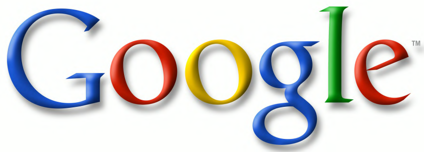

Enciclopedia Română.

Tomul al treilea.

Kemet — Zymotic.

ENCICLOPEDIA ROMÂNĂ

PUBLICATĂ DIN ÎNSĂRCINAREA ȘI SUB AUSPICIILE

ASOCIAȚIUNII PENTRU LITERATURA ROMÂNĂ

ȘI CULTURA POPORULUI ROMÂN

DE

DR. C. DIACONOVICH.

. . ..• .

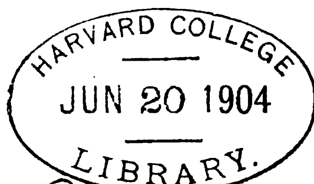
TOMUL III.

Kemet — Zymotic.

(Cuprinde 18,819 articole cu 2 harte, 2 adnexe și 16 ilustrațiuni în text.)

SIBIIU, 1904.
EDITURA ȘI TIPARUL LUI W. KRAFFT.

HARVARD COLLEGE
JUN 20 1904
LIBRARY.

Autorii tom. III al „Enciclopediei Române“.

Aguletti, Th. Avr., profesor, Tîrgovişte (Istoria Românilor).

Alimăneştean, C., inginer de mine, Bucuresci (Montanistică).

Antipa, Grig., Dr., directorul museului de ist. nat., Bucuresci (Zoologie).

Antonescu, Teochari, profesor universitar, Iaşi (Archeologie).

Arbore, C. Z., publicist, Bucuresci (Basarabia).

Aronovici, I. D., colonel, Iaşi (Militaria).

Atanasiu, Sava, profesor, Bucuresci (Geografie fisică).

Auner, Carol, rector semin., Bucuresci (Biserica din România).

Băiulescu, Maria, Braşov (Industria textilă).

Bălescu, Constantin, Lt.-comandor, Constanţa (Marină).

Bârseanu, Andreiu, prof., Braşov (Liter. rom.).

Beu, Ilie, Dr., medic, Sibiiu (Medicină).

Bodiu, Mihail, profesor, N.-Kálló (Geogr. Ung.).

Bologa, Vas., Dr., prof., Sibiiu (Literatură).

Boroş, Ioan, canonic, Lugoş (Liturgică).

Broju, Ioan, preot militar, Sibiiu (Istorie).

Bud, Tit, vicar, Sighet. Marm. (Maramureş).

Bulc, Teodor, prof., Beinş (Literatura clasică).

Bunea, Augustin, Dr., canonic, Blaj (Ist. bis.).

Burada, T. T., prof., Iaşi (Instrum. music.).

Câmpian, Ilie, protopop, Gy.-S.-Miclăuş (Secuime, Stupărit).

Cerne, Titus, prof., Iaşi (Musică).

Cosma, Partenie, dir. de bancă, Sibiiu (Ist. bis.).

Crainicean, G., Dr., medic, Ploiesci (Oculistică).

Cristea, Miron I., Dr., ases. consistorial, Sibiiu (Ist. biser.)

Domşa, Aur., publicist, Blaj (Ist. bisericească).

Dragomirescu, Mihail, Dr., profesor, Bucuresci (Filosofie).

Evolcean, Dum., prof., Bucuresci (Liter. rom.).

Felix, L., Dr., membru al Acad. rom., Bucuresci (Higienă).

Felix, Eug., Dr., medic, Bucuresci (Medicină).

Floru, I. S., profesor, Bucuresci (Ist. univ.).

Gallucci, Attilio, inginer, Bucuresci (Fisică).

Gârdescu, Ioan, Lt.-colonel, Bucuresci (Militaria).

Hamzea, Aug., archimandrit, Arad (Ist. biser.).

Herbay, Silv., căpitan, Leutschau (Militaria).

Iannescu, G., colonel, Bucuresci (Militaria).

Iarnik, Hertwik, Dr., prof., Praga (Liter. slav.).

Idieru, N. E., prof., Bucuresci (Econ. polit.).

Imerwol, Victor, Dr., medic, Iaşi (Medicină).

Lăpădat, Alex., Bucuresci (Istoria Românilor).

Lecca, Octavian George, Bucuresci (Diplomaţie, Heraldică).

Leon, N., Dr., prof., Iaşi (Zoologie).

Maior, G., Dr., prof., Bucuresci (Agricultură).

Maiorescu, Titu L., membru al Acad. române, Bucuresci (Istoria contemporană).

Marcu, Isid., Dr., canonic, Blaj (Teologie).

Marienescu, At. M., Dr., membru al Acad. rom., Sibiiu (Mitologie).

Minovici, S., Dr., prof., Bucuresci (Chimie).

Moga, Ilie, preot, Săsciori (Istoria biblică).

Moisil, Iuliu, prof., Tîrgu-Jiu (Zoologie).

Mrazek, Lud., prof. univ., Bucuresci (Mineralogie).

Murgoci, Muntean, G., Dr., Bucuresci (Astronomie).

Olinescu, Dionisie, prof. şi adv., Slatina (Archeologie).

Onciul, Dim., Dr., prof. univ. Bucuresci (Ist. Românilor).

Panţu, Z. C., custode la Inst. botan., Bucuresci (Botanica).

Papp, George, prof., Arad (Istoria şi Geografia Ungariei).

Petraşcu, N., publicist, Bucuresci (Arte frum.).

Pletos, Grig., prof., Năsĕud (Filosofie).

Pop, Const., funcţ. de bancă, Sibiiu (Finanţe).

Popescu-Voitesci, Ioan, prof., T.-Jiu (Zoologie).

Popovici, Andr., m. industr., Bucuresci (Morărit).

Popovici, George, Dr., protopop, Lugoş (Istoria bisericească).

Popovici, George, Dr., proprietar, Bucuresci (Diplomatica).

Popovici, Ioan, preot, Gelmar (Geografia univ.).

Popovici, Iosif, Dr., prof., Viena (Limba şi literatura slavonă).

Popovici-Băznoşanu, A., profesor, Bucuresci (Zoologie).

Popovici-Hatzeg, şef de serv., Bucuresci (Montanistică).

Precup, G., prof., Blaj (Filologia clasică).

Procopian-Procopovici, A., şef de cultură, Bucuresci (Botanică).

Puşcariu, Ilarion, Dr., archimandrit, Sibiiu (Ist. bisericească).

Puşcariu, Ioan cav., membru al Acad. române, Bran (Istoria Transilvaniei).

Radian, S. St., preparator la Inst. botan., Bucuresci (Botanică).

Radu, Iac., Dr., vicar, Haţeg (Teologie).

Radulescu, Constatnin, Dr., medic, Bucuresci (Medicină).

Radulescu, Paul, Lt.-comandor, Galaţi (Marină).

Raţiu, I., Dr., prof., Blaj (Liter. maghiară).

Roşca, Remus, Dr., protosincel, Sibiiu (Ist. bis.).

Sbiera, I. G., Dr., membru al Acad. române, Cernăuţi (Bucovina).

Scriban, Stef., magistrat, Ploiesci (Iurisprudenţă).

Străjan, Mih., prof., Bucuresci (Literatura univ.).

Şuluţu, St., Aurel, Dr., prof., Ploiesci (Liter. franceză).

Şuluţu, St. Iosif, preş. »Asociaţiunii«, Sibiiu (Ist. Transilvaniei).

Sutzu, A., Dr., profesor univ., Bucuresci (Psychiatria).

Szabó, Gavr., preot, Bicsad (Ţeara Oaşului).

Tălăşescu, A., Dr., medic, Constanţa (Medicină).

Tiktin, H., Dr., prof., Iaşi (Linguistică).

Togan, Nic., protopop, Sibiiu (Istorie, Geografie).

Traila, Ilie, advocat, Oraviţa (Ist. Banatului).

Urşian, Valerian, prof. univ., Bucuresci (Sciinţe politice).

Vătăşan, Ioan, funcţ. de bancă, Sibiiu (Finanţe).

Velovan, Stef., prof., Craiova (Pedagogie).

Viciu, Emil, prof., Blaj (Fisică).

Vlădescu, Mih., direct. Institutului de botan., Bucuresci (Botanică).

Voilean, Mateiu, ases. consist., Sibiiu (Africa).

Voinescu, Benedict, referendar, Bucuresci (Drept, Finanţe).

Vuia, Iuliu, învăţător, Comloş (Ist. pedag.).

Weigand, Gust., Dr., profesor univers., Lipsca (Arămânii.)

Wittstock, Osc., Dr., preot, Avrig (Saşii Trans.).

Xenopol, A. D., prof. univ., Iaşi (Ist. Român.).

Prescurtări şi semne.

. = an
r. = înainte de Christos
. = adjectiv
. = articol
n. = Banat
s. = biserică, bisericesc
n. = botanică
v. = Bucovina. (La notiţe
bibliogr. = Bucuresci)
C = Celsius
a. = circa
p. = căpitănat (capitală)
t. = catolic
t. = cătun
= conferesce
. = centimetru
^{2}. = „ pătrat
^{3}. = „ cubic
n. (şi c.) = comună
t. = comitat
v. = cuvênt
d. Chr. = după Christos.
Dicţ. = Dicţionar
p. = episcop
m. = familia
. = florini
v. = fluviu
fr. = franci (lei)
fr. (şi franc.) = francez, (în
limba franceză)
geom. = geometria
rm. = german, în limba germ.
r = gram
r. = grec, grecesce
r.-cat. = greco-catolic
gr.-or. = greco - (ortodox) - oriental
ha (şi hect.) = hectar
Imp. = Impĕrat
imp. = imperial
inf. = inferior, de jos
ins. = insulă
isr. = israelit, mosaic
ital. = italian
j. = judeţ
jug. (cat.) = jugĕr (catastral)
kgr. = chilogram
km. = chilometru
km^2. = „ pătrat
km^3. = „ cubic
l. = limba
lat. = latin, latinesce
Lit. = literatura
loc. = locuitori
M. = Mare
m. = metru
m^2. = „ pătrat
m^3. = „ cubic
magh. = maghiar, în limba magh.
med. = medicină
mil. = miloane
ml. = mile
mm. (mm.^{2}, mm.^{3}) = milimetru (pătrat, cubic)
moh. = mohamedan
mold. = moldovean
mos. = mosaic, israelit
mt. = munte
munt. = muntean (din Muntenia)
n. = născut
naţ. = naţional
or. = oraş
ort. = ortodox
p. (pag.) = pagina
pl. = plasa
prof. = profesor
pron. = pronunţă
prot. = protestant
res. = resăritean, oriental
Rom. = România
rom. = român, romănesce
rom.-cat. = romano-catolic
rur. = rural
s. = sau (la numiri de localităţi = sat)
scr. = scrieri
s. e. = spre exemplu
secl. = secol
Sf. (St) = Sfânt
soc. = societate
sup. = superior, de sus.
tip. = tiprografia
trib. = tribul
Trs. (Trans.) = Transilvania
Ung. = Ungaria
ung. = ungar
univ. = universitate
urb. = urban
uu. (ur.) = următor
v. = vedi
v. ac. = vedi acolo, v. aceasta
vol. = volum
zool. = zoologia
† = mort.

Observări.

La aranjarea articolelor »Enciclopediei Române« redacţiunea a fost condusă de consideraţiuni pur p r a c t i c e şi din acest punct de vedere a stabilit următoarele:

1. ***Nume proprii***, precum şi *termini technici* n e î n c e t ă ţ e n i ţ i în limba română, sûnt daţi cu ortografia lor originală. Din această causă la căutarea articolelor sûnt a se conferî titlii de sub *ae, c, ph, th, y* cu cei de sub *e, k, qu, f, t, i*.

2. Pentru înlesnirea aranjării mai practice a materialului, cuvintele feminine cu terminaţiunea *ă* sûnt date totdeuna a r t i c u l a t cu *a*.

3. ***Titlul*** articolelor, repeţindu-se în text, se dă numai cu litera iniţială (mare).

4. Fiind »Enciclopedia Română« un »d i c ţ i o n a r r e a l« şi n u d e l i m b ă, derivaţiunile şi observările *filologice* au fost aproape cu totul încungiurate.

5. Numele pus în şirul ultim al articolelor între parantese [ ], este *numele* (n semnul) ***autorului***.

Harte şi ilustraţiuni din tom. III.

K

Articole ce nu se găsesc aici sânt a se căuta sub C.

Kemet, numirea orig. a Egiptului.

Kemény *de Gyerö-Monostor,* familie de conți [illegible] ungari, cari se trag din *Micola de Ca-* [illegible] trunchiul familiilor condivisionale [illegible] Mikola, Radó, Vitéz, Kabos și Kemény. [illegible] (Cron. 1296) și St. Moldovan (Trans. 1896 [illegible]) [illegible]stin, că Micola de Calota, prin urmare [illegible] ar fi de origine română. Familia [illegible] parte la catolici, parte la reformați, cu [illegible] s'a ridicat la cele mai însemnate func- [illegible] demnități și posesiuni în patrie. Așa *Ioan,* [illegible] Aprobatelor (1653) ajunse scurtă vreme [illegible] al Ardealului (1661). Nepoții săi *Ioan,* [illegible] și *Simon* 1704 baroni, *Samuil* și *Farkas* [illegible] 1830 conți, iar fiul acestuia *Iosif* a fost [illegible] istoric din dilele noastre. *Francisc* [illegible] 1861—62, cancelar și 1865 president [illegible] din Cluj. (Lit.: Nagy Ivan, Köváry, [illegible] Család.) [p.]

1) **Kemény,** ***Dionisiu,*** baron, n. 1803, † 1849 [illegible] mare orator și împreună cu I. Bethlen, [illegible] și C. Szász pionier al evenimen- [illegible] 1848/9. 2) ***Kemény, Farkas,*** baron, [illegible] † 1852 în Londra. In revoluția din [illegible] major, luptând alăturea cu Bem și [illegible] mai ales în lupta dela podul Si- [illegible] 6 Maiu 1849 Hatvani strimtorat de Moții [illegible] în Abrud, cere prin Janó József și [illegible] Coloja ajutor dela K. din Deva. 3 Iunie [illegible] și ajunge în Abrud la 11 Iunie, ve- [illegible] pe valea Crișului alb, și ia cu sine pe Ma- [illegible] rămași de Hatvani în Abrud. După revo- [illegible] refugiat in Anglia. 3) ***Kemény, Gavriil,*** [illegible] fost ministru de agricultură (1878—82) și [illegible] lucrări publice și comunicațiune (1882—86), [illegible] Iulie 1830 în Ciumbrud, † 23 Oct. 1888 în [illegible]. S'a distins prin scrieri de cuprins po- [illegible] și sociologic, pentru cari Academia [illegible] l-a ales membru coresp. și mai târdiu [illegible] 1863 din partea opoziției maghiare el a [illegible] însărcinat cu elaborarea protestului contra [illegible] transilvane convocate de Schmerling. 4) ***Kemény, Stefan,*** baron, n. 1811, † 1881 în Cium- [illegible] 1848—49 comite supr. al cott. Alba-inf. [illegible] »Cărții negre«, în care insunuă trupelor [illegible] din 1848—49 cele mai oribile jafuri și [illegible]. Invectivele lui au fost respinse de [illegible] Axente Sever în »Respuns la Cartea [illegible]. 5) ***Kemény, Ioan,*** principele Transil- [illegible] 22 Dec. 1660 până 23 Ian. 1662), n. 1607, [illegible] în lupta dela Seleuș. 1657 în reîntoar- [illegible] din expediția poloneză cade în prinsoare [illegible] și e dus în Crimea. 1659 rescumpĕrat [illegible] sale. 1660 ales principe contra lui [illegible] Barcsay. Neprimind ferman de întărire [illegible] Sultanul, K. ucide pe Barcsay și pe doi [illegible] lui. Alungat de Turci, caută ajutor la îm- pĕratul Leopold I, care sub comanda lui Monte-cucculi îi dă oaste de 36,000. Intr'aceea fiind ales principe Mihail Apaffy, prin întrevenirea pașei Ali dela Timișoara, K. strimtorează pe Apaffy la Sighișoara. Turcii vin în ajutor lui Apaffy și se dă lupta dela Seleuș. 6) ***Kemény, Iosif,*** conte, renumit prin cercetările și scrierile sale istorice, n. 11 Sept. 1795 în Grind, † 12 Sept. 1855. Fost secretar erarial în Sibiiu, apoi deputat regalist la dietele din 1837, 1841 și 1846. Retras din arena politică s'a dedicat exclusiv cercetărilor istorice privitoare la Transilvania. Scr.: »Deutsche Fundgruben d. Geschichte Siebenbürgens« (Cluj, 1839, 2 vol.); »Erdély történeti tára« (Cluj, 1845); »Notitia historico-diplomatica archivi et litterarum Capituli Albensis Transilvaniae« (Sibiiu, 1836, 2 vol.); »Epistolae Mathiae Corvini, Vladislai II. et Ludovici II. Regum Hungariae et contemporaneorum adjectis notis criticis« (Sibiiu, 1835); și alte numeroase scrieri de mare valoare. 7) ***Kemény, Ludovic,*** comandantul Devei și presidentul tribunalului marțial în 1848—49. După revoluție osândit la 15 ani închisoare de fortăreață, pe care și-a împlinit-o în Olmütz; n. 1799 în Șamșudul de Câmpie, † 7 Iulie 1879 în Hunedoara. 8) ***Kemény, Samuil,*** cancelarul Transilvaniei, † 23 Sept. 1817. 9) ***Kemény, Sigismund,*** publicist și scriitor, n. 1816 în Căpudul de Câmpie, † 12 Dec. 1875 în Cămăraș (nebun); mâna dreaptă a lui Francisc Deák în luptele politice. A scris broșuri politice, romane, articole de diar, scrieri istorice, etc., toate apreciate foarte favorabil de opinia publică maghiară. K. e tractat în istoria literaturii maghiare ca unul dintre cei mai de frunte scriitori. Academia magh. l-a ales membru onorar și membru în direcțiune. [t.]

Kemi, rîu în Finlanda, curge prin *lacul K.* (45 km. lung), se varsă în sinul Bottnic; 408 km. lung.

Kendi-Lóna, *(Lona),* com. mică în Trs., cott. Solnoc-Dobâca, cu 1125 loc. (1891) Români și Maghiari.

Kenia, munte în Africa, v. Kilimandsaro.

Kennan, *George,* călător, n. 1845 în Norvalk (Ohio, America), a însoțit 1865—68 expediția americană de cablu la Alasca și Siberia, 1870—71 a călătorit prin Caucasia, 1885—86 în Siberia. Scrierea sa asupra Siberiei: »Siberia and the exile system« (1891, 2 vol.), a făcut sensație prin descrierea sorții deportaților.

Kenozoică, grupa (geol.) v. Terțiară.

Kent, comitat la sud-estul Angliei, lângă mare, 4028 km^2., cu 1.142,324 loc. (1891). Capitala Maidstone. K. a jucat rol însemnat în istorie, începênd de pe timpul lui Caesar și dela întemeiarea primului regat anglosaxon (secl. V).

Kent, *Eduard duce de K. și Strathearn,* conte de Dublin, al patrulea fiu al lui George III,

n. 2 Nov. 1767, 1818 căsătorit cu princesa Victoria de Coburg. Tată al reginei Victoria; † 23 Ian. 1820.

Kent, 1) *K., William,* n. 1685, architect, întemeietorul noului stil de vile. † 1748. 2) *K., James,* jurisconsult american, n. 1763, † 1847. Autoritate juridică. Scr.: »Commentaries on American law.«

Kentia Blume, (botan.) gen de Palmieri, cu 6 specii, din Australia şi insulele Molucce; se caracterisează prin segmentele frunzelor, ce sînt acuminate, prin stamine în numër de 6 şi prin ovul basilar erect. Ca specii cităm: *K. australis* Hort., *minor* F. Muell., *procera* Blume, ş. a. Unele din ele se cultivă prin florării. [S. Şt. R.]

Kentrophyllum Neck., (botan.) secţiune din genul Carthamus L. (v. ac.).

Kentucky, 1) *K., rîu* în Statele-Unite ale Americei de nord, isvoresce în munţii Cumberland şi după curs de 375 km. se varsă în rîul Ohio. 2) *K., stat* în Statele-Unite ale Americei de nord, între statele Missouri, Illinois, Indiana, Ohio, Virginia şi Tennessee, cu areal de 104,630 km², 1.858,600 loc.; şesuri mari extinse, partea mijlocie foarte fructiferă. Locuitorii se ocupă parte cu cultivarea pămêntului şi prăsirea de animale, parte cu lucrul la minele, bogate cu deosebire în cărbuni de piatră şi fier. Industria şi comerciul este foarte desvoltat. Cultura poporului în general stă pe un grad destul de înalt. Capitala *Frankfort;* la congres trimite 13 membri. [M. Bodiu.]

Kephalo —, v. *Cephalo —.*

Kephalonia, lângă Corfu, este una din cele mai mari şi importante insule ionice, despărţită de Itaka printr'o mică strîmtoare. N'are nici un rîu, însă multe isvoare. Este străbătută de munţii *Clatovuni,* al căror vîrf mai înalt este vechiul *Ainos* (1620 m.). K. are în general o climă dulce, dar adesea variabilă din causa înălţimei munţilor; toamna mai ales cad ploi abundente. Capitala este *Argostoli.* Pămêntul este productiv; bogat în vii şi măslini. Ca ruine din vechime nu se găsesce mai nimic, afară de templul lui Jupiter Ainesios, pe vîrful muntelui Ainos. K. a făcut parte din liga ateniană în secl. V a. Chr.; a fost cucerită de Romani în 189; la împărţirea imperiului roman trece la imperiul de resărit; la 1224 este luată de către Veneţieni; la 1479 de către Turci. Trece apoi prin diferite stăpâniri până în 1815, când este pusă sub protectoratul englez; iar la 1863 este încorporată regatului Greciei.

Kepheos, rege mitic din Aethiopia. v. Chepheus şi Cepheus (constel.).

Kepler, *Ioan,* astronom, n. 27 Dec. 1571, 1594 profesor de matematică în Graz, 1600 ajutor al lui Tycho Brahe în Praga, 1601 matematic împĕrătesc, 1612 profesor în Linz, 1628 în serviciul lui Wallenstein în Sagan, † 15 Nov. 1630 în Regensburg. K. e renumit prin descoperirea *legilor kepleriane:* căile planetelor sînt elipse, în unul din focarele lor se află soarele; radius vector al unei planete în timpuri egale percurge teritorii egale; quadratele timpurilor de revoluţiune a planetelor sînt în acelaşi raport între sine ca şi cuburile depărtării lor mijlocii dela soare. K. a inventat şi ochianul astronomic, a construit tabele de planete (Tabulae Rudolphinae) şi a rectificat calendarul. »Opera omnia« edit. de Frisch (1858—72 în 8 vol.).

Kerargirit, mineral, clorură de argint; în cristale mici cubice, sau masse cristaline, dendridice, stalactite. Minereu important de argint se găsesce numai în partea superioară a filoanelor de minereuri de argint la Freiberg, Königsberg, dar mai ales în America centrală şi America de sud (Peru, Chile, Mexico), în Nevada, Idaho, etc.

Keratectasia, întinderea corneei transparente fie în formă de glob, *Keratoglobus,* sau de con, *Keratokonus;* apoi *Keratokele,* hernia corneei; *Keratomalacie,* înmuierea corneei, şi *Keratonyxis,* întrarea cu instrument prin corneă spre a opera cataracta; sînt termini speciali în oculistică.

Keratina, substanţa ce întră în constituţia epidermului animal şi în ţesutul cornos. E principiul imediat important în substanţa ce formează copita, coarnele, unghiile, pĕrul, penele, lâna, carapacele diferitelor animale. In oase nu se găsesce. Se obţine din coarne de bou prin extracţiuni succesive cu acidi diluaţi, alcali, apă, alcool şi eter. [S. M.]

Keratitis, inflamaţiunea corneei ochiului de causă scrofuloasă, sifilitică, reumatică, traumatică, etc. Se vede bine cu iluminatul oblic, prin lupă sau cu microscopul corneal. In cele mai multe casuri este însoţită de dureri, fotofobie (fereală de lumină) şi de lăcrimare. Ca remăşiţe sînt petele sau albeaţa. Ca tratament se indică comprese calde, atropină, masagiu, etc.

Keratofir, rocă, nume dat de pietrografii germani porfirelor sodice şi ortofirelor.

Keratoplastica, înlocuirea corneei tulbure a ochiului omenesc prin o bucată curată din corneă dela oarecare animal. Până în present fără resultat bun.

Keratoscop, un disc rotund, de carton alb, pe care sînt cercuri negre, concentrice, dela periferie până la centru; servesce pentru recunoascerea astigmatismului corneal; dar mai exact se determină aceasta prin *Keratometru* adecă *oftalmometru.*

Keratoscopia, *koroscopia, skiaskopia, pupiloskopia, retinoskopia* e una şi aceeaşi numire pentru metodul de a determina puterea refractară a ochiului prin o oglindă plană, care reflectează lumină pe corneă, pupilă, cristalin şi pe fundul ochiului.

Keraunici sau *Acroceraunici,* în vechime numele munţilor dintre Grecia şi Epir, cari se ridică până la o înălţime de 2045 m. Astădi se numesc Kap Glessa. [M. Bodiu.]

Kerbela, oraş în vilaietul turco-asiatic Bagdad, spre vest dela Eufrat, 15,000 loc. K. e Mecca Şiiţilor, de oarece aci se află mormêntul lui Imam el Husein.

Kerc, (rom. *Cârţa),* com. mare în Trs., cott. Făgăraş, 996 loc. (1891) Români şi Saşi. In vechime era abaţie rom.-catolică, desfiinţată de regele Mateiu (1474) şi anexată prepositurii din Sibiiu. In documente se face amintire de ea mai întâiu la 1223. Invasiunea Tatarilor a devastat-o aşa de cumplit, că nici sub Stefan V nu se reculesese încă pe deplin.

Kercisora, *(Cârţişoara), Oprea-* şi *Streja-C.,* com. mici în Trs., cott. Făgăraş, la poalele Negoiului, 920 loc. (1891) Români. *O.-C.,* colonisată

...ai de contele Mihail Teleki, ai căror ur-... au romanisat de tot. Se arată încă şi acum ... sub care Teleki a conferat cu generalii ... asupra colonisării.

Kerci sau Bosforul cimmeric, astădi *Ienikalé*, strâmtoare de mare, ce leagă Marea Neagră cu Marea Azovică, 40 km. lungă şi 4—40 km. lată, între peninsula Crim şi Taman. [M. Bodiu.]

Kerek, v. Cherechiu.

Kerékgyártó, *Arpad Aloisiu*, istoriograf, prof. de universitate, n. 1818 în Jászberény. 1842 devine advocat, 1843—44 notar la dieta din Pojon; ... fu ales membru coresp. al Acad. magh. ...: Magyar alkotmány biztosítékai (discurs de ...); Magyarok életrajzai (I—II vol., A—B. ... 1856—58), Magyarország müvelődésének története (I—II vol. dela 889—1114); Magyarország történetének kézikönyve, I—VII v.; Hazánk napjai, 889—1849; A müveltség fejlődése Magyarországon, I v. 889—1301; Magyarország ... napjai ezeréves történetében. Sárvári felsővidéki gróf Széchényi István élete, etc. [+]

Keresd, (rom. *Criş)*, com. mică în Trans., ... Târnava mare, 1241 loc. (1891) Români, ... şi Maghiari. Cetatea K. e una dintre cele mai ... conservate cetăţi din vechime. Aici s'a tipărit »Historiarum Pannonico-Dacicarum libri X ... Mohaziensi usque ad finem seculi« a ... Transilvaniei conte Bethlen Lupul ... † in 1679, din care numai câteva exemplare ... mai află prin colecţiuni şi pe la privaţi.

Keresztes, 1) *Mező-K.*, com. mare în Ung., ... Borsod, 4378 loc. (1891) Maghiari. Una ... mai vechi comune. 26 Oct. 1596 ... bătălie între generalul Schwartzenberg şi ... Mehemet. 2) *Nagy-K. (Cristolţul mare)*, ... in Trs., cott. Solnoc-Doboca, 1259 loc. ... Români.

Keresztényfalva şi *Keresstényssiget* v. *Cristian*.

Keresztur, v. *Cristur*.

Kerguelen, insulă nelocuită în Oceanul Indic (...—49°... lat. sud.), descoperită 1772 de francesul Kerguelen-Tremarec; staţiune importantă ... vênătorii de balene.

Kerkápoly, *Carol*, om de stat magh., ministru de finanţe, prof. de universitate în Budapesta, membru corespondent al Academiei magh., n. ... Mart 1824, † 29 Dec. 1891. A fost prof. de ... la şcoalele sup. din Pápa, secretar de ... în ministeriul de »honvedi«; 1868 prof. la universitatea din Budapesta pentru sciinţele de stat; 1870 ministru de finanţe, în fine iarăşi profesor. Scr.: »Világtörténelem«, »A világtörténet ... és az emberiség fajkülömbsége«, »Protestans ... alkotmány«, »Metafisika«, etc. [+]

Kermes mineral, preparat al sulfurului de antimoniu şi al carbonatului de calce cristalisat. Se ... ca expectorant la bronchite.

Kern, *Hermann*, pedagog al şcoalei herbartiane, n. 1823 în Jüterbogk, studià în Lipsca şi Berlin, deveni profesor la pedagogiul din Halle, ... la gimnasiul din Coburg. Dela 1853 redactà ... »Pädagogische Blätter«. La 1865 deveni director al unei şcoale industriale, apoi în 1876 ... gimnasiu din Berlin, unde desfăşurà o însemnată activitate pedagogică, îndeosebi ca organisator al învěţământului. Scrieri: »Ein Beitrag zur Rechtfertigung der Herbart'schen Metaphysik«, »Die Konzentration des Unterrichtes und die Realschule«, »Zur Realschulfrage«, »Naturlehre, methodisch bearbeitet«, »Grundriss der Pädagogik«.

Kernbach, v. Conta-Kernbach, şi George din Moldova.

Kerner, *Dr. A. Ritter von Marilaun*, n. 1850 la Mautnern (Austria), † 21 Iun. 1898 ca profesor de universitate la Viena. Botanist de mare importanţă în sistematică şi geografia plantelor, ca biolog şi fitopaleontolog, etc.; iar în special pentru noi şi ca explorator distins al florei dacice (»Pflanzenleben der Donauländer«; Innsbruck, 1863, »Vegetationsverhältnisse des mittler. und östl. Ungarn und angrenzenden Siebenbürgens« în Öster. botan. Zeitschr., 1867—78; »Schaedae ad floram exssicatam austro-hungaricam«. Viena, 1881 până în present ş. a.). Studiile sale darvinistice au stabilit reputaţia sa ca biolog genial. In »Pflanzenleben« avem modelul unui compendiu poporal de astfel de studiu, menit spre vulgarisare. Cercetările sale în Tirol, mai ales asupra formaţiunilor de plante actuale în conexiune cu cele fitopaleontologice, au desluşit fasa de stepă şi mediterană a epocei quaternare, deslegând această problemă aproape definitiv. In fine ca director al grădinei botanice din Innsbruck şi mai pe urmă în Viena a introdus cultura plantelor alpine în şes şi a studiat şi cultivat plante parasitare până atunci necultivabile (Rhinanthus, Euphrasia, Pedicularis, etc.). Herbariul sěu, vast şi important şi pentru noi Românii, nu numai prin specii nou descoperite, ci şi prin multe alte plante interesante dacice, l-a testat museului universitaţii din Viena. [A. Pr.]

Kerner, *Iustin*, poet şvab, n. 18 Sept. 1786 în Ludwigsburg, 1818—51 medic suprem în Weinsberg, unde † 21 Febr. 1862, după ce în anii din urmă îşi pierduse vederea. A scris cântece frumoase şi pline de spirit, uneori duioase, alte ori vioaie şi pline de umor. Scr.: »Reiseschatten« (1811), roman umoristic; »Bilderbuch aus meiner Knabenzeit« (1849, 1893) autobiografie; 5 volume de poesii publicate sub diferiţi titli (Dichtungen 2 vol., Lyrische Gedichte, Letzter Blütenstrauss, Winterblüten); »Geschichte zweier Somnambulen« (1824); »Die Seherin von Prevoust«, etc. Fiul sěu *Theobald*, n. 1817, de asemenea poet şi medic în Weinsberg, a scris »Galvanismus und Magnetismus als Heilkraft«; »Das Kernerhaus und seine Gäste« (1894); a editat corespondenţa tatălui sěu cu amicii.

Kernig, *Semnul lui*, interesant de cunoscut în afecţiunile meningite; el consistă în neputinţa bolnavului de a întinde complet piciorul, »extensiunea completă a genunchiului«, şedênd jos. [V.]

Keroselen, un product hidrocarburic ce se obţine la destilarea petroleului brut între temperatura 150°—300°. El se găsesce în proporţiune de 60—70 procente şi e identic cu petroleul lampant.

Kerria DC., (botan.) gen din fam. Rosaceelor, trib. Spiraeeae, cuprinde arbuşti şi are una sau două specii, ce cresc în Japonia şi China. Se cultivă foarte mult prin grădini ca plantă decorativă *K. japonica* DC., cunoscută de poporul nostru sub numirea de Trandafir galben. [Z. C. P.]

Kersantit, rocă eruptivă veche, formată principal de plagioclasi şi de mica. Poate să mai

conție și amfibol, quartz, etc. In România K. s'a întâlnit în munții județului Suceava.

Kerülős, v. Chereluș.

Kéruly, v. Chirui.

Kerykelon, în mitol. grc. bĕțul de farmece al ḑeului Hermes. (v. ac. și Lucrurile minunate).

Keș, *(Kesch, Piz K.),* pisc în Alpii din Grison (Graubünden), între pasurile Albula și Scaletta, 3417 m.

Keșko, familie boierească din Moldova, cunoscută de pe la 1700. In secolul nostru vornicul *Pavel K.*, însurat cu Pulcheria, fata lui Vodă Ion Sturdza, a avut numai 3 fete, dintre cari una este *regina Natalia* a Sêrbiei, soția lui Milan I Obrenovici și mama regelui Alexandru. Celelalte două sûnt Maria și Caterina m. Ghika, ultimii descendenți ai familiei. [O. L.]

Késmárk, oraș în Ung., cott. Szepes, 4897 loc. (1891) Germani, Maghiari și Slovaci. Are gimn. superior luteran, cu bibliotecă de mare valoare, școală civilă și comercială, fabrică de damast și pânzării, etc. Stațiune de cale ferată. Comerciu și industrie foarte desvoltată.

Keszlncz, (rom. *Chesinț),* com. mare în Ung., cott. Timiș, 1866 loc. (1891) Români.

Keszthely, com. mare în Ung., cott. Zala, 6195 loc. (1891) Maghiari; centrul dominiului de 140,000 jug. al contelui Tassilo Festetich, cu un castel dintre cele mai grandioase în Ungaria; stațiune de cale ferată și vapoare, institut de agronomie (înființat la 1797 de contele George Festetich) și economie de model, gimn. superior rom.-cat., școală industrială, fabrică de bere, însemnat comerciu de vite și de cereale. K. e colonie străveche de pe timpul Romanilor și Hunilor, pe timpul regilor arpadiani se chiema Gestel. Ii aparține stațiunea balneară *Hévis,* iar în apropiere se află colina Dobogó, unde s'au aflat ca. 3000 de morminte străvechi și preste 4000 obiecte de argint, bronz, fier, os și lut, și mărgele de chichlibar, datând de prin secl. IV—V și fiind de origine avarică.

Kétegyháza, *(Chitighaz),* com. mare în Ung., cott. Bichiș, 3766 loc. (1891) Români și Maghiari; stațiune de cale ferată.

Keto, în mitol. grc. un monstru de mare, care cu fratele sĕu Phorkys a născut Gorgoanele și Grae-ele.

Ketteler, *Wilhelm Emmanuel,* episcop de Maiența (Mainz), n. 1811 în Münster, cel mai aprig anteluptător al drepturilor bisericei în Germania. Cu deosebire s'a ocupat de resolvirea chestiunilor sociale de actualitate. A participat la conciliul vatican. † 1877. [i—m.]

Keuma, v. Kauma.

Keve, v. Cheve. — *Kevi-Szőllős,* v. Seleuș.

Kew, renumita grădină botanică, situată în partea orașului Londra, ce poartă acest nume. Se distinge nu numai prin dimensiuni și mijloace colosale de cari dispune, ci și prin reputațiunea eruditilor ce o dirig, căci aici se concentrează la institut elita botaniștilor ce explorează flora vastului imperiu britanic. Publicațiunea cea mai importantă e afară de »Bulletin«, »Index Kewensis«, cea mai recentă publicație asupra tuturor speciilor de plante până în present stabilite. [A. Pr.]

Keza, *Simon,* numit și *Simonis de Keza,* cleric ungar, care pe la finea secl. XIII a scris Chronicon Hungarorum, începênd dela Noe până la regele Ungariei Ladislau Cumanul (1272—90) căruia îi dedică opul sĕu. Cronica lui K., continuată de Marcus până la 1330, și de Thuroczi până la 1464, e interesantă și pentru Români constatând că Sĕcuii atilani s'au așezat în munții Ardealului între Români, Blacki, folosind literele acestora, și avênd aceeași soarte laolaltă apoi că Blacki din părțile panonice au rema stabili față de mișcările atilane. La venirea Maghiarilor (872) spre Ardeal ei află aci pe Români, etc. (Cf. Hunfalvi, Etnogr. § 43; Pușcariu Impărțirea Ardealului. Sibiiu, 1864).

Kézd, (Szász-K.), com. în Trans., cott. Têrnava mare, v. Saschiz.

Kézdi-Vásárhely, v. Chezdi-Oșorheiu.

Khanpur, *(Cawnpore),* oraș în India anter. lângă Ganges; principala stațiune militară a Englezilor; 182,310 loc. (1891); industrie de pielarii și bumbac.

Khivik, numele pe care îl poartă un mormênt megalitic, descoperit în districtul Cimbrisham din Svedia sudică. Mormêntul are forma unui cosciug de piatră, numai că laturile sale sûnt formate din lespeḑi aparte. E lung de 4·20 m., larg de 0·90 m. și înalt de 1·20 m. Menționat ca intact în 1749 de către naturalistul Lineu, acest cosciug a fost deschis după această dată. Asupra originei sale sûnt multe păreri: Sjöborg, un archeolog svedez, îl pune în legătură cu bătălia dată, cam pe la 750 d. Chr., în apropierea locului, de către Ragnar Lothbrok. Probabil însă, că acest fel de dolmen (v. Megalite) aparține perioadei neolitice.

Khuen-Hédervary, *Carol, conte,* ban al Croației, n. 23 Maiu 1849. A studiat dreptul la univ. din Zagrabia; 1879 e numit comite suprem al cott. Győr; 1883 ban al Croației, Slavoniei și Dalmației. Decorat cu ordinul lâna de aur. Aderent moderat al reformelor liberale politico-bis. In 1894, 1895 îi fù încredințată formarea guvernului ung., dar nu reuși din causa greutăților făcute de grupul Tisza-ist.

Kiachta, oraș în Siberia de est, lângă marginea imperiului chinez, situată între dealuri pleșuve, 200 m. departe dela orașul chinez Maimacin, cu 900 loc. Articolul principal de comerciu este tea. [M. B.]

Kiajna, (numele slavon al *Despinei),* fica lui Petru Rareș, principe al Moldovei, măritată după Mircea Ciobanul, fiul lui Mihnea cel Rĕu. Femeie energică, isteață și mare intrigantă, gata a recurge la ori ce mijloc pentru asigurarea domniei pe sama soțului ei, apoi a fiilor ei Petru Schiopul, Alexandru II, fratelui ei vitreg Iancu Sasul (v. ac.) și nepotului ei Mihnea II turcitul, (fiul lui Alexandru II). Pentru ajungerea scopurilor sale se pusese bine cu femeile Sultanului prin daruri și peșcheșuri, cu ajutorul cărora isbutia totdeuna în planurile sale. Nu însă și în fața ingerinței curții franceze, care dorind întemeiarea unui mare imperiu la gurile Dunării, insista la Poartă pentru a pune în tronul Munteniei pe Petru Cercel, fiul lui Petrașcu cel Bun, ceea ce se întâmplă în Iulie 1583. Intrigele lui Mihnea și lăcomia Turcilor însă fac în curând pribeag din Domnul Munteniei, care (Mart. 1590) e ucis de Turci în valurile Bosforului. (Cf. A. D. Xenopol, »Ist. Rom.« II 582, III 10–24, 108—127 sequs.) [t.]

Kiangciu, *(Kiungciau)*, capitala insulei chineze Hainan, cu 40,000 loc.

Kiangsi, prov. în sud-estul Chinei, 180,000 km²., cu 24½ milioane loc.; sol roditor; fabricațiune de materii de Nanking și porțelan. Capitala Nanciang.

Kiangsu, provincie înfloritoare în estul Chinei, 100,000 km²., cu 21 mil. loc.; capitala Nanking.

Kiao-Ciou, oraș vechiu în estul Chinei, lângă golful cu acelaș nume, cam la gradul 36 lat. nord. Portul și orașul K. a fost ocupat în timpul din urmă de Germani.

Kiceara, comună rurală și atenență la parochia Mihuceni, moșie boierească, în căp. și j. Cernăuțului în Bucovina, are 654 loc. (587 ort. or., 46 rom.-cat., 21 mos.), o școală primară. Tot Kiceara se numesc încă două cătune, unul se ține de comuna rurală Hliboca (v. ac.), iar celalalt de comuna Banila Moldovenească (v. ac.), ambele moșioare private. [Dr. I. G. Sbiera.]

Kickxia Blume, (botan.) gen de plante din familia Apocyneelor, cu 3 specii arborescente, din cari *K. africana* Benth., ce cresce în Africa tropicală vestică, servesce la extragerea cauciucului; celelalte două specii sûnt *K. arborea* Blume din Java și *K. Blancoi* Rolfe din Filipine. [S. Șt. R.]

Kidang, (zool.) Muntjac, v. Cerb.

Kidron, *Valea*, v. Cedron.

Kiel, principalul port de resboiu al Germaniei, așezat în fundul unei admirabile băi în Marea Baltică. In 1895 s'a inaugurat splendidul canal maritim, prin care vasele cele mai mari pot ieși dela Kiel în Marea Nordului; importanța strategică a acestui canal este considerabilă, căci permite unei escadre a face față cu ușurință fie la un atac dinspre Rusia, fie la un atac dinspre Francia sau Anglia. Aci se găsesc cele mai importante așezăminte ale marinei imperiale: Arsenal, academie navală, școale diferite de marină, etc. Orașul, care la încorporarea lui la Prusia în 1866 numera 20,000 loc., acum are 75,000. [Constant B.]

Kiel, *Friedr.*, compositor germ., n. 1821 în Puderbach, † 1885 în Berlin; autodidact, talentul sĕu natural l-a făcut să parvie la cele mai înalte grade artistice: membru al academiei berlineze și profesor de composiție. A scris multă musică de cameră (sonate, quartete, ș. a.) și de orchestră (uverturi, marșuri, ș. a.), musică corală, profană și religioasă, cu orchestră (mise, requiem, Te Deum, un Stabat, psalmi, ș. a.). [T. C.]

Kiepert, *Heinrich*, mare geograf și cartograf german, n. 31 Iulie 1818 la Berlin. Reputațiunea sa datează din 1840, când dete la lumină Atlas von Hellas (Berlin, 1840—46), tipărit în 24 foi (ultima edițiune a apărut în 1871). In urma unui voiaj întreprins, în 1841 și 1842 în Asia Mică, în scop de a controla și completa lucrările misiunii militare prusiene, despre care el făcuse câțiva ani mai înainte lucrări topografice chiar în aceea țeară, el publică o mare cartă asupra Asiei mici ce poate fi considerată ca un cap d'operă, (Berlin, 1843—1845). K. a ocupat postul de director technic la Institutul geografic dela Weimar, (1845—52). Și în această calitate, el a contribuit enorm la progresul sciinței geografice in Germania. In 1852, el fù chiemat la Berlin; în 1853 a fost numit membru al academiei; iar în 1854, el fù însărcinat cu un curs de geografie la universitate. Lucrările lui K., îndestul de numeroase și însemnate, pot fi considerate ca modele în genul lor. Pe lângă operele citate, mai adaugám: Atlas universal (1857 până 1861, iar a 2-a ediție a apărut în 1881); Ethnographische Übersichtskarte des Europäischen Orients (Berlin, 1876); Karte der Dobrudja (Berlin, 1877); lucrare ce, din nefericire, nu este tocmai exactă; Lehrbuch der alten Geographie, (1878); General-Karte der Südost-Europäischen Halbinsel (Berlin, 1881); Atlas antiquus, (1885). El a mai publicat un mare numĕr de carte etnografice, istorice și politice asupra diferitelor țeri. Considerate în massă, lucrările lui K. sûnt incontestabil cele mai exacte și mai importante din cele publicate până acum în felul lor. La 31 Iulie 1898, Germania savantă a serbătorit al 80-lea an al nascerii lui. † 22 Apr. 1899. [I. I. Nacian.]

Kieserit, mineral, sulfat de magnesiu hidratat, monoclin. In straturi în salinele dela Stassfurt, Hallstadt, Kalucz.

Kiesewetter, *Raf. Georg*, musicograf germ., n. 1773 în Holeschau, † 1850. După ce-și completă studiile prin Albrechtsberger și Hartmann, deveni în curând o adevĕrată autoritate în domeniul istoriei musicei. Principalele sale scrieri publicate se rapoartă la: Școala flamandă (1826), Musica apuseană (1834), Musica Grecilor moderni (1838), Guido d'Arezzo (1840), Musica Arabilor (1842), ș. a. [T. C.]

Kiew, guvernament în Rusia mică, 50,999 km²., cu 3.576,125 loc. (1897). *Capitala K.*, situat lângă rîul Nipru, cu 247,432 loc. (1897) se compune din trei orașe: *Podol*, centrul comerciului și industriei, *K. vechiu* cu universitatea Vladimir, *Pecersk* cu mănăstiri și loc de pelerinagiu; primul oraș situat la șes, celelalte două pe înălțimi; K. mai numeră 12 suburbii. Catedrala Sf. Sofii (din secl. XI); universitatea e dela 1833. In K. residă un mitropolit. K. e unul din cele mai vechi orașe ale Rusiei și e considerat de Ruși oarecum ca oraș sfânt, din causă, că aci au primit strămoșii lor creștinismul. Intre 1037 și 1060 K. a fost capitala imperiului.

Kikinda, *(Chichinda)*, oraș în Ungaria, cott. Torontal, 22,768 loc. (1891), Sêrbi (12,855), Germani (5719), Maghiari (3519) și Români (434). Insemnat comerciu de cereale și industrie de morărit. Tribunal, sucursală a băncii austro-ungare, gimnasiu, școală de fete superioară, școală comercială, industrială și textilă; stațiune de cale ferată. K. era capitala districtului sêrbesc cu același nume până la 1876, când a fost încorporat la comitatul Torontal.

Kilar-Bași, șeful provianturilor dela curtea Sultanului.

Kildare, comitat în Irlanda, prov. Leinster, 1693 km²., cu 70,000 loc. (1891); capitala Naas.

Kilia, *(Chilia)*, oraș în Bugeac din sudul Basarabiei, se află așezat lângă brațul Chilia al Dunării. Posițiunea geografică este 45° 26′ lat. nord. și 46° 56′ long. est. după I-iul Meridian. Are o poporațiune de 8014 loc. (recens. 1892). K. după mai mulți istorici e vechiul Licostomon al Grecilor; din monumente istorice posedă încă până acum o veche biserică, construită de Vasile Lupu la 1648. (Cf. Basarabia de Z. C. Ar-

bure, pag. 301) şi ruinele vechei cetăţi a lui Stefan cel Mare. Fortăreaţa are figura pătrată a poligonului, se află construită pe malul stâng al Dunării într'o vale şi în circumferenţă e de 800 stânjeni, dinspre câmp există remăşiţele de Glasis cu trei platforme, patru bastioane şi cinci turnuri de piatră, din cari două optangulare. Această cetate a fost bătută de Ruşi în trei rânduri, la 1770 de generalul Repnin, la 1791 de generalul Gudowicĭ şi la 1807. Spre nord dela cetate se află oraşul K., locuit de Moldoveni, Greci, Armeni şi Ovrei.

Kilimandsaro, (Kilima-Ndsaro), munte în Africa estică, 300 km. vest-nord-vest dela Mombas, 480 km. dela lacul Ukereve (Victoria Nyansa) de o înălţime de 5703 m., se împarte în Kilimandsaro mare 3° 7′ 30″ lăţ. sud., 55° 22′ l. est. dela Ferro (5703 m.) şi Kilimandsaro mic (5500 m.) Linia de zăpadă se începe la 5000 m., graniţa vegetaţiunii e la 3333 m., a arborilor la 2896, locuinţe de oameni la 1483 m. preste nivelul mării. Pentru prima dată a fost vĕdut acest munte la 11 Maiu 1848 de cătră misionarul Rebmann.

Kilkenny, comitat în Irlanda, prov. Leinster, 2063 km²., cu 87,154 loc. (1891). Capitala K., cu 11,024 loc., are reşedinţă episcopească; castelul conţilor Ormond cu galerie de tablouri.

Kilo, *(grec.)* 1000 unităţi dintr'o mĕsură anumită, s. e. Kilogram, Kilolitru, Kilometru. In România o mĕsură veche pentru cereale, 1 Kilo à 2 mierţe à 8 dimerli à 16 oca = circa 290 litre. *Kilogram* = 1000 grame. *Kilometru* = 1000 metri. *Kilolitru* = 1000 litre. *Kilowatt,* unitate practică de forţă electrică, care este echivalent cu 10³ watts (v. ac.).

Kimberley, *(Nev-Kusch),* oraş în Africa sudică, districtul diamantelor, nu departe de graniţele vestice ale provinciei Oranje, fundat în 1872, 10,000 loc.

Kimolos, *(Argentiera),* insulă grecească spre nord-est dela Milo, 42 km². şi 1515 loc. (1889). Pămêntul de K., un fel de piatră de cute, e renumit.

Kimon, *(Cimon),* fiu al lui Miltiade, lipsit cu totul de elocuenţă nu putea să devină atotputinte prin ajutorul poporului; lipsa de elocuenţă era însă înlocuită prin mari talente militare. Viaţa sa politică se întinde între anii 476 şi 449, în 469 aduce în Atena oseminţele legendarului Teseu. K. era un mare admirator al organisării militare din Sparta şi adesea făcea Atenienilor elogiul Spartanilor. In 461 este exilat din Atena pentru timp de ḑece ani, în 457 este rechiemat şi în 449 a. Chr. moare. K. era un înverşunat duşman al Persanilor. [Caion.]

Kimon, *Loghi,* n. la 1876, Român din Macedonia, a făcut studii strălucite de pictură la academia de arte frumoase din München. Tablourile sale se deosebesc printr'un colorit viu şi o technică aproape perfectă. Lucrări principale: »Post mortem laureatus«, »Ifigenia în Tauris«, »Bachus«, »Beduin«, »Orientala«, »Natura moartă« ş. a. [Caion.]

Kincardine, *(Mearus),* comitat în nord-estul Scoţiei, 1005 km²., cu 35,647 loc. (1891); capitala Stonehaven.

Kind, *Friedrich,* poet germ. puţin original, n. 1768 în Lipsca, † 1843 în Dresda. Scr.: Poesii (ed. II, 5 vol., 1817—25); Novele şi Romane (5 vol., 1820—27); Scrieri teatrale (4 vol., 1821—25), între cari textul la opera lui Kreutzer »O noapte în Granada« şi la »Ţintaşul« (Freischütz) lui Weber.

Kinematica, *(grec.)* partea mechanicei, care se ocupă cu mişcarea, fără respect la massă şi la puterile motrice.

Kinematograf sau *Kinetoscop,* aparat construit de Edison, cu ajutorul căruia se trece repede pe dinaintea privitorului o serie de fotografii, luate iute una după alta (15 pe secundă) de pe un corp ce se mişcă; prin aceasta se produce ilusiunea mişcării reale a corpului.

Kinesitherapia, v. Gimnastica medicală.

Kinetica, *(grec.)* partea mechanicei, care se ocupă cu legile mişcării, ţinênd samă şi de massa corpului şi de puterile ce-l pun în mişcare. Se deosebesce de kinematică, întrucât aceasta din urmă nu consideră massa corpului şi puterile motrice.

Kinez, v. Knezi.

Kinizsy, *Pavel,* v. Chinez, Pau.

King, *(engl.)* rege. *King,* (Fu), mĕsură de suprafaţă în China, à 100 *meu* = 67,335 m².

Kinglake, *Alexandru William,* scriitor englez, 1811—91. El a publicat Eothen, poveste de călătorie în Orient. De asemenea a scris: Istoria resboiului Crimeei, o lucrare de mare valoare. K. a fost deputat în parlament dela 1857—68. El a combătut politica lui Napoleon III, cu prilejul anexării Savoiei.

King's County, un comitat al Irlandei (Leinster). Acest comitat fù înfiinţat în timpul domniei Mariei, a primit numele în 1557, în onoarea regelui Spaniei Filip II, bărbatul reginei Maria.

Kingsley, *Carol,* scriitor engl., n. 12 Iunie 1819 în districtul Devonshire (Holne). K., după ce a studiat teologia la Cambridge, îmbrăţişă cariera preoţească, în care desfăşură o activitate demnă de toată lauda. Aşa K. a respândit cultura bisericească în sinul poporului, făcênd o mulţime de predici: Villaye Sermons. O parte din predicele sale au fost traduse în nemţesce de Krätzinger (Gotha, 1885, 2 vol.). Operele lui K. au fost publicate în 28 volume. Două din scrierile lui au un deosebit interes: Hypatia, or neov fois voith an old face (1852) şi Westward ho (1885). In cea dintâiu K. vorbesce de conflictul ce există între filosofia veche şi creştinism, iar în cea de a doua este o povestire patriotică şi religioasă asupra epocei reginei Elisabeta. K., mulţămită talentului ce arĕtă, a fost numit la 1859 profesor de istoria modernă la universitatea din Cambridge. Scrierea lui istorică e: The Roman and the Teuton (1864). † 1875.

Kinkel, *Gottfried,* poet şi scriitor germ., n. 1815 în Obercassel la Bonn, 1846 prof. de istoria artelor în Bonn, luând parte la mişcarea republicană şi mai apoi la revoluţie, în 1849 e prins de trupele prus. şi osândit pe viaţă la închisoare de fortăreaţă, 1850 fuge din închisoare la Londra, unde funcţionează ca docent de limba germ., dela 1866 profesor de istoria artelor în Zürich, unde † 1882. Cf. Henne am Rhyn: G. Kinkel, ein Lebensbild. (Zür., 1883).

Kino, sucul uscat al pomului Pterocarpus Marsupium, ce cresce prin India, Ceylon şi pe coasta Malabarului. Familia Leguminoaselor. El se presintă în bucăţi mici, strălucitoare cu coloarea

brună închisă şi chiar neagră. Abia solubil în apă rece, complet însă în apă caldă şi alcool, procurând acestora un gust adstringent şi tare acid. El conţine ca principiu imediat un soiu de tanin, ce se precipită la tratarea cu acidi minerali. Pe lângă aceasta mai conţine Pirocatechina şi Kinoina $C_{14} O_6 H_{12}$. K. se întrebuinţează în medicină. [S. M.]

Kinoplasma, nume ce s'a dat de către Strasburger la 1892 archoplasmei (archiplasma), substanţă ce constitue, după Boveri, sfera atractivă. După Strasburger K., ce se mai dice şi *filarplasma,* constitue membrana plasmică a celulelor, intră în constituţia cytoplasmei şi intervine în fenomenele de reproducere ale celulelor.

Kioto, *(Miako, Saikio),* oraşul sfânt al Japonezilor, situat pe insula Nipon, cu 279,792 loc. (1890); odinioară aci resida Micado; palate pompoase, temple numeroase; industrie de mătasă şi porţelan.

Kiparisa, *Nicolae,* cronicar grc., a scris o cronică asupra întêmplărilor din Moldova de pe la 1716 în a treia domnie a lui Mihail Racoviţă Voevod. Cf. »Archiva« din Iaşi, 1889, pag. 85.

Király, *Adalbert,* distins general al lui Sigismund Báthori; fù trimis cu oaste ardeleană în ajutorul lui Mihaiu Viteazul. Luà parte la lupta dela Călugăreni (1595) şi ca comandant al artileriei a contribuit mult la isbânda Românilor.

Király-Daróoz, com. mare în Ung., cott. Sătmar, 2348 loc. (1891) Maghiari şi Români.

Királyfalva, (rom. *Craifalĕu),* com. mică în Trans., cott. Têrnava mică, 1194 loc. (1891) Români şi Maghiari.

Királykő, pisc de munte, v. *Craiva.*

Királypatak, v. Craiva.

Kirchbach, *K., Hugo Ewald,* conte, general prus., n. 1809 în Neumarkt, † 1887 la Moholz in Lausacia; 1866 comandant al divis. 10 de infanterie, 1870/71 al corp. 5 la Weissenburg, Wörth şi Sedan, 19 Ian. 1871 respinse marele asalt al Parisienilor, după aceea comandant gen. în Posen, 1880 se retrage din serviciu. 2) *K., Wolfgang,* scriitor şi critic germ., n. 1857 în Londra, 1879—88 a trăit în München ocupat cu studii estetice, musicale şi literare, 1888 primesce conducerea foii din Dresda »Magazin für Litteratur des In- und Auslandes«, 1889 foiletonist la »Neues Dresdener Tageblatt«, şi 1890 la »Dresdener Nachrichten«. A scris poveşti, novele şi romane.

Kircher, *Atanasiu,* savant german, n. 1601 în Geiza. S'a făcut iesuit şi a funcţionat ca profesor în Würzburg. In decursul resboiului de 30 ani a ajuns în Avignon, de aci în Roma, unde a propus matematica şi limba hebraică în colegiul roman. Mai târdiu s'a ocupat cu archeologia. † 1680 în Roma. Lui K. i-se atribue aflarea laternei magice.

Kirchhoff, *Gustav Robert,* fisician germ., n. 1824 in Königsberg, † 1887. A fost profesor de fisică în Bresslau, în Heidelberg, mai târdiu în Berlin. Are lucrări însemnate în deosebitele ramuri ale fisicei. Intre altele sûnt însemnate experimentele şi studiile sale în analisa spectrală, făcute în societate cu Bunsen.

Kirchmann, *Iulius,* jurisconsult şi filosof germ., n. 1802 în Schafstaedt. Fost magistrat, apoi advocat general la curtea criminală din Berlin. In 1848 fù ales deputat, apoi retras şi reales de câteva ori. A creat diarul liberal »Demokratische Blätter«. A trăit câtva timp în împrejurimile Dresdei, ocupându-se cu agricultura şi filosofia. El a publicat Filosofia sciinţei, şi o broşură, Asupra imortalităţii, criticând mai ales pe Hegel. Ca jurisprudenţă a scris: Legea asupra procedurii civile în Prusia. [Nigrim.]

Kirghizii, popor nomad împrăştiat prin Asia, după fisionomie de origine mongolă, de altcum vorbesce limba pură turcească, locuiesce pe stepele dela Turkestan spre nord, între lacul Caspic, rîul Volga, lacul Aral şi rîul Irtis, până la Tobol şi Ural, care teritor poartă numele de: stepele Kirghizilor, unde K. ducênd o viaţă nomadă, se ocupă cu prăsirea vitelor. Odinioară au avut administraţie proprie sub chani; în present sub protectoratul Rusiei. Religiunea veche a fost cea păgână, în care şi astădi crede o mare parte a poporului. In present domnesce între ei islamul. Numĕrul K.-lor este ca. 2.600,000, cea mai mare parte sub protectorat rusesc. [M. Bodiu.]

Kiriazi, *Gheorghe,* medic, n. 1829 în Etolia (Grecia), † 1893 în Bucuresci; şi-a făcut studiile de medicină la Montpellier şi Paris, 1854 reîntors în Grecia desvoltă mare activitate întru combaterea holerei, 1855 medic al carantinei din Calafat, 1857 medic primar al j.-lui Gorj şi al oraşului Tîrgu-Jiu, 1863 al asilului Elena Doamna, 1881 deschise în Bucuresci spitalul Xenocrat.

Kirid, numirea turc. a insulei Creta (v. ac.).

Kirie eleison, *(grec.)* »Doamne îndurăte spre noi«, este complexul rugăciunilor de învocare a ajutorului şi îndurării lui Dumnedeu. In cultul bisericei orientale începênd din vechime (Const. apost. VIII, 6 şi 10), rugăciunea aceasta formează o parte din cultul liturgic, şi ca un respuns la rugăciunea colectivă pronunţată de către diacon ori preotul celebrant, adeseori se repeţesce din partea pruncilor cântăreţi ori a poporului credincios.

Kirk-Para, piastru turcesc = 0·211 Cor.

Kirman, *(Kerman, Karmania),* provincie în sud-estul Persiei, în partea mai mare nelocuită, ca. 25,000 km², dimpreună cu litoralul Mogistan. Capitala K. e situată la partea vestică a unui şes roditor şi are 45,000 loc.; industrie de mătasă şi lână.

Kirmanşahan, oraş fortificat în Persia, capitala prov. Ardilan, cu 32,000 loc.

Kirschner, *Lola,* (pseudonim Ossip Schubin), romancieră, n. 1854 în Praga, făcù numeroase călătorii (Bruxella, Paris, Roma); în numeroasele sale romane şi novele zugrăvesce cu sinceritate lumea mare internaţională, viaţa şi sbuciumările ei, în multe privinţe după exemplul lui Turgenjew.

Kisăliţeni, com. rurală şi parochie dimpreună cu cătunele: Biscăul, Hrobeşcea, Marchea, Mistecĭcul, Moisiuca şi Socolea, moşie boierească în càp. Vijniţei şi în j. Putilei, în Bucovina, are 907 loc. (822 ort.-or., 10 rom.-cat., 75 mos.), o şcoală primară. [Dr. I. G. Sbiera.]

Kisbér, com. mare în Ung., cott. Comorn, 3398 loc. (1891) Maghiari; staţiune de cale ferată, moară cu vapor, atelier de maşinării şi ţiglărie. In K. se află cea mai mare herghelie a statului, înfiinţată la 1854 pentru prăsire de cai pursânge şi semisânge de rassă engleză. In fiecare primăvară mânzii de un an se vênd la

licitaţie publică, putênd cumpĕra numai sudiţi ai monarchiei austro-ungare, cari au să se oblige, că nici-când nu vor vinde în străinătate mânzii cumpĕraţi.

Kisch, *Enoch Enric,* medic german, n. 1841 în Praga, unde se află ca profesor. K. practică la băile din Marienbad. A scris: Handbuch der allgemeinen und speciellen Balneotherapie, 1875; Heilquellen und Kurorte Böhmens, 1879; Fettleibigkeit, 1888.

Kisdedovó, denumire maghiară pentru grădini de copii.

Kiseleu, comună rurală, parochie şi moşie boierească în căp. Coţmanului şi j. Zastavnei în Bucovina, are 2565 loc. (2396 ort.-or., 169 mos.), o şcoală primară. [Dr. I. G. Sbiera.]

Kisfaludy, 1) *K., Carol,* (Károly), poet magh., părintele comediei magh., n. 6 Febr. 1788 în Tót-Szentkut. † 21 Nov. 1830 în Budapesta. A studiat cinci clase gimn., apoi a întrat în şcoala militară din Jaurin. In 1804 a întrat în serviciu militar activ, a luat parte în luptele contra lui Napoleon I (1805), iar la 1811 părăsind cariera militară a studiat pictura în Viena. După ce a consumat averea părintească, a pribegit prin Germania, Italia, apoi înfrânt de suferinţele vieţii s'a reîntors în patrie, la Budapesta, unde se susţinù din pictură. In timpul pribegiei cunoscênd lit. poetică apuseană, sub influenţa acesteia s'a încercat a scrie opere dramatice. Drama »Tatárok Magyarországon«, representată în Alba-regală (Székesfehérvár) la 1819 de o societate teatrală, a produs efect neaşteptat; această împrejurare atrăgênd atenţia literaţilor, iar de altă parte asigurându-i subsistenţa, l-a încuragiat să-şi continue activitatea lit. în această direcţiune, şi a scris în scurt timp dramele: Ilka, Kemény Simon, Szilágyi szabadulása, Matyás diák, Barátság és nagylelküség, preste aceste se ridică »Stibor vajda« şi ca mai bună »Irene«, deşi din punct de vedere al tragicului toate sûnt greşite. Activitatea desvoltată în acest ram al lit., cultura-i europeană, experienţa şi judecata-i obiectivă a grupat în jurul sĕu pe toţi literaţii vechi şi noi, cari în toate lucrările lor au consultat pe K. Sprijinit de bărbaţii lit. Vörösmarty, Toldy, Bajza, Kölcsei, Czuczor, etc., la 1822 a publicat almanachul »Aurora« de cuprins beletristic, care fù organul acestei societăţi lit. (1822—37), când i-a urmat »Atheneum« sub redacţia literaţilor: Bajza, Vörösmarty, Toldy. K. a produs mai mare efect în lit. magh. prin comediile magh. »Kérők«, »Csalódások«, »Leányörző«, »Pártütők«, în cari se reoglindează în modul cel mai fidel viaţa socială a poporului magh. A mai scris câteva naraţiuni şi descrieri comice, cântece poporale, elegii şi balade. Meritul lui K. e că a întrodus în literatura magh. o direcţiune nouă, romantismul, dominat de elementul poporal-naţional. Toate lucrările sale apărură după moarte. K. K. minden munkái, editate de Fr. Toldy, 10 vol. Buda 1831, a doua ediţie e editată tot în Budapesta VI vol. 1893 de Jos. Bánoczi.

2) *Kisfaludy, Alexandru,* poet liric magh., la începutul secl. XIX a fost cel mai serbătorit împreună cu Csokonai; frate cu Carol K., n. 27 Sept. 1772 în Sümeg, † 28 Oct. 1844. A studiat filosofia şi dreptul, dar neavênd aplicare pentru cariera juridică, a întrat în miliţie. In 1793 fù trimis ca gardist la Viena, iar 1795 transferat la un regiment din Italia; s'a luptat în contra lui Napoleon I, la Milano; prins de Francezi, fù transportat în Provence, unde scrise cântecele cele mai frumoase de amor »Himfi szerelmei«. Eliberat din închisoare, după ce luase parte în mai multe lupte în Germania şi Elveţia, la 1800 s'a reîntors în patrie. In 1801 a publicat prima dată poesiile sale lirice Himfi szerelmei, cu cari şi-a întemeiat numele literar. A mai publicat fabule cu subiect din trecutul poporului maghiar şi câteva drame, dar cu puţin succes. Operele lui au fost editate de Fr. Toldy 1847, apoi Angyal Dávid VIII vol. 1893. [+]

„Kisfaludy-társaság", societate literară magh., înfiinţată în 1830 la stăruinţa amicilor lui Carol K., pentru ridicarea unui monument în memoria amicului lor. In acest scop a editat operele lui Carol K., şi din suma adunată a ridicat un monument de marmoră în grădina museului naţional din Budapesta; la 1836 s'a constituit într'o societate literară, ca să premieze opere esteticepoetice. Această societate, după »Acad. magh.«, a lucrat mai mult pentru înflorirea literaturii beletristice maghiare. La 1842 modificându-se statutele societăţii, a luat numele »Magyar szépirodalmi intézet.« Sub această devisă a început pe lângă premiarea operelor estetice-poetice, a transplânta în lit. maghiară clasicii antici şi moderni, biblioteca romantică a popoarelor moderne, şi a aduna cântecele şi legendele poporului magh. Membrii acestei societăţi de present sûnt indigeni 50, străini 20. Intre membrii corespondenţi e şi Iosif Vulcan, redactorul »Familiei«, membru ordinar al academiei române din Bucuresci. [+]

Kisháza, v. Cheşa.

Kisil-Irmak, (în antichitate *Halys),* cel mai mare rîu în Asia mică, isvoresce în Kössedagh şi se varsă în Marea Neagră spre est dela Sinope; deşi are lungime de ca. 900 km., nu e navigabil.

Kisjenő, v. Chişineu.

Kis-Küküllő, numele ung. al unui comitat şi rîu în Transilvania, v. *Têrnava mică.*

Kismet, resignarea oarbă a Musulmanilor în întêmplările sorţii.

Kiss, *(Chiş), Mateiu,* canonic gr.-cat. de Lugoj şi membru fundator al »Asociaţiunii transilvane«, n. 16 Nov. 1816 în Recea (cott. Crasna); şcoalele elementare şi gimnasiale le-a studiat în Şimleul Silvaniei; filosofia şi teologia în Oradea mare. In 1841 fù numit profesor la gimnasiul gr.-cat. din Beiuş, unde a funcţionat până în 1847, când fù dispus de paroch în Cianadul nou, lângă Mako; iar în 1854 numit din nou profesor de filosofie şi limba latină în cl. VIII a gimnasiului din Beiuş, şi în 1856 distins cu titlul de asesor consistorial. Infiinţându-se diecesa şi capitlul gr.-cat. de Lugoj, K. fù unul dintre cei dintâi canonici, numit în 1857; dar din causa unui morb grav, de care suferea, a putut desvolta puţină activitate în acea demnitate. † 4 Martie 1876. A lăsat o mică fundaţiune pentru diferite scopuri. [Dr. I. Radu.]

Kisseleff, *Pavel,* comite, general şi diplomat rus, n. 1788 la Moscva dintr'o familie de boieri. 1812 adjutant al prinţului Bagration şi apoi al împĕratului Alexandru I, 1814 colonel, 1817 maior general, conduce operaţiunile în resboiul

cu Turcii din 1828, când devine locotenent general, iar în 1829 comandant al corpului 4 din cavaleria de reservă, guvernator al Moldovei şi Munteniei în timpul ocupaţiunei rusesci. In această din urmă demnitate s'a arětat liberal şi iubitor de progres, a luat měsuri înţelepte pentru administrarea ţerilor române, fiind o excepţiune între toţi bărbaţii ruşi, cari au exercitat vr'o comandă în ţerile noastre. Părţile bune ale regulamentului organic se datoresc mai mult lui. 1833 comandant al infanteriei trimisă în ajutorul sultanului contra vice-regelui Egiptului, 1834 general de infanterie şi membru în consiliul de stat, president al comitetului domeniilor coroanei. 1838 ministru de domenii, se distinge prin îngrijirea cătră cele 18 milioane de ţerani ai domeniilor, fundează şcoale, ferme, asigură justiţia. 1856 ambasador la Paris până la 1862. Remâne în Paris, unde moare la 26 Nov. 1872. (Cf. Scrierea lui Papadopol-Calimah în Analele Acad. Rom., IX Ist.)

Kissingen, loc de cură de primul rang în Bavaria. Cunoscut în toată lumea pentru apele sale minerale, cari sûnt clasicele representante ale isvoarelor moderat feruginoase şi sărate, cu o însemnată cantitate de acid carbonic. Spre scopuri de vindecare se folosesc isvoarele: Rákóczy, Pandur, Soolsprudel şi Schönbornsprudel. Toate sûnt reci dela 10—20° C. Se folosesc atât de beut cât şi pentru băi. Afară de aceste isvoare principale se găsesce încă un isvor cu apă amară purgativă. Situat la o înălţime de 200 metri, K. are o clima destul de moale şi valea este binişor scutită de vênturile nordice. Isvoarele de aici sûnt indicate la toate afecţiunile, cari recer o schimbare mai repede în organism prin asimilarea sau reducerea substanţelor din economia animalică. Bogăţia gazurilor de acid carbonic este un factor de frunte al apelor de aici pentru a fi întrebuinţate ca băi cu scop de a excita în mod favorabil nervii pielei. Afară de băi sărate, calde şi reci se fac băi de duş, de abur, de gaz, de nămol sărat; inhalaţie de aer comprimat, inhalaţie de apă sărată pulverisată, hidroterapie, băi de rază (Strahlbad), băi undulante (Wellenbad). Acestea din urmă au meniţiunea de a înlocui băile de mare. Unde asimilarea materiilor nutritive este deranjată, slăbită, la anemie şi scrofulosă, în cari casuri stomacul nu supoartă o cură mai intensivă, acolo apele din K. atât intern cât şi extern aplicate sûnt cu preferinţă recomandate. Casurile cari mai adeseori obvin în K. sûnt: dispepsia, catarul de stomac şi intestine, congestia ficatului, piatră la ficat (fiere), tumoare de splină, congestii la cap şi nevrosele; boale femeiesci, cataruri cronice ale organelor respiraţiunei, afecţii reumatice şi artritice ale încheieturilor. Literatură în toate limbile moderne. [Dr. Vuia.]

Kistna, (sanscr. *Krişnâ)*, rîu în Decan (India anterioară), isvoresce în Ghaţii vestici şi se varsă in Oceanul Indic în apropiere de Masulipatam; 1280 km. lung; dela el duce un canal la Godaveri şi la Madras.

Kis-Ujszállás, oraş în Ung., cott. Jász-Nagykun-Szolnok, 12,527 loc. (1891) Maghiari. Gimn. ref., şcoală industrială, jud. cercuală, oficiu de dare, staţiune de cale ferată. Hotarul de 19,786 hectare e foarte fructifer.

Kitai sau *Chitaia*, lac în sudul Basarabiei, la gurile rîuleţelor Chirghiz şi Chirghiz-Chitai. E un lac foarte sărat, dar sarea nu se dobândesce din apele sale, ci ceva mai departe din lacul *Sasic* sau Cunduc. Pe partea dela mează-ḑi a lacului Kitai se află colonia bulgară Chitaia.

Kitaibel, *P.*, n. 1757, † ca profesor de botanică în Pesta 1817. Botanist renumit prin scrierea sa clasică: »Descriptiones et icones plantarum rariorum Hungariae«, pentru care conautorul baron Waldstein a contribuit la partea ei materială deosebit de luxurioasă şi exactă. In scrierea aceasta pentru prima dată vedem pronunţându-se un spirit critic la discernerea florei şesurilor ungurescі, a Bănatului şi a Transilvaniei, cât şi cu deosebire a Carpaţilor dacici. [A. Pr.]

Kitaibelia Willd., (botan.) gen monotipic din familia Malvaceelor, tribul Malveae, cuprinde plante erbacee perene. *K. vitifolia* Willd., este unica specie, ce cresce în regiunea Dunării în Ungaria inferioară. [Z. C. P.]

Kitai-Cod sau *Cod-Kitai*, sat în sudul Basarabiei, a fost până la 1790 un sat de Tatari, cari au plecat în Crimea, în locul lor la 1817 s'au aşezat nisce voluntari Moldoveni şi Bulgari şi au format o colonie de 400 suflete. Satul posedă o biserică de piatră.

Kitara, instr. musical al vechilor Greci, confundat adese cu lira (v. ac.), de care însă se deosebia prin lada sa de resonanţă. Numěrul coardelor a variat; au fost K. până cu 18 coarde. K. se purta suspendată pe umĕrul stâng prin ajutorul unei curele (telamon). Cu evul mediu K. cade din favoare şi dacă se mai găsesc încă instrumente de forma ei, ele poartă cu totul alt nume. Astfel e s. e. *crut*-ul breton. In timpii moderni cuvêntul K. s'a adoptat de diferite limbi pentru a denumi instr. cu coarde pişcate, dar afectând forme deosebite (cetera, chitara, guitare, zither, ţitera) cu totul străine vechei K., care în forma ei primitivă nu s'a menţinut decât la unele popoare remase într'o civilisaţiune primitivă (Kisar etiopian). [T. C.]

Kiţcani, *lac* la sudul Basarabiei, numit de Ruşi Zagornoe, iar de Români Chiţcanii, are o lungime de preste $1^1/_2$ km. (Cf. Lacurile din Basarabia în »Basarabia din secl. XIX« a lui Z. Arbure, pag. 69.)

Kiţcani, sat în Budjeac, aşezat pe malul stâng al gârlei Botuşilor, la depărtare de 20 km. de Tîrguşorul Cauşani.

Kitchener, (pron. chicener), *Horatio Herbert*, lord, general englez, »eroul dela Omdurman«; n. 24 Iunie 1850 în Irlanda. 1870 voluntar în armata franceză. După resboiu întrat în academia militară din Woolwich; 4 Ian. 1871 locotenent; 1892 comandant suprem al oştirilor din Egipt. Şi-a câştigat mare renume prin învingerile asupra dervişilor din Sudan (1896—99), luând Dongola, Abu-Hamed, Berber, Omdurman, Chartum, şi supunênd întreg Sudanul. Regina i-a dat titlu *serdar* şi *lord de Chartum*, iar parlamentul i-a votat 30,000 l. st. recompensă naţională. Dela 18 Dec. 1899 şeful statului major al lui Roberts, generalisimul trupelor engleze în resboiul anglo-boer din Transvaal. [t.]

Kitheron, munte situat lângă hotarul dintre Boetia şi Atica în Grecia. Pe acest munte Laïus, regele Tebei, a lăpědat pe fiul sĕu Oedip ca să înlăture urgia ḑeiască. [Caion.]

Kițulescu, *Inocenție,* episcop de Buzĕu, v. Inocenție 2).

Kiuciuc-Kainargi, *(Kainargi cel mic),* sat în Bulgaria, 23 km. la sud-est de Silistra, renumit prin încheierea păcii între Rusia și Turcia din 21 Iulie 1774, prin care Rusia primia Azovul și o mică parte din Crimea. E începerea de punere în aplicare a ideii lui Petru cel Mare, adecă nimicirea Turciei și alipirea creștinilor de sub Otomani. Afară de protectorul rus, cu care ne-a hărăzit, această pace mai avù drept urmare pierderea Bucovinei (1777), prețul unui viitor sprijin, ce Austria să-l dea Porții pentru Crimea. De atunci datează și consulii ruși în principate.

Kiukiang, oraș comercial în prov. chineză Kiangsi, lângă Iangcekiang, cu 53,000 loc. Dela 1861 e deschis străinilor.

Kiusiu, cea mai sudică din cele patru insule japoneze, 43,615 km². (dimpreună cu insulele Liukiu) și 6.166,482 loc. (1890). Capitala Nagasaki.

Kiwa, v. Chiwa.

Kiwi, pasere, v. Chivi.

Kjöbenhavn, v. Copenhaga.

Kjelce, *(Kjelsy),* guvernament ruso-polon, la poalele nord-estice ale Carpaților, 10,093 km²., cu 763,746 loc. (1897). *Capitala K.* are 23,189 loc.

Klaar, *Alfred,* scriitor germ., n. 1848 în Praga, trăiesce acolo; a scris: Drama modernă (3 vol. 1883—84); Francisc Grillparzer ca dramaturg (1891); mai multe comedii, ș. a.

Klaczko, (pron. claciĭo) *Iulian,* scriitor polon, n. 6 Nov. 1838 în Vilna. 1869—70 consilier aulic în ministeriul de externe al Austro-Ungariei. Scr.: »Une annexion d'autrefois. L'union dela Pologne et de la Lithuanie« (ed. II. Paris, 1869); »Études de diplomatie contemporaine«. (Paris, 1866); »Roczniui polskie« (Paris, 1865, 4 vol.); »Les deux chanceliers« (Bismarck și Gorciacov, ed. III, 1877); Corespondențele poetului Mickievicz (1861), etc.

„Kladderadatsch", foaie umoristică polit.-satirică ilustrată, ce apare odată pe septĕmână în Berlin, urmând o direcție liberală; a fost înființată la 1848 de David Kalisch și librarul Albert Hofmann.

Kladno, oraș în Boemia, cercul Smichow, cu 17,215 loc. (1890); însemnate mine de cărbuni și de fier. Usine de fier și de oțel.

Kladova, comună în Sêrbia, pe malul drept al Dunărei în susul Severinului. Veche cetate tare în timpul puterei Turcilor, constituită din 4 bastioane, un castel și un șanț interior. K. forma o basă a Turcilor pentru trecerea în Banat pe la Rusava (Orșova). Romanii ocupau acest punct printr'un mic post întărit. La 1502 K. era căȡută în mânile Turcilor, cărora li-o răpesce Iasa de Som, com. Timișoarei. Mihaiu Viteazul o ia în 1595 dela Turci; la 1689 electorul de Baden o ia Turcilor; tratatul dela Pasarovici din 1718 o dă Austriei împreună cu Belgradul, Bănatul și Oltenia; Turcii o reiau la 1738; după resboiul din 1877—78 Turcii pierd K.

Klagenfurt, oraș și capitala Carintiei, în Austria, 19,700 loc., cu fabrici de piele, tutun, postav și cu o mare fabrică de plumb. Dela 1799—1813 a stat sub domnie franceză. [M. Bodiu.]

Klamarik, *Ioan,* pedagog magh., n. 1832 în Losoncz, cott. Gömör, și-a făcut studiile universitare în Pesta și Viena, 1852 prof. prov. în Félegyháza, apoi pe rând profesor ord. la gimnasiile din Cincibiserici, Baja, Odorheiul secuiesc și 1861 director în Beszterczebánya, drept resplată pentru succesele sale obținute în lupta contra elementelor naționaliste slovace, iar la 1876 director suprem de studii; 1883 fù chiemat în ministeriu; numit consilier de secție, apoi consilier ministerial, a lucrat mult pentru reformarea instrucțiunii în Ungaria; toate reformele întroduse în timpurile mai noue în învĕțămêntul public secundar sûnț strins legate de numele lui, și s'a distins și pe terenul literaturii didactice. † 8 Oct. 1898 în Beszterczebánya ca secretar de stat în retragere.

Klapka, *George,* general magh., n. 7 Apr. 1820 în Timișoara. Ca absolvent al academiei militare din Wiener-Neustadt a fost numit 1842 locotenent în garda magh., iar 1848 prim-locot. în reg. 12 de graniță. In 1848 s'a pus la disposiția ministeriului magh., care l-a trimis în Ardeal, împreună cu Gál Sándor cu o proclamație din 19 Maiu (în speranță că regele o va aproba ulterior), ca să înduplece regimentele de graniță secuiesci să se adune în tabĕra din Seghedin. Aceasta s'a făcut cu ignorarea guvernului ardelean, înainte de »uniune«. (Cf. Jakab Elek, Szabadságharczunk, pag. 136—159). In luna lui Sept. K. a fost trimis la Pojon și Komárom spre a conduce fortificarea cetății. In 1849 fù numit comandant al armatei din Ungaria sup., ca atare avuse în 26—28 Febr. lupte victorioase cu gen. austr. Schlick, în urma cărora fù numit general. In 10 și 26 Apr. împreună cu Görgey au raportat alte victorii. In acel an fù numit ministru de resboiu; în scurt timp și-a dat demisiunea, pentru a primi comanda și apĕrarea celei mai renumite cetăți, Komárom. Ce serviciu a făcut K. cu cei 18,000 honveȡi causei maghiare, este eternisat în istoria magh. contimporană. Fapt e, că cetatea Komárom n'a putut fi cucerită, ci că și după capitularea dela Világos (13 Aug.) a mai resistat și a refusat atât provocarea Austr. cât și a supremului comandant rusesc, Paskievics, pentru capitulare. In 27 Sept. primite fiind, în 8 puncte, condițiunile de capitulare puse de K., foarte favorabile și onorifice pentru întreaga sa armată, capitularea s'a ratificat și subscris în cartirul gen. Haynau în Puszta Herkály. K. din Komárom s'a dus la Londra, de acolo la Genua, apoi în Elveția, iar de aci în Constantinopole. In tot locul a desvoltat o extraordinară activitate în interesul causei maghiare. In ajunul resboiului italian (1859) a pregătit rescoala, ce avea să erumpă în Ungaria; pacea dela Villafranca însă a zădărnicit acel plan. In 1866 organisă în Silesia sup. legiunea magh., care abia trecută pe pămêntul Ungariei, a trebuit să se retragă, căci pacea s'a încheiat între puterile beligerante. In 1867 când cu amnestia gener. s'a întors în patrie, a fost ales deputat cu program guvernamental; în scurt timp s'a retras de pe terenul public și s'a ocupat, mai mult în Constantinopole și Genua, cu întreprinderi financiare. Numele dînsului este unul dintre cele mai strălucite și populare ale istoriei magh. contimporane. A scris mai multe opuri, între cari e mai însemnat: »Der Nationalkrieg in Ungarn und Siebenbürgen.« † 17 Maiu 1892 în Budapesta. [I. St. Ș.]

Klausthal, oraş montan în Germania, pe platoul nord-vestic al muntelui Harz, în guvernamentul prusian Hildesheim, 8750 loc. Academie de mine, cu colecţiuni frumoase archeologice. Biserica cat. şi cea evang. Mine de argint, de zinc, de plumb şi aramă. [M. Bodiu.]

Klazomenae, unul din cele 12 oraşe ioniene din Asia mică, spre sud-vest dela Smirna.

Kleanthes, filosof şi poet grec din şcoala stoică şi succesor al întemeietorului ei, Zeno, n. pe la 300 a. Chr. în Assos în Asia mică, a petrecut apoi în Atena ca diler. Ocupându-se cu cercetări filosofice, al lui este meritul de a fi pus în sistem doctrinele şcoalei stoice. Din scrierile sale au remas numai fragmente, publicate de Brunk şi Schaefer în »Analecta« şi »Poëtae gnomici«, 1817. (Cf. Teodorescu, Ist. fil. ant.) [Pl.]

Kléber, *Jean, Baptiste*, general francez, n. 1753 la Strassburg, asasinat la Cair în Egipt la 14 Iunie 1800. Fiul unui zidar, studià architectura la Paris în 1772, în 1775 întrà în şcoala militară dela Muenich. In 1785 se întoarse în Alsacia şi se ocupă cu architectura. Intră în timpul revoluţiei în garda naţională şi apoi treptat ajunse în gradele cele mai mari ale ierarchiei militare, fiind unul din generalii cei mai renumiţi ai republicei. Fiind lăsat de Napoleon ca general de căpitenie a armatei din Egipt, fù asasinat de un turc fanatic, pe stradă.

Klein, (alias *Clain), Ioan Inocenţiu, baron de Sad,* episcop al Românilor uniţi din Transilvania şi părţile ei adnexe. După moartea episcopului Giurgiu (v. ac.), împĕratul Carol VI cu ordinul din 17 Apr. 1728 rândui să se ţină sinod electoral, care să-i presinte 3 candidaţi pentru scaunul episcopesc al diecesei Făgăraşului. Sinodul se ţinù în 4 Iunie 1728 în A.-Iulia în presenţa comisarului reg. I. Antalffy, episcopul catolic transilvan, şi a lui Adam Fitter, rectorul colegiului iesuiţilor din Cluj. Acest din urmă lucrà mult, ca între candidaţi să fie şi vr'unul dintre tinerii, cari învĕţaseră în şcoalele iesuiţilor. Astfel fù candidat şi Ioan Micu (Klein). Împĕratul însă în loc să denumească îndată pe vr'unul dintre candidaţi, la propunerea cancelariei aulice transilvane, cu hotărîrea sa din 15 Aug. 1728 a pus biserica unită sub directoratul părintelui ies. A. Fitter, care cu putere quasi-episcopească o guvernă 1 an şi 3 luni. Fitter ţinù şi un sinod diecesan cu clerul unit în Clujmănăştur la 15 Nov. 1728. In sinod se aduseră mai multe hotărîri pentru consolidarea unirii cu biserica Romei şi s'au luat disposiţii pentru înfrânarea preotului Mailat din Şona, care îndemna poporul din scaunul Cohalmului să treacă la neunire. In acest sinod s'a ivit mai ântâiu idea, să se înfiinţeze un seminar exclusiv pentru Români gr.-catolici, spre care scop se hotărî, să se înainteze un memorial la curte, ca averea remasă după episcopul Ioan Giurgiu şi confiscată de erar să se dea pentru înfiinţarea seminariului. In 25 Febr. 1729 urmă numirea lui K. de episcop şi consilier împĕrătesc. Acesta se născù 1692 în Sad, cottul Sibiiului. Numele familiei sale a fost Micu, iar numele Klein şi l-a luat mai târdiu. Studià în seminariul iesuiţilor din Tirnavia (Nagy-Szombat), unde cardinalul Kollonits din banii sĕi şi din averea remasă după episcopul Jany înfiinţase o fundaţiune pentru crescerea tinerilor greco-catolici, pentru cari, şi în special pentru Românii din Transilvania, cardinalul Kollonits mai dede încă o însemnată avere iesuiţilor. K. şi după numirea sa întru episcop remase în colegiul iesuiţilor până în 11 Iulie 1729, când la ordinul împĕratului se duse la Muncaciu, unde în mănăstirea gr.-cat. a Sf. Nicolae făcù noviţiatul pentru a întra în tagma călugărească a Sf. Vasilie. In 23 Sept. 1729 fù sfinţit preot în biserica gr.-cat. din Pócs a »Preacuratei lacrimante«. După un an de noviţiat făcù profesiunea de călugăr în mănăstirea amintită la 25 Sept. 1730 şi-şi luà numele de Inocenţiu. Aprobarea numirii lui de episcop întimpină unele greutăţi în Roma din causă, că el nu funcţionase de loc în viaţa publică bisericească, dar la intrepunerea cardinalului spaniol Cienfuegos, care cunoscea pe Români de când petrecuse în Viena, Papa Clemente XII în 11 Sept. 1730 aprobà alegerea şi numirea lui K., care în acelaşi an în 25 Oct. st. v. (5 Nov. st. n.) fù consacrat episcop prin George Genadie Bizanczy, episcopul unit (rutean) al Muncaciului, care-l făcuse mai înainte şi călugăr şi preot. K. nu-şi ocupă îndată scaunul episcopesc, ci petrecù mai mult timp probabil la Muncaciu spre a se iniţia în guvernarea bisericească şi apoi merse la Viena spre a regula afacerile bisericei sale. In absenţa lui, diecesa Fagăraşului era sub conducerea vicarilor episcopesci şi a teologului Görgei, care supliuia in această calitate pe Regai. In 28 Sept. 1732 K. se înstalà în Făgăraş cu mare solemnitate apoi în dilele următoare ţinù săbor mare, în care se luară disposiţii pentru consolidarea unirii, pentru administrarea mai promptă a bisericei şi pentru stirpirea abusurilor din cler. Activitatea desvoltată pe toate terenele vieţii publice de ep. K. a fost extraordinară şi în parte însemnată cu succese foarte mari. Lui este de a se mulţămi înfiinţarea oraşului Blaj (v. ac.), unde îşi mută şi reşedinţa în 1737; lui şcoalele, mănăstirea şi catedrala din acest oraş. Încă înainte de instalarea sa, la 1731, se rugase de împĕratul Carol, să-i facă o mănăstire de călugări basiliani, cari să constituiască capitlul episcopului, să-l ajute la cultul divin, să administreze diecesa în cas de vacanţă, să apere credinţa catolică, să ţină şcoale şi să predice cuvêntul lui Dumnedeu. Impĕratul în 1732, la propunerea camerei de resboiu, destinà spre scopul acesta venitele unui dominiu fiscal. Insă fiindcă venitele acestea nu erau îndestulitoare, K. îşi reînoi cererea în 1735, când petrecuse timp mai îndelungat în Viena în interesul bisericei şi naţiunii sale, deşi lipsit de bani, iar sinodul din Blaj dela 26 Ian. 1738 se obligà, că şi clerul român, ori cât de sărac ar fi şi chiar şi când ar trebui să-şi vêndă şi ce are, va contribui pentru mănăstire 25,000 fl. numai să se hotărască locul, unde să fie pentru totdeuna reşedinţa episcopului şi a mănăstirii. In urma acestor rugări şi oferte în 30 Martie 1738 s'a încheiat în Viena contractul pentru clădirea mănăstirii, şcoalelor, bisericei şi reşedinţei episcopesci în Blaj, iar împĕratul prin diploma din 21 Aug. 1738, în schimb pentru dominiul episcopesc dela Gherla şi Sâmbăta de jos, dădù diecesei Făgăraşului dominiul fiscal dela Blaj, Manărade, Spătac, Cergăul mare, Tiur, Veza, Ciufud, Sâncel, Petrisat, Iclod, Pănade, Şona şi Spini, al

cărui venit era computat în 6000 fl. Din această sumă jumétate era destinată pentru întreţinerea episcopului, iar altă jumĕtate pentru 11 călugări, 20 alumni în seminariul de băieţi din Blaj şi pentru 3 călugări-preoţi, cari aveau să-şi completeze studiile în seminariul de Propaganda Fide din Roma. Despre şcoalele, cărora K. le-a pus basa, să se vadă articolul Blaj şi Aaron, iar despre mănăstire accentuăm, că până la sfîrşitul secl. XVIII a fost focular de cultură şi pietate şi adăpost pentru mulţi binemeritaţi bărbaţi ai bisericei unite şi ai naţiunii române. Aceştia împreună cu alţii, pe cari tot K. îi aşeză în şcoalele catolice din Austro-Ungaria sau îi trimise la Roma, deveniră cei mai zeloşi apostoli ai culturii naţionale şi propagatori ai moravurilor bune în poporul nostru decădut în urma asupririlor seculare. Dominiul din Blaj în mânile unor episcopi cu înaltă cultură intelectuală şi morală, deveni isvor de fundaţiuni însemnate pentru promovarea culturii şi religiosităţii. Iubirea de biserică şi naţiune a lui K. era atât de înfăpăiată, încât într'o epistolă adresată nunţiului apostolic din Viena exclamă: »Astfel sum dispus în sufletul meu, încât tot ce pot face pentru bunăstarea clerului şi naţiunii noastre asuprite spre mărirea lui Dumnedeu şi binele sfintei biserici, nu m'aş îndoi un singur moment a o îndeplini chiar şi cu vĕrsarea sângelui meu propriu.« Această iubire a fost motorul activităţii lui K. Încă înainte de instalarea sa, între 1729 până 1732, a înaintat 8, iar după aceea, între 1733—1740, şesesprede ce petiţiuni la împĕratul Carol. Plângerile episcopului şi clerului pe scurt erau următoarele: Preoţii în contra dispoziţiilor cuprinse în diploma Leopoldină a doua, nu se bucură de scutinţele clerului catolic, căci diregătoriile şi domnii (proprietarii) îi prind, îi judecă şi-i pedepsesc. Pe soţiile şi copiii lor îi aruncă în temniţă. Sûnt siliţi să plătească decimă preoţilor de altă lege. Ei în loc să capete sare, pe care Românii o sapă şi o transpoartă pe uscat şi pe apă, precum capĕtă gratuit preoţii altor confesiuni, nu sûnt scutiţi nici de taxele de vamă la poduri şi tîrguri. Credincioşii uniţi în loc să dea decime preoţilor sĕi, sûnt siliţi a le da preoţilor de altă confesiune chiar şi în comune, unde nu se află nici un luteran ori reformat. In loc să se înfiinţeze şcoale pentru Români, domnii opresc dela învĕţătură nu numai pe fiii iobagilor, ci şi pe ai preoţilor. Românilor nu li-se permite să-şi clădească biserici. Nici episcopul, nici altul din cler nu are dreptul a lua parte la dietă. Cei dela putere voiesc să reducă numĕrul preoţilor în detrimentul cultului şi al binelui sufletesc. Fiilor naţiunii române este oprit a se îndeletnicí cu artele şi cu industria, nu sûnt primiţi în nici o breaslă, nu se aplică în funcţiuni publice, n'au drept de a cumpĕra şi a moşteni, nu li-se permite să-şi planteze vii şi să-şi cultive grădini, pe cele plantate şi cultivate li le strică, n'au nici un drept la păduri şi la ape, ci numai să fie încărcaţi cu noue taxe, aşa că necum să fie consideraţi ca fii ai patriei, nu sûnt nici măcar toleraţi. Deşi împĕratul Carol încă în 11 Dec. 1732 poruncise ca plânsorile episcopului în decursul sesiunii dietale de atunci să se examineze de o comisiune sub presidenţa lui Franc. P. conte de Wallis, comisar şi plenipotenţiar la dietă, totuşi se vede, că această comisiune puţin sau chiar nimica nu a lucrat, căci împĕratul, la plânsoarea episcopului, în 23 Nov. 1734 dădù din nou ordin guvernului, ca o comisiune sub presidenţa guvernatorului Ioan Haller în timp de 2 luni să studieze chestiunea amintită şi să-i facă raport. Actele comisiunii, cu a cărei procedură episcopul, precum se vede din desele lui remonstraţiuni, nici decum nu era mulţămit, au fost trimise împĕratului, însă acesta până la moartea sa, întâmplată în 20 Oct. 1740, nu le-a resolvit în totalitatea lor, ci au remas moştenire împĕrătesei M. Teresia. Cu toate acestea episcopul obţinù şi dela împĕratul Carol unele avantagii de importanţă. Acesta prin un decret din 1732 a dat episcopului scaun şi vot, rang şi titlu în staturile (dietă) şi între baronii ţerii. Prin decretul din 24 Ian. 1736 concede, ca şi preoţii uniţi să capete sare gratuit, şi anume cei din comune mai mari 6, cei din comune de mijloc trei şi cei din comune mai mici douĕ măji. Prin decretul din 4 Martie 1739, din motiv că Blajul devenise reşedinţă episcopească, îi concede privilegiul de a ţinea tîrg Joi în fiecare septĕmână. In urma decretului din 24 Ian. 1736 fiscul restitue clerului unit proprietatea din Oarda (agrii, livedi, mori) ocupată de fisc sub pretext, că ar fi fost a episcopului Giurgiu, pe când în realitate o cumpĕrase clerul pentru călugării sĕi. Opera începută sub Carol pentru emanciparea bisericei şi naţiunii sale, a continuat-o episcopul cu energie şi mai mare sub domnia Mariei Teresia. Pentru apĕrarea clerului şi episcopului la guvern, în dietă, la tablă, în comitate şi la sedrii îşi tocmí advocat pe Ioan Tolnay. In Viena îşi ţinea agent plătit pe George Hardt. Încă în 1741 ar fi dorit să meargă la curte cu o deputaţiune din cler şi popor, precum îi recomandase Nunţiul apostolic din Viena, dar boala l-a împiedecat, macar că intenţiunea lui era să sosească în Viena deodată cu deputaţiunea dietei transilvane, în fruntea căreia era noul cancelar Gyulaffi, şi plecase încă din Nov. 1741. Abia în vara anului 1742 merse şi episcopul la Viena, unde mai mult de un an şi trei luni stărui pentru drepturile bisericei si naţiunii sale. In fine primí dela împĕrăteasa rescriptul din 9 Sept. 1743, prin care o parte din cererile lui se împliniră. Preoţii în comitate, scaune şi secuime să capete porţiune canonică, ori lectical. In fiecare sat să se dea uniţilor loc de biserică şi de case parochiale. Clerul în sensul diplomei Leopoldine din 1699 să se bucure de toate scutinţele, cari le au latinii, să nu plătească decime după posesiunile lor parochiale, nici vamă, honorare, taxe şi altele asemenea. Uniţii să nu mai fie opriţi prin domnii de pămĕnt a-şi clădí biserici. Fiii iobagilor, cari ar voi să umble la şcoală, să nu mai fie opriţi din partea domnilor. Românii nobili să fie consideraţi la oficiile publice întocmai ca ceilalţi nobili ardeleni. Acestea le-a dobândit Klein. Cu privire la unele rugări ale episcopului rescriptul din 9 Sept. 1743 a dispus, să se faca cercetare, episcopul adecă susţinea, că diploma a doua Leopoldină din 1701 ar fi fost publicată şi primită în Transilvania, şi prin urmare trebue să se aproabe şi din partea împĕrătesei, şi astfel să fie primiţi şi Românii între staturile ţerii.

Spre a-şi dovedí asertiunea, episcopul se provoca la deputatul reformaţilor şi unitarilor Püspöki, care recunoscuse validitatea aceleia, apoi adause: »Tare ne doare, că originalul diplomei s'a pierdut în revoluţiunea lui Rákóczy. Dar este adevěrat, că conceptul original se află în cancelaria aulică transilvană, precum a spus însuşi registratorul de acolo Boer, că s'a aflat între acele scrisori, pe cari le avuse la mână reposatul cancelar baronul de Kászon.« Cu toate acestea împěrăteasa nu aprobà aceea diplomă, ci dispuse să se mai caute şi în archivul guvernului transilvan. Episcopului îi căḑuse foarte greu, că încă prin diploma lui Carol din 21 Aug. 1738 fusese obligat să-şi ţină teolog iesuit din venitele dominiului episcopesc. In contra acestei disposiţii şi preste tot în contra obligamentului de a-şi ţiné teolog străin de neamul şi legea sa, episcopul a protestat de repeţite ori foarte energic şi cu cuvinte chiar vătěmătoare la adresa iesuiţilor. Cu toate acestea împěrăteasa deocamdată nu-l absolvà de acel obligament. Implinirea altor rugări împěrăteasa a ţinut-o în suspens, punênd în prospect cercetări ulterioare. Ceruse adecă episcopul şi aceea, ca naţiunea română să fie primită între staturile transilvane ca a patra naţiune politică. Episcopii uniţi să fie membri ai guvernului transilvan în calitate de consilieri. Cei doi vicari episcopesci şi notariul clerului împreună cu teologul să aibă vot şi scaun în dietă. Dintre nobilii români doi totdeuna să fie asesori la tabla regească şi alţii să fie candidaţi şi la oficiile cele mai înalte. Legile ţerii, cari ar fi prejudiţioase uniţilor, să se şteargă. Privilegiile şi diplomele, ce le-au căpětat până acum Românii dela împěraţi, regi şi principi, să fie întărite din nou. Blajul să fie declarat cetate liberă cu drept de a-şi trimite deputaţi în dietă. Robotele iobagilor români să se reducă la 2 ḑile pe septěmână, starea lor nesuferită să se uşureze şi să li-se restituiască posesiunile răpite. Toate acestea s'au ţinut în suspens, iar episcopului s'a interḑis să mai meargă la Viena fără de scirea şi învoirea curţii. Klein imediat după primirea rescriptului din 9 Sept. 1743 se plânse amar şi în termini foarte drastici la împěrăteasa pentru neîmplinirea cererilor sale, apoi se întoarse acasă spre a lua parte la dieta din Sibiiu dela începutul anului 1744, în care aveau să se pertracteze şi doi articoli (VI şi VII), dela cari el aştepta îmbunătăţirea sorţii bisericei şi naţiunii române. Episcopul în termini drastici spulbera obiecţiunile naţiunilor privilegiate, cari nu voiau să recunoască Românilor nici un drept. Românii sûnt nisce pribegi, ḑiceau staturile, iar episcopul respundea: nu pot fi altcum, fiind-că sûnt apăsaţi până la sânge. Sûnt numai ţerani şi iobagi, ḑiceau staturile. Nu este adevěrat, respundea episcopul, căci avem nobili în districtul Făgăraşului şi liberi în fundul regesc. Sûnt tâlhari şi hoţi, ḑiceau staturile. Nu trebue să vě miraţi, respundea episcopul, pentru că acestor oameni nu li-se lasă nimic afară de piele, din ce să se hrănească. Sûnt leneşi, ḑiceau staturile. Dar numai Românii vě lucră ocnele, băile de fier şi de aur, iar unora li-se trage şi pielea de pe ei, respundea episcopul. Clerul şi poporul român nu sûnt uniţi din inimă, ḑiceau staturile. Despre cele ce sûnt ascunse în inima omului numai Dumneḑeu poate judeca, respundea episcopul, şi altele asemenea.

Pe lângă toată resoluţiunea, cu care episcopul apěrà biserica şi naţiunea sa, articolii amintiţi nu au fost primiţi de dietă în forma presentată de împěrăteasa, care voia să inarticuleze biserica unită, să-i asigure libertate deplină şi încâtva să uşureze şi soartea naţiunii române. Episcopul mâhnit până în adâncul sufletului, dădù un protest solemn în contra hotăririlor dietei şi între altele făcù staturilor imputarea, că nesocotesc voinţa expresă şi serioasă a împěrătesei. Staturile se simţiră vătěmate în loialitatea lor patriotică şi cu sgomot turbat şi ameninţări de violenţă provocară pe episcop să-şi retragă cuvintele. Precum toţi în contra lui, aşa sta el singur contra tuturor, şi urgia tuturor se descărca pe capul lui. Infricat şi în primejdie de a fi aruncat pe fereastră, episcopul îşi revocà protestul, îl reînoí însă clerul şi poporul. Intr'aceea sosesce la guvernul transilvan decretul împěrătesei de dto 15 Iun. 1744, în care se ḑicea: »Asupra unor puncte din feluritele cereri presentate succesive de repeţite ori Maiestăţii noastre din partea iubitului nostru credincios, onoratul şi măritul Ioan Inocenţiu baron Klein de Sad, episcopul Făgăraşului al Românilor de ritul grecesc uniţi cu sfânta biserică romană, din principatul nostru Transilvania, deşí au emanat înainte de aceasta graţioasele noastre hotărîri şi porunci, totuşi după ce unele, cari n'au fost pertractate şi decise, trebue să se pună acum pe tapet şi să se resolveze, am hotărît milostiv, ca numitul episcop al uniţilor, baronul Klein, să se presenteze aci în curtea noastră. Vě poruncim deci graţios, să intimaţi hotărîrea noastră acelui episcop, şi să-l avisaţi, să nu-şi amâne sosirea, pentru ca propuneriie sale făcute înainte de aceasta să se poată pertracta cu atât mai curând.« Episcopul înainte de a pleca la Viena, ţinù sinod în 25 Iun. st. v. (6 Iul. st. n.), la care au luat parte şi unii fruntaşi mireni spre a se sfătui, de unde să se acopere cheltuelile episcopului cu călătoria la Viena în cause naţionale şi bisericesci, şi în 23 Iul. 1744 plecà la curtea împěrătească. De mult presimţia Klein, că duşmanii bisericei sale şi ai naţiunii române îi vor pune capul. Deja în 1741 scria nunţiului apostolic din Viena: »Dar în contra noastră numai acela nu învinge, care nu lucră, şi numai acelea nu se cred, cari nu se ḑic«, şi în alt loc: »Pentru causele, cari le-am luat în apěrare, mě uresc aproape toţi magnaţii şi fruntaşii acestei provincie« (Transilvania). Cerênd tot pe atunci intrepunerea şi ajutorul primatelui Ungariei ḑicea: »căci altcum în aceste timpuri critice, când comprovincialii noştri (adecă guvernul şi naţiunile privilegiate din Trans.) îşi încordează toate puterile în contra bisericei mele, aceasta în scurt timp va trebui să ajungă acolo, încât să nu i-se mai vadă nici ruinele spre derogarea credinţei ortodoxe şi perirea multor suflete.« Când dar guvernul, magnaţii şi ceilalţi fruntaşi ai naţiunilor privilegiate věḑură, că pe Klein încă îl mai invită la Viena, ca să i-se pertracteze cererile de mare importanţă politică, cari încă nu fuseseră decise, ei şi-au pus toată influenţa în cumpěnă, ca aceasta să nu se poată realisa. Denunţările duşmanilor lui Klein sosiră mai curând decât el la Viena, şi astfel în loc să se înceapă cu el pertractarea cererilor nedecise, fù îndrumat să se presenteze înaintea unei comisiuni aulice

spre a respunde la vr'o 82 întrebări, prin cari deocamdată se cereau numai informaţiuni asupra faptului, dar nu se făcea încă cercetare asupra episcopului. In şedinţa comisiunii dela 16 Nov. 1744 episcopul dădù unele informaţiuni asupra stării religioase din Ardeal şi despre sinodul din 25 Iun. 1744. La şedinţa a doua pusă pe 7 Dec., episcopul nu se mai presentà, ci prin preotul sĕu Aaron şi agentul Hardt contestà canonicitatea forului şi comunicà, că însuşi nunţiul apostolic i-a interḑis de a mai apăré şi de a rĕspunde. In 10 Dec. 1744 plecà la Roma, după ce vicariului sĕu Aaron şi secretarului sĕu P. Dályai (Daianu) le-a dat bani, ca să se reîntoarcă acasă. Ajuns în Roma episcopul presentà papei Benedict XIV mai multe memoriale, în cari în esenţă cerea să se confirme şi să se executeze cele două diplome date de împĕratul Leopold în favorul uniţilor; să se libereze beneficiul episcopesc de sarcina de a plătí teologului în tot anul câte 300 fl.; teologul să fie de ritul grecesc şi ales de episcopul; să fie destinat un nobil puternic dintre uniţi cu autorisare legitimă de a primí toate recursele Românilor şi a-i apĕra şi scutí în contra celorlalte naţiuni. Pontificele însărcinà pe nunţiul sĕu din Viena, să meargă la împĕrăteasa şi să se întrepună în numele papei, ca să conceadă întoarcerea episcopului în diecesă, scusându-l cu aceea, că a mers la Roma spre a visita liminele apostolice. Cardinalul nunţiu Paolucci s'a întrepus în persoană la împĕrăteasa, însă aceasta s'a arĕtat de tot exacerbată în contra lui Klein, ḑicênd că este un om avar, temerar şi resvrătitor, şi adăugênd, că de va cuteza a se mai întoarce în împĕrăţia ei, îl va aresta. Pentru această întrepunere episcopul în 8 Oct. 1745 mulţămesce nunţiului şi-l roagă, să poruncească vicariului episcopesc din Blaj, să-i trimită venitele dominiului episcopesc măcar de pe anii trecuţi. Vicariul Aaron i-a şi trimis în fiecare an tot ce a adunat până în 22 Apr. 1747, când s'a pus secuestru pe venitele dominiului şi când cancelaria aulică transilvană nu l-a lăsat să mai dea episcopului nici măcar taxa de câte un floren, care o plătia pe atunci fiecare preot archiereului. Lipsit de ajutor material din diecesa sa, şi vĕḑênd, că împĕrăteasa nu se înduplecă a-l lăsa să se mai întoarcă în diecesă, iar papa deşi mişcase toată piatra în favorul lui, nu-l poate susţiné mai departe în scaunul episcopesc, Klein se hotărí a recurge la cel mai desperat mijloc de apĕrare, să facă adecă imposibil ori ce guvern eclesiastic legal, până când Viena şi Roma nu-l vor pune iarăşi în scaunul sĕu. Spiritele Românilor tocmai atunci erau foarte agitate, de când călugărul sêrbesc Visarion intrase în 1744 în Ardeal, salutat cu mare bucurie de toţi protestanţii, şi înduplecase pe mulţi Români, mai ales din marginile sudice, a se lăpĕda de unire, şi de când episcopul Klein fusese luat la goană atât de grea. Împĕrăteasa se încercase şi cu mijloace blânde şi cu cele mai aspre, ca să împiedece pe Români a trece la neunire. Puse 4 patroni ai unirii dintre cei mai de frunte bărbaţi din Transilvania, între cari şi pe românul Dobra. In 1746 trimise pe episcopul Muncaciului Olsavsky să facă pace. Insa toate înzadar, căci mişcarea pornită nu se mai putù înăduşi. In mijlocul acestor agitaţiuni Klein în 12 Nov. 1746 trimite vicariului Aaron ordin excomunice pe teologul iesuit şi să convoa sinod, în care să notifice această afurisanie clerului. Vicariul se temù a împlini acest ordi care i-ar fi atras mânia curţii, şi despre aceas avisà şi pe Klein. Episcopul însă nu se oprí ac ci pentru neascultare de ordinul amintit, cu d cretul sĕu din 25 Aug. 1747, trimis la mai mul protopopi, depune pe Aaron din oficiul de vic episcopesc, deşi acesta acum nu mai era vic episcopesc, ci apostolic, îl suspinde şi-l exc municà. In locul lui pune vicar pe Nicolae Po din Balomiri, pe care îl obligă să convoace sino să publice o epistolă solemnă, prin care sub pe deapsa excomunicaţiunii interḑicea clerului poporului a mai comunica cu Aaron, cu teolog şi cu cei ce îi ocupaseră beneficiul episcopes Vr'o câţiva protopopi se şi adunară în Blaj 8 Oct. 1747, ca să se sfătuiască ce e de făcu pentru executarea poruncilor lui Klein. Aflân despre aceasta Aaron, care era la cules de vi în Mănărade, şi poate socotind, că efectuire intenţiunilor episcopului, în loc să folosească acestuia, vor strica bisericii, a notificat stare lucrului la însuşi guvernatorul Haller. Imedia s'au luat mĕsuri să se năduşească mişcările in tenţionate de Klein. Acesta ne mai avênd în urm ce face, după îndelungate şi interesante per tractări relative la abḑicerea sa, în 7 Maiu 175 abḑise în forma sa de episcopie şi până la moarte sa, întêmplată în 22 Sept. 1768, petrecù tot în Roma, unde fù înmormêntat în biserica Sf. Sergi şi Bach a călugărilor basiliani. (Cf. Cipariu, Acte şi fragmente şi Archiv pentru fil. şi istorie; I M. Moldovan, Acte sinodale; Nilles, Symbolae ad illustr. Hist. Eccl. or; Hurmuzaki, Documente şi fragmente; Bunea, Chestiuni din dreptul şi ist. bis. unite. Blaj, 1893, partea II; Ioan Slavici, Ardealul. Bucur., 1893; Bariţiu, Istoria Trans.; George Bogdan-Duică, Procesul episcopului Klein şi călugărul Visarion. Caransebeş, 1896; şi Documente şi notiţe inedite la subscrisul.) [Dr. Augustin Bunea.]

Klein (alias *Clain), Samoilă,* ieromonach, distins istoriograf, filolog şi teolog. Numele lui de botez a fost ***Maniu,*** iar de călugăr *Samoilă*. Numele familiar i-a fost ***Micu,*** în locul căruia îşi luà numele nobilitar al unchiului sĕu baron Klein. Se născù 1745 în Sad lângă Sibiiu. Studià mai ântâiu în Blaj ca elev al seminariului şi mănăstirii »Bunei-Vestiri«, înfiinţată de episcopul Aaron (v. ac. şi art. Blaj). In 14 Oct. 1762 se făcù călugăr basilian în mănăstirea amintită. In 1764 fù numit superior al mănăstirii şi prefect al seminariului »Bunei-Vestiri« în locul lui At. Rednic, care atunci fusese numit episcop. In 13 Nov. 1765 din partea acestui episcop fù înălţat la diregătoria de eclesiarch şi asesor consistorial. In 1766 trecù din mănăstirea »Bunei-Vestiri« în mănăstirea »Sfintei-Treimi« tot din Blaj, iar în toamna acelui an fù trimis în seminariul catolic »Pázmány« din Viena, unde împĕrăteasa M. Teresia făcuse fundaţiune pentru doi preoţi de mir din diecesa Făgăraşului. Aci în 6 ani absolvà teologia şi filosofia. In 1772 se întoarse la Blaj, unde fù numit profesor de matematică şi etică. Insoţí pe nou alesul episcop Gr. Maior la sinodul episcopilor gr.-cat. convocat de împĕrăteasa M. Teresia la Viena în chestiunea

serbătorilor grecesci, şi fù de faţă la consacrarea acelui episcop întêmplată după sinod la 23 Apr. 1773 în biserica curţii împĕrătesci. Pentru eruditiunea sa fù numit prefect de studii în seminarul teologic »S. Barbara« din Viena, unde împĕrăteasa M. Teresia făcuse fundaţiune pentru 50 clerici uniţi. In 1783 se întoarse la mănăstirea »Sf. Treimi« din Blaj, unde purtà mai multe oficii bisericesci şi fù timp îndelungat conţionator al bisericei catedrale. Intre episcopul I. Bob (v. ac. art.) şi Samoilă Klein au fost relaţiuni foarte incordate mai vîrtos dela 1794. Causa acestor neînţelegeri regretabile nu trebue să o căutăm în aceea, că Bob ar fi urît pe oamenii învĕţaţi, ori că ar fi voit să strice aşezămintele orientale, ori că ar fi fost contrar bunei înţelegeri între Românii de ambele confesiuni, ci în alte împrejurări şi intêmplări de atunci. De pe timpul împĕratului Iosif II sufla din Viena un vênt nepriincios călugărilor şi pentru aceea S. Klein deja în anul 1784 s'a rugat să fie dimis din cinul călugăresc. Episcopul însă, care dacă l-ar fi urît, ar fi avut atunci prilej bine venit de al dimite, l-a reţinut în mănăstire şi l-a ajutat în lucrările lui literare, dându-i lui să traducă »Biblia« pe românesce. De altă parte S. Klein cu ocasiunea alegerii de episcop din 1782 lucrase mult, ca Ignaţie Darabanth, vicar episcopesc şi călugăr, să ajungă episcop, şi nu Bob, iar după aceea în mod ostentativ, în dedicaţiunea opului sĕu »Teologia moralicească«, lăudà şi înălţà pe Ignaţie Darabanth, care ajunsese episcop în Oradea mare, atât de tare şi cu astfel de cuvinte, încât mulţi priviau în aceasta o micşorare a episcopului Bob. Afară de aceea Klein, care era şi bolnăvicios, mai avea şi un temperament foarte viu, care îl răpia şi la vorbe nesocotite şi necuviincioase faţă cu episcopul şi cu ceilalţi fraţi călugări, iar în chestiuni religioase apĕra şi unele idei singulare, cari ceilalţi nu le credeau edificătoare pentru credincioşi. In fine pentru unele acţiuni imprudente, cum a fost între altele dedicaţiunea istoriei sale bisericesci, făcută mitropolitului sêrbesc din Karlovitz, mai era şi bănuit, că ar vrea să treacă la neunire spre a se face episcop gr.-or. în Sibiiu după moartea episcopului Gerasim Adamovici, însă de învinuirea aceasta se apĕră cu succes în frumoasa sa apologie din 20 Maiu 1798 adresată capitlului călugăresc din Blaj. Mai adauge, că şi antecesorii episcopului Bob avuseră neînţelegeri cu călugării şi că spiritul de oposiţiune faţă cu episcopul nu dispăruse din mănăstire, ci din contră se părea, că va isbucni mai vehement decât în trecut, şi atunci uşor se va înţelege, pentru ce episcopul Bob, care învĕţase chiar din păţeniile distinsului sĕu antecesor Grig. Maior, a fost atât de rigoros faţă cu S. Klein, propunênd guvernului in 29 Nov. 1797, ca pe acest ieromonach să-l trimită la Muncaciu,unde în singurătate şi tăcere să se pocăiască şi să fie ţinut cu cheltuiala mănăstirii din Blaj. Guvernul însă cu scrisoarea sa din 27 Ian. 1798 nu încuviinţà această disciplinare aspră, ci scrise episcopului, să oprească pe S. Klein de a mai ieşi din Blaj şi să-i poruncească, ca în clima sănătoasă a acestui oraş să-şi grijască sănătatea şi să trăiască liniştit în mănăstire cu îndeletniciri evlavioase şi literare.

Urmarea acestor raporturi înăsprite a fost că S. Klein pe la 1803 părăsi Blajul şi ocupă postul de revisor de cărţi în Buda, unde murí în 13 Maiu 1806 şi fù înmormêntat în cripta bisericei romano-catolice din cuartierul »Rátzváros« la 15 Maiu 1806.

Sam. Klein se făcù nemuritor prin operele sale filologice, istorice, teologice şi filosofice, atât de numeroase şi voluminoase, încât trebue să ne mirăm, cum le-a putut scrie într'un period aşa scurt de 25 ani. Operele lui sûnt: 1) Disertatio canonica de matrimonio juxta disciplinam graecae orientalis Ecclesiae, Vindobonae 1781, 2) Disertatio de ieiuniis greacae orient. Ecclesiae, Vindobonae 1782, 3) Teologia moralicească, Blaj 1796, 4) Disertatio de statu et politia religiosorum et monachorum orient. Ecclesiae, inedită, 5) Propovedanii la îngropăciunea oamenilor morţi, Blaj 1784, 6) Practica consistorială, inedită, 7) Carte despre descoperirea cea Dumnedeiască, manuscris în Oradea mare, 8) Predice, ms. în Orade, 9) Biblia, adecă Sf. Scriptură a ambelor testamente, tradusă toată din elinesce, Blaj 1795 şi Petersburg 1819, 10) Lucianus, De veris Narrationibus, 11) Segneri, Indreptarea pĕcătoşilor, 12) Thoma de Kempis, Cele patru cărţi de urmarea lui Christos, ms. în Orade, 13) A celui întru sfinţi Părintelui nostru Vasile celui mare AE. dela Cesaria din Capadochia cuvinte, ms. în Oradea mare, 14) A celui întru sfinţi p. n. Ciril Archiepiscop Ierusalimului Catichesis sau învĕţături cătră cei ce vin la botez, ms. în Oradea mare, 15) A celor întru sfinţi cuvioşilor părinţilor noştri Pachomie, Efrem Sirul învĕţături ascheticesci, ms. în Orade, 16) A celui intru sfinţi părintelui nostru Ioan Gură de aur archiepisc. Ţarigradului Omilii sau cuvinte în evang. Sf. Ioan, ms. în Orade, 17) Ale SS. Grigorie Teologol, Epifanie, Chiril dela Alexandria, Anastasie Sinaitul, Andreiu Criteanul vr'o câteva cuvinte, 18) Ale Sf. Ioan Damaschin cartea 1 şi 2 de pravoslavnica credinţă, şi Istoria lui Barlaam şi a lui Iosafat împĕratul Indianilor, 19) Ale Sf. Doroteiu toate cuvintele şi mai mĕrunte învĕţături ale mai multor părinţi, 20) Acatist sau carte cu multe rugăciuni pentru evlavia fiecărui creştin, tipărită în Sibiiu 1801 cu litere latine, 21) O carte de rugăciuni, tipărită cu litere latine în Viena, 22) Canoanele tuturor săboarelor în biserica resăritului primite, ms. în Orade, 23) Istoria bisericească după Fleury, ms. în Orade, 24) Belisariu, după Marmontel, 25) O carte de căsătorie, 26) Logica, tipărită în Buda, 27) Metafisica, 28) Dreptul natural, Sibiiu 1800, 29) Aritmetica, 30) Viaţa şi fabulele lui Isop, 31) Elementa linguae daco-romanae sive valachicae, Vindobonae 1780, 32) O gramatică românească, 33) Dicţionar latin-român-german şi român-latin-ungar-german, 34) Brevis notitia Historiae Valachorum ab origine Gentis usque secl. XVIII, 35) Istoria Românilor Transilvani, Munteni şi Moldoveni, împreună cu faptele principilor, 36) Istoria bisericească a Românilor Transilvani, 37) Istoria conciliului dela Florenţia, 38) Istoria bisericească universală pe scurt, 39) Istoria împărecherei între biserica resăritului şi a apusului, ms. în Orade, 40) De origine Daco-Romanorum, 41) De Metropoli Transylvanica.

Nici un literat pe timpul lui nu scria aşa bine românesce ca S. Klein. Avea stil uşor şi limpede, care însă se înalţă la o eleganţă şi frum-

seţă rară în dedicaţiunea operei sale »Teologia moraliceascä«, ce o face episcopului unit Darabanth dela Oradea mare, şi se aflä tipăritä în Archivul lui Cipariu. Dintre operele lui teologice i-a câştigat renume în toate şcoalele catolice din Europa »disertatio de matrimonio«, pentru care numele lui şi astăḑi se pomenesce adeseori chiar şi pe catedrele profesorilor din Roma. Nici până astăḑi nu avem o traducere mai bună a Bibliei, decât a lui. Pe terenul filologic este de însemnat, că S. Klein a scris cea dintâiu gramatică a limbei române şi a propagat idea pentru primirea literelor latine în locul slovelor cirilice. Pe terenul istoric, în numeroasele sale scrieri, s'a nisuit a dovedi originea noastră latină şi a desgropa trecutul Românilor. Şi dacă câte odată rătăcesce pe acest teren puţin cultivat până atunci, nu-i mirare, căci avea să se lupte cu greutăţile începutului şi cu lipsa documentelor neadunate şi nepublicate. Astfel S. Klein este unul dintre cei mai distinşi scriitori români şi dintre bărbaţii cei mai bine meritaţi pentru cultura poporului român. Date biografice despre S. Klein se află în Acte şi fragmente de Cipariu, şi în documentele publicate de acesta şi de I. M. Moldovan în »Archiv pentru istorie şi filologie«, din cari şi-a compus şi Ioan C. Bianu opul: »Viaţa şi activitatea lui Maniu Samuil Micul alias Clain de Sad«. Bucur., 1876. Cf. şi »Chestiuni din dreptul şi istoria bisericei unite« p. II, Blaj, 1893 de subscrisul. [Dr. Augustin Bunea.]

Klein, 1) *K., Iosif Armin,* astronom şi meteorolog, n. 11 Sept. 1842 în Köln. La început librar, apoi a studiat matematica şi astronomia; în Köln şi-a făcut observatoriu propriu, în care observa mai ales Luna. Scr. mai însemnate: »Handbuch d. allgemeinen Himmelsbeschreibung« (2 vol. Braunschweig 1872); »Entwickelungsgeschichte des Kosmos (ac. 1871); »Anleitung zur Durchmusterung des Himmels« (ed. II ac. 1882); »Stern-Atlas« cu 18 harte (Lipsca, 1886), etc. 2) *K., Felix,* matematic, n. 25 Apr. 1849 în Düsseldorf. Dela 1886 prof. ord. la universitatea din Lipsca. Impreună cu A. Mayer şi Dyck redactează dela 1875 »Matematische Annalen«. Desvoltă mare activitate literară mai ales pe terenul geometriei neeuclideice şi teoriei equaţiunilor. 5 Maiu 1899 membru extern al Academiei maghiare. 3) *K., Francisc,* şef de secţie în ministeriul de justiţie austriac, n. 1854 în Viena. 1885 docent la universitatea din Viena, 1891 chiemat în ministeriu şi însărcinat cu lucrările pregătitoare pentru reforma procedurei civile, 1894 consilier ministerial, 1895 consilier intim. Dela 1895 profesor onorar la univ. din Viena pentru procedura civilă şi dreptul roman. El a elaborat legea austriacă a check-urilor (1895). Are numeroase scrieri sciinţifice.

Kleist, 1) *Heinrich Bernt Wilhelm de,* poet germ., n. 18 Oct. 1777 în Frankfurt pe Odera, a stat în servicii militare prus., apoi timp scurt în servicii de stat, 1807 făcut prisonier de Francezi şi eliberat numai la finea anului. A trăit în Dresda, apoi la Wansee în apropierea Berlinului, unde 21 Nov. 1811 s'a împuşcat în urma unei îndelungate melancolii în care căḑuse. A scris drame şi novele. 2) *K., Ewald Christian de,* poet, n. 7 Martie 1715 în Zeblin lângă Köslin, a fost în servicii militare daneze şi prusiene, rănit de moarte în lupta dela Kunersdorf, † ca maior 24 Aug. 1759 în Frankfurt pe O. Opere: ode, elegii, idile ş. a. Cea mai renumită scriere a sa este poesia descriptivă »Primăvara«.

Kleisthenes, bunic al lui Pericles, dînsul împarte pe cetăţeni în 100 dime (δῆμοι) sau comune, divisiuni geografice, cari se asemĕnau cu vechile γένη. Dînsul înfiinţează ostracismul şi în 510 gonesce pe Hipias din Atena. [Caion.]

Kleistogame, (botan.) v. Cleistogame.

Kleitos, unul din generalii lui Alexandru cel mare al Macedoniei, ucis de către Alexandru la un prânz în anul 328 a. Chr. [Caion.]

Klemm, *Gustav,* istoriograf, n. 12 Nov. 1802 în Chemnitz, † 26 Aug. 1867. A scris: »Istoria civilisaţiunei generale«, 10 tom.; »Sciinţa civilisaţiunei generale«, 2 tom.; »Femeile«, 6 tom. ş. a.

Klenck, *Robert,* violinist şi compositor, n. 1 Oct. 1850 în Bucuresci. Studiile musicale, începute în Bucuresci cu Flechtenmacher şi Wachmann, le continuă la Viena (1867—69) cu Hellmesberger sen., I. Dont şi Zellner şi le completă la Leipzig (1869—72) cu F. David, E. F. Richter, Dr. O. Paul şi Dr. Papperitz. Compoziţiuni a publicat puţine, câteva bucăţi pentru piano sau voce şi piano, dar şi-a făcut mai cu samă un frumos titlu prin publicarea metodei sale de violină (8 caete dintre cari 7 apărute deja). Această lucrare, a cărei proprietate pentru străinătate o are Breitkopf şi Härtel din Leipzig, e cu atât mai importantă, cunoscută fiind penuria de opuri speciale ce domnesce în şcoalele noastre speciale. Profesor suplinitor la conservatorul din Bucuresci dela 1889, în urma concursului a fost numit cu titlul provisor. [T. C.]

Klenze, *Leo, de,* architect, n. 29 Febr. 1784, studià în Berlin, Paris şi Italia. 1815 architect de curte al regelui Maximilian I în München; 1834 merge în Grecia, unde compune planul noului oraş Atena şi al castelului regal; 1839 chiemat la Petersburg să conducă zidirea bisericei Sf. Isac. † 26 Ian. 1864 în München. Creatorul aproape tuturor clădirilor monumentale din München: Glyptotheca (1816—30), Odeon (1824 până 1828), Walhala (1830—42), Pinacotheca veche (1826—36), biserica tuturor sfinţilor (în grandios stil bizantin), palate, etc. Asemenea pictor architectonic şi scriitor. Scr. »Sammlung architectonischer Entwürfe (München, 1831—50, 10 fasc.); »Der Tempel des Olympischen Jupiter in Agrigent« (Stuttgart, 1821); »Die Walhala in artistischer u. technischer Beziehung« (München, 1838) ş. a. [t.]

Kleobis şi *Biton,* fiii Kydippei, preoteasa Herei în Argos. Legenda din Argos ne spune, că dînşii s'au înjugat la carul mamei lor în locul taurilor, şi au dus-o 45 de stadii până la templul, unde era serbătoarea Herei. Mama lor s'a rugat de ḑeiţă ca în schimb pentru aceasta dovadă de iubire fiască să-i resplătească cu ce are mai bun. Tinerii după aducerea jertfei au adormit şi mai mult nu s'au trezit.

Kleomenes, numele a trei regi ai Spartei. *Kleomenes,* sculptor grec de loc din Atena, autor al statuei ḑeiţei Venus, statuă cunoscută sub numele de »Venus de Medicis«. Trăise pe la 220 a. Chr. [Caion.]

Kleon, demagog atenian şi duşman politic al lui Pericles. Aristofan, marele comic grec, adesea

in comediile sale pune în scenă pe K. Amăgind poporul atenian i-se încredințează comanda armatei și în lupta dela Amphipolis (422) este bătut și ucis de către Brasidas, comandantul armatei spartane. După moartea lui K. și a lui Brasidas, care se întêmplă tot în lupta dela Amphipolis, nenorocitul resboiu pelopenesiac e sfirșit. [Caion.]

Klepsydra, *orologiu de apă,* în vechime un vas plin cu o cantitate hotărîtă de apa. Vasul era găurit astfel, că apa se scurgea în un timp anumit.

Kleptomania, o nebunie impulsivă iresistibilă, care consistă în a fura într'un mod inconscient. O dorință stăpânitoare împinge pe bolnav să pună mâna pe obiectul ce vede, întrând involuntar în posesia lui. K. e totdeuna semnul unei nevropatii ereditare. Ea poate să fie trecĕtoare, consistând numai în simple accese, sau să fie în stare continuă, și atunci îmbracă forma unei idei fixe. In casuri mai puțin grave K. e o formă morbidă ce se intâlnesce adeseori în viața socială, mai ales sub forme de accese.

Kleve, 1) *K.*, fost ducat în Germania în posesiunea conților de K. sau Kleef, făcênd parte a cercului vestfalic, cu întindere de 2200 km²., 100,000 loc. Sub Napoleon atât partea din stânga, cât și cea din dreapta rîului Rin a fost în posesiunea Francezilor. După căderea lui Napoleon partea cea mai mare s'a anexat la Prusia și astăḑi se ține de guvernamentul Düsseldorf. 2) *Kleve,* oraș, odinioară capitala ducatului K., astăḑi residența districtului cu acelaș nume, în guvernamentul Düsseldorf, cu 11,000 locuitori. [M. Bodiu.]

Klinger, 1) *K., Friedrich Maximilian de,* poet, n. 17 Febr. 1752 în Frankfurt pe Maina, † 25 Febr. 1831 în Dorpat. Amic din tinerețe al lui Goethe, a fost în servicii militare austriace și rusesci, la urmă ca locotenent-general și președinte al administrațiunii militare. A scris numeroase drame și romane de valoare. 2) *K., Max,* pictor, sculptor și gravor, n. 18 Febr. 1857 în Leipzig, a studiat în Carlsruhe, Berlin și Roma; acum în Leipzig. Tablouri principale: Restignirea lui Christos, Christos în Olimp ș. a. A scris: Pictura și desemnul, 1895, deja în II ed.

Klingsor, *Nicolau,* personalitate probabil mitică, care a luat parte și la emulația poeților în Wartburg. I-se atribue unele poesii cuprinse în colecția din Paris a poeților trubaduri. După mit K. a fost un astrolog vestit al secl. XIII, care a posedat mari bogății în Transilvania.

Klissov, *(Klissow),* localitate în guvernam. ruso-polon Kielce, lângă Nida. Aci a bătut Carol XII pe Poloni și Saxoni la 19 Iulie 1702.

Kliteris, (med.) organ cavernos, făcênd parte din organele sexuale femenine externe.

Kljasma, afluent pe stânga al rîului Oka în Rusia, lung de 681 km.

Klöden, *Carol Frid.,* istoriograf, n. 1786 în Berlin, † acolo 1856. A scris: opere istorice, mai multe tomuri, numeroase opere geografice și geognosice. și Amintiri din tinerețe.

Klondike, *(Klondyke),* afluent pe dreapta al rîului Iukon în Alasca (America nord.), în timpul din urmă renumit prin bogatele mine de aur din apropierea lui, unde s'a format orașul nou Dawson City.

Klonovic, *Sebastian Fabian,* satiric polon renumit din secl. XVI, n. 1545 în Sulmierzyce; opere: »Victoria deorum«, »Worek Judaszow«, »Flis«, † 1602.

Klopodia, (rom. *Clopodia),* com. mică în Ung., cott. Timiș, 1570 loc. (1891) Români, Șvabi și Maghiari; oficiu postal, moară cu vapor.

Klopotiva, (rom. *Clopotiva),* com. mică în Trans., cott. Hunedoara, 1657 loc. (1891) Români.

Klopp, *Onno,* istoric german, n. 1822 în Leer (Ostfriesland), 1845—58 prof. la gimn. din Osnabrück. Scrierile sale părtinesc direcția welfică și ultramontană. Intre altele a scris: »König Friedrich II. von Preussen und die deutsche Nation« (ed. II 1867 în Schaffhausen); »Der König Friedrich II. von Preussen u. seine Politik«, etc. [t.]

Klopstock, *Fried. Gottlieb,* renumit poet germ., n. 1724 la Quedlinburg în Saxonia, † 1803 în Hamburg. Ancă pe băncile școalei concepuse planul epopeei sale Messiada, terminată în 1773. Primele 3 cânturi deșteptară la apariținnea lor, în 1748, un mare entusiasm, mai ales în aderenții școalei elvețiene a lui Bodmer; K. era admirat cu un fel de cult. Următoarele cânturi fură primite cu mai puțină căldură, ultimele chiar cu nepăsare. Opere secundare: Ode amicilor și câteva drame, unele cu subiecte din biblie ca Moartea lui Adam și Solomon și David, cu puțin interes dramatic; și 3 drame naționale, numite Bardite după numele dat de Tacit vechilor cântece resboinice ale Germanilor: Bătălia lui Hermann, Hermann și principii, și Moartea lui Hermann, prin cari glorifică suvenirea lui Arminiu, primul lor erou național. K. datoresce gloria sa, mai puțin valorii literare a operelor sale decât influenței sale și impulsului dat de el literaturii și artei naționale, cum și înflăcăratului sĕu patriotism, prin care el devenise întruparea unității anticipate a întregei națiuni germane. [M. Strajan.]

Klosterneuburg, oraș în Austria inferioară, cercul Tulln, lângă Dunăre, 8988 loc. (1890); o bogată mănăstire de augustiniani cu multe reliquii și cu museu; școală de vierit și pomărit.

Klymene, în mitol. grec. fata lui Oceanos cu Tethys, muierea lui Iapetos, mama lui Atlas, Prometheos și Deucalion.

Klytämnestra, în mitol. grec. fata lui Tyndareos, rege în Sparta, muierea lui Agamemnon, sora vitregă a Helenei, soției lui Menelaos (v. Kassandra).

Knapp, 1) *K., J. A.,* botanist ce s'a distins prin cunoscințele sale vaste despre flora țerilor situate între Marea Baltică și cea Neagră. N. 14 Maiu 1843 în Nyitra (Ungaria), a purtat o viață foarte sbuciumată, după studii farmacist, devenit voiajor și explorator botanic (Bosnia, Persia), apoi asistent de botanică în Cluj și în fine funcționar auxiliar la museul imperial din Viena, † aici 31 Martie 1899. Publicațiune mai importantă: »Die bisher bekannten Pflanzen Galiziens und der Bukowina«, Viena, 1872. Apoi o serie de critice adese acerbe și pătimașe, dar doveditoare de vastă erudiție și cunoscințe fenomenale s. e. asupra florei Carpaților centrali, a florei Rusiei, etc. Intenționase a publica și avea manuscriptul aproape gata asupra florei țerilor între Baltica și Marea Neagră, pe care

însă nu apucase a-l sfîrşí lipsindu-i mijloacele de a visita Mosova şi St.-Petersburgul. Acest manuscript cuprinde din flora noastră: Bucovina, Basarabia şi Moldova. [A. Pr.]

2) *Knapp, Albert,* poet liric eclesiastic, n. 1798 în Tübingen, preot orăşenesc în Stuttgart. A scris: Poesii creştinesci, Flori de toamnă; ş. a.; † 1864.

Knautia L., (botan.) considerat de Bentham şi Hooker ca secţiune din genul Scabiosa L. (v. ac.); după alţi autori gen distinct.

Knebelit, mineral, silicat de fier şi manganez. Masse reniforme în gisemintele de magnetit dela Dannemora.

Kneipp, *Sevastian,* preot catolic, hidropat; n. 17 Maiu 1821 în Stefansfried, † 17 Iun. 1897. Până la etate de 21 ani pânzar, apoi studiind teologia în Dillingen şi München a fost numit (1855) capelan în Wörishofen şi 1881 pleban. 1848 atacat de morb a recurs la cura de apă, pe care apoi a practicat-o şi la alţi bolnavi după un anumit sistem inventat de el însuşi (Cura lui K.). Scr.: »Meine Wasserkur« (Kempten 1887, 50 ediţiuni); »So sollt ihr leben« (tot ac. 1889, 20 ediţiuni), etc. Ultima scriere: »Mein Testament für Gesunde u. Kranke« (1898). [t.]

Kneph, (mitol.) v. Chnum.

Knezi. Mulţi susţin, că cuvêntul K. e de origine slavică, pe când marele slavist Miklosich în »Slawische Elemente im Magyarischen« ḑice: »Die Abstammungen des Wortes Knez aus einem slavischen Etymon sind misslungen«. Zehentmayr (Lexicon etym. Vindobonae 1873) deduce cuvêntul Knez din sanskritul: gnâs = genus, de neam, de unde şi König. Deci numirea Knez (Chinez), care la Românii însemnează: domn, duce, prefect, primar, etc., se vede a fi foarte veche, şi e o apariţiune frapantă, că instituţiunea Knezilor apare mai ântâiu la Românii nu numai din ţinuturile locuite de ei în dreapta şi în stânga Dunării inferioare, dar exotic chiar şi la cei din locurile laterale până unde au ajuns ei în migraţiunile lor. Anonimus Belae r. notarius (C. 44) ne spune, că Maghiarii la venirea lor în secl. IX bătându-se cu Glad la Timis, din armata acestuia compusă din Cumani, Bulgari şi Blachi au căḑut trei Knezi ai Bulgarilor, va se ḑică din contingentul ce l-a dat imperiul Bulgaro-Vlach. Bodinus regele bulgaro-vlach la 1080 ocupând Serbia, Rascia şi Bosnia, pe unde locuiau şi Vlachi (Valachia maior et minor), în locul zupanilor sêrbi, le-a impus Knezi, de unde mai târḑiu şi domnitorii de acolo s'au numit Knezi (Fejér C. D. IV v. I, 36). Până şi în părţile panonice, pe unde locuiau pastores Romanorum numiţi Vlachi, s. e. în Zala, aflăm pe un Caenez Petru la 1157 (Fejér C. D. II, 90). La Valachii din Moravia întêmpinăm Knezi cu semnificarea de preoţi. (Bernolak lexic. slav.) Chiar şi în satele valache din ţinutul Sambor în Galiţia a trecut titulatura de Knezi (jure et consvetudine Valachorum, 1387 până 1569), asemenea şi la Românii imigraţi în părţile Ungariei superioare aflăm urme de Knezi Olahorum nostrorum de Bereg, de Saros, de Szepes, de Kraina (dipl. Elisab. de a. 1387).

Dar mai pronunţate şi mai compacte au fost *Knesiatele din banatul Severinului* în legătură cu cele din ţeara Haţegului, Hunedoara, Deva, etc. Regele Bela IV în 1247 confere Ioaniţilor toată ţeara de Zeurino cum Keneziatibus Ioannis et Farkas usque ad fluvium Olt, excepta terra Kenezatus Lynoy Waivodae quam Olahis reliquimus, etc. In banatul Timişian aflăm cele opt Districte ale Knezilor Valachi, cari aveau universitatea lor în Caransebeş, şi au obţinut privilegiul din 1457, că ei să se administreze autonom, jure valachice, juxta consvetudinem antiquam Valachorum, etc. Asemenea aflăm o mulţime de Knezi ereditari în districtele valache Hatzeg, Hunyad, Deva, etc., cu universitatea lor în Haţeg, Knezii Kendet şi Roman de Lupşa 1383, Zanislo de Zathmar 1383, Stanislau de Barczanfalva 1326, Stan de Ozon din Marmaţia, etc. Knezii aceştia Români la început aveau posesiunile lor ereditarie şi erau prefecţi administrativi şi judiciari ai districtelor românesci, şi primari ai comunelor unde locuiau; pentru susţinerea ordinei la adunările şi la ceremoniile lor aveau *Crainicii* lor.

Mai târḑiu cu deosebire începênd din secl. XV Knezii trebuiau să-şi câştige diplome nobiliare, şi cei din funcţiuni mai înalte se treacă mai ântâiu la catolicism, sau mai târḑiu prin secl. XVI până XVII la reformaţiune, prin ceea ce cei mai mulţi Knezi s'au pierdut pentru românime, şi instituţiunea avitică de Knezi devalvând, mai pe urmă nu mai avea altă însemnătate decât de primari comunali, sau de îngrijitori de curţile domnesci. Aşa Ursu de Oláhfalu 1301 şi Ioan de Bereonk 1462 în Secuime, aşa convenţiunea între Knezii români şi capitlul din Oradea mare 1370, Knezii din 1456 cari conturbau posesiunile Saşilor, Pele Knez de Glimboca 1568, Opra Knez de Siliste 1575, etc. se văd a fi fost numai primari comunali; dar din aceşti din urmă dintre Saşi se vede reminiscenţa, că înainte de colonisarea Saşilor ţinuturile lor erau administrate de Knezi analogi celor din Haţeg şi Severin. Numai ţeara Făgăraşului face excepţiune, unde în locul Knezilor figurează boeronatele cu asemenea întocmiri, ceea ce nu se poate explica altcum, decât că ţeara, ducatul Făgăraşului aparţinênd timp îndelungat de Valachia, a primit instituţiunile sociale dela aceasta. In imperiul bulgaro-român instituţiunea Knezilor fiind comună ambelor naţionalităţi bulgare şi române, de acî cu religiunea ortodoxă şi cu literatura paleo-slavică a trecut la Ruşi şi la Poloni, unde Kniaz însemnează un principe. (Lit. I. cav. de Puşcariu: Familiile nobile române.) [I. c. d. P.]

Knidos, (lat. *Gnidus),* colonie dorică la ţermurul sudvestic al Asiei mici cu cultul Afroditei. Aci a învins Konon pe Spartani la 394 a. Chr.

Knigge, *Adolf, Fred. Fran. Lud. de,* literat german, n. 1752 în apropiere de Hanovera, după terminarea studiilor universitare în Göttingen deveni asesor în camera de resboiu şi domenii în Kassel, mai târḑiu întră în serviciul curţii ducelui de Weimar, apoi petrecù ca particular în Hanau, Frankfurt p. M. şi în Heidelberg, în fine ca şcolarch în Brema, unde murí la 1796. Foarte cunoscută e cartea sa »Über den Umgang mit Menschen« (2 tomuri) în care stabilesce regula de conduită pentru un traiu liniscit şi fericit.

Knight, *Carol,* n. 1791. La 1859 a redactat gazeta »London Gazzette«. Meritul sĕu de căpetenie stă în respândirea cunoscinţelor în massa

poporului, prin publicarea a 30 de volume din revista »Penny Cyclopaedia« (1830—56), »Penny Magazine« (1832—45) şi »National Cyclopaedia« 1847—51). Afară de acestea a publicat şi comentat scrierile lui Shakespeare (1839, 8 volume), etc. K. a muncit fără preget pe terenul literaturii, căutând să respândească gustul de cetire în toate clasele societăţii englezesci. † 3 Martie 1873.

Knosos, în antichitate cel mai mare oraş pe insula Creta cu residenţa lui Minos.

Knownothings, (engl., pron. nōnotings), însemnă: nimic sciutor. 1854 s'a înfiinţat sub acest nume un partid politic în Statele-Unite americane, cu scop de a slăbi influenţa politică a imigraţilor şi îndeosebi a bisericei rom.-catolice.

Knox, *Iohn,* numit şi *Iohn Sinclair,* reformatorul Scoţiei, n. 1505 in satul Gifford din Scoţia sudică. A fost profesor de teologia şi filosofia şcol. la academia din St. Andrew, predicator în Londra şi în fine capelan al regelui Eduard VI. La 1553 murind Eduard, K. a trecut in Francia şi de aici a mers în Genf la Ioan Calvin. In 1555 iar s'a reîntors în Scoţia, câştigându-şi mulţi aderenţi, dar în anul următor de nou s'a dus la Genf. Incepêndu-se procedura bisericească şi judiciară contra lui, a fost osândit in 1556 şi i-s'a ars efigia pe piaţa din Edinburg. K. din Genf trimitea în Scoţia scrisori îndreptate contra bisericei catolice şi a ordinei de stat. In 1560 ajutat de regina Elisabeta din Anglia a provocat prin partisanii sĕi o revoluţiune în Scoţia, agitând cu deosebire contra reginei Maria Stuart. In acelaş an protestantismul a ajuns a fi religiune domnitoare în Scoţia. † 1572. [i—m.]

Knut, *(Kanut)* cel Mare, regele Danemarcei, poartă în Danemarca numele de K. II, in Anglia de K. I, fiul lui Sven Gabelbart, căruia îi ajută la creştinisarea Danemarcei. Ocupă Anglia după moartea lui Ethelred II (1015) şi se căsători cu vĕduva acestuia Emma. Convocă o adunare a statului şi declară că restabilesce legile lui Alfred cel Mare, garantă Danezilor şi Englezilor aceaş protecţiune a vieţei şi a averei şi întreprinse expediţiuni în Norvegia şi în Scoţia. Spre a-şi ispăşi cruḑimile trecute, construia biserici şi mănăstiri, făcù un pelerinagiu la Roma 1026 şi muri 1035 la Shaftesbury, împărţind statele între fiii sĕi.

Kobalii, în mitol. grec. satyrii în chip de demoni, cari năvăliau asupra turmelor şi spăriau poporul.

Koban, *(Kobang),* monetă japoneză de aur = 17·55—50·31 cor.

Kobell, *Francisc, cavaler,* mineralog şi poet, n. 19 Iul. 1803, † 11 Nov. 1882. Prof. de mineralogie şi directorul museului mineral. la München, consilier de stat bavarez, mineralog distins, are mai multe scrieri asupra miner., din cari »Tabele de determ. minerale« sûnt cele mai cunoscute şi traduse în multe limbi. K. mai era şi poet şi scria mai ales poesii populare în dialect bavarez.

Kobold, în mitol. germ. spirit de casă, care uneori sparie pe oameni, iar uneori îi păcălesce; se arată în mai multe figuri şi se aude când râde ori face sgomot. K. mai târḑiu s'a ḑis a fi un spirit de ocne, care neliniştesce pe ocneri. Numele se derivă dela Kobalii (v. ac.).

Koch, 1) *K., Robert,* medic german, n. 1843 în Clausthal; a studiat medicina în Göttingen. Pe lângă practica medicală s'a ocupat cu cercetări bacteriologice şi cu perfecţionarea technicei bacteriologice, în urma cărora fù numit membru ordinar în consiliul sanitar al imperiului german. 1882 a dat publicităţii descoperirile sale epocale asupra naturei şi causei tuberculosei. 1883 a făcut studii în Egipt şi India asupra colerei, descoperind bacoilul specific al acesteia. 1885 fù numit prof. ordinar la universitatea din Berlin şi director al institutului igienic. 1890 a publicat studiul sĕu sensaţional asupra tratamentului tuberculosei cu tuberculină. In timpul din urmă s'a ocupat cu studiul epizootiilor cu deosebire în Africa sudică şi apoi cu etiologia malariei. Scrieri: Untersuchungen über die Aetiologie der Wundinfectionskrankheiten, 1878; Über die Milzbrandimpfung, 1883; Beitrag zur Aetiologie der Tuberkulose, 1882; Die Rinderpest, 1898; Über Malaria 1899 şi 1900.

2) *Koch, Wilhelm Iosif Daniil,* profesor de botanică, n. 1771 în Zweibrücken, † 14 Nov. 1849 în Erlangen. Publicaţiune mai importantă: »Synopsis florae germanicae et helveticae«, Frankfurt pe M. în mai multe ediţii (1837, 1843—45 şi 1857). Studiul florei europene a luat prin întroducerea criticismului un nou avênt, terminându-se fasa Willdenowiană. Această carte şi astăḑi este de mare importanţă nu numai pentru centrul şi vestul Europei, dar şi pentru noi. De aceea *Neilreich* şi *Porcius* prin suplemente au acomodat-o studiului florei ungare resp. celei transilvane.

3) *Koch, Carol,* botanic, n. 6 Iun. 1809 în Ettersberg, † 25 Maiu 1879 în Berlin, unul dintre puţinii botanişti renumiţi ca dendrologi. Publicaţiune importantă: »Hortus dendrologicus«, 1853, Berlin, prima scriere vastă şi temeinică pe terenul de aclimatisaţie de lemne exotice pentru Europa şi în special pentru Europa centrală, mai ales pentru Germania, cât şi în ediţia ulterioară (1869, Erlangen) »Dendrologie«. [A. Pr.]

Kochanowski, *Ioan,* poet polon, n. 1530 în Syczyn, † 22 Aug. 1584 în Lublin. A studiat în Germania, Padua, Roma, Veneţia, Paris. 1557 secretar al regelui Sigismund August; mai târḑiu renunţă la toate dignităţile şi se retrage la ţeară. Cel mai de frunte poet al Polonilor, supranumit poetul-rege. El a întrodus în literatura polonă formele apusene. Stilul scrierilor sale e raritate de frumseţă. Ca tinĕr trimisese din Paris poesia »Ce voiesci dela noi, Doamne?« producênd cu ea entusiasm aşa de mare, încât bĕtrânul Naglovici l-a declarat pe junele începător de cel mai mare poet al Polonilor. A scris: Satirul, Peţitorul, elegii (la moartea ficei sale), cântece, traducerea în versuri a psalmilor, o dramă în forme antice (Respingerea solilor elini). Dela el s'a inspirat şi mitropolitul *Dosofteiu* (v. ac.).

Kocher, *Emil Teodor,* chirurg german, n. 1841 în Bern; 1872 prof. univ. şi director al clinicei de chirurgie în Bern. Scrieri: Die Hernien im Kindesalter, 1880; Ueber Schusswunden, 1880; Chirurgische Operationslehre, 1892.

Kochia Roth, (botan.) gen de plante ierboase sau subfrutescente din familia Chenopodiaceelor, cu vr'o 30 specii ce cresc în regiunile temperate şi

subtemperate din Europa, Asia și Africa. Dintre speciile europene ce cresc și în România menționăm pe: *K. arenaria* Roth, prin stepe în Dobrogea; *K. hirsuta* Nolte, *K. prostrata* Schrad. și *K. scoparia* Schrad., aceasta numită de popor *Mături, Mături de grădină.* [S. Șt. R.]

Kock, *Paul de,* scriitor francez, n. 1794 la Passy, a fost fiul unui banchier de orig. olandeză, mort pe ghilotină pe timpul marei revoluțiuni. K. a debutat cu melodrame și farse fără mare succes. Mai norocos a fost în romanele sale, al căror subiect e luat, de regulă, din clasa de jos a societății (modiste, bucătărese, spălătorese, etc.) și cari se disting prin descrieri vesele și naturale. Partea slabă lui K. e stilul sĕu neîngrijit. A murit 1871 la Paris. (Bibl. »La vie de Charles Paul de Kock« par Trimm, Paris 1873.)

Kocsárd, 1) *Oláh-K. (Cucerdea-română),* com. mică în cott. Têrnava mică, 1024 loc. (1891) Români. 2) *Székely-K. (Cucerdea-secuiască),* com. mică în cott. Turda-Arieș, 1431 loc. (1891) Maghiari și Români; gară, oficiu postal și telegrafic. Aici se bifurcă din linia ferată Brașov-Cluj, linia laterală spre Reghin.

Kocsuba, *(Cociuba),* com. mică în cott. Bihor, cu 1483 loc. (1891) Români.

Kŏd, (rom. *Cheud),* com. mică în Trs., cott. Solnoc-Doboka, 1033 loc. (1891) Români. In apropiere se află ruinele cetății Aranyosvár și ale mănăstirei abației meseșiane a Sf. Margareta.

Koeleria Pers., (botan.) gen din vasta familie a Gramineelor, tribul Festuceae, cuprinde ierburi anuale sau perene, cespitoase. Acest gen are vr'o 12 specii, respândite mai cu samă în Europa, Asia temperată, Africa boreală și australă, în America extratropicală și în insulele Sandwici. In părțile noastre cresce pe colinele și prin fânațele uscate *K. cristata* Pers., etc. [Z. C. P.]

Koelreuteria Laxm., (botan.) gen monotipic din familia Sapindaceelor, subfamilia Sapindeae. Unica specie K. paniculata Laxm. este un mic arbore, originar din China boreală, care cresce și în părțile noastre însă numai cultivat prin parcuri și grădini ca plantă decorativă. [Z. C. P.]

Kogălniceanu, *Mihail,* renumit bărbat de stat și orator parlamentar român, n. 1817 la Iași, † 1893 la Paris, și-a făcut studiile la Lunéville în Francia și apoi la Berlin, unde s'a ocupat mai ales de istorie. La 1834, în vîrstă numai de 17 ani, el publicase viața poetului Chrisoverghi. In Berlin se făcù cunoscut printr'un articol tipărit în »Magazin für die Litteratur des Auslandes« asupra literaturii moldovenesci (1836) și printr'un studiu în limba franceză asupra istoriei, moravurilor și limbei Țiganilor (1837), pe care îl scrie după îndemnul lui Alexandru Humboldt. In fine, tot în acel an, el dete la lumină ântâiul volum din Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques Transdanubiens. Până atunci singura istorie națională publicată dincoace de Carpați erau cele două volume ale lui Aron Florian, cari se terminau cu moartea lui Mihaiu Viteazul. Dacă opera lui Aron Florian avea avantajul unei limbi viguroase, scrierea lui Kogălniceanu îi era superioară prin faptul, că întroducea în cercetările sale capitole privitoare la viața socială, literară și politică, la instituțiile publice ale Românilor. Pentru caracterisarea încrederii ce avea K. în bunătatea părintească a Rusiei pentru Români, cităm din această operă următorul pasaj: »In protecțiunea Rusiei eu vĕd numai dreptatea, un interes inspirat de dragostea creștinească pentru popoarele nenorocite. De veacuri există o tradiție în Moldova și Valachia, care dice că mântuirea noastră va veni dela nord. Toate ne leagă de Rusia, ea este mama noastră...« Când mai târdiu (1855) i-se aruncară în față ca o insultă de către Iacob Mureșanu pasajele elogioase pentru Rusia, K. se apĕra dicênd, că ele i-s'au impus ex officio și că fără dînsele nu i-s'ar fi învoit tipărirea volumului. Reîntors la Iași 1838, K. scrie în Alăuta românească, iar după suprimarea ei de către Mihail Sturdza Vodă redactează 1840 Dacia literară, în care apar schițe istorice de el, novele de C. Negruzzi și V. Alexandri, etc. Tot 1840 apare vol. I din Archiva românească. La 26 Nov. 1843 ține prima și unica lecțiune a cursului de Istoria națională în »Academia Mihăileană« din Iași, în urma căreia catedra este suprimată după cererea consulului rusesc. 1845 publică Fragments tirés des chroniques moldaves et valaques (Iași 2 părți), și în același an începe publicarea Letopisețelor Țerii Moldovei cu tom. II, tom. III apare 1846, tom. I 1852. Prima ediție e cu litere cirile; a doua ediție, cu litere latine, e publicată de V. A. Urechiă. Afară de aceste K. dete la lumină și alte felurite publicații, cari respândeau în toată țeara numele lui și întemeiau reputația lui de scriitor eminent. Intre aceste mai amintim: Foaia sătească a principatului Moldovei (1839); Ilusii pierdute ale unui ântâiu amor (1841); Propășirea, transformată repede, din causa numelui ei compromițĕtor, în Foaia sciințifică și literară (1843); Fragments historiques (1845); Album istoric și literar (1854); Steaua Dunării (1855—59). Dar activitatea lui K. nu se mărginea în cercul diaristicei românesci. Putênd scrie tot așa de bine în limba franceză ca în cea germană, el apĕra în La Presse din Paris, L'Indépendance Belge din Bruxela și National Zeitung din Berlin drepturile țerilor rom. și stăruia să li-se recunoască de către marile puteri europene. La 1844, nu se scie din ce causă, K. este închis în mănăstirea Hrișca sau Rîșca. Scăpând din închisoare, el mai petrecù în Moldova până își terminà publicarea volumului ântâiu din Letopiseți, apoi plecà în 1845 la Paris, unde făcù cunoscință cu C. A. Rosetti, cu Nicolae Bălcescu și cu Ioan Ghica. Raporturile lui cu acești tineri doritori de reforme repedi, impacienți de schimbări subite și întinse, adevĕrați revoluționari crescuți în ideile franceze, avură o înrîurire hotărîtoare asupra ideilor lui germane, îl făcură din evoluționist revoluționar. Marea influență politică a lui K. începe cu mișcarea dela 1848, în sensul căreia publică Dorințele partidei naționale din Moldova. De atunci încoace și până la moartea sa K. stă continuu în mijlocul luptelor politice ca un fruntaș liberal, deși în timpul ministerelor sale foarte autoritar. In divanul ad-hoc al Moldovei dela 1857 se distinge prin marea activitate și deosebitul talent oratoric întru susținerea Unirii, și sub domnia lui Alexandru Ioan I Cuza, ca ministru-president 1863—65, secularisează averile mănăstiresci, organisează lovitura

de stat 2 Maiu 1864 şi întroduce legea pentru împroprietărirea ţeranilor. Sub Carol I este ministru de interne 1868—69 şi ministru de externe 3 Apr. 1877 până 14 Nov. 1878 în timpul resboiului ruso-româno-turcesc şi al congresului dela Berlin, înaintea căruia se presintă împreună cu ministrul-president I. Brătianu, fără a puté scăpa Basarabia. Ultima manifestare a vioiciunii sale politice apare în chestiunea Dunării, pe care o tractează şi în broşura cu acelaşi nume (1880). K. a fost şi membru al Acad. Rom. Ca om de stat în accepţiunea occidentală a cuvêntului şi ca orator parlamentar K. este pentru vremea lui cel mai de frunte bărbat politic dintre Românii moldoveni. In alte privinţe lăsa mult de dorit. (Cf. Studiul biografic publicat de Angel Demetrescu în »Epoca lit.« redigiată de L. Caragiale.)

Köhalom, v. Cohalm.

Koh i noor, unul din diamantele (v. ac.) cele mai mari. Provenienţă din India; a avut 186 karate după tăiere în formă de briliant oval 106¹/₂ karate. E astăḑi în tesaurul regal al Angliei. Valoare 120,000 f. st.

Köhler, *Reinhold*, scriitor german, n. 24 Iun. 1830 în Weimar. Dela 1881 bibliotecar acolo. A scris şi asupra Basmelor române (»Walachische Märchen, mit einer Einleitung über das Volk der Walachen u. einem Anhang zur Erklärung der Märchen«) de fraţii Schott o recensiune în »Zeitschrift f. deutsche Mythol. u. Sittenkunde« a lui Wolf, II, 1855, sub titlul »Bemerkungen zu Schott's Wal. Märchen«.

Kojang, mĕsură pentru orez şi pond comercial: în Benkulen = 33·3 hl., în Padang = 1845·63 kgr., în Natal 52·82 hl.

Kokan (în antichitate se numia *Ferghana)*, un oraş în Turkestan, vechea capitală a Khanatului de acelaş nume, situat pe ţermurii celor două rîuri: *Sir-Daria* la 40° 45′ lat. nord. şi 68° 14′ long. est. înspre nord-est de Samarkand la o distanţă de 270 km. Oraşul are strade strîmte şi nepavate, mai multe moschee, 3 bazare construite din piatră, fabrici de bumbăcărie şi mătăsărie, mătasa se broşează în aceste fabrici în fir de aur şi argint. Era principala reşedinţă a Gengis-Khanului, are aproximativ 30,000 loc., Khanatul are 2.000,000 loc. Oraşele principale din Khanat sûnt: Khokand, Khodjend, Otrar, Marghilan, Namengan. Pămêntul e foarte muntos, în schimb are mine bogate de aur, de aramă, de lazulită, etc. Pămêntul Khanatului acestuia e destul de roditor, cu deosebire pe ţermurii rîului Sir, de care e traversat dela est spre vest pentru ca în urmă să-şi ia direcţiunea spre nord. Productele ţerii sûnt: bumbac, grâne, fructe, duḑi, etc., are numeroşi cai, asini, cămile, berbeci şi întreţine un comerciu întins, prin caravane, cu oraşele dela frontiera rusească şi Turkestanul chinez. Verile sûnt foarte calde şi iernile prea friguroase. Khanul poate dispune în ori ce moment de 10,000 cai şi 30,000 soldaţi. Actual sûnt Ruşii stăpânii ţerii.

Kökényesdy, *Mihail*, alias *Pap*, vicar al Maramureşului 1879—87. Sub dînsul s'a înfiinţat »Reuniunea docenţilor români din Maramureş« şi s'a dotat parochia română a Sigetului. Bărbat binemeritat pentru bunăstarea poporului şi a şcoalelor.

Kokinopló, sat arămânesc cu 1200 loc., cari se ocupă cu viticultura şi cu industria de ţĕsut; situat la Olymp în Tesalia turcească.

Koku, mĕsură de greutate în Japonia, 756·1 kgr. (ca mĕsură de capacitate 1·815 hl.).

Kokuneşi, *Gheorghe*, arămân din Lânga în Albania, renumit haiduc, poreclit Gheorghe Rap, adecă Arap.

Kola, oraş cu port în Rusia, guvernam. Archangel, situat pe *peninsula K.*; 615 loc. K. e capitala vechei Laponia. 1854 a fost bombardat şi aprins de Englezi.

Kola sau *Kolat, Cola*, numele arborelui Cola acuminata Schott. (syn. Sterculia acuminata P. Beauv.) din familia Sterculiaceelor, tribul Sterculieae. Seminţele acestui arbore din Africa tropicală, cunoscute sub numele de n u c i d e K o l a posed proprietăţi excitante şi reconstituante ca şi cafeaua şi ceaiul din care causă se utilisează în medicină. Nucile de K. sûnt întrebuinţate de Africani ca masticatorii, avênd proprietatea de a face potabilă şi recoritoare chiar şi apa cea mai caldă şi salmastră. [Z. C. P.]

Kolada, la Slavi un ḑeu al soarelui; totodată numele serbătorii nascerei soarelui (24 Dec.), identică cu Mihragan (v. ac.) la Perşi şi cu Natalis solis invicti la Romani. (v. şi Koleda). [Atm.]

Kolberg, *(Colberg)*, oraş şi până la 1873 cetate întărită în guvernam. prus. Köslin, 18,622 loc. (1895); centru de căi ferate; gimnasiu; băi de mare şi de nămol; comerciu maritim; renumit prin apĕrarea din 1760—61 şi 1806—7.

Kölcsey, *Francisc*, poet, critic, orator magh., întemeietorul criticei literare în lit. magh., n. 1790 în Sĕuca (Sződemeter) cott. Sĕlagiu, † 1838. 1832 ales deputat dietal în dieta dela Pojon, întrece pe toţi oratorii contimporani şi fù serbătorit ca părintele oratoriei artistice. K. a scris sub influinţa lui Kazinczy şi a criticilor francezi şi germani; cel mai adict elev al şcoalei neologilor la 1815, când împreună cu Szemere a dat respunsul »Felelet« la atacul întitulat »Mondolat«, îndreptat de Alex. Kisfaludy şi consoţii sĕi în contra şcoalei neologilor. Opere mai însemnate: 1) Poetice: Igazság, »Himnus«, care dela 1844, când Fr. Erkel i-a compus melodia, deveni imnul poporului magh., »Rákos nymphájához«, »Zrinyi két éneke«, »Vanitatum vanitas«, iar prin poesia »Dobozi« întroduse balada în lit. magh. 2) Critice: mai însemnate sûnt criticele despre poesiile lui Berzsényi, Kis, Csokonai şi Körner. 3) Discursurile oratorice mai însemnate sûnt: Discursurile academice asupra lui Kazincy şi Berzsényi; dintre cele destinate pentru lectură: »Parainesis«, »Védelem P. J. számára«, »Mohács«.

»Kölcsey-egyesület«, societate culturală magh., înfiinţată la 15 Dec. 1881 în Arad, cu scopul de a înainta cultura şi literatura magh., a propaga cunoscinţa limbei magh. şi a popularisa sciinţele şi artele. In acest scop aranjează festivităţi şi prelegeri publice, împarte premii învĕţătorilor şi elevilor de altă naţionalitate; a adunat o bibliotecă frumoasă pentru usul publicului. A edat: Monografia oraşului, cum şi a cott. Arad. [+]

Koleda la Boemi, Sêrbi şi Slovani, *Koledy* la Poloni, *Kolad* la Ruşi, *Kolada* (v. ac.) la alte popoare slavice, a fost o serbătoare a soarelui,

ţinută la solstiţiul de iarnă; se începea cu apunerea soarelui în seara de 24 Dec. şi era ḑi de bucurie generală. K. la Slavii mai târḑiu a fost şi serbătoare de cântece şi de aci se deduce, că la Bosniaci »Kolendaţi« înseamnă: a cânta înainte de nascerea lui Christos. [Atm.]

Koletti, Ioannis, om politic arămânesc, n. 1788 la Siracu, sat arămânesc în Epir, a studiat medicina în Italia, apoi a fost medic la curtea lui Ali Paşa. Ca toţi Arămânii de atunci a fost Grecofil entusiast, şi a luat parte activă la resboiul în contra Turcilor, şi i-a învins la Karystos; dar e mai renumit ca diplomat, decât ca strateg. Mai ântâiu a fost ministru de resboiu, apoi membru al diferitelor guverne cari se urmau în Grecia, sub regele Oto fù numit prim-ministru 1833, dela 1835—43 a fost ambasador în Paris, 1843 la o vreme foarte critică s'a întors la Atena, iarăşi fù numit prim-ministru în 1844 şi a remas în postul acesta până la moarte în 1847 (Eliopulos, Ioannis K., Athen 1890). [G. W.]

Kolin, oraş în Boemia, lângă rîul Elba cu 14,000 loc. Cehi. 18 Iunie 1757 bătălia renumită între Prusiaci sub conducerea regelui Frideric II şi între Austriaci sub Daun. Frideric a pierdut 14,000 morţi, răniţi şi prisonieri, 29 steaguri şi 43 tunuri, iar Austriacii 8000 de oameni. Urmarea bătăliei a fost că Prusiacii au părăsit Boemia. In amintirea acestei învingeri, s'a creat ord. Maria Teresia, cel mai însemnat ord militar în Austro-Ungaria. [S. H.]

Kölliker, *Albert de*, anatom, zoolog şi histolog german, n. 1817 în Zürich; dela 1845 prof. de fisiologie şi anatomia comparativă în Zürich, iar dela 1847 în Würzburg. K. e celebru în tot ce privesce anatomia microscopică. Scrieri: Mikroskopische Anatomie, 1850—54; Entwicklungsgeschichte des Menschen, 1861; Siphonophoren oder Schwimmpolypen von Messina, 1853. Dela 1849 redigează împreună cu Siebold şi apoi cu Ehlers revista »Zeitschrift für wissenschaftliche Zoologie«.

Kolmaţiune şi *colmaţiune*, astuparea şi nivelarea unor bălţi şi locuri rovinoase cu hopuri şi cocoace mai mici prin îndreptarea unui curs de apă turbure, ca ajungênd în linisce acolo să-şi depună tot nămolul şi gunoaiele aduse în disoluţiune şi suspensiune. In lipsa de apă tulbure, punem oameni cu lopeţi şi furci de fier ca să sape şi pună în mişcare năsipul, eventual să taie din maluri şi să dea pămêntul pe apă ca să-l ducă mai departe şi să astupe hopurile şi gropile cu el şi să niveleze terenul. K. este un mijloc excelent de a însănătoşa terenurile mlăştinoase şi insalubre şi a ameliora terenul după analogia aluviunilor şi revărsărilor şi nu costă aproape nimica.

Köln, oraş, v. Colonia.

Kölnik, (rom. *Câlnic)*, com. mică în Ung., cott. Caraş-Severin, 1982 loc. (1891) Români; oficiu postal.

Kolokotronis, 1) *K., Teodor,* general în resboiul de libertate al Grecilor, n. 1770 în Kanytena (Arcadia), † 1843. La erumperea resboiului (v. Greci) părăsesce armata engleză şi grăbind acasă ia conducerea insurecţiunii în Messina, bate la Patras (1822) oastea turcească a lui Ali Dram, ajunge comandant suprem în Pelopones (1823) şi în scurt timp president al consiliului sup. împreună cu Mavrocordat. Bate oştirile turcesci la St. Lukas (7 Iul.) şi la Cheronea (9 Iul.). 1825 închis în Hyra, însă eliberat, ia de nou comanda şi bate pe Ibrahim la Nauplia. 1830 comandant supr. al Moreei, suprimă rescoala maioniţilor, şi după moartea lui Capo d'Istria (1831) întră în consiliul de şepte al ţerii. 1833 e bătut de Francezi, 1834 prins şi judecat la moarte, schimbată în 20 ani închisoare de fortăreaţă. La încoronarea regelui Otto e graţiat, redându-i-se rangul de general şi dignitatea de consilier. 2) *K., Gennaios,* fiul lui Teodor, fost ministru-president al Greciei (1863) şi în urmă şef al afacerilor militare. † 4 Iun. 1868 în Atena.

Kolozs, comitatul, şi *K.* opidul, v. *Cojocna.*

Kolozs-Monostor, v. Mănăştur.

Kolozsvár, oraşul, v. *Cluj.*

Kolzoff = *Massalsky, Elena,* v. Dora d'Istria.

Koma, (med.) *Coma,* stare morbidă caracterisată prin somnolenţă şi pierderea conscienţei. Bolnavul, cuprins de K., e palid, cu ochii deschişi de tot sau numai pe jumêtate, cu o reacţiune a pupilelor greoaie; e fără conscienţă şi numai cu greu se poate deştepta din apatia sa; nu mişcă de loc; braţul ridicat cade jos ca mort. Numai respiraţia rară şi slabă, întreruptă de câte un oftat adânc, arată, că e viaţa în corpul bolnavului. K. este numai un simptom de morb. Se observă la lesiuni ale creerului, meningită, tifus, intoxicaţiuni, diabetes şi uraemie. Terapia se orientează după morbul original. v. şi Coma.

Komárom, 1) K., (rom. şi germ. *Comorn),* comitat în Ungaria, pe ambe malurile Dunării, teritoriu 2944·07 km². cu 159,504 loc. (Maghiari 137,330, ceialalţi Germani şi Slovaci). Teritoriul în mare parte e şes şi rovinos, spre sud cu câteva catene de dealuri a căror cea mai mare înălţime abia e de 481 metri. E bogat în rîuri şi lacuri: Dunărea, Vag, Nyitra, Zsitva, etc.; Lacul mare dela Totis, cu isvoare de apă caldă, Lacul rotund (Kerektó lângă Mócsa), Lacul muierii (Asszonytó), etc. Clima e moderată; limitele temperaturii 33·4 şi — 18·8 în Comorn, 36·4 şi — 29·8 în Ó.-Gyala, etc. Producte: grâu, orz, secară, ovês, cucuruz, cartofi, rapiţă, meiu, păstăioase, in, cânepă, etc. Mai sărac în vii (dela devastările filoxerei) şi în minerale. Infloritoare economie de vite şi prăsilă de cai.

2) *K., (Comorn),* capitala comitatului K., oraş liber reg. cu 13,076 loc. (1891). Locul nascerii poetului-romancier Jókai. La K. aparţine insula Elisabeta, legată cu K. prin podul Elisabeta, clădit în 1891—92. Cetatea K. renumită din revoluţia din 1848—49, unde *Klapka* cu 44,000 ostaşi s'a susţinut, chiar şi după capitularea dela Şiria, până în 27 Sept. 1849, capitulând atunci sub condiţiuni onorabile, între cari: amnestie completă pentru întreagă armata şi poporaţia oraşului.

Komarov, *Alexandru Visarionovici,* general rus., n. 1823, între anii 1882—90 comandant în teritoriul transcaspic, 1884 a cucerit Mervul. Cunoscut pentru un faimos toast ţinut la 18 Iun. 1898 în Praga cu ocasia festivităţilor Palacky.

Kombabus, un bărbat din Syria, pe care regele Antiochos Soter l-a încredinţat să însoţească pe regina în o călătorie. K. s'a privat de organele sexuale şi le-a predat regelui în o lădiţă sigilată. Când mai târḑiu inimicii sêi l-au acusat,

că ar fi abusat de posiţia ce a avut-o pe lângă regina, K. şi-a dovedit nevinovăţia prin lădiţa predată regelui.

Komlós, *(ung.)* v. Comlăuş şi Comloş.

Komodor, (marină) în unele marini străine (americană) funcţiunea de comandant de divisiune navală, când titularul nu este admiral.
[Constant. B.]

Komoristye, (rom. *Comorişte),* com. mică în Ung., cott. Caraş-Severin, 1372 loc. (1891) Români, cassa de păstrare »Comoara«, înfiinţată la 1890 (capital social 5000 fl., fond de reservă 2500 fl.).

Komorn, v. Komárom.

Komorzán, v. Camĕrdana.

Komparator, aparat pentru compararea mĕsurilor cu mĕsura-tip sau mĕsura normală; se folosesce cu deosebire la cotărire (punţare).

Kona, vênt de sud-est, aduce ploaie între Dec. şi Apr. (insulele Havai).

Konaki, v. Conachi.

Konca, (rom. *Cunţa),* com. mică în Trans., cott. Alba inferioară, 472 loc. (1891) Români. Sediul preturei, staţiune de cale ferată.

Kongsberg, cel mai mare oraş minier al Norvegiei, lângă Laagen, cu 4637 loc.; renumite mine de argint.

Konia, vilaiet turcesc în interiorul Asiei mici, 102,800 km². cu 480,000 loc. Capitala K. cu 25.000 loc. e staţiune principală pentru caravane; în vechime se numia Ikonion sau Iconium (v. ac.).

Koniecpolski, general polon, unul din ginerii lui Vasile Vodă Lupul (v. ac.), ales într'adins de acesta pentru a se strînge tot mai mult legăturile cu Polonia, rupte de când cu resturnarea lui Moise Movilă (1634).

König, 1) *K., Iuliu,* cel mai mare matematic în viaţă al Maghiarilor, n. 16 Dec. 1849 în Győr. A studiat medicina şi matematica în Viena, Heidelberg şi Berlin. Cu disertaţia »Zur Theorie der Modulargleichungen« a luat în Heidelberg doctoratul. Tot acolo a scris disertaţia fisiologică »Beiträge zur Theorie der elektrischen Nervenreizung« (Sitzb. der k. Akad. der Wissenschaft, 1870). 1872 numit prof. privat la universitate, 1874 prof. ord. de matematică la politechnic. 1886—90 decan, 1891—93 rector. K. a condus reorganisarea politechnicului, a înfiinţat societatea matematică şi fisică; dela 1889 membru ord. al Academiei magh. şi secretar la secţia III (matematice). Scr. o mulţime, în l. germană, maghiară şi franceză. In literatura matematică ungară a făcut epocă prin opul Analisis, întroducere în sistemul matematicei, din care vol. I apărut până acum a fost distins de Academie cu cel mai mare premiu al ei.

2) *König, August Ewald,* romancier german, n. 1833 în Barmen, † 1888. Şi-a început cariera cu schiţe umoristice cu sujete din viaţa militară. Scria şi sub pseudonimul Ernst Kaiser.

3) *König, Frideric,* inventatorul maşinei de rotaţiune pentru tipografie, n. 1774 în Eisleben, † 17 Ian. 1833. Invenţia (1803) şi-a oferit-o guvernului bavarez şi celui austriac, dar a fost respins. A cercat în Petersburg, apoi în Londra (1807), unde librarul Bensley i-a dat mijloace pentru a instala un atelier. 1811 schimbă tipsiile cu cilindre (perfecţionarea invenţiei). 1818 îşi instalează atelier în mănăstirea premontreilor din Oberzell (lângă Würzburg). Intrând în legătură (1828) cu librarul Cotta din Stuttgart, au înfiinţat în Schwarzach fabrică de maşini şi de hârtie. Sub conducerea fiilor sĕi: Frideric şi Wilhelm, fabrica s'a ridicat la mare renume.

4) *König, Gustav, baron,* general austr., inspectorul suprem al infanteriei, n. 13 Oct. 1825 în Stadthagen. A luptat în resb. din 1848—49, 1859 s'a distins la Solferino. 1866 colonel şi baron. 1872 general-major, 1877 şef de secţie în ministeriul de resboiu, 1882 comandant de corp în Praga, 1883 în Josefstadt, 1888 în Viena. După moartea archiducelui Rudolf (1889) inspector al infanteriei. 1894 trecut la pensie.

5) *König, Rudolf,* fisician de origine german, n. 26 Nov. 1832 în Königsberg. In 1851 a mers la Paris şi întră ca învĕţăcel la fabricantul de instrumente musicale Ioan Vuillaume, unde se perfecţionă în acustică, încât la 1858 şi-a deschis el însuşi o fabrică de aparate acustice. Pe lângă fabricarea de aparate şi-a mai câştigat merite şi cu lucrările sale sciinţifice din dominiul acusticei.

Königgrätz, oraş cu fortificaţiuni lângă rîul Elba în Boemia, cu 8000 loc. In 3 Iulie 1866 a avut loc aci o mare bătălie între Austriaci şi Prusiaci, (unii, îndeosebi Francezii, o numesc: bătălia dela Sadowa). Benedek, comandantul armatei austr. a intenţionat concentrarea trupelor sale la Miletin, dar armata prusiacă a principelui de coroană atacă corpurile singuratice ale Austriacilor în decursul concentrării, încât Benedek se vede constrins a se retrage şi a concentra armata la K. Trupele austr. ocupă terenul dintre păraele Trotina şi Bistriţa, cu al 2 şi 4-lea corp între rîul Elba şi satul Maslowed, frontul cătră nord; al 3 şi 10-lea corp în centru la Lipa; Saxonii şi al 8-lea corp austr., cari formau aripa stângă, la Prim şi Probluş, iar 1 şi 6 corp ca reservă, stăteau concentraţi după Langenhof. Prusiacii erau despărţiţi în 3 corpuri; cel dintâiu la care se afla şi regele Wilhelm cu Bismarck, înaintează de dimineaţă cătră centrul austr. spre Sadowa. Al doilea corp, sub comanda principelui de coroană Frideric, care era la Gradlitz şi Königinhof, adecă 20 km. dela K., abia târdiu noaptea (2 spre 3 Iulie), a primit porunca regelui, ca în diua următoare să înainteze spre K. Austriacii şi Saxonii dispuneau de 220,000, iar Prusiacii de 240,000 de combatanţi. Din punct de vedere de apĕrare, posiţia Austriacilor a fost bună, dar a remas posibilă încungiurarea aripilor; asemenea un factor nefavorabil era împrejurarea, că rîul Elba se afla în spatele armatei, ce a fost periculos pentru cas de retragere. Bătălia a decurs cum urmează: armata primă prus. trece părĕul Bistriţa ocupă Sadowa şi atacă centrul austriac la Lipa, dar fiind artileria austr. bine postată şi mai bună ca cea adversară, nu poate străbate decât numai la aripa stângă între divisiunea Fransecky în pădurea Swip. Atacul armatei de Elba pe Probluş, asemenea se respinge. Credêndu-se periclitată aripa stângă a corpului nr. 4, comandantul acestuia din nefericire îşi schimbă frontul şi atacă pe adversar în pădurea Swip; nu preste mult părăsesce şi al 2-lea corp austr. posiţia sa şi

intră în pădurea numită, lăsând astfel frontul spre nord aproape de tot părăsit. In pădurea Swip urmează lupte groasnice; până ce la 12·30′ oare pădurea e în posesiunea Austriacilor, dar cu preţul a 2 corpuri disordonate. In decursul acestei lupte artil. austr. din centru s'a dovedit superioară celei prus., care a fost constrinsă a-şi schimba des posiţia, şi nu a fost în stare a scutí infanteria sa de granatele austr. Situaţiunea infanteriei prus. din centru deveni tot mai insuportabilă, ce a îndemnat mai multe despărţeminte a înainta spre Langenhof, dar au fost respinse cu mari pierderi. La aripa stângă austr., principele de coroană saxon iniţiază o mişcare ofensivă spre Hradek, care nu succede, fiindcă copul 8 austr. l-a ajutorat prea târdiu; a doua acţiune ofensivă iar n'a succes pentru că Prus. au atacat aripa stângă a corpului nr. 8 prin surprindere, iar corpul 1 austr. nu a dat ajutor cu destule trupe. La 3 oare d. a. armata de Elba a ocupat Probluş. In decursul acestor lupte, armata principelui de coroană Frideric s'a apropiat în mod ameninţător către aripa dreaptă austr. aproape părăsită. La 12·30′ d. a. unele baterii au început focul, iar la 1 oară d. a. avantgarda divisiunii 1 de gardă ocupă dâlma dela Hoženoveš. Acum s'a vědut, ce eroare a fost părăsirea frontului de nord prin corpurile 2 şi 4, şi intrarea în pădurea Swip. Dacă era neîncugiurat de lipsă respingerea divisiunii Fransecky, atunci trebuiau folosite pentru scopul acesta corpurile din reserva armatei. In casul concret divisiunile disponibile de cavalerie trebuiau mânate în calea principelui de coroană, spre al reţiné; frontul de nord trebuia ocupat prin corpurile nr. 1 şi 6, iar stringerea corpurilor 2 şi 4 ar fi fost corespundětoare scopului numai la Chlum. Divisiunea 1 de gardă prus. înaintează mereu sub scutul terenului şi al negurei, şi ocupă la 3 oare d. a. satele Rožberitz şi Chlum, unde era cheia posiţiunii austr., iar a 2 divis. de gardă ocupă Lipa şi Langenhof. Corpul 2 austr. se retrage spre Elba, corpul 4 austr. era aproape nimicit, iar brigadele corpurilor 1 şi 6 austr. fac asalturi repeţite spre Chlum şi Rožberitz, dar faţă de atacurile corpurilor prus. nr. 1 şi 6 trebue să se retragă. Bătălia era pierdută şi întreaga armată austr. în retragere spre Elba, acoperită de artilería austr. a cărei ţinute admirabile se poate mulţămí că s'a făcut posibilă retragerea. Armata prus. obosită de lupta îndelungată, nu a urmărit pe Austriaci, ci a bivoacat pe locul de luptă. Pierderea Austriacilor şi a Saxonilor a fost: 21,000 morţi şi răniţi, 22,000 prisoneri şi 160 tunuri; Prus. au pierdut 9000 oameni. [S. de Herbay.]

Königinhof, oraş în nordul Boemiei lângă Elba, 8635 loc. (1890); 29 Iunie 1866 luptă între Austriaci şi Prusieni. După acest oraş s'a numit *codicele din K.*, douěspredece foi de pergament din secl. XIII sau XIV conţinênd poesii epice şi lirice cehe; descoperit în K. de Hanka la 1817. (Cf. Gebauer în »Archiv für slavische Philologie« tom. 10—11.)

Königsberg, 1) *K.*, guvernament în Prusia estică lângă Rusia, 21,110 km²., 1.172,000 loc. (1890). 2) *K.*, oraş fortificat şi a doua capitală a Prusiei, pe malul rîului Pregel, cu 161,666 loc., cu 16 fabrici de bere, altele de locomotive, tutun, aprinjoare, maşini, ş. a. Comerciu însemnat, cu deosebire importul de cereale din Rusia. Edificii mai mari: castelul imposant din centrul oraşului, locul de încoronare al regilor germani din timpii de mai înainte, noua universitate, museul, biserica, ş. a. Monumente: statua lui Frideric I, III şi IV, statua lui Kant, Albert I, ş. a.; 9 seminarii şi alte şcoale. Are 12 forturi.

Königshütte, oraş în Silesia prus., guvernamentul Oppeln, cu 44,697 loc. (1895); aci se află cea mai mare fonderie a Silesiei (cu 4000 lucrători); în apropiere sûnt mine de cărbuni.

Konon, vestit general atenian. In 405 a. Chr. este învins de către strategul Lyssandros la localitatea Aegos-Potamos. In 394, K. bate pe Pisandru la Knidos în Asia mică. † 390 a. Chr. [Caion.]

Kont, *Stefan de Hédervár,* conspirator maghiar; 1393 împreună cu 32 soţi ai sèi decapitat de regele Sigismund în Buda. [t.]

Konya, *Samuil,* chimist în Iaşi, n. 1845 în Braşov. Trecut în Bucuresci a întrat elev la farmacia Lochman, 1864 obţine în Viena diploma de doctor în chimie. 1872 deschide farmacie în Iaşi şi face numeroase analise sciinţifice asupra apelor minerale din Moldova. Are mari merite la popularisarea apei dela Slănic, Bălţătesci şi Breaza, şi la desvoltarea stabilimentului balnear dela Slănic. A fost câtva timp prof. de chimie la universitatea din Iaşi. (Cf. Dicţ. Cont. p. 109). [t.]

Kopitar, *Bartolomeiu,* filolog slovean, n. 23 Aug. 1780 la Repnje (Carniolia superioară), † 11 Aug. 1844. După terminarea studiilor în Laibach, întră ca secretar al protectorului sěu, baronul Zois; 1808 pleacă la Viena, unde ajunge censor pentru cărţile grecesci, slavonesci şi românesci şi custode la biblioteca imperială, post păstrat până la moarte. Publicaţii: Grammatik der slavischen Sprachen in Krain, Kärnthen und Steiermark. Laibach, 1808; Glagolita Clozianus. Viena, 1836; Hesychii glossographii discipulus Russus secl. XII in ipsa urbe Constantinopoli, Viena, 1839, şi mai multe alte scrieri mai mici adunate de Miklosich în Barth. Kopitars kleinere Schriften sprachwissenschaftlichen, geschichtlichen, etnographischen u. rechtshistorischen Inhalts. Viena, 1857. Insemnată este şi corespondenţa lui K. cu prof. Dobrowsky, publicată de Jagič. St. Petersburg, 1885. Cf. I. Bogdan, Bartolomeiu K. în Convorbiri Literare XXVII, unde se arată însemnătatea lui K. în istoria filologiei române.

Kopp, *Herm.*, chimist, n. 30 Oct. 1817 în Hanau, † 20 Febr. 1892 în Heidelberg. Elev al lui Liebig, fù habilitat ca docent în Giessen în 1841 şi apoi în 1843 fù numit profesor de fisică şi chimie la aceaşi universitate, când în urmă trecù în aceaşi calitate la Heidelberg. A scris ca op principal despre istoria chimiei (1869—75) din timpurile vechi şi până astădi. Cu Liebig fundà revista Jahresbericht über die Fortschritte der Chemie, Physik, Mineralogie und Geologie, şi mai târdiu Annalen der Chemie und Physik. Lucrările sale de chimie se rapoartă mai mult la chimia teoretică sau fisicolă. [S. M.]

Kopparberg, comitat (Län) în Svedia cuprindênd ţinutul Dalarne, 30,041 km²., cu 208,437 loc. (1896); udat de rîul Dal-Elf; capitala Falun.

Koppel, *Francisc,* poet-scriitor german, n. 7 Dec. 1838 în Eltville pe Rhin, fost consilier de intendantură în Dresda. Scr.: Cervantes in voiaj; poem epic-humoristic; romane, poesii, drame, comedii, tragedii (»Spartacus«, etc.). [t.]

Köppen, 1) *K., Petru,* geograf şi archeolog rus, n. 19 Febr. 1793 în Charcov, † 4 Iunie 1864 în Carabagh (Crimea). Scr. o mulţime, cu sujet geografic, archeologic, etnografic, istoria culturei în Rusia, etc., între cari Material la istoria culturală a Rusiei, Harta etnografică a Rusiei europene, etc. 2) *K., Vladimir,* meteorolog rus, n. 1846 în Petersburg.

Koppernik, v. Coppernicus.

Köprü Su, rîu, v. Eurymedon.

Korais, *(Coray), Adamantios,* elenist vestit, n. 1748 în Smyrna, † 1833 în Paris. Stabilirea limbei literare neogrece, reînvierea activităţii literare şi sciinţifice în Grecia (mai ales prin »Bibliotheke hellenike«, publicată de el) şi redeşteptarea spiritului de neatîrnare a compatrioţilor sĕi sûnt în mare parte opera lui K. Scrieri principale: Mémoire sur l'état actuel de la civilisation en Grèce« (1803) şi »Mélanges sur la littérature grecque moderne«, etc., (1828—35).

Korányi, *Frideric,* medic maghiar, n. 1828 în Nagy-Kálló, Ungaria; elev al universităţii din Viena. Dela 1866 profesor la universitatea din Budapesta şi şef al clinicei pentru morbi interni. A publicat o mulţime de scrieri medicale; cea mai însemnată este: Manual pentru morbii interni, lucrat împreună cu profesorii Arpad Bókai şi Carol Kétli.

Korff, *Modest Andreevici,* om de stat rus, n. 23 Sept. 1800 în Petersburg. Dela 1861 şef al secţiei legislative a doua. Foarte meritat pe terenul legislativ, † 14 Ian. 1876. Scr.: Urcarea pe tron a împĕr. Nicolae I (nemţesce, 1857); Viaţa contelui Speranskij (1861, 2 vol.) ş. a. [t.]

Korhány, *Ioan,* preposit la Oradea mare, n. 1809, studiile teologice şi le-a făcut la univ. din Viena. După ce a funcţionat ca paroch în mai multe parochii, fù numit protopop în Oradea mare, apoi canonic, abate, vicariu episcopesc şi în urmă preposit capitular. † 1881.

Korinna, poetă lirică la Greci; a trăit pe la 500 a. Chr. sub numele *Myia,* de origine din Tanagra în Beoţia; a petrecut mult timp şi în Teba. Din poesiile sale scrise în dialect eolic abia au remas câteva fragmente, publicate în »Poetae lyrici graeci«, ed. 1882.

Korinthos, v. Corint.

Korkyra, v. Corfu.

Körmöczbánya, (germ. Kremnitz), vechiu oraş montan în nordul Ungariei (cott. Bars), cu magistrat şi cu titlu de oraş liber regesc, la 550 m. preste nivelul mării. 9179 loc. (1891), Germani (6485), Slovaci (2118), Maghiari (527). Tradiţia îi datează originea de prin 750—776, în acte şi documente îl aflăm la 1335. Unica monetărie a statului ung., în care se bat anual monete de aur şi argint în valoare de 4—5 milioane. 1893 s'au bătut monete în valoare de 72 mil., 1894 în val. de 41 mil. 1867—94 de tot 167·1 mil. mon. de aur, 129·6 mil. de argint, 1·6 mil. aramă, 8·2 mil. nickel şi 0·6 mil. bronz. [t.]

Körnbach, profesor de limbi străine, care petrecênd mult timp în Iaşi, la 1850 publică »Studien über französiche und daco-romanische Sprache und Litteratur« (Lipsca 1850), în care dice că Moldova e »ţeara poligloţilor«, vorbindu-se în clasele culte de pe acel timp limba franceză, greaca modernă, germana, rusa, italiana, engleza, polona şi turca. (Cf. Şăineanu, »Ist. filologiei române« pag. 54—55.) [t.]

Körner, 1) *Karl Theodor* (1791—1813), celebru poet german, n. în Dresda. Âncă fiind student la universitate, în Lipsca, publicà un volum de poesii, Mugurii (Die Knospen); apoi stabilindu-se ca poet al teatrului curţii în Viena, scrise mai multe comedii şi drame, imitate după Schiller. La 1813 se înrolà în armata de vênători voluntari a lui Lützow, în contra lui Napoleon. Adevĕrat Tyrteu al Germaniei în resboiul de independenţă, se distinse prin eroismul şi prin poesiile sale resboinice, improvisate cele mai multe sub cort, pe câmpul de bătaie. El căḑù în lupta dela Rosenberg, după ce în noaptea precedentă făcuse Cântecul sabiei, care deveni Marseillesa Germanilor. Opera principală Lira şi sabia (Leier und Schwert), colecţiune de poesii resboinice, publicate de tatăl sĕu, în 1814.

2) *K. Christian Gottfried* (1756—1831), tatăl lui Theodor, magistrat, om politic şi scriitor; amic intim al lui Schiller şi Goethe. Cunoscut prin corespondenţa sa cu Schiller.

Korniş, *Lupu,* şef militar al Sĕcuilor din Ardeal (1598). Doria şi sfătuia, dimpreună cu episc. Naprasdi şi cu Ştef. Bocskai, moşul lui Báthori, revenirea fostului domnitor. Şi când Sigismund întorcêndu-se din Silesia, vine travestit în Cluj (Aug. 1598), K. îl ajută cu armata făcêndu-l să reia domnia.

Kornya, (rom. *Cornia),* com. mică în Bănat, cott. Caraş-Severin, 1586 loc. (1891) Români. Staţiune de cale ferată. La K. se află un lung tunel al liniei ferate Timişoara-Orşova. Aici e staţiunea numită »Porta orientalis«.

Kornyareva, (rom. *Corniareva),* com. mică în Bănat, cott. Caraş-Severin, 4386 loc. (1891) Români. Aici se fabrică renumita brânză de oaie de K.

Korolenko, *Vladimir Galactionovici,* novelist rus, n. 15/27 Iulie 1853 în Shitomir (Volhinia). 1879—85 exilat în Siberia. Scr.: Schiţe de ale unui turist siberian, Visul lui Macarie, In societate rea, ş. a. novele şi scrieri de interes etnografic. K. trăiesce în Nişni-Novgorod.

Korond, com. mare în Trs., cott. Odorheiu, 3022 loc. (1891) Magh. industriaşi olari. K. are stabiliment balnear cu 12 case în cari se află 85 odăi pentru pacienţi, cu 1 isvor de apă acră de beut, 2 isvoare de apă acră feruginoasă şi unul de saramură pentru scaldă, întrebuinţate la anemie, boale de stomac şi de oase. Scaldele se află la 534 m. înălţime preste nivelul mării, la distanţă de 2½ oare dela staţiunea căii ferate. [t.]

Koroneia, vechiu oraş grecesc în Beoţia, spre vest dela lacul Copais, renumit prin învingerea Beoţienilor asupra Atenienilor la 447 şi a Spartanilor asupra Tebanilor la 394 a. Chr.

Körös, 1) *Nagy-K.,* oraş în Ungaria, cott. Pest-Pilis-Solt-Kiskun, unul dintre oraşele mai importante ale şesului ungar. 24,584 loc. (1891) Magh., ocupându-se cu agricultura, economia de vite, pomăritul şi legumăritul; întins comerciu de poame (cireşe, vişine, etc. până prin Ger-

mania și Rusia) și de legumi. Stațiune de cale ferată, liceu reformat, preparandie ref., școală sup. de fete, pensionat de fete, etc. Cincisprezece societăți de lectură. K. există de cel puțin 500 ani; în vechime era dota reginelor. 2) *Kis-K.*, oraș în același comitat, 7878 loc. (1891) Magh. și Slovaci, stațiune de cale ferată, etc. Sol foarte fructifer. Aici s'a născut poetul Petőfi la 1 Ian. 1823, statua lui în piață, casa natală însemnată cu tablă comemorativă. 1398 Sigismund convoacă aici dieta. 1718 colonisarea Slovacilor. 3) *K.*, cei trei afluenți ai Tisei, v. *Criș*. [t.]

Körösbánya, v. Baia de Criș.

Körösi, 1) *K.*, *Choma* (Cioma) *Alexandru*, explorator și limbist maghiar, n. 4 Apr. 1784 în Criș (Treiscaune), † 11 Apr. 1842 în Dardsiling (India). Și-a făcut studiile în Aiud, câștigându-și mijloacele de traiu ca pedel. După terminarea lor profesor în clasa de poetică. 1819 pleacă la Palestina, de aci la Aleppo, Bagdad, Teheran (1820), ca să caute pe urmașii Maghiarilor remași în Asia. In Teheran învață limba perzană și engleză. 1821, travestit armean, trece prin Bochara (18 Nov.), Calcutta (6 Ian. 1822), apoi Lahore și Casimir. Cutrieră văile Himalaiei și întreg Tibetul, a studiat limba tibetiană din isvoarele originale, adunând preste 40 mii de cuvinte și compunând un vocabular și gramatica limbei tibetane. Reîntors la Calcutta editează, (1834 în l. engl.) cu sprijinul societății sciințifice asiene vocabularul și gramatica tibetiană și continuă studiile în l. sanscrită, fiind numit bibliotecar al societății. 1830 ales membru al societății. 1836 pleacă de nou în regiunile Himalaiei, pentru studiarea poporului *dsungar* dela granițele Chinei. 1841 ajunge în Dardsiling (7000 urme preste nivelul mării), unde moare de febră. Colecția de date și scrieri a lăsat-o guvernului englez est-indian. Soc. engl. ind. i-a ridicat monument in Dardsiling. (Ed. tuturor scrierilor, de Teodor Duka, Budapesta 1885, și engl. in Londra 1885: »Life and works of Al. Csoma de Körös.«) [t.]

2) *Körösi, Josif*, statistician magh., n. 1844. 1870 șef al oficiului statistic al capitalei; redactează revistele: »Bulletin annuel des finances des grandes villes«, și »Bulletin hebdomadaire de stat. internationale«, editează publicațiunile oficiului stat. din Budapesta. S'a ocupat mult de chestia mortalității, a locuinței lucrătorilor, a altuirei vérsatului; a lucrat statistica nascerilor. A scris o mulțime de opere în diferite limbi, între cari Budapest nemzetiségi viszonyai, Hontmegye nemzetiségi állopota (1883).

Kőrösszeg, v. Cheresîg.

Körös-Tarján, com. mică in Ungaria, v. Tariana.

Korpona, (germ. Karpfen) oraș lib. reg. în Ungaria, cott. Hont, cu 3658 loc. (1891) Germ. 3404, Magh. 202, Slov. 51. In documente figurează dela 1135. Locuitorii se numiau »hospites«; dela 1412 K. figurează ca »civitas«. Aici a ținut Bocskay (1605) marele sfat în care s'au statorit punctele păcii dela Viena (1606). In resboaiele lui Bocskay, Thököly și Rákoczi Fr. II, contra dinastiei habsburgice, K. ținea partea acestora.

Körting, *Gustav*, romanist germ., n. 1845 în Dresda, actualmente profesor la univ. din Kiel. A scris: »Geschichte der Litteratur Italiens im Zeitalter der Renaissance« (1878—84); Encyclopaedie und Methodologie der roman. Philologie (1884—88), der engl. Philologie (1888), der franz. Philologie« (1894); »Lateinisch-roman. Wörterbuch« (1890), o lucrare foarte meritoasă, etc. A fondat împreună cu Koschwitz revistele »Zeitschrift für neufranz. Sprache und Litteratur« (1879 urm.) și »Franzözische Studien« (1881—89). [Ti.]

Kortșa, (grec. *Koryța*, arăm. *Kortșauă*, turc. *Ghiordja)*, oraș în Albania cu 12,000 loc. în cea mai mare parte Albanezi, Turci sînt puțini, Arămâni 600. Orașul e frumos, comerciul cu Albania de mijloc e considerabil. K. e reședința unui Mutesarif și a unui episcop grc. Școalele grec. sînt intr'o stare înfloritoare mai cu samă prin fundațiunile unor negustori bogați din străinătate, originari din K. Școala alb. națională nu s'a putut susținé, școala rom. cu doi înv. merge bine.

Korund, mineral, v. Corindon.

Korzakow, *Boala lui K.*, propriu dis starea morbidă ce precedă infecțiunile sau intoxicațiile grave, ea este constituită dintr'un ansamblu de turburări psichice și simptome polinevritice, adese foarte greu de precisat. Starea mintală e din cele mai bizare și presintă o seamă de apropieri cu starea mintală normală ce precedă intoxicațiile organice fisiologice sau psichice: somnul, sugestia, hipnotismul, etc. Ceea ce este mai bine definit în boala lui K. sînt simptomele polinevritice; cele psichice sînt încă vagi și puțin definite, ca mai aproape toate simptomele secundare ale boalelor mintale așa de complexe și puțin cunoscute. [Vaschide.]

Korzeniowski, (pron. coșen-) *Iosif*, poet polon, n. 19 Martie 1797 în Brody (Galiția). Fost director al comisiunei instrucțiunii publice în Varșovia. A scris numeroase drame și comedii (Călugărul, Goralii carpatini, Iudeii, etc.) și romane sociale (Speculantul, »Kollokacya«, etc.). † 17 Sept. 1863 în Dresda. [t.]

Kos, (turc. *Istanköi)*, insulă turcească în vilaietul Insulele Mării Albe, la întrarea în sinul K., 286 km²., cu 10,000 loc.; se produce vin bun. In vechime se afla aci un renumit templu al lui Aesculap și icoana Venerei de Apelles. *Capitala Ko*, cu comerciu însemnat.

Kosály, *(Alsó-K.)*, românesce *Cheșeiu*, com. mică în Trans., cott. Solnoc-Dobâca, 1310 loc. Români (gr.-cat. 1237, gr.-or. 6), Ovrei (48) și Maghiari (19). Odinioară era aici castrul roman apérat de »Cohors I Britanicus milliaria« (cives Romanorum). In murul castelului cândva al lui Bocskay, iar acum al contelui Miguel Eszterházy s'a aflat o inscripție romană de cuprinsul, că sub împératul Gordian la 239 d. Chr., Valeriu Valentin, edilul Napocei (Cluj) făcênd o nouă conscripție de dare pentru ținuturile Someșului dincolo de val, cu ocasia petrecerei sale în Nemesis (Cheșeiu) a consacrat acolo un altar. Această inscripție a dat îndemn lui Torma Károly să facă studii asupra valului »Limes dacicus«.

Kosciusko, *Tadeus*, erou polon, n. 12 Febr. 1746 dintr'o familie nobilă, studiă mai ântâiu în Varșovia apoi în Francia arta militară, ajunse căpitan, părăsì Polonia pentrucă voise să fure pe fata mareșalului Lituaniei Luisa Sosnowsca, merse în America 1777 ca adjutant al lui

Washington. 1786 se reîntoarce în Polonia şi 1789 este numit general-maior spre a organisa armata poloneză. 1791 partisan al constituţiunei. 18 Iun. 1792 se luptà la Zielenice şi la 17 Iul. se apëră 5 ḑile cu 4000 Poloni şi 8 tunuri contra 18,000 Ruşi şi 40 tunuri la Dubienca. După a doua împărţire a Poloniei se aşezà ca docent privat în Leipzig, unde primí cetăţenia franceză din partea Adunărei legiuitoare. Chiemat de partidul revoluţionar, intră 23 Martie 1794 în Cracovia, fù proclamat comandant şi dictator. Bate pe Ruşi 4 Apr. la Raclawice, înaintează contra armatei prusorusesci, este bătut 8 Iunie la Szczekoczny, se retrage la Varşovia, unde potolesce turburarea poporului şi respinge asediul aliaţilor. Organisà finanţele, asigurà justiţia, depuse dictatura în mânile unei adunări representative. Când Ruşii revenirä, îi întimpinà 10 Oct la Maciejowice. Lupta ţinù 12 oare, Ruşii fură respinşi de 3 ori, la a 4 oară eroul fù rănit în luptă, când i-se atribue, că ar fi ḑis »Finis Poloniae«, cuvinte desminţite de el în urmă. Paul I îi dete libertatea 1796. Se retrase în Anglia, apoi în America, revine în Francia, nu primesce planul lui Napoleon de a lucra pentru restabilirea Poloniei, spre a remâné credincios cuvêntului dat lui Paul I, că nu va lucra contra Rusiei. Stărui ca să se dea Poloniei o constituţie şi petrecea la moşia sa. † 15 Oct. 1817. Alexandru I i-a aşezat corpul în cripta regilor din catedrala Cracoviei lângă Ioan Sobieschi.

Kosciusko, cel mai înalt munte în Australia, în Alpii australieni, 2240 m. înalt. *K.* se numesce şi un deal lângă Cracovia.

Keşer, *(ovr.)* acomodat, plăcut; după biblia V. T. se numesce K. aceea ce după lege este iertat Iudeilor să mănânce, să bea sau în general să folosească. In limbagiul comun ovreiesc se numesce K. tot ce e regulat, în bună rânduială.

Koslow, 1) capitala guvernamentului rusesc Tambow, cu 40,347 loc. (1895). 2) *K. (Eupatoria),* oraş litoral în guv. rus. Tauria, la malul vestic al Crimeei, cu 17,915 loc. (1897). La 1854—55 cartierul principal al Turcilor.

Kossovopolje, v. Câmpul Mierlei.

Kossuth, *Ludovic,* căpetenia revoluţiunei maghiare din 1848—49, n. 19 Sept. 1802 în Monoc, cott. Zemplin, † 20 Martie 1894 în Turin. Om de mare talent. Incepe a juca rol prin anii 1825—27 în dieta dela Pojon. Prin farmecul oratoriei şi agitaţiunea ḑiaristică câştigând tot mai multă trecere, şi usând de terenul pregătit de agitaţia moderată a contelui Széchenyi, întărîtă tot mai mult spiritul oposiţional până la totala ruptură cu dinastia. Şedinţa dietei din 11 Sept. 1848, sub completa influenţă a lui K. ia hotărîri revoluţionare, iar în 14 Sept. numit dictator, K. cutrieră ţeara şi organisează cetele de honveḑi, înrolând cu forţa chiar şi oameni de altă naţionalitate. 14 Apr. 1849 în dieta dela Dobriţin enunţă detronarea dinastiei de Habsburg. In lupte nu a luat parte. După suprimarea revoluţiunei fuge în Turcia, ducênd şi coroana, dar lângă Orşova o ascunde în pământ. 1850 a fost aflată de patru ţerani români. Din Turcia trece în Anglia şi America, ţinênd conferinţe şi pledând pentru causa revoluţiunei, iar în urmă s'a stabilit în Turin, de unde dirigia conspiraţiunile contra casei domnitoare până la transacţia din 1867, pe care n'a voit să o recunoască şi nu a primit amnestia, remânênd expatriat până la moarte. Inmormêntat la Budapesta pe spesele statului. Memoriile publ. sub titlul »Irataim«, în limba germană »Meine Schriften«, (Leipzig, Haessel). [t.]

Kossyra, insulă, v. Pantellaria.

Kostake, *(Boldur),* mare familie a Moldovei. Strămoşul ei apare în persoana marelui *vornic Boldur,* care s'a distins în resboaiele lui Stefan cel Mare 1490—1513, după cum raportează toţi cronicarii între altele la bătăliile dela Lenţesci şi Dumbrava roşie. Ramurile existente ale familiei poartă câte un supranume, şi sûnt isvorite din acelaşi trunchiu comun: Epureanu (v. ac.), Negel, Patraşcan Costache, Talpan şi Lăţescu. Dintre membrii acestei familii, cari întotdeuna a fost prin fruntea familiilor din Moldova, s'au ilustrat: marele vornic *Gavriliţă,* fiul slugerului Kostaki, după care urmaşii sëi purtară şi numele de »Gavriliţesci«. El e cunoscut în istorie la 1657, ca Hatman 1684. Avea o influenţă considerabilă la curtea Domnilor, mai ales a lui Cantemir. Fiul sëu *Vasile K.,* mare vornic, joacă un rol deosebit la 1690 pe timpul lui C. Cantemir, pe care îl pîresce la Poartă, şi de care de abia scăpà să fie ucis: »Căci a jurat Cantemir Vodă lui Gavriliţă vornicul cel bëtrân să nu-şi atingă sabia lui de neamul feciorilor lui«. Marele vornic *Lupu K.,* fratele lui Vasile, e cel mai însemnat membru al neamului şi primul boier al ţerii pe timpul sëu. Era un mare adversar al lui Petru cel Mare al Rusiei, fusese caimacam al ţerii înainte de venirea lui Mavrocordat, şi persecutat pe ascuns de acesta în faţa Turcilor, pentru care zăcù 2 ani închis la Varna împreună cu Antioch Iora. La 1716, vení în ţeară ordin dela Vizir ca să-i aducă pe Lupu vornicul; ajungênd la Ţarigrad fù decapitat fără nici o judecată, (1716). Din ramura Epurenilor, e cunoscut capul acestei ramure: Logofetul *Manolake K.* El a fost unul dintre boierii exilaţi prin intrigile lui Ion Calimaki şi a lui Stavarake, la Ionicalisi în Asia. Fiul sëu *Grigoraş,* luà numele acestei ramuri după moşia lor veche: Epurenii. Urmaşul lor a fost în secolul nostru *Manolake K.-Epureanu,* (v. ac.). *Constantin K.,* mare logofët, fiul lui Lupu e cunoscut la 1716 ca consilier şi amic al lui Racoviţă, în luptele cu Nemţii. La 1727 a fost caimacam al Moldovei şi a murit la 1756. Din branşa derivată din acest boier, care era poreclit *Negel,* din causa unui semn, se trag Negeliştii, din cari s'a ilustrat vestitul mitropolit al Moldovei: *Veniamin Costache* (v. ac.). Afară de aceştia mulţi alţi boieri din această familie au îmbogăţit istoria Moldovei cu numele lor. Un pronume special al neamului K., e acel de »Lupu«. [O. G. L.]

Kostomarov, *Nicolae,* istoric rus, n. 1817, † 1885. Scr. mai însemnate: »Russzkája Isztorijá v zsiznje opiszanijah jeja glavujejsih djejatjelej« (în nenumerate ediţiuni, aproape în fiecare an câte una), Mazepa şi Mazepiştii, Viaţa casnică şi datinile poporului rus mare în secl. XVI—XVII. Comerciul imperiului moscovit în secl. XVI—XVII, etc.

Kostroma, guvern. în Rusia mare, 84,149 km². cu 1.429,228 loc. (1897). *Capitala K.,* la revărsarea rîului K. in Volga, are 41,268 loc., ca-

tedrală frumoasă, episcop gr.-or., industrie de bumbac și in; comerciu.

Kőszeg, (germ. *Güns),* oraș și cetate în Ung., cott. Vas, 7076 loc. (1891); agricultură, pomărit, viticultură și economie de vite; cel mai vechiu orfanotrofiu (1749), mulțime de institute culturale și de educațiune. Renumit în istorie prin eroica apĕrare contra Turcilor (1532): Nicolau Jurisich cu 28 husari, 18 soldați germani de cavalerie și 300 țerani refugiați în cetate susține 25 dile asediul oastei turcesci de 300,000, care s'a retras fără nici un resultat. 1893 s'au ținut la K. manevrele împĕrătesci în presența împ. Francisc Iosif I., Wilhelm II și reg. saxon Albrecht. [t.]

Kőszeghy, *Georgiu,* vicar român al Maramureșului dela 1778—1806. A făcut fundațiune pentru o școală română, care neînființându-se, acum din fundațiune se dau stipendii studenților nobili români din Maramureș.

Kotljarewsky, *Ivan Petrovici,* poet malo-rus, n. 1769 in Poltava, † 1838 acolo. Fost funcționar, apoi soldat, luând parte în resboaiele turcesci și avansând până la rang de căpitan, în urmă proprietar de pensionat de fete în Poltava. Primul, care a scris în dialect malo-rus, creatorul literaturii ruthene. Cea mai însemnată lucrare e travestia Eneidei (Eneida, perelicevannájá na malorosz jazyk), în care persiflează pe Cazacii efemeiați în urma pierderii libertăților lor. Operele complete i-au apărut 1862 în Petersburg, și în urmă în Moscva.

Koto, cea mai importantă familie de instrumente musicale japoneze, formate dintr'o ladă de resonanță sau dintr'o simplă tablă de armonie, deasupra căreia e întins un numĕr de coarde, destinate a fi pișcate cu degetul sau cu ajutorul unui plectru. K. cu 13 coarde, numit *Sono-K.,* este unul dintre cadourile obligătoare ale mireselor japoneze. [T. C.]

Kotschy, *Teodor,* botanist, n. 1813 în Ustron (Silesia), † 1866 ca conservator la museul imp. din Viena; distins prin călătoriile întreprinse în Orient până în Armenia, Persia și Egipt, publică o serie de scrieri mai mici, dar importante pentru Asia mică, Siria, Egipt, Armenia și Persia. Deosebit de importantă ca monografie e: »Die Eichen Europas und des Orients«, Viena 1858. Prin el și *Boissier* se inaugurează era de explorare și cunoascere mai adâncă a Estmediteranei. [A. Pr.]

Kottabos, numele unui joc predilect al vechilor Greci; sta în desteritatea de a sci arunca anumită cantitate de vin în formă de cerc astfel, ca să cadă fără să se verse în un vas pus la o distanță hotărîtă.

Kottbus, oraș în guvernam. prus. Frankfurt, lângă Spree, 34,910 loc. (1890); mine de lignit, fabrici de postav, hârtie și mașini.

Kotys, la Thraci o deitate, al cărei cult s'a lățit preste Grecia și Italia; serbătoarea ei se petrecea cu orgii de noapte. Serbători kotystice se numesc toate, cari susțin datine de desfrênări.

Kotzebue, 1) ***August Friedrich Ferdinand*** (1761 până 1819), autor dramatic și publicist german, ocupă loc în istoria literaturii mai mult prin fecunditatea spiritului (numai dramele sale, Lustspiele, sînt vr'o 210) și prin îndemânarea punerei în scenă, decât prin cunoscințele și calitățile stilului. Caracter vulgar și imoral, sprijinitor al principiilor despotice și aristocratice, în contra aspirațiunilor liberale ale națiunii și mai ales ale junimei germane, el fù asasinat de un student, C. Land, în casa sa, la Mannheim. (Despre influența lui asupra teatrului român cf. interesantul studiu despre traducĕtorii lui K., publicat de G. Bogdan Duică în vol. »Lui Titu Maiorescu, Omagiu«, 1900).

2) *Kotzebue, Wilhelm von,* diplomat rus și autor german, unul din cei 5 fii ai autorului dramatic August K., toți renumiți în mișcarea politică și culturală a Rusiei moderne, n. 1813 în Reval, † 1887, e spre sfîrșitul domniei lui Mihail Sturdza numit consul rusesc la Iași, unde se însoară cu o română din familia Cantacuzinescilor moldoveni, apoi devine ministru plenipotențiar al Rusiei la Karlsruhe, Dresda și Berna. Intre publicările lui germane sînt interesante pentru Români: Rumänische Volkspoesie (Berlin, 1857), o bună traducere a unora din poesiile populare culese de V. Alexandri, Bilder und Skizzen aus der Moldau (Lipsca, 1860) și romanul Laskar Viorescu (Lipsca, 1862), ultimele două traduse în românesce de doamna A. M. și publicate în »Convorbiri Literare«, apoi în volum. Aceste scrieri ale lui K. se disting prin o mare vioiciune de stil și prin o simpatică, și totuși credincioasă oglindire a moravurilor moldovenesci din prima jumĕtate a secl. XIX. Pe temeiul lor K. a fost ales membru de onoare al Acad. Rom.

Kovács, *Meletie,* episcop titular al Românilor uniți din părțile Oradei mari. După alungarea Turcilor și restaurarea episcopatului romano-catolic din Oradea mare, Românii, cari locuiau cam în 200 comune pe teritoriul acelui episcopat, ajunseră sub jurisdicțiunea episcopului latin din Oradea mare. Ei însă erau nemulțămiți cu această stare, de o parte pentru că trebuiau să plătească decime episcopului romano-catolic, iar de alta pentru că nu aveau episcop de ritul lor, și astfel erau siliți a-și hirotoni preoții prin episcopii greco-catolici ai Muncaciului și ai Făgărașului. Dorința de a avé episcop de ritul lor li-o împlini papa Benedict XIV în 12 Iul. 1748, când se învoi să li-se pună episcop Meletie K., pe atunci paroch în Diószeg, român de origine din Macedonia. Acesta însă numai în ce privesce ordul și titlul era episcop, dar în ce privesce jurisdicțiunea nu avea diecesă proprie, ci era numai vicar supus episcopului latin din Oradea mare. Nici titlul episcopesc nu-l purta dela Oradea mare, unde locuia, ci dela Tegea, o cetate în Arcadia. Pentru întreținerea sa căpĕtă la an 1500 fl. din venitele episcopilor latini, iar locuință i-se dădù în curtea, unde locuiesc și astădi episcopii uniți din Orade și unde mai înainte ședea parochul latin. Intru episcop fù consacrat de Emanoil Olsavszki, episcopul gr.-cat. al Muncaciului pe la 1750. Dar nici cu această stare de lucruri nu erau mulțămiți Românii uniți. Meletie nu putea suferi supremația episcopului latin și pentru aceea toată viața sa se luptă, ca să ajungă episcop independent cu diecesă proprie. Clerul și poporul își temea limba și așezămintele orientele ale bisericei lor de înriurința latinilor. La acestea se mai adause și visitațiunea, ce o făcù cu mare pompă și cu suită militară episcopul sêrbesc din Arad, Sinesiu Zsivanovits la 1753.

Acesta promiţênd celor ce vor părăsi unirea, privilegiile, cari le aveau Sêrbii, mai pe toţi Românii din cott. Bihor îi făcù să se lapede de unirea cu biserica Romei. Această mişcare religioasă nu fù lipsită de turburări şi de violenţe împrumutate între preoţii şi credincioşii uniţi şi neuniţi. Episcopul latin din Oradea şi cel sêrbesc din Arad, se plângeau unul asupra altuia la curtea din Viena. In urma acestora împ. M. Teresia se vêdù silită a trimite o comisiune, care să cerceteze din sat în sat starea adevěrată a lucrului şi să constate, cari locuitori sûnt şi voiesc a fi uniţi şi cari neuniţi. Patru ani lucrà această comisiune, până în 1759, şi constatà, că afară de câteva comune, toate celelalte voiesc să fie neunite şi supuse episcopului din Arad. Inaintea acestei comisiuni îşi descoperì şi Meletie K. cu clerul şi poporul unit plângerile sale. Intre altele cerù consistor separat de al latinilor, şcoale poporale române, seminar pentru studenţi, mănăstire cu călugări basilitani şi dotaţiune mai bună pentru protopopi şi parochi. Impĕrăteasa încuviinţà aceste cereri, dar deşi Meletie a stăruit şi în persoană la curtea din Viena în 1759 pentru publicarea şi efectuirea acestor cereri, totuşi afară de îmbunătăţirea dotaţiunei clerului, nu dobândì mai nimica, pentru că la toate se opunea episcopul latin. Din causa aceasta nici unirea nu progresa în comitatul Bihorului şi afară de puţinele comune constatate de comisiunea amintită, numai 11 parochii se mai uniră sub episcopul Meletie. După moartea acestuia întêmplată în 1770, stăruinţele lui pentru eliberarea Românilor uniţi de jurisdicţiunea episcopului latin s'au realisat sub episcopul Moise Dragoşi (v. ac.). (Cf. Dr. Ioan Ardelean, Istoria diecesei Oradei mari, partea II. Blaj, 1888; E. Hurmuzaki, Documente privitoare la ist. rom., t. VII. Bucuresci, 1876; Cipariu, Acte şi fragmente. Blaj, 1855; Şematismul diecesei Oradei mari 1864; Benedictus XIV, De synodo dioecesana l. II, c. XII, etc.). [Dr. Aug. Bunea.]

Kőváry, 1) *K., Basiliu,* canonic la Oradea mare; n. 1802. Studiile teologice şi le-a făcut în Oradea, 1830 fù sfinţit preot; după ce a administrat câteva parochii, devenind vĕduv a fost numit canonic capitular. † 1841.

2) *K., Gregoriu,* canonic în capitlul de Oradea mare; n. 1796, † 1870. Ordinându-se preot mai àntâiu funcţionà ca profesor la şcoala normală din Beiuş. In 1834 fù numit director la gimnasiul din Beiuş şi în 1851 promovat canónic capitular.

3) *K., Teodor,* preposit capitular şi canonic în Oradea mare; n. 13 Martie 1819. Studiile teologice le-a făcut la univ. din Budapesta; 1843—60 profesor de l. şi liter. grecească şi fisică la gimnasiul din Beiuş, 1860—75 director tot la acest gimnasiu. In 1865 fù numit canonic onorar, în 1871 canonic actual şcol.; a fost şi vicariu episc. A scris mai multe disertaţiuni de cuprins sciinţific în programele gimnasiului.

Kőváry, *Ladislau,* istoric şi statistician magh., n. 1820 în Turda, membru al Academiei maghiare. A fundat jurnalul »Ellenőr« în Cluj. Scrierile sale mai însemnate sûnt: Erdély története (Istoria Ardealului); Erdély régiségei; Okmanytár az 1848—49-ik erdélyi eseményekhez; Erdélyország statistikája, ş. a.

Kowdosero, lac în Rusia, guvernamentul Archangel, 584 km².

Kowera, la Slavi deitatea avuţiei şi a tesaurelor de sub pământ. (v. Kuwera.)

Kowno, guvern. în vestul Rusiei, 40,641 km². cu 1.551,635 loc. (1897); *capitala K.*, lângă Niemen, are 73,543 loc.

Kozak, *Eugeniu, Dr.*, profesor şi slavist, n. 21 Dec. 1857 în Slobodia Banilei în Bucovina, şi-a finit studiile la univ. din Cernăuţ şi Viena; promovat doctor în filosofie 1892, întrà ca practicant în archiva ministeriului de finanţe comune până la 1894. In 1893 fù sfinţit preot şi numit administrator la biserica sêrbească din Viena; 1896 administrator la parochia Verenceanca şi după un an la Dobronouţ. In 1899 fù numit profesor extraordinar pentru limba şi literatura slavică bisericească la univ. din Cernăuţ. A publicat nemţesce o disertaţiune despre un Zbornic şi Colectaneu slavic din 1359, aflat în mănăstirea Voroneţului şi păstrat acum la mitropolia din Cernăuţi; Resultatul cercetărilor sale în mănăstirea Suceviţei din Bucovina în Archiv für slavische Philologie, t. 14 şi 15; Conspect bibliografic asupra literaturii apocrife biblice la Slavii meridionali, şi prepară, la îndemnul lui Gr. G. Tocilescu, editarea uricilor slavice din archiva Braşovului. [Dr. I. G. Sbiera.]

Kozmatelke, (rom. *Cosma),* com. mică în Trs., cott. Cojocna, 1054 loc. (1891) Români. Aici e înmormêntat principele ardelean Acaţiu Barcsay, prins de I. Kemény (1661) la Gurghiu. [t.]

Krácsfalva, (rom. *Grecesci),* com. mică în Ung., cott. Marmaţiei, 1068 loc. (1891) Români.

Krafft-Ebing, *Richard baron de,* psychiatru, n. 1840 în Mannheim. 1872 prof. de psychiatrie în Strassburg, dela 1873 în aceeaşi calitate în Graz, unde a întemeiat şi un sanatoriu pentru neuropaţi; 1889 fù chiemat la universitatea din Viena. Lucrările sale literere sûnt din domeniile psychiatriei, psychopatologiei forense şi neuropatologiei. Scrieri: Grundzüge der Kriminalpsychologie, 1872; Lehrbuch der gerichtlichen Psychopathologie, 1875; Lehrbuch der Psychiatrie, 1879; Psychopathia sexualis, 1886; Eine experimentelle Studie auf dem Gebiete des Hypnotismus, 1893.

Kragujevaţ, oraş în Sêrbia, lângă rîul Lepeniţa, 14,160 loc. (1895), între cari 374 comercianţi, 938 industriaşi. Fabrică de arme şi arsenal. Odinioară residenţa principilor. După poporaţiune al treilea oraş al Sêrbiei (Belgrad 59,790, Niş 21,618, K. 14,160). [t.]

Krain, ducat, v. Carniolia.

Krakau, oraş, v. Cracovia.

Krakkó, (rom. *Cricău),* comună mică în Trs., cott. Alba inferioară; 1380 loc. (1891) Români agricultori şi viticultori. Vinul dela Cricău e dintre cele mai renumite vinuri indigene. In 1848—49 a suferit mult din partea resculaţilor. (Cf. Axente Sever, Respuns la »Cartea neagră« Braşov, 1896, şi Iudita Secula: »Din vremuri apuse«, Bucuresci, 1899. [t.]

Kral, *Anton,* profesor şi publicist, dela 1825 profesor la gimn. din Cernăuţ; 1836 trecù la institutul de studii filosofice de acolo, iar în 1843 fù numit prefect şi în 1849 director provisor la reorganisatul gimnasiu de opt clase; de aici se strămutà la gimn. din Brünn în Moravia.

In 1848 fù ales representant al orașului Cernăuț în parlamentul constituant din Viena. A publicat în Österreichisches Archiv pro 1832 nr. 82—83 un articol despre Cernăuț, capitala Bucovinei; în Österreichische Blätter pro 1847 nr. 313 ceva despre Lipovenii din Bucovina; în gazeta Bucovinei pro 1849 un articol despre partidele din parlamentul constituant și o dare de samă despre resultatele deputației sale; a înregistrat în Cronica gimnasiului din Cernăuț, t. I evenimentele istorice și culturale din anii 1843—49 și în Zeitschrift für österr. Gymnasien pro 1851 pag. 128 o schiță despre ducatul Bucovinei. [Dr. I. G. Sbiera.]

Krameria L., (botan.) gen din vasta familie a Leguminoaselor-Caesalpineae, tribul Kramerieae, cuprinde plante subfrutescente sau erbacee dure mai adesea întinse pe pămênt și sericeu tomentoase. Acest gen, care a fost mai înainte clasat în familia *Polygaleelor*, are vr'o 12 specii, ce cresc în America tropicală. *K. triandra* R. et Pav. din Bolivia și Peru este specia cea mai importantă, căci rădăcina sa lemnoasă de o coloare roșietică, cunoscută în medicină sub numele de Ratanhia (»radix Ratanhiae«) se întrebuințează din causa proprietății sale adstringente pentru a combate hemoragiile și diareele cronice, catarele cronice ale vaginei și uretrului, etc. [Z. C. P.]

Krapf, ***Ioan, Ludwig,*** misionar englez, călător african, n. 1810 în Derendingen, Tübingen, unde a studiat teologia, și apoi a intrat în societatea misionară anglicană in Abessinia. A călătorit aproape întreagă Africa estică, și s'a făcut nemuritor prin traducerea mai multor scrieri liturgice aflate în Abessinia.

Krapotkin, *Petru Alexejevici,* principe, savant geograf rus și revoluționar, n. 9 Dec. 1842 în Moscva. 1862—67 a servit în divisia Cazacilor dela Amur ca oficier, făcênd în acest timp explorări geografice în provinciile dela malurile Amurului și în partea nordică a Mandjuriei. Reîntors la Petersburg a ascultat sciințele matematice, fiind în acelaș timp secretar al societății geografice. 1871, la însărcinarea acestei societăți, a făcut explorări în câmpurile ghiețoase ale Finlandei și Svediei, publicând resultatele în Studii asupra epocei ghiețoase, ed. de fratele sĕu Alexandru în Petersburg 1876. Pentru »Géographie universelle« a lui Eliseu Reclus a scris geografia Rusiei. 1872 face călătorii prin Belgia și Elveția, își însușesce principiile socialiste și devine cel mai aprig și mai radical aderent al ligei internaționale. Reîntors în Rusia, participă la mișcările nihiliste, sub pseudonimul Borodin ține adunări secrete cu lucrătorii; e prins și internat în fortăreața Petru-Paul, apoi în temnițele spitalului militar din Petersburg. De aici fuge în Geneva și conduce conspirațiile nihiliste până la uciderea țarului Alexandru II (1881). Expulsat, trece în Francia și propagă anarchia între lucrătorii fabricei de mătasă din Lyon. Cu ocasia unei revolte anarchiste (1883) e prins și osândit la 5 ani închisoare, grațiat 1886. De atunci trăiesce în Londra. Dela 1872 a scris numai scrieri socialiste și anarchistice. (Cf. Idieru, Econ. pol. vol. II, 318). [t.]

Krasinski, *Sigismund,* poet polon, n. 1812 în Paris, † 1859. Scr. romane, în cari se observă influența lui Walter Scott, drame sociale (Nieboska komedya și Irydion), poesii lirice, adevĕrate mărgăritare, în cari inspirația profundă filosofică se îmbină în perfectă armonie cu fantasia poetică. Operele complete i-au apărut în Lemberg (1880—88, 4 vol.) și Corespondența cu Gasinszki, Soltan, Slovački, etc. în Lemberg (1882—86, 4 vol.).

Krasopani, la Slavi ḑina frumseței și amorului; s'a asemĕnat ḑinei Venus. Luceafĕrul de seara încă se numesce K. (mândra-doamnă).

Krasser, *Dr. Frideric,* n. 1818 în Sebeșul săsesc, Trans. A studiat medicina în Viena și a practicat ca medic în Sibiiu. † 1895. Sub titlul: »Offenes Visier« a edat 1869 în Lipsca o serie de poesii, în cari propagă principii social-democratice și ateiste.

Krassó și *Krassó-Szörény,* v. Caraș, Caraș-Severin și Cărașova (Krassófő).

Kraszewski, *Iosif Ignatie,* literat polon, n. 28 Iul. 1812 în Varșovia, † 19 Martie 1887 în Geneva. După studii la univ. din Viena s'a ocupat cu economia, editând în acelaș timp revista »Athenaeum« (Vilna, 1841—51), apoi în Varșovia (1860—62) ḑiarul »Gazeta polska«. 1863 s'a stabilit în Dresda, obținênd (1876) cetățenia saxonă. 1883 osândit la 3½ ani închisoare de fortăreață pentru tradare de patrie (vênduse Franciei acte militare). 1885 eliberat, a trecut în Italia, apoi în Geneva. A scris preste 350 opere (în circa 600 vol.). Prin romanele sale (240) de sujet istoric polon a scos din usul publicului polon romanele franceze și a dat puternic impuls spiritului național polon.

Krateros, unul dintre generalii lui Alexandru cel Mare, guvernator al Macedoniei și al Greciei împreună cu Antipater; † 321 a. Chr. [Caion.]

Krates, 1) *K. Cinicul,* n. în Teba, discipul al lui Diogene; trece de întemeietorul ascetismului cinic. 2) *Krates academicul,* n. în satul Trias, discipul și succesor al lui Ptolomeu în capul școalei academice, cam pe la 313 a. Chr. 3) *Krates Stoicul,* n. în Mallos, discipul al lui Diogene Babyloneanul. (Cf. Teodorescu, Ist. fil. ant. și Überweg, Gesch. d. Philos. I). [Pl.]

Kraus, 1) *K., Frideric,* pictor german, n. 27 Maiu 1826 în Krottingen, † 28 Sept. 1894 în Berlin; membru al Academiei; s'a distins mai ales ca portretist. 2) *K., Xaver Francisc,* teolog catolic german și archeolog, n. 18 Sept. 1840 în Trier. Dela 1878 profesor de istoria sacră la univ. din Freiburg. 3) *K., George,* funcționar sas, n. 1607 în Sighișoara și † 1679. Bărbat instruit. A scris o cronică detaiată a timpului sĕu, remasă ca manuscript, care a fost editată de »Siebenbürgischer Verein für Landeskunde«.

Krause, 1) *K., Ernest Ludovic,* scriitor germ., cunoscut mai mult sub pseudonimul *Carus Sterne;* n. 22 Nov. 1839 în Zielenzig. Mare aderent al teoriei darviniste. 2) *K., Wilhem,* pictor germ., n. 23 Febr. 1803 in Dessau, † 8 Ian. 1864 în Berlin Op. mai ales peisage maritime; creatorul acestui gen.

Krauss, 1) *K., Frideric,* limbist și etnograf, n. 1859 în Pojega, secretar la Alliance israélite în Viena și redactor la revista »Am Urquell«. Scr.: Sagen u. Märchen der Südslaven 2 vol., Sitte u. Brauch der Südslaven, Volksglaube u.

religiöser Brauch der Südslaven, La fin du roi Bonaparte, etc. 2) *K., Victor,* cavaler, istoric austr., n. 2 Nov. 1845 în Praga. 1870 prof. gimn. în Viena (districtul Leopoldin), 1883 ales deputat la dieta imp. Scr.: Zur Geschichte Österreichs unter Ferdinand I, Kaiser Maximilian I, etc. A publicat corespondenţa intimă dintre Maximilian I şi baronul Sigismund Stettenberg. 3) *K., Gabriella,* renumită cântăreaţă de operă, n. 24 Martie 1842 în Viena. 1860—68 primadonă mult serbătorită la Opera de curte din Viena. Apoi membră a marei opere din Paris, 1878 membră de onoare la conservatoriul din Paris. Rolurile principale: Aida, Evreica, Valentina (în Hugenoţi). [t.]

Kray, *Paul,* Baron de Krajova, gen. austr., n. 1735 în Késmárk, a excelat ca colonel în resboiul de 7 ani; 1788—89 în contra Turcilor, a câştigat crucea ord. Maria Theresia, baronatul, şi a avansat de general. In resboiul din Ţerile de jos a câştigat 1794 lupta dela Cotrou în contra lui Pichegru, iar în 1796 l-a învins pe Kleber la Wetzlar, după ce avansează de locotenent-mareşal. 1798 bate pe Scherer la Verona, Legnago şi Magnano şi ocupă ca gen de art. Mantua. In 1800 comandează armata de Rhin, dar pierde în contra lui Moreau bătăliile dela Stockach şi Möskirch, după cari trece la pensie. † 1804 în Pesta. El a prins pe Horia şi Cloşca.

Kreesunesd, (rom. *Crăciunesci),* com. mică în Trs., cott. Hunedoara, în regiunea munţilor auriferi. 618 loc. (1891) Români agricultori şi băieşi. In hotarul comunei se află mine de aur şi argint, exploatate de o societate germană, ale cărui stabilimente se află în Căinel. [t.]

Kreckwitz, *George,* scriitor trans. din secl. XVII. In scrierea »Beschreibung des ganzen Königreichs Ungarn« (Frankfurt, 1685) enumeră ca locuitori ai Moldovei Ruşi, Tatari, Poloni, Sêrbi, Armeni, Bulgari, Maghiari (Ciangăii) şi Ţigani, cari în multe privinţe căutau să imiteze pe Români, servindu-se chiar de portul şi limba românească. (Cf. Şăineanu »Ist. filologiei române« pag. 53—54.) [t.]

Krefeld, capitală de ocol în districtul Düsseldorf, 105,376 loc. (1890), cu cea mai înfloritoare industrie de mătasă şi catifea. Are 73 fabrici pentru lucrarea stofei de mătasă, 52 pentru boiangerie, 34 pentru ţesĕtorii de catifea şi 15 stabilimente industriale în cari se lucrá numai stofe de mătasă şi catifea. Cu ţesutul de mătasă se ocupă 10,173 stative de mână şi 2571 mechanice, cu ţesutul de catifea 3593 de mână şi 2157 mechanice. Ţesutul mătăsei a fost introdus de reformaţii şi mennoniţii imigraţi în secl. XVII şi XVIII din ducatul Jülich şi Berg. In amintirea învingerii ducelui Ferdinand de Braunschweig asupra Francezilor (1758) s'a ridicat aici (1858) o statuă pe câmpul de resboiu.

Krementschug, capitala guvern. rus. Poltava; 58,648 loc. (1897); comerciu de lemne, tîrg de lână.

Kreml, *(Cremlin),* cea mai veche parte a oraşului Moscva (v. ac.).

Kremnitz, 1) *K., Mite* (Maria), scriitoare germană, n. 4 Ian. 1852 la Greifswald, venită în România la 1875 şi căsătorită cu Dr. Wilhelm K. Publicaţii: Rumänische Skizzen 1877, Neue rumänische Skizzen 1881, Rumänische Märchen 1882, sub pseudonimul Georges Allan: Fluch der Liebe 1881; Aus der rumänischen Gesellschaft 1881, Ein Fürstenkind 1882. Afară de acestea d-na K. a colaborat la mai multe scrieri ale Reginei Elisabeta, (v. ac.).

2) *Kremnitz, Wilhelm,* Dr., n. 1846 în Berlin, † 21 Iulie 1897 în Sinaia. 1870—71 medic de ambulanţă în armata germană. 1874 medic secundar, iar dela 1889 medic primar la spitalul »Brancovenesc«. Unul dintre cei trei medici cari au curat (1897) pe prinţul moştenitor Ferdinand al României.

Kremnitz, oraş, v. Körmöczbánya.

Krems, capitală de district în Austria de jos, la vĕrsarea rîului K. în Dunăre. 10,584 loc. (1890). Fabricaţiune de muştar şi oţet.

V. şi Alb de K.

Kremsier, *(Kromeriz),* orăşel autonom în Moravia, centrul regiunii mănoase Hanna, deveni 1110 proprietatea episcopilor de Olmütz şi reşedinţa capitularilor episcopesci. Renumit ca sediu al camerii constituante austriace din 1848 şi ca loc de întêlnire a împĕraţilor Austriei şi Rusiei în 1885. (Cf. »Tribuna«, nr. 189 din 1885.)

Kresikus, *versul,* v. Amphimacer.

Kresilas, sculptor grec din Kydonia pe Creta, trăia în secl. V a. Chr. în Atena. Op. princ. statua lui Perikles, un rănit muribund, o amazonă rănită (copie în Museul capit. din Roma).

Kretzulescu, veche familie boierească din Valachia, înrudită de aproape cu domnii Basarabi, din a căror familie erau o ramură. Marele Ban *Dobromir* al Craiovei, ocupă acest scaun la 1568. Prin părinţii séi descindea din ramura Basarabilor ḑişi Dănesci şi Pârvulesci. Opunêndu-se cu armele la venirea lui Petru Cercel în 1583, fù prins de acesta şi decapitat împreună cu alţi doi boieri la Têrgovisce. Documentele sûnt obscure în privinţa urmaşilor sĕi. Fratele séu *George* logofĕtul (1586) avù fiu pe un Chirca păharnic, care e tatăl *doamnei Stanca,* soţia marelui domn Mihaiu V. Viteazul (1584), încă de pe când acesta era agă. Fratele doamnei Stanca e marele ban *Dragomir* din timpul lui Mateiu Basarab V., boier vestit pe timpul sĕu. Murí la 1656 fără urmaşi. *Stan* vel spătarul, care trăia pe la 1500, era unchiu banului Dobromir şi e trunchiul ramurei K.-lor de astăḑi. El avù fiu pe *Vintilă* din Balotesci, păharnicul, însurat cu fica Caplei dela Periş, anume Caplea. Nepotul sĕu de fiu: *Stan,* logofĕtul din Creţulesci, zidí biserica din Têrgovisce (1647). Fiul acestuia e cel mai cunoscut membru al familiei: *Radu Logofĕtul K.* (1620—80). A tot puternic în ţeară, în timpul lui Antonie Vodă, el era în capul unei partide, alături cu spătarul Şerban Cantacuzino şi cu Maceş Băjescu banul. Din ceealaltă partidă adversă erau Bălenii, tata şi fiul, Staico Bucşanu, şi alţii. Rivalităţile şi luptele dintre aceste partide sûnt subiectul cronicelor Valachiei de pe timpul acela, cari şi ele sûnt împărţite în partisane ale Kretzulescilor şi Cantacuzinilor, sau ale Bălenilor. Cronicele ţerei vorbesc pe larg despre toţi aceşti boieri, şi acea anonimă susţine în special pe Radu Cretzulescu. La 1672 era caimacam al ţerei împreună cu Stroe vornicul Leordeanu; iar la 1680 murí. Soţia sa era sora lui Şerban Cantacuzino. Fiul

sĕu era: *Pârvu* (1660—90) vel vătaf de aprodi, vĕr cu Vodă Brâncoveanu. La venirea lui Duca Vodă fugise în Ardeal cu tatăl sĕu. Murí tinĕr, lăsând un fiu: *Iordache* vornicul K. (1680—1746), crescut la curtea lui Brâncoveanu, pe a cărui fică *Safta* o luà de soţie la 1700, ca postelnic, când el nu avea încă 20 de ani. Mare vornic sub Mavrocordat (1717), murí la 1746, şi în 1722 zidise biserica din Bucuresci, care poartă numele neamului sĕu. Dela fiii sĕi se despărţiră două ramuri ale familiei.

1) *Vornicul Radu* însurat cu Safta Leordeanca avù fiu pe *clucerul Iordache K.*, însurat cu o Cantacuzină, e tatăl lui *Alexandru K.*, mare logofĕt. Dela soţia sa, Ana Câmpineanu, acesta a avut patru fii, distinşi bărbaţi politici: *Constantin* (1809—84) maiorul, fost president de consiliu la 1867; *Scarlat K.* colonelul, fost ministru; general *Dumitru K.* (1824—74), unul din capii mişcărei în contra lui Cuza, la 1870 general de divisie, şi *Nicolae K.*, n. 1812, (v. mai jos).

2) Banul *Constantin*, al doilea fiu al lui Iordache, continuà prin fiul sĕu *Manolache*, mare ban, o a doua ramură. Manolake banul avù fiu pe *Ghiţă* († 1815), şi acesta pe *Manolake* († 1878), tatăl lui: *Emanuil K.*, fost ministru plenipotenţiar (actual), ai cărui fii sûnt: Emanuil şi Radu. [O. L.]

Kreszulescu, Const., om de stat român, n. 1809 din veche familie boierească, işi face studiile în ţeară la şcoala grecească după obiceiul de atunci, apoi întră în armată, şi dela 1840—42 servesce în administraţie şi justiţie. Conform puternicei mişcări spre cultura occidentală din generaţia lui, face îndelungate călătorii prin Italia, Francia şi Anglia. 1857 ia parte la lucrările divanului ad-hoc din Valachia. La 1867, sub Carol I, este pentru scurt timp ministru-president şi ministru de interne. † 1884. Dela el: Sumariu al istoriei culturei (1863); Despre mărirea naţiunilor (1863).

Kreszulescu Nic., om de stat român, fratele lui K. Const. (v. mai sus), n. 1812, şi-a făcut studiile medicale la Paris, de unde a luat diploma de doctor. 1840 a deschis o şcoală de chirurgie la Bucuresci şi a ţinut lecţiuni de anatomie. Exilat la Constantinopole pentru amestecul în mişcarea dela 1848, se întoarce după doi ani în ţeară şi sub domnia lui Barbu Ştirbei şi căimăcămia lui Alex. Ghica este de mai multe ori ministru. Culmea autorităţei sale politice o atinge însă sub principele Cuza, în timpul domniei căruia este ministru-preşedinte şi administrează diferite resorturi, 1862—63 şi 1865, până la 11 Febr. 1866, când Cuza e silit să abdice. După suirea pe tron a lui Carol I, K. face iar parte din diferite ministere, şi conservatoare şi liberale, iar sub ministerul lui I. Brătianu este ministru plenipotenţiar la Roma, Petersburg, Paris. Retras din politică dela 1888 încoace, K. a fost un membru activ şi câţiva ani şi president al Acad. Rom. † 9 Iulie 1900. Dela el: Tractat de anatomie (3 volume). Amintiri istorice.

Kreusa, 1) *K.* fata lui Priamos, regele Troiei, muierea lui Aeneas şi mama lui Ascanius. Când Aeneas a fugit din Troia, K. s'a pierdut de el, dar i-s'a arĕtat ca umbră şi a profeţit soartea bărbatului. 2) *K.*, fata lui Erechteus, muierea lui Xuthos şi 3) *K.*, fata lui Kreon, rege în Korinth, logodita lui Iason.

Kreutzer, *Rudolf,* violonist şi compositor frc., (n. 16 Nov. 1766 în Versailles, † 6 Ian. 1831 în Geneva). Fiu de violonist, cu tatăl sĕu îşi începù de timpuriu primele sale studii, pe cari le continuà apoi cu A. Stamitz, şi la vêrsta de 13 ani debutà cu primul sĕu concert. In 1790 debutà la opera din Paris cu »Jeanne d'Arc« căreia îi urmà o serie de 40 partiţiuni, opere şi opere comice. Dar renumele sĕu deveni european mai cu samă ca virtuoz violonist şi ca compositor de musică pentru instrumentul sĕu, isolat sau în combinaţiuni: studii (40), concerte (19 şi 2 duble), quartete (15), terţete (15) ş. a. Impreună cu Rode şi Baillot conlucra K. la marea metodă de violină a conservatorului din Paris, unde funcţionà ca profesor dela 1795. Fratele sĕu, *August* (n. 1781 în Versailles, † 1832 în Paris), a fost asemenea un violonist de valoare şi a scris diferite concerte, duete, sonate pentru instrumentul sĕu, iar un fiu al sĕu, *Leon* (n. 1817 in Paris, † 1868 în Vichy), a fost critic musical şi compositor (sonate, qartete, sinfonii, ş. a.).

Kreuzer, *Konradin,* compositor german (n. 22 Nov. 1780 în Baden, † 14 Dec. 1849 în Riga), a scris 30 opere, între cari Nachtlager in Granada şi Der Verschwender, musică instrumentală (cu piano) şi mai multe coruri bărbătesci dintre cari unele au devenit populare. [T. C.]

Krieghammer, *Edmund, baron,* general de cav. austro-ung. şi ministru de resboiu, n. 1832 în Landshut din Moravia; 1869 major şi adjutant împĕrătesc. Ca colonel a comandat al 10 şi 3-lea regiment de dragoni, în 1879 comandantul unei brigade de călăreţi; 1884 locotenent-mareşal; în 1886 primesce comanda divisiunei de cav. din Lemberg, iar în 1889 comanda corpului I de armata în Krakau. In 1891 gen. de cavalerie şi 1893 e numit ministru comun de resboiu. In 1899 capĕtă baronatul. [S. H.]

Kriemhilda, v. Brunhilda.

Krilov, *Ioan Andrejevici,* însemnat fabulist rus, n. 1768 în Moscva, † 1844 în Petersburg. 1830—41 consilier de stat. Fabulele sale, bogate în umorul viu al povestirilor rusesci, au apărut în numeroase ediţiuni; cea mai frumoasă e ed. Orlov (Paris 1825) cu o traducere în patru limbi. Comediile nu-i sûnt succese. Are monument pompos în Petersburg. [t.]

Krisbaher, *semnul cerebro-cardiopatic al lui K.*, este neurastenia (v. ac.), în patologia nervoasă slujesce adesea ca o denumire scienţifică a acestei boale devenită din ce în ce mai întinsă şi mai populară, pe măsură ce lupta pentru viaţă e mai încinsă. [V.]

Krischna, în mitol. Indilor deul Wischnu, care în transfigurarea a opta s'a făcut om şi s'a numit K., a trăit 125 ani ca om şi după ce şi-a împlinit scopul pentru fericirea Indilor, a părăsit lumea. Mai mulţi l-au asemenat cu Christos. (v. Kalenda.) [Atm.]

Kristyor, *(Hunyad-Kristyor,* rom. *Criscior),* comună mică în Trs., cott. Hunedoara pe ambe malurile Crişului alb, 1300 loc. (1898) aproape toţi Români gr.-or. Odinioară reşedinţa voivodului (cneazului) Românilor zărăndeni. 1404 voivod Boalia, fiul lui Boaru; cădut în disgraţie, regele

Sigismund îl decapitează şi-i confiscă averile prin comitele Timişoarei: Pypo de Ozora. Fiul seu Vlad câştigă de nou graţia regelui şi e restituit în voivodat şi în averi. Crisciorul, Zdrapţii, Rişca şi Ţereţelul erau moşiile voivodului. Biserica gr.-or., veche de ca. 500 ani, e zidită de voivodul Bêla. Familia lui, mai târḑiu catolică, apoi reformată, s'a maghiarisat, luând numele Kristyori, de cari şi acum se mai află câţiva în K. şi pe airea. (Cf. Densuşian »Rev. lui Horia« şi Kemény în »Uj Magyar Muzeum«, II 1854.) In partea numită »Valea-Arsului« se află mine de aur exploatate de societatea germană »12 Apostoli« (v. Brad). Pe hotarul comunei soc. »12 Ap.« clădesce stabilimente mari, sistem american, cu spese preliminate la aproape două milioane de franci.

Kristyor, com. mică în Ungaria, cott. Bihor v. Criscior (cu rectificarea, că nu acela, ci K. din fostul Zarand, [acum Hunedoară] era residenţa voivoḑilor români). [t.]

Kriti, Creta (v. ac.).

Kritias, cel mai ager, dar şi cel mai volnic dintre cei 30 tirani, cari au stăpânit Atena; descendent al unei familii nobile, înrudit cu Plato. S'a distins ca scriitor politic, filosof şi orator; a scris şi poesii elegice.

Kritzimo, cetăţuie româno-bulgară, pusă de împĕratul Ioniţă sub comanda lui Ivancu, ucigaşul lui Asan, refugiat dela Bizantini. Manoil Kamytzes isbutesce să o ia cu asalt (1198), dar mai în urmă e bătut şi prins.

Kriwe, în mitol. Pruşilor şi Lithvanilor un archiereu, care a avut cunosciinţă despre toate lucrurile din lume; se credea, că tot sufletul, în calea sa spre lumea cealaltă, trece prin casa lui K., pentru ce rudeniile celui repausat îl întrebau: că trecut-a sufletul respectivului prin casa lui? iar' K. respundea şi spunea starea sufletului. [Atm.]

Kroesus, (560—546 a. Chr.), cel din urmă rege al Lidiei şi renumit prin bogăţiile ce poseda. Faima bogăţiilor sale provenite din nisipurile aurifere din Pactola, făcù numele séu proverbial. Legenda spune că atenianul Solon visitând pe K., acesta întrebà pe marele Solon, dacă cunoasce un om mai fericit ca regele Lidiei. Solon respunse că nimeni înainte de moartea sa nu poate fi numit fericit. K. bătut şi făcut prisonier de către Cyrus la Tunbreia, fù condamnat la moarte. Când era să fie ars, îşi aminti de vorbele lui Solon şi pronunţă de trei ori numele legislatorului atenian. Cyrus mirat întrebà pe K. să-i explice rostul cuvintelor ḑise; suveranul lidian povesti ḑisele lui Solon, la cari înduioşându-se Cyrus, K. fù iertat şi numit sfetnic al monarchului persan. [Caion.]

Kronawetter, *Ferdinand,* om politic austr., n. 1833 la Viena, după absolvarea studiilor juridice intrà în serviciul oraşului Viena şi fù ales 1873 deputat în cameră, unde combatù partidul liberal şi profesà direcţiunea democratică. In present el este singurul representant al fracţiunii social-politice în camera austriacă.

Krones, *Francisc,* istoric austr., n. 19 Nov. 1835 în Ungarisch-Ostrau. Dela 1865 profesor de istoria austr. la univ. din Viena. A scris mulţime de opere şi tractate istorice, dintre cari multe privesc de aproape istoria Ungariei şi a popoarelor mărginaşe cu Austria. Pentru »Handbuch der Geschichte Österreichs« (5 vol. Viena 1876—79), i-s'a conferit titlul »cav. de Marchland«. E membru la numeroase societăţi de sciinţă şi Academii.

Kronos, în mitol. grec., un Titan (v. ac.). Uranos (ceriul) şi Gaea (pămêntul) au născut pe Titani, dintre cari cel mai renumit a fost K. (asemenea ceriul). Muierea sa Rhea (pămèntul) a născut pe Zeus (Iupiter), Poseidon (Neptunus), Aidoneos (Pluto) şi Hera (Iuno), iar după Hesiod şi pe Demeter (Ceres) şi Hestia (Vesta). Lui K. i-s'a profeţit, că el prin un fiu al sĕu va fi învins şi depus din domnie, şi pentru aceasta K. şi-a înghiţit pruncii, anume pe Poseidon şi Aidoneos. Rhea după ce a născut pe Zeus, cel mai mic, de teamă că şi acesta va fi înghiţit de K., a învĕlit o piatră şi i-a dat-o să o înghită, iar pe Zeus l-a ascuns pe insula Creta. Zeus învĕţat de mamă-sa, silesce pe tatăl sĕu, ca pe cei doi fraţi înghiţiţi să-i vomeze, şi cum i-a vomat, fraţii încep luptă, ca să depună pe K. din domnie. Ḑeii se împart între K. şi Zeus; cei mai puternici ţin cu Zeus, iar cu K. e fratele sĕu Iapetos. Lupta a fost grea, dar Zeus a eliberat pe Ciclopi din tartar şi aceştia aducênd trăsnete şi fulgere, au ajutat pe Zeus, care a ridicat şi pe fraţii sĕi la domnie, şi anume lui Poseidon i-a dat imperiul preste mări şi ape şi lui Aidoneos imperiul întunerecului, unde locuiesc morţii, iar sieşi şi-a ţinut imperiul asupra ceriului şi a luminei. K. la Romani se identifică cu Saturnus. In Attica luna secerişului se numia Kronion şi sërbătoarea secerişului Kronia, la Romani Saturnalia. [Atm.]

Kronstadt, cetate maritimă şi cel mai important port al Rusiei în golful finnic, la 49 km. distanţă dela Petersburg; 59,539 loc. (1897); staţiunea flotei rusesci din Marea Estică. La est portul militar, la vest cel comercial putênd acosta în el 1000 corăbii. Mari şantiere, casarme, arsenale şi dockuri, mai multe şcoale medii şi poporale, şcoală de marină şi statua ţarului Petru cel Mare. Apĕrat prin 14 forturi, dintre cari 7 sùnt plutitoare. Legat cu Petersburg prin golful estic. Basele i-s'au pus la 1703.

Kronstadt, oraş în Trs., v. Braşov.

Kroton, în antichitate oraş renumit în Bruttium lângă rîul Aisaros, înfiinţat de Achivi şi Spartani la 710 a. Chr. Primul oraş al Italiei de jos (Grecia mare) atât în ce privesce bogăţiile cât şi moravurile. Aici era şcoala lui Pithagora. 195 a. Chr. colonie romană.

Krug, *Wilhelm Traugott,* filosof şi literat german, n. 1770 în Radis, † 1842 în Leipzig. Fost profesor-ajutor la facultatea din Wittemberg, apoi la univ. din Francfort pe Oder. A scris în 1803 Filosofia fundamentală. Apoi a fost profesor de logică şi metafisică la Königsberg în locul lui Kant, mai în urmă la Leipzig. Ca filosof a fost adeptul lui Kant, pe care cearcă să-l modifice. Sistemul sĕu e numit ***syntetism transcendental,*** o împăcare a idealismului lui Kant şi a doctrinelor realiste. Printre lucrările lui mai importante citām: Scrisori asupra perfectibilităţii religiei revelate; Incercarea unei Enciclopedii sistematice a sciinţelor; Aforisme pentru a serví la filosofia dreptului; Filosofia căsătoriei; Sistemul filosofiei teoretice, opera sa principală; Sistem de filosofie practică, etc. [Nigrim.]

Krüger, *Paul Stefan Ioan,* presidentul republicei din Transvaal, n. 10 Oct. 1825 în colonia Cap, distr. Colesberg. Pe timpul anexiunei engleze era vicepresidentul republicei. 1880 comandant suprem în resboiul de apërare contra Englezilor; după resboiu ales president (1883, 1889, 1893, 1899). Sub el s'au înfiinţat căile ferate în Transvaal, s'a început exploatarea câmpurilor de aur dela Witwater, şi a ajuns sub protectoratul republicei teritoriul Svazi (1895). Mare contrar al tendinţelor engleze în Africa de sud. 1 Ian. 1896 Iameson cu trupele societăţii engl. din Natal »Chartered Company« năvălesce cu surprisă în Transvaal, dar e bătut şi făcut prisoner. K. îl extradă Angliei să-l judece ea. 1897 încheie alianţă defensivă cu republica Orange contra »inimicului comun«. 1898 respinge protectoratul engl. oferit de Chamberlain şi pretensiunile Angliei de a da colonilor englezi săpători de aur (Uitlanders) egale drepturi politice cu locuitorii autochtoni. Din aceasta erumpe resboiul (Oct. 1899).

Krugit, mineral, sulfat de potasiu, magnesiu şi calciu; rar. Se găsesce la Stassfurt.

Krumbacher, *Carol,* etimolog germ., n. 23 Sept. 1856 în Kürnach (Bavaria). A făcut călătorii de studiu prin Grecia şi Turcia, dând samă despre acestea în »Griechische Reise« (1886). De mare valoare e »Geschichte der byzantinischen Litteratur« (1890), tractând epoca dela Iustinian până la căderea imperiului bizantin (527—1453). Dela 1890 profesor extraordinar la univ. din München şi redactor la »Byzantinische Zeitschrift«.

Krupenski, familie boierească din Moldova, de veche origine polonă. Ea apare în Moldova de pe la 1650 prin strămoşul ei Andronachi. In cronicele Moldovei nu întâlnim decât un membru al acestei familii, *Sandu K.* vel jicnicer, de care se vorbesce la 1710 în chestiunea birului ţerii. Dintre urmaşii de aḑi e: *Nicolae K.* numismat şi publicist, directorul monetăriei statului român. [O. L.]

Krupp, *Alfred,* metalurgist german, n. 1812 la Essen, † 1887. La moartea tatălui sĕu (Frideric), el moşteni o usină pentru fabricarea medaliilor, nasturilor, etc. în care nu se întrebuinţau decât 5—6 lucrători; în scurt timp el ajunse ca usina sa să devină cea mai celebră şi una din cele mai vaste din lume. Usina K. este renumită mai cu samă prin fabricarea tunurilor K. El căpĕtă numele de: regele de fier. Astăḑi averea industrială a usinei K. este de mai multe sute de milioane şi întrebuinţează preste 25,000 lucrători cari mai toţi locuiesc în clădirile casei K. Până în 1887, adecă înainte de refacerea artileriei germane de câmp, usina K. a construit preste 23,000 tunuri.

Krusch à 40 Divani, o monetă arabă de argint = $^1/_8$ Mahmudi = Cor. 1·96.

Kryoscopia, metodă fisică pe care se basează determinarea ponderei moleculare a unui corp oarecare şi consistă în a disolva corpul într'un mediu lichid şi a observa întârḑierea punctului de congelaţiune a disolvantului. Raoult, acela care a generalisat şi simplificat această metodă, a demonstrat, că întârḑierea în punctul de congelaţie este legată pe de o parte de ponderea iar pe de alta de mărimea moleculară a sarurilor disolvate.

Krypto —, *(grec.)* în compos. înseamnă: secret, ascuns. (Kryptobranchus, Kryptogame, Kryptomeria şi Kryptophthalmus v. sub Crypto —.)

Kryptographia, scrisoare secretă, cifrată (v. ac.).

Kryptophon, *(grec.)* un instrument electric inventat 1883 de cătră colonelul franc. R. Henry şi perfecţionat 1887. K. servesce pentru supraveghierea unui loc din o distanţă mai mare. E un fel de microfon, ce comunică mişcările din cutare loc observatorului depărtat.

Ktesias, vestit istoric şi medic grec al lui Artaxerxes Mnemon, n. la Cnid, a trăit în secl. V a. Chr. A scris două opere mai însemnate; una asupra Persiei şi alta asupra Indiei. [Caion.]

Ktesiphon, (la Arabi *El-Madain),* oraş fortificat lângă Tigris (Asia), mai în urmă capitala imperiului Parţilor, 637 a fost distrus de Arabi. Acum numai ruinele palatului »Tak-i-kesra« se mai vĕd.

Kuango, rîu, v. Cvango.

Kuangsi, *(Kvangsi),* provincie la sudul Chinei, 200,000 km². cu 5·2 milioane loc. Capitala Kuelin.

Kuantung, *(Kvantung),* prov. chineză la litoralul sudic, 225,000 km²., dimpreună cu insula Hainan 259,100 km². şi $29^3/_4$ milioane loc. Capitala Canton.

Kubbah, *(arab.)* cupolă, mai ales monumentul în formă de capelă făcut de asupra mormintelor sfinţilor mahomedani. Acelaşi nume se da însă şi altor temple, în special moscheei lui Omar, din Ierusalim, în care se păstrează stânca despre care musulmanii cred că este fundamentul lumii.

Kubelik, *Jean,* celebru violonist, fiul unui grădinar boem. Elev al prof. de musică Sevčik din Praga. Abia de 18 ani, în Dec. 1899 a concertat de prima dată în Viena, apoi în Budapesta şi alte oraşe mari. Publicul şi critica îl aseamĕnă cu Paganini.

Kubin, *(magh.)* v. Cubin şi Cuvin.

Kubinskoje, lac în Rusia, guvernam. Vologda, 393 km².; se scurge prin Suchona. *Canalul K.* leagă Porosoviţa (un afluent al lacului K.) cu Şeksna şi prin aceasta cu Dvina şi Volga.

Kublai-Chan, împĕrat chinez, n. 1214, nepotul lui Temugin, pătrunse 1250 în China şi urmă 1259 ca mare Chan fratelui sĕu Mangu. Resturnă dinastia Sung, îşi aşeză capitala în Pechin, supuse Tibetul, Pegu şi Cocinchina, se converti la Budhism, încuraja agricultura şi meseriile. La curtea lui a petrecut 17 ani Marco Polo. † 1294.

Kuci Behar, *(Cooch Behar),* stat vasal în India britică, 3385 km². şi 602,624 loc.

Kueiciu, provincie în sudul Chinei, 174,000 km². cu $7^2/_3$ milioane loc. (între cari şi Miaoce la munţi). Capitala Kueijang.

Kuenlün sau *Kven-lün,* munţi foarte extinşi în China, nu departe de isvoarele rîului Hoangho, se ramifică şi întind preste partea medie a Asiei. Ramificaţiunile de nord se ridică până la o înălţime de 6000 m.; cele de est până la 4800 m. In timp de vară servesc ca păşuni turmelor popoarelor nomade. [M. Bodiu.]

Kufstein, oraş în nordul Tirolului lângă rîul Inn, 2545 loc. Deasupra oraşului se ridică fortăreaţa K., folosită ca închisoare de stat.

Kugler, 1) *K. Bernard,* istoric german, n. 14 Iunie 1837 în Greifswald. † 7 Apr. 1898;

fost prof. la univ. din Tübingen. Impreună cu baronul Stillfried a editat opul festiv »Die Hohenzollern und das deutsche Vaterland«. 2) *K. Francisc,* istoric şi poet, n. 1808 în Stettin, † 1858 în Berlin, fost prof. de ist. artelor la univ. din Berlin. Scr.: »Handbuch der Geschichte der Malerei, v. Konstantin d. Grossen bis auf die neuere Zeit« (Berlin 1837), Handbuch der Kunstgeschichte (Stuttgart 1841—42) ş. a.

Kuhac, *Francisc,* compositor şi scriitor musical croat, n. 20 Nov. 1834. A adunat toate datele referitoare la cântecele şi melodiile poporale croate. Scr.: Biografiile compositorilor sudslavi, Melodiile cântecelor poporale sudslave, etc.

Kuhn, 1) *K. Adalbert,* limbist, n. 19 Nov. 1812 în Königsberg, † 5 Maiu 1881; fost prof. gimn. în Berlin. S'a distins în filologia comparativă şi pe terenul mitologiei indo-germane.

2) *Kuhn, Francisc, baron,* scriitor militar, fost ministru de resboiu în Viena, n. 15 Iulie 1817 în Prossnitz (Moravia), † 25 Maiu 1896 în Goriţa. Ca soldat s'a distins îndeosebi la Santa-Lucia şi la Custozza. 1852 baron, 1856 prof. de strategică în Viena. A luptat în resb. din 1859 şi 1866 ca şef de stat major, resp. comandant în Tirol. 1868 ministru de resboiu. 1874 comandant general al armatei în Graz. 1888 pensionat. Cel mai erudit oficier al armatei austro-ungare; pe scriitorii strategici Elini şi Romani îi cetia în original. »Der Gebirgskrieg« (ed. II 1878) şi numeroasele conferinţe astronomice şi de istoria strategiei i-au căştigat renume mare.

Kühne, 1) *K., Augustin,* (pseudonimul literar *Johannes* van *Dewall),* romancier german, n. 1829 în Herford, † 1883 în Wiesbaden. Ca oficier de gardă a luat parte la resb. 1866 şi 1870—71. Retras din viaţa militară (1875) cu rang de subcolonel, s'a dedicat literaturei. 2) *Kühne Mauriciu,* general prusiac, scriitor militar, n. 1835. Ca şef de stat maior a luat parte in resb. din 1866 şi 1870—71. Dintre scr. sale e de valoare permanentă »Kritische u. unkritische Wanderungen über die Gefechtsfelder der preussischen Armeen in Böhmen, 1866« (Berlin, 1870—78).

Küküllövár, *(magh.)* v. Cetatea de baltă.

Kuli, (ind. Coolie), numele ḑilerului lipsit de ori ce avere. K. există în Indii, în China şi Japan; mulţi emigrează, pentru a săvîrşí munca negrilor de pe timpul comerciului de sclavi (v. Tipuri americane).

Kulturegylet, v. Emke.

Kulugli, (originar *kul-oglu,* fiii servilor), popor în Berberia şi Algiria, descendenţi din Turci cu femeile indigene. Sub Turci se bucurau de anumite privilegii faţă cu Berberii, Arabii şi Maurii. După ocupaţia franceză, situaţia li-s'a uşurat mult; comerciul intern e exclusiv în mâna lor.

Kumase, capitala provinciei Aşanti (v. ac.).

Kumys, *(Koumys, keffir koumys),* licoare alcoolică destilată de Tatari din lapte de iapă fermentat. Unii îl beau la boale de piept.

Kundt, *August,* fisician germ., n. 18 Nov. 1838 în Schwerin (Mecklenburg), † 21 Maiu 1895. La 1868 ajunge profesor la politechnicul din Zürich, la 1870 trecù la univ. din Würzburg, la 1872 la Strassburg, la 1888 la Berlin. A lucrat în mai multe ramuri ale fisicei. Cu deosebire e vestit metodul sĕu pentru determinarea celerităţii sunetului în gazuri şi în corpuri solide.

Kunene, rîu în Africa sud-vestică, isvoresce spre sud dela Bihé; în cursul sĕu inferior formează graniţa între posesiunile Portughezilor şi ale Germanilor, se varsă în Oceanul Atlantic după un curs de 1200 km.

Kunigunda, *Sfântă,* fica lui Sigfrid, conte de Luxemburg, măritată după princ. bavarez Henric, care apoi deveni împĕrat (Henric II). La început au trăit bine, dar nisce clevetitori au acusat-o de necredinţă cătră bărbatul ei, care a supus-o la proba de foc, de care însă a remas nevătĕmată, şi astfel i-s'a dovedit nevinovăţia. După moartea soţului ei s'a retras în mănăstire şi † în 3 Martie 1033. Papa Inocenţiu III a canonisat-o 1200.

Kunos, *Ignatie,* etimolog, n. 1862 în Samson (l. Dobriţin). A petrecut 5 ani în Turcia spre a face studii limbistice. Dela 1899 director la academia orientală din Budapesta. A călătorit în Orient, Germania, Olanda, Francia, Belgia, Sved-Norvegia şi Anglia pentru a scruta manuscripte orientale. Membru coresp. al Academiei maghiare şi membru extern la »Société asiatique« din Paris.

Kun-Szent-Márton, oraş în Ung., cott. Jász-Nagykun-Szolnok, la malul stâng al Crişului, 12,554 loc. (1891) Maghiari (260 Ovrei); ocupaţia principală agricultura şi economia de vite, avênd hotar de 17,073 ha. foarte roditor. Şcoală industrială, joagĕr şi moară cu vapor.

Kun-Szöllös, *(Constanţa, Lunga),* com. mică în Ung., cott. Torontal, 1127 loc. (1891) Germani şi Români.

Kuopio, guvernament rusesc în Finnlanda, 42,730 km^2., cu 300,291 loc. (1896). *Capitala K.* are 9334 loc.; reşedinţa unui episcop.

Kupalo la Slavii vechi serbătoarea luminii şi focului; s'a ţinut în 25 Maiu şi 25 Iunie.

[Atm.]

Kupczanko, *Gregoriu,* publicist rus, n. 1849 în Berhomet pe Prut (Bucovina), a studiat în Cernăuţ şi Viena (dreptul şi filosofia), se ocupà apoi cu ḑiaristica; în 1875 apărù dela el în Chiev un op rusesc despre locuitorii din Bucovina şi o colecţiune de preste trei sute de cântece rusesci dela ei; publicà apoi mai multe broşuri, despre Rutenii bucovineni, etc. Toată activitatea sa a fost şi este dedicată intereselor conaţionalilor sĕi ruşi. [Dr. I. G. Sbiera.]

Kuprili (şi *Köprili, Kiuperli, Köprili),* cinci mari-viziri turcesci. 1) *K., Mohamed,* fiul unui emigrant albanez, stabilit în Asia mică. Distins în resboaie contra Ciprului şi Persiei, e numit locţiitor în Damasc. 1656, în etate de 70 ani, e numit mare-vizir de mama minorului Mohamed IV. Era sbiciu al creştinilor, a sufocat numeroase revolte, a reorganisat armata, în fruntea căreia a bătut Veneţia, şi a prădat mult în Ardeal şi Ungaria. El a detronat pe G. Rákóczi II pentru că a mers cu resboiu contra Poloniei fără a cere învoirea Porţii, a pus principe pe Acaţiu Barcsay, pe care âncă l-a alungat din tron (v. şi Kemény). Multe mii de ardeleni au fost duşi în robie de hordele acestui K. † 11 Oct. 1661 în Adrianopol. 2) *K., Ahmed,* fiul lui K. Mohamed, n. 1630, † 30 Oct. 1676. Numit mare-vizir în etate abia de 26 ani. A

purtat multe resboaie, mai ales în Ungaria și Transilvania; 1663 se resboiesce în Ung. cu 100,000 de ostași, spulberând oștirile creștine la Ersekujvár, Párkány, Zerin, Canija mare, Comornul mic, Egerzseg, Körmend și pleacă spre Stiria. Montecucculi îi ține calea la Sanct-Gotthardt, îl bate (1 Aug. 1664) și încheie pe 20 ani pacea dela Vasvár. 3) *K., Mustafa,* fratele lui K. Ahmed, ajuns mare-vizir (1689). K. înduplecă pe Soliman să trimită pe Thököli cu oaste și cu bani in Ardeal, iar el strimtorează oștirile austriace în Sêrbia, Bosnia, la Vidin, Nissa, Golumbaț, Semendria și cuceresce de nou Belgradul. 1691 continuă resboiul, dar la Slankamen pierde lupta față cu Ludovic de Baden (9 Aug.) și moare în luptă. 4) *K., Amudsasade Hussein,* nepotul lui K. Mohamed. 1697 mare-vizir, cunoscênd slăbiciunea Turciei, mai ales după victoria lui Eugen de Savoia la Zenta (11 Sept. 1697) insistă pentru încheierea păcii; la intervenția Angliei și Olandei se încheie apoi pacea dela Carlovęț (26 Ian. 1699). † 1702. 5) *K. Niuman,* fiul lui K. Mustafa. Mare-vizir două luni (1710), destituit și trimis locțiitor în Negroponte, fiindcă nu voise se declare Rusiei resboiu de dragul lui Carol XII al Svediei. [t.]

Kura, (grec. *Kyros),* afluent al lacului Caspic, isvoresce în Armenia rusească, curge spre sud-est prin Georgia și se varsă în Caspic spre sud dela peninsula Apșeron; 960 km. lung. Cel mai însemnat afluent al lui e Aras.

Kurgane, movile uriașe de pămênt, ridicate din timpuri străvechi, de mână omenească, fie pentru ca să însemne un mormênt sau punct de observare, fie ca să arete calea celor ce rătăcesc prin șesurile întinse. Sûnt numeroase în România, și se deosebesc între dînsele după mărime, formă și orânduire. Archeologul Odobescu le desparte în trei grupe. Unele numite *Măguri,* mai mărunte și rânduite în preajma ruinelor de cetăți vechi sau în lungul căilor mari, conțin mai totdeuna cosciuge de piatră sau de lemn. Altele, ḑise *Movile,* ceva mai înalte, de forme țuguiate sau turtite la vîrf, sûnt risipite, isolate sau în grupe prin șesurile întinse din România, Rusia, Polonia și Ungaria. Asupra acestora nu putem spune cu siguranță de sûnt toate morminte sau sûnt unele simple monumente comemorative. In al treilea rând sûnt *Kurganele,* movile mai mari, uneori dela 25—35 m. înălțime, ale căror forme variază între cercuri lunguiețe și pătrate cu fețe neregulate. Ele sûnt adevĕrate osuare.

E greu de precisat data când au fost clădite mormintele acestea. Totuși prin alăturarea cu valul lui Novac și căile romane din Muntenia, dar mai ales prin raportarea lor la K. din vestul Europei, această datare poate fi făcută cu aproximație. Scim ce sûnt valurile numite Trojan sau Novac: nisce șanțuri adânci cu lărgimea la basă de 8 m., iar ridicătura de 3 m. Pămêntul scos din șanț este aruncat spre sud, un semn că ele au fost săpate ca să slujească drept apĕrare popoarelor din valea Dunărei, contra unor vrăjmași, cari ar fi locuit pe clinele sudice ale Carpaților. Acest val, care se întinde cu întreruperi dela Severin și până în Basarabia, taie însă mai multe K., un semn că fusese săpat în urma înălțării mormintelor. Pe de altă parte calea romană, care pornesce dela Dunăre în lungul Oltului spre Ardeal, taie brazda lui Novac la satul Greci în Oltenia. Aceasta n'ar fi avut loc de sigur, dacă numita cale romană n'ar fi fost posterior clădită. Din această alăturare reiese așadar vechimea acestor K., cari au trebuit să fie din timpuri anterioare invasiunei romane în Dacia.

Din analogia cu K. din sudul Rusiei însă, această datare poate fi și mai precisă. Societatea archeologică din Petersburg, dispunênd de mijloace mari bănesci, a tăiat o mare mulțime de K. din părțile Crimeei. Judecând după obiectele, fie de metal prețios, fie numai de lut, descoperite, mai toate sûnt din veacurile IV, V sau al VI a. Chr.

Dar cea mai mare parte dintre aceste K. sûnt cu mult mai vechi. Multe dintr'însele sûnt din perioada de bronz, unele chiar, dar mai puține, sûnt din epoca de piatra cioplită. (Cf. Al. I. Odobescu, Scrieri literare și istorice, vol. II, p. 261; John Lubbock, L'homme préhistorique vol. I, p. 131 sq.; Sophus Müller, Nordische Altertumskunde 1897, vol. I, p. 328 sq.).

[Teohar Antonescu.]

Kursk, guvernament în Rusia mare, 46,456 km²., cu 2.396,577 loc. (1897). *Capitala K.,* situată lângă rîul Tuskara, are 52,896 loc.; industrie însemnată, cu deosebire tăbăcărie.

Kurtakér, v. Cheri.

Kurz, *Anton,* un german imigrat în Trans., care s'a ocupat mult cu istoria acestei țeri. 1848 s'a alăturat la partidul unionist și a devenit adjutantul lui Bem. † în lupta dela Sighișoara, 1849.

Kurzbök, *Iosif,* tipograf. In sensul § 66 al Regulamentului națiunii illirice, s'a întemeiat la 1777 în Viena prima tipografie illirică și a limbilor orientale, sub conducerea nobilului K., »a resăritului tipograf«. In această tipografie s'au tipărit pe la finea secl. XVIII o mulțime de manuale didactice. (Cf. Școalele rom. bănățene în secl. XVIII, de Iuliu Vuia, p. 102—108). Mai apoi tipografia a ajuns sub conducerea »agentului curții Novacovici«, iar la 1795 a fost cumpĕrată și strămutată la Pesta.

Kussmaul, *Adolf,* medic german, n. 1822 în Graben (l. Carlsruhe), fost prof. in Heidelberg, Erlangen, Freiburg și Strassburg. A făcut studii asupra epilepsiei, a întrodus thoracocentesa și pompa stomacală, etc.

Boala lui Kussmaul, un simplu diagnostic diferențial în multiplele forme ale afasiilor, și se înțelege prin ea mutismul voluntar, ce-și impun unii alienați, mai ales aceia atinși de delirurí mistice.

Semnul lui K., consistând în existența unui puls »filiform«, de abia accentuat și cu dicrotismul șters cu desăvîrșire, avênd loc în timpul inspirației; este ceea ce se numesce de obiceiu puls paradoxal. Pulsul paradoxal se întâlnesce în multe boale nervoase, precum și multe din stările noastre emotive, fisice și intelectuale, presentându-se sub forme mai mult sau mai puțin variate.

Respirația lui K. este forma respiratorie a comei diabetice; ea consistă dintr'o inspirație adâncă urmată de o expirație superficială.

Sindromul lui K. este denumire clinică a comei diabetice. [Vaschide.]

Kuten, regele Cuman ucis de Unguri, sub presupunerea că ar fi înțeles cu Tătarii, năvălitori in Ungaria (Martie 1241), și a cărui moarte adaugă la grozăviile năvalirii și rescoala Cumanilor.

Kuuk, *Ioan,* canonic gr.-cat. român și abate de Kács, n. 15 Febr. 1810 în Ruși, cott. Satumare, † 15 Aug. 1888 în Oradea m., absolvând filosofia în Satu mare și teologia în Sâmbăta mare, la 10 Nov. 1834 s'a hirotonit preot, a păstorit în parochiile Chegea, Giungi, Cocod, în 1849 deveni paroch și protopop în Supurul de jos. In 1865 fù numit canonic, la 1875 abate. A lăsat o fundație pentru crescerea tinerimei române în seminariul gr.-cat. român leopoldin din Oradea mare. [+]

Kuun, 1) *K., Kocsárd, conte,* comite suprem în cott. Hunedoara; în 1848—49 comisar gubernial; președinte on. al societății culturale ardelene »Emke«, n. 25 Iun. 1803 în Geoagiu, † 11 Ian. 1895 tot acolo. In 1848, după catastrofa dela Șiria, fù prins și închis șese ani în cetatea Comorn, secuestrându-i-se toate bunurile. In 1865 și-a redobândit libertatea și averile, în 1866 fù deputat dietal, în 1867 comite suprem, dar în scurt timp s'a retras. K. a restaurat gimn. ev. ref. din Orăștie pe spesele sale, și pentru asigurarea existenței institutului a depus 120,000 fl. fundație, iar restul averii sale în valoare de 250,000 fl. a testat-o societății culturale maghiare »Emke«. [+]

2) *Kuun, Victor (Géza), conte,* orientalist; n. 1837 în Sibiiu. A desvoltat o activitate mănoasă pe terenul literaturii orientale. Scr.: Codex Cumanicus, 1880, pentru care fù ales membru on. al Academiei magh.; Relationum Hungarorum cum oriente Gentibusque orientalibus originum Historia ab antiquissimis (1893). [+]

Kuwera, la Inḑi ḑeul avuției; locuia pe Kailasa, dealul sfânt și la lacul Manasa. La Inḑi Kubera și Kevira înseamnă bogăție, avuție. (v. Kowera).

Kyesamecanism, denumire ce înseamnă condițiunile organice, ce se opun sau împiedecă crescerea; după Eimer, autorul care întrebuințează des această expresie, K. resultă din »modificația celulelor sexuale corelative variațiilor somatice determinate de agenți externi.« In timpul din urmă această expresie revine des în discuțiile asupra originei speciilor. (Cf. Eimer, Die Abbildung u. Verwandtschaft bei den Schmetterlingen. Theil II. Jena, 1895.) [Vaschide.]

Kyffhäuser, deal isolat la Harzul inferior, 486 m. înalt; renumit prin tradițiunea, că aci a fost vrăjit împĕratul Frideric I; ruinele castelului Kyffhausen și peștera lui Barbarossa; monumentul împ. Wilhelm I.

Kylon, un fruntaș atenian, care cu ajutoriul tiranului Theagenes din Megara a voit să alunge pe Oligarhi din Atena și să cuprindă Acropolis.

Kyme, în vechime cel mai mare oraș în Aeolis, întemeiat de Locrieni. O colonie a acestui oraș a fost Cumae în sudul Italiei.

Kymograf, numele aparatului lui Ludwig, menit a mĕsura presiunea sângelui în vasele sanguine, înregistrând grafic în același timp. K. nu e în fond decât modificarea vechiului manometru inscriptor, utilisat în fisiologie pe la începutul secolului curent (1829). O ramură e în legătură cu o arteră printr'un tub de cauciuc, căruia i-s'a adaptat o canulă, după ce a fost umplut cu o soluțiune fisiologică, sulfat sau carbonat de sodă, etc., iar cealaltă ramură e provĕḑută cu o pîrghie delicată ce plutesce în mercur și care înscrie pe un cilindru înegrit cu fum de luminare mișcările mercuriului, resultante ale mișcărei undei sanguine. Nivelul curbei înscrise exprimă in centimetri cubi valoarea absolută a presiunii în artere. [N. Vaschide.]

Kynoskephalae, (»capete de câni« acum *Karadagh),* șir de coline în sudul Tessaliei; aci a murit Pelopidas 364 a. Chr. și tot aci a învins 197 a. Chr. T. Q. Flamininus pe Filip III Macedoneanul.

Kyphosis, *Malum Pottii,* încovoiarea spinării, formându-se une-ori un ghib. K. e causată de etatea inaintată, purtarea de poveri mari, Rachitis, procese tuberculoase la os. Terapia trebue să aibă în vedere atât delăturarea diformității cât și a morbului, ce a pricinuit pe aceasta; se vor aplica remedii ortopedice, diete roborante, oleu de pesce. Cf. și art. Lordosis și Scoliosis.

Kythera, insulă, v. Cerigo.

Kyzikos, oraș comercial și maritim în Mysia, lângă Marea Marmara; aci a învins 410 a. Chr. Alcibiades pe Spartani; 675 d. Chr. fù cucerit de Arabi, acum nu mai există.

L

L, a ḑecea literă în alfabetul latin, una dintre *consonantele palatale* ale limbei române. [*]

L. a., (med.) se scrie pe reţete în loc de *lege artis,* adecă după regulele farmacologiei.

Laa, oraş în Austria infer. 3148 (1890) loc.

Laaland, *(Lolland),* insulă daneză spre sud dela Seeland, 1157 km²., capitala Maribo.

Laas, *Ernest,* filosof şi pedagog german contimporan, n. 1837, prof. de filosofie în Strassburg. E remarcabil îndeosebi prin lucrările sale asupra metodicei limbei germane, în care tratează toate chestiunile ce agită actualitatea în această materie. Notàm îndeosebi: »Der deutsche Unterricht auf höheren Lehranstalten« (Berlin, 1872). † 1885.

Laban, v. Iacob.

Labarum, *(lat.)* numele stindardului împĕrătesc întrodus în armata romană de Constantin cel Mare.

Label, (botan.) *labellum,* buză mică, o porţiune de formă specială din floarea dela Canacee, Zingiberacee şi Orchidee. La Canacee L. provine din o stamină anterioară şi internă, care e colorată, lăţită ca o frunză şi sucită spiral. La Zingiberacee L. e format din douĕ stamine anterioare şi interne transformate în staminode, la Orchidee este una din frunzele interne ale periantului. [S. Şt. R.]

Labeo, *Marcus Antistius,* vestit jurisconsult roman pe timpul împĕratului Augustus, întemeià o şcoală proprie numită a *Proculianilor,* după numele învĕţăcelului sĕu Sempronius Proculia; în Digesta este adeseori citat ca autoritate.

Laberius Decimus, (105—43), cavaler roman şi poet mimic. In 46 silit de dictatorul Cesar să se presinte însuşi pe scenă în una din piesele sale, în care concura cu Publilius Syrus. Piesele sale, 40 la numĕr, astăḑi le avem numai în fragmente din cari reiesă spiritul sĕu glumeţ şi o francheţă deosebită. Piesele sale poartă numele tipurilor, pe cari şi le-a ales de obiect, s. e. Fullo, Colax, Aries, Anna Perenna. (Cf. Ribbeck, »Comicorum latinorum reliquiae«, Lipsca, 1873.)

Labial, ce privesce buzele, ce se rostesce cu buzele (v. Consonante). [*]

Labiat, v. bilabiat, calice, corola.

Labiatae Endl., (botan.) familie de plante dicotyledonate-gamopetale aromatice, erbacee, subfrutescente sau frutescente, rar arborescente sau acăţătoare. Această vastă şi importantă familie cuprinde vr'o 136 genuri cu vr'o 2600 specii, respândite pe întreaga suprafaţă a globului. După numĕrul staminelor, după forma caliciului şi a corolei, familia L. se divide în următoarele opt triburi: I, trib. *Ocimoideae* din care menţionăm genurile: *Ocimum* L., *Coleus* Lour, *Lavandula* L. II, trib. *Satureineae* din care menţionăm genurile: *Pogostemon* Desf., *Perilla* L., *Mentha* L., *Lycopus* L., *Origanum* L., *Thymus* L., *Satureia* L., *Hyssopus* L., *Calamintha* Moench., *Melissa* L. III, trib. *Monardeae* dintre cari însemnăm: *Salvia* L., *Rosmarinus* L., *Monarda* L. IV, trib. *Nepeteae* dintre cari menţionăm: *Nepeta* L., *Dracocephalum* L. V, trib. *Stachydeae* dintre cari însemnăm genurile: *Scutellaria* L., *Marrubium* L., *Stachys* L., *Lamium* L. VI, trib. *Prasieae* menţionăm genul *Prasium* L. VII, trib. *Prostanthereae* cu genuri australiane din cari menţionăm pe Prostanthera Labill. şi în fine tribul VIII, *Ajugoideae* din cari menţionàm genurile: *Teucrium* L. şi *Ajuga* L. [Z. C. P.]

Labiche, *Eugène-Marin,* autor dramatic frc., n. 1815 în Paris. El urmà câtva timp cursurile de drept, pe cari le părăsí spre a se consacra literaturei. La 20 ani el scrise novele, cari apărură în diverse ḑiare. In 1838 debutà ca vodevilist. După această epocă vodevilele şi comediile curgeau din condeiul nesecat al lui L. Dotat cu multă vervă şi spirit, însă de un spirit mai mult aplecat spre bufonerie, el scrise mai ales pentru teatrul Palais-Royal. Le Chapeau de paille d'Italie, Cagnotte, Le plus heureux des trois, etc., sûnt capete de operă în acest gen. L. a scris multe din piesele sale în colaboraţiune cu Marc-Michail, Le Franc, Delacour, Martin, etc. In 1870 primí crucea de oficier al legiunei de onoare, şi în acelaş an, la începutul resboiului franco-prusian, a format în Sologne, unde avea mari proprietăţi, o companie de franctirori. † 1888.

Labirint, v. Labyrint.

Labium, *(lat.)* buză; în zool. buza inferioară dela insecte (v. ac.).

Labium leporinum, (med.) defect unilateral sau bilateral al buzei superioare, care adese se continuă şi asupra palatului. L. împiedecă graiul şi la copii mici sugerea. Este congenital sau se desvoaltă mai tărḑiu după ulceraţiuni sau lesiuni. Se poate delătura numai prin operaţiune plastică.

Lablab Savi, (botan.) secţiune din genul Dolichos L. (v. ac.).

La B-moll, (mus.) v. As. *La B-moll major,* v. As-dur. *La B-moll minor,* v. As-moll.

Laboratoriu, local întocmit pentru lucrări practice mai ales de chimie, apoi institut pentru scrutări şi experimente sciinţifice şi technice. In armate: local unde se fabrică muniţiunea.

Laborţ, rîuleţ în nordul Ungariei; isvoresce din munţii comitatului Zemplin, făcênd cale de 130 km. în direcţie sudică până la vĕrsarea în Ondava, care cu 5 km. mai în jos, împreunându-se cu Latorţa, formează rîul Bodrog. Conform Chronicei *Anonimului* (cap. 13) rîul îşi are numirea dela castelanul L. al cetăţei Hung, pe care oştirile lui Almos bătêndu-o, L. a voit

să fugă, dar a fost prins şi spânzurat la marginea rîului.

Labouchère, *Henry,* om politic englez, n. 1831 în Londra, 1854—64 diplomat, apoi membru al parlamentului, proprietar şi editor al foii satirice »Truth«, până la 1892 a colaborat şi la »Daily News«.

Labourdan, ţinut în sudul Franciei şi în Spania, locuit de Gasconi; loc principal Bayonne.

Labourdonnaye, *Bertrand François Mahé,* (1699—1753), marinar francez; s'a ilustrat ca guvernor al insulelor de France şi Bourbon; ca comandant al unei divisiuni navale a luat dela Englezi oraşul Madras din Indii. A murit disgraţiat şi sărac, din causa caracterului sěu viclean şi egoist. [Constant B.]

Labrador, peninsulă mare în America nordică, între Oceanul Atlantic, golful Hudson şi strîmtoarea Hudson, 1.100,000 km². O parte mare a peninsulei este nefructiferă. Din causa temperaturei aspre şi selbatice, cerealele mai de preţ nu se produc; secara arareori se coace. Dintre animalele selbatice în numěr mare se află: ursul de mare, lupul, vulpea polară, cerbul; animale domestice sûnt: cânele şi cerbul. Ţermii sûnt bogaţi în pesce, spre a căror pescuire se adună mulţi pescari din Anglia şi Fundlanda nouă. Partea cea mai mare a peninsulei L. aparţine la Canada, numai partea nordică la peninsula propriu ḑisă, unde cu deosebire locuiesc Eschimoşi; cu Indiani cu tot, numeră 10,000 loc. [M. Bodiu.]

Labrador, mineral, feldspat calcosodic; intră în constituţiunea multor roce eruptive, ca gabro, diarit, basalt, labradorit, etc. L. presintă uneori colori frumoase de irisaţie şi e întrebuinţat atunci şi în bijuterie. Această varietate se găsesce în peninsula L., în Rusia, Australia, etc.

Labradorit, rocă eruptivă. Petrografii francezi numesc L. andesitele, al căror feldspat e labrador.

Labrax, *lupus,* v. Branzinul.

Labroidei, (zool.) familie numeroasă de pesci (cu 400 specii) din subordinul Plectognaţilor; au corp lungăreţ, solzi mărişori şi fălci puternice, pe spinare o singură aripioară. Cele mai multe specii sûnt splendid colorate. Aparţin: Crenilabrus Bailloni C. et V. şi Cossypus axillaris Bl.

Labrum, (zool.) buza superioară dela insecte (v. ac.).

Labrunie, *Gérard,* supranumit *Gérard de Nerval,* literator francez (1808—55). A publicat poesii, o traducere a lui »Faust«, câteva drame în colaborare cu Dumas şi o carte: »Les illuminés ou précurseurs du socialisme.«

La Bruyère, *Jean,* scriitor şi moralist franc. (1645—96), imitator al lui Theophrast, întrece cu mult pe acesta în »Caracterele« sale. Stilul sěu e concis, elegant, variat. Din causa portretelor fidele ce le dă în cartea sa, avù mulţi duşmani, dar în schimb se bucura de prietenia lui Bossuet, Racine, Boileau. L. e tradus aproape în toate limbile.

Laburnum Griseb., (botan.) mic gen din vasta familie a Leguminoaselor-Papilionaceae, tribul Genisteae, cuprinde arbori sau tufe glabre sau puberule. Acest gen are vr'o 3 specii, respândite prin Europa şi Asia mică. *L. vulgare* Griseb. (syn. *Cytisus* L.), cunoscut de poporul nostru sub numirea de Salcâm galben, se cultivă adesea prin grădini ca plantă decorativă. [Z. C. P.]

Labyrint, la Grecii vechi în general o zidire gigantică cu multe chilii şi ambite aşezate cruciş şi curmeziş, într'o formă foarte încâlcită, dar numai cu o uşe de întrare şi de ieşire, aşa încât acela, care a întrat în L., sau n'a putut ieşí nici când, sau numai cu greu. *L. egiptic* a fost în Egiptul de mijloc, aproape de Arsinoe pe ţermul nordic al lacului Moeris, la Egipteni, numit *Loperohunt* (palatul la întrarea lacului), zidit din pietri la 2221 a. Chr., se compunea din 12 curţi sub un acoperiş, şi a avut 3000 de chilii, din cari 1500 erau sub pămênt. Scopul zidirii apriat nu se scie; se crede, că a fost mormênt pentru dinastia care l-a zidit, sau un pantheon pentru ḑeii Egiptului, mai probabil e, că a fost o zidire pentru temple. *L. din Creta,* aproape de oraşul Knosos, după mit a fost zidit de Daedalos (v. ac.) ca locuinţă pentru monstrul Minotauros (v. ac. şi Ariadne, Theseos). E probabil, că în Creta sub L. se înţelegeau rîpele şi peşterile din munţii Cretei. Se scie încă de un *L. lemneic* şi de altul *italic,* anume etruscic. [Atm.]

Labyrint, (med.) conduct încovăiat în profunḑimea urechei, care conţine melcul osos şi canalele semicirculare. In acestea se termină firele nervului auditiv, ca şi când ar fi mii de clape ale unui pian, şi cari primesc sunetele din afară.

Labyrintodon, un amfibiu antediluvian. Mai însemnat este Labyrinthodon Ruetimeyeri, găsit în pietrile năsipoase de lângă Basel (Elveţia).

Lac, massă mai mare de apă adunată într'un basin natural pe suprafaţa uscatului. Lacurile de pe pămênt difer atât în privinţa mărimii (unele se numesc chiar »mări«), cât şi în privinţa afunḑimii, a posiţiei faţă de nivelul mării, a originei, apei lor, etc. Cele mai multe lacuri, cele cu scurgere toate, au apă dulce, unele au apă sărată.

Câteva lacuri din Europa:

lacul	ţeara	mărimea în km².	înălţ. dela nív. mării în m.
Ladoga	Rusia	18,129	5
Wener	Svedia	5,975	44
Enare	Finlanda	1,421	115
Constanţa	Elveţia	539	398
Lago Maggiore	Italia	210	197
Balaton	Ungaria	690	130
Plan	Tirol	3·6	973

în alte continente:

lacul	continent	supraf.	înălţ.
Caspic	Asia	436,452	—26
Superior	America	83,627	186
Vict. Nyanza	Africa	83,310	1190
Maracaibo	America	16,360	0
Tengri Nor	Asia (Tibet)	2,250	4630
Marea Moartă	„ (Palest.)	915	—394
Eyre	Australia	9,500	1

Lacuri intermitente sûnt acelea, cari avênd afluenţă suterană, cantitatea apei scade ori cresce după cum e timp uscat sau ploios, s. e. lacul Kopais în Grecia şi Zirknitz în Craina.

Lac, o reşină brună roşcată ce se extrage din ramurile unor plante, ca Croton, Aleurites lac-

cifera și Butea frondosa, ori ficusuri originare de prin estul Indiei, în urma înțepării acestora de cătră o insecta ḑisă Coccus-lacco. Ea se presintă în comerciu sub diferite forme ca în bastoane, boabe, etc. Conține 70—80% reșină, 10% o materie colorantă ca carmin și 4—6% ceară.

Schellack (lacco in tabulis), același lac cu deosebirea că coloarea e înlăturată în mare parte prin spălare cu sodă și apoi turnat în plăci cu o colorațiune puțin brună, solubil ușor în alcool ferbinte. El mai conține pe lângă principiile de mai sus și o gelatină vegetală. E cu atât mai prețuit cu cât e mai incolor.

Lac (vernis) de reșină, un oleu sicativ întrebuințat pentru a da obiectelor un luciu mai intens, sau a le preserva în contra acțiunii aerului, umidității ori prafului. De ordinar se întrebuințează în pictură dând colorilor un luciu și frecându-le să apară mai vii. El constă din disolvarea unei reșine sau a unei gume-reșine în vr'un mediu disolvant, ca benzina, alcoolul, etc.

Lac Laquea, un lac colorat în roșiu, preparat din aceleași producte ca și gumilac.

Lacuri colorate, sînt combinațiuni ale acidului carminic cu hidrat de aluminiu și de zinc, resultate cu deosebire din fierberea resturilor de coșenile cu alaun (piatră acră) și apoi adăugate cu o sare de zinc și precipitate cu carbonat de sodiu. Ele sînt cunoscute în comerciu ca lacuri florentine, venețiane, vieneze, parisiene, etc.

Laccadivele, grupă de insule în partea sud-estică a Mării Arabice, nu departe de India ant.; consistă din 10 insule mai mari și alte numeroase insule mai mici, cu extensiune de 35 km². și 14,440 loc.

Lacedemona, un alt nume dat Spartei.

Lacépède, *Jean de,* poet franc., n. 1550 la Marseille, † 1625. A lăsat câteva poesii religioase și o carte »Théorèmes spirituels«.

Lacerna, *(lat.)* o mantea largă pe care o îmbrăcau Romanii preste togă sau preste alt veștmênt. La gât se încheia cu un nasture, iar îndĕrĕpt avea un fel de capotă, care se putea trage preste cap și față.

Lacerta, v. Șopêrle.

Lachaise, *François de,* iesuit franc. și duhovnicul lui Ludovic XIV, n. 1624. A avut mare influință asupra regelui. † 10 Ian. 1709. După numele lui se numesce un vestit cimiter (Père Lachaise) de lângă Paris, fiindcă se întinde pe locul unde odinioară L. avuse o vilă pompoasă. In acel cimiter se află mormintele multor celebrități franceze.

La Chaussée, *Pierre Claude Nivelle de,* dramaturg francez, n. 1692 în Paris, † 1754; a scris: »Epitre à Clio«, care provocă o adevĕrată revoluțiune în genul dramatic. A mai publicat: »Mélanide«, »L'École des mères«, »La Gouvernante«. I-se reproșează un stil plângĕtor, jalnic.

Lachesis, la Greci una dintre Moirai (Parcae la Romani).

Lacheu, (franc. laquais, ital. lacchè), ficior de casă.

Lachioți, veche poporațiune romană din Creta, locuind în munții Albi, unde sînt refugiați de când cu năvălirea Sarasinilor în acea insulă.

Lachmann, *Karl* (1793—1851), renumit filolog și critic german, n. în Braunschweig, începù cariera de profesor în Göttingen prin o edițiune critică a lui Properțiu. Luà parte ca vênător voluntar la resboiul pentru libertate în 1815, apoi fù prof. la univ. din Berlin și Königsberg. Are mari merite pentru filologia clasică și pentru filologia veche germană. Lucrările principale: Cercetări despre cântecul Nibelungilor (»Zu den Nibelungen und zur Klage«, 1836), despre Homer (»Betrachtungen über die Ilias« mit Zusätzen von Haupt, 3 ed. 1874), edițiunea Noului Testament cu textul primitiv; Cercetările metrice »De choricis systematis tragicorum Graecorum«, »De mensura tragoediarum«, »Specimina linguae francicae«, ș. a.

Lachner, *Franz,* compositor germ., n. 1803 la Rain în Bavaria. A fost organist și șef de orchestră la Viena, unde s'a bucurat de amiciția lui Schubert. De pe la 1835 s'a stabilit în München. A scris mai multe Suite pentru orchestră, 8 sinfonii; operele: die Bürgschaft (1828), Alidia (1839), Catharino Cornaro (1841), Benvenuto Cellini (1849); oratoriile Moses și Die vier Menschenalter, Lieder, etc. In 1872 univ. din München îi conferi titlul de Dr. în filosofie honoris causa. † 1890.

Laciniat, (botan.) organ lat (frunză, sepal, petal) divisat în segmente, *lacinii,* profunde și cu vîrful ascuțit, s. e. la o frunză (v. ac.) fidă sau partită. Dacă laciniile sînt neregulate organul se ḑice *lacerat.*

Lacinium promontorium, numele unui promontoriu stâncos în partea estică a ținutului Bruttium (Calabria); aici era odinioară templul renumit al ḑeiței Iuno (Iuno Lacinia). Beliducele Hannibal a așezat aici o placă de metal, pe care cu litere punice a gravat faptele sale belice; placa a vĕḑut-o Plinius. Aḑi Capo delle colonne.

Lackdye, o materie colorantă, care conține un lac ḑis acid lacdinic 10—13% și 16—18% acid silicic, argilă și calce.

Lackfy, familie veche maghiară, din care mulți membri au avut rol însemnat în istoria secl. XIV până XV, ca generali, fișpani, bani, voivoḑi ardeleni și înalți dignitari de curte. Voivoḑi ardeleni au fost: 1) *L. Stefan* († 1354), a fost și el în oastea lui Carol Robert, bătută cumplit de Alexandru Basarab la Gherghița (1330). 2) *L. Andreiu,* locțiitorul regelui Ludovic în Neapol (1350—52). In două rânduri voivod al Transilvaniei, † 1359. 3) *L. Dionisie,* 1359 voivod, 1365 ia parte la expediția contra Bulgariei, 1366 comandantul cetății Vidin și comite al Timișului. 4) *L. Nicolae,* 1367 voivod, 1369 întră cu oaste în Valachia, dar e bătut lângă Ialomița, murind însuși pe câmpul de luptă. 5) *L. Emeric,* fiul lui Stefan, 1369—72 voivod, 1372—75 palatin. 6) *L. Stefan (II),* 1371 ban al Croației și Dalmației, 1372—76 voivod, trimis cu oaste în Neapol (1372—73), cade în prinsoare; 1383 iarăși ban. Implicat în conspirația contra regelui Sigismund, are totuși curajul să se presinte la dieta convocată în Crijeva. Regele îl decapitează în sala adunării și îi aruncă trupul pe fereastră, pentru a intimida pe partisanii lui (27 Febr. 1397). Ultimul *L.* e *Ladislau,* 1421 comite al Aradului. (Cf. Pór Antal, »Nagy Lajos« și »Történelmi és régészeti Értesitő«, 1887). [t.]

Lacmus, materie colorantă albastră extrasă din plantele Roccella, Variolaria și cu deosebire Lecanora. Țesutul vegetal al acestor plante se macerează

un timp îndelungat cu calce, potasă și amoniac. Iar soluțiunea care conține colorantul, restrinsă sub un volum mic, se amestecă cu ghips și carbonat de calce, de unde se formează o pastă, care se taie în forme de cuburi și astfel se servesce in comerciu. L. se presintă albastru închis, mat, e solubil în apă și la tratare cu acidi soluția devine roșie, iar cu alcalii își reia coloarea primă. Ca principiu colorant important ce se găsesce în L. e Azolitmin $C_7 H_7 NO_4$. El servă ca reactiv în analise, determinând starea neutrală, acidă sau alcalină a unei soluțiuni. In laborator se usează sau ca tinctură ȥisă și de turnesol, sau ca hârtie inbibată cu acest colorant.

Lăcomie, v. Cupiditate.

Laconia, partea sud-estică a Peloponesului in Grecia, între Arcadie la nord, spre sud golful laconic și messenic, la vest Messenia, spre est Marea Egeică, cu întindere de 4240 km²., 135,462 loc. (1896). [M. Bodiu.]

Laconic, scurt, concis, după datina vechilor Laconieni.

Laconicum sau *Sudatorium,* baie de asudat, un despărțemênt al băilor romane, în care circula aer încălȥit.

Lacordaire, *Jean Baptist Henri Dominic,* predicator franc., n. 1802. Impreună cu Montalambert și Lamennais fù unul din redactorii jurnalului liberal-catolic: »L'Avenir«. 1840 a întrat în ordul Dominicanilor și a scris viața Sf. Dominic. După revoluțiunea din Februarie 1848 a fost ales membru în adunarea națională, iar 1860 membru al academiei franceze. Predicile sale s'au publicat sub titlul: »Conferènces de Notre Dame de Paris« (3 vol.) Paris, 1835—50. [Dr. I. Radu.]

Lacrima, picătură de umoare limpede, ce curge din ochiu, cu 1% sare, și causată de impresiuni din afară, fisice sau morale. Lacrimele se produc în glandula lacrimală, care se găsesce sub marginea temporală superioară a orbitei, cum și din transudațiunea pleopelor și a glandulelor din pleope. Scopul lor este de a umecta necontenit ochiul și de regulă trec toate în nas prin canaliculele lacrimale (fântânica ochiului, ȥice poporul); iar când prisosesc, iasă ca lacrimi din ochiu. Copiii și femeile plâng mai ușor, dar noinăscuții nu au lacrimi în primele 6 septĕmâni, pentru că nu percep înriuririle din afară. [Dr. C.]

Lacrimae Christi, *(lat.)* nume dat unui vin lichoric, ce se stoarce în cantități mici din strugurii Lacrima de pe Vesuv.

Lacrimi de sticlă, *(Picături de Batavia),* bucăți de sticlă terminate cu coȥi lungi, obținute din turnarea sticlei topite în apă rece și cari imediat ce se frâng pe loc întreaga massă a lor devine o pulbore. Efect datorit slabei coesiuni.

Lacrimioara, *Lăcrămioare,* numele românesc al plantei Convallaria majalis L. (v. ac.).

Lactarius Fr., (botan.) gen de Ciuperci Agaricinee (v. ac.); pălăria (fructul) lor conține latex (v. ac.) diferit colorat, roșu-gălbiu, alb, ș. a. Unele specii, ca *L. deliciosus* Fr., cu pălăria și latexul roșu-gălbiu, cunoscut de popor sub numele de *Bureți dulci, Rișcovi, Opintici, L. piperatus* Fr., *Bureți iuți, B. usturoși, L. volemus* Fr., etc., sûnt comestibile. Alte specii sûnt otrăvitoare, ca *L. torminosus* Fr., cu pălăria galbenă, roșie-bruna și latex-alb; *L. rufus* Fr., ș. a. [S. Șt. R.]

Lactat, sărurile acidului lactic (inactiv). Solubil în apà sûnt cele alcaline, și insolubile acelea ale metalelor terose și grele. Printre cei mai însemnați notăm: L. de Bismut, $(C_3 H_5 O_3)_4 Bi_2 O$, Calcium lactat $\left[C_2 H_4 \left\{ {OH \atop CO.O} \right.\right]_2 Ca + 5 H_{2}0$ Magnesium lactat, Zinc lactat, Ferum lacticum oxidulatum.

Lactocrit, instrument pentru determinarea untului conținut în lapte.

Lactometru, *Lactodensimetru, Galactometru,* (v. ac.) instrument pentru determinarea densității laptelui.

Lactosa, *Galactosa,* $C_6 H_{12} O_6$, se produce alăturea cu glucosa la fierberea zahărului din lapte a plantei Agur-agar și a Carageenului, precum și alăturea de arabinosă la fierberea gumiarabicului cu acid sulfuric diluat. Se presintă în cristale albe prismatice, 168° punctul de fusiune, ușor solubilă în apă, cu gustul dulceag. Insolubilă în alcool, reduce licorea lui Teling. Aceste caractere sûnt ale G. dextrogire. Cea brogiră se obține la fermentațiunea cu drojdie de bere a Galactosei inactive. Galactosa inactivă se obține prin reducerea anhidridei acidului galactonic cu amalgamul de sodiu. [S. M.]

Lactoserin, substanța albuminoidă conținută în lapte, cu deosebire în epoca alăptării.

Lactosurie, apariția lactosei (zahăr de lapte) în urină; se observă la copii mici hrăniți artificial cu un amestec de lapte și apă, căruia i-se adauge prea multă lactosă (L. alimentară). [V. I.]

Lactuca L., (botan.) gen din vasta fam. a Compositelor, trib. Cichoriaceae, cuprinde plante erbacee cu suc lăptos, cu flori hermafrodite, homomorfe, galbene sau albăstrii. L. are vr'o 60 specii, respândite prin Europa, Asia, Africa și America boreală. In părțile noastre cresc mai multe specii, dintre cari menționăm numai pe *L. sativa* L., cultivată pentru trebuințe culinare, și cunoscută de popor sub numirile de: Salată, Lăptuci, Marule sau Marole. [Z. C. P.]

Lactucarium, este un product vegetal brunroșetic cu miros neplăcut și gust amar; se extrage prin incisiuni din diverse specii de *Lactuca* și mai cu samă din *L. virosa* L. plantă otrăvicioasă, ce cresce și în părțile noastre. L. este un calmant, care se întrebuințează în medicină spre a combate insomnia, palpitațiunile inimei, nevralgiile intestinale, bronchitele ușoare, etc. [Z. C. P.]

Lăculete sau *Loculețe,* sat în Rom., j. Dâmbovița, v. Glodeni.

Lacu lui Baban, *(Costandoiu),* com. rur. în Rom., j. R.-Sărat, compusă din 6 cât., cu 1617 loc. (Dicț. geogr. 1896), cari se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor; în comună sûnt 3 biserici și 1 școală.

Lacul-Sărat, una din cele mai elegante stațiuni balneare în Rom., cu vile frumoase și bogate plantațiuni, situată în depărtare de 5½ km. la sud-vest de orașul Brăila; se compune din 2 basinuri: unul mai mare, unde se află stabilimentul balnear și altul mai mic spre sud-vest dela cel dintâiu; ambele basinuri comunică unul

cu altul, când apa este mare, avênd în lungime o întindere de preste 2 km., iar în lațime basinul cel mai mare 250—300 m., și cel mai mic 150—200 m. Adâncimea cea mai mare în anii ploioși e de 1·20 m. Nămolul dela L.-S. e de coloare neagră, bogat în substanțe minerale (41%) și în principii organice diferite (59%), avênd o grosime de 20—40 cm.; apa este limpede și foarte sărată, avênd calități minerale superioare și conținênd pe lângă alte substanțe clorurile, iodurile și sulfatele de sodiu și magnesiu. Nămolul și apa dela L.-S. au efecte uimitoare asupra următoarelor afecțiuni: scrofulosă, reumatism, sifilis, boale nervoase, boale de piele, etc. In 1899 băile de aici au fost visitate de 3400 persoane.

Lacune, (botan.) spații intercelulare de dimensiuni variabile din organele plantelor. In interiorul lor mai des se află aer sau alteori apă, gume, oleuri, latex, etc. Se întâlnesc mai des în parenchimul spongios al frunzelor și sûnt foarte desvoltate la plantele aquatice submerse sau plutitoare și la cele cu rădăcini aeriane. Au uneori forma de tuburi sau de canale (v. Canale aerifere). Aerul din lăuntru lor formează atmosfera internă a plantei, iar la cele acuatice plutitoare sau submerse, mai ajută și la micșorarea greutății corpului lor, înlesnind plutirea. [S. Șt. R.]

Lăcustă, *Stefan,* nepot lui Stefan cel Mare dupa fiul sĕu mai vîrstnic Alexandru, domn al Moldovei (Nov. 1538 până în Dec. 1540). E primul domnitor moldovean numit de Turci, nu ales de țeară, contra tratatului din 1511, și rodul politicei lui Petru Rareș. A fost așezat domn de către sultanul Soliman, care gonise în persoană pe Rareș Voda din Moldova. Cu toate bunele relațiuni ce le încheie cu Polonii (Febr. 1539), L. nu se putea odihní de teama lui Petru Rareș închis în Ciceu. Voise să pună mâna pe el prin tradare, apoi, când Zápolya capitulă pe Rareș, L. se grăbı a-l cere, și mai ales a face aceasta prin Turci, protectorii lui Zápolya. Nu isbutí, ba âncă Rareș căpĕta voie a merge la Constantinopole spre a se desvinovățí. Nici în lăuntru L. nu fù mai norocit. Țeara săracă mai fù sărăcită de lăcustele ce bântuiră holdele în vremea aceea, de unde și supranumele domnitorului, și de dăjdiile lui Vodă. Boierii se resculară și uciseră pe L. în foișorul palatului sĕu la Suceava, pe când dormia, chiemând la tron pe Alex. Cornea (1540). [Aguletti.]

Lăcuste, *Locuste,* nume ce se dă de comun la trei familii de insecte aparținĕtoare ord. Orthopterelor (v. ac.), și anume: *Acridae* (v. art. Acrida), *Gryllidae* (v. art. Greer) și *Locustidae* (v. ac. și Căluț de iarbă).

Lacustre, *plante,* acelea cari trăiesc pe marginea lacurilor, ca Stuhul, Papura, Pipirigul, Rogozul, Lânărița cu o parte din corpul lor în apă, parte în aer; sau cu frunzele lor plutitoare, iar restul corpului fixat și acoperit de apă, ca Nufărul galben și alb sau Pluta, Ciulina, *Marsilia quadrifolia;* sau sûnt plutitoare, dar libere, nefixate, ca Lintița, Mușcatul broascei, *Salvinia;* ori sûnt complet acoperite de apă (submerse) și sau sûnt fixate, sau libere, ca Broscarița, Cosorul sau Brădișul, Otrățelul, Drențele, *Hippuris, Najas, Valisneria,* Characee, ș. a.; în fine unele sûnt amfibii (v. ac.), ca Săgeata apei, Limba broascei, Mărarul bălților, etc.

Lacustro-salmastru, *tipul L.,* (geol.) în geologie numirea unui tip din cele două ale sistemului pliocenic (v. ac.).

Lada, la Rușii vechi ḑina frumseții și a iubirii. Serbătorile ei s'au ținut mai ales în Litvania la 25 Maiu și 25 Iunie, și cei căsătoriți îi sacrificau. *Ladon,* (amabilul) a fost ḑeul amorului bărbătesc, iar L. a representat elementul femeiesc. [Atm.]

Ladanum, o rĕșină extrasă din planta Cistus creticus, originară din sudul Europei: Creta, Cipru. La destilație dă un oleu eteric cu mirosul ambrei, care se solidifică la rece. (v. Cistus.)

Láday, *Augustin de Körössust,* jurisconsult rom., n. 11 Aug. 1815 în Băgău. A studiat teologia la Blaj, de unde la 1838, s'a dus la Oșorheiu, la studii juridice. Sub absolutism a ocupat felurite funcțiuni de stat; la 25 Apr. 1861 a fost numit comite supr., în fostul cott. al Albei super. La 1867 a trecut ca jude la Curie. La 1881 s'a retras în pensiune și a fost decorat cu ordinul leopoldin în gradul de cavaler. † 20 Martie 1893 lăsându-și averea consistoriului din Blaj pentru stipendii, ajutarea institutelor de învĕțământ, etc.

Ladin, se numesce dialectul unei părți de locuitori ai Elveției și Tirolului, cam 450,000, deosebit de celelalte limbi romanice. Locuitorii îl numesc Rumonș. In special se chiamă ladin dialectul vorbit la sorgintea rîului Inn. (v. Rhaeto-Romani.)

Ladinos, în Mexico nume dat descendenților din tată european și mamă indiană.

Ladislau, (în unele scrieri istorice române »*Lăslău*«), *cinci regi ung.* 1) *L. I Sfântul,* fiul regelui Béla I, n. cam prin 1040 în Polonia, † 25 Iulie 1095. Al 7-lea rege din dinastia arpadiană, ales și încoronat la 1077. Sub vĕrul sĕu Solomon a luptat vitejesce contra Cumanilor. Ca rege âncă a purtat în două rânduri resboiu contra Cumanilor, (1085 și 1091). 20 Maiu 1092 a ținut sinod în Sabolci, luând dispozițiuni pentru asigurarea creștinismului între Maghiari. Sinodul dela Piacenza l-a ales comandant al oștirilor cruciate, dar a murit înainte de plecarea acestora. A remas de el o fată, Parasca, soția împăratului bizantin Ioan Comnenul. 1192 a fost canonisat între sfinți. Este înmormêntat în cripta bisericei din Oradea mare, zidită de el. 2) *L., II,* fiul lui Bela II Orbul, n. 1131. A crescut la curtea impĕratului bizantin Emanuil. Ales rege în 15 Iulie 1162, a domnit până la 14 Ian. 1163. 3) *L., III,* fiul lui Emeric, n. 1199, † 7 Maiu 1205. Incoronat âncă în viața tatălui sĕu și remas orfan, a domnit în locu-i tutorul și unchiul sĕu Andreiu (II). Vĕduva regină s'a refugiat cu el în Austria la ducele Leopold, unde L. a murit înainte de s'ar fi început pentru el resboiul între Andreiu și Leopold. 4) *L. IV Cumanul,* rege al Ungariei 1272—90, n. 1262, încoronat după moartea tatălui sĕu Stefan V, fiind însă abia de 10 ani, mamă-sa și Ioachim, banul Croației și Slavoniei au guvernat țeara. Anarchia, jaful și rescoalele s'au urmat într'un șir infinit. Ladislau se aliază cu Rudolf de Habsburg 1276 și 1277 împotriva lui Ottocar, rege boem. In acest an se căsătoresce cu Isabella și începe a guverna însuși. 1278 merge în ajutorul

lui **Rudolf**; 1281 învinge rescoala lui Finta; 1285 îl reașează pe tron pe principele polon Lesko; dela 1286 vědênd că nu poate înfrêna pe nobilii jăfuitori își caută distracție în petreceri și desfrânări în societatea Cumanilor; se luptă apoi în contra lui Ivan Németujváry, care l-a acusat la papa, pentru maltratarea soției sale Isabella și pentru viața sa desfrânată, din care causă Nicolae IV a anunțat resboiu cruciat în contra Cumanilor, îndreptat însă mai mult împotriva regelui. 1289 iarăși e rescoală, regele pleacă să bată pe resculați, dar fù ucis de ducii Cumanilor lângă Körösszeg, 10 Iulie 1290. 5) *L. V Posthumul,* fiul lui Albert din casa de Habsburg și al Elisabetei, fica regelui Sigismund; n. 22 Febr. 1440 (după moartea tatălui sěu), † 23 Nov. 1457 în Praga. Ales fiind Vladislav (v. I. Hunyadi), mamă-sa cu coroana furată din tesaur l-a încoronat rege și a fugit cu el la Frideric III în Austria, ducênd și coroana. După moartea lui Vladislav e ales rege, dar nu s'a interesat de afacerile țerii, ba punea chiar pedeci lui Hunyadi întru organisarea acțiunii de apěrare contra Turcilor. 1453 ales și încoronat rege al Boemiei, petrecea mai mult în Praga. 16 Martie 1457, ascultând de dușmanii Hunyadeștilor, decapitează pe Ladislau Hunyadi în piața Sf. George din Buda, apoi temêndu-se de resbunare, fuge la Praga (Sept. 1457) ducênd cu sine pe Mateiu H. Aici moare subit, când tocmai făcea pregătiri de primire pentru mireasa sa, fica regelui francez Carol VII. Se dice că l-ar fi otrăvit guvernorul boem George Podiebrad și preotul husitan Rokyczana. [t.]

Ladislau, voivodul Transilvaniei. După moartea regelui Andreiu III nu a voit să recunoască lui Carol Robert nici un drept asupra Transilvaniei. Contra-regele Otto voind să-l aibă pe partea sa, i-a cerut fica, mergênd însă în Trs. la cununie, L. l-a arestat și i-a luat coroana, pe care numai după îndelungate têrguieli a predat-o regelui C. Robert în urma contractului dela Seghedin din 8 Apr. 1310. Fiii sěi L. sen. și L. jun. în 1316 au făcut rescoală contra lui C. Robert, dar au fost bătuți. Pe fica sa și-a măritat-o după Stefan fiul lui Uroș, principele Serbiei.

Ladislau, archiduce austriac, fiul archiducelui Iosif, (v. ac.).

Lado, localitate în Sudan, de-a stânga rîului Nil, capitala provinciei equatoriale, fundată de guvernorul Gordon în locul localității Ismailia.

Ladoga, cel mai mare lac continental al Europei, situat la nord-vestul Rusiei, 18,129 km², 100—223 m. afund; bogat în pesce. L. are 70 afluenți și se scurge prin Neva.

Ladon, la Greci: 1) Draconul (bălaurul) hesperic cu 100 capete, fětul lui Typhon cu Echidna; L. a păzit merele de aur ale Hesperidelor și a fost ucis de Heracles. 2) L., un deu al rîurilor in Arcadia, fiul lui Oceanos cu Tethys, tata Daphnei. [Atm.]

Ladon, v. Lada.

Ladrone, insule, v. Mariane.

Ladu, al doilea fiu al lui Dragoș cel Tiner, voevod din Maramureș, care capětă cu tatăl sěu și fratele sěu Gyula, pământuri dela regele unguresc (1360), spre resplătirea slujbelor făcute în expedițiile ungurescì pentru supunerea Moldovei.

Lady este numirea ce se dă în Anglia unei dame nobile. Decât cu acest cuvênt se designează în acelaș timp ori ce doamnă ori domnișoară bine crescută și instruită.

Ladysmith, oraș în Natal, renumit prin resistența ce a arětat în timp de mai multe luni încercărilor din partea Burilor de a-l cucerí în resboiul dintre republicele Oranje și Transvaal și între Angiia (1899—1900).

Laelia Lindl., (botan.) gen de Orchidee, cu vr'o 20 specii ce trăiesc epifite prin America tropicală; unele specii din causa florilor lor mari și frumoase se cultivă în florării calde, s. e. *L. albida* Batem. *L. purpurata* Lindl et Paxt., ș. a.

Laelius Cajus (235—165 a. Chr.), orator roman vestit și bun prietin al lui Scipion Africanul. In 554 a ocupat funcțiunea de pretor, iar 559 (dela fundarea Romei) este consul. Devenind propretor în Spania a învins pe faimosul Viriat. L. s'a distins printr'o viguroasă combatere a propunerii lui C. Licinius Crasu, care tindea să facă din demnitarii clerului nisce magistrați aleși de popor. L. este și principalul personaj din opera lui Cicero: »L. sive De amicitia dialogus«. [Caion.]

La Encina sau *De la Encina, Juan,* poet spaniol, 1468 - 1534; ca music excelent, avù direcțiunea capelei lui Leon X. Considerat ca unul din fundatorii teatrului spaniol, a scris epiloguri, drame cu subiecte politice contemporane; auto da fe, scene religioase jucate la Pasci, la Crăciun, și alte serbători; ecloge, luate din viața reală; Vision del templo de la Fama y glorias de Castilla; Arte de trouvar, un fel de artă poetică ș. a.

Laënnec, *Réné Théophile Hyacinthe,* n. 1781 în Quimper (Bretagne), † 1826. A fost prof. de medicina internă în Paris. L. este descoperitorul stethoscopului, și a întrodus în medicină auscultațiunea mijlocită prin percursiuni.

Laërtes, în mitol. grec. tata lui Odysseos, a luat parte la călătoria Argonauților și trăia când Odysseos s'a reîntors acasă la Ithaca.

Laërte Diogenes, v. Diogenes 2).

Lafayette, *Marie Madeleine, comtesse de,* scriitoare franceză, n. 1634 în Paris, † 1693. A fost amica lui de La Rochefoucauld, lui La Fontaine, etc., și frecuenta întrunirile literare dela Hôtel de Rambouillet. A compus mai multe scrieri de valoare: La Princesse de Clèves; Zaïde; La Comtesse de Montpensier, etc.

Lafayette, *Ioan Maria Paul Roch Yves Gilbert Motier,* marchis, om de stat și general franc., n. 6 Sept. 1757, † 20 Maiu 1834 în Paris. A luat parte la resboiul de secesiune al Americei de nord și la evenimentele revoluției franceze; el a presentat adunării naționale constituante proiectul de lege despre »drepturile omului«. După demolarea Bastillei a luat comanda gardei naționale. In resboiul contra Austriei și Prusiei a avut comanda armatei dela nord. Declarat trădător din partea radicalilor ajunși la putere în urma derutelor resboiului, L. e abandonat de trupe și fuge în străinătate. Prins de austriaci este închis în Olmütz, de unde scapă (1797) la întrevenirea lui Napoleon. După desastrul dela Waterloo L. a pretins abdicarea lui Napoleon. In parlament aparținea partidului radical. In revoluția din 1830 avea comanda gardei naționale din întreagă țeara. 1883 i-s'a ridicat monument în Puy. [t.]

Lafeta, *afet,* dispositivul care susţine gurile de foc ale artileriei şi care primesce toată forţa de recul a piesei când se dă foc; se compune din 2 fălcele, care la partea superioară primesc umerii tunului, iar capĕtul de jos al fălcelelor împreunate se aşează pe pămênt în timpul tragerii; aceste fălcele înainte erau de lemn, în present însă se construiesc din table de oţel.

Lafontaine, *Jean de,* cel mai mare fabulist franc., n. 1621 în Château-Thierry, † 1695 în Paris. La început fù trimis la seminariul Saint-Magloire, dar vocaţiunea sa poetică îl atrase mai mult spre studii laice, în special ale autorilor antici. Fouquet descoperind talentul sĕu poetic îl numí poetul sĕu, cu o plată de 1000 libre, cu condiţiunea ca la fiecare quartal să scrie o bucată de versuri. Nu mai puţin folositoare a fost pentru L. protecţiunea d-nei dela Sablière în timp de 20 ani. In 1684 fù admis în Acad. franc. Adevĕratul sĕu titlu de glorie sûnt »Fables« cari excelează prin graţia, simplitatea şi varietatea stilului şi prin o limbă perfectă. L. a mai scris: »Contes et Nouvelles«, cari păcătuiesc prin o prea mare licenţiositate; »Psyché«, roman mitologic; »Philémon et Baucis«, poemá, etc.

Lagenaria Ser., (botan.) gen monotipic din fam. Cucurbitaceelor, trib. Cucumerineae. Unica specie *L. vulgaris* Scr. ce cresce în Asia şi Africa tropicală este o plantă erbacee înaltă, scandentă şi pubescentă. Se cultivă şi prin părţile noastre şi este cunoscută sub numirile de: Tidvă, Cucurbetă, Troacă, Tilv. [Z. C. P.]

Lagiḑi, dinastie egipteană întemeiată 325 a. Chr. de către Ptolomeu, fiul lui Lagus şi unul din generalii lui Alexandru cel Mare. Această dinastie durează dela 325 până la 30 a. Chr. La începutul acestei dinastii s'au distins trei mari suverani şi anume: Ptolomeu-Soter (Salvatorul), care domnesce dela 325—285; Ptolomeu-Filadelful (care îşi iubesce fraţii), rege care guvernează Egiptul din 285—246 şi Ptolomeu-Evergetul (Binefăcătorul), care domnesce dela 246—221. Dinastia aceasta se stinge în anul 30. [Caion.]

Lago Maggiore, lac situat la poalele sudice ale Alpilor, între cantonul Tesin al Elveţiei şi între Lombardia Italiei. 210 km². posedând o lungime de 64 şi o lăţime medie de 9 km. Suprafaţa lacului zace 197 m. preste suprafaţa mării; altcum s'au constatat afunḑimi până la 375 m. Imprejurimea lacului, precum şi deosebit *insulele boromeice* dintrînsul, cu bogata lor vegetaţiune sudică, sûnt de o frumseţă extraordinară, din care causă se şi visitează de mulţime de străini. Prin lac trece rîul *Ticino,* cel ce isvoresce in apropiere de muntele Gotardo şi se varsă la Pavia în Po. Pe timpul Romanilor antici L. m. se numia *Lacus Verbanus,* şi încă pe atunci, această regiune romantică era visitată şi folosită cu predilecţiune de locuitorii câmpiei italice ca loc de petrecere preste vară. [△]

Lagomys, v. Leporidae.

Lagophthalmus, ochiu zgîit, adecă necrosându-se o parte din pleopă şi cicatrizându-se, ochiul nu se poate închide bine, de aceea şi numirea (ochiu de iepure).

Lagopus, (zool.) *potârniche albă,* pasere din ordinul Galinaceelor; pe picioare are pene până în vêrful degetelor, unghii în formă de lopată şi un cioc cu creastă. Trăiesce la nord şi pe munţi înalţi, vara e galbin pistriţată, iar iarna de tot albă.

Lagos, *(Echo, oni* la indigeni), insulă în golful Benin în Guinea de sus, aproape de coastele sclavilor, de 189 km²., cu 75,000 loc. De present este în posesiunea Angliei şi este un puternic punct de comerciu.

Lagrimoso, *(ital.)* = plângător, cuvênt întrebuinţat în musică ca termin de expresiune.

La Guaira, port, v. Caracas.

Laguna, *(ital.)* ţermuri mocirloşi, cu deosebire ţinutul bogat în insule dela ţermurul nord-vestic al Adriaticei dela gura rîului Ionzo până la delta Padului, unde se află şi Veneţia (»oraşul Lagunelor«).

Lagurus L., (botan.) gen monotipic din fam. Gramineelor, trib. Agrostideae. Unica specie *L. ovatus* L., cresce în regiunea mediteraniană, extinḑêndu-se din insulele Canarice până în Orient şi până in insula Jersey (Europa occidentală). Ea este o plantă erbacee anuală.

Laharpe, 1) *L. Frederic César de,* sau *La Harpe* (1754—1838), om de stat elveţian şi general rus. După ce fusese în Rusia la curtea Caterinei II, reveni şi intră în Directoratul executiv. Din motive politice se refugià în Rusia, unde domnea Alexandru I, fostul sĕu elev, şi care în 1814 îl numí locotenent general şi consilier aulic. La congresul dela Viena el stărui mult pentru independenţa Elveţiei. [L.]

2) *L. Jean François de,* critic şi poet frc., n. 1739, † 1803. A scris »Le Comte de Warwick«, tragedie în 5 acte, prima şi cea mai bună operă a sa. Mai puţin succes avură tragediile: »Timoléon«, »Pharamond«, »Gustave Vasa«. Mai târḑiu publică critice literare în »Mercure de France«. La Harpe îmbrăţişà cu ardoare ideile revoluţionare şi se arătà un jacobin convins. Inchis sub teroare şi-a schimbat opiniunile şi deveni adversar al partidei filosofice. Eliberat din temniţă, el continuă lecţiunile sale literare la »Lycée« (aḑi Athénée) în curs de 12 ani. Cea mai bună ediţie din operele lui L. H. e acea de Lefévre, Paris 1816, 15 vol. 8°.

Lahor, *(Lahore),* cap. prov. indobritice Pangeab, cu 176,854 loc. (1891); fortăreaţă. Pe lângă multe ruine ale gloriei şi splendoarei de odinioară se mai află numeroase palate, moschee, mausolee, bazare frumoase; industrie şi comerciu viu.

Lahovari, 1) *L., Alexandru,* însemnat bărbat politic român, n. 1841, † 1897, şi-a făcut studiile liceale şi cele juridice cu un deosebit succes la Paris, de unde s'a întors 1865 cu diploma de doctor în drept. Numit 1867 director al ministeriului de externe, el se distinge de acum înainte ca membrul cel mai energic al partidului conservator, atât în administraţie cât şi ca impetuos orator parlamentar. Apr. 1870 e pentru prima oară ministru în cabinetul junei drepte al lui Manolache Kostaki, apoi iarăşi ministru de justiţie în mai durabilul ministeriu Lascar Catargiu până la 1876, când este împreună cu alţi colegi ai sĕi din acest cabinet dat în judecată de camera liberală pentru cause curat politice. După retragerea nechibzuitei acusări în 1878, A. L. este sub îndelungatul ministeriu Ioan Brătianu de mai multe ori ales deputat în oposiţie şi se semnalează prin neobosita luptă în contra partidului liberal. După căderea lui

Brătianu a devenit din nou ministru de domenii în cabinetul »junimist« al lui Teodor Rosetti din 1888, și a remas apoi în diferitele ministere conservatoare până la Oct. 1895 ministru de externe. Publicarea unei colecții a discursurilor sale parlamentare e în preparare. (Cf. T. Maiorescu, Discurs. parlam., 3 vol.).

2) ***Lahovari, Gheorghe I.***, n. 1 Iun. 1838 în Râmnicul-Vêlcei. Primele studii le-a făcut în Bucuresci, pe cele secundare la Berlin, iar cele superioare la universitatea din Heidelberg și școala politechnică din Karlsruhe. Intors în țeară (1862) servesce ca inginer, apoi (1871—76) ca director general al postelor și telegrafelor; 1876 este numit consilier la înalta curte de compturi; dela 1893 este presidentul acestei înalte curți. Ca director al postelor a luat parte la primul congres postal internațional (1874), a încheiat convențiuni postale și telegrafice cu mai multe state, a desființat serviciile postale străine, făcute de vapoarele austriace de pe Dunăre și de birourile franceze din Galați și Brăila, a întrodus pentru prima oară la noi cărțile și mandatele postale și a publicat prima lucrare statistică asupra postelor și telegrafelor. In calitate de consilier și mai târḑiu de president al curții de compturi a colaborat la facerea legilor comptabilității generale a statului, la organisarea acestei înalte curți cum și la mai multe regulamente. La 1875 după îndemnul regelui Carol I, L. a fondat împreună cu alții »Societatea geografică română« (v. ac.) al cărei secretar general este încă dela fondarea ei. Prin îngrijirea lui L. se publică buletinul acestei societăți și s'au adunat și publicat materialele necesare unui dicționar geografic al țerii. De mai bine de 20 ani, L. este vice-președinte și apoi președinte al »Societații pentru învêțătura poporului român«, pentru a cărei prosperitate a contribuit mult. A publicat în »Convorbiri literare« sub numele de »Hârtii vechi« o serie de acte și documente vechi și interesante, iar sub pseudonimul »Gil« mai multe novele și schițe.

3) ***Lahovary, Iacob***, general de brigadă, ministru de resboiu dela 27 Martie 1898, n. 16 Ian. 1846, după absolvarea curs. liceale intră în școala militară din Bucuresci (1862) de unde iese sub-locot. în artilerie (1864), locotenent în 1868, căpitan în 1871, maior în 1874, locot.-colonel în 1877, colonel în 1883, general de brigadă în 1891, comandantul divisiei Dobrogea (1898). L. este unul din oficierii cei mai instruiți și mai valoroși ai armatei române. A absolvat cursurile școalei de resboiu din Paris, urmând în acelaș timp cursurile dela Sorbonne, și se întoarce în țeară cu dupla diplomă de oficier de stat maior și cea de licențiat în sciințele matematice, ceea ce îl desemnează la funcțiunile alese de profesor de calculul infinitesimal la universitatea din Bucuresci, de oficier de stat maior la deposit (1873), mai târḑiu de șef al secțiunei II, de sub-șef (1882—91) și in fine de șef al stat maiorului general al armatei (1894—95). A luat parte ca oficier de stat maior la M. St. g-al al armatei în campania din 1877 contra Turcilor. L. a mai ocupat funcțiunile de ministru de resboiu dela 1891—94, în care timp a săvîrșit mai multe reforme însemnate în armată, între cari fusionarea infanteriei, pe care a înarmat-o cu arma Mannlicher calibru redus și pulbere fără fum; a completat organisarea artileriei și cavaleriei, a făcut să se voteze credite însemnate pentru terminarea fortificațiunilor cetății Bucuresci și casarmamentului trupelor diverselor garnisoane, etc. Generalul L. posedă mai multe ordine străine și rom., între cari: Legiunea de onoare (oficier, 1879); St. Stanislas cl. II (1883); Albrecht Com. cl. I (Saxonia, 1890); Coroana de fier cl. I (Austria, 1891); Ord. casei Ernestine m. cruce (Saxa-Meiningen, 1892); Leopold, marea cruce (Belgia, 1894); Sf. Olaf de Norvegia (Svedia); Sf. Ana cl. I (Rusia, 1894); Sf. Alexandru m. cruce (Bulgaria, 1898); Ord. Sf. Vladimir de resboiu cl. IV (1877); Ordinul casei de Hohenzollern cl. II.

4) ***Lahovari, Ioan***, al treilea frate al lui Alexandru, n. 1848, și-a făcut cu distincțiune studiile juridice la Paris, apoi a exercitat profesiunea de advocat în Bucuresci; ales deputat în camera dela 1871 el este ca și frații sêi membru al partidului conservator. 1892—95 a fost ministru plenipotențiar la Paris și dela 11 Apr. 1899 până Iulie 1900 a fost ministru de externe în cabinetul G. Gr. Cantacuzino.

Laibach, 1) *L.*, afluent pe dreapta al rîului Sava în Craina, trece prin peștera dela Adelsberg. 2) *L.*, (sloven. *Ljubljana)*, oraș, capitala Crainei, situată lângă rîul L., 30,505 loc. (1890); reședință episcopească; museu; industrie de bumbac, comerciu; castel (dărîmat la 1813). Dela 1809—13 L. era reședința guvernatorului general francez al prov. ilirice. In timpul din urmă L. a suferit de cutremure dese de pămênt.

Laibĕr, haină femeiască, fără de mâneci și scobită la gât. L. se poartă de țerancele române și se lucrează din felurite catifele broșate, tivite cu panglici colorate. L. se numesce de popor și brasieră purtată de femei în scop de a strînge corpul. [M. B.]

Laic, *(grec.)* în sens bisericesc mirean, acel individ, care a întrat în sinul bisericei prin botez. L. formează poporul credincios sau turma cuvêntătoare, în oposiție cu clericii (v. ac.), cari în vîrtutea ordinațiunii lor sacramentele au putere mai mare decât laicii (Mirean). Laicii aparțin bisericei ascultătoare. (Cf. Dr. I. Rațiu, Instituțiunile Dreptului bisericesc. Blaj, 1877 §§ 193—205). [i—m.]

Lăieți, v. Țigani.

Laima, în mitol. litvanică elementul femeiesc al puterii primitive; domnitoare universală în cer și pe pămênt; isvorul originii, vieții și al trecerii. Se aseamênă ḑinei Hera la Greci, Maja la Inḑi. [Atm.]

Lainici, trecĕtoare, v. Vulcan.

Laiot, *Basarab*, voevod, v. Basaraba.

Lais, douĕ hetêre (v. ac.). Una trăia pe timpul resboaielor peloponesiace, era amica filosofilor Diogenes și Aristippos. A doua, fica Timandrei, a amicei lui Alkibiades, numera între amicii ei pe pictorul Apelles și pe retorul Hypereides. Probabil că Afroditele lui Apelles represintă pe aceasta L. Femeile tessaliene invidind-o pentru frumseța ei, au ucis-o în templul Afroditei.

Laista, (arămânesce *Laca)*, com. arămânească în Zagori, în Epirul nordic, cu 2250 loc.

Laita, *Leitha*, afluent pe dreapta al Dunării, desparte la vest o parte a Austriei de Ungaria,

de unde cele doué părți ale monarchiei Austro-Ungaria poartă numele de Trans- și Cislaitania. L. isvoresce din Alpii austriaci, curgênd spre est paralel cu munții Laita, se varsă în un braț al Dunării. [M. Bodiu.]

Laji, neguțători turci, cari în numĕr de mai multe mii se încuibaseră în principatele române, »ucigând pe negustorii cei de loc, mistuind pe săraci cu dobânda, luându-le câte 4 parale la leu pe lună, lăpădându-le banii cu sila prin sate, necinstind familiile locuitorilor, iar pe bărbați gonindu-i cu săbiile.« Au fost goniți de Const. Mavrocordat (1741—49) în timpul domniilor lui și în Muntenia și în Moldova.

Lakhnau, *(Lucnov),* capitala prov. indobritice Audh, 273,028 loc. (1891); numeroase palate pompoase, temple indice, moschee și morminte, școală înaltă.

Lakkolith, (geol.) numele unei masse de roce eruptive, care e acoperită de straturi mai vechi sau se găsesce între acestea.

Lalasinț, comună rur. în Ung., cott. Caraș-Severin, cu 1415 loc. Români, cari în mare parte se ocupă cu vărăritul. Se află în comună o fabrică de var.

Lalea sau *Lalee,* numele popular al plantei Tulipa silvestris L. (v. ac.).

Lallemantia Fisch. et Mey (botan.) gen de Labiate cu 4 specii, ierburi glabre sau pĕroase și cu flori mici albăstrii, trăiesc în Caucas, Himalaia, Asia mică, speciile *L. canescens* Fisch. et Mey, *L. peltata* Fisch. et Mey, *L. iberica.* [S. Șt. R.]

Lally-Tollendal, 1) *Toma, conte de L. și baron de T.,* general franc., n. 1702; de origine engleză, 1756 guvernator al coloniilor franc. din India. Victorios în numeroase resboaie. Acusat de tradare, e închis în Bastiile și decapitat (6 Maiu 1766) ca trădător. La stăruințele fiului sĕu și ale lui Voltaire — după 10 ani — procesul i-se pertractează de nou și regele prin rescript îi rehabilitează onoarea. 2) *Trofim Gérard,* fiul lui Toma, n. 1751, † 1830. S'a oferit ca apĕrător al regelui Lud. XVI, dar respins de convent, L. și-a publicat pledoarul sub titlul »Plaidoyer pour Louis XVI« (1795). [t.]

Lalo, v. Adansonia.

Laloșiu, com. rur. în Rom., j. Vâlcea, compusă din 4 căt. cu 1800 loc. (Dicț. geogr. 1893), cari se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor; în com. sunt 2 biserici și 1 școală.

Lama, (tibet. suprem) este titlul preoților și egumenilor unei secte budistice, *Lamaism,* din Tibet și țerile dela nordul rîurilor Gange și Ind și a munților Himalaia. Se găsesc Lamaiți chiar în China, în Japonia și în Corea, și la Peking se vĕd destule mănăstiri lamaitice. Lamaiții sûnt despărțiți în două secte, una mai veche cu mitră roșie, alta mai riguroasă cu mitră galbenă. Capul celei dintâiu, *Dalai Lama,* residează în Lhassa, cap. Tibetului, iar șeful galbinilor, *Bogdo Lama,* la Tași Lhumpo, oraș de mănăstiri tot în Tibet. Acești doi capi sûnt în acelaș timp și guvernatorii politici ai Tibetului, și au sub dinșii o ierarchie întreagă de tot felul de L. Preste fiecare provincie este pus un *Chutuctu,* iar dregătoriile celelalte se ocupă numai cu un L. din nenumerații *Chubilchani.* Toate aceste funcțiuni se perpetuiază prin renascere, adecă prin tineri, presupuși metempsicosa titularilor decedați. Cât pentru teologi și canoniști, ei se aleg dintre învĕțații khanpo, cîoîge și rabgîampa. L. egumeni se numesc tot *khanpo,* novițiì *gethul* și frații laici *bandi* sau banta. Toți acești călugări, preoți sau teologi sûnt celibatari și au monopolul sciințelor adevĕrate și oculte. Afară de ei există și călugărițe cu superioare provenite tot din renascere sau incarnațiune. (Desgodins, Le Thibet. Paris, 1885; Amĕnunte interesante dă și Landor, Pe căi oprite, tradus în »Diarul călătorilor«, ed. Universul. Buc., 1899).

Lama, *(Auchenia lama),* mamifer, din ordinul Artiodactylelor, fam. Camelidelor, are înfățișarea unei capre. Urechi lungi și ascuțite, grumazul lung, îl poartă drept în sus. Are pĕr lung, lânos de diferite colori (sûnt lame albe, negre, brune și pătate cu roșu, brune-închise, gălbinii, vulpii). Înălțimea 1·8 m. Trăiesce în vestul Americei de sud. Se ține pe lângă casă, pentru ducerea greutăților. Carnea se mâncă, pielea se tăbăcesce, pĕrul pentru țeseturi. Alte specii mai sûnt: *Guanaco* (A. huanaco), *Paco* (A. pacos), *Vicunia* (A. vicunna).

Lama, partea tăietoare a cuțitului. (Chirurgii români împrumută acest termin dela Francezi).

Lamachos, general athenian, fiul lui Xenophanes. S'a distins în resboiul peloponesiac și în cel sicilian, † 414 a. Chr. la asediul Siracusei.

Lămâle, numele vulgar al fructelor de Citrus Limonum Risso (v. ac.).

Lămâița, numele popular al plantei cultivate Lippia citriodora H. B. & K. (v. ac.).

Lămâiu, numele vulgar al arborelui exotic Citrus Limonum Risso (v. ac.).

La major, (mus.) v. A-dur.

La Manche, (»mânecă«) canal, o strimtoare de mare, între Francia și Anglia care leagă Oceanul Atlantic cu Marea de nord. In vechime: *Fretum Gallicum* sau *Fretum Britannicum.* Intreagă lungimea este 560, partea cea mai lată este 240 km. [M. Bodiu.]

Lamantin, *(Manatus),* un gen de mamifere aquatice din ordinul sirenelor. In tinerețe au dinți incisivi, cari cad in curênd, la bĕtrânețe au numai măsele. Trăiesc pe lângă America, pe țermurii Oceanului Atlantic, între 25° lat. nordică și 19° lat. sudică, în rîurile ce curg în acest ocean precum și în Africa între 20° lat. nord. și 10° lat. sud. Cele mai însemnate specii: *Manatus latirostris,* lung de 3 m., greu 300 kgr.; *M. inunguis.* L. au plămâni foarte mari, beșica de înotat foarte mare, stomacul are mai multe cavități intestinele, lungi preste 30 m.

Lamarck, *Jean Baptiste Antoine Pierre Monet de,* unul din cei mai de samă naturaliști francezi, n. 1744 în Picardia, † 1829. El a preparat și agitat prin lucrările și cercetările sale teoria transformismului și a evoluționismului înaintea școalei engleze. Lui L. i-se datoresc o samă de lucrări privitoare la »Flora franceză« și în general la botanică. După o viață agitată L. a fost numit deja în vîrstă profesor la Muséum în 1793, unde a profesat până la moarte. Scr. princ.: »Recherches sur l'organisme des corps vivants, sur son origine, ses diveloppements et ses progres«, publicată în 1802, în care L. discuta natura forței vii a vitalității organice, o lucrare asupra animalelor nevertebrate. [Vaschide.]

La Marmora, *Alfonso Ferrero,* general ital., n. 17 Nov. 1804 în Turin, † 5 Ian. 1878 în Firenza. S'a distins deosebi în lupta dela Cernaia (Crim). Ministru de marină, apoi şef de stat major în resboiul cu Austria (1859). După pacea dela Villafranca (11 Iulie 1859) ministru-president şi ministru de resboiu. 1870—71 regent în Roma. Mare contrar al lui Bismarck. (Scr.: I segreti di stato nel governo constituzionale« 1877). I-s'a ridicat monument în Turin.

Lamartine, *Alfonse,* poet şi scriitor franc., n. 1790 la Mâcon, † 1869 la Paris, a fost iniţiatorul poesiei frc. în secl. XIX şi »Méditations« sûnt primul moment al poesiei lirice moderne. Dotat cu spirit înalt şi pur L. a cântat pe Dumnedeu, natura şi amorul; inspiraţiunea sa mai ales e melancolică, iar stilul sĕu păcătuesce prin oarecare moliciune. L. a mai publicat: »Nouvelles Méditations«, »Harmonies poétiques et religieuses«, »Recueillements«, »Jocelyn« (idilă epică). In prosă: »Histoire des Girondins«; »Voyage en Orient«.

Lamb, v. Melbourne.

Lamballe, *Maria Teresa Luisa de Savoia-Carignan, Principesă,* n. 1749, asasinată 1792 la Paris. Amică cu Maria Antoinetta, avea sarcina de supraintendentă a casei acesteia, cu care mai tărdiu fù captivă la Temple. După ce fù transportată la »la Force«, pierî în masacrele din Septembre 1792. Capul sĕu fù plimbat în vîrful unei suliţe. S'au publicat, după notele princesei de L. »Memorii relative la familia regală a Franciei.« Lescure a scris viaţa ei. [O. L.]

Lambda, numirea elină a literei l (Λ. λ.). *Lambdacism,* (lat. lallatio) defect de pronunţare, dând literei r sunet de l. In graiu poporal *şişcăvire.*

Lamberg, *Francisc Philipp, conte,* general austr., n. 1791. In 1848 a fost trimis cu instrucţiuni secrete la Pesta; totodată numit comisar şi comandant suprem al puterii militare din Ungaria. In 27 Sept. îmbrăcat în haine civile, voia se treacă preste podul Dunării la Pesta, cu scop de a enunţa închiderea parlamentului, însă a fost recunoscut şi omorît.

Lambeth, suburbie a Londrei spre sud de Tamisa, 275,203 loc. (1891).

Lambrequin, ornamente de bucăţi de stofă, cari se desfăşură pe părţile unui blason sau scut, începând din dosul cascei. Odinioară ele se purtau de cavaleri la cască şi fluturau până pe umeri. In desemnurile şi picturile heraldice, artiştii le represintă ca nisce foi de achantă. Faţa L.-lor în foi invîrtite trebue să fie de coloarea fundului scutului, iar marginile din dosul lor de coloarea unui metal (aur sau argint) ce se găsesce în scut. Ele fiind un simplu ornament, nu e de rigoare a se desemna totdeuna pe lângă blason. [O. L.]

Lambrino, familie boierească, de origine greacă-bizantină, stabilită în ţerile române la începutul secl. XVIII, probabil şi mai înainte; căci un *păharnic C. L.,* în timpul lui Cantemir la 1692, rudă cu vornicul Lupu Costake, fugi în Muntenia la Brâncoveanu. La curtea acestui domn, in Valachia, era marele *ban Manolake L.,* însurat cu fica lui Brâncoveanu, Domniţa Balaşa. Dela aceasta au remas în Bucuresci biserica şi fundaţiunea ce poartă numele ei. Manolake L. avea titlul de ban 1735, iar la 1731 era mare logofĕt. Urmaşii acestei familii au remas până adi în Moldova. [L.]

Lambrior, *Alexandru,* filolog român, m. coresp. al Acad. rom.; n. 10 Sept. 1846 din părinţi agricultori, în satul Soci (Neamţu). După terminarea studiilor în Iaşi, ajunge profesor la liceul din Botoşani, post din care este destituit de generalul Tell, ministrul instrucţiunii. Ocupă însă curând după aceea catedra de istorie dela şcoala militară din Iaşi şi publică în »Convorbiri Literare« câteva studii, între altele şi unul asupra manuscriptului lui Iordachi Golescul »Pilde, povăţuiri i cuvinte adevărate şi poveşti« (C. L. anul VIII), pentru care în 1875, Titu Maiorescu, ministrul instrucţiunii publice de pe atunci, îi dă un stipendiu pentru a-şi continua studiile în străinătate. L. se duce la Paris şi urmează cursuri de limbile romanice la şcoala de studii înalte, publicând în revista »Romania« mai multe cercetări asupra limbii române. Intors în ţeară este numit profesor la liceul din Iaşi, publică mai multe articole în »Convorbiri Literare« între cari mai ales unul intitulat Indreptariu (anul XV) merită toată atenţia, căci în el L. pune basele sciinţifice ale ortografiei fonetice, ortografie care n'a devenit generala numai din causa exagerărilor unor adepţi prea ferwenţi, cari au cam întimidat pe altă lume. Mai publică şi o »Carte de cetire cu litere cirilice«, Iaşi, 1882, cu o lungă şi însemnată întroducere filologică; † 20 Sept. 1883. L. a fost poate cel dintâiu filolog român bine pregătit pentru meseria sa. Moartea l-a împiedecat să facă tot ce se aştepta dela dînsul. Ideile sale au fost apoi adunate şi desvoltate de I. Nădejde în gramatica sa.

Lamela, o bucată de metal, de sticlă sau de alt corp, lătăreaţă şi subţire. L. se mai numesce şi *lamă, lamină* sau *lespede.*

Lamellibranchiate, (zool.) clasă a moluscelor. L. sûnt caracterisate prin un corp simetric fără cap separat, prin o manta formată de 2 lame libere, o prelungire a pielii de pe partea dorsală a animalelor de o parte şi alta, prin o cochilă cu 2 valve reunite în o ţiţină, cari se desfac şi închid cu ajutorul unui sau doi musculi, şi prin 2 branchii în formă de lame. In partea posterioară a lamelor mantalei se găsesc 2 orificii, cari conduc în nisce tuburi (sifoane), prin un orificiu întră apa, iar prin celalalt se elimineazà excrementele. Pe pântece se află un picior cărnos şi cavernos, care în partea sa superioară cuprinde viscerele. Cele mai multe L. au sexurile deosebite, unele însă sûnt bisexuate. Toate L. trăiesc în apă, cele mai multe în mare. Sûnt cunoscute 14,000 de specii, dintre cari 8—9000 fosile. Se împart în Siphoniate şi Asiphoniate, după cum adecă au sau nu au tuburile respiratorice amintite mai sus. (v. şi art. Stridie şi Scoică).

Lamellicornia, sinonim cu *Scarabaeide,* familie de insecte coleoptere, ale căror antene scurte se termină cu un mănunchiu de mai multe lamele, cari se dispun ca foile unei cărţi. Cuprinde genurile *Lucanus, Melolontha, Cetonia, Oryctes.*

Lamellirostres, (zool.) paseri aparţinĕtoare ordinului Palmipedelor (v. ac.). Sûnt caracterisate prin un plisc pielos, la vîrf coniform şi tare, la margini provĕdut cu nisce lamele cornoase, cari împreună cu alte lamele, ce se găsesc pe

marginile limbii, formează un fel de ciur, care reține hrana și lasă apa să se scurgă. De L. se țin rațele, gâscele și lebedele.

Lamennais, *De L., Hugues Félicité Robert* (1782—1854), scriitor francez. A scris: »Réflexions sur l'état de l'Eglise«, »Essai sur l'indifférence en matière de religion.« Apoi fondà diarul »L'Avenir« pentru a apĕra ideile catolicismului liberal. Diarul fù condamnat de curtea din Roma și încetà puțin în urmă. L. fù de o imaginațiune violentă, incapabil de disciplină. Stilul sĕu e plin de relief și de tonuri brusche.

Lamentațiuni, tânguiri, plângeri. Profetul Ieremie a scris Cartea plângerilor (lamentationes), în care deplânge soartea cea tristă a poporului sĕu israiltean și a Ierusalimului. [i—m.]

Lamettrie, *Iul. Offray de,* 1709—51, medic și filosof francez, care cu deosebită frivolitate a încercat să dea temeiu de adevĕr vederilor materialistice ale naturalismului francez din secl. XVIII. In acest scop el a scris: Histoire naturelle de l'âme, L'homme machiene, L'homme plante, cari împreună cu alte scrieri ale sale au fost publicate apoi la 1751 sub numirea de Oeuvres philosophiques. [Pl.]

Lamia, în superstițiunea Grecilor vechi o nălucă femeiască, grozav de urîtă și răpitoare de prunci. De origine a fost frumoasă și amoreza lui Zeus; dar după ce Hera, muierea lui Zeus, i-a răpit copiii, L. a devenit selbatecă și furioasă și răpesce copiii, credênd că sûnt ai ei. (v. și Empusa).

Lamia, (turc. Zituni), oraș în Grecia de mijloc, capitala districtului Phthiotis și Phokis, zace la poala muntelui Otrys, are o citadelă din evul mediu. Aici s'a dat lupta purtată de Greci în contra lui Antipater.

Resboiul Lamiac. Cea mai mare parte din popoarele Greciei centrale și mai multe din Peloponez, după moartea lui Alexandru al Macedoniei, formară o ligă contra Macedoniei. Antipater care represinta această țeară, surprins fiind de forțele confederației grecesci, se refugiază în orașul întărit Lamia din Tessalia, de unde acest resboiu luà și numele de L. La început confederația fù victorioasă, mai târdiu însă Antipater o învinge la Cranon în 322 a. Chr. [Caion.]

Lamiarii, (zool.) insecte aparținĕtoare familiei Cerambycidelor (v. ac.).

Lamii, *Mohamed ben Osman, Ali al Nakkäsch,* renumit poet turc, sub domnia Sultanului Soliman II cel Mare; trăi în Brussa, † 1531. Mai bogat în imagini și ornamente de stil decât în idei originale. Imità pe poeții mistici persani, din cari a tradus multe poesii. Pfizmaior a tradus multe poesii din L. sub titlul »Verherrlichung der Stadt Brussa«, Viena, 1839.

Laminaria Lamx., (botan.) gen de Alge brune, familia Laminariaceelor, cu vr'o 30 specii ce trăiesc mai ales în mări: nordul Oc. Pacific, nordul și coastele Oc. Atlantic, coastele Mânecei. Trăiesc fixate pe stânci prin ajutorul unor filamente ramificate și îndoite ca nisce cârlige (Crampoane). Ajung în total lungimi până la 4—5 m. Fiindcă conțin iod și manită se folosesc spre a scoate aceste substanțe; se mai folosesc și ca furagiu și îngrășământ. *L. saccharina* Lamx., se folosesce ca aliment de Chinezi și Japonezi; *L. digitata* Lamx., pentru că conține mucilagiu, se întrebuințează în chirurgie, sub numele de *Stipites Laminariae,* spre a dilata orificiile plăgilor, etc. [S. Șt. R.]

Laminariaceae, (botan.) familie de Alge brune Phaeosporee cu vr'o 20 de genuri ce trăiesc toate în mări. Corpul lor, la unele atingênd lungimi mari, până la 300 m. (s. e. *Macrocystis),* e împărțit în rădăcină, tulpină și frunze (toate însă neadevĕrate). Ca genuri menționăm: *Agarum* Rupr., *Alaria* Grev., *Laminaria* (v. ac.), *Lessonia* Bory., *Macrocystis* Ag., ș. a. [S. Șt. R.]

La minor, (mus.) v. A-moll.

Lamium L., (botan.) gen din fam. Labiatelor, trib. Stachydeae, cuprinde plante erbacee anuale sau perene, are vr'o 40 de specii, respândite prin Europa, Africa boreală și Asia extratropicală. Genul L. se divide în următoarele patru secțiuni: 1) *Orvala* L., 2) *Lamiopsis* Opiz., 3) *Lamiotypus* și 4) *Galeobdolon* Adans. In părțile noastre cresce prin locuri cultivate și inculte *L. amplexicaule* L., *L. purpureum* L., cunoscut de poporul nostru sub numirile de P . . . . țigăncei, Sugel, Urzică moartă, iar prin locurile umede din păduri și tufișuri cresce *L. maculatum* L., etc. [Z. C. P.]

Lamnungia, ordinul animalelor cu unghii copite, a căror membre dinderĕt au la partea dinlăuntru a degetelor în loc de copită o ghiară, copitele celoralalte degete sûnt turtite, de forma unei unghii. N'au dinți canini. La acest ordin aparțin numai doué specii, cel mai însemnat este *Hyrax syriacus,* are 4 degete la membrele dinainte și 3 la cele dinapoi. Lung. corpului 35—40 cm. Trăiesce în Siria și pe lângă Marea Roșia, prin stânci. Seamĕnă la aspect cu marmotele. Se nutresce cu fructe, rădăcini. In biblie se amintesce sub numele de *Safan.*

Lamothe, (pron. lamot) *Ioana,* n. 1756, † 1791 în Londra. Inrudită cu familia de Valois; eroina scandalului cu procesul colierului (v. Colier). 18 Aug. 1785 osândită la batere cu vergi, înfierare cu fier roșu și robie pe viață. Osânda corporală i-s'a aplicat, iar de robie se refugiază la Londra, unde după un timp de viață destrăbălată se aruncă din etajul 3 al unei case de petreceri.

Lampa, un aparat pentru luminarea chiliilor, stradelor precum și a altor locuri și localități, aparat în care o materie lichidă arde cu flacără luminătoare. L. cele mai vechi sûnt cele cu oleu. Aceste la început erau foarte simple, luminau rĕu și respândiau fum și funingine; abia pe la 1550 s'au aflat lampe cu oleu mai practice. Dela 1850 au început a se generalisa lampele cu petroleu, cari dau lumină mai intensivă și nu afumă. Numirea de lampă a trecut și la aparatele ce luminează cu electricitate, deși în ele nu este lichid. (v. Iluminarea locuințelor.)

Lampa de incandescență, lampă electrică, ce consistă din o sferă de sticlă golită de aer, în lăuntrul căreia luminează o spirală subțire de cărbune, înfierbêntată prin curent electric. Curentul electric intră în lampă prin nisce ace sau sirme scurte de platină feruminate sau topite în păreți.

Lampa de mine, o lampă cu oleu, a cărei flacără se ridică într'un hornuleț de țesĕtură de sirmă de fier. L. d. m. se numesce și *lampă*

de siguranţă, căci scutesce în contra explosiunilor gazului detunàtor (metanul) din mine, mai ales din minele de cărbuni. Anume flacăra nu poate ieşi din hornuleţ, şi nu poate aprinde gazul detunător din mină. Ce e drept, gazul detunător pătrunde în lăuntrul lampei şi arde, cel din afară însă nu se poate înfierbênta într'atâta, încât să se aprindă, deoarece hornuleţul opresce căldura.

Lampa suflătorilor de sticlă, lampă de spirt sau de gaz de luminat, a cărei temperatură se ridică prin curentul de aer suflat sau întrodus in ea. Curentul de aer se poate produce sau prin o ţeve strîmtă, în care suflăm cu gura, sau, şi mai bine, cu nisce foi.

Lampele de oxigen, sûnt proprie lampe de hidrogen, în flacăra căruia se întroduce un curent de oxigen. L. d. o. dă o lumină foarte puternică, mai ales dacă în flacără se pune var, căci varul devine incandescent şi luminează şi el.

Lămpi electrice, aparate întrebuinţate pentru a ilumina prin electricitate farurile, stradele oraşelor, etc. Există *L. cu arc valtaic* şi L. incandescente. Cele dintâiu se împart la rândul lor in L. cu cărbuni mobile sau cu regulator şi L. cu cărbuni fixe sau luminări electrice:

1) *L. cu cărbuni mobile.* Când producem arcul electric între două conuri de cărbuni, aceste se usează şi spaţiul dintre vîrfurile lor se măresce, şi lumina s'ar stinge, dacă, prin ajutorul unor regulatoare, conurile de cărbuni n'ar fi menţinute la aceeaşi îndepărtare, menţinênd cu o intensitate aproape constantă lumina produsă între ele.

2) *L. cu cărbuni fixe.* Jablochkoff a imaginat o altă disposiţiune, pentru ca lumina arcului electric să remână aproape constantă. El ia două cilindre de cărbune, aşezate paralel unul lângă altul şi separate între dînsele prin o pătură de ipsos, care e rĕu conducĕtor de electricitate şi e fusibil la temperaturi ridicate. La partea superioară cilindrele sûnt reunite între dînsele prin o placă de grafit. Dacă punem cilindrele la partea lor inferioară, în comunicaţiune cu polurile unei maşini de inducţiune puternică, curentul electric trece prin placa de grafit, o topesce, şi arcul se produce între vîrfurile cilindrelor de cărbuni. Căldura arcului fiind foarte mare, ipsosul se topesce şi se volatiliseazā astfel, încât pe când cărbunii se usează, în acelaş timp dispare şi ipsosul dintre dînşii. Consumându-se cărbunii întocmai ca o luminare ordinară, i-s'a dat nume de luminare electrică.

3) *L. incandescente.* L. în cari curentul trece prin un corp puţin conductor, care încăldindu-se devine incandescent şi respândesce lumină în jurul sĕu. Astfel de L. se compun de obiceiu dintr'un fir subţire de cărbune, întors în forma de spirală, şi inchis într'un glob de sticlă, din care s'a scos aerul. L. cu incandescenţe, deşi relativ cu puterea lor luminătoare sûnt mult mai scumpe decât acele cu arc voltaic, totuşi fiind de o intensitate luminoasă mult mai mică, vin întrebuinţate foarte mult pentru iluminatul interior al locuinţelor şi al stabilimentelor industriale şi publice, şi chiar în exterior pe stradele secundare ale oraşelor, şi în punctele unde nu e nevoie de a se instala focare luminoase foarte intense, cari în acelaş timp sûnt şi scumpe. L. cu arc voltaic dau o lumină de o intensitate de mai multe sute de luminări, iar L. incandescente cele ordinare, de tipul descris mai sus, dau o lumină de intensitate mai mică decât o sută de luminări de obiceiu de 5, 10, 16, 20 şi 32 luminări.

Lampodarii, oficiali bisericesci, cari se îngrijau de ţinerea în curăţenie şi rânduială a candelelor şi a luminărilor numite »lampodar«, adecă policandre de cele mari, întocmite pentru mai multe lumini sau candele, şi cari atîrnau de boltitura bisericei. (Cf. Dr. G. Iacob, »Die Kunst im Dienste der Kirche«).

Lampreta *de rîu, (Petromyzon fluviatilis),* un pesce din ordinul cyclostomilor, e de forma unui ţipar, n'are solzi, nici aripioare pectorale şi ventrale. De coloare verdie-brună pe spate, gălbinie-sură sau arginţie pe de lături, alb pe burtă. Gura e rotundă, lângă cap are 7 găuri ce-i servesc la respiraţiune (branchii). Ochii au irisul galbin-pĕtat. Lungimea 30—50 cm. Trăiesce prin rîurile Europei, Americei şi Japoniei. Toamna întră din mări in rîuri, iar primăvara, în Aprilie şi Maiu, îşi depune ouĕle şi piere după aceasta. Carnea e gustoasă.

Lampyris, insect, v. Licuriciu.

Lămurire, (silvic.) numire cumulativă pentru acele tăieturi, cari urmează după tăietura insemênţetoare cu scopul de a elibera sucrescenţa de sub umbra copacilor. L. se face de regulă în mai multe rânduri şi se poate aplica numai după ce masivul rărit prin tăietura insemênţetoare a produs destulă şi bună semênţă, şi după ce s'a desvoltat binişor sucrescenţa.

Lâna, pĕrul des cu care este acoperit trupul mai multor animale sugĕtoare. Sub L. se înţelege însă mai cu samă pĕrul de oaie din care se prepară prin anumite proceduri stofele de lână, precum: postavul, flanele şi alte ţesĕturi. Calitatea lânei se deosebesce în general după grosimea şi lungimea firului, precum şi după luciul, elasticitatea şi nervul ei. Modul de viaţă, rassa şi tratarea animalelor influinţează asupra calităţii lânei. Astfel între soiurile europene excelează L. *spaniolă* dela oaia *Merino.* Mai este L. germană, L. engleză, franceză, italiană şi L. austro-ungară aşa numită: *bârsană, stogoasă, ţigae* şi *ţurcană.* L. vine în comerciu de regulă aşa cum este tunsă de pe oaie in lâni întregi, în cari se află învĕlite laţele tunse, de pe cap, de pe picioare şi de pe coadă. După modul de obţinere deosebim lâna de o *tunsoare,* dacă oaia se tunde numai în Iunie, şi de *două tunsori,* dacă provine sau dela tunsoarea de primăvară *(L. de iarnă),* sau dela tunsoarea de toamnă *(L. de vară). Miţele,* adecă lâna de oi tinere (cârlani), este fină, dar firele sûnt fără nerv. L. dela oile tăiate pentru carne, *smultura,* adecă lâna smulsă de pe piele, este de mai puţină valoare.

Lânărie. Toate stofele ţesute din lână, precum şi magasinul în care se vênd.

Lâna de aur, *ordinul, (Toison d'or),* ordin cavaleresc instituit în 1429 la Bruges de către Filip cel Bun, duce de Bourgogne, în onoarea amantei sale Maria de Crumbrugge, al cărei pĕr era auriu roşcat. La început ord. era compus din 24 cavaleri, al căror numĕr se ridică la 50; mare măiestru era ducele de Burgundia. La stingerea casei de Burgundia, ea trecu la casa de Austria. Carol V o transmise regilor Spaniei.

Mai târḑiu Spania și împĕratul Germaniei își disputară onoarea de mare măiestru, și de atunci, ordinul e conferit de o potrivă de regii Spaniei și de împĕratul Austriei, avênd fiecare câte 20 de membri-cavaleri ai ordinului. Insemnele sûnt o lână de aur atârnată de un lanț la gât de aur, compus din ornamente, litera B (Bourgogne) și pietri din cari ies scântei. [O. L.]

Lâna philosophică, oxid de zinc, obținut prin arderea zincului metal in aer liber. Din causa asemĕnării cu lâna i-s'a ḑis de cei vechi astfel.

Lanark, *(Clydesdale)*, comitat în sudul Scoției, 2302 km². cu 1.045,787 loc. (1891); pământul e bogat în cărbune, plumb și fier, deci are și industrie însemnată (cu centrul în Glasgow); *Capitala L.*, lângă rîul Clyde, are 5537 loc.

Lânărița sau *Bumbăcarița*, numiri populare ale plantei Eriophorum latifolium Hoppe. (v. ac.).

Lanat, *lanuginos*, (botan.) acoperit cu peri lungi, subțiri și moi la pipăit, cum sûnt s. e. frunzele de Stachys germanica, etc.

Lancashire, comitat la nord-vestul Engliterei, 4889 km². cu 3.926,798 loc. (1891); grandioase mine de cărbuni (se scot 20 milioane tone pe an), de aceea s'a desvoltat aci însemnată industrie de bumbac, lână, mașine, fierării, etc. Capitala Lancaster.

Lancaster, capitala comitatului englez Lancashire, lângă Lune și canalul L. (165 km. lung), cu 31,038 loc. (1891); fabrici de bumbac și mătasă; port și comerciu maritim. L. e totodată capitala *ducatului L.*, care în evul mediu a fost dat ca feud unei linii mai tinere a familiei Plantagenet, care ocupase tronul țerii între anii 1399—1461 și al cărei representant și acum are ședere și vot în cabinet.

Lancaster, titlu de conți și duci în Anglia, purtat de unele ramuri ale familiei domnitoare Plantagenet. Trei dintre L. au fost și regi (v. Henric).

Lance, armă de atac, întrebuințată de popoarele antice, compusă din un fier ascuțit fixat la capĕtul unei lungi coade de lemn. Cu perfecționarea armelor, L. nu se mai întrebuințează decât de cavalerie; capĕtul de jos al L. este vîrît într'un toc fixat la scara călărețului, iar la înălțimea mânei se află o curea.

Lance, *lancetă*, cuțit în formă de suliță cu care operezi prin înțepare și tăiere, sau vaccinezi.

Lancelot *dela Lac*, erou mitic germ., unul din eroii ciclului breton de tradițiuni despre regele Artus și masa rotundă, și subiectul a două romane, unul provensal și altul francez din secl. XIII, tradus și în alte limbi. Se numesce dela Lac după ḑina Viviana, numită doamna Lacului, care l-a crescut după ce remase orfan de tatăl sĕu, regele Ban, și l-a ajutat în aventurile lui.

Lanceolat, (botan.) în forma fierului de lance, adecă lung eliptic, oblong, cu lungimea mult mai mare ca lățimea, ori cel puțin de două ori mai mare; s. e. frunzele de Salcie.

Lănceri, trupe de cavalerie armate cu lănci; ei apar mai întâiu în Germania și Austria în secl. XVIII, iar în Francia în secl. XIX. După resboiul din 1870—71, Francezii vĕḑênd că trupele de lănceri nu le aduc serviciile la cari se așteptau, suprimară această armă, mai târḑiu însă se constată că era suficient de a da lancea numai la oamenii din rândul întâiu.

Lanciers, *(franc.)* (pronunță lansie), lănceri, nume dat unei varietăți de cadril (v. ac.) dansat de obiceiu de 4 părechi. Figurile 1, 3 și 4 sûnt în mĕsura $^6/_8$, 2 și 5 în $^2/_4$.

Lancrăm, (magh. *Lámkerék*, germ. *Langendorf)*, com. mare în Trs., cott. Sibiiu, 1613 loc. (1891) Români gr.-or.; școală cu patru învĕțători. Insemnată economie de câmp și viticultură. Varza dela L. se bucură de mare trecere.

Landau, *Marcu*, literat, n. 21 Nov. 1837 în Brody (Galiția), stabilit 1869 în Viena. A scris despre isvoarele »Decameronului« și autorul acestuia, despre literatura ital. la curtea vieneză, istoria lui Carol VI ca rege al Spaniei, etc.

Landau, trăsură mare pe arcuri, cu patru roate; coperișul la mijloc se poate deschide și îndoi.

Lander, *Richard*, călător afric., n. 1804 în Cornwall; 1825 trece în Africa și în expedițiunea căpitanului Clapperton cercetează părțile de jos ale rîului Niger și străbate până la Sokoto. După moartea lui Clapperton, din însărcinarea guvernului Angliei, cercetează mai intensiv rîul Niger și constată, că acesta se varsă pe mai multe guri în golful Benin. In 1832 din nou pleacă spre a scruta mai departe rîul Niger, însă e atacat de indigeni și rănit grav, în urma cărei răniri † 1834. In cercetările sale a fost însoțit de fratele sĕu John (n. 1807).

Landes, *(franc.)* stepe, pășuni, cu deosebire țermurul francez al Golfului Viscaya dintre Gironde și Pirinei. *Departamentul L.* are suprafață de 9321 km². și 297,842 loc. (1891); 3 arondismente; capitala Mont-de-Marsan.

Landgraf *(comes provincialis)*, titlul principilor în imperiul german vechiu L.-ii erau egali în rang cu ducii.

Landolphia Beauv., (botan.) gen. de Apocynee cu vr'o 11 specii din Africa tropicală și australă, Madagascar, cele mai multe arbuști cățărători sau liane ce produc cauciuc (v. ac.); așa este *L. Heudelotii* A. DC., *L. florida* Benth., *L. owariensis* Beauv., *L. kirkii* Dyer, ș. a. [S. Șt. R.]

Landon, *Charles Paul*, pictor și critic francez, n. 1760 în Nonant, † 1826. Fost elev al lui Regnault, mare premiu de Roma. L. e considerat ca un pictor mediocru, ale cărui tablouri sûnt reci, lipsite de desemn, deși avênd un colorit fraged. Intre lucrările lui picturale de căpetenie se citează: »Lecțiune maternă«, »Vinerea și Amor«, »Paul și Virginia«. Intre scrierile lui: »Viața și operele pictorilor celor mai celebri din toate școalele«, etc.

Landor, *Walter Savage*, scriitor engl., n. 1775. El și-a făcut studiile la univ. din Oxford, unde student fiind a publicat un mic volum de poesii 1795. L. a plecat în Francia, apoi în 1816 a trecut definitiv în Florența, unde s'a ocupat cu scrierile sale: Imaginary conversations of literary men and statesman (1824, 2 vol.). Această scriere conține multe idei frumoase și adânci, pe lângă o mulțime de paradoxe și bizarării. L. a mai scris de altă parte poesii: »Gebir« 1798, Count Julian, o tragedie scrisă în 1812; Pericles and Aspasia (1836, 2 vol.); Examiner, în latinesce și colecția lui de poesii: The last fruit of an old tree (1854); Heroic idylls and poems (1863). Toate operele lui L. s'au publicat sub titlul:

W. S. Landor's works and life, (8 vol. Londra 1876). L. a murit 17 Sept. 1864 în Florenţa.

Landsknecht, soldaţi pedestrii, cari serviau pe plată şi se recrutau numai din ţerile germane. Impĕratul Maximilian I a fost cel dintâiu, care cu scop de a înfrânge influenţa nobilimei, a format mai multe regimente de L. Inarmarea lor era analogă ca a Sviţerilor, cu suliţe lungi şi cu spade mari, iar mai târḑiu şi cu arme de foc. L. cari aveau un bun renume în secl. XV până XVI şi lau stricat mai târḑiu, prin lipsa de disciplină, excese, etc. [Herbay.]

Lane, *butelia lui L.*, electrometru, ce servesce pentru mĕsurarea lungimei scânteilor electrice şi pentru determinarea gradului de încărcătură cu electricitate. L nu e altceva decât o Butelie a lui Leiden (v. ac.), ale cărei armaturi sûnt puse în legătură cu nisce globule; distanţa acestora se poate schimba după plac.

Lanfrey, *Pierre,* istoric frc., n. 1828, † 1877. In parlament era aderent al lui Thiers, 1875 ales pe viaţă în senat. Scr. principale: »Histoire de Napoleon I« (5 vol. 1867—75) în care pe basa documentelor restoarnă legenda napoleonidă întrodusă în istorie de Thiers. Op. complete i-au apărut în 1879 sequs.

Lang, 1) *L. Wilhelm,* literat germ., n. 16 Iulie 1832 în Tuttlingen. Colaborator la »Münchener Allgemeine Zeitung«, apoi (dela 1860) redactor la »Schwäbischer Merkur« în Stuttgart. Versat cunoscĕtor al literaturii italiene. 2) *L., Ludovic,* prof. univ., n. 13 Oct. 1849 în Budapesta. Reintors dela studii (Berlin şi Paris) a fost publicist (1880 red. la »Ellenőr«, 1882 la »Nemzet«), apoi (1883) prof. de statistică la univ. din Budapesta. 1890 secretar de stat în ministeriul de finanţe, 1893 reîntors la catedră. 1896 vicepresident al camerei până la 1898, când împreună cu Szilágyi şi-a dat dimisia. Scr.: Statistica Ungariei (2 vol. 1884), Propunere pentru statorirea cuotei (1897), Naţionalităţile în Ungaria şi Austria. Dela 1897 consilier intim. 3) *L., Ambrosiu* din Langenthal, medicul de curte al lui Francisc Rákóczi II, pe care l-a însoţit şi în pribegie. † 14 Iunie 1725 în Constantinopole.

Langavie, ornament architectonic în formă de flori şi fructe.

Lange, *Friedr. Alb.*, filosof german şi scriitor în sciinţele economiei naţionale, n. 1828, a trăit până la 1875 ca profesor la gimnasiu şi de filosofie la universităţile din Zürich şi Marburg. Adept al filosofiei lui Kant pe care a desvoltat-o într'un fel de subiectivism, şi-a expus vederile sale în cea mai însemnată operă a sa: »Geschichte des Materialismus«, apoi în »Die Arbeiterfrage« şi în »Grundlegung der mathematischen Psychologie.« [Pl.]

Langenscheidt, *Gustav,* librar şi linguist, n. 21 Oct. 1832 în Berlin, † 10 Nov. 1895. In companie cu Carol Toussaint (v. ac.) a publicat (1856) cursul de limba franceză şi în formă de epistole (ed. 43 în 1893) şi de limba engleză în aceeaşi formă (ed. 42 în 1893). A editat numeroase dicţionare.

Langhedoc, v. Languedoc.

Langiewicz, *Marian,* conducĕtorul insurecţiunii polone din 1863; n. 5 Aug. 1827, † 11 Maiu 1887. 1860 a luptat în legiunea lui Garibaldi. 22 Ian. 1863 se pune în fruntea insurgenţilor poloni şi bate oştirile ruseşti, înaintând până la Zagos. Aici Ruşii primind ajutor, L. a fost bătut, prins pe teritoriu austriac şi internat în Tarnow, apoi în Iosefstadt. Elveţia reclamându-l ca sudit al ei, a fost eliberat după doi ani de robie, a trăit apoi în Elveţia şi Constantinopole.

Lângoare, nume popular pentru Febra tifoidă (v. ac.).

Langrand-Dumonceau, *Andreiu,* conte papal, n. 1826; dela 1852 a înfiinţat pentru »cristianisarea capitalului« 24 bănci în Belgia şi străinătate, la cari a pierdut prin speculaţiuni sume enorme. Fugit în America a fost condamnat 1879 în contumaciam la 15 ani robie.

Langsdorffia Mart., (botan.) gen de Balanophoree (v. ac.) cu 2 specii din America tropicală: *L. hypogaea* Mart. (în Mexic) şi *L. Moritziana* Klotzsch et Karst. (în Grenada nouă). Trăiesc parasite pe radăcini de Palmieri şi Ficuşi. Prima specie, fiind foarte avută în ceară, se folosesce în Columbia la facerea torţelor şi a luminărilor; indigenii din Brasilia folosesc sucul proaspĕt al rădăcinilor ei ca afrodisiac. [S. Şt. R.]

Languedoc, fostă provincie în sudul Franciei, numită după dialectul francez dela sud; capitala Toulouse; 46,314 km². cuprinḑênd actualele opt departamente: Garonne super., Tarn, Aude, Hérault, Gard, Ardèche, Lozère şi Loire super.

Canalul Languedoc (Canalul du Midi), canal în sudul Franciei, ce leagă Garonne cu Mediterana, 242 km. lung.

Languénte, (ital., frc. *Languissant),* lânguros sau lânced; L. termin întrebuinţat în musică, pentru o expresiune şi interpretare duioasă.

Langusta, rac de mare, v. Salinurus.

Lanifer, ce poarta lână.

Laniidae, (zool.) gen de paseri, aparţinĕtor ord. Păserelelor, cu ca. 250 specii. Afară de America de sud, India vestică şi Seelanda nouă, se găsesc pretutindea; se hrănesc cu insecte, şoareci şi paseri mici. Lama de deasupra a ciocului e încârligată la virf şi provĕḑută cu un dinte. Mai cunoscute sûnt: Lanius excubitor L., L. minor Gm., L. rufus Briss., L. collurio L. Numele poporal românesc pentru L. e: lupul insectelor sau şoimuţ.

Lannes, (pron. lann), *Ioan,* general francez, duce de Montebello, n. 1769 în Lectoure. A fost văpsitor de odăi; 1792 întră în armată şi prin vitejie atrage atenţia lui Napoleon. Avansează în scurt timp până la gradul de mareşal. In lupta dela Aspern avea comanda centrului; rănit aici fù dus la Viena, unde a murit 31 Maiu 1809. Monument în Lectoure.

Lannoy, *Guillebert de,* ambasadorul regelui francez Carol VI şi al celui englez Henric V, către mai mulţi principi orientali. A trecut prin Moldova, pe vremea lui Alex. cel Bun (1421), venind din Litvania, spre Cetatea Albă, şi a păţit o mare călcare de hoţi în drumul sĕu, pe lângă Nistru.

Lanolina, un amestec de colesterină, de consistenţă moale, aspect cremos, extras din seul de oaie prin eter. Punctul de fusiune 138°. Se întrebuinţează în farmacie ca excipient.

Lansada, (frc. Lançade), nume dat săriturii calului, când acesta se ridică şi sare înainte în forma unui arc. *Lansare,* a împinge, a emite.

Lanskenet, v. Landsknecht.

Lanț electric sau *baterie galvanică*, lanț format din mai multe pile electrice.

Lanț de mĕsurat este obicinuit de 10 stânjini sau 20 m. lungime după mĕsura legală a țerii, și împărțit în unități, cari sûnt marcate cu verigi de aramă. Cu lanțul se mĕsură direct distanțele mai mari dintre două puncte pe fața pământului. In timpul mai nou se preferă la mĕsurătoarea distanțelor panglicele de oțel, cari sûnt late ca de 2 cm. și lungi de 10 sau 20 m. și împărțite în metri, jumĕtăți de metri și decimetri. Ele sûnt mai portative și mai exacte.

Lanț, mĕsură de suprafață, identic cu jugĕrul (v. ac.).

Lantana L., (botan.) gen din familia Verbenacee; are 40—50 specii prin America tropicală și subtropic., puține în Africa și Asia; toate sûnt arbuști sau ierburi înalte, unele odorifeante, cu flori albe, portocalii, roșii sau multicolore și cu fructul o drupă. *L. brasiliensis* Link, ce cresce în Brasilia, se folosesce ací ca antipiretică și contra frigurilor intermitente, iar alte specii ca *L. Camara* L., *L. lilacina* Desf., *L. Sellowiana* Link et Otto, se cultivă ca decorative, iarna în florării, vara în aer liber.
[S. Șt. R.]

Lanterna lui Aristotel, (zool.) un aparat masticator cu care este înarmată gura Echinidelor. v. și Laterna magica.

Lanțeta, instrument chirurgical pentru împuns și tăiat, subțire cu două tăișuri.

Lanuvium, în antichitate oraș în Latium, lângă Via Appia, pe la 338 a. Chr. municipiu roman; renumit prin templul Iunonei Sospita.

Lanza, *Giovanni*, ministru ital., n. 1815, † 1882. 1855 minstru de instrucție, 1858 de finanțe sub Cavour, 1864 de interne sub La Marmora, 1869 ministru-president. Sub el s'a votat legea garanției (pentru papa) și s'a transpus residența din Firenze în Roma. 1873 demisionat.

Lao, *(Laua)*, popor în interiorul și nordul Indiei inferioare, cu deosebire în Siamul de nord (ací 1 mil. capete).

Laodameia, (mit.) v. Protesilaos.

Laodike, în mitol. grc. fata lui Priamos, rege în Troia; alta L. a fost fata lui Agamemnon și a Klytämnestrei.

Laodikeia, *(Laodicea)*, oraș în Frigia, lângă rîul Lykos; ací s'au ținut sinoade la 363 și 476. La 1402 a fost distrus.

Laokoon, un preot al deului Apollon, care a sfătuit pe Troiani, să se păzească de calul de lemn, ce Grecii l-au lăsat în Troia (v. ac.), pentru ce a fost sugrumat împreună cu doi fii ai sĕi de doi șerpi monstruoși. *Grupa Laokoon,* una dintre cele mai renumite opere ale plasticei grecesci, lucrată de sculptorii Agesandros, Polydoros și Athenodoros. Desgropată la 1506 în Roma; adi în Vatican.

Laomedon, în mitol. grc., fiul lui Ilos, tata lui Priamos, rege în Troia, și al Hesionei, pe care a expus-o bălaurului. In resboiul asupra Troiei L. cade cu toți fiii sĕi, afară de Podarkes. El a avut multe turme, pe cari însuși Apollon le-a păstorit pe muntele Ida.

Laon, oraș fortificat în Francia, capitala departam. Aisne, 12,959 loc. (1891). Ací a bătut Blücher pe Napoleon în 9 și 10 Martie 1814. Citadela fù aruncată în aer la 1870.

Lao-tse, *(Laokiün, Lipeyang)*, un înțelept chinez, întemeietorul sectei chineze *taotiste*, n. ca. 565 a. Chr. In »Taò-the king« (Legea virtuții) presintă drept scop principal al omenimii: apropierea cât mai mult de vecinicul și cu mintea omenească nepătrunsul Taò (virtutea). »Taò-the-king« e tradus și explicat în limba germană de Strauss (Lipsca 1870) și Plänkner (Lipsca 1870), iar în limba franceză de Iulien Stanislas »Le livre de la voie et de la vertu«, (Paris 1842).

Lăpădare, v. Abortus.

Laparotomia, deschiderea abdomenului (pântecelui, burtei) pentru a scoate puroiu, pe când în *Cesarotomia* să scoate fĕtul din uter (matrice). Asepsia și antisepsia riguroasă de adi face că mai toate L. reușesc.

La Paz, *(La Pas de Ayacucho)*, capitala Boliviei (America de sud), între muntele Illimani și lacul Titicaca, la înălțime de 3648 m. deasupra nivelului mării; 45,007 loc. (1892); universitate; în apropiere mine de aur.

Lăpĕdatu, *Ioan Al.*, poet și scriitor român, n. 6 Iulie 1844 în Colun lângă Sibiiu, din părinți țerani. A studiat la gimnasiul rom.-cat. de stat din Sibiiu până 1868. In lipsa mijloacelor materiale de a-și puté continua studiile, L. pleacă la Bucuresci. Prin câteva încercări literare, mai cu samă versuri, pe cari le publicase în »Familia«, »Albina Pindului« și în diarul »Traian«, el atrase în scurtă vreme asupra sa atențiunea mai multor bărbați de distincțiune din România. In toamna 1868 L. fù trimis de soc. »Transilvania« la Paris, ca să-și continue studiile, ascultând cursuri de literatură și de filosofie. Aici remase L. până la 1870, când în urma erumperei resboiului francez-german trecù la Bruxela, unde luà la 1871 doctoratul în litere și filosofie, și apoi în toamna aceluiași an fù ales profesor de filologia clasică la gimnasiul din Brașov, unde remase până la moartea sa, 25 Martie 1878. L. își începù activitatea sa literară încă fiind pe băncile liceului din Sibiiu; unele din încercările sale în versuri apărură încă pe la 1866 în »Familia«; aceste încercări le continuă el și în capitala franceză, cari apărură tot în »Familia« și în diarul »Traian«; deși a murit tinĕr a lăsat după sine un numĕr însemnat de lucrări în versuri și prosă, cele mai multe împrăsciate prin diferite foi; puține numai dintr'însele sûnt adunate în cele două cărticele apărute la Brașov: una întitulată »Incercări în literatură« (1874) și a doua: »Asupra situațiunii« (1877). Cele mai multe din piesele în versuri ale lui L. sûnt poesii lirice, dar deși lirismul poetului nu înfățișează acele manifestări puternice ale sufletului, însoțite de o adâncă reflexiune, ca la poeții de mai târdiu, totuși poesiile lui nu sûnt lipsite nici de sinceritatea simțirei, nici de căldura expresiunei, nici de vioiciunea expunerii. Drama »Tribunul«, publicată mai ântâiu în »Familia« și apoi reprodusă în »Incercări în literatură«, este o încercare nesuccesă. Cărticica »Asupra situațiunei« dă mai multe articole de cuprins social și pedagogic, reproduse din »Orientul Latin«, la care L. era unul din primii colaboratori. Ultima întreprindere literară a lui L. e »Albina Carpaților«, una din cele mai bine redigiate foi beletristice în Transilvania, întemeiată în înțelegere cu editorul Visarion Roman, pe care L. o conduse din

Aug. 1877 până în Martie 1878; în această foaie publică el patru novele istorice din trecutul poporului român întitulate: Amor şi resbunare, O tragedie din ḑile bĕtrâne, Moartea lui Asan şi O duşmănie cu bun sfîrşit, câteva poesii, douĕ schiţe de călătorie şi altele. (Cf. A. Bârseanu, Ioan L. discurs comemorativ, în Anuarul XXXIV al gimnasiului mare public român de rel. gr.-or. din Braşov 1898).

Lapérouse, *Jean François*, celebru navigator frc., 1741—88; ca oficier al marinei militare a făcut mai multe campanii în contra Englezilor. La 1782 guvernul francez îl trimise cu vasele »Boussole« şi »Astrolabe« pe urmele navigatorului englez Cook; a trecut Capul Horn, se urcă apoi dealungul coastei americane; trecù Oceanul in insulele Sandwich şi de aci în Asia, unde descoperi *strîmtoarea* ce-i poartă numele; se întoarse spre sud în Oceania şi în cele din urmă fù ucis de selbateci în insulele Hebride, fără să se scie nimic despre soartea expediţiunei până la 1826, când un navigator engl. descoperi în fundul mării, la insula Vanikoro, resturile expediţiunei. [B.]

Lapidar, *(lat.)* de forma inscripţiunilor săpate în piatră. *Litere lapidare*, literele unciale sau majusculele, în cari se făceau inscripţiunile săpate în piatră: *Stil L.*, fig. stil concis.

Lapidaţiune, ucidere cu pietri.

Lapides cancri astaci sau *Oculi cancri astaci*, vulgar ochii de rac, concremente văroase formate în stomacul racilor, se întrebuinţau odinioară în medicină ca absorbant şi antiacid.

Lapis, *piatra iadului*, nitrat de argint, ce se întrebuinţează mult la cauterisarea, arderea ranelor. Şi la granulaţiunile şi inflamaţiile ochilor se întrebuinţează din timpuri clasice.

Lapis Lazuli, mineral, un sulfosilicat aluminos de sodiu, rar cristalisat, mai în totdeuna în masse opace, de un albastru f. frumos, ce variază între alb de indigo şi alb-verḑiu. E în general asociat cu pirită în calcaruri. Se exploatează în Badakschan pe Oxus (nord-est Afganistan), pe lacul Baikal, în Chili, munţii Albani. Se întrebuinţează în bijuterie şi ca piatră de ornament. Mai înainte var. alb. pulv. au fost întreb. ca coloare ultramarin.

Lapis crucifer sau *chiastolit*, varietate de andalusit, ale cărei secţiuni transversale permit a distinge o cruce în internul cristalului.

Lapis tiburtinus al Romanilor e travertin, un tuf calcar.

Lapis manalis, în mitol. romană o piatră, ce s'a conservat in templul lui Mars; ea avea formă de cilindru, şi preoţii în timpul secetei o rostogoliau prin Roma, ca să vină ploaia (v. Aquilicium). [Atm.]

Lapis philosophicus, *piatra înţelepciunii, piatra filosofală* numiau cabaliştii şi alchimiştii evului mediu mijlocul de a preface ori ce materie în aur, mijlocul prin care se pot înlătura din corp toate relele şi prin care se poate reinoi viaţa. Tot aşa se numia şi mijlocul universal de soluţiune *(menstrum universale)*. Cu acest înţeles expresiunea se află chiar într'o scriere atribuită lui Aristoteles: De practica lapidis philosophici. In înţeles figurat sub »piatra înţelepciunii« se înţelege astăḑi puterea şi agerimea spiritului de a afla cu înlesnire mijlocul pentru resolvirea vr'unei probleme, deslegarea vr'unei chestiuni pusă în discuţiune. [Pl.]

Lapithii, în mit. grc. un popor selbatec pe muntele Peneios in Thessalia. Se ḑicea, că L. se derivă dela *Lapithes*, un fiu al lui Apollon şi că au trăit în resboaie cu Centaurii. Mai târḑiu au fost respinşi în partea nordică a muntelui.

Laplace, *Pierre Simon, marquis de*, matematic şi astronom frc., n. 28 Martie 1749 în Beaumont-en-Auge, depart. Calvados şi † 5 Martie 1827 în Paris. Mai întâiu a fost prof. la şcoala militară din locul sĕu natal, de unde ajunse în Paris ca examinator la corpul de artilerie; câtva timp a fost şi ministru de interne. L. s'a ocupat mai cu samă cu chestiuni astronomice şi în scrierea sa »Traité de la mécanique céleste« (1799—1825) a cercat să dee soluţiune pe cale analitică tuturor problemelor astronomiei mai noue. L. a dovedit pentru prima dată stabilitatea depărtărilor medii ale planeţilor dela soare, variaţiunea mişcării sateliţilor lui Iupiter, perturbaţiunilor planeţilor Iupiter şi Saturn. Mai celebru a devenit însă prin descoperirea sistemului sĕu cosmogonic. Scr.: Traité de la mécanique céleste, 1799—1825; Exposition du système du monde, 1796; Théorie analytique des probabilités, 1812.

La-Plata, 1) oraş şi capitala provinciei Buenos-Ayres, în America de sud, republica Argentina, are 65,000 loc., între cari sînt mulţi Francezi şi Germani.

2) *Rio de la Plata* (»rîul de argint«), estuariu în America sudică, format din confluenţa rîurilor Parana şi Uruguay, 320 km. lung, 225 km. lat; basinul 4.040,000 km^2.

Laponi, popor din seminţia finn-ugrică, în regiunea nordică a peninsulei scandinave, cam 25,000. Se ocupă cu pescăritul şi vênatul; în parte trăiesc viaţă nomadă, fiindu-le unica avere ciopoarele de cerbi-elani şi reni. Teritorul locuit de L. aparţine Svediei, Norvegiei şi Rusiei. (v. Tipuri asiatice, tom. I., pag. 287.)

Laponia, ţeara locuită de Laponi, la nordul Europei; în privinţa politică L. e împărţită la trei ţeri: *Lappmark* cu 6848 loc. aparţine Svediei; *Finnmarken*, cu 18,287 loc. e a Norvegiei, iar restul (Finnlanda de nord şi peninsula Kola) cu ca. 3400 loc. e a Rusiei.

Lappa, (bot.) Arctium L. (v. ac.)

Laprade, *Victor de*, poet frc., (1812—1883), stă cu totul sub influenţa lui Lamartine. Poema sa cea mai remarcabilă se numesce »Psyché«. Fù ales academician în locul lui A. de Musset. L. a mai publicat: »Odes et poèmes«, »Poèmes evangéliques«, »Le livre d'un père«, etc.

Lapsana L., sin. *Lampsana* Juss., (botan.) mic gen din fam. Compositelor, trib. Cichoriaceelor, cuprinde vr'o 3 sau 4 specii de plante erbacee anuale cu frunze alterne, cu flori galbine, dispuse în mici capitule homogame liguliflore, cari la rândul lor sînt şi ele dispuse în panicule laxe. In părţile noastre cresce prin tufişuri şi păduri. *L. communius* L. numită de popor S g r ă b u n ţ i c ă, S a l a t a c â n e l u i, I a r b ă d e s g a i b ă, I a r b a s g a i b e i. [Z. C. P.]

Lapsi, *(lat.)* nume dat în vechime creştinilor, cari sub presiunea persecuţiunilor păgâne s'au lăpĕdat de creştinism.

Lapsus, *(lat.)* eroare, cădere; *Lapsus Calami*, v. Calamus.

Lăptăria sau industria modernă a laptelui a luat o desvoltare enormă numai în timpurile din urmă dela anii 1870 încoace dela inventarea sistemei de a smântâni laptele dulce prin forţă centrifugală, care a dat loc la o industrie din cele mai grandioase şi pretutindenea a păşit principiul asociaţiunii în locul producţiunii particulare şi de casă. Lăptăriile mari cooperative sûnt aḑi adevĕrate fabrici, ca clădiri, instalaţiuni technice, maşinerii, daraveri bănesci, etc. L. mari societare prelucrează ḑilnic între 2—10,000 litri de lapte, pe cari îl transformă prin forţă de abur, apă ori cu motor de benzin în unt şi brânzături, pentru a-i da o valoare mai mare sub un volum mai mic, şi a spori conservarea şi transportabilitatea laptelui. Prin forţa centrifugală se alege smântâna din laptele dulce fără a-l lăsa să se stringă ori înăcrească, şi apoi îl smântânesce până la 0·25%, pe când la sistema veche tot mai remânea 0·5—0·75% de unt în el. Din laptele astfel smântânit se produce şi un unt fin de un gust şi aromă delicată, care îl face apt pentru comerciul mare în stare proaspĕtă sărat ori nesărat. Sistemele mai des usitate la smântânirea laptelui sûnt: Separatorul lui de Laval; centrifuga daneză a lui Wain şi Burmeister; centrifuga de lapte a lui Lefeld şi Leutsch, 1885, şi sistema mai veche a svedezului Svartz, prin punerea laptelui în băi cu apă rece.

Lapte, lichidul secretat de glandele mamelare ale femeii şi ale animalelor mamifere de sex femeiesc după nascerea fĕtului, destinat a constitui primul lui aliment; luat dela unele animale domestice (vacă, bivoliţă, oaie, capră) prin mulgere regulată, L. servă şi pentru hrana oamenilor de toate etăţile. Pentru copilul nou-născut L. de femeie este singurul aliment potrivit, din causă că conţine în proporţiune justă materiile necesare pentru formarea corpului omenesc, pentru înlocuirea substanţelor lui pierdute, pentru întreţinerea funcţiunilor vitale. Pentru omul adult sănătos L. diferitelor animale nu poate serví ca aliment exclusiv, din causă că materiile nutritive ale L.-lui sûnt diluate cu o cantitate prea mare de apă, astfel că omul adult ar trebuí să consume 4½ litri de lapte pe ḑi, cantitate pe care n'ar puté să o digere, să o utiliseze complet; pe lângă alte mâncări şi ca constituent al diferitelor bucate, L. este un aliment preţios şi pentru omul adult, şi popoarele civilisate cari produc şi consumă cantităţi mari de L., ca Svedezii, Olandezii, parte din Germani, prosperă. Este regretabil, că în România producţiunea şi consumul de L. sûnt slabe, că ţeranul ca şi proprietarul mare concentrează toată activitatea în cultura cerealelor şi neglijează crescerea vitelor, producerea de carne, de lapte şi de derivatele laptelui, că vaca ţeranului dă puţin lapte, din causă că nu este îngrijită, că nu este ţinută curat, nu este bine adăpostită şi nu de ajuns hrănită. Prin satele române este prea mic numĕrul vacilor cu lapte cari ar puté da hrana copiilor, mai ales celor de curând înţărcaţi, şi tocmai nutrirea copiilor mici cu alte alimente în loc de L. este causa deselor gastro-enterite mortale. L. este un lichid alb sau alb-gălbuiu, cu gust dulceag, cu miros caracteristic, o emulsiune a untului, o soluţiune apoasă de albumină, caseină, lactosă (zahăr de lapte) şi de săruri minerale în cari înoată globule mici de unt. Proporţiunea acestor materii variază nu numai la diferite genuri de animale, ci şi la animalele de aceeaşi specie după timpul petrecut dela nascerea fĕtului, după hrana şi îngrijirea animalului, după sănătatea lui, după timpul când L. a fost muls (seara laptele conţine mai mult unt decât dimineaţa). Femeia dă în termin mediu 1 litru şi jumetate de lapte pe ḑi; vaca dă 5—30 litri pe ḑi timp de 150—360 ḑile. Vacile şi bivoliţe castrate (căror s'au scos amêndoi ovarii) dau lapte şi 2 ani. Greutatea specifică a laptelui variază dela 1·029 până la 1·034 (apa = 1·000). Composiţia medie a diferitelor feluri de L. este cea următoare: 100 părţi de L. conţin:

	Apă	Caseină	Album.	Unt	Zahăr	Săruri miner.
L. femeiei	87·—	0·60	1·25	3·90	6·—	0·45
„ vacii	87·—	3·—	0·50	3·70	4·80	0·70
„ bivoliţei	84·—	3·50	0·50	7·—	4·—	0·87
„ măgăriţei	89·50	0·67	1·55	1·64	6·—	0·50
„ caprei	87·30	3·—	0·50	4·—	4·40	0·80
„ oaiei	81·30	5·—	1·—	6·80	4·70	0·80

Substanţele minerale conţinute în lapte sûnt: potasă, sodă, calce, magnesie, oxid de fier, acid fosforic, acid sulfuric şi chlor; L. de femeie conţine mai multă potasă, acid sulfuric şi chlor, L. de vacă mai multă calce şi acid fosforic. L. de femeie are reacţiune alcalină, L. de vacă reacţiune amfoteră (în acelaş timp alcalină şi acidă). L. animalelor carnivore reacţiune acidă. Colostru se numesce L. gros dela finele gestaţiunei, sărac în caseină, bogat în albumină şi în săruri minerale, care are o acţiune purgativă; după facere se restabilesce composiţia normală a L.-lui. Composiţiunea L.-lui de femeie difere de acela de vacă, este dar natural, că în primele luni ale vieţei copilul nu se poate bine hrăní cu L. de vacă nemodificat, i-se adaugă dar 18% apă şi 2·5% lactosă (zahăr de L.), Gärtner mai adaugă şi o mică cantitate de unt, separat cu ajutorul aparatului centrifug. Această modificare este greu de executat afară de laboratorii speciale, cari dau garanţii de operaţiune corectă; afară de aceasta caseina L.-lui femeiesc coagulează în presenţa aciḑilor stomacului, formând flocoane subţiri, cari se disolvă lesne, deoarece caseina L.-lui de vacă închiagă în bucăţi groase, cari se digeră anevoie. Apoi după ieşirea din glandele mamelare L. se descompune lesne dacă nu este bine conservat, de aceea trebue să recurgem în primele luni ale vieţei copilului la nutrirea lui artificială cu L. de vacă numai în casul extrem, când mama copilului se află în imposibilitatea absolută a alăpta singură copilul şi când n'are mijloace a-i procura o doică. Femeia este datoare să-şi alăpteze singură copilul şi numai unele boale o pot scutí de împlinirea acestei datorii. Mortalitatea copiilor proprii ai doicelor este excesiv de mare din causa nutrirei lor iraţionale.

Deoarece la alăptarea naturală L. întră direct şi nemodificat din sfîrcul ţiţei în gura sugarului, la nutrirea artificială, în lungul drum ce face dela ţiţele vacei sau ale bivoliţei până la buzele copilului, L. are multe ocasiuni a se descompune şi a se infecta. Dela ujerul necurăţit al vacei, dela mânile nespălate ale persoanei care o mulge, dela vasele rĕu întreţinute în cari se culege şi

se transpoartă L., din atmosfera murdară a localelor în cari se păstrează, din apa infectă cu care se falsifică L., întră întrînsul diferiţi microorganismi cari provoacă fermentarea lui şi formarea de corpuri noui, în parte de natura toxică, cari n'au existat în L. curat, corpuri capabile a produce intoxicaţiunea organismului fraged al micului copil, diferiţi germi patogeni, capabili a provoca boale infecţioase. Chiar în L. curat şi bine conservat se observă după un timp oarecare prefaceri spontanee, caseina se separă dela celelalte constituante şi apoi se pot deosebi trei straturi: deasupra smântâna (crema), care cuprinde cea mai mare parte a untului din L.; la mijloc serul L.-lui, bogat în lactosă şi în săruri minerale; la fund cea mai mare parte a caseinei L.-lui. Dintre bacterii, cari după întrarea lor accidentală în L. produc stricarea lui, este cel mai comun bacilul acidului lactic care transformă lactosa în acid lactic, şi dacă fermentaţiunea înaintează se nasce şi acid acetic şi alcool. Când cantitatea acidului lactic a ajuns la 2°/₀₀ L. coagulează. L. închiagă şi după adăugire de ori care alt acid, de alcool ori de chiag, stomac de miel sau de viţel uscat, de care se servă ciobanii la prepararea caşului; cu 1 gram chiag se pot coagula 30 litri de L. Chimistul francez Duclaux a găsit în L. rĕu conservat, mai ales în acela ţinut în localuri calde, mai multe alte fermente aerobii (cari trăiesc numai în presenţa aerului), dintre cari cele mai importante sûnt: Tyrothrix tenuis, T. filiformis, T. geniculatus, T. distortus, T. turgidus, T. scaber, T. virgula, cari modifică calităţile albuminei şi caseinei din L., şi mai multe specii de Tyrothrice anaerobii (cari trăiesc fără aer) în L. care începe a putredi. Aceşti microorganismi produc în L. substanţe toxice, cari explică vărsăturile şi diareele choleriforme, observate mai ales în timpul verei la copii mici hrăniţi cu L. rĕu conservat. Diferite boale ale animalelor cari ne dau L. îi pot comunica calităţi vătĕmătoare, mai ales dacă boala s'a localisat în uger; în general însă aceste calităţi sûnt moderate prin fierberea prelungită a L.-lui. Boalele cari în această privinţă ne interesează sûnt: Febra aftoasă (durerea de gură şi de unghii), Dălacul (Pustula maligna, Cărbune), Turbarea, Cancerul, Febrea puerperală şi alte Septicemii, Tuberculosa. Se impune dar pe de o parte controlul sanitar (veterinar) eficace al grajdurilor, al producĕtorilor şi comercianţilor de L., priveghierea procedărei la mulgere (spălarea metodică a ugerului, a mânilor, a vaselor, filtrarea L.-lui prin pânză curată, culegerea lui în vase curate, în local curat şi recoros), iar pe de alta trebue să se recomande consumatorilor fierberea L.-lui, să se oprească pe cât e posibil mâncarea de L. crud. L. a fost acusat că servă drept mediu pentru transmiterea unor boale infecţioase, că dacă într'o casă a apărut Scarlatina, Pojar, Variola, Febra tifoidă, Difteria, Cholera, L. care vine din aceea casă, transpoartă boala în casele consumatorilor; în asemenea casuri sau lăptarul însuşi constitue vehiculul de transmitere, sau vasele de L. au fost spălate cu apa murdară care conţinea germii boalelor în chestiune.

Pentru distrugerea microorganismilor din L., încălḑim L. proaspĕt timp de o jumĕtate oară la 65°—70° C, punĕnd vasul cu lapte într'un alt vas mai mare umplut cu apă fierbinte, această încălḑire ajunge pentru casurile ordinare, prin ea să omoare bacteriile Tuberculosei, Febrei tifoide, Cholerei, ale supuraţiunei, nu însă şi sporii bacteriilor. Unii igienişti mai exigenţi recomandă sterilisarea L.-lui proaspĕt prin încălḑirea în timp de o oară cu ajutorul de vapori fierbinţi, după Hueppe şi Soxhlet la 100° C, după Pasteur la 120° C. La încălḑirea până la 120° C se modifică gustul şi aspectul L.-lui şi unii spori resistă chiar la această temperatură; este dar necesar să îngrijim ca L. să provină dela animale sănătoase.

L. se falsifică: prin scoaterea smântânei şi vênḑarea L. lipsit de unt drept L. complet; prin adăugire de apă; prin amêndouĕ manipulaţii de odată (sustragerea de smântână şi adaugirea de apă); prin amestecarea cu făină ori cu scrobeală a L. decremat sau diluat cu apă; prin adăugirea de materii conservatrice cari opresc fermentarea şi prin urmare coagularea L., ca Soda, Bicarbonat de Soda, Acid boric, Acid salicilic, Acid benzoic, Formalina (Aldeida formică). La examinarea L. se cercetează mai ântâiu aspectul, coloarea, consistenţa, odoarea, gustul şi cu Lactodensimetrul greutatea lui specifică. L. de vacă natural are greutate specifică de 1·029—1·034, L. de bivoliţă de 1·032; după adaugire de apă greutatea specifică a L. scade; după scoaterea smântânei greutatea lui specifică cresce; iar în casul când L. a fost falsificat deodată prin depărtarea smântânei şi prin adăugirea de apă, greutatea lui specifică poate fi aceea a L. normal. Singura examinare cu Lactodensimetrul este dar suficientă numai în casul negativ, când resultatul nu corespunde cu densitatea L. normal, iar în casul când densitatea este normală trebue să completăm examenul prin determinarea chimică a cantităţii de unt, să constatăm prin reactive chimice presenţa diferitelor substanţe conservatrice. In Regatul Român este oprită atât vênḑarea de L. smântânit (L. din care s'a scos smântâna) precum şi adăugirea de materii conservatrice şi antiseptice chiar în cantitate minimă. L. constitue un bun aliment sub diferite forme: ca L. dulce, smântână dulce, smântână acră, L. acru, L. covăsit, iaurt, L. bătut, Kefir (L. acrit prin adăugirea unui ferment de acid lactic special, baccil caucasic), asemenea ne dau derivatele L.-lui: untul, brânza, urda, caşul dulce, caşcavalul alimente preţioase. Serul de L., lichidul bogat în lactosă (zahăr) şi în sărurile minerale ale L.-lui se întrebuinţează la gătirea unor mâncări şi pentru îngrăşarea unor bolnavi slabi. Conservarea L.-ui este dificilă, din causă că conţine o cantitate mare de apă şi că la evaporarea ei încheagă parte din caseină şi albumină, formând pe suprafaţa fierturei o pieliţă care se depărtează pentru ca să nu oprească evaporarea ulterioara. In unele conserve de L. aceasta pierdere este îndreptată prin adăugire de albuş de ouĕ. L. elveţian condensat mai conţine 8°/₀ zahăr cristalisat. Nici una din conservele de L. nu cuprinde toate constituantele L.-lui în aceeaşi proporţiune ca în L. normal. L. se poate păstra nestricat mai multe ḑile la temperatura scăḑută de cel puţin + 7° C., mai ales dacă a fost fiert. Incercările făcute cu îngheţarea L.-lui şi cu

transportarea lui în bastimente și vagoane frigorifere n'au dat până acum resultate practice. În multe orașe mari există stabilimente speciale, conduse de oameni înzestrați cu cunoscințele necesarie, aflate sub controlul scrupulos al administrațiunii sanitare, cari pun în comerciu în vase închise ermetic diferite feluri de L. a cărui puritate este garantată, care provine numai dela animale sănătoase și care a fost muls și umplut în vase cu toate precauțiunile de asepsie; ele vênd pe lângă L. natural, L. sterilisat, imitațiune L.-lui de femee preparat după indicațiunea lui Gaertner, puse și în sticluțe mici de câte 150 grame, pentruca prin destuparea repetată a unui vas mare și prin transfusiunea L.-lui în sticluțe mici să nu i-se dea ocasiune a-se infecta prin germii cari înoată în atmosferă. Acele stabilimente se servesc la fabricarea L.-lui lui Gaertner de aparate centrifuge pentru separarea untului; trebue să se interdică ca residuele scoase din aparat, bogate în microorganismi, să nu fie întrebuințate pentru hrana animalelor, spre a nu se da ocasiune la infecțiuni nuoi mai ales de natură tuberculosă. Dintre surogatele de L. cel mai respândit este făina Nestle, pulvere groasă preparată din pesmeți muiați în L. curat; stomacul copiilor mici încă nu produce fermentul diastatic necesar pentru digerarea alimentelor amilacee, de aceea făina Nestle nu se poate da copiilor în primele 5—6 luni ale vieței.

(Lit.: I. Felix, Crescerea igienică a copiilor, instrucții populare pentru mame. Bucurescî, Imprimeria statului 1882; Regulamentul asupra priveghereі sanitare a alimentelor și beuturilor. Bucurescî, Imprimeria statului 1895; Instrucții pentru controlul și examinarea laptelui din comerciu. Bucurescî, Imprimeria statului 1897; S. Stoica, Dietetica poporală. Brașov, 1897; P. I. Oceanu, Ovariotomia la iapă, vacă, bivoliță, scroafă și cățea. Bucurescî, 1899; A. Poltzer, Analisa alimentelor și beuturilor. Bucur., 1900; Ecaterina Arbore-Ralli, Mama și copilul. Bucurescî, 1900; D. Buzenchi, Priviri critice asupra agriculturei și prăsilei vitelor. Iași, 1900.)

[I. Felix.]

Lapte de magnesia, soluție zaharoasă, amestecată cu magnesia carbonică.

Laptele cânelui *și laptele cucului*, numiri populare ale mai multor specii de Euphorbia L., și mai cu samă ale speciilor: Euphorbia helioscopia L. și Euphorbia plathyphylos L.

Lapte virginal, un cosmetic pentru piele, compus din Tinctura alcoolică de reșină de Benzoe amestecată cu apă.

Lăptuci, numele vulgar al plantei alimentare Lactuca sativa L. (v. ac.).

Lăptucu calei, numirea populară a plantei Telekia speciosa Bmgt. (v. ac.).

Lăpuș, *Munți*, grupă de munți în Ungaria, în regiunea, unde vin în atingere comitatele Maramurěș și Solnoc-Dobâca. Piscul cel mai înalt e *Prislopul* (1336 m.). Se compune din trachyt; în el se află mine în mai multe locuri.

Lăpușul unguresc, (magh. Magyar-Lápos) comună mare în Trs., cott. Solnoc-Dobâca; 2014 loc. Români și Maghiari; are judecătorie cerc., pretură, școală elementară română gr.-cat., etc. și tîrguri de țeară vestite.

Lăpușul românesc, comună mare, cott. Solnoc-Dobâca, 2708 loc. Români în majoritate și Magh., cu turnătorie de fier.

Lăpuș, protopopiat gr.-cat., aparținětor diecesei Gherlei. Se compune din 12 parochii și câteva filii, cu 10,696 de credincioși.

Lăpușata, com. rur. în Rom., j. Vâlcea, compusă din 4 căt. cu 1853 loc. (Dicț. geogr. 1893), cari se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor; se cultivă și gândacii de mătasă; com. are 4 biserici și o școală.

Lăpușna, 1) L. sau *Lopușna*, afluent al Prutului și vechiu ținut în Basarabia. Rîul L. curge în județul Bălți, posede un braț cu numele Mârză. Tot în acelaș județ se mai află și un sat cu numele Lopușna, care are preste 2000 loc. Români.

2) *Lăpușna* sau *Lopușna*, sat în Bucovina, renumit ca loc de scalde reci și de recreațiune; atenentă la parochia Berhomet pe Sirete, moșie boierească în căp. și j. Vijniții, are 1090 loc. (835 ort.-or., 136 rom.-cat., 119 mos.), o școală primară, stațiune de cale ferată.

Lăpușneanu, *Alexandru*, domnul Moldovei, v. Alexandru, IV. 7), tom. I., p. 101 b.

Lăpușnic, 1) L. com. mică în Banat, cott. Caraș-Severin, 1986 loc. (1891) Români; hotar 9589 jug. cat. 2) *L.* com. mică în acelaș comitat, 275 loc. Români; hotar 2233 jug. cat. 3) *L.* (ung. *Lapusnyak)*, com. mică în Trs., cott. Hunedoara, 557 loc. Români; hotar 1617 jug. cat.

Lăpușnicel, com. mică în Ung., cott. Caraș-Severin, 739 loc. Români, hotar 3012 jug. cat.

Lar, *(Hylobates Lar, Simia longimana)*, numit și gibon cu mâni albe, o máimuță din genul Jibonilor (hylobates), fam. Catarrhinelor, ord. Pithecilor. Are pěrul negru sau gălbiniu, înalt de vr'o 90 cm. Trăiesce în peninsula malaică și Tenasserim.

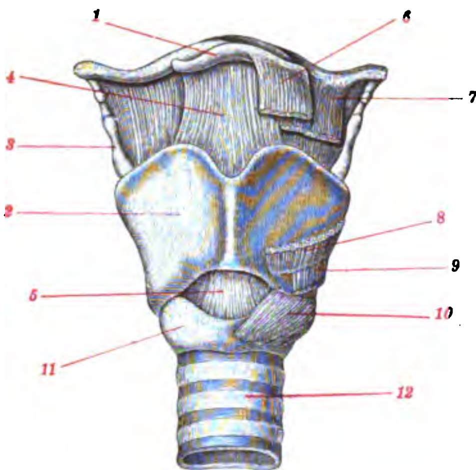
Lara, *(Larunda)*, o deitate veche latină, deitate a pămêntului, morții și a tăcerii. După un mit mai nou, L. a fost o nimfă, care a descoperit Iunonii tainele lui Iupiter cu dina Iuturna, pentru care Iupiter i-a răpit graiul, iar Mercurius a dus-o la Manii din lumea de jos, însă a iubit-o și ea i-a născut pe Lari (Lares). [Atm.]

La recherche de la paternité est interdite, *(frc.)* o regulă de drept civil și de ordine publică, regulă care există și în cod. civ. român, la art. 307. Astfel, un copil n'are voie să dovedească cine e tatăl sěu, dacă mama sa l-a născut în timpul pe când nu era căsătorită. Totuși, la cas de răpire a mamei, când epoca răpirei va corespunde cu aceea a zămislirei copilului, răpitorul va puté fi declarat, după cererea părților interesate, părinte al copilului. Această declarare este însă platonică, căci copilul n'are nici un drept la moștenirea tatălui sěu natural. Cercetarea *maternității*, în schimb, e totdeuna permisă, deoarece: mater semper certa, pe când tatăi e semper incertus. Această disposițiune e nedreapta și va trebui să dispară din lege.

Larentai, *(Larentalia)*, în mit. romană o serbătoare, ținută în 22 Dec. pentru Acca Larenția, care toată avuția sa a lăsat-o poporului roman. In acea di i-s'a adus sacrificiu de moarte (pomană) în Velabrum, unde a fost mormêntul ei.

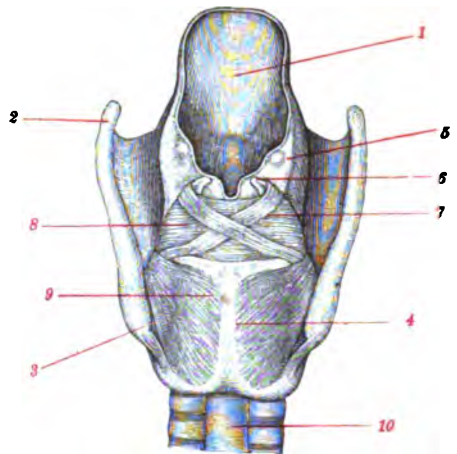
Lares, (în sing. *lar)* adecă: *larii*, la Latini spirite metamorfosate (strămutate), considerate

Laringele omului.

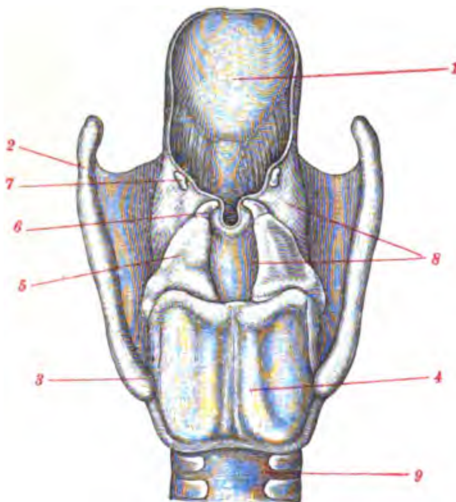
1. Laringele vĕḑut dinainte.

1) Osul hyoid. 2) Cartilagiul tiroid. 3) Cornul superior al acestuia. 4) Aparatul ligamontar între Osul hyoid şi Cartilagiul tiroid. 5) Ligamentul crico-tiroid mediu. 6) Musculul sterno-hyoid. 7) şi 8) Musculul thyreo-hyoid. 9) Musculul sterno-tiroid. 10) Musculul crico-tiroid. 11) Cartilagiul cricoid. 12) Trachea.

2. Laringele vĕḑut dinapoi.

1) Epiglota. 2) Cornul superior şi 3) inferior al Cartilagiului tiroid. 4) Cartilagiul cricoid. 5) Cartilagiul lui Wrisberg. 6) Cartilagiul lui Santorini. 7) Musculul arytenoid oblicuu şi 8) transvers. 9) Musculul crico-arytenoid posterior. 10) Trachea.

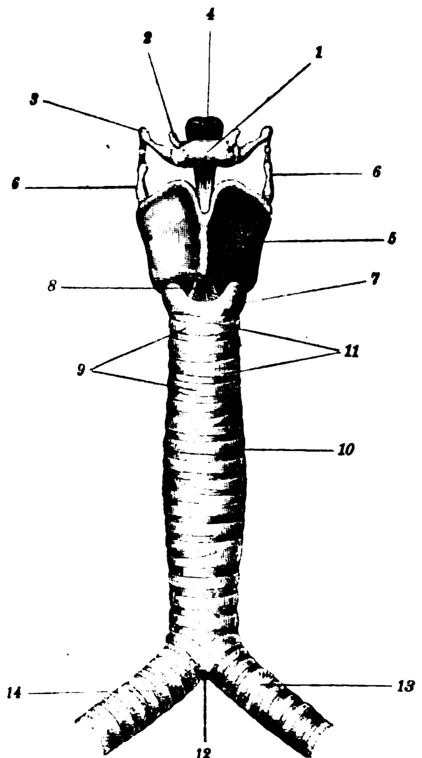
3. Laringele vĕḑut dinapoi, după depărtarea musculaturei.

1) Epiglota. 2) Cornul superior şi 3) inferior al Cartilagiului tiroid. 4) Cartilagiul cricoid. 5) Cartilagiul arytenoid. 6) Cartilagiul lui Santorini. 7) Cartilagiul lui Wrisberg. 8) Mucoaşa. 9) Trachea.

5. Orificiul superior al laringelui vĕḑut prin laryngoscop, în timpul fonaţiunii.

1) Epiglota. 2) Cartilagiul lui Wrisberg. 3) Cartilagiul lui Santorini. 4) Glotta (închisă). 5) Coarda vocală. 6) Ventricul. 7) Ligamentul tireo-arytenoid superior.

4. Laringele în legătură cu Osul hyoid şi Trachea.

1) Osul hyoid. 2) Cornul mic şi 3) mare al acestuia. 4) Epiglota. 5) Cartilagiul tiroid. 6) Cornul superior al acestuia. 7) Cartilagiul cricoid. 8) Ligamentul crico-tiroid mediu. 9) Cartilage de ale Tracheei. 10) Trachea. 11) Locul pentru tracheotomie. 12) Bifurcaţia Tracheei. 13) Ramul stâng şi 14) drept al Tracheei.

ca genii apĕrători ai caselor, iar la Romani au fost sufletele bune şi curate ale moşilor şi strămoşilor din familie. La început se venera numai un »*lar familiaris*«, care se închipuia ca geniul apĕrător al familiei şi al casei (»lar pater«), mai târḑiu se credea, că fiecare familie sau casă are câte doi lari. In Atrium se aşezau icoanele cioplite din lemn ale Larilor. Serbătoarea mare a Larilor, numită *Laralia*, se ţinea în 1 Maiu, dar numai în familie, şi fără concursul vre-unui preot, căci în cultul Larilor, stăpâna şi stăpânul casei împliniau toate cele religioase. Afară de larii familiari se mai venerau şi *viales* (de drumuri), *compitales* (de respântii), *rurales* (de câmpuri), *praestites* (apĕrătorii cetăţilor), *publici* (apĕrătorii statului), *militares* (ostăşesci) şi *augusti* (genii apĕrători ai lui August) şi alţii. L. în sens general sûnt şi Manes (v. ac.) şi se asemĕnau şi Geniilor (v. ac.) (v. Lemures). [Atm.]

Larghetto, *(ital.)* lărguţ, încetişor, în musică termin de mişcare, corespunḑênd metronomic la 60—72 timpi pe minut.

Lărgime, lăţime (v. ac.), una din dimensiunile (v. ac.) suprafeţelor şi volumelor.

Largo, *(ital.)* larg, rar, termin de mişcare în musică, corespunḑênd metronomic la 40—60 timpi pe minut. *Molto L.* e acelaş lucru, şi se raportă la mişcări apropiindu-se de limita inferioară a lui L. Cât pentru *Poco L.*, e o expresiune care ar puté fi cu avantaj înlocuită prin Larghetto. [T. C.]

Laring —, v. la Laryng —.

Laringe, *(Larynx)*, organul vocei; el e situat la partea anterioară şi mijlocie a gâtului şi comunică în sus cu faringele, iar în jos cu trachea, astfel că aerul expirat din plămâni pune în joc coardele vocale inferioare şi produce vocea.

L. e format de: 1) un schelet cartilaginos, compus din cartilagele: *tiroid, cricoid* şi *aritenoid*, a *lui Wrisberg, Santorin* şi *epiglota*, şi din diferite membrane ligamentoase, cari unesc cartilagele între ele, 2) muşchii, 3) mucoasa, 4) arterii, 5) vine, 6) limfatice şi 7) nervii. Muşchii sûnt în numĕr de 11, ei mişcă cartilagele şi au de scop de a schimba tensiunea coardelor vocale şi forma orificiului dintre ele (glotta). Mucoasa acopere toată suprafaţa internă a laringelui şi e foarte sensibilă, căci cea mai mică iritaţie provoacă o tusă violentă; ea se continuă în sus cu mucoasa faringelui, iar în jos cu aceea a tracheei; epiteliul ei e cilindric cu cilivibratile, afară de bardul liber al coardelor vocale inferioare, unde e pavimentos. Arteriile L.-lui sûnt ramificaţiuni ale art. thyrioidiane superioare şi inferioare. Vinele au aceleaşi numiri ca şi arteriile şi se varsă în vîna jugulară internă. Vasele limfatice formează o reţea bogată în mucoasă. Nervii sûnt: nervul laringeu superior şi inferior, ramificaţiuni ale pneumogastricului. L. are forma unei piramide triunghiulare trunchiate cu basa în sus şi cu vîrful în jos, iar în interior presintă o cavitate. In această cavitate distingem de sus în jos: a) orificiul superior al L., mărginit prin ligamentele ari-epiglotice, şi care se închide prin *epiglotă*, când bolul alimentar trece preste ea în esofag; b) vestibulul glotei, situat la partea internă a ligamentelor ari-epiglotice; c) coardele vocale superioare şi orificiul situat între ele; d) coardele vocale inferioare şi orificiul situat între ele *(glotta)*; e) ventriculul, o mică cavitate, situată lateral între coardele vocale ale aceleiaşi părţi; f) sub coardele vocale inferioare vine *porţiunea subglotică* a L., care e mai largă şi limitată de cartilagiul cricoid (care se continuă cu trachea). Partea cea mai importantă pentru fonaţiune sûnt coardele vocale inferioare, cari puse în vibraţiune prin aerul expirat şi întinse prin muşchi, produc vocea. Intre boalele L. e mai frecuent *catarul* (guturaiu), *crupul* (guşter), *ftisia* cu stîngerea vocei, *polipi, cancer*, etc. Coardele vocale sufer de *crampe* sau de *paralisii*. Tratament chirurgical, inhalaţiuni, băi de Reichenhall, etc. [V. Imerwol.]

Larinus, gen de insecte din ord. Coleopterilor, fam. Curculionidelor. Specia cea mai importantă a acestui gen este *L. nidificans* Guib., care se găsesce în Persia şi în Siria, mai cu deosebire în deşertul dintre Alep şi Bagdad. Larvele sale fac pe ramurile plantei *Echinops* un fel de coconi, în interiorul cărora ele se transformă în nimfe şi apoi în insecte adulte. La Constantinopole aceşti coconi se vênd sub numele de *Tricala* sau *Trehala*, au o formă ovoidă neregulată, sûnt mari cât un ou de vrabie, şi conţin feculă, puţină gumă, săruri şi un zahăr special, pe care Berthelot l-a numit *trehalosă*. Apa la temperatura ordinară le tumefiază, dar nu le disolvă complet, apa iodată colorează partea amilacee în albastru închis. In Turcia şi Siria se prescrie un decoct de aceşti coconi contra afecţiunilor bronchice şi catarale. [Dr. N. Leon.]

Lario, *(ital.)* numele lacului Como (v. ac.).

Larissa, capitala Tesaliei, lângă rîul Salamvrias, cu ca. 15,000 loc., în cea mai mare parte Greci, puţini Turci, cari mai înainte erau numeroşi în acest oraş, dar după anexarea Tesaliei de către Grecia, au emigrat în Macedonia şi Asia mică; Arămâni sûnt puţini, numai iarna este o mahala întreagă plină de Arămâni. L. e reşedinţa unui archiepiscop, unui consul turcesc şi a autorităţilor pentru provincia Tesalia.

Larix Mill., (botan.) gen din fam. Coniferelor, trib. Abietineae, cuprinde frumoşi arbori cu frunzele aciculare dens-fasciculate caduce, florile monoice, conurile reflexe. Acest gen are vr'o 8 specii, respândite prin regiunile temperate ale emisferei boreale. In părţile noastre cresce *L. sibirica* Led., iar *L. europaea* DC. cresce numai cultivat ca plantă decorativă. Ambele aceste specii sûnt cunoscute de poporul nostru sub numirile de: Zad, Zadă, Zadră şi Crin în Moldova de sus. (judeţul Neamţu.) [Z. C. P.]

La Rochefoucauld, veche familie nobiliară frc., datează de prin secl. XI; în secl. XVI ridicată la rang de duce. Membri mai marcanţi: 1) *Francisc* (VI) duce de Marsillac, disgraţiat pentru participare la intrigile contra cancelarilor Richelieu şi Mazarin, a recâştigat graţia regelui la întrevenirea amantei sale, ducesa de Longueville. Interesante şi de valoare socialistorică sûnt Memoriile şi Maximele lui, ambe oglinḑi fidele ale moravurilor de pe atunci. † 17 Martie 1680. 2) *Francisc Iosif* de L.-Bayers, episcop în Beauvais. In adunarea naţională apĕrător al clerului şi dinastiei, pentru ce

împreună cu fratele sĕu *Petru Ludovic,* episcop în Saintes, a fost guilotinat (2 Sept. 1792). 3) *Ludovic Alexandru,* ostaş, 1789 ales de nobilime în adunarea naţională, a pledat pentru emanciparea sclavilor negri, contra secularisării bunurilor biser. şi pentru restituirea libertăţii de presă. 1792 ajuns în conflict cu Petion, a trebuit să fugă din Paris. Prins în Forges şi excortat la Paris, pe cale a fost ucis cu pietri în Gisors (14 Sept. 1792). 4) *Francisc Alexandru Frideric,* n. 1747, 1789—91 membru în adunarea naţ., 1795—97 în America. President al societăţii catolice şi membru al guvernului, a lucrat mult pentru îmbunătăţirea penitenţiarelor, industriei, agriculturei şi spitalelor. El a înfiinţat prima cassă de păstrare în Francia. Membru al Academiei. 1861 i-s'a ridicat monument în Liancourt. † 27 Mart. 1827.

La Roche sur Yon, oraş în Francia, capitala departamentului Vendée, lângă rîul Yon, 11,390 loc. (1891); fundat la 1804. Mai înainte se numia *Bourbon Vendée* şi *Napoléon Vendée.*

„La Roumanie“, ḑiar politic ce apare în limba franc. în Bucuresci, a fost înfiinţat la 15 Oct. 1899, prin Alex. G. Florescu, directorul lui politic. Acest ḑiar susţine ideile conservatoare. Tiragiu de vr'o 6000 ex.

Larousse, *Pierre,* enciclopedist frc., n. 1817 în Toucy, † 1875. Fuse câtva timp directorul şcoalei profesionale, fondată de Guizot în acel oraş. In 1851 deschise la Paris o librărie clasică şi publică »Fleurs latines«, »Fleurs historiques«. In 1864 întreprinse publicarea memorabilei lucrări »Grand Dictionnaire universel du XIX siècle«, terminată în 1878 (16 vol. în 4°).

Larrey, *Jean Dominique,* baron, vestitul medic al lui Napoleon I, n. 1766 şi † 1842. L. este primul, care a făcut relaţiune asupra morbului egiptean de ochi, şi a organisat primele lazarete ambulante. Scrierea sa principală este: Mémoires de médicine et de chirurgie militaires, et campagnes.

L'Arronge, (pron. laronj), *Adolf,* poet dramatic, n. 1838 în Hamburg. Dela 1883 director la »Deutsches Theater« în Berlin. Scr. lui L. se disting prin umor şi caracterisări nimerite: »Mein Leopold«, »Hasemanns Töchter«, »Wohlthätige Frauen«, etc.

Larunda, identică cu Lara (v. ac.).

Larva, mască pe care o puneau actorii romani când jucau. Cuvêntul larvă mai are înţelesul de fantomă, strigoiu, apariţie înfricoşătoare, şi de păpuşe. [Caion.]

Larva, prima fasă a insectelor la eşirea lor din ou. L. insectelor cu metamorfosă necompletă (hemiptere, ortoptere, etc.) se aseamĕnă cu insectele adulte şi nu se deosebesc decât prin absenţa organelor de sbor. L. insectelor cu metamorfosă completă însă (lepidoptere, coleoptere, etc.) au o formă cu totul deosebită de insecta adultă, în general sûnt vermiforme, mănâncă cu varacitate şi fac stricăciuni considerabile. In limbajul vulgar se numesc: *vermi* sau *germi* larvele dipterelor din cadavre şi larvele din fructe; *muşaţă* l. Muştei vomitoria; *trîngi* l. de Oestrus equi; *codaţi* l. de Eristalis tenax; *germi de rană* l. de Sarcophaga; *careţi* şi *bondreţi* (j. Mehedinţi), l. cari se fac în abcesele din gură. *Omiḑi* l. de fluturi; *oue de furnici* l. furnicelor; *stupitul cucului* şi *somn* l. de Gastropacha neustria şi Bombyx neustria; *viermuşi de gogoşi de rug* l. de Cynips rosae; *cari* larvele de Lucanus cervus, etc. [Dr. N. Leon.]

Laryngismus stridulus, laringită striduloasă, falş crup. Laringită acută a micilor copii, însoţită de accidente de sufocaţie, adeseori grave. E causată de o receală şi apare noaptea, când copilul se trezesce foarte agitat, cu o tusă răguşită şi sgomotoasă, cu vocea stinsă, sufocaţie şi faţa congestionată. Accesul poate să dureze dela $\frac{1}{2}$—$1\frac{1}{2}$ oare şi să reapară noaptea viitoare. Boala nu e gravă şi numai rareori mortală. Tratamentul constă în aplicarea pe partea anterioară a gâtului de cataplasme foarte calde sau a unui burete muiat în apă ferbinte, în inhalaţii cu vapori de apă caldă şi în administrarea de lapte sau o poţiune gumoasă caldă, a unui vomitiv, etc. [V. I.]

Laryngitis, *Laringita,* inflamaţiunea laringelui.

L. acută, e causată de receală, ţipete, inspirare de pulbere şi gazuri iritante; ea se observă de asemenea în decursul pojarului, scarlatinei, erisipelului, febrei tifoide, etc. Simptoamele ei: vocea răguşită şi chiar stinsă, tusă dureroasă, respiraţie puţin îngreuiată şi rareori febră. Tratamentul: beuturi calde şi diaforetice (ceaiu de teiu), calmante, revulsive sau comprese Priessnitz la partea anterioară a gâtului.

L. chronică se desvoaltă din cea acută sau apare ca chronică deodată. Ea se observă la fumători, alcoolici, cântăreţi, şi e caracterisată prin: vocea răguşită sau stinsă, tusă, lipsă de simptoame generale. Tratamentul constă în: inhalaţiuni de vapori de apă caldă, cauterisări intra-laringeale cu soluţii de nitrat de argint, de sulfat de cupru, revulsive înaintea gâtului, repausul vocei, evitarea causelor, cari au produs-o, o cură de ape minerale (Slănic, Ems, Vichi, etc.). [V. I.]

Laryngochirurgia, chirurgia laringelui, este totalitatea operaţiunilor chirurgicale, ce se practică asupra laringelui. [V. I.]

Laryngophtisis, laringită tuberculoasă. E o laringită ulceroasă, de natură tuberculoasă, care complică adese tuberculosa pulmonară şi e caracterisată prin tubercule, situate pe coardele vocale inferioare, epiglotă şi în ţesutul submucos, care apoi se ulcerează. Simptoamele sûnt: tusă f. penibila, voce răguşită sau stinsă, expectoraţie muco-purulentă şi câte odată sanguinolentă, înghiţirea dureroasă, câte odată accese de sufocaţie, datorite unui edem al glotei, şi starea generală slăbită. Decursul e încet şi sfîrşitul fatal. Tratamentul constă în aplicare de caustice şi calmante. [V. I.]

Laryngoscop, instrument destinat pentru examinarea interiorului laringelui. El e compus din o oglindă mică rotundă sau ovală, fixată pe un mâner şi care se introduce în fundul faringelui. Cu o alta oglindă (reflectorul) se proiectează lumina unei lampi, pe părţile de examinat şi în L. se vede imaginea interiorului laringelui. [V. I.]

Laryngospasm, o contracţiune tonică (spasm) al muschilor constrictori şi tensori ai coardelor vocale determinată de o iritabilitate abnormă a centrului respirator, care se observă la copii, până la vîrsta de un an. Orificiul glotei, prin

care trece aerul la plămâni, se închide, respirațiunea se îngreoie, asfixia apare, copilul se învinețesce și remâne în nemișcare. Acest acces poate dura până la 20 secunde, apoi copilul revine, făcênd câteva respirațiuni sonore; uneori poate muri în acces. Accesele se pot repeta de mai multe ori pe ḑi și în timp de mai multe ḑile sau septĕmâni; alteori sûnt isolate. In marea maioritate a casuritor L. e determinat de rachitism; câte odată survine la finele unui acces lung de tusă măgărească. El se poate complica cu convulsiuni epilepti-forme și tetanie. Tratamentul constă în momentul accesului în: stropire cu apă rece, flagelare, tracțiuni ritmice ale limbei, gădilirea mucoasei nasale cu o pană întrodusă în nas, aplicare de electricitate, inhalații de câteva picături de chloroform. In contra reîntoarcerei accesului: băi căldute, musc, chloral, bromură, cari cele mai adeseori nu sûnt cu efect; medicațiunea cea mai eficace e acea a rachitismului: administrare de oleu fosforat. [V. I.]

Laryngotomia, operațiune care are de scop a incisa păretele anterior al laringelui spre a extirpa un polyp sau o tumoare; sûnt diferite procedee operatorii: L. supra-tirioidiană și L. subcricoideană. [V. I.]

Laryngotracheitis, inflamațiune a laringelui și a tracheei, care adese e însoțită și de bronchită. Aceleași cause o determină și acelaș tratament se aplică, ca la laringită și bronchită. Ea e caracterisată prin o durere la partea superioară a sternului. [V. I.]

Larynx, v. Laringe.

Läsare, adecă Cetitori, o sectă de protestanți fanatici, lățită mai ales în Svedia. Se numesce așa fiindcă membrii ei se ocupă foarte mult cu cetirea Bibliei și a scrierilor lui Luther.

Lascar, *Vasile*, ministru rom., n. 1854 în orașul Tîrgu-Jiu, unde părintele sĕu era președinte al tribunalului, după terminarea studiilor umanitare în liceul din Craiova, studiaza dreptul la Paris și în 1877 se reîntoarce în orașul sĕu natal, unde se instalează ca advocat. Face politică liberală și se alese în 1879 primar al orașului, președinte al consiliului general și în 1883 deputat. Se strămută în Bucuresci, fiind numit advocat al creditului fonciar. După căderea liberalilor dela putere nu mai este ales în cameră până în 1895, când ia loc în majoritatea favorabilă guvernului Sturdza. După detronarea mitropolitului Ghenadie, întră ca ministru de interne în cabinetul Aurelian; refusă a remâné ministru sub presidența lui D. Sturdza și se alege vice-președinte al camerei. Curênd demisionează din această demnitate și face oposițiune guvernului Sturdza. Dela venirea conservatorilor (Aprilie 1899) nu mai e ales în cameră.

Lascaris, numele familiar al mai multor împĕrați de Nicea. 1204, pe când Bizanțul era asediat de cruciați și de trupele venețiane, e ales imp. *Theodor L.*, nepotul lui Alexiu Anghel III, care după căderea Bizanțului și-a transpus residența în Asia mică, formând imperiul nicean. I-a urmat (1222) ginerele séu *Ioan III L.*, acestuia *Theodor L. II*, (1255), † 1258. Fiul sĕu, *Ioan L. IV*, îi urmează în virstă de 6 ani. După un an tutorul sĕu Michail Paleologul îi scoate ochii și îl aruncă în temniță. După el ajung la tron Paleologii.

Lascaris, 1) *L.*, *Constantin*, savant grec din Constantinopole, trecut (1454) în Italia, propagă limba elină. † după 1550. 2) *L.*, *Andreiu Ioan*, fratele lui C., n. ca. 1445, † 1535 în Roma. Binemeritat pentru propagarea studiilor clasice.

Lascaroff, consulul rus din Bucur., pe vremea domniei lui Nicolae Caragea-Vodă (1782—83), om periculos pentru împĕrăția otomană.

Las Casas, *Bartolomeu*, episcop spaniol, n. 1474 în Sevilla. In 1502 misionar în St.-Domingo, a predicat evanghelia printre Indiani. S'a întrevenit la guvernul spaniol pentru oprirea persecuțiunii și apăsării indigenilor. Mulți dușmani; ceea ce l-a îndemnat să între într'o mănăstire a Dominicanilor. A scris: »Historia general de las Indias« și Brevissima relacion de la destruccion de las Indias«, tradusă în mai multe limbi. † 1566.

Las Cases, *Emanuel Augustin Dieudonné, conte*, amic al lui Napoleon I, n. 1766. Emigrat, luptă contra Franciei 1792, fuge în Anglia, se așează în Paris ca librar 1799, după ce primul consul permite întoarcerea emigraților. Publică un Atlas historique, chronologique, géographique et généalogique (P. 1803—1804), care atrage asupra-i atenția împĕratului. 1808 făcut baron al imperiului, 1809 camerist al împĕratului, este întrebuințat în diferite inspecțiuni. După a doua abdicare însoți la St.-Helena pe Napoleon, care îi dictă o parte din »Mémoires«. Fiindcă servia ca legătură cu Europa, fù despărțit de împĕrat și readus în Europa. Se stabili la Frankfurt pe Main. † 1842. A scris Mémorial de St.-Hélène.

Lașchiuca sau *Lașcuvca, Nouă și Veche*, comune rurale, cea Nouă e parochie, iar cea Veche atenență la parochia Vitiliuca, moșie boierească în căpitănatul și j. Coțmanului în Bucovina, are 1748 loc. (1532 ort.-or., 87 rom.-cat., 129 mos.), o școală primară. [Dr. I. G. Sbiera.]

Lasciate ogni speranza, voi ch'entrate, (*ital.*) un vers din inscripțiunea de pe poarta infernului lui Dante, devenit proverb; înseamnă ori ce situațiune desperată.

Lascivitate, inclinațiune pentru viață sensuală desfrênată.

Laserpitium L., (botan.) gen din fam. Umbelliferelor, trib. Lasorpitieae, cuprinde plante erbacee vivace. Acest gen are vr'o 20 de specii, respândite prin Europa, Africa de nord, Asia occidentală și rusească. In părțile noastre cresce prin tufișuri, prin fênațe umede și prin poenile din regiunea montană *L. latifolium* L., vulgar Smeoaică, Somnoroasă, *L. pruthenicum* L., vulgar Somnoroasă, *L. archangelica* Wulf., etc. Aceste plante sûnt amare și aromatice din care causă se întrebuințau odinioară în medicină ca purgative, tonice, diuretice și emenagoge. [Z. C. P.]

Lașitate, poltronerie, lipsa de curagiu (v. ac.), faptă josnică, nedeamnă. L consistă în inclinațiunea de a-și determina faptele sub influența fricei (v. ac.). *L. militară* este călcarea datoriei militare de frica unui pericol personal. In timp de resboiu L., și anume fuga, sau îndemnarea altora la fugă prin cuvinte sau semne, se pedepsesce cu moarte.

Lasker, *Eduard*, politic german, n. 1829 în Jarotschin, † 5 Ian. 1884 in New-York, fost deputat în dieta prus., în dieta imperială, distins membru al partidului național-liberal. Scr. »Zur

Verfassungsgeschichte Preussens«, »Wege u. Ziele der Kulturentwickelung«.

Laski, familie nobiliară polonă, puternică în secl. XV—XVI, din care mulți membri au avut rol de frunte în istoria pol. și bis. 1) *Jerom*, (n. 27 Sept. 1496, † 22 Dec. 1541), figură marcantă în istoria Ungariei și Transilvaniei sub Ioan Zápolya și Ferdinand I, ca unul dintre cei mai iscusiți agenți diplomatici. Aliat cu Gritti (v. ac.) pentru resturnarea lui Zápolya, e dat de gol și închis în Buda. Scăpat, trece în serviciul lui Ferdinand. 2) *L. Albert*, fiul lui Jerom (n. 1536, † după 1583 în Londra), sprijinise cu bani și oameni, în mai multe rânduri, pe Iacob Heraclide, să ia tronul Moldovei dela Alex. Vodă Lăpușneanu (1560—61). După isbânda lui Despot, L. se indușmănesce cu acesta din daraveri bănesci, și pe de o parte îl păresce la Poartă, iar pe de alta hotăresce, împreună cu capul Cazacilor, a-l scoate din scaun. N'apucă a săvîrși aceasta, căci o revoltă a boierilor îi apucă mai înainte întru a fugări și ucide pe Despot (Nov. 1563). Mai târdiu L., sprijinind candidatura la tronul Poloniei a lui Henric de Anjou, doresce în schimb a lua și el scaunul Moldovei (1572). Nu isbutesce însă, căci Henric n'apucă să se așeze bine în scaunul polon și în curând pleacă pentru a moșteni tronul Franciei (1574). Mai încearcă L., tot fără succes, a pune mâna pe scaunul Moldovei pe vremea domniei lui Petru Schiopul (1579).

V. și Latsco.

Lăslău, regi ungari, v. Ladislau.

Lăslău, 1) *Lăslăul român* (Ó-Szent-László), com. mică în Trs., cott. Têrnava mică, 733 loc. Români, hotar 1254 jug. cat. 2) *L. săsesc* (Kis-Szent-László), comună mică în acelaș comitat, 683 loc. (1891) Sași și Români; hotar 1933 jug. cat.

Laslea mare (Szász-Szt.-László), com. mare în Trs., cott. Têrnava mare, 1305 loc. (1891) Români și Sași; hotar 5008 jug. catastrale.

Lassalle, *Ferdinand*, socialist democrat, agitator, de origine israelită, n. 11 Apr. 1825 în Breslau. A studiat dreptul, filosofia și filologia la Breslau și la Berlin. Viața lui L. nu e decât o agitație continuă. A fost redactor la Noua Gazetă Rhenană a lui Marx, punêndu-se în fruntea agitației din guvernamentul Düsseldorf. A fost de câteva ori închis. La 1859 publică la Berlin »Franz von Sickingen«, tragedie mai mult politică, în care desvoltă ideia, că marile schimbări ale lumii nu se împlinesc decât prin foc și fier. In politică a fost radical, adoptând ideile lui Hegel. El visa alianța Germaniei cu Francia și Italia. La 1861 publică Sistemul drepturilor câștigate, în care condamna proprietatea individuală și dreptul de moștenire. La 1862 începù marea campanie de agitație socialistă, luptând contra ideilor lui Schulze-Delitzsch, care voia ameliorarea sorții muncitorilor fără intervenția statului. Era de părere ca muncitorii să se constituiască într'un grup politic independent și avênd ca țintă sufragiul universal. La 23 Maiu 1863 se fondă la Leipzig o asociație generală a muncitorilor sub direcția lui. Opere principale: Sistemul drepturilor câștigate; Sciința și muncitorii; Impositul indirect și situația claselor muncitoare; apoi un pamflet foarte mușcător: Bastiat Schulze de Delitzsch, Iulianul cel economic, sau capital și muncă. Ținta practică a operei lui L. era formarea de întinse asociații de muncitori sub administrația statului, distrugênd capitalul individual și avênd de scop împărțirea produselor proporțional cu munca și nevoile fiecăruia. L. a murit în Elveția trei dile în urma unui duel cu un român (Iancu Racoviță), avut în 1864. [Nigrim.]

Lasso, (span. *laso)*, laț, curea lungă de 15 m., cu un capêt legat de șea, iar la celalalt capêt cu laț, bilț. Il folosesc ciurdarii și stăvarii în America sudică pentru a prinde vitele.

Lasso, *Orlando di (Rolland de Latre)*, compositor flamand, (n. 1520 în Mons, † 14 Iun. 1594 în München), unul din cei mai mari contrapunctiști ai secl. XVI, supranumit de contimporani »Principele musicei«, »Orfeul belgian«. După mai multe peregrinațiuni prin capelele curților și catedralelor de prin Italia, Francia și Anglia, mai ântâiu ca copil în cor, apoi ca șef, în 1557 se stabili la München, unde în 1562 obținù postul de șef al capelei curții. Numărul compositiunilor sale trece de 2000: madrigale, cântece și mai cu samă musică religioasă în 4, 5 și 6 voci.

Lăstari, (silvic.) crângile ce le produc esențele foioase după tăiarea trunchiului, parte pe trunchiu parte din rădăcină. Capacitatea de a produce L. formează basa la regimul crângului simplu și compus (pădure mixtă), în care reîmpopularea se face pe cale naturală prin L. Foarte bine lăstăresce gorunul, ulmul, castanul, arinul și salca.

Lasteyrie *du Saillant, Ferdinand Charles Léon, conte*, archeolog frc., membru al institutului, m. on. al Acad. rom., n. 15 Iun. 1810 la Paris, † 14 Maiu 1879; a luat parte la luptele politice din Francia, și a publicat o sumă de lucrări, între cari cităm: Histoire de la peinture sur verre d'après ses monuments en France, 1837—56; Rapport sur les manufactures de Sèvres et des Gobelins, 1850; Théorie de la peinture sur verre, 1853; La cathédrale d'Aoste, 1854; o serie de studii archeologice asupra bisericilor din Alpi, etc.

Lasthi, munți, v. Dikte.

Lastră, țesêtură de mătasă, termin întrebuințat la costumele vechi boieresci.

Lăstrygonii, în mitol. grc. un popor selbatec uriaș, antropofag, locuiau la apusul lumii și au fost cercetați de Odysseos. Grecii mai târdii li-au pus locuința pe la muntele Aetna, iar poeții Romani pe țermul sudic al Lațiului.

Lăstun, pasere, v. Drepneaua.

Lasur, mineral de o coloare albastră, ce servă ca piatră prețioasă; constă din un dublu silicat de aluminium cu sulfuri și sulfați de sodiu. E sinonim cu *Lapis Lazuli*. Se găsesce prin Siberia, China, și cristalisează în dodecaedri. In pulbere e cunoscut sub numele de *Ultramarin* și se întrebuința ca coloare albastră. Astădi însă Ultramarinul se poate produce în mare cantitate pe cale artificială.

Latania Comm., (botan.) gen de Palmieri, tribul Borassee, cu 3 specii din insulele Mascarine; frunzele lor sûnt mari, lung pețiolate și palmate-flabeliforme. Specia *L. Commersonii* J. F. Gmel. *(L. borbonica* Lam.), se cultivă foarte mult prin apartamente, florării, ca decorativă; prin ținu-

turile de origine ale ei se folosesc frunzele la facere de evantaliuri, pălării, fețe de mese, ș. a. [S. Șt. R.]

Lațcu, v. Latsco.

Latent, ascuns. *Căldura latentă,* v. Căldura.

Lateran, palat papal în Roma, numit așa după vechia familie romană Lateranus; Constantin cel Mare a zidit pe locul L. o biserică care se ḑice a fi fost cea dintâiu unde cultul creștin s'a deprins în deplină libertate. Lângă biserică încă din vechime a fost și un palat, în care au locuit papii până la strămutarea lor în Avignon. In L. s'au ținut și 5 sinoade (v. ac.). Palatul de aḑi a început a se zidi la 1586; în el se află un museu bogat în antichități. Biserica actuală zidită 1560—1746 și renovată de cătră papa Leon XIII, este una din cele mai frumoase și monumentale biserici din lume. [Dr. I. Radu.]

Laterita, o rocă argiloasă, de coloare roșie până brună; constitue în parte solul regiunilor tropicale din India, Africa, America.

Laterna magica, un aparat optic, cu ajutorul căruia putem mări și proiecta sau arunca imaginile de pe lamele de sticlă pe o pânză, pe un paravan sau pe un părete. L. m. consistă din o căsulie, înlăuntrul căreia se află una sau mai multe lentile și o lampă. Lamela de sticlă, pe care se află imaginea, se pune între lampă și lentilă. Razele de lumină trec prin lamelă și duc imaginea de pe ea în linte. Ací razele se refrâng și ieșind reproduc pe paravan sau părete imaginea mărită.

Latex, (botan.) suc produs de plante, analog cu laptele Mamiferelor, ca și acesta având coloarea de obiceiu albă, rareori galbenă sau portocalie (ca la Rostopască). E format dintr'un amestec intim sau emulsiune de apă, peptone, zahăr, tanin, pepsină, diferiți alcaloiḑi, substanțe solide, ca amidon, grăsimi, ceară, rĕșină, cauciuc, etc. L. are rol în nutriția plantei, în același timp conține și substanțele eliminate din plantă. Din causa compoșițiunii sale L. se folosesce de om: la extragerea cauciucului și guttaperchei, a opiului și altor alcaloiḑi; ori se consumă întocmai ca laptele, ca L. dela *Galactodendron utilis* Arborele vacă, cum îi ḑic Indigenii din America tropicală; sau are proprietăți veninoase, ca L. de *Antiaris toxicaria* folosit de Indigenii din Java ca să-și otrăvească săgețile. [S. Șt. R.]

Lathraea L., (botan.) gen din familia Orobanchaceae, cuprinde plante erbacee, parasite pe rădăcinile arborilor și lipsite de chlorophyl. Acest gen are vr'o 3 specii, ce cresc prin Europa și Asia. In părțile noastre cresce prin păduri umede și umbroase *L. Squamaria* L. numită de poporul nostru: Mama pădurii, Floarea șerpelui, Cucuruz de pădure, etc. [Z. C. P.]

Lathyrismus, (med.) intoxicație cronică, ce provine din consumarea îndelungată și exclusivă a semințeі speciei Lathyrus; în scrierile vechi e numită *Crurum Exsolutio,* Crurum Impotentia sau Imbecillia. Sûnt aficiate mĕduva spinării, musculatura și nervii extremităților inferioare, ceea ce causează un mers caracteristic.

Lathyrus L., (botan.) gen din fam. Leguminoaselor-Papilionaceae, trib. Vicieae, cuprinde plante erbacee uneori acățătoare. Acest gen are vr'o 100 de specii bine limitate, ce sûnt respândite prin emisfera boreală și în America de sud. Dintre speciile ce cresc în părțile noastre menționăm: *L. Aphaca* L., *L. hirsutus* L., *L. tuberosus* L., cunoscut de poporul nostru sub numirile de Făsuiță, Fasolică, Măzĕrică; tuberculeie comestibile ale acestei plante se cunosc în Muntenia sub numele de Oreșniță iar în Transilvania sub numele de Ciuni. *L. odoratus* L., originar din Asia se cultivă adesea ca plantă ornamentală și este cunoscut sub numirile de Indrușaim sau Sângele voinicului. [Z. C. P.]

Laticlava, tunica împrejmuită cu purpură ce purtau senatorii și proconsulii Romei.

Latifundii, domenii, moșii mari de ḑecimi de pogoane, cari dispun de multe mijloace și au tot felul de culturi pe ele.

Lățime, lărgime, una din cele trei dimensiuni (v. ac.) ale corpurilor.

Latin, *imperiul,* întemeiat (1204) de cruciați în Constantinopole pe ruinele imperiului est-roman. După 57 ani Balduin II e alungat din Constantinopole, și imperiul e desființat de Mihail Paleologul, împ. nicean. (v. Cruciadele și Asanescii.)

Latină, *limba,* numită astfel după provincia Lațiu unde ea se vorbia la început, face parte din familia limbilor indo-europene, formând, împreună cu limba greacă, una din ramurile cele mai importante ale ei. In mĕsura ce Romanii își întind stăpânirea, L. se respândesce tot mai mult atât în Italia, cât și în celelalte țeri cucerite de Romani, mai întâiu cu limba clasei domnitoare și a armatei, pe urmă pĕtrunḑĕnd și în păturile de jos, unde se suplantează idiomelor indigene. L. cultă (lingua urbana) ajunge la cea mai înaltă a ei înflorire prin secl. I. a. Chr. (perioada clasicității: Cicero, Cesar), apoi decade sub împĕrați și se stinge în fine cu totul ca limbă vorbită în primii secoli d. Chr. împreună cu cultura romană. In locul ei se ridică limbile romanice, ieșite din L. vorbită de popor (lingua rustica). Ca limbă literară L. se bucură de un traiu mult mai îndelungat. De ea se servesce sciința în tot evul mediu (L. medievală), diplomația până în secl. XVII și biserica rom.-cat. până în ḑilele noastre. Gramatici de Kühner, Zumpt, Madvig ș. a.; dicționare de Forcellini, Freund, Georges, Quicherat, Ducange (L. medievală) ș. a.; lucrări speciale de Corssen, Seelmann, Lindsay (pronunțarea, fonologia), Neue (morfologia), Dräger (sintaxa), Vaniček (etimologia), etc.

L. culinară se numesce idiomul ce se vorbia în evul mediu de călugării occidentului, o latină stricată și amestecată cu nenumerate cuvinte străine. [Ti.]

v. și art. Romană, literatura.

Latină, *biserica,* v. Romano-cat., biserica.

Latină, *convenția monetară,* încheiată (23. Dec. 1865) între Francia, Italia, Belgia și Elveția în scopul unității sistemului monetar pe basa valutei duple (aur și argint).

Latini, popor italic, după poveste ieșit din amestecul Troianilor aduși de Eneas și a două popoare italice aborigenii de pe lângă Reate și Sichelii; după sciința filologiei popor indo-european, frate cu ceilalți Italioți, cu Grecii, cu Germanii și venit în Italia cam pe la 1500 a. Chr. Așezați

pe un teritoriu strimt cam de 1500 km². erau păstori şi aveau pe înălţimi castele, în cari se retrăgeau cu turmele la vreme de resboiu. Erau 30 de castele în cap cu Albalonga. Pe la 753 se ridică altă cetate, Roma, la întâietate, care se luptă cu L., îi supuse, apoi făcù o confederaţiune cu ei. L. încearcă să rupă federaţiunea după alungarea regilor, sûnt însă învinşi la lacul Regillus (496) şi de nou primiţi în confederaţiune. Incearcă din nou în 340 să se despartă de Roma, şi din nou sûnt bătuţi, de astădată sûnt primiţi ca supuşi, însă supuşi privilegiaţi. Afară de puţine cetăţi remase tot confederate, celelalte erau declarate municipii, adecă aveau dreptul roman, fără cel de vot, li-se mărginea dreptul de a se administra singure şi li-se interḑicea dreptul de comerciu şi de căsătorie între ele, pe când li-se înlesnia dreptul de a veni la Roma şi a intra în cetăţenia romană. In urmă L. furăcredincioşi Romanilor chiar în timpul lui Hannibal, asigurând astfel mântuirea Romei. Drepturile lor se întinseră apoi în 90 prin lex Iulia şi Plautia Papiria asupra Italicilor din sudul şi mijlocul peninsulei, în 49 Iuliu Cesar le întinde asupra nordului Italiei, imperaţii asupra altor provincii, până când Caracalla 212 dă dreptul roman tuturor locuitorilor liberi din imperiu.

Latinist, curentul. Indată ce Românii ajunseră la consciinţa că sûnt un neam deosebit de toate cele cari trăiesc în sinul şi în jurul lor, şi că sûnt urmaşii direcţi ai Romanilor, au căutat să dovedească această ilustră origină prin probe istorice şi filologice. Dar fiindcă toţi cărturarii străini, cari se ocupau şi de noi, ne confundau cu alte neamuri şi nu ne recunoşteau de urmaşi ai Romanilor, fie din nesciinţă, fie din rea voinţă, natural, nici ai nostri n'au putut păstra mĕsura obiectivă şi au început să exagereze probele istorice sau filologice, ce le aveau. Aşa, ei nu s'au mulţămit cu faptul că sûntem descendenţii coloniştilor lui Traian, ci au susţinut că sûntem Romani curaţi, deoarece Dacii ar fi fost nimiciţi şi alungaţi cu toţii, iar cu alte neamuri barbare nu ne-am fi amestecat. Nu le-a fost deajuns că limba română este romanică, ci au căutat s'o apropie cât mai mult de latina clasică, eliminând toate cuvintele străine şi apropiind pe cele latine în sunet, formă şi ortografie de originalele lor clasice; ba, ce e mai mult, imitând şi sintaxa latină. Acest curent, care domină cultura noastră timp de aproape un secol (1780—1870), şi care, dacă ar fi învins pe deplin, ne-ar fi creat, ca şi la Grecii moderni, o limbă literară convenţională şi cu totul deosebită de cea vie a poporului, se numesce curentul latinist. El începe cu Elementa linguae daco-romanae sive valachicae ale lui Micul şi Şincai, Viena, 1780, în care se pun basele scrierii limbii noastre cu alfabetul latin, se continuă cu Lexiconul dela Buda (1825) în care se găsesce însemnatul »Dialog« al lui Petru Maior asupra limbii române, cu Istoria pentru începutul Românilor în Dacia, 1812 a aceluiaş autor, cu deosebitele scrieri ale lui Cipariu, scrieri de o valoare incomparabil superioare celorlalte din acest curent (cf. Cipariu) şi culminează în lucrările baroce ale lui A. Treb. Laurian, Tentamen criticum in originem, derivationem et formam linguae romanicae in utraque Dacia vigentis vulgo Valachicae, Viena, 1848 şi Dictionariulu limbei romane dupa insarcinarea data de Societatea academica Romana de A. T. Laurianu şi I. C. Massimu, 1871. Ca totdeuna însă şi ca pretutindenea, adevĕraţii scriitori de talent, în special scriitorii Moldoveni, Alexandri, Negruzzi, Cogălniceanu, etc. n'au voit să scie de acest curent transilvan şi cu întemeiarea în Iaşi a societăţii »Junimea« şi a revistei »Convorbiri literare« curentul primesce lovitura de moarte dela Titu Maiorescu şi dela bărbaţii grupaţi în jurul sĕu. (Cf. Lazar Şăineanu, Istoria filologiei române.)

Latinus, în mitol. romană fiul lui Faunus cu nimfa Marica, dar se ḑice şi fiul lui Odysseos cu Circe, ori al lui Telemachos cu Circe; bărbatul Amatei, tata Laviniei, soţiei lui Aeneas.

Latitudine, întindere, drept, libertate de a face ceva. In *geografie* L. e distanţa dintre un loc şi equator, mĕsurată pe gradele meridianului respectiv.

Latium, ţeara Latinilor, plană, udată de Tibrul de jos şi încungiurată de Apenini spre est şi nord-est, centrul peninsulei italice. Ţeară uniformă, fără porturi, năsipoasă, băltoasă. Solul de origine vulcanică, era plin de cratere stinse sau umplute cu apă, ca lacul Regillus, renumit prin lupta dintre Latini şi Romani (496), cele mai frumoase sûnt însă în teritoriul Albanilor. Cele mai însemnate localităţi în L. erau: Tusculum, Velitrae, Lanuvium, Aricia, Albalonga, Setia, Gabii, Praeneste, Anagnia, Ostia, Ardea, Antium, Circeii fără a socoti Roma.

Latona, la Romani, identică cu Leto (v. ac.) a Grecilor.

Latorcza, rîu în Ungaria, isvoresce din Carpaţii nord-estici, la marginea nordică a cott. Bereg; se împreună cu Ondava, luând numirea Bodrog. L. percurge distanţă de 190 km. 1816—24 canalisată pe întindere de 4780 m.

Latour, *Theodor, conte de Baillet,* general austr., n. 1780 în Linz; s'a distins în resboaiele 1813—14; 1846 general de artilerie, 1848 ministru de resboiu. Erumpênd în Viena revoluţia de Octobre, poporul în 6 Oct. 1848 a luat cu asalt edificiul ministeriului de resboiu, la care ocasiune L. a fost omorît.

Latour d'Auvergne, (pron. latūr doverni), familie nobiliară franceză, a cărei origine datează de prin secl. XIII. Din o spiţă laterală derivă *L. Teofil Malo Corret,* supranumit de împ. Napoleon »primul grenadir al Franciei« pentru eroismul în resboaie, n. 23 Nov. 1743 în Carhaix, a căḑut în lupta dela Neuburg (Bavaria) în 27 Iun. 1800.

Latrina, v. Closet.

Latria, *(grec.)* adorare, închinare. De aci *idolatria,* închinare la idoli.

Latsco, domn al Moldovei, 1365—73, fiul şi următorul lui Bogdan I (v. ac.). Numele L. este forma deminutivă a lui *Vladislav,* întrebuinţată pe acel timp în Ungaria. Despre domnia lui L. cronicele moldovenesci n'au altă scire decât că a domnit opt ani. Documentele externe relative la domnia lui se rapoartă numai la *episcopatul catolic de Siret* (în Bucovina), înfiinţat de dînsul.

Propaganda catolică în Moldova, începută cu înfiinţarea *episcopatului cuman* (1217) şi întreruptă în timpul stăpânirii tătare (1241—1345), a fost reluată după retragerea Tătarilor din Mol-

dova. In a. 1347 papa Clemente VI restaură fostul episcopat cuman, cu numele nou de *episcopat al Milcovului (episcopatus Milcoviensis).* In acelaş timp se găsesc misionari catolici din ordinul Minoriţilor şi la Siret, unde unii din ei fură ucişi în 1349, când Bogdan ocupă Moldova. Sub Bogdan, duşmanul neîmpăcat al Ungariei catolice, nu vedem că s'ar fi continuat această propagandă; chiar şi episcopatul de Milcov (al cărui scaun nu era pe teritoriul stăpânit de Bogdan, dar cu jurisdicţiune mai ales asupra Moldovei) încetează activitatea sa în timpul domniei acestuia. Sub L. începe din nou o vie propagandă catolică în Moldova. In domnia lui se află în Siret doi minoriţi, Nicolae de Melsak şi Paul de Schweidnitz. Aceştia reuşiră se câştige pe L. pentru catolicism. Ei comunică papei că domnul Moldovei, »Laczko dux Moldaviensis« voiesce să treacă, împreună cu poporul sĕu, la la biserica romană; el cere ca papa să înfiinţeze un episcopat catolic în tîrgul Siret şi ca ţeara lui să fie scoasă de sub jurisdicţiunea episcopatului ortodox de Halici, căruia ea era subordinată până atunci. In 24 Iulie 1370 papa Urban V ordonă archiepiscopilor din Cracovia, din Breslau şi din Praga să cerceteze casul şi, primind pe L. în sinul bisericei catolice, să desfacă biserica Moldovei de jurisdicţiunea episcopatului de Halici, să institue un episcop catolic în tîrgul Siret şi să chirotonească episcop pe minoritul Andreiu din Cracovia, cerut de L. însuşi. In 9 Martie 1371 Andreiu fù chirotonit episcop de Siret de către archiepiscopul de Cracovia şi instalat apoi în scaunul sĕu, după ce L. cu o samă de boieri şi o parte a poporului trecuse în mod solemn la biserica romană. In 3 Sept. acelaşi an, papa Grigore XI numi şi un episcop de Milcov, care scaun remăsese de câtva timp vacant. Astfel propaganda catolică în Moldova ajunse, în domnia lui L., la un succes deplin.

Motivul de care L. a fost condus la această schimbare de credinţă era şi politic şi personal. Sub scutul Romei, el putea spera să asigure ţerii sale, ameninţată şi de Unguri şi de Poloni, o desvoltare mai priincioasă, cum şi să-şi îndrepte situaţia faţă de puternicii vecini catolici. De altă parte, neatârnarea bisericească de episcopatul de Halici, dobândită în acest mod, era un pas hotăritor pentru asigurarea independenţei ţerii sale, şi în privinţă bisericească şi în privinţă politică. In afară de aceasta, L. avea şi un motiv personal pentru îmbrăţişarea catolicismului. El voia să se despartă de soţia sa, cum se pare, din causa lipsei de moştenitori bărbătesci, şi spera să obţină despărţirea mai lesne dela biserica romană. Dar această cerere nu i-a fost acordată nici de papa. In o scrisoare către L., din 25 Ian. 1372, papa Grigore XI îi respunde, la cererea lui pentru desfacerea căsătoriei, că taina căsătoriei este sfântă şi nu poate fi desfăcută. Aceasta este ultima scire ce avem despre dînsul.

L. a fost înmormêntat în biserica dela Rădăuţi, lângă tatăl sĕu Bogdan. Inscripţia de pe mormêntul lui este pusă de Stefan cel Mare, fără data morţii. El lăsă o fică *Anastasia,* căsătorită cu *Roman,* fiul lui *Costea Muşat,* prin care moştenirea tronului Moldovei trecù la casa Muşat. [D. On.]

Lattun, alamă.

Lature, (geom.) ori ce linie ce formează conturul unui corp. Fig. Faţă, aspect.

Laube, *Henric,* (1806—84) însemnat scriitor german, n. la Sprottau în Silesia. Luând parte la mişcarea politică a Germaniei June, fù mai de multe ori închis, şi scrierile sale osândite. Fost director al teatrelor din Leipzig şi Viena. Numeroase opere: dramatice, istorice, nuvele, romane, suveniri. Cele mai însemnate: Graf Essex, dramă; Resboiul german, 9 vol. (istoria resboiului de 30 ani); Tinĕra Europa, roman în 4 vol., ş. a.

Laud, (pron. lăd) *Wilhelm,* archiepiscop de Canterbury, n. 1573 în Reading. Sub Carol I episcop de Bath şi Wels, 1628 de Londra şi ministru-president, 1633 archiepiscop. Duşman al puritanismului. Ajungĕnd la putere contrarii sĕi, 1 Martie 1640 l-au aruncat în închisoare, iar în 1645, osândit la moarte de ambele parlamente, a fost decapitat 10 Ian. 1645.

Lauda, *(lat.)* cuvintele de bine ce le spune un om despre altul, relevându-i calităţile personale sau meritele.

Laudanum, atâta cât opiu (v. ac.); numire întrodusă de Paracelsus.

Laudator temporis acti, frasă întrebuinţată mai ântâiu de Horaţ (Ars poetica, vers 173) cu privire la cei cari nu află nimic bun în timpurile presente, ci laudă tot numai vremurile bune din bĕtrâni.

Laude, cântare bisericească, ce formează parte întregitoare a oficiului divin de »Mânecare« sau de dimineaţă, întocmit pentru ḑile de Dumineca şi de serbătoare; în L. se preamăresce obiectul special al serbătoarei respective.

Laudemium, *(lat.)* taxa pentru luarea în primire a feudului. In dreptul roman competinţa ce trebuia plătită proprietarului la contractarea arênḑilor ereditare (emphyteusis), $^1/_{50}$ parte din valoarea arênḑii, iar la donaţiuni $^1/_{50}$ din valoarea donaţiunii. In dreptul german competea asemenea taxă domnului feudal.

Laudon, *Gedeon Ernest, baron,* general austriac, n. 1717 în Livlanda, din o familie scoţiană. Din 1732—42 a servit în armata rusă, exceland în mai multe resboaie; apoi întră în armata austriacă ca căpitan în corpul voluntar slavon al lui Trenck. In decursul resboiului de 7 ani L. exceleează prin mult spirit de întreprindere. Luptele dela Hirschberg 1757 şi Domstadtl în 1758, cât şi participarea lui la bătălia dela Hochkirch, l-au făcut renumit. In 1759 scapă la Kunersdorf armata rusă deja bătută, şi câştigă bătălia, pentru care faptă împĕrăteasa Maria Teresia îl numesce general de artilerie. In 1760 L. bate pe Fouqué la Landeshut în Silesia şi ocupă cu asalt cetatea Glatz. Din vina lui Lascy pierde bătălia dela Liegnitz. In 1761 comandează o armată de 60,000 oameni şi ocupă cetatea Schweidnitz. In 1778 este numit mareşal; 1789 ocupă Belgradul şi Semendria, şi termină resboiul cu Turcii în favorul Austriacilor, pentru care faptă primesce crucea mare a ordului Maria Teresia. † 1790 în Neutitschein. Din anul 1888 regimentul c. şi r. nr. 29 poartă numele lui L. [Herbay.]

Lauenburg, fost ducat germ., dela 1876 arondisment în departamentul prus. Schleswig, pe

malul drept al Elbei, între Holstein şi Mecklenburg. 1182 km²., 50,831 loc. (1895). Bismarck, care a fost aici proprietarul pădurei saxone, a primit 1890 titlul de Duce de L. Ducatul v. a fost înfiinţat 1260 de Johann, fiul lui Albrecht I de Saxonia, şi 1876 încorporat Prusiei.

Laur, una din numirile populare ale plantei Datura Stramonium L. (v. ac.).

Laura, *(grec.) Lavra,* mănăstire, comunitate de călugări, cari duc viaţă eremitică; singuraticele cele (chilii) călugăresci dau aspectul unui sat. (Cf. Suidas sub V. Laura.) L. se distinge de cenobiu sau mănăstire prin aceea, că în cenobiu sau mănăstiri locuiesc cei ce duc viaţă comună, pe când în L. fiecare anachoret îşi are cela proprie şi separată de ale altora; însă toate stau sub un egumen. (Cf. Dom. Macri, Hierolexicon. Venetiis, 1765.) [i—m.]

Laura, de *Noves,* celebră prin cultul adus ei de Petrarca în poesiile sale. Despre originea şi viaţa ei nu se scie nimic sigur. Biografii mai vechi ai poetului nu o amintesc; scriitorii din secl. XIV şi XV cred a fi fost nemăritată, fecioară din Avignon. Abatele de Sade, în ale sale »Mémoires pour la vie de Pétrarque« (1764), susţine că L. a fost fiica unui nobil, Audibert de Noves, n. 1308, măritată după un Hugo de Sade, mamă a 11 copii, † 6 Aprilie 1348 de ciumă, în Avignon. Ori cum ar fi, iubirea platonică a adoratorului ei, permisă de obiceiul curţilor de amor ale timpului, a făcut din L. ca şi amorul lui Dante din Beatrice, un ideal al poesiei şi al vieţii contemplative.

Lauracee, (botan.) familie de plante dialipetale perigyne, cuprindênd arbori cu frunze coriace, bogate în celule, cu oleiu sau mucilagiu, ce se găsesc şi în scoarţa lor; florile sûnt homochlamydee, staminele, pe 3—4 cicluri, au anterele cu dehiscenţă valvicidă. Se divide în două subfamilii: Perseoïdee, cu gen. *Cinnamomum* (v. ac.), *Persea, Sassafras,* etc. şi Lauroidee, cu gen. *Laurus* (v. ac.), *Cassytha* ş. a. Mai toate trăiesc în regiunile calde, numai Laurus e şi în regiunile temperate. *Cassytha* L. este parasită, cum e *Cuscuta* din regiunile noastre. [S. Şt. R.]

Lauran, *Augustin, Dr.,* canonic, vicar episcopesc şi rector semin. în Oradea mare; n. 5 Dec. 1844 in Pete, cott. Sătmar. A studiat filos. şi teolog. în Roma, unde s'a hirotonit de preot. Pe terenul literar a apĕrat drepturile şi causele bisericei catolice. Scr. mai însemnate: Creştinul gr.-cat. deprins în legea sa. Oradea, 1878. Crescerea poporală. Manual pedag.-didactic pentru luminătorii poporului. Oradea mare, 1879. Dr. Ios. Pappszilágyi de Illyésfalva. Enchiridion Iuris Ecclesiae Orientalis cath. Editio secunda (1880). Korszerü egyházpolitikai kérdések (Chestiuni actuale religioase-politice). A szent Unio. A magyar szent korona alatt álló gör.-kath. románok védelmére (Sf. Unire. Intru apĕrarea Românilor gr.-cat. de sub sf. coroană a Ungariei). Egyházpolitikai helyzetünk (Situaţia noastră eclesiastico-politică). Mivé lett a kath. Magyarország (Ce a devenit Ungaria cea catolică), etc.

Laureat, *(Poeta laureatus),* se ḑice autorul, care primesce dela un principe sau dela o academie o coroană sau un premiu, resplată care se dă adeseori în urma unui concurs cu anumite condiţiuni. In evul mediu şi timpul renascerei se numeau laureaţi poeţii dela curţile suveranilor, însărcinaţi să celebreze serbările şi evenimentele; misiunea lor era egală cu a istoriografilor curţii şi mai mult o funcţiune decât o onoare; obiceiu păstrat până aḑi în Anglia.

Laurens, *Jean Paul,* pictor frc., n. 1838, elev al lui Cogniet, trăiesce în Paris. A lucrat mai ales tablouri istorice, tot composiţiuni mari şi pronunţat realistice (Moartea lui Tiberius, Momentele ultime ale lui Maximilian de Mexico, etc.).

Laurentica, *formaţiunea,* (geol.) este etagiul inferior al terenului primitiv din America de nord, numită astfel dela fluviul Saint-Laurent; este constituit mai cu seamă din gneis. Formaţiunea L. în Canada cuprinde 3 feluri de roce: 1) Gneisuri cu orthosă, granitoide la basă cu quartzite, amphibolosisturi şi micasisturi; 2) Calcaruri albe cristaline şi dolomite cu serpentine, graphite, apatite, fluorine; 3) Roci de feldspath plagioclas cu hypersten, piroxen şi amphibol.

Laurentiu, golf şi fluviu, v. San-Lorenzo.

Laurenţiu, sfânt, diacon al bisericii din Roma pe timpul papei Sixtus II; a suferit moarte de martir 258 în goana creştinilor inscenată de împĕr. Valerian, fiind ars de viu. Ḑiua comemor. 10 Aug.

Laurenţiu, episcopul Milcoviei pe la 1096. Această episcopie, a cărui reşedinţă era în Moldova, fără însă a i-se cunoasce locul, fusese distrusă de către Pacinaţi, şi nu sĕ putù restaura din causa indiferenţei Ungurilor şi a Secuilor dela graniţă, eparchioţii ei. Mai târḑiu veniră asupra ei şi Cumanii. Aceştia fură însă bătuţi cumplit de Ladislau cel Sfânt, regele Ungariei, care în urmă rezidí episcopia Milcoviei, o dotă cu moşii; o supuse archiepiscopului de Gran, şi-i dete de episcop pe un Michail. L. a fost urmaşul lui, şi avù să se trudească mult pentru a termina clădirile începute sub predecesorul sĕu; în această causă el adresà Secuilor sĕi o scrisoare, ce ne-a remas, cerêndu-le ajutor bănesc. (Benkő, Milcovia, Viennae, 1781, p. 56, 85; Xen., Ist. Rom. I, 555.)

Laurenţiu, *comite de Câmpu-Lung,* căpetenia Saşilor din acest oraş, existent înainte de descălecarea lui Radu-Negru. Oraşul, deşi era românesc, dar fiind în apropierea ţerii Bârsei, se împopulase cu o numeroasă colonie de Saşi.

Laurian, 1) *L., August Treboniu,* publicist, profesor, membru al Acad. Rom., n. 20 Iulie 1810 la Fofeldea, lângă Sibiiu. Işi începù studiile la Sibiiu, le continuă la Cluj şi le isprăví la Viena, unde ascultà sciinţele matematice, fisice, filosofice şi politice. După 1840 fù chiemat profesor la Bucuresci, unde la 1845 împreună cu Balcescu, începù să publice Magazinul istoric pentru Dacia. La 1848 trecù în Transilvania şi jucà un rol de frunte împreună cu Bărnuţ şi Papiu Ilarian la mişcarea Românilor de acolo. La 1850 fiind chiemat de Gr. Ghica, organisează în calitate de inspector general şcoalele din Moldova şi publică pentru prima oară cronica lui Şincai. La 1858 trece la Bucuresci, este numit efor al şcoalelor şi profesor de literaturile clasice la Universitate şi publică revista Instrucţiunea publică (Nov. 1859—Iulie 1861), în care afară de partea aproape oficială relativă la şcoale, se găsesc şi scurte studii asupra literaturii eline şi celei latine. † 25 Febr. 1881. Afară de cele

două reviste amintite, L. a publicat un mare număr de lucrări, din cari multe sûnt didactice, câteva însă au un caracter sciinţific. Iată-le în ordine cronologică: Tentamen criticum in originem, derivationem et formam linguae Romanae in utraque Dacia vigentis vulgo valachicae, Viennae 1840, o gramatică a unei limbi ideale, pe care autorul o dă ca limba vorbită în amêndouë Daciile; Cuvênt academic, 1845; Brevis conspectus Historiae Romanorum in utraque Dacia degentium, Hilariopoli, 1846, operă publicată şi în limbile franceză şi germană; Manual de filosofie, tr. după A. Delavigne, 1846; Manual de filosofie şi de literatura filosofică, tr. după W. Traug. Krug, 1847; în colab. cu Bălcescu: Temişiana sau scurtă istorie a Banatului Temişian, 1848, publicată şi în limba franceză; Die Romänen der oesterreichischen Monarchie, Wien 1849—51, 3 vol., colecţie de petiţii, memorii şi acte relative la revoluţia din 48—49; Istoria Românilor, cu un supliment: Despre măsuri, Iaşi 1853, urmată de mai multe ediţii; mai multe manuale didactice de geografie, cosmografie, învĕţătură, etc. pentru deosebite clase ale şcoalelor primare, 1854—1864; Calendar şi lunar şi pascale pre fundamentul calendariului Iulian, comparat cu anul tropic şi cu cel siderale dela anul 2300 înainte de Christ până la anul 3172 după Christ, 1864; Atlante geografic după L. Bonefont, 1868; Harta Daciei moderne, 1868; Fastii consulari cu adausulu faptelorn memorabili, 1869; Istoria Romanilor din timpurile cele mai vechi până în ḑilele noastre, precesă de geografia modernă a Daciei, 1869, şi în sfîrşit lucrarea cea mai însemnată a lui L. este Dicţionarul limbei române în două volume, urmate de un al treilea: glosariul, care cuprinde vorbele din limba română străine prin originea sau forma lor şi cele de origine îndoioasă, publicat in colab. cu I. Massim după însărcinarea dată de Societatea academică română, 1871—76, lucrare în care L. a căutat să-şi realiseze vechile sale idei din Tentamen criticum, şi a cărei puţină seriositate sciinţifică a fost recunoscută încă dela 1874 de majoritatea membrilor numitei societăţi, care începuse în fine să se convingă că datoria unui dicţionar e să înregistreze limba existentă, nu să inventeze o alta imaginară. (v. şi art. Latinist, curentul.)

2) ***Laurian, Dimitrie Aug.***, n. 1846 în Bucuresci, fiul lui Aug. Treb., om de şcoală, şi unul din cei mai distinşi ḑiarişti români, şi-a făcut studiile liceale şi universitare în Bucuresci, şi a luat diploma de doctor în filosofie la Bruxelles. Dela 1871 e profesor de filosofie la liceu şi a funcţionat de mai multe ori ca director general al ministeriului cultelor şi instr. publ. 1888—95 a fost ales deputat şi senator conservator-junimist. De mare valoare este activitatea lui ḑiaristica, în care excelează prin claritate de idei, precum şi prin energia şi totodată eleganţa stilului. El a fundat »*România liberă*«, devenita celebră prin articolele din timpul resboiului independenţei, 1877—78, şi astăḑi transformată în »*Constituţionalul*«, organul politic al Junimistilor, pe care-l redactează.

Laurion, complex de munţi în Atica sudică, cu renumite mine de argint încă din timpurile antice. Dela 1864 le exploatează societatea franceză »Mines de Laurium«, iar mai târḑiu şi una grecească.

Laurus L., (botan.) gen din familia Lauracee, cu 2 specii de arbuşti sau arbori cu frunze persistente, una din regiunea mediterană, alta din insulele Canare. *L. nobilis* L., *laurul lui Apolon*, specie din Europa sudică, se cultivă în regiunile noastre ca plantă decorativă; frunzele, cunoscute sub numele de *frunze de Dafin*, se folosesc ca aromatisante în bucătărie; din carnea drupelor se scoate un oleu esenţial şi unt de laur folosite în medicină ca stimulante. [S. Şt. R.]

Lăuruscă sau *Viţa selbatică*, numiri populare ale plantei Vitis vinifera L. (v. ac.).

Lausanne, capitala cantonului elveţian Waadt, la 2 km. de lacul de Geneva, situat frumos pe trei coline, 34,049 loc. (1891); catedrală gotică, museu, universitate.

Lasser, ***Wilhelm***, scriitor germ., n. 1836 în Stuttgart, a trăit în Paris, Spania, Viena; acum director la »Nordd. Allg. Zeitung« în Charlottenburg. Scr. istorice şi romane.

Lausitz, v. Lusaţia.

Lăuta, v. Alăuta.

Lăutar, nume dat de sigur la început instrumentiştilor cari acompaniau cu lăuta sau alăuta pe cântăreţii ambulanţi. Lăuta turcească a dispărut de mult din ţerile românesci, înlocuită prin cobza rusească; numele de L. încă a persistat, generalisându-şi semnificaţiunea şi aplicându-se tuturor musicanţilor ambulanţi, fie cântăreţi, fie instrumentişti cu cobză, scripcă, naiu sau ori ce alt instrument, executând totdeauna musica fără note, din memorie şi după auḑ. Astfel în acest cuvênt găsim concentrată toată musica profesională a ţerilor noastre în secolii trecuţi. Bandele de L-i, numite tot cu un nume venit prin Turci, *taraf*, făceau deliciul balurilor, meselor şi petrecerilor boieresci, şi era ceva ne mai pomenit: »Nuntă fără lăutari«. Chiar alaiurile domnesci, până la introducerea mehterhanelei prin domnii fanarioţi, erau însoţite de tarafuri de L. Cea mai mare parte dintre aceştia erau Ţigani, cari în totdeauna şi în toate părţile au arătat dispoşiţiuni particulare pentru musica practicată în acest mod. Un timp ei formau corporaţiuni organisate, cu un staroste în fruntea lor, obiceiu ce s'a menţinut până pe la mijlocul secl. XIX. Din prima jumĕtate a acestui secol se citează câteva tarafuri de lăutari cari se bucurau de un adevĕrat renume in ţeară; astfel au fost acele în frunte cu Barbu (v. ac.) şi Angheluţă în Iaşi, Nastase în Botoşani, Nicolescu în Bucuresci, Chrisoscoleu în Buzĕu, ş. a. De pe la 1830 încoace, noua direcţiune ce luà musica în ţerile românesci, clasele înalte începênd a nu mai considera ca o degradare practicarea ei, aduce primele încercări de şcoale musicale (v. Filarmonic şi Conservator). Arta lăutărească degenerează din ce în ce; vechii lăutari îşi trimit copiii la şcoalele musicale, unde aceştia învĕţând principiile musicei clasice, afecţionează şi popularisează banalităţile modei, despreţuind genul cântecelor bĕtrânesci cu cari făceau furori părinţii lor; ei devin musicanţi artişti, roşind de titlul de L. şi contribuind astfel a degrada titlul părinţilor lor, care astăḑi tinde a se mărginí la gradul cel mai inferior al ierarchiei musicale. [T. C.]

Lăuzia se numesce periodul care urmează imediat după finele sarcinei, după expulsiunea sau extracțiunea fětului și a anexelor sale din organele genitale ale femeii însărcinate, period caracterisat prin lucrarea regresivă, menită a stinge cele mai multe din modificările pe cari le sufere prin sarcină corpul matern. Secrețiunea de lapte nu aparține în mod strict numai periodului L. Dintre lucrările regresive ale L., cea mai importantă este involuțiunea uterului, restringerea lui la volumul normal prin resorbirea părții fibrelor musculare cari au suferit degenerescența grăsoasă. Imediat după facere, uterul gol cântăresce 800—1200 grame, îi trebue 5—6 septĕmâni pentru ca greutatea lui să scadă treptat la 40—60 grame, în acelaș timp se regenerează și membrana mucoasă a uterului. In cele dântâiu 2—3 septĕmâni ale L. se scurg din organele sexuale lochiele, lichid serosanguinolent, compus din epitel descuamat după suprafața membranei mucoase a vaginei, din resturile membranei care căptușise interiorul uterului gravid, din puțin sânge și din serositate, care iasă din cavitatea uterului desbrăcat de epitel protector. In primele ȡile ale L., femeia sufere de colici uterine, cari însoțesc contracțiunile provocate de involuțiunea uterului, cari pot însă să fie causate și de mici coagule de sânge remase în cavitatea uterină. Femeia lăuză trebue să fie îngrijită cu curățenia scrupuloasă, precauțiunile antiseptice indicate înaintea nascerei și în timpul nascerei, sûnt indispensabile și in timpul L., persoanele cari servesc pe L. trebue să-și desinfecte mânile și antibrațele înainte de a atinge corpul ei și mai ales organele ei genitale, ele să acopere cu vata sterilisată și cu pânzeturi curate, după spălarea prealabilă a vaginei (nu a uterului) prin injectarea cu irigator de soluțiuni antiseptice slabe (acid fenic 2 la 100, sublimat 1 la 4000—2000) făcute de două ori pe ȡi. Toate obiectele de cari se servesce lăuza trebue să fie curățite cu minuțiositate, așternutul și rufele trebue să se premenească adeseori. Chiar dela început lăuza se poate nutri ca în stare normală, în primele ȡile i-se recomandă lapte în abundență. Este util ca lăuza să nu părăsească patul înainte de 16 ȡile dela nascere, posițiunea orizontală a corpului înlesnesce involuțiunea uterului și femeile lăuze, cari puține ȡile după facere se dedau ocupațiunilor lor ordinare, sûnt expuse la boale cronice ale organelor sexuale, cari între alte rele pot face și sterile. L. anormală este caracterisată mai ales prin febre, care este cu atât mai gravă, cu cât apare mai curând după facere. Febrea constitue primul simptom al infecțiunei puerperale (febrei puerperale), datorite invasiunei în corp a microorganismilor septici, a germilor putrefacțiunei, a streptococilor, prin cavitatea uterului, care după expulsarea placentei este lipsită de stratul apĕrător, de epitel, și prin rănile și rupturile vaginei și ale perineului, cari se ivesc la faceri grele. Ca vehicul al infecțiunei puerperale pot servi mânile, degetele, unghiile nespălate, nedesinfectate, instrumente, vase, cârpe, tampoane murdare, bureți împregnați cu materii putrede. Facerile grele, insoțite de operațiuni obstetricale, cari produc contusiuni ale organelor genitale, provoacă în lipsa unei antisepsii riguroase mai adeseori infecțiunea puerperală. Ea se manifestă în diferite moduri, după cum caracterul ei este mai mult local sau general. Infecțiunea puerperală localisată produce endometrita, perimetrita, salpingeta (infecția tubelor), flegmonul ligamentului larg, celulita pelviană difusă, care represintă deja o transițiune spre infecțiunea generală, și ca manifestațiune tardivă Phlegmasia alba dolens (Flebita obliterantă). Infecțiunea puerperală generală apare sub forma de Peritonită generalisată, de Piemie și de Septicemie, și se termină în cele mai multe casuri cu moartea L. O complicațiune tardivă a L., care face alăptarea dificilă și chiar imposibilă, și care obicinuit se poate preveni prin antisepsia sfîrcului țiței, constă în aparițiune de erosiuni, ulcerațiuni, crepături ale sfîrcului și în mastita (inflamația mamelelor). In maternități, în spitale, la femeile asistate de moașe cu cunoscințe moderne, morbiditatea și mortalitatea puerperală ar trebui să nu existe; altfel este la țeară, în comune lipsite de moașe, unde nascerile sûnt conduse de femei ignorante, murdare, cari nu voiesc să renunțe la rutina veche, să se deprindă cu antisepsia, cari nu cunosc nici măcar peria de unghii. Este dar necesar ca să se respândească în popor noțiunile asupra infecțiunei puerperale și asupra prevenirei ei, ca prin conferințe speciale medicii și învĕțătoarele să lumineze pe femeile tinere și bĕtrâne asupra modului cum trebue să-și apere sănătatea și viața sieși și copiilor lor. [I. Felix.]

Lava, nume dat massei minerale incandescente și fluide, aruncată în timpul erupțiunii unui vulcan. Ea aparține, după unii, minereurilor ȡise basalte, trachite și fonolite, servă ca material de construcție, iar în pulbere la cimenturi. Alte varietăți e așa ȡisa *Obsidiana,* care servă la confecționarea unor obiecte de ornament.

Laval, capit. departamentului francez Mayenne, cu 28,905 loc. (1891); reședință episcopească; însemnate pânzării.

La Valetta, capit. insulei Malta, situată pe coasta sud-estică a insulei, oraș întărit; 70,000 loc.; universitate, observatoriu astronomic; catedrală pompoasă; port larg. 1530—1798 reședința ordului Ioaniților.

Lavalette, 1) *L. Antoine Marie Chamans, conte de,* adict al lui Napoleon I, n. 1769 in Paris, 1804 director general al postelor, 1815 condamnat la moarte, dar scăpat de soția sa; † 1830 în Paris. Scr.: »Mémoires et souvenirs«. 2) *L., Charles Jean Marie Felix, marquis de,* diplomat francez, n. 1806 în Senlis, † 1881 în Paris, 1865—69 ministru, în diferite rânduri trimis și ambasador la Alexandria, Kassel, Constantinopole și la curtea papală.

Lavandula L., (botan.) gen din fam. Labiatelor, trib. Ocimoideae, cuprinde plante aromatice, erbacee, perene, subfrutescente sau frutescente. Acest gen are vr'o 20 de specii, respândite în regiunea mediteraniană, din insulele Canarice până în peninsula Indiei orientale. In părțile noastre se cultivă foarte mult *L. vera* DC. (syn. *L. Spica* L.) și este cunoscută de poporul nostru sub numirile de: Aspic, Levențică, etc. [Z. C. P.]

Lavater, *Ioan Caspar,* scriitor germ., n. 16 Nov. 1741 în Zürich. Încă de tiner a publicat poesiile sale »Schweizerlieder«, 1768 și »Aussichten in die Ewigkeit«, Zürich 1768—73, 3 vol. Din

1769 a funcționat ca preot protestant în orașul seu natal. In anii 1775—78 a publicat opul: »Physiognomische Fragmente zur Beförderung der Menschenkenntniss und Menschenliebe«, 4 vol., prin care a devenit întemeietoriul phisiognomicei. Acest op a făcut mare sensație pe timpul sĕu; acum însă e constatat că observările și combinațiunile lui L. sûnt lipsite de basă sciințifică. † 2 Ian. 1801.

Lavatera L., (botan.) gen din fam. Malvaceelor, tribul Malveae, cuprinde plante erbacee, frutescente sau arborescente tomentoase sau hirsute. Acest gen are vr'o 18 specii, respândite prin regiunea temperată a vechiului continent și în Australia. In părțile noastre cresce prin poeni, fênațe, câmpuri și tufișuri *L. thuringiaca* L. Se cultivă uneori ca plantă decorativă *L. trimestris* L. [Z. C. P.]

La vechi, vênt, v. Sirocco.

Laveleye, *Emile de,* economist belgian, n. 5 Apr. 1822. Primele studii și-le făcù la Gand, după care voiajà în Europa, pentru a studia chestiunile politice, economice și sociale. El debutà ca publicist în ḑiarele și revistele belgiane liberale, după aceea colaborà la Journal des Economistes, l'Economiste français și la Revue des Deux Mondes, precum și la alte reviste engleze și americane. Numit profesor de economie politică la universitatea din Liège, în 1863, el se distinse atât ca profesor, de unde propoveduí idei socialiste, căpětându-și numele de »Socialist dela catedră«, cât și ca publicist, în care direcțiune dădù exemplu de o producțiune considerabilă. I-se atribue vr'o 300 de studii. L. nu face parte din școala economică ortodoxă, căci el inclină mai mult spre socialism; dar in toate scrierile lui a dat probă de un mare talent de expunere. L. a murit subit, la Doyon, la 2 Ian. 1892. El era membru corespondent al Institutului din Francia. Scrieri principale: Essai sur l'Economie rurale de la Belgique (1862 și 1875); L'Instruction du peuple (1872); La Propriété et ses formes primitives (1874 și 1891); Le Socialisme contemporain (1881); Elements d'économie politique (1882); La Monnaie et le bimétallisme international (1891); Le Marché monétaire et ses crises depuis cinquante ans (1865); Le Gouvernement dans la démocratie (1891). In urma unui voiaj făcut în România, L. a publicat în Revue de Belgique (15 Ian. 1886), nisce note foarte instructive asupra României economice și sociale, sub titlu: En Roumanie, souvenirs de voyage. [I. I. Nacian.]

Lavement, injectare de apă sau lichid medicamentos în rectum, cu ajutorul unui clistir sau irigator. Ele sûnt de mai multe feluri: *L. purgative* au scopul de a muia massele fecale și a determina o contracțiune a musculaturei intestinale, pentru a le elimina; ele se fac cu o cantitate mai mare de lichide: de 200 gr. până la 2 litri (după vîrstă) cu apă curată sau amestecată cu unt-de-lemn, o soluțiune de sulfat de magnesiu, etc. *L. hrănitoare* se fac în scopul, când bolnavul nu se poate hrăní pe gură, ca lichidul injectat să se resoarbă și să hrănească individul; lichidul este lapte sau e compus din un amestec de bulion, cu și vin, peptonă, pulbere de carne, la care se adaugă câteva picături de Laudanum, și nu trebue să fie în cantitate mai mare de 200—300 gr. deodată. *L. narcotic,* compus din tinct. de opiu, morfină, solvită în o mică cantitate de apă, dat pentru a calma. *L. adstringent* compus din o soluție (în cantitate cam de 200 gr.) de tanină, alumen, nitrat de argint, etc., administrat pentru a determina o acțiune adstringentă asupra mucoasei intestinale, în casuri de disenterie, enterită, *L. vermifug, L. antispasmodic,* etc. Toate aceste lavemente (afară de cel purgativ) trebuesc administrate după un L. purgativ, pentru a golí mai ântâiu intestinul. [V. I.]

Laveran, medic militar francez, descoperitorul microbului frigurilor băltoase, malaria. (v. ac.) Scrierile sale relative încep de acum douĕḑeci de ani.

Laverania, sinonim cu *Haemamoeba* (v. ac.), numire dată de Grassi în onoarea descoperitoriului acesteia.

Laverna, la Romani o ḑină a lumii de jos, a întunerecului și apĕrătoarea lotrilor.

Lavina, *avalanța,* (geol.) massă enormă de zăpadă, ce în timpul primăverii se rupe din zăpeḑile perpetue ale munților și se rostogolesce în vale. In rostogolirea ei impetuoasă L. isbesce și rupe stânci și arbori, uneori ajunge până în sate, sfărâmând case și omorând oameni.

Lavinia, fata lui Latinus, regele din Latium. Acesta a promis-o regelui Turnus, dar a măritat-o după Aeneas, căruia i-a născut pe Aeneas Silvius.

Lavinium, vechiu oraș in Latium, întemeiat, după tradiție, de Aeneas în onoarea soției sale Lavinia.

Lavoisier, (pron. lavoasie), *Antoine Laurent,* chimist frc., n. 16 Aug. 1743 în Paris, † 8 Maiu 1794, ghilotinat. A studiat sciințele juridice și naturale. La 1768 a fost ales membru al academiei franceze. L. e fundatorul chimiei moderne, dînsul a întrodus în chimie analisa cantitativă. La 1774 a arĕtat, că la ardere se consumă oxigen, la 1781 că apa nu e element, ci combinațiune din oxigen și hidrogen. Acestea sûnt însă numai câteva din interesantele lui descoperiri și lucrări sciințifice. Opul seu principal e »Traité élémentaire de chimie«.

Lavra, v. Cenobiu și Laura.

Law, (pron. lāō), *John,* financiar renumit, n. 1671 în Edinburg, înființà în Paris o bancă particulară pe acțiuni, care la 1718 fù prefăcută în bancă de stat, apoi o societate comercială pe acțiuni (Compagnie des Indes) cu scopul de a exploata și colonisa țerile de lângă Mississippi; 1720 consilier de stat și controlor general al finanțelor; L. a accelerat ruina creditului public prin mĕsuri volnice, cari aveau să împiedece presentarea notelor de bancă spre escomptare; urmărit de ura poporului, fugi la Brüssel; † 1729 în Veneția. (Cf. Thiers, 1878 și Alexi 1884).

Lawn tennis, (pron. lahn t—), v. Tennis.

Lawrence, *John,* vice-rege al Indiei, n. 4 Mart. 1811 la Richmond, cott. de York. El și-a făcut educația în colegiul Hailegbury pentru a fi funcționar al companiei indiene. Intr'adevĕr la 1829 fù numit secretar al acestei companii. In urmă ocupă mai multe funcțiuni înalte administrative și financiare, în cari se distinse. Cu deosebire în timpul revoluției indiene din 1857, L. isbutí să potolească revolta în districtul sĕu, așa încât

parlamentul englez îi aduse mulțămiri publice. Regina îl ridică la rangul de baronet în 1858. La 1859 se întoarse în Anglia, dar fù retrimis în Indii în calitate de vice-rege (1863). La 1869 fù rechiemat din acest post și numit lord. In camera lorḑilor era adversarul lui Beaconsfield. † 26 Iunie 1879, e înmormêntat în biserica Westminster.

Lawsonia L., (botan.) gen de plante din fam. Lythrariee, cu o singură specie *L. inermis* L. (= *L. alba* Lam.), un arbust ce cresce în Africa de nord și în Orient până în India estică. Din frunzele sale uscate și pulverisate se obține produsul ḑis *henna, henné,* folosit de popoarele orientale ca să-și văpsească în galben vîrful unghiilor, palmele și tălpile. Se mai folosesce tot pe acolo în boalele de piele, la colorarea pieilor și a mătasei; amestecat cu indigo la văpsirea pěrului în negru; din flori Arabii prepară un oleu parfumat întrebuințat ca cosmetic. [S. Șt. R.]

Laxantia, (med.) *laxative,* remedii cari produc evacuarea canalului intestinal. Se împart în: *Eccoprotica* sau *Lenitiva,* remedii cari laxează numai în dose mari, *Laxantia* și *Purgantia,* remedii cari deja în dose mici laxează, și în fine *Drastica,* cari produc evacuări profuse și împreunate cu dureri. L. sûnt: oleul de olive, fructe zaharoase, magnesia, oleu de ricin, calomel, sulfat de natriu, Aloë, Rhabarber, Senna, oleu de Croton.

Laxenburg, orășel în Austria de jos, cercul Baden, la 15 km. dela Viena, cu 1126 loc. (1890); castel împěrătesc și parc renumit.

Laz și *lazuri,* sinonim cu *islaz* și islazuri, loc curățit de tufe și rădăcini, servind pentru pășunatul vitelor și pentru coasă, uneori și ca arătură.

Lază, com. rur. în Rom., j. Vasluiu, la 15 km. distanță de acest oraș. Dela 1894 s'a înființat una din fermele model ale statului, sub ministeriul P. P. Carp. Terenul însă este accidentat și comunicațiunea dificilă între diferitele trupuri ale moșiei. Clima este însă potrivită.

Lazar, prietinul lui Isus, fratele Mariei și al Martei din Vitania, după evang. Ioan, cap II. L. a fost înviat din morți de Isus. Ḑiua lui L. este Sâmbăta înainte de Florii.

Lazar, *George,* fundatorul școalelor naționale în România, n. 1779 în satul Avrig, în Transilvania, fù cel mai mic din cinci copii ai părinților sěi, George și Maria. Prin ajutorul baronului Brukenthal, proprietarul Avrigului, L. urmă ântâiu învěțăturile la academia din Cluj, apoi studiile la facultatea de sciințe fisico-matematice și în urmă la facultatea de teologie a universității din Viena. Intors la Sibiiu, fù hirotonit întru archidiacon al scaunului episcopal și numit profesor-catichet la seminariul teologic. L. nu stătù mult aci; căci după o predică fulgerătoare în contra stării lucrurilor de atunci și după o mustrare ce i-se făcù de episcopul Moga, el părăsí Sibiiul și, cu cartea în mână, trecù munții să spună Românilor de sub Fanarioți, că ei erau Români.

In Bucuresci la 1816, L. se adresă către Eforia școalelor (compusă din mitropolitul țerii și din trei boieri, aleși dintre membrii divanului domnesc) cu o programă ce proiectase, arětând că voia să deschidă aci o școală românească cu diferite învěțături și sciințe, toate predate în limba națională a Românilor. După multe tărăgănări i-se încuviință cererea și i-se dete un mic local din spațiosul edificiu dela Sf. Sava, unde își așeză școala cu numěrul de școlari ce-și putù recruta printre Românii iubitori de sciință. Invěțăturile sale nu puteau fi un curs sistematic, deoarece auditoriul sěu nu poseda cunoscințele pregătitoare, indispensabile pentru înțelegerea subiectelor de sciință mai aprofundată. De aceea L. împestrița lecțiunile sale cu un fel de conferințe, căutând a deștepta prin ele, în auditoriul sěu, gustul de sciință și mai presus de toate plăcerea pentru limba românească, apoi a-i inspira sentimente naționale, deșteptând conesciința de Român. Școala sa prindea astfel, din ḑi în ḑi, tot mai adânci rădăcini; iar școlarii sěi, după ce învěțau ântâiu gramatica, aritmetica, geografia, desemnul, etc. înaintau la studii mai speciale în filosofie și matematică, aplicând aceasta din urmă la ridicarea de planuri topografice și alte desemnuri constructive.

In curs de cinci ani, cât dură școala lui L., mulți elevi se distinseră, precum: George Paladi, care a întrodus metoda lancasteriană în școalele primare, apoi Ioan Eliade Rădulescu, profesor în școala lui L. și urmaș al sěu, continuă a cultiva patriotismul și consciința națională a Românilor din Muntenia. Din îndemnul lui L. se trimiseră, de către Eforia școalelor, la universitatea din Pisa, în Italia, patru tineri: Eufrosin Poteca, Constantin Moroiu, S. Marcovici și Pandele, pentru a se prepara de profesori la școalele naționale; iar după moartea celui din urmă fù trimis la Paris Petru Poenariu, pentru specialitatea sciințelor naturale.

Evenimentele resboinice din 1821 (revoluțiunea lui Tudor Vladimirescu) închiseră școala lui L., iar dînsul, sleit de puteri, descurajat și infirm, părăsí Bucurescii și se întoarse la Avrig (v. ac.), locul sěu natal, unde murí 1823.

L. ne-a lăsat, ca scriitor, un opuscul, întitulat: »Povățuitorul tinerimei«, scris la 1820 și tipărit la 1826 în Buda. Intr'un apel al sěu se spune, că mai erau gata pentru presă: »Filosofia«, »Matematica«, »Geografia« și »Istoria universală«. Din toate acestea n'a remas decât un singur manuscris, păstrat în biblioteca universității din Bucuresci: »Curs de Aritmetică, compus în limba românească și în folosul școalelor dela Sf. Sava de G. Lazăr, la anul 1821. Februarie 26.«

Activitatea lui L. avù resultate strălucite. Școalele grecesci căḑură și cele românesci le luară locul. Astfel se înființară școale naționale în Bucuresci (1823), în Slatina (1824), în Craiova (1826). In acest an se mai înființă și »Societatea pentru propășirea Românilor« prin stăruințele lui Constantin Golescu și I. Eliade, cu scopul de a lăți cultura națională prin școale, reviste și teatru.

Mișcarea națională, pornită de L. a dobândit un avênt mai puternic după întoarcerea tinerilor trimiși la studii în străinătate. Intre aceștia amintim pe Petru Poenariu, care ca director al școalelor române, încă sub guvernul lui Kisseleff, desvoltă o întinsă activitate școlară. (Cf. »Istoria universală a pedagogiei« de I. P. Eliade.) Lui L. i-s'a ridicat un monument în Bucuresci (v. ac.) în fața palatului universității (v. ilustr.).

Lazar, *Ioan Marte,* profesor și scriitor, n. 26 Sept. 1838 în Năsĕud, a studiat aci școala normală, în Blaj liceul și în Budapesta teologia. La 1863 a fost numit profesor prov. la liceul din Năsĕud, de unde în acelaș an a mers la Viena pentru a-și continua și completa studiile teologice în institutul Augustinian. După ce făcù aci doctoratul în teologie și-și însușí vaste cunoscințe istorice, limbistice și filosofice, patronatul fondurilor grănițeresci din Năsĕud la 1869 din nou îl alese profesor și-l numí totodată și director al liceului, în care calitate a remas până la moartea sa, întêmplată la 30 Aug. 1873. Bărbat talentat, teolog și profesor eminent, și-a consacrat întreagă viața bisericii și școalei naționale române. Scrieri: »Tabele istorice sincronistice ale coloniilor romane«; »Despre liberul arbitriu al omului« și diferite tractate mai mici istorice și filosofice.

Lazăr Potcoavă, coborîtor din Potcovesci, rudeniile lui Ioan Vodă cel Cumplit și pretendenții la scaunul Moldovei pe vremea întâiei domnii a lui Petru Schiopul (1574 până 1579), și el însuși pretendent sub a doua domnie a acestui voevod. Oștile însă căzăcesci și muscălesci ale lui sûnt risipite (1591).

Lăzărel, un fel de colindă rom., probabil de orig. slavă, se face în Sâmbăta Floriilor. Trei fete, dintre cari una îmbrăcată ca mireasa unui »Lazăr«, de altmintrelea necunoscut și deosebit de cel evangelic, cântă o poesie duioasă, în care povestesc, că tinĕrul Lazăr a murit chiar in ajunul nunții. Legendele nu convin asupra felului morții sale: când îl trântesce vijelia de pe un pom, când taie însuși craca pe care stă, când se trântesce în fusul mamei sale, fiind-că nu vrea să-i facă o plăcintă, și alte licențe populare. Unele variante sûnt publicate în Teodorescu, poesii populare, p. 202—6. Buc., 1885.

Lăzărescu, *Alexandru,* publicist român, n. Dec. 1830 în Bucuresci, † 31 Iul. 1876. A făcut studiile în țeară și la Paris, a ocupat posturile de president de tribunal, de membru la curtea de apel, etc. Afară de numeroase articole de politică, critică teatrală și artistică publicate prin diverse gazete și reviste sub pseudonimul Laerțiu, L. a mai scris și următoarele opere: George sau un amor românesc, vodevil în 3 acte, 1851; Sanuto, dramă în 5 acte, 1851; Oare de repaus, poesii, 1852; Alfredo, oare de repaus, poesii, 1854; Stroie Corbeanul, operă posthumă precedată de viața și operele autorului de Teodor I. Focșăneanu, 1885; Massim pictorele, melodramă, 1858. Criticele teatrale ale lui L. erau aprețiate pe vremea lor.

Statua lui George Lazar în Bucuresci.

Lazarete, adăposturi sau spitale pe la trecĕtori sau în porturi, în cari făceau carantină (v. ac.) acei călători, cari veniau din locuri molipsite de epidemii: de coleră, ciumă, etc. Astăḑi sciința tinde să facă a dispare, întroducênd în schimb desinfectarea călătorilor.

Lazaret se numesc și spitalurile improvisate în campanie, unde răniții pot primí primele ajutoare și pe urmă sûnt evacuați în interiorul țerii, când pot suporta călătoria. Asemenea L. se improvisează și pe la diferite gări și se numesc *gări-lazarete,* acestea au misiunea de a primí pe acei bolnavi, cari se găsesc în imposibilitate de a mai puté continua călătoria.

Lăzăriciu, *Ioan,* prof. preparandial în Deva, n. 1841 în Porumbacul de sus, cott. Făgăraș. Studiile și le-a făcut în gimn. din Sibiiu și Brașov; diploma profesorală și-a câștigat-o la univ. din Cluj, 1878. L. pe cale autodidactică a absolvat gimnasiul superior din Brașov și a depus censura de prof., L. a funcționat 10 ani ca învĕțător, 3 ani a fost actuar la revisoratul de școale in Brașov și din 1875 e prof. în Deva. A scris cărți de școale: 1) Elemente de poetica română, ediț. I, 1882, ediț. II, 1886. 2) Istoria literaturei române, ediț. I, 1884, ediț. II, 1892, acestei din urmă i-a denegat ministrul aprobarea. 3) Dicționar român-maghiar, 1886. Toate au ieșit în editura lui W. Krafft, Sibiiu. A mai scris articole pedagogice prin foile române școlastice.

Lazariști, congregațiune religioasă de preoți, înființată de către S. Vincenț de Paula în 1624. L. se numesc așa dela colegiul St. Lazar, deschis de către congregațiunea L. în 1632. L. se ocupă

cu predicarea şi cu creşcerea clerului tinĕr; au şi mai multe misiuni în China, Africa şi Oceania.

Lazarone, cerşitor neapolitan.

Lăzuirea, *isläsuirea,* tăierea şi scoaterea pădurei şi rădăcinilor ei pentru a face loc de cultură din ea.

Lazulit, mineral, fosfat aluminos de magnesiu, în cristale monocline albastre, se găsesce în Stiria, Salzburg, etc.

Lazarini, *Daniel,* sindicus al magistratului Timişoarei, la cerere mai înaltă a lucrat un Abodar românesc, care a fost presentat la 17 Martie 1770 reginei Maria Teresia de cătră camerariul de curte din Bănat. Manuscrisul însă a fost aflat ca prea extins pentru primul început, în acest mod deocamdată a fost lăsat la o parte, iar autorul a fost numit pe 2 ani de probă director al şcoalelor triviale bănăţene. L. este primul director al şcoalelor gr.-or. române în Banat. [Iuliu Vuia.]

Le *(Leh),* capitala prov. Ladach în Caşmir (Asia), la înălţime de 3440 m. preste nivelul mării; 4000 loc. Locul principal al comerciului între India şi Asia centrală.

Leac, v. Medicament.

Leader, (engl., pron. lider), conducĕtorul, şeful unui partid politic; articol de fond.

League, (engl., pron. ligh), mil maritim englez; ligă, alianţă.

Leah, Leş, Polon (v. ac.)

Leake, *Martin William,* archeolog englez, n. 14 Ian. 1777, † 6 Ian. 1860 în Brighton. A făcut însemnate explorări în Grecia şi Asia mică. Intre scrierile sale se află şi una ce se ocupă cu filologia română şi bulgară: »Researches in Greece of the wallachian and bulgarian languages.«

Leal, onest şi franc.

Leamington, oraş în cott. engl. Warwick, cu 26,930 loc. (1891); isvoare minerale căutate.

Leandru, v. Hero.

Leandru, numele vulgar al plantei Nerium Oleander L. (v. ac.).

Leaota, munte în Rom. între j. Dâmboviţa şi Muscel, al doilea după Omu; prin înălţimea sa predomină mai pe toţi munţii din apropiere.

Lear, (pron. lihr), rege legendar al Britaniei; eroul unei tragedii a lui Shakespeare (v. ac.).

Leat, dată, an; dela cuvêntul slavon vechiu lĕto, aestas, annus, tempus. V. Cronica.

Lebadeia, vechiu oraş în Beoţia, lângă Helikon, cu oracol renumit în peştera lui Zeus Trophonios; acum se numesce Livadia.

Lebeda, (zool.) paseri notătoare, formând familia Cygnidelor, cu cioc placelat, de egală lungime cu capul, grumazi foarte lungi. Are 10 specii, cari trăiesc în regiunile temperate ale semiglobului nordic şi sudic. Sûnt paseri migrătoare, dar domesticite se ţin prin lacuri ca paseri de lux. *L. mută* sau *comună (Cygnus olor L.),* albă, cu cioc roşu, în frunte cu bobiţă neagră, cu picioare negre. Trăiesce în Europa de nord şi Asia; prin ţerile noastre trece în Oct. până Nov. Nu e mută după cum se crede. Trăiesce 50—100 ani. Până e tineră e bună de mâncat. *L. cântătoare (C. musicus,* Bechst) cu trup mai trunchios şi grumazi mai scurţi. La nord e vênată mult pentru carnea şi penele ei. Cântă cu ton sonor şi frumos. La Elinii antici era paserea consacrată lui Apollo, care dela ea şi-a căpĕtat darul profeţirii. Iupiter sub forma acestei L. a sedus pe Leda. Se mai credea, că în Hesperia lângă Eridan L. îşi anunţă moartea prin cânt frumos; de aci »*cântul de L.*«, poesia ultimă a poeţilor. Corăbierii consideră bun omen întâlnirea cu L. Mai sûnt încă opt specii de L.

Lebeda în poveştile române. Un împĕrat vênând în pădure, la un iaz vĕdù o L. şi vrù s'o omoare, dar prinḑêndu-o o duse acasă, unde L. se prefăcù în fecioară frumoasă, etc. (cf. Şăineanu, Basme pag. 266 şi 542). După mitol. nordică, fetele de L. (Schwanenjungfrauen) au fost Walkürile, cari au avut însuşirea de a se preface în L. După mitol. germ. ele apar adeseori la rîuri, desbracă vestmintele de lebedă şi se scaldă. Cine le fură îmbrăcămintele, le are în posesiune. (v. Ḑine, Fata în pov. rom.).

Lebeda *(Cygnus),* constelaţiune între 237° şi 329° ascensiune rectă, şi 29° 6′ şi 59° 19′ declinaţiune nordică. Conţine afirmative 197 stele visibile cu ochiul liber.

Lebel, *Ioan,* 1543 preot ev. lutheran în Tălmaciu, unul dintre primii humanişti saşi. A rĕmas de el o poesie: »De oppido Thalmus carmen historicum.«

Lebid ibn Rabi'a, (şi *L. Abu Okail),* poet arab, n. ca. 575, † pe la 662. Autorul unei renumite »Mollaca« şi unui »Divan«.

Leblanc, *Nicolas,* părintele industriei de soda, n. 1742 în Yvoy-le Pré (Cher), † 1806 în asilul săracilor din St.-Denis. 1791 a înfiinţat în Francia o fabrică de soda, divulgând secretul invenţiei sale, ca să poată usa toţi de ea. Scr. »Mémoires sur la fabrication du sel et de la soude« (1798).

Leboeuf, *Edmund,* mareşal francez, n. 1809 în Paris. In resb. crimeic (1854) general de brigadă, 1869 ministru de resboiu; în Iul. 1870 declară în cameră, că armata e gata de resboiu; şef de stat major al armatei dela Rin şi mareşal. Prins la capitularea cet. Metz (29 Oct.). † 7 Iun. 1888.

Lebrun, 1) *L. Charles,* cel mai celebru pictor frc. din veacul lui Ludovic XIV, n. la Paris 1619, † 1690. Fiu de sculptor, de o rară precocitate, L. fù ajutat în studiile sale de cancelarul Séguier, care îl trimise la Roma, unde el studiă monumentele antichităţii sub direcţiunea lui Poussin. Intors la Paris 1646, execută mai multe lucrări importante şi fundà Academia de pictură, al cărei director fù mai târḑiu. Insărcinat, împreună cu Lesueur, cu decorarea Otelului Lambert, pictă »Lucrările lui Hercule« într'un stil de o energie, care făcù contrast cu Lesueur. Decorà apoi luxoasa residenţă regală dela Vaux; facù »Restignirea cu îngerii«, aflătoare aḑi la Louvre; lucrà la Fontainebleau o serie de tablouri, sub ochii Regelui, dintre care: »Familia lui Dariu«, »Intrarea lui Alexandru în Babilonia«, etc., care îi atrase toate onorurile monarchului. In cele din urmă, i-se dădù decorarea Palatului dela Versailles, unde totul aproape e făcut de el sau sub direcţiunea lui. Afară de aceste opere mari, L. a pictat multe alte tablouri, din cari cele mai frumoase sûnt la Louvre din Paris.

2) *Lebrun, Francisc Carol, duce de Piacenza,* n. 1739; 1799 consul. Sub imperiu e numit vistiernic supr. şi guvernator al Liguriei. 1810 după abdicarea regelui Ludovic Napoleon, guvernator

al Olandei până în 1813. Ludovic XVIII îl numesce pair. † 24 Iun. 1824.

Lebu, *Alexandru,* econom rom., n. 10 Nov. 1835 în Cacova, cott. Sibiiu. A studiat dreptul şi teologia în Sibiiu. 1866 a părăsit cariera preoţească şi s'a strămutat la Sibiiu, unde poartă o economie model, ale cărei producte au fost distinse cu cele dintâiu premii la numeroase exposiţiuni. L. este membru fundator al »Casei naţionale«, vice-preşed. la inst. de cred. şi econ. »Albina« şi la societ. com. »Concordia«. [I. S. Ş.]

Leca sau *Lecca,* familie a conţilor de Cinarca în Corsica, din care s'au distins în secl. XV: *Jean Paul de L., conte de Cinarca* (1450—1515), în luptă perpetuă cu adversarii sĕi, trecù de mai multe ori în Italia şi la Genua după ajutor, dar fù persecutat de soarte şi murí nenorocit, după o viaţă plină de glorie. Unul din înverşunaţii sĕi adversari era *Rinuccio de L.*

Lecage, v. Calo.

Lecanora Ach., (botan.) gen de Licheni cu thal crustaceu şi apotecii discoide ce au o margine formată de thal; speciile sale trăiesc pe lemne (*L. subfusca* Ach., *L. pallida* Krb.) sau pe stânci, pietri (*L. badia* Ach.). *L. esculenta* Evers. = *L. desertorum* Kremp. p. p., *Lichen esculentus* Pallas, se crede a fi »mana« Ovreilor. Cresce, probabil fixată pe stânci, prin Algeria, Persia, de unde e smulsă de vênturi şi transportată în alte locuri, unde cade sub formă de »ploaie de mană«; după Parrot s'a întêmplat o aşa ploaie în Persia la 1828. Când e liberă se presintă ca nisce mici ghemuri cenuşii, tari, cu suprafaţa neregulată. E hrănitoare pentru om şi animale, fiindcă e avută în amidon. [S. Şt. R.]

Lecca, I L., *familie boierească din Valachia,* cunoscută aici din secl. XVI. Genealogia familiei începe dela:

1) *Marele agă V. L.,* (1550—1619), care s'a ilustrat ca general pe timpul lui Mihaiu Viteazul. La 1598 el duse lui Sigismund Bátori un ajutor de 1000 călăreţi. Mai târḑiu fù alături cu Mihaiu la Mirislău şi apĕră cetatea Chiorului. El făcù o călătorie la Viena, luà parte la mai multe misiuni şi solíi, precum cea cu Tătarii la 1604, şi primí donaţiune dela împ. Rudolf II, 3 sate în Ardeal, şi titluri nobiliare de graf austriac. Fusese mare comis şi spatar. (Cf. Doc. de Hurmuzache, tom. III, IV.) Un fiu al sĕu

2) *Marele Spătar L.,* era boier însemnat al lui Radu Şerban şi R. Michnea, care îl decapită la 1617.

3) *Lecca, Constantin,* (1810—1887), ântâiul pictor român. Paharnic sub Vodă Al. Ghica; după ce studià în Italia şi Germania se stabilí ca profesor de desemn la primul colegiu de atunci: St. Sava. Pe lângă marele sĕu talent, era om de o deosebită cultură; a tradus mai multe piese. Printre principalele lui pânze sûnt: »Intrarea în Alba-Iulia« la pinacoteca naţională din Bucuresci, »Bătălia dela Resboeni«, »Portretul lui Cuza«, »Descălecarea lui Radu Negru«. Apoi copii după tablouri clasice, şi multe alte lucrări. Aman a fost elevul sĕu. † 1887. (Cf. N. Ţiacu, Biografie în »Revista nouă«.)

4) *Lecca, George,* n. 1844, fiul lui Const. L., comandant de cavalerie. In timpul resboiului din 1877—78 fiind căpitan, în fruntea escadronului sĕu de Gorj, a făcut o strălucită şarjă la satul Vadiu din Bulgaria, pe un deal între vii. Acolo distruse o companie de nizami Turci (300), cari erau aşezaţi în redută. L. fù decorat cu Virtutea militară cl. I, Steaua României cu spade, şi Sf. Stanislas, etc. † 30 Oct. st. v. 1899. Are fiu pe *Haralamb* şi *Octav George L.* (Cf. Colonel Boteanu, Biogr. lui George L.).

5) *Lecca, Haralamb G.,* poet rom., a făcut studii de medicină în Francia. A publicat: »Prima« volum de frumoase versuri; apoi »Secunda«, tot versuri, premiate de Academie; »Enoch Arden« traducere în versuri, »Cinci poeme«; »Povestea unei regine« din Carmen Sylva, etc. Ca teatru: »Stâlpii Statului şi Flămânḑii de glorie«, comedii; »Femeia înderĕtnică«, traducere; în fine »Casta Diva« şi »Jucătorii de cărţi« 1898 şi 1899, drame cari au avut mare succes.

Lecca, II L., familie din Moldova (Bacău), care pare a fi o ramură a boierilor L. din Valachia, despărţită prin secl. XVII sau XVIII. Din ea sûnt:

1) *Lecca, Dimitrie,* general şi om politic rom., n. 1832 la Tecuciu, † 1888, îşi făcù studiile militare în Francia şi apoi intrà în armata română. Maior la 1866, el era comandantul batalionului de vênători care avea garda palatului la 11 Febr. 1866, şi de conivenţă cu conspiratorii în contra principelui Cuza, a lăsat să intre în palatul domnesc pe oficierii cari au provocat actul de abdicare. A şi devenit îndată ministru de resboiu sub locotenenţa domnească 11 Febr. până la 11 Maiu 1866, apoi iarăşi Iulie 1879 până Apr. 1880 sub ministeriul Ioan Brătianu. In resboiul 1877—78 colonel, a luat parte la luptele dela Lom-Palanca şi Smârdan, apoi a fost înaintat general. Ca membru al partidului liberal a fost adeseori ales deputat de Bacău şi 1883—88 president al camerei. (Cf. T. Maiorescu, Disc. parlam., vol. I.)

2) *Lecca, George,* om politic român, n. 1831, † 1885, fratele lui Dimitrie. A făcut studii militare, dar 1868 a fost numit de guvernul liberal prefect la Bacău, unde prin mĕsuri în contra Ovreilor a provocat scusele şi căderea ministeriului Golescu. (Cf. T. Maiorescu, Disc. parl. vol. I, pag. 19.) 1882—85 e ministru de finanţe în cabinetul Ioan Brătianu.

Lecce, mai nainte *Terra d'Otranto,* prov. ital. în Apulia, 7891 km², cu 600,905 loc. (1890). *Capitala L.* are 22,051 loc.

Lech, *(Licus)* câmpul ce se întinde în lungime de 37 km. între rîul Lech şi Vertach, Landesburg şi Augsburg în Bavaria. Pe câmpul acesta în 10 Aug. 955 au fost total nimiciţi Maghiarii conduşi de Lehel, Bulcs şi Botond din partea oştilor imperatului german Otto I. Se ḑice că numai 7 inşi au rĕmas în viaţă, cari au adus în patrie vestea nefericitei lupte.

Lecher, *Otto,* politic austriac, n. 6 Ian. 1860 în Viena, renumit prin discursul de 12 ore ţinut în dieta imperială în 1897 ca deputat german-progresist cu ocasia obstrucţiei germane.

Lechinţa, (ung. Lekencze), com. mare în Trs., cott. Bistriţa, cu 1879 loc. (1891) Saşi şi Români. Românii afiliaţi la parochia matră Harina în protopopiatul Bistriţei.

Lecidea Ach., (botan.) gen de Licheni cu thal crustaceu şi apotecii discoide fără margine formată de thal; are numeroase specii ce trăiesc

pe pietri (*L. coarctata* Ach., *L. petraea* Flot., *L. contigua* Fr.), pe pământ sau pe lemne putrede (*L. uliginosa* Ach.); foarte respândită, formând plăci întinse, galbene amestecate cu negru pe stâncile din regiunea alpină, e *L. geographica* Schaer., mai bine *Rhizocarpon geographicum* DC., dîsă aşa din causa asemănării acestor plăci cu hărţile geografice. [S. Şt. R.]

Lecitine, nume dat unor substanţe grase, cari se găsesc în creer, nervi, în globulele sanguinice, în gălbenuşul de ou, precum şi respândite in regnul vegetal. Prin acidi L. se desface în acidi graşi, stearic, palmitic, oleic, într'un eter al glicerinei cu acid fosforic şi în calină. *L., Protagen,* compuşi organici formaţi din cărbune, hidrogen, oxigen, azot, fosfor şi sulf, cari la fierberea cu apă de barită dau pe lângă acidii graşi menţionaţi mai sus, şi alţi derivaţi azotici liberi de fosfor, ce se găsesc în măduva nervilor, numiţi cerebroside. [S. M.]

Lecocq, *Carol,* componist de operete, n. 3 Iun. 1832, elev al lui Halévy şi Bazin. Dintre numeroasele sale compositiuni sûnt mai mult cunoscute Girofle-Girofla şi Madame Angot.

Lecomte du Nouy, 1) *L., André,* renumit architect francez, restauratorul vechilor biserici române, n. 1844 la Paris, elev al celebrului architect-archeolog Viollet-le-Duc, a început cariera de architect prin o reconstruire a palatului dela Monaco, apoi a restaurat două capele la catedrala din Cahors şi a construit monumente în Palestina, unde a luat parte ca membru al expediţiei archeologice conduse de Clermont-Ganneau 1873—74. Pentru restaurarea bisericii episcopale dela Curtea de Argeş fiind trebuinţă de architect cunoscător al artei bizantine, ministrul cultelor de atunci, Titu Maiorescu, după recomandarea lui Viollet-le-Duc, a însărcinat cu această misiune pe L., care a şi venit în România la 1875 şi de atunci a remas aici, ocupat cu restaurarea şi edificarea mai multor monumente, pe lângă biserica din Curtea de Argeş, terminată în modul cel mai splendid la 1886, şi o reşedinţă a episcopului de acolo, apoi biserica Trei Erarchi, precum şi Sf. Nicolae din Iaşi (admirabilă reconstruire), biserica Sf. Dumitru din Craiova, Mitropolia din Tîrgovişte, etc. (Asupra importanţei lucrărilor dela Curtea de Argeş, cf. Nota dela pag. 265 şi scrisoarea lui Odobescu în T. Maiorescu, Disc. parl. Vol. I).

2) *Lecomte du Noüy, Jean Jules Antoine,* pictor francez, n. 1842 în Paris. Distins aproape la toate expoziţiile de pictură. Op. mai însemnate: Moartea lui Jocaste (dist. cu al doilea premiu »de Rome« în 1871), Sentinela grecă, Poarta seraiului, Amorul şi noaptea; apoi: portretul regelui Carol I al României, al reginei Carmen Sylva, al princesei Maria şi picturile decorative la catedrala Curtea de Argeş şi la bis. Sf. Nicolae şi Trei Erarchi din Iaşi. Distins şi ca sculptor, 1898 a început să lucreze o placă în marmoră în amintirea visitei Regelui Carol în 1896 la Imp. Francisc Iosif I la Budapesta. L. petrece adeseori toamna la Castelul Peleş, dând reginei lecţiuni de pictură. A dăruit Academiei române 10,000 lei, din interesele cărora să se dea premii pentru desemn. (Cf. Dicţ. Cont.)

Leconte de Lisle, recte *Carol Maria Leconte,* poet frc., şeful şcoalei parnasiane din Francia, n. în Africa 1818, făcù călătorii în India şi în Francia, şi se stabilí definitiv la Paris. După revoluţia dela 24 Febr. L. intrà în politică şi se făcù republican; dar se retrase imediat ca să se devoteze cu totul poesiei. Primul său volum este Poèmes antiques (1852). La 1854 apărură Poèmes et poésies, mici poeme de o frumseţe rară. La 1862 traduce Idylles de Théocrite. Tot în acest an apărù Poèmes barbares, şi în 1869 publică »Kain.« La 1867 traduce Iliade; Hymnes orphiques (1869); Odyssée (1870). Intrat iarăşi în politică, publică o scriere anonimă Catéchisme populaire républicain, care făcù mare sgomot. In Ian. 1872 représintă la Odéon o tragedie les Erinnyes. La 1873 publică o traducere d'Horace şi o traducere din Sophocle. La 11 Febr. 1886 este ales membru al Academiei în locul lui Victor Hugo. Ultimele sale scrieri sûnt: Poémes tragiques (1884), Euripide (1885), Apollonide, dramă lirică în 3 părţi şi 5 tablouri (1888). † 1894.

Lecouvreur, (pron. löcuvrör), *Adriana,* actriţă franceză, n. 5 Apr. 1692 în Daméry l. Epernais, † 20 Mart. 1730, renumită tragediană la Théatre Français în Paris. Scr.: »Lettres«, publicate în 1892.

Lectica sau *litiera,* scaun portativ.

Lectisternium, (aşternere de pat), la Romani o festivitate religioasă, la care invitau pe dei la ospětare sfântă şi le aşterneau paturi, iar pe aceste aşezau statue mici ori busturi (capita deorum), de regulă topite din ceară, şi apoi le aşterneau de mâncare, ca parte din sacrificiu dela ospětare. L. se numiau şi *pulvinaria,* când se aşterneau perine.

Lector, (*lat.*) v. Cetet.

Lectura sau *cetirea,* este traducerea semnelor grafice în expresii vocale. Aceste semne pot să fie litere, cifre, note, semne geografice, figuri geometrice, hieroglife, etc. Cele mai obicinuite sûnt literile, elementele grafice ale cuvêntului scris sau tipărit. Cuvêntul L. se mai întrebuinţează şi pentru a indica complexul de cunoscinţe ce-l dobândim prin cetire. Astfel deosebim: L. grea, uşoară, abstractă, distractivă, edificătoare, serioasă, glumeaţă, pornografică, etc. La învěţământ se mai deosebesce *L. privată* sau particulară, pentru a însemna materii de cari se ocupă şcolarii în afară de programa oficială a şcoalei. L. privată e sprijinită de biblioteci, înfiinţate anume pentru tinerime la şcoală. L. devenind o trebuinţă tot mai generală, numěrul bibliotecilor cu scrieri de toate genurile se măresce pe di ce merge, prin înfiinţarea cabinetelor sau cercurilor de L. până şi în comunele rurale.

Lecturer, (engl., pron. lecşörer), cetet, deosebi ajutor de predicator, care are să ţină predica dela vecernia de Dumineca.

Lecythis Loefl., (botan.) gen din familia Lecythidaceae, cu vr'o 30 specii, arbori mai ales din America tropicală. Fibrele liberiane dela unele specii se folosesc pentru ţesěturi, prepararea hârtiei; fructele dela *L. ollaria* L., numite *oala maimuţei, marmite de sânge, quatelé,* au carnea şi seminţele comestibile şi sûnt mâncate de maimuţe şi papagali. [S. Şt. R.]

Leczinski, *Stanislav,* rege al Poloniei, v. Stanislav.

Led (sau *Ledo),* la Slavi un deu al resboiului, contrar lui Kolada, deu al păcii.

Leda, în mitol. grec. fata lui Thestios, rege din Aetolia și soția lui Tyndareos, rege din Sparta. Câștigând favoarea lui Zeus, acesta în chip de lebedă s'a apropiat de ea, și după un mit L. a născut două oue, din unul a ieșit Helena (luna), iar din celalalt Polydeukes (Pollux) și Castor, adecă: Dioscurii, până ce după alt mit, L. dela Tyndareos a născut pe Klytämnestra, iar dela Zeus pe pruncii numiți. Mitul se explică așa, că L. represintă materia primitivă întunecoasă, că Zeus e creatorul luminei, care din întunerec resare. [Atm.]

Ledebour, *Karl Friedrich von,* botanist, n. 1785, † 1851, fost profesor la Dorpat (1811—36). A scris: Flora Altaica, 4 vol., 1829—34 (împreună cu K. Ant. Meyer și Alex. von Bunge); Icones plantarum novarum floram rossicam, 5 vol., 1829—34; Flora rossica, 4 vol., 1842—53, scriere de mare importanță pentru studiul florei României. [S. Șt. R.]

Ledebur-Wicheln, *Ioan,* conte, politic austriac, fost ministru de agricultură în cabinetul Badeni (abdis 1897), n. 1842 în Praga. 1866 a luat parte la resb. ca voluntar în reg. de dragoni Windischgrätz. In dieta boemă și cea imperială aderent al agrarismului-conservativ. 1895 ministru de agricultură.

Lederata, cetate dacică în calea spre Sarmisegetusa, putênd ajunge la ea legiunile romane prin valea Timișului și Bêrzoviei.

Ledochowski, *Micislav,* conte, cardinal, n. 29 Oct. 1822 în Gorki; 1866 archiepiscop de Posen-Gnesen. Pentru oposiția contra legilor din Maiu (v. ac.) arestat și deținut. 1875 cardinal. Dela 1892 prefect al institutului »De propaganda fide« în Roma.

Ledru-Rollin, *Alexandre Auguste,* om politic frc., n. 1807. Distins ca advocat și publicist în »La Réforme«, vedea regenerarea Franciei în republică și votul universal. 24 Febr. 1848 propune guvernul provisor, în care întră și el la interne. Se despărți de colegii săi din pricina legăturilor sale cu lucrătorii. Face oposiție puternică moderaților, dar fără succes. Câștigă puține voturi la presidenție, fuge la Londra 1849. Scrie »De la décadence de l'Angleterre«, un pamflet violent contra claselor din Anglia și contra caracterului Englezilor. In 1870 vine în Francia, stă în Paris pe timpul asediului, se alege deputat, dar demisionează, moare 31 Dec. 1874. Lui L. datoresce Francia votul universal.

Ledum L., (botan.) gen de Ericacee, tribul Rhodoree; cuprinde 4—5 specii de arbuști erecți sau tîrîtori din regiunile reci și arctice ale emisferei boreale; au frunze coriace persistente și miros reșinos. Frunzele de *L. palustre* L., ce cresce prin turbarii, au proprietăți narcotice, se dau contra disenteriei, tusei măgăresci, etc.; în medicina populară provoacă accidente, căci sûnt toxice; se substituesc uneori hemeiului în fabricarea berei, dar aceasta atunci e „vătămătoare, căci provoacă dureri de cap, vărsături, chiar delir; se crede că tot cu aceste frunze Rușii dau mirosul special pieilor tăbăcite dise iuft, piele rusească. Frunzele de *L. latifolium* Jacq. din America nordică se dau ca ceaiuri pectorale, tonice, digestive (thés de James, de Labrador). [S. Șt. R.]

Leeds, oraș municipal în interiorul Angliei, lângă *canalul* L.-Liverpool (208 km. lung.); 367,506 loc. (1891); centrul industriei de postav.

Leersia Sw., (botan.) gen de Graminee, tribul Oryzee, foarte înrudit cu *Oryza* (Orezul), de care se deosebesce numai prin spicule comprimate, cu 2 glume (nu 4) și stamine 6—3 sau mai puține (nu constant 6). Are 5 specii din America boreală și tropicală, una, *L. oryzoides* Sw., crescênd și în Asia, Europa temperată și la noi prin bălți, mlaștini, ape lin curgĕtoare. [S. Șt. R.]

Leeuwarden, capitala prov. olandeze Friesland, 30,433 loc. (1890); tîrguri de bucate și de vite.

Lefaucheux, (pron. lefoșöh), fabricant de arme în Paris. 1825 a inventat pușca de încărcat pe dinapoi și un sistem de revolver.

Lefebvre, *Francisc Iosif,* mareșal sub Napoleon Bonaparte, n. 25 Oct. 1755 în Paris, † 14 Sept. 1820. Intrat de tinĕr în gardă, a înaintat rapid până la mareșal (19 Maiu 1804). S'a distins în lupta dela Jena, la asediul cetății Danzig, (27 Maiu 1807 duce de Danzig) și în Spania. Soția sa, o spălătoreasă, cu care legase cunoscință încă în tinerețĕ, e eternisată de Sardou în piesa »Madame Sans-gêne.«

Lefegiu, trupe de oșteni mercenari din vechime, în țerile române. Numele lor arată chiar, că erau angajați cu leafă, în serviciul țerii, deosebindu-se de »oștenii de țeară« cari erau numai Români și întru câtva obligați a se lupta pentru țeară. L. sau mercenarii erau în vechime în toate țerile europene și adesea formau o puternică parte a armatei. In Rom. trupele de L. se recrutau mai ales dintre Unguri, Sêrbi, Poloni, Germani, etc. [O. L.]

Lefort, *Francisc Iacob,* consilier al lui Petru cel Mare, n. 1653 la Geneva, părăsesce patria în vîrstă de 21 ani și în serviciul Holandei ajunge la Archangel și de acolo la Mosova. Intră în serviciul Rusiei și se bucură de protecțiunea prințului Vasile Galițin în timpul regentei Sofia (1682—89). Fù cunoscut de Petru, care profită de cunoscințele și de fidelitatea lui. Insoți pe Țar în călătorii prin Rusia, fù numit admiral, îl însoți în călătoria prin Europa din 1697. † 1699.

Left, monetă de aur ori de argint, în valoare de 5 galbini, din cari se fac salbe (Șaineanu, Dicț.). *Lefter* eshauriat, gol, lipsit de bani. *Lefterie,* ocupațiunea de afaceri cu scop de câștig, sin. profesiune.

Legal, tot ceea ce e făcut conform legii sau organisat de lege.

Legal tender, *(engl.)* mijloc legal de plată. In Anglia se înțeleg sub L. t. plățile în aur (Sovereigns), în argint până la 40 șilingi și în note de 5 Livre sterlingi. Cu învoirea guvernului, banca Angliei poate decreta pentru un timp anumit biletele sale preste 5 Livre sterlingi de L. t.

Legalisare, învestirea cu formele legale; certificarea autenticității unui act prin o autoritate publică.

Legalisarea actelor e o formalitate, care dă deplină credință datei și semnăturii unui act, pentru că e certificată de un funcționar public, care are această calitate. Astfel, pe când la *autentificare* funcționarul constată și consimțemêntul părții care presintă actul, la L., el nu certifică decât data și semnătura persoanei. O

L. e mai puţin dar, decât o autentificare. Actul legalisat are *dată certă,* se scie când e făcut şi numai prin declararea în fals se poate dovedi că data nu e exactă.

Legat, se numesce o donaţiune făcută printr'un testament. Modestiu, celebrul jurisconsult roman din secl. III d. Chr., îl definesce donatio testamento relicta (Dig. 31, de leg. II, 36). După art. 887 şi următ. din cod. civil român, sûnt mai multe feluri de legaturi. Aşa avem *L. universal,* adecă dispoşiţiunea prin care testatorele lasă după moartea sa, la una sau mai multe persoane universalitatea bunurilor sale (art. 888 civ. rom., civ. franc. 1003); *L. cu titlul particular,* are ca obiect o fracţiune a moştenirii precum jumětate, a treia parte sau toate imobilele sau toate mobilele sau numai o fracţiune din ele (art. 894 rom., 1010 frc.); în fine *L. singular* este acela care are drept obiect un lucru determinat. *Legatarul* universal are drept la universalitatea bunurilor defunctului, adecă are drept la toate bunurile cari există la moartea testatorului, mai puţin datoriile şi sarcinile impuse de lege (ca reserva moştenitorilor reservatori) sau de testator însuşi; el are vocaţiune la întreagă averea defunctului, aşa că dacă acesta a lăsat mai multe legate particulare, care nu-şi produc efectul, ele se cuvin legatarului universal. In codul franc., art. 1006 acorda legatarului universal sesina, adecă are posesiunea de drept cum ascendenţii şi descendenţii în dreptul român. In Rom. art. 891 diferă în această privinţă de articolul francez, căci nu acordă sesina, legatarul universal trebue după codul civil român să ceară dela justiţie trimiterea lui în posesiune.

Legat sau *trimis* (legatus). In timpul Romanilor se da acest nume la diferiţi magistraţi, trimişilor senatului, locoţiitorilor de consuli, proconsuli sau pretori, însărcinaţi cu guvernarea unei provincii, şefilor de legiuni, etc. Sub imperiu, provinciile începură să se administreze de un *legatus Augusti pro Praetore,* ale cărui atribuţiuni puteau fi atât civile cât şi militare. Aceasta pentru provinciile imperiale. Provinciile ḑise »senatoriale« aveau *legati proconsulis* pro praetore; dar toţi se alegeau dintre senatori.

Legat papal este, în ţerile catolice, un representant al papei. *L. a latere* sûnt cardinalii trimişi cu depline puteri, ca ambasadori sau plenipotenţiari, pe lângă guvernele străine. Spre deosebire de cei trimişi într'o ţeară, cu puteri ordinare, şi cari se numesc *nunţii* (nonces).

[O. L.]

Legaţiune, totalitatea personalului care compune o misiune diplomatică, al cărei şef e acreditat de puterea care îl trimite pe lângă un guvern străin. Tot prin L. se înţelege totalitatea afacerilor misiunii, şi întru câtva însă-şi misiunea. Când în capul misiunii se află un ambasador, atunci se întrebuinţează numele de *ambasadă,* în loc de L. Dreptul de legaţiune e *activ* sau *pasiv,* după cum e vorba de a trimite agenţi sau de a-i primí. Dreptul de a trimite agenţi diplomatici nu aparţine decât statelor cari posed plina suveranitate, acelor cari faţă de alte puteri au drept de a încheia tractate sau a declara resboiu.

[O. L.]

Legătura, un alt nume al aşezământului judiciar *feria* (hieriia).

Legătura lui Mihaiu Viteazul, aşezământ social-economic instituit de Mihaiu Viteazul printr'un hrisov (1596), şi care dispunea ca ţeranii, »care pe ce moşie va fi, acela să fie rumîn vecinic, unde se va afla.« Silit de evenimente şi de planurile sale, Mihaiu jertfesce astfel pe ţerani pentru a atrage pe boieri, consfinţind formal un obiceiu abusiv. De altfel era şi necesară o aşa měsură, căci satele se spărseseră, ţeranii fugind de nevoile vremei, şi ţeara era la mare ananghie prin luptele începute şi urmărite de eroicul voevod.

Legatul viţei este una din principalele operaţiuni la cultura viei. Ea are de scop de a da viţei şi rodului mai multă lumină. Viţa de vie se leagă cu rafie, teiu topit şi netopit, cu nuiele de răchită despicată ori cu legături de paie. Se leagă pe un singur par sau arac, sau pe mai mulţi (3—4) araci de jur împrejur. Via nici odată să nu se lege vertical, fie în sus fie în jos, ci mai bine în semicerc în linie orizontală ori în linie oblică, pentru a repartisa mai bine seva către toţi mugurii ei de o potrivă.

Lege, este norma nestrămutată după care se petrec întâmplările din natură, sau după care a r t r e b u í să se petreacă faptele oamenilor, isolaţi sau în societate. Basa ori şi cărei L. este sau o necesitate determinată de natura lucrurilor, sau o exigenţă de drept cerută de puterea socială, sau o obligaţiune morală impusă de idea datoriei către puterea divină, ori sub ce formă ne-am închipuí această putere. Sûnt L. naturale, raţionale şi positive. L. a) *naturale* exprimă relaţiunile reale şi constante ce se descopere între întâmplările din lumea externă şi internă. In acest sens se vorbesce de L. astronomice, fisice, chimice, biologice, psichologice, sociologice. L. b) *raţionale* sûnt acelea pe cari trebue să le urmeze mintea omenească pentru a stabilí adevěrul (L.-le logicei); frumosul (L.-le esteticei) şi binele (L.-le moralei). L.-le ce trebuesc păzite pentru stabilirea adevěrului se mai numesc p r i n c i p i i a l e r a ţ i u n i i t e o r e t i c e, cele pentru stabilirea binelui se mai numesc şi p r i n c i p i i a l e r a ţ i u n i i p r a c t i c e, iar cele pentru frumos se mai numesc principii ale gustului sau judecăţii, (Kant). In al treilea rând, L. c) *positive* sûnt acelea, cari avêndu-şi originea dela vr'o autoritate superioară, sûnt puse ca model pentru conduita omului sub sancţiunea pedepsei şi recompenselor. L.-le positive apoi iarăşi sûnt *positive divine* şi *positive umane*. Cele umane sûnt sau bisericesci sau civile după cum emană dela autoritatea bisericească ori dela cea civilă. După calitatea obligaţiunilor, pe cari trebue să le îndeplinească mintea sau conduita omului, L.-le positive şi cele raţionale pot fi *afirmative* şi *negative.* Cele afirmative arată ceea ce e de făcut, cele negative sau opritoare ne opresc a face ceva în contra ordinei morale. Se mai deosebesc apoi L.-le positive în L. s c r i s e şi L. n e s c r i s e sau consuetudinale (usus, obiceinuinţe). Considerând întinderea lor de aplicaţie L.-le în genere se deosebesc în *L. generale* şi *speciale,* după cum se referă şi conţin norme pentru toate casurile ori numai pentru o parte din ele.

Legi ale asociaţiunei se numesc în psichologie acelea prin cari se stabilesc relaţiunile o

trebuesc să existe între deosebitele noastre stări de consciinţă (imagini, simţiri, voliţiuni) pentru ca să se reproducă unele prin mijlocirea altora. Stările de consciinţă făcênd parte din aceeaşi consciinţă, trebue să se grupeze într'o unitate generală ea însăşi compusă din alte unităţi particulare, ce se formează în vîrtutea L.-lor de asociaţiune. In special L.-le asociaţiunei resultă din considerarea *similarităţii* şi a *contiguităţii* (alăturării), ce se pot observa între stările de consciinţă. Similaritatea poate fi asemĕnare propriu dişă şi contrast, iar contiguitatea poate fi în spaţiu şi în timp. De aici L.-le asociaţiunei sînt următoarele patru: a) *L. asemĕnării:* Stări psichice asemenea, împreunându-se, se şi reproduc reciproc, s. e. portretul reproduce persoana pe care o represintă; b) *L. contrastului:* Stări psichice (representări), cari formează o antitesă ce se reproduc reciproc, s. e. Solon şi Croesus; c) *L. contiguităţii* în spaţiu sau a coexistenţei; representări, cari au fost deodată în consciinţă se reproduc reciproc, s. e. Columbus şi America; Brutus şi moartea lui Cesar; d) *L. contiguităţii* în timp: Stări psichice, cari s'au succedat nemijlocit, formând o serie, se reproduc împrumutat, s. e. strofele dintr'o poesie, întêmplările dintr'o călătorie. Cf. Pletosu, psichol. pag. 34.

Legea comutaţiunei se numesce aceea, care reguleazǎ modul cum o obligaţiune se poate schimba cu alta. De pildă cum o pedeapsă s'ar puté schimba în alta. Cf. Comutaţiune.

Legile cugetării, numite şi *axiome sau principii logice,* sûnt adevĕruri implicate în ori şi ce argumentare, dar cari fiind evidente prin ele însile n'au trebuinţă de argumentare şi sûnt o garanţie pentru adevĕrul formal al afirmărilor şi raţionamentelor noastre. Ca legi ale cugetării se consideră următoarele: a) L. identităţii (principium identitatis) fiecare noţiune (gândire) este egală cu sine însaşi, A este A; b) L. contradicţiunii (princ. contradictionis) în vîrtutea căreia despre o idee nu putem dice în acelaş timp că este şi nu este, că are o calitate şi are şi calitatea contrară; cu un cuvênt în vîrtutea căreia un act de gândire odată săvîrşit nu poate fi considerat ca nedesăvîrşit, *Idem nequit simul esse et non esse;* c) L. exclusivităţii (princ. exclusii tertii), *Inter duo contradictoria non est medium.* In vîrtutea acestei L., dintre două judecăţi, care una afirmă despre un subiect un predicat pe care cealaltă îl neagă, numai una poate fi adevĕrată; d) L. raţiunei suficiente (princ. rationis), *Nihil sine ratione sufficienti.* Această L. impune cugetării necesitatea de a nu afirma şi de a nu nega nimic fără motiv sau fără raţiune mulţămitoare. Cf. Pletosu, Logica pag. 5. [Pl.]

Legenda, tradiţiune miraculoasă, atribuind persoanelor fapte şi însuşiri supranaturale. L.-e (dela legere, a ceti) se dicea la început, în limba eclesiastică din evul mediu, tot ce trebuia să se cetească la serviciul religios. In urmă acest termin însemna numai povestiri despre vieţile sânţilor şi martirilor, cari se ceteau în biserică şi la mese în mănăstiri. Cele mai însemnate colecţiuni de asemenea legende sûnt »Legenda aurea« sau »Historia lombardica«, făcută de archiepiscopul Iacobus de Voragine, în secl. XIII; şi »La legende celèste« sau »Acta sanctorum« a Bollandiştilor (v. ac.). Mai târdiu s'au numit L. şi alte povestiri miraculoase, cum sûnt tradiţiunile despre eroii şi semideii antici, Hercule, Teseu, Romul şi întreagă istoria Romei sub regi; apoi L. ciclului carlovingian, ale mesei rotunde, ale Niebelungilor; la noi L. mănăstirii Argeşului, ş. a. L. se deosebesc de basme şi miturile clasice, pentru că persoanele din ele sûnt oameni, iar nu dei ca în mituri, sau alte fiinţe supranaturale ca în basme, şi aparţin unui loc şi timp determinat. Herder, in »Legenden und Paramythien«, a lămurit înţelesul şi însemnătatea morală şi istorică a L.-lor, mai ales a celor medievale, cădute pe atunci în mare dispreţ. Intre L. unele sûnt alegorice, ca »Erculeanul«, sau L. isvoarelor minerale dela Mehadia; altele sûnt mituri localisate, ca L. Dochiei. [M. Strajan.]

Legende populare se dic L. scrise de poeţi după modelul celor poporane, propagate prin viul graiu şi create de popor. Astfel sûnt L. lui Herder, Rückert, Kerner, Schwab, Simrock, ale poeţilor romantici, şi la noi frumoasele L. ale lui Alexandri, ş. a.

Leger, *Louis,* erudit francez, membru onorific al Acad. rom., n. 13 Ian. 1843 la Toulouse. In tinereţe a călătorit mult prin Boemia, Polonia, Serbia, Ungaria, Rusia, a făcut cursuri de limbile slavice la Sorbonna, la şcoala de limbi orientale, a fost însărcinat cu deosebite misiuni sciinţifice în Rusia, până când, 1885, devine profesor de limbile şi literaturile slavice la Collège de France. Lucrările sale sûnt foarte numeroase: De Nestore, rerum Russicarum scriptore; Cyrille et Méthode, étude historique sur la conversion des Slaves au Christianisme, 1868, tese de doctorat; L'encyclique du Tsar, le droit de la Russie et le tort de la Pologne, trad. din rusesce, 1865 (L. a fost totdeuna de partea Ruşilor în contra Polonilor, şi de aceea a fost combătut în Revue des deux mondes de scriitorul polon Iulian Klaczko); Chants héroïques et chansons populaires des Slaves de Bohême, 1866; L'État autrichien, 1866; La Bohême historique, pittoresque et littéraire, 1867 în colaboraţie cu J. Fricz; Le monde slave, 1873; Études slaves, 1875; Histoire de l'Autriche-Hongrie, 1879; Nouvelles études slaves, 1880; Recueil de contes populaires slaves, 1882; Esquisse sommaire de la mythologie slave, 1882; Chronique dite de Nestor, trad. şi commentar, 1884; La Save, le Danube et le Balkan, 1884; La Bulgarie, 1885; Le monde slave au XIX siècle, 1885; Nouvelles études slaves, 1886; Russes et Slaves, 1890; La littérature russe, 1892, fără a mai enumera lucrările făcute în colaboraţie cu alţii, traducerile, numeroasele articole publicate prin diverse reviste, etc.

Leggiero sau *leggiadro (ital.)* uşor, cuvênt întrebuinţat în musică ca termin de expresiune, raportându-se la modul de atac al sunetelor.

Legio XIII gemina, una din legiunile romane care a participat la expediţia contra Dacilor. Această legiune a remas dela început în Dacia şi a stat neclintită acî cât timp această provincie a fost sub Romani (106—270). Reşedinţa ei principală era la *Apulum,* unde îşi avea şi cuartierul sĕu. [Caion.]

Legislaţiune. Regimul constituţional împărţind puterea legislativă între suveran şi popor, re-

cere pentru scopul acesta pe lângă suveran încă şi organe ce representă voinţa poporului. Organele acestea sûnt *corpurile legiuitoare.* Ele au competenţă mai largă sau mai restrinsă şi se compun din una sau din două camere. O singură cameră este usitată la corpurile legiuitoare pentru teritorii mai mici în cadrul statului, precum sûnt dietele diferitelor regate şi ţeri din Austria, iar pentru întregul teritoriu al statului, îndeosebi în statele mai mari, funcţionează de regulă două camere.

Ântâia cameră, numită şi *senat,* camera magnaţilor, etc., se compune din elemente mai conservative şi mai ales din membrii bărbătesci ai familiei domnitoare, din cei mai înalţi dignitari bisericesci, din representanţii unor familii însemnate, din bărbaţi eminenţi ai sciinţei şi artei, numiţi de suveran, sau din senatori aleşi de corpuri electorale speciale. iar camera a doua, numită casa, sau *adunarea deputaţilor,* cuprinde aleşii poporului.

Alegerea urmează mai în toate statele în cercuri electorale, delimitate de mai înainte, participând la alegere sau toţi bărbaţii majori, în care cas este vorba de un sufragiu universal, sau numai persoanele ce au absolvat studii mai înalte sau plătesc o sumă anumită de imposite. In casul din urmă se deosebesc adese după *cens* şi în diferitele cercuri electorale *curii* sau *corpuri electorale* speciale.

Alegerile sûnt publice, directe sau indirecte, verbale sau secrete, şi se fac cu majoritate absolută. Totalitatea aleşilor, întrunită în numĕrul recerut la chiemarea suveranului în locul legal şi la oara statorită, formează respectivul corp legiuitor. Presidentul lui sau se numesce de suveran, sau se alege de către deputaţi. Regulamentul se votează de către însuşi corpul legiuitor.

In competenţa corpurilor legiuitoare încape conlucrarea la legislaţiune, încuviinţarea impositelor şi stabilirea budgetelor, in fine controla executivei.

Legiferarea urmează sau la iniţiativa guvernului sau la propunerea deputaţilor. Proiectele guvernului preced de regulă propunerilor deputaţilor. Desbaterea se deosebesce de rând în cea generală, in cea în secţii şi pe articoli şi în cea asupra întregului proiect. Ca proiectul să devie lege, se recere consimţirea ambelor camere, unde există două, şi sancţiunea suveranului. Legile votate şi sancţionate se promulgă de ministrii responsabili.

Stabilirea budgetelor cuprinde dreptul de a fixa creditele acordate pentru fiecare ram al administraţiunii, de a încuviinţa incassarea sumelor necesare pentru acoperirea creditelor acestora şi de a controla gestiunea cu creditele şi sumele încuviinţate. Spre a controla administraţiunea, corpurile legiuitoare au dreptul de a interpela pe ministri, de a face anchete, şi de a trage eventual la respundere pe ministrii vinovaţi. Libertatea desbaterilor este garantată prin legi speciale pentru scutul adunărilor corpurilor legiuitoare şi prin imunitatea (v. ac.) deputaţilor.

Legitim, în drept în genere exprimă situaţiunea unei persoane relativ cu legea. In special prin denumirea de L. se exprimă situaţia legală a unui copil faţă de părinţii sei. Aşa copil L. este acela, care este conceput în timpul căsătoriei, fie că nasce în timpul căsătoriei, fie după desfacerea ei. Ca un copil să se poată numí L., trebue: să existe căsătorie între părinţi; părinţii să fie autorii lui şi concepţia să fi avut loc în timpul căsătoriei. Legea prevede anumite regule pentru dovedirea filiaţiunei legitime.

Legitimarea posesorului cambial. Poliţele, biletele la ordin, se transmit prin gir, adecă prin semnarea din dosul cambiei a numelui celui care transmite cambia. Posesorul unei cambii girate dovedesce că e proprietarul ei, prin seria neîntreruptă de giruri cari au ajuns până la dînsul. In acest mod posesorul cambiei se legitimează, justifică prin ce mâni a trecut cambia şi cum a ajuns până la el.

Legitimaţiune, actul prin care un copil natural capětă posiţiunea şi drepturile unui copil legitim. Originea acestei instituţiuni o găsim la Romani, mai puţin cunoscută in timpul republicei, de aceea în acest timp nici nu găsim regule pentru L. copiilor naturali; dar în timpul imperiului, concubinajul începând a înlocui căsătoria, s'a simţit nevoia de a se căuta mijloace prin cari copiii naturali să se legitimeze şi astfel să poată fi puşi sub puterea părintească. Sub Constantin se stabilesc cele dintâiu principii generale pentru L. copiilor naturali, şi interesul societăţii fiind ca să înlesnească cât mai mult L., s'a admis că părinţii pot să-şi legitimeze copiii naturali prin unul din următoarele moduri: căsătorie subsequentă, obligaţie la curie, rescript imperial, sau prin testament. Legiuitorul român a admis L., dar numai sub condiţiunea căsătoriei subsequente, după cum este şi la Francezi. Aşa, după dreptul actual, ca un copil natural să poată fi legitimat, trebue ca părinţii lui să se căsătorească şi să recunoască pe copil ca al lor, chiar prin actul celebrării căsătoriei. Ori ce copil natural se poate legitima, căci legiuitorul nu face nici o deosebire între copiii naturali simpli, incestuoşi sau adulterini. Se pot legitima prin căsătorie nu numai copiii născuţi sau concepuţi inainte de căsătorie, dar şi copiii morţi înainte de căsătorie, cari ar fi lăsat urmaşi în viaţă. Copiii legitimaţi au aceleaşi drepturi ca şi copiii legitimi, însă numai din momentul legitimării, cu alte cuvinte L. nu are efect retroactiv.

Legiuitori, aceia dintre Iudei cari se ocupau cu sciinţa, mai ales a legii lui Moise, se numiau şi *cărturari, dascăli, învĕţători* (rabbi), fiindcă spre a instruí poporul aplicau preceptele legii la viaţa practică. In interpretarea legii puneau mare pond pe tradiţiunea judaică, şi se dimiteau în discusiuni inutile, pentru aceea poporul nu-i asculta cu plăcere (Mat. 9, 28; Luc. 7, 30).

Legiune, (lat. legio), corpurile de armată romană, compuse din 10 cohorte, 30 manipule şi 60 centurii. Numĕrul ostaşilor unei L. varia după timpuri: sub Romul 3000 pedestraşi şi 300 călăreţi, sub Mariu 5000, etc. Erau comandate de tribuni, sub împĕraţi de legaţi. In timpurile noastre se numesc L. trupe voluntare cari operează în resboiu afară de cadrele armatei regulate.

Legiunea de onoare, unicul ordin francez, creat de Napoleon I prin legea din 29 Floréal, anul X al revoluţiunei şi inaugurat în 1804, în timpul imperiului. Decoraţia consistă într'o stea cu cinci raze, albă, al cărei centru, încungiurat

de o coroană de lauri și stejar, presintă de o parte figura lui Napoleon cu legenda lui, iar de alta vulturul cu fulgerul în ghiare și devisa: »Honneur et patrie«. Ludovic XVIII înlocuí figura lui Napoleon cu a lui Henric IV; iar republica printr'un cap de femeie care o represintă. Ordinul a fost reorganisat prin decret în 1852. Crucea e suspendată de o panglică roșie simplă și cuprinde următoarele grade: mare cruce (80), mari oficieri (200), comandor (1000), oficieri (4000) și cavaleri al căror număr e ilimitat. [O. L.]

Legrand, *Emile,* profesor și elenist francez, m. coresp. al Acad. rom., unul din cei mai meritoși muncitori în domeniul istoriei greco-române, n. 1841 în Fontenay-le-Marmion (Calvados), dela 1887 profesor titular de greaca modernă la școala de limbi orientale din Paris. Cea mai mare parte din numeroasele sale publicații conțin contribuții la istoria Românilor. Notăm ântâiu pe acestea: Recueil de poèmes historiques en grec vulgaire, relatifs à la Turquie et aux Principautés danubiennes, publiés, traduits et annotés, 1877, operă in care găsim un cântec asupra morții lui Mihail Cantacuzen, și viața lui Mihaiu Viteazul de vistiernicul Stavrinos; Ephémérides Daces ou chronique de la guerre de 4 ans (1736—39) par C. Daponte (v. ac.), 1880; Bibliothèque grecque vulgaire, 1881, conține istoria lui Mihaiu Viteazul de Palamede, compusă în 1607, și istoria Valachiei de mitropolitul Myrelor, Mateiu din Pogoniana (1601—17), o poemă mai lungă și alte scrieri ale lui Daponte și ale altora, toate relative la Români. Généalogie des Mavrocordato de Constantinople et autres documents concernant cette famille,, 1886; Epistolaire grec ou Recueil de lettres adressées pour la plupart à Chrysante Notaras, patriarche de Jérusalem, par les princes de Valachie et de Moldavie, 1888; Deux vies de Jacques Basilicos.... prince de Moldavie, l'une par Sommer, l'autre par Graziani, 1889. Afară de acestea, cari ne privesc direct, mai sûnt de notat: Grammaire grecque-moderne, 1878; Bibliographie hellénique, 1885; Nouveau Dictionnaire français-grec-moderne et grec-moderne-français, 1885; Chansons et contes populaires de la Calabre, 1870; Collections de monuments pour servir à l'étude de la langue néo-hellénique, 1869—75, 25 de volume; Le Physiologus, 1873; Chansons populaires grecques, 1876; Recueil de contes populaires grecs, 1881, etc. Cf. Șăineanu, Istoria filologiei române.

Legua, (port. *Legon,* ital. *Lega),* mila (mĕsură). *Legua* spaniolă à 8000 varas (coți) sau 24,000 pies (urme) = 6687¼ m. *Legua portughesă* à 3 milhas sau mile mici = 6196·96 m. *Legua ital.* sau *Legua metrica* (mila metrică) à 10,000 m. = 1 miriametru = 1⅓ mile germ.

Leguan, gen de șopârlă din familia Iguanidelor, se nutresce cu insecte și plante; carnea și ouĕle se mânâncă. Are 5 specii, cari trăiesc prin insulele vest-indiane și America sudică.

Legume, legumen (botan.) v. Fruct.

Legumina, caseina plantelor. Se găsesce ca un albuminat alcalin în semințele plantelor ca fasolea, mazerea, lintea, etc. Se presintă ca o massă amorfă ușor macinabilă.

Leguminoase, (botan.) familie vastă de dialipetale, bine delimitată și foarte naturală, cuprindĕnd arbori sau ierburi cu frunze spiralate, stipulate; flori ermafrodite rar unisexuate, heterochlamydee, pentamere; androceu diplostemon sau pleiostemon; 1 carpel, rar 2—5—15, cu multe ovule; fruct mai adesea o legumă uneori indehiscentă; sĕmința cu puțin albumen sau lipsă. Sûnt respândite în toate regiunile, din cele reci până la cele tropicale. Se divide în următoarele subfamilii: Mimosee, cu flori regulate (actinomorfe), stamine în numĕr definit sau numeroase; genuri: *Albizzia* (v. ac.), *Acacia* (v. ac.), *Mimosa;* Caesalpinee, cu corola zygomorfă (v. ac.), 10 stamine în general libere; genuri: *Copaifera* (v. ac.), *Hymenaea* (v. ac.), *Bauhinia* (v. ac.), *Cercis* (v. ac.), *Cassia* (v. ac.), *Ceratonia* (v. ac.), *Krameria* (v. ac.), *Caesalpinia* (v. ac.), *Haematoxylon* (v. ac.), *Gleditschia* (v. ac.); Papilionacee, cu flori zygomorfe, 10 stamine diadelfe, mai rar monoadelfe sau libere; genuri: *Sophora, Myroxylon, Lupinus, Genista* (v. ac.), *Cytisus* (v. ac.), *Ononis, Trigonella, Medicago, Melilotus, Trifolium, Anthyllis* (v. ac.), *Lotus, Indigofera* (v. ac.), *Robinia, Colutea* (v. ac.), *Caragana* (v. ac.), *Astragalus* (v. ac.), *Glycyrrhiza* (v. ac.), *Coronilla* (v. ac.), *Onobrychis, Arachis* (v. ac.), *Desmodium* (v. ac.), *Pterocarpus, Cicer* (v. ac.), *Vicia, Lens, Lathyrus, Pisum, Glycine, Phaseolus, Dolichos* (v. ac.). Familia L. mai cuprinde și alte numeroase genuri, citând aci numai pe cele indigene și pe cele exotice, folositoare ca plante industriale, furagere, alimentare sau medicinale. [S. Șt. R.]

Lehel, *(Lelu, Leel, Lél),* unul dintre ducii maghiari, pe timpul năvălirei lor în Ungaria. S'a luptat împotriva principelui bulgar Zalán; cu Bulcs și Botond împreună ocupă Croația. După datele din Anonymus se pare a fi identic cu Lehel, care 955 s'a luptat la Augsburg, dar e mai probabil, că acela a fost fiul sĕu, care în aceași luptă căḑù în mânile lui Henric și fù spânzurat în Regensburg.

Lehliu, com. rur. în Rom., j. Ialomița, compusă din sat. L. și Săpunari cu 2100 loc. (Dicț. geogr. 1897); com. are 3 școale și 2 biserici; teritoriul com. e străbătut de calea ferată Bucuresci-Fetesci.

Lehuceni sau *Luhăcenii Tĕutului,* com. rur. și atenență la parochia Gogolina, moșie boierească în căp. Cernăuțului și j. Sadagurei în Bucovina, are 689 loc. (506 ort.-or., 159 rom.-cat., 24 mos.), o școală primară, stațiune de cale ferată. Un cătun Leuceni e atenență la parochia Boian. [Dr. I. G. Sbiera.]

Lehuza, lăuza, v. Lăuzia.

Leibniz, *Wilhelm Gottfried,* filosof germ., n. 1646 la Leipzig; începù a filosofa la vîrsta de 15 ani. Studià matematicele, filosofia, dreptul; 1670 consilier la inalta curte a electoratului din Mainz; întrebuințat în misiune diplomatică și trimis la Paris 1672, unde stătù trei ani, și cu care ocasie călători și la Londra. Dela 1676 conservator al bibliotecei din Hanovra, funcțiune pe care o păstră toată viața, după ce mai fusese numit consilier intim al ducilor de Hanovra, consilier aulic, baron al imperiului. A dus o viață plină de satisfacții sufletesci, în afară de cei din urmă doi ani ai vieții sale, pe care i-a petrecut fiind uitat și părăsit de toți. † 1716.

L. a fost un spirit universal. S'a distins în drept (Methodus nova discendaeque docendaeque

jurisprudentiae), în matematică (descoperirea calculului diferenţial, şi în ori ce cas, fecundarea acestei metoade descoperită şi de Newton); în mecanică (Teoria motus abstracti concreti); în istorie şi filologie (Annales Brunsvicenses); în teologie (Systema theologicum), prin care caută să împace catolicismul cu protestantismul şi religia cu raţiunea; dar cu deosebire în filosofie, întemeiând un sistem, în care caută cu deosebit succes, să concilieze atomismul cu idealismul. N'a dat o formă sistematică filosofiei sale; o putem reconstitui însă din principalele sale scrieri filosofice, în cea mai mare parte în franţuzesce: Meditationes de cognitione, veritate et ideis (1684); Lettre sur la question si l'essence du corps consiste dans l'étendue (în Journal des Savants (1691); Nouveaux Essais sur l'entendement humain; Essais de Théodicée sur la bonté de Dieu (1716); la Monadologie (1714); Principes de la nature et de la grâce fondés en raison (1714), şi întinsa sa corespondenţă.

Doctrina lui Leibnis. Esenţa lumii nu e întinderea ci forţa. Forţa resultă din o infinitate de forţe elementare, monadele, puncte fără întindere, dar cari sûnt înzestrate cu percepţie (consciinţă confusă) şi apetiţiune (tendenţă). Aceste monade sûnt absolut deosebite unele de altele, absolut fără influenţă unele asupra altora, dar fiecare constituie un simulacru de univers. Acest simulacru e mai perfect sau mai puţin perfect după cum monadele, cari au infinite grade de perfecţiune (monada-mineral, monada-plantă, monada-om), sûnt mai perfecte sau mai imperfecte. Potrivit cu aceste grade de perfecţie ele îşi represintă simulacrul lor de univers, şi în această representare constă cunoscinţa lor despre lume. Noi dar prin monada ce represintă eul nostru nu cunoascem universul, ci numai schimbările ce constitue esenţa monadei noastre, iar nici decum lumea externă constituită din celelalte monade.

Monadele inferioare se pot grupa dând nascere la corpurile anorganice, dar ele se pot grupa împrejurul unei monade superioare dominante, şi atunci se produc corpurile organice. In aceste agregate monada dominantă ordonă, iar celelalte se supun. Pentru că însă monadele sûnt absolut fără nici o influenţă unele asupra altora, Leibniz, pentru a explica această concordanţă şi corespondenţă între mişcările deosebitelor monade, a imaginat teoria armoniei prestabilite, prin care el afirmă: Dumnedeu creând monadele le-a făcut să aibă prin propria lor fire şi fără să fie în nici un chip influenţate de celelalte monade, aceea tendenţă de concordanţă şi de corespondenţă unele faţă cu altele. Monadele, în virtutea apetiţiunii pot să se desvoalte, pot să dobândească puteri de a representa din ce în ce mai bine lumea proprie şi prin aceasta de a dobândi un grad superior în rangul monadelor.

Dumnedeu e conceput de Leibniz ca in afară de universul astfel conceput. Dumnedeu este monada monadelor, monada perfectă care representând perfect lumea, o crează. Representarea noastră despre lume e contradictorie, pentru că noi fiind monade inferioare faţă de el nu putem avé despre el o idee adequată. Totuşi el e conceput de Leibniz ca creator al tuturor monadelor, pe cari le poate nimici ori când, şi fiind raţiune pură, care exercitându-se crează, trebue să fi creat cea mai bună dintre toate lumile posibile. Aceasta e formula optimismului lui Leibniz, care îl face să explice existenţa réului ca derivând din însă-şi perfecţiunea naturii lucrurilor.

[Dragomirescu.]

Leicester, oraş în Anglia, *(Ratae Coritanorum)*, capitala cott. Leicester. Era important în epoca eptarchiei anglo-saxone şi în perioda normandă ajunge un oraş foarte populat. Are aproape 200,000 loc.

Leicester, *Robert Dudley, conte*, (pron. Lester), favoritul reginei Elisabeta a Angliei, n. 1532. Făcut consilier de stat, dăruit cu averi mari, spera să fie soţul reginei şi împiedecă propunerile de căsătorie făcute reginei de principii francezi şi austriaci. Se crede că a otrăvit pe soţia sa. A purtat intrigi apoi între Maria Stuart şi Elisabeta, otrăví pe o altă soţie, cu care se căsătorise în secret, comandant apoi în Olanda contra Spaniolilor şi în Anglia contra acelora, deşi n'avea calităţi militare. † 1588. Regina, îndată după moartea lui, i-a vêndut averile la licitaţie, ca să scoată cheltuielile făcute de el.

Leicestershire, (pron. lesterşir), comitat în Anglia, 2071 km^2., cu 233,150 loc. (1891).

Leiden, oraş în Olanda, v. Leyden.

Leidenfrost, *Johann Gottlob*, n. 24 Nov. 1715 în Rosperwenda, † 2 Dec. 1794. A studiat în Giessen, Leipzig şi Halle. La 1743 ajunse profesor de medicină la univ. din Duisburg. La 1756 a publicat opul: »De aquae communis nonnulis qualitatibus«, în care e descris experimentul făcut mai întâiu de Erler (la 1746), apoi de el, experiment numit după numele lui. Anume un picur de apă pus într'o scafă de platină înfierbêntată, nu evaporează decât foarte pe încetul, fiind-că în jurul lui se formează un învěliş de vapori, ce-l scutesce de fierbinţeală. Dacă scafa se mai recesce, picurul evaporează îndată.

Leipzig, oraş, v. Lipsca.

Leith, oraş în comitatul scoţian Edinburg, cu 67,660 loc. (1891); L. e portul oraşului Edinburg, avênd comerciu însemnat.

Leitha, rîu, v. Laita.

Lejean, *Guillaume*, n. 1828 în Plouégat-Guérand, † 1 Febr. 1871. A făcut călătorii prin Turcia, ţerile Nilului, Asia mică şi provinciile Indului. 1862 consul în Massaua (Abissinia), expulsat de regele Teodor. Intre altele a scris: Etnografia Turciei europene (1861 trad. în l. germană).

Lekencze, v. Lechinţa.

Lekér, abaţie beneficiată în Ung., cott. Bars; la 1340 a existat deja şi avea un abate cu numele Stefan.

Lekythos, nume dat de Greci unui vas oblung cu grumazi subţiri şi cu o toartă, în care păstrauací oleul destinat pentru ungerea corpului, ací cel sfinţit, cu care în onoarea cutărei divinităţi stropiau mormintele.

Lel, la Slavii vechi deu al amorului (Eros); fratele sěu *Polel* (Ant-eros) deu al contra-amorului. La Poloni sûnt cunoscuţi ca doi fraţi ce se aseaměnă Dioscurilor, iar alţii cred că sûnt luceaferii. [Atm.]

Lelegi, în timpurile vechi numele colectiv ce se da colonilor trecuţi din Asia mică în Hellada.

Lelesci, com. rur. în Rom., j. Gorj, compusă din 3 căt., cu 1350 loc. (Dicţ. geogr. 1892), cari se ocupă cu agricultura şi lemnăria; com. are 4 biserici şi 1 şcoală.

Lemaître, (pron. lömetr), 1) *L., Frideric,* actor francez, n. 1800 în Havre, † 1876 în Paris. Representant de frunte al dramei romantice. Scr.: »Souvenirs« (1879). 2) *L., Jules,* literat francez, n. 1853 în Vennecy, 1883 prof. la universitatea din Grenoble. Dela 1884 se ocupă numai cu literatura; trăiesce în Paris. Critic de frunte. Scr.: poesii lirice, critice, piese teatrale, novele, romane.

Le Mans, oraş, v. Mans.

Lemberg, *(Leopolis, Lwow, Leina),* capitala Galiţiei, residenţa archiep., 128,000 loc. (1890), Poloni, mulţi Ovrei şi Armeni. L. propriu dis este mic; dar cele 4 suburbii ale sale sûnt mari şi au cele mai frumoase edificii. Industria şi comerciul este foarte însemnat. Are multe fabrici, dintre cari mai însemnate amintim: 6 fabríci de maşini, 2 de chibrite, 5 de bere, 12 de cărămidi, 4 turnătoare de fier, ş. a. Instituţiuni culturale: palatul universităţii de pe piaţa St. Georgiu, cu laborator mare chimic, grădină botanică, şcoală de silvicultură, museu bogat în antichităţi, bibliotecă cu 86,000 vol., ş. a. Dintre biserici mai însemnate amintim: biserica rom.-cat., biserica armenească, biserica dominicană. Dintre palatele mai frumoase amintim: palatul spitalului, teatrul, casa alienaţilor, etc. Oraşul L. s'a edificat în 1259 de ducele de Haliciu, Leo. In timpul lui Casimir cel Mare, L. a fost cel mai însemnat oraş al Poloniei. La împărţirea primă a Poloniei, L. ajunge în posesiunea Austriei, în care este şi astădi. [M. Bodiu.]

Lemeni, *Ioan,* episcop unit al diecesei Făgăraşului, n. 23 Apr. 1780 din părinţi nobili în Dezmir lângă Cluj. A studiat dreptul în Cluj, unde a fost şi alumn al seminariului catolic »Sf. Iosif«. După un an de serviciu ca provisor la dominiul episc. din Blaj, întrà în seminariul teol. de acolo, şi după doi ani, în 1803, fù trimis în seminariul catolic din Oradea mare, unde absolvà teologia. In 1 Oct. 1805 fù sfinţit preot celibe şi numit profesor de filosofie şi istoria bis. în Blaj. In 1807 fù numit paroch şi protopop la Cluj, unde întoarse la unire mai pe toţi locuitorii români din acest oraş, şi aduse la unire şi unele comune din jur. In 28 Oct. 1819 fù ales canonic, dar nu se mutà din Cluj la Blaj până în 1 Oct. 1820. Pe când era în Cluj, fù invitat de Veniamin, mitropolitul Moldovei, la Iaşi, spre a conlucra la înfiinţarea institutelor culturale de acolo, dar episcopul Bob îl reţinù. In 1820, întorcêndu-se la Blaj, fù numit secretar al bĕtrânului episcop Bob, desvoltând în acest oficiu activitate extraordinară şi propunênd şi istoria bis. în seminariul teologic. După moartea episcopului Bob († 2 Oct. 1830), fù ales vicar capitular Dem. Caian jun. (v. ac.), iar acesta murind în 3 Martie 1832, în locul lui fù ales I. Lemeni, care în sinodul electoral din 15 Maiu 1832 fù candidat în locul prim pentru scaunul episcopesc cu 179 din 212 voturi. In 23 Aug. 1832 împĕratul Francisc îl numí episcop, iar papa îl preconisà în 16 Apr. 1833. In 6 Iunie 1833 fù sfinţit episcop în biserica catedrală din Oradea mare prin eppul Sam. Vulcan şi în 14 Iul. acelaş an s'a instalat în Blaj. Cu această ocasiune ţinù sinod diecesan, în care, între altele se hotărí, ca în fiecare parochie să se înfiinţeze şcoală cu învĕţător. L. în decursul păstoririi sale visità aproape toate parochiile diecesei sale vaste. In 1837 zidí cu cheltuiala sa cele două turnuri frumoase ale bisericei catedrale din Blaj, la care adause două sacristii lângă altar şi două coruri de ambele laturi ale presbiteriului şi o terasă în piaţă. Tot atunci restaurà şi mări castelul mitropolitan. Completà cursurile teologice la patru ani, înfiinţà catedre noue la gimnasiu şi catedra de istoria universală şi de filosofie o încredinţà eruditului Sim. Bărnuţiu. Prin aceste reforme dete mare avênt şcoalelor din Blaj, la cari pe timpul acela alergau tineri din cele mai depărtate ţinuturi spre a asculta prelegerile vestiţilor profesori. In 1842 împreună cu episcopul gr.-or. din Sibiiu Vasile Moga înaintà la dieta din Cluj o petiţiune în causa drepturilor religioase şi politice ale Românilor din »fundul regiu«. Cu remonstraţiunea sa din 8 Martie (24 Febr.) 1842 înaintà la curtea împĕratească vestitul protest al capitlului din Blaj în contra proiectului de lege, prin care limba maghiară avea să se introducă nu numai in administraţiunea internă bisericească şi în toată corespondenţa oficioasă, ci şi ca limbă de propunere în şcoalele din Blaj. Astfel proiectul acesta nu devení lege. In anii 1843—46 L. avù să sufere mult pentru nefericitul proces ce i-s'a făcut de ai sĕi. Impreună cu episcopul gr.-or. Şaguna presidà adunarea naţională din 3/15 Maiu 1848 pe câmpul libertăţii din Blaj. Această adunare îl puse în fruntea deputaţiunei, care avea să meargă la dieta din Cluj. După uciderea lui Lamberg (28 Sept. 1848) L., care se afla la dieta din Pesta, voí să se întoarcă la Blaj, dar nu putù străbate decât până la Cluj, unde fù silit să petreacă pe tot timpul revoluţiunii. Prin decretul din 9 Nov. 1848 generalul Puchner îl suspinse şi-i sequestrà venitele domeniului episcopesc, iar administrarea interimală a diecesei o încredinţà prepositului Sim. Crainic. In Martie 1850 fù constrins prin gubernatorul Wohlgemuth să abdică de episcopie şi în 10 Apr. 1850 merse la Viena, unde a petrecut până la moartea sa, întêmplată în 29 Martie 1861, şi fù înmormêntat în cimiteriul din Simmering în Viena. (Cf. Protocolul capitlului din Blaj, inedit; G. Bariţiu, Părţi alese din ist. Trans., v. I şi II; Const. Papfalvi, Schiţă biografică a lui L. în foaia bis. şi şcol din Blaj, a. IV, 1890 nr. 1—3; Transilvania din Sibiiu, nr. IV—V din 1899.) [Dr. Aug. Bunea.]

Leményi, *George,* pictor român, data nascerii şi morţii nu se scie. 1838 a fost trimis la pictură în München şi Roma cu bursă dela stat. Reîntors la Iaşi 1847. Pânze principale: Archangelul Mihail învingênd pe satana, şi numeroase portrete ale boierilor de pe acele vremuri.

Leményi, Ioan, v. Bran.

Lemma, *(grec.)* este o teoremă sau proposiţie demonstrată într'o disciplină sciinţifică sau filosofică şi care este împrumutată de altă disciplină sciinţifică sau filosofică, cu scop de a întemeia pe ea şi a proba alte teoreme sau proposiţiuni. Aşa s. e. mecanica împrumută lemme din geometrie; psichologia din metafisică, etc.

Lemn, (botan.) *xylem, hadrom,* o ţesĕtură ce intră în constituţia fascicolelor (v. ac.) conductoare dela plante; elementele ce o compun sûnt vase sau trachee, tracheide, fibre lemnoase, parenchim lemnos. Toate aceste elemente, afară de ultimele, sûnt dure, resistente, fiindcă au membranele lor lignificate, adecă impregnate cu mai multe substanţe speciale, între cari coniferina şi tirosina, ce au anumite reacţiuni ḑise ale *ligninei* sau *lignosei*. Aceste reacţiuni sûnt: resistă la distrugerea multor aciḑi, se disolvă într'un amestec cald de clorat de potasă şi acid azotic; se colorează galben cu sulfatul de anilină, galben-brun cu cloroiodura de zinc, violet cu floroglucina împreună cu acidul clorhidric. In rădăcinile tinere, subţiri, L. formează fascicule isolate, compuse numai din vase (v. ac.); în tulpinile tinere de 1—2 ani L., asociat cu liberul în fascicule libero-lemnoase, pe lângă vase, mai are şi fibre (v. ac.) şi parenchim lemnos. Acest L. din rădăcini şi tulpini tinere se ḑice *L. primar,* spre deosebire de *L. secundar,* ce se formează în fiecare an şi în afară celui primar, graţie activităţii cambiului (v. ac.). De multe ori mai târḑiu L. secundar se diferenţiază în două zone, *alburnum* (v. ac.) şi *duramen* (v. ac.). [S. Şt. R.]

Lemn câinesc sau *Lemn câinesc,* numele vulgar al plantelor: Ligustrum vulgare L. (v. ac.), Evonymus europaeus L. (v. ac.), Rhamnus Frangula L. (v. ac.), Daphne Mezereum L. (v. ac.).

Lemn dulce, numele popular al plantelor: Glycyrrhiza glabra L.

Lemn rîios, numele vulgar al plantei Evonymus verrucosus Scop. (v. ac.).

Lemne tinctoriale, lemne din cari prin infusiune se poate extrage o materie colorantă ce servă la văpsirea stofelor ori a altor obiecte. Printre cele mai usitate notăm, Lemnul de Brasilia ḑis şi de Fernambuco, de Japonia, de campechi (băcan popular), de santal, etc.

Lemna L., (botan.) gen din familia *Lemnaceae,* cuprinde vr'o 7 specii de mici plante erbacee, înotătoare la suprafaţa apelor dulci din regiunile temperate şi tropicale ale globului; frunzele ovoide sau lanceolate provĕḑute cu rădăcini; florile mascule sûnt dispuse câte 2 într'o crepătură marginală a frunzelor, alăturea cu floarea femelă compusă dintr'un ovar cu 1—7 ovule erecte; fructul uscat, seminţele cu embrion ovoid sau conic. In părţile noastre cresc la suprafaţa apelor stagnante următoarele specii: *L. trisulca* L., *L. polyrrhiza* L., *L. minor* L. şi *L. gibba* L., cunoscute de poporul nostru în general sub numirile de Lintiţă, Lintea broascei, Lintea bălţilor, Linte selbatică, Sdreaţă. [Z. C. P.]

Lemnaceae Endl., (botan.) familie de mici plante erbacee *monocotyledonate,* aquatice, natante lenticulare sau globuloase; florile foarte mici monoice rar dioice, solitare sau câte 2 în crepăturile marginale ale frunzelor, fără periant, spată membranoasă sau fără spată. Această mică fam. are numai 2 genuri *Lemna* L., care a dat numele familiei şi *Wolffia* Horkel., cari amêndouĕ la un loc abia au vr'o 20 de specii, respândite prin apele dulci şi stagnante din regiunile tropicale şi temperate ale globului. [Z. C. P.]

Lemniscata, v. Cassini (1) şi Curba lui Cassini.

Lemnos, *(Lemni, Stalimene),* insulă turcească în Marea Egeică, spre sud-est dela peninsula Athos, 477 km². cu 27,000 loc., în majoritate Greci. Insula e muntoasă, neroditoare. Capitala Kastro.

Lemnu Domnului, *Lemnuş,* numirile romănesci ale plantei cultivate Artemisia Abrotanum L. (v. ac.).

Lemur sau *Maki, (Lemur macaco),* o maimuţă din ord. Prosimiilor, are capul ca al unei vulpi, urechile pĕroase, membrele dinderĕt cu mult mai lungi decât cele dinainte. Lungimea corpului 40 cm., a coḑii 55 cm. Trăiesce în Madagascar, prin păduri în mare numĕr, îşi caută hrana noaptea; se nutresce cu insecte şi fructe. Alte specii de lemur sûnt: *L. mongos, L. varius* (Vari), *L. leucomystax,* cu barbă albă, *L. catta.*

Lemures, (sing. *lemur),* la Romani spiritele morţilor, cari noaptea umblau şi-şi căutau locuinţele lor din viaţă. Serbătoarea Lemurilor s'a numit *Lemuria* şi s'a ţinut în nopţile de 9, 11 şi 13 Maiu; de origine pare a fi fost serbătoare generală, adecă pentru toţi morţii (v. Feralia).

Lena, rîu în Siberia de est, isvoresce în munţii Baical, în cursul sĕu primind în sine mai multe rîuri laterale, ca: Kuta, Kirenga, Olakma şi Aldan, formând dela mare în depărtare de 100 km. o deltă cu 7 braţe mari şi multe alte mai mici, se varsă în Oceanul Arctic. Suprafaţa deltei este: 28,000 km²., lungimea rîului 4600 km., basinul 2½ mil. km². Pătura de ghiaţă de pe deltă numai in luna lui Iulie începe a se topi. Vara între Kirensk şi Iakutsk este navigabil. L. este foarte bogată în pesce. Ţinutul L.-ei este avut în sare, fier, plumb, aramă şi cărbuni de piatră. [M. Bodiu.]

Lenbach, *Franz,* pictor, n. 1836 în Schrobenhausen (Bavaria super.), elev al lui Piloty, trăiesce în München; a lucrat diferite portrete, pasteluri şi copii după vechi magistri.

Lenea, *(rus.)* starea fisiologică a organismului, care refusă sforţările mici sau mari ale muncii, preferând odichnă. L. este starea naturală a omului ce şi-a satisfăcut trebuinţele organismului; de multe ori însă ea este o consequenţă a stării patologice a organismului.

Leneşul, v. Ai şi Bradip.

Lenhossek, *Iosif,* anatom, n. 1818 în Buda, † 1888 în Budapesta. L. este întemeietorul museului anatomic din Budapesta şi primul profesor de anatomie topografică în Ungaria. A fost prof. în Innsbruck, apoi în Cluj, şi dela 1859 în Budapesta. Scrierile sale sûnt din domeniul neuropathologiei, anatomiei topografice şi al medicinei forense.

Lenitiva, v. Laxantia.

Lenk *de Treuenfeld, Ignaţiu,* general austr., † 1842 în Viena. A scris: »Siebenbürgens geographisch-topographisch-statistisch-hydrographisch- u. orographisches Lexikon.« Viena, 1839.

Lennep, *Iacob, van,* poet olandez, n. 24 Martie 1802 în Amsterdam, † 25 Oct. 1868 în Oosterbeek, representantul romantismului în literatura olandeză. A scris: »Nederlandsche Legenden«, numeroase romane istorice şi vr'o 30 piese teatrale.

Lens Gren. et Godr., (botan.) mic gen din fam. Leguminoaselor-Papilionaceae, tribul Vicieae, cuprinde ierburi erecte sau subscandente. Acest gen are vr'o 8 specii, ce cresc în regiunea me-

diteraniană. *L. esculenta* Moench. se cultivă foarte mult ca plantă alimentară şi este cunoscută de poporul nostru sub numirea de Linte. [Z. C. P.]

Lentando, *(ital.)* = rărind, cuvênt întrebuinţat în musică ca termin de modificare a mişcării.

Lenţeşti, numiţi şi *Lencăuţ*, comună rurală, parochie şi moşie mănăstirească şi boierească în căp. Cernăuţului şi j. Sadagurei în Bucovina, are 1995 loc. (1763 ort.-or., 113 rom.-cat., 119 mos.), o şcoală primară. Insemnat prin lupta ce se dete aci între vornicul lui Stefan cel Mare, Boldur (v. ac.) şi oastea polonă venită în ajutorul regelui Albert şi sosită după desastrul din codrii Cosminului (29 Oct. 1497).

Lentibulariaceae, (botan.) familia de Dicotiledoane gamopetale, cuprinḑênd plante din regiunile reci şi calde, caracterisate prin: flori cu corolă bilabiată, cu două stamine, ovar bilocular cu placentaţie centrală şi ovule numeroase. Toate sânt ierburi acuatice sau terestre, acestea crescênd prin locuri umede, printre muşchi. De obiceiu n'au rădăcini, iar frunzele lor sûnt adaptate, fie ca ascidii sau altfel, spre a prinde insectele (v. Insectivore). Ca genuri principale citâm: *Pinguicula* Tourn., *Utricularia* L., *Genlisea* A. St. Hill., etc. [S. Şt. R.]

Lenticele, (botan.) *porii scoarţei*, formaţiuni mici, rotunde, sau mai mari, alungite, eliptice, ce se află pe scoarţa tulpinei plantelor lemnoase, mai rar pe peţiolul frunzelor; se pot uşor observa şi studia la tulpina de Salcâm, Soc, etc., unde sûnt proeminente. Celulele din dreptul L., ḑise celule de umplutură, separate prin spaţii mari aerifere sûnt permeabile pentru aer. Prin L. din această causă aerul extern poate străbate până la ţesĕturile cele mai profunde ale plantei, şi invers. L. se găsesc şi pe rădăcinile aeriane dela plantele tropicale şi au acelaşi rol, pentru difusiunea gazelor; se numesc aceste L. în special *pneumatode*, iar rădăcinile ce le poartă, *pneumatofore*. [S. Şt. R.]

Lentila, *optică*, un mediu străvèḑiu, mărginit de feţe sferice sau din feţe sferice şi plane. L. se pot face din ori ce corp străvèḑiu, dar de comun se fac numai din sticlă. L. sûnt de şese forme deosebite: biconvexe, planconvexe, concavconvexe, biconcave, planconcave şi convexconcave. Primele au forma unui grăunte de linte, de aci şi numirea de L. optice. L. convexe adună razele de lumină, cele concave le împrăscie. Razele soarelui şi preste tot razele paralele intrând în L. convexe, de partea opusă se concentrează într'un punct numit *focar* sau *focular*, fiindcă aprinde iasca, chibritele, etc. L. se aplică la ochelari, la microscoape şi telescoape.

Lentisc, un fel de fistic din Levant, ce dă reşina numită *mastic*. (v. Pistacia.)

Lento, *(ital.)* încet, rar, întrebuinţat în musică ca termin de mişcare.

Lentulus *Publius Sura*, om politic roman, consul în anul 71 şi conspirând împreună cu Catilina, este condamnat la moarte şi spânzurat în anul 63.

Lentulus P. Spinther, consul în 57 şi în 49, propune rechiemarea lui Cicero. Acest L. era partisan al lui Pompeiu.

Lentulus Cor. Crus, consul în 49 şi duşman politic al lui Cesar. [Caion.]

Leo, (ital. *città leonina)*, numele unui suburbiu din Roma, care se extindea în partea nordică a oraşului pe ţermurul drept al râului Tibru. In vechime era renumit pentru aerul pestilent, din care causă nu-l adnexau oraşului, numai pontificele Sixt V l-a adaus cătră Roma.

Leo, numele mai multor pontifici romani.

Leo I cel Mare (440—461), bărbat ingenios, a combătut pe Manichei, Pelagiani şi Eutichiani (Monofisiţi v. ac.). La 452 când Atila se îndreptă spre Roma, L. rugat de împĕratul Valentinian, a ieşit spre întimpinarea Hunilor şi cu elocinţa şi presentarea sa impunĕtoare a înduplecat pe Atila a încheia pace cu imperiul roman. In 455 a înduplecat pe regele Vandal Genseric să renunţe la aprinderea Romei. L. a scris 96 cuvêntări şi 143 epistole.

Leo II (682—683), a aprobat decretele sinodului ecumenic VI (680), prin care se condamnă eresul Monoteliţilor.

Leo III (795—816), în 23 Dec. 800 a încoronat împĕrat roman pe Carol cel Mare.

Leo IV (847—855), a avut să poarte luptă în contra Saracenilor, cari devastau Italia.

Leo V (903), abia a domnit 2 luni.

Leo VI (928—929), a domnit numai câteva luni.

Leo VII (936—939), a infiinţat mai multe mănăstiri şi s'a silit să promoveze disciplina în ordurile călugăresci.

Leo VIII (963—964), antipapă contra lui Ioan XII.

Leo IX (1048—1054), a ţinut sinod spre a introduce reforme salutare în biserică. Spre a împiedeca scisiunea între biserica greacă şi cea latină a trimis legaţi la Constantinopole cu epistole adresate împĕratului şi patriarchului.

Leo X (1513—21), *Ioan de Medici*, n. 1475, bărbat talentat şi erudit, a contribuit foarte mult la promovarea sciinţei şi artelor. Cu regii francezi Ludovic XII şi Francisc I a purtat resboiu pentru posesiunile papale din Italia sup.; tot contra lor a încheiat alianţă cu împ. Carol V. Pentru ridicarea basilicei Sf. Petru din Roma, a publicat indulgenţe din care causă Luther, (v. ac.) şi-a publicat cele 95 tese; Leo X prin bulla »Exurge Domine« din 15 Iunie 1520 a condamnat 41 din acelea tese şi pe Luther l-a ameninţat, că dacă în termin de 60 ḑile nu-şi revoacă erorile, îl excomunică. Luther a ars publice bulla papală şi corpus juris canonici în Wittenberg. Leo în 1521 a excomunicat pe Luther şi pe aderenţii lui. In 15 Dec. 1551 după un morb foarte scurt a murit.

Leo XI, din familia de Medici, ales papă în etate de 70 ani, a domnit numai 26 ḑile în anul 1605.

Leo XII (1823—29), *Hanibal dello Ganga*, a promovat misiunile orientale; a înfiinţat institute filantropice; s'a ocupat de organisarea internă a statului papal şi i-a adus în rând finanţele.

Leo XIII (din 20 Febr. 1878), *Ioachim Vincenţiu Pecci*, n. 2 Martie 1810 în Carpinetto; sfinţit preot la 31 Decembre 1837, în anul următor şi-a început cariera diplomatică. Mai ântâiu a fost legat papal în Benevent, apoi la 1841 în Umbria (Italia). In 1841 numit episcop titular de Damietta, a fost trimis nunţiu apost. la Bruxelles, unde a complanat certele între catolici şi i-a înduplecat, ca în unire să se apere în

contra francmasonilor, totodată a întrevenit şi la guvern în favorul bisericei. In 1845 rechiemat din Belgia, a fost constituit episcop în Perugia, lucrând pentru cultura sciinţifică a clerului şi pentru prosperarea religioasă morală şi chiar şi materială (prin fundarea »Munţilor de pietate« v. ac.) a poporului. In 1853 numit cardinal, în 1877 papa Piu IX l-a constituit camerlengo (cardinal camerariu) şi în 20 Febr. 1878 fù ales pontifice.

Leoben, oraş în Stiria lângă Mura, 6513 loc. (1890); residenţa căpitanatului montanistic; academie montanistică, şcoală montanistică şi industrială. Centrul mineritului de cărbuni, existent din secl. XVIII. Ruine de fortăreţe vechi. 18 Apr. 1797 preliminariele de pace între Austria şi Francia.

Leon, 1) *L., ţinut,* în nord-vestul Spaniei, 38,502 km²., cu 965,181 loc. (1887); sol foarte roditor, dar numai ²/₃ cultivat; se compune din 3 provincii: Leon (15,377 km²., cu 380,637 loc.), Zamora şi Salamanca. Dela 910 L. a fost regat separat, 1037 fù unit cu Castilia. *Oraşul L.* are 13,446 loc., catedrală frumoasă. 2) *L.,* fosta capitală a republicei Nicaragua (America centrală) cu 30,000 loc., catedrală mare, numeroase ruine ale gloriei de odinioară. 3) *L., (L. de los Aldamas),* oraş în statul mexican Guanajuato, cu 80,000 loc.

Leon, *episcop de Roman* (1769—86), *apoi mitrop. Moldovei* (1786—88). La scaunul din Roman urmase lui Ioanichie, ajungênd la această demnitate din causa nobilimii familiei sale şi a educaţiunii îngrijite ce o primise dela mitropolitul Gavril. In 1781 luà parte la un sinod în Iaşi, fiind de faţă şi patriarchul Ierusalimului, spre a se hotărî asupra mésurilor menite a înfrâna luxul exorbitant ce se întrodusese în ţeară. El începù zidirea unei clopotniţe, pe care însă nu o putù termina, fiind numit în 1786 mitropolit, ca urmaş al lui Gavril Calimah. Deoarece se urcà pe tron, fără a aştepta confirmarea patriarchului, acesta nu voí să-l recunoască. Atunci divanul ţerii se adresà direct înaltei Porţi prin o cerere din 25 Martie 1786, expunênd dreptul lor şi obiceiul ţerii, şi rugând a se înterpune influenţă pe lângă patriarch, ca să nu se amestece în afacerile lor bisericesci. La moartea lui L. în 1788, Grecii iar făcură totul pentru a pune în scaun pe un Ciril, archiepiscop de Sinai, dar boierii protestară energic, provocându-se la hrisoave vechi, după cari numai pământeni pot ocupa episcopatele ţerii. Ciril nu se făcù mitropolit, dar nici nu un Român: Ruşii ocupând Moldova, îi impuseră mitropolit pe un Rus, Ambrosie. L. n'a fost numai un mare patriot, dar şi un cugetător serios, dovadă un manuscris remas dela dînsul ca traducere din limba franceză. Se tratează acolo despre om, moarte, fericire; despre existenţa lui Dumnedeu ş. a. (Melchisedec, Cronica epp. Romanului. Buc., 1874, p. 95—115; Erbiceanu, Ist. mitr. Mold. Buc., 1888, LIX p. 38—40.)

Leon Radu Stridia, dis şi *Paul* şi *Dimitrie,* fiul lui Leon Tomşa-Vodă (1629—33), domn al Munteniei (Dec. 1664 până în Martie 1669), n. şi crescut în Constantinopole, îndatorat la Greci, moştenind înclinările tatălui sèu, L. readuce epoca jafurilor grecesci. Lupta dintre partida grecească, în cap cu Leurdeanul (v. ac.), şi cea românească, condusă de Cantacuzinesci, ocupă mai toată domnia acestui neînsemnat voevod şi-i îngreuiază posiţia. Destituit Martie 1669, şi înlocuit cu Antonie din Popesci. [Aguletti.]

Leon di Santa-croce, cardinal, a fost trimis de papa Inocenţie III în 1204 la Ioniţă, împěratul Valachilor şi Bulgarilor, ca să-l ungă şi să-l încoroneze împěrat cu diadema ce o ducea cu sine. El era şi purtătorul unei bule papale, prin care Ioniţă este autorisat să bată monetă cu chipul sěu, iar din punct de vedere bisericesc se numesce archiepiscopul de Tîrnova primat al împěrăţiei, avênd sub dînsul pe mitropoliţii Bulgariei şi ai Valachiei. (Xen. I, 588.)

Leonard de Piza, numit şi *Pisano,* matematic italian, 1180—1250. El a întrodus în Europa cifrele arabe prin scrierea »Liber Abaci«.

Leonardescu, *Constantin,* profesor de istoria filosofiei la univ. din Iaşi. Afară de mai multe studii publicate în »Convorbiri Literare« L. a mai scris şi următoarele: Thesă pentru Licenţă la Facultatea de Litere şi Philosophie. Bucur., 1868; Filosofia faţiă cu Progresulu sciintieloru positive, 1876; Cursŭ de philosophie pentru usulŭ lyceeelorŭ, partea I Psychologia experimentală, 1879; Morala inductivă sau sciinţa conduitei omenesci pentru şcoalele secundare, 1885; Principii de psichologie, 1892; Principii de filosofia literaturii şi a artei, încercare de estetică literară şi artistică.

Leonardo da Vinci, celebru pictor, sculptor, architect şi inginer italian, n. 1452 în castelul dela Vinci, aproape de Florenţa, † 1519. Elev al lui Verocchio, el părăsí Florenţa la vîrsta de 30 ani şi se duse la Milan, unde fù protejat de ducele Ludovic Sforza, pe care îl câştigă la început cu talentul sěu musical şi improvisările sale poetice. In afară de lucrările lui sculpturale, hidraulice şi mecanice, L. făcù la curtea lui Ludovic celebra »Cină«, care se vede încă restaurată în Santa Maria delle Grazie dela Milan şi care e considerată ca o operă extraordinară, făcênd dată în istoria picturii. Intors la Florenţa, Cesar Borgia îl numí prim-inginer al armatei; în timpul acesta el făcù portretul celebrei Mona Lisa, un cap d'operă al picturei, aflător astădi la Louvre din Paris. Numit prim-pictor al curţii regale din Francia de către François I, murí acolo fără a face vr'o lucrare de artă. Ceea ce distinge geniul lui L. este aprofundarea lui în complexitatea şi delicateţa naturii.

Leoncavallo, *Ruggiero,* componist, n. 1858 în Neapole, cunoscut cu deosebire prin opera sa »I Pagliacci«; L. e unul din cei mai însemnaţi componişti italieni de opere din generaţia mai tineră; în formă se arată ca elev al lui Wagner.

Leonescu, *Vasile,* artist şi autor dramatic, n. 1866 în Bucuresci, ca tiner de 16 ani se duce cu o trupă de actori la Buzěu, de acolo trece 1883 la teatrul Dacia, 1885 întră în conservatorul din Bucuresci şi e angajat la Teatrul Naţional în roluri de a doua mână; după moartea lui Gr. Manolescu trece însă în rândul ântâiu; 1897 e ales societar al Teatrului Naţional. Scr.: In timpul alegerilor (comedie în 2 acte); In flagrant delict (în 3 acte); Rosamunda, Traian şi Andrada (în colaborare cu Gr. Ventura) şi Ion Vodă cel Cumplit (tragedii în versuri).

Leonidas I, rege al Spartei dela 488 până la 480 a. Chr. Eron remas ca tip de vitejie in istoria omenirei, dînsul moare luptându-se pentru patrie împreună cu 300 de Spartani contra Perşilor năvălitori, la localitatea Termopile din Grecia, în 480 a. Chr.

Leonidas II, rege al Spartei de la 257 până 236 a. Chr.

Léonidas aux Thermopyles, superb tablou al pictorului francez David, se află la museul parisian Louvre. [Caion.]

Leonide, stele căḑĕtoare, ce se ivesc între 12 şi 14 Nov., în număr mai însemnat tot la 33 ani (1866, 1899).

Leonin, *contractul*, contract în sensul căruia câştigul întreg revine unui singur contrahent, iar eventuala pierdere cade în sarcina celuilalt. Se numesce aşa dela fabula lui Esop cu leul împărţitor.

Leontice L., (botan.) gen din familia Berberideelor, cu vr'o 12 specii din Europa sudică, Asia vestică şi America nordică, toate ierburi cu rhizom tuberculos; flori cu petale mici, galbene, carnoase; fruct vesiculos aproape uscat. Specia *L. Leontopetalum* L. din Italia, Siria, are în rădăcini *saponină;* de aceea în Orient se folosesce ca săpun spre a spăla lâna, caşmirurile, ş. a.; se mai dă şi contra râiei. In Dobrogea prin munţii dela Greci cresce *L. altaica* Pall. var. *Odessana* Fisch., care în realitate e planta ḑisă *Bongardia Rauwolfii* C. A. Mey. [S. Şt. R.]

Leontodon L., (botan.) gen din vasta fam. a Compositelor, trib. Cichoriaceae, cuprinde ierburi perenale, mai rar anuale. Acest gen are vr'o 40 de specii, respândite prin Europa, Asia medie şi occidentală şi prin Africa boreală. In părţile noastre cresc mai multe specii, dintre cari menţionăm pe *L. autumnalis* L., *L. medius* Simk., *L. hispidus* L., etc. [Z. C. P.]

Leontopodium R. Br., (botan.) mic gen din fam. Compositelor, trib. Inuloideae, cuprinde ierburi perene cespitoase cano-tomentoase sau lanate. L. are vr'o 5 specii dintre cari 3 cresc în munţii Europei şi Asiei extratropicale, iar 2 specii cresc în munţii Anḑi din America sudică. In părţile noastre cresce prin păşunile stâncoase din regiunea alpină *L. alpinum* Cass. (sin. *Gnaphalium Leontopodium* Scop.), cunoscut de poporul nostru sub numirile: Albumeală, Tudeliţă (în Moldova, împrejurimile Ceahlăului) şi Floarea reginei. [Z. C. P.]

Leonurus L., (botan) gen din fam. Labiatelor, tribul Stachydeae, cuprinde vr'o 10 specii de plante erbacee erecte, ce cresc în Europa şi Asia extratropicală, o specie este însă mult respândită şi prin regiunile tropicale. In părţile noastre cresce pe lângă locuinţe, pe locuri inculte şi ruderale *L. Cardiaca* L., numit vulgar Talpa gâscei, Iarbă flocoasă, etc. şi *L. Marrubiastrum* L. (sin. *Chaiturus Marrubiastrum* Ehrh.) vulgar Talpa lupului, Coada mâţei. [Z. C. P.]

Leopard, *pantera* sau *tigrul african (Felis pardus)*, mamifer, din fam. Felidelor, ordin. Carnivoarelor. Acoperit cu pĕr portocaliu, pe burtă alburiu. Capul cu pete negre, dealungul spatelui are două rânduri de pete negre, la fiecare parte a corpului cam 6—10 rânduri de puncte rotunde. Coada tot cu pete negre. Lungimea corpului 1·5—1·9 m., a coḑii 70—80 cm. Trăiesce în Africa şi Asia sudvestică. Se nutresce cu antilope, căprioare şi oi. Romanii întrebuinţau leopardii la jocurile de resboiu. Pielea se întrebuinţează.

Leopardi, *Giacomo*, celebru poet şi filolog italian, n. 29 Iunie 1798 la Recanati, orăşel de munte în Italia de sus, † 14 Iunie 1837 în Neapole. Tatăl sĕu, contele Monaldo L., om religios şi inimic ideilor moderne, îi alese ca profesori doi preoţi, până la etatea de 12 ani; de aci înainte singurul sĕu măiestru fù bogata bibliotecă a tatălui sĕu. Pasionat pentru literaturile clasice vechi, la 17 ani scria latinesce, vorbia limba ebraică şi era unul din primii elenişti ai Europei. Publicarea anonimă a unui »Imn lui Neptun«, compus de el, făcuse pe critici să se creadă în faţa unui preţios manuscript elin, descoperit atunci. Scrisese disertaţiuni şi comentarie despre o mulţime de scriitori vechi. Din acestea eruditul german, L. de Sinner, publicà mai târḑiu un extract. Dela 1815 publicà »Incercare despre rătăcirile (superstiţiunile) poporane ale celor vechi«, traduceri din Virgiliu, Homer, ş. a. La 20 de ani se revelà ca mare poet, asemenea lui Petrarca şi Dante, prin primele sale poesii »All' Italia«, »Sul monumento di Dante«, ridicat atunci în Florenţa, »Ad Angelo Mai«, când acesta descoperí scrierea lui Cicerone »De republica«, ş. a. Slab de corp şi bolnăvicios din prea multă activitate intelectuală, în 1822 părăsí aspra climă dela Recanati şi trăi pe rând in Roma, Milan, Florenţa, continuu ocupat cu literatura, luptând cu suferinţele fisice şi cu lipsa. Dela 1833—37 locuí la amicul sĕu Ranieri, unde comfortul şi clima Neapolei părea a-i promite o lungă viaţă, dacă slăbiciunea sa nu degenera în o neîmpăcată hidropică. Fire de o rară delicateţă şi nobleţă morală şi imaginaţiune profundă, contrastul dintre frumosul ideal ce-şi formase L. despre lumea antică şi între societatea contemporană şi starea de atunci a patriei sale, sfăşiată şi subjugată; contrastul între ideile religiunii catolice, inoculate lui din frageda copilărie, şi între noul sĕu mod de vedere, considerat de părinţii săi ca o mare nenorocire, deoarece L. era cel mai convins şi mai sincer liber-cugetător; pe lângă acestea propriile sale suferinţe, cari îl împiedecau de a gusta plăcerile vieţii, toate acestea însuflară lui L. un adânc pesimism, exprimat cu o rară frumseţă poetică în toate operile sale. Scrieri princip.: »Canti«, poesii în versuri libere, »Operette morali« în dialoguri, »Pensieri«, cugetări aforistice, »Volgarizzamenti«, manualul lui Epictet şi alte traduceri, »Epistolario«, 2 vol., cari împreună cu celelalte scrieri sûnt icoana fidelă a vieţii sale. Literatură: Montanari, »Biografia del conte Leopardi«; Bouché-Leclerq, »Giacomo L., sa vie et ses oeuvres.« Paris, 1874; Terese Leopardi, »Notes biographiques sur L. et sa famille. Paris, 1881; Piergigli, »Nouvi documenti intorno agli scritti ed alla vita di Giacomo L. Flor, 1882; Montefredini, »La vita e le opere di G. L.« Milan, 1881; Ranieri, »Sette annii di sodalizio con Leopardi«, Neapole, 1880 ş. a. Repeţite traduceri în toate limbile europene. [M. Strajan.]

Leopold, doi regi ungari şi împĕraţi germ.-romani. 1) *L. I, Ignatie Iosif Valtesar Felician,*

al doilea fiu al împ. Ferdinand III şi al Mariei Ana de Spania, n. 9 Iunie 1640, † 5 Maiu 1705 în Viena. Om blând şi bun de inimă; destinat pentru cariera preoţească, a fost crescut de iesuiţi în mare bigotism. Acesta şi instigările consilierilor sèi (deosebi cardinalul Kolonics) l-au îndemnat să permită crunte persecuţiuni contra protestanţilor, ceea ce a provocat dese turburări (v. Tököli şi Fr. Rákoczi II) şi conjuraţiunea lui Wesselényi-Nádasdi (v. ac.). Abstracţie dela scurte intervale, întreagă domnia de 47 ani a fost un necurmat şir de resboaie contra rescoalelor din Ungaria, contra Turcilor şi contra marelui sĕu rival Ludovic XIV. Ajuns clironom după moartea fratelui sèu Ferdinand IV (1654), 1655 e incoronat rege al Ungariei, iar 1658 (după moartea tatălui sĕu (2 Apr. 1657), al Boemiei, şi în acelaş an (18 Iulie) împ. germ.-roman. Prin generalii Montecucculi, Carol de Lotaringia, Maximilian, principe elector de Bavaria, Ludovic de Baden şi Eugen de Savoya, ajutaţi de Scherffenberg, Caraffa, Veterani, Heissler, Rabutin, etc. a purtat două resboaie mari pentru eliberarea Ungariei, unul terminat prin învingerea dela St.-Gotthardt şi pacea dela Vasvár (14 Aug. 1664), al doilea, cel mai norocos dintre câte le-a avut, terminat cu învingerea dela *Zenta* (Eugen de Savoia) şi *pacea dela Carlovĕţ* (1699), în urma căreia întreagă Ungaria, afară de Banatul Timişan, scapă de sub stăpânirea turcească. In afară de graniţele imperiului a avut trei mari resboaie contra lui Ludovic XIV: 1672—79 în alianţă cu Spania şi Brandenburg pentru Olanda (pacea dela Nymwegen), 1688—97 în alianţă cu Olanda, Brandenburg, Spania şi Svedia pentru comiţiatul Pfalz (pacea dela Rysvick), iar 1701 cu puternică alianţă încope resboiul pentru succesiunea la tronul spaniol în favorul fiului sĕu al doilea, Carol (mai apoi împ. Carol VI), remas să-l continue fiul sĕu Iosif I. Două evenimente mari sûnt însă, cari fac domnia lui L. I memorabilă deosebi pentru Români: trecerea Transilvaniei sub sceptrul casei de Habsburg şi unirea unei părţi a Românilor cu biserica rom.-cat. (v. art. Transilvania şi Unirea). Cu aşa numitele staturi ale Ungariei a avut mult de luptat, dar cătră sfîrşitul vieţii, îndeosebi după scoaterea Turcilor, divergenţele s'au aplanat, şi drept recunoscinţă pentru eliberarea ţerei de sub stăpânirea turcească, dieta din Pojon (1687) casează, art. 31 din »bulla de aur« (jus resistentiae) şi recunoasce casei de Habsburg dreptul ereditar în linia directă masculină a lui L. I la tronul ungar. L. I era om de înaltă cultură (înfiinţă univ. Innsbruck, Olmütz, Halle şi Breslau), domnitor bun, căruia în special Românii au să-i mulţămiască două diplome, câteva decrete şi rescripte cu scop de a le uşura soartea faţă cu impilările feudalilor. 2) *L. II., Petru,* fratele împ. Iosif II, n. 5 Maiu 1747, † 1 Martie 1792, duce de Toscana 25 ani. A urmat la tron după moartea fratelui sĕu, luând domnia între împrejurări foarte grele. Feudalii ungari şi ardeleni erau înverşunaţi încă pentru reformele lui Iosif II, cereau dela L. »restitutio« şi puneau condiţiuni menite a reduce potestatea regală la minim. L. aplanează divergenţele spre mulţămire generală şi e încoronat la 15 Nov. 1790. Face mult pentru uşurarea sorţii iobagilor, înarticulează în lege libertatea religionară, casează toate legile şi dispoziţiile anterioare asupritoare pentru gr.-orientali, primesce cu bunăvoinţă »Supplex libellum Valachorum« (v. ac.) subşternut de eppii Bob şi Adamovici şi-l trimite dietei transilvane cu comitiva dto 20 Iunie 1790, în care îl numesce »Preces nomine universe in Transylvania nationis valachicae Suae Majestati exhibita«. A avut şi el resboiu cu Turcii, terminat prin pacea dela Sistov (4 Aug. 1791), şi contra Belgiei. In tocmai ca şi fratele sĕu, L. era mare binevoitor al Românilor. (Cf. Bariţ, »Ist. Trans. pe două sute ani din urmă«, vol. I; Iakab Elek, »Az erdélyi fejedelemség utolsó évei«; Acsády, »Magyarország belállapota 1680 körül«, în »Századok«, 1885, etc.) [t.]

Leopold, *regi în Belgia,* 1) *L. I, George Cristian Frideric,* fiul ducelui Francisc de Saxa-Coburg, n. 16 Dec. 1790 în Coburg, † 10 Dec. 1865 în Bruxella; model de domnitor constituţional şi doritor de binele poporului sĕu, ducea curte modestă, aproape întreagă lista civilă şi-o întrebuinţa spre scopuri de binefacere şi pentru sprijinirea artelor şi sciinţei. 1848 pentru a preveni revoluţia, care în alte ţeri a resturnat prin lupte sângeroase absolutismul, L. a declarat că e gata să renunţe la tron, dacă poporul crede că aceasta va fi spre binele ţerii; majoritatea covîrşitoare însă nu voia nici să audă de abdicare. In tinereţă L. a servit în armata rusească, s'a distins mult prin curagiu şi pricepere strategică în marea expediţie germană; 1814, după întrarea în Paris, a mers cu ţarul Alexandru I la Londra, unde s'a căsătorit cu Augusta Charlota, moştenitoarea tronului englez (2 Maiu 1816). A remas vĕduv după un an. 3 Febr. 1830 i-s'a îmbiat coroana Greciei, pe care n'a primit-o. 4 Iun. 1831 ales rege al Belgiei. 9 Aug. 1832 căsătorit cu Luiza, fica regelui frc. Ludovic Filip. Maria Charlota, fosta soţie a împ. Maximilian, (Mexic) e fică a lui L. 2) *L. II,* fiul lui L. I, n. 9 Apr. 1835 în Bruxella. Domnesce dela 10 Dec. 1865. Asemenea tatălui sĕu, observă cu stricteţă constituţia ţerii. La 1885 a întemeiat statul Congo în Africa sub suveranitatea şi protectoratul sĕu. Sub el şi-a serbat Belgia iubileul de 60 ani de când e independentă. Din căsătoria (22 Aug. 1853) cu Maria Henrieta, fica archiducelui Iosif, fost palatin al Ungariei, a avut fii pe *Leopold,* duce de Brabant († 1869), *Luiza,* soţia ducelui Filip de Coburg, internată în casă de sănătate, *Stefania,* fosta soţie a clironomului Rudolf al Austro-Ungariei, acum măritată contesă Lónyay (pentru ce tatăl ei i-a detras apanagiul şi titlul regal) şi *Clementina.* Moştenitor îi este fratele sĕu Filip, conte de Flandria, resp. fiul acestuia Albert (n. 8 Apr. 1875). Sub influinţa supĕrărilor în familie (Luiza şi Stefania) L. a donat (1900) ţerii castelele şi moşiile sale cele mai preţioase. [t.]

Leopold, *principi, archiduci, duci.* 1) *L., Carol Frideric, mare duce de Baden,* n. 1790, † 24 Apr. 1852. 2) *L., principe de Bavaria,* n. 9 Febr. 1846 în München, fiul ducelui regent Luitpold. Dela 1896 mareşal. Din căsătoria cu Gizella, fica împ. Francisc Iosif I al Austro-Ungariei, are patru copii: *Elisabeta* (măritată după baronul Otto Seefried), *Augusta* (măritată după archiducele Iosif August, fiul archiducelui Iosif), George şi Conradin. 3) *L., Maximilian Iuliu duce de Braunschweig,* n. 1752, † 27 Apr. 1785, înecat

in Odera. 1776 Frideric cel Mare (unchiul sĕu) il numesce comandant al garnisoanei din Frankfurt. Aici, cu ocasia unei esundări voind să scoată din valuri câţiva oameni, s'a înecat şi el. 4) *L.*, (*patru principi de Anhalt-Dessau*): *L. I*, mareşal prusiac, cunoscut sub numele »Der alte Dessauer«, n. 3 Iulie 1676, † 9 Apr. 1747. S'a distins în numeroase resboaie; binemeritat pentru promovarea industriei, regularea Elbei şi organisarea armatei. *L. II, Maximilian*, mareşal prusiac, n. 25 Dec. 1700, † 16 Dec. 1751. Sa distins în cele trei resboaie de succesiune (spaniol, polon, austriac). A urmat tatălui sĕu la tron în 1741. *L. III, Frideric Francisc*, n. 10 Aug. 1740, † 9 Aug. 1817; 1807 întrând în confederaţiunea Renană a luat titlul de *duce*. *L. IV, Frideric*, nepotul lui L. III, n. 1 Oct. 1794, † 22 Maiu 1871 în Dessau. Prin moştenire a adaus la A.-Dessau principatul A.-Köthen şi A.-Bernburg. 5) *L. I, mark-graf de Austria* (din casa Babenberg), a luptat în oastea Împ. Otto II contra Bavarilor (976), primind confiniile bavareze estice (Ostmark), adecă Austria-inf. de acum. 6) *L. II*, fiul mark-grafului Adalbert, 1042 a luptat contra regelui Ungar Samuil Aba, bătênd o divisiune ungară la Tulln. † 1043. 7) *L. III, Sfântul*, n. 29 Sept. 1073, † 15 Nov. 1136. Căsătorit cu Agneta, fica prinţ. Henric (fiul împ. Henric IV), a căpĕtat zestre colosală, din care a zidit biserici, mănăstiri şi a distribuit sume mari pentru ajutorarea săracilor. Papa Inocenţiu VIII (6 Iunie 1485) l-a canonisat. E patronul Austriei inferioare. 8) *L. V, duce de Austria*, fiul lui Henric Jasomirgott şi al princesei eline Teodora, n. ca. 1157, † 1194. A luat parte în expediţia cruciată (1182 şi 1188), ofensat însă de regele engl. Richard s'a reîntors acasă. Când Richard în reîntoarcere trecea prin Austria, L. l-a prins în Viena (21 Dec. 1192) şi l-a inchis în fortăreaţa Durrenstein; în urmă l-a extradat împ. Henric IV. La 12 Maiu 1174 căsătorit cu Ileana, fica regelui ungar Geza II († 25 Dec. 1199). Fică-sa Agneta a fost soţia regelui ungar Stefan III. 9) *L. VI, Gloriosul*, n. 15 Oct. 1176, † 28 Iulie 1230. La curtea lui a căutat refugiu Constanţa, vĕduva regelui ung. Emeric, persecutată de Andreiu II. Dela el datează fortificarea Vienei. Necruţător faţă cu eretici, îi osândia la rug, de unde i-se dase porecla »frigătorul«. A luat parte la două expediţiuni cruciate. Colecţia legilor lui, făcută sub Habsburgi, e cunoscută sub numirea »Landweistum« sau »Landhantvest«. 10) *L. V, archiduce de Austria* (din casa Habsburg), n. 5 Oct. 1586, † 17 Sept. 1632. La etate de 21 ani era episcop de Passau şi de Strassburg, apoi căsătorit cu Claudia Medicis (1626), întemeietorul ramurei tiroleze a Habsburgilor (stînsă deja). 11) *L. I, mare duce de Toscana* şi archiduce de Austria (v. împ. L. II). 12) *L. II, mare duce de Toscana* şi archiduce de Austria, n. 3 Oct. 1797 în Firenze, † 29 Ian. 1870 în castelul Brandeis (Boemia). 1859 a renunţat în favorul fiului sĕu Ferdinand, evenimentele însă producênd *Italia unită*, Ferdinand n'a mai ajuns la tron. [t.]

Leopold, *principe de Hohenzollern*, (dela stingerea liniei de Hohenzollern-Hechingen în 1869, principii de Hohenzollern-Sigmaringen se numesc simplu numai principi de Hohenzollern), n. 10/22 Sept. 1835 la Krauchenwies lângă Sigmaringen, căsătorit la Lisabona 1861 cu Antonia, Infanta de Portugalia, (dela care are 3 fii: 1) pe principele ereditar *Wilhelm*, n. 1864, 2) pe principele *Ferdinand*, n. 12/24 Aug. 1865, moştenitoriul Tronului României, 3) pe principele *Karl*, n. 1868), succede tatălui sĕu Karl Anton de H. la 1885, după ce renunţase 1880 la succesiunea pe Tronul României, la care conform art. 83 din Constituţiunea Română, era chiemat în lipsa de moştenitori direcţi ai fratelui sĕu Carol I, principe şi apoi Rege al României. Un rol însemnat în politica europeană l-a jucat principele L. în 1870, când pentru un moment a primit coroana Spaniei ce i-se oferise, dar după câteva ḑile a renunţat la ea, pentru a nu da Franciei pretextul resboiului în contra Prusiei, care totuşi nu s'a evitat. Interesantă este asupra acestui incident istoric controversa între memoriile Regelui Carol I (Aus dem Leben König Karls von Rumänien) vol. II, pag. 70, 72, 73, 74, 90, 93, şi memoriile lui Bismarck (Gedanken und Erinnerungen), vol. II, pag. 81.

Leopoldville, un puternic centru economic, industrial şi comercial în statul Congo, în partea stângă a rîului Congo, la locul numit Stanley-Pool, cu preste 100,000 loc. Oraşul l-a întemeiat H. M. Stanley 1880. (Cf. H. M. Stanley: Der Kongo und die Gründung des Kongostaates.)

Leordan, în poveştile române. Ciuma nu vrea să-şi dea fata, până când Aripa vêntului nu-i va aduce apă din fântâna Leordanului (probabil Iordanul).

Leordeanu, familie boierească din Valachia, al cărei nume vine dela satul Leordeni, veche moşie a neamului în Muscel. *Marele vornic Stroe L.* e cel mai cunoscut membru al acestei familii. v. Leurdeanu. In decursul secl. XVII şi XVIII apar prin documente mai mulţi boieri din această familie, cari însă n'au avut rol istoric; *State L.*, mare paharnic 1714, era însurat cu fata spătarului Mihaiu Cantacuzino dela care avù un fiu *Stefan*. La 1717 State era refugiat cu alţi boieri în Transilvania, cum se vede dintr'o scrisoare a lor către princ. Eugen de Savoia. [O. L.]

Leordina, com. mică în Ung., cott. Maramurêş, cu 1264 loc. (1891) Rom. şi Germ.

Leova, tîrguşor în Basarabia, pe malul Prutului; aḑi în j. Ismail, iar până la 1877 în j. Ackerman. Are o populaţiune de 2400 loc. şi face negoţ cu grâne. Dela L. pleacă de a curmezişul Basarabiei un val roman până în Nistru, la gura Botnei. L. este capul navigaţiunii pe Prut dela Reni în sus. Punct de trecere între Fălciu şi Huşi.

Leovigild, rege al Visigoţilor, a domnit între anii 569—586. A ajuns la tron luând în căsătorie pe vĕduva antecesorului sĕu, pe Gosvintha; rege energic, a scos pe Greci din sudul Hispaniei, a înfrînat nobilimea dedată la rescoale şi a restituit autoritatea regală; a pus în vigoare colecţia de legi a regelui visigot Eurich. Când fiul sĕu, Hermenegild, părăsind religia ariană a provocat rescoală, L. l-a prins şi după ce Hermenegild n'a voit să reprimească arianismul, l-a decapitat, 585. In anii din urmă ai vieţii sale a mai raportat o învingere asupra Suevilor. L. a fost ultimul rege arian al Visigoţilor.

Lepădătoare, numele vulgar al plantei Aristolochia Clematitis L. (v. ac.).

Lepanto, oraş, v. Epakto.

Lepeş, *George,* episcop catolic al Transilvaniei, este pricina unei mari rescoale a ţeranilor transilvăneni în contra nobililor. El omisese ridicarea dijmei timp de trei ani, şi cerênd acum în 1437 deodată suma întreagă, pe care ţeranii nu o puteau respunde, el rostesce interdictul asupra lor, astfel încât nu se mai îndepliniau acolo de loc funcţiuni bisericesci. Atunci ţeranii luară armele, traseră cu sine şi pe aceia din restul Transilvaniei, fie Români, fie Unguri, şi întoarseră revoluţia în contra asupritorilor lor, nobilii de tot felul. (Xen., Ist. Rom. III, 304.)

Lepidium L., (botan.) gen din fam. Cruciferelor, trib. Lepidieae, cuprinde plante erbacee sau subfrutescente, glabre sau pubescente mai cu samă erecte. Acest gen cuprinde vr'o 100 de specii, ce cresc prin regiunile temperate şi subtropice ale globului. In părţile noastre cresc mai multe specii din cari menţionăm: *L. Draba* L. (sin. *Draba ruderalis* Bmgt.), numită de popor U r d a v a c e i, *L. campestre* R. Br., *L. perfoliatum* L., etc., *L. sativum* L. numit C r e s o n d e g r ă d i n ă se cultivă pentru trebuinţe culinare. [Z. C. P.]

Lepidodendraceae, (botan.) plante fosile dintre Lycopodinee, cari au trăit din perioada carbonică până în cea permică. Erau arbori de înălţimi considerabile, ramificaţi în dichotomie; purtau frunze lungi, lineare sau lanceolate, ce după căderea lor au lăsat pe tulpini nisce urme rombice, considerate ântâi ca solzi, de unde şi numele de L., adecă arbori cu solzi. Tulpina avea crescere în grosime, prin activitatea unui cambiu, adăogêndu-se mereu lemn secundar, nedispus în zone concentrice anuale. Erau heterosporee (v. ac.), sporangii produceau unii micro- alţii macrospori. Porţiunile subterane de L. sûnt cunoscute sub numele de *Stigmaria* (v. ac.), iar resturile de tulpini sûnt dispuse în două genuri, *Lepidodendron* şi *Lepidophloios*. [S. Şt. R.]

Lepidodendron Sternb., (botan.) gen de plante fosile din fam. Lepidodendracee (v. ac.). Erau arbori de 20—30 m. înălţime, cu crescere în grosime şi ramificaţi în dichotomie. Pe suprafaţa resturilor tulpinilor se află urmele foliare de formă rombică, dispuse în serii spirale, oblice şi întretăiate. Numeroase resturi de L. sûnt în depositele de huilă din carbonic şi devonic. Ramurile de L. au fost descrise sub numele de *Halonia,* iar inflorescenţele cu sporangii sub numele de *Lepidostrobus*. [S. Şt. R.]

Lepidokrokit, mineral, oxid de fier hidratat, grăunţos sau fibros, se găsesce la Sayn în Prusia, Easton din Pensilvania, etc.

Lepidolita, mineral, mica litinifer.

Lepidomelan, mineral, mica magnesian, foarte bogat în fier.

Lepidosiren, pesce, v. Caramur.

Lepidus, *Marcus Aemilius,* patrician roman şi consul în 78. Este cel dintâiu om politic, care aspiră la succesiunea lui Sulla. Talent mediocru şi neputênd să ajungă prin propriile sale merite, grupă în jurul sĕu pe toţi nemulţămiţii lui Sulla. In anul 78, cu ocasiunea unei revolte ce isbucnesce în Etruria, L. este înlăturat dela consulat. Unit cu Junius Brutus, guvernatorul Cisalpinei, este bătut şi nevoit să fugă în Sardinia, unde îşi petrece restul vieţii († 77 a. Chr.). [Caion.]

Lepisma, gen de insect din ordinul Ortopterilor, grupa Thysanurilor, se recunosc uşor din causa corpului lor lungăreţ, acoperit cu solzişori cu luciu metalic; abdomenul se termină cu trei peri, din cari cel median cu mult mai lung. *L. sacharina* trăiesce în dulapurile noastre şi atacă substanţele zaharoase, hârtiile şi ţesĕturile.

Leporidae, (zool.) o familie a Rodĕtoarelor, cu doi dinţi incisivi în fiecare falcă, cu buze foarte mobile, urechi şi extremităţi posterioare de regulă lungite; la picioarele dinainte au patru, la cele dinapoi cinci unghii; coada e foarte scurtă, blana moale. Aparţin: *Lepus timidus* L. (iepurele de câmp), *Lepus variabilis* Pallas, *Lagomys alpinus* T. Cuv. (cu urechi şi extremităţi posterioare scurte, coada nu se observă dinafară). Cf. art. Iepure.

Lepra, *Elephantiasis Graecorum, Lepra Arabum, Malum mortuum* al şcoalei Salernitane, Ladreria a evului mediu, Spedalskhed a Norvegianilor, este boala cronică infecţioasă cea mai veche, de care mai sufer astădi populaţiunile Europei, boala care era cunoscută Chinezilor, Indiilor, Egiptenilor 2000 ani înaintea erei creştine, pe care Israeliţii au adus-o din Egipt în Palestina, legiunile romane din Italia în toate ţerile pe cari le-au ocupat, pe care armatele cruciadelor au transportat-o în regiunile prin cari au trecut. Prin isolare severă această boală teribilă a început să scadă din secl. XV, ea n'a dispărut însă nici astădi, cu toate progresele civilisaţiunii şi ale igienei; pe fiecare an se mai descopere L. în ţerile unde se credea stînsă de mult timp. Darea de samă a ultimului congres de leprologie, adunat la Berlin în anul 1897, conţine date noui foarte instructive asupra istoriei acestei boale şi constată, că în ultimul timp L. a mai făcut oarecari progrese în Europa; că unele boale din cari neurologiştii au voit a crea entităţi morbide noui sûnt forme de L.; că nu există în toată Europa nici o ţeară liberă de L. In multe casuri se poate precisa că L. a fost importată în Europa din alte continente, în altele remâne dubios dacă focarele de L. endemică nu represintă remăşiţele epidemiilor din secolele trecute, focare remase prin secoli isolate în locuri retrase, depărtate de căile mari de comunicaţiune. Incât privesce în special România, este probabil că L. a existat aci şi în secolul trecut, că întocmai ca în alte state ale Europei şi la noi ea n'a avut tendinţa a se întinde repede, că cu toate acestea într'un cerc restrîns ea s'a întins prin contagiune, care a fost provocată şi prin importaţiune de bolnavi noui din ţerile vecine şi din Orient. Statistica L. este cu puţine excepţiuni foarte incompletă, nu numai afară din Europa, ci chiar în cele mai multe state ale Europei. Cu toate acestea ne putem forma o imagine despre întinderea înspăimêntătoare a L. în Asia, Africa, America, Australia şi despre numĕrul relativ restrîns al leproşilor din Europa. Cel mai mare numĕr de leproşi se gasesce în Asia. In India britanică există 114,000 casuri sau 5 la câte 1000 locuitori, Chinezii importează L. în toate ţerile spre cari se dirigează emigraţia lor, în Tonkin există comune în cari jumĕtatea populaţiunii este leproasă, în Japonia trăiesc 20,000 leproşi, în coloniile olandeze 4300, în singura insulă Iava 2700 leproşi, în Turkestan, Persia, Asia centrală, Kamciatca, Siberia, Asia mică boala este frecuentă. In Africa meridională

(Cap, Basutland, Republica Orange, Transvaal, Natal) se cunosc 2000 casuri, în Egipt preste 2000. In America meridională focarele principale sûnt Columbia cu preste 20,000, Brasilia cu 5000, Surinam cu 2000 leproşi. In America centrală L. este mai frecuentă în insulele Antile, singura insulă Jamaica are preste 4000 leproşi. In Australia este vestită colonia de leproşi Malakai din insula Hawai. In Europa se află un numĕr mai mare de leproşi în imperiul Rusiei cu 5000 bolnavi, Rusia posede 12 leproserii şi se mai deschid alte noui. In Norvegia, unde s'au aflat în anul 1856 2870 leproşi, în urma isolării riguroase numĕrul lor a scăḑut până în anul 1895 la 688. In Svedia se găsesc astăḑi numai 75, în Finlanda 67 leproşi, în insula Island s'au înregistrat 158 casuri de L., numĕrul real este însă mai mare. In Turcia numĕrul leproşilor este însemnat, singurul oraş Constantinopole are 600 asemenea bolnavi şi vechile focare ale boalei sûnt necontenit împrospĕtate prin afluenţe noui, prin Musulmani bolnavi emigraţi din Asia mică, Siria, Mesopotamia, Arabia, prin Greci veniţi din Archipelag, mai ales din insula Marmara, prin Armeni veniţi din Erzerum şi Angora, iar în familiile israelite-spaniole boala este endogenă, conservată încă din anul 1492 când ele isgonite din Spania s'au aşezat în Turcia. Ţerile vecine cu Turcia: Grecia, Insulele Ionice, Muntenegro, Bulgaria, Serbia, Macedonia, Albania, Bosnia, Herţegovina posed asemenea un numĕr de leproşi. In Spania se află aproximativ 1200, în Portugalia 300 bolnavi de L., în Italia există mai multe focare autochtone. Este natural că găsim bolnavi de L. în statele Europei cu comerciu maritim însemnat, cu colonii în cari L. este endemică, precum în Anglia, Belgia, Olanda, Danemarca, Francia, numĕrul leproşilor din Paris oscilează între 160 şi 200. In Germania se află în apropierea fruntăriei rusesci, în jurul oraşului Memel, un mic focar de L., poate importată din Rusia, cu 22 bolnavi. Se mai găsesc leproşi la Hamburg şi în alte părţi ale Germaniei. In regatul român au fost cunoscuţi şi înregistraţi în luna August 1898, 164 bolnavi de L. şi nu poate să fie mare numĕrul bolnavilor necunoscuţi şi neînregistraţi.

L. se manifestă prin simptome foarte variate locale şi generale grave, printr'un curs lent de mulţi ani, care mai totdeuna conduce la moarte. Deosebim două forme: L. tuberculoasă, tuberoasă, cutană, caracterisată prin formarea de noduri în piele şi în membranele mucoase, şi L. anestetică, nervoasă, caracterisată cel puţin la început prin perturbaţii ale nervilor periferici şi ale sensibilităţii pielei. Nu se pot însă totdeuna separa aceste două forme în mod strict şi se admite şi forma mixtă a L., la care pe lângă nascerea de tubercule în piele apare şi anestesia ei. In primul stadiu al boalei se ivesc simptome cari nu sûnt caracteristice numai pentru L., ca slăbiciune, somnolenţă, lipsă de poftă de mâncare, depresiune morală, diagnosa devine posibilă numai după ivirea, mai ales pe obraz şi pe extremităţi a exantemului lepros, constituit din eflorescenţe maculoase şi papuloase, puţin ridicate deasupra nivelului pielei, de mărimea unui bob de linte până a unui lat de mână şi mai mare, la început roşii mai târḑiu brune, adeseori acoperite de epiderm descuamat în formă de tărîţă. Aceste pete se resoarbă la mijloc şi înaintează spre periferie, formând nisce inele neregulate. La L. tuberculoasă ţesutul de desubtul acestor pete se infiltrează, se ivesc noduleţe mici sau nodosităţi întinse, cari dacă boala s'a localisat pe obraz îl defigurează prin îngroşarea parţială a pielei, remânênd părţile îngroşate separate între ele prin adâncături lineare, volumul buzelor şi al urechilor cresce, sprâncenele cad, boala se întinde pe membrana mucoasă a nasului distrugênd cartilagiul şi chiar osul, a gurei, a faringelui, pe laringe unde produce răguşeală, sufocaţie, destrucţiunea cartilagiului, pe conjunctiva unde pătrunde câte odată prin cornea în interiorul ochiului; glandele limfatice ale regiunei bolnave se infiltrează; câte odată partea infiltrată ulcerează, ulcerile leproase se vindecă cu greu. Dintre organele interne se bolnăvesc de L. mai ales mĕduva spinală, nervii, mĕduva oaselor, testicule, ovarii, rinichii, ficatul, splina, plumânile. La L. anestetică, după ce primul stadiu a durat un timp variabil, se nasce pe suprafaţa pielei Pemfigul lepros, beşici mai mici sau mai mari decât un ou de găină, umplute cu un lichid limpede, gălbuiu sau verḑuiu; după ce beşica s'a golit prin spargere şi pielea bolnavă de pe fundul beşicei s'a cicatrisat, cicatricea remâne anestetică. Erupţiunea beşicilor de Pemphigus se poate repeta, se observă însă pierderea sensibilităţei nu numai pe locurile pielei, care fusese acoperite de beşici, ci şi pe toate părţile unde apăruse pete leproase. Gradul şi forma anestesiei variază, câte odată lipsesce numai simţirea atingerii şi a exceselor de temperatură, altă dată bolnavul nu simte în partea anestetică nici o durere când ea este înţepată, tăiată, arsă. In părţile anestetice se formează ulceraţiuni profunde, cari progresând deschid cavităţile articulaţiunilor, produc exarticularea şi căderea unor părţi ale extremităţilor şi mutilarea corpului. Nervii extremităţilor se infiltrează şi atrofiază, şi ca consecinţă musculatura devine atrofică, chiar paralisată. In timpurile trecute L. a fost câte odată confundată cu Sifilis, cu Lupus şi cu alte boale cutane, astăḑi precisăm diagnosa lesne prin constatarea bacilului L. Terapia L. n'a dat până acum resultate satisfăcĕtoare, medicamentele întrebuinţate în ultimul timp, şi cari s'au părut că produc o mică îmbunătăţire trecĕtoare sûnt: oleul de Chaulmoogra, petroleul brut, Creosotalul, Tuberculina, Serul antilepros.

Literatura L. este vastă, ea începe în timpurile cele mai vechi; din evul mediu posedăm descrieri clasice ale acestei boale; în secl. XIX medicii norvegieni Boeck şi Danielsen precum şi R. Virchow au studiat-o din punctul de vedere clinic şi anatomo-patologic; studiul modern al L. începe însă dela anul 1880 cu norvegianul G. Armauer Hansen, care a descoperit bacilul L., cu A. Neissee din Breslau, care prin perfecţionarea chromotechnicei a înlesnit aflarea acestui bacil. De atunci s'au publicat scrieri însemnate asupra leprei, şi studiile făcute în România de V. Babeş, N. Kalinderu, M. Petrini de Galaţi, Paul Petrini, G. Marinescu au dat un contingent preţios la aceste scrieri; publicaţiunea cea mai importantă în această materie este însă magnifica colecţiune de memorii supuşe congresului leprologiştilor ţinut

la Berlin în 1897, şi darea de samă asupra lucrărilor acelui congres, la care România a fost bine representată. Prevenţiunea L. are de basă cunoscinţa bacilului descoperit de Hansen, bacil care se găsesce în corpul şi adeseori pe suprafaţa corpului bolnavilor. Boala se transmite prin contagiune, dar contagiositatea ei este cu mult mai slabă decât cea a boalelor venerice, şi va fi poate practic ca, pentru ca să precisăm bine condiţiunile prevenţiunei, să facem, într'un mod analog ca la Tuberculosa, distincţiune între L. deschisă, la care cantităţi enorme de bacili vii ai lui Hansen se eliminează din corpul bolnavului, şi între L. încă închisă, care dă puţina ocasiune la transmitere. Transmiterea boalei prin nascere este rară. Afecţiunea primară a L. este adeseori o ulceraţiune specifică a membranei mucoase nasale; această ulceraţiune remâne în cele mai multe casuri neobservată, ea precede obicinuit mai mulţi ani apariţiunii primelor tuberculi cutane, primelor simptome nervoase. Ulceraţiunile nasale, cari există deja în periodul latent al L., constitue periculositatea ei; secreţiunea nasală a acestor bolnavi, copioasă şi foarte bogată în bacilii L. este mediul principal pentru transmiterea boalei, apoi vin scuipatul şi sputele (flegmele) bolnavilor la L. glandelor salivare, la L. bucală, laringee, pulmonară, secreţiunile ulcerilor leproase cutanee, a tuberculelor supurate, a conjunctivei, lacrimi, epitele descuamate din părţile corpului acoperite cu bacilii L. Nasul este probabil poarta de întrare mai obicinuită a boalei, bacilul se transpoartă dela bolnavi pe membrana mucoasă nasală a oamenilor sănătoşi prin mâna mânjită în urma contactului cu bolnavul sau cu un obiect contaminat de care s'a servit bolnavul. La oameni cari umblă desculţi, piciorele pot serví germilor boalei ca poarta de întrare în corp. In general lesiunile cele mai mici ale tegumentelor comune, ale membranelor mucoase dela orificiile cavităţilor pot înlesní infecţiunea. Prevenţiunea L. se resumă dar în oprirea transmisiunei bacilului L. dela omul bolnav la omul sănătos, prin legarea şi vindecarea lesiunilor exulcerate, prin acoperirea infiltratelor cutane dela suprafaţa cărora se descuamează epidermul, prin desinfectarea scuipatului, sputelor, mucilor nasali, secreţiunilor, ulcerilor, prin nimicirea obiectelor de pansament contaminate, prin desinfectarea vestmintelor, rufelor şi altor obiecte de care s'a servit bolnavul şi mai ales a locuinţei pe care a ocupat-o, prin curăţenia scrupuloasă, prin isolarea cel puţin a bolnavilor cu L. deschisă. Isolarea bolnavilor de L. în asile este o mĕsură necesară dar aspră, care întimpină în practică dificultăţi enorme, din causa că din toate boalele infecţioase cunoscute, L. are durata cea mai lungă şi bolnavul aşezat într'un leprosar se crede condamnat la expulsarea din societate, analogă cu ceea a unui criminal închis pe viaţă. Trebue să procedăm cu umanitate, să indulcim rigoarea isolărei, să înfiinţăm colonii ori sate de leproşi în care bolnavii vor avea mai multă libertate decât într'un asil. In România ospiciul de infirmi Răchitoasa este divisat în două părţi separate, din cari una servá drept asil pentru leproşi.

(Lit.: C. V. Păcurariu, Câteva cuvinte despre Lepră, tesa de doctorat în medicină. Bucuresci, 1886; N. Kalinderu şi V. Babeş, Studii asupra Leprei, Analele institutului de Patologie şi de Bacteriologie. Bucuresci, 1889; N. Kalinderu, La Lèpre. In Compte rendu du Congrès de Dermatologie. Paris, 1889; N. Kalinderu et V. Babeş, Resultats obtenus par les injections de lymphe de Koch dans les differentes formes de Lèpre, Revue de Medicine. Paris, 1891; N. Kalinderu, La Lèpre, In Compte rendu du Congrès de Dermatologie. Viena, 1892; N. Kalinderu, La Lèpre, Roumanie médicale. 1893; I. Felix, Rapoartele generale asupra igienei publice şi serviciului sanitar a regatului român. Bucuresci, 1893—99; Mitteilungen und Verhandlungen der Leprakonferenz. Berlin, 1897, (cu memoriile doctorilor V. Babeş, N. Kalinderu, M. Petrini de Galaţi, Paul Petrini); V. Babeş, Sediul bacililor Leprei, Analele Academiei române, 1898; Babeş et Lèvaditi, L'histologie pathologique de l'oeil dans la Lèpre, Archives des sciences medicales. 1898; Lucreţia Moschuna-Sion, Contribuţiuni la studiul anatomiei patologice a Leprei, tesa de doctorat în medicină. Bucuresci, 1898; M. Petrini de Galaţi, Quelques mots sur le traitement de la Lèpre. Bucarest, 1898; V. Babeş, Über die Kultur der von mir in Lepra gefundenen Diphtheride. Centralblatt für Bacteorologie, 1899; G. Marinescu, Des rapports de la Lèpre avec la Syringomyélite et la Maladie de Morvan, Compte rendu de la Société médicale des hôpitaux de Paris, 1897; S. G. Nicolau, Turburările sensibilităţii în Lepră, tesa de doctorat în medicină. Bucuresci, 1899; Eugeniu Felix, Lepra nasului, a faringelui, a laringelui, Memoriu pentru abilitarea ca docent la facultatea de medicină din Bucuresci. Bucuresci, 1899). [I. Felix.]

Leprandi, agent rus în principate (1827), trimis a culege informaţiuni necesare oştilor rusesci în vederea resboiului acestora cu Turcii (1828), Domnitorul Moldovei, Ioan Sandu Sturdza, partisan hotărît al Turcilor, poruncesce ca acest L. să părăsească ţeara în 24 ceasuri, căci altfel îl va expulsa. Cu toată intervenţia consulului rusesc, L. e silit să treacă hotarul în Basarabia. Revine în ţeară la declararea resboiului şi la înlăturarea domnitorului.

Lepsius, *Karl Richard,* orientalist german, membru on. al Acad. rom., n. 23 Dec. 1810 la Naumburg, † 12 Iulie 1884. Studiile superioare le făcù la Leipzig, Göttingen şi Berlin, unde le termină sub direcţia celebrului filolog Bopp la 1833 cu lucrarea: De tabulis Eugubinis. 1834 este premiat de Academia din Paris pentru memoriul: Die Palaeographie als Mittel der Sprachforschung; urmează apoi alte două memorii foarte însemnate: Über die Anordnung und Verwandschaft der semitischen, indischen, altpersischen, altaegyptischen und aethiopischen Alphabete, 1835 şi Über den Ursprung und die Verwandschaft der Zahlwörter in den indogermanischen, semitischen und cophtischen Sprachen, 1835. In acest an pleacă în Italia unde lucrează în mai multe biblioteci, este admis în institutul archeologic din Como, institut fundat de Bunsen, cu care se împrietinesce şi publică: Lettre à M. Rosellini sur l'alphabet hieroglyphique, 1837, după care urmează alte memorii. Dela 1841, când publică: Inscriptiones umbricae et oscae, cu un comentar şi două memorii asupra Etruscilor,

L. se mărginesce aproape exclusiv la egiptologie. 1838 este trimis în Anglia de către Institutul archeologic, se întâlnesce cu Bunsen și în 1842 împreună cu acesta și cu alți învêțați și artiști germani și englezi face o călătorie de studii în Egipt după însărcinarea regelui Prusiei. Aceste studii au durat patru ani, și la întoarcere, 1846 L. fù numit profesor la Berlin, iar la 1850 membru al acad. de sciințe din acest oraș, al cărui museu îl îmbogățise cu prețioase colecții. De aci încolo L. își publică operele sale principale: Denkmäler aus Aegypten und Aethiopien, 1853—57; Chronologie der Aegypter, 1849; Über den ersten aegypt. Götterkreis, 1851; Briefe aus Aegypten, Aethiopien und der Halbinsel des Sinai, 1852; Über einige Ergebnisse der aegyptischen Denkmäler für die Kenntnis der Ptolemäergeschichte, 1853; Das allgemeine linguistische Alphabet, 1855. Afară de acestea, o sumă de disertații relative la mĕsurile, arta și limba vechilor Egipteni, apoi traducția evangeliei lui Marcu din limba nubiană, 1860, și Nubische Grammatik, 1880. L. s'a ocupat și cu antichitățile asiriene și mai ales cu limba și cu mijloacele de transcriere în alfabetul latin. In primăvara a. 1866 L. făcù a doua călătorie în Egipt și descoperi o foarte însemnată inscripție cu caractere hieroglyphice, demotice și grecesci din timpul Ptolemeilor. L. a întrodus metoda severă de cercetare în studiile egiptologice și cu drept a fost recunoscut ca fundatorul egiptologiei.

Lepta sau *Lepton*, monetă grecească de aramă. 100 Lepta = 1 Drachmă veche.

Leptinita, rocă, v. Granulita.

Leptinotarsa *decemlineata,* insect Coleopter din grupa Tetramerilor, familia Chrysomelidelor; devastează frunzele de cartofi în America.

Leptocardii, (zool.) v. Acraniote.

Leptochloa Beauv., (botan.) gen dintre Graminee, trib. Chloridee cu 12 specii din America nordică și Australia; ca specii menționăm *L. stricta* Fourn., *L. capillacea* Beauv., *L. panicoides* Wight., ș. a.

Leptodiscus *medusoides,* protozoar cistoflagelat, marin, are forma unei sticluțe de ceasornic.

Leptosporangiate, (botan.) sûnt plantele la cari sporangii se desvoaltă din o celulă epidermică și la maturitate ei au un învĕliș simplu; așa e la Filicineae (v. ac.) L., adecă la Polypodiaceae, Cyatheacee, Hymenophyllacee, Osmundacee, etc. In oposiție cu L. sûnt plantele *eusporangiate,* la cari sporangii se desvoaltă din mai multe celule epidermice și învĕlișul lor la maturitate are mai multe strate de celule, cum e la Marattiacee, Ophioglossee, etc. [S. Șt. R.]

Leptothrix Küntz., (botan.) bacteriacee filamentoase, cu filamente imobile și fără teacă gelatinoasă. Specia *L. buccalis* Robin trăiesce în cavitatea bucală a omului și altor animale carnivore. Posedă particularitatea de a precipita sarurile de calce, și așa provoacă depunerea lor pe dinți, constituind boala ḑisă caria dentară sau piatra dinților. Dacă dinții au smalțul atacat de caria, ori de aciḑi, atunci L. b. intră în dinte până la partea vie (pulpa dintelui), se înmulțesce aci, provoacă găunoșarea, fărâmarea, cum și insuportabilele dureri ale dintelui. Alta specie *L. gigantea* Miller, trăiesce în dinții cânilor, pisicilor, cailor, ș. a. [S. Șt. R.]

Ler, după poveștile române e numele unui împĕrat, care e ursit să se prefaca în rouă, dacă soarele îl va afla în cale. După altă poveste, Fĕt frumos pețesce pe fata lui Ler împĕrat, care în veci trăiesce și nu îmbĕtrânesce. Numele L. se află și în colinde și în descântece. Probabil stă în legătură cu Lear (aḑi Lir la Englezi), numele unui rege mitic în Britania. (v. Lares.) Cf. și Etymol. Magn. Rom., p. 3183.

Lerchenfeld, odinioară sat în Austria infer., dela 1810 încorporat la Viena (distr. VIII). *Neulerchenfeld* la distr. XVI.

Leresci, com. rur. în Rom., j. Muscel, situată în depărtare de 5 km. spre nord dela orașul Câmpulung, cu 1284 loc. (Dicț. geogr. 1893), cari se ocupă cu fabricarea cherestelei și cu prăsirea vitelor. Aici se vĕd ruinele unei vechi citadele, pe care poporul o numesce »Cetatea Tătărească«, cum și ruine din palaturile Basarabilor. Com. are 1 biserică și 1 școală.

Leria, *Carlotta,* v. Zosima.

Lerida, prov. span. în Catalonia, 12,151 km². și 285,417 loc. (1887). *Capitala L.* are 21,885 loc. Aci a bătut Cesar la 49 a. Chr. pe pompeianii Afranius și Petrejus.

Lerinice, *insule,* (franc. *Lérins),* grupă de insule franceze în Mediterana în fața orașului Cannes. Pe insula St.-Marguerite se află închisoare de stat, în care a stat Bazaine 1873—74.

Lermontow, *Mih. Jurjevici,* (1814—41) mare poet rus; oficier în garda imperială, fù trimis pe un an în Caucas pentru o poesie făcută la moartea lui Pușkin. In 1840 fù trimis iar în Caucas pentru un duel. Aci căḑù într'un al doilea duel, abia de 27 ani. Măreția munților Caucas, descrisă de el ca de nimeni altul, îi inspiră cele mai frumoase poesii. In proză a lăsat un foarte bun roman »Eroul timpului nostru«.

Lerna, (mitol.) o mocirlă pe țermul mării din țeara Argolis. La L. a trăit Hydra (v. ac.), pe care a omorît-o Heracles.

Lero, insula turcească în Egeica, 49 km²., cu 3000 loc. Capitala L. are 1500 loc.

Leroy-Beaulieu, *Pierre Paul,* economist frc., n. 1843, a studiat în Paris, Bonn și Berlin, 1872 profesor la Ecole libre des sciences politiques, întemeiaza jurnalul »L'Économiste français«, 1880 profesor la Collège de France. Numeroasele lui scrieri din sfera economiei politice și a sciințelor de stat apărură în mai multe edițiuni. Fratele sĕu *Anatole,* n. 1842, publicist, scrise: »L'Empire des Tsares et les Russes«, (ed. III, 3 vol. 1890), una din cele mai însemnate opere publicate în Francia asupra istoriei și politicei rusesci.

Leș, Leah, v. Polon.

Lesage, *Alain R.,* scriitor franc. (1668—1747), a scris »Le Diable boiteux« și »Gil Blas«, împrumutate din lit. spaniolă, dar a căror valoare consistă în calitățile personale ale lui L. Prin stilul sĕu simplu și natural L. aparține perioadei clasice. A mai scris comedia »Turcaret« de o profundă observațiune.

Lesa maiestate, (lat. *Crimen laesae majestatis),* crimă politică, care consistă în un atentat contra statului sau capului acestuia. Ea cuprinde atât atentatele contra constituțiunii, cât și tradarea (diplomatică sau militară) și violarea persoanei capului statului. (v. art. Atentat, Maiestate și Tradare.)

Lesbos, insulă elină, v. Mitilene.

Lescinski, *(Leszczynski),* v. Stanislau, regele Poloniei.

Lescot, *Pierre,* architect frc., n. pe la 1510 în Paris, † tot acolo la 1578, unul din întemeietorii Renaissance-i frc., 1546—78 conduce zidirea Louvrului.

Lescoviţa, com. mică în Ung., cott. Caraş-Severin, 1114 loc. (1891) Rom. şi Sêrbi.

Lesghieni, popor caucasic în munţii Dagestanului (ca. 365.273), din grupa estică. E puţin cunoscut. La L. aparţin Avarii, Darginii, Curinii, etc.

Leşia, materii brute ca cenuşa, pământuri, diverse deposite minerale, etc. când sûnt tratate cu apă caldă cedează acesteia toate sărurile solubile pe cari le conţin. In genere aceste săruri sûnt carbonaţi şi hidraţi ai metalelor alcaline, potasiu şi sodiu. Asemenea soluţiuni se numesc leşii (germ. Lauge, franc. Lessive). Popular se înţelege în special sub L. soluţia preparată cu cenuşă, care servă la spălatul rufelor ca mijloc de curăţire şi desinfectare.

Leşie de cristale, soluţia concentrată în care a cristalisat un corp. Sinonim cu apa mumă (Mutterlauge, l'eau mère).

Leşie roşie, nume dat soluţiei de acetat de sodiu, întrebuinţată în technica colorilor la preparaţia (mordant) fixărei colorilor roşii, precum şi la coloarea verdelui de Schweinfurt. [S. M.]

Leşin, *syncope,* pierderea consciinţei, împreunată cu alterarea mişcărilor corpului şi a activităţei sensurilor. Cel ce cade în L. devine palid şi simte că toate puterile îl parăsesc. Causele L.-lui sûnt: iritaţiuni şi încordări corporale puternice, dureri mari, pierderi de sânge, morbi de inimă şi de nervi, înveninări.

Lesina, (slav. *Hvar),* insulă austriacă în Adriatica lângă coasta dalmatină, 315 km². cu 17,016 loc. (1890); teren muntos, multe fructe sudice. *Capitala L.* cu 3596 loc. are port şi comerciu maritim.

Leşiu, (magh. *Les),* comună mică în Trs., cott. Bistriţa-Năsĕud, 1299 loc. (1891) Români.

Lesiune, (med.) perturbaţiunea locală a ţesutului unui organ. L. se poate produce prin acţiune mechanică (proiectil, cuţit, piatră), prin agenţi fisici (căldură, frig, electricitate) şi prin agenţi chimici (acidul sulfuric, potasă, etc.).

Leskien, *August,* slavist distins, n. 1840 la Kiel, prof. univ. la Leipzig. A scris: Handbuch der altbulgar. Sprache; Die Declination im Slavisch-Litauischen und Germanischen; Untersuchungen über Quantität und Betonung in den slav. Sprachen, ş. a.

Leskovac, oraş în Serbia, districtul Vranja, 12,132 loc. (1890); industrie textilă, morărit şi comerciu cu cânepă.

Leslie, (pron. lesle) *Sir John,* fisician engl., n. 16 Apr. 1766 în Largo (Scoţia), † 3 Nov. 1832. A fost profesor de matematică, mai târḑiu de fisică la univ. din Edinburgh. Prin lucrările sale asupra temperaturii şi umeḑelii aerului, mai departe prin inventarea termometrului diferenţial, apoi a unui hygrometru şi a unui fotometru, a atras asupra sa atenţiunea societăţilor de sciinţă din Edinburgh şi Londra, cari l-au ales între membrii lor. L. a mai construit un aparat pentru determinarea greutăţii specifice a corpurilor pulveriforme, şi a aflat metodul de a îngheţa apa cu ajutorul pompei pneumatice.

Leşniţa, com. arămânească în Zagori în Epir, cu 1150 loc.

Lespeḑi, com. rur. în Rom., j. Suceava, pe Siret, compusă din tîrgul L. şi sat. Heciu, Hârtoapele, Bădiliţa, Stolniceni, Slobodia, Siretul, Berezlogii-Cornu şi Brăteni, cu reşedinţa în tîrg, unde e şi reşedinţa plăsii Siretul de sus, şi avênd 6015 loc. (Dicţ. geogr. 1894), cari se ocupă cu agricultura şi prăsirea vitelor, 7 biserici, 7 şcoale şi staţie de cale ferată.

L'Espinasse, *Iulia Eleonora,* scriitoare frc., n. 1732 în Lyon, † 1776. Scr. Lettres, Lettres inédites şi Nouvelles lettres, cari tradează sentimente profunde şi inclinare spre romantism.

Lesseps, *Ferdinand de,* diplomat frc., n. 19 Nov. 1805 în Versailles. După ce îşi făcù studiile la Paris, la etatea de 20 ani, fù trimis la Lissabona, în calitate de elev-consul. Cinci ani după aceea, L. fù trimis la Alexandria, unde remase până în 1839, apoi mai avù diverse misiuni diplomatice la Madrid, Berna şi Roma. In 1854, chiemat de vice-regele Egiptului Mohamed-Said, merge la Alexandria şi printr'un act de concesiune, din 30 Nov. 1854, e însărcinat cu întreprinderea străpungerii istmului de Suez, şi duce la bun şi strălucit resultat această mare întreprindere. Canalul de Suez (v. ac.) a fost terminat la 1 Oct. 1869, adecă după un interval de timp de 10 ani de lucrări materiale continue. Inaugurarea se făcù la 17 Nov. 1869. La 21 Febr. 1884 L. fù ales membru de academia franceză. Intreprinḑênd mai târḑiu străpungerea istmului de Panama, L. a căḑut victimă împrejurărilor nenorocite. † la 7 Dec. 1894.

Lessea, v. Şulumberg.

Lessing, *Gotthold Ephraim* (22 Ian. 1729 până în 15 Febr. 1781), poet clasic şi cel mai mare critic german, reformatorul literaturii şi întregei vieţi intelectuale a Germaniei; n. la Kamenz în Oberlausitz, fiul unui erudit preot, fù trimis pentru teologie în Leipzig, unde studià filosofia, literaturile clasice şi sciinţele exacte şi arĕtà multă predilecţiune pentru teatru. In 1751 luà gradul de măiestru în artele frumoase la Wittenberg; apoi trecù la Berlin ca redactor la »Vossische Zeitung«, unde scrise fabulele sale, distinse prin lămurirea cugetării şi simplitatea formei. Dela 1760—65 trăi în Breslau ca secretar al generalului Tauenzin. Ací scrise comedia »Minna de Barnhelm« şi începù pe »Laokoon sau despre marginile între pictură şi poesie«. Urmând unei invitări, merse ca să fondeze un teatru naţional la Hamburg, unde scrise »Hamburgische Dramaturgie«, o serie de critice teatrale, în cari expune teoria sa despre arta dramatică, combate imitaţiunea străină ca piedecă principală a artei dramatice, critică teoria celor 3 unităţi şi îndreaptă poetica lui Aristotele cu exemple din Shakespeare, Calderon şi Diderot. In 1770 ducele F. de Braunschweig îi dete un loc de bibliotecar în Wolfenbüttel, unde putù desvolta în linişte bogata sa activitate literară, turburată numai prin moartea demnei sale soţii. Intre numeroasele sale scrieri, afară de cele arĕtate, amintim dramele: »Nathan der Weise«, în care predicà toleranţa religioasă, pentru că valoarea morală a omului stă în caracterul, iar nu in credinţa sa; »Emilia Galotti« şi »Miss Sara Sampson«, tragedie burgheză; »Die Erziehung des Menschen-

geschlechtes«, disertațiune prin care deschide calea pentru filosofia istoriei lui Herder și școalei sale, ș. a. Mult cetite sûnt fabulele și poesiile sale mai mici. Literatură: C. Schmidt, L. Geschichte seines Lebens und Schriften. Berlin, 1884; Fontanes, »Le christianisme moderne étude sur Lessing«. Paris, 1864; G. Spicker, »L.'s Weltanschauung«. Leipzig, 1883. [M. S.]

Lessonia Bory, (botan) gen de alge, familia Laminariacee (v. ac.), ce poate ajunge câți-va metri de înălțime; are un trunchiu, adesea de o grosime considerabilă, ramificat la vîrf, unde se termină cu un soiu de frunze. Cele 5 specii ale sale trăiesc mai ales în mările antarctice, formând adevĕrate păduri sub-marine; *L. laminarioides* Post. et Rupr. singură trăiesce în Marea Ochotzk; *L. nigrescens* Bory, *L. fucescens* Bory ș. a. sûnt prin Oc. Pacific de sud. [S. Șt. R.]

Lest, greutatea mobilă ce se pune în fundul vaselor de mare pentru a le asigura stabilitatea, când nu sûnt încărcate cu marfă. Pe corăbii L. e de obiceiu savură sau nisip, care se debarcă când vasul începe a încărca marfă. Pe vapoarele moderne lestul e format din apă care se pompează în compartimentele din fundul santinei la trebuință și se scoate tot cu pompele când vasul e încărcat. Vasele de rĕsboiu, fiind prea încărcate în etagele superioare cu tunuri, bărci, chiurasă, etc., au în fund un L. permanent de fontă și un L. mobil lichid, pentru a restabili echilibrul. [Constant B.]

Lestrigoni, (mitol.) un popor de viță de giganți și mâncători de oameni, departe la apus, unde au fost cercetați de Odyseus. După Grecii mai târḑii, ei locuiau în Sicilia, iar după unii poeți romani pe țermurul sudic al Lațiului, în teritoriul dela Formiă.

Leta, 1) *L. mare,* com. mare în Ung., cott. Bihor, 5739 loc. (1891) Magh., Rom. (1676) și Germani; of. postal-telegrafic. 2) *L. mică,* com. mică în Ung., cott. Szabolcs, 1411 loc. (1891) Maghiari.

Letal, *(lat.)* mortal, ce se sfirșesce cu moarte.

Letargia, (med.) stare de inconsciență, ce se asamĕnă unui somn, din care bolnavul se mai poate trezi pentru timp scurt. Obvine la morbi febrili și lesiuni cerebrale.

L'Etat c'est moi, »statul sûnt eu«, expresiune atribuită lui Ludovic XIV, regelui Franciei, care pe când parlamentul discuta (1655) mĕsurile regelui, ar fi întrat îmbrăcat de vênătoare și cu biciușca în mână și ar fi replicat aceste cuvinte presidentului, care vorbia de interesul statului. Ele caracterisează sistemul regalității despotice și au fost atribuite și altor suverani (Elisabeta, regina Angliei).

Letea, unealtă de depănat, compusă dintr'o roată; servesce pentru prepararea țevilor de țĕsut.

Letcae, monetă mică în valoare de $^1/_2$ para.

Letca nouă, com. rur. în Rom., j. Vlașca, la loc șes, cu 1259 loc. agricultori (Dicț. geogr. 1890); are 1 biserică zidită de mitropolitul Nifon, și 1 școală.

Letca veche, com. rur. în Rom., j. Vlașca, situată pe coasta dreaptă a văii Glavacioc, cu 1268 loc. (Dicț. geogr. 1890); are 1 biserică și 1 școală. Loc. de aici ca și cei din L. nouă se ocupă mult cu transportul de lemne.

Letea, 1) L. insulă cuprinsă între brațul Sulina, brațul Chilia și Marea-Neagră, (Rom., j. Tulcea), avênd o întindere de 1500 km². ; e semănată cu o mulțime de lacuri. 2) L., com. rur. în Rom., j. Bacău, situată în regiunea șesurilor Bistriței și Siretului, alcătuită din 8 căt. cu 1561 loc. (Dicț. geogr. 1895), cari se ocupă cu agricultura; aici se află 1 biserică, 2 școale și 1 fabrică de hârtie, înființată în 1881. Teritoriul com. e străbătut de calea națională Focșani-Bacău și de calea ferată.

Lethe, în mitol. grc. rîul uitării din lumea de jos. Sufletele morților au beut din apa rîului, ca să uite de viața cea cu osteneală de pe pămênt.

Leto, în mitol. grec. fata titanului Köos cu Phoebe, soția lui Zeus, prin acesta mama lui Apollon și a ḑinei Artemis. L. represintă noaptea, întunerecul. [Atm.]

Letopiseț, cronică (v. ac.) veche.

Lettres de cachet, *(franc.)* vestite ordine de arestare înainte de 1789, prin cari regii arestau pe cei creḑuți periculoși, îi alungau din capitală sau din țeară, îi închideau în Bastille sau în altă închisoare. Erau două feluri: L. patentes (deschise) și L. de c. închise și pecetluite. Cele dintâi erau pe pergament semnate de rege și de ministru cu pecetea statului pe ele; cele de al doilea erau pe hârtie simplă, semnate numai de ministru, cu pecetea mică a regelui. Dela Ludovic XIV se abusa de ele, încât capul poliției le avea gata, numai numele celui de arestat avea să-l pună. Cel arestat astfel era sustras dela judecători. L. de c. s'au desființat de Adunarea națională la 23 Iunie 1789.

Leu *(Felis leo),* mamifer din fam. Felidelor, ordinul Carnivoarelor. Are pĕrul neted, scurt, galbin-roșiu sau brun, uneori bătênd în cenușiu, la vîrful coḑii negru și formând un ciucur. Bărbătușul are la grumaz și piept o coamă frumoasă. Lung. corp. 1·5 m., la umĕr 80—90 cm., lung. coḑii 80 cm. Leul, numit și regele animalelor, este pe lângă tigru și jaguar animalul cel mai puternic. Prinde prada sa în săritură, după ce mai ântâiu se pitulează. Face sărituri de preste 9 m. La animalele mai mari le sare în spate, rupêndu-le vertebrele dela grumaz. Animalele mai mici le omoară prin puterea labelor sale. Animalele moarte le tîrăsce la distanțe mari. Romanii întrebuințau L. în circurile lor, astfel Pompeiu aduse odată la Roma 600 L. pentru bătăile în circ. Astăḑi se țin prin grădinile zoologice, unde se reproduc. L. trăiesce în toată Africa, afară de partea de jos a văii Nilului, apoi în Asia vestică și sudică. In timpul preistoric trăia și în Grecia și Macedonia. Sûnt mai multe varietăți: *L. berberic* (F. leo barbarus), *L. de Senegal* (F. leo senegalensis), *L. de Cap* (F. leo capensis), *L. persic* (F. leo persicus), ș. a.

Leul argintiu sau *Puma,* v. Cuguar.

Leul furnicelor (Myrmeleon formycalynx), insect din ord. Neuropterelor, fam. Planipennia. Seamĕnă cu libelula. Lung. corp. 25—32 mm., lung. aripei dinainte 30—45 mm. Se află pe lânga păduri. Larvele lui trăiesc prin năsip, în care își fac nisce adânciturі de forma pâlniei (tolcerului), la basa cărora pândesce prada. Se nutresce cu insecte (mai ales cu furnici).

Leul din Nemeia, în mitol. grc. un fĕt al Echidnei cu Typhon, crescut de Hera, care îl pune în rîpele și peșterile dela Nemeia. El era

o groază pentru tot jurul. Heracles in serviciul lui Eurysteos, a căpĕtat prima poruncă ca să-i aducă L. din Nemeia, dar fiindcă L. era invulnerabil, Heracles se bagă în peșteră, îl sugrumă cu mânile, îl belesce, iar pielea o aruncă preste umeri, ca și pe el să-l facă invulnerabil.

Leu paraleu, în basmele române numele unui smeu, care a răpit pe fata împĕr. Alb, ursită unui băiat rĕmas fără de mamă și prigonit de mama vitregă. Boul Balaur scapă pe băiat, se luptă cu L. p. și-l omoară, apoi băiatul se duce la palatul smeului, scapă fata și și-o ia de soție, iar vitrega căḑù moartă de supĕrare.

Leu sau *franc,* unitatea de monetă în România = 100 de bani. *Aur* în piese de 20, 10 și 5 lei; *argint* în piese de 5, 2, 1 și $^1/_2$ lei; *bronz* în piese de 10, 5, 2 și 1 bani. *Bilete* ale Băncii naționale române à 1000, 100, 50 și 20 lei. 1 Leu = Cor. 0·96.

Lei vechi, veche monetă română, numită și piastru român, à 40 parale sau para à 3 asprii sau bani = circa 40 bani (fileri).

Leu, (astron.) numirea constelațiunii a 5-a din Zodiac (v. ac.).

Leuca, Capo di, punctul cel mai sud-estic al Italiei.

Leucadendron Berg., (botan.) gen dintre Proteacee, cu vr'o 70 specii de arbuști sau arbori cu frunze coriace întregi și flori dioice; trăiesc în Africa tropicală și de sud.; printre speciile sale citām: *L. abietinum* R. Br., *L. argenteum* R. Br., (Colonia Cap), *L. ramosissimum* Buek., etc. [S. Șt. R.]

Leucaemia, nume dat de Virchow formațiunii exagerate a globulelor albe în sânge. Pe lângă leucaemie omul poate suferi și de anemie, adecă diminuarea globulelor roșii. L. apare în difterie, disenterie, tuberculosă, boale infecțioase, malaria, scrofule, etc. Tratament fortifiant. Fierul, arsenicul, etc. ajută îndoelnic.

Leucaena Benth., (botan.) gen de Leguminoase Mimosee, cu vr'o 9 specii de arbuști sau arbori, ce trăiesc prin America tropicală, insulele Pacificului; așa e *L. canescens* Benth., *L. esculenta* Benth., *L. glauca* Benth., ș. a. Specia din urmă în Martinica dă lemn pentru lucru, iar frunzele și semințele sûnt adstringente. [S. Șt. R.]

Leucanthemum DC., (botan.) v. Chrysanthemum L.

Leuchtenberg, familie de orig. franceză, înrudită cu familia domnitoare a Rusiei, purtând dela 1852 și numirea secundară *Romanovski.* Străbunul familiei e un anume Wilhelm Beauharnais, 1400 domn al cetății Miramion. 1) *L., Eugen,* fiul Iosefinei Beauharnais, n. 3 Sept. 1781, † 21 Febr. 1824 în München; a însoțit pe tatăl sĕu vitreg (Napoleon) aproape în toate resboaiele. 1804 numit prinț imperial, căsătorit cu Amalia princesă de Bavaria, 1805 vice-rege în Neapol, 1807 căpĕtă și titlul duce de Veneția. La meritul învingerii dela Wagram (5—6 Iulie 1809) are egală parte cu Napoleon. Invingerea dela Lützen (2 Maiu 1813) e a lui singur. La vestea abdicării împĕratului, L. care lupta în Italia contra Austriacilor, a încheiat armistițiu cu gen. Bellegarde, cedând Austriacilor Mantova și Lombardia. In schimb pentru excontentarea sa de 5 milioane, votată de congresul din Viena, socrul sĕu Maximilian I i-a dat comitatul L. și ducatul Eichstätt. 2) *L., Eugen Carol Napoleon,* fiul vice-regelui, n. 9 Dec. 1810 în Milano, † 20 Ian. 1835 în Lissabona la câteva septĕmâni după cununia cu regina Maria. 3) *L., Eugen Maximilian Iosif Napoleon,* al doilea fiu al vice-regelui, n. 2 Oct. 1817 în München, † 1 Nov. 1852 în Petersburg, soțul Mariei Nicolaevna, fica Țarului Nicolae I. A avut 2 fice și 4 fii cari, ca membri ai casei domnitoare rusesci, au și numirea *Romanovski.* Dintre aceștia *Sergiu Maximilianovici,* n. 20 Dec. 1849, a căḑut la Rusciuc (20 Oct. 1877) în resb. ruso-româno-turc. Mai sûnt în viață doi: *Eugen Maximilianovici,* n. 8 Febr. 1847 în Petersburg, comandant al divisiunii 37 (dela 16 Iunie 1899 vĕduv și de a doua soție), și *George,* n. 29 Febr. 1852; căsătorit, a doua oară, cu Stana, princesă de Muntenegru. [t.]

Leucina, corp organic, amidă, puțin respândită la plante, unde provine din distrugerea albuminoidelor, sau poate să represinte și unul din stadiele de sintesă a acestor substanțe în vegetale; e de natura substanțelor grase, un acid amido-capronic. [S. Șt. R.]

Leucipp, filosof grec, n. în Abdera, a fost discipul al eleaților Parmenide și Zeno. Pe la 480 a. Chr. fundă școala atomistică, pe care o desvoltă apoi cu precisiune marele sĕu discipul Democrit din Abdera. Nu ne-a remas nici o urmă din scrierile lui. In schimb ne-au remas din Democrit destule fragmente pentru ca să reconstituim sistemul atomistic. (v. Democrit.)

Leucit, mineral, silicat aluminos de potasiu; în cristale pseudocubice și anume în trapezoedri. Se găsesce în lave.

Leucitit, rocă eruptivă vulcanică formată aproape exclusiv din microlite de leucit și augit.

Leucitophyr, rocă eruptixă vulcanică, formată de un agregat microlitic de leucit și ortosă, la care se pot adauga nefelin, mice, etc.

Tuf leucitic, format de roce leucitice, în el se găsesc cristale libere frumoase de leucit.

Leucite, (botan.) *plastide* L., formațiuni de natură protoplasmică, ce se găsesc in celula vegetală, mai ales în jurul nucleului; de obiceiu sûnt rotunde și se înmulțesc prin bipartițiune. După rolul ce-l au de îndeplinit se deosebesc: leucoleucite sau leucoplaste, chloroleucite sau chloroplastide, chromoleucite sau chromatoplastide, hydroleucite sau tonoplaste.

Leuckart, *Rudolf,* zoolog, n. 1823, † 1898, 1850 profesor în Giessen, 1870 în Lipsca, binemeritat prin studiile sale asupra animalelor nevertebrate și mai ales asupra helminților.

Leucobryum Hpe., (botan.) gen de Mușchi Acrocarpi, familia Leucobryacee; trăiesce pe pământ umed prin păduri; specia europeană *L. glaucum* Schimp., e de coloare verde palidă ori alburie, analog cu tufele de *Sphagnum,* cu care se aseamĕnă și în structura tulpinei și frunzelor. Această specie a fost indicată în România ântâiu de U. Hoffmann la 1864 în munții Vâlcei și Gorjului, iar eu am cules-o prin pădurile din jurul Câmpulung-descilor (j. Muscel) la 1899. [S. Șt. R.]

Leucocit, globul alb al sângelui. Sângele se compune din partea lichidă, plasmă și din elemente anatomice, celule moi și elastice, cari înnoată în plasmă; unele din aceste celule sûnt colorate și se numesc hematii, hematoblasti,

globule roşii, altele necolorate se numesc L. sau globule albe. Există mai multe feluri de L., unii celule mici, cu suprafaţa netedă, cu sîmbure rotund, lipsiţi de mişcare proprie, numiţi limfociţi, alţii granulaţi, cu granule diferite după specia animalului vertebrat. L. granulaţi se împart, după facultatea granulelor de a primi materii colorante basice, acide ori neutre, în L. basofili, acidofili şi neutrofili. In sângele omului predomnesc L. granulaţi, neutrofili. L. ies din vasele capilare la inflamaţiune, formează puroiul, primesc în interiorul lor bacterii şi alţi corpi străini şi constitue celulele migratorii şi fagociţii. Toxinele produse de bacterii şi alte substanţe chimice provoacă mişcarea acestor L.

Leucocitosa, înmulţirea patologică a leucociţilor (globulelor albe) din sânge, care înmulţire constitue un simptom al mai multor boale; ea se observă la pneumonie, pleurită, brâncă, difterie, reumatism articular acut, variola, tuberculosa pulmonară cu caverne ş. a. mai ales însă la leucocitemia şi unele lesiuni ale măduvei oaselor.

Leucogen, nume dat sulfitului de sodiu întrebuinţat ca anticlor, în industria culorilor pentru albire, spălatul rufelor, conservarea vinului, berei, cărnei, etc.

Leucojum L., (botan.) gen din fam. Amaryllideelor, tribul Amarylleae, cuprinde vr'o 9 specii de plante erbacee, ce cresc în Europa medie şi prin regiunea mediteraniană. In părţile noastre cresce prin fênaţele umede *L. vernum* L. şi *L. aestivum* L., cunoscute de poporul nostru sub numirile de Ghiocei bogaţi, Ghiocei mari, Noduţe, Omĕtuţe, etc. [Z. C. P.]

Leucoma, albeaţă, pată albă pe ochiu, v. Cataracta.

Leuconostoc V. Tieg., (botan.) gen de Bacteriacee, dintre Cocoobacterii, avênd zooglee regulate, provĕdute cu teacă gelatinoasă. Specia *L. mesenteroides* Cienk. trăiesce prin fabricile de zahăr, unde se înmulţesce în mod vegetativ cu o iuţeală prodigioasă, intervertind în câteva ore zahărul de trestie sau de sfeclă în glucosă şi levulosă, şi depunênd în jurul zoogleelor, ce le formează, substanţa gelatinoasă numită *dextran;* de aceea e foarte temută în ḑisele fabrici. Francezii numesc massele gelatinoase de *L. gomme de sucrerie,* iar Germanii *Froschleich,* din causa asemĕnărei lor cu massele formate de ouĕle de broască. [S. Şt. R.]

Leucoplaste, (botan.) *leucoleucite,* sûnt leucite incolore mai des de formă sferică, mai rar alungite, ovale, eliptice. Se pot observa lesne în tulpinele subterane dela multe plante, mai ales dela Stânjenel *(Iris).* L. represintă stadiul tinĕr al chromatoforilor (v. ac.) în genere; în profunḑimea ţesĕturilor, unde nu ajunge lumină, remân ca L.; dacă în mod normal sau accidental primesc lumină, trec în stare de chloroplastide. Tot L. formează în ele amidon (v. ac.), sau se transformă cu totul în grăunţe de amidon, şi atunci se ḑic *amyloplaste* sau *amyloleucite.* Mai rar L. provin din reducerea chloroplastidelor. [S. Şt. R.]

Leucorrhoea, poala albă la femei, produsă de catar uterin, constituţie debilă, deviarea uterului, etc. Ingrijiri igienice, băi de şeḑut, spălături, repaus sexual, etc.

Leucotefrit, rocă eruptivă vulcanică, formată de microlite de plagioclas, leucit, augit.

Leucotici, indivizi cu sânge bogat în globule albe (leucocite) şi sărac în cele roşii. In stare normală vine 1 albă la 350 roşii, iar la L. 1:30, 1:10 şi chiar 1:3. (v. şi Albinism.)

Leukas, *(Santa Maura),* insulă ionică aparţinênd nomarchiei grecesci Kerkyra, 287 km²., cu 26,078 loc. (1889).

Leukippos, în mitol. grec. fiul lui Oenomaos, fratele lui Aphareus; dela Daphne a avut fetele Hilaira şi Phoebe, pe cari le-au răpit Dioscurii.

Leuko —, v. şi *Leuco* —.

Leukothea, o ḑină la Greci, identică cu Ino. L. (ḑina albă) da ajutor acelora, cari au suferit naufragiu. Ea a scăpat de pericol pe Odisseus.

Leuktra, oraş în Beoţia între Plasea şi Thespiae, lângă care bătù Epaminondas pe Spartani (371 a. Chr.).

Leul, com. rur. în Rom., j. Romanaţi, compusă din sat. L. mare de sus şi L. mic de jos, cu 3400 loc. (Dicţ. geogr. 1889), cari se ocupă cu agricultura şi prasirea vitelor; are 4 biserici şi 1 şcoală. Com. e străbătută de şoseaua Caracal-Craiova.

Leurda, ***Aiu de pădure,*** numirile românesci ale plantei Allium ursinum L. (v. ac.).

Leurdeanu, *Stroia,* vornic pe vremea domnitorului Munteniei Gr. Ghica (1660—1664). Boier grecit, L. e cel mai înverşunat duşman al postelnicului Const. Cantacuzin, cinstitul sfătuitor spre bine al domnitorului. Folosindu-se de căimăcămia, cu care fusese însărcinat pe timpul expediţiei Turcilor, cu care trebuia a merge şi Vodă, împotriva Nemţilor la Leva, L. se pune pe uneltiri şi pîri cătră domnitor împotriva postelnicului. Reîntors din aceea nereuşită expediţie şi dând credĕmênt spuselor lui L., Vodă pune de ucide pe Cantacuzin (20 Dec. 1663). Pentru aceasta L. este ţinta atacurilor Cantacuzinescilor. După mazilirea lui Ghica, L. remâne mare şi pe timpul succesorului acestuia, Radu Leon Stridie (1664—69). Cantacuzinescii, cari puseseră mâna şi pe scrisorile de pîră ale lui L. şi pe alte acte de adeverirea cinstei tatălui lor dela obştească adunare a boierilor şi dela doi patriarchi consecutivi, cer darea în judecată a lui L. Vodă se opune, dar reîntarit în tron prin sprijinul Cantacuzinescilor, se pleacă a le da o carte de nedreapta ucidere a postelnicului (8 Sep. 1668), asemĕnându-se L. cu Cain. Cantacuzinescii nu se mulţămesc şi fac o mişcare anti-greacă în popor şi apoi merg cu tînguiri la Poartă. Radu Leon e mazilit şi înlocuit cu un boier bĕtrân Antonie Vodă din Popesci (Martie 1669), omul Cantacuzinescilor. Grecii, sprijinitori lui L., şi acesta, sûnt închişi. L. e dat în jûdecata divanului şi osândit la moarte. După intervenţia veduvei postelniceasa Ilinca, i-se schimbă pedeapsa în călugărie la mănăstirea Snagov. Dar în 1672 revenind Ghica a doua oară domn, L. iasă din mănăstire şi devine iaraşi mâna dreaptă a lui Vodă. Cantacuzinescii sûnt persecutaţi şi omorîţi chiar. Chinurile acestora se însutesc, când L. şi ai lui capătă din nou caimăcămia, pe timpul expediţiei lui Ghica-Vodă cu Turcii, împotriva Polonilor, la Hotin. Eşind rĕu şi aceasta expediţie şi înmulţindu-se uneltirile cantacuziniste, Ghica e depus şi înlocuit cu altă unealtă a duş-

manilor lui L., Duca-Vodă (1674). Duşmanii Cantacuzinescilor fug, între cari şi L., dar se reîntorc după stăruinţele lui Vodă, Cantacuzinescii luptă pentru repunerea lui L., închipuind un complot. Ca să-i împace Vodă, în 1675 trebuind să plece contra Polonilor, lasă o căimăcămie mixtă, cu Stroia L. în frunte. Acum alte pîri contra Cantacuzinescilor. In fine aceştia fac să se numească domn un membru al lor, Şerban logofětul (1679), dar L. se pare a fi murit mai înainte. [Aguletti]

Leurdeni, com. rur. în Rom., j. Muscel, situată între dealuri; se compune din 4 căt. cu 1272 loc. agricultori (Dicţ. geogr. 1893); com. e străbătută de calea naţională şi de calea ferată Bucuresci—Pitesci. Aici se află castelul lui Nicolae Creţulescu.

Leurdeni, fort detaşat al cetăţii Bucuresci, situat la sud-estul cetăţii şi pe malul drept al Dâmboviţei între forturile Popesci şi Căţelu, cu cari se leagă prin câte o baterie. Intre L. şi Căţelu trece Dâmboviţa care este canalisată până la moara Tanganului; la sud-vest între bateria intermediara şi fortul Popesci trece şoseaua Olteniţei.

Leusina, oraş, v. Eleusis.

Leuştean, numele popular al plantei aromatice Levisticum officinale Koch. (v. ac.)

Leutschau, (magy. Lőcse, slov. Levocea), oraş în Ung., cott. Scepuş. L. a fost sediul conţilor de Scepuş. In biserica rom.-cat. a Sf. Iacob, zidită în stil gotic, se află un altar principal ridicat 1510 pe spesele regelui Mateiu Hunyadi. L. are 6400 loc., (ca. 1000 Magh., 2000 Germ. şi preste 3000 Slov.). L. e capitala comitatului, are tribunal, judecătorie cercuală, direcţiune financiară, etc. Apoi o şcoală reală şi un gimnasiu, şcoală sup. de fete, şcoală profesională, etc. Poporaţiunea se ocupă cu agricultura.

Leva, loc unde s'a dat lupta între Turci şi Nemţi, la care au participat şi domnii ţerilor române (1663).

Léva (Lewenc), oraş cu magistrat în Ungaria, cott. Bars, 7400 loc. (1891) Magh., Germ., Slov. şi Ovrei (966); pretură, direcţiune financiară, judecătorie cercuală, etc. Liceu rom.-cat., preparandie de stat, şcoală comercială inf., etc. Cetatea L. acum în ruine, datează de prin timpurile regilor arpadiani, în resboiul cu Turcii şi în cele dintre Curuţi şi Lobonţi a avut rol însemnat.

Levana, la Romani predicatul ḑinei Iuno. Era datina, ca pruncul nou născut să se pună pe pământ şi tatăl sěu, dacă il recunoscea de legitim, să-l ridice (levavit) şi să-l crească.

Levant, *Levenţică, Aspic* sau *Spichinat,* numirile populare ale plantei odorante Lavandula Spica L. (v. ac.).

Levant, în înţeles mai larg toate provinciile din jurul Mediteranei la est dela Italia până la Eufrat şi Nil; în înţeles mai restrîns litoralul Asiei mici, Siriei şi Egiptului; *Comerciu levantin,* denumire veche care servesce spre a desemna comerciul Asiei minore, Greciei, Turciei, Archipelagului şi Egiptului, şi în general totalitatea diferitelor ţeri supuse imperiului otoman. Marsilia e centrul comerciului Occidentului cu Levantul, prin Mediterana. [—]

Scalele levantului se numesc pieţele de comerciu, porturile din Levant, adecă Archipelag, Turcia, Grecia şi coastele de nord ale Africei, frecuentate de europeni. Această denumire de »trepte« sau »scale« ar deriva dela scările, cari servesc în acele porturi spre a transporta mărfurile dela debarcader, sus. Printre principalele scări ale L.-lui sûnt: Constantinopole, Smyrna, Alexandria, Alep, Tunis, Tripoli, Candia, Salonic, Rosetta, Cairo, Seid, Scala nova, Cypru, etc. [O. G. L.]

Levantina *lână,* cea adusă din Turcia asiatică şi europeană, precum şi din România, Bulgaria, Sêrbia, Grecia, ş. a. L. se numesce şi o mătasă cu lustru, adusă din Levant.

Levasseur *Pierre Emile,* ilustru geograf, statistician şi economist franc., n. 8 Dec. 1828 în Paris. A studiat la colegiul Bourbon şi în şcoala normală; 1852 numit prof. la liceul din Besançon; 1856 prof. la liceul Saint-Louis la Paris, 1861 prof. tit. de istorie la liceul Napoleon, în fine 1868 la Collège de France. L. începù acolo, în 1868, un curs de Istoria faptelor şi doctrinelor economice; şi în 1872 fù numit prof. tit. la această catedră. De asemenea L. a suplinit în 1871 pe Wolowski în cursul de Economie politica. 1872 a început un curs de geografie comercială şi statistică la şcoala liberă de sciinţe politice din Paris. L. a contribuit mult la progresul sciinţelor geografice, statistice şi economice; el face parte din Institutul Franciei (academia de sciinţe morale şi politice, secţia de economie politică), încă din 1868, când el a succedat lui Duchâtel; este membru al societăţii de statistică, membru al societăţii centrale de agricultură din Francia, membru onorar al societăţii regale de statistică din Londra, vicepreşedinte al societăţii geografice din Paris şi al consiliului superior de statistică din Francia, vice-preşedinte al Institutului internaţional de statistică şi prim-preşedinte al societăţii de economie politică din Paris. Scr. princ.: Recherches historiques sur le système de Law, 1854; la Question de l'or, 1858; Histoire des classes ouvrières en France depuis la conquête de Jules César jusqu'à la Révolution, 2 vol., 1859; Histoire des classes ouvrières en France depuis la Révolution jusqu'à nos jours, 2 vol., 1867; La France industrielle en 1789; l'Imprévoyance et l'Epargue, 1866; le Rôle de l'intelligence dans la production, 1867; la France avec ses colonies, 1867; Cours d'économie rurale, industrielle et comerciale, 1869; l'Etude et l'enseignement de la Géographie, 1871; la Population française, 3 vol., 1889—92; les Alpes et les Grandes Ascensions, 1889; la France et ses colonies, geographie et statistique, 3 vol., 1892—93. L. a mai publicat în urma unei misiuni ce a avut în America: l'Agriculture aux Etats-Unis, 1894, şi a dat la lumină în domeniul geografiei nenumerate tratate, manuale şi atlase geografice în colaborare cu Ch. Périgot. El este director al marei Enciclopedii ce se imprimă la Paris. In domeniul cartografiei L. a produs lucrări considerabile. [I. I. Nacian.]

Levator, (anatomie) numele mai multor musculi. 1) L. alae nasi (pentru aripele nasului), 2) L. anguli oris (pentru unghiul gurei), 3) L. ani (pentru anus), 4) L. labii superioris (pentru

buza superioară), 5) L. palpebrae superioris (pentru pleoapa superioară).

Lévay, *Iosif,* poet liric magh., n. 1825; 1852 prof. în Miskolcz; 1894 vice-comite în Borsod; 1862 membru al societății Kisfaludy; 1863 membru al academiei magh. A scris frumoase poesii lirice, cântece populare și elegii patriotice. A tradus mai multe piese din Shakespeare (Titus Andronicus, Enric IV, Regele Enric V, Boboteaza, ș. a.) și toate poesiile lui Robert Burns.

Léveillé, *Jos. Henri, Dr.,* n. 1796, † 1870, renumit micolog francez; a scris numeroase articole despre Ciuperci, și a dat o nouă clasificațiune a lor, în Dictionnaire universel d'histoire naturelle; o iconografie a Ciupercilor lui Paulet (1855); a redactat partea botanică din relațiunea voiajului prințului A. de Demidoff: Voyage dans la Russie méridionale (Paris, 1842), vol. II, p. 34—242, 6 tab. fungorum. Aceasta din urmă scriere a lui L. e importantă pentru noi, căci se găsesc citate în ea și plante din țeara noastră. (cf. și Dr. D. Brandza, Prodrom. Florei române, p. XXIII.) [S. Șt. R.]

Leverrier, *Urbain Jean Iosif,* astronom, n. 11 Martie 1811 în St.-Lô, 1846 prof. în Paris, 1854 director al institutului astronomic în Paris, † 23 Sept. 1877. A calculat înainte calea planetei Neptun și a lucrat prețioase tabele solare și planetare.

Levetzow, *Ulrica,* baronesă, n. 1804 în Lipsca. La scăldile dela Marienbad a făcut cunoscință cu Goethe. »Trilogie der Leidenschaft« și »Elegie« ale lui Goethe sînt inspirate de cunoscința lui cu L.

Levi, unul dintre cei doisprećece fii ai lui Iacob cu soția sa Lia.

Leviathan, în sf. Scriptură numele unui mare animal de mare. In cartea lui Iov (40, 25) probabil numele crocodilului. In apocrife și cartea lui Enoch înseamnă bălauri.

Leviratică, *căsătoria,* după Deuteronomion, orânduiala prin care se impunea, ca în casul când un bărbat ar muri fără erede de sex bărbătesc, fratele acestuia să fie dator a lua în căsătorie pe cumnată-sa; cel dintâiu născut din căsătoria aceasta, să se privească ca erede legal al mortului, »pentru ca numele lui să nu se stingă în Israil.«

Levirostres, (zool.) numirea, ce nu se mai usitează, a unei grupe de paseri, cu ciocul ușor, ce cuprindea familiile Rhamphastidae și Bucerotidae.

Levisticum Koch., (botan.) gen monotipic din familia Umbelliferelor, tribul Seselineae, cuprinde plante erbacee înalte și glabre. Unica specie *L. officinale* Koch. cresce prin munții Europei centrale. In părțile noastre *L. officinale* Koch. este cunoscut de popor sub numirile de Leuștean, Buruiană de lungoare și se cultivă ca plantă aromatică pentru trebuințe culinare și medicinale. [Z. C. P.]

Leviți, următorii lui Levi; ei stăteau întru ajutor preoților la săvîrșirea serviciului dumnećeesc.

Leviticon, *(Leviți),* a treia carte a lui Moise; cuprinde regule pentru preoții și leviții Ovreilor privitoare la cultul religios. v. Pentateuch.

Levkosia, capitala insulei Cipru, la țermurul nordic, 12,515 loc. (1891); reședința episc., fabrici pentru mătasă, piele și bumbac; comerciu viu; forturi vechi.

Levulina, acid levulinic = β acidul acetil propionic sau acidul γ Ketovalerianic = $CH_3 \cdot CO \cdot CH_2 \cdot COOH$, se obține dela hidrați de carbon de formula $C_6H_{12}O_6$ prin tratarea cu acizi diluați (HCl). Cristale albe, solubile în apă, alcool și eter. Punctul de fusiune 32°. [S. M.]

Levulosa, identică cu *Fructosa,* zahărul din fructe $C_6H_{12}O_6 = CH_2OH(CHOH)_3CO \cdot CH_2OH$. Se găsesce alăturea de glucosa în sucul celor mai multe fructe ca și în miere de albine. Asemenea se obține alăturea de glucosă și la tratarea zahărului de trestie cu acići diluați sau cu fermenți. (Intervertit). Se mai obține și din inulină fiartă cu acid sulfuric. Gustul dulce, aspectul amorf. Prin reducție dă manita și sorbita. Prin oxidație dă acidul glicolic și cu acidul clorhidric, acidul levulinic (v. și Glycosa). [S. M.]

Lewal, *Jules Louis,* general frc., n. 1823 în Paris, a luat parte la resboiul din Crimea 1854, 1859 în Italia, 1862 în Mexico. 1870 a fost făcut prisoner la Metz. 1883 a comandat corp. 17, 1877—80 directorul școalei superioare de resboiu. In 1885 a fost scurt timp ministru de resboiu. L. a scris mai multe opere însemnate de cuprins militar. [H.]

Lewes, *George Henry,* scriitor englez, n. 18 Apr. 1817 în Londra. Primele sale studii au fost de medicină și apoi de filosofie în Germania 1838—39. L., întors în Anglia, a desfășurat o mare activitate literară. El a fost redactor la ćiarul »Leader«. Apoi a publicat: Biographical history of philosophy (2 vol., 1845—46), pe care a utilisat-o în scrierea sa: History of Philosophy from Thales to Comte (2 vol. Londra, 1880). De asemenea a mai scris: Life of Robespierre (1849); Selections from the modern British dramatists (2 vol. 1861); Life of Goethe (1855); Sea-side studies (Londra, 1858); Physiology of common life (2 vol., 1860); Aristotle (Londra, 1864); romane: Ranthorpe (1847), Rose, Blanche and Violet (1848); Actors and the art of acting (1875). Scrierea lui L. de valoare e: Problems of life and mind (4 vol., 1874—79). Un alt merit deosebit al lui L. e faptul, că a întemeiat cunoscuta revistă: Fortnightly Review (1865). † 30 Nov. 1878.

Lewinsky, *Iosif,* actor german, n. 1835 în Viena. Dela 1861 angajat pe viață la »Burg-Theater«. In roluri de intrigant e artist de primul rang.

Lexicograf, autorul unui dicționar.

Lexicografia, compunerea de dicționare. *L. română,* v. Dicționar.

Lexicologia, disciplină filologică, care studiază cuvintele unei limbi în privința formei, însemnării, întrebuințării și istoriei lor.

Lexicon, v. Dicționar.

Leycesteria Wall., (botan.) gen din familia Caprifoliacee, cu 2 specii de arbuști cu frunze opuse, flori grupate în spice plecate, corola lor campanulată, fruct bacă. Specia *L. formosa* Wall., din munții Himalaiei se cultivă și prin regiunile noastre în grădini. [S. Șt. R.]

Leyden, oraș în Olanda sudică, 16 km. departe de Haga și 10 km. dela mare, cu 46,000 loc. Dintre edificiile mai însemnate amintim: palatul universității, edificat în 1575, a fost una dintre cele mai renumite universități europene, grădină botanică, cabinet anatomic, biblioteca cu 400,000 vol., museu etnografic, ș. a. Este fru-

moasă biserica Sf. Petru, casa orașului, etc. In timpul Romanilor: Lugdunum Batavorum, în evul mediu: Leithis. In secl. XV a fost un oraș împopulat și frumos, dar în 1573 și 1574, după un asediu îndelungat din partea Spaniolilor, preste 6000 de oameni au pierit de foame. [M. Bodiu.]

Leyden, pila. OrașulL. este vestit pentru că aci s a aflat Muschenbroek la 1745 așa numita *pilă* sau *butelie de L.* Proprie pila a fost aflată de Kleist, preot în Pomerania, înaintea lui Muschenbroek, dar la cunoscința lumii a ajuns numai prin Muschenbroek.

Leyden, *Ernst Victor,* medic german, n. 1832 în Danzig. 1854 a întrat ca medic în armată; 1865 prof. de pathologie și therapie în Königsberg, 1872 în Strassburg și 1876 în Berlin. Scrierile sale se refer cu deosebire la morbii nervilor și ai mĕduvei spinării. Astfel: Die graue Degeneration der hintern Rückenmarksstränge, 1863; Über Reflexlähmungen, 1870; Klinik der Rückenmarkskrankheiten, 1874—76.

Leyds, *Vilhelm Ioan Dr.,* secretar de stat al Transvaalului, n. 1857 în Magelang (Iava). 1899 după erumperea resb. anglo-bur, a condus delegația Burilor pe la curțile europene și Statele-Unite pentru a exopera intervenție de pace.

Lhassa, *(Hlassa),* capitala Tibetului (Asia) la înălțime de 3632 m. preste nivelul mării, cu 33,000 loc. (preste jumĕtate preoți), numeroase temple și mănăstiri; reședința lui Dalai Lama; centrul comerciului; reședința locțiitorului chinez.

Lherzolita, rocă eruptivă, peridotită formată de un agregat grăunțos de olivin, dialagiu și un pirocen rombic. Se transformă ușor în Serpentin.

Lhomond, *Charles François,* gramatic francez (1727—94). Simplu profesor la colegiul Cardinal-Lemoine, L. și-a făcut o reputațiune nemuritoare prin scrierile sale clasice precum: »De viris illustribus«; »Grammaire latine«; »Gram. française«; »Histoire abrégée de l'Eglise«, etc.

Lia, *Lea,* (ist. bibl.) fica lui Laban și soția lui Iacob (v. ac.).

Liana, (botan.) plante lemnoase sau ierboase cu rădăcini și cu tulpina învîrtitoare sau cățărătoare pe alte plante erecte; sûnt nisce forme biologice particulare de vegetațiune. Cele mai numeroase L. și cele mai variate ca aspect, formă și lungime, sûnt în pădurile virgine tropicale. Forma lor externă și structura specială internă e datorită modului lor de traiu. Ele sûnt ori turtite ca nisce cordele groase cât brațul și spăzură de pe arbori, sau sûnt întinse ca nisce punți dela un pom la altul; ori sûnt cu tulpina sucită spiral în jurul ei, ca o frânghie; ori au forma de sinusoid pe amêndouĕ fețele tulpinei alternativ cu eștituri și adâncături (la *Bauhinia blumenhaviana* ș. a., dise din această causă scara maimuței); intrenodurile lor sûnt foarte lungi, au frunze rari, sûnt puțin ramificate, nu dau ramuri, nici nu înfloresc, decât după ce au ajuns deasupra coroanei arborilor pe cari se sprijinesc; lungimea lor e foarte mare și relativ sûnt puțin groase (*Calamus* dintre Palmieri poate ajunge 2—300 m.; numai pe pământ până ajunge un suport se presintă ca o frânghie divers sucită până la 250 m. lung.). L. tropicale se întâlnesc în familiile Sapindaceelor *(Serjania, Paullinia),* Leguminoaselor *(Bauhinia, Glycine),* Ampelideelor *(Cissus),* Palmierilor *(Calamus, Plectonia),* Malpighiaceelor *(Dicella, Mezia),* Menispermaceelor, Aristolochiaceelor, Caprifoliaceelor, ș. a. O slabă idee de ce sûnt L. din regiunile tropicale ni-o pot da L. din părțile noastre: Hedera, Curpenul de pădure, *Lonicera, Periploca,* dintre cele lemnoase; *Vicia, Convolvulus, Solanum, Dulcamara,* dintre cele ierboase. (Cf. despre L., Schenk, Beiträge zur Biologie u. Anatomie d. Lianen im Besonderen d. in Brasilien, 1892—93.) [S. Șt. R.]

Lias, v. Jurasica, formațiunea.

Liba, la Romanii vechi o pâne, un lipiu copt, și dăruit deilor ca sacrificiu. L. se făcea din făină amestecată cu miere și oleu.

Liban, *(Libanus, Lebanon* = munte alb), munte în Asia, ridicându-se în Siria până în piscurile Sinai și Horeb, ramificându-se spre nord în direcțiunea Mărei Mediterane, se extinde preste o parte a Arabiei, preste Palestina, Siria și se împreună cu muntele Taurus. Partea de mijloc a L.-lui spre Arabia, poartă numele de Djebel, care formează partea cea mai înaltă a întregului L.; spre sud ramurile sale se termină în piscul Djebel Sinnan (2608 m.), spre nord Djebel Makmal (3047 m.), Timarum (3212 m.), Dar-el-Chodib (3065 m.). De aici mai jos, ca la 400 m., se vede și astădi un ținut extins pleșuv, avut odinioară în păduri renumite de *cedru,* pe care Fenicienii îl folosiau la construirea de năi. L. conține un sol cu pături foarte mari de var, basalt, cretă. In văile ânguste ale L.-lui locuiesc aproape 240,000 loc., între cari sûnt și mulți creștini, cari se ocupă cu cultivarea pământului. Pe coastele L.-lui, unde este posibil se fac terase artificiale, pe cari, precum și in văi, se cultivă grâu, urez, tutun și alte plante. Fiind-că mai înainte între creștini și Mohamedani erau certe continue, puterile europene în 1860, făcênd capĕt certelor, întreg ținutul L.-lui l-au împărțit în 36 districte, puse sub administrarea unui guvernator creștin. [M. Bodiu.]

Libanius (314—391), unul dintre cei mai îndemânateci retori ai Greciei, n. 314 d. Chr. în Antiochia. Cuvêntările sale sûnt faimoase prin viclenia ce cuprind. [Caion.]

Libanotis Crantz., (botan.) secțiune din genul *Seseli* L. (v. ac.).

Libarca, (zool.) v. Blatta.

Libatio, la Romani un sacrificiu de beutură. Câțiva stropi din beutură, îndeosebi vin, se vărsau ca parte ce venia unei deități. Românii de adi, când scot apă din isvor, ori din fântână și din rîu, varsă câțiva stropi îndĕrĕpt în fântână, de bună samă ca parte pentru deitatea apei. [Atm.]

Libela, un aparat fisical, a cărui destinațiune este să arete, dacă un plan e orizontal sau nu. L. e făcută din o țeve de sticlă ceva mai curbată la mijloc și umplută cu alcool. Țevea aceasta e pusă într'o altă țeve de alamă, încât numai mijlocul i-se vede, și e așezată pe o basă de metal. Fiind-că în țeve este puținel aer, aerul ca mai ușor ocupă totdeuna posiția cea mai înaltă, și anume bulbucătura dela mijloc, dacă L. stă orizontal, la din contră se abate spre capĕtul mai ridicat.

Libellatici, creștini, cari pe timpul persecuțiunilor din secolii primi, spre a scăpa de torturi și de moarte, își exoperau dela magistratele pă-

…ne certificate (libelli), ce confirmau că ei au …rtfit idolilor, deşi în realitate n'au jertfit. Aceştia … partea bisericei au fost consideraţi ca şi unii …ri s'au lăpĕdat de credinţă *(Lapsi)* şi li-s'au …tat pedepse canonice aspre. [i—m.]

Libelula, (zool.) v. Calul Dracului.

Liber, *Pater,* la Romanii vechi un ḑeu identic … Dionysos şi Bacchos la Greci; predicatul lui de …gulă a fost Pater (tată). Serbătoarea lui la …ari s'a ţinut pe timpul culesului viilor şi s'a …unit *Liberalia,* iar în cetăţi la 17 Martie, pe …mpul când Salii (v. ac.) îşi ţineau procesiunile … Roma. In Lavinium o lună întreagă a fost …sacrată lui L. Pater. [Atm.]

Liber, *(lat.)* însuşirea unei persoane con…ente de a puté dispune independent despre …e. despre gândirile sale, despre vorbele, vrerile … lucrările sale.

Liberi cugetători, se ḑic cei ce cred că în …dul lor de a cugeta nu sûnt jicniţi de nici o …redinţă, de nici o prejudecată. [Pl.]

Liber, (botan.) ***phloëm, leptom,*** ţesĕtură ce întră în constituţia fasciculelor (v. ac.) conductoare …la plantele vasculare. Se compune din tuburi …uite, celule cambiforme şi parenchim libe…an, la un loc formând *L. moale,* căci toate elementele sale au păreţii subţiri şi conţinut abundent, şi spre deosebire de *L. tare,* în com…siţia căruia mai întră şi fibre (v. ac.) meca…nice. La plante unde funcţionează un cambiu (v. ac.) se deosebesce, cel puţin la început, un *L. primar,* cel anterior funcţionării cambiului, … un *L. secundar,* format tot din aceleaşi ele…mente ca şi cel primar, eşit din activitatea ţe…sturei cambiale. Uneori în L. secundar se ob…servă o alternanţă regulată de L. moale şi L. tare *(weichbast* şi *hartbast),* s. e. la Teiu. L. servă la conducerea substanţelor sintetisate de plantă. [S. Şt. R.]

Libera, la Romanii vechi 1) predicatul ḑinei Feronia, ca ḑina apĕrătoare a sclavilor eman…cipaţi, adecă a Libertinilor; 2) L. s'a închipuit … ca soţia lui Liber Pater (v. ac.) şi s'a iden…tificat când cu Ceres (Demeter la Greci), când cu fata ei Proserpina (Persephone la Greci). [Atm.]

Liberal, care dă bucuros; fără prejudiţii. *Liberalitate,* lărgimea de sentimente; în înţeles politic: profesarea ideilor liberale.

Liberal, liberalism, în înţeles politic s'au în…trebuinţat la deosebirea partidelor pentru prima …ară în Spania, unde se vorbia de »liberali« în …poziţie cu »servili«; în alte state europene libe…ralismul politic se înţelege în oposiţie cu conser…vatismul. Amêndouĕ aceste partide nu pot decât …a vrea progresul ţerii, însă asupra mijloacelor … deosebesc adeseori. Principala deosebire, bine …nţeleasă, pare a fi, că liberalii îşi închipuiesc progresul prin cea mai întinsă participare a mulţimei la afacerile statului, pe când conser…vatorii cred că atunci, când mulţimea nu este …destul de pregătită, participarea ei la asemenea afaceri este daunătoare progresului şi trebue în…l…uita prin selecţiunea celor mai capabili. (Cf. T. Maiorescu, Precedente constituţionale şi partide politice. Bucuresci, Socec, 1886.)

Liber arbitriu, *(lat.)* se numesce în etica ca…suistică facultatea morală a unei persoane de a … puté decide liber în actele voinţei într'o parte ca şi în alta; facultatea de a puté alege liber între două sau mai multe alternative posibile (indifferentia aequilibrii). [Pl.]

Liberia, republică în Africa nord-vestică pe litoralul piperului (Guinea super.) 85,350 km²., ca. 2.000,000 loc., toţi Negri. Clima este căl…duroasă, pentru Europeni este nesănĕtoasă.. Pă…mêntul este fructifer, se produce în abundanţă cafea, palmieri, cacao, indigo, ş. a. In fruntea re…publicei stă preşedintele ales pe 2 ani, ministrii, senat şi casa deputaţilor. Negoţul cu sclavi este oprit. Dintre articlii de export amintim: cafea, cacao, zahăr, unt de lemn, fildeş, piei de ani…male, ş. a. Republica L. a fost în 1821 înfiinţată de o societate americana din Washington, care a fundat aci o colonie, numită după numele pre…sidentului Statelor-Unite: Monrovia, astăḑi ca…pitala republicei; în 1848 s'a proclamat L. re…publică independentă. [M. Bodiu.]

Liberius, pontifice roman (352—366), sfânt, fù depus şi exilat 355 din partea împĕratului Con…stantius în Tracia, fiind-că n'a voit să subscrie condamnarea Sf. Atanasie; 358 i-s'a restituit scaunul avut.

Liber schimb, expresiunea care servă a de…signa, în limbagiul economic, libertatea absolută de transacţiune între vênḑĕtor şi cumpĕrător. Această formulă se aplică cu deosebire când e vorba de libertatea comerciului internaţional. Ea este traducerea formulei engleze: ***free trade,*** care a fost lozinca ligei dela Manchester în lupta sa contra ***legilor-cereale.*** Astăḑi teoria liberului schimb este în general admisă. Ea nu este în realitate şi cu tărie combătută decât pe terenul practicei, fiind-că în acest din urmă cas pro…ducĕtorul nu mai este o fiinţă impersonală, o generalitate, dar devine o persoană, o specie, ca să ḑicem aşa, şi ca atare avênd nisce interese particulare, cari pot întra în conflict, găsindu-se lezate, cu libertatea schimburilor. Folosul şi le…gitimitatea L. s. reiese, în mod victorios, din chiar atacurile al căror obiect a fost şi este încă. In adevĕr, producĕtorul care reclamă o protec…ţiune este cel care, găsindu-se în nisce condi…ţiuni mai puţin favorabile decât rivalii sĕi, are trebuinţă de a fi protejat, spre a puté susţine concurenţa lor. De aci, în teorie pură, o serie de consequenţe dăunătoare şi pentru consumator şi pentru producĕtor, căci drepturile fiecărui din aceşti doi factori se găsesc violate: cel dintâi fiind silit a plăti un preţ superior preţului real, cel de al doilea pierḑênd beneficiul oferit de con…diţiunile mai avantagioase în cari producţiunea sa s'a operat. (Cf. şi N. E. Idieru, »Studii de econ. pol. şi finanţe«, t. I, p. 585—655. Bucur., 1895.)

Libert, sclav liberat. Liberarea sclavilor în Roma se făcea de către patron pe câmpul lui Marte, când erau adunaţi censorii spre a primí declarările de cens ale cetăţenilor. Această li…berare se numia manumissio censu. Liberarea unui sclav se mai făcea şi prin testament. In timpul imperiului unii L.-i au fost chiemaţi să joace în politica Romei un rol foarte însemnat. Este destul să cităm numele celor trei L.-i ai împĕratului Claudiu; Calist, Pallas şi mai ales Narcis, care s'a distins pe timpul lui Neron prin o mulţime de infamii criminale. [Caion.]

Libertas, la Romanii vechi orig. a avut înţe…lesul de traiu plăcut al vieţii cu indestulare şi

fără de grije; mai târḑiu L. în înţelesul dreptului roman de stat a fost libertatea cetăţenilor faţă de sclavi, şi în fine, eliberarea de sub jugul tirăniei. Ḑina L. se inchipuia ca o femeie frumoasă, şi atributele ei au fost sicca (pumnarul) şi căciula; templul ei a fost pe muntele Aventin, şi ea se venera la idele lui Aprile, împreună cu Iupiter Victor. După moartea tiranului Commodus, statua ḑinei L. s'a aşezat în senat. [Atm.]

Libertate, *(lat.)* starea de neatîrnare în care se află cineva sau ceva faţă de o forţă externă. L. este starea naturală a omului şi cel ce are în posesiunea sa această condiţiune se ḑice liber. Se face deosebire între următoarele forme de libertate: *L. fisică,* va să ḑică starea şi condiţiunea celui care este stăpân pe toate mişcările sale; opus captivităţii. *L. civilă,* puterea de a face tot ce nu jignesce L. şi interesele altora. *L. psichologică,* puterea conscientă a omului de a lua hotărîri prin propria impulsiune a motivelor şi mobilelor sale interne. *L. morală,* putinţa unei persoane de a lucra în conformitate cu raţiunea şi după cele mai bune motive; cel ce are L. morală nu face numai ceea ce i-se pare folositor, ci ceea ce, după legile morale, trebue să facă. *L. consciinţei,* dreptul ce-l are cineva de a profesa fără împiedecare opiniunile sale, de ori şi ce natură ar fi. *L. cuvêntului şi a presei,* dreptul de a-şi puté manifesta şi exprima liber cugetările sale prin vorbire şi tipar. *L. absolută* consistă întru a fi în resoluţiunile sale absolut independent şi a nu fi supus nici unui fel de necesitate ori astringere. Numai Dumneḑeu poate avé o astfel de L. Credinţa că omul are L. deplină când lucrează, impune omului responsabilitatea pentru faptele sale. [Pl.]

Libertatea învĕţămêntului este un principiu de organisare a învĕţămêntului, în vîrtutea căruia ori cine poate înfiinţa şi conduce şcoale, fără vr'un drept de amestec al statului. In America, Anglia, Belgia şi în Elveţia există o perfectă libertate a învĕţămêntului. Unde s'a constatat însă, că iniţiativa particulară (confesiuni, comune, judeţe, corporaţiuni, etc.) nu poate asigura un progres destul de satisfăcĕtor, sau conduce învĕţămêntul în direcţie neaprobată de puterea de stat, aceasta din urmă intervine cu ajutoare, reducênd în schimb o parte din drepturile de dispunere ale celui ce întreţine şcoala, stabilind însuşi s. e. materiile de predat sau condiţiile de recrutare ale corpului didactic. Astfel s'a întêmplat, în timpul mai nou, în Anglia, unde intervenţia statului începe a limita tot mai mult drepturile iniţiativei particulare.

Libertini, a) *La Iudei:* se ḑiceau L. aceia, cari s'au reîntors din captivitatea romană, unde i-a dus Pompeiu, când a ocupat Ierusalimul. Aceştia, reîntorşi în Ierusalim, şi-au ridicat o sinagogă numită a L.-lor (Fapt. Ap. 6, 9).

b) *Libertini, sectă eretică* în secl. XIII, cari afectând o umilinţă şi pietate de tot mare, umblau rĕu îmbrăcaţi, alţii chiar goli, afirmând, că ei prin legea spiritului sûnt eliberaţi dela legea pĕcatului. Despre Dḑeu şi sufletul omului aveau păreri panteiste, învĕţând, că toate lucrurile din lume au emanat din Dḑeu, în care se vor reîntoarce; că sufletul omenesc e scânteie din esenţa divină, ca şi cum Dḑeu ar fi divisibil. Combăteau autoritatea şi dreptul clerului de a posede averi. Sub denumirea L. se înţelege astăḑi şi destrăbălat.

Libetbánya, *(Libethen),* com. mare în Ung., cott. Zólyom, 1779 loc. (1891) Slovaci. Insemnate mine de fier şi fabrică, producênd anual 30,000 q. mineraiu de fier, 10,000 q. fier brut şi 3000 q. fier turnat. Are şi mine de cupru, nicol şi cobalt. In vechime L. era oraş liber regesc.

Libia, în timpurile vechi sub această numire se înţelegea întreagă Africa, mai târḑiu numai o parte nordică a Africei, pe când centrul Africei la Herodot are numirea Ţeara Etiopilor.

Libitina, la Romanii vechi ḑina plăcerii, voluptăţii şi a dorului, numindu-se şi Lubentia, Lubia, Lubentina. L. e şi ḑina înmormêntării trupurilor omenesci, ḑina morţii şi a morţilor. T. Tatius regele a ordonat, ca la fiecare cas de moarte să se pună câte un ban *(lucar Libitinae)* pentru ḑină în läduţa din templul ei, şi în acest mod se scia numĕrul morţilor de preste an în Roma şi în alte comune. L. avea şi o dumbravă, din care se aduceau lemnele de lipsă pentru îngropare. La Romani erau reuniuni pentru îngroparea morţilor, şi membrii se numiau: *Libitinarii.* [Atm.]

Libocedrus Endl., (botan.) gen de Conifere, trib. Cupressineе, caracterisat prin conuri cu 2 solzi fertili şi 2 solzi inferiori, sau şi alţi 2 superiori, sterili. Are 7 specii, toate arbori cu port de Thuja, ce trăiesc aproape numai câte una în Chili *(L. chilensis* Endl.), China *(L. macrolepis* Benth. et Hook.), Zelanda nouă *(L. Bidwilii* Hook.), Noua Caledonie, California, Japonia; prin urmare L. are astăḑi o arie geografică foarte disjunctă. [S. Şt. R.]

Libra, mai de mult pond comercial în Spania şi America spaniolă = 460 gr., în Argentinia şi Uruguay = 459·37 gr.

Librar, cel ce se ocupă cu comorciul de cărţi.

Librăria, profesiunea celui ce se ocupă cu comerciul de cărţi, precum şi prăvălia de cărţi. Afacerile de L. sûnt de mai multe feluri. Dacă o librărie cumpĕră manuscriptul dela autori şi-l tipăresce pe spesele sale ca să-l dea în formă de carte publicului, L. se numesce *editoare.* Librăriile *de sortiment* se ocupă numai cu vinderea cărţilor primite dela editori *în comisiune,* sau comandate anume. Librăria care se ocupă exclusiv sau aproape exclusiv cu vinderea şi cumpĕrarea de cărţi şi opere de artă vechi şi rari, se numesce *antiquariat.* Românii din Ungaria şi Transilvania au de câţiva ani câteva librării românesci; în România mai ales străinii sûnt librari.

Libraţiune, *(lat.)* balanţare, clătinare. *L. lunei,* apariţiunea şi dispariţiunea periodică a unor anumite părţi marginale ale lunei.

Libret, (ital. libretto = cărticică), nume dat poemului dramatic pus, sau destinat a fi pus în musică. Se ḑice mai cu samă despre textul unei opere. *Libretist* = autor de L.-e. [T. C.]

Liburne, bastimente ale Romanilor vechi, cu velă levantină şi douĕ rânduri de vîsle. Au fost inventate de Iliri.

Liburnus, *(Portus L.),* numele latin al oraşului Livorno.

Libussa, legendara întemeietoare a oraşului Praga (700), fata mai tinĕră a lui Krok; după moartea acestuia ajunse regină a Cehilor şi se

-ărită cu țeranul Přemysl, devenind străbuna Přemyslidilor, cari au domnit în Boemia până la 1306.

Licata, *(Alicata),* oraș cu port în prov. ital. Girgenti (în Sicilia), 17,478 loc. Export de pucioasă.

Licența, *(lat.)* permisiune, libertate de a face ceva. *L. poetică,* ușoară abatere gramaticală în favorul ritmului sau rimei poesiei.

Licență, grad universitar, v. Licențiat.

Licență, imposit. Sub numirea de L. se mai înțelege în Rom. și impositul ce se plătesce de comercianții, cari exercită comerciul de beuturi spirtoase. Acest comerciu se exercită pe basa unui brevet de L. (permisiune), liberat de ministeriul finanțelor, și din faptul că impositul ia nascere odată cu emiterea brevetului de L., i-s'a dat acest nume. L. este trecută printre impositele directe și se plătesce deosebit de patentă, iar este așa de strîns legată de acest din urmă imposit, căci în general cine plătesce L., plătesce și patentă. L. s'a înființat pentru prima oară prin legea din 1 Apr. 1873.

Licențiat se numesce absolventul unei facultăți oarecare, după ce printr'un examen anume a dobândit dreptul (licența) de a profesa în public o sciință ca specialitate a sa. Acest examen e o condiție de admitere în corpul didactic secundar și superior, în cele mai multe state europene. In România s'a adăugat, prin legea actuală a învětămêntului, examenul de capacitate pentru cursul secundar; și s'a adoptat, ca în alte state, examenul de habilitare pentru cel superior.

Liceu, nume, împrumutat din Francia, pentru gimnasiul (v. ac.) superior (organisat cu 7 clase).

Lichen, (med.) morb de piele, caracterisat prin apariția unor papule albe sau roșietice, la vîrf acoperite cu solzi albi; aceste papule, grupate în cercuri, dispar prin exfoliațiune și nu provoacă mâncărime. Se deosebesce: *L. scrofulosorum* și *L. ruber* (acunimatus și planus); primul se tratează cu untură de pesce, al doilea cu soluție de arsenic.

Licheni, (botan.) *lichenes* (germ. *Flechten),* clasă de Criptogame celulare (Enthallophyte), alăturată de Ciuperci, după alții încorporată lor, iar de alții considerată ca independentă și făcênd trecerea dela Alge la Ciuperci. In realitate în compoziția unui L. intră două soiuri de elemente: unele verdi sau albastre, dise *gonidii* (v. ac.), dovedite că sûnt Alge; altele incolore ce aparțin Ciupercilor. Așadar L. nu sûnt decât Ciuperci dintre Basidiomycete, dar mai ales dintre Ascomycete) ce trăiesc în asociație, în simbiosă, sau consorțiu cu Alge (din cele verdi sau din cele albastre); mai rar Ciuperca se comportă ca parasit față de Alga cu care s'a asociat. L. au un aparat vegetativ sau thal foarte divers conformat: gelatinos și homeomer, sau negelatinos și heteromer (v. ac.), în care cas e sau difus crescênd sub scoarța arborilor, ori e ca o coaje pe stânci (thal crustaceu), sau e foliaceu, ori fruticulos (v. ac.). După natura thalului se și disting L. cu thal crustaceu, L. foliacei, L. fruticuloși și L. gelatinoși (s. e. Collema, Leptogium, ș. a.). L. se înmulțesc prin *soredii,* un soiu de propagule formate din gonidii și din filamente de Ciuperci, prin conidii (v. ac.), prin spori, etc. Sporii sûnt produși în ascele *apotecelor* (v. ac.) sau în baside, după cum Ciuperca din L. e Ascomycetă sau Basidiomycetă. Din acest punct de vedere se deosebesc L. în *Ascolicheni,* cei mai numeroși, și în *Basidiolicheni.* L. sûnt respândiți preste tot globul, mai numeroși din ce în ce dela ecuator spre poli, și din câmpii spre vîrfurile munților; la poli și pe creștetele pleșuve ale munților ei sûnt aproape singurii representanți ai vegetalelor. Cresc pe substraturile cele mai variate: pe stânci, ziduri, scoarța arborilor, pământ, pe frunze, pe alți L. sau pe mușchi, chiar pe fier vechiu și sticlă. Unii preferă stâncile de pe țermul mărilor, alții se găsesc numai pe stânci calcare, ori pe stânci silicioase, alții numai pe scoarțele arborilor (L. *saxicoli* cei de pe stânci, *corticoli* pe scoarță de arbori). Resistă mult uscăciunei, au crescere înceată și durată aproape nelimitată. Cu timpul desagregă substratul pe care trăiesc, și așa pregătesc terenul pentru alte plante mai superioare. Unii L. au întrebuințări (v. *Cetraria, Cladonia, Lecanora, Rocella*). (Pentru studiul aprofundat al L. Cf. Krempelhuber, Geschichte und Litteratur der Lichenologie bis 1870, 2 vol. München, 1867—72; pentru literatura mai recentă, M. Fünfstück, Flechten in natürlichen Pflanzenfam. von Engler u. Prantl, Lief. 180, I Teil, 1 Abt.) [S. Șt. R.]

Lichenina, $(C_6 H_{10} O_5)n.$, principiul extras din planta Lichenului dis islandes. Se presintă ca o massă gumoasă fără gust și miros. Se colorează cu iod în brun sau galben. In apă rece devine gelatinoasă, iar în caldă se disolvă. Cu acid sulfuric trece în glucosă. E optico activă. E un hidrat de carbon analog amidonului. [S. M.]

Licheruri, beuturi dulci alcoholice, amestecate cu diferite sucuri de poame (perseci, pere, vișine, cireșe, fragi, smeură, portocale, etc.) ori cu extracte de plante aromatice (cafeauă, cacao, vanilie, etc.). L.-le cu foarte mult zahăr, groase ca oleul, se numesc creme (crémes). *Vinuri L.,* sûnt cele foarte tari și mult-puțin dulci: de Tokaj, Malaga, Xeres, Madeira, Porto alicante, etc.

Lichide se numesc corpurile, cari au volum determinat, dar nu au formă proprie, ci iau forma vasului în care se află. De corpurile solide se deosebesc, căci aceste au forma lor proprie, iar de corpurile gazoase, căci aceste nu au nici formă proprie nici volum determinat. Corpurile lichide se mai numesc și *fluide* sau *picurăcioase.* In vase și reservoare mici suprafața apei, dacă e liberă, în stare de echilibru formează un plan orizontal, în lacuri mari și în mări suprafața îi este curbă.

Lichidațiune, *(lat.)* operațiunea prin care se limpedesce, se discurcă un patrimoniu, o avere, pentru a se sci la ce valoare se ridică și din ce se compune. Cel însărcinat cu această operațiune, se numesce *Lichidator.* Societățile odată disolvate, trebuesc lichidate. Lichidatorii nu pot întreprinde nici o operațiune nouă de comerciu și ei pot sta în judecată sau să fie acționați în interesul lichidării, fiind supuși regulelor mandatului. L., desfacerea societății, nu liberează pe asociați și nu împiedecă declarațiunea în stare de faliment.

Lichtenberg, fost principat german, dat de Prusia 1816 ducelui de Coburg, cedat de acesta 1834 Prusiei pentru o rentă anuală de 80,000 taleri.

Lichtenberg, v. Dealul Iederii.

Lichtenberg, *Georg Christoph,* fisician germ., n. 1 Iulie 1742, † 24 Febr. 1799. L. a fost profesor la univ. din Göttingen, şi a făcut mai multe descoperiri pe terenul electricităţii. Aşa între altele au remas vestite *figurile L.* Aceste figuri sûnt: experienţa prin care se demonstrează diferenţa de propagaţiune a celor două electricităţi pe materiile reşinoase. Pentru acest scop vine luat un disc de reşină, pe a cărui suprafaţă se trasează cu o sferă electrisată cu electricitatea negativă un desemn, iar cu o altă sferă încărcată cu electricitatea positivă, un alt desemn. Proiectând apoi pe acest disc cu un instrument de suflat o amestecătură de prafuri de minium şi de pucioasă, aceste două prafuri trecênd prin tubul instrumentului, se electrisează unul positiv şi celalalt negativ. Pucioasa care e electrisată negativ se aşează pe curbele positive ale desemnului, iar minium pe cele electrisate negativ. Ceea ce e remarcabil este, că liniile galbene ale pucioasei presintă ramificaţiuni multiple şi divergente, iar cele roşii făcute cu minium presintă conture unite.

Licia, *(Lykia),* în evul vechiu provincie în Asia mică la ţermurii sudici, bogată în munţi de origine vulcanică (Kragos, Masikites, acum Actar-Dagh, Solima, Olimp, etc.). Avea însemnat comerciu de export (cedru, pin, platan, vin, grâu, etc.). Sub împăraţii romani provincie romană. Locuitorii din familia indo-germană. Remăşiţele sculpturale şi architectonice mărturisesc despre o înaltă civilisaţie.

Licinius Stolo, tribun al poporului la Roma dela 376—367 a. Chr. Impreună cu colegul seu Lucius Sextus presentă legi cari oglindeau nevoile şi dorinţele poporului roman. Ei cereau ca să se restabilească cele două consulate şi unul să fie ocupat de către un plebeu. Mai cereau şi alte reforme favorabile plebei, între cari şi legea prin care cărţile Sybiline să nu mai fie păzite de doi patricieni, ci de dece magistraţi, dintre cari cinci să fie plebei. In anul 367 legile acestor doi mari bărbaţi se realisară şi puseră capêt luptelor dintre plebei şi patricieni. Aceste legi poartă numele de liciniene şi au un caracter pur social. In 367 Sextus fù primul consul plebeu. [Caion.]

Licit, ce este permis de lege.

Licitaţiune, operaţiunea vêndării prin intermediul justiţiei. L. sau *mezatul* imobilelor se face la tribunal, unde agentul urmăritor (portărelul) cetesce publicaţiunile, condiţiunile vêndării, sarcinele ce poate avé imobilul, etc. L. se face prin trei strigări. Lucrul se adjudecă asupra aceluia, care, la ultima strigare, dă cel mai mare preţ.

Licostomos, supranumele grec al oraşului Chilia (secl. XII), probă de vechimea legăturilor comerciale dintre Greci şi ţerile dela Dunăre.

Lictar, magiun (v. ac.).

Lictori, funcţionari cari însoţiau pe magistraţii de frunte ai Romei şi în special pe consuli, purtând *fascele,* adecă însemnele consulare. L. făceau şi slujba de călăi. [Caion.]

Licuala Thunb., (botan.) gen de Palmieri, trib. Corypheе, cu vr'o 30 specii, arbuşti cu frunze flabelate, cu flori uneori foarte mari comparativ cu cele ce sûnt de obiceiu la Palmieri, cu fruct o bacă drupacee. Speciile sale trăiesc în Asia orientală tropicală, Malaesia, Guiana nouă, Australia boreală; aşa e *L. Celebica* Miq. din insulele Celebes; *L. elegans* Blume din Sumatra; *L. Rumphii* Blume din Molucce, ş. a. [S. Şt. R.]

Licurg, v. Lykurg.

Licuriciu, com. rur. în România, j. Gorj, cu 1222 loc. (Dicţ. geogr. 1892).

Licuriciul, *(Lampyris noctiluca* L.), un insect din fam. Lampyridelor, are antene de forma firelor, corpul întins, moale. La partea dinderêt jos a abdomenului organe de iluminat (fosforescenţă). Coloarea brună, aripile negre. Lungimea bărbătuşului 10 mm., a femeiuşii 12—16 mm. Sboară rar, stă de obiceiu prin iarbă. Se află în România, Transilvania, Ungaria, Italia şi alte ţeri ale Europei. Altă specie mai este: *Lampyris splendidula.*

Lidia, *(Lydia),* provincie antică la ţermurii vestici ai Asiei mici, la sud de Mysia, cu bogate mine de aur. Capitala *Sardes.* Lidienii au inventat boiangeria, metalurgia, etc. In antichitate regat puternic sub domnia Sandoniḑilor şi Mermnaḑilor. Ultimul rege învins şi supus (546 a. Chr.) Persiei.

Lido, (ital., plural *lidi),* ţermuri; deosebi făşiile de pămênt cari despart lagunele de către mare. In acest înţeles L. a devenit termin technic geografic. Pe L. din preajma Veneţiei se află stabiliment balnear

Lieber, *Francisc,* publicist şi savant american, n. 18 Martie 1800 în Berlin, † 2 Oct. 1872 în New-York. A luat parte la asediul cetăţii Namur (20 Iunie 1815) şi în lupta dela Waterloo (5—6 Iulie 1815). Ca universitar în Berlin a fost arestat pentru agitaţiuni demagogice, iar în Halle şi Iena stătea sub supraveghiare poliţienească. Trecut în America (1827), publică »Enciclopedia Americana«, 1835 prof. de istorie şi sciinţele de stat din Columbia, iar dela 1858 în New-York. Scr.: »Political ethics« (2 vol.), »Civil liberty and selfgouvernment«, etc.

Liebfrauenmilch, renumit vin de Rin, extras din struguri risling, tramin şi silvan de pe teritor ca. $3^1/_2$ ha. din jurul bisericei Sf. Maria (Kirche unserer lieben Frau) din Worms. L. veritabil nu se exportează; cele din comerciu sûnt vinuri comune de Rin, cu eticheta L.

Liebig, *Iustus,* celebru chimist german, n. 12 Maiu 1803 în Darmstadt, † 1873 în München; studià mai ântâiu farmacia, apoi chimia în Bonn şi Erlangen, şi în fine la Paris în laboratorul lui Gay-Lussac. La întoarcere fù numit prof. la univ. din Giessen 1826. Infiinţă primul laborator de chimie, la care se pregătiră o întreagă pleiadă de chimişti germani şi străini, ca Frankland, Fresenius, Gerhardt, Hoffmann, Kopp, Strecker, Williamson, Würtz, etc. In 1860 fù chiemat ca profesor în München, unde fù şi numit preşedinte al academiei de sciinţe şi director al museului sciinţific. El dete o mare desvoltare chimiei, ridicându-o la rangul de sciinţă, iar nu numai la acela al unei arte de experimentare. Numeroasele sale lucrări denotă un vast spirit de investigaţiuni, a căror înrîurire s'a simţit cu deosebire în domeniul chimiei, fisiologiei şi agriculturei. Printre principalele scrieri numerăm: Analisa elementară organică; Chimia în agricultură şi fisiologie; Chimia organică în fisiologie şi patologie; Chimia farmaceutică; Analele de

chimie și farmacie, 1832; Scrisori chimice, 1878. Lucrările importante sînt: Considerațiuni asupra teoriei radicalelor; Despre cianuri și aplicația lor în galvanoplastie; Argintarea prin ajutorul aldehidei etilice. Importanța ingrășămintelor pentru agricultură; Preparația extractului de carne; Fabricarea fericianurului de potasiu; Intrebuințarea acidului pirogalic în fotografie. Descoperi acidul hipuric, kreatinina și fù cel dintâiu care preparà in mod artificial base organice, etc. etc.

Liebknecht, *Wilhelm,* socialist germ., n. 1826 în Giessen, închis și apoi exilat pentru participarea la revolte; 1862 reîntors în Germania, editează: »Demokr. Wochenblatt« și »Vorwärts«, organul uvrierilor germani, al căror conducător a fost L. Inchis de repețite ori pentru delicte politice. Dela 1874 membru al Reichstag-ului. † 1900.

Liebreich, *Mathias Eugen Oskar,* medic germ., n. 1839 în Königsberg; dela 1872 prof. de farmacologie și director al institutului farmacologic din Berlin. L. a publicat o mulțime de studii din domeniul specialității sale; dela 1887 redigează revista »Therapeutische Monatshefte«.

Liechtenstein, ducat între Vorarlberg și cantoanele Graubünden și St. Gallen, 159 km²., loc. ca. 9500. Capitala Vaduz; rîu principal e Rinul; climă moderată, ocupația poporațiunii agricultura, viticultura și economia de vite. Până la 1886 aparținea la federația germană, având să deie 55 soldați. Dela 1886 nu aparține nici Germaniei nici Austriei. Parlamentul e compus din 15 membri sub presidența ducelui, se întrunesce odată pe an în Vaduz. Autoritatea supr. administrativă e cancelaria de curte a ducelui în Viena. In chestiuni judiciare forul apelativ e tribunalul din Innsbruck; afacerile de postă le administrează Austria. Armată nu are. Poporația nu plătesce contribuție. 23 Febr. 1899 și-a serbat iubileul de 200 ani dela existența sa ca ducat L. Familia L. își derivă originea dela Hang, iar arborele genealogic se întinde, fără întrerupere, până la Henric I, proprietarul cetății Nicolsburg († ca. 1260).

Mulți membri din familia L. au servit ca generali în armata Austriei, luptând în numeroasele ei resboaie după vremuri; între acestia *Iosif Vencislav* (n. 19 Aug. 1696, † 10 Febr. 1772), a luptat alăturea cu Eugen de Savoya contra Turcilor în Ungaria; *Ioan Iosif* (n. 26 Iun. 1760, † 24 Apr. 1836), în luptele contra lui Napoleon s'a distins deosebi la Austerlitz, Wagram, Regensburg, Aspern, etc. El a subscris pacea dela Pojon (26 Dec. 1805); *Francisc Ioachim* (n. 25 Febr. 1802, † 1 Apr. 1887), a luat parte sub Windischgrätz în resboiul pentru sufocarea revoluțiunii maghiare, etc. Dintre membrii în viață: *L. Aloisiu* (n. 18 Nov. 1846), după Lueger e cel mai intrepid conducĕtor al partidului creștinsocial (antisemit) din Austria; e bun orator și polemist de forță. *L. Rudolf,* dela 2 Iulie 1896 e suprem mareșal de curte al împĕratului Francisc Iosif I.

Liège, numirea franc. a orașului *Lüttich* (v. ac.).

Liegnitz, 1) *L.,* district prus. între Boemia și Saxonia, 13,608 km². cu 1.067,243 loc. (1895). 2) *L.,* capitala districtului L., cu 51,518 loc. Numeroase fabrice și instituțiuni culturale; monumentul lui Friderio cel Mare și al ostașilor căduți 1870—71. La L. a fost bătut generalul Colloredo (13 Maiu 1634) și generalul Laudon (15 Aug. 1760). 3) *Princesa de L.,* soția morganatică a regelui prus. Frideric Wilhelm III, contesă Harrach, † 5 Iunie 1873 în Homburg.

Lien, v. Splina.

Lienteria, o formă de diareă, în care evacuațiunile intestinale conțin alimente nedigerate. [V. I.]

Liesci, com. rur. în Rom., j. Tecuciu, formată din 2 căt.: L. și Șerbănesci, cu 3763 loc. (Dicț. geogr. 1897), cari se ocupă cu agricultura; are 3 biserici și 3 școale. Com. e străbătută de șoseaua națională Tecuciu-Galați și de calea ferată.

Lieue, (frc. pron. liö) sau mil franc. à 2284·2 toise franceze = 4451·9 m. sau $^1/_{25}$ aequatorgrad.

Liftă, (litfă), numire dată străinilor năvălitori în țerile române = cumplit, selbatec, uneori și venetic. Ocură des în poesiile poporale din România și la Alexandri.

Liga, italienesce alianță (v. ac.), legătură. Cele mai însemnate în istorie sînt: *L. binelui public* făcută de nobilii francezi contra regelui Ludovic XI 1465; *L. sfântă* făcută contra lui Ludovic XII, regele Franciei și a lui Maximilian I, împĕratul Germaniei de către Ferdinand Catolicul regele Spaniei, de papa Iuliu II (de aceea sfântă), de Veneția și Anglia; *L. catolică* sau *sfântă* făcută de prinții catolici (1538) spre a se apéra contra alianței dela Schmalkalden; *L. sfântă* făcută de catolicii din Francia contra Hughenoților 1585; *L. catolică* făcută 1609 de prinții catolici contra protestanților.

Liga pentru unitatea culturală a Românilor, societate înființată 1891 în Bucuresci; are secțiuni în toate orașele României. Până la 1899 a editat o revistă pol. lit. sub titlul: »*Liga Română.*«

Liga patrioților, societ. franceză, înființată de Déroulède după resboiul din 1870—71, pentru a propaga între Francezi idea de revanșă și a recuceririi provinciilor Alsația-Lorena. 1888 a luat numirea »Union patriotique de France«. 1889 desființată.

Liga schmalkaldică, s'a stipulat în Dec. 1530 într'o adunare ținută în orașul Schmalkalden, definitiv s'a încheiat însă numai în 1531 în altă adunare tot în acest oraș. Membrii L. s. au fost principii, conții și orașele de confesiunea protestantă, sub conducerea principelui Ioan Frideric I, fiul princ. de Saxonia, și a landgrafului Filip de Hessa; scopul L. a fost apĕrarea protestantismului contra împĕratului Carol V. L. s'a încheiat la început pe un termin de șese ani, dar mai târdiu s'a reînoit pe alti 10 ani. Incordarea între partidul catolic și cel protestant a devenit din ce în ce mai amenințătoare, iar refusând unii principii protestanți a trimite representanți la conciliul din Trident, a erupt resboiu formal (1546) între L. s. și împĕratul Carol V. Protestanții erau la începutul resboiului în posițiune norocoasă față de armata împĕrătească, dar animositățile între cei doi capi, i-a împiedecat a ataca pe dușman și au lăsat să treacă cea mai bună ocasiune. In acel restimp împĕratul și-a adus armată din Italia și Olanda, a bătut la Mühlberg (1547) pe Ioan Frideric, luându-l prisonier, silind apoi pe landgraful Filip a capitula și a se preda. Prin aceasta s'a desființat și L. s.

Ligamente, țesut alb și fibros, care unesce oasele sau viscerele; au formă de bande (fâșii) sau capsule (la articulații). Au rol important în chirurgia *luxațiilor* (scrintiturilor).

Ligaridis Paisie *(Pantelimon),* învĕțat dascăl grecesc, originar din Hios și studiat prin Italia, care da lecții, dimpreună cu un alt conațional Ignație Petriț, la școala grecească din Tîrgoviște. A ajutat dimpreună cu acest ieromonach Petriț, lui Dionisie (Daniil) Panonianul la traducerea »de pre limba elinească pre limba proastă românească« a Pravilei cei mari sau ***Indreptarea legii*** a lui Mateiu Basarab (1652). După detronarea Lupului-Vodă a trecut în Moldova și în 1655 e mare dascal la școala din Iași.

Ligatura, (musică), semn de notațiune, o linie curbă, de o întrebuințare dublă: 1) cuprinḑênd mai multe note, ne spune că atacul acelor note să se facă liniștit, păzênd cu rigoare valoarea lor indicată, și nepărăsind pe una decât drept în momentul atacului celei următoare. 2) Pusă deasupra a două note de pe același grad, suprimă atacul notei a doua, care nu mai e decât ca o prelungire a celei dintâiu. L. în contrapunctul modern e sinonim cu sincopă. In vechia musică proporțională, L. (lat.: l i g a t u r) se numiau grupuri de sunete representate prin figuri de note complexe. In factura instrumentală se dă în special numele de L. la o specie de dublu inel, cu șuruburi, care menține ancia clarnetei și a saxofonului. [T. C.]

Ligatura, (med.) oprirea unei emoragii prin legarea vasului sanguinifer, fie în partea lesionată a vasului fie în continuitatea lui.

Ligne, (pron Lini), familie veche belgiană, din care: *Carol Iosif,* duce de L., (n. 1735 în Bruxella, † 1814), intrat în armata austriacă, s'a distins în numeroase lupte sub Laudon. A fost de multe ori trimis în misiuni diplomatice la Petersburg. Era om deștept, bun scriitor și mare curtesan. Intre scrierile lui se află și despre resboaiele lui Rabutin (v. ac.) în Ungaria. ***Eugen Lamoral,*** duce de L., de Amblise și Epinoy, grand spaniol, n. 1804. După desfacerea Belgiei de către Olanda, erau să-l candideze la tron, dar a refusat. 1842—48 ministru plenipotențiar la Paris, 1852 president al senatului. † 20 Maiu 1880.

Lignina, *Lignosa,* (bot.) v. Lemn.

Lignit, cărbune fosil, la care se mai vede structura lemnului; se găsesce și în trunchiuri întregi. Cf. art. Cărbune.

Ligroina, un product lichid volatil, obținut între temperatura 120°—130°, dela destilația petroleului. E întrebuințat în technică din causa marei sale volatilități ca gaz aerian la luminat, apoi ca mediu disolvant pentru diferite substanțe organice. [S. M.]

Ligula, (botan.) formațiune apendiculară, de obiceiu ca o mică lamă, ce se observă la frunzele Gramineelor între limb și teacă; la frunzele de Isoëtes și Selaginella; la petalele de Silene, Narcissus, ș. a., unde formează coronula *(paracorola).*

Ligularia Cass., (botan.) secțiune din genul Senecio L. (v. ac.).

Liguorio, *Alfonso* Maria de L., sfânt, n. 1693 din o nobilă familie neapolitană, fost advocat, în 1726 a fost sfințit întru preot. L. a fundat congregațiunea Redemptoriștilor (v. ac.), 1762 numit episcop de S. Agata dei Goti în regatul neapolitan, 1775 s'a retras în mănăstirea Redemptoriștilor fundată de dinsul. † 1787; 1839 a fost canonisat ca sfânt. Scr.: Teologia morala, apărută mai întâiu la 1748, »Homo apostolicus«, etc. [Dr. Is. Marcu.]

Ligura, instrument mus foarte vechiu, respândit deja de prin secl. X în toate țerile Europei sub diferite nume (Harmonie, Symphonie, Vielle în Francia, Sambuca, Ghironda, Lira rustica, tedesca sau pagana, Viola da orbo, Stampella în Italia, Drehleyer, Bauernleyer, Betlerleyer în Germania, Hurdygurdy în Anglia, ș. a.). In general e formată dintr'o ladă de resonanță, lată ca a chitarei sau bombată ca a cobzei, pe care sûnt întinse mai multe coarde ce pot fi puse în vibrațiune prin frecarea cu o roată-arcuș mișcată de o manivelă. Unele coarde vibrează liber, dând o specie de pedală, ca sonul cimpoiului, iar altele prin ajutorul unei specii de claviaturi, care le variază lungimea, pot da diferite sunete. A trecut prin diferite perioade de favoare și decadență. [T. C.]

Liguria, regiune nordică a Italiei antice, cuprinsă între Gallia și Etruria, conținênd toate provinciile situate la nordul golfului de Genua. Orașe principale: Genua, Augusta Taurinorum, Veturium, Lucus Bormani, Monoecus, Dertona și altele. [Caion.]

Liguria, republica, numele republicei genoveze, conform pactului încheiat cu Napoleon la 1797, sub guvern democratic. 1805 anexată la Francia.

Ligustrum L., (botan.) gen din familia Oleaceelor, tribul Oleineae, cuprinde tufe sau mici arbori glabrii și are vr'o 25 de specii, respândite prin Europa, Asia și Australia. In părțile noastre cresce prin tufișuri, crânguri și pe marginea pădurilor *L. vulgare* L., numit de poporul nostru M ă l i n i ț ă, M ă l i n n e g r u, L e m n c â n e s c, L e m n u l c â n e l u i. Această specie se cultivă ca plantă decorativă mai cu samă pentru garduri vii. [Z. C. P.]

Li-Hung-Ciang, om de stat chinez, n. 1823 în satul Hveilung din provincia Anhuei. Primul fapt prin care a atras asupra-și atențiunea curții, a fost sufocarea rescoalei Taiping din provincia Nganhui în 1853. Secretar al guvernatorului suprem Ceng-Kuo Fan, judecător suprem în provincia Ce-Kiang, apoi guvernator al provinciei Kiangsu. Sufocând și aici revoluția, împĕratul pe lângă alte distincțiuni îi dă rangul de nobil ereditar. Cel mai mare diplomat al Chinei, se ridică până la rangul de vicerege, e încredințat cu cele mai dificile misiuni diplomatice; el a condus tratativele păcii dela Simonoseki (resboiul japan-chinez). In conflictul chinez-european pentru masacrarea creștinilor și asasinarea consulului german baron Ketteler (1900), L. a fost singurul vice-rege, care nu s'a asociat boxerilor și nu a mobilisat contra trupelor europene, lucrând pentru aplanarea conflictului pe cale pacinică.

Lika-Krbava, comitat în Croația-Slavonia, mărginaș cu Bosnia, Dalmația și Adriatica; 6211·48 km², 190,978 loc. (1891) Croați, Sêrbi, Germani (100) și Maghiari (15). Ținuturi muntoase și în mare parte neroditoare, cu cea mai pregnantă caracteristică a Karstului. Rîurile se pierd printre

munţi fără a li-se cunoasce locul unde se varsă în mare, astfel Lika, Gačka, Občeniţa, Ričiţe şi Krbava; are 13 lacuri cu frumoase cascade. Majoritatea locuitorilor se ocupă cu agricultura. Cel mai analfabet comitat din ţerile coroanei ungare: 78·3% analfabeţi şi 94·3% analfalbete. Capitala Gospič.

Lila, o coloare compusă din vênăt şi roşu.

Liliac, (zool.) cf. art. Chiroptera.

Liliac, numele popular al plantei Syringa vulgaris L. (v. ac.).

Liliac de munte, (botan.) numele popular al arbustului Alnus viridis DC. (v. ac.).

Liliacee, (botan.) familie de Monocotiledonate, destul de naturală, cuprindênd plante mai des ierboase, ori perene sau arbuşti, mai rar arbori; tulpina aeriană erectă sau căţărătoare, frunzoasă ori fără frunze; tulpina subterană e un rhizom sau o ceapă (bulb.); florile ermafrodite, homochlamydee, mai rar heterochlamydee; frunzele periantului mai des 6, libere sau unite; stamine 6 în 2 verticile de câte 3; ovar cu 3 logi (şi cu 2, 4, 5) super sau infer, cu placentaţie axilă; fruct divers, bacă, capsulă, etc. Cuprinde preste 2000 specii respândite şi în regiunile tropicale, şi în cele temperate, reci şi alpine ale globului. Se divide în mai multe subfamilii, acestea cu mai multe triburi; menţionăm următoarele subfamilii: *Melanthoidee* cu genuri mai însemnate *Veratrum, Colchicum* (v. ac.), *Bulbocodium* (v. ac.); *Asphodeloidee,* gen. *Asphodelus* (v. ac.), *Anthericum, Hemerocallis* (v. ac.), *Aloë* (v. ac.); *Allioidee,* gen. *Agapanthus* (v. ac.), *Gagea* (v. ac.), *Allium* (v. ac.); *Lilioidee,* gen. *Lilium* (v. ac.), *Fritillaria* (v. ac.), *Erythronium* (v. ac.), *Tulipa, Scilla, Ornithogalum, Hyacinthus* (v. ac.), *Muscari; Dracenoidee,* gen.: *Dasylirion* (v. ac.), *Cordyline* (v. ac.), *Dracaena* (v. ac.), *Yucca; Asparagoidee,* gen. *Asparagus* (v. ac.), *Ruscus, Majanthemum, Polygonatum, Convallaria* (v. ac.), *Paris; Smilacoidee,* gen. *Smilax.* [S. Şt. R.]

Lilie sau *Crin,* numele vulgar al plantei Lilium Martagon L. (v. ac.).

Liliiflore, (botan.) serie de Monocotiledonate, caracterisată prin flori homoiochlamydee pe tipul 3 (2 verticile de 3 tepale, 2 verticile de 3 stamine, 3 carpele), dar şi pe tipul 4; semênţa are albumen cărnos sau cornos. Aci întră familiile: *Juncacee, Liliacee, Amaryllidacee, Dioscoriacee, Iridacee,* ş. a.

Liliput, ţeara piticilor, *liliputani* = piticii. Cunoscuţi din romanul »Călătoriile lui Gulliver« al lui Ionathan Swift (1726).

Lilith, *(ovr.)* după tradiţia rabin. femeia primă a lui Adam, creată deodată cu dînsul. Trăia apoi ca strigoaie seducĕtoare.

Lilium Tourn., (botan.) gen din familia Liliacee, trib. Tulipee, cuprinde plante ierboase, florile au un periant campanulat; stamine cu antere lineare, dorsifixe; are vr'o 60 specii de prin regiunile temperate nordice. Prin Europa cresce *L. candidum* L., *L. Martagon* L., *L. bulbiferum* L., *L. chalcedonicum* L. (= *L. albanicum* Griseb.), etc. Cele dintâiu două specii cresc şi pe la noi, prima cultivată prin grădini pentru florile sale albe, simbolul curăţeniei trupesci şi al candoarei, numită de popor C r i n a l b, L i l i e a l b ă; a doua çresce spontaneu prin crângurile dela marginea pădurilor, se cultivă pentru florile sale frumoase cărămiḑii, pătate cu violet, galben şi purpuriu, şi e numită popular C r i n, L i l i e, A i u d e p ă d u r e. Bulbii de *L. candidum* L s'au folosit altădată contra hydropsiei; aḑi se fierb în apă sau lapte şi se fac cataplasme emoliente cu ei, căci conţin mucilagiu. Florile sale au miros plăcut, pătrunḑĕtor, dar vătĕmător dacă se ţin în odăi unde locuim. Din ele se scotea altădată o apă folosită ca un calmant. [S. Şt. R.]

Lille, (oland. *Ryssel),* oraş francez, capitala departam. Nord, cetate importantă, 160,966 loc. (1891); cetatea are 7 forturi, citadela e un cap de operă; universitate, academie de musică, museu de arte şi de sciinţele naturale; însemnată industrie textilă, comerciu, grădinărit de legume şi flori.

Lilybäon, *Lilibaeum,* în evul vechiu promontor fortificat în Sicilia, cu rol însemnat în multe resboaie. Carthaginezii ţineau garnisoană de 20,000. Fortul a susţinut (250) cu succes asediul Romanilor şi numai după încheierea păcii a trecut în posesia lor. Sub Romani era residenţa unuia dintre quaestorii Siciliei. Marsala de acum e zidită între murii sudici ai vechiului oraş.

Lim, afluent pe dreapta al rîului Drina, isvoresce din munţii Zljeb la graniţa muntenegrină, avênd curs nord-vestic pe întindere de ca. 200 km. cu basin de 5625 km². *Valea Limului,* partea la vest a Novibazarului, conform contractului dela Berlin, e ocupată de trupe austro-ungare şi turcesci; staţiuni principale: Plevlje, Priboj şi Prjepolje.

Lima, 1) *L.,* capitala departamentului cu acelaş nume şi a republicei Peru în America sudică, intemeiată de Francisc Pizarro (1535); 103,556 loc. (1890), numeroase instituţiuni culturale, între cari universitatea, întemeiată de Carol V (1551), 67 biserici şi capele (cea mai însemnată catedrala cu o »Veronică« de Murillo), 33 parcuri şi promenăḑi, statua equestră, de bronz, a Libertadorului şi statua de marmoră a lui Columb. 1746 cutremur de pământ, în care au perit 5000 oameni. 2) *L.,* oraş în statul Ohio, cu 15,981 loc. (1890); fabrică de vagoane, hârtie, dinamită, maşini şi rafinerie de petroleu.

Liman, v. Port.

Limax, melc (v. ac.).

Limb, (teol. dogm.) locul în care se deţin după moarte sufletele acelor oameni, cari, fără vina lor personală sînt lipsiţi de fericirea supranaturală, de a vedé pe Dḑeu faţă la faţă în ceriu. Aşa au fost patriarchii şi toţi drepţii înainte de venirea lui Christos; la aceste suflete s'a coborît sufletul lui Christos, pe când îi zăcea trupul în mormênt. (Evr. 11, 39; 8, 9). Acest L. (limbus patrum) a încetat cu înălţarea lui Christos la ceriu. El se numesce în Sf. Scr. şi: *»Sinul lui Avram«.* In L. (limbus puerorum) ajung sufletele pruncilor, cari mor nebotezaţi înainte de a fi ajuns la anii priceperii, fiind ei întinaţi numai cu pĕcatul original. [i—m.]

Limb, (botan.) *lamina,* partea lată a frunzei, sepalului, petalului şi a tuturor felurilor de frunze.

Limba, exprimarea gândirilor prin sunete articulate; în înţeles special sistem de combinaţiuni fonetice de care se servesce un popor pentru acest scop. După structura lor gramati-

cală, limbile se împart în trei clase principale: limbi *monosilabice* sau *isolante*, la cari combinațiunile fonetice elementare (rădăcinile) remân neschimbate și raporturile gramaticale se exprimă prin așezarea și gruparea rădăcinilor în propoziție; limbi *aglutinante*, cari posed două categorii de rădăcini, rădăcini cari exprimă ideile și rădăcini cari arată raporturile gramaticale și se alipesc (se »aglutinează«) la cele dintâiu; și limbi cu *flexiune*, la cari combinațiunile fonetice (cuvintele) sûnt variabile și exprimă și idei și raporturi la un loc, cu ajutorul unei schimbări a sunetelor mediane (engl. *man*, om, *men*, oameni) sau finale (rom. *umblu*, *umbli*, *umblă*, etc.). Clasa dintâiu cuprinde limba chineză și unele idiome din Indo-China, a doua limbile uralo-altaice, precum și limbile autochtone din Africa și America, a treia familiile limbilor indo-europene și semitice. Limbile se află într'o evoluțiune continuă și, diferențiindu-se în timp și spațiu, dau nascere la varietăți de limbi, numite limbi-fice în raport cu idiomul din care au ieșit (limba-mumă) și limbi-surori în raporturile lor reciproce, toate la un loc formând o familie de limbi. De aici se explică marele numĕr al limbilor, care, chiar dacă ne restringem la limbile vii și facem abstracție dela nenumeratele lor dialecte și subdialecte, totuși se urcă la vr'o mie.

Clasificarea limbilor după relațiunile de înrudire ce există între ele, ne dă următoarele familii și grupe:

I. Familia *indo-chineză:* chineza, siameza, birmana, tibetana și limbile din Himalaia.

II. Familia *malaezo-polinesiană:* grupul malaez, melanesian și polinesian.

III. Limbile *Drawida*, vorbite în India do sud: Telugu, Tamil, Canaresa, etc.

IV. Familia *uralo-altaică* sau turaniană, cuprinḑênd cinci grupe: grupul fino-ugric, cu fineza, estnica, lapona, maghiara, etc.; grupul samoied, turc, mongolic și tungus.

V. Limbile *Bantu* din Africa de sud.

VI. Familia *hamito-semită*, cu grupul hamitic, care cuprinde limbile Berber (Africa de nord), limbile etiopice și vechia egipteană cu fica sa copta, și grupul semitic, cuprinḑênd asiriana, babilonica, ebraica, feniciana, limbile aramee, araba, etc.

VII. Familia *ariană* sau *indo-europeană*, se împarte în nouĕ grupe, și anume: grupul *indian*, cu sanscrita, pracrita, Pali, Hindi, Sindi, limba Țiganilor, etc.; grupul *iranian*, cu Zend, vechia persană a inscripțiilor cuneiforme, Pehlewi, etc.; *armeana*,; grupul *grec*, cu elina și greaca modernă; *albanesa;* grupul *italic*, cu latina și limbile romanice ieșite dintr'însa, umbra și osca; grupul *celtic*, cu chimrica și bretona, cornica și gaelica; grupul *leto-slav*, cu vechia prusiană, lituaniana și letona de o parte, bulgara, rusa, serbo-croata, ceha, polona, dialectul bisericesc (vechia bulgară sau slovenă), etc. de alta; în fine grupul *germanic*, care se subîmparte în ramura estică cu limba gotică, ramura nordică cu suedo-daneza și norvego-islandeza, și ramura vestică cu germana de sus (Hochdeutsch), germana de jos (Plattdeutsch), olandeza, flamanda și engleza. [Ti.]

Limba, o massă cărnoasa, fixată prin muschi de osul hioid și maxilarul inferior, a cărei basă e situată la partea posterioară și al cărei vîrf e la cea anterioară; ea are o suprafață superioară, una inferioară și două margini. Massa musculară a L., compusă din muschiul lingual, e acoperită la suprafață de mucoasa, al cărei epiteliu e pavimentos stratefiat; mucoasa e caracterisată prin conținutul papilelor, cari sunt de 4 feluri: *caliciforme*, *fongiforme*, *filiforme* și *hemisferice*. Papilele caliciforme conțin *corpusculele gustative*, în cari se termină ramificațiunile nervilor gloso-faringian și lingual; cu aceste corpuscule se face percepțiunea gustului prin nervul gloso-faringian, pe când nervul lingual e pentru percepțiunea tactilă. Sub chorionul mucoasei sûnt situate numeroase glande salivare mici și foliculi închiși. De limbă se inserează mai mulți muschi: *stilo-glos*, *hyo-glos* și *genio-glos*, etc. Arteria limbei este: *linguala*, care provine dela carotida externă; vina are același nume; vasele limfatice sûnt foarte numeroase. L. este organul gustului, ea are un rol în fonațiune și masticațiune. [V. I.]

Limba boului, numele popular al plantei Anchusa officinalis L. (v. ac.).

Limba broascei, numele românesc al plantei Alisma Plantago L. (v. ac.).

Limba cerbului, *Limba vecinei* sau *Năvalnic*, numirile românesci ale plantei Scolopendrium officinarum Sw. (v. ac.).

Limbagiu, graiu (v. ac.).

Limbariță, v. Limba broascei și Alisma.

Limbric, *Ascaris*, vierme intestinal din ordinul Nematoidelor, familia Ascaridelor; gura limitată cu 3 buze (1 mediana dorsală; 2 laterale). Bărbatul este mai mic ca femeia, și coada sa puțin recurbată; provĕḑut cu 2 spicule ventrale. Femeia are coada mai lungă și mai dreaptă. L. cuprinde mai multe specii, una din cele mai principale este *Ascaris lumbricoides*, cel mai comun parasit la om, trăiesce în intestinul subțire, mai cu deosebire la copii. Bărbatul este lung de 15—17 cm., femeia de 20—25 cm. Ouĕle sûnt elipsoide, desvoltarea se face în apă sau în pământ umed. L. se capĕtă dacă se bea apă nefiltrată, care are ouĕ de L. sau dacă se mănâncă salată sau alte legume, cari au fost stropite cu apă murdară. Se poate ca cineva să aibă L. fără ca să aibă cunoscință de presența lor, alte ori din contră dau loc la diferite accidente: convulsiuni, congestiuni cerebrale, scoborîre de temperatură, uneori chiar oprire de respirațiune, care poate provoca moartea, dacă nu se intervine la timp; se semnalează accidente hysteriforme, paralisie, pseudo-menengită, turburări intelectuale grave și chiar moarte subită. Contra L.-lor se prescrie cu succes: santonina, calomel, semen, etc. (Cf. R. Blanchard, Zoologie médicale. Paris, 1889. Pentru casuri mai deosebite în România: Dr. V. Immerwol, Contribution à l'étude de l'etiologie des abcés vermineux, Revue des maladies de L'enfance, Paris, și V. C. Dimitriu, Considerațiuni asupra Helminthiasei, tesă de doctorat dela facult. de medicină din Iași.) [Dr. N. Leon.]

Limburg, fost ducat, prin pacea vestfalică fù împărțit între republica Țerilor de jos și Olanda austriacă, 1794 ajunse la Francia, 1814 iarăși la Olanda; 1830 se atașă la revoluțiunea belgiană, 1839 fù împărțit între Belgia și Olanda, formând actualele provincii: 1) *prov. oland. L.*, în partea sud-estică a regatului, 2204 km². cu 255,721 loc.

(1890); capitala Maastricht. 2) *prov. belg. L.*, în partea nordică a ţerii, 2412 km². cu 222,814 loc. (1891); capitala Hasselt.

Limburg, 1) *L.*, oraş în prov. belg. Lüttich, mai de mult capitala ducatului L., 4805 loc. (1891); se fabrică brânză renumită. 2) *L.*, oraş în guvernam. prus. Wiesbaden, 6866 loc., reşedinţă episcopească, catedrală frumoasă.

v. şi art. Flamanḑi. [—]

Cronica de Limburg, un op istoric numit după oraşul Limburg din Olanda, scris de notarul împ. Tileman Elhen de Wolfhagen în limba germană după 1402. Se începe cu 1336 şi termină cu 1398. Are însemnătate mai mult culturală, decât istorică, căci descrie din propria intuiţiune persoanele acelui timp, povestesce anecdote, înşiră poesii poporale, conţine informaţiuni despre desvoltarea musicei, poesiei, portului, etc. Prima dată a fost edată sub titlul: »*Fasti Limpurgenses*« de I. F. Faust (Limburg, 1617), apoi la 1826 de Vogel, la 1860 de Rosel şi la 1875 în »Monumenta Germaniae historica« (între cronicele germane t. 4). [Dr. P. O.]

Limburgita, rocă eruptivă vulcanică, formată principal de microlite de augit şi oliviu.

Limerick, comitat irlandez în prov. Munster, 2755 km². cu 158,563 loc. (1891); *capitala L.* are 37,072 loc., port bun, comerciu.

Limes, (lat.) frontieră, graniţă; *L. imperii romani,* lanţul uvrajelor de apĕrare, ridicate pe timpul împĕraţilor în acele părţi, unde imperiul roman era ameninţat de popoarele barbare. Astfel era *L. britannicus* la nordul Britaniei între Oceanul atlantic şi Marea nordică; *L. germanicus* în Germania dela Taunus preste Main şi Neckar până la Dunăre; *L. Dacicus* în Transilvania; *L. pannonicus* în Slavonia, Croaţia şi în Ungaria (dincolo de Dunăre); *L. alutanus* dealungul Oltului până la Dunăre (România). Cf. Cohausen, Der röm. Grenzwall in Deutschland (1884 şi 1886); Mommsen, Röm. Geschichte, Bd. 5 (3. Aufl. 1886) şi Der Begriff des L. (»Westdeutsche Zeitschrift« vol. 13, 1894); Torma Károly, Adalék észak-nyugati Dácia föld- és helyiratához (1863) şi A L. dacicus felső része (1880); Fröhlich R., (Arch. Ért., 1892); Gr. G. Tocilescu, Raport asupra lucrărilor de explorare întreprinse la L. alutanus. (Anal. Acad. Rom., seria II, tom. XVIII. Partea adm. şi desbat. p. 97). V. şi Valul lui Traian.

Limfa, v. Lympha.

Limfjord, un braţ de mare lung de 157 km., ce se viră în partea estică a Jütlandei; preste L. duc două poduri.

Limina apostolorum, *(lat.).* Pentru ca pontificii romani să aibă cunoscinţe exacte despre starea singuraticelor diecese, episcopii diecesani la anumite termine sûnt obligaţi a merge la Roma şi a cerceta mormintele sfinţilor apostoli Petru şi Pavel (se praesentare apostolorum Petri et Pauli liminibus seu visitatio *liminum ss. apostolorum).* Cu această ocasiune episcopii au să relateze despre moravurile clerului şi ale poporului, despre seminarie, mănăstirile călugăresci, starea materială a bisericii şi despre toate raporturile din diecesă. [Dr. Is. Marcu.]

Limita, *(lat.)* margine, linia care mărginesce ceva, hotar.

Limitat, mărginit; se ḑice, dar rar, şi impropriu în sensul de lipsit de o pricepere mai largă a lucrurilor. In acest cas este o traducere prin neologism a cuvĕntului: mărginit luat în sens figurat.

Limitaţiune, mărginire; determinarea hotarelor unui lucru. Totuşi ar fi impropriu întrebuinţat pentru *hotărnicie.*

Limitativ, *(lat.)* ceea ce limitează, mărginesce. In filosofie se numesc, după Kant, judecăţi limitative acele, cari deşi au forma judecăţilor afirmative, totuşi din pricina restringerii, limitării noţiunii predicative, au înţeles negativ. S. e., când ḑic »sufletul este nemuritor«, se limitează înţelesul noţiunii »muritor« şi judecata exprimă acelaşi lucru ca şi judecata »sufletul omului nu este muritor.« [Pl.]

Limitrof, ce e pe limită, pe graniţă.

Limnanthemum Gmel., (botan.) gen din familia Gentianeelor, tribul Menyantheae, cuprinde ierburi aquatice şi are vre-o 24 de specii, respândite prin regiunile tropicale şi temperate. In părţile noastre cresce plutind la suprafaţa apelor stagnante şi lin curgĕtoare *L. nymphoides* Link. [Z. C. P.]

Limodorum L., (botan.) gen monotipic din familia Orchideelor, cuprinde plante erbacee erecte, cu tulpina nefoliată. Singura specie cunoscută *L. abortivum* Swartz., cresce prin regiunea mediteraniană şi prin Europa centrală. In părţile noastre cresce prin pădurile din Dobrogea. [Z. C. P.]

Limoges, (pron. limôj), capitala departamentului Haute-Vienne în Francia, la malul drept al Viennei; 72,718 loc. (1896), residenţă episcopească. Are numeroase instituţiuni culturale, fabrici, musee, pinacotecă, etc. In piaţa Jourdan se află statua mareşalului Jourdan. Sub Romani se numia *Augustoritum* şi s'a încreştinat în secl. III.

Limonada, apă amestecată cu suc de lămâie şi îndulcită; beutură recoritoare. L. caldă se folosesce la afecţiuni catarale.

Limonit, mineral, oxid de fier hidratat, brun gălbiu amorf, ceva cristalin, oolitic sau în masse reniforme, etc. Produs prin alteraţiune de minerale de fier, poate fi deposit de isvoare feruginoase sau prin substanţe organice, minereu apreciat de fier. L. e foarte respândit; în România se cunosc giseminte mai mari la dealul Dîrmoxa (Suceava), la Baia de fier (Gorjiu), în dealul Sêrbilor, în împrejurimile Bahnei (Mehedinţi), etc.

Limosella L., (botan.) gen din familia Scrophularineelor, tribul Gratioleae, cuprinde mici ierburi cespitoase cu frunze radicale sau fasciculate la noduri; florile mici albe sau palid-rosee. Acest mic gen are vr'o 5—6 specii, respândite prin regiunile temperate şi tropicale ale globului. *L. aquatica* L. cresce în Europa şi prin părţile noastre. [Z. C. P.]

Limousin, veche prov. (comiţiat) franc. cu capitala *Limoges,* dela 1589 unită cu coroana; acum formează depart. Vienne super. şi Corrèze.

Limpeḑire, v. Filtru.

Limpiarin, aluminat de sodiu $Na_2 H_2 O_4$.

Limpopo, *Oori, Bempe* sau *Riul crocodililor,* rîu mare în Africa de sud cu o lungime de 1900 km., în republica Transvaal. Isvoresce între Pretoria şi Pocefstrom şi se varsă în sinul Delagoa în Oceanul Indic.

Linaceae sau **Lineae,** (botan.) familie de Dicotyledonate-Polypetale, cuprinde plante erbacee sau frutescente mai rar arbori cu frunzele alterne sau opuse; florile regulate hermafrodite, calicele cu 5 sepale, rar numai 4, libere sau unite la basă şi imbricate; corola cu petalele în numĕr egal cu al sepalelor. L. au vr'o 14 genuri cu vr'o 135 de specii, respândite pe întreaga suprafaţa globului. Acestă familie se divide în următoarele 4 triburi: I. trib. *Eulineae,* plante erbacee sau subfrutescente, capsule cu dehiscenţa septicidă, menţionăm genurile: *Radiola* Gmel, *Linum* L. II. trib. *Hugonieae,* plante arborescente sau frutescente adesea acăţătoare, fructul o drupă, însemnăm genul *Hugonia* L. III. trib. *Erythroxyleae,* plante frutescente sau arborescente, fructul drupă, menţionăm genul *Erythroxylon* L., şi în fine IV tribul *Ixonantheae,* din care menţionăm genul: *Ixonanthes* Jack. [Z. C. P.]

Linares, 1) *L.,* provincie în Chile (America de sud) 9036 km². cu 115,646 loc. (1891). Capitala L. are 7611 loc. 2) *L.,* oraş în prov. span. Iaen (Andalusia), 29,692 loc. (1887); mine de plumb şi argint.

Linaria Juss., (botan.) gen din fam. Scrophularineelor, trib. Antirrhineae, cuprinde plante erbacee mai rar subfrutescente şi are vr'o 130 de specii, respândite prin regiunile temperate şi calde ale globului. In părţile noastre cresc mai multe specii, dintre cari menţionăm: *L. vulgaris* Mill. numită de popor Linariţa, In selbatic, Gura mâţei, sau Buruiană de in. *L. genistifolia* Mill., *L. minor* Desf., etc. [Z. C. P.]

Linarita, mineral, sulfat de cupru şi plumb, rar, se găsesce la Linaris (Spania), Rézbánya, etc.

Lina Rujalina, după o poveste română e ḑina, care înverḑesce câmpurile şi înfloare florile. Are însuşirile ḑinei Flora la Romanii vechi.

Linas, *Charles de,* antiquar francez, m. on. al Acad. Rom., a publicat numeroase studii asupra industriei metalelor preţioase în evul mediu, asupra antichităţilor religioase, etc. † 1887.

Lincei, *academia dei,* înfiinţată la Roma, în 1603, de principele Frederico Cesi. Numele ei însemna, că membrii ei trebuiau să studieze natura cu ochi de lince sau rîs (lat. Lynx). Cei mai renumiţi savanţi i-au fost membri (Galilei, Colonna), etc. Acum e soc. lit. regală, cu sediul în Roma în palatul Corsini.

Linceu, v. Lynkeus.

Lincoln, 1) L., oraş în Anglia, e capitala comitatului L., cu 39,500 loc. Acest oraş are o frumoasă catedrală gotică. Aci se găsesc multe ruine din epoca anglo-saxonă şi normandă. 2) L., oraş în Uniunea nordamericană, capitala Statului Nebraska, 60,000 loc., universitate.

Lincoln, *Avraam,* president al Statelor Unite, n. 12 Febr. 1809 în Hardin County (statul Kentucky) din părinţi săraci; a fost ucenic de meseriaş, ziler şi matroz. După rescoala indianilor (1832) a deschis prăvălie în New-Salem, apoi strămutat în Springfield (1836) a practicat advocatura, câştigând şi ceva avere. 1846 deputat la congres. 1854 candidează la presidenţie contra lui Douglas. 1860 ales president de partidul republican, decretează emanciparea sclavilor (22 Sept. 1862). Sub el a decurs resboiul de secesiune (1861—65), terminat cu triumful statelor dela nord, părtinitoare ale emancipării sclavilor. † 14 Apr. 1865 împuşcat în teatru de actorul Booth Wilkes. [t.]

Lincrusta, v. Linoleum.

Lindau, oraş în guvernam. bavarez Şvabia, situat pe 3 insule ale lacului Constanţa, 5349 loc. (1890); port, far, statua regelui Maximilian II; comerciu şi navigaţie pe lac.

Lindau, *Paul,* critic şi poet dramatic german; n. la Magdeburg 1839, studià la Halle, Leipzig şi Paris. Studiile sale despre »Molière şi Alfred de Musset«, arată cunoscinţe temeinice asupra literaturii franceze. Criticele şi Disertaţiunile sale estetice, publicate prin deosebite jurnale, se află colectate în »Dramaturgische Blätter« 4 vol., 1875 şi 1879; »Aus dem litterarischen Frankreich«, 1882; »Aus der Hauptstadt«, epistole, 1884. Dramele sale, cele mai multe primite cu aplause şi trecute în repertoriele tuturor teatrelor mari, apărură în 3 vol. »Theater«, 1879, Berlin. Despre Rom. scrie în »Aus d. Orient«, Breslau, 1890.

Lindeni, nume vulgar ce se dă ouelor de Pediculus (v. ac.).

„L'indépendance Roumaine“, ḑiar ce apare în Bucuresci în limba franceza, fundat de Alex. Ciurcu şi Emil Galli în Maiu 1878 sub titlul »*l'Orient.*« Contribuí foarte mult la succesul Orientului plecarea lui A. Ciurcu pe câmpul de resboiu, de unde trimitea ḑilnic şi chiar de mai multe ori pe ḑi telegrame şi corespondenţe. După terminarea resboiului şi proclamarea regatului s'a schimbat numele ḑiarului în »L'Ind. Roum.« Prosperitatea acestui ḑiar a mers tot crescênd; el a contribuit la transformarea ḑiaristicei în România. Linia de purtare a ḑiarului era cu totul independentă. El câştigase o deosebită importanţă atât în ţeară cât şi în străinătate. 1883, consiliul de miniştri, dupa îndemnul dlui Dim. Sturdza, pe atunci ministru de externe, expulsà din ţeară pe Emil Galli. Atunci Ciurcu luà direcţiunea ḑiarului, rescumpĕrà şi partea lui Galli şi asociându-şi ca colaborator pe Frèd. Damé, începù în contra guvernului o luptă mai pronunţată. In 5 Sept. 1885, guvernul, profitând de proclamaţia incendiară pe care câţiva tineri transilvăneni aşezaţi în România o trimiseră preste Carpaţi, expulsà din ţeară atât pe Al. Ciurcu, cât şi pe tatăl sĕu Nicolae N. Ciurcu, dimpreună cu autorii proclamaţiei şi cu alţi doi Români de preste Carpaţi, cari ajutaseră pe cei dintâiu la expedarea proclamaţiei. Cu toate că Ciurcu apĕra în »L'Ind. Roum.« causa Românilor din Ungaria, nici el, nici tatăl sĕu nu avuseseră nici un amestec în chestia proclamaţiei. Numeroase meetinguri de protestare se ţinură în toată ţeara în contra acestor expulsări, iar după deschiderea corpurilor legiuitoare guvernul fù interpelat atât în cameră cât şi în senat; în cameră mai ales Mihail Kogălniceanu rostí unul din discursurile sale cele mai remarcabile. Al. Ciurcu se duse mai ântâiu dimpreună cu părintele sĕu la Rusciuc. El vêndù lui George Em. Lahovari ḑiarul şi plecà apoi la Paris. »L'Ind. Roum.« fù condusă de George Em. Lahovari până în ḑiua de 29 Nov. 1897, când fù ucis în duelul, pe care l-a avut cu N. Filipescu. De atunci proprietatea ḑiarului a trecut asupra lui Al. Em. Lahovari, fost ministru al României la Roma, frate mai mare al reposatului G. Em. Lahovari, iar direcţia nomi-

nală o are N. Kreţulescu, socrul lui Al. Em. Lahovari. Până la expulsarea lui Al. Ciurcu atitudinea ḑiarului a fost independentă, după expulsarea lui, noul proprietar dăduse ḑiarului sĕu o coloare curat conservatoare, iar dela moartea acestuia »L'Ind. Roum.« a devenit un organ liberal.

Lindley, *John,* botanist englez, n. 1799, † 1865; a dirigiat mult timp societatea regală de horticultură din Londra; s'a ocupat in special cu Orchideele (colecţia lui făcută din aceste plante se află în herbarul din Kew), despre cari a scris: The genera and species of Orchidaceous plants, 1830; Orchideae Lindenianae 1846, etc.; pentru clasificaţia plantelor are scrierea foarte importantă The vegetable Kingdom (regnul vegetal), 1846, ediţ. 3, 1853; mai are şi alte multe scrieri. [S. Şt. R.]

Lindpaintner, *P. I.,* compositor germ., n. 1791 în Koblenz. † 1856. Şef de orchestră şi de cor la München şi Stuttgart, unde mai cu samă şi-a făcut un renume, a scris mai multe opere, balete, oratorii, mise, un Stabat, cantate, sinfonii, concerte şi musică de cameră şi un mare numĕr de cântece (Lieder).

Linear, (botan.) *linearis,* strîmt, alungit şi cu marginile paralele, cum este limbul frunzelor de graminee, *Zostera, Elodea,* ş. a.

Lineit, mineral, sulfură de cobalt conţinênd şi fier şi nickel.

Lingaiţi, (dela cuvêntul sanscrit *lingam* = semn, indiciu, gen. Simbolul forţei virile a ḑeului Siva), societate religioasă în India sudică, întru venerarea forţei generătoare a lui Siva.

Lingard, *John,* scriitor englez, n. 1771 aproape de Lancaster, † 1851, era preot catolic în Northumberland. El debută ca istoric în 1809 cu scrierea: Antichităţile bisericei anglo-saxone, Istoria Angliei până la 1688. Deşi scrierea e făcută din punctul de vedere catolic, avù un mare succes în Anglia.

Lingerie, *(franc.)* rufărie, adecă: albiturile necesare atât pentru îmbrăcămintea trupului, cât şi pentru îmbrăcămintea patului şi a mesei. L. se numesce şi magazinul unde se vinde exclusiv numai rufărie şi pânzărie. [M. B.]

Lingg, *Herman,* poet germ., n. 1820 în Lindau, lângă laculConstanţa, pensionat la 1850 în München ca medic militar, e considerat ca unul din cei mai talentaţi poeţi germani. »Gedichte«, (poesii); »Die Walkyren«, dramă; »Catilina«, tragedie; »Die Völkerwanderung« (Migraţiunea popoarelor), epopee în 3 cărţi; »Vaterländische Baladen und Gesänge« (Balade şi cântece patriotice); »Dunkle Gewalten«, novele în versuri; »Von Wald und See«, novele în prosă, ş. a., sûnt cele mai însemnate din scrierile lui L.

Lingoare, v. Febra tifoidă.

Lingots, bare sau drugi de aur şi argint în comerciul francez şi olandez.

Linguale sau *lichide,* sinonim cu palatale (v. Consonante).

Linguetta, *Cap,* mai nainte Akrokeraunic, capul nord-vestic al munţilor Keraunici, lângă Marea Ionică.

Linguist, cel ce se ocupă cu studii linguistice.

Linguistica, sciinţa care cercetează natura, originea şi evoluţiunea graiului omenesc, precum şi raporturile de înrudire dintre diferitele limbi. In înţelesul din urmă, ea se numesce şi filologie comparată. Cf. Whitney, Language and the study of languages (1868); Delbrück, Einleitung in das Sprachstudium (1880); Paul, Principien der Sprachgeschichte (1880); Fr. Müller, Grundriss der Sprachwissenschaft (1876—88). Despre originea limbii: Steinthal (1851), L. Geiger (1869—72). Reviste linguistice: Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft de Lazarus şi Steinthal, Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung de Kuhn şi Schmidt, Revue de linguistique et de philologie comparée, etc. [Ti.]

Lingulide, (zool.) v. Ecardine.

Linguşire, nisuinţa de a câştiga favorul altora prin laude false, prin onoruri prefăcute, prin lucrări ori chiar şi numai prin semne anume căutate, dar mincinoase, şi de aceea, exagerate. Cel ce se poartă astfel se numesce »linguşitor«. [Pl.]

Linia, calea unui punct matematic; L. ca mĕsură de lungime = $^1/_{10}$, ori $^1/_{12}$ policar. In armată se numesce L. armata stabilă, în special pedestrimea; L. de bătaie, posiţiunea trupelor.

Liniar, linear, ce privesce linia; ce se compune din linii, s. e. desemn L. *Sistem L.,* în musică cinci linii trase paralel în direcţie orizontală, menite a se scrie pe ele, între, sub şi preste ele, notele musicale.

Liniament, trăsurile principale ale unei opere.

Linia geodetică, linia dreaptă (distanţa) între 2 puncte pe teren, determinată trigonometricesce.

Linie de forţă (electr.) se numesce o linie tangentă în toate punctele sale la direcţiunile forţelor ce trec în acele puncte. Resultă din această definiţiune, că în ori ce punct al unui câmp de forţă (adecă spaţiul în care se simte acţiunea unei forţe) trece una şi numai una linie de forţă.

Linie focală, (fis.) se numesce figura luminoasă, ce o formează lentilele convexe şi oglinḑile concave, dacă curbătura lor e mare şi afară de raza centrală întră şi raze mai depărtate de axă.

Linia focului, (milit.) întinderea frontului ocupat de trupele cari dau focuri, această linie poate fi linia de foc a trupelor de foc de infanterie şi care este cea mai apropiată de inamic, sau linia de foc de artilerie care ocupă de obiceiu posiţiuni înapoia trupelor de infanterie. L. de foc în fortificaţie, numită şi creasta de foc, este linia de unde pleacă focurile trupelor dinapoia parapetelor; liniile de foc in fortificaţie pot fi etajate, adecă aşezate pe mai multe rânduri, precum aveau de exemplu Turcii în fortificaţiile lor dela Plevna.

Linii magnetice. Dacă unim pe o hartă geografică cu nisce linii toate localităţile cari au aceeaşi inclinaţiune şi aceeaşi declinaţiune magnetică, obţinem o hartă pe care sûnt semnate liniile magnetice ale ei. (V. şi isodinamic).

Linia de ochire, (milit.) când se trage cu o armă de foc, este raza viḑuală, care plecând din ochiul trăgĕtorului, trece prin mijlocul crestăturei înălţătorului, prin vîrful cătărei (ţel) şi prin punctul ochit. Pentru fiecare distanţă la care se trage, trebue să se ia o altă linie de ochire, căci din cele patru puncte care determină linia de ochire, numai două remân constante pentru acelaş trăgĕtor: ochiul şi vîrful cătărei, iar cele alte două, punctul ochit şi înălţimea înălţătorului, variază cu distanţa.

Linia de tragere, (milit.) este osul ţevei prelungit la infinit, adecă este direcţiunea care o ia, în momentul tragerei, proiectilul când iese din gura ţevei.

Linia tirailorilor, (milit.) linia pe care se luptă oamenii isolaţi, ea este formată din infanterişti aşezaţi pe un rând şi despărţiţi unii de alţii de un pas, putênd astfel da focuri cu mai multă înlesnire, au mai multă iniţiativă, se pot adăposti după accidentele terenului, fiind astfel mai puţin expuşi focurilor. Indată ce o trupă în ordine strînsă, intră în zona focurilor infanteriei (cam la 1000 m.) trebue să-şi subţieze formaţia, adecă să respândească în tirailori o fracţiune din trupă şi care treptat se întăresce cu alte trupe dela spate, numite susţinere şi reservă şi care se afla la început la 200 m. una de alta. Trecerea unei trupe din formaţiunea cu ordine strînsă în linie de tirailori se face progresiv; cu cât sûntem mai departe de inimic, se păstrează o formaţiune mai strînsă, apoi treptat se desparte în o fracţiune destinată liniei tirailorilor, alta susţinerei şi alta reservei

Liniment, grăsime medicamentoasă lichidă cu oarecare oleiu, se întrebuinţează la fricţiuni sau trageri pentru a scoate receala din corp sau a micşora vr'o umflătură dureroasă.

Linina, a numit Schwartz substanţa filamentoasă, ce formează massa fundamentală a nucleului; e ca o reţea în care sûnt prinşi chromosomi (v. ac.) şi nucleolii; nu se colorează cu reactivii coloranţi; în o soluţie de sare de bucătărie 20⁰/₀ se umflă; nu se disolvă în sulfatul de magnesie sau de cupru; prin aceasta se şi deosebesce de *paralinină,* ce formează sucul nuclear, şi care e solubilă în aceşti reactivi.

Link, *Heinrich Friedrich,* botanist german, n. 1767, † 1851; a fost profesor de botanică la Rostock, Breslau şi dela 1815 la Berlin; printre scrierile sale sûnt: Hortus regius botanicus berolinensis, 1827, 1833 (cu descrieri de specii noi); Icones anatomo-botanicae, 1837—42; Filicum species, 1841; cu F. Otto împreună, despre *Melocactus* şi *Echinocactus* (1827); cu I. C. Hoffmannsegg a călătorit prin Portugalia la 1797 până 1799 şi apoi au scris Flora portugheză 1809 până 1840, etc. [S. Şt. R.]

Linné, *Carolus Linneus,* celebru botanist svedez, n. 1707 la Rashult, † 1778 la Upsala. Fiul unui pastor de ţeară, a studiat la Upsala sub Rudbeck, iar în Olanda sub Boerhaave; dela 1741 timp de 37 de ani a fost profesor de botanică la Upsala. El a imaginat nomenclatura binară a fiinţelor: un animal sau o plantă să se numească sciinţificesce cu două nume, unul analog numelui de familie, altul pronumelui (s. e. Orzul: Hordeum vulgare L., Guşterul: Lacerta viridis, ş. a.) Are numeroase scrieri botanice; printre cele capitale, ce au fost traduse în mai multe limbi şi au avut mai multe ediţii, citâm: Systema naturae, ed. II, 1840, Genera plantarum 1737, Classes plantarum 1738, Philosophia botanica 1751, Species plantarum 1753, Mantissa plantarum 1767, Systema vegetabilium 1774, Flora lapponica 1737, Flora svecica 1745, Flora zeylanica 1748 ş. a. I. I. Reichard a publicat după moartea lui L. opera lui, Systema plantarum 1779—80; H. E. Richter a reunit la un loc Systema, Genera şi Species 1835; P. D. Giseke i-a publicat Termini botanici 1781 şi Praelectiones 1792. In 1735 L. a publicat un sistem de clasificaţiune a plantelor, cunoscut sub numele de *sistemul sexual al lui L.* Deşi este artificial, căci nu ţine cont de afinităţile şi legăturile genetice dintre plante, totuşi a fost şi este încă urmat de botanişti, din causa inlesnirei ce oferă spre a fixa locul unei plante în cadrul sistemului. Plantele cunoscute pe acel timp, L. le cuprinde în 24 clase, deosebite după caracterele organelor sexuale; a 24-a clasă cuprindea plantele Cryptogame (v. ac.); celelalte 23 pe cele Fanerogame, şi aci clasele 1—20 pe cele cu flori ermafrodite, 21—23 pe cele cu flori unisexuate (Monoecia, Dioecia, Polygamia); pe cele cu flori ermafrodite le deosebesce, după cum staminele sûnt libere (1—15) sau concrescute prin filamente (16—18), ori prin antere (19 Syngenesia), ori cu Gyneceu (20 Gynandria [v. ac.]). Clasele 1—15 sûnt caracterisate după numĕrul staminelor (1—13) şi după lungimea lor relativă (14—15), (pentru numele claselor 1—18 vedi androceu). La rândul lor clasele sûnt divisate în unul sau mai multe ordine tot după caracterele organelor sexuale. Gruparea plantelor în familii naturale după afinităţile lor, a făcut-o L. la 1738. — Fiul lui L., C. v. Linné, Linneus filius, n. 1741, † 1783, a fost profesor tot la Upsala; a scris: Decas plantarum rariorum Horti Upsaliensis (1762—63), despre Graminee (1779), etc. [S. Şt. R.]

Linoleum, materie inventată de fabricantul englez Walton înainte cu ca. 40 ani, compusă din făină de eascá şi soluţiune brută de cauciuc *(lincrusta).* Se întrebuinţează avantagios in locul muşamelii. E bun isolator contra schimbărilor de temperatură şi contra umedelii. L. e mai ieftin de cât lincrusta. Se fabrică în Anglia, Berlin, Brema şi Paris.

Linon, (pron. lino), pânza cea mai subţire de in, avênd fineţa batistei. L. este cea mai scumpă pânză în comerciu, şi se întrebuinţează pentru rufăria cea mai fină.

Linos, în mitol. greacă un păstor tinĕr şi frumos, dar curând răpit de moarte. L. ca şi Hyakinthos, Narkissos şi Hylas represintă natura, care în timpul înfloririi, cade pieririi. L. în Theba era un cântareţ renumit, şi Apollon i-a dăruit o liră cu trei coarde, dar când ei au concertat, L. a vrut să întreacă pe Apollon, care atunci l-a omorît. [Atm.]

Linotopi, cândva un oraş arămânesc pe poalele nordice ale muntelui Gramos în Macedonia sud-vestică, foarte populat, dar după jăfuirea din partea Turcilor şi a Albanezilor locuitorii s'au împrăştiat. Adi se află acolo numai ruine şi câteva colibe ale ciobanilor albanezi.

Linte, numele vulgar al plantei Lens esculenta Moench. (v. ac.)

Linte *optică,* v. Lentila.

Linte sau *Lentişoara,* (zool.) v. Cestoda şi Cysticercus.

Lintiţă sau *Lintea broascei,* numiri populare ale plantelor: Lemna polyrrhiza L. şi Lemna trisulca L. (v. ac.).

Linum L., (botan.) gen din familia Lineae, tribul Eulineae, cuprinde ierburi uneori subfrutescente şi are vr'o 80 de specii, respândite prin regiunile temperate şi calde ale globului. In părţile noastre cresc mai multe specii, dintre cari menţionăm *L. austriacum* L. numit de

popor Ineață, Inușor, In de câmp. *L. flavum* L. vulgar In galben. *L. hirsutum* L. vulgar In mare, *L. extraaxilare* W. Kit., care cresce numai prin pășunile din regiunea alpină, *L. catharticum* L. etc. *L. usitatissimum* L. cunoscut de poporul nostru sub numirea de In, se cultivă și la noi deja de mult pentru fibrele sale textile, produse de liberul acestei plante, și pentru semințele sale, avute în mucilagiu și în oleu, din care causa se întrebuințează în medicină și în industrie. [Z. C. P.]

L. se cultivă pe o scară întinsă în toate țerile Europei. Cultura lui nu este dificilă. Planta este coaptă când se văd cotorele îngălbinindu-se împreună cu fructele; atunci se face recolta smulgêndu-se din pămênt cu rădăcină cu tot și legându-se in mănuși ca să se usuce. Semințele se desfac sau frecând în mână vîrfurile plantei sau bătându-le ușor. După curățirea semințelor fibrele se desfac de pe cotor, sau prin procesul vechiu cunoscut de a introduce L. uscat în văi pentru topire sau putredire, sau prin sistemele mai noue introduse în fabricațiunea mare prin procedeuri chimice în usini speciale. După *topire* urmează ***melițarea*** printr'un aparat numit melița, care sfarmă părțile lemnoase lăsând intacte fibrele. Se mai curăță prin anumite proceduri de puzderii și se separă de așa numiții *câlți*, cari se vênd separat pentru fabricarea de saci groși sau surghie. L. curat se leagă în fuioare și se vinde după greutate, cea mai bună calitate este de coloare blondă lucie și mătăsoasă. Din L. curat se toarce și se țese pânza cea mai frumoasă.

Sămênța de in dă un oleu foarte fin, bun atât pentru consumațiune în dile de post și de dulce, cât și pentru întrebuințare în pictură, la văpseli cu oleu și picturi în oleu. Turtele de in sûnt cele mai bune pentru hrana vitelor. Cultura inului este mai bine desvoltată și se face mai sistematic în Belgia, unde din fibrele lui se fac vestitele dantele de Bruxella, ce se plătesc foarte scump.

Linz, capitala Austriei superioare, pe malul drept al Dunării, are 47,685 loc. (1890). L. în timpul Romanilor era castru: *Lentia* și din acesta s'a desvoltat orașul de astădi. Fiind lângă Dunăre, industria și comerciul este viu; are o fabrică mare de tutun, fabrici de bere, mașini, chibrituri, turnătoare de fier, ș. a. Dintre edificiile mai însemnate amintim: palatul episcopiei, casa deputaților, museul Francisco Carolinum, biblioteca cu 32.000 vol., institutul de surdomuți, biserica edificată în stil gotic, cu numele: Maria, biserica capucinilor, ș. a. [M. Bodiu.]

Lion, v. Lyon.

Liorhize, (botan.) sûnt numite de Van Tieghem plantele la cari toate stratele calyptrei (v. ac.) cad, se exfoliază, încât suprafața rădăcinei dela vîrf in sus e netedă, iar stratul de peri absorbanți e produs de zona externă a scoarței; așa se întêmplă la toate Criptogamele vasculare, afară de Lycopodium și Isoëtes, la mai toate Monocotiledonatele, și dintre Dicotiledonate la Nymphaeacee. In oposiție cu L. sûnt plantele *climacorhize,* la cari ultimul strat al calyptrei persistă ca un soiu de scară la periferia scoarței și din ei nasc perii absorbanți; așa este la Lycopodium și Isoëtes, la Gymnosperme și la toate Dicotiledonatele, afară de Nymphaeacee. [S. Șt. R.]

Lipaemia, (med.) înmulțirea grăsimei în sânge, ce normal se găsesce în 2—3‰. L. se observă la morbi de ficat și la ftisie.

Lipan sau *Brustur,* numirile populare ale plantelor: Lappa major Gaertn., Lappa minor DC. și Lappa tomentosa Lam. (v. Arctium.)

Lipan, (zool.) v. Thymallus vulgaris.

Lipan, delegat al țeranilor, care ca și Eni Cojocarul (v. ac.) ia parte în 1848 la comisia convocată pentru regularea raporturilor dintre clăcași și proprietari.

Lipanin, un amestec de 94 părți unt-de-lemn cu 6 părți acid oleic; servesce în medicină contra scrofulelor, înlocuind untura de pesce.

Lipare, *(Isole Lipari* sau *Eoline),* un grup de insule în Marea Mediterană spre nord de Sicilia, 117 km²., 17,000 loc. Italieni. Toate vulcanice, de altcum fructifere. Se produce în abundanță vin, cereale, bumbac, fructe sudice. Cea mai mare este *Lipari,* 38 km²., 7542 loc., cu orașul *Lipari.* Salina, 27 km²., 5635 loc., Vulcano, 21 km²., de present cu vulcan activ. Panaria, 3 km²., Fillicuri, 9·5 km²., Alicuri, Stromboli, 12·5 km²., cu vulcan în continuă activitate. Insulele sûnt în posesiunea Italiei. [M. Bodiu.]

Liparis Rich., (botan.) gen de Orchidee Monandre, tribul Liparidee; are tulpina uneori pseudobulboasă, frunzele au și pețiol și vagină; florile sûnt mici, racemoase; are preste 100 specii prin regiunile tropicale și temperate; în România cresce prin locurile umede din pășuni *L. Loeselii* Rich. [S. Șt. R.]

Liparit, rocă eruptivă efusivă, equivalentul modern al porfirelor. L. sûnt în general foarte sticloase.

Lipcani, tîrgușor din Basarabia, limitrof cu România. Posițiunea geografică cade sub 48° 6′ lat. nord. și 44° 13′ long. est. Tîrgușorul este așezat pe malul înalt al Prutului și face parte din județul Hotin. L. e foarte vechiu, era locuit altă dată de imigranții din Lituania, cunoscuți sub nume de *»Lipca«* sau curieri Poporațiunea 3118 suflete, din cari preste 2000 Ovrei, majoritatea cărora se ocupă cu contrabanda.

Lipia, com. rur. în Rom., j. Buzĕu cu 2314 loc. (Dicț. geogr. 1892), 4 biserici și 2 școale.

Lipia-Bojdani, com. rur. în Rom., j. Ilfov, compusă din 10 cat. cu 5242 loc. (Dicț. geogr. 1892), cari se ocupă cu agricultura și prasirea vitelor. Pe teritoriul com. se află mănăstirea Căldărușani. (v. ac.)

Lipik, loc de cură balneară în Slavonia, comitatul Požega. Situat la o înălțime de 200 m. cu stațiune de cale ferată, încungiurat de coline dumbrăvoase, stabilimentul se distinge prin norocoasa composiție a apelor, prin aranjamentul modern și prin resursele de cură, cari în restimp de abia două decenii au făcut să prospereze această stațiune balneară ca puține altele din întreg regatul. Termalitatea isvorului artesian, care se menține neschimbat la gradul de 64° C. ar fi singură de ajuns pentru a-i face reputația. Composiția chimică, între cari sarea, bicarbonatul de sodiu, dar cu deosebire iodul, un mineral rar în apele termale, fac din aceste isvoare o specialitate unică în tot regatul ungar și preste tot rar în felul sĕu. Ca aranjament: parcul bine îngrijit, basinurile mari

deosebit pentru elită şi popor, apartamentele de transpirat, salonul de cură splendid şi spaţios, pun acest stabiliment între cele dintâiu ale ţerii. Indicaţiile terapeutice pentru apele de aici sînt numeroase. Apa se folosesce atât la cure interne cât şi ca baie la o mulţime de afecţiuni, între cari în locul prim amintim scrofulosa, apoi sifilisul, exsudate, boalele de piele, reumatismul, etc. Lit. Dr. Boleman, »Magyar fürdők és ásványos vizek.« Budapest, 1896. [Dr. Vuia.]

Lipitoarea, vîrf de munte din culmea Joiţei, Rom., j. Argeş, înalt de 1964 m.

Lipitoarea, gen de vierme din clasa Anelidelor. (v. Apode.)

Lipoma, tumoare produsă de ipertrofia ţesutului grăsos de sub piele în diferite părţi ale corpului, s. e. în spate, cap, etc. Prin operaţiune se depărtează uşor.

Lipomatosis, *Adipositas,* (med.) îngrămădire abnormă, morbidă, de grăsime în corp (L. universală, corpulenţă) sau numai în unele organe (L. parţială) ale corpului. Oamenii afiţiaţi de L. sînt greoi, neajutoraţi, asudă uşor, respiră greu, ameţesc. Cel ce înclină spre L. să observe o dietă strictă, să trăiască moderat, să se ferească de alimente grase, de alimente bogate în zahăr şi amil, să nu consume beuturi alcoolice. (Cf. şi art. Banting.)

Lipova, (magh. *Lippa),* com. mare în Bănat, cott. Timiş, cu 7000 loc. (1891) între cari 3300 Rom., 2608 Germ., 961 Magh. Judecătorie cerc., cassă de păstrare, institut de credit, două tipografii şi fabrică de oţel. Sediul băncii române »Lipovana«. In vechime avea mari magazii de sare şi comerciu de lemne. Acum e însemnată pentru tîrgurile sale de vite şi industria de olărit. Are staţiune de cale ferată (Radna-Lippa). In apropiere isvor de apă minerală. Cetatea Lipovei, clădită de Béla IV, a jucat rol în istoria ungară. 1487 proprietate a lui Ioan Corvinul, 1514 în posesia insurgenţilor lui Dózsa; 1529 Ioan Zápolya primesce în ea omagiul părţilor ardelene. Oştirile turcesci au luptat mult pentru ea, bătălii mai renumite s'au dat în jurul ei: 24 Iul. 1659 între George Rákoczi II şi paşa Ahmed Said, 13 Nov. 1848 între oştirile împărătesci şi maiorul Máriássy. L. dela 1718 încorporată la Bănatul timişan.

Lipova, protopresbiterat gr.-or. în diecesa Aradului cu 36 comune; resid. în L. [—]

Isvorul »apa acră« din L., mult neglijat în timpul mai nou, ar merita o soarte mai bună, considerând composiţia sa chimică ca apă alcalină-feruginoasă şi mai vîrtos acidul carbonic liber, care după analisa făcută în 1854 de prof. Redtenbach din Viena face 942 c. c. la un litru de apă. Inainte de câteva decenii provincia din comitatul Timiş şi Arad alerga des la »apa acră« din L. Astăḑi este prea puţin visitat locul, deşi s'a construit un mic stabiliment pentru băi calde şi reci, precum şi camere de închiriat. O nouă analisă a apelor şi o asanare a locului se impune. [Dr. Vuia.]

Lipovani sau *Filiponi,* una din nenumeratele ramuri ale sectei rusesci a Rascolnicilor, sau vechi ortodoxi (staroverţi). Ei conservară în viaţa lor familiară şi comunală o mulţime de datini vechi slavonesci, şi-şi organisară traiul religios după convingerea, că preoţia adevĕrată a încetat cu desăvîrşire, după ce clerul arĕtase atâta servilism faţă cu reformele subversive ale lui Petru cel Mare. Bĕtrânii lor bisericesci (presbiteri) trăiesc în ascesă riguroasă, împărtăşesc numai botezul, figurează ca simpli martori la spovedania, care se face de trei ori pe an unei icoane de sfinţi, şi nu binecuvintează căsătoria; ei nu permit a jura, şi sînt chiliaşti. Ei ţin un vĕl secret preste credinţele şi obiceiurile lor, şi au fost adesea acusaţi că interpretează rĕu unele locuri din evangelie şi că de aceea se castrează şi încuragiază sinuciderea. Incolo sînt oameni muncitori şi cinstiţi. Această sectă are o importanţă oarecare, fiind-că numeră mulţi adepţi şi în România. Din pricina persecuţiunii bisericii de stat rusesci, ei au trebuit să emigreze, afară de vr'o 10,000, mai ântâi în Crimea, iar aici fiind decimaţi de Tătari, au fugit şi de acolo, şi s'au stabilit în Bucovina, în Prusia şi mai ales în România. In 1893 se aflau în ţeară 28 biserici lipovene cu 19 bĕtrâni. (Strahl, Beitr. z. russ. Kirchen-Gesch. Halle, 1824, I. p. 287 uu.; Alman. Cult. Buc., 1893, p. 91; Melchisedec, Lipovanii.)

Lipovăţ, com. rur. în Rom., j. Vasluiu, compusă din 4 sate cu 1741 loc. (Dicţ. geogr. 1889), cari se ocupă cu agricultura şi prăsirea vitelor; în com. sînt 3 biserici şi 1 şcoală.

Lipovu, com. rur. în Rom., j. Dolj, pe ambele maluri ale Dăsnăţuiului, compusă din 3 cât. cu 1644 loc. (Dicţ. geogr. 1896); com. are 1 biserică şi 1 şcoală.

Lippe, 1) afluent pe dreapta al Rinului, 255 km. lung. 2) *L.,* sau *L.-Detmold,* spre deosebire de Schaumburg-L., principat germ., laolaltă cu părţile separate de el: Lipperode, Kappel şi Grevenhagen, are o întindere de 1215 km², 134,854 loc. (1895), între Vestfalia şi Hannovera, sub cotitura rîului Weser, lângă partea sudică a pădurei teutoburgice. Pămîntul este puţin fructifer, dar are păşuni bune şi păduri întinse, acomodate spre nutrirea şi prăsirea animalelor, cari sînt articlii primi de export. Industria şi comerciul este puţin însemnat, fac export însă cu lemne, animale îngrăşate. Principatul este constituţional; în sensul constituţiunei din 1836, rectificată 8 Dec. 1867, linia bărbătească a familiei princiare de L., are drept de ereditate; casa deputaţilor din 21 membri, aleşi pe 4 ani, forul legislativ, cu tribunalul în Detmold, cu forul de apel, după contractul din 1879, la curtea de apel prusiană din Celle. Venitul anual este 1.103,659, cheltuielile: 1.134,577, datoria: 810,398 mărci. *Istoria.* L.-Detmold îşi trage numele probabil dela rîul Lippe (Luppia). Numele sĕu este mai ântâiu amintit în o diplomă din 1123, când Bernhard de Lippia era posesorul acestui principat. De ací încoaci a fost condus de mai mulţi conţi din ramul familiei Bernhard, Schaumburg-Bückeburg, Brake, L.-Biesterfeld şi L.-Biesterfeld-Weissenfeld, din cari familii şi astăḑi trăiesc principii, cari au drept de ereditate. Cel din urmă principe a fost prinţul Hermann, care în 1884 murind, ca erede a fost ales nepotul sĕu Woldemar, dar şi acesta murind fără a avea fii, din ramul familiei mai sus ḑise, mai mulţi principi fac pretensiuni la tron. Până la alegerea definitivă a principelui, afacerile principatului le conduce Adolf de Lippe-Schaumburg. [M. Bodiu.]

Lippia L., (botan.) gen din fam. Verbenaceelor, trib. *Verbeneae,* are vr'o 90 de specii mai cu

…ună americane, foarte puţine africane. *Lippia* L. cuprinde plante frutescente, subfrutescente, rar ierburi glabre, pubescente sau hirsute. Dintre numeroasele specii ale acestui gen exotic menţionăm *L. citriodora* H. B. et. K. cultivată prin casele oamenilor şi cunoscută de poporul nostru sub numirea de **Lămâiţa**. *L. graveolens* H. B. et. K. se întrebuinţează la prepararea infusiunilor digestive. [Z. C. P.]

Lipsca, *(Leipsig)*, oraş şi capitala căpitanatului cu acelaşi nume, în regatul saxon, situat lângă întrunirea rîurilor Elster, Pleisse şi Parthe, 399,963 loc. (1895). Din punct de vedere industrial şi comercial, după Hamburg şi astăţi ocupă locul prim în întreg imperiul german. In L. se află o mulţime de librării. Oraşul L. atât în centru cât şi în suburbii, are o mulţime de edificii pompoase, dintre cari mai însemnate sînt pe piaţa lui Augustus: teatrul, museul, Augusteum, în care este aşezată universitatea, fundată în 1409, Königshaus, până la 1829 residenţa principilor saxoni, tot aici au locuit Petru cel Mare, Carol XII, Jérôme şi Napoleon cel Mare; palatul librarilor, casa oraşului, tribunalul, ş. a. Cea mai însemnată este universitatea, cercetată anual de 3000 ascultători, între cari sûnt şi mulţi Români. In localitatea universităţii este biblioteca Albertina cu 438,000 vol.; multe seminarii, clinice, museu archeologic, etnografic şi mineralogic, 2 laboratoare chimice, grădină botanică, conservator de musică, ş. a. Are multe biserici frumoase, ca: biserica Nicolai, Paulinus, ş. a. Presa este foarte desvoltată, dispune de 450 ḑiare şi reviste, 350 societăţi de tot ramul sciinţific. Aici este reşedinţa tribunalului legislativ şi comercial imperial. Dintre monumente amintim: statua lui Luther şi Melanchton, statua triumfală, a lui Thaer, Gellert, ş. a. La L. sûnt anexate vr'o 16 comunităţi. Oraşul L. îşi ia începutul în secl. X din colonia germană: urbs Libzi, aproape de un sat slav cu numele Lipci, (ai cărui locuitori trăiau din pescărit), din care s'a desvoltat oraşul de astăḑi. L. a suferit foarte mult în resboiul de 30 ani, în resboaiele cu Napoleon, 1812, 1813, când în mai multe rânduri a fost asediat şi ocupat. In batălia popoarelor de lângă L. a fost frântă puterea lui Napoleon de puterile aliate contra lui, dar în care, deşi învins, din nou a dovedit talentul sĕu strălucit strategic. [M. Bodiu.]

Lipsius, *Richard Adalbert*, teolog prot., germ., n. 1830 în Gera. 1861 a fost numit prof. la facultatea teol. prot. din Viena, pe care a representat-o în sinodul general austriac din 1864. 1871 prof. la Iena, unde a fost ales membru al sinodului general în mai multe rânduri. A scris mai multe opere teologice.

Liptó, (germ. *Liptau*), cott. în Ung., mărginaş cu Galiţia şi cott. Árva, Szepes, Gömör şi Turieţ (Turócz), cel mai muntos comitat al Ungariei, pe teritor de 2257·54 km². cu 76,850 loc. (1891), în curs de 10 ani un scăḑĕmênt de 2423 suflete, datorit emigrărilor. Pe teritorul cott. L. se extind munţii: Carpaţii centrali, Tatra mică şi Tatra mare, cu piscuri până la aproape 2500 m. (Kriván 2494, Bistra 2250, Furcota 2437 m. şi alte vr'o 8) şi lacul Ciorba (20·4 ha) cu stabiliment de cură climatică şi hydroterapeutică. Numeroase isvoare minerale (Coritniţa şi Jelejno, cu apă acră feruginoasă, şi Lucski cu apă feruginoasă termală, apoi Boţa, Malujina, Smrecean, Osada, Lujna, et.). Clima e aspră; cel mai frumos anotimp e toamna. Din regnul mineral se află aur, argint, cupru şi antimon, fără însă ca mineritul să fie în deosebită înflorire. In hotarul comunelor Bobroţ, Cvacian şi Huti se află marmoră. Productele agricole sûnt representate prin cartofi, orz, cânepă, in; grâului şi săcării nu-i priesce clima. Nici economia de vite nu e prea de laudă. De însemnat ferestrăria ambulantă, industria de spirt, şi brânza (brânza de Liptau e specialitate). L. a fost locuit din cele mai străvechi timpuri, dovadă cetăţile păgâne, coloniile din epoca de piatră şi cea de bronz şi cimiteriile din timpurile antice. Pe timpul imigrării Maghiarilor e locuit de Slavi, sub dominaţiune maghiară a ajuns numai prin secl. XI.

Liquefacţiune, trecerea unui corp solid, gazos ori de vapori în stare lichidă. Fenomenul mai poartă numele pentru casul dintâiu de *fusiune* şi se produce prin ajutorul căldurei, iar pentru al doilea de condensaţiune şi se produce prin scădere de temperatură (recire) sau prin compresiune. Gazele sûnt mai puţin lichifiabile ca vaporii. Lichifiarea gazelor se execută usând în acelaş timp şi de recire şi de comprimare.

Liquid, v. Lichide.

Liquidambar L., (botan.) gen din familia Hamamelidaceæ, tribul Altingieæ, cu 4 specii de arbori balsamiferi. *L. orientalis* Mill., din Asia mică, cultivat şi prin grădini, produce *storax lichid*, ce se scoate prin presiune din scoarţă, după ce se fierbe în apă; e o rĕşină moale folosită ca şi terebentina, balsamul de Tolu, ca agent terapeutic; *L. styraciflua* L., din America de Nord, produce *balsam de Copalme* sau *ambra lichidă* şi oleu de L.; *L. formosana* Hance, cresce în Formosa, produce iar balsam folosit de localnici; *L. macrophylla* Oerst., cresce în America centrală. [S. Şt. R.]

Liquide, *sunete*, grupul de sunete format de *l* şi *r*.

Lira, instrumentul musical clasic al vechilor Greci. Primitiv era formată dintr'o ţastă de broască (de unde numele de *helis*, ce i-se mai da) pe care era întinsă o membrană formând astfel o ladă de resonanţă. In aceasta erau împlântate două braţe, afectând forma a două coarne, susţinute la partea superioară printr'o traversă numită *jug*. De jug, prin ajutorul unor curele, erau legate mai multe coarde fixate la celalalt capĕt în lada de resonanţă prin intermediarul unui cordar şi ţinute la distanţă printr'un scăunaş. Numĕrul coardelor a variat. In Egipt existau lire până cu 18 coarde şi chiar instrumente cu un numĕr mai mare de coarde, erau tot lire mai mult sau mai puţin perfecţionate. De altmintrelea seria numelor atribuite lirei e destul de însemnată. După numĕrul coardelor, precum şi după numele inventatorului şi după detalii de construcţie L. se numia: *helis, barbitos, forminx, epigonion, magadis*, ş. a. O perfecţionare a lirei a dat nascere instrumentului numit *Kitara* (v. ac.). [T. C.]

„Lira română“, foaie musicală şi literară, a apărut în Bucuresci, mai ântâiu septĕmânal apoi neregulat, dela 2 Dec. 1879 până la 31 Oct. 1880 (39 de numere). A publicat biografii, traduceri şi mai cu samă o serie de articole asupra musicei populare, semnate G. Misail, T. Ionescu, ş. a.

Lira, monetă ital. à 100 centesimi; fineța 900 și pondul 5 gr. = Cor. 0·96.

Liric, plin de simțemênt și de inspirațiune poetică; dela liră, instrument musical cu coarde, cu care poeții elini acompaniau cântecele lor. *Lirică (poesia),* unul din cele 3 genuri principale de poesie. Fondul ei e viața intimă a sufletului, simțemintele și cugetările. De ací strinsa legătură cu musica, de unde și numele ei. Speciile ei sûnt; oda, imnul, ditirambul; elegia, sonetul, cântecul, gazelul, rondelul, trioletul, glosa, madrigalul, idila, ecloga, cari se deosebesc mai mult după formă; apoi epistola poetică, epigrama, satira, poesia l. filosofică, poesia gnomică sau maximele, al căror obiect principal sûnt cugetările; pastelul sau poesia l. descriptivă.

Liriodendron L., (botan.) gen monotipic din fam. Magnoliaceelor, tribul Magnolieae. Unica specie *L. tulipifera* L., este un frumos arbore, ce cresce în America boreală; frunzele trunchiate sinuato-4-lobate; florile mari galbene-verdii sûnt solitare și terminale. *L. tulipifera* L., este cultivat prin parcuri ca plantă decorativă. [Z. C. P.]

Lisa, 1) L., com. mică în Trs., cott. Făgăraș, 1407 loc. (1891) Români. 2) L., com. mică în Ung., cott. Trencin, 1818 loc. (1891) Slovaci.

Lisaura, com. rur. în Buc., suburbie și atenență la parochia Suceava, moșie orășenească, în căp. și j. Sucevii, are 607 loc. (586 ort.-or., 9 rom.-cat., 12 mos), o școală primară. [Dr. I. G. Sbiera.]

Lisigene, (botan.) *lysigene,* spațiuri intercelulare produse prin distrugerea unui numĕr oarecare de celule; așa sûnt spațiurile aerifere din tulpina și frunzele de *Juncus,* din frunzele de *Nymphaea,* din întrenodurile tulpinei de Graminee, *Equisetum,* Umbelifere, ș. a.

Lisinski, *Ioan,* v. Ioan Lusinski.

Lissa, una dintre insulele dalmatine, la 20 km. dela Lesina și 44 km. dela malul dalmatin, teritoriu de 90 km². cu 8674 loc. (1890). La nord și vest are golfuri practicabile. In apropiere de golful nordic se află orașul L. cu 4822 loc. și forturi puternice. Aici (vechia Issa) s'au întêmplat numeroase bătălii navale: 384 a. Chr. Dionisie din Sicilia a învins asupra Illirilor, 1811 flota engleză pe cea franceză, 18 Iulie 1866 flota austriacă sub Tegetthoff a nimicit flota italiană sub comanda lui Persano, avênd mare parte la isbânda luptei colonelul baron Urs (v. ac.) de Margina, comandant al cetății. In amintirea acestei lupte s'au ridicat în L. două monumente.

Lissabona, *(Lisboa),* capitala Portugaliei și a provinciei Estremadura, residența archiepiscopului, pe malul drept al rîului Tejo, laolaltă cu suburbiul Belem, are 301,000 loc. (1890). Industria și comerciul în timpul din urmă a luat un avênt însemnat. Are mai multe stabilimente și fabrici de zahăr, tutun, mașini, sticlă, săpunărie, piei, postav, turnătoare de fier, arsenale, fabrici de arme, tunuri ș. a. Avênd port maritim practicabil și societăți de navigațiune ca: Empresa nacional, Empresa insulana, face un comerciu foarte însemnat cu coloniile sale și cu deosebire cu Brasilia. L. are o posițiune foarte frumoasă, cu un aspect admirabil în toate părțile spre mare. L. este împărțită în 4 cercuri (bairros) și fortificată cu deosebire spre delta rîului Tejo. O mulțime de grădini și piețe frumoase fac o impresiune foarte plăcută, ca s. e.: grădina Estrella, la înălțime de 70 m.; Praça do Principe Real; Sano Pedro de Alcantara; parcul regal: Tapada; Praça do Commercio s. Terreiro do Paço, 1750 m. lungă și 1100 m. lată, încungiurată de palate frumoase. L. are aproape 200 biserici. Cele mai mari și mai frumoase sûnt: Sano Domingo, biserica Estrella, Rocus, Sano Vicente de Fora, locul de înmormêntare al regilor portughezi; cea mai veche este: dos Martyres ș. a. Dintre palatele mai frumoase amintim palatele regale: Paço das Necessidades, Paço de Belem, Paço d'Ajuda; casa deputaților: Palacio das Cortes; casa orașului: Camara Municipal; palatele arsenalelor, bursei, ministerielor ș. a. Monumente: statuele Camoes, statua ecuestră a lui Iosif I, a lui Dom Pedro IV, ambe turnate în bronz; Monumento dos Restauradores de Portugal, ridicată spre amintirea celor ce au eliberat Portugalia de sub domnia spaniolă în 1640. Cultura Portugaliei este concentrată în L.; are academie de sciințe, de arte, politechnic, conservator de musică, școale militare, institut de agronomie: Instituto Real de Agronomia e Veterinaria; școală de artilerie: Escola do Exercito; biblioteca cu 300,000 vol.; Museu colonial, industrial e commercial, militar, agricola a florestel și Museu nacional de historia natural; grădina botanică; 13 spitale; casa alienaților, surdo-muți, orfani; 7 teatre, mai însemnate: Theatro Normal, s. Dona Maria II, Theatro Sano Carlos ș. a. Istoria. In evul vechiu: Olisippo s. Ulisippo; în timpul Romanilor: Felicitas Iulia; în timpul Goților și Suevilor: Olisipona și Ulyssipona. In timpul Arabilor: Al-Osbuna și Lisbuna. In 716 a fost ocupată de Arabi, de cari definitiv numai în 1147 s'a eliberat. In 1580 au ocupat-o Spaniolii, în 1640 și-a recâștigat independența. [M. Bodiu.]

List, *Frideric,* economist germ., n. 1789 în Reutlingen, sinucis 1846 în Kufstein. 1817—19 prof. de economia naț., destituit pentru ideile sale liberale și înființarea reuniunei comercianților și industriașilor germani. Persecutat de guvern, își petrece viața prin străinătate până 1832, când se reîntoarce ca consul al Statelor-Unite la Lipsca, apoi la Baden. Agitațiunilor sale (Eisenbahn-Journal, 1835) se atribue crearea primei căi ferate în Saxonia și introducerea sistemului prohibitiv de vămi în Germania. (»Nat. System der polit. Ökonomie«). Colecția scrierilor sub »L.-'s gesammelte Schriften« (3 vol.) apărute 1850.

Listera R. Br., (botan.) gen din vasta fam. a Orchideelor, trib. Neottieae, cuprinde plante erbacee, și are vr'o 10 specii, ce sûnt respândite prin Europa, prin Asia temperată și montană și prin America boreală. In părțile noastre cresce prin păduri *L. ovata* R. Br., iar prin pășunile umede din regiunea alpină și subalpină cresce *L. cordata* R. Br. [Z. C. P.]

L'istesso tempo, *(ital.)* = aceeași mișcare, ca mai înainte, în musică.

Liszt, *Francisc,* cel mai mare pianist al secl. XIX, n. 22 Oct. 1811 în Raiding, † 31 Iul. 1886 în Bayreuth. A concertat în toată Europa cu cel mai mare succes, începênd seria concertelor dela vîrsta de 9 ani. Studiile și le-a făcut în Viena cu Czerny pentru piano și Salieri pentru composiție. In legături de prietenie cu Berlioz,

şi unul din cei mai mari admiratori şi partisani ai lui R. Wagner, L. a fost unul din preconisatorii musicei de program. Ca compositor a debutat deja în 1825, cu o operetă, Don Sancho, dar numai mai târḑiu, după ce şi-a stabilit reputaţiunea sa de pianist, s'a dedat mai mult compositiunei. In afară de musica de piano, concerte, rapsodii unguresci, fantasii, variaţii, parafrase ş. a., a scris un mare numĕr de compositiuni pentru orchestră: poeme sinfonice, sinfonii corale ş. a.; apoi musică religioasă, mese, oratoriile Christus, Stanislas, Legenda S.-tei Elisabeth ş. a.; cantate şi musică corală. In fine o a treia ramură în care s'a ilustrat a fost literatura musicală; scrierile lui formează 6 volume, relativ la R. Wagner, Chopin, Field, Musica Ţiganilor ş. a. Intre nenumeratele onoruri şi distincţiuni ce i-s'au conferit, a fost şi titlul de Dr. în filosofie dela universitatea din Königsberg, acel de nobil prin ordinul Coroanei de fier, oferit de împĕratul Austriei, şi acel de cetăţean onorific al mai multor oraşe germane şi austriace.

Liţa, com. rur. în Rom., j. Teleorman, cu 2329 loc. agricultori (Dicţ. geogr. 1897), 1 biserică şi 1 şcoală. Teritoriul com. e străbătut de calea ferată.

Litanie, v. Litia.

Litargir, oxid de plumb topit şi cristalisat, (Plumbum oxidatum, Lithargyrum, Bleiglätte, Massicot). Se presintă în două stări, galben netopit ḑis masicot, şi galben roşcat topit ḑis litargă. Cel galben se obţine dela încălḑirea cu precauţiune a carbonatului de plumb sau a nitratului respectiv. Se întrebuinţează în pictură. Celalalt se obţine ca product accesoriu la extracţia argintului din minereurile de plumb. Acesta servă la glasură, la plasture medicinale şi la preparaţia oleiurilor sicative în pictură. El fusionează la o încălḑire mai tare şi se întăresce la recire sub forma unei masse cristaline, compusă din mici foiţe strălucitoare. După cum recirea s'a făcut mai repede sau mai încet, se obţin şi varietăţile numite L. argintiu sau auriu. Foarte puţin solubil în apă, mai mult însă în glicerină, în gumă şi soluţiuni zahăroase. Uşor solubil e în acid acetic şi azotic.

Lit de justice, *(franc.)* se numia la Francezi tronul regelui în parlament la şedinţele solemne. In sens figurat chiar aceste şedinţe.

Litean, Voda, v. Lythuon.

Liteni, 1) L., com. rur. în Rom., j. Suceava, compusă din 3 sate cu 2870 loc. (Dicţ. geogr. 1894), cari se ocupă cu agricultura şi prăsirea vitelor; 3 biserici şi 2 şcoale; comuna e udată de Siret. [—]

2) *Liteni,* com. rurală, atenenţă la parochia Zăhăresci, moşie boierească în căp. şi jud. Sucevii în Bucovina, are 873 loc. (770 ort.-or., 72 rom.-cat., 31 mos.), 1 şcoală primară. [Dr. I. G. Sbiera.]

Litera, semnul sunetelor unei limbi, ce laolaltă dau alfabetul (v. ac.). Litera mare = *majusculă;* L. mică = *minusculă.*

v. şi art. Caractere tipografice. [*]

Literat, omul de sciinţă, care fixează gândirile sale prin litera scrisă. [*]

Literatorul, revistă care a început să apară în 1880 sub direcţia lui B. Florescu, avênd ca principali colaboratori pe A. Macedonski şi Th. Stoenescu. 1881 se nasc neînţelegeri, B. Florescu se retrage; 1885 L. îşi schimbă direcţia şi numele şi devine »*Revista literară*«. 1887 mai apar 2 numere sub vechiul nume. L. nu s'a bucurat de colaboraţia unui număr mai mare din scriitorii noştri de valoare.

Literatura, în sens larg este totalitatea lucrărilor scrise ale unui popor, unui timp, etc.; în sens strins şi obicinuit totalitatea lucrărilor de imaginaţie. Inţelesul cuvêntului se precisează, natural, prin epitetul ce i-se adauge: L. greacă, indiană, populară, etc. In cele mai multe limbi există tratate generale despre literatura de imaginaţie a celor mai multe popoare. Noi n'avem încă asemenea operă; de altfel lipsa nu este regretabilă, căci prin însăşi natura lucrurilor atari lucrări nu pot fi de cât superficiale şi lipsite de originalitate. Pentru detalii cf. fiecare popor şi fiecare disciplină sciinţifică în parte. [—]

Literatura poporană (nescrisă), cuprinde toate productele inspiraţiunii poporului necultivat prin sciinţă şi scriere. Ele ţin toate de sfera poesiei, pentru că în toate predomină fantasia. Impărţirea cea mai nimerită a L.-ei poporane pare a fi în: l i r i c ă, e p i c ă, d r a m a t i c ă şi a f o r i s t i c ă. De genul liric ţin: doinele, horele, satirele, strigăturile, colindele, bocetele, descântecele, versurile jocurilor de copii; şi aci se pot subsuma şi cântecele bĕtrânesci şi istorice, pentru forma şi avêntul lor liric. Genul epic cuprinde basmele şi snoavele, prototipul romanelor şi novelelor literaturei culte; tradiţiunile şi legendele de tot felul. Proverbiele, idiotismele şi cimiliturele formează genul aforistic. Cântecele de stea, vifleimul, cântecul păpuşilor, pluguşorul, cântecul şi obiceiul, caloianul şi oraţiile de nuntă, sûnt rudimente ale poesiei dramatice. (v. ac.) Insuşirile caracteristice L.-ei pop. sûnt: anonimitatea, spontaneitatea şi prin ea oglindirea credincioasă a vieţii poporului; nestabilitatea sau continua modificare a formei; naivitatea, simplitatea şi naturaleţa expresiunilor; în cântece, împreunarea cu musica, şi de aci dese necorecteţe în versificaţiune, mai ales în rime şi accentuare. Pentru ori care popor literatura sa nescrisa are o întreită valoare şi însemnătate: psichologică, istorică şi literară. Ea este cea mai scumpă comoară, este reservoriul averii morale a unui popor. Ea nutresce inima şi mintea fiecărei generaţiuni şi continuă astfel firul tradiţional al vieţii naţionale, până când poporul începe a avè o literatura scrisă. Şi ca atare ea e totodată mărturia valoarei morale şi intelectuale a poporului. L. p. şi în special poesia lirică şi epică este apoi un însemnat isvor al istoriei naţionale, nu atât în privinţa faptelor, cât mai ales a simţemintelor, ideilor şi credinţelor poporului din deosebite timpuri. Ea oglindesce geniul naţional, gradul de cultură, morală şi intelectuală, şi influenţele ce au avut asupra poporului evenimentele şi împrejurările fiecărei epoce. In sfîrşit L. pop. trebue să fie punctul de plecare şi piedestalul literaturei culte, care numai aşa poate fi originală şi viguroasa. Un strălucit exemplu de acest adevĕr ni-l dă literatura elină, isvorită întreagă din legendele şi mitologia naţională. Recunoascerea însemnătăţii L.-ei p. a dat nascere unei noue sciinţe, *folklorul* (v. ac.). L. p. nu trebue a o

confunda cu *L. populară (scrisă)* asemenea anonimă și făcută în limba și spiritul poporului; se deosebesce însă prin tendința sa de a respândi idei morale și religioase și prin faptul, că e scrisă de cărturari. (Cf. Hașdeu, »Cărțile poporane«, și M. Gaster, »Literatura populară română«.) [M. Strajan.]

„Literatură și artă Română", frumoasă și bogată revistă românească contimporană, apărênd în Bucuresci, ilustrată și lunar, sub direcțiunea lui N. Petrașcu și sub auspiciile »Cercului amicilor literaturii și artei române«, al cărui președinte e Dem. C. Ollănescu. E astăḑi în al 4-lea an al existenței sale. Are de principiu fundamental naționalismul.

Lithiasis, formațiune de piatră în corpul omului și mai cu samă în bășica udului. Se scoate de ací ori prin tăierea țesuturilor până întră în bășică, ori prin instrumentul numit l i t h o t r i p t o r (spărgător de piatră), ce se întroduce pe canalul udului. La boala de piatră e lăudată apa de Căciulata (jud. Râmnicu-Vâlcea), unde era decis a vení și Napoleon III de a se curarisí. Piatra din fiere se numesce *Colelithiasis*.

Lithium, element, greut. atomică 7, monovalent, descoperit în 1817 de Arfredson în Petalit. Isolat pe cale electrolitică de Davy, Bunsen și Mathiessen. Se găsesce foarte respândit în natură sub forma de combinațiuni, dar în mici cantități. Se întâlnesce de ordinar în ape minerale, Karlsbad, Kissingen, Baden-Baden, Căciulata (România), în cenușa animală. El e în totdeuna alăturea de potasiu, sodiu și aluminiu în minerale sub forma de silicați: Lepidolita, Petalita, Triphylin. In acesta din urmă în unire cu acidul fosforic, fier și mangan. L. e de o coloare argintie, moale, greut. spec. 0,594 și P. de F. 180°. E cel mai ușor metal cunoscut. Descompune apa, se oxidează ușor la aer, arde chiar cu o flamă strălucitoare trecênd în oxid. Sărurile mai toate solubile în apă afară de carbonat și fosfat. Sărurile în flamă dau o colorație roșie purpurie. Spectrul e caracteristic prin o linie roșie carmin și alta roșie gălbuie. Cantitativ se dosează ca fosfat. PO_4 Li_3. [S. M.]

Lithobius, animal miriapod (v. ac.) din ordinul Chilipodelor, trăiesce sub pietri.

Lithochromia, procedeu litografic care constă în a reproduce pictura în oleu.

Lithodomus, (zool.) gen de Lamellibranchiate, cari cu cochilele lor lungi arată ca niște curmale uscate. Specia *Lithodomus dactylus Sow.* se găsesce des în Marea Mediterană și se mâncă bucuros.

Lithofracteur, un preparat explosibil, constituit din dinamită și alți explosibili, dar al cărui efect e mai mic ca al însuși dinamitei singure.

Lithoglíphic, gravat pe piatră.

Lithographia, v. Grafice, arte.

Lithoklase, se numesc crăpături în roce.

Lithologia, învêțătura despre pietri.

Lithopaedion (med.). La graviditatea extrauterină se întêmplă de fêtul moare, părțile moi degenerează și ce e lichid se resoarbă. Restul se impregnează cu cristale de cholestearină, calciu, magnesia și pigment, devenind o massă solidă, care se numesce L., adecă fêt pietrificat.

Lithophina, un amestec de esență de terebentină și oleu de Lavand, întrebuințat în litografie.

Lithopone, coloare albă preparată din tratarea sulfatului de zink cu sulfur de bariu, întrebuințată foarte des în pictură ca fiind stabilă.

Lithospermum L., (botan.) gen din fam. Borragineelor, trib. Borageae, cuprinde plante erbacee, subfrutescente și are vr'o 40 specii, respândite pe aproape întreagă suprafața globului. In părțile noastre cresce prin locuri aride și pietroase *L. officinale* L., cunoscut de poporul nostru sub numirile de M ă r g e l u ș e, M e i u p ă s ă r e s c, *L. purpureo-coeruleum* L., *L. arvense* L., etc. [Z. C. P.]

Lithosphaera, *(grec.)* coaja pământului.

Lithotomia, (med.) operațiune pentru delăturarea calculilor din bășică; deschiderea operativă a bășicei pentru a se puté extrage calculii. Locul incisiunii poate fi pe partea anterioară a abdomenului și la perineu.

Lithotripsia, (med.) distrugerea calculilor în bășică prin instrumente speciale de forma catetrului.

Lithotypia, lithographia înaltă, v. Grafice, arte.

Liti, *lidi, leti, lassi și lazzi, (ital.)* numirea iobagilor în evul mediu.

Litia, rugăciune de implorare, procesiune, împreunată cu rugăciuni și cântări în semn de penitență, procesiune religioasă pe timpul nefericirilor publice ori cu alte ocasiuni. La L. se binecuvêntă pâne și prescuri, grâu, vin și untde-lemn. (I. Stefanelli, Liturgica bis. ort.-cat., Bucuresci, 1886, § 42.)

Litier, masa pe care se pun pânile, vinul, grâul și untul-de-lemn, ce se binecuvêntă la litiă.

Litania, complexul mai multor rugăciuni de invocare la procesiuni și la anumite funcțiuni sacre.

Litigant, acela care se judecă, care se află în proces. Se mai numesce și *parte litigantă*, adecă care are rol activ în un *litigiu*, proces. *Litigios* este ceea ce face obiectul unui litigiu, unui proces. Judecătorii, supleanții, procurorii și advocații în Rom. nu se pot face cesionari de drepturi *litigioase*, cari sûnt de competența curții de apel, în a cărei circumscripțiune își exercită funcțiunile lor, sub pedeapsă de nulitate, spese și daune interese. (Art. 1309, 1403 cod. civ. rom.)

Litionit, sau *Zinnwaldit*, mineral, mica litiniferă; în gisemintele de staniu, se găsesce la Zinnwald, Cornwall, etc.

Litis contestatio, *(lat.)* intrarea în proces a pîrîtului, respuns la pîră. *Litis denuntiatio*, înscíințarea unui interesat despre un litigiu, ca să între și el în proces. *Litis renuntiatio*, retragerea pîrei.

Litiu, v. Lithium.

Lito —, v. *Litho* —.

Litoral, regiune situată dealungul mării.

Litoralul austriac-illiric, numire colectivă pentru comitatul Gorița-Gradisca, marchionatul Istria și orașul Triest, aparținetoare imperiului austriac.

Litoralul de aur (engl. *Gold Coast)*, o fâșie de pământ în Africa vestică pe țermurii litoralului Guinea (v. ac.) sup. Numirea o are dela bogăția de aur, ce s'a găsit în aceste locuri.

Litota, figură retorică prin care se ḑice mai puțin, pentru a se înțelege mai mult. [*]

Litra, mêsură de capacitate; în România $^1/_4$ dintr'o *oca* (v. ac.) = $310^5/_8$ gr.

Litru, mĕsură pentru fluidităţi à 10 decilitri, à 10 centilitri, à 10 mililitri. (v. Metru.)

Litterae avocatoriae, *(lat.)* v. Dehortatoriu.

Littorella L., (botan.) gen monotipic din familia Plantagineelor. Unica specie *L. lacustris* L. este o plantă aquatică stoloniferă, frunzele radicale, cespitoase, lineare şi groase; florile monoice; fructul o nuculă indehiscentă. *L. lacustris* L. cresce prin apele, mai cu samă din regiunea montană ale Europei medii şi boreale. [Z. C. P.]

Littré, *Max Paul Emil,* savant francez, n. 1801 în Paris, † 1881 acolo. Pregătit pentru cariera medicală, mai târḑiu se dedică sciinţelor filologice şi istorice. 1875 ales senator pe viaţă, în acelaşi an membru al Academiei. Scr.: Trad. tuturor scrierilor lui Hippocrat (Paris, 1839—61), »Analyse raisonnée du Cours de philosophie positive de Comte« (Paris 1845), »Auguste Comte et la philosophie positive« (Paris, 1877), limbistice: »Dictionnaire de la langue française« (4 vol. şi 1 supl.), »Histoire de la langue française«, »Littérature et histoire«, etc.

Liturgia, *(grec.)* serviciul public (Aristot. Oec. 1, 3), serviciul pe care îl făceau cetăţenii gratuit statului (Plat. legg. 12, p. 949 c.). Fiindcă cel mai strălucit serviciu public este a servi lui Dḑeu, pentru aceea s'a dat îndeosebi numirea de L. serviciului preoţesc (Joel. 1, 9, 2, 17) şi această însemnare o are L. în noul testament preste tot (Luc. 1, 23; Ovr. 8, 6). In limba bisericească L. se ḑice serviciul divin, prin care se celebrează şi perface sacrificiul eucharistic (Const. ap. l. 8, c. 6), iar în sens mai larg L. e complexul acţiunilor sacerdotale în biserică. Originea L., respective a formulelor de a săvîrşi sacrificiul eucharistic, se reduce la instituirea acestui sacrificiu prin Isus Chr. la cina cea de taină. La formulele fundamentale instituite de I. Chr., apostolii şi următorii lor au adaus altele, şi aşa s'au desvoltat liturgiile, cari le avem aḑi în biserică. Ele toate se încep cu o preparare (proscomedia, v. ac.), apoi urmează L. proprie, care simbolice ne represintă viaţa Mântuitorului dela nascere până la înălţarea sa la ceriu. In L. se disting 2 părţi, partea numită L. catechumenilor (până la »câţi sûnteţi chiemaţi ieşiţi«, etc.), unde momentul principal e cetirea din Sf. Scriptură, Apostol şi Evangelia, şi explicarea şi aplicarea practică a pericopei cetite. A doua parte e L. credincioşilor, în care distingem: a) *ofertoriul,* ce represintă (prin ieşirea cu darurile şi aşezarea lor pe altar) oferirea voluntară a Mântuitorului spre patimă şi spre moarte; b) *consacrarea,* e centrul L.-ei, aici prin cuvintele luaţi mâncaţi »acesta este trupul meu«, beţi dintru acesta toţi »acesta este sângele meu«, etc., în chip misterios pânea şi vinul, determinate prin intenţiunea preotului celebrant, se prefac în trupul şi sângele lui Chr. Consacrarea separată a pânei şi vinului închipuesce moartea de pe cruce; c) *cuminecarea,* în care trupul şi sângele Domnului se dă credincioşilor spre nutrirea sufletească. După locul, unde s'au compus şi desvoltat L.-le, le împărţim în orientale şi occidentale. Orientale sûnt: 1) a bisericei din Ierusalim, atribuită Sf. ap. Iacob cel Tinĕr; 2) L. din constit. apostolilor (lib. VIII), atribuită Sf. Clemente I, papa dela Roma; 3) a bisericei alexandrine, atribuită Sf. ev. Marcu; 4) L.-le bisericei constantinopolitane, cari se află şi la noi, anume L. Sf. Vasiliu M., compusă de acesta din cea ierusalimitană şi clementină; a Sf. Ioan Gură de aur, scurtat din a Sf. Vasiliu, şi a Sf. Gregoriu Dialogul sau a mai înainte sfinţitelor, din care lipsesce partea esenţială adecă consacrarea, ea se celebrează Miercurea şi Vinerea în paresemi. In apus e în us liturgia romană.

Liturgiariu (missale), se numesce cartea, în care se cuprind liturgiile.

Liturgica e tractarea sistematică a formulelor, riturilor şi dispoşiţiunilor, după cari se îndeplinesce serviciul divin în biserica ortodoxă catolică; ea formează o parte a Teologiei pastorale. [i. m.]

Lituus, la Romani un toiag încârnit la vîrf, ce îl purtau Augurii (v. ac.). Când aceştia aveau să profeţească din sburatul paserilor, cu L. împărţiau orizontul în regiuni (prejururi).

Litvani, un ram lateral al seminţiei de popor slavo-litvan, din familia indo-germană, înrudiţi cu Letţii, Pruşii vechi şi cu Shmudii. Toate triburile litvane numeră ca. 3 milioane de suflete. Tip de popor blond, de statură puternică, religios şi foarte superstiţios, încreştinat prin secl. XIV până XV. Un principe al lor (Jagello) prin căsătoria cu Hedviga, fiica regelui Ungariei Ludovic de Anjou, a ajuns pe tronul Poloniei. *Litvania,* teritoriul locuit de L. de prin 850 d. Chr. La a treia împărţire a Poloniei (1795) cea mai mare parte a L.-ei a ajuns sub stăpânire rusească (guvernamentele Vilna, Kovno, Grodno, Mohilov Vitebsk şi Minsk), iar la 1814 şi cealaltă parte, pe care până atunci o avea Prusia. Litvanii au jucat rol şi în istoria Moldovei.

Liuba, 1) *L., Gruia (Murgu),* publicist rom., n. 15 Martie 1845 în Măidan, în Bănat, din părinţi ţerani, † 1877 ca advocat în Vêrşeţ. A fost stipendist al familiei de Mocsonyi. Ca student univ. în Pesta şi colaborator la »Albina« a suferit pentru un articol vehement, scris de altcineva, 15 luni temniţă de stat în Vaţ; s'a căsătorit apoi cu o fică a lui Vinc. Babeş, remânênd un ficior (Liviu) de dînsul.

2) *Liuba, Sofronie,* învĕţător rom. în Măidan, Bănat, n. 3 Dec. 1850. A scris şi a publicat mai multe poveşti şi anecdote în dialect bănăţănesc; de remarcat sûnt articolii »Fraţii de cruce«, »Medicina poporală« şi cartea »Topografia satului Măidan«, urmată de un studiu despre Celţi de Dr. At. M. Marienescu (Caransebeş, tipogr. diec.). Unele publicaţiuni poartă signatura *Liuba-Iana (Aurel Iana,* capelan gr.-or. în Măidan, cu care colaborează, este ginerele sĕu).

Liuche, (pron. *Leuş),* familie de origine franceză, stabilită în ţeară din secolul trecut. Strămoşii ei trăiau prin secl. XV la Florenţa, de unde s'au dus în Corsica şi sudul Franciei. *Barthélemy de Liuche* (1480) e trunchiul genealogic. Mai mulţi urmaşi ai sĕi s'au distins în istoria Franciei, avênd şi titlul de »Seigneurs de Moissac«. In Valachia: *Jean Liuche,* era la 1754 mare sluger şi murí la 1780 în Bucuresci. Fiul sĕu era *Filip Leuş, marele vistier,* n. 1799, unul din principalii boieri ai ţerii la începutul secolului; fusese propus printre candidaţii la tron în 1821, când era clucer mare. Se însură cu o Cărpenişancă, avênd mai mulţi copii, din cari descind actualii membri ai familiei. [L.]

Liude, v. Lude.

Liuḑi, se numesc în Bucovina nisce colonii rusesci aşezate pe lângă Români pe moşii boieresci şi mănăstiresci. Astfel de colonii au fost pe moşiile: Homorul, de unde numirea unui cătun Liuḑii Homorului sau Liudi-Homora; Horecea, de unde Liuḑii Horecii sau Liudi-Horecea; Samsonesci, de unde Liuḑii lui Samson, etc. Dintre aceste colonii a devenit comună rurală numai *Liuḑii Homorului*, atenenţă la parochia Comănesci, moşie mănăstirească în căp. şi j. Sucevei în Bucovina, are 844 loc. (768 ort.-or., 32 rom.-cat., 44 mos.), o şcoală primară. [Dr. I. G. Sbiera.]

Liukiu, *(Riukiu, Luciu)*, grupă de insule japoneze în Oceanul Pacific, între Kiusiu şi Formosa, 3983 km², cu 560,000 loc.

Liumniţa, com. în Vlacho-Meglen, cu 3000 loc. în apropiere de Ghievghieli în Macedonia. (V. Megleniţi.)

Livade şi *livede* (pl. liveḑi), sinonim cu *fênaţ*. In Muntenia se mai ḑice livade şi la plantaţiunile sau grădinile de pomi cu iarbă, s. e. livade de pruni, de meri, etc.

Livadhi, com. arămânească cu 2000 loc., e locuită numai vara, situată la Paiic-Planina în Macedonia.

Livadhon, com. arămânească, v. Vlacholivadhon.

Livadia, 1) *L. (Lebadea)*, oraş în nomarchia grec. Attica-Beoţia, la poalele muntelui Helikon; ca. 5000 loc.; reşedinţă episcop. Mai nainte întreagă Grecia de mijloc (Hellas) purta numirea L. 2) L., proprietate a împĕratului Rusiei la sudul Crimeei, lângă scalda de mare Ialta.

Livan, munte, v. Liban.

Liveḑeni, (ung. *Livaseny)*, com. mică în Trs., cott. Hunedoara, 3866 loc. (1891) Români şi câţiva Magh. şi Germani; staţiune de cale ferată.

Liverpool, unul din cele mai mari oraşe ale Angliei (550,000 locuitori) şi unul din marile centre comerciale ale lumii maritime; posedă docuri splendide, a căror construcţiune a costat preste o jumĕtate de miliard. Importează cu deosebire grâne şi bumbac; bumbacul e trimis de aci în Manchester, unde se ţese pentru întreaga Europa. [B.]

Livia, *Drusilla*, femeie de rară frumseţă, soţia împ. August şi mama împ. Tiberiu, n. 56 a. Chr., † 28 Sept. 29 d. Chr. Despărţit de soţia sa Scribonia (38 a. Chr.), August silesce pe Tiberiu Claudiu Nero să se despartă de L. spre a o lua el de soţie. Femeie superbă şi deşteaptă, avea mare influenţă asupra împĕratului; în testamentul sĕu August o numesce erede universal împreună cu fiul ei Tiberiu, dela primul bărbat. Cu Tiberiu nu s'a putut înţelege la domnire, denegându-i acesta înrîurirea ce o avea pe timpul lui August.

Livingstone, *David*, călător african renumit, n. 13 Mart. 1813 în Blantyre lângă Glasgov, din părinţi de rând. La etate de 10 ani lucră în o fabrică, şi din câştig cumpĕră cărţi, din cari studiază, şi în etate de 16 ani cetesce clasicii Horaţiu şi Virgil. Mai târḑiu studiază medicina, teologia, şi în cele din urmă se face misionar şi trece în Africa. Din 1840—49 trăiesce în staţiunea misionară Mabotsa, dedicat oficiului sĕu. La 1849 face prima călătorie în centrul Africei şi descopere lacul Ngami şi rîul ce isvoresce din acesta, Suga. Intre 1851—53 descopere rîul Liambey (Zambesi sup.), preste Cassange trece în Loanda (1854). Intre 1854—56 străbate continentul din vest spre ost şi dă de cataractele Victoria. Reîntors în Europa scrie primul raport despre descoperirile sale (Missionary travels and researches in South Africa. Lond., 1857). Din autorisarea guvernului englez străbate din nou Africa, însoţit de mai mulţi bărbaţi de sciinţă. In 1858 din rîul Zambesi trece în rîul Schire şi-l urmăresce până la isvor (lacul Nyassa, 16 Sept. 1859), nu departe de acest lac dă de altul Schirva. La 1864 se reîntoarse în Europa şi publică resultatul descoperirilor (Narrative of an expedition to the Zambesi). In 1865 este numit de către Anglia consul pentru Africa şi în această calitate sosesce în toamna anului 1865 în Zanzibar. Călătoria o începe acum din est pe rîul Rovuma, în 1866 ajunge la Nyassa, nu departe spre sud trece preste rîul Tschambesi (isvorul rîului Congo), atinge sudul lacului Tanganyika, în Nov. dă preste rîul Lualaba (Congo), ajunge la lacul Moero, de unde se reîntoarce în Casembes. De aici pleacă spre nord, spre a ajunge la Udschidschi pe coastele lacului Tanganyika, însă e nevoit din causa ploilor să se reîntoarcă. Călătoresce deci spre vest şi dă preste lacul Bangveolo. In 1869 străbate din nou spre nord şi dă de lacul Tanganyika, pe care mergênd ajunge la Udschidschi (13 Martie). In 1870 străbate prin Manjema ajunge până la localitatea Nyangve lângă rîul Congo, însă secat de toate isvoarele şi bolnav de picioare, se reîntoarce în Udschidschi (în 23 Oct. 1871). Preste 5 ḑile dă preste el aici (28 Oct.) călătorul Stanley, trimis expres pentru căutarea lui Livingstone. In societatea lui Stanley călătoresce pe lacul Tanganyika spre nord, şi constată, că din acest lac nu se varsă spre nord nici un rîu, deci Tanganyika nu se ţine de sistemul apelor Nilului. In 1872 pleacă cu Stanley până în Unyanyembe, Stanley vine în Europa, L. dă din nou spre sud, în Carembes, unde moare în 1 Maiu 1873 de disenterie. Osemintele i-s'au adus în Europa şi s'au îngropat în 1874 în mănăstirea Westminster din Londra. A fost unul dintre cei mai distinşi scrutători ai Africei.

Livistona R. Br., (botan.) gen de Palmieri, trib. Sabalee, cu vr'o 17 specii; tulpina lor rar e înaltă; frunzele sûnt flabeliforme; cresc prin China *(L. chinensis* R. Br.), Australia *(L. australis* Mart.), Olanda nouă *(L. inermis* R. Br.; mugurii ei sûnt comestibili, iar din frunzele tinere se confecţionează pălării ş. a.), India, Cochinchina, Archipelagul malaic. [S. Şt. R.]

Liviu, Andreiu, v. Pop, Liviu.

Livius Andronicus, (260—209 a. Chr.), originar din Tarent, adus ca prisonier în Roma de către consulul Papirius Cursor, el este vêndut lui Livius Salinator şi acesta observând inteligenţa şi cultura ce poseda sclavul sĕu, îl liberă. Câtva timp L. A. se îndeletnici cu profesoratul, apoi începù să imiteze pe tragicii greci Eschile, Sophocle şi Euripide. Tot L. A. a tradus în versuri saturnine Odiseia lui Homer. In a. 207 L. A. este însărcinat să compună un himn de resboiu pentru înfrângerea lui Hasdrubal la fluviul Metaur. L. A. este socotit ca părintele teatrului şi literaturii latine. [Caion.]

Livius Titus, unul din cei mai însemnaţi istorici ai antichităţii, n. 59 a. Chr. la Padua, venì în Roma sub August, care se făcù patronul şi amicul sĕu. Opera sa principală e Istoria romană (Historiarum ab urbe condita libri qui supersunt) dela zidirea Romei până la moartea lui Drusus, 9 d. Chr., în 142 de cărţi, împărţite de copişti în decade. Aḑi sûnt numai 35 de cărţi, primele 10 până la anul Romei 460, cartea 21—45 dela anii Romei 536—586, şi cartea 136 şi 137. Din celelalte n'au remas decât fragmente şi sumariul lor, făcut probabil de Florus, după cari Freinshemius a încercat să reîntregească istoria lui L. T. prin ale sale »Supplementa«. Pentru bogăţia şi frumseţa stilului, plin de o morală sănătoasă şi de un nobil patriotism, istoria lui T. L. e considerată ca o operă magistrală, deşi în cunoscinţa lucrurilor, în expunerea fără părtinire a adevĕrului istoric şi în alegerea isvoarelor L. e inferior altor istorici. Ediţiuni: Drakenborch, Amsterdam 1731, Stuttgart 1820—28; Madwig Ussing, 1873; Weissenborn; Lemaire; Nisard, text latin şi francez. Literatură: Machiavelli, »Discorsi sopra la prima decade di T. L.«; Lachmann, »De fontibus historiarum Titi Livii«; H. Taine, »Essai sur Tite Live«; Madwig, »Emendationes Livianae«; Wölflin, »Livianische Kritik und livianischer Sprachgebrauch«; Mommsen und Studemund, »Analecta Liviana«, ş. a.
[M. Strajanu.]

Livland şi *Livonia,* (rus. Lifljandskaja gubernija), guvernament rusesc, una dintre provinciile baltice la golful Riga, 47,030 km². cu numeroase insule şi lacuri. Loc. Germani, Ruşi, Israeliţi, Letţi şi Estoni. Ocup. principală agricultura, economia de vite. pescăritul, vênatul.

Livorno, prov. ital., cuprinḑênd şi insula Elba, 343 km². cu 126,798 loc. (1890). *Capitala L.* (vechiul Portus Liburnus) e oraş întărit şi cel mai însemnat port comercial al Italiei la Mediterana, cu 78,998 loc. (mulţi Ovrei); episcop, catedrală; port şi far renumit; fabrici de pălării de paie, lucrări de coral şi alabastru, şantier; comerciu însemnat.

Livrée, *(franc.)* costum particular, cu care se îmbracă servitorii caselor mari.

Livre sterling, numită şi *Punt sterling* sau *Sovereign,* monetă engl. de aur à 20 de shillings (sh.), à 12 pence (d), fineţa 916²/₃, pondul 7988 gr. = cor. 24.—.

Ljupkova, (infer.), com. mică în Ung., cott. Caraş-Severin, 1402 loc. (1891) Sêrbi şi Români.

Llorente, (pron. liorente), *Don Juan Antonio,* istoric spaniol, n. 30 Martie 1756 în Rincon de Solo (Aragonia), † 5 Febr. 1823 în Madrid, fost secretar general al Inquisiţiunii din Madrid. Scr. principală: »Istoria critică a inquisiţiunii în Spania« (4 vol.).

Lloyd, a fost succesiv şi aproape în acelaşi timp numele unui biograf englez *(David Lloyd,* 1625 până 1691), al unui compilator, asemenea englez *(Nicolae Lloyd,* 1633 - 1680), al unui episcop d'Exeter *(William Lloyd,* 1627—1717), al unui englez *(Robert Lloyd,* 1733—1763), al unui tactician, tot englez, *(Henry Lloyd,* 1729—1783) şi al unui neguţător din Londra, care fondà un fel de club sau sucursală a bursei, unde ocupaţia principală erau asigurările maritime. Acest nume a fost dat apoi la diverse stabilimente analoage de prin alte ţeri. Astfel *Lloyd*-ul *austriac,* fondat în anul 1836 de cătră de Bruck, care este o companie şi care, prin vapoarele sale, exploatează comerciul Mediteranei orientale.

Lloydia Salisb., (botan.) mic gen din vasta familie a Liliaceelor, tribul Tulipeae, cuprinde plante erbacee şi are numai 2 specii, dintre cari una, *L. serotina* Salisb., se află în munţii Europei, Asiei şi Americei boreale, în părţile noastre cresce prin păşunile stâncoase din regiunea alpină, iar ceealaltă se află numai în Himalaia.
[Z. C. P.]

Loa, *(span.)* = laudă, cântec de laudă; după formă: monolog ori dialog, din care s'a desvoltat prologul dramatic.

Loanda, capitala posesiunilor portugheze în Africa de sud, zidită la 1575 prin Paulo Diaz de Novaes în faţa unei insule de năsip cu numele L. Clima e nesănătoasă, comerciul însemnat.

Loango, un teritor lung de 520 km. pe coastele vestice ale Africei dela Cap Lopez până la Molemba. Rîurile mai principale pe aceste coaste sûnt: Sette, Kuillu, Luemme şi Chiloango. Clima, ca întreagă clima pe coastele Africei, e nesănătoasă. Locuitorii vorbesc dialectul Congo. La început Portugalia a ocupat aceste locuri, au urmat apoi Olandezii. Dupá descoperirile mai noue şi după contractul de Berlin, în care s'au regulat graniţele imperiului Congo (1885), coastele L. au ajuns în posesiunea Franciei.

Loasaceae, (botan.) familie de Dicotiledonate; cuprinde plante ierboase sau lemnoase, cu tulpini uneori volubile, provĕḑute cu peri rigiḑi sau urzicători; frunzele n'au stipuli, sûnt întregi sau penatisecte, ori lobate; florile sûnt ermafrodite, cu unele din stamine transformate în staminode; fructul e o capsulă dreaptă ori sucită spiral. Această familie numeră preste 200 specii grupate în vr'o 10 genuri, toate din America subtropicală şi temperată *(Loasa* Adans., *Mentzelia* L., *Blumenbachia* Schrad., ş. a.); numai genul *Kissenia* R. Br. cresce în Africa centrală.
[S. Şt. R.]

Lob, parte deosebită, rotunḑită a unui organ (s. e. creer, plumână). *Lobul,* lob mai mic.

Lobanov-Rostowsky, *Alexiu Borisovici,* principe, diplomat rus, n. 30 Dec. 1825, dela 15 Mart. 1895 şef al ministeriului de externe în Petersburg. Are mare parte la crearea alianţei franco-rusesci, 1896 a însoţit pe ţarul Nicolae II la Paris; † 30 Aug. 1896 în calea spre casă în tren la gara din Sepetowska, aproape de Kiew. 1882—95 ambasador în Viena, decorat cu ordul Sf. Stefan. [t.]

Lobat, (botan.) *lobatus,* organ lat (frunze) la margini cu divisiuni largi, rotunde, mai mari *(lobi)* sau mai mici *(lobuli)* şi cari nu întrec ¹/₄ din lăţimea organului (v. şi bilobat).

Lobelia L., (botan.) gen de plante din familia Lobeliaceelor cu ca. 200 specii; sûnt plante erbacee, respândite în regiunile tropice şi moderate; au flori mari şi viu colorate. Iarba dela *L. inflata* L. se întrebuinţează ca medicament contra afecţiunilor astmatice. Mai multe specii sûnt plante de decoraţie căutate.

Lobeliaceae, (botan.) familie de plante din ordinul Campanulinelor, (v. ac.) caracterisată prin o corolă neregulată. Sûnt cunoscute vr'o 480 specii;

sûnt plante erbacee sau frutescente, cu flori frumoase, cari se cultivă ca plante de decorație.

Lobkowitz, familie nobiliară boemă, originar numită Ujezd, luând numirea L. la 1410 dela castelul L. 1459 ridicată la rang de baron. Ramul Hassenstein s'a stins 1789, ramul Popel 1722, iar ramul Chlumetz a fost ridicat de Maximilian II la rang de duce imperial. Dela 1807 poartă titlul »duce de Raudnitz« și »prinț de L.« Actual constă din 2 ramuri. Membrii mai marcanți: 1) *L., August Longin,* n. 1797, † 1842 în Viena, guvernator în Galiția, cancelar aulic (1834) și în urmă director al monetăriei imperiale. 2) *L., Ioan Christian George,* general, n. 1686, † 1755 în Viena. Guvernator în Sicilia, apoi comandant de corp și dela 1739 guvernator suprem al Transilvaniei. 10 Febr. 1738, ca comandantul corpului de armată din Transilvania, la ordin împărătesc disolvă dieta din Sibiiu, fiind bănuită că conspirează cu Rákoczi. 3) *L., Vencislav Francisc Eusebiu,* mareșal de câmp, fostul cancelar al împ. Leopold I, n. 1609, † 1677. Distins mult în resb. de 30 ani. 1652 president al consiliului de resboiu, având mare influință asupra conducerei afacerilor militare și diplomatice. Ferdinand III îi donează ducatul Sagan (Silesia). Sub Leopold I cancelar, guvernând în spirit bigot catolic și absolutistic. Cruntele persecuțiuni contra protestanților în mare parte lui i-se atribue. Decapitarea conspiratorilor ungari Nádasdi, Zrinyi, Frangepan încă e opera lui, nelăsând să ajungă la împăratul cererea de grațiare. Prim sfetnic al împăratului, pe sub mână servia interesele regelui francez Ludovic XIV. Dısgrațiat 17 Oct. 1674 și exilat la Raudnitz (Cf. și Bariț, Istor. Trans., vol. I.). 4) *L., George,* mareșalul Boemiei, n. 1835. Unul dintre conducătorii politici ai Cehilor. 5) *L., Rudolf Ferdinand,* general (Feldzeugmeister), comandantul corpului de armată IV în Budapesta. A luat parte la resb. în 1859, 66, 78 (Bosnia). Distins cu numeroase decorațiuni.

Lob-Nor, lac mare în Asia centrală, Turkestanul resăritean, în el se varsă Tarim.

Loboda, (botan.) termin poporal pentru Atriplex hortensis (v. ac.). *L. puturoasă,* termin poporal pentru Chenopodium vulvaria L.

Lobonț, (labanți), numele de batjocură al imperialiștilor pe timpul resboaielor lui Bethlen, Rákoczi, Bocskay, Tököli contra casei de Habsburg. Unii derivă cuvêntul din »lauf Hans«, alții din magh. »lafancz« = negrijit, sdrențos, laș, fricos. Francisc Fóris în »Origines hungaricae« (1693, II, 156) îl consideră nu ca nume de ocară, ci ca pronunțare defectuoasă a cuvêntului magh. »lobbancs« (înflăcărat, iute la fire).

Lobomonerieni, monerieni (v. ac.) ale căror pseudopode sûnt lobate, neanastomosate, ca să se distingă de *Rhizomonerieni,* cu pseudopode filamentoase, adeseori anastomozate.

Lobosa, sinonim cu amoebina, amoebieni, amibieni, din cari face parte genul Amoeba (v. ac.)

Loc, spațiul ce ocupă un corp, spațiu în general.

Local, ce e mărginit la un anumit loc.

Locativ, cas particular în unele limbi, ce exprimă locul.

Locadello, *Iacob,* aventurier-negutător italian, pretins fiu al lui Aron-Vodă al Moldovei (v. ac.) și pretendent la tronul »părintelui său« pe vremea domniei a doua a lui Stefan Tomșa (1622—23). Acestui »Ioan Iacob Voivoda« inspirase gând de domnie datornica sa sultană validea, care voia să scape de el prin făgădueli de sprijin. L. umbla să doboare pe Tomșa. E combătut însă de Veneția, care era bine cu Turcii, și cade sub greutatea datoriilor, fiind închis pentru acestea. Mai târdiu se trezesce din acest vis de domnie și ajunge negutător de cai pentru armatele venețiane, în Muntenia (1630).

Localisare, în genere înseamnă a face loc, a fixa un loc. In alt înțeles L. înseamnă și a mărginí locul de aflare, s. e. a localisa un resboiu, un incendiu. Figurat L. este când unei lucrări, unei opere, unei scrieri se dă un caracter local, s. e. narațiune, poveste, comedie localisată.

L., Localisațiune, (lat.) în psichologie acel moment în procesul de exteriorare al stărilor sufletesci, în vîrtutea căruia ele par că sûnt simțite la un anumit loc pe suprafața trupului sau în un mădular al acestuia. In vîrtutea localisării, stările sufletesci localisate se recunosc ca nisce fenomene născute din contactul ce s'a întêmplat la acel loc între stimulul extern și nervul sensitiv. In vîrtutea L.-i dicem, s. e. că ne dor dinții, ne dor picioarele, capul; că mê doare un deget fiindcă mi-a intrat un spin sub unghie, deși sensațiunea de durere nu s'a produs în deget ci în suflet. Se localisează mai cu samă stările elementare de consciință: sensațiunile și sentimentele. Cf. Pletosu, psichol., p. 49. [Pl.]

Locațiune sau *închiriare,* este un contract prin care te obligi a pune la disposițiunea unei persoane un lucru sau o lucrare. Când e vorba de pământ, L. se numesce *arendare.* Proprietarul trebue să predea lucrul și să facă ca chiriașul, locatarul, să se poată folosí, neîmpiedecat, în tot timpul locațiunii. Locatarul, în schimb, datoresce prețul, chiria. Partea care se ține de contract, are dreptul să ceară stricarea, resiliarea, locațiunii. *Locațiunile ereditare* cunoscute sub numele de emfiteuse, besman, embatic, nu se mai pot înființa, dar cele existente se păstrează. (A. 1415, cod. civ. Rom.)

Loc comun, terminii cu cari în retorică se designează un isvor sau punct de vedere din care un orator poate scoate argumente pentru ori ce fel de causă ar susțíné. L. comune sûnt *intrinseci,* când punctele de vedere se găsesc in însăși constituția subiectului. Astfel definițiunea ne dă mijlocul de a scoate argumente pentru o causă, explicând înțelesul unui lucru în conformitate cu acea causă, enumerațiunea ne ajută la argumentare, descompunênd o idee în alte idei, cari sûnt mai potrivite pentru susținerea unei cause; genul și specia ne dă mijlocul să caracterisăm o idee prin altele cu sfere mai întinse pentru trebuința causei, etc. Toate aceste puncte de vedere, împreună cu altele: comparațiunea, contrariile, repugnantele, împrejurările, antecedentele și consecuentele, sûnt L. comune intrinseci: ele sûnt scoase din analisa subiectului. L. comune *extrinseci* sûnt isvoarele ce ne pot serví de argumente, dar cari nu sûnt scoase din obiectul însuși. Astfel se poate proba adevĕrul unei cause prin: legi, svon (faimă), jurământ, martori, torturi, etc. [D.]

Loch, (marină), instrument care indică vitesa bastimentului în mare. Gradația este în unități numite *noduri*, (14·62 m., adecă $^1/_{120}$ din mila marină); nodurile sûnt împărțite în decimi. Pe vasele de comerciu și chiar de resboiu sûnt acum L. mecanice, cari înregistrează automatic numĕrul de învîrtituri ce face o elice atașată de o saulă lăsată în continuu în mare la pupa vasului; din numĕrul învîrtiturilor elicei se deduce vitesa vasului. In fine pe vasele de resboiu sûnt și L. electrice, cari printr'un telefon, dau iarăși numĕrul învîrtiturilor elicei. [Constant B.]

Lochos, *(grec.)* divisiune militară la Sparta; armata spartană era împărțită în secl. V a. Chr. in 12 lochii, comandate fiecare de câte un lochogos. Efectivul nominal era de 500 bărbați pentru fiecare L. [Caion.]

Locke, *Iohn*, renumit filosof englez, n. 1632 în Wrington lângă Bristol; și-a făcut studiile în Westminster și Oxford în sciințele naturale și în medicină, † la Oates în 1704. Scrierile lui au fost publicate într'o ediție completă în 9 tom. la Londra în 1835, iar scrierile filosofice ale lui la 1854 în 2 tom. Intre aceste cea mai însemnată este Essay concerning human understanding (Incercare asupra rațiunii omenesci), în 4 cărți. In ea se cuprind vederile lui filosofice, cari pe scurt se pot formula în următoarele: Nu sûnt idei înăscute; sufletul la început este tabula rasa. Toate cunoscințele noastre își au originea in experiență și le câștigăm parte prin sensațiuni sau percepțiunea externă, parte prin reflexiune sau percepțiunea internă. Ideile ce le avem sûnt sau simple (elementare) sau compuse (complexe). Pe aceste le formează intelectul prin combinare din cele simple. Cele compuse se referă la însușiri (modi), la substanțe și la relațiuni (cele trei categorii ale lui L.). Ideile simple sûnt reale și complete, cele compuse necomplete. Existența lui Dumnedeu o susține L. prin argumentul cosmologic: Principiul sĕu moral este fericirea. Prin Essay, L. a devenit întemeietorul empirismului psichologic și înaintemergĕtorul lui Kant. In afară de filosofia propriu disă, L. prin tratatele sale asupra regimului civil caută să întemeieze în mod teoretic liberalismul politic; prin scrierea sa despre raționalitatea creștinismului se face apĕrătorul toleranței religioase, iar prin scrierea asupra educațiunei deveni părintele vederilor pedagogice ale lui Rousseau (pron. Russo) și astfel al pedagogiei moderne. (Cf. Uiberweg, Gesch. der Phil. III, 106; Thilo, Gesch. der Philos. II, 79.) [Pl.]

Lock-out, *(engl.)* contra-grevă a patronilor față de aceea a uvrierilor. Se încuie ușile, se inchid atelierele, iar lucrătorii greviști sûnt dați afară cu grămada. [Nig.]

Locomobil, o mașină transportabilă cu vapori.

Locomotiva, o mașină cu vapori, ce se mișcă prin puterea vaporilor sĕi pe o cale făcută din raliuri (șine). v. art. Mașine cu vapori.

Locotenent, al doilea grad oficeresc, care urmează după sublocotenent. L. ține locul comandantului sĕu (căpitan), când acesta lipsesce.

Löcse, v. Leutschau.

Locțiitor, sau *locotenent*, cel care înlocuiesce pe un altul într'o demnitate sau funcțiune oarecare. *Locțiitor de Domn* e acel care înlocuiesce pe principe sau rege, când un resboiu, sau ori ce altă causă împiedecă pe acesta de a-și exercita autoritatea, sau când lipsesce un titular. In Francia în diferite timpuri au existat titlurile de: lieutenant du roi, lieut. général; lieut. civil, lieut. criminel, lieut. général de police. (v. și art. Locotenent.) [L.]

Locuința, v. Casa.

Loculețe, sat în Rom., v. Glodeni.

Loculicid, (botan.) se numesce dehiscența unui fruct matur plurilocular, când fiecare loje a lui se creapă pe la mijlocul ei și în lung, ca să iasă semênța; s. e. fructele de Bame, Bumbac, ș. a.

Loculus, (botan.) *loje*, cavități simple ori multiple, ce se găsesc în interiorul ovarului, anterei, fructului, ș. a. (v. și bilocular).

Locusteanu, familie boierească, originară din părțile Olteniei, unde în vechime era printre boierii mai însemnați, dar mai pe urmă deveni de importanță secundară. [L.]

Locusteni, com. rur. în Rom., j. Dolj, compusă din 4 căt. cu 2655 loc. (Dicț. geogr. 1896); are 5 biserici și 2 școale.

Locustidae, (zool.) familie de insecte, din ordinul Ortopterilor, cuprinde *Lăcusta, (Locusta viridissima)*. (v. art. Căluț de iarbă.)

Locuțiune, vorbire, modul de a vorbi.

Lodi, oraș în prov. ital. Milano, lângă Adda, 18,689 loc.; vechiu castel (acum casarmă); reședință episcopească; fabricațiune de maiolica, comerciu mai ales cu brânză parmezan; aci a bătut Bonaparte pe Austriaci la 10 Maiu 1796.

Lodicula, (botan.) paleola, v. Glumelula.

Lodoicea, *Labill.*, gen de plante din familia Palmierilor cu o singură specie în insulele Seychelles (Oceanul Indic). *L. Seychellarum Labill.*, ale cărei fructe în comerciu sûnt cunoscute sub numirea de nuci de Seychelles sau cocos de mare. Fructele acestea ajung până la o greutate de 15 kgr. și sûnt cele mai mari din câte se cunosc. Albumenul semințelor acestui fruct este comestibil, adstringent și se dice că ar avé și proprietăți afrodisiace. Din fibrele acestui rar palmier se țes o mulțime de obiecte de lux foarte delicate.

Lodomeria, odinioară, sub ducele Lodomer, provincie poloneză (slavă), parte mare situată unde este Volhinia de astădi, lângă rîul Bug, cu reședința în orașul de astădi Vladimir sau Volinskij. De present, după împărțirea Poloniei în 1772, împreună cu Galiția (v. ac.) a ajuns în posesiunea Austriei.

Lodz, *(Lodsi)*, oraș in guvernam. ruso-polon Petrokov, cu 314,780 loc. (1897); L. e numit și »Manchester polon«; industrie de lânării și bumbac.

Loess, rocă, formată de o margă foarte fină, poroasă, compusă de grăunțe foarte mici colțuroase, de quartz, argilă și carbonat de calciu. Caracteristic pentru L. sûnt concrețiuni calcaroase, păpușe de L. L. e o formațiune eoliană (praf adus de vênturi), iar materialul în cea mai mare parte e nămol de ghețari. Fauna găsită în L. e cea caracteristică pentru stepe. L. ocupă în România o mare parte din Moldova, toată partea estică și in special sud-estică a câmpiei române, Dobrogea, și se întinde înspre est în Basarabia. Grație separațiunii sale verticale, L. formează păreți înalți, ca la Brăila, Galaț, Fetesci, etc. L. e unul din cele mai fertile pămênturi, presintă însă inconvenientul de o permeabilitate prea mare.

Lofö, insulă în lacul Mälar în provincia Stockholm, cu castelul regal Drottningholm, clădit de Ecaterina Jagellonica, soția regelui Ioan III la începutul secl. XIII, e încungiurat de parc frumos.

Lofote, grupă de insule lângă coastele Norvegiei, lipsite de arbori, cu țermuri stâncoși, selbatici; sûnt cercetate mult de pescari.

Loga, *Constantin,* v. Diaconovici.

Loganiaceae Endl., (botan.) familie de plante dicotyledonate-gamopetale, cuprinde vr'o 30 de genuri cu vr'o 350 de specii, respândite prin regiunile tropicale, puține cresc și în regiunile temperate, lipsesc însă cu totul în Europa și în Asia rusească. L. sûnt plante erbacee, frutescente sau arbori și se divid în următoarele 2 triburi: I tribul *Gelsemieae,* din care menționăm genul *Gelsemium* Juss., și II tribul *Euloganieae,* din care menționăm genurile: *Spigelia* L., *Logania* R. Br. și *Strychnos* L. [Z. C. P.]

Logarithmul *(grec.)* unui număr este exponentul potenței (pătrat, cub, etc.), la care trebue ridicat alt număr (basa), ca să obținem numărul cel dintâiu. Prin urmare dacă $\alpha^n = a$, atunci n este logaritmul lui a cu privire la basa α. Totalitatea tuturor logaritmilor pentru aceeași basă formează o *sistemă de logaritmi.* Cea mai usitată sistemă de L. este cea calculată de Briggs (1624), a cărei basă este numărul 10 și ai cărei logaritmi se cuprind în tablele lui Vega (v. ac.) pentru numerii 1—10,000. Aici log. 10 = 1, pentru că $10 = 10^1$, log. 100 = 2, pentru că $100 = 10^2$, etc. Conceptul L.-lui se basează pe al potenței (v. ac.). Cât pentru întrebuințarea L.-lor v. art. Table de logaritmi.

Loggia, (ital., pron loja), coridor deschis pe de una, două, ori trei laturi, al cărui plafon e susținut de pilastri. Renumite: *L. dei Lanzi,* din secl. XIV., *L. dell Bigallo* în Florența, și L.-le lui Rafael în Vatican.

Logiard, district protopopesc în diecesa rom. gr.-cat. a Gherlei (cott. Solnoc-Dobâca), compus din 12 parochii și 7 filii cu 9232 suflete.

Logica, sciința care constată și sistematisează legile pe cari trebue să le păzească gândirea noastră pentru stabilirea adevăratelor raporturi dintre lucruri. Cum aceste raporturi se urmăresc de deosebite sciințe, L. s'ar mai puté dice că e în acest sens sciința sciințelor. Logica e *inductivă* și *deductivă.* L. *inductivă* cuprinde studiul legilor după cari trebue să ne conducem, pentru ca din observarea faptelor de experiență să formulăm adevărul în privința realității lor. Cea *deductivă* cuprinde studiul legilor pe cari trebue să le păzească gândirea noastră, pentru ca din adevăruri odată admise să stabilească noui adevăruri. Logica deductivă a constituit până în ultimul timp toată L., și se mai poate defini: sciința care stabilesce regulele formale pentru argumentare (cf. Maiorescu, Logica), sau sciința acordului gândirii cu ea însăși.

In acest înțeles L. cuprinde două cercetări (aceleași cercetări s'ar puté deosebi și la cea inductivă): »una desface elementele din cari se compune argumentarea, analisează pe fiecare în parte și le arată raporturile lor parțiale între olaltă după cum resultă din analisa făcută. Aceasta se numesce L. *elementară* sau *analitică.* Cealaltă studiază împreunarea acestor elemente în actul cugetării și arată deosebitele căi pe cari apucă inteligența, pentru a resfrânge convingerea dobândită despre unele idei asupra altora și se numesce *metodologie* la L. *sintetică*«, (Logica, Maiorescu, p. 14).

Logic, ceea ce decurge sau pare că decurge în mod necesar dintr'o afirmație sau *situație* dată; ceea ce corespunde cu cerințele Logicei. [Dragomirescu.]

Logodna, funcțiune sacră bisericească, premergătoare actului de căsătorie, sau de cununie, în care cei ce doresc a se căsători fac promisiune de căsătorie în viitor. La L. ca o întroducere la căsătorie, în semnul logodirei sau încredințărei se schimbă inelele, și din timpul încheierei logodnei, cei logodiți se numesc: mire și mireasă.

L. la poporul rom. de regulă se face în presența mai multor oameni, în casa miresei. După ce mirii s'au declarat în presența părinților și a celor de față, că sûnt învoiți a se căsători, tatăl mirelui dă miresei o sumă de bani ca capară (arvună), precum și alte daruri, mai vîrtos o zgardă de taleri ori de galbini, cari primindu-le mireasa, se consideră (mirii) de încredințați. Dacă după aceea mirele n'ar voi să ia în căsătorie pe încredințata sa, pierde căpara și darurile, iar dacă mireasa ar strica încredințarea, părintele fetei trimite îndoită suma primită ca căpară și darurile, prin un încredut al său, părinților mirelui. L. se face prin preot sau la încredințare în casa miresii, sau în biserică după tipicul bis.

Logofĕt, *(Mare L.),* demnitate boierească a țerilor române, equivalând cu cancelarul din occident. Titlul e împrumutat dela Byzantini: Λογοθέτης, demnitate care remase chiar după căderea imperiului, pe lângă patriarchie. In Moldova, L. era ântâiul boier, president al divanului. El făcea și încheia documentele princiare, întărite cu țidula domnească, pe care o purta totdeuna cu dînsul. In urmă era un fel de mare judecător în Valachia, iar în Moldova avea afacerile dinlăuntru, întocmai ca les grands chanceliers din apus. Nu trebue a se confunda marele logofĕt cu simplul *logofĕt,* care era de mai multe categorii; astfel: L. al doilea și al treilea, apoi L. de divan sau scriitor de documente; în fine L. simplu, titlul onorific ce se da boierilor ce stau la țeară, și care, lucru demn de notat, era un titlu încâtva ereditar. [O. G. L.]

Logograf, nume dat celor dintâiu prosatori greci în oposiție cu poeții. Basmele și narațiunile culese și păstrate de acești scriitori vechi au format basa epopeei istorice la Greci. (Cf. Müller, Fragmenta Historicorum Graecorum I, 1841 și 1847.)

Logogrif, enigmă sau gâcitoare, compusă din diferite litere sau silabe, cari prin variată adaugere sau emitere dau și înțeles variat. [*]

Logojana, dans pop. rom., se joacă în cerc de mai mulți jucători. Fiecare ficior joacă cu două fete, una la dreapta și alta la stânga, pășind doi pași inainte cu piciorul drept, și doi pași înderĕt cu piciorul cel stâng; la început rar, iar mai apoi des, tot în modul arĕtat. Saltările sûnt cam tot ca și la Ardeleana, dar se fac tot înainte și unii după alții.

Logomachia, *(grec.)* disputa sau cearta dintre doue persoane despre un lucru, asupra căruia în fond sûnt de aceleaşi vederi, dar nu se unesc din pricina deosebirii terminilor ce întrebuinţează. Ceartă de vorbe.

Logopathia, *(grec.)* ori ce defect în vorbire, care se descopere când cineva este silit să întrebuinţeze în mod sucit şi întortochiat gândirile sale, dealtminteri corect formate. [Pl.]

Logos, *(grec.)* original: cuvênt, dicţiune, apoi cugetare, noţiune, raţiune. Nu mai puţin se întrebuinţează acest termin pentru manifestaţiunile raţiunii şi ca numire pentru personificarea înţelepciunii divine. In Rig-Veda Logos este manifestarea dumneḑeirii, înţelepciunea lui Dḑeu. In Zendavesta este puterea creatoare a fiinţei supreme necreate. Tot aceste însemnări le are L. şi în filosofia grecească. In filosofia neoplatonică, mai cu samă la Philo, L. este identificat cu Messia cel promis şi aşteptat, puterea lui Dḑeu, mijlocitorul între Dḑeu şi lume, fiul unul născut şi etern al lui Dḑeu, strălucirea perfecţiunii dumneḑeesci. Pentru creştinism, pe basa cuvintelor din evangelia lui Ioan c. I, v. 1, L. este cuvêntul lui Dḑeu. Messia cel promis, care »întru început era la Dḑeu şi Dḑeu era cuvêntul; prin care toate s'au făcut şi fără de dînsul nimic nu s'a făcut, ce s'a făcut; este Cuvêntul, care trup s'a făcut şi s'a sălăşluit între noi.« Pe temeiul acestor cuvinte sfinţii părinţi ai bisericei, vorbind de L., înţeleg totdeuna a doua persoană din Trinitate, pe Fiul lui Dḑeu, pe Isus Christos. Cf. Heinze die Lehre von Logos, 1872; Harnack Dogmengesch. I. [Pl.]

Lohengrin, în mitol. celtică fiul lui Parsival, cultivátorul sfântului blid, numit Graal (v. ac.). Era un erou trimis de regele Artus, călătoria prin aer pe o luntriţă, la care era prinsă o lebédă, grăbesce in ajutorul Elsei, fetei principelui din Brabant, omoară pe inimici şi o ia de soţie, dar fiind-că aceasta l-a întrebat, de ce origine e, o părăsesce şi se reîntoarce la Graal. Germanii mai amplificând mitul, din materia lui au compus epopeiă şi operă. [Atm.]

Loialitate, *(franc.)* şi mai bine *Lealitate,* sinceritate, bunăcredinţă, cinste.

Loialităţii, Insule, *(Loyalty),* grupă de insule în Oceania, spre est dela Caledonia nouă, 2743 km². cu 13,174 loc.; descoperite la 1795; în posesiunea Franciei.

Loir, rîu în Francia, 310 km.. lung, se varsă în Sarthe. *Departamentul L.-et-Cher,* 6420 km². cu 280,358 loc. (1891); în partea sudică a lui se află ţinutul neroditor numit Sologne; 3 arondism., capitala Blois.

Loire, cel mai mare rîu al Franciei, isvoresce in Cevenni, curge spre nord până la Orléans, apoi o ia spre vest şi se varsă în Oceanul Atlantic la St.-Nazaire; 1002 km. lung. (760 km. navigabil); basinul 115,146 km². E legat prin canale cu Saône şi Seine. Afluenţi: Mayenne, Allier, Cher, Vienne, Sèvre, etc. *Departamentele: L.,* 4798 km². cu 616,227 loc. (1891), 3 arondism., capitala St.-Etienne; *L. superior,* 5000 km². cu 316,735 loc., 3 arondism., capitala Le Puy; *L. inferior,* 6979 km². cu 645,263 loc., 5 arondism., capitala Nantes.

Loiret, afluent pe stânga al rîului Loire în Francia. După acest rîu s'a numit *departamentul L.,* 6812 km². cu 377,718 loc., 4 arondismente, capitala Orléans.

Loiseleuria Desv., (botan.) gen de plante din fam. Ericaceelor, trib. Rhodoreae. Cuprinde o singură specie: *L. (Azalea) procumbens* Desv., un arbust pitic, ce cresce în Alpii Europei şi Americei şi în regiunea boreal-arctică. [A. Pr.]

Loja, locuri în teatru, în formă de cabine aşezate in jurul sălei de spectacol, separate una de alta, şi aşezate pe un rând sau pe mai multe rânduri suprapuse. O L. conţine dela patru până la opt scaune şi mai multe. L. de lângă cortină se numesc *avanscene.* In unele teatre sûnt aşezate şi L. pe scenă, în dosul cortinei principale, cari se numesc L. pentru artişti.

v. şi Art. Francmaçon.

Loki, în mitol. nordgermană unul din cei 12 ḑei de frunte, causa tuturor relelor din lume, şi anume ḑeu al focului mistuitor. Cu muierea Signy a avut fii pe Wali şi Narwi, dar cu uriaşa Angurboda a avut trei urmaşi grozavi pe Fenriswolf, Iormungandr şi Hel. L. cu Odin şi Aegir formează trinitatea mitologică şi anume Odin e aerul (Zeus, Iupiter), Aegir e apa (Poseidon, Neptun), iar L. e focul (Hephestos, Vulcan). [Atm.]

Lokrii, (grc. λοκροί), locuitorii provinciei eline antice *Lokris* (noţiune geografică, căreia nu i-se pot fixa sigur graniţele). L. aparţineau familiei mari eline, descendenţi ai lui *Lokros,* nepotul lui Amphiktyon. Nu au avut nici un rol în istoria elină.

Loligo, (zoolog.) v. Calmar.

Lolium L., (botan.) gen de plante din familia Gramineelor (v. ac.), sûnt ierburi anuale sau perene, ce se găsesc în Europa, Africa şi Asia. Mai cunoscute sûnt: *Raygrasul englez* (L. perenne L.), iarbă de mare valoare nutritivă, numită de popor Zizanie şi Osigă; şi *Raygrasul italian* (L. italicum A. Br.), cresce mai înalt decât R. englez şi are spic mai rar, durează numai un an, pe când cel dintâiu 4—6 ani.

Lollarḑi, sectă eretică lăţită în Anglia în secl. XIV, care urma învĕţăturile lui Wiclef (v. Wicleftţi).

Lom, doi afluenţi pe dreapta Dunării în Bulgaria; cel mai mare e în Bulgaria estică şi se compune din Bjelij- şi Cernij-L., cari isvoresc în Balcani; se varsă în Dunăre la Rusciuc. Celalalt curge prin Bulgaria nordică şi se varsă la Lom-Palanca.

Lom-Palanca, capitala districtului L. în Bulgaria, pe malul Dunării, 8564 loc. (1888), cu port fluvial şi fortăreaţă; emporiu comercial al Bulgariei vestice.

Lomami, rîu lateral al Congolui, se varsă în acesta in partea stângă. La Livingstone ocură sub numirea *Young.* Pe ţermurii lui locuiesc popoarele Vatva, Varinga şi unele seminţii de pitici. (Cf. Stanley, Durch den dunklen Weltteil. Leipzig, Brockhaus, 1891.)

Loman, (ung. *Lomány),* com. mică în Trans., cott. Sibiiului, cu 1143 loc. (1891) Români.

Lomatogonium A. Br., (botan.) sinonim cu Pleurogyne Eschsch. (v. ac.).

Lombard, în veacul de mijloc era un stabiliment autorisat prin unele oraşe, mai ales prin cele italiene, de a acorda împrumuturi pe amanet. In timpurile de faţă, prin occidentul Europei,

Munții de pietate au înlocuit stabilimentele de felul acesta. Tot în evul mediu era usitat cuvêntul *lombarḑi,* ca nume generic sub care se designau toți Italienii stabiliți în Francia și în Germania, pe unde aceștia făceau aproape exclusiv comerciu și în special comerciul cu metalele prețioase și cu produsele alimentare de prin India. Lombarḑii fură cei dintâiu, cari întroduseră comerciul de bancă în Francia. In curând numele lor deveni sinonim cu cel de Ovreu și de cămătar, și nu odată fură persecutați ca și Ovreii. O stradă a Parisului primí numele de *rue des Lombards,* stradă, care multă vreme a fost centrul financiar al capitalei franceze. Prin secl. XVI bancherii lombarḑi dispărură din acea stradă și fură înlocuiți prin meșteșugari de diferite bresle.

Sub *Lombard* astăḑi se înțelege de comun un *împrumut pe amanet* de efecte (Imprumut sau avans pe efecte) sau de mărfuri (Imprumut pe producte).

Lombardia, provincie în regatul Italiei la nord. Numită așa după Longobarḑi, cari 568 au întemeiat regatul L. Cucerită de Carol c. M., a fost încorporată la regatul franc, 961 ajunse sub dominația imperiului german. Trecênd dela un stăpân la altul, 1797 Napoleon face din ea *republica cisalpină,* iar 1805 e încorporată regatului italic. Prin pacea dela Paris (1814) și Viena (1815) o parte mare a ei revine iarăși Austriei împreună cu republica venețiană sub numele: *regatul lombard-venețian.* Pacea dela Zürich (1859) o restitue definitiv regatului Italiei. E hotărnicită de Elveția, Tirol și Piemont; teritoriu 24,205 km². cu ca. 3.957,261 loc. E împărțită în districtele administrative: Bergamo, Brescia, Como, Cremona, Milano, Mantova, Pavia și Sondrio. Sub Romani era »Gallia Transpadana«.

Lombok, una din insulele Sundele mici (Asia), 5435 km². cu 300,000 loc. Vulcanul Rengiani e de 3542 m. înalt. Capitala Mataram; e în posesiunea Olandei.

Lombroso, *Cesare,* n. 1836 în Veneția, profesor de boalele mintale la Pavia, în urmă director al unui asil de nebuni din Pesaro, etc. profesează actualmente la Turin, bucurându-se de o reputație universală, deși discutată în toate colțurile lumii. Agitator îndrăzneț, muncitor harnic, L. a atacat problemele cele mai capitale ale Biologiei, Antropologiei, Psichologiei, Sociologiei, Jurisprudenței, Medicinei, etc., lăsând în toate domeniile urme netăgăduibile și aducênd în toate contribuțiuni importante. Printre lucrările cele mai importante ale lui L. merită o mențiune specială Omul criminal (1875) și Omul de geniu. Pentru prima oară asemenea chestiuni biologice au fost agitate cu o argumentație solidă, și dacă vremelnica și șubreda glorie a celor omenesci va face să se lase uitării numele lui L., aceste lucrari îl vor supraviețuí totdeuna. Nu ca fond, ca documentație sciințifică, dar ca unul ce a sciut pune bine problema, ce a sciut să o facă discutată. La activul lui L. merită a fi citat și direcția dată de el studiilor antropometrice și mai ales mișcarea colosală provocată de el în lumea sciințifică prin cercetările sale antropometrice. Prin revistele și bibliotecile ce inspiră sau conduce (Archivio di Scienza Penali; Bibl. di Anthrop., etc.), prin numeroșii elevi ce a format L. va lăsa un loc în sciința noastră cu toată superficialitatea multora din scrierile lui. Ce bine ar fi fost ca L. să nu părăsească spiritul sciințific, ce îl arătă la începutul carierei sale, când atrăsese, deși tinĕr, chiar atenția lui Virchow. Ceea ce lipsesce lui L. e de multe ori absența acestui spirit sciințific, pe care adeseori îl neglijează pentru a cădé la nivelul unui gazetar ordinar. Psichologia are dela el contribuțiuni seriose asupra d u r e r i i la omul normal și nebun, în cele douĕ sexe, studii începute încă din 1875. Printre elevii lui, cei mai de samă dintre Italieni, e de citat: Ferrero, Ottolenghi, Roncoroni, etc. Lucrările lui sûnt traduse în toate limbile și numele lui e cunoscut poate prea mult și mai ales prin lucrările lui secundare și după citații de a treia sau a patra mână. [Vaschide.]

Lomnitz, pisc în munții Tatra la nord-vestul Ungariei în cott. Scepuș, 3264 m. înalt (al doilea după înălțime). Urcarea lui recere timp de 5 ore.

Lomonossow, *Mihail Vasilievici,* poet liric, n. 1711 în satul Denijoskva, † 4 Apr. 1765 în Petersburg. Fiu de pescar sărac. A studiat în Petersburg, Marburg și Freiberg. 1745 prof. de chimie, 1764 consilier de stat. El a scris prima gramatică rusească sistematică, prin care a scos limba vie rusească de sub tutela limbei bisericesci slavone. Op. compl. i-le-a publicat Acad. rus. din Petersburg (1803) în 6 vol. [t.]

Lom Palanca, v. Lom.

Lomsha, (Lomža), guvern. rusesc în partea nordică a Poloniei rusesci, mărginaș cu Prusia estică. 12,087 km². cu 613,792 loc. agricultori și economi de vite; industria e representată prin 160 fabrici. Solul în mare parte e mlăștinos.

Lóna, comuna în Trs., v. Luna.

Lonchidit, v. Marcasit.

Lonchitis L., (botan.) gen din familia Polypodiaceelor, semănând mult cu Pleris, cu vr'o 5 specii din regiunile tropicale și subtropicale; *L. pubescens* Wild., originar din Africa tropicală, se cultivă în florării; alte specii *L. hirsuta* L. din Brasilia, *L. occidentalis* Bak. din Africa tropicală și Madagascar, etc. [S. Șt. R.]

Londonderry, port al Irlandei, oraș cu 29,165 loc., face un comerciu important mai ales cu Liverpool.

Londra, *(London),* capitala imperiului britanic, și cel mai important emporiu comercial al lumii, situată pe ambele maluri ale rîului Themse, ocupând un teritoriu de 305 km². cu 4.433,018 loc. (1896), dintre cari vr'o 100,000 străini: Germani, Poloni, Ruși, Francezi, etc. Socotind și suburbiile »Marea-L.« cuprinde un areal de 1792 km². cu 6.291,677 loc. (1897). Părțile principale ale orașului sûnt: 1) *City,* simburele L.-ei, sediul comerciului universal, cu 37,705 loc. 2) *Westend,* cu strade largi, regulate, reședința oficiilor mai înalte și a lumei elegante; ambe aceste părți sûnt dela Themse spre nord. 3) Părțile situate în sudul Themsei (Southwark, Lambeth, etc.) sûnt centrul industriei de fabrici și manufactură. 4) *Ostend,* de-a lungul portului pe țermul nordic al rîului, e centrul comerciului maritim. 5) *Nordend,* format în deceniile din urmă prin anexarea mai multor comune. L. e împărțită în 28 cercuri electorale și trimite în parlament 59 deputați. *Stradele* principale (în total 11,000) pornesc dela bancă spre Westminster, dela Themsa

şi dela biserica Sf. Paul. L. are 48 parcuri şi grădini publice, între cari Hydepark, James-, Green-, Regentspark cu grădină botanică şi zoologică; 34 pieţe, 80 Squares, 19 poduri preste Themse (podul Tower 805 m., podul L. cu 5 arcuri, etc.), tuneluri de tren ordinar şi electric pe sub Themsa. *Zidiri* principale: residenţa regală (mai nainte Buckinghamhouse); palatul St.-James, residenţa de mai nainte, cu pinacotecă preţioasă; Whitehall; palatul Kensington (colecţie de picturi din şcoala bizantină, italiană, germană şi olandeză a secl. XIV—XVI); Apsley House (numeroase opere de artă); Bridgewater House (pinacotecă renumită); palatul Westminster (casa parlamentului, zidit 1837 în stil gotic; bogat în opere de artă) şi Westminster Haal, o uriaşă sală în stil gotic; în Whitehall sûnt mari edificii publice (guvernul, tesaurul, admiralitatea); Burlington House (reşedinţa reuniunilor sciinţifice); Tower (veche fortăreaţă lângă Themse, cu arsenal, camera clenodiilor, etc.); palatul de cristal sau al industriei (zidit 1851, cu obiecte de artă, parc, artificii de apă, etc.); institutul imperial (museu indic, exposiţie colonială); bursa; 55 teatre, 3 mari sale pentru musică; 8 închisori. Bisericile nu au însemnătate architectonică, mai importantă e catedrala Sf. Paul, zidită 1675—1710 în formă de cruce, apoi abaţia Westminster (locul de încoronare şi înmormêntare al regilor; numeroase monumente ale bărbaţilor renumiţi). *Monumente* sûnt 86, între cari: Prinţul Albert (53 m. înalt), Waterloo, Wellington, York, Nelson (59 m.), acul Cleopatrei, etc. *Institute sciinţifice şi de artă:* University College şi King's College pentru cualificaţia academică; 10 şcoale teologice, academie militară, şcoală de marină, colegiu oriental, institut politechnic, 11 şcoale de medicină în legătură cu spitale, 2 şcoale de medici veterinari, 11 seminarii de învêţători, institut technic; museul britanic (zidit 1823—57, cea mai bogată colecţiune din lume: bibliotecă de 1·6 milioane tomuri, 40,000 manuscripte, opere de artă, pinacotecă, antichităţi estindice, chineze, assiriene, egiptene, etc.); societăţi savante (Royal Society, societăţi de astronomi, geografi, zoologi); academii de arte, numeroase musee, 3 şcoale de musică, numeroase şcoale medii şi poporale (parte confesionale, parte neconfesionale); in L. apar 786 ḑiare şi reviste. *Institute de binefacere:* societatea biblică, 92 societăţi de misiuni, asile de copii găsiţi, 147 spitale, 12 sanatorii, 38 asile pentru săraci, 24 asile pentru cei fără locuinţă, 11 şcoale pentru săraci. In L. sûnt 180 cluburi. Poliţia numeră 15,000 oameni. *Industria* e înfloritoare: 110 mari stabilimente de berărie, fabrici de zahăr, şantier, tipografii, fabrici pentru mărfuri de mătasă, aur, oţel, argint, lână, bumbac, instrumente, şelării, sticlă. *Comerciul* L.-ei e neasemĕnat mai mare fiind $^2/_5$ din întreg comerciul britanic; el e ajutat de: Banca Angliei (fundată 1694, capital 14.553,000 livre sterl., dividenda 9%), apoi 224 bănci şi case de bancă; Clearing House, bursa regală, bursa pe acţii şi alte burse speciale, 14 bazaruri, 8 docuri (cele mai mari din lume, toate proprietate privată), societăţi de navigaţiune, de comerciu şi asigurare. Importul în 1897 a fost în valoare de 151.209,683 livre sterl., exportul mărfurilor britanice a fost în valoare de 49.851,251 livre sterl. Flotila comercială a L.-ei în 1897 a numerat 2735 vase de 1.622,720 tone reg. In port au întrat în acelaş an 10,939 vase de comunicaţia internaţională, au ieşit 8166, în comunicaţia litorală au întrat 44,197 vase. *Comunicaţiunea* în oraş se mijlocesce prin o mare reţea de căi ferate (unele suterane, altele pe deasupra caselor, 15 gări principale), tren electric suteran, tramvaiuri, vaporaşe pe Themse, 2400 omnibuse, 11,000 birji ($^2/_3$ Hackneys cu 2 roate); lumină de gaz şi electrică, apaducte, canalisaţie (făcută 1859—75, costând $4^1/_2$ milioane livre sterl., lungimea canalelor 4000 km.).

L. *(Londinium),* deja pe timpul Romanilor era oraş însemnat, Constantin cel Mare îl provêḑù cu ziduri, 604 devení reşedinţă episcopească, 886 fù întărit de Alfred cel Mare, 1210 primi dela regele Ioan basele constituţiei sale de aḑi. Pe timpul Elisavetei luà mare avênt. 1665 fù bântuit de ciumă, care seceră vr'o 70,000 oameni, 1666 arseră 32,200 case. Cu toate acestea populaţia L.-ei crescù mereu; la 1660 avea 500,000 loc., la 1861 însă 2.803,989 loc.

Londres, (franc. pron. longdr), specie de ţigări mici havanna.

Longfellow, *Henry,* (1807—1882) poet american, n. la Portland, în statul Maine. Publicà unele poesii ca student. In 1835, după o călătorie de 3 ani în Europa, se făcù renumit prin romanul »Outre mer«. Fù profesor de literatură până la 1854 în Cambridge, unde murí în 1882. Opere: Prosă 3 vol., Poesii 4 vol. Boston, 1867. Se distinge mai mult prin înălţimea şi originalitatea cugetărilor.

Longimetria, aceea parte a geometriei, care se ocupă cu sisteme de puncte aşezate în linie dreaptă.

Longinus, general roman din a doua expediţiune contra lui Decebal şi prieten intim al lui Traian, atras de către Decebal în cursă, regele Dacilor se gândesce a se folosí de prisonierul sĕu, trimiţênd împĕratului roman rĕspuns, că dacă nu se va retrage împreună cu oastea sa din Dacia, ucide pe Longinus. Generalul roman cruţă însă pe Traian, sinucigându-se şi astfel dejucând planurile lui Decebal. [Caion.]

Long Island, (pron. -aïlend), 1) *L. v. Yuma,* una dintre insulele Bahama. 2) L., (ind. Paumanock) insulă la litoralul statelor New-York şi Connecticut, în formă de pesce; 3780 km²., cu 1.029,097 loc. (1890). Are numeroase stabilimente balneare, între cari cel mai de frunte e Coney Island. Capitala Brocklin. 3) *L.-City* (pron. sitti), suburbiu al oraşului New-York, 30,506 loc.

Longitudine, depărtarea unui loc dela primul meridian; se numeră dela primul meridian spre est *(L. estică)* până la 180° şi spre vest *(L. vestică)* iarăşi până la 180°.

In *astronomie* se numesce L. arcul eclipticei cuprins între cercul de latitudine al unei stele şi între punctul equinocţial de primăvară; unghiul, ce-l formează aecuatorul cu orizontul, se numesce înălţime aequatorială.

Longobarḑi, mai bine *Langobard* (sau dela barbă sau dela un fel de secure pentru resboiu), populaţie mică din neamul Suevilor, care trăia în Moravia pe la 455. 493 bat pe Heruli şi ocupă locul lor la Dunăre. Iustinian îi asmute asupra

Gepiḑilor, 568 trec Alpii, aliaţi cu 20,000 de Saxoni conduşi de Alboin (561—573) şi în câţiva ani supun Italia nordică şi centrală. Milanul singur resistă 3 ani şi Alboin îl făcù capitala regatului. El fù omorît de soţia sa Rosamunda, pe care o constrinsese să bea din craniul tatălui ei, Cunigund, regele Gepiḑilor. *Kleph,* cel ales după Alboin iar fù ucis şi pe timpul minorităţii de 10 ani a fiului sĕu *Authari* (574—590), 36 de duci avură puterea, fiind mai însemnaţi cei din Friaul, Spoleto şi Benevent. Authari a dat legi, a regulat drepturile ducilor şi a înlesnit amestecul L.-lor cu Romanii Vĕduva sa Teodolinda luà bărbat pe *Agilulf* (590—615), care susţinù catolicismul ca şi predecesorul sĕu. L. erau mai înainte ariani, *Adelvald* (615—24), fiul lui Authari înebuní şi-i urmà cumnatul sĕu *Ariovald* (624—36), apoi *Rothari* (636—52), ridicat de vĕduva lui Ariovald, care a fost bun rege. Fiul sĕu *Rodoald* (652—53) fù omorît, şi vení ca rege *Aribert I* (653—61), nepotul Teodolindei şi al lui Agilulf. Fiii lui certându-se după moartea tatălui lor au fost chiemaţi de Grimoald, ducele Beneventului, ca să-i ajute, unul a fost însă ucis, altul alungat şi *Grimoald* ales rege (662 până 672), sub care catolicismul ajunse religiunea domnitoare. Fiul sĕu minor păstrà numai Beneventul, pe când L. aleseră pe *Berthari* (672 până 690), fiul lui Aribert. După acesta urmà fiul sĕu *Kunibert* (690—703), care a purtat lupte civile, a lăsat un fiu minor, *Liutbert* (703—704), înlăturat de Ragiubert şi de fiul acestuia *Aribert* (704—712). Protectorul lui Liutbert, *Ausprand* (712—13), vine cu ajutor din Bavaria şi se face rege, dar după trei luni moare şi lasă pe fiul sĕu *Liutprand* (713—44), ale cărui aspiraţiuni se întindeau a uní întreaga Italia într'un stat. Papa Grigore II i-se opunea, şi el se alià cu exarchul grecesc, pe când papa chiemà în ajutor pe Carol Martel, a cărui moarte întârḑià planul papei. *Rachis* (744—49), se arătă fără energie, de aceea L. îl depuseră şi aleseră pe fratele sĕu *Aistulf* (749—56), ale cărui atacuri contra Romei siliră pe papa Stefan II să ceară ajutorul lui Pipin. Acesta făcù 2 expediţii în Italia şi silí pe L. a-i recunoasce supremaţia. După Aistulf urmà *Desiderius* (756—774), care iritat că fata lui fusese alungată de soţul ei, Carol cel Mare, primí pe vĕduva lui Carloman, Gilberga, cu copii ei şi impunea papei să-i ungă ca regi franci. Carol veni cu o armată şi asedià Pavia, pe care o sili să-i deschidă porţile după 7 luni; apoi luà pentru el coroana regilor longobarḑi, şi în urma rescoalelor desfiinţà constituţiunea longobardă şi introduse pe cea francă. L. dispărură în poporul italic.

Longos, scriitor grec din secl. V, autorul basmului idilic Poimenica (lat. Pastoralia), în care descrie foarte frumos amorul lui Daphnis şi Chloe. (Hercher, Scriptores erotici graeci. Lipsca, 1858.)

Longton, oraş în cott. Stafford din Anglia. Acest oraş este însemnat prin fabricile ce are. In 1891 avea 34,327 loc.

Longwood, măierişte pe insula St. Helena; aci a trăit Napoleon I 1815—21.

Lonicera L., (botan.) gen de plante lignoase din fam. *Caprifoliaceelor,* trib. *Lonicereae,* cu flori monosimetrice şi bace solitare sau gemene. Cuprinde până la 80 specii boreal-temperate, puţine tropicale. Dintre speciele mai frequente la noi remarcăm: *L. Xylosteum* L. şi *L. nigra* L., ambele plante montane, aceste precum şi altele asemĕnătoare s. e. *L. tatarica* L. etc., dar mai ales *L. Caprifolium* L., o specie căţărătoare, se cultivă adese ca plante decorative rustice, cunoscute sub numirea »caprafoiu«. [A. Pr.]

Lónyay *de Nagylónya şi Vásáros Namény,* familie nobiliară maghiară. Regele Bela I 1061 reaşezà pe Gurg (George) de Lona în toate posesiunile sale. Bela IV 1245 confirmă lui Ladislau L. toate posesiunile donate familiei de Bela I. Nanes de Berencze şi Iacob comes de Loinia se consideră de întemeietori ai familiei.

Lónyay Menyhért, om de stat magh., n. 6 Ian. 1822, † 3 Nov. 1884. 1839 ia doctoratul în filosofie. Comit. Bereg îl alege deputat la dietele din 1843, 1847, 1848. După revoluţie se refugiază la Paris; se reîntoarce 1850 şi desvoaltă activitate rodnică pe terenul economic. E unul dintre întemeietorii societăţii »Első hazai biztositó társaság«, al societăţii de asigurare mutuală »Pannonia«, al institutului de credit agricol »Magyar földhitelintézet« ş. a. Scrie în Pesti Napló şi în Budapesti Szemle. 1858 membru al academiei magh.; 1865—67 alăturea cu contele Iuliu Andrássy lucră pentru încheierea pactului. In cabinetul Andrássy e ministru de finanţe până în 1870, când fù numit ministru comun de finanţe; 1871 primesce rangul de conte; Dec. 1871 e numit ministru-president al Ungariei, dar în Dec. 1872 abḑice. La îndemnul lui L. s'a ţinut în Blaj, 1872 (17 Iunie şi 3 Iulie) o conferenţă, convocată de mitropolitul Vancea, la care a participat G. Bariţiu, E. Măcellariu şi Dr. Ioan Raţiu; în această conf. s'a compus un scurt memoriu, care cuprindea condiţiunile, sub cari credeau membrii acelei conf., că s'ar puté satisface dorinţele juste ale naţiunii române. Dela 1877 L. se retrage la domeniul din Szt. Lőrincz şi se ocupă mai mult de economie. A scris operele: A Bankügyről; Az Adóreformról; a Regalemegváltásról. Augustin Trefort i-a ţinut vorbirea comemorativă în academia magh. 31 Maiu 1885.

Lopata, (marina) ramă.

Lopătari, com. rur. în Rom., j. Buzĕu, situată pe ambele maluri ale rîului Slănic, pe un teren foarte muntos şi bogat în minerale, precum: sare, gips, fier şi ape sulfuroase; com. e formată din mai multe căt. cu 1250 loc. (Dicţ. geogr. 1892), cari se ocupă mai mult cu lemnăria; are 1 bis. şi 1 şcoală.

Lopăţea, numele vulgar al plantei Lunaria rediviva L. (v. ac.).

Lope de Ruede, v. Rueda.

Lope de Vega, v. Vega Carpio.

Lophiodonţi, fosile de nisce mamifere, asemenea cu tapirii.

Lophodermium Chev., (botan.) gen de Ciuperci Ascomycete, familia Hypodermatacee, cu preste 30 specii cari trăiesc pe frunze uscate sau vii de Stejar, Păducel, Conifere, pe tulpini de Graminee; aşa e *L. Pinastri* Chev., de pe frunzele Coniferelor, *L. arundinaceum* Chev., pe frunze şi tulpini de Festuca, Poa, Secale, Triticum, ş. a. [S. Şt. R.]

Loranthacee, (botan.) familie de Dicotiledonate, cuprinḑênd plante lemnoase, rar ierboase, în majoritatea lor parasite sau semi-parasite pe

arbori, în interiorul cărora întroduc haustori (v. ac.). Cele preste 500 specii din această familie sûnt mai ales tropicale. Familia L. se divide în 2 subfamilii: *Loranthoidee*, din care cităm ca genuri *Nuytsia* R. Br., din Australia cu o singură specie *N. floribunda* R. Br., nu e parasit; *Loranthus* (v. ac.); a doua subfamilie *Viscoidee*, genuri *Arceuthobium* M. Bieb., *Viscum* Tourn., *Phoradendron* Nutt. ş. a. [S. Şt. R.]

Loranthus L., (botan.) gen din familia Loranthaceo, cu vr'o 200 specii prin regiunile tropicale ale vechiului continent, puţine extra-tropicale, toate parasite pe arbori, dar şi cu mod de nutriţie propriu prin frunzele lor verḑi; florile sûnt gălbii, portocalii roşii sau verḑi; fructul e bacciform sau drupaceu. Pe la noi cresce pe stejar *L. europaeus* L., numit popular Visc de stejar, Mărgăritar. [S. Şt. R.]

Lorca, oraş în prov. span. Murcia cu 58,327 loc.; mine de argint, fabrici de salpetru şi praf.

Lord, *(engl.)* titlu de nobleţă englez. Inseamnă senior, stăpân, domn, seigneur. Derivat dela anglo-saxonul »hlaford«. Se dă ca titlu pairilor şi în special baronilor, şi prin extensiune fiilor nobili cu alte titluri. Câteva înalte demnităţi poartă de asemenea titlul de lord: al admiralităţii, al finanţelor. Primarul Londrei, Dublinului şi Edinburg poartă titlul de »*lord-mayor*«, etc. Marele cancelar engl. poartă numele de *The lord High Chancellor*. [O. L.]

Lordosis, (med.) încovoiarea înainte a columnei vertebrale. L. este numai arareori morb primar, mai des se asociază altor încovoiări ale spinării, cercând a le compensa. Adese e şi un fenomen al bĕtrâneţei. Cf. şi art. Kyphosis.

Lorelei, *Lurlei*, e numele unei stânci, între St. Goar şi Oberwesel pe malul Rinului, de o înălţime perpendiculară de 132 m., periculoasă corăbierilor şi renumită pentru ecoul ce produce. Dela 1861 trece prin ea un tunel lung de 367 m. După tradiţiune e locuinţa unei nimfe sau ḑine de apă, care prin farmecul cântecului sĕu atrage pe corăbieri şi îi îneacă. Numele ei se află şi în vechile legende germane. In secl. XIII se credea, că ací s'a cufundat comoara Nibelungilor. In secl. XVI şi XVII se credea locuită de spirite. In literatura mai nouă e subiectul mai multor poesii, din cari cea mai frumoasă e a lui Heine, care pusă în musică deveni un plăcut cântec popular. Seamĕnă cu vechia legendă a sirenelor. Un studiu despre L. a publicat »Familia« 1899, nr. 17 şi 18, p. 193 şi 210.

Lorena, *Lotaringia*, v. Alsaţia-Lorena.

Lorenzo, rîu, v. San-Lorenzo.

Loretin, sulfatul de iodoxichinolina $C_9H_4IN(OH)SO_3H$. Un desinfectant puternic, putênd inlocui iodoformul. Se prepară din orto-oxichinolina şi acid sulfuric fumant şi productul obţinut în urmă se iodurează. L. e o pulbere roşie-gălbuie cristalină, greu solubilă în apă, alcool şi eter.

Loreto, oraş în prov. ital. Ancona, aproape de Adriatica, 4134 loc.; renumit loc de pelerinagiu la biserica de ací, în care se află »la casa santa«, casa Fecioarei Maria, pe care, după legendă, au adus-o îngerii la 1295 din Nazaret.

Lori, *(Stenops)*, un gen de maimuţe, din ordinul Prasimiilor. Pe când genul *Maki* cuprinde maimuţe vesele, L. sûnt trândavi. Trăiesc în India sudică şi în Ceylon. Speciile mai însemnate sûnt: *Stenops gracilis* şi *Stenops tardigradus*.

Lorica, platoşă de metal, haină compusă din plăci sau solzi de un metal oarecare, haină pe care o purtau soldaţii Romani.

Lorient, capitala unui arondisment în departamentul francez Morbihan, oraş întărit, cu port şi comerciu însemnat, 41,065 loc. (1891); însemnat port militar, arsenal, şcoală de navigaţie şi de artilerie marină.

„L'Orient", v. »L'Indépendance Roumaine«.

Loris-Melikow, *Mihail Tajnov Tarvielovic*, general rus, fost ministru, n. 2 Nov. 1825 în Tiflis, † 24 Dec. 1888 în Nizza. S'a distins în numeroase lupte; învingerea de lângă Kars (1855) e numită »Inv. eroicului comandant L.« Pe timpul resboiului ruso-rom.-turc avea comanda armatei din Armenia. Pentru luarea cetăţii Kars a fost numit conte. Dela 1880 ministru de interne, suprimând cu mare energie conspiraţiunile nihiliste.

L'Orme, v. Delorme.

Lornieta, un ochian duplu, folosit cu predilecţiune în teatre şi la excursiuni. In fiecare tub sûnt doué lentile, cea mai mare biconvexă, cea mai mică biconcavă. Prin învîrtirea unui şurub tuburile se pot lungi sau scurta, amĕsurat depărtării obiectului, la care privim.

Lortzing, *Gust. Alb.*, compositor germ., n. 23 Oct. 1803 în Berlin, † 21 Ian. 1851, a scris mai multe opere între cari unele devenite populare în Germania, ca: Zar und Zimmermann (1837), Undine (1845), Waffenschmied (1846).

Los, bilet de loterie (v. ac.).

Los Angeles, cel mai vechiu oraş în statul California (America de nord), situat lângă rîul cu acelaş nume; 50,395 loc. (1890); industrie de fier şi de hârtie.

Losnişor, *Lăsnicior*, *Lesnicioară* sau *Zîrnă*, numirile populare ale plantei Solanum Dulcamara L. (v. ac.).

Losonc, (pron. Loşonţ), oraş în Ung., cott. Nograd, 7460 loc. (1891); liceu şi preparandie de stat, bibliotecă publică (18,000 vol.). 1451 lupta lui I. Hunyadi contra Giskra. 1719 decimat de ciumă, 1849 pustiit de trupele rusesci: honveḑii au atacat (1 Aug.) transportul de bolnavi al oastei rusesci, omorînd câţiva din ei; ca retorsiune L. a fost ars, iar poporaţia măcelărită (din 500 case au remas 40, din 6000 suflete 1400).

Losophan, *(Trijodkresol)*, un antiseptic întrebuinţat contra boalelor de piele. Se obţine prin acţiunea iodului în presenţa alcalilor asupra acidului oxitolnoic. Ace incolore, punctul de fusiune 121·5°, insolubile în apă, greu în alcool, uşor în eter şi cloroform. [S. M.]

Lostriţa, (zool.) numirea poporală a pescelui *Salmo trutta*, iar *jemluga* a pescelui *Salmo salar*. Cf. art. Salmonidae.

Lot, nepot al patriarchului Avraam, cu care împreună a părăsit Haranul şi s'a aşezat în Canaan.

Lot, o mică mĕsură de pond de diferite greutăţi = circa 18 gr.

Lot, un metal sau un aliagiu de metal, cu care se leagă doué bucăţi de metal fără topire.

Lot, 1) *L.*, *afluent* al rîului Garonne, în lungime de 481 km., traversând departamentele Lozère, Aveyron, Cantal, Lot şi Lot-et-Garonne; isvoresce din munţii Goulet la înălţime de 1499 m.

2) *L., departament* în partea sud-vestică a Franciei, 5213 km^2., 253,885 loc. (1891).

Lotaringia, v. Alsaţia-Lorena.

Lotca, (marina) barcă uşoară de pescari întrebuinţată pe Dunăre şi pe coastele Mărei Negre; are forme fine, ascuţită la amêndouĕ capetele, cu carena bine pronunţată; merge bine cu ramele (băbăici) şi ţine foarte bine pe mare agitată, cu vela. [B.]

Loteria, (dela franc. lot = soarte), sortare de câştiguri în bani sau obiecte.

In genere se practică următoarele trei soiuri: *Loteria numerică* ori genueză *(Lotto, Loteria mică)*, care consistă din numeri dela 1—90 şi dintre cari la toată tragerea se scot cinci, ca numeri câştigători. Jucătorul poate pune pe un singur numĕr, *extrato*, şi de iasă, câştigă suma riscată de 14 ori, pe 2 numeri, *ambo*, câştigă de 240 ori, pe 2 şi 3 numeri, *ambo terno*, pe 3 numeri, *terno*, câştigă de 4800 ori, pe 4 numeri, *quaterno*, câştigă de 19,200 ori şi pe 5 numeri, *quinterno*, de iasă toţi 5, câştigă de 48,000 ori suma riscată. Loteria mică e de condamnat, fiindcă se primesc sume mici şi aşa excită rîvna de câştig în clasa cea mai săracă a populaţiunii. Ungaria a cassat loteria numerică şi a înlocuit-o prin 2) *loteria de clase*, care consistă din un numĕr mai mare de sorţi cu preţ moderat, cari se trag în mai multe rânduri, cu câştiguri tot mai urcate.

Imprumuturi de loterie, cele mai agreate împrumuturi ale oraşelor, institutelor private, particularilor şi statelor. Aceste din urmă îşi iau refugiu la emisiunea acestor instrumente de credit cu deosebire atunci, când celelalte mijloace, precum urcarea intereselor la rente, sau emiterea acestora sub pari, nu mai au efectul dorit. Emisiunile se fac cu prevalenţă în titluri fără interese (losuri); mai rar în titluri producĕtoare de interese (oblig. cu premii). Singuraticele losuri sûnt de regulă împărţite în serii şi numere; iar tragerile de numere şi serii se fac deodată sau separat la intervale mici. La *oblig. cu premii* tragerea de serii şi cea de numere variază, dar aşa că tragerea de numere cade deodată cu terminul de rescumpĕrare a cuponului.

Lothar, 1) *Lothar I*, cel mai mare fiu al lui Ludovic cel Pios, n. 795, fù asociat de tatăl sĕu la imperiu şi încoronat ca împĕrat de papa la 823. Purtà lupte cu tatăl sĕu până la moartea lui 840, când pretinse întreaga împĕrăţie. Bătut de fraţii sĕi, Ludovic şi Carol, la Fontenay 841, încheià tractatul dela Verdun 843, prin care păstra demnitatea imperială şi ţerile dintre Rin, Meusa, Escaut până la Marea Nordică, Italia şi Burgundia cu cele 2 capitale Roma şi Aachen. Arabii jefuiau însă sudul statului sĕu, pe când Normanii nordul, iar clerul superior şi seniorii se considerau aproape independenţi. Slăbind la corp şi la minte, împarte statul între fiii sĕi şi se retrage într'o mănăstire, unde moare 855.

2) *Lothar II, fiul lui L. I*, primí ţeara dintre Rin, Meusa şi Escaut cu Frisia, numită dela el Lotaringia. Se susţinù cu greu în luptele dintre unchii sĕi, Carol şi Ludovic, apoi superà contra sa pe papa Nicolae I, căci alungase pe soţia sa şi luase pe alta contra bisericei. Murí 869 şi fiindcă nu lăsà copii legitimi, statele sale furà împărţite între Carol şi Ludovic.

3) *Lothar, Saxonul*, conte de Supplinburg, n. 1060, luptă contra împĕratului Henric V, respinge pe ducii Vladislav al Boemiei şi Otto al Moraviei, iar după moartea lui Henric V este ales rege la 30 August 1125. Luptă cu succes contra Hohenstaufenilor, merse la Roma şi se încoronà ca împĕrat 1133, întinse germanismul dela Elba la marginile Poloniei prin învingerea Obotriţilor şi Liutiţilor, prin favorisarea misiunilor de creştinisare şi prin cedarea Mărcei Nordice lui Albert Ursul. Ducele Boleslav al Poloniei îi făcea omagiu şi Erich de Schlesvig primia dela el ca feudă regatul Danemarcei. 1136 face a doua călătorie în Italia, din care întorcându-se, moare 1137 în Tirol.

4) *Lothar, rege în Francia*, fiul lui Ludovic IV, luptă fără succes contra vasalilor mai puternici ca el şi contra lui Otto II, în folosul căruia renunţă la Lotaringia. † 986.

5) *Lothar, rege al Italiei*, fiul lui Hogo, bărbatul Adelaidei, otrăvit în 950, precum se crede, de Berengar de Ivrea.

Loţiune, termin medical pentru spălarea cu un lichid sau cu un burete imbibat cu un lichid oarecare.

Lotofagi, popor mitic din evul vechiu, despre care şi Homer face amintire. Tradiţia le pune ţeara în partea nordică a Libiei, în jur de Syrtis minor şi pe insula Meninx.

Lotru, *ţeara Lotrului*, v. Lytira.

Lotru, rîu în Rom., afluent pe dreapta al Oltului, isvoresce din munţii Mândru şi Slăvoiu (culmea Paringu), curge în direcţie generală dela vest spre est şi se varsă în Olt lângă satul Golotreni (j. Vâlcea), avênd o lungime de aproape 80 km.; în cursul sĕu super. pe o mică distanţă formează frontiera între Rom. şi Trs. Afluenţi principali: Lotriţa, Voineasa şi Puşcoiu sau Păscoaia.

Lotus L., (botan.) gen din vasta familie a Leguminoaselor-Papilionaceae, tribul *Loteae*, cuprinde plante erbacee sau subfrutescente glabre, sericee sau hirsute. Acest gen are vr'o 100 de specii, respândite prin regiunile temperate ale globului. In părţile noastre cresce prin păşunile uscate şi fênaţe *L. corniculatus* L., împreună cu varietăţile sale, cunoscut de poporul nostru sub numirile de: Ghisdei, Visdei, Trifoişte, etc. [Z. C. P.]

Lotze, *Rudolf Hermann*, filosof şi fisiolog german (1817—81). Bine iniţiat în învĕţăturile filosofului Herbart, Weisse şi Leibnitz, şi dorind a aduce în armonie exigenţele inimei şi resultatele sciinţei omenesci de o parte, iar de alta ca apĕrător al mechanismului, dar reducênd toată metafisica la etică, L. a devenit representantul teoriei, care în istoria filosofiei germane astădi este cunoscută sub numele de ***idealism teleologic***. Scrieri: Metaphysik; Allgemeine Pathologie und Therapie; Logik; Allgemeine Physiologie; Medicinische Psychologie; Mikrokosmos (opera principală); Geschichte der Aesthetik; System der Philosophie. Cf. Überweg, Geschichte der Philosophie III, 439. [Pl.]

Loubet, *Emile*, president al republicei franceze, n. 31 Dec. 1838 în Marsanne, depart. Drôme, a făcut studii de drept, după cari se aşeză în Montélimar ca procuror, 1870 primar al acestui oraş şi după un an consilier gen. al depart.,

1876 deputat, 1885 senator, 1887 ministru al lucrărilor publice în cabinetul Tirard, 1892 ministru-president şi ministru de interne, 1896 president al senatului, 18 Febr. 1899, după moartea neaşteptată a lui Faure, e ales president al republicei.

Louis, *(Saint L.) ordinul,* ordin militar instituit de Ludovic XIV în 1693, destinat a recompensa merite de resboiu. Pentru a face parte, trebuiau 20 ani de serviciu. Crucea avea 8 vîrfuri, presărate cu flori de crin: de o parte era Sf. Ludovic cu o coroană de lauri şi cu una de spini; iar de alta o spadă goală cu eşarpă albă într'o coroană de lauri. Panglica era roşie; membrii aveau o pensiune după rang. Intrerupt în timpul revoluţiei, ordinul nu se mai conferi dela 1830. [O. L.]

Louisd'or, numit şi *Pistol,* monetă de aur, originară din Spania, bătută în Francia sub Ludovic XIII dela 1610—43, = 10 livre, fineţa 903·65, greutatea 6²/₃ gr. = cor. 19·70.

Louisd'or républicain dela 1793 à 24 livre, fineţa 899·74, greutatea 7·6 = cor. 24.

Louisiana, unul din statele sudice ale Uniunii nordamericane, lângă Golful Mexic, 126,180 km²., cu 1.118,587 loc. (1890); şes întins, mărginit şi udat de Mississippi, pe la mijloc prairii, la sud bălţi sărate. Clima e aspră iarna, caldă şi nesănătoasă vara. Producte: bumbac, zahăr, orez, porumb, tutun. Comerciu viu cu centrul în capitala New-Orleans. Constituţia dela 1879. In congres L. e representată prin 2 senatori şi 6 deputaţi. L. a fost colonisată dela 1682 şi numită după Louis XIV, până la 1763 a fost a Francezilor, trecù apoi la Spania, 1800 iarăşi a Franciei, 1803 fù cedată Statelor Unite, dimpreună cu teritorul dincolo de Mississippi până la Oceanul Pacific, pentru preţul de 15 milioane dolari. La 1812 s'a constituit ca stat; în resboiul civil a stat pe partea confederaţilor.

Louisville, cel mai însemnat oraş industrial şi comercial în statul nordamerican Kentucky, situat lângă Ohio, 161,129 loc. (1890); fabrici de tutun şi de fier.

Lourdes, (pron. lurd), oraş în departam. franc. Pireneii super., arondism. Argelés, cu 6182 loc. (1891); cariere de marmoră. In apropiere la Massavielle are o peşteră renumită, în care se dice, că s'ar fi arĕtat Fecioara Maria la 1858; de atunci a devenit renumit loc de pelerinagiu.

Lourenço Marques, un district al coloniilor portugheze din Africa orientală, între Transvaal şi Oceanul Indic, 39,000 km²., cu ca. 80,000 loc. Pămênt productiv, climă nesănătoasă; la sudul districtului e sinul Delagoa, lângă care e capitala, *oraşul L. M.,* cu abia vr'o 3000 loc.; port bun; oraşul a fost fundat la 1544; s'a desvoltat mai mult de pe la 1890—93, când a fost legat prin cale ferată cu Pretoria, capitala Transvaalului.

Louvain, (oland. *Leuven,* germ. *Löwen),* oraş în prov. belg. Brabant, 40,624 loc. (1891); biserică veche; universitate (întemeiată la 1426, în secl. XVI cea mai însemnată în Europa). In secl. XIV L. a fost capitala Brabantului.

Louvet de Couvray, *Jean Baptiste,* scriitor franc., n. 1760 în Paris, † acolo 25 Aug. 1797 ca membru în senatul celor 5 sute. Scr.: romanul »Les aventures du chevalier Faublas« (1787—89) şi »Mémoires sur la Révolution française«.

Louvre, (pron. luvr), v. Paris.

Lovelace, personagiu principal în romanul celebru Clarisse Harlowe de Richardson. Numele L. a devenit proverbial şi se folosesce pentru a desemna un seducĕtor, un tiner de conduită scandaloasă.

Lövéte, com. mare în Trans., cott. Odorheiu, 2933 loc. (1891) Săcui. Mare fabrică de fierării, ale cărei producte trec şi în România. La L. aparţine stabilimentul balnear *Kéruly.*

Lovire, acţiunea mechanică, ce are loc, când un corp în decursul mişcării sale întâlnesce un alt corp. L. se mai numesce şi *ciocnire.* Legile lovirei sau ciocnirei sûnt de mare însemnătate în fisică, mai ales pentru teoria undulaţiunilor.

Lovitură de stat, (frc. Coup d'état), act de violenţă a detentorilor puterii executive în contra legilor, şi în deosebi contra constituţiunii. L. de st. este o întrerupere a continuităţii legilor, şi cade în afară de sfera dreptului public positiv.

Lovva, rîul lateral în partea dreaptă a rîului Congo, indicat de Stanley în scrierea sa: »Durch den dunklen Weltteil.«

Lowe, *Sir Hudson,* general engl., n. 1770 în Irlanda, 1813 comisar în cartierul general al lui Blücher, 1815 guvernatorul insulei St. Helena şi păzitorul lui Napoleon I. 1823 guvernator al ins. Bermuda; † 10 Ian. 1844. Fiind învinovăţit de prea mare asprime faţă cu Napoleon, L. scrise întru apĕrarea sa: »Mémorial relatif à la captivité de Napoléon à Ste Hélène« (1830, 2 vol.).

Löwen, v. Louvain.

Loxarthrosis, articulaţiune strîmbă, smintită, a oaselor capului.

Loxodromie, în navigaţiune drumul urmat de un vas pe suprafaţa globului astfel, ca direcţia bastimentului să taie toate meridianele ce întâlnesce sub acelaş unghiu. Curba descrisă se proiectează pe charta marină după o linie dreaptă, ceea ce este foarte comod pentru construirea grafică a tuturor problemelor de navigaţiune. Unghiul constant de drum este urmat de vas după compas (busolă).

Loxopterygium Hook., (botan) gen din familia Anacardiacee cu 4 specii din America centrală şi sudică; *L. Sagottii* Hook. din Guiana, *L. Gardneri* Engl. din Brasilia, ş. a. *L. Lorentzii* Griseb. = *Quebrachia Lorentzii* Griseb. (v. ac.).

Loyal, *(franc.)* leal (v. ac.).

Loyola, v. Ignatiu de L.

Loyson, *Charles,* v. Hyacinthe.

Lozère, depart. în sudul Franciei, 5170 km². cu 135,527 loc. (1891); 3 arond., capitala Meade.

Lozie sau *Răchită de mlajă,* numirile populare ale plantei *Salix viminalis* L. (v. ac).

Lozinca, parolă, vorbă de recunoascere.

Lozna mare, (ung. Nagy-Lózna), com. mică în Trs., cott. Solnoc-Dobâca, 1011 loc. (1891) Români.

L. S., prescurtare pentru Loco-Sigilli.

L. St., prescurtare pentru Livre Sterling.

Lualaba, riuri, v. Congo. *Luapula,* numirea rîului Congo prin Indigeni între lacurile Bangveolo şi Moero.

Lua Saturni, in mitol. romană soţia lui Saturnus (v. ac.), o dină a devastării, (timpul de iarnă) şi morţii, pe când *Ops* (v. ac.), o altă soţie a lui Saturnus, a fost o dină a rodirii şi binecuvêntării (timpul de vară). [Atm.]

Lübeck, *stat* german, 298 km². cu 83,324 loc. (1895); constituţie democratică: senat (compus din 14 membri aleşi pe viaţă, dintre cari primarul se alege pe câte 2 ani) şi comunitatea (120 membri aleşi pe 6 ani). *Oraşul L.*, capitala statului L., cu 69,874 loc. (1895) are în parte aspect vechiu, numeroase biserici bogate în comori de artă; bursă, sediul autorităţilor şi oficiilor superioare ale statului; în privinţă judiciară se ţine de Hamburg; industrie de maşini, ţigări, rachiu; şantier; comerciu maritim însemnat, cu deosebire cu ţerile scandinave şi baltice. Portul L.-Travemünde poate primí şi cele mai mari năi de mare. La 1895 L. avea 4 năi cu vele de 1959 tone şi 29 vapoare de 10,476 tone. 1895 au întrat (resp. ieşit) 2312 năi de ocean; importul a fost în valoare de 300·9 mil. Mărci, exportul 243·5 mil. M. L. a fost întemeiat la 1143, 1226 Frideric II îl făcù oraş liber imperial, ajunse apoi capul Hansei. Cu începere dela resboiul de 30 ani L. a suferit mult, până la începutul secolului XIX.

Lübeck, principat germ. în Holstein, aparţinênd la Oldenburg, 541 km²., cu 34,718 loc. Capitala Eutin.

Lubeniţa, numele vulgar al plantelor: Cucumis Citrullus Ser. (v. ac.) şi *Cucurbita Pepo* L. (v. ac.).

Lübke, *Wilhelm,* istoric germ., n. 1826, † 1893; fost prof. de istoria artelor la academia de architectură din Berlin, apoi de archeologie şi ist. artelor în Zürich, dela 1885 prof. la şcoala de geniu şi director al galeriei de tablouri şi statue în Carlsruhe. Scr.: Geschichte der Architectur (1884, 6 ed.), etc.

Lublin, oraş în Polonia rusească cu 40,000 loc. mai toţi Ovrei. In timpul Iagelonilor centrul comerciului cu Rusia.Ací s'a încheiat în 1412 un tractat între Vladislav, regele Poloniei, şi împěratul Sigismund, prin care tractat Vladislav se îndatora a impune vasalului sěu, principele Moldovei, Alexandru cel Bun, să ajute pe împěrat în luptele cu Turcii, iar dacă nu s'ar supune Alexandru, împărţiau Moldova între Ungaria şi Polonia.

Lubricitate, lascivitate, inclinare pentru viaţă desfrînată, excesivă.

Luca, *Evangelistul,* v. Evangelist.

Luca, episcop de Buzěu (1587—1612), un bărbat distins prin calităţile sale morale şi printr'o înfocată iubire de ţeară. El a ajutat mult pe Mihaiu Viteazul cu sfaturile sale; în 12 Maiu 1595 îl găsim ca membru de solie la Sigismund Batori, spre a închina acestuia ţeara. † 1612. (Cf. Iorgulescu, Dicţ. geogr. al jud. Buzěu, Bucuresci 1892, p. 125; Bălcescu. Mihaiu Viteazul, Bucuresci 1887, p. 101.)

Luca, comună rurală, parochie împreună cu *Costrijiuca,* moşie boierească în căp. Coţman şi j. Zastavna în Bucovina, are 988 loc. (910 ort.-or., 44 rom.-cat., 34 mos.) şi o şcoală primară. Aici a fost o mănăstioară (schit), fundată pe la 1740 de boierul Aftanase Ţîntă şi înzestrată de el şi de frate sěu Georgiu, dar secularisată în 1785 după ocuparea Bucovinei. [Dr. I. G. Sbiera.]

Lucăceşti, comună rur., ateuenţă la parochia Măzănăieşti, moşie boierească în căp. şi j. Gura Homorului în Bucovina, are 393 loc. (341 ort.-or., 30 rom.-cat., 22 mos.), o şcoală primară. [Dr. I. G. Sbiera.]

Lucaci, cel mai înalt pisc al munţilor Şěrbei, Rom., j. Suceava (1777·6 m.).

Lucaci, *Hrăjilă,* (jupân), prin transformarea pe românesce a numelui german *Lucas Hirscher,* (v. ac.) judeţul (primarul) sas al Braşovului, care ca şi predecesorul sěu Hanoş Benkner (v. ac.), contribue la lăţirea de cărţi luterane printre Români (a doua jum. secl. XVI) şi paralel cu aceasta la tipărirea de cărţi bisericesci în limba română. v. şi art. Coresi.

Lucaciu, *Vasile,* preot, scriitor şi om politic rom., n. 1852 în Apa (cott. Sătmar), 1868—74 a studiat teologia şi filosofia la Roma, unde fù promovat Dr. fil. Reîntors în ţeară se făcù paroch în Er-St.-Craiu, 1878 prof. la gimn. reg. din Sătmar, de unde fù strămutat la gimn. de stat din Loşonţ; a renunţat însă la catedră şi 1885 s'a făcut din nou paroch, de astădată în Şişesci, unde se află până astăḑi. Dela 1887 m. al confer. naţionale, a fost ales şi în comitetul naţ. (dela 1892 secretar gen.) şi a stat în fruntea mişcărilor naţ. ale Românilor din Trans. pe timpul ducerii Memorandului (v. ac.) la Viena. A avut numeroase procese politice şi a suferit mai de multe ori închisoare de stat. Câţiva ani a editat şi o foaie bis., »Rev. Catolică«.

Lucania, ţeară însemnată în Italia inf., în evul vechiu, mărginaşă cu Apulia, Samnium, Campania şi cu ţeara Bruttilor. Regiune muntoasă, cu însemnate podeiuri şi promontorii. Locuită de Lucani, de origine samnită, imigraţi 420 a. Chr.

Lucanus Marcus Annaeus, (39—65 d. Chr.), fiul lui Annaeus Mela şi nepot al lui Seneca filosoful, mai ântâiu unul din prietenii lui Neron şi apoi duşman crâncen al acestui suveran. Ieşind învingětor la un concurs literar, Nero, care îi era adversar, începe să-l urască şi să-l persecute. Implicat în complotul lui Pisone, fù silit să se sinucidă la vîrsta de 26 ani. Talentul sěu fù foarte precoce şi original, singurul sěu defect era mania declamărei, defect pe care îl găsim la toţi scriitorii decadenţei romane. A scris mult, dar nu s'a păstrat decât »Pharsalia«, poemă epică în ḑece cânturi. Quintilian ḑice că L. e mai mult orator decât poet, aceasta din causa fraselor declamatorii ce cuprinde »Pharsalia«. [Caion.]

Lucanus cervus, vulgar *Cărădaşcă, Radaşcă, Rudaşcă, Ragace, boul Dlui, boul lui Dḑeu, Bourelul,* insect coleopter din familia Lamelicorniilor, remarcabil prin desvoltarea considerabilă a mandibulelor în formă de coarne la bărbat. Larvele sale, cunoscute vulgar sub numele de *cari,* trăiesc în tulpina arborilor, făcênd găuri mari, pe cari le umplu cu excrementele lor numite *făină de cari,* pe care ţeranii o beau cu lapte dulce contra constipaţiei. [Dr. N. Leon.]

Lucari, familie raguzană, ai cărei membri au jucat, în diverse timpuri, roluri însemnate în viaţa ţerilor dunărene. *Marcu L.* a fost ambasador al republicei Raguza pe lângă regele Uroş al Serbiei (1323); *Nicolae L.* a mijlocit ceva mai târḑiu căsătoria Slavei, fica lui Vladislav Basarab al Munteniei, cu Uroş V al Serbiei; *Mateiu L.* a fost ban al Slavoniei pe timpul juniei lui Iancu Corvin de Huniad, ajutând acestuia la formarea strălucitei sale cariere; iar *Giacomo di Pietro L.* a scris pe la 1590 nisce anale ale Raguzei, publicate în Veneţia sub titlul

»Copioso ristretto degli annali di Ragusa, libri quattuor (1605)«, în care se afirmă existenţa lui Radu Negru Vodă şi a emigraţiunei lui din Ardeal. Acest ultim L. devine prin opera sa de o mare însemnătate pentru Români. Antecesorii sei trăind prin vecinătatea ţerilor române, lăsând după ei diferite însemnări istorice referitoare la acestea, însuşi acest L. trebuind să fi petrecut o parte prin ţerile române, căci scia românesce, cum se probează din scrierea sa, servindu-se chiar de cel mai vechiu letopiseţ românesc al boierului muntean Murgu, »Ristretto« devine unul din cele mai de valoare isvoare pentru primii timpi ai statului muntenesc şi moldovenesc. [Aguletti.]

Lucari, *Ciril,* patriarch de Constantinopole în trei rânduri (1621—38). Până la dînsul, protestanţii încercaseră în zadar să provoace o unire a bisericei grece cu ei; acum încercară calviniştii, dacă nu cumva ar puté ei să reuşească. L. era o unealtă nu se poate mai bună. Din copilărie urând pe Latini, el studiase şi la Geneva, apoi remase mereu în corespondenţă şi în contact cu teologi şi mireni calvinişti. In 1602 devine patriarch de Alexandria, iar în 1621, după otrăvirea lui Timoteiu, ajunse pe mult doritul scaun patriarchal de Constantinopole. Acum nu mai făcù un secret din tendinţele sale calvine, şi-şi atrase în curând împotrivirea clerului sĕu. Şi când începură să curgă bani în vistieria turcească, sultanul nu pregetă să exileze pe L. în insula Rodos, şi să pună pe altul în locul lui. L. manipulà atunci tot cu bani şi în 1626 îl găsim reintegrat până în 1634. In acest restimp el compuse faimoasa lui »mărturisire de credinţă«, un simbol de tot calvinistic, care a provocat condamnarea sa la sinodul din Iaşi (1642), un an mai tărḑiu catechismul »mărturisirea credinţei ortodoxe« de Petru Movilă, mitropolit de Kiev, iar imediat a doua lui exilare. Banii îl puseră a treia oară pe scaunul patriarchal, şi deoarece continua şi acum cu eterodoxia lui, fù condamnat într'un sinod local, apoi strangulat de Turci, pentru uneltiri politice şi pentru bani, în 1638. Viaţa lui L. avù vr'o 30 de ani mai în urmă un resunet demn de notat pentru istoria română. In acel timp calvinistul Claude publică în Paris o scriere, în care combate presenţa reală a lui Isus în eucaristia, şi invocă în favoarea sa învĕţătura bisericei resăritene, expusă în mărturisirea lui L. Teologii din Port Royal cer atunci dela ambasadorii francezi deslușiri asupra lui L. şi a bisericei sale; Pomponne din Stockholm le trimite ca respuns o lucrare a spătarului N. Milescu, care se află tocmai acolo, şi care arată cine era L. şi cum doctrina bisericei resăritene e de acord cu cea din apus. (Xen., Ist. Rom. IV, 67, 612; Pichler, Der Patriarch Cyr. Luk. u. seine Zeit. München, 1862.)

Lucavĕţul de jos, comună rurală dimpreună cu cătunele: Bordeiul, Dubrova, Isari, Cusovanca, Seliştea şi Sărătineţul, parochie dimpreună cu cătunul Maidanul, moşie boierească în căp. şi j. Vijniţa în Bucovina, are 2064 locuitori (1712 ort.-or., 99 rom.-cat., 253 mos.), o şcoală primară cu 3 cl. *Lucavĕţul de sus,* comună rurală dimpreună cu cătunele: Lipovenii, Maidanul, Mănăstirişte şi Vilsecul, moşie boierească în căp. şi jud. Vijniţa în Buc., are 1814 locuitori (1067 ort.-or., 86 rom.-cat., 298 Lipoveni, 363 mos.), o şcoală primară, staţiune de cale ferată. [Dr. I. G. Sbiera.]

Lucaviţa, *de jos şi de sus,* comună rurală, parochie dimpreună cu Cotul Bainschi, moşie boierească în căp. şi j. Cernăuţului în Bucovina, cu 1733 locuitori (1612 ort.-or., 35 rom.-cat., 86 mos.), câte o şcoală primară în L. şi C. B. [Dr. I. G. Sbiera.]

Lucca, 1) L., provincie ital., până la 1847 ducat suveran, apoi încorporată la Toscana, mărg. cu Massa-Carrara, Modena, Firenze, Pisa şi Marea Adriatică; 1493 km²., 284,484 loc. (1892). 2) L., capitala prov. L., residenţă archiepiscopească, cu 76,000 loc.; biserici: San-Martino (clădită 1060—70), San-Frediano, San-Mihail, San-Ioan, statue: Garibaldi, Carol III al Spaniei, Maria Luisa de Bourbon, Victor Emanuel II; numeroase instituţiuni culturale (3 academii), biblioteci publice, etc.

Lucca, *Paulina,* cântăreaţă dram., n. 25 Apr. 1844 în Viena, 1861 raportează mari succese la opera regală din Berlin, unde mai tărḑiu e numită cântăreaţă de cameră, câştigă lauri prin Germania, Anglia şi Rusia, 1873—74 în America, dela 1880 păşi de mai multe ori înaintea publicului în Berlin şi Viena; căsătorită de două ori; trăiesce în Gmunden.

Luce, *S-te,* consulul imperial francez, în Bucuresci, pe vremea lui Constantin-Vodă Ipsilanti (1803), bine primit şi cultivat de acesta spre a masca politica-i ruso-filă.

Luceaferii, în poveştile române. De regulă se vorbesce de doi luceaferi: *Sĕran* sau *Sĕrilă,* cel de seară, şi *Zoran* sau *Zorilă,* cel de dimineaţă. Feţii frumoşi, copiii cu pĕrul de aur, se prefac în luceaferi. După o poveste, o împĕrătească într'o seară a născut copil cu pĕr de aur şi i-a pus numele Sĕran; iar o ţigancă cătră zori a născut un copil cu pĕr de aur şi i-a pus numele Zoran, şi după ce ei se sfădiră, Dḑeu îi aruncă în ceriu, şi pe Sĕran l-a făcut L. de seară, iar pe Zoran L. de dimineaţă şi li-a ḑis, să nu se mai întâlnească până va ţiné lumea, şi de atunci nici s'au mai întâlnit. In altă poveste L. se numesc: *Busuioc* L. de ḑiuă, şi *Seminoc* L. de noapte. Dar sûnt şi poveşti, in cari şi din o fată se face L. După astronomie planeta Venus (v. ac.) e steaua care înfăţişază pe ambii L.; dar planeta Venus după apunerea soarelui numai cam trei oare se vede şi dispare, apoi înainte de resărirea soarelui asemenea cam trei oare se vede. Aceea planetă, seara e L. desească, dimineaţa, cel de dimineaţă. (v. şi art. Lucifer.) [Atm.]

„Luceafĕrul“, institut de credit şi de economii, societate pe acţiuni in *Vĕrşeţ,* fundată la 1894 cu capital social de cor. 200,000.

Lucena, oraş în prov. span. Cordova (Andalusia), 21,271 loc. (1887); renumită cultură de cai.

Lucena, un castilian, dela care avem cea mai veche scriere despre jocul de şach. A trăit în a doua jumĕtate a secl. XV.

Lucer, în poveştile românesci e numele unui viteaz, care aduce legat pe Aman Cătcăun (v. ac.).

Lucerna, (botan.) v. Medicago sativa.

Luccheni, *Aloisiu,* anarchist ital., asasinul împĕrătesei Elisabeta, soţia împĕratului Francisc Iosif I; n. 1873 în Paris din căsătorie ilegitimă

şi crescut la o familie de ţerani în apropiere de Parma. Lucrător la căile ferate, apoi trecênd în Elveţia s'a ocupat cu lucrări de architectură. 10 Sept. 1898, cu o pilă ascuţită la vîrf străpunge inima împěrătesei, când aceasta voia să plece din Geneva la Territet. 10 Nov. 1898 osândit la închisoare pe viaţă; închis în Geneva.

Luchian, 1) *L. Neculai,* actor român, n. 1821 în Iaşi, † 1893. Inainte de a îmbrăţişa arta dramatică, era elev la clasa de pictura din Academia Mihăileană. Avênd o deosebită aplicare pentru teatru, jucà câte odată ca diletant în diferite representaţii de societate. 1838 se duse la Paris să se perfecţioneze în pictură, dar acolo el se ocupà mai mult cu teatrul. Intorcêndu-se la Iaşi în 1844, se devotà cu totul artei dramatice, angajându-se ca actor în trupa franceză a lui Frisch cu 3 galbini pe lună şi cu alţi 3 galbini la trupa moldovenească, căci amêndouě dedeau representaţiuni alternative în teatrul Talpan, acum dărîmat. L. fù îndemnat şi încurajat mai ales de V. Alexandri. Piesele, în cari L. a fost neîntrecut, erau mai ales din repertoriul lui Alexandri, unde atât el cât şi soţia sa Gabriela, aveau rolurile principale, între cari citâm: Iorgu dela Sadagura, Cucoana Chiriţa, Cinel-Cinel, etc. In piese traduse a excelat în Sora lui Jocris, Banii, gloria şi femeile, Uliţa lunei ş. a. In 1846 fù surgunit la mănăstirea Caşinu, din porunca lui Vodă Mihail Sturza, împreună cu colegii sěi, actorii Teodorini, Poni, Teodoru şi cu A. Russo, fiind-că jucase piesa »Provinţialul Vadră în Iaşi«, scrisă de acest din urmă, în care se satirisau puternicii ḑilei de atunci. Mai târḑiu şi caimacamul Vogoridi îl arestà, fiind-că cu toată asprimea censurei el jucând în piesa Cinel-Cinel, cântà nisce cuplete cu alusiune la ocupaţia nemţească din ţeară. Pentru ideile de unire, pe cari le manifesta necontenit L., caimacamul Vogoridi hotărî să-l surgunească, însă mulţămită mijlocirii lui C. Negruzzi şi N. Docan, a fost iertat. Mai târḑiu L. isbutî a obţiné un ucaz dela guvernul rusesc, prin care i-se dădù voie să joace cu o trupă a sa în limba românească în Kişineu şi în alte oraşe din Basarabia repertoriul sěu, care se compunea mai ales din piesele lui Alexandri. Succesul, care îl avù acolo în douě ierni succesive, a fost mare, el a încântat prin jocul sěu atât pe Românii basarabieni cât şi pe Ruşi. După representaţiuni el împărţia în public portretul poetului Alexandri, făcênd cunoscută şi figura autorului favorit, ale cărui piese le representa printre fraţii nostri înstrăinaţi. L. a avut în mai multe rânduri direcţia Teatrului Naţional din Iaşi. La 1879 înfiinţându-se societatea dramatică, el fù numit societar de clasa I, iar M. S. Regele Carol îi conferí medalia Bene-merenti clasa I. Aproape 50 de ani L. a jucat în teatrul ieşan, şi câte odată şi prin provincii. Genul sěu a fost comic-buf, la care îl ajuta foarte mult atât fisicul cât şi vocea lui originală. Aproape nimeni din actorii români până astăḑi n'a înlocuit pe L. în teatrul românesc, în rolurile sale de căpetenie. 2) *Luchian, Gabriela,* artistă dramatică, soţia lui Neculai L., prin jocul ei inteligent fù obiectul simpatiei publicului ieşan. A început cariera sa dramatică în 1846, şi a continuat-o fără încetare pe scena Teatrului Naţional din Iaşi până la 1871, când a trebuit să se retragă din causă de sănătate: Rolurile ei de predilecţie erau subretele şi ingenuităţile. [T. T. Burada.]

Luciditatea *spiritului* este acel moment în procesul şi actele apercepţiunii, când o representare, o idee, cu un cuvênt o stare psichică este cuprinsă de mintea noastră cu întregul sěu conţinut şi se presintă în punctul luminos al conSciinţei cu cel mai mare grad de claritate posibilă. [Pl.]

Lucieni, com. rur. în Rom., j. Dâmboviţa, pe malul rîului Dâmboviţa, compusă din 7 cât. cu 2222 loc. agricultori (Dicţ. geogr. 1890), 5 biserici şi 1 şcoală.

Lucifer, (la Romani *stella Veneris,* steaua ḑinei Venus, sau steaua ḑinei Venus Urania), luceafěrul de seară, care pe mireasă o conduce în casa bărbatului; a avut şi numele sěu special: Vesper, Vesperugo, Nocturnus (Seran, Noptatec). L. se numia şi steaua lui Jupiter Lucetius şi steaua ḑinei Juno Lucina (luceafěrul de dimineaţa), care a condus pe Aeneas în Latium. La Greci *Phosphoros,* asemenea cu înţeles de: purtător de lumină. L., după cărţile bisericesci, a fost fiinţă, care a locuit în ceriu, dar Dḑeu l-a trântit in lumea de jos, şi l-a pus domn preste întunerec, şi astfel a devenit satană, diavol. (v. Luceaferii în pov. române). [Atm.]

Lucilia Rob. Desv., muscă din familia Muscidelor, cu trompa moale, cu abdomenul colorat verde cu luciu metalic. Cuprinde mai multe specii: *L. Caesar* L., verde aurie, lungă de 7 până 9 mm., depune ouĕle pe materii organice în descompunere. *L. sericata* Meigen, verde cu luciu albastru, lungă de 8—9 mm., larvele lor produc o *myase cutanee. L. macellaria* Fabricius, toracele cu dungi negre longitudinale, coloraţiunea variază dela albastru la verde cu luciu metalic ca cupru sau purpuriu. Ea depune ouĕle în ranele animalelor domestice şi ale omului, sau le întroduce în urechi şi cavităţile nasului până în sinusul frontal; larvele cari nasc din aceste ouĕ, rup ţesutul cu ajutorul croseţilor bucale, determinând în puţin timp ravage intense.

Lucilius Gajus, (180—103 a. Chr.), poet roman, născut în Suessa Aurunca în Campania; creatorul satirei romane.

Lucina, în mitol. rom. predicatul ḑinei Iuno, care pe noul născut l-a scos la lumină. Matroanele au ţinut serbătoarea ei în 1 Martie. Şi ḑina Diana, ca ḑină de lună, încă se numia Lucina.

Lucinul, o serbătoare poporală română păgână, se serbează prin nelucrare în 18 Oct., în contra lupilor, ca să nu vateme vitele, turmele şi pe oameni. De bună samă e remăşiţă din cultul vechiu păgân, dar s'a legat de 18 Oct., când e ḑiua evangelistului Luca şi de aici se deduce, că numele L. stă în legătură cu numele Luca. [Atm.]

Lucioperca *sandra* Cuv., rom. *şalău,* pesce din subordinul Acantopterigienilor; trăiesce în iazuri şi rîuri. L. este de coloare cenuşie cu dungi mai închise; aripioarele dorsale presintă pete negre, celelalte aripioare sûnt gălbuiu-murdar colorate. E foarte gustos. Ajunge până la o greutate de 12 klgr. şi o lungime de 1 m.

Luciu, com. rur. în Rom., j. Ialomiţa, situată pe coasta de vest a lacului Coşcovata cu 1007 loc.

(Dicţ. geogr. 1897), 1 biserică şi 1 şcoală. Loc. se ocupă cu agricultura şi cu pescuitul. Teritorul com. e udat de Dunăre şi Ialomiţa.

Lucius, pontifici romani. 1) *Lucius I* (252—253), a suferit martiriu în persecuţiunea pornită de împ. Gallus. 2) *Lucius II* (1144—45), a apărat cu multă resoluţie drepturile pontificatului faţă cu patricii Romei, revoltaţi de Arnold de Brescia şi Rogeriu, regele Siciliei. Cu ocasiunea unei revoluţiuni L. a fost lovit cu pietri, din ce i-a provenit moartea. 3) *Lucius III* (1181—85), Arnoldiştii au provocat în Roma revoluţiune, care l-au silit pe L. a se refugia în Verona, unde (la 1184) în un congres de episcopi şi principi lumesci a condamnat pe eretici şi a luat mĕsurile de a purcede faţă de cei suspiţionaţi de eresie; totodată s'a tractat şi despre o nouă expediţiune în contra Mohamedanilor. [i—m.]

Luçon, oraş în departam. franc. Vendée, lângă *canalul L.*, 6301 loc. (1891); episcopie. Aci au învins republicanii 14 Aug. 1793 pe vendéei.

Lucreţia, eroină romană, care se ucise de ruşine, din causă că a fost pângărită de un fiu al lui Tarquiniu Superbul; această sinucidere atrase după sine nimicirea regalităţii şi întemeiarea republicei la Roma. (509) L. care a preferit moartea unei vieţi pătate, a devenit sinonimă cu femeia virtuoasă. [Caion.]

Lucretius Carus-Titus, (95—51 a. Chr.), s'a n. în Roma dintr'o familie de cavaleri. Până la L., Roma născuse numai versificatori, odată cu nascerea lui, literatura latină începe să poseadă un adevĕrat talent, un poet care să simtă şi să se înalţe cu gândirea în sferile eterice ale poesiei. In opera sa întitulată »De natura rerum«, caută să vulgariseze doctrina lui Epicur. Poema sa se compune din şese cânturi şi din 7393 de versuri. Despre viaţa lui L. scim puţine lucruri; prieten cu nobilul Memmius, îi dedică poema sa, şi căută să arete mare iubire şi stimă pentru amicul sĕu. In poema sa nu vorbesce nimic despre dînsul, singurul sĕu gând e să glorifice pe Epicur, pe Dumnedeul sĕu. † 51, spânzurat într'un acces de nebunie. [Caion.]

Lucru de mână *în şcoală*, recomandat de pedagogi ca Salzmann, Pestalozzi, Fellenberg, etc., se practică adi în mai toate statele civilisate (în Svedia în mod obligător) cu scopul de a armonisa aptitudinile spirituale cu cele corporale. L. de mână nu tinde la perfecţionarea elevilor într'o anumită ocupaţie manuală până la măiestrie, ci are de scop a da dexterităţii manuale cea mai variată multilateralitate, pentru a corespunde astfel scopului general al învĕţămentului educător. Principalele ramuri practicate astădi în şcoale sûnt: sculptură, traforagiu, têmplărie, împletitul de nuele şi paie, cartonagiu, lucrări în metal, piele, etc.

Lucrul de mână femeiesc e un obiect de învĕţământ special al şcoalelor de fete. El are în vedere aptitudini practice ce se rapoartă la economia şi industria casnică, îndeosebi la confecţionarea şi decorarea rufăriei şi a îmbrăcămintelor.

Lucrum, câştig. Cineva poate suferi o pagubă, sau pierdênd un lucru, sau fiind împiedecat de a realisa un câştig. Acest câştig e lucrum, adecă beneficiul de care a fost lipsit. Suferind pagubă sau fiind împiedecat de a câştiga, are dreptul de a cere daune (damnum), interese (lucrum). (Cf. art. 1084 cod. civ. Rom.).

Lucrurile minunate, în *mitol. greacă:* sûnt obiecte cu puteri divine ori magice, prin cari fac lucruri de minune. *Aripile* sûnt simbolul iuţelei, al călătoriei cu grabă. Deosebi deul Hermes, solul deilor are aripi. *Bĕţul* lui Hermes, la Greci numit *Kerykeon*, a avut mai multe puteri, anume: de a adormí pe cineva, de a-l deştepta, de a închide ochii morţilor. Se vorbesce şi de un bĕţ magic (*rabdos* la Greci), ca simbolul puterii magice. Athena cu rabdos atinge pe Odyseus şi îl strămută în om bĕtrân. Poseidon încă are un bĕţ, cu care atingênd pe viteji, le insuflă curagiu şi mânile şi picioarele lor le face uşoare. *Coiful* a fost simbolul invisibilităţii, adecă: cine avea acel coif pe cap, nu era vĕdut de alţii, dar el vedea pe toţi. Acest coif a fost atributul lui Pluto sau Aïdes sau Aïdoneus, deul lumii de jos. *Inelul* lui Gyges, ce s'a aflat într'o peşteră, avea puterea ca pe stăpânul sĕu să-l facă nevĕdut. *Sandalele* dădeau puterea de a se suí în aer.

Lucrurile minunate în poveştile române sûnt remăşiţe din mitologia greacă.

1) L. m., ce duc pe om iute ca gândul şi unde vrea. Iuon Busdugan luà dela trei smei *batista,* cu care puteai sbura. Sfânta Dumineca dădù copilului un *brâu,* cu care, ca in sbor trecea preste apă şi uscat. Fĕt frumos căpĕtă un *covor,* ce într'o clipă te duce unde vrei. Un *clop* (pălărie) dacă îl puneai pe cap, unde te gândeai, acolo erai. Un *comănac* dela smei, cu care puteai să sbori prin vĕzduh. Fata neagră dădù la Cenuşotca un *inel,* ca îndată ce se va gândí la părinţi, să fie la ei. Fiul luà dela trei draci o *mantie,* ce ducea ori unde, şi de altădată *opincile,* cu cari treci marea, ca pe uscat. Feţii frumoşi, când pleacă după fete, îşi fac opinci de fier şi iau bĕţ de oţel. *Papuci,* cu cari treci marea, fără ca să te udi, şi o nevastă îşi făcù papuci de fier şi porní după bărbat. Era o *şea,* pe care unde-ţi sbura cugetul, acolo te aflai. Un *toiag,* cu care puteai să sbori prin vĕzduh.

2) L. m. ce fac pe cineva nevĕdut. Avea un *brâu,* care pe el îl făcù nevĕdut. Feciorul de împĕrat păcălí pe trei draci, cari se certau pentru nisce lucruri minunate şi luà dela ei *căciula,* care te face nevĕdut. Fĕt frumos omorî trei smei şi găsí *căciula,* ce-l face nevĕdut. Un *clop,* dacă îl puni pe cap, nimeni nu te vedea. Iuon Busdugan luà dela trei smei *coroana,* care te făcea nevĕdut. Asemenea se amintesce un comănac, o pălărie şi un suman.

3) L. m. cari te făceau ce doriai, sau împliniau ce doresci. Un *frâu* de aramă, de argint, de aur, dacă îl scuturai, se implinia ce doresci. Fata se rugă de împĕratul, ca să-i facă o *furcă,* carea singură toarce. Sfânta Duminecă dădù lui Fĕt frumos un *bĕţişor,* care i-a adus iapa ciumei. Trifon cerù dela tata şerpelui *mărgeaua* de după măsea, căci mărgeaua împliní ori ce dorinţă. Fratele cumpĕră o *oglindă,* carea îţi arătă, pe cine doriai. O *pâne,* dacă o aruncai în sus, se prefăcea în ce doriai.

4) L. m. cu cari prefaci lucrurile în altele. Fĕt frumos în lumea smeilor cu un *biciu* lovind palaturile smeilor, le prefăcù în mere de aur.

5) L. m. cari singure bat sau omor pe cineva. Un *bĕţ,* care la poruncă bate singur, pe cine

vrei. O *jiloveață*, dacă îi ḑiceai: să te întorci și să te suci, lovia în toate părțile. Dumneḑeu dădù săracului o *botică*, carea dacă îi ḑiceai: învîrtesce-te, începea să snopiască, și dacă îi ḑiceai: opresce-te, sta pe loc. O *măciuchiță*, la poruncă bătea pe cine vrei și birui o oaste întreagă. Șerpele dă un *reteveiu*, ce dacă îi ḑiceai: sări măciucă, bătea fără de milă, și dacă îi ḑiceai: opresce nebună, sta pe loc.

6) L. m. ce împietresc, omoară și învia. Feciorul de împĕrat luà dela draci un biciu, care impietresce pe om. Asemenea e despre o cârjă și o pălărie. Smeul avea un *biciu*, cu care, dacă plesnesce la spate, prefăcea pe unul în stan de piatră, iară dacă plesnesce în față îl prefăcea în ființa de mai înainte. Era un covor, pe care omul amorția de moarte, de nu-l mai puteai scula. Fĕt frumos avea un *baston*, ce învia morți de șepte ani. De altădată un *biciu*. Fratele cumperà o *floare*, ce avea darul, ca prin mirosul ei să întoarcă sufletele în trupurile moarte de curând.

7) L. m. ce fac ostași. Fĕt frumos avea un *corn*, dacă sufla pe un capĕt, venia mulțime de ostași, dacă sufla pe celalalt capĕt, se făceau nevĕḑuți. Erau nisce *desagi*, din cari ieșiau cătane înarmate câtă frunză și iarbă. Dacă suflai în *fluerul* fermecat, se aduna o oaste mare.

8) L. m. sûnt și mesele. Dumneḑeu dădù o masă minunată, că dacă îi ḑiceai: așterne-te masă, se așterneau tot felul de mâncări și beuturi, și dacă îi ḑiceai: strînge-te masă, toate mâncările și beuturile periau. Sfânta Duminecă făcù cruce preste nisce scândurele, și din aceste se făcù o masă, ca cea de mai sus.

9) L. m. sûnt și unele animale. Dumneḑeu dădù săracului un *asin*, și dacă îi ḑicea: destupă-te, asinul băliga tot galbeni. Asemenea e cu un *ogar*. Alt sărac căpătà un *cal*, și dacă îi ḑicea: dă-mi bani, îi vĕrsa tot felul de bani. O *puică* dată de șerpe oua tot oue de aur.

10) L. m. sûnt și poamele. Toderaș în pădure mâncă *mere roșii*, și îi crescură coarnele ca la boi, apoi mâncă *pere galbene* și îi căḑură coarnele. [Atm.]

Lucullus, *Lucius Licinius*, general roman care conduce resboiul contra lui Mitridate înainte de numirea lui Pompeiu ca generalisim. Dînsul atacă Amisus și distruge încet armata lui Mitridate. In 435 pătrunde în Pont, cuceresce Amisus și Sinopa, organisează Pontul ca provincie romană și cere dela Tigrane, regele Armeniei, pe Mitridate. Tot L. declară resboiu regelui Parților și e silit să-și restringă operațiunile militare din causa că soldații refusară de a se mai lupta. In 436 repurtează o mare victorie la Artaxato și este silit din nou să renunțe la planurile sale din causa că soldații nu mai voiau să se lupte. Silit din causa soldaților, se retrage scârbit în vastele sale domenii unde și moare. L. era un mare gurmand și au remas proverbiale vorbele ḑise unui sclav al sĕu, care preparase mâncări puține: »Nu sciai că L. prânzesce aḑi la L.« [Caion.]

Ludditi, nume dat bandelor revoluționare, cari la 1811 și 1816 atacau fabricele în cott. engl. Nottingham, și nimiciau mașinele. Numiți după un cretin, Ludd (pron. lödd), care trăia în secl. XVIII la Leicester și tachinat de oameni, în supĕrarea sa a distrus o mașină de împletit. Excesele L.-lor au luat dimensiuni mari, încât parlamentul a trebuit să-i înfrâneze cu o lege specială, la a cărei desbatere a vorbit Byron întâiadată în parlament.

Lude sau *modă*, asociație de mai multe familii în Muntenia, pentru solvirea impositelor. In Moldova se numia »cruce«. S'a desființat prin »Regulamentul organic«. (v. ac.)

Lüders, *Alexandru Nicolaevici*, conte, general rus, n. 26 Ian. 1790 în guv. rus. Podolia, † 13 Febr. 1874 în Petersburg. Comandantul oștirilor rusesci, întrate în Trans. prin pasul Timiș, unde (19—20 Iunie 1849) spulberă trupele colonelului Kiss Sándor, 2—5 Iulie bate trupele secuiesci de sub comanda lui Gál Sándor, 20 Iulie bate pe Ihász Dániel la Tălmaciu, 31 Iulie pe Bem la Sighișoara, 6 Aug. la Sibiiu, 12 Aug. împrăștie la Sebeș trupele, cari sub comanda colonelului Stein băteau cetatea Alba-Iulia, și primesce în Deva (17 Aug.) capitularea colonelului Beke cu remășițele trupelor revoluționare ardelene. 1861—62 guvernator în Polonia, rechiemat pentru cruḑimi. [t.]

Ludesci, com. rur. în Rom., j. Dâmbovița, compusă din 3 căt. cu 2370 loc. (Dicț. geogr. 1890), 3 biserici și 1 școală.

Ludi, la Romanii vechi jocurile publice, ce se țineau de cultul unei ḑeități și formau o parte esențială a religiunii romane. L. au fost *votivi*, dacă s'au votat și aranjat numai pentru o ocasiune, și au fost *stati*, adecă statornici, sau *annui*, adecă anuali, dacă s'au ținut în fiecare an. *L. publici* s'au votat, când a fost vr'un rĕu în țeară, s. e. ciumă, și s'au ținut spre îmblânḑirea unei ḑeități, ori s'au votat și din alte ocasiuni, s. e. în resboiu prin beliduce; iar voturile s'au făcut de regulă prin consulii aleși; L. s'au publicat prin pontifex maximus (archiereu) și spesele le-a dat statul, ori au fost acoperite din prada cuprinsă dela inimic. L. erau: 1) *Circenses*, cari au stat din alergări cu carĕle și cu caii, precum din luptă gimnică, și fiindcă s'au ținut în Circus s'au numit Circenses. 2) *Scenici* sau teatrali, s'au ținut în teatru. 3) *Gladiatori*, cari au stat din lupta cu spada (gladius), la început dați de oameni privați, mai târḑiu aranjați de stat (v. Gladiatorii). 4) *Gimnici* sau gimnastici, pentru a-și puté arĕta virtutea și tăria bărbătească. 5) *Musici*, pentru de a se produce în arta musicei, cu felurite instrumente. 6) *Amphitheatrali*, era o luptă cu animalele selbatice, și s'au ținut în amphitheatrum. 7) *Naumachia*, sau lupte pe luntri în amfiteatru, unde se slobodia apa de lipsă. Consulii aranjau aceste jocuri, mai târḑiu »quaestores ludorum«, sub împĕrați »curatores ludorum«. Poporului i-au plăcut aceste jocuri, și adeseori le pretindea, dar neajungêndu-se spesele, aranjarea s'a dat întreprinḑĕtorilor (editores ludorum), cari aveau drept să încasseze taxe. L. au mulțime de nume respective de predicate, împrumutate dela numele ḑeităților, întru a căror venerare se dedeau, sau și dela alte împrejurări, astfel erau L. Apollinares, Capitolini, Cereales, Florales, Romae, apoi Augustales, Magni, Maximi, Plebeii, Romani, Seculares, Funebres, ș. a. [Atm.]

Ludimagister, se numia, la Romani, învĕțătorul, însărcinat de familii în mod particular, a da

copiilor primele elemente de instrucție, în cetire, scriere si socoteală. L. era și numele unei reviste pedagogice române, apărută câtva timp (dela 1886) în Reșița (Bănat), sub redacțiunea învĕțătorului Ioan Simu.

Ludoș, (magh. Ludas). 1) *Ludoșul de Murĕș*, magh. Maros-Ludas, com. mare în cottul Turda-Arieș; 2393 loc. Români, Maghiari și Jidani. L. e așezat în valea Murĕșului și la marginea sudică a Câmpiei și este un emporiu comercial de lemne și cereale; are tîrguri mari de vite. Comerciul e cu deosebire în mânile Jidanilor, cari cuprind tot mai mult teren. 2) *Ludoș, protopopiat* român gr.-cat. aparținĕtor archidiecesei de Alba-Iulia și Făgăraș. Se compune din 21 parochii și câteva filii, cu 13,270 de credincioși. 3) *L., (Nagy-L.)*, com. mare în Trans., cott. Sibiiu, 1918 loc. (1891) Români. 4) *Kis-L.*, (rom. *Gusu)*, com. mică în Trans., cott. Alba-inferioară, 838 loc. (1891) Rom. și Sași; moară cu vapori.

Ludovic, numele mai multor Domnitori.

I. Împĕrați rom.-germani.

1) *L. I Piosul*, al treilea fiu al împ. Carol cel Mare, n. 778, † 20 Iun. 840 în Mainz. 781 încoronat rege al Aquitaniei, 813 împ. și conregent, 814 (după moartea tatălui sĕu) singur domnitor. 817 imparte imperiul între fiii sĕi Lothar, Ludovic și Pipin. Născêndu-i-se fiu din a doua căsătorie, face împărțire nouă în favorul acestuia, prin ce ajunge în conflict și resboaie cu fiii din prima căsătorie. 2) *L. II*, fiul împ. Lothar I, n. 825, † 12 Aug. 875 în Brescia; cu el s'a stins ramura italiană a Carlovingilor (v. ac.). 844 încoronat rege longobard, 850 împĕrat. In alianță cu imp. bizantin a luptat contra Saracenilor. A domnit dela 855 (renunțarea tatălui sĕu). 3) *L. III*, fiul regelui Boso al Burgundiei, n. 880, † 928 în Arles. A urmat tatălui sĕu la 887. 900 dă ajutor Longobarḑilor contra năvălirilor maghiare și se încoronează rege al Lombardiei, 901 încoronat împĕrat. 905 învins și orbit în Verona de rivalul sĕu Berengar, markgraf de Friaul. Scăpat din robie 905, s'a retras în Burgundia. 4) *L. IV Bavaresul*, fiul lui Ludovic duce de Bavaria, n. 1287, † 11 Oct. 1347 la vênătoare de urși. După moartea împ. Henric VII ales împ. de partidul luxenburgian. A avut să lupte mult contra rivalului sĕu Frideric de Austria, prin ce s'a pus în dușmănie și cu papa (v. Ioan XXII).

II. Regi est-franco-germani.

5) *L. I Germanul*, fiul lui L. Piosul, n. 804, † 876 în Frankfurt. La prima împărțire a imperiului a căpĕtat Bavaria și provinciile estice, prin contractul dela Verdun (843) Germania până la Rin cu orașele Mainz, Speier și Worms, după moartea lui Lothar II a moștenit cea mai mare parte a Lorenei. A întemeiat regat german de sine stătător. 6) *L. II junior*, † 882. 7) *L. III Copilul* (900—911), fiul împĕratului Arnulf, n. 893, † 911. Sub el țeara a suferit mult de năvălirile Normanilor și Ungurilor. Cu el s'a stins ramura germană a Carlovingilor.

III. Regi în Francia.

8) *Ludovic Piosul*, fiul lui Carol cel Mare și împĕrat (v. L. 1). 9) *L. II Gângavul (le Bègue)*, fiul lui Carol cel Pleșuv mai ântâiu regele Aquitaniei, apoi din 877 al Franciei. † 879. 10) *L. III*, fiul lui L. II, primí în 881 Neustria și murí 882 fără copii. 11) *L. IV de preste Mare (Ultramarinus, d'Outremer)*, căci fusese crescut în Anglia, încoronat rege la 936, se luptă cu Hugo apoi cu Otto I, căruia îi cedează Lotaringia. Este bătut și prins de Normanḑi, apoi liberat. † 954. 12) *L. V cel Leneș (le Fainéant)*, fiul lui Lothar III, urmă tatălui sĕu 986, † însă 987 și cu el se stinse familia Carlovingienilor. 13) *L. VI cel Gros (le Gros)*, fiul lui Filip I. A purtat lupte cu vasalii și cu Anglia, de care a fost bătut la Brenneville 1119, însă n'a pierdut teritoriu și fiind ajutat de comune a învins pe vasali. † 1137. 14) *L. VII cel Tinĕr (le Jeune)*, fiul lui L. VI. Avênd resboiu cu vasalii, arse o biserică, în care se adăpostiseră 1200 oameni, și cuprins de remușcări se decise a face cruciada III, unde asediă Damascul fără succes. La întoarcere căḑù prisonier în mânile Grecilor, dela cari fù liberat prin flota lui Robert din Sicilia. Divorțându-se de Eleonora de Aquitania, căsătorită apoi cu Henric II, puse începutul luptelor viitoare dintre Francia și Anglia. † 1180. 15) *L. VIII Leul*, fiul lui Filip August, urmă tatălui sĕu 1223. Începù cruciada contra Albigensilor. † 1226. 16) *L. IX cel Sfânt*, fiul lui L. VIII. Minor sub epitropia mamei sale, Blanca de Castilia, dela 1236 conduse singur statul, făcênd economíi și dând justiția cu nepărtinire. In 1248 făcù o expedițiune cruciadă în Egipt și apoi în Palestina. A desființat »judecata lui Dumneḑeu«, a dat legi, a apĕrat regalitatea contra vasalilor, a făcut a doua expediție cruciadă, în care a murit de ciumă 1270. Papa Bonifaciu VIII l-a trecut în rândul sfinților. El a fost primul rege »din grația lui Dumneḑeu«. 17) *L. X cel Resvrătit (le Hutin)*, fiul lui Filip IV cel Frumos (1314—16), a favorisat clasele de jos, a desființat iobăgia. 18) *L. XI*, fiul lui Carol VII; era fugit la curtea ducelui de Burgundia, când murí tatăl sĕu 1461. Nemulțămí contra sa la început pe toată lumea și mai ales pe ducii Burgundiei și Bretagnei, cari făcură o ligă (la ligue du bien public) și purtară lupte crâncene cu el. 1468 căḑù la Péronne în captivitatea lui Carol cel Indrăzneț și nu scăpà decât cedându-i foarte mult. Insă după moartea ducelui ocupă L. mai toate posesiunile franceze ale ducelui. Ocupă posesiunile vasalilor mari din sud și se retrase în castelul Plessis les Tours, unde în chinuri îngrozitoare de consciință moare la 1483. Invĕțat, prudent, ipocrit, crud, superstițios, ambițios, L. XI a fost cel mai insemnat urzitor al Franciei. Iși alegea consilierii din clasele de jos: »cumĕtrul Tristan«, Olivier le Dain bărbierul; era crud, așa pe cardinalul La Balue îl ține 11 ani într'o cușcă, în care nu se putea ridica în picioare (la fillette du roi); a încurajat industria și agricultura. 19) *L. XII (le Père du peuple)*, din linia Valois-Orléans. Rege 1498 micșorează dările și îmblânḑesce legile. Pretinde la posesiunea Milanului, pe care îl ia, apoi împarte Neapolul cu Ferdinand Catolicul, cu care începe resboiu și pierde Neapolul. Intră apoi în liga Veneției (Agnadello), este bătut apoi de liga sfântă (Novara). † 1515. 20) *L. XIII*, fiul lui Henric IV, n. 1601, conduce statul sub epitropia mamei sale Maria de Medicis, a Italianului Concini,

apoi a lui de Luynes şi în fine a lui Richelieu. Acesta a condus pe rege ca să nimicească puterea politică a Hughenoţilor, să umilească pe nobili şi să micşoreze puterea casei de Habsburg. † 14 Maiu 1643. 21) *L. XIV (Louis le Grand)*, fiul lui L. XIII, n. 5 Sept. 1638; urmă ca rege sub tutela Anei de Austria şi a cardinalului Mazarin, cari ţinură puterea şi după ce regele ajunse major. La moartea lui Mazarin, 9 Mart. 1661, L. conduse singur statul cu multă activitate şi cu mare pompă. Alese miniştri activi şi modeşti, profită de slăbiciunea Germaniei şi Spaniei, de incapacitatea Stuarţilor şi se purtà ca un arbitru al Europei. Purtà resboiul de devoluţiune 1668, apoi începù resboiul Olandei, terminat 1678. Atunci a fost punctul culminant în viaţa lui L. Comerciul, artele, armata, bogăţia, sciinţele franceze erau cele dintâi. Prinţii copiau curtea lui. Insă L. abusà de puterea sa. Camerile de Reuniune răpiră posesiuni străine în timp de pace, protestanţii francezi fură persecutaţi şi duseră aiurea industria şi activitatea franceză. Din resboiul german remase însă cu Alsacia şi cu Strassburg. Resboiul pentru succesiunea Spaniei fù însă plin de nenorociri. Infrângeri urmară dupa înfrângeri, aliaţii pătrunseră în Francia şi L. cerù pace, promiţênd întoarcerea tuturor posesiunilor din Germania. Numai mândria aliaţilor mântuí pe Ludovic, care putù lăsa pe nepotul sèu rege la Madrid, însă la moarte 1715 lăsà Francia slăbită şi datoare 2 miliarde. 22) *L. XV*, strănepotul lui L. XIV, căruia îi urmă în vîrstă de 5 ani sub regenţa ducelui Filip de Orléans, 1723 ajunse major şi dela 1726 lăsà conducerea preceptorului sèu, cardinalul de Fleury, om pacinic, care însă purta resboiul de succesiunea Poloniei in favoarea lui Stanislav Leszczynski, socrul regelui şi câştigă Lorena 1738. Uşor şi iubitor de plăceri, când voí să conducă singur statul, făcù greşeli preste greşeli, deşí armatele franceze ieşiseră biruitoare în Olanda sub mareşalul de Saxa. In resboiul de 7 ani pierdù şi gloria militară şi toate coloniile din America şi India. In afară umilire, înăuntru imoralitate: metresa regelui, marchisa de Pompadour, îi îngrijia un adevêrat harem, şi după ea alte metrese (Dubarry) exercitau o influenţă desastroasă. La nemulţămirea tuturor regele avea un singur cuvênt »après nous le déluge« (după noi fie şi potop). † 10 Maiu 1774, lăsând Francia datoare 4 miliarde de livre.

23) *L. XVI*, nepotul lui L. XV, n. 23 August 1754, era sănătos, blând, puţin inteligent şi fără voinţă. Căsătorit la 10 Maiu 1770 cu Maria Antoinette. Simţia frică de tron, când i-se anunţà moartea moşului sêu exclamà: »O Dumneḑeule, ce nenorocire pe mine.« N'avù putere să susţie miniştri reformatori ca Turgot şi Malesherbes, cari făceau economii, cereau libertatea comerciului şi desfiinţară corporaţiunile. După retragerea miniştrilor şi după mai multe încercări fără folos, chiemà pe Necker 1777. Resboiul cu Anglia mări însă cheltuielile şi în urma adunărilor nefructuoase de notabili, trebui să adune în 1789 statele generale. Condus de aristocraţi, nu avù însă nici energia de a lupta contra adunării naţionale, nici prudenţa de a se pune în capul reformatorilor şi prin depărtarea lui Necker ca şi prin concentrarea armatei provocà revoluţia populaţiei parisiene, care luă Bastille 14 Iulie, după care L. declară că el este una cu poporul. Lasă să i-se impună reformele, dar în acelaşi timp încuragiază manifestările regaliste ale armatei şi dă ocasie la o nouă revoltă, care-l aduse din Versailles la Paris. După moartea lui Mirabeau caută scăparea în fugă, însă nu se ţine de învoială, amână cu o ḑi şi este cunoscut de un postaş Drouet, apoi adus la Paris. Jură pe noua constituţie (14 Sept. 1791), apoi refusă semnarea legilor contra preoţilor şi emigranţilor, pentru care lucru Girondinii cer depunerea lui. Palatul îi este invadat de mulţime. 10 Aug. 1792 se retrage cu familia in Adunarea naţională şi ascultă atacurile oratorilor contra lui, în ḑilele următoare este ţinut ca prisonier. Era resignat în acele ḑile şi se ocupa cu instrucţiunea fiului sêu. Conventiunea naţională desfiinţà apoi regalitatea, Iacobinii cereau execuţiunea lui imediată, pe când Girondinii voiau respectarea formelor de judecată. 11 Dec. înaintea adunării regele se presentă cu demnitate, se apĕră cu linişte, punênd înainte suveranitatea sa nemărginită pànă atunci şi îşi alese apĕrătorii. 26 Dec. de Sèzes îl apĕră în mod strălucit, dar fără succes: fù condamnat de trădare contra statului şi siguranţei naţiunei. Votarea durase 24 de ore. A cerut sà-şi mai revaḑă familia, dar nu i-s'a permis şi la 21 Ian. 1793, ora 10 dim. s'a urcat pe eşafod. 24) *L. XVII*, fiul lui L. XVI, fù proclamat rege de unchiul sêu (mai târḑiu L. XVIII) şi fù recunoscut şi de puterile europene. N. 27 Mart. 1785. După uciderea regelui fù răpit din braţele reginei şi dat unui cismar, Simon, ca să-i dea educaţiune. † 8 Iunie 1795. Corpul fù aruncat în groapa comună şi acoperit cu var nestins şi de aceea nu s'a găsit nici un rest din el în 1815, când L. XVIII l-a desgropat. Această împrejurare, cum şi aceea, că la 9 Iunie 1795, fusese vĕḑut un copil cam de 10 ani cu un Aujardin, a dat nascere credinţei, că fiul lui L. XVI a scăpat şi de aceea s'au arătat mai mulţi L. falşi. 25) *L. XVIII, Stanislau Xaver*, fratele lui L. XVI, n. 17 Nov. 1755, conte de Provence. La isbucnirea revoluţiunei părăsí pe rege şi conducea intrigile contra adunărei naţionale. 1791 emigrează şi mai apoi voiesce să între în Francia cu armata prusiană. După moartea lui L. XVII luă titlul de rege şi îşi aşeză curtea la Verona. 1799 merse în Rusia, 1807 trecù în Anglia, 1814, Aprile 26, debarcă la Calais şi la 3 Maiu întră în Paris. 4 Iunie dete o chartă constituţională. El era instruit, blând şi poate că ar fi deprins din nou pe Francezi cu regalitatea, dacă reacţiunea clericală şi aristocratică ar fi observat vr'o mĕsură în purtarea ei cu imperialiştii şi cu republicanii. Persecuţiunile contra acestora încurajară pe Napoleon a veni din insula Elba. L. fugí şi nu reveni în Paris de cât la 8 Iulie 1815. Luă ca miniştri pe Talleyrand şi Fouché, resturnaţi însă de partidul clerical şi de Chambré introuvable. Regele disolvă camera şi părea că idei mai liberale îşi vor face loc, când asasinarea ducelui de Berri aduse ministeriul reacţionar Villèle. † 16 Sept. 1824. 26) ***Ludovic Filip***, fiul ducelui de Orléans (Egalité). N. 6 Oct. 1773, luase parte cu Kellermann la lupta dela Valmy, 20 Sept. 1792, contribuise la victoria dela Jemappes şi trecuse cu Dumouriez la Austriaci,

se duse apoi în Elveţia unde se făcù profesor, apoi in Svedia şi dela 1800 în America. 1809 vení la Palermo, 1814 la Paris, unde L. XVIII îl primí cu receală. Se ocupa cu îngrijirea averei şi cu educaţiunea copiilor sĕi, însă aceste calităţi burgheze îl recomandau partidului liberal, care îşi puse speranţele în el. La isbucnirea revoluţiunei din Iulie fù proclamat ca locotenent general al regatului. 9 August luà titlul de rege al Francezilor, depuse jurămêntul constituţional, puterile europene îl recunoscură. Credea că cunoasce lumea, umbla cu umbrela sub subsuoră şi vorbia cu ori cine, sprijinea burghezia, din care îşi alegea consilierii, însă se formà un partid, care voia să ţină guvernul prin corumperea alegerilor şi în scurt timp toţi erau nemulţămiţi de guvernul sĕu. In politica externă i-se imputa că n'a fost energic în Belgia, nici în Egipt, i-se imputa preocupări prea mari pentru dotarea familiei sale. Succesele din Algeria, îngrijirile pentru instrucţiunea şi pentru îmbogăţirea ţerei nu se ţineau în samă. Nemulţămirea contra doctrinarului Guizot se ridica până la L. Mai pe urmă nici abdicarea în folosul contelui de Paris nu mai putù reţine tronul în familia sa şi în 2 Martie 1848 trecù în Anglia, îmbrăcat în haine civile. † 26 August 1850.

IV. Regi în ungaria.

27) *L. I cel Mare,* rege al Ungariei 1342—82, fiul reg. Carol Robert şi Elisabetei, n. 5 Martie 1326, † 11 Sept. 1382. A purtat resboaie 1344—46 şi 1357—81 contra Veneţiei pentru posesiunea Dalmaţiei; 1347—51 în regatul neapolitan pentru a resbuna uciderea fratelui sĕu (v. Ioana), 1351 şi 1352 contra lithvanilor, 1353—55 contra ţarului sêrbesc Uros, fiul lui Duşan, după 1365 atacă pe ţarul bulgar Straşimir, cumnatul lui Vladislav Basarab, îl face prisoner împreună cu soţia lui, pe cari numai după patru ani, după împăcarea lui L. cu Vl. Basarab, îi eliberează şi repune pe Straşimir în tronul Bulgariei ca vasal al sĕu. Pro forma era vasal lui L. şi Vl. Basarab, Domnul Munteniei. 1370, după moartea regelui Casimir, L. e încoronat rege al Poloniei, prin ce Galiţia şi Lodomeria devin iarăşi părţi întregitoare ale Ungariei. Pe timpul sĕu a fost o invasiune de Tatari în Transilvania, cari au fost însă batuţi şi isgoniţi. Sub el s'a întêmplat prima ciocnire între oştirile unguresci şi cele turcesci (în expediţia din Bulgaria). Asemenea sub el a trecut în Moldova voivodul Maramurĕşului Bogdan, contra căruia Ludovic întreprinde mai multe expediţii spre a-l readuce la supunere, dar e bătut de Bogdan. Pentru serviciile făcute în una dintre aceste expediţii L. donează însemnate proprietăţi în Maramurĕş unui alt voevod român, anume Balc fiul lui Sas, institut în locul lui Bogdan. (Cf. A. D. Xenopol, II. 36—51). L. a fost căsătorit (1353) cu Elisabeta, fica regelui Bosniei. 28) *L. II* (1516—26), fiul lui Vladislav II, n. 1 Iulie 1506, † 29 Aug. 1526 în lupta dela Mohaci. A primit moştenire o ţeară sfâşiată şi slăbită de luptele dintre oligarchie şi nobilimea mică, faţă cu cari regele nu avea aproape nici o autoritate. 1508 încoronat rege ungar, 1509 rege al Boemiei. 1522 casătorit cu Maria, nepoata împĕratului Maximilian şi soră a regelui Ferdinand. 1521 arestează pe solul turcesc. Sultanul duce oaste contra Ungariei şi ocupă Sabaţul, Belgradul şi Zemlinul. 1525 Soliman îmbie pace, dacă îi concede să-şi treacă armata prin Croaţia în contra ţerilor habsburgice. Refusat, vine asupra Ungariei şi dă lupta decisivă la Mohaci, sfărmând total oastea ungară. Regele cade în pârĕul Cselle, umflat de ploaie, unde strivit de trupul calului, se îneacă. (Cronicarul G. Szerémi afirmă, că L. după bătălie a fost ucis de George Zapolia la Szekcsö.) Prin moartea lui L. s'a stins dinastia Jagellonilor în Ungaria, iar prin dezastrul dela Mohaci s'a înmormêntat independenţa Ungariei.

V. Regi în bavaria.

29) *L. I Carol August, rege al Bavariei,* fiul şi succesorul lui Maximilian I, n. 25 Aug. 1786 în Strassburg, † 29 Febr. 1868 în Nizza. A domnit dela 13 Oct. 1825 până la 20 Martie 1848, când silit de revoluţie a renunţat în favorul fiului sĕu Maximilian II. Mare sprijinitor al artelor şi sciinţei, a dat capitalei numeroase musee şi biserici. A construit canalul L, între Dunăre şi Maina. Fiul sĕu al doilea, Otto, a fost rege al Greciei. Are monument în München şi Kissingen. 30) *L. II Otto Frideric Wilhelm,* rege, fiul lui Maximilian II, n. 25 Aug. 1845 în Nimphenburg, † 13 Iunie 1886 în lacul Starnberg. A moştenit tronul la etate de 13 ani. Era şi el iubitor de artă, dar încă de tiner inclinat spre nebunie. Şi-a clădit mulţime de palate ca din poveşti, cari l-au costat 13¹/₄ mil. de marce. De afacerile ţerii nu se interesa, trăia retras în castelele sale şi nu lăsa pe nimenea să între la el. Miniştrii nu dăduseră faţă cu el cinci ani. 1886 consiliul casei domnitoare şi al ministrilor hotărî a-l supune visitaţiei medicale, care constatând că e nebun, a fost depus, trecênd titlul regal la fratele sĕu Otto. Fiind însă şi acesta nebun, în numele lui domnesce prinţul Luitpold. In Dumineca Rusaliilor din 1886 L. s'a aruncat în lac şi a tras cu sine şi pe medicul Dr. Gudden, care sărise să-l scape. 31) *L. prinţ de B.,* fratele fostei împĕr. Elisabeta a Austriei, n. 21 Iunie 1831 în München. A renunţat la dreptul de moştenire ca să poată lua în căsătorie morganatică pe Henrieta Mendel (baronesă Wallersee) în 1859, apoi pe Antonia Bart. 32) *L. prinţ de B.,* fiul prinţului-regent Luitpold, n. 7 Ian. 1845, căsătorit (1868) cu Maria Terezia, archiducesă de Austria, avênd cu ea 12 copii.

VI. Regi în portugalia, olanda şi neapole.

33) *L. I Filip Maria Fernando,* rege al Portugaliei, prinţ de Saxonia, fiul lui Carol de Coburg şi al reginei port. Maria da Gloria II, n. 31 Oct. 1838, † 19 Oct. 1889 în Cascaes (l. Lissabona). A urmat la tron în 11 Nov. 1861. Din căsătoria cu Maria Pia, fiica lui Victor Emanuel, a avut doi fii: Carol regele de acum, şi Alfons.

34) *L., regele Olandei,* v. Bonaparte.

35) *Regi în Neapole: L. de Tarento,* 1345 complice la uciderea lui Andreiu, fratele regelui ungar L. I (v. Ioana), luând apoi în căsătorie (1346) pe vĕduva ucisului. Domnitor energic. 36) *L. de Anjou,* fiul regelui francez Ioan, n. 1339, † 21 Sept. 1384 în Bari. Fugit dela Englezi, unde era ostatic, tatăl sĕu, îl numesce

locțiitor în Languedoc. 1380 tutor al dofinului Carol VI și guvernator al Franciei. Adoptat de Ioana, 1382 întră cu oaste în Neapol, dar tronul era ocupat deja de Carol Durazzo. După lupte zadarnice pentru tron, cedează dreptul de moștenire fiului sĕu. Papa Clement VII îl încoronase în Avignon înainte de întreprinderea expediției. 37) *L. II,* fiul celui precedent, n. 7 Oct. 1377, † 29 Sept. 1417 în Angers. Incoronat de papa Clement VII, a plecat și el cu oaste (1390) să-și ocupe tronul neapolitan. După sbuciumări de ḑece ani a fost silit să se reîntoarcă în Francia. Nici în 1412 nu i-a succes ocuparea tronului. 38) *L. III,* fiul celui precedent. Papa Martin V declarându-l moștenitor legal (1420), Ioana II l-a adoptat (1423) și numit duce de Calabria. 1424 a urmat la tron, trebuind însă a ceda mare parte din regat rivalului sĕu Alfons V de Aragonia. † 24 Nov. 1434.

VII. Archiduci în austria.

39) *L., Iosif Antoniu,* fiul împ. Leopold II, n. 13 Dec. 1784 în Firenza, † 21 Dec. 1864 în Viena. Mare aderent al absolutismului. In sfatul tainic sub Ferdinand V alăturea cu Metternich, Colovrat și archid. Francisc Carol, numai el mai era membru. 40) *L., Victor,* cel mai tinĕr frate al împ. Francisc Iosif I, n. 15 Maiu 1842. Dela 1899 general (F. Z. M.). Protectorul societății »Crucea roșie«. 41) *L., Salvator,* fiul lui Leopold II, duce de Toscana, n. 4 Aug. 1847 în Firenza. Bun naturalist, a călătorit prin Asia, Africa, America și Australia, făcênd cercetări și colecțiuni de domeniul sciințelor naturale. Are numeroase scrieri etnografice și de sciințe naturale, s. e. »Die Serben an der Adria, ihre Typen u. Trachten« (1870—79), »Eine Blume aus dem Goldenen Land«, etc. Scr. principală: »Die Balearen in Wort u. Bild geschildert« (7 vol.).

VIII. Duci și principi.

Markgrafi și mari duci de Baden.

42) *L., Wilhelm I,* markgraf, n. 8 Apr. 1655 în Paris, † 4 Ian. 1707 în Rastadt. A urmat la tron în 1677. Vestit general în resboaiele din Ungaria contra Turcilor și contra lui Tököli, în cele dela Rin contra Francezilor și în resboiul de succesiune la tronul spaniol. In Ungaria a luptat 10 ani, la început sub Carol de Lotharingia, apoi ca suprem-comandant. Cea mai strălucită învingere a repurtat-o la Slankamen în 18 Aug. 1691. 43) *L., Wilhelm August,* mare duce de B., n. 1763, † 30 Martie 1830. 44) *L. II,* n. 1824, † 22 Ian. 1858. A renunțat la tron (1852), în favorul fratelui sĕu Frideric.

Mari duci de Hessen-Darmstadt.

45) *L. I,* (primul mare duce de H.), n. 1753, † 6 Apr. 1830. A urmat la tronul tatălui sĕu în 1790 sub titlul »markgraf L. X.« Titlul de mare duce l-a luat cu învoirea lui Napoleon în 14 Aug. 1806 ca membru al federațiunii dela Rin. După lupta dela Lipsca a părăsit și el pe Napoleon. 1820 a dat ţerii constituție. 46) *L. III,* n. 1806, † 13 Iunie 1877. In 1866 a ținut cu Austria, pentru ce numai înrudirea cu dinastia rusească i-a mântuit ţeara de catastrofă. Dela 1871 H.-Darmstadt e parte a imperiului german. Din căsătoria morganatică cu baronesa Hochstädten L. n'a avut copii. I-a urmat la tron nepotul de frate. 47) *L. IV,* n. 13 Sept. 1837, † 13 Martie 1892, socrul Țarului Nicolae II. A fost căsătorit cu Alice, fica reginei Victoria a Angliei, dela care a avut pe: Ernest (succesorul la tron), Victoria (m. după L. prinț de Battenberg), Elisabeta (m. după mare ducele rusesc Sergie), Irina (m. prinț Henric de Prusia, fratele împ. Wilhelm II) și Alice (m. la 1894 după Țarul Nicolae II).

Principi electori de Pfalz.

48) *L. III* (1410—36), fiul împ. Ruprecht. Amic al împ. Sigismund, l-a representat la conciliul din Constanța; el a presidat arderea pe rug a lui Ioan Huss. Universitatea din Heidelberg are să-i mulțămească mult. Biblioteca »Palatina« s'a desvoltat din bibl. privată a lui L. 49) *L. IV* (1436—49), mare apĕrător al conciliului dela Basel și al contra-papei Felix V (mai înainte Amadeu VIII, duce de Savoya), a cărui fică Margareta îi era soție. 50) *L. V* (1508—44), în certele religionare de pe acel timp făcea pe împăciuitorul. A luat parte la expediția contra lui Fr. Sickingen (1523) și la suprimarea revoluției ţĕrănesci (1525). 51) *L. VI* (1576—83), în locul calvinismului a întrodus luteranismul. După moartea lui însă ţeara iarăși a trecut la calvinism.

Duce de Abruzzo, 52) *L., Amadeus Iosif Maria,* nepotul de frate al regelui Umberto I, n. 23 Ian. 1873 în Madrid, din părinții Amadeu duce de Aosta și Letiția Bonaparte. In Iunie 1899 a plecat pe corabia »Stella Polare« în expediție la Polul nordic.

Ludovic, *canal, (canalul Dunăre-Maina),* leagă Rinul cu Dunărea prin rîurile Regnitz și Altmühl, 176 km. lung, 11—17 m. larg, 1·6 m. afund.

Ludoviceum, academie militară în Budapesta, întemeiată 1831 din mai multe fundațiuni; actuala organisațiune datează din 1872. L. este institutul cel mai înalt al honveḑimei ungare, și consistă din 2 cursuri: 1) Un curs de 4 ani cu plan de instrucțiune analog celui din școalele de cadeți. La sfîrșitul cursului 2 elevi din cei mai eminenți înaintează deloc la gradul de sublocotenent, iar ceialalți absolvenți întră ca cadeți în honveḑimea ungară. 2) Un curs superior pentru oficieri, care durează 10 luni și are scopul a instrua oficieri activi ai honveḑimei în sciințele superioare militare. Servesce totodată ca școală de pregătire pentru școala de resboiu a armatei comune austro-ungare, unde în tot anul întră 8 din elevii cei mai buni.

Ludwig, *Otto,* poet german, n. 1811 în Eisfeld, † 1865 în Dresda. Renume de poet și-a câștigat îndeosebi prin tragediile »Der Erbförster« și »Die Makkabäer«. Scr. estetice încă sînt de mare valoare. Op. complete (Gesammelte Schriften) 6 vol. ed. de A. Stern în Lipsca 1891—92.

Ludwigshafen, oraș în guvernamentul prus. Pfalz, lângă Rin, 39,799 loc. (1895); cameră de comerciu și industrie, navigație și comerciu pe Rin; fabricație de anilină și soda.

Lueger, *Carol, Dr.,* om politic austr., n. 24 Oct. 1844 în Viena, a studiat aici dreptul, devenind 1874 advocat. 1875 ales în consiliul comunal, 1885 în parlament și 1890 în dieta Austriei inf.

14 Maiu 1895 ales ajutor de primar, și după retragerea lui Grübl, 30 Maiu, primar al orașului Viena. Denegându-se întărirea acestei alegeri, L. a fost reales din nou în mai multe rânduri, însă la intervențiunea personală a imperatului (27 Apr. 1896) a renunțat la postul de primar, păstrând cel de ajutor de primar. Preste câteva luni L. este ales din nou primar și de astădată a și fost întărit. Antisemit pronunțat; împreună cu princ. Al. Liechtenstein conducĕtorul partidului creștin social. Mare adversar al politicei maghiare și amic naționalităților Ungariei. A relevat de repețite ori causa română în parlament.

Luffa Cav., (botan.) gen din familia Cucurbitaceelor, trib. Cucumerineae, cuprinde vr'o 7 specii de plante erbacee anuale agățătoare, ce cresc în regiunile tropicale ale vechiului continent, iar o specie cresce în America. Unele specii de *Luffa* se cultivă prin grădini. Fructele verdi de *L. cylindrica* M. Roem. se întrebuințează la bucătărie ca legumă, iar din fructele uscate se fac mănuși de frecționat la baie. [Z. C. P.]

Lugaciu, v. Căldărușel.

Lugano, (germ. *Lauis*), cel mai mare oraș în cantonul elvețian Tessin, lângă lacul L., cu 7097 loc. (1888); industrie de mătasă; loc de cură climatică.

Lacul Lugano, situat la poalele sudice ale Alpilor, ²/₃ situat în cantonul elvețian Tessin, restul în prov. ital. Como, 54 km²., la înălțime de 271 m. preste nivelul mării, avênd afundime până la 279 m. Țermuri înalți de rară frumseță; pe lac umblă vapoare.

Lugansk, oraș în guv. rus. Iekaterinoslav, 16,193 loc. (1890), cu mare turnătorie de fier, în care se fabrică locomotive și mașini, și alte numeroase fabrici. Insemnat comerciu de cereale, vite, pielării și lână.

Luganskij, v. Dahl 3).

Lugas (*Lugoș-Logoj*), district valachic, se amintesce încă în secl. XIV și s'a extins asupra satelor și prediilor Lugos, Agres, Bartafalva, Budaholi, Bényes, Campony, Chewhaba, Dragotenest, Dragomerfalva, Gedeteleke, Hegyeres, Kastély, Ohabicza, Kulboest, Kuldoffalva, Orságh (Olohság), Kövesd, Govosdia, Szépmező, Perlo, Sidimirpatak, Tinko, Sydovar, Topsafalva. La început a fost administrat acest district de castelanii din castrul Sydovar (Jdioara) și numai mai târdiu se amintesce câte un castellanus castri s. castelli Lugas, provisor arcis, capitaneus arcis. Nobilimea acestui district se numia uneori universitas nobilium. Cetatea și districtul L.-lui dela Mateiu încoaci a ajuns mai de multe ori în mâni private și în ale principelui. Districtul acesta pe lângă al Caransebeșului a avut un rol mai secundar. Opidul L. (oppidum ac castellum) însuși numai după ce a încetat »banatul severin« și s'a redus la »banatul Caransebeșului și al Lugoșului« (1536) devine, împrumutat cu Caransebeșul, sediul banului (căpitanului, familiaris noster, comitelui și banului suprem). (V. art. Districtele valachice.) [E. Tr.]

Biserica catedrală gr.-cat. din Lugoș.

Luger sau *Lujer* (*vlăstare*), se numesc vîrfurile și ramurile tinere de plante, luger de viță, luger de hameiu, luger de sparanghel, etc.

Lugo, prov. span. (în Galicia), 9881 km²., cu 432,165 loc. (1887). *Capitala L.,* situată lângă Minho, are 19,952 locuitori; isvoare de pucioasă de 32°—38° C.

Lugoș (*Lugoj*), *oraș* cu magistrat regulat în Bănat, capitala comitatelor împreunate Caraș și Severin, locuit în majoritate relativă de Români. Acest oraș împreună cu Caransebeșul au jucat rol însemnat în istoria țerii, și desclinit pentru Români L. este însemnat ca centru al districtelor române banatice. Pomenirea lui derivă din timpuri străvechi. Numirea *Logoj* se găsesce și la cronicarii vechi în pronunțarea păstrată în limba poporului nostru. Din documentele istorice cunoscute cea dintâiu urmă despre orașul L. o aflăm sub Ludovic cel Mare la 1369. Regele Sigismund în 1428 opresce pe Lugojeni să ia vamă dela Hodoșeni. In 1439 și 1440 L. este numit oppidum (mezőváros). In luna Maiu 1451 petrece Huniade în L. In 1457 confirmă regele Ladislau privilegiile Românilor din districtele: L., Sebeș, Mehadia, Almaș, Carasova (Krassofő), Berzava (Borzafő), Comiat și Iladia. Regele Mateiu Corvinul donează orașul L. lui Ioan Pongratz. In 1509 a fost ciumă mare în L. și jur. Regina Isabela a dat orașului L. emblema și a confirmat privilegiile Românilor

în 7 Maiu 1551. Judii oraşului L. erau Români pe timpul acela. Aşa aflăm la 1529 pe Dim. Luca, la 1546 pe Martin Luca, la 1557 pe Anca Gaşpar şi la 1570 pe Ioan Gaşpar. Dela 1658 ajunge şi oraşul L. sub domnia turcească până la 1699. După alungarea Turcilor la 1726 este prefect suprem în L. Ioan Raţiu. Bănatul era sub regim militar. In 1779 se încorporă teritoriul comitatelor: Caraş, Timiş şi Torontal la Ungaria cu desconsiderarea totală a privilegiilor districtelor românesci. Sistemul comitatens durează până în Oct. 1848. După revoluţiune până la 27 Dec. 1860 Bănatul formează provincie de sine stătătoare. In 27 Iunie 1848 s'a ţinut în L. o adunare mare naţională a Românilor bănăţeni, în care fruntaşii însufleţiţi de frumoasele principii de libertate, frăţietate şi egalitate decid a merge cu Maghiarii, şi despărţirea ierarchică de Sêrbi. Populaţiunea este aproape de 13,000 suflete. L. are tîrguri bine cercetate şi desclinit prăsirea vitelor este foarte înaintată. L. a fost ca un focar pentru Românii din Bănat. L. este sediul unui episcop român gr.-cat. şi are frumoase biserici rom. de ambele confesiuni (v. ilustr). [—]

Lugoş, diecesă română gr.-cat., înfiinţată prin decretul maiestatic din 12 Dec. 1850 şi canonisată de cătră Papa Piu IX prin Bulla »Apostolicum Ministerium« din 26 Novembre 1853. Este formată din parochii, cari mai nainte aparţineau dieceselor române gr.-cat. ale Făgăraşului şi Oradei mari şi se extinde preste comitatele: Torontal, Timiş, Caraş-Severin şi Hunedoara. Reşedinţa episcopului este în L., unde este şi un capitlu constătător din 6 canonici. Diecesa L. a avut până acuma următorii episcopi: 1) *Dr. Alex. Dobra* (1854—1870); 2) *Ioan Oltean* (1870 până 1873); 3) *Dr. Victor Mihályi* de Apşa (1875 până 1895); 4) *Dr. Demetriu Radu* (1897) [v. ac.]. E supusă mitropolitului gr.-cat. de Alba-Iulia şi Făgăraş. Parochii 161, filii 318; suflete aproape 95,000. (V. Alba-Iulia şi Făgăraş, mitropolia şi biserica gr.-cat. română.) [Dr. I. Radu.]

Protopresbiteratul gr.-or. rom. al Lugojului aparţine la diecesa Caransebeşului. Numărul sufletelor este: 26,710. Comune sûnt 31. In centrul protopresbiteratului Lugoj este 1 şcoală capitală de băeţi şi 1 şcoală superioară de fetiţe, susţinute în comun de diecesă, tract şi comună. Sediul protopresbiteratului datează din timpuri străvechi. Diecesa se numia când a Caransebeşului, când a Vêrşeţului. In L. din vechime, după tradiţie, era mănăstire ortodoxă şi poporul din aretul L.-lui şi aḑi numesce biserica ortodoxă din loc mănăstire. Protopresbiteratul se extinde cătră Caransebeş în valea Timişului.

„Lugoşana“, institut de credit şi economii, societate pe acţii în Lugoş, s'a înfiinţat la 1889 cu capital social de 50,000 fl. La 1897 s'a făcut a doua emisiune, urcându-se capitalul social la 150,000 fl. Bilanţul anului 1898 s'a încheiat cu 582,808 active şi pasive. Fondurile de reservă sûnt preste 20,000 fl.

Lugoşanu, *Octavian*, publicist şi profesor rom., n. 11 Aug. 1866 în Slatina (Olt), şi-a făcut studiile în Bucuresci, unde a luat licenţa în sciinţele istorico-filologice cu lucrarea »Oltenia sub ocupaţiunea austriacă«, 1889. A publicat prin mai multe reviste cercetări şi notiţe istorice.

Lugoşel, (magh. *Lugoshely)*, un sat învecinat cu oraşul Lugoj. Urme despre acest sat se află abia între 1690—1700. Poporaţiunea este curat română. In apropiere a fost lupta renumită dela Tapae între Daci şi Romani.

Lugowoi, *Alexei Alexejevits*, romancier rus, n. 19 Febr. 1853 în Varnawin, guvern. Kostroma. Numele de familie *Tichonow*. La etate de 7 ani orfan de mamă, a fost dat în crescere într'un pension de fete, petrecênd acolo patru ani, singur băiat într'o sută de fetiţe. Trei ani a studiat după aceea în casa părintească, apoi la liceul din Kazan, trebuind să întrerupă studiile din causa unui morb tuberculotic. 1878 stabilit în Petersburg intră în condiţiune la un comerciant de pielării, lingerie şi cereale. In interesul firmei călătoresce în Francia şi Orient, iar 1880 deschide însuşi prăvălie şi 1883 devine insolvent. Atunci se decide să publice romanul: Altcum a hotărît soartea, prin care şi-a eluptat loc de frunte în literatura romancieră rusă. Intre scrierile sale însă, cel mai mare succes l-a avut romanul »Pollice verso«. [t.]

Lugubru, trist, jalnic. *Lugubre,* (ital.) termen de interpretaţiune musicală.

Luisa, 1) *L., Augusta Wilhelmina Amalia,* regina Prusiei, fica lui Carol Frideric Ludovic, principe de Mecklenburg-Strelitz, n. 10 Martie 1776 în Hanovra, † 19 Iulie 1810. Căsătorită (24 Dec. 1793) cu Frideric Wilhelm III, regele Prusiei. Femeie de înaltă cultură şi devotată ţerii şi soţului ei, după lupta dela Jena a intervenit însăşi la Napoleon (6 Iulie 1807) pentru condiţii de pace mai umane, dar fără succes. Prusia a fost redusă aproape la jumĕtate teritoriul. Memoria îi este eternisată prin »fundaţia L.«, institut de educaţie pentru fete tinere, înfiinţat 1810 în Berlin, prin »ordul L.«, prin statua ridicată pe mausoleul din grădina castelului din Charlottenburg şi prin cea din grădina zoologică din Berlin. 2) *L., Henrieta,* fica prinţului Frideric Henric de Orania, n. 1627, † 1667, căsătorită (7 Dec. 1646) cu Frideric Wilhelm, principe elector de Brandenburg. Ea a întemeiat oraşul Oranienburg şi orfanotrofiul de acolo. 3) *L., Amalia,* mama regelui prusian Frideric Wilhelm II şi astfel străbuna dinastiei de acum, n. 1722, † 1780. 4) *L., Ulrica,* sora lui Frideric cel Mare, n. 1720, † 1782, căsătorită cu regele Svediei (1744) Adolf Frideric. Femeie arogantă şi intrigantă, dar părtinitoare a sciinţelor şi artelor. A întemeiat din mijloace proprii Academia de sciinţe a Svediei (1753), biblioteca şi museul din Drottningholm. A jertfit mult şi pentru scopuri de binefacere. 5) *L.,* sora regelui Carol VIII al Danemarcei, n. 7 Sept. 1817, † 29 Sept. 1898, căsătorită (26 Maiu 1842) cu Christian, fiul ducelui de Schleswig-Holzstein-Sonderberg-Glücksburg, care prin ea a ajuns la tronul Danemarcei sub numele Christian IX. Prin copiii din aceasta căsătorie dinastia daneză s'a încuscrit aproape cu toate casele domnitoare europene (v. Christian). L. era supranumită »soacra Europei«. 6) *L. de Savoya,* mama regelui francez Francisc I (v. ac.), n. 1476, † 1531. [t.]

Luisa, *ordinul,* ordin creat în Prusia, de cătră Frederic-Wilhelm III, în 1814, pentru dame, în special acele doamne şi domnişoare, cari se distinseră prin devotament în timpul resboiului din 1813—14. Cuprinde 100 de membre şi o

singură clasă. Panglică albă, cu o bandă neagră pe margini; crucea neagră. [O. L.]

Luisenthal, numit de Români *Hondal,* colonie șvabească pe moșie mănăstirească, parochie rom.-catolică și protestantă in căp. și j. Câmpulung în Bucovina, are 686 loc. (10 ort.-or., 310 rom.-cat., 300 protest., 66 mos.), o școală primară, 2 biserici. [Dr. I. G. Sbiera.]

Luitpold, *Carol Iosif Wilhelm Ludovic,* prințul regent al Bavariei, n. 12 Martie 1821 în Würzburg, al doilea fiu al regelui Ludovic I. Cu titlul de regent domnesce dela 10 Iunie 1886 (v. Ludovic). Căsătorit (1844) cu Maria de Toscana, († 1864). Moștenitor presumptiv e fiul sĕu Ludovic (n. 7 Ian. 1845). [t.]

Lujeni, comună rurală, tîrg, parochie, moșie boierească in căpitanatul și județul Coțman in Bucovina, cu 2624 loc. (2254 ortod.-orient., 121 romano-catolici, 5 protestanți, 244 mosaici), o școală primară de 3 clase, poștă, telegraf, stațiune de cale ferată. [Dr. I. G. Sbiera.]

Lukács, 1) *L., Béla,* om de stat magh., n. 1847 în Zlagna; a studiat dreptul în Pesta; a fost oficial, 1872 fù ales deputat și ca atare s'a ocupat mult de chestii financiare și economice. Când s'au reorganisat căile ferate magh., fù numit director al acelora, apoi a fost secretar de stat, iar în cabinetul Wekerle ministru de comerciu și comunicațiune. 2) *Lukács, Ladislau,* ministru ung. de finanțe, n. 1850 în Zlagna, a studiat dreptul in Cluj; 1874 prof. la acad. de drept în Jaurin, apoi a condus minele familiei sale. Dela 1878 deputat, iar dela 1895 min. de finanțe, avênd un rol de frunte în pertractările ref. la pactul econ. cu Austria și validitând la aceste principiul parității perfecte între ambele state. A scris despre mineritul din Trans.

Lukianos, (lat. *Lucianus),* scriitor și retor grec. După multe călătorii făcute în Asia, Italia și Galia s'a așezat în Atena. In scrierile sale cu mult umor și sarcasm sbiciuesce imoralitatea din timpul în care a trăit și în special: ireligiositatea, lingușirea și superstițiunea. (Cf. Hartmann, Studia critica in Lucianum, 1877.)

Lukuga, rîu în partea vestică a lacului Tanganyica, despre care H. M. Stanley susține că este unicul canal, prin care se scurge apa din lacul Tanganyica. (Cf. H. M. Stanley, Durch den dunklen Weltteil.)

Luleå-elf, rîu în Svedia, formând cel mai mare cataract în Europa. La 45 km. se împreună cu Lilla și devine navigabil. Se varsă în golful Botnic. Lungimea 350 km., basinul 23,648 km².

Lully, *Giovanni Battista,* compositor, florentin de origine, considerat ca fundatorul operei franceze, n. 1633 în Florența, † 1687 în Paris. Adus în Paris se înrolà in banda violoniștilor regelui Ludovic XIV și 1669 căpĕtà privilegiul operei în Paris. Operele lui sûnt: Les fêtes du l'Amour et de Bacchus (1672), Cadmus et Hermione (1673), Alceste (1674), Thesée (1675), Atys (1676), Isis (1677), Psyché (1678), Bellérophon (1679), Proserpine (1680), le Triomphe de l'Amour (1681), Persée (1682), Phaéton (1683), Amadis de Gaule (1684), Roland (1685), Armide (1686), Acis et Galathée (1687). cele mai multe pe librete de Luinault, și apoi un mare numĕr de baleturi ș. a. [T. C.]

Biserica gr.-or. din Lugoș.

Lumbago, (med.) reumatism al musculaturei șalelor, caracterisat prin ivirea sa vehementă. L. causează dureri crâncene la cea mai mică mișcare a musculaturei afițiate. Terapia: asudare și masagiu.

Lumbricide, familie de viermi anelidi, oligocheți; cuprinde genurile: *Lumbricus* (v. ac.), *Helodrilus, Criodrilus* și *Allobophora.* L. din jud. Iași au fost studiate de Dr. W. Michaelsen: Oligochaeten des naturhistorischen Museums in Hamburg, IV Jahrbuch der Hamburgischen wissenschaftlichen Anstalten VIII. Hamburg, 1891. Dr. N. Leon a găsit 3 specii noui: A. Leoni, A. Jassyensis și A. Antipae.

Lumbricus, *rîma,* vierme anelid, oligochet din familia lumbricidelor (v. ac.). Acest gen cuprinde mai multe specii: *L. terrestris* L., *L. agricola* Hoffm. şi *L. communis* Hoffm. Darwin a arĕtat importanţa acestor viermi în fenomenele geologice actuale. Ei trăiesc ḑiua în pămênt şi nu ies la suprafaţă decât noaptea. Se hrănesc cu frunze, carne, grăsime şi chiar cadavre de ale semenilor lor; ei înghit şi ţerîna care le face obstacol când îşi sapă galerii. Noaptea când ies la suprafaţa solului expulsează acest pămênt prin anus, producênd un fel de viermuşi suciţi de pămênt. Aşa că pe fiecare an ei colaborează la formaţiunea unui strat dela 3—5 mm. Pe de altă parte frunzele pe cari le duc în pămênt ca să-şi facă culcuş din ele, se descompun şi contribue la formaţiunea pămêntului vegetal.

Lume, în limbagiul comun ceriul şi pămêntul dimpreună cu toate fiinţele de pe el. In terminologia filosofică sub L. se înţelege: totalitatea existenţei trecute, presente şi viitoare, în toate manifestările ei, afară de Dḑeu, pe care îl concepem ca creator al ei. Aceste manifestări, considerând constituţia lor calitativă, sûnt sau curat spirituale (psichice), sau curat materiale (fisice), sau spirituale materiale (psichofisice). Cele dintâiu formează şi se numesc L. spiritelor, cele de a doua L. materială, iar cele de a treia L. în mic, care, ca sintesă reală din spirit şi materie, este omul, microcosmul. Sciinţa, al cărei obiect este L., se numesce *cosmologie.* Cu privire la originea L. stau faţă în faţă două teorii: a) teoria biblică a religiunei, care susţine că L. este creată de Dḑeu în timp; b) teoria naturală, care poartă numele lui Kant-Laplace. Această teorie învaţă că L., precum şi toate manifestările ei, s'au format din o stare caotică în decurs de veacuri nenumerate şi în vîrtutea mişcării de rotaţiune provenită din puterea de atracţiune şi repulsiune pe lângă un centru, care e soarele. (Cf. Kant, Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels, 1755, şi Laplace, Exposition du système du monde, 1796.) [Pl.]

Lumea albă şi neagră *în poveştile române.* L. albă e cea pămênteană în care trăiesc oamenii, iar L. neagră e cea subpămênteană, din fundul pămêntului, unde locuiesc smeii şi unde duc fetele frumoase de împĕrat, răpite de ei.

Lumea ochiului, pupila sau *lumina, luminiţa ochiului, muschiţă, musculiţă* sau *fecioară,* deschiḑĕtură rotundă în mijlocul irisului, care pare neagră şi prin care pătrund razele luminii spre a desemna obiectele pe retină. E o adevĕrată diafragmă ca la microscop, căci la lumină multă se contractează, ceea ce se numesce: *Myosis,* şi la întunerec se dilată: *Mydriasis.* Aceste schimbări se pot produce şi prin unele medicamente. [Dr. C.]

Lumina, causa tuturor fenomenelor, ce ajung la consciinţa noastră prin mijlocirea ochiului. Corpurile, ce dau dela sine raze de lumină, se numesc *luminoase,* celelalte *întunecoase.* Corpurile, prin cari pot trece razele de lumină, se numesc străveḑii sau transparente, celelalte nestrăveḑii sau netransparente. L. se propagă în linie dreaptă, de unde urmează, că în dosul corpurilor netransparente se formează umbră. (Cf. şi art. Iluminat.)

Lumina în cultul divin, în primul loc este simbolul lui Dumneḑeu, care după Sf. Scriptură este »isvorul luminei« (Ps. 35, 10; I Ioan I, 5), »locuiesce în lumina cea neapropiată«, »e îmbrăcat în lumină şi mărire« (I Tim. 6, 16; Ps. 103, 2). Şi deoarece Is. Chr. a fost prevestit ca »soarele din înălţime«, care ca »strălucirea mărirei şi chipul statului Tatălui ceresc« (Ovr. I) însuşi pe sine s'a numit »lumina lumei« (Ioan 8, 12), L. întrebuinţată la cultul divin şi la toate funcţiunile sacre este simbolul lui Is. Chr., al învĕţăturei sale. V. şi art. Ceara în cultul divin.

„Lumina“, societate a cantorilor bisericesci români din Bucovina, înfiinţată în Cernăuţi 1892, ca continuare a altei societăţi similare, *Psaltul* din 1890, cu scopul de a desvolta şi întreţinea spiritul social printre membrii sĕi, de a se perfecţiona reciproc în arta musicală vocală, de a-şi apĕra reciproc interesele sociale, de a înfiinţa coruri vocale şi cabinete de lectură prin sate şi oraşe. Prin îndemnul membrilor acestei societăţi şi al altor bărbaţi iubitori de cultură naţională s'au înfiinţat până la 1900, preste 55 cabinete de lectură. [Dr. I. G. Sbiera.]

Lumina electrică sau *galvanică,* efectul luminos al unui curent electric. Să luăm doi cilindri metalici bine isolaţi, aşezaţi pe picioare de sticlă, şi terminaţi fiecare cu câte un con de cărbune. Punem unul din aceşti cărbuni în comunicaţie cu polul positiv al unei pile puternice, iar celalalt cu polul negativ, şi să apropiem apoi unul de altul vîrfurile acestor cărbuni până când se ating. Să le îndepărtăm apoi puţin şi vom observa că se formează între ele un arc luminos foarte strălucitor. Temperatura acestui arc este foarte înaltă, putêndu-se într'însa topí şi chiar volatilisa, corpurile cele mai infusibile, precum platina şi carbonium. (v. şi Arc voltaic.) L. electr. vine produsă şi prin un curent care trece prin un fir foarte subţire şi rĕu conductor. Acest fir se încălḑesce foarte tare când trece curentul printr'însul, atât din causă că e rĕu conducĕtor, cât din causa că e subţire. Prin încălḑire devine incandescent, deci luminează. (v. şi art. Lămpi electrice.)

Luminatul electric se face prin lămpile electrice (v. ac.). De obiceiu *lămpile cu arc voltaic* se aşează unde e nevoe de focare intense de lumină şi anume la foruri, pe pieţele şi stradele principale ale unui oraş şi chiar în unele magazii sau săli foarte mari. Pentru stradele secundare şi chiar în interiorul locuinţelor, unde e nevoe de o lumină de intensitate mai mică, vin întrebuinţate *lampele incandescente.* Lămpile cu arc voltaic, în raport cu lumina pe care o dau, sûnt mult mai ieftine, însă au defectul că toată lumina e concentrată în un singur punct şi din această causă unde e nevoe de a se subdivisa lumina, cum e de pildă nevoe de a se face unde sûnt mai multe localuri a se ilumina, vin întrebuinţate lămpile incandescente. Electricitatea necesară pentru producerea iluminatului electric de obiceiu se produce prin maşini electrice (v. ac.) cari sûnt puse în mişcare prin o maşină cu aburi sau de o maşină idraulică. Pentru a face groso modo un paralel între costul iluminatului cu lămpi cu arc voltaic şi acela cu lămpi incandescente observăm, că un cal vapor de forţă poate produce electricitate cât e necesară a ilumina o lampă cu arc voltaic de o intensitate luminoasă aproximativă de

1000 luminări sau 8 lămpi incandescente à 16 luminări fiecare.

Lumina de magnesia, lumină obținută prin incandescența bastonașelor de magnesia carbonică, prin ajutorul flamei oxihidrice. E analoagă luminei lui Drummond. L. de magn. e acea produsă prin arderea însuși a metalului, acesta fiind sub formă de bandă sau pulbere. Această din urmă lumină se întrebuințează cu deosebire în fotografie sau la iluminarea farelor maritime sau a semnalelor militare.

Lumina polară, lumina roșie trandafirie, ce în regiunile de către poli se revarsă uneori în nopțile fără lună preste bolta cerească. La noi fenomenul e rar, în țerile nordice însă are loc adeseori. Razele de lumină par a veni dintr'un punct, ce se află sub orizont, și se îndreaptă în sus, unde de multeori formează o coroană frumoasă. L. p. se produce probabil prin scurgerea electricității din pământ. Părerea aceasta e cu atât mai probabilă, pentru că atât înainte cât și în decursul fenomenului acul magnetic oscilează fără încetare. L. p. se mai numesce și *L. boreală* sau și *aurora boreală*.

Luminări, mijloace de luminat, fabricate din diferite grăsimi, sleite în jurul unui fitil ușor inflamabil. Sûnt L. de seu, stearină, spermancet, ceară și parafină. Procedeurile de preparare și fabricare sûnt diferite (Cf. Vlaicu »Merceologia și Technologia«, pag. 636 sequs. și Enciclopedia Rom., tom. II, pag. 796). L. în forma de ađi datează din timpurile persecuțiunilor contra creștinilor. Romanii întrebuințau pentru luminat fire de in împregnate cu rĕșină ori ceară. Prin secl. II, Apuleus scie despre L. de ceară și L. de seu. L. de seu au întrat în us general prin secl. XV. L. de stearină a fabricat primadată Simonin (1818) și Manjot (1820) în Paris. Perfecționarea fabricării L.-lor de stearină se datoresce lui Milly, care 1837 înființează o mare fabrică în Viena și tot pe acel timp una în Berlin. In Ungaria sûnt două fabrici de L. de stearină: fabrica »Flora« în Budapesta (1868) și una în Sibiiu. Cf. și art. Ceara la cultul divin.

Luminărica Domnului, *Lumînărică,* numele vulgar al plantei Verbascum phlomoides L. (v. ac.).

Luminat, v. Iluminat.

Aparate luminătoare medicale sûnt țevi, cari introduse în unele cavități ale corpului s. e. nas, înghițitoare, stomac, etc. și iluminate electric sau prin reflector, permit a vedé internul acelora. (v. Endoscopia.)

Luminățiie, în vechime titulatura Domnilor români și a familiilor domnitoare.

Luminătoare, cântare sacră întocmită și așezată la oficiul Mânecărei, unde cuprinde locul între »canon« și cântările numite »laude«. L. se numesce parte pentrucă se cântă cam la timpul când se revarsă lumina ḑilei, parte pentrucă în acele cântări scurte se preamăresce Sf. Treime, ca isvorul a toată lumina și viața spirituală.

„Luminătoriul“, foaie politică rom., apărută în Timișoara 1880—93. Primul nr. din 5/17 Martie 1880 având program politic: »Stăruind cu toată decisivitatea la riguroasa împlinire a legilor sustătătoare, cari să inspire și propage adevĕratul patriotism pe basa principiului de egală îndreptățire a popoarelor conlocuitoare pe terenul coroanei Stului Stefan«. La 1881, după ce s'a organisat și constituit partidul rom. naț., »L.« a primit programul acestui partid și până la sistarea sa a luptat pentru acest program. La început »L.« a apărut de două, în 1885—86 de trei, apoi iar de două ori pe septĕmână, până la finea 1893, când a încetat din causă că s'a înființat în Timișoara »Dreptatea«. Proprietar al »L.« a fost Mel. Dreghiciu, editor și redactor resp. P. Rotariu.

Luminița nopții sau *Luminiță,* numele popular al plantei Oenothera biennis L. (v. ac.).

Luminoasa, numele popular al plantelor: Clematis recta L., Clematis vitalba L. (v. ac.).

Luna, satelitul pământului; dintre toate corpurile ceresci L. e mai aproape de pământ, depărtarea ei mijlocie dela acesta fiind 385,080 km. (cea mai mică 356,650 km., cea mai mare depărtare 407,110 km.). L. se învîrtesce în jurul pământului, în același timp rotează odată și în jurul osiei sale; de ací urmează, că L. are totdeuna aceeași jumĕtate întoarsă spre pământ; după ce însă osia lunei nu stă vertical pe planul căii ei, nici mișcarea ei în jurul pământului nu e tocmai uniformă, de pe pământ se poate vedé, când de o parte, când de alta a lunei, ceva mai mult de jumĕtate din suprafața ei *(librațiune).* In calea sa în jurul pământului L. ajunge a avé diferite posiții față de pământ și de soare, din cari posițiuni provin eclipsele (v. ac.) și *fasele* ei: *luna nouă,* când L. se află între pământ și soare (în conjuncțiune), deci partea de către pământ nu e luminată; *pătrarul prim,* când L. se află cu 90° spre est dela soare, și de pe pământ se vede jumĕtatea din dreapta a părții luminoase a L.-ei (1/4 din suprafața ei); *luna plină,* când pământul se află între L. și soare, L. deci stă în fața soarelui (în oposițiune), fiind întreagă partea luminată a ei întoarsă spre pământ; *pătrarul ultim,* când L. se află la 90° spre vest dela soare și se vede jumĕtatea din stânga a părții ei luminate.

Pe suprafața luminată a L.-ei se observă unele părți mai luminoase și altele mai umbroase; primele sûnt munți, cari aruncă umbrele lor până pe câmpii departe. Munții L.-ei puțin seamĕnă cu cei de pe pământ; ei au forme conice, cei mai mulți având cratere de dimensiuni foarte mari. Pe L. se observă și crepături adânci, având lungime de sute de km. și trecênd preste munți și șesuri de o potrivă. L. nu are atmosferă, îi lipsesce și apa, deci ori ce condițiune de viață vegetală și animală.

Lună se numesce și timpul, în care L. se mișcă în jurul pământului. Timpul, în care L. ajunge înaintea aceleiași stele fixe, se numesce *lună siderică,* și e de 27 ḑile, 7 ore, 43 minute și 11·5 secunde; timpul, în care L. pornind dela punctul equinocțial de primăvară se întoarce iarăși în acela, se numesce *lună tropică* sau *periodică,* din causa precesiunii punctului equinocțial această lună e mai scurtă cu 7 sec. ca cea siderică; timpul dela o lună nouă până la alta se ḑice *lună sinodică,* din causa înaintării pământului pe ecliptică aceasta e cea mai lungă L., de 29 ḑile, 12 ore, 44 min., 3 sec. După ce L. trece prin fasele sale cam de 12 ori într'un an solar, 1/12 a anului solar (30 ḑile, 10 ore, 29 min., 4 sec.), se numesce *lună solară.*

Luna roșietică, luna în intervalul dintre jumĕtatea lui Martie și începutul lui Maiu, stil

vechiu, când cerul e senin. Agricultorii atribuesc lunei înghețurile nocturne (v. ac.), ce au loc în acest interval, și o găsesc că are coloare roșietică. [—]

Lunile anului. Luna anului în genere se numesce timpul, în care luna (corpul ceresc) se întoarce odată în jurul pământului. Luna civilă pentru împărțirea anului în luni, ați e de 30 și 31 țile. La Romani în antichitate, anul era împărțit in 10 luni, începând cu Martius, Aprilis, Maius, Iunius, Quintilis (a cincia), Sextilis (a șesea), September (a șeptea). October (a opta), November (a noua) și December (a țecea). Erau luni pline cu 31 și luni goale cu 30 de țile. Mai târțiu regele Numa a adaus Ianuarius cu 29 și Februarius cu 28 de țile, dar ca țilele lunilor să se aducă în consonanță cu țilele anului solar (v. ac.), tot la doi ani s'a adaus o lună de 22—23 țile și aceasta, numită Mercedonius, s'a vîrît între 23 și 28 Februarius. Iulius Caesar la an. 46 a. Chr. reformând anul (v. ac.), a reformat și lunile, și scoțênd pe Mercedonius a adaus țile de lună. La an. 45 a. Chr. Quintilis s'a chiemat Iulius, după numele lui Iulius Caesar, iar la an. 8 a. Chr. Sextilis s'a numit Augustus, după numele împěratului de atunci. Mai târțiu și numele altor împěrați s'au împrumutat unor luni, dar acele nume de luni puțin timp s'au putut susținé. [Atm.]

Luna, *(lat.)* țina lunei de pe ceriu, înșirată între țeitățile venerate de T. Tatius, regele Sabinilor; cultul ei s'a susținut mai ales la Sabini și Etrusci. L. țina a stat față de țeul Sol (soare) așa ca Diana sau Iana față de Dianus sau Ianus, și L. a fost țina luminei de L., a luminei de noapte. In Roma, pe dealul Palatin, Luna Noctiluca (lucitoare de noapte) a avut un templu, care toată noaptea era iluminat, și alt templu deasupra de Circus, pe Aventin. L. a fost venerată în țiua din urmă a lunei lui Martie; când era întunecime de L., ca să se abată spiritele rele, era datina, ca să sufle în fluere și trimbițe și ca obiectele de aramă să le bată laolaltă, ca spiritele să se sparie și să fugă. După sculpturi, țina L. a călătorit în car, la care au fost prinși doi catâri. [Atm.]

Luna de Arieș, (magh. *Aranyos Lóna),* com. mică în Trans., cott. Turda Arieș, cu 1380 loc. (1891) Români. Oficiu postal. 11 Sept. 1848 comitele Nicolae Thoroczkay, din causă că Românii nu voiau să se înroleze în oastea revoluționară maghiară, îi convoacă să-i capaciteze, apoi avênd în jurul sěu o companie de infanterie, un pluton de husari sěcuiesci și garda națională maghiară, dă acestora ordin să pusce în gloata Românilor. Treițeci morți și mulțime de răniți au cățut victimă acestei »capacitări«. (Cf. G. Barițiu, Părți alese din Ist. Transilv., t. II, pag. 236 sequs.)

Lunaria L., (botan.) mic gen din familia Cruciferelor, tribul Alyssineae, cuprinde 2 specii, ce cresc în Europa și Asia occidentală; ele sûnt plante erbacee bisanuale sau vivace. In părțile noastre se află prin pădurile umbroase și umede din regiunea montană atât *L. rediviva* L., cunoscută de poporul nostru sub numirea de Lopățea, cât și *L. annua* L., numită de popor Pana sburătorului. Ambele aceste plante sûnt întrebuințate de babe pentru a face farmece. [Z. C. P.]

Lunarium, *(lat.)* aparat pentru înfățișarea mișcării lunei în jurul pământului.

Lunatism, un fel de maladie psichofisiologică, ce poartă numele de somnambulism, și despre care se susține că ar proveni din causa pretinselor influențe, ce luna, aflându-se în o anumită posiție, ar puté să le exerciteze asupra omului. Omul *somnambul* sau *lunatic* execută, într'o stare de completă inconsciință, acte pe cari câte odată nici omul cel mai îndemânatec în stare de trezie nu le poate face. Centrele motorii, cari pun în mișcare muschii, lucrează în mod automatic și cu o precisiune admirabilă, fără să deștepte consciința de sine a individului.

Lunațiune, *(lat.)* timpul în care luna trece odată întreg șirul faselor sale (dela lună nouă la altă lună nouă, ca. 29½ țile).

Lunca, loc de vale productiv; fênaț; și poiană.

Luncavěțul, rîu în Rom., j. Vâlcea, isvoresce din munții Vaideenilor și se varsă în Olt; lung. 60 km.

Luncavița, 1) L., com. rur. în Rom. (Dobrogea), j. Tulcea, compusă din sat. L. și Rakel cu 1780 loc. (Dicț. geogr. 1896), cari se ocupă cu agricultura, prăsirea vitelor și pescăritul; are 2 biserici și 2 școale. Pe teritorul com. se věd urme ale unei vechi cetăți, unde s'au găsit bani din timpul Romanilor.

2) *Luncavița,* (ung. *Lunkavica),* com. mică în Ung., cott. Caraș-Severin, 1213 loc. (1891) Români.

Lunda, *(Ulunda),* provincie în Africa sudică, între lacurile Moero și Bangveolo, cercetată mai în detaiu prin călătorul Livingstone.

Lüneburg, 1) *L.,* district în prov. prus. Hanovra, cu teritor de 11,343 km². și 445,937 loc. (1895). 2) *L.,* capitala districtului L., 22,309 loc. (1895), 2 turnătorii de fier, fabrice de cement și de chimicale, saline, 2 gimn., preparandie, etc. Biblioteca numeră 34,000 vol. (500 incunabule, 600 manuscripte). 2 Apr. 1813 lupta între Germani și trupele franc. ale gen. Moraud. [t.]

Luneta, lupă, ochian, ochelari.

Lunéville, capitala unui arondisment în depart. francez Meurthe-et-Moselle, cu 20,906 loc. (1891); castel mare; fabricație de mănuși, țesětorii de bumbac. 1735—36 residența ducelui lotaringian Stanislau Leszczynski. Aci s'a încheiat la 9 Febr. 1801 *pacea de L.,* prin care Belgia și întreg țermurul stâng al Rinului s'a dat Franciei, Istria, Veneția și Dalmația s'au dat Austriei, iar Milano și Mantua republicei Cisalpine.

Lunga, sau și *Lănga,* com. veche arămânească cu 450 loc., situată între munți înalți nu departe de isvoarele rîului Școmp in Albania.

Lungesci, com. rur. în Rom., j. Vâlcea cu 1025 loc. (Dicț. Geogr. 1893), cari se ocupă cu agricultura, viticultura și olăria; are 2 biserici: fosta mănăstire Mamu (v. ac.) și o altă biserică de lemn, și 1 școală.

Lungoare, v. Febra tifoidă.

Lungulesci, com. rur. în Rom., j. Dâmbovița, situată pe malul drept al rîului Dâmbovița, cu 2760 loc. (Dicț. geogr. 1890); aici se află stavilarele Dâmboviței, pentru a se abate apa rîului în cas de trebuință, ca să nu causeze inundații în Bucuresci. In com. sûnt 3 biserici și 1 școală. Se produc cereale și pepeni buni.

Luni, a doua ḑi a septĕmânei, numită după Lună (Dies Lunae). In anul bisericesc ḑiua de L. este dedicată întru onoarea îngerilor.

Luni, în poveştile române e personificată ca o sfântă. Bărbatul era îmbrăcat cu piele de şerpe şi dispărù, dar fata plecând să-l caute, ajunse la Sf. Luni, care îi dede o cloşcă cu pui de aur şi o sfătuí ce să facă, când îşi va afla bărbatul, etc. [Atm.]

Luntre, barcă de rîu cu fundul lat, fără carenă; construită din brad sau stejer; servesce la pescuit sau pentru transporturi; n'are rame nici cârmă, se manevrează cu una sau douĕ lopeţi late ordinare. (v. şi Cin). [B.]

Lunula, în anatomie, pată albă, ce se vede la rădăcina unghiilor.

Lunus deus, la Romanii vechi (în unele părţi ale imperiului) ḑeu al lunei.

Lup, un gen din familia Canidelor, ordinul Carnivoarelor (v. ac.), cuprinde multe specii. Cel mai însemnat este *lupul (Canis lupus),* are botul scurt, ascuţit; urechile drept în sus, ascuţite, late; ochii aşezaţi cam plecat, pupila rotundă; picioarele înalte, coada atîrnă. Pĕrul cenuşiu-gălbiniu cu negru. Lungimea corpului 1·15 m., a coḑii 45 cm. Trăiesce aproape în toată Europa, lipsesce însă aḑi în Englitera şi în Germania nordică şi medie. Numai când e foarte flămênd, L. devine curagios şi atacă chiar şi pe om, altcum e fricos. Are un urlăt neplăcut. Face mari stricăciuni între animalele selbatice, omorînd mai mult decât îi trebue la mâncare. De folos este pentru blana lui, pielea se tăbăcesce. Cele mai însemnate specii sûnt: *Lupul comun (Canis lupus), Ciangăul (Lupus chango)* din China, *C. occidentalis* din Grönlanda, *C. pallipes* din India resăriteană, ş. m. a.

Lupa, un aparat optic, ce are destinaţiunea să mărească obiectele mici ca să le putem vedé mai bine. L. e o linte biconvexă, cuprinsă într'o ramă de aramă. Bĕtrânii se ajută cu L. la cetit, mai ales dacă tiparul e mĕrunt, ceasornicarii, ca să poate vedé mai bine mechanismul ceasornicelor; alţii o folosesc spre alte scopuri.

Lupa dichroscopică, un aparat mic pentru examinarea dichroismului (însuşirea unor minerale de a arăta douĕ colori, una într'o direcţiune, alta într'alta), la minerale şi în specie la pietrile preţioase.

Lupanarium, *(lat.)* local de petreceri imorale.

Lupeni, (magh. *Lupény),* com. mică în Trs., cott. Hunedoara, cu 864 loc. Români. Staţiune de cale ferată. Insemnate mine de cărbuni, cu extensiune de 1446·04 ha. şi 60.000 q producţiune anuală.

Luperca, un predicat al ḑinei Fauna (v. ac.); numele se derivă dela lupoaica, care a lăptat pe Romulus şi Remus.

Luperci, la Romanii vechi preoţii lui Lupercus, un predicat al ḑeului Faunus (v. ac.). Preoţii formau o societate de înfrăţiţi. Ei au format douĕ colegii, numite al *Fabianilor* şi al *Quintilianilor,* stând câte din 12 oameni tineri. La a. 45 a. Chr. Iulius Caesar, după ce s'a reîntors din Spania, a format al treilea colegiu de L., numiţi *Iulii.* Serbătoarea numită *Lupercalia* s'a ţinut în 15 Febr. şi s'a început în peştera lui Lupercus, numită *Lupercal,* ce era în dealul Palatin. [Atm.]

Lupesci, com. rurală în Rom., j. Covurluiu, compusă din 3 cât. cu 1496 loc. (Dicţ. geogr. 1892), 3 biserici şi 1 şcoală.

Lupinosa, o boală care se ivesce uneori la nutrirea oilor în preponderanţă sau excesiv cu lupin, atât fên cât şi boabe sau păstăi. Causa ei nu este încă bine cunoscută, căci îi cad victimă odată numai unele turme, altele nu. Se pare că boala provine din o otravă ce se desvoaltă în anumite condiţiuni în lupini, mai cu samă când ele sûnt rĕu conservate, la locuri închise, neventilate în deajuns, jicnite, mucigăite, etc. La noi unde nu se nutresc oile cu lupin, boala nu există, dar se ivesce foarte des în Germania de nord.

Lupinus L., (botan.) gen de Leguminoase Papilionacee, tribul genistee, cu vr'o 80 specii de ierburi. Speciile de *L.* cresc în America şi in regiunea mediterană *(L. luteus* L., *L. angustifolius* L.). Unele, ca *L. albus* L., sûnt cultivate pentru furagiu; seminţele sale amare sûnt reputate ca antihelmintice şi diuretice, dar nu se folosesc; în dosă mare sûnt otrăvitoare, conţinênd otrava *Lupinina;* din aceste seminţe s'a scos vanilină, analogă cu acea din vanilie. *L. albus* şi *L. varius* L. se cultivă pe la noi ca ornamentale, cunoscute sub numele de *Cafele, Cafeluţe,* poate prescurtare din *Catifeluţe,* fiindcă frunzele lor cu peri mătăsoşi seamĕnă la pipăit cu o catifea. [S. Şt. R.]

Lupşa, comună mare în Munţii apuseni, cottul Turda-Arieş; e aşezata în Valea Arieşului şi se compune din 5 părţi deosebite, cari formează tot atâtea comune bisericesci anume: *Lupşa mare* (centrul), *Valea Lupşei, Hădărăul* şi mai între munţi *Şasa* şi *Vinţa;* tot la L. aparţin crângurile: Mănăstirea şi Valea-Sesei. Loc. 3948, toţi Români. L. este o comună veche; aici a existat pe la 1325 un cneziat românesc, prefăcut la 1366 în domeniu feudal. Dintre biserici cele mai vechi sûnt biserica gr.-cat. zidită la 1421 şi mănăstirea, la capĕtul din sus al Lupşei mari, clădită la 1429. Pe la L. valea Arieşului, încungiurată în un cerc larg de munţi, este foarte frumoasă; dintre piscuri e de amintit puternica stâncă *Mărgaia,* pe malul drept al Arieşului. (Cf. Kemény, colecţie de doc.; Memorialul aleg. rom., ed. II. Sibiiu, 1883; Zarandul şi Munţii apuseni, de Silvestru Moldovanu. Sibiiu, 1898). [Silv. Mold.].

Lupşa, protopopiat rom. gr.-or., se compune din 27 parochii şi câteva filii, cu 16,194 de credincioşi. Reşedinţa protopopească este în Ofenbaia; odinioară însă a fost în Lupşa, de unde îşi are protopopiatul numele.

Lupşeni, com. rur. în Rom., j. Ialomiţa, compusă din 3 sate cu 2261 loc. (Dicţ. geogr. 1897), 2 biserici şi 1 şcoală.

Lupta, acţiunea de a ataca sau de a se apĕra. Duel între douĕ persoane sau douĕ partide. Ciocnirea mişcărilor opuse ale sufletului. *(Lupta pentru traiu,* v. Descendenţa.) In înţeles ***militar:*** încăierare în care efectivele adversarilor sûnt puţin considerabile: L. de infanterie, de cavalerie, de artilerie, L. navală. Când L. între douĕ armate devine generală, ia numele de ***bătălie.*** In practică, de obiceiu, se confundă cuvintele L. şi bătălie. L. se ḑice ***metodică,*** când se alege punctul de atac şi se fac toate combi-

nările pentru a se asigura superioritatea pe acest punct. Intr'o L. metodică se deosebesc 5 fase: perioada desfăşurării trupelor; perioada introducerii L.; perioada desfăşurării L.; perioada decisiunei; urmărirea sau retragerea.

Lupta de tauri, datează de pe timpul Grecilor (în Thesalia) şi al Romanilor. Aḑi se mai văd în circurile din Spania la Madrid, vara de două ori pe septămână, date în folosul spitalelor. Luptătorii călări se numesc *toreadores* (v. ac.). Inscenarea L.-lor de tauri se face în modul următor: într'un circ sûnt închişi în colivii mari taurii destinaţi L.-ei. In faţa lor se aşează 10—12 *picadores* (înţepători, aţîţători) cu lănci, călări pe cai ordinari. Apoi vin *chulos* (ajutătorii celor răniţi şi în acelaş timp aţîţători ai taurilor), împodobiţi cu panglici şi eşarpă strălucitoare. Şi în sfîrşit vin adevĕraţii luptători numiţi *matadores* (v. ac.), îmbrăcaţi luxos, cu sabia în mâna dreaptă, iar în stânga cu *muleta* (o mică vargă în capĕtul căreia se află prinsă o bucată de pânză de obiceiu roşie aprinsă). L. începe în urma semnalului dat de *corregidor*. Taurul, liberat din colivie, e aţîţat şi înţepat de *picadores*. După câteva-asalturi, *chulos* dau foc la nisce *banderillas* (nisce bastoane pline cu praf de puşcă). Taurul se sparie şi o ia la fugă prin circ. Atunci sosesce *matadorul* şi ameţind privirea taurului cu ajutorul *muletei*, îi împlântă sabia în coaste. In fiecare şedinţă mor ucişi până la opt şi ḑece tauri. Foarte rar se întêmplă să cadă răniţi de moarte dintre luptători. L. de tauri, fiind un spectacol crud, barbar, e condamnată a pierí. [Nigrim.]

Lupton Bey, guvernor al provinciei sudanice Bahr et Ghazal. Invins de Mahdişti capitulează, e dus în robie. Aici devine aplicat în arsenalul din Chartum, unde † 8 Iunie 1888. (Cf. Feuer und Schwert im Sudan, de Rudolf Slatin Pascha. Leipzig, 1896.)

Lupu, 1) *L. Leon*, preot gr.-cat. în Hodac (Trs., cott. Murĕş-Turda), n. 1830; hirotonit ca preot în 1852, † 27 Sept. 1893, lăsându-şi averea pentru şcoala din comuna sa.

2) *Lupu Alexandru*, colonel austro-ungar, n. 1838 în Lugoş, după absolvarea şcoaleĭ matematice din Caransebeş întră ca cadet în regimentul român banatic de graniţă nr. 13. In 1859 avansat sublocotenent, ia parte la resboiul din Italia, 1860 e ataşat la comanda gen. din Timişoara, 1862 e profesor la şcoala de cadeţi a regimentului nr. 61. 1866 avansat locotenent, ia parte la resboiul în contra Prusiei şi excelează în luptele dela Königgrätz, Biskupitz şi Blumenau. In 1877 avansat căpitan, 1887 major, 1892 locotenent-colonel şi în 1895 colonel tot în reg. nr. 64. După serviciu de 41 ani se retrase şi trăiesce în Viena. L. este cav. al ord. »Vulturul alb de Saxonia-Weimar«, şi posede »crucea pentru merite« şi alte decoraţiuni şi medalii militare.

Lupu, 1) *L. George*, general de divisie, n. 1832, † 1888. In resb. din 1877—78, cu rang de general de brigadă comandant al trupelor de pe malul stâng al Dunării, apoi comandant al Nicopolului (Cf. Dicţ. Cont. pg. 117—118).

2) *L. Antonescu Alexandru*, profesor în Bucuresci, n. 15 Apr. 1859 în Lunca frumoasă, după luarea licenţei în sciinţele istorico-filologice la univ. din Bucuresci, e numit, 1882, profesor la liceul Mihaiu Bravul, apoi la şcoala normală Carol I. Scr.: Veacul XVI, Limba şi literatura Românilor (1889), Studiu de istorie şi linguistică (1888), Exerciţiii de composiţiune (1895), Chestiuni de învĕţământ (1896), etc. Colaborator la mai multe ḑiare şi reviste.

Lupul, *Dionisie*, mitrop. Ungro-Vlahiei (1819 până 1821), n. 25 Febr. 1769, fusese hirotonit în 1801, iar mai târḑiu se numí episcop titular de Sevastia; la 20 Maiu 1819, după demisia lui Nectarie, ocupă tronul mitropolitan, călduros încuviinţat de boieri, cari se bucurau a avé un candidat român în acel timp, când clocotia pretutindeni în ţeară elementul grecesc, gătindu-se la liberarea Eladei. Dar tocmai aceste tulburări îi compromiseră păstorirea cu desăvîrşire, mai ales că părtinia partida naţională. La începutul rescoalei lui Tudor Vladimirescu el remase în Bucuresci, primí pe eroul cu falá şi-l recunoscù de guvernator. Când însă intrară oştirile turcesci în ţeară, şi Tudor se retrăsese, atunci fugí şi L. cu episcopii sĕi sufragani şi cu o mulţime de boieri la Braşov, prin mijlocul lui Maiu 1821. De acolo nu mai voi să se întoarcă, chiar după ce se liniştiseră vremile, şi astfel se alese de mitropolit Grigorie IV (v. ac.) în 1823. De abia în 1827 găsim pe L. ca egumen al măn. Dealul. † 7 Febr. 1831 şi este îngropat la mitropolie. Lui i-se datoresc mai mulţi buni profesori, formaţi din tineri, ce trimisese la studiu în străinătate. (Aricescu, Ist. rev. 1821. Craiova, 1874, p. 186—97, 337; Enăceanu, Album mitr. Ungro-Vlahiei. Buc., 1880; Lesviodax, Ist. bis. Buc., 1845, p. 410; Xen. VI, 246.)

Lupul, *Iancu cavaler de*, om politic, descendent din vechea familie boierească a Lupulenilor, n. 9 Sept. 1836 în Volcineţ, în Bucovina, a studiat în Cernăuţ. A întrat de timpuriu în serviciu public la primăria Cernăuţului. Din 1864 înainte fù ales necontenit până în 1888 în consiliul comunal, în care timp funcţionă atât în consiliul administrativ orăşenesc dela 1864—70, cât şi în consiliul şcolar orăşenesc dela 1869—78. Din 1866 încoace a fost neîncetat ales de către curia a doua a marilor proprietari ca deputat în camera legislativă a Bucovinei, în 1898 însă de către corpul electoral rural al Gurei Homorului cu Solca, iar camera legislativă l-a ales ca membru în comitetul sĕu representativ dela 1870—71 şi dela 1876—84, precum şi în consiliul şcolar al ţerii dela 1878—84. In 27 Aug. 1892 fù numit căpitan al Bucovinei şi preşedinte în camera ei legislativă pentru restimpul dela 1892—98 şi apoi şi pentru timpul dela 1898—1904. In 29 Maiu 1885 fù ales de către corpul electoral rural Cernăuţ-Storojineţ-Sirete ca representant în camera deputaţilor a consiliului imperial din Viena, în anii 1891 şi 1897 însă de către corpul electoral rural Câmpulung-Suceava-Rădăuţ. De acest consiliu imperial fù ales ca membru în delegaţiunea austriacă dela 1886—97, iar în 1898 şi 1899 şi ca al doilea vicepreşedinte al sĕu. L. a participat la toate mişcările culturale, politice şi economice ale Românilor bucovineni. Ca om politic s'a ţinut şi se ţine de partidul autonomist şi conservator. Pentru meritele sale fù numit în 1897 de către oraşul Câmpulung cetăţean de onoare, iar împĕratul l-a distins în

2 Dec. 1898 cu crucea de comandor al ordinului Francisc Iosif. [Dr. I. G. Sbiera.]

Lupulina, (botan.) principiul amar produs de glandele în formă de cupă ce se află pe toate părţile aeriane ale Hameiului, mai ales pe bracteele conurilor femele. Servă la aromatisarea berei, iar în medicină ca tonic, narcotic şi sedativ al organelor sexuale.

Lupulov, *Petru,* pedagog rom., n. 1804 în Timişoara, a studiat filosofia şi teologia în Verona; 1842 profesor la teologia din Zara, iar după revoluţie director al şcoalelor naţionale gr.-or. din districtul regim. român banatic. † 10 Aug. 1872 în Timişoara. Scrieri: Poesii ale D. Gr. Alexandrescu, Văcărescu şi Eliad. Buda, 1845; Istoria morală. Buda, 1835; Plânsul la morm. părinţilor mei. Buda, 1845; Omul povăţuit de minte, din limba franceză. Buda, 1846; Recepte despre varii bucate. Timişoara, 1846; Teologia naturală. Timişoara, 1869; Despre educaţia religioasă, fisică, intelectuală şi socială. Timişoara, 1868; Dreptunile părinţilor asupra pruncilor sèi şi a pruncilor către părinţii sèi, scos din dreptul naturei. Timişoara, 1871 ş. a. [I. V.]

Lupus, *L. tuberculos, L. vulgar, L. Willani, scrofulide,* tuberculosa pielei caracterisată prin desvoltarea în piele şi în membranele mucoase vecine, a unor mici noduri, produse de bacilul lui Koch, care se termină prin ulceraţie ori prin atrofia pielei. De obiceiu începe în tinereţe, atinge mai des femeile de cât bărbaţii. L. este resultatul inoculaţiunii directe în piele a tuberculosei. Tuberculul lupic este un mic grăunte, care se localisează în derm, de coloare roşie-gălbenie, transparent, acoperit de epiderm. Ţesutul tuberculului este moale, puţin resistent, vascular. El sau se ulcerează, sau dispare. Ţesutul din vecinătatea tuberculului este infiltrat. Tuberculele in casurile rare remân isolate, dar mai adeseori se unesc spre a forma placardele lupice, lupusul tipic. Aceste placarde au sediul pe nas, obraji, mai rareori pe membre sau trunchiu. Forma lor este rotundă sau ovală, de coloare roşie, cu centrul alb, deprimat, care provine din atrofia pielei. Dacă lupusul ulcerează, mai ântâiu tuberculul se inflamează, se moaie în părţile superficiale, tegumentele periferice se înroşesc şi focarul se deschide la exterior. Dacă lupusul este ulcerativ chiar dela început, atunci se formează abscese mici dermice, cari sûnt implantate pe o basă infiltrată, roşie şi se deschid mai în urmă. L. poate da nascere la mutilaţiuni monstruoase, atingênd în evoluţiunea sa orificiile naturale şi mucoasele. Distingem mai multe forme ale L. tuberculos: L. plan sau maculos, care la rândul lui poate fi: exfoliativ, squamos sau psoriasiform. L. ulcerat: serpiginos, fungos, vegetant, papilomatos, L. scleros, L. perforant, terebrant. Dacă mersul este foarte rapid, avem forma fagedenică sau vorace, care i-a şi dat numele de L. (latin. lup). Evoluţiunea L. este cronică şi durează mai mulţi ani, poate remâné chiar mai mulţi ani staţionar. L. se poate confunda uşor cu sifilis. Tratamentul L. este intern: oleu de pesce, arsenic, iod, fier; dar adevĕrat eficace nu este decât tratamentul extern: prin exstirpaţiune, răzuire, scarificaţie, galvanocaustica, pe de altă parte caustice sau agenţi reductori: acid pirogalic, acid salicilic, acid chrisofanic.

L. eritematos. Inflamaţiunea pielei, care începe în capilarele dermului şi ale papilelor, conduce la infiltraţia celulară şi se termină fie prin restabilire, fie prin degeneraţie şi atrofia cicatricială a pielei. Se disting două forme de L. eritematos: tipul vascular şi tipul folicular. Prima formă e representată prin pete, plăci netede, de coloare roşie, cari dispar sub presiunea degetului. Ea cuprinde trei varietăţi: 1) L. eritematos simplu, 2) L. exantematic şi 3) L. asfixic. A doua formă, mai rară, e constituită de plăci isolate, confluente, mai mult sau mai puţin regulate. Suprafaţa este cenuşie, uscată, acoperită de o exfoliaţiune aderentă, care se continuă în canalele foliculare. La acest tip distingem două varietăţi: L. acneic şi L. eritemato-folicular. Eritemul este câte odată influenţat de anotimpuri. Durata poate fi foarte lungă şi L. eritematos are mai multă tendinţă spre vindecare decât L. tuberculos, lăsând în loc cicatrice deprimate. Ca tratament intern se întrebuinţează oleu de ficat de moruă, siropul iodo-tanic; ca tratament local: iodul şi acidul pirogalic. [Dr. Eugeniu Felix.]

Lupus, pesce, v. Branzinul.

Lusaţia, (Lausitz), prov. în Germania medie, 12,800 km²., locuită în vechime de Lusiţi, un popor slav; ajunsă sub stăpânire germ. în secl. X. Împărţită în L. sup. şi inf., în secl. XIII ajunge la Brandenburg. 1324 L. sup. trece la Boemia, L. inf. 1364 e cumpĕrată de impĕr. Carol IV. 1635 trece la principii electori saxoni, iar 1815 L. inf. şi o parte din L. sup. trece la Prusia.

Luşca, numele vulgar al plantei Ornithogalum umbellatum L. (v. ac.).

Luschka, *Hubert de,* anatom german, n. 1820 în Konstanz. 1849 prosector şi profesor extraord. pentru anatomia patologică şi chirurgica în Tübingen, 1855 prof. ord. † 1875 în Tübingen. A scris: Die Nerven in der harten Hirnhaut, 1850; Der Hirnanhang und die Steissdrüse des Menschen, 1860; Die Lage der Bauchorgane, 1873.

Luscinia, pasere, v. Berbiliu.

Lusiada, epopee, v. Camoëns.

Lusitania, o parte a vechei Hispanii, corespunde Portugaliei de astădi.

Lusk, oraş în Rusia, faimos prin tratatul ce s'a încheiatací (13 Apr. 1711) între Dimitrie Vodă Cantemir al Moldovei, prin Luca visternicul, şi Petru cel Mare al Rusiei, pentru asigurarea posiţiunei ţerii şi domnitorului român, în vederea începĕndului resboiu ruso-turc din acea vreme.

Lustrare, la Romanii vechi un fel de curăţire sfântă a cetăţii, a cetăţenilor, a oastei şi a câmpului, care s'a făcut mai ales în cultul lui Mars, Faunus Lupercus, Pales şi a dinelor Bona, Dea şi Ceres. L. e un cuvênt sinonim cu Februare (v. Februus). L. a stat din o procesiune expietoare, purtând animale de sacrificiu şi încungiurând persoanele ori câmpurile, ori părţile de cetate, ce doriau ca să le lustreze. Astfel de L. erau şi Ambarvalia şi Amburbium (v. ac.). [Atm.]

Lustrina, stofă de lână, aspră şi cu lustru, fiind întrebuinţată mai cu samă pentru căptuşeli.

Lustru, luciu natural ori artificial, politură. In sens figurat: strălucire, ce dă frumseţa, meritul.

Lustru, *(lat.)* la Romani interval de 5 ani, numit L. după sacrificiile de expiare (v. Lustrare) ce se făceau după terminarea censului (v. ac.), adecă din 5 în 5 ani.

Lustru, *(vernis)*, v. Lac de reşină.

Lut, teren de composiţie intermediară, compus pe jumĕtate din argilă şi jumĕtate din nasip. Uneori conţine şi mult fier, şi atunci poartă numirea de *lut galben.* L. după constituţia şi calităţile fisice ale lor, trec cu drept cuvênt între pămênturile de calitatea primă, fiindcă ele se lucrează relativ uşor şi toate plantele reuşesc pe ele.

v. şi Argila.

Luţa, *Ilie,* profesor rom., n. 1845 în Horodnicul de jos în Bucovina, a studiat în Rădăuţ şi Cernăuţ, şi filosofia la univ. din Viena. 1874 numit prof. supl. la şcoala reală gr.-or. din Cernăuţ, iar 1875 prof. def. la pedagogiul statului de acolo, unde funcţionează şi astădi, 1900. Din 1875 până 1897 fù translator al foii legilor şi ordinaţiunilor pentru ducatul Bucovinei, din 1878 până 1882 redactor pentru textul românesc al foii societăţii »Amicul Poporului« în Cernăuţ; a cooperat la lecturarele: Carte de cetire pentru al IV, V şi VI-lea an al şcoalelor poporane. Viena, 1890; A treia carte de cetire pentru anul IV al şcoalelor primare. Viena, 1897; A patra carte de cetire pentru anul V şi VI al şcoalelor primare. Viena, 1897; a tradus Fisica de Schindler pentru şcoalele primare; din 1874 încoaci este membru în diriginţa Societăţii pentru cult. şi lit. rom. din Bucov., funcţionând şi ca preşedinte al filialei »Şcoala Română« în Cernăuţ.

[Dr. I. G. Sbiera.]

Luţerna, numele popular al plantei cultivate Medicago sativa L. (v. ac.).

Lutetia Parisiorum, numirea latină a Parisului.

Luther, *Martin,* Dr., n. 10 Nov. 1483 în Eisleben, din o familie ţerănească ce se trăgea din Möhra; Tatăl sĕu, Hans L., se strămută la Mansfeld, unde din neînsemnatul sĕu câştig ca lucrător de mine sprijiní pe fiul sĕu a studia mai ântâiu la Magdeburg şi în Eisenach. Pe lângă aceasta L. mai ales din munca sa trebuí să trăiască la univ. din Erfurt, ocupându-se la început cu sciinţele generale şi clasicii latini, până ce 1505 obţinù gradul de magister; influinţat însă în simţemintele sale spre religiositate, prin anumite întêmplări, precum repentina moarte a unui amic al sĕu, pericolul de viaţă pentru sine la o tempestate, a întrat în mănăstirea augustină din Erfurt, primind statul monachal şi se făcù preot 1507. La îndemnul lui Staupitz, egumenului mănăstirei, a cărui încredere o avea, a mers la univ. din Wittenberg de curând înfiinţată, unde se ocupă cu studiile teologice şi cu deosebire cu cele biblice, devenind 1512 doctor în sciinţele teologice. La însărcinarea ordului mănăstirei sale din Erfurt a călătorit la Roma (a. 1511), de unde s'a întors desgustat pentru decădinţa poporului şi a clerului. Contrar al sciinţei şcolastice, cu predilecţiune faţă de scrierile apostolului Pavel şi ale lui Augustin despre adevĕrata pocăinţă internă şi despre mântuinţa prin graţia divină, contrar al abusurilor cu impărţirea de indulgenţe, L. păşi pe faţă pentru combaterea acestora, afişând la 1 Nov. 1517 pe uşa bisericei castelului din Wittenberga, la care tocmai se serba hramul, 95 tese ce cuprindeau învĕţăturile noue ale lui; incident la aceasta i-a dat abusul călugărului dominican Tetzel, care în mijlocul tîrgului vindea indulgenţe, din al căror preţ jumĕtate avea să se trimită papei pentru zidirea bisericei Sf. Petru, iar cealaltă parte să o capete principele elector Albrecht de Mainz, sub a cărui ocrotire se petrecea acest comerciu odios. Invĕţăturile lui L. au fost bine primite în toată Germania. Pentru fapta sa L. a fost citat la Roma; la mijlocirea principelui elector, el fù ascultat în Augsburg de învĕţatul dominican Cajetan, care era nunţiu papal; neputêndu-se înţelege, Cajetan a cerut dela principe trimiterea lui L. la Roma sau excomunicarea lui din ţeara. L. aflându-se în pericol, ca să nu fie tractat ca eretic, ca alţi antecesori ai sĕi pe terenul reformaţiunii, a ajuns în siguranţă cu ajutorul principelui elector Friedrich de Saxonia, care era amic al ideilor lui L. Pentru a nu se divisa Germania prin învĕţăturile noue ale lui L., tocmai atunci, când avea lipsă de unitate, fiind tronul vacant prin moartea împĕratului Maximilian, la întrevenirea camerariului Carol de Miltiz a urmat o împăcare cu L., care însă n'a avut durată din causa unei dispute a învĕţatului Ioan Eck cu profesorul de teologie Dr. Carlstadt şi L. la Lipsca despre primatul papal, pe care L. nu recunoscea a se basa pe dreptul divin, ci-l privia ca o instituţiune omenească. Eck mergênd după aceea la Roma şi prin o scriere a sa presentând pe L. ca eretic, a adus o bulá papală pentru arderea scrierilor lui L. şi excomunicarea lui. Acesta însă prin scrierile sale noue contra abusurilor papilor şi despre transsubstanţiaţiune a produs aşa mare însufleţire pentru sine, mai ales la tinerime, încât a rupt de tot cu Roma, ardênd bula papală dimpreună cu cartea dreptului canonic, înaintea unei porţi în Wittenberg. Chiemat apoi L. la dieta din Worms (1521) şi apărând cu statornicie şi acolo învĕţăturile sale, fù excomunicat cu toţi partisanii sĕi şi scrierile sale date focului. In pericolul nou de viaţă, în care ajunsese, L. află scut în Wartburg, unde îl ascunse protectorul sĕu principele elector Friedrich; ocupându-se acolo cu scrieri noue şi cu traducerea bibliei în limba germană. Schimbându-se în curând împrejurările în favoarea lui L., edictul de excomunicare nu s'a executat şi L. continuă activitatea sa pentru desvoltarea învĕţăturilor reformatorice, la care amicul sĕu Filip Melanchton i-a stat în ajutor. Aceste învĕţături fură formulate în dieta din Augsburg (1530) în »confesiunea credinţei augsburgice«, prin ce a fost împregnat pentru viitor caracterul bisericei lutherane. Credincioşii învĕţăturilor lui L. au primit şi numirea de »protestanţi« de când au protestat în Speyr (1529) contra unor restricţiuni ce se făcură faţă de nouele învĕţături ale lui L. Părăsind mănăstirea, se căsătorí cu Katerina Bora, care încă fusese călugăriţă, şi a trait în viaţă familiară avĕnd şi copii; † 18 Febr. 1516 în Eisleben, îngropat la Wittenberg. [Dr. P.]

Luther, *Erhard,* mare industriaş, n. 1841 în Kainsbach (Bavaria), trecut în România, întemeià în Bucuresci primul stabiliment mai mare pentru fabricaţiunea de bere; † 1890. Vĕduva sa, Sofia, s'a căsătorit apoi cu alt mare fabricant de bere, M. Bragadiru, unind astfel cele două fabrici.

Lutherana, *Biserica L.* Deşi Luther la început n'a intenţionat să formeze o biserică nouă, ci numai să delăture abusurile în biserica ro-

mano-catolică, totuşi încurajat şi împins de împrejurări prin învĕţăturile sale de reforme, ce le-a desvoltat în scrierile sale la deosebite ocasiuni, a ajuns imposibilă o împăcare cu papismul. Rupte dar acum de Roma mai multe ţeri germane, precum Saxonia, Hanovera, Braunschweig, Oldenburg, Mecklenburg, Prusia, Württemberg, Baden ş. a., locuitorii lor aveau lipsă a sci de ce au a se ţiné în cele bisericesci; de aceea Melanchton a compus în conţelegere cu Luther o cărticică pentru preoţi, privitor la serviciul divin bisericesc şi încât pentru învĕţăturile dogmatice a compus Luther un catechism mai mare pentru preoţi şi unul mai mic pentru tinerime. Invĕţăturile distinctive ale bisericei celei noue lutherane, precum s'au desvoltat în decursul timpului, sûnt mai ales cu privire la dogme. Numai Sf. Scriptură este autoritate, tradiţiunea, scrierile sfinţilor părinţi şi canoanele bisericesci nu au putere obligătoare; credinţa singură e mântuitoare, nu şi faptele bune; ca taine se recunosc numai două: botezul şi cumineacătura; cinstirea sfinţilor, a maicei Domnului nu e de lipsă ş. a. Cultul divin ce stă în rugăciune, cântare, predică în limba germană, formează liturgia lutherană; numĕrul serbătorilor s'a redus, multe ceremonii bisericesci s'au delăturat, precum postul, călugăria, procesiunile, jertfele şi milosteniile, cinstirea moaştelor. Cu privire la cler: fiecare creştin poate purta diregătoria preoţească, puterea sacramentală şi administrativă se dă nu prin sfinţire, ci prin ordinaţiune simplă din partea superintendenţilor sau a decanilor; de aceea grade ierarchice nu există. Numirea lutheran se da aderenţilor lui Luther ăncă dela început din partea clerului romano-catolic în mod despreţuitor, dar din partea lor înşişi cu înţeles bun, deşí Luther nu era învoit a se numi biserica după numele lui. Lutheranii, a căror reformaţiune se referă mai ales la dogme, nu voiau să se confunde cu reformaţiunea lui Zwingli, care făcu schimbări mai ales pe terenul etic şi practic al vieţei, mergĕnd cu unele puncte mai departe ca Luther; astăḑi numirea de biserici reformate este comună. Reformaţiunea lui Luther s'a lăţit, afară de ţerile germane, şi în Anglia, America, Ungaria cu Transilvania, ş. a. [Dr. P.]

Lutheranism, tot ce se ţine de biserica lutherană, precum dogme, rit şi toate instituţiunile bisericesci desvoltate în decursul timpului.

Luton, (pron. liutn), oraş în comitatul englez Bedford, 30,005 loc. (1891). Insemnată industrie de împletituri de paie.

Lutra, v. Vidra.

Lüttich, prov. belg., 2895 km²., cu 756,734 loc. (1891). *Capitala L.* (valon. *Luik,* frc. *Liège),* are 147,660 loc.; citadelă; episcopie; universitate cu şcoală superioară technică. Industrie grandioasă de fier şi oţel, mai ales arme, apoi de lână, piele, hârtie.

Lützen, oraş în guvernam. prus. Merseburg, 3676 loc. (1895); castel. Ací a învins Gustav Adolf († ací) pe Wallenstein la 16 Nov. 1632; iar la 2 Maiu 1813 tot ací a bătut Napoleon I pe aliaţi.

Lützow, 1) *L. Ludwig Adolf Wilhelm,* baron, comandantul corpului de voluntari, numit după dînsul, în resboaiele cu Napoleon I, n. 1782 în Berlin, 1795 intră în armata prus., 1809 ia parte la expediţia lui Schill şi 1813 formează corpul sĕu de voluntari, care se întăresce din ce în ce, până ajunge să numere 2800 oameni infanterie şi 480 oameni cavalerie; 1815 L. e numit comandant al unui regiment de ulani, 1817 al brigadei 13 de cavalerie, 1830 e pus în disponibilitate. † 1834. Astăḑi poartă numele lui L. regimentul de 25 de infanterie germ. 2) *L. Karl,* scriitor germ., n. 1832 în Göttingen, 1864 profesor la academia de arte în Viena, dela 1866 editor al periodicului »Zeitschrift für bildende Kunst«, autor al mai multor lucrări referitoare la istoria artelor. † 1897 în Viena.

Lux, ḑină romană în Dacia; însemnă: lucire. Luci Augusti într'o inscripţiune (M. J. Ackner, Die röm. Alt., pag. 19).

Lux, în înţelesul general, forma sub care se manifestează vanitatea omenească şi care are totdeuna de scop ostentaţiunea. Economia politică nu-l blamează decât când însemnează gustul exagerat al fastului sau când se resolvă în cheltuieli improductive, ce iau un caracter ruinător. In acest din urmă înţeles se poate ḑice, că L. este curat relativ. Datoria fiecăruia este a scí să-şi claseze cheltuielile după chiar ordinea necesităţii lor. Deci, în această privinţă, bunul simţ şi datoria fiecăruia aduc, după casurile individuale, mai multă lumină decât regulele precise ce sciinţa ar căuta să stabilească. Sciinţa nu condamnă L. în mod absolut, căci a-l condamna, astfel ar fi a dori reîntoarcerea omenirei la starea de sĕlbătăcie. (Cf. N. E. Idieru, Studii de econ. pol. şi finanţe, tom. II, p. 120—125. Bucur. 1896.)

Luxatia, scrintirea încheieturilor, adecă ieşirea capului unui os din cavitatea celuilalt os, ceea ce este însoţit de durere, deviaţiune sau diformaţia contururilor şi de lungirea sau scurtarea membrului scrintit. Complicaţie este, când sûnt şi striviri, rupturi de ligamente, vĕrsări de sânge, etc. Pentru a reduce bine un membru scrintit, trebue a cunoasce exact anatomia. Uncheşii, cari se amestecă în această operaţiune, o fac pe dibuite, şi unii, cărora împrejurările le-au permis a executa acest meşteşug, au chiar oarecare experienţă, deşi aceasta este lipsită de ori ce cunoscinţă anatomică. Şi cristalinul ochiului poate să se luxeze după lovituri. [Dr. C.]

Luxembourg, *François Henri de Montmorency,* duce de L., mareşal frc., n. 1628 în Paris, căsătorit cu moştenitoarea casei de L., 1661 ia numele acesteia, 1672 comandant gen. în Olanda, 1675 mareşal, 11 Apr. 1677 bate pe principele de Orania la Mont Cassel, 14 Aug. 1678 la St.-Denis, 3 Aug. 1692 repurtă invingerea dela Steenkerken şi 29 Iul. 1693 pe cea dela Neerwinden. † 1695.

Luxemburg, 1) *L.,* mare ducat independent şi neutral, mărginaş cu Belgia, cu prov. renană prusiacă Lorena şi cu depart. francez Meurthe et Moselle; 2587 km²., cu 211,088 loc. (1880); capitala *L.* cu 18,187 loc., residenţă epp., statua de bronz a regelui şi mare duce Vilhelm II; numeroase monumente architectonice. 2) *L.,* o provincie a Belgiei în partea sud-estică, 4418 km²., 212,171 loc. (1892); desmembrată dela ducatul L. 1839. Capitala Arlon.

Luxor, *(Luksor),* sat în Egipt, în apropiere de Theba, pe partea stângă a Nilului. Numele arabic ucsur provine dela ruinele renumitului

templu de acolo zidit de Amenophis III și renovat de Ramses II. Inaintea stâlpilor ridicați de Ramses III stau cei 2 obelisci, dintre cari cel mai mic (20 m.) fù transportat în 1831 la Paris, și așezat pe piața Concordia.

Luzern, canton în Elveția, 1501 km²., cu 135,722 loc. (1888). *Capitala L.,* situată 440 m. preste nivelul mării la ieșirea rîului Reuss din lacul Vierwaldstätt și la poalele muntelui Pilatus, are 25,721 loc. (1895) Italieni (2472) și Francezi. Hoteluri minunate; arsenal, lângă el monumentul gardei elvețiene, care a căḑut la Paris 10 Aug. 1792.

Luzinski. *Lusinski,* v. Ioan, episcop.

Luzon, *(Luçon, Manila),* cea mai mare dintre insulele Filipine, 109,206 km²., cu 3.442,941 loc. (1887) afară de Tagalii independenți din interiorul insulei. Capitala Manila.

Luzula DC., (botan.) gen din familia Juncaceelor, cu vr'o 40 specii ce cresc mai ales în regiunile temperate, reci și montane din emisfera nordică, puține din ele în cea de sud; se deosebesce L. de *Juncus* (v. ac.), fiindcă ovarul îl are 1-locular și cu 3 ovule. Prin părțile noastre cresc, prin pădurile de șes și montane ori subalpine, *L. vernalis* DC. (= *L. pillosa* Willd.), *L. campestris* DC. (= *L. multiflora* Lej.), numită popular M ă l a i u l c u c u l u i, *L. albida* DC., *L. maxima* DC., ș. a. [S. Șt. R.]

Lychnis L., (botan.) gen de plante din fam. *Caryophyllaceelor,* tribul *Sileneae,* înrudit cu genul *Silene,* de care se distinge prin 5 stili. Cuprinde vr'o 30 specii erbacee din emisfera boreală, distribuite in mai multe subgenuri (după alții genuri): *Viscaria, Agrostemma, Melandrium,* ș. a. In părțile noastre cităm ca mai frequente: *L. Flos cuculi* L., »f l o a r e a c u c u l u i« și *L. Viscaria* L., »l i p i c i o a s a«. *L. chalcedonica* L., »a r ș i n i c«, *L. coronaria* L., »b a r b a î m p ĕ r.«, ș. a., se cultivă ca plante decorative rustice. *Agrostemma Githago* L., »n e g h i n a«, ce cresce prin semănături, contribue la depreciarea grânelor. [A. Pr.]

Lycium L., (botan.) gen din familia *Solanaceelor,* tribul *Atropeae,* cuprinde tufe sau arbusculi, la noduri adesea cu spini. Acest gen are vr'o 70 de specii, respândite prin regiunile temperate și calde ale globului. In părțile noastre cresce cultivat și selbatăcit prin grădini, pe lângă garduri *L. barbarum* L., cunoscut de poporul nostru sub numirea de C ă t i n ă d e g a r d u r i. [Z. C. P.]

Lycoperdacee, (botan.) familia de Ciuperci Basidiomycete, caracterisată prin: fruct rotund cu învĕliș (peridia) dublu, papiraceu, în interior (Gleba) subdivisat în loji mici căptușite de himeniu; capilițiu abundent. Ca genuri: *Bovista* Dill. (v. ac.), *Geaster* (v. ac.), *Lycoperdon* (v. ac.). [S. Șt. R.]

Lycoperdon Tourn., (botan.) gen de Ciuperci din fam. Lycoperdacee, caracterisat prin fructe aproape sferice, pedicelate, alburii, când sûnt tinere, brune la maturitate; atunci se deschid la vîrf prin ruperea învĕlișului lor dublu, lăsând să iasă sporii ca un mic nor de praf. Se găsesc mai ales toamna prin liveḑi umede sau prin păduri, *L. piriforme* Schaeff., *L. gemmatum* Batsch., *L. coelatum* Bull., ș. a. Fructele tinere de L. sûnt comestibile, dar nu sûnt un aliment prețuit. Masa sporilor și capilițiu de *L. Bovista* L., ale cărui fructe ajung ½ m. diametru, se folosesce cu foarte mult succes, ca antiseptic și hemostatic (opresce curgerea sângelui). [S. Șt. R.]

Lycopersicum Mill., (botan.) mic gen din vasta familie a *Solanaceelor,* tribul *Solaneae,* cuprinde ierburi înalte uneori la bază frutescente. Acest gen are vr'o 3 sau 4 specii, originare din America australă și cultivate deja de mult ca plante culinare. *L. esculentum* Mill., (sin. *Solanum Lycopersicum* L.), originară din Peru se cultivă și prin părțile noastre ca plantă potageră din causa fructelor sale comestibile, cunoscute de poporul nostru sub nimirile de: P ă t l ă g e l e r o ș i i sau P a r a d a i s e. [Z. C. P.]

Lycopodiacee, (botan.) familie de Lycopodinee (v. ac.) isosporee și eligulate, cu douĕ genuri *Lycopodium* (v. ac.) și *Phylloglosum;* familia se caracterisează prin: tulpină monopodială sau falș dichotomă, cu cilindru central deschis, frunze simple, dese, solzoase, sporangi câte unul la subțioara frunzelor ori sporofilelor, protal tuberculos, uneori mult desvoltat, și monoic. [S. Șt. R.]

Lycopodinee, (botan.) (corectează astfel în Enciclopedie vol. II, p. 57), a 3-a clasă de Criptogame vasculare. Se subdivide în douĕ: *L. isosporee* sau *eligulate,* unde sporii sûnt de un singur fel, frunzele n'au ligulă, protalul e monoic mult sau puțin desvoltat; are douĕ familii: Lycopodiacee și Psilotacee; a doua subdivisiune e a *L. heterosporee* sau *ligulate,* unde între cele cu spori de douĕ feluri, frunzele au ligulă, protalul e dioic, cel mascul foarte redus, cel femel neliberându-se din macrospor; are ca familii actuale Selaginellaceele și Isoëtaceele (v. ac.), iar ca familii stinse Lepidodendraceele (v. ac.) și Sigillariaceele. [S. Șt. R.]

Lycopodium L., (botan.) gen din familia Lycopodiaceelor, cu vr'o 100 specii din regiunile tropicale și temperate. Prin părțile noastre cresc prin păduri și pășiuni umede și umbroase sau pe stânci umede din regiunea montană, subalpină și alpină: *L. Selago* L., numit popular B r ă d i ș o r, C o r n i ș o r; *L. annotinum* L., vulg. C o r n i ș o r; *L. complanatum* L., *L. clavatum* L., ḑis vulgar B r â n c a u r s u l u i, P i e d i c u ț ă, C h i e d i c u ț ă, ș. a. Această ultimă specie în Rusia se dă contra turbării; provoacă amețeală și vĕrsături; sporii sĕi, cunoscuți în farmacie sub numele de s e m e n L y c o p o d i i, servă la prepararea hapurilor, și ca pulbere absorbantă; fiind foarte inflamabili (de unde și numele de s u l f v e g e t a l) se folosesc în preparații pirotechnice. Se falsifică pulberea de L. cu polen de Conifere sau de Papură. *L. saururus* Lam., numit P i l i g a n, ce cresce în America de sud, conține o reșină purgativă și un alcaloid, p i l i g a n i n a, vomitiv și convulsivant; se dă în America contra unor catare gastrice. Și alte specii exotice au aceleași proprietăți emetice și purgative. [S. Șt. R.]

Lycopsis L., (botan.) gen de plante anuale din fam. *Boragineelor,* înrudit cu genul *Anchusa* (v. ac.), de care se distinge prin tubul corolei curbat. Cuprinde 3 sau 4 specii respândite în Europa, Asia occidentală și Africa boreală; dintre aceste *L. arvensis* L. cresce și pe la noi, pe locurile cultivate. [A. Pr.]

Lycopus L., (botan.) gen de plante din fam. *Labiatelor,* trib. *Satureineae,* înrudit cu *Mentha*

(v. ac.), de care se distinge prin numai două stamine perfecte. Cuprinde vr'o 10 specii, ce cresc prin locuri umede în emisfera boreală temperată. Dintre aceste: *L. europaeus* L. »cervana« şi *L. exaltatus* L. f. sûnt specii respândite prin părţile noastre. [A. Pr.]

Lyddit, (chim.) materie explosivă, ce se fabrică în Lydd, Englitera. Aparţine clasei Picratelor (v. ac.).

Lydia, v. Lidia.

Lyell, *Sir Charles,* geolog, n. 14 Nov. 1797 în Kinnordy (Scoţia), 1831 prof. în Londra, † aci 22 Febr. 1875. Renumit prin teoria sa, după care toate schimbările, ce se pot dovedí că se petrec pe scoarţa pămêntului, sûnt productul unor puteri, ce lucrează în timpul present. Scr.: Principles of geology, Elements of geology, Antiquity of man.

Lygeum L., (botan.) gen de Graminee, tribul Oryzee, cu o singură specie din regiunea mediterană *L. Spartum* Loefl., ḑisă prin acele părţi Esparto (v. ac.), Atocha. Se poate cultiva prin grădini pentru fibrele sale textile resistente.

Lygodium Sw., (botan.) gen de Ferige, familia Schizaeacee, cu vr'o 22 specii mai ales paleotropicale; mai adesea sûnt liane volubile prin rachisul frunzelor lor, ce poate ajunge mai mulţi metri de lungime. Printre specii citām pe: *L. volubile* Sw. din America tropicală, *L. palmatum* Sw. din America nordică, *L. japonicum* Sw. din Asia tropicală şi care se cultivá prin sere ş. a. [S. Şt. R.]

Lykanthropia, la Grecii cei mai vechi numele unui morb iscat din melancolie şi fantasie, în care morbosul se scula noaptea şi fugia, iar glasul lui imita lătratul cânelui sau urlatul lupului, şi morbosul credea că e lup: *lykanthropos* (lup-om). Aceasta s'a adus în legătură şi cu cultul lui Zeus Lykaios, fundat de Lykaon (v. ac.). Acestui Zeus i-s'au sacrificat şi oameni pentru expiarea unui pĕcat de sânge (omor, ucidere) şi dătătorul de sacrificiu (ucigătorul) a trebuit să fugă, şi precum se credea, în fuga sa s'a strămutat în lup, dar după suferinţă de 9 ani a putut să se cureţe şi să se prefacă iar în om. Oamenii, cari se credeau a fi strămutaţi în lupi, la Romani se numiau *Versipelles* (întorşi de piele), la Francezi loup garou, la Nemţi Werwolf şi la Români pricolici. [Atm.]

Lykaon, un rege în Arcadia, care a fundat cultul pentru Zeus pe muntele Lykaios. L. pe altarul ridicat a sacrificat mai întâiu un copil, pentru ce Zeus l-a strămutat în lup. [Atm.]

Lykia, v. Licia.

Lykurg, legislator spartan, trăiesce în Sparta prin secl. IX a. Chr. L. era fiul unui rege din Sparta, care fusese ucis într'o mişcare revoluţionară. El călătorí prin Creta, unde studiá instituţiunile Dorienilor stabiliţi în cetăţile din Asia mică, de unde aduse şi poemele lui Homer. Intors în Sparta îşi găsí oraşul natal în prada unei cumplite disordini, şi consultând oracolul dela Delfi, cucerí puterea împreună cu 30 din amicii sĕi şi dete patriei sale o constituţiune foarte aspră. Obţinênd promisiunea dela Spartani, că legile sale vor fi păstrate neatinse până la reîntoarcerea sa, plecá şi nu mai reveni nici odată în Sparta. Asupra lui L. nu se scie aproape nimic, ba chiar se pune la îndoială şi existenţa sa. Spartanii socotiră pe acest personaj legendar ca fundator al statului lor şi îi acordară un cult special. [Caion.]

Lympha, uneori *lumpha,* în mitol. romană o ḑină, care a locuit în isvoare sau păraie, şi e identică cu *nympha* la Greci. L. se închipuiau ca nisce femei cântătoare şi fermecătoare. Ele, după credinţa poporului, au luat minţile acelora, cari le-au vĕḑut scăldându-se şi cari se numiau *lymphaţi* sau *lymphatici.* [Atm.]

Lympha, lichidul, care circulă în vasele limphatice; el e clar, palid galben şi de reacţiune alcalină. L. provine din lichidul exsudat din vasele sanguine şi care a fost în contact cu diferitele ţesături anatomice, astfel, că L. conţine câteva producte de desasimilaţiunea ţesăturilor. L. lăsată în contact cu aerul se coagulează, formând o gelatină incoloră, din care mai apoi se separă un chiag şi serul, tocmai ca la sânge. Chiagul e format de fibrină (6 la mie din L.), iar serul din albumină coagulabilă prin căldură şi celelalte principii ale serului sanguin. Microscopic se constată în L. un mare numĕr de lucocite (globule albe). L. vaselor limphatice din intestin conţine, în momentul digestiunei, numeroase corpuscule grăsoase în suspensiune, cari le dau o coloraţiune albie; această L. ia denumirea de *chil.* [Imerwol.]

Lymphadenita, inflamaţiunea ganglionilor lymphatici, iar *lymphangita* acea a vaselor lymphatice. Ambele pot fi primitive şi secundare. E primitivă în urma maladiilor infecţioase şi în decursul septichemiei; iar secundară când în urma unei sgărieturi sau ulceraţiuni infectate a pielei, se infectează şi se inflamează şi vasele lymphatice din acea parte a pielei; apoi inflamaţiunea se comunică dealungul vaselor lymphatice şi ganglionilor, în cari se varsă acele lymphatice. Pielea la lymphangită e dureroasă, tumefiată, rosa sau brăzdată de dungi roşii, iar ganglionii lymphatici sûnt dureroşi şi măriţi în volum *(Lymphadenită).* Inflamaţiunea aceasta poate ceda în urma unui tratament apropiat (repaus, comprese reci, antiseptice, etc.) sau să ajungă la supuraţie. Ganglionii se pot inflama astfel, când în teritoriul vaselor lymphatice afferente există o infecţiune. La copii lymphatici ganglionii se tumefiază foarte uşor şi e caracteristic lymphalismului persistenţa acestor adenite; ganglionii aceştia, cele mai adeseori, nu sûnt dureroşi. L. poate fi şi de natură tuberculoasă, canceroasă, etc. In decursul sifilisului constituţional ganglionii lymphatici se măresc de asemenea. [Imerwol.]

Lymphatic, om cu carne moale, piele albă, faţă anemică, temperament indolent. (v. şi Lympha).

Lymphatice, *Vase şi glande lymphatice. Vasele L.* sûnt vase absorbante, cari duc dela periferie către centrul circulator, *lympha* culeasă din ţesĕturi şi chilul cules din păretele intestinului. Sistemul lymphatic se compune din: *vase* şi *ganglioni lymphatici.* Inceputul vaselor L., *capilarele L.* se face în intimitatea ţesĕturilor, unde cap. L. comunică cu lacunele din ţesutul conjonctiv. Din aceste capil. L. se formează *trunchiurile lymphatice,* cari sûnt superficiale şi profunde, iau o direcţiune dela periferie la centru şi corespund în genere traiectului vinelor superficiale şi profunde. Vasele L. au păreţi fini şi transparenţi şi compuşi din o tunică externă, medie şi internă, formată din ţesut con-

jonctiv, elastic, muscular, neted și epitelial. Aspectul vas. l. e varicos din causa numeroaselor valvule, cari presintă sub valvulă o dilatație. Trunchiurile l. se adună în două mari trunchiuri: *canalul toracic* și *marea vênă limphatică*, care se varsă în vinele subclaviculare, în apropierea cordului. *Ganglionii l.* sûnt umflături situate în decursul vaselor l.; ele sûnt adunate în grupe lângă vasele sanguine principale ale unui organ sau a rădăcinei extremităților; coloarea lor e rosa, mărimea e aceea a unui fir de linte până la aceea a unei alune și forma lor e eliptică turtită. Vasele l., cari întră în un g. l., se numesc *afferente*, cele cari ies din el *efferente*. Istologic g. l. se compun din: 1) o capsulă fibroasă; 2) un țesut folicular și 3) un țesut lacunar. [Imerwol.]

Lymphom, *lymphadenom*, un sarcom al ganglionilor lymphatici. [V. I.]

Lynch, *legea sau justiția lui L.*, (engl. *Lynch law)*, în America de nord, în ținuturile de nou sau puțin împopulate, justiția sumară săvîrșită la moment de popor asupra culpabilului, prins asupra faptului; și-a primit numele probabil dela *John L.* din Carolina de nord (sfîrșitul secl. XVII).

Lynkeus, *(Linceu)*, în mitol. grec. unul din pețitorii fetelor lui Danaos, regele din Argos, care și-a logodit toate fetele, dar le-a dat pumnale, ca noaptea să ucidă pe toți pețitorii. Numai Hypermnestra nu a ucis pe logoditul său L., care a scăpat, dar audind de moartea lui Danaos s'a reîntors, s'a însurat cu iubita sa și a ajuns pe tronul lui Danaos.

Lyon, *golful de L.*, cea mai mare îmbucătură a Mediteranei la coastele sud-estice ale Franciei, cu multe orașe pe țermurii săi.

Lyon, capitala depart. Rhône, residență archiepp.; după Paris cel mai mare oraș al Franciei, la împreunarea rîurilor Rhône și Saône, pe o peninsulă de $5^1/_2$ km. lungă și ca. 600 m. lată, 438,007 loc. (1891), împărțit în 6 districte. Cel mai însemnat centru de industrie textilă; are 310 fabrici de mătăsării, cari ocupă 210,000 lucrători. Productele de mătasă se exportează în America, Anglia, China, Japonia, India, în valoare de ca. 400 milioane pe an. 12 fabrici de mașinerii. Insemnată și industria juvelieră (în preț de 8 mil. pe an), fabricarea macaroanelor (în preț de 12 mil.), hârtie, fierărie (cu 16,500 lucrători), 15 fabrici chimice, 10 fabrici de sticlării, 6 fabrici de luminări, 12 săpunării, etc. Insemnat comerciu de vin, rachiu, bumbac, lână, poame, cereale, etc., sprijinit de băncile Crédit Lyonnais, Société Generale, Comptoir d'Escompte de Paris, etc. In oraș sûnt 9 stațiuni de cale ferată, numeroase bulevarde, parcuri, vile, 100 piețe, 26 docuri, 22 poduri preste rîurile Rhône și Saône. Dintre numeroasele biserici cea mai însemnată e catedrala Sf. Ioan, terminată în 1476, cu 4 turnuri și portal pompos. Numeroase clădiri civile, de mare valoare architectonică; musee, biblioteci, institute culturale și de binefacere. Aici a fost asasinat (24 Iunie 1894) presidentul Sadi Carnot de anarchistul Caserio. L. era loc important deja în timpul Gallilor, purtând numele Lugdunum, colonisat (43 a. Chr.) de Munatius Plaucus, loc de petrecere al împ. August, înfrumsețat de Claudiu și ars sub Nero. Primul oraș încreștinat in Gallia.

Lyons, (pron. leiĕns), *Edmund, Lord*, admiral engl., n. 1790. 1835—49 a fost ambasador în Atena, 1849—51 în Elveția, și după numirea lui de contreadmiral, în Svedia. In resboiul oriental 1854 a fost al doilea comandant al flotei engl. în Marea Mediterană. S'a distins la transportul armatei spre Crimea, și la bombardamentul ântâiu al Sebastopolului. După rechiemarea lui Douglas a primit comanda asupra flotei engl., și a conlucrat la atacul Sebastopolului din 18 Iunie. 1856 numit Peer, 1857 viceadmiral. † 1858. Fiul lui, *Richard L.*, a fost 1858 ambasador în Washington, 1865—67 în Constantinopole. 1887 numit conte L. † 1887.

Lyra, v. Lira.

Lyrtloy, și *Lynioy*, v. Lytuon.

Lys sau *Leye*, río afluent al Schelde-i, isvoresce pe platoul Artois (dep. Pas de Calais în Francia); dela Air încolo navigabil. Formând pe 30 km. frontiera țerii, trece la Menin în Belgia și se revarsă la Gent. 205 km. lung., dintre cari 115 în Belgia. Formează legătura între mai multe canaluri. (Cf. Beghin, Le pays de la L., Paris, 1876.)

Lysa Gora, șir de munți în guvern. ruso-pol. Kjelzy și Radom, 38 km., numit după piscul principal L. G. (muntele Sf. Cruci), 611 m., cu o mănăstire de Benedictini. Un alt pisc, *Lysița*, 605 m., cu o mănăstire a Sf. Catarine. Munții L. G. sûnt ramuri ale Carpaților, bogate în mineraiuri de fier. De L. G. se leagă multe legende.

Lysandros, vestit general spartan. Invinge în 395 a. Chr. pe Ateniani la Aegos-Potamos. Din ordinul său se ucid 3000 de Ateniani, din causă că generalii Atenei s'ar fi jurat că în cas de învingere să taie mâna dreaptă a tuturor prisonierilor spartani. Plutarch dice că L. a ucis 3000 de Ateniani la Aegos-Potamos. L. după această victorie încunjoară portul Pireu și timp de trei luni Atena suferí chinurile unui teribil asediu. [Caion.]

Lysias, (458—378 a. Chr.), orator atenian și unul dintre cei mai înverșunați dușmani ai celor treideci de tirani. Vorbirea sa era foarte limpede și elegantă. [Caion.]

Lysimachia L., (botan.) gen de plante erbacee erecte sau repente din fam. *Primulaceelor*, trib. *Lysimachieae.* Cuprinde la vr'o 60 specii preponderant temperat și subtropical boreale, dintre cari, ca mai frequente la noi citâm: *L. vulgaris* L., »floarea de lungoare« și *L. Numumlaria* L., »gălbenelele de pădure«. [A. Pr.]

Lysimachos, unul dintre cei mai celebri căpitani ai lui Alexandru cel Mare al Macedoniei. După moartea suveranului macedonean devine rege al Traciei și mai tărdiu al Macedoniei. † 281 a. Chr. [Caion.]

Lysimetru, nume dat de Ebermayer unui aparat pentru determinarea cantității de apă de ploaie, ce trece prin un strat de pămênt de consistență și afundime anumită.

Lysippos, unul dintre cei mai ilustri artiști sculptori ai Greciei. Elev al lui Apelle, produce o mulțime de opere de o mare valoare. Trăiesce în secl. IV a. Chr. [Caion.]

Lysis, (med.) la morbi febrili dispariția febrei pe încetul în decursul mai multor dile. V. și Crisa.

Lysol, un preparat lichid format din o parte cresol și o parte oleu și hidrat de potasiu. Coloare brună, consistență oleoasă, miros creosotic.

Solubil în alcool, eter, cloroform. Disolvă cu mare ușurință substanțe de origine organică, ceea ce îl face a fi întrebuințat la curățirea stofelor pătate, și în acelaș timp e un antiseptic și desinfectant puternic ca și acidul fenic.

Lyssa, (med.) v. Turbare.

Lythrarieae sau *Lythraceae,* (botan.) familie de dicotyledonate-polypetale, cuprinde plante erbacee, frutescente sau arborescente. Această familie are vr'o 30 de genuri cu vr'o 250 de specii, respândite cele mai multe prin regiunile tropicale, puține specii cresc și în regiunile temperate ale globului. *Lythrarieele* se divid în următoarele două triburi: I) tribul *Ammannieae,* mici ierburi aquatice, flori mici, petalele necorrugate, din cari menționăm genurile: *Ammannia* L., *Peplis* L., și al II) tribul *Lythreae,* plante frutescente sau arborescente, rar erbacee, flori de ordinar mari, petalele de regulă corrugate, menționăm genurile: *Cuphea* P. Br., *Lythrum* L., iar din genurile anormale ale acestei familii menționăm genul *Punica* L. [Z. C. P.]

Lythrum L., (botan.) gen din familia *Lythrarieelor,* tribul *Lythreae,* cuprinde plante erbacee sau frutescente, glabre sau pubescent-tomentoase, cu ramurile tetragonale. *Lythrum* L. are vr'o 12 specii, ce cresc pe aproape întreagă suprafața globului. In părțile noastre cresce prin fânațe și locuri umede *L. Salicaria* L., numit vulgar R ă c h i t a n, *L. virgatum* L. și *L. Hyssopifolia* L. L. Salicaria L. posede proprietăți adstringente și tinctoriale. [Z. C. P.]

Lytira, *terra,* (țeara Lotrului), erau numite în vechime regiunile rîului Lotru, locuite de Români. Se face amintire de L. și într'un document al regelui ungar Béla IV din 1247, ca țeară a voivodului român Lytuon.

Lyttelton, (pron. liteltn), 1) *L., George, Lord,* om de stat, poet și istoriograf engl., n. 1709, descendent al lui *Thomas L.* († 1481), cunoscut prin însemnatele sale scrieri juridice (Treatise on Tenures). G. L., după mari călătorii pe continent, întră în parlament, unde combate guvernul Walpole; 1737 secretar al princ. de Wales, 1755 cancelar al tesaurului, 1756 numit Lord L. de Frankley. † 1773. Scr.: Istoria lui Henric II, 4 vol., 1764—67; »Poetical works« se disting prin corectitatea formei metrice.

2) *L., George William,* al 4-lea Lord L., om de stat, n. 1817, a fost 1846 subsecretar de stat al coloniilor. A sprijinit înființarea coloniei model theocratice Canterbury pe Noua Seelanda, a cărei capitală a primit numele lui. A scris despre diferite chestiuni bisericesci și de educațiune. In anii din urmă ai vieții sale a suferit de melancolie și s'a sinucis 19 Apr. 1876. (Cf. Gladstone, Brief memorials of Lord L., wit a biographical sketch, London 1876.)

Lytton, *Edward G.,* (1803—1873), renumit romancier și poet dramatic englez; cunoscut sub numele Edward Bulwer, mai târdiu Bulwer Lytton. De repețite ori membru al parlamentului; fost secretar al guvernului în India, însă pururea ocupat cu literatura. Opere complete, Knebworth-Edition. London, 1873—75. *Lord E. Robert Bulwer, conte Lytton,* fiul celui dintâiu, om de stat și poet englez, n. 1831, studiă la Harrow; luă doctoratul la Bonn, în Germania; locuì mai în toate capitalele Europei ca secretar al unchiului său, lord H. Bulwer-Dalling, ambasador. Dela 1876—80 guvernă, ca vice-rege, India engleză; L. deprins cu pompa dela castelele princiare ale domeniilor părintesci din Anglia, desfășură la curtea sa un lux și o pompă fără seamên. Măreția naturii din India și strălucirea vieții orientale îmbogățiră stilul și cugetarea sa de poet, dar moștenit dela tatăl și mama sa, cunoscuți ambii ca scriitori. Dela 1887 representant al Angliei în Paris. Operele sale, o serie de poeme în versuri; un roman, »Inelul lui Amasis«; »Cronică și Caracter«; »Orval sau Nebunul secolului« și »Fabule cântate«, toate artistic cizelate și pline de idei filosofice, se adresează mai ales elitei oamenilor de litere.

Lytuon, (greșit *Lyrtioy* sau *Lynioy),* voevod român în Oltenia, numit în diploma regelui Béla IV al Ungariei din a. 1247 pentru cavalerii Ioanniți. Prin această diplomă, Béla dăruiesce ordinului Ioanniților »toată țeara Severinului cu munții ce se țin de ea, împreună cu cnezatele lui Ioan și Farcaș, până la rîul Olt, afară de țeara lui *Lytuon voevod,* care remâne *Vlachilor,* așa precum aceștia au ținut-o până aci; de asemenea preste Olt și Alpii transilvani toată Cumania, afară de țeara lui *Seneslau voevodul Vlachilor,* care remâne acestora așa precum ei au ținut-o până aci și întocmai in aceleași condițiuni ca cele pentru țeara *Lytua«* (= țeara lui *Lytuon).* Jumêtate din foloasele și veniturile țerii Severinului să fie ale regelui, iar jumêtate ale ordinului; de asemenea și jumêtate din veniturile ce se vor culege regelui dela Vlachii țerii Lytua, să primească ordinul. Numiții Vlachi să fie datori a sta Ioanniților în ajutor cu armamentul lor, cum și Ioanniții să fie datori a-i ajuta pe Vlachi. In Cumania (= partea resăriteană a Țerii Romànesci și Moldova), afară de țeara lui Seneslau, toate veniturile să fie, prin 25 ani dela întrarea Ioanniților în țeară, ale ordinului, iar după 25 ani ei vor avé să dea fiscului regal jumêtate din veniturile acestei țeri. Din țeara lui Seneslau, ordinul va primí, întocmai ca din țeara Lytua, jumêtate din veniturile și foloasele cuvenite regelui. Ioanniții, la rândul lor, se obligă a ridica armele în contra tuturor păgânilor și altor neamuri, cari ar incerca să invadeze regatul sau confiniile lui. Pe lângă aceasta li-se mai impune obligațiunea de a popula țerile dăruite lor; dar să nu primească oameni din regat, fie de ori ce stare și naționalitate, ca să se așeze acolo, fără de încuviințarea specială a regelui.

Această donațiune, confirmată de papa în a. 1251, a fost, în mare parte, ilusorie. In a. 1254 Béla scrie papei, că a așezat pe Ioanniți »la hotarele Cumanilor și Bulgarilor, de unde speră a propaga, prin dînșii și cu favoarea scaunului apostolic, resadul credinței catolice pe toată intinderea Dunării până la mare.« Dar în aceeași scrisoare el dice, că »Tătarii au făcut tributare părțile ce se hotăresc cu regatul la resărit, anume Rusia, *Cumania, țeara Brodnicilor* (în Moldova inferioară) și Bulgaria, cari în mare parte erau mai înainte supuse stăpânirii lui.« Cumania, dăruită Ioanniților, era deci supusă Tătarilor. Ioanniții nu putea să poseadă decât *țeara Severinului fără voevodatul român al lui Lytuon.* Faptul că după această donațiune nu se găsesc până la 1263 Bani ungurești de Severin (con-

statați la 1233—43), nici documente pentru teritorul Severinului, pare să indice că ei au luat în posesiune, pentru câtva timp, ***bănatul unguresc de Severin*** (= comitatul Severinului cu o parte limitrofă din Oltenia în județul Mehedinți). La atâta se reduce, în casul cel mai larg, întinsa donațiune din 1247; restul nu era decât o donațiune fictivă, care să aibă ființă în casul când cavalerii ar isbuti să-și cucerească țeara dăruită. Prin acest mijloc regele Ungariei căuta să-și afirme pretențiunile de suveranitate asupra unei țeri ce avea alt stăpân. In a. 1260, când Bulgarii năvălesc în Severin, cavalerii Ioanniți nu se mai află acolo. După respingerea Bulgarilor se reînființează bănatul de Severin, unde dela 1263 iarăși se găsesc Bani unguresci.

Voevodul român L., care stăpânea partea Olteniei ce nu aparținea bănatului unguresc, reapare apoi sub numele de *Lython* sau »*Litua vaivoda*«. Pe la 1272 el ocupă partea din resărit de Olt a Țerii Românesci (voevodatul lui Seneslau, negreșit după moartea acestuia) și refusă regelui Ungariei tributul cerut. Din această causă el are resboiu cu Ungurii și cade în luptă (pe la 1279), după ce prin unirea părții resăritene cu Oltenia a dat ființă principatului Țerii Românesci sub dinastia Basarabilor olteni. Lui îi urmează în domnie fratele sĕu ***Barbat***, care fiind prins în resboiul cu L., se învoiesce a plăti tributul și obține astfel liberarea. L. este probabil »*domnul Vlachiei*« a cărui fică, după sciri bizantine, era prima soție a regelui sêrbesc Stefan Milutin (1275—1320), care în 1298, în vîrstă de 45 ani, se însoară de a patra oară cu o princesă bizantină. Numele L. (cum se pare, nu tocmai exact reprodus în documentele unguresci) se aseamĕnă cu numele slave de persoane: *Lytovoi* (la Bulgari în secl. XI), *Ljutov* și *Luten* (la Slavi), *Litavor* și *Litovoi* (în chrisoave moldovenesci din 1374 și 1407). Țeara lui este numită »*terra Lytua*« după numele voevodului (analog »*terra Assani*« = imperiului lui Asan). Aceștia sùnt cei dintâiu voevoḑi ai Țerii Românesci pe cari îi arată documentele în dependență de Ungaria. (Cf. D. Onciul, Originile Principatelor Române. Bucur. 1899.) [D. On.]

M

M, este una dintre consonantele labiale ale limbei române. In abreviațiuni însemnează: M. (ca numĕr roman) = 1000 (mille). M. *(germ.)* = Marcă (Mark). M. *(lat.)* = Marcus, Magister, etc. M'. *(lat.)* = Manius. M. *(franc.)* = Monsieur. MM. = Messieurs. M. A. *(lat.)* = Magister Artium. M. Á. V. *(magh.)* = Căile ferate ungare. M. D. *(lat.)* = Medicinae Doctor. M. P. *(engl.)* = Member of Parliament (membru al parlamentului). M. S. *(lat.)* = manu-scriptum. m. = metru, m^2. = metru quadrat, m^3. = metru cubic. In musică: m. d. *(ital.)* = mano destra: mâna dreapta; m. s. (sau *m. sin.*) = mano sinistra: mâna stângă = m. d. s. (pe recepte) = misce, da, signa: mestecă, dă, însemnează; m. pr. *(lat.)* = manu propria. [*]

M, în logică este semnul simbolic pentru rațiunea psichologică a unui silogism, adecă pentru noțiunea intermediară (terminus medius), care ca element constitutiv la structura unui silogism, are să mijlocească legătura dintre subiectul și predicatul conclusiunii. [Pl.]

Ma, 1) la Egipteni și *Mat*, ḑina adevĕrului și dreptății, fata lui Ra, ḑeu al soarelui; fiindcă se închipuia cu ochii legați, s'a identificat cu Themis (justiția) la Greci. 2) *Ma*, ḑina lunei și resboiului la locuitorii din Capadocia și din Pont. Strabo a identificat-o cu Artemis la Greci, iar Romanii au numit-o Bellona (v. ac.). Templul ei la Komana, lângă rîul Iris, a fost cel mai vechiu și renumit, și a avut vr'o șese mii de hierodule (v. ac.). 3) *Ma*, (sau și Ammas), la Greci, anume la Aeoli a însemnat mamă. [Atm.]

Maarib, (ovr. Arbit), rugăciunea de seara a Israeliților.

Maas, rîu, v. Meuse.

Maastricht, *(Maestricht)*, capitala provinciei olandeze Limburg, lângă rîul Maas, cu 33,834 loc. (1896); biserică gotică din secl. XI; fabricațiune de sticlă, olării și hârtie.

Mab, (engl. pron. meb), numele unei urḑitoare în »Romeo și Iulia« de Shakespeare.

Maba Forsk., (botan) gen de plante lignoase din fam. *Ebenaceelor*, înrudit cu *Diospyros*, de care se distinge prin florile 3-mere. Cuprinde vr'o 59 specii tropicale și subtropicale, dintre cari *M. Ebenus* Spr., de pe Molucee ne dă abanos veritabil. [A. Pr.]

Mabillon, savant franc., călugăr benedictin, n. 23 Nov. 1632 în St. Pierremont, 1663 fù numit conservator al monumentelor de artă în St. Denis. A scris: Acta Sanctorum Ordinis S. Benedicti, (Paris 1668); Vetera Analecta, (Paris 1675—85); Museum Italicum (Paris 1703); Traité des etudes monastiques, (Paris 1692); De re diplomatica, prin care a devenit întemeietorul sciinței diplomatice. † 27 Dec. 1707. [Dr. I. Radu.]

Mac, numirea populară a mai multor specii de Papaver L. (v. ac.). *Mac de câmp*, Papaver dubium L. și Papaver Rhoeas L. *Mac de grădină*, Papaver somniferum L. *Mac roșu*, Papaver Rhoeas L. *Mac roșu de grădină*, Papaver bracteatum Lindl.

Mac cornut, v. Glaucium.

Mac, (scoț., abrev. M' sau Mc), fiu; se pune înaintea conumelui pentru a păstra memoria unui predecesor celebru.

Macabru, (lat. chorea Macabaeorum, franc. Danse macabre), danțul morților, jucat de morți de ori ce vîrstă și stare; subiectul mai multor tablouri celebre din secl. XV și XVI (Holbein jun.), apoi din secl. XIX (Rethel, Hans, Mayer, Ios. Sattler).

Macac, *(Macacus cynomolgus)*, o maimuță din fam. cynepithecinilor, de coloare brună-verḑie, pe partea de jos alb-cenușie, fața cenușie, între ochi albă, mânile negre. Mărimea corpului cam 58 cm., a coḑii tot atâta. Trăiesce în insulele Oceanului Indic. Se poate dresa foarte bine, de aceea se vede adeseori prin menagerii. Alte specii mai sûnt: Macacus sinicus, M. rhesus, M. nemestrinus.

Mac Adam, *John*, inventatorul unui proceden pentru întărirea stradelor publice cu pietriș îndesat *(Macadamisare)*, n. 1756 în Scoția, † 1836.

Macalaca, seminție de popor în Africa sudică, mai ales pe țermurii rîului Zambesi, deasupra cataractelor Victoria. Unele horde de M. locuiesc înspre nord între Bamangrato și Limpopo. (Cf. Mauch, Reisen im Inneren von Südafrika. Gotha, 1874.)

Macama, *(arab.)* convenire, adunare, deosebi a oamenilor de spirit, îndeletnicindu-se cu prelegeri improvisate, ținute în prosă rimată și cu jocuri de cuvinte. De aci M. prosă rimată; cultivată deosebi în literatura arabă.

Macao, colonie portugheză în China, la gura rîului Canton, $11^3/_4$ km²., cu 67,036 loc. (4500 Portughezi). *Orașul* M. era emporiul principal al comerciului cu China înainte de ridicarea Hongkongului.

Macao, joc hazard de cărți sau coțcă.

Macara, scripete, aparat ce servă la ridicarea greutăților mari.

Macarie, *patriarch de Antiochia*, a visitat România între 1650—60, și prin aceasta a adus pe neașteptate istoriei române un serviciu din cele mai însemnate, căci secretarul sĕu, *Paul de Alep*, a descris cu deamĕruntul locul vĕḑut, cu locuitorii lui, precum și obiceiurile și evenimentele timpului aceluia. Opera lui este documentul cel mai prețios asupra vieții casnice a Românilor în secl. XVII. Originalul arab e încă manuscris, dar s'a tradus în englezesce de Belfour (The travels of Macarius, Patriarch of Antioch. Lond., 1836), și de aci în romînesce, publicându-se

partea I în Archiva ist. a Rom. I, 2, p. 59 uu., iar întreg de Emilia Cioran în un volum: »Călětoriile patriarchului Macarie în ţerile române«. Bucuresci, 1900. (Cf. şi Xenopol, Ist. Rom. IV, 13, 18.)

Macarismi, *(grec.)* fericiri, imni sacri, cari se cântă în onoarea fericirei sfinţilor.

Macariu, episcop al Romanului, n. pe la sfîrşitul secl. XV, se călugăresce la mănăstirea Neamţului; prin învěţătura sa întră în legături de prietenie cu Petru Rareş, care la 1531 il face episcop la Roman; la 1550 sau 1551 e alungat din scaun de către Iliaş Rareş, dar e reinstalat de Stefan Rareş. † 1557 sau 1558. M. încă ca ieromonach în mănăstirea Neamţului începe a continua Anuarul Moldovei, ce era urzit de mai nainte, iar din ordinul lui Alexandru Lăpuşneanul traduce din grecesce în rusesce Sintagma lui Mateiu Vlastare pentru împěratul rus. Ioan IV Vasilievici cel Cumplit. Cf. Dr. I. G. Sbiera, Mişcări cult. şi liter. la Românii din stânga Dunării în restimpul dela 1504—1714. Cernăuţ, 1897, pag. 298.

Macaroane, aluat preparat din făină şi din apă, în diferite modele, mai cu samă în forme lungăreţe de suluri subţirele, cari uscate se vênd în comerciu pentru mâncare.

Macaronada, nume dat unui gen de poesie burlescă cu cuvinte latinisate sau luate din diferite limbi. Inventată de Tifo Onasi din Padua (1490), repr. princ. T. Folengo (1491—1554). In germ. »Die Flohiade«.

Macaulay, (pron. Mecale), *Thomas Babington, Lord,* celebru istoric, orator şi poet englez, n. 1800, † 1859. Avea o memorie extraordinară, putênd recita o lucrare întreagă după o singură ascultare. Studiase profund biblia şi de aceea în operele sale expresiuni şi figuri biblice. Prima producţiune de mare valoare fù studiul asupra lui Milton în »Edinburgh Review«, unde a publicat şi pe cele mai importante studii ale sale asupra lui Hastings şi Clive. 1830 membru în parlament, 1834 membru al consiliului suprem din India, de unde se întoarce foarte bogat şi represintă în camera comunelor oraşul Edinburg. 1849 ales lord rector al universităţii din Glasgow. 1857 înobilit ca baron de M. Remăşiţele lui îngropate la Westminster. A scris »History of England« in 5 volume, cel din urmă în parte neterminat, operă clasică englezâ, insa mai mult elocuentă decât profundă. Discursurile lui sûnt traduse în românesce de Anghel Demetriescu, Bucuresci.

Macavei, v. Maccabei.

Macavei, *Ion,* publicist rom., n. 1859 în Năsěud, studià la seminarul român gr.-cat. în Gherla 1879—1883. Apoi fù capelan al Năsěudui şi catechet la şcoala primară de aici. La 1890 fù numit paroch în com. Feldru. In viaţa publică M. s'a distins printr'un sentiment naţional foarte puternic şi o iniţiativă şi activitate mare. A fost mult timp un colaborator foarte activ al ḑiarului »Tribuna« din Sibiiu şi »Gazeta Transilvaniei« din Braşov. Un articol din »Tribuna« îi causà un proces politic de presă şi osândă la $1^1/_2$ an temniţă la Seghedin. După ieşirea din închisoare M. fù atins de o crudă boală de plumâni şi murí la 26 Maiu 1894 în Năsěud.

Macău, oraş în Ung. cott. Cenad, v. Makó.

Macaz, aparat pentru trecerea trenurilor de pe o linie pe alta. *Macagiu,* cel ce manipulează macazul.

Macbeth, (pron. Mecbet), regele Scoţiei (1040), ucise în luptă pe vĕrul sĕu Duncan, pentru a-i lua tronul, la care avea mai mult drept, şi fù ucis de fiul acestuia (1057). Ca erou al celebrei tragedii a lui Shakespeare, personifică ambiţiunea nesocotită, isvor al crimelor şi al propriei sale ruine.

Maccabei, *(Macavei),* familia eroilor ovrei, cari au eluptat pe scurt timp (167—37 a. Chr.) independenţa Iudeei de jugul sirian. Inceputul îl face preotul *Matatia,* urmându-i fiul sĕu *Iuda,* numit *Macabeul,* dela care toţi următorii lui, cari au continuat luptele de independenţă, se numesc M. După Iuda au urmat fraţii lui: Ionatan şi Simon. Sub fiul acestuia, *Ioan Hircan,* se extinde teritorul şi preste Idumea. Certele interne şi desbinările în secte religionare le pregătiră jugul Romanilor. Cele douĕ (după alţii trei) *cărţi* apocrife ale *Macabeilor* din testamentul vechiu povestesc istoria lui Iuda Macabeul şi a fraţilor lui.

Mac Carthy, *Iustin,* scriitor engl., n. 1830 în Cork, trăiesce în Londra, dela 1879 membru al parlamentului, conducător al partidei irice (antiparnelliste), 1896 se retrage dela conducerea acestei partide. Scrise numeroase romane pline de o vioă fantasie.

Macchiavelli, v. Machiavelli.

Mac Clintock, *Sir Francisc Leopold,* explorator engl., n. 1819 în Dundalk, Irlanda, 1848 până 1859 întreprinse 3 expediţiuni pentru căutarea lui Franklin, dela 1872 admiral. Scr. »Voyage of the Fox to discover the fate of Franklin« (ed. V, 1881).

Mac Clure, *Robert John Le Mesurier,* navigator engl., n. 1807, † 1873, 1850 străbătù prin strimtoarea Bering în America arctică şi descoperí aşa numita trecătoare nord-vestică (calea M. C.).

Mac Culloch, *John Ramsay,* celebru economist engl., n. 1789 în Wigtown (Scoţia); profesă economia politică la univ. din Oxford. M. C. este autorul unui Dicţionar teoretic, practic şi istoric al comerciului şi navigaţiunii şi a mai publicat: Principii de economie politică, etc.; The litterature of political Economy (1845). Acest uvragiu este foarte necesar pentru aceia ce doresc să studieze bibliografia economică engleză. † în Londra, la 11 Nov. 1864. El făcea parte din institutul Franciei, ca asociat străin, şi din Societatea de economie politică din Paris.

[I. I. Nacian.]

Macdonald, *Jacq. Alexandre, duce de Tarent,* mareşal al Franţei (1765—1840), dintr'o familie de origine irlandeză. S'a distins ca mare general sub Napoleon. In 1795 bătù pe Olandezi, în 1798 pe Napolitani, cuprinḑênd Calabria. In 1799 se distinse contra lui Suwarow, în 1800 la trecerea Alpilor. Dela 1804—9 fù disgraţiat. La Wagram căpĕtă dela Napoleon mareşalatul şi titlul de duce. In ultimele resboae ale lui Napoleon: în Spania, la Lützen, Leipzig, etc., se distinse. Apoi ocupă mari demnităţi sub urmaşii marelui împĕrat. † 1840. [O. L.]

Mace, (engl., pron. mes), emblemă a puterii parlamentare în Englitera; se aseamĕnă cu Fasces a lictorilor romani.

Macea, (magh. *Mácsa),* com. mare în Ung., cott. Arad. In analele publice apare la 1380 ca proprietate a prepositurei din Arad. Are 556 case cu 3696 loc., Români gr.-or. 2200. Teritorul e 8316 jug. cat. foarte fructifer. In grădina contelui Tibor Károly zac osemintele generalilor Georgiu Lahner şi Ioan Damjanich, spânzuraţi la 1848 în Arad. [†]

Macedonia, în vechime ţeară situată spre nord dela Grecia, cuprindênd ţinuturile rîurilor Haliacmon, Axios şi Strymon până la Marea Egeică. Inainte de Filip se extindea până la Olimp, Strymon, Tracia şi Iliria. Sub Filip II i-s'a adăugat Pannonia, o parte a Iliriei, întreg teritoriul spre est până la rîul Nestos şi la sud Chalchidicea şi Grecia, avênd un areal de 1200 miluri pătrate. Locuitorii străvechi ai M.-ei, cunoscuţi sub numele colectiv »Macedonenii«, trăiau împărţiţi în triburi sub cápetenii proprii, erau resboinici, dar de puţină cultură. Primul rege, de care se face amintire in istorie şi de numele căruia e legată întemeiarea statului M., e Perdikkas I (ca. 700 a. Chr.), sub urmaşii lui Perdikkas M. îşi întinde hotarele până la Olimp şi rîul Strymon. Sub Amyntas I însă (540—489) ajunge dependentă de Persia, apoi e teatru de lupte interne între pretendenţii la tron, în timp ce Elinii îi răpesc oraşele litorale şi întemeiază Amphipolis. Pe timpul resboiului peloponnesiac sub Perdikkas II devine iarăşi liberă şi puternică, iar sub urmaşul acestuia (Archelaos, 413—399) se hellenisează. După un al doilea regres sub Amyntas II (393—369) şi sub succesorul acestuia, Filip II (v. ac.) o ridică la însemnătate istorică universală, ajungêndu-şi apogeul măririi sub *Alexandru II cel Mare* (v. ac.). După moartea lui Alexandru cel Mare ajunse M. împreună cu Grecia sub Antigonos Gonatas (276). Urmaşii acestuia Filip III şi Perseus fură bătuţi de Romani. 146 a. Chr. M. e declarată provincie romană. (V. şi art. Rumelia.).

Gaseta Macedoniei, revistă septemânală care a apărut în Bucuresci sub direcţiunea unui comitet arămânesc 1897/98. E scrisă în limba rom., dar conţine şi mai multe texte de valoare filologică în limba arămânească.

Macedoneanu, *Meletie,* egumen al mănăstirei Govora şi tipograf, prin a carui îngrijire s'a publicat Pravila cea mică dela Govora, 1640.

Macedonenii sau şi *Macedo-Români,* Românii din Macedonia, Epir, Albania şi Tesalia; în vremea din urmă s'a întrodus numirea »*Arămâni*« după cum se numesc ei înşişi. (v. Arămâni.)

Macedonski, *Alexandru,* poet şi novelist rom., n. 1854. Şi-a făcut studiile în Italia şi de tinĕr a debutat în literatură şi ḑiaristică, fundând o sumă de jurnale şi reviste mai mult sau mai puţin efemere ca: Oltul, Vestea, Stindardul Ţării, Nuvelistul, Plevna, Trăsnetul, Dunărea, Literatorul (1880), şi colaborând şi prin alte periodice române, franceze, italiene. Printre scrierile sale citám: Prima Verba, 1872; Parizina, trad. după Lord Byron, 1878; Ithalo, poemă, 1878; Poesii, 1882; Excelsior, poesii, 1894; Bronzes, poesii in limba franceză, 1897; Falimentul clerului ortodox român, 1898; mai multe piese dramatice: Iadeş, comedie; Legenda unchiaşului, Sărăcie, Trei Decembre, Romeo şi Iulieta, trad. după Shakespeare, presintate Teatrului Naţional între 1880—82, etc. (Asupra valorii operelor sale, cf. critica lui P. Missir în Conv. lit. XVI.)

Măcelar, *Ilie,* om politic rom., n. 30 Apr. 1822 în Miercurea, Trs., studiile elem. şi gimn. le-a absolvat în Sibiiu, drepturile în Cluj; în 1847 a practisat la tabla reg. jud. în M.-Oşorheiu. In 1848/9 a fost tribun, ca atare a fost arestat în Săcel şi excortat la Sibiiu, unde a fost condamnat la moarte, generalul de honvezi Bem însă l-a graţiat. In 1850—60 funcţionar de tribunal, iar de atunci consilier de trib. în Sibiiu. In 1862 jude reg. ales al scaunului Miercurea, in care calitate şi-a câştigat mari merite pentru şcoalele şi bisericile gr.-or. din acel cerc. In 1865 fù numit consilier guvernial. A luat parte activă la toate congresele naţionale; a fost membru al deputaţiunii la tron în 1861, deputat în dieta din 1863/4 în Sibiiu, regalist în dieta din 1865 în Cluj şi deputat în dieta din Pesta în 1867. Este unicul deputat care a încercat să vorbească în parlamentul din Pesta românesce, a fost însă împiedecat. In 1868 a convocat şi condus conferenţa naţională din Miercurea. A luat parte la toate congresele şi sinoadele gr.-or. bisericesci. A contribuit mult la realisarea planului lui Visarion Roman, pentru înfiinţarea institutului de credit şi economii »Albina«, şi a fost timp de mai mulţi ani preşedintele acestuia. † 1891 în Sibiiu [I. St. Ş.]

Macerare, operaţiune usitată de ordinar în farmacie şi care consistă în a menţiné mai mult timp într'un lichid şi la temperatura ordinară un corp in scop de a-şi da unele din principiile sale imediate, cari sûnt solubile în acel lichid. Substanţele, cari se extrag cele mai multe ori prin această operaţiune, sûnt din regnul vegetal, ca acidi, zahăr, gumele, etc. M. se aplică acolo, unde infusiunea nu poate avé loc, aceasta din causă, că principiile extrase se descompun prin căldură, ceea ce la temp. ambiantă n'are loc, s. e. prepararea vinurilor medicinale. M. mai poate fi întrebuinţată ca antemergĕtoare infusiunii şi decocţiunii. In acest cas deşi oarecari principii nu trec în soluţiuni, dar totuşi corpurile se ramolesc şi devin mai accesibile operaţiunilor ulterioare.

Macerata, prov. ital., 2816 km². şi 243,861 loc. (1896). *Oraşul M.,* aproape de Potenza, are 10,063 loc., episcopie, facultate juridică.

Măceş sau *Măcieş,* una din numirile populare ale plantei Rosa canina L. (v. ac.).

Măceşu de jos, com. rur. în Rom., j. Dolj, cu 1693 loc. agricultori (Dicţ. geogr. 1896).

Măceşu de sus, com. rur. în Rom., j. Dolj, cu 2279 loc. agricultori; reşedinţa plăşii Balta.

Macfarren, *George Alexandru,* compositor engl., n. 2 Martie 1813 în Londra, † 31 Oct. 1887. Obţinênd succesiv titlurile de bacalaureat şi doctor în musică, în 1875 i-s'a oferit un post de profesor la univ. din Cambridge. A scris mai multe opere pentru scena engleză, cantate, musică de cameră, sinfonică, religioasă, ş. a., lucrări asupra armoniei, şi a colaborat mai mult timp la revista »Musical World«. [T. C.]

Mac Gregor, *John,* călător engl., vestit prin bravuroasele sale călătorii pe mări şi rîuri (Iordan, Nilul) cu luntriţa numită Canoe, n. 1825, † 1892.

Mach, *Ernst,* fisician austriac, n. 18 Febr. 1838 în Turas (Moravia). A studiat în Viena, la 1864

a ajuns profesor de univ. în Graz, la 1867 în Praga. A scris mai multe opere şi disertaţiuni fisicale.

Machaerium Pers., (botan.) gen de plante lignoase din fam. *Leguminoaselor,* trib. *Dalbergieae.* Cuprinde vr'o 60 specii tropical-americane, dintre cari multe dau un lemn adesea odorant şi foarte preţios la confecţiunea mobilelor de lux. [A. Pr.]

Macheta, model în miniatură al unei sculpturi.

Machi, *(Lemur macaco),* maimuţă din ordinul Prosimiilor, fam. Lemuridelor. Bărbătuşul este negru, femeiuşa ruginie. Are capul ca al vulpei, urechile cu pèr lung. Membrele dinderĕt mai lungi ca cele dinainte. Lungimea corpului 40 cm., a coḑii 55 cm. Trăiesce în Madagascar, prin păduri în societăţi. Işi caută hrana noaptea, făcênd mare sgomot prin sbierătele lor. Hrana constă din insecte şi fructe. Alte specii de M. mai sûnt: Vari (Lemur varius), Mongoz (L. mongoz), Catta (L. catta).

Machiavelli, *Nicolo,* unul din cei mai mari scriitori şi politici ai Italiei, n. 1469 în Florenţa. Descendent dintr'o familie nobilă foarte veche, dar scăpătată, primí o instrucţiune distinsă dela eruditul Virgilio Adriano. In 1498 fù numit cancelar al consiliului seniorilor, apoi secretar de stat, în care calitate conduse cu multă pricepere afacerile republicei florentine. El fù însărcinat, în acest timp, cu multe afaceri diplomatice, pe cari le descrise cu multe amĕnunturi într'o carte: *Legaţiuni.* In 1512 Medici, ajutaţi de puterea imperială şi papală, reluară conducerea acestei republici, destituiră pe M., apoi îl exilară şi în fine îl opriră de a părăsí teritoriul florentin. Trăí astfel retras până la moartea lui Laurent II de Medici (1519) la San-Casciano, unde scrise cele mai însemnate opere ale lui: I. *Opusculo dei principati* (Opusculul guvernelor), cunoscută mai mult sub numele de *Il Principe* (Prinţul), în care analisează şi întemeiază cu o sagacitate rară, într'un stil concis dar limpede, principiile de cari trebue să se conducă un prinţ, pentru ca să-şi întemeieze autoritatea asupra supuşiior. El are în vedere, în această analisă, numai realisarea scopului, de aceea nu se sfiesce de a arĕta, cu o sinceritate care merge până la cinism, că mijloacele politice n'au a face cu morala. Pentru un adevĕrat domnitor mijloacele morale nu sûnt bune decât dacă îl ajută la întărirea autorităţii, iar mijloacele imorale şi criminale nu sûnt rele decât dacă contribue la slăbirea acestei autorităţi. Sfera politicei este deosebită de sfera moralei, şi dacă se ating, se ating numai întâmplător şi numai întrucât prescripţiile celei din urmă ar puté ajuta intenţiile celei dintâi. II. *Discurs asupra lui Titu Liviu,* unde analisează şi judecă fapte din istoria romană. In afară de aceste douĕ opere capitale în politică, mai scrie *Tractat asupra artei resboiului,* unde susţine superioritatea infanteriei, şi e superior lui Vegeţiu, pe care unii susţin că M. numai l-ar fi travestit. Amnestiat de papa Leon X în 1519, M. mai are prilejul de a da dovada talentelor sale politice şi militare (refacerea fortificaţiilor Florenţei), dar moare pe neaşteptate în urbea sa natală la 1527. In ultimii ani ai vieţii el scrie *Storie florentini* (Istoriile florentine), opera istorică ce a remas clasică în literatura italiană. Dela M. mai avem poesii de tinereţe, nisce poveşti spirituale, dar libere, şi comedii remarcabile, dintre cari cea mai însemnată este *Mandragora.*

Machiavelism, ipocrisie şi perfidie. Deşi în realitate M. nu a recomandat ipocrisia şi perfidia decât numai ca mijloace pentru întemeierea autorităţii, tot aşa precum a putut recomanda cu aceeaşi sinceritate şi întrebuinţarea virtuţilor, totuşi numele lui a fost şi este întrebuinţat pentru a caracterisa numai mijloacele rele şi despreţuite de raţiunea morală. [D.]

Machinaţiune, uneltiri ascunse şi făţarnice.

Machsor, *(neoebr.)* carte de rugăciuni.

Macias, numit *el Enamorado,* trubadur în Galicia, secl. XV, dela care au remas puţine poesii (in Cancionero de Baena, 1860). Soartea lui tragică a fost cântată de Uhland în o baladă.

Maciejowice, sat în districtul Garwolin al guv. rusesc-polonez Sjedlez. Insemnat prin lupta dela 10 Oct. 1794, în care patriotul polon Kosciuszko (cu 10,000 oameni) fù bătut şi prins de Ruşi (16,000 oameni sub generalul Fersen). Cu această luptă independenţa Poloniei cade.

Macies, *(lat.)* slăbire.

Măcin, (vechiul *Arubium),* com. urb. în Rom. (Dobrogea), jud. Tulcea, situată lângă Dunărea veche sau Canalul M.-ului pe platoul unui mic deal, are 3360 loc. (Dicţ. geogr. 1896) în majoritate Români, cari se ocupă cu agricultura, pescăritul, prăsirea vitelor şi comerciul. Se impoartă coloniale şi manufacturale şi se exportează cereale, vin, pesce şi vite; are 3 biserici şi 2 şcoale primare. La sudul M.-ului, între Greci şi Turcoaia s'au descoperit în 1865 ruinele citadelei romane *Troesmis,* reparată mai târḑiu de Iustinian. Deasupra M.-ului se vĕd urmele cetăţuiei M., care fù apărată de Turci în 1828—29; fortificaţiile coronează un platou terminat printr'o pantă repede spre Dunăre şi e constituită din un poligon cu 7 laturi şi 7 bastioane şi avênd şanţuri cu escarpe preste tot căptuşite cu zid. Citadela corona un bloc de granit şi forma cheia posiţiunii Măcinului.

Macinca, *Teodor,* prof. rom., a fost director al şcoalelor comerciale din Craiova, † 1900 în etate de cam 60 ani; a înfiinţat prima tipografie în Craiova (remasă familiei Samitca) şi a lăsat Acad. Rom. o casă în val. de 80,000 lei.

Macis, (botan.) *floare de muscat,* se numesce arilul (v. ac.) falş (arilodul) al seminţelor de *Myristica fragrans* Houtt (v. ac.). Când e proaspĕt e cărnos, roşu şi spintecat în multe făşii (laciniat); când e uscat e portocaliu închis. E oficinal: *arillus Myristicae;* destilat dă *oleum Macidis,* ce întră în composiţia unor preparate farmaceutice. Se întrebuinţează şi ca condiment, fiind foarte parfumat. [S. Şt. R.]

Măcişeni, com. rur. în Rom., j. Covurlui, compusă de 3 căt. cu 1523 loc. (Dicţ. geogr. 1892).

Măciuca, com. rur. în Rom., j. Vâlcea, situată pe malul stâng al rîului Cerna; se compune din 6 căt. cu 2189 loc. (Dicţ. geogr. 1893), 4 biserici şi 1 şcoală.

Mackenzie, (pron. Meckenzi), rîu în America nordică, colonia britanică, isvoresce în Munţii stâncoşi, purtând numele Athabasca, întră în lacul Athabasca, iese sub numele rîul Sclavilor şi întră apoi în Marele lac al Sclavilor, din care

iese cu numele M. şi se varsă în Oceanul Arctic prin o deltă mare; lung. rîului e de 3700 km., basinul 1.517,000 km².

Mackenzie, (pron. meckenzĭ), *Sir Morell,* medic şi laryngolog englez, n. 1837 în Leytonstone (Essex); a studiat în Londra, Viena şi Paris. A devenit mai cunoscut prin tratarea împĕratului german Frideric. † 1892. Scrieri: On the pathology and treatment of diseases of the larynx, 1863; The hygiene of the vocal organs, 1886.

Mac Kinley, (pron. mec chinli), *Wilhelm,* president al Statelor Unite, n. 1844 în Niles (Ohio). Ales în congres (1877) de partidul republican, presintă, şi congresul primesce (1890), proiectul de lege cunoscut sub numirea *M.-bill,* care întru apĕrarea industriei americane introduce imposite de import pentru articole de industrie străină până la 60—80% din preţul lor. 1891 şi 1893 guvernator în Ohio. Dela 3 Nov. 1896 president al Statelor Unite. 1900 reales.

Mackintosh, (pron. mekintoş), *Charles,* chimist scoţian, n. 1766 în Glasgow, † 25 Iulie 1843. A inventat (1820) un metod mai practic pentru producţiunea acetatului de plumb, mai departe procedeul de a fabrica oţel din fier bătut, prin înfierbêntarea lui în hidrocarbure.

Maclura Nutt., (botan.) gen monotipic din fam. Urticaceelor, tribul Moreae. Unica specie *M. aurantiaca* Nutt. este un arbore spinescent cu suc lăptos, cunoscut de Francezi sub numirea de Oranger des Osage, cresce în America boreală în regiunea Arkansas, se cultivă adeseori în Francia şi uneori chiar fructifică. Fructele compuse (syncarpiile) ale acestui arbore sûnt comestibile. Din lemnul sĕu se extrage o materie pentru a colorí în galben. [Z. C. P.]

Mac-Mahon, *Marie Edme Patrice Maurice de,* duce de Magenta, mareşal de Francia, preşedinte al republicei franceze, n. 1808 la Sully, † 1893 la Paris. A servit aproape 20 de ani în Algeria, luând parte la toate luptele cari s'au dat pentru cucerirea acestei provincii. In 1848 a fost numit general de brigadă, în 1852 de divisie. In resboiul din Crimeea (1855) s'a distins la asaltul uvrajelor dela Malakoff. In resboiul din 1859 prin intervenţia lui îndrăzneaţă, desăvîrşi victoria dela Magenta; din această causă fù înaintat mareşal şi făcut duce. In 1870 a comandat armata dela Sedan. In 1873 a fost ales preşedinte al republicei franceze, din care post demisionă în 1879.

Mâcon, capitala departam. francez Saône-et-Loire, lângă rîul Saône, cu 17,678 loc. (1896). Ruinele vechiului Matisco. Se produce vin bun (de Burgund).

Maçon, (franc., pron. mason), zidar; franc-maçon (v. ac.).

Macpherson, (pron. Mekförsn), *James,* scriitor scot., n. 1736, † 1796, renumit prin editarea poesiilor lui Ossian, în 1765.

Macquarie, insula cea mai sudică a Australiei. 54½° lat. sud.

Macrinus, *Opilius,* împ. roman, de origine african, făcea parte din ordinul cavalerilor; ucigând pe împĕratul Caracalla, dînsul reuşesce să se proclame împĕrat. O conspiraţiune femeiască, avênd în frunte pe *Iulia Moesa,* presintă legiunilor siriace pe *Heliogabal* şi M. împreună cu fiul sĕu Diadumimanus este în mod barbar ucis. El domnesce dela 217 până la 218 d. Chr. [Caion.]

Macriş, numirea vulgară a plantei Rumex Acetosa L. (v. ac.). *Macrişul iepurelui,* Oxalis Acetosella L. (v. ac.). *Macriş de rîuri,* Berberis vulgaris L. (v. ac).

Macrobiotica şi *Orthobiotica,* arta sau aceea parte a sciinţei medicale, care arată regulele, după care trebue să-şi întocmească cineva traiul, pentru a puté da vieţii o durată cât mai lungă. (Cf. şi Hufeland.)

Macrobius, *Ambrosius Theodosius,* funcţionar înalt roman şi gramatic. A trăit în secl. V d. Chr. A scris: »Saturnalium conviviorum libri septem«, compilaţiune din Gellius, Seneca, Plutarch, ş. a. Aici în formă dialogică se discută felurite întrebări din domeniul literaturei şi antichităţilor, mai ales referitor la scrierile lui Virgil. (Cf. Scrierile lui M. de Wissowa, Breslau 1880.)

Macrocephalia, *(grec.)* o diformitate a craniului. Mărire a capului în dimensii preste mĕsura normală. Se observă uneori în mod normal la indivizi înzestraţi cu calităţi intelectuale superioare, la cari şi creerul e mărit în proporţie. Mai adeseori însă o găsim ca anomalie la indivizi mărginiţi, fiind aceasta şi causa idiotismului lor fără leac.

Macrochloa Kth., (botan.) subgen dela *Stipa* (v. ac.).

Macrocosm, *(grec.)* lumea cea mare, designează în unele sisteme de filosofie mistică, *universul,* spre deosebire de om, care e *microcosm,* lumea cea mică, reflex al lumii celei mari. M. e conceput ca o fiinţă vie, cu aceleaşi facultăţi ca şi omul, iar intre M. şi microcosm este o strînsă relaţie, pe care au căutat zadarnic s'o stabilească alchimiştii şi astrologii medievali.

Macrocystis Ag., (botan.) gen de Alge brune, familia Laminariacee, cu 2 specii din mările australe: *M. angustifolia* (Bory) şi *M. pyrifera* Ag. Aceasta din urmă are tulpina fixată de fundul mării printr'un soiu de cârlige, ramificată dichotom, unele din ramuri ajungênd colosale lungimi, 2—300 m.; aceste ramuri lungi au pe de laturi şi pe un singur şir numeroase ramuri scurte, umflate la basă în băşici plutitoare pline cu aer; prin ajutorul lor ramurile cele lungi se susţin în interiorul apei, ori plutesc la suprafaţă. [S. Şt. R.]

Macroglossia, desvoltare exagerată a limbei, ce se observă la unele manifestaţiuni sifilitice, inflamaţiuni ale limbei, cancer, etc.

Macrolepidoptere numesc Germanii următoarele familii de Lepidoptere: Papilionidele, Sphingidele, Xilotrophele, Zygaenidele, Arctidele, Bombycidele, Noctuidele şi Geometridele, făcêndu-se alusiune la corpul lor, care în general este mai mare decât al: Pyralidelor, Tortricidelor, Tineidelor şi Pterophoridelor, pe cari cu un singur cuvênt le numesc *Microlepidoptere.*

Macropsia sau *Macropie,* contrarul dela micropie, vedere prea mare în raport cu cea obicinuită; se observă la boalele acomodaţiunei, când judecata în vedere e modificată.

Macropus giganteus, v. Canguru.

Macroscopic, lucru sau obiect vĕdut cu ochiul liber, în oposiţiune cu cele *microscopice,* vĕdute prin ochian.

Macrosomia, monstru cu un corp de mărime abnormă în urma unei desvoltări excesive.

Macrospor, (botan.) sporii mari dela plantele heterosporee (v. ac.); se formează în *macrosporangi,* şi au un învĕliş de obiceiu triplu: endospor, exospor şi epispor; conţinutul lor protoplasmic e avut în materii hrănitoare de reservă: oleu, amidon, ş. a.

Macrurii, (zool.) v. Decapode.

Macuba, burnut cu aromă de viorele.

Macula, *(lat.)* pată, întinare, prihană. In medicină M. sûnt afecţiuni ale pielei, caracterisate printr'o coloraţiune deosebită. Poporul crede că ele sûnt datorite unor impresii morale resimţite de mame în timpul însărcinării.

Macula în oftalmologie: opacităţile de pe corneă (de pe sticluţa ochiului), produse prin inflamaţiunile şi ulceraţiunile ei, se clasificau de cătră scriitori vechi, după cum erau: ***nor uşor, pată pronunţată*** sau ***opacitate densă*** şi ***permanentă*** în: ***nubecule, macule*** şi *leucome* (albeaţă).

Macula lutea sau *fovea centralis,* gropiţa centrală pe retină, în fundul ochiului, unde se face vederea cea mai fină, partea cu care fixăm obiectele. Se vede la oftalmoscop ori autopsie.

Maculare, pătare, prihănire, pângărire, în sens etic pierderea curăţeniei sufletesci şi a nevinovăţiei.

Maculatura, *(lat.)* hârtie pătată, coală sau exemplar stricat în tipografie; figurat: imprimate fără valoare.

Mada, (magh. *Máda),* com. rur. în Trs., cott. Hunedoara, cu 1199 loc. (1891) Români agricultori.

Madách, *Emeric,* dramaturg magh., n. 1823, † 1864; a studiat drepturile în Pesta. 1843 până 1848 funcţionar, 1861 deputat dietal. După revoluţiune fù închis, 1852 eliberat, şi-a aflat fericirea familiară nimicită. Sub influenţa acestei catastrofe şi a operelor »Faust« de Goethe, »Manfred« de Byron, scrise opul sĕu epocal »Az ember tragoediája« (Tragedia omului), care din punct de vedere al concepţiunei este unic în literatura universală. M. a fost membru ord. în soc. Kisfaludy şi în academia magh. M. a mai scris articole patriotice, câteva drame şi poesii lirice de puţină valoare. Scrierile lui le-a publicat Paul Gyulai în 3 tomuri. Budapesta, 1880. [+]

Madagascar, insulă în Oceanul Indic, una dintre cele mai mari insule, la coastele estice ale Africei sudice, cu o lungime de 1570, lăţime de 560 km. şi o extensiune de 591,964 km². Insula este mai mult muntoasă, numai spre ţermuri se află o zonă de 56—110 km. şes, la ţermuri se formează mari sinuri de mare. Se află mai multe riuri, păraie şi unele lacuri, înălţimea munţilor se urcă la cifra de 2500 m. Clima spre ţermuri este nesănătoasă, se desvoaltă friguri *(febra Madagassica),* pe platourile insulei clima este sănătoasă. Se află multe producte de comerciu, atât din regnul animalelor cât şi din al plantelor şi mineralelor. Numĕrul locuitorilor se urcă la 3.500,000. Cunoscută este insula din 2 Febr. 1506. Capitala este *Tananarivo* (Antananarivo) cu 100,000 loc. Poporul principal este Howa, dela 1810 este intemeiat imperiul Howa, care se află sub suzeranitatea Francezilor.

Madame, *(franc.)* orig. titlul sfintelor, purtat şi de călugăriţe. Pe timpul Bourbonilor titlul M. se da ficelor regelui, sub Napoleon mamei împĕratului, acum în general predicatul femeilor măritate.

Madaroeis, căderea genelor (ciliilor), s. e. după o blefarită.

Madefacţiune, acţiunea de a înmuia, de a umecta un corp uscat, dur.

Madega, mésură de bucate în Abessynia = 444·73 gr.

Madeira, afluent pe dreapta al rîului Amazonas în America de sud, 1450 km. lung, basin de 1.000,000 km².

Madeira, (span. *Madera),* insulă portugh. situată la coasta vestică a Africei, 815 km². şi 134,040 loc. (1890). M. e insulă vulcanică cu ţermuri stâncoşi, înalţi; solul e roditor dar numai ¹/₅ parte e cultivat. Clima e plăcută. Producte: trestie de zahăr şi vin, puţine cereale; producţia de vin a scădut la jumetate (ca. 12,000 hl. pe an) în urma boalelor strugurilor. M., împreună cu insulele vecine Porto Santo, Desertas şi Salvajes, formează districtul Funchal.

Vinuri de Madeira, vinuri tari, dulci şi aromatice. Soiuri mai vestite: ***Malvasia,*** vin licoric, foarte dulce, balsamic; ***Dry Madeira,*** cu aromă fină, conţine 16—20% alcool; ***Tinto,*** vin roşu.

Mădeiu, com. rur. în Rom., j. Suceava, compusă din 5 căt. cu 1180 loc. (Dicţ. geogr. 1894); pe teritoriul comunei se găsesc isvoare cu apă sulfuroasă.

Madepolon, o specie de pânză calicot, tare şi groasă în fir. Numele pânzei derivă dela oraşul Madapolam din Indii.

Măderat, v. Magyarád.

Madia Mol., (botan.) gen de plante anuale din fam. Compositelor, trib. Helianthoideae. Cuprinde 7 specii boreal-americane, preponderant pacifice şi una din Chile, aceasta, ***M. sativa*** Moll., se cultivă de plantă oleiferă. [A. Pr.]

Madison, (pron. Medis'n), *James,* president al Statelor Unite din America nord., n. 1751, president 1809—17, 1812 a declarat resboiu Angliei, † 1836. Biogr. de Rives (1866) şi Gay (1884).

Mädler, *Ioan Henric,* astronom, n. 1894 în Berlin, 1840—65 director al observatoriului din Dorpat, † 1874. Impreună cu Beer a lucrat o excelentă hartă a lunei şi a publicat numeroase scrieri de mare valoare.

Madonna, *(ital.)* nume dat fecioarei Maria, mai ales în representaţiuni artistice (pictură, sculptură) cu copilul Isus. După legendă M. cea dintâiu a fost pictată după natură de evang. Luca. Cele mai vechi tablouri cunoscute sûnt din secl. II. Cu începere dela Cimabue (v. ac.) toţi măiestrii clasici, ital., span. şi nordici, au ales M. de sujet al lucrărilor lor principale. Cele mai vestite M. sûnt ale lui Raffael, între cari: M. Conestabule (Petersburg), M. del Granduca (Florenţa, Pal. Pitti), M. Tempi (Münich, Pinacoteca v.), M. della Sedia (Florenţa, Pal. Pitti), M. Sixtina (gal. din Dresda), etc.

Madras, presidenţie indobrit., cuprindĕnd partea sudică şi sud-estică din Decan şi Lacadivele, 365,665 km²., cu 35 630,440 loc. (1891); statele tributare au 24,886 km²., cu 3³/₈ milioane loc. ***Capitala Madras,*** pe litoralul Coromandel, are 452,518 loc. (1891); fort, universitate, observatoriu astronomic, comerciu însemnat. M. e cea mai veche colonie a Englezilor în Estindia.

Madrepora sau *madreporide*, se numesc celenteratele, zoanthere, hexacoraliere, ai căror polypi produc prin scisiparitate și gemiparitate colonii cu scheletul calceros și continuu.

Madreporit, (geol.) calcar coraliger, format în esență de polipienii genului Madrepora. Din M. se compun în partea cea mai mare insulele și recifele coraligere.

Madrid, 1) M., provincie în Spania, între Segovia, Guadalajara, Cuenca, Toledo și Avila, cu întindere de 7762 km²., 683,000 loc. Partea vestică și nordică este acoperită de munți, dintre cari mai însemnați sûnt spre nord: San Martin de Valdeiglesias, care se ridică în piscul: Pena de Penalava până la înălțime de 2405 m. Pămêntul spre sud se coboară, formând dîlme și podee. Este udat de rîul Tajo, care aci primesce în sine rîurile: Iarama cu Manzanares, Guadarrama și Alberch. Clima este aspră, vara secetoasă. Pămêntul este puțin fructifer. Locuitorii se ocupă cu agronomia și prăsirea animalelor. Afară de cereale se cultivă încă oleu, vin, fasole, ș. a. *Industria și comerciul* este puțin însemnat și se restringe cu deosebire la capitala M. 2) *Madrid,* capitala Spaniei și a provinciei cu același nume. Este situată în mijlocul Spaniei, pe un platou năsipos de 650 m. înalt, lângă rîulețul Manzanares, unde se întâlnesc mai multe căi ferate. Are 485,000 loc. *Industria și comerciul* este însemnat. Dispune de o mulțime de fabrici mari de tutun, postav, tapete, mobile, turnătoare de fier, ș. a. M. este un oraș frumos, ornat de o mulțime de monumente, palate, biserici, strade, piețe, parcuri, grădini grandioase și pompoase. Dintre palate amintim: Palacio Real, palat grandios al regelui, edificat 1737—64, fiecare lature pătrată este 134 m.; Palacio del Congresso; Palacio de Justicia; Casas Consistoriales, Panaderia, ș. a. Pe malul drept al rîului se văd câteva castele regale cu parcuri foarte frumoase: Casa del Campo, El Pardo, cu păduri frumoase de stejar; Villa-Viciosa, în care a murit Ferdinand VI 1759. Dintre institutele sciințifice amintim: palatul universității cu 5 facultăți și 6000 ascultători; biblioteca națională cu 450,000 vol. și 10,000 manuscripte; biblioteca universitară cu 200,762 vol. și 3000 manuscripte; Museo del Prado, sau museul regal, foarte avut în tablouri și portrete. Dintre 2300 tablouri amintim cele lucrate de: Murillo, Velasquez, Rafael, Tiziano, Rubens, Tintoretto, Teniers, Dürer, Claude Lorraine, ș. a. Dintre biserici amintim: St. Francisc, cea mai frumoasă dintre toate; Virgen dela Soledad, San Geronimo, singură edificată în stil gotic. Este însemnat *amphiteatrul,* cu încăpere pentru 12,000 persoane. M. are 18 spitale și 15 asile. *Istoria.* Orașul M. este amintit de prima dată în o diplomă din 939 sub numele de Magerit. Prin veacul al XIV deveni un oraș însemnat. Regele Filip II îl ridică la rangul de capitală regală. [M. Bodiu.]

Madrigal, numia Petrarca cântecele sale idilice, ce constau din 5 până la 11 versuri iambice, cu câte două sau trei tacte ritmice, de o singură strofă cu două sau trei rime. De aceasta se ține și *Seguidilla,* formă de versificație spaniolă, și *Mondinchos* portugheză. M. constă de comun din opt versuri, repetându-se în partea a doua, cu oarecare variație, cuvintele mai semnificative din partea primă. Seguidilla consta de comun din șepte versuri scurte cu asonanță. Versul al 2-lea asonează cu al 4-lea și al 5-lea cu al 7-lea. [*]

Madrigal este un mic poem care tratează o idee gingașă, delicată, galantă, adese un simplu compliment adresat femeilor. Deja de prin secl. XIII se citează musicanți, cari au scris melodii pentru astfel de poeme, dar *M.-ul musical* propriu dis nu apare decât în secl. XVI, sub formă de compoziții pentru 3, 4 sau mai multe voci, cu sau fără acompaniament. Cel dintâiu care a scris astfel de M.-e a fost Arcadelt (1538). Această formă desvoltată încă prin Willoert (1545), e adoptată încă de mulți alți compositori, dar nu se menținù decât în Anglia, grație societății londoneze *M.-Society,* fundată în 1741 în scopul perpetuărei acestui gen. [T. C.]

Madrilena, numele unui joc spaniol.

Madura, 1) *M., oraș* în presidența indo-brit. Madras, cu 87,428 loc., pagodă renumită. 2) *M., insulă* oland. în Oceanul Indic, la nord-est de Iava, 4570 km²., 1.439,765 loc. (1891); producte: orez, sare; capitala *Pamekasan.*

Maecenas, *Gaius Cilnius,* prieten intim al lui Octavian August, n. 685 dela fundarea Romei în vechiul Aretium, dintr'o familie de fruntași etrusci, dînsul făcea parte din gens Cilnia. Joacă un rol însemnat în timpul domniei lui August și trece ca mare admirator al literaturei. Se dice, că la dînsul poeții găsiau un puternic sprijin și ajutor. Prieten bun cu poetul Horatius, care îi închina o mulțime de ode. M. iubia luxul și își făcuse un palat unic în felul sêu pe Esquilin, aci aveau loc numeroase adunări literare, la cari luau parte fruntașii literaturei. Era căsătorit cu *Terenția,* femeie mai tinêră ca dînsul și care a avut, chiar cu scirea lui M., relații de dragoste cu August. † 8 d. Chr. [Caion.]

Maenadae, *(Menade),* la Greci: femei și fete, cari au luat parte la serbătoarea lui Dionysos (v. ac.), ținută în diua cea mai scurtă a anului, adecă la solstițiul de iarnă (21 Dec.); ele noaptea cu făclii aprinse în mână țineau procesiune, iar după procesiune se dădeau desfrânării.

Maestoso sau *Con maesta, (ital.)* = măreț, cu mândrie; se întrebuințează în musică ca termin de mișcare, sau numai modificând sau precisând mai bine caracterul unui alt termin de mișcare: *Allegro m.,* ș. a. [T. C.]

Maestro, *(ital.)* măiestru, titlu dat în Italia artiștilor de valoare și în special compositorilor și șefilor conducêtori ai masselor corale sau instrumentale. Acest titlu se bucură în Italia de o deosebită stimă și unele școale musicale îl conferă absolvenților lor numai în urma unui examen cu diferite probe riguroase. [T. C.]

Maestru, registru comercial, v. Contabilitate.

Mafeking, oraș minier în Africa sudică, colonia engl. Betschuana-Land, lângă frontiera vestică a Transvaalului. La începutul resboiului între Englezi și republica sudafricană (1899), orașul M. fù asediat de Boeri, dar când abia se mai putea susține orașul, sosi oastea engleză și-l eliberă. M. e stațiune importantă a liniei ferate, ce pornesce dela Capstadt și merge prin mijlocul Africei spre nord.

Maffei, *Franc. Scipione,* (1676—1755), marchis, celebru scriitor italian. Studià în colegiul nobililor din Verona, orașul sêu natal. Servi în

armată; călătorí vr'o 4 ani în ţerile apusene ale Europei; apoi se ocupà numai cu literatura. A scris: Verona illustrata, 4 vol., prin care se face cunoscut ca istoric, biograf şi archeolog; Museum veronense; Istoria diplomatică. Dar scrierea, cărei îi datoresce celebritatea, este tragedia *Meropa,* tradusă în multe limbi şi prelucrată de Voltaire în mod superior. Are şi o colecţiune de comedii, mai puţin reuşite.

Maffia, *Mafia,* (în Italia), ligă de resbunare, cu organisaţie secretă şi atât de puternică, încât toate silinţele guvernelor întru exstirparea ei, până acum au remas zadarnice; are membri chiar şi din societatea de elită. Conform părerii unora, îşi are originea în *Compagnie d'armi,* înfiinţată pe la începutul secl. XIX de însuşi guvernul, pentru exstirparea cetelor de bandiţi. Alunecând însaşi pe căi criminale, Garibaldi a desfiinţat-o în 1860, funcţionând de atunci ca soc. secretă, sub numele M. Membrii ei se numiau *bonachi, sparaglioni, spadainoli,* iar în timpurile mai noue *mafiosi,* şi sûnt de trei categorii: căpeteniile *(bravi),* cuţitarii *(accoltellatori)* şi cei cari au ajuns în conflict cu justiţia. Legile M.-ei se numesc *omertà,* sûnt foarte severe şi conţin: oprelişte necondiţionată a denunţării crimelor; datorinţa fasiunii false în faţa judecătoriilor în favorul membrilor; apĕrarea bogaţilor în schimb pentru rescumpĕrare scumpă; atacarea organelor autorităţilor la toate ocasiunile, resbunare necondiţionată pentru ofensă fie cât de mică (vendetta), etc. Mĕsurile energice ale guvernului au redus mult puterea M.-ei.

Mafiţi s. *Maviţi* şi *Masitu,* un trib al Zulucafferilor, supus popoarelor de pe ţermurii estici ai lacului Nyassa până la Ruaha. Se deosebesc de Negrii »Bantu« prin piele de coloare mai deschisă şi fisionomie mai fină. Imbrăcămintea: piele de moimă, ori împletitură de coaje de lemn; femeile poartă şi brăţare de aramă.

Mag, înţelept, filosof, cunoscĕtor al voiei divine; M. formau clasa preoţească în Babilonia, Media şi Persia; se ocupau cu studii profunde şi misterioase, cu medicina şi astrologia, şi erau consilierii regilor şi conducĕtorii poporului. M. conduşi de o stea au venit din resărit, probabil din Chaldea ori Persia, de s'au închinat pruncului Isus în Vifleim, ca representanţi ai lumei păgâne. (Cf. Dr. V. Szmigelski, Istoria legei noue. Blaj, 1899, tom. I, § 9.) [i—m.]

Măgar, v. Asin.

Magarova, v. Megarova.

Magazie, *magazin,* deposit (v. ac.) de mărfuri, prăvălie mare. v. şi art. Depou.

Magazine generale (Docuri). In scopul înlesnirei transacţiunilor comerciale, statul a înfiinţat magazine pentru depositarea mărfurilor: »Docurile sau magazinele generale vor primí în deposit materii prime, mărfuri şi obiecte fabricate depuse de comercianţi sau industriaşi şi agricultori.« »M. de intreposit pot serví şi de M. generale.« (art. 1 şi 2 din lege.) Avantagiul cel mai mare pentru comerciu consistă în aceea, că odată mărfurile depositate, recepisa liberată în schimb e negociabilă, administraţia ce liberează recepise şi warante fiind respunḑĕtoare cătră cel de al treilea de regularitatea acestor titluri şi de păstrarea în bună stare a mărfurilor depositate. (v. şi Doc.)

„Magazinul istoric pentru Dacia“, revistă care a apărut între anii 1845—47 în 5 volume sub redacţia lui A. Treb. Laurian şi N. Bălcescu şi în care s'au publicat mai multe cronice muntene, un mare numĕr de documente şi mai multe studii ale celor doi redactori.

Magdalena, *Maria din Magdala,* (comună lângă lacul Genizaret, aḑi satul Madschdel) una din muierile pie, care a primit cu fidelitate învĕţăturile lui Isus şi s'a alipit cu o iubire sfântă de el (Luc. 8, 2), la moartea lui Is. a stat sub cruce împreuna cu Fecioara Maria (Marcu 16, 1), a aşteptat cu încredere învierea lui (Ioan 20, 11, 16). Biserica orientală îi serbează amintirea în 22 Iulie. Unii susţin, că M. este identică cu Maria, sora lui Lazar din Betania (Luc. 10, 39; Ioan 11, 1 uu.), care a spălat cu lacrămi picioarele lui Isus în casa lui Simon Fariseul, (Luc. 7, 38). [i—m.]

Magdalena, *rîul* (span. *Rio Madalena),* rîu în America de sud, republica Columbia, isvoresce în Las Papas, işi taie drum prin Cordilerii, curge spre nord şi se varsă în Marea Caribică, formând deltă. In cursul inferior e navigabil; 1570 km. lung.

Magdaleniane, ord de călugăriţe, înfiinţat în secl. XIII. Prima mănăstire s'a ridicat în Marsilia, apoi şi în alte cetăţi din Francia, Germania şi Italia. Destinaţiunea ordului a fost a primí şi îndrepta femeile moralicesce decăḑute, avĕnd model pe Maria Magdalena (v. ac.). M. se împărţiau în 3 clase: cl. I o formau acelea, cari după o probă mai îndelungată au fost admise la profesiunea monastică; in cl. II erau acelea, cari nu s'au admis la profesiune, sau pentru că nu erau vrednice încă, sau fiindcă erau căsătorite; iar în cl. III erau fetele, cari contra voiei lor au fost duse în mănăstire spre a fi îndreptate ori apĕrate de corupţiunea morală, ce le ameninţa, acestea după emendare se dimiteau. [i—m.]

Magdeburg, 1) *M., guvernament* în provincia prus. Saxonia, între Braunschweig, Anhalt, Hannovera şi Brandenburg, cu areal de 11,504 km²., 1.072,000 loc. Este împărţit în următoarele districte: Osterburg, Salzwedel, Gardelegen, Stendal, Ierichow I, Ierichow II, Calbe, Wanzleben, Magdeburg, Wolmirstedt, Neuhaldersleben, Oschersleben, Aschersleben, Halberstadt, ţinutul Halberstadt şi Wernigerode.

2) *Magdeburg, capitala* guvernamentului M. şi fortăreaţă de primul rang, pe malul stâng al rîului Elba, unde se împreună mai multe căi ferate, cu 203,000 loc. Industria şi comerciul este destul de însemnat. Dispune de multe fabrici de zahăr, tutun, săpunărie, piei, turnătoare de fier, bere, maşini, ş. a. Articlii mai insemnaţi de comerciu sûnt: zahăr, fier, cereale, vin, cărbuni de piatră, tutun, postav, ş. a. Edificiile mai însemnate: biserica catedrală, bis. Maria, biserici vechi din secl. XII şi XIII, ş. a.; monumente: statua ecuestră a lui Otto cel Mare, ridicată în 1290; monumentul mitropolitului Adalbert, ş. a. *Istoria.* Ca localitate de comerciu, M. deja în 805 este amintit. Intemeietorul oraşului M. a fost Otto I, care în 937 a ridicat aici o mănăstire pentru ordul benedictin, care în 968 s'a ridicat la rangul de mitropolie. In resboiul de 30 ani, în 1629 a fost asediat oraşul

de Wallenstein 28 septĕmâni, dar fără succes. Tilly din nou l-a asediat, când apoi a fost cuprins şi devastat total. Intreg oraşul, afară de 130 edificii, a fost nimicit şi dintre locuitori 30,000 au cădut. In 1806, fără a resista Francezilor, aceştia l-au ocupat. In 1814 Prusia îl recăpĕtà. [M. Bodiu.]

Magelhaes, (pron. mahaliangs; span. *Magallanes,* engl. *Magellan),* navigator portughez (1480—1521). El trecù cel dintâi din Oceanul Atlantic în Oceanul Pacific prin strîmtoarea care primi numele sĕu; de aci el trecù în Oceania, unde explorà o mulţime de insule, până când îşi găsí moartea într'o bătălie cu indigenii în insulele Filipine; unul din locotenenţii sĕi luà comanda misiunei şi continuà voiajul în Europa. [Const. B.]

Magendie, *François,* fisiolog franc., n. 1783 în Bordeaux; dela 1831 prof. la Collège de France. † 1855 în Sannois lângă Paris. M. şi-a câştigat mari merite pentru fisiologie şi patologie. Scrieri: Précis élémentaire de physiologie, 1816; Leçons sur les phénomènes physiques de la vie, 1836 până 1842; Leçons sur les functions et les maladies du système nerveux, 1839.

Magenta, orăşel cu 6000 loc. în Italia sup., lângă linia c. fer. Milan-Turin. In 4 Iun. 1859 a fost aci o bătălie între Austriaci şi între Francezii aliaţi cu Italienii, în care Francezii au forţat canalul Naviglio-grande şi au constrîns pe Austriaci, prin ajutorul corpului lui Mac-Mahon, care înainta de cătră mează-noapte, a se retrage spre Mincio. Pentru partieiparea glorioasă în bătălia aceasta, primesce Mac-Mahon dela Napoleon III titlul de mareşal şi al unui duce de M. [H.]

Maggiore, *(ital.)* v. Major.

Măgheran, in poveştile rom. frate gemen cu Busuioc.

Măgheran, numele popular al plantei cultivate Origanum Majorana L. (v. ac.).

Magheru, familie din Oltenia (Gorj), cunoscută printre boierii din secl. XVIII. Armaşul *Şerban* Magheru a murit la 1817.

Magheru, *Gheorghe,* general român, n. 1804 în Craiova, † 25 Apr. 1875, a servit mai întâi în armata rus., făcênd campania din 1828—29; după pacea dela Adrianopol întră în magistratură, ajunse president de tribunal, 1846 prefect al j.-lui Romanaţi, ia parte la evenimentele din 1848, devine membru al guvernului provisor, comisar general în Oltenia, însărcinat cu organisarea pandurilor şi miliţiilor, adună în lagărul sĕu 6000 oameni şi 6 tunuri, dar primesce ordinul să licenţieze trupele în urma întrării Turcilor în Bucuresci; M. trece după aceea in Transilvania şi de aici la Viena; întors în ţeară la 1857, M. face parte din divanul ad hoc şi e unul din cei mai de frunte stăruitori pentru unirea Principatelor.

Măgheruş, 1) *M.* (Sajó-Magyaros), com. mică în Trs. cott. Solnoc-Dobâca, cu 1018 loc. (1891) Rom., Germ. şi Israeliţi; staţiune de cale ferată, postă, telegraf. 2) *M.* (Szász-Magyaros), com. mare în Trans., cott. Braşovului, cu 1392 loc. (1891) Rom. şi Germ.; staţiune de cale ferată.

Magia, (lat. *ars magica),* arta de a produce prin mijloace supranaturale efecte miraculoase; în genere e fermecătoria. *M. albă* se folosesce de ajutorul spiritelor bune, iar *M. neagră* de al spiritelor rele.

Magiari (Maghiari), popor turanic, din ramura finno-ugrică. Leagănul lui a fost teritoriul Asiei, ce se extinde pe poalele ramificaţiunilor muntelui Ural, între rîurile: Ob, Irtis, Ural, Volga şi Kama. Mult timp locuind aici în vecinătatea altor popoare turanice, M. duceau viaţă nomadă. Incepênd din timpurile cele mai vechi, tot aici a fost locuinţa seminţiilor finno-ugrice, înrudite cu M. Istoria amintesce prima dată pe M. pe la mijlocul secl. IX, când locuiesc în Lebedia, numită după primul voevod Lebedias, pe ţinutul nord-estic al Mării Negre, spre est dela Don, lângă rîul Molocinaja, pe care Grecii îl numiau Chidmas sau Chingülos. Aici în vecinătatea Cazarilor şi Bulgarilor, luând exemplu dela aceştia, şi-au împărţit poporul în 7 triburi, în frunte cu 7 duci, şi vr'o 108 seminţii mai mici. După Anonymus (v. ac.), cei 7 duci au fost: Álmos, părintele lui Árpád; Előd, părintele lui Szabolcs; Könd, părintele lui Csörsz; Ond, părintele lui Ete; Tas, părintele lui Lehel; Huba, străbunul seminţiei Szemere; Töhötom, părintele lui Horka. După Kézai, cei 7 căpitani au fost: Árpád, Szabolcs, Gyula, Örs, Könd, Lehel şi Bulcs. După Const. Porphyrog. cele 7 (triburi) seminţii au fost: Nyék, Megyer, Kürtgyermat, Tarján, Jenő, Kara şi Kaza. In Lebedia M. fiind atacaţi de Pecenegi, au fost siliţi a părăsí ţeara. Impărţindu-se în 2 părţi, o parte mai mică se retrage preste Volga, altă parte mai mare, însoţită de Kabari, seminţie desbinată de Cazari, apucă calea spre vest şi în apropierea Dunării, între Nistru, Prut, Siret şi Bug, se adăpostesc în *Atelusu* (v. ac.). (Cf. Const. Porphyr. art. 38). Stabilindu-se aici la sfatul chanului Cazarilor, cei 7 duci hotăresc alegerea unui singur principe, şi-l aleg pe Árpád. Alegerea a fost întărită prin *contractul de sânge,* care consistă din 6 puncte: 1) Cât timp trăiesce Árpád şi familia sa, principele să fie ales totdeuna din această familie. 2) Ce se cuceresce cu puteri comune, să se împartă între toţi în părţi egale. 3) Fiindcă fruntaşii triburilor din voie liberă au ales pe Árpád şi succesorii sĕi de principe, nici ei, nici următorii lor să nu fie exchişi din consiliul principelui. 4) La cas, dacă oarecare dintre următorii lor ar fi faţă de principe necredincios, sau ar urzí întrigi între consângenii sĕi, celui pĕcătos să-i curgă sângele, precum a curs sângele lor cu ocasiunea legăturii de sânge, pe care au jurat împreună cu Árpád. 5) Cel ce ar călca această legătură, fie acela principe, sau următor al capilor triburilor: să fie anatemisat şi scos din sinul naţiunii. 6) Cel ce nu se va presenta la adunările naţionale să se taie în două. Punctul din urmă s'a adaus, când au făcut pact cu Sĕcuii la întrarea în Panonia. Această legătură au întărit-o prin jurămênt şi slobodindu-şi din vinele braţelor sânge, şi turnându-l în un vas, fiecare a beut din el. Abia se aşezară M. în Atelkuzu, când Leo VI, împĕratul bizantin, trimite o deputaţiune în frunte cu Niketas »Asprul«, cerênd ajutorullor contra lui Simeon, principele (ţarul) Bulgarilor. (Cf. Const. Porphyr. artic. 40). Árpád trimite armată contra Bulgarilor, pe cari i-a bătut în trei lupte (895). Invingerea aceasta a adus însă mare desastru asupra M.-lor. Bulgarii aliaţi cu Pecenigii năvălesc în Atelkuzu, şi nimicin-

du-le ţeara şi bătêndu-i în mai multe rànduri, i-au silit să părăsească Atelkuzu şi să-şi caute altă patrie nouă. (Despre patria străbună a M.-lor şi emigraţiunea lor, găsim informaţiuni şi date mai bune în opul împ. bizantin Constantinus Porphyrogenitus: »De administrando imperio«; Leo Inţeleptul (886—911), istoricul bizantin: Leo Grammaticus; Priscus Rhetor. Aceştia amintesc prima dată pe M., descriind traiul lor, viaţa socială, organisaţiunea, împărţirea în triburi, calităţile lor resboinice, amintesc chiar şi emigrarea lor, numindu-i între altele şi »Turci«.)

După Anonymus M. plecând din Scythia, apucă calea spre Kiev, capitala Rusiei. Ruşii auḑind aceasta, cer ajutorul Cumanilor. M. bătând pe Ruşi şi Cumani, asediază Kievul. Atunci ducii Ruşilor cer pace. Árpád declară, că este aplicat a încheia pace şi a părăsí ţeara, dacă plătesc M.-lor 10,000 mărci. Ruşii se învoiesc şi afară de aceasta le dau şi ostaşi, conducĕtori, numai să-i lase în pace şi să părăsească ţeara; totodată îi sfătuiră, că trecênd Carpaţii, să ocupe Panonia, care mai înainte a fost pămêntul lui Atila. Pămêntul Panoniei lăudându-l preste mĕsură, spun că este locuit de Slavi, Bulgari, *Vlachi* (Români) şi păstorii Romanilor. M. conduşi de Slavi, trecênd prin Lodomeria şi Haliciu, ajung la poalele Carpaţilor, şi întemeiază aici statul ungar. (v. Ungaria.) [Lit.: Vertner, »Az Árpádok családi összeköttetései«, (Turul 1885, fasc. 4); »Glosszák az Árpádok genealogiájához«, (Turul 1888, fasc. 2); Codex Diplomaticus, ed. de Fejér; Codex Diplom. Patrius şi Codex Diplom. Arpadianus, colecţiuni de Ráth şi Kubinyi; Anonymus; Árpádkori személynevek, de Nagy Géza şi Pór Antal, (Turul 1891), ş. a.]

Limba maghiară. Cu privire la originea limbei maghiare, Hunfalvy, Budenz şi discipulii lor sûnt de opiniunea, că limba maghiară, ca limbă ce se ţine de familia limbilor ural-altaice, se derivă din limba finno-ugrică. Dintre acestea cea mai aproape limbei maghiare este limba vogulă şi ostiacă. Limba maghiară este amestecată însă cu expresiuni turcesci, ce le-a împrumutat dela popoarele turcesci, când M. au locuit în vecinătatea lor, în Rusia de sud. Vámbery, faţă de această teorie, susţine, că limba maghiară se derivă din asimilarea limbilor turco-tatare şi ugrice.

[M. Bodiu.]

Literatura maghiară se împarte în 7 periode:

1) *Periodul păgân,* din timpuri necunoscute până la primirea creştinătăţii (—1000). Din timpul acesta monumente scrise n'au remas, dar din unele date se poate conchide, că M. şi în periodul acesta avură poesie, parte de colorit vesel, parte de caracter religios. Cronicarii vechi (Turóczy, Kézay, Anonymus) au păstrat în operele lor urme din poesia acestui period, precum legendele hunice despre Atila şi faptele sale şi legendele maghiare, despre originea, venirea şi aventurile M.-lor.

2) *Periodul creştinesc* (1000—1526). Din periodul acesta au remas producte literare, cari deşí primitive şi imperfecte, totuşi arată un fel de desvoltare gradată. In special s'a cultivat poesia poporală, istorică (de către cântăreţii regesci) şi religioasă (Legenda Sf. Ecaterine, Imnul Sf. Bernard). Producte prosaice şi totodată cele mai vechi monumente de limbă sûnt: Vorbirea şi rugăciunea funebră (1225—30) şi Fragmentul de Königsberga (probabil de pe la începutul secl. XIV). Din acest period mai sûnt şi primele traduceri biblice (secl. XV) şi câteva legende religioase. (Leg. Sf. Francisc, Leg. Sf. Margarete.)

3) *Periodul reformaţiunii* (1526—1606). Reformaţiunea dă avênt literaturii, care acum prima oară se desvoaltă în direcţiune sciinţifică şi estetică, firesce foarte primitiv. Afară de traducerile biblice catolice (Komjáti, Pesti) şi protestante (Juhász, Félegyházi, Károlyi), şi nenumeratele scrieri polemice religioase (Telegdi, Magyari, etc.), aflăm cultivată linguistica (Erdősi), istoria (Heltai, Székely, Mindszenti, etc.), drama (Sztárai, Bornemisza, Szegedi), epica şi lirica. In epică cele mai multe producte sûnt de conţinut biblic. In epica istorică se distinge Tinódi, iar în epica romantică cele mai frumoase producte sûnt: Volter şi Griselde, Eurial şi Lucreţia, Istoria lui Ponţian, Solomon şi Marcalf, Arghir, Francisc Viteazul, Toldi, Szilágyi şi Hajmási. In lirică excelează baronul Balint Balassa (1551—94), ale cărui poesii erotice şi aḑi se pot cetí cu plăcere.

4) *Periodul reacţiunii catolice* (1606—1711). In acest period trăiesc figuri marcante, cari se disting nu numai pe terenul politic, ci şi pe cel literar. Spiritul catolic îşi recâştigă hegemonia. Bărbaţii catolici scot la lumină o mulţime de scrieri polemice contra protestanţilor, cari au contribuit mult la desvoltarea literaturii şi a limbei. In prosă se distinge primatele Petru Pázmány prin scrieri polemice şi teologice, Molnár şi Stef. Katona prin opere linguistice, Cséri prin lucrări enciclopedice, Ioan Kemény şi Nicolau Bethlen prin scrieri istorice; iar în poesie contele Nic. Zrinyi prin excelenta epopee: Zrinyiada, şi poesii lirice, Gyöngyösi prin poeme epice, apoi Rimai, Koháry şi Balint Balassa (al 2-lea) prin poesii lirice.

5) *Periodul desnaţionalisării* (1711—1772). Consciinţa naţională strivită, spiritele obosite de luptele cele multe şi literatura neglijată; totuşi se mai ivesc câteva figuri literare cu nume neperitor, cum sûnt Cserei, Petru Apor, Matia Bél (istorie), Petru Bod (istor. liter.), Mikes (Epistole din Turcia, Ḑile amusante), Faludi (prosa şi poesie), Paul Ráday, Antoniu şi Ladislau Amádé (poesie).

6) *Periodul renascerii* (1772—1820). Numai acum începe adevĕrata lit. magh., sub influenţa literaturilor străine, de sub care influenţă se emancipează numai pe la începutul secl. XIX. Din imitaţiunea literaturilor străine se formează: *şcoala clasică nouă* sau *franceză* (George Bessenyei, regeneratorul epocei, baronul Laurenţiu Orczy, Avram Barcsay, Alexandru Báróczy, Ios. Péczeli şi Paul Ányos, cel mai simpatic poet liric din secl. XVIII) şi *şcoala clasică veche* (Szabó de Barót, Ios. Rájnis, mai târḑiu Benedict Virág şi Daniil Berzsenyi, cel mai mare odaist). Alăturea cu aceste şcoale înfloresce încă *şcoala maghiară* (Dugonich, Adam Horváth şi contele Ios. Gvadányi), *cercul dela Dobriţin* (Földi, Fazekas) şi *şcoala eclecticilor* (Verseghy, Bacsányi, Szabó de Szentjob şi Dayka). Figuri mai marcante: Kármán (roman), Csokonai (Doroteia), Alexandru Kisfaludy (Amorurile lui Himfy, Basme), Révay (întemeietorul filologiei comparative), Kazinczy şi Kölcsey, cari prin scrierile

lor nenumerate poetice şi prosaice puseră base la renascerea limbei magh.

7) *Periodul de înflorire,* (1820—). In timpul acesta literatura înflorind pe toate terenele, ajunge la perfecţiune. Academia sciinţifică (înfiinţată la 1825) devine focularul sciinţelor, iar societatea Kisfaludy centrul beletristicei. Afară de acestea încă multe alte societăţi sciinţifice şi literare contribuesc la înflorirea literaturei. In poesie până la 1845 domineazà romanticismul (cercul Aurora, Ateneul), de atunci încoace desvoltarea poesiei este înfluenţată de poesia poporală, avênd un colorit eminamente naţional. Dintre poeţi excelează înainte de 1848 Vörösmarty, Czuczor, Garay, Andreiu Horváth, în epică, şi Petőfi în lirică. După 1848 cel mai eminent poet epic este Arany. Pe lângă el se disting în diferite ramuri ale poesiei, şi în special în lirică, Tompa, Coloman Tóth, Gyulay, Carol Szász, Lévay, Lisznyai, Endrődi, Szelestey, Zalár, etc. In dramatică ocupă loc de frunte Katona, contele Ladislau Teleki şi Madács (tragedie), Carol Kisfaludy şi Szigligeti (comedie), apoi Czakó, Carol Hugo, Jos. Szigeti, Grigore Csiky, Eduard Tóth, etc. Ca romancieri se distıng, baronul Jósika, cu romane istorice, Fáy şi baronul Eötvös cu romane sociale, până când baronul Kemény este romancierul cel mai profund şi mare psicholog, iar Jókai cel mai fecund şi mai plăcut. Alţi romancieri şi novelişti cunoscuţi sûnt Petru Vajda, Vas Gereben, Mikszáth, Pálffy, Kuthy, Degré, Szatmáry şi Berczy, etc. In prosa sciinţifică figuri mai marcante sûnt: contele Szécheny, baronul Wesselényi, Deák şi Kossuth în literatura politică; Stef. şi Mihail Horváth, contele Teleki, Szalay, Csengeri, Salamon, Carol Szabó, Alex. Szilágyi şi Thaly în istorie; Budenz, Szarvas, Szinnyei, Simonyi, etc., în filologie; Bajza, Toldy, Greguss, Erdélyi, Beöthy, Gyulai, Széchy, etc., în ist. liter., estetică şi critică. (Cf. Toldy: A magyar nemzet irod. története, I—II 1851. Acelaşi: A magyar költészet története, 1854; Szinnyei: Magyar irók élete és munkái, 1890; Bodnár: A magy. irod. története, I—II 1893; Beöthy: A magyar irod. története, I—II 1895.) [Dr. I. Raţiu.]

Măgiresci, com. rur. în Rom., j. Bacău, compusă din 7 căt. cu 2079 loc. (Dicţ. geogr. 1895), 3 biserici şi 1 şcoală; pe teritorul com. se găsesc isvoare de apă minerală, păcură, ozocherită, chihlibar, 2 fabrici de petroleu.

Magister, *(lat.)* măiestru, învêţător; în Roma v. titlu împreunat cu mai multe oficii înalte (M. census, M. equitum, M. militum, etc.); mai târdiu dignitate academică, orig. la toate facultăţile, mai apoi numai la a artelor şi filosofiei *(M. liberalium artium).*

Magisterium, *(lat.)* în Alchimia veche era un praf mineral foarte fin, obţinut prin precipitare sau sublimare, căruia i-se atribuiau nisce proprietăţi miraculoase.

Magister matheseos, *(lat.)* = magistrul matematicei; numire dată regulei lui Pithagora (într'un triunghiu dreptunghiular hipotenusa² = cu suma cathetelor²).

Magistrala, *(lat.)* linie de demarcare în planul unei întărituri. *Magistral,* ceva făcut de un măiestru bun, ceva măreţ; scriere magistrală; ton magistral.

Magistrat, lat. *Magistratus,* la Romani însemna atât autoritatea, oficiul public, ca emanaţiune a suveranităţii poporului, cât şi însaşi persoana învestită cu această autoritate. Puterea ce o avea un M. în urma oficiului sĕu, se numia *potestas,* şi numai oficiile cele mai înalte aveau *Imperium,* adecă puterea supremă de a ordona şi executa. Numĕrul şi însuşirile M.-lor s'au schimbat cu desvoltarea constituţiunii romane ca republică, regat şi imperiu.

Astădi se înţeleg sub *Magistratură* în ţerile germane de regulă numai organele administrative ale oraşelor (v. ac.), în Englitera îndeosebi judecătoriile de pace şi oficiile sup. ale poliţiei, iar în Francia şi România totalitatea judecătorilor şi procurorilor. V. şi art. Judecător, Jurisdicţiune şi Puterile statului. (Cf. C. G. Dissescu, Curs de drept publ. rom., pag. 546 urm., Bucur., 1890 şi »Conv. lit.«, an. XX, pag. 721 şi XXIII pag. 918.)

Magiun, amestec de opiu, mac şi aloe; M. = şi lictar de prune, etc.

Măgla, movilă de sare; în Transilvania: *jghiab* şi *şghiab. Măglaş* = lucrător în ocnele de sare.

Maglavit, 1) *M.,* com. rur. în Rom., j. Dolj, cu 3936 loc. agricultori (Dicţ. geogr. 1896), 2 biserici şi 3 şcoale. 2) *M.,* lac pe teritorul com. M., avênd scurgerea în Dunăre.

Magma, numele general ce se dă masselor topite, ce vin din interiorul pământului, şi cari prin consolidarea lor dau nascere rocelor eruptive. O M. poate fi acidă sau basică, după procentul de $Si O_2$ ce conţine; deasupra lui 65% sûnt acide, sub 52 sûnt basice. M. nu e o combinaţiune chimică definită, ci un amestec de soluţiuni topite cu diferite cantităţi de părţile ce se amestecă.

Magna Charta, carta mare, legea fundamentală a libertăţilor engleze, aprobată de Ioan Fără Ţeară în 15 Iun. 1215. In ea regele recunoasce (60 de articole) legile lui Eduard Mărturisitorul, schimbările regilor următori. Regele se învoia a nu pune imposite fără voia mai marilor regatului, a nu apăsa cu dări pe comercianţii străini, a nu refusa dreptatea cuiva sau a o întârdia, a nu aresta sau a nu pedepsi pe cineva fără judecata egalilor sĕi. Pădurile şi apele trebuiau să fie îngăduite tuturor.

Magna Mater la Romani *(Megale Meter* la Greci), mamă mare, o dină din Phrygia; cultul ei s'a adus la Roma pe timpul lui Hannibal (204 a. Chr.). Fiul dinei s'a chiemat Attis (v. ac.). Serbătorile lor se ţineau în luna lui Martie pe timpul începerii primăverei şi a ecuinocţiului de primăvară. Spiritul serbătorii acesteia era identic cu cel din cultul dinelor Isis şi Demeter. (v. ac. şi art. Catabasis.) [Atm.]

Magnat, (lat., din magno-nati), se numesc în Ungaria bărbaţii din acele familii nobile mai distinse şi dignitari mai înalţi ai regatului, cari compun senatul, numit casa magnaţilor, separat de casa deputaţilor representativi ai legislaţiunii. Intre M. se numeră în puterea nascerii: archiducii casei domnitoare, principii, comiţii şi baronii, cari, după reforma din urmă a casei magnaţilor, iau parte la legislaţiune numai dacă plătesc o contribuţiune de cel puţin 3000 fl.; apoi în puterea dignităţii de funcţiune cei 13 aşa numiţii baroni ai regatului, precum sûnt: Judex curiae,

banul Croaţiei, guvernorul Fiumei, ceremoniarii curţii regale, precum şi archiepiscopii şi episcopii romano- şi greco-catolici şi cei greco-orientali; în fine ca. 50 bărbaţi chiemaţi din partea coroanei pe durata vieţii dintre superintendenţii (episcopii) protestanţilor şi dintre cei mai distinşi şi binemeritaţi pe terenul sciinţific, economic, etc. Analog şi în Polonia se chiemau magnaţi membrii senatului legislativ. [I. c. d. P.]

Magnesia, oxid de magnesiu (Mg O), ḑisă şi magnesia usta. In natură se întâlnesce cristalisat în octaedri, iar pe cale artificială preparat prin calcinarea carbonatului basic respectiv, se presintă ca o pulbere uşoară, albă, fără gust şi miros. Foarte puţin solubilă în apă, uşor însă în presenţa sărurilor amoniacale, şi a aciḑilor minerali diluaţi. E foarte întrebuinţat în farmacie în prepararea de medicamente, cât şi în industrie.

Magnesia, 1) M., peninsulă în Tessalia. 2) M., oraş în Lidia; 190 a. Chr. aci au învins Romanii pe Antiochos. 3) M., oraş în Caria lângă Maeandres, cu templul Artemisei.

Magnesita, *carbonat de magnesiu,* $Mg\,CO_3$, se găsesce în natură în cristale romboedrice, albe şi foarte sclipicioase, sau în agregate cryptocristaline. M. cristalisată se găsesce în talcşisturile alpine, iar cea cristalină formează straturi independente.

Magnesium, metal greut. at. 24. Symb. Mg. Valenţa două. Isolat de Davy (1808) din oxidul de magnesie, iar de Bunsen în 1852 din clorurul de magnesie pe cale electrolitică, şi în sfîrşit sistematic de Sainte-Claire-Deville şi Caron în 1857. Nu se găsesce liber în natură, dar foarte respândit în combinaţiuni, aşa ca Magnesită $Mg\,CO_3$, Dolomită $Mg\,CO_3 + Ca\,CO_3$, Olivina silicat, Asbest, etc., în ape minerale ca cloruri, etc., în urme câte odată ca amonium, magnesiumfosfat. In industrie se obţine din descompunerea clorurului topit, prin electrolisă, unde el se depune la polul negativ. Metalul e de un luciu argintiu, fusibil la roşu, greutatea specifică 1·75. La aer uscat nu se oxidează, la cel umed se acopere cu o pozghiţă de carbonat de magnesiu. La aer încălḑit se aprinde şi arde cu o flamă intensivă albă, puternică, în ce privesce acţiunea chimică. Solubil uşor în aciḑi diluaţi şi chiar în cloruri de amoniu. Sărurile lui sûnt incolore sau albe, cu gustul amar. Ca metal e foarte usitat pentru producerea unei lumini albe intensive, la focuri bengale dimpreună cu alte substanţe. El nu precipită din sărurile sale nici cu Hidrogenul sulfurat, nici cu sulfurul de amoniu. Formează săruri duble cu cele de amoniu. Cu fosfatul de sodiu precipită sarea amoniu magnesium fosfat. Se dosează ca pirofosfat de magnesiu. V. şi art. Lumina de M. [S. M.]

Magnet, corpurile, ce au însuşirea de a atrage bucăţele de fier, oţel, nichel şi mai vr'o câteva metale, şi de a arěta cu un capět spre nord cu celalalt spre sud, dacă le dàm formă de ace şi le atârnăm se oscileze într'un plan orizontal. *Magnetita* are însuşirea aceasta dela natură, de aceea se şi numesce *magnet natural,* fierul şi oţelul o pot capěta prin frecare cu un M., sau prin influenţa unui curent electric, şi în acest cas se numesc *magneţi artificiali.* M.-lor artificiali de comun li-se dă formă de rudiţă sau de baston în dungi ori apoi formă de potcoavă. Puterea de atracţiune e mai mare la capete, ce se numesc *poli.* Oţelul magnetisat îşi păstrează magnetismul timp mai îndelungat, pe când fierul moale îl pierde iute, pentru aceea primul se numesce *magnet permanent,* al doilea *magnet temporal.*

Magnetice, *elemente.* Coulomb a numit elemente magnetice spaţiurile insensibile, în cari se află fluidele magnetice. Mai înainte s'a creḑut că fluidele magnetice ocupau fiecare din ele câte un jumětate magnet. Gilbert a demonstrat mai târḑiu, că prin ruperea unui magnet, fiecare bucată constitue de sine un magnet complet. Pentru a explica acest fapt sûntem induşi a admite cu Coulomb, că fluidele magnetice se află în unele spaţiuri insensibile, numite elemente magnetice, şi cari sûnt dispuse ca magneţi infinit de mici, aşezate unul lângă altul, cu polurile lor omonime întoarse în acelaş sens şi cu axele lor paralele cu axa magnetului. Această ipotesă se poate imita foarte uşor, aşezând în un tub de carton mai multe bucăţi de sîrmă magnetisată, complexul lor se comportă ca un singur magnet. Prin deranjarea posiţiunilor magneţilor elementari, puterea magnetică se micşorează şi poate chiar dispărè. Din cele expuse ar resulta, că prin magnetisare moleculele corpului magnetisat ar vení deplasate şi s'ar aşeza în modul indicat mai sus, adecă cu polurile lor omonime aşezate în acelaş sens şi cu axele lor paralele la axa magnetului. După teoria lui Coulomb, moleculele ar poseda deja în sine puterea de a atrage corpurile magnetice, şi operaţiunea magnetisării n'ar fi decât deplasarea moleculelor şi aşezarea lor în modul indicat mai sus.

Magnetice, *měsuri.* Měsurile magnetismului terestru sûnt trei şi anume: *declinaţiunea* acului magnetic, *inclinaţiunea* şi *intensitatea.* Călătorii în jurul lumii au întreprins a determina aceste trei elemente. După ce s'a obţinut un numér considerabil de resultate în toate punctele lumii, s'au trasat pe suprafaţa globurilor terestre liniile *isogonice,* cari urmează aproximativ mersul meridianelor pământesci şi trec localitatea în care declinaţiunea magnetică este aceeaşi. Asemenea se trasează liniile *isoclinice,* cari trec prin localităţile cu aceeaşi înclinaţiune magnetică, urmând aproximativ mersul paralelelor terestre, şi liniile *isodinamice,* cari unesc între ele localităţile cu aceeaşi intensitate magnetică. Metodele pentru a měsura aceşti trei factori ai magnetismului pământesc, sûnt diferite.

Magnetisare, acţiunea de a descompune fluidul neutru din elementele magnetice ale corpurilor ce posedă forţa coercitivă. Metodele de a magnetisa sûnt diferite, şi se pot reuní în trei grupări şi anume: M. prin magneţi, M. prin magnetismul pământesc şi M. prin electricitate. S'a creḑut odată, că lumina soarelui ar avé proprietatea de a magnetisa. Dar Pouillet, Riess şi Moser au probat, că lumina soarelui n'are această proprietate, şi că faptul că uneori corpurile magnetisabile, supuse acţiunii luminei soarelui, arată semne de magnetisare, se explică prin faptul, că căldura soarelui slăbesce forţa coercitivă şi magnetismul pământesc o descompune.

Magnetism, proprietatea ce au unele corpuri de a atrage fierul şi alte substanţe. (v. Magnet). Această proprietate s'a atribuit mai înainte la un agent particular ce se numise »fluid magnetic«.

Cuvêntul M. servesce și ca denumire la partea fisicei ce se ocupă de fenomenele produse de acest agent. Un mineral, numit *magnetită*, are proprietăți magnetice. Magnetita este un oxid de fier din cele mai puțin oxidate, și unul din mineralele din care vine extras fierul. După Aristotel, M. e cunoscut din timpul lui Thales de Milet, adecă 600 a. Chr. Numele lui (grec), provine din acela al orașului *Magnesia* în Lydia, lângă muntele Sipyl, pe care s'au găsit cei dintâi magneți. Magneți se găsiră și în apropierea orașului Heraclea. Plato o numesce »piatra din Heraclea« și Sophocle »piatra de Lydia«. Se construiesc prin diferite procedeuri magneți artificiali. (v. Magnetisare și Magnet.)

Magnetism animal, *Mesmerism.* Ori ce diferențiare a corpului are oarecare asemĕnare cu polarisațiunea, întru cât din două părți diferite, opuse, unul are predominare dinamică asupra celuilalt, încât relațiunea va fi aceeași ca între polul positiv și negativ. Reichenbach, care a studiat aceste fenomene la om, a găsit că cel mai mare contrast îl presintă partea dreaptă a corpului, față de cea stângă. El a observat de asemenea, că polaritatea are două feluri de consecințe: 1) Relațiunile între diferiții indivizi, mai ales ale oamenilor, diferă după cum polurile de același nume sau de nume contrariu se află față în față. 2) Orientarea oamenilor în spațiu de asemenea este diferită. Astfel persoane sensitive se află mai bine dacă partea lor negativă se îndreaptă către polul nord al pământului, care este positiv.

Cu totul diferit, dar nu fără oarecare dependență de aceste polarități sûnt incidentele, cari dela *Mesmer* (1733—1815) încoace, se numesc fenomene ale magnatismului animal sau vital. Aceste fenomene în privința atracțiunii și a respingerii ne arată, că independent de polaritățile de mai sus, fiecare individ în totalitatea lui, este atractiv față de unii indivizi, respinge pe alții, pe când față de o a treia categorie este cu totul indiferent. La oameni și chiar la animalele superioare, pe lângă influența acestor simpatii prin miros, se mai asociază și influențe prin raportul intelectual. Acest raport, care se face dela om la om, n'are efect numai prin procedeuri materiale, ci direct dela intelect la intelect. Fenomenele produse prin influența intelectuală nu pleacă decât dela un individ și depind de puterea intelectuală a lui, toată activitatea fiind îndreptată asupra individului, care este a fi magnetisat.

Mesmer a cultivat mai ales M. animal curativ și manipulațiunile și efectele acestuia se înțeleg sub numele de Mesmerism. Dacă vorbim de întrebuințarea magnetismului asupra altor persoane, se înțelege influențarea intenționată a unui individ de un magnetisor. Individul, care trebue să fie magnotisat, este pasiv. Gradul de concepțiune a magnetismului diferă după indivizi, precum și ușurința cu care un individ se poate transporta în stare de receptivitate, și depinde de exercițiul făcut de acel individ; încât persoane adeseori magnetisate pierd o parte din energia intelectuală și sucombă prea lesne influențelor magnetice. In grade ușoare de magnetisare individul remâne în legătură cu lumea externă, în starea hipnotică însă, consciința dispare și raportul cu lumea externă este mai slab, încât individul în acest cas este un instrument fără voință în mâna magnetisorului. (v. Hypnotism.) [E. F.]

Magnetism de rotațiune, fenomen de deplasare ce presintă un ac magnetic când se află în apropierea unui disc metalic în rotațiune. Acul magnetic deviază dela direcțiunea sa, făcênd cu meridianul magnetic un unghiu, care depinde de natura materialului din care discul e compus și de grosimea lui. Acest unghiu se măresce cu crescerea iuțelei de rotațiune a discului. Când această iuțeală e așa de mare ca acul să devieze preste 90°, acesta se învîrtesce în mod continuu în sensul discului. Ampère și Colladon au reprodus aceste efecte cu un solenoid în locul unui magnet. Dacă discul are nisce deschidĕturi în sensul radelor lui, atunci efectele sûnt nule sau aproape nule.

Magnetismul pământului sau *magnetismul terestru* se numesce acțiunea magnetică a pământului asupra magneților, prin care atrage pe cei doi poli ai magnetului în direcțiunea liniei ce unesce 2 puncte de pe pământ, numite poli magnetici ai pământului. Cei 2 poli magnetici sûnt: unul în emisfera nordică a pământului, numit polul magnetic *boreal*, și celalt în emisfera sudică, numit *austral.*

Magnetita, *oxidul magnetic de fier,* Fe_3O_4, mineraiu de coloare neagră și adese cu un luciu metalic puternic, e foarte magnetic. Formează cristale frumoase, îndeosebi octaedre și rhombdodecaedre, dar mai des se găsesce în agregate compacte. Straturi mari de M. se află în Scandinavia, Norvegia și Rusia. Din M. se extrage fier de calitate bună.

Magneto-electricitate, proprietate ce au curenții electrici de a produce efecte magnetice. Prima experiență de acest gen o făcù Arago în 1820, introducĕnd în un vas, care conținea pilitură de fier, un curent electric. Firul conducĕtor fù acoperit de pilitura de fier, care a remas aderentă pe suprafața lui, până la întreruperea curentului. Indată după ce curentul încetase, firul nu mai producea nici un fenomen de atracțiune asupra piliturei de fier. (v. Solenoid).

Magnetometru, aparat destinat a mĕsura intensitatea orizontală și verticală a câmpului magnetic pământesc.

Magnetometrul balanță, datorit lui Lloyd, indică variațiunile intensității verticale.

Magnetometru bifilar. E datorit lui Gauss și indică cu o sensibilitate foarte mare variațiunile intensității orizontale.

Magneto-therapia, întrebuințarea magnetismului animal pentru scopuri curative. Hipnosa sau transferarea în somnul magnetic nu e necesară, pentru a obține acest resultat. Manipulațiunea constă în a sufla asupra părților bolnave sau în aplicarea mânei pe aceste părți. Mai există un procedeu, în cari se fac trăsături magnetice, cari pleacă dela partea bolnavă spre periferie (centrifugal). Resultatul therapeutic depinde de simpatiile, cari există între cele două persoane. Sexul de asemenea joacă un rol, încât sexe diferite între magnetisor și bolnav sûnt de preferat, spre a obține resultatul dorit.

Magni, *Pietro,* sculptor italian, n. 1817 în Milano, † acolo 9 Ian. 1877. Op. principală: Monumentul lui Leonardo da Vinci în Milano (1872).

Magnific, măreț, splendid.

Magnificența, titlul rectorilor *(Rector magnificus)* și cancelarilor dela universități și al primarilor în orașe libere. Mai de mult M. (identic cu »Măria Ta«) era titlul principilor în Trs. (în l. magh. nagyságos), iar în Ung. al magnaților țerii. Acum e usitat ca titlu al consilierilor reg. și dela curțile de apel, al canonicilor, deputaților, etc.

Magnoferrit, haematit (oligist) cu conținut de magnesia.

Magnolia L., (botan.) gen. din fam. Magnoliaceelor, trib. Magnolieae, cuprinde frumoși arbori sau arbuști cu frunzele alterne, persistente sau caduce; florile mari, solitare, terminale, sesile sau scurt-pedicelate sûnt hermafrodite. Acest important gen are vr'o 14 specii, ce cresc în Asia subtropicală și orientală și în America boreală. In perioada terțiară și în epoca cretacicului creșteau numeroase specii de *Magnolia* chiar și prin Europa și Grönlanda. Se cultivă ca plante ornamentale următoarele specii: *M. grandiflora* L., *M. stellata* Maxim., *M.-Yulan.* Desf., etc. [Z. C. P.]

Magnoliaceae Endl., (botan.) mică familie de plante dicotyledonate-polypetale, ce cuprinde vr'o 9 genuri cu vr'o 70 specii de frumoși arbori sau arbuști, adesea aromatici, ce cresc în Asia tropicală și temperată și în America. Frunzele alterne nedivisate; florile mari frumoase, axilare sau terminale, solitare sau mai rar subfasciculate, sûnt de regulă hermafrodite. *Magnoliaceele* se divid în următoarele 3 triburi: I) tribul *Wintereae* cu genurile: *Drimys* Forst., *Illicium* L. II) tribul *Magnolieae* cu genurile: *Talauma* Juss., *Magnolia* L., *Manglietia* Blume., *Michelia* L. și *Liriodendron* L., și în fine III) tribul *Schizandreae* cu genurile: *Schizandra* Mich. și *Kadsura* Kaempf. [Z. C. P.]

Magnus, *Heinrich Gustav,* chimist și fisician germ., n. 2 Maiu 1802 în Berlin, † 4 Apr. 1870. La 1834 prof. de fisică la univ. din Berlin. A publicat o mulțime de disertațiuni și studii asupra coeficientului de dilatațiune a aerului atmosferic și a altor gazuri, asupra puterii expansive a vaporilor de apă, asupra electrolisei, electricității termice, ș. a. A descoperit acidul aethionic și isaethionic.

Magog, popor vechiu, v. Gog.

Magot, *(Innus ecaudatus),* maimuță din ord. Pithecilor, fam. Cynopithecinilor, pe partea de sus de coloare măslinie-roșie sau brună-galbenă, pe partea de jos gălbenie-sură, fața, urechile și mânile roșii ca carnea, n'are coadă. Lungimea 75 cm. Träiesce în Africa nord-vestică și pe stâncile Gibraltarului. Este singura specie de maimuțe din Europa. Se poate ușor îmblânḑi și dresa.

Magula, sat ce se ține de com. Tomșani, j. Prahova. Are 200 familii, 1 școală și 1 biserică. Locuitorii se ocupă cu agricultura.

Măgura se numesce într'un șireag de munți un muncel mai desprins, mai singuratic, unde se găsesc câte una sau mai multe locuințe. Astfel de muncei sûnt în Bucovina: Măgura Bëtrână, M. Calului, iar cătune: M. Cârlibabei, M. Brezei, M. Stulpicarilor, M. Seletinului, Măgurița Sadovei, etc. [Dr. I. G. Sbiera.]

Măgura, 1) *M.,* com. rur. în Rom., j. Buzĕu, situată pe malul drept al rîului Buzĕu și compusă din cât. Ciuta, M. și Unguriu, cu 2270 loc. (Dicț. geogr. 1892), 3 biserici și 1 școală. Terenul com. e bogat în substanțe minerale și mai cu samă în ape, din cari mai însemnate sûnt apele sulfuroase dela Nifon și Ciuta, piatră de construcțiuni de o calitate superioară, ghips, urme de sare, lignită, etc. Com. are 3 tîrguri anuale. 2) *M.,* com. rur. în j. Vlașca, compusă din 4 cât., cu 2860 loc. agricultori (Dicț. geogr. 1890), 6 biserici și 2 școale. 3) *M.,* schit la vest de Tîrgul-Ocna în j. Bacău, pe un podiș al muntelui cu acelaș nume, locuit de 3 călugări. 4) *M.,* isvoare cu apă minerală (pucioasă cu sare amară) în j. R.-Sărat, com. Bisoca.

Măgura, 1) *M.,* com. mică în Ung., cott. Bihor, cu 72 case și 366 loc. Rom. gr.-or. Teritorul e 1514 jug. cat. muntos, puțin fructifer. La M. se află o peșteră de stalactite și stalagmite. 2) *Măgura,* com. mică în Trs., cott. Hunedoara, cu 472 loc. Rom. gr.-or. 3) *M.,* numele mai multor comune și munți în Ung. și Trans. [+]

Măgurele, unul din cele 18 forturi detașate ale cetății Bucuresci (v. ac.), situat în partea de sud-vest a orașului între fortul Bragadiru și fortul Broscaria.

Măgurelele, 1) *M.,* com. rur. în Rom., j. Ilfov, situată în depărtare de 10 km. la sud de Bucuresci și compusă din 4 cătune, cu 1351 loc. (Dicț. geogr. 1892); comuna e însemnată prin institutul de fete Oteteleșanu, unic în felul sĕu în toată România 2) *M.,* comună rurală în j. Telorman, situată pe malul stâng al Dunării, lângă orașul Turnu-Măgurele, cu 1800 loc. (Dicț. geogr. 1897), 1 biserică și 2 școale. 3) *M.,* com. rur. în Rom., j. Prahova, cu 4 cătune și 400 familii, sûnt agricultori și producĕtori de țuică din prune. Comuna are o școală și patru biserici, din cari una e mănăstire de maice, *Zamfira.*

Măgureni, 1) *M.,* com. rur. în Rom., j. Prahova, cu patru sate și 3000 loc. agricultori. Mai fabrică și var alb (gras). Comuna are două biserici și două școale. 2) *M.,* cătun ce se ține de comuna M. Are 1500 loc. și este reședința primăriei și a unei școale ce există dela 1835. Biserica e fundată la 1646 de doamna Păuna Spătăreasa, soția lui Drăghici Cantacuzino. 3) *M.,* com. rur. în Rom., j. Teleorman, cu 1507 loc. agricultori (Dicț. geogr. 1897).

Măguri, comună mică, de munte, resfirată pe un platou lângă Someșul rece, cottul Cojocnei; 1209 loc., toți Români.

Magyar, numele cu care se numesce poporul maghiar.

Magyar Cséke, v. Ceica.

Magyar Igen, v. Ighiu.

Magyarád, rom. *Măderat,* com. rur. în Ungaria, cott. Arad, cu 2196 loc. (Români). M., inainte de nimicirea viilor prin filoxeră, era vestit prin vinul, ce producea.

Mahabalipur, un loc în Estindia, cunoscut prin templele sale suterane, numite »șepte pagode«.

Mahâbhârata, marea epopee indiană, în limba sanscrită, cuprinḑênd mai mult de 200,000 versuri de câte 16 silabe; e un fel de enciclopedie mitologică și filosofică; după cum arată cuprinsul și forma ei, e mai veche decât Ramayana, de prin secl. X sau XV a. Chr. La început cuprindea numai 8800 de versuri, în cari se povestea resboiul pentru un mic regat în mijlocul

Hindustanului, între două familii princiare înrudite, Corava și Vandava, urmașii ai lui Bharata, regele lunei. Numeroase episoade fură adause în cursul timpului, până târdiu în era creștină. Autorul primitiv se crede a fi *Vyasa*, care însemnează compilator și e de origine legendară. Cele mai însemnate părți ale M.-ei sûnt: răpirea Draupadiei, soției comune a celor 5 fii ai lui Vandu, de către Coravi; Facerea ambrosiei minunate; Intunecimile soarelui, înghițit și scuipat de monstrul Raghu; Potopul lui Manu; Lupta deilor cu Titanii; Iubirea Sakontalei și a regelui Dusmanta, a prințului Nala cu Damayanta; Devotamentul Savitrei către soțul ei; Bhagarad-Gita sau revelațiunea lui Crișna despre tainele vieții viitoare; Suirea la cer a lui Argiuna, etc. Traduse: Bhagarad-Gita, în englezesce de Wilkins (1785), prima traducere europeană din limba sanscrită; Nalus, în latinesce de Bopp, în nemțesce de Kosegarten și Rückert; Nala, de Em. Burnouf; Savitri de Pauthier, în românesce de Bogdan G. D., etc. O traducere a întregii M., însă remasă incompletă, a făcut H. Fauche în limba franceză.

Măhaciu, sat în regiunea Moților din Munții-apuseni ai Transilvaniei, centrul de lumină intelectuală pe la finele secl. XVI și începutul celui al XVII. Aci fù adăpostul mai multor preoți cărturari din acel timp, ca Popa Grigore și alții. Cu multă probabilitate tot în Măhaciu au vědut lumina și manuscrisul schean și codicele voronețian. Tot ceea ce a ieșit din peana scriitorilor măhăceni înfățișează particularitățile fonetice ale *rotacismului*. [Aguletti.]

Mahadeva, la Inḑi (magnus deus lat.) e predicatul ḑeului Șiwa (v. ac.), pentru că a fost domnitor al lumii.

Mahagoni sau *Acaju* (v. ac.), numele arborelui Swietenia Mahagoni L.

Mahala, suburbiu.

Mahalá, comună rurală, parochie împreună cu comunele rur. Buda și Cutul Ostriței, moșie mănăstirească în căp. Cernăuț și j. Sadagurei în Bucovina, are ca com. rur. 2247 loc. (2106 ort.-or., 46 rom.-cat., 95 mos.), iar ca parochie 4418 (ort.-or.), o școală primară de 4 cl. în M. și una de 2 cl. în Cutul Ostriței, stațiune de cale ferată, câte un cabinet de lectură, Trezvia în M. și Sentinela în C. O. [Dr. I. G. Sbiera.]

Mahdi, profetul așteptat de Musulmani, care după credința lor, va fi trimis ca să îndeplinească opera lui Mahomed. Numele M. a fost luat adese de către aventurieri și înșelători. Mai în urmă a fost cunoscut ca M. un anumit *Ahmed-Mohamed*, n. în Egipt și crescut în Cairo. După ce făcù acolo unele studii, ajunse oficiant de dare în Sudan, dar certându-se cu guvernorul, părăsí oficiul și se făcù negoțător de sclavi și de dinți de elefant. In curând adună o oaste de Musulmani fanatici și de derviși, cari îl venerau ca pe un profet adevěrat. Cu această oaste fanatică și selbatică s'a luptat cu succes în contra armatei engleze și egiptene, trimisă contra lui. In 20 Ian. 1885 M. a cuprins Chartumul, cu care ocasiune și generalul englez Gordon cădù ucis. † în același an 22 Iunie. Insă oastea lui nu s'a descompus, ci sub *Osman Digma*, apoi sub *Abdullah* a continuat lupta contra Englezilor, ajungênd până la hotarele Egiptului. Abia în 1898 fură învinși Mahdiștii de către generalul Kitchener, care cuprinse capitala lor Omdurman și nimici mormêntul Mahdiului. De tot pacificat însă nu e Sudanul nici acum.

Mahmud, doi sultani în Constantinopole, 1) *M. I* (1730—54), fiul lui Mustafa II, ajuns sultan prin detronarea lui Achmed III. A sufocat în baie de sânge rescoala ienicerilor și a terminat resboiul contra Persiei, început de Achmed III. 1736—39 resboiul contra Austriei și Rusiei, în care Austria pierde Mehadia, Orșova și prin pacea dela Belgrad (18 Sept. 1739) cedează Turciei Serbia, Bosnia și Oltenia, care a fost sub Germani dela 18 Iulie 1718 (pacea dela Passarovit). 2) *M. II* (1807—39), fiul lui Abdul Hamid I, n. 1785, † 1 Iulie 1839. Ridicat la tron prin ieniceri după asasinarea lui Mustafa IV. Sub domnia lui M. II s'a desființat corpul ienicerilor, s'a întêmplat resboiul cu Rușii (pacea dela Bucuresci 1812), pierderea Basarabiei, revoluția grecească și recunoascerea independenței Greciei (v. Greci) și revoluția lui Tudor Vladimirescu (v. ac.). (Cf. A. D. Xenopol, Ist. Rom. vol. V, pag. 60 sequs.)

Mahmud Gelaleddin Damat *Pașa*, om de stat turc, † 1884. Căsătorit (1858) cu o fică a sultanului Abdul Megid, a ajuns la mare influență și la posturi de frunte. 1877—78 comandant suprem al artileriei, din invidie și lașitate zădărnicia operațiunile comandanților și îi denunța la sultan. Dat de gol după resboiu, a fost degradat și expulsat în Arabia.

Mahmudia, com. urb. în Rom. (Dobrogea), j. Tulcea, situată pe malul drept al brațului St.-George, la care mai aparțin căt. Carasuhat și Gorgova, avênd în total 1455 loc. (Dicț. geogr. 1896), populațiune amestecată, predominând elementul rus și după acesta cel român; în com. este o școală cu 2 învěțători, 1 biserică ort., 2 lipovenesci, 1 geamie și 1 sinagogă. Loc. se ocupă cu agricultura, pescăritul și comerciul. Numele și l-a luat com. dela sultanul Mahmud V; pe teritorul comunei se găsesc urmele unei vechi cetăți.

Mahmudieh, *Canalul*, situat în Egiptul inf., dela brațul vestic al Nilului până la Alexandria, 88 km. lung.

Mahmud Nedim *Pașa*, om de stat turc, n. 1810 în Bagdad, 1875 mare vizir; înțeles cu Rusia, 1876 expulsat la Lesbos. 1879 iarăși ministru. † 1883.

Mahnd, pond, v. Maund.

Mahomet, patru sultani turci. 1) *Mahomet I*, fiul lui Baiezid I, se susținù la Amasia după înfrângerea lui Baiezid, apoi cuceri Asia mică și în urmă Europa dela Musa, pe care îl ucise 1413 și reuní statul lui Baiezid. † 1421.

2) *Mahomet II Buiuc, cel Mare*, n. 1430 la Adrianopole, fiul lui Amurat II, căruia îi urmează la 1451. Cuprinde Constantinopole, 29 Maiu 1453. Cuceresce Albania cu greu (v. Scanderbeg), este respins la Belgrad de Ioan Corvin, român în serviciul Ungariei (1456), după înfrângerea dela Podul Inalt (1475) bate pe Stefan cel Mare la Vale Albă (1476), ia Venețienilor Negroponte și Lemnos, Genovesilor Cafa, obligă pe Tătarii din Crimeea să-i recunoască suprematia, atacă Italia sudică și moare 1481, după ce trupele sale cuceriseră Otranto, într'o expedițiune în Persia. Era inteligent, crud, a respectat relig. ortodoxă.

3) *M., III,* fiul şi urmaşul lui Amurat III. A fost contimporan cu Mihaiu Viteazul (1595—1603). Crud, a ucis pe 19 fraţi ai sĕi. A bătut pe imperiali 1596 la Keresztes.

4) *M., IV,* fiul lui Hraim, pus pe tron din temniţă la 1656. Purtă luptă cu Polonezii, norocită mai ântâiu şi nenorocită mai apoi din pricina lui Ion Sobieski. A avut mari viziri pe vestiţii Mohamed şi Ahmed Kiupriuli. După asediul neisbutit al Vienei 1683 şi după nenorocirile, ce urmară, ienicerii se revoltă şi-l aruncă în temniţă 1687, unde moare 1691.

Mahomet, fundatorul Islamului, v. Mohamed.

Mahon, v. Acaju.

Mahonia Nutt., (botan.) subgen dela Berberis (v. ac.).

Mährisch-Ostrau, oraş în Moravia, lângă Ostraviţa şi calea ferată Viena-Cracovia, 19,243 loc. (1890); mine de cărbuni, furnal, topitorii.

Maia, com. rur. în Rom., j. Ilfov, situată pe malul drept al rîului Prahova, avênd 1175 loc. (Dicţ. geogr. 1892), 2 biserici şi 2 şcoale; mai este âncă un institut de fete, fundat de d-na Barbu Catargiu.

Maia, în mitol. grec. fata cea mai mare a lui Atlas cu Pleione, amoreza lui Zeus, care în peştera muntelui Kyllene a născut pe Hermes. Zeus pe M. cu surorile ei le-a ridicat între stele. Ele fac constelaţiunea *Pleiadelor* (Cloşca cu pui).

Maia la Latinii vechi şi Oschi, o ḑină a primăverii. M. e un alt nume pentru Fauna şi Bona Dea. In rugăciunile vechi se numia *M. Volcani,* ca muierea lui Vulcan. Serbătoarea ḑinei M. se ţinea în 1 Maiu, când Flamen Volcanalis i-a sacrificat un porc. [Atm.]

Măiastră, în poveştile române adjectiv ce se adaugă fiinţelor, cari se schimbă, se prefac, se strămută în alte fiinţe. M. se derivă din latinul magistra, şi înseamnă: măiestros, artificios.

Maica Domnului ***în poveştile române.*** Creştinismul în poveşti a înlocuit ḑeităţile păgâne cu personificaţiuni creştine. M. D. represintă pe Magna Mater (v. ac.).

Măicănesci, com. rur. în Rom., j. R.-Sărat, compusă din 5 căt., cu 2050 loc. (Dicţ. geogr. 1896), 2 biserici şi 2 şcoale. Loc. se ocupă cu agricultura şi prăsirea vitelor.

Maidan, loc viran, adecă loc deschis, âncă neclădit şi neîngrădit. Locurile virane serviau uneori pentru depunerea de gunoaie, alteori pentru întruniri şi ca loc de întâlnire şi petrecere. Există şi comune cu numirea de M., locuite de Români.

Măidan, sat în Bănat, cott. Caraş-Severin, cu 336 case şi 1265 loc., Români gr.-or., cu staţiune de cale ferată. Are o biserică cu 2 parochi şi 1 şcoală înfiinţată sub Maria Teresia cu 1 învĕţător. Locuitorii se ocupă cu agron., economia vitelor, cu mineritul şi cu cioplirea de pietri. Are mine de granit (sienit), tuf, cuarţ, etc. de calitate foarte bună. In hotar se vĕd urme de topitoare de metale în mai multe locuri şi ruine de spălătoare de aur, de o cetate, din timpurile cele mai vechi, iar dealurile sînt pline cu urme de ocne vechi.

Maidan, sat, atenenţă parochială la Carapciu pe Ceremuş, la Ispas, la Lucavĕţul de jos şi la Mihova, moşie boierească în căp. şi jud. Vijniţei în Bucovina, are 763 loc. (612 ort.-or., 112 rom.-cat., 39 mos.). [Dr. I. G. Sbiera.]

Maiden, (engl., pron. meden), virgine. In limbagiul de turf: cal care âncă n'a câştigat la alergări. *M. speech,* (pron. meden spici), cel dintâi discurs al unui membru al parlamentului.

Maidstone, capitala comitatului engl. Kent; 32,145 loc. (1891).

Maienţa, v. Mainz.

Malerĕu, (ung. *Magyaró),* com. rur. în Trs., cott. Mureş-Turda, cu 1864 loc. (1891) Români şi Maghiari.

Maiestate, termin care exprimă o ântâietate cu un fel de nuanţă religioasă, a fost întrebuinţat pentru ântâia oară îm imperiul roman: ***majestas imperii romani;*** pe urmă s'a dat împĕraţilor. In evul mediu, în apus, în acte se găsesce dat vicarilor seniori laici şi eclesiastici. Cu timpul titlul a devenit privilegiul exclusiv al regilor şi împĕraţilor, în timpuri mai noui (Ludovic XI) titlul acesta e legat cu doctrina dreptului divin.

Majestate catolică e titlul ce au regii Spaniei dela Ferdinand de Aragon, care a expulsat Maurii din Peninsulă. Papa Alexandru VI i-a conferit acest titlu de *rege catolic* sau M. c. Diferiţi suverani ai Europei au alte titluri; astfel: regele Franciei pe acela de *rege prea creştin* (majesté très chrétienne). Regii Angliei, dela Henric VIII, de *apĕrător al credinţei,* conferit de Leon X. Regii Portugaliei au titlul de *majestate prea fidelă;* în fine împĕr. Austriei, ca rege al Ungariei, pe acel de *rege apostolic.* [O. L.]

Mail, (engl. pron. mel), posta de scrisori.

Mail, (franc. pron. mai), un joc cu bile pe o cărare lungă. De aici şi numele locului întocmit pentru acest joc.

Mailand, v. Milano.

Mailat, numele mai multor familii în Ung., a căror legătură de consângenitate e probabilă, dar âncă nedovedită.

1) *Stefan Mailat* din familia Basarabilor, despre care se susţine că ar fi fost domn al Valachiei transalpine. B. P. Haşdĕu admite pe un knez, Stefan M. din fam. Basarabilor, care pe la 1291 ar fi fortificat cetatea Făgăraşului, şi pe la 1292—96 ar fi dat ajutor voivodului sĕcuiesc Roland, dar numai în calitate de locţiitor domnesc.

2) *Stefan Mailat,* voivodul Ardealului (1535 până 1540). Tatăl acestuia a fost boier posesionat şi econom de vite în Comana inferioară (distr. Făgăraş) cu numele *Mateiu M.,* (Forgach in Comment. 301, îl numesce păstor oláh), care avênd cinci ficiori, pe Comşa, Ioan, Negoie, Zehan şi Dumitru, a trebuit să dea la miliţia insurecţională pe unul din ei, şi anume pe Zehan, numit apoi Stefan, care ajungênd până la curtea regală ca cubicular, ací şi-a agonisit atâtea parale, încât tatăl sĕu Mateiu a cumpĕrat domeniul din comuna vecină Királyhalma, ceea ce se confirmă prin regele Ludovic II la 1526 înainte de bătaia dela Mohaciu, motivându-se şi prin aceea, că familia M. a trecut la catolicism Stefan M. a cuprins şi o parte din boieronatul Ţinţari (Szunyogszegh), de unde şi-a luat apoi şi predicatul. Zápolya în 1531, confiscând posesiunea Szunyogszegh, i-a dat in schimb domeniul Făgăraş în 1535, când Stefan M. fù numit şi voivod al Ardealului. M. trecênd în partea lui Ferdinand, fù asediat şi prins în Făgăraş (1541) prin Turci şi prin Petru Rareş, apoi dus captiv la Stambul,

unde murí în 1551. Ficiorul sĕu Gavriil, vêdênd toate posesiunile părintesci, s'a retras în Ungaria superioară sub domnia lui Ferdinand, unde fiii sĕi Gavriil şi Stefan s'au stins fără descendenţi. Ce s'a făcut cu ceilalţi fii ai lui Mateiu M. nu se scie. Se scie însă, că în Ţinţari, Feldioara, Elŏpatak, etc. se mai află şi acum ţerani cu numele M.

3) *Majlath de Székhely* în Ungaria superioară, cari deduc genealogia lor dela *Nicolau M.*, 1646 fost secretar lângă judele curiei Ladislau Cháky, 1649 lângă primatele Georgiu Lippay, şi 1662 procuror al sfintei coroane ungare. Strănepotul acestuia *Iosif M.*, ministru de stat, fù ridicat la demnitatea de conte, iar fiul lui, János, a fost vestitul scriitor ungar, şi fiul acestuia, Coloman, murí fără descendenţi. Fratele lui Iosif, Georgiu I. a avut fiu pe Georgiu II, judex curiae în 1848, şi acesta pe Georgiu III, judex curiae 1869, omorît fiind prin servitorii sĕi la 1883. Fiii acestuia, între cari şi episcopul catolic al Transilvaniei, contele Gustav M., s'au ridicat la demnitatea de comiţi ereditari ai statului ungar. Din fratele al treilea al lui Iosif şi Georgiu, cu numele Francisc, se află mai mulţi nobili în Ungaria superioară.

4) *Mailat de Dessani* (distr. Făgăraş), boieri şi foşti grăniţeri, cari au chrisov donaţional dela Vlad Vodă, cu data din Tîrgovişte în ḑiua Sf. George 6960 (1452), prin care se conferă lui Stanciu M. a treia parte din boieronatul Dezsanilor şi munţii Presaca, Isvorul şi Zerna, ceea ce la 1556 confirmă şi Ana Nádasdy, vĕduva lui Stefan M., ca domină de Făgăraş. (Cf. Familiile nobile, de I. cav. de Puşcariu.) [I. c. d. P.]

Mailcoach, (engl., pron. Melcoci), mare trăsură de lux cu 4 cai, închisă, cu locuri de şeḑut pe coperiş.

Maillechort, aliagiu ḑis şi *argentan*, Packfong constituit din 8 părţi Cupru, $3^1/_2$ Zink şi 2—3—4 părţi Nichel.

Maimacin, oraş chinez în Mongolia, la graniţa rusească în faţă cu Kiachta; comerciu mai ales cu ceaiu; 3000 loc.

Maimonides, *Rabbi Moses ben Maimun* (1135 până 1204), cel mai însemnat şi mai de valoare învĕţat şi scriitor ovreu al veacului de mijloc. El a încercat cu succes a aduce în consonanţă doctrinele filosofiei peripatetice (aristotelice) cu doctrinele teologiei iudaismului, şi a dat teologiei iudaice forma sciinţifică, aducênd în ordine sistematică conglomeratul de învĕţături secrete, cari aḑi formează conţinutul aşa numitului *talmud*. Principalele lui scrieri sûnt: a) Comentar asupra lui Mischnah; b) Dalâlat al-Hâïrin, în care încearcă o întemeiare filosofică a iudaismului, publicată mai ântâi sub titlul Moreh ha-nebuchim = Conducĕtorul celor rătăciţi; c) Mischne Thora, o scriere în 14 cărţi şi care ca un fel de compendiu sciinţific conţine materiile religioase şi de drept ale legii Ovreilor. (Cf. Überweg, Ist. filos. II.) [Pl.]

Maimuţa, *momiţele* sau *patrumanile (Simiae)*, formează ântâiul ordin al mamiferelor. Au capul rotunḑiu, fruntea mai mult trasă înderĕt decât la om, faţa de obiceiu goală, ochii îndreptaţi înainte, dinţii completi şi unii lângă alţii. Membrele dinapoi au degetul cel mare mişcător, de aceea au aceeaşi dibăcie ca şi cele dinainte (patrumâni). Scheletul M. celor mai perfecte este aproape ca al omului. Membrele de sus sûnt mai lungi ca cele de jos. Colona vertebrală o au cevaşi curbată, din care causă stau anevoie drept. Creerul este mai mic ca al omului. M. se disting prin multe facultăţi spirituale. Unele sûnt foarte puternice şi iubitoare de ceartă. Au un instinct pronunţat pentru imitaţiune. Când sûnt atacate arată mare curaj, se servesc de mânile lor, precum şi de bastoane şi pietrii. M. apar în formaţiunea kenozoică în Europa, ca şi în alte continente. Aḑi trăiesc numai în ţerile tropice, în societăţi, cam 30 grade spre nord şi sud de ecuator. Se acaţă şi sar cu mare dibăcie. Se nutresc cu fructe, orez, insecte şi ouĕ de paseri. In Europa se află aḑi numai la Gibraltar (Spania). Folosul lor este mic pentru om. Unele se mănâncă de către indigeni. Se împart în următoarele familii: 1) *Catarrhinae*, M. din continentul vechiu (Europa, Asia şi Africa) cu puntecica nasului ângustă. Au 32 dinţi (ca şi omul), urechile goale, degetele cu unghii, coada le lipsesce de obiceiu. De aceste se ţin G o r i l l a (Pithecus Gorilla), O r a n g - u t a n g u l (P. Satyrus), Ş i m p a n s e u l (P. troglodytes), Gibonii şi Siamangii (Hylobates). Acestea se numesc şi M. antropomorfe. Apoi Cercopithecii, Magoţii, Paviauii. 2) *Platyrrhinae*, M. din continentul nou (America), cu puntecica nasului lată (nas lat şi turtit), au 36 dinţi, au toate coadă lunga, ce le servesce la atîrnat. Sûnt fiinţe mai blânde ca cele dintâiu, cu facultăţi mintale mai slabe. De acestea se ţin: M. urlătoare (Mycetes seniculus, M. Beelzebub), Ateles, Cebus capucinus, Pithecia Satanas. 3) *Arctopitheci*, M. cu ghiare, cu 32 dinţi, cu coadă, de mărimea veveriţelor, cu pĕr lung şi moale. Trăiesc în America sudică. La aceştia aparţin Midas rosalia, Hapala Jachus. (Un alt ordin de M. sûnt prosimiile compuse din fam. Lemuridelor, Tarsidelor şi a Leptodactylelor).

Maimuţa de mare, pesce, v. Blennius.

Maimuţa verde, *(Cercopithecus sabaeus)*, din ord. Pithecilor, fam. Cynopithecinilor, pe spate e cenuşie-verḑie cu pete negrii, pe burtă albicioasă. Faţa, urechile şi mânile negre. Lung. corp. 48 cm., a coḑii 64 cm. Trăiesc în Africa de resărit. Se aduce des prin menagerii şi în grădinile zoologice.

Maina, sudul peninsulei Morea cu capul Matapan, parte din vechia Laconie, largă de 8—11 km., foarte muntoasă, cu vîrfuri până la 1400 m. M. este atât de muntoasă, încât nu este străbătută decât de poteci. *Mainoţii*, se cred descendenţi ai vechilor Spartani, ceea ce nu este dovedit, sûnt bine făcuţi, muncitori, dar şi hoţi. Erau inimici neîmpăcaţi ai Turcilor, aveau 8 capi şi un consiliu de bĕtrâni; mai târḑiu alegeau un beiu, pe care-l întăriau Turcii. In revoluţiunea dela 1821 erau conduşi de Petru Mavromihali. Casele lor erau construite ca nisce forturi, din care M. se opuneau guvernului grecesc, până ce în 1834 s'au făcut expediţiuni contra lor şi mai multe turnuri au fost dărîmate. Aḑi formează 2 districte cu 50,000 loc.

Maina, *(Moenus)*, cel mai însemnat rîu lateral pe malul drept al Rinului. Este format din M. Albă şi M. Roşie. M. Albă isvoresce în muntele Fichtel, din Ochsenkopf. M. roşie isvoresce în Jura francon, lângă Lindenhardt. Sub Kulmbach se împreună şi ambele iau numele de

M. M. încungiurând Jura francon, primesce în sine încă Rodach, Regnitz; în cursul sĕu de mijloc dela Bamberg până la Aschaffenburg, primesce în sine încă: Sinn, Frank-Saale şi Tauber. In cursul inferior primind în sine încă: Lohr, Kinzig, Mudau, Erf, Mümling, lângă Mainz se varsă în Rin. Lungimea este de 495 km. Dela gura rîului Regnitz, în lungime de 330 km. este navigabil. M. formează limita între Germania de nord şi sud. [M. Bodiu.]

Maine, (pron. Men). 1) ***M., rîu*** lateral pe malul drept al fluviului Loir, în Francia, departamentul Maine et Loir, compus din concurgerea: Mayenne, Sarthe şi Loir. Lungimea este 10 km., navigabil. Sub Angers se varsă în Loir.

2) ***M., provincie de,*** odinioară a Franciei, între Normandia, Bretagne, Anjou, Touraine, Vendômois, Dunois, Chartrain, cu areal de 10,000 km²., cu capitala Le Mans. In 1050 s'a ţinut de Normandia; în secl. XII a ajuns în posesiunea Angliei. In 1204 Filip II a anexat-o din nou la Francia. In timpul resboiului franco-englez de 100 ani ajunge iar sub domnie engleză, dar din nou a fost reocupată şi anexată la Francia, de care se ţine şi astăḑi.

3) ***M., stat în Statele Unite ale Americei N.,*** între Oceanul Atlantic, Canada şi New-Hampshire, cu areal de 85,570 km²., 662,000 loc. Ţermurii sûnt foarte sfirticaţi, deci are mai multe golfuri, dintre cari amintim: Portland, Kennebec, Penobscot, Frenchman, Pleasant, ş. a. Partea spre Canada este acoperită cu păduri şi munţi, între cari: Catahdin (1642 m.), este cel mai înalt. Statul M. este foarte avut în lacuri, cari sûnt legate laolaltă prin rîuri mici, mai însemnate sûnt: Penobscot, Kennebec, Saco, Iohn, Alleguash, Aroostook, ş. a. Dintre lacuri mai mari amintim: Moosehead, Chamberlain, Schoodic, ş. a. Clima, iarna este aspră, vara caldă. Pământul la şes şi platouri este destul de fructifer. Se produce secară, orez, ovĕs, cartofi, ş. a. M. în mine de var este foarte avut, în privinţa aceasta întrece toate statele din Statele Unite. Are încă mine de fier şi granit. Industria şi comerciul este foarte viu, atât pe mare cât şi pe uscat. Administraţiunea: în fruntea statului stă un guvernator, cu senatul de 31 membri, camera deputaţilor cu 151 membri aleşi pe un an. La congres trimite 6 membri. Este împărţit în 18 comitate (county), capitala este Augusta. Oraşe însemnate sûnt: Portland, Bangor, Biddeford, ş. a. Venitele: 5.148,493; cheltuielile: 5.358,098; datoria: 2.653,000 dolari. In 1820. ca stat liber, a fost anexat la Statele Unite. [M. Bodiu.]

Maine, (pron. men). 1) ***M., Bourbon Ludovic August,*** duce de M., fiu natural lui Ludovic XIV, n. 1670 în Versailles, † 1736, legitimisat la etate de trei ani şi dat în crescere madamei Maintenon. Mai târḑiu duce de M. şi guvernator în Languedoc, căsătorit cu Ana Luisa Benedicta de Bourbon-Condé. Ducesa de Montpensier i-a testat ducatul Dombes şi comiţiatul Eu. 1714 duce regal; instituit prin testament tutor lui Ludovic XV şi membru al regenţei. Părtaş la o conspiraţie, este închis în fortăreaţa Doullens. Impăcat cu regentul Filip de Orleans îşi reprimesce libertatea şi dignităţile.

2) ***M. de Biran,*** (pron. men dö biran) ***Francisc Petru Gauthier,*** filosof frc., n. 1766 în Bergerac, † 1824. Membru de frunte al şcoalei fil. spiritualiste. Op. compl. apărute după moartea sa, 1834, 1841 şi 1859 în ed. Cousin, Naville şi Marc Debrit.

3) ***M., Iacob Summer,*** Sir, jurisprudent englez, n. 1822 în Caversham-Grove, † 1888 in Cambridge; fost membru al guvernului din India, apoi prof. la univ. din Oxford, 1878 ales master la Trinity Hall din Cambridge.

Maintenon, comună din depart. Eure în Francia, aproape de Chartres, şi unde se află vestitul castel al doamnei de Maintenon. Castelul e clădit în timpul lui Ludovic XI de Cottereau, renumitul vistier. In 1674 Ludovic XIV îl cumpĕră pentru vĕduva lui Scarron, devenită apoi soţia sa, şi care după acel castel se numí marchisa de Maintenon (Françoise d'Aubigné). Parcul e remarcabil prin frumseţa şi mărimea sa, şi au remas ruinele unui mare apaduct început de Ludovic XIV. Acum castelul e al ducelui de Noailles. [O. L.]

Maintenon, ***Francisca,*** marchisă, amanta şi în urmă soţia reg. frc. Ludovic XIV; n. 27 Nov. 1635 în fortăreaţa dela Bordeaux, unde tatăl ei Constantin d'Aubigny era închis din causa vieţii sale destrăbălate, † 15 Apr. 1719 în St. Cyr. 1652 căs. în Paris cu poetul Scarron († 1660). Ajunsă la curte (1669) crescĕtoare a copiilor lui Ludovic XIV şi madamei Montespan, se întroduce în graţiile regelui, care abandonând pe Montespan, o ia amantă şi (1674) îi donează domeniul M. (v. mai sus) şi titlul marchisă. 1685, după moartea Mariei Teresia, Ludovic se cunună cu M. 1715, după moartea lui Ludovic, M. se retrage în pensionul St. Cyr, întemeiat de ea. M. avea influenţă asupra lui Ludovic şi în politică.

Mainz, ***(Maienţa),*** capitala şi fortăreaţa de primul rang a provinciei renane Hessen, la împreunarea rîului Maina cu Rinul, unde se întâlnesc multe linii ferate. Odinioară residenţa mitropolitului, de present a episcopului; are 73,000 loc. Industria şi comerciul este viu. Are mai multe fabrici de piei, mobile, ş. a. Este ornat de edificii frumoase, dintre cari amintim: biserica, dom, cu 6 turnuri, dintre cari cel mai înalt este de 83 m., are 9 capele şi 14 altare; edificată 978—1000, restaurată 1856—79; biserica Sf. Ignat, ş. a. Este însemnat museul romano-german, în care se află biblioteca cu 180,000 volume şi 1100 manuscripte. Este frumos palatul principelui de odinioară şi palatul marelui duce, palatul de justiţie, palatul postelor, ş. a. In partea sud-vestică a citadelei se vede »Eigelstein«, muri vechi romani, pe cari tradiţiunea spune, că legiunile romane le-au edificat spre amintirea lui Drusus. I s t o r i a: Unde astăḑi este situat oraşul M., în 13 a. Chr. Drusus a ridicat fortul numit Magontiacum, lângă care s'a edificat oraşul M. In timpul migrării popoarelor însă a fost ruinat şi mult timp numai ruinele se vedeau. Carol cel Mare a reînoit oraşul şi l-a dotat cu multe privilegii. In M. s'a înfiinţat o mitropolie, care timpi de secoli aici a avut residenţa. In 1803 însă a fost strămutată în Regensburg şi în locul ei s'a înfiinţat episcopia de astăḑi. In resboiul de 30 ani, Sveḑii (1631), în 1635 oştirile imperiale, în 1644 Francezii, au ocupat oraşul. In 1688 din nou l-a ocupat Francezii, apoi oastea saxonă-bavareză l-a reocupat. In 1792 generalul francez

Custine din nou l-a ocupat; Prusia însă îl luà înderĕt. In 1797 Francezii iar l-au ocupat şi pacea dela Luneville l-a redat Franciei. In 1814 puterile asociate, după un asediu crâncen, îl ocupară şi în congresul dela Viena declară oraşul de fortăreaţă asociativă germană. In 1816 îl căpĕtà marele duce de Hessen; în resboiul austro-prusian 1866, îl câştigà Prusia. [M. Bodiu.]

Maionesa, un fel de sos rece, întrebuinţat lângă pesce sau fripturi reci. M. se prepară din gălbinuş de ou, la care se adaugă cu încetul unt-de-lemn, sare, piper, lămâie şi uneori muştar.

Maior, 1) ***Maior Grigorie,*** episcop unit al Românilor din diecesa Făgăraşului, n. 1715 în Tuşnad-Sărvad, cott. Solnoc de mijloc, unde tatăl sĕu era preot unit. Numele sĕu de botez a fost ***Gavrilă,*** iar ***Grigorie*** s'a numit în cinul călugăresc. A studiat mai ântâiu în Ungaria, apoi în Cluj, unde absolvà retorica. Fù primit în tagma preoţească de episcopul Klein şi la 1740 trimis la Roma în colegiul de Propaganda Fide, unde studià filosofia şi teologia 7 ani şi din ambele sciinţe luà doctoratul. Tot în Roma fù sfinţit preot după ritul grecesc în biserica Sf. Atanasiu la 1745. In 1747 se întoarse în patrie pe la Muncaciu, unde visità pe episc. rutean Olsavszky, şi de ací la Blaj, unde pe la finea lui Iulie 1747 intră în mănăstirea Sf. Treimi împreună cu Silvestru Caliani şi Gerontie Cotorea, cei dintâi călugări în mănăstirea atunci terminată. In sinodul electoral din 4 Nov. 1751, ţinut după abzicerea lui Klein, fù candidat şi M. pentru scaunul episcopesc, în locul al doilea, dar nu fù numit. In sinodul dela 12 Nov. 1754 fù numit asesor consistorial de episc. Aaron (v. ac.). Când s'au deschis şcoalele din Blaj 1754, fù numit »învĕţător limbilor şi după vreme şi putinţă a sciinţelor« şi tot lui i-s'a încredinţat şi »paza bibliotecei«, care pe atunci avea 350 tomuri. Curând însă între M. şi episc. sĕu Aron se iviră neînţelegeri cu privire la administrarea averilor mănăstirii. M. şi colegul sĕu Caliani se plânseră şi în persoană la M. Teresia, care decise controversa prin decretul din 7 Dec. 1758, rânduind totodată, ca înşişi călugării să-şi aleagă preposit, iar ei aleseră pe M. La sinodul elect. din Iunie 1764, ţinut după moartea episcop. Aron, clerul candidà din nou pe M. pentru scaunul episcopesc, acum însă în locul prim cu 90 voturi, dar nici de astă dată nu fù numit. Agitând în contra episcopului denumit Atan. Rednic şi învrăjbindu-se şi cu unii dintre călugării din mănăstirea »Buneivestiri« din Blaj, la ordinul împ. M. Teresia fù chiemat de generalul Hadik la Sibiiu, unde fù ţinut în temniţă 3 luni şi jumĕtate şi apoi transportat la mănăstirea din Muncaciu, ca să-şi petreacă toată viaţa în pocăinţă, iar clerului şi poporului s'a interdis ori ce corespondenţă cu el. De ací fù eliberat la 1771 de împ. Iosif II, şi fù numit censor al cărţilor, cari se tipăriau în tipografia slavă-română din Viena. In sinodul electoral dela 15 Aug. 1772, după moartea episc. Rednic, fù candidat a treia oară la episcopat, acum iarăşi în locul prim cu preste 100 voturi. Maria Teresia de astă dată îl numí in 27 Oct. 1772, »de care lucru foarte s'a bucurat toată Românimea din Ardeal«, cum ne spune contimporanul Sam. Klein. După denumire, M. luà parte la sinodul episcopilor gr.-cat. din Ungaria convocat la Viena în causa împuţinării serbătorilor, cu care ocasiune s'a hotărît, ca simbolul credinţei să se cetească în bisericile unite, cum a fost şi mai înainte, fără adausul »şi dela Fiul«. M. a fost primul episcop unit, care n'a mai fost silit a-şi ţiné teolog iesuit, pentru că tocmai pe atunci curgeau pertractările pentru desfiinţarea ordului Iesuiţilor, urmată în 21 Iulie 1773. In 23 Apr. 1773 M. fù sfinţit episcop în biserica curţii împ. din Viena şi în presenţa împ. M. Teresia, a lui Iosif II şi a marilor dignitari de curte. La sfîrşitul liturgiei M. binecuvântă pe împĕrăteasa, dela care a căpĕtat o cruce şi un inel. Impĕrăteasa remase foarte încântată de această festivitate şi ca să-şi arete bunăvoinţa sa deosebită faţă cu biserica unită, înfiinţă în Viena seminariul grecesc numit la »S. Barbara«, în care din diecesa Făgăraşului aveau să se întreţină 9, iar din a Orădii mari 6 clerici români. Liturgia în biserica seminariului avea să se ţină în limba română şi cea slavă. Imp. Iosif II strămutà acest seminar la Agria în Ungaria. De ací fù strămutat la Lemberg în Galiţia, unde se desfiinţă, dar diecesele respective îşi capĕtă şi astădi partea proporţională din venitele fundaţiunii seminariale. Astfel seminariul din Blaj capĕtă 1200 fl. la an pentru întreţinerea clericilor sĕi. Curând după instalare M. fù numit consilier intim de stat cu titula de »Excelenţă«, care nu o avuseră antecesorii sĕi. Din timpul păstoririi lui M. înregistrăm, că el a regulat aşa numitul ***beneficiu de pâne.*** Deja episcopul Aron da la o mulţime de studenţi din Blaj pâne dela domeniul episcopesc. Obiceiul acesta laudabil l-a ţinut şi următoriul episc. Atanasiu Rednic, iar M. l-a regulat astfel, ca domeniul episcopesc să dea 200, mănăstirea Basiliţilor 200 şi seminariul teologic 200 gălete de grâu pentru pâne la 200 studenţi săraci. M. s'a îngrijit de restaurarea bisericei catedrale din Blaj, iar din venitele sale proprii a reparat vechia biserică din curtea episcopească, şi a cumpĕrat mai multe imobile pentru domeniul episcopesc. Cu ajutorul orăşenilor a promovat desvoltarea Blajului. In Sărvad a zidit biserică nouă, asemenea şi biserica din Sibiiu. M. a petrecut mai mult în diecesă, decât la reşedinţă, silindu-se a întoarce la unire pe Românii, cari o părăsiseră dela episc. Klein încoace. In direcţiunea aceasta avù succese extraordinare. Datele statistice arată, că el a întors la unire preste 50,000 familii în puţinii ani ai păstoririi sale. Resultatele acestea au stârnit ura şi invidia reformaţilor şi luteranilor, atotputernici în Transilvania, cari începură a pune episcopului tot felul de piedeci întru propagarea unirii. Din causa aceasta, precum şi din incidentul miliţiei, ce era să se trimită în 1779 în resboiul în contra Prusiacilor, sau ivit mari neînţelegeri între episcop şi guvernul transilvan, şi astfel nu singură controversa dintre episcopul şi călugării din Blaj, care fusese aplanată prin decretul împ. Iosif II din 12 Dec. 1781, ci mai vîrtos conflictele episcopului cu guvernul au îndemnat curtea din Viena, să provoace pe M. a abdice de episcopie, ceea ce se vede limpede din scrisorile adresate de M. în 15 Apr. 1782 cancelarului aulic şi nunţiului apostolic din Viena. Episcopul prin scrisorile acestea se supuse pro-

vocării din 13 Martie 1782, iar împĕratul prin decretul din 15 Maiu 1782 primí abdicerea şi-i asignà pensiune de 1500 fl. la an dela erar. In sinodul dela 12 Aug. 1782 episcopul îşi luà remas bun dela clerul şi poporul întristat şi se retrase în mănăstirea din Alba-Iulia, unde murí Febr. 1785 în vîrstă de preste 69 ani. Corpul lui fù adus la Blaj şi îngropat în cripta episcopilor. Averea, în mare parte, o testà spre scopuri pie. (Cf. Acte şi fragmente de Cipariu; Acte sinodale de I. M. Moldovan; Foaia bis. şi şcol. din 1889 din Blaj; Protocolul inedit al capitlului din Blaj.) [Dr. Aug. Bunea.]

2) *Maior Petru,* scriitor român, n. în Căpuşul de Câmpie, în Trans., cott. Turda, pe la 1760 sau 1761 M. a fost fiul lui George Maior, nobil de Dicsŏ-Szent-Márton, protopop al ţinutului Căpuşul de Câmpie. M. a studiat în Oşorheiu, Cluj şi Blaj, apoi episc. Grigorie Maior îl trimite 1774 împreună cu G. Şincai la Roma, ca în institutul de »Propaganda Fide« să înveţe teologia şi filosofia. La 1779 amêndoi se reîntorc din Roma şi M. merge la Blaj, se face călugăr, primind numele Paul, şi în 1784 devine paroch în Reghinul săsesc, protopopul Giurgiului, ajunge archidiacon al episcopiei Făgăraşului şi moare canonic. Ca paroch al Reghinului a fost numit revisor şi censor pentru cărţile greco-catolice pe lângă tipografia din Buda sau a universităţii unguresci. Decretul e din 2 Sept. 1808 şi M. în 7 Martie 1809 se află deja în Buda, unde trăiesce 12 ani plini de activitate literară. Operele lui tipărite sûnt: 1) Didachii sau predice pentru crescerea pruncilor. 2) Propovedanii sau predice la morţi. 3) Predice de Dumineci şi serbători. 4) Istoria pentru începutul Românilor în Dacia. 5) Animadversiones in recensionem de origine Valachorum. 6) Reflexiones in responsum domini recensentis Viennensis ad Animadversiones. 7) Contemplatio recensionis in Valachicam anteoriticam. 8) Întêmplările lui Telemach. 9) Ortografia romana sive latino-valachica una cum clavi. 10) Istoria bisericei Românilor atât acestor dincoace, precum şi acelor dincolo de Dunăre. 11) A conlucrat la Lexiconul românο-latino-ungaro-nemţesc. Străinii făcêndu-i critică maliţioasă la Istoria pentru începutul Românilor, M. cu disertaţiunile înşirate sub 5, 6, 7, şi-a făcut apĕrările, pe cari în prima dată le-a scris românesce şi apoi le-a tradus pe latină, dar cele românesci nu s'au aflat între manuscrisele lui. Iordachi Malinescu a îngrijit de a doua ediţiune a Istoriei pentru începutul Românilor şi a adăugat acele 3 disertaţiuni şi dialogul despre începutul limbei romăne. Manuscrisele lui sûnt: 1) Istoria bisericei Românilor, la moartea lui a fost sub tipar, şi o parte a remas netipărită, ce a ajuns în posesiunea lui Timoteiu Cipariu. 2) Protopopadichia, care la 1865 s'a tipărit în foaia bisericească »Sionul românesc« în Viena. 3) Orthographia daco-romana sive latino-valachica, cu un dialog despre începutul limbei române, s'a tipărit în fruntea Lexiconului numit; compositiunea română însă nu s'a aflat. 4) Gramatica, scrisă latinesce, din care se află numai două fragmente, unul de trei, altul de 9 capete ale gramaticei, mai târdiu publicate de Timoteiu Cipariu în Archiv. Nici un literat român nu a contribuit cu operele sale atât de mult la deşteptarea simţului naţional ca Petru M. (Cf. Viaţa şi operele lui Petru M. de Dr. At. Marienescu.)

3) *Maior, George,* Dr., economist rom., n. 1855 în Şercaia din Ţeara Oltului, a studiat la fac. de litere din Bucuresci, iar sciinţele agronomice la Berlin şi Halle, unde s'a şi promovat. Practica agricolă a făcut-o pe diferite moşii mari în Germania de nord şi centrală. Dela 1887 prof. de agricultură ântâiu la seminariul Veniamin din Iaşi, apoi la şcoala centrală de agricultură dela Ferĕstrĕu şi la seminariul Nifon mitropolitul din Bucuresci. Ca lucrări a publicat: Un studiu asupra oaiei ţigaie, în limba germană. România Agricolă, Buc. 1895; apoi marele op Manual de agricultura raţională în 4 vol., primul în limba română: vol. I Agrologia 1897, vol. II Fitotechnia 1898, vol. III Zootechnia 1899 şi vol. IV Economia rurală 1900, din cari cel de al doilea a fost premiat de Academia Română.

Maior, v. şi Major.

Maiorescu, 1) *M., Ioan,* profesor şi publicist român, n. 1811 în Bucerdea, aproape de Blaj, † 4 Sept. 1864. Şi-a făcut studiile în Blaj, Cluj, Pesta şi Viena, unde ascultà cursuri de filologie şi istorie, şi terminà teologia în institutul Sf. Barbara. 1836 vine la Cerneţi (Mehedinţi) şi înfiinţează o şcoală primară; 1837 este numit inspector şi profesor la şcoala centrală (gimnasiul) din Craiova; o scrisoare ce o publică în Foaia literară şi o critică contra unuia Papadopol, publicată în Foaia pentru minte, inimă şi literatură, la care era colaborator, îi aduc mulţi duşmani şi-l fac (1843) să-şi piardă, pentru scurtă vreme, postul. 1848 în calitate de însărcinat plenipotent al guvernului provisor din Bucuresci pe lângă guvernele din Pesta, Viena şi Frankfurt, se opresce mai multă vreme în acest din urmă oraş şi lucrează din toate puterile prin memorii presentate parlamentului federal, prin articole publicate în Augsburger Allgemeine Zeitung, etc., ca să lumineze Europa în ce privesce situaţiunea politică a Românilor, şi pericolul ce-i ameninţa din partea Ruşilor. Vine apoi la Viena şi în Transilvania şi lucrează, ca Austria să facă ceva măcar pentru Românii din Transilvania, cari i-au fost aşa de credincioşi în revoluţia ungurească; în acest scop publică în »Die Romänen der Österreichischen Monarchie«, trei rapoarte asupra revoluţiunii Românilor din Transilvania. 1853—56 funcţionar superior în ministeriul de justiţie din Viena, traduce în românesce mai multe codice de legi. 1857 călătoresce la Românii din Istria, călătorie al cărei rod este Itinerarul în Istria, cu un vocabular al acelui dialect. Iaşi, 1874, Buc., 1900; se întoarce apoi definitiv în ţeară, 1859 este numit director al Eforiei şcoalelor, apoi profesor de istorie la facultatea de litere. Cf. importanta corespondenţă a lui M. din 1848—49 în Convorbiri Literare 1898 şi următorii; cf. şi G. Ionnescu-Gion, Portrete istorice, 1894. [—]

2) *Maiorescu, Titu,* (sau Titu-Liviu, câtă vreme a fost în viaţă tatăl sĕu Ioan Maiorescu), n. 15 Febr. 1840 în Craiova. In 1848, din causa revoluţiei, (tatăl sĕu fiind trimis în pripă la Frankfurt) părăsi împreună cu mamă-sa ţeara, prin Bucuresci la Braşov, unde stătù patru ani la unchiul sĕu, protopopul, mai pe urmă episcop, I. Popasu, şi urmà clasele primare şi prima clasă gimn. la gim-

nasiul român de curând înființat. In 1852 merse la Viena, unde întră în gimnasiul Academiei teresiane și urmă din clasa II până la depunerea examenului de maturitate (1852—58). In ultimii doi ani fù primul premiat și primit printre interni. In 1858 își continuă studiile la Berlin, fiind înscris totodată și la Paris. Iși trecù doctoratul (tesa: De Herbarti philosophia. Berlin, 1859) la Giessen, iar licența în drept (tesa: De jure dotium) la Paris în Nov. 1861. In restimpuri ține (Sept. 1859) o conferență publică la Sf. Sava contra socialismului, iar mai apoi la Berlin, mai multe conferențe în cerc restrîns, și una publică în favoarea monumentului lui Lessing. In 1861 publică *»Einiges philosophische in gemeinfasslicher Form«* (VII, 248 p. in 12°. Berlin, 1861), un mic sistem de filosofie, în care iese la iveală caracteristica întregei sale activități: tendența de a aplica înaltele probleme ale filosofiei la viața actualității și de a le da astfel o putere de viață, ce le face interesante pentru toți. Deși această activitate atrage atențiunea cunoscĕtorilor, cari vor să-l rețină în Germania, se reîntoarce totuși în țeară (Dec. 1861), unde in Ian. 1862 face prelegeri libere de estetică la univ. din Bucuresci. In Iun. 1862 e numit suplent la tribunalul Ilfov, în Oct. procuror la acelaș tribunal, iar în Nov. director al liceului și prof. de istorie la univ. din Iași. In Ian. 1863 trece dela catedra de istorie la cea de filosofie, în Febr. e numit membru al comitetului de inspecțiune școlară din Moldova, iar în Oct. director al institutului pedagogic dela Trei-Erarchi și rector al univ. din Iași (cel dintâi al acestei universități). In acest timp remâne ca membru al »Societății filosofice« (secretar C. L. Michelet, iar printre membri Lassalle, Kuno Fischer, Vera, David Strauss, Rosenkranz), la al cărui organ »Der Gedanke« colaborează din când în când (s. e. în vol. III, fasc. 1, art. »Über des Herbartianers Cornelius theologische Grundgedanken«), fără a se arĕta însă discipul fervent al hegelianismului, ce era cultivat cu predilecție în acea societate. In țeară pe de altă parte se distinge prin susținerea învĕțămêntului clasic și îndeosebi al limbii latine, și anume în disertațiunea: »Pentru ce limba latină este chiar în privința educațiunii morale studiul fundamental în gimnasiu?« model de disertație și care nici în privința fondului nu și-a pierdut încă actualitatea. O publică în »Anuarul gimnasiului și internatului din Iași pe anul școlastic 1862—63«, cea dintâiu lucrare de acest fel în țeară la noi și pe care o întreprinde ca director al acelui liceu. Acelaș spirit de propășire îl face să publice, în calitate de director al institutului dela Trei-Erarchi, »Anuarul institutului Vasile Lupu (școala normală dela Trei-Erarchi) din Iași«, pe anul școlar 1863—64. In el găsim cea dintâi încercare pedagogică rațională la noi pentru predarea limbii române: *»Regulele limbii române pentru începĕtori«*, unde aplică procederea de a pleca dela exemple pentru a ajunge la stabilirea regulelor. Dar activitatea de înaintare ce desfășură, atât pe terenul sciințific cât și pe cel administrativ, nu putea trece fără oposițiune. Anul 1864 este un an de neliniște și amărăciune. I-se inscenează un proces pentru abus de putere. Primesce un vot de blam dela majoritatea consiliului profesoral al universității și demisionează dela rectorat; apoi e suspendat din funcțiune în timpul judecății procesului. Este însă achitat și reintegrat în 17 Maiu 1865. Dar nu se descurajază. Ca să se poată susține (e însurat și are doi copii) în timpul procesului, trebue să facă advocatură, dar în acelaș timp ține conferențe publice și contribue la formarea acelei atmosfere, în care se pun temeliile societății *»Junimea«* (1865), al cărei suflet este. Cu cât este mai mare oposiția ce întimpină și după stingerea procesului din partea celor cari iubiau forma goală și desprețuiau adevĕrul, cu atât se întăresce la luptă mai mult. Trei chestiuni puteau deștepta interesul și cereau o orientare de direcțiune: limba, literatura și politica. Prin *»Despre scrierea limbii române«*, Iași (1866) atacă etimologismul greoiu al lui Cipariu, relevează insuficiența sciințifică a celor ce-l susțin, și îndrumează evoluțiunea spre ortografia Academiei și spre fonetismul de astăḑi. Prin *»Poesia română«*, Iași, 1867, publicată, ca și studiile ce va mai scrie, mai întâi în *»Convorbiri literare«* (revistă pe care o înființează împreună cu Iacob Negruzzi, V. Pogor, P. P. Carp și Th. Rosetti la 1 Martie 1867), isbesce în forma goală a literaților, cari își închipuiau că e destul cineva să fie Român, pentru ca să fie în acelaș timp și poet. Și în fine prin *»Contra școalei Bărnuțiu«*, Iași, 1868, nimicesce temelia teoretică a ultra-naționaliștilor, arată absurditatea lui Bărnuțiu, care combătea domnul străin și susținea republica, deopotriva împărțire a pămênturilor între cetățeni și desființarea religiunii creștine. In toate aceste critici este călăuzit de o ideie: respectul adevĕrului ori de unde ar veni el, atât în viața teoretică cât și în cea practică socială, ideie, care constituie *direcția nouă* și e susținută, încălḑită, desvoltată din neenumerate puncte de vedere de membrii »Junimei«.

La atacuri teoretice i-se respunde cu isbiri practice. I-se contestă calitatea de cetățean român, dar i-se recunoasce în 27 Oct. 1867. E dat în judecată pentrucă n'ar fi fost de bună credință în motivarea absențelor, e condamnat de juriul universitar, dar sentința nu se aprobă (15 Maiu 1870). In fine e atacat în publicații mari și mici, aducêndu-i-se cu deosebire învinuirea absolut nefundată de cosmopolitism, dar toate aceste atacuri nu fac decât să deștepte spiritele cinstite spre »direcția nouă«. La atacuri de vorbe, respunde însă cu fapte; la atacuri personale, cu critică de principii. Cu deosebire duce cu vigoare lupta literară prin »Convorbiri literare«, în contra stricărei limbii: *»Limba în jurnalele din Austria«* (1868), și în contra falselor forme de cultură fără formă: *»In contra direcției de aḑi în cultura română«* (1868), și *»Observări polemice«* (1869).

In primăvara 1871 este ales deputat și susține guvernul Lascar Catargiu pentru întemeierea monarchiei și ordinei în stat. In această calitate susține desvoltarea învĕțămêntului primar și al școalelor normale, isgonirea politicei din școale, libertatea presei. Dar distingêndu-se îndată în oratoria parlamentară, nu lasă în părăsire lupta literară, care se întețesce și se întăresce prin faptul că încep să apară scriitori de valoare sub auspiciile nouei direcțiuni. In 1872 poate

să scrie despre »*Direcția nouă în poesia și prosa română*«, unde relevează pe lângă Alexandri, cu deosebire pe Eminescu. O revistă se întemeiază în Bucuresci pentru a combate noul curent, care se accentua, »Revista contemporană«. In contra ei scrie »*Beția de cuvinte*« și »*Respunsurile Revistei contemporane*« (1873), modele de critică, ironie și spirit. De aci încolo succesul mișcării, pe care o provocase, este asigurat. Talente tinere se ivesc și o susțin. Pe lângă Eminescu se afirmă Iacob Negruzzi, Gane, Slavici, Creangă, Carageale, etc. Acum poate să dea mai multă atențiune politicei. In Nov. 1871, ministrul Tell nu voi să-i pună un locțiitor la catedra dela Iași în timpul exercițiului mandatului de deputat, il considerà demisionat din profesură și-l înlocui. Aceasta nu-l împiedecă de a susține mai departe guvernul, punênd mai pe sus de tot interesul general. In 7 Apr. 1874 fù numit ministru al instrucțiunii și al cultelor. In această calitate dispuse publicarea Colecțiunii de documente Hurmuzaki și o subvenționà, mări renta școalelor din Brașov și dispuse restaurarea Curții de Argeș. Incercà și o reformă a învĕțământului public. Prin ea caută să dea o direcție practică învĕțământului secundar, vrea să introducă inamovibilitatea profesorilor și să recunoască libertatea învĕțământului privat. Această reformă nu cade din pricina demisionării sale, în urma unui vot de blam (28 Ian. 1876), ci din pricina demisionării întregului ministeriu conservator (3 Apr. 1876).

In acest timp editează într'un volum criticele literare, sub titlul general »*Critice*« (Buc. 1874); apoi »Itinerariul in Istria și Vocabularul Istrianoromân de Ioan Maiorescu« (Iași 1874) și în fine »*Logica*« (Bucuresci 1876), o prescurtare după prelecțiile dela universitate, fără rival în literatura noastră didactică prin precisiunea cugetării.

In 1876 e trimis ca agent diplomatic la Berlin ca să negoțieze convenția cu Germania, dar după încheiarea ei prealabilă, și față cu schimbarea situației politice din țeară, demisionează (2 Iulie 1876). La 10 Iulie același an este dat în judecată de camera liberală, odată cu fostul minister conservator. La 24 Ian. 1878, deși acusat, se alege deputat de Iași, și această alegere grăbesce retragerea întregei acusații, care paralisează timp de doi ani puterile partidului conservator. Dela această dată face parte fără întrerupere din camera liberală, mai ântâiu ca representant al oposiției conservatoare, iar mai apoi (dela 3 Dec. 1881, data contra-proiectului de respuns la mesagiu, cu programul junimiștilor) ca representant al partidului, care mai apoi ia numele de »*constituțional*«. In prima perioadă joacă un mare rol în chestiunea revisuirii art. 7 din constituțiune (privitor la încetățenirea Ovreilor și impus de tractatul din Berlin), și isbutesce să se admită încetățenirea acestora cu mai multe restricții decât ar fi voit guvernul. In a doua perioadă susține, pe de o parte, în politica externă, apropierea României de tripla alianță, mai ântâiu în mod individual printr'un articol din »Deutsche Revue« (1 Ian. 1881), și mai apoi în unire cu P. Carp și ceilalți junimiști, prin acțiunea politică din corpurile legiuitoare. Acest punct de vedere e primit și de guvernul liberal, iar această orientare a politicei externe a țerii a romas aceeași până adi (1900). Pe de altă parte, în politica internă, susține cu tărie *era nouă:* organisarea înlăuntru a țerii; după un program precis, din care o parte s'a realisat de guvernele junimiste-conservatoare din 1888—95, iar altă parte remâne încă o aspirație a viitorului. Acest program conținea între altele: tocmelele agricole, monopolul beuturilor spirtuoase, împroprietărirea țeranilor, organisarea meseriilor, legi pentru admisibilitatea în magistratură și administrație, inamovibilitatea magistraților, îndreptarea învĕțământului spre o direcție practică. Principiile de purtare în susținerea acestor idei sûnt: respectarea ordinei de stat, dinasticismul, consecuență în idei și principii, și adevĕrul în manifestațiile politice. Astfel și pe terenul politic se face compionul acelorași idei ca și pe terenul literar, negreșit cu restricțiile ce compoartă deosebirea de esență a acestor două terenuri. (Cf. »*Critice*«, vol. II, pag. 354 și seq.) Această activitate politică îl aduce de două ori la minister sub regimul conservator. Mai ântâiu dela 23 Martie 1888 până 30 Martie 1889 și în a doua oară dela 17 Nov. 1890 până 21 Febr. 1891. In această din urmă dată încearcă o reformă a legii instrucțiunii publice, în care se vede o deosebită solicitudine pentru desvoltarea pe o basă nouă a învĕțământului primar și secundar, dar cade asupra legii din pricina frământărilor din partidul conservator. Tocmai din causa aceasta, și ca un rar exemplu de abnegație, lasă locul altora, remânênd de aci încolo să se ocupe cu desvoltarea învĕțământului superior, în fruntea căruia e pus ca rector al universității din Bucuresci (28 Oct. 1892), reales dar apoi demisionat în Nov. 1897 din pricina violării localului universității de către oamenii poliției guvernului din acel timp. Activitatea politică din acest timp e susținută prin deosebite publicații. Amintitul articol din »Deutsche Revue« apoi »*Precedente constituționale*« (Bucuresci 1886), »*Reforma instrucțiunii publice*« (1891), și în fine monumentala publicație »*Discursuri parlamentare*«, în care editează discursurile ținute între anii 1871—88 (3 vol. 1897—99). Ele sûnt însoțite de o schiță istorică a evenimentelor politice din această vreme, care împreună cu publicația »Aus dem Leben Königs Karl«, constituie cele două isvoare de căpetenie pentru istoria politică a acestei epoce.

Dar bogăția activității politice nu-l împiedecă de a continua activitatea literară dublată dela 10 Oct. 1884 (când ministrul G. Chițu declarând nelegală înlocuirea din 25 Nov. 1872 îl numesce profesor de Logica și de Istoria Filosofiei contemporane la univ. din Bucuresci) cu o activitate filosofică. Nu e vorbă, această activitate filosofică continuase, deși nu mai era profesor, să o exercite și mai înainte prin prelegeri libere la univ. din Bucuresci (1874—75), prin traducerea și publicarea în »Convorbiri literare« a multor părți mai accesibile din filosofia lui Schopenhauer. (Despre istorie, despre poesie, »Aforismele« editate în volum Bucur. 1891), și apoi prin îndemnul ce-l dete lui I. A. Cantacuzin (Zizine) de a face cea dintâiu traducere franceză a operei capitale a lui Schopenhauer: »Lumea ca voință și representare«, editată de Socecu. Această activitate începe acum să devină pentru personalitatea sa mai caracteristică decât

activitatea critică literară, de pe urma căreia avea acum să culeagă numai roade. In adevĕr în urma criticelor sale se ivesc talente, cari dau viaţă idealului artistic pe care-l pusese în »Critice«. Rând pe rând apar, şi colaborează la »Convorbiri«, Eminescu, Slavici, mai ântâiu, Creangă şi Caragеale mai apoi, nu mai vorbim de Alexandri, care deşí în politică îi era opus, continua cu sirguinţă să dea viaţă noului curent literar întrupat în »Direcţia nouă«. Ceva mai mult. Ideile sale privitoare la limbă şi ortografie se impun Academiei române, care atâta timp îl duşmănise, şi în 1880 este însărcinat cu un »*Raport asupra noului proiect de ortografie*« care şi servi de temelie sistemului de ortografie adoptat de Academia română şi care e în vigoare până aqi. Intr'un articol »In contra neologismelor« (1881), preciseazǎ sub formă sistematică idei, pe cari altădată le formulase în mod critic »agresiv şi oare cum fragmentar«, dar cari acum întră în simţul tuturor. Literatura cea bună se întemeiase în spiritul public şi odată cu ea şi simţul formelor linguistice. Critica, ce încercase cu atâta succes, îşi jucase rolul. Din toată această activitate, care-şi ajunsese scopul, putea scoate un învĕţământ filosofic şi aceasta o face în minunatul opuscul »Progresul adevĕrului« (1883). Cu aceasta, critica este oarecum scoasă dela ordinea qilei, şi rarele articole de mai târqiu: »Comediile lui Caragеale« (1885), »Poeţi şi Critici« (1886), »In laturi« 1886), »Eminescu şi poesiile lui« (1889), »Contraqiceri« (1892), republicate toate împreună cu celelalte opere literare în 3 vol. de »*Critice*« (Bucuresci 1892—93), precum şi »Ioan Popovici Bănăţeanul« (1895) şi »In memoria unui poet bănăţean« (Victor Vlad Delamarina) (1898), publicate în »Convorbiri literare« nu sûnt oarecum decât probe pentru calea cea bună însemnată încă dela 1867, sau rare scuturări pentru cei ce nu înţeleseseră îndestul însemnătatea epocei literare, prin care trecea neamul nostru.

Dar iniţiativa activităţii critice odată scoasă dela ordinea qilei, o înlocuiesce cu iniţiativă în activitatea filosofică. Pentru a provoca o nouă perioadă de desvoltare în spiritul public, fără a se pierde nimic din ceea ce se câştigase prin activitatea critică literară, trebuie să intereseze mai de aproape minţile tinerei generaţii cu gândirea filosofică contimporană. In cicluri de câte 3 ani, în cari tratǎ şi continuă de a trata rând pe rând şi timp de un an fiecare, filosofia germană, engleză şi franceză contimporană, accentuează cu deosebire învĕţăturile lui Kant, Stuart Mill, Herbert Spencer şi Auguste Comte, şi fără a modifica învĕţăturile acestor măiestri, găsesce mijlocul de a întemeia pe ele conclusii conforme cu toată activitatea intemeiată pe idea adevĕrului şi pe care o desfăşurase şi înainte simultan pe terenul literaturei şi politicei. Astfel isbutesce a produce în sinul universităţii din Bucuresci o mică mişcare filosofică, mişcare al cărei efect s'a putut remarca în lupta dusă prin »Convorbiri literare« (1892—98) în contra acelora, cari voiau să pună arta în serviciul politicei, şi a cărei desvoltare n'o putem încă prevedé. Pentru a o susţiné, mijlocí în 1895 trecerea »Convorbirilor literare« în mâna unui comitet de redacţie compus din tineri din noua generaţie, iar pentru a o întărí căută să îmbine această mişcare, cu mişcarea pe terenul istoriografiei naţionale, care s'a infiinţat prin influenţa aceleiaşi »noui direcţii« ce întemeiase prin criticile sale (Nov. 1899). In 15 Febr. 1900, împlinind 60 de ani, toţi admiratorii activităţii sale au căutat să-i arete sentimentele lor colaborând la un mare uvragiu »Lui Titu Maiorescu, Omagiu, XV Februarie MCM«, primul uvragiu de acest fel în activitatea noastră publică. [Dragomirescu.]

Maisonnabe, *C.*, profesor frc. la academia Mihaileană din Iaşi, care încercase, în interesul sĕu, încă din 1839, să facă, ceea ce în 1847 a realisat Malgouverné, ca să se schimbe pe limba frc. cursurile superioare dela academie. S'a opus însă mitropolitul Veniamin, şi limba naţională şi-a păstrat dreptul, ca în ea să se facă ori şi ce curs.

Maissur, *(Mysore)*, stat vasal în sudul Indiei anterioare, 72,350 km²., cu 4.943,604 loc. (1891). 1799 cucerit de Englezi. Capitala Bangalor. *Oraşul M.* are 74,048 loc.

Maiu, (lat. *Maius*), în calendarul antic roman a fost a treia, iar aqi e a cincia lună din an, numită după qina Maia (v. ac.). In popor luna M. se numesce »Florar«.

Maiu, *Legile din*, sub această numire se înţeleg legile votate în dieta prusiacă (1873), cari au provocat »Kulturkampf«-ul în Germania, lupta între clerul rom.-catolic pentru apĕrarea drepturilor bisericii, şi între Bismarck (sistarea ingerinţei bisericii asupra instrucţiunii publice, cassarea secţiei catolice în ministeriul de culte, expulsarea călugărilor iesuiţi, etc.). Clerul desvoaltă oposiţie înverşunată, Bismarck respunde cu represalii (sistează salariile episcopilor, întemniţează episcopi, s. e. archiepiscopii Ledochowsky, Martin, Melchers); papa Piu IX publică enciclica »Syllabus Errorum«. Lupta se dă cu înverşunare până în 1879, când încep între Leo XIII şi Bismarck tratative, cari în 1887 duc la retractarea legilor.

Maiu, ficat, unul din cele mai mari viscere din cavitatea abdominală, situat în deşertul (slăbia, hipocondrul) drept, cam 1500—2000 grame de greu, cu o parte superioară convexă, iar cea inferioară brăzdată în trei direcţiuni în forma lui H. In una din aceste brazde se află beşica fierei (vesicula biliaris). Printre boalele ficatului numerăm: ipertrofia, degenerescenţa, cirhosa, atrofia, icter, cancer, kyst, etc. v. Hepatitis. Causele inflamaţiunii ficatului pot fi alte boale din organism, apoi alcoolismul, viaţa sedentară, strîngerea prea tare în corset, etc. Tratament: ape minerale, schimbarea dietei, a vieţii sedentare, etc. [Dr. C.]

Maiuma, în mitol. romană o qină a primăverii, şi a stat aproape de Venus. Se crede, că cultul ei s'a adus din Siria, mai ales din Antiochia. Serbătoarea qinei se ţinea în luna lui Maiu.

Maius, la Tusculani un predicat al lui Iupiter, numit şi Deus Maius; se închipuia ca un june, apoi ca qeu de soare, pentrucă statua lui aflată în Picenum, i-a arĕtat capul încungiurat cu raze de soare. [Atm.]

Maja, pond comercial = 50 kgr. *M. metrică* = 100 kgr.

Mâjâ, *(Maia)*, în mitol. indică a representat principiul femenin al qeităţii creatoare. Ea se

închipuia ca o femeie frumoasă cu vĕl, care în creţurile sale arată icoanele tuturor fiinţelor create.

Majanthemum Wigg., (botan.) gen de plante din fam. Liliaceelor, trib. Polygonateae, cu flori 2-mere în racem terminal. Cuprinde o singură specie boreal-temperată: *M. bifolium* DC. »umbrăvioara«, o plantă ce cresce la noi prin pădurile montane. [A. Pr.]

Maja squinado, crustaceu, v. Granchion.

Majláth, v. Mailat.

Majolica, faianţa sau argila poroasă, care graţie unei glasuri poate lua aspectul şi coloarea porţelanului fin.

Major, *(lat.)* mai mare, mai bĕtrân.

Terminus major, termin logic, care în structura unui silogism denotă pe aceea dintre noţiuni, care are să formeze predicatul conclusiunii. In urmare şi premisa, care îl conţine, se numesce premisă majoră. Terminul major se însemnă cu P. (Cf. Logica de G. Pletosu, p 41).

Major, prin oposiţie cu *Minor,* epitete date în musică intervalelor (v. ac.) scărei naturale, unele fiind cu jumĕtate de ton mai mari decât altele, mai mici. Prin extensiune aceste epitete sûnt întrebuinţate şi pentru a cualifica intervale ce au diferinţe mult mai mici ca semitonul; astfel tonul, semitonul şi chiar coma poate fi major sau minor. [T. C.]

Major, (din punct de vedere juridic), se numesce persoana, care a împlinit etatea de *majoritate* (în Rom. 21, în Ung. 24 ani). Din momentul atingerii acestei vîrste fiecare individ, în ceea ce privesce actele sale civile, are o capacitate juridică întreagă. Prin starea de căsătorie, acte politice, etc. se aduc însă oarecari restricţiuni acestei majorităţi. Aşa femeia măritându-se încetează de a mai avé o capacitate întreagă, deşí este majoră, etc. (v. şi art. Etate şi Vîrstă.)

Major, *(franc.) Maior,* un oficier superior; de regulă comandant al unui batalion de infanterie (sau divisiuni de cavalerie). In Francia oficier însărcinat cu afacerile administrative ale unui batalion.

Majorat, o proprietate imobiliară ale cărei venituri sûnt afectate la susţinerea unui titlu nobiliar transmisibil în descendenţa bărbătească a titularului, în ordine de primogenitură. [L.]

Majorca, *(Mallorca),* insulă span. în Mediterana, cea mai mare din grupa Balearelor, 3505 km²., cu 249,008 loc. (1887); produce cereale, oleu, vin, fructe sudice; clima domoală; comerciu însemnat. Capitala Palma.

Major Domus, *(lat.)* prefect al palatului, frc. maire du palais; în imperiul Francilor pe timpul domniei regilor din dinastia Merovingienilor titlul primului funcţionar al statului. M. avea influenţă hotărîtoare asupra donaţiunilor regale, substituia pe regele şi sub regi slabi sau minori usurpa adese întreagă puterea. Cele mai de frunte familii rivalisau între sine pentru obţinerea acestei funcţiuni. Mai cunoscuţi M. D. sûnt: Pépin d'Héristal, Carol Martel şi Pépin le Bref. Acesta din urmă detronă pe regele Childéric (Şilderic) III şi luă titlul de rege, întemeiând dinastia Carlovingenilor; el a fost cel din urmă M. D.

Majorianus, unul dintre cei mai demni suverani ai imperiului latin de apus, domnesce dela 457—461. Se urcă pe tron cu ajutorul suevului Ricimer, şi în mijlocul corupţiunii generale se arĕtă ca un suveran virtuos, dorind să nimicească puterea Vandalilor, dar în momentul când voia să trimită o flotă puternică în Africa, este tradat de generalii săi, desperat căuta să usite de mijloace aspre contra trădătorilor, când piere asasinat de Ricimer în 461. [Caion.]

Majorisare, *(lat.)* întrecere cu numĕrul; a majorisa cu votul, a fi mai multe voturi pe o parte.

Majoritate, 1) vîrsta la care fiecare este capabil a face toate actele privitoare la viaţa civilă (v. Major); 2) partea mai mare. *M. absolută,* numĕr compus din mijlocia voturilor plus cel puţin unul. *M. relative,* numĕr mai mare de voturi în comparaţie cu câte un alt numĕr mai mic de voturi.

Majuscule, numirea latină a literelor mari (iniţiale), în contrast cu literele mici (Minuscule).

Makart, *Hans,* pictor, n. 28 Maiu 1840 în Salzburg; elev al lui Piloty în München, dela 1869 se mută la Viena, unde † 3 Oct. 1884. Colorist genial; dintre lucrările lui se amintesc: Cele şepte pĕcate de moarte, Catarina Cornaro, Cleopatra, Călătorie pe Nil, Mersul triumfal al lui Bacchus, Intrarea lui Carol V în Anvers, Cele cinci simţuri, Vênătoarea Dianei, Vara, Primăvara, etc. Numeroase portrete. M. a avut mare influenţă asupra coloritului, decoraţiunii şi modei moderne (roşu M., pălărie M., buchet M., etc.).

Makassar, *(Mangkasar),* oraş olandez pe insula Celebes, 18,787 loc. (1892); port liber, comerciu însemnat; până la 1668 a fost capitala imperiului M. *Strîmtoarea M.* despărţesce insula Borneo de Celebes.

Maki, (zool.) v. Machi.

Makó, *(Macău),* oraş cu magistrat şi capitala comitatului Cenad (Ung.), 32,663 loc. (1891) Maghiari, Germani, Români, Slovaci, cari se ocupă cu agricultura şi grădinăritul; industrie de cărămiḑi şi ţigle, 4 mori cu vapor. In M. se află oficiile comitatense, direcţiune financiară; gimnasiu de stat, şcoală infer. de comerciu şi industrie; filiala băncii austro-ungare. Staţiune de cale ferată, postă şi telegraf. 1821 exundând Murĕşul, oraşul a suferit mult.

Makolo, staţiune misionară anglicană în Africa estică, spre sud dela lacul Victoria Nyansa, unde misionarii desvoaltă salutară activitate, lăţind creştinismul şi prin el civilisaţiunea.

Makro —, v. *Macro* —.

Mal, marginea rîului sau a lacului. Când un mal este rîpos şi are apa adâncă lângă el, atunci poate servi de cheu natural pentru acostarea vaselor de rîu; în general porturile mici nu au altfel de cheu decât malul rîului. [Constant B.]

Mal de Naples, *(franc.)* boală neapolitană; atâta cât Syphilis (v. ac.).

Malabar, ţinut litoral în India anterioară, cuprinḑênd partea sudică din ţermurul vestic al peninsulei; 35,886 km².

Malacassi, *(grec.)* arâm. *Malacaş,* comună arămânească cu cam 1000 loc. (pe vremea lui Ponqueville avea 500 fam.), situată în valea rîului Salamvrias în Tesalia în Grecia, aproape de granita turcească.

Malacca, 1) peninsulă în India post. Partea cea mai îngustă este Istmul dela Crah. Are un

areal de 212,000 km², 1.000,000 loc. In interiorul peninsulei dealungul se întind munţi, precum: Bidor, Luang, în centrul căror se ridică piscul: Gunong Riam, 2450 m. înalt. Rîuri mai însemnate: Perac şi Bernam. Clima este fierbinte, dar umedă. Pe peninsulă se află: elefantul, tigrul, cerbul, porci selbatici; sûnt mai departe mulţi şerpi, crocodili, broasce ţestoase, ş. a. Pămêntul este destul de roditor. Se produce: trestie de zahăr, tutun, piper, cafea, cacao, ş. a. Locuitorii sûnt: *Malaiesi*; pe ţermi locuiesc Chinezi, Arabi, Europeni, ş. a. Partea nordică a peninsulei se ţine de regatul Siam. Colonia Englezilor este: Straits Settlements.

2) *M.*, colonie engleză, ce se ţine de Straits Settlements, pe ţermul vestic al peninsulei M., între rîurile Linggi şi Kesang, cu areal de 1657 km², 92,000 loc. Capitala este M.

3) *M.*, capitala coloniei engleze cu acelaşi nume, are 20,000 loc., între cari sûnt mulţi Portughezi. In 1511 au ocupat-o Portughezii; în 1641 Olandezii; în 1824 definitiv Englezii.

4) *M.*, strimtoare, între peninsula M. şi Sumatra, se întinde dela nord-vest spre sud-est în lungime de 778 km. Navigaţiunea din causa vênturilor mari, este cam anevoioasă. [M. Bodiu.]

Malachia *(Maleachi)*, cel din urmă proroc al Legii vechi, pe timpul lui Neemia. Scrierea lui conţine reprobări şi înfruntări, căci Iudeii nu ţineau în curăţenie cultul mosaic. Cf. Reinke, (1856) şi Köhler (1865).

Malachit, mineral, carbonat de cupru ($CuCO_3 + Cu[OH]_2$); de coloare verde ca iarba sau smaragdul. M. se întrebuinţează pentru obiecte de artă şi în pictură ca coloare. Se găsesce în Siberia, Peru şi Chile.

Malachium Fries., (botan.) secţiune din genul Stellaria L. (v. ac.).

Malacia, (med.) o reducere a consistenţei unui organ sau mai bine ḑis a unei părţi a unui organ. Mai obicinuite sûnt: M. creerului *(Encephalomalacia)*, a mêduvei spinale *(Myelomalacia)* şi a oaselor *(Osteomalacia)*. M. stomacului *(Gastromalacia)* e fenomen de cadavru.

Malacobdella, gen de viermi din clasa anelidelor, ordinul hirudineilor (v. Apode). Trăiesce parasit pe mantaua diferitelor lamelibranchiate. *M. grossa* Blaino pe *Cytherea* şi *M. Valenciennii* Blaino pe *Mya*.

Malacolith, mineral; varietate a Augitului (v. ac.), de coloare verde, mai rar de coloare albă, brună, galbină sau roşie.

Malacologia, sciinţa care se ocupă cu studiul moluscelor. (Cf. Ion P. Licherdopol, »Fauna malacologică a României«).

Malaconit, mineraiu amorf, de coloare neagră brună sau neagră albastră. M. este un amestec de oxiḑi hidrataţi de cupru, mangan şi fier. Se găsesce la Oraviţa (Bănat).

Malacostraca se numesc următoarele crustacee, al căror corp este format din 20 de inele: Podophtalmele, Cumaceele, Isopodele şi Amphipodele, spre deosebire de: Branchiopode, Ostracode, Copepode şi Ciripede, al căror corp este format din un numĕr variabil de inele, şi cari cu un singur cuvênt se numesc *Entomostrace*.

Malacozoa, sinonim *Conchylia*, *Conchozoa*, *Testacea* şi *Mollusca* (v. ac.).

Maladetta, munte în Pireneii centrali, la frontiera dintre Spania şi Francia, piscul cel mai înalt în M. e Pic d'Anethou sau Nethou, 3404 m.

Maladia, boală, morb, beteşug, afecţiune, stare patologică în organism.

Mălăesci, 1) *M.*, com. rur. în Rom., j. Prahova, situată la 20 km. spre nord de Ploiesci şi are 6 şese cătune: *M. de sus*, *M. de jos*, *Coţofenesci*, *Dumbrăvesci* şi *Plopeni*, cu 3000 loc., cari cultivă cereale, via, liveḑile de pruni şi fênaţele. In com. sûnt şi puţuri de păcură şi o fabrică de petroleu; şepte biserici şi trei şcoale.

2) *Mălăesci*, cătun ce se ţine de com. Rîfov, j. Prahova. Are 300 loc. agricultori şi o biserică. E locul natal al viteazului soldat Grigore Ion din batal. II de vênători, care în resboiul din 1877—78 s'a distins la atacul Griviţei prin luarea unui steag dela Turci.

3) *Mălăesci*, com. rur. în Rom., j. Dolj, situată pe ambele maluri ale rîului Amaradia şi formată din 4 căt., cu 2211 loc. (Dicţ. geogr. 1896); com. are 2 biserici şi 2 şcoale.

Malaezii, popor, care după scrutările mai noue etnografice se ţine de familia mongolă, care astăḑi locuesce nu numai pe peninsula Malacca (v. ac.), insula Sumatra şi Java, ci împrăştiaţi în partea sud-estică a Asiei, se află pe insulele din Oceanul Pacific, dela insulele Comore, până la Rapanui, Vaihu, împreună cu Polinezii, cari asemenea se ţin de neamul M.-lor. Din punct de vedere limbistic şi cultural istoric se împart în 2 grupe: grupul de vest, de care se ţin M. şi grupul de est, de care se ţin *Polinesii*. M. se pot cunoasce de pe statura lor mică, pĕrul lung, barba rară, coloarea feţei galbenă-închisă, mulţi se cunosc de pe pielea lor întunecată, negrie, oasele feţei ieşite în afară, posiţia strâmbă a ochilor; fisionomie, ce în multe seamĕnă cu trăsurile Mongolilor. Polinezii sûnt de o statură mai mare şi brachycephali; M. însă sûnt mesocephali. Limba M.-lor o vorbesc aproape 4.000,000 suflete, în scriere folosesc literele arabice. *Administraţiunea*. In fruntea statului stă monarchul, radşa, maharadşa = rege, cu titlul: dşang di Pertuan. Pe lângă rege mai sûnt şi alţi amploiaţi, cari poartă titlul: Oran Kaja şi cari guvernează provinciile. Pretendentul de tron poartă numele: Radşa Muda (rege tinĕr). Dialectul cel mai curat malaic era în imperiul de odinioară a M.-lor: Menankaban, pe insula Sumatra, care în 1680 s'a desfiinţat. M. au ajuns sub domnia Olandezilor, cari i-au despoiat de independenţa statului, lăsându-le libere numai datinele, religiunea şi legislaţiunea. Limba şi literatura: limba M.-lor s'a desvoltat şi perfecţionat pe peninsula Malacca şi o parte a insulei Sumatra, unde a fost vorbită ca limbă domnitoare a statului şi unde şi astăḑi o vorbesce poporul.

In urma emigraţiunii M.-lor prin secl. XIII limba lor s'a respândit şi pe insulele Indiei şi Asiei de est, unde în industrie şi comerciu şi astăḑi o întrebuinţează. Limba malaeză sau malaică a împrumutat foarte multe expresiuni din limba sanscrită; este amestecată încă cu multe vorbe portugheze şi arabice. Literatura este destul de avută şi desvoltată. Dintre gramaticile edate amintim: Pijnappel, (Haga 1886); Klinkert, (Lejda 1882); de Hollander, (Breda 1874); de Wal, (Batavia 1872); din nou lucrată şi editată tot aci de: van

der Tunk 1877—84, ş. a. Din literatură este renumită poesia: Bidasari, cea mai renumită şi mai plăcută, editată de: Favre, Viena 1875 şi Klinkert, Lejda 1886. Multe poesii sûnt lucrate din limba din Java (limbă cultă şi soră cu limba malaică) în limba malaică, dintre cari mai însemnate amintim: Pandara, Rama, ş. a. Dintre poesiile de caracter naţional amintim: Ken-Tambuhan, editată: Klinkert, Lejda 1886. In dialectul din Menankaban este însemnată povestea: Balkis, ed. Gerth van Wijk, Batavia 1881. Cel mai respândit mit indian este: Kalila ve Dimna, (ed. Gonggrijp, Lejda 1876), ş. a. [M. Bodiu.]

Mala fides, *(lat.)* rea credinţă, (v. şi Bona fides).

Malaga, prov. span. în Andalusia, 7349 km², cu 519,377 loc. (1887), ţinut muntos cu văi foarte roditoare. *Capitala M.,* situată lângă Mediterana, are 134,016 loc. (1887); zidiri maurice (citadelă cu fortul Gibralfaro). Insemnată producţie de vin, oleu, migdale; topitorii de fier, maşine, industrie de bumbac. Comerciu însemnat; port. Se exportează vin (1896: 96.396 hl.), struguri şi stafide (7·7 milioane kg.), smochine, lămâi, migdale, unt de lemn, plumb, etc.

Vinul de Malaga e de diferite specii după coloare şi aromă, câştigate prin diferitele procedeuri de preparare. La M. brut se adaugă anumită cantitate de *vino maestro* sau *vino tierno* amestecat cu puţină apă şi 17% alcool. La M. de coloare închisă se mai adaugă *arope* sau *color,* (must fiert până scade la $^{1}/_{3}$). Originar M. e de coloare galbenă-închisă şi cu timpul ia coloare brună.

Malagbel, un ḑeu al Romanilor din Dacia. Originea lui e din Palmyra. Amintirea lui se află într'o inscripţiune (Torma Károly nr. 44). După o inscripţiune a lui P. Aelius Theimes, M. e regele ḑeilor. (v. Malk-bal.) [Atm.]

Malaguena, dans spaniol, v. Fandango.

Mălaiu se numesce în Moldova meiul (Millium sativum), care era hrana naţională a Dacilor şi a tuturor locuitorilor ţerilor române până la finea secl. XVII, când a fost înlocuit cu porumb, întrodus în Muntenia sub domnul Şerban Cantacuzino, în Moldova la începutul secl. XVIII în timpul domniei lui Nicolae Mavrocordat. Pe la finea secl. XVIII găsim deja cultura porumbului întrodusă în Transilvania şi în Bucovina. Astăḑi se dă numele de M. făinei de porumb (de păpuşoiu, Zea Mais), precum se numesce în Muntenia şi în Ardeal. M. produs prin măcinarea de porumb sănětos, bine copt şi nestricat, este un aliment hrănitor; cu cât e măcinat mai fin, cu atât el este mai bine digerat şi asimilat, dar morile sătesci produc obicinuit făina mai groscioară. Dacă deja boabele întregi de porumb se strică lesne, întră în fermentaţiune când nu sûnt conservate într'un loc uscat, aerisat, apěrat în contra ploilor, M. se descompune şi mai lesne, atrage apa din atmosferă, mai ales când este păstrat într'un loc umed. In porumbul şi în M. muceḑit, încins, se formează o materie otrăvitoare, care produce Pelagra (v. ac.). De aceea nu trebue să se facă provisii mari de M., să se macine numai cantitatea de porumb necesară pentru puţine septĕmâni şi să se conserve M. într'un loc uscat. Din M. se gătesc diferite mâncări: *mămăligă* (v. ac.), *terciu, mălaiu, păsat, cocoloş* şi *pâne. Terciul* este mămăliga semilichidă, gătită prin fierbere de mai puţin M. decât la mămăligă în aceeaşi cantitate de apă; terciul se mănâncă cu brânză, cu zamă de prune şi cu alte bucate. *Păsatul* este un terciu gătit din făină mai groscioară, fiartă adeseori cu lapte sau cu unt ori cu untură de porc. *Mălaiu* se numesce o turtă de făină de porumb coaptă în ţest, simplă sau amestecată cu brânză ori cu unt. *Cocoloşul* se compune (după N. Manolescu) din brânză îmbrăcată în mămăligă şi coaptă pe cărbuni. In Ardeal se face pâne din făină de grâu amestecată cu jumětate făină de porumb; pânea de porumb se conservă anevoie, muceḑesce lesne. (v. art. Grâne, Porumb, Pelagra). Lit. G. Crăiniceanu, Higiena ţeranului român. Bucur., 1895; N. Manolescu, Higiena ţeranului român. Bucuresci, 1895; I. Neagoe, Pelagra. Bucur., 1899. [I. F.]

Mălaiu, *Mălaiu měrunt,* numele romănesc al plantei cultivate Panicum miliaceum L. (v. ac.).

Mălaiu Vodă, poreclă dată de Saşi lui Mihaiu Viteazul.

Malako —, v. *Malaco* —.

Malakow, (turn), fort din Crimea, ce apěră Sevastopolul, luat cu asalt de Francezi (8 Septembre 1855).

Malamocco, insulă îngustă între lagunele Veneţiei şi Adriatica; 2 forturi; băi de mare.

Malandrini, *(ital.)* criminalii, pe cari societatea Maffia (v. ac.) îi încredinţează cu executarea actelor de resbunare. *Malandrins* (franc.) se numiau în Francia pe timpul regilor Ioan cel Bun şi Carol V, soldaţii vagabunḑi, cari au devastat ţeara.

Malatineţul, comună rur., parochie şi moşie boierească în căp. şi j. Coţman în Bucovina, are 1662 loc. (1583 ort.-or., 27 rom.-cat., 5 protest., 47 mos.), o şcoală primară. [Dr. I. G. Sbiera.]

Mălar, lac în sud-estul Svediei, 1687 km².; în el se află 1260 insule; se scurge în Marea Baltică, din el merge canalul Arboga la Hjelmar.

Malaria, *Paludismul, Infecţia palustră, Febra palustră,* o boală endemică în localităţile băltoase sau umede, produsă printr'un parasit animal infinamente mic, de structura cea mai simplă, prin ematozoarul lui A. Laveran. In Europa M. este frecuentă în Italia, Grecia, România, Spania, Ungaria meridională, Rusia meridională, mai rar în Olanda şi în Francia, unde s'au executat lucrări întinse de desecarea bălţilor. Paludismul este necunoscut în nordul Europei şi în Oceania, foarte întins însă în unele regiuni ale Asiei, Africei şi Americei. Pentru ca parasitul M.-ei să se poată desvolta, îi trebue pămênt umed şi căldură, condiţiuni indispensabile pentru crescerea larvelor de ţinţari. In România M. este o boală endemică foarte veche, foarte respândită, foarte gravă. In literatura timpurilor trecute România este descrisă ca focar malaric de Ovidiu (în actuala Dobrogea), de domnitorul Moldovei Dimitrie Cantemir în 1716, de Andr. Wolf 1780—96, de medicii armatei ruse, care a ocupat ţeara în 1828—29, în special de Chr. Witt, de medicii armatei franceze, care în resboiul Crimeei din 1854 a ocupat Dobrogea. Natura parasitară a paludismului este numai de 12 ani constatată; astăḑi scim, că microorganismul descris de Laveran, care produce M. în Italia, în Francia, în Algeria, în Africa meridională, este identic cu acela, care provoacă şi la noi diferitele forme ale infecţiunii palustre.

Apele stătătoare, bălţile şi apele infiltrate în stratele superficiale ale solului, cari acoper formaţiunile geologice impermeabile, sûnt focarele în cari se cultivă ţinţarii cari adăpostesc germii M.-ei în corpul lor. In globulele roşii ale sângelui oamenilor bolnavi de paludism se găsesce protozoarul malaric în diferite forme, pe cari Laveran le clasifică în 4 tipuri: corpuri sferice simple, corpuri sferice flagelate (cu bice), corpuri semilunare şi corpuri segmentate sau în formă de rosetă. Acest ematozoar distruge globulele sângelui în care trăiesce şi produce astfel diferitele manifestaţiuni ale boalei. Focarul boalei este însuşi omul bolnav. Unele specii de ţinţari (Anopheles) sugând sângele unui om malaric primesc în stomacul lor parasitul, care este transformat, transportat în glandele salivare, şi cu ocasiunea împungerii unui om sănătos întrodus în corpul lui, în care iar produce Malaria. Clinicianii disting următoarele forme ale boalelor palustre: febrele intermitente cu tipul quotidian (accese ḑilnice), terţian (accese la câte 2 ḑile), quartan (la câte 3 ḑile), dublu quotidian (cu 2 accese pe ḑi), dublu terţian, dublu quartan, quintan, sextan, febra cu accese anticipate sau întârḑiate, febra intermitentă regulată cu sau fără Herpes labial, cu fiori de frig, căldură şi sudoare, cu umflătura splinei, febra neregulată în care lipsesce unul sau altul din aceste simptome ori în care accesul este înlocuit prin erupţiune de urticaria (blândă); febra palustră continuă cu sau fără vărsături, la care căldura se poate menţiné cu oscilaţiuni dela 8—10 ḑile şi care se poate termina prin moarte; febra pernicioasă cu vărsături, sudori abundante, delir, leşin, stare soporoasă, scăderea temperaturii corpului, crampe, convulsiuni şi sfîrşit letal; febrele larvate în cari accesele sûnt înlocuite prin diferite simptome anormale, mai ales prin nevralgii intermitente; cachexia palustră cu anemie şi mărire însemnată a splinei. Lesiunile constatate de anatomia patologică sûnt foarte variate, anume: anemie, melanemie, formarea de pigment negru provenit din distrucţiunea globulelor roşii ale sângelui şi depus în splină, ficat, creeri, ipertrofia splinei şi a ficatului, nefrita cronică. Paludismul constitue una din causele mizeriei a unei părţi însemnate a populaţiunii rurale şi pericolul nu constă în formele trecĕtoare ale infecţiunii palustre acute care se vindecă lesne, ci în forma cronică a M.-ei, care determină degenerarea fisică a ţeranului, care vatĕmă interesele statului prin slăbirea forţei muncitorilor pămêntului. Tumorile splinei, lesiunile analoge în alte organe, modificarea composiţiunii sângelui, perturbaţiunile profunde in tot organismul, provocate de M., demoralisează bolnavul, îl fac leneş, apatic, steril, incapabil a munci şi a cugeta, îl îmbĕtrânesc înainte de timp, îi causează moartea prematură. In contra boalelor malarice posedăm un remediu specific, săruri de chinina, alcaloid extras din corticea arborelui Cinchona, Chinchona (Linné) sau Quinquina (Condamine) dat obicinuit prin gură, în febra pernicioasă prin injecţiuni subcutanate. Ca prevenţiune individuală contra M.-ei, ne vom ferí, pe cât este posibil, să locuim în locuri băltoase, în localităţile în cari paludismul este endemic vom alege locuinţa mai depărtată de baltă, mai ridicată deasupra nivelului ei, ne vom apĕra contra muşcăturei ţinţarilor şi altor parasite animale şi vom bea numai apă curată sau sterilisată prin fierbere. Lucrătorii ocupaţi cu asanarea terenurilor palustre vor trebuí să ia în periode scurte de câte 3—4 ḑile dose profilactice de chinina de câte 1 gram pe ḑi. Prevenţiunea generală cere înlăturarea inundaţiunilor prin oprirea tăierii pădurilor, prin reîmpădurirea munţilor denudaţi, prin regularea cursului rîurilor, adâncirea albiei, înălţarea malurilor, îndreptarea şi tăierea cotiturilor, secarea bălţilor şi terenurilor mocirloase prin canale şi şanţuri, prin plantarea cu plante, ale căror rădăcini sug apa şi o evaporează prin frunze (sălci, eucalipţi, braḑi, ş. a.), prin umplerea cu pămênt sănătos a basinurilor de întindere mică, prin curăţirea regulată a şanţurilor. In fine, când mijloacele nu ne permit a stîrpí o baltă, trebue să o încungiurăm cu pădure deasă, să o inundăm astfel ca nivelul apei să remână aproape constant tot anul. Aceste lucrări de prevenţiune generală sûnt costisitoare, dar cheltuielile ce causează sûnt roditoare, atât din causă că prin ele sporim vigoarea şi numĕrul cetăţenilor, oprind moartea prematură şi sterilitatea, precum şi din causă că transformăm terenurile neproductive, cari otrăvesc atmosfera prin emanaţiunile lor, în pămênturi fertile şi salubre. Omul bolnav de M. trebue să fie căutat cu chinina până la vindecarea completă, căci el constitue focarul boalei. (V. Apa stătătoare, Balta.)

Literatura: Demetrii Cantemiri, Principis Moldaviae descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae, 1716; Andr. Wolf, Beiträge zu einer Beschreibung des Fürstenthums Moldau. Hermannstadt, 1805; K. Karakasa, Topographia tis Vlachias. Bukurestiois, 1830; Constantinus Nobilis a Vernav, Rudimentum Physiographiae Moldaviae. Dissertatio inauguralis. Budae, 1836; Chr. Witt, Über Klima der Wallachei u. Moldau u. die sogenannte wallachische Seuche. Aus dem Russischen übersetzt von W. Thalberg. Dorpat, 1844; C. Istrati, O pagină din istoria contimporană a României. Bucur., 1880; A. Laveran, Du Paludisme et de son hématozoaire. Paris, 1891; S. Possa, Manifestaţiunile paludismului. Bucuresci, 1893; V. Babeş, Analele Institutului de Patologie şi de Bacteriologie. Bucur., 1893 până 1898; I. Felix, Rapoartele generale asupra Igienei publice şi asupra serviciului sanitar ale Regatului Român. Bucuresci, 1893—99; Tesele de doctorat in medicină asupra paludismului ale Dlor E. V. Foulquier 1892, B. Boteanu 1892, P. Petroianu 1899, S. G. Baroncea 1899; R. Koch, Über Malaria. Berlin, 1899; I. Stefănescu, Paludismul. Bucur., 1900. [I. Felix.]

Malaspina, familie nobiliară în Italia, care se ţinea de partidul Guelfilor şi a avut parte însemnată în luptele cu Hohenstaufii. Remarcabili: *M. Saba*, secretar al papei Ioan XXI, care a scris istoria Siciliei (1250—1276) din punct de vedere guelfic; şi *M. Ricondano*, care a scris istoria oraşului Florenţa (Istoria florentina) până la 1282. Un M., nunţiu papal, a fost trimis înainte de începerea luptei dela Şelimber de cătră principele Andreiu Báthory în tabĕra lui Mihaiu Viteazul, ca să-i spună acestuia, că ar fi ordin serios din partea împĕratului, ca Mihaiu să se retragă din Transilvania. M. a fost reţinut în

lagărul lui Mihaiu, unde a avut ocasiune să admire vitejia voivodului român.

Malceano, lac în Rom. (Dobrogea), j. Tulcea, pe teritoriul comunei Jurilovca, lângă malul mării, de care e despărţit prin o bandă de năsip şi iezerul Bazelur, cu care comunică; întinderea 300 ha.

Malcoci, com. rur. în Rom., (Dobrogea), j. Tulcea, situată la 7 km. spre est de oraşul Tulcea şi formată din 3 căt. cu 1269 loc. (Dicţ. geogr. 1896), populaţiune mixtă (Români, Germani şi Ruşi), avênd 2 biserici şi 2 şcoale.

Malcociu, *(Beli Beg Malcasoglu)*, un şef turc care prin Nov. 1486, după luarea Chiliei şi Cetăţii Albe de către Turci, pustiesce Moldova, ca şi Hroiat. E însă bătut de Stefan Vodă cel Mare (16 Nov. 1486).

Malcontent, *(franc.)* nemulţămit.

Malczewski, *Anton,* poet polon, n. 1793 în Varşovia, † 1826 acolo. Naraţiunea epică în spirit byronist »Marja, powiesć ukrainska« (1825) îi asigură loc de frunte între poeţii poloni.

Măldăenii, com. rur. în Rom., j. Teleorman, în depărtare de 4 km. de oraşul Roşiorii de Vede, cu 2582 loc. agricultori. (Dicţ. geogr. 1897); în com. este 1 biserică şi 1 şcoală.

Măldăresci, două com. rur. în Rom., j. Vâlcea, una în pl. Horezu, compusă din căt. M. de sus şi M. de jos cu 1350 loc., cealaltă în pl. Cerna de sus compusă din căt. M. şi Lădesci cu 715 loc. (Dicţ. geogr. 1893); în fiecare com. sûnt câte 2 biserici şi câte 1 şcoală.

Măldărescu, 1) *M. George,* colonel rom., n. 20 Oct. 1838, † 1896. In timpul resboiului româno-ruso-turc, M. avea comanda regimentului 10 de dorobanţi şi s'a distins în 30 Aug. 1877 la Griviţa, iar în 7 Nov. acelaşi an la Rahova, unde puşcându-i-se calul, M. conduce soldaţii pe jos până ce un glonţ îi străpunge picioarele. După resboiu a comandat un regiment de infanterie până la moartea sa. (Cf. Dicţ. contimp.)

2) *M., Nicolae,* Dr. în medicină dela univ. din Paris, profesor şi decan al facultăţii de medicină din Bucuresci, medic primar al spitalelor Eforiei din Bucuresci, fost membru în consiliul sanitar sup. şi deputat, actual membru în consiliul de Igienă al capitalei. N. 6 Dec. 1844 în Bucuresci, după ce a urmat studiile secundare şi ale medicinei în ţeară, a terminat studiile sale speciale la univ. din Paris. Profesor, clinician şi farmacologist distins, a publicat un numĕr însemnat de lucrări sciinţifice în limba rom. şi franc., precum şi comunicări originale la diferite congrese sciinţifice naţionale şi străine. Autorul important al Farmacopiei române actuale, precum şi al următoarelor, între altele: Guaiacolul ca tratament în pneumonii. Calomelul în afecţiunile cardiace. Tratamentul Erisipelului cu repetiţii. Tratamentul febrei tifoide, şi alte lucrări de valoare în terapeutică şi clinică.

Malder, grămadă, iarbă cosită pentru nutreţ.

Maleabil, *(franc.)* mlădios, ce se poate fasona în plăci subţiri cu ciocanul sau prin maşina de laminat.

Maleachi, Malachia (v. ac.).

Malebranche, *Nicole,* filosof franc., n. 1638 în Paris; 1660 intră în congregaţia oratoriului, 1699 ajunse membru al academiei. M. a fost capul aşa numiţilor »*Ocasionalişti*« (v. ac.). † 13 Oct. 1715 în Paris. Scr.: De la recherche de la vérité (1684), etc. Oeuvres ed. nouă 1859—1871 în 4 vol.

Maledicţiune, *(lat.)* blăstĕm.

Maledive, *(Maldiva)*, grupă de insule coralice în Oceanul Indic, 300 km². cu 30,000 loc. Malaiezi mohamedani, stăpâniţi de un sultan cu reşedinţa în *Mali.* Product principal nuci de cocos. Insulele M. stau sub protectorat englez.

Maleficant, făcător de rele; *maleficiu,* crimă.

Malenorav, (magh. Almakerék, germ. Malmkrog, Melenkrog), comună mică în Trans., cott. Têrnava mare, situată lângă Têrnava mare, cu 1315 loc. (1891) Rom. şi Saşi; obârşia familiei Apafi, biserica dela 1582, unde e îngropat Mihail Apafi II şi soţia sa Catarina n. Bethlen.

Maleola, glesnă (nodiţa) internă şi externă, aparţinênd una capetului de jos al osului tibia, cealaltă al peroneului.

Malesherbes, *Chrétien Guillaume de Lamoignon de,* ministru francez, n. 6 Dec. 1721 în Paris; 1750 president al camerei financiare, se opuse edictelor curţii, cari instituiau dări apăsătoare, 1771 pretinse convocarea staturilor generale, din care causă fù exilat la moşiile sale, 1774—76 ministru de interne, 1792 dimpreună cu Tronchet şi Desèze primí să apere pe regele Ludovic XVI în faţa conventului; 22 Apr. 1794 fù guillotinat.

Malgouverné, *Etienne,* profesor de limba şi liter. franc. la Acad. Mihăileană din Iaşi, 1847. M. dădea o deosebită atenţiune specialităţii sale: cursul superior al Academiei era un adevĕrat pensionat francez.

Malherbe, *François de,* poet franc., n. 1555 în Caen, † 1628 în Paris. M. e cel mai vechiu între aşanumiţii »poeţi clasici« ai Franciei, poet liric, s'a distins prin corectitudinea şi eleganţa limbei. »Oeuvres« ed. nouă 1862—69 în 5 vol.

Malic, v. Acid malic.

Malietoa, *Laupepa,* rege al ins. Samoa, ales 8 Nov. 1880; un partid contrar i-a ales antirege pe Tomasese, şi M., care a fost adversar al Germaniei, a fost transportat de un vapor de resboiu al acestei puteri la ins. Mareşal. In urma convenţiunii încheiate 4 Iun. 1889 între Englitera, Germania şi Stat. Unite Am., M. a fost restituit, dar n'a mai avut rol mai important. † 1899.

Malign, de un caracter primejdios, s. e. morb malign. Contrarul e *benign.*

Mălin, numele românesc al arborelui Prunus Padus L. (v. ac.).

Malines, oraş, v. Mecheln.

Malinescu, *Vasile,* om politic rom., n. 10 Dec. 1817 în Valea-Seacă (Bucovina), † 13 Febr. 1866 în Iaşi; mult timp secretar al archivei statului în Iaşi, pentru ideile sale democratice, sub domnia lui Mihaiu Sturdza, e nevoit să părăsească Iaşii şi să se stabilească în străinătate (la Paris); după revoluţie se reîntoarce în ţeară şi agită pentru unire; 1857 membru al divanului ad-hoc al Moldovei; 1861 timp scurt ministru al cultelor.

Mălini, com. rur. în Rom., j. Suceava, compusă din 7 căt., cu 5572 loc. (Dicţ. geogr. 1894), 4 biserici şi 1 mănăstire de călugări, Slatina (v. ac.), 1 şcoală de băieţi, alta de fete şi două mixte. Com. e udată de rîul Moldova; terenul e muntos, piscurile principale sûnt: Bivolu-Dolia (1534·3 m.),

Băișescu (1346 m.), Poiana Lungă (1340·1 m.), Muncelu (1308·4 m.), Vîrful Goii (1298·4 m.), etc. Moșia, odinioară a mănăstirei Slatina, face parte din domeniul coroanei, care are instalații forestiere la Găinesci și Esle. Suprafața teritorială a com. e de 20,948 fălci, din cari 15,156 pădure.

Maliția, înclinațiunea de a face rĕu, de a strica cuiva.

Malk-bal, ḑeu fenician, în altă formă *Melech*, ce se reaflă în numele biblice Adramelech, Anamelech. [Atm.]

Malla, *Ioan D.*, publicist rom. și autor dramatic, n. 16 Martie 1854 în Bucuresci, a studiat în țeară; a colaborat la mai multe ḑiare și a scris unele piese de teatru.

Mallein, product chimic al procesului vital al bacililor răpciugei; în efectele sale se aseamĕnă tuberculinului.

Mallet-Dupan, *Jacques*, publicist frc., n. 1749, în timpul revoluției franceze M. a fost redactorul foii »Mercure de France« în Paris; a apĕrat drepturile regelui. † 10 Maiu 1800 în Richmond (Anglia). Scr.: »Considérations sur la révolution de France«, 1793; »Mémoires et Correspondance«, 1851.

Malleus, termin technic pentru răpciugă (v. ac.).

Mallophaga Nitzch-*Nirmide* Trosch. (Anoplura), insecte cari se aseamĕnă cu pediculidele (v. ac.) atât prin forma exterioară, cât și prin felul lor de viață. Se deosebesc însă fiind-că pediculidele au gura conformată pentru împuns și supt, pe când M. au gura conformată pentru masticat. Trăiesc pe mamifere și paseri, atacă epiderma, pĕrul (*pilifere*) sau penele (*penifere*); se nutresc cu părțile epidermoide. Capul lor este deprimat, mai larg decât protoracele. Gura este provĕḑută cu mandibule în formă de croșete scurte și dentate; apoi vin maxilele cu palpii și buza inferioară cu palpii sĕi labiali biarticulați; buza superioară este adesea puțin aparentă. Antenele sûnt 5, 4 sau 3 articulate. Abdomenul din 9 sau 10 segmente. Poporul român le cunoasce sub numele generic de păduchi; *Trichodectes canis*, păduchi de câne; *Tr. subrostratus*, păduchi de mâță; *Tr. sphaerocephalus*.

Mallorca, v. *Majorca*.

Mallotus Lour., (botan.) gen de plante lignoase din fam. Euphorbiaceelor, trib. Crotoneae. Cuprinde vr'o 70 specii tropicale din emisfera estică, între aceste *M. philippinensis* Mull. Arg. are importanță ca plantă tinctorială și vermifugă în medicină. [A. Pr.]

Malmaison, *La*, castel în depărtare de 10 km. dela Paris spre vest, lângă Seina. Loc predilect al lui Napoleon I și al Iosefinei.

Malmö, capitala comitatului sved. Malmöhus, lângă Sund, 53,869 loc. (1896); castel vechiu (acum inchisoare), port și viu comerciu maritim, 1896 au întrat în port 6501 vase, au ieșit 5999.

Malnaș, stațiune balneară in Ardeal, cott. Treiscaune. La o înălțime de 545 m. deasupra mării, in valea Oltului, se găsesc isvoarele cu apă acră alcalină și sărată feruginoasă. Are un parc, în care se află atât stabilimentul cu basinuri reci și cabine pentru băi încălḑite, cât și mai multe case pentru visitatori. In timpul din urmă se fac și băi de nămol cu nămolul din localitate. Un isvor servesce la cura internă, iar mulțimea gazurilor de acid carbonic cari isbucnesc din pământ, sûnt asemenea întrebuințate pentru băi de gaz. Boalele pentru cari se visitează M. sûnt: reumatismul, afecțiunile căilor respiratorice și digestive, boale femeiesci, lipsa de sânge. Temperatura apei este dela 11—16° C., iar materii fixe se găsesc până la 14 grame într'un litru. Medic în loc. Lit.: Bolemann, »Magyar fürdők és ásványos vizek«. Budapest, 1896. [Dr. Vuia.]

Maloja, *(Maloggia)*, trecĕtoare în Alpii retieni, cant. Graubünden, 1811 m. înălțime; duce spre Chiavenna. Stațiune de cură climatică.

Malorușī, v. Rusia mică.

Malotea, mantauă fem., scurteică.

Malovișta, com. arămânească în Macedonia, cu preste 2000 loc.; e situată într'o vale pitorească cam 20 km. dela Monastir spre apus.

Malpighi, *Marcel*, n. 1628 în Bologna, † 1694 la Roma. Anatom renumit. Prin aplicarea microscopului în cercetările sale, cu deosebire prin opul sĕu: Anatome plantarum, Londra 1675, puse basa anatomiei vegetale. [A. Pr.]

Tuburile lui Malpighi, organele de excrețiune ale insectelor, representate prin două sau mai multe tuburi, cari dau în intestin, la punctul sĕu de unire cu stomachul. In interiorul lor se află urina în mare parte solidă, formată din concrețiuni ce conțin acid uric.

Malplaquet, sat în depart. franc. Nord; aci au învins imperialii sub prințul Eugen și Englezii sub Marlborough pe Francezi sub Villars la 11 Sept. 1709.

Malț, orzul germinat și uscat la 60°—70° în scopul preparațiunei berei (v. ac.).

Malta, insulă engl. în Marea Mediterană între Sicilia și Africa, 248 km.² cu 160,000 loc.; e un platou de stânci calcare (258 m. înalt), sărac în apă, climă caldă; prin mijloace artificiale totul s'a făcut roditor; se produce bumbac, sesamă, trestie de zahăr, vin, fructe sudice, cartofi. Comerciu viu. Venituri 6 mil., datorie 1.5 mil. la 1895. Insula e a Englezilor și e guvernată de un guvernator cu un consiliu de 20 membri, din cari 14 aleși. M. e stațiune principală pentru vapoare; fiind M. principalul punct de razim al puterii Englezilor în Mediterana, insula a fost prefăcută într'o fortăreață neînvinsă. Capitala La Valetta. — M. *(Melita)* fusese colonie feniciană, trecù în posesiunea Cartaginenilor, 218 a. Chr. la Romani, apoi la Vandali, Goți, Bizantinii, Arabi, Normani, dela 1525 în posesiunea ordului Ioaniților (cavaleri de M.), 1798 fù a Francezilor, 1800 a Englezilor. [—]

Ordinul ospitalier de Malta. Cavalerii ord. Sf. Ioan. *Ioaniții* (v. ac.) se retraseră în insula Malta la 1530, și de atunci luară numele *cav. de M.* Decorația cavalerilor din ordin e o cruce albă și panglica neagră. [O. L.]

Malthus, *Thom. Rob.*, economist englez, n. 1766 în Dorking (Surrey) și † 1834 în Bath. 1805 prof. de istorie și economia politică la colegiul din Haileybury. Celebru prin stabilirea principiilor asupra populațiunii, cunoscute sub numire de Malthusianism. (v. mai jos). Scrieri: An Essay on the principle of population, 1798; Principles of political economy, 1820; Definitions in political economy, 1827. Scr. mai mici ale lui M. au fost publ. în l. germ. de Leser, 1896.

Malthusianismul, doctrina lui Malthus (v. ac.). El susținea că producția substanțelor alimentare

nu cresce așa de repede ca populația lăsată în voia ei, și sfătuia pe oameni, indicându-le ca remediu, ca precauțiune necesară, să reducă mult procrearea copiilor, să se abție. *Malthusiani,* sînt partisanii acestei doctrine. (Cf. N. E. Idieru, Studii de econ. polit. și finanțe, vol. II, Bucuresci, 1896).

Maltosa = $C_{12}H_{22}O_{11} + H_2O$, hidrat de carbon, un soiu de zahăr, ce se obține alăturea de Dextrina și isomaltosa din amidonul cerealelor sub acțiunea fermentului Diastasa. Cristalisează în ace, gustul dulce, dextrogira $\alpha = 140^o, 6$, reduce cu greu licoarea lui Teliug. Față de micoderma cerevisie, drojdia de bere (v. ac.), suferă fermentația alcoolică.

Maltratare, tractare rea, neomenoasă, chinuire. In dreptul matrimonial M. e motiv de divorț.

Malu, 1) M., com. rur. în Rom., j. Ialomița situată pe partea stângă a rîului Ialomița și compusă din 3 căt. cu 1462 loc. (Dicț. geogr. 1897), 3 biserici și 3 școale. 2) M., com. rur. în j. Vlașca, situată pe malul Dunării și compusă din 2 căt. cu 1720 loc. (Dicț. geogr. 1890), 1 biserică și 1 școală.

Malu Roșu, cătun în Rom., ține de com. Ceptura, j. Prahova. Are numai vr'o 40 familii, cari se ocupă cu via. In acest cătun se află întinse deposite de cărbuni (lignit) pe proprietatea lui Em. Grădișteanu.

Malu Ursului, munte în Rom., între cătunele Predeal și Azuga, j. Prahova. Are o proeminență ce se întinde până în șoseaua națională. In acest punct iarna se întrerup adeseori comunicațiile din causa nămeților de zăpadă.

Malum mortum, v. Lepra.

Malum omen, *(lat.)* semn rĕu; augurii nefavorabile.

Mălura, o boală a grâului, causată de ciuperca *Tilletia Tritici* Wint (v. ac.). Inrudită de aproape cu tăciunele Ustilago Carbo. Se deosebesce de el prin aceea, că la M. spicul și bobul în aparență nu se disting, ci remân intacte, însă sînt de o coloare suspectă verde închisă, încât ușor se pot deosebi de celelalte sănătoase. Bobul se strivesce ușor între degete și drept făină are o umoare rĕu mirositoare, ce miroasă a pesce stricat, și în ea se află un praf cenușiu (sporii parasitului). Vĕduți la microscop ei nu sînt netedi ca cei de tăciune, ci brăzdați și la germinație formează un mănunchiu întreg de sporidii. La spălare grâul atacat de M. plutesce deasupra apei, prin care se poate ușor alege, dar nu și distruge. Pentru distrugerea sporilor parasitului, grâul se tratează cu piatră vânătă sau sulfat de cupru. La un kgr. de sulfat de cupru luăm 200 litre de apă și în el muiem 5 hl. de grâu, pe care îl ținem 24 ceasuri în saramură.

Mălureni Bădiceni, com. rur. în Rom., j. Argeș, pe valea Vâlsanului, compusă din 4 cătune cu 2055 loc. (Dicț. geogr. 1888), 4 biserici și 2 școale.

Malus Tourn., (botan.) secțiune din genul Pirus L. (v. ac.).

Malva, oraș roman, v. Celeiu.

Malva, beutură indigenă africană, un fel de bere, făcută din banane.

Malva L., (botan.) gen de plante erbacee din fam. *Malvaceelor,* trib. *Malveae,* cu caliciul extern 3-bracteolat și cu numeroase carpele indehiscente caduce, așezate în o sferă turtită. Cuprinde vr'o 16 specii europene, temperat-asiatice și boreal-africane, dintre cari cităm ca cea mai frequentă la noi *M. rotundifolia* L., »nalba mică« sau »cașul popei«, pe lângă drumuri, locuri inculte, etc., foile ei, cele dela *M. silvestris* L., cât și florile acesteia se folosesc în medicină ca emoliente. [A. Pr.]

Malvaceae, (botan.) familie de plante dicotyle polypetale cu foi adesea palmat-nervate și flori de comun pentamere, caracterisate prin numeroase stamine hypogyne concrescute. Cuprinde la vr'o 700 specii preponderant tropicale și subtropicale, mai puține temperate, ce se distribue în următoarele triburi: I. *Malveae* cu atâți stili câte loculide sau carpele are floarea, cu numeroase genuri importante, precum: *Kitaibelia, Lavathera, Malva, Anoda, Sida, Abutilon,* etc. II. *Ureneae* cu 10 stili, 5 carpele, gen remarcabil: *Pavonia.* III. *Hibisceae* cu capsula loculid dehiscentă, genuri de relevat: *Hibiscus* și *Gossypium.* IV. *Bombaceae* cu columna stamineă divisă, genuri remarcabile: *Adansonia* și *Bombax.* M.-le sînt importante mai ales ca plante officinale, decorative și textile. [A. Pr.]

Malvasia, *vin de M.,* vin prețios, originar dela Monemvasia sau Napoli di Malvasia pe litoralul de est al Moreei. M. se produce adi mai mult în Portugalia, Teneriffa, Sardinia, Sicilia și Provence. (v. și Madeira, vinuri.)

Malvensis, *colonia,* capitala provinciei *Dacia Malvensis* în partea sud-estică a Daciei Traiane, împărțită sub Marc Aurel în trei provincii: *Porolissensis* la mează-noapte, cu capitala Porolissum (la Moigrad), *Apulensis* în mijloc, cu capitala Apulum (la Alba-Iulia), și *Malvensis* cu capitala Colonia M., probabil la Celeiu, loc indicat prin o inscripție de procurator aflată aici.

Malversațiune, greșeală făcută din adins, defraudațiune.

Malvine, *(Malovine, Falkland),* grupă de insule engl. în Oceanul Atlantic, spre est dela calea lui Magelhaes, compusă din 2 insule mai mari și 200 insulițe mici, 12,532 km²., cu 1953 loc. (1895), cari se ocupă cu crescerea vitelor; insulele au porturi bune. Descoperite 1592 de Davis, dela 1835 ale Englezilor.

Mama ciumei, o ființă fabuloasă în poveștile rom. Sfintele îi spuseră lui Fĕt frumos, că M. c. e smeoaica cea mai afurisită din lume și că se hrănesce cu carne de om. M. nu era nici om, nici cal, căci capul de om era cât un stog de fên, iar picioarele îi erau de cal, dinții ca lopețile, ochii în fundul căpățînei ardeau ca două hopăi roșii. (v. Centauri.)

Mama pădurei sau *Muma pădurei,* numele popular al plantelor Asperula odorata L. (v. ac.) și Lathraea Squamaria L. (v. ac.).

Mama pădurei după pov. române e o personificațiune mitologică din cele mai frumoase. Busuioc (v. Luceaferii) ajunse într'o pădure și aici a întâlnit pe M. p. (în unele povești: Baba din copaciu, ori Scorbura), care îl mâncă de tot, iar oasele le-a băgat într'o butoarcă a copaciului și s'a suit în copaciu. Seminoc a pornit în urma lui Busuioc, și ajunge chiar la copaciul acela, prinde pe M. p., care înspăimântată redă pe Busuioc. Fiind-că luceafĕrul de seara piere din orizontul oamenilor de pe pământ și preste noapte nu se vede, s'a închipuit o ființă, care

îl înghite, şi acea fiinţă e M. p.; dar de cu ḑiuă tot acel luceafěr se arată de nou şi atunci se închipuia, că Zoran a mântuit pe Seran. M. p. în alt basm (Fět frumos din lacrimă) represintă pe Minotauros (v. ac.), iar Fét frumos pe Theseus. M. p. în Ardeal se chiamă şi *Mama huciului* (unde huciu înseamnă codru). (v. Dioscurii, Dirke, Idas.) [Atm.]

Mămăiescii *de jos* sau *M. Noi* şi *Mămăiescii de sus* sau *Vechi*, comune rurale, parochii şi moşii mănăstiresci în căp. şi j. Cernăuţ în Bucovina. M. de jos au 2714 loc. (2549 ort.-or., 48 rom.-cat., 117 mos.), iar M. de sus 2071 loc. (1988 ort.-or., 26 rom.-cat., 57 mos.), câte o şcoală primară. [Dr. I. G. Sbiera.]

Mămăliga se numesce o pastă consistentă gătită din făină de porumb prin fierbere în apă cu puţină sare, ea constitue alimentul principal al populaţiunii rurale din ţerile române, înlocuind pânea, care în altă parte formează basa alimentaţiunii. Ţeranul român prefere mămăliga, fiindcă îi vine mai uşor să o fiarbă ḑilnic cu puţină muncă, fără multă pierdere de timp, decât să dospească şi să coacă pâne de grâu ori de secară. In timpurile trecute se gătia M. din meiu (Millium sativum), care astăḑi întră mai de rare ori în alimentaţia ţeranului. Se mai face din hrişcă (Fagopyrum esculentum) M., care posedă coloare mai închisă. Pentru gătirea M.-ei nu se cere nici bucătărie nici cuptor, şi femeea ţeranului, care îl ajută la munca câmpului, fierbe într'un ceaun sau într'o mică căldare adusă la câmp M., care se mâncă însoţită de pesce sărat, de ouě, de brânză, de lapte, de ceapă, de muraturi. La transporturile ce ţeranul face cu carul cu boi, el aşează într'un colţ al carului un săculeţ cu mălaiu, sare şi alte provisiuni şi leagă de căruţă mica căldare indispensabilă pentru fierberea de M.; combustibilul necesar se găsesce lesne ori unde şi în timpul când vitele se odichnesc, ţeranul gătesce M. Asemenea ciobanul când se duce cu vitele la stână ia cu sine un sac de mălaiu şi o căldare şi îşi gătesce M. pe care o mâncă cu lapte, cu unt, cu brânză. Săteanul nu mâncă mai nimic fără M., şi adesa ori nu mâncă decât M. goală. Ţeranca română gătesce M. vîrtoasă, punênd în apa care fierbe deodată toată porţiunea de mălaiu, ţeranul mâncă M. caldă şi rece. Orăşanul prefere M. moale, gătită dintr'o cantitate mai mică de mălaiu în proporţiune cu apa şi o mâncă cu unt, cu brânză, cu lapte, cu ochiuri. Ţeranca din Basarabia face de trei ori pe ḑi M. proaspětă. M. făcută din făină nestricată de porumb sănătos constitue un aliment nutritiv, capabil a înlocui pânea, dacă însă porumbul sau făina de porumb din causa umeḑelei şi a relei conservări a întrat în fermentaţiune, se nasc în ele materii toxice, cari nu se nimicesc prin fierbere şi cari sûnt capabile a produce Pelagra. (v. şi Mălaiu.) (Lit.: G. Crăiniceanu, Igiena ţeranului român. Buc., 1895; N. Manolescu, Igiena ţeranului român. Bucuresci, 1895.) [I. F.]

Mămăruţa, insect, v. Coccinella.

Mambunda, *(Maruce M.)*, imperiu al Negrilor Bantu în Africa centrală sudică, pe la cursul de mijloc al rîului Zambesi, 268,000 km²., cu 900,000 loc. Popoarele de frunte ale imperiului sûnt Baroce (Maruce) şi M.

Mamella, v. Mamma.

Mameluci, (Mamluc = sclav) se numiau în Egipt sclavii veniţi din regiuni străine, cari formau forţa militară a sultanilor. In secl. XIII Gingis-Chan nimicí o parte mare a Asiei, şi luà mulţime de sclavi, dintre cari sultanul din Egipt Nedşm-Eddin-Ejub a cumpěrat 12,000, în mare parte Mingreliţi şi Cerchezi, apoi Turci din Kiptschak, şi formă din ei o armată (cavalerie) puternică, care în scurt timp luà domnia, după ce în 1251 omorî pe sultanul Turan Şach, ridicând sultan din sinul lor pe Cibek. Cu acesta s'a pus temelie dinastiei Mingrelite *Bahritice;* la 1382 urmà a doua dinastie a M.-lor, dinastia *Bordsita*, al cărei întemeietor a fost Berkuk. Durata domniei acestora a fost 266 de ani. Sultanul Selim I puse capět acestor domnii, luând capitala Cairo la anul 1517 şi puse un paşă turcesc preste Egipt. Mai târḑiu M. devin din nou stăpâni preste Egipt. In 1786 sultanul Abd-ul-Hamid subjugă din nou Egiptul. Napoleon Bonaparte şi-a format din M. un escadron ca gardă imperială (1804), care după căderea lui s'a desfiinţat.

Mamercus, în mitol. romană, fiul lui Numa, al doilea rege. Dela M. şi-au tras numele şi originea aşanumiţii Mamerci, Aemilii. [Atm.]

Mamertini, popor de origine italică şi retras în centrul insulei Sicilia. M. se îndeletniceau cu brigandajul şi în 264 a. Chr., din causa unui conflict ivit între ei şi Siracuzeni, la care ia parte şi Cartagina, se nasce resboiul cel dintâi dintre Romani şi Cartaginezi. Romanii sub pretext că voiau să dea ajutor M.-lor, intervin în conflict şi de ací declararea resboiului. [Caion.]

Mamiferele, (mamma lat. ţîţă, fero = port) sau animalele sugětoare, ântâia clasă din regnul animal. Sûnt animale cu vertebre (oase) tari, inima este compusă din 4 camere, 2 auricule şi 2 ventricule, au sânge roşu cald de 36° C. Partea dinapoi a nărilor nasului se deschide la partea de sus a gâtului. Pieptul e despărţit de burtă prin muschiul diafragm. M. respiră prin plumâni şi nasc pui vii, cari se nutresc cu lapte dela mamele lor.

Scheletul M. e compus din cap, trunchiu şi membre (extremităţi). Au dinţi incisivi (tăietori), canini şi măsele şi se deosebesc la diferite mamifere după modul lor de viaţă. Numěrul dinţilor variază între 4 şi 106, nedinţate sûnt puţine M. Acest numěr se exprimă prin formule dentare, astfel la om: $\frac{2}{2}$ m. $\frac{1}{1}$ c. $\frac{2}{2}$ i. $\frac{1}{1}$ c. $\frac{2}{2}$ m. = 32. Numěrul normal al vertebrelor dela grumaz e de 7, rar 8—9 (la bradip), 6 la chiţi, numěrul celorlalte vertebre variază. Membre au 4, numai chiţii au nisce rudimente în loc de extr. dinderět. Clavicula o au numai M. cari sapă, se acaţă şi sboară. Unele sûnt digitigrade, altele plantigrade; unele sboară, altele înoată. Sistemul muschiular este în general ca şi la om. Aparatul de nutriţiune este compus ca şi la om. Cu puţine excepţiuni, toate M. au buze. La plantivore stomacul este împărţit în mai multe camere. Intestinele sûnt la plantivore mai lungi, decât la carnivore. Aparatul de circulaţiune şi de respiraţiune este ca la om. La sistemul nervos creerul şi měduva spinării sûnt foarte desvoltate, creerul mare însă nu întrece în massa lui pe cel mic, cum se întêmplă la om. Urechile au un pavilion mişcător, care rar lipsesce. Ochii

unora reflectează lumina, de aceea strălucesc. Foarte desvoltat e simţul mirosului. Pentru simţul tactului servesc vîrfurile degetelor, buzele, la unele limba. Facultăţile spirituale ale M. sûnt însemnate. Unele îşi fac locuinţe în pământ, altele în pesceri, altele cuiburi. M. au voce, pe care o întrebuinţeaza rar. Corpul le e acoperit cu pĕr de diferite feluri, moale, aspru, ghimpos, unele au solzi sau plăci cornoase. Işi schimbă primăvara şi toamna pĕrul, iarna e mai des şi mai fin. La degete unele au unghii, altele ghiare sau copite. M. sûnt de două genuri, cari nasc pui vii, şi sug lapte. Numérul puilor variază dela 1—24. In general M. nu trăiesc aşa de îndelungat ca omul. Elefanţii şi chiţii ajung 100 ani şi mai mult, rinocerul vr'o 80, cămila vr'o 50, cerbul vr'o 40, cânii 15—25, şoarecii 4—6 ani. Cu cât trăiesc mai puţin, cu atâta se desvoaltă mai repede. M. sûnt respândite pe tot pământul. Trăiesc pe uscat, în pesceri, pe arbori, în apă. Unele în familii şi societăţi, altele singuratice. Unele emigrează dintr'un loc într'altul. Unele petrec iarna într'un somn şi amorţeală. Se cunosc foarte multe specii fosile, începênd din epoca mesozoică; cele mai multe în cea kenozoică şi antropozoică. Foloasele şi pagubele M. sûnt în general cunoscute. Pentru om sûnt primejdioase mai ales fiarele selbatice şi unele rodĕtoare. Nici un M. nu este veninos. Clasa M.-lor se împarte în următoarele ordine şi familii: 1) Ord. *maimuţelor* (Simiae sau Pitheci) cu fam. a) catarrhine, b) platyrrhine, c) arctopitheci. 2) Ord. *Prosimiilor* cu fam. a) lemuride, b) tarside, c) leptodactyle. 3) Ord. *chiropterelor* cu fam. a) pteropine, b) gymnorhine, c) istiophore. 4) Ord. *carnivoarelor* cu fam. a) felide, b) viveride, c) mustelide precum şi melidele şi lutridele, d) hyenide, e) canide, f) urside. 5) Ord. *pinnipedelor* cu fam. a) focide, b) trichechide, c) otariide. 6) Ord. *insectivoarelor* cu fam. a) erinaceide, b) talpide, c) tupaiide, d) centetide, e) soricide, f) galeopithecide. 7) Ord. *rodĕtoarelor,* (rodenţia) cu fam. a) sciuride, b) myoride, c) castoride, d) dipodide, e) muride, f) arvicolide, g) spalacide, h) saccomyide, i) hystrichide, l) caviide, m) octodontide, n) lagostomide, o) leporide. 8) Ord. *edentatelor* cu fam. a) bradypodide, b) myrmecophagide, c) dasypodide, d) manidide, e) orycteropodide. 9) Ord. *proboscidieelor* cu fam. elephantidelor. 10) Ord. *perissodactylelor* cu fam. a) equidele, b) tapiride, c) rhinocerotide, d) hyracide. 11) Ord. *artiodactylelor* cu fam. a) camelopardalide, b) camelide, c) bovide, d) antilocapride, e) cervide, f) moschide, g) tragulide, h) suide, i) hippopotamide. 12) Ord. *sirenelor* cu fam. manatidelor. 13) Ord. *cetaceelor* cu fam. a) balaenopteride, b) balaenide, c) delphinide, d) monodontide, e) hyperoodontide, f) catodontide. 14) Ord. *marsupialelor* cu fam. a) macropodide, b) phalangeride, c) phascolomyde, d) peramelide, e) dasyuride, f) didelphyide. 15) Ord. *monotrematelor* cu fam. a) echidnide, b) ornithorhynchide.

Mamillaria Haw., (botan.) gen de plante din fam. Cacteelor, trib. Echinocacteae, cu tulpina adese simplă, globoasă sau cilindrică, purtând tubercule mameliforme. Cuprinde ca. 300 specii americane, dintre cari numeroase se cultivă la noi ca plante de apartament şi de florărie. [A. Pr.]

Mamma, *mamella,* ţîţa feminină, o glandulă aşezată de ambele părţi ale sternului deasupra coastelor 3—6. M. are o structură acinoasă, e împărţită în mai mulţi lobuli, între cari se află o massă schimbăcioasă de grăsime. M. e acoperită de piele; cam în centrul ei se află o proturberanţă *(mamilla,* sfîrc, muc), cu o imprejmuire *(Areola)* brună. Până pe timpul pubertăţii M. e nedesvoltată; atunci se desvoaltă, cresce în volum. Pe timpul gravidităţii cresce şi mai mult. M. produce laptele. Poate lipsi una sau şi ambele ţîţe, dar pot fi şi mai multe *(Polymastia),* aşezate şi în alte regiuni ale corpului.

Mammea L., (botan.) gen din fam. Guttiferae (Clusiaceae), tribul Calophylleae, cuprinde frumoşi arbori cu frunzele alterne, rigide, coriacee şi adesea provĕdute cu punctuaţiuni pelucide; florile axilare solitare sau fasciculate sûnt polygame. *M. americana* L. din India vestică este mult cultivată în ţerile tropicale din causa fructelor sale comestibile. [Z. C. P.]

Mammon, în limba arabică înseamnă: tesaur sau vistierie şi în Testamentul nou în M. se personifică avuţia şi se închipuiesce ca un idol; pentru aceasta omul, care iubesce avuţia se numesce sclavul lui M.

Mamorniţa, 1) *M.,* comună rurală, parochie împreună cu Ţurenii, moşie boierească în cap. şi j. Cernăuţ în Bucovina; are, ca parochie, 1469 loc. (1396 ort.-or., 16 rom.-cat., 57 mos.). o şcoală primară.

2) *Mamorniţa,* tîrg în Rom., j. Dorohoiu, situat la hotarul Bucovinei în pl. Herţa, mai jos de întrarea Prutului în Rom.

Mamos, numirea populară usitată în România pentru medicul care dă ajutor la faceri. Numirea technică era mai demult magister obstetriciae şi se dădea diplomă deosebită pentru această specialitate (v. Accouchement). [Dr. V.]

Mamu, mănăstire în Rom., j. Vâlcea, com. Lungesci, în depărtare de 3 oare de Drăgăşani, zidită de Constantin Brâncoveanul la 1696; adi e redusă la biserică de mir.

Mămular, negustor ambulant.

Mamuret Aziz, vilaiet turco-asiatic, la Eufratul superior, 34,300 km²., cu 575,300 loc.

Mamurius, în mitol. romană un faur renumit pe timpul regelui Numa. In 14 Martie a fost serbătoarea *Mamuralia* în legătură cu cultul lui Mars. [Atm.]

Mamut, *(Elephas primi genius),* mamifer antediluvian, din ord. Proboscidienilor, semĕna cu elefantul asiatic de adi, avea lungimea de 4 m., acoperit cu peri lânoşi. In timpul diluviului era respândit în toată Europa. S'a găsit întreg cu piele şi pĕr în ghieţurile Siberiei.

Mamut-culus, com. rur. în Rom. (Dobrogea), j. Constanţa, compusă din 7 căt., cu 2103 loc. Români, Turci, Tătari şi Bulgari (Dicţ. geogr. 1897), 4 geamii şi 2 şcoale.

Man, familie nobiliară în Maramurĕş, se trage din familia Zaniszlo (Szaniszló) de Dolha, 1340. Membrii familiei au fost posesori şi preoţi. Dela 1600 îi aflăm în deosebite diregătorii comitatense. *Iosif M.,* comite suprem al Maramurĕşului, 1860—75, căsătorit cu baronesa de Stoica. In 1848 a conlucrat cu Gavriil Mihályi şi a scăpat poporul de jefuirile resculaţilor. După revoluţiune a fost închis 8 luni în Muncaciu.

A fost comite suprem bun, uman, deschis şi cu interesare pentru binele poporului din comitat. Sub M. s'a înfiinţat »Asociaţiunea pentru cultura poporului din Maramurĕs« şi el a câştigat dela erar locul din piaţa Sighetului, pe care este zidit conviotul român. [T. Bud.]

Man, insulă engl. în Marea Irică, 588 km², cu 55,608 loc. (1891), cari vorbesc limba celtică şi au constituţia lor proprie, se ocupă cu economia de câmp, mineritul (plumb, cositor) şi pescuitul. Vechea capitală Castletown, reşedinţa guvernului în Douglas.

Mana, v. Lecanora.

Mâna, partea a treia a membrelor superioare, deşi românul adesea înţelege sub acest cuvênt întregul membru superior. Mâna se articulează cu antebraţul şi constă din pumn şi din 5 degete. Scheletul ei osos e format din carp, metacarp şi falange. Ea are o faţă anterioară sau palmară şi alta posterioară, dorsală. Scrintituri şi fracturi se pot ivi la ori care din oasele ei. In lepra mutilantă degetele se tot ciuntesc de sine.

Mâna anului, termin calendaristic: ciclu anual.

Mână moartă. Relativ la persoane, prin M. m. se înţelege starea unui vasal care nu putea transmite bunurile sale nici prin testament, nici prin vîndare, etc., când nu avea copii. Astădi această denumire se rapoartă numai la bunuri şi se numesc bunuri de M. m., cele ce sûnt în stăpânirea unui stabiliment public, ca eforia spitalelor, comunităţi, biserici, stabilimente de binefacere, etc. Cum în genere existenţa stabilimentelor publice de binefacere, etc., este de lungă durată, şi bunurile lor netransmiţêndu-se prin moştenire, vîndare, etc., proprietăţile lor sûnt scoase din comerciu (din circulaţie) şi în special pentru stat ele încetează de a mai fi o sursă de venituri, întru cât, ne mai transmiţêndu-se în nici un mod, nu se mai poate percepe nici o taxă de mutaţiune a proprietăţii. In Rom., prin legea din 11 Oct. 1860 s'a înfiinţat asupra acestor bunuri un imposit de 10 la sută asupra venitului net drept compensare, sub denumirea de »*taxă de transmitere*«. Prin legea din 8 Apr. 1880 însă s'a desfiinţat această taxă. Cât pentru Ung. v. art. Percentuaţia.

Managua, capitala republicei Nicaragua (America centrală), 20,000 loc.

Manaos, capitala statului brasilian Amazonas, lângă Rio Negro, 14,000 loc.

Mănărade, (magh. *Monora,* germ. *Donnersmarkt),* com. mică în cott. Albei infer., cercul Blajului, cu 1063 loc. (1891) Saşi (663) şi Români (381).

Manase, 1) al doilea fiu al lui Iosif, fratele lui Ephraim (v. ac.); 2) *M., regele Iudeii,* 695 resp. 685—641 a. Chr., care, în urma prigonirilor fanatice contra adoratorilor lui Iehova, ajunge în robia Babilonică, unde, pocăindu-se ar fi scris *Rugăciunea lui M.,* un suplement la cartea a II-a Paralipomenon (Cap XXXIII între vers 12 şi 13).

Manasia, com. rur. în Rom., j. Ialomiţa cu 1390 loc. (Dicţ. geogr. 1897), 2 biserici şi o şcoală.

Mănăstioara sau *Sânt-Onofreiu,* com. rur., parochie împreună cu căt. Băncoştii sau Bărăuţii şi Drăgoşanca sau Drăgoşenii, moşie mănăstirească şi boierească (Drăgoşanca) în căp. şi j. Siret în Bucovina, are 1824 loc. (1412 ort.-or., 355 rom.-cat. şi uniaţi, 39 protest., 18 mos.), o şcoală primară în M.

Mănăstire, din grecul μοναστήριον, adecă casă singuratică, se numesce locuinţa monachilor (v. ac.), îngrădită cu ziduri (claustrum) şi adoptată unei vieţi comune (chinoviu). Dacă e mică se numesce schit. M. sûnt în genere edificii măreţe şi remarcabile din punct de vedere architectonice, şi România nu face excepţie în această privinţă. Numai de când M.-le au devenit în ţeară un fel de asil, în care se retrag betrâni cu averile lor particulare, alături cu clădirea principală s'au ridicat căsuţe de tot felul, dându-se complexului aspectul unui sat compact, avênd biserica în centru. M.-le au jucat un rol mare în istorie; într'însele s'au păstrat remăşiţele culturii antice, când migraţiunea popoarelor pustia tot ce-i venia în cale; în liniştea vieţii călugăresci se dedau mii de oameni cu copiarea manuscriselor, cu arte şi sciinţe. M.-le române au şi ele un asemenea merit, şi este cunoscut, că dînsele avură primele tipografii în ţeară. Aceste împrejurări au contribuit foarte mult la sporirea considerabilă a M.-lor şi la îmbogăţirea lor adesea excesivă. Nu e deci de mirare, că statele să fie proces în diferite rânduri la confiscarea averilor lor, numită »secularisare«, şi, din spirit de persecuţiune, la suprimarea directă sau indirectă a M.-lor. Astfel protestantismul găsí imediat o mulţime de aderenţi între seniorii germani, fiind-că le permitea secularisarea. Resboiul de exterminare s'a declarat însă M.-lor de abia în secolul nostru, sub influenţa francmasoneriei. Cu toate acestea, vitalitatea lor a ieşit biruitoare din luptă, şi astădi M.-le stau mai în floare decât altă dată. Nu e tot astfel cu M.-le din România, cari se află într'un stadiu de decadenţă continuă. Şaguna (Ist. bis. Sibiiu, 1860, II, 245—8) enumeră în 1857 încă 149 mănăstiri, din cari după 12 ani remaseră de abia 61, iar în 1893 fiinţau numai 53, şi şi din acestea 7 ca simple monumente istorice, fără locuitori.

In România sûnt următoarele M.:

Istorice: Bistriţa, j. Vâlcea, 1 monach; Brâncoveni, j. Romanaţi, 1 mon.; Câmpulung, j. Muscel, 1 mon.; Cozia, j. Vâlcea, 1 mon.; Dealu, j. Dâmboviţa, 1 mon.; Gorovei, j. Dorohoiu, 1 mon.; Sadova, j. Dolj, 1 monach.

De monachi: Neamţu-Secu, j. Neamţu, 268; Cernica, j. Ilfov, 109; Căldăruşani, j. Ilfov, 106; Ciolanul, j. Buzĕu, 66; Ghighiu, j. Prahova, 38; Vorona, j. Botoşani, 36; Dălhăuţi, j. R.-Sărat, 24; Horaiţa, j. Neamţu, 24; Vărzăresci, j. R.-Sărat, 20; Stănişoara, j. Argeş, 20; Cheia Teleajenului, j. Prahova, 16; Găvanele, j. Buzĕu, 14; Nifon, j. Buzĕu, 12; Tarcăul, j. Neamţu, 11; Răşca, j. Suceava, 9; Slatina, j. Suceava, 9; Isvoarele (Crasna), j. Prahova, 9; Găvanul, j. Buzĕu, 7; Lainici, j. Gorj, 7; Polovraci, j. Gorj, 7; Tismana, j. Gorj, 6; Predeal, j. Prahova, 6; Roboia, j. Argeş, 6; Turnu, j. Argeş, 5; Bogdana, j. Bacău, 5; Coşula, j. Botoşani, 5; Rafailă, j. Vasluiu, 4; Peştera, j. Dâmboviţa, 2 monachi.

De monache: Văratecul, j Neamţu, 447; Agapia, j. Neamţu, 330; Ţigănesci, j. Ilfov, 186; Adam, j. Tutova, 141; Agafton, j. Botoşani, 128; Pasĕrea, j. Ilfov, 125; Rătesci, j. Buzĕu, 74; Viforita, j. Dâmboviţa, 60; Horezul, j. Vâlcea, 48; Zamfira, j. Prahova, 46; Samurcăsesci, j. Ilfov, 45;

Cotesci, j. R.-Sărat, 44; Susana, j. Prahova, 40; Barbu, j. Buzĕu, 35; Dintr'un lemn, j. Vâlcea, 25; Nămăesci, j. Muscel, 23; Văleni, j. Argeş, 14; Rogoz, j. R.-Sărat, 12 mon. (Alman. Cult. pe 1868 de V. Urechiă. Buc. dto pe 1893, p. 20—24.)

Mănăstirile închinate joacă un rol însemnat în istoria bisericii române. Domnitorii şi boierii români înfiinţaseră în cursul veacurilor multe M., şi de când cu influenţa grecească, cele mai bogate se închinau M.-lor din locurile sfinte, cărora li-se trimitea excedentul veniturilor. Secularisarea tuturor M.-lor provocă din această causă o literatură polemică destul de mare, precum şi negocieri diplomatice înăsprite, cari se terminară cu legea din 17 Dec. 1863 (publ. în Boerescu, Codicele române. Bucur., 1873, supl. I, p. 44). In vîrtutea ei, statul afecta locurilor sfinte un capital de 51.000,000 lei vechi, cam 20.000.000 franci, şi le condona datoria contractată înainte, de 31.000,000 lei vechi. [—]

In Maramurĕş au fost multe M. române, astfel archimandritura dela *Peri*, apoi *Moiseiu*, reşedinţa episcopului român Dumitru (Miron) Pop 1637. M. dela Moiseiu s'a sfinţit prin episcopul Transilvaniei Sava Brancoviciu în 1672. *Biserica albă* lângă Sighet, unde sûnt îngropaţi episcopii români din Maramurĕş şi mulţi calugări, ba şi preoţi din Sighet. Au mai fost M. la *Iood, Cuhea*, M. lui Dragoş, *Rozavlea, Bărsana*, în care asemenea a locuit un episcop, despre care face amintire şi Şincai. *Săcel*, a cărei biserică s'a adus în secl. XVII la Sighet şi a servit de biserică românească, şi Giulesci. Apoi M. r u s e s c i la Hust-Baranya, reşedinţa episcopului român Stoica, Bocicău, Lunca, Uglea, Kövesliget. Posesiunile celor mai multe M. au fost secuestrate sub Iosif II. Posesiunile unora adi sûnt parochiale. [T. Bud.]

Pentru alte M. rom. v. art. Ortodoxa, Biserica rom.

Mănăstirea, com. rur. în Rom., j. Ilfov, compusă din 2 sate cu 1974 loc. (Dicţ. geogr. 1892), 2 biserici şi 2 şcoale.

Mănăstirea Homorului, comună rur., parochie şi moşie mănăstirească în cap. şi j. Gurei Homorului în Bucovina, are 1520 loc. (1389 ort.-or., 52 rom.-cat., 19 mos.), o şcoală primară. Odinioară mănăstire zugrăvită, cu călugări, fundată in 1427 de fraţii Lazar, Stanciul şi Costea, fiii judelui Ion; prădată şi arsă de către Tătari sub Petru Rareş, rezidită pe alt loc ceva mai la deal, de către logofĕtul Toader Boboiog şi soţia sa Anastasia în 1530, fù desfiinţată în 1785 şi a remas întrebuinţată, de atunci, ca biserică parochială. [Dr. I. G. Sbiera.]

Mănăstireni, com. rur. în Rom., j. Botoşani, compusă din 5 căt. cu 1983 loc. (Dicţ. geogr. 1895), 3 biserici şi 4 şcoale.

Mănăstiriştea sau *Mănăstirisca*, suburbiu al oraşului Cernăuţ în Bucovina, parochie cu suburbiul Roşişa, are 2505 loc., o şcoală primară.

Mănăştur, magh. Kápolnok-Monostor, comună mică în cottul Solnoc-Dobâca; 1103 loc. Români şi Germani.

Mănăşturul Clujului, comună în cottul Cojocnei. lipită de Cluj; 3099 loc. Români şi Maghiari, Comuna e împreunată politicesce cu oraşul Cluj. Aici a fost odinioară o abaţie şi mănăstire a călugărilor Benedictini, întemeiată de regele Béla I (1059—1063). Domeniul mănăstirii mai târdiu a fost dăruit academiei din Cluj a Iesuiţilor. Acum se află în M. o şcoală agronomică de stat, deschisă la 1869. Cursul studiilor e de trei ani; elevii sûnt internişti. Şcoala are o moşie în extensiune de 742 jug. cat.

Manastyrski, *Alexandru*, consilier consistorial, scriitor, n. 22 Iunie 1857 în Lujeni în Bucovina, a studiat în Cernăuţ, a publicat rusesce mai multe broşuri poporale pentru Rutenii din Bucovina, apoi în 1889—1890 două broşuri: Die Ruthenen in der Bukovina, împreună cu Dr. R. F. Kaindl; în 1888 şi 1898 câte un tom de predici rusesci sub titlul de Molodei Propovednik (Predicătorul tinĕr), iar în opul Österr.-ungar. Monarchie in Wort u. Bild, în tomul Bucovina, un articol: Die Ruthenen. [Dr. I. G. Sbiera.]

Mănătărci sau *Mînătărci*, numele popular al ciupercei comestibile Boletus edulis Bull. (v. ac).

Manatus, (zool.) v. Lamantin.

Manavat, un deu roman în Dacia, amintit într'o inscripţiune (Torma Károly, Nr. 44). M. se află şi la Arabi şi e deu al lunei.

Mâncăciosul, *(Gulo borealis)*, mamifer din ordinul Carnivoarelor, familia Mustelidelor. Are un corp butucănos, ca al ursului, coadă scurtă, pĕr lung negru-brun, amestecat cu sur, la ambe părţile corpului câte o dungă sură. Lung. corp. 85 cm., a codii 15 cm. Trăiesce în ţerile nord.

Mancando, *(ital.)* sinonim cu Calando (v. ac.)

Mâncare, v. Aliment.

Mâncărime, v. Pruritus şi Prurigo.

Mâncătoare de carne, (zool.) v. Carnivoare.

Mancha, *La*, (pron. Mancia), provincie veche în Spania, între Sierra Morena şi Montes de Toledo; cuprinde întreagă provincia Ciudad Real, partea estică a provinciei Toledo, partea sud-vestică a provinciei Cuenca, nord-vestul provinciei Albacete şi o parte mică a provinciei Guadalajara. Are şesuri întinse, cari produc cereale în abundanţă. In jurul Ciudad Real, rîul Manzanares şi Valdapenas, se produc vinuri foarte bune. Din causă, că partea cea mai mare este în mâna proprietarilor mari, populaţiunea este rară. M. este udată de cursul sup. al rîului Guadiana, Tajo şi Iucar. [M. Bodiu.]

Manche, (pron. Manş), departament în partea nord-vestică a Franciei, între Calvados, Orne, Mayenne şi Ille-et-Vilaine, cu un areal de 5928 km²., 515,000 loc. De M. se ţin şi insulele Chausey. In toate părţile este strătăiat de catene de coline, dintre cari cea mai înaltă este: Saint-Martin de Chaulieu (368 m.). Rîurile sûnt mici, dintre cari amintim: Vire, Taute, Divette, Ay şi Sienne. Clima este moderată, de multe ori plouă. Locuitorii se ocupă cu cultivarea pământului şi prăsirea de animale. Pământul este foarte fructifer; 3892 km². este cultivat. Se produce în abundanţă mare: grâu, orez, sĕcară, ovĕs, cartofi, prune şi tot soiul de fructe. Prăsirea animalelor încă este foarte înfloritoare. In 1892 erau 82,880 cai, 350,000 animale cornute, 223,747 oi, 120,000 rîmători. Industria şi comerciul este foarte desvoltat. Articlii de export sûnt: cereale, animale, piei, pesci, ş. a. Importul: fier, lemne şi cărbuni de piatră. Este împărţit în următoarele districte: St. Lô, Avranches, Cherbourg, Coutances, Mortain şi Valognes cu capitala St. Lô. [M. Bodiu.]

Manchester, oraş municipal în nord-vestul Engliterei, lângă canalul Bridgewater, 505,343 loc. (1891); episcopie protestantă, universitate; edificii frumoase, ca bursa, casa oraşului, hala, etc.; numeroase monumente. M. e cel mai însemnat oraş industrial al Engliterei, centrul industriei de bumbac, fabrici de mătasă, maşini, de articole de fier şi oţel, etc.

Manchester, *şcoala,* se chiamă partidul politic din Anglia, care susţinea libertatea comerciului cu grâu şi în genere liberul schimb. Capul lui era *Cobden* (v. ac.), şi numele de Manchester îi vine dela oraşul, unde era centrul partidului. Principiile şc. M. coincid cu tesa fisiocraţilor: laisser faire laisser passer, şi sûnt opuse ori cărei interveniri a statului în relaţiunile economice. In anii din urmă chiar în Anglia a început să piardă însemnătatea ce aveau.

Manchester, imitaţiune de catifea, ţesută din bumbac, cu firele scurt tăiate.

Mancini, familie italiană, devenită memorabilă în istorie din causa nepoatelor cardinalului de Mazarin, regentul Franciei. Un *Paul M.* fundase la Roma academia ḑisă »Umoristi«. Nepotul sĕu de fiu *Laurent M.*, baron roman, era însurat cu sora lui Mazarin. Din aceştia se născură 5 fice, anume: *Laura,* soţia ducelui de Mercoeur de Vendôme, † 1657; *Olympia,* soţia lui Eugène Maurice de Savoia, comte de Soissons; *Maria* (1639—1714), care în tinereţa ei inspirase o mare pasiune lui Ludovic XIV, încât era să o ia de soţie. Se mărită apoi cu princ. Laurent Colonna, pe care îl părăsi; *Hortensia,* soţia ducelui de Meilleraie, duce de Mazarin; *Maria Ana,* ducesă de Bouillon. Toate s'au făcut cunoscute în istorie prin averea şi posiţia lor în Francia, unde se înrudiseră cu cele mai mari familii.

Louis Jules M. Mazarini, duc de Nivernais (1716—98), e cunoscut ca ambasador al Franciei în străinătate şi ca scriitor. A fost închis în timpul revoluţiei cei mari. [O. L.]

Mancipaţiune, (lat. prindere cu mâna), la Romani o formalitate prescrisă prin lege pentru anumite afaceri de drept (s. e. la emanciparea fiului de sub puterea părintească, mancipaţiune la facerea unui testament, etc.). M. era o imitare simbolică a unei cumpĕrări, la care conlucrau 5 civi romani ca martori şi un al 6-lea cu cântarul.

Mancipiu, *(lat.)* la Romani starea de transiţie în care se afla o persoană eliberată de puterea părintească sau a bărbatului cu aceea, că a trecut sub puterea unui alt cive roman, de care a fost apoi eliberată pe deplin prin Manumissiune (v. Manus). Cine sta sub M., nu câştiga pentru sine, ci pentru acela, în a cărui putere era.

Manco, *(lat.)* lipsă, v. Calo.

Măndălaci sau *Măndănaci,* numele vulgar al plantei Carum Bulbocastanum Koch (v. ac.).

Mandalai, capitala coloniei engleze Birma sup. (India poster.), mai nainte a imperiului Birma, aproape de Irawadi, 188,815 loc. (1891).

Mandament, ordin. *Mandamus* (lat. = ordonăm), în Anglia denumire pentru ordinul unei curţi de apel.

Mandana, fica lui Astiage şi soţia lui Cambyses, nobil persan; din această căsătorie se născù Cyrus, care nimicí hegemonia Meḑilor. [Caion.]

Măndănaci, *(Măndălaci),* (botan.) v. Carum.

Mandarina, fructul comestibil al plantei Citrus nobilis Lour. (v. ac.) [specie considerată de unii botanişti numai ca o varietate a speciei *Citrus Aurantium* L. (v. ac.)], *C. nobilis* Lour., originară din Cochinchina, se cultivă foarte mult din causa fructelor sale comestibile.

Mandarini, (chin. *Cvan),* din cuvêntul sanscrit mantrin = ministru, numire dată de europeni dignitarilor chinezi.

Mandat se numesce: 1) ordinul scris prin care oficierii de poliţie judiciară pun o persoană în faţa, sub paza sau sub mâna justiţiei. In acest sens avem patru feluri de mandate: de înfăţişare, de aducere, de depunere şi de arestare.

Mandat de înfăţişare, ordinul dat de judecătorul de instrucţiune unei persoane spre a i-se presenta, fiind că planează asupra ei o vină. Judele instructor e obligat să asculte imediat acea persoană. Acest mandat nu poate fi executat cu forţa publică, persoana urmând să se presente voluntar. Nevenirea dă drept judelui instructor să emite un *mandat de aducere,* care se execută silit. M. de înf. trebue să fie semnat şi să poarte sigilul judelui instructor, fără să fie nevoe a se specifica motivul pentru care persoana e chemată.

Mandat de arestare, ordinul scris, dat de judecătorul de instrucţiune, cu conclusiunile procurorului, pentru arestarea unei persoane care, după ce i-s'a luat interogatorul, s'a găsit culpabilă de o crimă sau delict. Indivizii condamnaţi la închisoare, sûnt încarceraţi în urma emiterii unui mandat de arestare. Acest M. trebue să fie semnat, să poarte sigilul autorităţii pe care persoana ce l-a emis o represintă, să cuprindă faptul pentru care s'a emis şi articolul ce-l pedepsesce. Legea specifică casurile şi formele în cari se poate decerne un atare mandat. Arestarea în afară de limitele legii, constitue un delict care, după casuri, se pedepsesce până la 3 ani închisoare. M. de a. se pot decerne atât de procurori, cât şi de judecătorii de pace, când dînşii execută sentenţele, cari cuprind condamnări la închisoare sau amende transformate în închisoare, din causa insolvabilităţii condamnatului.

2) *Mandat* sau *procuraţiune* se numesce contractul prin care o persoană *(Mandatar),* se însărcinează gratuit a face ceva pentru persoana dela care a primit însărcinarea *(Mandant).* Femeile şi minorii emancipaţi pot fi aleşi mandatari. Insărcinarea executată în limitele mandatului, e considerată ca făcută de acel ce a dat mandatul. M. poate fi şi cu plată, căci gratuitatea e numai de natura, nu de esenţa lui.

In practica comercială, M. este cunoscut sub numele de *comision,* mandantul, sub cel de *comitent,* iar mandatarul sub cel de *comisionar.* Contractul de comision nu crează obligaţiuni decât dacă are de obiect un lucru licit. Tribunalele ar refuza ori ce acţiune, fie comitentului, fie comisionarului, dacă mandatul ar fi fost dat, s. e. spre a face contrabandă, comerţ cu negrii sau ori ce altă operaţie contrară legilor sau bunelor moravuri. M. trebue să fie dat de o persoană capabilă de a contracta.

Mandei, aderenţii unei secte religioase lângă Eufrat, aproape de Basra. M. sûnt cam 4000 de suflete, se mai numesc şi *Sabei, Nasorei* şi învĕţăceii lui Ioan Botezătorul. Religiunea lor e o amestecătură confusă de păgânism (persism),

judaism şi creştinism. (Cf. Die Mandäische Religion, von W. Brandt. Leipzig, 1889.)

Mandibule, apendicele segmentului al doilea dela capul insectelor, cari s'au transformat în guetile; ele sûnt mobile, cornoase şi foarte dure, situate dedesubtul labrului. (v. Insecte.) M. se ḑice numai de fălcile insectelor, rar de ale omului, la care se aplică cuvêntul *maxilă*.

Mandicevschi, 1) *M., Constantin,* profesor, scriitor rom., n. 24 Maiu 1859 în Bătîrnesci, a studiat în Cernăuţ şi Viena, 1884 profesor la gimn. sup. gr.-or. din Suceava; 1893 la şcoala reală gr.-or. din Cernăuţ, devenind 1896 director, în care calitate funcţionează şi astăḑi, 1900.

2) *M., Eusebiu,* componist şi scriitor musical, n. 18 August 1857 în Cernăuţ; a studiat în Viena 1875—80; 1878 a participat la resboiul din Bosnia; 1880—82 măiestru coral la academia de cântare din Viena, 1887 archivar şi bibliotecar la societatea Amicilor musicei de acolo, 1897 prof. la conservatorul acestei societăţi pentru studiul instrumentelor, şi din 1900 şi pentru istoria musicei; apoi tot în 1897 referent în ministeriul instrucţiunii publice pentru stipendii musicale, iar din 1899 şi la consiliul comunal din Viena; 1898 şi 1899 preşedinte în societatea artiştilor musicali din Viena. Este unul dintre cei mai harnici şi mai productivi componişti şi scriitori musicali; a publicat până acum 16 opuri de composiţiuni musicale, conţinênd o mulţime de cântece românesci şi nemţesci, cu sau fără acompaniare de vioară, violoncel şi clavir, precum şi coruri bărbătesci şi mestecate, şi împreună cu Isidor Vorobchieviciu, românesce şi rutenesce, nisce cântări liturgice uşoare pentru două voci. Pe lângă acestea a mai publicat nemţesce piverse monografii şi tratate în Deutsche Kunst und Musikzeitung în Viena, Neue Freie Presse, Allgemeine Zeitung în München, Musikalische Rundschau, Sammelbände der Internationalen Musikgesellschaft în Leipzig, Allgemeine deutsche Biografie; şi a făcut o ediţiune a cântecelor lui Schubert. Mai are 45 composiţiuni mus. nepublicate, dintre cari 9 liturgii cu text românesc, grecesc şi rutenesc, etc., pentru cor mixt; 2 mise cu text latinesc pentru cor mixt şi orgă; diverse cântece românesci şi nemţesci pentru voci singuratice, pentru coruri bărbătesci, femeiesci şi mestecate, cu sau fară de acompaniare de clavir, de violină, vioară şi violoncel, în particular sau mai multe împreună; a prelucrat câteva cântece poporale românesci pentru clavir, preste 100 de cântece poporale: nemţesci, unguresci, rusesci şi svedeze, pentru coruri femeiesci, bărbătesci şi mixte, şi 6 cântece cu text englezesc. M. a fost distins în 1897 cu crucea de aur cu coroana pentru merite, şi de către universitatea din Lipsca cu titlul Doctor Philosophiae ad honores, 1899 cu crucea de cavaler clasa I al ordinului familiar Sachsen-Meiningen-Ernestin.

3) *M., Georgiu,* componist, frate cu Constantin şi Eusebiu M., n. 8 Nov. 1870 în Malogia în Bucovina, a studiat la Viena. 1900 suplent de musica bis. şi corală la şcoalele secundare şi la semin. archidiecesan din Cernăuţ. A publicat o liturgie românească şi mai multe cântece.

[Dr. I. G. Sbiera.]

Mandinescu, *Ioan,* profesor, n. 1833 în Iaşi, † 5 Maiu 1868; a studiat în seminarul Socola şi la universitatea din St. Petersburg. A fost profesor la seminarul Socola. Scr.: »Istoria universală«, 3 volume, tipărită (1870—1872) după moartea sa.

Mandingo, *(Vangarava* sau *Vakore),* cea mai numeroasă seminţie indigenă în Africa vestică. Originea ei se află în provincia Manding, 1100 km., dela ţermuri între râurile Senegal şi Niger. Numĕrul celor aparţinĕtori la această familie se urcă la cifra de 8.000,000. Formarea feţei la rassa M. este mai regulată ca la celelalte seminţii arabice, facultăţile sufletesci mai desvoltate. O parte mare se ţine de Mohamedani, şi aceştia sûnt cei mai moderaţi, cei mai lucrători şi cei mai inteligenţi dintre locuitorii Senegambiei.

Mandolina, instrument musical, cu coarde pişcate şi cu lada de resonanţă bombată, formată din doage. Una din varietăţile de M. e usitată încă, mai cu samă în Italia, Spania şi sudul Franciei. Sûnt mai multe varietăţi, dintre cari cele mai usitate sûnt: *M. napolitană,* cu 4 părechi de coarde, acordate ca violina, şi *M. milanezǎ,* cu 6 părechi de coarde. [T. C.]

Mândra *(Mandra),* com. mică în cott. Făgăraş, cercul Şercaia, cu 1017 loc. (1891) Români.

Mandragora Juss., (botan.) gen de plante din fam. Solanaceelor, trib. Atropeae, foarte înrudit cu Atropa, de care diferă prin lobii corolei sub 5-fiḑi şi pediceli fasciculaţi. Cuprinde 3 sau 4 specii mediterane, dintre care *M. officinarum* L., de aceleaşi proprietăţi medicinale cu *Atropa Belladona* L., ale cărei rădăcini au fost mult usitate în timpurile înainte de Linné. [A. Pr.]

Mandrea, *George,* architect, n. 2 Ian. 1855 în Focşani. A studiat la Dresda şi Paris; a construit băile dela Călimănesci; ca architect al primăriei din Bucuresci a zidit 14 şcoale primare, rampa de vinuri, etc.; apoi Seminarul central, Liceul internat model din Iaşi; M. e architectul Eforiei spitalelor civile.

Mândrean, *Vasile,* prof. şi scriitor rom., n. 6 Iul. 1847 în Turcheş, cott. Braşov (Trs.), a studiat în Braşov şi Budapesta; fost prof. la şcoala reală şi inst. pedag. din Caransebeş până 1884, când trece în România, unde a fost numit prof. cu titlu def. la gimnasiul Cantemir Vodă din Bucuresci, al cărui actual director este. Scrieri: Conductor la gramatica română pentru şcoalele primare, manual pentru învĕţători; Elemente de gramatica română în şcoalele primare, manual pentru elevi; Raport asupra organisării şcoalelor normale din Germania, etc.

Mândrescu, *Simeon,* profesor secundar, a publicat: Elemente unguresci în limba română, 1892; Literatură şi obiceiuri poporane din comuna Rîpa de jos (Transilvania), 1892; Doina, 1893; Gramatica limbei latine; Exerciţii, 1897; Strigături sau chiuituri poporane, 1898.

Mândria, v. Fala.

Mandril, *(Cynocephalus mormon),* maimuţă din ord. Pithecilor, fam. Cynopithecinilor, genul Pavianilor, este acoperit cu pĕr brun-întunecat-verḑiu, pe burtă alburiu, bărbia galbenă, faţa albastră, nasul şi bucile posterioare roşii. Botul prelungit. Lungimea corpului 1 m., coada de vr'o 5 cm. Trăiesce în Guinea, prin ţinuturile stâncoase ale munţilor. Este cea mai urîtă şi murdară din toate maimuţele. (V. şi Paviani.)

Mandrit (dela grc. Mandra = staulul oilor, locuinţă de sichastri, mănăstire), însamnă superiorul, grijitorul preste mânăstire şi viaţa călugărilor.

Mândruloc, (magh. *Mondorlak),* numirea veche Bodorlaka, Bandarlaka, com. mică în Ung., cott. Arad. In anale apare la 1471. In secl. XVI. se aminteşce cetatea dela M. Are 293 case, cu 2115 loc. Români gr.-or. Teritoriul e de 4593 jug. cat. foarte fructifer. Staţiune de cale fer. Comuna numai la 1825 s'a mutat pe locul unde se află aḑi. [†]

Manea, solul lui Mircea-Vodă, trimis dimpreună cu Roman Herescu (1389) să încheie o alianţă cu Polonia. A avut asociat şi pe solul lui Petru Muşat al Moldovei, Dugoiu. In tractat numele solilor e redat în latinesce: Manea = Magnus.

Mâneca, partea unui vestmênt, care acopere braţul până la mână. *Mânecări,* mâneci scurte, destinate pentru a acoperi mai cu samă încheietura mânei. M. se pot face din pânză, de muselină, de dantelă, sau tricotate din lână.

Mânecare, oficiul divin public de dimineaţă, premergător liturgiei. (v. şi Utrenia.)

Mânecări, ornate sacre ale treptelor ierarchice superioare, cari se îmbracă pe braţe, şi represintă legăturile cu cari au fost legate mânile lui Isus Christos, când fù dus la Pilat.

Mânecătoare, noaptea de 22 Aprile, când se crede că babele vrăjitoare umblă de iau laptele dela vaci şi sporul roadelor de câmp.

Manechin, (păpuşe) figură de lemn sau de ceară, ce represintă un corp omenesc şi servă pictorilor şi croitorilor; figurat se ḑice M. şi un om fără voinţă, care face tot ce i-se cere.

Mâneciu-Pămênteni, com. rur. în Rom., j. Prahova, la 44 km. spre nord de Ploiesci. Are un sat cu 1600 loc., munteni, economi de vite şi puţine cereale şi liveḑi de pruni, o şcoală şi o biserică.

Mâneciu-Ungureni, com. rur. în Rom., j. Prahova, la 45 km, spre nord de Ploiesci. Are şese sate: *Giuresci, Valea largă, Făcăeni Chicioreni, Plăeţul şi Teleajenul* cu 1500 loc., economi de vite ş. a., mai toţi Români din Ardeal (cu mânecile cămĕşilor largi, de unde vechii loc. au dat acestor com. numele de *Mĕneciurile* şi *Ungureni.)* Com. are două biserici şi o şcoală.

Manej, localuri în cari se învaţă călaria. Ele sûnt formate din sale dreptunghiulare; una din laturi este aproape de 2 ori mai mare ca cealaltă. Partea pe unde merg caii, se numesce *pista manejului.*

M. se mai numesce şi virtelniţa, de care trag vitele pentru a pune diferite maşini în mişcare. Maşini de treerat cu virtej (manegiu) de vite, etc.

Mâner. Sabia militară e compusă din 3 părţi principale; lama, mânerul şi garda. M. este extremitatea lamei care pătrunde în interiorul gardei; el este acoperit cu piele sau pânză, pentru a uşura apucarea şi ţinerea lui în mână. La săbiile oficieresci în serviciu actualmente în armata română, mânerul se termină printr'un cap de vultur, preste care este aşezat coroana regală.

Manes, *(Mani, Manichaeus),* fundatorul unui sistem religios (v. Manichei) în secl. III, n. 218 în Ktesiphon. Scriitorii orientali susţin, că M. a fost Persan crescut în religiunea lui Zoroastru, apoi botezându-se şi fiind sfinţit preot a încercat a contopi religiunea creştină cu a lui Zoroastru. Fiind învins în o dispută cu Magi, a fost despoiat de piele încă fiind viu la 276. (Cf. G. Flügel, Mani und seine Lehre. Leipzig, 1862).

Manes, (numai în plural) în mitol. romană nume dat morţilor, şi anume *Divi Manes* au fost morţii, cari prin moarte şi sfinţirea datinelor de înmormêntare s'au curăţit şi s'au venerat ca ḑei şi spirite. Locuinţa lor e sub pămênt şi de acolo numai în unele anotimpuri şi noaptea vin pe faţa pămêntului. M. stau sub scutul ḑinei Mania (v. ac.) şi în legătură cu Larii. M. în Dacia au fost consideraţi de ḑei. Mai toate inscripţiunile mormêntale se încep cu: Diis Manibus. [Atm.]

Mănesci, mai multe com. rur. în Rom. 1) *M.*, comuna rur. în j. Dâmboviţa, compusă din 4 căt. cu 2500 loc. (Dicţ. geogr. 1890), 5 biserici şi 1 şcoală. 2) *M.*, comună rur. în j. Buzĕu, compusă din 5 cât. cu 900 loc. (Dicţ. geogr. 1900), teren avut în substanţe minerale. 3) *M.*, comuna rur. în Rom., j. Prahova, situată la $16^1/_2$ km. spre vest de Ploiesci. Are patru sate cu 1200 loc. toţi agricultori, două biserici şi o şcoală. Pe teritoriul acestei comune a fost o bătălie la 1548 între domnul Mircea III Ciobanul şi boierii munteni, nemulţămiţi de el şi conduşi de Radu Iliaşi. (Cf. Tocilescu, »Istor. Rom.« şi Odobescu, »Scrieri liter. şi istorice«, vol. I).

Mănescu, familie mare boierească din Valachia, ramură din Basarabi, aḑi stinsă. Strămoşii ei sûnt: *Michnea cel Rĕu,* domnul ţerii (1508—10) şi urmaşii acestuia, domni români: Mircea Ciobanul, Alexandru II, Michnea Turcitul, Petru Schiopul, Radu Michnea voivodul, Alex. Coconul, cari domniră între 1546—1630. Michnea era fiul lui *Dracea,* marele Armaş din Mănesci, vechia moşie a neamului, de unde li-s'a tras numele. Alexandru Coconul (1623—30) avù fiu pe beizadea *Radu* din Mănesci, n. 1635, care avù fiu pe *Udrea* logofĕtul, tatăl comisului *Barbu M.*, ce trăia în secolul trecut. Acesta avù fică pe *Smaranda* Măneasca, soţia doctorului Silvestru Filitti, şi copiii din această căsătorie luară şi numele M. [O. L.]

Manethos, scriitor egiptean, a trăit în secl. III a. Chr. la Theba; a scris în limba grecească o istorie a Egiptului. In fragmentele acesteia se află listele complete ale dinastiilor şi o treime din numele regilor egipteni. Ed. de Müller: »Fragm. historicor. graecor.« 1848.

Manevra, (frc. manoevre), modul de a regula jocul unui aparat sau sistem: a manevra macazul, a conduce un vas plutitor; exerciţiul prin care soldaţii sûnt deprinşi la mânuirea armelor şi diverse evoluţiuni; mişcări la cari se deprind trupele în timp de pace sau pe cari le execută pentru a se mĕsura cu adversarul în timp de resboiu. Fig. intrigă.

Manfi, *Ioan,* unul din profesorii ardeleni aduşi de mitropolitul Veniamin, George Asaki şi vornicul Mihaiu Sturdza, la reorganisatul seminar dela Socola (1820). Preda limba şi liter. latină, şi avea colegi pe Ioan Costea şi Vasile Bob Fabian, iar director pe Vasile Popp.

Manfred, rege în Sicilia, fiul împĕratului Frideric II, n. 1231, † 1266. Legitimisat, a primit dela tatăl sĕu Tarentul; 1254 ia guvernarea Apuliei. După moartea lui Conrad IV, ocupă tronul Siciliei ajutat de saraceni şi e încoronat

în Neapol (11 Aug. 1258). Trebuind să-şi susţină cu arme tronul faţă cu papa, care îl oferise lui Carol de Anjou, cade în lupta dela Beneventum (26 Febr. 1266). Soţia şi trei feciori ai lui mor în prinsoare, iar fica sa Beatrice numai după robie de 22 ani îşi recapětă libertatea.

Mangabe, *(Cercopithecus fuliginosus),* maimuţă din ord. Pithecilor, fam. Cynopithecinilor, de coloare neagră. Lungimea 1·25 m., coada 60 cm. Trăiesce pe ţermurii vestici ai Africei.

Mângăierea, acţiunea de a uşura durerile altuia prin sfaturi, de a consola prin arătarea nimicniciei vieţii şi prin speranţa unor vremuri mai bune pe pământ sau în lumea cealaltă.

Mangal, vas în care se pune jar.

Mangalia, com. urb. în Rom., j. Constanţa, şi mic port pe Marea Neagră la 43 km., spre sud de oraşul Constanţa. Are 1300 loc., din cari $^2/_3$ Mohamedani. Portul M. e puţin visitat. In timpul Genovezilor avea o pop. de 30,000 loc. şi mai mare importanţă comercială, fiind pe atunci protejat printr'un mal aḑi în ruină; împrejurul oraşului mai există încă urmele fortificaţiunilor vechiului port genovez, consistând într'o încingătoare cu bastioane. In apropierea M. se află o sorginte sulfuroasă şi un lac de 5 la 6 mile circumferinţă; iar împrejur se věd numeroase movile, cari de altfel fac lanţ pe ambele părţi ale lacului şi văii ce prelungesce lacul cătră interior. *Orăşelul M.,* e numele unei plăşi a judeţului Constanţa.

Mangan, element, metal. Greut. at. 55. Simbolul Mn. Valenţa sa variază dela doué la trei. Se obţine din reducerea oxiḑilor prin cărbune la temperatură înaltă şi apoi purificat de cărbune şi siliciu prin un amestec de carbonat alcalin şi borax. Principalii sěi oxiḑi sûnt: bioxidul $Mn\,O_2$ sau *pirolusita,* $Mn_3\,O_4$ *Hausmanita,* $Mn_2\,O_3$ *manganita.* Ca metal se presintă cu aspectul fierului, e foarte dur, cu o densitate 7·2. El se oxidează la aer umed. Prin proprietăţi în ce privesce sărurile *(permanganaţi)* se apropie parte de clor *(percloraţi),* parte de crom şi fier. Compuşii şi sărurile lui: *Mangan oxidul* (Mn O) pulbere amorfă verḑie. *Mangan hidroxid* $Mn(OH)_2$ precipitat din sărurile manganoase prin alcalii hidraţi. El e basa sărurilor manganoase. $Mn_3\,O_4$ *oxid salin de M.,* pulbere roşie-brună, obţinut prin calcinarea celorlalţi oxiḑi. $Mn_2\,O_3$ *sesquioxid* de M., pulbere negricioasă, sărurile corespunḑětoare acestuia ḑise manganice sûnt instabile. $Mn\,O_2$ bioxidul de M. (peroxid). La încălḑire acesta dă sesquioxid şi oxigen; servă la preparaţia clorului. $Mn\,O_3$ trioxid, anhidrida manganică, iar hidratul acidul manganic $Mn\,O_4\,H_2$ formează săruri ḑise *manganaţi,* obţinuţi dela calcinarea oxiḑilor în presenţa alcaliilor şi a substanţelor oxidante. Manganaţii sûnt pulberi verḑi, cari se descompun la diluare cu apă, trecênd din verḑi în roşii, de unde li-se mai ḑice şi cameleonul mineral, nume dat în special manganatului de potasiu = $Mn\,O_4\,K_2$. *Permanganaţi,* sûnt sărurile acidului permanganic $Mn\,O_4\,H$. Permanganatul de potasiu e sarea cea mai importantă a manganului. Se presintă în cristale roşii închise şi se obţine dela manganat prin bioxidul de carbon ori clor. E caracterisat prin proprietăţile sale remarcabile de oxidaţie, ceea ce face a fi foarte întrebuinţat în chimie şi medicină. [S. M.]

Mangifer, după o poveste rom. din Bănat, numele unui ostaş viteaz, care într'un palat împěrătesc învinge spiritele rele. M. = Mâncă fier.

Mangifera L., (botan.) mic gen din fam. Anacardiaceelor, trib. Anacardieae, cuprinde vr'o 14 specii de frumoşi arbori din Asia tropicală cu frunzele alterne simple, întregi şi coriacee; florile polygamedioice; ovarul unilocular, devine la maturitate fruct drupaceu (drupa). Dintre speciile acestui gen menţionăm numai pe *M. indica* L., care produce renumitele fructe comestibile numite *Mango;* el se cultivă foarte mult în ţerile tropicale din causa fructelor sale, obţinêndu-se prin cultură numeroase varietăţi. [Z. C. P.]

Mangiu, (Mandju) sau *Mangiuri,* un ram al Tungusilor, popor turanic, cari originar au locuit în Mangiuria. 1644 au ocupat Peking-ul, devenind stăpâni în China. In istoria Chinei găsim M. deja la 925 ca supuşi ai imperiului Khitanilor. 1114 s'au revoltat; căpetenia lor Aguta a fost proclamat împěrat, numindu-se dinastia sa Kin (aur). Această dinastie a ocupat o parte mare a Chinei, chiar şi capitala imperiului, şi a domnit 108 ani. Domniei dinastiei Kin au pus capět Mongolii. M. au emigrat din China, unde apar din nou după câţiva secoli. Căpetenia lor Tai-ciu a supus mai multe seminţii ale Tungusilor; 1616 s'a revoltat contra dinastiei chineze Ming. După lupte îndelungate le-a succes a ocupa (1644) Peking-ul şi în fine întreagă China. M. aflători în părţile sudice ale Mangiuriei sûnt agricultori şi meseriaşi, cei din părţile nordice sûnt vênători, pescari şi păstori şi duc o viaţă nomadă; cei trecuţi în China şi-au însuşit civilisaţia chineză şi formează majoritatea clasei funcţionarilor, comercianţilor şi meseriaşilor.

Mangiuca, *Simeon,* scriitor rom., n. 2 Sept. 1831 în Broşteni (Ban., cott. Căraş), a studiat dreptul în Pesta şi teologia în Vîrşeţ. La 1858 a fost numit profesor de limba şi liter. rom. la gimn. din Timişoara şi aplicat ca practicant la locotenenţa c. r. a Voivodinei şi Banatului timişan de acolo. La 1861 a fost ales solgăbirău în Jám şi a servit 8 ani ca atare în Jám, Sasca şi Căraş. La 1868 a făcut censura advocaţială şi în 1869 s'a aşezat ca advocat în Oraviţa, unde, după ce în Martie 1890 a fost ales membru onorar al Academiei rom., la 4 Dec. 1890 a reposat. Biblioteca sa a dăruit-o »Asociaţiunii« din Sibiiu. M. a publicat următoarele studii: »De originea, vechitatea şi însemnătatea numelui V a l a c« (Albina de Viena 1866, 1867); »Baba Dochia« (Familia 1874). A edat »Calendariul pe 1882 şi 1883« de cuprins folkloristic şi spiritistic; a scris »Studii limbistice sau 100 de etimologii revindecate elementului rom. contra Miklosich şi Cihac« (Familia şi Luminătoriul 1883). »Cinciḑeci de etimologii de cuvinte bănăţ. cari nu sûnt întroduse în dicţionare (Familia 1884). Cea mai însemnată lucrare a sa este »Dacoromanische Sprach- und Geschichtsforschung« (comis. W. Krafft în Sibiiu, K. F. Köhler, Lipsca şi Socec şi Teclu Bucuresci 1890), care cuprinde interesante studii asupra fonologiei şi morfologiei limbei rom. şi mai tractează despre »Cronica lui Huru«, despre »Colindă« şi despre însemnătatea istorică a numelui »Walach« sau »Vlah« (I. Teil). [Tr.]

Mangiuria, ţeară a Chinei, formând partea nordestică a imperiului, 942,000 km². cu $5^3/_4$ mili-

oane loc. Capitala Mukden. Port convențional Niuciuang. Mandjurii propriu ḑiși, un popor resboinic de origine tunguză, au cucerit 1644 China, unde întemeiară dinastia domnitoare până aḑi, și-au însușit limba și obiceiurile chineze și au remas poporul domnitor, respândiți prin întreg imperiul ca soldați, amploiați, comercianți, meseriași; în M. abia mai sûnt ³/₄ mil. Mandjuri.

Manglier, numele francez al plantei Rhizophora Mangle L. (v. ac.).

Mangop, *(Maria din M.),* a treia soție legitimă a lui Stefan cel Mare, luată în 24 Sept. 1472. Era din neamul Comnenilor, din care o ramură se retrăsese, după căderea Trapezuntului sub Turci, în *peninsula M.,* unde a și întemeiat o stăpânire creștină sub hanul Crimeei. Această căsnicie n'a fost fericită pentru Maria, căci Stefan s'a îndrăgostit de roaba sa, Maria, fica lui Radu cel Frumos. A continuat însă domnitorul să trăiască legitim cu soția sa, căci prin moartea tatălui ei, principele Mangopului, Stefan moștenea o parte din acea stăpânire. Dar când în 1475 Turcii au ocupat Mangopul, Stefan s'a divorțat de soția sa, căsătorindu-se legitim a patra oară cu concubina de până ací, Maria Vochița.

Mangra, *Vasilie,* vicar eppesc. și scriitor rom., n. 1852 în Budurasa (Ung., cott. Bihor), a studiat gimnasiul în Beiuș, teologia în Arad și dreptul în Oradea mare. Fost prof. al dreptului canonic la instit. teol. din Arad, a fost suspendat dela acest oficiu la cererea guvernului ungar din motive politice, însă biserica i-a susținut beneficiile. In acest timp s'a ocupat mai ales cu politica și a fost unul dintre cei mai zeloși aranjori ai congresului naționalităților, ținut la 10 Aug. 1895 în Budapesta. Politician pătimaș și intransigent, și în sinoadele și congresele bisericesci unul dintre conducětorii opozițiunii extreme. Cu toate aceste, la 1899 conduce lupta pentru alegerea de episcop al Aradului a lui I. Goldiș (v. ac.), care pentru atitudinea sa ca deputat dietal în chestiunile de politică bisericească, a fost atacat și combătut de presa naț. română din Trs. După alegerea lui Goldiș, M. este numit de acesta redactor al foii diec. »Biserica și Școala« și apoi ales de sinodul diecesan din 1900 vicar episc. la Orade. Pe teren literar M. s'a distins prin publicarea de documente istorice și lucrări refer. la istoria literaturei, și a fost ales membru coresp. al Academiei Rom. A fost în mai multe rânduri colaborator și redactor la organele publ. ale diecesei gr.-or. de Arad și la alte foi politice. A scris și o broșură polemică în causa mitrop. Ghenadie (v. ac.).

Mania, în mitol. romană mama Larilor; sub scutul ei au stat și Manes (v. ac.) și se credea identică cu Lara (v. ac.). M. s'a înșirat între ḑinele lumii de jos, cari au fost personificațiunea bunei mame, a pământului. M. în superstițiunea pop. se închipuia ca o nălucă, care a causat mare spaimă pruncilor, iară în fine a devenit o figură grozavă în poveștile poporale. [Atm.]

Mania, furia, boală de creeri cu înverșunare, de diferite grade. 1) *Exaltare maniacă,* fără înrîurire dinafară, simțire de sine exagerată, cugetare foarte iute și dorința de a-și pune planurile imediat în practică, de ací urmează acte nesocotite. 2) *Manie gravă,* turbare maniacă, când acțiunea suferindului nu mai este coordonată, are visiuni, halucinațiuni, gesticulări, sbierete, etc. Adese se vindecă, iar care se repetă mai de multe ori, e incurabilă.

Mania querulanta sau de proces, boală mintală ce face pe bolnav a-și căuta un drept închipuit, fără șansă de reușită, fără temeiu.

Maniana, un district în Acarnania în Grecia, aproape de Misolonghi, unde locuesc în șepte sate (Suroveli și Cuciobina sûnt cele mai mari) Arămâni, emigrați din Albania. (Cf. Globus, tom. XIII, Nr. 6 și Weigand, Aromunen, tom. I, pag. 183—185, unde vorbesce despre călătoria sa in Acarnania, și ib. tom. II, pag. 174—184, unde descrie dialectul lor și comunică câteva cântece.)

Manichei, *manicheism,* secta religioasă a lui Manes (v. ac.). Sistemul religios al M. format din Dualism și Panteism propune, că dintru început a existat și există doue ființe eterne, necreate, vii, sieși opuse, una bună (lumina, spiritul), alta rea (întunerecul, materia). Lumea vĕḑută și omul s'a produs din o amestecare a luminei cu întunerecul. Particulele de lumină constitue în om spiritul rațional, iar materia e sediul poftelor celor rele. Substanță divină după M. se află în toate ființele vĕḑute. Mântuirea consistă în eliberarea din materie a particulelor de lumină și reîntoarcerea lor în substanța divină și împĕrăția luminei. Morala M. e foarte rigoroasă. M. s'a lățit repede nu numai în Orient, ci și în Africa și Italia, Galia și Spania; s'a stîns în secl. VI. (Cf. A. Geyler, Das System des M. Jena, 1875; Dr. A. Grama, Istoria bisericească. Blaș, 1882.) [i—m.]

Maniera, *(franc.)* fel, formă, chip, mod. La plural: apucături false, prea lustruite. In artă și liter. M. este un mod anumit de factură, de exprimare, al unei școale artistice sau literare. M. e constituită din totalitatea trăsurilor caracteristice unei școale liter. sau artistice, sau chiar numai unui artist mare. Când aceste trăsuri capĕtă o influență mare asupra lumii dintr'o epocă oarecare, ele prin prea multe imitații lipsite de fond devin *manierism.*

Manierism, afectare, prefăcĕtorie meșteșugită, imitarea unor apucături străine felului propriu de a fi. M. în artă e ceva prea căutat, și deci fără căldura spontaneității, adesea nepotrivit fondului cugetării sau al sentimentului. [Nig.]

Manifest, *(lat.)* scriere publicată de cineva spre a-și arĕta ideile, spre a face cunoscut tuturor ce are de gând să facă; declarațiune publică făcută de un general sau de un partid. M. adiect. = învederat, vĕdit. [—]

Manifest de resboiu este declarațiunea de resboiu motivată, dată de suverani, sau o expunere a neînțelegerilor. In general ele confirmă causele justificative și motivele de resboiu. Un resboiu fără declarație prealabilă, e o violare a credinței publice și un fel de cursă întinsă: ori ce act ostil, anterior unei declarații prealabile, e condamnat de dreptul ginților. Puterea atacată n'are nevoie să mai declare resboiu. Puterile neutre trebue să ia cunoscință prin notificare, de declarațiunea de resboiu. [O. L.]

Manifestul partidului comunist, redactat de Karl Marx împreună cu Fred. Engels, adoptat la congresul din Londra în 1847. In M. se găsesc puse următoarele doue principii socialiste:

1) interesul lucrătorilor este pretutindeni acelaş în faţa intereselor capitaliste; prin urmare el trebue să domine chestiunile de naţionalitate; 2) lucrătorii n'au să se sprijine decât pe ei înşişi pentru a se desrobi, şi ei au nevoie, mai ântâi, de a cucerí drepturile politice. Ambele principii însă sûnt dăunătoare: cel dintâi, pentrucă se pune în vĕdit şi intenţionat conflict interesul lucrătorilor cu al capitaliştilor, lucru ce duce la disarmonie, la desagregare socială, şi pentrucă prin el se şterge principiul de naţionalitate, care e basa ori cărui organism social; al doilea, pentrucă prin el se deşteaptă în massele inculte pasiuni politice fără frâu, cari duc la revoluţii. [Nigrim.]

Manihiki, *insulele,* grupă de insule engl. în Oceania, 137 km², cu 1850 loc.

Manihot, *Manioc,* (botan.) fecula dela diverse specii de Jatropha (v. ac.).

Manila, capitala insulei Luzon (Filipine), 154,062 loc. (1887); cel mai însemnat port comercial al Filipinelor; pentru năi mari servesce apropiatul port Cavite; fabricaţiune de tutun; export de tutun, zahăr şi cânepă (abaca); 13 Aug. 1898 s'a predat admiralului american Devey.

Cânepa de Manila, (botan.) fibre textile scoase din peţiolurile frunzelor de Musa textilis (v. Bananier); se mai ḑic *Abaca, fibre de Banan, Plantain-fibre, Siam-hemp,* etc. Din ele se fac stofe solide, uşoare, elastice, cu strălucirea mătasei; se împletesce sfoară trainică, sfoară de M., ş. a.

Manin, *Daniele,* 1804—57, vestit patriot veneţian. Fiind închis de poliţia austriacă în 1848, fù scos din carcere şi revoluţia isbucní. Impreună cu Tomaseo se puse în capul mişcării şi goní pe Austriaci. După aceea susţinù asediul lor timp de un an, în Veneţia (1848—1849), în care timp fù dictatorul republicei. Când Veneţia căḑù, el se refugià la Paris, trăind din lecţiunile de italienesce. [O. L.]

Manioc, (botan.) v. Manihot.

Manipul (mânecare), ornat liturgic, care-l poartă preoţii şi diaconii la celebrarea cultului divin. (v. Mânĕcări.)

M. se numia şi un corp de trupe la Romani = $^1/_{30}$ a unei legiuni.

Manipulaţiune, a administra, a umbla cu ceva, a lucra.

Manipur, stat vasal în prov. indo-brit. Assam, 21,500 km². cu 221,000 loc.

Manisa, (vechea *Magnesia),* oraş în vilaietul turco-asiatic Aidin, cu 35,000 loc.; ţesetorii de bumbac.

Manitoba, prov. engl. în America de nord, dela 1870 aparţine la Dominion of Canada; 165,924 km². cu 203,549 loc. (1895). Capitala Winnipeg.

Maniu, 1) *M. Vasile,* m. al Academiei rom., n. 1824 în Lugoş (Bănat), a studiat în Caransebeş, Arad şi Pesta, unde terminà filosofia şi dreptul. La 1847 se stabilesce în Rom., ia parte activă la mişcările din 1848, din care causă este silit să treacă în Transilvania. După ce a ocupat acolo mai multe funcţiuni, se întoarse iarăşi în ţeară, unde se ocupă cu advocatura şi fù ales deputat în toate legislaturile liberale 1876—88. A publicat: Amelia sau victima amorului, dramă 1849; Respunsu replicativu la broşura dlui protopresviteru Mel. Dregicí, intitulată »care sûnt literile romane«. Timişioara, 1856; Disertaţiune istorico-critica şi literara tractanda despre originea Romanilor din Dacia Trajana, 1857; Unitatea latina sau causa română în procesul naţionalităţilor din punctul de vedere istoric, juridic şi politic, 1867; Misiunea Occidentului Latin în Orientul Europei, 1869; Monumentul dela Călugăreni, dramă într'un act, 1871; Răpirea Bucovinei, conferenţă, 1875; Studii asupra scrierii profesorului Dr. I. Jung, întitulată Romanii şi Românii din Ţerile dunărene, 1878; Proscrisul, dramă originală naţională în 5 acte şi 5 tablouri, în ajunul evenimentelor din 1848, 1880; Românii în literatura străină, studii istorico-critice şi etnologice, 1883; Convenţiunea consulară cu Germania, 1886; Şepte scrisori deschise către Maj. Sa Carol I, regele României, 1888, etc.

2) *Maniu, Aurel,* Dr., n. 5 Martie 1833 în Lugoş, † 28 Ian. 1894 în Oraviţa. 1859 notar public c. r. în Lugoş, 1860 vice-notar, mai apoi protonotar al Caraşului (»Determinaţiunea« congregaţiei din Septembre 1861, referitoare la folosirea limbei rom. în comitat, este elaboratul sĕu şi al protonotarului de atunci Aloisiu Wlad de Sĕlişte); 1861, ca advocat, a fost ales deputat dietal în cercul Făgetului. 1870 numit jude la tabla reg. în Pesta, dar n'a ocupat acest post, ci a fost trimis în misiuni diplomatice din partea guvernului; în 10 Apr. 1875 a fost numit notar public în Oraviţa, unde a stat până la moarte. M. pe la începutul erei constituţionale a purtat lupte energice pentru drepturile naţionale şi a luat parte activă la demersurile Românilor pentru despărţirea lor de ierarchia sêrbească.

Manivela, mâner, o bucată de lemn sau de metal, cu ajutorul căruia învêrtim un corp, sau de care il prindem ca să-l ridicăm sau să-l ducem undeva.

Mânjina, com. rur. în Rom., j. Covurluiu, cu 800 loc. agricultori. (Dicţ. geogr. 1892); moşia M. a fost odinioară proprietatea marelui patriot Costache Negri; casa în care a locuit Negri şi în care se ţineau sfaturile patrioţilor ambelor ţeri române, există şi aḑi.

Manjema, *(Ma-njuema),* popor în Africa centrală, spre vest dela lacul Tanganjika până la rîul Congo, care aparţine seminţiei Bantu. Teritoriul acesta aparţine statului Congo. Amĕnunte despre acest popor se află în opul: Durch den dunklen Weltteil de H. M. Stanley.

Manliu, *Ioan,* pedagog rom., n. 1841 în Transilvania; a studiat la facultatea de litere din Bucuresci. In 1871 fù numit director şi prof. de istorie şi limba latină la gimnasiul din Pitesci, apoi se mută la gimn. din Giurgiu şi la 1875 fù trecut ca prof. de limba şi liter. rom. la şcoala centrală de fete din Bucuresci, care mai târḑiu devení şcoală normală de institutoare. Aci funcţionează şi astăḑi. Pentru perfecţionarea sa în pedagogie, visità în mai multe rânduri şcoalele pedagogice din Austria, Saxonia, Prusia, Bavaria, Würtemberg şi Elveţia. M. a desfăşurat o intensivă activitate pedagogică, ca profesor, revisor, organisator şi scriitor. Scrieri principale: Gramatica limbei române (sintaxa) pentru clasele primare, (la 1871) astăḑi ajunsă la ediţia 44. Gramatica română (etimologia) 1875 ed. 66. Stil şi composiţiuni (1880, ed. 8). Retorica şi stilistica

(1891). Sintaxa pentru cursul secundar (1884), ed. 6. »Poetica română«, (1890). »Antologia și Crestomatia română«, (1891). »Gramatica istorică și comparată«, (1894). »Exercițiĭ de compoșițiuni«, (1895). »Povĕțuitor pentru predarea limbeĭ române«, (1896). »Carte de cetire pentru clasele secundare«, (1897).

Manlius Marcus Capitolinus, unul din eroiĭ romanĭ din vremea resboiuluĭ cu Galiĭ. Luĭ M. i-se datoresce scăparea Capitoliuluĭ, care era asediat de cătră Galĭ. Pentru fapta sa curagioasă i-se dete porecla de *Capitolinus*. In 384 a. Chr. poporul îl acusà de fapte grave, fù condamnat la moarte și aruncat din înălțimea stânceĭ Tarpeiene.

Manlius Titus Torquatus, dictator roman în 365 a. Chr. [Caion.]

Mana, (botan.) sucul extras din scoarța de Fraxinus Ornus (v. ac.); e medicinal, folosit ca purgativ. (Pentru »mana Ovreilor«, v. Lecanora.)

Mannheim, oraș în Baden (Germania) la vĕrsarea luĭ Neckar în Rin, 91,119 loc. (1895); castel cu colecțiunĭ de artă, observator astronomic; gimnasiu clasic și real, școală reală; fabricĭ de mașine, chimicaliĭ, gummi, țigărĭ, cement, etc. Comerciu însemnat, port la Rin și Neckar.

Manning, *Enric Eduard*, archiepiscop de Westminster (în Anglia) și cardinal, n. 1808. A lucrat pentru validitarea principiilor religioase în viața socială; a arĕtat raportul între sciință și religiune, apĕrând autoritatea revelațiuniĭ divine și combătând amestecul necompetent al regimuluĭ în afacerile bisericiĭ. A lucrat cu succes pentru cultivarea și înmulțirea cleruluĭ, pentru ridicarea de orfanotrofiĭ, școale și alte institute umanitare și culturale. † 1892. [i—m]

Manit, alcool hexaacid, din grupa ḑisă a hexitelor, respunḑênd la formula $CH_2OH (CHOH)_4 CH_2OH$. El se găsesce în multe plante, mai ales în Fraxinus Ornus, al căruĭ suc prin uscare ne dă mana farmaciștilor. Din aceasta se și extrage prin alcool. M. se presintă cristalin, fusionează la 166°, e solubil în apă, cu savoarea foarte dulce. Are ca principalĭ isomerĭ pe sorbita și dulcita. [S. M.]

Mannus, la Germanĭ fiul ḑeuluĭ Tuisco, care a avut treĭ ficiorĭ și dela eĭ au purces treĭ popoare germane: Ingăvoniĭ, Iskăvoniĭ și Hermioniĭ.

Manoach Hillel, bancher din Bucurescĭ, la care se face primul împrumut al Moldoveĭ, în sumă de 2.400,000 leĭ pe vremea luĭ Grigore Ghica (1855).

Mano destra, *(ital.)* = mâna dreaptă (prescurtat m. d.), prin oposiție cu *mano sinistra* (ital.) = mâna stângă (prescurtat m. s.), indicațiunĭ ce se întâlnesc în musica instrumentelor de claviatură, precisând mâna cu care trebue executat un pasaj, pe care executantul ar fi în nedumerire cu care mână să-l execute.

Manole, *Meșterul*, legendarul architect al mănăstiriĭ Argeșuluĭ (v. ac.), necunoscut istoricesce, dar càntat în una din cele maĭ admirabile balade populare. (Cf. Colecțiile de poesiĭ populare ale luĭ Alexandri și Teodorescu.)

Manole, *Diamandi*, comerciant de frunte și filantrop, n. 1833 în Brașov, și reposat tot acolo în Sept. 1899. M., după ce făcù oarecare studiĭ la școalele din Brașov, se aplicà la negoț în Bucurescĭ, unde maĭ târḑiu ajunse companion la o casă de schimb. Reîntors la 1865 la Brașov, deschise o casă de comisiunĭ, purtând afacerĭ marĭ cu România. M. a luat parte însemnată la afacerile publice brașovene și ale Rom. din Trans. și Ungaria. A funcționat maĭ multă vreme ca membru al Eforieĭ școalelor centrale române din Brașov, ca președinte al gremiuluĭ comerc. românĭ și al camereĭ comerciale din ținutul Brașovuluĭ. De asemenea a funcționat maĭ multă vreme ca membru al sinoduluĭ și al congresuluĭ național-bisericesc gr.-or., și ca membru al comitetuluĭ național-politic. Ca filantrop a luat inițiativa la o colectă de banĭ și de obiecte pe seama ostașilor rom. rănițĭ în resb. din 1877—78, și la un fond pentru îmbrăcarea școlarilor românĭ săracĭ din Brașov.

Manolea, sat în Rom., j. Suceava, aparținĕtor comuneĭ rur. Uidescĭ, cu 763 loc. în majoritate Lipovenĭ (Dicț. geogr. 1894), 1 biserică și 2 schiturĭ lipov., unul de călugărĭ cu 33 ințĭ, altul adăpostind vr'o 44 călugărițe.

Manolescu, 1) *M. Nicolae*, medic rom., n. 1850 în com. Șaranga, j. Buzĕu. A făcut studiile medicale în țeară și în Paris. In 1878 a obținut titlul de doctor în medicină la Univ. din Bucurescĭ și în 1883 a fost numit profesor de oftalmologie la facultatea de medicină din capitală și medic primar al spitalelor Eforieĭ. Intre scrierile sale cele maĭ însemnate sûnt: Conditions de la visibilité des points et des lignes. Paris, 1880; Studiu asupra miopieĭ. Bucurescĭ, 1883; Rolul aglutinativ al lamboulu conjunctival în extracția cataracteĭ. Buc., 1884; Brossage des granulations conjonctivales. Bucur., 1891; Maladiile conjunctiveĭ. Bucur., 1890; Igiena țeranuluĭ român, lucrare premiată de Academ. rom. 1895; distins cu medalia Benemerenti cl. I. [—]

2) *Manolescu, Grigore*, artist dramatic, n. 1857 în Bucurescĭ, † 1893 la Paris. A urmat cu succes cursurile Conservatoruluĭ de declamație din Bucurescĭ. A debutat sub direcțiunea luĭ Millo, pe scena teatruluĭ dela Bossel la 1873, în comedia »Un poet romantic«, și s'a relevat ca un talent remarcabil în comedia »Un bal din lumea mare«. Câtva timp în urmă, întrà în Teatrul național, dar îl părăsì în curând, luându-se după marea tragediană Pezzana. La reîntoarcerea sa în țeară fù reangajat pe scena Teatruluĭ național, unde începù seria rolurilor marĭ, trecênd prin Hamlet și sfîrșind cu Dragomir din »Năpastea« luĭ Carageale. Se duse la Viena, unde dădù în romănesce pe »Prințul Danemarceĭ«, se întoarse din nou în țeară, maĭ jucà o iarnă, contractă boala ce avea să-ĭ pună capĕt, și murí la Paris în urma uneĭ operațiĭ. Rolurile cele maĭ de căpetenie, în carĭ a făcut adevĕrate creațiunĭ sûnt: Galus din Fântâna Blanduzieĭ, Ovidiu, Ruy-Blas, etc. Dar rolul în care a excelat în toată puterea cuvĕntuluĭ a fost Hamlet. Din privirea, din mișcările și glasul luĭ, se revĕrsa toată suprema trudă morală a aceluĭ suflet gigantic din opera luĭ Shakespeare. Ceea ce a hotărît a face un artist distins din M. a fost maĭ presus de toate dragostea luĭ de scenă, care l-ă împins la o muncă extraordinară, făcându-l să atingă uneorĭ înălțimile arteĭ adevĕrate. [N. Petrașcu.]

Manometru, aparat destinat a mĕsura presiunea fluidelor. M. cel maĭ sigur este acel cu aer

liber cum l-au întrebuințat Mariotte, Dulong și Arago. Prin el se mĕsură direct presiunea prin înălțimea unei coloane de mercur. In casul însă când e vorbă de presiuni ridicate, M. cu aer liber este înlocuit prin un manometru cu aer comprimat.

Manometru metalic, cel mai întrebuințat din toate aparatele manometrice. El se compune dintr'un tub de metal cu păreți subțiri, și întors odată sau de două ori în jurul lui însuși. Unul din capetele sale este deschis și poate comunica cu gazul sau vaporul, a cărui presiune voim să mĕsurăm. Celalalt capĕt este închis și terminat prin un arătător, în fața căruia se află un arc de cerc graduat. Când presiunea gazului sau a vaporului, care comunică cu M., cresce, giururile tubului se desfac și arătătorul se mișcă într'o direcțiune; când din contra presiunea decresce, giururile se strâng și arătătorul merge în direcțiunea opusă. Instrumentul este graduat prin comparare cu un alt M.

Manopera, apucătură; mijloc întrebuințat spre ajungerea unui scop.

Mans, Le, capitala departam. franc. Sarthe; cu 55,985 loc. (1896); industrie de mașini și textilă, comerciu cu vite.

Mansarda, cameră situată nemijlocit sub coperișul casei.

Manșeta, (mânecări), bentă de pânză întărită cu scrobeală, care se aplică la mânecile cămășilor bărbătesci.

Mansfeld, fost comițiat în Germania, 1100 km²., acum împărțit în 3 cercuri ale guvernam. prus. Merseburg. *Orașul M.* are 2775 loc.; mine de aramă și argint.

Mansfeld, *Ernst, conte,* general în resboiul de 30 ani, 1618 duse Cehilor resculați trupe ajutătoare, se luptă în Boemia și la Rin pentru causa reformaților, 1623 trecù în Olanda, 1625 adună oaste nouă, fù bătut de Wallenstein la Dessau (25 Apr. 1626), trecù apoi spre Ungaria pentru a se uni cu Gavrilă Bethlen, fù însă împiedecat de Wallenstein. † 29 Nov. 1626 în satul bosniac Racovița.

Mansiones, in mitologia romană stațiuni de odichnă și pentru păzirea preste noapte a ancilelor la procesiunile Saliilor (v. ac.). [Atm.]

Mansurah, oraș în Egiptul de jos, capitala provinciei Dakahlije, în partea dreaptă a ramurei Damiette a rîului Nil, emporiul negoțului din delta Nilului, cu 27,000 loc. Orașul s'a fundat la 1222.

Mantegazza, *Paolo,* fisiolog și antropolog ital., n. 1831 la Monza, profesor de antropologie în Florența, unde fundă un museu și o revistă antropologică. A scris: Fisiologia dell' amore, Fisiologia del piacere, Fisiologia del dolore, Igiene dell' amore, Gli amori degli uomini, etc.

Manteuffel, 1) *Edvin Carol Ioan,* general, n. 1809 în Dresda, † 1885 în Carlsbad. Comandantul trupelor prusiane în Schleswig-Holstein (1865), guvernator în Schleswig. A luat parte și în resboiul din 1866 și 1870—71. Comandant al tuturor trupelor destinate pentru ocuparea permanentă a Franciei. 1879 guvernator în Alsația-Lorena. 2) *M., Otto Teodor,* baron, om de stat prusian, n. 1805 în Lübben, † 1882 la Krossen; fost vicepresident al guvernului în Stettin, director al ministeriului de interne și 1850 ministru-president; birocrat reacționar, dimis 1858; 1864 membru al senatului. 3) *M., Carol Otto,* baron, fratele celui precedent, n. 1806, † 1879. Fost ministru de agricultură în Prusia. 4) *M., Otto Gottlob,* baron, fiul lui M. Otto Teodor, n. 29 Nov. 1844 în Berlin. Șef al partidului conservator, president al adunării comunale din Brandenburg și Lusația.

Mantia, (grec. mandia) paliu ce acopere tot trupul. *M. călugărească,* denotă umilința și viața contemplativă călugărească. *M. archierească,* ca ornat bisericesc undulant, înfrumsețat în partea anterioară cu icoanele celor 4 evangeliști, presintă pe archiereu ca succesorul apostolilor.

Mantica, (grec. mantike), la început a însemnat darul și arta de a profeți, iar mai târḑiu desvĕlirea, descoperirea viitorului numai prin mijloace artificiale, cari sûnt de multe feluri, între altele sorții, cărțile, càutarea în palmă (cheiromantica), etc., în oposițiune cu profeția (v. ac.). [Atm.]

Mantinea, vechiu oraș în Arcadia (Grecia), dărîmat 222 a. Chr. Aci a învins Epaminondas pe Spartani la 362 a. Chr.

Mantis religiosa, insect, v. Călugărița.

Mantissa, partea ḑecimală (fracționară) a unui logaritm.

Mantova, *(Mantua),* fost ducat în Lombardia, acum prov. ital., 2363 km²., cu 313,791 loc. (1896). *Capitala M.,* fortăreață tare, pe o insulă în Mincio, 28,048 loc.; residență episcopească; citadelă cu forturi și puternice stavilare pentru a sloboḑi apă pe teren. Piețe frumoase (Piazza Virgiliana cu statua lui Virgil); catedrală, palat ducal, Palazzo del Te; academia virgiliană, bibliotecă de 80,000 tom., observatoriu astronomic, museu, grădină botanică. Pe timpul Romanilor M. era oraș înfloritor, 1432 deveni marchionat al familiei Gonzaga, 1530 ducat, 1705 fù unit cu posesiunile austriace, 1797 ocupat de Francezi, 1859 dat la Veneția, 1866 ajunse oraș al Italiei.

Mântuire, scăpare, rescumpĕrare, se ḑice îndeosebi despre rescumpĕrarea neamului omenesc prin Isus Christos. Mântuitor. (v. Isus Chr.)

Mantumba, *(Mohumba, Mahumba),* lac în Africa de mijloc, în statul Congo, la 50 km. dela lacul Leopold II. Ținut împopulat, șesos. Spre nord-vest isvoresce din el rîul Irebac. L-a descoperit H. M. Stanley în 1883.

Manu, în mitol. indică protopărintele omenimii și anume acela, care a întrodus sacrificiul. In tradițiunea mai târḑie apare ca Noah (Noe) al Indiei.

Manu, (sau *Mano),* familie boierească, în țeară din secolul trecut și de origină ital. Pe la 1400 se așeză la Constantinopole, unde continuà a da mulți oameni distinși în Grecia și Bizanț. Frații *Manole* și *George M.* deteră nascere, venind în țerile române, la două ramuri fam., primul în Moldova, celalalt în Valachia, unde e cunoscut Marele logofĕt Mihail M., † 1835, boier al lui Mavrogeni.

1) *Manu, George,* om politic și general român, n. 1833, și-a fàcut studiile militare în Prusia, unde a și servit ca sublocotenent la artilerie. Intrând 1858 în armata română, s'a ocupat mai ales de organisarea artileriei, a luat parte cu distincțiune la resboiul independenței 1877—78

și cu rangul de general s'a retras 1884. Ca om politic, M. e membru al partidului conservator, a fost de mai multe ori ministru de resboiu, 5 Nov. 1889 până 15 Febr. 1891 ministru-president și ministru de interne în cabinetul așa numitei »concentrări« junimisto-conservatoare, iar în ministeriul G. Gr. Cantacuzino dela 11 Apr. 1899 a fost câtva timp ministru de finanțe, dar în Ian 1900 a trecut la ministeriul de interne, de unde s'a retras 1900. Dela el: Aritmetica și Algebra. Paris, 1864.

2) *Manu, Grigorie,* n. 30 Ian. 1843 în Bucuresci, vĕr cu generalul George M., și-a făcut studiile în țeară mai mult ca autodidact; însă nascut dintr'o familie de boieri mari, căsătorit cu fata lui C. Kretzulescu, M. găsesce în așa împrejurări ocasia celei mai felurite desvoltări intelectuale. Bun cunoscĕtor al istoriei țerii, mai ales al documentelor de familii, M. devine folositor statului ca unul din administratorii domeniilor sub ministeriul Lascar Catargiu dela 1871—76, dar mai ales se distinge printr'o neobosită și inteligentă activitate ca director general al monopolurilor statului sub ministeriul Catargiu-Carp 1891—95, când înființează între altele navigațiunea fluvială și maritimă română.

Manu, 1) *M., recte Maniu, Nicolae,* vicar gr.-cat. rom. al Făgărașului, n. 1796 în Hepria, cott. Alba de jos, † 1865 în Făgăraș. M. și-a făcut studiile teologice în Viena, după a căror terminare fù aplicat ca profesor (magister) la școala normală din Blaj, 1826—51 paroch gr.-cat. în Sibiiu, iar până la 1845 și protopop, când fù lipsit de protopopie, fiind și el implicat în procesul contra episcopului Leményi. In mișcările din 1848—49 M. avù rol însemnat, locuința lui parochială din Sibiiu era asilul și locul de întrunire al conferențelor Românilor devotați dinastiei și causei naționale române în frunte cu Simeon Bărnuțiu, pentru care atrase asupră-și urgia guvernului revoluționar; 1851 e numit rector al seminariului clerical din Blaj, mai târḑiu econom al mitropolitului Șuluțiu, iar la 1862 vicar foraneu în Făgăraș. M. âncă ca profesor în Blaj scrise: Orthoëpia latina, latino-valachica, hungarica, germanica et serbo-valachica, juxta gustum hodiernae paedagogiae (1826). Pentru ținuta sa dinastică M. la 1852 fù decorat cu crucea de aur pentru merite. [nt.]

2) *M., Petru,* consilier de finanțe, n. 1800 în Hepria, cott. Albei inf. (Trans.); deși de religiunea gr.-cat., 1823—27 a ocupat oficiul de secretar al consistoriului gr.-or. în Sibiiu. La adunarea din câmpul libertății dela 3/15 Maiu 1848 a fost ales secretar al ei, și membru al comitetului național rom. Tot în acel an, ca comisar al districtului Blaj și în 1849 al districtului Reteag, a aperat interesele națiunii sale. 1850 bărbat de încredere în minist. de justiție din Viena pentru organisarea tribunalelor, 1851 secretar și 1858 consilier la direcțiunea financiară transilvană, iar 1859 membru în direcțiunea fondului de desdaunare urbarială. M. a luat parte însemnată și la luptele politice-naționale din anii 1860 ca regalist în dieta Transilvaniei (1863). 1864 s'a retras; † 1876.

v. și Man.

Manual, ori ce carte ce se dă în mâna școlarilor, ca text de pregătire și deprindere, pentru a puté urma mai cu succes explicările învĕțătorului. Calitățile manualului sûnt: scurțimea, claritatea și concisiunea. M. se mai numesce, în comptabilitate, registrul, în care întrările și ieșirile nu se notează după ordinea lor cronologică, ca în jurnal, ci după titluri și capitole. M. se mai numesce ori ce ediție portativă de legiferări, regulamentări, notițe, expuneri tabelare, etc., menite a servi scopurilor de utilisare repede și practică.

„Manuductor *pentru învĕțătorii sholasticesti sau îndreptare cătră cuviinciósa împlinire a diregătoriei învĕțătoresci.* Buda, 1818«, prima scriere pedagogică-didactică, apărută în limba română, pe o extensiune de 224 pagine, într'o limbă curat românească, folosind expresiuni ca »seriositate, idei, esențială, sistematicească, formală, ocasie«, etc.

Manufactura, *manufacturier, (lat.)* cuvinte sinonime cu cele de fabrică și de fabricant. Astăḑi însă cu progresele imense ce s'au realisat prin introducerea mașinelor în domeniul industrial, expresiunea nu mai e proprie decât pentru industria mică; în fabricile mari munca manuală e aproape toată înlocuită de mașini. Fabrică, sau într'un înțeles mai restrîns *atelier,* numim locul chiar unde lucrează uvrierii întrebuințați de fabricant. Nu trebue să facem nici o deosebire apoi, între antreprenorul care întrebuințează nisce uvrieri, cari lucrează la domiciliul lor, sau care distribuesce munca de făcut la uvrierii adunați într'un local care îi aparține și care formeaza atelierul sau fabrica.

Manuil, doi împĕrați bizantini. 1) *M. I Comnenos,* fiul împĕratului Ioan II, urmă tatălui sĕu 1143 în vîrstă de 23 ani. Viteaz, cavaler, întreprinḑĕtor, el este una din cele mai alese figuri ale imperiului din Constantinopole. Visa a cucerí Italia, Ungaria și a restabili imperiul roman. Purtă lupte cu Normanḑii în sud și cu Germanii în nordul Italiei. Câștigă lupte strălucite contra Ungurilor cu ajutorul Românilor, cum declară o inscripție greacă, a supus Armenia, a redus la vasalitate pe prinții creștini din Palestina, a fost însă la sfîrșit bătut de sultanul din Iconium (1176). † 1180. (Cf. D. Onciul, Originile principatelor române, Bucuresci, 1899.)

2) *M. II Paleologos,* fiul lui Ioan V, se urcà pe tron la 1391. Strîmtorat de Baiezid I, cerù ajutor dela creștinii apuseni, însa regele Sigismund fu bătut la Nicopole 1396. In 1399 plecà în apus, unde fù bine primit, fără a primí însă ajutoare. După înfrângerea lui Baiezid se întoarse în 1403 la Constantinopole și trăí liniștit din partea sultanilor următori. Amurat II încungiurà Constantinopole, dar după câteva luni se retrase și în 1424 încheie pace cu M. II. † 1425.

Manumissio, *(lat.)* emancipare, iertare, liberare din sclăvie la Romani.

Manu propria, *(lat.)* cu mâna proprie.

Manus, (lat. mână), la Romani o instituție de drept, și anume o putere analogă cu puterea părinteasca (Cf. Savigny, System d. h. röm. Rechts, I p. 357). Când se ḑice că cineva se află în M., se înțelege că acela se află într'o grupare de oameni sub conducerea șefului acelei M., fie acesta pater familias, fie altcineva. Indeosebi se înțelege sub M. puterea bărba-

tului, sub care a stat femeia în vechea și riguroasa căsătorie romană, în care totul ce a câștigat femeia, a fost câștigul bărbatului.

Manumisiune, scoaterea cuiva din Manus; formalitatea eliberării celui dat în mancipiu sau a sclavului.

M. militaris, execuțiune silită, făcută cu ajutorul forței armate.

M. mortua, v. Mână moartă.

Manuscript, scriptele date în tipografie spre culegere și tipărire. M. e și lucrul tipărit odată și dat spre retipărire. Signatura pe tipărituri »tipărită ca M.« înseamnă, că nu pentru public au fost tipărite, ci numai în interesul editorului, cum și aceea, că editorul își reservă dreptul de proprietate asupra lor.

Mănuși, vestmént pentru acoperirea mânilor. M. erau purtate încă în vechime de popoarele Asiei ant., și se amintesc și la Homer. In secl. XIII erau deja o parte indispensabilă a toaletei femeilor din societatea bună.

Manutanța, stabiliment unde se fabrică pâne pentru armată. *Manutanța armatei* din Bucuresci, înființată în 1877, lângă casarma Malmaison; la început cu o instalație mai primitivă, încetul cu încetul s'a completat și perfecționat într'un stabiliment de primul ordin, care pe lângă fabricația pânei necesară ḑilnic trupelor din garnisoana Bucuresci, mai are instalațiuni pentru fabricarea pesmeților și a pânei de resboiu. Stabilimentul, care ocupă o suprafață de aproape 4 hectare, mai cuprinde și depositul de subsistență al armatei, acesta primesce și păstrează conserve alimentare de tot felul, fabricate de industria privată. Armata mai are M. mai mici la toate reședințele corpurilor de armată și divisii, cu tendință de a se înființa în toate garnisoanele. Instalațiunile principale sûnt: 1) o magazie de zid cu 18 silosuri cu o capacitate de 3.000,000 chilogr. grâu, cu toate instalațiunile mecanice necesare. 2) O moară cu 5 părechi pietri și 4 cilindre. 3) O magazie pentru făină cu 4 etaje și ascensoare. 4) O fabrică de pâne obicinuită cu 14 cuptoare, fabricând preste 30.000 rații (de 1130 grame) pe ḑi. 5) O fabrică de pesmeți și pâne de resboiu. 6) 4 magazii pentru pâne și conserve alimentare. 7) Pavilion de administrație. 8) Casarma pentru 250 oameni. 9) Ateliere, remise, etc. M. centrală are următoarele atribuții: a) fabrică și distribue ḑilnic pâne trupelor din căpitală, b) fabrică și distribue pânea de resboiu necesară pentru mobilisare, c) primesce și înmagazinează conservele de carne. Ea este administrată de un adjunct cl. I (maior), ajutat de 6 oficieri de administrație.

Manutius, (ital. *Manucci*), *Aldus* sen., tipograf, n. 1450 în Bassano; dela 1488 tipograf în Veneția, unde † 6 Febr. 1515. M. a întrodus în tipar literele latine, și a tipărit pentru prima dată 28 clasici greci. In tipografia lui M. au apărut mai ales operele clasicilor (Aldua), cari se disting prin valoare internă și adjustare frumoasă.

Mânz, cal tiner, (v. Cal). *Mânzul în pov. române* are mare rol, pentru-că feții frumoși, cari pornesc să caute fată de împěrat, își procură mânzi. Câte odată și împěrații au M., cari mâncă jar. Un M. șolomonar fětat de iapa popei a secat toate isvoarele. Puterea unui smeu stătea într'un M. al unei iepe dela mama ciumei din marginea lumii.

Manzanares, 1) M., rîu în prov. span. Madrid, curge prin orașul Madrid și se varsă în Iarama după un curs de 85 km. 2) M., oraș în prov. span. Ciudad Real (Mancha), 9699 loc.

Mânzar, tîrgușor în Basarabia, j. Bender, se află lângă orașul Bender, depărtare ca. 30 km., aparține principesei Gagarin, fiind dăruit acestei familii de împěratul Alexandru I. Principesa Gagarin a creat acolo o pepinieră de arbori. Poporațiunea tîrgușorului se compune din Români, Ovrei și Bulgari în numěr de 700 loc. de ambele sexe.

Mânzare și *mânzări*, se numesc oile fětate cari se mulg.

Mânzat și *mânzați*, se numesc animalele tinere din acelaşi an, vacă de unul, doi, trei mânzați, vacă de unul, doi sau trei viței.

Manzoni, *Alexandro*, celebru scriitor (1785 până 1873), întemeietorul și capul romantismului în Italia. Opere principale: I promessi sposi, Storia milanese del secolo XVII, roman tradus în deosebite limbi: Inni sacri. Il cinque maggio, odă la moartea lui Napoleon; dramele: Il conte Carmagnola, Adelchi, etc.

Maori, popor indigen în Selanda nouă.

Măotis, numele antic al Mării Asovice.

Mape ceresci, hărți pe cari se represintă sfera cerească, adecă posițiunile relative ale stelelor.

Mar (și *Marana, Morana, Morena*), ḑina morții la Slavi.

Mara, (*Dolichotis patagonica* Wagn.), numit și iepure de pampas sau patagonian, animal roḑetor, lungimea corpului 75 cm., înălțimea 44 cm.; trăiesce în grupe mici în America de sud, cu deosebire prin deșerturile Patagoniei, se nutresce cu ierburi, e greu de vênat, blana lui e scumpă.

Mara, protopopiat gr.-cat. român al diecesei Gherla, în Maramureș, se compune din 7 parochii și 2 filii cu 9900 suflete.

Marabu, (*Leptotilus crumenifer*), o barză din fam. Ciconiidelor, ordinul Pelargornitelor. Traiesce în Africa. Penele de M. se întrebuințează pentru garniseala rochiilor și a pălăriilor.

Marabut, (*arab.*) preot, sfânt (cu deosebire la Berberi); și mormintele lor se numesc M.

Maracaibo, capitala statului Zulia în Venezuela (America de sud), situată la locul unde se scurge *lacul M.* (16,360 km².) în *golful M.*, cu 34,248 loc. (1889); șantier, export de cafea, cacao, piei de animale.

Mărăcinar, pasere aparținětoare familiei Saxicolinae; cu o colorație în care predomină brun, negru și alb. Trăiesce prin fênațe, în apropiere de ape, și se nutresce cu insecte. E cunoscut *M. mic* (Pratincola sau Saxicola rubetra) și *M. mare* (Pratincola sau Saxicola rubincola).

Mărăcine, (botan.) *Păducel*, v. Crataegus.

Mărăcineanu, *Valter*, căpitan rom., n. 1840, † 30 Aug. 1877 la asaltul Griviței ca comandant al batal. I din reg. 8 de linie. S'a distins prin rară vitejie. In memoria lui, orașul Bucuresci a dat numele lui unei strade din capitală.

Mărăcineni, com. rur. în Rom., j. Buzěu, situată pe ambele maluri ale rîului Buzěu, formată din 6 căt. cu 2150 loc. (Dicț. geogr. 1892), 3 biserici și 2 școale, 1 moară cu aburi și 1 fabrică de petroleu.

Marafet, apucături viclene, fasoane.

Marajo, insulă la gura rîului Amazonas (America de sud, Brasilia), 52,800 km².

Marama, cârpă mare pătrată, cu care se leagă ţerancele la cap.

Maramurĕş, *Marmaţia,* (magh. *Máramaros, Mármaros),* comitat la nord-estul Ungariei, mărginindu-se la est cu Bucovina şi Galiţia, la nord-est cu Galiţia, încolo cu comitatele Bereg, Ugocsa, Sătmar, Solnoc-Dobâca şi Bistriţa-Năseud; 10.354·90 km².; aproape întreg comitatul e muntos, numai în partea vestică e şes, unde se lărgesce valea Tisei până la lăţime de 4—5 km. *Munţii* din M. aparţin la 3 sisteme: şirul Carpaţilor nord-estici, cari se întind în direcţiune dela sud-est spre nord-vest, cuprinşi sub numirea de Munţii M.-lui; munţii Vihorlat-Gutin (v. ac.) se întind aproape paralel cu cei dintâi, pe marginea sud-vestică a comitatului, iar spre sud dela valea rîurilor Iza şi Borşa se ridică munţii Rodnei şi Ţibleşului (v. ac.). *Rîuri* are M. în abundanţă; rîul principal e Tisa, care adună toate rîurile basinului în care se află M., şi anume din dreapta primesce pe Kisva, Soporca, Taraţ, Talabor, Nagy-Ág şi Borşova; din stânga pe Vişeu şi Iza; aceste rîuri, la rândul lor, adună rîuleţele şi văile ce isvoresc din munţii împrejmuitori. La marginea estică a comitatului isvoresce Bistriţa aurie şi Ţibăul, aparţinětoare la basinul Siretului. Însemnate sûnt numeroasele (234) isvoare de *apă minerală,* ca isvoarele feruginoase dela Poiana Cobilei (Kabola-Polyána), Gyertyánliget, Visk, Suliguli, Vişeu, isvoarele de apă sărată dela Sat-Slatina, Ocna-Slatina, Cosciuiu (Rónaszék) şi Ocna-Şugatag; apă sulfuroasă la Breb, etc. *Clima* e mai aspră decât în restul ţerii, cu deosebire la munţi; precipitaţiuni multe. *Producte* minerale: sare (Cosciuiu, Ocna-Şugatag, Ocna-Slatina) se scoate în valoare de 14.000,000 coroane pe an; puţin aur şi argint, fier (Budesci), plumb (Budesci, Borşa), apoi aramă, var, marmoră şi cristal de munte sau diamant de M. (Ökörmező); însemnate isvoare de petrol la Dragomiresci şi Frasin. Plante: preste ½ din teritoriul M.-lui e acoperită cu păduri: agri abia 10%, se cultivă ovĕs, porumb, cartofi, puţină secară şi grâu; păşuni întinse, pomete. Animale selbatice: urşi, porci selbatici, lupi, căprioare, cerbi, etc.; animale de casă: catâri, asini, vite cornute, porci, oi, capre, cai.

Locuitorii sûnt 305,000, şi anume 75,000 Români, 175,000 Ruteni, restul Maghiari, Ovrei şi Germani. Loc. se ocupă cu crescerea vitelor, pădurăritul, agricultura, mineritul; industria are o fabrică de sodă în Bocicoul mare, fabrici de sticlă la Ferenczvölgy şi Trebusa, fabrică de fier în Dolha, ferestree cu vapor la Sighet, Técső, Bustyaháza. Comerciul, mai ales cu lemnării, e viu. In M. se află 6 bănci, 7 casse de păstrare şi 7 asociaţii de credit. *Comunicaţia* e înlesnită prin 151 km. căi ferate, 382 km. şosele, 544 km. drumuri comitatense; pe rîuri umblă plute. *Instrucţiunea* are o academie de drept, 2 gimnasii, 1 preparandie, 1 şcoală superioară de fete, 1 şcoală civilă de fete, 4 şcoale de industrie şi comerciu, 1 şcoală popor. super., 246 şcoale poporale; din 54,894 copii obligaţi la şcoală, abia jumĕtate cercetează şcoala. Pe teritoriul comitatului se află 1 oraş cu magistrat, 12 comune mari, 147 comune mici, 217 cătune. M. trimite în dieta ţerii 6 deputaţi. In privinţa bisericească Românii au un vicariat aparţinětor diecesei gr.-cat. din Gherla; Rutenii se ţin de episcopia gr.-cat. a Muncaciului; rom.-cat. la diecesa Sătmarului, reformaţii la districtul de dincolo de Tisa.

Istoria. Prima menţiune a M.-lui se află într'un document din 1199; un document din 1445 afirmă, că strămoşii unor familii din Vişeu ar fi primit donaţiuni deja dela regele Sf. Stefan. Monete romane şi bizantine, aflate în M., arată, că era locuit şi pe timpul Romanilor, probabil pentru salinele sale, precum şi pentru vênat. Intre comiţii supremi ai comitatului M. se întâlnesc şi nume românesci, ca Nicolau, tatăl lui Balc, şi Drag pe la 1373—1402, Iosif Man (1867—76).

Românii din M. în privinţa bisericească au avut episcopia lor gr.-or. stând sub mitropolitul din Alba-Iulia. Originea episcopiei se pare a coincide cu înfiinţarea mănăstirei dela Peri, 1391, sub vodă Balc şi Drag meşter. Numele episcopilor însă nu s'a păstrat; date positive sûnt despre episcopii: Dumitru (Miron) Pop pe la 1637, Iosif Stoica 1692—1711 şi Dositeiu 1720—34. După acesta episcopia se pare a se fi sistat, căci la 1736 M. ajunge sub jurisdicţiunea episcopului din Muncaciu, care trimisese aci vicari încă dela 1707. Cerênd Românii scoaterea lor de sub jurisdicţiunea episcopului rutean, la 24 Aug. 1776 Maria Teresia înfiinţează vicariatul gr.-cat. al M.-lui; vicari au fost şi Români şi Ruteni. 1855 s'au despărţit Românii de către Ruteni şi s'a înfiinţat vicariatul român gr.-cat. în M. Loc. M.-lui încă din timpurile cele mai vechi au primit diferite privilegii, mare parte din ei primind şi diplome nobiliare. Dintre cei 75 mii locuitori Români din M., aproape 50 mii sûnt de origine nobiliară. Printre privilegiile date Românilor era şi condiţiunea, ca ei să nu fie turburaţi în exerciţiul liber al religiunii lor gr.-or. Nisuinţele catolisătoare ale regilor Ung. însă au nesocotit acest privilegiu, şi Românii din M. trec 1349 sub Bogdan Vodă (v. ac.) în Moldova lui Dragoş Vodă (v. ac.), fundând un stat independent, iar pe locurile remase goale dupa Români, regele Ung. Ludovic cel Mare colonisează pe Ruteni sub Teodor Koriatovici (v. Iuga K.).

M. în documentele cele mai vechi e numit »terra«, fiind pământ regesc; se întrebuinţează şi numirea de knezat şi voivodat; ca comitat M. figurează de prin secl. XIV cu cetatea principală Huszt; această cetate dimpreună cu ocnele de sare erau domeniu regesc; 1556 M. trece la principatul Ardealului, aparţinênd la »partes«; 1733 a fost reunit cu Ungaria. M. a suferit mult de invasiuni străine, mai ales ale Tatarilor şi Turcilor. Oştirile principilor ardeleni încă au umblat de multe ori prin M., fiind M. părtaş la soartea Ardealului. După reanexarea M.-lui la Ungaria au urmat timpuri mai liniştite.

Maran, (şi *Moran),* la Slavi ḑeu al mării, identic cu Wodan.

Maranatha, cea mai grea pedeapsă bisericească (v. Anatema).

Marani, *marrani, (span.)* cuvênt de batjocură în Spania pentru acei Mauri şi Ovrei botezaţi, cari în taină mai ţineau încă la vechea lor religiune.

Mărăniceni sau *Mărenicesci,* comună rurală, parochie dimpreună cu cătunele: Biscaul, Bocicăul, Lubocul, Petrăşenii, Roşişneii şi Jarcinii, moşie boierească în căp. şi j. Vijniţa în Bucovina, are 1227 loc. (1101 ort.-or., 22 rom.-cat., 124 mos.), şcoală primară în Gura Putilei. [Dr. I. G. Sbiera.]

Maranon, alt nume al rîului Amazon (v. ac.).

Maranta L., (botan.) gen din familia Marantacee, cu vr'o 15 specii de plante cu tulpini scurte ierboase, ori înalte ramificate; trăiesc în regiunile tropicale americane. *M. arundinacea* L. din India vestică, Antile, Mexic, cultivată şi in alte regiuni tropicale, conţine în rhizom feculă multă, ḑisă *arrow-root* (v. ac.), *amylum Marantae* (oficinal). [S. Şt. R.]

Marantacee, (botan.) familie de Monocotiledonate (după alţii trib din familia Scitaminee); cuprinde ierburi perene, tropicale din America şi Africa. Se împarte în 2 triburi: *Phryniee* cu gen. *Phrynium* Willd., *Calathea* G. F. Mey, etc., şi *Marantee* cu gen. *Maranta* (v. ac.), ş. a. [S. Şt. R.]

Mărariu, numele popular al plantei Anethum graveolens L. (v. ac.).

Maraschino, *marasquino,* licher fin, limpede ca cristalul, cu gust de migdale amare; se destilează din fructele de Prunus mahaleb. Mai cunoscut e M. d i Z a r a din Dalmaţia.

Mărăşesci, com. rur. în Rom., j. Putna, cu 1717 locuitori (Dicţ. geogr. 1897), 1 biserică, 2 şcoale, gară.

Marasm, stare generală de slăbire extremă şi progresivă după boale cronice. Semne: nas subţire şi ascuţit, umerii obrajilor roşii, ieşiţi afară, ochii adânciţi, faţa palidă sau lividă, muschii şi ţesutul grăsos (adipos) atrofiaţi, oasele ieşite. Tratamentul se va instala cu scop de a combate boalele primordiale, s. e. la cahexie palustră cu M. luptăm contra paludismului, la M. biliar contra gălbinării, la catar intestinal cronic cu emaciaţiune şi M. prin alimente întăritoare, ca carne crudă tocată sau şi cu ou amestecată, iar de nu e suferită, dietă lăptată, etc.

Marasm senil, slăbire de bětrâneţe. La o vîrstă înaintată preste 70—80 de ani şi mai mult, în multe casuri organismul omului se usează ca o maşină veche, se atrofiază, pierde puterile, pe cari cu nimic nu le mai poţi reda. Poporul ḑice: c ă ḑ ă t u r ă d e o m, care e ajuns cu un picior în groapă, la care şi facultăţile mintale scad, individul devine uituc, tâmpit, luând atitudine copilărească, cu un cuvênt toate funcţiunile sûnt sleite din causa atrofiei de bětrâneţe.

Marat, *Jean Paul,* unul din cei mai faimoşi capi ai revoluţiei franceze, n. 1744 din părinţi protestanţi, studià medicina, făcù mai multe călătorii, se aşeză în Edinburg 1774, ca profesor de l. franceză, unde publicà The chains of slavery 1774. Intră în luptă cu Voltaire prin scrierea: De l'homme, ou des principes et des lois de l'influence de l'âme sur le corps et du corps sur l'âme (Amsterdam, 1775, vol. 3). In mai multe scrieri fisice: Découvertes sur le feu, l'électricité et la lumière, combate pe Newton. Se stabilesce în Paris, unde practicà medicina şi era doctor al curţii contelui de Artois, când isbucní revoluţiunea. Ca publicist scia a asmuţí mulţimea prin cuvinte ordinare şi prin îndemn la jaf şi măcel. Cel mai cunoscut jurnal al lui a fost L'ami du peuple (Amicul poporului). Indemnà la măcelul din Sept., fù ales în convenţiune, unde nu putea vorbí de întreruperile membrilor şi de aplausele publicului. In jurnal îndemna poporul să omoare 200,000 de partisani ai vechiului regim şi 3 sferturi din convenţiune. Dat în judecată de convenţiune fù achitat în unanimitate, dus pe umeri de cetăţeni şi cetăţene, decorat cu coroane de stejar. Contribuí la măcelărirea Girondinilor şi fù ucis în baie de o fată, Charlotte Corday, strănepoata lui Corneille, marele poet tragic. Fù considerat ca un martir al libertăţii şi păstrat în Pantheon, de unde fù aruncat 1795.

Marathi, popor resboinic în India ant., între Gwalior şi Goa; sub Sivadşi († 1680) a întemeiat un puternic imperiu. Dela 1818 M. stau sub domnia Engliterei. Limba lor *(Marathi)* se derivă din sanscrită, şi este vorbită de ca. 19 mil. suflete. Din secl. XVII limbă literară.

Marathon, (acum *Vrana),* în vechime orăşel la coasta estică a Atticei; ací au repurtat Atenienii sub Miltiades strălucita învingere asupra Perşilor, la 490 a. Chr.

Marattiacee, (botan.) familie de Filicinee eusporangiate; cuprinde plante de dimensiuni considerabile cu trunchiu scurt, gros, tuberculos sau înalt, avut în amidon, tanin şi mucilagiu. Are 5 genuri actuale dispuse în 4 triburi: *G. Angiopteris* Hoffm. din Asia tropicală şi Australia, *Marattia* Sm. din regiunile tropicale, *Danaea* Sm. din America tropicală, *Kaulfussia* Bl. din Asia tropicală, etc. Specii de *Marattia* şi *Angiopteris* se cultivă în florării calde. M. au fost cu mult mai numeroase in timpii geologici din carbonic până în Reţian *(Oligocarpia, Astherotheca, Danaeites,* ş. a.); trunchiurile fosile din Rothliegende ḑise *Psaronius* se atribue tot M. [S. Şt. R.]

Maravedi, în evul mediu pondul după care se cântărea şi împărţia prada luată dela Mauri. Ca monetă maurică in Spania până la 1848 = 0·63 finici germ.

Marbach, oraş în Württemberg, lângă Neckar, 2296 loc. (1895); locul natal al poetului Schiller, căruia s'a ridicat aci o statuă la 1876.

Marbod, *(Marobodius),* regele Marcomanilor (v. ac.).

Marburg, 1) *M.,* oraş în guvernamentul prus. Kassel, 16,037 loc. (1895); biserică în stil gotic cu sicriul Sf. Elisabeta; universitate; gimnasiu, şcoală reală; olărie. 1529 convorbirea reformatorilor asupra cumineca̋turii. 2) *M.,* oraş în Stiria, lângă Drava, 19,898 loc. (1890); castel vechiu; monumentul lui Tegetthoff. In apropiere locul de pelerinagiu *Maria Rast.*

Marca, (marche, Mark), se numiau în evul mediu provinciile frontiere ale statului. Ele erau guvernate militar de comandanţi: *margravi* (mark, şi graf), sau *marchis* (în latinesce marchio). Cu timpul multe din aceste ţinuturi au primit alte titluri de: comitate, ducate, etc. Numele de M. a remas totuşi pentru unele, precum *comté de la marche* în Francia; marcele Italiei şi margraviatul *de Brandenburg.* [O. L.]

Marca, monetă germ., v. Mark.

Marca, timbru poştal, v. Timbru.

Marca (heraldică) sau *Arme* (Armoiries, Blason), semn distinctiv al unui stat, provincii sau familii, și care poartă numele de scut. Scutul cuprinde în interior diferite semne simbolice sau tradiționale, de colori diferite. (v. Heraldica.) Deasupra lui se află cascul și coroana nobiliară, distinctă pentru diferite ranguri. M. unei țeri sûnt armele ei naționale, de care statul se servesce oficial. M. unei familii se chiamă *blason*, etc.

Marca, *pedeapsă*, era până în secolul nostru o pedeapsă sau accesorie la o condamnare, care consista în aplicarea pe corp, cu fierul roșu, a unor anume litere, după delictul sau crima făptuită. Ea a fost desființată din causa caracterului ei de perpetuitate, chiar pentru o greșală de mică însemnătate.

Marca de fabrică. In legislatura modernă (în Rom. legea din 15 Apr. 1879), mărcile de comerciu »sûnt considerate ca diferite semne întrebuințate pentru a face să se deosebească productele unui industriaș; astfel sûnt: numele sub o formă deosebită, denumirile, întipăririle (empreintes), timbrele, sigiliile, reliefuri, vignete, cifrele, copertele și alte asemenea.« Ele sûnt distincte pentru fiecare comerciant, și nu se pot lua de un altul. Contrafacerea lor se pedepsesce. [O. L.]

Marca de Spania se numí de către Carol Magnul, țeara ce cucerise dincolo de Pirenei, în Spania, cuprinsă între munții numiți și fluviul Ebru. Era divisată în *M. Gasconiei*, cu capitala Pampelona, și *M. Gotiei* sau *Septimaniei* cu capitala Barcelona. [O. L.]

Marcanici, *Francisc sin Kiprovaci*, din Bulgaria. La acesta se adresă Mateiu-Vodă Basarab (1637) ca să-i trimită un om învețat în limba slavonă, spre a-i tipări nisce cărți bisericesci în acea limbă. Negăsindu-se în Bulgaria nici un cărturar după cum cerea domnitorul, căci și acei cari erau »erau puțini și săraci în sciință«, M. spre a nu lăsa pe Mateiu Vodă să-și aducă vr'un călugăr ortodox din Kiev, îi trimite pe părintele croat Rafael și alți frați din țeara lui.

Marcant, *(franc.)* cu vază, însemnat.

Marcasit, mineral, sulfură de fier, rombic, frecuent în agregate radiare, coloare galbenă. Se întâlnesce ca concrețiuni în argile, marge, calcaruri, cărbuni. In lignit la Drittmitz și Altsattel în Boemia, în cretă la Wollin, etc. In Rom. în margele terenurilor gipsifere.

Marcato, *(ital.)* în musică = bine accentuat.

Marcator, mașină pentru tras rândurile și distanțele la cari vin sădite ori semënate plantele prășitoare ce se seamënă în rânduri cu mâna. Mașinile de semënat în rânduri nu au lipsă de M.

Marcelline, *(franc.)* un soiu de mătase subțire și moale, întrebuințată mai cu samă ca căptușală ușoară.

Marcellinus, *papă*, (296—304), a suferit persecuțiune sub Diocle(ian.

Marcello, *Benedetto*, compositor ital., n. 1686 în Veneția, † 1739 în Brescia. A fost advocat și funcționar; musica o studiă cu Gasparini și Lotti. Comp.: colecțiunea de 50 psalmi, Estro poetico-armonico, pentru voci cu orgă sau clavir, apoi musică pentru diferite instrumente, oratorii, mese, ș. a. Tot M. e autorul broșurei »Il teatro alla moda«, satiră asupra obiceiurilor mus. ale cântăreților și publicului teatral de pe atunci. [T. C.]

Marcellus Marius Claudius, unul dintre cei mai mari generali romani din timpul resboiului II punic. In 212 cuprinde Siracuza, cu ocasia cuceririi acestui oraș a fost asasinat de către un soldat roman și marele învețat Archimede. Acest M. a fost de cinci ori consul. † 208 a. Chr. într'o luptă contra lui Hanibal. [Caion.]

Marcescent, (botan.) se numesce un organ ce se usucă stând încă pe plantă și apoi cade; s. e. frunzele dela unii stejari, caliciul dela nalbă, ș. a.

Mărcesci, com. rur. în Rom., j. Dâmbovița, pe malul stâng al Ialomiței, compusă din 2 căt., cu 1231 loc. (Dicț. geogr. 1890).

Marcgraviacee, (botan.) numire sinonimă pentru Ternstroemiaceae (v. ac.).

March, 1) cercul nord-estic al cantonului elvețian Schwyz, mărginaș cu lacul Zürich și cantoanele St.-Gallen și Glarus; cu 11,307 locuitori. Capitala: Lachen, cu 1669 locuitori. 2) *M.*, slav. *Morava*, la Romani Marus, rîul principal al Moraviei; isvoresce în muntele Schneeberg, în cursul sëu trece pe la orașele Olmütz, Kremsier, Göding și se revarsă în Dunăre deasupra Pressburgului.

Marchantia L., (botan.) gen de Hepatice, fam. Marchantiacee. Are 67 specii crescênd preste tot globul; în Europa cresc numai două: *M. paleacea* Bert. din Europa sudică și *M. polymorpha* L.; aceasta e comună și în România, adesea în masse mari prin locurile umede și umbroase din munți și dela șes. A fost întrebuințată ca oficinală în boalele de ficat, după cum se întrebuințează și adi *M. chenopoda* L. în America tropicală. [S. Șt. R.]

Marchantiacee, (botan.) familie de Hepatice, seria Marchantiale. Se împarte în 3 subfamilii, din genurile fiecăreia citând mai ales pe cele europene, unele fiind și în România: *Corsinioidee* (gen. *Corsinia* Raddi, *Funicularia* Trev.), *Targionioidee* (gen. *Targionia* L., *Cyathodium* Kunze) și *Marchantioidee* (gen. *Sauteria* Nees; *Reboulia* Raddi, *Grimaldia* Raddi, *Fegatella* Raddi, *Preissia* Corda, *Marchantia*). [S. Șt. R.]

Marchantiale, (botan.) serie de Hepatice; cuprinde pe cele cu thal dorsiventral. Se divide în două familii: *Ricciacee* (v. ac.) și *Marchantiacee*. [S. Șt. R.]

Marcheteria, v. Intarsia.

Marchetti, *Filippo*, compositor italian, n. 1835 în Bolognola, dela 1881 president al academiei de musică Caecilia din Roma. Opere: Romeo și Giulietta, 1865; Ruy Blas, 1869; mai multe cântece plăcute.

Marchfeld, o câmpie extinsă în Austria de jos, lângă March și Dunăre. In 12 Iulie 1260 a bătut aici Ottokar al Boemiei pe Bela IV rege al Ungariei, iar în 26 Aug. 1278 pierde bătălia și viața față de Rudolf de Habsburg. Tot pe M., dar mai aproape spre Viena, se află câmpurile de bătaie dela Aspern și Wagram, unde 1809 a luptat archid. Carol cu Napoleon I.

Marchi, *Anton de*, învețător și scriitor didactic, n. în Ardeal, a fost adus 1783 la Cernăuț ca să coopereze la întroducerea în Bucovina, de curând încorporată, a învețământului primar după modelul din celelalte țeri ale Austriei și deveni director la școala normală din Cernăuț,

înfiinţată în 1784. A tradus şi publicat în Viena, nemţesce şi românesce, un manual de aritmetică pe la 1785 şi 1786. In 1810 a publicat în Cernăuţ, nemţesce şi românesce, o carte întitulată: Auszug aus der für Normal- u. Hauptschulen vorgeschriebenen deutschen Sprachlehre in deutscher und wallachischer Sprache, şi apoi în Buda în 1815, altă cărticică: »Arĕtare a slovelor, a împărţirii a lor, a semnelor a lungirii şi a scurtării, a semnelor tonului, a împărţirii cuvintelor şi a despărţirii a lor în sylabe, a semnelor a tonului de cuvênt şi a vorbei, şi a semnelor de deosebire«. † în Cernăuţ. (Cf. Polek Dr. I., Die Anfänge des Volksschulwesens in der Bukovina. Czernowitz 1891, pag. 54, 61, 74—75, 81—84.) [Dr. I. G. Sbiera.]

Marchiz, lat. *marchio,* (franc. marquis, germ. markgraf, ital. marqueze, engl. marquess), titlu occ. de nobleţă, care ca rang e aşezat între cel de duce şi comte. La început se numiau nobilii cari aveau guvernarea unei marce sau provincii de fruntărie, în timpul Carolingilor. In timpuri mai noui a devenit un titlu numai onorific, dându-se prin scrisori patente ale regelui, în Francia, Spania, Italia şi Portugalia. In Anglia, ântâii M. au fost creaţi de Richard II în persoana nobililor: Robert de Vere şi John Beaufort. Actualmente e purtat de 35 lorḑi ai Angliei. (v. şi Marca.) [O. L.]

Mărci, *Marce,* v. Marca.

Marcian, domnesce preste imperiul latin de resărit dela 451—457. El este soţul faimoasei Pulcheria. M. s'a distins printr'o curagioasă purtare faţă de Atila. [Caion.]

Marcianopolis, cetate însemnată în sudul Dunării, pe vremea imperiului bizantin. Astăḑi e Prêslav, nu departe de Varna. [—]

Episcopia Marcianopolis, episcopie veche în Dacia transdunăreană, înfiinţată încă din timpurile cele mai vechi, probabil încă la începutul încreştinării Românilor aşezaţi în acele părţi şi sigur deodată cu organisarea ierarchiei bis. după ce Constantin cel Mare dete bisericii libertate deplină, căci episcopii de M. se află subscrişi între părinţii conciliilor celor mai vechi. La conciliul ecumenic I din Nicea (325) a luat parte şi episcopul Pistus Marcianopolitanus de provincia Daciae; la concil. II ecum. (381) episc. Martirius al aceleiaşi cetăţi; Valerian se află subscris în epistola îndreptată de sinodul Mesiei 458 cătră împ. Leon (474—491); Doroteiu a luat parte la conciliul III din Efes (431). Această episcopie a remas şi după invasiunea şi încreştinarea Bulgarilor, căci ţarul lor Simeon (893 până 927) a întemeiat în M., botezată de Bulgari Prèslava, o mitropolie, iar pe timpul unirii Româno-Bulgarilor sub Ioaniţiu (1204) episcopul din Prêslava fù întărit de către papa Inocenţiu III în demnitatea de mitropolit. In veacurile următoare M., sau Prêslava, figurează în continuu între episcopiile bulgăresci; iar în secl. XVII a existat acolo şi o episcopie catolică, de care atîrnau şi catolicii din Dobrogea şi Moldova. (Cf. Petru Maior, Istoria bisericii Românilor, p. 181; Xenopol, Istoria Românilor. Iaşi, 1896, tom. II, p. 107; Jireček, Geschichte der Bulgaren. Prag, 1876, p. 237 şi 465; Dr. Al. Grama, Istoria bis. românesci unite cu Roma. Blaj, 1884, p. 28 şi 52.) [Dr. Iacob Radu.]

Marcion, filosof gnostic, n. în Sinopea pe la începutul secl. II d. Chr. A fost călugăr, apoi ridicat la sacerdoţiu, şi în urma unei fapte imorale ce i-se atribuia, a fost excomunicat. S'a refugiat la Roma, unde a întrat din nou în ordinul bisericesc şi din nou a fost exclus. El a respândit în public doctrina gnostică a celor două principii expuse de Cerdon. M., gnostic şi stoic în acelaş timp, a avut de adversar pe Tertullian (v. ac.). [Nig.]

Marcomani, popor german, care mai ântâi se găsesce locuind între Dunăre, Rin şi Main. Pe la a. 8 a. Chr. ei ocupă, sub ducele lor Marbod, Boemia de astăḑi, de unde fac invasiuni în imperiul roman pe timpul lui Marc Aurel (resboiul marcoman 166—180). Şi Dacia a îndurat invasiunile lor, atât pe timpul resboiului marcoman cât şi mai în urmă. In 270 M. năvălesc şi în Italia; Aurelian îi bate şi-i silesce a ţiné pace. Din secl. IV numele lor dispare. In locul lor se găsesce în urmă neamul Baiuvarilor, cari probabil sûnt urmaşii M.-lor.

Marconi, *Guglielmo,* inventatorul telegrafului fără sîrmă, n. 1875 în Bologna. A învĕţat fisica la univ. din Bologna, la profesorul Rigni, şi a avut ocasie a se familiarisa cu aparatele destinate a produce oscilaţiunile Hertziane. Făcênd unele încercări pentru a transmite semnalele la distanţă, M. a descoperit, că undele electrice produse din resunătoarele electrice (v. ac.), cari le întrebuinţa, aveau proprietatea de a pune în mişcare alte resunătoare aşezate la distanţe mari, şi aceasta chiar dacă între cele două resunătoare există obstacole, ca de pildă un munte, etc. M. a făcut cele dintâi experienţe cu telegraful fără sîrmă în 1897 în Anglia.

Marco Polo, v. Polo.

Marcotagiu, (botan.) operaţiune prin care se multiplică de grădinari plantele de podoabă sau folositoare; constă în a alege o parte, ramura, tulpină, din o plantă-mumă, şi a provoca apariţiunea de rădăcini adventive pe ea, înainte de a o separa de planta-mumă. Dacă partea aleasa, *marcotul,* se poate îndoi, se aduce în contact cu pământul umed şi mĕrunţit, se fixează prin cârlige sau legături şi se ţine aşa până s'au format rădăcinile adventive, apoi se separă prin tăiere de planta-mumă; aşa se poate înmulţi Viţa, Roiba, Garoafele, ş. a. Dacă marcotul e prea departe de pămênt, ori nu se poate îndoi, se încungiură cu un ghiveciu special, în care e pămênt umed, şi se ţine aşa până se formează rădăcinile adventive, apoi se separă de planta-mumă, tăindu-se sub ghiveciu; aşa se pot înmulţi Leandri, Ficuşi, ş. a. In natură multe plante, cari au tulpinele sau numai unele ramuri târâtoare pe pămênt, se multiplică prin M. natural, căci din loc în loc pe ramuri, unde vin în contact cu solul, se produc rădăcini adventive, iar pe faţa opusă tulpini frunzoase; se formează adecă în acele locuri plante noui, cari după un timp nu mai stau în legătură cu planta-mumă. Aşadar aceste plante se pot întinde mult în suprafaţă, se pot mişca, încet e adevĕrat, dintr'un loc într'altul; aşa se multiplică Fragii, Rănunchioara, ş. a. v. şi Butăşire. [S Şt. R.]

Marcovaţ, com. rurală în Bănat, cott. Caraş-Severin, cu 1210 loc., Români.

Marcovici, 1) *M. Simeon,* profesor şi scriitor român, n. 25 Ian. 1802, † 1 Iulie 1877; a studiat

4 ani literele la Pisa şi 3 ani matematicele la Paris ca bursier al statului; 1830 profesor la gimnasiul Sf. Sava în Bucuresci, dela punerea în aplicare a Regulamentului organic, la a cărui elaborare a contribuit şi el, până la 1850 secretar de stat în ministeriul de externe; 1850 Barbu Ştirbei îl numesce director general al şcoalelor; 1852 trece ca membru la comisia documentală (archivele statului), 1855 primar al capitalei; 1858—59 director gen. al telegrafelor; a mai funcţionat ca efor al şcoalelor, secretar intim al lui Vodă Bibescu în tot timpul domniei acestuia şi a fost în două rânduri deputat. Scrieri: Discurs la deschiderea gimnasiului Sf. Sava, Curs de retorică şi mai multe traduceri, ca: Datoriile omului creştin, Triumful virtuţii în potriva patimelor omului, Nopţile lui Young, Dialogurile lui Focion, Francesca de Rimini (tragedie), Oresti (tragedie) şi Filip (tragedie).

2) ***M. Alexandru***, distins medic rom., fiul celui precedent, n. 26 Iul. 1835 în Bucuresci, † 5 Ian. 1886; după terminarea liceului Sf. Sava, la 1853 merge la Paris pentru a-şi completa studiile, la 1855 ia bacalaureatul şi se înscrie la medicină; elev favorit al lui Velpeau, Ch. Robin, Grisolle, 1864 trece cu mare laudă tesa sa de doctorat, şi apoi se rentoarce în ţeară, und e numit medic al poliţiei sanitare şi după scurt timp profesor de medicina legală la şcoala naţională de medicină; 1868 profesor de clinica şi terepeutica medicală şi medic primar la spitalul Colţea; în acest timp, prin capacitatea sa câştigă repede încrederea publicului şi devine medicul cel mai popular. M. începênd încă dela 1865, e însărcinat cu numeroase misiuni sciinţifice, iar în afară îl găsim în mai multe rânduri delegat la congresele medicale europene, unde face onoare ţerii sale, aşa: 1873 şi 1874 la Viena, 1875 la Bruxella, 1879 la Amsterdam şi la Paris, 1881 la Londra. 1879 fundează »Jurnalul societăţii sciinţelor medicale«. M. ia parte la 1866 în constituantă, 1870 era deputat şi în ultimul timp al vieţii sale senator, 1886 funcţiona ca medic, profesor, membru în consiliul medical superior şi efor al spitalelor civile în locul lui Dr. Davila.

Marcu, v. Evangelist.

Marcu Vodă, un pretendent la tronul Moldovei, pe vremea lui Ieremia Movilă, voia să capete scaunul cu ajutorul generalului Basta (1602).

Mărculeţ, ***Ioan***, prof. rom., n. 1844 în Cergăul mare, Trans., a studiat teologia în Blaj. 1869—78 profesor de matematică la gimn. din Blaj. † 1895 ca preot în Grebenişul de câmpie. A scris: Aritmetica pentru şcoalele gimn. inf.

Marcus Aurelius, (161—180), era fiul adoptiv al lui Antoninus (v. ac.), un om virtuos din cale afară, prieten al păcii, M. A. însă este nevoit să-şi petreacă viaţa în resboaie. Are resboaie cu Marcomanii, cu Quazii, merge în Siria să înăbuşe o revoltă şi apoi pornind contra Germanilor, † 180 la Vindobona. M. A. era un filosof consumat şi aparţinea şcoalei stoice, el căuta în scrierile sale de filosofie perfecţiunea morală fără a neglija însă şi datoriile sale de împěrat. Reorganisă finanţele, înfiinţând aşa numiţii curatores, cari aveau însărcinarea să observe ca funcţionarii să nu delapideze banii statului. Tot lui se datoresce înfiinţarea aşa numiţilor juridici, cari erau judecători şi administratori în acelaşi timp. Ajută să se desvoalte instituţia de binefacere alimentară. Singura greşală a lui M. A. este că persecută pe creştini. [Caion.]

Mărcuţa, sat în Rom., j. Ilfov, pe malul drept al rîului Colintina, face parte din com. rur. Pantelimon-Dobroesci; biserica de aici e fostă mănăstire, zidită la 1587; aici se află institutul de alienaţi, întreţinut de »Eforia spitalelor civile din Bucuresci«.

Mardariu, ieromonach, a scris pe la 1659 un Lexicon slav.-rom. Manuscriptul descoperit de episcopul Ghenadie Enăceanul, se află în biblioteca Academiei Rom. din Bucuresci. 2³/₄ coale din el s'au tipărit în 1893. (Cf. Sbiera, Mişcări cult. şi lit. la Români între 1504 şi 1714, Cernăuţ, 1897, pag. 264 nr. 7 şi pag. 326 nr. 17.)

Mardocheu, v. Esthera.

Mardonios, general persian, ginerele regelui Dareios I; după sufocarea rescoalei ionice a fost trimis contra Greciei, dar la muntele Athos o furtună de mare i-a nimicit întreagă oastea. Căḑut (479 a. Chr.) în lupta dela Platea contra Grecilor.

Marduk, în Babilonia un ḑeu identic cu Belos.

Mare, vastă întindere de apă, ocupând o mare porţiune a suprafeţei pământului. Apa ocupă aproape 3 sferturi din întreaga suprafaţă a pământului: ea formează oceanele, mările, lacurile şi fluviile sau rîurile. Oceanele comunică între ele toate, aşa că s'ar puté ḑice că e un singur ocean pe tot pământul, care însă s'a deosebit în mai multe părţi după posiţiunile lor geografice. Pe lângă continente oceanele au părţi limitate şi deosebite oarecât prin configuraţiunea ţermurilor continentelor: acestea se numesc mări. O mare poate şi ea la rândul ei să aibă părţi deosebite, purtând numiri separate şi numindu-se tot mări sau *golfuri* ori *băi* după dimensiuni şi us. Cea mai importantă şi întinsă mare e Marea *Mediterană* (v. ac.), din care sûnt formate altele destul de întinse şi importante ca Marea *Adriatică* (v. ac.), ş. a. Lacurile sûnt întinderi de apă mai mici şi cari nu sûnt în comunicare cu un ocean sau altă mare. Cu toate acestea când un lac e foarte întins i-se ḑice tot M.: s. e. Marea Caspică (v. ac.). Oceanele, M.-le şi lacurile sûnt ape stătătoare. Rîurile sûnt ape curgĕtoare. Intinderea unui ocean, M. sau lac poate fi în toate sensurile ori cum, pe când un rîu formează o şuviţă lungă şi relativ îngustă. Oceanele şi M.-le au apă sărată, pe când lacurile şi rîurile au în genere apă dulce. (v. şi art. Lac, Ocean.) [—]

Din punctul de vedere al navigaţiunii, M. este calea largă naturală de comunicaţiune internaţională, de o potrivă deschisă tuturor naţiunilor; în largul M.-ii toate pavilioanele se bucură de aceleaşi prerogative. Se dă numele de M. teritorială la porţiunea M.-ii care e dealungul coastei unei ţeri, avênd o lărgime care până acum se fixase la 3 mile marine şi care tinde a fi mărită la 6 mile. Toate bastimentele au liber acces în M.-le teritoriale şi în porturi, cu condiţiune, bine înţeles, pentru vasele străine de a se supune la legile şi regulamentele de poliţie locală. Unele M., închise complet în interiorul aceleiaşi ţeri, fac parte integrantă din domeniul acelei ţeri şi prin urmare accesul ei, pentru străini, va fi supus la restricţiuni speciale. [Const B.]

Marecagiu, paludism, aer de baltă, de mlăştină. *Marecagiu,* pămênt de origine vegetală care însă este acid, stând mai mult timp sub apă şi exclus dela acţiunea aerului. Flora lui spontaneă poartă numirea generică de *rogoz* şi se compune mare parte din plante aquatice acide.

Mare cruce, se numesce cordonul sau primul grad, cel mai înalt, al ordinelor şi decoraţiunilor cari au mai multe clase. Se poartă în eşarpă. [L.]

Mare duce, titlu german care înseamnă: senior al unui mare ducat. Mai multe din acestea erau state independente, altele sûnt sub suveranitatea unui monarch, avênd o administraţie distinctă, altele sûnt provincii definitiv încorporate. Astfel mare ducat era Toscana în Italia, Finlanda în Rusia, cari sûnt reunite statelor suzerane. M. d. de Luxemburg, independent. In fine 6 mari ducate, cari fac parte din confederaţia germană: Baden, Hessa, Oldenburg, cele două Mecklenburg şi Saxa-Weimar. In Germania, în ordinea importanţei vin: regatele, marile ducate, ducatele şi principatele. Titlul de M. d. există afară de Germania, numai în Rusia, pentru membrii casei imperiale, cari în Austria se numesc: »archiduci«. (v. şi Duce.) [O. L.]

Marele Spătar, titlu sau demnitate boierească din cele mai importante în ţerile române. La început avea sarcina de a purta spada Domnului la ceremonii şi a comanda armata, în special cavaleria, la resboiu. In timpurile fanarioţilor i-se atribuiră funcţiunii de poliţie şi civile. M. S. din Valachia avea ca equivalent în Moldova pe *Hatmanul* (v. ac.), comandantul suprem al armatei, titlu împrumutat dela Cazaci şi Poloni. M. S. era dintre cei şese boieri mari de sfat ai ţerii în consiliu. [O. L.]

Maremmen, ţinut litoral în Italia de mijloc, lângă Marea Tireniană, se întinde dela gura rîului Cecina până cătră Orbitello în lungime de 150 km. şi lăţime de 15—30 km.; ţinut băltos şi nesănătos din causa malariei.

Marengo, un sat în Italia sup., renumit pentru victoria Francezilor sub Napoleon I, asupra armatei austr. sub Melas în 14 Iun. 1800. Bătălia aceasta a fost deja câştigată de Austriaci şi armata frc. se afla în retragere completă, când la 3 oare d. a. sosesce divisiunea gen. Dessaix pe câmpul de luptă şi se pune cu energie în calea Austriacilor, pe cari îi opresce pe un moment. In acest stadiu critic al bătăliei, Kellermann atacă cu 3 escadroane de dragoni aripa Austriacilor cu o vehemenţă atât de mare, încât sparge şirurile lor şi produce o panică nespusă, care se lăţesce mereu preste întreaga armată austr., care lasă aproape întreaga artilerie în mânile inimicului.

Mareşal, (frc. maréchal), pe timpul Merovingienilor *(marescalcus)* era un fel de oficier al grajdurilor (comis), avênd un oficiu asemenea cu al conetabililor sub Carolingi. Conetabilul devenind cu timpul şeful armatei sub primii regi capetieni ai Franciei, M. au fost locţiitorii lui. Mai târḑiu M. de câmp ai armatei erau numiţi M. ai Franciei, cari în 1627, la suprimarea conetabilului, deveniră cel mai înalt post din armată. Semnul lor distinctiv era un baston de comandament. Pe timpul lui Francisc I aveau titlul acestei mari demnităţi 4 nobili; sub Ludovic XIV ajunseră la 20. Revoluţia îi desfiinţă, dar fură restabiliţi în 1804 de Napoleon, care avù 18 M. ai imperiului. La 1806 Napoleon creà funcţiunea de mare *M. al palatului,* titlu ce a remas la multe din curţile europene pentru marele maestru al curţii. Au mai fost şi în celelalte ţeri titluri speciale de M., cu diverse atribuţiuni. Aḑi e cel mai înalt grad într'o armată, şi e păstrat ca Feld-Marschall în Austria şi Germania, etc. [O. L.]

Mareşal, *Archipelagul,* v. Admiralitate, Insulele.

Mareslana, cetate veche pe malul Mureşului, reşedinţa principelui Ahtum. Teritoriul dela Criş până lângă Transilvania şi până la Vidin şi Severin s'a numit pe atunci (1000) M. Ahtum a construit în M., cu binecuvêntarea episcopilor de ritul grec, o mănăstire închinată Sf. Ioan Botezătorul şi a aşezat aci un egumen cu călugări de rit. gr., mai apoi Cinad, fiul lui Dobuca, nepotul regelui Stefan, care dimpreună cu acesta fuse botezat după rit. gr., repunênd pe Ahtum, zidì o altă mânăstire închinată Sf. George, şi aşezà acolo tot călugări de rit. gr. La porunca regelui Stefan, ţeara s'a numit de aci încolo *Cinadina,* şi clerul a trebuit să treacă la biserica cat. (T. Laurian, Temişiana.)

Maret, *Hugo Bernard, duce de Bassano,* publicist şi om de stat francez, n. 1763 în Dijon. După erumperea revoluţiei franc. a redactat: »Bulletin de l'Assemblee«, pe care îl contopí mai târḑiu cu »Moniteur«. 1796 fù ales în consiliul celor 500. După întoarcerea lui Napoleon din Egipt ajunge intimul acestuia. 1809 fù numit duce de Bassano; 1811—13 ministru de externe; în timpul celor 100 de ḑile secretar de stat. După reîntoarcerea Bourbonilor a fost exilat şi amnestiat apoi în 1820. Regele Ludovic Filip l-a numit 1831 pair; în 1834 a fost pentru câteva ḑile prim-ministru. † 1839 în Paris.

Măreţ, mândru, orgolios, superb, trufaş. *Măreţie,* mândrie, orgoliu, vanitate, trufie. (v. Fală şi Fudulie.)

Marezoll, *Theodor,* jurisprudent german, n. 1794 în Göttingen; 1837—63 prof. în Leipzig. † 1873. Scrierea sa principală e: Lehrbuch der Institutionen, ed. 11 în 1881.

Marfa, producte naturale, industriale şi artificiale, luate prin comerciu dela producĕtor şi puse la îndemâna consumatorilor cu un beneficiu, fie pentru acoperirea directă a trebuinţelor consumaţiunii ori luxului, fie spre a servi în industrie. După provenienţa lor M.-le se împart în: M. minerale, vegetale şi animale, şi sûnt sau producte *naturale* curăţite, conservate (M. sau producte brute), sau producte *industriale* (fabricate sau semifabricate). După grupele industriale se disting: M. miniere, producte metalurgice, producte ale industriei chimice, M. alimentare, M. textile, M. de piele şi cauciuc, M. de lemn, de piatră şi cement, de sticlă, de lut, de hârtie, M. ale industriei mecanice (motori, instrumente, oroloage, etc.), productele artelor grafice şi ale altor arte analoage. In comerciu se vorbesce despre: M. coloniale, materiale, specerie, colori, galanterie, lipscănie, etc. Se amintesc adeseori şi *M. reale* (materiale), a căror valoare consistă în materia din care se compun, şi mărfuri *ideale,* cum sûnt efectele sau cărţile, obiectele de artă, etc., cari au valoare sciinţifică, artistică, etc.

Marfori, *Carlos,* favoritul reginei Isabella de Spania, n. 1818; 1866 guvernator la Madrid, 1868 petrece pe regina în exil. † 1892 în Madrid.

Marga, rocă, amestec de calcar sau dolomită cu argile (20—60%) compact sau şistos. Varietăţi numeroase: M. calcaroase şi dolomitice cu 75% calcar şi dolomit, 25% argilă, M. argiloase conţinênd până la 80% şi mai bine argilă, M. bituminoase, etc. M. în România sûnt foarte respândite. Ele constituesc o parte din terţiarul român şi sûnt mai ales desvoltate în elveţian.

Marga, comună rurală în Bănat, cott. Caraş-Severin, cu 1777 loc. (Români).

Margareta, regine şi princese, 1) *M. Ioana Maria Terezia,* fica ducelui Ferdinand de Genova, n. 20 Nov. 1851. Căsătorită (22 Apr. 1868) cu vĕrul ei, *Umberto I,* regele Italiei, avênd fiu pe Victor Emanuil, actualul rege. Femeie de înaltă cultură şi de frumseţă rară, naţiunea ital. o iubesce până la adorare. 2) *M., regină de Navarra,* şi princesa de Francia, din casa Valois, fica regelui franc. Henric II şi a Catarinei de Medicis, n. 1553, † 1615 în Paris. Căsătorită cu regele frc. Henric IV (v. Hughenoţi); divorţată în 1599. 3) *M., regină de Navarra,* n. 1492, † 1549; bunica regelui frc. Henric IV. Scrieri: »Héptaméron des nouvelles« (novelete à la Boccaccio, ult. ed. 1880) şi poesii. 4) *M., regină engl.* din casa Anjou, n. 1429, † 1482. Căsătorită cu neputinciosul şi în urmă alienatul rege engl. Henric IV, guvernează ea însaşi, provocând lupte interne şi formarea partidelor *rosei albe şi r. roşie* (v. ac.). Invinsă de Eduard IV (1471) în bătălia dela Tewkesbury, se refugiază a doua oară în Francia, rĕmânênd acolo până la moarte. 5) *M., regină a Danemarcei, Norvegiei şi Svediei,* n. 1353, căsătorită cu Hakon, regele Norvegiei. 1375 regentă în Danemarca în locul minorului Olaf, 1380 reg. şi în Norvegia (după † lui Hakon), iar 1387, după moartea lui Olaf, regină în ambele ţeri. 1389 bate pe Albrecht al Svediei, şi cu consensul staturilor svedeze ocupă dînsa tronul, unind cele trei ţeri prin legea fund. »*Uniunea de Kalmar*«. 1404 anectează la Danemarca ducatul Schleswig. † 1412 la asediul cetăţii Flensburg. 6) *M., ducesa de Parma,* fica naturală a împ. Carol V, n. 1522, † 1586. Guvernatoră a Ţerilor de jos sub ea s'au început mişcările religionare şi politice, cari au provocat desmembrarea Ţerilor de jos de cătră Spania. 7) *M.,* ducesă de Austria, guvernatoră a Ţerilor de jos spaniole. 1529 împreună cu Luisa de Savoya încheie »pacea damelor« sau »p. dela Cambray.« 1850 i-s'a ridicat statuă în Mecheln. Poesii şi naraţiuni ed. sub titlul »Couronne Margaritique.« 8) *M. sfânta, regina şi patroana Scoţiei,* n. 1046 în Nádasd (Ungaria) unde se refugiase tatăl ei, prinţ reg. Edward al Angliei. Reîntorşi în Anglia, M. devine soţia regelui scot. Malcolm III. Femeie evlavioasă şi versată în sciinţele teologice, ţinea însaşi dispute rel. în sinoadele convocate de soţul ei. † 1093. Papa Inocenţiu IV (1251) a canonisat-o împreună cu fiul ei David. Scoţienii o venerează ca patroană a ţerii. 9) *M.,* fica regelui franc. Ludovic VII, n. ca. 1158, † 1197 în Ptolemais în peregrinagiu la locul sfânt. Vĕduvă după fiul reg. englez Henric II, 1186 căsătorită cu reg. ung. Bela III. 10) *M.,* fica reg ung. Bela III, n. 1175. Căsăt. (1186) cu împ. bizantin Isac Angel II, luând în botezul de trecere numele *Maria.* 11) *M. sfânta,* fica reg. ung. Béla IV şi Mariei Laskaris, n. 1242, † 1271 în mănăstirea de călugăriţe de pe insula epurilor, numită acum *insula Margareta,* lângă Budapesta. Nu e canonisată, dar poporul magh. o venerează ca pe o sfântă. 12) *M.,* prima soţie a regelui ung. *Ludovic de Anjou,* fiica împ. germ. Carol şi Biancei de Valois, n. 1335, † 1349.

Margareta *sfânta,* fica unui preot păgân din Antiochia, crescută în relig. creştină fără ştirea tatălui ei. Decapitată 270. Pictorul Giulio Romano o presintă ca fiind în închisoare şi strivind sub picior pe satana.

Margaric, *Acidul.* $C_{17}H_{34}O_2$, nu se găsesce în grăsime cum se credea, ci se prepară artificial; formează cristale albe cu punctul de fusiune 59·9°.

Margarina, unt artificial; un amestec de grăsimi, amestec de acid stearic, oleic şi palmitic, nu e un product chimic definit. In comerciu se înţelege grăsimi, cari se topesc uşor şi menţinute mai mult timp în lapte pentru a putê căpĕta mirosul şi gustul untului natural. De ordinar se întrebuinţează seul de vacă în prepararea M.-ei. In mare proporţiune întră acidul oleic. Se presintă în comerciu ca o massă gălbuie, deosebindu-se prin gust şi miros de untul natural şi apoi prin mică cantitate de materii insolubile în eter. Conţine 10—12 apă la %, 1·5—2·5 sare, şi 0·2—0·5 caseină. In comerciu trebue să se predea purtând marca, margarina, altfel e taxată de contravenţiune. [S. M.]

Mărgărit, *Apostol,* inspector şcolar pentru şcoalele românesci din Turcia, n. în Vlacho-Clisura în Macedonia, mai ântâi dascăl la şcoala grec., apoi a deschis o şcoală românească şi a reuşit a deveni om de încredere al guvernului român. Cu mare isteţime şi dibăcie a învins chiar şi bănuiala Turcilor şi cu vreme a câştigat o posiţie atât de asigurată şi influentă la guvernul turcesc, încât nime n'ar fi fost în stare să-l înlocuiască, cum ar fi dorit mulţi dintre compatrioţii sĕi, pentru că M. nu totdeuna a pus interesele poporului arăm. mai pre sus de ale sale. (Cf. Revista Macedonia 1889, p. 123 şi 140.)

Mărgărita, numele vulgar al plantei Chrysanthemum Leucanthemum L. (sinomim Leucanthemum vulgare Lam.) (v. ac.).

Mărgărita, mineral micaceu, silicat aluminos de calciu. Insoţesce corindonul pe Naxos, s'a mai găsit în Pensilvania, Georgia, etc.

Mărgăritare, se numesc părticelele tăiate din pânea oferită spre săvîrşirea sf. Sacrificiu liturgic şi aşezate pe discos în stânga aşa numitului »agneţ« sau »miel«, ori părticelele tăiate din pâne consacrată, cari apoi ca cuminecătură se împart celor credincioşi. De aci *Margaritum,* vas sacru pentru conservarea cuminecăturii.

Mărgăritărel, numele românesc al plantei Convallaria majalis L. (v. ac.).

Mărgăritescu, *Mihail,* compositor şi critic musical, n. 27 Febr. 1862. A studiat musica la conservatoriul din Geneva. Composiţiuni: »Gavotte du Roi«, »Carmen Sylva gavotte«, »Marche du Prince de Hohenzollern«, etc. şi numeroase critice musicale. Servesce în armata română.

Mărgău, magh. *Meregyó,* comună rurală în Trans., cott. Cluj, cu 1670 loc. (Români).

Mărgea, mărgelele sûnt boabe găurite, mai mici şi mai mari, întrebuinţate cu deosebire de femei ca podoabă la gât. Ele pot fi din pietri scumpe veritabile, din imitaţiuni de pietri scumpe, din sidef ori din sticlă.

Mărgean, v. Coraliu.

Marghiloman, *Alexandru,* om de stat român, n. 27 Ian. 1854 în Buzeu, şi-a făcut studiile liceale la Bucuresci şi cele juridice la Paris, de unde s'a întors 1878 cu diploma de Doctor în drept. Intrat ântâi în magistratură, s'a destinat dela 1884 încoace activitaţii politice şi sociale. Om cu avere, însurat cu o fată a principelui Alex. Ştirbei, M. este în privinţa socială unul din organisatorii alergărilor cu cai în România; în privinţa politică, face parte din gruparea conservatoare »junimistă«, şi dela Martie 1884 a fost de mai multe ori ministru de domenii, de lucrări publice şi mai îndelungat de justiţie, şi dela 1900 de externe. Ca orator parlamentar se distinge prin vioiciunea şi prin eleganta urbanitate a discursurilor sale.

Marginal, ce este la margine. *Marginalii,* observări scrise sau tipărite la marginea unui text.

Mărginaşi, una din categoriile, în cari erau divisate familiile de ţerani birnici ai Olteniei, sub Nemţi (1718—1739). Erau 7368 familii de aceşti ţerani, cari locuiau pe la marginile ţerii, expuşi la prădăciuni, şi de aceea supuşi la mai puţine contribuţii.

Marginea, comună rurală dimpreună cu cătunele: Voivodeasa şi Fürstenthal, Huta sau Glasshütte, Arşiţa, Şoarecul şi Suceviţa, parochie dimpreună cu comuna Dealul Iederii, moşie mănăstirească în căp. şi j. Rădăuţ în Bucovina, are 3598 loc. (3198 ort.-or., 258 rom.-cat., 142 mos.), o şcoală primară, postă. [Dr. I. G. Sbiera.]

Mărgineni, se numesc în Ardeal locuitorii din Selişte şi satele din jur, cari s'au ocupat şi se ocupă cu oieritul. Satele lor sûnt aşezate la marginea sudică a Ardealului şi de aci vine numirea locuitorilor oieri de M. M. mai înainte se ocupau în mĕsură mare cu oieritul, cutrierând cu turmele lor câmpiile României, Basarabiei şi Rusiei sudice. Aḑi oieritul s'a mai redus şi mulţi M. s'au dedat la comerciu, deschiḑênd prăvălii prin oraşele României şi prin mai multe sate din Ardeal; ei se dovedesc de comercianţi harnici.

Mărgineni *de jos* şi *M. de sus,* ambele comune în Rom., j. Prahova. Prima are un sat cu 350 familii, o biserică şi o şcoală, iar a doua trei sate: Brătăşanca Ungureni, M. de sus şi Olarii cu 210 fam., avênd şi aceasta o şcoală şi o biserică. Locuitorii (mulţi Ţigani) sûnt puţini agricultori şi cultivători de pruni. Mai fac oale şi cărămidă.

Mărgineni, penitenciar în Rom., j. Prahova. Ţine între 300—400 osândiţi pe cari statul îi învaţă diferite meserii ca cismărie, tăbăcărie, fierărie, lemnărie, etc. Din vênḑarea obiectelor, cari aduc preste 200,000 lei anual, statul ia 12%, iar restul remâne producĕtorilor.

Mărgineni, com. rur. în Rom., j. Neamţu, compusă din 4 cât. cu 2756 loc. (Dicţ. geogr. 1895).

Mărgineni Munteni, comună rur. în Rom., j. Bacău, compusă din 4 cat. cu 1498 loc. (Dicţ. geogr. 1895), în majoritate Magh., 2 biserici şi 1 şcoală.

Mărginit, limitat în toate sensurile, cu dimensiuni finite în oposiţie cu infinitul. *Figurat:* Om mărginit, om cu inteligenţă limitată, puţin la minte, prost.

Margita, com. mare în Ungaria, cott. Bihor, cu 4392 loc. Maghiari şi Români (317), cari se ocupă cu olăritul. In M. este sediul unui oficiu pretorial, perceptorat şi judecătorii cercuale; are o şcoală industrială inferioară.

Margrav, înalt titlu de nobleţă în Germania. Seniorul unei marce (v. ac.). Titlul a remas dela Carol cel Mare. Margravii depindeau imediat de împĕratul. Ţerile germane cari au avut numele de margraviate sûnt: Brandenburg, Misnia, Baden, Moravia, etc. (v. şi Marchiz.) [O. L.]

Maria, persoane biblice: 1) *M., mama lui Isus* (v. ac.), logodnica lui Iosif din Nazaret. 2) *M.,* din *Vitania,* sora lui Lazar şi a Martei. 3) *M., Magdalena,* după ce o tămăduiesce Isus de duchurile rele, îl ajută din averea ei. (Luca 8, 2). Bis. cat. o identifică cu M., care spălase picioarele lui Isus (Luca 7, 36—50). Ḑiua comemorativă 22 Iulie. Repres. artistice de Correggio, Batoni, Rubens, etc. 4) *M.,* soţia lui *Cleopa,* probabil identică cu mama apostolului Iacob cel Tinĕr.

Sf. M. mare = Adormirea Maicei Domnului (15 Aug.); *Sf. M. mică* = Nasc. Preac. Fecioare (8 Sept.). v. şi art. Madonna.

Maria, numele mai multor împĕrătese, regine, princese, etc.

AUSTRIA.

Împĕrătese: 1) *Maria,* ducesă de Burgundia, fica şi moştenitoarea lui Carol Temerarul, n. 1457 în Bruxella, † 1482 în urma căderii de pe cal la o vênătoare. Căs. 1477 cu Maximilian, archiduce de Austria (împ. Maximilian II). 2) *M. Ana,* fica reg. span. Filip III, n. 1606, † 1646. Căsătorită 1631 cu Ferdinand III, împ. germ. roman şi rege ungar. 3) *M. Eleonora,* fica ducelui Carol II de Mantova, n. 1630, † 1686. Căsăt. 1651 cu Ferdinand III (a treia soţie a împĕratului). 4) *M. Teresia* (v. ac.). 5) *M. Luisa,* fica reg. span. Carol III, căsătorită 1769 cu împ. Leopold II. † 1792. 6) *M.,* fica lui Victor Emanuel I, reg. Sardiniei şi Mariei Teresia de Este, archiducesă de Austria, n. 1803, † 4 Maiu 1848 în Hradsin (Praga). Căs. 1831 cu Ferdinand V, împ. Austriei şi rege al Ungariei. Deosebi la sfatul şi influenţa ei a renunţat la tron Ferd. V în 1848.

Maria Charlotte, împĕrăteasa Mexicului, fica reg. Leopold I al Belgiei şi ducesei Luisa de Orleans, n. 7 Iun. 1840. Căs. 27 Iul. 1857 cu Maximilian, fratele împ. Francisc Iosif I. (v. Maximilian.)

Maria, Henrieta, Ana, reg. Belgiei, n. 23 Aug. 1836 (v. Leopold II, tom. III, pag. 84).

Archiducese de Austria: 1) *M. Anunciata,* fica reg. Ferdinand II al Siciliei, căsătorită 1862 cu archiducele Carol Ludovic († 19 Maiu 1894) fratele împ. Francisc Iosif I, mama moştenitorului de tron Francisc Ferdinand. † 4 Maiu 1871. 2) *M. Valeria Matilda Amalia,* cea mai mică fică a împ. Francisc Iosif I, n. 22 Apr. 1868 în Buda. Căs. 31 Iul. 1890 cu archiducele austriac Francisc Salvator. 3) *M. Dorotea Amalia* (v. Iosif Lud. Carol, t. II, pag. 873). 4) *M. Ima-*

culata, fica reg. Ferdinand II al Siciliei, căs. 1861 cu Carol Salvator. Mama archid. Francisc Salvator, soţul Mariei Valeria. 5) *M. Iosefa,* princesă reg. de Saxonia, n. 31 Maiu 1867, căs. 1886 cu archiducele Otto, fratele moştenitorului Fr. Ferdinand. 6) *M. Teresia,* fica archiducelui Carol Salvator, căsătorită 1886 cu archiducele Carol Stefan.

Maria Luisa, princesă de Parma, fosta soţie a principelui Bulgariei Ferdinand de Coburg.

Bavaria.

Maria, Friderica Augusta Francisca Hedviga, reg. Bavariei, fica prinţului Wilhelm de Prusia, n. 1825, † 1889 în Hohenschwangau. Căsătorită 1842 cu prinţul Maximilian de Bavaria (reg. Max. II). Văduvă dela 1864, mama reg. Ludovic II.

Englitera.

1) *Maria I »The blood«* din fam. Tudor, n. 1516, † 1558, fica reg. Henric VIII şi a Ecaterinei de Aragonia. Regina Angliei 1553—58, prigonesce protestantismul; a trimis la rug şi pe archiep. Cranmer. Pentru aceste persecuţiuni i-s'a dat epitetul »Cumplită«.

2) *M. (II) Stuart,* reg. Angliei şi a Irlandei, n. 1662, † 1694, fică a reg. Iacob II (Stuart), căsătorită (1677) cu Wilhelm III de Orania, guvernatorul Ţerilor de jos, care după 11 ani alungând pe socrul său, e ales împreună cu M. rege al Angliei şi Irlandei.

Etruria.

Maria Iosefina, reg. Etruriei, fica reg. span. Carol IV şi Luisei de Parma, n. 1782, † 1824 în Lucca. 1795 căsătorită cu Ludovic de Bourbon, dela 1801 rege al Etruriei. 1807 Napoleon ocupând Etruria, văduva M. se mută în Spania, apoi în Parma, după aceea la Neapol. Congresul dela Viena a cedat fiului ei ducatul Lucca. Memoriile edate de Lemierre d'Argy sub titlul: »Mémoires de la reine d'Etrurie«. (Paris, 1814).

Francia.

Regine: 1) *M. de Medicis,* fica mare ducelui de Toscana Francisc I de Medicis, n. 1573 în Fiorenţa, † 1642. Căsătorită 1600 cu Henric IV, reg. Franciei. După asasinarea lui H. IV regentă lângă fiul ei Ludovic Carol. Din causa intrigelor şi sporirii datoriilor de stat, exilată (1617) la Blois. 1619 împăcată cu regele, revine la Paris, dar nu mai are influenţă în afacerile de guvernare.

2) *M. Teresia,* fica reg. span. Filip IV, n. 1638, † 1683. Căsătorită 1660 cu reg. Ludovic XIV. 3) *M. Lescinsca,* fica reg. polon Stanislau Lescinsky, n. 1703, † 1768 în Versailles. 1725 căsatorită cu Ludovic XV, recompensându-se pentru nefericirea căsătoriei prin viaţă evlavioasă şi miluirea săracilor. 4) *M. Antoineta,* fica împěrătesei Maria Teresia, n. 2 Nov. 1755. Căsătorită 16 Maiu 1770 cu dofinul Ludovic, mai târdiu rege L. XVI. Cădută jertfă revoluţiunii, împreună cu soţul ei şi numeroşi aristocraţi, M. indură batjocuri şi ultragii în închisoare, din 10 Aug. 1792 până la guilotinarea sa în 16 Oct. 1793. (Cf. Madame Campan, »Mémoires sur la vie privée de M. A.«, ed. nouă 1849. trad. germ. 1827; Goncourt, »Histoire de M. A.«, ed. III 1867; Campardon, »M. A. et le procés du colier«. Paris, 1863, şi »M. A. à la conciergerie«, 1862; »Mémoires sur M. A.«, 1865; Arneth, »Maria Theresia u. M. A., ihr Briefwechsel«, ed. II. Viena, 1866 şi »M. A., Joseph II u. Leopold II«, 1866, etc.)

5) *Maria Luisa, împ. Franciei,* fica împěr. Austriei Francisc I, n. 1791, † 1847 în Parma. Căsătorită 1810 cu Napoleon, l-a părăsit după căderea lui şi nu l-a urmat în exilul la ins. Elba şi St. Elena, ci a trăit în Viena şi prin Italia, în relaţii cu mareşalul ei de curte, generalul Neipperg, cu care după moartea lui Napoleon a încheiat căsătorie morganatică. Copilul din această căsătorie a căpětat în urmă numele şi titlul unui duce de Montenuovo.

Neapole.

Regine: 1) *Maria Carolina,* fica împěr. M. Teresia, n. 1752, † 1814. Căsătorită 1768 cu Ferdinand IV, reg. ambelor Sicilii, a avut influenţă mare asupra guvernării.

2) *Maria Sofia Amalia,* sora împěr.-regine Elisabeta a Austro-Ungariei, n. 1841 în Possenhofen. Căsătorită 1859 cu Francisc II. 1861 la asediul Gaetei, unde însoţise pe soţul ei detronat de garibaldişti, a manifestat mare devotament şi eroism. După căderea Gaetei a trăit în Roma, 1870 s'a mutat în Bavaria.

Portugalia.

Maria da Gloria, reg. a Portugaliei, fica imp. Pedro I al Brasiliei şi archiducesei Leopoldina de Austria, n. 1819 în Rio de Janeiro, † 1853 în Lissabona. Regină dela 1834. Căsătorită cu ducele August de Leuchtenberg. După moartea acestuia, căsăt. (1836) cu prinţul Albert de Coburg-Kohári. I-a urmat la tron fiul ei Dom Pedro.

România.

Maria, numele mai multor doamne moldovene din familia lui Stefan cel Mare: *Maria,* mama lui Stefan Vodă cel Mare, moartă înainte de 1466; *Maruşca* (v. ac.), *Maria din Mangop* (v. ac.) şi *Maria sau Vochiţa,* soţiile lui Stefan Vodă cel Mare. Aceasta din urmă era fica lui Radu Vodă cel Frumos al Munteniei (1475). Ea e ultima soţie a marelui domnitor. A mai trăit 7 ani după moartea soţului său; † 1511 înmormêntându-se la mănăstirea Putna. Ea e mama lui Bogdan Chiorul. Dintre concubinele lui Stefan e şi *Maria Rareş,* mama lui Petru Rareş Vodă. O fică a lui Stefan Vodă încă se numia *Maria.*

Maria, prima soţie a lui Petru Rareş Vodă, luată de acesta încă înainte de a fi domn. La 2 ani după înscaunarea lui Rareş, M † (28 Iunie 1529) şi se înmormêntează la mănăst. Putna.

Maria, fica lui Constantin Vodă Brâncoveanu al Munteniei, trece în căsătorie (1692) după Constantin Duca, nou numitul domn, prin stăruinţa lui Brâncoveanu, al Moldovei. Căsătoria s'a celebrat cu multă veselie la Iaşi, fiind faţă şi mama domniţei Maria, Stanca. † 1697, ceea ce a adus o recire între Brâncoveanu şi Duca.

Maria Alexandra Victoria, principesă de Marea Britanie şi Irlanda, fica principelui Alfred (v. ac.) Ernest Albert, duce de Edinburg, etc., şi a soţiei sale *Maria* n. Alexandrovna (sora împ. Alexandru III al Rusiei); n. 17 Oct. 1875,

căsătorită la 29 Dec. 1892 cu Ferdinand (v. ac.), principe al României.

Maria, principesa României, fica regelui Carol I şi a reg. Elisabeta; n. 27 Sept. 1870, † 28 Martie 1874.

Maria, principesă de Hohenzollern Sigmaringen, sora reg. Carol I al României, n. 17 Nov. 1845, măritată cu Filip comite de Flandria.

Scoţia.

Maria I, regina Scoţiei, din familia Guise, mama Mariei Stuart, n. 1515, † 1560. Căsătorită (1534) cu Iacob V reg. Scoţiei, după moartea acestuia (1542) domnesce în numele ficei ei minore. A avut multe resboaie cu Anglia, în urmă contra rescoalei protestante din Scoţia. I-a urmat la tron fică-sa M. Stuart. (v. Stuart.)

Spania.

1) *M. Luisa,* fica ducelui Filip de Parma, n. 1751, † 1819 în Roma. Căsătorită (1765) cu Don Carlos (1788 reg. C. IV). Femeie urîtă, de moravuri foarte laxe, dar înţeleaptă, avea mare influinţă asupra regelui. 2) *M. Cristina* (I), fica reg. neapolitan Francisc şi reginei Isabella, n. 1806, † 1878 în Havre. A patra soţie a regelui Ferdinand VII, a provocat nemulţămirea pretendentului Don Carlos (fratele regelui) şi formarea oposiţiei *carliste* şi dese turburări. Regentă lângă fică-sa Isabela, 1840 a trebuit să renunţe şi să se retragă în Francia. 3) *M. Cristina* (II), fica archiducelui habsburgic Carol Ferdinand, n. 1858. Căsătorită (1879) cu reg. Alfons XII. Dela moartea regelui (25 Novembre 1885) regentă în numele moştenitoriului Alfons XIII, (n. 17 Maiu 1886).

Ungaria.

Regine şi principese: 1) M., fica prinţului bizantin Isac şi Teodorei, n. ca. 1143. Căsătorită cu prinţul Stefan din casa arpadiană, care cu ajutorul împ. bizantin Emanuil, ajunge rege al Ungariei (1162) sub numele Stefan IV.

2) *Maria,* fica reg. Andreiu II şi Gertrudei, n. 1203, † 1237. Căsătorită (1221) cu împěratul româno-bulgar Ioan Asan. 3) M., fica împěratului nicean Teodor Laskaris şi Anei Angela, căsătorită 1220 cu prinţul arpadian Béla (B. IV). † 1270. 4) *Maria,* fica reg. Stefan V şi Elisabetei Cumana, n. ca. 1257. In urma alianţei cu regele neapolitan Carol, Stefan o dă soţie (1270) prinţului Carol (Schiopul), fiul regelui. Prin primul născut al ei (Carol Martel) a devenit străbuna ramurei ungare a casei Anjou. † 1323. 5) *Maria,* fica reg. Ludovic I şi Elisabetei, n. 1370. † 1395. Ludovic neavênd succesori de gen bărbătesc, M. a fost aleasă (1382) regină, dându-i-se coregentă mamă-sa. Căsătorită (1385) cu Sigismund, fiul împěratului germ. Carol IV. 1386 plecând să pacifice oraşele dalmatine, excorta-i e masacrată de partisanii lui Carol II cel Mic, iar ea şi mamă-sa e închisă în cetatea Novigrad. Aici mamă-sa e sugrumată, iar M., după ce i-s'a luat jurămênt, că nu-şi va resbuna, e eliberată în 1387. 6) *M.,* soţia regelui Ludovic II, sora regelui Ferdinand I, n. 1505. Căsătorită 1522 cu Ludovic. După moartea acestuia în lupta dela Mohács, a lucrat mult în favorul alegerii fratelui ei Ferdinand, care a numit-o locţiitoare în Ungaria. 1530—56 guvernatoară a Ţerilor de jos. † 1558 în Cigales (Spania). 7) *M.,* fica împ. Carol V, n. 1528, † 1603. Soţia reg. Maximilian I.

Maria canal, canal în Rusia între rîurile Kovşa şi Wytegra. Acest canal formează centrul unui întreg sistem de canale, ce leagă Volga cu Neva, deci lacul Caspic cu Baltica. Rîul Kovşa e legat prin canalul Bjelosero cu Şeksna, un afluent al Volgei; rîul Wytegra e legat prin canalul Onega cu Swir, din care duce canalul Swir şi canalul Ladoga la Neva. Lungimea drumului de apă e de 970 km., a canalelor 266 km.

Maria Cristierna, ducesă de Tirol, sora împ. Ferdinand II, n. 1574 în Graz, din părinţii Carol archiduce de Austria şi Maria ducesa de Bavaria. 1595 căsătorită cu Sigismund *Báthory,* principele Transilvaniei. Capriţios şi nestatornic cum era, Báthory a urît-o şi a exilat-o curând în cetatea Chiorului; 1597 Báthory cedând Trs. în schimb pentru ducatele Oppeln şi Ratibor, M. e eliberată (16 Apr. 1598) şi conduce guvernarea în numele împěratului. După reîntoarcerea lui Báthory în Trans. în scurt timp o uresce iar şi o exilează de nou la Chior. După a doua renunţare a lui Báthory, M. (Apr. 1599) pleacă la părinţi, iar papa (în Aug. 1599) o divorţează de Báthory. Retrasă în mănăstirea dela Hall, † 6 Apr. 1621.

Marian, 1) *M., Ioan,* pedagog rom., n. pe la începutul secl. XIX în Zagra (Trans.), a studiat în Năsĕud şi Blaj. Sfinţit preot de episcopul Ioan Bob şi numit prof. la gimn din Blaj, apoi preot în Zagra pe la 1823. La 1830 fù trimis în Galiţia să se specialiseze în pedagogie şi metodică. La 1833 fù numit director general al tuturor şcoalelor din ţinutul regimentului I de graniţă cu reşedinţa în Orlat. In 1834 însă fù numit vicar episcopesc şi director al şcoalelor grăniţeresci din regimentul II de graniţă la Năsĕud. Ca director şi vicar a făcut o mulţime de lucruri de mare însemnătate pentru ţinutul regim. II de graniţă şi pentru Românii de acolo. M. funcţionă 23 ani ca vicar dela 1823 până la † 2 Iulie 1846. A fost amestecat în procesul unor profesori, între cari şi Simion Bărnuţ, şi câţiva clerici contra episcopului Ioan Lemenyi. Pentru meritele lui pe terenul şcolar a fost decorat de împěratul Ferdinand (1839) cu medalia de aur pentru merite. [—]

2) ***Marian, Simion Florian,*** scriitor rom., n. 1 Sept. 1847 în Ilişesci din Buc., dintr'o familie originară din Ardeal, se numia Florea, a studiat in Suceava, Năsĕud, Beiuş şi Cernăuţ şi s'a preoţit în 1876; a fost paroch în Poiana Stampei, în Cândreni, în Voloca pe Sirete şi în Sirete până la 1877, când a fost decretat şi catechet la fosta şcoală reală, in 1883 a fost numit profesor de religiune la gimn. superior din Suceava, şi din 1887 încoace şi membru în consiliul şcolar districtual. Terenul sĕu de activitate literară este lit. poporană şi istorică. Publicaţiunile sale sûnt: 1) Poesii poporale din Bucovina, balade. Botoşani, 1869; 2) Poesii poporale române tom. I, balade. Cernăuţ, 1873, tom. II, Doine şi hore. Cernăuţ, 1875; 3) Tradiţiuni poporale române, broş. 1. Sibiiu, 1878; 4) Chromatica poporului român. Bucuresci, 1882; 5) Ornitologia poporană română, 2 tom. Cernăuţ, 1883; 6) Câteva

inscripţiuni şi documente din Bucovina. Bucuresci, 1885; 7) Descântece poporane române. Suceava, 1886; 8) Biserica din Părhăuţ în Bucovina. Bucuresci, 1887; 9) Nunta la Români. Buc., 1890; 10) Nascerea la Români. Buc., 1892; 11) Inmormêntarea la Români. Buc, 1892; 12) Satire poporane române. Buc., 1893; 13) Vrăji, farmece şi desfaceri. Buc., 1893; 14) Sfântul Ioan cel Nou din Suceava. Buc., 1895; 15) Tradiţii poporane rom. din Bucovina. Buc., 1895; 16) Resplata, poveşti din Bucovina. Suceava, 1897; 17) Serbătorile la Români, 2 tom. Buc., 1898—99. A colaborat cu Dr. I. G. Sbiera la articolul: Die Rumänen, din opul Die österr.-ung. Monarchie in Wort und Bild, tomul Bucovina. In urma spornicei sale activităţi literare a fost ales în 1881 membru al Acad. Rom. din Bucuresci şi în 1882 decorat de regele Carol I cu medalia Bene-Merenti clasa I; apoi fù numit membru onorar al mai multor societăţi sciinţifice. A fost unul dintre urzitorii societăţii Şcoala Română în 1883, ai diarului: Revista politică 1886—91 şi colaborator literar la el; şi al Clubului Român din Suceava în 1887. Este dirigentul publicaţiunii »Biblioteca de petrecere şi de învĕţătură pentru tineret«, editată de Şcoala Română, şi prim-vicepreşedinte al acesteia din 1897. [Dr. I. G. Sbiera.]

Mariana, *(Mariamne),* soţia lui Irod cel Mare (v. ac.), osândită la moarte de bărbatul ei în 28 a. Chr.

Mariana, *Juan,* istoric span., n. 1536 în Talaverna, a fost iesuit, † 17 Febr. 1623 în Madrid; opera sa principală e: »Historiae de rebus Hispaniae libri XXX« (1605) în 30 vol.

Mariane sau *Ladrone,* grupă de insule în Oceanul Pacific, cu intindere de 1145 km²., 10,000 loc. Locuitorii indigeni sûnt creştini, poartă numele de Ciamori (chamorros). Grupa aceasta de insule a fost descoperită de Magalhaes, care le-a dat numele de insulele hoţilor (ladrones). In 1668 fiind ocupate de Spanioli, aceştia le-au botezat: *Mariane,* după numele vĕduvei lui Filip IV. [M. Bodiu.]

Marianic, sistem de munţi în Spania centrală, despărţesc Castilia nouă, Estremadura şi Alemtejo de către Andalusia şi Algarve, în lungime de 600 km. Părţi principale: Sierra de Alcaraz (1802 m.), Sierra Morena (până la 1000 m.), Sierra de Aracena (641 m.), Sierra de Monchique (903 m.).

Maria Radna, v. Radna.

Maria Teresia, *împĕrăteasa Austriei,* fica lui Carol VI, n. 13 Maiu 1717 în Viena, † 29 Nov. 1780. A domnit dela 20 Oct. 1740. Reg. a Ungariei încoronată 25 Iun. 1741 în Pojon. Femeie de rară frumseţă, de spirit înalt şi dornică a face bine popoarelor de sub sceptrul sĕu, ar fi făcut poate mai mult, dacă feudalii nu ar fi pus obstacole aproape tuturor intenţiunilor sale întru uşurarea sorţii iobagilor, la ridicarea instrucţiei publice la nivel corĕspundĕtor timpului, şi dacă, crescută în bigotism catolic, prin siluirea de a trece la rel. cat. nu ar fi înstrăinat ea însaşi popoarele acatolice dela multe reforme salutare. Şi aşa însă M. ocupă loc între cei mai mari domnitori ai monarchiei. Prima, ajunsă la tron pe basa *sancţiunii pragmatice* (v. ac.), a trebuit să-şi apere moştenirea contra reg. Friderie II al Prusiei, contra electorului de Bavaria, contra Spaniei şi Neapolei, cari toţi îi disputau dreptul de succesiune. Strîmtorată de aceştia, 11 Sept. 1741 se presintă staturilor ungare în Pojon, cerêndu-le oaste. Aici s'a întêmplat scena tractată în istoria Ungariei, cu »vitam et sanguinem pro rege nostro M.« Intraceea M. isbutind să-şi adune şi organiseze oaste, alungă inimicul din provinciile sale şi ocupă chiar o mare parte din Bavaria: totuşi prin pacea din 1742 trebue să cedeze Prusiei mare parte din Silesia. Frideric renoind atacul, resb. durează până la pacea dela Aachen (18 Oct. 1748). 1756 M. începe resboiul pentru recâştigarea Silesiei (resb. de 7 ani), dar 15 Febr. 1763 trebue sĕ încheie la Hubertusburg pace pe basa statului quo ante. Terminate aceste resboaie, M. câştigă tot mai multă autoritate şi intervenţia ei face sĕ înceteze resb. de succesiune bavarez (pacea dela Teschen, 13 Maiu 1779).

In afacerile interne regimul M.-ei este însemnat prin numeroase reforme, între cari organisarea instrucţiunii poporale (»Ratio Educationis«), organisarea şcoalei superioare catolice din Nagyszombat în universitate şi strămutarea ei la Buda, înf. acad. comerciale şi reale, crearea »fondului cultural« din averile secularisate dela iesuiţi, numeroase rescripte întru uşurarea sorţii iobagilor (25 Febr. 1747 regulează dilele de robotă; 1769 patenta »Certa puncta« in acelaşi object; 6 Iul. 1774 »Norma procedendi in causis subditorum ad removenda gravamina«); desfiinţarea torturei şi ardeni strigoilor (1776), colonisări mari pe Alföld şi în Banat; reîncorporarea comitatelor banatice (1778), anectarea oraşului şi districtului Fiume la cor. ungară, înfiinţarea gardei de nobili maghiari, înfiinţarea institutului »Theresianum«, 1768 publ. codului penal (convocase 1753 comisiune pentru elaborarea unui cod general), înf. şcoalei de marină din Triest, renovarea residenţei din Buda, legea prin care Trs. renunţă la dreptul alegerii principelui şi recunoascerea de nou, ca parte a dreptului public, a sancţiunei pragmatice; inarticularea dotaţiunii episcopiei gr.-cat. cu domeniul din Blaj (dieta transilvană din 1744); restabilirea episcopiei rom.-cat. dela Alba-Iulia (aceeaşi dietă); 1746 şi 1748 conscripţie pentru regularea impositelor, 1754 introducerea sistemului de contrib. după pământ şi vite (nu după porţi şi capete, ca până atunci); spre a restrînge ingerinţa papei în afacerile relig. interne, 1749 interdice visitaţiunile canonice ale nunţiilor şi publicarea bulelor papale fără aprobarea împĕrătesei (v. Placetum regium). 1753 reduce serbatorile; dispune, ca episcopii să corespondeze cu Roma numai prin intermediul oficiului de externe; arondează de nou episcopiile rom.-catolice; sistează dreptul de asil al bisericelor; 18 Sept. 1773 expulsează iesuiţii; 1776 opresce din ţeară pe călugării cerşitori. De urmări binefăcĕtoare pentru Români a fost deosebi *militarisarea* (v. Grăniceri), efectuită însă cu mari greutăţi, din causa oposiţiei nobilimei şi între grave neînţelegeri şi scene tragice (v. Todoran Tanase). Pe lângă desmêntarea din partea nobilimei, care prevedea, că prin militarisarea ţeranilor îşi pierde braţele de muncă, mai contribuise mult la provocarea acelor scene şi siluirea, ca militarisaţii să treacă tot-

odată la bis. catolică. In 13 Nov. 1766 însă se publică statutul imperial al celor două regimente confiniare române (compus din 84 puncte).

Pe cât de cu recunoscință și pietate poate să-și reamintească însă mai ales țerănimea regimul împĕrătesei M. pentru grija ce i-a purtat și silințele de a o scoate din starea de sclăvie, cu atât mai dureroase amintiri sûnt legate de regimul ei în ceea ce privesce chestiunile religionare. O lungă serie de rescripte, resoluțiuni și ordinațiuni emanate dela M. mărturisesce silința ei întru a aserví catolicismului religiunile acatolice. Dintre cele ce privesc îndeosebi pe Românii gr.-or. amintim următoarele: 1747 reînoiesce decretul lui Carol VI (28 Nov. 1732), ca gr.-or. să țină serbătorile catolice și să meargă la biserică; 1746 o »comisiune cat. permanentă«, cu instrucție din 7 puncte: cum să împiedece reîntoarcerea dela unire; 1754 o comisiune în districtul Hălmagiului, ca să conscrie familiile unite și neunite; 1755 altă comisie sub Seeberg; 1757 arderea mânăstirii dela »Seciori« și 1761 a schiturilor din districtul Făgărașului și a vechei mânăstiri dela Silvaș. Toate aceste dădeau ansă la necurmate turburări, așa că la plânsearea protopopului Balomiri, trecut intr'o mănăstire din Muntenia, împĕrăteasa Rusiei, Elisabeta, 1770 dă ordin ambasadorului din Viena să intervină în numele ei la M. în favorul neuniților. Cu toată această intervenție însă prigonirile nu au încetat.

Față cu prigonirile acestea, uniții se bucurau de scutul împĕrătesei, dar nici biserica unită n'a remas scutită de lupte grele. (v. Klein, Inocențiu.)

Două evenimente de mare însemnătate istorică și de politică externă s'au întêmplat sub domnirea M.: *împărțirea primă a Poloniei* (2 Aug. 1772), anectându-se la Austria Galiția și Lodomeria, și *trecerea Bucovinei la Austria* (1775).

Căs. 15 Febr. 1736 cu ducele Francisc de Lotharingia, în urmă împ. g.-roman, M. a avut 10 copii: Iosif II, Leopold II, Ferdinand, duce de Modena și d'Este, Max. Fr. Xaver, archiep. de Köln și principe elector, Maria Antoinette, reg. Franciei, M. Carolina, reg. Neapolei, și alte patru fice. Prin această căsătorie a devenit străbuna casei domnitoare de Habsburg-Lotharingia. (Cf. G. Barițiu, »Părți alese din ist. Trs.«, v. 1; Marczali, »Magyarország története M. és II József korában«, acelaș »Mária Terézia«; M. Conrad von Heidendorf, Selbstbiographie, în Archiv für siebenb. Landeskunde, v. XV; Josephus Benkő, »Transilvania«, v. II; »Das alte u. neue Kronstadt«; Eud. Hurmuzaki, Documente privitoare la istoria Românilor«, publ. de Acad. Rom., etc.). [t.]

Maria Teresia, *ordin* militar, fundat de împ. M. Teresia în 1758, în memoria victoriei repurtată asupra Prusienilor in 1757, și pentru acte de vitejie, fără deosebire de nascere. E cel mai înalt ordin militar al Austriei, și e împreunat cu venite considerabile. Statutele s'au modificat de Francisc I la 1810. Sûnt 3 clase: mare cruce, comandor și cavaler. Clasa I se dă numai pentru fapte decidĕtoare în resboiu. Ord. se poate cere, capitolul propune, împĕratul decide. Impĕratul Austriei e mare maiestru al ordinului. Panglica albă, cu dungi roșii pe margine. Dintre Români a fost decorat cu acest ordin colonelul baron Ursu (v. ac.).

Mariazell, orășel în Stiria, cercul Bruck, 1152 loc.; cel mai renumit loc de pelerinagiu al Austriei, cercetat de câte 200,000 oameni pe an.

Marica, în mitol. romană o nimfă din Minturnae, unde rîul Liris a întrat în mare; mama lui Latinus, soția lui Faunus și identificată cu Fauna și Circe. M. a avut aci un templu și o dumbravă, în care a cercat Marius ca să se ascundă de Sulla. [Atm.]

Marienbad, stațiune balneară de renume european. Zace în Boemia la o înălțime de 628 metri dela nivelul mării, într'o vale adumbrită de parcuri și păduri de brad. M. se distinge nu numai prin mulțimea isvoarelor, ci și prin varietatea lor, care face ca acest loc de cură să poată fi cercetat de felurite categorii de bolnavi. După composiția lor chimică isvoarele din această localitate balneară se împart în trei grupuri principale: 1) grupul isvoarelor ce conțin sare Glauberiană; 2) grupul isvoarelor feruginoase; 3) grupul alcalin calcaros. Temperatura lor nu trece preste 9—11° C. Bogăția în gazuri acid carbonice este atât de mare la aceste isvoare, încât acidul carbonic, ce se degajează și se adună deasupra nivelului apei, stinge luminarea aprinsă. Deși cura principală la M. ca la Carlsbad este cea de beut, cu toate acestea metoda balneară se practică pe o scară întinsă cu felurite resurse balneo-terapeutice. Acestea sûnt: băi de apă acră, băi feruginoase, băi de nămol ferugiuos, băi de gazuri, băi de aburi, băi de aer încăldit, băi reci sistematice și tratament cu inhalație. Afară de acestea procedeuri balneare se mai fac băi cu adaus de felurite ingredienții artificiale: extract de brad, sare, tărîțe, leșie concentrată, produsă prin evaporația isvoarelor. Prin asemenea procedeu se câștigă și sarea purgativa de M., care în timpul din urmă face serioasă concurență celei din Carlsbad. Indicate sûnt aceste băi la afecțiuni deosebite, cum sûnt *grăsimea* exagerată, o specialitate a M.-lui; diferite afecțiuni de stomac, intestine și ficat, afecțiunile din sfera respirațiunii și a circulațiunii, cu deosebire grăsimea cordului, înclinarea spre dambla (apoplexie), la boale de femei și de nervi, etc. Stabilimentele balneare din M. sûnt proprietatea călugărilor premonstratenși, cărora li-se cuvine meritul de a fi deschis aceste isvoare vindecătoare spre salutea omenirii, intreținêndu-le la nivelul balneotechnicei moderne. M. este una din stațiunile cele mai visitate din Europa, renumele ei atrage din an în an mai mulți visitatori. Distracții se găsesc în abundanță, aranjate de un club anume instituit. Intre visitatori sûnt și mulți Români, cari găsesc în localitate și medic român. Literatura M.-lui e scrisă în toate limbile. [Dr. Vuia.]

Marienburg, oraș în guvernam. prus. Danzig, 10,738 loc. (1895); gimnasiu, școală agronomică, seminar de învĕțători și învĕțătoare, institut de surdomuți; monumentul lui Frideric cel Mare. Castelul M. a servit 1309—1457 ca reședință marelui maiestru al ordinului teutonic, apoi până la 1772 a voevodilor poloni.

M., numele germ. al orășelului Feldioara (v. ac.) în Transilvania.

Marienescu, *Atanasie Marian M.,* scriitor rom., n. 8/20 Martie 1830 in Lipova (Bănat). Tatăl sĕu Ioan Marian din Lipova, mama sa Persida Șandor din Nădlac, cott. Cianad. M. în

1842 a studiat gimnasiul în Arad, Timişoara şi Budapesta, iar dreptul la univ. din Budapesta şi Viena, şi 1856 a depus examenul judicial, iar în 1857 examenul administrativ de stat. 1861 a primit diploma de Dr. utriusque juris, şi 1862 diploma de ambele advocaturi. 1861 a fost numit vicenotar al cott. Caraş şi în 31 Oct. 1862 asesor la sedrie cu reşedinţa în Lugoş, de unde 1868 fù strămutat la Oraviţa. Organisându-se tribunalele regesci, în 1871 fù numit jude reg. la trib. din Oraviţa montană, 1876 fù strămutat la trib. din Timişoara. In 4 Dec. 1880 fù numit jude supl. la tabla reg. din Budapesta; 1885 jude ordinar, dar făcêndu-se decentralisarea tablei regesci, fù strămutat la Oradea mare. Pensionat 1900. Cărţile ce le-a publicat sûnt: 1) Invêţătorul şi poporul, tipărită la 1858 în Sibiiu, şi prin episcopul Andreiu Şaguna întrodusă ca carte de cetire în şcoalele poporale. Cu câţiva ani mai nainte, ca primul la noi, începuse la culegerea poesiei poporale române, şi din aceasta a publicat: 2) Balade, tipărite la 1859 în Pesta. Preţul tipăririi l-a plătit Andr. Mocsonyi. Cu banii întraţi a publicat: 3) Colinde, tot în acel an şi acel loc. 4) Istoria română naţională pentru tinerimea română, tipărită la 1861 în Sibiiu. Invêţătorii în mare parte au întrodus-o în şcoalele poporale, dar 1876 a fost oprită. 5) Petru Rareş, principele Moldovei, novelă istorică, tipărită la 1862 în Sibiiu. 6) Balade, îndeosebi istorice şi mitologice din poesia poporală, tipărită la 1867 în Viena, respective retipărire din Albina. 7) Datorinţele noastre, tip. 1868 în Viena. 8) Steaua Magilor, cântece de nascerea lui Christos, tip. 1875 în Biserica albă. 9) Viaţa şi operele lui Petru Maior, disertaţiune de recepţiune ca membru ordinar al Academiei române, tipăr. în Analele din 1883. 10) Cultul păgân şi creştin, edit. Acad. române 1884 în Bucuresci. 11) Studiu despre Celţi şi numele de localităţi, ca adaus la topografia satului Maidan, de Sofr. Liuba şi Aur. Iana, tipărită 1895 în Caransebeş. M. la noi a fost primul, care a început culegerea basmelor poporale şi a făcut studiu asupra lor. Sub titlul de »Descoperiri mari« din 1870—79 în Albina, Familia şi Foişoara Telegrafului Român a publicat şi explicat 14 poveşti, urmând şcoala mitologiştilor germani I. Grimm şi I. F. Nork, şi din poveştile române a arêtat, că acestea sûnt mituri vechi, uneori întregi, uneori fragmente din miturile îndeosebi greco-romane. Activitatea lui literară o arată încă o mulţime de poesii şi articole din Foaia pentru minte şi literatură, din Foişoara Tel. Rom., Transilvania şi îndeosebi din Familia, atât istorice cât şi limbistice. Articolele istorice pertractează chestiunile de frunte naţionale, cari se referesc la datele, că poporul roman din Dacia a remas statornic pe loc. Academia română în şedinţa din 13 Sept. 1877 l-a ales membru corespondent, iar în 15 Martie 1881 membru ordinar. Societatea Petru Maior l-a ales membru onorar.

Marilla, loc de cură climatică în Bănatul Ungariei, cott. Caraş-Severin, la o înălţime de 714 m., 1½ oară distanţă de orăşelul Oraviţa, într'o regiune din cele mai pitoresci zace această staţiune de vară, abia de 2 decenii cunoscută. Aer curat, apă bună, brădet, posiţie scutită de vênturi nordice sûnt factorii, cari în mâna unei societăţi anonime, prin muncă neobosită şi un reclam intensiv, au făcut din acest colţ de codru un loc de cură climatică, al cărui renume trece preste marginile ţerii. Aranjamentul stabilimentului cu băi reci, camere pneumatice, sală de inhalaţie, băi electrice, nu lasă nimic de dorit. Visitatorii sûnt bolnavi de plumâni, inimă şi nervi. Menajul se face după sistemul pensionar. Imprejurarea, că atât administraţia cât şi conducerea medicală sûnt într'o mână concentrate, fac din M. mai mult o întreprindere privată decât o staţiune publică. [Dr. Vuia.]

Mărime, în matematică: tot ce se poate mări sau micşora. (v. şi art. Cantitate şi Dimensiune.)

Marin, *Alexiu,* profesor rom., n. 17 Aug. 1814 în Craiova, † 25 Apr. 1895. 1834 prof. la şcoala primară dela colegiul Sf. Sava, 1845 se duse la Paris pentru a se perfecţiona în sciinţele fisiconaturale; reîntors în ţeară, 1850 fù numit conservator al cabinetului de fisică şi laboratorul de chimie la museul Sf. Sava, el puse basele primului laborator de fisică şi chimie din Bucuresci, a predat sciinţele pe la şcoalele ce se înfiinţează între anii 60, ca la şcoala de conductori, de chirurgie, militară, veterinară, de farmacie, de agricultură; 1868 M. fù numit profesor de chimie la facultatea de sciinţe din Bucuresci, unde făcea curs de mai multă vreme. Scr.: Astronomie populară, 1837; Convorbiri de geometrie practică, 1839; Principii de mecanică, 1840; Convorbiri de mecanică usuală, 1842; Aritmetica practică şi Tabela de aritmetica practică, 1843; Fisica, trad. după Pouillet, 1852; Chimia, trad. după Pelouze şi Fremy, 1853; Cunoscinţe pentru şcoalele primare, 1858; Technologia, trad. după Guilery, 1858; Fisica pentru şcoalele primare, 1863; Noţiuni de fisică usuală, 1870; Manual de aritmetică, 1871; Carte de cetire I, 1872, II, 1875; Prime noţiuni de aritmetică, 1874; Desenul şcoalelor, 1876. A colaborat la »Gazeta învêţătorului satului«, iar în 1856—59 publică »Museul naţional«, foaie ilustrată, menită a respândí sciinţele.

Marina unui stat cuprinde totalitatea vaselor de mare sau de rîu, cari poartă pavilionul naţional al acelui stat şi sûnt înscrise în registre speciale repartisate pe porturi; fiecare vas e obligat a înscrie pe corpul sêu numele propriu al vasului şi numele portului unde este înregistrat. Aceste disposiţiuni se referă la vasele M.-ei comerciale. Cea mai mare M. comercială din lume este a Angliei, care numeră 8000 de vapoare din 15,000 câte există în lumea întreagă, şi 8000 de corăbii din 29,000. România (v. ac.) are înscrise 22 vapoare de mare şi 24 de corăbii; pe Dunăre şi Prut numeră vr'o 300 vase de tot felul. In ultimii ani guvernul român a înfiinţat un serviciu maritim naţional (S. M. R.) cu două linii principale: o linie de vase postale, luxoase şi repeḑi, cari fac serviciul de pasageri între Constanţa şi Constantinopole; o altă linie de cargoboturi (vapoare de marfă) între Dunăre şi Rotterdam (Olanda); acestea expoartă grâne şi vite şi impoartă cărbuni din Silesia.

M. de resboiu sau *M. militară,* este adevĕrata M. naţională. In ultimele timpuri M. de resboiu a luat o extensiune extraordinară în toate statele maritime, mai cu samă acelea cari au un întins comerciu maritim şi posedă co-

lonii. M. cea mai numeroasă şi mai puternică este, negreşit, cea engleză şi credite colosale se votează pe fiecare an pentru a-i menţiné comanda mărilor, pe toată suprafaţa globului. România posedă o mică M. militară destinată a apĕra coastele şi a face poliţia apelor naţionale. (v. şi art. A.-Ungaria şi România.) [Constant B.]

Marina, *Sfânta,* serbătoare băbească, 17 Iulie; considerată ca ḑi rea pentru boale.

Marinar, ori ce om îmbarcat pe un vas care navigă, fie în marina de resboiu, fie în marina de comerciu, de ori ce grad şi în ori ce funcţiune. [Constant B.]

Marinata, saramură, compusă din oţet, din sare, unt-de-lemn şi alte condimente, în care se fierbe pescele sau carnea, putênd fi păstrată mai multă vreme.

Marioneta, păpuşă. Teatru de M., în care păpuşi îmbrăcate bizar sûnt puse în mişcare prin maşinerie, ori prin mâna dirigentului ascuns după paravan.

Mariotte, *Edme,* matematician şi fisician frc., n. cam la 1620 în Burgund, † 12 Maiu 1684. M. a fost egumenul mănăstirei S.-Martin-sous-Beaune şi unul dintre primii membri ai acad. franc. M. a descoperit legile de echilibru ale corpurilor lichide, apoi legea despre relaţiunea dintre volumul şi presiunea sub care se află gazurile, (anume că volumul gazului e invers proporţionat cu presiunea exercitată asupra lui), lege numită după numele lui.

Mărire, sporire, crescere; laudă, glorie, mândrie, splendoare. (V. şi Gloria şi Doxologia.)

Mari, popor de rassă finnică. (v. Ceremişi.)

Maris, numirea străvechiă a rîului *Olt.* (v. ac.) Herodot IV, 49 ḑice despre M. ca al patrulea rîu al Schitiei, că »ieşind din ţeara Agatirzilor, se amestecă cu Istrul.« Strabon ḑice VII, 3, »fluviul M. se aruncă în Dunăre trecênd prin ţeara Geţilor«, acelaşi, că »Romanii au transportat pe rîul M. toate cele de trebuinţă resboiului«, etc. (Cf. Xenopol, »Ist. Rom.«, vol. I.)

Mărişel, com. rur. în Trans., cott. Cojocna, cu 2156 loc. (1891) Rom. Pe hotarul M.-lui e muntele »*Fântânele*« (v. ac.), unde glotaşii Români au nimicit 6 Iulie 1849 trupele comandate de Vasváry (v. ac.).

Marisia, unul din cele 4 rîuri (Marisia, Miliare, Gilpil şi Grisia), pomenit de Iordanes, ca formând marginile ţerii Gepiḑilor. (v. şi Maris.)

Mariţa, (anticul *Hebros),* rîu în Turcia, isvoresce în Ciadir-Tepe, la Adrianopole devine navigabil, se varsă în Marea Egeică spre nord dela Enos, după un curs de 437 km. M. e unul din cele mai mari rîuri ale Peninsulei Balcanice.

Marital, contract de M., se numesce învoirea ce obicinuesc să o facă viitorii soţi cu privire la situaţiunea averilor lor în vederea căsătoriei. El, pentru a fi valabil, în Rom., trebue făcut înainte de celebrarea căsătoriei şi autentificat la jud. de pace până la 3000 lei, sau la tribunal, pentru sume mai mari. Contractele de M., numite şi convenţiuni matrimoniale, trebuesc, pentru a fi oposabile terţiilor persoane, să fie trecute în anumite registre ţinute la judecătorii şi tribunale. Viitorii soţi pot să-şi reguleze cum voiesc posiţiunea averilor, fiind de principiu cea mai deplină libertate în această privinţă, destul numai să nu se aducă atingere bunelor moravuri sau ordinei publice. In lipsă de contract de M., legea guvernează situaţiunea averilor. Situaţiunea admisă de viitorii soţi pentru averi, se numesce *regim* şi unele legislaţiuni, în lipsă de contract de M., admit că soţii, în privinţa averilor, se află sub cutare regim şi care atunci se numesce *legal,* spre deosebire de cel *convenţional,* adecă pe care l-au adoptat soţii în contractul de M. (v. şi art. Căsătoria.) [Scriban.]

Mariţeii sau *Mereţeii,* com. rur. împreună cu căt. Măriţeica sau Mereţeica, parochie împreună cu com. Hatna cu Dărmănescii, moşie boierească în căp. şi j. Sucevei în Bucovina, ca com. are 1854 loc. (1716 ort.-or., 24 rom.-cat., 114 mos.) [Dr. I. G. Sbiera.]

Maritim, *comerciu,* întreg comerciul ce o ţeară face pe apă. Cea mai mare parte a comerciului românesc se face pe apă, avênd ca porturi principale de export şi import internaţional Brăila, Galaţii, Sulina şi Constanţa, pentru ţerile maritime; apoi Severin, Corabia, Călăraşi, Giurgiu, etc., pentru comerciul cu ţerile centrale dealungul Dunării. [Constant B.]

Marius Gaius, n. 155 într'un sat de lângă Arpinum, aparţinea unei familii de cetăţeni romani; părintele sĕu era însă foarte sărac. M. s'a distins prin inteliginţa sa la asediul Numantiei şi îşi atrase protecţia lui Scipio Emilianul, însă a fost mai ales la Roma mult susţinut de către puternica familie a Metelilor, în 119 reuşesce la tribunat. In această demnitate începù să urască ideile democratice, şi a căutat să remână în ori şi ce împrejurare înafară de cercul partidelor. Imbogăţit prin felurite speculaţiuni comerciale, reuşesce prin bani să fie ales pretor, iar în 115 fù numit guvernator al Spaniei, apoi se căsătorí cu Iulia, o femeie bogată din familia Caesar. Devenit consul, se distinge printr'o purtare puţin favorabilá poporului. Lui M. se datoresce învingerea lui Jugurta. In 102 bate la Aix pe Teutoni şi în 101 la Vercellae pe Cimbrii. In 88 este gonit din Roma de către fostul sĕu locotenent Sulla, revenind în Italia în 87, masacrează o mare parte din partisanii lui Sulla. † 19 Ian. 86 a. Chr. M. lăsà puterea în mânile amicului sĕu Cinna. [Caion.]

Măriuţa, (zool.) v. Coccinella.

Marivaux, *Pierre Chamblain, de,* autor dramatic frc., n. 1688, † 1763 în Paris. Este inventatorul unui nou gen de comedie: *comedia amoroasă,* în care locul principal îl ocupă amorul cu diferitele sale nuanţe. Piesele sale sûnt spirituale, de o fină analisă, însă lipsite de acţiune. Vom amintí ací: »La Surprise de l'amour«; »Le Jeu de l'amour et du hasard«; »Les Serments indiscrets«; »Les Legs«; »Les Fausses Confidences«, etc. M. nu a avut imitatori.

Mark —, v. *Marc —.*

Mark Twain, (pron. tven), numele literar al umoristului american *Clemens Samuel Langhorne,* n. 30 Nov. 1835 în Florida. Invĕţăcel de tipografie, apoi matelot pe vasele de pe Mississippi între St.-Louis şi New-Orleans, în urmă gazetar. Scrierile sale umoristice, prin cari şi-a câştigat renume universal şi avere considerabilă, pentru umorul lor grosolan, american, la naţiuni cu gusturi mai delicate nu ar avé trecerea pe care o au în America (1872 »Roughing it« s'a

trecut în 91,000 exemplare). La crearea renumelui sĕu de umorist neîntrecut a contribuit mult și reclama. 1895 pierḑêndu-și întreagă averea într'o întreprindere literară, a făcut turneu prin orașele mari europene, ţinênd conferenţe și regresându-se binișor pentru pierderile îndurate în America. 1897 a ţinut conferenţe în Viena și Budapesta.

Márki, *Alexandru,* istoriograf și geograf maghiar, n. 1853 în Chitihaza, cott. Bichiș; dela 1876 prof. gimnasial; în 1892 Academia maghiară l-a ales membru corespondent, apoi fù numit prof. la univ. din Cluj. Scrieri: Rușii în istoria patriei noastre, 1877; Scriitori români în Biharia, 1881; George Doșa și revoluţia lui, 1883; Nomenclatura localităţilor din Transilvania, 1894; Partea referitoare la Ungaria a revoluţiei lui Horia, 1894. v. și Marchi.

Marlborough, (pron. malbro), 1) *John Churchill, duce de,* beliduce și om de stat englez, n. 1650 la Ashe în Devonshire. A servit mai întâi în Flandria sub Monmouth, apoi în armata franceză, de unde s'a reîntors 1677. Căsătoria sa cu Sarah Jennings, dama de curte a princesei și mai târḑiu reginei Ana, și relaţiunile secrete ale surorii sale cu ducele de York, i-au ajutat mult, ca să înainteze în funcţiuni și ranguri. Regele Iacob II l-a numit general; 1688 a trecut pe partea prinţului Wilhelm de Orania. Suspiţionat fiind, că are relaţiuni cu Iacobiţii, a fost închis 1692—96 în Tower; 1701 comandant al trupelor din Flandria. Norocul lui M. și-a ajuns culmea după ce s'a urcat pe tron regina Ana (1702), care stătea sub influenţa soţiei lui M.; acesta fù numit comandant suprem al armatei engleze, ce opera contra Francezilor, pe cari i-a bătut 1702 la Geldern, 1704 la Blenheim, 1706 la Ramillies, 1709 la Malplaquet. Ajungênd la guvern partidul Tory-lor, M. a fost acusat cu delapidare de bani publici și depus din funcţiile ce ocupa. Abia după moartea reginei Ana și după urcarea pe tron a regelui George II s'a putut rehabilita, dar fără a mai ajunge la vechea influenţă; regele l-a numit 1714 din nou generalissim. † 1722. Cf. Noorden, Europ. Geschichte im 18. Jahrhundert, 1870—72; Coxe, Memoirs of John, Duke of M., 1818—19. 2) *George Charles Spencer Churchill,* al optulea duce de M., n. 1844, s'a distins prin extravaganţele sale, cari l-au silit 1884 să vêndă giuvaerele familiare și vestita pinacotecă din palatul Blenheim. † 1892. Fiul sĕu *Charles Richard John Spencer Churchill, duce de M.,* n. 1871, e căsătorit cu fica milionarului american Vanderbilt.

Mârleanu, 1) *M.,* lac în Rom. (Dobrogea), j. Constanţa, pe teritoriul com. rur. M. și Beilicu, avênd o întindere de 450 ha.; prin un mic braţ comunică cu Dunărea; pescele aduce un venit anual de 15,000 lei. 2) *M.,* com. rur. în Rom. (Dobrogea), situată pe malul estic al lacului cu acelaș nume, cu 971 loc. (Dicţ. geogr. 1897).

Marlitt, *Eug.,* v. John 2).

Marly, *(M.-le-Roi),* sat în departam. franc. Seine-et-Oise, lângă Sena, 1388 loc. (1896). Fostul castel de plăcere al lui Ludovic XIV a fost dărîmat în timpul revoluţiunii.

Marly, o specie de gaze, întrebuinţat pentru obiecte de modă și pentru lucruri de mână.

Marmara, *Marea,* cea mai mică mare, cuprinsă între Europa și Asia, comunică cu Marea Neagră prin Bosfor și cu Archipelagul prin strîmtoarea Dardanele; este o mare turcească. Portul principal este *Gallipoli.* In apropiere de Constantinopole se află faimoasele insule ale Prinţilor, cari servă de staţiuni climaterice foarte visitate. Lungimea aproximativă a acestei mări nu ajunge la 300 kilometri, iar lărgimea e mai mică de 100 kilometri. [Const. B.]

Mármaros, v. Maramureș. *M. Sziget,* v. Sighet.

Marmelada, dulceaţă preparată din zahăr și fructe pasate în cantităţi egale, cari prin fierbere sûnt reduse la o anumită grosime.

Marmier, *Xavier,* scriitor frc., n. 1809, † 1892. Dela 1870 m. al Academiei frc. A publicat mai ales descrieri de călătorie și novele.

Marmita *norvegiană,* vas mic ca oala de fier a lui Papin, în care se fierbe mâncarea soldaţilor, etc.

Marmolit, sin. Serpentin (v. ac.).

Marmont, *August Frid. Louis, duce de Ragusa,* mareșal frc., n. 20 Iul. 1774 în Châtillon sur Seine, † 22 Iul. 1852. Ca oficier de artilerie s'a distins la asediul Tulonului (1793), iar după succesele dela Lodi și Castiglione, fù numit general de brigadă. In 1801 fù numit de Napoleon inspectorul artileriei, iar în 1805 luà parte la operaţiunile din jurul Ulmului. In 1806 a fost numit guvernatorul Dalmaţiei. In 1813 luà parte însemnată la bătăliile dela Lützen și Bautzen.

Marmora, diferite calcare și dolomite de diferite colori, cristaline, omogen grăunţoase; în vorbirea comună ori ce calcar, oficalcit, chiar serpentine, susceptibile de a fi șlefuite și lustruite. Se găsesce aproape în toate sistemele geologice până la neogen. Cristalinitatea e căpĕtată fie prin mișcările scoarţei pămêntului (dinamometamorfism), fie prin acţiunea rocelor eruptive vecine (metamorfism de contact). Renumite M.: de Paros, de Carara triasică, de Atica cretacică, dela Schlanders în Tirol, Hautes Pyrénées, etc., în Rom. Tîrnovu (Gorj), Alpii Făgărașului, și multe massive mezozoice. Varietăţi: *M. lumachel,* conţine pe fond închis, cochilii irinate de Amoniţi (Bleiberg); »petit granit« e o M. cu bastoane de crinoiḑi (Maffles în Belgia), *M. de St. Ana* (devon belgo-francez), presintă bucăţi albe de corali în massa închisă, străbătută de vine albe. *M. cu ruine,* ne presintă pe un fond gălbuiu, bucăţi brune rupte și iar cementate, ce amintesc în disposiţia lor ruine. *M. de Brabant* e neagră »M. nero«, (Dinant Namur, etc.). *Gialo de Bologna,* e M. galbenă, e piatra cea mai ușor de lucrat presentând în acelaș timp resistenţă destulă sub forma ce i-s'a dat. M. albe sau prea puţin colorate se întrebuinţează la facerea statuelor: M. statuară; cele colorate uniform, cu pete sau vine de diferite colori se întrebuinţează în construcţii: la ornamente, columne, balustrade, etc. sau la facere de table de mese, obiecte, etc. M. statuară rar e curat albă, ea presintă de obiceiu o slabă nuanţă spre gălbuiu sau galbenroz (acestea sûnt foarte căutate), uneori în albastru. Translucigitatea e o proprietate foarte însemnată a M. st., căci astfel ele presintă efectul, ce ni-l arată corpul omenesc viu lovit de lumină, efect ce e mărit și prin nuanţa gălbuie-roșiatică ce o au unele M. Cel mai frumos efect par a-l produce renumitele M. din insula Paros: Venus de Milo,

Venus din Capitoliu, Venus de Medici, etc., sînt în M. de Paros. M. dela Pentelikon (Atica) e albăstrue, dela Hymetus e sură, cea de Carara ceva gălbue. Ultima e aḑi cea mai exploatată. Prețul variază proporțional cu mărimea blocului tăiat, ajungênd până la 1500 lei m³. M. de statue se lucrează cu dalta. M. de construcție se taie cu ferăstrae, sau fire metalice și năsip, se cioplesce cu dalta. O M. se fasonează la lucru prin ferăstrae drepte sau circulare, se neteḑesce cu năsip cu apă și se lustruesce cu potée.

Marmota, *(Arctomys marmota)*, mamifer din ordinul Roḑătoarelor, fam. Sciuridelor, are corp cilindric, coadă scurtă, pěr des, negru-brun, pe laturi cenușiu-gălbiniu. Lung. corp. 50 cm., a coḑii 11 cm. Trăiesce în Alpi și Pirinei în apropiere de regiunile cu zăpadă, pe coastele expuse soarelui. Locuiesce în societăți prin peșterile stâncilor. Se nutresce cu plante de munte. Vocea lui e un șuerat tare, subțire. Preste iarnă petrece în durmire. Se vênează pentru carnea, grăsimea și blana sa. Se poate îmblânḑi și dresa.

Marne, rîu în Francia, afluent pe dreapta al Senei, 525 km. lung, din cari pe 364 km. e navigabil; e legat prin canale cu Aisne, Rinul și Saône. După acest rîu s'a numit ***departamentul M.*** (în Champagne), 8204 km²., cu 439,577 loc. (1896), avênd 5 arondism., capitala Châlons; și depart. ***M. superior***, 6258 km²., cu 232,057 loc. (1896), 3 arondism., capitala Chaumont.

Marocco, sultanat, partea nord-vestică din Africa, între 27—36 lat. nord. și 6—22 long. est., cu o suprafață de 812,300 km²., percursă de muntele Atlas, care o împarte în 2 părți, cea nordică, udată de rîuri și cu pămênt roditor 197,100 km². și Sahara-Marocco 547,500 km².; partea muntoasă are o extensiune 67,700 km². Din Atlas isvoresc mai multe rîuri: Muluia, cu o lungime de 520 km., Sebu, Tensist (lungimea 660 km.). Numěrul locuitorilor se urcă la 10 mil. Popoarele indigene stau pe un grad inferior de cultură, mai distinși sînt Maurii. In cele religioase aparțin islamului, poligamia nu e cunoscută. Ocupațiunea principală este agricultura și economia de vite. Forma regimului este cea despotică, domnitorul poartă numirea de sultan. Armata regulară constă din 12,000 infanterie, 45,000 cavalerie, în timpuri de resboiu cifra miliției se urcă la 375,000. Orașele principale sînt: M., Fez, Miknasa (Mekines) cu 50,600 loc. Tetuan, Tanger, Thesa, Ariș, Sela. *Marocco*, reședința sultanului, și capitala imperiului, pe un platou extins între Atlas și rîul Tensift. Orașul s'a zidit în 1062 în locul orașului berberic Mastac; în secl. XII numěrul locuitorilor era 100,000, acum abia este 50,000. Dintre moscheele numeroase cea mai renumită este cea ridicată în secl. XII El-Kutsabiah cu 6 ridicături de 68 m. înălțime. Clima este sănătoasă. M. (la Romani *Mauritania Tingitana)* pe la 700 ajunge sub stăpânirea Arabilor și devine neatîrnătoare sub Almoraviḑi. La 1150 domnia trece la Almohaḑi, cărora la 1273 le urmează Meriniḑii. Acestora le urmează la 1361 Sandiții, la începutul secl. XVI domnia vine în mânile Șerifilor din Tafilet, sub cari a avut extensiunea cea mai mare, ajungênd în sud până la Guinea. In secl. XVII s'a asigurat domnia dinastiei de aḑi. Cel mai renumit domnitor din această dinastie a fost Mulei-Islam (1672—1727), care a recucerit dela Spanioli orașul Tanger, a fost însă foarte tiran. Stări mai bune s'au desvoltat sub sultanul Mulei-Soliman, 1794 până 1822. In timpul din urmă Spania a făcut mai însemnate cuceriri în M., ceea ce a succes numai după lupte crâncene. O conferență ținută la Madrid în 1880 a regulat condițiunile, sub cari consulii puterilor străine pot exercia puterea de a veghia asupra intereselor supușilor lor.

Marochin, *piele* de capră argăsită fin, pentru prepararea încălțămintei.

Maroni, rîu în America sudică, formează granița între Guayana franceză și cea olandeză, 680 km. lung, se varsă în Oceanul Atlantic.

Maroniți, o seminție sirică, care locuiesce în munții Liban, Antiliban și în jur, în numěr cam de 300,000. După părerea unor istorici, M. sînt remășițe de ale Monoteliților, și numele îl au dela primul lor episcop Moron. Ei au avut patriarchii lor proprii, pe timpul resboaielor cruciate și-au lăpědat eresiile monotelice și s'au unit cu biserica Romei. Politicesce M. stau aḑi sub un guvernator numit de către regimul otoman; iar în privința bisericească au un patriarch cu titlul de Antiochia. Ritul lor e oriental, dar au introdus în el multe datini latine. Limba liturgică e cea veche siriacă, ei însă vorbesc acum cea arabică. (Cf. N. Murad, Notice hist. sur l'orig. de la nation maronite. Paris, 1844). [i—m.]

Maros, v. Mureș. *M. Torda*, v. Mureș-Turda. *M. Ujvár*, v. Uioara. *M. Vásárhely*, v. Oșorheiu. *M. Bogát*, v. Bogata. *M. Géssa*, v. Gheja.

Marotinul *de sus și M. de jos*, 2 com. rur. în Rom., j. Romanați, cea dintâi cu 1013 loc., iar a doua cu 705 loc. (Dicț. geogr. 1889).

Marowit la Slavii wenḑi (Merovit în alte părți), ḑeu al soarelui apunător, muritor, care se pierde în întunerec. M. e contrarul ḑeului *Introwit*, ḑeul soarelui de dimineața.

Marpod, comună rur. în Trans., cott. Sibiiu, cu 1206 loc. Sași și Români (234).

Marrubium L., (botan.) gen din vasta familie a Labiatelor, tribul Stachydeae, cuprinde vr'o 30 specii, respândite prin Europa, Asia temperată și Africa boreală. Dintre speciile ce cresc în părțile noastre menționăm: ***M. vulgare*** L., cunoscut de poporul nostru sub numirile de C ă t u ș n i c ă s e l b a t i c ă, U n g u r a ș, V o r o n i c; ***M. praecox*** Janka, etc. [Z. C. P.]

Mars, *(Marte)*, la Romani după Iupiter ḑeul cel mai de frunte și cel mai național. Ḑina Iuno s'a atins de o floare miraculoasă de primăvară și a născut pe M. în 1 Martie, pentru ce și ḑiua primă și întreaga lună a fost sfințită lui M. Rea Silvia sau Ilia dela M. a născut pe Romulus și Remus. Nerio (v. ac.) ḑina Sabină se credea soția lui, dar lângă M. s'a venerat și ḑina *Here Martea*, probabil o ḑină a amorului, iar ***Anna Perenna*** se numesce amoreza lui M. După miturile mai vechi M. a fost ḑeul naturei și primăverii, iar după cele mai târḑii ḑeul resboiului, și în această calitate s'a aseměnat lui Ares (v. ac.) la Greci. Cultul lui M. e original italic, resp. latin și roman. M. a representat instinctul bărbătesc atât la oameni cât și la animale, și pentru aceasta el s'a îngrijit de concepțiune și producțiune în toată natura. M., ca ḑeul resboiului, a însuflețit pe Latini, Romani, Sabini și alte popoare la luptă și le-a purtat la învingeri și triumfe. M. era

închipuit ca un june, cu coif frumos, înzestrat cu chituș de pene, și la Latini și Sabini în resboiu a purtat o suliță (hasta, quiris sau cuiris), și pentru aceasta hasta Martia cea sacră s'a depus în regia (curtea regească) din Roma. M. în resboiu avea car, la care erau prinși doi ori patru cai, și era urmat de Bellona (ḑina resboiului), de Pavor (frică) și Pallor (păleḑie, gâlfeḑie). Predicatele lui de frunte sûnt: Gradivus, Custos, Conservator, Invictus, Victor, Ultor, etc. M. a fost patronul tuturor militarilor și fabricatorilor de arme și instrumente de resboiu. M. în Roma a avut câmpul sĕu (campus Martis), în mijloc cu altar, la care se făceau lustrările (v. ac.) cetățenilor înarmați, și în jurul altarului se țineau exercițiile militare; mai târḑiu acolo s'a zidit și templu pentru M., apoi palestră pentru alergări. Pentru M. s'au ținut multe serbători: în 1 Martie era ḑiua nascerii lui; în 7 era venerat cu Iupiter și Vejovis laolaltă; în 14 se țineau Equiria; în 1—19 porniau preoții lui, Salii în procesiuni de dans, și întreaga lună îi era sfințită. [Atm.]

Mars, *Planeta Marte,* e planeta ce vine imediat după pământ în ordinea depărtării dela soare, fiind odată și jumĕtate mai depărtat de soare decât pământul. Diametrul lui M. e cam jumĕtate cât al pământului și volumul cam a $6^1/_2$ parte. Se învîrtesce împrejurul soarelui in timp de 687 ḑile, și din causa rotațiunii lui și a pământului în jurul soarelui, M. se apropie și se depărtează de pământ, reveniud la aceeași distanță din 26 în 26 luni. Când e mai aproape de noi se vede ca o astră de prima mărime, rivală cu Venera și Joie. M. se vede totdeuna de coloare roșietică, întrecênd în această coloare pe toate astrele: singură steaua Antares (v. ac.) poate întru câtva rivalisa cu M. în privința colorei sale roșietice. M. s'a putut bine studia de pe pământ. E planeta de care avem cele mai întinse cunoscințe. Incungiurat de o atmosferă liniștită și absolut pură, deci foarte transparentă, pe care norii și furtunile nu o întunecă și nu o turbură decât foarte rar; apropiindu-se foarte mult de pământ și tocmai în timpul când partea lui luminată de soare e înspre noi: observatorii de pe pământ au avut putință să-i vaḑă bine suprafața și să constate și să fixeze multe date și fapte asupra ei și asupra planetei în genere, construindu-i și harte, în cari sûnt indicate configurațiunile continentelor și oceanelor lui, precum și oarecari amĕnunte. Astfel s'a constatat că apa pe M. nu e așa de multă în raport cu uscatul ca pe pământ, pe când pe pământ sûnt cam 3 părți apă și una uscat, pe M. sûnt una și una, ba pare că e ceva mai mult uscat. După cum ne-o indică coloarea lor, mările pe M. nu par a fi așa de adânci. Munții de asemenea sûnt foarte puțini și nu înalți. Afară de acestea s'a mai observat pe M. o serie de canale, cari represintă adevĕrate rețele geodesice. Ce sûnt aceste canale? De unde provine regularitatea lor și de ce parcă sûnt făcute cu scopul de a lega sistematic între ele continentele și mările? Sûnt oare ele opera vr'unei ființe inteligente ce populează această planetă? M. dă astfel mult de gândit savanților pământului, și la câte idei chiar extravagante n'a condus și nu va conduce încă pe mulți studiul acestei planete, până ce se va puté sci totul precis despre ea. Cea ce e mai cert aḑi afară de cele spuse mai sus e, că M. represintă o planetă îmbĕtrânită în raport cu pământul și în aceasta e în oposițe cu tinĕrul gigant Joie. In M. vedem viitorul pământului, după cum în Joie trecutul. M. fiind mult mai mic decât pământul și probabil și mai de mult format, rĕcirea lui pentru a prinde coaje și procesul vieții pe el au fost așa dar cu mult mai timpurii, pe când gigantul Joie deși poate format înaintea lui M., din causa mărimei lui abia a avut timp să se rĕcească, iar procesul vieții încă n'a început sau cel puțin abia acum începe pe Joie, pe când pe pământ acest proces e deja înaintat și pe M. poate pe sfîrșite, sau în tot casul foarte înaintat în raport cu cel de pe pământ.

Marș, mișcarea regulată a trupelor; bucată musicală al cărei ritm corespunde mișcării regulate a trupelor.

Marsala, oraș cu port pe coasta vestică a Siciliei, prov. Trapani, 19,732 loc.Ací a debarcat Garibaldi la 11 Maiu 1860.

Vinul de M., se produce în împrejurimea orașului M. din un amestec de vinuri naturale, must fiert, zahăr și alcool.

Mârșani, com. rur. în Rom., j. Dolj, cu 4178 loc. (Dicț. geogr. 1896), 3 biserici și 2 școale.

Marscalcus, titluri de boierie, de origine polonă, cu cari sûnt onorați unii boieri moldoveni pe la finea secl. XIV, în tractatele dintre Polonia și Moldova (1387—89). Aceasta dovedesce, că în Moldova boieriile titulate apar mai târḑiu, deoare-ce acei boieri n'au nici un titlu în țeara lor, ci doar Polonii le dau titluri de ale lor.

Marseillaise, (pron. marseiez) vestit cântec (marș) patriotic al Franciei republicane de pe timpul marei revoluțiuni. Autorul acestui marș e Rouget de l'Isle.

Marseille, (pron. marsei), portul cel mai însemnat nu numai în Francia, ci după London și Liverpool în întreagă Europa, capitala depart. franc.: Buches-du-Rhone, 42 km. dela delta rîului Rhône, lângă un sin mic al golfului, Lion. Are 406,000 loc. Industria și comerciul este foarte viu. Dispune de o mulțime de fabrici de săpunărie, oleu, 100 mori, fabrici de piele, de zahăr, șantier, fabr. de fier, sticlă, hârtie, cărămiḑi, luminări, ș. a. Posiția orașului, precum și porturile sale multe înlesnesc înflorirea comerciului Franciei atât pe Marea Mediterană, cât și cu porturile Asiei și cu coloniile franc. Cu deschiderea canalului Suez, comerciul a luat avênt și mai mare. *Istoria.* M. în timpuri vechi a fost locuința Fenicienilor; în 600 a. Chr. Grecii au intemeiat aici o colonie numită: Massalietai, care a fost cucerită de Romani, numindu-o Massilia. In resboiul civil dintre Iulius Caesar și Pompejus, stând pe partea celui din urmă, a trebuit să sufere 49 asalturi. In 1482 regii francezi o ocupară și o anexară la Francia. [M. Bodiu.]

Marsigli, *comite,* al doilea consilier împĕrătesc din Ardeal, pe vremea primilor ani ai domniei muntenesci a lui Constantin-Vodă Brâncoveanu (1689). Mijlocitorul acestuia pentru reînoirea legăturilor cu Austria (1691), rupte după învingerea lui Haisler la Zernesci, pentru care scop a și visitat de două ori Bucurescii și pe Domnitor.

Marsil, *Sultana,* filantropă rom., † 22 Aug. 1871 în Bucuresci. La 1864 a renunțat la des-

păgubirea ce i-se cuvenea pentru împroprietărirea sătenilor a două proprietăţi. A lăsat o rentă de 500 galbini pentru Asilul Elena Doamna şi alte fundaţiuni pie. (Cf. Dicţ. Cont.)

Marsilia L., (botan.) gen de Ferige din fam. Marsiliacee (v. ac.) cu vr'o 52 specii mai ales tropicale, parte numai temperate; trăiesc prin bălţi, mlăştini ori pe malurile lor nămoloase, sau pe pămênt umed; când sûnt în apă frunzele lor plutesc la suprafaţa ei. Tulpina o au tîrîtoare, frunzele au limbul 2—4 foliolat; sporii de două feluri se formează în sporocarpi aşezaţi la basa peţiolului. In ţerile noastre cresce *M. quadrifolia* L., respândită şi în restul Europei, unde mai cresc: *M. pubescens* Ten. (regiunea mediterană), *M. strigosa* Willd. (Volga inferioară), *M. Aegyptiaca* Willd. (Astrachan). [S. Şt. R.]

Marsiliacee, (botan.) familie de Hydropteridee (v. ac.), cuprindênd numai genurile *Marsilia* (v. ac.) şi *Pilularia* L.; amêndouă sûnt plante mici sau mijlocii de locuri mlăştinoase, cu rhizom tîrîtor purtând spre faţa lui superioară două serii de frunze; sporii de două feluri se produc în sporocarpi pluriloculari cu învêliş gros, tare şi proveniţi dintr'un segment de frunză; la maturitate învêlişul sporocarpului se desface în mai multe valve. [S. Şt. R.]

Marsillac, *Ulisse, de,* profesor de limba franceză şi publicist în Bucuresci, n. 1821 la Montpellier, † 1877 în Bucuresci. Adus la Bucuresci de Iordache Slătineanu în 1854 a propus limba franceză la cele mai însemnate institute şi la universitate. Ca publicist a întemeiat: »Le Moniteur roumain« (1859), »La Voix de la Roumanie« (1860), »Le Journal de Bucuresci« (1870). Scr.: »Histoire de l'armée roumaine« (1871), »Etudes sur la Roumanie« (1871), etc. (Cf. Dicţ. Contimp. 1898.)

Marspiter (şi *Maspiter),* la Romani numele de onoare al lui Mars. (Piter din pater, ca în forma Iupiter şi Diespiter.)

Marşruta, itinerar (v. ac.).

Marsuin, *Phocaena communis* sau *Delphinus phocaena,* numit şi porc de mare, mamifer din ordinul Cetaceelor, fam. Delphinidelor. Seamănă cu delfinul. Are lungimea de 1·5—2 m., uneori 3 m. Greutatea până la 500 kgr., 80—100 dinţi în ambe fălcile. Trăiesce în mări şi oceane, mai ales pe lângă ţermuri.

Marsupiale, animale cu pungă, un ordin din clasa mamiferelor, cari au la burtă o pungă, în care sûnt aşezate ţîţele. Puii lor se nasc într'o stare puţin desvoltată. In privinţa figurii corpului, a dinţilor şi a modului lor de viaţă sûnt foarte deosebite. Unele se aseamănă în această privinţă cu fiarele, altele cu rodêtoarele, altele cu insectivoarele şi prosimiile. Toate M. trăiesc în Australia, cu excepţia unor specii de didelphis. Acest ordin are urm. familii: a) macropodidae (cangurul), b) phalangeridae, c) phascolomidae, d) peramelidae, e) dasyuridae, f) didelphyidae.

Marsyas, fiul lui Hyagnis, după miturile frigice şi lidice a fost inventatorul şi artistul musicei de fluier în religiunea ḑinei Kybele. [Atm.]

Marta, la Luca (10, 38—42), una dintre surorile lui Lazar (v. ac.) din Bethania.

Marte, v. Mars.

Martel de Janville, *Gabrielle contesă de,* născută *de Riquetti de Mirabeau,* n. 1850 în castelul Koëtsal (Bretagne). Dela 1882 a publicat sub pseudonimul *Gyp* mai multe romane, caracterisate prin spirit de observaţie, cari conţin însă de multe ori şi scene picante. Mai cunoscute sûnt: Petit Bob, 1882; Mademoiselle Loulou, 1888; Bob au salon, 1888—89; Madame la Duchesse, 1893.

Martell, v. Carol.

Martellato, *(ital.)* ciocănit, în musică indică un mod de emisiune a sunetelor, atacându-le cu putere şi intercalând mici pause între ele.

Marţi, la Români numele unei ḑile de săptêmână (din dies Martis). M. în pov. române e personificată între sfinte, şi de aci *Sfânta Marţi.* Fetii frumoşi sau fetele frumoase, călătorind ca să-şi afle soaţa ori soţul, ajung şi pe la casa Sf. M., care le dă îndreptare în cale sau şi sfaturi. M. după aşezămêntul bisericii e dedicată întru pomenirea şi onoarea Sf. Ioan Botezătorul.

Marţial, resboinic; ce privesce planeta Mars. M. (lat. *Martialis)* în farmacologie: ce conţine fier.

Martialia, (med.) medicamente ce conţin fier.

Martialis, *Marcus Valerius* (43—104), poet roman, n. 43 în oraşul Bilbilis, în Spania, sărac şi muritor de foame în oraşul sêu, vine la Roma, unde este protejiat de cătră împêratul Domiţian. Părăsind Roma, era aşa de sărac, încât Pliniu cel tinêr i-a plătit costul călătoriei. Căsătorindu-se cu Marcella, o vêduvă bogată, este scăpat de sărăcie şi se poate ocupa în linişte de literatură. M. a fost incontestabil un poet de mare talent, dar i-a lipsit cultura necesară pentru a putè produce opere, cari să trăiască vecinic. M. a lăsat o mulţime de epigrame, vr'o 1500, divisate în 14 cărţi. Limba lui M. este frumoasă, cu toate că cuprinde o mulţime de particularităţi ale provinciei în care se născuse. [Caion.]

Marţian, *Dionisie P.,* publicist şi statistician român, n. 1829 în Ponor (Transilvania), † Iun. 1865. A studiat în Sibiiu, Blaj, Viena, unde terminà facultatea de drept în 1857. Intrat în România, ocupă postul de director general al statisticei şi întroduse studiul acestei sciinţe. Publicaţii: Rapport à la cinquième réunion du congrès international de statistique à Berlin, sur l'état des travaux statistiques dans les Principautés-unies, Berlin; Economia socială, 1858; Coloniştii germani şi România, 1860; Essemplulu essilatei din anulu 1848—65; Proprietatea şi naţionalitatea şi o ochire în marea chestiune a Jidanilor, 1866; Analele statistice şi economice ale României, 1860—65.

Martianus Capella, gramatic latin, n. 425 d. Chr. în Madaura. El e autorul enciclopediei în formă alegorică întitulată »De nuptiis Philologiae et Mercurii«, s'a inspirat din Varro. Cartea lui s'a folosit mult timp prin şcoale.

Martici, *Grga,* poet epic croat, n. 1822 în Posušje, Herţegovina; a studiat teologia şi în urmă s'a făcut călugăr franciscan. Cea mai bună scriere a sa este: Osvetnici (Resbunătorii), epos în 7 cânturi, în cari descrie lupta creştinilor contra Turcilor în 1857—70.

Martie, a treia lună a anului. Are 31 ḑile. In popor e *Mărţişor.*

Revoluţiunea din Martie, mişcările politice din Martie 1848, cari în multe state europene au avut drept urmare reformele liberale.

Martin, numele a 5 papi. 1) *M. I*, Sf. (649 până 655), la ordinul împĕratului Constante II, a fost prins şi exilat la Chersones. † 655. Biserica gr. îi serbează amintirea în 13 Apr.

2) *M. II, (Marinus I)*, (882—884), în repeţite rânduri a fost trimis ca legat papal la Constantinopole spre a complana diferinţele iscate pe timpul lui Fotiu în biserică; ca papă n'a domnit nici doi ani.

3) *M. III, (Marinus II)*, (942—946), pe timpul sĕu o fracţiune a nobilimei romane sub Alberic II rapise toată puterea.

4) *M. IV*, (1281—85), de origine francez, ca papă a făcut multe îndemânări dinastiei de Anjou, provocând prin aceasta nemulţămire între Italieni. Pe timpul lui M. IV, s'a întêmplat (1282) Vespera siciliană (v. ac.).

5) *M. V*, (1417—31), din familia nobilă romană Colonna, proclamat papă în conciliul dela Constanţa (1414—18), M. a pus capĕt schismei occidentale (1378—1417) şi a restabilit residenţa pontificilor în Roma. Prin tactul şi moderaţiunea sa i-a succes a complana certele din Roma; a convocat conciliul dela Basilea. [Dr. Is. Marcu.]

Martin de Tours, Sf., n. pe la 317 în Sabaria (adi Szombathely), în Panonia. M. a fundat prima mănăstire în Galia; la 372 a fost proclamat episcop în Tours; s'a întrepus la împĕraţii Valentinian I şi Maxim pentru cruţarea vieţii ereticilor prisciliani. † 399. (Cf. A. Dupuy, Hist. de Saint Martin, évêque de Tours. Tours, 1852.) [i—m.]

Martineau, *Harriet*, (1802—76), însemnată scriitoare engleză, are mai multe romane şi scrieri despre educaţiune şi religiune, şi felurite scrieri economice şi sociale.

Mărtinesci, com. rur. în Rom., j. R.-Sărat, formată din 3 căt. cu 1247 loc. (Dicţ. geogr. 1896), 2 biserici şi 1 şcoală. Aici Turcii sûnt bătuţi groaznic de Ruşi (22 Sept. 1789), în resboiul ruso-turco-austriac din 1786—1791—92.

Martinez Campos, *Alfonso*, general şi om de stat spaniol, n. 1834. Distins la asediul dela Bilbao, e avansat comandant de corp şi câştigă popularitate atât de mare, că 1874 proclamă rege pe Alfonso XII, care îl face căpitan suprem al Cataloniei şi generalisim al armatei de nord. 1876 suprimă revoluţia carlistă, 1877 rev. din Cuba, 1879 ministru-president, 1881 ministru de interne în cabinetul Canovas, 1886 şi 1891 president al senatului, 1893 la revista de trupe în Barcelona s'a făcut contra lui un atentat de bombă, dar M. scapă neatins. 1895 e trimis să suprime rev. din Cuba, dar neisbutind e rechiemat (1896). † Sept. 1900 în Madrid.

Martinez de la Rosa, *Francisc*, om de stat spaniol şi poet, n. 1789 în Granada, † 1862 în Madrid. La etate de 19 ani prof. de filosofie la univ. din Granada, dela 1813 unul dintre cei mai de frunte membri ai cortezului. Exilat în Africa pentru apĕrarea constituţiei dela 1812, scrie acolo tragedia »Monayma«. 1820 ministru-president, 1823—30 exilat în Paris, 1834 iarăşi ministru-president, apoi ambasador la Paris, etc. Scrierile sale se disting prin eleganţa şi puritatea stilului. Pentru meritele literare ales secretar pe viaţă al academiei spaniole. Op. complete editate 1844—45 în Paris în 5 volume.

Martini, puşca *Henry-Martini*, puşca cu care era înarmată în deceniile trecute armata engleză. In resboiul româno-ruso-turc dela 1877—78 Turcii aveau puşca H.-M.

Martinique, insulă în Antilele mici (Vestindia), 988 km², cu 189,599 loc. (1894); numai $^1/_8$ a solului e cultivată; exportează cafea, zahăr, cacao, tutun; a fost colonisată de Francezi la 1635, 1664 încorporată Franciei. Capitala Fort-de-France.

Martinovics, *Ignaţiu Iosif*, om politic şi conducĕtorul iacobinilor maghiari, n. 20 Iulie 1755 în Pesta. Mai întâiu călugăr franciscan, apoi succesive preot militar, prof. la academia din Lemberg, şef la cabinetul de chimie al lui Leopold II, consilier ces. reg. şi abate titular de Szászvár. Trimis de Leopold la Paris pentru studiarea causelor revoluţiei, devine şi el iacobin. Reîntors, după moartea lui Leopold, îşi pierde postul la curte. Deci se pune în serviciul conventului francez, propagând idei revoluţionare în Viena şi Ungaria. Aici în primăvara 1794 constitue Societatea reformatorilor şi Societatea libertăţii şi egalităţii. M. a voit să şteargă regatul şi să înfiinţeze o republică, în care puterea supremă să fie poporul. Principiile revoluţionare şi le-a expus în Catechismul omului şi al cetăţeanului, scris în limba franceză şi respândit sub pseudonumele Democrite la Montagne. In conjuraţiunea sa fù iniţiat şi un anumit Jeline, după a cărui tradare M. fù prins dimpreună cu mai mulţi soţi ai sĕi. Pe basa mărturisirilor sale şi ale soţilor sĕi până la finea 1794 se arestară preste 50 membri ai conjuraţiunii, dintre cari 18 fură judecaţi la moarte. M., degradat de ordul preoţesc, cu 4 complici mai vinovaţi fù executat 20 Maiu 1795 pe Câmpul de sânge de lângă Buda. M. era un talent extraordinar, politician mare şi isteţ, dar ambiţios; extrem în toate, în ajungerea scopului nu alegea mijloacele, dar când îşi vedea causa pierdută, atunci era în stare la ori ce, devenia chiar umilit şi laş. A scris mai multe opere din sciinţele naturale şi matematice, din filosofie şi politică.

Martinuzzi, alias *Frater, Georgiu*, om de stat, mitropolit-cardinal de Strigon, după numele fam. *Utiesenovici*, după conumele mamei sale M., n. 1482 în Croaţia, † 1551 în Vinţul de jos. A fost călugăr paulin şi a stat în serviciul lui Ioan Zápolya, care cu ajutorul Turcilor s'a reintors din Polonia şi 1529 s'a proclamat rege în Buda. 1534 M. e episcop de Oradea mare, şi ca atare 1538 mijlocesce pacea dela Oradea între Ferdinand şi Zápolya. După moartea lui Zápolya, M. ca tutor al lui Ioan Sigismund, ales rege al Ungariei pe câmpul Rákos, a guvernat ţeara cu deplină putere. După ce Turcii au ocupat Buda 1541, M. a încheiat cu Ferdinand pacea dela Gilău (Gyalu), care însă nu s'a executat. 1542 autonomisează principatul transilvan, anexându-i părţile de lângă Tisa până la Caşovia, şi guvernându-l însuşi. De aici încolo face o politică făţarnică. Se nisuiesce a susţiné raporturi bune şi cu Turcii, şi cu Ferdinand. Ferdinand îl numesce 1543 locotenent reg. preste părţile, cari erau sub stăpânirea sa. M. a avut de gând să unească părţile ţerii neocupate de Turci sub sceptrul lui Ioan Sigismund, dar vĕdênd că acest plan nu se poate realisa, a început tratative cu Ferdinand pentru cedarea Ardealului şi a păr-

ţilor de lângă Tisa, dar Isabela nu s'a învoit, şi sultanul a trimis oştiri în ajutorul ei. M. învinge pe principii români veniţi în ajutorul Isabellei, pe care o silesce la învoire, momesce pe sultan cu daruri, şi astfel câştigând timp, încheie contractul şi-l execută în dieta din Cluj 1551. In sensul contractului Ardealul şi părţile de lângă Tisa se unesc cu Ungaria sub sceptrul lui Ferdinand, Ioan Sigismund capětă fata cea mai tineră a lui Ferdinand şi venitele principatelor Oppeln şi Ratibor, întregite la 25,000 fl., Isabella o despăgubire de 100,000 galbini, iar M. guvernarea Ardealului, scaunul mitropolitan de Strigon şi pălăria de cardinal. Sultanul înşelat trimite oştiri. M. îşi continuă politica de duplicitate. Simulează credinţă faţă cu sultanul, îi trimite pe un an şi birul ţerii, dar nu mai află credĕmênt, şi cu purtarea sa ipocrită îşi pierde şi încrederea lui Ferdinand şi a căpitanilor aceluia, cari erau convinşi, că M. umblă să câştige Ardealul pentru sine. Castaldo în rapoartele sale către Ferdinand, numesce pe M. necredincios şi trădător, şi cere învoirea regelui, ca să-l repună. In acest scop s'a folosit de Ferrari, secretarul lui M., care a presentat acestuia o scrisoare spre subscriere, şi pe când o cetia l-a străpuns cu pumnalul la 17 Dec. 1551 în castelul din Vinţul de jos.

Martiri, *(mucenici)*, se ḑic acei sfinţi, cari au suferit de bună voie moarte ori chinuri pentru mărturisirea credinţei lui Christos. Numele de M. se deduce dela cuvintele lui Chr.: »Şi-mi veţi fi mie mărturie« (Fapt. ap. 1, 8). In secolii primi ai creştinismului, M. se bucurau de mare autoritate; ei erau primiţi în cler, în cas de lipsă ajutaţi din averea bisericii.

Martiriu se ḑice suferirea voluntară a morţii ori a altor rele pentru credinţă, ori vr'un act de virtute supranaturală. [Dr. Is. Marcu.]

Martirologiu, carte eclesiastică în care se cuprinde istoria vieţii martirilor şi a altor sfinţi, pomenirea cărora se face într'o ḑi anumită a anului. (Cf. Menologion sau Minologion.)

Martius *mensis, (lat.)* luna lui Martie, dela numele ḑeului Mars (v. ac.). In antichitate anul se începea cu luna lui Martie. (v. Calendar).

Martius, *Carl Friedrich Philipp von,* n. 1794 în Erlangen, † 1862 în München, ca profesor de universitate. Botanist remarcabil mai ales prin următoarele douè scrieri importante: Historia naturalis Palmarum. Lipsca, 1823—50, şi Flora brasiliensis, o vastă lucrare, resultatul explorării din 1817—20 sub auspiciile regelui Maximilian Josef de Bavaria, la care a contribuit o serie de monografi distinşi. [A. Pr.]

Marţolea, în pov. române o personificaţiune a ḑilei Marţi, ca ḑină rea, care pedepsesce femeile, cari lucră în ḑiua de Marţi, sau le chinuie, sau le omoară. Ḑiua Marţi, ca personificaţiune bună, e *Sfânta Marţi.*

Martur, persoana chiemată să afirme, sub prestare de jurămênt. ce scie în o causă dată. M. care nu se presentă, în urma citării, poate fi condamnat la amendă, şi apoi adus, silit, prin mandat. In materie penală, M. cari, sub un motiv neadevĕrat, nu vin la chiemarea ce li-se face, pot fi condamnaţi şi la închisoare. (In Rom. maximal 2 luni). M. e dator să jure, şi dacă nu vrea, poate fi condamnat la amendă. (Cât pentru Rom. cf. art. 192 c. p., 68—83 pr. p., 185—210 pr. civ. rom.).

Mărturie mincinoasă, afirmaţiunea neexactă, făcută intenţionat de o persoană, sub prestare de jurămênt, înaintea instanţelor de judecată, asupra punctelor esenţiale şi cari pot influenţa causa în care persoana a fost chiemată să-şi dea sciinţele sale. Cel ce spune neadevĕr la instrucţie, nu e considerat ca martur mincinos, căci mărturia n'a fost făcută dinaintea instanţei de judecată. Persoanele, cari din causa unei condamnaţiuni, nu mai pot fi ascultate ca M., chiar dacă din eroare sûnt primite să depună, nu pot fi considerate ca M. mincinoşi. M. mincinoasă e fapt penal şi pedeapsa variază după cum a fost făcută în materie civilă, poliţienească sau criminală. [Scriban.]

Mărturisire, v. Fasiune.

Mărturisirea credinţei, (credeu, simbolul credinţei), complexul sumar al regulelor sau al încheieturilor de credinţă, ce ca o normă stabilă este a se observa atât din partea bisericii docente, cât şi a celei ascultătoare (credincioşii). Stabilirea acestei norme de credinţă, mai ales prin dispositiuni sinodale, se datează din adânca vechime a bisericii. Basele aceleia se cuprind deja în epistolele Sf. Paul. Este cunoscută mărturisirea credinţei (simbolul) cea *apostolică, athanasiană, nicenă, niceno-constantinopolitană,* aceasta din urmă este prescrisă în biserica de rit oriental. M. cred. o depun nănaşii pentru cei nou botezaţi, clericii înainte de hirotonire, episcopii cu ocasiunea hirotonirei, cei ce trec la biserica creştină, ş. a.

Mărturisirea pĕcatelor, partea a doua esenţială a tainei de penitenţă, întrucât spre iertarea pĕcatelor împreunată cu acea taină se recere, ca pe lângă părere de rĕu sau contriţiunea sufletului, să se descopere, să fie mărturisite pĕcatele ce apasă consciinţa. In vechime era încă îndatinată şi M. *»publică«,* cărei totdeuna premergea M. *»în taină«.* Cele descoperite în M. sacramentală formează obiectul *sigilului sacramental al penitenţei,* ceea ce consistă într'aceea, că preotul mărturisitor are datorinţa absolută a ţiné în taină toate cele auḑite în M., încât din acele fără învoirea penitentului, nici în viaţa, nici după moartea aceluia nu-i este permis a descoperi ceva.

Marule sau *Marole,* v. Lactuca.

Măruntaie, nume colectiv pentru organele (ficat, splină, rinichi, intestine) aflătoare în abdomen. (Cf. şi art. Viscer.)

Mărunţişu, com. rur. în Rom., j. Buzĕu, formată din 9 căt., cu 2120 loc. (Dicţ. geogr. 1892), 4 biserici şi 1 şcoală; teren bogat în păcură.

Maruşca, prima soţie legitimă a lui Stefan-Vodă cel Mare, cu care avù un fiu Alexandru, participător dimpreună cu tatăl sĕu la lupta dela Valea Albă (1476). † înainte de 1463, când Stefan ia a doua soţie Eudochia dela Kiev (v. ac.).

Marut, în mitol. svedeză numele fiilor şi soţiilor lui Rudra (v. ac.). [Atm.]

Marvar, *(Djodhpur)*, cel-mai mare stat rasputan în India est., 95,826 km², cu 2.522,851 loc. (1891). Capitala Djodhpur are 61,849 loc.; citadelă.

Marx, *Carol,* revoluţionar şi socialist ovreu, n. 2 Maiu 1814 în Trèves. A studiat la Bonn şi la Berlin mai ântâiu dreptul, apoi istoria, filo-

sofia şi economia politică. Prigonit pentru delicte de presă se refugiază la Paris, şi de acolo la Bruxelles. Aci publică: Discours sur le libre échange, Misère de la Philosophie, respuns la Philosophie de la misère. a lui Proudhon (v. ac.); iar în nemţesce cu Engels publică Manifestul (v. ac.) partidului comunist, adoptat la congresul din Londra în 1847. Stabilit câtva timp în Colonia, fundă »Nouvelle Gazette Rhénane«, în care işi desvoltă ideile sale revoluţionare mai ales cu ocasia unei lovituri de stat. Din această causă gazeta lui fù suspendată. După multe urmăriri aci şi la Paris, se stabili în Londra. In 1862—64 M. fundă marea Asociaţie internaţională a lucrătorilor, în care mai târdiu se produce o scisiune prin retragerea faimosului anarchist *Bakunin* (v. ac.), care fundă Alianţa democraţiei socialiste. Opera principală a lui M. e »Capitalul«. M. e considerat ca fundatorul socialismului sciinţific, fiindcă el cel dintâiu cearcă a pune pe baze solide concepţia unei societăţi comuniste viitoare, sprijinindu-o pe o evoluţie istorică a omenirii, cunoscută în teoria sa sub numele de Materialismul istoric (v. ac.). Inzestrat cu o putere de dialectică puţin comună, M. a sciut să dea argumentărilor sale sofiste aparenţa unei logice uimitoare. † 15 Mart. 1883. (v. şi art. Socialism). [Nigrim.]

Maryland, republică în Uniunea nord-americană, lângă baia Chesapeake, 31,620 km²., cu 1.042,390 loc. (1890); terenul e şes roditor; agricultură, navigaţie şi comerciu însemnat. Constituţiunea e dela 1867. In congres representat prin 2 senatori şi 6 deputaţi. Capitala Annapolis; oraşul cel mai însemnat e Baltimore.

Mârzescu, *George,* profesor, advocat şi om politic român, n. 1834 la Iaşi, a făcut studiile juridice la Paris, de unde s'a întors cu diploma de licenţiat şi a fost numit profesor de dreptul civil la univ. din Iaşi, transferat 1896 la cea din Bucuresci. Activitatea politică şi-a început-o ca partisan al lui Kogălniceanu şi a remas membru al partidului liberal, deşi adeseori în oposiţie cu I. Brătianu. Amestecat în conspiraţia numită »de la Mazar-Paşa« (cf. Maiorescu, Disc. parl., vol. II, p. 7—12), M. publică broşura »Spionul prusian«, dar în vremea din urmă devine foarte dinastic. De două ori a fost ministru de culte, 1869—70 şi 1896—97, fiecare dată numai pe câte 4 luni. Ultima oară, în cabinetul Aurelian, a contribuit la aplanarea conflictului mitropolitan, născut din destituirea mitropolitului Ghenadie sub cabinetul Sturdza, şi a plătit renta şcoalelor din Braşov, întreruptă sub precedentul ministeriu Sturdza. Dela el între altele: Explicaţiunea introducerii codicelui civil (1865), Efectul testamentelor şi donaţiunilor între vii (1870), Scrieri diverse (1881).

Masa sfântă, masa altarului pe care se săvirşesce sacrificiul eucharistic. M. sf. este cea mai de frunte parte a bisericei.

Masageţi, popor scit la mează-noapte de rîul Jaxartes. In luptă cu dinşii se dice că a cădut Cyrus, regele Perşilor, 530 a. Chr.

Masagiu, tratamentul medical mecanic, constituit din frecare, comprimare, frământare, batere, tragere, percusiune vibrătoare într'o direcţiune determinată a părţilor moi ale corpului şi mişcarea pasivă a musculaturii, cu scopul de a excita vitalitatea pielei şi a părţilor subjacente, a activa circulaţiunea în vasele sanguine şi limfatice, a înlesni resorbţiunea unor exsudate, a întări musculatura slăbită, a îmbunătăţi nutriţiunea unor organe. Aceste manipulaţiuni locale sau generale preste tot corpul se execută obicinuit cu mânile persoanelor cari au dobândit experienţa în executarea M.-lui. In antichitate el facea parte integrantă a băilor mai ales la Romani, şi astădi el completează adeseori acţiunea băilor de sudaţiune şi de vapori. In cei din urmă ani, după ce M. a fost desvoltat cu deosebire în Svedia, s'au înfiinţat în mai multe ţeri institute de M. cu aparate sistematice pentru masarea metodică, puse în mişcare prin electricitate sau prin alte forţe motoare, la cari se poate mĕsura, mări sau micşora în mod precis, forţa acţiunii şi iritaţiunii mecanice. M.-ul produce, deşi într'un grad inferior, acelaş efect ca mişcarea activă a musculaturei, ca munca corporală: oxidaţiune mai forte, consumaţiune mai completă de materie, schimb mai activ între zeamurile intracelulare şi cele extracelulare decât în timpul de repaus, şi ne servim atunci cu preferinţa de M., când mişcarea activă este imposibilă, la bolnavii de paralisie, de gută, de alte boale ale articulaţiunilor, când voim să îngrăşem un bolnav slăbit, să îndreptăm nutriţiunea scădută, când voim prin iritaţiunea nervilor unei părţi a corpului să producem un reflex în altă parte. Prin M. putem modifica, mări sau micşora pentru un timp scurt, iuţeala pulsului şi forţa presiunii sângelui, prin M.-ul pântecelui putem activa mişcarea intestinelor şi combate constipaţiunea, în fine putem să exercităm prin M. o influenţă asupra sensoriului, asupra sferei psichice a sistemului nervos. M.-ul este contraindicat în boalele febrile, la emoragii, la predispoziţiune pentru emoragii, la abscese, tumori, traumatisme. In ţerile române M.-ul (trăsăturile) ocupă un loc însemnat în medicina populară; întrebuinţarea lui cere însă oarecari precauţiuni şi în casuri dubioase nu trebue să ne servim de el fără ca să consultăm un medic. (Cf. E. Kleen, Handbuch der Massage, übersetzt von G. Schütz. Berlin, 1890; H. Senator, Bäder, Klimatische Kuren und Bewegungstherapie. Leipzig, 1898.) [I. Felix.]

Măsălar, numele pop. al lunei August (v. ac.).

Măsălariţa, numele pop. al plantei Hyoscyamus niger L. (v. ac.).

Masamboni, popor în Africa centrală, spre nord dela pădurea cea mare Congo, între lacurile Albert Nyansa şi Albert Eduard Nyansa, se ocupă cu economia de vite, este foarte resboinic.

Masaniello, cu numele adevĕrat *Tomaso Aniello,* n. 1622 în Amalfi; a trăit în Neapole ca pescar sărac. In revolta dela 1647 contra ducelui de Arcos, vice-regele spaniol, M. a fost pentru câteva dile conducĕtorul poporului. Dar şi-a pierdut apoi minţile şi, vrênd să institue un guvern tiran fără nici un rost, a fost ucis prin asasini. M. este persoana principală în opera lui Auber: Muta di Portici. Cf. Saavedra, Insurreccion de Napoli en 1647, 2 vol., 1849.

Masca, (lat. med., batjocură, ceva ridicol), faţă artificială pentru acoperirea feţei adevĕrate. Ca podoabă a morţilor se întrebuinţa deja la Egipteni. La Greci era întrebuinţată la bachanalii

și apoi pe scenă. M. modernă a fost introdusă din Veneția, unde se purta nu numai în carneval, ci la ori ce petreceri.

Mașca, magh. *Macskamező,* comună rurală în Trans., cott. Solnoc-Dobâca, cu 682 loc. (Români); are băi de siderit și magnetit.

Mascagni, *Pietro,* compositor italian, n. 7 Dec. 1863 în Livorno. Studià musica la Milan, cu Ponchielli și Saladino, și debutà în 1890 cu opera Cavaleria rusticana, care obținù succes nu numai în Italia, dar și pretutindeni unde a fost representată. A scris apoi l'Amico Fritz (1891), I Rantzau (1892), Guglielmo Ratcliff (1894), Iris (1899). Actualmente e director al liceului musical Rossini din Pesaro. [T. C.]

Mascarene, *(Mascarenhas),* insulele vulcanice Réunion și Mauritius din oceanul indic, spre est dela Madagascar.

Măscăritul, una din cele 11 dări indirecte, ce administrația nemțească a Olteniei mai aruncase asupra locuitorilor, pe lângă darea directă a birului (1718—39). Consta în perceperea a 3 lei dela fiecare car cu pesce sărat.

Mascat, capitala sultanatului Oman în colțul sud-estic al Arabiei, 60,000 loc. Comerciu însemnat cu mărfuri persane și arabe. M. e reședința imamului și a unui agent englez; orașul e situat lângă un sin de mare și încungiurat de turnuri, iar pe insula de lângă port se află două castele vechi. M., dimpreună cu învecinatul *Mattrah,* locuit de țesători, fauri și pescari, sûnt emporiile productelor din interiorul țerii, ca: curmale, bumbăcării, mărgăritare, sare și pesci. Importul de orez, cafea, zahăr, etc. îl fac Englezii din India. 1507—1648 M. a fost al Portughezilor.

Masculin, în gram. indică sexul bărbătesc, genul masculin al cuvintelor. [*]

Mascur, (lat. masculus), se întrebuințează în limba română în zootechnie și economia rurală, cu deosebire pentru a designa pe castrații de sex masculin.

Măsea, *măsele,* numire usitată pentru dinții premolari și molari. Cf. art. Dentițiune.

Mâsga, v. Mâzga.

Mașina, aparat, prin mijlocirea căruia puterea poate lucra în direcțiune deosebită de direcțiunea sa, și prin care efectul puterii se poate mări. M. simple sûnt: *levatorul* sau pârghia, *ciga* sau scripțul, *sulul cu roată, planul înclinat, icul* și *șurubul.* M. compuse sûnt combinațiuni de ale M.-lor simple. Avantajul M.-lor e, că ele înlesnesc folosirea puterii, și ne pun în posiție de a îndeplini lucruri mecanice, pe cari direct nu le-am puté. In economia politica se înțelege prin cuvêntul M. ori ce aparat, ori ce invențiune, ori ce descoperire în deosebitele ramuri ale activității omenesci, care are de resultat să sporească forța productivă a omului. Influența M.-lor asupra progreselor industriei și a civilisării, asupra perfecționării inteligenței omenesci și asupra ameliorării morale și materiale a claselor muncitoare, a fost în mod evident stabilită de istoricii, de moraliștii și de economiștii cei mai eminenți. Măcar că economiștii din școala engleză susținură odinioară teoria de compensațiune, că adecă M. nu face rĕu muncitorului, căci ea nu face decât să deplaseze munca, iar nici decum să o scadă, totuși în practică lucrul se schimbă: un om nu poate să-și schimbe meseria dintr'o ḑi în alta pentru motivul, că fiecare meserie reclamă o aptitudine specială și oarecari cunoscințe anterioare. Deplasările de muncă causate de către M. dau nascere unor crise dureroase și nu unor permutațiuni indiferente. Mii de muncitori remân pe drumuri, vremelnic, dar remân. Acesta este inconvenientul capital al întroducerii M.-lor. Câtimea de forță motrice, aflată la disposiția omului, este evaluată de unii la 25.000,000, iar de alții la 55.000,000 cai-vapori. Dacă la aceasta adăugăm și forța motrice a locomobilelor, ajungem la cifra de 90 sau 100.000,000 cai-vapori. (Cf. N. E. Idieru, »Studii de econ. pol. și finanțe«. Bucur., 1895, vol. I.)

Mașina calorică, mașină mânată cu aer încălḑit. A fost inventată de svedianul Ericson.

Mașina dinamo-electrică, M. destinată a produce curenți electrici, avênd ca sistem inductor un câmp magnetic produs din electro-magneți (v. M. electrice).

Mașina de inducțiune, aparat destinat a produce curenți de inducțiune prin întreruperea sau restabilirea unui curent electric.

Mașini electrice, mașini destinate a produce electricitatea. Primele M. elect. au avut de scop producerea electricității statice. M. elect. ordinară, numită și M. lui *Ramsdem,* se compune din un disc circular de sticlă așezat între două coloane de lemn și putêndu-se mișca în jurul axei sale, prin ajutorul unui mâner. In fața acestui disc se află două cilindre metalice susținute pe picioare de sticlă și reunite la partea posterioară prin un conducĕtor. Fiecare din cilindre e provĕḑut la capĕt cu câte un cârlig care îmbucă discul de sticlă fără a-l atinge. Pe cârlige sûnt, în partea de către discul de sticlă, ghimpi ascuțiți, de asemenea metalici. Intre coloanele de lemn și discul de sticlă se află patru pernițe acoperite cu piele unsă pe deasupra cu o amalgamă de cositor și mercur, sau cu aur masiv. Pernițele sûnt puse în comunicație cu pământul prin lanțuri metalice. Când învêrtim discul de sticlă în jurul axei sale, el se freacă de pernițe și se electrisează positiv. Electricitatea negativă, cu care se încarcă pernițele, se scurge prin lanțurile metalice în pământ. Electricitatea positivă din disc lucrează prin influență asupra conducătorilor isolați, respinge în capul lor opus electricitatea positivă, iar pe cea negativă o atrage pe vêrful ghimpilor ascuțiți, de unde se scurge încet încet în aer și neutralisează electricitatea positivă din disc. Acesta însă fiind necontenit învêrtit se electrisează din nou, și așa mai departe. M.-le elect. cele mai usitate acum servesc a produce curenți electrici prin transformarea energiei mecanice în electrică. Pentru acest scop trebue mai înainte să avem un câmp magnetic (numit sistem inductor) și în fața lui trebue să se pună în mișcare un alt sistem, în care să se formeze curenții (sistem indus sau armatură). M.-le elect. de această natură se împart în două clase, și anume: acele ale căror sisteme inductoare sûnt compuse din magneți permanenți se numesc *M. magneto-electrice,* iar acele în cari câmpul magnetic e compus din magneți timporani sau electrici se numesc *M. dinamo-electrice.*

Mașina magneto-electrică, M. destinată a produce curenți electrici și avênd ca sistem in-

ductor un câmp magnetic produs din magneţi permanenţi. Un exemplu de M. magneto-electrică îl avem în M. lui *Clarke*.

M. solară, M. cu vapori, dar apa e încăldită nu cu cărbuni sau cu lemne, ci prin razele solare concentrate cu ajutorul unor oglindi concave.

Maşini cu vapori se numesc M.-le mânate prin puterea vaporilor de apă. Părţile principale ale unei M. cu vapori sûnt: 1) *generatorul* sau căldarea unde se produc vaporii, 2) *cilindrul motor* unde vaporii lucră asupra unui piston, pe care îl poartă când într'o parte când într'alta, 3) *aparatul de transmisiune*, care schimbă mişcarea dreptlineară a pistonului în mişcarea curbilineară a unei roate, 4) *regulatorul* care închide sau deschide la moment potrivit intrarea vaporilor în pumpă. Unele M. cu vapori se numesc *cu expansiune* altele *fără expansiune*, după cum adecă vaporii intră în tot decursul mişcării pistonului, sau numai până ce pistonul face o anumită cale. Unele sûnt cu *presiune mică*, altele cu *presiune mijlocie*, altele iarăşi cu *presiune mare*, după cum presiunea vaporilor e numai de $^1/_2$—$1^1/_2$ atmosfere, sau $1^1/_2$—3 atmosfere sau mai mult de 3 atmosfere. M. cu vapori se împart mai departe în *M. stabile* şi *locomobile*, după cum sûnt ziduite ori apoi transportabile dintr'un loc întraltul. De locomobile se ţine şi *locomotiva* dela tren, care se mişcă prin puterea vaporilor şi astfel trage după sine vagoanele.

Capacitatea de lucru a M.-ei se exprimă în puteri de cai. Sûnt M. de 1—100 sau şi mai multe puteri de cai. Cu siguranţă nu se scie cine a inventat M.-le cu vapori, practicabile însă le-a făcut englezul *Watt*. Prima locomotivă a făcut-o *Georg Stephenson* la 1814.

Maşina de comput sau *M. de calculat*. M. imaginate pentru a înlocuí operaţiunile aritmetice şi chiar algebrice prin operaţiuni mecanice executate cu ajutorul M.-ei, sau executate de M. chiar, şi cari să ne dea repede şi sigur resultatul. Pascal a fost primul care a efectuat o astfel de M., care s'a numit »calculatorul lui Pascal«, remarcabilă prin simplicitatea ei. După Pascal mulţi s'au încercat fie a perfecţiona, dar n'au reuşit decât a complica calculatorul lui Pascal (Grillet ş. a.), fie de a concepe o M. pe alte base, care să funcţioneze automatic şi să scrie resultatele. Astfel au fost construite »Calculatorul universal« al lui Carol Babbage (englez), construit în 1828, care însă nu scria resultatul, M. lui George şi Eduard Scheutz (svedezi, tatăl şi fiul) presentată la exposiţia din Paris din 1855, care şi imprima resultatele, »Balanţa aritmetică şi algebrică« a lui Leon Lalane, M. de alt gen, dând resultatele operaţiunilor aritmetice şi deslegarea ecuaţiunilor de ori ce grad, »Calculatorul intereselor« al lui Chambon, care redusă la o formă foarte portativă se mai numesce şi Tachylemma, M. lui Cebicef (rus), Aritmometrul lui Thomas de Calmar, M. lui Bollée şi Aritmograful lui Troncet, care este cea mai simplă şi ingenioasă M. de calculat, a fost presentată la exposiţia universală din Paris din 1889.

Maşina de cusut, aparat, care înlocuesce cusătura cu mâna. Prima invenţiune de felul acesta, datează dela începutul secolului, când americanii *Stone* şi *James Henderson* încercară la 1804, să construiască un aparat cu o mână artificială, care cusea. Incercarea lor însă a fost infructuoasă, sistemul neputênd fi aplicabil. La 1834 inventă francezul *Heilman* din Paris o M. de cusut, care fiind însă cu un mecanism foarte complicat, iarăşi nu putù fi aplicată, avênd trebuinţă de cinci persoane pentru funcţionarea ei. Mai apropiată de M. de cusut pe care o cunoascem astădi, a fost invenţiunea lui *Thimonnier* şi *Ferrand*, cari inventară deja la 1830 o M. mai simplă, a cărei cusătură forma ochiuri înlănţuite, compuse din un singur fir de aţă. Această cusătură nefiind trainică şi putêndu-se descoase cu înlesnire, a găsit puţină apreciare. M. de cusut a început să fie aplicată numai dela 1848, când americanul *Elias Howe* inventă cusătura cu aţa dublă, unul din fire trecênd prin acul de deasupra, iar celalalt prin o navetă în formă de luntriţă pusă jos. Prin mişcarea M.-ei, condusă cu picioarele lucrătorului, roata se învêrtesce şi fiecare împunsătură de ac încrucişază firele făcênd o cusătură strinsă. Americanii *Wheeler* şi *Wilson*, perfecţionara acest sistem încercând, la 1850, aplicarea navetei în forma unui disc, cu un mecanism foarte simplu. Mai târdiu *Singer* perfecţionă sistemul Howe, şi astădi există o mulţime de sisteme foarte perfecţionate, cu deosebite aparate de brodat, cu preţuri relativ destul de ieftine, încât aproape fiecare îşi poate procura M. de cusut. [M. B.]

Maşina de resboiu, se numiau înainte de invenţiunea armelor de foc, toate aparatele destinate în luptele contra cetăţilor, de a arunca la distanţă mare corpuri grele, sau de a isbí cu tărie în ziduri. Astădi această denumire a dispărut din terminologia noastră militară; în Germania, M. de resboiu se numesc tunurile, cărora noi le dicem; *mitraliese*. Ca M. de resboiu se mai pot socotí *M.-le infernale*, cari sûnt aparate ce se aruncă pe apă, în scopul de a distruge picioarele podurilor, când se vor isbí de ele.

Maşini agricole se numesc acele instrumente întrebuinţate in agricultură, cari sûnt de o composiţie mai complicată şi unde forţa motrice lucrează indirect, prin rotiţe cu dinţi, transmisiuni. Aşa plugul, carul, grapa, se numesc unelte, fiindcă tracţiunea se face direct, iar maşina de secerat, săpat, prăşit, etc., se numesc maşini, fiindcă forţa motrice la ele lucrează indirect.

Maşini de recoltat plantele tuberculoase şi rădăcinoase sûnt mai puţin usitate în agricultură din causa dificultăţii de a le scoate şi a le transporta fără să se vateme. Ele sûnt mai mult încercări nereuşite decât unelte cari să-şi ajungă pe deplin scopul lor.

Masinissa, rege al Numidiei şi aliat al poporului roman. El a fost causa provocării ultimului resboiu punic. M. trecea ca unul dintre cei mai capabili oameni ai timpului séu. † 148 a. Chr. [Caion.]

Masiv, îndesat, solid; ce nu e gol înlăuntru; fig. grosolan; şir de munţi.

Maskoki, v. Creek.

Măslad, fructele dela Anamirta Cocculus W. et Arn., ce se întrebuinţează spre a ameţi şi omorí pescii.

Maslin, numele vulgar al arborelui Olea europaea L. (v. ac.). *Masline* se numesc fructele comestibile ale acestui preţios arbore. M. se consideră ca simbolul păcii, (porumbul cu frunză

de M. după trecerea potopului. Cartea Facerei cap. 8, v. 11).

Muntele Maslinilor, munte în partea estică a Ierusalimului, 824 m. Pe acest munte a vorbit Isus despre risipirea Ierusalimului (Mat. 13, 3); de aci s'a înălțat Isus la ceriu (Luca 14, 51).

Maslu, »Ungerea cea din urmă«, taină, în care prin rugăciunea preoților (sau preotului) împreunată cu ungere cu oleul sfințit, celui greu bolnav se împarte grația sfințitoare spre vindecarea sufletească și trupească. Este prescris ca taina aceasta să se confereaseă prin 7 preoți, în cas de lipsă însă sûnt destui 3 preoți ori chiar și unul, care apoi săvîrșesce cele 7 rugăciuni și ungeri prescrise.

Mason, v. Franc-maçon.

Masora, cercetare critică făcută de savanți Ovrei din secl. VI—X d. Chr., ca pe basa tradițiunilor străvechi și a observărilor critice gramatice și exegetice să stabilească scrierea și pronunțarea textului sf. Scripturi a V. T., ca astfel să scutească acel text de ori ce schimbare sau stricăciune în viitor. (V. Cornely, Introductio in N. T. Libros Sacros, Paris 1885 vol. I, Disp. II, Lect. I, Cap. I, § 2.)

Masoriți, savanții Ovrei cari s'au ocupat cu alcătuirea Masorei.

Masovia, ținut în Polonia, udat de Vistula, Bug și Narev, cu orașele Varșovia și Lodz. 1194 ducat independent, 1526 unit cu Polonia, 1795 până 1807 al Prusiei, dela 1814 al Rusiei.

Maspero, *Gaston Camille Charles,* egiptolog, n. 23 Iun. 1846 în Paris, următorul renumitului Rouges la »Collége de France«, în 1880 la autorisarea guvernului frc. înființează în Cairo un institut archeologic (École de archéologie orientale). La 1881 ajunge în fruntea directoratului pentru săpăturile egiptene. In această calitate a deschis piramidele dinastiei a cincia și a șesea, și a descoperit locul »Deïr el bahari«, in care se aflau mumiile celor mai renumiți domnitori egipteni, tot el a descoperit locul de înmormêntare Achmim (Chemmis). La 1883 e ales membru în academia pentru inscripțiuni.

Masr, numirea arabică a Egiptului.

Masrata, *(Misratah,* în antichitate *Mesurata),* oraș în Tripolis, Africa nordică, cu 10,000 loc. O sectă a Vahabiților alungați în 1833 din Arabia s'a așezat aici și a întemeiat orașul.

Massa, *(lat.)* cantitate, materie, totalitate. *M. bonorum,* starea averii. *M. hereditatis,* totalitatea eredității (moștenirii). *M. concursus,* massa concursuală, adecă totalitatea averii concursuale.

Massa e Carrara, provincie ital. în Toscana, 1780 km²., cu 183,233 loc. (1896); odinioară era ducat, 1741 trecù la Modena, 1860 la Italia; capitala Massa are 8998 loc., residență episcopească; cariere de marmoră.

Massachusetts, republică în Uniunea nordamericană, 21,540 km²., cu 2.238,943 loc. (1890); ținut litoral plan, năsipos, la vest deluros (Alleghani); rîuri principale Connecticut și Merrimack; însemnată industrie de lână, bumbac, ciorapi, pânzării, mătasă, mașini, ghete, cuie, hârtie, etc.; comerciu și navigație, avênd 10 porturi; constituția dela 1780, revisuită 1821. In congres trimite 2 senatori și 13 representanți. Capitala Boston.

Massageți, v. Masageți.

Massage, *(franc.).* v. Masagiu.

Massai, districtul muntos între Kilima-Ndsaro, Kenia și Victoria Nyansa în Africa centrală estică. Ținutul e locuit de poporul *Massai,* care se ocupă cu economia de vite. (Cf. I. Thomson, Through Masai Land; G. A. Fischer, Das Massai-Land. Hamburg, 1885.)

Massareți, după Pouqueville numirea Arămânilor dela Muscopolïe, Perivoli, Samarina, dar numele acesta e cu desăvîrșire necunoscut în acele părți.

Massaua, *(Massua, Massova),* oraș însemnat pe țermurele vestic al Mării Roșie, unul dintre cele mai calde locuri pe întreg pământul, zace în golful Akiko, un apaduct vechiu provede orașul cu apă. Cei 6000 loc. sûnt aproape toți Mohamedani. M. este centrul comerciului pentru Abessinia și pentru portul, care, ca cel mai important în Marea Roșie, este de mare însemnătate politică. Producte principale: piei, cafea din țerile Galla, tabac și pene de struț. La 1881 suma comerciului s'a urcat la 280,000 l. sterl.

Masséna, *André, duce de Rivoli, principe de Essling,* mareșal frc., n. 6 Maiu 1758 în Leven, lângă Nizza, 25 Sept. 1799 învinse pe Ruși lângă Zürich, 1800 comandant suprem al armatei din Italia, 1804 mareșal, 1806 ocupă Neapolea, în timpul luptei dela Aspern și Essling (21—22 Maiu 1809) a apărat trecerea preste Dunăre, 1810—11 se luptă fără noroc în Portugalia contra Englezilor, 1814 pair, † 4 Apr. 1817; a scris »Mémoires«.

Massenet, *Jules,* compositor frc., n. 12 Maiu 1842, elev al conservatorului din Paris, unde la 1878 ajunse profesor; membru al Academiei; a scris opere, piese pentru orchestră, coruri, uverture, piese pentru piano, etc.

Masseter, (anat.) muschiu situat în obraz; el ridică și trage înainte falca inferioară, prin urmare se poate numi muschiul masticațiunii.

Massicot, *(franc.)* oxid de plumb foarte usitat în pictură ca coloare galbenă. Se obține dela încălzirea cu precauțiune a carbonatului de plumb sau a nitratului.

Massillon, *Jean Baptiste,* renumit predicator franc., n. 24 Iunie 1663 în Hyères, 1704 predicator de curte al lui Ludovic XIV, 1717 episcop de Clermont, 1719 membru al academiei, † 18 Sept. 1742. »Oeuvres complètes«, 4 vol. 1886.

Massim, *Ioan C.,* profesor, membru al Academiei rom., n. 1825 în satul Groponi (j. Brăila) și-a făcut studiile în țeară și la Paris și dela 1862 până la moarte, 2 Iunie 1877, a ocupat postul de profesor mai ântâiu la liceul Mateiu Basarab, apoi la Sf. Sava și la școala normală de învĕțători. Publicații: Elemente de gramatica elenică, in colab. cu I. Badilescu, 1850; Nou abecedar românesc, sau elemente de lectură și scriere, 1868; Elemente de gramatica română, 1870; Rapede idea de gramateca macedo-rumanesca 1862, prelucrare liberă în dialectul macedo-român și în limba grecească modernă a gramaticei lui Boiadji. Cartea fiind însă scrisă cu ortografia etimologică, nu poate fi utilisată pentru studiul acestui dialect. Una monstra de istoria critica, 1874. Insă lucrarea cea mai însemnată a lui M. a fost colaborarea la Dicționarul și Glosarul limbei române, publicate de academie, asupra cărora cf. Latinist, curentul și Laurian.

Massina, stat în Sudanul apusean, pe ambele maluri ale rîului Niger, până aproape de Timbuktu. Loc. Fulbe (v. ac.), cam 4½ milioane suflete, se ocupă cu crescerea vitelor, cultivarea de orez, păpuşoiu, bumbac, etc. Capit. Bandjagara.

Massinger, *Filip,* dramaturg engl., n. 1584 în Salisbury, † 1639 în Londra; unul din cei mai însemnaţi dramaturgi, ce au urmat imediat după Shakespeare. Operele editate de Cunningham (ed. III 1872).

Măstacăn, comună rur. în Rom., j. Neamţu, compusă din 8 căt., cu 2051 loc. (Dicţ. geogr. 1895), 3 biserici şi 1 şcoală.

v. şi art. *Mesteacăn.*

Măstăcani, com. rur. în Rom., j. Covurluiu, compusă din 3 căt., cu 2225 loc. (Dicţ. geogr. 1892), 2 biserici şi 2 şcoale.

Master, (engl., pron. mastr), măiestru; întrebuinţat deodată cu numele de botez este titlul, ce oamenii de rând dau băieţilor din case mai bune. *M. of the Rolls* este titlul presidentului dela Court of Appeal. Cf. şi Mister.

Maşter, v. Vitreg.

Mastic, *(Mastix),* reşina dela o varietate de Pistacia Lentiscus L. (v. ac.).

Mastica, licher preparat din Mastic.

Masticantia, insectele a căror gură este conformată pentru masticat (v. Insecte).

Masticaţiune, mestecare, se numesce acţiunea combinată a gurei, a bucilor, limbei, buzelor, dinţilor, cerului gurei, prin cari se sdrobesc, se macină, se moaie şi se amestecă cu salivă alimentele, ca preparaţiune pentru digerarea lor în stomac. Se numesce asemenea M. mestecarea în gură a foilor de tutun, usitată de unii vechi marinari, obiceiu vătămător, care poate produce intoxicaţiune cu nicotină într'un grad mai mare decât fumarea.

Mastitis, (med.) inflamaţia ţiţei feminine, care poate fi *interstiţială,* mărginită asupra pielii şi grăsimii subcutane, şi *parenchymatoasă,* care se întinde şi asupra substanţei glandulare şi de regulă produce un abces.

Mastix, mestecătură de ceară cu marmor pisat, cu aloe, ladanon, tămâie, smirnă şi reşină. M. se întrebuinţează la sfinţirea mesei altarului, când acea mestecătură încăldită se toarnă în cele 5 săpături ale tablei de piatră a altarului, preste care se aşează sf. moaşte, iar după ce acele săpături (morminte) se acoper, hermetic se astupă prin turnarea M.-lui.

v. şi art. Mastic.

Mastodont, un elefant fosil antediluvian cu colţi colosali şi cu măsele prověḑute cu ridicături. Se găsesc resturi în epoca kaenozoică în Europa şi în timpul diluvial în America.

Mastodynia, termin medical pentru dureri în ţiţe.

Mastoideu, în anatomie numit »sterno-cleidomastoideus«, muschiu important al gâtului. In funcţiunea lui produce şi regulează mişcările gâtului.

Masturbaţiune sau *Mastupraţiune,* sinonim cu Onanie (v. ac.).

Maşukulumbe, seminţie de Negri în imperiul Mambunda în Africa sudică, coloarea pielei neagră-închisă; popor robust.

Masule, (botan.) sfere formate din reunirea mai multor microspori dela planta *Asolla;* aceste sfere la suprafaţă au cârlige sau *glochide,* iar microsporii sûnt reuniţi prin o substanţă intermediară. Tot M. se numesc şi grupele de câte 4 grăunţe de polen *(tetrade)* dela unele Orchidee, mai multe M., la aceleaşi plante, formând o *polinie.*

Masuri, locuitorii poloni din *Masovia,* provincie rusească, cât şi cei din provincia prusiană »Mazuren«. M. prusieni (105,754 la numér) sûnt luterani, cei supuşi ruşi (300,000 sufl.) sûnt catolici.

Maszmann, *Hans Ferd.,* germanist, n. 1797 în Berlin; a studiat teologia, mai târḑiu s'a dedicat studiului limbei germane. 1817—21 prof. în Breslau, Magdeburg şi Nürnberg; 1829 fù numit prof. la universitatea din München, 1842 la cea din Berlin. M. şi-a câştigat mari merite pentru întroducerea gimnasticei în şcoale. † 1874 în Muskau. A publicat: Denkmäler deutscher Sprache und Litteratur, 1827; Deutsche Gedichte des 12. Jahrh., 1837; Deutsche Abschwörungs-, Glaubens-, Beicht- und Betformeln des 8. bis 12. Jahrh., 1839; şi altele.

Mat, în mitol. egipt. ḑina adevěrului şi a dreptăţii; pe cap poartă o peană de struţ şi e legată la ochi.

Mat, *(arab.)* mort. Schâh mât = regele e mort.

Maţ, *maţe,* intestinele (v, ac.).

Maţele animalelor de casă se întrebuinţează la cârnăţărie, la împachetarea unor obiecte, la astuparea de vase; din ele se prepară pielea fină pentru foiţele de aur şi se fac coardele.

Mâţa, *M. de casă,* v. Pisica.

M. sălbatecă, v. Pisica selbatecă.

Matabele, popor, descendent din Caferi şi Betsuani, în Africa sudică, în nordul republicei Transvaal şi între Zambesi, pe un teritoriu de 344,083 km²., cu 1.200,000 suflete.

Matador, cel care dă lovitura de moarte animalului vulnerat în luptele cu tauri (v. ac.).

Mata-glop, stare patologică, de care sûnt cuprinşi locuitorii archipelagului indic, în urma gelosiei, mâniei ori altor stări sufletesci agitate. Cei cuprinşi de M. ucid tot ce le cade în cale, fără să aibă consciinţa faptelor lor. In l. malaiesă M. înseamnă »ochiu întunecat«; cei cuprinşi de M. se numesc »*Amok*« şi nu stau sub scutul legii, putênd fi ucişi de ori cine.

Mătăhala, colos.

Mătăhuz, în pov. românesci e numele unui împěrat.

Matamata, (*Chelys fimbriata* Schneid.), broască ţestoasă terestră; ajunge lungime de preste 2 m., trăiesce în Guyana şi Brasilia; indigenii îi mănâncă carnea.

Matanzas, oraş cu port pe coasta nordică a insulei Cuba, 56,379 loc. (1887); însemnat export de zahăr, rum, ţigări.

Matapan, *Cap M. (Tänaron),* punctul cel mai sudic al Greciei la 36° 22′ lat. nord.

Mătasa, fir subţire strălucitor, produs de o specie de viermi, numiţi viermi de M. (v. Bombyx). Această insectă secretează prin două glandule particulare un fir strălucitor înfăşurat pe aşa numitul *cocon,* de care are trebuinţă la metamorfosa ei în chrisalydă. Coconul, care se compune în parte şi din materii gumoase, posede un fir de depănat; acest fir este cam de 1500 m. lungime, este însă atât de subţire, încât abia din 3—4 fire de cocon se poate obţiné cel mai subţire fir de M. Tratamentul preparator al M. constă

din trei procedeuri: 1) scoaterea M. din cocon, 2) depănarea firului, și 3) torsul firului pentru țesut. Cel mai anevoios lucru era înădirea firelor de cocon în tors, astăḑi însă stabilimentele de această industrie au o mulțime de aparate pentru tot felul de preparare. Industria țesĕrii stofelor de M. este foarte veche, Chinezii și Japonezii cunosceau această a tă din cel mai vechiu trecut. Dela ei s'a respândit cu încetul în Asia occidentală, iar Romanii după cuceririle lor importară această manufactură și în Roma. Femeile romane se gătiau cu cele mai fine gazuri de M. și prețul M. era cumpănit cu aur. La Bizanț se fabrica cea mai grea M. broșată, pentru ornatele bisericesci. După cruciate străbătù secretul acestei industrii și în Europa occidentală. Deja la al XIII-lea secol se începuse această industrie în Francia. La anul 1450 se făcù prima țesĕtorie în Lyon și la 1470 alta la Tour. Lucrătorii erau mai cu samă Italieni veniți din Geneva și din Veneția. Această industrie a luat așa de repede proporțiuni mari, încât abia după douĕ secole erau deja 9—12 mii de fabrici în Lyon. Toate țerile Europei instalară de asemenea stabilimente de țesutul M., însă fabricile franceze produc și astăḑi mai multă M. decât toate celelalte țeri împreună. Lyonul singur posede 300 de fabrici și ocupă 210,000 de lucrători. Jaquard a contribuit foarte mult la perfecționarea fabricațiunii de M. prin inventarea noului sĕu rĕsboiu. [M. B.]

Mătasa broascelor, numele popular al plantei Conferva (v. ac.).

Mătasa trifoiului, Cuscuta (v. ac.).

Mătăsaru, com. rur. în Rom., j. Dâmbovița, compusă din 4 căt., cu 1425 loc. (Dicț. geogr. 1890), 2 biserici și 1 școală.

Match, (engl., pron. meci), partie, remășag. In limbagiu de turf: o alergare a numai 2 cai, ai căror proprietari au pus prinsoare pentru o sumă anumită.

Matca, com. rur. în România, j. Tecuciu, cu 2260 loc. (Dicț. geogr. 1897), 3 biserici și 1 școală.

Matca sau *Regina,* albina de sex femeiesc (v. Apis mollifica).

Mătcălău, *(Păscicelele),* serbătoare ce cade Marți după Dumineca Tomii. La M. se împart ouĕ fierte, albe și roșii, ca la Pasci, de pomana morților. Atunci se face și înfrățirea copiilor și fetelor, junilor și junelor. Copiii, înțeleși de mai nainte, se adună la cel mai bĕtrân dintre ei, aducĕnd cu sine oue, din cari se fac jumeri (căigană). Merg mai ântâi în grădină sub un pom, și ținĕnd fiecare cu mâna de pom, se învîrtesc de trei ori în jurul lui, ḑicĕnd: »Mătcălău, lău, tot tizu (vĕrul, ortacu, frate) să ne ḑicem«; iar fetele: »Mătcălău, lău, tot mătcuță, tiză, soră, etc., să ne ḑicem«. După aceea mama copilului, la care au fost adunați, le aduce jumerile sub pom, unde după ce le-au mâncat, copiii se sărută, iar de aci înainte nu se mai strigă unii pe alții după nume, ci tizu, tiza, frate, soră, mătcuță, ortace, etc., până la moarte, și se consideră înrudiți.

Mateescu, 1) *M., Mihail,* artist comic român, n. 1866 în Bucuresci, † 1888. A trecut conservatorul și a jucat, la început prin teatre de a doua mână; a fost apoi angajat, în vîrstă de 20 ani, la Teatrul Național din Bucuresci și mai târḑiu admis ca societar. Piesele în cari s'a distins au fost: Scrisoarea pierdută, Noaptea furtunoasă, etc., în cari a jucat cu un talent neuitat rolurile »cetățeanului turmentat«, al lui Rică Venturiano, etc.

2) *Mateescu, maiorul,* comandantul batalionului 1 din regimentul 1 de dorobanți, a luat parte la atacul Rahovei, care a avut loc la 7/19 Nov. 1877; în capul coloanei de asalt el a fost grav rănit, în momentul când sosise aproape de șanțul redutei.

Mateiu, apostol și evangelist (v. ac.), s'a numit mai nainte *Levi,* și era vameș în Capernaum. In evangelia scrisă de dînsul a avut de scop să arete Iudeilor, că Isus Christos e Mesia, cel promis în legea veche. Și-a scris evangelia mai curând decât ceilalți trei evangeliști, anume între anii 42—45. M. a suferit martiriu în Etiopia.

Mateiu *din Pogoniania,* mitropolit de Myra, se afla pe la 1617—18 in Tîrgoviște, unde a scris o istorie a Munteniei, în forma de poemă versificată, dela Radu Șerban până la Gavriil Movilă (1601—20). El e părtinitor pentru Greci, dar nu lipsesce să adauge nisce consilii lungi cătră Alexandru Iliaș, cum să se poarte în domnie, arĕtând printr'însele starea jalnică, în care se afla atunci țeara. (Șăineanu, Istoria filol. rom. Bucur., 1892, p. 91—2; P. Ilarian, Tesaurul de monum. ist. Bucur., 1862, unde poema greacă a lui M. e publicată și tradusă, I, 327—84; cf. și II, 6).

Mateiu *Basarab voevod,* v. Basaraba.

Mateiu I *Corvinul,* regele Ungariei, 1458—90, a fost fiul al doilea al eroului Ioan de Hunyad, (v. Hunyadi), după a cărui moarte, întêmplată după strălucita victorie dela Belgradul sêrbesc în contra Turcilor, primul sĕu fiu, Ladislau, fù decapitat în Buda, iar al doilea fiu, Mateiu, dus mai ântâi la Viena, apoi la Praga, unde fù deținut până ce tinĕrul rege Ladislau Posthumus murí in etate de 18 ani. Atunci se sculară ca pretendenți la tronul Ungariei, între alții și împĕratul Germaniei Frideric IV. Insă Mihail Szilagyi, cumnatul eroului Ioan de Hunyad, voind a resbuna omorul fiului acestuia, Ladislau, se sculà din Ardeal cu o armată imposantă, și așezându-se pe câmpul Racoșului, lângă Budapesta, forță alegerea nepotului sĕu Mateiu de rege al Ungariei 1458. Adus dela Praga, unde se căsători cu Catharina, fica regelui boem Podiebrad, se așeză pe scaunul regal în Buda, de unde domni glorios 32 ani. El organisând o miliție permanentă, care era simburele armatelor sale, avù mai multe resboaie, mai mult sau mai puțin norocoase cu Turcii, cu Nemții, cu Boemii, cu Polonii, și chiar și cu Stefan cel Mare al Moldovei, și oprimând mai multe revolte, excelà și în privința reformelor interne administrative și justițiare, apoi a sciințelor, artelor, etc. El fundà universitatea, vestita bibliotecă corviniană, și întreținea scriitori permanenți pentru decopiarea operelor clasice. După moartea lui a remas proverbul: a murit Mateiu, a pierit și dreptatea. Deși a fost a doua oară căsătorit cu Beatrice de Neapol, n'a lăsat copii legitimi, ci numai un fiu natural, pe Ioan Corvinul, a cărui descendență se stinse cu fiul sĕu Christof 1506. O mătușe a lui M., cu numele Maria, sora eroului Ioan de Hunyad, a fost măritată după Manoilă (nu Manzila) de Argeș, fiul refugiatului Dan Voda,

al cărui fiu, Stoian, a fost primar în Oraştie, şi tată vestitului primate al Ungariei, Nicolaus Olahus, care descriind istoria familiei sale şi viaţa regelui M., recunoasce, că se trag din familia Basarabilor. v. Hunyadi. (Cf. Familiile nobile române de I. cav. de Puşcariu.) [I. c. d. P.]

Mateiu II de Habsburg, rege al Ungariei, n. 24 Febr. 1557 în Viena, † 20 Martie 1619; al treilea fiu al împ. Maximilian. 1593 locţiitor al Austriei inf. A contribuit mult la încheierea păcii de Viena în rescoala lui Bocskay. Conform acesteia M. devine guvernator al Ungariei, în locul fratelui sĕu împ. şi rege Rudolf. In acelaş an (1606) şef al casei de Habsburg în locul debilitatului Rudolf. 1608 constrînge pe Rudolf să renunţe la tronul Ungariei şi la provinciile austriace, fiind M. 19 Nov. încoronat la Pojon rege al Ungariei. 1611 constrînge pe Rudolf să renunţe şi la Boemia. Protector al lui *Mihaiu Viteazul*. Neavênd copii, i-a urmat la tron archiducele Ferdinand (II).

Matejko, *Ioan*, pictor polon, n. 1838 în Cracovia. 1873 director al academiei din Cracovia, unde † 1893. Tablourile sale înfăţişează mai mult scene din istoria Polonilor. Mai cunoscute sûnt: Deputatul Reyten în parlamentul din Varşovia la anul 1773; Sobieski înaintea Vienei; Kosciuszko în lupta dela Macieiovice. M. a edat şi un album: »Ubiory w Polsce«, 1860, cuprinḑênd costume polone dintre anii 1222—1795.

Matelot, marinarul care n'are nici un grad şi nici o funcţiune specială; el concură la toate serviciile de punte sau de maşină; după vechimea şi aptitudinea lor M. se împart în diferite clase cu solde diferite progresive. [Constant B.]

Matematica, sciinţa care are de obiect rapoartele mărimilor, adecă proprietăţile mărimilor din punctul de vedere al mĕsurei şi calculului. Se întrebuinţează mai mult la plural: M., căci diversele părţi ale acestei sciinţe au luat fiecare o astfel de extensiune, că formează fiecare o secţiune în parte bine demarcată şi cu totul vastă, o sciinţă. M.-le pot fi pure şi aplicate. M.-le *pure* se aplică la aflarea rapoartelor abstracte ale mărimilor considerate ele înşile în abstract; natura intimă, fisică a mărimii şi circumstanţele diverse de această natură neintervenind prin nimic. M.-le *aplicate* ţin cont şi de aceste şi deduc rapoarte şi din aceste chiar.

Mater, (mamă), la Romani un predicat de onoare pentru unele ḑine, precum pater (tată) pentru unii ḑei. Predicatul M. l-a avut Mania, mama larilor, apoi Magna Mater Idaea, şi în fine Mater Matuta, ḑina luminei de dimineaţa, adecă a zorilor, şi Mater Terra (pămêntul). [Atm.]

Mater dolorosa, *(lat.)* nume dat representaţiunilor artistice ale fec. Maria, cari o înfăţişează plângênd asupra suferinţelor şi morţii lui Isus Christos.

Materia, în sens filosofic, este tot ceea ce se manifestează intr'o formă (v. ac.). Ea constitue fondul lucrurilor, întrucât luăm cunoscinţă de ele prin ajutorul simţurilor. In actul de cunoscinţă trebue să deosebim pe de o parte causa ce provoacă cunoscinţa, excitantul, cum ar ḑice psicho-fisiologia; această causă e M. Pe de altă parte trebue să deosebim forma în care îmbrăcăm această M. pentru a lua cunoscinţă de dînsa: această formă sûnt datele simţurilor, adecă proprietăţile lucrurilor nu întrucât fac parte din lucruri, ci întrucât sûnt cunoscute. M. constitue lumea, despre care luăm cunoscinţă; forma, consciinţa cu care luăm cunoscinţă de lume. In acest înţeles şi fenomenele de consciinţă, fenomenele interne, sûnt o M., întrucât luăm cunoscinţă de ele.

M., în sens sciinţific, este totalitatea proprietăţilor comune tuturor corpurilor ce constitue universul. Proprietăţile caracteristice ale M.-ei sûnt întinderea şi resistenţa. La aceste proprietăţi se mai adaugă: elasticitatea, compresibilitatea, greutatea, dilatarea prin căldură, transformarea în deosebite stări, etc. Esenţa M.-ei este divisibilitatea în atomi. Atomii se unesc în molecule, moleculele se unesc, mai strîns sau mai puţin strîns, în deosebite agregate ce se reunesc pentru a da nascere la nenumeratele corpuri din natură.

M. mai are şi alte înţelesuri derivate şi figurate: Astfel se vorbesce de M. unui discurs = totalitatea ideilor ce constitue acel discurs, subiectul; de M. de imprimat = manuscrise, copie de imprimat, etc. [Dragomirescu.]

Material, în înţeles adiectival şi în oposiţie cu »spiritual« şi »moral« denotă, că ceva este format din o materie (v. ac.) oarecare. In înţeles substantival, se numesce M. suma de lucruri de ori şi ce natură întrebuinţate la o întreprindere oarecare, ori la vr'o exploatare, s. e. M. de clădire, etc. In gramatică se numesc substantive materiale acele, cari designează lucruri, din cari cea mai mică parte poartă numele întregului, s. e. lapte. In stilistică: suma de idei trebuinciosae la o composiţiune oarecare şi care îi constitue conţinutul. In arte: tot ce servă la compunerea şi producerea unei opere. In înţeles figurat se ḑice şi despre oamenii, la cari predomină poftele trupului şi cari tind la satisfacţia lor imediată; oameni lipsiţi de avênt către un ideal mai înalt şi mai depărtat de interesele momentului. [Pl.]

Materialism, doctrina filosofică, care caută să explice toate manifestările, atât cele fisice cât şi cele sufletesci, cu ajutorul materiei în înţeles sciinţific (v. Materia). După această doctrină toate manifestările sufletesci, simţire, gândire, voinţă, sûnt resultatul materiei întinse şi resistente, ca şi ori ce lucru din lumea fisică. Numai extrema lor fineţă şi modalitatea, în care luăm cunoscinţă de ele, ne opresce de a recunoasce fără şovăire aceasta. Spirit nu exista, căci ceea ce n'are un loc în spaţiu şi în timp, nu poate exista: ceea ce numim spirit nu e decât o materie foarte subtilă.

M. a fost întemeiat în secl. V a. Chr. de filosoful grec Democrit şi sistematisat ceva mai tărḑiu de Epicur. Poetul roman Lucreţiu l-a cântat în versuri admirabile. Cu venirea creştinismului doctrina M. este lăsată secoli îndelungaţi în părăsire. Ea începe să reapară odată cu lucrările lui Bruno, Bacon, Descartes, dar nu se afirmă cu sinceritate decât cu filosofia lui Hobbes. In secl. XVII M. îşi găsesce o formă sistematică în scrierile lui Lamettrie, d'Holbach şi Helvetius. Impiedecat de a se desvolta de filosofia kantiană şi hegeliană, el reapare cu putere,

deşí lipsit de profunḑime, în scrierile lui Büchner, Moleschott şi Carl Vogt. M. este o doctrină tot aşa de exclusivă ca şi spiritualismul (v. ac.). [Dragomirescu.]

Materialitate, însuşirea şi caracterul lucrurilor ori fiinţelor de a fi compuse din materie (v. ac.). [Pl.]

Materia primă, (brută), produsele pe cari agricultura sau industriile extractive le dau industriei manufacturiere, ca de pildă lâna, bumbacul, cânepa, inul, pieile, huila, fierul, etc. In multe ţeri M.-le pr. sûnt grevate de drepturi în interior, însă spre a nu stânjení exportarea, totalul acestor drepturi se ramburseazǎ fabricantului cu prilejul ieşirii din ţeară a obiectelor fabricate cu M.-le pr. Acesta e un calcul adesea foarte greu de stabilit, iar impositele asupra M.-lor pr. au fost obiectul criticelor celor mai aprinse din partea partisanilor liberului schimb.

Matern, ce privesce o mamă. *Materna,* (lat.) ereditatea după mamă *Maternitate,* calitatea de mamă. *Principiul maternităţii,* principiul de drept, după care susţinerea copiilor nelegiuiţi cade în sarcina mamei.

Materna, *Amalia,* cântăreaţă de operă, n. 1847 în St. Georg (Stiria); dela 1869 e angajată la opera curţii din Viena. S'a distins cu deosebire în operele lui Wagner.

Maternitatea, *institut de nascere,* se numesce un spital special sau despărţirea unui spital general, în care se primesc şi se caută femeile la nascere şi în lăuzie. Eliminarea fetului din corpul femeii însărcinate este însoţită de perturbaţiuni, cari, pentru ca să fie trecĕtoare, reclamă o căutare specială. Curăţenia, tratamentul aseptic şi antiseptic al lăuziei înlătură febra puerperală, el nu este însă suficient pentru a preveni boalele cronice consecutive ale lăuziei, mai ales deviaţiunile uterului dela posiţia normală, catarele cronice ale uterului şi sterilitatea consecutivă. Aceste boale sûnt mai frecuente la femeile sărace, cari au fost silite de împrejurări a părăsí patul lăuziei puţine ḑile după facere şi a munci în casă sau chiar afară din acasă. M.-le oferă femeilor însărcinate adăpost şi îngrijire în timpul facerii şi al lăuziei, fără deosebire dacă ele sûnt măritate sau nemăritate, ele mai înlesnesc celor din urmă ocasiune a nasce în secret, a sustrage ochilor lumii consecinţele unor greşeli ale tinereţei, şi servă totodată ca şcoale de arta moşitului. Aplicarea corectă a asepsiei în institutele de nascere ne permite, ca să renunţăm la isolarea sistematică a tuturor femeilor, cari au născut în M., şi să isolăm numai acele femei, cari au întrat deja ca lăuze după ce au născut afară din institut, cari se pot dar afla deja în stadiul de incubaţiune a febrei puerperale. M.-le se compun din un pavilon sau din mai multe pavi-loane cu camere deosebite cu 2—6 paturi pentru femeile însărcinate, cari aşteaptă facerea, pentru parturientele (aflate în periodul nascerii), pentru lăuzele şi copiii lor; de un mic pavilon de isolare cu camere individuale pentru casurile suspecte şi pentru cele de febră puerperală, de o camera pentru operaţiunile mai mari, de locale pentru administraţie, cu magazii, bucatărie, spălătorie, cameră mortuară, ş. a., ca la alte spitale. In M. trebue să se înlăture cu îngrijirea cea mai scrupuloasă ori ce ocasiune pentru infecţiunea parǐdoselei, a păreţilor, a mobiliarului, ventilaţiunea trebue să fie dar activă, diferitele sale şi camere trebue să se golească, când una, când alta, pentru a se curăţí şi desinfecta radical; pânzăturile necurate se vor pune chiar în camera lăuzei într'un vas umplut cu o soluţiune desinfectantă, personalul întreg al institutului va observa cu minuţiositate regulele asepsiei în toate amĕnuntele ei, mai cu deosebire încât privesce desinfectarea necontenitá a mânilor şi a braţelor. Pentru acest scop se vor afla în fiecare cameră şi sală lighiene cu apă, săpun, vase cu soluţiuni desinfectante, perii de unghii, ştergare, şi se vor pune la disposiţia medicilor, moaşelor, internelor şi infirmierelor bluse şi şorţuri curate. Este necesar, ca chiar un spital mic să aibă cel puţin o camerá isolată pentru femei lăuze. Timpul şederii femeilor lăuze în M. variază pentru casurile ordinare între 9 şi 14 ḑile; acest timp nu este suficient, pentru ca organele genitale să redobândească starea lor normală, pentru aceasta trebue cel puţin o lună, adeseori însă mai mult, din această causă este util, ca timpul şederii în M. să se prelungească, sau 14 ḑile după facere lăuza să fie transportată într'un ospiciu de convalescenţă.

(Lit.: N. Kiriakopul, Douĕspreḑece învĕţături pentru femeile cele îngrecate pentru casul nascerii şi pentru lehuzie. Iaşi, 1827; Postelnicul G. Cuciuranu, Descrierea celor mai însemnate spitale din Germania, Anglia şi Francia. Iaşi, 1842; F. Ritter von Gruber, Neuere Krankenhäuser. Wien, 1879; I. Rochard, Rapport sur la construction des hôpitaux. Paris, 1883; A. Lutaud et W. Douglas Hogg, Étude sur les hôpitaux d'isolement en Angleterre. Paris, 1886; K. Böhm, I. Felix et S. F. Sörensen, Sur les hôpitaux d'isolement, Rapport au VI-me Congrès internationale d'Hygiène. Vienne, 1887; P. Fürbringer, Untersuchungen und Vorschriften über die Desinfection der Hände des Arztes. Wiessbaden, 1888). [I. Felix.]

Maţes, pască ovreiască, compusă ca un fel de azimă in foi subţirele.

Mathema, *(grec.)* sciinţă. *Methamatica,* v. Matematica.

Mathia, v. Mateiu.

Matica, (pron. — ţa), la popoarele slave din monarchia austro-ungară se numesc astfel reuniuni literare şi culturale. S. e. *M. srpska,* întemeiată la 1826; *Matice ceská,* întemeiată 1830; *M. slovenska,* întemeiată 1862 şi disolvată 1875 prin o ordinaţiune a guvernului din Budapesta.

Mătieş, pasere, v. Gaica.

Matilda, 1) *M. Sfânta,* fica lui Thiederich, conte de Vestfalia. 913 căsăt. cu reg. germ. Henric I. A întemeiat mai multe mănăstiri. † 14 Martie 968. 2) *M., marchisă de Tuscia,* n. 1046, † 1115 în Bondeno. Căs. cu Gottfried Ghibosul, remâne vĕduvă 1076 şi aliată a papei Grigorie VII în luptele contra împ. Henric IV, il ajută cu bani şi ostaşi, iar la moarte ii lasă toate moşiile, chiar şi cele căpĕtate ca feud dela imperiul german. 200 ani a durat cearta între împ. germani şi între papi pentru »moştenirea M.« 3) *M.,* fica reg. engl. Henric I., n. 1102, † 1167. Căs. deja la etate de 12 ani cu împ. germ. Henric V. După moartea acestuia (1125) reîntoarsă în Anglia, tatăl ei o declară moşte-

nitoare și o fidanțează cu Gottfried (Anjou) Plantagenet. Tronul ajunge însă la Stefan Blois, și numai după moartea acestuia ajunge pe tron fiul ei Henric (II), întemeietorul dinastiei Plantagenet. In luptele contra lui S. Blois, M. prin crudelitățile ei își înstrăinează chiar și pe cetățenii Londrei, cari o alungă din oraș. Restul vieții și l-a trăit în Normandia.

Matinata, (frc. matinée, ital. mattinata), o representațiune musicală, teatrală, etc., ce se dă în timpul ḑilei. Opusul e: serată.

Matița, 1) *M.*, *lac* în Rom. (Dobrogea), j. Tulcea, avênd întindere de 300 ha. 2) *Matița*, cătun în Rom., însemnat prin puțurile sale de păcură (petroleu). Ține de com. Păcureți, j. Prahova, și are 1 biserică și 1 școală. v. și Matica.

Matlekovits, *Alexandru*, om politic magh. și scriitor economist, n. 12 Oct. 1842 în Pesta. 1873 ales membru coresp. al Academiei magh.; 1880 secretar de stat; în mai multe rânduri deputat dietal; 1889 consilier intim reg.; 1896 president la comisiunea regnicolară pentru instrucțiunea industrială. A scris mai multe opere din sfera economiei naționale; mai însemnate: Nemzetgazdaságtan (ed. 2, 1874); A kereskedelem története (1873); Az osztrák-magyar monárkia vámpolitikája 1850-től napjainkig (1876) ș. a.

Matlockita, mineral, cloroxid de plumb, se găsesce rar la Matlock în Derbyshire.

Mato Grosso, (»Pădure deasă«), stat în vestul Brasiliei (America de sud), 1.379,651 km²., cu 92,827 loc. (1890); mai nainte avea mine însemnate de aur și diamante. Capitala Cuyabá.

Matostat, varietate roșie a calcedoanei. Se întrebuințează mai ales ca piatră de inele și cercei.

Matra, grup de munți ai Carpaților centrali, situat în partea de nord a cott. Heves (v. ac.). Cel mai înalt pisc este *Kékes* (1010 m.). In munții M. se găsesce argint, aramă, plumb, petrol, lignită și diverse ape minerale. Pe coastele dealurilor se produce un vin excelent.

Mătrăguna, numele popular al plantei Atropa Belladonna L. (v. ac.).

Matralia, (din mater, mamă), la Romani serbătoarea mamelor, ținută în 11 Iunie.

Matre, *parochie* ori comunitate bisericească mamă, centrală, de care se țin mai multe ori mai puține alte comune, ca filii, preste cari preotul din parochia matre (de mamă) exerciază jurisdicțiune.

Mătreața, pielea ce se descuamează în cap.

Matriarchat, o fasă de desvoltare a institutiunii familiare, în care tatăl nu juca decât un rol cu totul secundar: mama era șeful familiei, și numai înrudirea de sânge după mamă era ținută în samă. M. a fost înlocuit prin familia *patriarchală* (al cărei tip se găsia la Romanii primitivi), din care a derivat familia modernă.

Matricaria L., (botan.) gen din vasta familie a Compositelor, trib. Anthemideae, cuprinde plante erbacee anuale sau perene, odorante sau inodore. M. are vr'o 20 specii, respândite mai cu samă în Europa și Africa, cresc însă și în Asia boreală și în America de nord. In părțile noastre cresce prin locuri cultivate și inculte *M. Chamomilla* L., cunoscută de poporul nostru sub numirile de Romoniță, Mușețel, etc., și *M. inodora* L., etc. Capitulele de *M. Chamomilla* L. sûnt întrebuințate în medicină sub formă de infusiune (Ceaiu de mușețel). [Z. C. P.]

Mătrice, termin poporal pentru dureri acute și violente de stomac, cârcei, nevralgii în regiunea superioară a pântecelui. [Dr. V.]

Matricule se numesc în unele țeri registrele stării civile, în cari se înscriu căsătoriile, nascerile, decesele și divorțurile, cari înregistrări în mai multe state mai sûnt încredințate autorităților bisericesci, în altele primarilor și oficierilor stării civile, însărcinați cu această lucrare de administrațiunea comunală. Actele stării civile au mare importanță judiciară și administrativă, ele constitue proba legală în numeroase chestiuni de drept și formează în demografie instrumentul cel mai important al statisticei dinamice, care constată reînoirile neîncetate ale populațiunii, produse prin nasceri și prin decese.

Matricule bisericesci, registre în cari după disciplina veche bisericească (Sinodul Tridentin, Sess. XXIV, C. 1 și 2) se introduc casurile de botez (nasceri), de căsătorii și de moarte. Datele matriculare înregistrate în Ung. până în 30 Sept. 1895, după legile țerii formează documente publice, începênd însă dela timpul introducerii legilor politico-bisericesci (art. de lege XXXIII din 1894), M. purtate de către biserică nu mai au caracter de document public.

Matrimoniu, căsătorie. *Matrimonial*, ceea ce ține de căsătorie. Contract matrimonial: contract de căsătorie (v. ac. și art. Maritagiu).

Matrona, la Romani titlul femeilor căsătorite și cinstite. M. se bucurau de cea mai mare venerațiune și atingerea lor era aspru oprită. Costumul lor era Stola albă și lungă, și manteaua numită *Palla*.

Matronalia, la Romani serbătoarea matroanelor (mamelor) de origine romană, ținută la calendele lunei lui Martie în onoarea ḑinei Iuno. Numai fecioarele și muierile de moralitate recunoscută aveau drept să ia parte la solemnitatea din templul ḑinei Iuno Lucina și să atingă cu mâna altarul ḑinei, iar muierile cu nume rêu încă prin legile lui Numa erau excluse dela solemnitate. [Atm.]

Matroz, matelot (v. ac.).

Matta, materie întrebuințată la falsificarea art. de coloniale, e compusă din mixtură de făină de cucuruz, orz și hrișcă, aromată cu coloniale veritabile. Vênḑarea de M. e interḑisă prin lege.

Matterhorn, v. Cervin.

Matthiola R. Br., (botan.) gen din familia Cruciferelor, tribul Arabideae, cuprinde plante erbacee sau subfrutescente, stelat-tomentoase și ramificate; frunzele oblongi sau lineare, întregi sau sinuate, florile mari adesea purpurii sûnt dispuse în raceme. M. are vr'o 30 specii, respândite prin Europa occidentală și australă, prin Asia occidentală și prin Africa australă. Speciile acestui gen sûnt plante ornamentale, din care causă se cultivă foarte mult. In părțile noastre cresce cultivată prin grădini și apartamente *M. incana* R. Br., cunoscută de poporul nostru sub numirile de Micșunele, Micsandre, Viorea roșie, etc. [Z. C. P.]

Matthioli, *Pierandrea*, botanist, n. 1500 în Siena, † 1577 în Trient; a lărgit considerabil cunoscințele despre plante. Comentariile sale asupra lui Dioscoride, publicate latinesce, cari au fost traduse de el italienesce, de alții în limba franceză,

germană, boemă, era o carte din cele mai respândite şi acreditate pe acele timpuri. [A. Pr.]

Matthisson, *Friedr.*, (1761—1831), poet liric german, foarte iubit şi apreţiat pe timpul sĕu. (Cf. recensiunea poesiilor sale de Schiller). Trăi mult timp ca profesor particular, până când fù chiemat la curtea regelui din Württemberg, care îi dete diplomă de nobleţă.

Mattia, (botan.) sinonim cu Rindera (v. ac.).

Mattra, *(Muttra)*, oraş în prov. nord-vestice ale Indobritaniei, lângă Geamna, 61,195 loc. (1891). Locul natal al lui Crişna şi renumit loc de pelerinagiu.

Matur, *(lat.)* copt; în vîrstă, copt la minte.

Maturitate, vîrsta omenească după tinereţe; bărbăţie; desăvîrşita desvoltare a corpului sau a spiritului. In botanică fructele ajung la M. când se coc.

Examen de M., bacalaureat (v. ac.).

Matusalem, *(Methusalah)*, fiul lui Enoch, a ajuns, după biblie, vîrsta de 969 ani, prin ce a devenit proverbial.

Matutinum, *(lat.)* de dimineaţă, matinal.

Matveievici, v. Apraxin.

Mauch, *Carol*, călĕtor african, n. 7 Maiu 1837 în Stetten. In 1863 a mers în Africa sudică, străbătênd districtele dintre Limpopo şi Zambesi. In 1867 a descoperit câmpurile de aur din Maşona. In 1868 trece preste Limpopo, străbate mai departe spre nord şi înfiinţează staţiunea misionară Inyati în Matabele. † 4 Apr. 1875 în Stuttgart.

Maule, provincie în Chile, 7591 km²., cu 131,570 loc. (1895). Capitala Cauquenes.

Mauna-Kea, (»Muntele alb«), vulcan stîns pe ins. Havaï, 4210 m.; spre sud dela el se află vulcanul activ *Mauna Loa* (»Muntele mare«), 4170 m. înalt.

Maund, *Mahnd, Mau* sau *Mun*, pond comercial în Estindia; un M. de factură = 33·868 kg.; un M. de bazar = 37·324 kg.; un M. de Bombay = 12·70 kg.; un M. de Madras = 11·34 kg.; în Estindia franceză un M. *(Mand, Tolam)* = 11·748 kg.; în Persia *(Man, Batman)* = 2937·6 gr.

Maupassant, *Guy de*, scriitor franc., n. 1850 în castelul Miromesnil (Seine-Inférieure); a scris nuvele şi romane în direcţiune naturalistă, dovedindu-se ca un mare màiestru al stilului şi cunoscĕtor al vieţii psichice. 1892 a nebunit; † 1893 în Passy, lângă Paris. Scrieri: La maison Tellier, 1881; Une vie, 1883; Bel ami, 1885; Fort comme la mort, 1889, etc.

Maupertius, *Pierre Luis Moreau de*, geometru şi filosof franc., n. 1698 în Saint-Malo, † 1759 în Bâle; fù în Francia unul din primii promotori ai ideilor lui Newton contra alor lui Descartes.

Maurer, *Georgiu Lud. cav. de*, jurisprudent şi om de stat bavarez, n. 1790 în Erpolsheim; a studiat dreptul în Heidelberg şi Paris. 1814 a întrat în serviciul statului; 1826 prof. la univ. din München; 1832—34 membru al regenţei în Grecia; 1847 ministru de externe şi de justiţie al Bavariei. † 1872. Scrieri: Geschichte des altgerm. und namentlich altbair. öffentlich-mündlichen Gerichtsverfahrens, 1824; Geschichte der Fronhöfe, der Bauernhöfe und der Hofverfassung in Deutschland, 4 vol., 1862—63; Geschichte der Städteverfassung in Deutschland, 4 vol., 1869—71.

Mauretania, partea nord-vestică a Africei, cunoscută din antichitate. Incepênd cu resboaiele iugurtice, principii şi popoarele din M. au întrat în contact politic cu Roma. La 42 d. Chr. împ. Claudiu preface M. în provincie romană. M. se împarte în 2 provincii, *M. tingitana*, cu capitala *Tingis* (Tanger), şi *M. caesariensis*, cu capitala *Caesarea*, (acum *Chercheh* în provincia franceză Oran), despărţite ambele de rîul Muluja, care e graniţa de aḑi între Algeria şi Marocco.

Mauri, popor african, în antichitate locuitorii din Berber, mai tărḑiu locuitorii ţermurilor din Africa nordică (Mauretania). Fiind-că Arabii, cari au cucerit Spania, în parte au venit din Mauritania şi erau în parte şi mestecaţi cu M., în istorie numirea de M. şi Saraceni e sinonimă. Dela ei se derivă seminţia *Moriscos* sau M., cari au fost convertiţi la creştinism la finea secl. XV, şi cari la 1609 au fost alungaţi din Spania. Preste 1½ milion de M. au părăsit atunci Spania şi s'au aşezat pe coastele Africei de nord.

Mauriciu, *(Mauritius)*, împĕrat bizantin, de origine din Capadochia, 579 ajunse comandant suprem al trupelor din prov. asiatice, 582 ginere al împ. Tiberius II, căruia îi urmà pe tron în acelaş an. In Orient asigurà pacea imperiului prin aşezarea lui Khosrev II pe tronul Persiei, mai grele lupte avù cu Avarii şi aliaţii lor slavi; M. trecù Dunărea de repeţite ori glorios, până ce 602 se revoltară trupele, cari detronară pe M. şi-l uciseră dimpreună cu copiii şi fraţii lui, 27 Nov. 602. M. a lăsat o scriere asupra tacticei.

Mauritia L., (botan.) gen de plante din fam. Palmierilor, trib. Lepidocaryeae. Cuprinde 6 sau 7 specii din Brasilia nordică, Guiana şi Antile; din *M. flexuosa* L. se prepară »sago«, tot din ea, dar mai ales din *M. vinifera* Mart. »vinul de palmier«. [A. Pr.]

Mauritius, *(Ile de France)*, insulă engl. în Oceanul Indic, aparţine grupei Mascarenelor, 1914 km²., cu 378,041 loc. (1895); muntoasă cu văi adânci şi roditoare; se produc toate plantele tropice şi europene. M. a fost descoperită de Portughezi la 1507, 1598 ocupată de Olandezi, dela 1715 a Francezilor, cari au numit-o Ile de France, 1810 cucerită de Englezi, 1814 cedată lor.

Mauro, (propr. *Arcano*), (1490—1536), poet ital. satiric în felul lui Berni. Satirele sale, numite Capitoli, se publică de obiceiu după Rime burlesche ale lui Berni.

Mauser, *Wilhelm*, technic, n. 2 Maiu 1834 în Oberndorf l. Neckar, mai tărḑiu fù fabricant de arme în locul sĕu natal; la 1865 construí, împreună cu fratele sĕu, o puşcă nouă, care la 1871 fù întrodusă în armata germană. M. † 13 Ian. 1882 în Oberndorf.

Mausoleus, rege al Cariei (377—353 a. Chr.), cunoscut prin mormêntul sĕu, ridicat la Halicarnas de soţia sa Artemisa, monument care era numĕrat printre cele 7 minuni ale lumii; dela zidirea acestui monument se dete numele de *Mausoleu* tuturor monumentelor funerare de acest fel. Monumentul lui M. a fost distrus de către cavalerii din Rodos. Printre mausoleele celebre avem de menţionat al Caeciliei Metella, situat pe via Appiana, şi al lui Hadrian. [Caion.]

Mavrocordat, familie princiară de origine fanariotă, care a dat mai mulţi Domni ţerilor rom. în secolul trecut. *Alexandru M.*, ḑis *Exaporitul*,

e trunchiul familiei, † 1706. Ca mare interpret al curţii otomane, negocià tratatul dela Carloviţ (v. Karlowitz). Cu aceea ocasie primi titlul de principe al Sf. Imperiu. Cei trei fii ai sĕi au fost: 1) *Ion,* Domnul Valachiei 1717, care cedă Banatul Olteniei Austriei, şi fù otrăvit în 1718 de fratele sĕu Nicolae. 2) *Scarlat,* mare paharnic, ginerele lui Brâncoveanu, şi 3) *Nicolae Vodă M.*, Domn al Moldovei şi Munteniei 1710—30, alternativ. Cu toate defectele cari le avea şi cari au fost exagerate de unii istorici, a fost un bun guvernator şi administrator. La 1716 se întêmplă faimoasa rescoală a boierilor Olteni, ale căror oşti erau conduse de Brăiloiu, Bengescu şi Obedeanu. Prins, Domnul stete la Sibiiu 2 ani, în care timp guvernà fratele sĕu Ion. El a fost şi un distins scriitor. Murind, fù îngropat la mănăstirea Văcăresci.

Constantin Vodă, fiul sĕu, domnesce alternând, de 5 ori în Valachia şi de 4 ori în Moldova 1730—69. Reforma ce publică, făcù mult sgomot, şi într'adevĕr era o lege înţeleaptă şi bună. Era un pas mai mult spre civilisaţie, şi arată că cel ce a făcut-o era un principe inteligent şi distins. In domnia lui, mulţi locuitori emigrară din ţeară, din causa întinsei sărăcii.

Princ. Ion M., fratele lui Constantin, domnesce în Moldova 1743—47. Fiul sĕu *Alexandru* domní de asemenea în Moldova (1785—86).

Constantin Vv. avù un fiu *Alexandru II M.*, Domn al Moldovei (1782—85) şi apoi al Valachiei după Caragea. Din fratele acestuia, anume *Dumitru M.*, se trage o ramură a familiei. Iar cealaltă derivă din princ. *Alexandru,* al 3-lea fiu al lui Nicolae Vodă, (1719—90) şi din soţia sa Smaranda Cantacuzino, dând mai mulţi mari boieri ai ţerii. [O. L.]

Mavrofori, ostaşi heterişti, formând batalionul sacru în armata lui Ipsilanti (1821). Erau toţi tineri greci şi aveau uniformă neagră.

Mavrogheni, 1) *M., Nicolae,* grec din insule, dragoman al marinei turcesci, apoi Domn (1786 până 1788) în Muntenia, numit prin stăruinţa admiralului Hasan paşa. Fire de despot oriental, confunda capriţiile lui cu intenţiuni bune, şi a trecut în ochii contimporanilor drept un nebun curat: ordonà tuturor să lase uşile descuiate, ca tâlharii să facă tâlhării iar el să aibă plăcerea de a-i prinde şi spânzura. Mergea prin prăvălii necunoscut şi când prindea vr'o înşelătorie, pedepsia pe vinovaţi cu spânzurătoarea. Ordonase preoţilor să stea în biserică toată ḑiua ca să scie oamenii unde să-i găsească, iar credincioşii erau obligaţi să meargă regulat la biserică. In resboiul austro-ruso-turc el fù numit seraschier şi cu armată din ţeară cum şi cu armată turcească respinse în câteva rânduri pe Austriaci, mai pe urmă învins in Muntenia, fù nevoit a se retrage preste Dunăre, unde fù ucis de marele vizir. M. a făcut în Bucuresci biserica de lângă şosea şi are meritul de a fi îndreptat întinderea oraşului spre acea parte de loc. (Cf. A. D. Xenopol, V. 271 sequ.; Gion, Istoria Fanarioţilor.)

2) *Mavrogheni, Petru,* însemnat bărbat politic, mai ales financiar, al României, n. 1819, † 1887, îşi face educaţia la Paris şi începe apoi cariera sa administrativă în ţeară, mai ântâi în Moldova sub Mihalache Sturdza-Vodă. In curând ajunge a fi numit ministru, şi ocupă adeseori sub diferite domnii ministerele de finanţe şi de externe. In vremea Divanurilor ad-hoc (1857 până 1858) este membru al partidului naţional-unionist din Moldova. Cele mai însemnate servicii financiare le aduce statului român ca ministru de finanţe în cabinetul Lascar Catargiu dela 11 Martie 1871, când introduce monopolul tutunurilor, impositul timbrelor şi renta statului. Dela 1881 până la încetarea sa din viaţă este ministru plenipotenţiar al României la Constantinopole şi la Viena. (Cf. Jouvenel, Trois années de la question d'Orient, Paris 1897, şi T. Maiorescu, Disc. parlam., vol. II, pag. 2). Soţia sa, *Olga M.*, n. Catargiu, este marea doamnă de onoare a Reginei Elisabeta.

Mavromichalis, *George,* numit şi *beiul Petru,* luptător eterist în resb. de eliberare al Grecilor (v. Greci); n. 1775, † 1848. President al congresului dela Astros (1822), şef al puterii executive (1824). In cameră luptând contra lui Kolokotronis şi Kapo d'Istrias, a fost întemniţat (1831) în Nauplia. Eliberat de noul cabinet, reg. Otto îl numesce (1836) vice-president al consiliului de stat.

Mavros, *Nicolae,* general, grec de origine, n. 1782 în România, † 1868 în Bucuresci. 1819 secretar al lui Alexandru Suţu-vodă; plecat apoi în Rusia, revine deodată cu Kisselev şi e numit inspector al carantinelor (1829—1851). A lăsat Museului Naţional din Bucuresci o bogată colecţiune de antichităţi. (Cf. »Dicţ. Contimp.« pe anii 1800—1898.)

Maxentius, imperator roman, fiul lui Maximianus Herculius. Investit cu titlul »augustus« de către Galerius şi Constantius Chlorus, domnesce ca conregent (306), dar în 307 trebue să împartă domnia cu tatăl sĕu. Impresurat în Roma de oştirile lui Constantin, s'a înecat în Tibru.

Maxile, părechea a doua de fălci la insecte (v. ac.).

Maxilar, *os,* sup. şi inf., falca. Falca e formată de două oase: osul M. superior şi inferior. *Osul M. superior* (stâng şi drept) e un os de forma unei piramide triunghiulare neregulate, situat la partea mijlocie a obrazului, dedesubtul ochilor, deasupra gurii şi în afară de cavităţile nasale. El are mai multe feţe: nasală, orbitală, bucală, facială şi zigomatică, cari corespund interiorului cavităţilor nasale, orbitale şi bucale şi regiunilor feţei şi zigomatice. In bordul sĕu inferior *(alveolar)* sûnt împlântaţi cei 16 dinţi superiori. Fiecare os M. superior are în interiorul sĕu o cavitate triunghiulară numită sinus M. şi care comunică cu cavitatea nasală.

M. inferior e un os unic, median, compus din un corp, care are forma unei potcoave, şi douĕ ramuri, cari pleacă din extremităţile potcoavei şi se îndreaptă în sus; fiecare din ramuri se împarte în douĕ apofise, din cari una se articulează cu cavitatea glenoidală a osului temporal spre a forma articulaţiunea temporo-maxilară. M. inf. are o faţă externă facială şi alta internă bucală, precum şi douĕ borduri: superior şi inferior. In bordul superior (alveolar) sûnt împlântaţi cei 16 dinţi inferiori. Gingea acopere bordurile alveolare ale ambilor M.

De M. superior se insereazā muşchii feţei, în mare parte mimici, iar de cel inferior muşchii masticatori şi suprahioidieni. [V. I.]

Maxim, *Mitropolitul,* fiul despotului sêrb Stefan şi al Angelinei, fica principelui albanez Aranit, s'a născut la Belgrad (?) în Friul. Crescut la curtea împĕratului Austriei şi apoi la regele Ungariei, îşi însuşí o cultură însemnată, mai vîrtos teologică, şi se întoarse în Serbia. Acolo se retrase într'o mănăstire zidită de el, şi după ce respinse tronul strămoşesc, fù silit să fugă în Muntenia, unde Radu IV îl primí cu mare bucurie. Un episod frumos în viaţa lui este acela, când întimpină pe Bogdan III al Moldovei, care pornise cu resboiu în Muntenia, şi-l conjură să înceteze ostilitățile, fiind şi el (Bogdan) şi Radu creştini de aceaşi semênţă. Cu drept cuvênt a fost deci ridicat pe scaunul mitropolitan al Munteniei, când s'a depus Nifon. Nimerí însă o situaţiune destul de dificilă, căci murind Radu, îi urmà în 1507 fratele sĕu Mihnea cel rĕu, pe care temêndu-l M., uneltí să fie trimis în Ungaria pentru complanarea oarecărui diferend. Acolo el negocià afacerea foarte bine, dar nu se mai întoarse în ţeară, ci merse în Serbia. Clădindu-şi încă o mănăstire, şi strîngênd în jurul sĕu o mulţime de călugări, petrecù în linişte restul anilor sĕi, murind în 18 Ian. unui an necunoscut. (Archiva ist. a Rom. II, 65—68; Xenopol, Ist. Rom. II, 469, 506; Ureche, Letopiseţ, ed. Cogălniceanu. Bucur., 1872, I, 181.)
M., v. şi Massim.

Maxim, *Hiram,* inginer, n. 5 Febr. 1840 în Sangersville (America de nord, statul Maine), la început rotar, apoi maşinist, se perfecţionà ca autodidact; 1867 luà patente în New-York pe maşini de preparat gaz, inventate de dînsul, a mai inventat diferite maşini electrice, s'a mutat apoi la Londra, unde construí la 1883 mitrailleusa automată, care fù încercată în toate ţerile şi întrodusă la unele armate. M. a mai inventat un praf de puşcă fără fum, un tun pneumatic cu dinamită. M. se ocupă şi cu perfecţionarea baloanelor dirigiabile.

Maxima e o propoziţie sau o frasă formulată astfel, încât ea poate fi privită ca o regulă generală. In filosofia lui Kant M. e o formulă, a cărei aplicare în viaţă e actul. »Condu-te în viaţă în aşa fel, încât M. acţiunii tale să poată fi ridicată la rangul de principiu de legislaţie morală universală.« Această propoziţie a lui Kant e însaşi ea o M. [Nig.]

Maximal, ce e mai mare. Când o funcţiune variabilă crescênd în mod continuu ajunge la o limită dela care începe a descresce, acea limită se ḑice un ***maximum*** sau maximal al funcţiunei, iar că funcţiunea a trecut printr'o ***maximă***. Când, invers, funcţiunea descrescênd în mod continuu ajunge la o limită dela care începe să crească, acea limită se ḑice un ***minimum*** sau minimal sau că funcţiunea a trecut printr'o ***minimă***. O funcţiune poate avé mai multe maxime şi mai multe minime, şi se poate chiar ca o maximă să fie mai mică decât o minimă, căci caracterisarea lor e numai în trecerea dela crescere la descrescere sau vice-versa.

Maximian, ***Marcus Aurelius Galerius,*** împ. roman, de origine ilirică. In tinereţe era păstor, n. în Serdicca (Sofia de aḑi). Ridicat la tron (293 d. Chr.) de împ. Diocletian, apoi adoptat şi căs. cu Valeria, fica lui Diocletian, concreḑêndu-i apĕrarea limitei dunărene (limes) şi guvernarea întregei prov. balcanice. A purtat resb. victorioase contra Perşilor (296—97), cucerind Mezopotamia şi alte cinci provincii în valea Tigrului. După retragerea lui Diocletian (305) ia titlul »augustus« şi stăpânesce întreg imperiul estic, timp ce în cel apusean cinci împĕr. îşi disputau domnia. Sub el au fost ultimele persecuţiuni contra creştinilor. † 311 în Serdicca.

Maximilian, împĕraţi, regi şi principi.

M. ***imp. germani-romani,*** 1) ***M. I,*** fiul lui Frideric III, n. 1459 în Wiener-Neustadt, † 1519 în Wels. Căsătorit 1477 cu Maria, fica şi moştenitoarea ducelui Carol Temerarul, a căpĕtat zestre Burgundia, pe care însă după moartea Mariei (1482) a trebuit să o cedeze regelui franc. Ludovic. 1486 proclamat rege roman. 1493 după moartea lui Frideric, moştenesce tronul german. 1508 în Trident ia titlul »împ. roman ales«. Condus de planuri mari, spre a extinde dominaţiunea Habsburgilor asupra Europei vestice şi deosebi asupra Italiei, poartă numeroase resboaie contra reg. franc. Carol VIII (pacea dela Senlis, 23 Maiu 1493), Milano 1496, Burgundia şi Champagne 1498, Elveţia 1499, reg. franc. Ludovic XII 1500, în ajutorul papei Iuliu II 1508, contra ligei sfinte 1511, apoi, ca membru în această ligă, contra Franciei, etc. După moartea reg. Mateiu a candidat şi el la tronul Ungariei, dar fiind ales Vladislau II, M. şi-a resbunat prădând teritoriul Ungariei până la Alba regală; 1491 încheie pace cu Vladislau în Pojon. A cassat dreptul pumnului, a regulat judicatura, s'a interesat mult de direcţia humanistă, s'a îngrijit mult de universităţi şi a colectat multe manuscripte vechi. Scriitor şi el, a scris »Theuerdank«, »Der weisen Könige Stammbaum« (despre casa de Habsburg), etc. Bun diletant şi în musică, pictură şi poesie. Din căs. primă a avut copii pe Filip Frumosul şi pe Margareta; din a doua, cu Bianca Sforza n'a avut copii. Istoria scie însă de 14 copii naturali ai lui M.

2) ***M. II,*** ca rege al Ungariei M. I, fiul împ. Ferdinand I şi Anei, sora reg. ung. Ludovic II, n. 31 Iulie 1527 în Viena, † 12 Oct. 1576. Crescut în Spania sub supraveghiarea unchiului sĕu Carol V şi-a însuşit înaltă cultură. 1552 locţiitor în Ungaria, 1562 împ. rom.-german, 8 Sept. 1563 încoronat rege al Ungariei. Sub el s'a întêmplat căderea cetăţii Szigetvár (v. ac.) apĕrată de Zrinyi, o conspiraţie maghiară în favorul lui Ioan Sigismund, care îi disputa dreptul la tronul Ungariei, o revoltă ţerănească în Croaţia (1572), suprimată cu multă crudelitate, şi numeroase resb. cu Turcii (v. şi Ioan II Sigismund).

Maximilian, principi electori, regi şi duci de Bavaria, 1) ***M. I,*** n. 1573 în München, † 1651 în Ingolstadt. Elev al iesuiţilor, era mare duşman al protestanţilor. 2) ***M. (II) Emanuil,*** principe elector, nepotul lui M. I, n. 1662, † 1726. 1683 el e primul care aleargă cu oaste în ajutorul Vienei împresurate de Turci, 1684 ia parte la asediul cetăţii Buda, 1686 unul dintre comandanţii supremi ai oştirilor cari au recucerit Buda dela Turci, 1687 luptă sub comanda supremă a lui Carol de Lotaringia şi ia parte la lupta victorioasă dela Mohácş. 1688 comandant suprem al oştirilor împĕrătesci, între alte lupte victorioase ocupă dela Turci Belgradul (6 Sept. 1688). 3) ***M. (III) Iosif,*** fiul împ. Carol VII,

n. 1727, † 1777. Sprijinitor și al artelor și sciințelor, a reorganisat univ. din Ingolstadt și (1759) a înființat academia din München. A cassat ordul iesuiților și a dat protestanților libertate religionară. Ultimul din ramura mai tineră a casei Wittelsbach. 4) *M. (I) Iosif, primul rege al Bavariei*, n. 1756 în Schwetzingen, † 1825 în Nymphenburg. 1795 urmează fratelui sĕu Carol II, 1799, după stingerea ramurei de Sulzbach, moștenesce și Bavaria. 5) *M. (II) Iosif*, fiul reg. Ludovic I, n. 1811, † 1864. A fost mare mecenat al sciințelor și artelor. Monumente: în München, Lindau și Beireuth. 6) *M. Iosif*, duce de Bavaria, n. 1808, † 15 Nov. 1888. A făcut călătorii în Athena, Constantinopole, Egipt, Nubia și Palestina, despre cari a scris: »Wanderung nach dem Orient« (ed. II München 1840), iar sub pseudonimul »Phantasus« a scris mai multe drame și narațiuni. Căs. 1838 cu Ludovica, fica reg. Maximilian Iosif I, a avut 8 copii, dintre cari: *Elena* († 1890) căs. 1858 cu prințul Thurn-Taxis, *Elisabeta* (asasinată 10 Sept. 1898), căs. 24 Apr. 1854 cu *Imp. Francisc Iosif I*, *Maria* (vĕd. dela 1894), căs. 1859 cu Francisc moștenitorul regatului de Neapol, *Matilda* (vĕd. dela 1886), căs. Trani conte de Neapol, *Sofia* († 4 Maiu 1897 la arderea bazarului filantropic din Paris de pe Rue Jean Goujon), căs. 1868 cu ducele de Alençon (fiul ducelui Nemours).

Maximilian Xaver Iosif Francisc, archiepiscop și ultimul principe elector de Köln, fiul împĕrătesei Maria Teresia, n. 1756, † 1801.

Maximilian Iosif Ferdinand, imp. in Mexico, fratele împ. Francisc Iosif I, n. 6 Iulie 1832 în Viena, împușcat 19 Iunie 1867 în Queretaro. Crescut pentru marină, 1854 șef al flotilei austro-ungare, 1857 guvernator al regatului lombard-venețian, 1859 neconsimțind cu regimul absolutistic înaugurat după resb. italian, abdică și se retrage în castelul sĕu Miramar de lângă Triest. Căs. 27 Iulie 1857 cu princesa belgiană Charlotte. 1863, la recomandarea lui Napoleon III, primesce ofertul deputației mexicane și însoțit de trupe franceze sub comanda lui Bazaine 1864 pleacă în America. Partidul republican însă sub comanda lui Juarez nu voiesce să scie de imperiu și după lupte de trei ani M., abandonat de Napoleon, și tradat de colonelul sĕu Lopez, e învins și făcut prisonier, în orășelul Queretaro (15 Maiu 1867). In timp ce soția sa implora zădarnic intervenție la curțile europene, tribunalul marțial în 14 Iunie l-a condamnat la moarte împreună cu generalii sĕi Miramon și Meja. A fost împușcat în 19 Iunie. Soția sa a nebunit. Trăiesce și acum.

Maximilian, *ordin*. 1) Ord. militar *Maximilian Josef*, creat la 1806 în Bavaria. Membrii capĕtă nobleța personală, și sûnt de 3 clase. Panglica neagră cu o dungă albă și una albastră pe margini.

2) *Ordinul Maximilian*, creat la 1853 în Bavaria, de regele Maximilian, pentru distinse merite în sciințe și arte. Sûnt 100 de cavaleri. Panglică albastră cu dungi albe. [O. L.]

Maximiliana Mart., (botan.) gen de plante din familia Palmierilor, tribul Cocoïneae. Cuprinde 3 specii indigene pe rîul Maranon și pe insulele St. Kitts și Trinidad, dintre cari *M. regia* Mart. se distinge prin un port deosebit de imposant și de aceea se cultivă la noi în florării. [A. Pr.]

Maximin, *(Maximian), Iulius Verus*, supranumit »*Thrax*« după originea lui thracică, imperator roman (235—238), proclamat împ. de către ostași după asasinarea lui Alexandru Sever. Biruitor în resboaie, dar crud și selbatec. 238 asasinat de ostași împreună cu tatăl sĕu, la asediul Veneției de adi.

Maximum, *legea M.-lui*. Comunelor pentru a-și acoperi chieltuielile, li-s'a acordat dreptul de a percepe oarecari taxe asupra tuturor obiectelor (mărfuri, beuturi, etc.) la întrarea lor în comună, precum și asupra unor obiecte produse, fabricate, preparate sau recoltate în interiorul comunei, și pentru că legea prin care se acordă acest drept, fixează un maximum de taxe, ce se pot percepe, s'a numit legea M.-lui.

Măxineni, com. rur. în Rom., j. R.-Sărat, pe malul drept al Siretului, cu 1393 loc. (Dicț. geogr. 1896), cari se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor.

Maxwell, *James Clerk*, fisician engl., n. 1831 în Edinburgh, † 5 Nov. 1879 în Cambridge. La 1856 ajunse profesor de fisică în Aberdeen, la 1860 profesor de fisică și astronomie în King's College-ul din Londra. Dela 1865—71 a trăit la moșia sa în Scoția, de unde la 1871 a fost chiemat ca profesor de fisica experimentală la univ. din Cambridge. M. a contribuit la desvoltarea teoriei mechanice a căldurei, și a cercat să stabilească relațiunea dintre electricitate și lumină.

Mayenne, departament în nord-vestul Franciei, numit după rîul M.; 5146 km²., cu 321,187 loc. (1896); 3 arondismente; capitala Laval. *Orașul M.*, lângă rîul M., are 9183 loc. (1896).

Mayer, 1) *M., Iul. Robert de*, naturalist, n. 1814 în Heilbronn; a studiat medicina. A făcut studii asupra influenței climei asupra organismului omenesc și a descoperit echivalentul mecanic al căldurei. † 1878. Scrieri: Die Mechanik der Wärme, 1867; Die Toricellische Leere, 1876.

2) *Mayer, Adolf Eduard*, chimist, n. 1843 în Oldenburg; 1868 profesor de chimia agricolă în Heildelberg, iar dela 1876 în Wageningen (Olanda). Scrieri: Lehrbuch der Agrikulturchemie, 1873; Lehre von den chemischen Fermenten, 1882.

Mayo, comitat în prov. irlandeză Connaught, lângă Oceanul Atlantic, 5506 km²., cu 219,034 loc. (1891). Capitala Castlebar.

Măzănăiesci, com. rur., parochie dimpreună cu cătunul Stejăroaia și cu comuna Lucăcescii, moșie boierească și mănăstirească (Lucăcescii) în căp. și j. Gurei Homorului în Bucovina, are ca parochie 1224 loc. (1050 ort.-or., 129 rom.-cat., 47 mos.), câte o școală primară în M. și L., postă. [Dr. I. G. Sbiera.]

Măzăreanul, *Vartolomeiu*, archimandrit, n. pe la 1720; a scris vr'o 40 opere în limba română, pe când grecismul fanariotic era în apogeul sĕu. Cele mai însemnate, îndeosebi din punct de vedere istoric, sûnt: 5 condici ale scrisurilor mān. Putna, Bisericani, Solca, Homor și Precista din Roman; letopisețul dela zidirea mān. Bisericani; letopisețul Moldovei, un fel de compilație a cronicelor lui Urechiă, Costin și Neculcea, la finea căruia se află nisce tabele originale. Despre viața lui M. scim puțin. La 1757, fiind egumen la Putna, a fost trimis la Kiev ca să cerșească milostenie, iar în 1769 călĕtorí

iarăşi în Rusia, dar astădată ca membru al soliei moldovene condusă de Inocenţie (v. ac.) episc. Huşilor, spre a închina ţeara împĕrătesei Catarina II la Petersburg. Acestei inrîuriri se datoresce rusofilismul sĕu pronunţat. In fine, dela egumen al măn. Solca, ce fusese în 1769, îl găsim ca inspector al »şcoalelor domnesci, episcopesci şi mănăstiresci ale Moldovei«, iar la Putna chiar ca profesor, predând acolo cursuri destul de desvoltate pentru timpurile acelea. A murit pe la 1780. (Urechiă, Archim. M. V., ed. Acad. Rom. Buc., 1889.)

Măzărel, în poveştile române e numele unui împĕrat.

Mazarin, *(Mazarini), Jules,* om de stat frc., n. 14 Iul. 1602 în Pescina (Abruzzi), fiu al unui nobil sicilian, 1632 preot, 1642 cardinal. Richelieu îl recomandă drept urmaş al sĕu, după moartea lui Ludovic XIII M. fù consilierul reginei-mame Ana, în Febr. 1651 trebuí să fugă din Paris, fiind exilat de parlament din causa mişcărilor Frondei, se întoarse la 3 Febr. 1653 şi ridică în afară puterea Franciei prin pacea de Westfalia şi prin cea pireneică, iar în lăuntru apăsa ţeara cu dări mari. † 9 Martie 1661 în Vincennes.

Mazas, numele unui mare penitenciar lângă Paris.

Mazdeism, *(pers.)* religiune dualistă, care pe lângă o ḑeitate bună cunoasce şi o putere dumneḑeiască a rĕului, ca s. e. Ahriman (v. ac.) şi Ormuzd în relig. persană. v. art. Medo-Perşi.

Mazeppa, *Ioan,* hatman al Cazacilor din Ucrania; învins împreună cu Carol XII, rege al Svediei, la Pultava, fugí la Bender, unde † 1709. Poetul englez Byron l-a glorificat ca erou al celei mai frumoase poeme a lui, »Mazeppa«.

Măzĕrar, *(Bruchus pisi),* un insect din ordinul Coleopterelor. Lungimea 3·5 mm. Este foarte respândit. Larva lui trăiesce în fructele păstăioaselor. Este foarte stricăcios.

Mazere, numele romănesc al plantei cultivate Pisum sativum L. (v. ac.).

Mazere, Măzerică, (Linţi, Linţişoare), se numesce în limbagiul poporan şi cisticercul, scolicele (embrionul) panglicei (teniei), aflat adeseori în carne de porc. (v. Cysticercus.)

Măzĕriche, numele vulgar al plantei Vicia sativa L. (v. ac.).

Mâzga, (botan.) numire populară pentru sucul (seva) ce iese, mai cu samă primăvara, când se taie ori se cojesc tulpini sau ramuri tinere de plante, s. e. de Salcie, Plop, ş. a.

Mazgava, vîrf de munte în culmea Coziei în Rom., j. Argeş, înalt de 2156 m.

Mazil, *(turc.)* degradat, căḑut. In Rom. M. însemnă Domnul, Principele sau boierul destituit din demnitatea lui (prin firman imperial dela Constantinopole, trimis printr'un agă turc); ori boierii din funcţiunea sau demnitatea ce ocupau în divan (prin voinţa principelui).

Mazili, se numia şi o clasă de mici boieri, cari ţineau locul între boieri şi moşnenii sau răzeşii. Se chiemau aşa pentru că odinioară căḑuseră din starea de boier mare, în aceea de mazil, boierinaş de ţeară, uitat şi sărăcit în urma vr'unei disgraţii domnesci. Printre ţerani existau şi există încă urmaşi ai acestora. [O. L.]

Mazovia, v. Masovia.

Mazurachi, v. Masuri.

Mazurca, *(Masurek),* dans naţional polon, tact $^3/_4$.

Mazzini, *Giuseppe,* revoluţionar italian, conducĕtorul mişcării pentru unitatea Italiei ca republică, n. 1805 în Genua. 1830 s'a asociat Carbonarilor, dar a fost apoi exilat; M. a emigrat la Marsilia, unde a întemeiat clubul »la Giovine Italia«, 1833 şi 1834 a cercat să provoace revoluţie în Italia, dar fără succes. A petrecut câţiva ani în Helveţia; de aici a mers la Londra, unde a înfiinţat ḑiarul »L'Apostolato popolare«. Erumpênd revoluţia din 1848, M. s'a reîntors în Italia; 1849 a fost ales membru al Triumviratului republican din Roma. După căderea Romei s'a reîntors la Londra, de unde a condus diversele rescoale italiane (1852, 1853, 1857) ca şef al comitetului naţional. Ultima încercare revoluţionară a lui M. a fost 1870 în Palermo, tot fără succes. 1872 s'a întors pe ascuns în patrie, dar murí deja în 10 Martie ale aceluiaş an în Pisa. M. era un aderent entusiast al instituţiunilor republicane; a contribuit mult la unitatea Italiei. 1882 i-s'a ridicat o statuă în Genua. Scrierile sale: »Scritti editi ed inediti«, au apărut 1861—86.

Meandru, *(Mäander,* acum *Menderes),* rîu în Asia mică între Caria şi Lidia, renumit în antichitate pentru cursul sĕu şerpuitor. De aci în architectură se numesce M. un ornament şerpuitor sau şi cu îndoituri dreptunghiulare (à la grecque).

Mecca, capitala provinciei arabe Hedsas, locul sfânt al tuturor credincioşilor mohamedani şi oraşul natal al lui Mohamed. M. este situată în o vale ângustă, între dealuri pleşuve, 100 km. dela oraşul Djidda, pe ţermul Mării Roşii. In mijlocul oraşului se află biserica *Caaba,* ce servesce ca loc pentru serviciul religios şi procesiunile credincioşilor mohamedani. M. este fortificată cu câteva forturi şi o citadelă cu multe turnuri, şi are strade regulate şi late, însă nepavate. Loc. sûnt 40—50,000. M. este nu numai centrul tuturor sciinţelor religioase mohamedane, ci şi locul, unde credincioşii mohamedani cu miile călătoresc din toate părţile. Cu ocasiunea procesiunilor se adună preste 100,000 în fiecare an, încât nu încap în oraş şi sûnt necesitaţi a locuí în colibi în jurul oraşului.

In timpul lui Mohamed, ba chiar şi astăḑi, cea mai puternică familie în M. a fost fam. Hassan. Membrii acestei familii au domnit timp de secoli preste M. şi celelalte oraşe sfinte, purtând numele de mari serifi. In secl. XIV sultanii Turcilor au ocupat oraşul, dar deşi oficios este administrat de guvernul turcesc din Hedsas, totuşi serifii vechi exercită şi astăḑi puterea supremă. Creştinilor nu le este permis a întra în oraş. [M. Bodiu.]

Mecet, mică moscheă (v. ac.).

Mechanica, partea fisicei care se ocupă cu legile de echilibru şi de mişcare a corpurilor. Se împarte în *statică* şi *dinamică,* prima se ocupă cu legile de echilibru, a doua cu legile de mişcare.

Mechanism, în oposiţie cu animism se numesce în genere structura sau întocmirea internă a unei existenţe, astfel încât fără consciinţă de motiv şi scop şi numai prin puteri mechanice cum e s. e. presiune, împingere, greutate, etc.,

poate să producă un efect. Ca teorie M. consideră de principiu al fenomenelor numai nexul necesar dintre causă şi efect, determinat de acţiunea forţei inconsciente a unora asupra altora. In M. ori ce nex, ori ce causalitate, în fond nu e decât o mişcare provocată anume prin combinarea mijloacelor destinate a funcţiona împreună, s. e. M. unui orologiu, al corpului omenesc, etc., ori prin combinarea factorilor destinaţi a produce un efect, s. e. M. unei limbi, al unui guvern, etc. In psichologia realismului filosofic (Herbart) se numesce M.: totalitatea proceselor psicho-fisiologice pentru conceperea stărilor psichice elementare în marginile percepţiunii sensibile. [Pl.]

Mechanoterapia, tratament medical cu aparate mechanice puse în mişcare printr'un motor, obicinuit prin vapori de apă, în stabilimente speciale de M. şi de gimnastica svedeză.

Mecheln, (franc. *Malines)*, oraş în prov. belg. Anvers, centrul sistemului de căi ferate belgiene, 54,185 loc. (1896); archiepiscopie, catedrală gotică din secl. XIII—XV şi alte biserici cu picturi de Rubens; ţesĕtorii de in, fabricaţie de dantele şi covoare.

Mechitariști, congregaţiune religioasă armeno-catolică, după regula Sf. Antoniu, fundată de Mechitar (n. 1675, † 1749) la 1701. Prima mănăstire s'a ridicat în Modon din Morea, pe atunci supusă Veneţienilor. In 1715 ocupând Turcii Morea, M. s'au refugiat în Veneţia, unde pe insula S. Lazzaro şi-au înfiinţat mănăstire nouă. Mai târḑiu şi-au fundat M. mănăstiri în Triest, Viena şi pe airea. Scopul congregaţiunii este a lumina poporul armean în privinţa religioasă şi intelectuală, a-i cresce tinerimea şi a-l aduce în sinul bisericii catolice. M. din Veneţia au meritul de a fi edat opere clasice armenesci şi de a fi publicat la 800 opere de cuprins religios, sciinţific, literar, etc., în limba armenească şi cam 200 în limbi străine. (Cf. Le Vaillant de Florival, Les Mechitaristes des St. Lazare. Venise, 1841; P. A. Heinemann, Das Kloster der arm. Mönche auf der Insel S. Lazzaro. Venedig, 1864.) [i—m.]

Meckel, *1. Frid.*, anatom german, n. 1781 în Halle. 1806 prof. de chirurgie, iar în curând după aceea prof. de anatomie şi fisiologie în Halle. † 1833. Scrieri: System der vergl. Anatomie, 1821—33; Handbuch der path. Anatomie, 1812—18; Handbuch der menschlichen Anatomie, 1815—20.

Mecklenburg, ţinutul între Marea Baltică, Pomerania, Brandenburg, Hannovera, Schleswig-Holstein şi Lübeck, cu întindere de 16,091 km². Se împarte în marele ducat: M.-Schwerin şi M.-Strelitz.

I. *M.-Schwerin,* se ţine astăḑi de imp. german, cu areal de 13,161 km²., 578,342 loc. M. în mare parte este şesos, şi are vr'o 300 lacuri, între cari mai mari sûnt: Müritz (133 km².) şi Schwerin (61 km².). Rîuri mai însemnate sûnt: Warnow, Elde, Stepenitz, Recknitz şi Peene cu Trebel. Clima este umedă. Pămêntul cam ³/₄ este cultivat. Se produce grâu, orez, ovĕs, secară, cartofi, fên, ş. a. Instituţiuni culturale: universitatea din Rostock, 7 gimnasii, 6 şcoale reale, ş. a. Forul judicial de apel al ambelor ducate este în Rostock. Administraţiunea se exercitează prin ministrii, cu residenţa în Schwerin. Trimite 6 deputaţi la adunarea imperială.

II. *M.-Strelitz,* constă din 2 părţi: domeniul *Stargard* şi ducatul *Ratzeburg.* Ambe au un areal de 2929 km²., 97,978 loc. Stargard zace între Pomerania şi Brandenburg, cu areal de 2547 km². Dintre lacuri, cel mai mare este Tollensee. Ducatul Ratzeburg este situat între M.-Schwerin, Lübeck şi Lauenburg, cu areal de 382 km². Tot ducatul este şesos. Cel mai mare rîu este Stepenitz. Dintre lacuri, cel mai mare este Ratzeburg. Clima este asemenea umedă. La adunarea imperială trimite 2 deputaţi. [M. Bodiu.]

Meconiu, o massă brună închisă sau neagră, ce se găsesce în intestinul gros al fĕtului, începênd dela a 6-a lună. M. se compune din celule epiteliale, mucină, grăsime, cholestearină şi haematoidin. M. se evacuează pe cale naturală îndată după nascere.

Medalia, (franc. *Médaille)*, monetă comemorativă, destinată a reaminti un eveniment sau o faptă celebră. Originea M.-lor se găsesce în antichitate. M. mai înseamnă şi distincţiunile onorifice sau decoraţiunile, cari se deosebesc de *ordine* atât prin importanţa lor mai mică cât şi prin destinaţia specială ce au adesea, spre a recompensa anume servicii. Sûnt M. de resboiu, comemorative; apoi: M. pentru sciinţe, litere şi arte, pentru servicii agricole, industriale, pentru salvare, pentru ani de funcţiune, etc. In afară de cele de resboiu, din cari există de obiceiu una militară perpetuă, pe lângă cele comemorative date la o singură ocasie, şi cari sûnt de o altă importanţă, celelalte variază după ţeară, ramuri de activitate, etc. Multe M. au şi clase, de ordinar două.

Medaliile române sûnt:

1) *Virtutea militară,* decoraţiune-cruce de resboiu, pentru fapte de vitejie şi devotament. Creată de principele Carol în 1872, se conferă în timp de campanie. Are ântâietate chiar asupra ordinelor. Are 2 clase: de aur pentru oficieri, de argint pentru trupă. Cruce încungiurată de o coroană de lauri; panglica roşie, cu dungi subţiri albastre pe margine. 2) *Bene-merenti,* M. pentru sciinţe şi arte, creată de princ. Carol în 1876. Cuprinde două clase: 1-a de aur cu rosetă, a 2-a de argint. 3) *Serviciul credincios,* cu două clase, fundat în 1878, spre a resplăti serviciul funcţionarilor. 4) *Resplata muncii,* fundată 1899, pentru recompensarea profesorilor. 5) *M. serviciului de 25 ani,* de aur, şi de *18 ani* de argint, pentru militarii (oficieri), cari au servit acest timp în armata română. Creată înaintea resboiului de princ. Carol. In fine două M. comemorative din timpul campaniei 1877—78:

1) *Crucea trecerea Dunării,* de fier, pentru militarii ce au trecut în Bulgaria cu ocasia resboiului. Panglica cu dungi negre şi roşii. Şi 2) *M. apĕrătorilor independenţei,* pentru toţi cei ce au luat parte la acea campanie. (Cf. N. Krupenski, »Medaliile rom.«, Buc. 1895). [O. L.]

Medalion, (frc. *Médaillon)*, bijuterie de formă obicinuit circulară sau ovală, în care se închide un portret, o reliquie, pĕr, ca aducere aminte dela o fiinţă scumpă. Tot prin M. se înţeleg şi basoreliefurile de ordinar rotunde, representând un cap, etc. [L.]

Medan, *Andreiu,* n. 30 Nov. 1824 în Măgureni (cott. Solnoc-Dobâca), a studiat la gimnasiul din Baia mare, dreptul în Cluj, 1846—48 a fost judecător la tribunalul parțial și filial în locul sĕu natal, 1852—54 a practicat la judecătoria din Lăpușul ung., 1861 protonotar în districtul Cetății de Piatră, 1867 fù ales deputat la dietă, în care calitate s'a distins. Trăiesce ca advocat în Șomcuta mare.

Medea (sau *Medeia),* în mitol. grec. fata lui Aetes, rege din Kolchis, născută de oceanida Idyia. M. după mitul Argonauților a fost o fermecàtoare renumită. [Atm.]

Medelnicer, titlu de boierie din vechime în țerile române. Cuvênt derivat dela maghiarul medencze = lighian, după atribuțiunea ce avea cel cu această funcțiune, de a vărsa domnului apă pentru spălat; un fel de camerier intim. N'a fost nici odată boierie căutată, ori de vr'o importanță. [L.]

Medesimo tempo, *(ital.)* expresiuni ce se întrebuințează în musică, indicând aceeași mișcare, subînțelegêndu-se de mai înainte.

Media, partea muntoasă nord-vestică din Iranul de adi (Asia), locuită de *Medii* (v. Medo-Perși) de rassa ariană, cari se eliberară de sub Assirieni la 620 a. Chr. sub conducerea lui Kyaxares, întemeiară un regat propriu, care ajunse la mare putere, până ce la 559 ultimul lor rege Astyages fù învins de Cirus și M. fù incorporată Persiei; 152 a. Chr. Mithridates o uní cu Partia.

Media, *(lat.)* v. Mediu. *Medial,* ce e la mijloc. *Median,* mijlociu; așezat la mijloc.

Medianta, nume dat în musică gradului al treilea din gamă.

Mediaș, (magh. *Medgyes,* germ. *Mediasch),* orășel săsesc-românesc, pe malul stâng al Têrnavei mari, cottul Têrnava mare; loc. 6766, dintre cari Români 2283, Sași 3508, restul Maghiari și alte naționalități. Aici se află judecătorie cerc., oficiu de dare, notariat publ. reg., școale popor. române, liceu evang. săsesc, preparandie și școală agronomică, susținută de »Universitatea săsească«, mai multe reuniuni săsesci, o reuniune a femeilor române și residența a două protopopiate române. Dintre edificii e de însemnat biserica evangelică, încungiurată cu ziduri (castel), înlăuntrul cărora sûnt școalele săsesci și primăria. M. a fost încungiurat cu ziduri și bastioane, din cari mai sustau unele resturi. In istoria Transilvaniei a avut în mai multe rânduri rol însemnat; între altele aici s'au ținut mai multe diete ardelene. M. are industrie însemnată și mare comerciu cu vinuri, fiind unul din centrele vieritului ardelean. Lângă oraș, pe o mică înălțime, se află monumentul preotului săsesc Stefan Lud. Roth, împușcat de unguri la 1848. [Silv. Mold.]

M. protopopiat român gr.-or. se compune din 29 parochii cu 11,694 credincioși (1899).

M. protopopiat român gr.-cat. are 24 parochii și câteva filii, cu 8377 credincioși.

Mediatisați, *principi și conți,* se numesc seniorii germani, sustrași dela autoritatea imediată a imperiului. Adecă *mediatisarea* e un act prin care un stat german, bucurându-se de suveranitatea teritorială, e subordonat unui altul. Principii și alți seniori germani, cari au fost deposedați de stăpânirea lor prin actele și tratatele din 1803 și 1806, fură cualificați de M. Actul de mediatisare se întindea și asupra orașelor libere, din cari n'au remas decât 3. Numai prin confederația dela Rhin din 1806, se mediatisară bunurile cavalerilor, a două orașe (Nürnberg și Frankfurt), ale ordinului teutonic al Sf. Ioan, și posesiunile a 72 de principi și conți ai sfântului imperiu, cari se împărțiră între membrii confederațiunii. In limba oficială a Germaniei, descendenții seniorilor, principi și conți, cari aveau scaun în dieta imperială, sûnt numiți: »Standesherren«. [O. L.]

Mediațiune, mijlocire.

Mediator, mijlocitor, cel ce mijlocesce ceva.

Medic se numesce acela, care posedând cunoscințele necesare și dreptul a exercita medicina, îngrijesce de bolnavi. Deși nici o lege positivă nu-l obligă, ca să dea ajutorul sĕu ori cărui bolnav care îl cere, morala și consciința îi impun această datorie. Dreptul a exercita medicina se dobândesce prin diploma universitară de M., recunoscută ca valabilă de autoritatea administrativă (ministrul de interne). In mai multe state diplomele de doctor în medicină, liberate de universități străine, devin valabile numai în urma unui examen de stat, examen de liberă practică depus în țeară. In unele state se acordă străinilor numai într'un mod cu totul excepțional dreptul a exercita medicina. Până deunădi în mai multe state s'au format două grade de M., doctori în medicină și oficieri de sănătate, licențiați în medicină, magistri și patroni în chirurgie; astădi se admit la exercițiul medicinei numai M. cu cunoscința medicinei întregi, în care intră și chirurgia și arta moșitului. In vîrtutea dreptului comun, M. este responsabil pentru vătĕmarea ce produce vr'unei persoane prin faptele sale, sau prin negligența, imprudența, nesciința, neobservarea regulamentelor. Morala și legea opresc pe M. a divulga secretele, pe cari le află în exercițiul artei medicale. M. poate fi M. privat, care se ocupă cu clientela privată, ori M. funcționar, plătit de stat, de județ, de comună, de o administrațiune spitalicească, pentru servicii publice împlinite în administrația sanitară, în învĕțământul medical, la asistența publică, ca expert în medicina legală, în poliția sanitară și igiena publică. Mai distingem M. civili și M. militari, cari aparțin armatei, M. ai marinei militare și comerciale.

Medicago L., (botan.) gen din vasta familie a Leguminoaselor-Papilionaceae, tribul Trifolieae, cuprinde vr'o 40 specii de plante erbacee, rar frutescente, respândite prin Europa, Asia mai cu samă occidentală și prin Africa boreală. In părțile noastre cresc mai multe specii, dintre cari menționăm: *M falcata* L., numită de popor Cobelcească, Cubelcească, Ghisdeiu, etc.; *M. lupulina* L., *M. orbicularis* All. vulgar Vîrtejul pămĕntului; *M. minima* Desv., etc. Unele specii se cultivă ca plantă de nutreț, precum este *M. sativa* L., cultivată si cunoscută de poporul nostru sub numele de Luțernă. [Z. C. P.]

Medicament, leac, doctorie, este ori ce substanță întrebuințată pentru a vindeca. Sûnt externe și interne; primele se aplică pe piele sau se injectează pe sub piele, iar secundele prin gură, prin ședut, prin inhalație. Intern se dau

cele mai multe M. înainte de mâncare, când în stomacul gol se absorb mai bine; unele, ca feruginoasele, untura de pesce, se dau la mâncare. Unele M. nu sûnt tolerate de ori ce organism, iar altele nu sûnt între sine compatibile, încât nu pot fi date împreună. *M. interne* sûnt: contra vermilor intestinali şi contra parasiţilor pielei, antiseptice (ca şi extern), anestetice (de amorţire şi adormire), contra cârceilor, contra colicelor, vasoconstrictoare, modificătoare ale nutriţiunii, vomitive, purgative, diuretice, sudorifere şi contra sudorii. *M. externe* sûnt: adstringente, emoliente, vesicante, caustice. Mai avem apoi: balneoterapia, electroterapia şi metaloterapia. Mai de mult erau plantele mai mult folosite, acum extrasele lor şi producte din regnul zoologic şi mineralogic. E foarte important a se scí exact dosa M.-lor toxice (otrăvitoare).

Medicastru, cârpaciu, tiron, şarlatan, vêntură ţeară.

Medici, familie celebră în Florenţa, care în urma marilor averi, câştigate prin comerciu şi afaceri de bancă, a ajuns să joace un rol însemnat în secl. XIV, XV şi XVI; a dat Franciei două regine (Catarina şi Maria de M.) şi bisericii catolice câţiva papi. *Cosimo de M*, n. 1389, conducĕtorul partidului poporal, ajunse 1434 în fruntea republicei; prin munificenţa sa a înzestrat Florenţa cu zidiri monumentale, a promovat artele şi sciinţa, prin politica sa înţeleaptă a ridicat Florenţa la loc de frunte între oraşele Italiei; 1444 a întemeiat cunoscuta Biblioteca Laurentiana. † 1464. După moartea acestuia a fost pus în fruntea republicei *Piero de M.*, n. 1414 şi † 1496, care a avut mult să lupte cu familiile Pitti, Sonderini, Acciajuoli şi Neroni. Lui P. de M. i-a urmat în fruntea republicei *Lorenzo de M.*, numit »Il Magnifico«, n. 1448 şi † 1492; câtva timp a împărţit puterea cu fratele sĕu *Giuliano*. Prin politica sa a sciut să facă pace şi să restabilească echilibrul între statele Italiei. L. de M. a fost un distins poet; a protejat artele şi sciinţele. A domnit, sub forme republicane, ca un autocrat, dispunênd de averile statului ca de ale sale. Fiul acestuia, *Piero (II) de M.*, a purtat o politică puţin înţeleaptă; de aceea M. au fost alungaţi din Florenţa, unde s'au putut reîntoarce abia in 1512. *Lorenzo (II) de M.*, fiul celui de mai înainte, n. 1492 şi † 1519, a fost numit duce de Urbino de către unchiul sĕu, papa Leo X; fica sa Catarina de M. s'a căsătorit cu regele francez Enric II. In fruntea Florenţei i-a urmat *Alessandro de M.*; 1527 a fost alungat din oraş, dar împ. Carol V îl restitui în domnie cu drept ereditar; fù ucis 1537 de către vĕrul sĕu Lorenzino de M. Prin moartea lui A. de M. s'a stins ramul mai vechiu al familiei; locul acestuia l-a ocupat ramul mai tinĕr, ce se trage dela un frate al lui Cosimo de M. După asasinarea lui A. de M., senatul Florenţei a proclamat duce pe *Cosimo I de M.*, n. 1519; papa Pius V îl numí 1569 şi duce de Toscana. Prin construirea de şosele, canale şi porturi a promovat bunăstarea ţerii; protector al universităţii din Pisa şi al academiei din Florenţa. † 1574. Urmaşii acestuia au fost: *Francesco*, n. 1541 şi 1587; *Ferdinand I*, † 1608; *Cosimo II*, n. 1590 şi † 1620, care a ridicat Toscana la o stare culturală şi economică înfloritoare; *Cosimo III*, n. 1640 şi † 1723, cunoscut pentru certele sale familiare; *Giovanni Gaston*, n. 1671 şi † 1737, prin moartea acestuia s'a stins familia M.-lor. (Cf. Famiglie celebri italiane, 2 vol.; Perrens, Histoire de Florence depuis la domination des Médicis jusqu'à la chute de la république, 3 vol., 1888—90.)

Medicina, sciinţa şi arta care se ocupă cu conservarea sănătăţii şi cu vindecarea boalelor. Ca artă M. caută un resultat practic şi se basează pe sciinţele biologice şi medicale, pe cunoscinţele complexe ale mediului în care trăiesce omul, ale vieţii microorganismilor şi ale parasitelor macroscopice, ale influenţelor fisice şi psichice, cari modifică sănătatea, ale structurii şi funcţionării corpului sănătos şi a celui bolnav, ale causelor şi manifestaţiunilor boalelor, ale mersului lor, ale terapiei subordonate cunoscinţei istoriei naturale, fisicei, chimiei, ale chirurgiei şi obstetricei. M. este foarte veche; deşi Hippocrate, care a trăit în secl. V înaintea erei creştine, este obicinuit considerat ca tatăl M., originea ei se pierde în primele timpuri istorice. Hippocrate în cartea despre aer, apă şi locuri, a descris bine influenţa mediului în care omul trăiesce, i-au lipsit însă cunoscinţele de anatomie, fisiologie şi patologie. Anatomiştii şcoalei din Alexandria au făcut multe disecţiuni şi au găsit nervii. Galienu (131—200 al erei creştine) a dat cunoscinţelor medicale o formă mai raţională, a avut deja oarecari cunoscinţe de anatomie, fisiologie şi patologie. In evul mediu numai terapia a făcut câteva progrese slabe, patologiei tot îi mai lipsia basa: cunoscinţa mai solidă a anatomiei şi fisiologiei. După ce în 1619 Harvey a descoperit mecanismul circulaţiunii sângelui, anatomiştii Morgagni (1682—1771) şi Bichat (1771—1802) au îndrumat anatomia spre o cale mai sciinţifică, şi Broussais a stabilit în patologie, că boala nu este altceva decât o perturbaţiune a funcţionării organismului. Pe la jumĕtatea secl. XIX şcoala vieneză a pus fundamentul M. moderne. Scoda prin descoperirea auscultaţiunii şi percusiunii a introdus în M. o metodă sigură de diagnosă, Rokitansky la Viena şi Virchow la Berlin au fundat anatomia patologică, şi în ultimul pătrar al secolului trecut s'a născut bacteriologia; L. Pasteur a găsit metode pentru cultivarea microorganismilor, a studiat acţiunea lor, R. Koch a perfecţionat technica bacteriologiei, şi discipolii lor au dat o direcţiune nouă M. întregi. Cunoscinţa infecţiunilor chirurgicale şi obstetricale şi a combaterii lor, permite astădi chirurgilor ca să întreprindă operaţiuni în regiunile profunde ale corpului şi înlătură una din boalele cele mai omorîtoare, febra puerperală. Preventiunea boalelor infecţioase, basată pe cunoscinţe positive, este fructul cel mai preţios al M. de astădi. [I. F.]

Medicina legală este medicina aplicată la resolvarea unor chestiuni de drept civil şi de drept penal, la constatarea stării fisice şi mentale a unei persoane, a responsabilităţii ei, a modului producerii unor lesiuni, a causei unor boale şi decese, a existenţei sarcinei ori lăuziei şi a periodului în care se află, a urmelor unor crime. Lucrările de poliţia sanitară, de înlăturarea causelor producătoare de boale, nu întră în cadrul

M. legale. Sub numele de *Medicina forensă* s'au înțeles amêndouĕ aplicațiuni ale medicinei, M. legală și poliția sanitară. Medicul expert, chiemat a săvîrși o lucrare medico-legală, depune mai ântâi jurămêntul legiuit, și după terminarea examenului obiectului cu care este însărcinat, scrie un raport medico-legal (Visum et repertum), care constitue probă înaintea judecătorilor. In casurile de otrăvire încercată sau săvîrșită, lucrarea medico-legală se complectează prin expertisa chimico-legală, făcută de un chimist însărcinat cu examinarea materiei toxice sau a unor părți ale cadavrului persoanei otrăvite sau presupuse a fi otrăvită. Chimistul singur nu poate constata otrăvire ci numai împreună cu medicul-legist, căci diagnosa intoxicațiunilor se basează și pe patologia și anatomia patologică.

M. chirurgică, v. Chirurgia.

M. preventivă, v. Igiena.

Medicinale, *animale*, toate animalele cari dau produse intrebuințate în therapeutică, ca: Spongiari (v. *Bureți)*, Cantarida, Coșenila, Lipitoarea (v. *Apode)*, *Castorul*, etc.

Medieval, aparținător veacului de mijloc, adecă timpului dintre anii 476—1453.

Medimnus, mĕsură pentru mărfuri la Greci = 52·53 l., la Romani *modius*.

Medina, *(Medinet-Rassul-Allah)*, oraș in provincia Hedsas, 200 km. dela portul de lângă Maria Roșie: Ianbo; situat pe șes, de trei părți încungiurat cu dealuri. Are 30—40,000 loc. Centrul este încungiurat cu muri de 11·4 m. înalți, pe cari sûnt 30 turnuri și patru porți. In geamia El-Haram sau Mesdsid el Nebavi, se află mormêntul și sicriul lui Mohamed. M. avù rol însemnat, de când Mohamed a fugit dela Mecca la M. și a devenit capitala imperiului sĕu. M. în tot anul este cercetată de credincioșii mohamedani, cari cu miile se adună aci din toată lumea mohamedană. In 1812 Turcii au ocupat definitiv orașul și de atunci până astăḑi se ține de imperiul otoman. [M. Bodiu.]

Medinet Habu, sat în Egiptul de sus, deastanga Nilului cu admirabilele ruini ale Thebei vechi. In apropierea colosului Memnon se află un palat de templu, una din zidirile monumentale ale Egiptului, zidit de Ramses III în secl. XIII a. Chr. In apropiere stă un templu mic, și lângă el templul cel mai mare și mai frumos al lui Ramses cu numeroase sculpturi pe păreți și cu desemnuri pe stâlpi. Nu departe se află un loc închis cu zid, 2432 m. lungime, 1000 m. lățime, numit Birket Habu, probabil remășițele unui basin de apă, sau ale unui hipodrom vechiu.

Meding, *I. Ferd. Mart. Oskar*, romancier german; a scris sub pseudonimul *Gregor Samarow*; n. 1829 în Königsberg i. Pr. 1859 a întrat în serviciu de stat în Hanovera, unde a devenit intimul regelui George. 1870 s'a retras din viața politică. M. este autorul mai multor romane, în cari au rol persoane contemporane. Astfel: Um Scepter und Kronen, 4 vol. 1872; Zwei Kaiserkronen, 4 vol. 1874—75; Der Todesgruss der Legionen, 3 vol. 1874; Im Banne der Irredenta, 1890; An den Ufern des Ganges, 3 vol. 1893.

Medio, *(lat.)* la mijloc (la mijlocul lunei).

Mediocritate, *(lat.)* ce e între mare și mic, între bun și reu. Fig. M. înseamnă starea mintală insuficientă; puținătate de spirit; lipsă de pătrundere intelectuală.

Mediolanum, numirea lat. a Milanului.

Meditațiune, cugetare în liniște și isolare; rugăciune în gând, reverie pioasă. In Psichologia clasică, M. sau *introspecțiunea*, e considerată ca unul din cele mai puternice mijloace de cercetare sciințifică. Validitatea ei însă, fiind variabilă dela individ la individ și chiar dela un moment la altul în viața aceluiaș individ, trebue coroborată cu observațiunea externă. [Nig.]

Meditațiunea pie, numită și *rugăciune mentală*, în sens mai larg este considerarea deosebită a cutărui adevĕr religios cu intențiunea de a-l aprofunda și a-și conforma viața după el, iară în sens mai strins M. e considerațiunea adevĕrurilor religioase, instituită spre scopul de mai sus, după un anumit metod. [i—m.]

Mediterana, *Marea*, cea mai importantă din toate mările interioare; prin numeroasele ei porturi și prin varietatea țerilor ce scaldă, această mare se poate considera ca centrul comerciului maritim al globului: prin Gibraltar ea comunică cu cele douĕ Americi, cu Africa occidentală și cu Europa de Apus și de Nord, iar prin canalul de Suez ea leagă Europa cu Asia și Oceania. Climatul dulce al regiunilor mediteranee a dat nascere la o mulțime de stațiuni climaterice desfătătoare în Francia, Italia, Algeria, Egipt, etc. Marea M. are o suprafață de 3.000,000 km². [Const B.]

Meditrinalia, la Romani o serbătoare ținută în 11 Oct. in onoarea lui Iupiter și a ḑinei Meditrina, care a fost ḑina plantațiunii viilor și a producțiunii de vin. [Atm.]

Mediu, mijlociu. In Aritmetică: într'o proporțiune termenul al doilea și al treilea se ḑic termenii Medii sau Meḑi, iar ceialalți 2 extremi. *Media numerică* sau aritmetică a 2 ori mai multor numere este suma lor divisă prin numĕrul lor. *Media proporțională* sau geometrică a 2 numere este rădăcina pătrată a produsului acelor numere. Se numesc *medii* și termenii întroduși între doi termeni consecutivi ai unei progresiuni, sau termenii întroduși între 2 numere oarecari, așa ca acele numere și mediile întroduse să formeze o progresiune. Astfel, sûnt medii prin diferință sau aritmetice și medii prin cât sau geometrice, după cum e și progresiunea ce formàm.

Mediu, (biologie) 1) *M. exterior*, totalitatea factorilor cu cari omul și celelalte ființe viețuitoare vin în contact, ca: floră, faună, lumină, căldură, umiditate, electricitate, natura solului, a apei, a aerului, a alimentelor, etc. Acest M. diferă dela o regiune la alta. 2) *M. interior*, totalitatea elementelor anatomice cari constitue corpul unui animal, ca: constituțiunea fisică și chimică a acestor elemente, densitatea lor, temperatura și hydratațiunea lor. Acest M. diferă după rassă, individ, vîrstă și sex. [Dr. N. Leon.]

Medium, *(lat.)* mijloc; ceea ce mijlocesce; în limba elină o formă a verbului, mijlocie între forma activă și cea pasivă. In spiritism M. se numesce persoana, ce stă în raport cu magnetisatorul.

Medjidia, com. urb. în Rom. (Dobrogea), j. Constanța, cu 1805 loc. (Dicț. geogr. 1897), cari se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor; în

com. este o biserică ort. şi 6 geamii, apoi câte o şcoală de băieţi şi de fete întreţinute de stat, cum şi 6 şcoale musulmane. M. e reşedinţa plăşii cu acelaş nume şi e străbătută de calea ferată Cernavoda-Constanţa. Aici se fac două bâlciuri anuale, cari încep dela 15 Iunie şi 15 Octobre şi ţin câte 10 ḑile.

Medjidie, ordin imperial turcesc, creat 1852. Cuprinde 5 clase: M. cruce, M. oficier, comandor, oficier, cavaler. Din ordinele turcesci e al 4-lea ca importanţă. Panglică roşie cu dungi verḑi. [O. L.]

Médoc, ţinut în departam. franc. Gironde; renumit vin roşu (de Bordeaux).

Medopa, fica regelui get Cotelas, luată în căsătorie de Filip II al Macedoniei (359—336 a. Chr.), pentru a avé un sprijin în lupta sa cu tribul Odrisilor. Pe atunci puterea Geţilor se întindea şi pe lângă gurile Dunării.

Medo-Perşii, cel mai însemnat popor aric oriental din antichitate; au întemeiat un puternic şi vast imperiu în jumĕtatea occidentală a Asiei, preste vechile stăpâniri semite, şi au înlesnit cucerirea greco-macedoneană şi respândirea elenismului. Erau două ramuri de aceeaş origine arică, împărţite fiecare în triburi, *Meḑii* şi *Perşii,* şi au emigrat de pe lângă Oxus şi Jaxarte în platoul Iran, cam prin secl. IX a. Chr. Meḑii s'au aşezat în partea de nord a acestei regiuni, iar Perşii la sud, pe lângă Golful persic. La Meḑi se pomenesce de primul rege *Deiokes* (708), apoi de *Phraortes* (655) şi mai ales de fiul acestuia marele *Kyaxare,* (Kashtaritu), adevĕratul întemeietor al statului med (633). La Perşi, *Achemenes* (Akhamanish) crează un stat deosebit, care însă, sub urmaşii achemeniḑi, e făcut de Kyaxare vasal Meḑilor. De acum înainte soartea Medo-Perşilor e comună. Sub viteazul Kyaxare ei atacă pe Asirieni, sfarmă năvălirea barbară a Sciţilor şi Kimerienilor (627), apoi aliaţi cu rebelii Chaldei distrug Ninive şi împart Asiria (608), întinḑĕndu-şi stăpânirea spre vest până la Lidia. Fiul şi urmaşul (584) lui Kyaxare, *Astyage* (Ishtuvegu), fiind slab, Perşii propriu ḑişi caută să înlocuiască dinastia medă cu a lor naţională. Regele pers, *Kyros II* se revoltă contra suzeranului sĕu, îl detronează şi aduce astfel pe Achemeniḑi în fruntea poporului medopers (549). Sub Kyros sau *Cyr cel Mare* Medo-Perşii cuceresc Lidia cu toate ţerile supuse ei (546), se întind până la stepele Siberiei şi până în India, cuprind în fine Chaldea şi Babilonul (538). *Kambyse* (Kambuzia) II (529), fiul acestuia, încorporează şi Egiptul stăpânirii sale (525). *Daryos* (Daryavus) întreprinde (519) organisarea imperiului după un sistem centralist. După acestea se fac cuceriri în India, se întreprinde o expediţiune împotriva Sciţilor dela Dunăre (513), se stabilesce stăpânire în Tracia, şi se încep apoi cu Grecii memorabilele *resboaie persice* (500). *Xerxe* (Khshayarsha), fiul lui Daryos (485), fù nenorocit în luptele cu Grecii şi căḑù victima unui complot dinastic (465). De acum încolo Medo-Perşii dau înapoi. *Artaxerxe* fù silit de Greci la o ruşinoasă pace (449). Expediţia greco-macedoneană a lui Alexandru cel Mare pune capĕt şi lui Daryos şi imperiului sĕu, care se încorporează cucerirei elenice (330). (Cf. Maspéro: Hist. de l'Orient). Medo-Perşii au desvoltat o însemnată civilisaţiune, caracterisată mai ales prin sublime idei filosofico-religioase şi prin admirabile noţiuni de administrare şi organisare politico-socială. Doctrina religioasă a Medo-Perşilor, derivată din vechiul cult aric, poartă numele de *mazdeism* şi are un caracter dualistic, punênd faţă în faţă două principii duşmane: binele şi rĕul. Stabilirea acestui sistem filosofico-religios, tradiţia o pune în sarcina profetului Zarathustra (Zoroastru), care ar fi trăit într'o antichitate fabuloasă, şi e cuprinsă în Avesta sau Zend-Avesta (fiind scrisă în limba zendă). Cu observarea strictă a acestei învĕţături erau însărcinaţi magii, la origine un trib med, cari au căpĕtat printr'aceasta o mare autoritate. (Cf. J. Darmsteter, Ormuzd şi Ahriman). Sub raportul organisării administrative, politice şi sociale, încă de pe vremea lui Kyros datau disposiţiuni de aşa fel: se lăsa deplina libertate fiecărui stat cucerit. Dela Daryos s'a întrodus oarecare centralism: popoarele au fost divisate în satrapii (dela 23 până la 31), în cari era o autoritate regală, unică şi superioară. Pe terenul artistic Medo-Perşii s'au manifestat mai ales în architectură şi în gliptică. Cele mai principale monumente sûnt: palatele neisprăvite ale lui Kyros dela Pasargade, ale lui Daryos şi Xerxe dela Persepolis şi ale lui Artaxerxe dela Susa. Sculptura înfloresce în timpul Achemeniḑilor şi e mai mult oficială. Pictura constă din smălţuiala polichromă a cărămiḑilor de decoraţiune. Gliptica îndeosebi propăşesce mult şi original. Se cultiva şi musica pentru ceremoniile divine. [Aguletti.]

Medula, (botan.) *mĕduva,* ţesĕtura celulară parenchimatosă din mijlocul unei rădăcini, tulpini sau al altui organ cu simetrie axial. Uneori lipsesce, când organul e găunos, fistulos (v. ac.); altădată e foarte bine desvoltată, ca la Soc, Floarea soarelui, etc. Intre M. centrală şi scoarţa periferică sûnt legături, dispuse radial între fasciculele conducĕtoare, formate tot din ţesĕtura parenchimatoasă şi ḑise *raze medulare primare,* spre deosebire de *razele medulare secundare,* ce se găsesc împreună cu precedentele în tulpinele, rădăcinele, etc. cari cresc în grosime, cari au ţesĕturi secundare. M. ca şi razele medulare, au rolul de a conduce gazele ori lichidele dela părţile centrale spre cele periferice, sau invers; mai exact sûnt intermediare între ţesăturile periferice şi fascicolele conducĕtoare centrale. [S. Şt. R.]

Medusa, în mitol. grec., una din cele trei Gorgoane (v. ac.).

Meduse, animale coelenterate marine. Corpul moale, gelatinos, transparent, de diferite colori, afectând forma unei ciuperci, a unui disc sau a unui con; acoperite la suprafaţa corpului cu organe urzicatore *(nematocyste).*

Mĕduva *oaselor,* substanţa care umple cavităţile oaselor, atât canalul diafisar al oaselor lungi, unde formează o substanţă continuă, cât şi micile cavităţi ale substanţei osoase spongioase. M. e de o consistenţă pulposă sau difluentă, de coloare rosa sau galbenă; rosă e în oasele foetusului şi în oasele spongioase ale adultului, galbenă e în diafisele oaselor lungi. M. e compusă din o reţea conjunctivală, celule adipoase, o substanţă amorfă, vase sanguine, fibre nervoase şi celule proprii mĕduvei: *medulocele* şi *myeloplaxele.*

M. plantelor, v. Medula.

Mĕduva spinării, acea parte a centrului nervos cerebro-spinal, care e conținută în canalul rahidian. Ea se întinde dela prima vertebră cervicală până la vertebra a doua lombară, unde ea se termină, subțiindu-se, în *filum terminal;* care e situat în mijlocul rădăcinilor nervoase, cari formează *coada de cal.* M. s. are o formă neregulată cilindrică și presintă două umflături: *umflătura cervicală* sau *brachială,* situată în segmentul cervical, și *umfl. lombară,* situată in segmentul dorsal inferior. Suprafața externă a mĕduvei presintă douĕ *șanțuri mediane: anterior* și *posterior,* și patru șanțuri laterale (2 de fiecare parte): șanțurile *colaterale anterioare* și *posterioare.* Șanțurile colaterale sûnt abia visibile și sûnt determinate prin seria punctelor de emergențe ale rădăcinilor anterioare și posterioare ale nervilor rahidieni. Aceste 6 șanțuri permit a se distinge pe fiecare jumĕtate de mĕduvă 3 cordoane: *cordoanele anterioare, laterale* și *posterioare.* Pe o secțiune a mĕduvei spinării, cordoanele au o formă prismatică și sûnt compuse din substanță nervoasă albă, ele încungiură *substanța cenușie* a mĕduvei, din care își iau originea nervii rahidieni sau spinali. Subst. cenușie are forma unei semilune, pentru fiecare jumĕtate a mĕduvei, unită prin o comisură centrală. Substanța albă a mĕduvei e compusă din fibre nervoase albe cu o direcțiune longitudinală, iar cea cenușie din nevroglie și *celule nervoase.* M. s. e învĕlită de meningele rahidiene. Din punct de vedere funcțional, mĕduva are rolul de substanță *conducĕtoare* și de *centru.* Ca substanță conducĕtoare fibrele ei transmit impulsiunile motrice dela creer la periferie prin cordoanele anterioare și laterale, iar prin cordoanele posterioare excitațiunile sensitive se transmit dela periferie la encefal. Funcțiunea de centru o îndeplinesce în méduvă substanța cenușie, care e un centru principal de acte reflexe, adecă are proprietatea de a transforma excitațiuni sensitive în reacțiuni motrice. [Imerwol.)

Medzliș-il-Ulema, v. Hoge.

Meeting, (engl., pron. miting), în Anglia și America de nord adunări ținute în scopul de a se consulta asupra afacerilor publice.

Mefisto, *(Mephistopheles),* numele diavolului în Faust al lui Goethe; rĕul personificat sub forma unui om civilisat, schiop ca Byron sau Talleyrand, foarte deosebit de diavolul monstruos al tradițiunilor medievale, pururea vesel, cu un rîs amar și ironic pentru tot ce e bun și frumos, bucurându-se de durerea și nefericirea omenească, sfătuind totdeuna rătăcirea, vițiul și crima, însă făra de a-și ajunge scopul, căci fără voia sa contribue la binele omenesc.

Mefitis, în mitol. romană o ḑină, venerată la locuri mocirloase, cari au causat miasme și morburi rele. De aici *mefitic,* cu miros neplăcut, nesănătos.

Megaceros, *(Cervus curyceros, Megaceros hibernicus),* un cerb fosil antediluvian, uriaș, foarte puternic, cu coarne colosale. Distanța între vîrfurile coarnelor era de 4 m. Era respândit preste întreagă Europa, mai ales s'au găsit schelete întregi în turbariile Irlandei. v. și Cerb.

Megalesia, *(grec.)* serbătoare (10 Apr.) întru venerarea ḑinei Magna Mater (v. ac.).

Megalitice, *Monumente,* monumente de piatră de mărime uriașe, cari se află risipite în Europa, în nordul Africei și în unele părți ale Asiei. Ele au forme felurite, dar mai toate se reduc la douĕ tipuri mai însemnate și anume: menhire și dolmene. *Menhire* sûnt steiuri mari de piatră înfipte în pământ, a căror destinație poate fi sau un mormênt sau un simplu semn de amintire. Unele dintre aceste menhire au mărimi extraordinare, precum este cel din Locmariaker în Bretagne (Francia), care mĕsură aproape 22 m. lungime. Forma lor se aseamĕnă cu forma obeliscului egiptean, cu care au comun și destinația. Mai caracteristice și mai respândite sûnt *dolmenele,* adecă lespeḑi mari de piatră, cari alcătuesc o cameră cu o lespede mare drept acoperiș. Uneori sûnt acoperite cu pământ, alteori și mai des sûnt așezate pe vîrful unei măguri înalte, și atunci au corcuri de piatră împrejur. Aceste monumente au servit odinioară drept morminte, fără ca să putem precisa căror anume popoare. Când s'au descoperit și în Europa, ca și în Caucas și Indii, asemenea zidiri de piatră, atunci s'a presupus, că ele trebue să fie semnele de cultură ale unui popor călător, pornit din Indii spre apusul Europei. (Cf. Al. Bertrand, Mémoire sur les monuments dits celtiques. Paris, 1862; G. von Bonstetten, Sur les dolmens.)
[Teohari Antonescu.]

Megalokastron, v. Candia.

Megalophthalmus, ochiu mare, v. Buphthalmus.

Megalopolis, capitala alianței arcadiene, oraș fundat 370 a. Chr. de Epaminondas, distrus 222 de către regele spartan Cleomenes. Ruinele-i se vĕd la satul Sinano.

Megalopsia, vedere mare, v. Macropsia.

Megalosaur, un saurian fosil uriaș, răpitor, care umbla pe picioarele dinapoi. Se găsesce în formațiunile jurasice. Schelete întregi nu s'au putut găsí.

Megalosplenia, hypertrophia cronică a splinei; era cunoscută și de vechi autori romani. In țeri ca România, plină de friguri băltoase, splina mare este la ordinea ḑilei; se combate ca frigurile palustre cu chinină, arsenic, iar poporul, care îi ḑice r a s t, o tratează tot cu amărăciuni, ca pelin, etc.

Megara, capitala ținutului grecesc Megaris, între Attica și Corint, sediul școalei filosofice a lui Euclides (v. ac.); până la 450 a. Chr. a fost oraș mare și puternic; acum are 6249 loc. (1889).

Megăra, în mitol. grc. una din Erinii (v. ac.). In limbagiu comun însemnă o femeie furioasă.

Megarici, s'au numit în antichitate elevii lui Socrate, cari după uciderea magistrului s'au retras sub conducerea lui Euclid în orașul Megara, patria acestuia. Școala megarică numită și *eristică* și *dialectică,* se caracterisează prin faptul că în mod exclusiv cultivă dialectica. In această școala fundată de Euclid se combină principiul etic al lui Socrate cu teoriile școalei eleatice despre unitate ca adevĕrată realitate. La această școală aparțin pe lângă fundatorul ei Euclid încă Eubolid din Milet, Alexin din Elida, Diodor din Iasos, Filon dialecticul, Stilpo, Bryso, Zeno, ș. a. (Cf. Teodorescu, Ist. filos. 173 seq.; Überweg, Ist. filos. I, 108.) [Pl.]

Megarovo sau *Măgarovo,* comună arămânească cu cam 3000 loc., în apropiere de Monastir în

Macedonia, are o situaţie frumoasă pe poalele nordice ale muntelui Peristeri.

Megascop, *(grec.)* un aparat de proiecţiune cu imagini nestrăvedii, adecă un fel de lanternă magică, la care imaginile în loc de a fi făcute spre sticlă, sûnt pe hârtie, va să dică sûnt nestrăvedii.

Megaspiläon, (»Peştera mare«), mănăstire grecească în Achaia, aproape de golful Corintului, la o posiţie romantică; loc de pelerinagiu la icoana Mariei, care se dice a fi remas dela apostolul Luca.

Megatherium, un animal fosil antediluvian uriaş, care se aseamănă cu actualul bradip. Era de mărimea unui elefant, capul însă mic în raport cu trunchiul. Avea 5 măsele în falca de sus, patru în cea de jos.

Megieş, vecin; *megieşie,* vecinătate.

Meglena. E cunoscut de mult faptul, că în Macedonia sudică este o regiune numită Meglena sau *Moglena* = ţeară neguroasă, care e locuită în cea mai mare parte de Bulgari mohametani (Pomaci) iar în preste 30 sate şi de Români mohametani; aşa de pildă von Hahn, Barth (care trece în 1865 prin M.), Gopčević (în cartea sa »Macedonien u. Altserbien« 1889, marchează destul de bine teritoriul locuit de »Ţinţari mohametani«, p. 159), Weigand (în Olympo-Walachen 1888, p. 5, dice că sûnt 4 sate arămânesci la Caragiova), etc. toţi menţionează pe Românii din M., dar cu toate aceste Weigand e acela care a descoperit în diua de 8 Iunie 1889 la Nonte sau Notie în Vlaho-Meglena, că dialectul Românilor de acolo e cu totul deosebit de celelalte trei dialecte românesci, că-i de sine stătător, că nu-i un dialect arămânesc, care se aseamănă cu cel daco-românesc (cum s'a credut după von Hahn, care însă nu ne dă nici o singură pildă a acestui dialect). Atunci Weigand s'a convins, că acest dialect e atât de important pentru filologia română, încât trebue studiat mai cu deamĕnuntul şi în 1890, când iarăşi a venit în Macedonia, s'a oprit in Liumniţa trei septĕmâni şi a adunat tot materialul filologic şi etnografic ce l-a publicat în cartea sa: Vlacho-Meglen, Leipzig 1892 cu patru tablouri şi o schiţă topografică.

Cu totul sûnt 11 sate, patru situate în M. propriu disă, Nonte sau Notie, Oşin, Borislafţi, Lugunsi, din cari numai unul, adecă Nonte, are loc. Mohametani, trecuţi la islamism în secolul trecut pentru a se feri de şicanele Mohametanilor din Bulgaro-Meglena. Amestec cu Inruci, cari s'au aşezat în Bulgaro-Meglena în secl. XVI. (Cf. Ireček, Geschichte der Bulgaren, p. 477), n'a putut avea loc de fel. Celelalte şepte sate (Liumniţa, Huma, Cupa, Coinsco, Sirminina, Ţernareka, Baroviţa), sûnt situate nu în Vlacho-Meglena, ci pe poalele resăritene ale muntelui Caragiova, şi se ţin de Ghevgheli şi de Ghimenge. Spre a avé o denumire lămurită pentru Românii aceştia, Weigand i-a numit Megleniţi după câmpul M., cu toate că numai partea cea mai mică merită denumirea asta. Ei înşişi se numesc »Vlasi«, şi limba lor »vlaşchi« după limba bulgară, şi cum se vede, denumirea asta nu-i potrivită pentru un dialect deosebit, fiind prea generală. Numĕrul lor e ca. 14,000 suflete. Tipul mongolic, care se află foarte des între ei, se explică după Ireček (în Archiv für slav. Phil. t. 15, p. 91—102 scrie un articol foarte instructiv despre cartea lui Weigand) prin colonisarea Pecenegilor în 1091 în M. (ib. p. 97). Este posibil, dar în ori ce cas trebue să fi fost pe acolo şi mulţi Români, altmintrelea Pecenegii nu s'ar fi romanisat. Pe de altă parte Liumniţa, unde tipul mongolic e mai bătător la ochi şi mai des, nu-i situată în M. (v. mai sus), ceea ce e în contra aserţiunii lui Ireček.

In Oşin s'a înfiinţat o şcoală românească, şi discursul care s'a rostit la acest prilej de către învĕţător, s'a publicat în Gazeta Macedoniei 29 Iunie 1897, şi fiindcă textul acesta e singurul care s'a publicat în limba meglină afară de acele din cartea lui Weigand, acesta l-a publicat, tradus şi adnotat, în al 5-lea Jahresbericht d. Inst. f. rum. Sprache.

Particularităţile cele mai însemnate ale limbii megl.: ă şi â tonic din a se prefac în ọ (a ungaresc) s. e. grọn = grâu, cọĭni = câne, mâncọm = mâncăm, etc., a neaccentuat la început cade: vom = avem, lantu = ălalalt, alant, ut = aud, ţista = acesta. La pronume se pune un a epitetic: la = lu, lĭa = îĭ, na = ne, etc., e şi i după labială se păstrează ca şi arămânesce: spel = spăl, vet = vĕd, vină = vînă, etc., e tonic după ţ, z, ş se preface în ọ din ă, î, cari sunete se află şi în dialecte pe la noi: şọt = şed, şăd; viţọl = viţel, ĭiţăl, de asemenea i originar şi secundar: zọli = dile, rọt = rîd, uzọi = audii, audîi, ţọn = ţin, ţîn. in neaccentuat la început se preface în an-: anglĭit = înghiţ, antrep = întreb, amplĭut = umplut din împlut. Labialele p, b, m s'au conservat afară de chĭept = piept, chĭaptine = pieptene şi prochĭ = apropi, dar pert = pĭerd, etc. vi se preface în ghĭ: ghĭarmi = vierme. fi dispare la început, după ce s'a prefăcut în h palatal: ilĭ = fiu, ĭerp = fierb; şi h gutural cade: uor = horă, streauă din streahă = streaşină. lĭ s'a conservat: gălĭină, bucurilĭe = bucurie, fraţilĭe = fraţie, etc. p secundar a cădut în câteva cuvinte: ştet = aştept (diştet), fat = fapt = făcut. Prin aceste particularităţi, şi prin altele din flexiune şi sintaxă, prin port, prin tip, prin trai, prin obiceiuri Megleniţii se deosebesc în aşa grad de toţi ceialalţi Români (cu toate că în mijlocul lor e un sat arămânesc Livadhi, nu se amestecă cu aceştia), încât părerea lui Weigand, adecă că sûnt patru ramuri ale poporului român şi patru dialecte principale, e pe deplin justificată.

[G. W.]

Mehadia, comună mare în Banat, cott. Caraş-Severin, 2480 loc. (1891) Românii; mine de lignit, ferestrău. La M. se află ruinele unei cetăţi romane *Ad Mediam,* iar pe un deal ruinele castelului Myhald de pe timpul Árpádianilor. In M. se află staţiune de cale ferată şi oficiu telegrafo-postal. Greşit se dice M. şi la Băile Herculane (v. ac.) din apropiere.

Mehadia, keneziat, care şi după invadarea maghiară se pare, că a remas multă vreme în contact cu părţile romanice. Numai pe la 1428 regele ung. Sigismund hărţuindu-se cu Turcii, a venit în contact cu districtualii, când a şi convocat universitatea nobililor în M.Ací exmite diplome, regulează afaceri de domenii, stipulează şi recunoasce drepturile din adânci bĕtrâneţe şi se consultă în afaceri de apĕrare. La 1439 reg. Albert totací face donaţiuni considerabile pe sama lui Mihaiu Ciornea, şi la 1443 reg. Vla-

dislav tot la adresa acestuia pentru merite militare prestate la hotare, îi lasă în posesiune alte domenii și predii în distr. Mehadia. Acest district din causa deselor călcări dușmane nu a putut să se susțină, ci prin secl. XV—XVI s'a contopit cu Caransebeșul, unde s'a stabilit în permanență și mare parte nobilimea. [V. Grozescu.]

Mehadica, comună rurală în Banat, cott. Caraș-Severin, cu 2032 loc. Români. M. a fost des amintită în timpul mai nou pentru un conflict sângeros, ivit între poporațiune și autoritățile publice.

Mehala, comună rurală în Banat, cott. Timiș, cu 4965 loc. Români (1972), Nemți și Sêrbi. Româncele din M. sûnt cunoscute pentru frumseța lor deosebită.

Mehedințeanu, familie boierească din Oltenia, adi stinsă, cunoscută din secl. XVI. Din ea s'a dinstins celebrul boier *Lupu M.*, mare paharnic (1617), un aspru adversar al Grecilor, contra căror făcù o rescoală a boierilor, în capul căreia se puse. El voia să devină domn al țerii și aproape ajunse, când fù prins de Gabriel Movilă și predat pașei de Silistra, care îl omorî. [O. L.]

Mehedinți, județ în Rom., situat în partea cea mai occidentală a țerii, avênd o întindere de 4949·40 km². și 247,223 loc. (1899), între cari 239,127 Rom., 7751 supuși străini și 345 nesupuși nici unei protecțiuni; după confesiune 241,877 ort., 4459 cat. și protestanți, iar restul de alte confes.; din populațiunea totală sciu cetí și scrie numai 34,550. Marca j.-lui este o albină. Județul M. se mărginesce la nord cu Trans., la est cu j. Gorj și Dolj, la sud-vest cu Serbia și întru câtva și cu Bulgaria, și la vest cu Banatul Timișan. In privința reliefului pământului j.-ul M. se împarte în 3 regiuni: a munților, dealurilor și șesului; munții aparțin sistemului de munți mijlocii, căci cea mai mare înălțime a lor nu trece preste 2000 m. Piscuri principale: Totoaia (1993 m.), Vêrful Dobrei (1923 m.), Cracu lui Mihoc, Pietrile Albe, Olanul mare, ș. a. Apele mai însemnate, cari udă acest județ sûnt: Dunărea, Cerna, Motru, Bâhna, Jidoștita, Topolnița, Drincea, Șușița. ș. a. In Dunăre sûnt mai multe insule, ca: insula Golului numită și a Banului, Șimianu, Ostrovu Corbului, Țigănașii, Ostrovu mare, ș. a. In privința administrativă j.-ul M. se împarte în 5 plăși: Blahnița-Câmpu, Cloșani, Dumbrava-Motru de jos, Motru de sus și Ocolu, cuprindênd 2 com. urb.: Turnu Severin, capitala j.-lui, și Baia de aramă, și 200 com. rur. Alte localități mai însemnate sûnt: Vêrciorova, Bahna, Ploștina și Gruia. In privința politică j. M. dă 4 senatori și 7 deputați, iar în ordinea eclesiastică face parte din eparchia Râmnicului-Noul-Severin, numĕrând 4 parochii urb. și 121 rur. cu 332 biserici. Instrucțiunea publ. se face într'un liceu, 4 școale urb. de băieți și 4 de fete și în 152 școale rur.; mai sûnt 6 școale private. *Producte:* Prin regiunea munților și a dealurilor se află păduri și pășuni întinse; pe dealuri și câmpii se cultivă tot felul de cereale, legume, plante industriale și pomi; viile de pe dealul Orevița și valea Drincei dau un vin de o calitate mai superioară. Pe pășunile și fênațele j.-lui trăiesc diferite animale domestice; pescele scos din Dunăre și din bălțile de pe lângă ea constitue un însemnat articol de comerciu. Minerale exploatate sûnt: lignita la Bahna, piatra de constrncțiuni și de var. Industria e mai mult domestică, iar comerciul e concentrat la Turnu Severin, portul principal al j.-lui. Căile de comunicație sûnt: liniile ferate Bucuresci-Vêrciorova și Vêrciorova-Bahna, calea fluvială pe Dunăre, șoseaua națională, ce merge paralel cu linia ferată Bucuresci-Vêrciorova, mai multe căi județene și comunale. Cf. N. D. Spinean, Dicț. geogr. al j.-lui M. Bucuresci, 1894. [nt.]

Mehemed Ali, vicerege în Egipt, n. 1769 în Kavala (Macedonia). 1805 fù numit pașa al Egiptului; 1811 nimicí puterea Mamelucilor. Prin introducerea civilisației europene, prin zidirea de șosele și canale ridică forța economică a țerii, iar prin înființarea de monopoluri și regalii sporí venitele proprii. In două rânduri M. A. a purtat resboiu victorios contra Turciei, care 1841 îl recunoscù de vice-rege al Egiptului și Nubiei cu drept ereditar, supunêndu-se altfel legilor imperiului otoman. Cătră finea vieții sale a devenit stupid; † 1849.

Mehemed Ali Pașa, cu numele original *Carol Detroit*, general turc, n. 1827 în Brandenburg. Ca matelot ajunse in Constantinopole; aici fugí de pe corabie și mai târdiu deveni favoritul marelui vizir Aali Pașa, care 1846 îl trimise în școala militară. M. A. a trecut la mohamedanism; 1853 fù numit oficier în armata turcească. Distingêndu-se în diferite resboaie, M. A. fù numit 1877 comandant suprem al armatei, ce opera în estul Bulgariei. 1878 a luat parte la congresul din Berlin ca al doilea representant al Turciei. A fost ucis de Albanezi în 7 Sept. 1878.

Mehemet Belu, v. Mohamet Bey.

Mehterhanea, corp de musică militară turcească, format din diferite mărimi de oboie (zurna), trompete și mai cu samă instrumente de percusiune, ansamblu instrumental, a căreia sonoritate corespundea naturalminte caracterului selbatec cavaleresc al trupelor ce însoțea. După modelul acestora au fost înființate bande analoage și în celelalte țeri sub numele de *musică de ieniceri,* în Polonia, în Rusia, în Prusia. Chiar în Rom., unde acest gen de musică a resunat de sigur dela cele dintâi năvăliri ale Turcilor, bande de M. au fost înființate prin domnii fanarioți, și n'au dispărut decât cu înființarea așa disei musici a *străjii pămêntesci.* Cronicarii vorbesc de o *M. turcească* și de o *M. moldovenească,* cari probabil nu se deosebeau decât prin naționalitatea indivizilor ce le formau, sau chiar numai prin aceea a corpului de armată la care erau alipite, ambele constând din zurnale, trompete, dobe și dărăbâni de diferite mărimi, tombelihuri și zimbalare. Un alt corp instrumental era numit *tabulhanea,* care probabil nu era decât un corp de toboșeri, tabul însemnând tobă. Șeful ce conducea o M. se numea *Mehterbașa,* iar bucățile ce se executau înafară de marșurile și semnale militare, se numea *Nobet* sau *Nubet, Pestref,* ș. a. [T. C.]

Méhul, *Etienne Nicolas,* compositor franc., n. 1763 în Givet, † 1817 în Paris. A scris un mare numĕr de opere și opere comice, obținênd variate succese (1807). Capodopera sa e »Joseph«, representată încă și adi cu succes atât în Francia cât și în Germania. Afară de opere a scris încă sinfonii, sonate, ș. a. și mai multe cântece pa-

triotice (Chant du depart, Chant de victoire, ş. a.). A fost profesor la conservatorul din Paris şi membru al academiei. [T. C.]

Meilhac, *Henri*, autor dramatic franc., n. 1831 în Paris, † 1897. La început şi-a încercat talentul în caricatură. In 1855 debută la teatru cu piesele Garde-toi şi Satarica, fără mare succes. Apoi publică La Saralande du cardinal, L'Autographe, ş. a., cari avură un succes real. Mai târdiu se asocià cu Halévy cu care a colaborat până la sfîrşit. In piesele lor spirituale, picante, se găsesc adesea cuvinte de observaţiune, cari fac pe moralist să reflecteze. M. a fost unul din colaboratorii revistei »La Vie Parisienne«.

Meiningen, 1) *M.*, capitala ducatului saxon M., 50 km. departe de Gotha, 12,500 loc.; este însemnat castelul ridicat 1682 de ducele Bernard, numit după soţia sa: Elisabethburg. In 1682 Bernard, ducele saxon de Meiningen îl alege de residenţa sa. In 1874 a fost nimicit de un foc mare.

2) *M. Hildburghausen, (Sachsen Meiningen)*, ducat saxon aparţinëtor imperiului german, situat în Turingia, constă din ducatele: M. şi Hildburghausen, principatul: Saalfeld; ducatul: Camburg şi domeniul: Kranichfeld. Are un areal de 2486 km²., 234,005 loc. Este acoperit de păduri mari, udat de rîurile: Werra, Saale, Steinach şi Iltz. Ducatul mai cu samă în văi este fructifer. Teritoriul 41·9% este acoperit cu păduri. Industria şi comerciul este viu. Are mai multe fabrici, dintre cari mai însemnate sûnt: 197 fabrici de bere, 14 de tutun, 18 de ţesutul materiilor textile, ş. a. In fruntea ducatului stă ducele şi camera deputaţilor constătătoare din 24 membri; Venitele: 7.483,980, cheltuielile: 6.622,440, datoria: 9.485,558 marce. [M. Bodiu.]

Meionita, mineral din grupul verneritelor. In blocurile de silicate dela Soma (Vesuv) şi Laachersee.

Meissen, capitala districtului cu acelaş nume în căpitanatul saxon Dresda, lângă împreunarea rîurilor Elbe şi Triebisch, are 18,000 loc. Este însemnată fabrica de porţelan, mutată aci în 1710; mai are turnătoare de fier şi fabrici de maşini, bere, ş. a. Oraşul M. s'a desvoltat în jurul fortăreţei ridicate de Henric I., 930. In 1447 a ars total, în 1637 l-au ocupat Svedezii, cari mare parte l-au dărîmat. [M. Bodiu.]

Meissner, *Constantin*, profesor, n. 1854 la Iaşi; şi-a facut studiile universitare la Viena şi Berlin. La 1878 ocupă catedra de limba germană dela şcoala militară, iar la 1881 şi catedra de pedagogie dela şcoala normală de învĕţători din Iaşi, la care şcoală este numit director în 1886. Tot atunci fù însărcinat de D. Sturdza, ministrul de instrucţiune de pe atunci, să studieze organisarea şcoalelor normale şi primare din Germania, mai cu samă a celor din Turingia. La 1892 este numit inspector şcolar, după aceea (1894), pentru scurtă vreme, secretar general al ministeriului de instrucţie, apoi inspector general al învĕţămêntului primar şi normal-primar, post pe care îl ocupă şi în present. In această calitate M. a avut o înrîurire directă şi continuă asupra desvoltării din timpii din urmă a instrucţiunii publice primare din România. In special, e autorul regulamentelor relative la învĕţămêntul primar şi normal şi unul din colaboratorii de căpetenie la alcătuirea programelor şcolare. A scris, pe lângă numeroasele sale rapoarte, dintre cari unele s'au publicat în Buletinul oficial al ministeriului, diverse articole apărute în reviste, precum şi cărţi didactice, dintre cari citàm: Prima carte pentru studiul limbii germane, lucrată în colaborare cu I. Paul.

Meissonier, *Ernest*, pictor francez, n. 1815 în Lyon şi † 1891 în Paris. A devenit mai cunoscut 1841 cu tabloul sĕu »Partida de şah«. Sûnt minunate tablourile sale, cari represintă musicanţi, cetitori de cărţi, fumători, beutori de bere, jucători de şah, artişti în atelierul lor; dar nu mai puţin celebre sûnt tablourile sale, cari represintă scene resboinice, s. e.: Napoleon I cu statul sĕu major în campania din iarna anului 1814; Lupta dela Friedland; Napoleon III în lupta dela Solferino. Tablourile lui M. s'au vêndut cu preţuri foarte mari.

Meissner, *Alfred*, poet german, n. 1822 în Teplitz; a studiat în Praga, Lipsca, Dresda şi Paris. 1850—69 a trăit în Praga, apoi în Bregenz, unde † 1885. M a scris »Poesii« revoluţionare, eposul liric »Ziska«, mai multe tragedii şi o serie întreagă de romane şi nuvele, dintre cari mai cunoscute: Sansara, 4 vol., 1861; Neuer Adel, 3 vol., 1861; Schwarzgelb, 1862—64; Die Kinder Roms, 1870; Feindliche Pole, 1878. Autobiografia lui M. a apărut 1884 în 2 volume.

Meitani, *G. G.*, fost senator. Publicaţii: Cânturi intime, 1860; Studii constituţionale, 1878; Studii asupra constituţiunii Românilor, 1880—81, 14 fascicole; Principiul de naţionalitate şi secolul viitor, 1895.

Meiu, numele vulgar al plantelor: Panicum miliaceum L. (v. ac.) şi Milium effusum L. (v. ac.) v. şi art. Mălaiu.

Mejebrode, cătun la comuna rurală Berhomet pe Sirete, atenenţă parochială, moşie boierească în căp. şi j. Vijniţei în Bucovina, are 250 loc., fabrici, şcoală primară, staţiune de cale ferată. [Dr. I. G. Sbiera.]

Mekhong, *(Mekiang, Cambogea)*, mare fiuviu în India posterioară, isvoresce în Tibet din coastele sudice ale munţilor Küenlün; în cursul superior are diverse numiri, in cursul inferior e navigabil, se varsă în Marea Chineză de sud, formând o deltă mare; lung de 4500 km.

Mela Pomponius, geograf roman, n. în Spania, făcù parte din familia lui Seneca, compuse în timpul domniei lui Claudius prima geografie latină intitulată »De situ orbis sive De Chorographia«. *Mela* era un savant în adevĕratul înţeles al cuvêntului şi operei sale, pe lângă caracterul pur sciinţific, i-a mai dat şi o nuanţă de poesie, fiind scrisă într'o limbă admirabilă. [Caion.]

Melafir, după Rosenbusch rocă paleovulcanică de revărsare (efusivă), constituită din plagioclas, augit, olivin, adesea cu massă compactă. Acest nume s'a dat mai înainte la diferite roce, adesea foarte străine unele de altele. In Rom. se găsesc în masivul dela Broşteni (Suceava).

Melaleuca L., (botan.) gen de plante lignoase sempervirente din fam. Myrtaceelor, trib. Leptospermeae. Cuprinde vr'o 100 specii australiene şi tropical-asiatice. Din *M. Lecodendron* L. şi *M. minor* L. se extrage esenţa de cajeput, ce se folosesce în medicină ca anticolerică. [A. Pr.]

Melampos, (picior negru), în mitol. grec. fiul lui Amythaon cu Eidomene, profet şi medic re-

numit. El a crescut doi şerpi, şi aceştia, până ce M. a durmit, i-au lins urechile şi prin aceasta M. a priceput sonurile animalelor, cari i-au spus toate cele viitoare.

Melampyrum L., (botan.) gen de plante parasite anuale din fam. Scrophulariaceelor, trib. Euphrasieae. Cuprinde 6 specii europene şi occidentalasiatice, dintre cari numai una ajunge până în America boreală. Dintre cele mai frequente la noi relevăm: *M. cristatum* L. şi *M. arvense* L., numite »ciormoiag« şi »grâul prepeliţei« şi *M. bihariense* Kern., aceasta cu bracteele colorate, de unde poartă numirea poporală »fratele cu sora.« [A. Pr.]

Melanaemia, o alteraţiune a sângelui şi a ţesăturilor, caracterisată prin conţinere de pigment negru sau brun. Acest pigment se acumulează in splină, ficat, creer, plumâni, ganglioni limfatici şi dă loc la diferite lesiuni şi tulburări. M. se observă în decursul diferitelor maladii, cu deosebire însă a febrei palustre. [V. I.]

Melanchton, *Filip*, (numele de familie *Schwarzerd)*, reformator german, n. 10 Febr. 1497 în Bretten (Pfalz). Dela 1510 a studiat la univ. din Heidelberg şi apoi a continuat studiile la Tübingen, unde în 1517 fù promovat »magister«, şi a început a ţiné cursuri din filosofia lui Aristotel şi din clasicii greci şi latini. In 1520 a fost chiemat la Wittenberg, unde întrà în relaţiuni de strînsă amiciţie cu Luther. M. a fost întemeietorul teologiei protestante şi autorul confesiunei augustane. In 1546 a mers ca profesor la Jena şi în anii următori a luat parte la mai multe »convente«. † 19 Apr. 1560 în Wittenberg, unde se retrăsese. A scris mai multe opere teologice protestante, şi pentru erudiţiunea lui a fost numit: Praeceptor Germaniae. Cea mai bună ediţiune a operelor sale se află în: Corpus Reformatorum. Lipsca, 1844, tom. XXVII.

Melancolia, *(grec.)* înseamnă fiere neagră, apoi starea ori disposiţia ce provine din causa ei. Ca stare psichică, melancolia este disposiţia omului de a se lăsa prada ideilor şi sentimentelor triste. Ca *temperament*, M. se caracterisează prin puţină impresionabilitate, dar printr'o acţiune proprie mare. Oamenii cu temperament trăiesc pentru sine şi sûnt statornici în acţiunile lor, sûnt indiferenţi faţă de multe impresiuni externe, chiar şi faţă de viaţă, pentru aceea sûnt dispuşi spre contemplaţiuni profunde şi spre meditaţii religioase. Cf. Pletosu, psichol. 72 şi 101. [Pl.]

Melancolia, lipemania, psichosa, care se presintă sub forma de accese unice uneori, recidivând adesea, susceptibile de a se vindeca complet sau de a trece la stare cronică. Fenomenul primitiv sau constant este turburarea emotivă sau afectivă. M. este o afecţiune a sensibilităţii morale şi nu devine decât în mod secundar şi episodic o boală a inteligenţei. M. poate începe în mod brusc, dar în majoritatea casurilor se constată simptome antemergĕtoare: bolnavul devine mai impresionabil, sufere de dureri de cap, insomnii tenace, nu digerează bine şi slăbesce. Simptomul fundamental este întristarea şi incapacitatea bolnavului, el este cuprins de desgust şi indiferenţă pentru cei cari îl încungiură. In acelaş timp se pronunţă incapacitatea de a voi şi de a executa voinţa sa, nefiind stimulat în activitatea sa. Ideile se asociază cu mai puţină uşurinţă, memoria, deşi conservată, este mai puţin vioae încât evocaţiunea sensaţiunilor anterioare, inmagazinate în suvenirul lui, nu se face cu aceeaş repeḑiciune. Sub aceste influenţe fisionomia bolnavului presintă o expresiune tipică: trăsurile feţei, cari trădează durerea internă, sûnt fixe şi imobile; capul plecat înainte, ochii acoperiţi de pleopele superioare. Bolnavii vorbesc puţin, rar, încet, cu o monotonie pronunţată, respund cu greutate la întrebările puse, ba câte odată nu pronunţă nici o vorbă; alţii sûnt agitaţi, se plâng în mod continuu, fac gesturi desperate. Mişcările se fac încet, încât când melancolicul umblă, picioarele se ridică cu greutate de pe pământ. In cele mai multe casuri bolnavii presintă delir, care poate fi: hipocondriac, delir de ruină sau delir de culpabilitate. Astfel unii işi fac reproşuri de a neglija averea familiei, se acusă singuri a fi comis sacrilegii, crime odioase; alţii îşi închipuesc că sûnt ruinaţi, că nu pot înghiţi, stomacul fiind plin nu poate digera, că au diferite boale, cari nu se pot vindeca, în fine îşi închipuesc că sûnt condamnaţi să moară. Ideile de persecuţiune se întâlnesc în unele casuri, dar particularitatea lor este, că bolnavul se acusă singur pe sine însuşi, înainte de a acusa pe alţii. Delirul este totdeuna secundar, urmând turburărilor emotive. Sensibilitatea este adeseori turburată, există analgesii, hiperestesii. Ilusiuni, sau chiar halucinaţiuni se ivesc la melancolici: vorbe auḑite sûnt insulte la adresa lor, tot ce mănâncă are gust de substanţe otrăvitoare, miroasă a pucioasă, pretutindeni vĕd animale selbatice. M. refusă mâncarea, fie din causa indiferenţei, fie din causa ideilor, cari îi predomină: n'au bani să plătească mâncarea, nu sûnt demni de a se hrăni. Tendinţa spre sinucidere este aproape regula în M. Bolnavii încearcă să se arunce pe fereastră, sau se spânzură, mai rar se otrăvesc sau se rănesc cu vr'o armă de foc sau cuţit. Funcţiunile digestive sûnt turburate: buzele şi gingiile sûnt uneori uscate, limba albă, încărcată, saliva este viscoasă. M. sûnt constipaţi aproape totdeuna, urinele sûnt rare.

Deşi melancolicii presintă simptome, cari le sûnt comune la toţi, totuşi după starea de depresiune, natura ideilor delirante, distingem mai multe feluri de M. şi anume: 1) M. simplă cu fenomene de întristare şi depresiune, fără delir. 2) M. depresivă cu idei delirante. 3) M. cu stupoare. Această formă este consecutivă celor precedente. 4) M. anxioasă.

M. se vindecă cu atât mai sigur, cu cât cineva este mai tinĕr. Această vindecare poate să se producă după câteva luni, un an şi chiar după mai mult timp. Recidivele se întâlnesc destul de des. Dacă M. nu se vindecă, trece la starea cronică. M. se observă mai des la femei, decât la bărbaţi. Vîrsta de predilecţiune este între 30 şi 40 de ani, totuşi e destul de frecuentă la pubertate. Deşi ereditatea nervoasă este o causă predisposantă, totuşi găsim totdeuna la începutul M.-ei o supărare mare, depresiuni morale de diferită natură.

In primul rând, ca tratament, trebue să precisăm mediul şi regimul, care convin bolnavilor. Melancolicul trebue să fie la adăpostul sgomotului, al preocupaţiunilor, trebue depărtat de persoanele, cari îl încungiură. M. trebue bine

supraveghiaţi, din causa ideilor de sinucidere, cari îi predomină, chiar atunci când starea lor pare ameliorată. M. trebue să se ocupe cu grădinăria, gimnastica, să facă plimbări, fără însă a se osteni. Alimentaţia trebue să fie abundentă şi hrănitoare; dacă bolnavul refusă hrana, trebue să recurgem la alimentaţia forţată cu sonda. Hidroterapia nu trebue întrebuinţată decât cu precauţiune. Printre substanţele medicamentoase: Bromurul de potasiu şi morfina întrebuinţată în mod metodic dau resultate satisfăcĕtoare. [E. F.]

Melandryum Roehl., (botan.) după unii botanişti gen, iar după alţii numai secţiune din genul Lychnis L. (v. ac.).

Melanesia, cercul interior de insule ce încungiură Australia, locuit de Papuani. (v. ac. şi Oceania).

Melanhleni, (cei cu haina neagră), unul din cele 4 popoare pomenite de Herodot, ca locuind la limitele nordice ale Sciţiei (Agatirşi, Neuri, Androfagi şi Melanhleni). Posiţia lor geografică se determină a fi fost pe la isvoarele Niprului.

Melanippe, în mitol. grec., o fată frumosă şi inţeleaptă, care dela Poseidon, ḑeul mărilor, a născut gemenii Aeolos şi Boeotos.

Melanit, granat fericalcic galben (Topazolit, Zermatt, Mussa alp), verde (Aplom: Schwarzenberg Saxonia, Lena Siberia), brun (Arendal, Vesuv), negru (Frascati Roma, Kaiserstuhl, etc.).

Melanoma, tumoare formată în mare parte de granulaţiuni pigmentare. Chirurgii exstirpează aceste tumori. La animale se produce mai des la caii şi cânii albi. v. Melanosa.

Melanosa, boală neagră, în care ţesuturile sûnt impregnate de o materie colorantă neagră, cu sau fără tumori (melanoma). Această materie neagră se poate produce din sânge sau că se introduce în organism din afară. Se vindecă anevoie.

Melanoscop, v. Erythroscop.

Melanterit, mineral sulfat de fier, provine ca produs de alterare al sulfurelor de fier. Se întrebuinţează în scopuri technice la văpsirea stofelor, în imprimerie, etc.

Melas, *Mihail*, baron, general austr., n. 12 Maiu 1729 lângă Sighişoara, a luat parte la resboiul de 7 ani, la resboaiele cu Turcii, şi a excelat 1795 în bătăliile dela Mainz şi Mannheim. 1797 M. ocupă Tortona, iar în 1799 câştigă împreună cu Suwarow luptele de lângă Trebia şi Novi; luptă cu noroc în contra lui Championet şi 1800 în contra lui Massena. La Marengo (v. ac.) câştigă bătălia în contra lui Napoleon, dar fiind rănit se retrage din luptă şi urmaşul lui pierde bătălia. 1803 s'a retras în pensie. † 31 Maiu 1806 in Elbeteinitz [H—y.]

Melassa, productul ultim al fabricaţiunii zahărului (v. ac.).

Melastomaceae, (botan.) familie de plante lemnoase dicotyle polypetale, cu foi oposite fără stipule şi flori ermafrodite regulare. Cuprinde vr'o 1800 specii tropicale, preponderant americane, distribuite după caracterul fructului, lungimea staminelor, etc., în mai multe triburi. Ca genuri remarcabile relevăm numai *Melastoma*, *Rhexia* şi *Bertolonia*. [A. Pr.]

Melbourne, oraş în Australia, capitala coloniei engl. Victoria, 447,565 loc. (1895); episcop anglican, archiep. rom.-catolic; universitate dela 1854; numeroase bănci, bazar minunat (»Queen's Arcade«), cale ferată la portul maritim *Port M.* şi Williamstown; comerciu însemnat; export de aur şi lână. M. a fost fundat la 1837.

Melbourne, *William Lamb*, viscount, om de stat englez, n. 1779, 1828 peer, 1830—34 ministru de interne, 1835—41 prim-ministru, † 24 Nov. 1848.

Melc, *Melci*, molusce, v. Gasteropoda.

M. de ogor (Limax agrestis L.), gen de molusc gasteropod, din familia limacidelor, devorează cu aviditate cerealele, liveḑile artificiale şi plantele potagere, mai cu samă în anii ploioşi.

M. de vie, v. Helix.

Melchisedec, regele Salimului şi preot pe timpul patriarchului Avram (Gen. 14, 18). [i—m.]

Melchisedec, una din falele episcopatului românesc, s'a născut la 12 Febr. 1822 din preotul P. Stefănescu la Gârcina, jud. Neamţu, botezându-se cu numele de Mihaiu. Intrând în seminariul din Socola în 1834, îl termină în 1841, se făcù învĕţător de şcoală rurală, apoi iar se întoarse în seminar, unde se şi numí în 1843 profesor şi se călugărí sub numele de M. In 1848 plecà la Kiev să-şi completeze studiile teologice, şi acolo se consacrà preot în 1851; puţin în urmă reveni ca profesor la Socola, iar cu 5 ani mai târḑiu fù numit director al seminariului din Huşi. Acum demnităţile urmară pe rând. In calitate de archimandrit fù însărcinat cu administrarea episcopiei vacante de Huşi în 1861, funcţiune ce putù îndeplini cu atât mai bine, când se hirotoní archiereu un an mai în urmă; la 1864 i-se încredinţà administrarea şi apoi păstorirea titulară a dificilei episcopii a Dunării de jos, înfiinţată atunci; în fine, la 1879, se alese episcop de Roman, în care scaun şi murí în 1892.

Parcă sfera activităţii în propriile sale eparchii i-ar fi fost prea restrînsă, îl vedem luând o parte adesea decisivă în toate evenimentele politice şi bisericesci ale timpului sĕu, imprimându-le numele sĕu nemuritor chiar şi preste hotarele României. Fiind încă director al seminariului din Huşi, Cuza îl numí în 1860 ministru sub Cogălniceanu, spre a pune la cale secularisarea averilor mănăstiresci, o chestiune foarte complicată din causa mănăstirilor închinate. Incurcăturile diplomatice resultate prin secularisare durară timp îndelungat şi ocupară pe M. încă în 1868 cu ocasia unei misiuni politice la Petersburg. Atitudinea sa liberală, arĕtată în afacerea secularisării, o păstrà şi în 1865, când se hotărîse numirea episcopilor de către Domn după presentarea ministrului; mai mulţi din confraţii sĕi se opuseră din resputeri, mai ales protectorul sĕu de odinioară, Filaret Scriban; M. însă se învrăjbí mai bucuros cu dînsul, decât să resiste guvernului. O întâmplare curioasă amestecà pe M. într'o afacere privitoare la toate bisericile ortodoxe. Ca preludiu al »Kulturkampf«-ului se formase în Germania şi în Elveţia o sectă sub numele de »vechi catolici«, cari respingeau nu numai conciliul vatican, dar şi alte dogme după plac. Ca să dea o lovitură sensibilă bisericii catolice, ei încercară o fusiune sau »unire« cu protestanţii şi ortodoxii. Astfel se realisă în 1875 congresul dela Bonn, la care luară parte şi delegaţi din Constanstantinopole, Rusia,

Grecia, Serbia şi România, această din urmă ţeară fiind representată de Ghenadie de Argeş şi M., trimişi acolo de sf. sinod. M. făcù un raport favorabil acestei »uniri«, lucru cu atât mai ciudat, cu cât spiritul lui sagace nu putea să nu observe, că vechiul catolicism e un copil născut mort; sorgintea raportului trebue mai vîrtos căutată în aversiunea lui M. pentru biserica catolică, aversiune ce a dobândit-o în Rusia şi a manifestat-o şi în urmă, în deosebi cu scrierea »Papismul şi starea actuală a bis. ort. în România.« In fine M. ni-se mai înfăţişează ca apĕrătorul autocefaliei bis. române cu ocasia sfinţirii mirului la mitropolia din Bucur. în 1882. Patriarchul constantinopolitan protestà energic în contra acestei pretinse usurpări, dar fù redus la tăcere prin adresa sinodului, redactată în mod magistral de M. In acest respuns se arată, că Românii au fost creştinaţi chiar înainte de a fi existat Constantinopolul, şi că prin urmare nu-i sûnt supuşi bisericesce.

Aureola gloriei o formează însă pentru M. fenomenala lui activitate literară. Ar trece preste cadrul articolului a înşira aici toate operele sale, a căror listă completă se află în Kalinderu, Episcopul M. (Buc., 1894). E destul a cita aici pe unele istorice, prin cari şi-a asigurat pe vecie un loc între istoriografii români, mai ales referitor la biserică: Cronica Huşilor şi a episcopiei. (Bucur., 1869); Cronica Romanului şi a episcopiei. (Buc., 1875); Notiţă ist. şi archeol. as. 48 măn. şi bis.; Viaţa mitrop. Antim Ivireanul, ca prefaţă la predicele lui. (Bucuresci, 1886); Viaţa şi moaştele Sf. Paraschive. Academia română a editat o mulţime de memorii de M., cari de cari mai interesante: Relaţiuni ist. as. României, extrase din Melyşevsky; Tetravangelul lui Stefan cel Mare; Viaţa lui Dionisie Romano; Viaţa lui Grigorie Ţamblac; Viaţa mitr. Filaret II; Biserica ortodoxă şi protestantismul, ş. a. Ca opere teologice merită menţiune particulară: Introducere în sf. biblie, 2 vol. (Iaşi, 1860); Teologia pastorală. (Buc., 1862); Cinstirea icoanelor în România; Lipovenismul, ş. a. (Kalinderu, Episcopul M. Buc., 1894).

Melchiţi, (adecă regesci, aderenţi ai curţii domnitoare), s'au numit de către Monofisiţi (v. ac.) în batjocură acei creştini din Orient, cari s'au plecat decisiunilor conciliului ecumenic din Calcedon, cari decisiuni le-a pârtinit curtea din Bizanţ, îndeosebi împĕraţii Marcian şi Iustin II. Mai târḑiu s'a dat numirea de M. sau Greco-M. creştinilor de ritul grecesc uniţi cu biserica Romei, anume cari în numĕr cam de 120,000 locuiesc în Siria, Mesopotamia, Caramania şi Egipt. M. s'au unit cu Roma în secl. XVII, au un patriarch (patriarchul antiochian al M.) cu residenţa în Damasc, sub care stau 12 diecese cu residenţa în Aleppo, Emesa şi Tir (archiepiscopii) Beyrut, Bosra, Heliopol, Farzul, Ierusalim, Hauran, Sidon, Ptolemaida şi Tripolis. Liturgia, ritul şi posturile le ţin ca şi noi. (Cf. Le Quien Or. Chr. III, 786.) [i—m.]

Meleagrina, gen de molusc lamelibranhiat-asifonat, din familia aviculidelor, caracterisată prin o cochilă oblică sidefie pe faţa internă. Acest gen cuprinde între altele specia *M. margaritifera* L. sau *scoica de mărgăritar*, care tráiesce în mările Chinei, Japoniei până în golful persic. Afară de sideful, care constitue massa cea mai principală a cochilei şi care este obiectul unui comerciu important, această specie mai produce *perlele fine, boabele de mărgăritar*, excrescenţe sidefii accidentale, cari sûnt o secreţiune a mantalei.

Meleagris, paseri, bibilica (v. ac.) şi ciurca (v. ac.).

Meleagros, în mitol. grc. fiul lui Oeneos, rege în Kalydon, n. de Althaea; părtaş cu Argonauţii şi prin aceea, că a omorît mistreţul din Kalydon, a devenit vênător renumit.

Melechbel, ḑeu în Palmyra; în templul soarelui a fost capul trinităţii, de care s'a ţinut Aglibol şi Iurhibol. Simbolica lui M. a fost raze de soare. (v. Malagbel).

Meleda, insulă stâncoasă la litoralul Dalmaţiei, cerc. Ragusa. 99 km²., 1623 loc. Vin şi oleu.

Melencze, staţiune balneară în comitatul Torontal (Bănat) abia 1 km. depărtare de orăşel la o înălţime de 80 m. Stabilimentul poartă numele *Rusanda* şi e proprietatea comunei bisericesci sêrbe din M. Un lac de 6 km². având nămol negru, gras, clicos foarte concentrat în săruri de sodiu, după analisa profesorului Schneider din 1866 cel mai concentrat din Europa. Abia de câteva decenii cunoscut, acest lac a început a fi mult visitat de pacienţii cu pretenţii mai modeste. In timp de secetă apa lacului scade cu desăvîrşire. Pentru asemenea cas este îngrijit de un reservoriu, în care se adună apa trebuincioasă pentru băi, cari se iau parte încălḑite, parte se amestecă cu nămol. Scrofuloşi de tot soiul, reumaticii, podagroşii şi cei cu boale de piele sûnt visitatorii acestui lac. (Cf. Bolemann, »Magyar fürdők és ásványosvizek«, Budapest 1896.) [Dr. Vuia.]

Meléndez Valdez, *Don Juan*, (1754—1817), unul din cei mai însemnaţi poeţi lirici spanioli ai erei noue, dela care datează reîntoarcerea la modelele naţionale clasice. Funcţionà întâi ca profesor universitar la Salamanca, apoi ca magistrat şi în alte funcţiuni publice.

Meles, v. Bursuc.

Meletemata, *(grec.)* studii, tratate, disertaţiuni.

Meletie, *episcop*, v. Kovács M.

Meletin, rîu în Rom., afluent pe dreapta al Jijiei, isvoresce din j. Botoşani, trece în j. Iaşi şi din jos de satul Vlădeni se varsă în Jijiea.

Melia L., (botan.) gen din familia Meliaceelor, tribul Melieae, cuprinde vr'o 2 sau 3 specii de arbori, ce cresc în Asia tropicală şi în Australia. *M. Azederach* L. cresce cultivată în sudul Franciei. Scoarţa sa este insecticidă şi antihelmintică. *M. Azadirachta* L. din India orientală are proprietăţi amare şi febrifuge. [Z. C. P.]

Meliaceae Endl., (botan.) familie de plante dicotiledonate-polipetale, ce cuprinde vr'o 37 de genuri cu vr'o 270 de specii, respândite prin regiunile calde din Asia, America şi din Africa. *Meliaceele* sûnt plante arborescente şi frutescente numai foarte rar subherbacee. M. se divid în următoarele 4 triburi: I. tribul *Melieae*, din care menţionăm genul *Melia* L. II. tribul *Trichilieae*, din care menţionăm genurile: *Cabralea* A. Juss. şi *Trichilia* L. III. tribul *Swietenieae*, din care însemnăm genul *Swietenia* L. şi în fine IV. tribul *Cedreleae*, din care menţionăm genul *Cedrela* L. [Z. C. P.]

Melica L., (botan.) gen de plante perene din fam. Gramineelor, trib. Festuceae. Cuprinde ca. 30 de specii preponderant boreale, dintre cari *M. ciliata* L. şi *M. uniflora* Retz. »mărgica« şi *M. nutans* L. cresc mai adese în părţile noastre. [A. Pr.]

Melidon, *George,* profesor, n. 31 Maiu 1831 la Roman, † 11 Maiu 1897; a fost colaborator la ḑiarul »Zimbrul«, profesor în Iaşi, director al şcoalei pedagogice din Bucur., inspector şcolar, etc. Publicaţii: Relaţiune statistică de starea şcoalelor în Moldova, 1862; Şcoala normală Carol I, anuar 1867—70; Manualul învéţătorului sau elemente de pedagogie practică, 1874; Istoria naţională pentru popor, sau neamul, sapa, arma, casa şi mintea Românilor prin toate timpurile şi locurile, 1876; Invĕţământul poporului trad. după Léon Lebon, 1871; Irod naţional, 1895.

Melifer, *(lat.)* ce produce miere.

Meligethes, insect coleopter din familia nitulidelor. Trăiesce pe flori, cuprinde mai mult de 100 specii. *M. aeneus, M. viridescens, M. coracinus,* etc.

Melikertes, în mitol. grc., fiul lui Athamas cu Ino, care persecutată de bărbatul sĕu turbat, a sărit în mare cu M., de unde ea a ieşit ca Leukothea (v. ac.) iar M. ca Palămon (v. ac.), ḑeităţi ale mării. M. e de origine feniciană şi numele purcede din Melkart (v. ac.).

Melilita, mineral din grupa vernesitelor.

Melilla, *(Mlila)* vechiul Rusadir, oraş spaniol la ţermurii nordici ai Maroccului, cu 2000 loc., cucerit de către Spanioli 1426.

Melilotus Juss., (botan.) gen de plante anuale sau biene din familia Leguminoaselor, tribul Trifolieae, înrudit cu Trifolium, de care diferă prin inflorescenţa în racemi laxi. Cuprinde vr'o 10 specii boreal-temperate şi subtropicale din emisfera estică, dintre cari *M. alba* Lam. »sulcina albă« şi *M. officinalis* Desr. »sulcina galbenă« sûnt cele mai frequente la noi. Ele au aplicaţiuni medicinale, »herba Meliloti«, ca emoliente şi carminative. [A. Pr.]

Méline, *Felix Jules,* om politic frc., n. 1838 în Remiremont; a studiat drepturile. 1872 membru republican al adunării naţionale; 1883—85 ministru de agricultură, conducĕtor al protecţioniştilor. 1885—89 presid. al camerei deputaţilor; 1896—98 prim-ministru.

Melinesci, com. rur. în Rom., j. Dolj, compusă din 7 căt. cu 1527 loc. (Dicţ. geogr. 1896). 4 biserici şi 1 şcoală.

Melinita, o argilă feruginoasă gălbuie; materie explosivă întrebuinţată la obuze, acid picric (v. ac.).

Melioraţiune, *(lat.)* îmbunătăţire.

Melioraţiuni fonciare sau amelioraţiuni agricole sûnt operaţiuni de durată, la cari prin investiri de capital şi muncă se produce o îmbunătăţire esenţială în constituţia fisică şi chimică a pământului, şi ale căror efecte se resimt multă vreme după aceea. Aci se numeră drenagiul, irigaţiunile, canalisări şi corecţiuni de rîuri, secări de mlaştine, fixări de terenuri mobile, etc.

Melisma, *(grec.)* cântare dulce; se întrebuinţează în musică în acelaşi sens cu *coloratură* sau *ornamente.* [T. C.]

Melissa L., (botan.) gen din familia Labiatelor, tribul Satureineae, cuprinde ierburi şi are vr'o 3 sau 4 specii, respândite prin Europa şi Asia occidentală şi medie. In părţile noastre cresce prin păduri şi uneori cultivată *M. officinalis* L., numită de poporul nostru Mătăciune, Iarba stupului, Roiniţă. Frunzele acestei plante posed proprietăţi stimulante, carminative, digestive, antispasmodice, din care causă se şi întrebuinţează în medicină. Cu frunzele de *M. officinalis* L., se prepară de călugării nostri Apa de melisă. [Z. C. P.]

Melissos, filosof grec din şcoala eleatică, n. în Samos şi trăind în secl. V a. Chr., a încercat pe cât scim despre dînsul din o scriere a lui Aristoteles »de Melisso« şi din opera sa »despre fiinţă şi natură«, a confirma doctrina şcoalei eleatice, că ceea ce există într'adevĕr, este unitatea, care este infinită, nelimitată, nemişcată, unică şi neschimbătoare. El mai învĕţă că pe ḑei nu-i putem cunoasce şi că lumea este condusă de necesitate. (Cf. Teodorescu, Ist. filos., 96; Überweg, Ist. filos. I, 70.) [Pl.]

Melita, mineral de constituţie organică, galben ca ceara sau ca mierea, luciu gras; arde. Se găsesce în Artern (Turingia), Luschitz (Boemia), Tula (Rusia).

Meliţa, *Meliţare,* v. Linum.

Melittis L., (botan.) gen monotipic din familia Labiatelor, tribul Stachydeae. Unica specie *M. Melissophyllum* L., care cresce în Europa medie şi australă, este o plantă erbacee perenă, erectă cu frunzele membranoase, rugoase şi crenate; florile mari frumoase albe roşii sau vĕrgate, dispuse în verticile de 6 flori. *M. Melissophyllum* L., cunoscut de poporul nostru sub numirile de Dumbravnic, Dobrovnic, etc., cresce prin tufişuri şi păduri. [Z. C. P.]

Melk, v. Mölk.

Melkart, a fost Baalul din Tyros, ḑeul naţional al Phenicienilor, un ḑeu al soarelui, în care s'a împreunat puterea binefăcĕtoare şi stricătoare a cerului, adecă representând şi pe Baal (v. ac.) şi pe Moloch (v. ac.).

Melnik, oraş în Boemia lângă Elba şi în faţa gurei rîului Moldva, 2336 loc. (1890), vin renumit.

Melnikov, *Pavel Ivanovici,* scriitor rus, n. 1819 şi † 1883 în Nişni-Novgorod. Mai cunoscute sûnt două romane ale sale: In păduri, 1872—73; In munţi, 1875—80.

Melo, *(Mello), Don Francisco Manuel de,* poet şi istoriograf portughez, n. 1611 şi † 1666 în Lissabon. Scrieri: Historia de los movimientos, separacion y guerra de Cataluna en tiempo de Felipe IV; Apologos dialogaes; Obras metricas: las tres musas de Melodino.

Melocactus Lk. et Otto., (botan.) gen de plante din fam. Cacteelor, trib. Echinocacteae, cu tulpina scurt-conoideă sau globoasă. Cuprinde ca. 30 specii din Mexico, Brasilia şi Antile, puţine din Granada nouă, dintre cari unele se cultivă ca plante de apartament şi florărie. [A. Pr.]

Melodia, în studiul musicei ori ce serie de sunete, destinate a fi auḑite succesiv şi produse de o aceaşi voce sau un acelaş instrument. Mai multe de aceste serii melodice, întocmite astfel ca să poată fi auḑite simultaneu, constitue o *armonie,* un *contrapunct.* Când între acestea este una pentru care compositorul a pus mai multă îngrijire în conducerea ei, evitând inter-

valele defectuoase sau grele de întonat, ornând mai mult sau mai puțin notele reale ce o compun cu diferite melisme, și făcêndu-o astfel să iese în evidență, aceasta ia numele de *M. principală* sau în limbagiul ordinar M. propriu ḑisă a acelei compositiuni. In cele mai multe casuri această M. principală ocupă partea superioară a armoniei, vocea de sopran în corurile mixte, tenor în corurile bărbătesci, violina în quartet, ș. a., plutind oarecum deasupra ansamblului. Nimic nu împedecă însă a da o M. principală astfel construită unei voci sau instrument intermediar și chiar basului. Studiarea legilor și condițiunilor estetice ale M.-ei formează obiectul unei părți speciale în studiul compositiunei, tratând mai ântâi despre constituțiunea intimă a M.-lor, *Periodologie*, și apoi despre combinațiunile lor pentru a da diferitele *forme musicale*. [T. C.]

Melodion sau *Melodeon*, a fost numit de J. C. Dietz în 1805 un instrument cu claviatură, în care sunetul era produs prin vibrațiunea unor vergi metalice, provocată de rotațiunea unui cilindru de cositor. In timpurile mai noue acest nume a fost dat la diferite instrumente: la o varietate de armoniu, construit în America, la o specie de acordeon german și la o țiteră cu arcuș cu lada de resonanță, afectând forma violinei, instr. a facturei franceze. [T. C.]

Melodrama, nume dat mai ântâi representațiunilor teatrale însoțite de musică, drame musicale, opere. Apoi s'a reservat acest nume la acțiuni teatrale în prosă, de un caracter dramatic, cărora li-se adăuga intermedii musicale și diferite bucăți executate de orchestră a mezza voce, în timp ce pe scenă se petrec momentele capitale ale acțiunii. Tot M. se mai numesce o specie de tragedie populară. In fine în timpii mai noui s'a dat numele de M. unor poeme declamate cu acompaniament de piano sau de orchestră. [T. C.]

Meloe, *Mamornici* (jud. Prahova), *gândaci puturoși, gândaci negri* (Mihăileni), gen de insect coleopter vesicant, din familia moloidelor. Corpul lungăreț moale; capul triangular; ochii reniformi; elitrele mai scurte decât abdomenul, imbricate la basă; aripile membranoase lipsesc. Trăiesc în iarbă, ei lasă dela încheieturile picioarelor un fel de zamă galbenă sau albă oleoasă și puturoasă, cu care poporul se unge când sufere de *pecingeni*. Cuprinde 70 de specii respândite în toate părțile lumii afară de Australia. [Leon.]

Melofon, *(grec.)* specie de acordeon desvoltat, avênd forma unei chitare. A fost construit de ceasornicarul parisian Leclerc (1837) și s'a bucurat la aparițiune de o mare favoare. [T. C.]

Melograf, nume dat în general aparatelor construite în scopul de a nota musica improvisată pe un instr. cu claviatură, sub care se așează, musica ieșind notată pe o bandă de hârtie. De pe la inceputul secl. XVIII mecanicii amatori de musică au încercat construirea unor astfel de aparate, pe cari succesiv le vedem aparênd în diferite țeri, sub nume deosebite: *Eidomusicon, Phantasier-, Improvisier-* sau *Extemporier-Maschine, Pianograf, Enregistreur,* ș. a., fără însă a se puté ajunge la resultate absolut satisfăcêtoare. [T. C.]

Melolontha, v. Cărăbuș.

Melopee se numia la Greci arta compositiunii musicale, raportându-se la combinațiunile sunetelor independent de ritm.

Melophagus vulgar *Chicheriță*, gen de insect dipter din grupa Pupiparelor, familia Hipoboscidelor; conține o singură specie *M. ovinus* L., care trăiesce pe oi.

Meloplastica, *(grec.)* formarea artificială a bucelor.

Melos, v. Milo.

Melpomene, (cântătoarea), în mitol. grec. una din cele 9 muse, anume a tragediei.

Melusina, în mitol. celto-franceză o ḑînă a mării, jumêtate femeie, jumêtate pesce.

Melville, 1) M., insulă la țermul nordic al Australiei. 2) M., peninsulă la nordul Americei între canalul Fox și golful Boothia. 3) M., insulă în grupa Parry, la nord-vestul Americei arctice, 75° lat. nord, nelocuită, descoperită 1819 de Parry.

Membrana, pieliță, piele. *Membrana seroasă,* M., ce acopere cavitățile corpului, cari nu comunică înafară. Se compune din un strat de fibre elastice, abundent în vase limfatice și acoperit de un rând de epitel.

Membrane mucoase, M., ce acoper suprafața cavităților sau canalelor corpului, cari comunică cu atmosfera, fie direct, fie prin orificii. Sûnt provêḑute cu M. m.: canalul digestiunii, canalele respirațiunii, beșica și uretra, conjunctivele, urechia mijlocie și trompa lui Eustach. Structura: Basa M.-lor m. o formează un strat de fibre elastice, în care se găsesc vasele sângelui, vasele limfatice și nervii; deasupra acestui strat se află unul sau mai multe straturi de celule epiteliale. Din epitel la unele organe (s. e. stomac și intestine) s'au format anumite glandule, cari secreționează mucină sau sucuri speciale. Cei mai obicinuiți morbi ai M.-lor m. sûnt inflamația catarală, apoi difterita și ulcere tuberculoase. [—]

Membrana, (botan.) învêlișul și limita celulei; uneori și câtva timp lipsesce, și pe urmă se diferențiază. M. e produsă de cytoplasmă, anume de *dermatoplasmă,* și tot prin activitatea acesteia cresce. Crescerea se face în suprafață, celula mărindu-și volumul, și în grosime. Dacă cresce uniform în suprafață, celula își păstrează forma primitivă, de obiceiu rotundă; dacă cresce neuniform, mai mult în unele puncte ca în altele, celula își schimbă forma, devenind tabulară, cilindrică, fibroasă, etc. Asemenea pentru crescerea în grosime, putênd fi mică, când M. remâne subțire (parenchimurile), ori mare, M. devenind groasă (fibrele, tracheidele); sau crescerea în grosime să fie uniformă (cas mai rar), ori neuniformă, când M. se și presintă divers ornamentată, sculptată pe fața ei externă sau pe cea internă. Ornamentele sûnt foarte diferite: puncte, țepi, linii, rețele, inele, spire, areole, ș. a. In composiția M. întră celulosa și compuși pectici; poate să sufere însă ulterior alte modificări chimice: cutinisare, gelificare, lignificare, suberificare, mineralisare. Ca proprietăți fisice M. e: resistentă, puțin elastică, mult ductilă, hygroscopică, imbibabilă cu apa, difusibilă pentru gaze, anisotropă, dielectrică și diamagnetică. Are o structură stratificată; în grosime e formată din mai multe lame, acestea avênd o anumită structură și composiție chimică. Lamele ar fi compuse, sau din mai multe cristale paralelipipedice, in-

visibile, numite *micele* de cătră Nägeli, sau din foarte mici sfere, dise *dermatosomi* de cătră Wiesner, reunite în fibrile, iar acestea alăturate și superpuse ar forma lamele. [S. Şt. R.]

Membru, parte a unui întreg, a unui corp; în anat. se înțelege sub M. mai ales întreaga extremitate a brațului (braț, antebraț și mână). Intreaga extremitate a piciorului (coapsă, gamba și picior). Fig. care face parte din o societate sau corporațiune.

Memel, rîu, v. Niemen.

Memento, *(lat.)* adu-ți aminte, îngrijesce-te, nu uita; mai adeseori în forma proverbială: memento mori, adu-ți aminte de moarte; ține minte că ești muritor.

Memnon, în mitol. grec. fiul dinei Eos cu Tithonos, regele Etiopiei; a plecat la Troia întru ajutorul lui Priamos, unchiul sěu, și a omorît pe Antilochos, dar a fost ucis de Achilleus.

Memorand, *(Memorial, Memoriu),* notiță sau însemnare pentru atragerea atențiunii, pentru reamintire; notă diplomatică, care cuprinde expunerea sumară a unei chestiuni. Sub memoriu se înțelege mai ales relațiunea evenimentelor la cari a luat cineva parte, precum și un studiu asupra vr'unei chestiuni sciințifice, iar sub Memorial sau *Promemoria* o scriere adresată unui superior, prin care i-se atrage atențiunea la ceva, i-se cere sau recomândă spre aprețiare o chestiune sau situațiune.

Memorandul Românilor din Transilvania și Ungaria. In conferințele naționale din 1887 și 1890, delegații alegětorilor români din diferitele cercuri electorale ale țerii au decis presentarea la tron a unui M., care să expună situațiunea politică a Românilor de sub coroana Sf. Stefan. Comitetul naț. ales la 1890 a elaborat acest M., dar majoritatea lui a fost pentru amânarea presentării până »la timp oportun«. In jurul acestei chestiuni s'a desvoltat apoi o luptă foarte agitată în sinul partidului naț. român, până când conferința națională din 1892 a decis presentarea »fără amânare« a M.-lui. Pentru executarea acestui conclus a fost ales un comitet nou omogen, și acest comitet, presidat de Dr. Ioan Rațiu, în fruntea unei mari deputațiuni a plecat in Maiu 1893 la Viena în scopul presentării M.-lui. Regele însă n'a primit deputațiunea și M. predat sub plic în cancelaria cabinetului regal, a fost restituit comitelui național în plicul nedesfăcut. Pentru publicarea M.-lui guvernul ungar a intentat proces membrilor comitetului național, cari după o pertractarea de 3 septĕmâni au fost condamnați în 25 Maiu 1894 de curtea cu jurați din Cluj la închisoare de stat (dela 2 luni până la 5 ani) și întemnițați parte în Seghedin parte în Vaț, unde au stat până la 16 Sept. 1895, când Regele i-a grațiat. Anume au fost condamnați: Dr. I. Rațiu la 2 ani, G. Pop de Basesci la 1 an, Dr. V. Lucaciu la 5 ani, D. Comșa la 3 ani, Dr. D. P. Barcian la 2½ ani, N. Cristea la 8 luni, I. Coroian la 2 ani 8 luni, Dr. T. Mihályi la 2½ ani, Aur. Suciu la 1½ ani, M. Veliciu la 2 ani, R. Patița la 2½ ani, G. Domide la 2½ ani, D. Roman la 8 luni, P. Barbu la 2 luni. (Cf. »Tribuna«, 1894, nr. 101.)

Memoria, fenomenul psichic cunoscut sub numirea de M. este puterea sufletului de a conserva și de a reproduce în formă neschimbată stările de consciință dimpreună cu semnele lor, precum și de a le recunoasce. M. se presintă în diferite forme. Mai ântâi din punctul de vedere al felului de representări, pe cari le reține mai bine, avem M. de nume, de numeri, de persoane, localități, etc. Apoi, din punctul de vedere al calității de reproducere a representărilor, avem M. ușoară, greoaie, unilaterală, vie. In ce privesce pe indivizi M. variază după vîrstă și după împrejurările vieții. Dela M. cerem să fie *perfectă*. Iar perfecțiunea ei depinde de următoarele calități: de ușurătatea câștigării și a reproducerii stărilor de consciință; de fidelitatea în reproducere; de tenacitatea și extensiunea ce are, și în fine de serviciul ce face inteligenței. Arta de a cultiva M. se numesce *mnemotechnică*. Contrarul M. este uitarea. Disposiția spre uitare se dice uitucie (v. ac.). M. este supusă și la îmbolnăviri, cari se află în legătură cu alterări în materia cerebrală. Cf. I. Popescu, Psichol.; D. Pipoș, Psichol ; Pletosu, Psichol., pag. 36. [Pl.]

Memorial, colecțiune de memorii, operă în care se află adunate amintirile cuiva. (v. Memorand.)

Memorisare. Fiecare om nisuesce a-și câștiga cât mai multe stări sufletesci, iar pe cele câștigate a le păstra cât se poate de bine, spre a le avé la îndemână în fiecare moment. In scopul acesta fiecare trebue să caute a și-le imprima cât se poate mai adânc în suflet. Această imprimare intenționată se numesce *memorisare*. Tot M. este și așa numita »învěțare pe de rost«. M. se poate face în trei moduri deosebindu-se astfel trei forme de M.: a) *mechanică*, care se întemeiază pe asociațiunea întâmplătoare a representărilor și independent de conținutul lor; b) *judițioasă*, care se basează pe înțelegere sau pe combinarea representărilor după conținutul lor calitativ; c) *artificială* sau *ingenioasă*, care se basează pe agerimea sufletului de a afla chiar și între obiectele, representările ori stările, ce de altcum stau numai într'un nex contingent, legături intime și necesare. Cf. Pletosu, Psichol., 38. [Pl.]

Memphis, *(Mennefer),* vechea capitală a Egiptului de jos, ale cărei ruine se vĕd încă lângă comuna Mitrahineh, câțiva km. spre sud dela Cairo, spre țermurii vestici ai rîului Nil. Cetatea a fost zidită de primul rege al Egiptului, Menes, care a destinat-o de residență. Cei mai renumiți Faraoni au emulat în tendența de a ridica nimbul orașului prin zidiri colosale, mai ales prin lărgirea templului principal, a cărui basă a pus-o primul rege Menes, și care a consacrat-o deului local Ptah sau Hephaestos. Adi numai unele ruine au mai remas din vestita cetate. Ca monumente memorabile ale pompei de odinioară servesc Piramidele descoperite în 1851 în pustiile Libiei la Abu-Roasch, în fața orașului Cairo, și la Fayun.

Mena la Slavi dina lunei. Laiwa, ca dină a lunei se numia Menule.

Menabrea, *Federigo Luigi, conte,* om de stat ital., n. 1809, † 1896. 1861 ministru de marină, 1867—69 ministru-president, 1876 ambasador în Londra, 1882—92 în Paris.

Menaccanit, minereu de fier și titan.

Menade, bacchante, thyiade, bassaride, bistonide, etc. se numiau femeile cari serbau pe deul Dionysos(Bacchus) în orgii și procesiuni nebunesci.

Menageria, colecţiune de animale, întreţinute pentru studiu sau curiositate. v. art. Grădini zoologice.

Menagiu, (franc. *Ménage),* economia de casă. *Menageră,* femeia care îngrijesce de economia de casă. In limbagiu militar se înţelege sub M. şi provisiunea de alimente.

Menageare, a administra cu economie; a se modera.

Menam, (siames. »Mama apelor«), rîu în India posterioară, se varsă în golful Siamului din jos de Bangkok prin o deltă mare; 1500 km. lung.

Menandru, (Menander), poet comic grec, imitatorul lui Euripide, discipolul lui Teofrast şi adictul lui Epicur. A scris preste 100 de comedii, dintre cari numai 75 sûnt cunoscute şi dintre aceste unele numai după titlu, altele din câteva fragmente. M. e creatorul comediei de caracter. Mai toate comediile lui Plaut şi ale lui Terenţiu sûnt imitaţiuni după M. (342—290 a. Chr.).

Mencikoff, 1) *M., Alex. Danilowici,* principe şi bărbat de stat rus. E cel dintâi guvernator al Petersburgului (1703); ia parte la lupta dela Pultava (1709); joacă un rol important pe vremea domniei Catherinei I (1725) şi la 1727 prin moartea Catherinei devine regentul şi tutorul minorului Petru II; lucru ce-i aduce exilarea în Siberia. † 1729.

2) *M., Alex. Sergewici,* principe, admiral şi bărbat de stat rus. Intre 1812—15 ia parte la resboiul împotriva Persiei, şi între 1828—29 la cel între Rusia şi Turcia. Trimis la Constantinopole ca ambasador extraordinar pentru a forţa poarta să recunoască protectoratul rusesc asupra popoarelor creştine, prepară resboiul oriental, întorcêndu-se în Odessa. Comandant-şef al armatei rusesci din Crimea nu poate împiedeca debarcarea armatei franceze-engleze şi la 20 şi 21 Sept. 1854 e bătut. După lupta dela Inkerman 5 Nov. 1854 M. se îmbolnăvesce şi în Mart. 1855 se retrage din postul de comandant-şef. In 1856 numit comandant-şef în Cronstadt, † 2 Maiu 1869 în Petersburg.

Mencius, *(Meng-tzeu),* filosof şi legist chinez, care a comentat şi a dat mai mare întindere învĕţăturilor lui Confucius. N. pe la 371 a. Chr., trăind la curtea principelui Seven în Tse ca consilier, a încercat a forma o şcoală şi a pune în sistem doctrinele sale filosofice, cari au avut de obiect doué mari chestiuni, anume: Raportul regentului sau domnitorului faţă de supuşi, şi despre natura morală a omului. [Pl.]

Mende, capitala departam. franc. Lozère, lângă rîul Lot, 6140 loc. (1896); episcopie; industrie de lânării.

Mendel, *Hermann,* musicograf germ., n. 1834 în Halle, † 1876 în Berlin. A publicat biografiile lui O. Nicolai şi Meyerbeer, a colaborat la diferite reviste musicale (Echo, Tonhalle, Deutsche Musikerzeitung). Lucrarea sa de căpetenie e însă marele op Musikalisches Konversations-Lexicon, în 12 volume, dintre cari însă, din causa morţii sale premature, numai 7 le putù imprima, restul fiind continuat de A. Reinmann. [T. C.]

Mendeleiev, *Dimitriu Ivanovici,* chimist rus, n. 1834 în Tobolsk, Siberia; a studiat sciinţele naturale în instit. pedagogic din Petersburg. 1854 prof. gimnasial în Odessa, 1856 docent şi 1866 prof. la univ. din Petersburg. M. a devenit celebru prin stabilirea sistemului periodic al elementelor chimice şi prin preḑicerea pe basa acestuia a existenţei unor elemente chimice necunoscute; acest sistem a fost în curând justificat prin descoperirea Galliului şi Germaniului.

Mendelssohn, *Moise,* filosof de origine judaică, n. 1729 la Dessau, † 1786. Lipsit de mijloace în copilărie a fost salvat de un manufacturier bogat Bernhard, care, după ce îi dădù pe copiii séi pentru a-i instruí, îl făcù tovarĕş al sĕu. La Berlin se puse în legătură cu Lessing, cu ajutorul căruia învăţă grecesce, studiind pe Platon. Reputaţia sa de filosof şi-a stabilit-o prin Scrisori asupra sentimentelor, şi mai ales prin: Phedon sau Asupra nemuririi sufletelor. Un rol social important a jucat M. prin sarcina ce şi-o luase de a apropia pe Ovrei de creştini în raporturile lor sociale. Doctrina sa filosofică era un eclecticism (v. ac.) spiritualist, care proceda dela Wolf, Leibniz şi Baumgarten. El a fost un mare apĕrător al libertăţii gândirii. [Nigrim.]

Mendelssohn-Bartholdy, *Felix,* pianist şi celebru compositor german, n. 3 Febr. 1809 în Hamburg, † 4 Nov. 1847 în Lipsca. Fiu al unui bancher ovreu, arătă de timpuriu disposiţiuni pentru musică şi deja la vîrsta de 9 ani debută într'un concert. E ceea ce explică numĕrul mare de composiţiuni ce lasă (121), între cari: oratoriile Paulus (1836) şi Elias (1847); uverturile de concert: Sommernachtstraum, Hebriden, Fingalshöhle, ş. a.; coruri şi musică pentru Antigone, Walpurgisnacht, Sommernachtstraum, Athalie, Oedipus; 5 sinfonii; concerte pentru violină (op 64) şi pentru piano (op 25 şi op 40), renumite în repertoriul acestor instrumente; musică de cameră pentru instrumente de coarde sau cu piano; renumitele Lieder ohne Worte şi alte composiţiuni pentru piano; 83 de Lieder şi 13 duete vocale; 49 de coruri mixte sau bărbătesci; mai mulţi psalmi şi alte bucăţi corale religioase, ş. a. [T. C.]

Mendès, *Catulle,* scriitor francez, n. 1841 în Bordeaux. A scris poesii, romane şi nuvele, caracterisate unele prin o frivolitate graţioasă. Mai cunoscute: Grande-Maguet, 1888; La vie et la mort d'un clown, 1879; Monstres parisiens, 1882—85; Histoires d'amour, 1868; Contes épiques, 1872; poesii.

Mendicanţi, orduri religioase, ai căror membri au să trăiască din cerşitorit; atari sûnt franciscanii (minoriţii şi capucinii), dominicanii, carmeliţii, augustinianii eremiţi, serviţii şi paulianii.

Mendipita, mineral, oxiclorură de plumb, gălbuiu sau roşu, la Mendiphügel în Somersetshire, Brilon, etc.

Mendoza, provincie în republica Argentina (America de sud), 146,378 km². cu 116,136 loc. (1895). *Capitala M.,* la poalele Anḑilor, are 28,602 loc.; episcopie.

Mendoza, *Don Diego Hurtado, de* (1503—1575). scriitor clasic spaniol şi renumit om de stat, n. la Granada; admirator al clasicilor italieni, dede prime modele de epistole poetice; prin istoria sa, Guera de Granada, merită epitetul de Salustiu spaniol.

Menechm, *(grec.)* titlul unei comedii a lui Plautus, în care figurau doi fraţi gemeni, cari semĕnau mult unul cu altul; de aici **M. = alter ego.**

Menedem *(Menedemos)*, numele a trei filosofi greci: unul din Lampsacos de secta cinicilor susținea, că a trăí conform naturii însemnează a trăí conform virtuții, și se apropia mult de cinismul filosofilor stoici; un alt M. filosof din Eretria a fost conducĕtorul sectei eretriace; al treilea a fost elevul lui Platon.

Menelaos, în mitol. grec. fiul lui Atreus, fratele lui Agamemnon. S'a căsătorit cu Helena (v. ac.) și prin aceasta a moștenit tronul din Sparta. Când Paris a răpit pe Helena, M. s'a dus la Troia, ca să-și ceară muierea, dar fiindcă nu a căpĕtat-o, s'a aliat cu mai mulți principi greci și a început resboiul în contra Troiei (v. ac.).

Menelik, *(Menilek)*, regele (negus) Abissiniei, n. 1842. Sub regele Abissiniei Ioan și-a început cariera ca guvernorul provinciei Soa. După moartea acestuia în 1889 delăturând pe următorul acestuia Mangasa, devine el regele Abissiniei. Cuceririle Italienilor în Eritrea l-au împins la resboiu contra acestora. In Martie 1896 a nimicit total armata italiană sub comandantul Baratieri. 12,000 de Italieni au rĕmas pe câmpul de luptă în valea Adua.

Menenius Agrippa, consul roman în anul 503 a. Chr. Se face celebru prin faimoasa fabulă cunoscută sub numele de »Membrele corpului și stomacul«, fabulă povestită plebeilor retrași în 494 a. Chr. pe Muntele Sacru. [Caion.]

Menes, *(Mena)*, cel mai vechiu rege din Egipt, cam pe la 5000 a. Chr. edifică orașul Memfis.

Menestrel, *(franc.)* (din lat. Ministerialis = om în serviciu), nume dat în evul mediu mai ântâi la o specie de servitori artistici ai nobililor trubaduri, avĕnd ca misiune de a-i acompania și de a scrie melodiile poemelor lor. Mai târḑiu M. sûnt poeți-cântăreți, compositori, umblând prin castele și orașe, și nedeosebindu-se de adevĕrații trubaduri decât prin originea lor. Unii din ei sûnt atașați pe lângă curțile regale, unde exercitează adesea o mare influență. Astfel e Blondel de Nesle, la curtea lui Ricard inimă de leu. Prin secl. XIII numĕrul acelor ce poartă numele de M. e foarte mare, confundându-se sub acest nume musicanții în general, atât cântăreți cât și instrumentiști, și în 1321 ei formează în Francia o mare corporațiune, sub numele de *Menestrandrie*, guvernată de un șef puternic, *regele M.-lor*, care mult timp dădu direcțiunea mișcării musicale. Această corporațiune fundează școale și procură totdeuna personalul musical necesar serbărilor publice și private. Moralul majorității membrilor corporațiunii însă decăḑênd continuu, și pe de altă parte pretențiunile exorbitante ale așa numiților regi, revoltând pe adevĕrații artiști, aduce cu revoluțiunea dela 1789 completa disolvare a corporațiunii. Denumirea de M. se transformase în *Menetrier*, servind a denumí cu dispreț membrii celei mai joase clase a ierarchiei musicale: instrumentiști ambulanți, cele mai de multe ori adevĕrați cerșitori. [T. C.]

Mene, Tekel, Phares, cuvinte misterioase scrise pe părete de o mână fără corp, pe când regele babilonean Valtazar își petrecea cu boierii sĕi. La vederea mânei și a scrisoarei pe toți oaspeții i-a cuprins groaza, neputĕnd nime să explice lucrul. Mai pe urmă au chiemat pe tinĕrul ovreu Daniil (profetul, v. ac.), care cuvintele mene, tekel, phares = numeratu-s'a, ponderatu-s'a, împărțitu-s'a, le-a interpretat despre regele Valtazar astfel: numerat-a Dḑeu ḑilele împĕrăției tale și i-a pus capĕt; mĕsurat ai fost tu pe cumpĕna dreptății și ai fost aflat cu scădere; împărțitu-s'a împĕrăția ta și s'a dat Meḑilor și Persilor (Dan. 5, 25—30). Ăncă în aceași noapte Valtazar a fost ucis; în curând Meḑii și Persii, sub conducerea lui Cir, au ocupat Babilonul și au pus capĕt domniei babilonice (536 a. Chr.). Sub M. t. ph. în sens figurat se înțelege vindicta, resbunarea divină. [i—m.]

Menhire, monumente. v. Megalitice.

Meninge, trei membrane, ce învĕlesc creerul și mĕduva spinării. Aceste trei membrane sûnt: 1) *pia mater*, membrană vasculoasă, care e în contact intim cu creerul; 2) *arahnoidea*, care adherează de dura mater; între arahnoidea și pia mater e spațiul arahnoidean, în care se găsesce lichidul encefalo-rahidian și 3) *dura mater*, membrană fibroasă, care adherează de păreții osoși ai craniului și ai canalului rahidian. [V. I.]

Meningita, inflamațiunea meningelor encefalului și a mĕduvei spinării (meningita cerebrală și spinală).

Meningita cerebrală acută se observă în urma insolațiunii, în decursul maladiilor infecțioase, în urma unei supurațiuni a urechei, etc. Ea începe subit cu febră ridicată, cefalalgie, vărsături, fața congestionată, apoi pupile contractate, hyperestesie, delir, convulsiuni, puls lent și neregulat, paralisia mușchilor pleoapei, a altor mușchi, precum și a sfincterilor coma, se finesce cele mai adeseori prin moarte. Causa M.-ei acute sûnt diferiți microbi: ca pneumococi, streptococi, stafilococi, etc.

M. chronică e determinată de sifilis, alcoolism, etc., și presintă câte odată simptome identice cu acele ale paralisiei generale (meningo-encefalită); e incurabilă, cu excepția unor casuri, determinate de sifilis și cari se pot vindeca cu un tratament antisifilitic.

M. tuberculosă e cu deosebire o afecțiune a copilăriei și e totdeuna mortală.

Meningita cerebro-spinală epidemică, inflamațiune a meningelor creerului și a mĕduvei spinării, e contagioasă și epidemică. Epidemii s'au observat cu deosebire în armată și la copii. La autopsie se constată o iperemie intensă a meningelor și o exsudațiune purulentă pe convexitatea și basa creerului și pe partea posterioară a mĕduvei. Simptomele sûnt: febră, constipație, cefalalgie, dureri de ceafă și spinare, contracturi a mușchilor cefei și spinării, apoi agitație, delir, paralisii a membrelor, stupore și adeseori moarte. Contagiositatea maladiei necesitează isolarea bolnavilor. Causa ei sûnt microbi: meningococul lui Weichselbaum-Jäger, mai rar pneumococul.

Meningita spinală, se observă în urma frigului și mai adeseori în urma unui absces învecinat, a cariei vertebrale. Simptomele ei sûnt: rahialgie intensă, hiperestesie, slăbire musculară cu contracturi și convulsiuni, apoi paraplegie și anestesie cutanată, incontinența sfincterilor, etc. Ea e adesea complicată cu myelită. [V. I.]

Menip, *(Menippos)*, poet satiric și filosof grec din secta cinicilor, de origine fenician, fost sclav, apoi discipol al lui Diogene; a devenit cunoscut prin 12 vol. de scrieri glumețe, în cari satirisa

unele doctrine de ale filosofiei practice, credinţele religioase şi viţiile epocei în care a trăit (secl. IV a. Chr.).

Menipee, *(Menippea),* nume dat de scriitorul roman M. Terenţiu Varro acelor satire ale sale, cari le-a scris imitând pe poetul satiric grec *Menippos.* »*Satire Menipée*«, un celebru pamflet franc. din secl. XVI, contra Ligei.

Menippe, în mitol. grec., fata lui Orion.

Menisc, lentila concav convexă şi convex concavă. (v. şi Capilaritate).

Menispermaceae, (botan.) familie de plante perenale adese volubile şi lemnoase dicotile polipetale. Cuprinde vr'o 300, după alţii numai preste 80, specii preponderant tropicale, distribuite în următoarele triburi: I *Tinosporeae* (cu genuri remarcabile Tinospora, Jateorhiza şi Anamirta), II *Cocculeae* (cu genul important *Menispermum),* III *Cissampelideae* (dintre ale cărui genuri cităm Cissampelos) şi IV *Pachygoneae* (de mai puţină importanţă). Unele specii se cultivă ca plante decorative, altele au aplicaţiuni medicinale. [A. Pr.]

Menispermum L., (botan.) gen de plante căţărătoare cu foi peltate palmat-lobate din fam. Menispermaceelor, tribul *Cocculeae.* Cuprinde numai două specii numite după patria lor: *M. canadense* L. şi *M. Dahuricum* DC., ambele cultivate ca plante decorative rustice. [A. Pr.]

Mennoniţi, sectari ai eresiei Anabaptiştilor (v. ac.). Capul lor a fost *Menno Simonis,* (n. 1492, † 1559) din Frisia (Friesland). El învěţa că botezul se administrează numai adulţilor pocăiţi, că în cuminecătură nu se primesce trupul şi sângele lui Chr., ci pânea şi vinul numai simbolisează bunurile, cari le aşteptăm dela Dumneḑeu; creştinilor nu le este iertat a purta arme nici a primí oficii de stat. Aderenţii lui M. s'au înmulţit curând în Germania, Belgia, Anglia şi în alte ţeri europene. Mai mulţi M. se află aḑi în Ţerile de jos şi în Statele Unite din America nordică (cam 175,000). (Cf. Hunziger, Das Religions-, Kirchen- u. Schulwesen der Mennoniten, Speier 1830.) [i—m.]

Menologion, *(grec.)* calendar bisericesc; o carte rituală în care în ordine lunară se cuprinde biografia sfinţilor. (Cf. Martirologiu). Cel mai vestit M. este cel compus în secl. IV la mandatul împ. Vasilie Macedoneanul.

Menopausa, *(grec.)* încetarea menstruaţiunii în vîrsta climaterică.

Menorca, insula mai mică dintre Baleare, 760 km²., cu 39,041 loc. (1887); capitala Mahon.

Menorrhoea, *(Menorrhagia),* curgerea menstruală mai abundentă decât cum de regulă sûnt aceste curăţiri periodice la femei. Pierderea sângelui poate fi intensivă sau extensivă. Fiindcă în multe casuri M. se petrece fără dureri, femeile mai puţin inteligente nu-i dau mare importanţă, ceea ce poate avé urmări păgubitoare sănătăţii. [Dr. V.]

Menostasis, împiedecarea curgerii menstruale.

Mens, (mintea), la Romani o ḑină, care a produs mintea în creerii copiilor, şi mai târḑiu a ţinut în trezire spiritul oamenilor. [Atm.]

Mensa academica, *(lat.)* masa studenţilor, restaurant în care studenţii dela şcoale superioare primesc masă gratuită ori ieftină.

Mensdorff-Pouilly, *Alexandru, conte de,* general şi om de stat austr., n. 1813 în Coburg. A luat parte la resboiul din Ungaria (1848—49); 1851—52 comisar în Holstein; 1852—53 ministru plenipotenţiar austr. la curtea rusească; 1859 a participat la resboiul din Italia; 1861 guvernor în Galiţia; 1864-66 ministru de externe. 1868 a moştenit titlul şi proprietăţile familiei prinţiare Dietrichstein, din care se trăgea soţia sa. † 1871 în Praga.

Menstruaţiunea, (curăţenia lunară, periodul, regula, sorocul, florile), este curgerea sângelui din organele genitale femeiesci, ce apare în fiecare lună la ḑile anumite. In intreg regnul animalic e necunoscută M. Genul omenesc este singurul care presintă acest fenomen fisiologic. Ivirea primei M. este semnul maturităţii sexuale a femeii. Etatea la care începe femeia a menstrua depinde de climă, rassă, modul de viaţă, de muncă, împrejurări sociale. In zonele tropice M. începe la epoca de 10 ani, în zonele moderate între 12 şi 15 ani. La nord cevaşi mai târḑiu. Un autor a găsit că Româncele încep M. la vîrsta de 13 ani, tot aşa şi Armencele, Ovreicele şi Ţigancele, pe când Germanele, Maghiarele şi Secuicele abia la vîrsta de 15 ani. In genere la oraşe M. apare mai curând decât la sate. Durata unei M. este de regulă 4—5 ḑile, dar poate să varieze între 1—8 ḑile. Ea încetează cam la etatea de 43—45 ani. Excepţiile nu sûnt tocmai rare aşa că de regulă cu cât mai curând a început a se iví M. cu atât mai curând va şi înceta. M. vicariantă se numesce când în locul şi la timpul M.-ei normale se ivesce curgere de sânge din alte organe, din plumâni, stomac, şeḑut, ţiţe, etc. [Dr. Vuia.]

Mensura, *(lat.)* ceva mĕsurat; vas cu scală pentru mĕsurarea lichidelor. M. se numesce şi distanţa dintre doi duelanţi, când se luptă cu sabia. In limbagiul studenţesc M. este duelul cu sabia.

Mensurabil, ce poate fi mĕsurat, mărginit.

Menta, v. Mentha L.

Mentagra, (med.) v. Sycosis.

Mental sau *Mintal, (lat.)* ceea ce se rapoartă la minte, la inteligenţă.

Mentana, localitate în Italia, nu departe dela Roma; aci au fost bătuţi Garibaldianii la 3 Nov. 1867 de către Francezi şi papali.

Menter, *Sofia,* pianistă, n. 29 Iulie 1848 în München, la 1872 căsătorită cu celistul Popper, 1886 divorţată; câţiva ani fù profesoară la conservatorul din Petersburg; trăiesce în castelul Itter lângă Innsbruck.

Mentha L., (botan.) gen din familia Labiatelor, tribul Satureineae, cuprinde plante erbacee odorante, cu frunzele opuse, florile cu 4 stamine aproape egale. M. are vr'o 25 de specii, respândite pe întreaga suprafaţa globului, mai cu samă însă în regiunile temperate. In părţile noastre cresc mai multe specii, cunoscute în general sub numirile de Ismă, Mintă sau Mentă, dintre acestea menţionăm: *M. silvestris* L., vulgar Ismă selbatecă, Mintă selbatecă, Minta calului, Voeştniţă. *M. crispa* L., Mintă creaţă, Ismă creaţă. *M. arvensis* L., *M. Pulegium* L. cunoscută de popor sub numirea de Busuiocu cerbilor, *M. aquatica* L., vulgar Isma broascei, Minta broascei, etc. Toate aceste plante sûnt odorante foarte aromatice, stimulante, bogate în

esenţe, din care causă se întrebuinţează în medicină. *M. piperita* L. foarte mult cultivată mai cu samă în Englitera şi în Statele unite, pentru a se extrage esenţa de mentă, întrebuinţată în medicină spre a combate catarele mucoaselor, dispepsia şi diverse afecţiuni nervoase. [Z. C. P.]

Menthol, C_{10} H_{19} OH principiul odorant al pipermentului, al oleului de piperment, oleu Menthae piperitae. Se obţine de ordinar din oleul japonez prin extracţia şi recristalisarea massei ce remâne după destilarea acestor principii, ce aparţin seriei terpenelor. Cristale prismatice, incolore, P. F. 43° şi fierbe la 212°. Insolubil în apă, uşor însă în alcool şi eter. Polarisează lumina în stânga. Ca funcţiune chimică e un alcool secundar. Se întrebuinţează în medicină ca antimigrenă şi ca antiseptic.

Mentholin, praf, amestec de zahăr lactic, cafea arsă şi Menthol. Se folosesce ca medicament la guturaiu.

Menţiune, *(lat.)* pomenire, amintire.

Mentone, oraş în departam. franc. Alpii maritimi, lângă golful Genovei, 8108 loc. (1896); loc de cură climatică (temperatura medie 16°).

Mentor, în mitol. grc., fiul lui Alkimos din Ithaka, amicul lui Odysseus, care pornind la resboiul cu Troia, lasă pe M. îngrijitor de binele séu şi crescĕtorul lui Telemach, fiul sĕu.

Menu, în mitol. indică o colecţiune de 12 cărţi din legile lui Menu, respective Manu (v. ac.).

Menu, *(franc.)* mĕrunt; se întrebuinţează ca subst. în sens de listă de mâncări, ce se servesc la o masă.

Menuet, dans şi arie, de origine franc., de un caracter nobil, grav, maestos, în mĕsură ternară (în general 3/4) şi mişcare moderată (timpul = 92). Numele îi vine pare dela paşii sĕi mĕrunţei (frc. menuets). Foarte în favoare la curtea lui Ludovic XIV. Bach şi Händel îl întroduc în aşa numita Suită, unde ia loc între Sarabandă şi Gigă. Haydn îi dă loc în sinfonie şi în sonată, înainte de final. Mozart revine la caracterul primitiv, dar Beethoven, reluând M.-ul lui Haydn, îl desvoltă şi îl transformă în *scherzo*, de o mişcare mult mai repede. Mendelssohn în sinfonia în do minor scrie un M. în 6/8. [T. C.]

Menumorut, numit în cea mai veche cronică a Ungariei (v. Anonymus) ca duce al ţerii dintre Tisa, Mureş şi Munţii apuseni, cu cetatea *Bihor*, pe timpul venirii Ungurilor. In luptă cu Ungurii, M. pierde partea de mează-noapte a ducatului sĕu până la Criş, păstrând numai partea dintre Criş şi Mureş cu cetatea Bihor, ca vasal unguresc. Pe timpul lui Stefan cel Sfânt, această parte meridională a ducatului Bihorean se găsesce unită cu ducatul Bănăţean sub *Achtum*, care stăpânea ţeara dintre Dunăre, Tisa, Criş şi munţi, când fù învins de Stefan şi ducatul lui încorporat în Ungaria (după 1003). Teritoriile ducatelor cucerite de Unguri, locuite de Români şi Slavi (cari se contopesc în urmă cu Românii), păstrează oarecare autonomie naţională, sub conducĕtori proprii. numiţi *cnezi* şi *voevoḑi*, şi cu drept propriu românesc *(jus valachicum)*, până la desfiinţarea regatului ungar (1526). Voevodatul Românilor de Maramureş, care apune după emigrarea română în Moldova la întemeiarea principatului moldovenesc, pare să fie un asemenea rest de teritor autonom din un ducat existent la venirea Ungurilor. După tradiţia cunoscută lui Anonymus, ducatul lui M. se întindea până în această parte. (Pič, Der nationale Kampf gegen das ungarische Staatsrecht. Leipzig, 1882; Rohonyi, A honfoglalás története. Budapesta, 1895; Onciul, Originile principatelor române, Bucuresci 1899). [D. On.]

Menura australică, *(Maenura superba)*, o pasere din ordinul paserilor strigătoare (clamatores) de mărimea unui fasan. Bărbătuşii au o coadă de pene foarte frumoase de forma unei lire. Trăiesce în Australia.

Menyanthes L., (botan.) gen de plante perene palustre din fam. Gentianeelor, trib. Menyantheae, cu foi trifoliate şi corola infundibuliformă. Cuprinde două specii, una din America boreal-occidentală, alta respândit-boreală. Aceasta: *M. trifoliata* L. »trifoiul de lac«, ale cărei foi conţin menyantină, se folosesce în medicină ca tonică, febrifugă şi emenagogă. [A. Pr.]

Menzel, *Adolf*, pictor, n. 8 Dec. 1815 în Breslau, dela 1853 profesor şi academic în Berlin; s'a distins ca desemnător şi ilustrator al vieţii lui Frideric cel Mare; mai are numeroase pânze, aquarele, etc. Cf. Jordan u. Dohme, Das Werk Adolf M.'s (1890 în 3 vol.).

Mephisto, (şi *Mephistopheles*). v. Mefisto.

Mĕr, numele popular al arborelui cultivat Pirus Malus L. (sin. Malus communis Lam.) (v. ac.). Fructele acestui arbore se numesc mere.

Mĕrul lupului, numele vulgar al plantei Aristolochia Clematitis L. (v. ac.).

Merele de aur, v. Heracles şi Hesperide.

Mera, com. rur. în Rom., j. Putna, compusă din 5 căt., cu 3116 loc. (Dicţ. geogr. 1897). In această com. se află fosta mănăstire *M. sau Mira*, încungiurată cu zid, construită 1686 din lemn, iar la 1706 de Antioch Cantemir reconstruită din piatră; aḑi în stare decăḑută.

Meran, *Obermais, Untermais* şi *Gratsch*, patru comune în Tirol (Austria), cari formează împreună complexul teritoriului climatic, cunoscut sub numele de M. Situat la o înălţime de 300 până 500 m. deasupra mării şi încungiurat de un şir de munţi de 2000—3000 metri înălţime, posiţia acestui loc de cură climatică este atât de norocoasă, că fără a avé o climă, ce se numesce sudică, presintă toate avantajele acesteia. Clima din M. se distinge prin uscăciune, căldură solară, o toamnă caldă senină, o iarnă scurtă, puţin geroasă, cu mult soare şi puţine vênturi, căreia urmează o primăvară scurtă şi frumoasă. Amĕsurat acestor factori climatici, bolnavii cari au trebuinţă de aer liber în tot timpul anului se simt în M. bine. Aceştia sûnt în primul loc bolnavii slăbiţi de cataruri cronice ale organelor respiratoare cu expectoraţii abundente, apoi cei cu exsudate pleuritice cu astmă, tuberculosă cronică, cu afecţii ale cordului şi pentru cei reconvalescenţi după vr'o boală îndelungată. Pe lângă factorul principal, aerul, M. mai dispune de o mulţime de mijloace curative, precum este cura de struguri, tratamentul pneumatic, sale de inhalaţiune, gimnastică svedică, băi de toate categoriile, calde şi reci, aranjament pentru cura de teren Oertel. O mulţime de hoteluri şi vile particulare şi publice elegante şi cu comfort aranjate stau la disposiţia visitatorilor, cari din an în an mereu se înmulţesc. Literatură în toate limbile. [Dr. Vuia.]

Mercadante, *Saverio,* compositor italian, n. 1797 în Altamura (Neapole) şi † 1870 ca director al conservatorului din Neapole. A compus vr'o 50 de opere, dintre cari mai cunoscute: Elisa e Claudio; Il giuramento; Il Bravo.

Mercantil, ce privesce comerciul; comercial. *Mercantilism* sau *sistemă mercantilă,* se numesce în economia politică, ceea ce s'ar puté numi sistem protector exagerat. El consistă în a favorisa desvoltarea industriei naţionale în paguba industriei străine, prohibind sau lovind cu drepturi exorbitante întrarea produselor manufacturate în străinătate, prohibind ieşirea materiilor proprii manufacturelor străine. Anglia şi Spania sûnt primele ţeri, cari au aplicat această sistemă, iar Colbert nu făcù decât să urmeze exemplul lor, fără a cădé totuşi în excesele la cari mai târḑiu a condus mercantilismul. Programul sĕu era astfel formulat: »Trebuesc respinse, prin urcarea drepturilor de vamă, produsele manufacturelor străine.« El n'a mers însă până la prohibiţiune. (Cf. P. S. Aurelian, »Cum se poate funda indust. în Rom.«, 1881; N. E. Idieru, »Studii de econ. pol. şi finanţe«, vol. I. Buc., 1895).

Mercaptan, sulfidrat etilic, identic cu *tioalcool,* compuşi organici, cari conţin sulf analogi alcoolilor, cu deosebire că oxigenul acestora e înlocuit prin sulf, sau se mai pot considera ca hidrocarbure, în cari un hidrogen e înlocuit cu radicalul sulfidric (SH); C_2H_5OH, C_2H_5SH. Ei se obţin prin acţiunea unei soluţiuni alcoolice de sulfidrat de potasiu asupra iodurilor şi bromurilor alcoolice, sau dela destilaţia directă a unei soluţiuni apoase concentrate de sulfidrat de potasiu cu săruri de ale acidului etil-sulfuric. M. sûnt foarte puţin solubili în apă, miros infect, de obiceiu ca al usturoiului, au proprietate de acid, unindu-se cu metale şi în special de Mercur, de unde şi numele lor dela Mercurio-aptum. [S. M.]

Mercator, *Gerhard,* geo- şi hartograf, n. 1512 în Rupelmonde (Flandria) şi † 1594 în Duisburg. E cunoscut îndeosebi pentru metodul sĕu de proiecţiune întrebuinţat la hartele maritime. Lucrările sale principale sûnt: Tabulae geographicae ad mentem Ptolemaei restitutae, 1578—84; Atlas, sive cosmographicae meditationes de fabrica mundi et fabricati figura, 1595.

Mercedonius, în mitol. romană numele unei luni, întrodusă de Numa Pompilius; tot la doi ani era vîrîtă după 23 Febr., avênd 22—23 ḑile.

Mercenar, cel ce lucrează pentru bani, cel ce caută numai câştig; fig. condus de interesul propriu, coruptibil.

Mercenari se numia şi oştirea marilor domni români. Mircea, Ţepeş, Stefan şi Ioan Vodă cel cumplit, aveau armată din proprietarii mici ai pământului, numiţi *moşneni.* Dela începutul secl. XVII însă, ţeranii moşneni devenind servi pe moşiile boieresci, armatele principatelor începură a fi formate din soldaţi plătiţi, adecă *lefegii* sau M., aceştia erau în mare parte străini, Unguri, Poloni, Greci, etc.

Merceologia, studiul originei, producţiunii, proprietăţilor esenţiale fisice şi chimice, indiciilor de veritabilitate şi bunătate ale mărfurilor, precum şi a mijloacelor de a stabilí aceste calităţi şi a descoperi alteraţiunile şi falsificaţiunile mărfurilor.

Mercerie, *(franc.)* negoţ cu mărfuri mĕrunte de metal, lemn, porcelan, sticlă, etc., (Kurzwaren, Quincaillerie) şi cu mĕrunţişuri pentru îmbrăcat şi gătit.

Mercia, imperiu anglo-saxon în Britania, între Marea Nordului şi Wales, 829 regele Egbert îl uní cu Englitera.

Mercina, comună mică în Banat, cott. Caraş-Severin, cu 1779 loc. (1891) Români.

Merck, *I. Enric,* scriitor german, n. 1741 în Darmstadt; 1768 fù numit cassier militar şi 1774 membru al consiliului de resboiu. Nenorociri familiare şi speculaţiuni greşite l-au făcut de s'a sinucis în 1791. M. a fost centrul unui cerc de savanţi, între cari Goethe, Herder şi alţii, pe cari nu puţin i-a influenţat prin criticele sale.

Mercur, cea mai mică din planetele principale şi cea mai apropiată de soare. De 2¹/₂ ori mai aproape de soare ca pământul şi diametrul sĕu tot de atâtea ori mai mic ca al pământului, volumul de 19 ori mai mic. Din causa apropierii lui de soare el foarte greu se poate vedé şi anume numai la resărit puţin înainte de resăritul soarelui sau la apus puţin după apusul soarelui şi aproape de orizont în timpul când se vede mai depărtat de soare.

v. şi art. Mercurius.

Mercurea, magh. *Szerdahely,* germ. *Reussmarkt,* comună mare în Trs., cott Sibiiului; loc. 1820 Români şi Saşi; judecătorie cerc., carte funduară, pretură, residenţa unui protopopiat român gr.-or. Mai înainte M. era locul central al scaunului săsesc de asemenea numire. Aici s'a ţinut memorabila conferenţă naţională română, la 1869, în care s'a proclamat pasivitatea politică a poporului român faţă de alegerile de deputaţi la dieta din Budapesta.

Mercurea, protopopiat român gr.-or. se compune din 24 parochii cu 26,405 (1899) credincioşi.

Mercuri, o ḑi a septĕmânei (din dies Mercurii la Sabini). După aşezămintele bisericei M. este dedicată întru pomenirea şi onoarea sf. cruci, deoarece în ḑi de M. s'au sfătuit Iudeii ca să-l prindă pe Christos. M. în poveştile române s'a personificat în *Sf. Mercuri.* Feţii frumoşi ori fetele frumoase căutând unul după altul, ajung şi pe la Sf. Mercuri, iar aceasta le dă îndreptare în cale şi sfaturi, apoi şi daruri, şi anume fetelor: o furcă de aur care singură toarce; o cămaşe de tort de paingene, etc., până ce pe feţi frumoşi îi dăruiesce cu frâu de aramă, ce scuturându-se venia un cal de aramă; sau cu un mĕr de aur, etc. In împĕrăţia Sf. M. e frig groaznic; apoi are la poarta iadului un câne, numit Vede bine. După superstiţiune M. e o ḑi rea, în care nu-i iertat a semĕna, a coase cu acul ori a tăia cu foarfecile. [Atm.]

Mercurialia, (med.) medicamente, ce conţin idrargir; se folosesc cu deosebire contra sifilisului şi se aplică intern, pe piele şi subcutan.

Mercurialis L., (botan.) gen de plante de comun dioice, din fam. Euphorbiaceelor, trib. Crotoneae, cu foi opposite, fără cyathium. Cuprinde 6 specii europene şi vest-mediterane, dintre cari numai una e est-asiatică. *M. perennis* L. »breiul de pădure« şi *M. annua* L. »breiul de câmp« sûnt cele mai frequente la noi. [A. Pr.]

Mercurialism, Hydrargyriasis (v. ac.).

Mercuriu, *(Argint viu),* identic cu *Hydrargyrum,* (germ. Quecksilber). Corp simplu. Simbol Hg., Gr. at. 200, bivalent. Singurul metal care la temp. ordinară se presintă lichid. Cunoscut din cele mai vechi timpuri. Theofrast descrie preparația lui (300 a. Chr.) din cinabru. Deși întrebuințat în evul mediu foarte mult în preparatele farmaceutice cât și la isolarea metalelor prețioase, totuși natura chimică a lui a fost studiată pe la începutul secl. XIX. El se găsesce în natură în mici cantități, respândit parte ca atare parte în combinațiuni cu alte elemente cu deosebire cu sulful ca în cinabru, cucloru, iodu (coccinit), și în unire cu argintul și aurul ca amalgame. Localitățile sûnt Idria în Kraina și Almaden (Spania). In comerciu se scoate din cinabru din Idria, prin calcinarea acestuia în cuptoare și apoi primirea vaporilor de M. în nisce vase, ce se găsesc în legătură cu cuptoarele și în care se condensează. M. de comerciu conține adesea impurități, ca plumbu, cupru, staniu, zink și bismut. Proprietăți: luciu argințiu, greut. spec. 13·573. Se solidifică la —39·4°, cristalisează în această stare în octaedri regulați. Fierbe la 357·25°. Cu toate acestea emană vapori chiar și la temp. ordinară, de unde poate provoca intoxicațiuni în manipulațiuni îndelungate. Nu se oxidează la aer uscat, din contră ușor la cel umed și la încălḑire. Amestecat cu diferite substanțe solide ca grafit, cretă, zahàr, grăsimi, ele se lasă a se divisa cât de fin. In asemenea condițiuni intervine în preparatele farmaceutice și adesea sub numele de Aethiops. Insolubil în acid clorhidric și sulfuric la rece, la cald însă în acest din urmă se disolvă degajându-se bioxidul de sulf. Solubil în acid azotic, formând nitrați, iar în apă regală formând clorurul mercuric (sublimat). Formează 2 oxiḑi: mercuros Hg_2 O și mercuric Hg O, de unde două feluri de săruri. Insemnate săruri ale lui sûnt calomelul Hg Cl și sublimatul Hg Cl_2, foarte usitate în medicină. E otrăvicios mai ales când se găsesce în stare de vapori. Asemenea mai toate sărurile respective sûnt din cele mai otrăvitoare, ca s. e. sublimatul. Toți compușii M.-lui calcinați cu carbonați alcalini într'un tub de sticlă liberează cu ușurință metalul, care se depune pe păreții reci ai sticlei. Acesta e unul din mijloacele de recunoascere a M.-lui. Asemenea el e depus din sărurile lui prin clorurul stanos. [S. M.]

Mercurius, la Romani ḑeul comerciului, identic cu *Hermes* la Greci. Mama lui a fost Maia (v. ac.), iar tatăl său Iupiter. Templul lui M. s'a fundat la a. R. 259, serbătoarea lui cu a mamei sale s'a ținut la idul lui Maiu, și în cultul lui s'au aflat urme de cultul grec. Atributele lui M. au fost bățul *Caduceus* (v. ac.) și săculețul, și el a fost ḑeul apărător al negutătorilor și colegiilor (cetelor) lor, adeseori și scutitorul lotrilor. [Atm.]

Mercy, 1) *M., Francisc,* baron, general imp., n. în Longwy la sfîrșitul secl. XVI, 1643 învinge pe Svedezi la Tuttlingen, 1644 ocupă Freiburgul, 1645 bate pe Turenne la Mergentheim, iar în 3 Aug. acelaș an cade în lupta dela Allerheim. 2) *M., Claudiu Florimund,* conte, mareșal de câmp, nepotul celui precedent, n. 1666, 1683 până 1690 luptă în contra Turcilor în Ungaria, 1701 e trimis în Italia sup. în contra Francezilor, 1704 se distinge ca maior înaintea Strassburgului, 1709 operează din nou în Italia și apoi în ținutul Rinului, în resboiul dela 1716 contra Turcilor luptă alăturea cu Eugen de Savoya la Petruvaradin, Timișoara și Belgrad, după a căror recucerire Eugen de Savoya îl însărcinează să asedieze Panciova, Palanca nouă și Orșova. Incepênd dela 1717 guvernator al Bănatului timișan, eliberat de sub jugul turcesc, în care calitate își câștigă merite neperitoare pentru ridicarea acestei provincie selbătăcită sub stăpânirea turcească; colonisarea Bănatului mai ales cu Șvabi din Bavaria, apoi cu Francezi, Italieni și chiar și cu Spanioli, este opera lui M., precum și scurgerea mocirlelor, regularea Timișului și Begeiului, întroducerea culturei plantelor industriale, a viermilor de mătasă, ridicarea industriei și mineritului. Colonia italiană *Mercyfalva* (cott. Timiș) s'a numit după numele lui M. 1733 M. e trimis din nou în Italia, și 1734 moare moarte eroică la asaltul asupra castelului Crocetta, aproape de Parma.

Mer de Glace, ghețar pe partea nordică a grupei Mont-Blanc.

Merei, com. rur. în Rom., j. Buzĕu, compusă din 3 cát., cu 1300 loc. (Dicț. geogr. 1892), 2 biserici, 3 școale și 1 fabrică de petroleu. Vinuri de o calitate superioară.

Meretrix, *(lat.)* curtisană, femeie publică.

Merghindeal, (magh. *Morgonda,* germ. *Mergeln),* com. rur. în Trans., cott. Têrnava mare, cu 1163 loc. Sași și Români (442).

Merhel-Velichi, lac în Rom. (Dobrogea), jud. Tulcea, avênd o întindere de 400 ha. Produce pesce bun și în abundanță.

Mericarp, (botan.) fruct cu o singură semênță și indehiscent, resultat dintr'un ovar plurilocular, care s'a divisat longitudinal (la Umbelifere, Malvacee, Labiate, Boraginee), sau transversal (legumele de Hedysarum, silicuele de Raphanus) (v. și Juga, Diachena).

Mérida, 1) *M.,* oraș în prov. span. Badajoz (Estremadura), lângă Guadiana, 10,063 loc.; vechea colonie romană »Augusta Emerita«; antichități romane: amfiteatru, apaduct, pod minunat. 2) *M.,* capitala statului mexican Yucatan, 36,720 loc. (1895). 3) *M.,* capitala statului Los Andes în Venezuela, la poalele Sierra Nevadei, 12,018 loc. (1889); universitate, episcopie.

Meridian, un cerc mare al sferei ceresci sau pămêntesci, trecênd prin cei doi poli. M. ceresci, M. pămêntesci. In geometrie: dacă táiem o suprafață de revoluțiune cu un plan, ce trece prin axa de revoluțiune a suprafeței, secțiunea se numesce M. al suprafeței. M.-le unei suprafețe de revoluțiune sûnt toate egale și fiecare prin revoluțiunea lui în jurul axei nasce suprafața.

Meridianul locului, planul ce trece prin verticala locului și axa lumei. Intersecțiunea acestui plan cu orizontul locului se numesce *meridiană.* In vorbirea ordinară acestei linii i-se ḑice M. La cele 2 extremități ale meridianei sûnt nordul și sudul sau miază-noapte și miază-ḑi. O perpendiculară ducênd la meridiană în planul orizontului ne dă linia numită *perpendiculara,* la extremitățile căreia sûnt estul și vestul sau resăritul și apusul. Aceste 4 puncte sûnt punctele cardinale ale orizontului.

Meridian magnetic, un cerc mare al sferei pămêntului, trecênd prin polii magnetici ai lui. (v. Magnetismul pămêntului.)

Meridian (adjectiv), ce are loc când soarele trece la M. locului, care este în planul M.-lui.

Meridies, *(lat.)* mează-ḑi, sud.

Meridional, ce e situat spre mează-ḑi, ce locuiesce în ţinuturile meridionale. Ceea ce e propriu ţinuturilor sau popoarelor meridionale.

Cadran meridional, cadran al cărui plan e perpendicular pe meridian.

Distanţă meridională, diferinţa de longitudine între 2 astre.

Archipelagul meridional, sau al mării rele, o grupă de insule din Polinesia, făcênd parte din archipelagul *Pomotu*.

Mérimée, *Prosper*, scriitor franc., n. 1803 în Paris, † 1870 în Cannes. A fost inspector al vechilor monumente istorice, academician şi senator. A scris mai multe romane, precum: Colomba, Carmen şi La Jacquerie; apoi mai multe scrieri istorice şi archeologice, precum: Hist. de don Pedro I-er; Etudes sur l'histoire romaine; Hist. sur la guerre sociale; Hist. des villes de France. A mai publicat »La Guzla«, colecţiune de cântece iliriene, etc.

Merino, *(span.)* pribeag, călător, băjenar; nume dat turmelor călătoare din Spania, şi îndeosebi oilor cu lâna scurtă, creaţă, subţirică şi foarte moale. Oile M. au fost întroduse şi aclimatisate aproape în toate ţerile Europei pe la finea secl. XVIII iar în a doua jumêtate a secl. XIX în continentele noui: Laplata, Australia, etc.

Merişanu, familie din Valachia, care la origine se numia şi Bucşanu, divisându-se cu timpul în două ramuri deosebite. Un *Bărcan Stolnicul Bucşanul* dela Merişani, conduse la 1611 rescoala boierilor contra lui Radu Mihnea, şi pierí decapitat. Un alt urmaş al acestui vechiu neam de boieri, aḑi stins, era: *Staico Merişanul*, marele păharnic, personaj bine cunoscut iu istoria ţerii. La 1693, împreună cu Preda Proroceanul mare căpitan, şi alţi boieri, se ridică ca pretendent al domniei, usurpând la Poartă pe Brâncoveanu. Prins, fù adus în Bucuresci unde i-se făcù un proces celebru, şi apoi spânzurat cu Proroceanul. Nepotul sĕu *Barbu M.*, mare pitar şi vornic, fugí la Nemţi în 1718 pe timpul lui Mavrocordat, tot din causa »fumurilor deşertăciunei ce-i întrase în cap« pentru domnie; dar apoi se intoarse fiind iertat de principe. [O. L.]

Merişor, *Merişor de munte*, numiri vulgare ale plantei Vaccinium Vitis idaea L. (v. ac.). Fructele comestibile ale acestei plante se numesc *merişoare*.

Merişor, numele vulgar al plantelor: Vinca herbacea W. K., Vinca minor L. (v. ac.).

Merişor turcesc, numele popular al plantei Buxus sempervirens L. (v. ac.).

Meristem, (botan.) nume dat de Nägeli ţesĕturei compuse din celule în stare de divisiune, cu conţinut protoplasmic abundent, nucleu mare, strins unite între ele, fără spaţii intercelulare şi cu păreţii subţiri; se ḑice şi ţesĕtură embrionară, formatoare. Se află la vîrfurile vegetative terminale ale tulpinelor, rădăcinelor, etc., unde provine din segmentarea unei ori mai multor celule iniţiale (v. ac.). Multe organe tinere, frunze, fructe, ş. a. sûnt formate numai din M., care mai târḑiu se diferenţiază şi dă ţesĕturile permanente. *M. primar* e cel din vîrfurile vegetative şi din care se diferenţiază ţesĕturile permanente; *M. secundar*, cel ce se află între ţesĕturile durabile sau se diferenţiază ulterior din ele cum e cambiul (v. ac.) şi phelogenul. [S. Şt. R.]

Merit, *demerit*, sûnt termini etici şi juridici. Ca M. în genere se consideră tot ceea ce poate să ne facă demni de stimă, de laudă şi de recompensă. Contrarul este demerit. Sub raport etic, meritul şi demeritul se întemeiază pe imputaţiunea morală a omului sau pe responsabilitatea, ce are pentru faptele sale. Ori ce faptă este sau bună sau rea. Ca bune se consideră acele fapte, cari resultând din libera voinţă, sûnt însoţite şi de o curată şi bună intenţiune, concoardă adecă cu ordinea morală şi cu legea. Contrar faptele sûnt rele. Faptele bune sûnt meritorii şi au dreptul la o recompensă, cele rele sûnt culpabile şi trag după sine pedeapsă. Principiul etic cu privire la merit şi demerit este: tot ceea ce făptuitorul a putut să prevadă în faptă ca urmare a lucrării sale, este imputabil, şi ce a putut să prevadă i-se socotesce ca merit ori demerit (vină), de cumva a trebuit să prevadă. [Pl.]

Merlin, una din figurile de frunte în mitol. celtică, resp. celto-britică, la Walesi numit *Merddin* şi *Myrdhin*. M. s'a născut fără tată în Caermarthen în Walles, şi încă ca copil avea darul profeţiei. (v. Uthyr, Pen, Arthur.) [Atm.]

Merlin de Douai, *Philippe Antoine, conte,* jurisprudent francez, n. 30 Oct. 1754 în Arleux, 1789 membru al adunării naţionale, 1793 al conventului, 1797—1799 membru al directoriului, † 26 Dec. 1838 în Paris. M. a redactat noul cod penal dela 3 Brumaire al anului IV, care a fost în vigoare până la 1811; colaboratorul principal şi în urmă editorul lui »Répertoire universel et raisonné de jurisprudence«.

Merlin de Thionville, *Antoine Christophe*, om politic franc., n. 1762 în Diedenhofen, † 14 Sept. 1833 în Paris. 1791 membru radical al legislativei, 1792 al conventului, al cărui president ajunse după căderea lui Robespierre.

Merliton, colorant vegetal extras din planta Calendula, întrebuinţat pentru a colora untul in galben.

Merluccius, gen de pesci din familia Gadidelor (v. ac.), cu trei specii, dintre cari două trăiesc în apele zonei reci şi moderate şi a treia pe la ţermurul Chilei.

Meroblastice se numesc *celulele ou*, cari din causa multului deutolecit ce conţin, şi din causa repartisării lui în mod neegal în conţinutul oului, segmentaţiunea oului în celule fiice e *parţială* şi nu interesează decât vitelusul de formaţiune. (v. Segmentaţiunea, Vitelus şi Holoblastice.)

Merodach, ḑeu în Babylonia, domnul planetei Iupiter; după inscripţiuni se numia domnul cerului şi al pămêntului. Sanherib i-a ridicat templu în Ninive.

Meroe, capitala imperiului etiopic, pe care Herodot o numesce oraşul mamă al tuturor Etiopilor. După Strabo M. era şi oraş, dar şi o insulă, şi se crede, că era în locul unde rîul Atbara se varsă în Nil, unde şi aḑi se află ruinele unui oraş şi mai multe piramide. Metropolă a Aethiopiei a ajuns M. numai după ce Kambyses s'a sculat în contra Aethiopiei. In M.

preoții în vechime erau în mare vază, dintre ei se alegeau și regii. La dorința lor regii trebuiau să-și ia viața. Datina aceasta s'a delăturat numai pe timpul lui Ptolemeu Philadelful prin regele Ergamenes (Ark-Amen).

Merope, în mitol. grec. 1) Fata lui Atlas, una din Pleiade, soția lui Sisyphos, mama lui Glaukos. 2) Fata lui Kypselos, soția lui Kresphontes, rege în Messenia.

Meroveu, *(Meroveus, Merovech)*, rege legendar al Francilor, 448—457, după acest M. s'a numit dinastia *Merovingilor*, care a domnit în imperiul Francilor 481—751. Merovingii au slăbit în urma certelor familiare, și-au pierdut pe încetul puterea până ce majordomul Pipin cel Mic detronă pe ultimul rege meroving, Childerich III, și se puse însuși rege.

Meroxen, v. Biotit.

Merseburg, guvernament prus., 10,209 km²., cu 1.129,259 loc. (1895). *Capitala M.*, lângă Saale, are 18,827 loc. (1895); biserică gotică cu organe renumite; industrie de mașini și hârtie, fabrică de bere; gimnasiu. *Episcopia de M.*, fundată 968 de Otto I, 1657—1738 ducat, dela 1815 aparține Prusiei.

Mersey, rîu în Anglia, isvoresce în High-Peak, se varsă în Marea Irică la Liverpool; 137 km. lung; fluxul mării se simte pe el până la Warrington. Tunel între Liverpool și Birkenhead; canal navigabil spre Manchester.

Mĕr și Pĕr, în pov. românesci doi frați gemeni, identici cu Busuioc și Seminoc; representă pe cei doi luceaferi.

Mersul, *umbletul*, locomoțiunea obicinuită la om și la o parte a animalelor. M. se întêmplă astfel: In timpul când corpul se razimă pe un picior, celalalt îl împinge înainte; în momentul când s. e. piciorul drept se pune pe pămênt, se ridică piciorul stâng și deodată împinge înainte și corpul, iar când piciorul stâng se așează pe pămênt, se ridică piciorul drept și așa mai departe. La fiecare pas se pot deosebí două perioade: una mai lungă, când corpul se razimă numai pe un picior, și alta mai scurtă, când corpul se razimă pe amêndouĕ picioarele. Cu cât perioada a doua e mai scurtă, cu atâta e și M. mai repede; când perioada a doua lipsesce, adecă când nici într'un moment nu ating pămêntul ambele picioare deodată, M. se numesce *fugă*. M. animalelor patrupede se basează pe aceleași principii. Unele patrupede pășesc astfel, că deodată mișcă s. e. piciorul stâng anterior și piciorul drept posterior, altele (cămila, girafa) mișcă deodată ambele picioare stânge și apoi deodată pe cele drepte.

Merța, mĕsură veche de capacitate în Moldova = 10 banițe.

Mertic, baniță mică = 20 oca.

Merthyr-Tydfil, oraș în principatul englez Wales, 58,080 loc. (1891); mine de cărbuni, mari uzine de fier și oțel.

Meru, în mitol. indică muntele ḑeilor în mijlocul pămêntului; acolo a locuit ḑeul Indra (v. ac.). M. după învĕțătura Brahmanilor și Buddhiștilor a avut 4 laturi, de aur, de cristal, de argint și de saphir și 4 caturi sau ridicături. In cel mai deasupra tronează Indra cu 33 de ḑei și deasupra de M. se ridică mai multe caturi de ceriuri. (v. Albordzsi și Olimp). [Atm.]

Merulius Hall., (botan.) gen de Ciuperci, familia Polyporaceε, cu mai multe specii saprofite lignicole, s. e. *M. tremellosus* Schrad. pe Sălcii și Plopi bĕtrâni, *M. molluscus* Fr., *M. lacrymans* Fr. Aceasta din urmă cresce rar pe arbori, mai des pe lemne umede, piloți, pe sub dușumele în camerele umede și întunecoase, unde formează masse mari, albe, moi ca și cum ar fi de vată, la suprafață și pe margini cu multe picături de apă, ce picură ca lacrămile (de aci numele speciei); după oarecare timp substratul pe care a trăit abundant M. l. e transformat în lichid, e lichefăcut. Lemnele expuse atacului acestei specii trebuesc unse cu gudron, creusot, sau bine aerisite. [S. Șt. R.]

Merv, *(Merw)*, oază în Asia centrală la marginea sud-estică a stepelor turcomane, dela 1883 aparține provinciei rusesci transcaspice, 200,000 loc. Turcomani. *Orașul M.* are 8727 loc. (1897).

Merveilleuses, (franc., »Minunate«), în epoca directoratului se numiau astfel femeile, cari purtau tunică grecească, provĕḑută cu talie, și pălării și frizuri excentrice. Cf. și art. Incroyable.

Mesa, rege al Moabiților; în timpul mai nou s'a aflat lângă Dhibân o columnă triumfală ridicată lui M. pe la 850 a. Chr., cu o inscripție importantă, cel mai vechiu monument de scriere semitică; explicat de Socin la 1886.

Mesager, *(franc.)* sol, curier, trimis. *Mesageria*, un fel de poștă de persoane și trăsura acesteia; întreprindere de transport.

Mesagiu, solie, comunicat, însărcinare.

Mesagiu politic. In țerile cu monarchie constituțională, suveranul corespunde cu parlamentul, la deschiderea acestuia, prin *mesagiu*, la care adunarea legislativă respunde prin *adresă*. La deschiderea sesiunii parlamentare, »discursul tronului«, cere de obiceiu presența suveranului, care îl pronunță, și e cel mai important mesagiu. Obiceiul acesta vine din Anglia. In coloniile engleze din America, comunicațiunile guvernului central cătră camerile coloniale se chiemau astfel. [O. L.]

Mesalianța, (franc. mésalliance), se ḑice vorbind de o căsătorie nepotrivită cu rangul sau posițiunea socială pe care o are cineva.

Meșcerskii, *Vladimir Petrovici*, scriitor rus, editorul revistei »Grashdanin« (Cetățeanul), n. 1839. A scris mai mult romane cu subiecte din societatea înaltă rusească; s. e. Femeile societății din Petersburg, 1885—87; Unul dintre Bismarkii noștri, 1886; Secretele Petersburgului, 1889.

Meschia și Meschiane, în mitol. persică prima păreche de oameni. [Atm.]

Meschin, *(franc.)* sărăcăcios, sgârcit.

Meșed, capitala provinciei pers. Chorasan, cu 70,000 loc.; moschee admirabilă, renumit loc de pelerinagiu al șiiților; industrie de mătasă, covoare, arme; comerciu viu.

Mesembryanthemum L., (botan.) gen din familia Ficoideae, tribul Mesembryeae, cuprinde plante erbacee sau subfrutescente, și are vr'o 300 de specii, respândite mai cu samă prin Africa sudică. Numeroase specii din genul M. se cultivă ca plante ornamentale din causa frumseții florilor și a frunzelor așa este: *M. crystallinum* L., cunoscut de popor sub numirea de Gheață. *M. cordifolium* L. este cultivat mai cu samă pentru mosaicuri, etc. [Z. C. P.]

Mesencephalon, (anat.) acea parte a creerului, care formează legătura între creerul mare şi cerebel şi între creer şi mĕduva spinării. Este format de mĕduva prelungită, Pons Varolii şi Corpora quadrigemina. Cf. şi art. Creer.

Mesenteriu, e pediculul membranos, pe care peritoneul îl dă intestinului subţire şi care are rolul de ligament al acestui intestin. M. se inserează prin bordul sĕu posterior de păretele posterior al abdomenului dela a 2-a vertebră lombară în jos, iar prin bordul sĕu anterior, care e foarte lung, de intestinul subţire. [V. I.]

Meseria, profesiune; industria manufacturieră. (v. ac.).

„Meseriaşul român“, asociaţiune de credit şi de depuneri în Braşov, înfiinţată la 1887 de Bart. Baiulescu, cu scopul de a se ajutora meseriaşii români, în casuri de nevoie. Această bancă a încetat în 1894, fiind desfiinţată.

„Meseriaşul român“, primul jurnal relativ la meserie şi industrie, scris în limba română. A apărut la Braşov, 1886—89 de două ori pe lună, sub conducerea protop. Bart. Baiulescu, preşedintele societăţii pentru sprijinirea meşeriaşilor români. »M. R.« urmărea scopul de a cultiva la Români iubirea de meserii, a-i îndemna să se aplice la meserii, a apĕra interesele şi a stringe rândurile meseriaşilor români, a contribuí la instrucţiunea lor, a deştepta simţul de economie şi de bună rânduială, şi în acelaş timp a deştepta iubirea lor de neam. Foaia a trebuit să-şi înceteze apariţia la sfîrşitul an. 1889, din causă că, după cum ḑice redactorul în ultimul numĕr: »n'am găsit la publicul romànesc sprijin îndeajuns.«

Mesericiul Valah, numit de Cehi *Valasske Mesirici,* capitala Valahiei din Moravia, are 3482 loc. E centrul politic şi cultural al Valahiei din Moravia. In M. se află un liceu ceh, o şcoală nemţească, o şcoală naţională cu 5 clase şi o şcoala de fete, o şcoală specială de strugărie şi alta pentru fabricarea de panere, o tipografie şi o biserică zidită în 1653. Tot acolo se află mai multe societăţi de gimnastică şi culturale. [T. T. Burada.]

Meseş-*Munţi,* o grupă de munţi la marginea estică a Selagiului; sûnt o parte a munţilor Bihariei şi se extind între Crişul repede şi Someş, în direcţie dela sud-vest spre nord-est, în lungime de 40 km. Inălţime mijlocie 700 m.; piscul cel mai înalt e Măgura (988 m.). M. e acoperit cu păduri bogate şi n'are văi mai mari. Intre Zelău şi Agriş se află o curmătură, prin care se aşterne calea de comunicaţie între Selagiu şi Ungaria proprie. Aceasta e o veche cale de comunicaţie între Ardeal şi Ungaria numită şi Poarta M.-lui; pe aici au întrat Maghiarii sub conducerea lui Tuhutum în Ardeal la 896. [Silv. Mold.]

Mesia, (ovr. *Maşiaş,* grec. *Christos),* »unsul«, în Test. vechiu Mântuitorul cel aşteptat să vină din seminţia lui David, care să restitue vechea glorie a lui Israil, al cărei ideal a fost domnirea lui David.

Mesmer, *Frederic Antoniu,* medic german, n. 1734 în Itznang (Şvabia), † 1815 în Meersburg. A studiat medicina la Viena. Deşi om de sciinţă, a fost totuşi influenţat de vechea astrologie. In tesa sa »De planetarum influxu« pretinde existenţa unui fluid subtil al astrelor, care ar influenţa asupra corpurilor însufleţite. Credinţa în influenţele misterioase ale magneţilor, mai ales asupra oamenilor, era foarte respândită pe vremea aceea. M. însă pretindea că mai toate corpurile: hârtia, lâna, pielea, sticla, apa, diferite metale, lemnul, (»tot ceea ce eu ating«), pot fi magnetisate şi utilisate în vindecarea boalelor. Această putere o numia el *magnetism animal,* mijlocul unei influenţe mutuale între corpurile ceresci, pământul şi corpurile însufleţite. Practica doctrinei lui a fost declarată de şarlatanie de cătră învĕţaţi, ca: Jugenhousz, Klinkorsch, Stork, etc. Din această causă M. a părăsit Viena, călătorind în Europa, mai ales prin Elveţia, şi stabilindu-se la Paris. Aci imaginà faimosul *baquet* (hârdău) şi bagheta magică, cu ajutorul căreia cerca să liniştească lumea agitată. Stabilindu-şi un renume strălucit, el vêndù secretul artei sale unei societăţi de subscriitori pe preţul de 340,000 livre (un milion lei). Mesmerianismul se întinse atât de mult în Francia, încât pentru susţinerea lui se fundară 24 societăţi, numite »Sociétés de l'harmonie«. Printre membri se găsea şi celebrul chimist Berthollet, care mai la urmă a declarat, că arta lui M. e o şarlatanie curată. De aceea M. a plecat din Francia în Anglia, iar apoi se reîntoarse în Germania, unde murí uitat şi obscur. M. a scris multe cărţi în cari îşi expune sistemul sĕu: Memoriu asupra descoperirii magnetismului animal; Scrisoare cătră un medic străin asupra curei magnetice, etc. [Nigrim.]

Mesocarp, (botan.) stratul mijlociu al pericarpului; corespunde mesofilului carpelar; când e gros, cărnos ori zămos, se ḑice *sarcocarp.*

Mesocephal, *craniu M.,* acea formă a craniului omenesc, la care cel mai mare diametru de lăţime face numai 75—79% a lungimii celui mai mare diametru sagital. v. Brachycephal şi Dolichocephal.

Mesophyl, (botan.) *mezofil,* se numesce carnea frunzei, adecă ţesĕtura parenchimatosă cuprinsă între cele două epiderme ale ei. E mai desvoltat la frunzele aeriane decât la cele ce trăiesc în apă; e *omogen* la frunzele groase, cărnoase, sau *eterogen* la cele mai multe frunze. In acest din urmă cas, spre faţa superioară a frunzei, M. e compus din *parenchim palisadic,* format din celule cilindrice pe 1—3 rânduri, lăsând puţine spaţii aerifere între ele, iar spre faţa inferioară, din *parenchim lacunos, spongios,* format din celule ramificate, lăsând multe spaţii aerifere între ele. Dacă după acest parenchim mai urmează iar celule palisadice până la epiderma inferioară, atunci M. este *eterogen simetric;* în casul contrar, când parenchimul spongios se razimă direct pe epiderma inferioară, M. este *eterogen asimetric.* In celulele M. sûnt numeroase chloroplastide (v. ac.), în ele îşi are loc asimilaţiunea clorofiliană. Printre M. sûnt aşezate nervurele frunzei. [S. Şt. R.]

Mesophyt, (botan.) se numesce regiunea limită dintre rădăcină şi tulpină; se mai ḑice şi *colet;* e mai uşor de recunoscut pe o plantă tînĕră, cu mult mai greu pe una bĕtrână.

Mesopotamia, (grc. = teritor situat între rîuri) provincie din evul vechiu, în Asia anterioară, mărginită la nord cu Taurus şi Armenia, spre est Tigris şi Asiria, la vest Eufratul, Siria şi

Arabia, spre sud Babilonia și murul medic. Este cunoscută sub numele de *M. nordică* sau *Asiria* și *M. sudică* sau *Babilonia*, (astăḑi: Irak Arabi). Locuitorii sûnt: Turci, Turcomani, Arabi, Sirieni și Armeni. Dintre orașe mai însemnate în M. de nord amintim: *Diarbekir*; în M. sudică: *Bagdad*. M. odinioară a fost foarte fructiferă și avută în păduri, ale căror lemne se întrebuințau la clădire de năi. In istorie a avut rol însemnat ținutul vestic al M.-ei: Osroëne, la sud Migdonia. In M. s'au format cele dintâi state ale Asiei anterioare. Aci a fost residența imperiului lui Nimrod, etc. Sub Arabi aici a fost residența Chalifilor și din nou a înflorit. Fiind devastată de Mongoli, Tătari și în urmă ajungênd în mânile Turcilor, și-a pierdut de tot însemnătatea de odinioară și astăḑi seamănă cu un deșert fără locuitori. [M. Bodiu.]

Mesosclerometru, *(grec.)* instrument pentru statorirea durității medie a mineralelor.

Mesostylon, *(grec.)* distanța dintre două columne, în stilul grec și roman.

Meșotă, *Ioan, Dr.*, fost profesor și director la gimnasiul român din Brașov, n. 1837 în Dârstele Brașovului, † Ian. 1878 în Brașov. M. și-a făcut studiile în Brașov, Viena și Bonn, și apoi s'a așezat în toamna 1861 ca profesor la gimn. român din Brașov, al cărui director fù ales M. 1870. M. a fost unul din cei mai distinși profesori români din Brașov și totodată autorul câtorva lucrări didactice și istorice de valoare. Lucrările lui principale sûnt: Manual de istoria universală pentru școalele medii, prelucrat după W. Pütz (vol. I, tip. Iași, 1867; vol. II, Iași, 1869; vol. III, Bucuresci, 1880); diferite tractate istorice, pedagogice și filosofice, publicate în Programele gimnasiului român din Brașov (Idei inițiative despre epigrafia română, 1862; Dacii și resboaiele lui Traian în Dacia, 1863; Expunerea câtorva fenomene sufletesci cu privire la expresiunile psichologice în limba românească, 1866; Școalele reale în paralelă cu gimnasiul, 1873, etc.); diferiți articoli publicați prin foi și câteva vorbiri ocasionale (Femeia și emanciparea ei, publ. în »Albina Carpaților«, 1877; Discurs ținut cu ocasiunea inaugurării limbei franceze la școalele rom. din Brașov, publ. în »Conv. Literare«, etc.). M. a fost în mai multe rânduri membru al sinodului și al congresului bisericesc român gr.-or. Aproape de moartea sa el a fost numit membru corespondent al Academ. române. Biografia lui M. scrisă de prof. I. Popea în Progr. gimn. rom. din Brașov pe 1888/9.

Mesothorax se numesce al doilea inel toracic la insecte; pe el se inseră părechea a doua de picioare și de aripi. (v. Insecte).

Mesotip, mineral, un zeolit acicular. Se topesce ușor; se găsesce în rocele amigdaloide, neovulcanice și la unele metasomatoseate.

Mesozoică, grupa v. Secundara.

Mespilus L., subgen dela Pirus (v. ac.).

Messa di voce, *(ital.)* portament (v. ac.).

Messala Corvinus, una din figurile cele mai distinse din vremea lui August; era socotit ca cel mai cinstit bărbat politic; numit prefect în Roma, după 10 ḑile de funcționare demisionează și se retrage în viața privată, ocupându-se numai de literatură. In adunările sale literare și-au cetit operele lor poeți ca Tibul, Emilius Macer, Cornelius Severus, etc. [Caion.]

Messalina, soția împěratului Claudius, femeie degenerată și isterică. M. era renumită prin frumseța ei și reușise să conducă dînsa de fapt întreaga politică a Romei. Ea era așa de imorală, încât mergea până și în cele mai murdare lupanare. In 48 d. Chr. este otrăvită în urma intrigilor făcute de Agripina, věduva lui Domitius Aenobarbus, care voia să devină soția lui Claudius. M. a murit când era în deplina maturitate a frumseței, dela dînsa au remas doi copii: Britanicus și Octavia. [Caion.]

Messana, oraș, v. Messina.

Messenhauser, *Caesar, Wenzel*, oficier austr., n. 4 Ian. 1813 în Moravia. 1848 e numit comandant al gardei naționale din Viena, dar capitulează în 30 Oct. înaintea lui Windischgrätz. Acusat că nu s'ar fi ținut de capitulațiune, a fost judecat la moarte și împușcat 16 Nov. 1848.

Messenia, (neogrec. *Messinia)*, prov. (nomos) grec. în partea sud-vestică a Moreei, 3341 km²., cu 205,798 loc. (1896); capitala e Kalamata. Vechea *țeară M.*, un stat dorian, fù cucerită de Spartani în urma sângeroaselor trei *resboaie messeniene* (743—724, 645—628, 464—455 a. Chr.); 370 își recăpětă independența prin Epaminondas, 146 a. Chr. fù cucerită de Romani.

Messiada, epopee religioasă de Klopstock (v. ac.).

Messidor, numele uneia dintre cele 10 luni ale călindarului republican, întrodus pe timpul revoluțiunii franceze. Corespundea la timpul dintre 19 Iunie până în 18 Iulie. [t.]

Messina, prov. ital. în Sicilia, 3227 km²., cu 527,277 loc. (1896). *Capitala M.*, situată admirabil la poalele munților Peloritani și lângă strîmtoarea de M., are 78,438 loc. (1896); citadelă tare cu 8 forturi; port bun; strade frumoase; catedrală de pe timpul Normanilor; reședința unui archiepiscop; universitate, academie de sciințe. Industrie de mătasă, coralii, esențe, etc.; pescuit. Se exportează fructe sudice, oleu, esențe de portocale, nuci, etc. 1896 au întrat în port 4029 vase de 1.718,230 tone. M. în timpurile vechi se numia Zancle; 628 a. Chr. impopulat de Messenieni refugiați, dela cari și-a primit numele Messana; 264 a. Chr. fù cucerită de Romani. 1282 d. Chr. vecernia siciliană.

Mesta, fluviu în Macedonia, v. Kara-Su.

Mesteacăn, numele popular al arborelui Betula alba L. (v. ac.).

Mesteacăn, comună mică în cott. Hunedoara (Trans.) în nemijlocită apropiere de orășelul Brad, cercul Baia de Criș, cu 605 loc. (1891), Rom. gr.-or. Aici și-a luat începutul revoluția lui Horia (v. ac.).

v. și Măstacăn.

Mestecare, acțiunea sävîrșită asupra a două sau mai multe substanțe, în scop de a le pune în contact cât mai intim, fără însă ca ele să-și peardă proprietățile lor individuale, cu alte cuvinte, fără a întra în reacțiuni, ceea ce ar da nascere atunci unei așa ḑise combinațiuni. Exemplu: aerul e un amestec de azot și oxigen, apa o combinație de hidrogen și oxigen. v. Combinațiune, Amestec și Masticațiune.

Mestiți, (franc. *Métis)*, în America numirea populațiunii mestecate, născută din părinți albi și mame indiane și vice versa. (v. și art. Metis.)

Mesto, *(ital.)* trist; în musică, ca termin de expresiune.

Mestom, (botan.) numire pentru fascicalele (v. ac.) conducĕtoare, vasculare.

Mĕsura, unitate folosită pentru a compara mărimi diverse; ea poate fi stabilită în mod arbitrar, ori poate fi basată pe un raport natural invariabil. Basa mĕsurilor decimale (metrice) o formează metrul (v. ac.), adecă a $^1/_{10\cdot000\cdot000}$ parte din quadrantul meridianului, statorit după mĕsurările franceze dela 1791. Conferența metrului, ținută 1875 la Paris, avù drept urmare o convențiune cu privire la statorirea mĕsurei metrului, precum și instituirea unui birou internațional, care furnisează metrul original. După natura raporturilor de mărimi, M. sûnt de diferite feluri: M. de lungime, de greutate, de capacitate. Monetele sûnt mèsuri de valori. [p.]

Mĕsura în musică, raportarea unui tot la o unitate de *timp*. M. în musică comportă pe lângă raportarea totului la o unitate, și întrunirea a două sau mai multe de aceste unități în grupe, în cari convențional unele să fie mai accentuate decât altele. Un astfel de grup ia numele de *tact*. Cel mai simplu grup, ce se poate forma prin împărecherea timpilor, e cel format din 2 timpi, unul tare și altul slab, corespundênd troheului poetic (— ◡). Un alt grup simplu e cel format din 3 timpi, unul tare și doi slabi, corespundênd dactilului poetic (— ◡ ◡). Aceste sûnt mĕsurile primordiale, *simple*. Cu aceste singure M. se poate căpĕta un numĕr nesfîrșit de combinațiuni de accente, prin întrunirea sau subdivisarea timpilor lor. Diferite circumstanțe însă au concurat la adoptarea și menținerea pe lângă acestea a unui mare numĕr de M. așa dise *compuse* și *mixte*, ale căror tacte sûnt formate din combinațiunea de tacte în M. simple. Ele sûnt compuse când sûnt formate prin împărecherea de tacte de acelaș fel, și mixte când sûnt formate din tacte eterogene. M. se indică la inceputul compositiunii, punênd pe portativ, lângă cheie, o cifră, un semn convențional sau o fracțiune, numitorul indicând valoarea timpului, iar numĕrătorul câți de acești timpi sûnt grupați pentru a forma un tact. Astfel putem avé mĕsuri simple: $^2/_1$, $^2/_2$, $^2/_4$, $^2/_8$, $^3/_1$, $^3/_2$, $^3/_4$, $^3/_8$ și chiar $^3/_{16}$, dintre cari acele cu numitor 2 sau 4 sûnt cele mai întrebuințate. Grupând câte două tacte dintre cele cu numerătorul 2, putem avea tacte în mĕsuri compuse de câte 4 timpi: $^4/_1$, $^4/_2$, $^4/_4$, $^4/_8$, dintre cari $^4/_4$ e cea mai usitată. Grupând câte 2, 3 sau 4 tacte din cele cu numerătorul 3, putem avea tacte în mĕsuri compuse de câte 6, 9 sau 12 timpi, dintre cari cele mai usitate sûnt: $^6/_4$, $^6/_8$, $^9/_4$, $^9/_8$, $^{12}/_4$, $^{12}/_8$. [T. C.]

Mĕsuri electrice și magnetice, mĕsurile electrice de potențial se obțin cu electrometrele și cu voltametrele; cele de intensitate se obțin cu voltametrele și cu amperometrele, mèsurile puterii electrice se obțin cu wathmetrele și cele de resistență cu ohmetrele. Mĕsurile de intensitate magnetică de declinațiune și de inclinațiune se fac cu busolele (v. ac.).

Meta, afluent pe stânga al rîului Ohio (America de nord), 1110 km. lung, în parte navigabil.

Metabasa, *(grec.)* o eroare logică in contra corectității demonstrațiunii. M. se nasce când în decursul demonstrării căutăm a părăsi chestiunea în discuție și a trece pe alt teren. Ea se mai numesce și mutatio sau ignoratio elenchi. [Pl.]

Metabola, cu metamorfosă completă. v. Metamorfosa.

Metacarp, scheletul părții centrale a pumnului, format din 5 oase metacarpiene. Are o regiune palmară sau anterioară și alta dorsală sau posterioară.

Metacentru, (marină). Un bastiment care plutesce într'o posițiune dată, se află supus la acțiunea a două puteri: una este greutatea vasului, concentrată în centrul lui de gravitate și acționează vasul pe o verticală dirigeată în jos; a doua este presiunea apei, concentrată în centrul geometric al volumului cufundat în apă și acționează vasul pe o verticală dirigeată în sus; aceste forțe formează cuplu și vasul nu găsesce o posițiune definitivă decât când amêndouĕ forțele se egalisează și se exercită pe aceași verticală, cu alte cuvinte, când forțele se echilibrează și vasul își găsesce posițiunea lui de echilibru. Dacă acum înclinăm vasul de un mic unghiu, direcțiunea nouei forțe de presiune, care e mereu verticală, va face un unghiu cu prima direcțiune; punctul unde aceste două direcțiuni se întâlnesc se numesce M., și posițiunea M.-lui în raport cu posițiunea centrului de greutate determină gradul de stabilitate în echilibrul vasului: dacă M. este deasupra centrului de greutate, posițiunea vasului este în echilibru stabil. Acest punct se determină prin calcul și se verifică prin experiență pentru toate vasele. Chestiunea M.-lui aparține architecturei navale în teoria vasului. [Const. B.]

Metachlamydee, (botan.) v. Gamopetalae.

Metachlorit, un chlorit teros.

Metachronismus, *(grec.)* un fel de anacronism; punerea unui eveniment într'un timp, în care nu s'a putut întêmpla.

Metacritica, *(grec.)* critica unei critici.

Metadioxybenzol, identic cu Resorcina (v. ac.).

Metafisica este o ramură a cunoscinței omenesci despre acele lucruri, a căror existență nu se poate verifica în spațiu sau în timp cu ajutorul simțurilor. Ea se ocupă, precum arată chiar numele ei, cu ceea ce se petrece ***dincolo de datele simțurilor***. Sciința se ocupă cu fenomenele ce se petrec în lumea externă și în lumea internă: Astronomie, Fisică, Chimie, Biologie, Psichologie, Sociologie, și cu forma lor: Matematica, Logica, Morala. Dar atât fenomenele cât și forma lor cad sub simțurile noastre, fie ele interne sau externe. M. se ocupă cu causele acestor fenomene și forme, cari cause nu cad sub simțuri, ci sûnt mai pe sus de ele. Care e causa fenomenelor sufletesci? Sufletul. Ce este sufletul? Care e causa fenomenelor vitale? Viața. Ce este viața? Care e causa fenomenelor externe? Natura. Ce este natura? Care e causa formelor de timp și de spațiu, causa formelor gândirii sau conduitei noastre? Care e causa tuturor fenomenelor și formelor? Dumnedeu. Ce este Dumnedeu? Acestea sûnt chestiunile cu cari se ocupă M. Respunsurile nu se pot întemeia pe datele experienței, ci pe ipotese și concepțiuni personale, fără caracter universal, și prin urmare sûnt deosebite de cunoscințele pe cari le dă sciința. Cugetarea M. e totuși nedespărțită de cugetarea sciințifică, pentrucă sciința constând din cercetarea relațiunii de causă și de efect dintre fenomene, prin

chiar aceasta sûntem îndreptaţi şi îndreptăţiţi să ne întrebăm de causele ultime ale lor.

M. e forma filosofică a religiei. Ori ce sistem filosofic are M. [Dragomirescu.]

Metafora, *(grec.)* trecerea unei numiri dela o idee la alta sau dela un lucru la altul pe temeiul unei asemĕnări între ele. M. a jucat un mare rol la formarea limbilor. Dintr'un mic numĕr de rădăcini, cari însemnau lucruri sau fenomene materiale, s'au format pe această cale toate cuvintele, chiar şi cele mai abstracte. Din acest punct de vedere filologii deosebesc două feluri de M.: radicale şi poetice. *M. radicale* sûnt născute din lipsa cuvintelor proprii pentru a exprima o idee, s. e. judeţ, pedeapsă, ânger, lucru, cari la început însemnau tribunal, procopseală, sol, (ἄγγελος), căştig (lat. lucrum); şi toate omonimele, ca broască, leu, somn, ban, cari au câte două sau mai multe însemnări. *M. poetice* se fac pentru înfrumseţare; s. e. a umbrelor făclie domnesce în dulce taină, în loc de luna lucesce. Tot figuri M. sau subspecii ale M. propriu dise sûnt: prosopopeia, alegoria, alusiunea, simbolul, emblema, mitul, proverbiul, fabula, parabola, paramitul, cimiliturile sau enigmele. *Catachresa* e o M. greşită, s. e. dintele timpului, care usucă lacremile. (Cf. Principii de literatură de M. Străjan.)

Metafrast, autor de scrieri hagiografice, după un oarecare *Simeon Metafrastul,* care a compus o colecţie de legende bisericesci (secl. X sau mai târdiu).

Metagenesis, mod de reproducţiune caracterisată prin alternanţa regulată a unei *generaţiuni sexuate* cu una sau mai multe *generaţiuni asexuate.* Acest mod de reproducţiune se mai numesce *digenesă, geneagenesă* şi *generaţiune alternantă,* şi se observă la: Celenterate, Viermi şi Tunicieri.

Metal, o clasă de elemente caracterisate prin o structură diferită de a metaloidelor, prin o greutate specifică mare, prin un luciu particular, precum şi prin conductibilitatea lor mare de căldură şi electricitate. Ele dau nascere la oxidi sau base. Se mai numesc şi elemente electropositive.

Metal de organe, identic cu compuşi organometalici, cari nasc dela unirea metalelor cu radicali alcoolici. Se prepară din acţiunea metalelor asupra iodurilor alcoolice, s. e. Zincetil din $2\,Zn + 2\,C_2H_5I = ZnI_2 + Zn(C_2H_5)_2$.

Metale iodate, identic cu ioduri metalice. Combinaţiuni ale iodului cu diversele metale. Iodurile metalelor alcaline sûnt solubile în apă, cele ale metalelor grele insolubile, cele dintâi incolore, cele de al doilea mai toate colorate.

Metale preţioase, un grup de elemente, cari se disting de o parte prin aceea, că se găsesc foarte rar în natură, iar de alta prin greutatea lor specifică foarte mare şi mica lor afinitate pentru oxigen. De aceea la temp. ordinară ele nu-şi schimbă luciul lor metalic, nu se oxidează ci numai la temp. înalte şi atunci în contact direct cu oxigenul. Sărurile lor sûnt puţin stabile. Numerăm ca metale preţioase: argintul, aurul, mercurul, platina, iridiu, paladiu, rhodium, osmium, etc. [S. M.]

Perioda metalelor, periodă a timpului preistoric, când oamenii folosiau deja arme şi unelte de metal; se subdivide în *perioda aramei* (v. ac.), a *bronzului* şi a *ferului,* în cea din urmă se începe timpul istoric.

Metalifer, se dice de roce, de şisturi ori de obiecte bogate în metaluri.

Metaline, corpuri cu aspectul şi luciul metalic.

Metalloscopia, v. art. Metallotherapia.

Metallotherapia, tratarea părţilor paralisate ale corpului prin aplicarea de place metalice; metod despre care se găsesc urme şi la vechii medici egipteni, greci şi arabi. Dacă pe pielea părţii paralisate se aplică place de aur, argint, cupru, fier, plumb sau zinc, bolnavul simţesce o furnicare şi un curent de căldură şi în curând se poate şi obiectiv constata o urcare a temperaturei şi o sporire a forţei musculare; dar în câteva oare aceste simptoame favorabile iarăşi dispar. Cevaşi resultate se pot obţine numai la paralisii isterice. Numai prin cercare (Metalloscopia) se poate sci, care metal este cel potrivit în casul dat. Efectul M.-ei se pare a-şi afla explicarea în curente electrice, ce se nasc prin atingerea pielii cu placa metalică.

Metaloide, una din cele două clase în cari se grupează elementele. Elementele acestei clase se deosebesc de acelea ale clasei metalelor prin aceea, că nu posedă starea de agregaţiune a acestora, nici luciul lor, au o greutate specifică mică, sûnt rele conducĕtoare de căldură şi electricitate, dau nascere la acidi, pe când metalele la base. Cu toate aceste deosebiri însă totuşi nu există o linie de demarcaţiune între unele şi altele bine definită. Aşa câteva elemente ca antimon, bismut, staniu posedă proprietăţi şi de ale metaloidelor şi de ale metalelor. Alăturatul tablou indică metaloidele aşa după cum se obicinuesce astădi în mai toate tratatele de chimie.

Hidrogen	Oxigen	Azot	Bismut
Cloru	Sulfu	Fosfor	Bor
Brom	Selen	Arsen	Carbon
Iod	Telur	Antimon	Siliciu
Fluor			

[S. M.]

Metaloxide, combinaţiunile diverselor metale cu oxigenul.

Metalurgia, sciinţa care are de obiect studiul metoadelor chimiei şi mechanicei pentru extracţiunea metalelor utile ca argint, antimon, zink, cupru, etc. din minereurile, în cari acestea se găsesc parte înglobate sau legate în diferite combinaţiuni cum mai ales cu sulfuri, carbonaţi, etc. Isolarea metalelor prin ajutorul curentului galvanic ia numele de *electro-metalurgia,* astădi foarte întrebuinţată cu deosebire la extragerea aluminiului. [S. M.]

Metamer, un cas de isomerie. (v. ac.).

Metamere, sin. *Zoonite* (Moquin-Tandon) se numesc părţile constituante ale unui animal, când ele se repetă în lungul axei longitudinale în oposiţie cu *antimere,* cari se dispun simetric faţă cu un plan median (Haeckel). Când M. au aceeaşi structură şi aceleaşi funcţiuni se numesc *homonome,* când se diferenţiază se numesc *heteronome.*

Metamorfice, *şisturi cristaline,* ce provin prin metamorfism din roce detritice sau eruptive.

Metamorfosa, *(grec.)* schimbare, strămutare; prefacerea adecă străformarea unei fiinţe în alta.

In *mitologia grec.,* străformarea oamenilor în animale, arbori, isvoare, etc. In poveştile popoarelor, M. sûnt fără de numĕr. In *pov. române*

se află M., s. e. din animale în oameni, armăsar în ficior, iapă în femeie, capră în fată, cerb în om; din animale în ḑine, broască, bufniță, porumbiță în ḑine; din animale în drac, câne, cocoș, pesce în drac; din oameni în animale, băiat în porumbel, fată în vulpe, călugăr în cal; fecioare în gâscă, păuniță, rândunică; din ḑine în broască, cerboaică, ciută, turturică; din plante, arbori în oameni; arbore în fată, braḑi în copii, grăunte în om; din lucruri neînsuflețite în ființe; din altar, basma, fată, etc. [Atm.]

Metamorfosa în zoologie se numesce totalitatea stărilor succesive, prin cari trec unele animale până ating forma adultă. Exemple tipice de M. ne oferă insectele și batracienii. La insecte sûnt patru stări: ou, larvă, nimfă și insect complet (v. Larvă și Insecte). Insectele cari trec prin aceste patru stări se numesc *Insecta metabola,* adecă cu M. completă; când însă larva la ieșirea ei din ou se aseamănă cu părinții și nu se deosebesce decât prin aripi, ca la ortoptere și hemiptere, atunci acestea se numesc *Insecta hemimetabola,* sau cu M. necompletă. Insectele, cari sûnt cu desăvîrșire lipsite de M., ca pediculidele, lepismele și malophagii, se numesc *Insecta ametabola.* (Cf. John Lubbock, Metamorphoses des Insectes. Paris, C. Reinwald et C-ie). [Dr. L.]

Metamorfosa frunzelor, modificarea încercată de frunze în raport cu condițiile de traiu în cari se află și cu funcțiunile ce le vor îndeplini; astfel pot deveni frunze reproducĕtoare (stamine, carpele), frunze protectoare (solzi, bractee, sepale), organe susțiitoare (cârcei), derme de apĕrare (spini), etc. Indicată în mod vag de Linné și predecesorii sĕi, doctrina M. a fost precis formulată în 1759 de G. F. Wolff, care ḑice, că organele plantelor cât de variate să fie sûnt de natură identică. Mai ales pentru părțile floarei se stabilise de atunci, că sûnt frunze mai mult sau mai puțin modificate. Aceasta a arĕtat-o mai clar genialul Goethe în o scriere a sa din 1790 (Versuch, die Metamorphosen der Pflanzen zu erklären). In această scriere și în altele din 1820, 1831, Goethe a desvoltat teoria M. fr. și din punct de vedere sciințific, dar mai mult din punct de vedere filosofic și poetic. Teoria sa nu s'a mărginit numai la M. fr.; ea cuprinde și pe aceea cu mult mai vastă despre M. ființelor. Al. Braun la 1851 și apoi la 1872 a pus basele sciințifice ale M. fr., dovedită aḑi experimental (după cum e dovedită și M. tulpinilor și rădăcinilor). In M. fr. se distinge *M. ascendentă, regulată, progresivă,* s. e. transformarea frunzelor verḑi în frunze florale, și *M. descendentă, neregulată, regresivă,* s. e. modificarea frunzelor florale și revenirea lor la frunze verḑi. [S. Șt. R.]

Metamorfismul rocelor, fenomenul de schimbare a structurei, a compositiunii mineralogice, chiar a compositiunii chimice a unei roce. O rocă poate deveni în urma unei acțiuni metamorfice, din rocă detritică o rocă cristalină, dintr'una eruptivă compactă o rocă șistoasă. M. poate fi de două feluri: 1) *Dinamic (dinamometamorfism),* când transformarea e datorită acțiunilor mechanice, la cari au fost supuse rocele în timpul mișcărilor scoarței pământului. Presiunea ce nasce în asemenea mișcări colosale, temperatura înaltă ce se poate desvolta, aduc mineralisatorii conținuți în rocă în stare de a acționa asupra materiei rocelor, transformându-le în parte sau în totalitate. Prin dinamometamorfism un calcar devine o marmoră, o margă devine un șist pironenic amfibolic, cloritos, etc., un granit devine un gneiss sau un șist micaceu sericitos, un diorit devine amfibolic, un gabro, un diabras, o porfirită, devin șisturi cloritoase, amfibolice, epidotice, etc., un conglomerat, o gresie, devine un gneiss, etc. 2) *M. de contact,* datorit contactului unei roce sedimentare cu una cristalină; transformarea e datorită mineralisatorilor, ce acompaniază magma, și temperaturii și presiunii născute prin ivirea acesteia. M. în acest cas poate fi *endomorf,* când roca eruptivă sufere în interior o transformare prin asimilare din roca sedimentară. Un granit devine un diorit sau gabro chiar un peridotit. Un gabro devine un diorit sau un piroxenit basic. Tot un M. endomorfic e faciesul șistos ce ni-l presintă rocele de profunḑime la periferie, granite, diorite (v. Piezocristalisațiune și Piezometamorfism); și *M. exomorf,* M. efectuat la exterior: un calcar se încarcă sau se transformă în totalitate în rocă cu grenat, idocras, epidot, diopsid, volastonit, etc. O margă dă șisturi micacee, epidotice, cloritoase, eclogite, amfibolite, piroxenite, etc. Argile cărbunoase dau șisturi grafitoase; gneissuri cu grenat, staurotit, disten, etc., sûnt de asemenea datorite unui M. exomorf. [Murgoci.]

Metamorphopsia, vedere diformată, fragmentată, când liniile drepte apar curbe sau în zigzag; mai des se arată la deslipirea retinei.

Metan, identic cu gazul bălților, hidrogen proticarbonat. CH_4, gaz incolor aproape insolubil în apă, arde cu o flamă abia visibilă; greut. spec. 0,559. Cu oxigenul amestecat și aprins explodează cu cea mai mare violență, asemenea și cu clorul la lumina razelor solare. In natură se găsesce în abundanță, emanând din straturile pământului, ca în America, Italia, Persia, China și pe coastele Mării Caspice, unde prin arderea lui constituia în vechime așa ḑisele focuri sfinte. In aceste locuri el iese amestecat și cu alte gaze, ca azot, anhidrida carbonică, etc., după cum poate ieși și din unele bălți ca resultant din putrefacția substanțelor organice, cu deosebire de natura celulosică, și însoțit și de alte gaze, cum e hidrogenul sulfurat. Se mai găsesce în unele isvoare minerale, în Fumerole, în depositele saline și de cărbuni, unde provoacă adesea explosiuni mari.

Mĕtanie, *(grec.)* în genere penitență sau ori ce act de penitență. Deoarece în vechime, cei puși în statul penitenței, stând la ușa bisericii cu capete și genunchi plecați se rugau de credincioșii, cari intrau în biserică, ca să ceară pentru dînșii iertarea pĕcatelor: astfel s'a făcut, ca ori ce închinăciune și îngenunchiare pentru a descoperi s. e. venerarea sf. icoane ori adorarea lui Dumneḑeu, să se numească M.

Metaplasia, *(grec.)* transformarea unui țesut organic în altul, s. e. țesut de legătură în grăsime, țesut cartilaginos în os.

Metasomatosa, transformări în roce și minerale, ce se fac în urma consolidării sau nascerii lor.

Metasperme, v. Angiosperme și Archisperme.

Metastasa, (med.) fenomen în medicină, conform căruia un proces morbid după un timp oarecare se ivesce și la un loc îndepărtat de cel primar. De regulă M. se întâmplă prin circulațiune. M. pot forma abscese, neoplasme, etc.

Metastasio, *Pietro Ant. Dom. Bonaventura,* cu numele adevĕrat *Trapassi,* poet ital., n. 1698 în Roma și † 1782 în Viena. M. a devenit celebru prin operele și cantatele sale; prima sa operă mai mare a fost »Didone abbandonata«, pentru care musica a compus-o Sardi. Operele lui M. au apărut în preste 100 ediții.

Metatars, partea scheletului piciorului (v. ac.) dintre tars și degete, format de 5 oase metatarsiene. Are o regiune superioară sau dorsală și alta inferioară sau plantară.

Metathorax se numesce al treilea inel toracic la insecte; ventral poartă părechea a treia de picioare, iar dorsal părechea a doua de aripi. (v. art. Insecte.)

Metaur, (vechiul *Metaurus),* rîu în Italia de mijloc, se varsă în Marea Adriatică la Fano, 110 km. lung; aci a cădut Hasdrubal, fratele lui Hannibal, în lupta cu Romanii la 207 a. Chr.

Métaux forgés, v. Mokumé.

Metaxas, *Andreiu conte,* om de stat grec, n. 1786 în Kephallinia; a participat la resboiul pentru independență; 1825 a apĕrat Nauplia; 1828—40 a fost ministru de resboiu, 1843—44 prim-ministru. † 1860 în Atena.

Metazoari, *(Metazoa),* se numesce totalitatea animalelor, al căror corp este constituit din celule diferențiate în *țesĕturi (Histonea plasmophagi),* și anume din cel puțin două straturi epiteliale: *Exoderm* și *Entoderm.* Numire dată în oposiție cu *Protozoarii (Protozoa),* al căror corp este constituit numai din o singură celulă: *Monobion;* sau din o grupă de celule, însă nediferențiată în țesături: *coenobion.* [Dr. N. Leon.]

Meteahna, defect fisic, cusur.

Meteci, *Metoici, (grec.)* sau străini, formau majoritatea populației la Atena. Recensămêntul făcut în 309 a. Chr. arată, că numĕrul acestor străini se urca la 10,000; dar acest numĕr este fără indoială al șefilor de familie, lucru care ne face să credem că numĕrul lor se ridica la 45,000. Majoritatea M.-lor se ocupa cu negustoria, ei erau înscriși într'un registru special și fiecare trebuia să plătească o taxă anuală de 12 drachme. M. nu aveau voie să ia parte la viața politică și nici să posedă pămênturi în Atica, cu toate acestea li-se cerea serviciul militar. Fiecare metec trebuia să-și aibă un cetățean care să-i serve de patron, datoriile acestui patron față de metecul sĕu, sûnt puțin cunoscute. Când metecul aducea servicii statului, el era ridicat la treapta de isotel, adecă era în privința impositelor asimilat cu ceialalți cetățeni. [Caion.]

Meteleu, com. rur. în Rom., j. Buzĕu, compusă din 3 căt. cu 1250 loc. (Dicț. geogr. 1892), 2 biserici și 1 școală.

Metellus, fam. ilustră în Roma, însemnată prin ajutorarea talentelor literare și prin rolul jucat in politica Romei. Principalii ei membri sûnt:

Metellus, consul roman în 251 și învingĕtor al Cartaginezilor în Sicilia.

Metellus Macedonicus, nepot al lui M. consulul, a fost pretor, consul și a cucerit în 148 a. Chr. Macedonia.

Metellus Numidicul, consul roman, protector al lui Marius și învingĕtor al lui Jugurta, în 109 e înlocuit cu Marius și exilat; † 91 a. Chr.

Metellus Pius, pretor roman și unul din conducĕtorii resboiului social, † 63.

Metellus Scipion, nepot al lui Scipio Nasica și fiu adoptiv al lui M. Pius, dînsul este partisan înfocat al lui Pompeiu, după lupta dela Tapsus, vĕdêndu-se învins, se sinucide la 46. Familia M. a ocupat un șir îndelungat de ani consulatul și din causa aceasta a avut chiar și un conflict cu poetul Quintus Naevius, care în versuri mușcătoare calomniase această familie. [Caion.]

Metempsychosa, *(grec.)* credința despre migrațiunea sufletului, conform căreia sufletul înainte de a fi ajuns în corp, a mai locuit și în alte corpuri și după moarte va trece iarăși în alt corp. Sufletul pribegia mai mult sau mai puțin timp, după care trebuia să ajungă în sinul deității, acolo unde este isvorul a tot ce vietuesce. M. se găsesce în toate religiunile indice (Brahmanism, Buddhism, Jainism), la vechii Egipteni, la unii filosofi greci (Pythagoras, Pherekydes, Platon, Empedokles, etc.); astădi mai cred în migrațiunea sufletului unele popoare indice și africane. O urmare a M.-ei e și cultul unor animale.

Meteori, fenomene atmosferice sau cari se petrec în atmosfera pămêntului. După causele cari le produc, M. pot fi *calorici,* proveniți din causa căldurei, *electrici* din a electricității, și *optici* din a luminei. După manifestările lor M. se deosebesc în a) *M. focoși,* M. calorici ori electrici, cari se manifestă prin o combustiune de materii sau sûnt însoțiți de o combustiune s. e. aerolitele, fulgerul, etc.; b) *M. luminoși,* M. optici ori electrici, cari se manifestă prin o lumină mai mult sau mai puțin intensă sau prin fenomene luminoase de refracțiune, dispersiune, etc., s. e. curcubeul, halo, aurora boreală, etc.; c) *M. apoși,* M. calorici proveniți din vaporii de apă din atmosfera, s. e. nourii, ploaia, zăpada, etc.; d) *M. aerieni,* M. calorici, cari se manifestă prin mișcarea aerului, s. e. vênturile, trombele, etc.

Meteorit, roce și masse de fier, ce cad pe pămênt din spațiul ceresc. Se împart în *Aerolite,* cele pietroase, și *Siderolite* cele feruginoase. In căderea lor ele devin luminoase, se topesc la suprafață și nasc un sunet ca tunetul. După vitesa cu care ele întră în atmosfera pămêntului (4 mile pe secundă), egală cu a planetelor din sistemul solar, se deduce că ele sûnt sfărîmături de planete, ce se mișcă tot după elipse în jurul soarelui. Composiția lor e foarte variată: fier, nikel, grafit, cromit, bronzit, plagioklas. Fierul lor atacat de acidul clorhidric ne dă un desemn, numit figurile lui Widmanstäten. Mărimea lor variază și se cunosc până acum deja foarte multe. Piatra neagră dela Meka e un M.

Meteorograf, savant care se ocupă în mod special cu studiul meteorilor. Instrument care înregistrează în mod automatic observațiunile meteorologice.

Meteorologia, sciința, care se ocupă cu cunoascerea schimbărilor atmosferice cu privire la presiunea aerului, temperatura, gradul de umiditate al atmosferei, electricitatea atmosferică,

precum şi cu urmările acestora, ca: vênturile, precipitaţiunile, etc. Astfel M. stă în legătură cu climatologia (v. ac.). In timpul mai nou observaţiunile meteorologice se fac pe o scară întinsă şi cu ajutorul rapoartelor telegrafice trimise la o staţiune centrală se pot construí harte, cari dau la fiecare moment situaţiunea atmosferei precum şi posiţiunea depresiunilor barometrice, cari produc în general schimbările în starea condiţiunilor actuale ale atmosferei. Din aceste date precise şi sigure se deduce în mod logic umblarea timpului cu 2—3 ḑile înainte (prognosă). Observaţiuni meteorologice şi regule privitoare la umblarea timpului se află şi la scriitorii vechi, ca Aristotel, Teofrast, Plinius, Seneca. In evul mediu M. era o ramură a astrologiei. După inventarea barometrului şi termometrului, M. devine sciinţă şi e promovată de Saussure, ş. a., cu deosebire însă de Humboldt, care insistă să se facă staţiuni meteorologice. Pentru comunicarea datelor în serviciul meteorologic naţional şi internaţional s'au stabilit *semne internaţionale*, cari se folosesc în tabele şi rapoarte meteorologice. Astfel: cele patru regiuni: *N S E W*. Direcţia vêntului se indică prin o săgeată. Formele norilor se indică prin prescurtarea numelui lor latin, ca: *cir.* = cirrus; *cir.-str.* = cirrostratus, etc. Gradul de înourare se indică prin cifre: 0 = senin, 1—10; un exponent lângă cifră arată grosimea stratului de nori. Pentru diferitele precipitaţiuni şi fenomene atmosferice sûnt semne speciale. (Cf. St. C. Hepites, Serviciul meteorologic în Europa. Bucuresci, 1884.)

Meteoroscop, instrument cu care se fac observaţiunile meteorologice. Vechiul nume al astrobalului.

Meteş, com. mică pe Ampoiu în cott. Alba-inf., cu 829 loc. Rom. gr.-or.

Methan, v. Metan.

Methusalah, v. Matusalem.

Methyalacetanilid, v. Exalgin.

Methylal, identic cu methylendimethyleter. $C_3 H_8 O_2$, se obţine dela destilaţia alcoolului metilic cu acid sulfuric şi bioxid de mangan. Lichid cu un miros aromatic de cloroform şi acetat de etil. Intrebuinţat în medicină ca anestesic şi antidot al strichninei.

Methylalcool, identic cu alcool methylicus, alcool ligni, spiritus ligni, methanol, carbinol $CH_3 OH$. Se extrage din lichidele ce provin dela destilaţiunea seacă a lemnelor la o temper. de 500°, care e însoţită şi de gaze, ca metan, etan, etilenă, alăturea de aşa ḑisul oţet de surcele, cari conţin alcoolul M., acid acetic, acetonă, gudroane fenolice şi hidrocarburi benzenici. Prin tratarea cu apă de calce se reţine acidul acetic şi prin mai multe verificări se obţine prin destilaţie alcoolul. E un lichid incolor, mobil, fierbênd la 66°, arde cu flamă incoloră, are o odoare caracteristică şi o savoare arḑĕtoare. Densitatea 0,797. E un excelent disolvant de oleuri şi grăsimi. Cel impur e usitat mult în industria materiilor colorante, la fabricarea vinurilor, precum şi la denaturarea alcoolului ordinar.

Methylamin, M. = $NH_2 CH_3$ amină primară. Se găsesce în stare liberă în gudronul mineral, animal şi vegetal. Ca sare se găsesce în oleul de pesce precum şi în foile de mercurialis annua şi perennis (mercurialin). Mai ia nascere şi la destilaţia uscată a diferiţilor alcaloiḑi şi compuşi organici, ca morfină, codeină, narcotină, cafeină, etc. In laborator se prepară din acetamidă faţă de brom şi potasă. Gaz incolor, inflamabil, cu mirosul unturei de pesce. Punctul de fierbere —6°. [S. M.]

Methylbenzol, v. Toluol.

Methylbenzoylekgonin, = $C_{16} H_{19} NO_4 + 4 H_2 O$, se găsesce alăturea de cocaină în foile de coca. Se obţine din fierberea îndelungată a cocainei cu apă sau dela ecgonin, apă şi anhidrida benzoică. Cristale prismatice, cari fusionează la 86° când conţin apă şi la 195° când sûnt anhidre; greu solubile în apă rece, uşor în alcool şi insolubile în eter. [S. M.]

Methylchlorid, identic cu *clormetil, clorur de metil,* metan monoclorat, $CH_3 Cl$. Se obţine dela încălḑirea a 1 parte metilalcool cu 2 părţi clorur de sodiu şi 3 părţi acid sulfuric de Nordhausen. In cantităţi mari se prepară în autoclave din metilalcool şi acid clorhidric fumant. Gaz la temperatura ordinară incolor, miros eteric, gust dulceag, arḑênd cu flamă verḑie. Servă la preparaţia artificială a gheţei şi ca anestesic. [S. M.]

Methylenchlorid, identic cu diclor metan, metilenum-bicloratum $CH_2 Cl_2$. Se obţine din acţiunea clorului asupra metanului sau asupra metilenului-iodid. Lichid incolor, miros de cloroform, arde cu flama verḑie, şi fierbe la 40°. Greut. sp. 1·351. [S. M.]

Methylendimethyleter, v. Methylal.

Methylether, = $CH_3 . O . CH_3$, se obţine dela destilaţiunea unui amestec de alcool metilic şi acid sulfuric concentrat. Gaz incolor, miros eteric ce se liqueface la —21°, greut. sp. 1·617.

Methylethylether, = $CH_3 . O . C_2 H_5$, lichid, fierbe la + 11, servă ca anestesic.

Methyloxyd, identic cu methylether. (v. ac.).

Methyloxydhydrat, identic cu alcoolul methylic.

Methylviolet, identic cu: *Metilanilină violet, Violetul de Paris,* se obţine dela oxidaţia dimethylanilinei cu nitratul de cupru şi clorur de sodiu. $C_{24} H_{27} N_3$, HCl. Solubil uşor in apă şi alcool colorând pe acestea în violet. Aciḑi minerali, trec această coloare în albastru, verde şi în fine galben-brun. Violetul de comerciu poartă numele de Pioctaninum coeruleum şi se intrebuinţează ca antiseptic. [S. M.]

Methymna, (acum *Molivo),* în vechime însemnat oraş cu port şi producţie de vin, situat pe insula Lesbos.

Meţianu, *Ioan, archiepiscopul şi mitropolitul bisericei greco-orientale române din Transilvania şi Ungaria,* n. 1828 în Zêrnesci, cott. Făgăraşului. Studiile gimnasiale le-a făcut în Braşov, cele filosofice în Cluj, iar cele teologice în Sibiiu. Funcţionà timp scurt ca protonotar în Bran, iar după aceea fù instituit paroch în Rêşnov, cott. Braşov, şi 1858 numit administrator protopopesc al Branului. La 1860 fù ales şi chirotesit întru protopresbiter pentru acel tract. Dotat cu o rară agerime a minţii, şi inmulţindu-şi cunoscinţele prin studiu neîntrerupt, M. desvoltà ca protopresbiter o activitate neobosită întru promovarea intereselor bisericei şi întru înaintarea clerului şi poporului, iar ca cetăţean devine conducĕtorul Românilor din cott. Făgăraşului, şi participă la toate acţiunile politice din acel timp, întreţinênd cele mai întinse re-

laţiuni cu fruntaşii şi bărbaţii români de valoare, cu cari lucrează mână în mână ca deputat la conferenţa naţională din 1861, la congresul naţional din 1863, apoi la dieta din Cluj din 1865, şi votul sĕu e considerat în toate. Principele Schwarzenberg, principele Montenuovo şi alţi dignitari de stat din acele timpuri, îi dau o deosebită atenţiune; şi prin vaza şi trecerea, de care se bucura, contribuí mult şi la ridicarea autorităţii bisericei. Exoperează dela comunele politice porţiuni canonice pentru preoţi, salare şi îmbunătăţiri pentru învĕţători, şi înfiinţează în toate comunele din tractul sĕu şcoale şi fonduri pentru dotarea preoţimii şi învĕţătorilor. In lupta pentru reînfiinţarea mitropoliei şi activarea constituţiunii bisericesci, precum şi în toate acţiunile mari ale bisericei, protopopul M. a fost adesea consultat de fericitul Şaguna, iar după reactivarea vieţii constituţionale bisericesci, este un membru activ şi valoros în toate corporaţiunile bisericesci. Dînsul a funcţionat dela inceput ca membru în consistoriul şi sinodul archidiecesan, ca membru al consistoriului mitropolitan şi al congresului naţional-bisericesc. După moartea lui Şaguna (1873), M. conduse, din încredinţarea consistoriului mitropolitan şi a congresului naţional bisericesc, prima alegere de mitropolit, iar la 1874 fù ales vicar episcopesc şi preşedinte al consistoriului din Oradea mare. La 1875 a fost instituit episcop al Aradului. La întrarea sa în funcţiune episcopul M. aflà eparchia în o situaţiune, în care se resimţiau în toată puterea lor greutăţile şi nĕcazurile unui trecut de tristă aducere aminte, dar lucrând cu multă prevedere şi cu o energie neîntrecută, a realisat fapte, cari constituesc basa fundamentală pentru viaţa şi desvoltarea ulterioară a eparchiei Aradului.

Ca archiereu, în cele spirituale M. este în neîntrerupt contact cu clerul şi poporul sĕu, şi anume prin visitaţiunile canonice întreprinse în fiecare an în diferite părţi ale diecesei, şi prin pastoralele ce în tot timpul, cât a funcţionat ca episcop, le-a dat regulat clerului şi poporului eparchiei sale in fiecare an la serbătorile nascerii Domnului, a anului nou şi a învierii.

In administraţiunea bisericească s'au realisat sub M. însemnate îmbunătăţiri. S'a activat întreg organismul bisericesc într'o formă corespundĕtoare instituţiunilor bisericei ortodoxe. Grija cea mai însemnată i-a fost pururea a ridica şi întări învĕţământul confesional. Inceputul l-a făcut cu organisarea institutului pedagogic-teologic. La întrarea sa în eparchie, vechia preparandie din Arad era în o stare, care nu mai corespundea recerinţelor timpului. Avea numai două cursuri cu trei profesori rĕu dotaţi, şi era adăpostită in un edificiu absolut necorespundĕtor, din care causă fusese deja admoniată din partea organelor statului, iar institutul teologic cu trei cursuri avea numai doi profesori, şi era adăpostit într'un local închiriat, care nu corespundea scopului. In faţa acestei situaţiuni episc. M. încă în 1876 zidi prin colectă şi din alte mijloace bănesci ale diecesei un edificiu, în care plasà ambele institute, înmulţi numĕrul profesorilor, cursurile preparandiale le ridicà mai întâi la trei, după aceea la patru, augmentându-le şi cu un curs de pregătire; şi ca să înlesnească tinerilor săraci pregătirea pentru cariera învĕţătorească, înfiinţà două alumnee diecesane, în cari se adăpostesc şi provĕd cu cele trebuincioase preste 100 de tineri, partea cea mai mare gratuit; iar pentru crescerea numĕrului trebuincios de profesori pentru aceste institute, a creat mai multe stipendii pentru candidaţii de profesură.

Pentru crescerea tinerimei episc. M. activà cu mari greutăţi la 1877 fundaţiunea »Elena Ghiba-Birta«, care la finea 1899 a încheiat cu active de 62,722 florini, şi din care cu începere dela 1877 s'au împărţit la câte 12 tineri stipendii de câte 200 fl. anual. Tot sub guvernul bisericesc al episc. M. s'au mai activat fundaţiunile de stipendii: »Teodor Papp din Checheş«, cu active la finea 1899 de 67,573 fl. 78 cr. şi »Ana Popovici Ebesfalvai« cu active de 6909 fl. Imbunătăţirilor întroduse la institutele centrale de episc. M. este a se mulţămi, că în eparchia Aradului s'a susţinut în mod după împrejurări destul de satisfăcĕtor caracterul confesional al şcoalelor confesionale din eparchie; şi pe teritoriul aparţinĕtor la jurisdicţiunea consistoriului din Arad toate comunele bisericesci au susţinut şcoalele lor proprii, cari la stăruinţa lui s'au înmulţit cu 160 de şcoale nou înfiinţate. La stăruinţa dînsului s'au întrodus şi şcoale pentru fetiţe; iar pentru crescerea învĕţătoarelor s'a înfiinţat şcoala superioară de fetiţe cu internat în Arad. Pentru mai buna crescere a tinerimii preparandiale şi clericale a întrevenit la 1882 la fericita baronesă Ifigenia Sina din Viena, care donà diecesei o parte din un intravilan al ei din Arad. Pe acest intravilan se zidí frumosul palat seminarial cu bani întraţi din o colectă întreprinsă de episc. M. în 1883, în care au incurs 55,000 fl., şi din alte mijloace ale diecesei, iar pentru înfiinţarea unui gimnasiu românesc în Arad a pus basă unui fond, care la 1899 a representat suma de 9037 fl. La 1877 înfiinţà din mijloacele proprii tipografia diecesană din Arad şi o donà diecesei cu menirea de a serví la respândirea literaturei în popor. Din venitele realisate de tipografie, şi din o sumă de ḑece mii florini, donată de dînsul, înfiinţà fondul pentru ajutorarea parochiilor sărace la zidirea de biserici, care fond astăḑi atinge suma de aproape 50,000 fl.

Pentru ajutorarea preoţilor deficienţi, a vĕduvelor şi orfanilor de preoţi, şi pentru ajutorarea preoţilor dela parochiile cu dotaţiune mai puţină, înfiinţà la 1877 fondul preoţimii gr.-or. din diecesa Aradului, din care s'au distribuit de atunci încoace multe ajutoare, şi care la 1899 a avut active de 373,671 fl. Fondul acesta şi sporirea lui este pusă pe astfel de base, ca după timp să devină fond de ajutorare pentru întreagă preoţimea din eparchie. Pentru a veni în ajutor comunelor bisericesci întru acoperirea trebuinţelor culturale, s'a înfiinţat prin episc. M. la 1887 fondul diecesan pentru asigurarea clădirilor bisericesci şi şcolare contra focului, care la 1899 a fost de 50,227 fl.

O deosebită activitate a desvoltat episc. M. şi întru finalisarea despărţirii ierarchice de către Sêrbi a comunelor cu poporaţiune română, cari la realisarea despărţirii remăseseră sub ierarchia sêrbească. Sub conducerea dînsului ca vicepreşedinte al delegaţiunii congresuale, s'a efeptuit prin proces despărţirea mai multor astorfel

de comune cu o poporațiune de preste douĕḑeci de mii de credincioși, cari s'au încorporat la jurisdicțiunea ierarchiei bisericei române, și cu o avere de preste 200,000 fl. câștigată dela coreligionarii Sêrbi. Sub conducerea lui M. eparchia a cumpĕrat, pe sama sa și a unor biserici, vr'o 5000 jugĕre de pământ. In această direcțiune și anume: ca și comunele bisericesci să-și asigure averile lor prin învestire în pămênturi, a stăruit cu succes, atât prin vorbirile sale, cât și prin circularele emise în această direcțiune. Și multe comune bisericesci din diecesă, urmând glasului archipăstorului lor, au cumpĕrat și ele însele pămênturi din al căror venit după timp vor puté contribuí la dotațiunea preoților și învĕțătorilor, și vor puté satisface și alte trebuințe culturale. Ca membru al casei magnaților episc. M. și-a ridicat glasul în toate chestiunile, cari s'au reportat la biserica și poporul român. Preste tot activitatea episc. M., desvoltată în timp de 24 ani, precum și resultatele obținute de dînsul formează o frumoasă epocă în istoria desvoltării eparchiei gr.-or. a Aradului.

După moartea mitrop. Miron Romanul, M. fù ales prin congresul electoral, întrunit la 19/31 Dec. 1898, archiepiscop și mitropolit; și după ce această alegere prin preaînalta resoluțiune din 18 Febr. 1899 a fost sancționată, episc. M. în ședința congresului ținută la 28 Febr. (12 Martie) 1899, a fost introdus în scaunul mitropolitan.

Ca mitropolit M. a regulat încasarea taxelor sidoxiale, creând fondului gen. admin. al archidiecesei sale un isvor de venit anual de circa 40,000 coroane, a regulat dotațiunea protopresbiterilor, asigurându-le o remunerațiune anuală de 1000 cor., a conlucrat la finalisarea afacerii cu renta școalelor din Brașov, și a stăruit la guvern, ca întregirea dela stat a dotațiunii preoțimei să se distribue prin autoritățile bisericesci.

M. a fost decorat la 1879 cu ordinul »Coroana de fier« cl. II și la 1896 cu ordinul »Francisc Iosif I« cl. I.

Metis, în mitol. grc., prima soție a lui Zeus, fiind grea cu ḑina Athene, Zeus a înghițit-o, și apoi din capul sĕu s'a născut Athene.

Metis, în zoologie și botanică: un product a două specii diferite. M. se numesc și cei născuți din tată european și mamă indiană, sau vice versa. (v. Mestiți.)

Metoc, *(grec.)* se numesce o căsuță clădită lângă o mănăstire de către un monach, care dispune de banii necesari, pentru a duce o viață particulară ca pensionar. M. sûnt în ḑiua de astăḑi foarte multe pe lângă mănăstirile mai însemnate, astfel încât complexul total presintă vederea unui sat compact. Derivatul *metocan* însemnează însă numai pe un locuitor de suburbie, și este sinonim cu turcescul mahalagiu.

Metoda, *(grec.)* verbal: cale de urmat. In genere sub M. se înțelege: modul de a săvîrși intenționat o lucrare după un plan bine chibzuit și în vederea unui scop determinat. In acest înțeles M. se impune ori și cărei lucrări omenesci, fie teoretică ori practică. Cu deosebire însă se impune M. la lucrările sciințifice, astfel încât *metodic* și *sciințific* înseamnă tot aceea. După cum lucrarea se referă la câștigarea de noue cunoscințe, ori la ordinarea și sistemisarea celor deja câștigate, ori în fine la împărtășirea celor câștigate și sistemisate într'un mod convingĕtor și altora, se deosebesc trei feluri de M.: *euristice, sistematice și didactice.* Ca M. euristice se consideră: analisa și sintesa, abstracțiunea și determinațiunea, inducțiunea și deducțiunea. M.-le sistematice se îndeplinesc prin definițiune, divisiune și clasificațiune și prin demonstrațiune. Cele pedagogice (didactice) au în vedere parte educațiunea (crescerea) prin disciplină și direcțiune, parte instrucțiunea. (Cf. Wundt, Logica II; I. Popescu, Pedag. pag. 54 seq.; Pletosu, Logica, cap. V.) [Pl.]

Metoda didactică se divide în *forma de învĕțământ, proces de învĕțământ* și *ton de învĕțământ.* Ca formă de învĕțământ M. e *acroamatică,* când profesorul vorbesce într'una și elevul ascultă, și *erotematică* sau *catechetică,* învĕțământ mijlocit prin întrebări și respunsuri. Cea din urmă se numesce *socratică,* când ia forma liberă a conversațiunii. Ca proces de învĕțământ, M. didactică e aceeași cu M. cercetării sciințifice. Ea poate să fie *analitică,* când procedàm dela întreg la părți, și *sintetică,* când cercetarea ia calea inversă. Mai deosebim *M. inductivă,* când cercetarea pleacă dela casuri concrete și speciale și termină în abstracțiuni și generalități; M. e *deductivă,* când cercetarea urmează calea inversă.

Metodie, episcop de Buzĕu (1740—1749), se ocupă mult cu restaurarea bisericilor din eparchia sa, mai cu samă cu catedrala și măn. Vintilă. A mai cumpĕrat episcopiei diferite proprietăți, și a obținut dela Const. Mavrocordat moșia Unguriu. (B. Iorgulescu, Dicț. jud. Buzĕu, Bucuresci 1892, p. 128.)

Metodiști, sectă eretică în Anglia și coloniile engleze din America; se numesc M., fiindcă ei afirmă a viețuí după metoda statorită în Biblie. Fundatorul sectei, care în cele de credințe mai nu difere de anglicanism, e *Ioan Wesley,* n. 1703, † 1791. M. cred că lucrarea imediată a spiritului sfânt în om se poate apercepe prin simțiri; nu recunosc deosebire între episcopat și presbiterat; adunările lor religioase constau mai mult din predicări. M. sûnt constituiți în societăți, clase și districte, preste acestea, ca cea mai înaltă corporațiune, e conferența anuală, constătătoare din predicatori și laici. M. sûnt divisați în mai multe secte. [i—m.]

Metodiu, v. Ciril și Metodiu.

Metodologia, *(grec.)* este partea logicei, care tractează despre metode în genere ca procedeuri sciințifice, în deosebire de partea elementară, care are de obiect teoria noțiunilor, a judecăților și a raționamentului. Sûnt metode generale și speciale. Cele dintâiu normează actele gândirei preste tot, iar celelalte privesc mersul gândirei la resolvirea problemelor ce constitue o sciință particulară. De aici și M. e sau generală sau specială. [Pl.]

Metoici, v. Meteci.

Meton, astronom în Atena, în 433 a. Chr. a desfășurat ciclul ce poartă numele sĕu și cuprinde 125 luni complete câte de 30 ḑile și 110 necomplete de 29 ḑile, care de altcum e egal cu 12 ani câte de 12 luni și 7 ani visecți de 13 luni.

Metonimia, *(grec.)* figură de stil prin schimbare de cuvinte, s. e. Musele în loc de: artele frumoase. v. Hipallagia. [*]

Metonomasia, *(grec.)* schimbarea unui nume propriu prin traducere, s. e. Samuel Micu în loc de Samuel Klein.

Metopa, un membru architectonic în frisa templelor dorice din vechea Helladă; și anume: spațiul cuprins între două triglyphe. La început acest spațiu era gol. Mai târziu a fost acoperit cu o placă de marmoră, nezugrăvită și nesculptată, la urmă însă, mai ales în timpurile clasice ale architecturei, zugrăvită cărămiziu sau roș închis și având și reliefe sculptate pe dînsa. (Cf. J. Durm, Die Baukunst der Griechen, Berlin, 1881).

Meţove, *Mezzovo* sau arămânesce *Miuciu*, un oraș arămânesc cu 3500 loc. la Pind în Epir, aproape de granița grecească. Aici s'au născut milionarii Averof, Sturnara și Toșița, cari au cheltuit pentru grecism mai multe milioane și și pentru locul lor natal, unde au ridicat institute de binefacere: un asil pentru bătrâni, un spital cu spiţerie (gratis pentru săraci) și școli grecesci.

Metretes, cea mai mare mĕsură de fluiditate la Greci = 39·39 l.

Metrica, *(grec.)* sciința regulelor versificațiunii. *M. modernă* se întemeiază pe accent; pentru aceea numĕrul silabelor în versurile regulate e determinat, ca și locul accentului.

M. antică se întemeia pe cantitate; și fiind-că o silabă lungă putea ţine loc de două scurte, și vice-versa, numĕrul silabelor nu era determinat. In versificațiunea modernă încă se întrebuințează cu succes metrul elegiac, eroic sau alte metre analoage celor antice, în cari adecă se numeră picioarele versurilor, iar nu silabele; însă picioarele, iambi, dactili, etc. se formează tot pe temeiul accentului. (Cf. Poetica de M. Străjan).

Metritis, *(grec.)* inflamația mitrei (v. Endocardita).

Metrocarcinoma, *(grec.)* cancerul sau racul mitrei, o boală nu tocmai rară la femei, care numai prin operații se vindecă, fără garanție că nu va apare de nou. Pericolul este cu atât mai mare, căci M. se nasce pe nesimțite așa că adeseori când se face diagnosa deja e târdie operația. Causele acestei boale, care seceră multe victime între femei, sûnt până astădi necunoscute. [Dr. V.]

Metrologia, învĕțătura despre mĕsuri.

Metromania, excitație genitală uterină.

Metronom, aparat întrebuințat în musică pentru a regula mișcarea unei composițiuni sau mai bine dis a determina gradul de repegiune, cu care trebue să se urmeze diferiții timpi ai mĕsurei în execuțiunea unei composițiuni musicale. De pe la începutul secl. XVIII (Et. Loulié din Paris, 1701) s'au făcut încercări de a se construi astfel de aparate, (numite: *Chronometre, Echometre, Metrometre, Rythmometre, Plexichronometre,* ș. a.). De asemenea în Germania apar diferite Taktmesser, Zeitmesser, ș. a. Aparatul întrebuințat generalminte astădi este M.-ul lui Mältzel. [T. C.]

Metropola, oraș mare; capitală; oraș cu reședință episcopească; centru.

Metropolia, *Metropolit,* v. Mitropolia, Mitropolit.

Metrorrhăe, *Metrorrhagie,* se numesce ori ce curgere de sânge din mitră, care nu se ivesce în timpul și în cantitatea normală a menstruației. Causele cari pot provoca o M. sûnt multe și deosebite: excese în timpul menstruației, s. e. înfierbântare, recire, muncă obositoare, dans, călărit, bicicleta, abus alcoolic, excitări spirituale și sexuale. Afară de aceste cause direct înrîuritoare asupra funcțiunii mitrei, sûnt o mulțime de alte afecții organice în și afară de sfera sexuală a femeii, cari pot porni și întreţiné o M. mult-puţin abondentă. Continuă sau întreruptă, cu sau fără dureri, M. este totdeuna un simptom ce are a fi luat în serioasă considerare. Un examen amĕnunţit medical se impune. [Dr. Vuia.]

Metroscop, ori ce instrument medical, cu care se examinează cavitatea internă a mitrei. [Dr. V.]

Metrosideros Banks., (botan.) gen de plante lignoase din fam. Myrtaceelor, trib. Leptospermeae. Cuprinde până la 18 specii pacifice, dintre cari una tropical-australiană, alta din archipelagul indic și o a treia austral-africană. *M. vera* Rumph. ne dă »lemnul de fier« de pe Molucce. [A. Pr.]

Metrotomia, operațiunea chirurgicală ce se face la mitră. Etimologicesce: tăierea mitrei. In înțeles mai restrîns M. este marea operațiune numită *secția cesareă*, prin care se scoate fĕtul, tăind pântecele unei femei, care pe căile normale nu poate nasce. [Dr. V.]

Metroxylon Rottb., (botan.) gen din fam. Palmierilor, tribul Lepidocaryeae, cuprinde arbori drepți cu tulpina robustă, adesea cespitoasă. Acest gen are vr'o 6 specii, respândite prin archipelagul Malaian, în Guinee și în insulele Figi. *M. Rumphii* Mart., *M. Sagu* Rottb., *M. laeve* Mart. sûnt specii cunoscute de Germani sub numirea de Sagopalmen, iar de Francezi sub numirea de Sagoutier. Mĕduva acestor arbori este foarte avută în feculă, care se extrage, se prepară și constitue o substanță alimentară cunoscută sub numirea de Sago. Fecula extrasă din mĕduva arborelui *M. Sagu* Rottb. pe lângă că este alimentară, este în acelaşi timp și analeptică. [Z. C. P.]

Metru, mĕsură de lungime, a zece milioana parte din cuadrantul meridianului terestru (dela pol la equator); M. e unitatea sistemului de mĕsuri metrice (sistem decimal). 1 M. = 10 decimetri = 100 centimetri = 1000 milimetri; compușii M.-lui sûnt: 10 M. = 1 Dekametru; 100 M. = 1 Hektometru; 1000 M. = 1 Kilometru. Conţinutul unui decimetru cubic se numesce *litru* și servesce drept unitate a mĕsurilor de capacitate; greutatea unui centilitru de apă la 4° C. se numesce *gram* și servesce drept unitate a mĕsurilor de greutate. v. și Ar și Mĕsura.

Metternich, *Clemens Wenzel Nepomuk Lothar,* om de stat austr., n. 1773 în Koblenz; 1795 s'a căsătorit cu nepoata ministrului Kaunitz, princesa Maria Eleonora (murind aceasta în 1825, M. a mai avut încă două soții). 1797—99 a participat la congresul de pace din Rastatt ca trimis al colegiului conților din Vestfalia. 1801 a fost numit ministru plenip. austr. în Dresda, 1803 în Berlin, 1806—9 în Paris; 1809 a fost numit ministru de externe, 1821 cancelar al Austriei și 1826 president al conferenţelor ministeriale

pentru afacerile interne. A ocupat aceste posturi până la 13 Martie 1848, în care timp a fost motorul principal al politicei externe și interne în Austria. M. a jucat rol însemnat în epoca luptelor contra lui Napoleon; a fost aderent al politicei reacționare și mare contrar al naționalismului și liberalismului; în acest sens a sciut să influențeze conclusele congreselor dela Viena (1814—15), Aachen (1818), Carlsbad (1819), Troppau și Laibach (1821) și Verona (1822). Erumpênd revoluția dela 1848, a fost silit să se retragă și refugieze în Anglia. După sufocarea mișcărilor revoluționare s'a rêntors la Viena, unde † în 11 Iunie 1859. De mare valoare istorică este scrierea: Aus M.-s nachgelassenen Papieren, editată de fiul sĕu Richard M. și A. de Klinkowström, în 8 vol. 1880—84.

Metteur en pages, *(franc.)* paginator, culegêtorul-tipograf însărcinat cu arangiarea culegerii tipografice în pagine (cu »preruperea«).

Mettray, sistemul M., sistem de case pentru câte o familie, aplicat la orfanotrofii, după modelul institutului de corecțiune pentru copii din M. lângă Tours.

Metusalem, *Methusalah,* v. Matusalem.

Metz, cetate fortificată în Lotaringia, până la 1870 capitala depart. frc. Moselle, lângă Mosel, cu 60,186 loc. (1890); episcopie, catedrală gotică, liceu, școală reală, seminar, institut de surdo-muți. Cetatea e una din cele mai tari în Europa, are 12 forturi; arsenal, școală de artilerie; fabrici de piei, ace, arme, postav, pălării, flori artificiale; filiala băncii imper., cameră de comerciu. In apropiere se află ruinele unui apaduct roman și ale unui amfiteatru. In vechime M. (numit și Mediomatrica) a fost capitala Austrasiei, după împărțirea imperiului franc deveni oraș imp. german. In pacea de Westfalia fù dat Franciei. In 1870 aci fù închis Bazaine, care capitulă la 27 Oct.; în pacea din Frankfurt M. fù dat Germaniei.

Metzgeria Raddi, (botan.) gen de Hepatice, familia Jungermanniacee anakrogyne, caracterisat prin fronde (thal) fără frunze, ramificate de mai multe ori în dichotomie, mai rar pinate, de coloare mai des verde; frondele înguste și târîtoare au pe fața ventrală rhizoiḑi, alteori și pe cea dorsală, în lungul lor și la mijloc sînt străbătute de o nervură mediană. Are vr'o 64 specii, 2 sînt cosmopolite, 1 în regiunile arctice, 15 în cele antarctice, restul prin Asia, Africa și America tropicală. Toate trăiesc pe scoarța arborilor, mai rar pe stânci, pe frunze. In Europa se află *M. hamata* Lindb., *M. pubescens* Raddi, *M. furcata* Lindb. și *M. conjugata* Lindb.; ultimele trei sînt și în România. [S. Șt. R.]

Meum Jacq., (botan.) gen de plante perene glabre din fam. *Umbeliferelor,* trib. *Seselineae.* Cuprinde o singură specie central-europeană: *M. Mutellina* Gaertn., »brioala« sau »chiminul ursului«, ce cresce pe cele mai bune pășuni alpine. [A. Pr.]

Meurthe, afluent pe dreapta al rîului Mosel, isvoresce în Vogesi, 170 km. lung. După el e numit departamentul francez *M.-et-Moselle,* 5275 km². cu 466,417 loc. (1896); 4 arondismente, capitala Nancy.

Meuse, (germ. *Maas)* rîu, isvoresce în depart. franc. Marne super., la Troussey devine navigabil, străbate Ardennii între Mézières și Lüttich, trece prin Belgia și Olanda și se varsă în Marea Nordului. Lungimea e de 925 km., din cari pe 574 e navigabil. M. are mai multe legături de canale. *Departam. franc. M.,* 6239 km². cu 290,384 loc. (1896); 4 arondism., capitala Bar-le-Duc.

Mevlevi, ordul dervișilor (v. ac.) dansatori.

Mexico, *(Republica Mexicana, Estados Unidos de Mejico),* republică în America, mărginită la nord de Statele unite, spre est de Golful M., spre sud de Guatemala, Honduras englez, spre vest de Oceanul Pacific; 1.946,523 km². cu 12.100,000 loc., între cari 20% sînt Albi, 42% Mulați și Mestiți, 38% Indiani. Majoritatea este de religiune rom.-cat. *Orografia.* In direcțiunea țermului Oceanului Pacific se întinde o catenă de munți, cari se ridică până la o înălțime de 2500—3000 m.; spre est de acestea se întinde Anahuac, un platou gigantic, în partea sudică a lui se află o mulțime de vulcani, dintre cari mulți activi ca: Popocatepetl, (5420 m.), Citlaltepetl (s. Orisaba) (5582 m.), Cofre de Perote (4090 m.). In munți se află aur, argint, porfir, fier, plumb, aramă, petroleu, cărbuni de piatră, ș. a. *Idrografia.* Cel mai mare rîu ce formează totodată limita spre nord-est este: Rio Grande del Norte, se varsă în Golful M.; San Fernando, Santander, Tampico, Panuco, San Pablo, Tabasco, ș. a. In Oceanul Pacific se varsă rîul Verde, Mexcala, Rio de la Armeria, Rio Grande de Santiago, Rio San Pedro, ș. a. Dintre lacuri amintim: Texcoco, cel mai mare; Chapalo, Patz cuaro și Cuitzeo. *Clima.* In M. în general distingem douĕ anotimpuri: unul ploios (tiempo de aguas) și altul secetos (tiempo de secas). De altcum presintă multe variațiuni, spre țermuri căldură abia suferibilă, pe platou moderată, pe vîrful munților aspră. Mexicanii deosebesc: Tierras Calientes, Templadas și Frias. Pămêntul este foarte fructifer. Se produce în abundanță trestie de zahăr, cafea, cacao, indigo, tutun; aici este patria străbună a porumbului; grâu, orez, fasole, secară, ovĕs, ș. a. Din causa că M. are puțini locuitori, cultivarea pămêntului nu este destul de desvoltată. M. este foarte avut în tot soiul de minerale. In 1893 produsul minelor de aur a fost: 1.326,564 dolari, minele de argint au produs: 55.467,431 dolari. Industria și comerciul este destul de viu și desvoltat. In 1893—94 exportul a fost: 79.343,288; importul: 30.287,489 dolari. *Administrațiunea și cultul.* M. în înțelesul tractatului din 5 Febr. 1887, deveni republică federativă constătătoare din 27 state, 2 teritorii și un district. In frunte stă președintele ales pe 4 ani; congresul constă din camera deputaților și senatul. Fiecare stat trimite la senat câte un membru, ales pe 2 ani. Deputații sînt aleși asemenea pe 2 ani și tot 40,000 locuitori aleg un deputat. Fiecare stat, cu privire la chestiunile sale interne, are administrațiunea sa proprie. Lungimea căilor ferate în 1894 a fost: 12,000 km., a liniilor telegrafice 61,000 km. Cele 27 state și teritorii sînt: Tamaulipas, Vera-Cruz, Tabasco, Campêche, Yucatan, Chihuahua, Coahuila, Nuevo-Leon, Durango, Zocatecas, San Luis Potosi, Aguascalientes, Guanajuato, Queretaro, Hidalgo, Mexico, Morelos, Tlaxcala, Puebla, Baia-California, Sonora, Sinaloa, Tepic, Jalisco,

Colima, Michoacan, Guerrero, Oaxaca, Chiapas, un ter. și un district. Venitele: 43.600,000, cheltuielile: 45.610,300 dolari; datoria: 181.610,243 dolari. *Armata.* 24,000 pedestrii, 12,000 călărași, 2310 artileriști, 3000 oficieri. Limba oficicesă a statului este cea spaniolă. Numĕrul școalelor populare în 1892 a fost 7200, cu 432,000 elevi, are universități, licee, gimnasii, academii de tot ramul de sciințe în numĕr de 70, cu 22,000 ascultători. Cu toate acestea starea culturală, deși instrucțiunea este obligătoare și gratuită, nu corespunde recerințelor. Numĕrul analfabeților este destul de mare. Este însemnată biblioteca națională cu 150,000 vol. și alte 16 biblioteci, fiecare cu 12,000 vol., 22 musee, ș. a.

Istoria. Spaniolii Pinzon și Solis descoperind în 1508 Yucatanul, aduc vestea M.-lui de prima dată în Europa. In 1519—21 oficierul spaniol Cortez (v. ac.), cucerește întreg M. dându-i numele de *Spania nouă*. M. devenind provincie spaniolă, până în 1810 este administrată de Spania. In 1810 locuitorii, în frunte cu preotul Hidalgo y Costilla, se rescoală. Rescoala însă a fost sufocată, Hidalgo prins și decapitat; rescoala în 1811 a isbucnit din nou, când Iturbide se proclamă împĕrat. A fost însă detronat și adunarea națională din 1823 declară M. republică. Primul președinte a fost generalul Victoria, care a sistat negoțul cu sclavii și a ocupat toate forturile spaniole. După mai multe lupte de partid în 1833 este ales președinte Santa-Anna. Isbucnind din nou rescoala, Santa-Anna ca președinte și dictator sufoacă rescoala și declară M. de republică centralistă. Rescoala din nou erumpe, acum între centraliști și federaliști. Santa-Anna cade victimă revoltei. Este depus și exilat de Paredes și Herrera. Pe timpul lui Herrera (1846), Statele-Unite atacă Texas; în pacea dela Guadalupe-Hidalgo 1848, M. este silit a ceda Statelor-Unite întreg teritoriul de preste Rio Grande del Norte, cu un areal de 1.650,000 km². Cu toate acestea pierderi mari, certele interne n'au încetat, partidele nu s'au împăcat. Santa-Anna din nou este ales președinte, dar vêndênd Statelor-Unite partea sudică a teritoriului Arizona cu 10.000,000 dolari și apropiindu-se de partidul clerical, în 1855 Alvarez se rescoală și îl depune. Alvarez abdice și locul sĕu îl ocupă Comonfort, care a fost depus și înlocuit cu Juarez, care desființează mănăstirile și bunurile bisericelor le confiscă în favorul statului, solvirea datoriei statului pe 2 ani o sistează. Aceste circumstări dau ocasiune la întrevenirea puterilor europene. Napoleon III întreprinde expedițiunea mexicană. Armata spaniolă, franceză și engleză debarcă în M. Generalul din M., Almonte, se nisuia, ca Maximilian, archiducele austriac, să fie ales împĕrat al M.-lui. Anglia și Spania, în conțelegere cu Juarez, rechiamă trupele în patrie. Francia însă proclamă pe Almonte de dictator în M., generalii francezi Bazaine și Florey remân învingĕtori. Intrând în capitala M., chiamă pe Maximilian să ocupe tronul. Acesta primesce chiemarea, și în 1864 intră în capitală. Juarez fuge, adună armată și din nou erumpe resboiul. Juarez, deși a fost bătut în mai multe rânduri, totuși din nou atacă pe Francezi; Napoleon a rechiemat armata în patrie. Juarez prinde pe Maximilian și generalul Miramon și îi execută. După aceasta M. este din nou proclamat republică și în 1867 și 1871 Juarez fù ales de președinte. Locul sĕu îl ocupă Lerdo de Tejada, care a fost întărit și de congres. Iglesias și Diaz Porfirio, nefiind îndestuliți cu alegerea, prind arma. Diaz Porfirio, remânênd învingĕtor, în 1877 ocupă presidiul. In 1880 Manuel Gonzales deveni președinte; în 1884, 1888, 1892 și 1900 din nou fù ales Diaz Porfirio, sub care, pe lângă un guvern înțelept, M. se bucură de pace și pe încetul începe a vindeca rânele și calamitățile causate de multele resboaie civile. Starea financiară încă s'a îmbunătățit.
[M. Bodiu.]

Mexico, 1) *stat* în republica Mexico, cu suprafață de 19,812 km²., 830,000 loc. Pe teritoriul sĕu se ridică Popocatepetl (5420 m.). Parte mare se ține de Tierras Calientes, pămêntul este foarte fructifer. M. este avut în minerale: aur, argint, plumb, fier, marmoră, cărbuni de piatră, antimon, ș. a. Capitala este Toluca, cu 17,000 loc.

2) *M., capitala* republicei M., are 330,000 loc. Atât comerciul cât și industria sûnt însemnate. Dintre instituțiunile culturale amintim: Escuela de Medicina, Mineria, 4 teatre, dintre cari cel mai însemnat este Teatro Nacional. M. este oraș frumos, cu strade, piețe, parcuri, palate frumoase și moderne. Piața cea mai frumoasă este Plaza Mayora de la Constitucion, cu parcul foarte frumos El Zocalo, lângă care este catedrala și biserica Sagrario Metropolitano, palatul național (205 m.), Palacio del Ayuntamiento și Portales. Palatul național, cel mai mare edificiu de pe rotogolul pămêntului, cu areal de 1 km²., edificat in secl. XVII; în el se află museul național, cu colecțiuni de antichități însemnate din timpul Aztechilor; observatoriu, ș. a. Palatul Monte Pio, cel mai vechiu palat. Casa de Moneda; bisericile Santissima Sto Domingo, San Fernando, ș. a. Dintre stradele mai frumoase amintim: Cineo de Mayo, Avenida Oriente, Calzada de la Reforma, cu o mulțime de monumente: Carol IV, Guatemocin, Columbus, ș. a. Este renumită biserica Virgen de Guadalupe, închinată patronului sfânt al capitalei M. M. de astăḑi este edificat pe locul orașului vechiu Tenochtitlan, capitala de odinioară a regelui Motecuhzoma, ale cărei ruine și astăḑi se vĕd.

Mexico, *golful,* parte din Oceanul Atlantic, între Statele unite, Mexico, peninsula Yucatan și Florida. Stă deschis cu gura spre insula Cuba. Diametrul cel mai lung este 1760 km., cel mai scurt 1125 km. Spre Cuba este mai afund, 3900 m. Dintre porturi amintim: New-Orleans în Louisiana, Pensacola în Florida, Habana în Cuba.
[M. Bodiu.]

Meyer, 1) *M., Iosif,* librar, publicist și industriaș, n. 9 Maiu 1796 în Gotha, unde mai târḑiu fundă »Institutul bibliografic«, cu care 1828 s'a mutat la Hildburghausen; urmând devisei »prin cultură la libertate« a întreprins editarea multor opere menite a lăți ideile liberale (M.-s Universum, diverse biblioteci ale autorilor germani, marele lexicon de conversațiune, biblioteci poporale din diferiți rami ai sciințelor și economiei, etc.), † 27 Iunie 1856. 2) *M., Hermann Julius,* fiul celui precedent, n. 4 Apr. 1826 în Gotha, a continuat opera tatălui sĕu prin amplificarea lexiconului la 15 vol., a editat »M.-s Volksbücher«, 1874 mută institutul la Lipsca.

Fiii acestuia, Hans și Arndt, sînt șefii actuali ai firmei. 3) *Meyer, Paul*, literat francez, n. 17 Ian. 1840 în Paris, dela 1876 profesor la »Collège de France«, director la »École des chartes«, și-a câștigat merite prin numeroase scrieri și ediţiuni de texte (»Bibliothèque française du moyen-âge«, 1882—90, 7 vol.) privitoare la studiul limbei și poesiei franceze meridionale. E unul din întemeietorii revistelor »Revue critique« și »Romania«. 4) *Meyer, Gustav*, limbist, n. 25 Nov. 1850 în Gross-Strelitz, dela 1877 prof. în Graz; a scris o gramatică elină (ed. III, 1896); »Albanesische Studien, (1883—97); »Albanesische Grammatik«, (1888); »Etymolog. Wörterbuch der alban. Sprache«, (1890). 5) *Meyer, Georg Hermann von*, n. 16 Aug. 1815 în Frankfurt p. M., 1844—89 prof. în Zürich, † 21 Iul. 1892; întemeietorul direcţiunii fisiologice în anatomie. 6) *M., Lothar*, chimist, n. 19 Aug. 1830 în Varel, † 12 Apr. 1895 în Tübingen, unde era profesor; calculà din nou greutatea atomică a elementelor, etc. Scr.: »Moderne Theorien der Chemie« (ed. VI, 1896); »Grundzüge der theoretischen Chemie« (ed. II, 1893), etc. 7) *Meyer, Oskar Emil*, fisician german, n. 15 Oct. 1834 în Varel (principatul Oldenburg). A studiat medicina, după aceea fisica. La 1864 a ajuns profesor de fisică la universitatea din Breslau. A scris mai multe opuri și disertaţiuni fisicale, așa între altele despre teoria chinetică a gazurilor, ș. a. 8) *Meyer, Adolf Bernhard*, zoolog, n. 11 Oct. 1840 în Hamburg, 1870—73 a călătorit prin Celebes, Filipine, Guinea nouă, 1874 director al museului de istoria naturală din Dresda. Opere: »Mitteilungen aus dem zoolog. Museum in Dresden« (1875—78, 3 vol.); »Publikationen des ethnograpischen Museums in Dresden« (1881—93, 9 vol.), etc. 9) *M., Viktor*, chimist, n. 8 Sept. 1848 în Berlin, † 7 Aug. 1897 în Heidelberg; și-a câștigat merite pe terenul chimiei organice și teoretice; a scris numeroase opere. 10) *Meyer, Konrad Ferdinand*, poet, n. 11 Oct. 1825 în Zürich, a scris numeroase poesii și novele, cari se disting prin bogăţia colorilor și spiritul ce transpiră din ele. 11) *M., Ioan Heinrich*, pictor, n. 1760, † 14 Oct. 1832; amic și colaborator al lui Goethe; scr.: »Geschichte der bildenden Künste bei den Griechen«, 1824.

Meyerbeer, *Iacob*, celebru compositor de opere, n. 5 Sept. 1791 în Berlin, † 2 Maiu 1864 în Paris. Tipul eclectismului musical, ovreu de origină, fiu de bancher, M. aparţine școalei germane prin primele sale studii musicale (F. Lauska, Clementi, Zelter și abatele Vogler, la care avù ca colegi pe C. M. de Weber și pe Gänsbacher), și prin perioda sa de debut: cantata Gott und die Natur și operele Jephthas Gelübde (1813), Abimelek (1813) și Wirt und Gast (1814). Consiliat de Salieri, pe care îl vĕdù în Viena, merge în Italia, unde pentru a-și exercita stilul în direcţiunea melodiei, scrie o serie de opere italiene: Romilda e Constanza (1818), Semiramide riconosciuta (1819), Emma di Resburgo (1819), Margherita d'Angiu (1820), l'Esule di Granata (1822) și il Crociato (1824). După această periodă italiană, M. se duce in Francia, studiază stilul expresiv al vechilor măiestri ai scenei franceze, și din aceasta resultă ultima fasă a stilului sĕu, în puterea căreia e reclamat de școala franceză. La această periodă aparţin operele sale representate în Paris: Robert le Diable (1831), les Huguenots (1836), le Prophete (1844), l'Etoile du Nord (1854), Dinorah (1859), și l'Africaine (1865), toate obţinênd succese enorme și menţinêndu-se încă în repertoriul nu numai al teatrelor francezo, dar și germane, italiene, engleze, ș. a. In afară de opere M. a scris puţin; între altele musică pentru tragedia Struensee de fratele sĕu, Marches aux flambeaux, câteva imne, cantate, psalmi, ș. a. [T. C.]

Meyer-Lübke, *Wilhelm*, romanist, n. 1861 în Dübendorf (Sviţera); 1887 a fost numit prof. în Jena, 1890 în Viena. A scris: Gramatica limbilor romanice, 2 vol., 1890—94; Gramatica italiană, 1890.

Meynert, *Theodor Hermann*, medic german, n. 1833 in Dresda și † 1892 în Klosterneuburg. Dela 1870 prof. de psichiatrie la univ. din Viena. Și-a câștigat mari merite pentru anatomia și biologia creerului. Scrieri: Klinische Vorlesungen über Psychiatrie, 1890; Anatomie der Hirnrinde und ihrer Verbindungsbahnen, 1865.

Mezat, licitaţie (v. ac.), vêndare publică.

Mezei, *Ioan, (Câmpean)*, jude la curie, n. 20 Oct. 1841 în Turda. In 1861 a făcut exam. de matur. în Cluj; drepturile le-a studiat în Sibiiu; 1865 fù numit vice-notar la trib., 1867 a făcut examenul de jude, apoi a fost ales judecător la sedria com., în 1871 fù numit jude reg. de trib., în 1883 jude suplent la tabla reg., în 1886 jude ordinar; în 1895 jude auxiliar la curie, apoi jude supernumerar; iar în 1896 jude ordinar la curia din Budapesta. Este membru în directoriul fund. Șuluţiane. [I. S. Ș.]

Mezlad, com. mică în Ung., cott. Bihor. Are 312 case cu 1535 loc. Români gr.-or. Teritoriul e 6193 jug. cat., muntos puţin productiv. Pe teritoriul comunei se află peștera renumită dela M., împodobită cu stalactite și stalagmite.

Mézières, oraș întărit, capit. departam. franc. Ardennes, lângă Meuse, 7283 loc. (1896).

Mézières, *Alfred*, scriitor franc., n. 1826 la Rehon. Fost elev al școalei normale, a ocupat mai târdiu catedra de literaturi străine la facultatea din Nancy, profesând mai târdiu aceeași materie la facultatea de litere din Paris. A publicat: Shakespeare, ses oeuvres et ses critiques; Dante et l'Italie nouvelle; Pétrarque; Recits de l'invasion; Alsace et Lorraine.

Mezo—, v. *Meso—*.

Mezonoptica, serviciul divin de mează-noapte, constătător din psalmi, rugăciuni și cântări. Acest serviciu este remășiţa datinei vechi creștinesci, când creștinii se adunau noaptea la celebrarea cultului divin.

Mezostichon, v. Acrostichon. [*]

Mező-Berény, comună mare în Ungaria, cott. Bichiș, cu 12,469 loc., Maghiari, Nemţi și Slovaci. In M. se află o cassă de păstrare, 4 mori cu vapor și o școală industrială inferioară.

Mező-Cikud, rom. *Cicud*, comună rurală în Trans., cott. Turda Arieș, cu 1842 loc. Români.

Mező-Erked, *Szász-E.*, rom. *Archiud*, com. rurală în Trans., cott. Cluj, cu 1115 loc. Rom. (818) și Maghiari.

Mező-Gerebenes, rom. *Grebenișul de câmpie*, comună rurală în Trans., cott. Turda Arieș, cu 1020 loc. Români (913) și Maghiari.

Mezőhegyes, celebră herghelie a statului ungar, înființată la 1784 pe un domeniu al statului de 37,000 jugere, situată în cott. Cenad, mai întâi ca deposit de remonți pentru armată și apoi ca ferma model și herghelie, care are să se ocupe exclusiv cu crescerea de buni reproductori. Actualmente ferma dela M. este una din fermele model cele mai grandioase, pe care totul este pus în practică ce sciința și technica agricolă a putut imagina. Principalul scop este herghelia cu vr'o 3000 cai, apoi vite cornute, oi, porci și o fabrică de zahăr, 8 fabrici de spirt, o fabrică de prelucrat cânepa, apoi drenagiuri, irigațiuni, etc. In cultura cailor se cresc buni cai de muncă și strapațe și mai puțin cai de lux sau de cursă. Caii hergheliei M. se împart după cele 4 mari familii: Gidran, Nonius mare, Nonius mic și 1/2 sânge englez. Pe terenul culturii vitelor bovine se cultivă atât rassa de Simenthal cât și rassa de câmpie transilvană pentru a produce buni boi de muncă.

Mező-Keménytelke, românesce *Chimitelnicul de câmpie,* com. rur. în Trans., cott. Turda Arieș, cu 1109 loc. Români.

Mező-Keresztes, (rom. *Cresteș),* numirea veche Keresthus, Fancsal, com. mare în Ung., cott. Bihor. Are 591 case cu 2950 loc. Magh., Rom. gr.-or. sûnt 151. Teritoriul împreună cu mai multe puste e 8525 jug. cat., foarte productiv. Pe acest teritor s'a întâmplat prima bătălie a lui Traian cu poporul dac. Stațiunea căii ferate. [+]

Mezzanin, *(ital.)* frc. *entresol,* etagiu (v. ac.) de o înălțime mai mică, situat între alte două etaje.

Mezzo sau *Mezza, (ital.)* = jumĕtate, mediu, se întâlnesce în diferite expresiuni musicale. *Mezza-manica,* la instrumentele de arcuș posițiunea a doua. *Mezza-orchestra,* indicând într'o compozițiune orchestrală că numai o parte din instrumentele de arcuș trebue să ia parte la execuțiune, pentru a se obține o sonoritate moderată. *Mezza-voce* = cu jumĕtate de voce, termin de nuanțare = piano. *Mezzo-forte,* ca termin de nuanțare, o sonoritate moderată, nici prea tare, nici prea slabă. *Mezzo-soprano* = sopran mijlociu, voce intermediară între sopranul acut și contralt (v. Sopran). [T. C.]

Mezzofanti, *Giuseppe,* (1774—1849), celebru cunoscĕtor de limbi; n. din popor la Bologna, urcă treptele ierarchiei dela preot și profesor, până la cardinal. Vestit mai mult prin memoria sa extra-ordinară decât prin lucrări literare. Cunoscea și vorbia 58 de limbi.

Mezzotinte, *(ital.)* în pictură se numesc astfel colorile, cari se nasc din trecerea unei colori în alta.

Mezzovo, v. Mețovo.

Mi, a treia silabă din seria aretină, gradul al treilea al gamei majore tip și al cincilea al celei minore. Poate fi luat ca punct de plecare atât pentru o gamă majoră, *mi major,* cu 4 diezi la cheie, cât și pentru una minoră, *mi minor,* cu un diez la cheie, și cu sensibila *re* diez, în gama melodică suitoare alterându-se și gradul al șeselea, *do* diez. Nota *mi,* alterată pogorîtor ne dă pe *mi bemol,* care asemenea poate servi ca tonică pentru 2 game: *mi bemol major,* cu 3 bemoli la cheie, și *mi bemol minor,* cu 6 bemoli la cheie, cu sensibila *re* becar și în gama melodică suitoare avênd și pe *do* becar. Alterată suitor ne dă pe *mi diez,* care nu se poate presinta decât ca grad al unei alte game și mai cu samă ca sensibilă a lui *fa* diez; gamele formate pe *mi diez* ca tonică fiind avantajos înlocuite prin cele formate pe *fa* ca tonică. [T. C.]

Miaoce, popor independent în munții din sudul Chinei.

Miargirit, mineral, sulfoantimoniura de argint. Se găsesce cu mineralele de argint la Hiendelencina în Spania.

Miascit, un sienit micaceu dela Miask.

Miasma, materia emanată dela bolnavi, dela cadavre, dela substanțe organice aflate în descompozițiune, solută ori suspendată în aerul unei localități și capabilă a vătĕma sănătatea. Se numesc M. emanațiunile gazoase ale unei latrine, unui canal, unei sale rĕu întreținute de disecții anatomice, materiile odorante dintr'un local ocupat de un numĕr mare de oameni, în care local atmosfera este coruptă prin aerul expirat și prin perspirațiunea cutană. In patologia veche, înainte de descoperirea bacteriilor, a germilor diferitelor boale infecțioase, s'au numit *boale miasmatice* cele provocate prin emanațiunile unor bolnavi. Cuvintele vechi efluviu, miasma, cu cari s'au desemnat causele specifice ale boalelor transmisibile dela un individ la altul, nu mai corespund cu cunoscințele actuale ale causelor unor boale virulente și nu sûnt identice cu ceea ce numim astăḑi infecțiune, contagiune, materie infecțioasă și contagioasă.

Miaulis, *Andr. Vokos,* admiral grec, n. 1768 pe insula Negroponte; a repurtat în fruntea flotei grecesci învingeri: 1822 la Patras și Spezzia, 1825 la Modon, 1826 la Cap Papas. 1831 a dat foc flotei grecesci, ca să nu ajungă în mâna Rușilor. Regele Otto l-a numit 1833 contraadmiral și 1835 vice-admiral. † 1835 în Atena.

Miază-ḑi, v. Meridianul locului.

Miază-noapte, v. Meridianul locului.

Miază-noapte în poveștile române. 1) Luceafĕrul de miazănoapte, identic cu *Medilă.* O vĕduvă născù seara un ficior și-l botezà: Decuseară; la miezul nopții pe al doilea și-l numí Mn., iar în zori pe al treilea și îl chiemà: Zorilă. 2) *Mn.* e identic cu Mama pădurii (v. ac.), cu baba din copaciu, care pe un fĕt frumos (luceafĕrul de seara) îl înghite, dar vine alt fĕt frumos (luceafĕrul de dimineața), omoară pe Mn. (întunerecul) și reînvie pe primul fĕt frumos (poveștile Busuioc și Seminoc, Mĕr și Pĕr, etc.). [Atm.]

Mica, minerale, silicați complexi, ce se clivează ușor, reducêndu-se în foițe foarte subțiri. Ele sûnt de mai multe feluri: *magnesiene* (v. Biotit) și *potasice* (v. Moscovit); apoi: *litifere* cu litiu și fluor (v. Lepidolita), *calcice,* etc., (v. Mărgărita). Ele sûnt minerale primare ale rocelor sau de metamorfism.

Micaceu, ce e de natura micei.

Micagraphia, imitațiunea picturei pe sticlă prin tipar chromolithographic pe plăci subțiri de mica, ce se lipesc pe sticlă.

Micălaca, com. mare în Ung., cott. Arad. In actele publice apare la 1135. Are 414 case cu 2493 loc. gr.-or. Români. Teritoriul e 3432 jug. cat. pământ foarte productiv. [+]

Micale, munte și cap la înălțime de 1265 m., în Asia mică, între orașele Efes și Miletos.

Aproape de acest munte flota greacă (Leotychides şi Xantippos) a nimicit în 479 a. Chr. pe cea persană. Aḑi Samsun Dagh.

Micaş, *Florian,* n. în Jucul de jos (ḑiua nascerii nu se scie), a studiat dreptul în Cluj, unde s'a aşezat ca advocat şi a funcţionat până la 1848. M. a fost pentru tinerimea, care studia în liceul din Cluj, ceea ce a fost Aron Pumnul pentru tinerimea din Bucovina. Adunările ce le ţinea tinerimea sub conducerea lui M., au avut de urmare arestarea dînsului. El a fost ridicat în noaptea de 9 Maiu din aşternut şi transportat în temniţa din Tîrgul Murĕşului, unde a stat până în 20 Sept., când a treia adunare de popor, ţinută în Blaj, de astădată înarmat, a trimis o deputaţiune la guvern pentru eliberarea lui M. Ajuns în Blaj sub excortă militară, cerută de el însuşi, pentru că altcum viaţa nu-i era sigură, poporul român, care era încă adunat în Blaj, l-a primit cu însufleţire. In 15 Maiu 1848 poporul din Câmpul libertăţii l-a ales membru în comitetul naţional, deşi dînsul în acel timp era în temniţă. Intr'aceea Ungurii au nimicit toată averea părinţilor sĕi, cari s'au refugiat în munţi. După ce armata împ. a fost alungată preste graniţă, s'a refugiat şi M. în Bucovina. Intors acasă, după sugrumarea revoluţiunii, s'a susţinut în mare sărăcie ca instructor. Prin anii 1860 fù ales fiscal în districtul Năsĕudului, şi a rescumpĕrat apoi moşia părintească, din care a făcut o fundaţiune, dându-o în administrarea capitlului din Blaj, ca să înfiinţeze la timpul sĕu o şcoală agronomică pentru Români. † 16 Mart. 1876 în Bistriţa. [I. St. Ş.]

Micăsasa, (magh. *Mikeszásza,* germ. *Feigendorf),* com. mică în Trans., cott. Têrnava mică, cu 1484 loc. (1891) Români (1187) şi Maghiari (291); staţiune de cale ferată, postă şi telegraf.

Micasist, rocă şistoasă cristalină, constituită principal din mică, apoi quarţ, feldspat; accesoriu sfen, grenat, epidot, cordierit, disten, turmalină, etc. Intră în constituţia munţilor vechi (terenurilor primitive), unde a născut prin metamorfism. In Rom. se găsesce în Platoul Mehedinţului, în munţii Lotrului şi Făgăraşului, etc.

Micena, *(Mykenă),* oraş străvechiu în Argolis (Grecia), reşedinţa lui Agamemnon; distrus 463 a. Chr.

Micesci, com. rur. în Rom., j. Muscel, compusă din 3 căt. cu 1064 loc. (Dicţ. geogr. 1893); deasupra dealurilor dela M., în partea sudvestică a com., se vĕd ruine dintr'o veche cetate a lui Mircea Basarab.

Michaelescu, *M. A.,* învĕţător rom., n. 1863 în Ploiesci; a publicat un curs complet de »Istoria ţerii românesci« pentru şcoalele primare, şi în colaborare cu alţii un curs de »Probleme şi exerciţii de aritmetică«. A fost distins cu med. »Serviciul credincios« cl. I şi cu ord. bulg. »Meritul civil«. A fost fundator al secţiunii ligei din Predeal şi al societăţii culturale »George Lazar«.

Michailovca, sat în j. Akerman din Basarabia, colonisat la 1824 cu soldaţi veterani ruşi. Se află aşezat în valea Saratei, la poalele unui deal. Altă dată pe acest loc a existat un sat tătăresc numit *Halil-Celibey.* Acum satul e locuit de Români şi Bulgari, (100 de familii). Lângă sat se află cariera de piatră calcară, din care se face bun var.

Micheea, *(Micha),* unul din cei 12 proroci mici, ca. 730 a. Chr., n. în Moreşet din seminţia lui Iuda. Prevestesce fundarea unei împĕrăţii fericite sub un rege născut în Vitleem din dinastia veche împĕrătească a lui David.

Michel, 1) *M. Francisque,* scriitor frc., n. 1809 în Lyon şi † 1887 în Paris; a fost prof. în Bordeaux. A îngrijit editarea de poesii vechi: Chroniques anglo-normandes, 3 vol.; La chanson de Roland; a scris: Histoire des races maudites de la France et de l'Espagne, 1847. 2) *M. Louise,* anarchistă franceză, n. 1836 în Vroucourt; a început să agiteze în 1871. A scris: Mémoires, 1886; La Commune, 1890.

Michelangelo, *Buonarotti,* celebru pictor, sculptor şi architect ital., n. 6 Martie 1475 în Caprese (Toscana), a fost elev al lui Ghirlandajo în Florenţa, rival al lui Leonardo da Vinci. Chiemat 1505 de papa Iuliu II la Roma, unde † 1564. A dominat timp îndelungat întreaga direcţiune a artei italiene. Lucrările sale în toate trei ramurile de artă, ce le-a cultivat, se disting nu numai prin originalitate şi puterea concepţiunii, ci şi prin numĕrul lor mare. Toate sûnt de un caracter grandios şi sublim. Operele sale mai celebre sûnt în architectură: cupola bis. Sf. Petru şi palatul Farnese în Roma; în sculptură: monumentul morm. al lui Iuliu II (cu celebra statuă a lui Moise), monumentele Mediceilor (cu cele 4 anotimpuri), etc.; în pictură: plafondul şi păreţii capelei Sixtiniane, între cari frescul »Judecata cea din urmă«, etc. M. a scris şi poesii în spiritul lui Dante. Biogr. de Condivi, Grimm, Gotti, Symonds.

Michelet, *Jul.,* istoric franc., n. 1798 în Paris. Fù profesor la liceul St. Barbe şi mai târḑiu la Ecole normale (1827), unde şi-a început marea operă: »Histoire romaine«. Apoi publică »Histoire de France«. Fiind numit suplinitorul lui Guizot la Sorbonne, se ocupă mai ales cu Renascerea şi Reforma. După evenimentele din 1851 fù destituit şi termină »Histoire de la Révolution«. Rând pe rând scoate la lumină »La Pologne et la Russie«; »Les Principautés danubiennes« (1853). Pe la finea carierei sale M. se consacră studiului naturei (l'Oseau; l'Insecte; la Mer, etc.) şi se revelează sub un nou aspect nu mai puţin atrăgĕtor. M. e un mare stilist şi după V. Hugo e singurul scriitor, care a avut într'un grad înalt darul coloarei şi imaginei bogate.

Micherechiu, magh. *Méhkerék,* comună rurală în Ungaria, cott. Bihor, cu 1521 loc. Români.

Michigan, stat în Uniunea nord-americană, 152,585 km². cu 2.093,889 loc. (1890); se compune din 2 peninsule: M. inferior între lacul M. şi Huron, M. superior între lacul M. şi Superior, cea din urmă muntoasă, bogată în cărbuni, fier şi aramă. Loc. se ocupă cu agricultura, mineritul şi comerciul; se produce multă făină, lână şi sare. Port principal Detroit. Flotila comercială numeră 1157 năi de 319,789 tone (1890). M. trimite în congres 2 senatori şi 12 representanţi. Capitala Lansing.

Michigan, *lacul,* unul din lacurile canadiene în America de nord, lung de 540 km., lat până la 135 km, suprafaţa 61,906 km²., stă în legătură cu lacul Huron prin canalul Mackinaw.

Michoacan, stat în vestul Mexicului, 59,261 km². cu 889,795 loc. (1895); platou înalt până la 2000 m., capitala Morelia.

Micipsa, un rege al Numidiei (149—118), fiul mai mare al lui Massinissa, căruia îi urmà împreună cu alți doi frați, exercitând împreună puterea supremă. După moartea celorlalți doi, remânênd singur suveran, domní cu multă slăbiciune, ocupându-se mai mult cu studiul filosofiei. Inainte de moarte, lăsà ca urmași pe doi fii proprii și pe nepotul sĕu Iugurtha, care a purtat resboaie cu Romanii.

Mickiewitz, *Adam,* cel mai mare poet polonez, n. 1798 la Nevogrodeck în Litvania. Profesor în Polonia și Rusia; după revoluțiunea poloneză din 1830, în exil; profesor de latină în Lausana, de limbile și literatura slavă la Colegiul de Francia în Paris (1840—42) și dela 1852 subbibliotecar al bibliotecei Arsenalului. Opere principale: Pan Tadeusz, epopee în 2 volume, oglindesce viața poporului polonez și frumsețele țerii Litvaniei; Serbătoarea morților (Dziady), 2 vol.; Conrad Vallenrod, roman istoric; Poesii, 3 vol.; Poporul și emigranții polonezi, prosă în stil biblic; Lecțiuni asupra istoriei și statelor slave, 5 vol. † în Constantinopole, 1855, trimis fiind pentru organisarea unei legiuni poloneze în contra Rușilor.

Miclăușeni, com. rur. în Rom., j. Roman, compusă din 4 căt. cu 3203 loc. (Dicț. geogr. 1891), între cari 1472 Magh., 1 biserică cat., 2 ort. și 2 școale.

Micle, 1) *M. Stefan,* profesor rom., n. 1820 în comuna Feleac în apropierea Clujului, din părinți sermani, † 1879 în Iași; a început să invețe carte în Cluj, dar fiind lipsit de mijloace e nevoit să între ca ucenic la un ferar, în atelierul căruia timp de 4 ani se ocupă cu lacătăria, ceasornicăria și turnătoria metalelor. In același timp e pus să lucreze și la obiecte de lemn, astfel că se perfecționà și în stolerie și strungărie. Cu toată aceasta grea muncă de ucenic mic și chinuit, M. găsesce mijlocul să treacă în gimnasiul rom.-cat. examenul de clasa VI-a cu succes; în urmă M. trece la Bistrița, unde termină clasa VII-a și la 1839 îl găsim la Blaj, unde termină în mod eminent cursul de filosofie al lui Bărnuțiu, după care a studiat la Sibiiu în timp de 4 ani dreptul; ia parte activă la mișcările din 1848, susținênd în Oct. aceluiași an cu cei de sub comanda sa o luptă crâncenă cu Maghiarii între Cluj și Someșfalĕu; mai târḑiu obținênd o bursă își continuă studiile la politechnicul din Viena. 1856 profesor de fisică la liceul din Iași, iar la 1858 și la școala militară, în sfîrșit la 1860 profesor de fisică și chimie la facultatea de sciințe din Iași, post care îl ocupă până la moartea sa. M. deși nu a publicat nimic, a lăsat numeroase manuscrise, între cari: Mechanica agricolă, Curs de astronomie, Zoologia, Botanica, Chimia analitică, Chimia organică, anorganică și experimentală, Fisica, etc.

2) *M., Veronica,* poetă, soția lui Stefan M., n. 1850 în Năsĕud; părinții sĕi la 1852 se mutară la Iași, unde V. făcù cursul școalelor primare și apoi termină școala centrală de fete, 1864 se mărită după profesorul Stefan M.; după moartea soțului sĕu (1879), la câțiva ani se mută la Bucuresci. † 4/16 Aug. 1889 la mănăstirea Văraticul. Veronica M. a publicat poesii lirice în »Convorbiri literare« și în »Familia«, iar 1887 scoase un mic volum. (Cf. Buletinul Societății de sciințe fisice din Bucuresci, an. IV. 1895, pag. 4, și »Familia« din 1889, Nr. 34.)

Miclescu, familie boierească din Moldova, dovedită încă dela 1430, și din care s'au perpetuat numeroși descendenți. Printre membrii ei cari s'au ilustrat în istorie sûnt: Vel *Logofĕtul, Gavriil M.*, 1727, 1701, 1716, printre boierii lui Grigore Ghika Vodă. Mitropolitul *Sofronie* (v. ac.) al Moldovei și Sucevei, fiul marelui vornic *Constantin M.* (1760—1830). Marele Logofĕt *Scarlat M.*, fratele mitrop. Sofronie, fost candidat la domnia țerii, e tatăl lui *Calinic* (v. ac.) *M.* (1822—88), distins prelat, mitropolit al Moldovei, apoi primat al Ungro-Vlahiei, jucând un rol însemnat în politică, etc. [L.]

Microb, cuvênt sinonim cu bacteriă, cu care se desemnează o grupă de ființe organice de natură vegetală, infinamente mici, constituite dintr'o singură celulă. (v. art. Bacteriacee).

Microbarometru, *(grec.)* un barometru, ce arată numai presiunile barometrice mai mici; țeava îi este mai scurtă ca la barometrul comun. Tot M. se numesce și aparatul, care arată schimbările barometrice mărite, ca mai ușor să se poată observa și schimbările mai mici.

Microblepharia, micime congenitală a aripului pleoapelor.

Microcephalia, (grec., cap mic), viciu de conformațiune înăscut, luându-și începutul încă din starea embrionară a omului. Capul microcephalilor e mic, diform, și din causa micului volum al creerului ei mai totdeuna sûnt și idioți. In expresia figurei acești microcephali uneori seamĕnă a maimuță.

Microchimia, studiul corpurilor și reacțiunilor lor prin ajutorul microscopului. M. găsesce aplicație cu deosebire în cercetările chimico- și medico-legale.

Microclin, mineral, feldspat triclinic (cu unghiu foarte mic aproape de monoclin) potasic. Ia parte la constituția granitelor și rocelor cristaline acide. Constă din lamele microscopice maclate adesea cruciș. In Rom. se întâlnesce în diferite granite, gneisuri, etc. în Carpați, și în cristale mari rose în pegmatitele din nord-vestul Dobrogei. Cel colorat verde din Miask, Pikes Peak, etc. se numesce *piatra amazoanelor.*

Micrococii, una din cele 3 grupe mari în care se împart bacteriile: Coci sau Micrococi, bacterii cu forma sferică; bacili cu forma de bețișoare și spirali cu forma de șurup sau spirală. Din grupul micrococ fac parte: Micrococul tetragenus, Diplococul pneumoniei, Gonococul uretritei virulente, Streptococul erisipelului (al brâncei), Micrococii piogeni: Stafilococii puroiului, ai furunculelor și carbunculelor, ai panarițiului, ai flegmoanelor pielei, ai absceselor tonsilare, parotitice, mamare, ai Pleuritei, Piemiei puerperale, Endocarditei acute, Artritei, ș. a.

Microcosm, v. Macrocosm.

Microcristalin, (în oposiție cu *macrocristalin),* structura ori cărei roce cristaline, ale cărei elemente mineralogice constituitive sûnt foarte mici, așa că numai sub microscop se disting.

Microcyt, globul de sânge abnorm de mic, sbârcit. *Microcythaemia,* stare a sângelui, în care globulii sûnt abnorm de mici și sbârciți.

Microfarad, se numesce a 1.000,000-a parte din Farad. Faradul este unitatea de capacitate

electromotorică sau capacitatea unui conductor electric încărcat cu o cantitate de electricitate de 1 Coulomb, având tensiune de 1 Volt. Faradul e 10^{-9} cm. g. sec., iar microfaradul 10^{-15} cm. g. sec.

Microfelsit, massa sticloasă a unei roci porfirice ce presintă deja un început de individualisare (cristalisare), fără a da însă indivizi definiţi.

Microfon, *(grec.)* un aparat auxiliar al telefonului, aparat ce uşurează reproducerea tonurilor mai debile. M. e invenţiunea americanului *Hughes.* Curentul unei baterii electrice e condus la două bucăţi de cărbune, împreunate între sine prin un beţigaş mic tot de cărbune. Beţigaşul aşa e aşezat, încât şi mişcările mai neînsemnate ale aerului încă îl mişcă, schimbându-i contactul cu bucăţile de cari se razimă şi cu aceasta deodată şi resistenţa, ce o opune curentului electric. Schimbările de intensitate ale curentului electric, la rândul lor, produc schimbări în magnetul telefonului, iar schimbările magnetului se manifestă în formă de sunete.

Micrografofon, v. Grafofon.

Micrografia, descrierea obiectelor cari numai cu ajutorul microscopului se pot observa, de altcum scriere mĕruntă.

Microgranit, rocă, varietate de porfir quarţos sau liparit, a căror massă compactă constă dintr'un amestec holocristalin de feldspat alcalin şi quarţ; sin.: liparite sau porfire quarţoase granofirice.

Microlepidoptere, v. Macrolepidoptere.

Microlit, ori ce mineral acicular microscopic, cum sûnt cele ce constituesc massele compacte ale rocelor porfirice.

Microlog, cel ce se ocupă cu lucruri mici, de nimica; pedant.

Micromeria Benth., (botan.) gen din familia Labiatelor, tribul Satureineae, cuprinde plante subfrutescente sau erbacee cu foile mici, de tot întregi, sau cele mediocre dentate, florile mai adesea mici, sûnt dispuse în verticile pauciflore, multiflore sau grămădite în spice. Acest gen are vr'o 60 specii, respândite prin regiunea mediteraniană, Asia occidentală, Africa tropicală, insulele canarice, America australă şi boreal-occidentală. [Z. C. P.]

Micrometru, instrument servind a mĕsura lungimi sau distanţe de tot mici.

In astronomie: instrument servind a mĕsura diametrul aparent al astrelor şi în genere distanţe foarte mici pe sfera cerească.

Micromilimetru, mĕsură folosită în microscopie = 0·001 mm.; semnul μ.

Micronesia, numele colectiv al insulelor nord-vestice ale Australiei, precum: Ladrones, Caroline, insulele Palau şi Marshall. [M. B.]

Microorganisme, plantele şi animalele unicelulare sau multicelulare, al căror corp e aşa mic, încât trebue mărit cu instrumente speciale, ca microscopul, spre a puté fi vĕḑute (v. Microb). [I. P. V.]

Microphotographia, v. art. Photographia.

Microphthalmia, ochiu mic din nascere, dela bobul de linte până la normal, probabil causat de întârḑierea sau insuficienţa închiderii deschiḑĕturii primordiale a pleoapelor în viaţa intrauterină a fĕtului sau embrionului. In Săbăoani (jud. Roman) am observat într'o familie ungurească cu 6 copii tot al 2-lea dintre ei cu microftalm cât aluna de mic, iar ceilalţi, ca şi părinţii, cu ochi sănătoşi şi buni. [Dr. C.]

Micropil, (botan.) deschiḑĕtură, orificiu dela extremitatea învĕlişului ovulului (v. ac.).

Micropsia sau *micropia,* vedere în aparenţă mai apropiată şi mai mică ca a ochiului sănătos, fenomen ce se observă când pupila este mult dilatată (midriasis).

Microscop, un aparat optic, cu ajutorul căruia examinăm obiectele sau corpurile mici, pe cari cu ochii liberi nu le putem vedé, ori cel puţin nu destul de bine. Primul M. a fost construit de Zacharias Jansen la 1590. M. constă din cel puţin două lentile aşezate într'o ţeve de alamă la anumită depărtare una de alta. Lentila, înaintea căreia se aşează obiectul, pe care îl examinăm, se numesce *obiectivă,* ceealaltă, adecă lentila prin care privim, *oculară.* Obiectiva dă imagine reală, în posiţie inversă şi mărită, oculara imagine virtuală încă şi mai mare. Stativul, pe care se află M., are în partea din jos o oglindă, care concentrează razele solare asupra obiectului ce-l examinăm, ca să se vadă mai bine.

Microscopice, *Preparate,* animale sau plante mici, ori părţi mici din corpul lor, pregătite, după cum se arată în technica microscopică, ca să poată fi examinate şi studiate la microscop. Preparatele M. de scurtă durată, ori destinate să se păstreze mult timp, se fac pe lame dreptunghiulare (76/40 mm. de obiceiu) de sticlă; obiectul se pune pe lamă, într'o picătură de apă, glicerină, etc., şi se acopere cu o lamelă pătrată (16/16 mm., 18/18 mm.) foarte subţire, de sticlă. Dacă preparatul M. e ca să se păstreze, se folosesce un anumit mediu conservator (glicerina gelatinată, balsamul de Canada, ş. a.), iar lamela se acopere la margini de jur împrejur cu o substanţă (gomă, lac, etc.), ce opresce intrarea sub ea a impurităţilor din atmosferă. Se fac preparate M. şi de minerale, roce, fosile; se obţin mai anevoie şi prin mijloace technice speciale, pe lângă cele date de technica microscopică.

Microsomi, numire dată la 1880 de Hanstein corpusculelor foarte mici, microscopice, din protoplasmă.

Microsomia, corp mic, de pitic.

Microspori, (botan.) sporii mici dela plantele heterosporee (v. ac.); prin germinare dau protale mascule cu anteridii, în cari se produc anterozoiḑi; M. se formează numeroşi în *microsporangi.* Polenul dela Fanerogame e homolog cu M.

Microsporidii, protozoare din ordinul sporozoarilor, numite şi *Psorospermiile articulatelor.*

Microsporon Gruby, (botan.) sinonim pentru *Sporotrichum* Link., gen de Mucedinee (v. Sporotrichum).

Microsporon furfur Rob., ciupercă microscopică, care parasitează în piele şi produce morbul numit Pityriasis (v. ac.).

Microtom, v. Histotom.

Microzoare, animale microscopice, corespund Protozoarilor (v. ac.).

Micsandra, numele popular al plantelor cultivate: Matthiola incana R. Br. (v. ac.) şi Cheiranthus Cheiri L. (v. ac.).

Micşune, în Moldova numele popular al plantei Matthiola incana R. Br., iar în Muntenia numele popular al plantei Viola odorata L. (v. ac.). *Micşunele-ruginite,* Cheiranthus Cheiri L. (v. ac.).

Micu, 1) *M. Simeon,* preot rom., n. 1841 în Şermăşel (Trs., cott. Cluj). A studiat gimnasiul în Blaj, teologia în Viena. Din 1870—1886 prof. de teologie în Blaj. Dela 1886 încoace paroch şi protopop unit în Alba-Iulia. A scris: Teologia fundamentală. Blaj, 1876; Teologia dogmatică specială. Blaj, 1881; Catechism pentru gimnasiul inferior. Blaj, 1884.

2) *M. Alexandru,* n. 1830 în Şermăşel. A studiat gimnasiul în Cluj, M.-Oşorheiu şi Blaj; teologia în Blaj şi Viena. Din 1855—1872 profesor în Blaj. Din 1872—1888 vicariu foraneu archiepiscopesc în Făgăraş, unde a luat parte la toate mişcările culturale şi sociale ale Românilor. Din 1888—1895 canonic în Blaj. A întemeiat o fundaţiune de 4000 fl. v. a. pentru studenţi români gr.-catolici. [Dr. A. Bunea.]

M. Inocenţiu şi M. Samuilă, v. Klein.

Miculescu, *Grigorie,* v. Grigorie IV., mitropolitul Ungro-Vlachiei.

Miculeţ, Ioan, v. Gestian.

Micuş, magh. *Mikes,* comună rur. în Trs., cott. Turda-Arieş, cu 1215 loc. Români.

Midas, în mitol. grc. rege în Phrygia, fiul lui Gordios cu Kybele. După un mit, Apollon s'a întrecut în fluer cu Marsyas (v. ac.) şi a chiemat pe M. de judecător, dar fiind-că acesta a judecat, că Marsyas suflă mai bine în fluer, Apollon a făcut urechi de asin lui M. După alt mit, M. a spus lui Dionysos dorinţa sa ca toate ce atinge, să se prefacă în aur. D. i-a împlinit cererea şi atunci şi mâncarea lui M. s'a prefăcut în aur, încât era să moară de foame. M. numai aşa a putut scăpa de rĕul acesta, că s'a scăldat în rîul Paktolos, care de atunci e purtător de aur. [Atm.]

Middeldorpf, *Albr. Theodor,* medic german, n. 1824 în Breslau şi † 1868. Dela 1854 prof. de chirurgie în Breslau. M. a întrodus galvanocaustica în chirurgie. Scrieri: Beiträge zur Lehre von den Knochenbrüchen, 1852; Die Galvanokaustik, 1854.

Middlesbrough, oraş şi municipiu în Anglia, 75,532 loc. (1891); numeroase fonderii de fier şi fabrici de maşine; şantier; comerciu însemnat. M. a fost fundat la 1830.

Middlesex, comitat englez, 734 km². cu 3.251,671 loc. (1891).

Middeline, caractere tipografice cu forme rotunḑite.

Midgard (şi *Mannheim),* în mitol. nordică a fost lumea de mijloc, adecă lumea oamenilor, care a fost împresurată de şerpele M. (marea).

Midhat Paşa, om de stat turc, n. 1822. Fuad Paşa îl numí 1864 guvernor al provinciei dunărene (Bulgaria), pe care a administrat-o în mod exemplar; 1867 a fost chiemat la Constantinopole şi numit ministru al lucrărilor publice; 1868 guvernor al provinciei Irak Arabi (Bagdad); 1872 mare vizir pe timp de două luni. 1876 ministru fără portofoliu, luând parte însemnată la detronarea sultanului Abd-ul-Aziz. Sultanul Abd-ul-Hamid l-a numit 1876, 10 Dec. mare vizir, în care calitate a proclamat o constituţiune; dar M. căḑênd jertfă unei intrigi de palat, a fost exilat. 1878 a fost graţiat şi numit guvernor în Syria; 1881 acusat, că ar fi luat parte la asasinarea sultanului Abd-ul-Aziz, şi condamnat la moarte; a fost însă graţiat şi exilat la Taif în Arabia sudică, unde † 1884. A scris: La Turquie, son passé, son avenir, 1878.

Midia *bună de mâncat* (v. şi *Mytilus edulis),* o scoică de mare din clasa Lamellibranchiatelor, ord. Monomyaria. Are ghioci netede şi violete, animalul e galben. Lung. 6—8 cm. Trăiesce pe lângă ţermurii mărilor europene în mari cantităţi; se fixează de obiecte ca: lemne, pietrii, corăbii şi alte scoici. Se mănâncă fiartă, friptă sau marinată. Unor persoane produce mâncarea ei friguri, altora otrăviri.

Midian, ţinut la nord-vestul Arabiei dela sinul Akaba până la oraşul cu port El Vedj; bogat în pucioasă, sare, argint.

Midianiţi, seminţie arabă, odinioară duşmani ai Israiltenilor, bătuţi de Gedeon.

Midii, v. Mytilus şi Midia bună de mâncat.

Mied, bentură preparată din miere, apă şi diferite dresuri: soorţişoară, nucşoară, himeiu, flori de soc, coajă de portocală şi lămâie, ş. a. M. este dintre cele mai vechi benturi artificiale ale omenimei. Dela folosirea în comerciu a alcoolului, M. a devenit bentură alcoolică. [E. C.]

Mieg, *Armand,* maior bavarez, n. 1834 în Ulm; a devenit celebru prin teoriile şi cercetările sale asupra armei infanteriei. 1880 a repăşit din armată, dedicându-se numai cercetărilor sale. Scrieri: Die Verwendung des Infanteriegewehrs M/71 nebst einer Anleitung zum Distanzschätzen, 1877; Theoretische äussere Ballistik, nebst Anleitung zur praktischen Ermittelung der Flugbahnelemente, 1884.

Miel, v. Oaia.

Mielarea, numele vulgar al arbustului cultivat Vitex Agnus castus L. (v. ac.).

Mielăriţa, sinonim *căpuşă, cârcel, cârcioabă* v. Căpuşa.

„Mielul", cassă de împrumut şi păstrare în *Poiana* (Trs., cott. Sibiiu), fundată la 1891 cu capital social de cor. 50,000.

Mielul lui Dḑeu, se numesce Isus Chr. pentru că dînsul, deşi nevinovat, de bună voie şi din iubire a suferit moartea crucii (Evr. 7, 26; I, Ioan 3, 4—5; I, Petru I, 19), în acelaşi timp când în biserica din Ierusalim s'a jertfit »mielul pascilor«.

Mielul Pascilor. Inainte de ieşirea poporului israelitean din pămêntul şi din robia Egiptenilor, Moise şi Aaron au poruncit ca fiecare familie jidovească, în 14 lunei Nisan, să taie un miel de un an şi fără maculă, cu sângele aceluia să stropească pragul şi stîlpul uşilor, ca în noaptea când va venî ângerul Domnului să omoară pe cei dintâiu născuţi ai Egiptului, să cruţe pe aceia unde va fi pragul uşei stropit cu sângele mielului. Ḑiua scăpării Israelitenilor de ucidere la poporul jidovesc a remas serbătoare şi se comemorează în ḑiua pascilor. In multe locuri se observă ca datină, că la serbătoarea sf. Pasci creştinii aduc carne de miel la biserică spre a fi binecuvêntată.

Mierea, productul albinelor lucrătoare. din sucul dulce, nectarul, al florilor, zahărul poamelor şi din exsudatul frunzelor unor arbori, precum şi din secreţiunea dulce a unor insecte de pe crăngile unor arbori, adunate de către albine şi prelucrate în organismul lor şi depuse în celule de ceară, faguri, sub numele de M. Composiţia

chimică a M. constă din apă, zahăr de poame, struguri, lactic (C_{12}, H_{24}, O_{12}), oleiuri aromatice, ceară și materii colorante, cari o fac să fie un aliment nutritiv însemnat, ușor absorbeabil. Greutatea specifică a M. e de 1·415—1·440. In comerciu vine M. în faguri sau scursă, după metoda primitivă presată ori încăldită, iar în timpul mai nou, scoasă din faguri cu anumite mașinării în mod rațional. M. scursă e fluidă sau cristalisată, coloare albă, gălbie ori mai întunecată. M. a fost cunoscută și folosită din cea mai depărtată vechime, fiind privită ca nutremêntul cel mai ales, care nutresce dar nu îngreună. Grecii și Romanii au considerat-o ca nutremênt divin. M. în urma experienței și a cercetărilor sciințifice s'a adeverit a fi folositoare și în medicină, mai cu samă la copii, bětrâni și reconvalescenți, în mai multe morburi: de ficat, bronchită, anemie, rheumă și contra insomniei. Până la fabricarea zahărului, a format articlu însemnat de comerciu mai cu samă în țerile orientale, precum și ca obiect de a plăti dări la stat, și comunității bisericesci. Din M. se fabrică și beuturi plăcute și căutate ca miedul (v. ac.) și vinuri prețioase. M. se numesce și după regiunile și localitățile unde se produce, precum și după florile din cari o adună albinele s. e. M. de rose, salcâm, acaț, melissă, rosetă-resedă, teiu, baltacim, rapiță, brad, ș. a. S'a constatat că în comerciu se află și M. falsă: *meltose*, din zahăr și năsprealǎ, dextrin, oleomargarin, glicerin și alte materii mineralice. Din plante veninoase s. e. ericaceae, Rhododendron ponticum, Calmia latifolia și angustifolia, Digitalis purpurea, Heleborus alba, albinele au adunat chiar și M. veninoasă, mai cu samă în orient și ținuturile tropicale. [E. C.]

Mierea ursului, una din numirile populare ale plantei Pulmonaria officinalis L. (v. ac.).

Mierla, *(Turdus merula)*, pasere din ordin. Coracornithelor, fam. Sylviidelor (cântăreților), are pene negre, ciocul și marginea ochilor galbenă. Femeiușele și puii au pene negre-castanii. Picioarele brune. Lungimea corpului 25 cm., a codii 12 cm. Trăiesce în ținuturile muntoase ale Europei. Se nutresce cu seminṭe, bobițe și insecte. Cântarea ei este frumoasă, sonoră și plăcută. Se ține și prin colivii.

V. și art. Câmpul Mierlei.

Mierlișoara, *mierliță, mierloiu, mierluță*, v. Mierla.

Miesrob, *(Mesrop) din Chasecos*, în provincia Taran, aflătorul alfabetului armenic și traducětorul sfintei Scripturi în limba armeană după textul grecesc, cu ajutorul învěțăceilor sěi: Iosif și Ețnac, al patriarchului armean Isaac și al istoriografului Moise din Chorene (secl. V).

Miezila, în poveștile rom. luceaferul miezii-nopții. (v. Miază-noapte.) [Atm.]

Migdal, numele vulgar al plantei Amygdalus communis L. (v. ac.), (sin. Prunus Amygdalus H. B.). Fructele comestibile ale acestui arbore se numesc *Migdale*.

Miglio, (pron. milio), mila veche italiană, = 1·5—2·5 km.

Mignet, *François Auguste Marie*, istoriograf frc., n. 1796 la Aix în Provence, studià dreptul în orașul sěu natal, 1830—48 archivar în ministeriul de externe, 1836 membru al Academiei franc., † 24 Martie 1884 în Paris. Scr.: »Histoire de la Révolution française« (ed. 13, 1880, 2 vol.), etc.

Migrațiunea popoarelor sau *invasiunea Barbarilor*, se chiamă așezarea popoarelor germanice înlăuntrul granițelor imperiului roman (secl. III până VI). Popoarele nordice totdeuna au căutat să se coboare în regiunile sudice, mai calde și mai productive. Până în secl. III au fost ținute în respect de puterea cea mare a Romanilor, dela acea dată au început însă a pătrunde în imperiu, fie ca jefuitori (Goții în Asia mică și Peninsula Balcanilor, Francii la Rin), fie ca sclavi, ca lucrători agricoli, ca mercenari. In secl. IV, acest proces de pătrundere părea a promite civilisarea barbarilor (creștinarea lor) și conservarea puterii romane întinerită prin sângele german. Cât mai frumoasă ar fi fost istoria lumii, dacă imperiul roman ar fi civilisat restul Europei barbare și el ar fi remas în putere! In 375 năvăli însă asupra Europei poporul finic al Hunilor cu o cavalerie înfricoșată. Romanii și Germanii, cari se luptau mai mult pe jos, se îngroziră de furia noilor năvălitori, Germanii năvăliră în imperiul roman căutând ajutor (Visigoții în Tracia, apoi în Italia, în fine în Galia și Spania), sau jafuri (Vandalii în Spania, apoi în Africa, Burgundii în Galia, Suevii în Spania, Francii în Galia, Anglii și Saxonii in Bretania). Aceste popoare n'au putut da caracterul lor (Bretania exceptată) țerilor romane, căci năvălitorii erau puțini și inferiori în cultură. Din contră, ele au perit și numai prin cuvinte remase în limba populațiunilor romanice și prin întunecarea luminatei civilisațiuni romane au lăsat urme de influența lor. Acele popoare au înființat state (regatul Herulilor, Ostrogoților și Longobardilor în Italia, al Visigoților în Spania și Galia, al Vandalilor în Africa, eptarchia anglo-saxonă în Bretania, regatul Burgundilor și Francilor în Galia), cari erau însă numai copii barbare ale puternicului imperiu resturnat, fără caracter propriu și fără viitor. Unul singur din acele state s'a păstrat, căci a sciut să-și aproprie un element din vechia cultură, propagarea creștinismului catolic, și asimilându-se cu popoarele romanice, a reluat misiunea romană de a stavili venirea altor barbari și de a-i civilisa. Regatul Francilor a luptat cu popoarele germanice, le-a organisat și le-a creștinat, a împiedecat înaintarea Arabilor, a reînființat imperiul roman din apus în persoana lui Carol cel Mare (800).

In resărit tradițiunea romană a păstrat-o imperiul din Constanstinopole, care a înscris pagini glorioase în luptele pentru apěrarea credinței și pentru respândirea ei. Perșii, Arabii, Avarii, Bulgarii și alte nesfîrșite triburi finice au simțit puterea armelor și a civilisațiunii greco-romane. Lumea slavă îmbrățișă credința creștină și se închină orașului împěrătesc. Dela crearea imperiului de apus începe însă lupta dintre cele două împěrății creștine. Cruciatele, ultimele triburi turcesci, dau lovitura cea din urmă imperiului din resărit.

Resultatele migrațiunii popoarelor nu represintă o victorie a popoarelor germanice contra celor romanice, căci la sfîrșit acestea au absorbit pe acelea, iar care dintre acelea și-au păstrat individualitatea și-au schimbat intelectua-

litatea, primind civilisaţiunea, organisaţiunea şi creştinismul roman.

Migrena, v. Hemicrania.

Miguel, *Dom Maria Evarist,* usurpator portughez, al 3-lea fiu al regelui Ioan VI al Portugaliei, n. 1802 în Lissabona, crescù în Brasilia, logodit cu nepoata sa, Dona Maria da Gloria, fica lui Dom Pedro, care renunţase la tronul Portugaliei; în Febr. 1828 ia regenţa, 30 Iunie e proclamat rege; domnitor crudel, 1832 e alungat, iar 1834 e silit să renunţe la tron şi e expulsat din ţeară, 1851 se căsătoresce cu principesa Adelhaida de Löwenstein-Wertheim-Rosenberg, † 14 Nov. 1866. Fiul sĕu principele *Miguel*, n. 1853, colonel austriac, e capul dinastiei Braganza.

Mihăescî, com. rur. în Rom., j. Vâlcea, situată pe valea Oltului, se compune din 8 căt., cu 1804 loc. (Dicţ. geogr. 1893), cari se ocupă cu agricultura şi prăsirea vitelor; 3 biserici şi 1 şcoală.

Mihăescii de sus şi *Mihăescii de jos,* două com. rur. în Rom., j. Olt, ântâia compusă din 2 căt., cu 1428 loc., iar a doua avênd 1300 loc. (Dicţ. geogr. 1895).

Mihăescu, 1) *M., N. Gr. (Nigrim),* n. 21 Mart. 1871 în Gura-Sărăţei, j. Buzĕu (Rom.); absolvând facultatea de filos. din Bucuresci, a trecut doctoratul cum laude la Bruxela în 1896. Instituindu-se acolo în acelaş an actualul »Cercle Polyglotte«, M. a fundat cursul de l. română, predându-l până la reîntoarcerea sa în ţeară. A publicat poesii, novele, articole filosofice şi politice. Autorul unei concepţiuni originale de sociologie: »Teoria supremaţiei«. Membru al Societăţii de sociologie din Paris. Dela el: Unde duce socialismul, trad. după Eug. Richter; Filos. socialismului, lucrare proprie, şi Astrale, poesii. [A. S. C.]

2) *Mihăescu, Alexandrina, Gr.,* n. 20 Aug. 1876 în Gura-Sărăţei, j. Buzĕu; talent poetic firesc, a lăsat două opere postume: Flori de zăpadă, poesii şi prosă, şi Culegeri din popor. † 21 Iun. 1895.

Mihai-Bravul, com. rur. în Rom., j. Brăila, cu 1138 loc. (Dicţ. geogr. 1894) înfiinţată la 1879.

Mihai-Viteazu, com. rur. în Rom., j. Ialomiţa, pe câmpia Bărăganului, compusă din sat. M.-V. şi 3 căt., cu 2118 loc. (Dicţ. geogr. 1897), cari se ocupă cu agricultura şi prăsirea vitelor; com. are 1 biserică şi 1 şcoală. Numele i-s'a dat după numele moşiei, pe care e situat satul M.-V.; mai nainte a purtat numele de Bărăgan.

Mihai-Vodă, *biserică în Bucuresci,* cu hramul Sf. Nicolae, a fost zidită pe semne de Vlad Dracul la mijlocul secl. XV, împreună cu o mănăstire. Mihai-Viteazul, în urma unui vot pentru mirabila sa graţiare, restaurà biserica din temelie, îi dăruiesce multe moşii şi înmulţesce numĕrul călugărilor. De aceea s'a numit în urmă biserica M.-V. Mănăstirea nu prea are renume bun în documentele ei, căci de repeţite ori găsim pe egumeni fraudând pe vecinii lor, până şi mitropolia; acum servesce pentru archiva statului. Şi biserica e întreţinută de stat, care cheltuiesce cu ea vr'o 12,000 lei pe an. (C. Alexandrescu, Dicţ. jud. Ilfov. Bucur., 1892, p. 63; Ionnescu-Gion, Ist. Bucurescilor. Bucur., 1899, p. 200—3.)

Mihai, *Radu,* n. 1840, † 1894, a fost sub lungul ministeriu I. Brătianu prefect de poliţie la Bucuresci, mai ales în vremea resboiului ruso-româno-turc, apoi la 1885 ministru al lucrărilor publice şi 1886 până 1 Martie 1888 ministru de interne.

Mihail, *înger,* v. Archangeli. *M., patriarchul,* v. Cerulariu. *M., episc. de Milcovia* (v. ac.).

Mihail Asan, v. Asanescii.

Mihail Archangelul, *mănăstire din Maramurĕş (Archimandritura dela Peri),* înfiinţată şi dotată 1391 prin Balc-Vodă şi Drag meşter, voivoḑi români şi comiţi supremi. Din acest timp se trage începutul episcopiilor, şi în Peri au residat mult timp episcopii români din Maramurĕş. S'a dotat cu venitele a 7 cetăţi, adecă 7 ţinuturi sau comitate, cari au fost în posesiunea lui Balc şi Drag. Averea mănăstirii a fost o moară, 182 jugĕre pământ arător şi 3572 jug. pădure cu lazuri şi locuri de păşunat. Averea s'a confiscat sub Iosif II şi posesiunea a trecut în mâna erariului. Ruinele mănăstirii se vĕd şi acum. Comuna *Peri (Körtvélyes,* rusesce *Hruşova)* acum e parochie rusească, dar odinioară era acolo popor român. In deceniile trecute au mai existat cărţile române bis. dela mănăstirea din Peri. Deoarece episcopii români din M. s'au numit episcopi ai Maramurĕşului şi nu episcopii dela Peri, se poate că şi locul mănăstirii cândva s'a numit Maramurĕş. [T. Bud.]

Mihail, numele mai multor prinţi români.

In Muntenia: 1) *Mihail I* (1418—20), fiul lui Mircea cel Mare, care şi-l asociase la domnie încă din 1392. Contra lui vine vĕrul sĕu Dan II, fiul lui Dan I, cu armată strînsă la Cetatea albă, şi M., deşi ajutat de Unguri, este bătut şi ucis după 19 luni de domnie.

2) *Mihail II, M. Viteazul* (1593—1601), cea mai întreprinḑĕtoare figură românească, omul care pentru câte-va luni a ţinut sceptrul Munteniei, Transilvaniei şi Moldovei, învingĕtorul lui Sinan-Paşa la Călugăreni, eroul poporului român. Fire de calitatea lui Napoleon, nemulţămită cu posibilul, M. a vrut să realiseze mai mult decât se putea, şi dacă ar fi realisat planul în care a căḑut, ar fi proiectat altul şi mai imposibil, în cât soartea lui finală ar fi avut acelaşi desnodămênt tragic, sucombarea eroului în lupta sa cu mersul fatal al naturei. A fost fiul nelegitim al lui Pătraşcu Vodă cel Bun şi al unei Cantacuzinese, fiica vestitului Şaitan-Oglu (v. Cantacuzinesci). Născut în 1558, s'a ridicat în treptele boieresci, până la cea mai mare de Mare Ban al Craiovei (1590). Unchiul sĕu Iani Cantacuzino, agentul ţerii la Constantinopole, unde avea mare putere la schimbarea domnilor, îl chiemă la Constantinopole pentru a-i da scaunul, dar domnul de atunci, Alexandru Bogdan, îl prinse şi-l trimise la moarte, de care fù mântuit, după o tradiţie, prin frica ce a simţit gâdele a omorî un astfel de om. Alexandru se linişti, când 12 boieri jurară »că Banul merită credinţă când asigură că nu e fiu de domn« (1592). Din nou prigonit, M. trecù în Transilvania, la Sigismund Báthory, dela care luând scrisori de recomandaţie, se duse la Constantinopole, unde, prin stăruinţele rudelor sale, ale ambasadorului englez şi prin bani (400,000 taleri) daţi lui Sinan-paşa şi celorlalţi demnitari, isbutî să cumpere tronul Munteniei. Fratele poetului Petru Cercel (v. ac.) moştenia

dela tată o imaginaţie neţermurită, care ajutată prin continue succese (din boier domn, apoi învingĕtor al Turcilor, apoi cuceritor al Transilvaniei), tindea până în albastrul imposibilului: cucerirea Moldovei, a Poloniei, a Ungariei turcesci, a ţerilor de pe malul drept al Dunării. Urmaşul Cantacuzinescilor moştenia iubirea de lux, orgoliul, amintirile vechilor strămoşi, cari dispuseseră de soartea imperiului de resărit. Un astfel de caracter găsí împrejurări favorabile, spre a ridica spada lui Mircea cel Mare şi a lupta contra colosului turcesc. In urma luptei dela Lepante, creştinătatea concepuse credinţe mari despre sine şi dispreţ mare pentru Turci: se credea că a sosit sfîrşitul puterii musulmane şi se spera, că înainte de a se sfîrşi secl. XVI, se va reînălţa crucea pe bolta sfintei Sofii. Indemnul pleca dela papa şi dela împĕrat şi găsise în Transilvania un copil de 20 ani, Sigismund Báthory, care crescut de iesuiţi, linguşit şi îndoctrinat, hrănia »planuri nebune«. Domnii români intrară în curentul creştin, Aron de frică sà nu fie detronat de Turci, iar M. din pricina dorului de fapte mari şi a jafului ţerii sale. Aliat cu creştinii şi în strînsă dependenţă de Sigismund, M. îndată ce primi ajutor dela Sigismund (15 Nov. 1594), chiemà garda turcească şi pe creditorii constantinopolitani, cari stau în ţeară spre a-şi scoate singuri banii împrumutaţi lui M. şi domnilor anteriori, »pentru a li-se plăti«, le dete foc şi-i împuşcà cu tunurile (23 Nov.). La 25 Nov. atacà Giurgiul, pe care nu-l putù lua, la 20 Dec. căpitanii ardeleni ard Oraşul de Floci. Căḑură apoi în puterea lui M. cele mai multe cetăţi din dreapta Dunării. Tătarii fură bătuţi de fraţii Buzesci (14 şi 24 Ian. 1595), iar M. risipí 6000 de Turci, pătrunse în Rusciuc, unde perí Aga ienicerilor, şi dete foc oraşului (4 Febr.). Manta şi Király luară Brăila şi dărîmară cetatea. Turcii începură a face pregătiri mari contra ţerilor rom., hotărîţi de astădată a le supune la beglerbei turci. Pe când M. era ocupat cu paza Dunării, Sigismund obţine dela deputaţiunea trimisă de M. la el, aşa condiţiuni de supunere, încât domnul muntean remânea la rolul simplu de guvernator în numele lui Sigismund, care decidea ca iobăgia să fie recunoscută şi ţeranii să nu mai aibă dreptul a părăsi pămêntul ce locuiau. Marea expediţie întreprinsă de Turci (aproape 100,000) găsí un Termopile romănesc (v. Călugăreni), şi marele erou, mai fericit decât Leonida, putù vedé pe Sinan trecĕnd Dunărea, ca fugar, fără marea armată prefăcută în fum. Acum M. putea sta de vorbă cu Sigismund, care »dacă vĕḑù pe Mihai-Vodă cu atâta vitejie şi cu atâta înţelepciune, slobodit-a Ţeara-Românească cu tot venitul ei, ca să fie iar pe seama lui Mihai-Vodă.« Deşí expediţiuni mai mici se făcură necontenit în Turcia (21 Oct. 1596 atacă Nicopole cu 12,000), însă imaginaţia lui M. se juca acum pe alte câmpuri de acţiune. Deşí fusese primit cu mare pompă de Sigismund (1597), deşí primise steag de domnie dela sultan şi fusese dăruit de el cu un cal împodobit, cu sabie şi buzdugan, scia că Turcii nu-i vor uita nici odată stingerea atâtor vieţi turcesci, exemplul de rescoală şi puterea de a birui. Ori ce încercări de pace între creştini şi Turci erau ca o sabie asupra capului sĕu, sciind bine, că Turcii vor cădé din nou asupra sa. Sigismund dărui Transilvania împĕratului cu mai multe condiţiuni şi M. cu mulţumire primi protecţiunea habsburgică în schimbul unui dar »cuviincios şi potrivit«. Sigismund nemulţămit cu situaţia cea nouă veni din nou în Transilvania, dar din nou o părăsí, de astădată în folosul vĕrului sĕu, Andreiu Báthory, cardinal polonez. Polonii erau amicii Turcilor, puseseră în Moldova domn pe Ieremia Movilă şi aşteptau numai momentul de a loví pe M. Acesta vĕḑêndu-se încungiurat de inimici, căci Andreiu negocia cu Turcii, îndemnat şi de imperiali, cari voiau să smulgă Transilvania dela Andreiu, trecù munţii cu armata (preste 30,000) şi lângă Sibiiu bătù armata cardinalului, care fù ucis de un păstor, pe când fugia prin munţii Ciucului. M., căruia i-se înfăţişă capul sângerat al învinsului, puse să se aducă şi trupul părăsit, şi îngropà cu cinste pe cardinal în capitala princiara a Albei-Iulii: »fiorosul soldat fù vĕḑut petrecĕnd cu lumînarea în mână trupul lui Andreiu Báthory« (Iorga). M. primí jurămêntul armatei şi al dietei, dete jurămêntul sĕu pentru respectarea privilegiilor Ardealului, şi anunţa supunerea sa împĕratului, sperând să fie recunoscut de el ca stăpânitor al ţerii cucerite. Acest punct nu plăcea politicei habsburgice, care însă nu se da pe faţă. In Moldova Ieremia cu Polonii şi cu Sigismund se pregătiau să vină asupra lui, de aceea, fără să aştepte încuviinţarea împeratului îşi trecù armata (20,000) în Moldova şi Ieremia bătut fugi la Hotin (18 Maiu 1600). In absenţa lui, starea lucrurilor din Transilvania devenia mai rea: Ungurii îl urau, imperialii nu se încredeau în el, Românii erau nesocotiţi ca o cantitate negligeabilă. Nobilii adunaţi în Cluj se uniră cu generalul imperial Basta şi înaintară contra lui M., care, şovăind între a luptă şi între a păstra credinţă imperiului, fù învins de inimici şi se retrase spre Muntenia, nu fără încercări de împăciuire cu Basta şi cu nobilii. In acelaş timp Polonii conduşi de Zamoisky, mare general şi om politic, pătrunseseră în Moldova, unde restabiliseră pe Ieremia Movilă şi înaintau spre Muntenia, ca să facă domn pe fratele lui Ieremia, Simeon. La 12 Oct. 1600 se începù lupta şi ţinù mai multe ḑile, până în fine se terminà cu înfrângerea lui M. la Teleajen şi cu risipirea armatei sale. O nouă bătălie se dete la Argeş, unde M. cu 9000 de ostaşi fù învins de Simeon. Atunci plecà din ţeară, urmat de puţini credincioşi, şi în ḑiua de 2 Ian. 1601 se afla găzduit la »Cerbul de aur« în Viena. Fù primit de împĕrat cu atât mai bine, cu cât nobilii depărtaseră pe Basta şi rechiemaseră pe Sigismund, fù pus în capul unei armate, ca împreună cu Basta să cucerească Ardealul, i-se dete speranţe, încât steaua lui părea că se înalţă din nou. Impreună cu Basta bătù la Goroslău armata lui Sigismund, care fugia de pe câmpul de luptă până în Moldova. După luptă M. şi Basta se ceartă la împărţirea steagurilor şi tunurilor luate dela inimic, se ceartă pentru distribuirea oştilor, M. voind să mearga spre hotarul Munteniei, iar Basta voind să aşeze armata prin cetăţi. M. nu voí să ia parte la un consiliu de resboiu şi a doua ḑi, 19 Aug., o ceata de Germani şi de Valoni, comandată de Beauri şi Mortagne, primí ordin să aresteze pe Valah. Pe când M. trase spada voind să se apere, călăii

săi îl loviră cu toporul în pântece, apoi îi tăiară capul. Nimeni n'a tras la respundere pe omorîtori, iar Basta acusa pe M. de tradare şi aducea ca dovedi nisce scrisori, de sigur false. Inferior lui Mircea cel Mare şi lui Stefan cel Mare în talente politice, M. Viteazul li-a fost inferior şi în talente militare. Neputênd să-şi facă armată naţională, a fost silit să se sprijine pe cineva, în timp ce aceia au luptat singuri cu state mari. Insă mai mult ca aceia, M. a avut îndrăzneala, poesia acţiunii, şi a călcat pe unde ei n'ar fi putut. El a lăsat numele sĕu ca o spaimă Turcilor, a întrat cu triumf în Tîrgovişte, în Alba-Iulia şi în Suceava. Sfîrşitul lui tragic îl scoate din rândul muritorilor fericiţi şi-l ridică în rândul acelor rari nefericiţi, cari pentru o clipă opresc roata lumii, ca la sfîrşit să fie aruncaţi în vultoare. Pentru acestea el este eroul Românilor.

Bibl.: M. Viteazul, de Iorga. Bucuresci, 1900; A. D. Xenopol, vol. III; Bălcescu, Tocilescu; Iorga, Basta şi M. Viteazul, 1895; Două conferinţe, 1898. [I. S. F.]

3) ***Mihail Racoviţă,*** v. Racoviţă.

4) ***Mihail Şuţu,*** v. Şuţu.

In Moldova: 1) ***Mihail Racoviţă,*** v. Racoviţă.

2) ***Mihail Şuţu,*** v. Şuţu.

3) ***Mihail Sturza,*** v. Sturza.

Mihail, numele mai multor împĕraţi bizantini: ***M. I Rhangabe,*** 811 fù proclamat împĕrat, 813 detronat, † 843. ***M. II,*** 820—829. ***M. III,*** nepotul celui precedent, 842—867. ***M. IV Paflagonul,*** 1034 soţul Zoei şi împĕrat, † 1041. ***M. V Kalaphates,*** nepotul celui precedent, 1041 până 1042. ***M. VI Stratiotikos,*** 1056—1057. ***M. VII Dukas l arapinakes,*** 1071—78. ***M. VIII*** şi ***M. IX*** v. Paleologul.

Mihail *logofĕtul,* cel mai însemnat boier moldovean, pe vremea domniei nenorocite a lui Petru Aron III (1455—57). Acesta e trimis de Vodă şi de divan, a inchina ţeara Turcilor, plătindu-le tributul cerut de 2000 galbeni (1456).

Mihail Nicolaevici, mare duce rusesc, al 4-lea fiu al împ. Nicolae, n. 1832 în Petersburg; 1857 s'a căsătorit cu princesa Olga Feodorovna (Caecilia) de Baden († 1891). 1863 a fost numit guvernor al Caucasului; 1877 a comandat armata ce a operat în Armenia. 1881 a fost rechemat şi numit president al consiliului de stat şi director general al artileriei.

Mihail Obrenovici, principe al Sêrbiei, n. 1823 in Kraguievaţ, cel mai tinér fiu al principelui Miloş. S'a suit pe tron la 1839, dar luptele de partide l-au silit 1842 să părăsească ţeara. S'a reintors abia la 1858, când ajunse pe tron din nou principele Miloş; după moartea acestuia, M. O. iarăşi a ajuns la domnie. A fost asasinat la 10 Iunie 1868. M. O. a fost cel mai popular principe al Sêrbiei.

Mihailache Raliţa, una din cele 5 fete, cari erau în şcoala fundată de societatea filarmonică din Bucuresci (1834), dimpreună cu 25 băieţi pentru învĕţarea artei dramatice şi a musicei, şi care, deşi începênd dela slovenire, cum dice directorul acelei şcoale, Heliade, totuşi după 7 luni de cursuri ajunsese, ca şi ceilalţi elevi şi eleve, să joace însemnate piese.

Mihăileanu, *Stefan,* profesor şi publicist din Bucuresci, n. 1859 la Ochrida în Macedonia. In colaborare cu Bagav a înfiinţat revista »Macedonia«, iar acum în timpurile din urmă redacta gazeta »Peninsula Balcanică«, în care apăra drepturile Românilor din Peninsula Balcanică şi în special ale celor din Macedonia. Articolele pe cari le publica în această gazetă l-au costat viaţa, căci în noaptea de 22 Iulie 1900 a fost împuşcat pe stradă de un agent al unui comitet de asasini din Sofia, numit comitetul Macedonean şi protejat de guvernul bulgar. Afară de revista şi gazeta amintită, M. a mai publicat: Studiu asupra dialectului Românilor din Macedonia, 1889, şi Mitologia greacă şi romană după E. Economopol vol. I, 1897.

Mihăileni com. urb. în România, j. Dorohoiu, situată în pl. Berhomet, cu 6000 loc., 1 şcoală primară de băieţi şi 1 de fete. S'a numit astfel dela Domnul Mihail Sturdza, sub a cărui domnie a fost capitala j.-lui Dorohoiu.

Mihăilesci, com. rur. în Rom., j. Buzĕu, compusă din 3 căt. cu 1400 loc. (Dicţ. geogr. 1892), 2 biserici şi 1 şcoală.

Mihăilescu, 1) ***M., Stefan C.,*** (1846—1898) pedagog rom., n. în Bucuresci unde a făcut toate studiile sale, primare, de liceu şi la facultatea de sciinţe a universităţii (matematicile şi sciinţele fisico-naturale). Intrat în corpul didactic a funcţionat ca profesor, şi în mai multe rânduri ca secretar general al ministeriului instrucţiunii şi ca inspector general al învĕţământului primar şi secundar până înaintea morţii sale, desfăşurând o energică activitate întru înaintarea învĕţământului, îndeosebi a celui primar. Dintre publicaţiunile sale amintim: Colaboraţia sa la revistele »Transacţiuni literare şi sciinţifice«, »Columna lui Traian« şi »Revista contimporană«, căreia se datoresc mai multe scrieri filosofice, didactice, sciinţifice şi sociologice. Apoi scrierile: »Introducere în Psicho-fisică«. »Elemente de mineralogie«. »Convorbiri asupra sciinţelor naturale«. »Vîrtej cu abur, nou motor rotativ«. »Lecţiuni de Aritmetică« şi »Carte de cetire a învĕţătorilor asociaţi«. Aceste două din urmă sûnt pentru învĕţ. primar. »Incercări critice asupra învĕţământului primar«, etc.

2) ***Mihăilescu George,*** profesor din Galaţi, a publicat: Regenerarea morală a Românilor, 1866; Femeia, 1867; Cugetări istorico-literare, 1869; Armele şi calităţile Românilor apreciate de străini, 1869; Elemente de retorică, 1874; Geografia României, 1878; Globul şi geografia României şi a Dobrogei, 1879; Chestiunea porturilor franco, discurs în Parlament, 1875; Elemente de geografie intuitivă şi geografia judeţului Covurlui, 1888; Note geografice, economice şi statistice, 1893; Din ţeara soarelui în ţeara dolarului, 1894.

Mihailovici *Constantin de Ostroviţa,* un sîrb, fost ianicer turc, fugit, recreştinat şi ajuns în slujba regelui Mateiu Corvin al Ungariei, povestesce între altele şi expediţia lui Mohamed împotriva lui Vlad Ţepeş al Munteniei (1462). Aceasta povestire a fost culeasă de un contimporan, şi traducêndu-se curând în l. polonă şi boemă, s'a păstrat până adi. Pe vremea expediţiei din Muntenia, M. era oştean turc.

Mihaiu, v. Mihail.

Mihalcea *Banul,* unul din fruntaşii boieri ai lui Mihaiu Viteazul; a jucat un foarte însemnat rol în politica eroului voevod, privitor mai ales la Ardeal. Când era vorba ca Sigismund Báthory

al Ardealului, să meargă la Praga, ca să se înțeleagă cu împĕratul Rudolf asupra trecerii Ardealului către acesta, banul M. îl întovăresce, ca din partea aliatului Mihaiu, spre a transmite stăpânului sĕu cele mai positive sciri în chestie (1597). Când în cele din urmă, cesiunea Ardealului efectuată, Mihaiu încheie tractat cu comisarii imperiali, banul M. e intermediatorul și iscălesce printre cei dintâiu tractatul (Iunie 1598). In urma surprinzătoarelor schimbări din Ardeal, prin venirea cardinalului Andreiu Báthory, M. sfătuiesce pe domnitor, pe deoparte să încheie un tractat prefăcut cu cardinalul (Iunie 1599), iar pe de alta să facă toate chipurile a cucerí Ardealul. Pentru aceasta din urma idee, M. a avut de luptat cu o mulțime de boieri, chiar cu Buzescii, cari o socoteau nerațională, și cu familia domnitorului. Și după ce Mihaiu, ascultând și de ban, cucerí Ardealul, și apoi plecà să cucerească și Moldova, M. fù lăsat ca locțiitor în Ardeal (Maiu—Iulie 1600). Ca guvernator-suplinitor al Ardealului, M. a fost cam slab, și n'a putut împiedeca uneltirile ce se țeseau de Unguri și imperiali, prin venirea lui Pezzen, împotriva lui Mihaiu. După Mirislău și Teleajen, M. însoți pe Mihaiu la Viena (Dec. 1600), iar după Turda (Aug. 1601), M. încercà să resoale tabăra lui Mihaiu pentru a resbuna omorîrea acestuia, fù prins de Basta, căsnit și sugrumat în închisoare (1601), împreună cu alte sute de boieri partisani ai sĕi. [Aguletti.]

Mihalcea, comună rurală dimpreună cu cătunele: Dubova, Perliva, Spasca, Tărnauca și La Voloca, parochie, moșie boierească în căp. și j. Cernăuț în Bucovina, are 3018 loc. (2760 ort.-or., 160 rom.-cat. și uniați, 98 mos.), o școală primară. [Dr. I. G. Sbiera.]

Mihale Oglu, numele turcesc al lui Mihaiu Viteazul, pomenit de rapoartele turcesci, ca geniul rĕu al Turcilor, însoțindu-l totdeuna de epitete de afurisenie și blăstem.

Mihălesci, com. rur. în Rom., j. Vlașca, compusă din 5 căt. cu 1892 loc. (Dicț. geogr. 1890), 3 biserici și 1 școală.

Mihali, 1) *M. Grigorie,* canonic în Blaj, n. 1803 în Husmezeu, cott. Solnocului dinlăuntru, dintr'o familie nobilă emigrată din Maramurĕș (Jood) înainte de 1700. A început a studia la 1811 în școala dela mănăstirea »Strĕmba«, de unde a trecut la școala normală rom.-cat. din Dej. Două clase gimnasiale le-a percurs în 1817 și 1818 în Cluj, de unde ajutat de guvern a trecut la gimnasiul din M.-Oșorheiu. Cursul filosofic l-a absolvat în Cluj la 1823 ca alumn al seminariului »Sf. Iosif«. Dela 1824—1827 a studiat teologia în Blaj și Viena. In 1828 fù profesor la școala normală din Blaj. In 24 Sept. 1828 fù sfințit preot și numit cooperator parochial în Zlatna, lângă socrul sĕu George Angel. In 1829 funcțiunà și ca profesor în prima clasă gimnasială la gimnasiul montano-cameral din Zlatna, când preoților gr.-cat. s'a interḑis a mai funcționa la acel gimnasiu, numindu-se în locul lor Săcui romano-catolici. M. însă continuà a propune la acel gimnasiu religiunea gr.-cat. și limba română. In 1836 fù numit protopop al districtului Bistrei. In 26 Maiu 1862 fù numit canonic la unul dintre cele 3 staluri noue înființate de împ. Francisc Iosif I., în capitlul din Blaj. In 1863 și 1864 a propus teologia la teologii externi. In 22 Aug. 1864 numit rector seminarial în Blaj. † 26 Iunie 1872. (Cf. Protocolul inedit al capitlului din Blaj). [Dr. Aug. Bunea.] V. și Mihályi.

2) *M. Teodor Dr.,* advocat în Dej, intemeietorul și directorul executiv al inst. de credit »Someșana«, factor important al vieții publice și culturale românesci, n. 15 Mart. 1855 în comuna Prislop (Kisbuny) din fostul district al Chiorului. Studiile elementare și 6 clase gimnasiale le-a terminat în Baia mare; clasa VII și VIII gimnasială le-a absolvat în Cluj în liceul rom.-cat., unde a făcut 1876 și maturitatea. Studiile juridice la univ. din Cluj, terminându-le în 1880, promovat de Dr. juris la aceasta universitate în 1883. Censura de advocat a depus-o la 1884 în Murĕș-Oșorheiu. S'a stabilit și își continuà praxa de advocat în Dej. M. a fost membru al comitetului național rom. și ca atare a fost condamnat în procesul memorandului și a stat în închisoare la Vaț preste un an de ḑile.

Mihalț, *(Lota vulgaris,* ord. Anacanthinilor, familia Gadidelor), pesce lung până la 0·60 m. și greu până la 8 kgr., are capul puțin lătăreț și turtit, corp rotund și cenușiu închis. Coada are 2 înotătoare lungi, una dealungul dosului și alta pe partea inferioară a sa, terminându-se cu o înotătoare nebifurcată. Este singurul gen din familia Gadidelor, care trăiesce în apele dulci. Foarte respândit în apele din România mai ales în Gorj, Vâlcea și Mehedinți. In j. Vâlcea țeranii prepară din ficatul sĕu o doctorie pentru vindecarea boalelor de ochi. [I. P. V.]

Mihalț, com. mică în Trs., cott. Albei infer., cu 2105 loc. (1891), Români. 2 Iunie 1848 au fost uciși ací 12 Români de către soldații secui aduși de N. Bánffy, iar 9 inși au fost răniți. »Acesta fù baptismul de sânge al uniunii«. (Barițiu, Ist. Trans. II, p. 157.)

Mihályi, *de Apșa,* familie străveche din Maramurĕș, se trage dela Iuga Voivod al Maramureșului. In 1385 se face amintire de membrii familiei *Mihályi* ca de nepoții voivodului Iuga. Din această familie sub decursul secolilor mulți descendenți au fost oficiali, ostași, preoți, protopopi de frunte. *Ioan M.,* paroch-protopop în Jood dela 1816—61. Fiul sĕu *Gavril,* comisar reg. al Maramurĕșului, apoi septemvir. A avut mai mulți prunci, din cari trăiesc: *Petru,* deputat dietal, *Dr. Ioan,* protofisc comitatens al Maramurĕșului, autorul »Diplomelor din Maramurĕș«, *Victor,* archiep. și mitrop. de Alba-Iulia și Făgăraș (v. mai jos). *Petru M.,* ca president al Asociațiunii pentru cultura poporului român din Maramurĕș luptă mai bine de trei decenii pentru binele poporului și subsistința convictului român din Sighet. *Ioan M.,* viața sa întreagă a jertfit-o pentru adunarea diplomelor maramurĕșene, pe cari le-a publicat; se ocupă și cu numismatică. Are o colecțiune de monete și unelte vechi, toate aflate în Maramurĕș, cari documentează existența Romanilor în Maramurĕș. Sub îngrijirile lui s'a zidit convictul român din Sighet, un edificiu în valoare de 50 mii floreni. Despre familia M. și Man, înrudită cu dînsa, scrie Barițiu: »că pe lângă virtuțile adevĕraților patrioți eminenți în acelaș timp au sciut să fie și buni români apĕrători im-

parţiali şi valoroşi totodată şi ai intereselor naţiunii române.« [T. Bud.]

Mihályi, *de Apşa, Victor,* archiepiscop şi mitropolit român gr.-cat. de Alba-Iulia şi Făgăraş, s'a născut 19 Maiu 1841 în Iood, comitatul Maramurêşului. Studiile primare şi-le-a făcut în şcoalele piariştilor din Sighet, iar gimnasiul superior l-a percurs în Oradea mare, Tîrnavia şi Caşovia, unde a depus examenul de maturitate în 1857. Episcopul Gherlei l-a trimis apoi pe cheltuiala sa la Roma, unde mai ântâi ca convictor, iar mai târḑiu ca alumn în fundaţiunea făcută de Papa Piu IX pentru diecesele mitropoliei române de Alba-Iulia în colegiul grecesc dela Sf. Atanasiu, a ascultat doi ani filosofia şi 4 ani teologia în colegiul Urban de Propaganda Fide, şi a luat laurea de doctor în teologie la 1863. In 8 Nov. 1863 fù sfinţit preot în biserica grecească a Sf. Atanasiu din Roma prin archiepiscopul grecesc Stefan Missir, titular al Irenopolii. Intorcêndu-se în diecesa Gherlei, de care se ţinea, în 9 Apr. 1864 fù numit prefect de studii, apoi în 1 Oct. aceluiaş an şi profesor de istoria bisericească şi de dreptul canonic în seminariul teologic din Gherla. Acî funcţionà până în 6 Apr. 1869, când mitropolitul Vancea, care atunci se despărţi de scaunul episcopesc al Gherlei, îl aduse cu sine la Blaj, numindu-l secretar mitropolitan şi referent consistorial, iar în 15 Iunie 1869 asesor la tribunalul matrimonial mitropolitan de a doua instanţă şi notar la exactoratul archiediecesan. In Nov. 1869 însoţi pe mitropolitul Vancea la conciliul vatican din Roma. In 1872 traduse pe unguresce memorandul conferenţei naţionale convocate la Blaj de mitropolitul Vancea la indemnul ministrului-president Lonyai. In 1873 fù numit protopop onorar. In 25 Nov. 1874 fù numit episcop român al Lugoşului. Papa Piu IX aprobà această numire în 21 Dec. 1874, mitropolitul Vancea îl consacrà episcop în 14 Febr. 1875 în biserica catedrală din Blaj. In 7 Martie 1875 M. ocupà scaunul episcopesc al diecesei Lugoşului şi lucrà cu zel neobosit pentru consolidarea şi organisarea internă a acestei diecese tinere. In scopul acesta a visitat 110 parochii şi a ţinut două sinoade diecesane, în 1882 şi 1883. Sub păstorirea lui s'au zidit din nou, ori s'au procurat, în diecesa Lugoşului 30 şi s'au restaurat 24 biserici şi case de rugăciune; case parochiale s'au zidit din nou, ori s'au procurat în 26 comune; şcoale s'au clădit din nou, ori s'au procurat 33 şi s'au restaurat 7, iar prin decisiunea curiei reg. din 13 Apr. 1882, nr. 8512 s'a hotărît, ca neînţelegerile dintre biserica gr.-cat. şi cea gr.-orientală relative la dreptul de proprietate asupra porţiunilor (sesiunilor) parochiale sà se judece de forurile administrative. In 1886 şi 1887 a însoţit împreună cu ceilalţi episcopi sufragani pe mitropolitul Vancea la Roma, iar în 1893 a condus primul peregrinaj român la această cetate. In 17 Apr. 1888 Papa Leon XIII îl numi prelat domestic, asistent la tronul pontificiu şi conte roman. Pentru convictul român gr.-cat. din Lugoş, care va adăposti tinerimea dela şcoalele de acolo, a iniţiat o fundaţiune şi pentru casul său de moarte a asigurat în favorul convictului 5250 fl. v. a. In 1894 fù ales membru onorar al Academiei române. După moartea mitropolitului Vancea (31 Iulie 1892) archidiecesa de Alba-Iulia şi Făgăraş fù guvernată de vicariul capitular Ioan M. Moldovan, sub a cărui conducere se terminà clădirea seminariului Vancean de băieţi, amplificarea convictului Vancean de fetiţe şi clădirea asilului infantil (grădină de copii) întemeiat tot de mitropolitul Vancea, şi cu bani din fondurile archidiesane şi din colectă publică se zidi un nou edificiu gimnasial în Blaj. In sinodul electoral ţinut în Blaj la 16 Apr. 1893 în presenţa comisarilor regesci Mihail Pavel, episcopul Orăḑii mari şi Br. Samoilă Josika, secretar de stat în ministeriul de interne, clerul candidà cu 82 voturi în locul prim la scaunul mitropolitan pe episcopul Lugoşului V. Mihályi, pe care regele apostolic îl numí în 9 Nov. 1894, iar Papa Leon XIII îl preconisà în 18 Martie 1895. In 26 Maiu 1895 se săvîrşí instalarea noului mitropolit cu mare pompă şi între manifestaţiuni grandioase de bucurie ale clerului şi poporului adunat în numĕr extraordinar la Blaj. Ca archiepiscop ţinù două sinoade archidiesane în 1896 şi 1899. In 23 Iunie adună la Blaj pe toţi episcopii săi sufragani în memorabila conferenţă, care hotărî, că provincia mitropolitană gr.-cat. română de Alba-Iulia şi Făgăraş nu trimite deputaţi la congresul autonomic al bisericei catolice latine ungare şi cerù dela regele apostolic, să concedă întrunirea unui congres compus numai din Români gr.-cat., care să organiseze autonomia bisericei române unite separat şi independent de autonomia bisericei catolice latine din Ungaria. In 14 Febr. 1900 toată provincia mitropolitană gr.-cat. de Alba-Iulia şi Făgăraş serbà aniversarea a 25-a dela consacrarea de episcop a mitropolitului Mihályi, aducêndu-i tribut de recunoscinţă pentru ţinuta sa bărbătească şi corectă în chestiunile mari ale bisericei şi neamului său. [Dr. Augustin Bunea.]

Miheşul de câmpie, magh. *Mező-Méhes,* comună rurală în Trans., cott. Turda-Arieş, cu 1050 loc. Români.

Mihnea, numele mai multor domni români.

1) *Mihnea I cel Rĕu,* fiul lui Vlad-Vodă Călugărul şi fratele lui Radu-Vodă cel Mare, domn al Munteniei (1507—11). Cu mare greutate a reuşit să ocupe tronul la moartea fratelui său, contra unei alte partide, a Basarabescilor. Ajuns la putere persecută cumplit pe aceştia, chinuindu-i şi omorându-i fără cruţare. In cele din urmă se face şi papistaş, întinḑênd persecuţiile şi cruḑimile sale şi asupra clerului ortodox al ţerii, ca preţ pentru ajutorul dat de Unguri la ocuparea scaunului. Basarabescii, în frunte cu Barbu Craiovescul şi Neagoe Basarab, pribegesc în Turcia, de unde întorşi cu oaste, gonesc pe M. la Sibiiu (1511), unde în curând e ucis de un sêrb D. Iaxyh (v. ac.) după uneltirile acelora. Asupra acestui voevod Al. I. Odobescu a scris o frumoasă novelă istorică.

2) *Mihnea II,* nepot, după Alexandru II Vodă, doamnei Kiajna, voevodul în două rânduri al Munteniei (Aug. 1577 până Iul. 1583, Apr. 1585 până Febr. 1591). Era în vîrstă numai de 11 ani, când remase moştenitor la moartea tatălui său şi sub energica epitropie a doamnei Kiajna. Dintru ântâi, medicul lombard Rosso era aproape să ia cu bani domnia, dacă acţiunea Kiajnei n'ar fi făcut să fie închis. Totuşi n'a avut traiu li-

niştit. O parte din boieri se jeluesc la Poartă şi ridică un alt pretendent (1580). Doamna Kiajna face însă, ca să nu se dea ascultare jalbei, iar »pohtitorul« de domnie să fie aruncat în închisoare. In urmă boierii olteni se rescoală. Măcelul ordonat de stăpânire provoacă o nouă jeluire la Poartă. Intervenind şi curtea franceză pentru Petru Cercel, care promisese marea cu sarea regelui Henric III, M. e în fine mazilit. Revine a doua oară (Apr. 1585), după ce luptase continuu la Poartă contra lui Cercel. Din causa apucăturilor sale şi a luptei ce trebuia să susţină în Constantinopole contra uneltirilor lui Cercel, şi această domnie fù jefuitoare. Stors însă de bani, deşí isbutise a face să se înece rivalul sĕu, e totuşi înlăturat şi înlocuit cu o rudenie a sa, fiul lui Iancu Sas-Vodă, Stefan Bogdan Surdul (Febr. 1591). După mazilire M. se duce la Constantinopole, unde, după ce încearcă în zadar să ia scaunul Moldovei, trece la mahomedanism dimpreună cu fiul sĕu mai mare, sperând astfel într'o eventuală bunăvoinţă a sultanului.

3) *Mihnea III*, ḑis şi *Gioan-Bey*, domn al Munteniei (Ian. 1658 până Dec. 1659). Pretins fiu al lui Radu-Vodă Mihnea (1611—16, 1620—23), în realitate nu era decât un grec ţarigrădean, cămătar, care cu bani şi daruri isbutesce a lua scaunul Ţerii Românesci după mazilirea lui Const. Şerban Cârnul, cu toată împotrivirea boierilor fruntaşi (Ian. 1658). Intimpină mari greutăţi pentru a-şi întemeia şi menţine stăpânirea, şi în lăuntru şi în afară (alianţa fostului domn cu Rákoczy al Ardealului şi Gh. Stefan al Moldovei, şi aceştia înlocuiţi de Turci). Se mai întêmplă, că-şi pierde sărita: încoronându-se archiduce, reclămând alipirea Transilvaniei, Moldovei şi Silistrei la coroana sa, întrând în rele relaţiuni cu noul principe al Ardealului pus de Turci, zidind câteva moschee în ţeară, iar în cele din urmă întrând în alianţa celor 3 (prin eleminarea lui Gh. Stefan). Se străduesce a provoca în boieri o rescoală contra Turcilor, şi nefiind ascultat, face două groaznice măceluri. In cele din urmă devenind pe faţă contrar Porţii şi căutând a executa planul aliaţilor sĕi, fù silit să fugă în Ardeal, căci şi Rákoczy e bătut la Deva şi C. Şerban în Moldova. Puţin timp după aceea moare. [Aguletti.]

Mîhnire, *(grec.)* întristare adâncă, durere sufletească, părere de rĕu.

Mihova, comună rur. cu cătunele: Băbiciova, Bahna, Leucova, Usolea şi Vilescul, parochie dimpreună cu comuna Mega (592 loc.), moşie boierească în căp. şi j. Vijniţei în Bucovina, are 1938 loc. (1508 ort.-or., 51 rom.-cat. şi uniaţi, 379 mos.), câte o şcoală primară în M. şi M. [Dr. I. G. Sbiera.]

Mihovenii, comună rurală, atenenţă la parochia Buninţi (757 loc.), moşie mănăstirească în căp. şi j. Sucevei în Bucovina, are 1253 loc. (1119 ort.-or., 98 rom.-cat., 36 mos.), o şcoală primară.

Mihragan, în mitol. persană serbătoarea lui Mithra (v. ac.) ḑeu al soarelui, s'a ţinut pe timpul ḑilei celei mai scurte, şi anume se începea la apunerea soarelui din 24 Dec. şi ţinea 7 ḑile cu o pompă deosebită, şi se ţine şi aḑi. M. e identic cu Natalis solis invicti la Romani, cu crăciunul la creştini, cu koleda la Slavi. [Atm.]

Mihuceni, comună rurală, parochie dimpreună cu comunele rurale Dimca şi Chicera, moşie boierească în căp. şi j. Cernăuţului, Chicera în al Siretului, în Bucovina, au ca parochie 2404 loc. (2189 ort.-or., 123 rom.-cat. şi uniaţi, 92 mos.), câte o şcoală primară în M., D. şi Ch. [Dr. I. G. Sbiera.]

Mihuţiu, *Ioan,* pedagog rom., n. în Sicláu, din părinţi economi. El a fost între primii profesori ai pedagogiului arădan, până la 1816, când a fost numit director regesc al şcoalelor naţionale din districtul Caransebeş-Lugoş. Stabilindu-se în Lugoş, a desvoltat o activitate rodnică pentru ridicarea învĕţământului poporal. † 1835.

Mijatovici, *Cedomil,* scriitor şi bărbat de stat sêrb, n. 1840. A fost ministru de finanţe în 1875 şi 1880—83 şi 1894, iar 1883—87 şi 1895 ministru plenipotenţiar în Londra. A scris studii economice şi financiare.

Mijloace de comunicaţiune, totalitatea mijloacelor întrebuinţate pentru transportul de persoane, bunuri sau sciri. M. de com. au menire economică, culturală sau politică. Cele mai importante sûnt: drumurile, căile ferate, bastimentele, apoi alte instituţiuni de comunicaţie, ca posta, telegraful, telefonul, etc. (v. toate ac.)

Mika—, v. şi *Mica—*.

Mikania Willd., (botan.) gen de plante din fam. Compositelor, trib. Eupatoriaceelor, înrudit cu Eupatorium (v. ac.), de care se distinge prin involucrul cu 4 bractee. Cuprinde vr'o 60 specii din America tropicală şi subtropicală, numai una cresce şi în părţile calde ale Africei şi Asiei. Sucul dela *M. guaco* H. B. se folosesce ca un celebru antidot contra muşcăturei şerpilor veninoşi. [A. Pr.]

Mikes, *Clemente,* scriitor maghiar, n. 1690 în Zágon, cottul. Treiscaune, † 1762 în Rodosto (Turcia). Mai întâi ca aprod, apoi ca camerier al lui Francisc Rákoczy II însoţi pe domnul sĕu pribeag în Polonia, Francia şi Turcia, unde muri ca ultimul dintre emigraţii lui Rákoczy. Are scrieri religioase şi narative; opera sa principală sûnt memoriile sale scrise în formă epistolară şi cunoscute sub titlul Törökországi Levelek.

Miklosich, *Franz von,* celebru slavist, n. 20 Nov. 1813 la Luttenberg în Stiria, † 7 Martie 1891. A fost profesor de limbile slavice la universitatea din Viena, membru al academiei din Viena, etc. Lucrările lui M. sûnt nenumĕrate. Citâm întâi pe cele cari se ocupă direct sau indirect cu Românii: Die slavischen Elemente im Rumunischen. Wien, 1862; Die Fremdwörter in den slavischen Sprachen, 1867; Über die Mundarten und die Wanderungen der Zigeuner Europas, 1872—78; Über die Wanderungen der Rumunen in den dalmatinischen Alpen und den Karpathen, 1880; Rumunische Untersuchungen: Istro- und Macedo-Rumunische Denkmäler, 1881—82; Beiträge zur rumunischen Lautlehre, 1881—83; Die türkischen Elemente in den süd-ost u. ost-europäischen Sprachen, 1884—90; Die slavischen, magyarischen und rumunischen Elemente im türkischen Sprachschatze, 1889. Cele mai celebre însă din lucrările lui M. sûnt cele relative la filologia slavă: Radices linguae palaeoslovenicae. Leipzig, 1845; Lexicon linguae palaeoslovenicae. Wien 1850 şi 1865; Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen, 1852—56, etc. Afară

de aceste lucrări, M. a mai publicat o sumă de ediţii şi de colecţiuni: Vitae Sanctorum, 1884; Monumenta serbica, 1858; Acta et diplomata graeca medii aevi 1869—70, etc.

Mikra-Dili, insulă, v. Delos.

Mikro—, v. *Micro—*.

Mikszáth *Coloman*, scriitor beletristic maghiar, n. 1849 în Szklabonya. Mai întâi jurat la comitat, apoi ziarist în Pesta şi mai târdiu deputat dietal, ca atare însă fără oarecare rol mai deosebit; în urma activităţii sale literare membru la mai multe societăţi literare şi sciinţifice. A scris foarte mult cu succes gradat. Are novele şi romane frumoase, ce se disting prin umor neîntrecut, prin limbagiu natural şi prin tipuri originale împrumutate parte din viaţa idilică dela sate, parte din viaţa comitatensă. Novelele sale mare parte au fost traduse în mai multe limbi. Scr. princ.: A jó palóczok, A tekintetes vármegye, Urak és parasztok, ş. a. După Jókai, M. este cel mai de frunte novelist şi umorist al Maghiarilor.

Mil, mêsură de lungime pentru distanţe mari. M. germ. = 7½ km. sau 7500 m., mil. austr. = 7586·66 m., etc.

Mila, v. Elemosina şi Milostenia.

Milan I, *Obrenovici*, rege al Sêrbiei, n. 1854 in Manasia (România); a fost educat în Paris. După asasinarea principelui Mihail, unchiul sêu, M a fost proclamat principe de către adunarea naţională în 2 Iulie 1868, conducênd domnia o regenţă. La 22 Aug. 1872 a fost declarat major, iar în 17 Oct. 1875 s'a căsătorit cu Natalia (v. ac.), din care căsătorie a avut pe Alexandru, actualul rege al Sêrbiei. Două resboaie (1876—78) a purtat M. contra Turciei, amêndouê însă fără noroc pentru armata sêrbă; cu toate acestea congresul dela Berlin a recunoscut independenţa Sêrbiei şi i-a mărit teritoriul. Incuragiat de aceste succese în 6 Martie 1882 a luat titlul de rege, exoperând învoirea marilor puteri. 1885 a pornit resboiu contra Bulgariei, dar şi de data aceasta Sêrbii au suferit înfrângere; numai intervenţiei diplomatice a Austro-Ungariei este a se mulţumi, că armata bulgară s'a oprit în mersul ei victorios. Resboiul acesta, enormele datorii publice, procedura volnică faţă de mitropolitul Mihail, pe care îl destitui, certele cu regina Natalia (de care a fost divorţat în 24 Oct. 1888 prin mitropolitul Teodosie, urmaşul lui Mihail) şi în fine violentele lupte dintre partide, l-au făcut sa abdice în 6 Martie 1889 în favorul fiului sêu Alexandru (v. ac.), după ce mai întâi la 2 Ian. 1889 a dat Sêrbiei o nouă şi mai liberală constituţie. 1891 a renunţat a mai fi cetăţean al Sêrbiei (scupcina l-a fost provocat să părăsească Sêrbia cât regele Alexandru va fi minor), iar 1892 şi de drepturile sale la tronul Sêrbiei, numindu-se în viitor conte de Tacova şi trăind mai cu samă în Paris. 1893 s'a împăcat cu regina Natalia, 1894 sinodul bisericei sêrbe a anulat decisul de divorţ; dar ei cu toate acestea nu au mai trăit în viaţă conjugală. 1898 regele Alexandru îl numi comandant suprem al armatei sêrbe. Acest post îl ocupă M. până în 1900, când, în timp ce absentà din ţeara, regele Alexandru se căsători cu Draga Maşina, căsătorie neagreată de M., care din aceasta causă abdice dela postul sêu, iar regele îi interdise a se mai reîntoarce în ţeară. M. † 11 Febr. 1901 în Viena; a fost înmormêntat în mănăstirea Cruşedol (Slavonia), lângă Liubiţa († 1847), soţia principelui Miloş Obrenovici. M. a fost un bărbat energic, cu puţini scrupuli în urmărirea planurilor sale.

Milano, (lat. *Mediolanum*, germ. *Mailand*), capitala prov. ital. (3169 km². cu 1.295,085 loc.) de aceeaş numire şi oraşul principal al Lombardiei, 295,543 loc. (1896) ca comună 456,698 loc.; residenţa unui archiepiscop; dintre porţile oraşului merită amintire frumoasa Poarta Păcii, Porta Venezia şi Porta Ticinese, dintre strade Corso Vittorio Emanuele; biserici: domul (început la 1386, terminat 1806—13), San Lorenzo (secl. IV), San Ambrogio (secl. IX), Santa Maria delle Grazie (cu »Cina« lui Leonardo da Vinci), etc.; Brera e palatul sciinţelor şi artelor cu pinacotecă renumită, museu archeologic, bibliotecă, cabinet de numi şi observatoriu astronomic; grădină botanică; spital cu 2500 paturi, arena cu loc pentru 30,000 privitori, renumitul teatru della Scala; castelul, acum casarmă, odinioară a fost residenţa fam. Visconti şi Sforza; numeroase instituţiuni culturale şi artistice; academia artelor frumoase cu pinacotecă, academie sciinţifică-literară, institut technic, şcoală de veterinari, seminar teol., conservator de musică, biblioteca Ambrosiană (146,000 vol., 15,000 manuscripte). Fabrici de mătasă şi bumbăcării, de maşine, vagoane, sticlă, etc.; comerciu cu mătăsării, bumbăcării, brânză Parmesan, orez, etc. M. e centrul căilor ferate din nordul Italiei. M. a fost fundat de Celţi pe la 400 a. Chr., 222 oraş provincial roman, 569 d. Chr. fù cucerit de Longobardi, 1162 fù dărîmat de împ. Frideric I, 1167 rezidit, 1395 fù capitala ducatului M., înfiinţat de împ. Venzel, şi aparţinù fam. Visconti, apoi Sforza, după stingerea acestei familii (1535) M. trecù la Spania, 1714 la Austria, 1797 la republica Cisalpină, 1805 la regatul Italia, 1814 împărţit între Sardinia şi Austria, 1859 unit cu regatul Italiei. (Cf. Cusani, 1862—67, 7 vol.; Bonfadini, 1883—86, 3 vol.; Beltrami, 1891—92, 2 vol.).

Milazzo, oraş cu port în Sicilia, prov. Messina, 7971 loc.; comerciu maritim, export de fructe sudice, oleu, vin. In antichitate se numia *Mylae*. Lângă acest oraş au bătut Romanii pe Cartagineni în luptă navală la 260 a. Chr.; 36 a. Chr. a bătut aci Agrippa pe Sextus Pompeius; 1860 Garibaldi pe neapolitani.

Milcovia, *episcopie catolică*, este de origine foarte veche, se dice chiar fundată de Sf. Niceta în secl. V. Ea n'a avut în totdeuna o circumscripţie fixă, dar se scie positiv, că la 1518 cuprindea, pe lângă diverse ţinuturi în Transilvania, din România părţile Milcovului, ale Siretului, ale Vrancei şi altele numite »Moldvabanensem şi Nesteralbensem« (Cetatea albă?). Reşedinţa a fost de sigur în Moldova, pe rîul Milcov, lângă care se pretinde a fi existat un oraş Milcov. La început episcopia avù de principală îndeletnicire conversiunea barbarilor din acel teritoriu, mai ales a Hunilor şi a Secuilor. Ungurii şi Pecenegii o devastară, şi de abia Ladislau I al Ungariei o restaură, supunêndu-o primatelui din Gran şi numind de episcop pe un *Mihail*. Lucrările însă nu erau terminate nici pe timpul păstoririi lui Laurenţiu (v. ac.) în 1096. Pri-

matele unguresc Robert schimbă în 1228 numele de M. în *episcopia Cumanilor,* și găsi în episcopul Teodoric un instrument devotat planurilor sale, cu toată nemulțămirea eparhioților. Se vede, că lucrurile au remas astfel și sub urmașii lui Teodoric, dintre cari cunoascem pe *Toma* (1247), *Jobelin* și pe *Antoniu.* Dar *Nicolae,* între 1371 până 1375, protestă în contra acestei usurpațiuni și cere restituirea titlului primitiv. Papa îi recunoscù dreptul, de care însă nu avù să se bucure timp îndelungat, căci Tátarii nimiciră cu foc țeara împreună cu M. Imperatul-rege Sigismund o restabilí în 1435, dar iarăși fù devastată cu ocasia cruntului resboiu cu Ioan Hunyadi în 1441, astădată de Turci și pentru totdeuna. Particulari ocupară locurile și M. dispărù fără a lăsa vr'o urmă. E adevĕrat, că mai găsim încă episcopi de M., dar ei purtau acest nume în mod titular, servind aiurea în funcțiuni episcopale. Astfel se amintesce un *Gregorie* între anii 1436—62, care va fi fost martorul ocular al ruinei cumplite, apoi un *Ioan* (1466), un *Ladislau de Ondola* (1469), un *Mihail* (1471—84), un *Petru* (1484), un *Paul de Ilsva* (1504), un *Ladislau* (1510) și un *Demetriu* (1511). Sub acesta din urmă se operà încorporarea canonică a episcopiei M. în archiepiscopia de Gran (Strigon) prin decretele papale din 1512 și 1513. Domnul Moldovei însă nu era de loc mulțămit cu jurisdicția unui episcop străin preste un teritoriu românesc, și astfel sprijinesce pe ultimul episcop de M., *Mihail* (între 1518—21), numit după cererea lui, ca să provoace o reacțiune. Se scie numai, că Mihail convocase o adunare la Tatros, foarte aproape de Milcovia, ca să se sfătuiască de reînființarea episcopiei, dar că nu avù nici un succes, fiind-că dela 1525 încolo nu se mai pomenesce nici măcar titlul de M. (Benkő, Milcovia. Viennae, 1781, vol. I, pag. 31—33, 38, 48, 72, 85, 136—37, 226—27, II, 1—3; Xenopol, Ist. Rom. I, 555.)

Milcovul, rîu mic, dar de tristă însemnătate în istoria principatelor române; isvoresce din muntele Munteorului, servă de hotar între j. Putna și R.-Sărat, dela isvorul lui până la Focșani, de unde întră în j. R.-Sărat și se varsă în Putna din jos de Mândresci, la Răstoacă. Timp de 380 ani M. a servit ca linie de demarcare între cele două țeri surori până la unirea principatelor (1859). La rîul M. s'au petrecut în decursul timpurilor mai multe fapte istorice. 1473, aproape de M., Stefan cel Mare învinge pe Radu cel Frumos, domnul Munteniei. 1475 acelaș domn, după ce învinge din nou pe Radu cel Frumos, trage din M. un canal, care să serve de hotar între Moldova și Muntenia. 1564 Stefan Tomșa al Moldovei învinge la M. pe Petru Schiopul al Munteniei. 1600 s'a întêmplat la M. lupta dintre Mihaiu Viteazul și Simion Movilă. (Cf. Dicț. geogr. al j.-lui Putna. Bucuresci, 1897).

Milde, *Iulius,* n. 1824 în Breslau, † 1871 în Meran, botanist remarcabil ca distins cunoscĕtor de cryptogame vasculare. Scrieri mai importante: Monographia Equisetorum. Dresda, 1865, Filices Europae et Atlantidis, Asiae minoris et Sibiriae. Lipsca, 1867. [A. Pr.]

Milenarism, doctrina așa ḑișilor *milenariști* sau *milenari,* adecă a diverșilor sectari, ovrei sau creștini, cari credeau că Messia va avé pe pămênt o domnie de o mie de ani. Credința în *milenium,* foarte respândită în secl. II și III, a fost combătută cu înverșunare de către școala din Alexandria în secl. III, mai ales de Origen. In Occident ea a dăinuit mai mult timp, și nu a fost definitiv osândită decât de papa Gelasiu și al patrulea conciliu dela Lateran. Ea a mai reapărut și în timpurile moderne, la anabaptiști secl. XVI; în Anglia, unde milenariștii complotară mai de multe ori contra lui Cromwell, pe urmă în secl. XVIII și XIX. Aceste visuri au avut partisani chiar în Germania și Francia, și se sprijiniră pe nisce tălmăciri mai mult sau mai puțin excentrice ale misteriosului Apocalips.

Adesea *M.* este numele doctrinei profesate de alți sectari, cari pretindeau că lumea trebuia să se sfîrșească în anul 1000.

Mileniu, *Milenar,* interval de o mie de ani; *an milenar,* anul în care se împlinesc o mie de ani dela un eveniment oarecare.

Milepore, un gen din clasa celenteratelor, cu suprafața corpului cojoasă-pietroasă, provĕḑută cu o mulțime de pori. Trăiesc pe fundul și țermurii mărilor, formând masse considerabile și dând adeseori nascere la insule. (v. și Madrepora.)

Milescu, *Nicolae,* Spătar, v. Cârnul.

Miletici, *Svetozar,* om politic sêrb, n. 1826 în Mosorin din Bacica, a studiat la gimnasiul din Neoplanta și Pojon, pe timpul turburărilor din 1848 a luptat în contra Maghiarilor, 1854, cu ajutorul unui stipendiu, ce i l-a acordat principele Sêrbiei Miloș Obrenovici, a terminat dreptul la universitatea din Viena, după 2 ani își deschide cancelarie advocațială în Neoplanta, 1861 e ales primar al acestui oraș, 1865 e ales deputat, 1866 fundă ḑiarul politic național »Zastava.« Ca deputat desfășură o activitate neobosită în favorul naționalităților, și îndeosebi în interesul Slavilor de sud, combătù basa din 1867, uniunea Ardealului și legea naționalităților, ca una care nu asigură drepturile de limbă și interesele culturale naționale ale nemaghiarilor, prin ce își atrase ura și dușmănia Maghiarilor; la 1882 propuse în dietă, ca Austro-Ungaria sa iese din Bosnia; în congresul național-bisericesc al Sêrbilor conducea oposiția. Pentru ideile sale politice, respândite prin ḑiarul »Zastava« stete de mai multe ori în fața procurorilor maghiari; 1876 fù arestat la ordinul guvernului în Neoplanta, bănuit fiind, că ar fi voit să organiseze o trupă de voluntari Sêrbi în Ungaria; 1878 fù condamnat, după un arest preventiv îndelungat, la 5 ani închisoare de stat, din care a eșit sdrobit trupesce și sufletesce; ultimii ani ai vieții și i-a trăit retras, † 4 Febr. 1901 în Vêrșeț.

Miletos, în antichitate oraș maritim și comercial în Caria (Asia mică), colonie ioniană și sediul celor mai vechi filosofi greci; 494 a. Chr. fù dărîmat de Perși. *Istorii milesiene,* vechiu soiu de novele erotice, începutul romanului la Greci.

Milia sau arămânesce *Ameru,* sat arămânesc cu 750 loc., sit. la Pind în Macedonia sudică, aproape de granița grecească.

Miliar, de mărimea unui grăunte de meiu (milium); *tuberculosa miliară,* ivirea de tubercule foarte mici, de mărimea grăuntelui de meiu (cf. art. Tuberculosa).

Miliard, = 1000 milioane = 1,000.000,000.

Miliare, unul din cele 4 rîuri (Marisia, Miliare, Gilpil şi Grissia), pe lângă cari, după Iordanes, locuiau Gepiḑii.

Miliaria, (med.) *spuzeală*, morb de piele, caracterisat prin ivirea de beşicuţe mici pe piele, în cari se găsesce un lichid incolor, transparent sau de coloarea laptelui. M. se ivesce de obiceiu în decursul altor morbi, provocat de o asudare profusă. Tratament special nu e de lipsă.

Mille, comună rurală cu cătunele: Bereznița şi Ţarina, parochie, moşie boierească în căp. şi j. Vijniţei în Bucovina, are 2538 loc. (2048 ort.-or., 105 rom.-cat. şi uniaţi, 385 mos.), o şcoală primară. [Dr. I. G. Sbiera.]

Miline, v. Muselina.

Milion, 1000 mii = 1.000,000.

Milişăuţul de sus, comună rurală parochie dimpreună cu comuna Badeuţul, moşie mănăstirească în căp. şi j. Rădăuţului în Bucovina, are ca comună politică 2523 loc. (2429 ort.-or., 42 rom.-cat., 52 mos.), o şcoală primară, postă, telegraf, staţiune de cale ferată.

Milişăuţul de jos sau *Slobodḑia lui Pruncul*, comună rurală, atenenţă la parochia Românesci, moşie boierească în căp. şi j. Sucevii în Bucovina, are 551 loc. (484 ort.-or., 32 rom.-cat., 35 mos.). [Dr. I. G. Sbiera.]

Miliţa, *(Despina)*, soţia lui Neagoe-Vodă Basarab, a fost fica lui Lazăr Brancovici, despotul Serbiei. Tradiţia raportează că pentru sfîrşirea bisericei Curtea de Argeş M. şi-a vêndut sculele de aur şi pietrii scumpe. A murit după 1538.

Militant, care combate; care luptă; politică militantă.

Militar, se numesce acela care face parte din cadrele constitutive ale armatei şi poartă o uniformă militară.

Casa militară a M. S. Regelui, (României), se compune din 6 oficieri adjutanţi efectivi şi 13 oficieri adjutanţi onorifici.

Militară, convenţiune, înţelegerea ce se ia între state pentru a se regula diferite chestiuni militare. Aceste convenţiuni se pot încheia atât în timp de pace cât şi în timp de resboiu. Ele au de scop a regula de exemplu trecerea trupelor pe teritoriul lor, când aceasta se simte de trebuinţă spre a ajunge mai lesne pe teatrul de operaţiune; de a-şi da reciproc ajutor în cas de nevoie, precum şi de a-şi asigura aprovisionările trebuincioase şi transportul materialelor, aprovisionamentelor, trupele, pe căile ordinare şi cu calea ferată, etc.

Militarism. Când diferitele instituţiuni ale unei ţeri, precum şi diferitele clase sociale sûnt conduse după anume idei şi regule militare, se ḑice că predomină mai mult puterea militară, adecă că totul este basat pe militarism.

Miliţia, un element al puterii armatei; în România ea formează armata de a treia linie, şi se compune din oamenii cari au făcut parte din armata activă dela etatea de 30—46 ani. M. ca şi armata activă este organisată tot pe regimente a câte 2 batalioane. Regiunea regimentelor de miliţii corespunde cu aceea a regimentelor de infanterie. Miliţienii sûnt concentraţi toamna pentru reînprospătarea instrucţiei precum şi pentru tragere.

Milium, *Miligociu, Ulcior*, degenerescenţa glandelor sebacee ale pleoapelor, cari se transformează într'un corp dur, alb, globulos, de mărimea bobului de meiu. Aplicăm cataplasme fierbinţi ca să coacă şi să spargă sau să se risipească, dacă e la început. Altfel se depărtează prin operaţiune.

Milium L., (botan.) mic gen din vasta familie a Gramineelor, tribul Agrostideae, cuprinde vr'o 5 sau 6 specii de ierburi anuale sau perene, respândite prin Europa, Asia temperată şi America de nord. In părţile noastre cresce prin păduri umbroase *M. effusum* L., vulgar Meiu, Meişor, etc. şi *M. vernale* M. Bieb., care cresce pe coaste pietroase şi prin tufişuri. [Z. C. P.]

Miljutin, *Dumitru, conte*, ministru de resboiu rus, n. 1816 în Moscova, reformà radical armata (1862), reorganisaţie care îşi arată lipsurile în resboiul romăno-ruso-turc (1877—78), mai cu samă în serviciul asistenţei publice. Neîmpărtăşind vederile absolutiste ale împěratului Alexandru III, fù concediat. E autorul unui mare numěr de scrieri milităresci cu cuprins sciinţific şi istoric.

Mill, 1) *M. James*, filosof şi istoric englez, fundatorul în politică al »radicalismului filosofic«, se născù dintr'o familie modestă, făcù splendide studii clasice la Edinburgh, studià filosofia mai ântâi ca elev al lui Dugald Stewart, şi apoi al lui Bentham, ale cărui teorii morale le adoptà definitiv. Scrise multe articole politice şi economice la »Edinburgh Revue«. In 1818 Istoria Indiilor, care avù mare succes. Dete apoi la lumină în 1829 Analisa fenomenelor spiritului uman, în care desvoltând direcţia lui David Hartley, reduce cele trei legi ale asociaţiunii ideilor, stabilite de Hume, la una singură: legea de contiguitate. El fundà Revista de Westminster, mai scrise Elemente de economie politică şi Fragment asupra lui Makintosh (1835), † 1836. El se distinse prin educaţiunea extraordinară ce dete fiului sěu John Stuart Mill, la care căutà să desvoalte de timpuriu numai puterile minţii.

2) *John Stuart M.*, n. 20 Maiu 1806 la Londra, dela trei ani, graţie sistemului de educaţie al tatălui sěu, începù sà înveţe elinesce, cătră şepte ani compuse o »Incercare de Istoria Romană«, iar până la 13 ani cetí mai toţi autorii greci şi latini. Visità de timpuriu Parisul, iar la 1822 începù să publice, mai ântâi articole în Traveller apoi în Revista de Westminster, Revista de Edinburgh, Examiner. La 1843 publică monumentala sa *Logică*, în care caută să dea altă temelie sciinţei întemeiate de Aristoteles. El arată că silogismul e o petitio principii, dacă premisa majoră nu e întemeiată pe inducţie, şi că prin urmare proba adevěrului o face tocmai întemeierea acestei premise prin inducţiune. Deducţiunea n'are nici o valoare de adevěr, dacă nu-i premerge o inducţiune solidă. El stabilesce cari sûnt metoadele prin cari putem să stabilim propoziţii generale cu ajutorul inducţiei: metoda concordanţei, diferenţei, variaţiilor concomitante şi residuilor. Partea din urmă a logicei e mult influenţată de filosoful francez Auguste Comte, cu care e în corespondenţă asiduă. In 1848 publică »Economia Politică«, în care susţine teoria lui Maltus şi causa celor asupriţi în organisarea actuală a societăţii. In 1856 fù pus in capul companiei Indiilor »India House«, dar în curând această companie fù disolvată în folosul coroanei.

In acest timp el publică scrierile: *Reforma parlamentară* și *Libertatea* (1854), apoi *Guvernul representativ* (1860). In aceste scrieri își expuse ideile sale politice sociale. Susține individualismul, dar în același timp cere intervenția statului în privința instrucțiunii, în privința regulamentării muncii minerilor, în privința marilor lucrări de cultivare și explorare pe cari particularii nu le pot face, dar cari sûnt folositoare corpului social. In 1861 publică *Utilitarismul,* unde reia și susține cu toată puterea argumentării doctrinele morale ale lui Epicur, Hobbes, Hume, Bentham. El stabilesce că bunul e ceea ce e folositor egoismului omului. Dela dragostea de sine insuși, omul însă trece la dragostea aproapelui, iar scopul ultim al moralei e ajuns când omul lucrând spre folosul sĕu lucrează și spre folosul celoralalți și vice-versa. In 1865 face să apară *Examenul filosofiei lui Hamilton,* unde criticând sistemul intuiționist al acestui filosof, caută să stabilească o teorie generală a lumii. Tot ceea ce cunoascem sûnt numai sensațiile noastre, iar lumea nu e decât o asociațiune indisolubilă de sensații, intru cât venim direct în contact cu ea, de posibilități de sensații, intru cât ne-o închipuim ca existență independentă de noi. Dar toată credința noastră despre lume nu implica nici o cunoscință à priori, tot ceea ce cunoascem despre lume ne vine din experiență și prin urmare din sensațiile pe cari le avem venind în contact cu lumea externă. In acelaș an întră în camera comunelor și se distinge ca orator. In viața lui M. joacă un mare rol o femeiă, D-na Taylor, pe care o cunoasce măritată în 1831 și pe care o ia în căsătorie 20 ani mai târḑiu. El mărturisesce în *Autobiografia* sa enorma influență ce a avut soția sa asupra desvoltării ideilor sale. Poate de aceea și susține cu căldură în ultima sa publicație, »*Subjugarea femeii*«, să se acorde drepturi politice femeilor. El muri in 1873. [M. D.]

Mille, *Const.,* n. 21 Dec. 1861 în Iași, dintr'o veche familie de boiernași moldoveni. Și-a făcut studiile la institutul academic din Iași. Expulsat în 1881 dela univ. din Iași, secția literară, ca socialist, a plecat în Belgia, unde a studiat dreptul. Intorcêndu-se în țeară cu titlul de doctor în drept s'a stabilit ca advocat în Bucuresci. A luat parte la propagarea ideilor socialiste chiar dela inceputul mișcării. A fundat în Iași cu frații Nădejde revista Contemporanul; în Paris și în Bruxelles Dacia Viitoare, iar în Bucuresci Drepturile Omului, Desrobirea, Munca, etc. La 1895, devenind proprietarul ḑiarului »Adevĕrul«, s'a despărțit de partidul social-democrat, remânênd independent La 1898, murind Alex. V. Beldiman, fundatorul ḑiarului »Adevĕrul«, M. deveni directorul acestui ḑiar. Temperament mai mult intelectual decât de acțiune, M. n'a făcut politică militantă propriu ḑisă. Apĕrător al doctrinei marxiste. In literatură a scris: Versuri, Dinu Milian, Feciorul Popei, Scrisori către Iubita și O viață. [Nig.]

Millefiori, (franc. *Mille-fleurs),* un fel de stofă țesută sau imprimată cu felurite flori mĕrunte, în colori vii; un fel de rozolie compusă din foarte multe esențe de flori.

Millefolium, *Achillea M.,* Coada șoricelului, v. Achillea.

Mille-raies, (franc., pron. mil-re), o țesătură cu vărgi foarte dese.

Milli, a mia parte; milligram, millimetru, millilitru, $^1/_{1000}$ dintr'un gram, metru, litru = mgr., mm., ml.

Millo, familie de origină franc., printre boierii Moldovei din secolul trecut. *Enache Millo,* 1762, fost spătar al Moldovei și staroste de Cernăuț, etc., e trunchiul actualei familii, din cari sûnt două ramure. [L.]

Millo, *Mateiu,* artist și autor dramatic român, n. 1813 în Moldova, † 1894 în Bucuresci. Coborîtor dintr'o familie boierească din Moldova, a cărei origină se crede a fi fost franceză, nepot de fiu al poetului satiric moldovean cu acelaș nume, Matei M., după ce-și făcù studiile elementare și trecù prin cancelaria unui minister la vîrsta de 17 ani, fù atras cu o putere extraordinară către teatru. Trimis, se ḑice, de Mihai Sturdza în Francia ca să studieze economia politică, el se dădù cu totul teatrului, studiind, timp de mai mulți ani, jocul artiștilor francezi de pe atunci. Intors în țeară, cu toate împiedecările ce i-le făcea familia, el căuta pururea prilej a-și manifesta talentul. Intre anii 1840 până 1846, începutul carierii sale, compunea și localisa piese de teatru; inventa representații de societate și de binefaceri, în cari el ținea primul rol; profesà un curs de declamație. In 1846 făcêndu-se deschiderea teatrului național din Iași, M. e numit director-gerant al acestui teatru, in care calitate activitatea lui artistică se mărginesce la interpretarea rolurilor în representațiuni extraordinare, cu scop de binefaceri. Pentru prima oară vedem pe M. jucând pe scena teatrului nou în piesa scrisă de el, Zavistia, vodevil feeric într'un act, representat în seara de 2 Febr. 1847; ceva mai în urmă și tot în acest an el interpretează rolurile de căpetenie din piesele Spiridon și Samson și Creditorii, date în beneficiul lui Flechtenmacher. In anii următori jucà Michel și Cristina, vodevil de Scribe, O nuntă țerănească, de Alexandri și scrise renumita piesă Baba Hârca, representată pentru întâia oară în Iași, in seara de Joi, 27 Ian. 1849 și care a fost în tot lungul carierii lui M. unul din succesele sale de căpetenie, jucând el rolul Babei Hârca. Mai târḑiu M. veni în Bucuresci și jucà tot repertoriul sĕu din Iași cu un succes imens. In mai toate piesele el a făcut creațiuni admirabile. Talentul lui M., deși îmbrățișa toate rolurile, fù însă neîntrecut în ceea ce se numesce comicul de salon, gen în care era ajutat de o inteligență firească extraordinară. El e până astăḑi figura cea mai mare a scenei românesci. In 1868 Camera i-a votat o pensiune viageră de 600 lei pe lună. M. murí în vîrstă de 83 ani, lăsând o amintire neștearsă generațiilor cari l-au vĕḑut. [N. Petrașcu.]

Millöcker, *Carol,* componist germ., n. 1842 în Viena, unde și-a făcut studiile musicale. A compus o mulțime de operete, dintre cari câteva sûnt foarte iubite de publicul musical. Mai cunoscute sûnt: Apajune, der Wassermann (1880), Der Bettelstudent (1881), Gasparone (1884), Der Viceadmiral (1886), Der arme Jonathan (1890).

Milne-Edwards, *Enric,* naturalist francez, n. 23 Oct. 1800 la Brügge, studià la Paris medicina. La 1841 numit profesor de sciințe nat. la

colegiul Henri IV şi mai apoi la Museum. La 1864 fù director al museului. Dela 1838 e membru al academiei franceze. Lucrările sale sciinţifice se raportă la anatomia comparativă şi la zoologie.

Milo, ***Mateiu,*** boier moldovean din secl. XVIII, † 1801, dela care ne-au remas câteva poesii lirice, în felul celor ale lui Conache, dar foarte slabe. (Cf. în Analele Acad. Rom. XX un studiu de Tanoviceanu, urmat de toate poesiile câte s'au găsit.) v. Millo.

Milo, (vechiul *Melos),* insulă grec., cea mai vestică dintre Ciclade, 162 km²., cu 4959 loc. (1889); insulă vulcanică cu isvoare sulfuroase. Oraş principal *Plaka,* la ţermul nordic, cu port şi 1007 loc. Ruinele vechiului oraş M. (Afrodita din Melos [v. ilustr. tom. I, p. 217] se află în Louvre din Paris).

Milon, 1) *M.,* tribun roman, ginere al lui Sylla, acusat în 52 de uciderea lui Claudius, este dat în judecată şi apërat foarte slab de către Cicero. Condamnat se exilează la Marsilia, după exilarea lui M., Cicero scrise faimoasa pledoarie intitulată »Pro Milone« şi care este una din cele mai magistrale opere ale lui Cicero. M. † 48 a. Chr. 2) *Milon,* celebru atlet din secl. VI a. Chr., de mai multe ori învingëtor la jocurile olimpice; îmbëtrânind, este devorat de un lup sau de un leu. M. era tot atât de lacom pe cât era şi de puternic, şi legenda povestesce, că a mâncat singur un bou întreg, după ce îl purtase 120 de paşi în spinare şi îl ucisese cu o lovitură de pumn. M. s'a născut în Cratona. Sculptorul francez Puget, în grupul »Milon de Cratone«, a imortalisat în marmoră pe vestitul atlet; acest grup se află la museul »Louvre« din Paris. [Caion.]

Mileş Obrenovici, principe al Serbiei, de origine ţeran, n. 1780 în Dobrinia; a luat parte la luptele de eliberare contra Turcilor; a remas în ţeară şi după ce Karagheorghe s'a refugiat în Ungaria. 1815 a început din nou resboiul de eliberare, care s'a terminat cu recunoascerea unei autonomii pentru Serbia. Adunarea naţională l-a ales 1827 principe cu drept ereditar; dar 1839 a fost silit să abdice. In restimp au domnit Mihail şi Alexandru Karagheorghevici; 1858 M. O. şi-a reocupat tronul. † 1860. M. O. nu a sciut nici scrie nici ceti; soţia sa Liubiţa încă a fost ţerancă. El este întemeietorul dinastiei, care domnesce actual în Serbia.

Milostenia, îndurare, ajutorul ce-l prestează cineva celui lipsit, elemosină (v. ac.).

Milostiva, numele popular al plantei Gratiola officinalis L. (v. ac.).

Milreïs, (presc. Milr.), à 1000 Reïs, monetă portugheză şi brasiliană. Piese de aur à 1 Coroa d'ouro (cor. de aur), fineţa 916²/₃, pondul 1773 gr. = circa cor. 5·50; 5, 2 şi 1 Milr.

Miltiade, general şi archon în Atena, învingëtorul Perşilor la Maraton (490). In resboiul purtat contra Persilor, câteva insule manifestând o conduită dubioasă, M. a fost trimis să le resbune, şi nesucceḑêndu-i întreprinderea, şi fiind acusat de Xantip, fù dat în judecată şi pedepsit să plătească 50 talanţi, dar neputênd plăti fù aruncat în temniţă, unde a murit.

Milton, ***John,*** (1608—74), mare poet englez, n. şi † în Londra. Primí o educaţiune solidă. După terminarea studiilor la Cambridge, petrecù 5 ani la moşia sa părintească, studiând şi cântând în poesii, devenite clasice, frumseţele câmpenesci. Călătorí în Francia, Elveţia şi Italia. Reîntors în patrie, luà parte activă la luptele parlamentului în contra regelui. In timpul republicei lui Cromwell fù secretar de stat. După restaurarea regatului trăí retras, ocupat numai cu poesia. Orb deja la 50 de ani, scrise (1655—65) celebra epopee Paradisul pierdut, sublimă prin ideile şi zugrăvirea caracterelor, prin austeritatea moralei şi prin frumseţa antică a formei; trad. în germ. de Bodmer (1769), de Böttger (1873) şi de Schuhmann (1877), în franc. de Chateaubriand în prosă şi de Delille în versuri, după care G. Sion a tradus şi în rom. un fragment. Paradisul recâştigat (1671) şi tragedia Samson agonist, mai puţin însemnate, păstrează tonul şi caracterul clasic; asemenea scrierile în prosă.

Milu, boier grec de origine francez, in slujba lui Grigore Ghica voevod al Moldovei, care salută în numele domnului sëu (Aug. 1747) pe trimisul lui Ludovic XV la Constantinopole, tinërul marchis Dessalleurs, trecëtor prin ţeara Moldovei.

Milutin, ***Stefan,*** rege al Serbiei, care a domnit 1281—1381; a purtat resboaie victorioase contra Grecilor şi Tătarilor. Cf. şi art. Serbia.

Milvus, pasere, v. Gaia.

Milwaukee, cel mai însemnat oraş în statul nordamerican Wisconsin, situat la gura *rîului M.,* lângă lacul Michigan, 204,468 loc. (1890); port, numeroase berării, industrie de morărit, comerciu cu bucate, export de carne de porc.

Mim, 1) o specie de comedii la Romani, care adeseori avea subiect liber până la obscenitate; 2) actor care juca aceste piese.

Mimesie, maclare fină de lamele microscopice, cari prin aranjamentul lor dau mineralului o simetrie superioară.

Mimetesa, mineral, chloroarseniat de plumb, brun sau galben. Se găsesce împreună cu Piromorfitul.

Mimetism sin. ***mimikry,*** tendinţa ce au unele animale de a imita forma exterioară şi coloarea altor animale, de cari se deosebesc cu totul în ceea ce privesce organisaţiunea internă, în scop de a se sustrage dela oarecari pericole. Exemplu: *Sesia,* fluturi inofensivi, iau forma şi coloarea viespilor, beneficiând de spaima ce aceste himenoptere inspiră paserilor insectivore din causa acului lor veninos.

Mimica, arta de a exprima stări sufletesci şi sentimente prin mină şi gesticulaţiune. De M. se servesc mai ales oratorii şi actorii dramatici.

Mimnermos, (din Colofon), poet liric grec, primul între poeţii erotici; a scris elegii frumoase, din cari abia câteva fragmente au remas.

Mimosa L., (botan.) gen de plante din fam. Leguminoaselor, trib. Eumimoseae, cu foi bipinate şi flori mici în capitole globoase sau spice cilindrice. Cuprinde ca. 230 specii preponderant din America tropicală şi subtropicală, puţine africane şi asiatice. Dintre aceste *M. pudica* L., din America de sud, »sensitiva«, se cultivă la noi adesea în florării şi e renumită prin particularitatea de a pleca foliolele şi peţiolul la atingerea sau sguduirea lor. Acesta e un fenomen mechanic datorit turgescenţei celulelor ce formează perinuţa dela basa peţiolului şi a peţiolulelor. [A. Pr.]

Mimoseae, subfamilie de Leguminoase.

Mimulus L., (botan.) gen de plante din fam. Scrophularineelor, tribul Gratioleae. Cuprinde vr'o 40 specii extratropicale și montane, preponderant americane, puține în emisfera estică; dintre aceste mai ales *M. cardinalis* Dougl. și *M. luteus* L., se cultivă în grădini ca plante decorative. [A. Pr.]

Mimusops L., (botan.) gen din familia Sapotaceelor, ce cuprinde vr'o 30 specii de arbori sau arbuști lactescenți (cari conțin în interiorul lor un suc lăptos), respândiți prin regiunile tropicale ale globului. Dintre speciile acestui gen menționăm pe *M. Balata* Gaertn. din Guiana, care produce Guttapercha. [Z. C. P.]

Min, ḑeu din Egipt, venerat mai ales în Theba; e identic cu Ammon (v. ac.).

Mina, *exploatarea de mine,* lucrările pentru câștigarea mineralelor utile. Acestea se caută prin facere de tranșee, sondaje, galerii sau puțuri de explorațiune. La executarea acestor lucrări se folosesc mașini și explosibili, iar în timpurile vechi se întrebuința și focul. Exploatarea se poate face sub ceriu deschis, cu galerii (aproape orizontale) sau cu puțuri (verticale sau inclinate). Metodele de exploatare diferă după natura zăcămintelor. Acolo unde roca este puțin resistentă, câmpurile de lucru se susțin prin cadre de lemn, ziduri și bolți, sau apoi locurile exploatate se umplu cu material mort. La o exploatare bună trebue să se aibă în vedere siguranța lucrătorilor, aerajul, extracția, desecarea minei, etc.

Exploatare cu etaje, când zăcămêntul se atacă prin galerii mânate în diferite niveluri. Aceste galerii sûnt suprapuse una alteia. De regulă se aplică acolo unde zăcamêntul are o inclinațiune preste 5°. Se mai numesce E. c. e. și atunci, când zăcămêntul este exploatat cu mai multe rânduri din causa grosimei lui însemnate (preste 5·0 m., de regulă la cărbuni).

Exploatare cu păreți mari și lungi, sistem de exploatare mineră, cu umplere de material mort (mit Bergeversatz). Află aplicare de regulă la filoane și zăcăminte cu inclinațiune mică.

Exploatare subterană, ori ce lucrare executată sub galerii. De regulă sub aceasta se înțelege exploatarea cu puțuri (Tiefbau).

Minaret, la geamiile turcesci turnul, din care hogea chiamă pe credincioși la rugăciune.

Minargent, aliagiu format din 100 p. cupru, 70 nikel, 5 volfram și 1 aluminiu, asemênător argintului.

Minas-Geraës, stat în interiorul Brasiliei, 574,855 km². cu 3.184,096 loc. (1890); teren muntos; producte: aur, diamant, fier. Capitala Ouro Preto.

Minătărci, v. Mănătărci.

Mincio, afluent pe stânga al Padului, isvoresce în Monte Adamello sub numele de Sarca, trece prin lacul Garda; 150 km. lung; are importanță strategică.

Minciu, numele arămânesc pentru Mețovo (v. ac.).

Minciuna, se opune adevêrului și consistă în genere întru a vorbi ori a lucra altmintrelea de cum ne sûnt gândirile și intențiunile. In special se nasce minciuna totdeuna când cineva, serios, cu sciința, cu voia, și cu gândul reservat de a induce în eroare, susține și afirmă ceva ce în sine nu e adevêrat, dar este presentat astfel încât să fie luat drept adevêr. Basa M.-ii este totdeuna un sentiment personal egoistic rêu înțeles și în sfera sa intră nu numai vorbe dar și fapte, apoi ori ce ambiguitate, reservă, prefăcêtorie, înșelăciune, ipocrisie, etc. După scopurile și intențiunile pe cari le urmăresce M., se deosebesc mai multe feluri de M. Așa s. e. a) *M. din rêutate* prin care vrem să aducem deaproapelui vr'un rêu material sau moral; b) *M. de nevoie* prin care căutăm a scăpa de pedeapsă ori alt rêu pe noi înșine sau pe alții; c) apoi *M. de ajutor,* din complesanță (complimenta sunt quasi completa mendacia); *M. prudentă, M. din glumă, M. diplomatică* și M. de seducere. Ori cum ar fi, din punct de vedere etic, M. e condamnabilă pentru cuvêntul că tot omul are drept la adevêr și că prin M. se slăbesc basele societății. [Pl.]

Minciuni, o prăjitură fragedă din oue, zahăr și făină, se taie în diferite figuri.

Mincu, 1) *M., Mihail,* artist dram. rom., n. 1815 în Craiova, † 1887 în Bucuresci, om de caracter glumeț și de un deosebit talent comic, și-a petrecut tinerețele umblând cu trupele de teatru prin diferitele orașe ale țerii, atașat îndeosebi la trupele de sub direcțiunea lui M. Millo. Ultimii ani ai vieții și i-a trăit ca controlor al Teatrului Național din Bucuresci.

2) *Mincu, Ioan,* architect român, n. 1852 în Focșani. Studiile umanitare le-a făcut în Liceul Matei Basarab din Bucuresci, unde a absolvat și școala de poduri și șosele. La 1877 plecă la Paris și intră în școala de Arte frumoase, secțiunea architecturii, făcênd studii distinse și obținênd pe lângă întâile medalii, premiul societății centrale de architectură din Francia. In 1883 căpătă diploma de architect și întreprinde o călătorie prin Spania, Italia și Grecia. Intors în țeară, cu talentul și cu gustul sêu ales, M. fù cel ântâi architect român contimporan, care apreciа vechile principii de construcție și de ornamentare românească și începù să le studieze cu dragoste și stăruință. După o jumêtate de veac de clădiri ibride, făcute de architecți străini, nemți, polonezi și francezi, pripășiți în țeară, cari întroduseră la noi banalitatea construcțiilor curente, încărcate de ornamente fără gust, onoarea de a fi încercat o reacțiune către architectura noastră veche, revine lui M. In urma încercărilor sale, astăḑi e un curent din ce în ce mai puternic spre desvoltarea unui stil propriu ḑis național. Cele mai de căpetenie lucrări ale sale sûnt: construirea Palatului de justiție din Bucuresci, Școala centrală de fete, Cârciuma dela șoseaua Kisseleff, Casa Vernescu, Casa Monteoru, decorația interioară a Catedralei din Constanța, Biserica de la Valea Călugărească, Mausoleele Ghica, Stătescu și Gheorghief, Palatul ministerului de resboiu, iar pentru moment e consacrat Marelui ospel al capitalei, ale cărui prime schițe se vêd deja în atelierul sêu.

Mindanao, cea mai sudică insulă dintre Filipine, 97,968 km². cu 600,000 loc. mai ales Malaiezi. Interiorul e muntos (vulcanul Apo 2686 m. înalt), sol roditor, cu multe păduri; se află sulfur și ceva aur.

Minden, guvernam. în prov. prus. Vestfalia, 5258 km²., cu 586,130 loc. (1895). Capitala e

vechiul *oraș M.,* odinioară fortăreață, situat lângă Weser, 22,289 loc. (1895); biserică din secl. XIII; cameră de comerciu, filiala băncii imper.; gimnasiu; industrie, comerciu.

Mindir, (saltea, matraț), așternut de pat, compus dintr'o pânză tare umplută cu lână, cu călți sau cu pĕr de cal.

Mindoro, insulă în Filipine, spre sud dela Luzon, 10,073 km²., cu 120,000 loc.

Mine, à 1500 Drachme à 10 obole à 10 gran, mĕsură de greutate în Grecia = circa 1½ kgr.; 100 mine = 1 Talent.

Cf. și art. Mina.

Mineiu, *(grec.)* carte rituală, care conține în ordine lunară oficiul divin prescris în onoarea sfinților, pomenirea cărora tot în una și aceeași ḑi a lunei se celebrează. M. de regulă este împărțit în douĕsprеḑece tomuri sau luni ale anului bisericesc.

Mineral, corp natural, neorganisat, omogen, și care într'un oarecare grad ia parte la constituția scoarței pămêntului. M. constatate in România sûnt foarte numeroase, aproape toate cele cunoscute. Unele s'au găsit pentru prima dată pe terenul Țerii Românesci sau locuit de Români, și anume: Ozocheritul (Moldovitul, Pietricichitul) sau ceara de pămênt, descoperită de Mayer la Slănic; Rumanitul, varietate de Chihlimbar, numit de Helm; Broștenitul și Badenitul, descoperiți de P. Poni în jud. Suceava; Lotritul, descoperit de Murgoci la isvoarele Lotrului; Silvanitul, descoperit de Müller v. Reichenstein în Transilvania la Offenbaia. [Mur.]

Minerală, apa, v. Apa minerală.

Mineralisator, gaze și vapori (vapori de apă, fluor, clor, acid boric, etc.), conținuți în magmele eruptive (lave) și cari joacă un rol foarte mare în timpul cristalisațiunii lavei, dând nascere la diferite minerale și stabilind condițiuni, în vìrtutea cărora nasc anumite structuri. Ele se manifestă după solidificarea rocei prin fenomenele numite fumerole, sulfatare, etc. Acțiunea lor în profunḑime dă nascere la fenomene pneumatolitice. Petrografii francezi recunosc M. și o acțiune de transformare chimică a constituțiunii rocelor de contact cu roca eruptivă, fixându-se pe roca modificată. [Murgoci.]

Mineralalkali, identic cu natriumhidroxid și chiar cu bicarbonatul de sodiu.

Mineralogia, sciința care se ocupă cu studiul mineralelor. Capitolele ei sûnt: Cristalografia, M. descriptivă sau sistematică, Genetica și Petrografia, Technica mineralogică și M. chimică. Mineralogii elementare române sûnt de: P. Stroescu, V. Buțureanu, D. Negreanu, A. Berget, S. Stefănescu, Niculescu-Brăilețeanu, etc. Ca lucrări sciințifice avem: Studiu asupra mineralelor române de P. Poni (An. Acad. 1900). Mai multe studii mineralogice de: Mrazec, Istrati, Buțureanu, Murgoci, etc.

Minereu se numesce mineralul ce se găsesce în mari deposite în scoarța pămêntului și servesce la extracțiunea metalelor.

Minerva și *Menerva,* la Romani ḑina minții, a cugetării cu înțeles, a invențiunii; ea a fost inteligința personificată. Identică cu Pallas Athene la Greci și Nerio la Sabini. M. în Roma era îndeosebi ḑina sciinței, a artelor, a invențiunii și industriei, și fiindcă toate aceste deșteaptă mintea și înalță inteligința oamenilor, templele ori sacrariele ḑinei M. toate erau zidite pe înălțimi de dealuri, așa în Roma pe Capitol, Aventin și Caelius, și ḑina s'a înșirat între ḑeii mai mari ai statului roman. Pe Capitol era un templu cu trei celule, în cea din mijloc ședea Iupiter pe tron, în cea deadreapta era Minerva și în cea de-a stânga Iuno, și ca cei trei ḑei cu autoritatea mai mare, formau *trias-ul,* adecă *treimea* în religiunea romană. M. de pe dealul Aventin a fost primită ca patroana apĕrătoare a tuturor învĕțaților, artiștilor și industriașilor. Ḑiua sfințirii templului de pe Aventin, a fost ḑiua de serbătoare a ḑinei, ținută in 12 Martie, dar ea a avut și alte serbători. Intre predicatele ei era M. *Memor* (de aducere aminte), și *Victoria* (cu referință la minte și spirit). [Atm.]

Minette, rocă filoniană, mĕruntă la bob sau compactă, adesea porfirică; urmează rocelor de profunḑime granitodioritice și e caracterisată prin combinațiunea minerală ortoclas-biotit.

Mingrelia, ținut în Transcaucasia, lângă Marea Neagră, unde era vechiul Colchis, 4625 km²., cu 215,000 loc.; mai înainte principat independent, la 1804 ajunse sub Rusia și face parte din guvernam. Kutaïs. *Mingrelienii,* cari se numesc pe sine Kadsarieh, sûnt o ramură a Georgienilor. (v. Tipuri asiatice, vol. I, p. 288.)

Minho, *(Entre Douro e M.),* provincie la nordvestul Portugaliei, 7273 km²., cu 1.071,936 loc. (1890). Capitala Porto.

Miniatura, pictură foarte fină, ce se intrebuința pentru decorarea manuscriptelor, fie ca litere inițiale fie ca ilustrațiuni independente. M. se găsesce și în manuscriptele grece și latine, dar o desvoltare mai întinsă a ajuns prin secl. VII și VIII d. Chr. în manuscriptele făcute de călugări; astfel de manuscripte celebre sûnt: evanghelierul lui Carol cel Mare (în bibliot. din Paris), Codex aureus din St. Emmeran lângă Regensburg (în bibl. din München), biblia din San Callisto (în blibl. din Roma). Cu introducerea tiparului a început să dispară M. din manuscripte; în secl. XVII însă s'a ivit un nou gen de M., aprețiat cu deosebire în secl. XVIII. Mici tablouri sau figuri se pictau pe hârtie cleită, pe lemn, smalț, porțelan, fildeș și pergament. Cunoscuți pictori de M. sûnt: van Blaerenberghe, Rosalba Carriera și I. B. Isabey. O prețioasă colecțiune de miniaturi se află în pinacoteca din Dresda. M. se mai numesc și mici obiecte lucrate fin, delicat.

Minimum, *Minimal,* v. Maximal.

Miniș, (magh. *Ménes),* com. mică în Ung., cott. Arad. Apare în analele publice la 1332 ca parochie. Are 295 case cu 1246 loc. gr.-or. Români. Teritoriul e 1711 jug. cat. arător, o parte aparține la promontoriul Aradului. Se cultivă mai ales vieritul, pomăritul și agronomia, industria de casă. Statul susține aici o școală de model pentru vierit. Vinul roșu dela M. e renumit. [†]

Minister, oficiu public, (ministratio, administratio), administrația centrală și politică a unui stat, guvernul, la un moment dat, al unei țeri, menit a dirige, conform legilor, usanțelor și împrejurărilor, complicata mișcare a mașinei statului.

Cu toate că nu poate exista societate fără un guvern oarecare, totuşi organisarea politică şi administrativă am moştenit-o dela Romani, transmisă statelor moderne, mai ales celor din occident, prin organisaţiunea puternică şi ingenioasă a bisericei catolice. Oamenii de stat francezi, adăpaţi la sciinţa clerului catolic, introduseră de timpuriu în ţeara lor organisarea politică, religioasă şi administrativă romană, care îşi primí cea mai mare desvoltare sub monarchia absolută a lui Ludovic XIV, în care statul se personifica: l'Etat c'est moi. Această organisare politică, afară poate de Englitera, serví de model mai tuturor monarchiilor din Europa.

Adunarea constituantă din 1791, care puse basele fundamentale ale organisaţiunii politice în Francia, şi care separà puterea legislativă de cea executivă, se adoperă să organiseze pe această din urmă, ramificându-o în mai multe ramuri sau departamente şi căutând în acelaş timp, prin instituirea primului ministru, să armoniseze şi să păstreze unitatea guvernului, fără care ori ce putere este defectuoasă sau paralisată în binefăcĕtoarea sa acţiune.

O atare distribuţiune a rolurilor şi atribuţiunilor ministeriale se impune în mod logic şi natural, după cum divisiunea muncei se impune în basa legilor economiei politice. De aceea vedem că încă de pe timpul republicei romane avem un *Praefectus urbis sive Romae,* care corespunde aproape cu ministeriul nostru de interne, avem *Edilitatea,* care se ocupa cu supraveghierea şi conducerea lucrărilor publice, *Pretura* sau ministeriul de justiţie, *Consulii* cari se ocupau în special de resboaie şi care constituia cea mai importantă însărcinare a afacerilor publice la Roma, etc.

Distribuţiunea afacerilor publice şi numĕrul deosebitelor ministere depinde de întinderea ţerii şi mai ales de importanţa politică, economică şi comercială a statului. (v. şi art. Ministru.)

Minister public este sinonim cu *acusatorul public.* La Romani fiecare cetăţean putea exercita acţiunea publică, pe care astădi n'o mai poate exercita decât procurorul, considerat ca representant şi apĕrător al societăţii. In această calitate el este dator a lua parte la toate judecăţile, în cari se desbat interesele minorilor şi ale femeilor măritate, ale interdişilor şi absenţilor, acelea ale statului, ale comunelor şi ale stabilimentelor de binefacere şi de utilitate publică. El este dator să supravegheze şi să urmărească pin oficiu, în casurile prevĕdute de lege, resaectarea şi executarea legilor, a decisiunilor şi d tot ce interesează ordinea publică şi bunele moravuri; aşa că sub acest raport procurorii au o atribuţiune analogă cu aceea a censores morum din timpul republicei romane. Ca însărcinat sau mandatar al ministrului de justiţie *procurorul* este în drept şi dator să supraveghieze şi să menţină disciplina între magistraţii cercului din care face parte şi să admonesteze pe toţi acei funcţionari subalterni, cari sûnt puşi la ordinile sale, ori de câte ori ei s'ar abate dela îndatoririle impuse lor de legi, usanţe şi regulamente.

Dacă M. p. poate fi cu drept cuvênt considerat ca representant şi apĕrător al societăţii, ori de câte ori intervine să dea sprijinul sĕu legal celor slabi sau nedreptăţiţi, şi să proteagă pe toţi aceia cari nu sûnt în stare a se apĕra îndeajuns; dacă el este ţinut să menţină şi să garanteze, cu ajutorul forţei publice, liniştea socială şi ordinea publică, prin ameninţarea şi înfrânarea celor rĕi şi violenţi, prin descoperirea crimelor şi susţinerea acusaţiunii înaintea instanţelor judecătoresci competente, contra criminalilor ordinari, nu este tot aşa când ei susţin acusaţiunea contra delincuenţilor politici. Ací se întêmplă adeseori ca rolurile să se schimbe; apĕrătorii acusatului apĕrând faptele şi intenţiunea acestuia să lupte şi să pledeze pentru drepturile şi libertăţile publice ale societăţii, iar acusatorul public, procurorul, să lupte şi să pledeze pentru vederile şi interesele politice ale partidului şi ale guvernului, din care ministrul de justiţie, al cărui subordonat şi mandatar de încredere este, face parte.

Reflectând la imensa importanţă a intereselor şi drepturilor, ce legea pune în mâna ministeriului public, pe deoparte legiuitorul trebue să caute a concilia, pe cât e posibil, independenţa acestui magister cu precauţiunile ce trebuiesc luate pentru ca această instituţiune să nu degenereze în tirănie şi să nu devie un pericol public, iar pe de alta ministrii de justiţie să-şi recruteze personalul destinat parchetului din oameni serioşi şi experimentaţi, şi să nu pună încrederea lor decât în bărbaţi capabili, integri şi talentaţi. [V. Urşianu.]

Ministerii comune în Austro-Ungaria sûnt trei: M. de externe, de finanţe şi de resboiu. Aceste M. sûnt oficiile supreme de administraţiune pentru afacerile comune ale statului ungar şi ale ţerilor representate în Reichsrath-ul din Viena. Ministrii comuni sûnt responsabili delegaţiunilor dietei ung. şi ale Reichsrath-ului. (Cf. art. de lege ung. XII din 1867.)

Ministeriali, clasă socială germană în evul mediu, care cuprindea la început pe servitorii suveranilor, ai marilor seniori şi chiar ai tuturor marilor demnitari. Cu timpul ajunseră la mari funcţiuni şi chiar la cele ereditare. Cu organisarea cavalerismului mulţi fură încorporaţi printre cavaleri, aşa încât în secl. XIV nu se mai scia de originea lor. [L.]

Ministru. In sensul larg (lato sensu) acest cuvênt însemnează servitor, într'un sens restrîns însă şi technic se înţeleg servitorii unei instituţiuni sau ai unei persoane înalte şi speciale.

Din timpurile cele mai vechi principii sau căpeteniile popoarelor au avut necesitate de consilieri sau ajutoare, cari să-i lumineze, sfetnicii domnului, în conducerea grea a trebilor statului, de unde şi până astădi li-se păstrează numirea de consilieri sau ministri ai suveranului. Ei fiind aşadar sfătuitorii şi conlucrătorii monarchului, sûnt respundĕtori, abstracţie făcênd de regimul constituţional, de urmările şi resultatul sfaturilor lor. Şi cu toate că în monarchiile absolute, în regula generală, totul înclină şi depinde de voinţa prinţului, »quid quid principis placuit legem habet vigorem«, şi că ministrii sûnt presupuşi, că nu fac decât să execute ordinele stăpânului lor, care singur ar trebuí să fie respundĕtor, totuşi s'a întêmplat din când în când, ca monarchii cei mai aprigi şi mai trufaşi să fie siliţi, pentru a-şi salva viaţa şi situaţiunea lor, să sa-

crifice și să arunce pradă în ghiarele poporului înfuriat, când suferința și nedreptatea îl scoate din matca răbdărilor sale, pe cei mai favoriți dintre M. lor, ca un fel de expiațiune publică pentru o vindictă publică. Bine ar fi, ca aceste teribile lecțiuni istorice să profite celor ce cred, că totul le este permis contra poporului pe care îl guvernează.

In urma consacrării principiului suveranității naționale de către revoluțiunea franceză dela 1790 și întroducerea sistemului representativ, care de secoli exista în Englitera, în mai toate statele din Europa și din America, M., cari astăḑi sûnt mai mult servitori ai statului decât ai monarchului, care are dreptul să-i numească conform legilor și usanțelor constituționale, sûnt direct respunḑétori, după legea responsabilității ministeriale, către suveran: țeara legală sau capul statului. Din nenorocire însă, această responsabilitate a devenit aproape ilusorie prin aceea, că ea este acoperită de votul majorităților parlamentare neresponsabile. [Val. Urșianu.]

Ministru plenipotențiar, agentul care representă pe un suveran pe lângă suveranul și guvernul țerii unde e trimis. Agenții diplomatici sûnt: ambasadorul (între marile puteri), ministrul plenipotențiar (și trimis extraordinar), ministrul resident, etc., apoi agenți consulari. (v. și art. Diplomația, Minister și Agent diplom.) [L.]

Minium, identic cu Plumbum oxidatum rubrum. Pulbere roșie cărămiḑie, a cărei composiție chimică nu e constantă, dar conține în mare parte compusul $Pb_3 O_4$. Se prepară în industrie dela încălḑirea oxidului de plumb galben (masicotul) la temp. de 300—400°. Cu acid azotic se descompune în plumb peroxid $Pb O_2$ și în oxidul $Pb O$ cu acesta trecênd în nitrat. Servă în pictură sub numele de roșu de Paris, precum ia parte și în composiția glasurelor și a substanțelor de încleiat.

Minnesänger, *(cântăreți ai iubirii)* se numiau poeții lirici din secl. XII și XIII în Germania. Erau preoți, nobili și chiar principi. Mult contribuiră la desvoltarea acestei poesii cântecele truverilor francezi. Ea era de 3 categorii: Cântece în onoarea damelor, Laude pentru mărirea lui Dḑeu, cântate adeseori și la serviciul religios, și Proverbe și maxime pentru principi, poesie didactică, ilustrată uneori cu parabole și fabule. La acestea se adăugeau Cântecele de Maiu și de seceriș pentru serbătorirea frumsețelor și darurilor naturii. Poeții le cântau pe arii (Wise, dône sau doene), inventate de ei și acompaniându-se cu vioara sau cu ghitara. Dela ei le învĕțau și cântăreții rătăcitori, cari umblau cântând pe la curțile celor mari. Inmulțindu-se asemenea cântece prin secl. XIII, cântăreții, ca să poată ține minte, își făceau colecțiuni scrise; pe când mai înainte unii din cei mai poeți, ca Wolfram de Eschenbach, nici nu sciau scrie. După aceste manuscripte a publicat Von der Hagen colecțiunea sa »M.«, 4 vol., Leipzig, 1838. Traduse în l. actuală se află de Tieck, Minnelieder, 1803; de Simrock și de Stork, Buch der Lieder aus der Minnezeit, 1857.

Minnesota, stat al Uniunii nordamericane la dreapta rîului Mississippi, 215,910 km²., cu 1.301,826 loc. (1890); ținut de prairii și păduri, numeroase lacuri. Indianii din M. au încercat o rescoală în 1898, care însă a fost suprimată. M. trimite în congres 2 senatori și 7 representanți. In șirul statelor Uuniunii a întrat la 1858.

Minologhion, v. Menologion.

Minor, acela, care încă n'a ajuns etatea de majoritate (v. Major). Vîrsta la care cineva încetează de a fi M., variază după state. (In România, Francia, Germania și Englitera 21, în Ung. 24 ani.) Regele e M. numai până la 18 ani. Dela această dată e major. (Art. 87 Const. Rom.) Cât trăiesc părinții, domiciliul M.-lui e la părinții séi; în lipsa lor la tutor, căci M. e sub tutelă.

In privința adopțiunii, în România minoritatea ține până la 25 ani, pentru căsătorie, băieții sûnt M. până la 25 ani, fetele până la 21 ani. Pentru adopțiunea sau căsătoria M.-lor, e nevoie, dar, de consimțemêntul părinților sau tutorilor. M. sûnt: *emancipați* și *neemancipați.* Ei nu pot contracta, nu pot fi tutori, dar pot fi mandatari, dacă sûnt emancipați. M. de 18 ani, emancipat și avênd autorisația înscrisă a tatălui, în lipsă de tată a mamei, iar în lipsă de părinți a tutorului cu avisul consiliului de familie omologat de tribunalul civil, poate face comerciu și e considerat ca major în toate obligațiunile contractate ca comerciant și în acest scop poate ipoteca și înstrăina imobilele sale, fără să aibă nevoie de o nouă autorisație (Art. 10 și urm. c. com. rom.). M. mai mic de 16 ani deplini, nu poate dispune cu titlu gratuit. Cel mai mare de 16 ani, poate dispune prin testament de ½ averii de care ar avé drept, de ar fi major; dar nu poate dispune prin donațiuni, prin acte între vii. Părinții respund de prejudițiul adus de copiii lor M., cari locuiesc cu dînșii.

(Cf. art. 342 sq., 806, 1000 cod. civ. rom.).

Minor în musică, v. Major.

Minorca, v. Menorca.

Minoritate, 1) starea în care se află un minor (v. ac.), în ce privesce capacitatea sa legală. In timpul M.-ii, minorii se află sub autoritatea puterii părintesci ori a tutorului. Emanciparea scoate pe minor de sub o asemenea autoritate. In timpul emancipațiunii, minorul are un curator, numit de consiliul de familie. Emancipatul lucrează, contractează cu asistența curatorului, care semnează alăturea în act. Emancipatul poate însă să facă singur acte de pură administrațiune, cum sûnt închirierile, arendările pe termen maxim de 5 ani, încassările de venituri, etc.; dar nu poate face acte de disposițiune, adecă a ridica capitaluri, nici a intenta procese pentru imobile, fără intervenirea curatorului. In penal majoritatea e la 20 ani. (cf. art. 421 sq., cod. civ. rom.).

2) *M.,* în oposițiune cu Majoritate (v. ac.), partea mai mică, numĕr mai mic.

Minoriți, *(Conventuali),* un ram al ordului Franciscanilor (v. ac.). Numele de conventuali l-au luat în 1250 pentru că locuiau în mănăstiri sub o regulă comună în deosebire de *minorii observanți,* cari trăiau în singurătate și observau cu strictețǎ regulele stabilite de fundatorul Sf. Francisc de Assisi (v. ac.).

Minos, în mitol. grc. un rege pe insula Creta, fiul lui Zeus cu Europa. M. persecutând pe Dădalos până la Sicilia, s'a prăpădit, dar după moarte, Zeus l-a pus judecător în lumea de jos.

Minotauros, (taurul lui Minos), fiul Pasiphei, soției lui Minos, cu un taur și de aci M. a fost

om cu cap de taur. Minos l-a băgat în labirintul zidit de Dădalos, l-a nutrit cu păcătoşii judecaţi şi cu junii şi fecioarele date de cetatea Athena lui Minos ca tribut tot la 9 ani. Theseus din Athena cu ajutorul Ariadnei, fetei lui Minos, a întrat în labirint şi a omorît pe M. [Atm.]

Minovici, 1) *M. S. Mina,* n. 30 Iulie 1858 în Brăila. Doctor în medicină dela univ. din Paris 1888, licenţiat în farmacie 1884 dela univ. din Bucuresci. Profesor de medicină legală la această universitate (1898). Medic-legist al Capitalei (1890). Directorul instit. Medico-Legal (Morga) şi al serviciului Antropometric. Organisatorul acestor două serviciuri în România. Autor al numeroaselor scrieri de medicină legală şi antropologia criminală.

2) *Minovici, S. Stefan,* n. 23 Iulie 1867 în R.-Sărat. Licenţiat în sciinţele fisice dela univ. din Bucuresci (1887). Doctor în chimie dela univ. din Berlin (1897). Fost elev şi asistent al lui Emil Fischer din Berlin. Numit 1896 chimist expert al ministeriului de interne şi apoi în 1900 chimist-legist al ministeriului de justiţie în locul doctorului Bernard Landvay. Profesor de chimie analitică la univ. din Bucuresci (1897). Numeroase publicaţiuni cu privire la chimie, printre cari cu deosebire asupra organisării serviciului chimico-legal şi a învăţămêntului farmaceutic din România.

3) *Minovici, S. Nicolai,* frate cu cei doi de mai sus, n. Oct. 1868. Doctor în medicină dela univ. din Bucuresci (1898). Medic legist pe lângă tribunalul Ilfov. A scris despre Tatuagiurile în România.

4) *Minovici, D. Mina,* ziarist, vĕr cu cei de mai sus. Fundatorul şi proprietarul ziarului »Curierul Financiar«.

Minsk, guvernam. în vestul Rusiei, 91,408 km². cu 2.156,123 loc. (1897), din cari 19% Ovrei. *Capitala M.* are 91,494 loc. (1897).

Minta, se numesc în Moldova diverse specii din genul Mentha L. *Minta broascei,* Mentha aquatica L. *Mintă creaţă,* Mentha crispa L. (v. ac.).

Minte, *(lat.)* în genere complexul facultăţilor superioare ale sufletului. Sub raport *teoretic* M. se descopere în puterea sufletească de a cugeta, de a cuprinde în mod corect lumea, de a cunoasce realitatea, de a înţelege adevĕrul şi de a judeca. Sub raport *practic* M. se descopere în darul şi agerimea spirituală, în vîrtutea cărora omul scie a se afla şi a se orienta cu uşurătate în împrejurările date, se scie acomoda acelora şi scie să lucre în conformitate cu mersul cel firesc al lucrurilor şi al întêmplărilor. In acest înţeles apoi se numesce om cu M. mai cu samă acela, care în lucrările sale este condus de inteligenţă (v. ac.) şi raţiune, în asemĕnare cu omul de inimă, care e condus în prevalenţă de sentimente. In alt înţeles M. se mai ia şi pentru dreapta judecată. A pierde M. înseamnă a înnebuni; a învĕţa M. înseamnă a mustra; a se învĕţa M. înseamnă a se înţelepţi, a scoate din M. este a amăgi, a momí. (v. şi Inteligenţa, Raţiune, Spirit). [Pl.]

Minteul Gherlei, magh. *Szamos-Ujvár-Németi,* comună rur. în Trans., cott. Solnoc-Dobâca, cu 1265 loc. Români.

Minucius Felix, *Marcus,* primul apologet latin, care în o limbă clasică a apĕrat religiunea creştină faţă de atacurile păgânilor. Biografia lui M. e puţin cunoscută; se crede a fi născut în Italia. A scris dialogul întitulat *»Octavius«,* în care cu erudiţiune combate doctrinele politeistice ale păgânilor cu deosebire ale filosofilor stoici. M. a scris pe la finea secl. II ori începutul secl. III. (Cf. Hieronymus, De viris ilustr. 58; H. Hurter, în »Sanctorum patrum opuscula selecta«, Oeniponte, 1871; B. Dombart (latinesce şi germ.), ed. II Erlangen, 1881.) [Dr. Is. Marcu.]

Minuend, v. Substracţiune.

Minune, miracul, lucru extraordinar, ce causează mirare. In sens teologic M. se definesce: un efect care trece preste ordinea şi puterile întregei naturi şi nu se poate produce decât prin o întrevenire specială a lui Dumnedeu; sau: un efect sensibil care trece preste puterile naturei şi care în împrejurările în cari se presintă dovedesce o întrevenire imediată şi extraordinară a atotputerniciei lui Dumnedeu. Posibilitatea minunilor a fost în tot timpul negată de către atei şi necredincioşi, nici când însă minunile nu au avut duşmani mai mari decât pe raţionaliştii moderni. (Cf. Mazella, De religione et Ecclesia, Disp. I art. IX. Roma, 1880; Devivier: Corso di Apologetica cristiana cap. III, art. II. Venezia, 1891; Bergier, Dictionaire theologique art. Miracle.) [—.]

Cele şepte minuni ale lumii erau: 1) Piramidele din Egipt; 2) Grădinile suspendate ale Semiramidei; 3) Zidurile din Babilon; 4) Statua lui Iupiter Olympianul; 5) Colosul din Rhodos; 6) Templul Dianei în Ephes; 7) Mormêntul regelui Mausol. [Nig.]

Minus, mai puţin, a se scădé cu... In matem. semnul substracţiunii sau scăderii, represintat prin o liniuţă orizontală (—). Cantităţile negative sûnt precese de semnul Minus.

Minuscule, v. Majuscule.

Minuta, mĕsură de timp şi de arc şi unghiu, fiind ca timp a 60-a parte din o oară, şi ca arc şi unghiu a 60-a parte din grad.

Minii, *(Miny),* popor pelasgo-grec, ce locuia în Tessalia şi Beoţia; navigatori îndrăzneţi.

Mio—, v. *Myo—;* Miologia, v. *Myologia;* Miopia, v. *Myopia.*

Miocenic, *sistemul M.,* subdivisiunea de mijloc a grupei geologice terţiare. E caracterisat prin o mare acţiune dinamică şi prin o climă caldă (palmierii cresceau în aer liber în Europa centrală); în această perioadă mamiferele (Elefanţi, Rinoceroşi, etc.) ating maximul lor de desvoltare.

Miquel, *Ioan,* om politic germ., n. 1829, studià dreptul 1846—50 în Heidelberg şi Göttingen, apoi advocat în locul din urmă, 1865 primar în Osnabrück, 1867—77 deputat, 1879 primar în Frankfurt p. M. şi membru în casa seniorilor, 1890 ministru de finanţe prus., 1897 vice-president al ministeriului de stat.

Mir, chrisma (v. ac.) materia sacramentului confirmaţiunii (v. ac.). M. se pregătesce în septemâna patimilor, din amestecătura a 35 ingredienţe de aromate, şi se sfinţesce de către archiereu la liturgia din Joia cea mare.

v. şi art. Mirean.

Mira *(lungimea de M.)* se numesce, la armele infanteriei, distanţa care unesce căutarea în posiţiunea ei cea mai joasă, cu vîrful ţelului armei. In topografie, M. este un aparat necesar pentru

determinarea diferenței de nivel dintre 2 puncte. Ea se compune dintr'o tăbliță dreptunghiulară, care poate aluneca dealungul unui jalon vertical.

Mira sau *Mira ceti* (astron.): steaua omicron din balena, stea periodică remarcabilă prin variațiunea sa foarte mare de lumină într'o periodă de 11 luni. Variază dela a doua la a 9—10-a mărime; foarte luminoasă în perioda ei de maximum, care însă nu durează decât vr'o 15 ḑile; decresce așa, că după 3 luni devine invisibilă cu ochii liberi timp de 5 luni, redevine apoi iar visibilă, și după o crescere de 3 luni ajunge din nou la maximum.

Mirabeau, *Gabriel Honoré de Riquete, conte de,* scriitor și cel mai mare orator al revoluțiunii franceze (1749—91). Duse o viață foarte sbuciumată, atât din pricina relelor relații cu părintele sěu, cât și din pricina necorectei vieți conjugale, fù închis de mai multe ori și chiar condamnat la moarte. In 1789 fù ales deputat din partea stării a treia (tiers état) în statele generale și represintà interesele poporului cu o tenacitate, cu o vervă, cu un avênt extraordinar, dar multele datorii ce avea și pe cari nu le putea plătí, îl făcură să incline în secret pentru causa regelui. Mulți îl banuiră, totuși când murí tocmai când revoluțiunea începuse să-și ia avêntul ei periculos, Adunarea națională îi dădù onoruri extraordinare. Hârtiile remase dela el, deteră pe față conduita lui, și toate onorurile (între cari înmormêntarea în Pantheon) îi fură retrase. M., până a nu se ilustra ca orator, scrisese foarte multe lucrări politico-economice, pamflete politice și istorice. Cea mai însemnată este De la monarchie prussienne sous Frederic le grand. [D.]

Mirabilis L., (botan.) gen de plante din fam. Nyctagineelor, trib. Mirabileae, cu involucru caliciform, periant, cu tub elongat și limb explanat, și foi oposite. Cuprinde vr'o 10 specii din America caldă, dintre cari două mexicane: *M. Jalapa* L. și *M. longiflora* L., numite vulgar »barba împěratului«, se cultivă la noi ca plante decorative rustice. Florile lor au particularitatea de a se deschide noaptea, când exală un odor puternic, spre a învita fluturii la nectarul lor. [A. Pr.]

Mirabilit, (sin. *sarea lui Glauber),* sulfat de sodiu hidratat, incolor, gust alcalin. Provine în sarea gemă dela Aussee, Hallstatt, Berchtesgaden, alternă cu straturile de sare la Logrono pe Ebru, singură în Bompensieri,! Sicilia, Muchrewan în Caucas, etc.

Miracul, *(lat.)* ceea ce se pare a fi în afară de legile naturii. Un M. e considerat ca atare din două cause psichologice: a) pentru-că nu ne dàm samă în mod positiv sau sciințific de causele naturale, cari au produs acel M.; b) pentru-că, pe lângă aceasta, mai sûntem și înclinați a crede în intervenția unor forțe supranaturale, în producerea fenomenului ce ia numele de M. Aḑi numai teologia poate admite existența reală a M.-lor, considerându-le ca produse ale supranaturalului, ale lui Dḑeu. In evul mediu *Curtea M.-lor* erau acele locuri, unde întrând cerșitorii își lăpědau infirmitățile pe cari le simulaseră în lume pentru a atrage mila. (v. și Minune.)

Miraculos, ceea ce pare a fi produs în mod supranatural. M. în artă e ceea ce ține de domeniul *imaginarului* sau *fantasticului,* în care faptele M. sûnt făptuite de ḑei, de smei sau de ființe nesdravane, ca în basme, în epopeele mitice, etc. In credința popoarelor aceste ființe au existat în adevěr, iar faptele lor M., deși fantastice, sûnt totuși considerate ca reale. [Nig.]

Miragiu sau *oglindirea,* un fenomen optic, ce se observă în locurile năsipoase în ferbințeala verii, și consistă în aceea, că arborii și celelalte obiecte se věd întoarse ca în apă. M. se explică din refracțiunea razelor de lumină și reflexiunea totală, ce o sufer ele în apropierea solului.

Miramar, castel, v. Triest.

Miramon, *Miguel,* general mexican, n. 1832 în Mexico, 1847 s'a distins în resboiul cu Statele unite, 1858 ajunge general și restoarnă pe președintele Comonfort, 1859, cu ajutorul clericalilor, ajunge președinte, dar e bătut de Juarez și se refugiază în străinătate. Mai târḑiu s'a reîntors și a întrat în serviciul lui Maximilian, cu care împreună a fost pușcat în Queretaro la 19 Iun. 1867.

Miranda, stat în Venezuela (America de sud), format la 1881 din 3 state anterioare, cu 506,736 loc. (1894). *Capitala Cura,* lângă lacul Valencia, are 12,198 loc.

Mirandola, oraș în provincia ital. Modena, cu 3029 loc. Dela 1619 ducat, 1710 s'a unit cu Modena.

Mirandola, F., Pico della, v. Pico.

Mirare, *(lat.)* e o stare sufletească produsă de ceva neobicinuit, extraordinar. M. e consecința unui contrast sufletesc între credințele sau convingerile noastre anterioare și între unele evenimente, cari se rapoartă la ele și cari apar pe neașteptate și în așa fel încât ne isbesc în mod straniu. [—]

Miratul însărcinatelor, după credința poporului și mai de mult chiar și a învěțaților, are o influență asupra fětului atât de decidětoare, că lasă urme la formațiunea lui exterioară. Până la sfîrșitul secl. XVIII ori ce semn neobicinuit în fața copilului sau ori ce formațiune abnormă-monstruoasă (v. Monstruositate) se explica din M. Cu toate că nici oamenii sciinței nu trag la indoială influența spaimei sau a altor afecte sguduitoare asupra embrionului, M. nu mai este considerat de causă a unor efecte atât de pronunțate cum sûnt explicate de poporul de rànd. [Dr. Vuia.]

Mirat, *(Meerut),* una din prov. nord-vestice ale Indobritaniei, între Ganges și Djamna, 29,315 km²., cu 5.141,204 loc. *Capitala M.,* cu garnisoană mare engl., are 119,390 loc. (1891).

Mirbeau, *Ed.,* publicist franc., a dat la lumină »Un nouveau Royaume, la Roumanie«, Paris 1881.

Mirbel, *Charles François Brisseau,* n. 1776 în Paris, † tot acolo 1854; botanist distins ca anatom și fisiolog. Opuri importante: Traité d'anatomie et de physiologie végétale, Paris 1802, Eléments de physiologie végétale et de botanique, Paris 1815. [A. Pr.]

Mircea, 1) *M. cel Mare, Domnul Munteniei* (1386—1418), fiul lui Radu I, urmează fratelui sěu Dan I, † în lupta cu Șișman, regele Bulgariei, pentru cucerirea Silistrei; este cel mai mare domn al Românilor alături cu Ștefan cel Mare. El stăpânia preste Dunăre Dobrogea cu o

parte din Bulgaria, ocupa Cetatea Albă cu partea de jos a Basarabiei, iar preste munţi era »herţeg« preste Amlaş şi Făgăraş. A fost un factor determinant în politica timpului, a îndrumat statele române pe o cale, care le-a permis conservarea puterii naţionale şi-le-a ferit de soartea Serbiei, Bulgariei şi Ungariei. Inimic constant al Turcilor, a luat parte la toate luptele purtate de creştini contra lor (Plocinic, Câmpul Mierlei, Nicopole) şi chiar singur nu s'a înfricoşat a provoca pe grozavul Baiazid Jilderim, pe care l-a învins la Rovine în 10 Oct. 1394, apoi iarăşi în 1397, deşí cruciata creştină fusese strivită la Nicopole. Succesele lui M. se explică prin posiţiunile grele ce scia să aleagă, prin vîrtutea şi curagiul păstorilor Români, cari îşi apĕrau contra Turcilor »sărăcia şi nevoile şi neamul«, precum le apĕraseră contra puternicilor Carol Robert şi Ludovic cel Mare. Cine era omul, se vede chiar din condiţiile, ce i-le pune Sigismund, dela care venise să cearĕ ajutor spre a ocupa tronul, căci după 1394, deşí învinsese pe Baiazid, boierii şi sultanul aşezaseră domn pe un boier Vlad Voevod, condiţii, cari nu seamĕnă cu ale unui vasal: dacă regele va merge în persoană contra Turcilor, să meargă şi el tot în persoană; dacă regele va trimite numai oaste, să trimită şi el numai oastea; armata creştină să fie înlesnită cu cele necesare, însă pe plată. Tractatul lui cu Polonii (1391), prin care obţinea, ca Polonii să nu pornească în resboiu contra Ungurilor înainte de a se învoí cu M. şi că Polonii să respecte învoiala, pe care ei ar face-o cu Ungurii, ne presintă pe acest om într'o lumină incomparabilă. Şi după prinderea lui Baiazid, refugiul lui Musa »în Ţeara Românească preste Marea Neagră sau Pontul Euxin« la »Mirkes-Iflak, bărbat foarte puternic şi ager«, prin al cărui ajutor se suí pe tronul sultanilor, crează lui M. o situaţiune excepţională între Domnii români. In fine tratatul încheiat cu Turcii, prin care păstra autonomia ţerii, asigura religia ei şi obţinea dela Turci să nu-şi poată face geamii nici a se aşeza în ţeară, a fost de cea mai prevĕdĕtoare politică românească.

(Cf. Nicolae Iorga, Studii istorice asupra Chiliei şi Cetăţii Albe. Bucuresci, 1900; Eudoxiu de Hurmuzaki, Fragmente din Istoria Românilor I. Bucuresci, 1879; A. D. Xenopol, vol. II.) [I. S. F.]

2) ***Mircea II Ciobanul,*** fiul lui Mihnea cel Rĕu, Domn de 2 ori al Munteniei (1546 până Martie 1554, 1558—59). Trăise multă vreme la Ţarigrad, câştigase cu bani pe Turci, şi provocase o rescoală în ţeară împotriva vĕrului sĕu, Radu-Vodă Paisie (1534, 1536—46), ocupând apoi scaunul. Domnul detronat şi cu boierii Basarabesci ai Olteniei întreprind luptă contra noului voevod. Acesta ucide pe mulţi din ei, ba încă preste 2 ani, cu tot ajutorul din ţeara ungurească, Basarabescii sûnt biruiţi lângă Periş. Reînoind lupta, M. e învins de pribegi la sat la Moinesci şi fuge la Giurgiu. După puţin timp însă revine cu ajutor turcesc pentru a isgoni pe Paisie (1553). Nu mai domní mult, căci cu toate obiceiurile lui turcesci, fiind câştigat de intrigile germane, în afacerea protivnicului turcesc din Ardeal, episcopul Martinuzzi, e mazilit (Martie 1554), şi înlocuit cu Pătraşcu cel Bun, fratele lui Paisie. In primele ḑile din 1558, Pătraşcu fiind otrăvit de vornicul Socol spre a-i lua tronul, M. e numit a 2-a oară Domn. Socol şi Oltenii fug în Ardeal; de aci primul merge la Constantinopole a obţine tronul, însă e ucis prin intrigile lui M., ceilalţi basarabesci sûnt atraşi de Domn şi măcelăriţi. Puţini scăpară preste munţi. In 1559 însă şi M. îşi dete obştescul sfîrşit, fără a lăsa încurcate afacerile familiei sale, căci ele remăseseră pe mânile energicei doamne Kiajna. De ce soarte s'a bucurat ţeara în această vreme uşor se poate înţelege. [Aguletti.]

Mircesci, com. rur. în Rom., j. Roman, spre nord de oraşul Roman în depărtare de 20 km.; şi aşezată în cea mai mare parte pe platoul, ce separă basenul Moldovei de al Siretului. Com. este formată din sat. Iugani (Cosmesci), M. şi Teţcani (Steţcani), avênd 1429 loc. (Dicţ. geogr. 1891), 1 biserică ort., 2 biserici cat. şi 1 şcoală. Reşedinţa com. e satul M., devenit celebru prin aceea, că era proprietatea marelui poet Vasile Alexandri.

Mircovaţ, comună mică în Bănat, cott. Caraş-Severin, cu 1210 loc. Români.

Mirea, *George D.,* pictor rom., n. 1852 în Câmpulung, şi-a făcut studiile în şcoala de bele-arte din Bucuresci şi la şcoala de bele-arte din Paris. Dela 1 Nov. 1892 profesor la şcoala de bele-arte în Bucuresci. 1889 a obţinut medalia de argint la exposiţia din Paris, la 1894 medalia de aur la exposiţia din Bucuresci. Tablouri principale: Capul lui Andreiu Báthory înaintea lui Mihaiu Vodă. Vêrful cu dor. Prometeu, furând focul din cer. Mercur, recompensând agricultura şi industria. Dansul şi musica. Decoraţiunea catedralei din Constanţa. Portrete. (Cf. Dicţ. contimp. din România, 1800—98).

Mirean sau *de mir* (lumesc), se numesce clerul, care nu este legat de nici un vot relativ la cele trei sfaturi evangelice ale paupertăţii, castităţii şi ascultării, precum sûnt călugării, ci datoresce numai episcopului sĕu o supunere conformă dreptului canonic, întru cele ce privesc funcţiunea lui bisericească. Clerul însă M. sau *secolar* de rit latin se obligă deja cu ocasia hirotonirii de subdiacon la celibat pe viaţă, obligaţie ce are raţiune de vot (Gury, Theol. mor. Romae 1888, vol. II, nr. 41). In România, clerul ortodox este mai în totalitate M. şi nici un tinĕr nu este admis la diaconat, dacă nu s'a însurat mai nainte; celibatul deci nu este facultativ, ca la biserica unită, ci exclus în principiu. In schimb, până mai deunăḑi, nu se ridicau decât preoţii călugări (ieromonachii) la ordinul episcopal; în ultimele timpuri însă clerul M. a făcut o cucerire importantă prin aceea, că s'au hirotonit de archierei şi episcopi mai mulţi din membrii lui vĕduvi. Despre organisaţia lui generală, v. art. Orientala, bis. ort. în România. Cât pentru biserica catolică în România, archidiecesa de Bucuresci aparţine clerului M., iar diecesa de Iaşi e împărţită între cler M. şi Franciscani conventuali.

Mireasma, miros plăcut, parfum.

Mirediţi, seminţie albaneză puternică, ce stă sub căpitani proprii dela începutul secl. XVIII. Locuiesc în ţinutul *Miredita,* cu o întindere de 1440 km^2.; sûnt 30,000 suflete, în preponderanţă de religiunea romano-catolică, numai 3000 sûnt Mohamedani. Sûnt resboinici, fanatici, res-

tunători. Se ocupă cu agricultura şi economia de vite. (Cf. Albania şi Albanezi).

Mireşul-mare, protopopiat gr.-cat. în diecesa Gherlei, cott. Satmarului, compus din 9 parochii cu 7732 suflete gr.-cat.

Miri, v. Logodnă şi Insurăţei.

Miria —, v. *Myria.*

Mirişescu, *(Merişescu), Smaranda,* actriţă română, n. 1823 în Iaşi; la vîrsta de 30 ani, ea se devotà carierei teatrale, atrasă de pasiunea artei dramatice şi jucà cu cel mai mare succes roluri de mame comice, nicocherale, provinciale, etc. A excelat mai cu samă, în câteva creaţiuni proprii, ca: Cucoana Chiriţa în Iaşi, Chiriţa în Provincie, Chiriţa în Balon, (toate aceste piese din repertoriul lui Vasile Alexandri); Musa dela Burdujeni (de Costachi Negruzzi), Cucoana Zamfiriţa din Piatra din casă (de V. Alexandri), etc. Dar cea mai hazlie creaţiune ce a făcut-o în timpul din urmă pe scena teatrului din Iaşi, a fost aceea din parodia Nabădaile dramatice (Les folies dramatiques), piesă tradusă în românesce de Teodor Aslan, şi în care M., care avé un corp colos, juca în travestire rolul unui militar roman. M. a fost unica actriţă în genul ei în teatrul românesc, atât ca înfăţişare scenică, cât şi ca expresie caracteristică a rolurilor sale. La 1878 M. s'a sevîrşit din viaţă în Turnu-Măgurele.

Mirislău, al şeselea fiu al boierului român maramurêşan Ghyula, pomenit într'un document din 1349, în chestiunea dăruirei unor moşii pentru credinţa lor către regele Ungariei. Pare a fi fost nepot de fiu lui Dragoş-Vodă al tradiţiunei.

Mirişlău (magh. *Mirisslό),* sat în Ardeal, pe Murêş, cott. Alba inf., (aḑi cu 760 loc.), unde se dede în 18 Sept. 1600 o memorabilă luptă între Mihai-Vodă Viteazul şi Basta. Tradat de cei mai de valoare (Moise Székely, de Sibrik, de Secui, de Curteni), fără să aştepte sosirea întregei sale armate, Mihaiu se întărise pe drumul îngust dintre dealuri. Basta se prefăcù a fugí, Mihaiu ieşí la loc larg, căḑù în cursă şi pierdù cea mai mare parte din armată, care fù ucisă sau se înecà în Murêş (18 Sept. 1600). De atunci au inceput nenorocirile lui Mihaiu.

Mirmidoni, popor din Ftiotis în Tesalia, din tribul Achailor, tovarêşii lui Achile la asediul Troiei, unde s'au arĕtat luptători viteji.

Mirodenie, numire vulgară a plantei Hesperis matronalis L. (v. ac.).

Miron, 1) *M.,* domn al Moldovei v. Barnovski. 2) *M.,* mitropolit v. Romanul.

Mironescu, *Constantin M.,* inginer, n. 22 Martie 1850. A studiat în Bucuresci şi Paris, de unde s'a reîntors cu titlul de licenţiat în drept, inginer de poduri şi şosele. Profesor la şcoala naţională de poduri şi şosele dela 1882 până în present. Dela 1879—81 inginer-şef de secţie la construcţia liniei ferate Mărăşesci-Buzĕu. Dela 1881—90 inginer la serviciul hidraulic şi apoi şef al acestui serviciu. Dela 1890 până în present inspector general, membru în consiliul technic al ministeriului lucrărilor publice. (Conf. Dicţ. Contimp. din România 1800—98.)

Mironosiţe, muieri purtătoare de mir, anume acele muieri pie, cari au alergat la mormêntul lui Is. Chr., ca în semn de pietate să-i ungă trupul luat de pe cruce şi aşezat în mormênt, cărora însă îngerul le-a vestit învierea Domnului (Mat. 28; Marcu 16, 1; Ioan 20, 11). (i—m.)

Miros, impresiuni produse de anumite corpuri asupra aparatului olfactiv, adecă înrîurirea evaporaţiunilor dela obiecte asupra terminaţiunilor nervului mirosului, cari se află în mucoasa foselor nasale. Sûnt mirosuri plăcute şi neplăcute; iar după Linné: *aromatice* (garoafă, laur), *fetide* (valeriana, asa foetida sau aerel), *fragrante,* adecă odoare dulce (crin, şofran), *ambrosiace* (mosc, ambra), *aliacee* (usturoiu), *nauseoase* sau greţoase (castravetele). Cânele are miros foarte desvoltat. Există şi oameni orbi, cari cunosc pe alţii după miros. [—]

Miroslava, com. rur. în Rom., j. Iaşi, pe podişele din dreapta şi din stânga rîului Bahluiu şi pe şesul acestui rîu; e formată din 12 căt. cu 2455 loc. (Dicţ. geogr. 1888), cari se ocupă cu agricultura şi prăsirea vitelor; comuna are 9 biserici şi 3 şcoale.

Mirosläveşci, com. rur. în Rom., j. Suceava, compusă din sat. M.-Năvrăpesci, Soci, Ciohoreni, Verşeni şi Mitesci, cu 4228 loc. (Dicţ. geogr. 1894), 4 biserici şi 2 şcoale.

Mirt—, v. *Myrth—.*

Mirza, în Persia se adaugă ca titlu după numele membrilor dinastiei. Înaintea numelui sinonim cu Domn.

Mirzapur, oraş în prov. indo-brit. Benares, situat lângă Ganges, 84,000 loc., mare comerciu cu bumbac.

Mirza Schaffy, v. Bodenstedt.

Mirza *Constantin cav. de,* fost mare proprietar în Stroesci, Bucovina, † 1894 (?) a testat »Societăţii doamnelor române din Bucovina« suma de 1000 fl. cu scopul de a se susţiné din percentele acestor bani o copilă săracă în internatul numitei societăţi, iar »Şcoalei române« i-a testat 5000 fl.

Misael, episcop de Buzĕu (1732—40).

Misandria, scârba, ura faţă de bărbaţi, o stare patologică.

Misantropia, *(grec.)* ura de oameni, felul de a fi, a-l unora de a nu puté suferí pe oameni, cu deosebire în relaţiunile sociale, şi de a trăi singuratici. M. poate deveni sistem şi atunci se traduce printr'un complex de idei, care tinde să probeze că nimic bun nu e în om şi în omenire.

Misantropi, oameni resociabili. [D.]

Mişca, (magh. *Miske),* com. mare în Ung., cott. Arad. In actele publice apare la 1332 ca parochie. Are 320 case cu 1633 loc. gr.-or. Rom. şi Magh. Teritoriul împreună cu mai multe puste e 8087 jug. cat., foarte productiv. [+]

Mişcarea, este forma de manifestare a unei forţe vii sau a unei evoluţii ale unei energii potenţiale. Intreaga activitate, dela forma minerală cea mai rudimentală până la vibraţia cea mai delicată şi mai intensă, este datorită mişcării. Trăim graţie unei manifestări de mişcări asociate şi transformate într'un anumit scop sub influenţa unor condiţiuni, a căror origine ne scapă în cea mai mare parte şi murim când acele mişcări încetează de a lucra în corelaţia funcţională adoptată. Moartea nu este încetarea mişcării, e numai istovirea sau sfărîmarea unei corelaţii de mişcări. Mintea nu poate pricepe

nimio, în afară de mișcare și starea statică e mai mult, filosoficesce vorbind, un echilibru între mișcări cunoscute. Ori ce act de cunoscință este perceperea unui raport energetic, deci al unei mișcări și lumea cerebrală, ca și macrocosmul invisibil nu isbesc părțile minții decât sub formă de vibrațiuni și mișcări. Dela astea ne vine lumina grație unei lungi vibrații, după cum »euforia«, bucuria noastră de a ne plăcea să trăim, dragostea de viață reiasă dintr'o prealabilă și subconscientă gimnastică a unor forțe vii agitate după anumite ritmuri și legi. Originea noțiunii de »mișcare« se confundă cu aceea a »forței« și constitue problema cea mai capitală a minții noastre și a existenței individualității noastre și vieții în general în timp și spațiu. Problema se atacă continuu dar progresul se reduce în mare parte la schimbarea naturei cercurilor vițioase. [N. Vaschide.]

In fisică M. se numesce *uniformă,* când corpul în timpuri egale percurge căi egale; *uniform accelerată,* când celeritatea în timpuri egale îi cresce cu cantități egale; *neuniformă,* când crescerile sau scăderile celerității nu sûnt egale. Mișcare uniform accelerată fac corpurile în căderea lor spre pământ.

Mișcarea electrică a mercuriului, fenomen special care se observă la suprafața mercuriului când e în contact cu apa acidulată și un curent electric trece prin el. Aceste fenomene sûnt datorite forței electromotrice de polarisațiune.

Miscella, *(lat.)* amestecat, care cuprinde multe feluri; *Miscellanea,* miscelanee, bucăți literare, sciințifice, etc., amestecate la un loc; adunare de cărți deosebite prin cuprinsul lor.

Mischii, com. rur. în Rom., j. Dolj, pe ambele maluri ale rîului Tesluiu, compusă din 3 cât., cu 1680 loc. (Dicț. geogr. 1896), 2 biserici și o școală.

Mise, (franc. pron. miz), ce se pune în joc; capital vărsat sau investit într'o afacere; la afaceri de asigurare prima ce se plătesce deodată pentru asigurarea unei rente. *M. en pages* (pron. miz an paj), preruperea columnelor de tipar în pagini. *M. en scène,* inscenare.

Misena, (în marina română se întrebuințează de preferință cuvîntul »*trinchet*«), înseamnă catargul din prova al unui vas — arborele trinchet; »*trinca*« (franc. »misaine«) se numesce pânza cea mare dela arborele trinchet, care este învergată pe »verga trincă«. [Const. B.]

Miserabil, *(lat.)* cuvînt care în franțuzesce are sensul de sărac lipit pământului, nenorocit, demn de milă; pe când în românesce înseamnă: rĕu, ticălos, mișel.

Misère, *(franc.)* miserie, lipsă mare. In jocuri de cărți înseamnă: nul.

Miserere, (lat. îndură-te), compusițiune de musică bisericească, al cărei text este psalmul 57. Se cântă în bis. catolică Mercuri și Vineri în postul mare.

Miserere, (med.) v. Ileus.

Misericordia, *(lat.)* îndurare, milostivire.

Misericordia Domini, (îndurarea, mila lui Dumnedeu), numirea Duminecei a doua după Pasci; se numesce în biserica latină M. D., fiind-că cu aceste cuvinte se începe liturgia; ea corespunde la Dumineca mironosițelor (v. ac.) din biserica greacă.

Misericordiani, ord religios fundat de către spaniolul Ioan de Deo (v. ac.) în a doua jumĕtate a secl. XVI, cu destinațiune de a deprinde fapte de îndurare (milostenie, misericordia) față de cei lipsiți, de aici membrii ordului și-au primit numele de *fratres misericordiae* s. M. Ei pe lângă cele trei voturi monastice, mai iau asupra-și și obligațiunea de a cura gratuit pe cei morboși. Partea cea mai mare dintre M. sûnt frați laici, și deprind arta chirurgică respective cea medicală; pe lângă mănăstirile lor de comun țin spitale bine aranjate și grijite, unde pe morboșii miseri îi primesc și curează gratuit. [i—m.]

Misia, *(Mysia),* în antichitate o țeară pe coastele nord-vestice ale Asiei mici, cu muntele Ida, rîurile Granicus și Scamandros, orașele Lampsacus, Ilion și Pergamon.

Misii, după Strabon popor amestecat, venit din Asia, în urma resboiului Troiei și întins, ca păstori, până în Macedonia, iar după Dio Cassius între Dunăre și Hemus.

Misionar, v. Misiune.

Misiones, teritoriu în Argentina între Parana și Uruguay, 53,954 km², cu 33,005 loc. (1895); sol foarte roditor; oraș principal Posadas. M. e o parte din țeara întemeiată de iesuiți dela 1631 încoace, care a decădut după alungarea iesuiților (1765).

Misir, numele turcesc al Egiptului.

Misiune se numesce o diecesă, ai cărei eparchioți sûnt minoritatea locuitorilor, și care în deobște nu dispune de mijloace suficiente pentru întreținerea sa. Sub acest nume se cuprind însă și toate diecesele de rituri orientale. Deservirea M.-lor este cercul principal de activitate al ordinelor și congregațiilor religioase, cari într'adevĕr au un personal numeros, mai ales între popoarele păgâne; se găsesc însă și multe M. cu hierarchie constituită, cari atunci se administrează de un cler secular (mirean). In ambele casuri, preoții se numesc *misionari.* Ei se recrutează parte în seminare locale, parte în 32 colegii speciale dela Roma, Genua, Paris, Lyon, Louvain, Londra și aiurea. In fruntea unei M. stă un archiepiscop sau episcop, adesea chiar un simplu prefect sau administrator apostolic, cu sau fără caracter episcopal. El se alege din sinul ordinului sau al congregațiunii, căruia eparchia este încredințată, sau, dacă aceasta este pe deplin organisată, se numesce, în genere fără amestecul clerului local, de către patriarchul, care a înființat M. Aceasta este teoria și chestiunea de drept; în fapt însă lucrurile se petrec altfel. Căci unicul patriarch real și residențial de rit latin fiind cel dela Ierusalem, și acesta nedispunênd decât de 46 preoți, fundarea de M. a remas exclusiv în sarcina patriarchului de Occident, a papei dela Roma. Iată causa, pentru care puterea papei este atât de mare în M. Ministeriul, prin care le guvernează, este cel de Propaganda Fide. El se compune din două secții, una pentru diecesele latine, alta pentru riturile orientale. Fiecare este condusă de un consistor de cardinali și consultori, iar oficialitatea de funcționari, administratori și interpreți stă sub direcția unui secretar general. Preste ambele secții însă este pus un cardinal prefect, căruia poporul roman cel glumeț îi dice *papa cel roșu,* în considerația jurisdicțiunii sale considerabile.

In adevĕr el ocârmuesce (1890) pentru ritul latin: 22.326,867 de suflete, sub 337 de episcopi, 24,988 de preoţi şi cu 27,460 de biserici subinţelese şi cele 2 diecese catolice din România; iar pentru riturile orientale: 5.103,350 de suflete, sub 71 de episcopi, 6942 de preoţi şi 6197 de biserici. (In aceste din urmă sûnt cuprinşi şi Românii uniţi şi cele cinci patriarchii de rituri speciale: armean, maronit ş. a. cu o populaţie de 556,000 suflete). Dacă se reflectează la dispersiunea enoriaşilor într'o M., se vede uşor, că inconvenientul principal este numĕrul prea restrîns al misionarilor şi al staţiunilor; de aceea s'a desfăşurat o activitate deosebită în această privinţă, şi deja în 1895, adecă în 5 ani, s'a obţinut un spor de aproape 3000 de preoţi şi peste 1000 de biserici. Pe lângă acestea mai depind de M. şi o mulţime foarte mare de şcoale confesionale, colegii, seminare, spitale şi orfelinate. Pentru întreţinerea tuturor acestor aşezăminte, mijloacele locale sûnt în genere insuficiente, şi chiar subvenţiunile centrale şi ale guvernelor interesate sûnt departe de a fi îndestulitoare; de aceea s'au format felurite societăţi de M., cari adună sume respectabile şi le repartisează unde cred că sûnt mai de lipsă. Asemenea asociaţiuni există mai în toate ţerile; cea mai importantă însă este cea din Lyon, care strînge şi distribue vr'o 8 milioane de franci pe an. Literatura M.-lor este foarte bogată, căci misionarii s'au îndeletnicit în toate timpurile şi locurile cu explorări şi studii limbistice, iar rolul lor fundamental pentru civilisaţia lumii, a atras asupra lor atenţiunea nu numai a statelor, dar şi a autorilor de tot soiul (Missiones catholicae. Romae, 1890 şi 1895; Dr. Hahn, Gesch. der kath. Missionen. Köln, 1857—65, 5 vol.; Periodicul septĕmânal »Les Missions cath.« Paris).

Protestanţii, aproape numai Englezii şi Americanii, se ocupă şi ei de pe la începutul secolului cu M. O mulţime de societăţi, larg subvenţionate de guvern, dispun de mijloace colosale şi sûnt în stare a plăti pe un misionar cu cel puţin 10,000 de franci pe an. Proseliţii lor se numeră la trei milioane, dar de abia un milion este botezat. Faţă cu acest succes slab, datorit încă în mare parte unor mijloace nimic mai puţin decât spirituale, chiar şi protestanţii se plâng de sterilitatea sforţărilor lor şi au pierdut mult din zelul primitiv (Gundert, Die evang. Missionen. Stuttgart, 1886).

In biserica ortodoxă M.-le lipsesc cu totul. Singuri Ruşii fac din când în când botezuri prin Siberia cu Cazaci şi ruble; tot ei înfiinţaseră şi în Japonia o staţiune cu un episcop Nicolai. Dar acesta a şi plecat de acolo, fără a-şi fi terminat biserica, iar conversiunile între numeroşii păgâni din Rusia e învederat că lipsesc de ori-ce trăinicie. (Cf. sorgintele rusesci în tractatul interesant din Kath. Missionen. Freiburg, p. 136 uu.)

Misivria, *(Mesembria),* oraş în Rumelia or., cercul Burgas, cu ca. 2000 loc.; archiepiscop grec.

Miskolcz, oraş, capitala cott. Borsod, situat în valea pârĕului Sinva. Centrul oraşului are un aspect modern, e regulat zidit; suburbiile însă sûnt simple, cu aspect de sate. In M. se află prefectură, pretură, tribunal, judecătorie cercuală, direcţiune financiară, gimnasiu superior reformat, gimnasiu inferior catolic, şcoală superioară de fete, şcoală industrială de fete şi mai multe alte şcoale inferioare; mai multe institute financiare. In M. îşi are residenţa episcopul diecesei reformate de dincoace de Tisa. Industria şi comerciul e desvoltat; mai însemnate stabilimente sûnt: atelierul de reparaţie al căilor ferate ungare (cu 400 lucrători), două fabrici de maşini, fabrică de porţelan şi maiolică, berărie, ş. a. Numĕrul locuitorilor e 30,408, între cari 27,700 Maghiari (inclusive 5874 Ovrei), 1223 Germani şi 1105 Slovaci. Majoritatea locuitorilor se ocupă cu viticultura. Oraşul M. trimite doi deputaţi în parlamentul ţerii.

Mislea, 1) cătun ce ţine de com. Scorţeni, pl. Filipesci, j. Prahova. Are aproape 1000 loc. proprietari de terenuri petrolifere în exploatare. 2) *M.,* penetenciar de minori în acelaş cătun. Inainte a fost mănăstire zidită la 1583, iar la 1883 a ars şi apoi statul i-a dat destinaţia de penetenciar, ce are şi o şcoală.

Mişna, primul titlu al Talmudului (v. ac.).

Misogamia, scârba, groaza de căsătorie.

Misogynia, scârba, ura faţă de femei, o stare patologică.

Misopădia, scârba, ura faţă de copii, chiar şi faţă de ai sĕi, o stare patologică.

Mispickel, mineral, arseniură de fier, luciu metalic alb ca cositor, uneori conţine argint sau aur. Insoţesce zăcămintele de cupru la Mitterberg (Salzburg), la Freiberg, Arzberg, de asemenea cu minereuri de cositor la Cornwall şi în munţii metalici.

Misrata, v. Masrata.

Miss, *(engl.)* domnişoară; în Englitera predicatul damelor nemăritate, cari nu au drept la titlul *Lady* (v. ac.).

Missail, *G.,* n. 1835 în Trifeşti, j. Roman; unul dintre primii elevi ai facultăţii juridice din Iaşi, pe care a frecuentat-o între anii 1857—62. A ocupat diferite funcţiuni în magistratură; a fost director de serviciu la ministeriul justiţiei (1859—62); prim-grefier al înaltei curţi de casaţie (1862—70); secretar general al ministeriului de justiţie şi al ministeriului de domenii în diferite rânduri. A fost ales deputat de oraşul Tecuci (1876—80).

Ca scriitor şi publicist a scris despre diferite chestiuni economice şi politico-sociale, dar scrierile lui nu sûnt reproduse în volume aparte. Este membru fundator al Ateneului român, al societăţii pentru învĕţătura poporului român, al societăţii Macedo-române. La 1867 a conlucrat la fundarea societăţii »Transilvania«, al cărei preşedinte a şi fost în vremea din urmă.

Missale, *(lat.)* în biserica rom.-cat. o carte liturgică, în care se cuprind misele, pericopele, etc. prescrise pentru Dumineci şi sărbători, aranjate de Grigore cel Mare şi Pius V. Unele M. dinainte de inventarea tiparului sûnt foarte frumos scrise, de aci *litere M.,* caractere tipografice mai mari.

Missi Dominici, (şi: *Missi a latere regis; Missi a palatio; legati domini regis),* erau, după cum reiese din diplomele carolingiene, din capitulare, etc., acei seniori sau persoane înalte, trimişi dela puterea centrală a imperiului, spre a supraveghia administraţia provinciilor.

M. începură a funcţiona de pe timpul lui Carol Martel şi a lui Pepin scurtul, ale căror

ordini le transmiteau în provincii (missi discurrentes). In 802, Carol cel Mare regulà difinitiv instituţia lor. Aceşti comisari regesci, după anul 800 avură o mare importanţă, şi se numiau dintre episcopi şi conţii cei mai cu vază. In funcţiunea lor, M. erau totdeuna câte 2, un episcop şi un conte, represintând îndoită putere suverană. Provinciile imperiului cuprindeau un numĕr schimbător de *legationes* sau *missatica*, cuprindĕnd de obiceiu mai multe comitate. In atribuţiunile principale ale trimişilor întrau: 1) De a impune respectul drepturilor suverane în general. 2) De a proteje pe supuşi, luând în samă plângerile pe care ori cine putea să le adreseze, de a face dreptatea în apel sau în prima şi ultima instanţă, etc. 3) De a controla administrarea conţilor şi agenţilor regali, a supraveghia pe episcopi şi egumeni, a primi jurămĕntul de credinţă, etc. în fine 4) Ca în adunarea generală (Conventus missorum) să amintească administratorilor laici şi bisericesci de datoriile lor, exortând poporul prin »admonitiones« la datoriile morale şi religioase.

Afară de M. ordinari, erau cei *extraordinari*, cari represintau anume pe împĕrat pentru o afacere oarecare, în imperiu sau în afară. Instituţia M.-lor se schimbă sub urmaşii lui Carol. Chiar pe la 850 ei deveniră »constituti« adecă stabili, în loc de discurrentes. Puterea lor, ambiţiunea şi drepturile ce aveau crescură mult. In Francia la începutul secl. X nu mai existau, odată cu începerea marei puteri feudale, în Italia trăiră încă până pe la 950. Mai târḑiu regii Franciei sub diferite titluri, aveau demnitari cu acelea atribuţii ca şi M. [O. G. L.]

Missir, *Petre*, om politic şi jurisconsult român, n. 8 Oct. 1856 la Roman, îşi face studiile gimnasiale la Iaşi şi cele juridice la Berlin, de unde se întoarce 1879 cu diploma de doctor în drept. Dela 1884 este prof. de dreptul ginţilor la univ. din Iaşi, şi (1900) ales senator de colegiul acelei universităţi. Ca om politic este junimist şi s'a distins mai întâi prin articolele sale publicate în »Era Nouă«, foaie septĕmânală, redactată de el. Ca representant al Statului român a luat parte la congresele de drept internaţional privat. Dela el între altele: Dreptul de succesiune al străinilor la imobilele rurale din România. (Bucur., 1886); Raport relativ la resoluţiunile conferinţei de drept internaţional privat dela Haga din 1894.

Mississippi, 1) *M., stat* în Uniunea nordamericană, între golful Mexico, Alabama, Tennesee, Arcansas, Louisiana, 121,230 km²., 1.300,000 loc. Pămĕntul, ce se poate cultiva, este abia 16,000 km²., celalalt este acoperit cu păduri şi mocirle. Rîuri: Mississippi, Yasoon, Big Black, Tombigbee, Pascagoula ş. a. Producte. Se produce în mare cantitate bumbac, în care privinţă ocupă locul prim în Statele-Unite; porumb, ovĕs, tutun ş. a. Prăsirea de animale este neînsemnată. Industria şi comerciul este însemnat. Administraţiune. Corpul legislativ constă din 45 senatori şi 133 deputaţi, aleşi pe doi ani. La congres trimite 7 deputaţi; la alegerea de preşedinte al Uniunei are 9 voturi. Reşedinţa guvernului este *Jackson;* oraşul cel mai mare este *Vicksburg;* M. este împărţit în 74 county (comitate). *Istoria.* Fernando de Ioto şi soţii sĕi spanioli au fost cei dintâi cari au descoperit acest teritoriu. 1682 La Salle în numele lui Ludovic XIV îl cuprinse şi îl anexă la Louisiana. 1763 Francezii îl cedează Englezilor; 1817 s'a anexat Uniunei. In resboiul cu sclavii a jucat rol însemnat. După resboiul acesta, 1867—69 a stat sub administraţia unui guvern militar; 1870 s'a anexat din nou Uniunei. 2) *M., 2 county* în Statele-Unite, unul în Arcansas, 1700 km²., 10,000 loc., cu reşedinţa Osceola; altul în Missouri, 1040 km²., 11,000 loc., cu reşedinţa Charleston. 3) *M., rîu* în America de nord, isvorînd din lacul Itasca, curge spre nord, până ce ajunge în Traverse-Lake; în cursul sĕu spre est strătăind mai multe lacuri şi formând mai multe cotituri, pe şesul gigantic curge spre sud, în urmă formând o deltă mare terminată în 5 braţuri (dintre cari cel mai mare este South-Paas), se varsă în golful Mexico. Rîuri laterale mai mari: Missouri, Ohio, Arcansas şi Red; mai mici: Minneseta, Iowa, Des Moines, Wisconsin şi Illinois. Lungimea M.-Missouri este 7200 km., deci cel mai lung rîu de pe rotogolul pămĕntului; basinul 3·1 mil. km². In lungime 3130 km. este navigabil. [M. Bodiu.]

Missolunghi, *(Mesolongion),* oraş odinioară întărit în Grecia, lângă golful dela Patras, cu 9476 loc. (1889); archiepiscopie. In resboiul de independenţă la 1825 şi 1826 a fost apĕrat eroicesce de Notis Boţaris. Mausoleu cu inima lui Byron, care a murit ací 19 Apr. 1824, precum şi o statuă a lui Byron.

Missouri, 1) *M.,* cel mai mare afluent al rîului Mississippi în America de nord, isvoresce în Munţii Stâncoşi din 3 isvoare, îşi taie drum prin munţi, trecênd printre păreţi stâncoşi înalţi de 350 m. şi formează 3 cataracte grandioase. M. e mai lung şi mai bogat în apă decât rîul principal, lungimea 4712 km., basinul 1.341,600 km².; afluenţi: Yellowstone, Nebrasca, Kansas. 2) *M., stat* al Uniunei nordamericane, situat pe ambele laturi ale rîului M., 179,780 km²., cu 2.679,184 loc. (1890), dintre cari 150,726 Indiani (v. tipuri americane, tom. I, p. 143); la sud teren deluros, bogat în metale, la nord prairii onduloase, în parte pămênt roditor; se cultivă porumb, grâu, orz, tutun; comerciu însemnat cu centrul în St.-Louis. La congres M. trimite 2 senatori şi 15 representanţi. M. a întrat în Uniune la 1821.

Missus, v. Missi.

Mister *(engl.)* domn, (prescurtat Mr.) predicatul dat unui gentleman, care n'are titlu.

Misterios, *(lat.)* ceva care parcă ascunde în sine un secret nepătruns; neînţeles, ascuns, pe tăcute.

Misteriu, *(grec.)* taină (v. ac.); în genere se ḑice un lucru ascuns, orcan, secret ori ce trece preste priceperea oamenilor (ev. Mat. 13, 2; Marcu 4, 2; Luca 8; Efes. 1, 9); apoi doctrina creştină revelată încă se amintesce sub numele M. (I Cor. 2, 7). M. înseamnă şi sacrament (v. ac.) şi adevĕrurile descoperite de Dḑeu, cari trec cu totul preste mintea omenească sau dogme (v. ac.).

Misteriile (Mysteria) la Greci, Romani şi la alte popoare vechi erau tainele în înţelesul religiunii respective. M. erau culturi de taină, servicii divine de specii deosebite, la cari puteau străbate numai cei dedicaţi şi sfinţiţi pentru aceste culte. Astfel de M. existau în cultul ḑinelor Isis, Demeter, etc. şi al ḑeilor Bacchus sau Dionysos, Mithras, etc. M. mai renumite sûnt cele samotracice, eleusinice, bachice şi orfeice.

Misteriile medievale erau drame religioase, cu subiecte din Sf. Scriptură, mai ales despre patimile, învierea, înălţarea la cer şi a doua venire a lui Isus. Făcute la început de preoţi, în limba latină, se jucau în biserică. Mai târdiu, amestecate cu elemente profane şi comice, se jucau pe strade sau pe pieţele publice, de laici, sau de societăţi anume, cum era la confrérie de la passion, în secl. XIV, la Paris. In unele localităţi catolice datina M.-lor se păstrează până adi şi se joacă la Paşti şi la Rusalii. Cântecele de stea, Vifleimul, Irodii sau Trei crai dela resărit, la noi sûnt rĕmăşiţe ale M.-lor medievale, introduse parte din apus prin Germani, parte din Orient prin Greci. Ele erau în mare onoare până pe la începutul secl. XIX, când se jucau încă de fiii boierilor prin casele de frunte, începênd dela curtea domnească. Adi sûnt cădute în dispreţ.

Mistic, ceea ce este ascuns, tainic, necuprins cu mintea, ceea ce poate fi cunoscut şi sciut numai de cei aleşi anume şi iniţiaţi; ceva identic cu misteriu şi misterios.

Misticii s'au numit o grupă de filosofi şi teologi, cari învĕţau, că Dumnedeu, fiinţa absolută şi principiul universului, se poate cunoasce în mod perfect printr'un act de intuiţiune şi contemplaţiune intelectuală, care trece preste ori şi ce cugetare şi că perfecta fericire consistă în această extatică contemplaţiune şi identificaţiune cu Dumnedeu, care se poate ajunge şi pe pamênt. Desvoltată şi expusă în sistem această doctrină şi aplicată în viaţă se numesce *misticism*. M. se basează pe vederile dogmatice cuprinse în scrierile atribuite lui Dionisiu Areopagita; cuprinde vederi platonice şi neoplatonice; la cea mai mare desvoltare a ajuns în veacul de mijloc din causa teologiei şcolastice. [Pl.]

Misti, *El,* vulcan în Peru (America de sud) lângă Arequipa, 5850 m.; aci se află cea mai sus situată staţiune meteorologică de pe pământ.

Mistificaţiune, înşelătorie dibace, păcăleală şireată, tragere pe sfoară. Multă vreme M. a fost cultivată ca o artă de distracţiune. [Nig.]

Mistral, 1) M., mare vînt de nord-nord-vest, care bate în valea Ronului şi pe marginile Mediteranei învecinate.

2) *Mistral,* rîu în Provence (Francia).

Mistral, *Frideric,* poet provençal, n. 1830 în Maillane; epopea sa »Mirèio« (1859), a avut mare succes şi în urmă a dus la fundarea cercului literar al Felibrilor (v. ac.). Academia frc. a premiat acest op al lui M., iar Gounod a pus-o în musică sub titlul Mireille. 1890 M. a câştigat marele premiu dela »Académie des inscriptions et belles lettres«. Alte scrieri: Calendou (1867), Lis Iselo d'or (1875), Nerto (1884), La reine Jeanne (1890).

Mistress, (engl. pron. Misis), prescurtat *Mrs.*, doamnă, doamna casei; predicatul damelor măritate, cari nu au drept la titlul *Lady*.

Mistreţ, *porcul selbatic (Sus scrofa),* mamifer din familia suidelor, ord. artiodactylelor, are un cap mai lung ca porcul domestic. Coloarea pĕrului surie-brună până la neagră. Lungimea corpului 1·8 m., a codii 25 cm., greutatea 150—200 kgr. Trăiesce în pădurile băltoase din Europa sudică şi centrală, în Africa nordică şi în Asia vestică şi centrală, câte 10—30 indivizi. Işi caută hrana seara. Se nutresce cu rădăcini, fructe (ghindă, jir, cartofi, napi); precum şi cu animale mici. Face adese mari pagube agricultorilor, de aceea se vênează precum şi pentru carnea lui. Pielea şi perii lui se întrebuinţează. (V. şi Gligan.)

Mistuire, v. Digestiune.

Mit, (din grecul *mythos),* în genere o tradiţiune din timpul preistoric, în specie o povestire, în care se arată faptele unei deităţi. Originea miturilor purcede de acolo, că oamenii dela început credeau, că fenomenele şi puterile naturii (soarele cu diua, noaptea cu întunerecul; căldura, frigul, etc.) sûnt manifestările deităţilor, cari, după resultatul acelor manifestaţiuni, erau bune (soarele şi căldura) ori rele (întunerecul, frigul). Oamenii dela început, neavênd idea clară despre deităţi, şi-le-au închipuit asemenea oamenilor, dar nemuritoare şi cu puteri extraordinare divine; deităţile mai puternice şi le-au închipuit ca bărbaţi, iar cele mai blânde ca femei. Miturile purcese din efectele naturii, le putem numí: *fisice*, originale. Cu progresul culturii omenesci, M. fisice s'au transformat tot mai mult în *etice*. Din M. fisice s'a desvoltat basmul (v. ac.) sau povestea. [Atm.]

Mita, v. Mituire.

Mitau, capitala Curlandei, 35,011 loc. (1897); castel cu mormintele foştilor duci de Curlanda.

Mitcăul, comună rurală, atenenţă la parochia Brodoc, moşie boierească în căp. Coţmanului şi j. Zastavnei în Bucovina, are 986 loc. (904 ort.-or., 23 rom.-cat., 59 mos.), o şcoală primară. [Dr. I. G. Sbiera.]

Miţe, v. Lână.

Mitena, mănuşe scurtă de dame, ce nu acopere degetele.

Mithra, la Arii mai vechi probabil deul cel mai mare, iar la Perşi (înainte de fundarea cultului lui Ormuzd, v. ac.) deul soarelui şi luminii. După întroducerea cultului lui Ormuzd, M. a devenit mijlocitor între Ormuzd şi Ahriman. Serbătoarea nascerii lui M. s'a numit *Mihragan* (v. ac.) şi s'a ţinut în 25 Dec. Cultul lui M., pe timpul lui Alexandru cel Mare era lăţit în tot Orientul, de unde a ajuns şi în Grecia, iar pe la 70 a. Chr. şi în Italia. In secolul prim după Chr. a fost încuibat în Roma, pe timpul lui Adrian († 139 d. Chr.) şi al Antoninilor († 181 d. Chr.) mai în toate provinciile romane, anume şi în Dacia, iar sub împĕratul Septimius Severus († 212 d. Chr.) cultul lui M. a fost religiunea curţii împĕrătesci (domus Augusta). Mitologiştii l-au asemĕnat pe M. cu Serapis din Egipt, cu Baal din Siria şi Babilonia şi cu Apollon din Grecia. [Atm.]

Mithridat, *(Mithridatium),* medicament vechiu de consistenţa lictarului; se folosia ca antidot şi se pregătia din 54 substanţe diverse. Se dice, că ar fi fost descoperit de regele Mithridates Eupator.

Mithridates, regi din Pontos. *Mitridat I,* aliatul lui Cyrus. *Mitridat IV cel Mare* dis şi *Eupator* (120—63). Acesta era unul dintre cei mai mari generali ai vremii, urcat de tinĕr pe tron, a sciut să înfrîne printr'o energie fără de seamĕn, toate intrigile cari se urzeau în jurul sĕu. Dînsul era duşman neîmpĕcat al Romei, resboaiele sale cu statul roman ţin din anul 90 până la 63 a. Chr.

Pe lângă un bun talent militar, mai poseda și o frumoasă cultură; vorbea 22 de limbi și era un bun orator. O revoltă condusă de fiul sĕu Pharnacius îl împiedecà să meargă în Italia; părăsit de noroc se ucide. M. s'a luptat cu Sylla, Marius și cu alți generali romani mai puțin importanți. [Caion.]

„Mithridates“, este numele a douĕ opere de erudiție, care sintetisează cunoscințele de filologie comparată ale timpului lor și dau specimene dintr'un mare numĕr de limbi și dialecte. Aceste douĕ opere sûnt: M., de differentiis linguarum tum veterum, tum quae hodie apud diversas nationes in toto orbe terrarum in usu sunt, observationes, Zürich 1555 scrisă de Conrad Gessner și a doua, mult mai însemnată: M., oder allgem. Sprachenkunde, 1806—1817 a cărui autor este Johann Christoph Adelung. In amêndouĕ aceste opere se vorbesce și despre limba română.

Mitigantia, (med.) remedii ce ușurează, liniștesc, potolesc.

Mitilene, *(Mytilene, Mytilini, Lesbos,* turc. *Midüllü)*, insulă în Marea Egeică, lângă țermul asiatic, în posesiunea Turcilor; 1750 km², cu 112,000 loc. mai ales Greci. Pe insulă se produce oleu, vin, fructe sudice, gogoși de ristic. Capitala Kastro. 476—428 a. Chr. M. aparținea alianței dela Delos. Lesbienii erau oameni culți, dar dedați la plăceri nenaturale (amor lesbian). In secl. XIV M. fù cedată de Bizanț familiei genoveze Gateluzzio, dela care o luà Mohamed II la 1462. Pe insulă se găsesc resturi de antichități.

Mitilineu, *Mihail*, diplomat român, n. 1836 în Bucuresci, și-a făcut cariera în ministeriul de externe, începênd ca scriitor și ajungênd 1871 până 1879 secretar general al ministeriului de externe, apoi ministru plenipotențiar în străinătate, între 1889 și 1896 la Constantinopole, de unde demisionează. Dela el: Colecțiune de tractatele și convențiunile României (1874).

Mitis, v. Aliagiu de M.

Mititei, se numesc în Rom. nisce cârnăței mici umpluți cu carne tocată.

Mito, fratele lui Ivancu (ucigașul lui Asan), căpetenie în timpul domniei lui Ioniță, împĕpĕratul româno-bulgar. Revine la compatrioții sĕi dela Bizantini unde fugise cu Ivancu, și împreună cu acesta, și mai ales sub conducerea acestuia, poartă numeroase lupte cu Grecii. Numai prin trădare, mijlocul obicinuit al Bisanțiului, Mito și Ivancu sûnt răpuși: primul surghiunit, iar Ivancu ucis (între 1197 și 1200).

Mitoc, v. *Metoc.*

Mitocul Armenesc sau Hacigadan, suburbiu al orașului Suceava. *Mitocul Dragomirnei* sau *Dragomirescii*, com. rur. cu cătunul Mitocul Nou, parochie, moșie mănăstirească în căp. și j. Sucevei în Bucovina, are 3429 loc. (2507 ort.-or., 452 rom.-cat. și uniți, 295 protest., 175 mos.), o școală primară, un cabinet de lectură mitropolitul Silvestru.

Mitologia, (greo. *Mythologia)*, învĕțătura despre mituri (v. Mit); cuprinde toate miturile (povestirile) despre ḑeitățile și heroii unui popor păgân, deosebi din antichitate (Inḑi, Perși, Egipteni, Greci, Romani, Celți, Germani, Slavi, etc.). M. sciințifică caută stabilirea unei sisteme de religiune la popoarele singuratice, și a ajuns la mare desvoltare prin *M. comparativă,* care e asemĕnarea unei sisteme de religiune a unui popor, cu M. altui popor, sau și asemĕnarea mai multor sisteme de religiune; mai departe cercetează închipuirile originale și comune despre ḑeitățile speciale ale unui popor de aceași origine și despre ḑeitățile identice ale mai multor popoare, și astfel aseamĕnă isvoarele originale comune ale religiunilor genului omenesc.

Mitologia celtică la Celții din Armorica (Bretagne în Francia) și la Celții din Britania (Anglia), anume în Irlanda, Wales, Scoția și pe unele insule, s'a desvoltat ca religiune și s'a susținut până în timpul creștinătății. Fundamentul acestei M. este ḑeul *Hu* (v. ac.), care represintă soarele, și în natură principiul bărbătesc, și ḑina *Ceridwen* (v. ac.), care represintă luna, și în natură principiul femeiesc. Mai toate M.-le se basează pe cerul cu stelele, dar cea celtică, îndeosebi pe zodiac, pe ursa mare (carul) și pe dracon (șerpele). (v. Arthur, Graal). Preoții cultului s'au numit Druiḑi (v. ac. și art. Barḑi.)

Mitologia daco-romană. După cum dovedesc inscripțiunile romane aflate pe monumentele din Dacia, aci au fost venerate toate ḑeitățile romane din Roma, Italia și alte țeri cu populațiune romană, ce arată, că Romanii din Dacia aveau religiune comună cu ceilalți Romani, dar ei aveau și ceva special în religiunea lor, întrucât unor ḑei romani li-au dat predicate noue sau au întrodus și ḑeități noue. Ḑeii cu predicate noue sûnt: Iupiter avênd predicatele: Cernenus Comagenus, Dolichenus, Erusinus (ori Prusinus), Heliopolitanus și Tavianus. Iuno cu predicatul Dea Patria, Diana cu predicatul Leta, Nemesis cu predicatul Rhamnusia, iar Hercules cu predicatul Tibiscanus, Praianus și conservator domus Ulpiorum. Ca ḑeități noue apar: Azizus, Bonus Puer, Pherphoros, toți trei representând luceaferii; Acuinus, Cautis, Glicon, Lux Nehelania, Priepus Pantheus (Liber Pater), Sol Hierobolus, Dea Syria, Sirona, Sulevia, Quadrivae și Zeus Sardendenos. De interes sûnt: Dacia, Terra Dacia, Dei și Deae Daciarum. Dintre ḑeitățile Dacilor au primit pe Zamolxis, și de acele se cred a fi și Sarmandus, Turmasgada, apoi de prin Asia apar: Benefal, Bebellahamon, Malagbel și Manarat. (Cf. Dr. At. Marienescu, Cultul păgân și creștin; Gr. G. Tocilescu, Dacia înainte de Romani; M. J. Achner, Die römischen Alterthümer; Karol Torma, Inschriften).

Mitologia egipteană. Ḑeii Egiptului au dinastiile și istoria lor. Orașele Memphis și Thebea au format douĕ teritorii de M. După sistema preoților din Memphis dinastia primă a ḑeilor a stat din următorii: Ptah (Phta) și apoi Ra, Seb cu muierea Nut, Osiris cu muierea Isis, Horos și Schu, Sos și Tefnut ca ḑei buni, iar Seth (Satan, Smi Typhon) și femeia Nephtis ca ḑei rĕi. După sistema din Thebea sûnt douĕ dinastii de ḑei. De prima se țin: Seb și Nut, Osiris și Isis Horos, Schu și Tefnut, apoi Seth și Nephtis; adăugêndu-se Ammon, Mut (Mouth), Mentha și Thenenot, Tum și Anit; iar în a doua dinastie s'au mai înșirat Tot, Mat și Anubis, dar pe lângă toți ḑeii aceștia se mai cunosceau și ḑeii speciali, mai ales pentru orașe. Cultul principal a fost cult de soare, adecă de lumină. In M. eg. e caracteristică credința, că ḑeii se întrupează în animale, fiecare în animalul sĕu sacru, precum și că sufletele oamenilor trec în

animale, pentru ce uciderea unor animale sacre era pedepsită cu moarte.

Mitologia gallică sau a Celților din Gallia cisalpină (Italia de sus) și din Gallia transalpină (deosebi Francia). Scriitorii romani au însemnat puțin despre deitățile Gallilor. Adolf Bacmeister (Keltische Briefe. Strassburg, 1874, pag. 88), înșiră deități gallice, pe basa autorilor și inscripțiunilor romane, deasemenea Tocilescu (în Dacia înainte de Romani, pag. 711) înșiră 95 de deități celtice, între aceste și unele gallice.

Mitologia germană în sensul strîns e mitologia popoarelor germane, anume: Teutoni (Deutsch), Saxoni, Thuringi, Franci, Allemani, etc., dar deoarece această M., în parte mare e identică cu cea nordică (norvegiană și svedeză), ambele laolaltă se numesc: M. nord-germană. M. g. a înflorit până în secl. VIII, când Germanii s'au increștinat. S'a constatat asemĕnare între deii germani și nordici, și anume între: Wodan și Odin, Donar și Thor, etc. De această M. se țin Elbele (v. ac.) și piticoții. Această M. n'are nimic despre facerea lumii și a deilor (v. M. nordică).

Mitologia greacă. După Homer Okeanos (v. ac.), adecă apa, e începutul tuturor creațiunilor și cerul și pămêntul a purces din apă. Dar theogonia (sciința despre crearea deilor) la Hesiod (850 a. Chr.) spune, că la început a fost Chaosul (v. ac.). Theogonia institue un dualism de diuă și noapte, de lumină și întunerec, de viață și de moarte. Deii de frunte la Greci au fost dece: Zeus, Hera, Hephestos, Athena, Apollon, Artemis, Ares, Aphrodite, Hermes și Hestia, apoi s'a mai înșirat Poseidon și Pluto și astfel a existat sistema de 12 dei. Nu numai miturile despre dei, ci și acele despre Hervee, s'au susținut în poveștile popoarelor grecesci și vecine și de aci au trecut la alte popoare.

Mitologia indică. La Indi unica deitate a fost Brahma, dar poporul nu s'a îndestulit cu o deitate, ci în Bengalia și în ținuturile rîului Ganges a venerat pe Wischnu (v. ac.), iar în țerile nordice ale Indiei pe Schiwa (v. ac.). Brahmanii (preoții lui Brahma), ca nu cumva Indii să se împartă în mai multe religiuni, a făcut din Schiwa, Brahma și Wischnu pe Trimurti (trinitate, treime), respective pe Brahma în trei fețe. Siddhâtha un fiu de rege, n. 623 a. Chr., a pășit ca reformator; declarându-se întruparea lui Wischnu pe pămênt, sub numele Buddha (v. ac.) a negat existența deilor Trimurti, și a fundat buddhaismul.

Mitologia nordică. La început Odin, Wili și We au format trinitatea. Odin a fost cel mai mare și s'a numit Alfadur (nemț. All-vater). Asii (v. ac.) erau 12 și se chiemau: Odin, Frigg, Thor, Baldur, Hödr, Bragi, Tyr, Herivodtur, Heimdal, Freyr, Freya, Oegir, Lolis și Hel.

Mitologia persană purcede dela popoarele zendice, descendențele Arilor (Iranii) așezate în nordul muntelui Hindu-Khu și între rîurile Indus și Amu Darja. Zoroaster pe timpul lui Darius Histaspis 521—485 a. Chr. a pășit ca profetul lui Ormuzd (v. ac.) și reformatorul religiunii persane, avênd biblia sa, numită Zend-avesta (v. ac.). După acesta, a stat în fruntea religiunii Zarvana Akarana (v. ac.), care a fost deitate primitivă a lumii, domnind în imperiul luminei. Din sinul ei s'au născut două ființe, Ormuzd, spirit divin al luminii și Ahriman (v. ac.) spirit rĕu al întunerecului. Ormuzd și-a împoporat imperiul luminii cu Ferueri (v. ac.) un fel de îngeri, după cari mai târdiu avea să facă pe oameni. In fruntea acestora a pus șepte Amșaspandi (v. ac.), ca nisce archangheli, chiemați să guverneze lumea și apoi a creat 28 de Izidi (v. ac.). Ahriman încă și-a creat luptători, pe Devii (v. ac.). [Atm.]

Mitologia romană. In M. rom. lipsesc miturile despre crearea lumii, a deilor și a oamenilor; ea a țintit la o religiune națională, dar polytheistă (cu mulți dei), și și-a creat mai mulți dei decât aveau și Grecii și Etruscii. Religiunea Romanilor a fost de origine italică, adecă națională, influențată însă de cultura Grecilor și a Etruscilor. Divinitățile romane au stat: 1) din dei, ce și-au închipuit ca persoane, s. e. Iupiter, Iuno; 2) din demoni, cari se credeau spirite, precum sûnt: Genii, Larii, Manii, Penații; 3) din Semoni și Indigeți, identificați cu Herves ai Grecilor; 4) din deii servitori ai celor mai mari, s. e. Faunii, Silvanii, Lymphele, etc. Sistema era de 12 dei mari, bărbătesci și femeiesci, anume: Iupiter, Apollo, Neptunus, Vulcanus, Mars, Mercurius, Iuno, Minerva, Vesta, Ceres, Diana și Venus.

Mitologia slaveană e una din cele mai vechi, și s'a plămădit când Slavii erau încă în Asia sup. și de mijloc, pentru ce în unele seamĕnă celei indice și persane. Dela venirea Slavilor în Europa au început a se forma mituri și deități noue, dar susținênd multe și din cele vechi. La Lithavi deul primitiv e Pramžimas (= la Indi Parabrahma), care a creat toate și represintă universul și unitatea. Acest deu mai târdiu se împarte în trei dei, în Perkunas (deu al cerului), în Potrimpos (deu al celor de pe pămênt) și în Poklus (deu al lumei de jos); iar acești trei laolaltă s'au numit Triopa (trei forme, trei figuri), și la Slavii cei vechi a fost un deu cu trei capete. Deul primitiv la Slovaci e Praboh (= Brahma), la Slaveni Swarog (strălucitori), la Poloni Piorun, iar la Ruși Perun. Cultul general a fost cult al luminei. [Atm.]

Mitosa, numire dată la 1882 de Flemming procesului de divisiune indirectă a nucleului; e tot una cu Karyokinesă (v. ac.), bipartițiune mitotică. M. cuprinde ca fase principale: formarea fusului, a asterilor și a chromosomilor.

Mitra, în mitol. Indilor unul din Aditja (v. ac.), deu al luminii; e identic cu Mithras (v. ac.) la Perși. [Atm.]

Mitra, *(grec.)* învĕlitoare de cap. Este ornat distinctiv archieresc în formă de coroană, înfrumsețat cu icoanele evangeliștilor și deasupra cu cruce. Simbolisează puterea și autoritatea spirituală a archiereului.

Mitra, (anat.) v. Uterus.

Mitrailleuse, armă de foc cu mai multe țevi, capabilă de a trage într'un minut un numĕr foarte mare de proiectile. Calibrul țevilor poate fi ca a pușcilor de infanterie și atunci numĕrul țevilor poate trece de 12. Mitrailleusele de infanterie pot trage până la 1500 gloanțe pe minut, iar cele de artilerie până la 400 proiectile. Ele se întrebuințează în fortificație, pe câmpul de bătaie și în marina de resboiu. Astădi două tipuri își dispută întâietatea: Nordenfeld și Hotchkiss.

Mitrofan, *episcop,* a fost mai ântâi tipograf, apoi călugărindu-se, deveni în curênd ieromonach, şi în această calitate tipări la Iaşi în 1680 în grecesce cartea patriarchului de Ierusalim, Dositei, despre sf. mormînt. Intre 1681—83 îl găsim ca episcop de Huşi (Mitrofan III), ocupat şi acum cu editare de cărţi grecesci. Pe la 1686 a abdicat, pe semne compromis prin politică polonofilă, şi s'a dus în Muntenia, unde a continuat activitatea sa obicinuită. A tradus biblia din 1688 şi a edat enchiridiul lui Dositei de Ierusalim în contra luteranilor. La 10 Iunie 1690 fù ales episcop de Buzĕu, unde a păstorit până la moartea sa din 1702. Acolo a înfiinţat o tipografie, tipărind Pravoslavnica mărturisire (1692), Triodul (1697), Mineul slavo-român (1698 şi 1700), Molitvelnicul gr.-rom. (1690), cele 7 taine (1702), ş. a. A lucrat şi mult pentru ridicarea şcoalelor. (Iorgulescu, Dicţ. j. Buzĕu. Buc. 1892, p. 126—27; Melchisedec, Cronica Huşilor. Bucuresci 1869, p. 145—48.)

Mitrofanoviciu, *Vasile Dr.,* profesor univ., scriit., n. 1831 în Crasna, Bucovina, a studiat liceul şi teologia în Cernăuţ, de unde fù trimis la univ. din Viena; în 1855 se preoţi şi fù numit profesor supl. de teologie pastorală la institutul teologic din Cernăuţ, iar 1858 şi spiritual seminarial. In 1862 ocupă catedra ca profesor definitiv. Dela 1875 profesor de teologia practică la univ. Francisco-Iosefină; funcţionà 1875/1876 şi 1882/1883 ca decan al facultăţii teologice şi în 1877/1878 ca rector. In 1880—85 a representat în camera deputaţilor a consiliului imperial din Viena colegiul ântâi al marilor proprietari. † 9/21 August 1888 în Marienbad. M. a publicat: Omelitica bisericei dreptcredincioase resăritene, Cernăuţ 1875, şi avea preparate pentru tipar un manual de liturgică şi altul de teologia pastorală. A fost distins 1874 cu titlu de protopresbiter, 1879 cu titlul de Doctor Theologiae ad honores şi în 1880 cu dreptul de a purta Crucea de aur (staurofor). (Cf. Revista politică III pro 1880, nr. 18; Candela pro 1888, pag. 553; Morariu C., Părţi din Istoria Rom. buc. 1893, pag. 236.) [Dr. I. G. Sbiera.]

Mitrofor, titlu de onoare, pe care îl conferesce archiepiscopul şi mitropolitul, mai ales al Bucovinei, acelor călugări archimandriţi şi acelor archipresbiteri păstori de suflete sau consilieri consistoriali, cari s'au distins prin o deosebită activitate preoţească, şi este împreunat cu dreptul de a purta coroană (mitră) pe cap la funcţiuni rituale bisericesci. [Dr. I. G. Sbiera.]

Mitropolie, scaunul, reşedinţa unui mitropolit; provincie bisericească în fruntea căreia stă mitropolitul ai cărui episcopi subalterni se numesc sufragani. (v. Archidiecesă.)

Mitropolit, se numiau în vechime episcopii oraşelor mai de frunte (metropolis) cărora apoi li-s'au supus ca sufragani alţi episcopi din oraşele provinciei. M. au în general următoarele drepturi: 1) De a convoca pe episcopi în Sinod provincial şi a presida în acela. 2) A consacra pe episcopii diecesani. 3) Se primească apelaţiuni dela forurile episcopesci în toate causele bis. 4) Ca capi ai provinciei bis. au drept a priveghia preste întegritatea credinţei, curăţia moravurilor şi observarea sf. canoane. Şi pentru delăturarea abusurilor constatate în această provinţă la cas de lipsă pot întreprinde şi visitaţiuni canonice. Pe lângă aceste mitropoliţii rom. şi gr.-cat. au dreptul de a purta paliul ce îl primesc dela Pontificele roman.

Românii din Ungaria şi Transilvania au 2 mitropoliţi. Gr.-catolicii la Blaj cu diecesele sufragane Oradea mare, Gherla şi Lugoş (v. Alba-Iulia şi Făgăraş). M. gr.-cat. se denumesce dintre 3 candidaţi aleşi de delegaţii clerului (v. Alegere) de către M. S. Regele şi se preconisează de către pontificele roman. Gr.-orientalii au un mitropolit cu reşedinţa în Sibiiu, care se alege prin congres (v. Alegere) şi se denumesce de către M. Sa Regele. In România sûnt 2 mitropoliţi: în Bucuresci (M. primat) şi în Iaşi. Românii din Bucovina au un M. cu reşedinţa în Cernăuţ. (Cf. S. Papp, Szilagyi Enchiridion Juris Eccl. or. cath; Conciliul provincial I al provinciei bis. gr.-cat. de Alba-Iulia şi Făgăraş. Blaj, 1882; A. Br. Şaguna, Dreptul bis.)

Mitscherlich, *Eilhard,* chimist germ., n. 7 Ian. 1794 în Neuende, † 28 Aug. 1863 în Schöneberg. A fost profesor de chimie la univ. din Berlin. Atenţiunea generală a fost atras-o asupra sa în etate de 25 ani prin descoperirea isomorfismului. In laboratorul sĕu de chimie a făcut o mulţime de descoperiri, aşa s. e. a descoperit acidul sebnic şi acidul hipermanganic, apoi benzolul, nitrobenzolul, azobenzolul. M. s'a ocupat şi cu studii geologice.

Mittel, litere, v. Caractere tipografice.

Mittweida, oraş industrial în Saxonia, cercul Lipsca, 13,458 loc. (1895); şcoală technică şi reală; ţesĕtorii de bumbac, lână şi in.

Mituire, faptul de a da sau promite daruri unui funcţionar, pentru ca acesta să facă sau nu un act, fie chiar drept, privitor la funcţiunea sa şi considerat gratuit după lege. Ceea ce se dă sau promite, e *mita.* Condamnaţii pentru M. nu pot fi funcţionari publici, pierd dreptul la pensie şi sûnt pasibili de închisoare până la trei ani. Aceaşi pedeapsă se aplică arbitrilor şi experţilor mituiţi. Se pedepsesce şi particularul, care, în numele sĕu ori al unui funcţionar, va cere, ua sau face să i-se promită daruri sau avantagii, pentru a interveni pe lângă un funcţionar în scopul amintit mai sus. Cel ce a dat M., pentru ca funcţionarul să facă sau nu actul, nu se pedepsesce. (Cf. Art. 144—146 c. p. rom., şi Leg. pen. ung., § 465—470.)

Mixed-pickles, (engl. mixd picls), un fel de conservă, compusă dintr'un amestec de felurite legume pàstrate pentru iarnă.

Mixeolyse, anumită metodă de combinat colorile, pentru a ieşí cât mai clare şi mai frumoase.

Mixtum, *(lat.)* amestecat, din mai multe feluri; *mixtum-compositum,* amestecătură, miş-maş, talmeş-balmeş.

Mixtura, operaţiune farmaceutică, constând din amestecul mai multor droguri în soluţiune şi administrată organismului în picături. In chimie se înţelege un amestec de două sau mai multe sàruri, s. e. M. de magnesiu, amestecul de sulfat de magnesiu, sulfat de amoniu şi amoniac, întrebuinţat la precipitarea acidului fosforic ori arsenic.

Mizil, com. urb. în Rom., j. Buzĕu, formată din oraşul M. şi cât. Cireşianu, Fefelei şi Mărăcini, cu o populaţiune de 5200 sufl. (Dicţ.

geogr. 1892), 3 biserici și 2 școale primare, una de băieți și alta de fete, gară, farmacie, spital, o fabrică de făină. Loc. se ocupă cu agricultura, industria manuală și comerciul. Afară de târgul septĕmânal, mai are târgurile: Dumineca Floriilor, Dumineca Tomii și târgul Drăgăicei (29 Iun.). Com. e străbătută de calea ferată și șoseaua națională Ploiesci-Focșani.

Mjösen, lac în sudul Norvegiei, 364 km².

Mlăciu, v. Imblăciul.

Mlada, *Mlădiță,* se numesc ramuri sau rămurele detașate de pe o plantă lemnoasă, cari servesc ca butași sau la altoire.

Mlăjetu, com. rur. în Rom., j. Buzĕu, situată pe ambele maluri ale rîului Buzĕu și compusă din 11 căt., cu 3150 loc. (Dicț. geogr. 1892), 4 biserici și 1 școală. Teren bogat în minerale și mai cu samă în ape sulfuroase și feruginoase.

Mlaștina, teren îmbibat de apă, ce mare parte din an conține mai multă apă decât este priincioasă și folositoare plantelor. Originea M.-ei provine sau din revărsarea apelor curgĕtoare ori stătătoare pe un loc jos, de unde apa nu se mai poate retrage, sau din vine de apă subterane, cari nu pot să respundă direct la suprafață și fac terenul dimprejur mlăștinos sau mocirlos. Pămĕntul lor, deși este compus mare parte din vegetale și foarte bogat în humus, dar este acid și bituminos din causă că apa umplênd toate golurile și capilarele din pămênt, împiedecă aerul și gazurile de a pătrunde și circula în pămênt ca să-l încălḑească și oxideze humusul și silicatele pentru formarea de săruri pentru nutrirea plantelor. Plantele acuatice, ce cresc în M., sûnt acide, puțin substanțioase și nenutritoare. Ele poartă numirea generică de rogoz. Prin secarea, canalisarea și însănătoșarea M.-ei pămĕntul se amelioreazǎ foarte mult, rogozul și plantele de baltă dispar și se poate face plugărie pe ele și cu timpul devin terenuri de o fertilitate extraordinară.

Mnemonica sau *mnemotechnica, (grec.)* se numesce arta de a cultiva și desvolta memoria prin mijloace meșteșugite. Ca artă a fost inventată mai întâi de grecul Simonides, a fost apoi cultivată de stoici în scopul dialecticei oratorice; cu deosebire apoi a fost cultivată în veacul de mijloc și a produs memoriile prodigioase de cari istoria ne face amintire, ca Mirandola, Leibnitz, Grotius, etc. [Pl.]

Mnemosyne, la Greci o titană, ḑina memoriei; prin Zeus, mama muselor.

Mnium L., (botan.) gen de mușchi acrocarpi, familia Bryacee; speciile sale, vr'o 67 de obiceiu robuste, cresc pe pămênt, putregaiu, stânci; frunzele lor sûnt mari, nerviate; capsula mare cu gât scurt are peristom dublu cu cili neapendiculați; florile bărbătesci discoide. Din țeară până acum se cunosc următoarele specii: *M. cuspidatum* Hedw., *M. rostratum* Schw., *M. affine* Bland., *M. undulatum* Hedw., *M. hornum* L., *M. punctatum* Hedw., *M. spinosum* Schw. [S. Șt. R.]

Moa, (la noiseelandezi *maori),* o pasere fosilă, ajungênd până la 4 m., cu oase foarte puternice. Sûnt cunoscute o mulțime de specii. Ele au trăit în Noua Seelanda și probabil au dispărut cu totul în secl. XVIII. Există în această insulă multe povești și poesii despre uriașele Moa. Carnea ei se mânca.

Un stabiliment de morărie în Bucuresci (A. Popovici). La art. Moara.

Moab, fiul lui Lot (v. ac.).

Moabiți, popor semitic, spre sud-est dela Marea Moartă, descendenții lui Moab, subjugați de David, eliberat de Mesa (v. ac.), la 600 de nou supus de Nabuhodonosor, pe urmă se contopí cu Arabii.

Moar, stofă sau mătase pe care se produce prin o anumită procedură, aparențele ondulate ale apei.

Moara, mașină pentru sfărîmarea sau pulverisarea corpurilor solide, mânată de regulă de apă, vênt sau abur. Din timpurile cele mai vechi omul a căutat să-și apropie prin mijloacele cele mai lesnicioase și în mod plăcut alimentele. Astfel a procedat și cu diferitele boabe a unor plante; grâul, porumbul, meiul, etc., a căutat să fie sfărîmat, pulverisat și apoi preparat pentru mâncare. Această sfărîmare a condus la măcinare, și sistemele omului primitiv au fost înlocuite prin aranjamentele omului civilisat, care a creat morile. Avem remășițe de mori încă din timpul Romanilor; găsite în desgropările Pompeei și Herculanului.

Industriaşii români au făcut deja mult în privinţa morăriei, ei s'au pregătit, s'au instalat cu tot ce partea technică şi practică a produs mai bun; în scurt timp România posedă aproape o sută de mori sistematice. Morile cele vechi dispar, aburul înlocuiesce apa, sisteme perfecţionate cele primitive.

Dăm în următoarele descripţiunea unui mare stabiliment de morărit din Bucuresci (v. ilustr.)

In dreapta şi stânga se găsesc magaziile morei pentru grâul care se descarcă şi care nu se depositează în silosuri; aceste magazii conţin o cantitate de aproape 400 vagoane. In fund, corpul principal al morei avênd două aripi; în dreapta silosurile pentru grâu, în stânga silosurile-magazii pentru făină. Grâul se aduce la silosurile de grâu şi se descarcă prin una din cele cinci deschiḑĕturi, de aci se ridică de elevatoare în etajul suprapus, aci trece prin prima curăţitoare care scoate praful, cojile, pămêntul, pietrile, şi apoi prin mijlocul vizelor este depositat într'unul din cele 56 compartimente din care se compune întregul complex de silos; capacitatea fiecărui compartiment este de 6 vagoane grâu. Astfel grâul stă în deposit până când sosesce momentul de a fi măcinat; silosurile sûnt controlate şi pentru ori ce eventualitate, dacă împrejurările cer, grâul se poate scoate prin ajutorul vizelor din etajul de jos, se urcă iarăşi sus, se curăţă şi vêntură din nou şi se depositează în alt compartiment. Grâul depositat în silosuri, nu se poate încălḑi sau încinge nici odată, nici nu este trebuinţă pentru aceasta ca o mână omenească să-l dea la lopată, funcţionarea este automatică. Pentru a ajunge la măcinat grâul, trebue să treacă prin curăţitoare. Se scie de toţi morarii cât este de periculoasă curăţitoarea, un pericol continuu de foc în edificiul unei mori. Pentru a evita acest pericol toate cele şese etaje sûnt boltite în ciment şi fier, formând podeala de despărţire a etajelor; apoi curăţitoarea mai este despărţită printr'un zid puternic de corpul morei, iar uşile cari conduc la ea sûnt toate de fier dublate şi umplute cu cenuşă sigure în contra focului; luminatul este electric şi o mare reservă de apă cu conducte în toate etajele o asigură cât se poate de complet. Aci în curăţitoare grâul căḑênd din etaj în etaj se curăţă; astfel în etajul de sus sûnt tararele superpuse şi aparatele de eliminare a corpurilor mari, apoi cântarul automatic care arată grâul necurăţit cu greutatea sa, apoi trece prin aparatele de scos praful, de scos neghina, de scos măzărichea, de despărţit secara de grâu, prin perii, prin pietrile şi maşinile cari curăţesc barba grâului şi colţurile galbene, prin aparatul de spălat şi uscat grâul, prin aparatele de magnet pentru a elimina bucăţile de fel, prin ultimul cântar automatic care arată greutatea grâului curăţit, prin aparatul automatic de udat şi de aci în silosurile imediate înainte de măcinare. Din aceste silosuri trecênd prin aparatele distribuitoare, elevatorul conduce grâul în corpul morei unde se macină. Pentru a evita un mare inconvenient al morilor vechi, tot praful care se produce prin curăţirea grâului este condus într'un turn de zid anume construit, care se numesce turnul de praf, aci se adună tot la un loc şi se scoate, ne mai avênd nimic comun cu moara.

Cum scopul unei mori bune este a produce cât se poate de multă făină albă şi frumoasă, negreşit că curăţirea grâului este de o importanţă capitală şi că nu s'au cruţat nimic ca aceasta parte technică a morii să fie cât de perfectă şi completă.

Grâul bine curăţit ajunge de aci la partea principală, la transformarea sa în făină.

Mai nainte, fără a se ţiné samă de structura bobului, el era întreg şi deodată măcinat şi cum ieşia dela pietri, făina era cernută, asortată şi pusă în comerciu. Tărîţa, germenul grâului, barba, diferitele epiderme se măcinau la un loc şi deodată cu partea făinoasă amidonică şi conţinătoare de gluten, adecă frumseţa şi bunătatea hrănitoare cu substanţele necurate, nehrănitoare, urîte şi chiar vătămătoare.

După o curăţire perfectă a grâului el trebue măcinat treptat, şi astfel scos numai ce este bun din el, mijlocul, grisurile. La acest resultat s'a ajuns prin întroducerea cilindrelor de oţel călit la măcinat.

Trecênd acelaş grâu prin şese diferite operaţiuni de sfărâmare s'a obţinut marele progres al morăriei moderne. Cilindrele dinţate din oţel călit dau acest resultat, ele scot mijlocul grâului, neamestecând cojile, tărîţa şi celelalte părţi ale bobului, ele dau grisurile.

Măcinatul grisurilor se face tot de cilindre de oţel călit, însă nedinţate; din ele se scoate aşa numitele dunsturi, cari iarăşi se macină fie la cilindre, fie la pietri, şi din aceste operaţiuni se scoate făina; tărîţele se mai macină la pietri.

Fiecare dată ce productul a trecut prin aceste cilindre sau pietri, un sistem întreg de curăţit şi cernut măcinişul obţinut le aparţine; fiecare cilindru, fiecare piatră are sistemul seu separat de asortat. Maşinile necesare sûnt instalate în diferitele etaje ale morii.

Aşa începênd cu etajul de jos care este reservat cazanelor, maşinelor, una de 180 cai, alta de 400 cai putere, transmisiunilor cari pun totul în mişcare cum şi luminei electrice, la al doilea etaj avem 15 scaune duble cu cilindrele de oţel călit sistem Ganz şi fraţii Seck cum şi cinci pietri mari franţuzesci din La Fèrté, toate pentru sfărîmat şi măcinat grâul; la al treilea etaj avem curăţitoarele de grisuri şi dunsturi, 7 sistem Hagenmacher, 6 sistem Seck-Reform; la al 4-lea etaj o parte din cilindrele de cernut făina şi la al 5-lea cilindrele de cernut făina şi sichterile. Toate etajele sûnt boltite cu ciment şi fier, toate aparatele au ventilatoare speciale şi totul este luminat cu lumină electrică.

Intreaga moară este aranjată automatic, poate produce ori ce calitate de făină, şi se macină o cantitate de 10 vagoane de grâu pe ḑi.

In aripa din stânga morii sûnt amestecătoarele, silosurile şi magaziile de făină.

Astfel grâul pornind automatic din aripa dreaptă trece prin curăţitoare, moară, şi ajunge făina în aripa stângă unde se cântăresce şi depositează. Valoarea acestei mori este de un milion şi jumĕtate lei.

Pe lângă această moară, mai sûnt mori perfecţionate în Bucuresci dintre cari: a Fraţilor Assan cu sistem de Plan-sichtere a Fraţilor Olmazu, apoi Ştirbey Buftea, Violatos, Millas, Ga-

liatzatos Brăila, Morile din Botoşani, Dorohoiu, Galaţi, Peatra, ş. a.

O lucrare foarte interesantă despre »Industria morăriei în România« e datorită dlui inginer B. G. Assan, care evaluează valoarea morilor perfecţionate din ţeară la suma de 23—25 milioane.

Pe lângă morile sistematice perfecţionate România posede nenumerate mori ţerănesci; ele servesc populaţiunea rurală şi sûnt mai cu samă mori de porumb. Toate rîurile şi rîuleţele ţerii sûnt presărate cu mori de apă, din distanţă în distanţă apa este oprită de zăgazul unei mori; aceste mori represintau odinioară o adevĕrată avere. Mai sûnt morile de vênt din Câmpul Bărăganului cari însă nu presintă nici o însemnătate. [Andrei Popovici.]

Moarea, *(Murĕ)*, sau zeamă de varză este saramura în care se aşază varza, ce se înăcresce pentru iarnă. Această saramură prinde după câtva timp un gust acru şi sărat, şi se întrebuinţează adese pentru beut şi pentru prepararea unor bucate.

Moartă, Marea, *(Jam-ha-Melah, Bahr Lut)*, lac mare sărat, în Palestina, suprafaţa: 926 km². Lacul de formă lungăreaţă, ce se întinde dela nord spre sud, prin peninsula de est Lisau, este împărţit în o parte mai mare estică şi alta mai mică sudică. Lungimea lacului: 76 km., lăţimea: 16—17 km., 4—5 km. lăţ., unde este mai ângust. Afundimea spre nord: 365 m., spre sud: 5—6 m. Apa este foarte sărată, de aceea animale nu pot vieţui în ea. In colţul nord-vestic se întind multe mocirle; în unghiul sud-vestic se vede massa de sare: Dşebel Usdum. In apropierea ţermilor sûnt multe isvoare calde cu apă sulfurică, ca Calirr-hoë, în biblie amintit sub numele: Lahsa. Proporţiunea sărăturii faţă de apă sărată a altor mări este: 26¼% şi 4%. Apa este de regulă verḑie, pe unele locuri întunecată, pe altele albastră-întunecată. In M. se varsă: Iordanul, Nahr-Zerca, Main, Uadi-el-Modsib s. Arnon, Uadi-Kerak, Uadi-Subarah, ş. a. [M. Bodiu.]

Moarte se numesce încetarea vieţii a unei fiinţe organisate. La om obicinuit nu încetează toate actele vitale deodată în mod subit, ci moartea este precedată de turburări ale funcţiunilor celor mai importante, mai ales ale activităţii sistemului nervos, ale circulaţiunii şi respiraţiunii, turburări cari constitue boale şi în gradul mai înaintat agonia. Dacă încetarea unora dintre funcţiunile vitale nu este definitivă, dacă organismul n'a pierdut facultatea de a se întoarce la activitatea normală, această stare constitue moartea aparentă. După causa care aduce terminarea vieţii distingem M. naturală, M. accidentală şi M. violentă. Prin M. omul şi animalele trec în starea de cadavru; după încetarea circulaţiunii sângele coagulează, ţesăturile corpului devin tari, membrele inflexibile, ceea ce constitue rigiditatea cadaverică care precede putrefacţia corpului. Semnele morţii reale, prin care o distingem dela M. aparentă, sûnt: încetarea bătăilor cordului, scăderea temperaturei

Interiorul morii. (v. Moara.)

cu aproape 10° C şi mai mult, rigiditatea cadaverică, lipsa contracţiunii musculare, opacitatea pupilei ochiului, începutul putrefacţiunii. Verificarea decesului, constatarea M.-ii reale şi a causei ei, constitue o atribuţiune importantă a poliţiei sanitare (a medicinei administr., medicinei publice), constatarea morţii violente şi a împrejurărilor în care a fost produsă este competinţa medicinei legale (medicinei judiciare). [—].

Moartea în poveştile române e personificată prin o femeie înaltă şi uscată, cu o coasă pe umĕr; e chioară, nu vede bine pe cine să ia, şi pentru aceasta e fără de îndurare. Fét frumos revenind la palatele dĕrimate ale părinţilor, se scobori în pivniţă şi acolo M. ieşind dintr'un tron hodorogit, îi trase o palmă şi fĕt frumos căḑù şi se făcù ţerînă. Florian e trimis de mama sa, ca să aducă apă vią şi moartă din fântâna de pe vîrful muntelui negru de lângă lacul alb. Fântâna e păzită de însă-şi moartea, şi când Florian vrù să ia apă, o furtună îl sfărîmă în bucăţi. [Atm.]

Moarte civilă. Pedepsele criminale *perpetue*, adecă pe viaţă, atrăgeau, altădată, M. civilă, a cărei consecuenţă era că, persoana deşi trăia, totuşi era socotită ca moartă în ochii societăţii, cu privire la unele drepturi de cari era desbrăcată. M. civ. este dar o ficţiune: un viu e presupus mort. M. civ. avea ca efect: 1) deschiderea succesiunii condamnatului; 2) pierderea dreptului de a primi o moştenire şi de a face testament, de a primi donaţiuni; 3) nu poţi fi numit tutor, fi martor, reclama sau sta ca pîrît într'un proces, decât fiind representat prin un curator; 4) nu te poţi căsătorí şi căsătoria contractată anterior, e nimicită, în ce privesce efectele ei civile. Toate acestea decurg din art. 25 Cod. civ. francez. Astăḑi M. civ., după care condamnatul pierdea proprietatea tuturor bunurilor sale, e desfiinţată prin legea franceză din 31 Maiu 1854. România n'a cunoscut M. civilă nici odată.

Moaşa, o femeie care a primit o instrucţiune şi diplomă la cutare şcoală de moşit, de regulă acolo unde e şi facultate de medicină, pe temeiul căreia este îndreptăţită a da ajutor la femei născĕtoare. Practica M.-lor este atât de importantă, încât până în secl. XVII era M. femeie singură îndreptăţită a asista la faceri. Fiecare stat are datorinţa a se îngrijí de M. în numĕr de ajuns, ca şi în satele cele mai îndepărtate să fie la îndemână la cas de trebuinţă M. Spre acest scop guvernele afară de cursurile ce se predau M.-lor la facultăţi de medicină, mai înfiinţează după trebuinţă şcoale de moşit la deosebite centre ale ţerii. In Ungaria afară de Budapesta şi Cluj, mai sûnt şcoale de moşit în Sibiiu, Seghedin şi Oradea mare, unde în 6 luni se pregătesc femeile cu cunoscinţele necesare pentru a puté asista femeile cari nasc. M.-lor diplomate li-se impun toate acele regule higienice, instrumente necesare, îndatoriri statistice, etc., cari se recer pentru ocrotirea sănătăţii mamei şi a nounăscutului, precum şi la respectarea legilor de ordine juridică şi religioasă. La poporul nostru dela ţeară încă n'a străbătut simţul de imperioasa necesitate a M.-lor instruite. Încă prea multe nasceri obvin fără asistenţa unei femei instruite în ale moşitului. Este o nenorocire asta, căci prea uşor femeia născătoare este lăsată la voia întâmplării de către baba ignorantă, care este chiemată la patul bolnavei. Aceasta este una din causele marei mortalităţi a copíilor şi a vesteḑirei prea de vreme a tinerelor neveste la ţeară. [Dr. Vuia.]

Moaşte sau *reliquii* se numesc în limbajul cultului biser. remăşiţele trupesci ale sfinţilor, precum şi toate acele obiecte, pe cari le-au folosit în viaţa lor sau acele cari au fost în atingere cu ei, s. e. instrumentele de tortură. Este dogmă de credinţă, că reliquiilor trebue să li-se prestee cult, pentru că trupurile sfinţilor sûnt mĕdularele lui Isus Christos, biserica Spiritului sf., cari după înviere vor fi glorificate, iar obiectele cari le-au aparţinut, fiind-că sûnt foarte acomodate ca aducêndu-ne aminte de persoanele, faptele, virtuţile şi patimile lor, să ne îndemne a le urma exemplul. Cultul reliquiilor e numai relativ întrucât nu se prestează rel. în sine privite, ci persoanelor cărora au aparţinut, adecă sfinţilor cărora le prestăm cultul »*duliei*«.

Moavia, al cincilea calif, întemeietorul dinastiei Omeiaḑilor. Fiul lui Abu-Sofian, marele inimic al lui Mohamed, n. pe la 600 d. Chr. M. fù numit guvernator al Siriei (644) de califul Othman, după a cărui moarte se declară ca resbunător contra lui Ali şi câştigă în partea sa pe Amru. După bătălia dela Siffin nedecisă, fù proclamat calif şi recunoscut într'o parte a imperiului până la moartea lui Ali (651), când remase singur calif. A fost blând, a restabilit pacea şi ordinea, a făcut califatul ereditar. † 679.

Mobile, subdivisiune a *bunurilor* (v. ac.), adecă tot ce poate fi susceptibil de posesiune sau proprietate. Unele bunuri sûnt mobile prin natura lor, iar altele pentru că legea le consideră ca atari. Prin natura lor sûnt acele, cari se pot transporta fie singure, cum sûnt animalele, fie prin o putere străină, cum sûnt lucrurile neînsufleţite. Cele prin determinaţiunea legii sûnt: obligaţiunile şi acţiunile, cari au de obiect sume exigibile sau efecte mobiliare, acţiunile sau interesele în campanii de finance, de comerciu ori industrie, etc. Animalele afectate la cultura pământului încetează de a fi mobile şi devin imobile. Asemenea iepurii de casă, stupii cu roiuri, pescele din iazuri, porumbii din porumbării, deşi toţi aceştia se mişcă dela sine. Acţiunea prin care se revendică atari bunuri e şi ca mobiliară, după obiectul la care se referă. Importanţa distincţiei între mobile şi imobile: numai imob. pot fi ipotecate; urmărirea mobilelor e mai uşoară; acţiunea pentru imobile se intentă la tribunalul locului imobilului; pentru M. la domiciliul datornicului, etc. (Cf. Art. 461, 468, 472, 473, 474, 1909 C. civ., 406 sq. Pr. Civ. Rom.)

Mobilisare, operaţiune prin care o armată şi toate instituţiunile ei trece dela stare de pace la stare de resboiu, chiemându-se sub arme toate elementele, cari în timp de pace din lipsa de mijloace sau alte cause nu mai sûnt în serviciu activ. Trupele trec pe picior de resboiu prin chiemarea oamenilor din concediu şi reservă şi încorporarea lor, pe cât se poate, în corpurile unde au primit instrucţiunea militară. M. face obiectul unei îngrijiri deosebite în armată. In timp de pace, în fiecare an, se reîmprospĕtează

mĕsurile luate, așa ca la un moment dat, trecerea de pe picior de resboiu să se facă cu regularitate și precisiune. Această operație este unul din factorii cei mai importanți la începutul unei campanii. M. se face prin decret regal.

Mocan, sinonim cu *Muntean* = locuitori la munte în regiunea subalpină; cari locuiesc în cătune și case reslețe pe cele plaiuri și văi ale munților. Ocupațiunea principală a M.-lor este păstoria, crescerea vitelor și prea puțină plugărie fac dînșii după sistema moinelor și ținăroagelor. Ceva grâu și secară de primăvară, alac tenchin, orz, ovĕs, cartofi și porumb scorumnic, verze mici pietroase și mere, prune de toamnă, este tot ceea ce dînșii pot produce în acele regiuni înalte și reci. De obiceiu pânea și leguma o cumpĕră din altă parte dela câmp. De ordinar sub M. se înțeleg însă marii economi de oi din Săcele și alte câteva comune mari dela poalele Carpaților, Covasna, Brețcu, etc., din Transilvania, cari își țineau de secoli vitele lor mari și mĕrunte în România (Principatele dunărene) la pășune sub scutul Austriei și prin tractate între Turcia și Austria le era lor garantată migrațiunea turmelor și pășunatul pe domeniile statului și ale mănăstirilor pentru o taxă tare modestă. M. erau proprietarii turmelor de oi călĕtoare, și altul avea până la 20,000 capete de oi, cireḑi de vite cornute și herghelii de sute de capete. M. sûnt aḑi în deplină decadență dela resboiul vamal 1876 încoace, și cei mai mulți au părăsit păstoria nomadă, luând moșii în arĕndă ori cumpĕrând proprietăți dela stat, s'au stabilit pentru totdeuna în Dobrogea și au devenit agricultori.

Mocanu, insulă în Dunăre, Rom., j. Vlașca, avĕnd o suprafață de 300 ha.

Mocca, *(Mocha),* oraș cu port în Arabia, prov. turc. Iemen, lângă Marea Roșie, 5000 loc.; comerciul cu cafea de M. a decăḑut.

Moceanu, *George,* profesor de gimnastică la liceul Sf. Sava din Bucuresci și la școala de oficieri, n. 1838 în Orman (Transilvania), a venit în România în 1860. In 1863 a fost numit profesor de gimnastică la Mateiu Basarab și mai târḑiu la școala de oficieri. El este întemeietorul introducerii gimnasticei în școalele statului și în toate institutele particulare. A întrodus danțurile naționale românesci în toate școalele publice, voiajând cu elevii sĕi în Europa, America, etc., făcĕnd cunoscut străinătății danțurile noastre.

Moceriș, comună rur. în Ungaria, cott. Caraș-Severin, cu 1124 loc. Români.

Mocirla, Mlaștină, (v. ac.).

Mociu, comună rur. în Trans., cott. Cluj, cu 1737 loc. Români (1171) și Maghiari. Ținutul M.-lui e foarte fructifer.

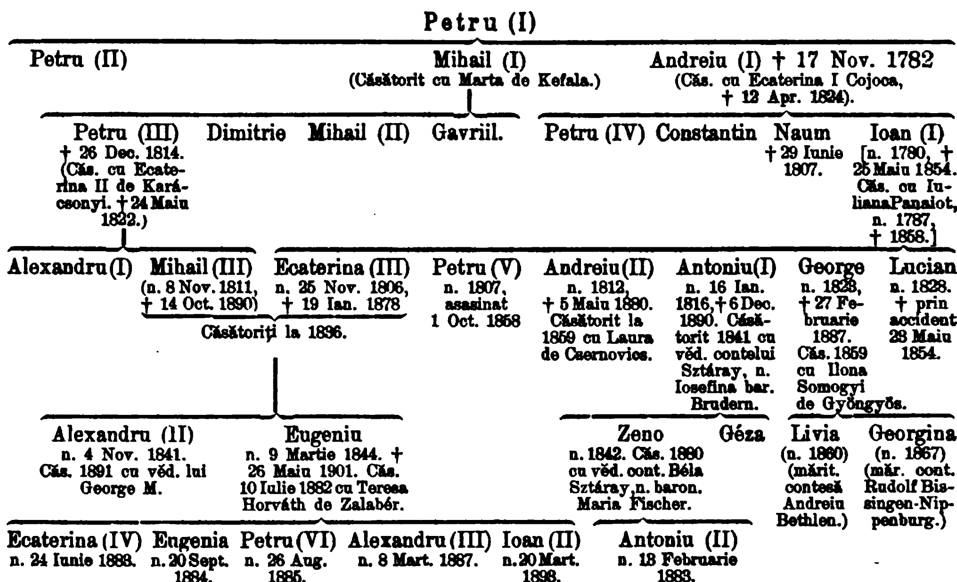
Mocke, un calcar de apă dulce.

Mocre, (magh. Apatelek), com. mare în Ung., cott. Arad. In actele publice apare deja la 1214. Are 221 case cu 1148 loc. Slovaci, puțini Magh. și 800 Români gr.-cat. Teritoriul e 4373 jug. cat. Vinul alb din acest promontor are foarte bun nume. Stațiune de cale ferată.

Mocsáry, *Ludovic,* om politic magh., n. 1826 în Kurtány, cott. Nógrád. Indată ce a fost restaurată constituția Ungariei, M. a fost ales (1861) deputat, aparținĕnd partidului lui Deák; mai târḑiu (1865) însă a trecut în partidul din stânga (al lui Kossuth), al cărui president a fost ani de-a rândul. Părerile sale conciliante în chestiunea naționalităților l-au adus în conflict cu partidul kossuthist, din care a trebuit sá se retragă. In semn de recunoscință pentru apĕrarea drepturilor naționalităților nemaghiare, Românii din Ung. și Trs. au oferit lui M. la 1885 un splendid album cu 2000 subscrieri. La proximele alegeri nu s'a mai găsit cerc electoral maghiar, care să fi oferit mandat lui M.; anulându-se însă mandatul generalului Doda (v. ac.), alegĕtorii cercului electoral Caransebeș au ales pe M. A publicat numeroase scrieri de valoare și de interes deosebit pentru noi, între cari: Viața socială maghiară, 1855; Naționalitate, 1858; Despre vechiul nobil maghiar, 1888; Administrația de stat 1891, etc.

Mocsonyi, (pron. Mocioni) orig. *Mucioni,* familie macedo-română, imigrată în Ungaria și Bănat pe la finea secl. XVII din Moscopole (Macedonia), unde avea case și curți mari și biserică proprie, la al cărei altar servia totdeuna unul dintre membrii familiei. In urma persecuțiunilor ce îndurau creștinii de sub domnia Turcilor după învingerile lui Eugeniu de Savoya, se pornise o emigrațiune a familiilor fruntașe creștine spre Dunáre; astfel și doi frați M., între cari cel mai mare, *Petru,* a fost preot căsătorit, și-au încărcat toată averea mobilă pe catîri, și au trecut Dunărea în Valahia, iar de acolo au străbătut în sus până în capitala Ungariei. Frații M., oferindu-și serviciile patriarchului Iliricului Arsen III de Ipec, care chiar pe atunci se așezase cu o colonie mare între Comarom și Buda, au participat cu Ilirii în luptele prințului Eugeniu. Fratele mai mic și-a pierdut viața în bătălia dela Zenta (1697), iar preotul Petru a remas în taberă ca spiritual până la luarea Timișorii și scoaterea Turcului din Bănat. Această tovărășie cu Sêrbii i-a adus lui Petru M. supranumele »*Popovich*«, care a fost susceput și în diplomele nobiliare ale succesorilor sĕi, numiți acolo »*Popovich alias Mocsonyi*«.

După Petru M. au remas trei fii: *Petru, Mihail* și *Andreiu.* Dintre numiții trei fii ai lui Petru, cel dintâi, Petru II, a murit fără descendenți, iar Mihail și Andreiu sûnt întemeietorii celor două linii, fiecare separat nobilitată, în cari e ramificată familia M. până astăḑi, adecă: linia primă, armalistă, descendența lui Mihail, și linia a doua, donatarie, descendența lui Andreiu. *Andreiu,* seniorul liniei M. de Foen, la 1780 a cerut și primit dela împĕratul Iosif II dominiul *Foen* ca donațiune mixtă, dată pentru recunoascerea meritelor și sacrificiilor familiei sale. La 1782 Andreiu M. a fost împușcat în casa administratorului sĕu domenial prin fereastă, fără a se sci prin cine, nici cui a fost destinat glonțul. (Pe piatra lui mormĕntală din catedrala sêrb. din Timișoara s'a aflat următoarea inscripțiune: »Hic iacet in pace nobilis ac perillustris Dominus Andreas M. alias Popovich, edilis de Foen, subit et quidem scolpeto per fenestram traiectus die 9-bris 17 anni MDCCLXXXII«.) După moartea lui Andreiu, diploma nobiliară cu stema familiară a fost liberată vĕduvei sale (n. Ecaterina Cojoca, † 12 Apr. 1824) și fiilor séi, cu data 28 Febr. 1783 (înregistrată la capitolul de Cenad în 19 Aug. și publicată în comitatul Pesta la

11 Sept. 1783). Această diplomă, din causă că împ. Iosif II nu s'a încoronat ca rege al Ungariei, a fost întărită ulterior prin o nouă diplomă liberată de împ. Francisc la 10 Maiu 1805, şi publicată în cott. Torontal la 6 Aug. 1827, iar în cott. Caraş la 21 Apr. 1828. Al doilea fiu al lui Petru (I) M., cu numele ***Mihail,*** s'a aşezat la Tokaj şi la Budapesta. Prin o diplomă din 1 Iunie 1798 a împ. Francisc I (publ. în com. Pestei în 12 Sept. 1798), au fost nobilitaţi fiii lui Mihail, tot pe basa meritelor familiare, ca nobiliarmalişti, va să ḑică fără donaţiune şi predicat. Unul dintre nepoţii lui ***Mihail,*** cu acelaşi nume (n. 8 Nov. 1811, † 14 Oct. 1890), fiind cel din urmă descendent din linia primă şi căsătorindu-se la 1836 cu o nepoată a lui Andreiu, ***Ecaterina*** (n. 25 Nov. 1806, † 19 Ian. 1878), a reîmpreunat ambele linii familiare. Din această căsătorie s'au născut fraţii ***Alexandru*** şi ***Eugeniu de M.*** (Cf. Genealogia familiei M.)

Dintre fiii lui Andreiu M. de Foen, trei anume: ***Petru, Constantin*** şi *Naum* († 29 Iunie 1807), care figurează în un document din 1790 ca unul dintre fundatorii bisericei mac.-rom. din Budapesta, au murit fără succesori, iar al patrulea fiu ***Ioan,*** (n. 1780, † 25 Maiu 1854), căsătorit la 1804 cu albanesa Iuliana Panaiot (n. 1787, † 1858), a lăsat după sine, din 18 copii ce avuseră, afară de Ecaterina deja amintită, pe fraţii ***Petru, Andreiu, Antoniu*** şi ***George,*** cari au ilustrat această nobilă familie şi au ridicat-o la o importanţă istorică pentru întreaga desvoltare politică şi culturală a Românilor din Ungaria.

Dela 1848 până în timpurile mai noue, membrii familiei M. au stat în fruntea tuturor mişcărilor poporului român din această ţeară, şi toate resultatele reale ale luptelor acestuia în primul rând sûnt a se mulţămí stăruinţelor neobosite şi generosităţii lor. Dînşii au condus şi au făcut posibile glorioasele lupte ale Românilor din parlamentul Ungariei; prin ajutoarele lor aproape 100 de tineri români şi-au putut termina studiile şi şi-au creat o existenţă de oameni culţi, înzestrând astfel societatea română cu un valoros strat de conducètori; al lor este meritul principal la restaurarea mitropoliei ort. rom. din Transilvania, Bănat şi Ungaria; din jertfele lor s'au putut susţiné decenii întregi organele presei naţionale române, au fost sprijinite toate societăţile şi întreprinderile culturale românesci, şi chiar şi începuturile organisării Românilor pe teren economic-financiar, prin înfiinţarea primelor bănci românesci, tot lor sûnt a se mulţămí.

Prin toate aceste familia M. a ajuns la un rol providenţial în istoria Românilor din Ungaria şi la o importanţă, după cum n'a avut-o până astăḑi nici o altă familie română din această ţeară.

Petru (V) Mocsonyi de Foen, fiul lui Ioan (I) M., n. 1807 în Budapesta, a studiat în Sárospatak şi (dreptul) în Budapesta. 1847 prim representant al comitatului Torontal în dieta dela Pojon, unde pentru ţinuta sa energică se vèḑù incurcat în duele. In această dietă venind vorba despre congresul bisericei ortodoxe din Carlovèţ, deputatul Bihorului Beöthy, inspirat de M., şi secundat de deput. Gavr. Mihályi, a făcut propunerea, ca acel congres să fie convocat nu numai pentru Sêrbi, ci pe base egale pentru toţi ortodoxii, şi din această iniţiativă s'a născut art. de lege XX : 1847, după care congresul naţ. bis. s'a compus din 100 deputaţi aleşi cu privire la limba poporului. Prin această lege, care a sguduit supremaţia bis. a Sêrbilor, s'a făcut primul început al despărţirii ierarchice. După suirea pe tron a Imp. Francisc Iosif I, M. fù chiemat în Dec. 1848 prin ministrul Stadion la curtea din Viena ca bărbat de încredere al Românilor, pentru a formula postulatele acestora

la noua constituire a monarchiei. Aici a lucrat şi luptat împreună cu ceilalţi bărbaţi de încredere ai Românilor din Bucovina, Bănat, Ungaria şi Transilvania, până la Maiu 1852, când în fruntea unei deputaţiuni a rostit în faţa ministrului imp. princ. Schwarzenberg memorabilele cuvinte, că »representanţii Românilor au fost chiemaţi şi ascultaţi, ca guvernul să cunoască bine dorinţele şi trebuinţele lor, pentru a nu împlini nici una, ci a dispune tot contrarul.« In 1853 fù numit referendar la suprema curte de justiţie şi casaţiune în Viena, unde continua a-şi validita întreaga influenţă în interesul poporului român. Vědênd însă că toate stăruinţele sale au fost zădarnice, şi că reacţiunea nu putea fi împiedecată a-şi face cursul, s'a retras la 1856 definitiv din serviciul statului, şi după ce părintele séu murise la 1854, s'a apucat, împreună cu fratele sěu Andreiu, de administrarea considerabilei lor averi familiare. La 1 Oct. 1858 Petru M. fù asasinat în mod perfid în Budapesta. Dînsul a fost adevěratul suflet al familiei şi a desvoltat în sinul acesteia spiritul naţional. Avea o minte ageră şi o eruditiune clasică, şi era un bărbat foarte serios, care întrunia toate condiţiunile unui adevěrat om politic. Supremul scop al activităţii sale era conservarea şi nobilitarea elementului naţional al Românilor.

Mausoleul familiei Mocsonyi.

Andreiu (II) Mocsonyi de Foen, frate cu Petru M., n. 1812, a studiat în Budapesta, unde la 1832 a făcut examenele în drept. La 1836 fù chiemat de vicenotar al comitatului Torontal, şi devotându-se cu tot zelul administraţiunii municipale, a fost ales la 1843 protopretor districtual, şi se avêntà la rolul de conducĕtor politic în comitat. După sufocarea revoluţiunii, Andreiu M. în Sept. 1849 fù pus în capul părţilor banatice cu titlul şi funcţiunea de comisar suprem districtual, în care calitate lucrând la reorganisarea acestei provincii, a fost totodată şi conducĕtorul Românilor. La 1852, după eşecul representanţilor poporului rom. în Viena, conduşi de frate-sěu Petru, Andreiu M. şi-a dat demisiunea din însemnatul post ce ocupa, dar în anul următor a fost induplecat a primí presidenţia unei comisiuni centrale, instituită în Timişoara cu chiemarea de a întroduce cadastrul în Banat. La 1856 se retrase însă, împreună cu Petru M., definitiv din serviciul statului. Căsătorindu-se 1859 s'a aşezat la dominiul familiar în Foen. După nefericitele bătălii dela Magenta şi Solferino, M. fù chiemat la Viena, pentru a representa pe Românii din Banat şi Ungaria în senatul imperial amplificat (»Verstärkter Reichsrath«), convocat pe Maiu 1860 la Viena. Aici M. în şedinţa XVII din 24 Sept. 1860 a desvoltat o sistemă politică proprie pentru reconstruirea monarchiei austro-ungare pe basa naţionalităţilor. Expunea anume, că »sistema politică-administrativă de până acum a monarchiei trebue să fie înlocuită cu alta, basată pe dreptul egal al tuturor popoarelor, cu instituţiuni populare autonome, astfel încât: 1) Intreaga operă de reorganisare, adecă toate instituţiunile, ce se aţintesc a fi întroduse, să fie întemeiate pe principiul egalei îndreptăţiri naţionale, în acel înţeles ca: în comună să fie exact representate naţionalităţile din comună; în comitat, district, ţinut, naţionalităţile din acelea, în provincii, resp. ţerile de coroană, tot asemenea naţionalităţile în mĕsură, precum sûnt compuse acele ţeri; la urmă, în centru, în senatul imperial, tot asemenea naţionalităţile părţilor, fiecare parte representativă cu propriul sĕu caracter naţional, va să ḑică Germanul ca German, Sêrbul ca Sêrb, Românul ca Român şi aşa mai departe. 2) Justiţia să se simplifice, înlesnească şi facă mai ieftină prin întroducerea sistemei orale şi a publicităţii, ca controlă. 3) Invěţămêntul de sus până jos să fie mijlocit prin institute în limba poporului. 4) Libertatea confesională şi sprijinirea deopotrivă a tuturor bisericilor din partea statului să se pronunţe în principiu şi să se traducă în fapte.« Energica păşire a lui Andr. M., pentru ca »şi în Austria să se codifice dreptul de al meu şi al tĕu naţional«, a provocat o adevěrată furtună în sinul aristocraţiei maghiare şi al feudalilor austriaci, astfel că M. se věḑù îndemnat a-şi retrage memorandul şi a-l presenta monarchului în persoană. După publicarea diplomei din 20 Oct. 1860, M. a presentat monarchului o petiţiune cu preste 12,000 subscrieri din partea Românilor, prin care se cerea, că dacă Banatul nu s'ar puté constituí ca provincie de sine, el să se încorporeze Transilvaniei, precum a mai fost şi în trecut. Věḑênd însă noul trafic între curtea din Viena şi aristocraţia maghiară, care a avut de urmare convocarea dietei pe Maiu 1861 la Budapesta, M. proclamà pasivitatea Românilor din Banat, dar în urma unei conferenţe a fruntaşilor români din Martie 1861, se învoí cu participarea la alegeri. La aceste au fost aleşi 15 deputaţi rom. din Banat şi Ungaria (între aceştia şi M. în cercul Lugoş, dar n'a primit mandatul), cari prin tact şi energie au eluptat Românilor un loc distins în parlamentul Ungariei. După disolvarea dietei în Aug.

1861, M. se așezà din nou la Viena, și îndemna pe Români, ca prin bărbați de încredere să stăruiască la guvernul central din Viena pentru convocarea unui congres naț. general, prin care să se formuleze postulatele națiunii române. Intre aceste M. numera »constituirea tuturor Românilor într'un unic corp politic, o țeară coronală cu tip și caracter român.« Ministrul Schmerling insista ca M. să se mulțămească cu autonomia Transilvaniei, și-i promitea postul de guvernator. In vederea acestor promisiuni representanții rom. ardeleni au subscris o petițiune separată și au ținut în Febr. 1863, tot separat, congresul naț. din Sibiiu, unde încă în acel an s'a întrunit și dieta Transilvaniei. Murind la finea 1861 patriarchul Raiacici, M. începù o grandioasă și perseverantă acțiune pentru emanciparea bisericii rom. ortodoxe. In Maiu 1862 o deputațiune condusă de ep. Șaguna presentà monarchului un memorand în această causă, iar în 20 Iul. 1864 M. ținù cu deputații români, aleși pentru congresul electoral bisericesc din Carlovĕț, o conferență în Timișoara, în care s'au stabilit modalitățile unei pășiri solidare față cu acest congres. Acțiunea începută pe această basă și condusă de M., după multe lupte avù de resultat resoluțiunea imp. din 24 Dec. 1864, prin care s'a încuviințat mitropolia română. La 1865 M. în vederea situațiunii schimbate și a ținutei cercurilor din Viena, recunoscênd necesitatea unei înțelegeri cu Maghiarii, a condus lupta electorală pentru dieta convocată la Budapesta pe 10 Nov. 1865, și mulțămită stăruințelor sale au fost aleși 23 deputați rom. în părțile bănățene și ungurene. După evenimentele din 1866 și încoronarea din 1867, M. vĕḑênd zădărnicia luptelor parlamentare, sfătuia pe Români la o politică de abstinență, și la 1869 se retrase la Foen, unde a reposat la 5 Maiu 1880. Andr. M. a fost un bărbat de înaltă cultură socială, care se distingea prin agerimea spiritului, prin energie și un exterior foarte atrăgĕtor. Toată viața lui a fost o luptă plină de abnegațiune pentru recunoascerea drepturilor naționale ale poporului român. Academia rom. îl numera între membrii săi dela prima ei constituire, nu pentru scrieri erudite și opere literare, ci pentru faptele și sacrificiile sale, prin cari a contribuit la cultura sciinței, literaturei și artei în sinul poporului român, al cărui mare mecenate a fost.

Antoniu Mocsonyi de Foen, frate cu cei de mai nainte, n. 16 Ian. 1816, a studiat la universitatea din Budapesta și a întrat apoi în armată, servind ca locotenent în regimentul de husari »Imp. Ferdinand«. Căsătorindu-se la 1841, a petrecut mai mult la moșiile sale Prisaca, Verpelét și apoi Bulci, purtând o economie de model și acuirând familiei un nou dominiu mare: Puszta Szt. Pál în cott. Arad. Dela 1865—75 a fost deputat dietal al cercurilor Világos și Sasca, și în această calitate a fost ales președinte al clubului parlamentar al naționalităților, și a avut un rol distins în luptele deputaților români de pe acel timp. Un deosebit merit și-a câștigat și pe terenul organisării economice a Românilor, încât atât prin mari subscripțiuni de acții, cât și mai ales prin autoritatea și influența sa la guvern a făcut posibilă înființarea băncii »Albina« (v. ac.). Ant. M. a fost deputat la toate congresele bisericesci și la sinoadele diecesane dela restaurarea mitropoliei ort. rom. † 6 Dec. 1890. Ant. M. a inițiat zidirea unui mausoleu familiar în Foen, ridicat apoi de fiul sĕu și de nepoții săi (v. ilustr. p. 305). Aici au fost așezate spre vecinică odihnă osemintele membrilor familiei, înmormêntați până ací în vechea biserică din Foen și în catedrala sêrb. din Timișoara.

George Mocsonyi de Foen, frate cu cei trei de mai nainte, n. 25 Maiu 1823 în Budapesta, unde a studiat dreptul. S'a ocupat mai ales cu administrarea dominiilor sale din Vlaicovĕț și Birchiș în Banat. 1865—75 a fost deputat al cercului Moravița (cott. Timiș) în dieta Ungariei. George M. s'a distins prin o deosebită generositate pentru tinerimea rom. universitară, împărțind numeroase stipendii. † 27 Febr. 1887.

Alexandru de Mocsonyi, fiul lui Mihail de M. și al Ecaterinei M. de Foen, (v. mai sus). Aceasta din urmă s'a distins prin un exemplar spirit familiar și prin o generoasă însuflețire națională, și a condus cu deosebită îngrijire educațiunea lui Alexandru și a fratelui sĕu Eugeniu, avênd cea mai bună influență asupra caracterului lor. N. 4 Nov. 1841, Alex. M. a făcut studiile liceale în Budapesta; studiile juridice la universitățile din Budapesta și Viena, iar în primăvara 1865 a fost promovat Dr. iuris utriusque la univ. din Graz. Tot în acel an, toamna, M. a fost ales deputat dietal în cercul Rittberg (cott. Timiș), și fiind reales 1869 în Lugoș, și 1872 în Radna, a fost neîntrerupt membru al camerei deputaților până la 1874, când și-a depus mandatul. Aici Al. M. a fost cel mai distins și până astăḑi neîntrecut representant al causei naționalităților, o somitate parlamentară admirată și respectată și de adversari, care în multe rânduri a secerat succese extraordinare, necontestate nici de cei mai neîmpăcați contrari ai Românilor. Primul sĕu discurs parlamentar a fost o improvisațiune reușită, provocată la a doua desbatere de adresă (1866) prin un deputat slovac renegat în chestiunea folosirei în adresă a termenului »magyar nemzet« (națiunea maghiară). Dintre discursurile parlamentare ale lui M. au avut un succes deosebit discursurile rostite la desbaterea legii pentru egala îndreptățire a naționalităților, când M., în numele clubului naționalităților, a presentat votul minorității; apoi cuvêntările în causa reformei comitatelor (1870) și a legii electorale (1872), când deputații opoziționali maghiari au înscenat obstrucțiune parlamentară. In vederea zădărniciei luptelor parlamentare, M. a renunțat 1874 la mandatul sĕu. Era ca și ceilalți deputați români să se retragă, dar s'a decis apoi a nu ceda terenul fără luptă. La 1881, când i-s'a oferit din nou din partea alegĕtorilor români din cercul Lugoj un mandat de deputat, M. a refusat, și s'a declarat pentru pasivitate generală, însă conferența naț. ținută în același an în Sibiiu, a proclamat pasivitatea numai pentru Românii din părțile Transilvaniei. De atunci M. a mai participat numai la conferențele naționale din 1892 și din 1893, făcênd la 1892, fără succes, încercarea de a împiedeca eșecul cu presentarea Memorandului (v. ac.), și numai pe cale publicistică își mai validitează în momente decisive influența sa asupra ținutei politice a Românilor din regatul Ungariei. Pe teren economic

Al. M. și-a câștigat merite deosebite cu ocasiunea înființării băncii »Albina« (v. ac.), al cărei primpreședinte a fost. In viața bisericească a Românilor ortodoxi Al. M. de asemenea a avut un rol distins. Dela restaurarea mitropoliei a participat la toate congresele, precum și la sinoadele diecesei Caransebeș, ilustrând aceste corporațiuni în momente mai însemnate prin discursurile sale splendide, și înaintând activitatea lor prin valoroasa lui conlucrare. Introducerea sufragiului universal în constituțiunea bisericească, este a se atribui stăruințelor sale cu ocasiunea stabilirii »statutului organic«. Dintre scrierile lui literare amintim: Consciința națională, publ. în Almanachul soc. ac. »România Jună« (1883) și Libertatea Presei, publ. în »Rom. Revue« (1888). M. s'a încercat și pe terenul compositiunii musicale. Dela 1901 președinte al »Asociațiunii p. lit. rom. și cult. pop. rom.«

Eugeniu de Mocsonyi, frate cu Alexandru, n. 9 Martie 1844, a studiat la gimnasiul din Budapesta și din Timișoara, la facultatea de drept din Viena, și a fost promovat doctor în drept la univ. din Graz. 1869—72 deputat dietal al cercului Sân-Miclăușul mare, în care calitate cu ocasiunea reformei legii electorale, a militat pentru sufragiul universal. A fost membru activ al mai multor congrese și sinoade bisericesci. Eug. M., un însuflețit naționalist, a dedicat o mare parte a activității sale crescerii fiilor sĕi, cultivând cu deosebită îngrijire spiritul național în sinul nouei generațiuni. † 26 Maiu 1901 în Budapesta.

Zeno Mocsonyi de Foen, fiul lui Antoniu M., n. Sept. 1842 în Prisaca, și-a făcut studiile liceale în Teresianul și cele juridice la universitatea din Viena, unde a depus și examenele de stat. Distins, ca și ceilalți membri ai familiei, prin deosebită însuflețire și generositate pentru causa națională a Românilor din țeară, a conlucrat aproape la toate acțiunile acestora și le-a dat sprijinul sĕu. In viața bisericească a participat aproape la toate congresele și la sinoadele diecesane. Agronom pasionat, s'a ocupat cu administrarea domeniilor sale, și a dat o deosebită îngrijire crescerii fiului sĕu în spiritul tradițional al familiei.

Mod, în genere forma particulară și felul de a fi și a lucra al unei existențe. In unele sisteme filosofice înseamnă formele particulare ale substanței ce constitue existența (Spinozza: modi sive affectiones); iar în limbajul curent filosofic de astădi indică: notă, stare, aflare, etc. In musică M. înseamnă disposiția particulară a tonurilor și tipul, in care trebuesc cântate. (v. Gama.)

Mod, (gram.) acea formă a verbului, prin care se arată felul lucrării exprimate prin cutare verb. In limba rom. se deosebesc:

I. *M. personale,* fiind-că prin ele se exprimă și persoana lucrării; sûnt următoarele: 1) *indicativul,* când verbul arată lucrarea hotărîtă, sigură (s. e astădi cetesc); 2) *conjunctivul, (condiționalul),* când verbul arată lucrarea ca atîrnătoare de alta sau posibilă (s. e. astădi am să cetesc); 3) *optativul,* când verbul arată lucrarea ca o dorință (s. e. aș ceti); 4) *imperativul,* când verbul arată lucrarea ca poruncă (s. e. cetesce!); 5) *presumptivul,* când verbul arată lucrarea ca îndoială (s. e. el va fi cetind).

II. *M. impersonale,* cari nu exprimă și persoana lucrării; sûnt următoarele: 1) *infinitivul,* când verbul arată lucrarea în mod general, nehotărît (s. e. a ceti). Infinitivul are două forme, una scurtă (a ceti), alta întreagă (cetire), cea din urmă însă are funcțiune de substantiv; 2) *participiul,* când verbul are înțeles adiectival (s. e. cetitor, present, cetit, trecut); 3) *gerundiul,* când verbul arată lucrarea în formă de adverb (s. e. el petrece timpul cetind).

M. silogistice se numesc în logică deosebitele forme ale figurilor silogistice după calitatea și cantitatea judecăților ce constituesc premisele. Nu toate formele obținute prin vorbirea cantității și calității judecăților duc la o conclusie logică întemeiată. In figura I, pentru ca conclusia să fie valabilă, premisa maioră trebue să fie universală, iar cea minoră afirmativă; în figura II premisa maioră trebue să fie universală și una din premise negativă; în figura III premisa minoră trebue să fie afirmativă, conclusia fiind totdeuna particulară. (Cf. Maiorescu, Logica 82—100.)

Moda, (lat. *modus),* fel de a fi, fel de a face. Este un us vremelnic, o afacere de gust, de capriciu, care regulează forma obiectelor materiale și, cu deosebire forma mobilierului, a vestmintelor și a obiectelor de găteală. Totuși M. diferă de us ca specia de gen. M. este un us transitor, vremelnic, de scurtă durată; usul este o modă îndelungată, permanentă, durabilă. Ambele însă își întind puterea lor asupra tuturor manifestărilor activității omenesci.

Modalitate, exprimă modul și forma cum ceva există și se întêmplă, și modul cum poate fi cugetat. In terminologia filosofică M. însemnează felul de a fi al judecăților după gradul de certitudine în exprimarea realității. Astfel avem după M. judecăți a) *asertorice,* când afirmă pur și simplu ceva fără necesitate stringentă; b) *apodictice,* când afirmă ceva cu necesitate stringentă, și c) *problematice,* când afirmarea este numai posibilă, însoțită de îndoială. (Cf. Maiorescu, Logica p. 60—61.)

Model, ceva de imitat. Obiect destinat a fi reprodus prin imitație. Persoana care posează în fața unui artist pentru a-i reproduce sau imita formele. In sens figurat artistic: o persoană care are forme regulate, frumoase, perfecte. Figura ce se face de pământ sau de ceară pentru a fi reprodusă întocmai și cu aceleași dimensiuni, ori în mai mare, sau în mai mic, într'o sculptură oarecare. In turnătoriile metalice pentru a se turna un obiect oarecare, se face un M. de lemn al obiectului, după care M. se face tiparul din pământ.

Modena, prov. ital. (Emilia), 2558 km². cu 290,446 loc. (1896). *Capitala M.,* (vechea *Mutina)* are 31,053 loc.; archiepiscopie, castel frumos, bibliotecă cu 123,000 vol., catedrală din secl. XII; universitate fundată la 1683, academie de arte, institut technic, grădină botanică.

Moderados, *(span.)* moderații, nume dat partidului conservator în Spania, în oposițiune cu Exaltados (v. ac.).

Moderantismus, vederi moderate, mai ales în politică.

Moderațiune, cumpĕtare. (v. Cumpĕt.)

Moderato, *(ital.)* termen de expresiune în musică, moderat, cumpĕtat.

Modern, ce corespunde modei (v. ac.), în contrast cu antic (v. ac.).

Modestia, virtutea particulară a omului care făcênd ceva, ori cât de bine, nu se gândesce să se compare în această privinţă cu ceilalţi oameni, şi deci nu caută să exagereze prin vorbe sau fapte importanţa persoanei sale. In puterea acestei virtuţi omul îşi regulează cu bunăcuviinţă nu numai tot exteriorul sĕu, ţinuta trupului, dar şi gândirile, vorbirile, demersurile şi toate lucrările sale, şi este nepretensiv şi cumpĕtat în toate ale sale. [Pl.]

Modica, oraş în Sicilia, provincia Siracusa, 41,231 loc.; se cultivă fructe sudice.

Modificare, schimbare (de regulă în mai bine).

Modius, mĕsură de capacitate pentru corpuri solide mĕrunte. = 8·754 Litr.

Mödling, oraş în Austria infer., cercul Baden, nu departe de Viena, 10,596 loc. (1890); isvoare sulfuroase; fabrică de ghete.

Modrus-Fiume, comitat în Croaţia-Slavonia, cu un teritor de 4879·09 km². Terenul e foarte muntos; în nord e Sneżnik (1506 m.) şi Risniak (1528 m.), în sud-est Bitorai (1383 m.) şi Biela Laziţa (1533 m.). Cel mai însemnat rîu e Kulpa, în care se varsă Dobra, Mrezniţa şi Korana. Clima în părţile deluroase e domoală, în părţile muntoase aspră. Producte: foarte puţin cărbune de piatră şi fier; porumb, cartofi, puţin grâu; în litoral cresc smochine, lămâi şi se produce vin. Economia de vite e neînsemnată; mai respândite sûnt caprele şi oile. Numĕrul locuitorilor e de 220,629; dintre aceştia 66·1% sûnt Croaţi, 32·4% Sêrbi, restul Nemţi, Maghiari şi alte naţionalităţi. Locuitorii în preponderanţă se ocupă cu agricultura şi economia de vite, mai puţini cu industria şi comerciul; în litoral bun isvor de câştig e pescăritul. Instrucţia: în cott. M. se află numai 136 şcoale poporale şi 2 şcoale industriale. Administraţia: din punct de vedere administrativ M. se împarte în 8 cercuri pretoriale. Capitala e oraşul Ogulin.

Modulaţiune, (mus.) trecerea dintr'o tonalitate în alta.

Modus, *(lat.) M. essendi* felul (modul) de a exista şi de a fi al unei fiinţe; *M. agendi,* modul sau felul ei de acţiune în raport cu un obiect oarecare. [Pl.]

Modus ponens şi *modus tollens* sûnt două moduri de a arăta dependenţa unei judecăţi de o alta, în a cărei afirmare sau negare consistă judecata aşa numită hipotetică. *Modus ponens* arată, că fiind judecata dintâi (antecendens) adevĕrată, este adevĕrată şi judecata dependentă de ea (consequens); *Modus tollens* arată că fiind falsă judecata dependentă (consequens), este falsă şi judecata dintâi (antecendens) (Maiorescu, Logica § 20).

Moe, *Jörgen,* poet norvegian, n. 1815 în Holm, † 1882, ca episcop al mănăst. Christiansund. A publicat colecţiuni de basme şi legende poporale, şi poesii.

Moeciu, 1) *Moeciul inferior,* comună rurală în Trans., cott. Făgăraş, cu 1495 loc. Români. 2) *M. superior,* comună rur. în Trans., cott. Făgăraş, cu 531 loc. Români.

Moehringia L., (botan.) după unii botanişti gen, iar după alţii numai subgen sau secţiune din genul *Arenaria* L., din familia *Caryophylleae,* tribul *Alsineae.*

Moenchia, subgen dela *Cerastium* (v. ac.).

Moenus, rîu, v. Maina.

Moere, mitol., v. Moire.

Moero, lac prin care trece rîul Congo sub numirea de Luapula, la 9° 30′ lat. sud. cu 914 m. preste nivoul mării. Spre est se întinde imperiul Casembe. Lacul a fost descoperit de Livingstone în 8 Nov. 1867.

Moesia, ţeara dintre Balcani şi Dunăre, numită astfel de Romani după poporul Mysii (la Romani Moesi). A fost cucerită de Romani în urma luptei dela Actium prin generalul Marcus Licinius Crassus, nepotul triumvirului, la anul 29 a. Chr. La început a fost împărţită în clientelă între mai mulţi prinţi, dar în anul 6 d. Chr. apare un guvernator imperial al Moesiei. Popoarele cari o locuiau erau de origine tracică, şi anume Bessii pe cursul superior al rîului Mariţa, Dentheletii pe unde adi e Sofia, Dardanii în partea de sud a Serbiei, Tribalii în partea Plevnei, dela ei pe amêndouĕ malurile Dunării până la Mare erau Geţii, cari în dreapta Dunării se numiau şi *Mysi* sau *Moesi.* M. se împarţia în superioară sau vechie (Belgrad, Costolaci) şi inferioară (Troesmis). De M. inferioară ţinea şi partea de miază-di a Basarabiei.

Mofeta, exalaţiunile de gaze sau vapoare ce se produc sub forma unor nori la suprafaţa lavelor vulcanice, încă pe când sûnt lichide. Emanaţiunea acestora constă din acid sulfuros, amoniac şi este foarte periculoasă organismului vieţuitoarelor. Principalele localităţi unde se găsesc M. e provincia Neapole.

Moft, lucru de nimic, fără importanţă, fleac, copilărie.

»Moftul Român«, o revistă umoristică, care a apărut scurtă vreme în Bucuresci în 1893. *Moftangiu,* care spune mofturi, care toacă verdi şi uscate.

Moga, *Dumitru de Felsőkőhér,* n. 1812 în Frata, studiile gimnasiale şi juridice le-a absolvat în Cluj. In 1834 s'a înscris la tabla reg. din Tîrgul-Murĕşului, la care în 1837 a făcut censura de advocat; ca atare a practicat până la 1841; în acest an fù numit controlor la spanatul cameral reg. în Câmpeni. In 1851 fù numit consilier c. r. la tribunalul din Alba-Iulia, 1861 secretar la guvern; în 1862 jude la tabla reg.; în 1869 tot acolo president de senat, în care calitate † în 7 Sept. 1873. In 1863/4 a luat parte ca deputat la dieta din Sibiiu şi la senatul imperial. Fratele sĕu *Iosif,* n. 1827 a studiat gimnasiul în Blaj şi Cluj, a fost notar comunal până la 1848, atunci fù numit tribun în Ofenbaia. Ca atare a luat parte împreună cu Iancu la mai multe expediţiuni. A fost arestat în Sept. 1848 împreună cu popa Balinth în Abrud. In 1854 fù numit cancelist la pretura din Mediaş; iar în 1861 fù ales pretor, mai târdiu pensionat. † 1879 la moşia sa în Cocul de Câmpie. [I. St. Ş.]

Moga, *Vasile,* primul episcop român în eparchia gr.-or. a Ardealului după reîntregirea ei în urma vacanţei îndelungate; n. la 1774 în oraşul Sebeşul săsesc, unde a funcţionat mai mulţi ani ca preot necăsătorit. La alegerea de episcop săvîrşită în Turda la 19 Sept. 1810, intrând şi el în ternar între cei aleşi după numĕrul voturilor

în rândul al doilea, fù numit episcop; iar în 21 Apr. 1811, după ce primi în mănăstirea Cruședol cinul monachal, fù hirotonit de episcop în Carlovĕț de cătră mitropolitul sêrbesc Stefan Stratimirović. M. a păstorit ca episcop 35 ani, adecă până la 1845, când a reposat. In timpul relativ îndelungat al păstoriei episc. M. biserica gr.-or. din Transilvania a fost restrinsă în libertatea sa prin o instrucțiune cuprindênd 19 puncte, ce s'a dat numitului episcop deodată cu numirea sa; de aceea și resultatele activității lui M. sûnt pentru eparchie mai mult negative decât positive. Sub el a făcut mare spor propaganda de unire, trecênd la unire o mulțime de comune bisericesci. El a fost un bărbat popular și un prototip al bisericei ortodoxe din Transilvania de pe acel timp. M. a donat prin testament bisericei mai multe obligațiuni private, cari după moartea lui prin purtarea de procese îndelungate realisându-se în parte mare, s'a creat fundațiunea ce poartă numele lui. [—]

Fundațiunea M., înființată din donațiunea de 29,622 fl. făcută de episcopul Vasile Moga. Din această fundațiune se dau stipendii la tineri Români gr.-or., cari studiază sciințele filosofice și juridice; se salarisează fiscalul consistorial și se amelioreazá salariile asesorilor consistoriali. Starea fundațiunii la 31 Dec. 1899 a fost 83,654 fl. 55 cr. [Dr. E. R.]

Mogadar, oraș cu port în Marocco (Africa) lângă Oceanul Atlantic, 15,000 loc.; comerciu spre Sudan.

Mogândeața, fantomă monstruoasă.

Mogârzea, în pov. române un ficior de împĕrat (fĕt frumos), căruia ielele (v. ac.) i-au luat inima. M. se preface în păstor de oi, cântă în fluier, dinele dela lac, respective ielele, joacă, apoi M. le păcălesce și-și recapĕtă inima.

Mogigraphia, (med.) Cheirospasmus (v. ac.).

Moglena, a treia capitală (Preslav, Sofia, Moglena) a patriarchatului bulgar întemeiat de Simeon, țarul Bulgarilor (893—927).

Mogoșanii, com. rur. în Rom., j. Dâmbovița, compusă din 4 cät. cu 1400 loc. (Dicț. geogr. 1890), 3 biserici și 1 școală. Com. e străbătută de calea ferată Bucuresci-Pitesci.

Mogoșesci, 1) *M.*, com. rur. în Rom., j. Olt, cu 1014 loc. (Dicț. geogr. 1895), 3 biserici și 1 școală. Loc. se ocupă cu agricultura; se cultivă și gândacii de mătasă. 2) *M.*, com. rur. în Rom., j. Iași, compusă din 5 cät. cu 1947 loc. (Dicț. geogr. 1888), 5 biserici și 2 școale. 3) *M.*, com. rur. în Rom., j. Roman, compusă din 2 sate, cu 1797 loc. (Dicț. geogr. 1891), 4 biserici, 2 ort. și 2 cat., și 1 școală.

Mogoșoaia, unul din cele 18 forturi ale cetății Bucuresci, la nord-vestul capitalei, între forturile Chitila și Otopeni și la 13 km. de centrul orașului. Fortul e flancat și prin 2 baterii ce ocupă mijlocul intervalelor spre Chitila și Otopeni și ține împreună cu forturile Chitila și Otopeni sectorul cel mai delicat pentru apĕrarea cetății Bucuresci; de aceea desvoltarea și armarea lui ca și a celorlalte două sûnt în raport cu situațiunea.

Mogulii, Marii M., Baber, sultan mongol, descendent al princ. mongol Djagatai, cuceri Industanul la 1505, plecând din Bukaria. Toți descendenții sĕi, suverani din rassa mongolă, domniră în India și sûnt cunoscuți sub numele de »marii moguli«; familie care s'a stins în 1858. [O. L.]

Moguntia, *(Moguntiacum)*, numele latin al orașului Mainz (v. ac.).

Moha, 1) *M.*, com. mică în Trs., cott. Têrnava mare, cu 1206 loc. (1891), Maghiari (812) și Rom. (340).

2) *M.*, com. mare, cott. Fehér (Ung.), 630 loc. Magh. (1891), stațiune de cale ferată, posede două isvoare de apă minerală, dintre cari unul »Agnes« renumit prin apa sa alcalină-gazoasă.

Mohács, (Mohaci), com. mare în Ungaria, cott. Baranya, situată lângă Dunăre, cu 14,403 loc. (1891), 2 mori cu vapor, fabrici de cărămidi și mașini, stațiune de vapoare și de cale ferată. Localitate vestită în istoria Ungariei mai ales prin desastrul suferit aici în August 1526 de ostirea regelui Ludovic II al Ungariei, nimicită de ostirea sultanului Suleiman II, care avù drept urmare căderea Ung. sub stăpânirea turcească. Cu aceasta ocasiune a perit însuși regele Ludovic II, înecându-se in părâul Csele. O altă luptă s'a dat aici tot în Aug. 1687 proprie la Siklos, între oștirile unite, comandate de ducele Carol de Lotaringia, principele Bavariei Maximilian și ducele de Baden Ludovic, și între oștirea marelui vizir Suleiman, sfîrșindu-se cu nimicirea celei din urmă.

Mohagir, nume dat Mahomedanilor fugiți din Bosnia în urma ocupațiunii austriace.

Mohair, stofă de lână țesută cu adausul pĕrului de capră din Angora. Aceste stofe sûnt pĕroase și lucii ca mătasa. — *Dantele M.*, dantele din lână neagră.

Mohamed, fundatorul religiunii mohamedane (islam), n. pe la 570 în Mecca (Arabia) din vița Koreișiților, din o familie arabă de frunte, dar sărăcită. Remânênd de mic orfan, fù luat de un unchiu al sĕu, care era neguțător, și l-a dus cu el prin călĕtoriile sale. Apoi întrà ca factor la o vĕduvă cu numele Khadidșa, pe care o și luà de soție și se făcù neguțător. Ca atare a întreprins și el călĕtorii, și venind în atingere cu Iudeii și cu creștinii, mai ales Nestoriani (v. ac.), se deșteptă în el înstrăinarea de cătră idololatrie și cugetul de a înființa o nouă religiune, întemeiată pe credința în un singur Ddeu (Allah). Cam în etate de 40 ani se născù în el cugetul, că e ales de Ddeu de profet ca să propage credința cea adevĕrată, și aceasta mai ales după ce pe la 609—611 se retrăsese într'o peșteră de lângă Mecca, unde dicea că i-s'a arĕtat archanghelul Gavriil, care i-a spus că el e ales profet al lui Ddeu și îi descoperi învĕțăturile religiunii ce avea să o întemeieze, pe cari apoi le cuprinse într'o carte numită Coran (v. a.). In curând primiră mulți învĕțăturile fanaticului M.; au fost însă alții mulți, mai ales din cei mai bogați, cari nu le-au primit și au început a persecuta pe M., așa încât acesta a fost silit să fugă în 622 la Medina (Jathneb), ai cărei locuitori simpatisau cu învĕțătura lui. Această fugă (hidsra, hegira, v. ac.) a fost apoi pusă de cătră Musulmani ca începutul erei lor. Inmulțindu-se sectarii, a început a-și lăți religiunea cu ajutorul armelor și dorul de pradă de o parte, iar de alta fanatismul credincioșilor sĕi i-au condus la multe isbândi, așa încât în curând i-s'au supus multe triburi din apropiere, parte de sila armelor, parte

de frică. Imbărbătat prin aceste succese, M. în a. 7 al hegirei a provocat pe regii Persiei și Etiopiei, pe împĕratul din Constantinopol Heracliu și pe mai mulți șefi de triburi din Arabia și Egipt, ca să primească legea lui. In 630 M. a cuprins Mecca și Kaaba (v. ac.), care apoi deveni centrul religiunii mohamedane, care s'a lățit tot mai tare, amenințând cu pustiire tot ce îi sta în cale. M. † în 632 și a fost îngropat în Medina.

Mohamedană, religia intemeiată de către Mohamed (v. ac.). Principiul fundamental al rel. M. este: Un singur Dumnedeu și M. e profetul lui. Pe Moise și pe Isus îi recunoasce de profeți inspirați de Dumnedeu, dar M. e mai mare, și legea lor, deși e dată de Dumnedeu, e stricată, coruptă. Raiul promis de M. urmașilor rel. sale constă în plăceri sensuale. Admite poligamia și opresce beuturile spirtuoase și anumite mâncări. Impune adorarea unui singur Dumnedeu (Allah), rugăciunea de mai multe ori pe di; supunere necondiționată poruncilor profetului; ajutorarea săracilor; curagiu până la moarte în luptă pentru legea profetului și deplină resignațiune și supunere sorții. Aceste învĕțături principale se cuprind în cartea numită *Coran*. (v. ac.) Pe lângă aceste mai sûnt și alte legi și prescrieri alcătuite după exemplul lui Mohamed. Aceste se cuprind în cartea numită »*Sunna*« care însă nu e primită de toți mohamedanii, și cei ce o primesc se numesc »*sunniți*«. Religia lui M. se împarte în nenumĕrate secte, cari se urĕsc de moarte, dar ura cea mai turbată contra »*necredincioșilor*« (celor de altă lege), cu deosebire a creștinilor, le este tuturor comună.

Mohamed, nume a patru sultani turci. *M. I*, fiul lui Baiazid I, n. 1374, † 1421. *M. II, Bujuk (cel mare)*, fiul și urmașul lui Murad II (1451), n. 1430 în Adrianopole, cuceri 29 Maiu 1453 Constantinopolul, subjugă 1473 Crimea și insulele Ionice. † 1481. *M. III*, fiul și urmașul lui Murad III (1595), n. 1566, † 1603. Foarte crud. *M. IV*, fiul sultanului Ibrahim, detronat de Ieniceri. Luă domnia 1648 în etate de 7 ani. Detronat în urma desastrului dinaintea Vienei (1683) și la Mohács (1687). † 1692 în temniță.

Mohamed-bey, român din seminția Basarabilor, dar turcit și ajuns pașă. El e trimis cu oaste turcă să sprijinească pe Teodosie-Vodă împotriva atacurilor lui Radu Călugărul (1521). Ajungênd târdiu, și Teodosie alungat preste Dunăre murind, M. își pune în gând a ocupa el scaunul domnesc, ceea ce nu displăcea Porții. Radu Călugărul e învins și ucis, iar turcitul pretins domn, întroduce ocârmuirea turcească. Inceputul de pașalîcisare al Munteniei, împacă pe boieri, cari ridică la domnie pe Radu dela Afumați (1522), ginerile lui Neagoe-Vodă. M. în vr'o 20 de locuri se bate cu Radu, cu victoriile împărțite, până ce în cele din urmă M. e alungat preste Dunăre. E memorabilă această stăruitoare luptă dintre M. și Radu dela Afumați, apĕrătorul naționalității române, în acel timp. [Aguletti.]

Mohatra, (numit așa de Spanioli, ital. stocco, germ. Scheinvertrag), contract fraudulos, ce se face atunci, când cineva vinde altuia un lucru pe credit sub condițiunea (tacită ori expresă), ca același lucru să il revêndă îndată pe bani gata cu un preț mai redus. [i—m.]

Mohel, *(evr.)* cel ce execută circumcisiunea (tăierea împrejur).

Mohikani, seminție indiană dispărută, în America nord., spre est dela Hudson, aparținea statului Delaware (v. ac.), renumită prin romanul lui Cooper.

Mohilew, (rus. *Mogilew*), guvernam. în Rusia vestică, 48,047 km²., cu 1.708,041 loc. (1897). *Capitala M.*, lângă Nipru, are 43,106 loc. (1897), din cari ²/₃ Ovrei; archiepiscopie; pielării, comerciu.

Mohl, 1) ***M., Robert***, om politic și prof. de sc. politice, n. 1799 în Stuttgart, † 1875 în Berlin. Dela 1824 prof. de sc. politice la univ. din Tübingen, dela 1847 la Heidelberg. 1848 ministru de justiție, apoi mai de multe ori deputat. Scrieri: Encyclopaedie der Staatswissenschaften, (edit. nouă 1881), etc.

2) ***Mohl, Hugo von***, n. 1805, † 1872 ca profesor la universitatea din Tübingen. Botanist distins, remarcabil prin scrierile sale fisiologice și anatomice: așa asupra protoplasmei, a țesĕturilor, pentru cari dovedesce originea lor celulară, etc. Dintre multiplele lui scrieri relevăm: »Beiträge zur Anatomie und Physiologie der Gewächse«, Bern 1834 și »Über die Vermehrung der Pflanzenzellen durch Theilung«. El a păstrat obiectivitatea, basat pe stricta observare în un timp, când speculațiuni filosofice erau la ordinea dilei. [A. Pr.]

Mohor, numele popular al plantelor: *Setaria glauca* P. Beauv., *Setaria viridis* P. Beauv. și *Setaria verticillata* P. Beauv. (v. ac.) — M o h o r g r o s. *Panicum Crusgalli* L. (v. ac.) — M o h o r r o ș u, *Digitaria sanguinalis* Scop.

Mohorul ca plantă de nutreț are avantajul că resistă bine la secetă și cu vegetațiunea lui scurtă ne dă nutreț și după recoltele compromise și întoarse. Meiuri și mohoare se cultivă multe cu deosebire în câmpia aridă a României, Bărăgan, unde alte nutrețuri nu prea reușesc din causa secetelor îndelungate. După calitate cositura de mohor este aproape tot așa de bună ca și cea de meiu.

Mohur, à 15 rupii de argint, monetă de aur din India est. = circa cor. 33.

Moinesci, com. rur. în Rom., j. Bacău, compusă din 4 cât. cu 3777 loc. (Dicț. geogr. 1895), 2 biserici ort. și 1 cat., 1 școală prim. de băeți și 1 de fete, cum și 1 școală israelită; pe teritorul comunei se găsesce isvoare de ape minerale, și păcură în mare cantitate; sûnt mai multe fabrici de petroleu, 1 fabrică de lumînări de stearină și 1 fabrică pentru lemne de construcție.

Moire (Moere), la Greci, fetele lui Zeus cu Themis, identice cu Parcae (urzitoare) la Romani. *Clotho*, torcĕtoarea firului de viață a oamenilor, *Lachesis*, împărțitoarea de soarte și *Atropos*, hotărîtoarea de soartea neevitabilă, adecă de oara morții. Ele se numesc și numai *Clothe*, adecă torcĕtoarele, precum și cântătoarele, și atunci prima cântă despre present, a doua despre trecut și a treia despre viitor.

Moise, eliberatorul și legislatorul poporului israiltean, cam pe la mijlocul mileniului al II a. Chr., după tradiție a fost fiul unei femei israelitene din neamul lui Levi. Fiind expus ca prunc de trei luni și aflat de fica regelui Faraon, M. fù crescut la curtea regească, primind o educație

de frunte, şi instruit în arta şi sciinţa egipteană. Pentru că omorîse pe un egiptean, M. fugì în Arabia, de unde la chiemarea lui Iehova, după o absenţă îndelungată, se reintoarse la Egipt; constrinse pe Faraon să demită poporul lui Israil, pe care-l conduce 40 ani prin pustie, dându-i pe muntele Sinai cele 10 porunci primite dela Iehova. M. murí pe muntele Nebo în etate de 120 (84) ani. *Cărţile lui M.*, v. Pentateuch.

Moiseiu, (ung. Mojszény), comună mică în Maramurĕş cu 2500 loc. Români, (1000 Ovrei). Biserică şi şcoală română. Aproape de comuna mănăstirea Moiseiului.

Moisil, familie rom. nobiliară, de origine din Maramurĕş *(Mois* sau *Moys de Fehérkása)* cu diplomă dela regele Matia Corvinul, 1471 şi dela împ. Leopold I, 21 Martie 1702.

1) *M. Grigore,* n. 1814 în Rocna nouă (Şanţ, Transilvania). Studiile le-a făcut în Blaj. La 1859 fù numit vicar episcopesc foraneu al Rocnei, cu reşedinţa în Năsĕud. Aici fù ales totodată şi president al fondurilor şcolastice grăniţăresci. Infiinţarea districtului românesc al Năsĕudului precum şi a gimnasiului super. rom. din Năsĕud la 1863, pe care-l conduse ca director până la 1868, sûnt operele sale. † 1891.

2) *M. Iuliu,* n. 1859 în Năsĕud, studià politechnica şi universitatea în Viena. Profesor de sciinţele fisico-naturale dela 1886 în Slatina (România), iar dela 1894 in Tîrgu-Jiu, dela 1895 director al gimnasiului »Tudor Vladimirescu« din Tîrgu-Jiu. A publicat: a) Herbariu pentru şcoalele secund.; b) Corpul omenesc; c) Higiena omului, pentru şcoalele secundare; d) »Amicul tinerimii«, revista pentru nobilitarea tinerimii române (1895/96); e) Scopul şi metoda sciinţelor naturale in şcoalele secundare; f) Băile alcalino-muriatice dela Sângeorgiul-român (Transilvania). Colaborator pentru zoologie în »Encicl. română«. Dela 1897 cavaler al »Coroanei României.« In 1900 iniţià şi înfiinţă, împreună cu Aurel Diaconovici, inginer-şef al judeţului Gorjiu, şcoala ceramică din Tîrgu-Jiu. In 1894 înfiinţă, împreună cu Al. Ştefulescu, Aurel Diaconovici şi V. Rola Piekarski, »Museul Gorjului« în Tîrgu-Jiu.

Moisi-Vodă, din neamul Drăculescilor, fiul lui Vladislav-Vodă (1524—26), fù câtă-va vreme domn al Munteniei (Ian. 1529 până Iunie 1530). Trăi în duşmănie cu propriul sĕu neam, ucigând pe omoritorii lui Radu-Vodă dela Afumaţi, şi stând în alianţă cu Basarabescii, de sub conducerea lui Barbu Craiovescu. In 15 Iunie 1530 fiind fugărit din ţeară de Draculesci cu domnul ridicat de ei, fratele lui Moisi, Vlad, revine în 28 Aug. cu ajutorul generalului ungar Mailat, şi cu al lui Petru Rareş al Moldovei. E însă biruit de noul domnitor şi ucis dimpreună cu şeful basarabesc, Barbu Craiovescu. Şi aceasta învederează că lupta dintre Basarabesci şi Drăculesci se prefăcuse in acest timp în lupte personale, că partidele boieresci pentru domnie se îmbucătăţiseră în grupe de clientelă personală. [Aguletti.]

Mojdreaua, numele romànesc al arborelui *Fraxinus Ornus* L. (v. ac.) [sinonim *Ornus europaea* Pers.].

Mokumé, un aliagiu format din aur, argint, capru, fier, şi alte metale, care e foarte apt spre a puté fi lucrat cu înlesnire pentru fabricarea diverselor obiecte de artă şi a cărui aspect aduce cu al lemnului lucrat.

Mol, (Molo), zid puternic de piatră şi beton, destinat a forma adăpost pentru vase în radele de mare, cari n'au adăpost natural, suficient pentru a constitui un port. Un M. poate să fie şi înlăuntrul unui port şi atunci servesce a se construí pe el magazii, deposite, căi ferate, etc. destinate mărfurilor ce se îmbarcă pe vasele cari vin să acosteze la M. In proiectul portului Constanţa e prevĕḑut un M. interior destinat vaselor şi stabilimentelor marinei militare. [Const. B.]

Mola, produs iregular desvoltat sau degenerat al oului fecundat; e format din o massă, până la mărimea unui pumn, compusă din beşici, ce conţin apă, din sânge, bucăţi de carne, grăsime, concremente osoase şi piele. M. causează metrorrhagii primejdioase.

Mola, judecător mohamedan în cetăţile principale.

Mola di Bari, oraş cu port la Marea Adriatică, în prov. ital. Bari (Apulia), 12,070 loc.; comerciu maritim.

Molares, *dinţi molari,* = măselele. Omul adult posedă în fiecare jumĕtate a fiecărui maxilar cinci M., cu totul 20. Din aceşti 5 M., 2 sùnt *M. mici* (vecini cu canini) şi 3 *M. mari;* ultimul M. mare, e numit dintele înţelepciunei. M. mici au o coroană, provĕḑută cu 2 tubercule, şi o rădăcină, cele mai adeseori simplă sau bifidă numai la vîrf, iar M. mari au o coroană cubică, groasă, cu 4 tubercule şi o rădăcină dublă sau triplă şi câte odată curbată. (v. Dentiţiune.) [Imerwol.]

Molaş, pesce, mihalţ (v. ac.).

Molasa, conglomerate ale formaţiunii terţiare în Elveţia.

Molay, (pron. molle), *Iacob Bernhardt de,* cel din urmă mare măiestru al ordinului templarilor dela 1298; 1307 dimpreună cu toţi templarii locuitori în Francia întemniţat de Filip cel Frumos, şi după crude torturi ars de viu în Paris la 18 Mart. 1313.

Molda, rîu. v. Moldova.

Moldawit, obsidian ce se găsesce în aluviunile din zona serpentinelor din Bohemia. Unii le cred de origină eruptivă.

Moldova, rîu, isvoresce în satul Moldova sau Suliţa în munţii miază-ḑuali resăriteni ai Bucovinei, curge spre resărit până la Cornul Luncii, unde trece în România moldovenească, apucând spre miază-ḑi-resărit şi se revarsă în Sirete lângă oraşul Roman.

Moldova sau Suliţa, sat, exposітură parochială dimpreună cu căt.: Alunicіul, Brodina, Cruhta, Găina, Hreabĕnul, Hruba, Izvorul Bobeicii, Lucina, Meşul, Suliţa, Spînḑioara şi Stirbul, moşie mănăstirească în căpitanatul Rădăuţului şi în j.-ul Seletinului în Bucovina, are 1114 loc. (1011 ort.-or., 21 rom.-cat., 92 mos.), o şcoală primară în Moldova. [Dr. I. G. Sbiera.]

Moldova, partea de miază-noapte a României (v. ac.), între Carpaţi şi Prut, unită cu Ţeara-Românească (Valachia) in 24 Ianuarie 1859, prin alegerea lui Alexandru Ioan Cuza ca Domn al *Principatelor Unite,* contopite dela 24 Ianuarie 1862 într'un singur stat *România.* Fostul principat M., întemeiat pe la 1349 de Bogdan, voe-

vodul Românilor din Maramureş, cuprindea şi Bucovina (1775 anexată de Austria) şi Basarabia (ţeara dintre Prut şi Nistru, 1812 anexată de Rusia). In Bucovina era vechea capitală a principatului, cetatea *Suceava*, până în a doua domnie a lui Alexandru Lăpuşneanu (1564—68), care mută capitala la *Iaşi;* dar încă până la sfîrşitul secol. XVII Suceava mai era considerată ca a doua capitală a ţerii. In partea nord-vestică a ţerii, udată de apa Moldovei (afluentul principal al Siretului în această parte), sûnt şi începuturile principatului moldovenesc sau al *ţerii Moldovei,* sub voevoḑii Dragoş şi Sas, predecesorii lui Bogdan. Numele »ţeara Moldovei«, dat mai întâiu numai părţii nord-vestice, s'a întins apoi asupra întregului principat întemeiat de Bogdan, până la Nistru şi Marea Neagră. Ca nume de ţeară, el este constatat înainte de întemeiorea principatului, pe timpul stăpânirii tatare, când se află numit, în documente halicene (din 1334 şi 1335), un Alexandru Moldaovici (= Moldoveanul) ca martor, după nume, originar din M.. După întemeierea principatului, ţeara se află sub diferite numiri: ţeara Moldovei (numele obicinuit în documentele interne), Moldavia, Maurovlachia (= Vlachia neagră), Moldovlachia, Vlachia sau Valachia mică (spre deosebire de Valachia mare = Ţeara-Românească), Bogdania (după numele întemeietorului Bogdan) sau Karabogdan (turcesce = Bogdania neagră), până când, în cele din urmă, s'a generalisat numele M. Legenda formată în jurul tradiţiei descălecatului pune originea numelui M. în legătură cu descălecatul lui Dragoş, ḑicênd: »Şi au pus nume apei de-i ḑiseră Moldova pe numele unei căţele ce îi ḑicea Molda, care atunci, gonind zimbrul (vênat de Dragoş), s'a înecat în acea apă, şi după numele apei se ḑice acum şi ţerii Moldova.« (Cronica lui Ureche.) Originea numelui este germană, derivând din got. *molda* (a.-germ. *molta)* = pulbere (analog Prahova din slav. prach = pulbere), ca şi la rîurile Moldava în Boemia şi Mulde în Saxonia. El ne-a remas probabil din timpul Goţilor. [D. On.]

Istoria. Încă din secl. XII se pomenesc în Moldova Români, cari o locuiau împreună cu Slavi şi cu resturi de Pecenegi sub stăpânirea Cumanilor, apoi sub stăpânirea Tătarilor. Regele Ludovic cel Mare al Ungariei (1342—82) alungă pe Tătari şi sub suzeranitatea sa un duce român, *Dragoş,* urzesce primele începuturi ale Moldovei, când la 1349 *Bogdan,* voevodul Românilor maramureşeni, vêḑênd importanţa ei, o luà în stăpânire considerându-o ca parte a voevodatului sêu. Urmaşii lui Dragoş, sprijiniţi de Ludovic, se luptă cu Bogdan, care îi învinge şi întemeiază un stat independent, părăsind posesiunile sale din Maramureş, pe cari regele le dăruesce urmaşilor lui Dragoş. Fiul sêu *Laţcu* (1365—73) lasă o fată Anastasia. Familia *Muşat* cu *Costea* M. (1373—74) ocupă scaunul, deşi turburaţi de lupta cu prinţul *Iuga Koriatovici* (1374—79), care fù alungat cu ajutor dela Munteni şi înlocuit cu *Petru,* fiul lui Costea, dela 1379—91. Lui Petru îi urmează fratele sêu *Roman* (1391—93), bărbatul Anastasiei. Roman este resturnat de fratele sêu *Stefan* (1393—96), care piere într'o rescoală şi-i urmează *Roman* (1399—400) domn a doua oară, şi prins într'o luptă de Swidrigil, ducele Lituaniei, care pune în Moldova pe Iuga II Koriatovici (1400) alungat de Mircea şi înlocuit cu *Alexandru cel Bun* (1400 până 1432) fiul lui Roman. Dela 1433—47 fiii lui Alexandru, Iliaş şi Stefan, se luptă pentru scaun, pe care îl ocupă sau împreună împăcaţi, sau separat; iar în următorii 9 ani au fost 13 schimbări de domnie între urmaşii lui Alexandru: Petru de 5 ori, Alexandru de 3 ori, *Roman* ocupând tronul numai 2 luni, un venetic ungur *Ciupor* ocupându-l câteva ḑile. Crimele cele mai fioroase, fratricid *(Bogdan* ucis de Petru) şi matricid (Stefan îneacă pe Ringala, mama sa vitregă), pătează numele urmaşilor bunului domn. *Stefan cel Mare* (1457—1504), fiul lui Bogdan şi nepotul lui Alexandru alungă pe Petru şi se face domn cu ajutorul lui Vlad Ţepeş din Muntenia. După Stefan cel Mare urmează *Bogdan III* (1504—17), apoi fiul sêu *Stefan cel Tinêr* (1517 până 1527) şi după el *Petru Rareş* (1527—38 şi 1540—46), fiu natural al lui Stefan cel Mare. In 1538 sultanul Soliman vine asupra Moldovei şi Petru fuge în Transilvania, iar sultanul *dă* domnia lui Stefan numit *Lăcustă* (1538—40), omorît de boieri şi înlocuit cu *Cornea,* dar după 2 luni Petru Rareş luà domnia dela Constantinopole şi o ţinù până la moartea sa. Lui îi urmà *Iliaş,* fiul sêu crud (1541—51), care la sfîrşit se făcù mohamedan şi se duse la Constantinopole. Fratele sêu *Stefan Rareş* (1551—1552) ridică asupră-şi pe boieri, cari îl omorîră şi aleseră o parte pe un *Joldea,* logodnicul Ruxandei, fica lui Petru, altă parte pe *Petrea Stolnicul Lăpuşneanul,* care ucise pe Joldea după 3 ḑile de domnie, se căsătorí el cu Ruxanda şi domní de două ori cu numele de Alexandru (1552—61 şi 1564—68) cu mare cruḑime. In prima domnie a fost resturnat de un aventurier *Iacob Eraclide Despotul* (1561—63), care vení cu ajutor căzăcesc şi resturnà pe Alexandru, dar fù resturnat şi ucis de boieri în cap cu *Stefan Tomşa.* Acesta este alungat apoi de Alexandru, la moartea căruia îi urmà fiul sêu *Bogdan* (1568—72), pe care îl alungà *Ioan Vodă cel Cumplit* (1572—74), care începù luptele cu Turcii, cărora se predete. *Petru Schiopul* (1574—91) a domnit întrerupt, căci a fost resturnat de *Ioan Potcoavă* (1577) şi de fraţii acestuia, apoi de *Iancu Sasu* (1579 până 1582) şi în cele din urmă a părăsit ţeara. Tronul apoi a fost cumpërat de *Aron,* care luà parte în luptele lui Mihaiu cu Turcii, dar fù resturnat de Sigismund Batori prin intrigile hatmanului *Stefan Răsvan,* care este făcut domn de Sigismund (1595). Polonii puseră însă domn pe *Ieremia Movilă* (1595—1606), pe când Răsvan lupta alături cu Mihaiu, Răsvan este prins şi pus în ţeapă. Ieremia intră în toate intrigile contra lui Mihaiu Viteazul, care îl alungă din Moldova (1600), însă Ieremia cu Polonii vine din nou. La moartea lui Ieremia fratele sêu *Simeon* ocupă tronul câteva luni (1607), apoi *Constantin,* fiul lui Ieremia (1608—11) este schimbat de Turci cu *Stefan Tomşa* (1611—15), resturnat de *Alexandru Movilă* (1515—16), fiul lui Ieremia, resturnat şi el de *Radu Mihnea* (1616—19), care fusese strămutat de Turci din Muntenia. Averile lui Radu Mihnea provocară pofta Turcilor, cari fiind plătiţi şi de italianul *Gaspar Gratiani* (1619—20), maziliră pe Radu şi numiră

pe italian, ucis de boieri pe când fugea la Poloni, căci Turcii voiau să-i ia capul. Turcii trimit pe *Alexandru Iliaş*, nepotul lui Petru Rareş dela 1620—22, mazilit de Turci, căci nu îndestulase armata turcească în luptele cu Polonii. Se numesce *Stefan Tomşa* a doua oară (1622—23), apoi *Radu Mihnea* a doua oară (1623—26), care moare domn şi recomandă pe generalul sĕu *Miron Barnovski* (1626—1629). *Alexandru Coconul* (1629—30), fiul lui Radu Mihnea, *Moise Movilă* (1630—31), fiul lui Simeon, *Alexandru Iliaş* a doua oară (1631—32) şi *Moise Movilă* (1633 până 1634) a doua oară trece numai pe scaunul ţerii. *Vasile Lupu* isbuti a ţine domnia dela 1634—53. *Gheorghe Stefan* (1653—58) este înlocuit cu *Gheorghe Ghica* (1658—59), apoi cu *Stefăniţă* (1659—61), fiul lui Vasile Lupu. *Eustatie Dabija* (1661—66) cumpĕră tronul, apoi ginerele sĕu *Gheorghe Duca* (1666) şese luni şi *Iliaşi* (1666—69), fiul lui Alexandru Iliaşi şi *Gheorghe Duca* (1669—72) a doua oară. *Stefan Petriceicu* (1672—74), lovit cu buzduganul în cap de un paşă la asediul Hotinului trece la Poloni. *Dumitraşcu Cantacuzin* (1674—1676), *Antonie Ruset* (1676—78) şi *Duca Vodă* (1678 până 1684) a treia oară şi *Dumitraşcu Cantacuzin* a doua oară (1684—85), termină acest nou convoiu de domni. *Constantin Cantemir* (1685—93), *Constantin Duca* (1693—96), *Antioh* (1696—1701), fiul lui Constantin Cantemir, *Constantin Duca* (1701—1703), *Mihaiu Racoviţă* (1703—1705), *Antioh* a doua oară (1705 până 1707), *Racoviţă* a doua oară (1707—1709) au fost adeseori schimbaţi prin intrigile lui Brâncoveanu din Muntenia. *Nicolae Mavrocordat* (1709—10), apoi *Dimitrie Cantemir* (1710 până 1711) erau creduţi oameni de încredere ai Turcilor contra Ruşilor şi contra bănuitului Brâncoveanu.

După retragerea lui Dimitrie Cantemir în Rusia, Turcii numesc pe omul lor de încredere *Nicolae Mavrocordat* (1711—16), apoi pe *Mihaiu Racoviţă* a treia oară (1716—27), pe *Grigore Ghica* (1727—33), *Constantin Mavrocordat*, fiul lui Nicolae dela 1733—35, *Grigore Ghica* (1735—41) a doua oară, *Constantin Mavrocordat* (1741—44) a doua oară, *Ioan Mavrocordat* (1744 până 1747), *Grigore Ghica* (1747—48) a treia oară, *Constantin Mavrocordat* (1748—49) a treia oară, *Constantin Racoviţă* (1749—53), *Mateiu Ghica* (1753—56), *Constantin Racoviţă* (1756—57) a doua oară, *Scarlat Ghica* (1757—58), *Ioan Calimah* (1758—61), *Grigore Calimah* (1761—64), *Grigore A. Ghica* (1764—67), *Grigore Calimah* (1767—69) a doua oară, *Constantin Mavrocordat* (1769). Dela 1769—74 ţerile au fost ocupate de Ruşi. *Grigore A. Ghica* (1774—77) a doua oară, *Constantin Moruzi* (1777—82), *Alexandru Mavrocordat* (1782—85) fiul lui Constantin, *Alexandru Mavrocordat II* (1785—86), *Alexandru Ipsilante* (1786—88), *Alexandru Moruzi* (1792—93), *Mihail Şuţu* (1793—95), *Alexandru Calimah* (1795—99), *Constantin Ipsilante* (1799—1801), *Alexandru Şuţu* (1801), *Alexandru Şuţu* domn preste amêndouĕ ţerile în 1802, *Alexandru Moruzi* (1802 până 1806). Dela 1806—12 ţerile au fost ocupate de Ruşi, iar din 1812—19 Moldova a avut domn pe *Scarlat Calimah*, apoi pe *Mihaiu Şuţu* (1819—21). Revoluţia grecească (eteria) şi cea românească aduseră domniile pămêntene. *Ioan Sandu Sturza* (1822—28) fù arestat de Ruşi, la isbucnirea resboiului cu Turcii şi ocupaţiunea rusească ţinù până în 1834. *Mihaiu Sturza* (1834—49) pierdù domnia în urma convenţiei dela Balta-Liman. *Grigore Ghica* (1849—56), numit pe 7 ani, s'a retras în 1856, iar ca locotenent de domn s'a numit Teodor Balş, apoi Neculaiu Vogoride, mari inimici ai unirii ţerilor, contra cărora a triumfat însă patriotismul partidului naţional. Locotenenţii (caimacamii) s'au retras apoi, conform convenţiunii din Paris, şi în locul lui Vogoride s'a instituit în Moldova guvernul interimar sau *Căimăcămia de trei*. Din cei trei, numele lui *Vasile Sturza* şi al lui *Anastasie Panu*, cari au susţinut drepturile ţerii în afară şi au pregătit alegerile de domnie în lăuntru, vor străluci totdeuna în istoria Românilor. In ḍiua de 24 Ian., când Alexandru Cuza, domnul Moldovei, fù ales domn şi de adunarea Munteniei, Moldova politică încetà, precum încetà şi Muntenia, atunci a început România modernă.

Mitropolia Moldovei şi a Sucevei este şi dînsa cu mult posterioară descălecării, fiindcă întimpinăm mai ântâi nisce archierei fără scaun cunoscut. La 1375 Iuga Koriatovici, cu blagoslovenie dela Ohrida, pune mitropolit pe Teoctist. Aceasta însă supĕră preste mĕsură pe patriarchii din Constantinopole, cari puseseră deja mâna pe mitropolia Munteniei, şi se încinseră acum la o luptă înverşunată pentru a impune şi Moldovei episcopi greci. La 1394 ei trimit ca mitropolit un grec Ieremia, care însă nici nu e primit în ţeară; atunci patriarchul Anton, după ce căutase în zădar a împăca lucrurile prin câteva solii, rostesce anatema asupra Moldovei. Cu toate acestea, Moldovenii îşi sfinţesc doi episcopi la Halici, şi în urmă patriarchul, la 1401, e nevoit a recunoasce pe Iosif, unul dintre ei, ca mitropolit al Moldovei. Ântâia reşedinţă a fost la Cetatea albă; Alexandru cel Bun o mută la Suceava, capitala ţerii; iar la 1564 se va fi mutat, împreună cu capitala, la Iaşi, păstrându-şi însă titlul Sucevii. Nu mai puţine schimbări a suferit şi catedrala din Iaşi; la început era Biserica Albă la Sf. Ioan Botez.; Antonie Ruset, în 1677, repară biserica Sf. Nicolae, zidită de Stefan cel Mare, şi o declară de mitropolie; Anastasia, doamna lui Ioan Duca, zidesce la 1682 o catedrală nouă pe locul bisericei Albe, dotându-o cu case şi moşii; arḍênd aceasta la 1766, mitropolitul a trebuit să oficieze în biserica Sf. George, zidită de mitrop. Gavril Calimah. In fine, la 1833, surpându-se şi biserica doamnei Anastasia, mitrop. Veniamim clădí tot pe acel loc catedrala de acum, care fiind restaurată până a deveni un monument de fală a ţerii (v. art. Iaşi), a fost inaugurată de abia în 1887. (Şincai, Cron. Rom. Buc., 1886 I, 589, 591—592. Xenopol, Ist. Rom. II, 139 şi 236 până 240. Enăceanu, Creştinismul în Dacia, Buc. 1878, 231—40. Erbiceanu, Ist. mitr. Mold. Buc. 1888, p. XXXIX—L). Seria mitropoliţilor e următoarea după Enăceanu, l. c. p. LV—LVII: Ioasaf, Calistrat, Macarie; Macarie, Varlaam, Mitrofan, Eutimie Munteanul, Stefan Munteanul, Teoctist I (1375—99), Iosif I (1399—1435), Grigorie I (1435—1439), Damian (1439), Calist,

Teoctist II (1454), Filotei, Teofan I, George I, Teodosie I, Ghedeon I, Pahomie, Varlaam I, David, Teoctist III (1509), Neofit, Mitrofan, George II, George III, Anastasie I (1541—51), Grigorie II (1551—1552), George (1552—1558), Grigorie II a doua oară (1558—61), Teofan (1561—62), Macarie cel Milostiv (1562—64), Teofan a doua oară (1564—70), George IV (1570—72), Anastasie II (1572—75), Teofil (1575 până 1577), Anastasie II, a doua oară (1577—78), Eftimie Munteanul (1578—80), Grigorie III (1580 până 1581), George V Movilă (1581—82), Nicanor (1582—84), George V a doua oară (1584 până 1590), Anastasie III (1590—1605), Teodosie II Barbovschi (1605—1609), Anastasie IV Crimca (1609—17), Teofan III (1617—20), Anastasie IV a doua oară (1620—31), Atanasie (1631—32), Varlaam II (1632—55), Ghedeon II (1655—60), Sava I (1660—71), Dositei (1671—73 v. Dosoftei), Teodosie III (1674—75), Dositei a doua oară (1675—86), Ioan, Teofan IV, Sava II (1691—1702), Misail (1702—1708), Ghedeon III (1708—23), George VI (1723—29), Nechifor (1729—30), Antonie (1730—40), Nechifor a doua oară (1740—50), Iacob I Putneanul (1750—58), Gavril I Calimah (1760—86), Leon (1786—88), Ambrosie (1788—92), Gavril II (1792), Iacob II Stamate (1792—1803), Veniamin Costache (1803 până 1808), Gavril II a doua oară (1808—12), Veniamin Costache a doua oară (1812—44), Meletie (1844—51), Sofronie Miclescu (1851—60), Calinic Miclescu (1863—75), Iosif II Naniescu dela 1875. v. și Episcop.

Moldo-Valachia numele vechiu al Principatelor-Unite.

Moldova veche *(Muldava* și *Mudava)*, comună rurală în Banat, cott. Caraș-Severin, 3½ km. dela Boșneag (v. ac.), lângă Dunăre, 1500 loc. dintre cari ⅔ sunt Sêrbi ⅓ Români, cari însă nu sûnt despărțiți ierarchicesce și-s aproape sêrbisați.

M. nouă, v. Boșneag.

Moldovan, 1) *M. Dimitrie,* consilier la cancelaria curții imp. trans., n. 16 Oct. 1811 în Deva, unde tatăl sĕu a fost comerciant. Școalele normale le-a absolvat în Zlagna, cele gimnasiale în Sibiiu; a fost 4 ani la politechnica din Viena, montanistica a absolvat-o în Schemnitz; până la 1848 a condus exploatarea minelor de aur familiare. In acest an a fost ales jude primar dirig. în comit. Hunedoara, în care calitate și-a câștigat mari merite. Din adunarea de pe »Câmpul libertății« a fost delegat ca să ducă Memorandul la Impĕratul. In anul următor a fost silit să se refugieze împreună cu prefectul Solomon, în România. In 1850 a fost numit adjunct la comanda distr. în Alba-Iulia, în 1853 comisar cl. I la Orăștie, ca atare a funcționat la desărcinarea pămêntului urb. în Sibiiu. In a. 1861 fù numit secretar la cancelaria aulică în Viena, iar la 1863 consilier, tot acolo. In anul 1863—4 a fost deputat la dieta din Sibiiu, ca atare a fost ales în consiliul imperial în Viena. In 1867 a fost pensionat. In tot locul a desvoltat o activitate binefăcĕtoare în interesul națiunii și s'a bucurat de stima generală. † în Sibiiu 10 Iunie 1889. Fiica lui M., *Ioana* măr. *Bădilă,* în acord cu intențiunea părintelui sĕu, i-a eternisat numele prin o generoasă fundațiune făcută în favorul universitarilor români din Cluj, dăruind spre scopul acesta o avere de 35 mii florini. [I. St. Ș.]

2) *Moldovan, Stefan,* preposit capitular în Lugoș, n. la 1 August 1813 în Cicud (cott. Turda-Arieș). Școalele elem. și gimnasiul le-a studiat în Cluj, iar liceul și teologia în Blaj unde a fost apoi profesor gimnasial 2 ani. In 1838—1847 paroch în Ghiriș și adm. protop. al tractului Beiului; iar dela 1847—1852 paroch și protopop al Mediașului și ca atare în 1848 scurt timp a fost și adlatusul comitelui scaunului de acelaș nume. In 1852 fù înaintat vicar foraneu în Hațeg, iar în 1857 numit canonic lector în nou înființatul capitlu al diecesei Lugoșului, în fruntea căruia ajunse apoi în 1859, fiind numit și întărit preposit capitular. In acelaşi timp episcopul Alex. Dobra îl numí vicar general, în care calitate remase până în 1884. In 1871 fù distins prin numirea de prelat domestic papal. Ca paroch, protopop și vicar for. a desvoltat un zel neobosit pentru înflorirea bisericilor, susținerea și prosperarea școalelor gr.-cat. române, iar ca canonic și preposit aproape ½ veac a conlucrat cu zel și înțelepciune la întărirea și organisarea tinerei diecese a Lugoșului. De prin archivele și bibliotecile diferitelor curți domnesci din Ardeal a cules mai multe documente importante privitoare la istoria Românilor, pe cari apoi le-a publicat în »Transilvania« din a. 1868—77. Ca părtinitor și iubitor al literaturii române și-a format o bibliotecă frumoasă de 1500 vol., care cuprinde aproape tot ce literatura rom. din patria noastră a produs în veacul acesta și pe care în 1898 a donat-o diecesei. Spre încununarea meritelor sale, a făcut spre scopuri culturale și filantropice mai multe legate. † 4 Nov. 1900. [Dr. I. Radu.]

3) *Moldovan, M. Vasile,* prefect de legiune, n. 1824 în St. Paul, Trs. (cott. Têrn. mică), a studiat la gimnasiul și în seminariul teologic din Blaj. Evenimentele anului 1848 l-au apucat ca cleric de cursul al treilea. In 8 Apr. 1848, după ce a plecat din Blaj, a cutrierat nu mai puțin ca 50 de comune locuite de Români, chiemând poporul la cele două adunări dela Dumineca Tomii în 3/15 Maiu, la care însuși luà parte activă. După adunarea dela 3/15 Maiu, a organisat prin Sept. legiunea III, al cărei prefect a fost sub întreaga durată a resboiului civil. In Oct. a participat la luptele dela St. Ioana și Reghinul săsesc cu Urban. Aici fù și rănit ușor. In Febr. 1849 s'a retras și el în Munții apuseni, unde alături cu Iancu, Buteanu, Balint, Andreica ș. a. a luptat vitejesce. Când Hatvani cuprinse Abrudul, M. fù arestat, dar liberat când Iancu năvăli în Abrud cu oștile sale și scoase pe Hatvani. In 19 Maiu lua parte la luptele contra armatelor lui Hatvani, care se reîntorsese pentru a doua oară asupra Românilor. M. se afla în fruntea aripei dela Cernița, de unde Românii au respins pe comandantul maghiar, silindu-l a se refugia în oraș. In Iunie s'a distins în luptele cu Kemény Farkas.

Indată după revoluție a fost numit inspector. In 1851 adjunct la comisariat în Dicio-Sân-Mărtin. In 1862 vice-notar. In 1867 vice-comite. In 1872 președinte al scaunului orfanal. In 1892 fù pensionat. »Memoriile« lui M. din 1848—49, s'au

publicat îndată după moartea lui întâmplată la 1 Ian. 1895 în Buziaş. [I. St. Ş.]

4) ***Moldovan*, *M. Ioan***, canonic şi scriitor rom., n. 13 Iunie 1833 în Varfalău, scaunul Arieşului (Trs.). A început a învěţa în şcoala din locul nascerii. In 1842 intră în clasa a 2-a a şcoalei primare din Blaj. Aci şi-a continuat studiile până la 1848, terminând retorica. In Ian. 1851 deschiḑêndu-se iarăşi gimnasiul din Blaj, cu organisaţiunea impusă de guvernul din Viena, M. fù primit în clasa VI. In 1853 depuse examenul de maturitate şi fù trimis la teologie în seminarul central din Pesta. Pe anul II al cursului teologic a fost trimis la seminarul gr.-cat. din Viena, unde cu începutul anului 1855 se bolnăvi greu, şi astfel fù silit a se intoarce acasă. După cură fericită şi-a continuat studiile teologice în seminarul din Blaj, unde le-a terminat în 1857. In acest an fù numit profesor de limbile orientale şi studiul biblic în seminarul teologic din Blaj, şi de religiune în gimnasiul inferior. In anul 1858 trecù la profesură în gimnasiu, unde a propus istoria şi geografia, limba română, filosofia, geografia fisică, dar mai vîrtos limba latină. In 1859 fusese chirotonit preot. In 8 Iulie 1879 fù ales canonic teolog, şi întru aceea-şi ḑi s'a făcut propunerea, să fie promovat la stalul de canonic cancelar. Promoţiunea s'a aprobat în 22 Oct. 1879 şi instalarea s'a întêmplat în 16 Nov. 1879. In capitul a înaintat până la demnitatea cea mai înaltă de preposit în 1896. Mai mulţi ani pe lângă canonicat a purtat şi oficiul de director gimnasial în Blaj. Dela 1893—1901 a fost preşedintele Asociaţiunii pentru liter. rom. şi cult. popor. român. Dela 1894 este membru ordinar al Academiei române din Bucuresci. După moartea mitropolitului Vancea (1892) până la instalarea noului mitropolit Victor Mihályi (1895) a condus archidiecesa unită de Alba-Iulia şi Făgăraş în calitate de vicar capitular, în care timp s'a clădit un nou edificiu gimnasial în Blaj din fondurile archidiecesane şi din colectă publică. 1901 fù numit prelat domestic. A scris şi publicat: 1) Acte sinodale ale bisericei române de Alba-Iulia şi Făgăraş, Blaj t. I, 1869, t. II, 1872. 2) Spicuire în istoria bisericească a Românilor, Blaj 1873. 3) Lecţionar latin cu un dicţionar. 4) Numeroase studii, critice şi documente în Archiv pentru filologie şi istorie de Cipariu.

[Dr. Augustin Bunea.]

5) ***Moldovan*, *Silvestru***, publicist, membru activ al Societ. geogr. rom. din Bucur., n. 1861 în Agârbiciu (lângă Turda). A terminat liceul în Braşov; studiile universitare în Cluj şi Viena. Fost profesor la liceul rom. din Braşov (1885—87); a edat şi redactat foaia liter. »Rândunica« în Sibiiu (1894—95). De present redactor la »Tribuna« şi »Foaia Poporului« şi director al »Tipografiei« inst. tipogr. în Sibiiu. Lucrări principale în specialitatea geogr.: »Ţeara noastră« descr. Transilvaniei sudice, (Sibiiu 1894); »Zarandul şi Munţii apuseni« (Sibiiu 1898), şi mai multe studii în »Transilvania«, foaia »Asociaţiunii«, Bulet. Soc. geogr. rom. din Bucuresci, »Tribuna«, »Gazeta Trans.«, etc. A mai scos în tipar câteva cărţi şcolare şi bucăţi din lit. popor. (Cf. Gesch. des rum. Schrifttums, de Dr. W. Rudow. 1892, pag. 205.)

6) ***Moldovan*, *Margareta***, novelistă, soţia lui Silvestru Moldovan, n. 1872 în Turda. A publicat novele şi schiţe în diferite ḑiare şi reviste de ale noastre; a scos în tipar un volum de novele, cu titlul »Din tainele vieţii« (Sibiiu 1899).

Moldoveni, com. rur. în Rom., j. Ialomiţa, situată pe partea stângă a rîului Ialomiţa, formată din 3 sate cu 2168 loc. (Dicţ. geogr. 1897), 2 biserici şi 2 şcoale.

Moldoviţa, 1) ***M.***, ***rîuleţ***, isvoresce din munţii mieḑuali resăriteni ai Bucovinei şi se revarsă în stânga Moldovei din jos de tîrgul Vama. 2) ***M.***, ***mănăstire***, fundată în 1401 de Alexandru cel Bun, cam la mijlocul lungimii rîuleţului. Năruită de o spărtură de nori, ea fù rezidită ceva mai la vale în anul 1531 de către Petru Rareş, Domnul Moldovei; desfiinţată ca mănăstire în 1785, a remas până astăḑi ca biserică parochială în satul format pe lângă dînsa sub numele de Vatra-Moldoviţei (v. ac.). [Dr. I. G. Sbiera.]

Moldva, rîu, v. Moldova.

Molecula, cea mai mică părticică în care se poate divisa un corp, aşa încât să nu-şi schimbe însă proprietăţile lui chimice. M. la rândul ei e formată din *atomi*. La elemente M. este constituită de ordinar din 2 atomi identici, la compuşii lor, atomii sûnt diferiţi şi în numěr variabil. M. unui corp presintă între ele spaţiuri, fapt ce permite a se explica dilaţia şi contracţia copurilor. Forţa care le menţine strîns unele de altele se numesce *coesiune*. Volumul unei M. se determină împărţind greutatea moleculară prin greutatea specifică a vapoarei acelui corp. După Clausius, diametrul M. unui gaz, ar fi a cincisutamilioana parte dintr'un centimetru, şi numěrul M.-lor conţinute într'un cm.³ de gaz s'ar urca la cifra 6×10^{21}.

Moleschott, *Iacob*, fisiolog, n. 9 Aug. 1822 în Herzogenbusch, 1845 medic în Utrecht, 1847 docent privat în Heidelberg, din causa vederilor sale materialiste fù silit a demisiona, 1856 profesor în Zürich, 1861 în Turin, 1878 în Roma, † 20 Maiu 1893 acolo. Adept al teoriei despre neseparabilitatea puterii de materie. A scris mai multe opere în cari se ocupă mai mult cu nutriţiunea omului.

Moleskin, *(engl.)* plisă, un fel de postav tuns, de sortă mai bună, întrebuinţat pentru vestminte de iarnă.

Molia, numele vulgar al genului *Tinea L.*, insect lepidopter, din divisiunea Microlepidopterilor, grupa Tineidelor. *Tinea* sûnt mici fluturaşi, ale căror larve rod blănurile, covoarele, stofele de lână şi de pěr; penele şi animalele împăiate. Larvele au 14 picioare şi fălci puternice, ele îşi construesc un fel de toc din materiile cu cari se nutresc, pe care îl poartă în spate ca melcul conchilia sa. Genul T. cuprinde mai multe specii: *T. tapezella* L., *T. pellionella* L., *T. sarcitella* L., *T. crinella Treits.*

Cel mai bun mijloc de a ne ferí de M., este cel preservativ, adecă de a împedeca fluturaşii să-şi depună ouěle lor; pentru aceasta trebuesc lucrurile bine *aerisate*, *scuturate* şi *periate*, cel puţin odată pe septămână, în timpul verii când îşi depun ouěle. Se mai întrebuinţează încă substanţe cu miros tare ca: naftalina, benzina, camforul, tutunul şi praful de piretru.

[Dr. N. Leon.]

Molibdenit, mineral, sulfură de molibden, neagră-cenuşie, luciu ca grafitul şi lasă urmă neagră-verḑue pe hârtie. Acompaniază minereurile de cositor în Norvegia de sud, la Miask, etc.

Molid, *Molift,* numiri vulgare ale frumosului arbore *Picea excelsa* Link (v. ac.) [sinonim *Abies excelsa* Poir (v. ac.)].

Molière, *Jean Baptiste Poquelin,* cel mai mare poet comic, n. 1622 la Paris, fiul unui servitor al palatului şi tapeţier al curţii regale, primí o cultură clasică în colegiul Clermont, astăḑi Louis le Grand, luà doctoratul în drept la Orleans şi fù advocat în Paris. Dar pornirea firească şi relaţiunea sa cu actriţa M. Bejars îl făcù să îmbrăţişeze cariera teatrului. Actor şi director de teatru, petrecù vr'o 12 ani prin oraşele din provincie, compunêndu-şi singur piesele ce juca. Recomandat de fostul sĕu conşcolar, principele Conti, dobândí favorul de a juca înaintea lui Ludovic XIV, care îl reţinù în Paris, şi teatrul lui deveni teatrul curţii regale. Comediile sale sûnt multe imitate, ca şi dramele lui Shakespeare, mai ales după Comédia dell' arte, teatrul poporal al Italienilor, după maxima sa, »eu iau bunul meu unde îl găsesc.« Ele sûnt: Les précieuses ridicules, Le cocu imaginaire, Le festin de pierre, L'école des maris, L'école des femmes, Le Tartufe, Le misanthrope, Les femmes savantes, L'avare, George Dandin, Le bourgeois gentilhomme (trad. de I. Văcărescu sub titlul Bădăranul boierit), Les fourberis de Scapin, Le malade imaginaire ş. a. Când juca această ultimă piesă, în care avea rolul principal, fù cuprins de isbucnirea unei convulsiuni, care o ascunse măiestrit sub un hohot de rîs. Dus la locuinţa sa, strada Richelieu, unde se află aḑi statua lui, preste câteva oare murí de vĕrsare de sânge, în a. 1673. Din comediile lui M. sûnt traduse rom.: Tartuful de Şt. Virgolici, Misantropul de G. Sion, Medicul în contra voiei sale, ş. a.

Molinia Schrank., (botan.) gen monotipic din familia *Gramineelor,* tribul *Festuceae.* Unica specie *M. caerulea* Moench. este o plantă perenă cespitoasă cu frunzele ânguste plane. Ea este cunoscută de poporul nostru sub numirea de Iarbă albastră şi în părţile noastre cresce prin păduri şi fênaţe umede. [Z. C. P.]

Molipsire, v. art. Contagiu şi Infecţiune.

Molitvelnic, *(slav.), Euchologiu (grec.),* carte rituală în care se cuprind rânduielele şi rugăciunile prescrise pentru conferirea sf. taine, şi a altor funcţiuni bisericesci, de sfinţire şi de binecuvêntare.

Mölk, *(Melk),* oraş (dela 1898) în Austria inf. lângă Dunăre, cu 1953 loc.; renumită abaţie a benedictinilor, fundată la 1089, cu biserică frumoasă, în care sûnt îngropaţi Babenbergii; colecţiuni sciinţifice.

Moll, (mus.), unul din cele două game principale, în care terţa tonului iniţial este minoră (moale).

Moll, (mull), o ţesĕtură foarte subţire de bumbac, albă şi moale.

Molla, (arab. domn), titlul preoţilor mohamedani la Turci şi la Perşi.

Mollientia, (med.) remedii ce alină, ce înmoaie.

Mollusca, v. Molusce.

Molna sau *Molniţa,* părĕu care desparte, pe scurtă distanţă, Bucovina de Moldova; se revarsă în stânga Siretelui mult mai în jos de oraşul Sirete. *Gura Molniţei* e un cătun la comuna Ragojeşti. [Dr. I. G. Sbiera.]

Molnar, *Ioan de Müllersheim,* renumit medic-oculist în Transilvania şi literat român, n. 1749 în com. Sadu lângă Sibiiu; sub influenţa lojei francmasone din Sibiiu, desfiinţată la 1790, al cărei membru era, făcù prima încercare de a scoate un ḑiar pentru poporul român, care însă din lipsa de fonduri nu isbutí; mai târḑiu (1793) ca profesor de oculistică la Academia reg. din Cluj, în care calitate fù ridicat la rangul de nobil, M. făcù şi a doua încercare în această direcţie, dar şi aceasta fù zădărnicită, acum însă prin puterea reacţiunei şi a urei de rassă, deşteptată prin »Supplex libellus Valachorum«, la a cărui compunere contribuise şi el. La 1788 M. publică în Viena o gramatică română pentru Germani, sub titlul »Deutsch-walachische Sprachlehre« (8° 445 pag. şi un registru; ed. III Sibiiu, 1823), la 1798 o retorică, iar la 1800 »Istoria universală« în Buda. In revoluţia lui Horia, M. primesce misiunea importantă de intermediator între guvern şi Românii resculaţi. (Cf. Il. Chendi, Inceputurile ḑiaristicei noastre. Orăştie, 1900.)

Molo, (marină) v. Mol.

Moloch, o ḑeitate a Canaaniţilor; original a representat fierbinţala soarelui din capul verii, preste tot puterea stricătoare dar şi curăţitoare a focului; a fost şi ḑeu al resboiului. M. se închipuia cu cap de taur (v. Minotauros) sau ca taur; i-s'au sacrificat oameni, mai ales prunci, iar în pericol mare feciorul mai bĕtrân al regelui.

Mologhiea sau *Molodiea,* comună rurală dimpreună cu cătunele: Cozminul, Derehluiul, La Bainschi şi Valea lui Francisc sau Frantzthal, parochie, moşie mănăstirească în căp. şi j.-ul Cernăuţului în Bucovina, are 5383 loc. (3645 ort.-or., 1488 rom.-cat. şi uniaţi, 15 protest., 235 mos.), trei şcoale primare în M. D. şi V. l. F., poştă, staţiune de cale ferată în D. [Dr. I. G. Sbiera.]

Moloşi, popor elin din vechiul Epir, aveau ca oraş principal Ambracia. In antichitate cânii acestui popor erau vestiţi prin ferocitatea lor. [Caion.]

Molotru, numele românesc al speciilor genului *Melilotus* Tourn. — Molotru alb, *Melilotus alba* Desr. — Molotru galben, *Melilotus officinalis* Desr. (v. ac.).

Moltke, familie nobiliară din Meklenburg.

1) *Adam Wilhelm de,* ministru danez, n. 25 Aug. 1785, 1848 prim-ministru, apoi până 1850 ministru de finanţe. 1854 preş. al dietei. † 15 Febr. 1864 în Copenhaga.

2) *Hellmuth Carol Bernhardt conte de,* general-mareşal de câmp al Prusiei, n. 26 Oct. 1800, trecù 1822 din serviciul danez în cel prusiac, 1835 instructor al armatei turcesci, asistă 1839 în campania turcească în Siria, 1848 şef de secţiune în marele stat major, 1849—55 şeful statului major al corpului 4 de armată, 1856 adjutant al prinţului Frederic Wilhelm, 1858 şeful statului major al armatei, 1864 şeful statului major al armatelor unite în Schleswig, 1866 şi 1870/71 şef al statului major pe lângă regele Wilhelm I, iniţiator principal în planurile de campanie; 1870 conte, 1871 mareşal de câmp, dela 1867 membru al camerei seniorilor al Germaniei de nord, apoi

al camerei germane, demisionează 1888 din postul de şef al statului major şi este numit preşedinte al comisiunei pentru apërarea ţerii, † 24 Apr. 1891 în Berlin. M. a fost un strateg abil, conducênd campania din 1866 contra Austriei şi 1870 contra Franciei.

Molton, *(Molleton),* barchentul moale şi përos întrebuinţat pentru îmbrăcăminte de dame.

Molucce, *(Insule de condimente, Goote Oost),* grup de insule în partea sud-estică a Asiei, între Celebes şi Guinea Nouă, 52,900 km²., aproximative 375,000 loc., Haraforaşi şi Malaiezi. M.-le se împart în 3 grupe. Odinioară mai toate vulcanice, pe cari şi astăḑi sûnt vulcani activi. M.-le sûnt patria cuişoarelor. Vegetaţiunea este foarte abundentă. Se produce în cantitate mare palmierul de sago, nutremêntul principal al locuitorilor. M.-le sûnt în posesiunea Olandezilor. [M. Bodiu.]

Molura, numele popular al plantei *Foeniculum vulgare* Mill. *Foeniculum* Adans., gen de plante biene sau perenale din familia Umbeliferelor, tribul Seselineae, foarte înrudit cu *Seseli,* de care se distinge numai prin dinţii caliciului obsoleţi şi petale galbene. Cuprinde 3 sau 4 specii probabil de origine mediterană, dintre care *F. officinale* All. se cultivă ca legumă, cunoscută sub numirea vulgară de *M.* sau »anison dulce.« [A. Pr.]

Molusce, un tip de animale nevertebrate, cu corp moale, simetric sau nesimetric, acoperit cu o peliţă (manta) de forma unui sac. Mantaua secretează o materie vëroasă, care dă nascere unei ghioci simple sau duble. Sistemul nutriţiunii este complect. Au organe de mişcare, cari constau în braţe sau un picior lat şi muschiulos, sau dintr'o membrană ce seamĕnă cu o înotătoare. Aceste însă pot lipsi. Sistemul circulator presintă deosebite grade de desvoltare, o inimă cu vase au în totdeauna. Respiraţia se întêmplă prin branchii sau plumâni. Sistemul nervos constă din un ganglion superior (creerii), unit cu altele din picioare şi dela mĕruntăi. Aproape toate au ochi, foarte mici, asemenea organe de pipăit în formă de fire (tentacule) şi organe de auḑ. Inmulţirea lor se întêmplă prin oué. Cele mai multe trăiesc în ape, sûnt foarte numĕroase şi respândite în toate zonele. Un mare numĕr de specii nu mai există aḑi; resturile lor se găsesc în epoca prozoică şi sûnt de mare însemnătate pentru studiul paleontologiei. Tipul moluscelor se împarte în I clasa Cephalopodelor, cu ordinul 1) *dibranchiata* (argonautul, caracatiţa, sepia); 2) ord. *tetrabranchiata* (nautilul). Clasa II Gastropodele cu ord. 1) *Pteropoda,* (hyalea, limacea, clio); ord. 2) *opisthobranchia,* (brillacee, pleurobranchee, doridide, acolide, pontolimaeide); ord. 3) *Pulmonata* (melcii, limacea, auriculacea, limnacea); ord. 4) *Heteropoda* (paludinacea, cyclostomide, helicina, aciculide, capulide, vermetus, turritellacee, marseniide, volutacee, oliva, briccinide, coroidee, cypraeee, tritonium, strombus, neritee, turbo). Clasa III. Scaphopoda cu familia: dentalium. Clasa IV. Lamelli branchiata cu ord. 1) *Monomyaria* (ostrea, lima, pecten, margian, mytilus, pinna, tridacna); ord. 2) *Dimyaria,* (unionacee, margaritana, anodonta, tellinacee, saticava, mya, pholadele, teredo, cardium).

Moluscoide, nume sub care Milne Edwards a reunit clasa Tunicierilor, creată de Lamareth în 1816, şi aceea a Bryozoarilor în un singur subanbranşament.

Momeală, *momire,* atragere în cursă, ademenire, amăgire, înşelare, convertire.

Moment, în fond mişcare (movimentum). M. denotă cea mai mică cantitate de timp posibilă, de unde adecă ori şi ce succesiune este exclusă. Se mai numesce şi *clipă, clipită.* In estetică: acel punct în acţiune pe care artele representative trebue să-l fixeze pentru ca să poată impresiona. In actele voinţei se numesce M. raţiunea (motivul) care determină sensul unei mişcări: *momentul hotărîtor.* [Pl.]

Mômiers, se numesc aderenţii unei secte protestante din Geneva, fundată pe la începutul secolului de către mai mulţi pastori. După ce cu timpul se subîmpărţise în sumă de disidenţe, îşi recapĕtă unitatea la 1848 sub titlul de »Biserica liberă«, drept care fiintează ăncă şi astăḑi. (Gelpke, Kirchengesch. d. Schweiz, Bern 1856 până 1861, vol. II, p. 215.)

Mommsen, *Theodor,* istoric german, n. 1817 în Schleswig. Primele cunoscinţe le dobândesce la gimnasiul din Altona (1834—38), de unde apoi trece la universitatea din Kiel (1843). După o cĕlĕtorie sciinţifică făcută în Italia şi Francia, se întoarce în Berlin (1847), înflăcărat de ideile liberale, cari frămêntau tinerimea din acel timp. Rătăcit o vreme în mişcarea revoluţionară dela 1848—49 din Germania, din care causă pierde catedra de drept dela universitatea din Leipzig, îşi revine îndată la studiile sale asupra lumii romane. Chiemat pe temeiul lucrărilor sale la universitatea din Zürich (1852), nu întârḑie a reîntra în Germania, ca profesor la universitatea din Breslau şi mai târḑiu (1858) la cea din Berlin, unde, cu mici absenţe, a remas până în timpurile din urmă. Timp de 10 ani, dela 1850—60, scoate la lumină opere de valoare nepreţuită, cari prin metoda cercetărilor şi prin importanţa resultatelor dobândite, au remas şi astăḑi ăncă neîntrecute. La 1850 apare: »Die unteritalischen Dialekte«, prin care el pune basele studiului dialectelor italice; la 1852 »Inscriptiones regni Neapoletani«, unde el îşi dă nu numai mĕsura capacităţii sale epigrafice, dar şi metoda de publicare a inscripţiilor romane, metodă urmată de către editorii corpului inscripţiilor latine; la 1854 »Römische Geschichte« şi în fine la 1860 »Geschichte des röm. Münzwesens«, care este un monument de erudiţie. Epigrafist, cunoscĕtor al instituţiilor romane, mai ales cele de drept politic, linguist, numismat, M. era fără îndoială pregătit, ca să scrie istoria poporului roman. In adevĕr, istoria sa romană a stîrnit dela început o admiraţie generală şi a fost tradusă în mai toate limbile popoarelor culte ale Europei. Lipsit în parte de simţ poetic, fiind om de lege mai presus de toate, M. despreţuesce spusele tradiţiilor şi ale miturilor, pe cari el le socotesce drept »nisce foi uscate şi risipite de vênt«, şi prin aceasta se deosebesce de şcoala lui Niebuhr, care caută să explice formarea legendelor şi să desfacă din ele simburul de adevĕr, care l-ar conţine. M., în locul istoriei tradiţionale a regalităţii romane, ne zugrăvesce o altă icoană alcătuită din datele, pe cari analisa materialului

linguistic şi a religiei puteau să i-le dea. Pentru ca să-şi facă idee despre instituţiile religioase şi politice străvechi ale neamului roman, el studiază timpurile mai cunoscute, cari sûnt şi mai apropiate de noi, înlăturând tot ceea ce i-se pare lui adaus cu vremea, de ceea ce a fost păstrat neatins din timpurile primitive. Din această lucrare au apărut numai volumele I, II, III şi V; cel de al IV, care trebue să cuprindă istoria împěraţilor romani, este încă în aşteptare. Toate celelalte lucrări ale sale sûnt făcute în vederea limpeḑirii unora din problemele, cari se rapoartă tot la istoria romană. M. represintă de sigur cea mai înaltă autoritate sciinţifică pe terenul istoriei în Germania şi bine înţeles în Europa.

Scr. mai însemnate: Tesa inaugurală: Ad legem de scribis et viatoribus et de auctoritate (1843); De collegiis et sodaliciis Romanorum (1843); Die röm. Tribus in administrativer Beziehung (1844); Epigraphische Analekten (1849); Die unteritalischen Dialekte (1850); Über den Chronographen vom Jahre 354 (1850); Römische Urkunden (1850); Das Edit. Diokletian (1851); Inscriptiones regni Neapoletani (1852); Die röm. Feldmesser (1852); Römische Geschichte (1854); Inscriptiones Confœderationis helvetica (1854); Die Stadtrechte der latinischen Gemeinden Salpensa und Malaca (1855); Die Rechtsfrage zwischen Cæsar und dem Senat (1857); Die röm. Chronologie bis auf Cæsar (1858); Geschichte des röm. Münzwesens (1860); Juris antejustiniani fragmenta (1861); Verzeichnis der röm. Provinzen, aufgesetzt um 297 (1862); Corpus inscr. lat. (t. I, 1863); Röm. Forschungen (1863); Res Gestæ Divi Augusti (1865); Digesta Justiniani Augusti (1868); Plinii epistulæ et panegyricus (1870); Röm. Staatsrecht (1871); Corp. inscr. lat. (t V, 1872); Observationes epigraphicæ (in Ephem. epigr. 1872); Corp. inscr. lat. (t. III, 1873); Das militär. System Cæsars (1877); Corp. inscr. lat. (t. VIII, 1881); Jordanis Romana et Getica (1882); Corp. inscr. lat. (t. IX, X, 1883); Die Conscriptionsordnung der röm. Kaiserzeit (1884); Röm. Geschichte (t. V, 1885); Das röm. Militärwesen seit Diocletian (1889); Chronica minora sæculi IV, V, VI, VII (1891).

Cf. M. Zangemeister (Theodor Mommsen als Schriftsteller. Heidelberg, 1887).

[Teohari Antonescu.]

Momordica L., (botan.) gen de plante din fam. Cucurbitaceelor, trib. Cucumerineae. Cuprinde ca. 26 specii tropicale, preponderant africane, dintre cari *M. Balsamina* L. şi *M. Charantia* L. se cultivă ca plante decorative. [A. Pr.]

Momuleanu, (Mumuleanu), *Paris Barbu,* poet, n. 1794 în Slatina (Rom.). † 1837 în Bucuresci; a publicat: Versuri (1817), Plângerea Patriei şi Caracterele (1825), Ultimele Poesii, 1837.

Momus (Momos), *(grec.)* ḑeul batjocurii şi al ocării.

Mon, v. Sen.

Monach, *Călugăr,* cel ce s'a lăpědat de lume şi s'a obligat prin vot la observarea consiliilor evangelice a castităţii sau feciorici, a obedienţei şi a săraciei, şi trăiesce în mănăstire, observând regulele ordului al cărui membru este. Originea călugărilor se poate reduce la primele timpuri ale bisericei, în cari se pot considera ca prima formă a călugărilor *ascheţi* (v. Ascesă). Pe timpul persecuţiunii lui Deciu, cam pe la mijlocul secl. III, o mulţime de creştini au fugit în deşerturi, unde duceau o viaţă solitară, nisuindu-se spre a ajunge la perfecţiunea creştinească. Aceştia sau numit *eremiţi,* şi mulţi dintre ei au urmat a duce acel mod de viaţă şi după încetarea persecuţiunilor. Sf. Antoniu (v. ac.) pe la 270 adunà în jurul sěu mai mulţi solitari de aceştia şi le dădù o regulă comună, de aceea el e considerat ca părintele monachismului în Orient. Invěţăceii sěi se numiau *anachoreţi* şi locuiau în celle sau colibi deosebite numite *laure.* Pe la 325 Sf. Pachomiu întruní pe insula Nilului, Pebana, mai mulţi anachoreţi într'o singură locuinţă şi le prescrise altă regulă. Aceştia fură numiţi *cenobiţi.* Ceva mai târḑiu Sf. Basiliu cel Mare (v. Basiliţi) reorganisà cu totul viaţa călugărească, le zidí mănăstiri în apropierea oraşelor şi prescrise o regulă, care în curând fù adoptată mai de toţi călugării din Orient, şi e observată, cu puţine modificări, până astăḑi.

In Occident monachismul a fost întrodus de către Sf. Atanasiu pe la 340, care fugind de persecuţiunea arianilor la Roma, a dus cu sine doi călugări şi viaţa Sf. Antoniu scrisă de el. La îndemnul lui mulţi se făcură călugări şi în curând se lăţí monachismul în tot Occidentul. Nu aveau însă toţi călugării aceeaşi regulă până la Sf. Benedict (v. Benedectin), care pe dreptul e considerat ca părintele monachismului în occident. Pe urmele lui mai mulţi bărbaţi sfinţi şi evlavioşi au întemeiat o mulţime de orduri călugăresci, ai căror membrii se ocupau cu cultivarea sciinţelor, artelor şi a industriei; unii se resboiau pentru apěrarea creştinismului în contra păgânilor (v. Orduri militare), alţii îngrijau bolnavii in spitale şi răniţii pe câmpul de luptă, sau rescumpěrau pe sclavi şi captivi (v. Trinitari). Astăḑi sûnt numeroase orduri şi congregaţiuni religioase, ai căror membrii împrăştiaţi pe toată suprafaţa pământului, se ocupă cu predicarea credinţei creştine, instruirea tinerimei, crescerea orfanilor, îngrijirea bolnavilor şi a neputincioşilor şi adăpostirea săracilor. Călugării sûnt parte preoţi parte fraţi laici, ba în Occident sûnt unele orduri ai căror membrii toţi sûnt laici. Călugării occidentali se împart în mai multe specii. Aşa s. e. în privinţa voturilor sûnt *ordurile religioase* propriu ḑise, ai căror membri fac voturi solemne; *congregaţiunile,* în cari se fac voturi simple, dar perpetue şi congr. impropriu ḑise, în cari sau se fac numai unele voturi sau toate trei, dar nu perpetue ci s. e. pe un an. Cu privire la modul de viaţă sau la ocupaţiune iară sûnt: monachi sau contemplativi, canonici regulari, mendicanţi (cerşitori), clerici regulari, orduri militare, ospitalieri şi redemţionişti. Călugării orientali stau sub jurisdicţiunea episcopilor diecesani, iar cei occidentali sûnt exemţi, afară de cei din congregaţiunile cu voturi simple, nu pot însă îndeplini în diecesa lor funcţiuni sacre fără permisiunea episcopilor.

Călugăriţă, fecioară sau věduvă consacrată lui Dumneḑeu prin voturile castităţii, săraciei şi al obedienţei şi obligată să trăiască într'o mănăstire sub o anumită regulă. Încă în veacurile cele dintâi ale creştinismului erau vergure consacrate lui Dḑeu, cari pentru a se deosebí de femeile laice purtau o haină deosebită şi

un vĕl pe cap, pe care îl impunea episcopul în serbătorile cele mai mari ale anului. Acestor fecioare nu le era iertat să se mai mărite. La început ele trăiau în casele părinţesci, dar încă din vechime au început a duce viaţă comună în *laure* şi *mănăstiri*, de cari în Orient existau mai multe pe timpul Sf. Antoniu şi Pachomiu (secl. III). Iar din viaţa Sf. Basiliu scim că de odată cu fundarea ordului sĕu pentru bărbaţi, sora sa Sf. Macrina a fundat un ord de călugăriţe pentru care tot Sf. Basiliu a prescris regule analoge cu ale basiliţilor. In Occident primele mănăstiri de călugăriţe s'au fundat, ca şi cele de bărbaţi, după mergerea Sf. Atanasiu în Roma (v. art. preced.). Mai târdiu părintele monachismului în Occident, Sf. Benedict, ca şi Sf. Basiliu, a prescris regule pentru ordul călugăriţelor benedictine, fundat de sora sa Sf. Scolastica. In timpurile cele vechi călugăriţele făceau votul pe toată viaţa şi nu le era permis să părăsească mănăstirea nici când (v. Clausura). Atari călugăriţe mai sûnt şi acum. Acelea pe lângă post şi rugăciune se mai ocupau numai cu lucrul manual, şi acesta este şi astădi toată ocupaţiunea călugăriţelor din Orient. In Occident încă prin evul mediu au început a se înfiinţa unele congregaţiuni de femei cari trăiau în comun, nu făceau însă voturile solemne nici pentru toată viaţă şi nu erau obligate la clausură. Aceste se pot deci numí călugăriţe numai în sens mai larg. Congregaţiuni de felul acesta acum sûnt foarte multe în Occident, şi membrele lor se ocupă mai ales cu crescerea şi instrucţiunea fetiţelor şi a orfanilor, cu îngrijirea bolnavilor în spitale şi a bĕtrânilor neputincioşi în asilele lor, cu ajutorarea săracilor, ba unele merg chiar şi pe câmpul de bătaie pentru a îngrijí pe cei răniţi. Călugariţele mai vechi erau astfel organisate încât, cu puţine excepţiuni, fiecare mănăstire cu privire la disciplina internă şi la cele timpurali atîrna numai dela *abatisa* sau *stariţa* proprie, iar în cele spirituale atîrnau dela episcopii diecesani. Congregaţiunile mai noue sûnt astfel organisate, încât toate mănăstirile de acelaş fel sûnt supuse unei superioare generale. (v. art. Congregaţiuni religioase, Mănăstire.) [Dr. I. Radu.]

Monachismul oferă stadiul cel mai pronunţat de decadenţă în biserica orientală. Mulţi chiar dintre cler, i-au declarat un rĕsboiu pe moarte. Menit cum este, a presenta în modul cel mai desăvîrşit viaţa evangelică, conform cuvêntului Mântuitorului: »Fiţi perfecţi, cum este perfect şi Tatăl vostru în ceruri« (Mat. 5, 48), a fost deviat din scopul sĕu, şi prea adevĕrat spune episcopul Melchisedec (Papismul şi starea actuală a bis. ort., Buc. 1883, p. 104). »In societatea actuală română«, adecă după ideile rĕspândite într'însa, »mănăstirile nu pot avé alt rol, decât de asiluri pentru bĕtrâni, cari, după ce şi-au isprăvit rolul în societate, doresc a-şi sfîrşi viaţa în liniştea mănăstirească.« Se mai adaugă şi miseria cumplită, în care s'au lăsat mănăstirile după secularisare. De aceea numĕrul călugărilor în România a decrescut într'una şi o mulţime de mănăstiri au fost părăsite, sau prefăcute în penitenciare, spitaluri şi magazine ale statului. Din 10.000 chinoviţi în 1857, nu mai găsim în 1867 decât 4851, iar în 1893 de abia 2654.

Atât călugării cât şi călugăriţele din Rom. sûnt exclusiv Basiliţi (v. ac.), dar regula primitivă a Sf. Vasile a făcut loc unor regulamente moderne. Prima încercare de acest fel a fost a lui Cuza, prin decretul organic din 6 Dec. 1864, care însă nu s'a aplicat întocmai, fiind prea draconic. Astfel se cerea pentru călugărirea bărbaţilor o vîrstă minimă de 60 de ani, pentru femei 50, afară de casul unei invalidităţi incurabile; numai dacă o femeie vrea să se devoteze la serviciul spitalelor sau al institutelor filantropice ale statului, ea se poate călugărí şi la vîrsta de 30 de ani. Pe lângă aceea se recerea autorisaţia sinodului şi a ministrului. Acest decret a fost slăbit prin regulamentul sf. sinod din 29 Mai 1873, care este încă în vigoare, şi hotăresce cu deamĕnuntul cele referitoare la disciplina monachală. După acest regulament, cel ce vrea să se călugărească, trebue să facă suplică episcopului sĕu, arătând motivele şi dovedind că nu mai are daraveri în lume faţă de nimeni, şi că s'a despărţit eventual de soţul sĕu cu consimţire. Episcopul îl trimite la egumenul mănăstirii alese, să-şi facă ispitirea (noviţiatul) pe timp de 6 luni până la 3 ani. Apoi egumenul cere dela sf. sinod autorisarea de a-l tunde în monachism. Astfel se evită şi chestiunea vîrstei şi amestecul ministrului. Disciplina mănăstirească după acest regulament, este cea ordinară a vieţii monachale; se permite însă reţinerea unei averi proprii, ceea ce nu se vede cum s'ar potriví cu disa Domnului: »Dacă vrei să fii prefect, vinde ce ai şi dă-o săracilor şi vino de mĕ urmează« (Mat. 19, 21); după noţiunile bisericei rom.-cat., paupertatea individuală perfectă este un caracter esenţial al monachului. Superiorul se alege de către monachii chinovului după o listă alcătuită de episcop, presidând alegerea un delegat al sĕu. Alesul trebue aprobat de guvern. Fiecare mănăstire are unul, sau mai mulţi duchovnici (spirituali), confirmaţi de episcop. Acestia cu egumenul, formează consiliul spiritual, care ţine o condică de conduită a monachilor, din care se trimite copie anuală şi episcopului eparchiot. Oficialii de administraţie sûnt economul, casierul (în acelaş timp şi secretar), eclesiarchul (paracliser) şi archondarul; acesta din urmă este provĕdut cu o sumă de bani destinată la primirea şi îngrijirea oaspeţilor, cari pot sta în mănăstire până la 3 dile. Regulamentul impune monachilor şi lucru manual, ca fabricaţiune de postav, de lumînări, de haine bisericesci şi altele. In fine se institue câte o bibliotecă, un registru (sinodic) pentru însemnarea binefăcĕtorilor şi o cronică mănăstirească. (Boerescu, Codicele române, Buc. 1873, supl. I, p. 141; Alman. Cult. 1868 şi 1893; Şaguna, Ist. bis., Sibiiu 1860, II. pag. 245—8).

Monaco, mic principat independent, între Marea Tirhenică şi departamentul francez Alpes-Maritimes, 21·6 km², 13,500 loc. *M.*, oraş şi residenţă episcopească aproape de Nizza, 3300 loc., are castel pompos, bis. catedrală, promenade frumoase, mic port, staţiune balneară maritimă; clima este sănătoasă. [M. Bodiu.]

Monada, *(grec.)* înseamnă în fond unitate. Ca termin filosofic, i-s'a atribuit şi un înţeles metafisic, luându-se ca principiu al existenţei, aşa s. e. la Pythagora şi Plato. Cu înţelesul de principiu se întâlnesce în filosofia mai nouă mai

întâiu la Giordano Bruno († 1600) și cu deosebire la Leibnitz (1646—1716) (v. ac.). După Leib. M. sûnt substanțe absolut simple, dotate cu forță și putere representativă. Deși imutabile și eterne, totuși ele sûnt efulgurațiuni ale unei M. primordiale, care este Ddeu. Această vedere despre M. o regăsim apoi și la Herbart (1776 până 1841), numai cât H. le numesce *realii*. In asemĕnare cu M. lui Leib., realele lui Herb. sûnt fără conținut și stau în raport de influențare unele cu altele, din care raport se nasc conceptele. O doctrină analogă împărtășesce și Lotze (1817 până 1881). Doctrina despre M., luată ca teorie și expusă în sistem, se numesce ***monadologie***. [Pl.]

Monaghan, comitat în prov. irlandeză Ulster, 1294 km²., cu 86,206 loc. (1891). *Capitala M.* are 2938 loc.

Monarchia, termin general, care cuprinde toate guvernamentele, unde u n s i n g u r om exercită autoritatea supremă, și se aplică atât la un stat despotic cât și la unul, unde puterea suveranului e limitată. De ací două feluri de M.: *absolută* și *constituțională*. [O. L.]

Monarda L., (botan.) mic gen din familia Labiatelor, tribul Monardeae, cuprinde plante erbacee, cu frunzele mai adesea dentate. Acest gen are vr'o 6 sau 7 specii, ce cresc în America de nord, dintre cari menționăm: *M. didyma* L., *M. citriodora* Corv. și *M. fistulosa* L. [Z. C. P.]

Monas, gen de protozoar din grupa flagelatelor, familia Monadinelor. Corpul nud lipsit de pseudopode, provĕdut cu un singur flagel. Cuprinde speciile ***M. vivipara,*** care trăiesce liber în ape, ***M. caviae,*** parasit în intestinul gros la cobay, ***M. anatis,*** în coecum la rațe, etc.

Monastir sau *Bitolia,* capitala vilaietului M. în Turcia, care cuprinde partea apuseană a Macedoniei. Autoritățile turcesci, mai mulți consuli (Rusia, Anglia, Austria, Grecia, cu intervale și Serbia și România), episcopul grecesc are reședința acolo. Garnisoana e mare, populația e foarte mixtă, cu totul vor fi 50—60,000 loc. (20,000 Bulg., 8000 Arămâni, 4000 Spanioli, ceialalți Mohamedani: Turci, Albanezi, Mahagiri). Partidul grecesc, cu toate că sûnt numai câteva fam. grec. acolo, e mare, fiind-că mulți dintre Bulg. și Arăm. țin la Greci. In vremea din urmă și românismul a făcut progres, dar e de regretat, că Arămânii înșiși se despărțesc în partide. România întreține un gimnasiu (a fost încă unul al eforielor), o școală de băieți și una de fete. Școalele grecesci au case splendide, în parte ridicate cu bani arămânesci, și sûnt bine cercetate. Comerciul, mai cu samă cu cereale, e mare, și a crescut după ce s'a isprăvit calea ferată la Salonichi. [G. W.]

Monaxonia, (zool.) v. Centraxonia.

Monazit, *(Mengit),* mineral de Thoriu, Ceriu, Lauthau, galben, roșu, roșu violet, verde. La Miask în Ural, Norwich în Massachusetts, în Schreiberhau în Riesengebirge, etc. Ca năsip de monazit provine din Carolinele de nord, Brasilia și Australia. Servă la extragerea Thoriului și Ceriului, ce se întrebuințează la facerea pânzelor dela lămpile Auer. [Mrg.]

Monbuttu, *(Mangbattu),* popor în partea de nord-est a statului Congo, în regiunea de mijloc a rîului Ubangi (Uëlle), afluent al fluviului Congo, ca. 1 milion suflete, corpul svelt, pielea de coloare deschisă, aparțin grupei de popoare numită Nuba; fierari excelenți.

Moncastron, al doilea nume al Cetății-Albe dela gurile Nistrului.

Moncey, (pron. Mongse), ***Bon Andrien, Jeannot de, duce de Conegliano,*** mareșal frc., n. 31 Iulie 1754 în Moncey lângă Besançon, 1804 mareșal și 1805 duce, comandant în Spania, numit de Ludovic XVIII. Pair, comandant al corpului 4 de armată în rĕsboiul contra Spaniei din 1823, 1833 guvernor al casei invalidilor, † 20 Apr. 1842.

Monck, ***(Monk) George, duce de Albemarle,*** general engl., n. 6 Dec. 1608 în Potheridge (Devonshire), sub Cromwell locotenent-general, 1654 guvernor în Scoția, 8 Mai 1660 făcù a se proclama ca Rege Carol II, † 3 Ian. 1670.

Mondiaches, v. Madrigala.

Moneasa, (magh. ***Menyháza***), o stațiune balneară până în anii din urmă de puțină importanță, a început grație munificenței noului proprietar a lua un avênt îmbucurător. M. este o comună mică în Ungaria, comitatul Arad. Loc romantic, munți cu vegetație bogată cu straturi feruginoase. Isvoarele apar într'o vale atât de strîmtă, încât ca să poată fi întrebuințate la băi, trebuiau conduse la loc mai deschis, unde s'a zidit stabilimentul nou balnear. Apa acum vine în abundanță dintr'un puț artesian cu o căldură de 35° C. Caracterul ei este: thermală indiferentă. O întrebuințează cu succes bolnavii de nervi, debilitate și afecții femeiesci. Preste vară are medic. Ca loc de cură climatică încă e foarte recomandabilă M.

Lit. Bolemann: »Magyar fürdők és ásványosvizek.« Budapest, 1896. [Dr. Vuia.]

Monere sau ***Monerieni,*** clasă de protozoari (sau de protiste, Haeckel), lipsite de membrană și nucleu. Se nutresc prin intisceptiune și înglobare; se înmulțesc prin spori, sciorparitale sau gemiparitale și se mișcă prin pseudopode. Se deosebesc în ***Rhizomonere*** și ***Lobomonere,*** după cum pseudopodele sûnt filamentoase și adesea anastomosabile sau sûnt lobate și nu se pot anastomosa.

Moneta, plăci rotunde din aliagiu de aur și argint, aramă și aliagiu de aramă cu nickel, cositor, zinc (v. Aliagiu monetar) și apoi presate (bătute) cu anumite stampilii. Valoarea M.-tei este de 3 feluri: a) ***V. nominală,*** care este indicată pe ea; b) ***V. intrinsecă,*** care represintă conținutul ei în metal nobil (aur, argint) și ***Cursul*** sau ***V. de circulațiune,*** care se determină prin o anumită tarifare ***(valvațiuni,*** cu deosebire pentru M. străine) sau prin circulațiune. V. nominală și cea intrinsecă este stabilită în toate statele prin legi speciale (convențiuni monetare). Partea din față a M. se numesce ***avers,*** cea din dos ***revers,*** inscripțiunea circulară de pe ele, ***legendă,*** singuraticele litere sub figura aversului, arată localitatea unde a fost confecționată. ***M. curantă*** este după etalonul fiecărui stat de aur sau argint (v. ac.), iar ***M. mĕruntă,*** adecă divisionară de nickel, aramă, eventual argint. ***Fabricațiunea:*** barele sau plăcile de metal trec prin nisce suluri spre a se da grosimea cuvenită, apoi se taie în fâșii din cari se scot discurile rotunde, acestea se cântăresc și cu ajutorul unei tocile anume se regulează greutatea lor exactă,

se înfierbântă pentru a se muia, pentru a le lustruí se spală cu acid sulfuric, apoi se freacă într'un butoiu cu praf de cărbune, tărîțe de lemn, se mai cântăresc odată, apoi vin în presă între 2 stampile plane și una circulară. Baterea sau fabricațiunea M.-lor este dreptul exclusiv al statelor respective, căci numai ele sînt în stare a garanta valoarea lor intrinsecă, adecă reală.

Monetăria, etablismentul unde se confecționează moneta.

Monge, *Gaspard,* geometru francez, creatorul geometriei descriptive prin care a dat architecturei o adevĕrată basă sciințifică pentru partea ei geometrică. Principalul fundator și organisator al șc. politechnice din Paris și al șc. normale superioare din Paris, n. 1746 la Beaune. 1780 membru al academiei de sciințe și tot în acel an fù chiemat la Paris la catedra de hidraulică. Marea revoluțiune franceză venind, M. inventà modul practic pentru fabricarea salpetrului și a bronzului de tun, fără de cari Francia, în care se declarase înarmarea întregei națiuni, nu ar fi avut nici iarbă de pușcă, nici tunuri. Fù ministru de marină 1792—1793. † 1818 la Paris.

Mongibello, vulcan, v. Aetna.

Mongoli, popor formând marea majoritate a populațiunii din Mongolia; aparțin rassei tipice mongolă, grupa mongolic-altaică, se împart în M. de est sau adevĕrații M. și M. de vest sau *Calmucii* și *Buraeții,* aproape toți adepți ai Buddhismului, odinioară cuceritori rĕsboinici, astădi nomadi pacinici, deosebit de cresceroa vitelor (cămiie, cai, vite) se ocupă și cu vênătoare și pescuit, și stau sub stăpânirea a mai mult de 200 principi ereditari, cari plătesc împĕr. Chinei tribut în schimbul unor daruri primite dela ei. Reședința capului spiritual (Bogdo-Lama) este Urga în regiunea Chalcha, relațiunile comerciale cu Rusia se fac preste orașul chin. Maimacin la Kiachta (rus.); caravane rusesci trec prin Gobi până la Peking. Istoria M.-lor presintă interes numai cu chanul Djengis († 1227), care i-a dus ca biruitori în țeri străine. Stăpânirea lor o întinseră în curând preste China, Asia anterioară, Rusia până în Germania (lupta dela Wahlstatt 9 Apr. 1241), fură însă isgoniți 1363 din China și în secl. XV din Rusia, pe când în Asia anterioară și medie se formà sub Timur 1380 o nouă împĕrăție M.-lică, care durà până 1468. Un urmaș al dinastiei Timur, anume Baber, înființă în India 1519 împĕrăția Mogulului mare. In secl. XVI se stinge insemnătatea istorică a M.-lor.

Mongolia, provincie chineză, care ocupă marea parte de nord a împĕrăției, dimpreună cu ținuturile apusene Kobdo și Tarbagatai, 3.543,000 km²., cu ca. 3 mil. locuitori; formează un înalt platou încungiurat de munți, la sud stepă (deșertul Gobi), la nord regiunea deluroasă Altai. Locuitorii sînt *Mongoli,* puțini Mohamedani și Chinezi. Minerale: țeara este avută în sare, cărbuni de piatră, fier, ș. a. Chinezii însă opresc exploatarea, numai în puține locuri o conced. Industria și comerciul sînt foarte primitive. (v. Mongoli.)

Monilia Pers., (botan.) gen de Ciuperci Mucedinee; speciile sale trăiesc pe putregaiu, lemne, fructe sau parasite pe mucoasele omului; specie mai comună e *M. candida* Bon. Toate se presintă ca tufe dense de filamente puțin ramificate, purtând la vîrfurile lor spori în șiraguri. După unii acest gen ar trebuí apropiat de ciuperca *Saccharomyces albicans* Rees., care provoacă la copiii de țîță boala numită de Francezi *Muguet,* iar de poporul nostru »caș la gură«. [S. Șt. R.]

Monism, *(grec.)* sistemul filosofic ori teologic, care pentru înțelegerea și explicarea lumii precum și a ființelor și fenomenelor dintr'însa, nu admite decât un singur principiu. După cum, calitativ, acest principiu este considerat ca materie, ca spirit ori ca ceva al treilea, absolut, care poate să devină în manifestările sale atât materie cât și spirit, în sfera M.-lui se deosebesc mai multe forme: materialism, spiritualism, identism (v. ac.). [Pl.]

Monițiune, avertisment ce precede excomunicarea (în bis. cat.).

Monitor, titlu a mai multor diare. *M. oficial al Rom.,* foaia cotidiană oficială a României.

Monitor, prototipul vaselor de luptă moderne. In timpul resboiului de secesiune (America) fù construit primul vas de acest tip; »*Monitor*« era un bastiment de fier prea puțin ridicat deasupra apei, cuirasat cu fier atât pe flancuri cât și pe punte; artileria era cuprinsă într'o turelă cuirasată mobilă împrejurul unui ax. Din acest tip au derivat direct actualele cuirasate »păzitoare de coastă«, iar dispozițiunea artileriei mari dela »Monitor« e mai mult sau mai puțin adoptată pe toate vasele moderne de luptă (cuirasate). Sînt M. mici de rîu (Austriacii au 4 pe Dunăre), cari formează adevĕrata flotă de luptă pe apele interioare. M. în genere sînt puțin apte a naviga pe marea largă (cel dintâiu s'a și înecat într'o furtună), dar sînt excelente pentru gurile fluviilor și pentru coaste. [Const. B.]

Monitor *(Varanus niloticus),* o șopârlă din fam. Varanidelor, ord. Squamatelor, este de coloare verde-gălbinie, cu inele verdii și gălbinii pe coadă. Lungimea 1·7 m., din care coada e de 1 m. Trăiesce în rîurile Africei. Se nutresce cu animale mici (paseri, broasce), cu ouĕ de paseri și de crocodil, visitează chiar și cotețele paserilor. In vechime se venera ca un animal sfânt, deoarece mâncă ouĕle de crocodil.

Monmouth, comitat în vestul Angliei, 1383 km²., cu 252,416 loc. (1891); mine de cărbuni, industrie de fier. *Capitala M.* are 5470 loc.

Monnier, (pron. monie) *Marc,* scriitor franc., n. 7 Dec. 1829 în Florenza, † 18 Apr. 1885 ca prof. în Geneva; a scris drame, poesii, novele și numeroase opere literare și istorico-lit. (cu deosebire asupra stărilor ital.).

Monoadelf, (botan.) Androceu (v. ac.), gamostemon format din reunirea tuturor filamentelor staminelor într'un singur mănunchiu, s. e. ca la Nălbă. După acest caracter a instituit Linné în sistemul lui de clasificare clasa 16, ***monadelphia.***

Monobionte sau *Monobion,* v. Metazoari.

Monocarpie, (botan.) plantele cari înfloresc și fructifică o singură dată în viața lor, cum sînt toate cele anuale, ori biene și unele din cele perene, ca Agave, Bambusul, Corypha, Echium vulgare, ș. a., se mai numesc și ***hapaxantice.*** In opoziție cu plantele monocarpice sînt cele ***policarpice,*** cari înfloresc și fructifică de mai multe ori în cursul vieții, cum sînt cele mai multe plante perene, arbuștii, arborii, etc.

Monochasiu, (botan.) sinonim cu Cima (v. ac.) unipară (v. Inflorescenţa).

Monochlamydee, (botan.) sinonim cu Apetal (v. ac.).

Monochromatice se numesc corpurile, cari reflectează sau transmit numai o singură coloare. Anume după teoria absorpţiunei corpurile colorate reţin în sine razele tuturor colorilor din lumina incidentă, afară de razele de aceeaşi coloare cu coloarea lor; pe aceste le reflectează şi întru cât corpurile sûnt străvĕḑĕcioase, le şi transmit. Unele corpuri reflectează două colori, aceste se numesc dichromice sau dichromatice.

Monoclin, sistem cristalografic, din care fac parte cristale cu un ax, un centru şi un plan de simetrie.

Monoclinic, (botan.) tot una cu hermaphrodit (v. ac.); în oposiţie cu M. e *diclinic* (v. ac.).

Monoclu, o sticlă măritoare făcută numai pentru un ochiu, s. e. ochilari cu o singură sticlă.

Monocord, instrument antic de musică cu o singură coardă.

Monocotyledonat, plantă al cărei embrion are un singur cotyledon (v. ac.). Acest caracter s'a folosit de botanişti spre a deosebi între plantele Angiosperme prima clasă a *M.-elor* sau *Monocotyleelor*. Ele mai au şi următoarele caractere: mai adesea sûnt ierburi cu frunze isolate ce au nervaţiune paralelă; rădăcina principală e de scurtă durată; tulpina nu se îngroaşe prin ţesături secundare provenite din activitatea cambiului intrafascicular; florile sûnt regulate şi tipic formate din 5 verticile de câte 3 părţi (trimere): 2 verticile compun periantul homo- sau heteroclamydeu; androceul are 2 verticile de stamine, iar gyneceul un singur verticil de carpele; semênţa are endosperm abundent. Clasa M.-lor se divide în 11 serii sau ordine, mai principale fiind: Pandanale, Helobiee, Glumiflore (v. ac.), Principes (Palmieri), Spatiflore, Farinoase (v. ac.), Liliiflore (v. ac.), Scitaminee şi Microsperme. [S. Şt. R.]

Monocratia, sinonim cu Monarchia (v. ac.).

Monod, (franc. pron. mŏnō), 1) *Adolf*, teolog frc., n. 1802 în Copenhaga, 1836 prof. de teologie reformate în Montauban, 1847 predicator în Paris, † 6 Apr. 1856 acolo. 2) *M. Frederic*, fratele acestuia, n. 1794 în Monnaz (Cantonul Waadt), coîntemeietorul bisericei libere reform. în Francia. † 30 Dec. 1863. 3) *M. Gabriel*, istor. frc., nepotul celor precedenţi, n. 7 Martie 1844 în Le Havre, 1880 prof. la şcoala norm. super. (pedagogică) în Paris, redactor la »Revue historique«; a scris mai multe lucrări istorice.

Monodelphieni, nume dat de Blainville mamiferelor lipsite de osul marsupial, şi cari compun astăḑi mamiferele placentare.

Monodia, *(grec.)* cântec numai cu un singur glas; în contrast cu musica polyfonă. Din acest fel de musică s'a format cu încetul stilul musical dramatic şi în urmă opera noastră.

Monodistichon, poesie ce se compune dintr'un singur distichon.

Monodon, (zool.) narval (v. ac.).

Monodrama, v. Melodrama.

Monoecus, *(lat.) monoicus, monoic,* v. Monoicie.

Monofagia, *(grec.)* unica mâncare sau săturare în ḑi la oră anumită, este o specie a postului, mai vîrtos în Sf. paresemi, afară de Sâmbătă şi Duminecă, când nu este rânduită M.

Monofiletic, *(grec.)* cu un singur trunchiu. După *teoria descendenţei M.* toate grupele de organisme îşi au originea dintr'un singur organism, iar după *teoria polifiletică* din mai multe.

Monofisiţi, eretici din secl. V cari ḑiceau că în Isus e numai o natură (cea divină) deoarece după Incarnaţiune natura omenească a fost contopită în cea divină. Corifeul acestor eresii a fost un călugăr cu numele Eutiche. Contra lui, Sf. Flavian convoacă în a. 448 un sinod la Constantinopole, care fù întărit de către papa Leo I. In acel sinod Eutiche a fost osândit, dar nu s'a liniştit şi mijlocí dela împ. Teodosiu convocarea unui alt sinod la Efes, aşa numitul latrociniu dela E., în care, cu înlăturarea legaţilor papei, a presidat Dioscor, patr. Alexandriei, un om depravat şi impiu. Aici E. fù rehabilitat, iar Sf. Flavian depus şi bătut de către călugării lui E. încât în scurt murí. Pentru stirpirea eresiei, care causa mari turburări în Orient, s'a convocat în a. 451 sinodul dela Calcedon în care Eutiche şi Dioscor au fost excomunicaţi.

Prin aceasta însă eresia nu s'a stins, ci a mai remas până aḑi în Asia şi în Egipt. M. şi-au ales în Alexandria un patriarch şi se numesc aḑi Copţi, au trecut însă în urmă mai toţi la catolicism. In Asia M. se numesc Iacobiţi, dela organisatorul lor Iacob Borada. [Dr. I. Radu.]

Monoftalmia, *(grec.)* stare caracterisată prin aceea, că numai în o orbită se găsesce bulb, pe când în cealaltă bulbul lipsesce de tot sau e rudimentar.

Monogamia, căsătoria bărbatului cu o singură femeie în contrast cu *poligamia* (v. ac.). Legile creştine şi israelite prescriu M., mohamedanii admit poligamia. In *bot. M.* e sinonim cu Diclinic.

Monogenesa, se ḑice de animalele cari nu presintă decât un singur mod de reproducţiune, acela de ou sau ovul în oposiţie cu *metagenesa*.

Monogonie, reproducţiune extrasexuală.

Monografia, *(grec.)* scriere sau memoriu asupra unui subiect special sciinţific (istorie, biogr., etc.).

Monografii istorice. Cele mai bune monografii istorice în limba română sûnt: Studiul istoriei la Români, de G. Panu, publicată în Convorbiri Literare anul VI şi VII; Teoria lui Roesler de A. D. Xenopol, Iaşi 1884; Dare de samă critică despre »Teoria lui Roesler« a lui A. D. Xenopol, de Dimitrie Onciul, publicată în Conv. Lit. anul XIX; Studiile: Dragoş şi Bogdan, fundatorii principatului Moldovei, Conv. Lit. XVII; Chestiunea lui Iuga Vodă ibid. XX; Radu Negru şi Originea Principatului Ţerii-Românesci, ibid. XXIV şi XXV, ale lui Dimitrie Onciul cum şi Originile Principatelor Române, Bucuresci 1899 de acelaş. Studiile lui Ioan Bogdan: O încercare de critică diplomatică slavo-română, Anal. Acad. Seria II, vol. XI; Vlad Ţepeş, Bucuresci 1896 de acelaş. Numeroasele şi serioasele studii ale lui Nicolae Iorga (v. ac.), dintre cari relevăm: Basta şi Mihaiu Viteazul 1895 Buc.; Istoria Chiliei şi Cetăţii-Albe, opera premiată de Academia Română 1900. Studiul lui Ştefan Orăşanu: Cronicarii Moldoveni din secl. XVII, extras din Conv. Lit. XXXIII, Buc. 1899.

Monogram, o figură din două sau mai multe litere cari exprimă numele sau titlul unei persoane.

Monogynia, (grec. botan.), flori cu un singur pistil. *Monogynia,* a numit Linné primul ordin al claselor I—XIII.

Monoice, *(grec.)* plante cu flori unisexuale sau dicline, cari se află însă pe acelaş individ. In clasificaţiunea lui Linné, cl. 21, care cuprinde toate fanerogamele monoice. (v. Androgynie).

Monolith, *(grec.)* obiect de artă sculptat dintr'o singură bucată de piatră, s. e. un obelisc, columnă, statuă, etc.

Monolog, vorbirea unei persoane singure, e partea cea mai însemnată a unei drame. Se dă mai ales persoanelor principale, în situaţiuni extreme. Exprimă simţeminte şi pasiuni puternice *(M. de pasiune),* sau reflexiuni asupra situaţiunii *(M. de reflexiune).* M. e oglinda, prin care privim în sufletul eroului dramatic, ca să-i cunoascem simţemintele şi cugetările cele mai ascunse, cari fără acest mijloc artificial ne-ar remâné necunoscute. Asemenea M.-lui sûnt şi vorbele *în parte,* când se află două sau mai multe persoane pe scenă.

Monom, expresiune algebrică în care e un singur termin (v. ac.).

Monomania, *(grec.)* furia. Se vorbesce de monomanie atât când predomnesce o singură idee delirantă, precum şi atunci, când există impulsiuni morbide. După cum afectul este trist sau vesel, M. face parte din stările depresive sau din stările de exaltare.

Monomeria, *(grec.)* proprietatea unui obiect de a fi compus din tot acelaş fel de părţi.

Monometalism, unul din cele două tipuri de căpetenie, cari alcătuiesc sistemele monetare aḑi la ordinea ḑilei şi cari preocupă şi desbină atât pe economişti cât şi pe oamenii de stat şi pe financiari. M. numit încă în limba vulgară etalonul monetar unic, stabilesce cursul legal numai în favoarea unei singure monete de aur sau de argint. *Bimetalismul,* care se mai numesce etalonul monetar dublu, şi care formează asemenea o sistemă, stabilesce curs legal şi pentru moneta de aur şi pentru cea de argint. Uniunea monetară latină a adoptat sistema bimetalistă în 1865, sistemă recunoscută şi în România, care însă mai târḑiu a renunţat la ea, introducênd etalonul unic de aur. (Cf. N. E. Idieru, »Studii de econ. pol. şi fin.« Buc. 1895, vol. I p. 405—458). [N. E. Idieru.]

Monometru, v. Dimetru.

Monomorfe, numire propusă de Laporte de Castelnau şi în urmă de Jacquelin-Duval, să se dee insectelor *aptere,* considerându-le ca intermediare între myriapode şi celelalte hexapode.

Monomorfia, făptură după acelaş tip, uniformitate.

Monoplegia, (med.) apoplexie împreunată cu paralisia numai a unei extremităţi.

Monopol, (dela lat. *monopolium,* grec. *monopôlion),* un privilegiu exclusiv de a vinde una sau mai multe lucruri. In economia socială însă acest cuvênt are o accepţiune mai largă decât aceea ce i-o indică etimologia sa. El se aplică nu numai la casul în care dreptul de a vinde este în mânile unui singur, dar încă tuturor casurilor, în cari nisce cause naturale sau artificiale restring concurenţa şi pun producţiunea şi vênḑarea în mânile unui oarecare numĕr de indiviḑi cu exclusiunea altora. M.-le pot fi *naturale* sau *legale.* Cele dintâi sûnt nisce avantagii fericite conferite de natură chiar, atât lucrurilor cât şi indiviḑilor. Aşa, situaţia excepţională a unor podgorii, a unei staţiuni balneare, vocea unei cantatrice, etc., sûnt atâtea M. naturale. Cele de al doilea sûnt exercitate de către stat sau concedate de el în profitul indiviḑilor. Astfel, statul are s. e. M. fabricaţiunii şi a vênḑării tutunurilor, a cărţilor de joc, a sării, a ierbii de puşcă, a chibriturilor, etc. Acestea sûnt nisce imposite; el mai are M. transportului scrisorilor şi a fabricaţiunii monetelor; acesta e un serviciu public. In *Ungaria* avem M. asupra tutunului, sării şi pulberii de puşcă. In *România:* M. asupra tutunului (înfiinţat 1864), sării, pulberii de puşcă (înfiinţat 1888), chibriturilor şi cărţilor de joc (înfiinţat 1886) şi hârtiei de ţigaretă (1899). Iată veniturile, în lei, a celor mai principale M. In 1897/8, tutun: 37.389,304, sare 7.586,841, chibrituri 2.795,431, pulberea de puşcă ca. 600,000. Total: lei 50.739,314.

Monopter, (grec. zool.), pesci cu o singură aripă. M. în archit. = care are un singur rând de columne: rotonda M.-ă.

Monopteros, *(grec.)* un edificiu rotund, mai ales templu, încunjurat de un singur şir de columne.

Monoptoton, *(grec.)* cuvênt cu aceeaşi formă pentru toate casurile.

Monor, com. mare în Trs., cott. Bistriţa-Năsĕud, cu 1279 loc. (1891) Români.

Monosacharide, o grupă de hidraţi de carbon cari corespund formulei $C_6\ O_6\ H_{12}$, numite şi hexose, şi printre cari menţionăm glucosa. Ele fermentează transformându-se în alcool etilic şi bioxid de carbon.

Monosilabe, *(grec.)* în gramatică cuvintele compuse din o singură silabă.

Monospermic, (botan.) fructul care are o singură semênţă, s. e. achena, caryopsa ş. a.

Monostelic, (botan.) se ḑice de tulpina plantelor că e *monostelică,* sau presintă M., când are un singur cilindru central *(stel).*

Monostomide, familie de viermi trematozi din subordinul Distominenilor (v. ac.), nu au decât o singură ventusă situată în partea anterioară a corpului, cuprinde genurile: *Monostomum* cu speciile *M. flavum,* care trăiesc la paserile aquatice şi provine din *cercoria ephemera* din planorbe; *M. mutabile,* trăiesc în fosile nasale şi cavitatea viscerală a palmipedelor şi alergătoarelor; *M. lentis,* a fost observat în cristalin la om. Genul *Hemistomum* şi *Holostomum.*

Monoteism, credinţa într'un singur Dḑeu, în oposiţie cu *politeismul* sau credinţa în mai mulţi dumneḑei, cu *ateismul* (v. ac.) şi cu *panteismul,* care nu admite un Dḑeu personal şi-l confundă cu universul. Argumentele confirmă existenţa lui Dḑeu şi unitatea lui. (v. art. Dumneḑeu.)

Monoteleţi, eretici din secl. VII cari admiteau în Isus Christos două naturi, însă numai o singură voinţă. Principalii autori ai acestei eresii au fost Sergiu, patr. Constantinopolei şi Cir, al Alexandriei. M. au fost osândiţi în conciliul al VI ecumenic ţinut la Constantinopole în 680, după care şi eresia în curând s'a stins.

Monoton, *(grec.)* totdeuna pe acelaş ton; fără varietate. *M.-ie,* caracterul celui M.

Monotremate, un ordin de animale mamifere (cele mai inferioare), au fălcile transformate în cioc. Cavitatea creerilor este mică, ochii mici, claviculele duble, ca la paseri, posed şi oase

marsupiale și o cloacă comună pentru cavitatea anală și urinară, picioare scurte cu 5 degete. Masculii au pinteni găuriți la picioarele dinderĕt, se nutresc cu insecte și vermi, trăiesc în Australia sudică și estică și în Vandiemensland. In epoca mesozoică erau în mare numĕr pe pământ, însă s'au găsit prea puține resturi fosile. Ordinul M. are două familii: *echidnidele* și *ornithorynchidele*. De ântâia se țin speciile: *Echidna aculeata* (ariciul furnicar) (v. ac.) și *Proechidna bruijnii;* de a doua: *Ornithorynchus paradoxus* (ciocariul, v. ac.).

Monotropa L., (botan.) gen din familia Monotropeae, cuprinde plante erbacee, lipsite de chlorophyl. Acest mic gen are vr'o 2 sau 3 specii, respândite prin Europa, prin America boreală și în munții Himalaia. In părțile noastre cresce prin pădurile umbroase din regiunea montană și subalpină. *M. Hypopitys* L., parasită pe rădăcinile fagilor și pinilor. Această plantă curioasă este cunoscută de poporul nostru sub numirea de Sugĕtoare. [Z. C. P.]

Monotropeae Lindl., (botan.) mică familie de plante dicotyledonate-gamopetale, cuprinde ierburi aphyle, parasite pe rădăcinile arborilor. Această familie are vr'o 8 genuri cu vr'o 10 specii, respândite prin regiunile temperate ale emisferei boreale. Dintre genuri menționăm numai: *Pterospora* Nutt și *Monotropa* L. [Z. C. P.]

Monreale, oraș în Sicilia, prov. Palermo, cu 13,898 loc.; reședință archiepiscopească, biserică frumoasă, din secl. XII. Fosta mănăstire a Benedictinilor.

Monroe, (cit. moenrō), *James,* președinte al Statelor Unite ale Americei de nord, n. 28 Apr. 1758 în Virginia, 1811 secretar de stat, 1817 până 1825 președinte; 2 Dec. 1823 expune doctrina sa *(doctrina lui M.),* să nu se permită nici un amestec al statelor europene în afacerile Statelor Unite, nici să fie imitate. Principial conducĕtor în politica uniunii.

Monrovia, capitala republicei Liberia în Africa vestică, la stânga de gurile rîului Messurado (St. Paul), cu port la cap Messurado, cu un liceu și bibliotecă, are 3000 loc., cari fac negoț cu cafea, unt de lemn și os de elefant. Clima din causa mocirlelor este pentru europeni nesănătoasă.

Monseigneur, titlu franc. al cărui sens restrîns nu represintă decât persoana Dauphinului (moștenitorului) Franciei. Cu timpul se respândi terminul de M. la persoane înalte, principi sau mare demnitar oarecare. Eticheta a stabilit acest titlu, în timpul modern, pentru duci și pairi, pentru cardinali, consilieri de stat, mareșalii Franciei și chiar episcopii și ministrii de stat. Revoluția îl desființă, dar reapărù sub Napoleon. Adi se dă încă principilor de sânge și înalților prelați. [O. L.]

Monselet, *Charles,* literator franc., n. 1825 la Nantes. M., care poseda un talent de versificațiune, se credea poet și publică o mică poemă Marie et Ferdinand (1844). 1846 veni la Paris și scria lungi romane, foiletoane la dif. diare. A mai publicat și articole de critică. M. avù mai mult noroc în studiile sale literare asupra secl. XVIII. In fond M. e un scriitor spiritual fără pretenție de erudițiune mai serioasă.

Mons Pyrenaeus, v. Brenner.

Monstera Adans., (botan.) gen de plante frutescente, cățărătoare din fam. Aroideelor, trib. Calleae cu foi pertuse sau pinatifide. Cuprinde 12 specii tropicale din America, dintre cari *M. deliciosa* Lib. (Philodendron pertusum hort), e o plantă decorativă respândită. Fructele aromatice au gustul delicios al mierei. [A. Pr.]

Monstranța, (lat. monstrantia, ostensorium), vas de metal nobil, care servesce spre a așeza în el reliqui (moaște, v. ac.) sacre sau eucharistia, ca să le poată vedea, resp. adora poporul credincios. [i—m.]

Monstruositate sau *Monstru* se numesce ori ce abnormitate a organismului, care la prima vedere *demonstră* o abatere pronunțată dela forma normală a corpului. Dacă M. este de un grad mai mic, așa că viețuirea nu este făcută imposibilă, ba nici funcțiunea organismului nu este prea mult împiedecată, atunci e vorba numai de o *anomalie* sau de *jocul naturei.* M. poate fi *simplă* sau *dublă,* dacă formațiunea vițioasă se mărginesce la un individ sau cuprinde doi indivizi mult-puțin desvoltați cum au fost s. e. renumiții gemeni siamezi. Foarte rari sînt casurile de *M. triplă.* Deosebim încă *M. prin exces,* s. e. cu șese degete, *M. prin defect,* unde lipsesc s. e. creerii, picioarele, brațele; *M. prin posiție transversă,* s. e. când inima e la dreapta, ficatul la stânga. Mai de multă vreme se credea că M. e causată prin miratul însărcinatelor, acum se consideră ca causă mai mult alterarea patologică a germenelor generațiunii, boală generală sau locală a mamei, insulte externe mechanice, lovituri, căderi ce isbesc asupra pântecelui însărcinatei. In unele casuri s'a constatat, că moștenirea are un mare rol în urzirea M., s. e. buza de iepure, hypospadia (v. ac.) s'a găsit moștenită din generație în generație la anumite familii. [Dr. Vuia.]

Monsune, (franc. Moussons), vênturi periodice, v. Musoni.

Montagnards, *(franc.)* se numiau membrii Convențiunei de pe timpul revoluțiunei franceze, fiindcă ocupau în adunare locurile cele mai ridicate (la montagne). Ei sînt cunoscuți în istorie prin mĕsurile extrem de violente ce le propuneau.

Montaigne, *Michel Eyquem de,* scriitor franc., n. 1533, † 1592. Fù consilier la »Cour des aides« în Perigueux, apoi primar la Bordeaux. Gloria neperitoare a lui M. constitue cartea sa »Essais« (încercări) apărută în 1580. E o scriere fără plan preconceput, în care autorul își expune vederile sale asupra diferitelor chestiuni de viață, morală, etc., presărându-le cu anecdote plăcute. In fond M. e un sceptic care nu dă o importanță excesivă *rațiunei.* Ca prosator M. e un mare scriitor și a exercitat o imensă influență asupra timpului sĕu. Marele Shakespeare în mai multe rânduri s'a inspirat de scrierile lui.

Montan, (montanistică), referitor la mine.

Montan, dreptul, cuprinde legile cari regulează diferite chestiuni privitoare la exploatarea minelor.

Montana, stat în Uniunea nord-americană, 378,330 km². cu 132,159 loc. (1890); teren muntos (Rocky Mountains) bogat în aur și argint, aramă, fier. La congres trimite 2 senatori și 1 representant. Capitala Helena.

Montana Valachia, numele dat de scriitorul ungur Bonfiniu (1427—1502.) Munteniei.

Montanist, minier, adecă persoană, care se ocupă cu studiul și exploatarea minelor.

Montaniști, eretici din secl. II—V, numiți după eresiarchul Montan din Ardaba în Mysia, care pe la 157 d. Chr. a început a predica, că biserica nu are putere de a reprimí în sinul sĕu pe cei căḑuți pe timpul persecuțiunilor, precum nici pe alți pĕcătoși mari, deși ar face penitență. Ei condamnă a 2-a căsătorie, și învĕța, că și legătura matrimonială se poate desface. Primiau în cler și femei, și cuprinși de un anumit extas (pe care unii scriitori îl atribue spiritului necurat) afirmau, că sûnt organe ale spiritului sfânt. M. după ținutul, în care s'au constituit mai ântâiu, s'au numit și Phrygi, Cataphrygi, iară dela opidul Pepuza, unde își aveau patriarch, Pepuziani. M s'au lățit nu numai în Asia ci și în Europa și Africa. In secl. V. s'au stins. [Dr. Is. Marcu.]

Montare, (după franc. monter), se întrebuințează ca termin technic în sens de a adjusta o mașină, etc.. punĕnd la loc părțile sale constitutive. (Contrarul e: *a demonta* = a desface părțile unei mașini). Lucrătorul ce execută M. se numesce *montor* (frc. monteur).

Montauban, capitala departam. franc. Tarn-et-Garonne, 21,872 loc. (1896); castel cu museu; episcopie; facultate teol. evang.

Mont-Beuvray, v. Beuvray.

Mont-Blanc, (pron. monblan), cel mai inalt munte și pisc în Europa (4810 m.), în Francia, la marginea departamentului francez Haute-Savoie și provincia italiană Torino. Solul este format parte mare din protogin. Catena principală, ce se întinde între Arve și Dora Baltea este acoperită de masse întregi de ghețari; ramificațiuni spre sud-vest: Aiguille de Trelatête (3932 m.) și Dôme de Miage (3688 m.); spre nord-est: Mont-Maudit (4771 m.), Aiguille du Géant (4019 m.), Aiguilles de Talèfre (3750 m.), Triolet (3879 m.), Mont Dolent (3830 m.); spre nord-vest: Dome du Gouter (4331 m.) și Aiguille Verte (4127 m.). Dintre cei 30 ghețari mai mari amintim: Mer de Glace (v. ac.), Bossons, Trient, de Miage ș. a. Cel dintâiu care a ajuns pe piscul M. a fost Jacques Balmat (1786), după el Saussure (v. ac.) (1787). De regulă se urcă dinspre Chamonix. De pe vîrful M. poți vedé un teritoriu de 200,000 km². După planul astronomului Janssen s'a edificat pe M. un observatoriu (1893). [M. Bodiu.]

Mont-Cenis, (pron. mônseni), Moncenisio, 2091 m., pas în Alpii vestici, la marginea Franciei și Italiei, între piscurile Punta Roncia (3620 m.) și Pointe Clairy (3165 m.). Probabil deja Romanii îl cunosceau sub numele Mons Germinus. Drumul de 60 km., construit de Napoleon I 1803—10, ce duce dela Modana până la Susa, prin construirea căii ferate este neglijat. Dela pas spre sud-vest la 23 km., sub Col de Fréjus (2528 m.), conduce grandiosul *tunel:* (Grand tunnel des Alpes, Traforo delle Alpi), constr. 1857—70 sub conducerea inginerilor: Grattoni, Grandis și Sommeiller; 8 m. lat, 6 m. înalt și 12·2 km. lung. Intrarea la Modana: 1159 m.; ieșirea la Bardonnecchia: 1292 m. preste supr. mării. Construirea a costat 75 mil. frc. [M. Bodiu.]

Mont-Cervin, v. Cervin.

Mont-Colon, v. Colon.

Montebello, sat în Italia, spre sud de Pavia, 1219 loc.; renumit prin învingerile repurtate de Francezi asupra Austriacilor la 9 Iun. 1800 și Maiu 1859.

Monte-Carlo, localitate mică în principatul Monaco, aproape de orașul Monaco, cu jur foarte frumos, lângă mare. Renumit prin jocurile de noroc la ruletă. [M. Bodiu.]

Monte-Cassino, munte în prov. ital. Caserta, 519 m. alt., deasupra orașului Cassino, pe care în evul vechiu a stat templul lui Apollo. Pe el se află mănăstirea întemeiată de Benedict (529), cu teologie, internat, gimn. și bibliotecă. [M. Bodiu.]

Monte-Cavo, v. Albano.

Montecuccoli, *Raimund, conte de,* general austriac de bun renume, n. 21 Febr. 1609 lângă Modena, a luat parte la luptele dela Lützen și Nördlingen în Germania. In 1645 se luptă împreună cu archiducele Leopold contra lui Rákóczy, asemenea în 1657 și îl constrînge, împreună cu regele polon Ioan Kasimir, a lega pace cu acesta. In 1658 luptă cu noroc în contra Suedezilor, în 1660 primesce comanda contra Turcilor, cari au întrat în Ardeal, constrîngêndu-i a părăsi țeara; în 1664 câștigă o victorie strălucită la St. Gotthard, față de numeroasa armată turcească. M. a scris mai multe opere de însemnătate militară. † 16 Oct. 1681 în Linz. [Herbay.]

Monte-Felice, v. Circello.

Montejus, mechanism industrial basat pe presiunea vaporilor sau aerului pentru a ridica lichidele în reservoare sus puse.

Monteoru, 1) *M.,* munte în Rom., j. Buzĕu, înalt de 1388 m. 2) *M.,* com. rur. în acelaș județ, compusă din 3 cât. cu 1770 loc. (Dicț. geogr. 1892), 1 biserică și 2 școale, gară. Teren foarte bogat în substanțe minerale și mai cu samă în păcură, sare și ape minerale. 2 fabrici de petroleu.

Monte-Rosa, după Mont-Blanc cel mai mare munte al Alpilor (4638 m.), între cantonul elvețian Wallis și provinciile italiane Torino și Novara. Piscuri mai înalte: Breithorn (4171 m.), Lyskamm (4538 m.), Balmenhorn (4324 m.), Zumsteinspitz (4573 m.), Dufour, în care culminează. Cei mai mari ghețari (glecer): Lys, Sesia, Macugnaga, Findelen, Gorner. Apele sale curg în Po și Rin. Solul este format din gnais și serpentin. [M. Bodiu.]

Montenegro, v. Muntenegru.

Monte-Santo, Muntele sfânt, v. Athos.

Montesquieu, *Charles de Secondat, baron de,* magistrat, literat și istoric francez (1689—1755). Neputênd suferí magistratura, la care era predestinat prin însăși drepturile familiei sale, se ocupă mult cu sciințele fisice și naturale și sfîrși prin a scrie literatură. Lettres persanes din 1721 și Temple de Gnide din 1725 avură mare succes și Academia îi deschise porțile sale. Dar puterea sa de muncă și de cugetare se concentra în sintesa filosofică-istorică ce poartă numele L'Esprit des lois, (1784) precedată cu 14 ani mai nainte de Considérations sur les causes de la grandeur et de la décadence des Romains. In operele literare M. este humorist și satiric și câte odată chiar prea liber, în cele filosofice se vede seriositatea omului de

gândire, care caută să explice viața istorică a popoarelor și să găsească principiile explicative ale legislațiunilor deosebitelor popoare. Opera lui este una din primele opere ale filosofiei istoriei. [D.]

Monteverde, *Claudio,* compositor ital. n. 1567 în Cremona, măiestru de capelă în bis. St. Marcu din Veneția, † acolo 29 Nov. 1643. Primul măiestru genial al operei, de mare influență în desvoltarea instrumentațiunei, etc. Opere: »Orfeo«, »Arianna«, »Ulisse«, etc.

Montevideo, cap. republ. Uruguay în America de sud, la gura fluviului La Plata, 261,182 loc. (1896); fundat la 1726; port însemnat; în 1896 au intrat 1262 nave cu 1.991,654 tone, au eșit 1153 nave cu 1.942,361 tone.

Monte Viso, munte isolat în Alpii cotieni, la granița dintre Francia și Italia, 3845 m.

Montezuma, cel din urmă domnitor al împĕrăției mexicane Anahuac. † 1520.

Montezuma, *Șapu, (Cassicus Cristatus* Daud.), pasĕre, 45 cm. lung, America de sud, adesea vătĕmător.

Montfaucon, *Don Bernard de,* învĕțat benedictin francez; scrise asupra patrologiei și paleografiei.

Montferrat, vechiu margraviat (dela 1574 ducat) în Italia super. Capitala Casale.

Montfort, *Simon, conte de Leicester,* al patrulea fiu al lui Simon conte de M., memorabil prin crudimile sale contra Albigensilor. Moșteni dela mama sa comitatul Leicester; regele Henric III îi dete în căsătorie pe sora sa. Autoritatea cea mare a regelui și mândria nobililor pregătiau o luptă decisivă pentru desvoltarea Angliei. M. în capul nobililor, constrînse pe rege să convoace un comitet de 24 membri pentru reformarea statului, elaborând Provisiunile dela Oxford (Iulie 1258). In bătălia dela Lewes în Sussex 1264 făcù prisonier pe rege și pe fiul sĕu, Eduard; făcù pe mulți să-l părăsească, fù bătut în urmă la Evesham 1265 și omorît în luptă împreună cu fiul sĕu, exclamând »Fie voia Domnului«.

Montgolfier, *Josef, Michel,* n. 1740 în Vidalon-lès-Annonay, fabricant de hârtie, inventă aerostatele cu aer încăldit (Montgolfiere, 1783), umbrela de coborît (1784), berbecul de apă și o mașină de evaporare. † 26 Iun. 1810 în Balaruc-lès-Bains. Fratele sĕu *Jaques Etienne,* colaborator la invențiunile acestuia, n. 7 Ian. 1745, † 2 Aug. 1799 în Servières.

Montgomery, comitat în principatul englez Wales, 2064 km²., cu 58,003 loc. (1891). Capitala Welshpool.

Montgomery, *James,* poet engl. (1771—1854), n. la Irvine in Scoția; vení la Londra ca ajutor și apoi ca părtaș al unei librării și ca jurnalist. A publicat: Călătoria în Elveția; poemele: India apusană, Lumea înainte de potop, Grönlanda ș. a.

Monti, *Vincenzo,* poet ital., n. 19 Febr. 1754 în Alfonsine lângă Ravenna, † 13 Oct. 1828 în Milano. A scris poeme formal bine reușite contra revoluțiunii franc., mai multe tragedii, etc.

Montmartre, înălțime spre nord dela Paris cu cariere de piatră și satul M., care aparține astădi la Paris. 30 Martie 1814 luat cu asalt de Blücher.

Montmirail, oraș în depart. Marn, Francia, 2075 loc. (1896). Luptă biruitoare a lui Napoleon I contra aliaților comandați de Blücher și Sacken.

Montmorency, oraș în depart. franc. Seine-et-Oise, 4859 loc. (1896); mult cercetat de lumea parisiană; lângă M. e »Eremitage,« unde locuise Rousseau.

Montmorency, familie veche franc., ai cărei membri celebri sûnt: *Mathieu 1-er,* conetabil al Franciei sub Ludovic VII; *Mathieu II,* mare conetabil al Franciei, luà parte la bătălia dela *Bouvines,* † 1230; *Anne 1-er,* mareșal al Franciei, fù rănit de moarte la St. Denis într'o luptă contra Calvinilor; *Henri 1-er,* conetabil al Franciei; *Henri II,* fù decapitat 1632 în urma unei revolte.

Montpellier, (lat. *Mons Puellarum),* capitala depart. Hérault, 69,790 loc. (1896), la 753 km. dela Paris și 8 km. dela Marea Mediterană, la confluența rîurilor Lese și Merdanson. Posedă o celebră universitate (1289), care astădi numeră 3 facultăți: medicina, litere, sciințe. Tot aici sûnt: museul »Fabre«, o grădină botanică, fabrici de mătasă, pânzării, producte chimice, etc., un frumos apeduct, arcul de triumf al lui Ludovic XIV. Pentru noi Românii M. e memorabil prin faptul, că marele nostru poet V. Alexandri a obținut aici marele premiu la concursul pentru cel mai bun cântec al »Gintei latine.«

Montpensier, *Antoine Marie Philippe Louis de Orleans, duce de,* al cincilea fiu al regelui Ludovic Filip, n. 31 Iul. 1824, căsătorit 10 Oct. 1846 cu infanta span. Luisa († 2 Febr. 1897), a trăit 1848—70 în Spania, participă în secret la revoluțiunea din 1868, fără însă a dobândi coroana dorită. † 4 Febr. 1890 în Sevilla.

Mont-Perdu, pisc în Pireneii span., 3352 m., spre vest de el pasul lui Roland (2804 m.).

Mont Real, oraș în prov. anglo-americană Quebec, situat pe o insulă din rîul San-Lorenzo, 216,650 loc. (1891); catedrală, episcopie; universitate (dela 1814), 2 musee, monumentul lui Nelson. M. e cel mai însemnat oraș comercial din America britanică; se exportează mai ales lemne, cereale și blane.

Montreuil-*sur-Mer,* capitala unui arondism. în depart. franc. Pas-de-Calais, 3565 loc. (1891), în evul mediu aparținea hansei.

Montreux, complex de sate (Clarens, Vernex, Glion, Territet, Veytaux, etc.) împrăștiate în cantonul elvețian Waadt, la marginea nord-estică a lacului de Geneva, 10,696 loc. (1888); renumit loc de cură pe timp de iarnă, mai ales pentru bolnavi de piept.

Mont-Saint-Jean, sat situat spre sud dela Bruxella; după acest sat numesc Francezii lupta dela Waterloo; monument.

Montserrat, munți stâncoși în prov. span. Barcelona, 1237 m. înalți; aci e renumita mănăstire benedictină de M., cu 13 chilii situate pe vîrfuri de stânci.

Mont-Valérien, deal în vestul Parisului, cu fort; 19 Ian. 1871 aci a încercat Trochus o erumpere nesuccească.

Monument, *(lat.)* lucrare de artă (sculptură, architectură, etc.) ridicată în memoria unui om distins, sau a unui eveniment însemnat. *Monumental,* care are proporțiunile unui M.

Monumenta Germaniae historica, publicațiunea isvoarelor istoriei germane din evul mediu. In

1819 baronul de Stein fundà o societate istorică, care stabilí principiile publicaţiunii, şi încredinţă conducerea ei lui George Henric Pertz. Primul volum a fost publicat în 1826. Publicaţiunea se urmează în subdivisiunile: »Scriptores«, »Leges«, »Diplomata«, »Epistolae«, »Antiquitates« şi Cronicele germ.

Monumenta Hungariae historica, colecţiune mare de isvoare privitoare la istoria Ungariei. Sub acest titlu începe Ladislau Szalay o colecţiune la 1856 şi publică cinci volume; şi alta secţiunea istorică a Academiei magh. la 1857, in patru secţiuni: »magazin de documente«, »scriitori«, »monumente dietale«, şi »monumente diplomatice«, publicate până acum în mai multe volume de valoare.

Monumenta Vaticana, *Historiam regni Hungariae illustrantia* este titlul unei colecţiuni de documente, care cuprinde toate documentele aflătoare în archivele Vaticanului, ce privesc istoria Ungariei. Iniţiatorul acestei valoroase publicaţiuni a fost Arnold Ipolyi. M. V. se publică pe cheltuiala prelaţilor rom.-cat. din Ungaria. Au apărut până acuma sub diverse titule 7 volume.

Monza, oraş în prov. ital. Milano, la sud de lacul Como, 17,000 loc., odinioară reşedinţa regilor lombarḑi, catedrală străveche, castel cu parc mare; fabrici de pălării, industrie de mătasă. Aici a fost asasinat 1900 regele Humberto al Italiei.

Moore Thomas, renumit poet engl. (1779—1852), n. la Dublin în Irlanda, fiul unui neguţător catolic, învèţă dreptul la Londra, unde în 1800 publicà o bună traducere a lui Anakreon, şi 1803 o colecţiune de poesii erotice. Numit secretar la tribunalul admiralităţii, în insula Bermuda, lăsà un suplinitor şi se întoarse prin Statele Unite acasă. Scrieri mai însemnate: Melodii irlandeze, din cari o parte sûnt traduse şi rom., în prosă, de C. Negruzzi. Melodii naţionale, Cântece sacre; şi cea mai mare poemă orientală Lalla Rookh, ş. a. Insuşirile stilului sĕu sûnt graţia şi plasticitatea.

Moorva, v. Sanseviera.

Mopla, locuitorii mohamedani din Malabar în India est.

Mops (Canis familiaris molossus fricator), câne mic, cu botul tâmpit, coada spirală, corp scurt puternic; neîncreḑĕtor, supărăcios şi capricios.

Mopsos, numele a doi profeţi mitici la Greci: unul din Tesalia a luat parte în expediţia argonauţilor, † în Libia; al doilea, care în emulaţie a ucis pe Calchas, a fundat oraşul Molos din Cilicia.

Mora, *(lat.)* întârḑiere. In sens jur.: întârḑierea, constatată legal, a debitorului în executarea obligaţiunilor sale. v. Moratoriu.

Moracee sau *Moreae,* (botan.) după unii botanişti familie, iar după alţii numai trib din vasta familie a Urticaceelor (v. ac.).

Morala, (din lat. mos), numită şi *Etică (grec.)* sciinţa, care are de obiect condiţiunile pe cari omul are să le împlinească când e vorba ca gândirile, voinţa şi actele sale libere să aibă caracterul moralităţii. M. ca sciinţă filosofică şi teologică se împarte de obiceiu în două părţi: una generală sau fundamentală şi alta specială. In partea generală are să constate mai întâi, care este adevĕratul princip al moralităţii, iar apoi are să ne arete condiţiile fundamentale în virtutea cărora omul poate întra în legătură şi în raport real cu ordinea morală; ea ne spune în scurt, cum trebue să fie conduita morală în genere, fără privire la casuri speciale. Partea specială ne pune în vedere feluritele datorii morale ale omului specificate după deosebitele sale raporturi reale. Cu alte cuvinte, această parte ne învaţă cum avem să ne purtăm în anumite casuri şi împrejurări ale vieţii. In vederea acestor raporturi, M. specială arată şi expune: a) datoriile sau obligaţiunile morale ale omului către Dumneḑeu, cu arătarea modului cum se pot împlini; b) datoriile ce avem de împlinit către noi înşine, *morala individuală;* c) datoriile, ce avem de împlinit către semenii nostri sau către deaproapele în genere, apoi acele cari resultă din deosebitele raporturi sociale, *morala socială.* Aceasta iarăşi la rândul sĕu ne arată datoriile, ce are omul ca membru a unei familii, *morala domestică,* apoi datoriile *private* ce avem către semenii nostri, către alţi oameni; în urmă datoriile publice: ca membri ai unei biserici şi confesiuni, ai unei naţiuni, ca membri ai statului, ori ai unei societăţi particulare. Cf. Morariu Andrievici, Morala; Mironesc, Teologia morală; Dulf, Etica; Paulsen, System der Ethik. [Pl.]

Moral insanity (nebunie morală), absenţa sau perversiunea sentimentelor morale, cari constituesc nebunia morală; incapacitatea de a deosebí binele de rĕu şi de a simţí mustrarea de consciinţă pentru faptele rele. Se disting mai multe grade de M. I., după cum inteligenţa este mai mult sau mai puţin desvoltată.

Moralitate, calitatea aceluia ce se conformă, cu sciinţă sau fără sciinţă, preceptelor moralei. (Cf. şi Morala, Act uman, Imoralitate).

Morar, gândacul (cărăbuşul) de făină *(Tenebrio molitor),* insect din fam. Melanosomata, ord. Coleopterelor, are corpul lat întins, ochii rinichiformi, aripile (elitrele) lungi, negre sau brune, lucitoare, fine şi punctate, partea de jos şi picioarele roşi, lung. 13—15 mm. Trăiesce în făină şi prin resturile de pâne, în grânare, mori şi brutării. Larvele, cunoscute sub numele de »vermi de făină« se folosesc ca nutreţ pentru paseri.

Morariu, 1) ***Andrievicìu Constantin,*** prof. şi scriitor didactic, n. 14/26 Iun. 1835 în Mitocul Dragomirnei. A studiat teologia în Cernăuţ; în 1860 numit profesor de religiune şi de limba rom. la nou înfiinţatul gimnasiu gr.-or. din Suceava; 1869 profesor extraordinar la catedra de morală la Institutul de studii teologice din Cernăuţ, când îşi reluà numele familiar de M. cu învoirea guvernului. A tipărit în Viena în 1866 trei manuale didactice: 1) Manuariu pentru învĕţătura religionară a bisericei drept-credincioase a resăritului, pentru ântâia clasă gimn.; 2) Manuariu pentru învĕţătura istoriei testamentului vechiu, pentru a doua cl. gimn. şi 3) Manuariu pentru învĕţătura istoriei vieţii lui Isus Christos. A mai scris pentru învĕţăceii sĕi dela Institutul de studii teologice o carte: Teologia morală, dar aceasta n'a ajuns a fi tipărită. In anul 1869 fù distins cu titlul de protopresbiter. † 29 Martie 1875. (Cf. Morariu C., »Părţi din istoria Românilor bucovineni«).

2) *M. Constantin*, preot, scriitor, n. 20 Apr. 1854 la Mitocul Dragomirnei, şi-a finit studiile teologice la univ. din Cernăuţ, în 1878 s'a preoţit îndată şi a funcţionat ca păstor sufletesc, mai ântâiu în Toporouţ până în 1886, apoi în Cernăuţ până 1897, apoi s'a strămutat ca paroch la Pătrăuţ pe Suceava. Încă ca gimnasiast a început a fi activ pe terenul literar, publicând diverse poesii originale şi traduceri în Familia 1876, Aurora Română din Cernăuţ, 1883 şi în Steluţa de acolo nr. 25, Despre cultura naţională la femei în Călindarul Bucovinei 1883, a publicat Hermann şi Dorothea de Goethe, traducere, Gherla 1884, Despre predicămêntul din Bucovina, în Preotul Român din Gherla 1886—87, Despre Dr. Silvestru Morariu-Andrieviciu în Amicul Familiei 1887, O rugăciune de Carmen Sylva, traducere, Cernăuţ 1887, Omiliile lui Ioan Gură de aur la epistolele lui Paul: a) cătră Tit şi Filemon, Gherla, 1888; b) cătră Romani în colaborare cu Dr. St. Saghin, Cernăuţ 1899 şi c) cătră Timoteiu, în Candela 1892; Kulturhistorische und ethnogr. Skizzen über die Romänen der Bucovina, în Romänische Revue, Resicza und Wien 1888—91, şi separat; Despre limba română, cătră săteni, în Revista Politică 1889, şi separat; Istoricul şcoalei reale gr.-or. din Cernăuţ în Revista politică 1899, şi separat; Biografia lui Constantin Morariu Andrieviciu în Amicul Familiei 1899, şi separat; Despre pedagogia română în Bucovina, şi despre şcoala de meserii din Cernăuţ, în Revista politică 1890; Poesii germane, traduse, Gherla, 1890; Părţi din istoria Românilor bucovineni, Cernăuţ 1893: Istoria lumii de Dr. Th. B. Welter, traducere, publicată în Deşteptarea, şi separat, p. 1 Cernăuţ 1896, p. 2, în 1899; August Hermann Francke, Cernăuţ 1899. Ca membru al Soc. pentru cult. şi lit. rom. în Bucov. a ţinut la ea două prelegeri în 1890, şi este unul dintre urzitorii foii poporale Deşteptarea în 1893, la care colaborează şi astădi, 1901, şi a compus broşurele 3—5 din biblioteca ei.

3) *M. Vasile*, jurist, politician, fiul mitropolitului Dr. Silvestru Andrieviciu (v. ac.) Morariu, n. 7/19 Martie 1850 în Ceahor, a studiat dreptul în Viena, unde a contribuit mult la contopirea societăţilor studenţesci rom. într'una singură, numită România Jună. Intorcêndu-se în patrie a îmbrăţişat ramura judecătorească, în care a ajuns până la rangul de consilier de tribunal 1894 şi din 1899 până astădi, 1901, se află ca consilier la curtea de apel din Leina (Lemberg). Avênd din copilărie predilecţiune pentru musică, a înfiinţat în 1881, cu alţi amatori, societatea filarmonică din Cernăuţ »Armonia«, care a contribuit mult la înviorarea gustului estetic la Românii bucovineni. Dela 1884 până la 1890 a representat în camera legislativă a Bucovinei un colegiu electoral rural, stăruind mult pentru uşurarea ţeranilor de plaga cămătăriei. Ca membru în societatea politică Concordia şi ca secretar al ei din 1890 a contribuit mult pentru înfiinţarea unui organ al ei »Gazeta Bucovinei«, 1891—97. Căsătorindu-se în 1887 cu o fică a poetului basarabean Constantin Stamati-Ciurea, s'a decis a tipări şi romănesce cel puţin unele din producţiunile sale literare. V. şi Andrieviciu-Morariu. [Dr. I. G. Sbiera.]

Moratoriu, suspendarea efectelor sentinţei declaratoare în stare de familent a unui comerciant. Falitul poate obţine un moratoriu, dacă dovedesce, că încetarea plăţilor a fost consecuenţa unor împrejurări extraordinare şi neprevědute, sau în alt mod scusabile, şi stabilind, cu documente ori cu dare de garanţii suficiente, că activul patrimoniului sěu întrece pasivul. M. îl admite tribunalul, fixându-i un termin de maximum şese luni. In acest interval, comerciantul e dator să dovedească că a achitat pe creditori sau că a obţinut dela ei amânarea plăţii. Tribunalul poate revoca M. în cas de fraudă. M. poate fi cerut chiar înainte de a se da sentinţa declaratoare în stare de faliment, dacă comerciantul îndeplinesce condiţiunile sus expuse. (Cf. C. com. Rom., art. 834 sq.).

Morătul, probabil numele Mureşului. E pomenit de cronica anonimă a ţěrei românesci, când raportează tradiţia despre cucerirea Daciei, dicênd că Românii ce s'au despărţit de Romani au descălecat unii în ţeara Ungurească şi pe apa Oltului şi pe apa *Morătului* şi pe apa Tisei.

Morav, *moravuri*, (lat. mos, suetus, consuetudo), se consideră în genere: totalitatea deprinderilor naturale sau dobândite, cari în modul de traiu şi de lucrare a unui individ, a unui anumit cerc de oameni, în sfera unei societăţi sau la un popor întreg, s'au întrodus pe nesimţite, în mod spontan şi fără oarecare impunere autoritară, şi cari, prin obstească recunoascere şi practicare, au ajuns a fi considerate ca regulă de conduită în anumite casuri ale vieţii practice. Sûnt M. bune şi rele. M. nu este a se confunda cu obicinuinţa, care are caracter mai mult individual, cu moda, care alterează M.-ul şi obiceiurile, nici cu datina, care are caracter mai cu samă local şi specific. Se deosebesc M.-uri individuale sau deprinderi, M.-uri familiare şi M-uri naţionale. M.-rile, mai cu samă cele ale unui popor, stau în strinsă legătură cu originea şi istoria lui, cu referinţele sale naturale şi alăturea cu limba, cu credinţele, etc.; ele determină caracterul genetic şi-i susţin naţionalitatea. [Pl.]

Morava, mănăstire în Bănat, numită şi m-rea dela Gâmluc, situată între comunele Butiniu şi Gâmluc sau Morava. Din vechime a stat o bisericuţă asemenea celei din Varadia, numită de popor mănăstire. Fundarea ei după tradiţiune cade odată cu celelalte mănăstiri din Bănat. Fiind ruinată s'a reparat la 1721. Mai târdiu cam după 50 ani a pierdut moşiile, trecêndu-se la mănăstirea Sân-Giorgiului. Călugării au mai stat aci, trăind din slujbe şi cerşit, până la împěratul Iosif, când au fost opriţi. Poporul şi după aceasta a venerat acest loc sfânt, adunându-se la dile mari acolo, ţinênd slujbele sf. cu preoţi de mir din vecinătate.

Morava, 1) *M.*, rîul principal al Moraviei, isv. în munţii de Glatz, trece prin Olmütz şi Göding (de aci în jos e navigabil) spre sud şi se varsă în Dunăre, formând pe un parcurs graniţa între Moravia şi Ungaria; 345 km. lung. 2) *M.*, rîu navigabil în Serbia, se compune din *M. bulgară* şi *M. sêrbească*, se varsă în Dunăre din jos de Smederevo; rîul M. are lungime de 420 km.

Moravi, fraţii bohemi, remăşiţele ereticilor

husiţi, cari mai târḑiu s'au unit cu luteranii. (v. Hus). (Cf. Gindely, Geschichte d. böhm. Brüder (1457—1671), Prag. 1857, 2 vol.)

Moravia, provincie în Austria, germ. *Mähren*, boh. *Morava*, se mărginesce la vest cu Boemia, la sud cu Austria de jos, la nord cu Silesia, iar la est cu Ungaria; ea e despărţită de Silesia prin munţii Sudeţi, de Boemia prin munţii M., şi de Ungaria prin munţii Carpaţi, suprafaţa 26,080 km²., populaţiunea 2.151,619 loc., din cari 300,000 Germ., 50,000 Ovrei, 150,000 Valachi (Români), iar restul Slavi, împărţiţi în mai multe neamuri: *Hanaci*, *Horaci*, *Slovaci* şi *Horvaţi*. Cel mai mare rîu e *Morava* (v. ac.), dela care a luat numele M., apoi *Beciva*. Capit. M. e *Brno (Brün)*, oraşe mai principale: *Olomutz (Olmütz)*, *Hradiste (Hradisch)*, *Prerov (Prerau)*, *Znojmo (Znaim)*, *Zihlava (Iglau)*, *Roznov (Rosnau)*, *Wsetin*, *Clabuc*, *Valassco Mezerici (Walachisch-Mezeritsch)*, ş. a. Pămêntul e productiv în grâne; se cultivă mai mult inul, cânepa, hemeiul, viţa de vie, arbori fructiferi, mai ales nuci; mine însemnate de fier; industrie mare de postavuri, pânzării, lânării, unelte de fier, ş. a. *Istoria:* M. în timpul Romanilor era locuită de Marcomani, de Ruzieni şi apoi de Heruli. La 548 d. Chr. un numĕr însemnat de Slavi vin şi se aşează pe malurile rîului Morava întemeiând regatul M., care căḑù sub stăpânirea Avarilor. 805, Slavii devenind liberi, se pun sub stăpânirea lui Carol cel Mare. In 870 M. cuprindea pe lângă M. actuală şi Boemia, Voigtlandul, Misnia, Luzaţia, Brandenburgul, Pomerania, Silezia, o parte din Panonia şi Dalmaţia, şi se numea *M. mare*, care în 908 fù nimicită de Unguri; 1056 M. propriu ḑisă fù încorporată Boemiei, şi când aceasta fù proclamată de regat, M. primí titlul de Margraviat (1086). De atunci M. n'a mai fost despărţită de Boemia, şi ambele ţeri trecură 1526 sub stăpânirea Austriei. In M. este un mare ţinut numit *Valasca (Valachia)*, în partea despre munţii Carpaţi, cari o despart de Ungaria, şi e arătată pe hărţile austriace cu numele de *Walahei*. (Cf. Stieler, Hand-Atlas. Fila nr. 23, Gotha 1851. Richard Andree, Allgemeiner Handatlas. Bielefeld und Leipzig 1887.) [T. T. B.]

Moraviţa, *(Fieru*, magh. *Vaskő*, germ. *Eisenstein)*, sat în cott. Caraş-Severin (Bănat), 1167 loc. Rom. şi Germ., bogat în mine de fier şi aur a »Soc. căilor ferate ale statului ung.« şi a soc. engl.: »Árpád, Gold Syndicate Limited.« M. zace la poalele munt. Danila, bogat în roce de fier şi aurifere.

Morb, *boală*, se numesce ori care modificare a compositiunii ori structurei unui organ, ori a mai multor organe ale corpului, cari provoacă neregularităţi în funcţionarea lui. Boala se termină prin vindecare sau prin moarte. Causele cari produc boale sûnt foarte variate, cele mai frecuente provin dela mediul fisic şi moral în care trăiesce omul; dela influenţe sociale (boale mentale), fisice, meteorologice, chimice (otrăvuri), organice (infecţiuni, contagiuni), mechanice; dela părinţi prin moştenire; dela exagerarea activitaţii unui organ; dela neîndeplinire sau dela îndeplinirea insuficientă a unor trebuinţe fisiologice (alimentaţie, somn şi repaus), ş. a. Impărţirea veche în boalele medicale şi chirurgicale nu se mai poate astăḑi totdeauna menţine, căci chirurgia intervine adeseori şi pentru vindecarea unor boale care afectă organele interne profunde. După durată împărţim boalele în acute, subacute şi cronice; după numérul persoanelor bolnave în *boale sporadice* (casuri singuratice) şi *epidemice* ori *endemice* (provenite dela cause locale).

M. de copii. Afară de boalele de cari sûnt atinse şi persoanele adulte, există o serie de afecţiuni, cari se întâlnesc mai ales, dacă nu exclusiv la copii. Cele mai însemnate din aceste boale sûnt: spasmul glotei, corea, paralisia infantilă spinală şi cerebrală, hidrocefalul, meningita tuberculoasă, tusea convulsivă, crupul şi pseudocrupul, gastroenteritale, scarlatina, pojarul, difteria şi rachitismul.

M.-i infecţioşi se numesc îmbolnăvirile produse prin întroducerea în corpul omenesc ori animal a unui parasit virulent foarte mic, a unui microorganism patogen viu, şi prin înmulţirea acestui microorganism în corp. Boalele infecţioase ale omului sûnt: Ciuma, Cholera, Febra galbenă, Febra tifoidă, Tifosul exantomatic, Vărsatul, Scarlatina, Pojarul, Difteria, Lepra, Sifilisul, Blenorea organelor sexuale, Turbarea, Malaria, Tuberculosa, Conjunctivita granuloasă, unele Pneumonii, Influenţa, Parotita epidemică, ş. a. Boalele infecţioase cari apar la animalele domestice sûnt: Turbarea, Pesta bovină, Pleuropneumonia infecţioasă, Febra aftoasă, Emoglobinuria, Tuberculosa, Vărsatul oilor, Dălacul, Răpciuga, Brânca infecţioasă a rîmătorilor, Pesta porcină şi Pneumoenterita porcilor, Cholera paserilor, ş. a. v. Infecţiune.

M.-i profesionali, boalele causate de unele ocupaţiuni şi de mediul în care trăiesc unii lucrători. Boalele profesionale pot afecta organe diferite: scheletul (piciorul plat, turtit, al brutarilor şi chelnerilor), articulaţiunile, musculatura, pielea (spălătorese, coşari), sistemul nervos (spasmul scriitorilor), organele vederii, ale auḑului (telegrafişti, telefonişti, fierari, lucrătorii din fabrici de tors), organele respiratorii (pulverile pe cari le inspiră pietrarii, olarii, lucrătorii din fabrici de sticlă, de porcelan, de obiecte de fier, de tutun, din mori, din mine de cărbuni, din ţesătorii), organismul întreg prin intoxicaţiuni (tipografii şi olarii prin plumb, lucrătorii de chibrituri prin fosfor, lucrătorii de oglinḑi prin argint viu, lucrătorii fabricilor chimice prin gaze deletere), prin căldura prea mare a atmosferei, prin curenţi forţi de aer, prin diferite lesiuni mechanice, ş. a. Prevenim boalele profesionale prin povăţuirea lucrătorilor şi prin păzirea regulelor de Igiena industrială. v. Igiena.

Morbi sufletesci, alteraţiuni ale sistemului nervos, cari se manifestează prin sensaţiuni greşite şi astfel dau loc la o degenerare a memoriei şi la acţiuni involuntare şi neresponsabile. Din acest punct de vedere, M. s. sûnt de domeniul medicinei (v. art. Boale mentale şi Alienaţiune mentală, unde se tractează şi posiţiunea juridică a unor asemenea bolnavi) şi chiar exclusiv al medicinei. Căci sufletul, ca un ce spiritual, nu poate fi supus la nici un fel de morb, şi se află numai în neputinţă de a lucra normal, când s'a deteriorat organismul, de care se servesce drept instrument. Pe de altă parte este şi adevĕrat,

că din causa legăturii intime între corp și suflet se ivesc adesea M. s. în urma unor afecțiuni curat psichice, ca s. e. jale, ambiție, spaimă; apoi ori ce boală mentală presintă și momente intelectuale. Dar fiindcă psichiatria presupune cu drept cuvênt, că nu se poate M. s. fără boală corporală, de aceea atât mijloacele medicinale cât și cele psichice rĕmân numai la apreciarea medicului. Preotul nu poate interveni, chiar pentru nevoile religioase ale sufletului, decât în intervalele lucide (Dr. A. Stöckl, Lehrb. d. Philosophie, Mainz 1892, vol. II, p. 404 uu.).

Morbid, bolnăvicios, *M.-iditate,* în statistica sanitară raportul numeric dintre bolnavi și populațiunea sănătoasă.

Morbidezza, *(ital.)* fragedime; moliciune, gingășie cu deosebire referitor la întrupări în pictură.

Morbilli, (med.) *pojar,* morb excuisit infecțios, de o contagiositate intensivă. Contagiul pojarului nu e cunoscut. Se ivesce cu predilecțiune primăvara; epidemiile arată oarecare periodicitate. Atacă mai cu samă copiii dela 2 ani în sus, pe oamenii în vîrstă mai rar, dar mai grav. După un stadiu de incubațiune de 8—14 ȡile urmează: o conjunctivită, faringită, laryngită (răgușeală), tracheobronchită (tusă și respirație dureroasă) și febră. In curând se desvoaltă și exantemul caracteristic (pete roșii, cari ici-colea confluează), mai ântâiu pe obraz, apoi pe întregul corp. Dar deja la câteva ȡile exantemul începe a se pierde; în locul eflorescențelor se mai vĕd numai pete brune, acoperite cu mici solzi, ca semn că pielea se jupoaie. Dacă decursul morbului e normal, după aceasta urmează reconvalescența. El poate fi însă complicat cu deosebire prin o pneumonie sau o laringită împreunată cu oedemă. M. dispun copiii spre scrofulosă. Mortalitatea de M. e la copii de 3—10 ani de circa 6%, la copii de țîță până la 50%. Tratamentul este espectativ, igienic, dietetic; îndeosebi trebuesc îngrijite organele respirațiunii.

Morbus Basedowii, *Cachexia exophthalmica,* morb caracterisat prin palpitațiuni cardiace, struma (gușă) și exoftalm (ochi scoși); se desvoaltă pe încetul, ivindu-se simptoamele în ordinea expusă. M. B. se crede a fi o afecțiune a nervului simpatic. Tratament: dietă și medicație roborantă, combaterea simptoamelor. Decurge încet și numai rar se sfîrșesc bine.

Morbus sacer, *M. comitialis,* v. Epilepsia.

Morchella Dill., (botan.) gen. de Ciuperci Discomycete, familia Helvellacee; vr'o 26 specii; sûnt caracterisate printr'un fruct (peritheciu) spongios purtat de un picior; hymeniul căptușesce camerele neregulate ale peritheciului. Cresc pe pământ gras prin păduri, poeni. Printre speciile sale comestibile, unele foarte gustoase, cităm: *M. conica* Pers., până la 15 cm. înălț. cu pălăria (peritheciul) conică, brună-negricioasă; *M. esculenta* Pers., până la 12 cm. înălț., cu pălăria ovală sau rotundă, galbenă-cafenie, cunoscută popular sub numele de *Ciuciulete, Sbîrciog; M. deliciosa* Fr., ș. a. [S. St. R.]

Morcov, num. pop. al plantei cultivate Daucus Carota L. var. *sativa* DC. (v. ac.) *Morcov selbatic,* Daucus Carota L. (v. ac.).

Mordant, substanțele în cari se înmoaie diferitele țesături pentru a puté fixa culorile. Nu toate culorile au nevoe de mordanți. M. are uneori acțiunea nu numai de a face culoarea insolubilă, dar chiar a produce și o schimbare în nuanța acesteia. M.-i cei mai mulți sûnt luați dintre base și oxiȡi metalici, precum: oxidul de aluminiu, staniu, fier, cupru și acetați; printre cei organici menționăm taninul și oleiurile.

Mordaeitate, acțiunea fixării unei culori prin intermediul mordanților.

Mordent, *(lat.)* în musică trill forte invers.

Mordvanl, popoare de origine finică (800,000 capete), absolut asimilați cu Rușii, și-au uitat propria limbă. Particular e la dînșii, că femeile rar se mărită înainte de 30 de ani.

Morea, din secl. XIII încoace, numele peninsulei Peloponese. In timpul fundării imperiului roman de resărit (1204), M. era împărțită în părți mai mici vasale, dar 1263 Michael Paleologul VIII ocupă Achaia și M. o transformă în despotat. 1453 M. deveni tributară Turcilor, 1460 însă provincie a lor. [M. Bodiu.]

Moreau, *Jean Victor,* general frc., n. 11 Aug. 1761 în Morlaix (Finistère), 1796 comandant suprem al armatei de Rin și Mosel. Era urît de Napoleon pentru vederile sale republicane și gloria sa resboinică, 1804 acusat pentru înțelegerea sa cu Pichegru și exilat la America, 1813 se duce la Praga la împĕratul Alexandru, 27 Aug. un glonț de tun îi rupe ambele picioare. † 2 Sept. 1813 în Laun (Boemia). Biograf. de Beauchamp (1814).

Morelia, *(Valadolid),* capitala statului mexican Michoacan, (1895), 32,287 loc.; archiepiscop.

Morelos, stat mexican, între Mexico și Puebla, 5253 km²., cu 141,565 loc. (1890). Capitala Cuernavaca.

Morena, *(Sierra M.),* munți în Spania, între Castilia și Andalusia, în Despenaperros ajung înălțime de 1000 m., iar la vest în Cumbres de Aracena 1600 m.

Morena, depunerile de roce mai mult sau mai puțin mari pe cari le face un ghețar în cursul sĕu, fie la capĕtul sĕu *(M. frontală* sau *terminală),* fie pe părțile lui laterale *(M. laterală)* fie în fine, prin reunirea mai multor ghețari secundari, pe partea mediană *(M. mediană).*

Morendo, (ital. mus.), murind, stingêndu-se.

Moreni, com. rur. în Rom., j. Prahova, compusă din 5 căt. cu 1350 loc. (Dicț. geogr. 1897), 2 biserici și 1 școală. Loc. pe lângă agricultură se ocupă și cu industria. Isvoare de apă minerală. M. a fost ocupat 1853/4 (resb. Crimeic) pe rând de Ruși, Turci, Nemți.

Moresca, (arch.), v. Arabesc.

Morf, *Enric,* pedagog, n. 6 Sept. 1818 în Breite (cantonul Zürich), dela 1861 director al orfelinatului civil din Winterthur. A scris: Asupra biografiei lui Pestalozzi (1868—89, 4 vol.), despre Milton, Chamisso, Fröbel, Wehrli, ș. a. Autobiografia: Din viața unui părinte al orfanilor 1895.

Morfeu, *(grec.)* în mitol. grec. fiul somnului și aducĕtorul de visuri. Se închipuia ca un bĕtrân cu aripi, în mână cu cornul plinirii, pe cap cu cunună de mac (simbolul adormirii).

Morfil, (span. *Marfil),* fildeș brut, nelucrat.

Morfina, alcaloid al opiului, formează cristale incolore și fără miros, amare, solubile în apă și alcool, nu însă și în eter. M. este un remediu narcotic și ipnotic. Incălȡind M. cu acid mu-

riatic se produce *Apomorphina*, care se folosesce ca remediu emetric și expectorant. Consumul abusiv de M. produce pe lângă un tremor pronunțat simptoame morbide psichice și face pe om sclav al M.-ei (Morfinism, Morfinomanie).

Morfogenia, v. Morfologia.

Morfolita, concrețiune minerală bulboasă (tuberculoasă).

Morfologia, partea sciințelor biologice, care tratează în mod general conformațiunea exterioară, interioară și structura animalelor și a plantelor. (v. art. Biologia.)

Morfologia vegetală, M. plantelor, una din ramurile botanicei. Obiectul sěu este studiarea plantelor din punct de vedere al formei lor externe, al părților, organelor din cari sûnt formate, al raporturilor dintre aceste organe. Când M. v. se mărginesce a considera plantele numai din aceste puncte de vedere atunci se dice *M. externă*; ca o divisiune a sa este *organografia vegetală*. Insă M. v. mai studiază plantele și din punct de vedere al elementelor ce le constitue, al structurei organelor și disposițiunei elementelor în ele, al originei și desvoltării elementelor anatomice și organelor; de aci și diverse ramuri ale M. v. corespundětoare punctelor de vedere precedente: *istologia, anatomia, istogenia, organogenia* (aceste douě la un loc formează *morfogenia vegetală*) și *embriologia*. Partea M. care cuprinde toate aceste subdivisiuni se dice *M. internă*. Termenul de M. a fost întrodus de Goethe; astădi mulți îi substitue pe acela de *Organografia*. Până prin secl. XVI s'a desvoltat mai mult M. externă a plantelor. Dela Malpighi înainte s'a întemeiat și M. internă. Insă până pe la începutul secolului XIX M. v. a fost o sciință aproape exclusiv de constatare și înregistrare de fapte. Dela începutul secolului XIX și până adi M. v. a tins și tinde să dea explicația causală a faptelor constatate, ținênd samă de observațiunile directe și de experiențele făcute într'un anumit sens. [S. Șt. R.]

Morfologia, sciința formelor, împreună cu *Fonetica* constitute partea etimologică a gramaticei (v. ac.).

Morfotropia, fenomenul de variațiunea constantelor cristalografice într'un anumit fel; la cristale fenomen produs prin înlocuirea isomorfă în constituția chimică a unui element sau radical prin altul similar.

Morga, local destinat pentru păstrarea temporală a cadavrelor omenesci până la înmormîntare și pentru facerea autopsiilor medico-legale, în cas de moarte violentă ori bănuită. La M. se conservă cadavrele persoanelor necunoscute până la constatarea identității, și pentru acest scop M. are un aparat frigorifer. Comunele cari n'au M. sistematică trebue să posedă la cimiter o cameră mortuară.

Morgagni, *Giovanni Battista*, medic ital., întemeietorul anatomiei patologice; n. 1682 în Forli și † 1771. 1711 deveni prof. de anatomie în Padua. Pe lângă medicină s'a ocupat și cu filologia și archeologia. Scrieri: De sedibus et causis morborum per anatomen indagatis, 1761; Adversaria anatomica, 1706—19.

Morganatică, *căsătorie*, căsătoria contractată de un suveran sau un principe de casă suverană, cu o femeie de un rang inferior, dându-i la ceremonia nupțială, mâna stângă în loc de cea dreaptă. Copiii ce nasc din o astfel de căsătorie nu moștenesc puterea nici demnitatea tatălui. [O. L.]

Moria, un fel de idioție, manifestându-se prin nebunii, rîsuri, joc, etc.

Môri Arinori, om de stat japonez, n. 1846 în Satsuma, 1870 ambasador în Washington, 1875 Peking, 1879 în Londra, 1885 ministru al ininstrucțiunii. 11 Febr. 1889 asasinat din causa predilecțiunei sale pentru străinătate.

Mörike, *Eduard*, (1804—75), unul din cei mai însemnați poeți germ. din școala șvabă. Preot și profesor. Romanele, novelele și poesiile sale se distig prin adâncimea cugetării, prin limpedimea și perfecțiunea formei.

Morin, $C_{12}H_8O_5$, acid organic găsit în planta Maclura aurantiaca.

Morinda *citrifolia* L., plantă lignoasă din fam. Rubiaceelor, trib. Morindeae. Se folosesce în medicină mai ales ca purgativ violent. [A. Pr.]

Moringa Juss., (botan.) unicul gen din familia *Moringeelor*, cuprinde vr'o 3 specii de arbori sau arbuști, respândiți prin Africa boreală, Asia tropicală occidentală și India orientală. Speciile acestui gen sûnt *M. aptera* Gaertn., *M. pterygosperma* Gaertn. și *M. concanensis* Nim. Din semințele acestor arbori se extrage oleul de Ben. [Z. C. P.]

Moringeae Endl., (botan.) mică familie de plante *dicotyledonate-polypetale* cu un singur gen, care cuprinde arbori sau arbuști. Fructul e o capsulă siliquae-formă cu numeroase semințe triaripate sau aptere, cunoscute sub numele de nuci de Ben. Ele au sub tegumentele lor un embrion cărnos oleaginos cu o radiculă scurtă și superă. *Moringeele* au un singur gen *Moringa* Juss. (v. ac.). [Z. C. P.]

Morion, quarz fumuriu închis, chiar negru, coloare datorită probabil titanului cu care e amestecat. Se găsesce în formațiunile cu titan (pegmatite) și în cele cu cassiterită.

Möris, (egipt. mr-uér = lac mare) lac continental în Egiptul vechiu, pe partea apuseană a Nilului, întocmit pentru regularea revărsărilor acestuia de regele Amenemhét III numit și Suten n Meri (regele lacului) la 2400 a. Chr.

Moriscos, Mauri, cari după căderea Granadei s'au supus Spaniolilor și la aparență au trecut la creștinism, în secl. XVI foarte persecutați, 1609 partea cea mai mare alungați, restul de vr'o 60,000 se mai găsesc prin Alpujarras și prov. Valencia.

Morlaca, (magh. Marótlaka), com. rur. în Trs., cott. Cluj, 1252 loc. Rom., *M., protopopiat* gr.-cat., cu 13 parochii și 14,244 suflete.

Morlaci, popor de origine croato-sêrbă în Dalmația de nord și Istria (80,000 suflete, în majoritate rom.-cat.).

Morley, 1) *M. Henry*, scriitor englez, n. 1822 în Londra. Profesă medicina, dar se ocupă mai mult cu literatura, 1865 profesor de limba și literatura engleză la colegiul universității în Londra. Numeroase scrieri.

2) *M., George*, (1597—1684), prelat englez, partisan al regilor Iacob I și Carol II. A scris: Epistole și memorii.

Mormênt, groapa în care se așează corpul unui om mort și se acopere cu pămênt pentru ca să se transforme în țerină. Obicinuit M. se

află într'un cimitir, adânc de 2 m., lung 2 m., lat 0·75 m. depărtat din toate părțile de M.-ele vecine cu cel puțin 0·60 m. și nu se redeschide pentru a adăposti un alt cadavru decât după timpul de 7 până la 14 ani, necesar pentru descompunerea completă a părților moi ale cadavrului și care depinde de natura terenului. In timpuri normale se admit numai morminte individuale, pentru o singură persoană, în timp de epidemii întinse și în resboiu se fac și morminte colective, gropi mai mari, mai adânci, pentru un numĕr mai mare de morți. M.-ul să fie depărtat de fântâni cu 20 m., la această depărtare el nu poate influența calitatea apei. (V. Inmormêntare.) — M., monumentul ridicat în onoarea unui mort, chiar pe locul unde a fost înmormêntat. *M. sfânt,* locul unde a fost înmormêntat Isus Christos.

Mormoloci, *moace, linguruși* sau *vițelar,* v. Broasce și Amphibii.

Mormon, mandril, v. Pavian.

Mormoni, sectă religioasă respândită în America de nord, Anglia și Scandinavia; întemeiată de Joe Smith (n. 1805, † 1844) și organisată de către succesorul sĕu Brigham Young. M. nu admit deosebirea între superioritatea lumească și bisericească, ci theocrația, neagă personalitatea divină a spiritului sf., profesează pantheismul și practică poligamia.

Mormyrus, (ord. Physostomilor, fam. Mormyridelor), pesce ce trăiesce în apele Africei și în special ale Egiptului. Cap scurt cu falca de jos alungită în formă de cioc întors în jos. Posedă proprietatea de a produce electricitate, dar nu e periculos. La vechii egipteni era mult venerat, fiindcă era considerat ca unul din cei 3 pesci cari au mâncat o parte din corpul ḑeului Osiris, împiedecând asfel pe ḑeița Isis de a puté aduna toate remășițele bărbatului sĕu. Ca specie cunoscută e *M. Petersii.* [I. P. V.]

Moroda, comună mică în cott. Aradului, cu 1352 loc. (1891) Români.

Moroenii, com. rur. în Rom., j. Dâmbovița, străbătută de rîul Ialomița; se compune din 3 căt. cu 1132 loc. (Dicț. geogr. 1890), 1 biserică și 1 școală. In munți, mai sus de com., se află schitul Peștera și Obârșia.

Moroi, *(Muroi).* Poporul crede că în oamenii și muierile rele, după înmormêntare la 3 ḑile, întră diavolul și îi aduce pe la casele lor și ale fostilor lor prieteni și-i înspăimântă, ceea ce se ḑice Moroniu; și ține un an, iar după alți șepte ani M. nu mai au putere a face réu cuiva, afară de frică. In unele sate există datina, de a desgropa la mieḑul nopții pe cel făcut M., bătêndu-i-se prin inimă un cuiu de sânger, și atunci se crede că nu se mai face M.

Moroianu, 1) *M., Dumitru, Nicolae,* șeful cunoscutei case de bancă din Bucuresci și unul din fruntașii partidului liberal, n. 1849 în Bucuresci, dintr'o familie originară din Brașov, deputat și chestor al camerei în toate legislaturile liberale dela 1884 încoace, 1881 a făcut parte fără întrerupere din consiliul de administrație al casei de depuneri și consemnațiuni.

2) *M., Oprea,* (ca student la universitate cunoscut și sub numele de Aprianu Maroneanu), n. 1827 Săcele, † 1855 în Viena; tribun în revoluția din 1848.

3) *M., Radu,* fruntaș săcelean, n. 1786, † 1852, unul din delegații adunării naționale de pe Câmpul libertății, cari sub conducerea episcopului Lemény au fost însărcinați să presinte dietei din Cluj protestul Românilor ardeleni contra »Uniunei«. M. R. a devenit legendar în Săcele pentru hărnicia și rara lui energie, pentru care Românii de acolo l-au supranumit Radu Fier. Fiica lui M., *Maria* măritată *Circa,* n. 1824, † 1865, femeie de o inteligință aleasă și de o energie rară, a fost prima româncă din Ardeal, care s'a dus cu copiii în țeri străine spre a le da o instrucție superioară, întră pe la începutul anilor 1850 cu ficele ei *Elisa Circa Pipoș* (v. ac.) și *Elena* măr. Densușianu (v. ac.) în mănăstirea Ursulinelor din Sibiiu, 1859 se duse cu ele la Viena unde remase până la 1863. Aici se puseră cu toatele pe studiul musicei, al picturei și al literaturilor străine. Elisa, care avea un deosebit talent pentru vioară, deveni o artistă celebră în cercurile rom. (Cf. Al. Odobescu, »Asociațiunea transilvană«.)

Moroiu, *Constantin,* profesor la Sf. Sava (Bucuresci) pe la 1826; făcuse studiile în Apus împreună cu Euphrosin Poteca și Simion Marcovici, ca stipendiști.

Morph —, v. Morf —.

Morpion, păduche lat, v. Phthirius.

Mors, *Morta,* (moartea), la Romani a fost ḑina morții, care mai tărḑiu s'a numerat între Parcae (v. ac.).

Morse, (pron. mors), *Samuel Finley Breese,* electrician american, inventatorul telegrafului electromagnetic, n. 27 Apr. 1791 în Charlestown (Massachusetts), † 2 Apr. 1872 în New-York. La început a studiat pictura, dar progresele electromagnetismului au deșteptat în dînsul dorința de a face cu putință comunicarea în depărtare cu ajutorul curentului electric. Planul sĕu deja îl realisă la 1835, dar nu pășí în public până la 1837. Prima linie telegrafică a făcut-o la 1844 între Washington și Baltimore. La 1849 invențiunea sa a trecut și în Europa, iar în ḑiua de astăḑi telegraful sĕu e respândit pe întreg rotogolul pământului.

Mort, individul în care a încetat cu desăvîrșire ori ce funcțiune vitală. Semnele mai principale sûnt: încetarea bătăii inimei, a respirațiunii, a simțirii, cele mai sigure însă: ivirea după 8—12 ore pe spate și picioare a unor pete roșii-vinete, înțepenirea mușchilor de regulă între 6—12 ore, care dispare dacă trece în putreḑiciune.

Mortăciune, cadavrul vitelor, sucumbate în urma unei boale ori molime oarecare.

Mortalitatea se numesce proporțiunea deceselor a unei populațiuni, numĕrul anual mediu al morților în raport cu numĕrul celor vii, numĕr care variază după diferite împrejurări, după mediul social în care trăim, după mediul moral și fisic, după prosperitate, cultură, localitate, climă, ocupație (profesiune), etate, după numĕrul nascerilor, căci acolo unde se nasc mulți copii, unde populația întreagă este compusă și de un numĕr mare de copii, este și mortalitatea mai mare. Etatea este dar factorul cel mai important care influențează cifra M.-ei. In primul an după nascere, M. copiilor este în regatul Român de 20 la 100, în primii 5 ani, adecă dela nascere până la 5 ani împliniți de 36 la 100.

Din 100 morți sûnt 27 în etate până la 1 an, 19 în etate dela 1—5 ani; mortalitatea bĕtrânilor este iar aceeaș ca în prima copilărie. M. generală, fără deosebire de vîrstă, este în Svedia și Norvegia de 18 la 1000, în Marea Britaniă și Danemarca de 19, în Belgia, Olanda, Elveția de 20, în Francia de 22, în Germania de 24, în Italia de 26, în Austria de 28·5 (în Bucovina în parte de 30), în România de 29, în Ungaria de 31, în Rusia de 34 la 1000 pe an. La 100 copii născuți vii, vin în România 1·5 naceri de copii morți.

Mortara, orășel în prov. ital. Pavia, 5058 loc. Aci a bătut archiducele Albrecht pe Piemontezi, 21 Martie 1849.

Morteni, com. rur. în Rom., j. Dâmbovița, compusă din 4 căt. cu 1842 loc. (Dicț. geogr. 1890), 3 biserici și 1 școală.

Mortier, *Eduard Adolf Casimir Josef,* mareșal francez, n. 13 Febr. 1768 în Câteau-Cambrésis, a luat parte în toate campaniile lui Napoleon I. Partea glorioasă ce a luat în campaniile din 1805, 1806, 1807 îi aduce ca recompensă titlul de duce de Treviso și o avere enormă, 1814 a apĕrat cu îndărătnicie teritoriul Franciei contra coaliților, și cu toate că inclina cătră guvernul restaurării nu putù să refuse spada sa încă odată lui Napoleon în 1815. Căderea lui Napoleon îi aduce disgrațiarea, tocmai în 1830 fù reintegrat și primí ministeriul de resboiu. † 1835, victima mașinei infernale a lui Fieschi, când însoția pe Ludovic Filip la o revistă.

Mortiera, (piuă), gură de foc cu țeavă scurtă, întrebuințată în tragerea aproape verticală pentru a bate cu proiectile părțile nevĕḑute ale terenului și pentru a dărîma boltele cazematelor în fortificație. Proiectilele M. au o iuțeală mică, bătae relativ mică, putere de distrugere însă mare. Variațiunea bătăii se obține variind greutatea încărcăturei. M. poate trage sub o înclinare până la 65° deasupra orizontului; calibrul variază dela 120 mm. până la 278 mm.

Mortificația, gangrenă (v. ac.).

Morun, *Beluga,* pesce din genul Acipenser, ord. Ganoiḑilor, fam. Acipenseridelor, cu botul ascuțit și cu 4 mustăți, corpul armat cu plăci osoase, în numĕr de 11—15 pe spate, 26—31 pe laturi și 11—13 pe pântece, lung între 8 și 15 m. și greu până la 1600 kgr., carnea lui se consumă proaspĕtă sau afumată, icrele sûnt negre, gustoase, se consumă în mari cantități. Genul *Acipenser* are mai multe specii ca: *A. sturia,* care trăiesce în Marea Mediterană și coastele de vest și nord ale Europei; *A. huso* și *A.-beluga,* cari trăiesc în apele Mărei Negre și Caspice și rîurile cari se varsă în ele; *A. ruthenus, A. stellatus,* etc. [I. P. V.]

Morus L., (botan.) gen de plante lemnoase monoice sau dioice din fam. Urticaceelor, trib. Moreae, cu foi întregi trinervate sau trilobe și cu inflorescența femenină în spice, al căror periant devine la maturitate cărnos. Cuprinde vr'o 5 specii boreal-temperate, dintre cari *M. nigra* L. »agudul sau dudul negru« și *M. alba* L. »agudul sau dudul alb«, numite poporal astfel după colorea fructelor comestibile, se cultivă adese în grădini. Foile lor servesc ca aliment vermilor de mĕtasă. [A. Pr.]

Morus, *Thomas,* scriitor și om de stat englez, n. 1478, † 1535. Unul din cei mai învĕțați oameni ai timpului sĕu, recunoscut ca adevĕratul șef al mișcării intelectuale de pe atunci. Regele Enric VIII avea o mare stimă și admirație pentru acest om, căruia el îi încredință importante misiuni diplomatice și îl ridicà la cele mai înalte demnități în stat. Astfel M. fù trimis în Flandra (1515) și în Francia (1517). Câțiva ani în urmă (1523) fù numit președinte (speaker) al camerei comunelor, apoi cancelar al ducatului de Lancaster (1525) și în fine mare cancelar al Angliei (1529), în care calitate aduse importante reforme în administrație și justiție, pe cari le-ar fi continuat, dacă n'ar fi venit chestia divorțului regelui spre a se însura cu amanta lui, Ana Boleyn. M. n'a voit să recunoască legalitatea divorțului pe care regele îl pronunțase în contra hotărîrei papei. Impregiurarea aceasta a deslănțuit toată mănia regelui în contra lui M., care fù închis în turnul Londrei și decapitat la 1535. M. a remas în istorie un exemplu înălțător de constanță în credințele sale politice și religioase. Dintr'o întreagă serie de scrieri de ale sale de ordin teologic, istoric și filosofic cea mai celebră este »Utopia«.

Moruzi, familie din nobleța fanariotă, cunoscută dela 1204, când era în imperiul Trebizundei în suita lui Alexe Comnenul. *Adam M.* 1671, avù fiu pe *Dumitru M.,* mare postelnic, tatăl lui *Const. Vodă M.* (1777—82) al Moldovei. Din această familie, stabilită în Moldova, a mai domnit: *Alexandru M. Vodă,* fiul preced. 1792—96, în ambele țeri; apoi domn din nou 1799—1806. E interesant faptul, că cinci membri din această familie au pierit decapitați de Turci: 1) Marele dragoman *George M.,* fiul lui Const. Vodă, la 1796. 2) *Dumitru M.,* mare dragoman, fratele sĕu, omorît în afacerea cu cesiunea Basarabiei Rușilor la 1812. 3) *Constantin* dragomanul, decapitat la 1821. 4) *Panait,* fratele lui George și Dumitru, de asemenea la 1821; în fine 5) *Nicolae M.,* mare dragoman al Porței, tot la 1821. Marele dragoman Constantin, avù fiu pe *Panait M.,* șef de voluntari greci în resboiul Crimeei, † 1859, al cărui fiu este *Dumitru M.,* prefect, fost militar, etc. [O. L.]

M. Constantin, domn al Moldovei (Nov. 1777 până Oct. 1782), introduce o nouă odraslă grecească între familiile fanariote domnitoare în țerile române. Fusese dragoman la Poartă, în care calitate contribuise la uciderea lui Gr. Ghica (Oct. 1777), pentru a-i lua locul, și Poarta îl numesce în scaun, intenționând a rupe pacea sdrobitoare de Kuciuk-Kainardgi. Om de încredere al Turcilor, M. pe de o parte pune un deosebit zel pentru aprovisionarea oștilor turcesci, aprovisionare care era tot una cu o prădare a țerii, iar pe de alta trimite un emisar la Viena pentru spionarea Austriei și lucrează, conform inspirațiunii lui Frideric II cel Mare, la o apropiere între Prusia, Turcia și Rusia, contra Habsburgilor, ceea ce ii garanta și lui tronul. In ce privesce ocârmuirea-i din lăuntru, ea pare a fi fost îngrijită de starea economică a Moldovei. Cu prilejul aprovisionării Turcilor, el protestase contra abusurilor făcute de aceștia; iar în chestiunea importului rachiului din Polonia, cu toate protestările acesteia și cu toată pierderea vistieriei domnesci în vămi, el închide granițele, favorisând facerea de velnițe în

ţeară şi oprind înstrăinarea unei mari sume de bani. Acestea îi dau un loc mai deosebit între ceilalţi mulţi netrebnici fanarioţi, fără însă a-i îndreptăţi ridicarea de osanale, ca nici unui domn din această dureroasă epocă. Cu toată această conducere bună, M. nu e sigur de scaun. Rusia nu-l cam suferia şi s'a şi plâns la Poartă de chipul cum fusese primit în Moldova consulul rus din Bucuresci de atunci, iar Poarta nu voia să respecte tractatul de Cainargi, lăsându-se de obiceiul deselor schimbări ale domnilor. In consecinţă M. e mazilit (Oct. 1782) şi înlocuit cu Alex. Const. Mavrocordat. Totuşi familia lui a continuat a juca rol politic, el însuşi fiind delegat la pacea de Şiştov (Aug. 1791).

M. C. Dimitrie, fiul lui Const. M. voevod, şi frate cu Alexandru, Gheorghe şi Panait, însemnat membru al fam. M., dragoman al Porţei şi delegat turcesc la încheierea păcii de Bucuresci (1812). Pe timpul domniei a doua (1802—1806) a fratelui seu Alex. Const. M. în Moldova, Dimitraki M. luptă din resputeri a face din M. filofrancezi, partisani devotaţi Ruşilor, şi a înşela buna credinţă a Porţei. In Febr. 1806 el adresează un memoriu Porţei, după ce în Apr. 1805 contribuise la înlocuirea însărcinatului de afaceri al Turciei din Viena cu un grec devotat familiei M., căutând a o convinge de necesitatea reînoirii alianţei cu Anglia, amica Rusiei, şi îndepărtarea de Francezi. Tot el jucă rol de frunte în reînoirea dorită de Ruşi a alianţei ruso-turcă: colosale daruri scumpe şi meşteşugite sciri neliniştitoare despre Francezi, împărţind şi respândind printre marii diregători turci. In Apr. 1806 mai adresă un memoriu relativ la un pretins atac al Francezilor contra Porţei. Şi cu toate aceste uneltiri nu încetau de a scrie şi Francezilor şi a protesta în contra afirmării, că ei ar fi duşmani lui Napoleon. In cele din urmă însă Francia a isbutit a demasca rolul lui M. şi al fratelui sĕu, şi a face să fie surghiuniţi. Ba încă pe averea lui M. se aplică secuestru. »Dar creditul, bogăţiile lor, consideraţia de care se bucuraseră de mult timp, le-au înapoiat favoarea (1809),« şi Dimitrie M. e însărcinat cu tratările de pace dela Bucuresci (1812). In această din urmă calitate, acţiunea rusofilă a lui M. şi a tuturor M.-lor atinse culmea şi produse ţerilor române o sângeroasă rană: pierderea Basarabiei. Cumpĕrat de Ruşi, şi el şi fratele sĕu dragomanul Panaiotakes, nu pune pe Turci în cunoscinţă de resboiul ce Napoleon declarase Rusiei, grăbind încheierea păcii (Maiu 1812) şi răşluirea frumoasei Moldove resăritene. Aflat, este decapitat cu fratele sĕu Panoiataki (Nov. 1812). [Aguletti.]

Morva, v. Răpciuga.

Morvina, numesce A. Babeş, o substanţă extrasă din culturi puse de *Morvă* (răpciugă), care înjectată la animale atinse de răpciugă chiar în primele fase ale boalei provoacă o febră caracteristică, permiţênd astfel diagnosticul boalei în o epocă foarte puţin avansată. M. se prepară în un laborator special creat de guvernul român şi pus sub direcţiunea inventatorului.

Mosaic, conform legii lui Moise.

Mosaic, obiecte compuse din bucăţele de pietri, lemn, smalţuri, etc., de diferite colori astfel aşezate ca să presinte figuri, arabescuri, ş. a.

Mosaism, complexul principiilor religioase şi morale ale riturilor şi legilor pe cari religia judaică le derivă dela Moise (v. ac.).

Moschee, adecă ceea ce ar fi la creştini biserica. In Dobrogea sûnt câte una de comunele urbane Constanţa, Hârşova, Mangalia, Megidia, Cernavodă, Tulcea, Sulina, Babadag, Măcin, Isaccea şi Mahmudia. Ele se deservesc de către un imam (preot ordinar), asistat alocuria de un hatip (preot, care oficiează numai Vineria) sau un muezin (diacon), şi un îngrijitor, toţi retribuiţi de stat. Pe lângă M. se mai află în Dobrogea o mulţime case de rugăciuni cu sau fără minarete (turn), numite geamii (v. ac.). (Cf. Almanachul Cult. 1893. Buc., p. 29—30.)

Moschitos, *(portug.)* ţînţari din Brasilia. M. dimpreună cu o altă specie jancudos sûnt periculoase pentru locuitori, trebuind a părăsi ţinuturile unde apar.

Moschos, poet bucolic grec din Syracusa, a trăit în secl. II a. Chr., dela dînsul sûnt păstrate 4 poeme mai mari şi alte patru mai mici. Un alt *M.* sau *Moschus* a fost discipolul filosofului Fedon, el însuşi discipul al lui Socrate, şi important prin faptul, că dă numele sĕu unuia din cele mai însemnate dialoage ale lui Plato, care tractează despre nemurirea sufletului. [Pl.]

Moscopole, mai corect *Muscopòlie*, adecă câmp de mosc = moscuşor, e aḑi numai un sat mic cu 120 de case arămânesci şi 100 albaneze, situat 18 km. dela Corcea în Albania spre apus. Preste 20 de biserici şi grămeḑi mari de pietrii ne arată cât de mare a fost odată. In secl. XVIII numéra preste 60,000 loc.; o şcoală renumită şi chiar o tipografie, era reşedinţa de vară a episcopului de Berat, comerciul era înfloritor. Avuţia locuitorilor a atras pe barbarii Turci şi Albanezi, cari au jefuit oraşul mai întâi în 1769, apoi în 1788, iar locuitorii s'au împrăştiat. (Cf. Weigand, Aromunen I, p. 96—106.)

Moscovit, mineral, specie de *mică*, în care domină potasa, se desface în foi foarte subţiri transparente incolore sau fumurii, se găsesce în table frumoase, în filoanele de pegmatite granitice şi ia parte ca mineral primar la constituţia unor granite. Se găsesce de asemenea în roce cristaline ca gneiss, amfibolite, şisturi cloritoase, etc., uneori M. predomină şi dă nascere micaşisturilor. El provine şi ca product de descompunere a altor minerale (v. Sericita). In Rom. se întâlnesce în toate micaşisturile, granitele, pegmatitele, etc. In lamele hexagonale se găsesc în pegmatitele din masisvul Parîngu, munţii Lotrului şi Dobrogea. Servă la facerea ferestrelor dela vapoare, la astuparea uşilor de sobă, în loc de geamuri la felinare, ca isolatori în electrotechnică, etc. Se extrage în Statele unite, Canada, Ural, etc., şi se vinde pe preţul de 50 până 100 lei kgr. [Mrg.]

Moscul, *Moscarul*, *(Moschus moschiferus)*, mamifer din fam. Moschidelor, ord. Artiodactylelor, este acoperit cu pĕr des, de coloare gălbinie, roşie sau brună, pe burtă mai deschis. Lungimea corpului 1·15 m., înălţimea la numĕr 40 cm. Bărbătuşul are în falca de sus doi dinţi canini lungi şi ieşiţi din gură, de 5—7 cm. La burtă are o beşică cu o materie grasă mirositoare, numită *mosc*, întrebuinţată în parfumărie. Coarne n'are. Träiesce în munţii Chinei

și ai Tibetului. Fuge și se acață foarte bine. Este fricos. Se vênează pentru mosc.

Moscușor, numele vulgar al plantei Adoxa Moschatellina L. (v. ac.).

Moscva, vechea capitală a imperiului rus, a doua reședință împărătească, situată în guvernamentul M., lângă riul cu acelaș nume, unde se varsă afluentul Iansa. Constă din patru părți principale: *Kreml*, care e pentru M., ceea ce era capitolul pentru Roma, în el se păstrează toate reminiscențele trecutului; *Kitai Gorod* (orașul chinezesc); *Bjeloi Gorod* (orașul alb) și *Semljanoi Gorod* (orașul pămêntului), are (1897) 988,610 loc.; după confesiune 92°/₀ ortodoxi. Industria orașului e cea dintâi din imperiu, după aceea din St. Petersburg, mai ales e piața principală a Rusiei pentru comerciul de miere. Așezăminte culturale are: universitate (cu facultățile de istorie, filologie, drept, fisico-matematice și medicină), un seminariu pentru limbile orientale, o academie de agricultură și silvicultură, 8 gimnasii și 5 școale reale pentru băieți, 12 gimnasii pentru fete, 500 școale primare, 5 școale normale de institutori, 2 școale comerciale, un conservator. Dată celebră e în istorie incendiarea M.-ei (1812) de propriul ei guvernator, pentru a face imposibilă adăpostirea lui Napoleon I, sub zidurile ei.

Mosel, (franc. *Moselle)*, afluent pe stânga Rinului, isvoresce în Vogesi, curge pe la Toul și Metz, se revarsă la Koblenz. 505 km. lung, din cari pe 344 km. e navigabil (dela Frouard în jos). *Vinuri de M.*, sûnt ușoare, albe, cu buchet bogat, ce se produc pe țermurii M.-ei, mai ales între Trier și Koblenz.

Moser, *Johann, Jacob*, bărbat de stat și scriitor, adversar al dreptului natural, n. 18 Ian. 1701 în Stuttgart, 1751 consulent regional acolo, pentru credințele lui liberale întemnițat (1759—64) în fortăreața Hohentwiel, † 30 Sept. 1785. Din scrierile sale (preste 500 vol.) de mare interes este autobiografia sa (1777—83, 4 vol.).

Moși, *tîrgul*, se ține în Bucuresci odată pe an (Maiu—Iunie), cu veselia lui exuberantă, cu sgomotoasa lui *Joie*, cu petrecerile și apoi cu pomenele ce se fac pentru cei reposați; nu se scie cu siguranță când s'a înființat, totuși sûnt câteva versiuni cu privire la stabilirea acestui us. Inainte de toate este demn de notat, că *Tîrgul M.-lor* a făcut să se uite numele de *Tîrgul de afară*, sub care era cunoscută odinioară strînsura de oameni, de mărfuri și de vite, precum *Calea M.-lor* a făcut să se uite numele stradei străvechi: *Podul tîrgului de afară*. Iată versiunile : 1) Mircea cel Bêtrân, după ce se bătù odată în marginea Dunării unde muriră mulți din oștenii lui, hotărî spre pomenirea sufletelor celor morți, serbarea aceasta cu împărțeli de pomeni (Cf. A. Pelimon, Bucur. »Istoria fundării orașului Bucuresci.« Buc., 1858, pag. 242). 2) M. a fost înființați după bătălia de lângă colina lui Radu Vodă, colină care pe atunci nu avea nume, și deveni în urmă colina Sfintei Troițe, iar în secl. XVII colina lui Radu Vodă, de către Alexandru Vodă Mircea, în urma luptei victorioase ce purtase cu Vintilă Vodă, prietenul lui Ioan Vodă cel Cumplit, domnul Moldovei (Cf. B. P. Hasdĕu, »Ioan Vodă.« Buc., 1894, ed. II, pag. 174). 3) Au fost înființați de Mateiu Basarab la 1632, după bătălia de lângă Obor (Cf. G. Ionescu-Gion, »Istoria Bucurescilor.« Bucur., 1899, la capit. istoria militară a Bucurescilor). 4) Că sûnt M., pentru pomenirea celor reposați și pomenele de făcut sufletelor lor, cum se face la *Sâmbăta morților* și în religiunea ortodoxă și în religiunea catolică.

Moșie, proprietatea rurală transmisă de obiceiu prin ereditate, și care cuprinde în sine tot felul de terenuri și producțiuni variate; ea se presintă totdeuna ca un tot și chiar și subdivisiunile ei în natură poartă numirea de fracțiuni de M., jumătăți de M., pătrime, o sfoară de M., dar proprietatea formată din bucăți și loturi isolate, chiar și dacă se alipesc mai multe laolaltă, încă tot nu formează o totalitate, o M., ci poartă numirea de pămênturi, locuri, delnițe, etc. Moș în limbajul vechiu juridic se numia nu numai bun sau bunic, ci și o cătățime din moșia ce se împărția între eredi.

Moșiile statului în Rom. au două origini relativ recente, fiscul a intrat în posesiunea vastelor M. a garnisoanelor turcesci, numite *raiale* de pe malul stâng al Dunării la 1829, după alungarea Turcilor din țeară, în urma tractatului dela Adrianopole: domeniul Brăilei cu vr'o 250 mii pogoane și alte 55 sate, dom. Giurgiului cu vr'o 100 mii de pogoane și 35 sate și dom. (Raiaua) Turnului cu vr'o 3 sate. Mai obținù statul domenii vaste la 1864 în urma secularisării averilor mănăstirilor închinate și neînchinate, preste 3000 de bunuri mari și mici. Aceste M. ale statului au fost vêndute parte în loturi și trupuri întregi pe vecie, parte parcelate și vêndute in loturi mici și mijlocii de câte 5, 10 și 25 ha. exclusiv la populațiunea rurală cultivătoare de pămênt.

Moșit, meșteșugul de a da ajutor în cas de facere la nascerea copilului, a grijì de femeia leusă și de copilul nou născut până la întrămarea mamei. v. Accouchement și Moașa. [Dr. V.]

Moslimi, (Moslemin), identic cu musulman sau mohamedan, partisani ai religiei Islamului (v. ac.).

Moșmol, *(Moșmon)*, numele popular al arborelui *Mespilus germanica* L., (v. ac.).

Moșna, com. rur. în Rom., j. Fălciu, 1510 loc. (Dicț. geogr. 1893), 2 biserici, o școală. Loc. se ocupă cu agricult.

Moșna, (magh. *Muzsna)*, com. rur. în Trans., cott. Têrnava mare, 1803 (1891) loc. Sași și Rom., oficiu postal.

Moșneni și *Răzeși*, clasa cea mai importantă a populațiunii rom. Constituirea lor se pierde în întunecimea evului mediu. Cele mai mari și glorioase fapte sûnt legate de prosperarea M.-lor dincoace și dincolo de munți, epoca lui Stefan cel Mare și Iancu Huniade, Pavel Chinez și Stefan Mailat. Și iarăși decadența materială și morală a poporului și țerilor era în strînsă legătură și resultatul fatal al decadenței și ruinei M.-lor. Racoțescii și M. Apafi, prinții Ardealului, boieriau și nobilitau cu decimile de mii dintre M. români, dar tot sub ei Transilvania nu mai putuse pune nici 8000 de oameni pe picior de resboiu, pe când din incidentul desastrului dela Mohaciu, Zapolia aștepta cu 40,000 trupe transilvane la Seghedin deciderea sorții resboiului. M. au fost totdeuna oameni liberi, cu proprietate și stare materială frumușică. După sute de ani ei și adi trec între proprietarii mijlocași de

pământ. Moşioarele lor se cifrează în mediu între 30—200 pogoane. Ei singuri sûnt în Rom. dintre micii proprietari, cari au avut totdeuna şi au până astăḑi păduri, cele mai multe vii, podgorii şi liveḑi cu pomi. Pe alocurea aveau şi unele industrii desvoltate, cu sate întregi de meseriaşi cu industrie de casă. Cultura vitelor ăncă era la dînşii în floare.

Moşneni, sat în Rom., v. Bolintin.

Moşnicza, *(Băseni)*, com. mică în Bănat, cott. Timiş, cu 1175 loc. Români.

Moşoaia, com. rur. în Rom., j. Argeş, compusă din 8 cât., cu 1859 loc. (Dicţ. geogr. 1888), 3 biserici şi 2 şcoale.

Moşon, cott. în vestul Ungariei, situat la dreapta Dunării, între aceasta, Laita, lacul Fertő şi Rabţa, 2041·34 km². aproape tot şes, afară de nisce ramuri din munţii Laitei, bogaţi în piatră de construcţiune. Loc. 85,050 (1891) Maghiari, Germani, Slovaci şi Croaţi, se ocupă cu agricultura; industria neînsemnată (fabrica de maşini agric. a lui Kühne în M., fabrică de bere în M.-Óvár, 2 fabrici de spirt şi câteva mori cu vapor). Comunicaţia e servită de 113 km. căi ferate, 70 km. şosele şi 256 km. drumuri comitatense. In privinţa administrativă comitatul M. e împărţit în 3 cercuri. Capitala Magyar-Óvár.

Moşon, *(Wieselburg)*, comună mare în cott. cu acelaş nume în Ung., 4815 loc. (1891) Germani şi Maghiari; şcoală industrială inf.; staţiune de cale ferată, poştă şi telegraf. De M. se ţine şi pusta Bordacs, de unde se exportează la Viena 700,000 litri lapte pe an.

Mosoriuca, com. rur., expositură parochială, moşie boierească în căpitănatul Coţmanului, jud. Zastavei, Bucovina, are 702 loc., (593 ort.-or., 31 rom.-cat., 78 mos.), şcoală primară.

Mosquitia, litoral în America, lângă Marea Caribică, aparţine republicei Nicaragua, ca. 130,000 km²., cu 15,000 loc., locuită de *Mosco* (Mosquito), urmaşi de ai aventurierilor albi de toate naţiunile, Indiani şi Negri, cari 1845—60 aveau un rege cu reşedinţa în Bluefields.

Mosso, (ital. mus.) duios, ***piu m.*** şi mai duios.

Mosso, *Angelo*, fisiolog italian, n. 1846 în Turin; dela 1879 prof. de fisiologie în oraşul natal. Scrieri: Circulaţiunea sângelui în creerul omului, 1881; Temperatura creerului, 1894; Frica, 1889; Oboseala, 1892.

Mostar, capitala Herţegovinei (v. ac.) lângă fluv. Narenta şi încungiurat de munţi înalţi, 15,000 loc., din cari aproape 6000 sûnt moham.; are preste 1000 case de piatră, 38 moschee, 2 biserici gr.-or., 1 rom.-cat. şi 1 claustru. Podul massiv de piatră, clădit sub împěratul Traian, are o lungime de 80 paşi şi se ridică 20 metri preste Narenta. Poporaţiunea se ocupă cu industria de arme şi de piele, se produce vin bun, tutun mult şi foarte bun, are legături comerciale cu aproape toate porturile dalmatine. M. este încungiurat cu o mulţime de forturi bine armate şi e sediul comandei de divisia c. şi r. nr. XVIII, sediul episcopului rom.-cat. şi gr.-or. 2 Aug. 1878 a fost în M. o rescoală sângeroasă, în urma căreia Ali paşa părăsesce cu 3000 soldaţi oraşul, a cărui poporaţiune se pregătesce a se opune trupelor austro-ungare, dar generalul baron Ioanovič înaintează preste Citluk şi ocupă oraşul în 5 Aug. 1878, fără multe greutăţi. [Herbay.]

Moştean, moşnean v. Moşneni.

Moştenire, v. Ereditate.

Moştenitorul tronului. In vederea succesiunii la tron şi vacanţei, ce s'ar ivi la moartea suveranului, se institue, în viaţă fiind încă monarchul, ca M. fiul sěu, sau în lipsă fratele, nepotul, sau ori ce rudă, etc. La moartea împěr. sau regelui, M. ia deadreptul conducerea statului până la încoronare. Ei poartă deosebite titluri, după ţeară, şi se ḑic »Principi de coroană« (Kronprinz, etc.). In Francia se chiema »Dauphin«, în Rusia »Ţarevici«, M. Angliei are titlul de »Prince of Walles«, al Portugaliei »Duce de Braganza«, al Belgiei »Comte de Flandre«, al Italiei »Principe de Neapol«, al României »Principe de România«, al Svediei »Duce de Vermeland«, al casei Bonaparte »Prince impér. francais«, etc. toţi purtând, ca distincţie de ceilalţi principi de sânge, pe lângă calificativul de »Alteţă« r. sau imp., pe acel de »Principe regal sau imperial«. [O. G. L.]

Mostiştea, lac în Rom., j. Ialomiţa, pl. Borcea; produce pesce mult.

Mosul, *(Mossul)*, vilaiet turco-asiatic, de ambele laturi ale rîului Tigris, 84,000 km²., cu 60,000 loc. *Capitala M.*, lângă Tigris, în faţa ruinelor vechei cetăţi Ninive, 57,000 loc. Industrie de bumbac (de aci musselinne).

Moşul-codrului, după pov. române în Bucovina înlocuiesce pe Mama pădurii din alte părţi.

Moszkowski, *Mauriciu*, componist, virtuos de pian, n. 23 Aug. 1854 în Breslau, elev al conservatorului de sub direcţiunea lui Stern şi Kullak. A scris mai multe opere musicale.

Moţăenii, com. rur. în Rom., j. Dâmboviţa, pe malul drept al Ialomiţei, 4 cât. cu 2000 loc. (Dicţ. geogr. 1890), 2 biserici şi 2 şcoale.

Moţăţei, com. rur. în Rom., j. Dolj, 3799 loc. (Dicţ. geogr. 1896), 1 biserică şi 2 şcoale. Aici se ţin trei bâlciuri pe an.

Motenebbi, v. Mutanabbi.

Motetta, *(ital.)* piesă mai scurtă de cânt religios, de regulă fără acompaniare instr.

Moţi, în genere locuitorii din Munţii apuseni ai Trans.; adevěraţii M. sûnt însă numai cei din satele: Vidra de jos, Vidra de sus, Albac, Neagra, Scărişoara, Ponorel şi Sěcătură, unde bărbaţii în vechime purtau pěrul împletit »chică« şi legat în vîrful capului »moţ«. Până la a. 1848 au fost iobagii Coroanei (fiscului), renumiţi ca bărdaşi (lemnari) şi ciubărari, singurul câştig al lor. Aḑi o duc mult mai rěu, ca pe timpul iobăgiei, fiind strimtoraţi în folosirea pădurilor. Astfel s'a născut ḑicětoarea: »Munţii nostri aur poartă, noi cerşim din poartă în poartă.« M. sûnt cunoscuţi pentru procesul secular, ce l-au purtat spre a-şi recâştiga libertatea avută ab antiquo (v. Abrud), pentru rescoala din 1784, şi mai ales pentru bravura dovedită în luptele avute cu armatele maghiare la 1848/9. M.-ii sûnt pacinici, buni lucrători, oneşti şi serioşi, iubitori de libertate şi curagioşi, ca în genere Românii din Munţii apuseni; scurţi la vorbă şi neîncredětori în străini, se deosebiau în vechime de alţi Români prin rotacismul în vorbire, şi fiind oameni foarte evlavioşi, blăstěmul la ei era necunoscut. Căpitanii revoluţiunii din 1784 şi 1848, Horia şi Iancu (v. ac.). au fost M. [I. S. Ş.]

Moţiune, *(lat.)* propunere făcută de vr'un membru al unei întruniri publice, constituite sau nu.

Motiv, a) causa parţială, care ne îndeamnă ca să voim un lucru sau nu, să urmărim un scop sau nu; obiectul M. este voinţa, iar lucrarea de determinare a acesteia se numesce *motivare.* După natura lor M. pot fi: fisice şi psichice. Cele psichice apoi iarăşi sûnt teoretice şi practice, cognitionale, afective şi raţionale; b) In artă se numesc M. însuşirile caracteristice ale productelor de artă, s. e. în musică. [Pl.]

Moţoc, vornic moldovean, boier cu multă trecere în timpul certurilor dintre succesorii lui Petru Rareş, cap al partidei duşmane lui Ştefan-Vodă Rareş (1551—52), pribegi în Polonia cu alţii, de unde, aflând despre uciderea domnului de ceilalţi boieri remaşi în ţeară, vine cu ajutor polon şi cu nou ridicatul la domnie Alexandru Lapuşneanul (Petrea Stolnicul). La Şipote se isbi cu comisul Joldea, ales domn de o samă din boerii conspiratori, pe care prindêndu-l, îl închise într'o mănăstire. Cât domní Lăpuşneanu (1552—61) M. fù atotputernic şi credincios tronului. Numai cătră sfîrşit, Lăpuşneanu fiind atacat de Iacob Eraclide Despot, M. este corupt şi adus a trăda în luptă pe domnitorul sĕu, care învins fuge în josul ţerii (10 Nov. 1561). Sub noul domn deşi ajunge mare vornic, dar nu e mulţămit de purtarea acestui voevod aventurier, care ridicase mai toată ţeara în potrivă-i. In curând M. este câştigat de un complot condus de Ştefan Tomşa, care bate şi ucide pe Despot (Nov. 1563), pentru a-i lua locul. Alex. Lăpuşneanul voind a lua a doua oara scaunul domnesc, cu ajutor turcesc, se încinge luptă între el şi Tomşa cu ai sĕi, luptă ce se sfîrşí cu triumful lui Lăpuşneanul. Atunci pierí şi M., cu Tomşa şi ceilalţi partisani ai acestuia (1564). [Aguletti.]

Motor, în mechanică tot ceea ce produce mişcare, precum: 1) maşini puse în mişcare prin forţa omului şi animalelor: curba (crivac), manegiu, etc.; 2) puterea căderii apelor: roţi de apă, turbine, etc.; 3) puterea curenţilor de aer: mori de vênt; 4) puterea gazelor comprimate: maşinele de vapor, motori cu aer şi alte gaze comprimate, benzină, gaz aerian, etc.; 5) puterea electromagnetică: electromotorii.

Motru, rîu în Rom., j. Mehedinţi; isvoresce din Carpaţi (munţii Frumosu, Turcineasa şi Bou), primesce mai multe părae şi se varsă în Jiu la com. rur. Gura Motrului.

Motru-Rădulescu, C., n. 1868 în Butoesci, Oltenia, a studiat psichologia la Berlin, Leipzig şi Paris, pretutindeni distingêndu-se, studiând în acelaş timp şi dreptul. Venit în ţeară intră în magistratură, apoi conducĕtor al »Fundaţiunii universitare Carol I« şi apoi numit prin concurs profesor agregat de psichologia experimentală şi estetică la universitatea din Bucuresci; este mult apreţiat în ţeară şi în străinătate pentru lucrările sale sciinţifice, actualmente conduce »Noua revistă română«. Din scrierile sale putem cita: »Viaţa şi filosofia lui Nietzsche«, »Valoarea silogismului«, »Problemele psichologiei«, »Rolul social al filosofiei«, »Zur Entwickelung von Kant's Theorie der Naturcausalität«, ş. a. [Caion.]

Motto, *(ital.)* cuvinte caracteristice scoase din opera unui autor şi puse în capul unei scrieri sau a unui capitol, spre a arĕta cuprinsul şi tendinţa lui.

Motu proprio, *(lat.)* din propriul îndemn; formulă pentru decisiunile papale luate din liberul sĕu îndemn, contra cărora nu se poate obiecta.

Moulinage, (span. Mulinaj), depănarea şi resucirea firului brut de mătasă aşa numit borangic. Prin M. se obţine din mai multe fire de borangic, transformarea în fir de *ibrişin,* întrebuinţându-se la ţesut, împletit şi brodat.

Moulins, capit. depart. franc. Allier, 22,219 loc. (1891), reşedinţă episcopească.

Mounds, numire engleză dată unor măguri din America de nord, măguri cari în majoritate slujiau drept morminte. Forma şi mărimile lor variază cu localitatea. Unele au forma unor căpăţini de zachăr turtite la vîrf, iar altele a unor piramide trunchiate cu terase în etage, ca şi templele chaldee, cu cari de altmintreni se aseamĕnă şi în alte privinţe; acestea din urmă de sigur nu sûnt morminte. Ele sûnt respândite preste o mare parte din basinul fluviului Mississippi. Tot sub această numire mai intră şi curioasele întărituri de piatră, pe cari le găsim mai ales în valea fluviului Ohio. In măguri mai ales, s'au descoperit foarte multe obiecte de cremene, topoare, săgeţi, ace de os, vase de lut şi uneori chiar obiecte de cupru, dar acestea nu sûnt de ajuns ca să determine originea şi vechimea lor.

Mousaios, numele dac al rîului Buzĕu, v. Museos.

Mousquetaires, v. Muschetar.

Mousqueton, v. Muscheton.

Movila, muşuroiu mai mare de pământ cu care se delimitează şi hotărnicesc moşiile şi sûnt totdeuna făcute de oameni, în oposiţie cu măgurile cari sûnt naturale.

Movilă, *Ieremia,* făcut domn (1595) în Moldova de Poloni, cărora le jură să fie »famulum a subditum Majestatis Suae« după învingerea lui Răsvan. A fost mereu în calea lui Mihaiu Viteazul, în locul căruia voia să pună cu ajutor polon pe fratele sĕu. In ḑilele lui, Moldova a suferit mult de jafurile soldaţilor poloni, cari stăteau în ţeară. † 1606. *Alex.,* (1615—16), fiul lui Ieremia, făcut domn în Moldova de mama sa Elisabeta, care îl aduse cu armată polonează, nu ţinù domnia mult, fù bătut de Radu Mihnea cu oşti turcesci şi luat prisonier împreună cu mama sa. *M., Constantin,* fiul lui Ieremia, domn în Moldova (1608—11). *M., Elisabeta,* soţia lui Ieremia, femeie energica, inteligentă şi ambiţioasă, a purtat o luptă puternică spre a păstra domnia pentru fiii şi nepoţii sĕi contra urmaşilor lui Simeon, cumnatul ei. In cele din urmă a fost prinsă în luptă de Turci şi dusă la Constantinopole, unde a trecut la religiunea mohamedană, deşí fusese foarte religioasă (1616). *M., Gavriil,* fiul lui Simeon, domnitorul Munteniei (1618—20).

Movilă, *George,* mitrop. Moldovei, v. George V Movilă.

Movilă, *Moisi,* fiul lui Simion Movilă şi frate cu Gavrilaş şi Mihăiaş Movilă, domn de două ori al Moldovei (Apr. 1630 până Maiu 1631, Aug. 1633 până Maiu 1634). Şi în primul rând, şi a doua oară, a căpĕtat tronul cheltuind o »însemnătoare câtime de aur«. Nu s'a distins prin nimic, decât doar prin perpetua grije de a se menţine pe

tron. Alexandru Iliaşi, în locul cărui venise, face să fie mazilit în Maiu 1631. Profitând apoi de rescoala naţională condusă de Vasile Lupu împotriva Grecilor, de moartea lui Alexandru la Constantinopole şi de uciderea lui Miron Barnovski tot la Constantinopole, prin ordinile Sultanului, M. reapucă domnia. Vasile Lupu, protejat de Abaza Paşa din Silistra, ca şi Mateiu Basarab, e bănuit de domn, şi fuge. In anul următor fiind resboiu între Turci şi Leşi, şi domnii Români fiind auxiliari Turcilor, M. înşală pe Turci, dându-le sfaturi şi informaţiuni false. Aceasta şi intrigile lui Lupu, îi grăbesc mazilirea (Maiu 1634), şi el fuge în Polonia încărcat de averi. [Aguletti.]

Movilă, *Petru,* se trage din renumita familie a Movileştilor, din care în secl. XVI şi al XVII au ieşit mai mulţi domnitori pe tronul Moldovei. Petru M. a fost fiul lui Simion M., şi s'a născut la a. 1597. Invĕţăturile cele dintâi le-a căpĕtat în Moldova, iar în urma certelor de succesiune în domnire preste Moldova, trebuind se părăsească ţeara, a mers la studiile teologice în Sorbona; întră după aceea în armată, distingêndu-se în bătălia cea mare dela Hotin la 1621, purtată între Poloni şi Sultanul Osman al II-lea. La 1625 a mers la Kiew şi s'a făcut monach în mănăstirea Pecevska, unde la 1628 ajunse archimandritul mănăstirii. Patriarchul Ciril Lucaris din Constantinopole cunoscênd erudiţiunea şi meritele lui Petru Movilă, câştigate prin ridicarea unei şcoale în mănăstire, l-a numit de exarch al sĕu asupra bisericei ortodoxe din regatul Poloniei, unde familia M.-lor era bine vĕḑută şi înrudită cu magnaţii cei mai de frunte poloni. Luând parte în Varşovia la alegerea lui Vladislav IV de rege al Poloniei ca trimis al mitropolitului din Kiew în 1632, prin conexiunile sale de prietenie, reuşí a fi numit mitropolit al Kiewului, fiind sfinţit în Lemberg de cătră Varlaam, mitropolitul Moldovei, în biserica românească cu hramul Născĕtoarei de Dumneḑeu. Ca mitropolit s'a distins prin virtuţile sale archieresci şi prin activitatea sa pe terenul cultural. El a întemeiat o şcoală, pe care mai târḑiu o ridică la rangul unei academii teologice şi filosofice; înfiinţă o tipografie, unde se tipăriră o mulţime de cărţi bisericesci şi sciinţifice, jertfind spre acest scop averea sa proprie. La cel mai mare renume s'a ridicat Petru M. pentru întreaga biserică ortodoxă a resăritului atunci, când ortodoxia fiind ameninţată prin învĕţăturile calvinesci propagate de însuşi patriarchul Constantinopolei Ciril Lucaris, el a compus »mărturisirea ortodoxă a bisericei de resărit«, care a devenit carte simbolică normativă pentru întreaga biserică a Orientului. La întrevenirea lui Vasile Lupul, domnul Moldovei (1634—63), interesat a preveni pericolului, ce ameninţa doctrinele cele noui reformatorice şi în ţerile rom., se ţinù la 1642 sinod în Iaşi, unde participară mai mulţi episcopi ai resăritului, din Rusia, Moldova, ş. a. In acest sinod presentându-se confesiunea compusă de Petru M., şi după censurare aflându-se de bună, s'a primit ca confesiune adevĕrată a bisericei ortodoxă. Aceeaşi confesiune s'a primit în anul următor în sinodul din Constantinopole de toţi patru patriarchi ai resăritului. Petru M. primí astfel renumele de primul prelat al bisericei orientale. Prin scrierile sale a dat impulsul cel mai puternic la desvoltarea literaturei şi a culturei slavice. Tot el a contribuit la întemeiarea unei şcoale în mănăstirea sfinţilor Trei ierarchi din Iaşi, care a devenit resadniţa celorlalte şcoale din Moldova, trimiţĕnd la aceea şcoală, pe care Domnul Moldovei, Vasile Lupul, a înzestrat-o cu mai multe moşii, profesori din Kiew, dimpreună cu o tipografie pentru edarea de cărţi. † în vîrsta de 50 ani la 1647 şi înmormêntat în biserica Sf. Lavre din Kiew. Clerul rusesc dimpreună cu profesorii academiei din Kiew înfiinţate de Petru M. serbează în tot anul numele acestui mare archiereu mergênd în procesiune la mormêntul lui. [Dr. Il. P.]

Movilă, *Simion,* fratele lui Ieremia-Vodă al Moldovei, domn al Munteniei (Oct. 1600 până Iulie 1602) şi al Moldovei (Iulie 1606 până Nov. 1607). Fù pus în scaunul Munteniei de generalul polon Zamoiski, după învingerea lui Mihaiu Viteazul la Teleajen (20 Oct. 1600). Armata de sprijin (4000 Poloni şi Moldoveni), lăsată după retragerea lui Zamoiski, prăda ţeara în chip nespus de cumplit, mai ales după respingerea unui nou atac al lui Mihaiu (21 Nov. 1600). In scurta-i domnie Simion strică toate actele făcute de predecesorul sĕu, din dorinţa de resbunare şi setea de bani. In curând el nemulţămesce pe cei mai de frunte boieri, cari după Teleajen părăsise pe Mihaiu, pe Buzesci, cari venind cu oaste de preste Olt gonesc pe M. din ţeară, şi ridică în locu-i pe Radu Şerban Basarab. Detronarea lui M. fusese determinată şi de uciderea lui Mihaiu în Ardeal: Nemţii ajunseseră stăpâni în acea ţeară şi puteau deveni periculoşi pentru ocârmuirea munteană plecată Turcilor şi Polonilor. Noul domn ridicat de boieri era chiar protejatul împĕratului german şi se ciocnise de mai multe ori cu M., ajutat fiind de oştile lui Basta (1602). Cu toate sforţările ce şi el şi boierii partisani lui, pribegiaţi în Moldova, le fac, Simion nu poate scoate pe Radu. In cele din urmă murind fratele sèu, Domnul Moldovei, el îi ia locul în scaunul acelei ţeri (Iulie 1606), fácènd prin bogate daruri a fi recunoscut de sultan. Cât fù domn moldovean trăí în duşmănie cu Polonii, cari încercând zădarnic a-l scoate prin Turci, pun de îl otrăvesc (Nov. 1607). După el Moldova ajunge teatrul luptelor civile dintre fiii séi şi ai fratelui sĕu Ieremia. [Aguletti.]

Movila-Ruptă, com. rur. în Rom., j. Botoşani, în dreapta Prutului, compusă din 8 cât. cu 2733 loc. (Dicţ. geogr. 1895), 4 biserici şi 2 şcoale.

Movilele *lui Attila,* v. Attila.

Movileni, com. rur. în Rom., j. Iaşi, situată pe dealurile dintre rîul Jijiea şi Bahluiu; se compune din 4 cât. cu 1900 loc. (Dicţ. geogr. 1888), 4 biserici şi 2 şcoale.

Movilĕu, oraş vechiu în Basarabia.

Moviliţa, com. rur. în Rom., j. Putna, compusă din 4 cât. cu 2008 loc. (Dicţ. geogr. 1897), 3 biserici şi 1 şcoală.

Moxa, (span., pron. mocha), con sau cilindru format din materii combustibile. Se aprinde pe piele cu intenţiunea de a conduce la suprafaţă un morb s. e. reumatismul. Aḑi nu se mai folosesce.

Moxa, *Mihail,* călugăr muntean de pe la sfirşitul secl. XVI şi începutul celui XVII, dela

care ne-a remas o cronică, purtând titlul »De'nceputul lumiei de'ntiiu«, un fel de istorie universală, care începe cu facerea lumii, vorbesce despre Asirieni, Egipteni, Perşi, Romani, Traian, fără a pomeni ceva despre luptele acestuia cu Dacii sau despre colonisarea Daciei, şi isprăvesce cu luptele Turcilor cu Românii la 1489. Această lucrare, compilaţie după mai mulţi scriitori şi mai ales după o traducere bulgărească a bizantinului Constantin Manasses, se păstrează într'un manuscris din museul Rumianţov din Moscva şi a fost scrisă la 1620. E publicată de Haşdĕu în »Cuvente den Bătrâni«. Acest M. trebue să fie identic cu Mihail Moxalie, traducĕtorul din slavonesce al Pravilei, tipărită la Govora în 1640.

Mozambique, provincie portugheză pe ţermurii Africei sudice, în faţa insulei Madagascar, de care e despărţită prin canalul Mozambik (400 până 888 km. lăţime), suprafaţa 991,150 km²., cu 166,550 loc., între cari 2000 albi; indigenii se ţin de familia Kaffrilor. Capit. e Mozambique, 7000 loc., aproape de ţermurii mărei pe insula M., intemeiată la 1508; aici este sediul guvernorului şi centrul comerciului, mai ales cu India.

Mozart, ***Wolfgang Amadeus,*** compositor celebru, n. 27 Ian. 1756 în Salzburg, fiul lui ***Leopold M.*** (1719—87), cunoscut ca un eminent violinist şi vice-capelmăiestru archiepiscopal. M. încă în etate de 6 ani stârní admiraţiunea lumii prin concertele sale până şi în Londra, cu 12 ani conduce cântările unei liturgii, propria sa composiţie în Viena, iar cu 14 ani repurtă în Milano un mare şi primul succes ca compositor de opere (»Mitridate re di Ponto«). M. n'a ajuns nici odată a-şi crea o posiţiune bună pecuniară; cu mici intreruperi, din causa călĕtoriilor sale, ocupă până 1781 postul de măiestru de concerte la Salzburg, se mută apoi fără serviciu la Viena, se însoară la 1782 cu cântăreaţa *Constanţa Weber,* şi abia 1789 fù numit componist cameral. † 5 Dec. 1791. Ca compositor în musica instrumentală ocupă în grupa clasicilor Haydn-M.-Beethoven un loc particular, distingêndu-se prin ariile şi melodiile sale naturale şi nesecate în variaţiune, îmbrăcate într'o formă ireproşabilă. Ca compositor de opere represintă contopirea fiinţei germane cu cea italiană (»Idomeneo, Entführung, Figaro, Don Juan, Cosi fan tutte, Zauberflöte şi Titus«). Alte opere capitale: Requiem, Simfonii (30), Concerte pentru pian (55), serenade, quintete, quartete, numeroase cântece, etc.

Moznopon, unul din discipolii lui Metodiu şi Ciril, care se încercase încă de prin secl. IX să propoveduiască creştinismul slavon în munţii Românilor, fără a-i fi însă sforţările încununate de mare isbândă.

M. P., *(engl.)* prescurtare pentru »Member of Parliament«.

M. pr., presc. pentru *Manu propria (lat.).*

Mpwapwa, (Mpápua), staţiune militară însemnată în Africa germ. de est, lângă drumul de caravane, ce duce la lacul Tanganjika.

Mr., prescurtare pentru ***mister, monsieur; Mrs.,*** pentru ***Mistress.***

Mramorac, com. rur. în Ungaria, cott. Timiş, cu 4328 loc. Nemţi, Români (1259) şi Sêrbi.

Mrazec, ***Ludovic,*** n. 7 Iun. 1867 în Craiova, doctor în sciinţe dela univ. din Geneva, membru coresp. al Acad. Rom. (1901), profesor de mineralogie şi pietrografie la univ. din Bucuresci (1894). Lucrări asupra pietrografiei Alpilor occid. (Mont-Blanc.) şi Carpaţilor.

Mreaja, unealtă de pescuit, împletită din sfoară cu ochiuri mari.

Mreana, (Petromyzon fluviatilis), un pesce din ord. Cyclostomatelor, fam. Pietromyzontidelor, corp lungit cilindric, de coloare verdie-negricioasă, deasupra argintie, foarte gustoasă la mâncare, trăiesce în apele Europei, Americei de nord şi Japoniei.

MS., prescurtare pentru ***manuscript*** (v. ac.).

Msalala, staţiune misionară anglicană în Africa estică, aici s'au retras misionarii creştini sub Makay, după ce au fost alungaţi din Makolo.

Msgr., presc. pentru Monsignore sau Monseigneur.

Msta, afluent navigabil al lacului Ilmen în Rusia, 576 km. lung; prin canalul Vişni-Volocioc (3 km. lung) e legat cu Twerţa, ce curge în Volga.

Mtesa, rege puternic in Uganda, între anii 1870—90, pe timpul când s'au făcut marile descoperiri în Africa centrală.

Muanga, rege in Uganda, care a alungat din ţeară misionarii creştini, pe unii i-a masacrat, şi astfel a zădărnicit mult opera civilisatorică în Africa centrală.

Muawi, arbore, cresce în Mozambic, cu coaje foarte otrăvitoare, se folosesce în Africa de est la farmece şi condamnări pretinse divine.

Mucareru, dare veche, ce se plătia pe timpul când ţerile române erau sub suzeranitatea Porţii, ea era un supliment de tribut, ce se încassa sub forma următoare: Domnilor instalaţi în scaun, în fiecare an li-se făcea câte o nouă învestire, şi din trei în trei ani o învestire cu mai multă solemnitate, numita M., care ii costa mulţi bani, şi ei la rândul lor au pus acest bir pe ţoară sub aceaşi numire.

Mucava, v. Carton.

Mucedala, ***Mucedială, Mucedea, Mucedică,*** numiri populare ale plantelor: ***Filago arvensis*** L. şi ***Filago germanica*** L. (v. ac.).

Mucegaiu, nume rom. al coloniilor de următoarele ciuperci microscopice: ***Mucor Mucedo*** L., ***Penicillium glaucum*** Link., ***Penicillium candidum*** Link., etc. (v. ac.).

Mucenic, v. Martiri.

Muchie, (culme, zare), vîrful unui deal ori munte, este totdeuna ascuţită, în oposiţiune cu plaiul ori poiana, care este teşită.

Muchtâr, *(turc.)* primar al comunei.

Muchtar Paşa, *(Achmed M.),* general turc, n. 1832 în Brussa, 1875 guvernor gen. al Bosniei, fù bătut la pasul Duga de către resculaţi, 1877 generalcomandant în Armenia, bătù 25 Iun. pe Ruşi la Köprikoi şi 25 Aug. la Başkadiklar, pentru care a primit titlul de onoare ghazi (gloriosul), pierdù însă 15 Oct. bătalia dela Aladja şi 4 Nov. la Deweboyun, 1878 restabilí liniştea în Creta, 1888 comisar suprem turc. în Egipt.

Muci, (Malleus), v. Răpciuga.

Mucilagiu, (botan.) substanţă având mare analogie cu gumele, se găsesce în interiorul celulelor din bulbii de Ceapă şi alte Liliacee, tuberculii de Orchidee sau se află pe exteriorul multor seminţe de Crucifere, gutui, in, nalbă ş. a., abundă încă în frunzele plantelor suculente.

M. are proprietatea să absoarbă multă apă, când se și umflă. M. provine din gelificarea membranei celulelor, fie că se face în afară sau în lăuntru, ori se formează în interiorul celulelor; mai multe celule în șir se pot transforma și deveni M. (Canalele mucilaginoase din thalul Hepaticelor). [S. Șt. R.]

Mucius, *Gajus M. Scaevola,* tiněr roman, care în timpul asediului Romei de către Etrusci a pătruns în tabĕra dușmană, și credĕnd că ucide pe Porsena, a ucis pe secretarul acestuia; condus înaintea regelui Porsena își băgà mâna dreaptă în foc, spre a se pedepsí de greșeala ce făcuse, de atunci dînsul purtà porecla de Scaevola, adecă stângaciul. [Caion.]

Mucker, au fost numiți sectarii predicatorilor Ebel și Dister din Königsberg, cari în urma unui proces au fost destituiți, 1842.

Mucor Mich., (botan.) gen de ciuperci Siphomycete-Zygomycete, familia Mucoracee, cu numeroase specii saprofite pe substraturi diverse: bălegar, plante descompuse, pâne; myceliul lor foarte ramificat formează o pânză deasă, alburie, se înmulțesce prin spori endogeni, formați înlăuntrul sporangilor ce se ridica ca nisce mici ace cu gămălie, vertical de pe myceliu. Printre speciile mai comune, cunoscute în genere de popor sub numele de mucegaiuri, sûnt: *M. Mucedo* L., *M. racemosus* Fres., etc. Unele specii, ca *M. circinelloides* V. Tiegh., provoacă fermentația alcoolică a sucurilor dulci (ce conțin glucosă sau zahăr intervertit), când se desvoaltă în aceste sucuri și în lipsă de aer. [S. Șt. R.]

Mucuna Adans., (botan.) gen de plante volubile din fam. Leguminoaselor, tribul Phaseoleae, cuprinde vr'o 22 specii tropicale și subtropicale, dintre cari *M. ureus* DC. și *M. pruriens* DC., se aplică în medicină ca anthelmintice. [A. Pr.]

Mud, numire olandeză a mĕsurii pentru cereale = 111·26 l., apoi = 1 hl.

Mud, (engl. pron. mödd), deposite de substanțe vegetale descompuse ce se formează în mări sau la gurile unor fluvii mai mari.

Mudir, *(arab.)* oficiant turc, mai marele unui canton, supus Caimacamului (v. ac.). In Egipt guvernorul provinciilor (Mudiriehs).

Muereasca de jos și *M. de sus,* două com. rur. în Rom., j. Vâlcea, ântâia cu 600 loc., iar a doua formată din 3 căt. cu 1458 loc. (Dicț. geogr. 1893), ambele cu isvoare de apă minerală; în M. de sus se află schitul Frăsineiu cu 9 monachi.

Muerișiu, sat în Rom., j. Dolj, pendinte de com. rur. Goesci, cu 370 loc. (Dicț. geogr. 1896); urme de ruine dintr'o veche cetate romană, numită de țerani »Cetatea Muerii«.

Muezin, *(arab.)* v. Hoge.

Muffel, vase semicilindrice de pământ sau fier cu fund lat închis la un capĕt; servesc ca în ele să se înfierbinte vase de porcelan spre a le contopí cu pictura făcută pe ele.

Müffling, *Carol, cavaler de,* (numele de familie *Weiss),* mareșal prus., n. 12 Iunie 1775 în Halle, 1815 guvernor al Parisului, 1820 șeful statului major al armatei, mijlocí 1829 pacea între Ruși și Turci, 1832 general comandant al corp. 7, 1837 guvernor al Berlinului, 1841 președinte al consiliului de stat, trecù 1847 ca general-mareșal în pensie, † 16 Ian. 1851 în Erfurt. A scris mai multe lucrări militare.

Muftiu, *(arab.)* cel ce decide chestiuni juridico-religioase la Mohamedani; v. și Hoge.

Muggendorf, oraș în Bavaria, 400 loc.; cură de apă rece și de lapte; în împrejurime se află 24 peșteri de stalactiți.

Mugil, pesce, v. Chefal.

Mugure,(botan.) *boboc*(v. ac.), *ochiu* (lat. *gemma),* corp în genere de formă rotundă, ovală, conică, sferică, format dintr'o axă, care e o tulpină foarte scurtă cu întrenodurile apropiate, și din frunze tinere foarte mici, cari se acoper unele pe altele de obiceiu ca solzii pe un pesce. Fiecare frunză în parte este diferit dispusă în interiorul M., această dispoziție a lor numindu-se *prefoliație.* Frunzele cele mai din afară ale M. sûnt mai groase, oleioase, ori pĕroase și slujesc să apere pe cele mai din lăuntru subțiri, fragede. După poziția M. pe tulpină se deosebesc: *M. terminali* la vîrful tulpinei și ramurilor; *M. axilari* la subțioara frunzelor; aceștia dau ramurile de diverse ordine de pe tulpină și ei pot să fie *colaterali,* așezați mai mulți pe un șir orizontal (Prun, multe Graminee), sau *superpuși,* așezați mai mulți pe un șir vertical (Carpen, Nuc, Salcâm); mai pot fi *M. extraaxilari,* laterali față de inserția frunzelor; pot fi și sub frunze (la Muscinee); se dic *adventivi* toți M. cari apar fără nici o ordine pe ori ce parte a plantei. M. de obiceiu sûnt exogeni; pot fi și endogeni, ca cei ce se desvoaltă pe rădăcini. Artificial se poate provoca formare de M., cum se întâmplă la arborii tunși cu scop de a-și îndesa ramurile. (v. și Butășire.) [S. Șt. R.]

Mühlfeld, *Eugen, Megerle de,* politician austriac, n. 1810 în Viena, 1848/9 membru al adunării naționale din Frankfurt, 1861 al dietei austr., a luptat pentru libertatea religiunei. † 24 Maiu 1868 în Viena.

Mühlhausen, oraș în guvernam. prusian Erfurt, 30,115 loc. (1895); gimnasiu; cameră de comerciu; fabrici de postav.

Muhuadar, odinioară păstrătorul sigilului domnesc în România, secretarul curții.

Mukden, *(Șin-Iang),* oraș în Mangiuria, într'un ținut roditor, mai nainte capitala Mangiuriei, 180,000 loc.

Mulatru, (span.-arab.), descendenți dintre albi și negri.

Mulde, afluent pe dreapta al Elbei, în care se varsă din jos de Dessau, 252 km. lung.

Mulder, *Gerard Ioan,* chimist olandez, 1802 până 1880, a studiat în Utrecht medicina, sciințele naturale și matematice, a fost numit profesor de fisică în Rotterdam și apoi de chimie la Utrecht. Lucrările sale cele mai importante se refer la chimia biologică și fisiologia plantelor.

Mulge capre, *Mulgătorul de capre,* v. Caprimulg.

Mulgedium Cass., (botan.) unii botaniști îl consideră ca gen, iar alții numai ca secțiune din genul *Lactuca* L. (v. ac.).

Mulgrave, *Archipelagul M.,* fost nume colectiv pentru insulele Mareșal și Gilbert în Oceanul Pacific.

Mülhausen, (franc. *Mulhouse),* oraș în Alsacia super. între Ill și canalul Rhône-Rin, 82,986 loc. (1895); filiala băncii imperiale, cameră de comerciu; gimnasiu, școală industrială, seminariu

de învĕțătoare, centru pentru industria de bumbac, mașine de țesut și împletit, locomotive. Lângă M. este o colonie de lucrători cu 1200 case, 1798—1871 franc.

Mülheim, *(Mühlheim),* 1) *M. (pe Rin),* oraș în guvern. prus. Colonia, lângă Rin, 36,001 loc. (1895), camera de comerciu, fabrici de mătăsării și sîrmă. 2) *M. (pe Ruhr),* oraș în guvern prus. Düsseldorf, 31,429 loc. (1895), cameră de comerciu, industrie de fier și pielării, șantier; mine de cărbuni.

Mull, una dintre ins. Hebridelor, 909 km²., și 4691 loc., capitala Tobermory.

Müllenhof, *Carol Victor,* germanist, n. 8 Sept. 1818 în Marne (Holstein), 1846—58 prof. în Kiel, de atunci în Berlin, † 19 Febr. 1884. A scris mai multe studii despre antichitate.

Müller, 1) *M., Andreas,* a publicat: »Oratio orationum S. sau Orationis dominicae versiones praeter authenticam fere centum, eaque longe emendatius quam antehac, et a probatissimis auctoribus potius quam prioribus collectionibus, jamque singula genuinis lingua sua characteribus.« Berlin, 1680. Printre specimenele de *Tatăl nostru,* dă și unul *romănesc,* scris cu caractere latine. (Cf. Istoria filologiei rom. de L. Șăineanu, pag. 12, 24.)

2) *M., Carl August Friedrich Wilhelm,* n. 1815 în Allstedt, a trăit în Halle, botanist ce s'a ocupat cu deosebire cu bryologia. Scrieri mai importante: »Deutschlands Moose« (Halle 1853), »Synopsis muscorum frondosorum« (Berlin 1849 până 1851). † 1900.

3) *M., Friedrich,* filolog austriac, n. 5 Mart. 1834 la Jemnick (Boemia), bibliotecar, apoi profesor de filologia comparată și membru al academiei de sciințe din Viena. A publicat un mare numĕr de memorii și de studii asupra limbilor iranice în Analele academiei din Viena; apoi: »Linguistischer Teil der Reise der österreichischen Fregatte Novara«, (Viena 1867); »Anthropologischer Teil der ö. F. N.«, (Viena 1873); »Allgem. Etnographie«, (1873); »Grundriss der Sprachwissenschaft« (1876—88), lucrare capitală, care conține pe lângă o introducere generală, expunerea rădăcinilor tuturor limbilor cunoscute.

4) *M., Frederic Max,* celebru orientalist, fiul poetului Wilhelm M., n. 6 Dec. 1823 la Dessau, și-a făcut studiile superioare la Leipzig și Berlin, 1854—76 profesor de istoria literară și de gramatica comparată în Oxford, membru al mai multor academii și membru on. al Acad. rom. Publicații: »Rig-Veda«, (1849—72); »Hitopadesa«, (trad. în germ. Leipzig 1844); Despre filologia comparată a limbilor indo-europene în raport cu influența lor asupra civilisațiunii primitive, (engl. 1849); Meghadûta lui Kalidasa, (traducere germ. Königsberg 1848); Rig-Veda-Sanhitâ, (Londra 1869); Surcele dela un atelier germ., (engl. Londra 1869—76, 4 vol.); între cari mai însemnate: Incercări asupra istoriei religiunilor și Incercări asupra mitologiei comparate; apoi »Schillers Briefwechsel mit Friedrich Christian Fürst von Schleswig«, (Berlin 1875); »J. B. Basedow«, (von seinem Urenkel, biografie, Leipzig 1877); Incercări biografice, (engl. 1884); Sciința gândirii, (englez. 1887); Religiunea naturală, (engl. 1889); Religiunea fisică, (engl. 1891); Lecțiuni și noui lecțiuni asupra sciinței limbei (engl.), etc. Multe din aceste opere sûnt traduse și în alte limbi. Toate se disting printr'un stil admirabil; în ceea ce privesce fondul însă, autoritatea lui M. nu este așa de necontestată în domeniul istoriei religiunilor și a mitologiei comparate ca în cel al sciinței indianiste. † 28 Oct. 1900.

5) *M., Johannes, de,* istoriograf, n. 3 Ian. 1752 în Schaffhausen, 1781 prof. în Kassel, 1786 consilier de curte și bibliotecar în Maienza, 1791 ridicat în rangul de nobilime, 1792 consilier de curte în Viena, 1800 prim-custos al bibliotecei imp. de acolo, trece 1804 în serviciul prusiac ca consilier de resboiu și istoriograf, iar 1807 în serv. westfalic ca secretar de stat, apoi director general al învĕțămĕntului. † 29 Maiu 1809 în Kassel. Scrieri principale: »Schweizergeschichte« (5 vol.), »Vierundzwanzig Bücher allgemeiner Geschichte« (1810, 4 vol.), »Sämtliche Werke« (40 vol.).

6) *M., Ioan,* fisiolog, n. 14 Iulie 1801 în Coblenz, 1826 prof. în Bonn, 1833 în Berlin. † 28 Apr. 1858 acolo. Intemeietorul școalei fisicochimice. A scris: Fisiologia omului (1841—44, ed. 4), care a pus basa fisiologiei moderne; tot el a dat și primul impuls pentru cercetările microscopice în anatomia patologică prin lucrarea sa Despre construcția fină a umflăturilor bolnăvicioase, edită începĕnd dela 1834: Archiva pentru anatomie, fisiologie și medicina sciințifică.

7) *M., Ioan Gottwerth,* scriitor, n. 1743 în Hamburg, † 1828 în Itzehoe. A scris romanul odinioară mult cetit: »Siegfried von Lindenberg« (1779, ediț. nouă 1867) și »Komische Romane aus den Papieren des braunen Mannes«, (1784 până 1791, 8 vol.).

8) *M., Ioan, de,* filolog, n. 20 Maiu 1830 în Wunsiedel, 1864 prof. în Erlangen, dela 1893 în Munich, cunoscut cu deosebire ca editor al: »Handbuch der klassischen Alterthumswissenschaft«, în care a elaborat el însuși: »Griechische Privatalterthümer« (1893, ediț. 2), apoi al scrierilor fundate de Bursian: »Jahresbericht über die Fortschritte der klass. Altertumswissenschaft« (1883—95).

9) *M., Lucian,* filolog, n. 17 Mart. 1836 în Merseburg, dela 1870 profesor în Petersburg, † 24 Apr. 1898 acolo. A scris: »De re metrica poetarum lat.« (ediț. 2, 1894), afară de aceasta mai multe ediții ale autorilor lat. (Lucilius, Horatius, Ovid, elegicii, Phaedrus, Nonius, etc.).

Müller-Guttenbrunn, *Adam,* scriitor, n. 22 Oct. 1852 în Guttenbrunn (Banat), trăiesce în Viena, 1893—96 directorul teatrului Raimund. A scris o mulțime de novele, romane, biografii, monografii (și despre Români), etc.

Muls, operațiunea prin care se extrage laptele din mamelele vacii și în parte ajută și secrețiunea laptelui, deoarece o parte din lapte se formează la și prin muls; este mai preferabil cu mâna decât cu mașina, fiindcă se vatĕmă prea ușor mamelele.

Mulțămire, afecțiunea inimei în vìrtutea căreia binefacerile primite le recunoascem, ne aducem aminte de ele și după putință căutăm a le resplăti în faptă avênd consciința obligațiunii față de binefăcĕtor. M. este un act liber și ca atare un act moral; a fost totdeuna ținută între cele mai nobile virtuți și dă dovadă despre o îngrijită cultură. [Pl.]

Multan, oraş în Pangiab (India), 75,000 loc. (1891), citadelă, loc comercial cercetat, 1849 a fost cucerit de Englezi.

Multiplicand sau *de înmulţit*, v. Multiplicaţiune.

Multiplicaţiune, *Inmulţire*, a treia operaţiune fundamentală a aritmeticei. Prin ea se face o adiţiune de mai multe numere egale, anume: se ia un număr dat, numit multiplicand sau de înmulţit, de atâtea ori ca adend sau sumand, câte unităţi sûnt cuprinse în alt număr, dat numit multiplicator sau înmulţitor. Semnul acestei operaţiuni e × sau un punct pus între multiplicand şi multiplicator, şi când nu se poate da nascere la nici o confusiune, chiar nu se pune nici un semn, s. e. $3a = 3.a$. Resultatul M. se numesce produs, iar multiplicandul şi multiplicatorul se ḑic împreună factorii produsului. Definiţiunea teoretică ce se dă în matematică M.-ei e: M. e operaţiunea prin care facem asupra multiplicandului aceeaş operaţiune ce trebue făcută asupra unităţii spre a ne da pe multiplicator.

Multiplicator sau *înmulţitor*, v. Multiplicaţiune.

Multiplicator electric, v. Galvanometru.

Multungule, (v. şi *Pachidermatele)*, ord. Mamiferelor cu mai multe copite, cum sûnt: porcul, ipopotamul, tapirul, elefantul şi rinocerul.

Mului, v. *Catîr*.

Mumbaşir, *(turc.)* inspectori ce se rânduiau pe vremea fanarioţilor preste slujbaşii pentru strîngerea dărilor. De regulă se recrutau dintre Arnăuţi, Turci, Greci şi alte neamuri străine, cari ca nisce »lupi flămênḑi« sau ca nisce »câni leşinaţi« tăbărau pe bieţii locuitori pentru implinirea banilor.

Mumie, corp mort ferit de descompunere prin îmbalsamare *(M. artificiale)*, afară de acestea se găsesc şi *M. naturale*, anume cadavre expuse unui vênt aspru şi rece cari nu se descompun, ci se uscă pe încetul, tot astfel se formează şi M.-le albe sau arabice, cari nu sûnt alta decât corpuri omenesci, cari zăcênd un timp îndelungat în năsip se uscă de arşiţa soarelui. (v. Imbalsamare.) [—]

M. artificiale (îmbalsamate) le găsim cu deosebire în Chaldea şi Egipt, în care cadavrul după un obiceiu aproape identic, era îmbalsamat cu diferite substanţe şi arome. Scopul acestei îmbalsamări era ca să dea trupului celui îngropat o putere de resistenţă mai mare contra elementelor distrugětoare, cari sûnt în pămênt. Pentru Egiptean şi Chaldeu, credinţa că sufletul omenesc după o lungă călătorie ajunge să trăiască în raiul ceresc, era aşa de puternică, încât toate prefacerile politice şi sociale întêmplate n'a putut să o desrădăcineze. Egipteanul credea însă, că din când în când sufletul se coboară pe pămênt pentru ca să-şi vadă locurile pe unde a petrecut pe lume, precum şi trupul în care a trăit o viaţă întreagă, şi ar fi fost o nenorocire grozavă ca el să nu-şi găsească învělişul trupesc părăsit, în groapă. De aci nevoia de a da cadavrului această întărire contra elementelor de nimicire.

In Egipt aceste M. s'au păstrat foarte bine, şi astăḑi putem recunoasce trăsăturile feţei unui Ramses sau unui Tutmes în toată caracteristica lor personală. Vechimea acestui obiceiu în Egipt o putem constata până în timpurile primului imperiu memfitic. Ba chiar dacă luăm în considerare asemĕnările ce există între felul de îmbalsamare chaldeu şi cel egiptean sûntem îndreptăţiţi să pretindem, că obiceiul şi prin urmare concepţia chiar a nemuririi sufletelor fuseseră un bun comun al familiei chaldeo-egiptene pe vremea când aceste popoare trăiau încă nedespărţite prin câmpiile Mesopotamiei.

[Teohari Antonescu.]

Mumificaţie, gangrena uscată, v. Gangrena.

Mummius, *Lucius*, vestit general şi consul roman, 146 (a. Chr.), înăbuşe rescoala acheică şi cuceresce şi pustiesce Corintul, care era foarte bogat în colecţiuni artistice.

Munca, în genere acţiunea facultăţilor omenesci aplicate la producţiune, una din noţiunile cele mai importante din sciinţa economică. M. este pentru toate vieţuitoarele o necesitate ce se impune, este o lege comună, naturală, dela care nimeni nu se poate sustrage nepedepsit; ea fiind aplicaţiunea forţelor fisice şi intelectuale ale omului la producţiune, este sau *intelectuală* sau *corporală* (manuală), după cum omul o săvîrşesce cu ajutorul inteligenţei sau cu ajutorul puterei sale musculare. Mai în totdeuna însă aceste două forţe se găsesc combinate în o proporţie oarecare, astfel că se poate ḑice, că în economia politică M. este un element mixt. Prin *divisiunea M.-ei* înţelegem fie despărţirea ocupaţiunilor, ce îşi împart oamenii în o societate, fie subdivisiunea operaţiunilor din una şi aceaşi industrie, adecă subîmpărţirea lucrărilor unei industrii între mai mulţi lucrători, aşa ca fiecare să execute totdeuna aceaşi lucrare. Impărţirea lucrului ascunde în sine un principiu fundamental: asociaţiunea forţelor, cooperaţiunea către unul şi acelaş scop. Celebrul Adam Smith a fost cel dintâi economist, care a analisat foloasele divisiunei muncii. (Cf. N. E. Idieru, »Studii de econ. pol. şi finanţe.« Buc., 1895, vol. I, p. 126 şi urm., p. 192 şi urm.)

Muncaciu, *(Munkács)*, oraş cu magistrat în nordestul Ungariei, cott. Bereg. lângă rîul Latorcza, 10,531 loc. (1891) Maghiari, Germani şi Ruteni, episcop. gr.-cat., gimnasiu, şcoală industrială; sucursala băncii austro-ungare; staţiune de cale ferată, postă şi telegraf. La 2 km. spre vest dela oraş se află cetatea M., zidită pe un deal isolat de 188 m. înalt; în privinţa administrativă cetatea aparţine comunei Várpalota, situată la poalele dealului. Acum cetatea servesce ca închisoare de stat, avênd 385 loc. M. e indicat de »Anonymus« ca primul loc de descălecare al Maghiarilor, mai târḑiu figurează ca cetate reg. Regele Carol I, la 1339, o donează lui Koriatovici, care impopulează oraşul cu Rutenii sěi, mai târḑiu iarăşi e posesiunea regilor; 1445—93 e a Corvinescilor, apoi a Iagelonilor. In timpul ce urmează după Mohács, M. are un rol de frunte în luptele de partid dintre regii ungari şi principii ardeleni. E renumită apĕrarea eroică a cetăţii de către soţia lui Em. Thököly, Elena Zrinyi. In pacea dela Sătmar M. fù confiscat pentru fisc.

Munca silnică, pedeapsă criminală, subdivisată în M. s. *pe viaţă* şi pe timp mărginit, dela 5—20 ani, ea se execută în minele statului sau în penitenciare, condamnaţii sûnt puşi în fiare, cei pe viaţă se ţin separat de cei pe timp

mărginit, ea atrage incapacitatea de a administra averea și de a o dărui în timpul vieții, pot însă face testament. Unor atari condamnați, justiția le numesce un curator, pentru a le administra averea și a da samă de ea. Cei în etate de 60 ani împliniți nu pot fi condamnați la M. s., ci la *recluziune*, pedeapsă tot criminală, dar mai puțin aspră, pe acelaș timp pe care ar fi trebuit condamnați la M. s. Pe timpul osândei sûnt *degradați civic*, adecă nu pot vota, fie eligibili, experți, jurați, martori, tutori, militari, etc. (Cf. art. 1 și 2, 10—14 și 22 Cod. pen. rom.)

Muncel, com. rur. în Rom., j. Tecuciu, compusă din 5 cât. cu 3328 loc. (Dicț. geogr. 1897), 4 biserici și 2 școale.

Muncelul de sus, sat în Rom., j. Roman, pendinte de com. rur. Mogoșesci, cu 1226 loc. (Dicț. geogr. 1891), 1 biserică ort., și alta cat., și 1 școală. Aici se fac două iarmaroce în August.

Munch, 1) *M., Petru Andreiu*, istoriograf norvegian, n. 15 Dec. 1810 în Cristiania, 1841 profesor acolo, † 23 Maiu 1863 în Roma. A scris mai multe opuri despre istoria popoarelor nordului. 2) *M., Andreiu*, poet norvegian, n. 19 Oct. 1811 în Cristiania, 1860 prof. de literatura norv. acolo, † 27 Iun. 1884. A scris numeroase poesii, romanțe și drame.

Münch-Bellinghausen, 1) *M. Ioachim, conte de*, barbat de stat austriac, n. 1786 în Viena, 1823 până 1848 delegat presidial în Frankfurt, † 1866. 2) *M., Eligius Francisc Iosif, cavaler de*, (pseudonim *Frideric Halm*), poet, n. 1806 în Cracovia, 1845 custos la biblioteca curții în Viena, 1867 intendant general al teatrului curții imperiale, † 1871.

München, capitala Bavariei, pe ambele maluri ale Isarului, (1895) 407,307 loc., industria și comerciul foarte desvoltat, 42 fabrici de bere, multe alte de piele, mănuși, mașini, turnătorii de fier, spirt, sticlă, ș. a. Articlii principali de comerciu: cereale, făină, hemeiu, cărbuni de piatră, lemne, ș. a. Orașul este legat preste Isar cu 7 poduri, dintre cari cele mai frumoase sûnt: Maximiliansbrücke și Luitpold; piețe mai frumoase: piața Maria cu statua de marmoră roșie, Maria, 6 m. înaltă; Max Josephsplatz cu statua colosală a lui Josef Maximilian I; piața Odeon cu statua lui Ludovic; piața Wittelsbach cu statua equestră a lui Maximilian I, principe electoral; piața Maximilian, Carolinen, ș. a. Biserici mai frumoase: Maria, în stil gotic; basilica Sf. Bonifacius; bis. Sf. Michael (1597); bis. Spiritului sfânt, din secl. XIV; bis. Tuturor sfinților, în stil bizantin și roman, (1826—37); bis. Ludovic, în stil italian-roman (1824—44), ș. a. Edificii mai frumoase: palatul regal, constă din 3 părți: Königsbau, Festsaalbau (1832—42) și reședința veche, Alter Hof din secl. XIII, locuința cea mai veche a ducilor bavarezi; Maxburg, din secl. XVI; Odeon, localitate pentru concerte și școală de musică; teatru național cu portic, răzimat pe 8 columne; Maximilianeum, din timpul lui Maximilian I, cu mai ornate frumos cu fresco; casa orașului, în stil gotic; vechea Pinacothecă (152 m. lungă) 1826—36; 24 statue, cari represintă pictori renumiți; Pinacotheca nouă (107 m. lungă, 28 m. lată, 26 m. înaltă) 1846—53, are exterior format de frescuri frumoase; Glyptotheca (1816—30), cu exterior în stil ionic, portic, răzimat pe 8 columne; palatul de sticlă, localitate pentru expoziții și festivități, universitatea, academia, teatrul, ș. a. *Instituțiuni culturale.* Locul prim îl ocupă academia de sciințe reg. bavareză, academia de arte, universitatea cu 5 facultăți, museul universității cu 370,000 vol., 50,000 fascicole, 2022 manuscripte, 700 harte, 3200 decorațiuni; Collegium Georgianum, Maximilianeum, mai multe seminare și alte școale de tot ramul de sciință. M. dispune de o mulțime de colecțiuni prețioase, în această privință ocupă locul prim în toată Germania. Mai însemnate: vechia Pinacothecă, fundată de Maximilian I, cu colecțiuni de o mulțime de tablouri, portrete, cabinetul de desemn (22,000 desemne); în 23 cabinete sûnt așezate preste 1400 tablouri, ș. a.; Pinacotheca nouă, cu tablouri de porțelan și alte colecțiuni de portrete, cari represintă pictori renumiți. In Glyptothecă sûnt opuri vechi adunate de Ludovic I, 1805—16. Biblioteca regală (900,000 vol.), între cari 13,000 incunabulum și 40,000 manuscripte. Academia sciințifică cu colecțiuni paleontologice, ș. a.; museul etnografic, academia de musică, o mulțime de societăți sciințifice, ș. a. Jurul orașului este frumos, acomodat pentru excursiuni în Alpi, departe numai 40 km. Pe ambele maluri ale rîului Isar sûnt promenade și grădini frumoase, pe ambele laturi ale Maximilianeumului parcuri și alee. *Istorie.* M. începe 1158 sub domnia lui Henric Leul, care pe locul M. a edificat un magazin de sare. Sub domnia Wittelsbachilor a început a înflorí repede. Otto alege M. de residență; fiul sĕu Ludovic edifică încă Alter Hof. Ducele Albert pune basa colecțiunilor artistice, care chiemă la curtea sa pe Orlando di Lasso și alți artiști. 1806 ridicându-se Bavaria la rangul de regat, M. înflorí din nou. Sub domnia lui Ludovic I (1825—48), M. devine centrul artelor sciințifice și universitatea fù ací transferată.

Münchengrätz, oraș la nordul Boemiei, lângă Iser, 3601 loc. (1890); castel cu mormêntul lui Wallenstein.

Münchhausen, *Karl Fr. Hieron., baron de*, (1720—97), n. la Bodenwerder în Hanovera. In juneța sa fusese oficier de cavalerie în armata rusească, trăi pe urmă toată viața la moșia sa. Se făcù vestit prin povestirile ce-i plăcea se facă despre călătoriile sale închipuite și despre aventuri extraordinare. R. C. Raspe, profesor de mineralogie și archeologie în Kassel, apoi scriitor în Londra, publică în limba engleză Povestirea minunatelor călătorii și aventuri ale baronului Münchhausen (1794); Trad. în germ. și adausă de poetul Bürger. *Münchhausiade*, aventuri ca ale lui M.

Munci, (după nascere), durerile ce le simte femeia după ce a născut și cari provin din contracțiunea păreților musculari ai mitrei. Observând regulele higienice, nu presintă nici un pericol.

Muncitori agricoli, cari trăiesc numai din plata sau simbria muncii lor cu brațele, fără de a avé vite și proprietate. După modul lor de angajare ei se împart în M. stabili sau argați și M. cu brațele, apoi in liberi și cu angajamente, contract, și în M. cu ḑiua: ḑileri, și M. cu ruptul: ruptași, sau în acord, și în M. locali și ambulanți. M. liberi pot dispune în ori ce moment de brațele și de munca lor, dar nu și de capi-

talul necesar şi de posibilitatea de a găsí muncă când timpul este nefavorabil sau în sesonul mort, când nu găsesc de lucru şi consumă ce au câştigat în sesonul de muncă, trăiesc din mână în gură, şi astfel arareori îşi pot forma capital. Munca cu ḑiua este cea mai nedreaptă şi pentru M. ca şi pentru patron; pentru patron fiindcă ea produce puţin, iar pentru M. ea este nedreaptă, căci se plătesce egal şi pe bun şi rĕu. Mai justă este munca în acord cu ruptul, ea produce mai mult şi muncitorul câştigă în raport cu silinţa şi iscusinţa depusă. M. ambulanţi sau străini sûnt cei mai rĕi între toţi, nu sûnt conscienţioşi şi cinstiţi, muncesc deci prost şi mai puţin decât M. stabili.

Munda, în vechime oraş în Hispania Baetică, ací a învins Gneus Scipio pe Puni la 216 şi Cesar pe Pompeiani la 45 a. Chr.

Mundare, *(lat.)* a scrie în curat, a purisa un concept.

Mundrucu, remăşiţele unui trib indigen în Brasilia (America).

Mundt, *Teodor,* (1808—62), scriitor din şcoala »Junei Germanie«, n. la Potsdam, studià filologia şi filosofia la Berlin. Suferí mult din causa asprelor disposiţiuni ale guvernelor germane în contra scriitorilor »Junei Germanie«, societate literară, filosofică şi politică, acusată de ireligiositate, de idei şi tendinţe sociale subversive. Dela 1842 docent privat la univers. din Berlin şi bibliotecar. A scris romane: Thomas Münzer, Carmola, Mendoza, Matidra, ş. a. Istoria literaturei contemporane (1842), Estetica, Parisul şi Ludovic Napoleon. Schiţe italiene, ş. a.

Mundus, la Romani în limba comună a însemnat lumea, după mitologie o groapă ce s'a săpat în piaţă când s'a început a se zidí un oraş. Groapa a fost afundă şi în fund săpată ca o boltă, contrarie celei ceresci. Partea de din jos a groapei a fost sfinţită diis manibus (v. Manes) şi ḑeilor lumii de jos, anume: lui Orcus, Ceres şi Tellus, şi mai deasupra s'a pus o piatră numită lapis manalis (v. ac.) carea s'a privit de poarta lumii de jos şi a închis groapa.

Municipiu, *(lat.)* la Romani oraşele dependente de Roma, ai căror locuitori se bucurau de dreptul civilor romani cu sau fără drepturile politice depline. Dela Caracalla (212 d. Chr.) se înţelegeau sub M. toate comunele romane afară de Roma.

In Ung., conform art. de lege XXI din 1886, se numesc municipii: comitatele (v. ac.) şi oraşele (v. ac.) învestite cu drept municipal. (Cât pentru cercul de activitate şi competenţă a M.-lor v. art. Comitat.)

Munificenţă, *(lat.)* dărnicie mare.

Muniment, *(lat.)* fortificaţie, întărire, bastion, meterez.

Muniţiune, aprovisionamentul de tot felul necesar unei armate pentru tragerea cu armele de foc (pulbere, cartuşe, obuze, etc.). M. unei armate se transpoartă în trăsuri speciale, cari variază cu unitatea pe lângă care merg, astfel: la companii, M. se transpoartă în aşa ḑise *samare* de companie; la un batalion într'un *cheson* ḑis de batalion; la divizii şi corpuri de armată, trăsurile de M. se reunesc formând *coloanele de M.* de infanterie sau de artilerie, după materialul ce conţin.

Munk, 1) *M., Hermann,* fisiolog, n. 1839 în Posen, 1869 prof. în Berlin, meritat pentru studiile sale asupra coajei creerului mare. A scris: Cercetări asupra naturii iritabilităţii nervilor (1868), Funcţiunile coajei creerului mare (ediţ. II 1890). 2) *M., Emanuil,* fisiolog, n. 1852 în Posen, 1883 prof. în Berlin, a lucrat despre nutriţiune. A scris: Fisiologia omului şi a sugătoarelor (ediţ. IV, 1897), Nutrirea omului sănătos şi bolnav (cu Uffelmann, ediţ. III, 1895), etc.

Munkácsy, *Mihaiu,* pictor, n. 10 Oct. 1846 în Munkács (Ung.), studiile le-a făcut în Viena, München şi Düsseldorf, 1872—97 a trăit în Paris. Tablourile sale sûnt renumite prin marea energie a caracteristicei şi coloritul cel viu. De remarcat sûnt: Ultima ḑi a condamnatului, Vagabunḑi, Milton şi ficele sale, Cele două familii, Christos înaintea lui Pilat, dealul Calvariilor, Christos restignit (Dresda), cele din urmă momente ale lui Mozart, triumful artelor (Viena), Ecce homo, diferite portrete, etc. † 1 Maiu 1900.

Münnich, *Burkhard,* general rus sub Petru cel Mare, Petru II, Anna, n. 1683, prim-ministru în timpul regenţei lui Iwan, demisionà (1741) fiindcă regenţa înclina spre Austria şi Saxonia. La suirea pe tron a Elisabetei fù condamnat la moarte, apoi graţiat şi exilat în Siberia. Petru III (în 1762) îl puse din nou în posesiunea bunurilor şi demnităţii. La căderea acestuia, Catarina II îl numí director general preste porturile de pe Marea Baltică. † 1767 în Petersburg. Din luptele lui însemnată e cea cu Turcii (1739), pe cari îi bătù la Stawutschau, când ocupă fortăreaţa Chotin şi Moldova, lucru ce provoacă pacea dela Belgrad 1739, care din fericire iese în favorul Turcilor şi deci şi al Românilor şi M. trebuí se iasă cu oastea sa din ţară.

Munoz, (pron. munjŏds) *Don Fernando, duce de Rianzares,* n. 4 Maiu 1808 în Tarrancon (Cuenca), 1833 ca gardist de corp spaniol căsătorit în secret cu regina Cristina, 1844 general şi ridicat la rangul de duce, † 12 Sept. 1873.

Munro, *Hugh Andrew Johnstone,* filolog, n. 1819 în Elgin (Scoţia), 1869—71 prof. în Cambridge, † 1885 în Roma. Unul dintre latiniştii noui cei mai însemnaţi din Anglia. A scris: »Lukrez« (ediţ. IV 1886, 3 vol.).

Munster, provincie în sud-vestul Irlandei, 24,554 km². cu 1.172,402 loc. (1891); se divide în 8 comitate.

Münster, capitala guvernam. prus. M. (7252 km²., cu 594,501 loc.), oraş vechiu cu zidiri medievale, 57,135 loc. (1895); dom din secl. XIII, biserica Lambertus mai înainte avea pe turn coliviile de fier, cunoscute din timpul anabaptiştilor, în casa oraşului din M. s'a încheiat pacea vestfalică (24 Oct. 1648); castel, reşedinţă episcopească, academie cu facult. filos. şi teol., cameră de comerciu, filiala băncii imper., gimnasiu clasic şi real, seminar de învĕţători şi de învĕţătoare; industrie de ţesut, colorit şi de hârtie, comerciu cu cereale, lânării şi pânzării.

Münster, 1) *M., Sebastian,* n. 1489 în Ingelheim, † 1552 în Basel. A scris un manual foarte respândit de geografie (»Cosmografia«, 1544; germ. 1629). 2) *M., Ernest Frederic Herbert, comite imperial de,* bărbat de stat hanoveran, n. 1766 în Osnabrück, 1804—31 ministru de cabinet al regelui engl. George III, sprijiní res-

coala poporului german contra lui Napoleon şi mijloci în congresul din Viena ridicarea Hanovrei la regat, † 1839. 3) *M., George Herbert, comite de*, n. 1820 în Londra, fiul celui precedent, 1857—64 ambasador hanovran la Petersburg, 1867—73 deputat guvernamental şi membru ereditar al camerii seniorilor, 1873 ambasador al Germaniei la Londra, 1885 în Paris.

Munte, ridicături locale ale uscatului cari trec preste 300 m. v. şi Munţii lunei.

Muntean, 1) *M., Gavriil*, fost director şi profesor la gimnasiul rom. din Braşov, n. Febr. 1812 în Vingard, cott. Albei de jos, Transilv., studiile le făcù la Alba-Iulia şi Cluj, unde absolvà între a. 1831—34 cursurile filosofice şi juridice. Trecênd în România, 1836—48 profesor la seminariile preoţesci din Buzĕu şi Rîmnic, 1849 se întoarce în Ardeal şi în a. următor, la stăruinţa lui G. Bariţiu, fù chiemat ca primul şi singurul profesor la noul gimn. rom. din Braşov. 1853 M. este ales director al noului gimn., în care funcţiune remase până la moartea sa, 17 Dec. 1869. A scris şi a dat la iveală felurite lucrări, parte didactice, parte filologice şi teologice. Pe când se afla încă ca profesor la seminariile din Buzĕu şi Rimnic, a publicat: »Meditaţii religioase« (2 vol., 1838—42), »Suferinţele junelui Werther« (trad. din Goethe), »Urmarea lui Christ« (trad. din l. latină); ca prof. în Braşov a scris: »Manual de Geografie« (după Bellinger), »Geografia biblică,« »Dicţionar german-român« (în colaborare cu G. Bariţiu), »Carte de lectură rom.« (2 vol.), »Gramatica română« p. gimnasii (2 părţi), »Gramatica latină« (2 vol.), a tradus şi comentat următorii autori latini: Tacitus, »Agricola«, Suetonius, »Viaţa celor 12 împĕraţi« (trad. premiată de contele Sc. Rosetti); Tacitus, »Germania, Historiae şi Annales«; »Odele şi epodele lui Horatius« cu adnotări, afară de acestea un numĕr însemnat de articole de cuprins bisericesc, şcolar şi literar în foile: »Vestitorul bisericesc« (Buzĕu), »Foaia pentru minte, inimă şi lit.«, »Gazeta de Transilvania« şi »Telegr. român«, precum şi mai multe tractate pedagogice şi filologice în programele gimn. rom. din Braşov: »Incercare spre a stabilí un princip pentru ortografia rom.«, 1860; »Purismul în l. rom.«, 1862; »Gimnasiul, scopul final şi mediile sale«, 1864; »Studiul limbei materne în gimnasiu«, 1865; »Care să fie geniul sau îngerul conducĕtor al educaţiunii junimei noastre acasă şi in şcoală?«, 1866. In chestiunea ortografiei române M. era etimologist moderat. Stilul în lucrările sale mai vechi este curat românesc, de multe ori de o putere şi frumseţă deosebită. 1867 M. a fost numit ca membru al Soc. române academice (astădi Acad. rom.). Biografia lui Gavr. M. a scris-o G. Bariţiu în 1870 şi a publicat-o în fruntea traducerii: »Opurile lui C. C. Tacit« (Sibiiu, 1871) şi Stefan Iosif în »A decea progr. a gimn. rom. din Braşov« (1870), din care s'au reprodus unele părţi în »A XXXII progr.«, care conţine şi portretul lui M.

2) *Muntean, George*, n. 1840 în Henig, cott. Albei inferioare, Trans., a percurs şcoalele primare, gimnasiul şi seminariul teologic în Blaj. După terminarea studiilor teologice la 1866, a ascultat pedagogia în institutul pedagogic din Praga până în 1868, când fù numit prof. la institutul normal-preparandial din Blaj. 1881 asesor consistorial, 1887 director la inst. preparandial, la şcoala primară de băieţi şi la şcoala superioară de fetiţe din Blaj. A scris şi publicat: 1) Abecedar după metodul scriptologiei, care a contribuit la eliminarea alfabetului cirilic din şcoalele poporale. 2) Manual de comput mental şi cu cifre. 3) Manual de didactică şi pedagogie generală, toate tipărite în Blaj.

3) *Muntean, Ioan*, paroch gr.-cat. român, n. 3 Ian. 1808 în Bobda, cott. Torontal, Ung., † 25 Dec. 1860 în Sarcău, cott. Bihor. A studiat în Timişoara, teologia în Vêrşeţ, hirotonindu-se de preot la 20 Iunie 1828, a lucrat cu mare zel pentru unirea bisericii gr.-or. cu cea rom.-cat. 1856—1857 prof. la gimnasiul român din Beiuş. 1848 fù trimis de capelan castrens în tabĕra lui Bem, când devastându-se bibliotecile bărbaţilor mai însemnaţi din Blaj, Sibiiu, M. a salvat o parte însemnată din aceste biblioteci, cari prin donaţiunea lui devenise în proprietatea gimnasiului român din Beiuş. A publicat în »Foaia pentru minte« mai multe biografii din istoria Romanilor, apoi »Biografiile celor mai vestiţi romani şi romane«. Oradea mare, 1856.

4) *Muntean, Mihail*, n. 1777, a studiat teologia în Viena, a fost preot în diecesa Făgăraşului, 1813 fù numit canonic în diecesa Oradei mari, rector în seminariul domestic şi vicar episcopesc. A scris teologia morală şi o scurtă istorie a diecesei Oradei mari. † 1833.

„Munteana“, institut de credit şi păstrare, societate pe acţiuni în Ofenbaia (cott. Turda-Arieş), fundată la 1889 cu capital social de cor. 40,000.

Munte de pietate, (dela italienescul *monte de pieta, = bancă de caritate)*, stabiliment unde se împrumută sume de bani pe amanet. Ele există prin toate capitalele Europei occidentale încă de prin secl. XVII, şi mai pretudindeni au fost înfiinţate de către diferite state, spre a preveni abusurile cametei. De aceea nu putem considera instituţiunea în sine decât ca fiind eminamente filantropică.

Muntele Agrişului, v. Agrişul-munte.

Muntenegru, (Montenegro, Crnagora, Caradagh), principat independent în partea nord-vestică a peninsulei balcanice, între Herţegovina, Novibazar, Albania superioară, Dalmaţia şi Marea Adriatică, 9085 km², 240,000 loc. Slavi de sud. Munţi: spre vest se întinde Crnagora (1000 m.), spre est Brda (1200—1500 m.) cu piscul cel mai înalt Durmitor (2528 m.), Comm (2488 m.), văi şi surduci, cari au aspectul Alpilor. Şesul cel mai mare este Podgoriţa, puţine rîuri cu ape statornice. Lacurile sûnt mai toate mocirle, cari acoper 20 km². Oraşe mai însemnate: Cetinje (capitala), Podgoriţa, Antivari. Industria, comerciul şi agricultura, din causa pămêntului stâncos, sûnt neînsemnate; populaţiunea se ocupă mai cu samă cu crescerea vitelor. M. este principat, în frunte cu principele, în a cărui mână stă puterea principală executivă, şi ministrii sĕi. Corpul legislativ constă din 8 membri, 4 aleşi de principe şi 4 de supuşii apţi de a purta arme. In realitate şi puterea legislativă o exerciază principele. Principatul este împărţit în 80 districte, în frunte cu câte un cnez, care în resboiu este conducĕtor, în pace administrator. Armată stabilă nu are, dar fiecare apt de a purta arme este soldat obligat, numĕrul acestora se

urcă: 35,870 pedestri, 856 artileriști, 40,000 arme, 30 tunuri; are 70 școale poporale, o teologie, un gimnasiu în Cetinje. Muntenegrinii sûnt de origine slavi din ramura sêrbă de relig. gr.-or. (numai 13,000 sûnt catolici și 14,000 mohamedani), foarte resboinici și puțin civilisați. M. în istorie apare prima dată în timpul țarului sêrbesc Stefan Dușan († 1356), sub domnia familiei Balșici, sub numele de Zeta, stând sub protectoratul Serbiei. După lupta de pe Câmpul Mierlei (1389) protectoratul acesta încetă și familia Balșici își apĕră independența atât în contra Turcilor cât și a Veneției. 1421 familia Balșici stîngêndu-se, Stefan Crnoievici fundà o dinastie nouă, care s'a luptat eroicesce contra Turcilor. 1516 Georgiu II abdice și predă guvernul mitropolitului Basilius, astfel M. devení stat teocratic și a remas până 1855. Turcii în zadar s'au nisuit a supune acest mic stat, al cărui popor brav în nenumĕrate lupte i-a bătut. 1697 vlădica Danilo Petrovici-Niegus ajungênd la tron, pune basa dinastiei de astădi. Acesta 1702 a lăsat să se ucidă toți creștinii deveniți mohamedani. Domnind plin de glorie 33 ani, apĕră independența sa. Sub succesorul sĕu nepuntincios Sava, un aventurier cu numele Stiepan Mali, susținea că este țarul dis asasinat al Rusiei Petru III; credêndu-se aceasta, a domnit pe lângă vlădică mai până la moartea sa. Sub conducerea acestui aventurier energic, M-ii resping atacul teribil al Turcilor (1768), (120,000 Turci, 20,000 Venețieni). Sub vlădica Petru 1782 bat pe pașa Albaniei, Cara Mahmud, și nimicesc 30,000 ostași. 1805 încep resboiu contra Francezilor, ocupând întreaga Bocche di Cattaro, înaintează până la Raguza; acest teritor însă, la cererea Rusiei, au fost constrînși a-l reda iar Francezilor. 1813 ocupă din nou teritorul Bocche, la pretensiunea Rusiei îl lasă Austriei. Sub succesorul sĕu Petru II asemenea au resboaie cu Turcii. 1852 ajunge la tron Danilo, care 1855 s'a căsătorit, și cu aceasta a pus capĕt teocrației; nu mai folosí titlul de vlădică, ci de »principele și domnul liberei Crnagora și Brda«, 13 Aug. 1860 a fost asasinat. Succesorul sĕu, Nicolau I (v. Nichita), 1861 începe resboiu contra Turcilor. 1876 din nou declară resboiu Turcilor, la Vulcidol îi învinge, după care urmà armistițiu pe timp scurt; în a doua expedițiune contra Turcilor învinge din nou; cuprinde Antivari, Dulcigno și înaintează până la Scutari. 1878 pacea pune capĕt resboiului. Prin pacea dela San-Stefano M. se mărí cu 10,000 km². și 200,000 loc. [M. Bodiu.]

Munteni, sat în Rom., j. Tecuciu, face parte din com. rur. Țigănesci (v. ac.), avênd 1620 loc. (Dicț. geogr. 1897.)

Munteni, *gramaticii,* cei mai vechi și mai însemnați sûnt: Ienăchiță Văcărescu, a cărui lucrare, publicată 1787 la Rîmnicul Vâlcei, poartă titlul: »Observații sau Băgări de samă asupra regulelor și orânduelilor Gramaticei Românesci«; al doilea este I. Eliad Rădulescu, a cărui gramatică a apărut la 1828 și în fine Iordache Golescu, vornicul, cu ale sale »Băgări de samă asupra canoanelor gramaticesci«, Bucuresci 1840. Tustrele aceste lucrări pleacă dela observația obiectivă a limbii reale, vorbite de popor, și se deosebesc de gramaticele eruditilor ardeleni, cari avênd în vedere mai mult originea limbei noastre, din exagerație în exagerație ajunseră la o limbă care n'a existat nici odată. Din nenorocire însă, Eliad n'a remas multă vreme credincios acestei direcții sănătoase, iar Golescu nu era destul de talentat, ca să poată avé o înrîurire mai simțită asupra cărturarilor noștri.

Muntenia, *(Țeara-Muntenească),* nume dat de Moldoveni fostului principat al Țerii-Românesci, adi partea meridională a *României* (v. ac.), între Carpați și Dunăre. Numele este tradus după lat. *Transalpina* (= țeara de preste munți), cum Ungurii numiau Țeara-Românească în limba oficială. In texte slavone moldovenesci (cronica lui Macarie), Transalpina se traduce *Zemlja Zagorskaja* (= țeara de preste munți), nume tradus rom. *Țeara-Muntenească.* Din M. derivă și numele polon *Multany.* Românii indigeni (Muntenii) au numit țeara lor totdeuna *Țeara-Românească,* nume întrebuințat regulat și în documentele interne românesci și în cronicele țerii. In documentele interne slavonesci se întrebuințà de regulă numele *Ungrovlachia,* păstrat încă până astădi în titlul mitropolitului. Acest nume se află mai întâi în acte grecesci, relative la mitropolia Ungrovlachiei (1359), și la scriitori bizantini. El este negreșit de origine grecească. Bizantinii deosebind astfel Vlachia din nordul Dunării, ca țeară dependentă de Ungaria, de Vlachiile din imperiul bizantin (în Tessalia și Epir). De altmintrea, străinii (uneori și Românii) intrebuințează mai ales numele *Valachia* (în diferitele forme din limbile respective) sau odinioară *Valachia mare,* numită astfel ca Țeară-Românească prin excelență. Intrebuințarea numelui Valachia mare cu restricțiune la partea din resărit de Olt a țerii, pe lângă Valachia mică pentru partea din apus (Oltenia), numiri adoptate și de unii scriitori români, cum și în cărți didactice românesci, în formă de M. sau România mare și mică, este de dată mai nouă și istoricesce nejustificată. Ea datează din timpul ocupațiunii austriace a Olteniei (1718—1739), numită atunci, ca parte mai mică a țerii, Valachia mică, restringându-se numele Valachia mare la partea din resărit de Olt. Mai înainte, prin Valachia mare se înțelegea toată Țeara-Românească, iar prin Valachia mică numai Moldova (v. ac.). In mod invers, numele *Valachia neagră,* dat mai întâi numai părții din resărit de Olt *(Kara-Ulag* pe timpul invasiunii Tatarilor 1241) și Moldovei *(Maurovlachia* în secl. XIV) după numele anterior *Cumania neagră* (= Moldova și partea resăriteană a Țerii-Românesci), a fost extins de Turci asupra întregei Țeri-Românesci (turcesce *Kara-Iflak,* la Bulgari și Serbi *Karavlaška).* De asemenea și Ungurii par a fi numit *Transalpina* (nume întrebuințat în urmă pentru toată Țeara-Românească) mai întâi (în secl. XIII) numai partea din resărit de Olt cu Moldova, în loc de Cumania, pe când Oltenia se numia *țeara Severinului.* Un alt nume vechiu al Țerii-Românesci este *Basarabia,* numită astfel în secl. XIV și XV, după dinastia Basarabilor. Acest nume (probabil mai întâi numele Olteniei, patria Basarabilor) a remas, în urmă, numai părții de lângă gurile Dunării, între Prut și Marea Neagră, stăpânită odinioară de Basarabi și anexată apoi la Moldova. După

anexarea părţii Moldovei dintre Prut şi Nistru la Rusia (1812), numele Basarabia a fost extins asupra acestei părţi întregi. Din diferitele numiri ale Ţerii-Românesci, numai *Valachia* s'a mai păstrat cu înţelesul de Ţeara-Românească propriu disă. Numele naţional *Ţeara-Românească* se întrebuinţează acum, în limba obicinuită, mai general pentru toată România; iar M. mai ales pentru partea din resărit de Olt a vechii Ţeri-Românesci, deosebită astfel de partea din apus, numită Oltenia. In acest înţeles pare a se menţinea mai departe numele moldovenesc al principatului Ţerii-Românesci. [D. On.]

Istoria. ***Principatul Munteniei*** s'a întemeiat încet din mai multe stătuleţe mici, în cari Românii apar constituiţi chiar dela venirea Ungurilor. De asemenea stătuleţe se vorbesce în diploma lui Bela IV din a. 1247 şi un prinţ, ***Bezerenbam,*** (Basarab ban) a întimpinat pe Tatari în ţeara *d'Ilaoute,* în 1241. Voevodul din Oltenia, pomenit de Bela se chiema ***Lytuon*** sau ***Lython,*** care, după retragerea Tătarilor, a supus şi partea Munteniei din stânga Oltului (unde Bela vorbesce în 1247 de Semeslav sau Szeneslaus), pe la 1272, apoi îl găsim în luptă cu Ungurii la 1279 şi cade în luptă. El a fost primul domn preste cea mai mare parte a Munteniei. Lui Lython îi urmează frate sĕu, *Barbat* (1279—90), care fusese făcut prisonier de Unguri şi apoi se rescumpĕră cu o mare sumă de bani. Acestuia îi urmă ***Tugomir,*** probabil între anii 1290 şi 1310 şi domnesce recunoscênd supremaţia ungurească. Fiul lui Tugomir, ***Basaraba,*** probabil dela 1310 şi până la 1338, avea reşedinţa la Curtea de Argeş şi se liberă de Unguri în urma unei lupte sângeroase cu Carol Robert. Fiul sĕu ***Nicolae Alexandru*** (1338—1364), »continuă a domni ca domn independent şi ocupă, după retragerea Tătarilor din Moldova (pe la 1343—45), părţile tătăresci de lângă gurile Dunării.« A întemeiat mitropolia din Argeş (1559) şi a construit o biserică în Câmpulung, unde este înmormêntat. Fiul sĕu ***Vladislav I*** (1364—72) recunoasce suzeranitatea Ungurilor pentru banatul Severin, pentru ***Amlaş*** şi Făgăraş, fundează mănăstirea ***Vodiţa*** şi mitropolia ***Severinului*** (1370). Frate-sĕu ***Radu I*** lapĕdă suzeranitatea ungurească şi ***ducatele de Amlaş şi Făgăraş,*** de unde iese legenda descălecatului din ducatele de Amlaş şi Făgăraş. Fundează mănăstiri, este înmormêntat la Argeş. ***Dan I,*** fiul sĕu (1384 până 1386), recâştigă ducatele şi moare în luptă cu Şişman, ţarul Bulgarilor, dela care Românii iau Silistra şi alte puncte în dreapta Dunării. ***Mircea I cel Bĕtrân*** (1386—1418), una din cele mai mari figuri românesci, are urmaşi nedemni de el, ***Mihail I*** (1418—20), cade în luptă cu fiul lui Dan I, ***Dan II*** (1420—25). pus de Turci şi tot de ei schimbat cu ***Radu Prasnaglava*** (1425—27), resturnat de ***Dan II*** a doua oară (1427—31), venit cu Ungurii. După el urmează ***Alexandru*** (1431—33), un fiu nelegitim al lui Mircea, bătut şi ucis însă de alt fiu nelegitim al lui Mircea, de ***Vlad Dracu*** (1433—1446), ucis de ***Danciu*** (1446—52), fiul lui Dan II. Lui Danciu îi urmă frate-sĕu ***Vladislav*** (1452—55). Domnii aceştia erau în strînsă dependenţă de Unguri, cărora le dau ajutoare contra Turcilor (Varna 1444, Kossovo 1448) şi de Turci, cărora le plătiau tribut. ***Vlad Ţepeş*** taie pe Vladislav şi se face domn (1455—62), până ce este înlocuit cu frate-sĕu ***Radu cel Frumos*** (1462—74), pe care îl restoarnă Stefan şi-l ucide ***Laiot Basarab*** (1474—76), care este depărtat de Stefan şi înlocuit cu ***Vlad Ţepeş*** a doua oară (1476), ucis de ***Laiot*** a doua oară (1476—78), după care vine ***Basarab cel tinĕr, Ţepeluş*** (1478—83), apoi ***Vlad Vodă Călugărul*** (1483—96). Fiul sĕu ***Radu cel Mare*** (1496—1508). Frate-sĕu ***Michnea cel Rĕu*** (1508—11), care fuge la Sibiiu, unde este ucis de un sêrb şi înmormêntat în biserica adi evang. lut. de acolo. ***Vlăduţă*** (1511—12), fù tăiat de Mehemet Bey şi-i urmă ***Neagoe Basarab*** (1512 până 1521), constructorul bisericei Curtea de Argeş. Boierii pun pe ***Radu Călugărul,*** dar Mehemet Bey ucide pe Radu şi cere el domnia, boierii aleg însă pe ***Radu dela Afumaţi*** (1521), care se bate cu Mehemet (din familia Basarabilor, turcit) şi-l bate în cele din urmă. Se duce la Constantinopole, fù însă pus la închisoare şi în locul lui numit ***Vladislav*** (1524—26). Boierii revoltându-se, alungă pe ***Vladislav*** şi ***Radu*** fù numit (1526—29), în cele din urmă ucis de boieri, în biserică la Rîmnicul Vâlcii. Urmară ***Moisi*** (1529—30), ***Vlad IX*** (1530—32), ***Vintilă*** (1532—34), ***Radu Paisie*** (1534), ***Petru din Argeş*** (1534—36), ***Radu Paisie*** a doua oară (1536—46), ***Mircea II Ciobanul*** (1546—54), ***Pătraşcu cel Bun*** (1554—57), ***Mircea Ciobanul*** a doua oară (1558—59), care moare în domnie. Fiul lui Mircea, ***Petru Schiopul*** (1559—67), frate-sĕu ***Alexandru*** (1567—77) şi fiul acestuia ***Mihnea*** (1577—83), au domnii mai stabile, datorite stăruinţelor ***Kiajnei,*** soţia lui Mircea şi fata lui Petru Rareş. Cu mare greutate şi cu stăruinţa lui Henric III al Franciei, isbutesce ***Petru Cercel,*** fiul lui Pătraşcu (1583—85), dar în cele din urmă, nepotul Kiajnei, ***Mihnea*** revine a doua oară (1585—91). ***Stefan Surdul*** (1591—92) şi ***Alexandru Bogdan*** (1592—93), nepotul lui Alexandru Lăpuşneanul, ocupară tronul înainte de ***Mihaiu Viteazul*** (1593—1601). In anul 1600 Polonezii puseseră domn pe ***Simion Movilă,*** învinseră apoi pe Mihaiu la Teleajen şi domnia remase lui Simion (1600—1602). Boierii aleseră pe ***Radu Şerban*** (1602—11), care alungă pe Simion şi se luptă în Transilvania. ***Radu Mihnea*** (1611—16), ***Alexandru Iliaş*** (1616—18), ***Radu Mihnea*** a doua oară (1618—23), ***Alexandru Coconul*** (1623—27), fiul sĕu, ***Alexandru Iliaşi*** a doua oară (1627—29), ***Leon Tomşa*** numit şi ***Stridie*** (1629—1632). ***Mateiu Vodă Basarab*** (1632—54), domn viteaz şi înţelept se susţine pe tron până la moarte. ***Constantin Şerban Basarab*** (1654—58), ***Mihnea*** (1658—59), care se pretindea fiu al lui Radu Mihnea, ***Gheorghe Ghica*** (1659—60), ***Grigoraşcu Ghica*** (1660—64) fiul sĕu, ***Radu Leon*** (1664—69), ***Antonie din Popesci*** (1669—72), ***Grigoraşcu Ghica*** a doua oară (1672—74), ***Duca Vodă*** (1674—78). Cei din urmă dintre aceşti domni au fost turburaţi şi resturnaţi prin certele mari dintre două partide boieresci, una în cap cu Cantacuzinescii, cari isbutiră în cele din urmă să aducă la tron pe unul dintre ei, pe ***Şerban Cantacuzin*** (1679 până 1688). După el, ***Constantin Brâncoveanu*** ţinù domnia dela 1688 până la 1714, când fù dus la Constantinopole şi ucis cu familia sa. ***Stefan***

Cantacuzin (1714—16), contribuise la căderea lui Brâncoveanu, avù şi el însă aceeaşi soarte.

In epoca Fanarioţilor domnii se schimbă ca şi în Moldova. *Nicolae Mavrocordat* chiar în anul, în care fù numit, fù prins (1716) şi dus prisonier la Sibiiu, unde remase, până la încheierea păcii din 1718. In acești ani şi până la 1719 fusese numit locotenent (caimacam) fratele-sĕu *Ioan Mavrocordat*. Murind Ioan, *Nicolae Mavrocordat* luà domnia a doua oară (1719—30). Fiul sĕu *Constantin Mavrocordat* (1730) domní câteva septĕmâni, *Mihaiu Racoviţă* (1730—31), *Constantin Mav.* a doua oară (1731—33), *Grigore Ghica* (1733—35), *Constantin Mav.* a treia oară (1735—41), *Mihaiu Racoviţă* a doua oară (1741 până 1744), *Constantin Mav.* a patra oară (1744 până 1748), *Grigore Ghica* a doua oară (1748 până 1752), *Mateiu Ghica* (1752—53), *Constantin Racoviţă* (1753—56), *Constantin Mav.* a cincia oară (1756—58), *Scarlat Ghica* (1758—61), *Constantin Mav.* a şesea oară (1761—63), *Constantin Racoviţă* a doua oară (1763—64), *Stefan Racoviţă* (1764—61), *Scarlat Ghica* a doua oară (1765—66) *Alexandru Ghica* (1766—68), *Grigore Ghica* (1768—69). Dela 1769—74 în timpul ocupaţiunii rusesci încetează domnii. *Alexandru Ipsilante* (1774—82), *Nicolae Caragea* (1782 până 1783), *Mihail Şuţu* (1783—86), *Nicolae Mavrogheni* (1786—88). Dela 1787—92 ocupaţie rusească. *Mihaiu Şuţu* a doua oară (1791 până 1793), *Alexandru Moruzi* (1793—1796), *Alexandru Ipsilante* a doua oară (1796—97), *Constantin Hangherliu* (1797—99), *Alexandru Moruzi* a doua oară (1799—1801), *Mihaiu Şuţu* a treia oară (1801—1802), *Alexandru Şuţu* în 1802 domn preste amêndouĕ ţerile. *Constantin Ipsilante* (1802—1806). Dela 1806—1812 ocupaţie rusească. *Ioan Caragea* (1812—18), *Alexandru Şuţu* a doua oară (1818—21). Urmează apoi revoluţia grecească (eteria) cu Alexandru Ipsilante şi cea românească a lui *Tudor Vladimirescu*, apoi domniile naţionale. *Grigore Ghica* (1822—28). Dela 1828—34, ocupaţie rusească. *Alexandru Ghica* (1834—42), *Gheorghe Bibescu* (1842—48). Revoluţiunea dela 1848 instituesce un guvern provisoriu compus din: *Ion Eliade Rădulescu*, maior *Christache Tell*, preotul *Radu Şapcă*, *Stefan Golescu*, căpitanul *Nicolae Plesoianu*, care nu ţine decât până tomna. Se stabilí căimăcămia lui *Constantin Cantacuzin*, care conduse statul până la încheierea convenţiei dela Balta Liman (19 Apr. 1849), apoi se numí domn pe 7 ani *Barbu Ştirbeiu*. In 1853 Ruşii ocupară principatele şi Ştirbeiu fugí la Viena, dar după retragerea Ruşilor reveni în ţeară, care fù ocupată de oşti austriace şi domní până la 1856. Se numí caimacam *Alexandru Ghica*, fostul domn, până ce se retrase conform convenţiei din Paris (1858). Se instituí apoi o căimăcămie de 3, care conduse ţeara până la alegerea ca domn al Munteniei a domnului Moldovei *Alexandru Ioan I Cuza* (24 Ian. 1859). In aceea ḑi încetă Muntenia de a exista politicesce şi începù România contimporană.

Muntenii de jos şi *M. de sus*, douĕ com. rur. în Rom., j. Vasluiu, cea dintâiu formată din 6 cât., cu 1281 loc., iar a doua din 2 cât., cu 1465 loc. (Dicţ. geogr. 1889).

Muntenime, partea Iaşilor mai înaltă, pe dealul Copoului, se numesce în Ioan Neculcea (p. 449 apud Xenop. V, 82) M.

Munţi de piatră, (Crannoges, Holzinseln), colonii preistorice în Irlanda, asemĕnătoare locuinţelor lacustre, în cari s'au găsit unelte de piatră, bronz şi fier; au fost locuite încă în secl. XVI.

Munţi ghieţoşi, (M. de ghiaţă), masse enorme de ghiaţă, cari se găsesc mai ales în oceanele şi mările polare.

Munţii metalici, v. Erzgebirge.

Munţii lunei. Popoarele vechi şi Arabii numiau astfel munţii Africei orientale Kepia, Kilimandsaro, etc., din regiunea marilor lacuri. Aceştia sînt cei mai înalţi munţi ai Africei, ajungênd până la 6000 m. înălţime deasupra nivelului Oceanului Indian.

Luna deşi mai mică decât pămêntul (diametrul ei fiind cam un sfert din al pămêntului) are munţii tot aşa de înalţi cât ai pămêntului, s. e. Leibnitz 7610 m., Dorfel 7603 m., etc. Aceste înălţimi se cunosc foarte precis (aproximaţia fiind de câţiva metri), cum nu se poate ḑice şi despre ai pămêntului. Intre M. l. şi ai pămêntului există o mare deosebire ca configuraţiune. M. l. nu formează lanţuri ca ai pămêntului, ci sînt toţi munţi vulcanici, ale căror cratere formează vaste circuri.

Munţii rusesci, v. Câmpulung, district, şi Câmpulung rusesc.

Munţi sedimentari, la a căror constituire au parte numai rocele sedimentare, adecă rocele depuse de apă.

Muntjac, mamifer, v. Cerb.

Müntz, *Eugen*, scriitor franc., n. 1845 în Sulz (Alsacia), dela 1876 prof. la şcoala de bele arte în Paris. A scris preste 50 vol. asupra diferitelor ramuri ale artelor frumoase.

Münzer, *Thoma*, revoluţionar fanatic în secolul XVI, n. 1490 în Stolzberg, din preot catolic s'a făcut, ca învĕţăcel de al lui Luther, predicator al libertăţii evangelice, atacând cu vehemenţă nobilimea, autoritatea bisericească şi viaţa monastică. Ales fiind predicator de către anabaptiştii din Mühlhausen, a predicat mai departe egalitatea tuturor oamenilor, comuniunea bunurilor, abrogarea autorităţii eclesiastice şi politice şi fundarea nouei împĕrăţii, care să constea numai din drepţi. M. cu colegul sĕu Pfeiffer şi alţi reformatori fanatici au provocat poporul german la revoluţie, nimicind şi prădând la 300 mănăstiri şi castele nobiliare. Revoluţiunea a fost sufocată de armata aliată a principilor germani, iar M. căḑênd prins, a fost decapitat împreună cu alţi 24 rebeli la 1525. (Cf. Merx, Th. Münzer und Heinrich Pfeiffer. Göttingen, 1889.) [i—m.]

Munzinger, *Werner*, explorator african, n. 1832 în Olten (Elveţia), călĕtorí din 1854 Abesinia de nord, 1861 intovărăşí pe Heuglin în expediţiunea sa în Africa centrală, 1865 consul engl. şi 1868 franc. în Massaua, 1871 guvernor egiptean acolo, şi 1872 guvernor general al Sudanului de est. † 16 Nov. 1875 în urma unei răni primite într'o expediţiune spre Şoa.

Muonio, afluent pe stânga al rîului Torneă, formează graniţa între Rusia şi Svedia.

Mur, v. Dud.

Mura, (Mur), afluent al Dravei pe partea stângă, isvoresce în Alpii Stiriei, curge prin Stiria, prin Graz, dela Judenburg navigabil, 438 km. lung.

Murabba sau *Murah*, à 25 paras, o mĕsură turcească pentru orez în Bombay = 391·79 kgr.

Murad, nume al mai multor Sultani turci: *M. I*, al doilea fiu al lui Urchan, n. 1319, a domnit 1359—89, a cucerit Tracia, Bulgaria şi Asia mică, 15 Iunie 1389 învinge pe Serbi la Kossovopolje (Câmpul Mierlei), este însă ucis pe câmpul de bătăle. *M. II*, fiul lui Mohamed I, a domnit 1421—51, supuse Valachia, Serbia şi Peloponesul, bătù creştinii 10 Nov. 1444 la Varna şi 18—20 Oct. 1448 la Kossovopolje. *M. III*, fiul lui Selim II, n. 1546, a domnit 1574—95. *M. IV*, fiul lui Achmed, n. 1609, a domnit 1623—40, crud şi desfrânat. *M. V*, fiul lui Abd-ul Medjid, n. 21 Sept. 1840, 30 Maiu 1876 ridicat pe tron în urma detronării lui Abd-ul Asis, la 3 Aug. însă detronat din causa idioţiei sale.

Murahaz, plenipotenţiar turc, ambasador turc.

Mura-Indian, tip de indian în Brasilia (v. Tipuri americane tom. I, pag. 143).

Murani, (magh. *Murány*), numirea veche Moran, comună mare în Ung., cott. Timiş. 282 case cu 1550 loc. gr.-or. Români. — *M. sau Murányalja*, com. mică în Ung., cott. Gömör, 178 case cu 1170 loc. Pe teritorul comunal se află ruinele cetăţii »Murány« despre care se face amintire la 1271. Aci fù centrul conjuraţiunii Wesselényi.

Murano, oraş situat pe o insulă în lagunele Veneţiei, 3629 loc.; biserică renumită; mari fabrici de sticlă şi mărgăritare de sticlă.

Murat, *Ioachim*, rege de Neapole, n. 25 Mart. 1771 în La Bastide lângă Cahors, 1796 adjutantul lui Bonaparte, însoţindul 1798 în Egipt, împrăştiă 18 Brumaire 1799 consiliul celor cinci sute, se căsătorí 1800 cu Carolina, sora lui Bonaparte, 1804 guvernor al Parisului, marşal şi mare admiral, comandă cavaleria la Austerlitz, apoi în luptele contra Prusiei 1806 şi contra Spaniei 1808, 1806 mare duce de Berg, 1 Aug. 1808 ocupă tronul de Neapole sub numele Ioachim I Napoleon, 1812 şi 13 iarăşi comandant suprem al întregei cavalerii, după lupta dela Lipsca se întoarce iarăşi la Neapole, 11 Ian. 1814 încheie cu Austriacii o convenţiune prin care abḑice de domnie; după reîntoarcerea lui Napoleon atacă pe Austriaci, însă fiind bătut la Tolentino 2 şi 3 Maiu, fuge în Corsica, de aci se îmbarcă cu 250 adepţi ca să redobândească tronul, debarcând 8 Oct. la Pizzo în Calabria fù prins şi 13 Oct. 1815 împuşcat. Despre vĕduva lui *Maria Anunciata Carolina* v. Bonaparte.

Muratori, *Ludovic Antoniu*, erudit preot ital., n. 1672, 1694 superior al vestitului: »Collegium Ambrosianum« din Milano, apoi biblotecar al ducelui de Modena. † 1750. Intre scrierile sale mai însemnate sûnt: Rerum italicarum scriptores (Milano 1723—51, 25 vol.), Antiquitates Italicae, 6 vol. (Milano 1738—42), Annali d'Italia, 12 vol. (Mil. 1744—49), etc.

Murătura, (saramură, sărătură), composiţiune de apă sărată cu adaus de felurite condimente, in care se înăcresc diferite legume, precum varza, castraveţii, ş. a. menite pentru conservare. M. se poate face şi cu oţet.

Murawjew, veche familie de nobleţă rusească originară din Moscva. 1) *M., Nicolai Nicolajevici*, general rus, n. 1794, 1828 se distinse în lupta dela Cars şi Achalzych, 1854 guvernor în Caucasia, cucerí 28 Nov. 1855 Carsul, † 4 Nov. 1866. 2) *M., Mihaiu Nicolajevici, conte de*, bărbat de stat rus, n. 19 Apr. 1845, 1873 ambasador la Copenhaga, 1896 ministru de externe. 3) *M., Nicola Valerianovici*, ministru rus, n. 1850, 1892 procurator suprem la curtea de casaţie, 1894 ministru de justiţie.

Murchison-Bay, sin de mare în lacul Victoria Nyansa (Africa), în partea vestică, unde se varsă puternicul rîu Katonga.

Murcia, odinioară regat maur în Spania lângă Mediterana; cuprindea în sine *provincia* actuală M. (11,537 km²., cu 491,436 loc.) şi prov. Albacete; *capitala* prov. M. are 98,538 loc. (1887); reşedinţă episcopească, catedrală.

Mure, numele popular al plantelor Rubus fruticosus L. (v ac.) şi Rubus caesius L. (v. ac.).

Murena, *(Muraena helena)*, pesce din fam. Murenidelor (ţiparilor), ord. Physostomilor, n'are înotătoare pectorale, dinţii ascuţiţi şi lungi, coloarea galbenă cu pete brune, lungimea 1·5 m., greutatea până 5 kgr., trăiesce în Marea Mediterană, în Oceanul Indic şi Atlantic, precum şi în Australia, se nutresce cu raci, sepii. Sûnt periculoşi şi pentru oameni. Carnea e foarte gustoasă. Romanii îi ţineau anume în lacuri.

Murĕş, (magh. Maros, în Herodot Maris, mai târḑiu în antichitate Marisos sau Marisia), afluent al Tisei, isvoresce în cott. Ciuc lângă Nagy-Hagymas în Transilvania de est şi după ce primesce deadreapta rîul Arieş (magh. Aranyos), deastânga ambele Têrnave, Sebeşul, Streiul, trece pe la Zam în Ungaria vĕrsându-se din sus de Seghedin în Tisa; dela Alba-Iulia (Bĕlgrad) devine navigabil. M. este 876 km. lung şi la Seghedin 200 m. lat.

Murĕş, protopopiat, în archidiecesa gr.-cat. română de Alba-Iulia şi Făgăraş, compus din 28 parochii şi 58 filii cu 14,224 suflete; sediul M.-Oşorheiu.

Murĕşan, 1) *M., Andreiu*, poet laureat, n. 16 Nov. 1816 în Bistriţa (Trans.) din părinţi ţerani, originari din Marmaţia, † 24 Oct. 1863 în Braşov. In lipsa unei şcoale românesci, primí prima instrucţiune în limba maternă dela grănicerul Danilă Dobaş din Valea-Rocnei, apoi a urmat cu distincţiune normele şi gimnasiul în Bistriţa (182⁵/₆—183¹/₂), iar filosofia şi teologia în Blaj (183²/₃—183⁷/₈), unde între alţii avù profesori pe Bărnuţiu şi Cipariu, ale căror principii influinţară adânc asupra lui, stîrnind în el sentimentul naţional, care ca un fir roşu îi caracterisează întreagă viaţa şi activitatea. Terminând studiile devine mai ântâiu învĕţător la şcoala rom. dela capela Sf. Adormiri din Braşov (1838—40), iar mai târḑiu tot acolo profesor la gimnasiul rom.-cat. (1840—50), publicând ca atare Icoana crescerii rele, lucrată după Krebsbüchlein al lui Salzmann. In tot timpul acesta colaborează zelos la Gazeta Transilvaniei şi Foaia pentru minte, inimă şi literatură, redactate ambele de G. Bariţiu; 1850 concipist şi translator la guvernul din Sibiiu, unde suferí multe şicane din partea superiorilor dela guvern, interḑicându-i de a mai publica ceva prin foile românesci; 1861 pus în disponibilitate, se strămută iarăşi la Braşov. Aici restul vieţii şi-l petrece cu tra-

ducerea »Nopţilor lui Young« (din care însă numai după moarte s'au publicat câteva fragmente) şi cu adunarea şi aranjarea poesiilor sale, cari la 1862 le scoate în volum sub titlul: »Din poesiile lui A. M.« (Ed. II. Sibiiu, 1881), iar Asociaţiunea transilvană în acelaşi an le premiază cu 50 galbini. După această bucurie, viaţa sa turburată în timpul din urmă prin o melancolie trecută în misantropism şi în urmă în o totală confusiune sufletească, provenită parte din suspiţionările şi persecuţiunile străinilor, parte din pierderea ilusiunilor sale formate asupra viitorului Românilor, se încheie la 1863. A. M. e înmormêntat în cimiterul dela biserica gr.-or. Sf. Adormiri. Românii din Braşov i-au ridicat, în semn de recunoscinţă, o frumoasă cruce mormêntală. In 1842 M. se căsătorise cu fica preotului din Braşov, Susana Grecean; din 8 copii ce-i avuseră, nici unul nu trăiesce. Vêduva dînsului e presidentă de onoare a »Reuniunei femeilor rom. pentru ajutorarea veduvelor sărace din Braşov-Săcele«. Activitatea sa literară începe la 1839 cu poesia Fetiţa şi păsĕruica, după care ani dearândul au urmat multe altele până la 1857. In poesia sa, combătută de către unii (Maiorescu, Bogdan-Duică) şi apĕrată cu mare însufleţire de către alţii (Densuşan, I. Raţiu), putem deosebi trei perioade: desvoltarea (1839—47), culmea (1848—49) şi declinul (1850—57). In perioada I poetul se desvoaltă tot treptat până pe la 1847; pe la început e nesigur şi nu scie ce este mai acomodat pentru lira sa, şi se luptă cu limba, technica şi cu aflarea ideilor; primele sale poesii sûnt lincede şi puţin succese, dar când începe a cânta obiecte patriotice, atunci talentul sĕu se manifestă în toată frumseţa poetică, e plin de energie, însufleţire şi spirit naţional, ca în următoarele: »Glasul unui Român«, »O privire de pe Carpaţi«, »Un suspin«, ş. a. In perioada II scrie puţin, dar acel puţin are o valoare înaltă. Aici aparţin: »15 Maiu 1848«, »Deşteaptă-te Române«, »Omul frumos«, »Către martirii români« şi »Odă la familia Hurmuzachi«. Creaţiunea sa de forţă din această epocă şi în general din întreagă poesia sa este ***Deşteaptă-te Române,*** imnul nostru naţional. In perioada III valoarea creaţiunilor sale poetice scade tot mai mult. Pas de pas vedem deprimarea poetului şi înmormêntarea ilusiunilor sale. Poetul e desamăgit, nemulţămit, desperat, filosofează, meditează, uneori e plin de ironie şi sarcasm, dar nu mai are tăria şi inspiraţiunea de mai înainte, lira sa devine timidă şi lingușitoare, se vede că e forţată şi că accentele sale sûnt dictate de datorinţă; dar pentru aceea şi în perioada aceasta încă are creaţiuni admirabile, ca următoarele: »Dorul meu«, »O dimineaţă pe muntele Surul«, »Eremitul din Carpaţi«, »Locul fericirei«, »Mintea« şi »Morţii dela Olteniţa«. M. nu este poetul unei provincii, el este poetul naţiunei întregi, el exprimă aspiraţiunile şi idealurile tuturor Românilor, el vrea unirea în cugete şi simţiri a tuturor Românilor din toate unghiurile. La M. aflăm poesii de amor, satirice, filosofice şi narative, dar el nu prin acestea se distinge, ci prin cele patriotice, prin oda naţională, al cărei creator este în literatura română. M. nu are o mare varietate de idei, dar aceasta vine de acolo, că nici subiectele poesiei sale încă nu sûnt prea varii, el cânta patria, libertatea, unirea şi virtutea. Limba sa nu este aşa de înflorită, ca a lui Alexandri sau Bolintinean, dar este cu mult mai curată şi mai puţin influenţată de limbile străine. Stilul sĕu e plin şi corect, iar versificaţiunea uşoară şi moale. (Cf. Ar. Densuşan, Cercetări literare. Iaşi, 1887, vol. I, II; G. Bogdan-Duică, Revistă literară; Tribuna 1888, nr. 179; Ios. Vulcan, Panteonul român. Budapesta, 1868; T. Maiorescu, Critice. Bucuresci, 1892, vol. II; Val. Branisce, Muresianu András. Budapesta, 1891; I. Raţiu, Viaţa şi operele lui Andreiu Murĕşan. Blaj, 1900.) [I. Raţiu.]

2) ***Murĕşan,*** *Iacob,* publicist şi prof. rom., n. 28 Nov. 1812 în Rebrişoara. Instrucţiunea elementară a primit-o în şcoala grăniţerească din Năsĕud. Cursul gimn., filos. şi teolog. l-a făcut în Blaj. Abatele rom.-cat. din Braşov, Kovács, a cărui mamă era română, se adresase la episcopul din Blaj, ca să-i recomande pe un tinĕr ca profesor la gimnasiul rom.-cat. ce voia să-l înfiinţeze în Braşov. Cel ales a fost I. M., care şi-a ocupat postul în 1837, şi timp de 19 ani ca profesor, iar 20 ani ca director, a desvoltat o activitate extraordinară, mai ales întru crescerea tinerilor români, pentru cari acest gimnasiu, în lipsa unui romănesc, devenise un centru de adăpostire, şi era frecuentat de numeroşi elevi români. Important rol avuse I. M. şi pe terenul politic: împreună cu Bariţiu a călătorit în 1837 la Viena, când au câştigat concesiunea pentru apariţiunea »Gazeta Transilvaniei« (v. ac.), al cărei colaborator a fost dela început până în Martie 1850, când Bariţiu fù oprit dela redacţie, iar ḑiarul sistat. In Sept. 1850 I. M. exoperă din nou concesiunea, şi a redijat însuşi »Gaz.« şi »Foaia«, dar numai pe lângă un reversal impus de legea marţială. A condus acele foi până în 1878. In acest period »Gaz.« şi-a mărit formatul şi a întrodus literile latine. Din 1860—75 a luptat cu mult zel şi curaj, ca Românii să-şi susţină postulatele naţionale, şi să nu cedeze nimic. In 1868 a fost tras în cercetare criminală pentru publicarea »Pronunţiamentului« din Blaj în contra »uniunei«, cercetarea însă s'a sistat. In 1877 i-se făcuse proces de presă pentru mai mulţi art. pol., dar a fost achitat. Sub domnia Nemţilor (1850—60) i-se cerea, ca articolele mai însemnate, înainte de publicare, să le presente la poliţie în traducere nemţească. Meritele lui I. M. pe terenul social sûnt asemenea foarte mari. Reuniunea femeilor române din Braşov, cea dintâiu în Ardeal, îşi datoresce, în mare parte, existenţa lui I. M. Toate instituţiunile române de pe acel timp, la înfiinţarea lor, au fost puternic sprijinite şi recomandate de dînsul; astfel »Asociaţiunea«, »Albina«, ş. a. La iniţiativa dînsului s'a înfiinţat fondul pentru ridicarea unei acad. de drept, din care fond s'a zidit şcoala civilă de fete cu internat în Sibiiu. La înfiinţarea gimn. gr.-or. din Braşov I. M. a contribuit asemenea în grad însemnat, cu graiul şi cu condeiul; iar numele dînsului se găsesce între cei dintâiu contribuitori pentru acest institut, care e, ca şi şcoala civilă de fete din Sibiiu, un mărgăritar al neamului romănesc. Şi ca să nu remână un singur teren neîmbrăţişat de acest credincios ḑiler al neamului romănesc, a făcut şi pe Choreograful, a compus însuşi frumosul,

chiar de străini admiratul contra-dans »Romana«, care s'a dansat prima dată în casa dînsului în iarna anului 1850. A fost membru onorar al Academiei române. Pe lângă alte lucrări literare, a publicat mulţime de poesii, pline de învĕţătură şi entusiasm naţional. S'a căsătorit în 1840 cu Sevastia, fica fruntaşului comerciant Dimitrie Nicolau din Braşov. Din 10 copii, aḑi mai trăiesc 3 ficiori şi 2 fete. † 29 Sept. 1887. Fiii sĕi:

3) ***Murĕşan Aurel, Dr.***, publicist, n. 1847 în Braşov, aici a primit instrucţiunea primară şi secundară, clasele ultime gimn. le-a absolvat în Blaj, sub conducerea lui Cipariu. Încă de tinĕr, tatăl sĕu l-a iniţiat în mersul luptelor naţionale. In 1863 făcea serviciu de raportor la »Gaz. Tr.« despre desbaterile dietei. In 1865 s'a dus la Viena, unde a făcut cursul filosofic, apoi cel juridic. In 1868 a scris un şir de articoli în revista politică »Die Reform«, redactată de celebrul publicist Schuselka, apĕrând autonomia Ardealului şi drepturile naţiunei române, articoli, cari au făcut sensaţie între Români, dovadă e adresa tinerimei univ. din Viena, predată lui Schuselka pentru publicarea acelor articoli, apoi darul ce i-l-au presentat 121 femei rom. din Ardeal »Luptătorului pentru drept şi libertate«. A. M. a remas un lung şir de ani colaborator al revistei »Reform«. In 1868—77 a scris articoli întru apĕrarea causei naţionale, în mai multe ḑiare din Austria şi străinătate. Ca preşedinte al societăţii tin. univ. a contribuit mult la restabilirea solidarităţii între tinerime, care se împărţise în două societăţi; societatea reunită, la propunerea sa a primit numele ce-l poartă: »România Jună«. In 1872 făcù doctoratul în drept în Viena şi praxa pentru advocatură; şi-a întrerupt-o însă în 1877 pentru a se întoarce în patrie, unde avea să înlocuiască pe tatăl sĕu îmbolnăvit. In 1877 a lucrat împreună cu Bariţiu la »Gaz. Tr.«, iar din 1878 începĕnd până în ḑiua de aḑi (1901), e directorul şi proprietarul »Gaz. Tr.« In acest timp »Gaz. Tr.« a luat o desvoltare puternică, şi 1884 a devenit primul ḑiar cotidian la noi. In 1888 a înfiinţat o tipografie proprie rom.; în ḑiua deschiderii tipografiei »Gaz. Tr.« şi-a serbat aniv. de 50 ani dela întemeierea ei. In 1889 scoasă numĕrul de Dumineca, care a contribuit în mod puternic la deşteptarea poporului, pentru de a-şi cunoasce drepturile şi datorinţele, ce le are ca cetăţean şi român. Aceasta a fost prima foaie polit. liter. redactată la priceperea ţeranului, care a deşteptat gustul şi dorul de a ceti. Dela 1885 a fost de repeţite ori ales în comit. part. naţion. 1892 a refusat mandatul, precum a declarat, pentru că nu consimţia cu curentul ce domnia în sinul partidului în afacerea »Memorandului.« Cu toate aceste a apĕrat cu căldură interesele solidarităţii în sinul partidului; mai ales în procesul »Memorandului«, ca apĕrător, avĕnd un rol de frunte, a contribuit în mod deosebit la succesul moral obţinut. M. a stăruit pentru a căuta legături cu popoarele din patrie, cari au asemenea soarte şi interese cu Românii. In acest scop a călătorit în 1891 la Praga, când cu ocasiunea exposiţiunii naţionale a Cehilor, unde în fruntea celor 30 Români a fost primit cu multă simpatie. Această visită a contribuit mult la apropierea Slavilor din Ungaria cătră Români şi a deşteptat interesul lor pentru luptele Românilor. M. şi-a jertfit toată viaţa sa causei poporului român, pentru focul şi entusiasmul cu care a păşit pe arenă a fost adese persecutat. Avuse şi două procese de presă în 1888 şi 1890, în ambele casuri s'a purtat cu bărbăţie apĕrând dreptul limbei materne cu succes moral, care a produs un puternic echo în presa din patrie şi străinătate. In al doilea proces a fost condamnat la închisoare de 6 septĕmâni. Tot pentru articoli în cause naţionale, a fost admoniat, ba şi pedepsit din partea poliţiei cu arest de 8 ḑile. [Iosif Sterca Şuluţu.]

4) ***Murĕşan, Iacob***, compositor şi profesor de musică, n. 29 Iunie 1857 în Braşov; a studiat gimnasiul în Braşov, technica în Viena şi a frecuentat conservatorul în Lipsca. A fost profesor de musică în Năsĕud şi Braşov, iar actualminte în Blaj. A redactat foaia musicală: ***Muza Română*** (1888, 1894, 1895). Compositor de musică poporală, a sciut să îmbrace musica poporală în vestminte artistice, ca la alte popoare culte. Forţa sa e în lucrările sale originale, în cari se resimte simţemĕntul naţional. Intre multele sale compositiuni, cari trec preste 200, prevalează cântările liturgice şi »Mănăstirea Argeşului«, care este unică în literatura noastră artistică. [I. Raţiu.]

„Murĕşana", institut de credit şi economii în Reghinul săsesc (cott. Murĕş-Turda), fundată la 1886. Capital social de present cor. 170,000.

„Murĕşanul", institut român de economii şi credit, soc. pe acţiuni în Radna (cott. Arad), fundat 1897 cu capital social de C. 80,000 împărţit în 400 acţiuni à C. 200. Profit curat (1899) C. 6678.24.

Murĕş-Oşorheiu, (Tîrgul-Murĕşului, magh. *Maros-Vásárhely*, germ. Neudorf), oraş cu municipiu şi capitala cott. Murĕş-Turda, pe malul stâng al Murĕşului, reşedinţa unei curţi de apel (tabla regească) pentru Transilvania, tribunal şi judecătorie cercuală, cameră de comerciu, 14,212 loc. (1890), partea cea mai mare Maghiari, un castel în care se află o casarmă şi biserica reform. cea mare în stil gotic. Liceu reform., gimnasiu inf. cat., şcoală technică pentru industria ceramică, a lemnului şi metalelor, bibliotecă publică (a lui Teleky) cu codex-ul de Vásárhely, un manuscris al lui Tacit şi 60,000 vol. şi o colecţiune de obiecte de ist. nat., museu industrial al ţerii sĕcuesci, monumentul generalului magh. Bem (1880) şi al executaţilor (1854) Török, Galfy şi Horváth; fabrici de zahăr, de jucării, spirt, bere, scânduri, cărămidării şi rafinării de petrol. In jur cultură de pomi fructiferi, vii, tutun, etc.

Murĕş-Oşorheiu, protopresbiterat în archidiecesa ort.-or. română a Transilvaniei, format din 23 parochii, cu 10,780 suflete, cu reşedinţa în Murĕş-Oşorheiu.

Murĕş-Turda, (Maros-Torda), cott. în Transilvania, se mărginesce la nord cu cott. Bistriţa-Năsĕud, la vest cu Turda-Arieş şi Cluj, la sud cu Odorheiu şi Tĕrnava mică, iar la est cu Ciuc, suprafaţa 4324 km². şi (1890) 177,860 loc., din cari afară de Magh. sînt 62,179 Rom., 6438 Germ. şi 3735 israeliţi; terenul este muntos mai ales spre nord şi est. In partea vestică, întretăiată de rîul Mureş, se află aşa numita »Câmpie«

(v. ac.) lipsită de arbori. Clima este excelentă. Producte principale sûnt: porumb (cucuruz), grâu, secară, ovĕs, orz, poame, chiar şi viţa de vie şi pepeni reuşesc. Crescerea vitelor este foarte prosperă; minele furnisează cu deosebire sare gemă. Industria este neînsemnată. Comerciu se face cu deosebire cu lemne, vite şi producte brute. Capitala acestui cott. este Mureş-Oşorheiu (v. ac.); de însemnat mai este Reghinul săsesc (v. ac.).

Murĕş-Uioara, (Ocna Murĕşului, magh. Maros-Ujvár-Akna), oraş în cott. Alba de jos în Transilvania, pe malul stâng al Murĕşului, reşedinţă cercuală. 3418 loc. (1890) Rom. şi Magh. Castel şi herghelie a contesei Miko. Ocnele de sare cele mai mari din Ungaria (50,000 tone anual).

Murĕş-Uioara, protopopiat în archidiec. gr.-cat. română de Alba-Iulia şi Făgăraş, compus din 21 parochii şi 7 filii, cu 11,090 suflete; sediul M.-Uioara.

Murex, moluscă gasteropodă, apare prima dată în era terţiară, în Miocen, şi trăiesce şi astăḑi, caracterisând fauna marină litorală. [I. P. V.]

Murexid, ḑis şi *purpuratul de amoniu* (NH_4) $C_8H_4N_5O_6$ sarea acidului purpuric, care nu există in stare liberă. M. se prepară din acidul uric prin acidul azotic şi neutralisarea cu amoniac. Cristale verḑi, luciul metalic, disolvându-se în apă caldă şi colorându-o pe aceasta roşu purpuriu. Usitat înainte de a se descoperi colorile de anilină ca materie colorantă.

Murg, afluent pe dreapta Rinului, isvoresce în Pădurea Neagră, 96 km. lung; valea M. e una din cele mai romantice văi din Pădurea Neagră.

Murgescu, *Ioan,* contra-amiral în marina Rom., n. 1846, 1864 întrat în şcoala navală din Brest (Francia), după studii strălucite 1866 înaintat sublocotenent în flotilă. In resboiul din 1877 fiind ataşat la marina rusă cu şalupa »Rândunica«, maiorul M., împreună cu căpit. Dubasof din marina imperială, a condus faimosul atac de torpile din noaptea de 12 Maiu 1877 în contra escadrei cuirasate turcesci, ce staţiona în canalul Măcinului şi care se prepara a bombarda a doua ḑi oraşul Braila şi a distruge podul strategic dela Barboşi; graţie dibăciei profesionale şi presenţei sale de spirit, monitorul turcesc Seife e aruncat în aer de o torpilă, şi remăşiţele vasului se duc la fund împreună cu tot echipajul, iar expediţiunea se întoarce teaferă la Braila. Mulţămită acestui strălucit fapt de arme, escadra inimică se retrage înspăimêntată la gurile Dunării, şi trecerea armatelor rusesci în Dobrogea se face de aci înainte cu înlesnire şi în deplină siguranţă. Pentru acest act de bravură, de o importanţă strategică capitală pentru operaţiunile ulterioare de invasiune, maiorul M. este decorat cu ordinul Sf. Vladimir cu spade şi rosetă. In Iulie, acelaş an, flota turcă fiind definitiv alungată, M. e chiemat la cuartierul general din Poiana, de unde e trimis să asigure trecerea armatei române preste Dunăre la Corabia; apoi a mutat acest pod dela Corabia la Turnu-Măgurele, unde a remas câtva timp însărcinat cu apĕrarea lui. In Oct. a blocat două monitoare turcesci, cari se aflau la Vidin, prin mijlocul a două barace de torpile ce le instală la Nedeia, şi pentru a căror apĕrare construi un fort cu cinci tunuri. Din acest fort M. a bombardat un bivuac turcesc, care se instalase pe înălţimile dela Codoşlui pentru a da ajutor trupelor din Rahova şi l-a silit a se retrage spre Vidin, asigurând astfel căderea Rahovei în mânile armatei române. In urma acestei operaţiuni M. a condus transportul trupelor romàne, cari au ocupat cetatea Rahova, şi a luat în primire portul Rahova; atunci fù înaintat locot.-colonel şi decorat cu Steaua României în gradul de oficier. După resboiu şi-a continuat activitatea de instructor şi organisator în diferite servicii până în a. 1888, când e numit comandant al flotilei. In acest an s'a sporit materialul plutitor al flotilei cu importante vase de mare, şi câmpul de activitate al noului şef se lărgesce. In 1893 e înaintat general de brigadă, ceea ce dă un nou prestigiu flotilei, întroducêndu-o după sine în toate serviciile mari ale apĕrării naţionale. In 1898 prin noua lege de organisare flotila este recunoscută definitiv ca factor principal în sistemul nostru de apĕrare, şi ia numele de marina militară, iar şeful ei, luând titlul de contra-amiral, îşi transportă reşedinţa la Bucuresci şi ia de aci înainte direcţiunea superioară centrală a marinei, ca inspector general al marinei militare şi director superior al marinei în ministeriul de resboiu, păstrând în acelaş timp comandamentul executiv. [Constant. B.]

Murgilă, după pov. rom. e luceafĕrul de seara, identic cu Serilă. Voinicul omori bălaurul şi sângele acestuia stinse focul. Voinicul se sui în copac, ca să vadă, că unde este foc, şi luându-se după zare, în pădure întâlni pe M. şi îl opri, ca să mai întârḑie noaptea; aşa făcù cu Miază-noapte (Mezilă) şi cu Zorilă şi mai târḑiu reîntorcêndu-se îi desleagă pe toţi. [Atm.]

Murgu, pomenit de Raguzanul Lucari (1605), că a fost ambasadorul domnului muntean Dan »probabil la curtea regelui Serbiei« şi că scrisese nisce memorii. Cf. Xenop. II, 24, 25.

Murgu, *Eftimie Dr.,* jurisconsult, profesor de filosofie, n. în Caransebeş (Banat), fiu al unui oficier grăniţeresc în Banat, a primit o crescere aleasă, studiile de drept şi filosofie le-a făcut în Pesta. Naţionalist înfocat, vĕḑând că nu poate lucra cu succes în patria sa pentru causa română, trecù 1834 la Iaşi ca prof. de filosofie la şcoala basiliană şi apoi la academia Mihaileană (v. ac.), 1836 a trecut la Bucuresci, dând lecţiuni private de filosofie; 1839 neconvenind Rusiei apostolatul lui M., a fost arestat şi condus la Sibiiu, unde a fost pus în libertate. 1840 s'a stabilit în Lugoş (Bănat) ca advocat şi a lucrat foarte mult pentru liberarea bisericei rom. de acolo de sub erarchia sêrbească, 1848 arestat ca agitator rom., însa încreḑêndu-se în promisiunile Maghiarilor a trecut în rândurile lor, fù eliberat, dar trebuí să treacă în România. Cu începerea erei constituţionale se reîntoarce în patrie, fù însă rĕu primit de Români, mai ales de lugojeni, se aşeză în Budapesta, fiind ales şi deputat dietal. † 30 Apr. 1870 în Buda.

Murlacit, identic cu anhydrită, mineral din ordinul sulfiţilor, format din sulfat de calciu anhidru; se găsesce prin depositele saline alăturea de ghips.

Muriat, *Muriatic* (dela lat. muria), soluţie sărată; nume dat acidului clorhidric, precum şi

apelor cari conțin în abundanță clorur de sodiu (sare de bucătărie).

Murillo, *Bartolomei Esteban,* pictor, prim-măiestru al școalei span. de Sevilla, botezat în Sevilla 1 Ian. 1618, † acolo 3 Apr. 1682. Distins în tablourile sale atât prin grație și gingășie, cât și prin pronunțare puternică, sublimitate și foc pasionat în coloritul sĕu bogat. Multele sale tablouri respândite în toată Europa sûnt parte istorice (religioase), parte de genre și portrete. Cele mai însemnate sûnt: Concepțiunea imaculată a Mariei, Nascerea Preacuratei, Madona, Visiunea Sf. Antoniu, etc.

Murner, *Toma,* poet satiric, n. 1475 în Oberehnheim (Alsacia), franciscan, 1506 încoronat poet de către Împ. Maximilian, † 1537 după o viață puțin statornică.

Murnu, *George,* poet, prof. la seminariul teologic din Iași, este macedonean de origine. Publicații: Studiu asupra elementului grec antefanariotic în limba română. Bucuresci, 1894; Gânduri și vise, Iași, 1898, un volum de poesii drăgălașe. A început în Convorbiri literare 1900 publicarea unei traduceri a Iliadei în metru antic.

Muronia, Moroniu, credința deșartă, că oamenii cari au fost rĕi în viață ar veni noaptea din morminte spre a face frică celor cu cari au trăit bine în viață.

Murray, (pron. Mörre, *Gulba),* cel mai mare rîu al Australiei, isvoresce în coastele vestice ale munților Warragong, curge prin Victoria și Australia sudică și se varsă în lacul Alexandrina, care se scurge în baia Encunter; lungimea rîului 1680 km., din cari pe 1260 km. navigabil; basinul 781,850 km².; afluenți principali Darling și Murrumbidși.

Murray, 1) *M. Alexand.,* (1775—1813), linguist englez, n. din popor, în Scoția, după ce primi instrucțiunea în școala sătească, învĕță singur mai multe limbi vechi și moderne, fù preot, apoi profesor de limbile orientale la univers. din Edimburg. A scris: Istoria limbilor europene sau cercetări despre afinitatea lor; Viața și scrierile lui J. Bruce; Călĕtoriile lui Bruce.

2) *Murray, E. C. Grenville,* a publicat o traducere din colecția de poesii populare ale lui Alexandri sub titlul: The national songs and legends of Roumania. London, 1859; Turcii la ei acasă, tr. în fr. 1878.

Murrumbidși, *(Morumbidși),* afluent pe dreapta rîului Murray în Australia, 2160 km. lung.

Mursa, *(Musca),* mici bucățele de blastru negru ce își puneau mai nainte femeile pe față, ca pelița lor să apară mai albă.

Murșidabad, oraș în Bengalia (India), lângă un braț al Gangelui, 39,231 loc., 1704—71 capitala Bengaliei.

Mursuk, capitala oazei Fezzan (Tripolitania), 6500 loc.; stațiune a caravanelor.

Murta, com. rur. în Rom., j. Dolj, compusă din 3 cat., cu 1590 loc. (Dicț. geogr. 1896).

Murten, (franc. *Morat),* oraș în cantonul elvețian Freiburg, 2360 loc. (1888). Un obelisc amintesce învingerea confederaților asupra lui Carol Indrăznețul din Burgundia, întêmplată aci la 22 Iunie 1476.

Mus, *(lat.)* șoarece (v. ac.).

Musa L., (botan.) gen de plante cunoscut sub numirea vulgară de Bananier (v. ac.).

Musaca, mâncare preparată din patlagele vinete, amestecate cu carne tocată și prăjită.

Musaceae sau *Museae,* (botan.) după unii botaniști familie, iar după alții numai trib din familia Scitamineae (v. ac.).

Musachie, câmpie întinsă pe lângă Marea Adriatică în Albania de mijloc. Locul principal e Fieri, orășel arămânesc; sûnt și alte com. arămânesci, cu 7—10,000 de Arămâni, majoritatea locuitorilor sûnt Albanezi. (Cf. »Rumänische Revue«, 1892, p. 19 și 109.)

Musaeos, după mitol. grec. fiul lui Orpheos cu Silene; un cântăreț, profet și preot.

Musagetes, predicatul lui Apollon, amicul și conducĕtorul muselor.

Mușama, pânză pe care se aplică un strat de ceară sau cauciuc, făcêndu-o astfel impermeabilă pentru apă.

Mușănița, com. rur., atenentă la parochia Văcăuț pe Sirete, moșie răzeșească în căpitanatul și județul Siretului în Bucovina, 419 locuitori, (400 ort.-or., 14 rom.-cat., 5 mos.).

„Musa română“, foaie musicală și literară, a apărut în Blaj pentru prima oară 1888; proprietar și redactor Iacob Mureșan (v. ac.); scopul ei principal a fost respândirea cântecelor populare naționale, cât și prelucrarea lor în piese de salon și concerte. Cele mai însemnate piese din M. sûnt: Cimpoiul, Olteanca, Ardeleana, patru potpuriuri, etc., mai multe piese corale lumesci și bisericesci. Din lipsă de sprijin cu finea anului 1888 a încetat; 1894 a reapărut iarăși într'un stil mai ușor și s'a editat până în Iulie 1895, când tot din lipsă de sprijin a trebuit să înceteze cu totul. M. r. apărea odată pe lună, și pe lângă partea musicală avea și parte literară, publicând biografii de ale musicilor români și străini, articole, notițe, cronice, poesii, etc.

Mușat, *(Mușătescii),* însemnată familie domnitoare în Moldova, din care se trage Alexandru cel Bun și Stefan cel Mare. Originea ei este muntenească, după cum o arată și numele foarte obicinuit în Muntenia și aproape necunoscut în Moldova. M. erau înrudiți cu Basarabii, ceea ce probează între altele marca familiei asemĕnătoare cu a acelora, relațiile strînse dintre ambele neamuri domnitoare și înrudirea lor cu mândra familie polonă regească a Jagelonilor. Din sinul ei pentru Moldova, ca din acel al familiei Basarab pentru Muntenia, au ieșit cele mai glorioase figuri de voevodi naționali.

1) *M., Costea,* sau Mușatin, întemeietorul familiei domnitoare moldovenesci a M.-lor, originar din Muntenia și rudă dreaptă cu Basarabii. Fiii sèi, Petru, Roman și Stefan ajunseră pe scaunul domnesc al Moldovei, aducênd prin aceasta și bĕtrânului Costea epitetul de voevod și inaugurându-se astfel quasi-dinastia mușătească (finea secl. XIV).

2) *M., Petru,* primul domn dintre Mușătesci, fù ridicat în scaun după Koriatovici, ca fiind din viță domnească înrudit cu Basarabii (1375). In timpul domniei lui de 16 ani, trăi în bune relațiuni cu vecinii și îndeosebi cu Polonii. Apoi când pe tronul Munteniei ajunse Mircea cel Bĕtrân (1386), Petru urmă o politică întru toate conformă intereselor acestuia. Diplomației lui se datoresce, deși nu pe față, însemnat de favorabilele tractate dintre Mircea și Vladislav al

Poloniei (1389 și 1390), tractate prin cari craiul leșesc e într'o posiție de inferioritate față de domnii români și mai ales de Mircea. Tot în interesul păcii țerei el se căsători cu sora regelui Vladislav Jagelon, împrumutându-l și cu 3000 ruble, pentru cari i-s'a amanetat ținutul Haliciului. † în scaun către 1391.

3) *M., Roman Costea,* fratele lui Petru M., domn al Moldovei (1391—94) după moartea fratelui séu și pe timpul minorității copiilor aceluia, Roman și Ivașcu. El căută să naturaliseze oarecum și să legitimeze familia sa, înrudindu-o cu cea stinsă a Bogdanescilor, deoarece se căsătorí cu Anastasia, fica fostului Lațcu Vodă. Din această căsătorie se născù și al 6-lea fiu, Alexandru cel Bun. Roman descalecă orașul, care poartă numele sĕu, și trăi în bune relațiuni cu Polonii. In curând însă intrigile polone vîră zizania între Mușătesci: Roman e detronat de fratele sĕu Stefan.

4) *M., Stefan Costea,* al doilea frate al lui Petru M., domn al Moldovei (1394—99), care detronà pe fratele sĕu Roman cu sprijin polon. Deși plecat celor cari îl ajutaseră la tron, umilindu-se prin tractate de închinare, dar intrigile leșesci, cari căutau să atragă tot mai mult Moldova sub influența lor, îi făcură să iese din domnie, și aprinseră o luptă pentru tron între fiii sĕi Stefan și Petru. In timpul domniei lui luà parte în lupta cruciadă dela Nicopoli (1396), ca trimis de Poloni, și tot în o așa calitate într'o expedițiune contra Tătarilor (1399); ambele nesuccese.

5) *M., Roman Petru,* fiul lui Petru M. și nepot domnilor precedenți, Roman și Stefan, isbutí să ia tronul, înlăturând dela domnie pe fiii lui Stefan, cari însângerau țeara cu luptele lor, înjosindu-o tot mai mult Polonilor (1399). Deși și el ținea să se umilească către Poloni, pentru a-și păstra scaunul, totuși politica leșească, ca un adevĕrat moloch, cerea tot mai multe victime și schimbări în Moldova. Swidrygello, fratele regelui polon, îl alungă și-l înlocuesce cu Iuga Roman Costea (v. Iuga), vĕrul sĕu, care îl și ucide (1400). [Aguletti.]

Mușață, larve de muscă, v. Larva.

Musca, *(Musca domestica),* insect din ordinul dipterelor, de coloare cenușie, cu patru dungi negre pe piept (torace), jos gălbinie, lungimea 6—8 mm., ochii mari, antenele pĕroase, două aripi lipite de piept, transparente și rețeloase, 6 picioare provĕdute cu nisce beșici cleioase, cu cari se poate urca și pe obiecte netede; trăiesce prin locuințe în tot cursul anului. Se înmulțesce foarte tare și e supĕrăcioasă pentru om și animale. Se nutresce cu materii lichide. Se înmulțesce prin ouĕ, pe cari le depune prin gunoaie. Larvele lor seamĕnă cu nisce mici viermișori.

Musca de cal, v. Gastrophylus equi.

Musca de carne, v. Calliphora vomitoria.

Musca Columbaci, v. Simulia columbacensis.

Musca blastru, v. Mursă.

Musca de Hessa, (Cecidomyia tritici și Cecidomyia devastatrix), unele din musculițele cele mai periculoase; se numesc M. de H. fiindcă au fost importate de către trupele de Hessa din Statele-Unite ale Americei de nord; sûnt foarte periculoase avênd două generațiuni într'o vară, una prin Maiu și alta prin Sept., și atacă atât semĕnăturile de primăvară cât și cele de toamnă: grâu, secară, orz, ovĕs. Femela își depune după copulațiune ouĕle ei pe foile cerealelor și după 10 ḑile ies omidele cele mici, cari se mișcă printre foi și vagină în sus până unde dau de un nod și se stabilesc acolo definitiv. Omidele mâncă apoi paiul unde șed ascunse, încât acesta nu mai poate suporta spicul, care se apleacă în jos ca și când ar fi fost frânt de grindină. Contra lor ne putem ferí prin pârjolirea miriștilor atacate de ele și arderea paielor. Cele de toamna dacă au distrus odată semĕnăturile, putem seména pentru a doua oară, căci ele au întrat deja în pământ, prefăcêndu-se în chrisalide.

Musca, (magh. Muszka), numirea veche Mezt, Mezth, Nest, Gest, com. mică în Ung., cott. Arad, cercul Siria, apare în actele publice la 1334 ca parochie, la 1444 ca opid provĕḑut cu fortăreață, ale căreia ruini se vĕd și aḑi. 1011 loc. Rom. gr.-or.

Muscal, *(Naiu),* 1) fluer de trestie cu 7 găuri; 2) instrument compus din mai multe fluere împreunate, v. Naiu.

Muscardina, v. Botrytis Bassiana.

Muscardinus avellanarius, șoarece din fam. Myoxidelor, ord. Rodĕtoarelor, de coloare gălbinie închisă, gâtul și pieptul alb, regiunea ochilor și urechilor roșu-deschis, picioarele roșii, urechile $1/2$ din mărimea capului, lungimea corpului 7·5 cm., a coḑii 7 cm. Trăiesce în Europa centrală, prin iarbă și tufișuri, se hrănesce cu alune, nuci, ghindă.

Muscari Mill., (botan.) gen de plante din fam. Liliaceelor, trib. Scilleae cu flori în racem terminal cu periant globos sau cilindric la gât constrict. Cuprinde ca. 40 specii din Europa și reg. mediterană, dintre cari *M. tenuiflorum* Tsch., *M. racemosum* Mill. și *M. botryoides* Mill., ce cresc și la noi, cunoscute sub numirile vulgare »ciapa cioarei«, »cocoșei«, »porumbei«, ș. a. înrudite se cultivă ca plante decorative rustice. [A. Pr.]

Muscarina, 1) $C_{18} H_{16} N_2 O_2$ o materie colorantă, care ca basă se presintă roșu-violet, iar ca sare albastră; nasce dela Nitrosodimetitanilină și Dioxinaftalină; 2) $C_5 H_{15} NO_3$ alt compus, se găsesce alăturea de Cholina în Agaricus muscarius (ciuporcă), lichid incolor, fără miros și gust, dar foarte otrăvitor.

Muscariu, v. Agaricus.

Mușcat, *Mușcată,* numiri populare ale plantelor cultivate: *Pelargonium odoratissimum* Ait. *Pelargonium roseum* Ait. și *Pelargonium bellulum* Sweet. (v. ac.).

Mușcatul dracului, numele popular al plantelor: *Knautia arvensis* Coult., *Knautia longifolia* Koch. (v. ac.), *Scabiosa Columbaria* L. *Scabiosa lucida* Vill. (v. ac.).

Mușcătură, rană produsă prin mușcare.

Muscel, județ de munte în Rom., avênd o întindere de 2954 km²., cu 113,458 loc. (1899), aproape toți români și ortodoxi. Marca j.-lui este un vultur stând pe o ramură de arbore. Se mărginesce la nord cu Transilvania, la est cu j. Dâmbovița, la vest și sud cu j. Argeș. J. M. se împarte in 3 regiuni: regiunea muntoasă la nord, regiunea colinelor în centru și regiunea câmpiilor la sud. Din culmea Carpaților se coboară ramuri de munți spre sud, pierḑêndu-se

încetul cu încetul în centrul j.-lui. Ramificațiunile principale sînt: Munții Dâmboviței cu vîrfurile: Prislopu, Roșu, Algâiu, Runcu și Priseaca; șirul de înălțimi, ce formează linia de despărțire între rîul Dâmbovița și Argeșel, ca muntele Păpușa, Draxinul, Mĕra, Țefeleica, Preajma, Muntișoru, Căpitanu, Plăișoru, Pravățul, Altămușul și Mateiașul; munții Găinațu mare și mic, Piscu-Calului, Moșoroaele mari și mici, Dobriașul mare și mic, Strâmtu, Clăbucetu, Chiciora, Dealul Șelarilor, Cucului, Mățăul, etc.; munții Oticu, Ezerul, Zănoaga, Boldu, Măgura, în fine Moldoveanul, care pornesce chiar din șirul cel mare al Carpaților. Apele principale, cari udă j. dela nord spre sud sînt: Dâmbovița (v. ac.), Argeșelu (v. ac.), rîul Doamna (v. ac.) și rîul Tîrgului, rîul Argeș (v. ac.) udă partea de sud a j.-lui. In privința administrativă j. M. se împarte în 6 plăși: Argeșelu, Dâmbovița, Nucșoara, Podgoria, Rîurile și Riu-Doamnei, cuprindĕnd în total 1 com. urb. și 81 com. rur. Capitala j.-lui e orașul Câmpulung (v. ac.). In privința politică j. M. dă 3 senatori și 4 deputați; în privința eclesiastică j. M. face parte din eparchia mitropoliei a Ungro-Vlachiei, numerând 6 parochii urb. și 83 parochii rurale, cu 166 biserici și 2 schituri: Ciocan (v. ac.) și Nămăescì (v. ac.). Invĕțămĕntul public numeră 15 școale de băieți, 2 de fete și 66 mixte. Din punct de vedere militar, j. M. face parte din corpul II de armată. Personalul sanitar se compune din 1 medic primar, 2 medici de plăși și 2 vaccinatori. *Producte:* Principalele producte ale j.-lui M. sînt cele cari se fac în toate j.-le de munte, mai ales brânză bună, lemne de construcții, scânduri, poame gustoase și de remarcat sînt piersecile și strugurii de pe Valea-Ștefănescilor și Valea-Mare. Se cultivă porumb, orz, ovĕs, grâu, in și cânepă. Ocupația principală a locuitorilor e agricultura și prăsirea vitelor. Industria e mai mult de casă. Comerciul e concentrat mai ales în capitala j.-lui. Partea de sud a j.-lui e străbătută de linia ferată Bucuresci-Vêrciorova; din linia aceasta o linie laterală de 71 km. duce la Câmpulung. Mai e străbătut j. de calea națională: Bucuresci-Pitesci, Pitesci-Câmpulung-Frontieră și de alte multe șosele județene și comunale. (Cf. C. Alexandrescu, Dicț. geogr. al j.-lui M. Bucuresci, 1893.)

Muscheta, armă scurtă de foc, care își are numirea dela cocoșul cârn; s'a folosit prima oară la începutul secl. XVI în Spania, iar Carol V a întrodus-o și în Germania. Primele batalioane ale fiecărui regiment de infanterie în Prusia s'au numit până la 1889 »batalioane de muschetari«.

Muscheton, (franc. mousqueton), tun mic de calibru 4·5 cm., cu care erau înarmați dragonii la începutul secl. XVII; în Francia se numia astfel și arma de foc a artileriei. [H.]

Mușchi, (botan.) *Musci frondosi* (frc. *Mousses,* germ. *Laubmoose),* a doua clasă de Muscinee. Se deosebesc de Hepatice (v. ac.) prin aparatul lor vegetativ, care e o tulpină cu simetrie de obiceiu axială, purtând pe ea frunzele, mai dese ori dispuse spiral, mai rar numai pe două serii; tulpina în general are dimensiuni mici 1—5 mm., sau 2—20 cm., rar ajunge la câtiva dm. (la Sphagnum, Fontinalis, ș. a.); în interior tulpina nu are vase adevĕrate, ci elemente specialisate unele pentru conducerea apei, altele pentru conducerea substanțelor plastice; la basa tulpinei sau și mai sus pe ea se află rhizoizi; frunzele n'au pețiol, în genere au o nervură mediană, formată din mai multe strate de celule divers specialisate, iar restul limbului de obiceiu e format numai dintr'un plan de celule bogate în grăunțe de clorofil. Pe aparatul vegetativ se formează anteridii și archegoane; oosfera produsă în archegon după ce e fecundată de un anterozoid (formați în anteridii), devine ou, care se desvoaltă pe planta mamă în sporogon; de timpuriu acesta rupe pĕretele archegonului în interiorul căruia se desvoaltă, îl ridică în sus constituind *scufia,* care se află deci la vîrful sporogonului. Sporogonul desvoltat complet are un suport (pedicel, seta), la vîrf cu o capsulă; înlăuntrul acesteia se diferențiază de regulă o columelă, și se formează spori, nu și elatere; capsula matură mai adeseori se deschide la vîrf prin căderea unui opercul. Sporii germinând dau ântâi o protonemă abundentă, uneori de lungă durată, pe care se produce apoi aparatul vegetativ descris. M. se înmulțesc abundent în mod vegetativ din propagule, sau din ori și ce parte a corpului lor (frunză, tulpină, etc.), care poate da noui indivizi, dacă se află pusă în condiții favorabile. M. sînt plante cari trăiesc pretutindeni la ecuator ca și la poli, în câmpii ca și în munți până la limita zăpezilor persistente; iubesc mult umezeala, de aceea ei abundă în păduri la umbra copacilor, prin văile munților, pe lângă sau chiar în isvoare, lacuri; trăiesc însă și în locuri uscate, pe stânci, coperișuri de case, pămĕnt arabil, dar atunci sînt conformați ca să rețină multă apă în ei, și să resiste în cas de secetă, și de regulă M. sînt vivaci (trăiesc mult timp), pot să-și suspende viața lor și s'o reia când condiții bune le permit. Terenul pe care trăiesc unora le este indiferent, alții însă se află totdeuna pe un același fel de teren, humus, năsipos, argilos, calcaros, ș. a. M. se divid în 4 subclase: *Sphagnacee, Andreaeacee, Archidiacee* și *Bryinee,* ultima fiind cea mai numeroasă în genuri și specii. [S. Șt. R.]

Muschiu, (pecie), partea cărnoasă dealungul șirei spinării la animale, carnea cea mai bună și mai aleasă pentru frageẓimea ei la prepararea fripturilor; se întrebuințează cu deosebire pentru »beafteak«.

Muscicapa, (Apocynum androsaemifolium L.), plantă de ornament din America de nord.

Muscide, familie din ordinul dipterilor, clasa insectelor, cuprinde toate muscele ale căror antere au articolul al treilea lenticular și prevĕẓut la basă de un fir dorsal, trompa terminată prin o umflătură cărnoasă; larvele trăiesc în general în materii organice în descompunere, cadavre, etc., nimfele au forma de butoaie; insectele adulte; mai cu samă femelele atacă animalele, pentru ale suge sângele sau humorile excretate. Cuprinde: Musca domestică sau comună (Musca domestica L.), trăiesce în locuințe, bine cunoscută prin oportunitatea sa; larvele sale trăiesc în gunoiu; Musca albastră sau *muscoiul* (Calliphora vomitoria L.) depune larvele sale pe răni, cadavre și carne. Musca verde (Lucilia Caesar), depune ouĕ pe cadavre. [Leon.]

Muscinee, (botan.) Bryophyte, Cryptogame ce-

lulare; în întreg ciclul lor de desvoltare au următoarele forme: spori de un singur fel, sûnt isosporee; din germinarea sporului iese protonema mult sau puţin desvoltată; pe protonema se desvoaltă aparatul vegetativ, care e un thal sau o tulpină frunzoasă; aparatul vegetativ produce pe el organele sexuale, anteridii cu anterozoiḑi şi archegoane cu oosfera; avênd archegoane M. întră între plantele Archegoniate (v. ac.). Protonema împreună cu aparatul vegetativ sexuat constitue prima generaţiune, cea sexuată sau proembrională, deoarece din ea se desvoaltă embrionul. In adevĕr, după fecundarea oosferă de un anterozoid se produce oul, ce se desvoaltă într'un embrion chiar pe planta mamă, remânênd în strînsă legătură cu ea până la completa lui desvoltare. Embrionul produce sporii, de unde el se mai numesce şi sporogon, şi represintă a doua generaţiune, cea asexuată sau embrională. Cele două generaţiuni sûnt în strînsă legătură, se succed în mod neregulat şi au existenţă neegală: generaţia proembrională e de mai lungă durată şi e mai aparentă, decât generaţia embrională. M. se subdivid în 2 clase: Hepatice şi Muşchi (v. ac.). (Lit.: K. Goebel, Die Muscineen în Handbuch der Botanik von Dr. A. Schenk, II. Bd. 1882; idem, Bryophyten în Organographie der Pflanzen, II. Teil 1. u. 2. Heft 1898, 1900; Engler Prantl, Natürliche Pflanzenfamilien, Teil I, 3. Abt. Lief. 91, 92, 112, 169, 198; în aceste opuri sûnt şi alte numeroase indicaţiuni de literatură).

M. din România au fost publicate până în present de U. Hoffmann (cf. Monitorul medical al României, 1864, şi Vegetaţiunea României de Dr. D. Brandza, 1880); de Dr. D. Grecescu (cf. Monitorul oficial nr. 50, 1869; Revista contimporană literară şi sciinţifică, anul IV, V, 1876; Enumeraţia plantelor din România, 1880); de Dr. D. Brandza (cf. Buletinul Societăţii geografice române, anul I, 1876). Toate datele autorilor precedenţi despre M. au fost însumate, dar necomplet şi pe alocurea eronat, de A. Kanitz în Plantas Romaniae hucusque cognitas, 1879—81. In urmă M. din România au fost publicate de prof. K. Loitlesberger (cf. Annalen des k. k. Naturhistorischen Hofmuseums, Bd. XIII, 1898 şi Bd. XV, 1900). In total până acum se cunosc din ţeară cam 183 specii de M. (73 de Hepatice, 110 de Muşchi) referitoare la 84 genuri (30 de Hepatice, 54 de Muşchi). [S. Şt. R.]

Muscoiul, v. Muscide şi Catîr.

Muscopolle, v. Moscopole.

Muscovit, v. Moscovit.

Muscul, muschiu, organul care prin contracţiunile sale produce toate mişcările animalelor, în special şi ale omului, se compune dintr'o mulţime de celule, cari împreună formează carnea corpului; în urma unui anumit impuls din partea sistemului nervos M. se contractează, producêndu-se astfel mişcarea punctelor sale de inserţiune, adecă oasele, precum şi alte organe. Din punct de vedere al structurei deosebim: M. neteḑi şi M. striaţi (în sens transversal). In general aceşti din urmă, prin forţa lor mai mare, produc mişcările corpului, cari sûnt supuse voinţei, pe când M. neteḑi produc mişcările organelor interne (tubul digestiv, organele genitale, etc.), cari nu sûnt supuse voinţei noastre.

Muscular, *simţul,* cuprinde o categorie de sensaţiuni nu destul de bine definite, cari ne încunosciinţează într'un mod particular asupra naturei, stărei şi contracţiunei muschilor nostri. In acest grup de sensaţiuni întră şi acelea cari contribuesc la cunoscinţa posiţiei membrelor noastre în spaţiu, cât şi acelea ale echilibrului dinamic general. Expresia de S. m. este recentă în sciinţă şi cu totul departe de a fi admisă, ca corespunḑĕtoare unui grup aşa bine definit, cum un simţ special le-ar implica. Muschii, deşi sûnt inervaţi de nervi de origine sensitivă, nu s'a demonstrat nici existenţa lor nici natura reală a terminaţiei lor în muschi. O bună parte din sensaţiile ce ar alcătuí S. m. sûnt atribuite după mulţi autori tactului, iar unele din ele sensibilităţei generale. Chestiunea e încă în discuţie şi se aşteaptă încă lucrarea originală, care va rândui după date experimentale precise natura şi existenţa specifică a acestei categorii de sensaţiuni. Experienţe sistematice par însă a demonstra, că originea sensaţiilor musculare este periferică, necum centrală (Wundt); Claude Bernard a lămurit de mult problema cu experienţele lui limpeḑi, precisate de atunci de nenumĕrate cercetări. De altă parte din punct de vedere histo-fisiologic fascicolul neuro-muscular e pe cale de a fi anatomicesce delimitat, iar fenomene de ordin psichologic şi psicho-fisiologic par a fixa domeniul şi specificitatea distinctă a acestui nou simţ, al şeselea în ordinea acelora, despre cari sûntem pe deplin conscienţi şi al căror domeniu ne este cunoscut. Punctul delicat al existenţei sensibilităţii musculare specifice este hotarul sensaţiilor ce aparţine tactului (pielei), ţesuturilor subjacente (sensaţiunei aponevrotice, articulare, etc.) şi muschiului; o veche experienţă, un prim pas în lămurirea problemei, a lui Claude Bernard a demonstrat o diferenţiare tipică între funcţiunea fisiologică a muschiului şi acea a pielei. O broască jupuită, continuă încă să înoate şi să sară în condiţiuni de locomoţiune cu totul normale, deci numai graţie aparatului muscular şi în afară de ori ce sensibilitate tactică. Patologia continuă a înmulţi casurile clinice, deşi încă după vremurile lui Londry, Gerdy, Bell şi Vousseau se începuse a se formula problemele specificităţei sensaţiilor musculare, ce ne preocupă în ḑilele noastre. Contracţiunea musculară pare a corespunde deci unei sensaţii distincte şi concordantă cu activitatea musculară şi pe lângă analisa psichologică, precisată cu cercetări experimentale, sensibilitatea musculară, ce o însoţesce şi provoacă, se presintă ca un fapt din ce în ce mai dovedit, ţinênd samă de diferenţiarea preţioasă pe care patologia experimentală ni-o pune întâmplător la disposiţie. In siringomielie, tabes, paralisii, amiotrofii, cât şi mai ales în *histerie,* disociarea e doveditoare. Remâne a se determina condiţiile normale precise de inervare ale acestei sensibilităţi specifice, spre a înmulţi numĕrul simţurilor noastre încă cu unul. [N. Vaschide.]

Musculatura, partea cărnoasă a corpului omenesc, compusă din preste 450 muschi lungi, scurţi sau laţi. De omul cărnos se ḑice că are M. desvoltată.

Musculus biceps, v. Biceps.

Musele, la Greci şi la Romani ḑinele artelor şi sciinţelor, 9 fete ale lui Zeus cu Mnemosyne,

anume: Erato, Euterpe, Kalliope, Klio, Melpomene, Polyhymnia, Terpsichore, Thalia și Urania.

Muselina, pânză de bumbac foarte străvědătoare și fină. Numele acestei țesěturi provine dela orașul Mossul; M. se aducea mai înainte din Orient, unde se prepară și adi de o finețá foarte rară.

Museos, numele dac al rîului Buzeu, întâlnit în viața Sf. Sava martirul, care cu prilejul persecuției lui Atanaric contra adepților lui Ulfila (355) fù aruncat în această apă. Această numire e găsită cu litere grecesci, ceea ce își explică redarea sunetului primitiv *b* prin *m*, căci *b* în grecesce nu există. Probabil că și la Daci va fi sunat ceva mai aproape de numele actual.

Mușețel, numele romănesc al plantei Matricaria Chamomilla L. (v. ac.).

Mușetesci, com. rur. în Rom., j. Gorj, compusă din 4 căt., cu 1170 loc. (Dicț. geogr. 1892).

Museu, instituțiune publică, destinată scopurilor sciințifice sau artistice și în special colecțiuni referitoare la ele. Ele se împart în: 1) *M.-ee ale artelor,* galerii de tablouri, pinacoteci, colecțiuni de antichități, sculpturi (gliptoteci) și industriilor artistice, și 2) *M.-ee ale sciințelor naturale* (colecțiuni zoologice, botanice, mineralogice, geologice, paleontologice, etnografice, etc.). Afară de aceste M.-ee mai sûnt de remarcat așa numitele *M.-ee comerciale,* cari sûnt nisce exposițiuni permanente de produse indigene și străine in scopul de a promova exportul. Despre M.-le rom. v. Bucuresci, Iași.

Musica, *(grec.)* în general nume colectiv al artelor și sciințelor (muselor), iar în special al *artei musicale,* adecă arta, care prin combinațiunea sonurilor caută a întrupa idea frumosului. Elementele esențiale ale ei sûnt: melodia, armonia și ritmul. Studiul M.-ei se împarte: a) în *teoria M.-ei* (acustica, canonica, gramatica și estetica) și *practica M.-ei* (compositiunea și execuțiunea); b) în ceea ce privesce mijloacele de a o pune în executare: în *M. vocală* și *instrumentală;* c) avênd în vedere scopul: în *M. bisericească, teatrală, camerală, concertală, militară,* etc. *Istoria.* Avem documente, că M. a fost mult cultivată la Egipteni, Indi, Chinezi, Ovrei și cu deosebire la Grecii antici. Numeroase instrumente M.-le de diferite forme au fost în us, cari mai mult sau mai puțin se pot reduce la fluer, citeră și flautul de astădi. In antichitate M. multisonă era cunoscută numai în forma de a duplica unisonul sau octavul aceleia. Cel mai vechiu sistem usitat a fost cel diatonic (v. ac.), desvoltându-se cu timpul la Greci și cel chromatic. In evul mediu, M. nu a prea propășit în Orient, excepțiune făcênd la Arabi și Persi. In Occident s'au format din teoria grec. sonurile bisericesci mult sprijinite de cătră papii și episcopii catolici, precum și de Carol cel mare. Primele semne M.-le (neume) se introduc. Abia prin secl. IX începe M. multisonă, și mai ales în cea bisericească se introduc și melodii în quinta majoră și quarta minoră (orga, diafonia). Scrierea notelor se face prin linii, apoi combinându-se cu neume-le (v. ac.) se pune basa scrierii de astădi. Cu începutul secl. XII, terțele și sextele sûnt tot mai mult folosite; desvoltarea crescêndă a ritmicei discantului întrodus, a adus cu sine inventarea notelor mensurale; polyfonia își ia avênt (până la 4 voci). Afară de M. bisericească se cultivă și cea laică (Troubadurii la Francezi, Spanioli, etc., și Minnesänger la Germ.). M. compusă (contrapunctul) se ivesce în cântece originale populare. Intre secl. XIV și XVI era înfloritoare M. compusă. Pe când până acum tactul (měsura) era numai în $^{1}/_{2}$, prin musica mensurală se suspendă acest șablon pentru a da loc la o mulțime de combinațiuni și variațiuni. Acum apare »Canonul«, »Choralele« în biserica protestantă. Instrumentele M.-le de asemenea se înmulțesc, între cari și pianele (clavirele). Ca măiestri mai însemnați din această epocă notăm pe *Francesii* și cei din *Țerile de jos:* Dufay, Okegem, Josquin de Près, Willaert, Goudimel, Orlando Lasso, etc.; *Germanii:* Heinrich Isaak, Ludwig Senfl, etc.; *Spaniolul* Morales, ect.; *Englesii:* Morley, Tallis, etc.; *Italienii:* Andr. și Giov. Gabrielli, Palestrini, Donati, etc. In era nouă, cam pe la a. 1600, începe a se reveni asupra compositiunilor M.-le prea măiestrite și se cultiva mai mult forma M.-ei în »stil representativ« din care s'au format: opera și oratoriul, cântul multison cu acompaniare de M. instrumentală (concerte, duette, cantate, etc.), în fine M. instrumentală propriu disă (ouverturi, sonate, simfonii, suite). Contrabasul câștigă tot mai mult teren, cu deosebire în musica bisericească. In timpul acestor reforme (1600—1700) notăm măiestrii ilustri pentru opere: Peri, Caccini, Monteverde, Cavalli, Scarlati, Schütz, Lulli, Purcell, etc.; M. bisericească: Allegri, Cavallieri, A. Hammerschmidt, etc.; orgă: I. M. Bach, Merulo, Reinken, etc.; oratorii: Cavallieri, Carissimi, H. Schütz, etc.; cantate și concerte: Carissimi, Stefani, etc.; M. instrumentală: I. H. Schein, Gabrieli, S. Rossi, Legrenzi, etc. In perioada clasicilor (1700—1827) arta M.-ei culminează; toate formele pregătite de secoli ajung la desăvîrșire; forme noui de M. instrumentală se ivesc. In opere excelează: Bellini, Cherubini, Spontini, Rossini, Donizetti, Keiser, Händel, Gluck, Mozart, Beethoven, etc.; în oratorii: Händel, Haydn și aproape toți ceilalți componiști italieni; cantate bisericesci: Bach Sebastian, etc.; requieme și liturghii, etc.: Sebastian Bach, Mozart, Beethoven, Cherubini, etc. In perioada romanticismului (secl. XIX) începe să predomine subiectivitatea și o tendință de a desvolta coloritul în sonuri (M. de programă). Notăm măiestri în opere pe: K. M. de Weber, Marschner, Wagner, Adam, Meyerbeer, Gounod, Verdi, Offenbach, etc.; în cântece: Fr. Schubert, Mendelssohn, Schumann, Jensen, Rubinstein, Brahms, etc.; M. corală (cu acomp. de orchestră): Schubert, Mendelssohn, Schumann, Gade, Brahms, etc.; M. instrumentală: Schubert, Lachner, Mendelssohn, Schumann, Liszt, Gade, Beuett, R. Volkmann, Brahms, R. Strauss, etc.; M. bisericească: Mendelssohn. Berlioz, Liszt, Kiel, Brahms, etc.; M. de pian (clavir): Schubert, Mendelssohn, Schumann, Liszt, Chopin, Rubinstein, Th. Kirchner, Ad. Jensen, Saint Saëns, Tschaikowsky, etc. Purificația stilului musical dramatic a fost făcută în timpul mai recent de genialul și energicul R. Wagner. Toate felurile de M. ne mai avênd nici o piedecă în preocupațiuni, se desvoaltă repede, acomodându-se fantasiei fiecărui autor. (v. Egipt, Arta.)

Muşir, paşă cu trei tuiuri, generalisim.

Muşiţă, *(Mùşaţă),* v. Larva.

Musiv, aur, un amestec obţinut prin încălḑirea amalgamului de zink (4 p. Zink şi 2 p. Mercur) cu 2½ sulfu şi 1 p. salmiac. Servesce pentru aurirea neveritabilă pe hârtie, carton, etc. şi pentru lucrări M.-e la mosaicuri.

Musiv, argint, acelaş de mai sus amestecat cu albumină sau oleuri sicative şi întrebuinţat în pictură.

Musomanie, entusiasmare pentru artele muselor, cu deosebire pentru musică.

Musoni, vênturi periodice în apropierea mărilor şi pe mări în apropierea ţermurilor, cari bat vara dela mare la uscat şi iarna invers, dela uscat la mare. In special se numesc astfel cele din sudul Asiei şi Oceanul Indian. Celelalte vênturi musonice au multe şi numiri speciale, s. e. vênturile etesiene (v. ac.). Causa M.-lor e deosebirea de temperatură ce se stabilesce între mare şi continentul vecin. Vara continentul e mai cald şi vêntul bate spre el, iarna e invers, marea mai caldă, şi deci şi vêntul bate invers.

Muspelheim, după mitol. nordică, în primitiva goleciune şi afunḑime la polul de ameaḑi s'a format un teren luminos şi cu flacări fierbinţi, dela Muspel (focul de lume). Cu M. în oposiţiune stă Niflheim (v. ac.).

Mussafia, *Adolph,* filolog austriac, n. 15 Febr. 1834 la Spalato, din părinţi ovrei, trecù la catolicism şi devení profesor de limbile romanice la universitatea din Viena, 1860. Printre numeroasele sale lucrări citām: Zur rumänischen Vokalisation, 1868; Zur rumänischen Formenlehre, 1869; apoi Zur Geschischte der romanischen Sprachen, 1862; Zusätze zur altfranzösischen metrischen Übersetzung des Psalters, 1862; Über die Quelle des altfranz. »Dolopathos«, 1867; Altfranz. Gedichte, 1864. M. a colaborat la mai multe reviste germane şi italiane şi face parte din comisiunea din Bolonia pentru publicarea monumentelor istorice italiane.

Musset, *Alfred,* poet franc., n. 1810, † 1857. La etatea de 18 ani îşi publică primul volum de versuri (Premières Poésies). Prin o activitate extraordinară la etatea de 30 ani fù complet epuisat şi numai produse decât câteva opere rare, 1852 fù ales membru al academiei franc. Intre scrierile sale mai însemnate vom cita: »Poésies nouvelles«, »Contes d'Espagne et d'Italie« pline de coloare locală şi efecte pitoresci. In »Comédiés et Proverbes«, a compus un teatru de o specie particulară, unde mai ales analisa morală excelează. Calităţile lui M. sûnt eleganţa, uşurinţa, spiritul, însă îi lipsesce elevaţiunea lui Lamartine şi varietatea lui V. Hugo.

Mussumba, capitala provinciei Lunda (v. ac.) în Africa de sud.

Must, ori ce suc stors din fructe până ce nu a fermentat, în special M.-ul de struguri.

Musta, *Filaret,* archimandrit gr.-or. în Caransebeş, n. 20 Martie 1839 din familie preoţească; după absolvarea studiilor gimnasiale în Beiuş a ascultat studiile iuridice la Dobriţin, apoi teologia în Caransebeş, continuându-şi studiile la facult. teolog. din Lipsca. Sosit în patrie, fericitul episcop Popasu l-a aplicat ca profesor de teol., iar în urmă prof. diriginte până la 1888. Curând după întrarea sa în tagma monachală a fost promovat protosincel şi referent la senatul bisericesc. După o activitate îndelungată a fost înaintat (1892), la binemeritata demnitate de archimandrit. In toate afacerile bisericesci a avut rol însemnat în urma cunosciinţelor sale şi a caracterului sĕu hotărît şi onest.

Mustafa, numele a patru sultani turci.

1) *Mustafa, Cara,* mare vizir al sultanului Mohamed IV dela 1676, a sprijinit rescoala Ungurilor sub Tököly contra ţerilor austriace; intră cu 200,000 ostaşi în Austria jefuind şi începe (14 Iulie 1683) asediul Vienei, care fù scăpată de armatele auxiliare germane şi polone, nimicind armata turcă. M. fù decapitat, 25 Dec. 1683. 2) *M., Bairaktar,* mare vizir turc., n. 1755, a insistat în reaşezarea în domnie a sultanului Selim III, detronat de eniceri, dispunênd omorîrea tuturor complicilor acestei detronări şi gonind pe sultanul M. IV; 28 Iulie 1808 proclamă pe Mahmud II (fratele lui M. IV) de sultan şi ucide cu ocasiunea unei rescoale a enicerilor (15 Nov. 1808) pe M. IV, iar el însuşi pere în flacările palatului sĕu.

Mus-tag, munţi, v. Caracorum.

Mustang, cal semiselbatic în preriile Americei.

Muştar, numele popular al plantelor: ***Brassica nigra*** Koch, (sinonim ***Sinapis nigra*** L.) şi ***Brassica alba*** Boiss. (sinonim ***Sinapis alba*** L.), (v. ac.) M u ş t a r a l b sau M u ş t a r b u n, ***Brassica alba*** Boiss. (v. ac.).

Muştar, condiment, v. Brassica.

Mustaţa, *Nicolau, baron,* jurist şi politician. Numele familiei îl întimpinām în istoria Moldovei de pe la 1615 încoace cu un Alexea, pârcălab de Hotin. Această familie este originară din Cepelevo de lângă Ianina în Albania, şi s'a chiemat Cusu înainte de emigrarea sa în Moldova. Atât în patria originară cât şi în Moldova, membrii ei se cultivau în limba grecească, fiindcă pe atunci ea era şi acolo graiu cultural. Un Dumitru Mustaţa era consângean cu familia Petrino, cu care împreună posedea pe la mijlocul secolului XVIII moşia Văşcăuţ pe Ceremuş, în Bucovina. Curând însă îşi vêndù Dumitru M. familiei Petrino partea sa de moşie şi îşi cumpĕrà altele în Bucovina şi în Moldova de sus. In 1776 se recunoscù familiei M. de către autorităţile Austriei titlul de nobleţă, acordându-i-se în 1821 şi titlul de baron. Fiul lui Dumitru M., Toader, se stabilí pe moşia Rohozna în Bucovina. Aici i-se născură feciorii Ion, Nicolau, Xenofon şi Alexea, pe cari îi crescù şi-i educà în noua limbă culturală, în cea nemţească, ne mai cultivând pe cea grecească şi foarte puţin pe cea românească. Dintre aceşti fii, N i c o l a u, s'a născut în 1 Ian. 1839, şi-a făcut studiile primare în Cernăuţ, cele secundare în Cernăuţ şi în Viena în Theresianum, absolvându-le în 1856; se înscrise apoi la facultatea juridică la universitatea din Leina (Lemberg), dar în anul 1859 trecù la cea din Viena, unde fù întrodus în mişcările politice de pe atunci de către frate-sĕu vitreg, baronul Nicolau Petrino, şi anume ca secretar la clubul format în 1860 de contele Enric Clam-Martineţ, fostul preşedinte al Cracoviei, club care apĕrà în consiliul imperial întărit din Viena existenţa istorică şi politică a ţerilor din imperiul Austriei. Principiile acestei direcţiuni politice îşi găsiră

expresiunea în diploma împĕrătească din 20 Oct. 1860. Tendențele ei fură, pe scurt timp, fatale pentru autonomia Bucovinei. Numai întrevenirea energică a fruntașilor țerii delatură pericolul, și autonomia Bucovinei fù salvată prin constituțiunea imperială din 21 Febr. 1861. Indrumat pe calea politică, M. nu o mai părăsí; în 1863 fù ales membru în consiliul comunal al Cernăuțului și în 1869 deputat in dieta Bucovinei, unde desvălí o activitate mănoasă, mai ales în chestiunea impositelor directe, așa încât fù ales de ea ca membru atât în comisiunea țerii pentru stabilirea impositelor directe, cât și în comisiunea pentru întroducerea cărților funduare comunale. Credincios principiilor direcțiunii politice federaliste, ieșí în 1872 din dieta Bucovinei, dar activitatea sa energică și inteligentă ca membru în comisiunile numite, și cu deosebire, compunerea unui memoriu tipărit, care vedea ingerințele oficiale nelegale și care fù confiscat până la unele exemplare scăpate, îi câștigă autoritate printre partisanii sĕi politici, cari din 1878 încoace, îl aleseră neîncetat ca representant în dieta țerii, și din 1884 și în comitetul ei representativ. In chestiunile confesionale a apĕrat totdeuna principiul autonomist cu un congres bisericesc ca organ representativ, iar în chestiunile naționale românesci s'a ținut de curentul așa numit bĕtrânist, moderat, dar când se formă, în 1891, prin stăruința guvernatorului de atunci, a contelui Pace, o coalițiune în contra Românilor bucovineni, baronul N. M. își sacrifică posițiunea sa de consilier la direcțiunea administrativă a bunurilor fondului religionar gr.-or. bucovinean, provoacă pe guvernator și făcù prin aceasta ca să fie strămutat din țeară. Și în 1899, când se apĕră preoțimea română de gratuită suspițiune de neloialitate, N. M. fù printre primii patroni bisericesci cari o luară sub scutul lor prin manifestări legale. [Dr. I. G. Sbiera.]

Mustea, *Nicolae,* cronicar moldovean, necunoscut de altmintrea, afară de rangul ce-l avea: »diac stari de divan«. I-se atribue cronica evenimentelor dintre 1662—1729 păstrată în două variante, una publicată de Kogălniceanu în Letopisețe și a doua în Magazinul istoric. In bună parte această cronică este prescurtată după Neculce și pe ici colo după N. Costin. In părțile ei originale, cronica este scrisă într'un spirit anti-grecesc, favorabil mai ales lui Mihaiu Racoviță, și cu deosebire în primele sale două domnii, când cârmuia prin pămĕnteni. (Cf. N. Iorga, Cronicele muntene I, 1899.)

Mustela, *(lat.)* v. Dihor.

Musteșar, *(arab.)* cel mai înalt consilier în ministerele turc., secretar de stat.

Mustie, fica unui alb și unei mulatte.

Muștră, exercițiu militar.

Musulman, nume ce-și dau Mohametanii = arab. *moslem (supus,* adecă adorator al lui Alah și al profetului).

Mușuroit, operațiunea prin care adunăm țerîna la basa plantelor în formă de con, mușuroiu, pentru a da plantelor mai multă resistența și a favorisa desvoltarea rădăcinilor adventive la porumb, la cartofi formarea tuberculelor.

Mușuroiterul, sapă mechanică care pe lângă sapaligi sau brăzdare mici mai are și nisce mici cormane cari adună țerînă formată în jurul plantelor ce voim să mușuroim.

Musurus, savant grec, n. 1470 la Retomo în Creta, dela dînsul ne-au remas prețioase lucrări de filologie clasică, dînsul a publicat între altele și: Etymologicum magnum, edițiuni din Platon, Aristophan, și ca opere de imaginație avem o serie de epigrame și un omagiu lui Platon. [Caion.]

Musurus pașa, diplomat turc de origine greacă, ambasador turcesc la Londra și om politic însemnat în istoria contimporană a Turciei; M. a ocupat cele mai înalte demnități în imperiul otoman; a fost părintele principesei Raluca, soția lui Grigore Brancovan. [Caion.]

Mutanabbi, (Motenebbi), poet arab (915—965), n. la Cufa; considerând entusiasmul ca o inspirațiune profetică, luà misiunea de apostol religios, pentru care fù persecutat; trăí în Egipt, la Alep și la Chiraz, fù ucis de bandiți aproape de Bagdad, reîntorcêndu-se din Persia. O colecțiune de poesii foarte prețuite de Arabi. Reiske a tradus în l. germ. Probe de poetica arabă din Motenabbi. (Leipzig, 1765); în l. franc. a tradus Grangeret de Lagrange și Silvestre de Sacy, bucăți.

Muta Nsige, (Mouta Nsige) sau Albert Nyansa. v. Nil.

Mutatis mutandis, *(lat.)* cu schimbarea celor ce sûnt de a se schimba; după schimbările recerute.

Mutațiune, transmitere, schimbare, cu deosebire schimbarea vocei la începutul pubertății.

Mutătoare, numele popular al plantelor: *Bryonia alba* L. și *Bryonia dioica* Jacq. (v. ac.).

Mutenie, neputința de a vorbí, ce se observă la unii copii atinși de vicii de conformațiune sau de o piedecă de desvoltare; se mai observă în unele boale cerebrale, la hysterie, nebunie, dar mai des la surdo-muți.

Mutessarrif, guvernor turc. cl. II.

Muth, în Egiptul de sus a fost zînă cu înțeles de »mamă«, care la nascere a ajutat femeilor, și e principiul femeiesc de concepțiune. S'a asemĕnat cu Juno și s'a venerat lângă Ammon (v. ac). M. pe cap purta o căciulă înaltă, juvaerul regesc de cap în Egiptul de sus; și fiind-că vulturul i-a fost paserea sacră, M. apărea câte odată cu cap de vultur, și uneori în toată figura ca vultur. [Atm.]

Mutilare, pedeapsă criminală care consta în extropiarea, ciuntirea unui organ. Astfel am avut tăierea mânei, crestarea nasului, etc., mĕsură care servia de a pedepsí membrul cu care s'a comis crima. Astăzi această pedeapsă a dispărut din codicele penale ale tuturor statelor civilisate.

Mutina, numele vechiu al orașului de astăzi Modena. (v. Modena.)

Mutră, în mod ironic folosit pentru obraz.

Mutria, numele dac al rîului Motru. Preste Mutria [A(d)mutria(m)] trecù Traian în al doilea al sĕu resboiu cu Dacii, venind dela Drubetis (Severin) și îndreptându-se spre Pons Aluti (la Olt), de unde apoi a luat-o spre nord. Impĕratul roman a făcut chiar un popasací pe M., cam aproape de confluența Motrului cu Jiul, popas cunoscut sub numele romanisat *Amutria.* [Aguletti.]

Mutsuhito, împĕrat (Tennô sau Micado) al Japoniei, n. 1852 în Kioto, fiul lui Micado Osa-

hito, căruia îi urmă 1867, 1868 detronă pe domnitorul lumesc Shôgunat (Taiku), întroduce cultura europeană și 1889 dă țerii sale o constituțiune.

Mutual, *învĕțământ*, sistemă de învĕțământ prin care elevii, sub conducerea profesorului, se instruesc unii pe alții, mai ales prin mijlocul monitorilor. Din timpuri imemoriale se căutase mijloacele de a întruní într'un acelaș local și de a supune aceleiași direcții un mare număr de elevi.

Câteva urme de înv. m. se găsesc la vechii Indi, la Romani și în timpuri mai puțin îndepărtate la pensionul domnișoarelor dela Saint-Cyr și prin mai multe școale mănăstiresci de fete.

In Anglia doi institutori Bell și Lancaster se ocupară cu mai mult succes de organisarea înv. m. Metoda lui Lancaster se respândí mai ales în țeara sa, în Rusia, in Elveția, în America, pe urmă în Francia, la începutul restaurațiunei. In Francia însă propagatorii înv. m. întimpinară o oposițiune violentă din partea regaliștilor și a clericalilor, cari vedeau în metoda lancasteriană apropiata ruină a tronului și a altarului. In aceași proporție însă liberalii se arĕtau favorabili ei, și numai dela 1830 încoace s'a renoscut cu imparțialitate și foloasele și neajunsurile acestui înv.

Ceea ce e sigur este, că în această metodă găsim o chestiune de economie și de disciplină, că din unele puncte de vedere ea provoacă emulațiunea între școlari, totdeuna ocupați, totdeuna în acțiune. Insă monitorii școlari însărcinați să dirijeze și să instruiască un numĕr dintre colegii lor, nu pot avea nici autoritatea, nici calitățile esențiale, și ei înșiși nu pot păși spre gradul superior de instruire de care au nevoie. Pe urmă influența profesorului, a institutorului asupra spiritului școlarilor este necesarmente slabă, când nu este completamente nulă. De aceea mai pretutindeni ați se fac încercări de a se împrumuta înv. m. și celui simultaneu, ceea ce ele conțin ca utilități reale și practice spre a crea învĕțământul mixt.

Mutuale, *societăți de ajutor*, sûnt acelea ai căror membri se asigură reciproc în vederea unor anumite eventualități; ele au de scop să formeze un capital, care remâne proprietatea indivisă a tuturor asociaților și care servesce a înlesní pe membrii lor în cas de nevoie. Ele sûnt susceptibile a lua formele cele mai diverse; așa unele sûnt generale, adecă admit indivizi de ori ce profesiune, sau profesionale, altele sûnt compuse exclusiv din bărbați sau exclusiv din femei; altele iarăși sûnt mixte și admit chiar și pe copii. (Cf. N. Idieru, »Studii de econ. pol.«, t. I, p. 233 și urm.)

Mutualiștii, acționarii unei societăți de asigurare mutuală.

Mutualitate, reciprocitate de servicii, solidaritate și sprijin dela unul la altul. In *economia socială* M. e o societate de asigurare, basată pe economiile depuse în comun, cu scop de a se trage beneficii în casuri eventuale. Bunăoară în cas de: 1) lipsă de muncă; 2) boală; 3) neputința de a munci, infirmitate; 4) bĕtrânețe; 5) neputința susținerii cheltuelilor unei înmormântări; 6) când copiii unui mutualist mort de timpuriu nu se pot hrăní singuri, li-se acordă o rentă. Necesitatea fundării unor asemenea societăți de M. s'a simțit în omenire din cele mai vechi timpuri. Astfel le găsim în Grecia veche sub numele de *sinedrii, heterii* sau *eranos;* în Asia, în Roma, în Scandinavia, în Danemarca, în țerile germanice *(ghilde)* și în mai toate țerile de ați, în cari munca, mai ales industrială, e în desvoltare crescêndă. [Nigrim.]

Mutuus consensus, *(lat.)* învoire reciprocă.

Muzaffer-edin, șah al Persiei, n. 1852, al doilea fiu al lui Nasreddin, urmă acestuia 1 Maiu 1896.

Muzila de Buczacz, nobil polon, castelanul Camenițel, fù trimis de regele sĕu să întovărășească și să sprijinească pe solul lui Stefan cel Mare, logofĕtul Mihail, care vine 1461 în Muntenia la Vlad Țepeș, pentru a lua ultimele înțelegeri cu voevodul muntean, privitoare la Chilia cea rîvnită de Stefan.

Muzio, jucător de șah ital. al secl. XVII, numit după dînsul cel mai cutezător gambit de rege.

Mvanga, (M'anga), v. Muanga.

Mvutan, lac, (Albert Nyansa), v. Nil.

My —, v. și Mi —.

Myagrum L., (botan.) gen monotipic din familia *Cruciferelor*, tribul *Isatideae*. Unica specie *M. perfoliatum* L., care cresce și în părțile noastre, este o plantă erbacee, anuală glabră cu flori mici galbene, dispuse în raceme elongate. [Z. C. P.]

Myalgia, termin medical pentru dureri în musculatură.

Myasthenia, slăbire musculară.

Myceliu, (botan.) aparatul vegetativ al Ciupercilor. E format din tuburi sau filamente myceliaee, țise în genere *hyphe* (v. ac.). M. poate fi superficial pe un substrat și numai unele filamente să fie întroduse în acesta, sau se poate desvolta complet într'un substrat; mai poate fi puțin desvoltat, ca la multe Ciuperci parasite, sau mult desvoltat și divers specialisat. Ca variații ale M. sûnt scleroții și rhizomorpha, cari nu sûnt altceva decât M. întărit, resistent, devenit durabil, ca să poată suporta condiții externe nefavorabile desvoltării lui normale, și cari prin ereditate pot deveni forme permanente, nu numai întêmplătoare. [S. Șt. R.]

Mycetes, gen de maimuțe urlătoare din fam. Platyrrhinelor, ord. Pithecilor. Cele mai însemnate specii sûnt: M. seniculus, maimuța urlătoare roșă, M. niger, M. urlătoare neagră. Trăiesc în America de sud, prin păduri, în familii. Dimineața și seara se aud sbierând foarte tare.

Mycetoma, (picior de Madura, Perical), (med.), inflamațiunea piciorului sau mânei cu sfîrșit mortal produsă probabil de ciuperca Chionyphe Carteri Berk., se ivesce cu deosebire în India de est.

Mycetozoa, v. Myxomycete.

Myoderma *aceti*, (Pasteur), tot una (sinonim) cu *Bacterium aceti* (Kütz.) Lanzi, e o bacteriacee, un microb, format din foarte mici celule cilindrice, imobile; e agentul activ sau fermentul figurat al înăcrirei, oțețirii vinului și altor lichide alcoolice, pe cari le transformă în acid acetic, apă, anhidrid carbonic, ș. a. Se înmulțesce foarte mult, s. e. la suprafața vinului pus să se oțețească și formează un fel de vĕl sau cămașe netedă, lucitoare. Impreună cu *M. a.* trăiesce uneori și *M. vini* Desmaz. (sin. dela

Saccharomyces Mycoderma Rees.), care arde alcoolul complect, transformându-l în apă și anhidrid carbonic; *M. v.* e agentul care strică vinurile puțin alcoolice făcêndu-le apătoase. [S. Șt. R.]

Mycorhiza, (botan.) se numesc filamentele myceliale fine, ramificate, aparținênd probabil la Ciuperci Ascomycete (din genul *Nectria*, sau dintre Tuberacee) și cari trăiesc în simbiosă cu rădăcinile plantelor fanerogame. M. se întâlnesce: pe rădăcinile ori rhizomele tuturor fanerogamelor saprofite, fie holosaprofite (lipsite complet de clorofilă), fie hemisaprofite; pe rădăcinile mai tuturor Orchideelor; la unele epifite; pe rădăcinile arborilor din locuri mlăștinoase, din turbării sau ericeturi, (a. e. Bradi, Arini, Sălcii, Fagi, Tei, multe Ericacee). M. se presintă în două feluri: ca o pâslă deasă la suprafața rădăcinei numai, când se dice *M. ectotrofă;* sau în interiorul celulelor epidermei și scoarței rădăcinei, când se dice *M. endotrofă*. Primul cas se întâlnesce mai ales la rădăcinile arborilor amintiți; al doilea la Saprofite și Orchidee; în ambele casuri organele cu M. se presintă deformate, hipertrofiate, noduroase, (s. c. rădăcinile de Arin, Fag). Beneficiile acestei asociațiuni simbiotice uneori sûnt ușor de constatat și egale: ciuperca găsesce sprijin și umedeală pe rădăcină, ia unele alimente din ea; îi dă în schimb principii organice, humice, săruri minerale. Alteori beneficiile nu sûnt egale: sau M. e consumată de celulele rădăcinei; sau invers, conținutul acestor celule dispare fiind consumat de M. [S. Șt. R.]

Mycosis, (grc. *mykos*, ciupercă, burete), termin medical, se înțelegea mai înainte, un grup de boale, cari au fost causate de anumiți parasiți, cari prin desvoltarea lor dau nascere la anumite lesiuni locale ale pielii, a membranelor mucoase, etc., mai în urmă cu progresele bacteriologiei, s'a întins această denumire și asupra celoralalte boale infecțioase a căror causă sûnt bacteriile.

Mydriasis, dilatarea pupilei ochiului prin mydriatice (v. ac.) sau prin lovituri și alte boale ale ochiului și creerului. Se combate prin eserină sau pilocarpină. Contrarul ei este *myosis*.

Mydriatica, (med.) remedii, cari picurate în ochiu produc o dilatare a pupilei. M. sûnt: Atropina, Hyoscyamina, Duboisina, Cocaina. Cf. și art. Myotica.

Myelitis, (med.) inflamația măduvei spinale, care poate fi acută și cronică. M. se ivesce în decursul morbilor infecțioși acuți (tifus, variola, etc.), după rĕceli sau lesiuni, sau ea e numai continuarea unei inflamații învecinate. Simptome: la început fenomene de iritațiune sensibilă și motorică, iar mai târdiu simptome paralitice.

Myeloma, tumoare în mĕduva osului și pe os, conținênd de multe ori celule gigantice polinucleare.

Myelomalacia, ramolirea mĕduvei spinării, produsă prin trombosa sau embolia vaselor acestei mĕduvi. Tratament: tonice și iodure.

Myelomeningita, inflamațiunea învĕlișului mĕduvei spinării.

Myeloplaxe, celule gigante cu nucleu mare, lobat, divisat sau polinuclear în mĕduva oaselor, cari aparțin seriei formelor leucocite.

Mygala, nume sub care se designează unele arahnide din ordinul araneidelor și subordinul theraphosidelor, caracterisat prin direcțiunea orizontală a chelicerilor și presența a patru saci traheeni. M. trăiesc în regiunile calde ale globului, unele din ele sûnt voluminoase, ca *Avicularia*, *Eurypelma*, *Sasiedora*, respândite în America.

Myiodesopsie, (Myodesopsie, »Mouches volantes«), vedere de muște pe dinaintea ochilor, stare a ochiului în care corpuscule fine flotează în corpul vitros și produce numitul fenomen, adesea foarte neplăcut și în grad mai mare la miopi.

Mykecephalon, prolaps al irisului prin cornea perforată de ulcerațiune.

Mykologia, ramură a botanicei; are de obiect studiul Ciupercilor (v. ac.).

Mykenos, una din insulele Ciclade, 89·7 km²., cu 4525 loc. (1889), buni marinari.

Mylady, Mylord, *(engl.)* doamnă, domnișoară, domn.

Myll-achary, = kilometrul în Turcia.

Myller, *Teodor A.*, publicist, n. 1848 în Botoșani, studiile le-a făcut în Iași, 1866 funcționar în ministerul de finance, unde a servit aproape 30 ani, ajungênd la gradul de insp. fin. Pe lângă câteva lucrări financiare a mai publicat: »In Iași«, roman (1871); »Un vis de biurocrat«, novelă; »Zoe«, novelă (1871); »Calendarul telegrafului« (1875); »Socrul unui ginere«, comedie; »Fata lui Chir Troancă«, comedie (1874); »Răpirea Bucovinei«, dramă, în colaborare cu V. A. Urechiă, Țincu și Scorțescu; »Un ginere de elită«, comedie, în colab. cu P. Grădișteanu.

Mynherr, *(oland.)* = domnul meu; în glumă se numesce ori ce olandez.

Myocarditis, (med.) inflamațiunea țesutului muscular al inimii, consecutivă inflamațiunei țesutului conjunctiv. *M. acută* poate da loc la supurațiune, mai adeseori însă ea se manifestă prin o degenerescență a fibrei musculare, care devine moale, friabilă, palid galben (coloare de frunză moartă), de structură granulo-greosasă, cavitățile inimei se dilată, vuetele cordului și bătăile lui devin neregulate, puterea inimei slăbesce și asistolia cu sincope urmează. M. acută e aproape totdeuna secundară și consecutivă maladiilor infecțioase. *M. chronică* se observă în decursul alcoolismului, sifilisului și a maladiilor infecțioase.

Myodynamometru, instrument pentru mĕsurarea puterii musculare a unui individ.

Myodynia, (med.) durere musculară.

Myographion, (med.) aparat pentru a înregistra și analisa contracțiunile musculare. Sûnt două tipuri de M.: unele cari înregistrează scurtarea și altele ingroșarea, produsă de muschiul în contracțiune. Cel mai întrebuințat M. e cel construit de Marey.

Myologia, partea anatomiei descriptive, care se ocupă cu studiul muschilor.

Myoma, (med.) tumoare constituită de fibre musculare, în uter și în alți muschi, apoi în inimă, viscere și membre, adesea se asociază cu *myxome* și cu *sarcome;* trebue ridicată prin operațiune.

Myopathia, (med.) boală de muschi.

Myopia, (μύειν = a clipi, ὤψ = ochiu), starea ochiului în care razele ce vin paralel dela un obiect indepărtat formează focarul lor dinaintea retinei, adecă ochiu cu o axă mai lungă decât la cel normal (emetrop); se cunoasce pe aceea,

că omul M. nu vede bine de departe, iar de aproape vede foarte bine, dacă ochiul nu e şi bolnav, căci gradele mari de M.-e se pot considera de adevěrată boală. Miopii de grad mai uşor nici nu prea ajung de a fi diagnosticaţi de doctori. M. de grad mijlociu nu vede bine de departe, dar cetesce foarte bine la distanţă de 30—40 cm., pe când M. excesivi cetesc şi mai aproape de 10 cm. La punerea ochelarilor se va consulta oculistul. M. au favorul la o vîrstă înaintată de a nu mai avé trebuinţă de ochelari de cetit, cum le trebuesc presbiţilor. Vederea scurtă predispune ochii la ***strabism divergent,*** iar cea lungă la cel *convergent.* (Cf. Dr. Manolescu, Studiu asupra M.-ei. Bucuresci, 1883.)

Myorrhexis, (med.) ruptură de muschi.

Myosin, substanţă albuminoidă extrasă de *Kühne* din plasma sucului muscular viu şi din coagulul muschiului atins de rigiditate.

Myosis, (med.) contracţiune exagerată a pupilei ochiului, la presbiţi, sau produsă de eserină, pilocarpină, opiu sau de meningită, nevralgii, tumori cerebrale. Contrariul ei este *mydriasis.*

Myosotis L., (botan.) gen de plante erbacee pubescente sau viloase din fam. Boragineelor, trib. Borageae, cuprinde preste 40 specii temperate, dintre cari în părţile noastre cresc mai adese *M. palustris* With., Ochiul şerpelui pe locuri umede, *M. silvatica* Hoffm., în păduri şi *M. alpestris* Schm., in poeni alpine, aceasta se cultivă adesea ca plantă ornamentală. [A. Pr.]

Myosurus L., (botan.) gen din familia *Ranunculaceelor,* tribul *Anemoneae,* cuprinde vr'o 2 specii de mici plante erbacee, anuale, respândite prin Europa, Asia, America, Australia şi Noua Zelandia. Frunzele lor sûnt întregi, toate radicale. Scapii uniflori nuḑi; florile mici gălbui. Fructele sûnt numeroase achene, aşezate pe un lung receptacul. In părţile noastre cresce prin locuri umede năsipoase şi argiloase *M. minimus* L. [Z. C. P.]

Myotalgia, (med.) dureri în musculatură, ca: cârcei la pulpe, rheumatism muscular, la influenţă, etc.

Myotica, (med.) remedii, cari picurate în ochi produc o ângustare a pupilei, ca: Eserina sau Physostigmia, Pilocarpina, Morfina.

Myotomia, (med.) operaţiune chirurgicală, care se practică asupra unor muschi contractaţi (prin tăieturi subcutane) cu scop de a combate efectele contracţiunii.

Myoxus, *(M. glis),* chiţcan (gusgan, cloţan, şobolan de munte), mamifer, din fam. Myoxidelor, ord. Roḑĕtoarelor. Pe spate e cenuşiubrun, pe burtă alb, coada cu pěr mai mare, urechile 1/3 cât capul, lungimea corpului 16 cm., a coḑii 13 cm. Trăiesce în Europa sudică şi centrală, mai ales în pădurile de stejar şi fag, se nutresce cu fructe şi de aceea strică grădinilor. La Romani se considera carnea lui cea gustuoasă ca o mâncare delicată, de aceea se ţinea şi îngrăşa în anumite colivii (glirarii).

Myriapode, clasă din tipul arthropodarelor, compusă din animale terestre, traheate, prevěḑute cu o părechе de antene şi numeroase părechi de picioare. Corpul divisat în două regiuni: cap şi trunchiu; capul poartă ochi simpli mai rareori compuşi, gura cu trei părechi de gnatile din care o părechе de mandibule nepalpigeri. Trăiesc în regiunile umede; se subîmpart în următoarele 2 clase: a) *Chilopode* cu câte 1 părechе de picioare pentru fiecare inel; b) *Chilognathe* cu câte 2 părechi de picioare pentru fiecare inel.

Myrica L., (botan.) gen de plante din fam. *Myricaceelor* (v. ac.), cuprinde vr'o 35 specii respândite (cu excepţia Australiei) pretutindenea în regiunea caldă şi temperată a globului; fructele de *M. cerifera* L., din America boreală ne dau ceară vegetală. [A. Pr.]

Myricaceae, (botan.) familie anormală de plante lemnoase, dicotyle, monochlamideae cu inflorescenţa amenthaceae, însă cu fructul o drupă. Cuprinde un singur gen: *Myrica* (v. ac.). [A. Pr.]

Myricaria Desv., (botan.) mic gen din familia *Tamariscineelor,* tribul *Tamarisceae,* cuprinde vr'o 4 specii de plante subfrutescente sau erbacee, respândite prin Europa şi Asia. Frunzele mici ânguste şi îngrămădite; florile rosee sau albe sûnt dispuse în lungi raceme spiciforme şi terminale. In părţile noastre cresce pe malurile şi prundişurile torentelor şi a rîurilor dela poalele munţilor *M. germanica* Desv., cunoscută de poporul nostru sub numirile de: Cătină mică, Cătină roşie, Tamariscă. [Z. C. P.]

Myringa, (anat.) timpanul urechei, e o membrană, care desparte cavitatea timpanului de conductul auditiv extern.

Myringita *acută,* inflamaţiunea timpanului, care e consecutivă unei răceli sau a contactului timpanului cu apa (la baie). Simptomele ei sûnt: durere în fundul urechei, vîjiituri, surditate trecĕtoare, febră. M. se poate termina prin resoluţie, supuraţie sau ulceraţia membranei timpanului. *M. cronică,* e consecutivă celei acute, la copiii scrofuloşi însă ea poate apără deodată, ca cronică. [V. I.]

Myriophyllum L., (botan.) gen de plante, cu foi în decomun oposite sau verticilate din fam. Halorageelor. Cuprinde vr'o 15 specii cu flori tetramere respândite pe întreaga suprafaţă a globului, dintre cari *M. verticillatum* L. şi *M. spicatum* L., poartă numirea poporală Prîsnel sau Peniţă. [A. Pr.]

Myriorama, un fel de panoramă, adecă o instalaţiune prin care desemnuri câmpenesci se pot alcătui în diferite noui chipuri.

Myristica L., (botan.) unicul gen din familia *Myristiceelor,* cuprinde vr'o 80 specii, respândite mai cu samă în Asia şi America tropicală, foarte puţine specii cresc în Africa, una în Madagascar şi una în Australia. Dintre numeroasele specii ale acestui gen menţionăm pe *M. fragrans* Houtt. din insulele Moluce, ale cărui seminţe aromatice, cunoscute de poporul nostru sub numirea de *Nucşoară* sau *Nucuşoară,* precum şi arilul cărnos al seminţelor *(macisul),* cunoscut sub numirea populară de *Frunzişoară* sûnt mult întrebuinţate ca aromatice şi constituesc un important articol de comerciu. *M. sebifera* Sw. din America produce o materie grasă. [Z. C. P.]

Myristiceae sau *Myristicaceae,* (botan.) mică familie de plante dicotyledonate monochlamydeae cu un singur gen, care cuprinde arbori sau arbusci, adesea aromatici cu frunzele alterne de tot întregi, uneori prověḑute cu punctuaţiuni pellucide. Florile mici unisexuale sûnt dioice şi

regulate. Unicul gen din această mică, dar importantă familie este genul *Myristica* L. (v. ac.).

Myrmecophyte, (botan.) plante de prin ţinuturile tropicale, cari trăiesc în simbiosă cu furnicile; aşa sûnt, s. e. specii de *Myrmecodia* Jack. şi *Hydnophytum* Jack., Rubiacee epifite din archipelagul indomalaic; specii de *Cecropia* L. (v. ac.), ca *C. palmata* Willd. din Brasilia, *C. adenopus* Mart., *C. peltata* L., ambele din America tropicală; *Acacia sphaerocephala* Cham. et Schlecht. din Mexic, ş. a. Asociaţia acestor plante cu furnicile e făcută contra altor furnici cari le sûnt foarte vătămătoare, căci le distruge în scurt timp toate frunzele. Furnicile cari locuiesc plantele M. sûnt foarte resboinice şi de îndată ce planta e invadată de furnicile »tăietoare de frunze«, ele sûnt fugărite de furnicile protectoare. In schimb acestea găsesc pe planta M. hrană (substanţe grase şi albuminoide produse în umflături speciale la basa frunzelor). Aşa s. e. tulpinile scorburoase de *Cecropia adenopus* sûnt locuite de furnici protectoare din genul *Azteca,* iar furnicile vătămătoare sûnt specii din genul *Atta* sau *Eciton.* [S. Şt. R.]

Myrmeleon, insect neuropter din fam. Myrmeleoninelor, interesant din causa larvei care vênează furnicile. Larva are gura mĕruntă cu mandibule mari perforate şi proprii la supt, ea sapă în năsip o mică galerie în fundul căreia prinde furnicile.

Myrmicismus, furnicături prin piele, sensaţiune ca când ar umbla furnicile prin corp.

Myron, sculptor şi turnător în bronz grec din Eleutherae, a lucrat pe la 450 a. Chr. în Atena. Vestit pentru atleţii şi figurile de animale ale lui.

Myrosin, acid $C_{10}\ H_{19}\ NS_2\ O_{10}$ se găsesce în semênţa muştarului negru, se presintă ca un sirop, cu gustul acid şi amar; în seminţe se găsesce ca sare de potasiu, aceasta subinfluenţa unui product albuminos, Mirosina, se descompune în esenţa de muştar, şi sulfat acid de potasiu. Pe aceasta se basează şi acţiunea ce o are asupra pielei făina sau plasturele de muştar.

Myroxylon L., (botan.) gen de arbori din familia Leguminoaselor, trib. Sophoreae. Cuprinde 6 specii sud-americane; din *M. Pereirae* Kl. se extrage »balsamul de Peru«, iar din *M. Toluifera* H. B. K., cel »de Tolu«, ambele usitate în medicină. [A. Pr.]

Myrrhis Scop., (botan.) mic gen din fam. *Umbelliferelor,* tribul *Ammineae,* cuprinde 2 specii de plante erbacee, vivace, foarte aromatice viloase, dintre cari una respândită prin Europa, în regiunile Caucasice şi în America australă extratropicală, iar alta cresce în America boreală. Frunzele penate cu segmentele pinatifide şi dentate; florile albe polygame sûnt dispuse în umbele compuse multiradiate. *M. odorata* Scop., se cultivă uneori ca plantă aromatică. [Z. C. P.]

Myrsinacee sau *Myrsineae,* (botan.) familie de plante *dicotyledonate gamopetale,* cuprinde vr'o 23 de genuri cu vr'o 500 de specii, respândite prin regiunile tropicale ale globului. M. sûnt arbori sau arbusci cu frunzele alterne, sparse sau mai rar opuse; florile mici sûnt regulate hermafrodite sau polygame dioice. Această familie se divide în următoarele trei triburi: I tribul *Maeseae* cu genul *Maesa* Forsk. II tribul *Eumyrsineae* din care menţionăm genul *Myrsine* L. şi în fine III tribul *Theophrasteae* din care menţionăm genul *Theophrasta* Juss. [Z. C. P.]

Myrtaceae, (botan.) familie de plante de regulă lemnoase, dicotyle polypetale cu foi sempervirente şi adesea pelucid punctate. Cuprindé vr'o 1800 specii tropicale şi subtropicale. Dintre cele mai remarcabile genuri citâm: *Myrtus, Eugenia, Psidium, Metrosideros, Melaleuca* şi *Bertholetia.*

Myrtus L., (botan.) gen de plante lemnoase din fam. Myrtaceelor, trib. Myrteae. Cuprinde vr'o 100 specii din America şi Australia, una mediterană. Aceasta, *M. communis* L. »mirtul«, se cultivă adesea ca plantă decorativă de florărie şi apartament. [A. Pr.]

Mystagog, *(grec.)* preot iniţiator în mistere. Om misterios.

Mytacism, *(grec.)* repeţirea deasă a consonantei *m* într'un vers sau text.

Mytilene, (Lesbos) v. Mitilene.

Mytilus edulis, v. Midia bună de mâncat.

Myxoedem, (med.) boală caracterisată prin: un edem dur al tegumentelor, pielea galbenă, anemie profundă, căderea pĕrului şi slăbirea puterilor; la copii se observă şi oprirea în desvoltare şi adesea idioţie. Causa e atrofia sau lipsa glandei tirioide, şi tratamentul constă în administrare de glandă tirioidă dela animale sau tirioidină.

Myxoma, (med.) tumoare de consistenţă vîscoasă (gelatinoasă), pe care tăindu-o iese un lichid cleios amestecat cu sânge, şi seamĕnă cu şerbetul de coacăză. Se observă în regiunea umbilicală a nouilor născuţi, în muschi, glande, nervi, în fosele nasale. etc.

Myxomycete, (botan.) *Mycetozoare (mycetozoa),* Ciuperci-animale, Ciuperci mucilaginoase; sûnt organisme vegetale foarte inferioare, foarte simple, lipsite de clorofil. Unele din ele, *Acrasieele* şi *Myxogasterele,* trăiesc saprofite pe dejecţiuni de erbivore, pe putregaiul umed din păduri, pe coaja arborilor întrebuinţată la tăbăcării; altele, *Monadineele,* sûnt parasite pe plantele acuatice, mai ales pe Alge, iar *Plasmodiophoreele* sûnt parasite pe rădăcinile de varză, producênd boala ḑisă hernia verzei. Se înmulţesc prin spori externi sau interni (formaţi în sporangi); sporii germinând dau amibe (v. ac.) sau zoospori amiboizi cu 1 cil *(myxomonade),* cari devin apoi amibe *(myxamibe);* amibele se unesc formând şi aparate vegetative de lungă durată, adeseori visibile şi chiar voluminoase, mobile, ḑise *plasmodii;* din plasmodiu se formează organele de multiplicaţie cu spori. M. se divid în: *Monadinee,* unde întră şi *Plasmodiophoreele,* şi în *Myxogastere,* la cari se alătură *Acrasieele.* Prin Monadinee se leagă M. cu animalele Protozoare; M. deci par a representa urmele primelor organisme din cari s'au diferenţiat în decursul timpului pe de o parte animalele, pe de alta plantele. (Literat: W. Zopf, *Mycetozoa* în Dr. Schenk, Handbuch der Botanik, III Bd., 2. Hälfte; Engler u. Prantl, Natürliche Pflanzenfam. Teil I, Abt. 1.) [S. Şt. R.]

Myxorrhoea, (med.) curgere de salivă (bale).

Myxosporidii, aparate sporifere la ciupercile Myxomycete.

N

N, a 12 literă a alfabetului latin, se derivă din fenicianul Nun (pesce). In antichitate se scria prin ɒ linie în zic-zac cu trei cotituri din sus în jos, din care s'a format mai târḑiu N. Ca *sunet* e *nasal.* Ca abreviaţiune indică: N. în grec. = 50. N. în lat. = nomen, non, numerus, neutrum, nominativus; iar ca numĕr = 900. N. în chimie = Nitrogenium. N. sau N. N. = un necunoscut, sau care nu se numesce (din care se explică: nomen nescio ori nomen notetur). NB. sau N. B. = nota bene (bine îţi notează). N. în geografie = nord. NE. = nord-est, NV. = nord-vest.

Nabatei, popor arab, între sînul atlant. şi Marea Moartă. Imperiul lor a fost nimicit de Traian (105 d. Chr.).

Nabob, dela arab. Nawwâb, porecla ce se dă acelora, cari au câştigat averi în India estică; astăḑi se numesce nabob bogătanul, care duce o viaţă luxoasă.

Nabonassar, babilon. Nabûnasir; un rege din Babilon 747—733 a Ch.

Naboned, rege în Babilon (555—538 a. Chr.), tatăl lui Belşazar, după moartea căruia împĕrăţia babilonică căḑù în mâna Perşilor. Se presupune, că Belşazar ar fi domnit alăturea cu tatăl sĕu N.

Nabopolasar, rege în Babilon, la început guvernator asiriac; 625 a. Chr. se eliberà de Asiria, risipí împreună cu Kyaxares din Media 606 oraşul Ninive, † 604.

Nabu, ḑeu în Babilonia, numele lui se regăsesce în numele domnitorilor, s. e. Nabopolasar, Nebucadnezar.

Nabuhodonosor (Nabucadnezar), rege în Babilon 604—561 a. Ch., fiul lui Nabopolasar (v. ac.), bătù pe reg egipt. Necho (Neco) la Carchemis lângă Eufrat (605), risipí Ierusalimul (586) şi duse pe următorul lui Ioachim, dimpreună cu armata sa şi mulţi locuitori din împĕrăţia lui Iuda, în exil la Babilon; N. înfrumseţà Babilonul prin palaturi pompoase.

Nabulus, (vechiul *Sichem),* oraş în Siria, 13,000 loc.

Nacealnic, 1) odinioară în Rom. şeful unui biurou din serviciul public. 2) Superiorul unei mănăstiri.

Nacela, luntriţă sau coşul ce atîrnă în partea din jos a balonului, şi în care iau loc aeronauţii.

Nachtigal, *Gustav,* renumit călător african, n. 23 Febr. 1834 în Eichstedt, a studiat medicina în Berlin, Halle, Würzburg şi Greifswald, dela 1858 medic militar in Colonia Un morb de piept l-a silit să caute climă mai caldă, 1863 trece la Tunis ca medic voluntar in resboaiele contra indigenilor, 1868 însărcinat cu misiunea de a duce daruri sultanului Omar din Bornu, pleacă dela Tripolis şi străbate locuri necunoscute până atunci de Europeni (Tibesti), 1873 călătoresce prin Wadai, ţeară, care dela omorîrea călătorului Dr. Eduard Vogel prin regele de acolo, nu a mai fost călcată de Europeni, ajunge la Dar-Fur, de unde trecênd prin Cordofan ajunge la Chartum. 1884 primesce misiunea de a conduce oştirea Germaniei în Africa vestică, ocupă cetatea Camerun şi contractează cu principii indigeni în jurul golfului Biafra. La 20 Apr. 1885, cuprins de friguri, moare. (Cf. »Sahara und Sudan«. Berlin, 1879.)

Na-cot-barba şi *Na-palmă-om,* în pov. rom. nume de piticoţi.

Nacrita, mineral, varietate de caolin, se presintă in lamele mici micacee, albe, gălbuie în şisturi clastice şi mai ales în unele filoane de minereuri, s. e. Freiberg în Saxonia.

Nacu, *Constantin,* jurist român, profesor la Univ. din Bucur., n. 1844 în Bucuresci, şi-a făcut studiile de drept la Paris, apoi a întrat în magistratura ţerii şi 1876 la universitate ca profesor de drept civil. Ales deputat 1881, devine în ministeriul I. Brătianu ministru al justiţiei şi al finanţelor 1885—88. In camera liberală 1896—99 a figurat ca vice-preşedinte.

Nădab, (magh. Nadab), com. mare în Ung., cott. Arad. Apare în actele publice la 1241, când mulţi dintre locuitori căḑuseră victima hoardelor tatare. La 1332 avù cetate, aici s'au ţinut adunările comitatense în mai multe rânduri, cum şi »sedria«, comitetul ce administra justiţia; mult timp a fost loc de vamă. Are 319 case, cu 2105 loc. Români gr.-or.

Nadăş, (magh. Nádas), com. mică în Ung., cott. Arad. In actele publice apare la 1437 ca pustă. Are 467 case cu 2440 loc. Români gr.-or.

Nádasdy, *familie,* nobilă magh. foarte veche; membrii ei, începênd de pe vremea lui Carol Robert, au avut roluri însemnate în istoria Ungariei, ocupând oficii înalte, parte pe cariera bisericească, parte pe cea administrativă, politică şi militară; pentru meritele sale fam. N. primesce la 1553 titlul de baron, iar la 1625 titlul de conte. Dintre toţi membrii ei cei mai renumiţi au fost N. Francisc şi N. Toma. *N. Francisc,* om de stat magh., n. 1625, † 1671. 1633 comite suprem al cott. Zala, 1646 mareşalul curţii regesci, 1664 judele ţerii şi consilier intim secret; pentru averile sale cele multe îl numeau Croesus al Maghiarilor; amestecându-se în aşa numita conjuraţiune alui Vesselényi, fù decapitat în Viena la 30 Apr. 1671. *N. Toma,* palatin, n. 1498. † 1562; a studiat în străinătate; reintors, deveni o persoană marcantă în viaţa politică; ca om de încredere al regelui Ludovic II, 1526 este trimis la adunarea imperială din Speyer spre a exopera dela statele germane ajutor contra

Turcilor; după lupta dela Mohaciu el ofere lui Ferdinand I coroana Ungariei, care după încoronare îl face căpitan al Budei. 1529 cade in prinsoarea lui Zápolya; acum devine aderent acestuia și primesce dela el cetatea Făgărașului; în urmă, persecutat de Gritti, părăsesce curtea lui Zápolya și trece iar pe partea lui Ferdinand, al cărui aderent remâne apoi până la moarte; ca atare din bunăvoința lui Ferdinand se ridică la cele mai înalte demnități, devine ban al Croației și Slavoniei, jude al țerii și palatin; s'a mai distins și în luptele cu Turcii, dela cari a reocupat mai multe cetăți; este cunoscut și ca un mare sprijinitor al reformațiunii și părtinitor al sciințelor. [I. R.]

Nădejde, *Ioan,* publicist român, socialist, n. 1854 la Tecuci, și-a făcut studiile în țeară și a fost 1874—81 prof. gimn. în Iași, 1881 destituit prin o judecată universitară din causa respândirii socialismului printre școlari. 1889 deputat; a redactat diferite gazete socialiste. Dela el avem între altele: »Gramatica limbei române«, »Istoria limbei și literaturei române.«

Nadeș, (Szász-Nádos), com. în cott. Têrnava mică Trans., 1198 loc. (1891) Rom., Germ. și Maghiari.

Nadir, (astr.) punctul cerului, care este direct sub picioarele noastre; ctr. *Zenit.*

Nadir, șah al Persiei, n. 1688 în Chorasan, detronà (1732) pe șahul Thamasp II, și luà domnia in numele minorului Abbas III, 1736 se proclamă definitiv șah, întindêndu-și domnia până la Ind, Marea Caspică și Eufrat; despot crudel, fu asasinat la 20 Iunie 1747.

Nadișa, com. rur. în Rom., j. Bacău, compusă din 5 căt. cu 2039 loc. (Dicț. geogr. 1895), 4 biserici ort., 2 cat. și 1 școală.

Nădlac, (magh. Nagylak), com. mare în Ung., cott. Cianad; apare în actele publice la 1332 ca opid cu tîrguri regulate; are 2168 case cu 12,800 loc. Slovaci, Rom., Magh., Germ., Sêrbi și Ruteni; Români gr.-cat. 1095, gr.-or. 4269. Toate confesiunile au școale elementare bine organisate. Sediul băncii rom. »Nădlăcana«. [+]

Nădrag, com. în cott. Caraș-Severin, Ban., 1726 loc. (1891) Rom., Germ. și Slovaci; însemnată prin minele sale de fier și fabricile pentru turnarea și prelucrarea lui (765 lucrători); ele produc anual ca la 24,000 măji metr. fier brut, 13,000 măji metr. fier turnat (fontă), 8000 măji metr. fier vălțuit, etc.

Naegeli, *Carol,* n. 1817, prof. la univ. din München, botanist distins în anatomie și fisiologie, prin descoperirile sale despre formarea liberă a celulelor, despre structura și desvoltarea membranei, a amidonului, etc., în sistematică prin monografii, dintre cari cităm ca cea mai importantă, în colaborare cu Peters, »Die Hieracien Mitteleuropas«. [A. Pr.]

Naenia, la Romani ḑina plângerii și văitării după mort cu ocasiunea petrecerii mortului, care se facea prin rudeniile mortului sau prin muieri plătite (praeficae).

Năeni-Prefoa, (sau simplu *Năeni),* com. rur. în Rom., j. Buzĕu, compusă din 3 cât., cu 1340 loc. (Dicț. geogr. 1892), 2 biserici și 1 școală.

Naevus, (med.) colorare circumscriptă abnormă a pielii, fie prin o dilatație a vaselor (N. vasculosus), fie prin o așezare de pigment în straturile pielii; pe aceste din urmă cresce cu timpul și pĕr; ele sînt și de o coloare mai întunecată.

Nafera, v. Anaphora.

Naft, productele ușor volatile, ce se obțin dela destilarea petroleului brut (păcurei); numire dată odinioară și lichidelor cari se aprind ușor, cum s. e. eter. v. și Petrol.

Naftalina, o hidrocarbură solidă, a cărei formulă e $C_{10}H_8$. Se găsesce în mici cantități în păcura din Bacu; se obține la destilațiunea diferitelor substanțe organice, când acestea în stare de vapori sînt trecute prin tuburi înroșite; se găsesce prin urmare în gazul de iluminat, în cărbuni de piatră, precum și în păcură; sintetic se obține dela fenilbutilenbromid $C_6H_5 . C_4H_7Br_2$ trecut prin un tub încălḑit. Ea se presintă în foi sau fluturi cu un aspect lucitor și incolor, fusionează la 79°, are un gust și miros particular, se sublimează ușor și destilă prin vapori de apă, aprinsă arde cu lumină vie, respândind fum gros, insolubilă în apă, ușor însă in alcool, eter la căldură; se întrebuințează la iluminat, carbonisând gazul de iluminat pentru a arde cu o lumină mai vie, la preparația diferitelor substanțe colorante. [S. M.]

Naftholi, compuși analogi fenolilor și proveniți din Naftalină, prin înlocuirea unui hidrogen printr'un oxidril $C_{10}H_7OH$; ei iau nascere dela Nafthylamine tratate cu acidul azotos; sînt doi isomeri: unul α Nafthol cu punctul de fusiune 95° cu mirosul de fenol, și β Nafthol cu punct de f. 123°, dar care n'are nici un miros; ambii servă la prepararea colorilor ḑise azoice cât și în medicină, mai ales cel din urmă ca antiseptic.

Nafthylamine $C_{10}H_7 . NH_2$, compuși derivați dela Naftalină după nitrificarea acesteia mai ântâiu, și apoi prin reducere; sînt doi isomeri α și β corespunḑĕtori celor doi Naftholi; ambii servă la producerea de materii colorante.

Nágara, numele popular al plantei Stipa pennata L.

Nagasaki, *(Nangasaki),* oraș cu port pe insula japoneză Kiusiu, cu 55,063 loc. (1890), cel mai vechiu port deschis străinilor.

Nagât, *(Vanellus cristatus),* pasere de baltă din ord. Grallatores, subord. Limicolae (sitarilor). Are un moț negru alungit și întors spre frunte, capul, pieptul, aripile și vîrful codii negre; spatele verḑiu-auriu strălucitor, laturile gâtului și pântecile sînt albe; ciocul e mai scurt decât capul și drept. N. trăiesce vara prin câmpiile mlăștinoase ale Europei, unde se recunoasce repede prin vioiciunea lui și prin strigătul țiuitor ce scoate. Femeiușca depune ouèle sale mari și măslinii în iarbă și sînt căutate pentru gustul lor plăcut. [I. P. Voitești.]

Nagel, *Albrecht Eduard,* medic germ., n. 1833 în Danzig, † 1895 în Tübingen, unde a fost prof. de oftalmologie începênd dela 1867. Scr.: »Das Sehen mit zwei Augen«, 1861; »Die Refraktions- u. Accomodationsanomalien d. Auges«, 1866; 1871—78 a redigiat »Jahresbericht über die Leistungen und Fortschritte im Gebiete der Ophthalmologie.«

Nagiagit, mineral, sulfo-telurur de plumb și aur, conținênd mai în totdeuna antimoniu; e rar, însoțesce silvanit la Nagyág, Offenbánya și Colorado.

Nagoia, oraș pe insula japoneză Honșiu, cu 170,453 loc. (1890); castel, temple și palate fru-

moase; centru de căi ferate; industrie mai ales de porțelan, evantaiuri și lucrări în email.

Nagpur, *(Nagpore),* provincie în centrul Indiei brit., 62,261 km²., cu 2.758,056 loc. *Capitala N.,* are 117,970 loc. (1891); industrie de bumbac.

Na-greul-pămêntului în poveștile rom. numele ursului.

Nagy, *Mihaiu,* canonic gr.-cat rom., n. 1818 în comuna Dornahida, cott. Sătmarului; tatăl sĕu a fost paroch rom. gr.-cat. în Dornahida; școalele elementare și gimnasiale le-a absolvat în Careiul mare și Sătmar; 1835—39 a studiat teologia în seminarul clerical rom.-cat. din Oradea mare, 1840 chirotonit preot, 1839—47 profesor de limba magh. și germ. la gimn. episcopesc din Beinș, 1847 paroch la Mezö-Terem până la 1853, când din nou a fost numit prof. la Beinș, până la 1856; cu ocasiunea înființării episcopiei gr.-cat. de Lugoș (1856), primul episcop Dr. Alexandru Dobra l-a luat lângă sine ca secretar, și ca atare la 1857, când s'a înființat capitulul de Lugoș, a fost numit canonic lector, și în această calitate a funcționat și ca inspector școl. diecesan. La 1862 fù numit prelat pontificiu, iar după moartea episcopului Dobra la 1870, și mai apoi după transferarea episcopului I. Oltean dela Lugoș la Oradea mare, a fost ales 1873, de către capitulul catedral din Lugoș, vicar capitular, iar 1874 Maj. Sa Regele Apost. al Ungariei l-a numit abate (archimandrit) titular la Abația Sf. Marie de Almad. † 8 Iunie 1879, lăsând averea sa pentru fondul preoților și învĕțătorilor mai rĕu salarisați. Pentru calitățile și cunoscințele sale eminente, cu ocasiunea vacanțelor episcopiei gr.-cat. a Lugoșului atât la 1870 cât și la 1873 a fost candidat la episcopie; ca canonic în Lugoș în mod special a conlucrat la înființarea »Societății de lectură rom. din Lugoș« și până 1872 a luat parte activă la viața socială și politică rom. N. a editat la 1868 și 1873 în 2 vol. »Cuvêntări bisericesci« pe Duminecile postului mare și pe alte Dumineci și serbători ale anului.

Nagyág, v. Sĕcărâmb.

Nagybánya, *(Baia mare),* Civitas de Rivulo Dominarum, cetate liberă reg., cottul Sătmar, 9838 loc. (1890), dintre cari 3601 Rom. gr.-cat., 3796 rom.-cat. Magh. și Germ., 125 Slovaci augustiniani, 1601 h. reformați Magh. și 701 Ovrei; pe un platou frumos, ce se mărginesce la nord cu munții Țerii-Oașului, lângă valea Ferneziului; reședința unei direcțiuni montanistice, minele de aici fiind unele dintre cele mai bogate din țeară, ele produc pe an în termin de mijloc: 100 kgr. aur, 2—500 kgr. argint și 1400 kgr. plumb în valoare de 250,000 fl., iar în minele private lucră la 500 lucrători; totodată ele sûnt și dintre cele mai vechi precum se vede din un document din 1347 care dă locuitorilor mari privilegii pentru exploatarea minelor; cetatea a fost împopulată cu Sași de regele Géza II în 1142 și mai înainte era locuită probabil numai de Români. Ioan Homolyák scrie, că Maria, fica lui Ludovic cel Mare a locuit în B. m. până ce Ludovic pornise contra Sașilor (Pray, cart. 4, pag. 3, 8). 1141 ca schimb pentru Belgrad, ajunse în posesiunea lui Georgiu Brankovits; 1459 avea cetate și era proprietatea mamei lui Mateiu Corvin; 1624 ajunse în mâna lui Gavril Bethlen, iar prin pacea dela Linz se dădù principelui Georgiu Rákoczi; 1703 a fost ocupată de Franciso Rákoczi II. B. m. mult timp a fost în posesiunea principilor Transilvaniei. In mijlocul orașului și acum stă un turn singuratic, remășiță din o biserică în stil gotic, despre care se susține, că ar fi zidită de marele erou Ioan Huniade. Acea biserică a fost nimicită prin foc în 26 August 1769, remânênd din ea numai turnul. Precum se află în analele din archiva orășenească, în 1703 orașul a fost atăcat de Pintea Viteazul, care și-a aflat aci moartea. In analele orașului Pintea se numesce »Hollómezei« (Mogója) Pintye Gregor. (Cf. Szatmár Vármegye története, de Szirmay Antal. Buda, 1809. Nagybánya és környéke; Palmer K., Die Erzlagerstätte von N. B. (Szellemü); Foaia »Gutinul«, nr. 32 din 1889. [G. Sz.]

Nagy-Becskerek, *(Becicherecul mare.)* v. Becskerek.

Nagy-Cserged *(Cergău),* com. în cott. Albei de jos, 1032 loc. (1891) Rom.

Nagy-Demeter *(Dumitrea mare,* Mettersdorf), com. în cott. Bistrița-Năsĕud, 1635 loc. (1891) Rom. și Germ.

Nagy-Enyed, v. Aiud.

Nagy-Ernye, com. în cott. Murĕș-Turda, Trans., 1434 loc. (1891) Rom. și Magh., 5 biserici.

Nagyfalu, *(Szilágy-N.),* com. în cott. Selagiu, Ung., 1922 loc. (1891) Rom. și Magh.

Nagy-Iklod, v. Iclodul mare.

Nagy-Kálló, oraș în cott. Sabolciu, Ung., 5632 loc. (1891) Magh. și Slovaci. Castelul vechiu, ale cărui urme abia mai sûnt visibile, a jucat un rol însemnat în luptele de pe timpul Racoțescilor.

Nagy-Kanizsa, oraș în cott. Zala, Ung., pe ambele maluri ale pârăului Kanizsa, 20,619 loc. (1891) în maj. Magh.

Nagy-Károly, v. Careii mari.

Nagy-Kereszteo (Nagy-Krisztolc, Cristolțul mare), com. în cott. Solnoc-Dobâca, Ung., 1259 loc. (1891) Rom.

Nagy-Kikinda, v. Kikinda.

Nagy-Körös, v. Kőrös.

Nagylak, v. Nădlac și Nojlac.

Nagy-Margita, com. în cott. Torontal, Ung., 1819 loc. (1891) Rom. și Sêrbi; stațiune de cale ferată.

Nagy Sándor, *Iosif,* general de honvedi la 1848—49, n. 1804, † 1849; cariera a început-o în armata austriacă, în care a servit până 1844, când se retrage în calitate de căpitan de husari, 1848 întră în armata honvedilor ca vice-colonel, apoi ca general a luptat în multe rânduri cu succes contra Austriacilor, la Szolnok, Vácz, Nagysarló și Komárom; însă în a doua jumĕtate a a. 1849 fù bătut de către Austriaci la Sempte și Rimaszombat, și de către Ruși la Dobrițin. In urmă fù prins și executat la Arad 6 Oct. 1849.

Nagy-Sikárló, com. în cott. Sătmar, Ung., 1234 loc. (1891) Rom.; pe teritoriul ei se află mine de aramă.

Nagy-Szalonta, v. Salonta.

Nagy-Szombat, *(Tyrnau, Trnavia),* oraș în cott. Pojon, Ung., foarte frumos clădit; odinioară încungiurat cu ziduri de piatră; foarte multe și frumoase biserici catolice, din care

causă s'a şi numit Roma mică; sediul unui capitlu rom.-cat. cu seminariu şi liceu-internat. Din industrii de remarcat sûnt fabricile de zahăr şi chibrituri. Centrul cultural al Slovacilor din Ung., 11,500 loc. (1891), din cari: 6564 Slovaci, 3154 Germ., 1625 Magh.; după rel.: 9324 rom.-cat., 593 evang. şi 1558 isr.

Naia, v. Bastiment, Corabia.

Naia bisericii, (archt.) v. Naos.

Naia de linie, vasul de luptă din vechea marină cu vele; avea artileria aşezată în două sau trei baterii suprapuse, de unde numele de: vas cu două punţi, cu trei punţi. [Const. B.]

Naia de resboiu, v. Bastiment.

Naiadaceae, (botan.) fam. de plante aquatice monocotyle, înrudită cu Alismaceele, de care se distinge prin flori mici şi în inflorescenţe spicate, spicat-racemoace sau spadicee (nu mari şi în inflorescenţe verticilate sau umbelate). Cuprinde vr'o 120 specii respândite pe întreagă suprafaţa globului şi grupate în următoarele triburi, la cari cităm în parantese genurile mai importante: I. trib. *Juncagineae* (Triglochin, Scheuchzeria); II. *Aponogetoneae* (Aponogeton); III. *Potameae* (Potamogeton, Ruppia); IV. *Posidonieae;* V. *Zannichellieae* (Zannichelia); VI. *Zostereae* (Zostera); VII. *Naiadeae* (Naias); VIII. *Cymodoceae;* această familie cuprinde relativ multe specii de plante ce populează oceanul atât de sărac în fanerogame. Cu *Zostera maritima* L. »iarba de mare« se umplu saltele. Cele mai comune specii de apă dulce dela noi aparţin la genul *Potamogeton.* [A. Pr.]

Naiade, după mit. greacă au fost nimfe de apă; între N. cele mai renumite se numiau Danaide (v. ac.).

Naias L., (botan.) gen de plante anuale submerse cu foi lineare oposite şi flori monoice glomerate sau dioice solitare, cuprinde vr'o 10 specii tropicale şi temperate de apă dulce, dintre cari cea mai respândită în Europa e *N. major* All. [A. Pr.]

Nain, localitate în Galilea, la poalele nordice ale muntelui Hermon; aici a înviat Christos pe tînerul văduvei (Luca 7, 11).

Nairn, comitat în nordul Scoţiei, 556 km²., cu 10,019 loc. (1891). *Capitala N.* are 4651 loc.; port, băi de mare.

Naïssus, (astădi Niş), oraş înfloritor în Moesia superioară, mai târdiu în »Dacia mediterranea«, înfrumseţat cu deosebire de Constantin cel Mare, care s'a şi născut aci.

Naiu, instrument musical compus din mai multe ţevi de trestie de diferite lungimi, aşezate unele lângă altele, deschise sus şi închise la partea lor inferioară; el se numia la Romani *fistula* şi *syrinx;* N. se mai numesce şi *muscal,* dela *musical,* fiind-că pe acest instrument se poate produce o musică mai completă. In timpurile vechi avea până la 8 ţevi, astădi are 18—23 ţevi şi chiar mai multe; din Moldova şi Basarabia a dispărut cu totul, astădi se mai află la lăutarii din Muntenia.

Naiv, *(lat. nativus,* lat. medieval *naivus),* înăscut, ceva simplu şi natural, însă contrar obiceiului. Cele ce se vorbesc şi se lucrează în mod N. ne deşteaptă surîsul, însă prin simplitatea şi naturaleţa lor sûnt mai plăcute decât lucrurile banale. N. e propriu copiilor, iar în artă, operelor geniale şi în special poesiei poporale.

Naja, gen de vipere. *N. tripudians,* (şerpele cu ochelari), veninos, lung. 160 cm., e foarte periculos şi când atacă se ridică cu a treia parte a corpului şi îşi lărgesce gâtul în formă de disc, pe acest disc apar de o parte şi alta două pete mari negre unite în formă de ochelari, de unde îi vine şi numele. Trăiesce mai ales în India orientală, unde indigenii cu ajutorul musicei o ademenesc, o prind, îi scot dinţii veninoşi şi o dresează. In Egipt se află specia *N. Haje,* (ara, aspis, şerpele Cleopatrei), 2 m. lung, apăsat pe ceafă, înţepenesce ca un baston (Faraon); servea pentru executarea criminalilor şi chiar pentru sinucideri (Cleopatra).

Najades *(Unionacea),* fam. de molusce lamelibranchiate din ord. *Dimyaria.* Genurile mai însemnate ale acestei fam.: *Unio, Margaritina* şi *Anodonta* (scoica obicinuită). [I. P. Voiteşti].

Nájdas, com. în cott. Caraş-Severin, Băn., 2610 loc. (1891) Rom.

Năjit, inflamaţia urechii, durere crâncenă de urechi, contra căreia se recomandă cataplasme şi injecţii cu fiertură de nalbă. v. Otita.

Nalba. numele românesc al plantei Malva silvestris L. (v. ac.). — *N. albă* sau *N. mare* Althaea officinalis L. — *N. de grădină,* Althaea rosea Cav. (v. ac.). — *N. mică* sau *N. mĕruntă,* Malva rotundifolia L. (v. ac.).

Nălbit *(Inălbire),* acţiunea chimică de a decolora sau a albi diferite stofe mai ales prin ajutorul unor compuşi chimici cum s. e. a hipochloritului, ori a apei disă de javelle.

Nalifka, *(rus.)* rachiu de poame, cu deosebire cel preparat din mure, coacăză, sorbe.

Nălucă, apariţie, halucinaţie, umbră, stafie, fantomă. In psichologie o apariţie exterioară datorită unei excitaţiuni nervoase particulare a vĕzului. N. deci, nu are o causă externă, şi cu atât mai puţin e o realitate, cum o consideră superstiţia populară. [Nig.]

Nălucire, manifestarea unei năluce; în sens figurat N. e ceva trecĕtor, fără durată.

Nămăesci, 1) *N.,* com. rur. în Rom., j. Muscel, situata la nord-est de Câmpulung în depărtare de 8 km. de acest oraş; com. e formată din 2 căt: N. şi Valea-Românescilor, cu 887 loc. (Dicţ. geogr 1893). 2) *N.,* mânăstire de călugăriţe, aşezată pe o frumoasă colină, lângă căt. cu acelaşi nume; mănăstirea numeră 20 călugăriţe, cari se îndeletnicesc cu diferite lucruri de mână.

Namaqua, o seminţie a Hotentoţilor.

Namaz, o rugăciune, pe care o recitează mohamedanii de cinci ori pe di.

Namila, arĕtare uriaşe, colos, o fiinţă a cărei mărime întrece proporţiile obicinuite: o N. de om, o N. de cal.

Nămolire, *(colmaţiune),* operaţiune de ameliorare a pământurilor unde pe locurile joase şi mlăştinoase cu multe găuri şi hîrtoape introducem un curs de apă, mai cu samă toamna şi primăvara când vine şi se duce zăpada şi ghiaţa şi totdeauna când apele sûnt crescute şi tulburi, pentru ca să-şi depună şi lase acolo potmoalele şi nămolul lor adus în suspensiune şi disoluţiune şi să niveleze şi însănătoşeze pământurile joase şi rovinoase. Dacă apa nu este destul

de tulbure și încărcată cu potmoale, o putem tulbura și noi artificial prin punerea în mișcare a năsipului și petrișului din fundul albiei cu furcoaie și sape, ori prin tăierea malurilor și aruncarea țărînei în apă. Cu această metodă cu sacrificii mici putem să ameliorăm cu timpul suprafețe considerabile de teren și să le svîntăm.

Nămoloasa, 1) *N.*, com rur. în Rom., j. Putna, situată pe malul Siretului; se compune din 3 căt., cu 1481 loc. 2) *N., Tîrgul,* com. rur., despărțită de cea precedentă prin întinderea imașului, avênd 883 loc., o bis. parochială și alta filială și 2 școale. Tîrgul N. a fost înființat în 1818 de logofêtul Costache Konachi. (Dicț. geogr. 1897.)

Namur, provincie în Belgia, 3660 km², cu 335,471 loc. (1891); mine de cărbuni și de fier, cariere de piatră; cap. N. (Namen), lângă Maas, 30,087 loc. (1891); episcopie, catedrală cu mormêntul lui Don Juan d'Austria; industrie însemnată de metal și piei.

Nan-din-Gavan, după pov. rom. un piticot atât de mic, încât s'a adăpostit sub o ciupercă.

Nana Sahib, n. 1825, conducĕtorul rebelilor din India est. contra Englezilor 1857; † în Nepal.

Nancy, capit. depart. franc. Meurthe-et-Moselle, odinioară capit. Lotaringiei; residență episcopească 93,290 loc. (1896), industria și comerciul sûnt foarte însemnate, are 40 fabrici de broderii renumite, 10 de postav, 23 de ghete și multe altele; *instituțiuni culturale:* universitatea cu 4 facultăți, academie de agronomie, conservator de musică, institut de surdo-muți, biblioteca universității cu 50,000 vol., biblioteca publică (100,000 vol.), mai multe licee, musee. *Istorie.* N. în 1153 a fost ridicată de ducele de Lotaringia Mathieu, din comună la rangul de capitală, de când s'a desvoltat repede. 1766 s'a anexat la Francia; 1777 deveni reședință episcopească. (Lit.: Lallemand, Les maisons historiques de N., 1883; Courbe, Les rues de N. (3 vol., 1885—86); Lepage, Les archives de N., 1886.) [M. Bodiu.]

Nănesci (Nánfalu), com. în Maramurêș, cu 600 loc. Români, 60 Ovrei, aparține diecesei Gherlei, cu biserică și școală.

Naniescu, *Iosif,* mitrop. Moldovei, v. *Io if II.*

Nanking *(Kiangning),* capitala provinciei chineze Kiangsu, situat lângă rîul Jangcekiang, cu 130,000 loc. Odinioară capitala Chinei; renumitul turn de porțelan (165 m. înalt) a fost dărîmat cu ocasiunea cuceririi orașului de către Taiping (1853). Biblioteci mari, renumită industrie de bumbac.

Nanking, țesĕtură de bumbac de coloare gălbuie, deasă și tare în foi; în comerciu se vinde și sub numele *anghină,* și se întrebuințează mai cu samă pentru fețe de perină, în cari se așează penele.

Nanna, după mit. nord-germană muierea lui Baldur, una din cele patru ḑine de frunte.

Nanocephalia, *(grec.)* o desvoltare abnorm de mică a capului și creerului.

Nansen, *Fridtjof,* mare explorator norvegian; n. 1861, a făcut două mari călătorii de explorare în Groenlanda și apoi celebra explorațiune a regiunilor polare, care a durat trei ani (Iunie 1893 până August 1896); expedițiunea a plecat pe vaporul *Fram,* construit anume, ca să poată resista la strinsoarea ghețurilor; N. era însoțit de 12 tovarĕși, și au luat provisiuni pentru cinci ani. Ajunși la lat. 84° nordică, vaporul n'a mai putut înainta; atunci N. împreună cu un tinĕr tovarĕș Johansen părăsesc vasul și pleacă amêndoi în imensitatea deșertului glacial, cu câțiva câni și provisiuni pentru 110 ḑile; în mijlocul unor greutăți extraordinare, a lipsurilor și a suferințelor de tot felul, ei călătoresc un an și jumĕtate până când întâlnesc expedițiunea Jackson, care explora pămêntul Franz-Josef; punctul culminant de lat. ce au atins a fost 86° 15′, unde nu ajunsese nimeni până la ei; sosit în Europa a doua ḑi chiar după sosirea vaporului »Fram«, a fost obiectul ovațiunilor universale. El însuși a descris voiajul sĕu într'o admirabilă broșură întitulată »Către Pol.«

Nante, v. Nonte.

Nantes, capitala și residența episcopească a departam. francez Loire-Inférieure, 123,902 loc. (1896); industria și comerciul sûnt foarte însemnate; are o mulțime de fabrici de fier, aramă și căldări, bere, hârtie, ș. a.; articoli mai însemnați de comerciu: vin, zahăr, sare; ca port ocupă locul al 6-lea în Francia; spre ușurarea comunicațiunii de comerciu s'a construit canalul Loire, lung. 14 km.; portul este aranjat pentru încăperea a 200 năi; importul a fost: 1.261,338 tone (1892); exportul: 199,376 tone; are 5 suburbii, dintre cari cele mai frumoase sûnt cele clădite pe insulele Feydeau și Gloriette. Instituțiuni culturale: școală de idrografie, observator astronomic, conservator de musică, bibliotecă publică (90,000 vol.), museu de arte (1000 tablouri și 300 sculpturi), colecțiuni archeologice, de sciințele naturale, ș. a. In evul vechiu N. a fost capitala Namneților, Condivicuum s. Portus Namnetum, mai târḑiu s'a numit *Namneta;* în evul mediu residența principilor de Bretagne. Ací a subscris 1598, Enric IV, *edictul de N.*, revocat 1685 de Ludovic XIV. (Cf. Mellier, Essai sur l'histoire de la ville et du comté de N. (N., 1872.) [M. Bodiu.]

Nantes, edictul de, v. Edict.

Nantșang, capitala prov. chineze Kiangsi, cu 100,000 loc.; fabrici de porcelan.

Nănu, *Ștefan,* n. 1863 la Bod (Brenndorf) în Trans., crescut în Bucuresci, a studiat filologia modernă în Berlin și în Lipsca, unde a obținut doctoratul în filosofie cu tesa: »Der Wortschatz des Istrischen«, din care a apărut numai litera A; de present e directorul școalei comerciale în Turnu-Severin.

Naos, *(grec.) naia bisericii,* partea internă de mijloc mai aprofundată a edificiului bisericesc, situată între tribunal (presbiteriu) și tinda bisericii. După disciplina veche bisericească, în N. bisericii numai celor credincioși era permis a petrece și a fi de față la celebrarea oficiului divin. Naia bisericii în vechime ca și aḑi este împărțită în trei părți: *N. de mijloc,* unde se înălța amvonul, cea *de meaḑă-ḑi* pentru bărbați și cea *de meaḑă-noapte* pentru femei.

Nap, *(sfecla, broasba, Brassica* [v. ac.] *napus rapifera),* plante rădăcinoase din familia Cruciferelor, cari se cultivă pentru rădăcina îngroșată a lor și servesce la hrana oamenilor și a vitelor. Sûnt toate plante bienale. *N. de nutreț* mai poartă numirea engl. de turnips; cultura lor este foarte lățită în Anglia și sûnt varietăți

timpurii și târdii, din cari unele ajung până la 5—10 kgr. greutate. *N. de miriște* deși remân mai mici, dar au avantajul că ei semênați prin Iulie și Aug. tot se fac încă până toamna. Incolo cultura N.-lui se aseamënă cu aceea a verdețelor. Se recoltează toamna târdiu și se dau îndată verdi la vite. Englezii mână toamna și iarna vitele și oile în culturile de napi și le pasc pe loc. Mai mult de preste Bobotează nu-i putem păstra, căci nu se țin. Un ger de 3—4° C. îl supoartă ușor fără să degere.

Napi, numele românesc al plantelor cultivate: Brassica Napus L. var. esculenta DC. (v. ac.) și Helianthus tuberosus L. (v. ac.).

Napi de nutreț și *de zahăr,* v. Sfecle și Zahăr.

Na-palmă-om, v. Na-cot-barbă.

Năpârca *(Coluber),* în Bucovina și Transilvania, gen de șerpi din clasa reptilelor, ord. serpentes (șerpilor), neveninoși. Corpul lung 130 cm., pe spate cenușiu puțin albăstruiu, pe pântece solzii sûnt mai mari ca pe spate și colorați pistriț, jumêtate alb jumêtate negru; pe creștet solzi mari dişi scuturi, iar pe gât în partea dorsală și imediat lângă cap are 2 sau 4 pete mari galbene-alburii. N. înoată bine, e nevătëmătoare, și se nutresce cu broasce, șoareci, șopârle, etc. Puii lor nasc din ouële cu coaje subțire ce femeiușile le depun în August sub pàmênt moale în numër dela 20—30. In România, jud. Gorj, se dice N. la *Anguis fragilis,* clasa reptilelor, ord. saurienelor (șopârle), numit în Transilvania și Bucovina Orvetul, Cicilizul și Sfărâmăciosul. In Biblie se dă numele de N.: Viperei.

Naparis, vechiu nume dac al rîului Ialomița. (Cf. Xenopol I. 34.)

Năpârlire, desbinarea țesëturilor și celulelor învechite în scop de a se forma altele noui pentru întinerirea corpului animal; schimbarea penelor la paseri, schimbarea pĕrului la animale sugĕtoare, reînoirea epidermei la larvele unor insecte, etc.

Năpasta, Pleașca (Oltenia), Postovol, Prostovol (jud. Vlașca), instrument de pescuit, format din o rețea de fire de cânepă, în forma unui con lung până la 2 m. și pe marginile dinspre basa conului, care e foarte mare, sûnt prinse alice de plumb. [I. P. Voitești.]

Năpaste, dare veche, foarte asupritoare, înființată de Mihnea Vodă. Astădi prin N. se înțelege calamitate, nenorocire neașteptată, acusare falsă, belea.

Napier (pron. Neper), *John,* matematician englez, n. 1550 în Merchiston lângă Edinbourgh, † 1617. Și-a câștigat renumele prin invențiunea logaritmilor și calcularea logaritmilor naturali, precum și prin formulele sale referitoare la trigonometria sferică.

Napița, identic cu nap (v. ac.).

Napoca, vechiu nume dac al cetății Cluj în Trs. (Cf. Xenopol I. 182.)

Napoleon I, împĕratul Francezilor, n. în 15 Aug. 1769 la Ajaccio (după unii în 7 Ian. 1768 la Corte); era al doilea sau ântâiul fiu al lui Carol Bonaparte și al Letiției Ramolino. Se subscria *Nabulione de Buonaparte, Napoleone de Buonaparte* și *Napolione Buonaparte.* Se crede, că tatăl lui l-a făcut mai mic cu un an, dându-i locul al doilea între fii sĕi, spre a-l puté cresce gratuit în școala militară. 23 Aprile 1779 intră în școala militară din Brienne, unde avù ca supraveghitor și repetitor pe Pichegru și de unde ieși în 17 Oct. 1784, trecênd la 23 Oct. la școala militară din Paris; după un an dete examen pentru artilerie și ieși al 42-lea. La 1 Sept. 1785 fù numit sublocotenent și trecù prin garnisoanele Valence, Lyon, Douai (1785—87); cere concedii în mai multe rânduri de câte patru și șese luni, în care timp se încearcă în literatură și se îngrijesce de starea Corsicei cu un particularism remarcabil. Deși oficier în activitate, obținù în 1791 gradul de locotenent-colonel al unuia din cele patru batalioane ale gardei naționale corsicane. Incercase să cuprindă Ajaccio și era amenințat a fi dat în judecată pentru rebeliune cu armele; din armată fusese destituit 1792, pentru absențe nelegale. Admis iarăși cu gradul de căpitan, se întoarse din nou în Corsica și reia comanda batalionului sĕu de voluntari. Luà parte la înăbușirea rescoalei provocată de Paoli și obținù titlul de inspector general al artileriei din Corsica. Invins, fugi în Franța sudică, unde atrase atențiunea lui Robespierre, iar după cuprinderea Toulonului fù numit (22 Sept. 1793) general de brigadă în artilerie și preste patru dile general inspector al coastelor Mediteranei. In 1794 fù trimis în misiune secretă în Italia de Robespierre cel mic și se întoarse cu succes, dar Robespierre fù resturnat, Bonaparte destituit și arestat ca partisan al lui Robespierre. Lăpĕdându-se de »tiran«, fù reîntegrat în gradul sĕu și fù însărcinat să cuprindă Corsica dela Englezi, dar fù bătut (11 Martie 1795). Refusând să meargă la armata din Est, fù destituit (15 Sept.). La 4 Oct. Barras îl luà ca ajutor spre a apĕra Convenția contra regaliștilor și N. întrebuință tunul fără crutare (13 Vendémiaire). Preste 15 dile fù numit general de divisie, preste șese luni general șef al armatei din Italia. 26 Martie 1796 luà comanda armatei (37,000) și promise soldaților într'o proclamație strălucită glorie și bogății. La Millesimo (13 Apr.) și Dego (14 Apr.) bate pe Austriaci și Piemontesi, la Ceva și Mondovi bate pe Piemontesi și îi constringe a cere pace. La Fombio bate pe Austriaci, ia podul dela Lodi (10 Maiu), respinge pe Austriaci, asediază Mantua, respinge pe Wurmser la Castiglione (5 Aug.) și la Bassano (8 Sept.), îl închide în Mantua, respinge la Arcole și Rivoli încercările de despresurare și cuprinde Mantua (2 Febr. 1797). Obligă pe Papa a cere pace, înaintează prin Friaul, Carintia și Carniolia spre Viena și obligă pe Austria a încheia pacea preliminară dela Leoben și apoi dela *Campo Formio* (17 Oct. 1797).

In Paris N. se arătà modest ca să nu atragă bănueli asupra sa, apoi propuse Directoratului să facă expedițiunea din Egipt. Directorii primiră, voind să se scape de el. 19 Maiu 1798 părăsi Toulon, cuprinse Malta, debarcà (30 Iunie) în Alexandria, bătù (6 Iulie) pe Mameluci la Piramide și intră în Cairo. Nimicirea flotei franceze la Abukir (1 Aug.) și pregătirile Turcilor îl deciseră a lua înainte. Năvăli în Siria (Febr. 1799), înaintă până la Acca, pe care o încunjură și o atacă de 14 ori fără succes. Isbucnind ciuma printre soldații sĕi, se întoarse în Egipt și bătù o armată turcească la Abukir, dar aflând înfrân-

gerile suferite de Francezi în Europa, părăsí armata, se îmbarcă în două fregate cu câțiva generali, se strecură printre corăbiile engleze și debarcă la Fréjus (9 Oct. 1799). Prin Franța fù primit ca un rege. In Paris câștigă în partea sa pe generali și pe mulți oameni politici (Barras, Sieyès, Talleyrand, Fouché, frații sĕi Iosif și Lucian), depărtează din adunarea legislativă pe cei opuși lui și proclamă o nouă formă de guvern: *Consulatul* (10 Nov. 1799).

Constituțiunea anului VIII dedea *primului Consul* atribuțiunile unui rege constituțional. Statul fù centralisat și cârmuit cu o mare înțelegere a trebuințelor practice, dar cu o mare străşnicie. Presa era încătușată și ori ce inițiativă individuală înăbușită. Resboiul fù terminat cu victoriile dela Marengo (14 Iunie) a lui N. și dela Hohenlinden a lui Moreau prin pacea dela Lunéville cu Austria și prin pacea dela Amiens (27 Martie 1802) cu Anglia. In timp de pace desvoltà o mare activitate. Creă o nouă decorațiune *(legiunea de onoare)*, împăcà statul cu biserica (Concordatul), făcù construcții și luă titlul de *consul pe viață*. Corpurile legiuitoare fură curățite de oposanți, dintre cari mulți fură executați sau alungați, apoi profitând de un complot făcut contră-i, luă (20 Maiu 1804) titlul de *împĕrat al Francesilor*, titlu aprobat de 3.572,329 voturi. La 2 Dec. papa Pius VII vení la Paris spre a-l încorona. El îl făcù să aștepte o oră, iar la încoronare luă singur coroana și și-o puse pe cap. In interior făcea ce voia, în afară nu respecta dreptul nimenui. Anglia rupse pacea și Pitt formă o coalițiune contra lui compusă din Anglia, Austria, Rusia și Svedia. N. înaintà în Germania sudică, striví armata lui Mack, pe care-l obligă să capituleze la Ulm (17 Oct. 1805), întră în Viena și repurtà la *Austerlitz* o strălucită victorie asupra Rușilor și Austriacilor. Austria încheiă pacea dela Presburg. N. dă Italia fiului sĕu vitreg Eugeniu Beauharnais, fratelui sĕu Iosif îi dă regatul Neapolei, altui frate Ludovic Olanda, lui Murat, cumnat, îi da marele ducat de Berg și tuturor surorilor posesiuni întinse în Italia. In Germania înființà (17 Iunie 1806) *Confederația de pe Rin*, al cărui protector se declară. Nemulțămit de șovăirea Prusiei, merse în contra ei și învinse la *Jena* (14 Oct. 1806) armata prusiană, intră în Berlin (27 Oct.), de unde dă *Blocul Continental* (v. Continental, blocul). Inaintează contra Rușilor uniți cu Prusienii și dă lupta nedecisă dela Eylau (7 și 8 Febr. 1807), stă câtva timp neactiv, apoi învinge hotărîtor pe Ruși la Friedland (14 Iunie) și încheie *pacea dela Tilsit*, prin care Prusia era redusă la jumĕtatea teritorului și îndatorată a plăti mari sume de bani. N. ajunse a se crede împĕratul Occidentului și a considera ca nejustă ori ce resistență făcută puterii sale. Ocupă Portugalia, căci nu voia să renunțe la comerciul cu Anglia (1807), decise pe regele Spaniei și pe fiul lui a renunța la coroana spaniolă, pe care o dete lui Iosif, pe când Murat primia Neapole. Spaniolii se opuseră însă cu hotărîre și luptară desperați, constringênd la predare o întreagă armată franceză (Baylen 21 Iulie 1808). Spaniolii primiră ajutoare din Anglia, care în urma victoriei dela Trafalgar (1805) pe apă, putea lupta și pe continent contra lui N. Generalul englez Wellington resista cu tenacitate armatelor franceze. N. reînoí alianța sa cu țarul Alexandru la Erfurt (27 Sept. până la 14 Oct. 1808), apoi merse în Spania, întroduse pe Iosif în Madrid, respinse pe Englezi, dar fù rechiemat în Germania, unde Austria se prepara din nou. Respinge pe Austriaci, întră a doua oară în Viena, sufere o înfrîngere la *Aspern* (21 și 22 Maiu 1809), câștigă însă victoria decisivă dela *Wagram* (5 și 6 Iulie), în urma căreia se încheie *pacea din Viena* (14 Oct. 1809).

N. devenia din ḑi în ḑi mai desprețuitor de oameni. Nimic nu i-se mai părea imposibil, nimic drept contra voinței lui, era tiranic chiar cu cei dimprejurul sĕu și ori ce resistență îl excita. Capriţiul sĕu dispunea de soartea țerilor și popoarelor. Statul papal fù alipit la imperiu, papa fù adus prisonier în Francia. Olanda fù încorporată imperiului, ca și coastele Germaniei, încât imperiul francez cu statele vasale numĕra preste 100 mil. loc. Spre a avé un fiu se despărți de împĕrăteasa Eugenia și se căsătorí cu archiducesa Maria Luisa, fica împĕratului Francisc I. In 20 Martie 1811 i-se născù un fiu, așa că dinastia lui părea asigurată.

Nerespectarea blocului continental de către Rusia determină pe N. să-i declare resboiu. Statele vasale, Prusia și Austria, trebuiră să-i dea armate, și cu aproape 600,000 soldați trecù Niemenul (24 Iunie 1812). Rușii se retraseră adeseori învinși (Smolensk 17 Aug.), dar lipsa și boalele îi inspirau grije. Creḑênd că va decide pe Alexandru să ceară pace prin ocuparea Moscvei, se îndreptà spre acel oraș. Câștigă sângeroasa bătălie dela *Borodino* (7 Sept.) și întră în *Moscva* (14 Sept.). Orașul fù aprins însă din ordinul guvernatorului, și făcù imposibil iernatul armatelor. După o lună se decise a se retrage. De lipsă, de frig, de atacul Rușilor *(trecerea preste rîul Berezina*, 25—28 Nov.) perí armata cea mare (la *Vilna* ajunseră 15,000). De aci N. părăsí armata și se întoarse într'o sanie țărănească prin Varșovia și Dresda la Paris.

Ridicarea Prusiei impuse armatei să se retragă necontenit până în Saxonia. Aci însă N., care recrutase 500,000 soldați, îi intimpină și-i opuse aliaților. Câștigă victoria la *Grossgörschen* și *Bautzen* (21 Maiu 1813), însă Austria se uní la coalițiune. Câștigă din nou victoria dela *Dresda* (26 și 27 Aug.); aliații însă luară decisiunea de a se ferí de lupte cu el și a ataca pe generalii lui, cari fură învinși la *Grossbeeren* (23), la *Katsbach* (26), la *Kulm* (30 Aug.) și la *Dennewitz* (6 Sept.). N. se retrase la *Leipzig*. Acolo se dete marea luptă (16, 17, 18 Oct.), unde nevoind a se retrage, față de numĕrul covîrșitor al inimicilor, susținù lupta cu hotărîre, însă în cele din urmă fù învins și nu putù retrage decât 100,000 soldați, cu cari învinse la *Hanau* (30 și 31 Oct.) o armată austro-bavareză, și își deschise drumul în Francia. Urmărit de armate cu mult mai superioare și nedispunênd decât de 70,000 soldați, tot geniul și toate succesele lui N. remân fără efect. Francia îl părăsí, inimicii îl urmau pas cu pas. Invins la *La Rothière*, el învinge pe *Blücher* la *Champeaubert*, *Montmirail*, *Etoges* și *Vauchamps*, pe prințul de Württemberg la *Montereau*. După luptele

dela Laon şi dela Arcis-sur-Aube (20 şi 21 Martie 1814) voia să treacă Rinul şi să mute lupta în ţeară inimică, dar află că aliaţii s'au îndreptat asupra Parisului. Se îndreaptă grabnic spre Paris, când află că capitala a capitulat în 30 Martie. Abdică la Fontainebleau şi merse în insula Elba, lăsată lui de aliaţi împreună cu titlul de împěrat şi cu 2 mil. franci.

In insula Elba se ocupa cu îngrijire de administraţia insulei şi era cercetat de numeroşi visitatori. Nemulţămirea Francezilor cu Ludovic XVIII îl decise a întreprinde o năvală în Francia. Imbarcă garda sa, trecù printre corăbiile engleze şi debarcă în Francia (1 Martie), unde ţeranii îl primiră cu indiferenţă la început. Un batalion regal trecù în partea lui, trecerea lui Ney îi asigurà triumful. Mergea spre Paris încet, ca să dea timp de fugă regelui. In 20 Martie 1815 intră în Paris. Căutà să împace Francia printr'o constituţie liberală, iar Europa prin asigurarea iubirei sale de pace. Puterile ordonaseră însă armatelor să înainteze. N. înaintà în Belgia şi învinse pe Prusieni la *Ligny* (16 Iunie), atacă apoi pe *Wellington* la *Waterloo* (18 Iunie) cu tărie, dar sosirea lui *Blücher* în aripa dreaptă transformà victoria în înfrângere decisivă. In Paris camerele refusară a-l mai secunda şi abdică a doua oară. Apoi se duse (15 Iulie) pe un vas englez, Bellerophon, cu intenţia de a trece în Anglia. Puterile europene îl considerară însă ca un prisonier de resboiu şi îl trimiseră în insula St. Elena, unde ajunse în 16 Oct. 1815.

I-se dete ca locuinţă o căsuţă *Longwood*. Păzitorul sěu, Sir Hudson Lowe, luà contra lui měsurile cele mai severe, din ordinul marilor puteri; amicii lui făcură necontenite planuri de fugă, până fură depărtaţi toţi, afară de doi. Când se hotărí, că nu poate ieşí nicăiri fără supraveghietor militar, N. nu mai părăsí căsuţa. Se ocupă a scrie »Mémoires de Ste-Hélène«, în care idealisează faptele şi intenţiile sale. In urma lipsei de mişcare şi a umeḑelei climei fù atins de un cancer de stomac, în urma căruia *murí la 5 Maiu 1821*. Corpul lui fù adus în Paris la 1840 de prinţul Joinville, fiul regelui Ludovic Filip.

N. era scund (1·63 m.), cu capul mare, pěrul castaniu, ochii albastri, fruntea înaltă şi lată, bărbia proeminentă, slab în tinereţe, gras la maturitate. Suporta greutăţile resboiului cu indiferenţă. N. a fost cel mai mare geniu militar al popoarelor noui. El avea plastica înaintea ochilor sěi cu intensitatea unei halucinaţiuni, atât ce privesce situaţia geografică a ţerei, cât şi aşezarea şi mişcarea trupelor. Mai puţin fericit, ca om de stat, îi lipsia justa apreciare a oamenilor sěi şi lua totul pe sama sa. Statul trebuia să fie o maşină cu un singur maşinist, *el*. Valoarea morală îi lipsia cu totul. Egoist la měsura geniului sěu, a luat câteva idei ale revoluţiunei şi a exploatat iubirea de glorie a Francezilor în scopul ridicării sale. In Europa a îndeplinit rolul unui dărîmător al resturilor feudale, dar în Francia a oprit desvoltarea instituţiunilor libere. Soartea lui fără seamăn, sfîrşitul lui tragic, i-au atras în prima jumětate a secl. XIX un adevěrat cult din partea Francezilor şi străinilor; în anii din urmă a început a fi apreciat cu mai multă critică. Scrierile lui au fost publicate în mai multe ediţiuni. Una din cele din urmă a fost publicată de Martel. Paris, 1887. De mare valoare corespondenţa lui: »Correspondance de N. I. Paris, 1858—70.« Memorii mulţime: ale lui Las Cases, O'Meara, Montholon, etc. Biografii de asemenea, amintim: Jomini. Paris, 1827; Walter Scott, 1827; Thiers; Schlosser; Laufrey şi Taine.

Napoleon II, fiul lui Napoleon I, n. 20 Martie 1811, primí la nascere titlul de regele Romei, apoi pe cel de *duce de Reichstadt*. Numit de Napoleon III în decretul din 7 Nov. 1852 *N. II*. † 1832.

Napoleon III, împěratul Francezilor. Al treilea fiu a lui Ludovic Bonaparte, regele Olandei, şi al Hortensiei Beauharnais, fica vitregă a lui N. I; n. 20 Apr. 1808 şi se numia *Carol Ludovic N.* După căderea lui N. I. urmà pe mama sa la Geneva apoi la Augsburg, unde urmà la gimnasiu, luà parte în 1831 la o încercare de revoluţiune în Romagna, scăpà cu greu de Austriaci şi trăí în Elveţia, ajungênd căpitan de artilerie în miliţia elveţiană. A publicat atunci mai multe cărţi, iar după moartea ducelui de Reichstadt (1832) deveni capul dinastiei napoleoniene şi îşi desvoltă ideile în »Rêveries politiques«. In 1836 încearcă o rescoală la Strassburg, fù însă arestat şi gonit în America. In 1837 se întoarse în Elveţia, dar după cererea guvernului franc. fù gonit şi se stabilí în Anglia. Incurajat prin entusiasmul produs la aducerea corpului lui N. I. vení la Boulogne (1840) şi încercà o nouă rescoală, dar fù prins, judecat şi închis la închisoare grea cinci ani, până putù scăpa travestit ca Maur (25 Maiu 1846) şi se aşeză în Anglia.

1848 fù ales deputat şi luă parte la adunare, arětându-se foarte modest. Poporul era însă agitat de partisanii sěi şi îl alese *Presidentul republicei* cu $5^1/_2$ milioane de voturi (10 Dec. 1848). Partidele adunării se luptau între ele, pe când N. umplea armata şi administraţia cu partisanii sěi; câştigă pe papă prin ajutorul dat în 1849 contra revoluţiunei şi burghezimea prin promisiunea de pace. In noaptea de 1 spre 2 Dec. 1851 arestà pe capii adunării, înăbuşí o mişcare republicană în Paris şi în alte oraşe, făcù apel la popor, care cu $7^1/_2$ milioane voturi îl alese president pe ḑece ani. Desfăşoară o mare pompă, face o călătorie prin Franţa, în care promite pace (*»L'Empire c'est la paix«*) şi posează ca apěrătorul ordinei contra partidelor revoluţionare. Senatul îi dete titlul de *Impěrat,* pe care poporul îl recunoscù (22 Nov. 1852) cu 7.800,000 voturi. Fù recunoscut de toate statele, dar nu se putù căsătorí cu o principesă şi îşi alese ca împěrăteasă o frumoasă spaniolă, *Eugenia,* contesă de Teba, care-i născù un fiu (16 Martie 1856).

N. credea că greşeala lui N. I. a fost de a fi luptat contra naţionalităţilor şi contra Angliei, de aceea a căutat să se ferească de greşelele lui şi să trăiască în pace cu Anglia. Această ţeară avea interes a apěra Turcia contra Rusiei, şi N. in alianţă cu ea poartă *resboiul Crimeei* contra Ruşilor. După resboiu se arětà generos cu Rusia în paguba aliaţilor sěi. Ca să sprijine popoarele apăsate, a luat el causa Românilor şi a Italienilor. Incepe cu Austria resboiul pentru Italia şi obţine (1860) Nizza şi Savoia. N. era în

culmea puterii prin umilirea celor douĕ mai mari puteri. Voia să sprijine rassa latină şi în America, de aceea întreprinse expediţia în Mexic (1862—67), unde cheltuí mari sume de bani şi în urmă părăsí pe împĕratul Maximilian; tot de aceea n'a putut decide pe Rusia să primească intervenţia sa în chestiunea polonă, nici pe Prusia să-i cedeze vr'un ţinut la Rin după victoria dela Sadova. Aceste greşeli îi micşorau popularitatea şi se decise a da mai multe libertăţi, totuşi în 8 Maiu 1870 avù $1^1/_2$ mil. voturi contra. Spre a recâştiga popularitatea şi fiind condus de împĕrăteasă, N. declară resboiul franco-german, deşi era nesigur de isbândă şi bolnav. La 1 Sept. 1870 se predă la *Sedan* fără să aibă curagiul a face sacrificiile păcii. După încheierea păcii (Martie 1871) fù liberat şi se duse în Anglia unde a murit 9 Ian. 1873 în urma unei operaţii. N. era blând, visător, învĕţat. Noi Românii îi datorim recunoscinţă pentru sprijinul şi grija ce arĕta ţerilor noastre. Intre scrierile lui cea mai însemnată este »Histoire de Jules César«. Fiul sĕu, prinţul N. a perit în 1879 într'un resboiu cu Zuluşii în Africa sudică. [I. S. F.]

Napoleond'or, monetă frc. de aur = 20 franci.

Napoleonizi, urmaşii colaterali ai rudelor lui Napoleon I. (v. Bonaparte.)

Napoli, v. Neapole.

Napradea, protopopiat gr.-catolic din diecesa Gherlei, în cott. Selagiu, Transilv., constă din 9 comune cu 7747 sufl.

Napradi, (Náprághi), *Demetriu,* episc. al Transilvaniei cu reşedinţa la Alba-Iulia, numit de Sigismund Báthori; acest scaun remăsese vacant de mai bine de un secol, căci episcopii titulari au trebuit să se refugieze în Ungaria de furia »reformatorilor«, iar dela 1580 încetase chiar seria episcopilor; numirea făcută de Báthori cu ocasia nunţii sale în 1596 a fost deci destul de îndrăzneaţă, şi dacă s'a putut menţine câţiva ani, aceasta se datoresce numai domniei cardinalului Andrei Báthori; de altmintrelea N. era un păstor zelos, care a sciut să disputeze cu înverşunare terenul sectelor protestante în Trs., era însă şi un bărbat drept: însciinţa pe împĕratul asupra uneltirilor neleale, ce se petreceau în ţeară pe timpul lui; indignat de donaţiunile risipitoare făcute de Sigismund, decise pe Mihaiu-Vodă după cucerirea Ardealului să le casseze; în fine, când schimbăciosul Sigismund puse iar mâna pe domnia ţerii, N. se ţinù de acei magnaţi, cari nu găsiră de cuviinţă a călca jurământul depus în favorul împĕratului; toate acestea aţîţară ura lui Sigismund şi a partisanilor lui în contra sa. Indată după întoarcerea lui Sigismund, N. abdică dela ori ce demnitate politică şi se retrase la Gilău; iar în dieta din Cluj dela 21 Ian. 1601 i-se confiscară averile şi se desfiinţà episcopatul Transilv. (Cf. W. de Bethlen, Hist. de rebus Transilv., Cibini 1789, V, 8—9, III, 578—80; Veszély K., Erdélyi egyháztört. adatok. Kolozsvárt, 1860, I, 16 şi 234; Kirchenlexikon, art. Kalocsa. Freiburg i. B. 1891, VII, 939—41.)

Nărăcliţa, mânecari, ornat preoţesc, ce se îmbracă pe braţe.

Naramza sau *Portocala,* fructul comestibil al arborelui Citrus Aurantium L. (v. ac.).

Năramza, după pov. rom., o femeie, care înghiţînd o sementă de năramză a remas grea şi născênd o fată a botezat-o Năramza.

Naramziu, coloare galbenă-portocalie.

Naras, v. Acanthosicyos horride.

Naraţiunea, e povestirea unei fapte sau întêmplări. N. e *adevĕrată,* când ceea ce spune s'a întêmplat aievea, *istorică,* când faptul sau întêmplarea povestită e de interes general, şi *poetică* sau *fictivă,* când spune ceva închipuit sau modificat prin fantasia povestitorului; însuşirile ori cărei bune N. sûnt: unitatea, adevĕrul, sau în cea poetică verosimilitatea, şi plasticitatea sau frumseţa stilului. In retorică N. se ḑice partea principală a discursului, după care urmează confirmarea prin argumente a ideilor expuse şi combaterea ideilor contrare.

Nărav, obiceiu, viţiu, defect, întrebuinţat mai ales în popor cu sens de obiceiu urît, rĕu. Se ḑice sub formă proverbială: N.-ul din fire, n'are lecuire.

Narbada, *(Nerbudda, Narmada),* rîu în India anterioară, 1280 km. lung.

Narbonne, (vechiul *Narbo),* capit. unui arondisment în depart. franc. Aude, aproape de Mediterana, lângă canalul N. (ce duce în Canal du Midi), cu 27,150 loc. (1891). In vechime era înfloritor oraş roman, după care s'a numit şi Gallia Narbonensis.

Narcissus, o fiinţă din mitol. greacă. Echo, nimfa dealurilor a iubit pe N. cel frumos, şi de această iubire a pătimit atât de mult, încât numai glasul i-a mai remas. N. e icoana unei flori de primăvară la părău, în care se oglindează, şi după înflorire scurtă, se vesteḑesce; pentru ce tinerilor morţi primăvara li-se puneau flori de narcis.

Narcissus L., (botan.) gen de plante din fam. Amaryllideelor, trib. Amarylleae cu bulbi tunicaţi şi periantul cu paracorolă. Cuprinde ca. 20 specii central-europene şi mediterane, dintre cari una îşi extinde arealul până în Japonia şi China; multe din ele sûnt respândite ca plante decorative rustice cunoscute sub numirea de coprine şi »zarnacadele«, aşa *N. poeticus* L., *N. biflorus* Curt., *N. Tazetta* L., *N. pseudonarcissus* L., ş. a. [A. Pr.]

Narcosa, efectul produs de substanţele narcotice (v. Narcotica); se numesce şi anestesia chirurgicală, produsă de substanţe anestesice, dintre cari cele mai întrebuinţate sûnt: cloroformul, eterul sulfuric şi bromurul de etil; în prima fasă a anestesiei generale, numai funcţiunile creerului sûnt suspendate, acesta este somnul; într'o a doua fasă anestesia este completă, prin faptul că funcţiunile de conducţiune de sensibilitate, ale mĕduvei sûnt eliminate; în fine în a treia fasă resoluţia musculară se produce prin suspendarea mobilităţii; chirurgul trebue să menţie bolnavul în această periodă a anestesiei.

Narcotica, *(hypnotica, sommifera, soporifera),* substanţe medicamentoase, cari au proprietatea, când acţiunea lor este destul de intensă, a produce narcosa cerebrală, adecă a suspenda, mai mult sau mai puţin complet, activitatea creerului. Germain Sée le clasifică în: 1) Depresori ai iritabilităţii directe sau reflexe a diferiţilor centri nervoşi: antipirina, morfina, cloralul. 2) Somnifere propriu ḑise: uretanul, sulfonalul, cloralimidul. 3) Sedative, precum sûnt bromurele.

Narcotin, (chim.) un alcaloid, principiu ce se găsesce în opiu; se extrage din această substanţă alăturea cu morfina; se găsesce în procente dela 4—8; e fără miros, gust şi coloare, are reacţiunea alcalină şi în contact cu apa trece în acid meconic; e mai puţin otrăvitoare ca morfina. N. este cel mai puţin toxic din basele opiului; descoperit în 1803 de Derosne, purta mult timp numele de sarea lui Derosne. După Claude Bernard este mai puţin toxic decât morfina, nu este somnifer, ci posedă proprietăţi convulsivante.

Narda, oraş, v. Arta.

Nardus L., (botan.) gen monotipic din vasta familie a Gramineelor, tribul Hordeae. Unica specie *N. stricta* L., cuprinde mici ierburi vivace, cespitoase; acest gen este respândit prin Europa occidentală, în regiunea mediteraniană şi in Asia temperată. *N. stricta* L., cunoscut de poporul nostru sub numirile de: Iarbă aspră, Păişiţă sau Ţepoşică, cresce şi în părţile noastre prin păşunile din regiunea alpină şi subalpină. [Z. C. P.]

Narea, fiecare din cele 2 orificii prin care nasul (v. ac.) comunică cu exteriorul, anatomicesce »fosă nasală.« [I. Popescu-Voiteşti.]

Narenta, rîu în Dalmaţia, isvoresce în Herţegovina şi se varsă prin o deltă în Adriatica; 180 km. lung.

Nares, *Sir George Strong,* navigator engl. şi explorator al Polului nordic, n. 1831, a condus (1872—74) expediţiunea »Chalenger« pentru cercetările fundului mării, iar 1875—76 expediţiunea polară în care s'a ajuns pe mare în Baia Smith până la 82½°, iar pe sănii până la 83½° latid. nord.

Narev, afluent pe dreapta al rîului Bug în Polonia, isvoresce în Litvania; e lung de 425 km. şi e navigabil.

Narghelea, (nerghelea), lulea (pipă) orientală cu ţeava lungă, în care fumul de tutun trece printr'un vas cu apă parfumată.

Nariot de Toucy, vestit cavaler franc. şi rudă cu Ludovic cel Sfânt, unul din căpitanii expediţiei franceze, venită pe la 1239 în ajutorul împěratului latin Baudouin de Courtenay, atacat de Bizantini. Pentru a determina la o cooperare şi pe Cumanii din Muntenia, şefii expediţiei întrând în relaţiuni de căsătorie cu regii acestora, N. ia pe fica celui mai mare craiu cuman, Ionas. O dovadă că Cumanii nu mai erau aşa barbari, şi că începuseră a adopta creştinismul, toate aceste fice căsătorite după Francezi fiind catolice.

Narrata refero, *(lat.)* spun numai, ce am audit.

Narses, general bizantin, n. în Persia; a fost eunucul, şambelanul şi în urmă vistierul lui Iustinian I; bun diplomat, a adus imperiului bizantin o mulţime de servicii; lui i-se datoresce victoria repurtată de imperiul bizantin la Tagina (552) asupra lui Totila. † 568 la Roma.

Narses, rege sassanid al Persiei (294—303) şi învingětor al lui Maximian Galerius. [Caion.]

Narthecium Moehr., (botan.) gen de plante din fam. Liliaceelor, tribul Nartheciеae, cuprinde vr'o 4 specii din regiunea boreală temperată, dintre cari *N. ossifragum* Huds. e o plantă veninoasă caracteristica turbăriilor vesteuropene. [A. Pr.]

Narthex, (grec. nartex), tinda, aula, pridvorul (pronaos, vestibulum) bisericei, adecă partea anterioară extremă spre apus a edificiului bisericesc, din care era întrare în naia bisericei, cum ar fi adi locul de sub turn cu tinda muierilor. După disciplina veche a bisericei tinda-N. era locul destinat pentru cei ce prin deosebite graduri se pregăteau la Sf. botez, ori a resusceperii în numěrul credincioşilor prin penitenţă.

Narval, *(Monodon monoceros),* mamifer din ordinul Cetaceelor, familia Monodontidelor, are forma corpului cam ca a unui pesce, bărbătuşul are la cap un dinte foarte lung, de forma unui şurub, care iese din falca de sus; capul mic, corpul butucănos, o aripioară dorsală în forma unei mici ridicături de grăsime, aripioara codală mare; coloarea pielei albicioasă cu pete brune; lungimea 5—6 m., a dintelui cam 2 m.; trăiesce în oceanele dintre al 70°—80° lat. nordică. Se vênează pentru carnea şi grăsimea lui.

Narwa, oraş cu port şi fortăreaţă în guvern. St.-Petersburg la vĕrsarea rîului Narowa în Golful finic, (1897) 16,577 loc. Import în 1897 au fost 4·3 mil., exportul 1·1 mil. ruble, în apropiere ţesětorii însemnate. 21 Nov. 1700 învingerea lui Carol XII asupra Ruşilor.

Nas, aparat olfactiv, destinat a primí impresiunile odorante şi a le transmite creerului. Părţile de jos ale N.-lui se numesc *aripile* lui, între ele se află *dosul* N.-lui, care merge până sus la *rădăcina* N.-lui; *basa* N.-lui, jos presintă două găuri eliptice: *nările,* cari înlăuntru au pěr, cu scop de a oprí corpuleţe ce sboară în aerul inhalat. Ori ce mâncare ce primesce gura e mai ântâiu explorată de organismul mirositor; N. are o porţiune sus osoasă şi alta jos cartilaginoasă, căptuşite pe dinlăuntru cu o membrană mucoasă cu mulţi nervi, iar pe dinafară acoperite cu piele şi cu un strat musculo-fibros. Boalele pielei N.-lui mai dese sûnt: lupusul şi roşaţa (nas arămiu, Acne rosacea), iar între cele interne: guturaiul cronic, ulcerul puturos (ozaena) şi polipi, cari cer tratament medical special; v. şi Epistaxis şi Rhinoplastie. Dupa forma exterioară, deosebim: N. *proeminent* cum e cel acvilin, adecă convex, mic, lungăreţ, ascuţit şi cel drept sau grec, ce se continuă în frunte fără linie de demarcaţiune; apoi N. *ridicat,* cârn, cu vîrful în sus; în fine N. *turtit,* cu dosul apăsat şi cu nările foarte largi. După rassă se deosebesce N. *roman,* care după noi este cel mai frumos şi regulat; N. *turtit* la negri şi mongoli; N. *ascuns* la care se vĕd numai nările, şi care este al calmucilor; N. de *vultur* sau ovreiesc; N. de *berbec,* etc. [—]

Nasul, însemnarea lui la Români. In vechime, era obiceiul tradiţional ca rivalii la tron să se taie la nas, spre a nu mai puté domní; aceasta din causa legendei după care un om cu o cicatrice pe obraz nu putea să domnească. Sûnt numeroase exemple în trecutul Moldo-Valachiei, în care pretendenţii au suferit această ciudată operaţiune. [L.]

Naş, nănaş, persoana, care ţine copilul în timpul cât preotul săvîrşesce actul şi rugăciunile botezului; N. îşi ia asupra, prin această acţiune, a deveni sprijinitorul şi părintele sufletesc al noului încreştinat.

Naşi sau *nuni* se numesc de asemenea şi cele două persoane, cari asistă în calitate de martori

la cununia religioasă a unei părechi, primind totodată însărcinarea a fi sfătuitorii tinerilor în noua cale a vieţii lor. [M. B.]

Nasale, sunetele, ce se pronunţă din *nas:* vocale N. *ă, î,* consonante N. *m, n.*

Năsălie, piedestal pe care se aşează sicriul.

Nascere, (med.) *lat. partus,* eliminarea fĕtului şi a adnexelor sale din mitră. Când N. se întêmplă înainte de finea graviditāţii (280 ḑile), ea e prematură, iar după acest termin se ḑice tardivă. Actul N.-ii este executat de contracţiunile involuntare ale musculaturei mitrei, ce se ivesc tot numai la intervale şi sûnt ajutate de contracţiunile voluntare ale musculaturei abdomenului; el se împarte în două perioade. In primul period se lărgesc căile, îndeosebi cervicele uterului, prin cari fĕtul are să treacă; în periodul al doilea se elimineză fĕtul şi după acesta placenta. Intreg actul este împreunat cu mari dureri. N. poate întimpina piedeci când basinul e de o construcţie neregulată sau când forma fĕtului şi situaţia lui în mitră e abnormă.

Institut de N., v. Maternitatea.

Nascerea *la Români* a produs mulţime de datini şi după ţeri ori prejururi, adeseori felurite. Femeile îngreunate, când se apropie ḑiua de nascere, se duc la biserică şi se roagă pentru o nascere uşoară. Din acest timp, femeia nu se îndepărtează dela casa ei, ci face pregătirile trebuinciosase pentru patul de nascere şi aşezarea pruncului născut în leagăn ori într'o troacă. Când încep durerile nascerii, moaşa vine şi pune toate în ordine, ca să fie la îndemână. Durerile de nascere se numesc curmături ori strinsuri, şi dacă nascerea e grea, femeiei i-se dă apă de pe icoana Sf. Mariei, sau în casă se afumă cu smirnă ori tămâie din cădelniţa preotului care s'a folosit la serbători mari. Nascerea în ḑiua de Crăciun, Paşti şi alte serbători mari şi Duminecă, se ḑice norocoasă pentru băiat şi mai ales după miezul nopţii, când încep ḑorile, pentru că s'a născut deodată cu ḑorile; iar nascerea într'o Sâmbătă, e nenorocoasă. In ḑiua, în care s'a născut pruncul se chiamă preotul, ca să facă sfinţirea cea mică a apei, să ḑică rugăciuni pentru reînsănătoşarea mamei şi păzirea şi fericirea pruncului de toate relele; cu apa sfinţită preotul stropesce pe mamă, pe prunc şi pe toţi din casă, şi casa, şi prin aceasta s'a făcut slobodirea casei. După slobodirea casei vin neamurile şi vecinele, cari aduc daruri felurite mamei şi pruncului şi le poftesc sănătate şi viaţă. In tot locul e datina, ca românceele însă-şi să lăpteze pruncul. Botezul pruncului se face a doua şi până în a opta ḑi; amânarea atîrnă dela sănătatea pruncului şi dorinţa mamei, ca la botez să fie sculată din pat. Mama, în unele locuri 40 de ḑile, în altele până a şesea Duminecă după nascere, nu iasă din casa şi din curtea ei, iar în Dumineca a şesea se duce la biserică cu pruncul pe braţe, cere să se facă rugăciune ori liturgie pentru prunc, pe care acum îl închină lui Dumneḑeu, ca să-l primească sub scutul sĕu. (Cf. Nascerea la Români, de S. Fl. Marian. Bucuresci, 1892.) [Atm.]

Nascerea Domnului Isus Christos, v. Isus Christos.

Nascerea lui Ioan Botezătorul, v. Ioan Botezătorul.

Nascerea Mariei Născĕtoarei de Dumneḑeu. După tradiţiunea veche, părinţii Sf. Maria au fost Ioachim din familia lui David, şi din semênţa lui Levi, şi Ana. Se serbează anual la 8 Sept.

Născĕtoarea de Dumneḑeu, v. Maria.

Năsdrăvăn, în pov. rom. măiestru, cu puteri supranaturale; se amintesce berbece, bou, cal, câne, căţel, cocoş, juncan, leu, mânz, porc, şerpe, şoarece, taur, viţel, vultur N.; mai departe capră, căţeluşă, iapă, mîrţoagă, oiţă, pasere, vacă N.; în fine arcaş, băiat, ficior, fĕt frumos, împĕrat, uriaş N. La Poloni zdrowy, la Sêrbi zdrawa înseamnă: sănătos, întreg, tare, iar na propoziţiune cu inţeles: deasupra, preste, şi astfel N. ar trebuí să însemne: preste fire tare, supranatural tare. [Atm.]

Naseby, sat în cott. Northampton, din Anglia; renumit pentru victoria repurtată de Cromwell împotriva lui Carol I, la 14 Iunie 1645.

Năseud, opid cu 2697 loc. (1891) în maj. Români; până la desfiinţarea regim. II român de graniţă din Ardeal 1851, a fost centrul administrativ al acestui regiment, iar după aceea centrul cott. N. Gimnasiul superior rom. gr.-cat., înfiinţat 1863, până la 1871 s'a deschis în fiecare an câte o clasă; în 30 Sept. 1870 i-s'a dat dreptul de a lua examene de maturitate şi dreptul de publicitate 23 Martie 1871. In N. este sediul administraţiei fondurilor şcolare grăniţeresci şi anume a fondului şcolastic central şi a fondului de stipendii. Tot venitul acestui fond este menit pentru: »literatura şi cultura poporului român în toate ramurile de sciinţă, arte şi meserii«, în special pentru susţinerea unui gimnasiu, a unor şcoale normale, şcoale elementare de fetiţe, etc., în N. şi în alte centre ale fostului district. Al doilea fond: »fondul de stipendii«, este destinat să se dea din dînsul ajutoare şi stipendii pentru fiii foştilor grăniţeri, cari studiază la şcoalele mai înalte. Tot în N. este o şcoală elementară de băieţi şi de fetiţe, susţinute de fondul central, o şcoală elementară confesională, de stat, etc.

Nashville, capitala statului Tennessee (Un. n.-amer.), lângă rîul Cumberland, cu 76,168 loc. (1890); episcopie cat.; universitate; acad. de fete; comerciu cu producte. Ací au bătut unioniştii pe confederaţi la 16 şi 17 Dec. 1864.

Nasicorn *(Oryctes nasicornis),* insect din ord. Coleopterelor, fam. Lamellicornia, de coloare neagră strălucitoare, pe picioare are perişori roşcaţi; bărbătuşul are la cap un corn curbat înderĕt; lungimea 22—36 mm., foarte comun. Larvele lui trăiesc mai mulţi ani prin pămêntul format din putreḑirea frunzelor, lemnelor şi a gunoaielor.

Năsip, v. Nisip.

Nasreddin, şah al Persiei, fiul lui Mehemed-Şah, n. 1831, urmă acestuia 1848, făcù la 1873, 1878 şi 1889 călătorii prin Europa; 1 Maiu 1896 ucis. (Cf. Morgan şi Burger) v. şi Nastratin.

Nassau, 1) până 1866 ducat, apoi anexat la Prusia. 4708 km²., cu 468,311 loc. In timpul Romanilor N. a fost locuit de Matliaci, mai târḑiu de Alamani; pe aceşti din urmă Chlodvig în 496 i-a supus. 843 provincia a devenit posesiunea Germanilor; mai târḑiu conţii de Laurenburg au primit-o ca domeniu feudal; primul domn feudal a fost contele de Walram. După moartea

sa familia s'a desbinat în 2 ramuri. Walram II a luat titlul duce de N., iar succesorii săi au domnit în N. până la 1866. In 1890 au ereḑit Luxemburgul. 2) N., oraş în districtul prusian Wiesbaden lângă Lahn, 1824 loc. (1890), are ape minerale renumite. [M. Bodiu.]

Nastasachi, băi situate în marginea oraşului T.-Ocna, Rom., j. Bacău. Isvoarele acestor băi aparţin clasei apelor alcaline-muriatice-sulfuroase şi au mare asemĕnare cu isvoarele din Slănic. Intocmiri primitive.

Năstrapă, v. Chivot.

Nastratin *Hogea,* titlul unei colecţiuni de anecdote hazlii, adunate de A. Pann dela deosebite popoare şi puse în versuri sub acest nume, schimbat din Nasreddin, un erudit de pe timpul lui Tamerlan.

Năsturel, una din numirile vulgare ale plantei Nasturtium officinale R. Br. (v. ac.).

Năsturel-Herescu, una din cele mai vechi şi însemnate familii ale Valachiei, din care s'au ilustrat mai multe persoane în istoria ţerii; ea e cunoscută printre boierii de frunte ai ţerii încă din secl. XV. Pe mormêntul celui din urmă N., generalul Constantin N.-H., † 1879, în biserica Sf. Vineri din Bucuresci, se cetesce o genealogie a neamului lor; după moşie, boierii N. se mai ḑiceau şi »Heresci«. Unul din cei mai vestiţi membri ai acestui neam a fost *Udrişte N.* mare logofĕt, savant boier, contimporanul lui Mateiu Basarab, cumnatul sĕu. *Elena Doamna,* soţia lui Vodă Mateiu era o Hereascâ, sora lui Udrişte. In timpul celebrelor turburări din 1673 şi 1674 e cunoscut marele ban *Radu N.,* fiul lui Udrişte. Mai mulţi alţi distinşi boieri, patrioţi şi resboinici au ieşit din această familie, care în vechime a avut titlul comtal al sfântului imperiu. Armele Năstureilor: un leu pe un tun, cu o cruce în labe, care bate un şerpe ridicat împotriva lui; scutul susţinut de 2 Români şi vulturul cu 2 capete. Devisa: »Honor et Patria«, (v. şi Herescu, Const. Năst.) [O. G. L.]

Năsturel-Udrişte, învĕţatul cumnat al lui Mateiu Vodă Basarab, care a contribuit şi el prin sfatul lui la introducerea l. rom. în biserică, şi la care mitropolitul Moldovei Varlaam găsi în 1644 catechismul calvinesc în rom., carte care a determinat definitiv tipărirea de cărţi ortodoxe în l. rom. (v. Năsturel-Herescu.)

Nasturtium R. Br., (botan.) gen din familia Cruciferelor, tribul Arabideae, cuprinde plante erbacee, ramificate, glabre sau pubescente, terestre sau aquatice. Acest gen are vr'o 20 de specii, distribuite pe aproape întreaga suprafaţă a globului. In părţile noastre cresce prin locuri umede şi mlăştinoase *N. austriacum* Crantz., *N. amphibium* R. Br., *N. silvestre* R. Br., *N. officinale* R. Br., cunoscut de poporul nostru sub numirile de: Năsturel, Năsturea, Bobîlnic, Brâncuţă, Hreniţă, etc. *N. officinale* R. Br. se cultivă ca plantă alimentară sub numirea de Creson şi se întrebuinţează la bucătărie ca salată. Cresonul din causa proprietăţilor sale diuretice, stomachice şi antiscorbutice află multiple aplicaţiuni în medicină. [Z. C. P.]

Natal *(Natalia),* colonie engl. pe ţermurii sud-estici ai Africei, numită aşa prin descoperitorul ei Vasco da Gama în ḑiua de Crăciun (dies natalis Domini) în 1497. După ce colonia din Capland vine în posesiunea Angliei, ţeranii olandezi (boers, Burii) părăsesc provincia şi trec în Natal, fundând oraşul D'Urban; străbătênd mai departe, zidesc capitala Pieter-Maritzburg (numire după conducĕtorii lor Pieter Retief şi Geerth Maritz). In anul 1840 Anglia face pretensiune de supremaţie asupra N.-lui sub cuvênt, că toate coloniile olandeze în Africa sudică i-a recunoscut supremaţia, şi în 1856 o supune. Locuitorii trec în provinciile vecine Oranje şi Transvaal, formând aici republice independente. Teritoriul are extensiune de 48,565 km², cu 402,687 loc. Clima este ca cea din Europa meridională. Din cele 23 de rîuri nici unul nu e navigabil.

Natales Deorum, adecă ḑilele de nascere ale ḑeilor. Dacă vr'un beliduce în resboiu, sau senatul între unele împrejurări, s. e. foamete, a făcut vot (făgăduinţă), că unui ḑeu anumit îi vor ridica un templu, acesta s'a dedicat ḑeului anumit şi s'a consacrat. Ḑiua consacrării a fost ḑiua nascerii ḑeului anumit şi totodată ḑiua de serbătoare anuală a ḑeului.

Natalia, regina Serbiei, soţia regelui Milan (v. ac.), n. 14 Maiu 1859 în Rom., fiica colonelului rus Keşco; 17 Oct. 1875 s'a căsătorit cu Milan I, regele Serbiei; 1888 au divorţat; 1891 fù expulsată din Serbia, iar în 1893 s'a împăcat iarăş cu Milan. A scris »Memorii« (germ. 1892.).

Natalis solis invicti, (ḑiua de nascere a soarelui neînvins) la Romani era o ḑi de serbătoare. O credinţă generală a timpului aceluia era, că există o putere mai înaltă şi divină a ordinei naturale, spirituale şi morale, care se presintă prin arĕtarea soarelui. De aci, mai toate naţiunile de atunci, fiinţa acelei ḑeităţi au interpretat-o prin un ḑeu al soarelui, Adonis, Attis, Apollon, Serapis, Zeus din Syria şi Mithras din Persia erau veneraţi ca ḑei ai soarelui. Sol invictus s'a numit, pentru că soarele neîncetat învinge asupra nopţii şi a iernei, şi la Fenicieni şi Persi s'a serbătorit în ḑiua mai scurtă, adecă în ḑiua nascerii soarelui, 25 Dec. [Atm.]

Natalitate. Prin nasceri se înlocuiesc pierderile pe cari le sufere o poporaţiune prin decese; studiul N.-ii, al numĕrului anual al nascerilor, constitue dar o parte importantă a demografiei. Numĕrul celor vii depinde de raportul între numĕrul născuţilor şi acela al morţilor; dacă aceste numere în termin mediu, luate după înregistrările făcute într'un period de cel puţin 10 ani, sînt egale, populaţiunea remâne staţionară, dacă numĕrul mediu al celor născuţi întrece pe acela al morţilor, populaţia cresce, dacă numĕrul morţilor este mai mare decât acela al nascerilor, poporaţia scade. In toate ţerile române se nasce un numĕr destul de mare de copii, dar în timpurile trecute în România N. era mai însemnată decât astăḑi. După Andr. Wolf pe la finele secl. XVIII femeile din Moldova născeau adeseori 12, 15 până la 20 copii; cu toate acestea poporaţiunea s'a înmulţit numai încet, din causa mortalităţii mari provenite din rele condiţiuni economice, din asupririle suferite de locuitori. După datele statistice despre populaţia principatelor române culese de Anatol de Demidoff pe anii 1832—37 şi de Nic. Suţu pe 1832—40, crescerea populaţiunii prin nasceri după scăderea

deceselor era aproape de 10 la 100 suflete. Astăḑi în regatul României N. este pe an de 40·50 la câte 1000 locuitori şi crescerea anuală a poporaţiunii prin nasceri după scăderea deceselor este de 12·0 la câte 1000 suflete. N. din România de 40·50‰ este întrecută numai de cea din Rusia de 48‰, din Ungaria de 44·8‰ şi din Serbia de 44·4‰, toate celelalte state ale Europei au N. mai mică: Austria şi Germania de 38 (Bucovina în parte de 45), Italia de 37, Olanda de 33, Belgia de 31, Marea Britania de 30, Elveţia de 29, Francia de 23 la câte 1000 loc. Aceste date se refer numai la copii născuţi vii, în România numĕrul celor declaraţi şi înregistraţi ca născuţi morţi este de 16 din câte 1000 nasceri, din cari 54% în comunele rurale şi 46% în oraşe, comunele urbane dau dar un contingent relativ mai mare la numĕrul celor născuţi morţi decât cele rurale, căci din toţi locuitorii regatului 18% aparţin comunelor urbane şi 82% celor rurale. — Poporaţiunea rurală participă în raport cu numĕrul ei într'o proporţiune mai largă decât cea urbană, atât la numĕrul total al căsătoriilor precum şi la acela al nascerilor. Populaţiunea oraşelor din România, amestecată cu elemente străine, cresce prin nasceri în proporţiuni slabe şi presintă pe alocurea chiar un deficit al nascerilor la Români, astfel progresul numeric al naţiunii se datorează sătenilor. — In România din copii nou născuţi sûnt 6·2% copii naturali; aceasta proporţiune este mai mică decât în cele mai multe alte state ale Europei; un numĕr mai mic de copii naturali au numai Irlanda cu 2·3, Anglia cu 4·5, Elveţia cu 4·6 din câte 100 nasceri, iar în Italia aceasta proporţiune este de 7, în Francia de 8·4, în Ungaria şi în Belgia de 8·6, în Danemarca de 9·4, în Germania de 9·5, în Svedia de 10, în Austria de 14.6%. In cea ce privesce sexul sûnt la noi din 100 copii născuţi 52 băieţi şi 48 fete. N. nu depinde numai de cause economice şi de numĕrul căsătoriilor, ci şi de moravuri. Unele poporaţiuni îşi impun un numĕr foarte mic de copii (Francezi, Saşii din Transilvania, ş. a.) şi în multe oraşe române găsim sterilitatea voluntară a femeilor; ţeranca nu cunoasce diferitele mijloace întrebuinţate de femeile din toate stratele poporaţiunii urbane menite a micşora fecunditatea. Mijlocia fecundităţii este în România de cinci copii din câte o căsătorie. N. mare singură nu determină prosperarea unei naţiuni, ci numai conservarea, menţinerea în viaţă a copiilor născuţi, micşorarea mortalităţii copiilor prin crescerea lor igienică, mai ales prin alăptarea lor naturală, prin nutrirea lor corectă. (Literatura: Andreas Wolf, Beiträge zu einer statistisch-histor. Beschreibung des Fürstenthums Moldau. Hermannstadt, 1805; Nicolas Soutzo, Notions statistiques sur la Moldavie. Iassy, 1849; Anatole de Démidoff, Voyage dans la Russie Méridionale et la Crimée par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie. Paris, 1854; D. P. Marţianu, Analele statistice şi economice. Bucuresci, 1860—65; V. Agappi, Cercetări demografice asupra populaţiunii României. Bucuresci, 1876; Mişcarea populaţiunii României, publicaţia Ministeriului agriculturii, industriei, comerciului şi domeniilor. Bucuresci, 1880—1900; I. Felix, Despre mişcarea populaţiunii României. Bucuresci, 1880; C. Istrate, O pagină din istoria contimporană a României. Bucuresci, 1880; P. S. Aurelian, Ţeara noastră. Bucuresci, 1880; I. Bibicescu, Mişcarea populaţiunii în România. Bucuresci, 1880; I. Felix, Geografia medicală a României, I. Bucuresci, 1897; I. Felix, Raport general asupra Igienei publice şi asupra serviciului sanitar al Regatului României pe anii 1896 şi 1897. Bucuresci, 1899.) [I. Felix.]

Natan, profet ovreu, educatorul lui Solomon.

Natatorea, (paseri), v. Innotătoare.

Nathusius, *Hermann de*, (N.-Hundisburg), zootechnist celebru, n. 9 Dec. 1809 în Magdeburg, † 29 Iunie 1879 în Berlin. A scris: »Shorthornrindvieh« (ed. II, 1861); »Vorstudien für Geschichte und Zucht der Haustiere, zunächst am Schweineschädel«, (1864); »Vorträge über Viehzucht und Rassenkenntniss«, (3 vol. 1872—80); »Über die sogen. Leporiden«, (1876); »Landwirtschaftliche Jahrbücher« revistă, în colaborare cu Thiel.

„Naţionala", *bancă de asigurare* în Bucuresci (v. ac., vol. I, pag. 617 b).

Naţionale, *(neolat.)* consemnare care cuprinde numele, etatea, religiunea, profesiunea şi eventual alte stări şi relaţiuni ale unei persoane.

Naţionalitate, v. art. Naţiune şi Naturalisare.

Naţional-liberal, este numele ce şi l-a luat partidul liberal din România de pe la 1884 încoace, adecă de când liberalii sub Ioan Brătianu s'au îndepărtat de conducerea lui C. A. Rosetti. Pentru prima oară apare »Voinţa naţională« la 10 Iulie 1884 ca organ N.-l., în deosebire de vechiul organ liberal »Românul«.

Naţiune, *(lat.)* în sens genetic un grup de oameni în cari, în urma descendenţei comune, a influinţelor comune ale pământului şi climei, precum şi în urma vieţii comune, s'a desvoltat şi stabilit o omogenitate oarecare a dispoziţiunilor şi înclinaţiunilor fisice şi psichice şi un tesaur comun de tradiţiuni, idei şi aspiraţiuni. Cuvêntul N. se întrebuinţează (mai ales în usul limbei franc. şi engl., în cari N. genetică se numesce peuple, resp. people) şi în înţeles politic, designând totalitatea persoanelor aparţinĕtoare unui anumit stat. Tot astfel şi cuvêntul *Naţionalitate* este întrebuinţat în două înţelesuri diferite, anume în înţeles mai larg, designând naţionalitatea *naturală*, adecă aparţinerea la o N. (genetică), şi în sens strict legal, juridic, însemnând naţionalitatea *politică*, adecă legătura care unesce pe individ de stat. In timpul mai nou s'a obicinuit, mai ales în Austro-Ungaria, a se întrebuinţa cuvêntul N. pentru denumirea naţionalităţii politice, în opoziţiune cu cuvêntul Naţionalitate, întrebuinţat pentru designarea naţionalităţii naturale, dar acest obiceiu nu este decât un joc de cuvinte, o losincă politică; căci nu există N. austriacă, nici N. ungară, ci numai N. germană, cehă, etc. în Austria, şi N. maghiară, română, etc. în Ungaria.

Proprietăţile fisice ale unei N. se cuprind sub noţiunea *tip naţional*, iar cele psichice sub noţiunea *caracter naţional;* acesta se manifestă în temperamentul naţional şi modul de cugetare, se exprimă în limba naţională, în moravurile naţionale şi prin oareş-care direcţiune naţională a intereselor mari şi constante ale vieţii. Descendenţa, locuinţa şi viaţa comună

sînt condițiunile naturale pentru genesa unei N.; tipul și caracterul național sînt elementele reale și constitutive ale N-ii. (Cf. Al. Mocsonyi, Consciința naț., în Almanachul II al soc. ac. »România Jună«. Viena, 1888; Alf. v. Kremer, Die Nationalitätsidee und der Staat. Viena, 1885; C. G. Dissescu, Cursul de Drept publ. rom. Bucuresci, 1890, ed. Socecu.)

Nativ, (din verb. lat. nasci), starea naturală, neprefăcută a unui obiect, s. e. a unui metal care se află aproape curat în interiorul pămêntului: aurul N., fierul N.

Nativism, (neol. lat.), în genere denotă tot ce se consideră ca înăscut și propriu naturii omenesci; apoi modul natural de gândire și lucrare al omului întru cât nu se vede modificat de influențe educative. In special și în materii filosofice N.-ul cuprinde în sine toate acele sisteme, cari admit, susțin și învață că omul se nasce în suflet cu anumite idei. Aceste idei se ḑic pentru aceasta înnăscute sau apriori. Cu deosebire se considera de unii ca apriori idea de Dumneḑeu, de nemurire; daruri ca: limba, puterea de a cugeta, etc. Kant a învêțat, că și ideile de timp și spaț sînt apriori, și anume ca forme ale intuițiunii. Cei ce învață astfel de doctrine, se numesc nativiști. Sin: apriorism și intuiționism. v. Empirism și Evoluțiune. [Pl.]

Nativitate, v. Natalitate.

Natrium, v. Sodiu.

Natrolit, identic cu mesotip (v. ac.).

Natron, mineral, carbonat de sodiu hidratat, în cristale monocline incolore sau cenușii, uneori deposit farinos. Se găsesce pe malurile lacurilor natronate din Egipt, America, Armenia, în eflorescențe pe solurile sodifere în Ungaria (Debrețin, Segedin), pe lavele Vesuvului, Etnei, etc. Se întrebuința mai înainte, astăḑi însă e înlocuit prin produsele industriei sodei. Sinonim cu *Soda*. *N. leșie* identic cu hidroxid, și chiar cu leșia preparată din cenușa care conține hidroxid și carbonați de sodiu. *N. Mesotyp,* același cu Natrolit, mineral din ordinul silicaților. $Na_2Al_2Si_3O_{10} + 2H_2O$. *N. Plumbat,* combinația oxidului de plumb cu hidroxidul de sodiu. *N. Salpetru,* identic cu Nitratul de sodiu. *N. Săruri,* același cu sărurile de sodiu.

Natronvale, 10 lacuri cu natron în Egiptul de jos, în pustiile Libiei în direcțiune nord-vestică dela Cairo.

Natura, 1) totalitatea caracterelor (v. ac.) esențiale și originale ale unui lucru; 2) totalitatea lucrurilor cari au o existență independentă de activitatea omenească; 3) totalitatea lucrurilor materiale, în oposiție cu cele morale; 4) universul întru cât e conceput ca avênd o existență independentă de causa primordială (Dumneḑeu); 5) principiul existențelor creatoare (natura naturans) sau create (natura naturata); 6) (în Alchimie) N. = substanțe; 7) (în Artă) model pe care îl ofere artiștilor lucrurile N.-le sau artificiale, iar nu lucrările altor măiestri; *N. moartă* = tablouri de obiecte sau ființe inanimate. [M. D.]

Natural, este tot ceea ce se conformă cu natura și cu ordinea din ea; ceea ce este dat deodată cu nascerea, în oposiție cu ceea ce se câștigă prin cultură; ceea ce e conform cu mintea, cu rațiunea și cu usul; N. mai înseamnă: simplu, neafectat, nemăiestrit; modul de a fi, modul de a gândi fără multă sforțare. *Religiune N.,* în oposiție cu relig. positivă (revelată) este care se întemeiază numai pe rațiune. *Selecțiune N.* a numit Darwin principiul susținerii și al desvoltării speciilor în lupta pentru existență. [Pl.]

Naturalia non sunt turpia, *(lat.)* = lucrurile naturei nu sînt rușinoase; de lucrurile din natură nu avem să ne rușinăm, nu trebue să ne fie greu; principiul școalei cinice.

Naturalisarea, calitatea, ce se dă unui străin de a beneficia de drepturile de cetățean al unei țeri oarecare. In Rom. N. se dă de corpurile legiuitoare, iar în alte state se dă după ce străinul a stat într'însul un timp oarecare după prescripțiile legilor. (v. și Impămêntenirea.) [I. P. Voitești.]

Naturalisația, (zool. și bot.) identic cu aclimatisație (v. ac.).

Naturalism, doctrină literară și artistică care susține că ținta literaturii și artei este să aibă de vecinic model existența reală, fără să dea prea mult precădere, precum face clasicismul, părții sufletesci a omului. N. mai poartă numele de *Realism* și a existat în toate timpurile, fiind pus în practică, cu sau fără consciință, de cea mai mare parte dintre artiștii și poeții secolilor. In vremile din urmă însă, și ca o reacțiune în contra falsului clasicism care da precădere părții morale din om, ținênd prea mult să imiteze capod'operele mai vechi, sub numele de N. a început să se dea la iveală opere, în cari se reproduce cu o predilecție deosebită tocmai partea animalică, fisiologică și josnică din om. Din N. în acest sens fac parte multe din romanele celebrului Zola. Intru cât N. constă în imitarea directă a naturii, în general sau omenesci, N. este o doctrină sănătoasă; întru cât însă caută să dea precădere descrierii instinctelor brutale, N. este de condamnat. [Dragomirescu.]

Naturalist, cel ce se ocupă cu studiul naturei.

Natura naturans, princip al filosofiei școlastice spre a arĕta puterea creatoare ca princip primar al tuturor lucrurilor și în oposiție cu *natura naturata* ca complexul tuturor lucrurilor create. [Pl.]

Natura non facit saltus (Natura nu face săritură), este un princip în filosofia naturii, prin care se recunoasce stabilitatea desvoltării în natură după aceleași legi constante. [Pl.]

Naturel, firea cuiva. In psichologie ia numele de temperament fisiologic, și ca o formă superioară a acestuia, — caracter moral. N.-ul e suma tendențelor, apucăturilor și a calităților psichofisiologice moștenite.

Năucie, stupiditate, stare de slăbiciune generală psichică; rare ori primitivă, precum la bĕtrâni în urma involuțiunii senile a creerului și în boalele acestuia. In cele mai multe casuri demența (v. ac.) sau năucia este secundară, ca termin final al melancoliei și al maniei nevindecate.

Naufragiu, pierderea unui vas în plină mare sau la coastă pe stânci. In general N.-le au loc: din causa cețurilor, din causa tempestei, din greșeli de drum, din ciocniri (v. Abordagiu), din incendiu, din explosiuni, din avarii primite în luptă (pentru vasele de resboiu), etc. [C B.]

Naum, proroc ovreu de pe timpul regelui Ezechia. Scrierea lui se distinge prin frumseța poetică.

Naum, ucenic al lui Ciril și Metodiu în Moravia, se retrase după moartea lor în Bulgaria, unde deveni episcop. (Xenopol, Ist. Rom. I, 448.)

Naum, *Anton,* poet, n. în Ian. 1829 la Iași; și-a făcut studiile în țeară și la Paris; a ocupat deosebite posturi în învĕțămênt și dela 1898 este profesor de limba și literatura franceză la universitatea din Iași. In 1882 la »Jocurile florale din Provença« ținute în Forcalquier, N. a fost premiat pentru mai multe traduceri din limba provençală și în special din poema Mireio a lui Mistral, iar la 1893 a fost ales membru al Acad. Rom. Poesiile lui N., publicate mai toate în Convorbiri literare, au fost adunate într'un volum de Versuri și unul de Traduceri, Iași 1890. In ultimii ani ai Convorbirilor literare N. a publicat un poem eroi-comic: Povestea Vulpii. (Cf. T. Maiorescu, Poesiile dlui Naum în Convorbiri literare, 1 Maiu 1894.)

Naum, *Rômniceanul,* originar din strămoș ardelean de lângă Sibiiu, care venise în România ca să scape de unire, n. 27 Nov. 1764 din protopopul Bucur, la Corbi, jud. Muscel. Adus la Bucuresci în vîrstă de 6 ani, N. începù să învețe grecesce și romănesce, iar cu 15 ani se hirotoni diacon. In 1784 se tunse monach la măn. Horez, fù însă turburat în liniștea mănăstirească de resboiul austro-turc, care îl sili să fugă, împreună cu alții, pe la 1788 în Transilvania, unde își agonisi viața prin dăscălie de limba grecească. De abia la 1795 se întoarse în țeară, continuând aci profesia de învĕțător privat, până când se hirotoni preot la Buzeu, numindu-se la 1802 chiar protosincel. Fără îndoială, că N. ar fi ajuns la înalte diregătorii bisericesci, dacă n'ar fi prins dragoste de viața rătăcitoare, care și de acum încolo o duse până aproape de mormênt. Au fost însă și alte pricini, cari îl depărtau dela treptele episcopale: mai ântâiu, cum ḑice însuși, că n'avea bani; apoi, că spunea adevĕrul fără multă cruțare; dar mai presus de toate, că era un înfocat patriot. Aprinḑêndu-și amorul țerii sale din scrierile lui Petru Maior, el transportă în Muntenia lupta de preste munți în contra asupritorilor neamului romănesc. Aceasta atitudine era de o importanță colosală în timpurile acelea, în ajunul insurecțiunii grecesci, și în aurora avêntului național condus de Tudor Vladimirescu. Cu o viață atât de agitată, N. ajunse la vîrsta de 68 ani, și simți în fine dorul odichnei. Retras la măn. Cernica, el mai traduse acolo istoria bis. universală a lui Meletie. † pe la 1839. Fala lui N. este activitatea sa literară. Afară de scrieri didactice și religioase, presărate cu reflexiuni patriotice, merită atențiune specială operele sale istorice: Epifonematele, două scrisori între un Moldovean și un Muntean, cronica (1768—1812 și 1812—27) și mai ântâiu de toate prețioasa istorie a zaverei. N. s'a încercat și în poesie, în care a reușit destul de bine. Operele lui, parte grecesci, parte române, sînt încă manuscrise și proprietatea Academiei Române, afară de câteva, publicate în »Biserica ortodoxă«. (Cf. C. Erbiceanu, Protos. Naum Rômniceanul. Bucuresci, 1900.)

Naumachie, lupta între două nave de resboiu sau între două grupuri de nave. Luptele navale moderne încep cam la distanța de 3000 m. cu artileria mijlocie cu tragere repede și pe la 2000 m. începe artileria cea mare; lupta continuă cam la distanța mijlocie de 1000—1500 m. Când două vase vrăjmașe se apropie mai mult de 500 m. ele aruncă torpile automobile; în fine când ocasiunea favorabilă se presintă, un vas se aruncă cu ciocul (pintenele) asupra vrăjmașului și îl dă la fund prin abordagiu. [Const. B.]

Naumanit, mineral, seleniura de argint, rar. Se întâlnesce la Tilkeroda (Harz), etc.

Naumann, 1) *N. Johann Friedrich,* ornitolog, n. 1780 în Ziebigk lângă Köthen, agricultor, mai târḑiu prof. în Köthen. † 1857 în Ziebigk. A scris: »Naturgeschichte der Vögel Deutschlands« (1822—44, edit. 2, 12 vol.); »Taxidermia« (1848), etc. 2) *N. Emil,* compositor mus., n. 1827 în Berlin, dela 1874 prof. la conservatorul din Dresda, † 23 Iunie 1888. A scris: »Die Tonkunst in der Kulturgeschichte« (1869—70); »Deutsche Tondichter« (ed. 6, 1895); »Italienische Tondichter« (ed. 2, 1883); »Illustrierte Musikgeschichte« (1880—85), etc. Composiții (oratorii, liturgii, psalmi, etc.)

Naumburg *an der Saale,* oraș în guvernamentul prus. Merseburg, cu 21,202 loc. (1895); castel, dom din secl. XIII; fabricație de mărfuri de fildeș, cărți de joc, vin spumant. Episcopia din N. a fost secularisată la 1648.

Naupaktos, oraș, v. Epakto.

Nauplia *(Napoli di Romania),* capit. nomarchiei grecesci Argolis și Corint, 5459 loc. (1889), archiepiscop; citadelă cu 2 forturi; port; pescuit de sponghii. 1829—34 N. a fost capitala Greciei.

Nausea, *(lat.)* greață, scârbă și boală de mare.

Nauseosa, (med.) remediu, ce provoacă o iritațiune mai îndelungată spre vomare, dar nu și vomarea.

Nausikaa, fata lui Alkinoos, regele Phäacilor, salvatoarea naufragiatului Odysseus. După o tradițiune N. a devenit muierea lui Telemach.

Na-ușorul-vêntului, în pov. rom. numele iepurelui.

Năut, numirea populară a plantei cultivate Cicer arietinum L. (v. ac.)

Nautica, sciința relativă la navigațiune.

Nautice, *Instrumente,* (marină), instrumente întrebuințate pe bord pentru diferite scopuri în navigațiune. Deosebim: I.-le pentru determinat posițiunea (sextantul, cronometrele, compasul sau busola, lochul mechanic sau electric, sonda și nisiparul); I.-le metereologice (barometrul simplu și registrator, termometrul, psychrometrul, anemometrul); I.-le pentru mĕsurat mișcările vasului la ruliu și tangagiu; apoi diferite lunete, binocluri, etc. [Constant. B.]

Nautilus, gen din fam. Cephalopodelor, ord. Tetrabranchiatelor, clasa Moluscelor; animal marin, are corpul învĕlit cu o scoică învîrtită ca un melc și împărțită în căsuțe; animalul locuiesce ultima căsuță, iar prin celelalte trimite o prelungire a părții sale posterioare, numită »sifon«, ce le străbate în lung pe toate, găurind păreții lor despărțitori. E singurul animal, care a trăit toate erele geologice, cam 1600 fosile; iar aḑi ca representant al genului N., avem în Marea Indiei *N. Pompilius,* a cărui scoică se întrebuințează ca obiect de ornament. [I. P. Voitești.]

Nava, v. Bastiment. *Naval,* ce se rapoartă la marină. [Const. B.]

Năvalnic, numirea românească a plantei Scolopendrium officinarum Sw. (v. ac.).

Navarino *(Neokastro,* acum *Pylos),* oraş cu port în nomarchia grec. Messenia, 2128 loc. (1889); în sinul dela N. a învins flotila anglo-franc. asupra celei turco-egiptene la 20 Oct. 1827.

Navarra, fost regat spaniol pe ambele coaste ale Pireneilor; 1285 se alipi prin alianţă de Francia, iar 1441 posesiunea lui Ioan de Aragonia; dela 1512 N. superioară devine spaniolă şi actualmente provincie de 10,506 km². cu 304,122 loc. (1887); capit. *Pamplona.* Partea de nord a Pireneilor aparţine dela 1589 Franciei (depart. Pireneii de jos).

Navigabil, apa (mare, rîu, lac, canal) pe care poate trece un vas. Sûnt ape N.-le dela natură, dar multe s'au făcut N.-le prin lucrări idraulice artificiale. Astfel Dunărea la gura Sulinei permite acum să între vase foarte mari (24′ de pescagiu), pe când înainte de lucrările executate de »Comisiunea Europeană Danubiană« nu puteau întra decât vase mici cu 10′—12′. Lucrările principale de executat pentru a face o apă N. sûnt: adâncirea, sfărîmarea stâncilor, construirea de diguri, ecluse, aşezarea geamandurilor (cari indică bancurile), faruri, semnale de ceaţă, etc. [Const. B.]

Navigaţiunea, comunicaţiunea pe apă prin ajutorul bastimentelor. Avem de deosebit: N. maritimă, N. fluvială şi N. interioară (prin canaluri); fiecare întrebuinţează tipuri speciale de vase. N. în general şi în special cea maritimă, a luat în ultimii ani o extensiune colosală; fiecare naţiune caută a favorisa N. naţională pentru a asigura debuşeuri industriilor sale. România are actualmente un serviciu de N. maritimă, de pasageri şi mărfuri, Constanţa (şi Dunăre), Constantinopol, Rotterdam şi altul pe Dunăre dela Sulina la Regensburg; vasele aparţin statului şi serviciul se face cu personal technic detaşat dela marina militară.

Actele de N. (hârtiile de bord) sûnt actele ce fiecare vas de comerciu trebue să poseadă pentru a stabilí identitatea sa. Principalele acte sûnt: actul de naţionalitate, permisul de plecare, rolul de echipagiu, certificatul de navigabilitate, manifestul mărfurilor îmbarcate, conesmentele de imbarcare, jurnalul de bord, etc. şi in fine patenta de sănătate, care este cel mai important pentru navigaţiunea curentă.

Şcoala de N., de marină sau *navală,* este destinată a forma navigatori. Fiecare stat are o şcoală navală pentru formarea oficierilor marinei de resboiu; apoi una sau mai multe şcoale speciale pentru formarea suboficierilor; în fine diferite şcoli pentru marina de comerciu. România are: o »şcoală de aplicaţiune« pentru sublocotenenţii din marina militară, o şcoală de m. pentru suboficierii marinei militare şi oficierii marinei de comerciu; mai multe şcoale speciale pentru suboficierii combatanţi din marina militară. [Const. B.]

Navigator, ori ce persoană care are de profesiune marina militară sau comercială.

Năvius, *Gnaeus,* 269—199 a. Chr. poet roman, n. în o cetate latină din Campania. A luat parte în primul resboiu punic; iar la 235 îl găsim în Roma ca poet dramatic. A scris tragedii şi comedii, după modele grecesci. A făcut încercare însă şi cu piese originale, tractând subiecte din istoria romană. El a scris în versuri saturnice poemul epic »De bello Punico«. In comediile sale de multe ori a pişcat fără cruţare căpeteniile romane, din care causă a trebuit să stee în închisoare şi să meargă în exil. † în Utica la 199 a. Chr. Specimene de drame găsim la Ribbeck »Scaenicae Romanorum poesis fragmenta«.

Navlu, chiria ce se plătesce pentru transportul mărfurilor pe corăbii.

Năvod, instrument de prins pesce, format din o reţea de aţă de cânepă, lung dela 3—4 m. şi lat până la 2 m., avênd la capete câte un lemn ce ţine reţeaua întinsă, de care prind pescarii când pescuiesc. [I. P. Voiteşti.]

Naxos, (acum *Naxia),* cea mai mare între insulele Ciclade, 449 km²., cu 20,591 loc. (1889); insula e muntoasă, bogată în apă şi în minerale, sol foarte roditor (vin, fructe sudice). In antichitate N. era consacrată lui Dionysos (tradiţia despre Ariadne). *Capitala N.,* cu 1869 loc., are 20 biserici; citadelă, port.

Nazareni *(Nazaricuşi),* se numiau de către Ovrei la început creştinii ca urmaşi ai lui Isus Nazarineanul. In secl. IV şi V tot aşa se numia o sectă, care ţinea a fi de lipsă a se observa de către creştini şi legea mosaică a V. T. De present N. se numesc adepţii unei secte lăţite, mai ales în Elveţia, Germania şi Ungaria. N. admit mai întreg simbolul apostolic; dintre sacramente recunosc numai botezul, pe care însă îl administrează numai celor adulţi şi ţin cina Domnului ca protestanţii. Nu recunosc nici o autoritate; le este oprit a jura şi să poarte arme. In Ungaria secta a fost adusă din Elveţia prin 1839; ea e lăţită mai ales printre calvinii de pe pustele Ungariei şi printre Românii gr.-or. din cott. Arad, Timiş şi Torontal.

Nazaret *(Nasira),* oraş în Galilea, odinioară locuinţa părinţilor lui Isus; 7500 loc. (1891), ³/₄ creştini; cu o mănăstire a Franciscanilor, fundată la a. 1620.

Nazîr, vătav de Ţigani domnesci; odinioară comandantul unui oraş.

Naziret, (ovr. sfinţit) se numiau la Ovrei oamenii, cari făceau legămênt, că în anumit timp ori în toată viaţa nu-şi vor tunde pĕrul, nu vor bea beutură spirtuoasă, nici nu se vor contamina prin atingerea de vr'un mort. (4 Mos. 6.) Atare N. a fost şi judecătorul Samson din T. V. [i—m.]

Neagh, cea mai lungă mare a Irlandei, la Ulster. Ea este lată de 19 km. şi lungă de 30 km. Această mare comunică prin canale cu Belfast, Nevorj şi Lough Erne.

Neagoe *Basarab voevod,* v. Basaraba.

Neagră, *Marea,* (lat. Pontus Euxinus) golf al Mării Mediterane cu care se leagă prin strîmtoarea Dardanele şi Bosfor, se întinde între 25° şi 39° long. est. (Paris) şi între 40° şi 46° lat. boreală cu o suprafaţă de 423,939 km². Coastele sûnt împărţite între Rusia, Turcia, România şi Bulgaria. M. N. se presintă ca un vast lighian mărginit de falesele calcare ale Caucasului şi munţii Asiei mici bătuţi de valurile mării; cam acelaş caracter îl are şi pe coasta vestică; la nord coastele sûnt aşezate şi fluviile Donului, Niprului, Bugului, Nistrului şi Dunării formează lagune sau *limane* prin aluviunile lor, barate

prin cordoane litorale. Adâncimea M. N. merge decrescênd dela maluri spre mijloc 70—1950 m. Pe coastele Asiei mici şi Caucasiei fluviile Zacaria, Kizil şi Iekil Irmac, Ciurucul şi Cubanul, şi mai ales Donul, Niprul, Bugul, Nistrul, Dunărea pe coasta nordică, în fine Camcicul pe coasta apuseană aduc (mai ales cei mai mari din aceştia) după topirea zăpeḑilor un mare volum de apă dulce, ceea ce pe de o parte schimbă nivelul apelor M. N., iar pe de alta contribue la desărarea apelor sale. Coastele Dobrogei, Bulgariei şi Crimeei sûnt bătute de vênturile de sud-vest, sud şi sud-est, cari fac navigaţiunea foarte periculoasă la epoca ecuinocţiilor; în Bosfor suflă dinspre nord-est *boreasul* de asemenea periculos. De aceea numĕrul furtunilor M. N. este în termin mediu 37 pe an. Deşi comunică cu Marea Mediterană, temperatura M. N. este inferioară Mediteranei din causa micei adâncimi a Bosforului, ceea ce face ca comunicaţiunea să fie aproape de suprafaţă. Gradul de salinitate (1·90‰) slab la suprafaţă, unde şi densitatea e mai mică (1·0145), cresce cu adâncimea din causa contra-curentului de apă sărată venind prin Bosfor. M. N. e lipsită de curenţi mari; abia se deosebesce un curent de apă dulce la gurile Dunării şi un puternic curent (2½ noduri iuţeală) în Bosfor format prin precipitarea apelor dulci dela suprafaţă către Mediterana; sub acesta un contra curent (1½ noduri iuţeală), aduce apa sărată a Mediteranei în M. N. *Fauna* vechiului lac al M. N. era mai mult de apă dulce; iar după ruperea Bosforului invasiunea apei sărate ucide această faună, silind o parte a căuta refugiu în limanele fluviilor dela nord şi în Marea de Azov. Speciile sûnt rari în M. N., însă numĕrul indiviḑilor e considerabil. Din antichitate pescuitul lacherdei atrăgea numeroase colonii grecesci pe ţermurele M. N., unde morunul şi nisetrul circulă şi aḑi în cete strinse. Fenicienii, Grecii şi Romanii străbăteau cu corăbiile lor M. N. pentru a aduna grânele Sciţiei, sclavi şi obiecte de manufactură din Caucas. Comerciul pe M. N. era foarte activ în timpul imperiului bizantin, apoi în secl. XIII în timpul Veneţienilor şi Genovezilor. Tatarii ocupă Crimeea, şi în curând Turcii devenind stăpânii M. N., comerciul sĕu este anihilat până în timpul Catarinei II şi al lui Petru cel Mare, când porturile rusesci ale M. N. încep a comercia cu Europa. Tratatul dela Paris (1856) impusese Rusiei a nu ţiné flota de resboiu pe M. N.; însă Rusia profitând de evenimentele din 1870 şi 1877 reuşesce a-şi redobândí facultatea de a-şi crea o flotă pe M. N., a cărei valoare crescêndă tinde a face din această mare un lac rusesc.

Neagră, *Pădurea,* (lat. *Silva marciana, Abnoba,* germ. *Schwarzwald),* munţi la sudvestul Germaniei; se întind dela cotitura spre nord a Rinului în direcţie nordică, devenind din ce în ce mai ânguşti şi mai scunḑi: pe la mijloc au înălţime de 1000 m.; piscuri mai înalte: Belchen 1415, Feldberg 1494 m., etc. Munţii sûnt acoperiţi cu păduri dese; numeroase isvoare de apă minerală, multe lacuri mici dar afunde; însemnată industrie de lemn, mai ales oroloage.

Neagu, *preotul,* unul din deputaţii ţerani din 1848. (v. Eni Cojocarul.)

Neagus, munţi în Macedonia sudică înspre apus dela Salonichi, cu populaţiune arămânească. (Cf. Weigand, Aromunen, tom. I, p. 287).

Neajlov, 1) *N. plasă* în j. Vlaşca, Rom., cu 29 com. cu 55 cătune. Terenul undulat. 2) *N. rîu,* isv. în j. Argeş, trece prin j. Dâmboviţa şi Vlaşca, vĕrsându-se în rîul Calniştea.

Neamţ, *cetatea,* cetate mare sau castelul lui Stefan cel Mare, spre sud-vest în marginea oraşului Neamţ, clădită pe coasta unui munte înalt. Ruinele existente ne arată şi astăḑi măreţia acestei fortăreţe. Despre originea acestei cetăţi ne comunică vechile hrisoave, că pe la 1200 regele ung. Andreiu II chiamă în părţile acestea pe cavalerii teutoni spre a pune stavilă năvălirilor Tătarilor prin pasul Tulgheş în Ardeal şi de aci în Ungaria. Ei se stabiliră mai ântâiu în nordul Moldovei, apoi se retrag mai înspre munţi, ridicând această cetate în mijlocul Cumanilor. Cam pe la 1220 Teutonii sûnt alungaţi de către Bela IV, reg. ung., fiul lui Andreiu II, şi cetatea remâne în posesiunea Cumanilor, cari mai în urmă s'au contopit cu Românii, purtând însă până pe la 1500 tot numele de »Tătarii dela N.« Această cetate a fost martoră la mai multe bătălii ce au avut Românii cu Polonii, Tătarii, Turcii, etc. In timpul resboiului între Stefan cel Mare şi Turci la Resboeni, Stefan a fost bătut, însă cetatea N. nu a putut fi luată. (Cf. Bolintineanu, legenda »Pe o stâncă neagră«); la 1598 cet. N. se închină lui Mihaiu Eroul Vodă; la 1691 cuprinde Sobiesky cetatea. (Legenda celor 19 plăieşi); 1693 a fost prădată de Tătari; 1698 se dă din nou Moldovenilor. De aci înainte cet. N. este martoră la o mulţime de resboiri între străini şi băştinaşi, până ce âncă de pe timpul domniei lui Mih. Sturza a început a se ruina. (Cf. Dicţionar geogr. al j. Neamţ; Xenopol, Ist. rom. I, 559, 563; II, 244, 352[25]; III, 600.)

Neamţ, *judeţ,* în nord-vestul României (Moldova), numit astfel dela cetatea cu acelaşi nume. Se mărginesce la vest cu Transilvania, la sud cu j.-ul Bacău, la est cu j.-ul Roman şi Suceava, iar la nord cu j.-ul Suceava. Suprafaţa 3508 km². *Munţii* j. N. fac parte din marele massiv Carpaţi cu vêrful cel mai înalt: Pionul (Ceahlăul). Dintre *rîuri* şi pârae cari brăsdează în mare numĕr acest j. notăm: rîul Moldova cu afluenţii Neamţ şi Rişca, rîul Bistriţa cel mai torenţial în massivul oriental al Carpaţilor fiind şi plutitor, rîul Tazlău, etc. Ca *minerale* de preţ se găsesc fier (fier limoneux, Raseneisenstein) la piciorul muntelui Răchitiş; cărbuni de piatră în apropierea satului Largu pe moşia Hangu; sare gemă la sat. Calu, Săvineştii de jos, Sĕrata, Gârcina, Bălţătesci (v. ac.), N. (cu ocne părăsite); piatră acră (alaun) în valea Tarcăului din sus de gura părĕului Bolovănosul, apoi din jos de mănăst. Bisericani; Micaşiste (Glimmerschiefer) în apropierea com. Galu; păcură în isvoare pe moşia Doamna. Surse de *ape minerale* sûnt foarte numeroase astfel: apa alcalină-muriatică (borviz, borkut), mai cu samă la Terjoasa şi lângă com. Măstacănul până în apele Bistriţei, alte ape min. mai mult saline găsim la Cozla, Bălţăteşti (v. ac.), mănăst. Neamţ, Vînătorii, Oglinzi (lângă Tîrgul-Neamţ), Taslău, Hangu, Ciungi, mănăst. Horaiţa, Darmanesci, Iapa, Pângăraţi, Streja, Gârcina, Tarcău, Bistriţa, Prisă-

cani, etc. ***Producţiunea solului*** constă în partea cea mai mare în exploatarea pădurilor seculare. Agricultura propriu ḑisă se face prea puţină din causa lipsei de teren propriu ei. După păşuni şi cosituri cultura porumbului (cucuruzului) ocupă primul loc. ***Animalele domestice*** sûnt represintate în prima linie prin numeroase turme de oi, vite mari cornute de munte, capre şi cai, odinioară renumiţi, deşi de talie mică însă foarte vênjoşi, durabili şi iuţi. Dintre numeroasele herghelii astăḑi nu mai avem decât cele dela Budesci-Ghicăi, Mărgineni şi la mănăst. Neamţ. ***Animalele sălbatice*** sûnt încă bine represintate prin urşi, lupi, vulpi, pisici selbatice, rîşi, cerbi, căprioare, etc. ***Industria***, din causa lipsei de alte mijloace de traiu şi procurarea forţei motrice prin numeroasele căderi de apă, fiind foarte ieftină, ea este foarte desvoltată; în prima linie torcătoriile şi ţesătoriile de postav de lână sûnt foarte bine represintate prin 3 fabrici sistematice, moderne, din care cea mai însemnată cea dela Buhuş (v. ac.), şi vr'o 200 mai mici, fabrica de scrobeală albă, de făină fină şi gris, beţe de chibrituri, cuie pentru încălţăminte, de tricotagiu, o mulţime de fabrici de cherestee (150) dela cele mai sistematice până la cele mai primitive, 3 fabrici de săpun, turnătorie de fier şi alamă, fabrici de spirt şi oleu; olăria mai ordinară şi căruţăria încă este bine represintată. Deosebit de acestea mai avem: vărării, cariere de piatră, expl. de petrol, etc. ***Locuitori:*** 132,000 din cari ca. 15,000 străini, cu deosebire Ovrei. ***Cultul:*** 219 biserici, 11 mănăstiri şi 17 schituri. ***Instrucţiunea:*** şcoalele primare urbane şi rurale 89 cu 110,000 elevi, 1 gimnasiu real cu 120 elevi. ***Impărţirea admin. N.***, se împarte în 3 plăşi anume: Bistriţa, Piatra-Muntele şi Sus-Mijlocul, în total cu 52 com., 5 tîrguri (2 urbane) şi 327 sate. ***Căi de comunicaţie*** pe uscat şi ape, avem: calea ferată Bacău-Neamţu (40 km.); şosele naţionale, judeţene, vicinale şi comunale în circulaţie aproape 1000 km. pe apă avem rîurile plutitoare Bistriţa (v. ac.), Bistricioara (v. ac.) şi parte din Bicaz (v. ac.). Ca ***locuri istorice*** înregistrăm: mănăstirile, respective schiturile Agapia, Almaşi, Bisericani, Bistriţa, Hangu, Neamţ, Pângăraţi, Secu şi Taslău (v. la art. resp.); apoi localităţile: Bodesci, Precesci cu biserică zidită de fam. Racoviţă la 1650, Buciulesci cu ruinele castelului lui Gg. Stefan, Domnul Mold., Grumăzesci şi Măscătesci cu biser. zidite de Stefan cel Mare, Petro-Dava cu urmele ruinelor unui oraş zidit probabil de Romani pe timpul lui Traian (110), în fine Bâtca-Doamnei, Neamţ (cetatea), Oglinzi, Palanca, Piatra şi Resboeni. (v. la art. resp.). ***Capitala j. N.*** este Piatra (Neamţ) (v. ac.).

Neamţu, ***mănăstire***, în j. Neamţu, Rom., a fost înfiinţată la 1392 de nisce călugări, cărora Stefan cel Mare le zidí o biserică de piatră, din care aḑi nu mai există decât clopotniţa. Biserica cea mare de astăḑi o clădi tot Stefan, dar ceva mai în urmă, iar în locul celei vechi s'a zidit pe la 1725 paraclisul Sf. George. Imposantul turn a conţinut timp îndelungat o bibliotecă însemnată, dar manuscrisele vechi fuseseră distruse de Poloni la sfîrşitul secl. XVII. Măn. N. joacă un rol însemnat în mişcarea literară a României; avea o tipografie bogată şi o şcoală vestită, din care au ieşit mulţi bărbaţi promotori ai culturii naţionale. Pe lângă aceea a dat purурea exemplul unei activităţi rare între mănăstirile ţerii: afară de diferite fabrici şi manufacture mai întreţinea două institute de invaliḑi şi de alienaţi. După secularisare toate acestea, afară de ospiciul alienaţilor, au dispărut, şi măn. N. a intrat în stadiul decadenţei, ca şi celelalte mănăstiri. La 1868 mai numera 500 de monachi, la 1893, împreună cu schitul Secu, de abia 268. (Cf. C. Gheorghiu, Dicţ. j. Neamţu, p. 269—72; Alman. Cult. pe 1868 şi 1893, p. 11 şi 22; Musceleanu, Calendar pe 1863. Buc., p. 76—87.)

Neamţu, ***oraş*** în j. Neamţu, Rom. (Mold.), situat lângă părêul cu acelaş nume; 6690 loc. (1890); spital mare întemeiat de măn. Neamţu pe vremea lui Grig. Alex. Ghica Voevod; 3 şcoale prim., 8 bis. ort., mai multe sinagoge; reşedinţa subprefecturei pl. Sus-Mijlocul; fabrici de oleu, tăbăcării, ceramică bine desvoltată, brânzături renumite, fabrică de făină, mare comerciu cu sumane. Odinioară capitala judeţului. Spre sud ruinele cetăţii Neamţu (v. ac.).

Neamţului, ***Cetatea, la Dâmboviţa.*** Regele Andreiu II, după cum se vede din diplomele sale din 1211, 1212 şi 1223 (publ. în col. Hurmuzaki I), a dăruit cavalerilor teutoni ţeara Bârsei cu îndatorirea să ridice acolo fortăreţe de apěrare în contra invasiunilor cumanice şi eventual se cuprindă deací Cumania până la Dunăre. Insă după ce aceşti cavaleri se abătură dela condiţiunile stipulate, regele pe la 1225 i-a scos de ací cu putere armată. In intervalul posesiunii lor de 14 ani dela 1211—25, cavalerii teutoni zidiseră în ţeara Bârsei cinci fortăreţe: la Braşov, Rêşnov, Codlea, Feldioara şi Prejmer, apoi spre frontiera castelul Bran. Castelul acesta al Branului e ridicat pe o stâncă înaltă tocmai unde pěraele torenţiale dintre Buceci şi Piatra Craiului se împreună sub numele apa Turcului, care spărgênd lanţul munţilor iese la larg spre Bârsa. Din scrisoarea papei Grigorie IX din 1231 (Cf. Hurmuzaki I, pag. 117) se vede, că teutonii aceştia ar fi mai zidit un »Castrum munitissimum« şi preste Carpaţi spre Cumania. Contele Alex. Bethlen (Gesch. des deutschen Ordens) crede, că acest castru ar fi fost acolo, unde se věd ruine pe muntele Tatárkő la pasul Buzĕului. De altă parte se susţine însă, că castrul acesta al Teutonilor preste Carpaţi spre Cumania nu poate fi altul, decât aşa numita Cetatea Neamţului la podul Dâmboviţei între Bran şi Rucăr. Această părere se confirmă nu numai prin nomenclatura tradiţională păstrată la poporul român până în ḑiua de astăḑi, dar şi prin argumentele auxiliare, că C. N. e depărtată dela frontiera ţerii spre România întocmai ca şi Branul spre Ungaria circa 15 km.; că ea e zidită întocmai ca şi cetatea Branului pe o stâncă înaltă la întâlnirea Dâmboviţei şi Dâmbovicioarei cu valea Oreţii sau Rudariţii; că punctul acesta tocmai aşa dominează terenul strategic spre România, după cum dominează Branul pe cel înspre Ungaria, şi în fine, că cavalerii teutoni vrênd a prinde posiţiune spre Cumania (astăḑi România), nu aveau puncte mai potrivite pentru operaţiunile lor decât aceste două fortăreţe surori. Astăḑi pe urma C. N. se věd numai ruinele ce se pot încă bine distinge (Cf. J. K. Schuller,

Gesch. Siebenb.; I. cav. de Pușcariu, Date istorice: Bran-Töröczvar). [I. c. d. P.]

Neander *Michail*, pedagog german (1525—95), elev al lui Luther și Melanchton, a condus celebra școală evangelică din Ilfeld și a scris mai multe manuale pentru învĕțământul în limbi, istorie, geografie și fisică.

Neapole *(Napoli)*, 1) *N., provincie* ital., între Caserta, Avellino, Salerno și Marea Tirrhenică, 906 km². și 1.156,375 loc.; spre vest de Vesuv (v. ac.). *Producte principale:* oleu, vin, grâu, cânepă, bumbac, ș. a. *Comerciul* este foarte viu. Articlii mai însemnați de industrie sûnt: mătasă, bumbac, broderii, ș. a. Articlii de comerciu: fier, mașini, mănuși, ghete, instrumente musicale, ș. a. Are o mulțime de fabrici pentru ori ce ram de comerciu. Intre acestea mai însemnate sùnt fabricile de ciocolată, 70 la număr. 2) *N., capitala* provinciei cu acelaș nume, odinioară capitala regatului ambelor Sicilii. Clădit în forma unui amfiteatru lângă sînul Neapole; 529,446 loc. (1896). Ramii mai însemnați de *industrie* sûnt: șantiere, fabrici de mașini, turnătorii de fier, țesĕtorii de materii textile, fabrici de piele, mănuși, ghete, pălării de paie, macaroni, ș. a. *Comerciul* este însemnat, fiind piața principală a întregei Italiei de sud. Spre ușurarea circulațiunii, porturile și cu deosebire portul Molo di San Vincenzo și Molo orientale (11—30 m. afund) s'a mărit în mod însemnat. *Istorie.* N. a fost fundată de o colonie grecă, din Cumae, care a numitu-o Parthenope, mai târḑiu Palaeopolis (oraș vechiu). Dela 326 a. Chr., ocupat fiind de Qu. Publilius Philo, pe timpul resboiului al II samnitic, a decăḑut. Ajungênd însă stabil sub domnia Romanilor a înflorit și mai departe ca oraș grec. Goții orientali au ocupat orașul, dar Belisar în 536 l-a reocupat. Din timpul acesta a făcut parte din Exarchat, până ce Roger II l-a ocupat, și s'a încoronat de rege al N.-ei și Siciliei. (1130). [M. Bodiu.]

Nearchos, admiral al lui Alexandru cel Mare, a condus flota macedoniană de la îmbucătura fluviului Indus la golful Persic, spre a explora oceanul Indian. Descrierea acestei călătorii a existat până pe vremea lui Arian care a resumat-o.

Nearthrosa, (med.) formarea unei articulațiuni noue 1) în locul unei articulațiuni delăturate prin resecțiune, 2) între capetele unui os fracturat sau 3) în fine între un os luxat și altul învecinat.

Nearticulat, (gram.) fără articol, v. Articol.

Nearticulate, (zool.) v. Animale și Articulate.

Neatîrnare, termen popular pentru independență. v. Libertate.

Neaua, *(Zăpadă)*, se formează din vaporii de apă ai atmosferei, dacă temperatura scade sub punctul de înghețare. Fulgii de N., ce cad la pământ, sûnt formați din o mulțime de părticele mici lipite deolaltă, de unde se deduce că norii de N. sùnt asemenea norilor de ploaie, cu deosebirea, că în locul beșicuțelor sau globurelelor de apă conțin globurele de N., cari lipindu-se deolaltă se îngreunează și cad la pământ. In decursul căderii fulgii, încă mititei, dau de globurele mai puțin reci, cari lipindu-se se alătură la ei. Când timpul e moale se alătură multe globurele, și fulgii sûnt mai mari, pe când dacă temperatura e sub 0°, fulgii sûnt mai mici.

Neausta, (Niausta sau Niagusti), oraș în Macedonia, vilaietul Salonichi, la piciorul munților Neaguș, are preste 3000 loc. (Greci, Bulgari, Turci și vr'o sută de Arămâni). Vinul de N. e cel mai renumit din Macedonia.

Neblgav, semințíe indiană, v. Cree.

Ne bis in idem, *(lat.)* nu de două ori contra aceeași; sentință, ce se aplică ca principiu în procedura penală.

Nebo, piscul munților Abarim în Palestina, de unde a arĕtat Dumneḑeu lui Moise pământul promisiunii și unde Moise a și murit.

Nebraska, stat în Uniunea nord-americană, spre vest dela Iowa, 200,740 km²., cu 1.058,910 loc. (1890); prerii minunate, potrivite pentru agricultură; în congres trimite 2 senatori și 6 representanți; constituția dela 1867. Cap. Lincoln.

Nebukadnezar, (Nabacudurussur, Nabuhodonosor), v. Nabukodonosor.

Nebuloase, (astron.) grămădiri de materie cosmică, constituind sori sau sisteme de sori în formațiune; grupă de stele. N. se observă noaptea în formă de norișori albicioși de diferite forme.

Nebunarița, v. Măsălarița.

Nebunia, *Moria*, o formă a demenței, care provine din delirul furios incomplet desvoltat sau din Amonomanie; caracterul vesel al acestei din urmă, se manifestează în N. prin diferite jocuri copilăresci, rîsete, etc.

Necesar, în genere se ḑice de lucrurile de care cineva nu se poate lipsi; tot ceea ce este indispensabil unei ființe sau lucru pentru ca să se poată susținé în întregimea sa organică ori individuală. N. mai este tot ceea ce este indispensabil ființelor organice pentru traiu. In filosofie (logicesce) se ḑice că e N. tot ceea ce nu poate a nu fi. Sin. trebuincios. [Pl.]

Necesitatea, în mitologia grec. este ḑeița puterii ineluctabile care hotăresce, cu prețul ori cărei dureri sau nenorociri, fie a ḑeilor, fie a oamenilor, îndeplinirea faptelor în lume. Este o plăsmuire mai mult a imaginațiunii filosofilor, cari și-au dat sama din vreme, că lucrurile se desfășură în lume independent de voința și de dorința omului, și în desfășurarea lor se supun legilor ce guvernează ființa lor și strivesc cu nepăsare ori ce forță mai mică ce li-s'ar pune în cale. Idea de N. se întâlnesce în logică la acele principii, a căror negare ar distruge cu desăvîrșire puterea de a judeca a minții noastre. E imposibil să judecăm, dacă nu admitem s. e. absoluta N. a principiului de identitate, după care un lucru este absolut identic cu el insuși: A = A. Tot în logică mai găsim idea de N. la împărțirea judecăților din punctul de vedere al modalității (v. ac.). Din acest punct de vedere judecățile sûnt posibile, contingente, imposibile și necesare. Sûnt necesare, când legătura dintre subiect și predicat nu se poate cu nici un preț închipuí ca neexistentă. Idea de N. se mai întâlnesce în metafisică, și condiționează legătura ce se concepe între causă și efect sau între scop și mijloacele lui de realisare; cu alte cuvinte N. întemeiază conceptul de lege. [M. D.]

Nechit, *schit,* părăsit în j. Neamţu, com. Măstacăn.

Necho,(Necu), rege egiptean 610—595 a.Chr., fiul lui Psammetich I, supuse 609—606 Siria, la 605 e bătut de Nabuhodonosor la Karchemis, încercă construirea canalului de Suez şi dispuse ca marinarii feniciéni să încungiure Africa.

Neckar, (Nicarus, Nicerus), rîu lateral pe malul drept al rîului Rin, 397 km. lung; isvoresce în apropierea hotarului de Württemberg-Baden, se varsă sub Mannheim în Rin. Afluenţii de-a dreapta sûnt: Fils, Rems, Murr, Kocher şi Iagst; de-a stânga: Enz şi Elsenz. In jurul sĕu se produce vin bun. [M. Bodiu.]

Necker, *Jacques,* bărbat politic francez, n. 30 Sept. 1732 la Geneva, fiul unui profesor brandenburghez. Bancher în Paris, representant al oraşului sĕu în Paris (1768). Se distinge prin mai multe scrieri, încât Ludovic XVI îl ia ca director general al tesaurului (1777). Prin creditul sĕu isbuti să facă împrumuturi cu condiţii uşoare, însă prin publicarea »Compte rendu au roi« (Paris 1781) dete pe faţă cheltuielile mari ale curţii şi fù concediat. 26 Aug. 1788 opiniunea publică îl aduse din nou în capul ministeriului şi stărui să se chieme statele generale. In 5 Maiu 1789 deschise statele generale, ascundênd adevĕrata stare a finanţelor. In 11 Iulie 1789 fù din nou concediat, ceea ce produse rescoala din Paris şi dărîmarea Bastiliei. Rechiemat, cădù repede în discredit prin ideile sale moderate şi în 1790 se retrase batjocorit şi ameninţat de popor. † 1804. Opere principale: De la Révolution française; Sur l'importance des opinions religieuses; Cours de morale religieuse; Les dernières vues de politique et des finances.

Neckera Hedw., (botan.) gen de muşchi pleurocarpi cu vr'o 158 specii, numeroase tropicale, 7—8 europene. Sûnt potrivit de mari, au frunzele strălucitoare, netede sau cutate transversal. In România s'au găsit până acum următoarele 3 specii: *N. complanata* Hüben., pe copaci şi stânci (indicată şi de Hoffmann la 1864 din munţii Vâlcei şi Gorjului sub *Hypnum complanatum* L.), *N. crispa* Hedw., pe copaci şi stânci, şi *N. pennata* Hedw. mai ales pe trunchiuri de fagi. [S. Şt. R.]

Necondiţionat, v. Absolut.

Neconformişti, acei protestanţi în Anglia, cari nu s'au conformat celor 39 articoli ai bisericii de stat din 1662. In Scoţia casul este tocmai invers.

Nec (non) plus ultra, *(lat.)* neîntrecut; care nu poate fi făcut mai bine.

Necrobioza,(med.)eliminarea unor părticele mici de ţesut necrotic din organismul viu (Virchow).

Necrolatrie, cultul exagerat al morţilor; dorul nemărginit de un mort.

Necrolog, *(—ia)* se numia în primele timpuri ale creştinismului cartea păstrată în biserici şi pe la mănăstiri, în care se scriau numele şi viaţa capilor, a membrilor mai însemnaţi ai comunităţii şi a binefăcĕtorilor ei. Mai târḑiu s'au numit N. colecţiunile de notiţe biografice despre ori ce oameni însemnaţi, din o epocă, un an, sau de o profesiune. Aḑi N. e o scurtă notiţă sau mai desvoltată despre viaţa şi moartea cuiva.

Necromantia, *(grec.)* o specie de divinaţiune (v. ac.), prin care se chiamă morţii, ca să desvĕlească celor vii viitorul.

Necropola, (Nekropolis), numele cimiterelor din apropierea oraşelor vechi; mai renumite sûnt cele egiptene dela Memphis şi Theba, apoi cele etrusce.

Necrosa, starea unui os sau a unei părţi de os lipsit de viaţă, cum ar fi gangrena pentru părţile moi. Partea N.-tă a osului se numesce *seqestru,* pe care natura sau chirurgia caută a-l îndepărta cât mai curênd, spre a se obţiné însănătoşarea. Causa N.-ei poate zace într'un proces inflamatoriu acut ori odată cu un absces rece în organism se necroşează şi osul: *caries necrotica.* Ca la ori ce mortifiare a unei părţi din corp, aşa şi la N., causa imediată este încetarea circulaţiunii sângelui, dar nici odată, ori prea rar, suspensiunea funcţiunii nervilor. Vedem aparênd după traume (lovituri), după periostite şi ostite acute şi după osteomielite, după periostite şi ostite cronice. Diagnosa este uşoară, când osul necrosat se vede, că e mai alb ori negricios, dar în profunḑime e mai grea. Când se scurge mĕduvă putredă din oasele mari necrosate, aceasta dă un miros foarte neplăcut. In multe casuri se poate face diagnosa cu ajutorul unei sonde, sau la nevoe prin deschiderea explorativă a părţilor moi. Operaţiunea pentru depărtarea osului necrosat se numesce s e q e s t r o t o m i e.

Necrosa fosforică, (med.) necrosă, ce se observă la lucrători în fabrici de fosfor; atacă oasele maxilare în decursul unei intoxicaţii cronice cu fosfor. (v. şi Chibrituri.)

Necroscopia, (cuvênt mai potrivit decât acela de *Necropsie* sau *Autopsie),* examinarea unui cadavru, făcută în interesul medicinei legale, al poliţiei sanitare ori al studiului clinic şi anatomo-patologic.

Necrotomia, *(Sequestrotomie),*operaţiunea, care are de scop depărtarea unui sequestru (v. Necrosa) osos.

Nectandra Roland., (botan.) gen din familia Lauracee, tribul Cinnamomee, cu vr'o 70 specii de arbori, rar arbuşti, din America tropicală, subtropicală şi India vestică. *N. Puchury* Nees et Mart. din Brasilia dà produsul ḑis: Fabae Pichurim, semen P., nucă de Sassafras, care represintă cotiledoanele seminţei şi s'a folosit altă dată ca medicament aromatic. *N. Rodioei* Hook. din Guiana dă scoarţa ḑisă Bebeeru, Bibiru, tonică, amară, dar neputênd înlocuí coaja de quinquina, după cum s'a încercat a se face. [S. Şt. R.]

Nectar, (botan.) suc dulce secretat de glande externe ḑise *nectare.* Ele pot fi dependenţe ale floarei, când se ḑic *N. nupţiale* s. e. pe frunzele periantului (la Fritillaria, Aconitum, Ranunculus), pe stamine ori staminode (Rheum, Ranunculacee), pe carpele sau ovar (Umbelifere, Liliacee), pe receptacul când formează *discul* (v. ac.). *N.-le* alteori se produc pe frunze (la Prunus laurocerasus), peţioluri (Pteris aquilina), stipuli (Vicia sativa), când se ḑic *N. extra-nupţiale.* Sucul secretat de N. (N.-ul), conţine zahăr, gumă, dextrină, manită, apă dela 60—85%. *N.-le* secretă ântâiu zahărul şi celelalte substanţe dulci, şi apoi, fiindcă aceste produse sûnt foarte osmotice, avide de apă, aceasta este atrasă în mare cantitate, secretată de glanda nectarică. N.-ul produs de N.-le nupţiale e mai ales un mijloc

de atracție pentru insectele cari înlesnesc fecundarea floarei; în special fluturii și mai cu samă albinele îl caută și îl adună cu mare sirguință. Alteori N.-ul servă ca mijloc de atracție pentru furnicile protectoare pentru plantă (v. Myrmecophyte). Studiul rolului biologic al N.-lui pentru plante este unul dintre capitolele cele mai interesante ale biologiei. [S. Șt. R.]

Nectar, (mitol.) în mitol. grec., o beutură a ḑeilor, ce le dădea nemurire. (v. și Ambrosia.)

Necu, rege, v. Necho.

Neculae, v. Nicolae.

Neculce, *Ioan*, cronicar moldovean, n. pe la 1672, † pe la 1744. A ocupat însemnate boierii, între altele cea de spătar și cea de hatman. 1711 a emigrat cu domnul sĕu Dumitru Cantemir în Rusia, de unde trecù apoi în Polonia și se întoarse în țeară abia în 1719. In 1741 era vornic. Dela el ne-a remas Letopisețul Țerii-Moldovei dela 1662—1743 cu o prefață și o colecție de 42 tradițiuni sub titlul »O samă de cuvinte«. Deși lipsit de o deosebită cultură, N. este unul din cei mai însemnați scriitori ai nostri, și prin inteligența sa naturală, judecata sa limpede și dreaptă se poate pune alăturea cu Miron Costin, prin stil și limbă însă îi întrece pe toți cronicarii nostri. N. mai mult decât ceilalți cronicari contemporani sau posteriori, uria pe Grecii Fanarioți, cari deveniseră stăpânii țerilor noastre, și nu scăpa nici o ocasie de a-i înfiera.

Necultivabil, pămênt steril, neproductiv, cum sûnt armane, curți, drumuri, prunduri, văgăuni și erosiuni de ape, etc., cari nu dau nici o producțiune pe ele. Unele se pot folosí însă în alt chip și să dea foloase și venituri destul de mari, ca magazii, deposite ori deschiḑênd cariere, etc.

Necumpĕtare, v. Intemperanță.

Necunoscuta (matem.), cantitatea căutată în resolvarea unei probleme. In equațiuni se însemnează de regulă cu x, y și z.

Necuratul, nume eufemistic dat diavolului, v. Drac.

Necuviința, actul de nesocotire sau încălcare, prin cuvênt ori prin faptă, a bunelor moravuri.

Nedee, *(Rugă)*, datină de origine romană, ce astăḑi se serbează de către popor în ḑiua hramului bisericii. După serviciul divin se face petrecere poporală împreunată în multe localități și cu tîrg (bâlciu).

Nedelcu, *Alexandru*, fost proprietar în Budapesta (n. în Lugoș) și soția sa Ana (născ. Hauptmann), prin testamentul comun din 28 Febr. 1883 au lăsat toată averea lor de aproape 110,000 cor. comunei bisericesci gr.-or. din Lugoș pentru scopuri de binefacere. Scopul fundațiunii este, ca din venitul curat să se întrebuințeze: 5% pentru acoperirea speselor de administrare; 50% să se împartă la însurăței; 15% pentru săracii gr.-or.; 5% să se împartă cerșitorilor în ḑiua morții; 5% să se capitaliseze în scopul de a crea »Fundațiunea orfanală a lui Alexandru și a Anei Nedelcu« până se va puté ridica și susține în Lugoș un institut de orfani, și 20% să se capitaliseze 100 ani ca fond de reservă neatacabil. Reposând ambii fundatori, fundațiunea a întrat în viață.

Nedelcu, *Dimitrie*, n. la 1811 în Lugoș (Ung.); studià la Pesta medicina, unde fù promovat doctor în medicină la 1839, iar la 1845 deveni profesor de dentistică la aceeași universitate. † 27 Apr. 1882.

Nedelea, com. rur. în Rom., jud. Prahova, pe rîul Prahova, la 17 km. spre nord de Ploiesci; are un singur sat cu 2000 loc., toți agricultori și economi de vite, o școală și o biserică. Primii ei locuitori (1785) au fost mai multe familii transilvănene. Toată partea de nord și est a comunei este câmpie pe care se află 21 movili. [A. M. M.]

Nedințate, animale, v. Edentate.

Nedrepte luări, ori ce sume percepute în plus de către un funcționar sau agent public, însărcinat cu perceperi de taxe sau imposite, preste sumele fixate prin legi, regulamente, contracte, etc., profitâna de nesciința contribuabililor și apropriindu-și-le. Când un funcționar public primesce oarecari sume de bani sau daruri spre a face sau nu face un act privitor la funcțiunea sa, fie chiar drept actul, dar prin lege neprevéḑêndu-se vr'o plată, în casul acesta, aceste sume ce se încasează de funcționar pentru servicii ia numele de *mită* (v. ac.). Nedrepte luări, sub ori ce formă s'ar presenta, sûnt pedepsite de lege cu închisoare, amendă și pierderea dreptului de pensie. (Art. 141—42, 144—46 C. p.)

Nedșd *(Nidșd)*, ținut în interiorul Arabiei cu imperiul Wahabiților; 400,000 loc.

Nedumerirea, stare sufletească de nesiguranță, nehotărîre, neliniște, nelămurire.

Neef, *roata lui* —, aparat pentru întreruperea instantanee a curentului electric.

Neemia *(Nehemia)*, ovreu distins, păharnicul reg. pers. Artaxerxes Longimanus, 445—430 a. Chr. Intervine la curtea persană pentru întoarcerea poporului ovreesc din Persia la Palestina. Emeritat prin reedificarea și fortificarea cetății și a templului din Ierusalim, precum și pentru colecțiunea legilor mosaice. Despre activitatea lui tractează »Cartea lui N.« a test. vechiu, scrisă de N. însuși.

Neerlanda, v. Olanda.

Neerwinden, sat în prov. belg. Liège, 523 loc. Aci s'au dat două lupte: 29 Iulie 1693 Francezii bat pe Olandezi și Englezi (Wilhelm III); 18 Martie 1793 Austriacii bat pe Francezi.

Nef —, v. și *Neph* —.

Nefas, *(lat.)* fărădelege, nepermis, neiertat, ori ce violare a legii divine.

Nefasti dies, *(lat.)* ḑile oprite de legea divină; blăstĕmate.

Negațiunea, *(lat.)* în genere actul minții prin care se constată raportul de neconcordanță și de opozițiune dintre elementele gândirii. Sub raport logic și gramatical, N. privesce calitatea noțiunilor și mai cu samă a judecăților. Negativă este judecata, care arată, că noțiunea predicatului nu concordă cu noțiunea subiectului. N. nu este cuprinsă în vr'unul din elementele materiale (în subiectul sau predicatul) ale judecății, ci în felul de combinare al noțiunilor ca elemente materiale, va să ḑică în copulă. (Cf. Logica de G. Pletosu, p. 22.)

Negativ, *fotografia* ce se obține pe sticla sensibilă, în care părțile luminoase ale obiectului apar întunecoase și cele întunecoase luminoase; copia obținută după această sticlă pe hârtia sensibilă ia numele de positiv și represintă fotografia identică a originalului.

Negativ, numĕr, v. Numĕr.
Negativ, pol, (electr.) v. Electricitate.

Negatoria Actio, una din acţiunile reale în dreptul civil roman, prin care proprietarul vrea să stabilească, că fondul sĕu nu este grevat de servitutea sau usufructul ce se pretinde.

Negel, excrescenţă pe piele, vîrtoasă cu rădăcină adâncă, provenită din ipertrofia papilelor vasculare ale dermului (pielei), fără ulceraţie. Când predomină ipertrofia epidermului, atunci N. e ca cornul de tare. Nu se scie adevĕrata causă, care le face să se producă, şi adesea dispar fără vr'o causă; mai des însă trebuesc distruse prin retezare şi ardere cu piatra iadului sau prin ardere cu fier roşu.

Negelariţa, una din numirile românesci ale plantei Chelidonium majus L. (v. ac.)

Neghina, numele popular al plantei Agrostemma Githago L. (v. ac.). Se găsesce adesea printre holde, grâu şi secară. Semênţa ei este neagră şi cu buburuze, aspră, se poate curăţi prin vênturare şi la trior.

Neghiniţa, în pov. rom. un piticot, mare cât o semênţă de neghină.

Neghiobia, primul grad al idioţiei. (v. Imbecilitate, Idioţia).

Negligent, cel care nu poartă grije de ceva, care nu-şi îngrijesce de afaceri, lăsându-le în uitare.

Negligenţa, acţiunea de a fi negligent. v. Dolus.

Negociabil, tot ce se poate da în comerciu, pune în circulaţiune prin vêndare, schimb, donaţiune, testament, etc.

Negociaţiune, acţiune de a negocia afaceri publice; afacere ce se negociază.

Negoesci, mai multe com. în Rom. 1) *N.*, com. rur. în j. Dolj, cu 4 cât., 1250 loc. 2) *N.*, com. rur. în j. Ilfov, cu cât. Aprodu; reşedinţa subprefecturei. 3) *N.*, com. rur. în j. Mehedinţi, cu 3 cât. şi 1450 loc. 4) *N.*, com. rur. în Rom., j. Prahova, pl. Câmp-Tîrgşor, la 9 km. spre sud-vest de Ploiesci. Are 5 sate cu 1000 loc. agricultori, 1 şcoală şi 1 biserică.

Negoesci, mănăstire cu 20 călugăriţe în j. Ilfov, lângă com. cu acelaş nume.

Negoescu, *Christu*, prof. şi publicist, n. 26 Aug. 1858 în Bucuresci; şi-a făcut studiile în ţeară şi la Bruxelles. Rând pe rând profesor, şef al divisiunii şcoalelor 1888, inspector şcolar 1892, director al învĕţământului primar şi normal 1892—95, administrator al cassei şcoalelor 1899 până 1901; N. este în present profesor titular la un liceu în Bucuresci. A publicat poesii şi diverse articole prin ḑiare şi reviste: Jurnalul, Resboiul, Renascerea, Alarma, apoi Retorica 1883 (manual didactic). Dela 1888—91 deputat.

Negoiu, com. rur. în j. Dolj, cu 800 loc. In apropiere ruine antice.

Negoiu, vîrf de munte în j. Argeş, Rom., în apropiere de frontieră. Din acest munte purcede culmea Comarnicului; înălţimea 2547 m., din el isvoresce rîul Argeş.

Negomir, com. rur. în j. Mehedinţi, Rom., cu 14 cât. şi 1300 loc. Insemnată prin cultura şi industria inului şi a cânepii. Pe teritoriul ei se află gisamente de cărbuni de piatră; exploataţiunea lor însă lipsesce.

Negoştina, odin. *Negrişeni*, com. rur., cu cât.: Ratuş şi Odaia, parochie, moşie boierească în căpit. şi j. Siretului în Bucovina, are 1435 loc., (1340 ort.-or., 52 rom.-cat. şi uniaţi, 43 mos.), 1 şcoală primară.

Negoţ, v. Comerciu.

Negotin, oraş în Serbia, în depărtare de 7 km. dela Dunăre, aproape de graniţa bulgară, 5386 loc. (1890); cultură de vii; centrul comerciului de export pentru Serbia orientală.

Negraşi, (mai nainte *Piscu)*, com. rur. în j. Argeş, Rom., cu 2 cât. şi 1080 loc.

Negreala, v. Cerneala. N. de argint, soluţie de nitrat de argint, usitată la însemnarea lingeriei.

Negreanu, *Dumitru*, prof. de fisică la univ. din Bucuresci, membru coresp. al Acad. rom., n. 25 Oct. 1858 în Botoşani. Publicaţii: »Recherches sur le pouvoir inducteur spécifique des liquides«, Paris 1887; »Mesure de la vitesse d'éthérification à l'aide des conductibilités électriques«, Paris 1888; mai multe cercetări asupra forţei magnetice terestre în România, în mai multe broşuri; »Introducere în sciinţele naturale şi mineralogie«, 2 cărţi didactice în colab. cu Berget, 1892; mai multe memorii presentate la Acad. rom., etc.

Negreni, com. rur. în j. Olt, Rom., cu 2 cât. şi 1600 loc., 3 bis. şi 1 şcoală prim.

Negresci, *(Avas-Felsöfalu)*, comuna cea mai mare în *Ţeara-Oaşului*, cott. Sătmar, Ung., aşezată pe un platou sub poalele muntelui Petroasa (3000 m. înalt), din care isvoresce apa Turului, ce curge prin sat. Are 2600 loc. dintre cari 2200 sûnt Rom., 311 Ovrei, etc.; biserică frumoasă; tîrg de septĕmână şi de ţeară; locuitorii se ocupă cu economia, cărăuşia şi neguţătoria, mai ales de porci. Hotarul N.-lor se extinde până la hotarul Maramurĕşului, partea locuită de Români.

Negri, 1) *N., Constantin*, caimacam al Munteniei (1821—22). Acusat de Turci că propagă spiritul revoluţionar în poporul de jos contra boierilor şi în legătură cu fratele sĕu Tudor ameninţă siguranţa statului Otoman, fù arestat de Turci şi trimis la Constantinopole unde a fost decapitat 2 Nov. 1822.

2) *N., Constantin (Costache)*, patriot rom., n. 1812 din o familie de mari boieri din Moldova. Studiile şi-le-a făcut în ţeară şi Francia. A lucrat din prima tinereţe în sensul ideilor naţionale. A contribuit mult la Secularisarea mănăstirilor închinate, de asemenea la Unirea Principatelor, fiind membru al Comitetului naţ. union. din Iaşi şi deşi unul din candidaţii la domnie (în iarna 1858—59), el devine după alegerea şi sub domnia lui Cuza (1859—66) cel mai credincios partisan al acestuia şi aduce cele mai mari servicii ţerii ca representant la Constantinopole. După detronarea lui Cuza se retrage din activitatea politică la moşia sa din Tîrgu-Ocna unde † 1876. A scris: Nopţile veneţiane, Strigoiul, Călugăriţa şi a tradus: Mazepa de Byron. Ca lucrări politice pe lângă discursul sĕu epocal în Paris cătră emigraţii Rom. 27 Dec. 1848, a mai scris importantul op relativ la mănăstirile închinate: Mémoire avec pièces justificatives présenté a la commission internationale pour les couvents dédiés (1865) şi Supplément au mémoire (1865).

Negrii, popor în Africa, care stă pe gradul cel mai inferior al culturei. Patria N.-lor este

Africa centrală dela Sahara spre sud până cătră rîul Oranje. Structura oaselor e puternică şi massivă, craniul e greu, gros şi tare; creerul mai mic ca la Europeni, şi e mai puţin desvoltat. Caracteristica tipului N.-lor este: gură mare, nasul turtit, buze groase, bărbie mică, puţin scoasă, barbă rară, ceafă puternică, coloana vertebrală puţin încovoiată, pielea neagră, moale ca catifeaua, totdeuna umedă, şi cu un miros particular; pĕrul creţ şi nu e mai lung de 8 cm. Acest tip se află numai în locurile cele mai calde, şi este puţin desvoltat sufletesce. v. Africa.

Negrileasa, com. rur. dimpreună cu căt.: Arşiţa Gingei, Clădita mică şi Secătura, expositură parochială dimpreună cu comuna *N. Nemţească* (Schwarzthal), moşie mănăstirească în căpit. şi j. Câmpulung în Bucovina, are ca expositură parochială 1209 loc. (551 ort.-or., 515 rom.-cat., 35 protestanţi, 108 mos.), cu câte o şcoală primară; fabrică de scânduri.

Negrilesci, com. rur. în Rom., j. Tecuciu, compusă din 4 căt., cu 2206 loc. (Dicţ. geogr. 1897), 2 biserici şi 2 şcoale.

Negrito, popor, v. Papuani şi Oceania.

Negroponte, insulă, v. Eubea.

Negru, este corpul, care absoarbe toate colorile din razele de lumină albă, ce cade asupra lui. In înţeles fisic N. nici nu e coloare, ci lipsa a ori ce colore.

N. de chrom, pigment, produs din infusiunea lemnului de stejar cu cromat de potasiu, la care se mai adaugă acid sulfuric şi cremotartar.

N. de Frankfurt, coloare a cărei basă constă din cărbune vegetal.

N. mineral, coloare constând din pulberea mineralului ḑis argilita, un silicat de aluminiu.

N. de oleiu, produs din funingina resultată de la arderea oleiurilor de lampă.

Negruşcă, numirea populară a plantelor: Nigella arvensis L. şi Nigella sativa L. (v. ac.).

Negruţ-Fekete, *Ioan,* v. Fekete-Negruţiu, t. II, p. 397.

N.-F., Nicolae, n. 1846 în Sucutard. A studiat la Cluj, Blaj şi Gherla. A fost archivar, vicenotar în cancelaria episc. de acolo, apoi profesor la preparandie şi protopop la Dej. A redactat »Predicatorul« apoi »Preotul român«, foaie biser. liter. în decurs de 14 ani, asemenea şi »Amicul Familiei«, foaie beletristică, tot 14 ani, şi a tradus şi publicat mai multe scrieri literare mai mĕrunte. Om activ şi mare filantrop; † 11 Nov. 1890 în Abazzia.

N.-F., Ioan jun., frate cu cel de mai nainte, n. 1855 în Sucutard, a studiat la Gherla şi Blaj. 1880 a fost numit profesor la gimnasiu şi la 1882 la preparandia din Blaj. A publicat »Manualul de stilistică« pentru cl. IV şi a V gimn., preparandii, şcoala reală şi şcoalele super. de fete, ediţ. II; »Exerciţii practice pentru învĕţarea limbei maghiare în usul şcoalelor poporale«, ediţ. IV; »Stilistica practică«, apoi disertaţii poporale despre: cultura cucuruzului, grădina de legumi, cultura grâului, ş. a. şi mulţi articlii pedagogici prin foile de specialitate. De present e redactor la »Foaia şcolastică«, care apare în Blaj, ca organ al reuniunii învĕţ. gr.-cat. din archidiecesă.

Negru Vodă, legendarul descălecător al Ţerii-Românesci, căruia tradiţia populară îi atribue cele mai vechi construcţiuni (biserici, cetăţi şi curţi domnesci) în partea din resărit de Olt, şi întemeiarea statului. Cronicarii îl numesc *Radul Negru Voevod,* care a fost »mare herţeg pe Amlaş şi pe Făgăraş« şi a descălecat Ţeara-Românească în a. 1290; ei spun, că la descălecare a făcut ântâiu oraşul Câmpulung şi biserica (mănăstirea) de acolo, apoi oraşul Argeş, unde »şi-au pus scaunul de domnie, făcênd curţi de piatră şi case domnesci şi biserică mare şi frumoasă«. Lui s'au închinat şi Basarabescii, cari domniau mai de mult în Oltenia, şi aşa el s'a făcut domn a *toată Ţeara-Românească;* »şi au domnit până la moarte, îngropându-l la biserica lui din Argeş, domnind ani 24.«

In tradiţia cronicelor, *Radul Negru* pare să fie un personagiu combinat din unul istoric, *Radul I,* domn pe la 1374—84, şi altul legendar, *Negru Vodă.* Radul, venind la domnie după fratele sĕu Vladislav I (1364—74) şi nevoind să recunoască suzeranitatea coroanei unguresci, părăsesce ducatele de Amlaş şi Făgăraş, pe cari predecesorul sĕu le dobândise ca feude unguresci în schimbul recunoascerei suzeranităţii. Această desfacere de Ungaria pare să fi dat motivul pentru tradiţia despre descălecatul lui Radul din Amlaş şi Făgăraş. Radul fiind şi un zelos fundator de mănăstiri şi biserici, această împrejurare, pe lângă faptul desfacerii de Ungaria şi al retrocedării ducatelor transilvane, a făcut ca fundatorul celor mai vechi mănăstiri (după Vodiţa, fundaţiunea lui Vladislav) să fie considerat, mai ales în tradiţia monastică, şi ca fundator al statului. Aşa s'a făcut confundarea lui Radul cu fundatorul N. V. al tradiţiei populare. Descălecatul din Amlaş şi Făgăraş se raportă numai la Radul, nu şi la N. V. Tradiţia despre acest descălecat ca întemeiare a statului nu este cunoscută celui mai vechiu cronicar al Ţerii-Românesci, Mihail Moxa (1620), care însă are scire despre descălecatul Moldovei după cronicele moldovenesci. Ea este formată după analogia descălecatului Moldovei din Maramurĕş şi sub influenţa titlului de »duce de Amlaş şi Făgăraş« al domnilor Ţerii-Românesci, într'un timp când amintirea despre originea acestui titlu era ştearsă. In acest înţeles, tradiţia despre descălecatul Ţerii-Românesci este adeverită pentru prima oară în inscripţia dela mănăstirea din Câmpulung, pusă de Mateiu Basarab (1636), unde întemeietorul Ţerii-Românesci »dintru Ungurie descălecată« este numit *Radul Negru Voevod.* Tradiţia populară, ca şi cele mai vechi menţiuni istoriografice (Luccari, 1605), cunosc pe întemeietorul statului numai cu numele de N. V. Confundarea fundatorului legendar N. V. cu Radul dela 1374—84, adeverită prin mai multe documente posterioare, se constată deja în a. 1569, când, într'un chrisov al lui Alexandru Vodă, fundatorul mănăstirei Tismana, (Radul) este numit »Negrul Voevod«.

N. V. ca fundator al statului Ţerii-Românesci nu este un personagiu istoric, ci o personificare mitică a originelor statului în partea resăriteană a ţerii, numită *Vlachia Neagră (= Kara-Ulag* pe timpul invasiunii Tătarilor 1241, *Kara-Iflak* la Turci, *Kara-Vlaška* la Bulgari şi Sêrbi). Inainte de a se numi Vlachia Neagră, partea resăriteană a Ţerii-Românesci şi Moldova se numia, ca ţeară supusă Cumanilor, *Cumania Neagră.* Epitetul

negru s'a dat apoi şi Românilor din această parte, iar ţeara lor a fost numită *Vlachia Neagră.* Astfel N. V., pe care tradiţia populară îl cunoasce numai în partea din resărit de Olt, este personificarea originelor la Românii Negri din Vlachia Neagră. El represintă probabil epoca începuturilor politice în partea resăriteană a Ţerii-Românesci pe timpul imperiului româno-bulgar al Asanescilor, care se compunea din »Bulgaria şi Vlachia« (Vlachia = Ţeara-Românească). In Oltenia exista o organisaţiune politică mai veche sub conducerea Basarabilor, despre cari tradiţia spune, că s'au *închinat* lui N. V. Această *închinare* pare să indice suzeranitatea Asanescilor asupra Olteniei Basarabilor. Pe timpul invasiunii Tătarilor (1241), Ţeara-Românească era încă împărţită în două voevodate românesci, ambele în oarecare legătură cu imperiul Asanescilor: unul în dreapta Oltului sub un *Ban Basarab,* altul în stânga Oltului sub un voevod român, numit în cronica tătară a lui Rashid, *Mişlav* (probabil forma coruptă a numelui *Semeslav),* voevodate identice cu »terra Lytuon Woiavode« în Oltenia şi cu »terra Szeneslai Woiavode Olacorum« în stânga Oltului, numite în diploma regelui ungar Bela IV din 1247. Aceste voevodate devin apoi dependente de Ungaria şi se unesc în un singur principat sub dinastia Basarabilor. N. V. ca personificare a originelor statului în partea din resărit de Olt, cărui se închină Basarabii din Oltenia, represintă perioada înainte de unirea ambelor voevodate sub Basarabi. (Cf. D. Onciul, Originele Principatelor Române. Bucur., 1899; B. P. Haşdĕu, Negru Vodă. Bucuresci, 1898.) [D. On.]

Negru-Vodă, 1) *Cetatea lui,* dela Stoenesci, situată pe malul Dâmboviţei (com. Bădeni, j. Muscel. Rom.), pe un pisc de munte greu accesibil. Astăḑi e în ruină. A fost ridicată probabil pe ruinele unei citadele vechi romano sau dace. Această localitate mai este însemnată şi printr'o bătălie ce câştigă la 1342 Dragomir, comandantul oştirilor lui Ladislau Vodă asupra oştirei regelui ungar Ludovic I. *Cetatea lui N.-V.,* se mai numesc şi ruinele de cetate pe dealul Gruiu din com. Sarânga j. Buzĕu, Rom., pe cari legenda le atribue tot lui Radu-N.-V., deşi par a fi mai vechi. In apropierea ei se află o suterană. 2) *Pisc de munte* spre vest de Răpila Turnului (com. Berevoeşti-Pămênteni, j. Muscel, Rom.). Pe lângă altele legenda spune că acolo stătea N.-V. când se lupta cu Tătarii. 3) *Schit,* ḑis şi *Radu-Vodă,* scobit în piatră, (com. Bădeni-Pămênteni j. Muscel, Rom.), într'o posiţiune pitorească pe creasta unui munte de piatră. El datează din timpul lui Radu-Vodă. Cf. Dicţ. geogr. Rom., j. Muscel.

Negruzzi, familie boierească din Moldova, cunoscută istoricesce din secl. XVII. Pe atunci trăia marele Logofĕt N e n i u l, sub Vodă Vasile Lupul, la 1651. Urmaşii sĕi se numiră Negruţi. Din această familie sûnt în secolul nostru:

1) *N., Constantin,* celebru scriitor rom., n. 1809, † 1868 la Iaşi. In Rusia, unde i-se refugiază familia din causa mişcărilor heteriei dela 1821, face cunoscinţă cu poetul Puşkin şi primesce probabil dela acesta o puternică îndemnare spre literatură. Reîntors în Moldova, ocupă sub domnia lui Mihail Sturdza diferite funcţiuni administrative. In unire cu V. Alexandri şi M. Kogălniceanu, C. N. devine pentru timpul sĕu poate cel mai important iniţiator al literaturei române moderne. (Cf. întroducerea la scrierile lui, publicată de V. Alexandri, vol. I, 1873.) Nu atât poesiile, traducerile (din Victor Hugo, etc.) şi comediile lui »Cârlanii« şi »Musa dela Burdujeni«, cât »Fragmentele istorice« (mai ales Aprodul Purice, Alexandru Lăpuşneanu) şi »Amintirile« cu »Scrisorile«, împreunate de el sub titlul »Păcatele tinereţelor«, îi constituesc însemnătatea literară. O nouă ediţie a scrisorilor lui în 3 vol. a apărut 1873 în editura Socec din Bucuresci.

2) *N., Iacob,* autor român, membru al Acad. rom., n. 31 Dec. 1842 la Iaşi, fiul lui Constantin N., şi-a făcut studiile gimnasiale şi cele juridice la Berlin, apoi a fost advocat şi prof. de dreptul comercial la univ. din Iaşi şi Bucuresci. In politică e conservator-junimist şi a fost adeseori ales deputat al Iaşilor. Insemnătatea lui consistă în activitatea literară, prin care a sciut să grupeze în jurul revistei »Convorbiri literare« (redactată de el fără preget dela înfiinţarea ei, Martie 1867, timp de 28 ani, până la 1 Ian. 1895, când a cedat-o unor adepţi mai tineri), pe mai toţi autorii de valoare dintre Românii contimporani. In acea revistă a publicat I. N. şi numeroasele sale scrieri, poesii, idile, comedii, romanul »Mihai Vereanu«, traducerea dramelor lui Schiller şi schiţele »Copii de pe natură«, dintre cari mai ales cele din urmă au avut la apariţia lor un mare resunet. S c r i e r i l e lui c o m p l e t e sûnt publicate în 6 vol., Bucur., Socec 1893—97.

3) *N., Leon,* (1840—90), frate cu N. Iacob, fost prefect şi primar în Iaşi, cunoscut în literatură prin 6 novele bine scrise, publicate în »Convorbiri literare«. (Cf. Maiorescu, Critice, vol. II.)

Neguţ, v. Nagâţ.

Negulici, *Ioan D.,* pictor şi scriitor rom., n. 1812 în Câmpulung, Rom., a făcut studii de pictură la Paris, şi întors în ţeară s'a ocupat câtva timp cu această artă, mai ales cu pictura de portrete: D. Brătianu, C. A. Rosetti, în uniformă, Cesar Boliac, etc. Dela 1845 însă se apucă de literatură şi de politică, se asociază cu Eliad la revista »Curierul de ambe sexe«, începe publicarea unei »Mică« bibliotecă enciclopedică-religioasă-morală-literară-petrecĕtoare-scienţifică«, etc., în care apar mai multe traduceri bunişoare: Aimé Martin, Educaţiunea mamelor de familie; Călătoriile lui Gulliver de Swift, cu frumoase ilustraţiuni, 1848, etc. La 1848 este numit prefect al Prahovei. După potolirea revoluţiunii, N. fuge la Braşov şi apoi la Constantinopole unde † Apr. 1851.

Negura, constă din beşicuţe mici de apă ce se formează din vaporii de apă ridicaţi din rîuri, lacuri, bălţi, etc. Anume când aerul e mai rece decât apa, vaporii, ce se ridică din ape, se condensează, adecă se prefac în beşicuţe de apă, deoarece aerul, pe lângă o temperatură anumită, nu poate ţinĕ în sine decât o anumită cantitate de vapori de apă. Tot din beşicuţe de apă constau şi norii, încât între N. şi nori nici nu este deosebire esenţială, decât că N. e aproape de pămênt, iar norii la înălţime de sute sau mii de metri.

Negus, (Nagast, Negesti = »Regele regilor«), titlul domnitorului din Abessinia.

Nehalennia, numele unei ḑine la Celţi. Mitologiştii o aseamĕnă ḑinei Isis (v. ac.), alţii ḑinei Nertha (v. ac.). [Atm.]

Nehemia, v. Neemia.

Neholaşu, com. rur. în j. Buzĕu, Rom., cu 19 căt. şi 3030 loc., 4 biser. şi 1 şcoală; pe teritoriul ei se găsesce fier, aur şi mai multe ape minerale (Poiana-Berbecului cu ape termale, Gura-Iadului, Stubeiul-Burlacului, etc.); 58 ferăstrae, moară pe apa, 16 făcae (morişci pentru măcinat), 4 piue pentru dimie, o căşărie, fabricaţiune de doniţe, site, etc.; vênat foarte mult. Com. e veche, fiind menţionată âncă din secl. XVII. In vecinătate ruinele *schitului Arsele.*

Neilreich, *August,* n. 1803, † 1871 în Viena, botanist ce s'a distins în sistematică. Opuri importante: Flora von Niederösterreich 1859 (suplement 1866), apoi Aufzählung der in Ungarn und Slavonien bisher beobachteten Gefässpflanzen 1866 (până acum unica floră a Ungariei), şi Diagnosen der in Ungarn und Slavonien bisher beobachteten Gefässpflanzen, welche in Koch Synopsis nicht enthalten sind, 1867. [A. Pr.]

Neipperg, familie de conţi şvăbesci. 1) *N., Adam Albert* conte, general austr., n. 1775; 1814 prefectul grajdurilor împĕrătesei Maria-Luisa, 1822 soţul aceleia. † 1829 în Parma. Fiul acestora a fost principele Wilhelm de Montenuovo, n. 1821, † 1895. 2) *N., Ervin,* conte de N., fiul celui de sus din prima căsătorie, n. 1813; general austr. † 1897.

Neisse, oraş şi fortăreaţă în guvernam. prus. Oppeln, 22,444 loc. (1890); biserică gotică; castel, gimnasiu clasic şi real, şcoală de resboiu. Aci s'a întâlnit Frideric cel Mare cu Iosif II la 25 Aug. 1769. *Principatul N.* 1201 dat episcopiei Breslau, 1742 partea cea mai mare trecù la Prusia.

Neith, în mitol. egipt. o ḑină venerată în Sais. Ea a representat principiul femeiesc în natură (v. Iuno).

Neiu, instrument din specia fluerilor. El e făcut din trestie, avênd şepte găuri de ordinar; lungimea lui e cam de 77 cm.; sunetele lui sûnt dulci şi simpatice. Originea N.-lui e din Arabia, şi acolo putem ḑice că e instrumentul poporului, e foarte respândit în Persia şi în Turcia. In timpurile vechi N. era unul din instrumentele cele mai favorite ale boierilor nostri. In Moldova unicul cântător din N. a fost păharnicul Andricu Vizanti Terzi-başa. In Valahia erau mai mulţi: Caminarul Vlasto, Serdarul Hristu, Serdarul Ilie şi alţii. Astăḑi acest instrument a dispărut cu totul din România. [T. T. Burada.]

Nelidov, *Alexandru Ivanovici,* diplomat rus, 1855 a întrat în ministeriul de externe, 1877/8 directorul cancelariei din cartierul general, 1879 ambasador în Dresda, 1883 în Constantinopole şi 1897 în Roma.

Nelson, *Horatio,* (1758—1805), celebru admiral engl. şi cel mai mare admiral al timpului. Principalele sale victorii sûnt: bătălia dela Saint-Vincent, apoi la Abukir, unde distruse flota francezǎ, care debarcase armata lui Napoleon, luarea Copenhagei şi distrugerea flotei daneze, şi în fine distrugerea flotei franceze la Trafalgar, unde şi-a găsit şi moartea. [Const. B.]

Nelumbium Juss., (botan.) gen de plante aquatice tropicale din fam. Nymphaeaceae. Cele două specii, una *N. luteum* Willd. din emisfera vestică, alta *N. speciosum* Willd, plantă adorată în vechiul Egipt şi India, din cea estică, se cultivă ca plante decorative. Seminţele ambelor specii sûnt comestibile. [A. Pr.]

Nemathelminţii *(Nematoda),* în zoologie denumirea clasei viermilor lungi şi rotunḑi, trăind de regulă ca parasiţi în animale şi plante (limbrici, calbeaza, etc.).

Nematociste, organe urzicătoare, de cari se servesc spre apĕrare unele animale inferioare de apă când sûnt atacate.

Nematoda, v. Nemathelminţi.

Němcová, *Božena,* (Nyémţovă Bójena), scriitoare cehă, 1820—62, una dintre cele dintâiu în Boemia care studiă poporul (şi ca folklore) şi întemeiă novela ţĕrănească cehică prin nisce lucrări de distinsă valoare literară. Simţ viu, gândire nobilă, cultură serioasă (autodidactă), femeie aleasă (o asemĕnau cu G. Sand). Românii cunosc a sa populară »Bunica« în traducerea lui I. U. Jarník (cu schiţă biogr.; Bibl. popor. a Tribunei 1883).

Nemea, localitate în ţinutul grec Argolis, cu templul lui Zeus, cunoscută prin *leul din N.,* pe care l-a învins Heracles; în onoarea acestuia s'au început 567 a. Chr. *jocurile nemeice,* de două ori în o olimpiadă. Acum N. e loc părăsit, acoperit cu ruine.

Nemere, pisc în munţii Ciucului la marginea nordică a cottului Treiscaune, Trans. Tot N. se numesce şi un *vênt* furtunos, ce suflă în Treiscaune, venind din spre piscul N.

Nemertina, denumire ce se dă unui subordin al viermilor din clasa Plathelminţilor (viermi turtiţi).

Nemeş, 1) *N., Ioan,* fost învĕţător la şcoala gr.-cat. din Abrud; în etate de vr'o 26 ani, împreună cu Chendi Alexandru din Câmpeni, ascultător de drepturi la academia din Cluj, de 24 ani, după erumperea revoluţiunei din 1848 au întrat ca tribuni în oastea prefectului Butean, dar au fost prinşi de insurgenţii maghiari şi spânzuraţi fără sentinţă. [I. S. Ş.]

2) *N. Vasile,* archidiaconul din St. Margita, din 1 Dec. 1797 până la 1807 a fost director al şcoalelor naţionale gr.-cat. din Transilvania, ca succesor lui George Tatu. Lui i-a urmat ca director Benedict.

Nemesianus, *Aurelius Olympius,* poet latin din secl. III, n. în Cartagina. Operele sale principale sûnt »Cinegeticele«, versuri banale asupra vênătoarei; »Halieuticele«, operă în care vorbesce despre pescuit, şi »Nauticele«, interesant tratat asupra navigaţiunei.

Nemesis, după mitol. greacă s'a născut pe insula Cypros şi a fost amoresa lui Zeus. Ea a fost ḑina cântariului şi a păzit, ca să nu se conturbe echilibrul ordinii morale, ci fiecărui om, după vrednicia sa, să i-se împartă noroc ori nenoroc; ḑina se credea resbunătoarea şi pedepsitoarea tuturor pĕcatelor. Se închipuia cu aripi stând în car tras de sgripciori şi în mână cu un biciu ori spadă, grăbind să pedepsească pe cei rĕi. [Atm.]

Nemesius, episcop din Nemesa in Siria, în secl. XV d. Chr., filosof patristic; a scris »Despre natura omului« (περὶ φύσεως ἀνθρώπου).

Nemi, lac în apropierea Romei, are formă de pâlnie, închis între munţi păduroşi, 2·8 km.², la 325 m. deasupra nivelului mării.

Nemours, oraş în departam. Seine-et-Marne, 4507 loc. (1891); dela 1404 ducat dat la 1689 familiei Orléans.

Nemrûd Dagh, munţi în Curdistan, spre vest dela Diarbekr; resturile unui grandios mormênt regal din epoca elinistă, avênd inscripţii din secl. I a. Chr.

Nemţişori, una din numirile populare ale plantei cultivate Tropaeolum majus L. — *N. de câmp,* Delphinium Consolida L. (v. ac.).

Nemţoaice se numesce în Trans. planta cultivată Tropaeolum majus L.

Nemurirea, special N. sufletului, consistă în faptul că sufletul omenesc după despărţirea sa de trup prin moarte, există şi mai departe şi, ca o substanţă spirituală şi imaterială, nu este supusă perirei şi nu moare nici odată. Sub raport religios, nemurirea este obiect al credinţei, care variază după felul credinţei religioase. La popoarele naturii, credinţa în nemurire se presintă ca credinţă în spirite şi fantome. La popoarele culturii se pot deosebi trei vederi: a) vechia credinţă pe care o aflăm la Homer şi in testamentul vechiu la Ovrei, că adecă sufletele petrec in Hades, infern, Şeol; b) credinţa Inḑilor şi a Egiptenilor in metempsychosă (v. ac.) sau trecerea sufletului din o fiinţă în alte; c) credinţa creştină care stă în strînsă legătură cu învierea. — Din punct de vedere filosofic încă se aduc argumente în favorul acestei credinţe. Ele se razimă deoparte pe imaterialitatea fiinţei sufletului, iar de alta pe identitatea consciinţei individuale. Anume: argumentul **metafisic** sau **ontologic** deduce nemurirea sufletului din imaterialitatea, simplicitatea şi indivisibilitatea lui; argumentul **teleologic** din considerarea destinaţiunii omului; argumentul scos din **analogie** conclude dela faptul că în natură nimic nu se pierde; iar cel **istoric** purcede din credinţa tuturor popoarelor în N. (Cf. Pletosu, Psichol. pag. 89 seq; Idem Dogmatice, p. 150.)

Nenia, (Naenia), cântec funebru, elegie, v. Bocet.

Nenişori, numire veche a satului Armăşesci, în Rom., j. Ialomiţa. Localitate însemnată prin lupta dela 1639 între Vasile Lupu, domn al Moldovei şi Mateiu Basarab al Munteniei, care se termină cu învingerea celui din urmă. In amintirea isbândei câştigate la N., Mateiu Basarab zidí la 1641 o biserică în satul Gherghiţa, j. Prahova.

Neniţescu, *Ioan,* n. la 1854 în Galaţi. Studiile secundare le-a făcut în Iaşi. In resboiul de independenţă (1877—78) s'a luptat ca sublocotenent în regimentul XIII de dorobanţi la asaltul Griviţei, unde a căḑut rănit. După resboiu a plecat în Germania pentru terminarea studiilor sale filosofice şi pedagogice; mai târḑiu a ocupat funcţiunea de profesor la şcoala normală de învĕţători Carol I (în Bucuresci), apoi fù numit inspector al învĕţământului primar şi normal-primar, desvoltând o intensă activitate pedagogică întru organisarea învĕţămêntului. Chiemat în serviciul administraţiei politice ca prefect al j. Tulcea, activitatea lui N. a fost caracterisată printr'un înalt şi luminat patriotism, protegând colonisarea deltei Dunării. Din scrieri amintim poesii: Flori de primăvară, Şoimii dela Resboeni şi Pui de lei. Revista: »Ţeara nouă« cu publicaţii despre Românii din Macedonia, etc. Toate scrierile sale sûnt inspirate de un adânc şi curat sentiment naţional. † Martie 1901.

Neo-catolicism, doctrina ce tinde a apropia catolicismul de societatea modernă.

Neocinici s'a numit o sectă de filosofi greci, cari prin secl. II d. Chr. au încercat a reîmprospĕta doctrinele Cinicilor vechi, aducêndu-le în legătură cu doctrine de ale altor sisteme. Ca N. se consideră: **Demonax** din Cipru, **Cresceus** din Megalopolis, **Peregrinus** din Parium. Secta N.-lor a remas aproape neînsemnată. Cf. Teodorescu, Ist. fil. a. 408. [Pl.]

Neocom, (geol.) este primul etaj din seria cretacicului inferior. El se subdivide în Valanginian şi Hauterivian. In faciesul mediteranean transiţia dela Jurasicul superior la N. se face prin stratele de Berrias. [Dr. Popovici-Hatzeg.]

Neocorii, (grec. »măturătorii templului«), la Greci, funcţionarii cărora le era încredinţată întreţinerea curăţeniei în templu.

Neo-criticismul, este numele dat şcoalei filosofice franceze contimporane, care inspirată de doctrina Kantiană, a cercat să o restabilească conform datelor speculaţiilor sciinţifice moderne, punênd însă în evidenţă înţelesul şi valoarea nesdruncinată a criticei raţiunii pure, ca starea psichică cea mai fundamentală şi unica, în al cărui cadru şi perspective se poate desfăşura şi evolua fenomenalitatea sufletească. N.-c. s'a născut dintr'o reacţie a metafisicei şi logicei transcendentale franceze din prima jum. a secl. XIX, inspirate de un spiritualism neţermurit aproape de ori ce dată sufletească precisă, şi s'a accentuat şi sistemisat ca doctrină aproape numai în Francia, unde a fost şi formulat. Renouvier, autorul unor celebre critice filosofice sciinţifice, a fost promotorul şi fundatorul acestui sistem filosofic şi primul, care a ţinut samă de dictonul epocei, mai mult dictat de reacţia filosofică a vremurilor decât formulat, »să ne reîntoarcem la Kant«. Filosoful francez, reîmprospĕtênd doctrina raţionistă a lui Kant, a cercat să dea argumentării logice un sprijin cât mai temeinic în faptele sciinţifice, subordonându-le totuşi analisei şi dogmelor filosofice şi amestecându-le cu o nuanţă foarte accentuată de un idealism particular. S'ar puté spune cu drept cuvênt, că metafisica neo-criticistă e înainte de toate o speculaţie logică. N.-c. e puţin cunoscut şi a fost departe de a provoca o mişcare filosofică accentuată; în afară de Renouvier, nu s'ar puté cita în Francia decât Pillon, L. Dauriac, etc., printre cele mai de samă elemente. In Germania N.-c., deşi resărit din împrejurări identice, s'a îndreptat de timpuriu spre un kantism sciinţific şi spre logica sciinţelor fără a constitui o doctrină aşa omogenă ca în Francia. Revista franceză »Critique Philosophique«, ce a apărut aproape 15 ani sub direcţia lui Renouvier, este archiva N.-c., care poate şi trebue să fie consultată de ori cine vrea să priceapă filosofia modernă şi evoluţia ei. Actualmente singura publicaţie ce continuă a apăré in acelaş spirit de idei, este »L'année Philosophique«, redijat de Pillon. Se

pare, că metafisica şi filosofia clasică franceză, cu toată tendinţa clasicismului separatist, tinde din ce în ce mai mult la o precisare mai sciinţifică a N.-c. şi la plinirea sistemului de înlănţuirea aşa de strînsă dar slabă a metafisicei cu logica sciinţelor, de elementele curat intelectualiste şi înlocuirea lor prin aspecte sciinţifice. [Vaschide.]

Neodamod, *(grec.)* în Sparta, Heloţi eliberaţi.

Neo-darwinism, ultimele transformări la cari a fost supus darwinismul pentru a se puté respunde la obiecţiunile adversarilor acestei teorii.

Neo-epicurei sûnt numiţi în istoria filosofiei acei filosofi greci şi romani, cari în perioada de decadenţă a filosofiei antice încercară a introduce la Romani doctrina materialistă a lui Epicur, amestecată şi premenită cu doctrinele altor filosofi. Ca N. sûnt consideraţi: a) dintre Greci: Phaedrus, învĕţătorul lui Cicero la Roma şi Atena; Zenon sidonianul; Philodemus, etc.; b) dintre Romani: Rabiriu, Catius Lucretius Carus, Manlius Torquatus, Plinius Coecilius Secundus, poetul Q. Horatius Flaccus, etc. Cf. Teodorescu, Ist. fil. ant. 397 seq. [Pl.]

Neo-evoluţionism, direcţia mai nouă a teoriei evoluţionismului mai ales în biologie. v. Evoluţiune.

Neofit, *(grec.)* = de curând botezat. N.-ii după disciplina veche bisericească au fost exchişi dela primirea unei trepte ierarchice mai înalte, ca episcopia, sub cuvênt ca să nu se trufească, şi se considera a nu fi cu cale ca acela să înveţe pe altul, care însuşi avea lipsă de învĕţătură.

Neofit, 1) *N. I,* mitrop. Ungro-Vlachiei (1738 până 1754), este originar din Creta, dar avea inima curat românească. Ingrijat, ca şi antecesorii sĕi, de prosperarea tipografiei, el o mută la Bucuresci şi se însărcină în persoană cu censura imprimatelor. Meritul lui principal consistă însă în stăruinţa lui pentru desfiinţarea iobăgiei, impusă ţeranului de Mihaiu Viteazul, şi ridicată în 1747 de N. Mavrocordat. Succesorul lui a fost Filaret I. (Cf. Enăceanu, Album mitr. Ungro-Vlachiei, Buc. 1880.)

2) *N. II,* mitrop. Ungro-Vlachiei (1840—49), a fost un bărbat erudit. El fusese profesorul prinţului Al. Mavrocordat până ce s'a ales la 1824 episcop de Rîmnic, în locul demisionatului Galaction. Deja pe atunci fù tras în vàlmăşeala politică, care trebuia să-i devină atât de fatală; căci Ruşii se serviră de dînsul spre a gera afacerile mitropoliei în locul lui Grigorie IV, pe care îl exilaseră în Basarabia la 1829. Patru ani mai în urmă mitropolitul reveni, dar muri deja în anul viitor, şi atunci gerenţa s'a încredinţat iarăşi lui N. In această stare provisorie el remase timp de şese ani, când în fine se alese mitropolit cu confirmarea patriarchului, în 1840. Din nenorocire, N. se amestecă acum şi mai mult în politică şi luà o atitudine ostilă faţă cu domnitorul G. Bibescu. Există numeroase scrisori ale lui către ministri rusesci, în cari atacă cu violenţă pe acest domn, lucru care i-a atras chiar o mustrare severă din partea contelui Kisseleff. Causa acestor uneltiri, cari adesea vătămau adevĕrul şi dreptatea, este o enigmă; dar caracterul lui fù jignit adânc de atâta excitaţiune. In această stare îl întîmpină revoluţia din 1848. Acum N. îşi pierduse cumpĕtul cu desăvîrşire. Preşedinte al guvernului provisoriu, după fuga lui Bibescu, el taxează membrii acestui guvern de »resvrătitori«, îndată ce fuseseră alungaţi de partida rusească; iar a doua ḑi îşi revocă proclamaţia injurioasă. La 6 Sept. afurisesce chiar în ornat sacru regulamentul organic, făcêndu-se astfel imposibil faţă cu Ruşii, singuri ieşiţi biruitori la suprafaţa cazanului clocotind al revoluţiei române. Amărît de atâtea peripeţii şi setos de repaus după o vreme atât de încordată, el demisionează la 27 Iulie 1849, avênd de succesor pe Nifon. (Cf. Enăceanu, Album mitr. Ungro-Vlachiei. Buc., 1880; Xenopol, Ist. Rom. VI, 389, 395, 408. Docum. Hurmuzaki, Buc. 1891, supl. I, vol. IV, p. 492 uu.; G. Bibesco, Néofite jugé par ses écrits. Genève 1894.)

Neofit, *Scriban,* episcop, v. Scriban.

Neogenul, este unul din cele două sisteme în cari sûnt împărţite terenurile terţiare. El cuprinde terenurile cari s'au depus în timpul miocenului şi pliocenului, pe când al doilea sistem, mai vechiu, numit eogen, cuprinde terenurile seriei eocene şi oligocene. [Dr. Popovici-Hatzeg.]

Neograd, *(Nograd),* cott. în Ung., pe malul stâng al Dunării, 4355 km². şi 215,405 loc. (1890), terenul deluros. Capitala Balassa-Gyarmat.

Neo-greaca, *limba şi literatura.* v. Greaca.

Neo-greci, v. Greci şi Greaca.

Neo-kantiani, cugetătorii şi filosofii moderni, cari filosofează în spiritul şi în înţelesul vederilor desvoltate şi propuse de filosoful Kant în opera sa »Critica raţiunii pure«, cum sûnt, s. e. O. Liebmann, A. Lange, Helmholtz, Cohen, Volkelt, W. Windelband, etc. [Pl.]

Neokastro, oraş, v. Navarino.

Neo-latine, se ḑic popoarele romanice de aḑi, şi limbile lor, derivate din latina vulgară: italiană, franceză, spaniolă, portugheză, română, reto-romană.

Neolitica, una dintre cele două perioade în care se subîmparte epoca de piatră. Perioda N. cea mai recentă se caracterisează prin faptul, că toate utensiliile lucrate în timpul acestei perioade erau poleite, lucrate cu mai multă pricepere decât cele din prima perioadă, adecă *perioada paleolitică.* [Dr. Popovici-Hatzeg.]

Neologia, reînoire a limbei, de vorbe sau de frase; mai ales în înţeles rĕu.

Neologism, vorbă sau ḑicere nouă. *N.-ele* sûnt bune, când sûnt necesare pentru exprimarea ideilor noue şi nuanţelor de idei, pentru cari nu se află cuvinte în graiul poporului, aşa sûnt toţi terminii technici de sciinţe, arte şi meserii; şi sûnt rele sau barbarisme, când sûnt de prisos, sau contrare firei şi legilor limbei române. (Cf. Maiorescu, »Critice« vol. I, Neologisme, şi vol. II In contra neologismelor; resumate în »Principie de literatură« de M. Strajanu, la Puritatea limbei.)

Neo-peripatetici, s'au numit acei filosofi, cari în timpul de reînoire a vechilor sisteme filosofice, încercară a filosofa în modul de vedere şi de gândire al lui Aristoteles, introducênd elemente potrivite şi din alte sisteme. Ca N. se consideră mai ântâiu comentatorii lui Aristoteles, apoi din epoca de decadenţă a filosofiei grecesci: Andronicus din Rodos, Sosigenes, Cratippus din Mitilene, Nicolaus Damascenus, Xenarchus din Seleucia; tot ca N. mai trebuesc con-

siderați și acei școlastici, cari în speculațiunile lor filosofice și teologice, s'au raportat la principiile cuprinse în filosofia lui Aristoteles. [Pl.]

Neoplasma (med.), formațiune morbidă a unei țesĕturi, de regulă în formă de tumori. v. Tumore.

Neo-platonici s'au numit acei filosofi ai școalei alexandrine, cari dând teoriilor religioase și morale ale lui Plato o interpretare alegorică, se încercară a le propaga sub forme populare și didactice, aducêndu-le în relațiune cu vechile mistere religioase, și în mod eclectic, cu doctrine din alte sisteme anterioare. La această sectă aparțin: Trasil din Mendes, Plutarch din Cheronea, Claudiu Ptolomeu, Claudiu Galenus, ș. a. (v. art. resp.). Cf. Teodorescu, Ist. fil. ant.

Neo-platonism, ca cea din urmă formă a filosofiei eline antice, acel sistem, care s'a născut din combinarea și contopirea doctrinelor lui Plato cu doctrine pitagoreice, aristotelice, stoice, cu doctrine de ale creștinismului și cu vederi religioso-mistice orientale. Acest sistem de filosofare și-a luat începutul prin secl. II d. Chr. și a avut de fundator pe Ammoniu Saccas (175—250 d. Chr.; v. ac.). Cel ce i-a dat însă formă și sistem a fost Plotin (254—270 d. Chr.; v. ac.). Doctrinele fundamentale ale N. se resumă în următoarele: Filosofia urmăresce scopul de a cunoasce unitatea (pe D-ḑeu) și de a aduce pe filosof în imediată unire cu ființa divină. Causa primară a tot ce există este D-ḑeu, pe care Plotin îl numesce *Unitate*. D-ḑeu ca principiul tuturor este perfecțiunea absolută, este simplu, nu are nici cantitate nici calitate, nici suflet nici rațiune, nu e nici în mișcare nici în repaus, nici în timp nici în spaț, ci este existență pură fără nici un accident. Din D-ḑeu ca principiul primar emană mai ântâi inteligența (rațiunea, nous-Logos), iar din inteligență sufletul cu principiul de vivificare a universului. Aceste trei principii formează treimea sau cele trei ipostase ale lui Plotin. Natura, creațiunea, este o forță intuitivă motoră, care impune formă materiei și îi dă viață. Fericirea se poate ajunge prin cea mai perfectă uniune cu D-ḑeu și prin contemplarea unității supreme. In sfera *neoplat.* se numeră: a) școala alexandrină romană a lui Amoniu și Plotin (Origenes, Erenius, Origenes Adamantius cel creștin, Longinus); b) școala siriacă a lui Iamblichus (Sopatros, Eustatius, Dexipos); c) cea ateniană a lui Plutarch cel tinĕr, Syrian, Proclus. Cel din urmă în Atena a fost Damaschius, sub care la 529 Iustinian a închis școala N. Cf. Uiberweg, Gesch. der Phil. I, 281 seq.; Teodorescu, Ist. fil. ant. 353 seq.

Neoptolemos, 1) *N.*, fiul lui Achile și al Deidamiei, supranumit și *Pyrrhus;* a fost crescut la bunicul sĕu Lycomede în Skyros, în al 10-lea an al resboiului Troian, ia parte la asediarea Troiei, a fost ucis de Oreste. 2) *N. I*, regele Epirului, (361 a. Chr.) și părintele Olimpiei, mama lui Alexandru cel mare al Macedoniei. 3) *N. II*, numele detronatorului lui Pyrhus II.

Neo-sceptici, filosofii din ultima perioadă a filosofiei grecesci, cari ca adepți ai scepticismului, se mărginiră întru a desvolta și a perfecționa teoriile acestuia, combinându-le cu teorii de ale altor școale, dar fără a inventa ceva nou. Ei se mai numesc încă sceptici posteriori și empirici. Ca neosceptici se consideră: Enesidem din Gnosus, Herodot din Tars, Agripa de pe timpul lui Domitian; cei mai însemnați au fost însă Sext Empiricul și Lucian din Samosata. Această sectă de filosofi a fost prin secl. I—II al erei creștine. Cf. Teodorescu, Ist. fil. ant. 419 seq. [Pl.]

Neo-stoici, *Neostoicism*, filosofii, cari în timpul de reînoire a vechilor sisteme, se încercară a întroduce la Romani învĕțăturile școalei stoice și morala-i severă ca pe unele cari se potriveau mai bine cu firea și cu modul de gândire și de traiu al Romanilor din timpul republicei. Incepută această sectă de Diogene Babiloniul pe la 153 a. Chr. s'a susținut până pe la finea secl. II d. Chr. Ea numeră în sinul sĕu pe M. Iuniu Brut, P. Corneliu Scipio Africanul, Caius Laelius, Diodotus profesorul lui Cicero, pe Enius Cornutus și pe Dion Chrysostomus; apoi Luciu Anaeus Seneca și pe Epictet, pe Flavius Arianus și pe imperatorul roman Marcus Aurelius Antoninus. Cf. Teodorescu, Ist. fil. ant. 401 seq.

Neoterism, *(grec.)* termin întrodus pentru a arĕta prin dînsul rîvna și nisuința de a face și a întroduce inovațiuni. Mai cu samă se întrebuințează când e vorba de inovațiunile întroduse în materii politice, limbistice și în sciințe.

Neottia L., (botan.) gen de plante din fam. Orchideelor, trib. Neottieae; cuprinde vr'o 3 specii din Europa și Asia boreală, dintre cari la noi cresce numai *N. Nidus avis* Rich. »cuibul pămêntului«, o plantă de pădure palidbrună cu tulpina acoperită cu squame. [A. Pr.]

Neo-vulcanice s'au numit roce eruptive efusive postterțiare. Unii petrografi pun însă aici erupțiunile dela finitul mesozoicului și cele terțiare.

Nepal *(Nipal)*, imperiu independent în India anterioară, situat în munții Himalaia, 154,000 km²., cu vr'o 3.000,000 loc.; bogat în minerale, ca: fier, aramă, argint, aur. Populațiunea se compune din Inḑi brahmani, Nevar buddhiști, apoi Magar și Gurung. E stăpânit de un maharagea despotic. Capitala Cathmandu.

Nepalin, *Nepallina*, (chim.) alcaloid amorf, solubil; se extrage din Aconitum Napellus. Cf. art. Aconitina și Aconitum.

Nepăsare, v. Indiferentism.

Nepenthacee, (botan.) familie de Dicotiledonate Archichlamydee, avênd asemĕnări cu Sarraceniaceele și Droseraceele. Cuprinde un singur gen *Nepenthes* L. cu vr'o 40 specii tropicale, mai ales indo-malaice, toate arbuști cățărători. Cu flori unisexuate dioice. Frunzele lor sûnt caracteristice; cele superioare sûnt modificate în cârcei; celelalte au pețiol dilatat la basă, apoi subțiat și funcționând ca un cârcel, iar la vîrf e umflat în formă de urnă (ascidie) la o margine a căreia se inseră un capac, ce represintă limbul frunzei. In lăuntrul urnelor se află un suc slab acid secretat de ele, dar în mare parte provenit din apa ploilor; în acest suc se găsesc și cadavre de insecte, cari ajung acî astfel: marginile urnei sûnt glandulare, secretă un suc dulce ce atrage insectele; acestea lunecă ușor pe păreții interni neteḑi ai urnei și cad în fundul ei. Dacă aceste insecte servă ca hrană plantei, dacă aceasta este adecă o plantă cu adevĕrat insectivoră (v. ac.), nu se scie cu siguranță, căci unii cercetători (R. Dubois în 1890, E. Couvreur 1900) au arĕtat, că digestiunea insectelor căḑute în lichidul ur-

nelor de N. se datoresce microbilor ce se află în acest lichid; alţii dic, că s'ar datorí unui ferment digestiv secretat chiar de plantă. [S. Şt. R.]

Nepeta L., (botan.) gen din vasta fam. a Labiatelor, tribul Nepeteae, cuprinde vr'o 120 de specii, respândite prin emisfera boreală în regiunile extratropicale ale vechiului continent, puţine de tot cresc şi între tropice, o specie trăiesce adesea în America boreală şi în Africa australă. Unii autori divid genul N. în următoarele 3 secţiuni: *Glechoma* L., *Oxynepeta* Bunge. şi *Micronepeta*. In părţile noastre cresc mai multe specii dintre cari menţionăm pe: *N. Cataria* L., numită popular Cătuşnică, Iarba vêntului, Iarba mîţei, etc., *N. pannonica* Jacq. vulgar Poala Sf. Marii, *N. Glechoma* Benth. sin. *Glechoma hederacea* L. vulgar Rotunjoară, Pelungoasă, Silnic. [Z. C. P.]

Nephalia, la Grecii vechi un sacrificiu de beutură, ce consta din apă, miere, lapte şi sânge, mai ales întru venerarea muselor, nimfelor şi erinnyelor.

Nephele, după mit. greacă dina norilor, soţia lui Athamas, fiul domnitorului Aeolus din Thessalia, dela care a născut pe Phryxos şi Helle. N. părăsesce pe Athamas pentru legătura lui cu Ino (v. ac.).

Nephralgia, (med.) dureri la rinichi.

Nephrectomia, (med.) delăturarea unui rinichiu prin operaţiune chirurgică.

Nephelin, mineral silicat de aluminiu şi sodiu, în cristale albe, hexagonale; se găsesce numai în roce eruptive şi anume în fonolite, nefelinite, etc. Varietatea cenuşie-albăstruie, cu luciu gras se numesce eleolit, un mineral principal al sienitelor eleolitice din Norvegia, Ditró, etc.

Nephelinit, rocă eruptivă mai mult sau mai puţin vitroasă, compusă din augit şi nefelin.

Nephrita, (med.) inflamaţia rinichilor. 1) N. împreunată cu albuminurie (presenţa de albumen în urină) şi oedeme e cunoscută sub numirea *Morbus Brightii*. La acest morb este inflamat epiteliul şi ţesutul de legătură; el se ivesce acut sau cronic. Simptoamele sûnt: indisposiţie generală; o micşorare a cantităţii urinei, care conţine albumen, câte odată şi sânge, uneori e tulbure; oedeme (de obiceiu la pleoape ântâiu). Dacă aceste simptoame nu dispar, atunci urina se împuţinează şi mai mult, oedemele se extind şi bolnavul piere de uraemie sau oedemă pulmonară. N. se ivesce după morbi infecţioşi (s. e. scarlatina), după intoxicaţiuni (s. e. cu clorat de potasiu), la alcoolişti, etc. Terapia: odichnă, dietă ce nu irită, remedii purgative, remedii diaphoretice (Pilocarpină, băi calde). 2) *N. supurativa* se ivesce în decursul proceselor septicopyaemice (s. e. endocardita ulceroasă acută, procese puerperale) prin embolie sau inflamaţie ce s'a întins dela basinul rinichilor (Pyelonephrita). Simptoamele sûnt acele ale morbului primar, numai dureri în regiunea rinichilor şi presenţa de albumen şi puroiu în urină tradează existenţa N.-ei supurative. Terapia se orientează după morbul primar.

Nephrolithiasis, (med.), calculi, concremente în rinichi.

Nephthys, dină din Egipt, sora lui Osiris şi Isis. Osiris în întunerec, din rătăcire, credênd că îmbrăţişează pe Isis a îmbrăţişat pe N., şi aceasta i-a născut pe Anubis. N. se numesce şi soţia lui Seth (Typhon) şi atunci e principiul rěu. Ea (Nebtha, doamna casei) e pămêntul şi cu milă primesce pe morţi în sinul sěu, pentru ce se numesce şi dină de moarte.

Nepomuc, v. Ioan Nepomuceanul.

Nepos, *Cornelius,* istoric roman, n. 94, † 24 a. Chr., amic al lui Cicero, Atticus şi Catullus. Scrierile sale: Chronica, resumat de istoria universală, Exemplorum libri şi 16 cărţi De viris illustribus, au dispărut. Din ultima s'a păstrat numai cartea De excellentibus ducibus exterrarum gentium, şi din alta, De latinis historicis, biografiile lui Cato şi Atticus, în total 25 de biografii. Deşi defectuoase în multe privinţe, valoarea lor stă în cunoscinţele ce nu se găsesc aiurea. Scrise într'o limbă simplă şi corectă, sûnt mult cetite în şcoală. Altădată Aemilius Probus, din timpul imperiului, se credea la început autorul, mai târdiu numai extrăgătorul acestor biografii din manuscrisele lui C. N. Adi Unger, în al sěu »Der sog. Cornelius Nepos« (München 1881), crede că ele au fost compuse de Hyginus, un contimporan al lui C. N. Intre ediţiunile mai vechi, Lemaire, 1820, e cea mai bună, resumând toate ediţiunile anterioare.

Nepot, copilul fratelui sau al sorei; al fiului sau al ficei.

Nepotism, favoarea acordată de papii dela Roma unor persoane în administraţia afacerilor publice. Papii, neputêndu-se căsători, nu puteau acorda această favoare decât nepoţilor sau rudelor mai de aproape. In evul mediu s'a făcut mult abus de N. Secl. XV şi începutul secl. XVI sûnt caracterisate printr'un N. fără frîu. Adi prin N. se înţelege ori ce favoare acordată de către cei ce au puterea în mână. [Nigr.]

Nepricepere, incapacitatea intelectuală a unui individ de a puté cuprinde şi înţelege adevěrurile, ce i-se presintă, ori de a puté judeca asupra mersului evenimentelor şi a causelor din cari provin. Se mai dice încă şi despre vîrsta tineră neajunsă la maturitate intelectuală. [Pl.]

Nepriceput, subiectiv, denotă însuşirea celui lipsit de pricepere; obiectiv: lucrul, faptul sau adevěrul pe care mintea nu-l poate pětrunde.

Neprihănit, fără stricăciune, nemaculat.

Neptun, (astron.) cel mai îndepărtat planet al soarelui nostru, descoperit teoreticesce de Leverrier în 1846. Diametrul equatorial 48,000 km. şi în termen mediu 4501 mil. km. îndepărtat de soare; densitatea sa este $^1/_7$ din cea a pămêntului. Revoluţiunea sa în jurul soarelui este 164 ani şi 280 dile. Are o lună de care este ocolit în 5 dile şi 21 ore.

Neptunism, (geol.) hipotesă emisă de unii geologi după cari rocele ce alcătuesc scoarţa globului terestru s'ar fi format graţie acţiunii apei. [Dr. Popovici-Hatzeg].

Neptunus la Romani (*Nethuns* şi *Nethunus* la Etrusci, *Poseidon* la Greci), fratele lui Iupiter, deul apelor sub a cărui dominaţiune au stat fiinţele şi monstrii de mare. Sceptrul lui a fost un furceriu (furcă) cu trei coarne (tridens), ce i-l-au făcut Ciclopii (v. ac.). [Atm.]

Nepulocăuţ, com. rur., parochie, moşie boierească în căpitănatul şi judeţul Coţmanului în Bucovina, are 1301 loc. (757 ort.-or., 58 rom.-cat., 23 protest., 463 mos.), o şcoală primară, poştă, telegraf, staţiune de cale ferată.

Neputinţa, *(Impotenţa),* (med.) imposibilitatea de a îndeplini actul generic. (v. Impotenţa.) N. nu este identică cu sterilitatea, căci cineva poate fi steril, fără să fie impotent.

Nera, afluent pe dreapta al Tibrului, isvoresce în Monti Sibillini, 135 km. lung.

Nera, rîu în Bănat, cott. Caraş-Severin (v. ac. pag. 721, a.).

»*Nera*«, inst. rom. de credit în Bozovici (v. ac.), fundat 1897, capital soc. C. 90,000.

Neregulate, *corpuri* (Poliedre nereg.), (geom.) se numesc acelea, ale căror elemente omogene, din cari se compun, nu sûnt egale între ele.

Nereidele, după mitol. greacă fetele lui Nereos (v. ac.); nimfele mării, ale rîurilor, oamenilor binefăcĕtoare; ele locuiesc în fundul marii, dar înaintea navigatorilor se arată pe faţa mării şi le ajută. Dintre N. Amphitrite a fost muierea lui Poseidon, ḑeul mării. Thetis, cea mai frumoasă din ele a fost mama lui Achilleos.

Nereos, după mitol. greacă fiul cel mai bĕtrân al lui Pontos cu Gäa, ḑeu de mare, bărbatul ḑinei Doris, fata ḑeului Okeanos. Doris i-a născut 50 fete, numite Nereide (v. ac.). Herakles l-a silit să-i spună, că unde se află merele Hesperidelor (v. ac.).

Nerio, ḑină sabină, care la Romani se credea a fi când Minerva, când Venus. N. în limba sabină înseamnă: tare (fortis), şi după înţelesul vechiu identică cu Virtus. N. a fost soţia lui Mars şi s'a numit şi Neria Martis. (v. Hersilia).

Neris, staţiune balneară renumită în depart. franc. Allier, 1432 loc. (1896). Isvoare alcalino-saline (49—53°).

Nerita sau *Neverita,* la Romani o ḑeitate a apei, venerată împreună cu Neptun; femeia lui Nereos.

Nerium L., (botan.) gen de plante lemnoase cu foile pururea verḑi din fam. Apocyneelor. Cuprinde 2 sau 3 specii respândite din Mediterana până în Japonia, dintre cari cea mai cunoscută e *N. Oleander* L. »l e a n d r u l«, o plantă decorativă de oranjerie foarte respândită. Laptele galben conţine două substanţe toxice (veninoase): oleandrina şi neriina sau pseudocurarina. [A. Pr.]

Nero, *Lucius Domitius,* (54—66), fiu adoptiv al lui Claudius şi fiu legitim al Agripinei şi al senatorului Domitius Ahenobarbus. N. se suie pe tronul Romei, care dela început a fost pătat de crime, printr'o nouă crimă, ucigênd pe Claudiu. El făcea parte din vestita »gens Claudia« şi s'a născut 37 d. Chr. la Antium, a primit o educaţiune aleasă, avênd ca profesori pe Seneca şi pe Burhus. Căsătorit cu Octavia, fica lui Claudiu, o gonesce şi se căsătoresce cu Poppea, pe care după puţină vreme o ucide. Încă din copilărie dînsul se arĕta aplecat spre crime, la vîrsta de 11 ani ucise un actor de circ, el făcea mare cas de talentul sĕu; se credea musicant, poet şi gladiator neîntrecut, şi vai de acela care ii era superior. Călca religia şi merse cu profanarea ei până acolo, încât a violat pe vestala Ruleria; ucide rând pe rând, pe Agripina, cu care voise să se căsătorească, dar a fost împiedecat de a săvîrşi acest incest, printr'o înşelătorie a curtesanilor sĕi; apoi pe Seneca, pe Lucan şi pe Britanicus, cumnatul sĕu şi moştenitorul legitim al lui Claudius. Incendiază Roma şi au loc teribile persecuţii contra creştinilor. La finele domniei sale înscenează faimosul complot ḑis al lui Pison. In a. 66 este ucis, în urma unui complot, de către secretarul sĕu Epaphroditus. [Caion.]

Nĕrod, *Nĕroḑie,* v. Prostia.

Neredire, (botan.) (neroditor, steril) se ḑice de flori, când ovarul lor nu dă fruct, sau de fructul care nu produce seminţe, de staminele în cari nu se produce polen ş. a. (v. Fertil.)

Neroditor, pĕmênt (agric.), v. Pĕmênt necultivabil, steril.

Neronia, la Romani ludi (jocuri) instituite de împĕratul Nero pentru îndelunga durată a domnirei sale.

Nertha (şi Nerthus), după mit. nord-germană e ḑina »mama-pĕmêntul«, care popoarelor venerătoare le-a dat rod şi pace. Numele ei e şi Hertha (aḑi Erde = pĕmêntul).

Neruda, *Ioan,* scriitor ceh, 1834—91. Alăturea cu V. Hálek, conducĕtor şi în special critic al şcoalei »cosmopolite« din anii 1860. După ce în periodul dintâiu al activităţii sale deschisese poesiei cehice orizonte noue, prinse rădăcini cu desăvîrşire pe pĕmêntul naţional, creând atât în prosă (poveste, genre, foiţă) cât şi în versuri (lirica reflex., balade şi romanţe) nisce lucrări de prima ordine. Adânc ca gândire şi ca simţ, cu toate înrîuririle străine el a remas original, cehic. In »Universalbibliothek«: Genrebilder Nrii 1759, 1893; Kleinseitner Geschichten Nrii 1976—78.

Nerv, un cordon sau filament, care leagă diferite organe cu centrul sistemului nervos (creerul, mĕduva spinării, nervul simpatic). Elementul sĕu este: fibra nervoasă şi celula nervoasă. Mai multe fibre nervoase reunite la un loc constituesc nervii, cari sûnt învĕliţi cu o teacă (a lui Henle). Fibra nervoasă are rolul de conducĕtoare a diferitelor impresiuni, pe când celula nervoasă are pe al mişcărilor voluntare şi reflexe, încât sensaţiunile, gândirea, voinţa, etc., depinde de celule. Aceste manifestaţiuni sûnt modificate prin lipsa de sânge (anemie cerebrală), prin beuturi alcoolice, cloroform, opiu, etc. Când aceste celule au obosit, somnul vine; iar după câteva oare de repaus celulele îşi reiau activitatea lor întreruptă. Şi în nevrose vedem manifestări intermitente. (Lit.: Boicescu, Centrii nervoşi. Bucuresci, 1882; Petrini-Galaţi, Tratat elementar de histologia umană. Bucuresci, 1881, p. 348; Kretzulescu, Anatomia descriptivă. Buc., 1878—87, vol. III, p. 254.)

Nervii servesc de conductori ai simţului, ai mişcării, ai acţiunilor viscerale, circulatorii, etc. Un capĕt (central) al N.-lor pornesce din creeri sau din mĕduva spinării şi celalalt, după ce s'a mai ramificat, se termină în organe (periferic). Anatomiştii împărţesc N. în ai vieţii o r g a n i c e, v e g e t a t i v e (de nutriţiune) şi în ai v i e ţ i i d e r e l a ţ i u n e sau ai v i e ţ i i a n i m a l e. N. din creeri şi din mĕduva spinării constituesc s i s t e m u l n e r v o s a l v i e ţ i i a n i m a l e; iar marele simpatic singur, s i s t e m u l n e r v o s a l v i e ţ i i o r g a n i c e, alcătuit din o serie de ganglioane legate între dînsele prin cordoane nervoase, numite N. g a n g l i o n a r i, cari de asemenea au un capĕt central şi altul periferic. N. sûnt ca firele telegrafice numai conducĕtori şi nici odată iniţiatori ai im-

presiunilor. Acestea se transmit cu o iuţeală mare, ori dela organele centrale la cele periferice, centrifugal, prin N. motori, ori invers, centripetal, prin N. sensitivi. Medicamentele narcotice fac să diminueze iritabilitatea N.-lor; iar excitarea lor se poate face pe cale mecanică, chimică sau dinamică. N. în botan. v. Nervuri.

Nervi vasomotori, au chiemarea de a constringe sau a dilata musculatura vaselor sanguine, ceea ce se poate constata şi experimental cu ajutorul electricităţii, s. e. asupra urechii unui iepuraş de casă, la care circulaţiunea sângelui se vede foarte bine.

Nerva, *Marcus Coccejus,* împĕrat roman, n. în a. 25 d. Chr. la Narnia în Umbria, nepotul lui Coccejus-Nerva, acel curios personagiu din timpul lui Tiberiu care s'a ucis prin foame. In 96 este proclamat împĕrat şi după o domnie de doui ani, † 98, lăsând tronul fiului sĕu adoptiv *Traian.* [Caion.]

Nervaţiune, (botan.) modul de aşezare al nervurilor înlăuntrul limbului frunzelor. Se deosebesce: *N. paralelă,* striată sau rectinervă, când dela basa limbului până la vîrful lui merg numeroase nervuri, cam egal de groase şi ca linii sau arcuri paralele convergente la vîrful limbului; se întâlnesce de regulă la majoritatea Monocotiledonatelor şi presintă multe variaţii; nervurile paralele sûnt sau nu legate între ele prin nervuri transversale; *N. reticulată,* când dintr'una sau mai multe nervuri groase, principale, ies altele ce se ramifică şi ele, ramurile anastomozându-se dând o reţea cu ochiuri mai mari sau mai mici; înlăuntrul ochiurilor se termină liber nervurile foarte subţiri. Ca variaţii la această N. e *N. penată,* când dintr'o singură nervură mediană groasă ies lateral, la aceeaşi înălţime şi în tot lungul ei, câte două nervuri secundare ce şi ele se ramifică formând o reţea; nervurile secundare se sfîrşesc la marginea limbului liber ori se anastomozează între ele (s. e. la Cireş, Fag, Carpen); N. reticulată se ḑice *palmată,* când dintr'o nervură mediană scurtă şi aproape dela basa limbului ies 4—5 nervuri secundare ce se îndreaptă divergent spre marginile limbului; nervurile secundare se ramifică şi ramurile formează reţeaua (la Nalbă, Toporaşi, Alchemilla). N. reticulată se află la majoritatea Dicotiledonatelor. Intre forma limbului şi N. lui e o strînsă legătură: N. paralelă avênd limburile lungi şi ânguste ca nisce panglici; cea penată, mai cu samă limburile ovale, eliptice, lanceolate; cea palmată, limburile orbiculare, rotunde, reniforme. [S. Şt. R.]

Nervi, (geogr.) orăşel în apropiere de Genova în Riviera di Levante, 3745 loc. (1881); cercetat foarte mult ca staţiune de cură.

Nervieni, popoare cari locuiau Galia şi Belgia la nord între Menopii şi Atrebaţi; ţeara locuită de ei corespunde cu partea estică a departamentelor nordice ale Franciei şi cu o parte din provinciile Flandrei, Hainaut şi Brabant. Cesar arată pe N. ca locuitori ai Galiei şi ca foarte ostili civilisaţiunii romane; mai tărḑiu se supun Romei şi primesc toate privilegiile unui popor liber. [Caion.]

Nervina, (med.) numirea generală a medicamentelor, al căror efect este îndreptat asupra sistemului nervos. v. Excitantia şi Hypnotica.

Nervositate, (med.) v. Neurasthenia.

Nervură, în zoologie dungile ce străbat în diferite direcţiuni aripele insectelor şi după modul cum ele se presintă, servesc ca criteriu pentru clasificarea lor.

Nervuri, (botan.) fire sau cordoane aşezate înlăuntrul diverselor soiuri de frunze, printre mesophylul limbului. N. represintă fasciculele conductoare din limb; se compun din lemn, liber, parenchim (numit în total *peridesm* şi represEntând periciclu şi mĕduva), totul de cele mai multe ori fiind limitat de un endoderm propriu. O nervură cu astfel de structură se ḑice şi *meristel.* Sûnt frunze lipsite de N.: mai toate Hepaticele frunzoase, mulţi Muşchi, frunzele florale dela unele Angiosperme, au astfel de frunze *enerve.* Frunzele grase, cărnoase de Aloë, Crassulacee sûnt numai aparent enerve, au N., dar nu sûnt visibile în exterior, căci sûnt acoperite de mezofilul foarte desvoltat. Alte frunze au o singură nervură, sûnt *uninerve;* ea merge prin mijlocul limbului, e mediană şi mult sau puţin proeminentă ca o dungă sau coastă pe faţa inferioară a limbului; s. e. la mulţi Muşchi, Lycopodiacee, Brad şi alte Conifere. Alte frunze au mai multe N. neramificate, sau ramificate dichotomic ori monopodic; felul cum sûnt dispuse în limb se ḑice *nervaţiune* (v. ac.). N. formează scheletul limbului; ele se leagă cu fasciculele din tulpină; servesc la conducerea substanţelor în şi din limb; ele mai sûnt dispuse în limb astfel, ca el să poată resista acţiunilor mecanice ale vêntului şi ploaiei. [S. Şt. R.]

Nervus vagus, *(rătăcit* sau *pneumogastric),* a ḑecea păreche a nervilor cerebrali şi se numesce astfel fiind foarte întins în corp, căci merge la întregul tub digestiv, la rărunchi, la aparatul respirator şi la inimă.

Nesăturarea, v. Insaţiabilitate.

Nesciinţa sau ignoranţa, lipsa de cunoscinţe. *Ignoranţi* se numiau, în Francia »fraţii şcoalelor creştine şi gratuite«, cari pentru a întemeia mai cu succes învĕţământul în limba maternă, simulau nesciinţa limbelor clasice, îndeosebi a celei latine.

Nesfea, monetă veche turcească de argint în val. de 4 lei.

Neslea sau *Neslia* Desv., (botan.) gen monotipic din vasta familie a Cruciferelor, tribul Isatideae. Unica specie *N. paniculata* Desv. cuprinde plante erbacee anuale; frunzele întregi, caulinare, sagitate; florile mici galbine, pedicelate sûnt dispuse în raceme; cresce în Europa şi Asia orientală; în părţile noastre se află prin semĕnături şi este cunoscută sub numirea vulgară de Drob. [Z. C. P.]

Nesolvabilitate, v. Deconfitura.

Nesselrode, *Carol Robert, conte de,* bărbat de stat rus, n. 1780 în Lissabona. 1816—56 ministru de externe. A jucat mare rol în congresul din Viena, apoi la cele din Aachen, Troppau, Laibach şi Verona. † 23 Mart. 1862 în Petersburg.

Nessos, în mitol. grec. un centaur, pe care Heracles l-a ucis la rîul Euenos.

Nestor, fiul lui Neleus, devenind principe în Pylos a luat parte în lupta Lapithilor contra Centaurilor, asemenea în călătoria Argonauţilor, iar ca bĕtrân a condus pe Pylieni şi alte po-

poare în 90 de năi la Troia, unde a excelat ca erou şi sfătuitor înţelept.

Nestor, *călugăr* în mănăstirea Peşterii din Kiew şi cronicar rus, n. 1056, † 1114. A scris: »Povestire despre Sf. Boris şi Glêb« şi »Viaţa Sf. Teodosie« (egumenul mănăstirii Peşterii şi întemeietorul instituţiunii monastice la Ruşi). Lui se atribue şi cea mai veche cronică rusească, cunoscută sub numele »*Cronica lui N.*« In realitate, această cronică conţine vechile anale de Kiew cu istoria Rusiei din cele mai vechi timpuri, scrise de autori necunoscuţi, şi cu unele sciri din cronicari bizantini, pe care probabil N. le-a unit într'un corp şi continuat până în timpul sĕu (1110). Cel mai vechiu manuscript al acestei cronice este de monachul *Laurentie* din 1337; un alt manuscript mai posterior este din mănăstirea Sf. *Ipatie* în Kostroma (*cronica Ipatiană*). Cronica lui N. conţine cea mai veche mărturie directă despre Românii din Dacia pe timpul venirii Ungurilor. Ea ḑice: »Ungurii, venind dinspre resărit, au năvălit prin munţii cei mari şi au început a face resboiu Vlachilor şi Slovenilor ce trăiau acolo.« Această scire din vechile anale de Kiew concordă perfect şi cu mărturiile unguresci, mai ales cu cronica lui »Anonymus« (v. ac.). Incercările de a infirma această mărturie de incontestabilă autenticitate, făcute de adversarii vechimii Românilor în Dacia (mai ales Sulzer şi Roesler), cad faţă cu critica obiectivă. După Miklosich, cărui datorim cea mai bună ediţie a cronicei lui N., Vlachii lui N. sûnt fără îndoială Românii. (Ediţie: Fr. Miklosich, Chronica Nestoris, Viena 1860. Traducere franceză de Louis Léger.) [D. On.]

Nestor, *logofĕtul,* unul din sfetnicii lui Grigore Ghica-Vodă al Munteniei (1822—28) cu privire la trebile interne.

Nestor, *Silvestru,* profesor şi scriitor rom., n. 1848 în Intregalde, a studiat teologia la Blaj; la 1871 numit profesor, la 1873 chirotonit preot şi la 1895 numit viceprotopop onorar. E unul dintre cei mai distinşi profesori ai gimnasiului din Blaj; specialitatea sa e l. română şi germană. A publicat: »Compendiu de l. română, după Tim. Cipariu«, ediţ. V—VII; »Gramatica germană« (în colab. cu Nic. Popescu), ed. III; »Geografia fisică«, după Dr. Schmidt, ediţ. II; »Geografia topică«.

Nestoriani, aderenţi ai învĕţăturilor lui Nestoriu (v. ac.). După conciliul Efesin, N. persecutaţi în imperiul roman, s'au reslăţit şi câştigat numeroşi aderenţi în Persia, Siria, Media, Chaldea, Arabia, Egipt, India şi China. Regii persani părtiniau pe N. Mai în floare au fost N. în secl. XI—XV, când patriarchul lor (catholicos) avea sub sine 25 mitropoliţi; în secl. XVI o parte s'a unit cu biserica Romei. Aḑi se mai află câteva ḑeci de mii în Curdistan. (Cf. Assemani, Bibl. Orientalis; J. Silbernagl, Verfassung und gegenwärtiger Bestand sämtlicher Kirchen des Orients. Landshut 1865, cap. IX.)

Nestoriu, archiep. în Constantinopole (428 până 451), bărbat elocuent şi erudit şi inimic neîmpăcat al ereticilor ariani şi macedoniani, contra cărora a apărat divinitatea Fiului şi a Spiritului. N. învĕţa că Preacurata Fecioară Maria să nu se numească »Maica lui Dumneḑeu«, ci »Maica lui Christos«, pentru că ea a născut numai pe Christos omul, în care s'a aşezat Fiul lui Dumneḑeu ca în un templu; de aici urma, că în Christos sûnt douĕ persoane, una divină, alta umană. Pe N. l-a combătut cu deosebire Sf. Ciril din Alexandria; iar sinodul ecumenic dela Efes (431) a osândit doctrina lui N. ca eretică, şi pe el l-a depus din dignitatea archiepiscopească şi l-a trimis la o mănăstire din Antiochia. (Cf. Dr. A. Grama, Istorie bisericească. Blaj 1881, § 50).

Nestorovici, *Ştefan Uros,* consilier reg. ung., 1810 numit inspector general al şcoalelor gr.-or. din Ungaria, în care calitate a funcţionat până la moartea sa 8 Aug. 1825. N. a publicat la 1822 »Viaţa mântuitoriului nostru Isus Christos«. El a propus înfiinţarea a trei institute pedagogice pentru Românii, Sêrbii şi Grecii din Ungaria, cari s'au şi înfiinţat, şi ăstmod s'a deschis pentru Rom. institutul pedagogic arădan.

Nesupunerea, ori ce fapt al omului prin care se contravine prescripţiunilor formale ale legii. Din punct de vedere al legilor militare, N. se pedepsesce foarte aspru.

Netam-nesam (*nitam-nisam, nisam-nitam*), cu totul fără temeiu.

Netotii, com. rur. în Rom., j. Prahova, la 16 km. spre sud-est de Ploiesci. Are 3 căt. cu 1300 loc. agricultori, o şcoală şi o biserică.

Netto, greutatea unei marfe după ce s'a scăḑut greutatea ambalagiului (tara). *Profit net,* profitul curat, ce remâne scăḑênd cheltuielile din profitul brut.

Neuburg, oraş în guvernam. bavarez Schwaben, lângă Dunăre, 7507 loc. (1891); dela 1503 capitala principatului N.-Pfalz (2753 km².), unit apoi (1685) cu Pfalzul renan şi în urmă (1777) cu Bavaria.

Neuchâtel, (Neufchatel, Neuenburg), 1) *N., canton* în Elveţia, între Bern, Fribourg, Waadt şi departam. franc. Doubs; 807·8 km²., 110,000 loc., între cari 85,000 Francezi, 23,000 Germani, 1600 Italieni. Munţi: Jura cu catenele sale de est, cari se întind între lacurile Bienne şi N., în munţii Boudry (1388 m.) şi Creux du Van (1465 m.) ajung cea mai mare înălţime. In lacul N. se varse Reuse şi Seyon. Locuitorii se ocupă cu agricultura şi prăsirea de animale. *Comerciul* şi *industria* sûnt insemnate. In 1888 a avut 70 fabrici, cu 3200 lucrători. Articlii mai însemnaţi industriali: oroloage, ciocolată, ciment, ş. a. Cu orologeria se ocupă preste 16,000 persoane. *Guvernul* şi *administraţiunea.* Pe basa legii din 1858 are guvern democratic; puterea legislativă este în mâna senatului, ai cărui membri se aleg pe 3 ani. Dacă 3000 cetăţeni pretind, legile cad sub sufragiul poporului. Puterea executivă se exerciază prin consiliul de stat (Conseil d'état) care stă din 5 membri, aleşi de senat pe 3 ani. Forul suprem judiciar este curtea de apel. Capitala este N. *Instrucţiunea.* In 1893 a avut 406 şcoale poporale, 68 asile de copii, 5 şcoale medii de industrii, (école secondaire industrielle), un gimnasiu superior, o şcoală superioară de fete, 3 preparandii, ş. a. 2) *N., capitala* districtului cantonului cu acelaş nume, lângă lacul N., fluviul Seyon, la poalele muntelui Jura; 19,000 loc. Are mai multe fabrici de oroloage, de pălării de paie, ciocolată, ş. a. *Instituţiuni.* Academia cu 4 facultăţi, (teologie,

drept, istorie, filosofie și sciințe naturale), cu 40 profesori și 134 ascultători; museul Leopold Robert, cu câteva tablouri însemnate de Gleyre și Calame; museu archeologic, foarte însemnat din punct de vedere preistoric, museu etnografic, bibliotecă cu 100,000 vol., colecțiuni de istoria naturală; dintre cele mai frumoase monumente amintim: statua reformatorului Farel și David Pyry. 3) *N., lac* în partea vestică a Elveției, între cantoanele Waadt, Fribourg și Bern, la înălțime de 428—435 m., lung 39, lat 3—8 km. Suprafața: 230 km². Afundimea cea mai mare este 153 m. In vechime a fost mai extins decât astădi. Conține pesci mulți, iarna rar îngheață.

Neuenburg, v. Neuchâtel.

Neuhäusel, oraș în Ung., v. Érsekujvár.

Neuilly, oraș în depart. franc. Seine, la 4 km. dela Paris, lângă Seina, preste care este un renumit pod de piatră; 29,444 loc. (1891); numeroase vile.

Neumann, 1) *N., Francisc Ernst,* fisician, n. 1798 în Joachimsthal, 1829 prof. în Königsberg, † acolo 23 Maiu 1895. Emeritat în studiul electricității și opticei. Prelegerile sale mai însemnate: »Theorie des Magnetismus« (1881); »Einleitung in die theoretische Physik« (1883); »Elektrische Ströme« (1884); »Theoretische Optik« (1885); »Theorie der Elastizität« (1885); »Theorie des Potentials« (1887); »Kappilarität« (1895). 2) *N., Carol,* istoriograf, n. 1823 în Königsberg, 1863 prof. în Breslau, † 29 Iunie 1880; a scris: »Geschichte Roms während des Verfalls der Republik« (1881—84, 2 vol.); »Zeitalter der Punischen Kriege« (1883), etc. 3) *N., Carol Gottfried,* matematician, n. 1832 în Königsberg, 1869 prof. în Lipsca. A scris: »Riemans Theorie der Abelschen Integrale« (1884, ed. II); »Hydrodinamische Untersuchungen« (1883); »Untersuchungen über das Newtonsche Prinzip der Fernwirkungen« (1896), etc. 4) *N., Frideric Iuliu,* economist, n. 1835 în Königsberg; 1871 prof. în Basel, 1873 în Freiburg și 1876 în Tübingen. A scris cu competență despre legislația fabricilor și impositelor.

Neumayer, *George,* hidrograf, n. 1826 în Kirchheimbolanden (Pfalz), a explorat Australia, 1857—64 director la Flagstaff Observatory în Melburne; 1872 hidrograful admiralității germane; 1876 directorul observatorului marin din Hamburg. Foarte apreciat în geografia fisică și meteorologie.

Neume, nume dat în cântul plan unei figuri melodice intonată fără text, pe o singură vocală la sfîrșitul unui psalm, imn, ș. a., făcênd prin aceasta o cadență hotărîtă în tonul în care s'a cântat. Cuvêntul derivă dela grec. πνεῦμα = suflu. In evul mediu s'a dat numele de N. unor semne întrebuințate pentru orientarea melodică a musicei bisericii occidentale, specie de notațiune, care trecù și la musica profană, adevêrată scriere ieroglifică usitată deja anterior secl. VIII și până după secl. XIII. Aceste semne, representând de sigur într'un mod incomplet intonațiunea, accentul, legătura și aproximativ chiar durata sunetelor, se raportau unele la sunete unice, altele la grupări de sunete. Numêrul lor se urcă până la 55, dintre cari mai principale sûnt încă 17, celelalte nefiind decât sau sinonime ale acestora, sau combinațiuni ale lor. Aceste semne iau forma de puncte, virgule, mici linii curbe, cârlige ș. a. In prima perioadă a acestei notațiuni, numită de unii autori notațiunea N.-lor lombarde, semnele sûnt scrise deasupra textului, la înălțimi deosebite, și intonațiunea depindea dela depărtarea acestor semne de linia textului. După indicațiunile vechilor autori pare că N.-le primitive erau mai de grabă un ajutor pentru memorisarea melodiilor cunoscute, mai mult sau mai puțin tradiționale, decât o notațiune hotărîtă, după care ar fi putut cineva întona o melodie, pe care n'ar fi audit-o nici odată. Cu secl. X începe o a doua perioadă, N.-le cu puncte suprapuse, cari încă din causa neregularității scrierei presintă aceleași inconveniente ca și N.-le lombarde; pentru a înlătura pe cât e posibil aceasta, s'a imaginat a se raporta înălțimea relativă a N.-lor, nu la linia textului, ci la o anumită linie trasă în pergament, fie simplu cu unghia sau cu un instrument ascuțit, fie cu cerneală, roșu sau neagră. Această linie, ce servea ca punct de sprijin și de rectificare a intonațiunei e originea portativului modern. Cea dintâiu linie trasă în acest scop a fost pentru a fixa locul sunetului fa_2, căreia i-se adăugă în acelaș secol chiar o a doua linie, fixând locul sunetului do_3, una trăgêndu-se de obiceiu cu roșu, alta cu galben. Cu timpul portativul își înmulțesce liniile, nesiguranța în privința înălțimei sunetelor dispare, dar greutatea cetirei provine tocmai din excesul contrar, abundența prea mare a liniilor. Ori cum însă, întroducerea liniilor portativului face, că adevêratele N. nu mai au rațiune de a fi, și ele sûnt înlocuite prin simple puncte, sau mai bine dis prin mici pătrate, representând fiecare un sunet isolat. Căutându-se a se aduce ameliorațiuni și în privința duratei sunetelor, s'a parvenit la așa numita notațiune proporțională (nota quadrata sau quadriquarta). Autorii moderni, cari s'au ocupat mai special cu studiul N.-lor, au fost: Lambillote, Coussemacker, Schubiger, H. Riemann ș. a., dar mai cu samă Benedictinii din Solesmes în frunte cu D. J. Pothier, cari sûnt principalii campioni ai paleografiei musicale moderne. [T. C.]

Neuralgia, (durere de nervi, nevralgia), exaltarea sensibilității în mod neplăcut, dureros a nervilor sensitivi. N.-le sûnt dureri bine determinate s. e. N. dentară, N. facială, N. intercostală (junghiul simplu), N. sciatică, etc. Ele să nu se confunde cu durerile ce le produc alte lesiuni, ca lovirea, frântura, inflamația țesutelor, etc. La N. durerea e numai pe traiectul nervului. Unele sûnt foarte rebele. Tratamentul: antipirina, sau în N.-le palustre: chinina, massagiul, băile calde, opiaceele, belladona, cicutina și alte calmante; în casuri extreme: neurectomia.

Neurasthenia, (Nervositate, slăbirea forței nervoase, sleirea nervoasă, sin.: Maladia lui Beard), este o maladie a sistemului nervos central cu manifestațiuni variate, începênd dela o stare de iritabilitate nervoasă, până la cele mai grave forme de sleirea nervoasă (Epuisement nerveux, Nervenschwäche). Charcot considera ca *stigmatele* N.-ei: durerea de cap, rachialgia, dispepsia, atonia gastro-intestinală, depresiunea cerebrală, o oarecare stare mentală, slăbirea (asthenie)

neuro-musculară, insomnia, alteori somnolența. Galien confunda N. cu hypochondria; limpeḑirea acestei boale din chaosul »nevrosismului« începe la 1767 la Robert Whytt, lămurirea o dă însă Beard la 1868.

Causele N.-ei: 1) ereditatea neuro-arthritică, 2) surmenagiul cerebral (sforțarea muncei intelectuale) și 3) pasiunile depresive; se mai dau ca cause: frica intensă, spaima, abusul de alcool, cafea, boalele infecțioase ca febra tifoidă, gripa, sifilisul, febra puerperală, etc. *Formele clinice ale N.-ei:* N. cerebro-spinală, forma cea mai comună cu turburări cerebro-spinale și viscerale. Semi-N., modalitate rară, dar existentă cu fenomene N.-ce numai a unei jumětăți stânge sau drepte a corpului. N. cerebrală sau cerebrasthenie cu fenomene predominante: cefalalgia constrictivă, insomnie, depresiune psichică, slăbirea memoriei, frica, preocupații hypochondrice; este efectul surmenagiului intelectual. N. spinală sau myelasthenia cu fenom. predominante: rachialgie, hyperesthesia coloanei vertebrale, dureri thoracice și abdominale. Uneori dureri fulgerătoare în membrele infer., strînsură de cerc la basa toracelui, semnele periodului preataxic al tabesului, așa că acești N.-ci se cred a fi atinși de o boală a měduvei spinării. Alteori N. spinală se traduce prin nisce dureri periarticulare, sau dureri fixe (topoalgie), *limbă dureroasă* (glossodynie), *coccysalgie, obsesiuni dentare,* etc. N. dispeptică, în care predomină turburări gastrice sau intestinale. N. cardiacă, în care turburările inimei stigmatisează boala. N. genitală este produsă la bărbați de excese și perversități generice, de boalele organelor genito-urinare; N. genitală duce până la spermatoree (pierderi de sĕmență), care face pe bolnav a crede în boală de mĕduva spinării; de aici tristeță, abatere profundă. La femei fenomenele N.-ei genitale nu se ridică asupra altor fenomene din complexul nevropatic.

Tratamentul: a) suprimarea causei ocasionale care a provocat nevrosa; b) supunerea pacientului la oarecari regule de igienă; c) exerciții fisice ca gimnastică, massage, electricitate, hydroterapie, băi de mare; d) ridicarea moralului bolnavului, puterea sugestivă a medicului are mare valoare; e) preparatele farmaceutice pot folosi în combaterea unor simptoame ca durerea, constipația, insomnia, etc. [Dr. Tălășescu.]

Neurectomia, (resecțiunea nervului), operațiune chirurgicală consistând în tăierea unui nerv cu scop de a provoca o intrerupere mai îndelungată în cursul acelui nerv, deosebindu-se de *neurotomia simplă,* prin excisarea unei mici porțiuni de nerv, avênd ca urmare finală regenerarea nervoasă și vindecarea părții bolnave excisate. N. se practică la nervii prea sensibi, în nevralgii rebele, neuritide, trismus, cicatrice vicioase a nervilor motori și sensitivi. Varietăți: N. ramurilor Trigeminului, N. alveolar, N. linguală.

Neuri, popor amintit de Herodot, ce a mărginit Sciția spre apus dela Istru în sus. Cf. Xenopol, Ist. rom. I, 29.

Neurilem, partea anatomică a nervului numită și teaca lui Schwann, descoperită la 1839; este o membrană elastică, transparentă a nervului, care încungioară membrana substanței medulare a myelinei. Se observă numai la microscop și pe lângă technică specială.

Neurita, (inflamația nervului), se dă această numire numai alterațiunilor țesutului nervilor periferici cerebro-spinali, așa că degenerările nervoase în urma lesiunilor centrale nu întră între N.-te. Causele: a) rănirile nervilor prin lovire, tăiere, amputarea regiunei inervate; b) alterațiune chimică prin injecții subcutane de aether; c) compresiune mare asupra nervului ca în tumori, anevrisme, ș. a.; d) forme profesionale în cari anumite părți ale corpului sûnt puse prea mult în joc.

I *N. interstițială* are sediul inflamațiunii în țesutul conjunctiv interstițial al trunchiului nervos; poate ajunge la supurațiune sau indurație (N. nodoasă). *Kakê (Beri-beri)* pare a fi o N. multiplă microbienă și epidemică, *lepra* determină nodul: fusifornia trunchilor nervoși.

II *N. Parenchimatoasă,* interesează fibra nervoasă și ea este degenerativă. Se observă în intoxicațiile saturnine (otrăvire cu plumb), boale infecțioase.

III *Degenerescență Walleriană,* sûnt lesiunile cari survin în cordoanele nervoase separate de centrii lor trofici.

Neuroglia, țesutul conjunctiv cimentos al nervului, care leagă între ele fibrele nervoase spre a forma fășii și ștreanguri nervoase.

Neurologia, sciința care tratează despre studiile și descoperirile făcute asupra nervilor și a boalelor nervoase. Cel mai celebru nevrolog a fost Charcot, al cărui elev distins este nevrologul român prof. G. Marinescu din Bucuresci.

Neuroma, (sin.: gliom dur, sarco-gliome a lui Virchow, nevrom ganglionar), o tumoare la a cărei formațiune nevroglia ia parte importantă, iar celulele nervoase iau tip caracteristic, formând cuiburi de celule inegale, stelate închise în rețele (traversele) de nevroglie. Aceste tumori, mici cât fasolea până la mărimea unei nuci, sûnt greu de distins de hypertrofiile și sclerosele locale.

Neuroparalysia, (paralisia nervului), caracterisată prin slăbirea sau ridicarea completă a inervațiunei (activității nervoase), unei regiuni oarecare din corp, în urma cărei reacțiuni nervoase, mișcarea respectivă e mărginită sau suprimată.

Neuropathia, (suferință de nervi), boală nervoasă nemanifestă, și confundată mai nainte cu Neurastenia și Hysteria (v. ac).

Neuropathologia, întreaga sciință care tratează despre boalele nervoase atât clinicesce cât și experimental prin cercetări în laboratoare.

Neuroptera, ordin din clasa Insectelor, caracterisate prin două părechi aripi fără solzi și membranoase și aparatul bucal întocmit pentru sfărîmat și foarte rar pentru supt. Metamorfosa completă.

Neurosa, o turburare nervoasă centrală specifică, la care până acum nu este bine cunoscut sediul și natura lesiunei, adecă lesiunile sûnt foarte intime și fine, este o boală »funcțională«. Grupul N.-lor este compus din: hysteria (catalepsia, somnambulismul), epilepsia, neurasthenia, chorea; unele forme de psychose ca: melancholia, paranoia, mania idiopathica, cari uneori

depind chiar de N.-ele susnumite, alteori aparţin unor lesiuni cerebrale pronunţate (v. Psychosa) şi atunci sînt simptomatice.

Neurosa articulară, o stare de predispoziţiune pentru neurasthenie şi nu o boală de sine stătătoare. v. Neurasthenia spinală.

Neurosa profesională, tipul de nevrosă (neurasthenia, isteria, v. ac.), provocat de ocupaţiunea obicinuită, ca ocupaţiunea intelectuală excesivă pentru cerebrasthenie şi accese de istero-epilepsie, catalepsie la prostituate, cusĕtorese cari coase la maşină cu piciorul.

Neurosa traumatică. Prin cufundare de os, presându-se creerul, provoacă accese epileptice. Tratament: trepanaţiunea craniului şi eliberarea creerului de sub presiune. v. Epilepsia traumatică.

Neurosism, (Neuricale), v. Neurasthenia.

Neurotemia, v. Neurectomia.

Neusatz, oraş, v. Ujvidék.

Neuschotz, *Iacob,* bancher evreu, n. 1809 la Herţa (Dorohoiu), † 1889. A zidit la Iaşi un templu israelit şi a fundat tot acolo o casă de orfani israeliţi, care posedă preste 200,000 lei proveniţi din donaţiile lui N. A mai lăsat Acad. române 20,000 lei, al căror venit este afectat în premiul bienal N. de câte 1500 lei.

Neustadt, numele al mai multor oraşe în Germania, dintre cari amintim următoarele: 1) *N. lângă Hardt* în Bavaria, 13,735 loc., cu şcoală reală şi alte institute de învĕţămênt; comerciu însemnat cu vin şi lemne; 2) *N.*, capitala cercului Oppeln în Prusia, 17,577 loc.; ţeseturi însemnate de damast; gimnasiu.

Neustrelitz, capitala marelui ducat Mecklenburg-Strelitz, 9481 loc. (1890), zidit în forma unei stele cu opt raze. In castelul de ací se află o colecţiune de antichităţi obotritice.

Neustria, partea vestică din vechiul imperiu al Francilor, în contrast cu Austrasia (v. ac.).

Neutra, *(Nyitra),* 1) *N., comitat* ung. în stânga Dunării, situat între Moravia şi între comit. ung. Pojon, Trencin, Turoţ, Barş şi Strigon. Are o suprafaţă de 5723·59 km². cu 396,599 loc. (1891). Pămêntul e mai mult muntos şi numai în partea sudică şesos. Inspre nordul cottului se întind văi roditoare, şi e bogat în ape curgĕtoare. Are şi ape minerale, îndeosebi de pucioasă. Clima în general moderată. Dintre minerale se găsesc: piatră de var, pămênt de porcelan, cretă şi cărbuni de piatră. Dintre productele agricole cel mai însemnat este orzul. Ocupaţiunea principală a loc. este agricultura şi crescerea vitelor. De remarcat este însemnătatea ce se dă industriei de casă în acest cott. Industria se desvoaltă încet. In ce privesce comerciul, numai cel de bucate e mai vioiu. Cottul constă din 12 cercuri pretoriale. 2) *N., oraş* în cottul N., 13,538 loc. (1891), reşedinţa unui episcop rom.-cat., mai multe biserici şi claustre, gimnasiu, seminar, casa comitatului, tribunal reg., dir. financiară şi celelalte oficii cottense. 3) *N., rîu* lateral în stânga Dunării, isvoresce în partea nord-estică a cott. N.

Neutral, *(lat.)* care nu aparţine la nici un partid (v. Neutralitate); care are caracterul Neutrului (v. ac.).

Neutrale, *săruri* (chim.), se numesc acelea cari în soluţiune nu au nici o reacţiune asupra hârtiei de turnesol, adecă nici nu o albăstresce, nici nu o roşesce cum fac de ordinar sărurile ḑise acide ori basice. Se mai ḑic N. şi sărurile provenite dela aciḑi în care tot hidrogenul acestora e înlocuit prin metal s. e. (SO_4 K_2) sulfatul neutru de potasiu, spre deosebire de (SO_4 HK) sulfatul acid de potasiu.

Neutralisare, (chim.) transformarea unei soluţiuni, care e acidă ori alcalină într'una neutrală, adecă într'una care nu mai are nici o acţiune asupra tincturei de turnesol. N. unei soluţii acide se face prin adăugarea unei base s. e. potasiu, amoniac, şi invers a unei soluţiuni alcaline prin adiţionarea unui acid. (v. si Neutralitate.)

Neutralitate, în dreptul publ. internaţional neparticiparea unui stat într'un resboiu dintre alte state, renunţarea la sprijinirea uneia dintre părţile ce stau în luptă. N. trebue să fie necondiţionată şi deplină, şi poate fi voluntară ori contractuală. La cea din urmă aparţine ***neutralisarea*** unor anumite state sau teritorii prin contracte internaţionale, spre a eschide folosirea lor ca basă de atac ori spre a asigura integritatea lor în mod durabil şi în interesul totalităţii statelor (s. e. N. Elveţiei prin actul de Paris din 20 Nov. 1815, a Belgiei prin conv. de Londra din 15 Nov. 1831). Cf. Hautefeuille, Des droits et des devoirs des nations neutres (ediţ. 3, Paris. 1869, 3 vol.).

Neutru, (chim.) sare care nu este nici acid, nici alcalin. In ***gram.*** se ḑice verbul care nu are o complinire directă; în unele limbi substantivul care nu se ţine nici de gen masculin nici de cel femenin.

Neuwied, oraş în guvernam. prus. Koblenz, lângă Rin, capitala comitatului mediatisat de Wied, 11,062 loc. (1890); castelul principilor de Wied cu o colecţiune de antichităţi romane aflate în apropierea oraşului; gimnasiu, şcoală reală, seminar de învĕţători şi de învĕţătoare, institut de surdomuţi; usine de fier, fabrici de tutun, stearină, săpun, etc. Spre nord-est dela N. se află castelul ***Monrepos,*** în care s'a născut ***Elisabeta,*** Regina României, apoi castelul ***Segenhaus.***

Nev —, v. şi Neu — şi New —.

Neva, scurgerea lacului Ladoga în Golful Finic, curge prin Petersburg. E întreagă navigabilă şi 7 luni desgheţată.

Nevada, republică a Uniunei nordamericane, despărţită de California prin munţii Sierra Nevada; 286,700 km²., cu 45,761 loc. (1890); teritoriu muntos între Sierra Nevada şi Rocky Mountains, bogat în mercuriu şi plumb, apoi argint, aur. N. trimite în congres 2 senatori şi 1 representant. Capitala: Carson-City; s'a constituit ca stat la 1864.

Nevăstuica, *(Putorius vulgaris),* mamifer din ord. Carnivorelor, fam. Mustelidelor, acoperit cu pĕr roşcat, rareori iarna alb, pe grumazi, piept şi burtă alb. Lungimea corpului 17 cm., a coḑii 4 cm. Trăiesce în Europa şi Asia nordică prin păduri.

Neveasta, v. Nevesca.

Nevers, (vechiul ***Noviodunum),*** capitala depart. franc. Nièvre, 25,062 loc. (1891); episcopie; catedrală, castel; fabrici de fayence, email, fierării; fabrică de tunuri pentru marină; comerciu cu vin, cereale şi manufacturi. ***Comitatul N. (Ni-***

vernais) la 1538 deveni ducat; ultimul duce de N., Mancini-Mazarin † 1798.

Nevertebrate *animale,* după Lamark, care la clasificarea animalelor a ţinut samă de presenţa sau absenţa scheletului osos şi coloanei vertebrale, acest grup a întrunit toate acele animale, cărora le lipsesc aceste însuşiri caracteristice. v. Animale.

Nevesca, *(Nevsasta),* sat curat arămânesc în Macedonia, vilaietul Monastir, dela Vlahoclisura spre nord, cu 2000 loc.; are o situaţie minunată la poalele muntelui Viciu.

Nevela, termen poporal al Apoplexiei (v. ac.).

New Albany, oraş în statul Indiana (America de nord), lângă Ohio, 21,059 loc. (1890); şantier, comerciu însemnat.

Newark, 1) *oraş* important în New-Jersey, din Statele Unite, cel dintâi oraş din cott. Essex, însemnat prin fabricele şi docurile cele întinse; locuinţa lui Edison, precum şi fabricele sale; 2) *capitala* cott. Licking în Ohio; 3) oraş în New-York.

New Bedford, oraş cu port în Massachusetts (America de nord), lângă Oceanul Atlantic, 40,733 loc. (1890); industrie de bumbac, pescuit de balene.

New Brunswick, 1) *N. B., oraş* în statul New-Jersey, cu 18,603 loc. (1890), semin. reform. 2) *N. B., colonie* engl. în America de nord, la gura rîului San Lorenzo, 72,413 km²., cu 321,294 loc. (1890); bogată în lacuri şi rîuri, cu păduri dese. Capitala Fredericton; la 1867 a fost unită cu Dominion of Canada.

Newbury, oraş în Anglia, lângă Kennt, 23,087 loc. (1890); 20 Sept. 1643 şi 27 Oct. 1644 lupte între trupele parlamentului şi ale lui Carol I.

Newcastle, oraş în comitatul cu acelaş nume în nordul Angliei; 186,300 loc. (1891). Insemnat prin comerciul de cărbuni, ce se găsesc în mare cantitate în împrejurimile lui; fabrici de maşine, sticlă, etc.

Newfoundlanda, insulă, v. Fundlanda nouă.

Newgate, cea mai veche închisoare din Londra.

New Hampshire, stat în Uniunea nordamericană, 24,100 km²., cu 376,530 loc. (1890); ţeară deluroasă, udată de Merrimak, numită şi »Elveţia Americei« (Mount Washington 1917 m., pitorescul lac Winnipiseogee); clima sănătoasă, dar aspră; industrie (bumbac, lână, fier), crescerea vitelor. Capitala Concord.

Newhaven, oraş în cott. Sussex, din Anglia, 4955 loc. (1891). Are o biserică din epoca normandă. Port de mare.

New Jersey, stat al Uniunii nordamericane, 20,240 km²., cu 1.444,933 loc. (1890); la nord teren deluros, la sud şes şi litoral năsipos. Loc. se ocupă cu agricultura, grădinăritul şi crescerea vitelor; industria încă e însemnată. Capitala e Trenton, ca. 58,000 loc.

Newmann, *Ioan Henric,* cardinal şi distins scriitor bis. engl., n. 1801 în Londra, † 11 Aug. 1890 1828 ajunse pastor în Oxford. 1845 s'a întors la catolicism şi a întrat în congregaţiunea călugărilor oratoriani din Roma, unde apoi a fost sfinţit de preot în 1847. In 1851 ajunse rector al univ. catolice din Dublin, de unde se retrase la Birmingham, înfiinţând un institut pentru crescerea tinerimei înaltei nobilimi. 1889 papa Leo XIII îl numi cardinal.

New Mexico, teritor în Statele Unite ale Americei de nord, la cursul sup. al rîului Rio Grande del Norte, 317,470 km²., cu 182,392 loc. (1890), din cari aproape 29,000 Indiani; teren muntos, puţin potrivit pentru agricultură, dar bun pentru economia de vite; bogat în minerale (argint, aur). Capitala Santa Fé.

New Orleans, oraş cu port în Louisiana (America de nord) lângă Mississippi, 242,039 loc. (1890); oraşul e încungiurat de bălţi, dar e apărat în contra exundării rîului; universitate (dela 1849); archiepiscop. N. O. e primul port la Golful Mexicului şi al doilea în Statele Unite, stând prin vapoare în legătură cu porturile Americei de nord şi cu Europa. Se exportează bumbac, orez, păpuşoiu, grâu, carne de porc în valoare de ca. 80 mil. dolari pe an. N. O. a fost fundat de Francezi la 1718, 1862 a fost ocupat de trupele şi flotila Uniunii.

Newport, 1) oraş şi cott. cu acelaş nume in sud-vestul Angliei, are o biserică din epoca normandă şi un castel ruinat. 54,707 loc. (1891); docuri însemnate. 2) capitala insulei Wight cu 10,216 locuitori; castelul numit Carisbroke, unde Carol I a fost ţinut prisonier în 1648.

New South Wales, colonie engl. la sud-estul Australiei, 799,139 km². cu 1.134,207 loc. (1891), cari se ocupă mai ales cu agricultura, crescerea vitelor, mineritul (aramă, aur, cărbuni). Colonia are 3623 km. căi ferate, 17,204 km. linii telegrafice. Capitala Sydney.

Newstead Abbey, a fost mănăstire a ord. Augustin, în cott. Nottingham, Anglia; întemeiată la 1170 şi desfiinţată 1540. Această localitate a fost multă vreme proprietatea lui Byron, astădi aparţine lui Webb, ginerile lui Livingston, exploratorul african.

Newton, (pron. níut'n) *Isac,* fisician şi matematician englez, n. 5 Ian. 1643 în Woolsthorpe, † 31 Martie 1727. In 1669 numit prof. de matem. la univ. din Cambridge; 1672 ales membru, dela 1703 president al acad. de sciinţe »Royal Society«, 1701 membru extern al acad. de sciinţe din Paris. N. a aflat lărgirea formulei binomice numită după numele lui, mai departe calculul infinitesimal. Meritul principal a lui N. e descoperirea legii de atracţiune a corpurilor, aşa numita legea gravitaţiunii. N. cu multă predilecţiune se ocupa cu optica. Intre altele a explicat fenomenul dispersiunii, inelele colorate ale lamelelor subţiri, şi a stabilit şi apărat ipotesa emanaţiunii, carea abia la începutul secl. XIX a fost resturnată de Fresnel. Opul principal a lui N. e: Philosophiae naturalis principia mathematica (London 1687, ed. II în 1713).

New-York, 1) *stat* al Uniunii nordamericane situat lângă Oceanul Atlantic, 127,350 km². cu 5.997,853 loc. (1890); acoperit cu ramuri din munţii Alleghanilor, udat de rîul Hudson, lacul Champlain, etc.; lângă ţermure e insula Long-Island; N. e cel mai populat, cel mai bogat şi influent stat al Uniunii; agricultura e însemnată; industria admirabilă; comerciul e cel mai însemnat în Uniune; flotila comercială foarte numeroasă. Capitala oficială: Albany. 2) *Oraşul N.,* cel mai mare şi principalul emporiu comercial al Uniunii nordamericane, situat la gura rîului Hudson, 1.515,301 loc. (1890), împreună cu suburbiile Brooklyn, Jersey City şi Hoboken nu-

meră preste $2^1/_2$ milioane loc.; numeroase piețe și promenăḑi; la nordul orașului un mare și frumos parc, admirabile strade în centru, ca Broadway (artera principală a comerciului), South Street, Wall Street, Fifth Avenue, etc.; edificii: City Hall (casa orașului), bursa, casa vămilor, posta, biserica Treimei în stil gotic (436 biserici), arsenalul, hoteluri grandioase, etc.; institute de învĕțământ: universitate, Columbia College, 25 seminarii teologice, 10 școale de medicină, școală de arte, de industrii, 3 conservatorii de musică, biblioteci însemnate. Industria la 1890 numera 25,403 stabilimente cu 354,291 lucrători și producție anuală de 777 milioane dolari (mașine, lucrări de măsari, pianuri, năi, etc.). In privința comerciului N. urmează după Londra; în portul din N. se află totdeuna 600—800 năi sub toate pavilioanele; flotila comercială are 3955 năi de ocean, întreținênd comunicația directă cu toate porturile mari ale lumii. Imprejurimea orașului e admirabilă și plină cu vile frumoase.

Nex, *(lat.)* însemnă în fond legătură, înnodare, combinare, și denotă legătura în care se aduc în mintea noastră două obiecte ale gândirii, cari stau într'un raport analog cu acela în care se află causa cu efectul. [Pl.]

Ney, *Michel,* duce de Elchingen, Prinț de Moscva, general francez, n. 10 Ian. 1769; la început scriitor la un notar, 1788 soldat, 1794 căpitan, 1796 general de brigadă, 1799 ocupă Mannheim-ul și ajunge general de divisie. La întemeierea imperiului primesce bastonul de mareșal. 1805 bate pe archiducele Ferdinand și contribue la capitulațiunea dela Ulm, de aceea făcut duce de Elchingen. După Jena urmăresce pe Prusiaci, contribue la victoria dela Eylau și Friedland (le brave des braves). Se luptă în Spania, mai ales în Rusia la Smolensc și Borodino, unde câștigă titlul de Prinț de Moscva. La retragere salvează resturile armatei la Beresina. Comandă în luptele următoare, este învins însă la Dennewitz, de Bülow. Indeamnă pe Napoleon I să abdice. Ludovic XVI îl face pair. Trimis cu 4000 contra lui Napoleon, după ce asigurase pe rege de fidelitate, trece în partea lui Napoleon. Se luptă desperat la Waterloo. După a doua cădere a lui Napoleon voia să fugă, fù însă prins și adus la Paris (19 Aug.). Fù judecat de camera pairilor și condamnat. Impușcat în 17 Dec. 1815.

Ngami, lac în Africa sudică, în prov. Bamanguato, spre nord dela pustia Kalahari, 774 km².; descoperit 1849 prin Livingstone și Murray.

Nganhuei, *(Nganhvei),* provincie a Chinei la cursul infer. al rîului Iangcekiang, 142,000 km²., cu 21 milioane loc. Capitala Nganking.

Niagara, (pron. najeggere), rîu lângă hotarul Brit-Canada și New-York, care leagă lacurile Erie și Ontario; după un curs dela lacul Erie ca. 10 km., se împarte în 2 ramuri, îmbrățișând insula Grand Island și încungiurând după un curs de 15 km. și insula Navy, se împreună din nou. Mai în jos, ca la 7 km., formează *cataractele* renumite, cel estic 322 m. lat și 50 m. înalt, cel de vest (numit după forma sa de potcoavă Horseshoe) este 372 m. lat și 48 m. înalt. Puterea motorică a cataractelor se constată a fi egală cu puterea a 17 mil. cai, din care 120,000 se folosesce prin turbine. [M. Bodiu.]

Niagusti, oraș, v. Neausta.

Niam-Niam, semințіe de popor în Africa centrală; se deosebesc de Negri sau Arabi prin o construcție mai puternică a corpului, nas lung, gură mică, barbă deasă și pĕr lung, pe care îl peptenă și împletesc cu multă măiestrie; selbatici, anthropofagi, de aici și numirea N.-N., în limba indiano-arabică însemnează canibal; foarte urgisiți de celelalte seminții indigene. Au locuințe de paie zidite în forma rotundă, bărbații locuiesc separat de femei. Sùnt foarte dibaci în lucrările din pământ și de fier, mai ales se disting în fabricarea de arme. (v. ilustr. la art. Africa).

Nibelungenlied, (cântecul Nibelungilor) sau *Nibelungennôt* (agonia Nibelungilor), e cea mai însemnată epopee poporală germ.; are ca obiect catastrofa eroicei familii a Burgunḑilor, numiți *Nibelungi,* uciși de aliații lor, Goții și Hunii, cu ocasiunea unei serbători la curtea lui Attila, unde fură invitați. (Kriemhild, sora lui Günther, regele Burgunḑilor și vĕduva lui Siegfried, ucis prin intrigă de Hagen, omul sĕu de încredere, devenind soția lui Etzel (Attila) și voind să resbune moartea lui Siegfried, mijloci cumplitul măcel.) Germanii au o literatură mare despre acest cântec, care și pentru Români e de interes istoric, deoarece în el se amintesce de Attila, regele Hunilor, și în suita acestuia de Ramung (Roman), principele Valachilor.

Nibelungii, erau în tradițiunea germană un neam legendar de pitici eroi ai nordului, numiți astfel după regele lor *Nibelung* (Fiul negurei). Ei aveau o mare bogăție, numită comoara N.-lor, cucerită de Siegfried și trecută împreună cu numele lor la Burgunḑi. (v. și Germană literatura.)

Nica, *Teodor,* financiar român, n. 26 Febr. 1846 la Brașov, și-a făcut studiile gimnasiale în Brașov și cele juridico-politice la univ. din Viena. Trecênd în România, a început profesiunea de advocat, a întrat însă curând în politică, și fiind conservator-junimist a fost în cabinetul L. Catargi, sub ministrul cultelor T. Maiorescu director al acestui ministeriu 1874—76 și dela 1884 încoace de două ori ales deputat. Astăḑi e de mai mulți ani unul din directorii Băncii naționale a României. Dela el: Agiul și politica noastră monetară. (Bucuresci, 1886.)

Nicander, medic și poet grec, n. în Colofon, a trăit cam pe la 140 a. Chr. A petrecut mai mult la curtea din Pergam, unde și-a scris cele mai multe din lucrările sale poetice. In special merită atențiune poesiile sale didactice, comentate de filologi și poeții romani de mai târḑiu. Lucrările sale de căpetenie »Heteroiumena«, în 5 tomuri de care s'a folosit și Ovid, »Georgica« folosit de Virgil, s'au pierdut. Au remas două poeme din domeniul istoriei naturale: »Theriaka«, și »Alexipharmaka«.

Nicaragua, republică în America centrală, 123,950 km²., cu 312,845 loc. (1888), între cari vr'o 30,000 Indiani selbatici; la nord teren așezat, cu lacurile Managua și N. (care se scurge în Atlantic prin rîul San Juan), încolo deluros; climă caldă, temperatura între 25—30° C.; producte: trestie de zahăr, cacao, bumbac, tot felul de plante tropicale; se află și aur și argint. Constituția dela 1858. President ales pe 4 ani, senat

şi cameră de deputaţi. Căi ferate 153 km., linii telegrafice 1696 km. Armata numeră 1200 oameni. Ţeara e împărţită în 8 departam.

Nicarus, rîu, v. Neckar.

Nicea, în antichitate oraş înfloritor în Bitinia (Asia mică), 1097 fù cucerit de cruciaţi, 1206—61 capitala imperiului grecesc întemeiat de Th. Laskaris, dela 1330 e al Turcilor, cari îl numesc *Isnik*. In N. s'au ţinut două sinoade: la 325 în contra Arianilor (simbolul nicean), iar la 787 în contra iconoclaştilor.

Niceta, *(Nichita) Sfântul,* episcop, ḑis apostolul Besilor, Goţilor, Sciţilor şi Dacilor, fiind-că le-a predicat evangelia prin părţile Munteniei şi Moldovei. Despre el se ḑice că ar fi înfiinţat episcopiile Argeşului şi a Milcovului. N. a fost ars de viu pe la a. 372 la porunca lui Athanarich, regele Goţilor. Ḑiua comemorativă 15 Sept.

[Dr. I. Radu.]

Nicetas, *Acominatus,* numit şi *Choniates,* n. la Chonae, în Frigia, (1150—1216), mare demnitar al curţii din Constantinopole şi însemnat istoric bizantin. Scrierea sa principală: Istoria împăraţilor grecesci, dela 1118—1206, până la înfiinţarea imperiului latin, e publicată cu traducere latină de I. Wolf, 1557 la Basel, şi tradusă în limba franc. de Cousin în a sa »Histoire de Constantinopel«, Paris 1672.

Nichel, metal, simbol. Ni., greut. at. 58·7. Se găsesce în natură ca arseniură şi sulfură de N. $Ni As_2$, $Ni S_2$. Principalul minereu din care se extrage, şi care e foarte respândit prin America de nord şi Norvegia, e silicatul şi magnetita şi mai ales garnierita. N. e de coloare argintie, cu luciu metalic, cu proprietăţi magnetice şi foarte resistent la aer. Se întrebuinţează din causa durităţii lui la baterea monetelor in procent de 25% şi 75% cupru. Apoi la aliage ca argentan care conţine 2 p. cupru, 1 N. şi 1 zink. Se mai usitează foarte întins la acoperirea instrumentelor de fier, operaţie ḑisă nichelare.

[S. M.]

Nichelina, minereu (arseniura de nichel) cristalisează în sistemul hexagonal, dar se presintă mai ales în masse cristaline de coloare arămiecenuşie, care cu alte minereuri de nichel însoţesce mai ales minereuri de cobalt şi argint la Freyberg, Schneeberg (Saxonia), la Rioja (Argentina), etc. v. Nichel.

Nichifor, (Nicefor, »aducător de victorie«), împěraţi bizantini. 1) *N. I* din Seleucia, capul tesaurului sub impěrăteasa Irena. Alungă pe împěrăteasa şi ia coroana imperială (31 Oct. 802). Pune dări grele şi ţine biserica în ascultare. Nenorocit în lupta cu Arabii, este învins de Harun-al-Raşid, care îi impune o pace ruşinoasă. Moare 811 într'o luptă nenorocoasă cu Bulgarii.

2) *N.-Phocas,* din Capadochia, general mai norocos, cuceresce Creta dela Sarasini (961) şi o parte din Siria; este proclamat (963) împěrat după Romanos II. Mări puterea imperiului, luà dela Sarasini Cilicia şi Siria, luptă cu succes contra Bulgarilor şi contra împeratului Otto I. Era econom şi mărginí dăruirile către biserică. A fost ucis 969.

Nichifor, mitropolitul Moldovei (1740—50), era grec şi unicul străin, care a ocupat un scaun episcopal în Moldova. Aceasta se întêmplase dintr'un motiv politic. Anume atunci rusofilismul ajunsese la culme în ţeară, astfel încât mitropolitul Antonie îşi părăsí chiar scaunul şi se duse cu oştirile muscălesci în Rusia. Spre a evita o altă deserţiune de acest fel, se credù mai bine de a numí pentru moment un grec de mitropolit, însă cu reserva expresă, ca succesorul lui să fie iară-şi un pămentean. De altmintrelea N. era un bărbat demn; el fusese învěţătorul lui Gr. Ghica, şi în funcţiunea lui înaltă a purtat multă grije de instrucţiunea şcolară şi religioasă. Un act sinodal din 1 Ian. 1752 îl acusă însă, că ar fi căutat să vêndă dreptul de succesiune unui alt grec, lucru care ridică o atare furtună în contra bětrânului N., încât a fost paretisit şi înlocuit prin Iacob Putneanul, român de obîrşie, la 1750. (Cf. Erbiceanu, Ist. mitr. Mold. LVIII, 15—26. Xenopol, Ist. Rom. V, 501).

Nichita, *Romanul,* v. Neceta.

Nichita, cunoscut sub numele de »Badea Nichita«; a fost vênătorul principelui Austro-Ung. de coroană Rudolf, în revirul Gurghiu în Trs. Dînsul aranja toate goanele la urşi; el insuşi puşcase 30 de urşi. A fost omorît de un taur şi înmormêntat pe spesele principelui de coroană cu mare pompă; i-s'a ridicat un monument.

[I. St. Ş.]

Nichita, principele Montenegrului, v. Nicolae I.

Nichitici, *Gedeon.* La rugările Românilor ortodoxi din Transilvania şi la întrepunerea mitropolitului sêrbesc din Carlověţ, s'a conces din partea regimului împěrătesc, ca eparchia ortodoxă din Transilvania să-şi capete episcopul séu propriu, şi la 6 Dec. 1783 s'a numit episcop al acelei eparchii cu sediul în Sibiiu G. N., archimandrit sêrbesc în mănăstirea Şişatovaţ. El a păstorit sub grele împrejurări până la 1788, câştigându-şi merite pentru ridicarea şcoalelor la Românii ortodoxi din Trans., încât se sistemisează 25 posturi învěţătoresci, se institue cel dintâiu director şcolar preste acele şcoale în persoana lui Dimitrie Eustatieviciu. Pe timpul păstorirei lui N. cade revoluţiunea lui Horea, în care, prin posiţiunea sa, a conlucrat pentru pacificarea spiritelor revoltate. Episc. N. a întreprins şi o visitaţiune generală în eparchia sa, luând notiţe protocolare în fiecare comună despre resultatul visitaţiunii. Acest protocol se păstrează în original şi este instructiv cu privire la starea culturală a clerului şi a populaţiunii. Acest archiereu zelos şi activ reposà după păstorire de 5 ani şi fù înmormêntat în comuna Reşinariu, Trans.

Nicoară, *Moise,* n. 1785 în Giula magh., cott. Bichiş (Ung.); studiile gimnas. şi le-a făcut la Sarvaş şi Oradea mare, iar cele filosofice la Viena. Ca absolvent de filosofie a fost chiemat ca instructor al archiducelui Ferdinand, împěratul de mai târḑiu Ferdinand V. Terminând cu succes această misiune, a întrat în armată şi a fost înaintat la treapta de căpitan în garda imperială din Viena. In această calitate a fost trimis în Ung., ca să adune voluntari pentru resboiul în contra lui Napoleon I; aci s'au înrolat o mulţime de Români ca voluntari din cott.-le: Bichiş, Arad şi cele învecinate. Vaza şi trecerea de care s'a bucurat la curtea imp.-regală din Viena a folosit-o şi în interesul bisericei şi neamului sěu; la stăruinţa dînsului, împ. şi reg.

Francisc I a conces a se înfiinţa cea dintâiu şcoală românească pentru crescerea de învĕţători, vechia preparandie românească din Arad. După congresul naţional sêrbesc, ţinut în Timişoara la 1790 a luptat din toate puterile pentru despărţirea ierarchică de Sêrbi şi pentru reîntemeiarea mitropoliei rom. In urma stăruinţelor sale neobosite, curtea din Viena a dispus, ca pe viitor în eparchia Aradului să se instituie numai episcopi născuţi Rom., ceea ce se realisà numai la 1829, când fù instituit de episcop în Arad, Nestor Ioanovici. Până la data aceasta, dela moartea episcopului Pavel Avacumovici, întêmplată la 1815, episcopia Aradului s'a administrat prin episcopii sêrbesci din Timişoara şi Vêrşeţ. După multe lupte cu Sêrbii, în decursul cărora a fost arestat în două rânduri, dar după scurt timp eliberat la ordinul curţii împ. din Viena, N. a trecut în România, unde a funcţionat ca profesor la Bucuresci până la moartea sa întêmplată la 1862. N. într'un timp de grea încercare a contribuit cu mult succes la redeşteptarea simţului bisericesc naţional în poporul român din părţile ungaro-banatice.

Nicobare, grupă de insule în partea sud-estică a Golfului bengalic (Asia), compusă din 8 insule mai mărişoare şi 12 mai mici, 1772 km². cu 6000 loc. malaiezi; sol foarte roditor, climă nesănătoasă; până la 1848 au fost sub suzeranitatea Olandei, de atunci încoace sûnt sub a Engliterei.

Nicodim, *Sfântul*, de origină slavă şi rudă cu cneazul sêrbesc Lazăr. Avù deci prilegiul de a căpĕta o educaţiune îngrijită, dar firea lui îl trase către viaţa monachală, ce o şi îmbrăţişă pe muntele Atos; se hirotoní repede preot şi fù ales chiar stareţ. In această calitate el mijlocí împăcarea lui Lazăr cu patriarchul din Constantinopol, care rostise anatema pe toată ţeara sêrbească, pe semne din aceleaşi motive interesate, ca mai târdiu în Moldova în 1394. Drept resplată, cneazul umbla cu gândul, să numească pe N. de mitropolit al Sêrbiei; dar acesta prindênd veste, şi despreţuind onorurile, fugí în taină şi îşi fundà o mică mănăstire lângă *Cladova*, faţă cu Severin. Astfel el se apropiă de România, în care şi trecù puţin mai în urmă, după ce fusese făcut archimandrit de către patriarch. Întâia mănăst. ce o fundă în ţeară, era *Vodiţa*. Destinul sĕu de ctitor de mănăstiri însă nu-i lăsă mult repaus, căci punênd în locul lui alt egumen la Vodiţă, el înfiinţă o mănăstire nouă la confluenţa rîurilor *Jiu* şi *Motru*. Nemulţămindu-se nici cu aceasta, el dete în fine de un loc admirabil în munţii Gorjului, şi îl alese pentru vestita mănăstire *Tismana*. Cu ajutorul voivodului muntenesc Radu Basarab, el întemeià această mănăst. la 1372, care se împoporă repede cu foarte mulţi călugări. Acolo N. murí în 26 Dec., iar moaştele lui nu se scie cu siguranţă, unde sûnt; se crede însă că ar fi acele ce se conservă până adi în biserica cea mare. Din causa vieţii sale perfecte şi a minunilor, ce i-se atribue, s'a numĕrat între sfinţii bisericei ort. române. Avem despre N. o biografie amĕnunţită, lucrată de ieromonachul Stefan din Tismana pe la 1839 după cea tipărită la 1763; din nefericire, această din urmă a dispărut împreună cu multe hrisoave domnesci reproduse de Stefan, astfel încât acea biografie e lipsită de un control critic (Biografia publicată de ep. I. Bobulescu, Buc. 1882; Al. Stefulescu, măn. Tismana. T.-Jiu 1896, p. 11—15).

Nicolae, *Sfânt* mult venerat de biserica ortodoxă, n. probabil în cetatea Patera a Lyciei, pe la sfîrşitul secl. II. Alegênd dînsul statul preoţesc, a fost ales episcop în Myra Lyciei. Fù întemniţat pe timpul persecutării creştinilor sub domnia împ. Diocleţian. Fiind eliberat de împ. Constantin cel Mare, a luat parte la sinodul I dela Nicea (325), combàtând pe Ariani. Intru memoria lui biserica a aşezat o serbătoare legată, ce se celebrează în 6 Dec.

Nicolae, *biserica sf. N. domnesc din Iaşi*, a fost zidită de Stefan cel Mare în 1491. La 1676 Antonie-Vodă Ruset a rezidit turnul şi a reparat biserica, făcêndu-o în acelaş timp catedrala mitropolitului Moldovei. Ea păstrà însa numai scurt timp această onoare, căci deja cu 5 ani mai în urmă doamna Anastasia, soţia lui Duca-Vodă, reclădí din temelie o biserică veche a Sf. Ioan Botezătorul, şi dedicându-o Intimpinării Domnului (Stretenia) o declară de mitropolie. De atunci biserica Sf. N. a remas simplu parochială. (Erbiceanu, Ist. mitr. Mold. Buc. 1888, LXXVII şi 3; Melchisedec, Notiţe as. 48 măn. şi bis. Buc. 1885, p. 250—6.) (v. şi art. Braşov.)

Nicolae, mai mulţi papi: 1) *N. I* (Sfânt) 858 până 867, n. în Roma din o familie patriciană. El a excomunicat pe Fotie, pentru că a alungat pe Sf. Ignatie şi s'a întrodus în scaunul patriarchal al Constantinopolului. Pe timpul sĕu s'au încreştinat Bulgarii. 2) *N. II* (1058—61) a osândit doctrina lui Berengar despre Sf. Eucharistie şi a regulamentat alegerea papilor, dând dreptul alegerei numai cardinalilor. 3) *N. III* (1277—80) din vestita familie Orsini. A împăcat pe Rudolf de Habsburg cu Carol de Anjou şi a recăştigat teritoriul pierdut al statului papal. 4) *N. IV* (1288 până 1292). 5) *N.*, antipapă contra lui Ioan XXII, căruia însă i-s'a supus. 6) *N. V* (1447—55) prin recunoascerea lui de către antipapa Felix V a încetat schisma occidentală. A ajutat cu bani pe Greci în contra Turcilor şi s'a ostenit mult, dar în zadar, pentru înfrângerea Osmanilor. A fost un mare mecenate şi întemeietorul vestitei bibliotecei din Vatican.

Nicolae, împĕraţi şi mare duci ruşi: 1) *N. I Pavlovici*. Al treilea fiu din căsătoria a doua a împ. Pavel I, n. 6 Iulie 1796 în castelul Gacina lângă Petersburg. Fratele sĕu Constantin renunţând la tron, urmà la 1 Dec. 1825 lui Alexandru I, înăbuşind conjuraţiunea militară a Decabriştilor, isbucnită cu această ocasiune, şi sciù să susţină de ací înainte cu multă consequenţă autoritatea sa de domnitor; lărgí teritoriul ţerii sale la 1828 prin pacea dela Turcmancin cu Persia şi prin cea dela Adrianopole cu Turcia; Polonia o declarà provincie rus. şi impune rusificarea celorlalte naţionalităţi, precum şi convertirea catolicilor şi protestanţilor la ortodoxism; intervine în Europa ca apĕrător al legalităţii contra revoluţiunei şi întră Iunie 1849 în Ungaria în favorul Austriei; 1853 începe un resboiu de cucerire (resb. de Crimeea) contra Turciei. † 2 Martie 1855. 2) *N. II Alexandrovici*, n. 18 Maiu 1868, fiul cel mai mare al lui Alexandru III, a călătorit 1891 prin India şi Asia resăriteană, fiind rănit în Japonia de către

un fanatic. 1 Nov. 1894 urmà tatălui sĕu pe tron. Incheie alianța cu Francia și în 1898 provoacă puterile la o desarmare generală. 3) *N. Nicolaevici*, mare duce rus., al treilea fiu al lui N. I, n. 8 Aug. 1831, 1855 inspector gen. al corpului de geniu, 1865 inspector gen. al cavaleriei și comandor al gardei, 1876 comandant supr. al armatei rusesci dunărene, exoperează în Iunie 1877 trecerea preste Dunăre și a dovedit o mare nepricepere înaintea Plevnei. Memorabilă va remâne telegrama ce a adresat de pe câmpul de luptă regelui Rom. ca să-i vină în ajutor, causa creștină fiind pierdută. Dela suirea pe tron a lui Alexandru III fără influință, 1882 din causa stării sale mintale pus sub curatelă. † 25 Apr. 1891 în Alupca (Crimeea). 4) *N. Nicolaevici*, mare duce rus, n. 18 Nov. 1856, fiul celui precedent; în resboiul cu Turcii din 1877—78 oficier în statul maior, 1890 comandor unei divisii de cavalerie, 1895 inspector general al cavaleriei.

Nicolae I, prințul Muntenegrului, numit și *Nichita* Petrovici Niegoș, n. 7 Oct. 1841. In 14 Aug. 1860 începe a domní și întră în resboiu (1862) cu Turcii, cari ocupă Cetinie, și numai prin intervenirea marilor puteri obține condițiuni mai favorabile. S'a alipit de Rusia, dela care primesce o rentă. In resboiul din 1876 ia parte, și prin pacea din Berlin obține independența și lărgirea teritoriului (v. Muntenegru). In anii din urmă a devenit mai însemnat prin căsătoria ficei sale Elena cu actualul rege al Italiei și prin protecțiunea Rusiei. E și poet.

Nicolae, *Ioan*, major rom., n. 2 Dec. 1827, † 7 Nov. 1877; intrat în armată la 1850, a fost avansat la gradul de major în 1868. In resb. independenței a comandat batalionul 2 din reg. nr. 15 de dorobanți, care s'a distins la asaltul dela Grivița. A căḑut mort în șanțurile redutei. (Dicț. Cont.)

Nicolaev, oraș în guvernamentul Cherson din Rusia sudică, la gura rîului Bug, 67,249 loc., port de resboiu, reședința admiralității pentru Marea Neagră; port comercial; export însemnat de bucate (622,000 tone în 1890); importul e de puțină însemnătate.

Nicolaevici, mare-duci ai Rusiei, 1) *Alexandru N.*, v. Alexandru II (vol. I, pag. 103); 2) *Mihail N.*, v. Mihail N., 3) *Nicolae N.*, v. Nicolae.

Nicolae-Voevod, fiul lui Mihaiu-Vodă Viteazul, care e lăsat câtva timp domn al Munteniei, pe când tatăl sĕu cucerea Ardealul (Nov. 1599), și dela care au remas mai multe documente.

Nicolau, *Dobre*, întreprinḑetor de lucrări de architectură, n. 1821, † 6 Iulie 1894. Fără instrucțiune specială, s'a distins prin numeroase zidiri importante, între cari: Biserica Doamna Balașa, Ateneul român, Ministerul Domeniilor, Hotelurile Bulevard și Imperial, etc., toate în Bucuresci. (Dicț. Cont.)

Nicole, *Pierre*, unul din cei mai însemnați conducĕtori ai Jansenismului din Port-Royal, cari au fost însărcinați, pe la mijlocul secolului XVII, cu combaterea eresiei calvinistului Claude cu privire la presența reală a corpului și sângelui lui Christos în taina împărtășaniei, și pentru care combatere a fost ajutat și de învĕțatul spătar N. Milescu.

Nicoleanu, *Nicolae*, poet, n. 1833 în Săcele (Trans.), venit de mic în Buzĕu și apoi la Craiova. A fost pe rând redactor la ḑiarul »Românul«, director al liceului din Iași, secretar la archiva statului și șef de biurou la ministerul instrucțiunii. † 1870. A colaborat la ḑiarul umoristic »Satirul« și a publicat un vol. de poesii 1865, pline de simțire poetică reală, de melancolie și pesimism, dar cam obscure și nu de ajuns de artistice. (Biogr. de St. Velescu în Rev. Nouă I, p. 441. Cf. și Noua Rev. Rom. nr. 5 din 1900.)

Nicolesci, com. rur. în Rom., j. R.-Sărat, compusă din 2 căt., cu 1428 loc. (Dicț. geogr. 1896), cari se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor, 2 biserici și 1 școală.

Nicolini, *Giambattista*, (1782—1861), critic literar ital. și poet tragic de școala clasică, semnalat prin liberalismul ideilor literare și politice, desvoltate, primele, în studiile sale (»Discorsi sulla tragedia greca«, »Sul sublime e Michelangelo«, »Lezioni sulla Mitologia«, ș. a.) și cele politice în tragediile sale, mai ales în »Arnoldo da Brescia«.

Nicolinț, comună mică în Bănat, cott. Caraș-Severin, cu 1312 loc. Rom. (1891).

Nicolițel, com. rur. în Rom., j. Tulcea (Dobrogea), cu 1167 loc. (Dicț. geogr. 1896), loc. se ocupă cu agricultura, prăsirea vitelor și cu cultura viilor, cari produc vin ușor de bună calitate; com. are 2 biserici și 1 școală cu 2 învĕțători. Urme de ruine vechi.

Nicomedia, capitala Bitiniei (Asia mică), acum *Ismid*.

Nicon, *Sfântul*, *Armeanul*, supranumit *Pocăitul*, pentru exerciarea și vestirea cu zel a virtuților de pocăință. A trăit pe la finea secl. IX.

Nicopoli, cetate în Bulgaria, la revărsarea rîului Osem în Dunăre, în fața cu portul român Turnu-Măgurele, 4652 loc.; episcopie; comerciu pe Dunăre. Această cetate a fost ridicată de marele împĕrat Traian, în amintirea victoriei repurtate contra Dacilor. Ací se dede în 1396 faimoasa luptă între Turci și aliații creștini, dimpreună cu Mircea, care se sfîrșí atât de rĕu pentru aceștia, grație nerăbdării Francezilor. In resboiul ruso-rom.-turc a fost ocupată de Ruși, 16 Iulie 1877.

Nicopoli, *Episcopia*, erau foarte multe în Europa, Asia și Africa. Unica ce stă în relațiune cu istoria română e cea de pe Dunăre în Bulgaria, față cu Turnu-Măgurele. Acolo era o episcopie străveche, ocupată de Români, după cum judecă Petru Maior, avênd în vedere numele și subscrierile latinesci, dar nu grecesci, ale mai multor episcopi de acolo. Cu timpul scaunul încetase de a fi, și episcopii titulari aveau reședința aiurea. Chiar administratorii apostolici ai Munteniei purtau dela începutul veacului acest titlu. După ce însă fù înființată archiepiscopia latină de Bucuresci, episcopii titulari ai N.-ei stau la Rusciuc. (Cf. Erbiceanu, Ist. mitr. Mold. Buc., 1888, XXIV; A. Abt, Die kath. Kirche in Rumänien. Würzburg 1879, p. 19.)

Nicoresci, com. rur. în Rom., j. Tecuciu, compusă din tîrgul N. și încă 6 căt. cu 3869 loc. (Dicț. geogr. 1897), dintre cari preste 300 Ovrei; 9 biserici și 3 școale. Loc. se ocupă cu agricultura și vieritul; podgoriile dela căt. Piscu-Corbului și Coasta-Lupei produc vin negru de calitate superioară. Com. N. e reședința plășii cu același nume; oficiu postal, farmacie, spital.

Nicoreţe, numirea populară a ciupercei comestibile Lentinus cochleatus Fr. (sin. Agaricus cochleatus Fr.)

Nicot, *Jean*, ambasador franc. la curtea portugheză, n. 1530, † 1600. Se presupune că el a întrodus tutunul (nicotiana) în Francia.

Nicotiana L., (botan.) gen de plante din fam. Solaneelor, cu speciile *N. tabacum* L., *N. macrophylla* Spreng. şi *N. rustica*, numite rom. tutun, tabac, baconiţă, duhan, plante anuale cu foi mari, cultivate în o mulţime de varietăţi. Se cultivă până la 50° lat. nord., cele mai fine varietăţi reuşesc însă mai bine între 15 şi 35° lat. nord.; recolta 900—2000 kg. pe hectar. Conţine materia foarte veninoasă *Nicotina* (0·68 până 4·5%), *nicotianina*, corpuri reşinoase, acide organice, etc. Pentru fabricaţiunea tutunului foile uscate la aer se pun în grămeḑi pentru a fermenta, cu care ocasiune prin influenţa unor bacterii se produce o schimbare a aromei, apoi se usucă repede, şi se moaie într'un amestec de sirop, extract de stafide şi diferite săruri şi materii aromatice, apoi sûnt iarăşi uscate şi resucite în suluri pentru a fi tăiate în fire pentru ţigarete, sau se folosesc pentru ţigări de foi. Tabacul de prisat se prepară din foile mai grase şi grele, uscându-le şi tratându-le cu diferite materii şi apoi fermentate lung timp în aşanumite păpuşi bine legate. In fine se usucă şi se macină. *Băgăul* sau tutunul de mestecat (Kautaback) se fabrică din foi subţiri de tutun resucite. *Producţiunea* anuală a tutunului în 1000 tone este în termen mediu în ţerile extraeuropene 795. In Europa 239, din care: Austro-Ung. 63, Rusia 52·6, Turcia 36·4, Germania 33, Francia 22·8, Grecia 8, Belgia 4·5, România 8·8, Bulgaria 3·4, Bosnia 3·2, Ţerile de jos 2·9, Italia 1·9, Elveţia 1·4, Sèrbia 1·4, Svedia 1. *Consumaţiunea* tutunului de persoană şi an în kgr.: Ţerile de jos 3·311, Belgia 2·150, Elveţia 2·100, Grecia 1·790, Austro-Ung. 1·732, Danemarca 1.704, Germania 1·500, Francia 1·076, Sêrbia 1·000, Bulgaria 0·950, Svedia 0·949, Norvegia 0·846, România 0·800, Italia 0·690, Anglia 0·670, Rusia 0·565, Portugalia 0·455. *Istoric.* Fumatul era în us în America încă mult înainte de descoperirea ei. In 1558 se aduse în Europa pentru prima oară semênţă de tutun şi fù semănată în Portugalia, unde tutunul fù întrebuinţat la început numai pentru prisat şi ca medicament. Jean Nicot (v. ac.) l-a întrodus în Francia şi numirea tutunului s'a luat după numele sĕu (cuvêntul tabac aparţine limbei vechi din Haïti sau San-Domingo). Olandezii au cultivat tutunul în Europa pentru prima oară la 1615, Saxonia 1631. Toate legile riguroase de a opri fumatul au fost zadarnice.

Nicotianina, materia aromatică în foile de tutun.

Nicoţianism, mania de a fuma mult; otrăvire prin tutun.

Nicotina, ($C_{10}H_{14}N_2$) alcaloid, basă puternică, principiu organic găsit în tutun în proporţ. de 0·68—4·5. E un lichid incolor uleios, înbrunându-se în contact cu aer, miros neplăcut, iute, ameţitor, gust arḑètor. Solubilă în apă, alcool şi eter, mai greu în cloroform şi sulfur de carbon. E unul din toxicele cele mai violente. Se întrebuinţează în medicină în dose de 0·001 până 0·003 gr. contra palpitaţiunii.

Nicovala, *ilău*, unealtă a lucrătorilor de metal; servesce ca suport la ciocănirea pieselor de lucrat; de regulă de fier bătut, arareori de fontă, montată pe deasupra cu o placă de oţel. După menire are diferite forme şi mărimi.

Nictheroy, *(Nitheroy)*, capitala statului brasilian Rio de Janeiro, la întrarea în sinul Rio 20,000 loc., numeroase vile, fabrică de iarbă de puşcă.

Niculescu *Ioan*, actor comic, societar al teatrului naţ. din Bucuresci. Născ. 20 Aug. 1863, a urmat mai ântâi cursurile şcoalei de comerciu, apoi la conservatorul de mus. şi declam. din Buc. Prin jocul sĕu firesc, a isbutit să capete un loc printre fruntaşii teatrului naţ. şi s'a distins cu deosebire în rolurile din repertoriul lui Molière, precum şi în rolurile de mahalagii, babalîci, etc.

Nicusia, *Panaite*, primul dragoman al Porţii, care deschise prin aceasta drum de mărire Grecilor din Fanar († 1683).

Nidhöggr, în mitol. nord.-germ. şerpele, care roade la rădăcina arborelui lumii, numit Yggdrasil, şi pentru aceasta partea roasă putreḑesce.

Niebuhr, *Barthold G.*, (1776—1831), istoric german, de origine danez, n. în Copenhaga; reformatorul istoriei romane. Opera sa principală: Istoria romană, 1811, refăcută în a II-a ediţiune, revarsă o nouă lumină asupra primelor veacuri ale Romei. Are încă: Lecţiuni de istorie şi filologie, 6 vol.; Mici scrieri istorice şi filologice, 2 vol., Istoria eroilor greci, ş. a.

Niederwald, partea vestică din Taunus, cu monument naţional în amintirea resboiului din 1870/71.

Niëllo, *(ital.)* gravuri pe aur, argint, aramă, bronz, cositor şi desenurile umplute cu un email negru. Artă foarte veche practicată cu deosebire în evul mediu în Italia (Florenţa), astăḑi mai ales în Rusia (argint rusesc).

Niemen, rîu în Rusia vest., isvoresce spre sud de Minsk, trece sub numirea *Memel*, nu departe de Schmalleningken, în Prusia; 788 km. lung (din cari 112 km. în Prusia); basinul 90,548 km². Pe N. se face comerciu însemnat.

Niemeyer, *Aug. Hermann*, (1754—1828), rector perpetuu al universităţii din Halle şi director al seminar. pedag. şi al institutelor Franke-ane. Distins teolog şi pedagog. Scrieri: Principii de educaţie şi instrucţie, Manual pentru catecheţii creştini. Poesii religioase.

Niepce, (pron. nieps), *Josephe Nicephore*, fisician franc., n. 1765 în Châlon sur Saône, † 1833 în Gras lângă Châlon. 1789 a întrat în armată, mai târḑiu însă s'a retras în viaţa privată, dedicându-se sciinţelor. Dela 1811 se ocupă cu litografia, dela 1814 cu fotografia. La 1824 îi succede să fixeze imaginile camerei obscure pe plăci de aramă. La 1829 s'a însoţit cu Daguerre ca să lucreze împreună la perfecţionarea fotografiei, dar moare înainte de a puté afla o procedură mai practică.

Nietzsche, *Friedrich Wilhelm*, filosof şi poet german, de origine polonă, n. 1844 la Röcken, 1869—79 profesor de filologie clasică la univ. din Basel, ducênd o viaţă singuratică în prietenia lui Richard Wagner şi Burckhardt. Imbolnăvindu-se, se duce în sudul Franciei şi în Engadinul de sus (satul Sils-Maria), unde, renunţând cu desăvîrşire la prietenia adâncă ce-l

legase de Wagner, scrie operele lui mai însemnate, în cari filosofia lui luà o formă definitivă (1881—88). In 1889 fù atins de nebunie, în care stare îşi trăi ultimii ani ai vieţii, îngrijit de mama şi de sora sa, în Weimar, unde murí în 1901.

N. nu este un filosof sistematic. Poet şi musicant, el nu se poate adstrînge la disciplina unei composiţiuni sistematice. El judecă cu inima, afirmările lui sûnt aforisme şi imnuri, iar demonstraţiile şi polemicele lui sûnt poeme şi satire. Toate scrierile lui sûnt în prosă, dar stilul sĕu este atât de strălucitor şi impetuos şi în acelaş timp atât de original, încât necontestat este cel mai mare scriitor german dela sfîrşitul secl. XIX. Desvoltarea cugetării lui N. presintă mai multe perioade. In prima perioadă (1869—76) se află sub influenţa lui Richard Wagner şi Schopenhauer. Operele sale se refere cu deosebire la materia cursului sĕu, ceea ce nu împiedecă, ca ideile sale filosofice, în prima lor schiţare, să iese la lumină. Astfel în »Die Philosophie im tragischen Zeitalter der Griechen«, »Die Geburt der Tragödie oder Griechenthum und Pessimismus« şi în »Unzeitgemässe Betrachtungen« (în cari se cuprind şi studii asupra lui David Strauss, Richard Wagner şi Schopenhauer), N. adoptă pesimismul lui Schopenhauer, susţine ca şi el, că lumea nu e decât o forţă oarbă care, desfăşurându-se, isbesce în om şi-l face să ducă o viaţă de suferinţă; însă, în loc să îndemne la suicid ca măiestrul sĕu, el din contră propoveduesce lupta înverşunată şi entusiastă în contra forţei oarbe şi redutabile a lumii. Nu toţi însă pot lupta, ci numai cei aleşi. Aceştia se pun mai pe sus şi de legile naturii şi de legile oamenilor, se luptă, fără mustrare de cuget în contra tuturor, şi înving. Nu resemnarea creştinească, nu renunţarea buddhistă, ci îndrăzneala plină de viaţă a Elenului de dinaintea epocei socratice sau a barbarului blond, care a pus stăpânire pe Europa, este legea lor. Pentru ca ei să isbutească, trebue toţi ceilalţi să lucreze pentru dînşii. Sclăvia este una din condiţiile esenţiale ale înaltei culturi, către care trebue să tindă omenirea. Artistul, care i-se pare că realisează tipul omului ales şi pe care mai târdiu îl va numí supra-om (Übermensch), este Richard Wagner în tragediile sale musicale.

In a doua perioadă (1876—81) scrie aforisme şi bucăţi fără legătură, în care predomină analisa psichologică şi critica sinceră şi fără milă. In »Menschliches Allzumenschliches, ein Buch für freie Geister«, în »Vermischte Meinungen und Sprüche«, în »Der Wanderer und sein Schatten« şi în »Morgenröte« el accentuează deosebirile dintre ideile sale şi ale măiestrilor sĕi. Condamnă cu violenţă resemnaţia creştină a lui Wagner, care se manifestă cu deosebire in Parsifal, condamnă resemnarea Schopenhauriană. El pune ţinta vieţii în acţiunea eroică şi în triumful forţelor noastre pentru satisfacerea plăcerii. Critică religiunea, care îndeamnă la resemnare, metafisica şi pe toţi filosofii, cari vor să raţionaliseze lumea şi să o reducă la o »apariţie ilusorie«, critică morala, care încătuşează activitatea printr'un ideal, străin de om şi de propriile sale tendenţe. A crede în cele ce spun religia, metafisica, morala, este a fi sclav. Dar omul trebue să fie liber, şi de aceea trebue să le despreţuiască pe toate, desvoltând forţa firească în afară de ele şi deasupra lor. Aceasta este partea de anarchism în filosofia lui N.

In a treia perioadă N. îşi întemeiază definitiv teoria supraomului, schiţată în scrierile anterioare, şi anume prin analisa istorică şi printr'o teorie asupra cunoscinţei şi a evoluţiunii. Ceea ce face originalitatea lui N. nu sûnt totuşi aceste teorii (căci acestea se găsesc cu deosebire în Spencer şi Darwin; astfel de pildă în loc de selecţiunea prin lupta pentru *existenţă*, ne vorbesce de selecţiunea prin lupta pentru *dominaţiune)*, ci conclusiile la care ajunge şi pe care le vĕdurăm, analisând scrierile-i anterioare. Scrierile din această perioadă sûnt: »Wiederkunft des Gleichen«, »Die fröhliche Wissenschaft«, »Jenseits von Böse und Gut«, »Zur Genealogie der Moral«, »Der Fall Wagner«, »Götzendämmerung oder wie man mit dem Hammer philosophiert«, »Der Wille zur Macht«, »Versuch einer Umwertung aller Werte«, »Der Antichrist« şi cu deosebire poema în prosă »Also sprach Zarathustra«, capod'operă a prosei germane.

[Dragomirescu.]

Nieuport, *(Nieuwpoort)*, oraş în prov. belg. Flandria vestică, 3300 loc (1891). 2 Iulie 1600 învingerea Olandezilor asupra Spaniolilor.

Nièvre, departament frc. (Nivernais), 6887 km²., cu 343,581 loc. (1891); capitala Nevers.

Niewiasta, în mit. slav. ciuma în chip de femeie. Ea apare înaltă, învĕlită în pânzării.

Nifîheim, în mit. nord-germană, ţeara norilor. La facerea lumii în ambii poli ai chaosului s'au format două imperii; în nord a fost N. un teren întunecos, gheţos şi rece, iar în sud a fost Muspelheim (v. ac.).

Nifon, *patriarch de Constantinopole, mitrop. Ungro-Vlachiei.* Sub Baiazet, pe la 1500, găsim pe N. ca patriarch, din care demnitate însă a fost destituit chiar de către sultanul, fiindcă uneltise să-şi aproprie averea decedatului patriarch Simeon, cu care se pretindea rudă prin mărturii mincinoase. Radu IV cel Mare cunoscuse însă pe N. de mai înainte, şi din compătimire îl chiemă în ţeară, după ce obţinuse dela sultan eliberarea lui din Adrianopole, unde fusese exilat. Radu îl numí îndată mitropolit, şi adunându-se un sobor mare, se hotărî prefacerea mitropoliei Severinului într'o episcopie sufragană la Râmnicu-Vâlcea (de aceea se ḑice a noului Severin) şi înfiinţarea unei alte episcopii sufragane la Buzĕu. Chiar N. hirotoní pe cei doi titulari. In curând însă se iví o adâncă neînţelegere între dînsul şi Radu-Vodă. Anume acesta voia să-şi mărite sora după Bogdan, logofĕtul sĕu cel mare, şi deoarece Bogdan era însurat, trebuia mai ântâiu să se pronunţe divorţul. N. nu se înţelese la una ca aceea, şi atunci a trebuit să părăsească ţeara. El se retrase la muntele Atos, unde † 1508. Neagoe-Vodă însă, celebrul ctitor al bisericii dela curtea de Argeş, voind să satisfacă oarecum pentru purtarea lui Radu, aduse cu cheltuieli colosale moaştele lui N., care într'aceea căpĕtase epitetul de sfânt. Capul şi o mână a lui fură depuse în catedrala de Argeş, iar amintirea i-se serbătoresce la 11 Aug. Avem o biografie a lui N., scrisă de Gavril Protul, egumenul mân. Atosului. Cineva

a intercalat alocurea notiţe asupra domnilor contimporani, şi astfel a ajuns până la noi sub titlul de cronică anonimă publicată în Mag. ist. p. Dacia, IV, 234—67, Buc. 1847. (Cf. Xenopol, Ist. Rom. II, 466—69, 477—82; III, 451; IV, 623 până 624; Lesviodax, Ist. bis., Buc. 1845, p. 397; Şincai, Cron. Rom., Buc. 1886, I, 146.)

Nifon, *mitropolitul Ungro-Vlachiei* (1850 până 1875), administrà dela 1843 ca simplu archiereu episcopia Râmnicului, dela care mitropolitul Neofit nu abdicase. După demisiunea acestuia, întreg episcopatul Munteniei fù reînoit, şi cu această ocasie se alese şi N. de mitropolit. Păstorirea lui cade în timpurile recente, cari au schimbat faţa României, ca nici o altă epocă antecedentă. Influenţa lui însă ca mitropolit deveni neînsemnată faţă cu representaţia naţională şi respândirea ideilor liberale. A luat şi dînsul parte la Unirea Principatelor şi la regenerarea tronului printr'o dinastie străină, dar avù şi durerea să-şi vadă oposiţiunea neputincioasă în afacerea secularisării averilor mănăstiresci, cu care nu s'a putut împăca nici odată. † 5 Maiu 1875, dar amintirea lui va remâné vecinică prin fundarea marelui seminar »Nifon«, căruia lăsà mai toată averea lui foarte însemnată. (Cf. Enăceanu, Album mitrop. Ungro-Vlachiei, Buc. 1880.)

Nifon, schit de călugări în com. Măgura, j. Buzĕu, Rom., fundat la 1811 de ierodiaconul N. Alăturea *băile N.* cu apă sulfuroasă, cu iod şi sare. Astăḑi în părăsire.

Nigella L., (botan.) gen din fam. Ranunculaceelor, cu mai multe specii cunoscute sub numele rom.: Nigeluţa, Negruşca, Chimion negru, Barba boierului, Boarza, etc. *N. damascena* L., *N. sativa* L., se cultivă ca plante de ornament.

Niger, după rîurile Nil şi Congo cel mai mare rîu din Africa, isv. din trei ramuri: Tamincono, Falico şi Tembi, ieşind din reg. muntoasă Mandingo şi Bambara, dă de şesurile Sudanului, unde devine navig. la Marabu. La început ia direcţiune nord-estică, apoi ia spre nord, atingênd marginile Saharei, ia direcţiune estică, apoi est-sudică, până unde primesce rîul Binue; străbate munţii Congo, ia direcţiune sud-vestică şi se varsă în sinul dela Guinea în mai multe braţe formând delte estinse. Lung. 3940 km. Până 1796 nici un european nu a avut cunoscinţă de acest rîu. La 1832 i-a fost descoperită vĕrsarea lui în sinul dela Guinea şi atunci au plecat primele corăbii cu abur pentru cercetarea lui.

Niger, *teritoriul,* locurile, prin cari trece rîul N. Francezii şi Englezii au exploatat mai mult teritoriul rîului N. şi fabricele de tot soiul de pe ţermurii rîului până unde e navigabil au devenit un bogat isvor de venite pentru aceste ţeri.

Nigidius *Figulus, Publius,* erudit roman, amic al lui Cicerone, † 45 a. Chr. în exil; a scris tractate despre animale, ḑei, vênturi, auguri, gramatică. Au remas numai fragmente, colectate de Rutgersius »Variae lectiones«.

Nigrim, pseudonimul lui Mihăescu N. G. (v. ac.).

Nigrosin, materia colorantă din grupul indulinilor, preparată sintetic din Nitrobenzol, anilină, acid chlorhidric şi răzătură de fier. Se întrebuinţează la fabricarea cernelei şi la văpsirea stofelor în negru.

Nihil (*nil,* lat.) e tot una cu *nimic* şi denotă negaţiunea ori şi cărei existenţe.

Nihilismul *(lat.)* sub raport filosofic este teoria care neagă: a) existenţa reală a existenţelor din natură: *N. metafisic;* b) valoarea obligatoare a ori şi cărei legi morale: *N. etic;* c) ori ce posibilitate de a puté cunoasce lucrurile din lume şi de a ajunge la adevĕr: *N. logic;* d) basele istorice ale societăţii şi ale statului şi care într'un mod pesimist pune la îndoială realitatea binelui public şi a ordinei sociale: *N. politic.* Doctrina aceasta a luat nascere printre studenţii universităţilor rusesci şi fù descoperită în 1869 la Moscva. Ea fù încălḑită de ideile anarchistului Bakunin (v. ac.). Aḑi ea e foarte respândită în Rusia chiar în rândurile armatei. Adepţii acestei doctrine se numesc *Nihilişti.*

Nihilum album, acelaş cu oxid de zink.

Nijni-Novgorod v. Novgorod şi Nişni-Novgorod.

Nijopolie, sat curat arămânesc cu 2000 loc., în apropiere de Monastir în Macedonia, cu şcoli românesci.

N. I. K. A. *(grec.* Invingĕtor.) După tradiţiune, împĕratului Constantin cel Mare i-s'a arĕtat pe ceriu semnele crucei pe cari era scris: *Isus, Xtos, Nika.* De atunci inscripţiunea aceasta s'a început a se aplica pe cruci.

Nika, rescoala din Constantinopole (13—19 Ian. 532) contra lui Iustinian. Mésurile luate contra turburătorilor din circ, unesc pe cele două partide, Verḑi şi Albastri la o mişcare comună contra împĕratului. Cu strigătul »N.« (victorie) dau foc oraşului, vor să depue pe Iustinian şi atacă palatul. Armata fù învinsă, dar Belisar isbutí a atrage pe Albastri, închise pe Verḑi în hipodrom şi măcelări la 30,000 din ei.

Nikaria, *(Ikaria),* insulă turc. la ţermurul nord-estic al Asiei mici, 140 km^2., muntoasă (Melissa 1033 m.), capitala Kothęlo.

Nike, în mitol. greacă ḑina învingerii, identică cu Victoria la Romani. N. a fost fata lui Pallas gigantul, născută de Styx, şi fiind-că în lupta Titanilor a ajutat ḑeului Zeus, acesta a dus-o în Olimp.

Nikephoros Phokas, împĕrat roman de est, v. Nichifor 2).

Nikias, general atenian, care a luat parte la resboiul peloponesiac, numele sĕu s'a dat păcei dela 425 a. Chr. El era unul din puţinii bărbaţi cinstiţi ai decadenţei eline. [Caion.]

Nikolsburg, oraş în Moravia, 8210 loc. (1890); posesiunea principilor Dietrichstein, cu castel zidit pe o stâncă; vii multe.Ací a încheiat pace Gavrilă Bethlen cu Ferdinand II la 1621; 26 Iulie 1866 Austria încheie ací armistiţiu şi pace preliminară cu Prusia.

Nikel, v. Nichel.

Nikon, patriarch în Rusia 1652—66, n. 1605, † 1681 în Iaroslav; prin îmbunătăţirea cărţilor bisericesci N. dădù ansă la apostasia Rescolnicilor (v. ac.).

Nil, (mitol.) ḑeul rîului Nil. Grecii l-au făcut fiul lui Okeanos, ḑeul mării, şi al ḑinei Tethys. O statuă colosală îl presintă ca pe un bărbat puternic, zăcênd dealungul, şi încungiurat de 16 copii mici. Aceştia represintă cele 16 isvoare ale Nilului. Statua de marmoră se află în Vatican (Roma).

Nil, cel mai mare fluviu al Africei, întrecut ca lungime numai de fluviul Mississipi-Missouri, el se formează la orașul Chartum în Nubia din două brațe puternice: 1) *Fluviul alb* (Bahr el Abiad), care își are originea din lacul Alexandra (Akenjaru) și se varsă sub numirea de *N. Alexandra* (Kagera) în lacul Victoria (Ukereve), pe care îl părăsesce îndreptându-se spre nord sub numele de *N. Somerset,* trece cataractele Ripon, apoi prin Ghita-nsige (nsige = lac) și lacul Kodja (Kioga), apoi preste cataractele Murchison și în fine prin lacul Albert (Moutan), din a cărui parte nordică iese sub numele de *Bahr el Djebel* (Bahr = fluviu); bifurcându-se mai înspre nord ramura estică, ia numirea de *Bahr el Seraf.* Primind de partea stângă rîul Bahr el Gazal (rîul Gazelelor) și de dreapta rîul Sobat, ia numirea de Fluviul alb (Bahr el Abiad). 2) *Fluviul albastru* (vênĕt) (Bahr el Azrak) sau *N. abesinian* (Abai), isvoresce în munții Godșam, trece prin lacul Tana și într'un arc mare se îndrepteazä spre nord, unde se împreună la Chartum cu *N. alb.* De ací înainte ia numirea proprie de N. In tot parcursul sĕu de ací înainte primesce numai un singur afluent, Atbara (în dreapta), trece preste 6 cataracte și ajunge la Assuân în Egipt, se împarte din jos de Cairo în două brațe, vĕrsându-se în Marea Mediterană la Damiette în est și Rosette în vest, formând o deltă roditoare, întretăiată de o mulțime de brațe secundare și canale. De însemnătate mare sûnt exundările anuale ale N.-lui pentru Egipt, aducênd solului umedeala necesară pentru cursul anului întreg. N. este aproximativ 5920 km. lung, din cari pe 5200 km. navigabil. Problema pentru descoperirea isvoarelor N.-lui datează de aproape două mii de ani și abia în ultimii ani a fost resolvată prin Speke și Grant (1860—63) și Baker (1863—65). Isvoarele lui Kagera au fost descoperite de Baumann 1893.

Nil, *lacurile,* situate pe ambele părți ale ecuatorului, din cari se credea că își are originea fluviul N., și anume: Victoria Nianza, Albert Nianza și lacul Albert-Eduard. v. N. fluviu.

Nil admirari, *(lat.)* a nu admira nimic; sentință de Pitagoras, comentată de Horaț în Epist. I, 6, 1.

Nilles, *Nicolaus Enric,* iesuit, profesor la Innsbruck, erudit, n. 1828 în Rupweilerben (Tirol). A publicat: Kalendarium manuale utriusque ecclesiae, orientalis et occidentalis, Academiis clericorum accomodatum, Oeniponte 1879. Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis in terris coronae Sancti Stephani, Oeniponte 1885. De principe Ioanne Stephano Moldaviae et nomine Voivoda ritus graeci, 1885. Calendrier de l'Eglise copte d'Alexandrie, Paris 1898.

Nimb, coroană de lumină zugrăvită în jurul capetelor sfinților și ale deilor. In iconografia creștină sûnt mai multe feluri de N.-uri: triunghiular (pentru Ddeu), cruciform, circular, etc.

Nimfa, *(Crisalida),* se numesce un stadiu în desvoltarea metamorfosei insectelor și anume: din oul de insectă nasce *larva* (omida), după câtva timp larva se transformă în N. (Crisalida, gogoașe, păpușă, pupă), iar N. după ce sufere încă câteva schimbări ne dá animalul adult sau insectul deplin desvoltat. [I. Popescu-Voitești.]

Nimfe, (Nymphae), la Greci dine, cari personificau puterile naturei și se arătau pe tot terenul ei, când de sine stătătoare, când în suita altor dei, mai ales în a lui Dionysos, Arthemis și Aphrodite; N. erau considerate ca spirite binefăcĕtoare și erau de multe feluri: *Oreade* (ale dealurilor), *Driade Hamadriade* (ale arborilor și pădurilor), *Leimoniade* (ale livedilor), *Napäe* (ale văilor), *Limnade* și *Naiade* (ale lacurilor și apei), *Nereide* (ale rîurilor), *Oceanide* (ale mărilor). N.-le se numeau și dela locurile, pe unde se credea că locuiau, astfel: *Peliade* (de pe muntele Pelion), *Ideice* (de pe muntele Ida). N. se închipuiau ca nisce fete tinere și frumoase, cu pĕr des și lung, împodobit cu flori de primăvară. (v. Dine.) [Atm.]

Nîmes, *(Nismes),* vechiul *Nemausus,* capitala departam. franc. Gard, 68,735 loc. (1891); catedrală; citadelă, folosită acum ca închisoare; episcopie; fabrici de mătasă și ciorapi, covoare, articli de metal, etc.; comerciu cu vin de Languedoc, cocos și mătasă. Numeroase antichități romane: amfiteatru pentru 24,000 persoane, templu corintic, templul Dianei, apaduct.

Nimigean, *Ilie,* prof. și scriitor, n. 1841 în Tereblecea în Bucovina; studiile univ. filosofice le-a făcut în Viena, cualificându-se pentru istorie și geografie în 1869; fù numit prof. la școala reală din Cernăuț, unde a remas până la moartea sa Sept. 1893. A publicat în programul școalei reale în 1875: Ist Wallenstein ein Verräter gewesen? în 1879: Über die Herkunft der Romänen, și în 1883: Die Festfeier der gr.-or. Oberrealschule anlässlich des 600-jährigen Gedenktages der Begründung der glorreichen habsb. Dynastie, și în 1888 un op separat: Impĕratul Franciso Iosif I. Viața unui domnitor nobil. (Cf. Morariu C., Părți din istor. Românilor bucov., Cernăuț, 1893, p. 251.) [Dr. I. G. Sbiera.]

Nimirov, localitate, unde se deschise, după stăruința Austriei, un congres (Apr. 1737), cu scopul real de a se dărăpăna Turcia în favorul Rusiei și Austriei. Tratările neisbutind, s'a început resboiul sfîrșit prin pacea dela Belgrad (1739), folositoare Turciei.

Nimrod, descendent din seminția lui Ham (v. Noe), fiul lui Cuș, vênător dibaciu, după tradiția biblică fundatorul împĕrăției babilonice. (1 Moise, 8—10).

Nimrud, ruine în apropiere de Ninive.

Nimwegen, (oland. *Nijmegen),* oraș în prov. oland. Gelderland, 32,101 loc. (1890); casa orașului cu antichități romane; port, numeroase fabrici; comerciu cu bucate și de transit. Ací s'a încheiat pace la 12 Aug. și 13 Dec. 1678 între Francia, Spania și Țerile de jos; la 5 Febr. 1679 între Francia, Germania și Svedia.

Ningpo, oraș comercial în prov. chineză Cekiang, 250,000 loc.; port bun; centrul industriei chineze de mătasă.

Ninive, oraș pe malul stâng al Tigrului, la întâlnirea lui cu afluentul Coser, este unul din cele mai vechi centre culturale, cu toate că asupra originelor sale nu se cunoasce nimic. Era celebru însă pe timpul regelui Samsi-Ramman (1821 a. Chr.), pentru templul străvechiu al deiței Iștar. Cu regele Sinacherib, N. ajunge la finea secl. VIII a. Chr. capitala imperiului; atunci orașul s'a reclădit după un plan cu totul nou,

întărit cu şanţuri largi şi cu ziduri puternice şi înfrumseţat cu palate şi cu temple, a căror strălucire n'a fost întrecută decât numai de cele clădite mai în urmă de către Assurbanipal. La 606 oraşul este luat cu asalt de către armatele Mezilor şi Babilonienilor şi prefăcut în ruine. De atunci încoace nici urme vĕdute, nici amintiri nu mai remaseră despre această cetate. Tocmai la jumĕtatea veacului trecut englezul Layard (Austen Henry) întreprinse săpături prin partea locului şi reuşi să desgroape întreg palatul lui Sinacherib, ale cărui ruine formau colina din Kuyungik. Mai târdiu Hormuzd-Rassam, tovarăşul lui Layard, scoase la lumină rămăşiţele palatului lui Assurbanipal. Aici descoperi el biblioteca acestui rege cultivat, bibliotecă alcătuită din tăbliţe de lut ars cu scriere cuneiformă şi cari conţineau o întreagă comoară de cunoscinţe omenesci. Oraşul avea forma unui patrulater cu feţe neregulate, dintre cari cea de resărit cu şanţuri cu mult mai adânci şi ziduri cu mult mai puternice decât ale celorlalte feţe. Porţile de sud-est şi de nord-vest erau cele mai monumentale şi aveau la întrare de o parte şi de alta câte un taur înaripat, cari sprijineau capetele unei bolţi uriaşe. Uliţe largi şi case înalte, unele de trei şi patru etage, lipite unele de altele, temple numeroase în formă de piramide cu trepte colorate, palate cu columne de piatră şi cupole aurite, iată care trebue să fi fost înfăţişarea mândrei cetăţi, înainte de a fi prefăcută în cenuşă de mânia popoarelor dimprejur. (Cf. Layard, Discoveries in the ruins of Niniveh and Babylon. London, 1853; şi The Monuments of Niniveh; prima şi a doua serie, London, 1853; Monument de Ninive, découvert et décrit par M. Botta, mesuré et dessiné par M. Flaudin. Paris, 5 vols. in 2°, 1849–51; V. Place, Ninive et Assyrie, avec des essais de restauration par Felix Thomas. Paris, 1867, 3 tomes.) [Teochari Antonescu.]

Ninos, întemeietorul legendar al împĕrăţiei asiriene, soţul Semiramidei, ca. 2000 a. Chr.; N. se presupune a fi fost întemeietorul oraşului Ninive.

Ninsoare, identic cu neaua (v. ac.) şi cu căderea ei.

Niobe, în mitol. greacă fata lui Tantalos, sora lui Pelops, soţia lui Amphion, rege în Theba, căruia i-a născut 50 fete şi ficiori. Făloasă cu atâţia prunci se ţinea mai presus de Leto (lat. Latona), care avea numai doi prunci, pe Apollon şi Artemis. Aceştia au pedepsit pe N. şi cu săgeţile i-au omorît toţi pruncii. Atunci Amphion s'a sinucis, iar deii au prefăcut-o pe N. într'o stâncă, care pentru durerea după prunci nici atunci nu a încetat de a vărsa lacrămi. N. a fost şi numele unui isvor în Argos şi după alt mit., N. ca dină de isvor a fost prima amoresă a lui Zeus şi cu el a născut pe Argos. Pruncii ei se dic a fi fost rîurile, cari vara (Apollon cu săgeţile) sacă. [Atm.]

Niobiu, metal, simb. Nb., gr. at. 94·2, se găsesce prin minerale dise Columbita şi Tantalita de prin Norvegia şi America de nord; coloarea oţelului, greut. spec. 7·06. Element foarte rar.

Niort, capitala departam. franc. Deux-Sèvres, 22,313 loc. (1891), biserică gotică; industrie de pielării şi mănuşi; grădinărit.

Nipa *fruticans Wurmb.*, (botan.) palmierul N. cu fructe comestibile din care se prepară vin de palmier, cresce în Archipelagul Malaic şi India posterioară; din frunze se confecţionează rogojini.

Nipon, insula principală şi cea mai mare în Japonia (v. ac.).

Nippes, (merc.) mici obiecte şi figuri de decoraţie, ce se aşeadă pe masă, dulapuri, etc.

Niprala, planta Lupinus luteus L. (v. ac.).

Nipru, vechiul Borysthene, rîu în Rusia sudică, isvoresce în pădurea Volchonskij; din guvernam. Smolensk devine navigabil şi se varsă în Marea Neagră, după ce a făcut un parcurs de 2036 km. Afluenţi de-a dreapta: Berezina, Pripet şi Ingulez; în stânga: Desna şi Samara. Canalul *Nipru-Bug* leagă Marea Neagră cu Marea Estică.

Nirdu, în mitol. germ. pământul sau dina pământului, ce stă în oposiţiune cu cerul. De o parte de Germani se numea *Nertha* (Erde = pĕmênt), şi a fost dina păcii.

Nirwâna, în sfera buddhismului, înseamnă ţinta supremă a tuturor nisuinţelor religioase şi morale ale omului, care însă nu se poate ajunge decât prin cea mai înaltă cunoscinţă şi prin practicarea tuturor virtuţilor. N. după explicarea celor mai competenţi filologi sanscriţi şi misionari denotă nimicirea persoanei umane şi transpunerea ei în stare de un absolut quietism în cerul ultim, unde nu există nici consciinţă nici neconsciinţă şi extasul devine leşin. [Pl.]

Niş, oraş şi fortăreaţă în Serbia, lângă rîul Nişava, 19,970 loc. (1890); reşedinţa unui episcop; centru de căi ferate. In antichitate *Naissus,* a fost patria lui Constantin cel Mare.

Nisam, (ind.) 1) titlul lui Radşa din Haidarabad. 2) în Turcia: armata regulată, contrar celei neregulate: Başibozuci.

Nisami, poet, v. Nizami.

Nisan, a 7 lună a anului civil şi cea dintâi a anului bisericesc evreesc (Martie—Aprile).

Nişan, *(ordine),* 1) *N.-Iftikar* (ordinul gloriei), turc., fond. de Mahmud II în 1831. O singură clasă. In 1852 a fost înlocuit cu ***Medgidie.*** 2) *N.-Imtiaz,* turc., fond. în 1879 de Abdul-Hamid. Are trei categorii. 3) *N.-i-Shefkiat,* turc., fond. în 1878 de Abdul-Hamid pentru doamne şi fapte caritabile. 4) *N.-Iftikar* din Tunis. Fond. 1837 de Beyul de Tunis, Ahmed, spre a se conferi la străini. Reorganisat în 1844, 1855 şi 1857. Are cinci clase. [O. L.]

Nişapur, oraş în prov. pers. Chorasan, 11,000 loc. Odinioară oraş înfloritor şi capitala Selgiucilor.

Nisard, *Désiré,* istoric franc., n. 1806 în Châtillon-sur-Seine, 1844 prof. în Paris, 1850 membru al Academiei, 1867 senator; † 1888. Scrieri princ.: »Études de moeurs et de critique sur les poètes latins de la décadence« (5 ed. 1888, 2 vol.); »Histoire de la littérature française« (8 ed. 1881, 4 vol.), etc. — Fratele sĕu ***Charles,*** n. 1808, † 1889, membru al Academiei, de asemenea a fost un scriitor cu renume.

Nişcovu, afluent pe dreapta al rîului Buzĕu (Rom., j. Buzĕu); îşi ia nascere în com. Lapoş şi se varsă în Buzĕu în com. Vernesci. Valea ce o străbate N., din punct de vedere istoric şi archeologic presintă un deosebit interes; aici se găsesc ruine de cetăţi, urme de fortificaţii, mă-

năstirile: Grăjdana, Barbu, Isvoranu, Ciolanu, Bradu, din cari unele încungiurate de ziduri tari.

Nișcovului, Gura, com. rur. în Rom., j. Buzĕu, situată pe ambele maluri ale rîului Nișcovu; teren accidentat de numeroase dealuri, din cari Săsenii și Cărlomănescii sûnt renumite prin viile ce le acoper și calitatea vinului ce produc. Com. e formată din 8 căt. cu 2100 loc. (Dicț. geogr. 1892), 4 biserici și 1 școală. Intre anii 1823—34 com. Gura Nișcovului era centru de cultură, cu renumita școală a lui Codru.

Nisetru, pesce, v. Acipenser.

Nishne Tagilsk, localitate cu băi și usine în guv. rus. Perm, în apropiere de Tagil, 30,000 loc.; cele mai însemnate mine din Ural (aur, platină și aramă).

Nisib, sat în vilaietul turco-asiatic Aleppo, lângă rîul Eufrat; aci au bătut Egiptenii sub Ibrahim pașa pe Turci sub Hafis pașa, la 24 Iun. 1839.

Nisip, rocă, deposit elastic necimentat, format de grăunțe mici, isolate, aparținênd în majoritate quarțului. Mărimea gr. e variabilă, forma lor rotundă, uneri colțurată. Pe lângă quarț se găsesc mai întotdeuna lamele de moscovit și gr. de feldspath, apoi minerale resistente ca zircon, grenați, turmalină, rutil, epidot, etc. Uneori N. conține afară de mineralele citate și pietri scumpe și minereuri, ce pot fi chiar exploatate. N.-uri cu pietri scumpe (diamant, diferitele varietăți nobile de corindon și spinel, beril, etc.) se cunosc din Brasilia, India, Ceylon, Ural, Africa de sud, etc.; N. aurifer în Klondyke, Africa de sud, California, Australia, etc., cu platină mai ales în Ural, cu casiterit la Cornwal, Malaka, Sumatra, etc. In Rom. și Trans. aurul se găsesce în N. pliocenic, pleistocen și în cel modern al rîurilor actuale. Cantitățile sûnt de obiceiu prea mici pentru o exploatație. N. e un deposit fluviatil, marin sau aeolian. *N. mobil* sau *sburător* este format de grăunțe mici, rotunđite și cari pot fi ușor transportate de vênt. *N. vulcanic* este format de capili foarte mici. Prin cimentarea grăunțelor N.-ul se transformă în *gresie*. N.-uri se găsesc mai ales în depositele actuale ale rîurilor, pe bordul mărilor, în stepe și deșerturi; e foarte respândit în terțiar (România pliocen, chiar oligocen), mai rar în cretacic și jurasic; dar se cunosc N.-uri și în permo-carbon, în cambriu și silur inferior. In *agrologie* se numesc *terenuri* N.-oase acelea, cari conțin preste 60% N.; ele în genere tânjesc de secetă, fiind-că nu au o putere de absorbțiune deosebită pentru apă și disoluțiuni, nici consistență, prin urmare nu formează bulgări și nu țin umeđeala. Ele preste tot sûnt terenuri sărace, și puține plante reușesc pe ele; reușesce bine numai secara, lupinul, cartofii și câteva ierburi de o calitate inferioară; dintre copaci reușesc în N.-uri mesteacănul, pinul silvestru, viia și cu deosebire salcâmul (acațul), care se și plantează anume pentru a *lega N.-urile* sburătoare.

Nisipuri, com. rur. în Rom., j. R.-Sărat, situată pe malul drept al rîului Buzĕu și compusă din 3 cât., cu 1302 loc. (Dicț. geogr. 1896), 2 biserici și 2 școale.

Nișnij Novgorod, guvern. în Rusia, 51,274 km²., cu 1.600,304 loc. (1897). *Capitala N.* (Nishegorod) la confluența rîului Oka cu Volga, 95,124 loc. Emporiul comercial între Europa și Asia; articoli principali: bumbac, lână, mătasă, blănării, fier, aramă din Rusia, apoi: articoli de modă, mașinerii, cereale și spețerii din Europa, teă din China; 1895 a fost schimbul de 155·5 mil. ruble. 1896 exposiție. In apropiere se află o mânăstire renumită.

Nistoiul, (geogr.) lac în Rom., j. Dolj, pl. Amaradia, com. Tălpașiu, cu o suprafață de 800 m²., e 10 m. adânc.

Nistru, fluviu (la cei vechi *Tyras, Danaster, Danastris,* turc. *Turla),* isvoresce din Carpații galițieni, curge spre resărit, desparte Bucovina de Galiția dela satul Babin până la satul Onut, trece la orașul Hotin pe teritoriul rusesc, desparte și aici guvernamentul Podoliei și al Chersonului de al Basarabiei, și se varsă între Cetatea Albă și Ovidiopolea în Marea Neagră, făcênd acolo un liman de 28 km. lung și 7 km. lat. Cu cotituri cu tot are o lungime de 1040 km. și este navigabil în partea lui mijlocie și inferioară; curge repede și are o mulțime de stânci în albie; ici colo e foarte adânc și plin de pesci feluriți. Ca rîuri laterale mai mari are în stânga sa din Podolia pe Podhona, Racica, Irva și Smotrița, și din Cherson pe Iaurlicul și Curciuganul, iar în dreapta, din Basarabia, pe Reutul și Botna. [Dr. I. G. Sbiera.]

Nisuințe sau *năsuințe* devin fenomenele voliționale când, îndreptate fiind asupra unui efect, sûnt împiedecate în acțiunea lor. N.-le sûnt stări psichice subiective, dar cu pornire obiectivă; sûnt stări active a căror acțiune se afirmă totdeuna în tendența de a înlătura causa împiedecătoare întru ajungerea efectului. Efectul, ce N.-le tind a ajunge, se numesce obiectul lor. N.-le sûnt de doué feluri, positive și negative. Cele positive tind a procura o stare de plăcere, ce nu era, și astfel, mulțămind trebuințe fisice ori morale, promovează interesele vieții. Cele negative tind a depărta dela sine și a se scăpa de tot, ce se pare stricăcios. (Cf. Pletosu, Psichol. pag. 74.)

Nitraria *Schoberi* L., plantă din fam. Zyophyllacee, cresce prin deșerturile Rusiei de sud, ale Asiei, Australiei, unde aduce mari foloase oamenilor și animalelor prin fructele sale zămoase.

Nitrate, *(Nitrite),* se numesc sărurile acidilor azotic ori nitric, respective a acidului azotos sau nitros. N.-i se obțin direct dela tratarea metalelor ori a oxidilor lor cu acidul nitric. Ei toți sùnt solubili în apă. Unii au reacțiunea acidă, ca N.-ul de plumb și de cupru, alții neutrală, ca N.-ul de potasiu. Cei mai întrebuințați în industrie și laboratoare sûnt cel de potasiu numit salpetru, apoi de sodiu și de plumb. Sûnt corpi oxidanți. N.-i se obțin dela calcinarea azotaților. Ei sûnt asemenea fără excepție solubili în apă.

Nitratul de Chili (pron. Șili) (salpetru sau salitră de Chili), îngrășământ chimic în formă de sare, ce se importă în cantități mari din America de sud, unde se găsesce în pământ sub numirea de Caliche. El conține 14—16% azot în formă ușor solubilă și se dă la toate plantele fără deosebire. Avantagele lui sûnt solubilitatea ușoară, și efectele momentane ce le obținem în urma lui. Dat însă în mĕsură prea mare, plantele se desvoaltă prea mult în foi și cerealele cad. Pe

terenurile năsipoase se disolvă prea repede şi se strecoară cu apa în subsol ori în tuburile de drenagiu.

Nitroacetonitril, acid care cu metalele formează săruri explosibile numite fulminaţi s. e. de argint, de mercur, etc. $CAg_2(NO_2)$—CN.

Nitrobenzol ($C_6H_5NO_2$), oleu de mirbana sau de migdale amare artificial. Se obţine dela Benzol, tratându-l cu acid nitric fumant. Lichid galbeu, miros caracteristic de migdale amare, insolubil în apă dar uşor în alcool, eter, cloroform, etc. E usitat mult în parfumerie şi în fabricarea săpunurilor.

Nitrocelulosa, v. Celulosa.

Nitrofosfat, un amestec de superfosfat de calciu şi salpetru intrebuinţat ca îngrăşământ în agricultură.

Nitrogelatina, (Abelită), un amestec de piroxilina (fulminat) cu nitroglycerină.

Nitrogen, v. Azot.

Nitroglycerina, un eter al glicerinei cu acidul azotic, ḑis şi trinitroglicerină $(NO_3)_3C_3H_5$. Se prepară cu mare precauţiune după o anume prescripţiune dintr'un amestec de acid azotic (10%), acid sulfuric (25%) şi glicerină (4%). E un lichid oleios, inodor, gălbui, se solidifică la —20°, solubil uşor în eter şi alcool, insolubil în apă. Prin ciocnire ori încălḑire produce o mare explosie. Amestecată cu năsip formează dinamita (v. ac.), care explodează numai prin aprindere şi servă cu deosebire la spargerea stâncelor. Ea a fost descoperită de Nobel, inginer svedez.

Nitroleum, identic cu Nitroglycerina (v. ac.).

Nitrolignose, amestecul de nitroglicerină cu nitraţi alcalini pentru prepararea capselor dela arme.

Nitromannit, un derivat nitric dela manita, $C_6H_8[O\,NO_2]_6$.

Nitroprusiḑi, derivaţi obţinuţi dela compuşi cianhidrici şi în special dela tratarea Ferocianurei de potasiu cu acidul azotic fumant. Cel mai important e Nitroprusiatic de sodiu $Na_2Fe(CN)_5NO + 2H_2O$, care cristalisează în roşu rubin; solubil în apă şi care e un reactiv special pentru sulfuri, colorând soluţia acestora în purpuriu.

Nitrum, identic cu salpetru, nitratul de potasiu.

Nitzulescu, *Nicolae*, teolog, n. 19 Sept. 1837 în com. Burduşeni, j. Ialomiţa, Rom.; doctor în filosofie şi licenţiat în teol., prof. de limba ebraică, de exegesă şi de archeologie bibl., numit la facult. de teol. din Buc., a fost decan al acestei facultăţi. Scrieri: Compendiu de ist. bisericei (1875), Contra pseudo-ortodoxiei (1876), Elemente de gramatica ebraică (1877), Noul aşezământ (1897).

Niucluang, oraş în prov. chineză Şinking, lângă sinul Liatong, 60,000 loc., port convenţional.

Nivel, instrument, ce servesce a fixa o linie sau un plan într'o stare orizontală. Cel mai primitiv este aşa numita »cumpĕna zidarului«, un triunghiu isocel de lemn sau metal în al cărui crescet este aplicat un fir cu plumb. Mai exacte sûnt N.-le cu »bulă de aer«, (libela): un tub de sticlă umplut nu deplin cu apă sau alcool, etc., lăsând un gol mic pentru aer, se închide ermeticesce şi se fixează pe o placă de alamă în sens orizontal. Bula va fi totdeuna la mijlocul tubului când N. stă pe un plan orizontal. Pentru lucrări geodesice mai însemnate se aplică la o lunetă (diopter). N. »cu apă« se basează pe principiul vaselor comunicante. A *nivela* se mai folosesce ca termen inpropriu pentru neteḑirea terasamentelor între două puncte, cari însă nu trebue să fie în acelaş plan orizontal.

Nivernais, cândva provincie franc., actualul departament Nièvre şi părţi din Loiret şi Cher.

Nixe, în mitol. germ. spirite bărbătesci şi femeiesci ale apei, de origine spirite ale apelor ceresci (nori cu ploaie). (v. Nimfe, Ḑine.)

Nizam, v. Nisam.

Nizami, (1100—1180), celebru poet persan, cel mai popular între scriitorii orientali, considerat ca creatorul epopeei romantice. Opera sa principală: Cele cinci comori, e o reunire de cinci mari poeme.

Nizza, (franc. Nice), capitala depart. franc. Alpes-Maritimes, pe marginea Golfului Genua. 76,263 loc. (1896); se împarte în oraşul nou şi vechiu dimpreună cu mai multe suburbii lângă mare; staţiune climaterică de primul rang, cu deosebire de iarnă pentru bolnavii de piept (temp. med. an. 15·6°, ḑile de ploaie în sesonul de iarnă (Nov.—Aprile) 36, inourate 42, iar cele cu soare 103); băi de mare, terase ca apĕrătoare contra furtunelor de mare, cu promenăḑi splendide. Fabricaţiuni de esenţe, conserve de fructe. Export de unt de lemn, parfumării, flori naturale, mai ales pentru Europa nordică, pesce (anchovis şi thun). Până 1860 capitala provinciei sardinice N. (4179 km².).

Njam-Njam, popor, v. Niam-Niam.

Njegoş, numele familiei domnitoare Petrovici în Montenegro din neamul N. Străbunul lor *Danilo Petrovici N.* în 1711 ales vlădică al ţerii; N. cumulau atât puterea bisericească cât şi cea lumească (dela 1516).

Njeshin, oraş în guvern. Tşernigow, Rusia, 32,108 loc. (1897). Catedrală, cultură de tutun, comerciu.

Njordr, în mitol. nord-germ. tata ḑinei Freyr sau Freyja, ḑeu din viţa Wanilor, până ce ceilalţi ḑei erau din gintea Asilor.

Noac-*Moise-Soranul*, v. Sora-Noac-Moise.

Noapte, restimpul între un apus de soare până la un resărit imediat.

N. polară, în regiunile polare restimpul ce trece preste 24 ore fără a se ivi soarele preste orizont.

Noaptea Sf. Bartolomeu, v. Bartolomeu.

Nobel, 1) *N., Ludwig,* mare industriaş, n. 1831 în Stockholm. Organisator al mai multor fabrici de vapoare şi de alte vase de marină, cu deosebire de resboiu, pe lângă şi a numeroase fabrici de petrol atât în Europa la Bacu cât şi în America. 2) *N., Alfred,* inventatorul nitroglicerinei şi al dinamitei. Averea acestuia constând în mai multe milioane, a lăsat-o ca premii pentru descoperiri sciinţifice.

Nobil, *Nobilime*, v. Nobleţa.

Nobili, *Inelele lui*, (chim.) fenomene de interferenţă analoage inelelor lui Newton, obţinute pe cale electrolitică într'o soluţie de acetat de plumb, care în presenţa curentului electric se oxidează faţă de oxigenul aerului şi peroxidul format se depune în straturi foarte fine colorate în sensul curcubeului.

Noble, (Nobel), moneta engl. de aur, 1343—1550 echivalent »galbinului«.

Noble Leçon *des Vaudois,* parafrasă de maxime evangelice, unul din cele mai vechi monumente de limbă romană, cam de pe la 1100. Mai vechi sûnt numai Jurămêntul lui Ludovic Germanicul și nisce glosse și fragmente.

Nobleța, calitatea nobililor. N. e representată în istorie prin casta celor privilegiați, cari aveau de drept puterea și averile. Aceștia acapararseră armata, preoția și magistratura. La Greci N. era representată prin aristocrați; la Roma prin patricieni. La Roma N. a fost distrusă de către plebe în timpul celor două secole după retragerea poporului pe Muntele Sacru. In Galia N. exista chiar înaintea cuceririi romane. N. a început în Francia ca și în întreagă Europa prin *ingenuitate* (v. Ingeniu). N. a devenit hierarchică îndată ce s'a organisat regimul feudal, transformându-se într'o instituție armată. N. și-a pierdut ori ce importanță militară, când regalitatea a reunit sub un sceptru marile domenii feudale (fiefuri) ale monarchiei. Richelieu o îngenunche la picioarele lui Ludovic XIV, iar revoluția din 1790, prin decretul din 17 Iunie, o suprimă cu totul. N. fù mai apoi creată de către Napoleon I. Titlurile nobilare au fost șterse de republică în 1848 și restabilite de către Louis-Napoleon la 24 Ian. 1852. Ađi în Francia ca și în România N. nu mai e decât posedarea unui simplu titlu ereditar fără nici un privilegiu. [Nigrim.]

Nobleța română, v. Boieri.

Nocrichiu, (magh. *Ujegyház,* germ. *Leschkirch),* com. mare în Trs., cott. Sibiiu, 1061 loc. (1891) Rom. și Sași, cu pretură, judec. cerc., postă și telegraf. N. a fost sediul *scaunului* cu același nume, cu un teritor de 287 km²., care în urma art. de lege XXXIII ex 1876 a fost împărțit parte la cott. Sibiiu, parte la cott. Têrnava mare.

Noctambulism, este o formă particulară de îmbolnăvire psichofisică și care se manifestă prin faptul că cel cuprins de el, nu numai se mișcă și umblă noaptea și dormind, ci și săvîrșesce lucruri, pe cari omul numai în stare deșteaptă, în deplină cunoscință ar puté să le facă, ba încă și mai cutezătoare. Lucrările săvîrșite în N. se caracterisează prin faptul, că fiind lipsite cu totul de consciință, ele totuși se presintă ca voluntare și intenționate; chiar și vorbirea nu e lipsită de legătura logică. Noctambulismul se ia identic cu somnambulismul (v. ac.), cu lunatismul (v. ac.), deși prin anumite particularități se deosebesce de acestea, deoarece noctamb. nu împiedecă desvoltarea organică și nu are sfîrșit letal. [Pl.]

Nocturna, compositiune musicală, vocală sau instrumentală destinată a fi executată seara sau noaptea, și astfel e același lucru cu *Serenada.* Cum scopul acestor bucăți nu poate fi altul decât a mări farmecul unei frumoase nopți, ele trebue să fie de un caracter liniștit, dulce, de o factură melodioasă. S'a dat încă numele de N. unor mici compositiuni scrise în acest caracter, uneori chiar triste, destinate pianului (Field, Chopin, ș. a.); nu au o formă hotărîtă, dar constau cele mai de multe ori din desvoltarea a două teme contrastante. [T. C.]

Nocturna, e numirea ce să dà fluturilor de noapte, ca fluturele gândacului de mătasă, Striga, etc.

Nocturnus, la Romanii vechi steaua de noapte, adecă luceafĕrul de seară, identic cu steaua Vesper sau Vesperugo (Hesperos la Greci).

Nod, în marină, este unitatea de mĕsură pentru a determina iuțeala navelor; un N. are lungimea de 14·52 m. și corespunde la o distanță parcursă de una milă = 1852 m.; astfel când ḑicem că un vas filează 10, 20, 30 de N. înseamnă, că el percurge într'o oră 10, 20, 30 mile marine. Cea mai mare iuțeală actuală e de 36 N. [Const. B.]

Nodul Gordian, v. Gordios.

Nod vital, un punct la începutul mĕduvei spinării, la originea părechii a 7-a a nervilor cranieni, a cărui lesiune omoară numai decât omul sau viețuitoarea rănită. Acest punct guvernează toate mișcările respirătoare, și o simplă tăietură în el nimicesce numitele mișcări.

Nodier, *Charles,* (1780—1844), scriitor franc., crescut în ideile revoluțiunii din 1791, deveni pe urmă regalist. Cunoscĕtor al literaturei germ. și engl., contribuí mult la respândirea acestora și la întroducerea romantismului în Francia. Operele sale, în 12 vol., cuprind romane, studii estetice, filologice și de zoologie, memorii și suveniri istorice.

Nodule *de minereuri,* sûnt nisce concrețiuni ce se găsesc în diferite strate geologice și cari sûnt alcătuite din diferite minereuri, ca fierul, pirita, etc.

Noe, după tradiția evreică al doilea protopărinte al omenimei; N. a scăpat cu ai sĕi de potop în corabia făcută de el la porunca lui Dumneḑeu; el a descoperit vița de vie; tatăl lui Sem, Ham și Iafet, protopărinții popoarelor semitice, africane și indo-germane.

Noëls, cântece sau idile religioase pentru crăciun, în limba franceză.

Noema, *(grec.)* sciință, rațiune, noțiune.

Noemin, (ist. bibl.), v. Rut.

Noetica, *(lat.)* sau *Gnoseologia, (grec.)* disciplina filosofică care are de obiect condițiunile, principiile și legile după cari se produce cunoscința și după cari se întemeiază certitudinea și adevĕrul (teoria cunoscinței). Cf. Wundt., Log. I, Absch. V—VI. [Pl.]

Nogaiani, seminție tătară în guv. rus. Tauria și Caucasia, 57,000 capete. *Stepele N.-ne,* șesuri secetoase însă fertile la partea de jos a Niprului.

Nogiorid, (magh. *Nagy-Ürögd),* numirea veche Irugd, com. mică în Ung., cott. Bihor, cercul Orăḑii mari. Apare în actele publice la 1273. Are 870 loc. Rom. gr.-cat. Lângă comună se află ruinele unei biserici vechi zidită în secl. XIII.

Nógrád, comitat ung. în partea stângă a Dunărei, se mărginesce cu cott. Zólyom, Gömör, Heves, Pest-Pilis-Solt-Kiskun și Hont. Suprafața de 4355·18 km²., este muntoasă și deluroasă. Rîuri mai însemnate Dunărea și Ipoliul. Dintre minerale se află în mesură mai mare cărbuni de piatră; dintre cereale se cultivă: grâu, secară, orz, ovĕs și cucuruz, apoi cartofi, napi de zahăr, in, cânepă, rapiță, păstăioase, tutun și viță de vie. Loc. 214,444 (1891) Maghiari, Slovaci și Germani. Ocupațiunea principală a locuitorilor e agricultura. Cott. N. se împarte în 7 cercuri. Capitala *Balassa-Gyarmat.*

Nógrád, comună mică în cott. Nógrád, 1507 loc. (1891). Magh.

Nohl, *C. Fr. Ludwig*, musicograf german, n. 1831 în Iserlohn, † 1885 în Heidelberg. A studiat dreptul și musica, și a scris mai multe volume, biografii, ș. a., ale diferiților compositori ai școalei germane, mai cu samă consacrându-se lui Mozart și Beethoven. [T. C.]

Noiré, *Ludwig*, filosof germ., n. 1829 în Alzey (Hessa renană), † 1889 la Mayence, unde a fost profesor de gimnasiu. Sprijinindu-se pe filosofia lui Spinoza, Schopenhauer și pe teoriile naturaliștilor moderni, N. a căutat să stabilească o concepțiune monistică a lumii. A publicat: Lumea ca desvoltare a spiritului, Basele unei filosofii moderne, Idea monistică, Dubla causă a causalității, Fundamentul unei teorii monistice a cunoscinței, etc.

Noirmoutier, insulă la coasta Franciei, dep. Vendée, 58 km²., 4 m. sub nivelul mării, apěrată prin zăgazuri; loc. se ocupă cu pescuitul de stridii.

Noisseville, sat spre nord-est dela Metz; în timpul asediului cetății Metz, s'au dat la N. lupte între Francezi (Bazaine) și Germani (Manteuffel), 31 Aug. și 1 Sept. 1870.

Nojlac, *(Nagylak)*, comună mică în cott. Alba de jos, cerc. Murěș-Uioara, cu 1048 loc. (1891), 617 Rom., 373 Magh., 58 de alte naț.

Nola, oraș în prov. ital. Caserta, 7496 loc.; unul din cele mai vechi orașe ale Campaniei; aci a murit împěratul August (14 d. Chr.). In N. s'au folosit prima dată clopote la biserică.

Nolens volens, *(lat.)* vrênd nevrênd.

Noli me tangere, *(lat.)* nu te atinge de mine; lasă-mě că te las, lasă-mě în pace.

Nollendorf, sat în cercul boem Aussig; 30 Aug. 1813 învingerea Prusienilor sub Kleist (de aci numit »de N.«) asupra Francezilor sub Vandamme.

Noma, (med.) proces gangrenos, care se ivesce după morbi gravi (pojar, scarlatină, tifus, etc.) de preferință pe mucoasa gurei, și nimicesce rapid toate țesuturile învecinate, chiar și osul. N. se observă cu deosebire la copii mai mărișori. Terapia: cauterisări, remedii antiseptice, nutremênt și aer bun; defectele ulterioare se pot delătura prin operațiune plastică.

Nomad, *(grec.*, popor de păstori), popor care se ocupă în prima linie cu crescerea vitelor și trece cu ele dela o pășune la alta. Ce privesce starea culturală a N.-lor, ea este superioară pop. ce trăiesc numai din vênat și pescuit, însă este inferioară pop. agricole și industriale. In Europa îi mai găsim prin stepele din jurul Mării Negre și în nordul extrem (Laponi).

Nomada, *(Nomada Roberjeotiana)*, albină din ord. Hymenopterelor, clasa Insectelor.

Nomarchie, *Nomos*, *(grec.)* numele unui cerc de administrație în Egiptul vechiu și în Grecia de adi.

Nomenclator, *(lat.)* la Romani sclavul care însoția pe stăpânul sěu la plimbare avênd să-i spună numele celor cu cari se întâlnia. Astădi N. este titlul cărții, care înșiră cu numele pe toți bărbații, cari s'au distins într'un ținut oarecare.

Nomenclatura, totalitatea numirilor întrebuințate în vr'o specialitate a sciinței, industriei sau artelor. (N. geografică, [v. Toponomastica], chimică, agricolă, musicală, ș. a.)

Nomen et omen, *(lat.)* nume și cobire; citat din »Persa« (IV, 4, 74), a lui Plautus.

Nominalism, *(neolat.)* teoria filosofică, care susține că noțiunile generice, ca producte ale abstracțiunii, nu au realitate obiectivă, ci sûnt numai pure numiri (nomina rerum, flatus vocis); realitate au numai indivizii. Intemeietorul N.-lui a fost Ioan Roscellin (v. ac.). Formula N.-lui sună: universalia post rem. [Pl.]

Nomina sunt odiosa, *(lat.)* »numele sûnt odioase« (urîte); va să dică: când e vorba de o faptă slabă, numele făptuitorului causează neplăcere.

Nominația, figură oratorică, când în locul unui nume de persoană sau de localitate, se pune o caracteristică a aceluia. [*]

Nominatio auctoris, *(lat.)* instituțiune de drept, în sensul căreia posesorul unui lucru este îndreptățit ca apěrarea în contra pretensiunilor altora să o cedeze acelei persoane, dela care a primit posesiunea lucrului.

Nominativ, v. Casuri.

Nomocanon, colecțiune de legi, cari pe lângă legile bisericesci cuprinde și legile civile date de către împěrați în causele bisericesci la cari se referesc canoanele. N. este compilat din: »Concordia canonum«, o colecțiune a lui Ioan Scolasticul, preot în Antiochia apoi patriarch in Constantinopole (564), și dintr'o altă colecțiune a aceluiași, care pe scurt, în 87 capete, cuprinde cele tractate în »10 novele ale lui Iustinian«. N. se numesce și partea II a Pravilei (v. ac.). (Cf. Dr. I. Rațiu, Dreptul biser. Blaj 1877, p. 33.) [Dr. Iacob Radu.]

Nomocrație, (grec. domnia legii), forma de domnie, în care se ține samă de legi și toate se execută numai în cadrul lor.

Nomol, v. Nămolire.

Nomos, *(grec.)* lege; ordine, origine; în Grecia de adi provincie (v. Nomarchie).

Nona, la Romani parca (urditoarea) care s'a îngrijit, ca pruncul să se nască în a noua lună.

None, la Romani a cincia ori a șeptea di a fiecărei luni, totdeuna era a noua di în lună, numerându-se dela Idus (v. ac.) înderět.

Nonet, (ital. *Nonetto)*, nume dat unor compositiuni musicale scrise pentru 9 voci sau 9 instrumente concertante. [T. C.]

Nonius, instrument cu care se pot měsura exact dimensiuni mai mici decât un milimetru sau părți de arc mai mici decât un grad ori chiar decât o minută. Numit după inventatorul instrumentului, prof. portughez Nonius.

Nonius, *Marcellus*, gramatic latin, a scris în secl. III d. Chr. »Compendiosa doctrina per litteras, ad filium«, un fel de lexicon enciclopedic, cu puține cunoscințe, însă foarte însemnat pentru resturile din operele de literatură latină dispărute. Ultimele edițiuni sûnt de Gerlach și Roth, Basel 1842, Quicherat, Paris 1861 și L. Müller, Leipzig 1898.

Nonnus, poet grec din secl. V d. Chr., a scris o epopee, »Dionysiaca«, în 48 de cărți, fără simțemênt poetic, nici religios, despre expedițiunea lui Bachus in India; »Parafrasa evangeliului dela Ioan« (Μεταβολή), în hexametro, după biblie, tradusă în franc. de contele Marcellus.

Nonpareille, litere, v. Caractere tipografice.

Non plus ultra, *(lat.)* neîntrecut; care nu poate fi făcut mai bine; nu poate fi întrecut.

Non possumus, *(lat.)* nu putem, nu se poate. Formula de care se servesce curia romană, când nu încuviințează pretensiunile vre-unei puteri lumesci.

Non scholae, sed vitae discimus, *(lat.)* »nu învĕțăm pentru școală, ci pentru viață«, citat din Seneca junior.

Non sens, *(lat.)* fără înțeles; prostie; neghiobie.

Nonte, (Nânte, turc. *Notie),* com. rur. cu 3900 loc. Români mohamedani, în Vlaho-Meglen în Macedonia. N. e singura com. română, ai cărei loc. sûnt Români mohamedani. Se crede, că N. e aceeași localitate cu Ἐράτια, menționată de Kedrenos, (ed. Bonn. II 462), dar aceasta nu e probabil. (v. Meglena.)

Noologia, *(grec.)* direcția filosofică, care susține, că cunoscințele noastre își au originea numai în rațiune și în afară de ori și ce experiență. Ca teorie, această direcție se numesce *Noologism. Noologist,* care împărtășesce vederile noologismului și profesează în acel înțeles. N. însemnați au fost: Plato, Leibnitz, Berkley, Fichte. [Pl.]

Nooselița, v. Novoselița.

Nopal, plantă, v. Opuntia, Coccus și Coșenila.

Nor, aglomerări de picături mĕrunte de apă sau firicele de gheață suspendate în aer; se deosebesc de negură prin înălțimea la care stau. Dacă condensarea vaporilor înaintează, atunci se formează picături mai mari și cad la pământ sub formă de ploaie. După clasificațiunea internațională deosebim următoarele forme principale ale N.-lor: 1) *Cirrus,* N. singuratici, rari, asemenea unei pene de pasere și de coloare albă; 2) *Cumulus,* grămedi mari de N., întunecați, cu basa orizontală, acoperind adese întregul cer, mai ales iarna; 3) *Nimbus,* N. de ploaie, strat gros de coloare închisă, diformă cu marginile sdrențuite; 4) *Stratus,* cu stratificare orizontală, observăm adeseori spre vest la apunerea soarelui.

Nord, *(miasă noapte),* partea orizontului, în cătro cade umbra la amiazi; unul din cele patru puncte cardinale.

Nord, *(Départament du Nord),* depart. franc. în Flandria, 5773 km², cu 1.736,341 loc. (1891), 7 arond., capitala Lille.

Nord, *Marea de, (Oceanus Germanicus, Nord-See),* sin al Oceanului Atlantic între Francia, Belgia, Olanda, Germania, Norvegia și Anglia, din care Skager Rak conduce în Marea Baltică, Pas de Calais însă în Canalul La Manche. Ca limită spre nord se privesce cercul de lățime 61° dintre Unst și Sognefjord, unde lățimea este 300 km. *Țermurii de est,* sûnt sfîrticați de fjorduri (sinuri mici) în o mulțime de insule și peninsule. Fjorduri mai mari: Hardanger, Bukke, Lyse, Lister, ș. a. *Insule:* Uthland și grupul Halligen. Dela acest grup spre sud sûnt peninsulele: Eiderstedt și Dithmarschen. Dealungul *țermurilor de sud,* sûnt insule mai mari: Wangerooge, Spiekeroog, Langeoog, Baltrum, Norderney, Juist, Memmer, Borkum și Helgoland, ș. a. In țermurii Olandei străbat 2 sinuri: Zuidersee și delta Rinului. Zuidersee este mărginit de un grup de 7 insule mici; insulele deltelor Rin, Maas și Schelde, Rosenburg, Ysselmonde, Pulten Schouwen, ș. a. Spre Belgia și Francia țermurii descriu o linie aproape dreaptă. *Țermurii de vest.* In sud-estul Angliei peninsula Kent, unde se varsă Stour în mare; spre nord Chatam și Gravesend, împreună cu insula de odinioară Thanet, cuprind jurul deltei Tamisa. De aci spre nord țermurii Angliei descriu formă de semicerc până la sinul Wash. Dela Wash până la delta Humber, țermurii sûnt formați din piatră de var. Până la delta Tees sûnt mai multe golfuri mai mici, cu mici insule. Golfurile țermilor scoțieni: Firth of Forth, Moray Firth, Aberdour, ș. a. *Porturi.* Pe țermii M. de Nord se află ca. 400 porturi, dintre cari cel mai insemnat și totodată cel mai mare de pe rotogolul pământului este portul orașului Londra, apoi New-Castle-Upon, Tyne, Hamburg, Anvers, Lübeck, Bremen, Amsterdam, Rotterdam, ș. a. și cu vr'o 92 fare.

Nord, *Resboiul de N.,* resboiul dela 1700—21 între Svedia de o parte, Polonia, Rusia, Danemarca, Prusia și Hanovra de altă parte, și în urma căruia Svedia a pierdut preponderanța în nordul Europei. In Svedia era rege Carol XII, care merge în contra Danemarcei și o constringe a încheia pace (18 Aug. 1700) la Travendal. Bate pe Ruși la Narva (30 Nov.); întră apoi în Polonia și după mai multe victorii face dieta să alunge pe August și să dea coroana lui Stanislas Leczinski. Se îndreptează apoi prea târdiu contra lui Petru cel Mare, apucă greșit spre Ucrania și pierde totul la Pultava (8 Iulie 1709). Se refugiază în țerile române, unde provoacă un resboiu între Ruși și Turci și întârdiază până în 1714. Când se întoarse în țeară, posesiunile fuseseră pierdute, el credù a se despăgubi ocupând Norvegia, dar peri la asediul cetății Fredericshald, 11 Dec. 1718. Lupta se urmă nenorocoasă pentru Svedezi, cari lăsară Hanovrei Brema și Verden, primind 1 mil. taleri (pacea din Stockholm 20 Nov. 1719), Prusiei Pomerania anterioară până la Peen, primind 2 mil. taleri (pacea din Stockholm 1 Febr. 1720), Rusiei Livonia, Estonia, Ingria cu ținuturile Kexholm și Viborg (pacea din Nystad 10 Sept. 1721).

Nordamerica, America de nord, v. America.

Literatura Nordamericană, are 3 perioade: timpul colonisării (1620—1775), timpul de transițiune (1775—1820) și secl. XIX. Prima epocă nu cuprinde decât scrieri religioase, cronice și monografii istorice, și prea puține de alt gen. In epoca a doua se publică mai mult scrieri politice, cari vulgarisează ideile lui Rousseau și ale enciclopediștilor francezi și contribuesc mult la întemeiarea republicei. Foarte populare sûnt din acest timp operele lui Franklin (v. ac.), traduse în toate limbile culte europene; la noi de I. Rîureanu, »Opere alese«. Adevĕrata literatură națională, independentă, în care se oglindesce spiritul și caracterul poporului american, deosebită prin urmare de literatura engleză, deși scrisă în aceeaș limbă, începe cu independența Americei, și mai ales dela 1820. Notele ei caracteristice sûnt originalitatea, francheța, umorul vesel și vioiciunea simțemêntului; iar din punctul de vedere moral, altruismul sau iubirea deaproapelui în mai mare mĕsură decât în literatura europeană. Dintre scriitorii mai însemnați amintim aici pe următorii: în istorie: G. Bancroft, W. H. Prescott, J. L. Motley și Francis Parkman; în roman și novelă: Washington Irving (1783 până 1859), cu care incepe epoca actuală, I. F. Cooper, Harriet Beecher Stowe, al cărui

»Uncle Tom's cabin« a contribuit la desființarea sclăviei Negrilor, ş. a. Cei mai renumiţi poeţi lirici sûnt: Longfellow, W. C. Bryant, R. H. Dana, distins prin intimitatea şi adâncimea simţemêntului, I. G. Percival, pesimist, Edgar Poe, liric şi novelist fantastic, F. Greene Halleck, unul din cei mai populari şi mai realişti, quackerul I. G. Whittier, care pentru puterea şi adâncimea simţemintelor morale, e privit de unii, poate cu mai mult temeiu decât Longfellow, ca primul poet american. Epopeia şi drama sûnt puţin cultivate. Bine representate sûnt ăncă jurisprudenţa, diaristica, filosofia, sciinţele şi mai ales pedagogia şi economia politică (Carey, Horace Man, ş. a.). Americanii se disting însă mai mult prin iniţiativa şi spiritul practic decât prin teoria sciinţei.

Nordau, *Max,* scriitor, n. 29 Iulie 1849 în Pesta, fiul unui ovreu erudit; studià acolo medicina. După mai multe călătorii, stabilindu-se ca medic în Pesta, se făcù cunoscut ca foiletonist al diarelor »Pester Lloyd«, »Frankfurter Zeitung«, »Vossische Z.« A scris în limba germ.: Din adevĕrata ţeară a milioanelor, 2 vol. 1878; Beşici de săpun, 1879; Parisul sub a treia republică, 1880; Minciunile convenţionale ale civilisaţiunii, 1883; Paradoxe psichologice şi sociologice, 1885; Degenerarea, ş. a., cele din urmă publicate şi în românesce.

Nord-canal, (Nordholländischer Kanal), unul din cele mai importante canale ale Olandei, dela Helder până la Buiksloot pe Y; 52 km. lung, 38 m. lat.

Nord-cap, promontoriu pe insula norv. Magerö, cel mai nordic punct al Europei; situat sub 71° 12′ lat. nord.

Nord-carolina, v. Carolina.

Nord-Dakota, v. Dakota.

Nordenskjöld, *Adolf Eric de,* explorator polar svedez, n. 1832 în Helsingfors, a studiat geologia; în expediţiunile sale între 1858—1876 a explorat ins. Spitzberg, coasta vestică a Grönlandei, Marea Carică şi gura fluviului Jenisei, prin cari s'au dovedit posibilitatea comunicaţiunii pe apă între Europa şi Siberia; 1878—80 a resolvat, prin încungiurul Asiei, vechea chestiune a aşa numitei: »trecători de nord-est« (trecătoarea Behring); 1883 explorează interiorul Grönlandei dinspre coasta vestică a ei. A scris: Ocolirea Europei şi Asiei pe (nava) Vega. Grönlanda (1886).

Nordhausen, oraş în guvernam. prus. Erfurt, 26,847 loc. (1890); gimnasiu clasic şi real; filiala băncii imperiale, cameră de comerciu; vinărsării grandioase, etc.

Nordholland, (Olanda nordică), prov. oland., 2770 km²., cu 829,489 loc. (1890); capitala Haarlem; oraş comercial: Amsterdam.

Nordica, *literatura şi limba.* Sub nume de limba N., în oposiţiune cu limba gotică, din care se trag limbile germanice sudice şi apusene, se cuprind limbile daneză, svedeză, norvegiană şi islandeză. Ele erau la început dialectele unei singure limbe, numită N., normană, norrenă, scandinavă sau islandeză, pentru că în Islanda s'a păstrat mai bine limba vechilor monumente literare ale popoarelor scandinave, deşi aci ele s'au întrodus după compunerea lor. Asemĕnarea limbilor N. cu gotica se vede în tulpine şi însemnarea lor. Ele se deosebesc de limbile germanice de sud şi vest prin bogăţia vocalelor, care le face mai puţin aspre, prin postpunerea articlului care se contopesce cu numele, prin o declinare mai simplă, prin forma simplă a conjugării pasive şi depouente, ca şi cea latină şi elină; ba în norvegiana poporană s'au păstrat multe forme nemodificate din sanscrita. Ele se despărţiră pe încetul de când începură a avé o literatură scrisă, prin influenţa literaturei germ. ăncă de prin secl. XIII, şi mai ales prin reforma religioasă din secl. XVI, şi prin influenţa liter. franc. Monumentele vechi ale liter. şi limbei scandinave sûnt E d d a (v. ac.), colecţiune de cântece mitologice şi eroice ale Scalţilor Scandinaviei, reunite în Islanda in secl. XI, şi S a g a, colecţiuni în prosă de tradiţiuni istorice, legende şi basme poporane. Afară de acestea sûnt unele cronici, omilii, cărţi religioase, cărţi de legi şi documente, din cari cea mai veche G r a g a s (G r a n e G a r s), şi o interesantă carte filosoficămorală de prin secl. XII, S p e c u l u m r e g a l e.

Nordica, *mitologia,* germană, scandinavă. Trei sûnt ţeii principali ai acestor popoare: Odin sau Wotan, identificat de Tacit cu Mercur, Tyr, Tiwas sau Zio, identic cu Zeus sau vedicul Dyaus, după Tacit acelaş cu Marte şi în fine Thor sau Donar, la Tacit Hercule. După cei mai noui şi mai autorisaţi mitografi, Tyr este părintele celorlalţi ţei, dar a fost curând deposedat de Odin, ca şi Chronos de Zeus. In ce privesce atribuţiile, Odin este ţeul furtunei, al resboiului, al înţelepciunei şi al bogăţiei. Tyr al resboiului şi Thor al trăsnetului şi al furtunei. Afară de aceştia, Germanii mai adorau pe ţeiţele Nerthus = Terra mater, Freia = Venus şi Holda, pe ţeii Freyr, Beowulf, Aegir, Loki, Heimdallr. Mai cunoscute sûnt Walkürele, ficele şi tovarĕşele lui Odin, cari ajută pe eroi în lupte şi duc în Walhalla pe cei căţuţi. Principalele isvoare pentru mitologia N. sûnt Eddele şi Nibelungenlied. Intemeietorul acestor studii este Iacob Grimm; lucrări mai noue sûnt cele ale lui Bang, Bugge, Hoffory, H. Meyer.

Nordkyn, cel mai nordic punct al continentului Europei, sub 71° 6′ lat. nord.

Nordland, comitat în Norvegia, 40,724 km²., cu 132,588 loc. (1891); capitala Bodö; bogat în stânci, fjorduri şi insule.

Nordmann, *Joh., (Rumpelmeier),* scriitor austr., n. 1820 în Landesdorf lângă Krems. In 1848 membru al legiunii academice, apoi redactor al ţiarelor »Der Salon«, »Der Wanderer« (1859—69), »Neue freie Presse« dela 1869, »Die Illustrirte Zeitung«. Autorul mai multor romane.

Nordvest *Provincii,* nume dat de Englezi unui district administrativ în Estindia, cuprinţênd partea de mijloc a Hindostanului, 274,816 km²., cu 46.922,690 loc. (1891); la N. mai aparţin state tributare de 13,273 km²., cu 799,160 loc. Capitala Allahabad.

Nordvestică, *trecătoarea,* calea maritimă, care duce din Oceanul Atlantic pe la nordul Americei la Pacific, căutată de prin secl. XVI, dar descoperită abia la 1850 de M'Clure; acum sûnt cunoscute două astfel de trecĕtori, dar ambele nepracticabile din causa masselor de ghiaţă.

Norfolk, 1) *N., comitat* engl., 5488 km²., cu 456,474 loc. (1891). 2) *N., oraş* în Virginia

(America de nord), 34,871 loc. (1890), una din stațiunile principale ale flotilei Uniunii; comerciu însemnat.

Norfolk, *Toma Howard, duce de,* n. ca. 1474, sub Henric VIII om cu mare influență, catolic zelos, a stat 8 ani în Tower, † 1554. Nepotul sĕu cu acelaș nume fù executat 1572 pentru conjurare cu Maria Stuart. Casa ducilor de N. și acum e sprijinul principal al bisericii catolice în Anglia; capul ei e *Henry Fitz-Alan-Howard,* al XV-lea *duce de N.,* n. 27 Dec. 1847.

Noria, *(span.)* un aparat destinat a urca apa; el e format dintr'un lanț continuu (interminabil), pe care sûnt fixate nisce găleți, cari se urcă încărcate cu apă și coboară goale.

Norie, (geol.) sau *Norianul* împreună cu *Carnianul,* sûnt doué subdivisiuni ale etajului *Tyrolian* din Tryasul alpin.

Norici, Alpi, v. Alpii.

Noricum, în antichitate ținutul Alpilor estici (Salzburg, Carintia și Stiria de adi); capitala Noreia, acum Neumarkt.

Norita, rocă eruptivă formată de plagioclași și piroceni rombici; câte odată conține și olivin.

Norma, în Ung. nume dat cursurilor de învĕțămênt de 6 septĕmâni ținute în vacanțe, pe la începutul secl. XIX, cu învĕțătorii școalelor poporale, sub conducerea inspectorilor districtuali școlari și în cari li-se propunea: Doctrina religiunii, Interpretarea Sf. Scripturi, Istoria biblică, Aritmetica și Metodica. Cu ocasiunea acestor cursuri se conferiau și posturile învĕțătoresci.

Normal, (lat. norma, model, regulă, mĕsură), tot ceea ce e făcut după regulă și mĕsură; N. ca subst. mĕsură normală, contr. anormal.

Normala, *școală,* organisată astfel ca să poată servi de model altor școale, îndeosebi pentru prepararea personalului didactic (preparandie, seminar pedagogic). In Austro-Ungaria numele acesta s'a păstrat pentru școalele primare urbane, cu o programă mai desvoltată. In Francia și România se deosebesc Ș. N. p r i m a r ă și s u p e r i o a r ă, cari țin locul unor institute sau seminarii pedagogice, pentru pregătirea corpului didactic primar și secundar.

Normalii, o colecțiune de acte relative la desvoltarea bisericei bucovinene. v. Calinescu.

Normandia, veche prov. franc., cuprindênd ținutul dela gura Seinei, acum împărțită în departamentele Seine infer., Eure, Orne, Calvados și Manche, 29,545 km². Capitala Rouen. Ducii de N. dela 1066 încoace (Wilhelm Cuceritorul) au fost și regi ai Angliei până ce Henric III la 1529 abdică de N. în favorul lui Ludovic cel Sfânt.

Normanl, popor de origine germană, care în secl. IX și X plecând din patria lor străbună, peninsula Scandinavia, fac invasiuni în Europa vestică și sudică, mai târdiu chiar până la mijlocul Mării Mediterane. N., constrînși de lipsa mare, în secl. IX pleacă din țeara lor spre țermurii Franciei. Conducĕtorul lor a fost contimporanul lui Carol cel Mare, Ragnar Lodbrok. După moartea lui Carol, care și-a apĕrat țeara contra lor prin forturi, întrară în Francia, o devastară și duseră cu sine mulți locuitori ca sclavi sau îi uciseră. Sub domnia neputincioșilor Carolingi se întăriră în Francia, cu deosebire pe insula Oissel, în Noir-Montier, de unde plecară în direcțiuni deosebite spre a devasta și prăda Francia. Ocupară de trei ori Parisul (845, 857, 861), înaintară spre Garonne în sus până la Toulouse, 859 străbătură și preste Rhône. Carol Pleșuvul numai cu sume mari de bani fù în stare a-i îndupleca la retragere. Sub Carol Grosul au atacat și Germania, cu deosebire orașele Aachen, Köln, Trier, Metz, Bingen, Worms. Acesta încă numai prin bani și prin cedarea unui teritor a scăpat de ei. Impĕratul Arnulf (891) i-a înfrânt însă și a scăpat imperiul de invasiunile lor. Acum năvălira din nou în Francia, Carol Simplul (912) a scăpat numai așa de dînșii, că și-a măritat fiica sa Gisela după ducele lor Rollo, căruia, după ce s'a încreștinat și depus jurămêntul de vasal, i-a cedat un teritor (Normandia, v. ac.) spre a se stabilí cu oamenii sĕi. De aci încolo N. serviră spre apĕrarea Franciei și în scurt timp însușind limba franceză, se amalgamisară. Anglia a fost de N. prădată și mai des. După moartea regelui Egbert se așezară în Northumberland și Murcia. Alfred cel Mare i-a reținut dela devastarea țerii, dar după moartea lui cu atât mai des devastară Englitera. După moartea lui Eduard Confesorul, se urcă pe tronul Angliei un urmaș al lui Rollo din Normandia (1066). Deci Vilhelm, principele Normandiei anexă Englitera la Normandia. In urmă N. se contopiră și aci, dispărându-le numele de N. In secl. IX străbătură până la peninsula iberică, Baleare, țermii Africei, Italiei, Asiei mici, devastând pe tot locul. In Italia s'au întărit mai stabil (secl. XI), când principele de Neapole, Sergius, din recunoscință pentru ajutorul dat contra rivalilor sĕi, li-a dat un teritor, unde au fundat un ducat cu orașul Aversa. Când Grecii le-au refusat partea de pradă câștigată cu ocasiunea ocupării Siciliei, ocupară Apulia și o împărțiră între ei. După aceasta, în legătură strinsă cu papii, se extind tot mai tare, primind vasalitate față de curtea papală. Robert Guiscard (1056—85) ocupă toată peninsula, fratele sĕu Roger I, Sicilia. Roger II unesce toate posesiunile normane sub sceptrul sĕu și 1130 fù încoronat rege al Neapolei și Siciliei de pontificele Anaclet II; stîngêndu-se seminția Normanilor, toate acestea trec în posesiunea Hohenstaufilor. Sub ducele Rhos, au atacat N. și țermurii mării estice, subjugând popoarele din jurul Mării Baltice, cunoscuți sub numele *Varegi* (Wareger). Rușii se supun lor. De aci au făcut invasiuni dese și în imperiul roman de est, primiți mai târdiu în armată sub numele »βαραγγοι«. In jurul Oceanului Atlantic ocupară insulele Orkney și Shetland, descoper insulele Faröer și Islanda. De aci străbat spre Grönlanda, ba chiar până la țermii Americei, prin Scoția nouă, ș. a. Prin secl. XIV și XV aceste colonii, atacate de Indiani și Eschimoși, au dispărut. [M. Bodiu.]

Normanice, *insule,* ins. engl. în La Manche, la țermurul vestic al Normandiei, 195 km². cu 92,272 loc. (1891); importante puncte strategice.

Norne, în mitol. nordică dinele timpului și sorții, în numĕr de trei: *Urd* (trecutul), *Verdandi* (presentul) și *Skuld* (viitorul), cari petrec la fântâna sfântă a dinei Urd, sub arborele Yggdrasill in Asgard, și spun soartea oamenilor, ba și a deilor; ele sûnt și genii apĕrătoare ale oamenilor.

Noroc, în înțeles obiectiv mersul independent de voința omului a întêmplărilor externe, încât resultatele lor sûnt în consonanță cu dorințele și speranțele unui anumit om. In înțeles subiectiv N. însemnează fericirea (v. ac.).

Norocosul, eroul unei povești, v. Fortunatus.

Noroiul, (agric.) ca și praful de pe drumuri și șosele și nămolul de prin bălți încă dă un amendament bun pentru diferite terenuri, deoarece el conține atât săruri minerale provenite din sfărîmarea rocelor, cât și resturi organice (humus), provenite din fecaliile vitelor și resturile plantelor ce au ajuns în el. Unde însă N. a stat mult timp sub apă, poate să conțină și corpi toxici, vătămători plantelor. De aceea nămolul și N. scos de sub apă nu se întrebuințează numai decât, ci se pune grămadă și se lasă mai mult timp să stea la soare și aer, ca să se usce și oxideze și să se reducă corpii toxici din el. Pentru a grăbi uscarea și oxidarea lui, se sapă și amestecă de 2—3 ori, înainte de a-l căra pe arături. Praful de pe șosele se poate îndată căra pe terenurile arabile, fiind deja uscat.

Norrbotten, cel mai nordic și mai puțin populat comitat (Län) sved., 106,818 km²., cu 104,783 loc. (1891); bogat în fier. Capitala Luleå.

Norrige, *(sved.)* Norvegia (v. ac.).

Norrköping, oraș în Svedia, 32,826 loc. (1891); însemnată industrie de postav, hârtie, zahăr, tabac, bumbac; șantier; comerciu maritim.

Norters, vênt de nord de iarnă, dela Missouri până în Golful de Mexic.

Northampton, 1) *N.*, oraș în Anglia cu 61,016 loc. (1891); locul principal al fabricației engl. de încălțăminte. Aci a învins Richard de York pe regele Henric VI la 10 Iulie 1460. 2) *N.*, oraș în statul Massachusetts (America de nord), lângă Connecticut, 19,990 loc. (1890).

Northamptonshire, comitat engl., 2549 km²., cu 202,238 loc. (1891).

Northumberland, comitat în nordul Angliei, cu 506,030 loc. Mare parte compus din coline neroditoare; nutresce numeroase turme de oi; industria de mașini foarte desvoltată.

Nortia, la Etrusci și la Romani zîna sorții; în templul ei în tot anul se bătea câte un cuiu. Cuiele numerau anii dela consacrarea templului.

Norvegia, (sved. Norrige, dan. Norge), regat situat în partea nordică și vestică a peninsulei Scandinavia, între Marea ghețoasă de Nord, Marea Norvegică, Marea de Nord, Skager-Rak, Svedia, Finlanda și Rusia, cu o suprafață de 322,304 km². și 1.988,674 loc. (1891), (6 pe 1 km².). *Relief* și *Idrografie*, v. Scandinavia. *Producte:* Solul stâncos, câmpii de ghiață, situația înaltă fac N. mare parte o țeară nefructiferă, adecă 75%, 22% păduri și numai 3% este pămênt cultivat și pășuni. Mările din vecinătate fiind abundante în pesce (hering, ostrigă, raci de mare, foca, chit, ș. a.), pescăritul aduce venit anual de 41 mil. (1896). In minerale N. este săracă, se exploatează: argint, aramă, fier, piatră de var, pirit, etc. *Industria* este primitivă; *comerciul* însă, fiind loc. navigatori buni pe mare, este înfloritor. Centrul comerciului este capitala N.-ei: Christiania, apoi Bergen și Frondhjem. Importul în 1896, 240¹/₅ mil. cor., Exportul 147³/₄ mil. cor. *Instrucțiunea* este desvoltată, analfabeți sûnt foarte puțini, universitate în Christiania, cu 1300 ascultători. *Administrațiunea.* N. este regat independent, stând cu Svedia în *uniune personală*. Puterea legislativă o exerciază membrii din camera deputaților (storthing); Regele are dreptul de veto. N. este împărțită în 20 comitate (amt) și 56 districte (fogderier), acestea în 39 orașe și 511 comune. *Serviciul militar* este obligator și durează 13 ani; în timp de resboiu cel apt de a purta arma, este îndatorat dela 18—50 ani a lupta pentru patrie. In timp de pace armata constă din 180,000 militari.

Istorie. N. joacă' rol în secl. IX (năvălirea Wikingilor). Loc. erau popor de mare, în care calitate au înființat ducate mici în Irlanda și Scoția. Imperiul N. fù înființat de Harald Hårfagr, care în lupta dela Hafrsfjord (872) a supus toate voevodatele mai mici. Fiul sĕu, H. Hakan Bunul (936—960), a împărțit țeara în 4 districte legislative. O lege uniformă pentru întreagă N. s'a introdus numai sub Magnus Lagaböte (1263 până 1280). Cu finea secl. X străbate în N. creștinismul sub regele danez Harald Blaatand. In 1000, sub Olaf Tryggfasson și Olaf Haraldsson, der Digre, (der Dicke) Grosul, păgânismul s'a stîns cu totul, astfel ca sub Olaf Kyrre, N. are primate și creștinismul se organisează pe basa independentă națională. In urma constituțiunii, ca și fiul legitim să aibă drept la tron, începutul evului mediu al N. este plin de lupte pentru tron, ceea ce slăbise autoritatea regelui și dă nascere partidelor aristocratice și hierarchice. Luptele acestea se curmă numai sub domnia lui Sverre, care a supus aristocrații, a șters feudalismul și a organisat țeara din nou. 1319 s'a stîns familia lui H. Hårfagr și tronul trece în mâna regelui de origine svedez, Magnus Eriksson. In secl. XIV N. prin luptele sale interne sângeroase cade în letargie, aristocrația, odinioară atât de puternică, se nimicesce. Cu ea se nimicesce și simțul național și astfel N. devine în urmă dependentă de Danemarca. Eriksson (1319—43) abdică de coroană în favorul fiului sĕu Håkan. Acesta (1343—80) ia de soție pe Margareta, fica regelui din Danemarca, Waldemar Atterdag. Margareta, ca unica fică, unesce N. și Svedia cu Danemarca, prin faptul, că câștigă tronul Danemarcei fiului ei Olaf. Uniunea aceasta a produs suprematia Danemarcei, de care Svedia scapă, N. însă nu. Cu acestea se începe în N. epoca daneză. 1450 N. pierzênd lupta de eliberare din uniune, este constrînsă se recunoască de rege al sĕu (în contractul de Bergen) pe Christian, regele Danemarcei. La început pare a avé oare care independență, dar dela 1536 devine o simplă provincie daneză. Suprematia daneză a amenințat nu numai independența N.-ei, dar era să suprime și limba, cultura ei. In secl. XVI biserica devine daneză prin influența reformată; în secl. XVII prin legislațiunea daneză, limba daneză devine chiar limbă a aristocrației. 1813, când Napoleon pierde lupta la Lipsca, regele Svediei, Ioan Carol, asigurându-și sprijinul Rusiei, Austriei și Engliterei, spre a ocupa N. dela regele Danemarcei, Frideric VI, aliatul lui Napoleon, atacă pe acesta și prin convențiunea dela Kiel (1814) îl constrînge să predee N. Svediei. Astfel N. intră in o nouă epocă. După o luptă de independență cu Svedia, condusă de administratorul Danemarcei, Christian, 1814 se re-

încoesce pactul dela Kiel, N. se unesce cu Svedia, obține dreptul de independență în cele interne, avênd numai rege comun și un storthing (parlament) comun cu Svedia. Relațiunile dintre N. și Svedia nefiind clar stipulate, în N. s'au ivit des curente contra uniunii. Acestea n'au încetat nici când regele Oscar I (1844—59) a înființat un ord norvegian, stindard și pajură separată pentru N. 1859 storthingul N.-ei respinge dreptul regelui de a numí pentru N. administrator, tot atunci respinge proiectul, care ținteа la consolidarea uniunii. Luptele acestea au avut resultatul, că N. a pretins revisiunea actului de uniune. Aceasta după multe încercări zădarnice, s'a resolvat în 1872, când regele Oscar II a abdis de dreptul de a numí administrator în N.

Norvegiană, *literatura.* Până la înființarea universității din Cristiania, în 1811, și până la despărțirea Norvegiei de Danemarca și unirea ei cu Svedia, în 1814, scriitorii de origine norvegiană, ca Arreboe, Holberg, Tulliu, Wessel ș. a., scriau în limba daneză. Lucrările filologului I. A. Aasen și tradițiunile și cântecele poporale, culese de I. Moe, sûnt primele producte, cari arată tendința de a forma o literatură națională, în care s'au distins apoi poeții H. Wergeland, I. Welhafen, Andr. Munch. Aceștia avură mai mulți imitatori. Astădi Björnson și Ibsen (v. ac.) fac epocă în literatura dramatică. Camilla Collet și Magd. Thoresen sûnt bune romanțiere. Asemenea istoria și geografia N., filosofia, teologia, jurisprudența, sciințele exacte, toate au representanții lor. Dar limba literară N. se deosebesce puțin de cea daneză, mult mai puțin decât limba vorbită, foarte asemenea celei islandeze.

Norwich, oraș și comitat în estul Angliei. N. posede un castel normand, o primărie zidită la 1453 și vr'o 34 biserici, dintre cari cea mai renumită este catedrala construită 1096—1510, și palatul episcopal, zidit 1318, o școală întemeiată 1325, un museu și o bibliotecă. N. are 100,970 loc. (1891).

Nosce te ipsum, *(lat.)* (cunoasce-te pe tine însuți), era inscripțiunea pusă la intrarea în templul lui Apollo din Delphi; se considera ca cel mai bun îndemn pentru începutul înțelepciunii. [Pl.]

Nosean, mineral, silicat aluminos și sulfat de sodiu, în cristale cubice, cenușii până negre. Se găsesce în roce eruptive, însoțind mai ales leucitul și nefelinul.

Nosema *bombycis* Näg., ciupercă saprophytă parasită în sângele și tubul digestiv al gândacilor (viermilor) de mătasă, producênd boala Pebrina (v. ac.) sau Gattina.

Nosievicіu, *Stefan,* prof. gimn. și componist, n. 1833 în Sadagura, Bucovina; a studiat teologia în Cernăuț, apoi filosofia în Viena, calificându-se ca profesor pentru studiile matematice și sciințifice. 1864 numit prof. la gimn. gr.-or. din Suceava, unde † 1869. Avea un rar talent musical; a înființat în Suceava o societate musicală, a compus o mulțime de cântece după melodii naționale rom. A publicat în Foaia Societății pentru cultura și literatura română în Bucuresci în 1868 un comentar asupra poesiei »Tatarul« de V. Alexandri și o melodie pentru cântarea ei, și în 1869 altă melodie pentru poesia »Drum bun, doba bate«. (Cf. Foaia Societății pro 1869, p. 215.) [Dr. I. G. Sbiera.]

Nosocomiu, *(grec.)* ospital, spital; *Gangrena nosocomială,* G. ospitală.

Nosogenesis, *(grec.)* originea morbilor.

Nosogeografia, *(grec.)* expunerea respândirii geografice și climatice a morbilor.

Nosografia, *(grec.)* descrierea unui morb.

Nosologia, *(grec.)* sciința, care se ocupă cu desvoltarea morbilor.

Nosophthoria, (med.) extirparea morbilor prin o igienă și profilaxie consequentă, energică.

Nossairi, sectă mohamedană între Libanon și Antiochia, care se pare înrudită cu Druzii. Aderenții săi (ca. 80,000) se numesc *Mu'mixum* (credincioși). Constă altcum din șiitismul mohamedan și gnosticismul creștin și din alte elemente necunoscute. (Cf. Niebuhr, Reisebeschreibungen nach Arabien; De Sacy, La religion des Druzes. Paris, 1838.) [M. Bodiu.]

Nossi-Bé, *(Nosti-Varin),* insulă mare, 136 km²., 9000 loc. în părțile nordice din Madagascar; din 1840 în posesiunea Francezilor; foarte fructiferă, se cultivă orez și cafea.

Nostalgia, *(grec.)* tristeța produsă prin plecarea de pe pămêntul natal, însoțită de dorința imperioasă de a se întoarce acasă. Sufer de preferință adolescenți, indivіdi blânԁi, sensibili și de un temperament nervos; țerani, soldați și oameni puțin instruiți sûnt mai predispuși. N. e considerată de unii drept o monomanie, de alții drept o nevrosă a imaginațiunei; în realitate ea este o tulburare psichică, care în formele grele poate fi originea unei depresiuni considerabile morale și fisice, și să fie însoțită de astfel de disordine grave ale nutrițiunei, încât să se termine prin moarte. Suferințele morale duc pe nostalgici la sinucidere. Mulțămită progreselor civilisațiunei, a respândirii culturei și a tratamentului mai blând în casarme, formele grave ale N.-ei sûnt foarte rari. Tratamentul rațional constă în întoarcerea la cămin și dacă aceasta nu e posibil, în susținerea moralului, distracțiuni, exerciții musculare, tonice și idroterapie. [V. Imerwol.]

Nostoc *commune* Vauch., algă din fam. Cyanophyceelor, se ivesce în toată Europa pe pământ umed, mai ales după ploaie, ca o massă gelatinoasă de coloare verde.

Nostocaceae, (botan.) familie de Alge Schizophyceae (Cyanophyceae, v. ac.), cu mai multe genuri, *Nostoc* (v. ac.), *Anabaena* Bory, *Cylindrospermum* Kützing, ș. a. Trăiesc prin locuri umede, malurile mlaștinilor, băltoace, ape dulci ori puțin sărate și lin curgêtoare, asociate cu Lichenii sau cu alte plante *(Azola, Cycas, Gunnera, Sphagnum).* [S. Șt. R.]

Nostradamus, *(Michel de Notredame),* vestit astrolog franc. (1503—1566), n. la Saint-Remy, în Provence, din o fam. ebreă, creștinată. Medic și astrolog, publică primul almanach cu prеdicerea vremii, după care se făcură apoi alte calendare asemeni. N. însă se făcù celebru prin »Profețiile« sale despre faptele și întêmplările omenesci, publicate în 1555, în strofe de câte 4 versuri rimate, împărțite în 7 »Centuri«, pe urmă 10. Edit. cele mai bune sûnt cea dela Lyon, 1568, și cea dela Amsterdam, 1668. Următoarea epigramă din acel timp arată, că nici atunci nu

credeau toţi în asemeni profeţii: »Nostra damus, cum falsa damus, nam fallere nostrum est.« — Fratele acestuia, *I. de Notredame,* magistrat, a scris: Vieţile celor mai renumiţi şi mai vechi poeţi provensali. Un fiu al sĕu, *Cesar de N.*, a scris între altele: Istoria şi cronicele Provansei. Un alt fiu, *Michel de N.,* un tratat de astrologie.

Nostrificare, procedura de îndeplinit pentru a se recunoasce valoarea legală unui document liberat de un alt stat sau instituţiune străină. N.-a diplomelor cari dau dreptul la practicarea unei profesiuni liberale e condiţionată adeseori şi de supunerea candidatului la un nou examen.

Notă, în genere este semnul distinctiv (însuşirea), prin care un obiect se poate deosebi de altul. La fiecare obiect de gândire se pot deosebi două grupe de note: a) esenţiala şi accidentala, b) comune şi proprii. Esenţiale sûnt acele, cari fac pe obiectul care le are să fie ceea ce este şi dela cari atîrnă existenţa, valoarea şi însemnătatea lui. Accidentale se numesc acele, cari pentru esenţa obiectului şi pentru cugetarea lui, ce e drept, nu sûnt absolut necesare, servesc însă la caracterisarea lui, deosebindu-l în mod individual de către altul. N. esenţiale luate laolaltă constitue esenţa sau substanţa obiectului. Dintre aceste pe unele le are îndecomun cu alte obiecte de acelaş fel. Aceste se numesc N. comune. Sûnt apoi unele pe cari le are numai pentru sine; aceste se ḑic proprii. (Cf. Maiorescu, Logica; Pletosu, Logica, pag. 9.)

Notă mai însemnează încă: a) explicaţiune sumară a unui pasagiu scris sau tipărit; b) gradul de clasificaţiune ce se dă unei prestaţiuni intelectuale şi însemnarea gradului de merit în şcoală; c) comunicaţiune scrisă cu caracter oficial, s. e. N. diplomatică; d) memoriul comercianţilor şi a profesioniştilor; nume dat biletelor de bancă (v. Banca de emisiune). [Pl.]

Notă diplomatică. In diplomaţie N.-le sûnt modul de corespondenţă cel mai întrebuinţat, în deosebite împrejurări, atât pentru afacerile curente cât şi pentru a trata pe cele mai importante. N.-le confidenţiale sûnt cele nesemnate, sau N.-e verbale, ce se usitează pentru afacerile lăsate în uitare, sau afaceri a căror importanţă presintă vreme să o relevăm. Totuşi în acest cas nu i-se dă un caracter oficial sau imperios, nici urgent. [O. L.]

Notă, (mus.) nume dat în notaţiunea musicală în special semnelor prin cari se represintă grafic sunetele musicale; N.-le în musică sûnt prin urmare ceea ce sûnt literile în scrierea ordinară. Cuvêntul latin Nota (= semn) a fost întrebuinţat în acest sens pentru pima oară de scriitorul Fab. Quintilianus (secl. II). Mai târḑiu Boetius (secl. VI) numesce astfel literile grece întrebuinţate ca notaţiune musicală. La apariţiunea neumelor (v. Neuma), între altele li-se dă acestora şi numele de *N. romana* şi tot numele de N. se dă semnelor mici pătrate, ce înlocuiesc neumele *(N. quadrata* sau *quadriquarta).* Aceasta ne arată că în cursul secl. numele de N. a fost dat la semne foarte deosebite între ele, până ce a ajuns a fi dat la semnele de aḑi. Acestea sûnt în general rotunde sau puţin ovale, pline sau deşarte (● 𝅝) şi mai totdeuna avênd lângă ele o liniuţă verticală numită coadă (♩ 𝅗𝅥 sau ♩ 𝅗𝅥). Numai în musica veche a bisericei occidentale (cânt plan) s'a păstrat forma pătrată a N.-lor şi la figura excepţional întrebuinţată, valorând două întregi. N.-le au dublul rol de a representa, prin posiţiunea relativă ce li-se dă pe portativ, înălţimea sunetelor, şi prin figura lor durata acestora. Acestor figuri de durată li-se dă numele de *întreagă* (𝅝), *jumĕtate* (𝅗𝅥), *pătrime* (♩), *optime* (♪), ş. a., nume cari arată şi relaţiunile de valoare între aceste note.

In tratatele vechi găsim adese cuvêntul N. împărechiat cu diferite calificative, astăḑi eşite din us. Asemenea în studiul composiţiunii găsim întrebuinţat cuvêntul de N., însoţit de diferite epitete, după rolul armonic ce îndeplinesce sau după casul particular în care se presintă sunetul representat de această N. [T. C.]

Nota bene, (lat., scurtat NB., nb.) înseamnăţi-o bine, grijesce.

Notabil, *(lat.)* fruntaş.

Notalgia, (med.) dureri în spinare.

Nota notae est etiam nota rei, înseamnă că nota P a notei M, care aparţine subiectului S este totodată şi notă a subiectului S. Acest principiu logic este o altă formulare a principiului dictum de omni et nullo, a cărui formulă este »quidquid de omnibus valet, valet etiam de quibusdam et singulis.« Ceea ce are valoare faţă de gen, are valoare şi faţă de speciile cuprinse în el, precum şi faţă de indiviḑii cuprinşi în specii. [Pl.]

Notar, 1) persoana însărcinată cu redigiarea procesului verbal al unei şedinţe; 2) funcţionar public, care primesce spre păstrare şi redigează acte (v. ac.) despre afaceri de drept sau relaţiuni de drept privat, pentru a le da un caracter de autenticitate.

Notar comunal, în Rom. secretarul primăriilor rurale, ales de consiliul comunal şi confirmat de prefect, este capul cancelariei şi contrasemnează toate actele şi lucrările primăriei; în Ung. alegerea notarului se face (pe viaţă) prin consiliul comunal, avênd pretorele a nomina cel puţin trei candidaţi dintre concurenţii cualificaţi conform cerinţelor legii.

Notar public, în Ung. persoană încredinţată din partea autorităţilor statului cu redigiarea şi autenticarea actelor. Această instituţiune a fost creată prin art. de lege XXXV: 1874 (modif. prin art. de lege VII: 1886). N. publ. este numit de ministrul de justiţie şi are să primească dela părţi anumite taxe pentru intervenţiune şi lucrările sale. In anumite afaceri de drept intervenţiunea N.-lui publ. este obligătoare, s. e. la acte între fidanţaţi, căsătoriţi, la ale orbilor, surḑilor, muţilor, etc.

Notara, *Hrisant,* archimandrit al sf. mormênt, care a întrat în cercul istoriei române din causa relaţiunilor sale cu eruditul spătar Niculae Milescu, ambasador rusesc la Peking. După indicaţiunile acestuia (1693), N. a scris o carte asupra cuceririi Chinei de către Tătari. (Xenopol, Ist. Rom. IV, 617.)

Nothnagel, *Herm.,* medic germ., n. 1841 în Alt-Lietzegörike (Brandenburg). 1872 prof. de

medicina internă în Freiburg, 1874 în Jena, iar dela 1882 în Viena. Scrieri: Diagnostik der Gehirnkrankheiten, 1879; Beiträge zur Physiologie und Pathologie des Darmes, 1884; în colaborare cu alți clinicieni a publicat, începênd dela 1894, »Spezielle Pathologie und Therapie«.

Nothocordul, v. Chorda dorsală.

Notificațiune, *notificare*, *(lat.)* însciințare, aducerea unui lucru la cunoscința cuiva, sau: aducerea la cunoscință a unui lucru. (v. Nota.)

Noțig, *(Nagy-Szeg)*, protopopiat gr.-cat., aparținĕtor diecesei de Gherla, compus din 12 parochii și 8 filii, cu 9438 suflete gr.-cat.

Noțiunea. Asupra unui obiect de gândire se pot exprima mai multe judecăți. Prin aceasta este posibil, ca să se constate tot ceea ce se ține de substanța lui. Și de substanța unui obiect se țin și o formează acele note, cari îl fac să fie aceea ce este atât în sine și pentru sine, cât și în raport cu altceva. Și aceste sûnt notele sale esențiale. Ca atari se consideră mai întâi notele pe cari le are comune cu alte obiecte de felul sĕu, apoi notele sale proprii și specifice. Toate aceste se pot afla isolând cu mintea mai întâi prin abstracțiune notele comune de toate celelalte, iar apoi prin un act de reflexiune combinându-le într'o nouă unitate noțională. Resultatul acestor operațiuni, ca product, este și se numesce N. Deci a) sub raport psichologic N. nu e decât »o representare, ce conține partea comună mai multor representări relative la o anumită clasă de obiecte.« De comun se dice că avem N. despre vr'un obiect atunci, când, fie pe calea experienței, fie prin cugetare și cercetări sciințifice, am ajuns ca să-i cunoascem și să-i înțelegem ființa, substanța și însușirile. Deci b) sub raport logic numim N. »acel conținut al consciinței, câștigat prin cugetare, în care cunoascem realitatea substanțială a unui obiect după notele sale esențiale.« In procesul de formare al N.-lor, cugetarea aplică următoarele operațiuni particulare: a) comparațiunea, în vîrtutea căreia multele și variele obiecte de gândire, fie că sûnt date prin experiență ori sûnt câștigate prin cugetare sau sûnt producte ale fantasiei, se pun în raport unele cu altele în scopul de a constata momentele de asemĕnare și diferință dintre dînsele, adecă notele comune și cele proprii; b) abstracțiunea, prin care notele comune ale mai multor obiecte asemĕnate se isolează și se consideră în parte; c) combinațiunea, prin care notele comune, câștigate prin abstracțiune dela mai multe obiecte asemĕnate se combină într'o unitate noțională, care va conține numai partea comună acelor obiecte și va representa ideа despre ființa sau substanța lor.

La fiecare N. se deosebesce conținutul și sfera. Conținutul îl formează totalitatea notelor, pe cari le are și prin cari devine obiect de gândire. Sfera unei N. însă o formează totalitatea obiectelor, cari au pe acea N. ca o notă în conținutul lor. Semnul exterior al N.-lor sau echivalentul limbistic sûnt cuvintele după deosebitele lor categorii. (v. Art. Nota; apoi cf. Maiorescu, Logica; Pletosu, Logica 7.) [Pl.]

Notochlaena R. Br., (botan.) gen de Ferige din fam. Polypodiacee, cu preste 25 specii xerofile, adecă de locuri uscate și stâncoase expuse la soare; cele mai multe cresc în America vestică și Africa sudică. In regiunea mediterană și în orientul Europei cresce *N. Marantae* (L.) R. Br.; ea se află și în România la Vêrciorova și în munții dela Greci (Pұuiatu, Consul) din Dobrogea. In Europa, tot în regiunea mediterană, se mai află și *N. vellea* (Ait.) R. Br. [S. Șt. R.]

Notorhize, (botan) unul din cele cinci triburi în care impărțea De Candolle Cruciferele, acelea la cari radicula embrionului e îndoită și se aplică pe spinarea unuia din cotiledoane, cari se dic atunci *incumbente* (v. ac.).

Notoric, cunoscut de toți; învederat; public.

Notos, la Greci vêntul de ameadi, la Romani Auster.

Notre-Dame, (pron. notr-dam), la Francezi numirea Sf. Vergure Maria.

Nottara, 1) *N., Constantin*, artist dram., societar al teatrului național din Bucur., n. 5 Iunie 1859 în Buc.; a urmat la liceu până la clasa V. 1877 a întrat în conservatorul de mus. și declam. din Buc., unde și-a terminat studiile luând premiul I în clasa prof. Vellescu. A fost trimis apoi de direcția teatr. naț. din Bucur. la Paris, unde a urmărit cu multă rîvnă representațiile dela comedia franceză Odeon și alte teatre însemnate. N. e un stîlp puternic al teatrului nostru, el a contribuit mult ca să ridice nivelul artistic al scenei rom. Posedă o dicțiune clară; gesturile, mișcările figurii sale, întregul joc al scenei dela cel mai simplu până la cel mai complicat, sûnt lămurite și analisate. El a făcut o sumă de creațiuni: Pe Radu din Fata dela Cozia; Horațiu din Fântâna Blandusiei; Pygmalion; Don Juan; Tartuffe; Petru cel Mare din Țarina; Hamlet, ș. a. In fine putem dice că astădi din toți artiștii dramatici ce posedă Țeara-Român., N. este cel mai de samă.

2) *Nottara, Elena*, n. Bogdan, artistă dramatică, soția lui Const. Nottara, este o actriță de merit, jucând ingenuități și amorese.

Nottingham, capitala cottului Nottinghamshire în centrul Angliei. 229,775 loc. (1896); multe biserici vechi și frumoase, cum e bis. Sf. Maria; universitate, bibliotecă, museu; multe fabrici de dantelă renumită, ciorapi, velocipede, mașini.

Nottinghamshire, comitat în centrul Angliei, 2184 km²., cu 445,823 loc. (1891). Capitala Nottingham.

Notturno, *(ital.)* v. Nocturna.

„Noua Revistă Română" pentru politică, literatură, sciință și artă; publicațiune periodică bimensuală, apare în Bucuresci cu începere dela 1 Ian. 1900. Fundatorul și directorul sĕu este C. Rădulescu-Motru, prof. la facultatea de litere și filosofie din Buc. „N. R. R.", este o publicațiune care ține în curent pe cetitori cu toate chestiunile de actualitate. Păstrează o direcțiune independentă atât în politică cât și în literatură. Publică cu preferință studii referitoare la originea și caracteristica poporului român.

Noumenal, *(grec.)* termin filos. introdus și întrebuințat de către Kant pentru a arĕta, că substanța lucrurilor nu este ceva dat prin experiență, și prin urmare nu este obiect al intuițiunii (fenomen), ci este product al rațiunei, dedus prin cugetare. Drept-aceea se și face deosebire între realitatea *fenomenală*, în care cunoascem obiectele după a lor înfățișare externă, și între realitatea noumenală sau substanțială, în care cu-

noascem substanța, adecă aceea ce într'un obiect, cu toate schimbările calităților sensibile, remâne neschimbat. [Pl.]

Noumenon, *(grec.)* termin nou întrebuințat de Kant pentru a designa existența în sine (Das Ding an sich) și a o deosebí de existența fenomenală (Phenomenon), care cade sub simțuri. v. Kant. [Pl.]

Novao, *brasda lui,* numită și *Troianul* sau *Valea lui Traian,* urmele unui val de pămênt cu șanț, începe în j. Olt și Romanați și trecênd Oltul continuă în j. Teleorman spre nordul orașului Alexandria și întră în j. Vlașca. Lărgimea lui variază între 14 și 16 m. Proveniența lui încă nu este bine definită, dacă a fost destinat pentru cale de comunicație sau ca apĕrător contra inimicilor. Legenda spune că un uriaș cu numele Novac ar fi tras aceasta cu un plug tras de doi bivoli albi.

Novac Baba, v. Baba Novac.

Novaci, com. rur. în Rom., j. Gorj, situată pe ambele maluri ale Gilortului și compusă din 4 căt. cu 1484 loc. (Dicț. geogr. 1892), 5 biserici și 2 școale.

Novac Moise Sora, v. Sora Noac Moise.

Novacoviciu, *Dionisie,* episcop sêrb. în Buda și primul administrator episc. al eparchiei ort. rom. a Transilvaniei, remasă vacantă dela unirea unei părți a Românilor la 1700 sub mitropolitul Atanasie. El a fost numit adm. al acelei episcopii în 1759, dar și-a început funcțiunea numai în 1762. Odată cu numirea sa de adm. căută mai mult a promova interesele unirei, ordonând în scris preoțimei, sub urmare de pedepse grele, a nu se împotriví unirei, producênd mare desamăgire în poporul român. Mitropolitul sêrbesc Nenadovič, nemulțămit cu purtarea necorespundĕtoare și ambiguă aluí N., a întrevenit la curtea impĕr. pentru delăturarea lui din eparchia Ardealului. Episcopul N., ca să-și salveze posițiunea sa, s'a aruncat în brațele episcopului latin din Ardeal, Baitay, care a stăruit ca în interesul unirei N. să nu se delăture din eparchia Ardealului. Cu toate acestea N. vĕḑênd posițiunea sa nenaturală, în care ajunsese, a renunțat a mai administra eparchia Ardealului și s'a mărginit a fi numai episcop în Buda, unde retrăgêndu-se, a murit nu după mult timp. [Dr. I. P.]

Novaja-Semlja, (Nova Zembla, »țeara nouă«), insulă in Marea ghețoasă de Nord, aparținênd guvernamentului rus Archangel, 91,070 km².; este împărțită în două prin strîmtoarea Matoșkin; populată cu reni, urși de ghiață, vulpi, etc. Stațiune meteorologică. Colonii de Samojeḑi.

Novalis, v. Hardenberg.

Novara, prov. ital. în Piemont, 6614 km². cu 732,359 loc. (1890). *Capitala N.* are 19,577 loc.; reședința unui episcop; castel, catedrală din secl. XI. Ací a repurtat Radetzky învingere decisivă asupra Sardinienilor la 23 Martie 1849.

Nova Scotia, colonie engl. în America de nord, aparține la Dominion of Canada, 54,146 km². cu 450,523 loc. (1891). Capitala Halifax.

Novațiune, (drept.) unul din modurile prin care se stinge o obligațiune, și constă în a stinge o obligațiune prin crearea alteia. N. are loc in trei moduri: sau se schimbă obiectul datoriei, o datorie nouă înlocuind pe alta veche, creditorul și debitorul remânênd aceiași; sau se schimbă debitorul, sau în fine creditorul, prin substituire. Condițiunile principale ca o N. să fie valabilă sûnt: ca părțile să fie capabile a se obliga, ca obligațiunea ce se stinge să fie valabilă și voința părților de a face N. să resulte evident din act.

Nova Zagora, orășel în Bulgaria numit turc. Jeni-Zagra. 17 Iulie 1877 învingerea Rușilor (Gurko) asupra Turcilor.

Novela, e o povestire poetică în proză. Se deosebesce de roman numai prin scurțimea și simplitatea sa. Pe când romanul ne dă tabloul unei vieți întregi, N. ne dă numai un episod, numai o întêmplare din viața eroului sĕu. Ca și romanul, N.-le pot fi *istorice* (Asachi, C. Negruzzi, Odobescu); *de moravuri* (N. Filemon); *psichologice* (Slavici, Vlăhuță); *filosofice* (Voltaire); *morale* (Fr. Soave); *satirice* (»Copii de pe natură«, de I. Negruzzi), ș. a. Măiestrul novelisticei e Boccaccio (v. ac.). Intre noveliștii rom. mai amintim pe N. Ganea, Delavrancea, Leon Negruzzi, V. A. Urechie, ș. a. N.-le își au originea în basme și în narațiunile versificate ale trubadurilor.

Novele, legi, v. Corpus juris civilis.

Novelor, *(Novae, ad Novas), Episcopia* în Moesia, era ocupată de Români, după cum permite a se judeca numele mai multor episcopi și un pasagiu din Teofan (Chronographia). (Erbiceanu, Ist. mitr. Mold. Buc., 1888, XXIII—XXIV).

Novembre, *(lat.)* a unspreḑecea lună în an. La Romani a noua, de ací numele. v. Calendar.

Novgorod, guvernament rus., 122,339 km². cu 1.392,933 loc. (1897); cuprinde platoul waldaic și lacul Ilmen. Capit. N. (N. Weliki) la ieșirea rîului Wolchow din lacul Ilmen cu 20,095 loc. (1897).

Novibazar, *(Novipasar)* fost sangeac în vilaietul turc. Bosnia, acum ocupat milităresce de Austro-Ungaria, 7350 km². cu 153,000 loc. *Capitala N.* cu 12,000 loc., loc strategic important.

Novietunensis, oraș vechiu în Dacia, dela care, după istoricul got Jordanes, spre est și nord până la Nistru și Vistula se întindeau Sclavini.

Novi Ligure, oraș în prov. ital. Alessandria, 9917 loc. Ací a învins Suworow pe Joubert la 15 Aug. 1799.

Noviodunum, numele roman al orașelor Isaccea și Nevers. (v. ac.)

Novițiat, gradul prim de pregătire pentru statul călugăresc, iar cel ce în acest grad îndeplinesce actul de pregătire spirituală se numesce *Novițiu.*

Novius, *Marcellus,* poet comic lat., contemporan cu Sulla, unul din cei mai renumiți autori de Atellane. Fragmentele păstrate de N. M. se află în »Fragmenta poët. scenic. latinorum«.

Novo Cercaso, un orășel în țeara Cazacilor de Don, însemnat prin remășițele de artă antică, descoperite prin movilele din preajma locului. In una din aceste movile, cea numită Hohlaci, s'a aflat pe la 1863 o sumă de podoabe și unelte de aur de o importanță archeologică extraordinară. Invĕțatul Al. Odobescu, studiând »Cununa de aur« din acest tesaur, ajunge la conclusia, că în sudul Rusiei a luat nascere în primele veacuri ale erei noastre o întreagă școală artistică cu un sistem de decorațiune a giuvaerelor, cu pietri de diverse colori încastrate și alipite în foițe de aur, școală născută din elemente locale sci-

tice, preschimbate sub influențe persane și eline. In sudul Rusiei, Goții au făcut cunoscință cu această artă ḑisă a aurfăurăriei îngrădite, și adoptând procedeurile și elementele formale descoperite aici, au purtat-o cu dînșii pretutindeni prin călătoriile lor depărtate în Europa. (Cf. Al. I. Odobescu, Cununa mare din tesaurul dela N. C. în Analele Academ. rom. t. XI, secț. II, pag. 197 urm.)

Novogeorgievsk, (mai nainte *Modlin)*, fortăreață puternică în guv. Varșovia, Rus., la vĕrsarea rîului Bug în Vistula. 1830 ocupată de Polonii revoltați, 7 Oct. 1831 cucerită de generalul rus Golovin.

Novoselița, *(Noosulița)*, odinioară *Stroieștii de jos*, com. rur., atenență la parochia Gogolina, moșie boierească în căpit. Cernăuț, jud. Sadagura în Bucov.; 719 loc. (507 ort.-or., 60 rom.-cat. și uniați. 152 mos.); școală prim., poștă, telegraf, staț. de cale fer., vamă.

Novosele, *(Noselo*, slov. *Novavas*, ital. *Villanova)*, sat cu 37 fam. rom., pe lângă lacul Cepici în Istria.

Novum organon, numele uneia dintre principalele scrieri ale filosofului englez Baco de Verulam (v. ac.), întemeietorul empirismului filosofic. In această scriere, apărută 1620 la Londra, Baco desvoltă vederile sale metodologice cu privire la cunoascerea naturei și a lucrurilor din ea. După aceste vederi, omul pentru a puté studia și înțelege natura, trebue să se desbrace mai ântâi de toate falsele representări, idei și închipuiri, cari nu-și au isvorul în realitatea obiectivă. Aceste representări Baco le numesce »idola«. Și anume: acele cari provin din natura omenească se ḑic *idola tribus;* cele ce provin din natura individuală a omului, *idola specus;* cele ce îi vin omului din comerciul ḑilnic și prin limbă, *idola fori;* iar cele ce provin din tradiții, *idola theatri.* Tot în această scriere se cuprind și vederile lui Baco cu privire la inducțiune ca metod euristic. [Pl.]

Nowairi, celebru istoric și jurisconsult arab (1281—1331), n. la Atawaireh, în Egipt. A scris o enciclopedie istorică, »Nihayat«, însemnată mai ales pentru antichitățile arabe; resumată de Reiske în »Prodidagmata ad Hadgi Calefae tabulas«, tipărite după »Abulfedae tabulae Syriae«, de Köhler. Leipzig, 1766. Canonicul Gr. Rosario a publicat în a sa »Collezione di cose arabe«, în l. arabă și lat., partea relativă la domnia arabă în Sicilia, trad. ital. de Caussin de Perceval, în »Voyage en Sicile« a baronului Riedesel. Paris, 1802.

Noyade se numiau executările în massă prin înecare a acusaților politici în timpul revoluțiunei prime franc., s. e. în 1793 în Nantes.

Noyon, oraș în departamentul franc. Oise, cu 5812 loc. (1891); locul natal al lui Calvin.

Nuanța, diferitele grade ale unei colori; deosebire foarte mică ce abia se observă.

Nubia, un teritoriu de 864,500 km². dela cataractele Assuan până în Sudanul nordic, va să ḑică paralel dela Chartum și dela Marea Roșie până în Abessinia nord-vestică, apoi prin pustia libică dela Nil spre oaze. Rîul Nil percurge acest teritoriu în forma unui S dela sud spre nord, care în sud atinge deșerturile Baiuda, în nord pustiile nubice. Prin pustia din urmă trece drumul caravanelor dela Koroko spre Abu-Hammed. Intreg teritoriul este pustiu, numai țermurii Nilului, afară de provincia Dar-Dongola, formează o fășie de pămênt roditor, unde se întinde un șes fertil în lungime de 220 km. Dintre popoarele indigene cel mai puternic este pop. Barabra, celelalte sûnt parte Hamiți, parte Arabi. In secl. VI popoarele N.-ei s'au încreștinat și până în secl. XIV a înflorit bis. creștină, de atunci a început preponderanța arabă. Aḑi N. aparține Sudanului.

Nubil, cel care a ajuns vîrsta de a puté fi însurat.

Nuc, *(Iuglans regia* L.), arbore din ordinul Amenthaceelor, fam. Iuglandeelor. Frunzele penate-compuse; florile monoice, cele masculine în amente (mățișoare), cele femine cu ovarii subpuse și 2 stigmate. Se cultivă mult în Europa de mijloc și sud și în Asia. Miezul fructelor lui (numite nuci) se mănâncă și sûnt folosite și pentru extragerea untului (oleiului) de nucă (35—50%), întrebuințat ca comestibil și în pictură. Lemnul N.-ului este foarte prețios pentru mobile. Frunzele verḑi sau uscate sûnt întrebuințate ca medicament cu deosebire în băi.

Nucariu, *(Nucifraga caryocatactes)*, pasĕre din fam. Corvidelor, ord. Cântătoarelor. Penele brune cu pete albe; coadă neagră, la capĕt albă; ciocul și picioarele negre. Lung. corpului 36 cm., a aripelor 19 cm., a coadei 12 cm. Trăiesce în pădurile de braḑi din Europa, Asia și Africa.

Nucel, (botan.) o parte a ovulului (v. ac.); înlăuntru N. se formează sacul embrionar unde se produce oosfera, apoi oul, embrionul și albumenul sau endospermul permanent sau transitoriu.

Nucet, fostă mănăstire în j. Dâmbovița, Rom., apoi o herghelie a statului, aḑi în urma ivirei răpciugei între cai, desființată. Acum o școală inferioară de meserii și agricultură. Stațiune de cale ferată.

Nuci de Tahiti, (N. de Tagua, Corosos, Corusco), sûnt nucile mari cât un ou de găină ale plantei sudamericane *Phytelephas macrocarpa,* precum și ale palmierului brasilian Manicaria saccifera Gärtn., și ale unor palmieri de Sago de pe malul Mării de Sud *(Sagus amicarum* Wendl.). N.-le de T. ne dau așa numitul fildeș vegetal, o massă albă asemenea osului, ce se folosesce cu deosebire la confecționarea nasturilor.

Nuclei *complicați, nomenclatura lor,* în general se înțeleg în chimie aceia cari se deosebesc de ai Benzenului, fie prin faptul unirei acestuia cu un altul, fie prin introducerea chiar în nucleu a altor elemente în afară de carbon; așa avem N. Piridinei, Chinoleinei, Purinei, etc.

Nucleina, substanță albuminoidă ce conține și fosfor, amorfă, incoloră, insolubilă în apă și aciḑi minerali diluați. In contact cu alcaliile se descompune în albumină și în aciḑi ḑiși nucleici. Ea ia parte constitutivă la formarea celulelor animale și vegetale. (v. Chromatina.)

Nucleu, (botan.) parte fundamentală din corpul tuturor plantelor. Impreună cu protoplasma constitue cea mai simplă unitate morfologică și fisiologică, ḑisă de Sachs *Energidă.* Când, în afară, energida își formează o membrană limitantă, învĕlitoare, ce cuprinde înlăuntru protoplasma și N., atunci devine o *celulă* (v. ac.). Există plante sau părți din plante cari conțin mai mulți N.

(s. ex. tuburile cu latex dela Euphorbiacee, Urzică; Algele Siphonee; thalul mucegaiurilor, ş. a.). Atunci elementele multinucleate se chiamă plasmodii, sifobii sau articule, după cum se presintă cu anumite caractere. Rare sûnt plantele (unele Bacterii, Alge albastre) la cari până adi nu s'a dovedit cu siguranţă existenţa N. Rolul N. este mare, în nutriţia, crescerea şi reproducerea celulei sau energidei, şi acest rol nu şi-l poate îndeplini în absenţa protoplasmei, după cum nici ea nu poate vieţui în lipsa N., încât ambele aceste părţi, N. şi protoplasma, apar adi absolut specialisate şi intim asociate pentru îndeplinirea fenomenelor caracteristice vieţuitoarelor. (V. şi celula animală, bipartiţiune, amitosă, chromosome, mitosă, diaster.) [S. Şt. R.]

Nucleus, *(lat.)* sîmbure, miez.

Nucşoara, (botan.) v. Myristica. — *N.,* (zool.) v. Codoroş.

Nud, *Nuditate,* gol, desbrăcat, goliciune.

Nuevo-Leon, stat în Mexico, 62,381 km². cu 236,074 loc. (1890); sol roditor, bogat în metale. Capitala Monterey.

Nufăr, (plumână galbenă), este planta *Nuphar luteum* Smith., face parte din Nymphacee. Cresce în Europa pe locuri mlăştinoase; rădăcina lui se întrebuinţează la argăsit şi la îngrăşarea porcilor.

Nuiaua, bâtca, vergea; sinonim cu răchita de împletit dela Salix viminalis, S. purpurea, etc.

Nuits, oraş în departam. franc. Côte d'Or, cu 3552 loc. (1891); renumit vin de Burgund.

Nul, *nula, zero,* în aritmetică atâta cât: nimica; diferinţa între două mărimi egale.

Nulificare, nimicire, scoatere din valoare.

Nulitate, nimic; fără valoare.

Numantia, în antichitate oraş al Celtiberilor în Spania, lângă rîul Durius (Duero), lângă Soria de adi; N. a fost dărîmată de Scipio cel Tiner la 133 a. Chr. (resboiul N.-ei).

Numa Pompilius, al doilea rege legendar al Romei de origine Sabin; la 714 a. Chr., se suie pe tron la vîrsta de 40 ani; N. este un rege liniştit; în timpul domniei sale se construiesc o mulţime de temple şi se întemeiază multe asociaţiuni religioase. Legenda ne arată pe acest rege primind sfaturi dela nimfa Egeria într'o pădure vecină cu Roma. Critica modernă crede că acest rege n'a existat şi că personifică numai o epocă rodnică cu legi, şi după această teorie numele lui N., se derivă dela grecescul n o m o s, care înseamnă lege. Pentru prima oară această teorie a fost exmisă de către Niebuhr şi Beaufort.

Nume, vorba prin care se fixează o persoană sau un lucru. In g r a m a t. cuvênt, ce exprimă noţiunea de fiinţe sau de calităţi. N. de botez, de familie (poreclă). [*]

Numeit, mineral, v. Garnierit.

Numen, la Romani se credea a fi arătarea puterii unui deu în natură. Pe timpul împăraţilor, aceştia aveau numenul lor, s. e. N. Augusti. Mai îndatinat era înţelesul cuvêntului, ca o activitate nevědută a deilor. Inscripţiunile de pe monumentele romane din Dacia uneori arată dedicarea: Diis et numinibus. [Atm.]

Numenius, filosof grec. din secl. II d. Chr., n. la Apameia, în Siria; unul din primii, cari încearcă a împăca creştinismul cu filosofia elină, pe care o credea împrumutată din biblie. Eclectic, predecesor al neoplatonicilor. Fragmente din scrierile sale s'au păstrat la Origene şi Eusebiu, editate în urmă de Thedinga. Bonn, 1875.

Numenius arquatus, pasěre, v. Culiciu.

Numěr, este o adunare de mai multe unităţi, părţi de unitate sau chiar unitatea singură. N-i sûnt de mai multe specii: a) *N. concreţi,* când exprimă specia de cantitate care represintă; b) *N. abstracţi,* când nu exprimă specia de cantitate; c) *N. întregi,* când exprimă un numěr exact de unităţi; d) *N. fracţionari,* când exprimă unităţi şi părţi de unităţi sau numai părţi de unităţi; e) *N. raţionali* sau *comensurabili,* când au o měsură comună cu unitatea; f) *N. iraţionali* sau *incomensurabili,* când nu au o měsură comună cu unitatea; g) *N. părechi* sau *nepărechi,* după cum sûnt sau nu divisibili cu 2; h) *N. primi* sau *simpli,* când nu sûnt divisibili decât prin ei înşuşi sau prin unitate; i) *N. neprimi* sau *compuşi,* când sûnt productul mai multor numere; j) *N. complexi,* când cuprind mai multe specii de unităţi, cari depind unele de altele, şi cari pot fi reduse la aceeaşi specie de unitate; k) *N. positivi,* în calcul obicinuit şi algebră, represintă câţimi de felul celor ce avem în vedere să aflăm, iar cele *negative,* de felul opus sau de sens opus cu cele dintâiu. N. negativ se mai poate considera: mai mic decât zero (nula), însă nu prin mărimea ci prin felul lui; l) *N. reali,* în algebră sûnt expresiunile, cari represintă numeri positivi sau negativi iar cei *imaginari,* cari nu posed această însuşire, cum este rădăcina pătrată-a unui N. negativ (s. e. $\sqrt{-a^2}$), care nu poate exista, deoarece fiecare N., fie pos. sau neg., are pătratul sěu totdeuna pos.; m) *N. figurat,* v. Figurate numere (vol. II, pg. 414); n) *N. ludolfic,* v. Cerc.

Numerale, în gramat. vorbele, cari arată numěrul sau şirul fiinţelor ori lucrurilor.

Numeraţia, (matem.) este de două feluri: vorbită şi scrisă. *N. vorbită* se ocupă cu nomenclatura numerilor, adecă cu metodul după care se poate da numire la toţi numerii posibili cu cât se poate mai puţine cuvinte. In N. decimală, cu care sûntem obicinuiţi, se admit mai multe ordini de unităţi astfel, că dece unităţi dintr'un ordin formează o unitate de un ordin imediat superior. Prin acest mod lista numerilor este nemărginită, adecă numerii nu au sfîrşit şi ori cât de mare ar fi un numěr i-se poate da numire. *N. scrisă* are de scop de a se scrie toţi numerii cu cât se poate mai puţine semne sau caractere numite *cifre.* (v. ac.).

Numěrător, v. Fracţiune.

Numerii, (ist. bibl.), v. Arithmi.

Nu mě uita, plantă, v. Myosotis palustris With.

Numida, pasěre, v. Bibilica.

Numidia, în vechime o împěrăţie în Africa. Spre nord se mărginea cu Marea Mediterană, în est cu rîul Tusca (adi Wadi el Berber), care o despărţia de Carthago, în vest cu rîul Muluchat (adi Muluya), spre sud munţii Atlas şi Libia. Popoarele N.-ei ca şi cele ale Mauritaniei s'au susţinut în Berberii de adi. Regele Masinissa a întrunit deosebitele rasse nomade într'un stat puternic, ai cărui regi între alţii au fost Jugurtha şi Juba I, 46 a. Chr. Cesar învinse pe Juba I şi

N. devine provincie romană. Orașele principale erau Hippo lângă rîul Ubus (adi Lebus), Lambese și Cirta, care după Constantin a primit numirea Constantina.

Numismatica, dela cuvêntul numisma, este sciința, care studiază monetele fie în ele însăși, valoarea, greutatea și raporturile lor metrice, fie în raport cu societatea și cultura în sinul cărora au apărut. Prin mijlocul ei, multe probleme de mitologie, iconografie, politică, artă și chronologie sûnt resolvate și limpedite. N. deci este o ajutătoare minunată a istoriei. De aci și importanța și interesul ce se pune astădi în formarea colecțiilor de monete și medalii. Se cere multă agerime de minte pentru descifrarea și clasarea tipurilor monetare, remase din vremile trecute și pentru întrebuințarea lor la deslușirea raporturilor interne și externe ale statelor. Mai ales asupra lumei antice N. ne dă sciri sigure, cari sûnt cu atât mai prețioase, cu cât celelalte sciri ajunse până la noi sûnt neîndestulătoare. De altminteri și din punctul de vedere al frumseții artistice, N. antică este făcută să ne atragă. Uneori tipurile săpate pe monete sûnt de o perfecțiune desăvîrșită, și nu rareori se întâmplă ca lacune simțitoare în desvoltarea sculpturii să fie împlinite prin modelurile gravorilor de medalii și chiar de monete. Nu tot acelaș lucru putem spune însă despre N. medievală și modernă. Pentru aceste timpuri documentele sûnt foarte bogate, încât monetele nu împlinesc nici un gol în cunoscințele noastre; iar pe de altă parte tipurile monetare imobilisându-se sûnt uniforme și fără interes pentru desvoltarea artistică.

Asupra N.-ei s'a scris foarte mult, începênd cu archeologii din timpul Imperiului roman și sfîrșind cu cei din timpurile noastre. După publicațiile extravagante și pline de fantasie ale învețaților moderni din secl. XV, XVI, XVII și chiar al XVIII, apare în fine opera capitală a lui P. Joseph Eckhel, Doctrina numorum veterum, Viena, 1792—98, 8 volume în 4°, care și astădi este socotită cu drept cuvênt ca o lucrare de prima ordine. In N. greacă și romană mai ales, avem operile lui Brandis, Das Münz-, Mass- und Gewichtswesen in Vorderasien. Berlin, 1866; Th. Mommsen, Histoire de la monnaie romaine, trad. par Blacas et de Witte, 1866—75; Fr. Lenormant, La monnaie dans l'Antiquité. Paris, 1879, în 3 vol., cari împreună cu Description de medailles antiques, de T. Mionnet (1806—37, 15 vol. cu suplement), cu Description des monnaies de l'Empire romain de H. Cohen (1880—92, 2 ed. în 8 vol.) și cu Monnaies grecques și Griechische Münzen, de Imhoof-Blumer (1883 și 1890, in 4°), formează călăuza cea mai sigură pentru studiul monetelor antice. Academia din Berlin de altminteri este pe punctul de a întreprinde un Corpus numorum.

Atât în ce privesce studiul monetelor antice, cât și al celor medievale și moderne, avem astădi aproape mai în fiecare țeară mai civilisată a Europei reviste de N. și cataloage ale colecțiilor mai bogate din Berlin, Paris, Viena, Londra și Petersburg, cari îmbogățesc pe fiecare di cunoscințele noastre asupra acestei ramuri de studiu.

Numismatica română. Vorbind în rândurile următoare asupra N.-ei rom., se înțelege dela sine, că vom lăsa de o parte toată perioada cea veche a formării naționalității noastre. Prin urmare nu va fi vorba aici nici despre minunatele giurele de aur din comoara dela Turnu-Măgurele, nici despre ori ce alt obiect din timpurile preistorice sau pre-romane, cari au avut odată o valoare oarecare monetară și asupra cărora învețatul numismat M. Sutzu a publicat mai acum 15 ani așa frumoase studii. (Sutzu M. C., Tesaurul dela Turnu-Măgurele; Lanțul de aur dela Grădiștioara și Tesaurul din Maramureș, în Revista pentru Istorie, Archeologie și Filologie, de Gr. G. Tocilescu, anul I, vol. I, fasc. I și II. Bucuresci, 1883). De asemeni vom lăsa de o parte și perioada vieții poporului nostru, care stă cuprinsă între colonisarea Daciei de către Romani și fundarea Principatelor românesci. Toată atenția noastră va fi îndreptată numai asupra monetelor cu adevĕrat românesci, cele cari apar deodată cu primii fundatori.

Faptul cel mai curios, care ne isbesce studiind N. noastră, este existența unei bănării foarte active la noi încă din primele timpuri ale statului nostru, ceea ce dovedesce încă de pe atunci, precum spune D. Sturdza, o stare de lucruri înaintată. Tot această sciință a N.-ei rom. ne arată, că din punctul de vedere artistic, monetele noastre formează un grup a parte, cu totul deosebit de acela al popoarelor resăritene, cari ne înconjoară, precum s. e. pe alt teren de activitate architectura bisericească medievală română are un caracter de frumsețe propriu sie-și și cu desăvîrșire superior architecturii contimporane a popoarelor dimprejur. Acestei superiorități, precum și faptului raporturilor întinse comerciale cu statele din orientul și sudul Europei, se datoresce respândirea cea mare a monetelor noastre pe la popoarele dimprejur; așa se explică pentru ce monetele noastre încă pe timpul lui Mircea cel Bĕtrân aveau curs în Polonia, Ungaria și chiar și în Italia.

Pe de altă parte această activitate a visteriei statului nostru n'a durat numai în timpurile de independență, ci s'a urmat și până târdiu sub stăpânirea turcească. Așa de pildă, Neculai Mustea, ne spune lămurit, vorbind despre domnia lui Iliaș-Vodă (1667—69), feciorul lui Alexandru Vodă Iliaș, că »era bănărie în cetatea Sucevei, care era dela Dabija-Vodă și făcea șialăi de aramă, cari numai aici în țeară umblau, patru șialăi la un ban bun.« Numai cu domnii străini fanarioți încetează pentru multă vreme această activitate, pentru ca să reînceapă în timpurile noastre cu mai multă viață. Cu toată această durată lungă de viață a vistieriei noastre, și cu toate scirile rĕmase dela cronicarii nostri asupra monetelor bătute de domnii români, nimeni totuși n'avea până în timpurile din urmă vr'o scire exactă asupra acestor rămășițe prețioase ale trecutului nostru. E drept că Melchisedec, fostul episcop al Dunării de jos, în Cronica Hușilor, întemeiându-se pe documente, pe Letopisețe, etc., găsise denumirea multora dintre aceste monete, cari umblau prin Moldova, dar asupra tipurilor lor și asupra legăturilor lor cu domnii nostri nu spusese nimic precis. Audiam vorbindu-se despre ort, ugru, jolt, taler de argint, florint, costanta, patronic, leu bătut, leu prost, zlot, zlot tătărăsc, zlot bătut, rublă, aspru, tult,

copeică, dută, simf, șialău, ban, etc. fără deslușire asupra legendelor și tipurilor de pe monete.

Dintre învĕțații străini au fost totuși trei mai de seamă, cari și-au dat osteneală să întroducă o ordine în N. română, și anume acesti învĕțați sûnt: Köhne, directorul museului Numismatic din Petersburg, care publică un memoriu întitulat: Die Münzen der Moldau und Walachei, unde descrie un numĕr destul de mare de monete atât moldovenesci cât și muntenesci. Apoi F. de Timoni, un fost consul general al Austriei în Bucuresci, care nu numai a scris o monografie, încă netipărită, asupra monetelor românesci, dar chiar și-a alcătuit o colecțiune frumoasă de monete, astăḑi proprietatea gimnasiului Schottenstift din Viena. In fine Ouvaroff (Comte Alexis), președintele soc. archeologice din Petersburg, care face descrierea amĕnunțită a multor monete românesci. Totuși sistemisarea numismaticei noastre era greu de făcut, și aceasta din pricina lipsei de material studiat. Colecții bogate nu apar decât tocmai în timpurile din urmă, și anume avem: Colecțiile Academiei române, ale museelor din Berlin, Bucuresci, Iași, Londra, Pesta, Petersburg, Viena, ale lui Doboczky la Pesta, Montenuovo și Schottenstift la Viena, și Sturdza Skeieanu la Skeie.

In urma formării acestor colecții a putut întreprinde D. A. Sturdza studiile sale asupra N.-ei rom., studii cari, prin valoarea lor, lasă cu desăvîrșire în umbră tot ceea ce s'a scris mai înainte atât la noi cât și în străinătate asupra acestui subiect. Pe temeiul acestor studii ne rezimăm și noi în expunerea noastră.

Metalul întrebuințat de către domnii țerilor noastre la baterea monetelor, era de preferință argintul, ceva mai rar arama și din când în când aurul pentru medalii comemorative. Totuși să nu uităm că monetele de aramă, pe cari le cunoascem sûnt mai ales dela Bogdan I, Ionașcu-Vodă, Alexandru cel Bun și Stefan Locustă, toți domni moldoveni, pe când în Muntenia exemplarele în acest metal sûnt printre cele mai rare. Să fie aceasta un semn de stare economică inferioară la Moldoveni, precum și de raporturi comerciale externe mai restrînse, decât la frații lor din Muntenia? Nimic positiv nu putem spune în această privință. E drept că Rușii, pĕtrunḑĕnd în principate la 1771—74, în raporturile lor cu locuitorii au întrebuințat monetele de aramă, cari fuseseră bătute la Sadagura din tunuri turcesci, precum ne spun notițele cronicarilor nostri; un semn că în vremuri grele oamenii se mulțămesc și cu metal mai ordinar.

Mai instructive sûnt legendele săpate pe monete. Acestea, cu cât monetele sûnt din timpii mai apropiați de fundarea principatelor noastre, au legende latinesci, cari fără a fi cu totul înlocuite cu cele slavone, pierd totuși mult din importanța lor. Pe de altă parte, sûntem isbiți și de faptul, că domnii Moldoveni, fiind mai apropiați de cultura apuseană prin atingerea lor cu regii poloni, sau din alte motive necunoscute noue, se folosesc mai des de inscripțiile latine decât domnii din Muntenia. Totuși numĕrul monetelor cu legendă latinească a trebuit să fie și în Muntenia cu mult mai mare decât ni-l arată colecțiile existente, deși astăḑi nu cunoascem monete muntene cu legende latine decât dela Vlad I (1360—74), Radu I Negru (1374—83), Dan I (1383—86), Mihail Radu (1418), Mihai Viteazul și Brâncoveanu; restul sûnt numai cu inscripții slavone. Iar literile de cari se folosesc gravorii sûnt mai întâi literile monachale, descoperite și întrebuințate de călugări pentru inscripții, și mai în urmă cele lapidarii. De altminteri în această privință nu găsim nici o deosebire între inscripțiile monetelor noastre și acelea de pe monetele popoarelor contimporane, săsesci, ungaresci și germane.

Cu totul altfel stă lucrul, îndată ce considerăm tipurile monetelor românesci, cari sûnt așa de caracteristice țerilor noastre, încât cu toată influența străină ungară, totuși ele formează o grupă a parte în N. popoarelor din Orientul Europei.

Tipul monetelor moldovene constă dintr'un cap de bour cu o stea între coarne; cele mai multe însă mai adaugă de o parte a capului o stea, iar de cealaltă pătrarul lunei. Cele cari poartă urmele influenței maghiare, anume cele mai vechi dela Bogdan I până la Alexandru cel Bun, au pe revers și scutul casei de Anjou, adecă un scut împărțit în douĕ: de o parte cu trei grinḑi, de altă parte cu douĕ sau mai multe flori de crin. Pe cele dela Bogdan II, tatăl lui Stefan cel Mare, încoace găsim crucea patriarchală, adecă crucea cu douĕ bare.

Tipul monetelor muntene constă din: aquila pe un coif de cavaler mai mult sau mai puțin ornat și scutul casei de Anjou fără flori de crin.

In urma cercetărilor lui D. A. Sturdza cunoascem cu totul 65 tipuri diferite de monete și medalii și anume; 38 dela domnii din Moldova și 27 dela domnii din Muntenia. Iată descrierea acelor câteva mai însemnate dintr'însele:

PETRU MUȘAT (1374—90).

Monetă de argint a colecțiunii soc. Academice rom.

Av. * SI M PETRI WOIWODI, între douĕ cercuri de perle; tipul monetelor moldovene descris mai sus.

Rev. * SI MOLDAVIENSIS, între douĕ cercuri de perle; în mijloc un scut despărțit în douĕ, în dreapta grinḑi, în stânga flori de crin.

ALEXANDRU CEL BUN (1401—33).

Monetă de argint a colecțiunii soc. Academice rom.

Av. † MONE (TA) ALEXANDRI, același tip ca și mai sus.

Rev. † WD: MOLDAVIENSIS, identic cu reversul monetei lui Mușat; se adaugă deasupra scutului un cap de bou.

ILIAȘ I (1433—34).

Monetă de argint a colecțiunii soc. Academice rom.

Av. † ELIAS WOIWODA, tipul identic cu aversul monetei lui Mușat.

Rev. † ELIAS WOIWODA, între doué cercuri de perle; în mijloc un scut, în care un semn în formă de U deasupra căreia o cruce. Un A deasupra scutului și în dreapta scutului o cruce.

BOGDAN II (1454—55).

Monetă de argint a colecțiunii soc. Academice rom.

Av. † **IO БОГДѦН ВОЕВОДѦ ГОС,** tipul identic cu aversul monetei lui Mușat.

Rev. † **ПОДѦРꙋВЕМѦН МОЛДѦВСКОI,**

între două cercuri lineare: АР şi АВ unite în monograme; în mijloc un scut cu crucea patriarchală.

Stefan cel Mare (1456—1504).

Monetă de argint a colecţiunii soc. Academice rom.

Av. * MONETA MOLDAV, tipul ca la Muşat.
Rev. * STEPANUS VOIEV, tipul identic cu reversul monetei lui Bogdan II.

Stefan Locustă (1538—40).

Av. † **ІО СТЄФАНА ВОЄВОДА*ГОСПО**, tipul monetei lui Muşat.
Rev. † **ДАР ЗЄМЛИ МОЛДАВ* СКОИ**, tipul monetei lui Bogdan II.

Ioan Eraclide Despot (1561—63).

Monetă de aur a colecţiunii Doboczky din Pesta.

Av. * HERACLIDIS * DESPOTE PATRIS * PATRIAE * 1563, în mijloc capul bărbos şi încoronat al lui Despot, spre stânga, la gât şi pe umeri cu lorica de fier, în dreapta 6, în stânga 3, adecă anul 1563.
Rev. VINDEX ET DEFENSOR LIBERTAT PATR, între două cercuri de perle, în mijloc un scut împărţit în 4 şi avênd şi el în centru un scutişor cu un cap de bour, în dreapta sus un turn, jos un leu păşind spre dreapta, în stânga sus un arbore cu un şerpe împrejur, jos un pesce spre stânga cu un inel în gură. Preste scutul principal o aquilă cu două capete şi cu aripile întinse, preste care o coroană deschisă.

Ionaşcu-Vodă (Ivonia) (1572—74).

Monetă de aramă a colecţiunii soc. Academice rom.

Av. **ОТЄЦ МОЛДОВЄІ**, cercuri perle în mijloc capul barbos al lui Ionaşcu cu căciulă de blană spre stânga, împrejurul gâtului lorica.
Rev. **АКЧЄ · ГХЄРЄГІЄ · МОЛДОВЄІ**, cercuri de perle, în mijloc un cap de bour, între coarne o stea, în dreapta **З**, în stânga **ПА**, adecă 7081 sau 1573. Oteţ Moldovei însemnă »tatăl Moldovei«, iar acce ghereghie Moldovei, se traduce prin »ban cu marca Moldovei«.

Monete muntenesci:

Vlad V (1479—92).

Monetă de argint a colecţiunii soc. Academice rom.

Av. † **ІО ВЛАД ИСЛА ВОИД**, în mijloc un coif pe care stă o aquilă spre dreapta cu capul spre stânga.
Rev. † **ІО ВЛАДИСЛА ВОИВОД ГИВ** tipul monetelor muntene descris mai sus.

Mihai Viteazul (1593—1601).

Medalie de aur în cabinetul imperial din Viena.

Av. MICHAEL : VAL(achiae) : TRANS(alpinae) : WAIW(oda) : S(acrae) : C(aesareae) : RE(giae) : M(ajestatis) : CONS(iliarius) : PER, în mijloc bustul principelui, manta cu guler de blană pe umere, pe cap căciulă de blană cu surgiuc cu pietre scumpe.
Rev. ʒ TRANSYL(vaniam) : LOCVMT(enens) : CIS : TRAN(sylvaniam) : PAR(tesque) : EI(usdem) : SVP(remus) : EXER(citus) : GE(neralis) : CAP(itaneus); iar în mijloc, A(nno) D(omini) : VIGILANTIA : VIRTUTE : ET : ARMIS : VICTORIAM : NACT ç VS ʒ 1600.

Mihai-Radu sau Mihnea cel Rĕu (1658—59).

Av. † IO MICHAEL · RAD · D · G · VL · TR · PR · = Ioannes Michael Radul Dei Gratia Valachiae Transalpinae Princeps, bustul principelui, capul încoronat, ţiind sceptrul cu dreapta, sabia cu stânga; în câmp la dreapta 16, in stânga 58.
Rev. † SI DEVS (nobisc) VM · QVIS CON(tra) NO(s), în mijloc aquila cu două capete, deasupra o coroană deschisă.

Constantin Brancoveanu (1688—1714).

Medalie de aur din colecţiunea soc. Academice rom.

Av. CONSTANTINVS · BASSARABA · DE · BRANKOWAN ·, în mijloc bustul prinţului spre stânga, căciulă de blană cu surgiuc pe cap, de umere manta cu guler de blană, încheiată la gât cu agrafă.
Rev. D · G · VOIVODA · ET · PRINCEPS · VALACHIAE · TRANS · ALPINAE, în mijloc un scut oval, decorat cu flori şi cu doi balauri, în mijloc o aquilă cu o cruce în cioc, în dreapta are soarele, în stânga luna, iar jos în dreapta 17, în stânga 13. Sub scut în dreapta C, în stânga H, deasupra scutului coroana princiară.

Din această expunere scurtă a N.-ei românesci, reiese pentru ori ce minte importanţa şi interesul cel mare pentru trecutul nostru naţional.

Bibliografia: Köhne (Dr. B.), Münzen der Moldau und Walachei, în Zeitschrift für Münz-, Siegel- und Wappenkunde. Berlin, 1841—42; F. de Timoni, Essai d'une monographie sur les monnaies des Voïvodes de Moldavie et de Valachie, manuscript din 1847; Ouvaroff (Comte Alexis), Recherches sur les Antiquités de la Russie méridionale et des côtes de la mer Noire. Paris 1860, 2 vol.; Sturdza, Übersicht der Münzen und Medaillen des Fürstentums Rumänien. Wien, 1874; Id., Memoriu asupra Numismaticei române. Bucuresci, 1878; Numismatica română, în Convorbiri literare. 1878, p. 101 şi 117; Bibliografia Numismaticei rom., în Analele Academiei rom., t. XI, p. 105 sq.

[Teohari Antonescu.]

Numitor, după legendă despre fundarea Romei părintele Rheei Silviei şi moş al lui Romulus şi Remus.

Numitor, (mat.) în fracţiunile ordinare numĕrul ce arată în câte părţi egale s'a împărţit unitatea; se scrie dedesubtul numĕratorului, despărţindu-i printr'o linioară orizontală. v. şi Fracţiune.

Numuliţi, sûnt foraminifere lentiliforme sau în formă de monetă, de unde numele lor. Cochilia lor, a cărei mărime variază între 2 mm. şi 6 cm., are interiorul împărţit într'o mulţime de mici camere dispuse pe mai multe tururi de spirală. Cei mai vechi N. se cunosc din epoca carboniferă. Desvoltarea lor mai mare a avut loc însă în timpul eocenului, când aceste foraminifere formau numai ele aproape în totalitate roca, cum e s. e. calcarul numulitic dela Albesci (România), din care s'a construit mănăstirea Curtea de Argeş. Astăḑi mai trăiesce o singură specie. Ei se subdivid în două grupuri: Assilina şi Numuliţii propriu ḑişi. [D. Popovici-Hatzeg.]

Numus bigatus, v. Bigatus.

Nun, v. Naş.

Nun, unul dintre ramurile rîului Niger, la vĕrsarea lui în mare.

Nun, *Wad-Nun,* oraş în Marocco de sud la 40 km. de Oceanul Atlantic. Locul de plecare al caravanelor spre Timbuktu. *N.,* promontoriu în vestul Africei, în faţă cu insulele Canare.

Nunciu, *(Nonce),* se chiamă ambasadorii papei în străinătate. Până in 1870 rolul lor era analog cu al trimişilor diplomatici ai unei puteri, dar de când papa nu mai comptează ca un suveran temporal, misiunea lor e simplu eclesiastică, representând pe papă ca şef al bisericei catolice. Misiunea N.-lor se chiamă *nunciatură.* (v. şi Internunţiu.) Nunciaturile din Paris, Madrid, Lisabona şi Viena se ḑic *cardinalice,* pentru cá titularul lor e desemnat a fi creat cardinal. [O. L.]

Nundina, la Romani a fost ḑina care se venera după nascere a noua ḑi, când pruncul căpĕta numele. N. înseamnă a noua ḑi.

Nundinae, la Romani septĕmâna, care către finea secl. II dela fund. Romei, era de nouĕ ḑile. Romanii lucrau şepte ḑile, a opta ḑi era serbătoare, îndeosebi la patricii, iar în a noua ḑi mergeau la Roma sau şi la alte cetăţi, ca să vêndă şi să cumpere, şi astfel N. (a noua ḑi) era ḑi de tîrg. Şi însuşi tîrgul s'a numit N. v. Calendar.

Nunquam retrorsum, *(lat.)* »nici odată înderĕt«, devisa casei de Welf şi a ordului George din Hanovera.

Nunta, serbătorirea solemnă a actului religios al căsătoriei.

Nunta, *la Români.* Una din cele mai însemnate tradiţiuni, prin care se poate dovedí originea şi latinitatea poporului românesc, este N. şi obiceiurile ce se fac la această ocasiune. Pentru ca să se însghebe o căsătorie, de obiceiu se trimit de către feciori sau părinţi la casa fetei aşa numiţii *peţitori* (lat. *petitores),* cari se duc să ispitească şi să propună căsătoria. In cas favorabil cel mai fruntaş dintre ei propune căsătoria. Dacă se face învoiala în mod definitiv, se stabilesce şi ḑiua logodnei (la Romani *Sponsalia),* serbare ce preceda nunţii. Această solemnitate avea tot caracterul unui contract, ca şi la noi Românii. Atunci se alcătuiesc toate condiţiunile zestrei, ce o va primí fata, tot atunci se săvîrşesce şi la noi ca şi la Romani, schimbarea inelelor. Pentru serbarea cununiei se trimit aşa numiţii *chiemători* sau *colăceri* pentru învitări şi pentru preparaţiunile nunţii. In ḑiua cununiei ambele familii atât din partea mirelui, cât şi din partea miresei se întrunesc la biserică, unde se săvîrşesce de către preot actul cununiei cu asistenţa nunilor sau naşilor (v. ac.). Principele Cantemir în descrierea Moldovei amintesce, că la punerea cununilor nuntaşii aruncă în jurul lor nuci, alune, parale mĕrunte, spre a arĕta timpuri roditoare. Intoarcerea dela biserică se face cu alaiu, cu chiote şi cu împuşcături. Luminările de cununie se poartă aprinse până la casa miresei, tocmai cum se ducea la Romani făclia de nuntă ca emblema consacraţiunii himenului, ce întovĕrăşea pe soţi, după cum spune Virgil, Oraţiu şi Ovidiu. La masa cea mare, unde se aşază mirii alături cu nănaşii şi socrii, se rostesc apoi cuvêntăriile aşa numite *orăţii.* In multe părţi se aduce până astăḑi un cocoş fript la masă. Tot în ḑiua aceasta se face aşa numita îmbrobodire a miresei de către naşe. La această ceremonie mireasa se împotrivesce şi numai cu greu primesce să fie acoperită cu *gimbir* sau cu *ştergar* la cap. La Romanii cei vechi se înfăşura mireasa cu o pânză numită flameum. In România se numesce şi hobot sau vĕl. Rudele şi toţi asistenţii dau daruri tinerei părechi. A doua ḑi se face transportul zestrei mai totdeuna într'un car încărcat cu aşa numita ladă; tot atunci pleacă şi mireasa însoţită de rudenii la casa noului ei tovarĕş. [M. B.]

Nunta de argint, împlinind soţii aniversarea a 25-a dela ḑiua căsătoriei, serbează această ḑi solemnă în mod intim, încungiuraţi de familie, sub numirea de N. de argint. Ospĕţul se precede mai totdeuna prin mergerea la biserică unde se săvîrşesc anumite rugăciuni.

Nunta de sânge, v. Bartolomeu.

Nunta din Cana, v. Cana.

Nuovina, *(Zîna)* pseudonimul artistic al primadonei Margareta *Iamandi,* n. 1865 în Iaşi. A fost crescută la Sacré-coeur din Lemberg, de unde s'a rentors la Iaşi; studiile musicale şi le-a făcut la Paris, după care a debutat patru ani în Bruxelles, creând rolurile principale de primadonă în *Lohengrin, Cavalleria Rusticana, Armide, L'attaque du moulin,* apoi a trecut la opera comică din Paris; 1889 a cântat pe scena teatrului naţional din Bucuresci.

Nuphar, v. Nufăr.

Nupţial, *(lat.)* ce se ţine de nuntă, de căsătorie.

Nupţialitate, se numesce numĕrul căsătoriilor contractate într'un timp determinat în raport cu numĕrul total al locuitorilor; în regatul României acest numĕr este de 8 căsătorii (de 16 căsătoriţi) pe an la câte 1000 locuitori, mai mare decât N. poporaţiunii a Marei Britanii de 7, a Italiei de 7·45, a Belgiei de 7·60, a Germaniei şi Austriei de 6·90 căsătorii la 1000 locuitori; egal cu al Franciei de 8 la 1000; mai mic decât al Ungariei cu 9·50 şi al Serbiei cu 11 căsătorii la 1000 locuitori. Proporţiunea căsătoriilor nu determină singură crescerea populaţiunii prin nasceri, căci fecunditatea familiilor variază foarte mult după rassă, condiţiunile economice, obiceiuri, şi ea depinde şi de voinţa femeilor. Nu posedăm statistica concubinatelor, ele sûnt însă numeroase în multe com. rur. şi urb. La noi în com. urb. proporţiunea căsătoriilor este mai mică, şi ele sûnt mai puţin roditoare decât în com. rur. Din numĕrul total al căsătoriilor din com. urb. numai 73% se celebrează în legea ort.

Nureddin Mahmud, sultan din dinastia Seldşuc, n. 1116, 1146 sultan de Mosul, 1154 cuceresce Damascul, 1169 Egiptul, † 1174.

Nürnberg, oraş în distr. bavarez Franconia medie, lângă Pegnitz; 162,336 loc. (1895). *Industria* şi *comerciul* este însemnat. Articlii principali de industrie: lemnării, (jucării, renumitele mărfuri de N.), instrumente mechanice şi optice, ultramarin, margarin, ghete, bronz, brocate, ş. a. Articoli principali de comerciu: hemei (40—80 mil. mărci), cereale, fier, petroleu, ş. a. *Instituţiuni culturale.* Afară de diferitele şcoli medii şi poporale amintim: museul naţional german, biblioteca oraşului, cu 80,000 vol., museul industrial, cu o mulţime de colecţiuni. *Istoria.* Documentele istorice fac

amintire de N. numai la 1050. Frideric II, 1219 investesce orașul cu privilegii foarte însemnate. In secl. XV și XVI N. ajunge culmea desvoltării sale. In resboiul de 30 ani a fost de mai multe ori silit a solví tribut, ceea ce a fost causa decadenței sale. 1806 a fost anexat Bavariei și de atunci a început a înflorí de nou, devenind astfel orașul cel mai însemnat industrial al Bavariei. [M. Bodiu.]

Nus, *(grec.)* rațiune. (v. ac.) Cf. și Intelect.

Nut, o ḑină la Egipteni (terêmul), soția lui Seb (pământul), mama lui Osiris și Isis. N. e personificațiunea boltei ceresci.

Nutațiune, *(lat.)* oscilațiunea periodică a axei pământului; este a se atribuí influenței lunei asupra suprafeței turtite a pământului.

Nutațiune, (botan.) curbură de crescere a membrelor dela plante; resultă dintr'o crescere neegală a diferitelor axe longitudinale ale lor. N. poate fi revolutivă (v. Circumnutațiune) sau plană (v. Epinastie, Hyponastie).

Nutrețuri, producte cari servesc la hrana animalelor domestice. Aḑi avem și întrebuințăm la vite N. verḑi (trifoiu, lucernă, porumb verde de nutreț), N. uscate (fên și cosituri diverse, uscate la soare, apoi paie și coceni), în fine N. murate și îndulcite (v. Ensilagiu). N. verḑi se cosesc ḑilnic, se taie mĕrunt și se dau verḑi la vite, pure ori amestecate cu paie și fên uscat. Fênul și cositurile se dau la vite vara și iarna și ele se fac prin cosirea și uscarea plantelor la soare și vênt.

Nutria, *(Coipu),* piele de Bibru (Castor), v. ac.

Nutrimênt, cuvênt astăḑi sin. cu aliment; în trecut acest din urmă cuvênt era întrebuințat numai pentru materiile hrănitoare cari sûnt digerate în stomach, iar cu cuvêntul N. s'au însemnat corpurile capabile a fi asimilate fără ca să treacă prin tubul digestiv, s. e. peptonele injectate direct într'o vênă. (v. Alimente.)

Nutrițiunea, *(Nutrirea),* are un sens îndoit, pe de o parte se întrebuințează ca sinonim cu hrănirea unui vegetal sau animal, cu ingerarea sau cu absorbirea de alimente; pe de alta se înțelege sub N. numai procesul de endosmosa și exosmosa a elementelor anatomice, a celulei organice, prin care proces ea absoarbă și asimilează materiile ce îi sûnt necesare pentru viață, se combină cu substanța celulei corpurile cari pătrund într'însa și se elimineazá din celule materiale, devenite netrebuincioase în urma composițiunii și descomposițiunii chimice petrecute în celula vie. N., act vital al celulei, constă dar în absorțiune și secrețiune.

Nutrițiunea plantelor. Din punct de vedere al N. lor, plantele se pot deosebi în mai multe categorii. 1) Cele mai multe au în corpul lor chlorophylă (v. ac.). Acestea pot, în anumite condițiuni (v. Asimilatorie), să sintetisese, în frunze mai ales, corpuri organice ternare sau cuaternare dintre cele mai complexe (s. e. albumina), având la disposiție numai elemente minerale, (carbon, oxigen, hidrogen, săruri minerale disolvate în apă). Aceste plante sûnt deci capabile, mai bine ḑis adaptate, ca să organiseze prin sinteză materiile minerale. Ele nu depind de alte organisme; dimpotrivă, animalele herbivore și indirect cele carnivore, depind și datoresc existența lor acestor plante, ḑise *autotrofe, autophyte* (v. ac. și Alimente la plante), sau cu mod de nutriție adevĕrat vegetal, ***holophytic.*** Din această primă categorie fac parte arborii, ierburile, cele mai multe plante din ape dulci și din mări. 2) Alte plante sûnt lipsite de chlorophylă, nu pot sintetisa compuși organici, ca cele din prima grupă. Ele trăiesc pe corpuri moarte de animale sau de plante, sûnt adaptate să ia compușii organici gătiți deja, parte să-i folosească la crescerea lor, parte să-i reducă în compuși mai simpli, apă, anhidrid carbonic, ș. a. Acestea sûnt ḑise plante *saprotrofe, saprophyte* (v. ac.). 3) Alte plante trăiesc pe socoteala animalelor sau altor vegetale vii, sûnt *parasite* (v. ac.). 4) In fine, sûnt alte categorii de plante cari sûnt mai special adaptate pentru a vețuí și prin urmare pentru a se nutrí. Așa sûnt cele cari trăiesc în *symbiosă* (v. ac. și Licheni), cele *hemisaprophite* (v. ac.), *insectivore* (v. ac.), *myrmecophyte* (v. ac.), cu *mycorhisa* (v. ac.). [S. Șt. R.]

Nyangve, odinioară cea mai expusă colonie arabică spre vest, pe malul drept al rîului Congo în țeara Manjema. De aici plecau caravanele cu negoț spre Carema la țermurii lacului Tanganyica. Aḑi aparține statului Congo. (Cf. »Durch den dunklen Weltteil« de H. M. Stanley.)

Nyanza, (Nyansa = lac), numirea a trei lacuri mari în Africa ecuatorială. 1) ***Albert Eduard N.,*** la ecuator între gradurile 1 lat. nord. și 1 lat. sud. și 29—31 long. estică, 1008 m. altitudine. O mulțime de rîulețe, cari vin din partea sud-vestică a munților Ruvenzori nutresc acest lac. Numirea indigenă e Muta-Nsige. Din partea nord-vestică a lacului A. E. N. iese rîul Semliki, care după un curs de 240 km. se varsă în lacul: 2) ***Albert N.,*** (Mwuta-Nsige), între 30—32° long. est. și 1—3° lat. nord., 829 m. altitudinea. In partea sud-vestică primesce rîul Semliki, și în cea nord-estică rîul Nil, care vine din lacul: 3) ***Victoria N.,*** descoperit de Baker, la 14 Martie 1864, (numirea indigenă Ukereve), între 0° 50′ lat. nord. și 2° 14′ lat. sud. și 31½—35 long. est., descoperit prin căpitanul Speke la 30 Iulie 1858. Ocolit jur împrejur prin călătoriul H. M. Stanley în 1875. Cel mai mare din cele trei lacuri, prin cari trece rîul Nil. Suprafața este 215,000 mile engl. pătr., altitudinea 4168 urme. Granițele acestui lac sûnt: în sud Usukuma și Usinsa, în vest Caragve și Uddu, în nord Uganda și Ugana în est Ugejeja și Ururi. Rîuri cari se varsă în acest lac sûnt: dela sud-vest Kagera sau Katingula (Nilul Alexandru), despre vest Katonga, care isvoresce din munții Ruvenzori.

Nyassa, lac în Africa de sud, între 14° 25 și 9° 30 lat. sud. și 51° 55′ și 53° 20′ long. est., lățimea lui de 96 km., lungimea de 355 km.; fù descoperit la 1859 de către Livingstone, care i-a percurs țermurii spre est; în 1875 a fost explorat jur împrejur de oficierul engl. C. D. Young. Din lacul acesta spre sud isvoresce rîul Schire, care se varsă în Zambesi. (Cf. »Durch den dunklen Welttheil« de H. M. Stanley.)

Nyborg, oraș cu port, întărit, pe insula daneză Fünen, lângă Beltul Mare, 6049 loc. (1890); 20 Nov. 1659 învingerea Olandezilor, Danezilor, etc. asupra Svedezilor.

Nyctaginacee, (botan.) fam. de plante dicotiledonate, din ord. Centrospermelor, herbacee,

se găsesc cu deosebire în America tropicală. Plante de ornament.

Nyctalis Fr., (botan.) ciupercă din fam. Agaricineelor; are vr'o 10 specii, cari trăiesc pe alte Agaricinee vii, fără să le vatême, mai ales pe specii de *Agaricus* și *Russula*. Așa *N. parasitica* (Bull.) Fr., trăiesce pe *Russula adusta*, *N. microphylla* Cda. pe *Russula nigricans* ș. a. [S. Șt. R.]

Nyctalopia, (med.) contrarul dela Hemeralopia (v. ac.); morb la care suferindul vede mai bine la întunerec decât la lumină. De obiceiu se observă la albinism, mydriasă, afecțiuni ale retinei și nervului optic, la cataracte.

Nycteos, (Noptateccul), în mitol. grec., fiul lui Poseidon, ḑeul mării, cu Kelaene (întunecoasa), și fratele lui Lykos (luminos). Numele N. din Nyx (noapte).

Nyctitropice, (botan.) *mișcări* parțiale executate de frunze sau de flori și provocate de succesiunea dintre ḑi și noapte ori de alternanța între lumină și întunerec; variația de lumină trebue însoțită și de o variație de temperatură. Un exemplu de mișcări N. e la frunzele tinere de Salcâm: ḑiua șed întinse față de pețiolul principal, au posiție diurnă, de veghe; seara se lasă în jos, își apropie fețele lor inferioare, iau posiție de somn, nocturnă. Aceste două posiții se obțin și ḑiua, dacă ducem planta la întunerec și răceală. Se mai observă la frunzele de Trifoiu, Luțernă, Mimosa, Macriș ș. a.; la florile de Șofran, Lalea, etc. Aceste mișcări se datoresc variației de turgescență (v. ac.) din lăuntrul organului ce se mișcă, iar rostul lor e să micșoreze pierderea de apă și de căldură din frunze, flori, în timpul nopții. [S. Șt. R.]

Nyén, com. mică, v. Teliu.

Nyerges, munte în Secuime (1128 m.) preste care duce o cale serpentină din Cason în Ciucul inf. Pe terasa din coasta resăriteană a acestui munte a fost așezată artileria insurgenților maghiari, comandați de Gál Sándor (Iulie 1849) spre a oprì înaintarea armatei conduse de Clam Gallas. Istoricii maghiari (Orbán B., A székelyföld leirása II, 1869), susțin că nisce păstori români, (în adevěr însă corporalul Tima, a cărui familie există și aḑi în Cason-Impér), a condus armata austriacă la spatele insurgenților, cari apoi au fost alungați. (Cf. Barițiu, Părți alese II, 596.)

Nyerő, (Dugoselo), com. mare în Bánat, cott. Torontal, cu 1511 loc. Rom. (886) și Germ.

Nyk —, v. Nyc —.

Nyiregyháza, oraș cu magistrat regulat, dela 1876 capitala cott. Sabolciu (Ung.), cu 27,014 loc. (1891), afară de miliție; loc. se ocupă mai ales cu agricultura și prăsirea vitelor, dar industria și comerciul încă e destul de desvoltat; gimnasiu ev.-aug. subvenționat de stat, școală comercială, orfelinat, mai multe reuniuni și institute de credit. N. e unul din cele mai frumușele și desvoltate orașe pe Alföld.

Nyitra, v. Neutra.

Nyland, guvernam. finland. la litoralul Golfului finland., 11,872 km². cu 264,243 loc. (1896), teritorul cel mai impop. al Finlandei. Cap. Helsingfors.

Nylander, *William,* botanist, n. 1822 în Finlanda, † în Martie 1899 la Paris. Fost profesor de botanică la Helsingfors. Dela 1863 își părăsise patria și se stabilise la Paris. A fost cel mai profund cunoscětor al Lichenilor, din punct de vedere sistematic, și dușmanul cel mai crâncen al teoriei lui Schwendener, teorie susținută de acesta și școala sa, după care Lichenii (v. ac.) sûnt plante resultate din asociația, pentru un traiu comun și în basa mutualismului, a unei Ciuperci cu o Algă. In operele sale lichenologice N. a descris un foarte mare numěr de specii. Opere mai principale: Synopsis methodica Lichenum (vol. I 1858—60, vol. II necompl. 1888), Lichenes Scandinaviae (1861), Lichens des environs de Paris (1896 supl. 1897), Addenda nova ad Lichenographiam europaeam (1865—88), Lichenes exotici (1888) ș. a. [S. Șt. R.]

Nymphaeaceae, (botan.) familie de plante dicotiledonate din ord. Renalelor; plante aquatice, respândite în zonele temperate, mai puțin în cele tropicale. De remarcat este genul *Nymphaea* L. cu speciile *N. alba* L. (Plumâna albă, Plumiera albă, Nufărul alb, Pluta, Titva de apă), cresce în Europa; rădăcinile ei se mănâncă și se folosesc și la argăsit și văpsit, semența prăjită ca surogat pentru cafea și ca afrodisiac. *N. Lotus* L. și *N. coerulea* Sav., cu rădăcini și seminte comestibile, cea dintâiu consacrată lui Isis, iar cea a doua lui Osiris.

Nymphomania, inclinație iresistibilă și nesațioasă cătră săvîrșirea actului veneric, la femei. Simptom comun mai multor boale, foarte diferite prin sediul și natura lor. N. se desvoaltă în cursul boalelor, care ocupă mitra, organele vecine de aceasta, precum și unele regiuni ale axului cerebro-spinal.

Nyrop, *Christofor,* romanist danez, n. 11 Ian. 1858 în Copenhaga. Publicații: Istoria epopeei franceze în evul mediu. Copenhaga, 1885, trad. și în ital.; Gramatica istorică a limbei franceze, 1899 trad. și in franc.; Studii asupra adjectivelor din limbile romanice, 1886; Mai multe studii istorice și literare asupra României și Provençei moderne, 1885. Mai multe studii de etimologie populară și de folklore.

Nystad, oraș cu port în guvern. finland. Abo-Björneborg, situat la Golful botnic, cu 3984 loc. 10 Sept. 1721 s'a încheiat aici pacea între Svedia și Rusia, prin care s'a terminat resboiul nordic.

Nystagmus, (med.) mișcări tremurătoare involuntare, asociate, ale ochilor. Mișcările pot fi dela dreapta la stânga, din sus în jos (N. oscilatoriu), sau rotatoare (N. rotatoriu). Causele N.-lui sûnt anomalii de inervație. Se observă des la mineri. Terapia e fără succes.

Nyx, la Greci, (*Nox* la Romani), o ḑină care personifică noaptea, carea cuceresce pe ḑei, precum și pe oameni prin somn. N. e fata lui Chaos (v. ac.) și soția lui Erebos (v. ac.), căruia i-a născut pe Aether (aer) și Hemera (ḑiua), iar din sine a născut ḑinele sorții (v. Moerile, Parcele, Urḑitoarele), pe Thanatos (moartea) și somnul și visul. N. ḑiua locuiesce în palatul sěu din Tartarus (iad), ce e încungiurat de nori întunecoși, iar noaptea se arată pe pământ.

O

O, vocală deschisă în limba rom., a 13 literă în alfabetul latin, de origine feniciană. La Grecii antici s'a diferenţiat mai târdiu în *o* scurt (omicron) şi *ω* lung (omega). Ca număr la Greci: $o = 70$, $\omega = 800$. Ca prescurtare în chimie: O = Oxigen. [*]

O în logică este simbolul judecăţilor particular-negative după formula *SoP* sau $^1/_s < - P$, adecă unii S nu sûnt P., s. e. unii oameni nu sûnt crudeli.

Oaia, *(Ovis* L.*)*, gen mamifer, fam. Rumegătoarelor. Speciile selbatice mai însemnate sûnt: *Mufloni* (O. Vignei Blyth, în Tibet şi Persia, şi O. musimon Schreb. în Sardinia şi Corsica) produc bastarḑi (corcituri) cu O. domestică şi ne dau carne, lână şi corn, tot asemenea şi *Argali* cele de talie mare (O. Ammon L., Asia de nord şi medie; O. nivicola Eschsch. în Kamciatca; O. montana Geoffr., Bighorn în America de nord). Din aceste şi alte specii se crede a avé originea *O. domestică* (O. aries L.) cu o mulţime de rasse, dintre cari notăm: oi cu deposit de grăsime până la 20 kg. cu coada scurtă în Asia şi Africa de nord; bucălae, cu coada lată şi grasă în Asia anter., Africa de nord, în col. Cap şi Europa de sud; cu coada lungă în Siria, Egipt, Abisinia; cu coada scurtă în Islanda, Scandinavia, Germania de nord-vest (Heidschnucke, etc.), Olanda; O. ţurcană în întreg sud-estul Europei cu varietăţile: bârsane, ung.-serbească, rusească; O. bleagă (de Bergamasc) în Italia de nord; O. de Frisia, foarte prolifică; *O. merinos* (spaniolă, spancă), cu lâna creaţă, originară din Spania, se împart în trei grupe: *Electoral* (0·7—1·2 kg. lână şi 25—30 kg. carne); *Negretti* (Infantado 1—2·5 kg. lână şi 30—40 kg. carne) şi *Rambouillet* (2—3·5 kg. lână, numită în Germania Kammwolle); *O. ţigae*, proprie teritoriului locuit de Români, (2—3·5 kg. lână de fineţă mijlocie); *O. Leicester* (6 kg. lână şi 60—70 kg. carne); *O. Southdowns* (2 kg. lână şi până 150 kg. carne). Masculul se numesce: berbece; cel castrat: berbece bătut (batal); femela: oaie. Fetii până la un an: miel; în al doilea: mior, mioară şi cârlan, cârlană; oile bětrâne: babane; iar cele ce nu au fătat: sterpe. O. se crede să fi fost primul animal domesticit pentru lâna, carnea şi laptele ce ne dă. (Cf. Dr. G. Maior, Zootechnia. Buc., 1899.)

Oaie seacă, bir scos de Alexandru-Vodă III, fiul lui Mircea Ciobanul şi domnul Munteniei (1568—77).

Oajaca, *(Oaxaca),* stat în sudul Mexicului, lângă Oceanul Pacific, 91,664 km², cu 882,529 loc. (1895); *capitala O.* are 32,641 loc.

Oale *de pămênt, oale de lut* (higienă). Vasele de cari ne servim pentru gătirea şi păstrarea mâncărilor şi beuturilor pot deveni vătěmătoare, dacă sûnt fabricate din materii otrăvitoare, capabile a fi solute în acidele conţinute în alimente şi beuturi. Tocmai O.-le de p., pe cari le întrebuinţează oamenii mai săraci, produc câte odată intoxicaţiuni. Aceste O., după ce au fost formate, se usucă, se presară cu pulvere fină de oxid de plumb ori de carbonat de plumb, sau se toarnă preste ele oxid de plumb diluat cu apă, apoi ele se aşează în cuptor şi se ard. La ardere plumbul se combină cu lutul (cu argila) şi O. se îmbracă cu aşa numitul smalţ, cu un strat subţire de sticlă construită din silicat de plumb şi de aluminiu, insolubilă în acidele alimentelor şi beuturilor. Acest smalţ, această îmbrăcăminte sticloasă este indispensabilă, căci oala de lut nesmălţuită este poroasă şi nu se poate ţiné curată, porii ei se îmbibă cu părticele din bucate cari fermentează. O.-le nu se fabrică totdeuna în mod corect: din causa de economie de combustibil ori din causa calităţii rele a lutului, care nu supoartă temperaturi înalte, olarul nu produce totdeuna în cuptor căldura suficientă, pentru ca tot plumbul cu care a presărat O. să se combine cu lutul şi să formeze sticla, şi partea din plumb nevitrificată, netransformată în sticlă se poate disolva în acidele alimentelor şi beuturilor şi poate produce intoxicaţiuni. Plumbul remas liber pe suprafaţa internă a O.-ei se poate depărta, dacă se fierbe într'însa timp de ½ oară oţet tare (de 4—5% acid acetic). Lucrătorii ocupaţi cu pulverisarea şi cu alte manipulări cu preparate de plumb, trebue să ia precauţiuni speciale, să observe curăţenia scrupuloasă, pentru ca să nu se otrăvească prin pulverea de plumb inspirată ori depusă pe corpul lor. O.-le de p. mai resistente, numite O. de piatră (Steingut, Steinzeug), sûnt totdeuna nevătěmătoare, fiind arse la temperatură mai înaltă şi smălţuite obicinuit cu silicat de sodiu produs prin presărarea O.-ei crude cu sare de bucate (chlorur de sodiu). v. Vasele de bucătărie. (Cf. I. Felix, Rapoarte generale; Buletinul direcţiunei generale a serviciului sanitar a. V; N. Manolescu, Igiena ţeranului român. Bucuresci, 1895; G. Crăiniceanu, Igiena ţeranului român. Bucuresci, 1895; D. I. Buzĕu, Igiena şi arta medică. Bucuresci, 1897; S. Argeşianu, Noţiuni de igienă şi de medicină populară. Bucuresci, 1898.) [I. Felix.]

Oancea, com. rur. în Rom., j. Covurluiu, situată pe malul Prutului şi compusă din 2 sate: O. şi Slobozia Oancea sau Onesci, cu 2231 loc. (Dicţ. geogr. 1892), cari se ocupă cu agricultura, prăsirea vitelor şi puţin cu comerciul; femeile cultivă pe o scară întinsă viermii de mătasă; com. are 2 biserici şi 2 şcoale. Satul O. are înfăţişarea unui orăşel şi servesce ca mic port pe Prut şi ca trecătoare în Basarabia.

Oannes, *(Oan),* în mitol. babilonică o fiinţă jumětate pesce, jumětate om, care ieşind din

mare a învěţat pe Babilonieni limbă şi scrisoare, sciinţă, artă şi agricultură. [Atm.]

Oara, *(Ceas),* este a 24 parte a unei ḑile (v. ac.). Cele mai multe popoare civilisate încep a număra oarele cu cea dintâi după miezul nopţii numai până la 12, şi la amiazi încep dela început; astfel ḑiua cuprinde de două ori câte 12 oare. O. se împarte în 60 minute şi minuta în 60 secunde. Sûnt unele popoare cari încă nu cunosc împărţirea ḑilei în O.-e. Astronomi ca şi Ptolomeu încep a număra O.-ele dela amiazi. Impărţirea ḑilei în 24 oare o găsim deja în antichitate la Ovrei şi Babilonieni. Vechii Greci şi Romani împărţeau ḑiua propriu ḑisă în 12 şi noaptea deasemenea în 12 oare, astfel că în diferite anotimpuri şi O. era de diferită durată.

Oare de rugăciuni (Ceasuri). După norma împărţirei ḑilei în anumite părţi sau secţiuni la Romani şi Israiliteni, creştinii dintâi urmând şi mărturisirei psalmistului, că »De şepte ori pe ḑi te-am lăudat Doamne« (Ps. 118, 164), s'au îndatinat ca rugăciunile publice şi private să le săvîrşească în anumite oare ale ḑilei. In cele două secole dintâi ale creştinătăţii pentru rugăciuni publice erau destinate oara III-a, VI şi IX-a a ḑilei. La aceste, în secl. III, s'a mai adaus rugăciunile de seara, de noapte, de miazănoapte şi de dimineaţa (utrenia) cu oara I. Oara I de rugăciune corespunde la 6 oare dim., oara III la 9 oare, oara VI la 12, oara IX la 3 p. m.

Oarda de sus, *(Felső-Maros-Váradja),* com. mică în cott. Albei de jos, Trans., cu 1350 loc. Români.

Oaş, *Ţeara Oaşului, (Avas,* magh. = vechiu, bětrân), se numesce teritorul din nord-est al cott. Satmar, un platou de 204 m. înalt, de preste cinci mile pătr., încungiurat de munţi împăduriţi, remânênd deschis numai de către sud. Aici locuesc preste 17,000 Români, despărţiţi de secoli de ceilalţi fraţi de sânge ai lor, susţinêndu-şi totuşi legea, graiul, portul şi datinile lor strămoşesci şi caracterul naţional românesc. Când s'a aşezat aici acest popor, nu se scie; dar că acest popor a trebuit să aibă mare şi grea parte în susţinerea şi apěrarea patriei şi a tronului, cu tot dreptul se poate deduce din mulţimea familiilor nobile, ce locuesc aici, între cari s. e. fam. Kecskés alias Bercse îşi are diploma nobilitară din 1500 de sub Vladislau II. Familiile Finta, Tătar, Danu s'au distins în luptele cu Tatarii. Apoi: Berende, Fanea, Pop, Stetz, etc. Graiul, portul oşanului sûnt toate originale românesci. Accentuarea graiului rom. neamestecat cu »gy« ori »ty« maghiar. Prima numire oficioasă a Ţerii Oaşului se află în o diplomă donaţională a lui Leopold din anul 1668, în care dăruiesce contelui Ştefan Csáky »*Districtus Avasságh*«, adecă acele 16 comune, cari formează şi aḑi Oaşul şi cari pe atunci se ţineau de cetatea Zothmár (Satmar). Ocupaţiunea principală a loc. e economia de câmp, avênd hotare întinse, prăsirea vitelor, pomăritul, lucratul viilor. Poporul e religios, deştept, vînjos, sănătos, dar trecut preste foarte multe experienţe triste, are puţină încredere în inteliginţă. Bărbaţi de valoare naţională n'a avut. Tot teritoriul e plin de isvoare şi rîuri precum: apa Turul şi Talna, etc., apoi ape minerale la Bicsad, Tur, Vama, Certere şi Ujváros. Comune cu locuitori de preste 1000 sûnt: Negresci, Cămărḑana, Bicsad, Tivsolţ, Călinesci, Racşa şi Certeze. Sûnt şi două sate ungurescii: Ujváros şi Remetea. [G. Szabó.]

Oastea, reunirea tuturor cetăţenilor validi, educaţi şi instruiţi în vederea resboiului şi întocmiţi pe arme şi serviciu. Intr'un sens mai restrîns se ḑice O. la un corp de trupă de toate armele, dirijat prin voinţa unui şef unic. In Rom. tot cetăţeanul valid la etatea de 21 ani, este dator să facă parte din O. Serviciul militar în O. permanentă durează şepte ani, din cari trei în activitate şi patru în reservă. La trupele cu schimbul, serviciul militar durează cinci ani la infanterie şi patru la călăraşi (cavalerie). După reservă trec în gloate. In Ung. militarii servesc trei ani în activitate, apoi şepte în reservă, doi în teritorială şi în fine trec în gloate până la vîrsta de 40 ani. v. şi art. Armata, Militar.

»*Oastea în dobândă*« sau *gloatele,* unul din elementele cari compuneau oştirile române în primii timpi ai Principatelor. Se forma la vreme de nevoie din tot felul de oameni, cari n'aveau ca resplată de cât prada făcută de la duşman.

»*Oastea de ţeară*«, denumirea dată oştirii române de baştină, spre deosebire de lefegii, adecă străinii plătiţi cu leafă, încă din cel dintâiu timp al întemeierii Principatelor.

Oaxaca, stat, v. Oajaca

Oaze, locuri fructifere şi locuite, situate în mijlocul deşertului (cu deosebire în nordul Africei) ca nisce însule în marea de năsip.

Ob, *(Obi),* rîul principal al Siberiei, isvoresce în Altai, se varsă în *sinul O.;* în mare parte e navigabil, dar numai 146 ḑile pe an e liber de ghiaţă; lung. 5200 km., basinul 2.980,650 km^2.; afluent principal Irtiş.

Obada, bucăţile curbate ale colacului roţilor de car. Se fac de regulă din lemn de fag.

Obadja, profet ovreu, pe timpul dărîmării Ierusalimului de Nabucadnezar.

Oban, *(Obang, Ohoban),* cea mai mare monetă de aur în Japonia, un aliagiu de aur cu argint. Kioho-O. = 329·88, Şin-O. = 122·45, Tempo-Gori-O. = 80·60 marce germ.

Obârşia, 1) O., munte în Rom., j. Dâmboviţa, aproape de graniţă, al cărui vîrf îl formează piscul Omul. 2) O., com. rur. în Rom., j. Mehedinţi, pl. Câmpu, cu 1400 loc. (Dicţ. geogr. 1894), cari se ocupă cu agricultura şi prăsirea vitelor; trei bâlciuri anuale. La 1854 Ruşii au fost bătuţi aici de Turci.

Obducţiunea, în medicina legală disecarea unui cadavru pentru determinarea causei morţii; în farmacie îmbrăcarea pilulelor cu foi de aur sau de argint, cu un balsam, un gumi sau cu o altă substanţă care să înlesnească conservarea lor şi să le dea un aspect mai plăcut.

Obedeanu, veche familie boierească din Oltenia, unde îşi avea reşedinţa din secl. XVII. Armaşul *Pârvu O.* trăia pe la 1650, şi 1668 *Petru O.* se distinse ca căpitan mare pe timpul lui Vodă Brâncoveanu, şi apoi la 1716 ca mare serdar în capul trupelor oltene, împreună cu Bengescul şi Brăiloiul, fù unul din promotorii acelei celebre revoluţii, care avù de resultat detronarea lui Nicolae Mavrocordat. Tot el a rezidit celebra biserică Sf. Dumitru din Craiova şi a fundat măn. Cioclovina din Gorj.

Nicolae O., fratele sĕu, fù Ban al Craiovei la 1716. *Constantin O.*, fiul lui Petru, a fost consilier imperial în timpul cesaricescei administrații a Bănatului Olteniei de Austria (1732). La 1740 era caimacam al Craiovei. El zidi cu soția sa Stanca Brăiloi, măn. Stănesci, și la 1748 biserica Obedeanu din Craiova, pe lângă care se alipí la 1774 de către Vodă Ipsilante, o școală care poartă tot numele de Obedeanu. Ambele fură înzestrate cu 9 moșii din cele 100 ce poseda fundatorul. Din această familie se trage: Colonelul *Vasile O.*, militar și om politic. S'a distins în resboiul Crimeei în armata turcă, și apoi la 1878; fiul acestuia *Oscar Obedeanu* pictor, n. 1868 în Bucuresci. Talentul lui se pronunță deja în frageda copilărie. In 1878 a pus pentru prima-dată mâna pe penel în atelierul lui Predelean-Șincai din Botoșani. Pe când se afla în clasa III liceală Bêrlad, i-s'a acordat dela exposiția coop. ținută în Iași medalia de bronz pentru portretul în oleiu a M. S. Regelui Carol I. In 1886 a intrat în școala de arte frumoase din Bucuresci, pe care o absolvà 1889 cu recompensa: medalia de argint. In acelaș an a expus vr'o 20 tablouri în Ateneu, aproape toate subiecte militare, dintre cari două fură alese de juriu pentru exposiția universală din Paris. In acelaș an, Regele și Regina României au luat pe O. sub protecțiunea lor, trimițêndu-l la studiu în München, acordându-i o bursă. Academia regală din München a absolvat-o cu succes, dobândind 1893 pentru operile sale medalia de argint pentru arta de a compune și executa. De present atelierul sĕu se află în München și este acelaș care era odinioară al renumitului Kaulbach. Lucrările principale: Regele Carol I în fața Griviței, (propr. Stat. rom.), Muma Răniților (Carmen Sylva, propr. M. S. Reginei), Portretele principilor: Dimitrie Ghica, George Cantacuzino, Mihaiu Bravul (orientat după o miniatură de Franken, Praga 1600). Triptic: In tranșeu, la atac, etc. In lucrare: Stefan cel Mare la Rahova (tablou istoric, 8 m. lung, 5 m. înalt), supunerea lui Soliman după bătălia dela Racova.

Obedenaru, 1) *O., Georgiade Mihail*, medic, publicist și diplomat rom., n. 5 Nov. 1839 în Bucuresci, † 9 Iulie 1885 la Atena. Și-a făcut studiile în țeară și la Paris, unde ajunse intern al spitalelor în urma unui concurs strălucit. Dela 1866—74 practică medicina la Bucuresci, și fù medic primar al spitalului de copií și prof. la școala de medicină. Dela 1874 întră în diplomație, ocupând pe rând posturile de prim-secretar de legație la Roma, la Constantinopole, iarăși la Roma și în fine ministru la Atena. O. a fost și membru al Acad. rom., căreia i-a lăsat întreaga sa avere de aproape 500,000 de lei, precum și o bogată colecțiune de manuscripte, una de vr'o 200 de arii românesci și alta de documente istorice. O. a tradus pentru teatru Amorul doctor, al lui Molière și a publicat o sumă de articole prin reviste sciințifice franceze, cum și mai multe broșuri: Région du Bas-Danube: la Roumanie, la Serbie et la Bulgarie, Paris. Cercetări asupra intoxicațiunii palustre, Bucuresci 1873. Despre frigurí: Mic tractat potrivit pe înțelegerea poporului român pentru a serví în localitățile unde nu sûnt medici, 1873. La Roumanie économique d'après les données les plus récentes: Géographie, état économique, anthropologie, avec une carte de la Roumanie, 1876. La religion chez les peuples latins: la religiosité des Roumains, Montpellier 1878. L'article dans la langue roumaine, Montpellier 1884. Necrologul lui Al. Parisotti, Roma 1885. Le cinq Mai, ode sur la mort de Napoléon par A. Manzoni, traduction littérale en roumain, 1885. Texte Macedo-Române, basme și poesii poporale dela Crușova, publicate de I. Bianu, 1891. (Cf. St. Orășanu, Al. Obedenaru, 1891.)

2) *O., Alexandru*, publicist, n. 13 Iulie 1865 în Bucuresci. A colaborat la Convorbiri literare, Revista nouă, Literatorul. A publicat: Spleen (1891), Rondele (1892), Poesii; a scris satire politice în câteva diare cotidiane (1884—88).

Obedenii sau **Obedeanca**, com. rur. în Rom., j. Vlașca, compusă din 5 căt., cu 1279 loc. (Dicț. geogr. 1890), subprefectură, judecătorie de ocol și serviciu telegrafo-postal.

Obediența, ascultare, supunere, subordinațiune la voința și mandatul altuia; ascultare de superiorii legitimi și de legile și preceptele emanate dela autoritatea legitimă. *O. canonică*, este recunoascerea faptică a legitimității cutărei persoane eclesiastice în oficiul ce-l ocupă; *O. monachală*, este votul prin care monachul se obligă înaintea lui Dumnedeu de a asculta de mai marii ordului religios, în care e primit. [i.—m.]

Obelisc, columnă înaltă de regulă dintr'un singur bloc de piatră în formă de piramidă trunchiată, o specie a monumentelor antice egiptene.

Obelos, *(Obeliskos)*, semnele critice ale gramaticilor greci, representate printr'o linioară orizontală.

Oberammergau, com. în Bavaria super., lângă Ammer, 1340 loc. (1895); renumită pentru representațiunile teatrale *(Passionsspiel)* cu subiectul patimilor lui Chr., cari se dau tot la 10 ani (mai în urmă la 1900) și cari datează de prin secl. XVII; teatru nou; monument uriaș (Christos pe cruce).

Oberhausen, oraș în guvernam. prus. Düsseldorf, 30,154 loc. (1895); progimnasiu real; industrie de fier, oțel și zinc; mine de cărbuni.

Oberon, în mitol. celtică, regele Elfelor (v. ac.), bărbatul Titaniei; se amintesce mai ântâiu în poesia franc. »Huon de Bordeaux«, după care a compus Wieland poema sa »Oberon«; e identic cu Alberich la Germani.

Oberzell, fostă mănăstire în guvernam. bavarez Unterfranken, lângă satul *Zell;* renumită fabrică de prese tipografice.

Obesitate, atâta cât corpulență (v. ac.).

Obiceiu, v. Obicinuința.

Obiceiuri morale, sûnt un complex de calități sau de vițiì sufletesci, prin cari se manifestează individualitatea omenească. Când în acel mănunchiu de calități sufletesci, cari formează fondul caracterului distinctiv al omului, întră mai ales spiritul de ordine, prevederea și cumpĕtarea, atunci ne aflăm față de așa numitele O. m. b u n e; când din contră, sûnt vițiile și îndeosebi neprevederea, desordinea, lăcomia și risipa, în acest cas, avem a face cu O. m. rele, cari duc pe om în prăpastie. (Cf. N. E. Idieru, »Studii de econ. pol. și fin.« Buc., 1895.)

Obicinuința, devine în genere disposiția, carea născută din repețita încercare și deprindere în

acelaș mod a unei lucrări, ne pune în posiție ca tot aceeași lucrare să o putem de nou începe cu plăcere și să o isprăvim fără greutate. O. se extinde atât asupra lucrărilor trupesci cât și asupra celor spirituale, și ea devine un fel de a doua natură prin faptul că introduce în lucrări un fel de mechanism. Se poate extinde asupra lucrărilor bune ori rele, morale ori abjecte, etc. Când O. se extinde asupra unei grupe mai mari de indivizi și asupra unor generațiuni următoare, atunci devine *datină* sau *obiceiu, us* sau *consuetudine;* și dacă ea, pe lângă acestea, mai cuprinde și anumite norme întemeiate în mod nemijlocit în consciința unui întreg popor și prin cari se regulează și anumite referințe de drept, atunci devine și se numesce *drept consuetudinal* (obiceiul pământului). Puterea O.-ei se descopere aproape în toate lucrările omenesci și aproape în toate domeniile de activitate, fie fisică, fie spirituală. [Pl.]

Obiect, *(lat.)* 1) în genere înseamnă tot ce are și se pare că are existență de sine afară de noi; tot ce stă în față cu acțiunea unui subiect, se oferă sensurilor și poate fi perceput; apoi înseamnă încă ori ce lucru, în genere nedeterminat. 2) Introdus în cercetările sciințifice »obiectum«, se pare a fi traducerea grec. ἀντικείμενον, ceea ce înseamnă oposiție, pe când după înțelesul de adi ar corespunde la ὑποκείμενον αἰσθητόν, adecă ce este substrat al percepțiunei sensibile. Studiat filosoficesce și anume: a) sub raport »psichologic« se numesce O. acea causă permanentă dintr'un anumit loc al spațiului, care provoacă deosebitele noastre stări psichice (sensațiuni, intuițiuni), iar »empiric« luat O.-ul nu e decât conglomeratul compus din deosebitele sale însușiri; b) în sens logic se consideră și este O. tot ce cugetarea recunoasce ca de sine stătător, fie aceea ființă ori lucru, fie acțiune, stare ori însușire, fie O. al credinței ori al speculațiunei, indiferent dacă are un echivalent real în lumea reală externă; c) în sens »ontologic« O.-ul este însași realitatea substanțială, adecă ceea ce O.-le (ființele și lucrurile) sûnt ele în sine, independent de voința noastră, ba chiar să fie percepute, simțite, representate sau cugetate; d) O. se mai numesce și ținta finală spre care tind toate lucrările omenesci. 3) In gramat. O. se numesce partea propozițiunei, care designează ființa sau lucrul asupra căruia este îndreptată și trece acțiunea unui verb activ transitiv. 4) In înțeles pedagogic și noetic, O. se numesce tot ceea ce poate provoca o cercetare sciințifică, ori ce O. de studiu sau material de predat dintr'o disciplină sciințifică, în fine tot ce servă ca substrat al unei conversațiuni ori al unei composițiuni stilistice. [Pl.]

Obiectiv, este și se numesce mai întâi tot ce se raportă la un obiect, tot ce îi aparține; apoi tot ce există în afară de subiectul cugetător și observator, în oposiție cu subiectiv (v. ac.). *Mod O.* de a vedé și judeca lucrurile și faptele este acela, care e liber de ori și ce disposiție subiectivă. O. se mai dice și despre tot ceea ce are valoare pentru toate ființele raționale.

Obiective, sentimente, sûnt acelea, cari constau în anumite și determinate stări de consciință și se pot reduce la anumite representări sau idei. Ele se mai numesc și calitative, particulare și fixe. La grupa acestor sentimente, cari sûnt deosebite de grupa sentimentelor subiective, numite și formale, universale și vagi, aparțin următoarele specii: Sentimentele sensuale, cele intelectuale; sent. estetice, religioase și morale; apoi sent. egoiste și altruiste; sent. de onoare; sent. dreptului și al echității. (Cf. I. Popescu, Psichol.; Pletosu, Psichol., pag. 63 seq.) [Pl.]

Obiectiva, (optică), se numesce lentila cea mică dela microscoape, asemenea și lentila cea mare dela telescoape, sau preste tot lentila așezată către obiectul fixat.

Obiectivitate înseamnă mai întâi calitatea lucrurilor obiective, ce preste tot există afară de noi. In sens *ontologic,* O. este complexul existențelor ce au realitate afară de noi și independent de voința noastră. In sens *estetic* se numesce *obiectivitate* expunerea, care corespunde pe deplin realității. In sens *etic* se numesce *obiectivitate* ținuta și conduita omului în gândiri, vorbe și fapte întru cât se arată liberă de ori și ce disposiție subiectivă, de ori ce preocupațiune fără de nici un interes și lipsită de părtinire fie aceasta vădită ori ascunsă. [Pl.]

Obilesci, com. rur. în România, j. R.-Sărat, compusă din 2 căt., cu 1600 loc. (Dicț. geogr. 1896), 2 biserici și 1 școală.

Obilesci-Vechi, com. rur. în Rom., j. Ilfov, cu 941 loc. (Dicț. geogr. 1892); la 1807 s'a dat aici o luptă între Turci, Ruși și Români. Pe dealul Beciului de pe teritoriul com. a avut pe la 1712 Const. Brâncoveanu un palat, din care și adi se mai văd urme.

Obitus, *(lat.)* serviciul divin în biserica catolică înainte de înmormêntare.

Oblânc, partea dinainte dela o șea, avênd o formă rotundită și convexă în exterior; el acopere greabănul calului, când șeaua este așezată pe el. O. formează corp comun cu șeaua, este de lemn și îmbrăcat cu piele.

Oblațiuni, (jertfe, daruri), se dic lucruri, pe cari poporul credincios le ofere pentru cultul divin, pentru susținerea clerului, ajutorarea săracilor și pentru alte lipsuri ale bisericei creștine. [i—m.]

Oblic, posițiunea unei linii față de altă linie sau a unei linii sau plan față de alt plan în așa mod, ca punctul sau linia lor de întretăiere să nu formeze un unghiu drept sau egal cu zero.

Obligat, *(lat.)* neapêrat de trebuință. In musică acompaniamentul vocei cu instrumente.

Obligatar, posesor de titluri sau obligațiuni.

Obligațiune. a) In genere înseamnă ori ce îndatorire, pe care și-o impune cineva de bunăvoie și pentru a cărei împlinire se leagă spontan; înseamnă apoi expresiunea raportului de îndatoriri împrumutate, ce se află între două persoane, cari pe temeiul unui drept au devenit factori ai acelui raport; înseamnă apoi o îndatorire impusă prin vr'o necesitate naturală ori morală; în fine ori ce îndatoriri impuse prin legi, fie naturale ori positive, dumnedeiesci ori omenesci. b) Sub raport etic, O. reiese din îndatorirea de a asculta de legea morală. Căci legea morală, naturală ori positivă, ca normă, ce regulează faptele libere, impune omului necesitatea absolută de a-și împlini cele ce se rostesc prin lege, și nu stă în bunul său plac a se sustrage dela împlinirea acelora, deși, în vîr-

tutea libertăţii sale, poate să le calce, dar în ori ce cas remânênd respundĕtor. Această necesitate se numesce O., iar acele lucrări, spre a căror săvîrşire omul este obligat prin lege, se dice *O.-i morale*. O.-i morale, după natura lor sûnt sau stricte sau numai sfătuitoare; sûnt O.-i ale dreptăţii, cari pe temeiul unui drept se cer dela noi şi le cerem noi dela alţii, şi sûnt apoi O.-i ale dragostei creştinesci (frăţesci). c) O. mai însemnă încă şi ori ce îndatorire de plată, titlu de rentă emis de o persoană ori societate şi plătibil la un termin, şi îndeosebi: un titlu la purtător, producênd un interes fix, garantat, în general, prin bunuri imobile ale unei societăţi sau ale statului, care pune în circulaţiune asemenea O.-i.

Obligativitatea *învĕţămêntului*, este disposiţia legală, prin care statul impune îngrijirea de instrucţia şi educaţia copiilor. El prescrie, până la care vîrstă şi în cari materii copiii au să primească instrucţie. Spre acest sfîrşit statul aduce legi şcolare, îngrijesce de pregătirea şi examinarea corpului didactic, subvenţionează sau întreţine însuşi şcoale, cari servesc instrucţiei de interes public şi general. Obligat. privesce numai învĕţămêntul primar. In România ea e pronunţată prin art. 1 al legii actuale despre învĕţămêntul primar şi normal-primar, votată în 1893 şi modificată în 1896 şi 1898.

Obligator, ce este cineva silit să facă.

Obligeana, *(Calm, calmeana, speribana, speteaza pestriţă, trestia mirositoare, rădăcina de papură)*, nume românesc al plantei Acorus calamus L. (v. ac.).

Obligo, *(ital.)* obligămênt, garanţie; termen usitat în limbagiul comercial. *Fără obligo*, v. Gir.

Obliteraţiune, astuparea unui conduct sau canal prin adunare de substanţe solide, sau prin aderenţe între păreţii canalului; stergerea cu încetul a manuscriselor; anularea vre-unui timbru.

Oblojeala, cataplasmă; învelirea unei părţi inflamate a corpului cu o materie caldă, lichidă sau groscioară ca aluatul sau cu buruiene opărite, calde. In Banat se dice acestei operaţiuni şi »*pălituri*«, ceea ce în Moldova ar însemna lovituri.

Oblomovism, numirea naturelului rusesc, caracterisat prin o lene visătoare şi nehotărîtă; numire dată după romanul »Oblomov« de Gondşarov.

Oblon, se numesce o fereastră la grajd, astupată cu o scândură, pe care se dă hrana vitelor din faţa şurei (arie), care servă totodată de cameră de nutreţ.

Oblong, în planimetrie un patruunghiu dreptunghiular (paralelogram), în care două laturi sûnt mai lungi ca celelalte două.

Oboare, munte în Rom., j. Dâmboviţa, numit şi Pietroşita, al cărui vîrf îl formează piscul Vîrful cu dor.

Oboi, instrument musical, de suflare, cu tub conic şi ancie dublă. Timbrul sĕu caracteristic, câmpenesc oarecum, ceva cam nasal, cere ca partia ce îi e încredinţată să aibă un caracter hotărît, excludându-se banalităţile cari nu-i convin de loc. Aceasta e causa pentru care O.-ul prim joacă un rol aşa de important în musica aşa disă descriptivă, şi în acelaşi timp cel secund e instrumentul care numĕră mai multe pause. In musica religioasă O.-ul a fost totdeauna preferat clarnetei.

In afară de O.-ul ordinar, instr. sopran, s'au mai întrebuinţat în diferite timpuri altele mai mici, sunând quinta sau chiar octava notei scrise. Altele mai mari, ca:

O.-ul de amor, instrument mezzo-sopran, în *la*, sunând o terţă mai jos.

O.-ul de vênătoare, sunând o quintă mai jos, instrument care transformat a dat instrumentul numit *corn englez*.

Instrumentul favorit al multor virtuoşi, mulţi compositori i-au dedicat concerte şi composiţiuni speciale, începênd dela marele Händel şi până în dilele noastre. Metode celebre de O. sûnt acele de Sellner, Barret, Garnier, ş. a.

In orgă se numesce O. un joc cu tuburi cilindrice, de ancie şi pavilion; e continuat în grav prin jocul numit *fagot*. In armoniu asemenea se dă acest nume unui semi-joc amintind mai mult sau mai puţin timbrul O.-ului.

Oboist e ori ce instrumentist ce cântă din O. In Germania într'un timp se dădea acest nume oricărui instrumentist făcênd parte dintr'o bandă musicală militară. [T. C.]

Obolos, monetă grecească antică, bătută în aur, argint sau aramă, avênd o greutate de 0·72; cât despre valoarea ei în raport cu monetele de astădi, se poate dice că preţuia 16 centime. Moneta numită halhus avea valoarea unei optimi dintr'un obol, şi era de aramă.

Obongo, (Abongo, Mbongo), locuitori pitici în provincia africană Congo francez, în păduri din sudul rîului Ogove.

Obor, (de vite), se numesce un loc mic închis cu gard ori cu stobor, lemne lungi puse orizontal, pentru repausul şi închiderea vitelor.

Obosala, v. Fatiga.

Obradovici, *Grigorie*, pe la 1806 director al şcoalelor naţionale din districtul Caransebeş, iar mai apoi în al Timişoarei. El are cele mai frumoase merite pentru înaintarea şcoalelor rom., nisuind a le înmulţi, organisa şi sistemisa. Dela el avem: 1) Carte de mână pentru bine orânduita economie, lucrarea câmpului şi pentru plămădirea şi păstrarea vitelor şi a paserilor celor casnice, spre mare treabă a plugarilor celor Românesti tradusă de pre limba cea serbească prin Grigorie Obradovici a scoalelor director la an 1805 La Buda 1807. 2) Indrumare cătră învĕţătura tinerimei cei românesci, ca un dar de anul nou prin Grigorie Obradovici crăescul al scoalelor de legea res. în bănat director dăruită în Timişoara 31 Decembre 1810 Buda 1811. 3) Aritmetica, Buda, 1805. 4) Ortografie sau scrisoarea dreaptă pentru folosul şcoalelor nemcesti. Sau tipărit în Impărăteasca cetate Viena prin boeriul Iosif Curtibek Tipograful cărţilor Ilircesti anul 1784. [Iul. Vuia.]

Obraţe, (Obraţuri), se numesc livedile cu pomi roditori, cari servesc la producţiunea de fên şi iarbă şi de fructe.

Obrăzar, v. Masca.

Obraznic, acel care îşi permite prea mult, depăşind respectul şi bunacuviinţă. Sin. insolent.

Obregia, *Alexandru*, medic rom., n. 26 Iulie 1860 în Iaşi, fiu al lui Alexandru O., fost subdirector al divanului Moldovei înainte de 1859.

şi apoi advocat în Iaşi. Studiile medicale le-a făcut la facultatea de medicină din Bucuresci, şi institutul de fisiologie (prof. Vitzu). 1888 obţinù diploma de doctor prin o lucrare asupra »Localisărilor cerebrale«, care a fost premiată de universitate. Pentru studii de specialisare frecuentà univers. din Berlin, şi apoi clinicele şi spitalele, mai ales Magnan şi Charcot din Paris. Intors în ţeară, obţinù prin concurs catedra de istologie şi embriologie a facultăţii de medicină în Apr. 1893, şi în Dec. 1895, tot prin concurs, postul de medic primar al ospiciului »Mărcuţa«. In 1897 e numit medio-primar-director al aceluiaş ospiciu şi în 27 Apr. 1899 director gen. al serv. sanitar. Membru al societăţii sciinţelor medicale, a fost ales secretar general în 1895 şi vicepreşedinte în 1897. Membru al Ateneului rom. Scrieri: 1) Contribuţie la studiul experimental al centrilor cerebro-corticali, motori şi visuali. Bucuresci 1888; 2) Über Augenbewegungen auf Sehsphärenreizung, în asociaţie cu prof. Munk, Berlin 1890. Du Bois Raymond, Archiv; 3) Serienschnitte mit Photoxylin (oder Celloïdin), Neurologisches Zentralbl. Berlin 1890; 4) Fixierungsmethode der Golgischen Präparate, (Virchows Arch. 1890); 5) Nervenendigungen in den glatten Muskelfasern des Hundedarmes. (Berliner Kongres 1890, Mitteilungen); 6) Toxicitatea urinară în Psychose, comunic. societ. sc. med. 1894; 7) Studiu chimic şi isto-patologic asupra paralisiei generale, a) Fenomenul Cubital, b) Lesiuni corticale faţă cu teoria neuronelor; 8) Influenţa excitaţiilor electrice asupra celulei nervoase, în asociaţie cu Dr. Besnea. Spitalul 1897; 9) Asupra aşa ḑisului pigment al celulelor nervoase; în asociaţie cu Dr. Tatuşescu. Spitalul 1898; 10) Iperchromatosa în Paranoia; în asociaţie cu Dr. Sumda, 1899.

Obreja, comună rurală în Ungaria, cott. Caraş-Severin, cu 1808 loc. Rom.

Obrenovici. Familia regală serbă actuală, îşi trage originea din Técho Michaïlovici din Dobrinie (1780), care se căsătorí cu Vişnia, soţia vĕduvă a lui Obren. Urmaşii lui Teco şi ai Vişniei luară numele de Obren-ovici. (Vişnia şi Obren nu avuseră decât un fiu Milan, † fără urmaşi). Ceilalţi copii ai Vişniei şi ai lui Teco au fost: 1) *Ioan, O.* 2) *Miloş I O.*, (1780—1860), principe al Serbiei 1817—39; ai cărui doi fii domniră asemenea: Milan în 1839, şi Mihail (1823 † 1868), principe dela 1839—42 şi apoi 1860—68. 3) *Efrem O. Kneajul*, (1790—1856), e trunchiul actualilor Obrenovici, regi ai Serbiei. Fiul sĕu: *Miloş II O.*, (1830—61), se căsătorí cu Maria din familia rom. Catargi; avură de fiu pe: *Milan I O.*, (v. ac.); abdică pentru fiul sĕu *Alexandru I O.*, rege al Serbiei, actual (v. ac.). [L.]

Obrepţiune, *(lat.)* ca eroare contra corectei argumentari este o formă de paralogism ori sofismă, care se nasce atunci când se retace ceea ce de altcum am fi îndatoraţi a împărtăşí. [Pl.]

Obretin, baltă însemnată în Rom. (Dobrogea), j. Tulcea, avênd o întindere de 6 km².; produce pesce bun şi în mare cantitate.

Obrinteala, inflamaţia unei rane sau a unei bube, fie prin receală, ori că a umblat suferindul cu partea rănită prin apă sau s'a lovit preste rană, etc. Poporului îi e frică a bea vin, când are vr'o rană pe corp, pe când ceva rachiu crede că nu strică. Sciinţa spune, că toate beuturile, cari înferbêntă sângele, pot obrintí o rană.

Obrutcev, *Nicolae,* general rus., n. la 1829, întrat în serviciul armatei la 1848. In 1852 absolvează şcoala de stat maior, unde în 1857 deveni prof. General-maior în 1866, şi numit preşedinte al comitetului sciinţific de resboiu. In 1881 deveni şeful marelui stat maior al armatei ruse. Este un panslavist înfocat şi partisan convins al alianţei franco-ruse.

Obscen, *(lat.)* fără ruşine, măscăricios, murdar, necuviincios.

Obscene, publicaţiuni, acele publicaţiuni, cari ating bunele moravuri. Legea opresce asemenea publicaţiuni, şi contravenienţii sûnt pedepsiţi.

Obscur, întunecat, încâlcit, necunoscut, nelămurit, de rând.

Obscurantism, sistemul obscurantiştilor de pe timpul Restauraţiunei (v. ac.), cari îşi propuseseră regenerarea moravurilor şi a instituţiilor în folosul bisericii şi al regalităţei, urmărind ca ultim scop absorbirea puterei de guvernament sub cea clericală. O.-tii erau contra respândirii culturei în masse şi contra întinderii libertăţei individuale.

Obsecraţiune, figură retorică prin care se cere ajutorul ḑeilor sau a unei persoane.

Observanţa, obiceiu, datină (jus consultudinarium), conformarea cu legea. O. e şi virtutea morală, care ne înduplecă a da onoarea cuvenită persoanelor aşezate în dignităţi, ori distinse prin sciinţe, pietate, înţelepciune şi alte calităţi alese. *O. deşartă,* o specie de superstiţiune, care consistă în aplicarea de mijloace neproporţionate spre a afla viitorul, spre a descoperí lucrurile ascunse, sau spre a se scăpa de cutare morb. La O. deşartă se reduce magia, descântecele, cercarea în păscălie şi alte mijloace superstiţioase, de a da de noroc şi a descoperí lucruri ascunse şi cele viitoare. [i—m.]

Observaţiunea, în genere este o lucrare psichofisiologică, pe care o îndeplinim de câte ori, intenţionat şi cu încordare, ne îndreptăm atenţiunea asupra unui obiect cu gândul hotărît de a-i afla şi cunoasce fiinţa, natura şi însuşirile ce are. De aceasta O., care servesce numai scopurile comune ale vieţii, se deosebesce O. metodică sau sciinţifică, care se întâmplă după anumite şi determinate principii şi regule şi în vederea scopurilor de studiu ale sciinţei. O. şi experimentul sûnt mijloacele principale şi factorii cercetărilor empirice şi exacte. In psichologia empirică O. este mijlocul şi calea, pe care putem ajunge, ca să aflăm şi să cunoascem în mod nemijlocit stările de consciinţă; ea deci se consideră ca isvorul psichologiei. Este observare proprie şi străină, subiectivă şi obiectivă. Proprie e, pe care o facem, subiectiv asupra noastră, obiectiv asupra altora; străină e, pe care o face altul, subiectiv asupra sa, obiectiv asupra altuia. Terenul de aplicare a O.-ei preste tot sûnt sciinţele naturii. [Pl.]

Observator, *(neolat.)* instituţiune cu scop de a observa şi înregistra toate fenomenele fisicale ivite în univers sau numai pe pămêntul nostru. Astfel avem O. astronomice, meteorologice, magnetice, etc.

„Observatoriulu", ḑiar politic naţional-economic şi literar, înfiinţat de George Bariţiu (v. ac.) în

Sibiiu cu începutul anului 1878 cu următorul program: »»O.« va tracta chestiuni politice, național-economice și literare. Va insista pentru egalitatea de drepturi și egala îndreptățire între toate împrejurările, fără distincțiune de clase sociale, de naționalități, confesiuni și provincii, prin urmare va lucra pentru păciuita conviețuire a tuturor cetățenilor statului. Chestiunile național-economice le va discuta în sensul și la înălțimea sciinței moderne. Pentru înaintarea învěțămêntului și a culturei genuine la conaționalii și compatrioții sĕi va conlucra cu diligență atât mai mare, cu cât lipsa lui se simte mai tare preste tot în patria noastră. Evenimentele ḑilei le va înregistra după informațiuni cât se poate mai sigure, și le va comenta în mod obiectiv.« »O.« a apărut 8 ani (1878—85), de două ori pe septĕmână, avênd în acel timp pentru ținuta sa 3 procese de presă, în cari însă juriul sibiian a achitat cu vot unanim pe editorul și redactorul sĕu. [nt.]

Obses, îndrăcit, cuprins, împresurat de spiritul necurat, când demonul numai din afară infestează pe energumen. (v. ac.).

Obsessi *Daemoniaci,* termin latin pentru acei bolnavi, cari suferiau de epilepsie, atacuri maniace, melancolie, crampi și alte alterațiuni, și despre cari până în secl. XIX se credea, că sûnt cuprinși de diavolul.

Obsidian, o rocă eruptivă acidă, sticloasă, conține câte odată și ceva fenocristale; O. e liber de apă. v. și Lava.

Obsiga, numele popular al plantelor: Bromus secalinus L. și Bromus sterilis L. (v. ac.).

Obsignațiune, *(lat.)* sigilarea judecătorească a unui lăsămênt (moșteniri).

Obstacol, piedecă; ce stă în cale; fig. greutate.

Obstetrica, arta de asistare la nasceri, atât la faceri normale, precum și intervenirea la faceri anormale prin ajutarea acțiunii naturei sau prin operațiuni chirurgicale, cu scopul de a apĕra mama și copilul în contra accidentelor periculoase cari pot însoți facerile. O. se exercită în casurile obicinuite de moașe, în casuri grave de medici-obstetrici, mamoși. O. a făcut în cei din urmă 25 ani progrese însemnate, datorite mai cu deosebire asepsiei și antisepsiei. v. Lăuzia.

Obstinat, *(lat.)* încăpăținat, cerbicos, îndărătnic.

Obstipația, *(Constipația),* raritatea evacuațiunilor intestinale și învîrtoșarea lor, din causa retențiunii în partea inferioară a intestinului gros, și care causează o sumă de tulburări ca: balonarea pântecelui prin gazuri, colici, enterite muco-membranoase, voricasități, hemoroide, prolapsul rectului, inapetență, vărsături, amețeală, durere de cap, congestii cerebrale, melancholie, etc. Causele O.-ei sûnt diferite: inerția musculaturii intestinale, diminuarea secrețiunii intestinale și a bilei, mai rar compresiunea intestinului prin o tumoare intraabdominală, spasmul sfincterului anal (hemoroide, fisura anală, etc.). Ori ce O. trebue îngrijită. Mijloacele la început sûnt simple: provocarea unei evacuațiuni alvine prin mergerea ḑilnică și la aceeaș oară la privată, regularea alimentațiunii, mișcare pentru cei cu o viață sedentară, luarea unui păhar cu apă zahărită de dimineață; apoi tratamentul medical prin medicamente purgative saline (sulfat sau citrat de magnesiu, prafuri Seidliz, apă de Buda); laxative (tamarinde, rhabarbara, grăunțe de muștar); drastice (aloes, scamoniu, jalapa, gumiguta). Ca medicament evacuant se poate administra și oleul de ricină, podofilina, cascara sagrada; și în fine clismele intestinale sûnt adese de efect, când celelalte nu reușesc, precum și aplicarea electricității. Trebue menționat, că abusul purgativelor poate fi dăunător, căci poate agrava O. [V. I.]

Obstruantia, (med.) remedii obstipante.

Obstrucțiune, obstipațiune (v. ac.), împiedecare. O. se numesce și atitudinea partidelor opoziționale în parlament, care abusând în mod sistematic de dispozițiunile regulamentului desbaterilor, caută a împiedeca lucrările corpurilor legiuitoare, și îndeosebi votarea budgetului și a contingentului de recruți (1879 în parl. Angliei, înscenată de Irlandezi, apoi în casa deputaților din Ungaria și Austria).

Obstrucționiști, sûnt partisanii obstrucțiunei, membrii minorității cari usează de acest mijloc.

Obturațiune, astupare. Starea unei cavități sau canal astupat prin o substanță oarecare. O astfel de O. este plombagiu dinților. v. și Plombagiu. [V. Im.]

Obtus, în geometrie se numesce unghiul mai mare decât unul drept (90°) sau un multiplu al acestuia.

Obuz, proiectil de fontă întărită sau de oțel, de o formă cilindro-ogivală, încărcat cu pulbere ordinară sau cu altă materie explosibilă. O are la vîrf un ochiu sau lumină în care se înșurubează un dispositiv numit »focos«, prin care se comunică foc încărcăturei interioare. Pe corpul O.-ului sûnt unul sau două brâuri de aramă, cari se împreună în ghinturile tunului pentru a lua o mișcare de rotație. O. se sparge sau când a lovit pămêntul cu vîrful și atunci se ḑice »O. cu focos percutant«, sau în timpul mersului sĕu în aer și atunci se ḑice »O. cu focos cu timpi.« Unele O. au păreții căptușiți în interior cu o serie de inele stelate, cari se împrăștie în momentul spargerei, altele sûnt încărcate cu gloanțe sferice; acestea au focoase cu timpi și când se sparg în aer, gloanțele se împrăștie, formând un snop sau con de împrăștiere; aceste O.-e se numesc *șrapnele.* Deosebit de aceste O.-e se întrebuințează în contra cuiraselor metalice O.-e de oțel turnat, forjat și călit, cu vîrful de oțel; acestea se numesce O.-e de ruptură.

Oca, în Rom. veche mĕsură de capacitate și greutate, care diferea însă în Muntenia de cea din Moldova. Astfel 1 O. de Muntenia era egală cu 1·288 litri, respective 1·272 kg. și 1 O. de Moldova egală cu 1·520 l., respective 1·291 kg. O.-ua cuprinde 4 litre sau 400 dramuri. Greut. = 1282·05 gr.

Ocana, oraș în prov. span. Toledo, 6046 loc. Aci au bătut Francezii pe Spanioli la 19 Nov. 1809.

Ocara, cuvênt insultător, batjocuritor, rușine. A face de O. sau de rușine, a insulta pe cineva în fața lumei.

Ocarina, *(ital.)* instrument musical inventat în timpurile moderne de un oarecare Donati din Budrio; e de ordinar de o formă ovoidală, făcut din teracotă și aerul e întrodus printr'un plisc analog cu acel al fluierului. E de sigur o imitațiune a instrumentului chinez numit Hiven,

căruia i-se atribue o antichitate fabuloasă. In timpurile mai noui s'au adaptat chiar chei, s'au scris metode şi s'au scris musică specială până la potpuriuri pentru 8, 9 şi 10 O.-e. [T. C.]

Ocasionalism, *(Systema causarum occasionalium)*, acea teorie metafisică, care faţă de raportul dintre trup şi suflet susţine şi învaţă, că concepţiunile în suflet şi mişcările în trup, deşi deodată, dar se produc independent unele de altele şi numai ocasional prin o nemijlocită asistenţă divină. Această doctrină a ieşit din şcoala lui Cartesiu, fiind susţinută cu deosebire de către Geulincx († 1669) şi de către Malebranche ş. a.

Ocasionalişti, susţinĕtorii şi propagatorii ocasionalismului cu sistema causelor ocasionale. Cele dintâi urme se afla la arabicii Motu Kallimûn, apoi la Duns Scotus, dar mai cu samă în şcoala lui Cartesiu. Aceste învĕţături le-au cultivat apoi filosofi ca Clauberg, Luis de la Forge şi le-au aşezat în sistem Geulincx şi Malebranche (v. ac.). (Cf. Uiberweg, Gesch. der Phil. III; Eisler, Wörterbuch.)

Occam, *Wilhelm,* călugăr franciscan şi renumit teolog şi filos. şcol., n. 1270 în Occam, în Anglia, † 1347. Numit de către şcolastici *doctor invincibilis* şi *singularis,* O. a fost acela, care a câştigat nominalismului victoria asupra realismului. Dintre scrierile sale, cari au caracter politic-bisericesc, mai însemnată este »Summa totius logices« sau »Tractatus logices in tres partes divisus« (1488). [Pl.]

Occident, apus, îndeosebi apusul Europei. v. Apus.

Occipital, ce se referă la partea posterioară a capului (ceafă); osul craniului ce formează ceafa.

Occitana, limba, v. Provensala.

Ocean s'a numit în antichitate »marea lumii« ce se credea că încungiură uscatul pe atunci cunoscut. Astăḑi se recunosc numai trei O.-e şi anume: cel Atlantic, Pacific şi Indic (v. ac.) ca de sine stătătoare, iar celelalte mări se consideră ca apendice ale acestora. (v. şi Mare.)

Oceania, (cu hartă), numirea colectivă a grupelor de insule situate în Oceanul Pacific între Australia şi America, între gradele 134½ long. est. şi 109 long. vest. (Greenwich), 32° 46′ lat. nord., 55° 15′ lat. sud. Teritoriul ocupat de aceste insule e de ca. 66 milioane km², cu toate acestea suprafaţa lor abia face 1.255,240 km². După mărimea şi situaţia lor, aceste insule din O. se grupează astfel: 1) *Melanesia,* sau cercul intern (faţă de continentul Australiei), cuprinde Guinea nouă, Archipelagul Bismarck, Insulele Salomon, Nouele Hebride, Noua Caledonia, Noua Seelanda, etc.; 2) *Micronesia,* sau cercul extern, cuprinde Marianele sau Ladronele, Ins. Caroline, Mareşal, Gilbert, Lagune, Figi, etc.; 3) *Polinesia* cuprinḑênd restul insulelor O.-ei resfirate prin Oceanul Pacific, ca: Hawaii, Samoa, Tonga, Ins. Amiciţiei, Societăţii, Tuamotu, etc. Insulele Melanesiei sûnt aproape toate de provenienţă vulcanică, de aceea sûnt mai înalte, muntoase, bogate în ape şi vegetaţie, pe când insulele Micronesiei şi Polinesiei în cea mai mare parte sûnt scunde, plane şi sărace în apă (Hawaii e vulcanică), fiind ele de provenienţă animală (insule de corale, atoli). Hawaii are şi aḑi doi vulcani activi: Mauna Loa şi Mauna Kea. Clima nu presintă mari variaţiuni din causa influenţei apelor împrejmuitoare, care moderează căldura tropică a soarelui. Vegetaţiunea insulelor de corale e sărăcăcioasă, constând din puţine soiuri de plante (mai ales palmieri de cocus), a căror semênţă a fost dusă acolo de apă sau de paseri. Cu atât mai bogată şi frumoasă e flora insulelor vulcanice, unde se află şi numeroase specii proprii; plante nutritoare sûnt palmierii de cocus, arborul pânei, taro, batata, banane, etc.; plantă industrială importantă e inul de Seelanda Nouă. Fauna O. încă presintă specialităţi; mai bogată e în Guinea Nouă (marsupiale, paserea paradisului); paserile caracteristice ale Nouei Seelanda sûnt Kivi şi papagalii; pe insulele mai mĕrunte şi mai îndepărtate, dintre sugătoare abia se află câteva roḑĕtoare şi lilieci. Insulele vulcanice au şi bogăţii minerale; în Seelanda Nouă sûnt grandioase mine de cărbuni; aci se află şi aur; admirabile sûnt gaisirele acestor insule. Populaţiunea indigenă se compune din: a) Papuani, cu coloarea pielei închisă, aproape neagră, buze cărnoase, nas lat, încovoiat, pĕrul negru, creţ; oameni vioi, isteţi, viteji şi făloşi, buni marinari. Ei locuiesc pe Guinea Nouă, Archipelagul Bismarck, Hebridele Noue, Caledonia Nouă, Figi, etc. b) Maori, cu piele de coloare brună ruginie, pĕrul negru, moale şi neted, nas scurt, lat, buze groase, ochi strălucitori şi dinţi frumoşi; oameni docili, blânḑi, buni de inimă, marinari excelenţi. Ei locuiesc pe Seelanda Nouă şi pe insulele situate dela aceasta spre est-nord-est. c) Micronesienii, asemĕnători Malaiezilor, cu coloarea pielei mai deschisă; ei locuiesc pe insulele din apropierea equatorului. Numĕrul total al populaţiunii indigene este ca. 2·5 milioane. Europenii expansivi au ocupat aproape toate insulele O.-ei, Americanii îi imitează, aşa că aḑi numai ins. Hebridele Noue şi Tonga mai au oarecare independenţă faţă de suzeranitatea ce şi-o aroagă Olandezii asupra lor. Olandezii stăpânesc teritorii de 397,204 km². cu 238,000 loc., Germanii 251,420 km². cu 403,000 loc., Englezii 612,225 km². cu 1.521,000 loc., Franc. 24,193 km². cu 94,700 loc., etc.

Istoria descoperirii. E interesant, că deşi Australia e legată de Asia prin o punte de insule, totuşi descoperirea ei şi a insulelor O.-ei s'a început din altă parte, nu dinspre Asia. Prima descoperire în O. a făcut-o portughezul Magelhaens, care la 1521 descoperí Marianele; Guinea Nouă a fost descoperită la 1527 de către Menezes, a urmat apoi descoperirile lui Saavedra (Carolinele), Mendana (ins. Salomon, Marquesas), apoi la 1601 Eredia descoperí ţermul nord-vestic al continentului austral; de aci încolo descoperirile urmară în şir una după alta (Quiros, Torres, Hartog, Nuyts, Tasman); cel mai însemnat explorator şi descoperitor a fost englezul Cook, care primul a statorit conturele continentului. In secl. XIX s'a explorat interiorul Australiei. (Cf. Descoperiri geografice mai însemnate vol. II, pag. 140.) [I. P.]

Oceanide sau Oceanine, (mitol. grec.) cele 3000 fete ale lui Oceanos cu Tethys, sora lui; ele au representat toate ḑeităţile apei de sub pămênt.

Ochelariţa, numele românesc al plantei Biscutella laevigata L. (v. ac.).

Ochi de găină, v. Bătătură.

Mĕsura equatorială 1
Mĕsura pentru progresiu
Mĭluri geogr. germane, 15 = 111,2 Kilom.

110 E. d. Greenwich 120 130 140 150 160

CHINA
Nanking
Han-kou
Fu-ciu
Canton
Hong-kong
Hai-nan
Cochin-china
Formosa
Insulele Liu-kiu
Kiusiu
JAPAN
Archipelagul Magalhaes
Mariane s. Ladrone
LUZON
Manila
FILIPPINE
Samar
Leyte
Mindanao
Palau Iᵉ
Marea Celebes
BORNEO
CELEBES
Marea Java
JAVA
M. Flores
Timor
M. Banda
Aru Iᵉ
Marea Arafura
PAPUA
NOUA GUINEA
Archipelagul Bismarck
Neu-Mecklenbg.
Neu-Pommern
Salo mon
Marea Coralelor
Noua Caledonia
OCE
Micronesia
Vest Caroline Est
Melanesia
Equator
Nord Australia
Golf Carpentaria
AUSTRALIA
Vest-Australia
Alexandra Land
Queensland
Sud-Australia
New South Wales
Victoria
Sydney
Melbourne
Marele Golf Austral
MA

INSULELE SANDWICH.
Mĕsura 1:9000000.

Kauai
Oahu
Molokai
Maui
Hawaii

Honolulu și jurul.
Mĕsura 1:1000000.

NOUA CALEDONIA
Mĕsura 1:9000000.

INS. LOYALTY

SEELA
NOUA

NIA.

←Est 180 Vest.→ d. Gr. 170 160 150

000 000.
latitudinei.

Grad al equatorului.

Posesiuni engleze (E)
„ „ germane (G)
„ „ franceze (F)
Posesiuni ale Statelor Unite din America de Nord (St. U.)
Posesiuni olandese
„ „ portugheze (P)

Căi ferate. Înălțimile în metri.
Linii de vapor subvenționate de imperial german.
Alte linii cu comunicație regulată.
Linii telegrafice internaționale.

OCEANUL PACIFIC
POLINESIA SAU OCEANIA SUDICĂ

Hawaii, Sandwich (St. U.)
Hawaii
Mauna-Kea
Mauna-Loa
Johnston
Palmyra
Washington
Fanning I.
Christmas I.
Malden I.
Starbuck I.
Sporadele centralpolinesice cu bogate deposite de guano
Gilbert-
Phönix-I.
Lagune
Ellice
Tokelau-
Unign-I.
Manihiki
Penrhyn
Karolina I.
Marquesas
(Arch. Mendana)
Viti-Levu
Vanua-Levu
Fiji-I. (Viti)
Tonga-
Ins. Amiciției
Tropicul capricornului
Samoa
Marinari
Savaii
Upolu
Tutuila
Hervey
(Cook)
Ins. Societății
Tahiti
Tuamotu
Paumotu
Ins. Scunde
Mangareva
Ins. Australe s. Tubuai
Rapa
Kermadec
Insula Nordică
Cook
Insula Sudică
Chatham

Insula Nordică
C. Nord
Auckland
Str. Cook
Wellington
C. Palliser
Insula Sudică
Canterbury
Christchurch
Dunedin
Str. Foveaux
Stewart (Rakiura)

SEELANDA NOUĂ.
Măsura 1:18 000 000.
Kilometri.

INS. FIGI (VITI).
Măsura 1:9 000 000.
Vanua-Levu
Viti-Levu
Kandavu
Pas Kandavu
Exploring-
Insule
Marea Koro

INS. TONGA.
1:9 000 000.
Gr. Vavau
Gr. Hapai
Grupa Namuka
Tongatabu

Savaii (G.)
Upolu (G.)
Tutuila (St. U.)
I. SAMOA (MARINARI)
Măsura 1:9 000 000.

I. SOCIETĂȚII
Măsura 1:9 000 000.
Huahine
Tahiti

←Est 180 Vest.→ d. Gr. 170

Institut geogr.-artistic F. A. Brockhaus, Lipsca.

Ochi de rac, v. Lapides.

Ochian, lunetă, telescop, perspectivă, instrument compus din două sau mai multe sticle, cari măresc şi apropie obiectele. v. şi Telescop.

Ochila, în basmele rom. un tovarăş al lui Harap Alb. Acesta întâlni un om cu un singur ochiu mare, cu care şi dacă îl închidea, vedea până şi în măruntaiele pământului, acesta era O. Fata împăratului intr'o noapte s'a prefăcut în păserică. O. a vĕdut-o. [Atm.]

Ochilari, constau din lentile şi au menirea să vină într'ajutor celor ce nu vĕd decât de aproape sau numai de departe, adecă miopilor şi presbiopilor. La miopi lentila ochiului e prea bulbucată şi razele trecute prin ea se concentrează înaintea retinei, la presbiopi lentila e turtită şi razele se concentrează după retină. Cei dintâi folosesc lentile concave, ca să împrăştie razele şi astfel să se împreune pe retină, cei din urmă lentile convexe, ca să adune razele asupra retinei.

Ochiu, organul vederii la om şi la animalele mai superioare. Partea lui principală este *globul* sau *bulbul* ocular. Acesta este ca şi camera obscură a fotografului, în fundul căreia (p e r e t i n ă $= R$) se formează imaginele obiectelor exterioare, cari prin mijlocirea nervilor optici se comunică creerilor. Nedescriind părţile lui protectoare, ca: orbită, pleopele, genele şi sprâncenele, vom enumera dela partea sa anterioară spre cea posterioară: $C =$ c o r n e a sau sticluţa ochiului, cu totul transparentă, din ale cărei margini pornesce s c l e r o t i c a $= S$, ḑisă şi albul (albuşul) ochiului, care este foarte resistentă şi formează învĕlişul protector al globului, şi a cărei parte visibilă, ca şi faţa internă a pleopelor, este învĕlită de c o n j u n c t i v a $= Ci$. Sub sclerotică se găsesce o a doua membrană, c h o r o i d e a $= Ch$, şi sub aceasta o a treia r e t i n a $= R$; acestea sûnt aşezate în forma foilor de ceapă. Choroidea sau membrana vaselor se continuă în i r i s $= I$, cam la locul unde sclerotica se continuă în cornea, şi tot la acest loc se află aşezat, pe dinlăuntrul scleroticei, c o r p u l şi m u s c h i u l c i l i a r $= Cc$. Retina se continuă înspre creeri în n e r v u l o p t i c $= O$, iar înainte ea merge până aproape de corpul ciliar, unde marginea ei se numesce o r a s e r r a t a $= Os$. Inapoia corneei se află umoarea apoasă a c a m e r e i a n t e r i o a r e $= A$; vine apoi irisul cu gaură la mijloc, *pupila* sau *omuşor,* apoi c a m e r a p o s t e r i o a r ă $= B$, tot cu umoare apoasă, apoi l i n t e a c r i s t a l i n ă sau c r i s t a l i n u l $= L$, în forma bobului de linte, având împrejurul sĕu l i g a m e n t u l s u s p e n s o r. Acest din urmă împreună cu muschiul ciliar poate îngroşa şi subţia cristalinul (v. Acomodare). In fine în golul mare al bulbului este c o r p u l v i t r o s sau s t i c l o s $= v$. Toate aceste medii, dela corneă până la retină, trebue să fie absolut transparente pentru ca vederea să fie perfectă. Imaginea ce se desemnează pe retină este resturnată (inversă), dar creerul o transformează în dreapta. F o v e a c e n t r a l ă $= Fc$ sau m a c u l a l u t e a este aceea parte a retinei, cu care vedem mai distinct obiectele şi cu care de obiceiu le fixăm. (Cf. Helmholz, Physiologische Optik 1867 (ediţ. II, 1896); »Lumina pentru toţi«, an. I. Colecţie de proverbe despre ochi; »Convorbiri literare« 1889, p. 929: Din imperiul ochilor de Dr. Crainicianu; »Ochiul«, de Dr. Urdăreanu, Buc. 1900, 55 pagini.) [Dr. C.]

Ochiu de mare, v. Iezer.

Ochiul boului, (botan.) numele popular al plantelor: Aster alpinus L., Aster Amellus L. şi Leucanthemum vulgare Lam. (sin. Chrysanthemum Leucanthemum L.) (v. ac.).

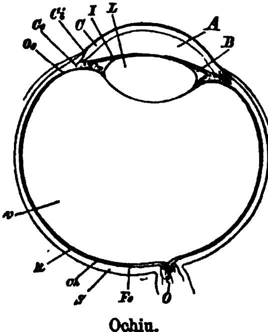
Ochiul boului, pasere, v. Bourel.

Ochiul păunului, *(Saturnia Pyri),* un fluture mare din fam. Saturnidelor, are aripile cenuşiibrune cu margine albă şi cu câte un punct (ochiu) albastriu-negru, încungiurat de un cerc roşu. Lungimea 4·9 până la 6·8 cm. Omida este verde cu globurele albastre provĕḑute cu perişori. Omida trăiesce pe meri, pruni, ş. a., în Iulie şi August. Se găsesce prin România, Transilvania, Ungaria, Austria.

Ochiul şerpelui, numele românesc al plantei Myosotis palustris Roth. (v. ac.).

Ochlocraţie, se numesce domnia plebei; degeneraţiunea statului democratic.

Ochrea, (botan.) mânecuţă, manşon mic ce acopere pe o oarecare distanţă basa întrenodurilor tulpinei dela plantele Polygonacee, cari din causa existenţei acestui organ constant la ele s'au numit şi *Ochreate.* O. e constituită din stipuli concrescuţi între ei şi în jurul basei întrenodului. Se mai întâlnesce la Platan.

Ochiu.

Ochrida, oraş în Macedonia, v. Ohrida.

Ochroma Lagopus Swartz, arbore din fam. Malvaceelor, în India de vest şi America mijl., produce plută şi lână vegetală (Édrédon vegetal, Patte de lièvre).

Ociakof, oraş din guvern. Herson, malul limanului Bug-Ingul, unde se revarsă în Marea Neagră. Altădată a fost o fortăreaţă turco-tatară, dar sub Ecaterina II a fost cucerită de Rusia şi desfiinţată; 6984 loc. Despre O. sûnt multe amĕnunte istorice în letopiseţele noastre naţionale.

Ocimum, (botan.). v. Ocymum.

Ocina, com. rur. în Rom., j. Prahova, compusă din 3 căt., cu 1342 loc. (Dicţ. geogr. 1897), cari se ocupă mai ales cu dogăria; 2 biserici şi 1 şcoală. In com. se găsesce un isvor cu apă de pucioasă.

Oclusiune *intestinală,* (vulg. Incurcătură de maţe), se numesc accidentele morbide produse prin un obstacol pe traiectul tubului digestiv, care opresce complet cursul masselor fecale. Aceste obstacole pot fi causate: prin torsiunea intestinului în jurul sĕu, prin compresiunea exercitată de o ansă intestinală sau o tumoare, prin o bridă cicatricială, prin introducerea intestinului în un orificiu, prin invaginaţiunea unei porţiuni de intestin în o porţiune învecinată (valvulus). Porţiunea de intestin asupra căreia obstacolul are acţiune, se inflamează şi apoi se gangrenează, dând loc la peritonită. Massele fecale şi gazurile sûnt oprite în cursul lor şi se adună deasupra obstacolului, destinḑênd această parte

de intestin. Simptoamele O.-ei int. sûnt: constipaţie rebelă, lipsa de flaturi, balonarea pântecelui şi dureri mari. Prognosticul e grav şi terminaţiunea adesea mortală. Tratamentul: clisme mari, clisme electrice, laporatomia (deschiderea abdomenului) pentru a înlătura obstacolul. [V. Im.]

Ocna, mină (v. ac), mai ales de sare; loc unde se închid făcătorii de rele, osândiţii la muncă silnică. *O. părăsită,* neexploatată, servea mai nainte ca închisoare tâlharilor celor mai cumpliţi.

Ocna, com. rur. în căpit. Coţmanului, j. Zastavnei în Bucovina, are 2071 loc. (1717 gr.-or., 138 rom.-cat. şi gr.-cat., 216 mos.), 1 şcoală primară, poştă.

Ocna de fier, (Fieru), v. Moraviţa.

Ocna Dejului, v. Dej.

Ocna-Sibiiului, *(Vizakna, Salzburg),* oraş în cott. Albei infer., Trans., cu 3772 loc., din cari 2414 Rom. Saline cu producţiunea anuală 32,000 kgr. sare; ocnele vechi, deschise încă de Romani, părăsite, şi acum pline cu apă, servesc ca băi de apă sărată. In jurul acestor lacuri, generalul magh. Bem a fost bătut la 4 Febr. 1849 de armata austriacă, cu care ocasiune 300 honveḑi (soldaţi magh.) au fost ucişi şi apoi aruncaţi în salinele părăsite, dintre cari (1890) 7 inşi au fost ridicaţi din profunḑime prin isbucnirea apei.

Ocna-Slatina, salină în Maramurĕş, numită de popor şi *Handal,* în apropierea Sighetului, se exploatează dela 1789. Salinele părăsite şi acum pline cu apă, au fost exploatate şi în timpurile Romanilor; producţiune anuală de sare în valoare de 12—14 mil. cor., lucrând cam 900 băieşi (şogăi), toţi Români. O.-S. aparţine com. Sat-Slatina, cu 2174 loc.

Ocna-Şugatag, salină în Maramurĕş, exploatată dela 1777. Urme de expl. veche romană. 470 băieşi rom. Producţiunea de sare anuală în valoare de 8—10 mil. cor. Comuna O.-Ş., cu 1842 loc. gr.-cat. şi rom.-cat.

Ocnaş, (ocnar, băieş, şogău sau şovagău = tăietor de sare *[magh.]*), numirea lucrătorilor în ocne (mine); criminal osândit de a tăia sare din ocnă.

Ocnele, unul din veniturile domnesci, vênḑarea sărei fiind un monopol al domnului, în vechile timpuri ale ţerilor române.

Ocnele Mari, *(Salinele Mari, Ocna, Tîrgu Ocna),* com. urb. în Rom., j. Vâlcea, numită astfel dela ocnele, ce sûnt în localitate; e situată între două lanţuri de dealuri, unul la nord numit Licura şi altul la sud numit Dealul Ocnei. Com. numeră 4059 loc. (Dicţ. geogr. 1893); reşedinţa unei subprefecturi, şcoale primare, 13 biserici, penitenţiar, băi cu apă sărată.

Ocniţa, com. rur. în Rom., j. Dâmboviţa, situată la 10 km. spre nord-est de Tîrgovişte; com. se compune din cât. O. şi Gorgota, având în total 3946 loc. (Dicţ. geogr. 1890). Teren bogat în sare şi păcură.

Ocol, (în Rom.), împărţire de teritoriu din punct de vedere administrativ, judecătoresc, militar sau religios. Autorităţile unui O. (circumscripţiune), în general, au limitată competenţa lor numai pe întinderea O.-lui unde funcţionează, şi numai în mod excepţional pot întinde puterea lor în cuprinsul altor O.-le.

Ocolire, (militar.) schimbarea de direcţie a unei trupe, fără să părăsească formaţia primitivă; O. se face în jurul unuia din flancuri care servă ca pivot de învêrtire.

O'Connell, *Daniel,* celebru om politic irlandez, n. 1775. Membru al camerei comunelor la 1828, el a luptat din resputeri pentru ştergerea legii din 1801, care unia Irlanda la Marea Britanie. In 1835 alegerile generale aducênd în parlament un numĕr aproape egal de liberali şi conservatori, O. cu Irlandezii sĕi, deveniră arbitri camerei comunelor, împrejurare de care a profitat el făcênd să se voteze mai multe billuri în favoarea Irlandei. La 1840 O. începù marea agitaţie contra uniunii Irlandei cu Anglia, prin meetinguri monstre, în urma cărora guvernul emoţionat îl trase înaintea justiţiei sub cuvênt de »conspiraţie contra constituţiunii«. El fù condamnat la 1844 la un an închisoare şi la o mare amendă, dar camera Lorḑilor la care apelà, îl achită. In urma acelui proces popularitatea, şi mai ales autoritatea lui O. asupra Irlandezilor se micşorară; iar meetingurile monstre încetară de atunci de a mai fi un obiect de teroare pentru Anglia. † 1847 la Genua în Italia; O. poate fi privit ca unul din cei mai mari oratori politici ai Angliei. (Bibl.: Discursurile lui politice au fost publicate în 2 vol. (Dublin, 1846). Asupra vieţii şi activităţii lui avem între altele: Percival, »Tribute to O'Connell.« Dublin, 1844; Ludwig Schipper, »O'Connell. Sein Leben u. Wirken«, 1844; Francheville, O'Connell. Paris, 1848; Gladstone, Daniel O'Connell, etc.)

Ocra, *(Ocru),* mineral; de obiceiu se înţelege un oxid de fier mai mult sau mai puţin impurificat cu materii argiloase; *O. galbenă* conţine limonit, *O. roşiu* oligist. O. e foarte respândit, se întâlnesce în toate rocele feruginoase şi în toate gisemintele de fier alterate. Variet. fine argiloase sûnt întrebuinţate ca colori. O. fine se găsesc în Dobrogea la Defcea, unde însoţesc deposite argiloase. Numele de O. se dă şi unor minerale cari prin coloare sau structură aduc aminte O. de fier. Aşa e O. de antimon, O. de bismut, O. de telur, etc.

Ocrotire, patronagiu, protecţiune, părtinire.

Octactinia, ordin de animale inferioare (polipi), reunite mai multe laolaltă în colonii. Specii mai însemnate sûnt: corala roşie, corala nobilă sau mărgeanul, peana roşie de mare. Trăiesc în mări.

Octaedru, (geom.) corp geometric mărginit de 8 triunghiuri equilaterale, iar *O. piramidal,* când aceste triunghiuri sûnt isocele cu basa mai mică decât celelalte două laturi.

Octametru, v. Dimetru.

Octant, (geom.) a opta parte din periferia unui cerc; instrument pentru mĕsurarea unghiurilor.

Octav, (in *O.),* format de tipăritură care cuprinde 8 file sau 16 pagini de coală.

Octava (şi Ottava), în *versificaţie* ital. formă usitată pentru gruparea versurilor în strofe, de câte 8 versuri, dintre cari primele 6 versuri rimează variat, de obiceiu rima încrucişată, iar cele 2 din urmă cu rima împărechiată, s. e. Epopea lui Tasso.

Octava în musică, interval pe 8 grade, relaţiune dintre fundamentală şi prima armonică, cuprinḑênd 6 tonuri (diatonic 5 tonuri şi 2 semi-

tonuri) și cu raport numeric $^3/_2$ calculat pentru prima oară de Pitagora. E intervalul cel mai consonant, calificat de perfect, singurul interval pur întrebuințat în sistemul temperat modern (v. Temperament). Câte odată notele ce formează O. se presintă una ca naturală și alta alterată, dând ceea ce se numesce o O. crescută sau o O. micșorată, intervale disonante.

Tot numele de O. se dă uneori seriei diatonice naturale cuprinsă în limitele a 8 grade; de aici diferitele specii de O. după locurile ce ocupă semitonurile în ele: O. majoră, O. minoră, O. dorică, O. frigiano, ș. a. (v. Mod). [T. C.]

Octavia, 1) *O.*, sora lui Octavianus (în urmă împ. August), mai întâiu soția lui Claudius Marcellus și apoi a triumvirului Marcus Antonius. Femeie frumoasă și de o cinste extraordinară în societatea coruptă cu care trăia. † 11 a. Chr. 2) *O.*, fiica lui Claudius, împĕrat roman și a Messalinei, soția lui Nerone, care o ucise la a. 62.

Octavianus, împĕrat roman, v. Augustus.

Octet (germ. Oktet, ital. ottetto, frc. Octuor), compositiune vocală sau instrumentală pentru 8 voci sau instrumente, tratate însă ca un grup compact și nu ca un dublu cor sau ca un dublu quartet. [T. C.]

Octobre, din lat. October, luna a opta a anului roman, început cu luna lui Martie. [Atm.]

Octobre, *diploma din 20 O. 1860.* Calamitățile monarchiei austriace, ce au urmat după nefericitul resboiu cu Italia în 1859, siliră pe guvernul centralist la concesiunile ce le reclamau diferitele popoare ale monarchiei Austriei. Spre constatarea acestora se convocă senatul imperial înmulțit, la care se chiemară bărbați de încredere din toate provinciile, și între acestia și dintre Români episcopul Șaguna din Ardeal, Andreiu Mocsonyi din Bănat și baron Petrino din Bucovina. Din desbaterile acestui senat imperial a resultat Diploma din 20 Octobre 1860, în sensul căreia toate afacerile comune imperiului întreg se țineau de competința senatului imperial, iar cele de interes special, de activitatea dietelor respective, ce se vor convoca în țerile aparținĕtoare de coroana Ungariei, în sensul constituțiunilor sale de mai nainte, iară în celelalte provincii în sensul statutelor sale speciale. Partida germană voind a da acestei diplome o direcțiune centralistă, exoperà Patenta din 26 Februarie 1861, în sensul căreia aveau a trimite în Reichsratul din Viena, Ungaria 85, Croația și Slavonia 9 și Ardealul 26 representanți. Pe basa acestor acte de stat, Ardelenii ținură dieta din Sibiiu 1863—65, din carea trimiseră și în Reichsrat contingentul lor de representanți. Ungaria însă și Croația denegară aceasta, până ce — după desastrul resboiului pruso-italian din 1866, se înaugură în 1867 sistemul dualist de astădi, prin care diploma din 20 Oct. 1860, cu toate consecințele ei, deveni obsoletă. [I. c. d. P.]

Octoralieri, identic cu Octactinia (v. ac.).

Octofer, purtător de litieră.

Octogon, (Octagon, Octanglu), (geom.) figura închisă de 8 laturi.

Octoich, (grec. = opt tonuri), carte rituală în care se cuprind cântările sacre întocmite după 8 glasuri și pe 8 septĕmâni după olaltă; a fost compus de I. Damascen în secl. VII.

Octuplire, (dela latinul octuplex), de opt ori.

Ocular, ce se ține de ochiu; în optică este sticla sau lentila prin care privesce ochiul la microscop sau la ochian. (v. și Ochilar.)

Oculare, v. Altoire.

Oculi cancri astaci, v. Lapides.

Oculist, (oftalmolog, doctor de ochi), la Romani »medici ocularii«, cari se ocupă numai cu tratarea boalelor de ochi. Acestia erau într'un timp vraci, șarlatani, vêntură țeara, iar în secolul din urmă și-au luat demnitatea sciinței adevĕrate. In Transilvania trăia la finele secl. XVIII și începutul celui trecut oculistul Dr. Ioan Molnar. In Craiova practica ca oculist Dr. Iosif Fabricius dela 1859 până la moartea sa 1888.

Oculistica, *(Ophtalmologia),* sciința despre boalele de ochi, careací s'a alipit și ací s'a separat de chirurgie. Facultățile de medicină abia cu începerea secolului trecut au primit catedre de O., cea din Bucuresci la venirea actualului domnitor, cea din Paris abia la 1881, cea din Iași e tot numai suplinită. O.-i români sînt la Bucuresci: Manolescu, Petrescu și Crăinicianu.

Ocult, *(lat.)* secret, tainic.

Ocultism, *(lat.)* în fond ceva ascuns. Ca teorie înseamnă doctrina despre cele ascunse, necunoscute și tainice și se denoată cu acest nume toate acele cercetări, cari, pe temeiul puterilor naturale cunoscute, se ocupă cu fenomene în aparență neexplicabile, cum e s. e. hipnotismul, somnambulismul, telepatia. O.-ul se deosebesce de spiritism prin aceea, că pe când acesta în amintitele fenomene vede oarecare manifestație a lumii spirituale, O.-ul caută explicația faptelor și a fenomenelor în însăși firea ascunsă și tainică a individului. Representantul principal al O.-ului modern și care voiesce, ca pe cale experimentală să cerceteze lucrurile suprasensuale și subtrase dela experiență, este Du Prel. [Pl.]

Ocultațiune, (astron.) trecerea unui corp ceresc dinaintea altuia, pe care îl ascunde cu totul.

Ocupant, care ocupă, care se află în posesiune.

Ocupațiuni laterale, se numesc, în învĕțămêntul școlar, toate lucrările ce ocupă pe școlari sau pe învĕțători în ore libere, și cari nu sînt impuse de planul de învĕțămênt, de programa sau de orarul școalei. Ele au în vedere perfecționarea învĕțătorului sau a școlarului în sciințele ori artele ce corespund de preferință inclinațiunilor lor personale, după liberă alegere. In unele locuri, înființarea de bibliotecă ori ateliere, pe lângă școale, au scopul, nu de a regulamenta, ci a înlesni mijloacele pentru O.-le l., îndeosebi ale școlarilor.

Ocymum Rivin., (botan.) gen din fam. Labiatelor. *O. Basilicum* L. (busuiocul, mălăcina), cresce selbatic în India estică și Africa, la noi cultivată prin grădini ca plantă aromatică. *O. sanctum* L. (Tulsi), cea mai însemnată plantă medicinală în India.

Oda, (grec. ode, lat. carmen), cântec, numele ce se dădea de cei vechi tuturor poesiilor lirice, cu excepția celor scrise în distich elegiac. Modernii înțeleg prin O. poesiile cari exprimă sentimente de laudă, admirație și entusiasm pentru Dḑeu (O. sacră, peasnă, imn), pentru frumsețile naturii, pentru faptele mari ale unui popor sau bărbat (O. eroică). Vestiți autori de ode: Pindar la Greci, Horațiu la Romani, Victor Hugo la

Francezi, Al. Manzoni la Italieni, la Români se poate cita Alexandri. v. și Peasna.

Oda-bași, *(turc.)* intendant al ospătăriilor sau caravanseriilor turcesci.

Odagaciu sau *Odogaci*, numiri populare ale plantei Saponaria officinalis L. (v. ac.).

Odaia, com. rur. în Rom., j. Teleorman, lângă T.-Măgurele, cu 1346 loc. (Dicț. geogr. 1897), 1 biserică și 2 școale.

. **Odăjdii**, (ornate sacre), vestmintele bis. cu cari se îmbracă preotul, când îndeplinesce cultul dumnedeiesc. (v. Paramente.)

Odalisca, numele servitoarelor din haremul, îndeosebi al sultanului; dintre acestea își alege sultanul șepte cadîne.

Odănathus *Septimius*, regele Palmyrei, la 261 dobândí independența, 267 fù ucis. I-a urmat soția sa Zenobia.

Odd Fellows, numele societății filantropice, întemeiată la Liverpool în 1780, după modelul ordului francmason. Dela 1870 încoace și în Germania.

Ödenburg, numirea germană a orașului și cott. Șopron (v. ac.).

Odénse, capit. insulei daneze Fünen, 30,268 loc. (1890); episcopie, dom (cu morminte regesci); castel, topitorii de fier, port.

Odera, rîu în Germania, 905 km. lung, isvoresce în Moravia. Sub Oderberg, părăsind Austria, trece în Prusia, parcurge Silesia, Brandenburgul și Pomerania, în 3 brațe se varsă în Marea Baltică. Lângă Fiddichow se împarte în 2 brațe, dintre cari brațul estic: Reglitzul mare, în apropierea orașului Stettin, se varsă în lacul Damm; brațul vestic, care poartă numele de O., se împarte din nou în 2 brațe: Parnitz și Dunzig, cari asemenea se varsă în lacul Damm; brațul principal, care se numesce Papenwasser, în partea nordică a lacului Damm, întrunindu-se cu brațele sale laterale, după un curs de 8 km., ajunge în Hafful Pomeraniei. Din acesta, în 3 brațe: Dievenow, Swine și Peene, se varsă în Marea Baltică. Afluenți pe malul stâng: Oppa, Zinna, Hotzenplotz, Neisse de Silesia și Glatz, Ohlau, Lohe, Weistritz, Katzbach, Bober ș. a.; pe malul drept: Olsa, Buda, Birawca, Clodnitz, Malapane, Stober, Weida, Bartsch, Warthe; afluentul cel mai mare: Mietzel, Ihna ș. a. Navigarea se începe în Silesia superioară, lângă Ratibor, pentru nài mai mari lângă Breslau. Este legat cu Havel prin canalul Finow, cu Spree, prin canalul Frideric-Vilhelm și *O.-Spreekanal*, numit și canalul Fürstenberg, leagă O. cu Berlinul și Hamburgul, ca și canalul Frideric-Vilhelm. [M. Bodiu.]

Odessa, oraș din guvern. Herson în sudul Rusiei, așezat pe malul Mărei Negre, având un port deschis vênturilor și furtunelor, și din această causă incomod pentru adăpostirea unei flote. Cu toate acestea foarte important pentru comerciul Rusiei. 405,041 loc. (1897); reședința unui episcop, universitate, museu istoric și de antichități, grădină botanică. Malurile întărite cu baterii; stațiune balneară.

Odeum, *(lat.,* grec. Odeion), la Greci clădire rotundă destinată concursurilor musicale. Ca cele mai renumite se citează cele zidite de Pericles și Herod Aticus la Atena, de Apolodor și Domitian la Roma, ș. a. In timpurile moderne încă s'a dat numele de Odeon unor edificii nediferind în nimica de teatrele ordinare. Astfel este O. din Paris, construit la 1781, ș. a.

Odgon, (marină) cuvênt popular întrebuințat de plutași și însemnând frânghie (v. Parâme).

Odihna, starea de nelucrare fie a corpului întreg fie a unui organ singuratic.

Odin, cel mai mare deu în mitologia scandinavă, considerat în special ca deu al resboiului. Toate virtuțile și calitățile omenesci superioare derivă dela el, care e principiul revelator al tuturor lucrurilor. In mitologia scandinavă lui O. i-se atribue o mulțime de aventuri.

Odiseu, v. Odysseos.

Odiseea, v. Homer și Odysseos.

Odis, *(Odessus)*, oraș vechiu al Moesiei infer., situat cam în locul orașului bulgăresc de adi Varna. In O. era în vechime o episcopie română, supusă patriarchului Romei celei vechi, după cum se vede și din o epistolă adresată de către episcopii Moesiei împĕr. Leon (474—491), în causa uciderei Sf. Proterie Alexandrinul. Acea epistolă, între alții, este subscrisă, în limba latină, și de către: Dittas sau Dizzas, (grec.) episcopus Odyssae Moesie. (Cf. Petru Maior, Istoria biser. a Rom., p. 177.)

Odiu, *(odios)*, demn de ură și scârbă, respingător.

Odoaker, fiul lui Edecon, ministrul lui Attila, devenind șeful Herulilor, cuceresce Italia în anul 476, după ce detronează pe Romulus Augustulus. O. guvernează Roma cu titlul de patrician, în 489 Theodorik năvălind cu Ostrogoții, dînsul se apără doi ani închis în Ravena. In 493 se predă, rugând pe Theodorik să-i cruțe viața, acesta îi promite și invitându-l la un banchet, îl ucide. Mormêntul lui O. s'a descoperit la Ravena în 1854.

Odoare *bisericesci*, sûnt vestmintele ornate și requisitele sacre liturgice, destinate și întrebuințate exclusiv la serviciul divin.

Odobasca, com. rur. în România, j. R.-Sărat, compusă din 4 căt. cu 1425 loc. (Dicț. geogr. 1896), 3 biserici și 1 școală.

Odobesci, com. urb. în Rom., j. Putna, situată pe malul stâng al Milcovului și încungiurată de viile, ce formează vestita podgorie O., renumită încă pe timpul lui D. Cantemir prin calitatea și cantitatea vinurilor, ce produce. Com. se compune din Tîrgul-O. și căt. Grozesci și Vineșesci, având în total 3594 loc. (Dicț. geogr. 1897), 2 biserici paroch. și 5 filiale ort. și 2 școale primare, spital comunal, farmacie, baie cu aburi, judecătorie de ocol, gară, birou telegrafo-postal. Tîrg septĕmânal se face Marția. Viile dela O. au o întindere de 896 ha., iar producțiunea medie la hectar este de 30 hl. vin.

Odobesci, com rur. în Rom., j. Dâmbovița cu 1500 loc. (Dicț. geogr. 1890), cari se ocupă cu agricultura.

Odobescu, 1) *O. Ioan*, general, n. 1793 în Craiova, † 1857 în Bucuresci. Cariera sa militară a început-o prin a aduna cete de panduri, cu cari a participat în resboaiele din 1812 în Rusia. Apoi a întrat în armata rus., făcênd campaniile din 1828—29. Odată Rușii intrați în țeară, se reîntoarce și O. și fù numit adjutant al lui Vodă Alexandru Ghica, dela 1834—42. La 1848, cu ocasiunea mișcării revoluționare, arestează (19 Iunie) pe Eliade Rădulescu și pe tovarășii lui, cărora le succede a scăpa și fugi la

Tîrgoviște. Tot în acest an a fost ministru al cultelor câteva luni.

2) *O. Alexandru,* primul prosator român, distins prin armonia, dulceața și farmecul poetic al stilului, prin românitatea, bogăția și frumseța limbei, și în același timp prin o întinsă și variată erudițiune clasică. Născut la 1834 în Bucuresci, fiul generalului I. Odobescu, și-a făcut studiile liceale în colegiul Sf. Sava din Bucuresci; la 1851 a trecut la Paris, unde a luat bacalaureatul și a urmat cursurile facultății de litere. Ca student încă publicà în »România literară« a lui Alexandri studii literare ca »Satira latină«, și după întoarcerea în țeară două novele istorice »Mihnea cel Rĕu« și »Doamna Chiajna«. Ca adevĕr istoric, ca formă poetică și ca limbă poporană și archaică, aceste două novele, făcute după modelul celebrei novele »Alexandru Lăpușneanu«, a lui C. Negruzii, sûnt nisce mărgăritare în literatura noastră. Intors dela studii, O. fù, scurt timp, procuror al curții de apel în Buc.; apoi membru al comisiunii documentale, post mai potrivit cu vocațiunea sa. Atunci, în excursiuni pe la deosebite mănăstiri, făcù cercetări și studii despre felurite documente și antichități ale țerii. Dela 1861—63 publicà, în asociațiune cu mai mulți literați »Revista română«, în care scrise »Despre poesia poporană«, »Poeții Văcărescii«, despre »Psaltirea lui Coresi«, din care el găsí singurul exemplar ce mai există, și despre alte cărți tipărite și manuscripte. După unirea ministerelor celor două principate, la 1861, fiind numit director al ministeriului cultelor, iar la 1862 ministru al acestui departament, se ocupà în special cu studiul mănăstirilor închinate, și cu revendicarea lor pe seama statului. Insă, neprimindu-i-se propunerea de a se destina venitul acestor mănăstiri numai pentru scopuri de cultură și binefacere, conform dorinței donatorilor, demisionà din minister. Atunci, pentru convingerea colegilor sĕi, publicà, sub pseudonimul de »Agaton Otmenedec«, interesanta scriere »Etudes sur les droits et les obligations des monastéres roumains dédiés aux Saints Lieux.« La 1867, numit comisar general al României la exposițiunea din Paris, obținù dela guvernul francez dreptul României de a figura la această exposițiune alăturea cu statele independente și, împreună cu P. Aurelian scrise »Notice sur la Roumanie«, în care se arată pentru ântâia dată pe larg starea agricolă și economică a României și se dau primele noțiuni lămurite despre antichitățile ei, mai ales despre frumoasa mănăstire dela Curtea de Argeș și despre tesaurul dela Pietroasa. Despre acest subiect începù a publica mai tărdiu (1882—85), ca secretar al legațiunii din Paris, monumentala scriere: »Le tresor de Petroasa«, care însă a rĕmas neterminată. La 1870 ales membru al Academiei române, când curentul direcțiunii latiniste, sub Laurian și Maxim, era în vigoarea sa, propuse revisuirea dicționarului și glosarului Academiei, și provocà un curent contrar celui latinist, din care ieșí ideia unui dicționar, propus de M. S. Regele, în care să între limba poporană, și care-l începuse P. Hașdeu subt titlu de »Magnum Etymologicum Romaniae«. Intre lucrările sale ca academician, menționăm discursul despre »Petre Poenaru« cu ocasiunea aniversării a 25-a a Academiei și instructivul raport despre modul cum trebuesc făcute traducerile. In 1874, pe temeiul studiilor sale archeologice, comunicate în conferințe la Ateneu și în articole prin diare și reviste, T. Maiorescu, ca ministru al instrucțiunii publice, înființà pentru dînsul catedra de archeologie la universitate. Atunci publicà: »Istoria archeologiei«, antichitatea și renascerea, până la jumĕtatea secl. XVIII, operă premiată de Academie cu marele premiu Năsturel-Herescu de 12,000 lei. Intre 1876 și 1878 publicà deosebite articole politice, relative la resboiul de atunci, și două frumoase conferințe »Moții și Curcanii« (cu Gr. Borgovan), și »Carte de cetire« (cu I. Slavici). Apoi funcționà câtva timp ca director al școalei normale superioare. La 1874 un amic al sĕu, C. Cornescu, cerêndu-i o prefață pentru un manual de vênătoare, în loc de o prefață scrise o carte întreagă, publicată sub titlul de »Pseudokynegetikos« (Fals tratat de vênătoare), istoria vênătoarei, într'un șir de tablouri și anecdote amestecate cu vorbe de spirit, cu alusiuni la deosebite întêmplări politice și literare, cu notițe despre artiști, cu descrieri de opere de pictură și architectură, cu minunate fragmente de literatură poporană; un admirabil mosaic literar, plin de erudițiune și scris într'o limbă poporană plină de farmec. Scrierile sale sûnt publicate în ultima edițiune de Socec, 3 vol. † 8 Nov. 1895.

Odogaciu, plantă, v. Saponaria.

Odolean, plantă, v. Valeriana.

Odometru, instrument pentru mĕsurarea distanțelor parcurse.

O'Donnel, *Leopoldo,* conte de Lucena, bărbat de stat spaniol, de origine dintr'o familie celebră irlandeză, n. 1809. † 1867. Președinte al consiliului de ministri dela 1856—58. In 1859 a fost însărcinat cu conducerea unei expediții în contra Marocului, pe care sfîrșindu-o norocos, primí titlul de duce de Tetuan. O'D. deveni din nou președinte de consiliu din Ian. 1863 până în Febr. acelaș an și din Iunie 1865 până în Iulie 1866.

Odontalgia, (durere de dinți), se nasce la copii din eșirea grea a dinților, care se pare că e mai mult o mâncărime decât durere. Se dau copiilor lucruri tari de ținut între gingei ca să ajute eșirea dinților. O. la un dinte sau măsea găunoasă (cariate) provine ori din inflamația mĕduvei (pulpei) dintelui, ori din lovitura cu alimente, corp străin, apă, etc. a numitei pulpe. O. există și la inflamațiunea rădăcinei dintelui și a împrejurimii sale (periostită alveolo-dentară). Se aplică contra durerii medicamente amorțitoare, iar când s'a format materie, i-se dă drumul prin înțeparo. In casuri cronice se plombează. Mai este și o odontalgie nervoasă fără carie.

Odontine, medicament ori preparat contra durerilor de dinți ori pentru curățirea lor. In acest din urmă cas se prepară din pulbere de piatră ponce, ori din cochile de stridii amestecate cu sapun și extract de violete, esența de piperment (ismă) și colorate cu carmin.

Odontograf, (mechanică), aparat pentru desemnarea dinților pe roatele dințate la confecționarea acestora.

Odontologie, *(grec.)* tratat despre dinți (Dentistica).

Odonthornite, (Ichthyornite), grupă de paseri cu mandibule dințate, perite. Rĕmășițele lor se găsesc în form. Cretacee din America de nord.

Odontotechnia, arta dentistului de a conserva dinții (plombându-i), de a-i confecționa și pune artificiali în locul celor stricați cari se scot.

Odontotherapia, tratarea dinților.

Odor, (odoratus), lucru scump, juvaier, ființă iubită; miros, cu miros plăcut.

Odorant, (botan.) care respând. miros, parfum plăcut. Parfumul florilor, fructelor sau frunzelor se datoresce de obiceiu unor uleiuri esențiale (v. Esența), volatile, produse în anumite organe glandulare ale plantelor mirositoare.

Odorheiu, (magh. *Udvarhely),* cott. în Trans. (Ung.), 3417 km². și 110,132 loc. (1891); din cari 93·7% Sĕcui, iar restul ca. 6000 Rom., 3000 Germ. și 1000 Ovrei; se mărginesce la est de cottul Ciucului, la nord Murĕș-Turda și Ciuc, la sud Treiscaune și Têrnava mare și la vest Têrnava mică și Murĕș-Turda. Se împarte în 3 cercuri adm. și un oraș cu magistrat regulat: cercul Homorodului, al Cristurului sĕcuesc, Odorheiului și orașul Odorheiul sĕcuesc (v. ac.), reșed. cottului. Suprafața O. e deluroasă-muntoasă cu păduri extinse de stejar și brădet, cu piscuri de înălțimi dela 835—1798 m. Aici isvoresc rîurile mai însemnate Têrnava mare, care strătaie cott. O. dela est spre sud; la nord Têrnava mică, la est Homorodul mare și mic, Vargyas, Kormoș și Baraoltul. O. e bogat în ape minerale: sărate, feruginoase, cu acid carb., bicarb., de natriu, magnesiu, calciu și hidrate de sulf.; băile și isvoarele de cură mai însemnate la: O. sĕcuesc, Korond, Homorod, Prajd, Szejke și Székely-Füred. Mine de sare la Prájd, de fier la Lövete și Szentkeresztbánya. Lacuri: Rák, ochiu de mare de lângă com. Nagygalambfalva și lacul sărat (sostó) de lângă orașul O. Peșteri la: Homorod-Almás și Prájd. Poporațiunea se ocupă cu agricultura și în mare parte și cu industria, mai cu samă cu industria de casă, și comerciu de export în toată țeara și chiar și în România. Centrele mai însemnate în cott. sûnt O. sĕcuesc (v. ac.) și Cristurul sĕcuesc (Székely-Keresztur). (Cf. Geografia Ardealului. Blaj 1866, de I. M. Moldovan; Țeara noastră. Sibiiu 1894, de Silv. Moldovan; Székelyföld 1879, de Koszma Ferencz; Orbán Balázs: Székelyföld leirása 1869; Hankó Székelyföld 1896.) [E. C.]

Odorheiul *Sĕcuesc,* (magh. Székely-Udvarhely), oraș cu magistrat propriu pe țermurul stâng al Têrnavei mari în cott. Odorheiu. Cel mai însemnat loc al Sĕcuilor dela așezarea lor în Trans., ceea ce arată numele magh., tradițiunile și documentele istorice. Fiind sediul cott. O. și ultima stațiune de cale ferată în aceste părți, e totodată și centrul cultural, industrial și comercial al Sĕcuimii. Biserică pompoasă rom.-cat., seminar, școală de fete rom.-cat., gimnasiu complet rom.-cat. și ev. ref. (colegiu) din 1672, cu bibliotecă vestită, claustru franciscan cu biserică frumoasă, școală civilă de fete, școală inf. și sup. comercială-industrială. Băi sărate, alc. feruginoase renumite. Sediul protopop. rom. gr.-cat. Loc. 5476 (1896) aproape toți Sĕcui, între cari și mulți Români maghiarisați, 191 Germani, 71 Români, 81 Ovrei. Fabrici de spirt, cherestele, țesătorii, cărămidării. [E. C.]

Odos, (botan.) v. Avena fatua L.

Odraslă, germen, mlădiță, urmaș, progenitură.

Odrisii, populația indigenă a Traciei, a cărei rescoală contra Romanilor, fiind înăbușită prin consulul Sabinus în 26 d. Chr., aduce prefacerea și a Traciei în provincie romană.

Odveș, com. rur. în Ungaria, cott. Arad, cu 1087 loc. Români.

Odysseos, la Romani *Ulixes,* după mit. grc., rege în Ithaka, fiul lui Laertes cu Antikleia, fata lui Autolykos, bărbatul Penelopei, tata lui Telemach. Când Agamemnon, Menelaos și Palamedes au venit la Ithaka, ca să-l roage pe O. să participe la resboiul cu Troja, pentru de a scăpa pe Helena cea frumoasă, O. s'a prefăcut nebun, dar descoperindu-i-se prefăcĕtura, a plecat la resboiu conducênd 12 luntri, și în timpul asaltului a excelat prin faptele sale eroice. (v. și Homer.)

Oe —, v. și E —.

Oecologia, v. Biologia.

Oeconomu, *Ciru,* jurisconsult, publicist, n. 1848 în com. Lunguleți, Rom.; studiile și le-a făcut în Bucuresci și Paris. 1873—75 procuror la tribunalul Ilfov, 1876 procuror la curtea de apel din Buc., 1878 consilier la aceași curte, 1879 secretar general la ministeriul justiției, 1882—84 procuror general pe lângă curtea de apel și dela 1884 procuror de secție la curtea de casație, post care îl ocupă și în present. Scrierile sale: Istoria dreptului român; Penalitățile în condica lui Mateiu Basarab și Vasile Lupu; Legislațiunea lui Lycurg; Vechile așezăminte judecătoresci; Apele de domen public; apoi: Cronici și Legende; Resbunarea lui Anastase, roman istoric. O. a mai colaborat și la »Revista Contimporană«.

Oedema, infiltrație de serositate în țesutul celulelor, limitat la o porțiune a corpului; serositatea poate umplea atât țesutul celulelor subcutanat cât și cel profund, precum și acel al viscerelor (plumâni, creeri, etc.). O. generalisată la toată suprafața corpului ia numirea de *anasarca.* In cas de O., apăsarea pielei cu degetul lasă o impresiune în ea; pielea este moale, palidă și pastoasă. Serositatea din țesutul celular vine din sânge sau vasele limfatice. Causele pathogenice ale O.-ei sûnt: 1) tulburări în circulațiunea sanguină prin hyperamie arterială sau stasă venoasă (O. stenică și astenică); 2) tulburări în circulațiunea limfatică; 3) alterațiunea discrasică a sângelui, determinată prin o hydremie (stare apoasă a sângelui), care măresce exosmosa serului din capilare în țesutul subcutanat. O. se observă la maladiile rărunchiului, a inimei, unde poate fi generalisat la tot corpul; apoi la inflamațiuni din profunditatea țesuturilor (oaselor, etc.), în pielea corespundĕtoare acelor inflamațiuni (O. colaterală) sau în cas de obstacol în vasele sanguine (thrombosă, embolie). Tratamentul variază după causa, care a determinat O.

Oedem pulmonar, colecțiune de serositate în alveolele pulmonare, transudate din sânge. Expectorațiunea e roșie spumoasă, dispnea e adese foarte pronunțată și la auscultațiune se aud raluri crepitante. Se observă în decursul boalelor de inimă și de rărunchi, și e adese de un prognostic foarte grav. [V. Im.]

Oedogonium Link., (botan.) gen de Alge chlorophycee, familia Oedogoniacee. Corpul șĕu e

format din filamente celulare simple. Se înmulțesc prin zoospori, de formă ovală, la capul mai subțiat avênd o coroană de cili vibratili. Reproducerea se face la O. prin ouĕ resultate din fusiunea unui anterozoid mobil cu oosfera imobilă; oul germinând dă 4 zoospori din cari iese câte un nou aparat vegetativ. Cele 138 specii trăiesc pretutindeni în ape dulci sau slab sărate; a. e. *O. curvum* Pringsh., *O. capilare* (L.) Kütz. ș. a. [S. Șt. R.]

Oegir, v. Egir.

Oeland, 1) *O.*, insulă svedeză în Baltica, 1320 km²., cu 38,300 loc. 2) *O.*, insulă daneză în Limfjord, 24·7 km².

Oenanth-ether, numire dată eterilor, acidilor caprinici și caprilici, și cari se găsesc în vin.

Oenanthol, identic cu aldeheido hiptilică $CH_3.(CH_2)_5.CO\,H$; se găsesce în oleul de ricin.

Oenanthe *Phellandrium* Lam., (botan.) plantă din fam. Umbelliferelor, cresce prin Europa și Asia nordică. Semințele se folosesc în medicină. Cotoarele și foile sûnt veninoase pentru cai. Numirile rom.: inate, mărăraș, mărarul bălților, chimion de apă.

Oeneos, (Eneus), în mitol. grec. regele din Pleuron și Kalydon în Aetolia, renumit, pentru că el a fost cel dintâiu, care a plantat via. O. întârdiând a face sacrificiu dinei Artemis, aceasta a trimis un gligan asupra țerii lui, dar Herakles (v. ac.) l-a omorît. [Atm.]

Oenomaus, (mitol.) v. Hippodamia.

Oenothera *biennis* L., (botan.) plantă dicotyledonee din fam. Oenotheracee, originară din Virginia, la noi selbătăcită. Se cultivă pe alocurea pentru rădăcinile sale comestibile (Rapontica). Numirea rom.: luminița, luminița nopții, iarba asinului. Alte specii se cultivă și ca plante de ornament.

Oersted, *Ioan Christian,* fisician danez, n. 1777 in Rudkjöbing, † 1851 în Copenhaga. A fost profesor la univ. din Copenhaga, mai târdiu director al politechnicului de acolo. La 1808 a ajuns membru al acad. de sciințe din Copenhaga, la 1842 al acad. de sciințe din Paris. Meritul sĕu principal e descoperirea (la 1820) legăturei dintre electricitate și magnetism. O. a mai făcut studii amĕnunțite și relative la compresibilitatea lichidelor.

Oesophag, v. Esofag.

Oesophagotomia, operațiune, care constă în a deschide prin o incisiune oesophagul în porțiunea sa cervicală. Ea se execută sau pentru a extrage un corp străin fixat în oesophag, sau pentru a trata o strictură (îngustare) oesophagiană care resistă tratamentului prin sonde, sau pentru a crea o deschidere destinată alimentațiunii în cas de strictură a porțiunii superioare a oesophagului. [V. Im.]

Oesophagoscopia, examinarea oesophagului cu un instrument (oesophagoscopul), care conține o sorginte luminoasă și care se întroduce în oesophag spre a-l lumina.

Oeta, șir de munți în Grecia, continuarea Pindului până la sinul malic (Zituni), unde formează pasul Thermopilelor; acum Katavothra, 2158 m.

Of —, v. și *Oph* —.

Ofanto (anticul *Aufidus),* rîu în Apulia, se varsă în Adriatica, 100 km. lung.

Ofenbaia, (Offenbánya, Offenburg), com. mică în Trans., cottul Turda-Arieș, cu 961 loc. Rom. și Magh.; odinioară băi renumite de aur, argint, plumb și telur.

Ofensa, injurie, insultă (v. ac.) adusă cuiva prin vorbe sau fapte.

Ofensiva, una din cele două atitudine ale luptătorului. Atitudinea generală a acelui ce atacă. Tacticesce în lupta O. se caută a se scoate inimicul din posițiunea ce ocupă, contrar luptei defensive (v. ac.). O. dă atacatorului cu inițiativă posibilitatea de a-și determina mult mai bine scopul și mijloacele de acțiune; ea înalță forța morală a acestuia. O. caută a strica coesiunea adversarului, a distruge figura tactică adoptată de armata inimică înainte de luptă. O. cuprinde de obiceiu patru fase: recunoascerea inimicului, preparațiunea atacului, executarea atacului, urmărirea sau retragerea.

Oferta și Cererea, fac obiectul unei legi economice în vîrtutea căreia atât mărfurile cât și munca — care este și ea un soiu de marfă — sûnt cu atât mai ieftine cu cât se găsesc oferite în mai mari cătățimi, și cu atât mai scumpe cu cât se cer mai mult. Richard Cobden a dat ăstui princip — cu privire însă la salarul muncitorului — formula că: »salarul se coboară când doi muncitori aleargă după un stăpân și că salarul se urcă, când doi stăpâni aleargă după un muncitor.« (Cf. N. E. Idieru, »Studii de econ. polit. și fin.« Bucuresci, 2 vol., 1895 și 1896).

Offenbach, oraș în prov. hess. Starkenburg, aproape de Frankfurt pe Main, 39,408 loc. (1895); castelul Isenburg; cameră de comerciu, gimnasiu, școală reală, școală comercială; industrie înfloritoare de portofolii, pungi, utensilii de călĕtorie, etc., apoi de chimicalii și mașine.

Offenbach, *Jaques,* compositor franc., n. 1819 în Colonia, † 5 Oct. 1880 în Paris; elev al conservatorului din Paris, cunoscut prin operele sale burlesce (ca la 100): Orfeu în infern, Frumoasa Elena, Viața de Paris, Genoveva, Marea Ducesă de Gerolstein, Poveștile lui Hoffmann, etc. (Cf. Biografia de Martinet, 1892.)

Offenburg, oraș în Baden, 9727 loc. (1895); cameră de comerciu, gimnasiu; industrie de bumbac și pânzării; mai nainte oraș liber imper.

Offertorium, ofertoriu, aducerea darurilor la Liturgie, sau partea primă a Liturgiei credincioșilor, în care după ritul bisericei noastre Sf. daruri, adecă pânea și vinul, destinate spre a se consacra, se iau de pe masa de proscomedia (v. ac.) și cu mare ceremonie se duc pe altar, anume în decursul acestei încungiurări solemne, corul cântă »cheruvicul«, iară preotul pomenesce pe episcopul sĕu, pe domnitorul țerii și pe credincioșii vii ori morți pentru cari se servesce Liturgia (v. ac.) (Cf. I. Boroș, Ritualul bisericei gr.-cat. Lugoș, 1881, § 98.) [i—m.]

Officium, *(lat.)* obligament, îndatorire, slujbă, funcțiune. *O. divinum,* slujba D-deiască în bis. cat. »*De officiis*« este numele unei scrieri a lui M. T. Cicero, în trei cărți. Ea are conținut filosofic-didactic și tractează despre datoriile etice ale omului. Scrierea a fost adresată de autor fiului seu Marcu pe când studia la Atena și are însemnătatea de a fi determinat limitea la care se opresce morala înainte de creștinism.

Oficalcită, rocă, un calcar compact cristalin conținênd vine și cuiburi de serpentin, coloarea

e un alb cenușiu cu pete verḑi sau un verde deschis. O. e piatră de ornament cunoscută sub numele de »verde antico«.

Oficier, (milit.) conducĕtorii sau șefii diferitelor unități tactice. Sûnt trei categorii de O.: a) O. inferiori, dela gradul de sublocotenent până la căpitan inclusiv; b) O. superiori, dela gradul de maior până la colonel inclusiv și c) O. generali. Șefii diferitelor servicii auxilare ale armatei, sûnt cunoscuți sub denumirea de O. asimilați sau necombatanți.

Oficial, tot ceea ce emană dela o autoritate legal constituită: act oficial. Cel ce represintă pe o autoritate: delegat oficial.

Oficina, loc unde se lucrează; laboratoriu de farmacie.

Oficinal, produse naturale sau artificiale, cari se usitează în medicină și, conform dispozițiunilor legale, trebue să se găsească în fiecare farmacie.

Oficios, îndatoritor, servitor; ḑiar oficios, ḑiar susținut și inspirat de guvern însă nu pe față, nu în mod oficial.

Oficiu, *(lat.)* quantul de activitate, pe care cineva, în vìrtutea vocațiunii sale, a pregătirii anume și a aplicării, o îndeplinesce în vederea ajungerii unor scopuri de interes public. In fiecare oficiu se poate deosebi o lature »subiectivă« și alta »obiectivă«. In sens subiectiv se înțelege sub O. însăși obligațiunea celui angajat la împlinirea lucrărilor în conformitate cu chiemarea sa; iar în sens obiectiv se înțelege cercul de activitate pentru care s'a angajat în mod obligător. Sûnt O. publice, în serviciul statului ori al corporațiunilor, și O. private, O. în serviciul justiției ori al administrațiunii; sûnt apoi O. civile și bisericesci. De regulă cu O. publ. este împreunată și o plată oarecare. Acele O., cu cari nu este împreunată nici plată nici remunerațiune, se ḑic *O. de onoare* sau *onorifice*. Cel ce ia asupra-și un O. se numesce *oficiant*.

In înțeles e t i c se numesc O. toate obligațiunile și actele, pe cari omul, ca ființă rațională și subiect al moralității, este ținut a le îndeplini în conformitate cu legea morală și cu referințele sale sociale.

Oficiu bisericesc se numesce câte odată cancelaria vicarului general sau capitular, dar în ḑilele noastre s'a restrins la tribunalul contențios bisericesc. Președintele are titlul de oficial și judecă singur sau cu asesori, după natura proceselor și constituțiunile locale. O. se mai numesce și partea ḑilnică din ceaslovul (orologierul) latin, ḑis breviarum (v. ac.).

Oficleid, (Ophicleide), instrument musical, de suflare, cu chei, derivat din vechiul instr. numit Serpentone, foarte întrebuințat în bisericele occidentale, cari nu dispuneau de o orgă pentru a-și susține cântul plan. In prima jumĕtate a secl. XIX O. era principalul instr. grav al musicelor militare franc. și germ., și a fost întrebuințat și în orchestra de teatru. 1848 a fost înlăturat prin aparițiunea instrum. din fam. saxhorn-ilor. [T. C.]

Ofidieni, ord. de animale din clasa Reptilelor, cuprinḑênd toți șerpii.

Ofincus, *(Serpentarius),* constelațiune pe emisfera nordică a globului cereso.

Ofiolatria sau cultul șerpilor, isvoresce parte din cultul principiului rĕu, care este adorat de multe popoare păgâne, ca să nu-i vatĕme, parte ca personificație a forțelor misterioase ale naturii, simbolisate așa de bine de firea și efectele șerpilor. Ântâia acceptațiune e fundată probabil pe tradițiunea genului omenesc despre chipul șerpelui, ce a luat diavolul în paradis și în alte împrejurări; din această causă găsim mai la toate popoarele spiritele sau divinitățile rele în trup de șerpe. Astăḑi O. se cultivă mai ales în India, de unde vin și în Europa fermecătorii de șerpi ca să dea representațiuni. Este curios, că întimpinăm și o sectă gnostică creștină, cari se numiau *Ofiți* și se închinau la șerpe. Această aberațiune se datoresce dualismului, pe care mulți creștini din Orient căutau să-l amalgameze cu doctrina evangeliei. (Cf. Fr. Schulze, Der Fetischismus. Leipzig, 1881; Kirchenlexikon, Freiburg i. B. 1895, vol. IX, art. Ophiten.)

Ofir, (Supara), țeară bogată în aur, de care se vorbesce în biblie. Probabil Arabia de sud sau India anterioară.

Ofis, decret domnesc, regesc.

Ofita, rocă, numele ce a fost dat diabaselor din Pirenei; astăḑi neîntrebuințat.

Ofranda, dar în onoarea lui Dḑeu (v. Oblațiune); donațiuni pioase.

Oftal —, v. și Ophtal —.

Oftat, respirațiune puternică, adâncă și prolungită, provocată în mod reflectoric de un sentiment dureros.

Oftica, v. Tuberculosa.

Og, după tradiția israelită un rege al Basanului, învins la orașul Edrei de Israeliții năvălitori sub conducerea lui Moise în Palestina (Moise IV, 21, 33).

Ogar, rassă de câne pentru vênătoare, cu trup lung și subțire, picioare lungi și vênjoase, ca cel mai iute în fugă. Deosebim mai multe varietăți cu pĕrul scurt și lung mătăsos puțin buclat, și în fine cei cu pĕr aspru. Pe la noi vênătoarea cu O.-i fiind interḑisă, se ține mai mult ca câne de lux.

Oger la Celți, *(Ogre* la Francezi), un uriaș mâncător de oameni; fem. Ogresse.

Oglac, odinioară corp militar în Rom.; prin unele ținuturi numirea coșului (hornului) dela sobă (cuptor).

Oginski-canal, legătură între Nipru și Niemen.

Oglinda, o tablă de sticlă poleită și cositorită pe deoparte astfel, că resfrânge imaginele obiectelor dinaintea ei. In acest scop turnăm pe o foiță de cositor întinsă și netedită mercuriu, pe care îl lățim în toate părțile, apoi așezăm tabla de sticlă și prin ponduri o apăsăm bine de cositor; în urmă oglinda astfel pregătită o așezăm în posiție plecată, ca mercuriul de prisos să se scurgă în jos. In locul foiței de cositor ca față reflectătoare, se folosesce cu succes și o pătură de argint depus pe sticlă pe cale chimică, vĕrsându-se pe sticlă o soluțiune de nitrat de argint. De regulă O.-ile se fac pe sticlă cu suprafața plană; când ea este convexă atunci imaginea reflectată devine mai mică decât obiectul de dinaintea sa și invers, dacă este concavă, atunci ne dau așa numitele O. măritoare, O. concave, cari între anumite împrejurări dau imagini mai mari decât corpul luminător. In special la O. sferice concave imaginea e mai mare decât corpul

luminător, în casul când corpul luminător se află între centrul geometric și între oglindă.

Oglinḑile lui Fresnel, aparat optic pentru arětarea interferinței luminoase. Numirea și-au căpětat-o dela fisicianul francez Fresnel, inventătorul aparatului. Doué oglinḑi negre, una fixă cealaltă mobilă, sûnt puse lângă olaltă să formeze unghiu aproape de 180°. Dacă asupra oglinḑilor lăsăm lumina trecută prin o linte, lumina reflectată de ele în locurile de întâlnire sufere interferință, adecă lumina albă arată fașe colorate, lumina colorată fașe negre.

Oglinḑi, ape minerale în Rom., j. Neamț, com. Băucesci (v. ac.), situate aproape de tîrgul Neamț, într'o posițiune foarte frumoasă, avênd mai multe isvoare. Aceste ape se recomandă tuturor afecțiunilor, în cari se recomandă apele de Bălțătesci (v. ac.).

Oglio, afluent pe stânga al Padului, isvoresce în Alpii Ortler, formează lacul Iseo, 280 km. lung.

Oglu, v. Mihale Oglu.

Ogor, *(O. negru, O. sterp, toloacă),* se numesce lăsatul unui pământ slăbit în forța lui de producțiune un an întreg *nesemĕnat,* în scop de a-l puté ara de mai multe ori în decursul verei, pentru a-l curăți bine de buruieni și insecte, și de a-l readuce în starea de fertilitatea de mai înainte. O.-le însă servă des și ca loc de pășune pentru vite. Prima arătură a lui se numesce *ogorire* sau făcutul O.-lui, a doua întorsul O.-lui. O.-ul negru obligător tot al treilea an, la sistema trienală sau de trei câmpuri, este irațional și necompatibil cu progresul timpului, fiindcă este numai o sarcină pentru plugar, căci el îl frustează de $^1/_3$ parte din moșia sa, care lui nu-i produce dar el trebue să plătească fonciera și toate impositele cătră stat, județ și comună. O. deci să urmeze cât mai rar, la 6—10 ani odată. Semi-ogorul este mai de folos, când în O. semĕnăm o plantă de nutreț oarecare: trifoiu, măzăriche, porumb de nutreț, meiu, etc., pe care le cosim de timpuriu și ne dau mari cantități de nutreț verde și uscat pentru vite, și putem face și O. la timpul cuvenit pentru semĕnăturile de toamnă.

Ogowé, rîu în Africa vestică, în Congo franc., isvoresce dinspre sud-vest de Franceville și se varsă în Oceanul Atlantic prin mai multe ramuri, formând o deltă cu o suprafață de 4800 km². In cursul sĕu trece prin lacurile Eliva-Jonanga, Eliva-Anenge și Asingo. Delta rîului o au ocupat în 1873 Francezii. Ținuturile rîului sûnt exploatate, cu deosebire se expoartă cauciuc în cantități însemnate.

Ogretin, com. rur. în Rom., j. Prahova. Are un singur sat cu 900 loc., cari se ocupă cu destilarea țuicii; o școală și o biserică. [A. M. M.]

Ogulin, capitala cott. Modrus-Fiume în Croația-Slavonia, lângă rîul Dobra; 4870 loc. (1890).

Ogyges, în mitol. grec. un rege autochton în Böotia. Pe timpul lui a fost un potop numit *Ogygic.*

Ohaba, comună rur. în Trans., cott. Alba inferioară, cu 1468 loc. Români. Alte comune cu acelaș nume se găsesc în cott. Caraș-Severin, Făgăraș și Hunedoara.

Ohaba-Forgaci, comună rur. în Ung., cott. Timiș, cu 1790 loc. Rom.

Ohabnici, *(Ohăbeni),* în Rom. o categorie intermediară de mici agricultori între fostii moșneni și fostii clăcași (iobagi). Ei aveau pământuri cu drepturi de proprietate și facultatea de liberă disposiție asupra lor *(pământuri ohabnice* și *havnice);* aveau însă să dea unele daturi și angarale cătră stăpânii moșiilor. Amintim aci vr'o 26 sate cu numele de *Ohaba* în Transilvania, Bănat și în jud. Gorj, Rom., apoi țerani ohavnici pe malul Borcei, Ialomiței, și proprietăți ohavnice la locuitorii din Dîrstele Brașovului.

Ohio, 1) *O.,* afluent al fluviului Mississippi în care se varsă la Cairo. Este format din rîurile: Alleghany și Monongahela, împreunate lângă Pittsburg. E navigabil pe toată lungimea lui și e legat cu lacurile Canadei și cu Oceanul Atlantic prin canale; din punct de vedere comercial este foarte însemnat. 2) *O.,* stat în Uniunea Americei de nord, între Indiana, lacurile Erie și Michigan, Pennsylvania, Virginia de vest și Kentucky, 106,340 km²., 3.672,316 loc. (1890). Rîurile se varsă parte în lacul Erie, parte în O. Cel mai mare este Maumee, în O. se varsă Scioto și Miami. Clima este sănătoasă; pământul este fructifer. Se produce porumb, grâu, ovés, cartofi, tutun, vin ș. a. Prăsirea de animale încă este însemnată. O. este abundant și în minerale. Are 700 mine cu 20,000 lucrători; se exploatează cărbuni de piatră, fier, petroleu, sare ș. a. Industria și comerciul este însemnat; calea ferată de o parte, de alta canalul O.-Erie și Miami-Erie contribue mult la prosperarea lor. Corpul legislativ este format din un guvernator, 36 senatori și camera deputaților din 114 membri, toți aleși pe 2 ani. La congres trimite 2 senatori și 21 deputați. La alegerea de president are 23 voturi. Este împărțit în 88 county, cu capitala Columbus. Orașe mai mari: Cincinnati și Cleveland. 1803 O. a fost anexat ca stat la Uniune.

Öhlenschläger, *Adam Gottlob,* (1779—1850), celebru poet danez, n. la Fredericksberg, lângă Copenhaga, fiul intendantului unui castel. Studià limbile și istoria popoarelor nordice, în ale căror legende (Saga) căutà subiecte de poesie. Prima publicațiune (1805), care întemeià reputațiunea sa literară, cuprinde poema sa »Aladin«, însemnată prin bogăția și coloritul sĕu oriental, apoi: O miie și una de nopți și Poemele nordului. 1810 fù numit prof. de estetică la Copenhaga, și mai târḑiu consilier de stat. Mai scrise opere dramatice, comedii, cari sûnt adunate sub numele de Tragedii în 10 vol. (1835); celelalte opere poetice: romane, nuvele, legende, călătorii, poesii diverse, etc., formează alte 10 vol., afară de Autobiografia sa, de Suveniri din viața sa și de traducerea germană a operelor lui Holberg.

Ohlocrația, v. Ochlocrația.

Ohm, *George Simon,* fisician și matematician german, n. 16 Martie 1787 în Erlangen, † 7 Iulie 1854 în în München. La 1817 prof. de fisică și matematică în Köln, 1828—32 prof. la școala militară din Berlin, 1833 director al politechnicului din Nürnberg, iar la 1849 a trecut la univ. din München ca prof. de fisică. După O. intensitatea curentului electric într'un conductor închis e drept-proporțională cu puterea electromotorică a elementului sau bateriei și invers-proporțională cu resistența. Aceasta e renumita *lege a lui O.*

Ohnet, *George,* romancier franc., n. 1848 în Paris; se făcù cunoscut ca colaborator la deo-

sebite jurnale, apoi la 1875, prin o dramă în 5 acte, Regina Sarpi şi prin o comedie, Marthe, (1877). Apoi urmară, sub titlul general »Battailles de la vie«, o serie de romane, între cari: »Serge Panine« (1881), premiată de Acad. franc.; »Le maître de forges« (1882) în preste 200 edit., etc. O. e cel mai cetit din toţi scriitorii contemporani, mai ales de clasa mijlocie a burghezimei, care nu şi-a putut forma prin cultură superioară un gust mai rafinat, şi pe care O. vrea s'o arete moralicesce superioară clasei aristocratice. Puţin original, stil şi concepţiune vulgară, opus curentului naturalist şi fără idei mai înalte şi psichologicesce mai adânci, O. pe cât e desconsiderat de critici şi scriitori, pe atât era iubit mai nainte de publicul pentru care scria.

Ohrida, (grec. *Achrida*, odinioară *Lychnidus*), *oraş* în vilaietul Monastir în Macedonia, aproape de graniţa Albaniei, pe malul nord-estic al lacului O., cu 12,000 loc., în cea mai mare parte Bulgari, în al doilea rând Albanezi moh. şi ca. 700 de Arămâni, cari locuiesc în două mahalale cu două biserici (slujba se face în l. română) şi o şcoală rom. bine cercetată, fundată în 1868 de Tomara. Elementul turcesc afară de funcţionari şi militari e foarte puţin, şi cel grecesc lipsesce aproape cu desăvîrşire. In vechime O. era cunoscută sub numele de »*Lychnidus*« şi prin situaţia sa lângă »Via Egnatia« era de mare importanţă militară şi comercială. Multe şi frumoase amintiri de imperiul Romanilor s'au găsit acolo şi împrejur. (Cf. von Hahn, Reise, Drin u. Wardar.) In secl. X era în mâna Bulgarilor, cari au remas acolo, apoi vení sub domnia Bizantinilor, Bulgarilor, Epiroţilor, Sêrbilor şi a Turcilor dela 1374 încoace. [G. W.]

Patriarchatul Ohrida. La început Lychnidul era o simplă episcopie, şi ântâiul titular cunoscut este Zosim pe la 344. Din întêmplare, împěratul Iustinian se născù nu departe de acolo, la Tauresium, şi voind să onoreze satul lui natal, îl prefăcù în oraş sub numele de Prima Iustiniana, mutà acolo pe episcopul Castelian al Lychnidului, declarându-l în acelaş timp de mitropolit şi supunênd jurisdicţiunii sale, pe lângă alte ţeri, şi toate Daciile locuite de Romani. Ii obţinù chiar dela papa Vigiliu drepturi patriarchale, dar numai în limitele diecesei. Decât că noua patriarchie nu avù traiu lung. Urmaşii lui Castelian, Benenat (550) şi Ioan I (592) vĕdură ţeara cotropită de Avari şi Bulgari, astfel încât Prima Iustiniana a dispărut fără urme şi cu dînsa episcopia ei împreună cu cea a Lychnidului. De abia după 300 de ani năvălitorii Bulgari se creştinară, şi principele lor Mihaiu Bogoris obţinù dela papa misionari, episcopi şi un mitropolit. Deodată însă acest principe, mai deunăḑi vrăşmaş înverşunat al Grecilor, devení prietenul lor cel mai devotat, şi merse aşa de departe în condescendenţa lui, încât goní din ţeară pe mitropolitul numit de Roma împreună cu colegii şi cu tot clerul lui, punênd Greci în locul lor. Politica lui Bogoris, în aparenţă neînsemnată, avù de fapt nisce consecinţe uriaşe nu numai pentru Bulgari, dar şi pentru Români. In adevĕr, acest eveniment întêmplându-se în ajunul schismei lui Fotie, este foarte natural că Bulgarii să fie fost traşi şi dînşii de clerul grecesc pe partea bisericei orientale. Cât pentru Români, ei cu întreaga lor ţeară erau supuşi Bulgarilor, şi aceştia nu dau înapoi de nici un mijloc, fie cât de draconic, pentru a-i slavisa şi a le contopí soartea cu a lor proprie. Astfel o tradiţie comună ambelor popoare, tradiţie cu fond istoric adevĕrat, după cum arată Xenopol, ne ḑice că un rege bulgar, pe semne Bogoris sau fiul şi urmaşul sĕu Simeon (893—927), a nimicit toate cărţile latinesci la Români, impunênd cu forţă limba slavonească. Mai mult încă. Pentru ca nu cumva să se ivească vr'o împotrivire serioasă, Bulgarii lăsară pe Români timp de secoli fără episcopi proprii şi supuşi deadreptul mitropolitului bulgăresc. Iată în ce mod Românii au fost despărţiţi dela Roma, ai cărei fii erau ca naţie şi ca religie. In acest restimp reşedinţa mitropolitană era în capitala regatului, la Prêslav, vechia Marcianopolis (v. ac.) în Bulgaria resăriteană. Spiritul cuceritor al Bulgarilor înviase în curând vrăjmăşia cu Bizantinii, şi astfel Simeon cere dela papa coroana imperială, care i-se şi acordă, bine înţeles cu condiţiunea reunirii bisericesci. In ambiţia sa, Simeon merse mai departe, decât pare a-i fi permis concordatul. Deoarece, după ideile de atunci, un împĕrat trebuia să aibă lângă sine şi un patriarch, el se folosí de împrejurarea, că mitropolia bulgară se putea considera ca succeḑênd celei din Prima Iustiniana, căreia papa îi acordase oarecari privilegii patriarchale, şi declarà deci mitropolia sa de patriarchat. Nu se scie, dacă papa a contestat acest fapt; în ori ce cas era mai mult o chestie de vorbă decât de faptă, căci în curând isbucní un resboiu crâncen cu împĕraţii bizantini, şi aceştia cucerind provincie după provincie, ţarul bulgăresc îşi mutà reşedinţa ţerii sale tot mai restrînse după rând la Sofia, Moglena, Voden şi Prispa, ducênd după sine şi pe patriarchul sĕu. In cele din urmă împĕratul grec Tzimisces ocupă chiar Bulgaria dunăreană, şi atunci ţarul Samuil se retrase în muntoasa Macedonia, şi îşi făcù capitală din vechiul Lychnid, schimbându-i numele în O. Astfel găsim pe patriarchi întitulându-se din nou după Lychnid şi ocârmuind de acolo şi biserica română după sistemul şovinist inaugurat de întemeietorul lor. Se amintesc doi patriarchi din acel timp: Filip pe la 1010 şi David între 1015 şi 1018. In acest din urmă an, împĕratul bizantin Vasile II Bulgaroctonul îşi supuse şi restul Bulgariei. Acest eveniment, în contra ori cărei aşteptări, nu produse mai nici o modificare pe teren religios. Se recunoscù chiar autocefalia patriarchului din O., numai că se puse în scaun un grec, Ioan de Dibra. In special pentru »Valachi« nu se schimbă absolut nimic, căci ei fură lăsaţi sub dependenţa acestei patriarchii, fără episcopi şi cu liturgie bulgărească. Schisma însă prinse rădăcini tot mai adânci. Patriarchiul Leone I luà parte activă la desbinarea definitivă a lui Mihail Cerularie, şi dintre urmaşii sĕi au scris de asemenea mai mulţi în contra Latinilor. Astfel al XIV-lea şi cel mai vestit dintre patriarchii din O., exegetul Teofilact (pe la 1078), urmaşul lui Ioan II; apoi, pe la mijlocul secl. XIV, Antim, care a publicat o disertaţiune »De processione Spiritus Sancti.« Constantinopolul însuşi a avut puţin folos din această conivenţă, căci nu a reuşit nici odată să-şi întindă jurisdicţiunea preste ri-

valul sĕu, cu toate că din splendoarea acestuia nu mai remăsese decât o umbră. Exista numai între ambele patriarchii un antagonism tot mai pronunţat, de care vom vedé biserica română trăgênd folos cu multă dexteritate. Până atunci Românii înfiinţaseră două state înfloritoare la nordul Dunării şi aveau de mult episcopii lor. Muntenia încăpu fără resistenţă în mânile patriarchilor din Bizanţ, cari nu lipsiră să inunde ţeara de Greci. Nu era însă tot astfel cu Moldova. Acolo nu voia nimeni să scie ceva despre cler străin, şi cu toată afurisenia din Constantinopole, Moldovenii îşi chirotoniau episcopii când la Halici, când aiurea. Era însă evident, că dependenţa dela patriarchia din O. avea un fundament istoric şi deci mai solid, şi de aceea o găsim în adevĕr consfinţită de domnitorul Iuga Coriatovici pe la 1374. Această mĕsură a fost decisivă pentru patriarchul bizantin; el se grăbí de a recunoasce dreptul unei naţiuni de a avé episcopii pământeni, şi atunci, deja după un sfert de secol, Iuga II, nu mai vĕḑù nici un obstacol de a supune în mod oficial biserica Moldovei patriarchului constantinopolitan. Astfel încetă ori ce relaţiune cu O., şi numai spectrul ei obligă pe Greci să se ţină de cuvêntul dat.

Cât pentru patriarchia din O., ea de acum încolo trăgea o existenţă precară. Incercările de unire cu Roma sub Porfiriu, urmaşul lui Antim, apoi sub Atanasie (1659), Abraham şi unul necunoscut, nu avură nici ele trăinicie. In cele de pe urmă, patriarchul bizantin obţinù succesul stăruinţelor secolare ale scaunului sĕu, şi un ordin al sultanului Mustafa desfiinţă pe la 1767 autocefalia bisericei bulgare, al cărei ultim patriarch a fost Arsenie. Mai este de adaus, că dela secl. XIV se aflau la O. şi archiepiscopi de rit latin, ca s. e. Nicolae pe la 1320. Seria acestor prelaţi a fost întreruptă şi în secl. XVII a încetat cu totul, remânênd până aḑi numai titlul de »O. in partibus«, conferit de sf. Scaun. (Xenopol, Ist. Rom. Iaşi 1888, I, p. 449—59; II, 236; Le Quieu, Oriens christ. Paris 1740, II, 282—300; Farlati, Illyricum sacrum, Venetiis 1751, vol. VIII, 18 şi 158 uu.; Moroni, Dizion. storico-eccl. Venezia 1849, vol. 48, art. Ohrida.) [—]

Ohrida, balta, suprafaţa 269 km², lungimea de 20 km. dela O. până la Sveti Naum, cu mănăstire veche şi renumită. Acolo este şi isvorul rîului Drin, care trece prin balta de O. şi iese la orăşelul Struga. Balta aceasta abundă în pesci mai cu samă în ţipar, dar cel mai bun e letniţa. [G. W.]

Ohrwalder, *Iosif*, misionar, n. 1856 în Lana lângă Meran, conducĕtorul staţiunei misionare austr. în Delen, provincia Kordofan; după ocuparea Sudanului prin mahdişti a ajuns (1882) în captivitatea acestora, scăpând la 1890. 1892 s'a stabilit ca misionar în Kairo. (Cf. Feuer und Schwert im Sudan de Slatin Pascha.)

Oïdium Link., gen de Cryptogame, al căror miceliu produce hyphe purtătoare de conidii (v. ac.) oviforme ca cele ale Perisporiaceelor (v. Pyrenomycete) şi sûnt înşirate în formă de lanţ. Specii mai însemnate sûnt: *O. albicans* Rob., care produce la copii mici aşa numiţii bureţi (afte) în gură şi cari dispar prin întreţinerea curăţeniei în gura copilului; *O. lactis* Frei, se ivesce în forma unui mucigaiu pe lapte, vin şi bere acrită, şi care greşit s'a creḑut mai nainte, că ar pricinuí fermentaţiunea acidă a laptelui; *O. Tuckeri* Beck, care produce boala viţei de viie numită: mana viilor; ea atacă foile şi boabele necoapte încât cad de pe viţă. Ca mijloc în contra ei se folosesce prăfuirea foilor şi boabelor cu praf de pucioasă sau chiar şi praf de pe drumuri; acestea însă s'au constatat că lucrează mai mult mechanicesce. In timpi mai noui se usitează cu succes stropirea părţilor atacate cu o soluţiune de sulfat de cupru şi var ars.

Olem, taxă, de regulă în natură, pentru măcinat (ḑeciuiala).

Oieritul, era taxa, care se plătia înainte în Rom. pentru păşunatul oilor, în special mocanii şi ţuţuienii ardeleni pentru turmele de oi ce le ţineau în Principatele rom.

Oleşea, una din numirile populare ale plantei Urtica urens L. (v. ac.).

Oinone, soţia lui Paris (v. ac.).

Oise, *rîu*, afluent pe partea dreaptă a Senei în Francia; isvoresce din Ardennii estici, la Chauny devine navigabil şi se revarsă din jos de Pontoise; 305 km. lung. 2) *O., departament* în Francia, 5885 km². şi 404,511 loc. (1896). 4 arond.; capit. Beauvais.

Oiţă, oaie tinĕră; nouraş aducător de ploaie; botan. unul din numele plantelor: Anemone nemorosa L. şi silvatica; zool. numele paserei: scatiul.

Oituz, 1) *O.*, afluent pe dreapta al Trotuşului, isvoresce din muntele Muşat, cott. Treiscaune (Trans.), trece prin pasul O.-lui în Rom., j. Bacău, şi la Onesci se varsă în Trotuş. Valea O.-lui în general strîmtă şi încungiurată de înălţimi păduroase şi foarte puţin accesibile, până la satul Grozesci, e străbătută de calea naţională Onesci-Poiana sărată (Trans.) 2) *O.*, punct vamal şi trecĕtoare din Trans. în Rom. 3) *O.*, masiv muntos între rîurile Uz, Trotuş, Oituz şi Părăul Negru. 4) *O.*, culme de munţi între rîurile Slănic şi O., despărţind basinurile lor. 5) Pasul O.-lui (din punct de vedere militar), toată partea regiunei în care şoseaua ce unesce Onesci (T. Ocna) cu Breţcu se află strînsă în defileul format de Valea O.-lui, începênd chiar dela şeaua Măgheruşului, deasupra Breţcanilor. O.-ul, Poiana sărată, Grozesci sûnt puncte de înterceptare ale defileului, unde există urme de întărituri (Turnul Racoţi lângă satul O.; lucrările dela Poiana sărată construite în 1877 de Austriaci; bateria din satul Grozesci în Moldova construită de Ruşi pentru închiderea gurii defileului). Pasul O.-lui e una din trecĕtorile seculare şi cele mai înlesnicioase ce au legat Transilvania şi Moldova.

Ojogeni, sat pe apa Prahovei, unde în Dec. 1639 Vasile-Vodă Lupul al Moldovei fù cumplit bătut, după cinci ḑile de hărţuieli, de Mateiu-Vodă Basarab al Munteniei, cu tot ajutorul căpătat dela Tătari şi Turci. După această luptă se începe o perioadă de linişte între cei doi voivoḑi rivali (1640—52).

Oka, afluent pe dreapta al Volgei, isvoresce în guvernam. Orel, la Kaluga devine navigabil, la Nişni-Novgorod se varsă în Volga; 1495 km. lung, avênd afluent pe stânga pe Moscva.

O-Kanizsa, v. Kanizsa.

Okeanos la Greci, *(Oceanus* la Latini), unul din Titani; prin sora sa Tetys a fost protopă-

rintele a 3000 de Oceanide (deitățile vênelor de ape de sub pămênt). O. în lupta fraților lui în contra lui Uranos, tatăl lor, ca feciorul cel mai mare, nu a luat parte. După Homer și Hesiod, O. e rîul mare al lumii, care încungiură pămêntul și marea și din sine curge în sine, și e începutul tuturor deilor de apă. [Atm.]

Oklahoma, teritoriu al Uniunii nordamericane, 101,080 km². cu 61,834 loc. (1890).

Ökrös, rom. *Ucuriș,* com. rur. în Ungaria, cu 1063 loc. Români.

Oktastylos, *(grec.)* clădire cu opt columne în frontispiciu.

Oktülalcool, identic cu alcoolul caprilic, se găsesce ca eter în planta Heracleum spondylium.

Oláh, *(magh.)* = Român, românesc. Se găsesce în multe nume de localități din Ungaria:

Oláh-Bogat, v. Bogata.

Oláh-Csaholy, (Cehalul rom.), com. mică în cott. Selagiu, Ung., cu 1010 loc. Rom. gr.-cat.

Oláh-Girbo, com. mică în cott. Albei infer., 1191 loc. Rom. gr.-cat.

Oláh-Homorog, v. Homorog.

Oláh-Ketzel, (Cățelul rom.), com. mică în cott. Selagiu, Ung., cu 1382 loc. Rom. gr.-cat.

Oláh-Kocsárd, (Cucerdea rom.), com. mică în cott. Têrnava mică, Ung., cu 1024 loc. Rom. gr.-or. și gr.-cat.

Oláh-Láposbánya, (Băinț), com. mică în cott. Solnoc-Dobâca, Ung., cu 1186 loc. Rom. gr.-cat.

Oláh-Szt.-Miklós, v. Sânmiclăuș.

Olanda, regatul Țerilor de jos în Europa de nord-vest, între Hanovra Prusiei, Vestfalia, Provincia renană, Belgia și Marea Nordului, compusă din *O. de nord,* 2770 km²., 933,692 loc. (1896), cu capitala Amsterdam și *O. de sud,* 3022 km²., 1.082,987 loc. cu capitala Haaga. *Idrografie.* O. este o continuare a șesului german de nord, pentru că mai toată țeara este șesoasă. Spre nord este încungiurată de mare cu golfurile: Zuider-zee, Dollart și Lauver-zee. Rîuri: Rinul, Maas și Schelde. O parte a O.-ei fiind mai joasă ca nivoul mării, este des expusă exundărilor mării. Băncile de năsip însă, ce se întind dealungul țermurilor și întăriturile artificiale, ridicate pe unde băncile de năsip sûnt întrerupte, împiedecă exundările dese. *Clima* în părțile mai superioare este sănătoasă, în părțile mai inferioare, mocirloase, este nesănătoasă. *Flora* este asemenea cu a Germaniei. *Producte.* Relieful, precum și pămêntul O.-ei este acomodat mai mult pentru industrie, decât pentru agricultură. Cu toate acestea, sirguința mare a poporului, partea cea mai mare o prefăcù într'o țeară productivă. Se produce grâu, secară, ovĕs, orez, ovĕs, in, cartofi, tutun, ș. a. Totuși locuitorii sûnt avisați a importa cereale din alte țeri. Prăsirea de animale încă este însemnată. *Pescăritul* asemenea aduce un venit însemnat. In Marea Nordului prind multe scumbrii (haringi), stridii, ș. a. *Industria și comerciul.* Fiind puțini cărbuni de piatră, industria nu este așa desvoltată ca în Belgia vecină. Aci găsim țesĕtorii de postav, odinioară renumite, fabrici de săpun, porțelan, vinars, tutun, cacao, zahăr, bere, oțet, ș. a. *Comerciul* deja în evul mediu a jucat rol însemnat, mai cu samă pe mare, spre a cărui înflorire, în deosebire cu India, 1824 O. a fundat societatea de comerciu: Maatschappij, cu scopul de a aduce pe piețele Europei toate productele coloniilor din India estică. Piețele mai însemnate de comerciu: Amsterdam, Rotterdam, Utrecht, ș. a. Importul este mai mare cu deosebire în cereale și cărbuni de piatră. *Colonii.* In Asia: India estică olandeză, cuprinde în sine: Sumatra cu ins. mici din jur; Bingtang sau Riau, grupul Lingga, Carimon, Tambelan, Anamba, Natuna; grupul: Banca și Billiton, o parte din Borneo, Iava cu Madura și insulele mici din jur, Celebes, Sundele mici, afară de partea estică a insulei Timor; Moluccele, partea vestică a ins. Guinea nouă; Aru, Kei și Tenimber cu areal 1.873,061 km²., 33,000 loc.; în America de sud: Guyana olandeză sau Surianam și Curaçao. *Administrațiune.* Pe basa legii din 1815, modificată 1848 și 1887, O. este regat. Pretendenții de coroană sûnt descendenții în linie bărbătească de primogenitură din familia regească Wilhelm I, stingêndu-se aceasta, dreptul il are linia femeiască. Stingêndu-se ambele linii, corpul legislativ are dreptul de a designa rege. Corpul legislativ constă din camera superioară cu 50 membri, aleși pe 9 ani, și camera inferioară cu 100 membri, aleși pe 4 ani. Puterea supremă o exerciază regele prin ministrii sĕi. Administrativ țeara este împărțită în 11 provincii: Brabantul estic, Geldern, Olanda sudică, Olanda nordică, Zeeland, Utrecht, Frizland, Overyssel, Groningen, Drente și Limburg. *Instituțiuni culturale:* preste 4320 școale poporale, aproape 1000 școale pentru începători, 60 șc. industriale, 62 element., 12 șc. sup. de fete ș. a.; 29 gimn., 4 univ. (în Leyda, Utrecht, Groningen, Amsterdam), dela 1880 o univ. privată, 3 academii de agronomie, musică și arte; mai multe seminarie, șc. militară ș. a. Cu toate acestea cultura nu stă pe un grad înalt, numĕrul analfabeților între recruți (1892) 5·4%; copii dela 6—12 ani 10%. V. și Țerile de jos. [M. Bodiu.]

Istoria. Olanda se chiema la început Holtland (Holzland), din pricina zăvoaelor din insulele dela gura Moselei. La început fácea parte din Lotaringia, apoi din Lotaringia inferioară și apare în istorie în secl. X. Până atunci țeara fusese împărțită într'o mulțime de seniorii (abații, episcopate, comitate, ducate) și comunități (rurale și urbane). Comitele Dietrich I primí în a. 922 dela Carol cel Simplu mănăstirea dela Egmond cu bunurile ei și aduse sub ascultarea sa pe locuitorii hoțomani dintre Zuiderzee și Escaut. Succesorii lui au purtat lupte crâncene contra Frisonilor din nordul O.-ei. Dietrich III (1004—39) se întinse spre sud și întemeià cetățuia Dordrecht, apoi bătù cumplit armata ducelui Lorenei inf. Dietrich IV fù nenorocit în lupta contra împ. Henric III. Dietrich V se susținù cu multă greutate contra atacurilor episcopului din Utrecht. Sub Florens II (1091 până 1122) O. s'a bucurat de o pace binefăcĕtoare. Dietrich VI (1122—57) începe luptele contra Frisonilor și moare la o întoarcere din cruciadă. Fiul și succesorul sĕu Florens III poartă un resboiu nenorocos cu Flandria, cade prisonier și se obligă a ceda o parte din posesiunile sale. Apoi plecă în cruciadă și † la Antiochia 1190. Fiul sĕu Dietrich VII † 1203 după resboaie nefericite contra fratelui sĕu Wilhelm, care-i urmà, și aliat cu Ioan-fără-Țeară atăcà pe Filip August,

regele Franciei. Invins la Bouvines, se alià cu Filip August contra Angliei, plecà apoi în cruciadă, iar la întoarcere † 1228. Fiul sĕu Florens IV luà parte la o cruciadă şi murí într'un turneu (1234). Fiul sĕu Wilhelm II îi urmà, minor, apoi în 1247 fù ales de partidul papal rege german şi se înecà într'o baltă, pe când purta resboiu cu Frisonii (1256). Fiul sĕu Florens V, rĕmas minor de doi ani, la majoritate conduce statul cu succes. Supune Frisia vestică, ajută la prosperitatea comunelor prin acordarea de libertăţi. O parte din nobili, nemulţămiţi de el, îl omorîră (1296), apoi fiul sĕu minor † 1299, iar O. trecù la Ioan de Avesnes, comite de Hennegau, care uní, astfel, O. cu Hennegau. Fiul acestuia, Wilhelm III supuse episcopatul Utrecht şi ridicà oraşele, pe ai căror delegaţi îi chiemà la conducerea statului. După el urmà fiul sĕu Wilhelm IV (1337—45), care poartă lupte cu Frisonii. Stingêndu-se familia de Hennegau, O. trecù la Margareta, soţia împĕratului Ludovic de Bavaria. Iscându-se lupte între Margareta şi fiul ei Wilhelm V, O. a suferit mult de resboiul intern, pe care le înăsprí moartea Margaretei şi boala (nebunie) lui Wilhelm († 1389). Sub Albert (1389—1404) se continuă resboiul civil (Hoeks şi Kabeljaus). Wilhelm VI (1404—17) làsa o fată Iakobea, a cărei succesiune fù disputată de unchiul sĕu, Ioan, duce de Bavaria. Aceste neînţelegeri fură folosite de Filip cel Bun, ducele Burgundiei, care isbutise prin căsătorii şi negocieri să ocupe toată Belgia şi o parte din O., şi căruia Iakobea îi dăruí O. şi Zeelanda, păstrând pentru ea numai Hennegau. La moartea ei (1436) Filip luà şi Hennegau. O. împărtăşesce acum soarta Burgundiei. Intre cele 11 provincii neerlandeze cea mai însemnată era Brabantul, şi ducele Apusului ţinea în Bruxel curtea sa strălucită. După moartea lui Carol cel Indrăsneţ (1467—77), O. trecù la Maximilian de Austria cu Maria de Burgundia. Urmară dese rescoale contra lui Maximilian. După moartea lui Filip, fiul Mariei (1506), O. fù administrată de sora lui Margareta în numele lui Carol, mai târḑiu împĕrat. In timpul lui Carol, O. şi provinciile neerlandeze s'au bucurat de o mare prosperitate. Anvers devenise un centru comercial al Europei; artele, agricultura şi sciinţele erau cultivate cu ardoare. Dar reforma a fost persecutată cu asprime. Filip II aţîţă O. contra sa prin călcarea privilegiilor provinciilor şi prin asprimea persecuţiei contra reformei. Filip numí guvernatoare pe sora sa Margareta, căreia îi dete consilier pe cardinalul Granvella. Nobilii şi fruntaşii ţerii înaintară regentei o plângere contra inquisiţiunii. Plângerea nu fù luată în samă şi isbucni resboiul. Filip trimise pe ducele de Alba cu 10,000 de soldaţi. Acesta instituí un tribunal, care trimise la moarte mulţime de inocenţi (Egmond). In Germania fugise Wilhelm de Orania şi mulţime din popor. Acestia ocupă oraşul Brielle (1 April 1572) şi apoi treptat cele mai bune porturi ale O. La 18 Iulie 1572 deputaţii a 12 oraşe din O. recunoscură pe Wilhelm ca guvernator al O. şi proclamară liberarea de către Spania. Pe uscat Olandezii cuceriră pas de pas teritoriul lor din mânile Spaniolilor, iar pe mare flota spaniolă fù bătută pe Zuiderzee la 12 Oct. 1573. Ducele de Alba fù rechiemat, Requesens nu isbutí mai mult ca el, la provinciile din nord se adăogară cele de sud (1576). Don Juan D'Austria nu isbuti să atragă în partea Spaniei provinciile catolice, însă isbutí Alexandru Farnese. Contra ligei catolice Olandezii făcură (1579) uniunea din Utrecht, aleseră rege pe Francisc d'Anjou, care, arătându-se incapabil, părăsí ţeara. Wilhelm fù omorît (1584), Olandezii cerură ajutorul Elisabetei din Anglia, care le trimise 6000 de soldaţi. Norocul resboiului fù însă contra Englezilor, cari se întoarseră in Anglia. Moritz de Orania, fiul lui Wilhelm, fù recunoscut guvernator, şi prin talentele sale militare recâştigă cetate cu cetate, pe când Spania începea resboiu deodată cu Anglia şi cu Francia. In 1609 se încheie un armistiţiu pe 12 ani. Republica olandeză era o republică oligarchică, condusă de bărbaţi distinşi. La reînceperea resboiului, care se confundă cu cel de 30 de ani, Spania fù învinsă şi prin pacea vestfalică (1648) O. fù recunoscută ca stat independent.

In prima jumĕtate a secl. XVII O. este cea mai bogată şi cea mai comercială ţeară din Europa. Avea 35,000 de corăbii comerciale în 1635. Se găsiau bani cu procent de 2 şi 3 pe an, sciinţele şi artele erau cultivate cu ardoare. La moartea lui Wilhelm II, partidul aristocratic, în cap cu Ioan de Witt, voí să înlăture familia de Orania şi desfiinţă statuderat-ul. De Witt susţinù contra Angliei douĕ resboaie (1652—54 şi 1664—67), provocate de actul de navigaţie, care lovia în comerciul olandez şi recunoscù actul. In alianţă cu Anglia şi Svedia impuse apoi pace lui Ludovic XIV. Acesta se pregătí, câştigà de partea sa pe cele douĕ puteri şi năvălí în Olanda cu 100,000 de ostaşi (1672). Partidul aristocrat cerù pace oferind multe cetăţi, însă Ludovic în mândria sa nu primí şi Olandezii inundară ţeara şi cerură ajutor la statele europene. Ioan de Witt fù omorît cu cruḑime şi Wilhelm de Orania fù ridicat »statuder«. La încheierea păcii nu pierdură nimic. Wilhelm ajungând (1688) apoi rege şi în Anglia, Olanda urmà politica lui de a lupta contra Franciei. Insă fructele înfrângerii le-a cules Anglia, care s'a ridicat în paguba comerciului şi navigaţiunii olandeze. Cu moartea lui Wilhelm III (1702), iar se desfiinţează statuderat-ul. Spiritul resboinic slăbesce, flota se micşorează, armata de uscat era inferioară, ceea ce se vĕḑù în resboiul pentru succesiunea Austriei (1741—48), când Francezii cuceriră o parte din ţeară. Poporul se revolta din nou, alungà pe aristocraţi şi ridicà pe Wilhelm IV din casa Nassau-Dietz, ca statuder (1748—51). Wilhelm V, care fusese mult timp minor, fù nevoit să susţie un resboiu contra Angliei (1780). La sfîrşitul resboiului (1784) O. làsà Angliei o parte din India. Această pierdere şi altele către Austria provoacă o rescoală populară, care ia lui Wilhelm demnitatea de guvernator (1786). Cumnatul sĕu, regele Prusiei, Frederic Wilhelm II, interveni cu armele, ocupă Olanda şi-l ridică la statuder-at (1788).

In timpul revoluţiunei, Wilhelm V se alià cu statele europene contra revoluţiunei, însă înfrângerile dela Hondschoote (1793), Fleurus (1794), deteră O. Francezilor. Pichegru şi patrioţii olandezi declarară statuderat-ul desfiinţat şi republica

Batavă înființată (1795). O. dete Angliei insula Ceylon în 1802. In 1806 Napoleon o făcù regat și o dete fratelui sĕu Ludovic, care abdicá în 1810, din pricina pagubelor ce aducea comerciului olandez blocul continental. Napoleon alipí atunci O. la Francia. In acel timp s'a desființat multe abusuri, s'a înlesnit egalitatea provinciilor și s'a desăvîrșit unitatea națională, totuși O. a primit cu bucurie scirea despre căderea lui Napoleon. Fiul lui Wilhelm V, Wilhelm I (ca rege), întră în O., fù primit de locuitori și recunoscut rege de congresul din Viena (1814) al O. și Belgiei unite. Olandezii perdeau însă Africa sudică, pe care o luà Anglia (1815). Noul stat primí o constituție cu două camere, buna stare se ridică, însă deosebirile de interese și de religiune aduseră în 1830 o revoluție a Belgiei contra O. Belgienii fură bătuți, dar intervenind Francia cu învoirea puterilor europene, Olandezii fură respinși, Anvers fù ocupat, coastele blocate și O. trebuí să respecte noul stat, pe care însă nu-l recunoscù decât în 1838. Wilhelm I abdică 1840 în folosul fiului sĕu Wilhelm II (1840—49). In timpul lui Wilhelm III, fiul lui W. II, se produseră mari mișcări din pricina progreselor catolicismului, apoi din cheltuelile mari reclamate de colonii și din lipsa unui moștenitor bărbătesc. Se regulà succesiunea în folosul ficei regelui, Wilhelmina, actuala regină. v. și Țerile de jos.

Olanda nouă, numele de odinioară al Australiei, dat de Tasman (1644) pe basa descoperirilor olandeze, făcute deja la finea secl. XVI.

Olănesci, com. rur. în Rom., j. Vâlcea, compusă din 4 cât., cu 1459 loc. (Dicț. geogr. 1893), 3 biserici și 1 școală. Loc. se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor. In depărtare de 5 km. de com. se află stabilimentul balnear O., așezat pe un platou încungiurat jur împrejur de dealuri înalte și acoperite de o avută vegetație. Isvoarele minerale dela O. se clasifică între apele saline cu iod, brom și sulfo-metalice. Stabilimentul balnear actual se compune dintr'un mare hotel cu două etaje și alt hotel mai mic.

Olănescu, familie veche originară din j. Vâlcea unde se află satul Olănesci. Boieri din acest neam sûnt cunoscuți încă dela 1500, dintre cari de unii se vorbesce în cronici. (Cf. Lecca, Fam. boieresci rom.) Genealogia lor se continuă până în ḑilele noastre.

Olănescu, Constantin, om politic rom., n. 1845 în Bucuresci, a studiat la Paris sciințele exacte, îndeosebi ingineria; întors în România, a lucrat în serviciul căilor fer. 1891—95 a fost ministru al lucrărilor publice în ministeriul Catargi-Carp, 1899 president al Adunării deputaților, apoi ministru de interne în cabinetul P. Carp dela 7 Iulie 1900 până în primăvara anului următor. (v. și Ollănescu.)

Olanu, com. rur. în Rom., j. Argeș, compusă din 5 cât., cu 1309 loc. (Dicț. geogr. 1888), 4 biserici și 1 școală. Loc. se ocupă mult cu plutirea lemnelor pe Olt.

Olărit, *(Ceramica),* arta de a fabrica, arde, smălțui și picta oale și obiecte de lut (pământ), terracotta, faianțe, majolica și porțelan pentru scopuri practice, avênd forme estetice și importanță artistică. O.-ul este foarte vechiu. In vechiul Egipt, Asiria, Etruria, Grecia (la Corint și Atena), Italia, O.-ul ajunge la mare perfecțiune. In evul mediu la Arabi, Indieni, în Persia și în Spania (Alhambra, Brussa, Damasc, Ierusalim, Ispahan), apoi în Valencia și insula Majorca (de unde numirea majolica). Palissy vestit ceramic, în Francia (Fayence), apoi în Germania (Nürnberg), Elveția, Rodos, Persia. In China și Japonia O. ajunse la mare importanță încă înainte de Chr. Cele mai vestite localități aḑi sûnt: Sèvres (lângă Paris), Meissen (Saxonia), Delft (Olanda), Berlin, Bunzlau, Znaim, ș. a. In România O. începe să ia o desvoltare sistematică la Tîrgu-Jiu prin crearea »școalei ceramice«, (Oct. 1900), subvenționată de minister. instr. publice, a orașului Tîrgu-Jiu și j. Gorju. Inițiatorii acestei școale au fost ing. A. Diaconovici și I. Moisil (v. ac.). [I. M.]

Olariu, *Iuliu,* Dr. în sciințele teologice, n. 5 Febr. 1859 în com. Maidan, cott. Caraș-Severin. Doctoratul în sciințele teologice l-a dobândit la facultatea teologică din Cernăuț. După ce a ascultat un an și la alte univ. în Germ. cursuri, a fost numit prof. și apoi director la institutul teol. din Caransebeș. Scrierile sale sûnt: Introducere în cărțile Test. Vechiu și Nou; Scrierile părinților apostolesci; Evangel. după Mateiu, Marcu și Luca; Manualul de tipicul bisericesc. O. este membru ord. al secț. școlare a »Asociațiunii« din Sibiiu.

Olbertin, sat în Pocuția, unde în 22 Aug. 1531 Petru-Vodă Rareș al Moldovei fù invins de Poloni, pierḑênd toate trofeele câștigate în lupta cu Nemții, dela Feldioara (1529). Această victorie polonă a fost celebrată și cântată prin o sumă de scrieri, alegorii și poesii.

Oldenburg, 1) *O., mare ducat* aparținĕtor imp. germ., constă din ducatul O. cu principatele Lübeck și Birkenfeld. Areal 6427 km². și 373,739 loc. (1895). Marele ducat O. zace între Marea Nordică (golful Iade), Hanovra și Brema. *Rîurile* se varsă parte în Weser, parte în Ems. In Weser: Hunte; în Ems: Haase, Soeste și Marka. *Lacuri* mai mari: Zwischenahner Meer, ș. a. Parte mare a locuitorilor se ocupă cu agricultura și prăsirea de animale. Pământul este mare parte nefructifer (42·46%). Se produce cu deosebire: secară, ovĕs, orez, fasole, ș. a. *Industria* și *comerciul* este primitiv. *Administrațiune, instrucțiune.* Descendenții la tron sûnt succesorii de primogenitură în linia bărbătească din familia ducelui Petru Ludovic Frideric († 1829). Corpul legislativ constă din camera deputaților, în care O. alege 26, Lübeck 3 și Birkenfeld 4 deputați. Tot la 3 ani convoacă o adunare provincială. Puterea principală o exerciază marele duce cu ministrii séi. Are 301 școale evang. și 124 cat. 2) *O., capitala* marelui ducat cu acelaș nume, lângă rîul Hunte; 25,472 loc. (1895); turnătorie de fier, fabrici de tutun, piei, săpun ș. a. Edificii mai însemnate: biserica evang. Lambert, din secl. XIII; castelul marelui duce din secl. XVII și XVIII, biblioteca marelui duce cu 55,000 vol. și colecțiuni de decorațiuni, museu cu colecțiuni archeologice, de sciințele naturale, ș. a. Monumente: statua lui Herbart, statua de bronz a lui Petru Ludovic Frideric, ș. a. 3) *O.,* reședința districtului cu acelaș nume, în Holstein, în departamentul prusian Schleswig, 2485 loc. (1895).

Oldham, oraș în Anglia, 143,442 loc. (1896), industrie de bumbac și mașine.

Olea L., (botan.) gen din fam. Oleaceae, tribul Oleineae, cuprinde arbori sau tufe cu frunzele opuse de tot întregi, mai rar dentate. Florile mici în general albe hermafrodite dioice sau poligame. Fructul este o drupă ovoidă, oblongă sau globuloasă. Acest gen are vr'o 35 specii, respândite prin Asia tropicală și medie, în regiunea mediteraniană, în Africa tropicală și australă, în insulele Mascarense și în Noua-Zelandia. Dintre speciile acestui gen menționăm ca pe cea mai importantă:

Olea europaea L., cunoscută sub numirea populară de Maslin. Acest arbore, originar din regiunea mediterană, se cultivă în o mulțime de varietăți pentru lemnul sĕu prețios cât și pentru fructele sale comestibile numite masline, din cari se extrage așa numitul unt-de-lemn.

Oleacee, (botan.) familie de plante Dicotyledonate, cuprinde arbori și arbuști foarte prețuiți pentru produsele lor în lemn, fructe, materii medicinale, etc., cum este s. e. maslinul, iasminul, frasinul, etc. Oleaceele se divid în următoarele 4 triburi: I. tribul *Jasmineae,* menționăm genul *Jasminium* L. II. tribul *Syringeae,* menționăm gen.: *Forsythia* Vahl și *Syringa* L. III. tribul *Fraxineae,* cuprinde numai genurile: *Fraxinus* L. și *Fontanesia* Labill. și în fine IV. tribul *Oleineae,* dintre cari menționăm genurile: *Olea* L. și *Ligustrum* L.

Oleandrul, (botan.) leandrul. v. Nerium.

Oleina, product obținut dela fabricarea stearinei ḑis și *acid oleic brut* și care e format din acid palmitic și stearic, precum și din alții mai grași. E un lichid brun oleios, cu miros rânced și se întrebuințează la facerea plasturilor în farmacie cât și la curățirea metalelor.

Oleiuri, în genere sûnt grăsimi naturale de consistență fluidă și unsuroasă la pipăit și lăsând pete pe hârtie. După proveniența lor O.-le pot fi împărțite în minerale, animale și vegetale. Cele dintâiu sûnt constituite în majoritate din hidrocarbure superioare ca oleiul de parafină, vaselină, etc., cele animale sûnt combinațiuni ale glicerinei cu acidi grași, precum sûnt oleiul de pesce, de ouĕ, etc., și ultimele sûnt constituite în mare parte din săruri de ale acidilor grași, în special O. cu glicerină, și se pot deosebi în douĕ clase: O. vegetale grase și O. veget. volatili sau esențe.

Oleiu de ambra, product extras din Liquidambar Styraciflua, ce cresce prin Mexico și Guatemala.

Oleiu de anacardium, extras din fructul Anacardium occidentale.

Oleiu de anilină, un amestec de anilină și de orto- și paratoluidina, care servă la prepararea substanțelor colorante ḑise rosanilina.

Oleiu de Ben (Moringa), extras din nucile de Moringia, e fără miros, fără gust și format din diverse Gliceride.

Oleiu de Bergamotte, extras prin presarea cojilor proaspete de Citrus Bergamia. Se întrebuințează de obiceiu în parfumerie și la săpunuri.

Oleiu de brad (molid), ḑis și *Oleum Abietis pini,* cu mirosul mai plăcut ca cel de terebentină.

Oleiu de cânepă, ḑis și *cannabis,* extras din presarea semințelor de cânepă; are gustul și mirosul neplăcut.

Oleiu de calamină, v. Calamina.

Oleiu de cedru, extras din lemnul de Juniperus virginiana.

Oleiu de citronellă, extras din iarba Andropogon nardus, originară din Ceylon; mirosul plăcut și conține ca principii chimice Camphora, și Limonese.

Oleiu de cocos sau de *cocois,* extras din nucele de Cocos nucifera. El conține acidi grași cu palmitic, myristinic și lauro-stearinic.

Oleiu de cognac, extras din oleiul de cocos.

Oleiu de cohesiune, compus din O. de rapiță și O. de rășină, întrebuințat la lipirea plăcilor de sticle, fără a le lua ceva din transparența acestora.

Oleiu de coji de portocale, ḑis și *Oleum aurantiorum corticum,* obținut din destilațiunea cojilor de portocale. El e gălbui și se mai numesce și *O. de Lambiccato.* Cel obținut prin presare e galben-verḑui.

Oleiu de copite și mĕduvă din oase, ḑis și *oleum animale,* extras prin destilațiunea acestor organe, precum și a altor ca: pĕr, piei, lână, etc. El se presintă însoțit de amoniac și carbonat de amoniac, cu un lichid sirupuos, de natura păcurei, cu miros infect, și e întrebuințat de obiceiu în practica medicinei veterinare. Acest O. conține numeroși și variați principii ca: amine, acidi grași, hidrocarbure superioare și alte base piridinice și chinoleice.

Oleiu de cuișoare, ḑis și *Oleum Caryophylorum,* se obține prin destilațiunea Cariophili aromatici. El se recomandă contra durerilor de dinți.

Oleiu de iarbă, identic cu cel de citronellă.

Oleiuri eterice, nume dat în general corpurilor de natură oleioasă, insolubile în apă, ce se găsesc în plante. Aceste O. se mai numesc și eterice, deoarece sûnt ușor volatile, deosebindu-se prin aceasta de O.-le grase. Ele se extrag în genere prin destilațiune cu vapori de apă; sûnt ca și cele grase insolubile în apă și lasă pete pe hârtie, dar cari dispar în curând din causa volatilisării lor ușoare. Cele mai bogate plante în O. eterice sûnt cele din familiile Umbeliferelor, Labiatelor, Compositelor, Aurantiaceelor, etc. Ca funcțiuni chimice O. sûnt aldehide, alcooli, fenoli, eteri, etc. Cele mai multe sûnt lichide la temp. ordinară, la rĕcire depun însă nisce corpuri solide, ḑise stearoptene ori canfore. La aer ele se înbrunează, se oxidează, devin groase și se transformă în rĕșină. Greutatea lor spec. e mai mică ca a apei. Ele se disolvă cu preferința în eter, cloroform, alcool metilic, etc. și se păstrează în vase închise și la adăpost de razele solare. O. et. se împart în O. et. oxigenate și neoxigenate. Printre cele dintâiu notăm: O. de anason, foenicul, cinamoni, amigdalanum, etc. Printre cele de al doilea avem O. de terebentină de jenuper, citric de portocale, de lavendulă, etc.

Oleiu de ficat de morun, e un oleiu gras ḑis și *O. pecor asseli, Oleum morrhuae,* extras în Anglia și Norvegia din ficatul proaspĕt al pescilor Gadus morrhua, iar în Francia din specia numită Lotus molva. In comerciu se presintă pur alb, și crudum emphyreumaticum. Cel oficinal e de o coloare alb-gălbuie și cu mirosul caracteristic de pesce. Principiul predominant e Trioleina și Iod 0·03%, Brom 0·004%. Densitatea acestui oficinal trebue să fie de 0·93, să aibă o reacțiune acidă și un gust puțin iute și

amar. El se întrebuinţează în medicină în dose de 1—3 linguri de masă pe ḑi contra scrofulelor, rachitismului şi tuberculosei pulmonare.

Oleiu de flori de portocal, (Oleum aurantiorum florum, Ol. Neroli), obţinut din destilaţiunea florilor de portocale; se întrebuinţează la parfumuri şi la balsamul vitae Hoffmani.

Oleiul de fosfor, format din fosfor disolvat în 80 părţi de oleiu de migdale şi servă în medicină.

Oleiu de gudron, obţinut din destilaţiunea seacă a cărbunilor de piatră, care acesta la rândul sĕu, supus unei destilaţiuni fracţionate, se obţin doué alte producte cu greutăţi specifice diferite. Din cel mai uşor se scoate benzina.

Oleiu de in, ḑis şi *Oleum lini,* scos din seminţele de in, Linum usitatissimum; e un O. sicativ. E foarte usitat în medicină, la clisme, şi amestecat cu apă de calce la arsuri.

Oleiu de juniper, extras din boabele de juniper, când acestea sûnt încă verḑi şi proaspete; mirosul sĕu caracteristic e cel de brad. Se întrebuinţează în dose de 3—6 picături pe ḑi contra hidropsiei, maladiilor de beşica urinară, gută, etc., şi la prepararea unguentului de juniper.

Oleiu de Kajaput, extras din foile Mealeuca Leucodendron şi M. Cajaputi, plante aparţinênd fam. Mirtaceelor; are un miros de camforă şi la gust e iute. E puţin usitat în medicină.

Oleiu de lămâie, extras din cojile de lămâie (Citrus Limonum), cari cresc cu deosebire în Messina, Palermo şi Nizza. El se obţine prin descamarea ţesutului celular şi apoi presarea acestuia şi destilarea cu vapori de apă. E un amestec de mai multe terpene, ca citral, aldehida, citronel şi citronelal.

Oleiu de lemn, v. Unt-de-lemn.

Oleiu de mac, ḑis şi *Oleum papaveris,* se obţine din presarea seminţelor de Papaver somniferum, care îl conţine în proporţie de 50%.

Oleiu de mandarine, extras din cojile fructelor de Citrus Bigaradia sinensis şi care se aseamĕnă cu cel de portocale.

Oleiu (săpun) de migdale, ḑis şi *oleum amigdalarum dulcium,* extras din migdalele dulci, care îl conţine în aproape 40%. Migdalele se sdrobesc şi se supun la presat. E de o coloare gălbuie fără miros, la gust plăcut şi conţine ca principiu predominant oleina. Mai avem şi *O. de M. amare.* Acesta conţine şi urme de acid cianhidric şi se întrebuinţează numai la usul extern, pe când cel dintâiu se usitează şi ca medicament intern. Se mai întrebuinţează la săpunuri, unguente, etc.

Oleiu (apă) de migdale amare, v. Oleiu de migdale. *Aqua amigdalarum amararum,* se prepară din migdale amare, cari după sdrobirea lor, presarea şi scoaterea O.-lui, pasta remasă se usucă şi apoi cu apă, alcool şi acid sulfuric se distilă, şi destilatul se diluează, aşa ca să conţină cel mult 0·1% acid prusic.

Oleiuri minerale, sûnt acele ce se extrag din regnul mineral, în special din destilaţiunea cărbunilor de piatră şi din păcură (ţiţeiu). La destilaţia acestora se obţine mai ântâiu un O. brut, care tratat cu sodă se separă de fenoli, şi prin destilaţiune se obţin diverse calităţi mai uşoare sau mai grele, după temperatura la care destilăm. Unele, cele uşoare, servă la iluminat, iar cele mai grele la unsul maşinilor.

Oleiu de muştar, extras din seminţele de muştar negru (Sinapis nigra). Acestea se presează şi la rece se storc, iar O. devine liber şi se obţine după 12 ore de şedere prin destilaţiune La 100 părţi muştar se extrage 1 parte O. Procesul chimic explică că planta conţine un glucosid, acidul myronic combinat cu potasiu, care în presenţa apei se descompune prin fermentul Myrosina, conţinut de asemenea în muştar, în sulfat de potasiu, Glycosa şi O. de m., care singurul e causa iritaţiei ce produce muştarul când e aplicat pe piele. El se întrebuinţează în medicină nu ca atare, ci în soluţiuni alcoolice. *Hârtia* de muştar se obţine, dacă pe o hârtie netedă bine cleită se pune o soluţie de 5 părţi cauciuc, una de colofoniu în 100 părţi benzină şi preste care se aşterne un strat de praf de muştar.

Oleiu de nucşoară, extras din fructele Nucleia myristica moschata prin presiune la căldură, are un miros aromatic plăcut şi e de coloare galbenă-brună.

Oleiu de oase, v. Oleiu animal.

Oleiu (unt) de palmier, ḑis *Oleum palmae,* se obţine din fierberea şi presarea fructelor carnoase ale arborelui Palmae oleica africana, Elais guianensis. El e de consistenţa untului, de o coloare galbenă-roşietică şi cu miros de micşunele; conţine palmintină şi oleină. Fusionează la 27—37° C.

Oleiu de parafină, producte oleioase ce se obţin ca accesorii la extragerea parafinei din ierburi de piatră şi sûnt identice cu O.-rile minerale.

Oleiu de pesce, se obţine din grăsimea animalelor marine ca balena misticetus.

Oleiu de petit grain sau *esenţa de petit grain* scos din foile şi fructele necoapte ale plantei Citrus vulgaris şi C. Bigaradia.

Oleiu de piele, v. O. animal.

Oleiu de rapiţă, ḑis *Oleum Rapae,* conţinut în seminţele speciilor de Brassica şi se extrage din specia Napus şi Rapa. E clar, galben, dens şi miros neplăcut. Se întrebuinţează ca combustibil.

Oleiu de rĕşină, obţinut dela destilaţiunea colofoniului sau a rĕşinei dela terebentină. E un amestec de terpene grele.

Oleiu de ricin ḑis *Oleum ricini, Palmae christi* sau *castoris,* obţinut din presarea seminţelor de Ricinus communis. Aceste seminţe conţin 45 până 50% O. E incolor, semifluid, fără miros şi greţos; conţine ca principiu glicerida acidului oleo-ricinic. Se întrebuinţează în medicină ca purgativ în dose de 15—30 gr.

Oleiu de rose, obţinut din destilaţiunea florilor de rose sau trandafiri. Preparaţia lui are loc de ordinar în Bulgaria, Turcia şi Persia, e de o coloare galbenă deschisă cu miros tare de rose, la gust dulciu; din 100 kg. flori se obţine 10 gr. O.

Oleiu de Ruta, extras din Ruta graveolens.

Oleiu de schist, extras din aşa ḑisele schisturi bituminoase, Boghead, Turfă sau Turbă, etc.; e un O. cu proprietăţile celui mineral.

Oleiu de scorţişoară, ḑis şi *Oleum Cinnammomi* sau *Cinnamomi casiae,* se obţine din destilaţia coajei arborelui de scorţişoară. Acesta dă 1% O. Ca principii conţine aldechida cinamică şi ia parte la prepararea balsamului Hoffmani.

Oleiu de seminţe de bumbac, extras din seminţele bumbacului ḑis Gossypium herbaceum.

Ca principii chimice conţine gliceride ale acidizilor palmitic şi oleic şi îndeosebi ale acidului linolic. Se întrebuinţează la ars, la săpunuri, cât şi la falsificarea unt-de-lemnului şi a grăsimei de porc.

Oleiu solar, extras din destilaţiunea cărbunilor de piatră; are o densitate 0·825 şi e întrebuinţat ca un petroleu la iluminat.

Oleiu de terebentină, extras din destilaţia terebentinei. Din causa că sûnt mai multe feluri de terebentine şi O. extras e de asemenea de mai multe calităţi, unele terebentine conţinênd numai 5, altele până la 34% O. Menţionăm: O. de t. de Austria din Pinus Austriaca, cu punctul de fierbere 155° C., O. de t. francez din Pinus maritima, O. de t. englez din Pinus Palustris, O. de t. veneţian din Larix europeae DC., O. de t. polonez din Pinus Silvestris. In general O. de t. consta dintr'un lichid incolor transparent, foarte mobil şi care refractă foarte mult lumina, cu un miros caracteristic şi gust ardĕtor. Acesta e O. rectificat. E insolubil în apă şi uşor în alcool, eter, cloroform, etc. Cu acid clorhidric gazos se obţine canfora artificială. El se întrebuinţează intern dela 5—15 picături contra limbricilor, dureri de rinichi, apoi în industrie la prepararea lacurilor, colorilor, etc.

Oleiu de vitriol, v. Acid sulfuric.

Oléron, ins. franc. în Golful Viscaya, 172 km². cu 16,656 loc. (1896); dreptul de O. *(Lois d'Oléron),* e o colecţiune veche de norme privitoare la dreptul maritim.

Oleum, *(lat.)* Oleiu, uleiu. v. şi Grăsimi.

Olfactic, identic cu mirositor. *Sensaţiuni olfactice* se numesc acele, cari se produc prin percepţiunea stimulilor ce provin dela corpuri odorante sau mirositoare. Organul de percepţiune este sensul mirosului, iar conductor este nervul O. Conceperea acestor sensaţiuni se basează pe o reacţiune chimică, căci stimulii sau impresiunile vin în formă de vapori sau gazuri dela materiile odorante. Mirosul este sensul adulmecării şi păzitorul plumânilor, şi este la animale mai desvoltat de cât la om. [Pl.]

Olfactor(-ius), nervul O. sau nervul mirosului.

Olfactus, termin latin pentru miros.

Olga, Sfânta, ţerancă rusă, soţia marelui duce Igor de Kiew, care după moartea soţului ei a introdus (945) creştinismul în Rusia. † 969.

Oliban, reşină, v. Boswellia.

Oligaemia, diminuarea cantităţii totale a sângelui. (v. Anemia).

Oligarchia, sistem de guvernament, în care autoritatea este în mâna unor familii puternice, a clasei aristocratice. (v. Aristocraţia.)

Oligist, oxid de fier, $Fe_2 O_3$, mineral de coloare roşie închisă sau cenuşie ca a oţelului, în pulbere însă totdeuna roşiu; cristalisează în romboedri şi prisme hexagonale; ca varietăţi are pe hematita roşie cu structura concreţionată, şi pe ocru roşu, varietate amestecată cu argilă.

Oligocen, (geol.) v. Terţiară formaţiune.

Oligochaete, v. Chaetopoda.

Oligoclas, mineral, feldspat calco-sodic. (v. Feldspaţi şi Plagioclas.) O. e foarte respândit mai ales în roce eruptive (Graniţi, Syenite, Andesite, Trahite, etc.), e mai rar în şisturi cristaline. Var. piatra soarelui sau feldspat-avanturiu e un O. roşietic cu incl. de oligist.

Oligomeria, (botan.) se ḑice despre un verticil de frunze florale, când are un numĕr de părţi mai mic decât în celelalte verticile; aşa gyneceul de obiceiu are un numĕr de carpele mai mic decât numĕrul de petale din corolă. Dacă într'un verticil floral sûnt mai multe părţi decât în celelalte, atunci e *pleiomerie.*

Olim —, v. şi *Olym* —.

Olimpianul, v. Iordache.

Olinschi *(Olinescu), Dionisiu,* archeol., n. 8 Apr. 1852 în Hliboca (Bucov.), a făcut studii iuridice în Viena, Innsbruck şi Cernăuţ; intrà 1878 în serviciul statului în Cernăuţ, unde după nouĕ ani ajunse la gradul de concipist şi neavênd auspicii de înaintare, emigrà 1893 în România, unde funcţionà scurt timp la biroul statistic din Bucuresci, apoi la Fundaţiunea universitară Carol I, după aceasta ca prof. de limba germ. la gimn. din Vasluiu, din Focşani şi din Slatina; se încetăţenì acolo, făcù la universitatea din Iaşi examenul de liberă praxă iuridică şi se înscrise în baroul advocaţilor din Slatina, unde se află şi astăḑi, 1902. Ancă ca student se ocupà la îndemnul profesorului sĕu I. G. Sbiera, cu culegerea şi studiarea antichităţilor din Bucovina şi înfiinţà în 1886 în Cernăuţ o societate archeologică, din care causă fù numit în acest an membru coresp. al Soc. geografice din Bucuresci, iar în 1891 de către guvernul austriac membru în comis. imp. şi reg. pentru conservarea monumentelor artistice şi istorice. A publicat articole archeol. în foile: Familia din Oradea mare, 1884 şi 1889; Amicul familiei din Gherla, 1884; în Buletinul soc. geogr. din Bucuresci, 1885 şi 1890; Tribuna din Sibiiu, 1885; Voinţa Naţională din Bucuresci, 1886; iar în broşuri: Tesaurul dela Pietroasa, Gherla, 1884; Acţiunea Pauliciană în dreptul roman şi român, Iaşi, 1899; Mormêntul lui Stefan cel Mare, Slatina, 1899, etc. [Dr. I. G. Sbiera.]

Oliphant, 1) *O., Laurenţiu,* călĕtor engl., n. 1829 la Capul Bunei-speranţe, a călĕtorit prin Nepal, Rusia, America de Nord, China, Japonia, † 23 Dec. 1888 în Twickenham. Numeroase descrieri de călĕtorii. 2) *O., Margareta,* celebră romancierà engl., n. 1818 la Liverpool. Debutà cu mare succes prin: Preumblări în viaţa Margaretei de Maitland 1849, cărui îi urmară o lungă serie de alte romane. Are şi scrieri istorice şi biografice ca: »Francisc d'Assisi«, »Memoria contelui Montalambert«, etc.

Oliv, maslin, v. Olea.

Olivette, *(franc.)* corale sau mărgăritare de sticlă de forma olivelor, se întrebuinţează îndeosebi în negoţul cu schimb din Africa.

Olivin, $C_{14} H_{18} O_6 + H_2 O$, substanţa ce se găsesce în rĕşina maslinului. Prin oxidaţie în soluţie alcalină trece în Vanilină.

Olivin, mineral rombic, silicat de fier şi magnesiu, coloare verde. Var. transp. Crisolit oriental e întreb. în bijuterie şi vine din Orient; O. bogat în fier se numesce »faialit«. O. intră în composiţiunea multor roce basice s. e. basalt, gabro, peridotite, etc. El se transformă uşor în Serpentin.

Olivina, v. sub Art. Emulsina.

Olivinite, v. Peridotite.

Ollănescu, *Dumitru C.,* poet, publicist, diplomat, n. 21 Martie 1849 în Focşani. Şi-a făcut studiile

în Rom., Franța, Germania și Belgia. Intors în țeară la 1873, întră în magistratură, este apoi ales primar al orașului Tecuci, după aceea intră în diplomație, ca primsecretar la Legațiunea din Constantinopole, secretar general al ministeriului de externe și în fine ministru plenipotențiar la Atena; în timpul din urmă a fost comisar general al guvernului român la expoziția din Paris, 1900. O. este membru al Acad. rom. și pentru a doua oară membru în comitetul teatrelor. A publicat: Odele, Epodele, Carmen seculare, Arta poetică, trad. din Horațiu, premiată de Acad. rom., de asemenea și câteva satire ale aceluiaș poet în revista »Convorbiri Literare«. Teatru (6 piese), 1893. »V. Alecsandri«, discurs de recepțiune la Acad. rom. 1894. In colaborație cu T. Șerbănescu a tradus după Fr. Damé: Le rêve de Dochia, poème dramatique, 1894. Satire, Pe malul gârlei, comedie intr'un act, 1896. Teatrul la Români, partea I Datine, năravuri, jocuri, petreceri, spectacole publice, 1897. Sub pseudonimul Ascanio mai multe studii în »Convorbiri Literare«, apoi mai multe novele și poesii. O. mai dirigează de câțiva ani și revista »Literatura și arta română«.

Ollivier, *Emile,* om de stat franc. și publicist, n. 1825. Fiul unui înfocat parlamentar. Advocat și parlamentar distins la rândul sĕu; 1870 president al consiliului, și în această calitate luptă pentru realisarea imperiului liberal al lui Napoleon III. Evenimentele resboiului din 1870 il făcură să se retragă. In 1870 fù ales membru al Academiei. El a dat la lumină scrieri iuridice și broșuri politice de un vădit interes. [L.]

Olmütz, oraș în Moravia, lângă rîul Morava, 19,761 loc. (1890); reședința unui archiepiscop, biserici frumoase; facultate teol. cat. (mai de mult universitate); comerciu cu cereale, vite, etc. La 28 și 29 Nov. 1850 s'au ținut aci conferențele ministrilor Prusiei, Austriei și Rusiei pentru delăturarea pacinică a încurcăturilor din Germania.

Olocaust, sacrificiu la Ovrei.

Olofern, v. Holoferne.

Ologii, com. rur. în Rom., j. Teleorman, cu 1537 loc. (Dicț. geogr. 1897), 2 biserici și 1 școală.

Olograf, se dice de un testament scris pe d'a întregul de mâna testatorului.

Oloisa, (botan.) v. Sedum.

Oloneț, guvernament în Rusia, 148,764 km². cu 366,715 loc. (1897), ținutul lacului Onega, cu imense păduri. Capitala Petrosavodsk.

Olovăț, localitate în Bucovina, unde se dice că Dragoș-Vodă, primul domn moldovean, ar fi ridicat o biserică de lemn în care apoi ar fi fost îngropat.

Olpret, *(Alparét),* com. mică în Trans., cottul Solnoc-Dobâca, cu 1146 loc. Români. O. a fost centrul unei revoluții țerănesci dela începutul secl. XV (1434). (Cf. Monogr. cott. Soln. Dobâca.)

Olsavsky, *Emanuil,* episcop titular de Rhosos (în Cilicia) și vicar apostolic al diecesei gr.-cat. rutene de Muncaciu (1743—67). O. a fost sfințit episcop de către episcopul român Ioan In. Clain la 1743 în bis. mănăstirei dela Maria Pociu. In 1745 din ordinul împ. Maria Teresia a visitat diecesa Făgărașului, care era turburată după depărtarea episcopului Clain (v. ac.). Misiunea și-a împlinit-o în iarna a 1745/6. La boboteaza a. 1746 a sfințit apa în Cluș-Mănăstur, ținênd apoi un sinod cu vr'o 50 preoți rom., propunênd Curții imperiale, ca mijloc spre a linisti spiritele, reîntoarcerea lui Clain în diecesă. 1740 fù numit comisar împ. la sinodul convocat în Sibiiu pe 15 Maiu 1748. In 1751 s'a făcut presiune din partea regimului asupra clerului rom. ca să-l aleagă pe O. de episcop, însă fără succes. † 1767. (Cf. Basilovits, Brevis notitia fundationis Th. Horiathovits, Cassoviae, 1799. Pars. III; Nilles Symbolae ad illustrandam Historiam Ecclesiae Orientalis, Oeniponte, 1885. Vol. II. Dr. Aug. Bunea, Inocențiu M. Clain. Blaj, 1900). [i—m.]

Olt, *rîu,* nasce în Transilvania în munții Gurghiului, unde isvoarele sale sûnt cuprinse între ale Murĕșului, Bicazului și Putnei, afluentul Bistricioarei; curge mai ântâi în sensul Carpaților orientali și dela nord la sud culegênd apele basinului de prăbușire, numit Ciucul superior și Ciucul inferior, străbate pitorescul defileu dintre basinul Ciucului și al Bârsei, apoi încadrează cu cursul sĕu capĕtul munților Barotului, ale căror pante expiră spre sud în câmpia Bârsei. Din câmpia Bârsei până la Turnul roșu urmează direcțiunea generală nord-est—sud-vest, în care parcurs descrie între Feldioara și Heviz o curbă simetrică cu acea ce a desemnat dela ieșirea defileului Tușnad la Feldioara. Intre Feldioara și Heviz curmă munții, cari închid la vest din masivul Călimanului până în creasta munților Făgărașului, șesurile înalte, basinurile de prăbușire ale Mureșului, al Ciucului, al Bârsei și al Săcuilor (Treiscaune). Dela Halmagiu la Turnul roșu aluvioanele munților înalți ai Făgărașului il silesc a curge la picioarele colinelor ce acoper interiorul Transilvaniei. Intre Turnul roșu și Călimănesci O. străbate munții dișii Alpii Transilvaniei, prin cunoscutul defileu al Turnului roșu, urmând aproape direcțiunea meridiană; iar la R.-Vâlcei se poate socotí cu totul ieșit din munți. Intre R.-Vâlcei și Islaz (T.-Măgurele) O. percurge o regiune colinară, apoi în partea lui de jos șesul României din stânga Dunărei, în care percurs descrie un arc deschis spre resărit, cu capetele lui pe munți și Dunăre, și cu o ușoară deviațiune dela meridiană către sud-est. O. străbate regiuni geologice diferite: depresiunile Ciucului superior și inferior sûnt basinuri de prăbușire cu fundul acoperit de deposite lacustre din epoca terțiară, încungiurate la vest de rocele vulcanice ale munților Arghita (v. ac.); la nord-est de rocele eruptive ale masivului archaic bucovinean; la est de formațiunile cretacee, cari acoper basinul O.-ui de altmintrenea și spre sud și vest până la ieșire din defileul Feldioara-Heviz. De aci O. curge în terenurile terțiare ale interiorului Transilvaniei până aproape de întrarea sa în defileul Turnului roșu, unde străbate un masiv de terenuri cristaline, între cari se ține până la ieșirea din disele »Cârligele O.-ui« la Cozia; aci începe a străbate formațiunile terțiare cari constituesc dealurile cele mai înalte ale României; dela gura Pesceanei până în Dunăre O. străbate formațiunile cuaternare ale terasei aluvionare a Dunărei. Dela Cozia la Dunăre valea O.-ui e constituită din terenuri aluvionare. Șesurile înalte prin cari curge, ale Ciucurilor, al Bârsei și celor Treiscaune, al Făgărașului sûnt toate fundurile basinurilor de prăbușire; ele constituesc trep-

tele unei imense scări pe cari le scoboară O., cădênd dela altitudinea de aproape 800 m., ce are în șesul superior al Ciucului, la altitudinea de 355 m. în șesul Făgărașului, la Boița, pe distanța de 300 km. Intre Boița și R.-Vâlcei, pe mai puțin de 65 km., O. cade cu 118 m.; iar de aci la Dunăre cu aproape 90 m. pe distanța de 160 km. Nivelul apelor la cresceri ale O.-lui se ridică uneori până la 3 m. deasupra etagiului. Resultă de aci o mare fugă a apelor sale, cari impinse cu precipitare ruinează când un mal când altul în percursul sĕu prin mijlocul terasei dunărene. In strîmtorile dintre Lotru și Cozia, la Armăsarul, Clopotul și Cozia, impetuositatea apelor O.-ui este atât de mare, încât el devine mai de temut plutașilor decât furioasa Bistriță a Moldovei. O., după ce a adunat apele basinurilor înalte ale Ciucului, mai este alimentat în Transilvania de Părăul negru (r. s.), Târlunga (r. s.), Bârsa (r. s.), cari culeg apele basinului Bârsei și al Treiscaunelor, de Varghiaș, Homoroade (r. d.), Șinca (r. s.), Pĕrul (r. d.) și Cibinul (r. d.), cari strîng în depresiunea câmpiei Făgărașului apele colinelor interioare ale munților Făgărașului, Barotului, Arghitei și ale colinelor din sudul Têrnavei mari. In România culege apele basinurilor Brezoiului, Titescilor prin canalele Văii Titescilor (r. s.) și al Lotrului (r. d.) închise în inima regiunei muntoase; iar în regiunea deluroasă și în a șesului dau succesiv în O.: Govora (r. d.), Otasaul (r. d.), Topologul (r. s.), Luncavĕțul (r. d.), Pesceana (r. d.), Beica, Oltețul, Tasluiul și O. mic. Lungimea O.-ui în Transilvania, fără a ține samă de coturi, este 270 km.: 65 în regiunea Ciucului, 30 ai defileului Tușnad, 45 defileul Feldioara-Heviz, 100 în Țeara O.-ui (Făgăraș), 30 în câmpia Bârsei. Intre Boița și Dunăre O. mĕsoară 230 km. împărțiți: 55 km. pentru O. de sus dela Boița (Turnul roșu) la Gura Văii (spre nord de Râmnic), 80 km. partea mijlocie până către Slatina, cât timp el străbate regiunea dealurilor, 85 km. partea de jos până la Dunăre. Pe marginea O.-ui sau în basinurile ce el drenează se află localitățile Domocușul, Sepvizul, Ciuc-Sereda, Cozmașul, Tușnad, St.-Ana, Sângeorgiul (r. d.), Tîrgul Săcuilor, Brașovul, Feldioara, Heviz, Făgărașul (r. s.), Sibiiu, Boița (r. d.); la întrarea defileului: Căineni, Titesci, Călimănesci (r. d.), R.-Vâlcei, Drăgășani, Slatina, Caracal, Islaz, T.-Măgurele, cari întrupate în sfera geografică de influența O.-ui rechiamă, unele prin situațiunea lor, altele și prin situațiune și prin populațiunea lor, principalele centruri, cari resumă legăturile văii O.-ui cu ținuturile vecine. Panta O.-ui la R.-Vâlcei, unde rîul a ieșit din defileu, este aproximativ de $^1/_{1000}$; iuțeala de 0·888 m. pe 1″; debitul 99,480 m³.; mai la vale panta cresce la 1·20 m. pe chilometru și cu ea și iuțeala curentului. In munte curentul e foarte repede; dela Râmnic în jos O. se împarte adese în mai multe brațe și își micșorează iuțeala, iar în apropiere de gura sa O. formează lacuri întinse. In regiunea muntoasă a României lărgimea mijlocie a albiei se socotesce la 70 m. cu o adâncime dela 3—5 m. și o iuțeală dela 2—3 m. pe 1″. In regiunea dealurilor și șesului albia O.-ui se lărgesce: podul dela R.-Vâlcea are 180 m. lungime; podul dela Slatina pe cele două brațe ale O.-ui mĕsoară 170 m. respective 250 m.; podul drumului de fier 375 m.; podul umblător la Stoenesci are cablul de 105 m.; iar podul pe vase dintre Turnu-Măgurele și Islaz are 145 m. lungime. In defileu, mai ales dela confluența Lotrului, O. servă pentru transportul plutelor la vale. In timpul crescerei apelor O. devine impetuos și apele sale trec adesea preste maluri inundând valea, mai cu samă în apropierea Dunărei; în timp de secetă îndelungată apa O.-ui devine așa de mică încât se poate trece prin vad cu carêle.

In diferite timpuri O. a servit ca cale de transport în josul sĕu pentru provisiuni și materiale de resboiu. Romanii treceau O. cu burdufuri prin plutașii lor (utriculari). Carol VI, împ. Austriei, a organisat un serviciu de navigațiune pe O. și a restabilit drumul lui Traian în defileu pentru folosul transportului armatei; cât timp Oltenia a fost sub Austriaci (1718—36), defileul O.-ui servia ca cale de transport. In 1877 Rușii aveau ateliere la Slatina pentru confecționarea pontoanelor pe cari le trimiteau pe O. la vale către Dunăre. Valea O.-ui atât în Transilvania cât și în România posedă numeroase urme de fortificațiuni din toate timpurile: Făgărașul, Landskron la gura defileului cu redutele dinspre malul Sibiiului și Turnul în zidărie dela gura defileului, Căinenii cu citadela de deasupra satului, urmele de fortificațiuni romane dela Racovița și dela Bivolari, etc.

Hașdĕu pretinde, că numele O.-ui este scitic (alt = aur, dela grăunțelele de aur aflate în albia rîului); Tocilescu crede, că mai de grabă s'ar puté deduce numele O.-ui din latinul *lutum* (plantă galbenă, coloarea aurului), deci de proveniență latină.

»O. este un fetiș pentru populațiunea de pe rîpele sale. Poporul nu s'a putut pătrunde, că O. e numai un rîu; el vede în violența sa »mânia« și a recunoscut un monstru în furia undelor sale. In părțile muntoase, strecurându-se printre stânci, face sgomot mare, care se aude departe în timpul nopței liniștite. O. ca și Rinul a dat nascere la o sumă de balade și cântece eroice. El a inspirat pe cei mai mari poeți ai neamului rom., mai ales pe acei poeți fără nume, cari formează geniul națiunei. . . .« (Cf. Bibl. Dicț. soc. geogr. rom.; Iannescu, Geografia militară.)

Olt, *județ* în Rom., numit astfel după rîul cu acest nume, care îl udă de-a lungul sĕu; are o întindere de 2825·10 km². și 142,496 loc. (1899), aproape toți Români ort. Marca j.-lui este un turn. J.-ul O. este situat cam în centrul Munteniei, fără să atingă nici munții, nici Dunărea. Se mărginesce la nord cu j. Argeș, la est cu j. Argeș și Teleorman, la sud cu j. Teleorman și la vest cu j. Vâlcea și Romanați. Teritoriul j.-lui O. este cuprins între basinul Oltului la vest și al Vedei la est și presintă două zone, a dealurilor spre nord, unde se întind ultimele ramificațiuni ale Carpaților, și a șesului spre sud, unde se află câmpii întinse. Regiunea dealurilor ocupă mai mult decât a treia parte din suprafața j.-lui. Aici pământul este foarte accidentat, brăzdat de multe văi, și în cea mai mare parte acoperit cu păduri și livedi de pruni; celelalte două părți le ocupă regiunea șesurilor. Apele principale ale j.-lui sûnt: Oltul în partea de vest, Vedea, care udă partea de est a j.-lui, și Căl-

mățuiul, care udă partea de sud a aceluia. In privința administrativă j.-ul O. se împarte în 8 plăși: Mijlocul, Oltul de jos, Oltul de sus, Șerbănesci, Siul de sus, Siul de jos, Vedea de jos și Vedea de sus, numerând în total 102 com. Capitala j.-lui este Slatina. In privința bisericească j. O. aparține eparchiei Curtea de Argeș și numeră în total la 233 biserici. Instrucțiunea publică se face într'un gimnasiu real în Slatina, în 4 școale primare urbane și în 70 școale rurale. In privința politică acest județ dă 3 senatori și 4 deputați pentru corpurile legislative. In ordinea judițiară are un tribunal județean, o curte cu jurați, 3 judecătorii de ocol (Drăgănesci, Slatina și Spineni), și în fiecare com. câte o judecătorie comunală. In privința militară j. O. face parte din ântâiul corp de armată cu reședința în Craiova. Bogăția principală a j.-lui o formează productele vegetale. Pădurile ocupă aproximativ o suprafață de 18,941 ha. Dintre pomii roditori se cultivă în părțile de nord mai ales prunul. Via se cultivă în părțile de vest și sud. Pământul j.-lui O. produce tot soiul de cereale. Industria e puțin desvoltată, iar comerciul este concentrat mai ales în capitala j.-lui. Căile de comunicațiune sûnt: linia ferată Bucuresci-Vêrciorova, care străbate j. pe o întindere de 45 km., avênd în acest j. 3 gări: Corbu, Potcoava și Slatina; calea națională Craiova-Bucuresci, străbătênd j.-ul pe o distanță de 42 km., apoi mai multe șosele județene și vicinale. (Cf. C. Alexandrescu și I. G. Sfințescu, Dicț. geogr. al j.-lui O. Bucuresci, 1895.)

Oltean, *Ioan,* episcop român gr.-cat., membru fundator al »Asoc. transilvane«, n. 25 Dec. 1839. Studiile gimnas. și le-a făcut în Lugoș, cele teologice în Viena. Abia absolvà teologia, episcopul Lugoșului Al. Dobra îl aplică secretar și notar consistorial. La 1870 fù numit episcop la Lugoș, apoi preste trei ani la Oradea mare. Aici serbează O. aniversarea de 100 ani a înființării diecesei, reclădesce castelul dominal din Beiuș, apoi măresce reședința episcop. din Oradea mare. † 29 Nov. 1877.

Olteni, com. rur. în Rom., jud. Prahova. Are 3 căt. cu 1200 loc., a căror ocupație e cultivarea livedilor de pruni și destilarea țuicei. 1 școală și 1 biserică.

Oltenia, *(Valachia mică, România mică),* se numesce astădi partea Rom. mărginită la nord de Carpați, la sud de Dunăre, la est de Olt și la vest de Carpați și Dunăre, cuprindênd adi j.-le: Mehedinți, Gorj, Vâlcea; Dolj și Romanați.

Oltenia, vechia Dacia Malvensis, plină de cetăți și stațiuni romane, a remas după părăsirea Daciei simburele elementului romanic in Dacia. Ea este leagănul familiei Basarabilor, în ea trebue să fi fost ducele Ramune, pomenit în Nibelungenlied, și existența ducatului O.-ei (Banatul Basarabilor, după tradiția noastră), trebue să fi fost anterioară venirii Ungurilor și similară ducatelor găsite de Unguri în părțile transcarpatice, și ca și acestea vasale regatului bulgăresc. După desființarea regatului bulgar de împěratul Vasile II (1018), O. remâne independentă, și prin secl. XIII se arată în ea mai mulți prinți. Unul din acei prinți, Bezerenbam, poartă o luptă cu Tătarii în 1241. Bela IV în diploma sa din 1247 pomenesce mai mulți prinți români. Unul din acei prinți, probabil Lytuon (v. ac.), a reunit toată O. sub sine și a întemeiat principatul Munteniei. După întemeiarea Munteniei, O. a remas ca un ținut privilegiat. Banul O.-ei era în capul tuturor demnitarilor civili ai țerii și nu rareori considera b a n i a ca ultima treaptă spre a ajunge la domnie.

Oltenia sub Germani. Prin pacea dela Passarowitz (1718) Turcia dete Austriei, între alte țeri și O., care remase sub Austriaci până la pacea din Belgrad (1739), când fù din nou unită cu restul Munteniei. Românii în scurt timp vědură la ce se pot aștepta din partea Germanilor creștini: contribuțiile se stringeau cu exactitate și cu severitate, administrațiunea era riguroasă, credința ortodoxă era desprețuită, se făcură încercări de colonisare cu străini. Românii speraseră să aibă capii lor și Germanii îi considerau ca pe nisce supuși. De aceea mulți Români emigrau, considerând tot mai bună supremația Turcului barbar.

Oltenița, com. urb. în Rom., j. Ilfov, situată la gura rîului Argeș, aproape de Dunăre în fața orașului bulgăresc Turtucaia, cu 5801 loc. (1899), cari se ocupă cu agricultura, industria și comerciul; 2 biserici și 2 școale primare, spital, reședința unei subprefecturi și unei judecătorii de ocol, oficiu telegr.-poștal, farmacie, singurul port al j.-lui Ilfov la Dunăre, unde se face comerciu mare cu grâne. Orașul O. s'a ridicat pe ruinele vechei cetăți Constanța, zidită de împěr. Constantin cel Mare la confluența Argeșului cu Dunărea. Aici a fost cea dintâiu episcopie a Daciei sub numirea de Dafnes. 1855 Rușii fură bătuți aici de Turci. O. e legată cu Bucuresci prin șosele bune. (Cf. C. Alessandrescu, Dicț. geogr. al j.-lui Ilfov. Bucuresci, 1892.)

Oltenița rurală, com. rur. în Rom., j. Ilfov, situată pe țermul stâng al Argeșului, cu 1804 loc. (Dicț. geogr. 1892), 1 biserică și 1 școală.

Oltina, com. rur. în Rom. (Dobrogea), j. Constanța, compusă din 2 căt. cu 1238 loc. (Dicț. geogr. 1897), cari se ocupă cu agricultura, prăsirea vitelor și pescuitul; are 2 biserici și 1 școală. Pe teritorul acestei com. și al com. Satul nou și Lipnița se găsesce lacul O., care comunică cu Dunărea prin două mici brațe; acest lac produce pesce mult și bun, aducênd statului un venit de 80,000 lei la an.

Oltoire, v. Altoire.

Oltului, *Țeara,* însemnează la istorici regiunea din Transilvania, udată de Olt, și mai ales partea din stânga rîului, în deosebire de Oltenia, care este regiunea Munteniei (Rom.) din dreapta Oltului.

Olviopol, mic orășel din guvernamentul Kerson, din sudul Rusiei, posedă o poporațiune de 5700 suflete, mare parte Ovrei. In apropierea orășelului sûnt nisce ruine, cari se presupun a fi remășițele vechiului oraș genovez *Olvia.*

Olymp, *(Olympos* astădi *Elymbos),* munte în nordul Greciei, între Macedonia și Thessalia și despărțit de muntele Ossa prin valea Tempe, 2973 m. înalt. Grecii antici credeau, că ajunge până la nori și că pe el au locuit deii lor, cari se adunau la consultare și ospětare în palatul lui Zeus. La împărțirea lumii între dei, numai O. a rěmas comun tuturora; din jos de locuința deilor, e regiunea norilor, pe cari Zeus,

după plăcere, îi adună ori resfiră, iar culmea O.-lui e totdeodată şi cerul în care locuiau ḑeii; mai sus Zeus, iar locuinţele celoralţi, pe coastele muntelui (v. şi Albordzsi şi Meru). Munte cu numele O. mai există şi în Mysia, Lykia şi Elis.

Olympia, oraş în Pelopones (Grecia), consacrat ḑeului Jupiter, unde se celebrau în vechime jocurile olimpice. Aḑi e renumit pentru ruinele templului vechiu dedicat ḑeului Jupiter, între cari ruine, archeologii germani în a. 1877 au aflat statua lui Hermes, cioplită de vestitul sculptor antic Praxiteles.

Olympiada, la Grecii antici un timp de patru ani, socotindu-se dela ţinerea ludilor (jocuri) olimpice, până la terminul ludilor olimpice viitoare, adecă tot în anul al patrulea. Timpul cu O. a început a se socotí din Iulie 776 a. Chr. şi s'a încheiat la a. 293 d. Chr., resp. 394 d. Chr., când a ieşit din us.

Olympias, soţia regelui Macedoniei Filip, mama lui Alexandru cel Mare. Mult timp a trăit despărţită de bărbat; a fost bănuită de conspiraţiune cu uciḑětorii lui Filip. După moartea lui Alexandru a ucis pe fratele regelui Filip şi soţia lui. In 316 a. Chr. a fost prinsă şi ucisă de către Kassandros.

Olympice, *jocurile,* cele mai renumite din cele patru jocuri de frunte la Grecii antici. Numele l-au primit dela valea Olympia în Elis, unde se ţineau; au fost jocuri de luptă, întroduse în onoarea lui Zeus, şi se ţineau tot în al patrulea an, adecă: la Olympiadă (v. ac.). Timpul întroducerii lor ar cădé pe timpul lui Lykurgos (pe la 880 a. Chr.) şi al lui Iphytos; s'au executat şi pe timpul, când Grecia fù cucerită de Romani, cari de asemenea le-au întrodus; unii împěraţi, mai ales Nero a nisuit să capete cununa olimpică. O. s'au serbat cinci ḑile în timpul lunei pline după solstiţiul de vară (21 Iunie) şi constau din mai multe jocuri speciale.

Olynthos, în antichitate oraş grecesc în Macedonia (peninsula Chalkidike), 432 a. Chr. a fost capitala alianţei de Chalkidike, 348 distrus de către Filip al Macedoniei; la acest eveniment se refer cele trei vorbiri olintice ale lui Demostene.

Om —, v. şi *Hom —.*

Om, *Homo sapiens.* 1) Determinarea fiinţei O.-lui şi prin urmare noţiunea »om« ni-se presintă diferită după cum diferit este şi punctul de vedere, din care el este considerat. Pentru un zoolog, şi preste tot din punctul de vedere al sciinţelor naturale, O. este un animal şi anume cel mai desvoltat din clasa mamiferelor. In faţa sciinţelor teologice O. este cea mai perfectă creatură a lui Dḑeu, compus din trup material şi muritor şi din suflet nematerial, nemuritor şi raţional, creat după tipul şi asemĕnarea lui Dḑeu. Din punct de vedere filosofic, O. este organism psicho-fisic raţional. Şi într'adevĕr observaţia nepreocupată află la O. o duplă formă de viaţă: fisică şi psichică, pe care apoi o şi reduce la douĕ diferite cause, trup şi suflet, supuse fiecare legilor, ce stăpânesc categoria formelor de existenţă, la care aparţin, trupul legilor fisice, iar sufletul celor psichice.

2) Ca organism, O. este cel mai perfect în sfera organismelor; se deosebesce în mod specific chiar şi de cele mai perfecte animale, şi prin urmare el formează o unitate specifică pentru sine, regn deosebit, sub numirea de genul omenesc. (Quatrefages, l'espèce humain, trad. şi în germ. 1878.) Notele caracteristice, prin cari O. în mod specific se deosebesce chiar şi de cele mai perfecte animale, de moime, se reduc la caractere fisice şi psichice. Sub raport fisic, O. are cea mai perfectă organisaţiune, cea mai desvoltată nervatură, cel mai desvoltat creer; membrele sale, ordinate simetric, condiţionează mersul oblu şi îi garantează cel mai extins us de ele. Sub raport psichic, O. este singur care are inteliginţă şi raţiune, care cugetă şi voiesce spontan; el este singur care poate să facă combinaţiuni logice. Singur O. are capabilitatea de a articula sunetele, a le face cu însemnătate, el singur vorbesce, are graiu sau limbă. O. are consciinţa binelui şi a rĕului, de drept şi echitate, se determină liber, are consciinţa despre responsabilitatea pentru faptele sale. El are consciinţa faptelor trecute şi poate face deducţii pentru viitor, el singur avênd consciinţă de sine, este persoană şi are istorie. El are credinţa în fiinţe supreme, credinţa în Dḑeu şi în nemurire. El este capabil de cea mai înaltă perfecţionare, şi în aceasta recunoasce finala sa destinaţiune. El poate să întemeieze cele mai extinse raporturi sociale.

3) O. ca organism psicho-fisic raţional şi ca obiect al experienţei este obiectul unei sciinţe particulare, a antropologiei (v. ac.) care are să-l studieze în toată aparinţiunea sa reală atât ca individ cât şi ca gen. După problemele, ce resoalvă, antr. este fisică, psichică şi istorică. Antr. fisică are să ne arete structura anatomică a O. (Anatomia, v. ac.), apoi condiţiunile fenomenelor vitale (Fisiologie), este deci sciinţa despre corpul omenesc ca obiect al experienţei şi al observaţiunii externe. Antr. psichică concade cu psichologia, luată aceasta în cel mai larg înţeles al sĕu. Antr. istorică are să resolveze întrebarea despre originea O.-lui pe pământ; întrebarea dacă oamenii se trag dela o singură păreche (monogenism) ori dela mai multe (poligenism); unde s'a ivit cel dintâiu om pe pământ şi cum s'au lăţit apoi oamenii preste tot pământul; întrebarea dacă în sfera genului omenesc se pot admite rasse (v. ac.) umane diferite, cari sùnt condiţiunile sub cari acele au putut să se formeze, care este numĕrul lor ca tipuri caracteristice şi cari sûnt caracterele prin cari s'ar deosebí unele de altele? (Lit.: Quatrefages, L'espèce humain, trad. şi în germ. 1878; Ranke, Der Mensch; Fr. Müller, Allg. Etnografie; Haurowitz, Die organ. Entwiklung des Menschen 1871; Haeckl, Schöpfungsgeschichte; Waitz, Anthrop. der Naturvölker, t. I.) [Pl.]

Om, Anatomia. La studiarea corpului omenesc din punct de vedere anatomic, trebue a-l trata după funcţiunile ce îndeplinesce fiecare aparat, ţesĕtură sau organ, ce-l compune. Ca la toate animalele deosebim şi la om trei categorii de funcţiuni: I. *de nutriţiune* cu aparatele: a) digestiv, b) circulator, c) respirator, d) urinar şi e) pielea; II. de *relaţiune* cu a) aparatele de locomoţiune, b) nervaţiune, cu organele de simţire, adecă al tactului, gustului, mirosului, vĕḑului şi auḑului, şi III. de *reproducţiune* cu aparatul reproductor.

I. a) ***Aparatul digestiv*** se compune din tubul digestiv şi glandele (ghindurile) digestive. ***Tubul digestiv*** este un tub în unele locuri mai larg iar în altele mai ângust, el comunică cu exteriorul prin două deschiḑĕturi, unul bucal mărginit cu două buze (v. ac.) şi celalalt anal (v. Anus). Intre aceste doué orificii deosebim următoarele părţi: Cavitatea bucală (Gura, v. ac.) cu cerul gurei, limba (v. ac.), obrajii, vĕlul palatului (pălătuşul) şi dinţii (v. Dentiţiunea omului); înderĕtul vĕlului palatului faringele (v. ac. şi Gât), care comunică lateral cu urechile prin trompele lui Eustach, în sus cu orificiile posterioare ale nasului (v. ac.), iar în jos cu gâtlejul (v. ac.) şi esofagul (v. ac.) care se scoboară prin diaphragma (v. ac.) şi dă în stomac (v. ac.) prin orificiul cardia (v. ac.). Din stomac se prelungesce tubul digestiv prin pilora (v. ac.) în intestinul subţire (7—8 m. lung) apoi în cel gros (1·65 m. lung) şi în fine în colon şi rectum, care se termină cu orificiul anal (v. Intestine). Intestinele grămădite la un loc în cavitatea abdominală sûnt învĕlite într'o membrană numită peritoniu (v. ac.). ***Glandele*** sau ***ghindurile digestive*** (v. Glanda) sûnt nisce organe, cari produc diferite sucuri ce servesc la disolvarea alimentelor. In cavitatea bucală avem şese la numĕr şi anume: glandele parotide, în partea posterioară a fălcii dinderĕtul urechilor, glandele submaxilare aşezate sub maxilarele (fălcile) de jos şi glandele sublinguale sub limbă. Secretul acestor glandele se numesce salivă (v. ac.), şi conţine o materie particulară numită ptyalină. In păreţii stomacului găsim glandele gastrice (v. ac.), cari secretează sucul gastric. Intestinele deasemenea presintă mai multe glande, între cari sûnt de remarcat glandele lui Brunner şi ale lui Lieberkühn (v. ac.), secretând sucul intestinal. In intestin se mai scurg canalele a două ghinduri aşezate în afară de păreţii lui anume: ficatul (v. ac.) care secretează fierea şi glycogenul (v. ac.), şi glandula pancreasul (v. ac.), care secretează sucul pancreatic. Afară de aceste glande mai găsim în camera abdominală splina (v. ac.), al cărei secret se varsă direct în vasele sanguine. Ce privesce funcţiunea aparatului digestiv, v. Digestiune.

b) ***Aparatul circulator*** este acela, prin care alimentele absorbite de sânge (v. ac.) sûnt repede purtate în toate părţile corpului; el se compune din patru părţi: inima (v. ac.), arterele (v. ac.), vinele (v. ac.) şi capilarele (v. ac.). Funcţiunea acestui aparat se numesce circulaţiunea sângelui (v. ac.).

c) ***Aparatul respirator*** este acela, prin ajutorul căruia sângele se încarcă cu oxigen din aer şi se descarcă de acidul carbonic ce l-a luat din diferitele părţi ale corpului. El se compune din 1) trachea arteră, care este un tub prin care aerul întră şi iasă din plămâni. Partea de sus a ei se numesce laringe (v. ac.) şi comunică cu faringele prin aşa numita glotă, şi este organul vocei, apoi urmează trachea (v. ac.) şi în fine bronchiile (v. ac.); 2) plămânii (v. ac.), doi la numĕr, deasupra diafragmei sûnt aşezaţi în cavitatea toracică (v. Torace). Funcţiunea acestui aparat v. Inspiraţiune (Respiraţiune) şi Căldura animală.

d) ***Aparatul urinar*** servesce pentru a filtra necontenit sângele, spre a-l menţine în stare pură şi a elimina din el materiile descompuse ale ţesĕturilor din corp. El se compune din rărunchi (v. ac.), uretre (v. ac.) şi beşica udului (v. ac.). v. şi Urina.

e) ***Pielea*** (v. ac.) încă contribue la purificarea sângelui ca şi plămânii şi rărunchii; ea este constituită din epidermă (v. ac.) şi dermă (v. ac.); pe suprafaţa ei găsim mulţime de pori cu glandele sudorifere (v. Asudare).

II. a) ***Aparatul de locomoţiune*** servesce pentru locomoţiunea (mişcarea) omului sau numai a unei părţi din corpul sĕu. Deosebim două părţi ale acestui aparat: organele de mişcare pasivă, adecă oasele (v. ac.), a căror totalitate se numesce schelet (v. ac.), şi organele de mişcare active, adecă muşchii (v. Muscul, Muscular simţul).

b) ***Aparatul de nervaţiune*** (sistemul nervos) reunesce între ele diferitele organe ale corpului şi regulează funcţiunile lor. El se compune din sistemul nervos central şi periferic. Cel central cuprinde encefalul (creeri, v. ac.) şi mĕduva spinării (v. ac.); cel periferic se compune de nervi (v. ac.), cari iau numirea de nervi cranieni când pleacă din encefal; ei sûnt în numĕr de 12 părechi, dintre care notăm: nervi olfativi (al mirosului) în nas (v. ac.), optici în ochi (v. ac.), acustici în urechi (v. ac.), etc., iar nervi rachidieni sûnt aceia, cari pleacă din mĕduva spinării în numĕr de 31 părechi prin două rădăcini, una anterioară şi alta posterioară; cele anterioare (centrifuge sau motrice) conduc voinţa dela centru la periferie, iar cele posterioare (centripete sau sensibile) conduc sensaţiunile dela periferie la centru, (v. şi Pipăitul, Simţul). Tot mĕduva spinării mai dă nascere şi la o grămadă de nervi numiţi ai marelui simpatic (v. ac.), cari regulează mişcările involuntare în corpul omenesc.

III. ***Funcţiunile de reproducţiune*** se îndeplinesc de organele reproducĕtoare ale omului (v. ac.).

Omag, plantă, v. Aconitum.

Omagiu de vasalitate, v. Feudalitate.

Omagra, *(grec.)* termin medical pentru reumatism în regiunea umĕrului.

Omaha, oraş în statul Nebraska (America de nord), lângă Missouri, 140,452 loc. (1890); fundat la 1854. Topitoare de aur, argint şi plumb.

Oman, singurul stat mai însemnat al Arabiei, situat în partea sud-estică a peninsulei, 194,200 km²., cu ca. 1 milion loc. Principele (imam) stăpânesce de fapt numai litoralul. Capitala Mascat (v. ac.).

Omanul, plantă, v. Inula.

Omar, numele a doi chalifi. 1) *O. I* (634—641), a purtat resboaie victorioase, respândind legea lui Mohamed până şi în Persia. Pe timpul domniei sale a capitulat şi Ierusalimul. 2) *O. II* (717—720), a fost un domnitor drept şi blând. A murit de otravă. v. Chalifi.

Omball, una din insulele Sundelor mici, lângă Timor, 2500 km²., muntoasă; locuitorii sûnt un amestec de Malaiezi şi Papuani.

Ombrometru sau *Pluviometru,* este un aparat destinat să mĕsoare înălţimea ploii, adecă înălţimea ce ar fi avut-o apa de ploaie deasupra pămĕntului, dacă locul asupra căruia a căḑut ploaia ar fi plan orizontal şi din apă nici un picur nu s'ar fi sbeut în pămĕnt. O. constă din

o pâlnie cu diametru cam de 0·5 metri, îndreptată cu gura în sus, şi dintr'un vas cilindric, în care se varsă apa de ploaie adunată în pâlnie. Afară de părţile aceste făcute din tinichea, mai este un vas cilindric de sticlă, în care mĕsurăm apa de ploaie din O. Cilindrul de sticlă e provĕdut cu scară, ce arată totdeuna inălţimea ce ar fi avut-o apa pe lângă condiţiunile sus numite. O. se întăresce pe nisce stâlpi de lemn sau de metal, şi se pune în curte sau grădină într'un loc liber, departe de câţiva metri dela arbori sau edificii, ca să-l ajungă ploaia, iar buza cilindrului să fie cel puţin 1·5 m. deasupra nivelului pămêntului.

Ombru, un fel de joc în cărţi.

Omdurman, înainte cu 20 ani era numele unui sat neînsemnat pe malul stâng al Nilului, în faţa oraşului Chartum; dela 1884 începênd, deodată cu ivirea Mahdismului, s'a pus temelia oraşului O., care acum are o extensiune extraordinară. După moartea Mahdiului, următorul acestuia Califa Abdullahi, a făcut din acest oraş capitala imperiului Mahdismului. Aici s'a ridicat o capelă imposantă, în care s'au aşezat osemintele profetului Mahdi. După recucerirea Sudanului (2 Sept. 1898), lordul Kitchener a demolat mausoleul şi osemintele profetului le-a aruncat în Nil. (Cf. Feuer und Schwert im Sudan, de Rudolph Slatin Pascha. Leipzig, 1896.)

Omega, (grec. Ω, ω), v. O.

Omen, arétare, presemn, care prevestesce viitorul fericit ori nefericit; de comun O. e un presemn rĕu (malum omen); *ominos,* lucru care poate aduce ceva rĕu, ori nefericire.

Omenbonum, *Paul,* solul republicei veneţiene cătră Şahul Persiei Uzun Hassan (1474). Fusese trimis, ca să se înţeleagă cu Perşii spre a da o comună lovitură duşmanului tuturor, adecă Turcilor. La reîntoarcere a trecut pe la Stefan-Vodă cel Mare al Moldovei, tot în chestia alianţei creştine.

Omentum, (med.) epiplou. v. Peritoneu.

Omer-Paşa, *(Mih. Lattas),* (1806—71), general turc. De origine din Croaţia; fù mai ântâiu în armata austriacă. Fugí apoi in Bosnia unde se facù musulman. După numeroase aventuri, intrând în armata turcă, el făcù campaniile din Siria, Albania, Kurdistan; fù comandant al trupelor residente în Valachia la 1848; şi pacificà Bosnia. La 1853 ca Seraskier, fù comandant al armatei de operaţie a Dunării, contra Ruşilor. El îi bătù în acel an (Octobre) la Olteniţa; şi apoi apĕrà Silistra de asediul lor. In resboiul Crimeei, el comanda trupele turce şi repurtà victoria dela Eupatoria. [L.]

Omfacit, mineral, piroxen monocliuic, coloare verde; se găsesce cristalin în eclogite.

Omida, v. Larva.

O mie şi una de nopţi, v. Halima.

Omiletica, *(Homiletica),* este disciplina teologică, care expune principiile şi regulele, după cari are să se îndrepte oratorul sacru (omiletul) în cuvêntările publice. O. este retorica elocinţei sacre.

Omilia, (grec. *Homilia),* e cuvêntare sau predică populară. Anume în secolii primi ai creştinismului la cultul divin public se cetea o pericopă din Sf. Scriptură, care apoi se interpreta şi explica la înţelesul poporului şi se aplica la lipsele lui spirituale. Cuvêntările acestea la început erau ţinute în un ton confidenţial şi familiar, cu timpul însă s'au îndreptat predicatorii în ţinerea lor după toate regulele retorice.

Omladina, (»Tinerimea«), 1) Asociaţiune pentru unirea şi neatîrnarea naţiunii sêrbe. La început (1848) asociaţiune fundată la Pojon (Ung.) de studenţi sêrbi, 1866—78 activă politicesce în Sêrbia şi Banat; astădi fără importanţă. 2) Asociaţiune secretă cehă cu tendinţe socialistice-radicale.

Omlaş, v. Amlaş.

Omletă, (jumări), mâncare preparată din ouă bătute şi coapte în tigaie.

Omne nimium nocet, proverb latin, ce-i prea mult e nesănătos.

Omnia mea mecum porto, *(lat.)* = tot ce am port cu mine; respunsul filosofului grec Bias.

Omnia vincit Amor, *(lat.)* = Amor toate le învinge; citat din Virgil »Eclogae« 10, 69.

Omnibus, *(lat.)* (»pentru toţi«), trăsură pentru mulţi inşi, pentru ori şi cine.

Omnigraf, maşină inventată de Becker în Londra la 1841, cu care se poate grava pe piatră.

Omnipotent, *(lat.)* atotputernic.

Omnium, (lat., genetivul dela omnes, *toţi),* în Anglia totalul obligaţiunilor ce le primesce un subscribent pe basa subscripţiunii făcute.

Omnivor, *(lat.)* termin de zoologie pentru animalele cari mănâncă atât nutremênt animal cât şi vegetal.

Omodynia, *(grec.)* termin medical pentru dureri în umĕr.

Omofor, ornat sacru archieresc, folosit numai la funcţiuni sacre, cu deosebire la liturgie. O. are formatul patrachilului şi se îmbracă de archiereu pe amêndoi umerii. Vechimea folosirei acestui ornat se reduce la timpii dintâi ai creştinătăţii.

Omoplat, spata; os lat, triunghiular, care ocupă partea superioară şi externă a spatelui; împreună cu clavicula formează umĕrul.

Omor, (lat. *homicidium),* omucidere săvîrşită cu voinţă. O.-ul comis cu premeditaţiune se numesce *asasinat* (în limb. trans. *ucidere,* v. ac.).

După dreptul penal rom. O.-ul se clasifică: 1) *O. pur,* cel săvîrşit cu voinţă, care constitue o crimă, se judecă de curtea cu juraţi şi se pedepsesce cu munca silnică pe timp mărginit. 2) *O. fără voie,* acel în care lipsesce intenţia de a omorí, constitue un delict, se judecă de tribunalele corecţionale şi se pedepsesce cu închisoare dela trei luni până la un an şi jumĕtate şi cu amendă. O.-ul cu voinţă se poate agrava atunci, când este comis cu preougetare sau pândire (asasinat), când este comis de părinte asupra fiului sĕu (pruncucidere), de fiu asupra părintelui (părintucidere) sau prin otrăvire. In toate aceste casuri pedeapsa e munca silnică pe viaţă. (Art. 225 şi urm. c. pen. rom.)

După legea penală ungară O. se clasifică: 1) *ucidere* (asasinat), dacă a fost săvîrşit cu premeditaţiune. 2) *O.,* dacă a fost săvîrşit cu voinţa de a omorí, însă într'un moment de iritaţiune gravă. Omuciderea neintenţionată, săvîrşită cu intenţiune de a vătĕma, dar nu cu voinţa de a omorí, este cualificată ca vătĕmare corporală *(rănire)* cu sfîrşit mortal. O. se pedepsesce cu 10—15 ani robie (muncă silnică). Dacă O. s'a

săvîrşit între ascendenţi şi descendenţi, între soţi sau dacă au fost omorîte mai multe persoane, cu robie pe viaţă. *O. culpos* (v. Culpa) este calificat ca *delict* şi se pedepsesce cu închisoare până la 3 ani. (Cf. leg. pen. ung. §§ 278—292.)

Omortag, *(Mortagon, Critagon),* chan bulgar (820—836); după suirea sa pe tron încheià cu împĕratul bizantin Leo un armistiţiu de 30 ani, ceea ce îi permise a da mai multă atenţiune Orientului. 827 ocupă Bănatul care remâne sub stăpânirea Bulgarilor până la venirea Maghiarilor. O. a persecutat foarte mult pe propagatorii creştinismului; într'o singură ḑi làsà a fi ucişi archiepiscopul Drinei dimpreună cu alţi trei episcopi şi 374 prisonieri creştini.

Omousion, *(grec.)* de o fiinţă, consubstanţial. Biserica în urma eresului vestit prin Arie a statorit în sinodul ecum. dela Nicea (325) ca încheietură a credinţei adevĕrate, că Christos este Dḑeu adevĕrat din Dḑeu adevĕrat, născut iară nu făcut, şi de o fiinţă cu Tatăl (omousion).

Omphale, în Assyria ḑină a lunei, de aceeaşi fiinţă cu Astarte şi Aphrodite Urania, stând în faţă cu Sandes, ḑeul soarelui.

Omphalitis, inflam. umbilicului (buricului).

Omphalocele, hernia umbilicală. Se combate cu legătură.

Omphalos, partea dela mijlocul pântecelui, buricul. După tradiţiunea religiunii Grecilor antici numele acesta îl purta o stâncă sacră din apropierea oraşului Delfi, care se considera de buricul ḑeiţei pămĕntului.

Ompoiu, rîu, v. Ampoiul.

Omsk, oraş în guvern. Akmolinsk din Siberia, este aşezat la 54° 59′ lat. nord. şi 91° 2′ long. estică, 37,470 loc. (1897); centru administrativ şi sediul guvornatorului; oraşul posedă o temniţă mare pentru condamnaţii exilaţi în Siberia.

Omul, cel mai înalt vîrf de munte din ramura Bucegilor, în Carpaţii României. E situat în vecinătatea cătunului Buşteni, (j. Prah.), de unde vara e visitat de vilégiatori şi turişti. E proprietatea particulară a Regelui Carol I. Poalele lui spre nord-vest fac hotar între Rom. şi Ung. Vîrful e format din o grupă de trei stânci (piscuri) aşezate cu direcţia dela nord spre sud. Cea mai mică e spre sud, de pe ea se vĕd munţii Rucărului, Piatra Craiului şi Strunga (j. Muscel); alta cea mai mare, la mijloc, 2508 m., de pe ea se vĕd Bucurescii, şi a treia mai mică spre nord, dela care se vede Predealul, Timişul şi Braşovul. Din Predeal acest vîrf se vede ca un om uriaş, culcat pe spate cu picioarele spre nord şi capul spre sud, de unde i-s'a dat numele, foarte vechiu, de O. Asupra acestui munte, Carmen Sylva, poetaregină, a scris în »Povestile Peleşului« o minunată legendă. (Cf. I. G. Babeş, »Din plaiul Peleşului«, Buc., 1893.) [A. M. M.]

Omul bolnav, poreclă dată Turciei ântâia oară de Ţarul Nicolae în 1853, când propunea Angliei împărţirea statului otoman între Rusia, Austria şi Anglia. Este o expresie figurată spre a arĕta starea de decădere, aproape de ruină, a Turciei.

Omuleţ, v. Homunculus.

Onaciu, *Alexandru,* jude la curie (curtea de cassaţie în Ung.), n. 30 Martie 1844 în Recea-Cristur, Trans.; studiile gimnas. şi cele iuridice le-a făcut în Cluj; 1862 vicenotar com.; 1871 notar la tribunal şi în acelaş an a depus examenul de jude şi advocat; 1872 jude la trib.; 1889 jude la curtea de apel, iar în 1898 înaintat jude suplent la curie în Budapesta. Încă ca tinĕr a publicat în »Familia« mai multe novele, dintre cari una »Marţi seara« a fost premiată. Ca jude a publicat în ḑiarul »A jog« mai mulţi articli refer. la chestiuni juridice. [I. S. Ş.]

Onagraceae, (bot. Oenotheraceae), plante dicotiledonate, în cea mai mare parte ierboase, din fam. Mirtiflorelor, cresc mai cu samă în zonele temperate. Multe din ele se cultivă ca plante de ornament.

Onagru, *(Asinus onager), gorcur* (în India), *gaur* (în Persia); mamifer din ord. Perisodactylelor, fam. Equidelor. Un asin mai mare decât cel comun. Dela el avem pielea numită chagrin. (v. şi Asinul.)

Onania, (sin. *masturbaţie,* la femei *tribodism* şi *clitoridism),* viţiu, care consistă în a-şi procura artificial plàceri sexuale. O. e mai frecuentă în penitenţiare, la marinari, soldaţi în campanie şi alienaţi; ea se constată însă şi la copii, oameni tineri şi adulţi de ambele sexe; cele mai adese ori însă cu vîrsta acest obiceiu dispare. La acei indiviḑi la cari acest viţiu persistă, el este sau expresia unei aberaţiuni psichice, sau simptomul unei alienaţiuni mentale (paralisia gener.). Accidentele determinate de O. sûnt numeroase şi grave (neurastenie, hysterie, anemie, etc.), din causa sguduirii nervoase şi a uşurinţei, cu care excitaţiile sexuale se pot repeta. O. e cu deosebire periculoasă la copii şi la femei. Tratamentul e în prima linie preventiv; copiii să fie supravegheaţi şi să se evite a-i interna într'un pension; apoi o igienă morală, şi dacă e posibil căsătoria timpurie. Tratamentul general prin tonice, hydrotherapie, electricitate, etc. Există deasemenea o sumă de aparate orthopedice, pentru a împiedeca O. [V. Im.]

Oncesci, com. rur. în Rom., j. Tecuciu, compusă din 10 căt. cu 663 capi de fam. (Dicţ. geogr. 1897), 4 biserici şi 3 şcoale.

Oncicesci, (magh. *Váncsfalva),* com. rur. în Ung., cottul Maramurĕş, cu 1238 loc. Români. In apropiere se găsesc isvoare de petroleu.

Onciul, 1) *O., Isidor, cavaler de,* prof. univ. şi scriitor bisericesc, descendent dintr'o veche familie boierească moldovească, n. 1834 în Frătăuţul Nou în Bucovina; studiile liceale şi cele teologice le-a făcut în Cernăuţi; în 1858 a fost trimis la univ. din Viena spre a-şi continua studiile biblice ale Testam. vechiu şi limbile orientale; a întrat apoi ca prefect în semin. diec. din Cernăuţi; s'a căsătorit şi preoţit în 1862, a păstorit parochia Vicovul de sus până în 1867, când fù chiemat ca prof. pentru studiul biblic al Testam. vechiu la institutul de studii teologice din Cernăuţi, funcţionând din 1874 înainte şi ca consilier onor. în consist. archid. In 1875 prof. univ. pentru studiul biblic al Testam. vechiu şi pentru limba evreiască la facult. teol. dela univ. Francisco-Iosefină din Cernăuţi; în 1876 fù însărcinat şi cu suplinirea catedrei pentru limbile orientale; fù ales in cinci rânduri, pe câte un an, decan al facult. teol., declinà însă o alegere ca rector magnificus; în 1889 fù numit membru în consiliul şcolar al ţerii. † 2 Martie

1897. A publicat în 1868 şi 1878 două opuri rĕmase dela unchiul sĕu Vasile Ianoviciu: Ermenentica biblică şi Critica verbală a textului cărţilor Testamentului nou; apoi din lucrările sale: Legea veche ca pedagog spre Christos (în foaia Candela. 1882); Ceva despre mersul şi desvoltământul culturii teol. şi clericale în Bucovina (Candela, 1883); Manual de archeologia biblică. Cernăuţi, 1884; Manual de întroducere în sfintele cărţi ale Testam. vechiu. Cernăuţi, 1889; Fondul religionar gr.-or. al Bucovinei (Candela, 1889—91 şi separat în 1891); Biserica Mirăuţilor din Suceava (Candela şi separat, 1892); Cartea Psalmilor, traducere şi explicare. Cernăuţi, 1898; Volintirii, o episodă din istoria Bucovinei (Candela 1899). Pentru meritele sale fù distins în 1874 cu titlul de protopresbiter, iar în 1880 cu acela de archipresbiter staurofor. (Cf. Candela 1897, pag. 118; Gazeta Bucovinei 1897, Nr. 16; Czernowitzer Zeitung 1897, Nr. 53). [Dr. I. G. Sbiera.]

2) ***Onciul, Dimitrie,*** Dr. phil., prof. de istoria Românilor la Univ. din Bucuresci şi director al archivelor statului, membru coresp. al Acad. rom., născut 26 Oct. (7 Nov.) 1856, la Straja în Bucovina. (Tatăl Dimitrie O. [† 1892], fost protopresbiter al decanatului Vicovilor şi autor de predici [Din predicele protopresviterului Dimitrie Onciul, Cernăuţi 1894], n. în Cernăuţi [1831], din o vechie familie rom. din acest oraş, unde în secl. XVI şi XVII se găsesc mai mulţi O. în funcţiuni publice, precum staroste de Cernăuţi, şoltuz de Cernăuţi ş. a.). O. D. a făcut studiile la liceul şi la univ. din Cernăuţi, apoi la univ. din Viena (în »Institut für öster. Geschichtsforschung«) şi Berlin. După trecerea examenelor de doctorat şi de capacitate (pentru istorie şi geografie, apoi şi pentru limba română), a întrat în învĕţământ (1885) ca suplinitor la liceul din Cernăuţi, apoi fù numit profesor la şcoala de învĕţători şi învĕţătoare şi docent de istorie la cursul superior pentru învĕţători de şcoale civile, în Cernăuţi. Primind apoi propunerea de a ocupa noua catedră de istoria veche a Românilor la Univ. din Bucuresci, a fost numit, fiind recomandat pe basa publicaţiunilor sale, la această catedră, (1895). Dela 1 Apr. 1900 ocupă şi postul de director al archivelor statului. Scrieri: Studii istorice în revista »Convorbiri Literare« (Iuga Vodă, 1884; Dragoş şi Bogdan, 1884; Teoria lui Roesler, 1885; La chestiunea lui Iuga Vodă, 1886; Radul Negru şi originele Principatului Ţerii-Românesci, 1891—92; Populaţiunea Ungariei şi Ardealului în 1720—21, 1897); Titlul lui Mircea cel Bĕtrân şi posesiunile lui, 1901—1902); Zur Gesch. der Bukowina (Programm des k. k. Ober-Gymnasiums in Czernowitz, 1887); Zur rumänischen Streitfrage (Mitteilungen des Instituts für österr. Geschichtsforschung, 1887); Zur Gesch. der Rumänen in Marmarosch (Român. Revue, 1890); Indreptar pentru ortografia română în usul şcoalelor din Bucovina, Viena 1893; Acte şi documente (în revista »Candela«, Cernăuţi 1890; în »Revista pentru istorie, arch. şi filol.«, 1894; »Conv. literare«, 1901); Gesch. der Bukowina vor der Vereinigung mit Österreich (în »Die öster.-ungar. Monarchie in Wort und Bild«, Band Bukowina), Viena 1899; Originile Princip. Române, Buc., 1899; Papa Formosus în tradiţia noastră istorică (în »Lui Titu Maiorescu, Omagiu, 15 Febr. 1900«), Buc. 1900.

3) ***Onciul, Aureliu,*** cavaler de, iurist şi scriitor, fiul lui Is. cav. de O., n. 29 Febr. 1864 în Vicovul de sus în Bucovina; a studiat liceul la Institutul Teresian din Viena şi dreptul parte în Cernăuţi, parte în Viena. 1885 a întrat în serviciul statului la procuratura de finanţe din Viena; în 1886 fù promovat ca doctor în drepturi; în 1887 trecù ca funcţionar la minist. de culte şi învĕţământ, iar 1889 fù numit translator pentru textul românesc la Foaia legilor imperiale dela minist. de interne, unde deveni secretar ministerial în 1893, în 1896 se strămută ca căpitan districtual în Moravia, stabilindu-se ca docent pentru dreptul de asigurare şi administrativ la şcoala technică superioară din Brünn, unde funcţionează şi ca referent la guvernul local. A publicat: Dicţionar iuridic-politic germano-român împreună cu Dr. Fl. Lupul, în Viena; Studiu asupra reformei administraţiunii în România; Sistemul dreptului administrativ român, partea generală, 1899; Zur Geschichte, Organisation und Statistik der gewerblichen Fortbildungsschulen; Kommentar des Krankenversicherungsgesetzes; Der Versicherungsvertrag nach österr. Rechte, şi Die Invalidität- u. Altersversicherung der Arbeiter. [Dr. I. G. Sbiera.]

Oncologia, *(grec.)* sciinţa despre tumorile morbide. v. Tumore.

Onega, 1) *O., lac* în guvernam. rus. Olonez, 9752 km²., 180—400 m. afund; bogat în pesce; în O. se scurge rîul Wytegra. 2) *O. rîu* în nordul Rusiei, 425 km. lung, se varsă în Marea Albă. 3) *O., ţinut* în guvern. Archanghelsk dela nordul Rusiei. Oraş principal al ţinutului este Onega, cu 2758 loc.; ţinutul e ocupat de o poporaţiune rară de pescari, economi de vite şi exilaţi; clima aspră, nu se samĕnă decât secară.

Oneiromantia, *(grec.)* explic. visurilor, precum şi încrederea ce se pune în ele. Oneiromantia îşi are originea în Egipt. [Pl.]

Oneiros, la Grecii antici ḑeul visurilor. *Oneirii,* pruncii Nopţii (Nyx) ca personificaţiuni.

Onesci, com. rur. în Rom., j. Bacău, situată în valea de pe dreapta Trotuşului şi a celor doi afluenţi ai sĕi: Oituzul şi Caşinul; se compune din cătun.: O., Filipesci, Răcăuţu şi Buciumii, avĕnd 3468 loc. (Dicţ. geogr. 1895), 5 biserici ort., 1 cat. şi 3 şcoale, gară (linia ferată Ajud-Ocna). In cătunul de reşedinţă O., care singur numĕră 1560 loc., se fac pe an 5 iarmaroace.

Onest, *(lat.)* este atributul, ce se poate da omului, care în gândirile sale, în intenţiuni, în vorbe şi fapte, precum şi în ţinuta şi în conduita sa externă urmează strict şi constant legile probităţii, ale onoarei şi ale bunei cuviinţe sociale. (Sinonim *cinstit.*) *Onestitate* se numesce disposiţia constantă a omului O. Şi fiindcă omul O. este totdeuna deschis, are fruntea senină şi inima sinceră, de aceea factorii, cari constituesc O.-itatea sînt sinceritatea, probitatea şi onorabilitatea. [Pl.]

Onglu, *(Olgos),* numirea bizantină a regiunei unghiulare dintre Nistru, Dunăre şi Marea Neagră. Mai târḑiu Turcii numiră această regiune *Bugiak,* ce inseamnă tot regiune unghiulară. Coincide cu Basarabia actuală. Ací fù patria Bulgarilor lui Asparuch, de unde trecură în Moesia (678 d. Chr.).

Oniscus *murarius*, animal din tipul Artropodelor, clasa Crustaceelor, ord. Isopodelor, fam. Oniscidaeelor. Acest animal lung de 1 cm., lat $^1/_2$ cm., cu corp oval alungit, de coloare cenuşie închisă, avênd la cap o părechie de antene; pe partea inferioară şi laterală are 7 păr. picioare; iar pe partea dorsală, pe fiecare din cele 7 segmente principale ce formează corpul, se găsesc câte 2 pete mai deschise. O. trăiesce în locurile umede, pe sub pietri, lemne, sub vasele cu flori, e animal nocturn, nestricăcios, se nutresce cu materii vegetale. Unele specii trăiesc în apele rîurilor şi mărilor şi se pot face ghem. Altele trăiesc ca parasite pe pesci şi pe chiţi. In popor se num.: Cânele babei, mâţa popei, cloportul, etc. Ca specii mai citâm: O. Scaber. [I. P. Voiteşti.]

Onişiu, *Virgil*, prof. şi scriitor rom., n. 1864 în Trans.; a studiat teologia în Sibiiu şi filosofia în Budapesta şi Viena; dela 1890 prof. şi dela 1894 director la gimnasiul român din Braşov. 1900 ales membru ord. al secţ. literare a »Asociaţiunii« din Sibiiu, şi 1901 membru coresp. al Academiei rom. Scr.: »De toate« şi »Clipe de repaos«, schiţe orig.; »Straturi în poesia noastră popor.« (Vatra, 1893); Carte de cetire pentru cl. III (1893) şi alta pentru cl. IV gimn. (1895); Manual de limba rom. pentru gimn. (1894 Braşov).

Onix, a) mineral, varietate striată de calcedon, întrebuinţat în bijuteria şi ca piatră de ornament. b) rocă, marmoră sau mai ales formată de aragonit, coloare albă, roşie, gălbuie sau verdsuie, transparent sau cu vinişoare. Piatră foarte căutată de ornament. O. alb şi gălbuie vine mai ales din Africa (Oran), cel verdui din Brasilia şi Mexico.

Onlik, monetă de aur turcească = 4·46 cor. = 4·65 lei, moneta de argint = 2·16 cor. = 2·25 lei.

Onobrychis *sativa* Lam., *(Sparceta, Esparseta)*, Papilionacee, plantă de nutreţ cultivată şi alocurea selbătăcită în Europa medie şi de sud şi Asia anter. Foarte apreciată de agricultori; recere un pământ mai uscat şi pietros bogat în calcar. Durează 3—6 ani şi se poate cosi şi de două ori pe an, dând un fên bun şi nutritor asemenea lucernei.

Onolatria, cultul asinului, de care erau acusaţi creştinii de către Romani.

Onologia, *(grec.)* învĕţătura despre cultivarea viţei de vie, şi manuarea vinurilor.

Onolzbach, v. Ansbach.

Onomasia, una dintre figurile de cuvinte, când poetul sau oratorul în loc de pronumele personal »eu« sau »tu«, folosesce numele sĕu propriu, sau numele persoanei agrăite.

Onomastica, *(grec.)* ḑiua numelui.

Onomasticon, *(grec.)* o colecţie de nume; un fel de dicţionar, în care vorbele nu sûnt înşirate după ordinea alfabetică ci după neam sau familie.

Onomatologia, *(grec.)* studiul numelor, în special a numelor de persoane.

Onomatopea, imitaţiunea sunetului natural, figură poetică, foarte deasă în limba română, s. e. tunul tună, bomba sboară.

Onon, unul din isvoarele rîului Şilka în Transbaicalia (Asia); 800 km. lung.

Ononin, $C_{30}\,H_{34}\,O_{13}$, principiu extras din rădăcina Ononis spinosa. E un glucosid descompunêndu-se cu aciḑi în glucosa şi într'un alt corp formonetin.

Ononis *spinosa* L., *(Asudul calului, Dĕrmotin. Sălăşitoare)*, plantă din fam. Papilionaceelor. Cresce prin Europa. Rădăcina se folosesce în medicină.

Onopordon *Acanthium* L., *(Scaiu, Sciete, Spin măgăresc)*, plantă din fam. Compositelor; frunzele tinere se folosesc ca salată. O. este floarea din emblema Scoţiei.

Onoare şi *Onor, (lat.)* sûnt cuvinte cari se întrebuinţează, cel dintâi din ce în ce mai rar, spre a designa un fenom psichic şi situaţie ideală, care îşi află explicaţia în tendinţa de a căuta întregirea sentimentului personal şi în cercul representativ şi cel de gândire al altora, precum şi în înălţarea preste nivelul normal al consciinţei sociale. Şi această tendinţă este pe cât de naturală pe atât şi de îndreptăţită, numai cât ea ne impune apoi şi îndatorirea de a vieţuí şi de a lucra cu adevĕrată demnitate morală, căutând O. nu atât din partea celor mulţi, cât mai vîrtos din partea celor buni. Se face deosebire între O. in sens subiectiv, O. internă, şi în sens obiectiv, O. externă. a) In înţeles subiectiv O. se basează în dreapta judecată a omului despre sine şi despre valoarea sa personală, în consciinţa ce avem despre faptul, că sentimentul nostru personal are existenţa şi în cercul representativ al altora nu numai într'al nostru. Formele de manifestare ale O.-ei în acest înţeles sûnt: sentimentul de O., adecă consciinţa ce avem când scim că şi alţii tocmai aşa ţin şi judecă despre noi precum ne ţinem, ne credem, ne judecăm şi ne preţuim noi înşine, precum şi plăcerea ce simţim vĕḑêndu-ne obiect al atenţiunei şi consideraţiunei altora; iubire de O., carea se nasce când sûntem în posesiunea câştigului dorit şi vedem că acela exercită o înrîurire fericită asupra vieţii şi disposiţiunei noastre sufletesci. Preste aceste forme morale trec apoi altele, cum e pofta de O., ambiţiunea şi orgoliul. In faţa acestora stau ca forme viţioase: ruşinea, indiferentismul, servilismul, cinismul şi demagogismul. b) In înţeles obiectiv, O. se întemeiază în dreapta judecată, ce au alţii despre noi şi în recunoascerea valoarei personale din partea acelora, ceea ce se întêmplă când gândirile şi faptele noastre sûnt gândite şi urmate şi din partea altora. Aceste gândiri, fapte ori preferinţe, cari pot să ne asigure un loc în atenţiunea socială, sûnt obiectul O.-ei. c) Onor devine O.-ea ce ni-se oferă din partea societăţei, când e însoţită de toate acele semne exterioare, cari simbolisează dovada vĕḑută despre atenţiunea, consideraţiunea şi respectul ce moralicesce ne datoresc pentru conduita, faptele ori chiar posiţia noastră. d) Se mai face apoi deosebire şi este O. politică, O. socială şi anume O. familiară, naţională, O. de castă (aristocraţie), de stare (studenţească), de posiţie şi branşe, esprit de corps, etc.; O. bărbatului, O. femeii. e) *Onoruri* sûnt funcţiuni onorabile arĕtate unei demnităţi. f) *Onoruri funebre:* ceremonii de înmormêntare. (Cf. Lazarus, Das Leben der Seele, I, 127 seq.) [Pl.]

Onorabilitate, caracterul unei persoane onorabile. v. Onoare.

Onorar, 1) titlul persoanei, care conservă titlul şi prerogativele onorifice ale unei funcţiuni, ce a încetat a o exercita: profesor O.; 2) care poartă un titlu onorific fără funcţiune: membru O. al unei societăţi; 3) retribuţiunea profesiunilor liberale: O. unui medic, advocat, profesor.

Ontario, 1) *O.*, cel mai mic dintre cele 5 lacuri canadiene, la 76 m. preste nivelul mării, 19,823 km²., are afundime până la 225 m., plin de insule; în el se varsă Niagara, se scurge prin rîul St. Lorenzo. 2) *O.*, prov. în Dominion of Canada, numit după lacul O., 577,550 km². cu 2.112,989 loc. (1891). Capitala Toronto.

Ontogenesa, *(Ontogenia)*, (biolg.) este studiul desvoltării organismelor din ou (embrion), pe când Phylogenia se ocupă cu formarea speciei, genului, etc. (v. și Biologia).

Ontogenie, cunoscințele relative la desvoltarea viețuitoarelor dela stadiile cele mai simple, primordiale, până la complecta constituire a corpului lor matur; e tot una cu Embryologia (v. ac. și Embrion).

Ontologia, *(grec.)* disciplină filosofică, care făcênd parte din metafisică și ca partea primă a ei, are de obiect existența reală și însușirile. O. deci are să respundă mai ântâiu la întrebarea dacă există ceva cu realitate obiectivă; apoi la întrebarea că ceea ce există, ce este în sine, substanță ori accidență? Pe lângă aceste mai are să ne arete și modul cum trebue să cugetăm realitatea, precum și nexul causal dintre existențele reale. In sistemul filosofic al lui Aristoteles O. a fost numită »philosophia prima.« [Pl.]

Onuris, (uneori *Anhur*), deu la Egiptenii vechi, o arĕtare a lui Schu, represintând o putere cosmogonică adecă de creatoare a lumii.

Onus, *(lat.)* povară, sarcină, greutate.

Onut, com. rur. cu căt.: Dibina, Fusteica și Mănăstîrca, parochie dimpreună cu com. rur. Sămușenii, moșie boier. în căpit. Coțmanului și j. Zastavnei în Bucovina, are 1080 loc. (860 ort.-or., 30 uniați, 190 mos.), 1 școală primară. [Dr. I. G. Sbiera.]

Onychia, (med.) și *Onyxis*, inflamația țesutului de sub unghie.

Onyx, mineral, varietate a calcedonului. (v. ac.).

Oogon, *Oogonium*, (botan.) celula mumă în care se formează una sau mai multe celule reproductoare femeiesci, *oosfere*. Se întâlnesce O. la Fucus, Vaucheria, Oedogonium și alte Alge; dintre Ciuperci la Peronosporee, Saprolegniee, etc.

Oolit, rocă, formată de grăunțe mici rotunde concreționate, cu structură radială sau concentrică. Există calcaruri O.-tice, fier O.-tic (Limonit), etc. Calcarele ca și fierul pot fi depuse din isvoare mineralisate.

Oomycete, (botan.) ciuperci cari se reproduc prin ouĕ resultate din fusiunea a doi gameți (v. ac.) neidentici, imobili, sau cel bărbătesc mobil; Peronosporeele, Saprolegnieele, Monoblepharideele, toate ciupercile parasite sau saprofite, sûnt O.

Oophorectomia, *(grec.)* v. Ovariotomia.

Oophoritis, (med.) inflamația ovarului, care poate fi acută și cronică. O. se ivesce în decursul proceselor puerperale și multor morbi infecțioși. Totdeuna este combinată cu o Perioophorită, care poate causa dislocațiuni și fixațiuni abnorme ale ovariilor. Simptomul principal al O.-ei sûnt durerile intensive. Terapia: la început liniște, cataplasme reci, lipitori sau scarificații; mai târdiu, când O. a devenit cronică: injecții vaginale calde, băi calde, medicamente resorbante, masagiu, în casuri extreme extirpația ovarului bolnav.

Oosfera, *Oosphera*, (botan.) gamet (v. ac.) sau celula reproducătoare femeiască, care întrunindu-se cu cea bărbătească va da oul. O. se formează în oogon (v. ac.), ori în archegon (v. ac.), sau în sacul embrionar din lăuntru ovulului (v. și Heterogamie, Isogamie).

Op, *(lat.)* operă, lucrare literară, carte.

Opac, se dice corpul, când nu este transparent sau translucid nici în secțiuni subțiri, adecă când nu permite razelor luminoase să treacă prin el.

Opaiț, legătură de lemne uscate și subțiri, aprinse (sau o făclie de reșină aprinsă); se folosesce noaptea la prinderea pescilor; ciob cu seu și feștilă, servind de lampă.

Opal, mineral, amestec de anhidridă silicică și oxid de siliciu hidratat, amorf, incolor, alb, galbuiu, etc. Mineral concreționar, care se întâlnesce de obiceiu în regiuni vulcanice, fiind un product al acțiunilor post-vulcanice (geiseri, etc.). Var. numeroase: *Geiserit*, depositul isvoarelor termale (geiseri) în Islanda, Yellowstonepark în America de nord, N.-Zelanda, etc.; *Hyalit*, incolor, transparent în agregate mici rărunchioase; *O. nobil*, caracterisat prin un joc de colori splendide, datorite unor fenomene de reflexiune și refracțiune, căci miner. e de obiceiu incolor; rar sûnt O. nobil gălbui, roșii în diferite nuanțe și foarte rar albastri, verdi sau negri. O. nobil e o piatră scumpă foarte căutată și al cărei preț depinde de coloarea sa și apoi de jocul de colori. Se disting multe varietăți in bijuterii, ca s. e. O. auriu, girasol, opalonix, etc. Gisementele cele mai importante sûnt la Cervenița (Vörösvágás) în com. Sáros, Ungaria, și cele din New South Wales și Queensland în Australia. Pietri mai puțin frumoase vin din Mexico, Statele Unite, Honduras, Urugay, N.-Zelanda; *O. de foc*, O. de soare, varietate de O., caracterisată prin o coloare roșie de foc foarte strălucită. Piatră scumpă, rară. Se găsesce la Zimapan în Mexico, Honduras, Telkibánya, etc.; *O. ordinar*, diferit colorat; giseminte la Tokaj, Telkibánya, Islanda, Faroer, Hanau, în regiunile vulcanice din America de nord, Amer. centrală, în unele serpentine, etc.; *Hydrophan*, var. de O. poroasă netransparentă, care pusă în apă, absoarbă aceasta și devine transparentă; atunci poate lua jocuri de colori ca O. nobil. Cu O. ord. în Ungaria, Islanda, Saxonia, etc.; *Cacolong* (Kachelong) gălbuie-roșietic, puțin poros, luciu sidefos, întreb. ca piatră de ornament și în bijuterie, vine dela Faroer, Islanda, etc.; *O. lignitos*, e un lemn opalisat, *Menelit*, o varietate care se întâlnesce în marge, șisturi argiloase la Menilomaut lângă Paris, in Moravia, etc.; *Tripoli* (Kieselguhr) format de țeste de Diatomee, e nisipos. Se întrebuințează pentru curățit metale și unele variet. fine pentru fabricarea dinamitei. Se întâlnesce în Hanovra, etc.

Opăreala, (med.) termin poporal pentru schimbările ce se observă la pielea preste care s'a aruncat apă fierbinte. Aceste schimbări sûnt, tocmai ca la arsuri, de trei grade. La gradul prim se arată numai o roșață a pielei, la gradul al doilea se formează beșici, iar la gradul al treilea se desvoaltă gangrenă. v. Combustiune.

Opărițîi, com. rur. în Rom., j. Prahova. Are 3 cát., cu 1500 loc.; cultivători de livedi de pruni, economi de vite și exploatatori de petroleu. 1 școală și 2 biserici.

Opera *musicală*, însemnând în general ori ce lucrare, dar consacrat pentru a denumi genul de representaţiuni teatrale însoţite de musică. Astfel O. e o acţiune dramatică destinată a fi interpretată pe scena unui teatru, cu decoruri, costume şi alte accesorii, şi acompaniată în total sau cel puţin în cea mai mare parte de musică; este prin urmare o *dramă musicală*, nume ce s'a şi dat chiar la început acestui gen de representaţiuni scenice, neadoptându-se acel de O. decât mai târḑiu, când s'a început a se deosebi diferite specii după caracterul subiectului tractat, cualificându-se O. de *seria*, *buffa* ş. a.

Forma artistică s'a desvoltat în timpurile moderne; dar abstracţiune făcênd de gradul de desvoltare al musicei acompaniatoare, O. îşi are adânc împlântate în antichitate rădăcinile sale. Teatrul indian, cel anamit, ne presintă specimene de adevĕrate drame musicale; dar lăsând la o parte aceste producţiuni exotice, cărora în fond nu li-se poate fixa o dată sigură, tragediile lui Eschil, Sofocle, Euripide, erau recitate musical, şi aşa numitele c o r u r i, dacă erau cântate omofon, nu erau mai puţin cântate. Dramele şi comediile latinilor încă erau acompaniate de musică. Din ultimii secoli ai evului mediu se citează un mare numĕr de piese, în cari diferite personaje aveau a întona cântece în genul popular, la cari se alipea corul cu diferite madrigale. Mai cu samă în a doua jumĕtate a secl. XVI numĕrul pieselor cu cântece şi intermedii musicale devine mare. Dela aceste producţiuni antemergătoare, ori cât de monstruoase ar păré ele, şi până la drama musicală propriu ḑisă, nu era decât un singur pas, şi acest pas se face prin adoptarea stilului monodic, care introduce prin recitativ şi arie puterea de expresiune dramatică atât de lipsită stilului madrigalesc usitat pentru musica pieselor anterioare. Această reformă se realisează prin minunata şcoală florentină către începutul secl. XVII şi O. tot luând un mare avênt în Italia, nu întârḑie a trece şi a se aclimatisa în celelalte ţeri, aşa că deja în a doua jumĕtate a secl. XVII vedem încercări de O. naţională în Francia, Anglia, Germania.

Creatorii operei căutară a da prin musică dramei moderne puterea de expresiune a tragediei antice; e ţinta ce-şi propun şi drumul ce urmează măiestrii şcoalei florentine (Caccini, Cavalieri, Peri, Monteverde ş. a.) Desvoltarea însă a artei aşa numitului b e l c a n t o şi succesul nemărginit ce obţinea în public virtuosismul vocal al castraţilor, nu întârḑiară a transforma stilul O.-ei, care deja în a doua jumĕtate a secl. XVII devine prin şcoala napolitană o serie de arii de concert în care totul se reduce la trilurile şi ruladele cântăreţilor, nimenea ne mai făcênd nici o atenţiune la rest, care în curând nu mai valorează osteneala unei atenţiuni. Această perioadă funestă a aşa ḑisei O. s e r i a, avù o consecinţă salutară, compositorii creară un gen secundar, O. b u f f a, cu subiecte comice, cari realisând o reacţiune prin favoarea textului, presintă un stil plin de viaţă şi de expresiune. Dela aceste două direcţiuni se născù o luptă continuă, care latentă în Italia, avù perioade cu adevĕrat revoluţionare mai cu samă în Francia.

Desvoltarea ce ia musica instrumentală către începutul secl. XIX îşi are ecoul în musica dramatică. Prin Beethoven (Fidelio, 1803), sinfonia ia în drama musicală un rol de o importanţă necunoscută până atunci şi influenţa lui se simte la toţi măiestrii şcoalei moderne, începênd dela Weber. Prin acesta îşi face apariţiunea în musica de O. un nou element musical, acel al motivelor populare, care în urmă formà basa stilului şcoalei noue. Tot prin Weber se inaugurà în O. era r o m a n t i s m u l u i, care avù în R. Wagner cea mai înaltă expresiune, şi din care resultă o nouă reacţiune în contra supremaţiei melodiei, în acelaş sens cu ideile florentinilor şi ale lui Gluck, reacţiune, care nu-şi mărginesce efectele numai la şcoala germană.

Cu privire la stilul musical întrebuinţat, la observarea riguroasă a formelor clasice, sau la neconsiderarea lor, la caracterul subiectului ce tractează ş. a., s'au deosebit diferite specii de O. Astfel: *O. mare*, cu subiect nobil, serios, tragic, în care toate situaţiunile sûnt acompaniate de musică, în recitative, arii, duete, bucăţi de ansamblu, finale ş. a., fără nici o întrerupere în tot timpul cât durează un act. Poate fi eroică, romantică, fantastică, istorică, legendară ş. a. *O. buffă* asemenea are tot textul cântat, numai subiectul ce tractează e de un caracter vesel, comic. *O. comică* franc. avea la început aceeaşi semnificaţiune ca şi O. buffă italiană; mai târḑiu însă s'a dat acest nume la piese cu tot felul de subiecte, chiar şi tragice, numai deosebindu-se de O. mare prin faptul, că între diferitele părţi musicale sûnt scene dialogate în proză, neacompaniate de musică. Un gen intermediar între acestea e *O. semi-seria*, care avênd în ansamblu un caracter dramatic, conţine totuşi situaţiuni mai mult sau mai puţin comice.

Pentru părţile constitutive ale O.-ei, v. art. Arie, Duet, Ensemble, Final, ş. a. [T. C.]

Opera supererogationis, adecă opere bune prisositoare, se numesc în teologie meritele infinite ale lui Christos şi meritele resultate la observarea sfaturilor evangelice de către sfinţi, cari toate împreună formează tesaurul bisericii, de unde se scot indulgenţe (v. ac.).

Operat, *(lat.)* lucrare literară; operat scripturistic.

Operatism, nisuinţa de a dobândi mulţămirea dumneḑeiască prin aşanumitele »opera operata«. V. Opus operatum.

Operaţiunea, 1) acţiunea unei puteri, a unei facultăţi, ce produce un efect (O.-a simţurilor); 2) totalitatea mijloacelor întrebuinţate în vederea unui resultat (O. financiară, electorală); 3) mijloace întrebuinţate spre a cunoasce proprietăţile şi natura corpurilor (O. chimică, fisică); 4) lucrare normală a chirurgului; 5) mişcarea unei armate în campanie; 6) şir de calcule in matematică.

Operativ, *(lat.)* termin în chirurgie, ce privesce operaţiunea; cu înfluinţă; cu efect.

Opercul, (botan.) capacul ce se desface la maturitate dela vìrful capsulei (v. ac.) Muşchilor.

Opereta, (franc. operette, dimin. dela opera), titlu dat la început la opere de dimensiuni mici, cu textul de un caracter comic, şi cu musica de un stil mai liber, mai uşor. Offenbach, Lecocq, Strauss, Suppé ş. a. au fost principalii represen-

tanţi ai acestui gen, care însă degeneră. V. şi Opera. [T. C.]

Ophidia, v. Ofidieni.

Ophikleide, v. Oficleid.

Ophiodonţi, dinţi de şerpi fosili.

Ophioglossaceé, (botan.) familie de Filicinee isosporee, cu protal subteran, tuberculos, fără clorofilă. Sûnt plante vivace cu rhizom; frunze cu vagină desvoaltă şi limb întreg, linear, cordiform, sau divisat, împărţite în o parte sterilă, asimilatoare şi una fertilă cu sporangi; acestia sûnt eusporangiaţi şi n'au inel. Cuprinde trei genuri: Ophioglossum L., Botrychium Sw. şi Helminthostachys Kaulf. [S. Şt. R.]

Ophioglossum L., (botan.) gen de Filicinee din fam. Ophioglossacee (v. ac.), cu vr'o 30 specii de plante ierboase, terestre sau epifite; sporangii se deschid prin o crepătură transversală. In Europa cresc: *O. vulgatum* L. aflat şi in România la Comana, j. Vlaşca, de Dr. D. Brandza; in Bucegi în dreptul Pietrei Craiului, de Dr. M. Vlădescu; la mănăstirea Durău, j. Neamţ şi la Azuga, j. Prahova, de D. Panţu şi Procopianu. [S. Şt. R.]

Ophiolatrie, v. Ofiolatria.

Ophiolit, rocă, nume astăḑi neîntrebuinţat, ce s'a dat serpentinelor, eufotidelor, etc.

Ophiomorfa, (zool., *Cecilieni),* ordin din clasa Amfibiilor (v. ac.), serpentiforme, neavênd picioare. De remarcat este genul *Cecilia,* care trăiesce în regiunile trop. din America şi India.

Ophiophagus, numirea unui şerpe veninos din India, lung de 3·40—4·25 m. Face parte din genul Naja, fam. Colubridelor, ord. Squamatelor.

Ophiuchus, *(Serpentarius),* constelaţiune a emisferei nordice a ceriului.

Ophiurae, (zool.) ordin de animale de forma stelei, din clasa Ophiuridelor. Cele mai însemnate specii sûnt: *Ophiura laevis,* de coloare verḑie sau brună; mărimea 20 cm., în Marea Mediterană; *Ophioglypha albida,* roşie, după moarte albă, diametrul corpului 1·4 cm., lungimea braţelor 5 cm., în mările nordice europene; *Ophiotrix fragilis,* de diverse colori, diam. corp. 1·6 cm., lung. braţelor 8 cm. în mările europene; *Gorgonocephalus arborescens,* diam. corp. 2·5 cm., în Marea Mediterană.

Ophrys L., (botan.) gen de plante terestre din familia Orchideelor, înrudit cu Orchis de care se distinge prin labelul fără calcar şi polinii separate, fiecare inclusă în bursicula sa. Cuprinde vr'o 30 specii preponderant mediterane, puţine şi centraleuropene, cu flori deosebit de frumoase în forme varii, astfel între altele imitând forma albinelor *(O. apifera),* muscelor *(O. muscifera),* a paiangenilor *(O. Arachnites),* etc., de aceea multe din ele tocmai în timpul recent încep a se cultiva cu predilecţiune ca plante ornamentale rustice. [A. Pr.]

Ophthalmia, inflamaţiunea ochilor, care cuprinde şi pleope şi ochiu, pe când conjunctivita e mai mult pe pleope. Cea relativ mai uşoară O. este cea catarală, acută, care trece cu ape adstringente (de plumb, colir galben, etc.), în câteva ḑile sau septĕmâni. O. nou născuţilor este mai adeseori aşa de grea ca cea blenoragică la adulţi, causa fiind cam aceeaşi (infecţiunea cu secreţiune de sculament). Grea este şi O. difterică; dar tenace este cea egipteană, care poate dura luni şi ani întregi. In veterinărie, la cai şi alte solipede, O. periodică este o inflamaţiune internă a ochiului, care aci trece, aci iar se ivesce, până ce ochiul orbesce. Chinchina la interior, fricţii mercuriale împrejurul ochiului n'au resultat.

Ophthalmologia, (oculistică), partea de anatomie, fisiologie şi patologie care tratează despre ochi.

Ophthalmometru, instrument pentru a mĕsura partea anterioară a globului ocular, ca cornea, cameră şi cristalin. Astfel de instrumente au construit Petit, Helmholz, Coccius, Javal, etc.

Ophthalmoplegia, paralisia muschilor ochiului.

Ophthalmoscop, oglindă pentru a vedea în fundul ochiului, inventată de Helmholz la 1851.

Ophtalmotonometru, v. Tonometru.

Opiate, medicamente, cari conţin opiu, sub formă de extract, tinctură sau pulbere de opiu sau alcaloidele opiului (morfină, codeină, narceină).

Opilionide, (zool.) ordin de păiangeni, cari nu fac pânză de prins prada lor. Cele mai multe specii trăiesc în America.

Opimius, *Lucius,* în calitatea sa de consul a condus (121 a. Chr.) cu mult succes resboiul nobilimii contra lui Gaius Grachus. 115 a. Chr. fû trimis în capul unei deputaţiuni în Africa pentru a face împărţirea Numidiei între Iugurtha şi Adherbal, însă lăsându-se a fi mituit fû exilat la 110 a. Chr.

Opinca, încălţăminte lucrată din o bucată de piele, care se leagă pe picior cu curele subţiri, numite nojiţe. O. este portul ţeranului român şi a fost cea mai vechc încălţăminte (v. ac.) la Romani.

Opiniunea publică, părerea generală formată de majoritatea populaţiunii consciente asupra unor ordine de lucruri. In ţerile civilisate şi în oraşele mari O. p. e representată prin presă. O. p. e adesea un factor important în evoluţia socială, căci în actele lor guvernele, mai ales cele democratice, ţin seamă de ea.

Opintici, v. Agaricus.

Opisthobranchia, un ordin al moluscelor; melci marini, cari au branchiile mai mult sau mai puţin libere aşezate dinderĕt de inimă.

Opisthocomus cristatus, *Hoazin, Sasa,* o pasere din ord. Alectoridornithelor, fam. Opisthocomidelor, formează un singur gen; pene brune, lungă 62 cm., coada 29 cm. Trăiesce pe lângă rîurile din pădurile Americei sudice. Are un miros rĕu. Puiul când iese din ou, are 4 picioare, dintre cari 2 dinainte se transformă în aripi. Inoată foarte bine.

Opisthotonus, *(grec.)* termin medical; întinderea crampoṅată a corpului înapoi; astfel culcat nu se mai razimă de cât pe ceafă şi călcâie.

Opitz, *Martin, de Roberfeld,* întemeietorul primei şcoale poetice silesiane, numit »părintele şi restauratorul poesiei germane«; n. 1597 la Bunzlau în Silesia, după terminarea studiilor la Frankfurt lângă Odera şi la Heidelberg, petrecû doi ani în Ţerile de jos; la 1622 fû chiemat de Bethlen Gábor, principele Transilvaniei, la gimnasiul înfiinţat atunci în Alba-Iulia; la 1623 a fost numit consilier al ducelui de Liegnitz şi încoronat poet în Viena, prima cunună de laur dată pentru poesia germană. In 1628 primí dela impĕratul Ferdinand titlul de nobleţă. Ca secretar al burggrafului Dohna fû trimis în misiune politică la Paris, unde deveni amicul lui Hugo Grotius.

† 1639 la Danzig în timpul unei epidemíi. Operele sale, scrise în limba curată germ. a lui Luther, şi în metrul prosodiei clasice, cu o rară corectitate şi eleganţă, sûnt: »Mângâiere în nefericirile resboiului« (1621), cea mai bună scriere a sa; »Zlatna, sau despre liniştea sufletului«, în care vorbesce cu multă căldură despre Români şi descrie hora românească (1622); »Vielguet sau despre adevĕrata fericire« (1623); »Lauda ḑeului resboiului« (1627); »Vesuviul«, poemă plină de erudiţiune; o colecţiune de poesii lirice (»Poetische Wälder«) mai puţin reuşite; traducerea în limba germ. a poemei amicului sĕu H. Grotius; »Despre adevĕratul cult al lui Dumneḑeu«; prima »Poetică germană« (»Von der deutschen Poëterey«); încercări dramatice şi traduceri. O alegere din operele sale publică W. Müller în »Bibliothek deutscher Dichter des 17 Jahrh.«, tom. I. Leipzig, 1822, şi alta I. Tittmana. Leipzig, 1869.

Opiu, *(Laudanum, Meconium, Afion),* sucul lăptos şi uscat, extras din planta Papaver somniferum. El conţine alături de doi compuşi organici indiferenţi ca Meconoisin şi Meconină, un foarte mare numĕr de alcaloiḑi legaţi de acidul meconic şi sulfuric. Aceşti corpi numiţi în basele O.-lui sûnt următoarele mai principale: Morfina, Codeina, Thebaina, Laudanina, Papaverina, Narcotina, Narceina, etc. Dintre aceştia aceia cari se găsesc în mai mare cantitate e morfina în proporţie de 10—14%. Pe lângă aceste principiuri active, O. mai conţine rĕşină, grăsime, un colorant, zahăr şi albumină vegetală. Cele mai mari cantităţi de O. ne vin din Asia mică, Turcia şi Egipt precum şi din India, Persia şi Indochina, unde se şi consumă în mari cantităţi la fumat. In terapeutică se utilisează aproape 500,000 kgr. pe an. El e o otravă puternică, întrodus ca atare în organism.

Opiu extract, (Extractum opii, Extract tebaic), format din 1000 gr. opiu oficinal şi 12 kgr. apă destilată rece.

Opiu tinctura, (Tinctura opii simplex, Tinctura tebaica), constă din un gram extract de opiu şi 12 gr. alcool de 60°.

Oplit, militar pedestru greu înarmat la Grecii cei vechi. După imigrarea Dorilor în Grecia O. erau fruntea militarilor, căci călărimea (Hippeis) numai mai târḑiu s'a desvoltat.

Opodeldoc, (med.) liniment (v. ac.) solid, volatil la căldură; e compus din camfor, săpun, amoniac, spirt şi oleiuri eterice.

Oponent, (Oposant), care se opune, face opoziţie; care combate o opiniune.

Oponge, popor african în Aşango.

Oporte, oraş, v. Porto.

Oportunism, denotă vederea, ţinuta şi conduita mai cu samă politică a omului, care, neavênd un sistem formulat pentru gândiri şi lucrări, în toate resoluţiunile şi acţiunile sale se conformează cu împrejurările. Omul care împărtăşesce astfel de vederi, se numesce *oportunist.*

Opoziţiune, în genere înseamnă piedeca sau greutatea ce se pune în faţa unei intenţiuni sau a unei lucrări. 1) In *log.:* raportul de O. are loc între actele gândirii şi se întemeiază pe principiul (sau axioma) cugetării numit al contradicţiunii combinat cu cela al exclusivităţii, în virtutea cărora acest raport exprimă că a) unul şi acelaşi obiect de gândire nu poate în unul şi acelaşi timp şi să fie, şi să nu fie; b) un act de gândire odată săvîrşit nu poate fi considerat ca nesăvîrşit; c) două judecăţi, dintre cari una afirmă despre un subiect un predicat, pe care cealaltă îl neagă, nu pot fi amêndouĕ adevĕrate. O. logică este contradictorie şi contrară: *a* şi non *a*, alb şi nealb, înţelept şi neînţelept stau în raport de O. contradictorie; alb şi negru, roşu şi galben în O. contrară. 2) In *jur.:* O. înseamnă piedeca legală ce se opune la executarea unui act sau proceduri. 3) In *politică:* partidul celor ce combat politica guvernului. 4) In *etică:* deosebire însemnată în modul de a fi, de a gândi, de a voi şi de a lucra a douĕ persoane. 5) In *retor.:* figura în care se împreună douĕ idei ce par a se contraḑice. [Pl.]

Opoziţiune la căsătorie, actul prin care o persoană, în basa dreptului ce-i dă legea, opresce pe oficierul stărei civile (primarul) de a celebra o căsătorie (v. ac.). Au dreptul de a face O. la căsătorie:

1) Soţul unuia dintre viitorii soţi, când căsătoria anterioară n'a fost desfiinţată.

2) Ascendenţii: tatăl, în lipsă mama şi în lipsă de părinţi, bunul şi buna. O. nu se poate face de ascendenţi decât numai în această ordine şi o pot face chiar şi în casul când viitorii soţi au vîrsta legiuită (25 ani bărbatul, 21 fata).

3) Colateralii: frate, soră, unchiu, mătuşe, vĕr şi vară primară, fiind majori şi numai în lipsă de ascendenţi, pot face O. pentru lipsa de consimţemênt la căsătorie al consiliului de familie şi în casul când O. e basată pe starea de smintire (nebunie) a viitorului soţ.

In aceste douĕ casuri au dreptul de a face O. la căsătorie şi tutorul sau curatorul, în timpul tutelei sau curatelei, cu autorisaţia consiliului de familie.

Cel ce face O. trebue să arete calitatea ce-i dă acest drept, alegerea de domiciliu la locul unde căsătoria urmează a se celebra, locul unde căsătoria urmează a se celebra şi motivele O.-ei. Ascendenţii sûnt scutiţi de a arĕta motivele.

In cas de O., oficierul stării civile nu va puté celebra căsătoria până ce nu i-se va face cunoscut formal, că O. s'a retras de cel ce a făcut-o, sau că s'a anulat de către tribunal. (Art. 153 şi urm. cod. civ. rom.)

Opossum, v. Didelphis.

Oppeln, guvernament în prov. prus. Silesia, 13,217 km², cu 1.577,731 loc. (1890); *capitala O.,* lângă Odera, are 19,206 loc., vechiu castel; gimnasiu.

Oppenheim, oraş în Hessa renană, lângă Rin, 3594 loc. (1895); renumită biserică în stil gotic, zidită în secl. XIII—XIV; şcoală reală; vierit; navigaţie; ruinele *Landskron.*

Oppert, *Iulius,* orientalist, n. 1825 în Hamburg. După terminarea studiilor universitare a trecut în Francia, unde la început a fost prof. de limba germ. 1851 a fost trimis, împreună cu Fresnel şi Thomas să cerceteze şi studieze ruinele din Mesopotamia. Dela 1854 s'a ocupat cu descifrarea scrierii cuneiforme. 1857 prof. de limba sanscrită, 1869 profesor de assyriologie. Scrieri: Expédition scientifique en Mesopotamie, 2 vol., 1857—64; Études assyriennes, 1857; Grande inscription du Palais de Khorsabad, 2 vol., 1863; Documents juridiques de l'Assyrie et de la Chaldée, 1877.

Opranu, *Petre,* bărbat politic, n. 1815, † Iunie 1885 în Işalniţa, j. Dolj, Rom. După terminarea studiilor la Pesta, a făcut o călătorie mai lungă în Italia şi reîntors în Craiova fù numit procuror la tribunalul de acolo, post pe care l-a ocupat până 1848, când a demisionat. De ací înainte se ocupă în special cu chestiunile sociale şi cu deosebire cu acea a împroprietărirei sătenilor. A representat în mai multe rânduri colegiul II de Craiova în cameră şi senat. El a scris: Chestia proprietăţii în România (1859); Patriotismul (1857); Chestiunea navigaţiunii Jiului (1871); Agronomul din ţeara noastră (1874); Viitorul României (1881).

Oprea-Cârţişoara, com. mică în cott. Făgăraşului, Trans., 920 loc. Români.

Opriş, *Ioan,* vênătorul baronului Wesselényi Miklós, a fost omorît de un urs în muntele Ţibleş în 1798. Stăpânul sĕu i-a ridicat un monument de marmoră şi i-a făcut un părăstas cu 10 preoţi. (Cf. »Bp. Hirlap« din 20 Sept. 1889.)

Oprişenii, *(Panţirii),* com. rur., parochie dimpreună cu mica com. rur. Slobodzîca-Berlinţ sau Slobodzîca lui Goian, moşie mănăstirească în căpit. şi j-ul Siretului în Bucovina, are ca parochie 2103 loc. (1822 ort.-or., 186 rom.-cat., 95 mos.), 1 şcoală primară. [Dr. I. G. Sbiera.]

Opritura, termin silvic folosit pentru a indica locurile, unde nu este permis a pasce sau a cosí iarba. Drept semne se folosesc table, folomoace de paie sau adeseori cruci de şindile fixate de tulpinile arborilor.

Ops, la Romani soţia lui Saturnus, dzina fructuosităţii şi apĕrătoarea semĕnăturilor; identică cu Bona Dea, Fauna, Fatua şi Maia la Romani, cu Rhea, Demeter la Greci, cu Kybele la Phrigi. In onoarea ei se ţinea serbătoarea *Opalia.* Predicatul ei de frunte era Consivia (Semĕnătoarea).

Optare, alegere între douĕ sau mai multe lucruri; exprimarea dorinţei.

Optaşi, com. rur. în Rom., j. Olt, situată pe ambele maluri ale rîului Vedea şi compusă din 3 cât. cu 1500 loc. (Dicţ. geogr. 1895), 4 biserici şi 1 şcoală.

Optaţiunea, figură oratorică, ce exprimă o dorinţă pentru dobândirea unui lucru de preţ.

Optativ, v. Mod.

Optic, numire atributivă insemnând tot ce se referă la lumină şi vedere.

Optica, e partea fisicei, care tractează fenomenele luminoase şi legile lor (reflexiunea, refracţiunea, dispersiunea şi celelalte însuşiri ale luminei) şi despre aparatele şi instrumentele basate pe ele şi aplicările lor practice.

Optician, (opticar), fabricant de instrumente optice, ca ochelari, ochene, etc.

Optima fide, *(lat.)* în cea mai bună credinţă.

Optima forma (lat.) în cea mai bună formă.

Optimates, aristocraţii sau partidul senatului (nobilimea) în Roma, în oposiţiune cu partidul poporal (Populares); luptele între aceste douĕ partide (133—31 a. Chr.) au făcut să cadă republica.

Optimism, *(lat.)* se numesce teoria, care se întemeiază în disposiţia omului de a vedé lumea, lucrurile din lume şi mersul întêmplărilor numai în lumină favorabilă. Se face deosebire între O. teoretic şi practic. Din punct de vedere teoretic O. susţine, că lumea aşa după cum e, pe lângă toate neperfecţiunile ce ar avé, este cea mai perfectă, cea mai bună şi care poate garanta fericirea fiinţelor vieţuitoare. Această vedere se reduce tocmai la stoici, a fost susţinută de Plotin şi Scotus Erigena şi a fost formulată în sistem de către Leibnitz († 1716) în a sa »Theodicee«. Sub raport practic se numesce optimist acel om, a cărui disposiţie psichică este astfel, încât el toate întêmplările le vede numai din laturea lor bună şi luminoasă, are speranţă şi curaj, fiind-că toate sûnt bune aşa după cum le dă Dumnedzeu. v. şi Pesimism. [Pl.]

Optimus Maximus, supranumele lui Jupiter.

Opţiune, dreptul de alegere între douĕ lucruri. In anumite casuri legea dă dreptul de O.: moştenitorul are facultatea de a opta (de a alege) între acceptaţiunea şi renunţarea moştenirii.

Optometru, aparat optic, cu ajutorul căruia se determină facultatea de acomodare a ochiului, va să dzică distanţa cea mai mică şi cea mai mare, între cari putem vedé obiectele. Distanţele aceste la diferiţi indivizi sûnt diferite.

Opulent, bogat, îmbelşugat.

Opuntia Tourn et Haw., (botan.) gen din fam. Cacteelor. *O. vulgaris* Mill. se cultivă în Africa de nord, America de sud şi Europa de sud pentru fructele sale gustoase (smochine de Spania) şi ca gard viu. *O. Ficus indica* Mill. (smochinul de India), cultivat în Europa de sud pentru fructele sale. *O. coccinellifera* L. (Cactus opuntia, nopal), de origine din Mexico, se cultivă acolo, în Spania, Algeria, pe Canare, Iava şi India de vest pentru prăsirea insectei coşenila (v. ac.). Multe alte specii de O. se mai cultivă ca plante de ornament.

Opus, v. Op.

Opuscul, operă mică de literatură sau sciinţe.

Opus operatum, termin teol., care exprimă acea acţiune sacramentală, ce produce în sufletul omului graţia divină supranaturală, în virtutea instituirii ei prin Christos, independent de bunătatea ori pietatea persoanei, care îndeplinesce respectiva acţiune, în oposiţie cu *O. operantis,* când adecă graţia divină se varsă în sufletul nostru din partea lui Ddzeu pentru pietatea noastră ori bunătatea morală a ministrantului, care îndeplinesce cutare acţiune sacră.

Ora, *(lat.)* roagă-te.

Ora pro nobis, un fel de ectenie în biserica cat.: roagă-te pentru noi.

Oracol, *(lat.)* respunsul dat de nisce divinităţi cari ghiceau viitorul; epitetul ce-l purtau ele. O.-ele se dedeau în anumite locuri. Cele mai celebre erau: Meroe, Teba, la Egipteni; Dodona, Delfi, în Grecia; Cume, în Italia. Mulţi dzei, Apollon, Bacchus, Hercule, aveau fiecare locurile lor anumite pentru O. Persoanele cari dedeau O. erau nisce preotese. La Delfi ele purtau numele de Pythie, Pythonise sau Sibyle. Acestea, înainte de a predzice, trebuiau să postească trei dzile; apoi mestecau frunze de laur al căror suc, probabil, le exalta imaginaţia. După aceea, suite pe un triped, în prada convulsiunilor dedeau respunsuri. In alte locuri O.-ele erau date de către nisce porumbiţe, sau de sgomotul produs de vênt. Adesea, respunsurile erau în versuri, în ori ce cas în aşa fel încât puteau avea mai multe interpretări. O.-ele devenisera cu vremea instrumente de guvernament. Adzi ele au dispărut

sau mai bine s'au transformat în vraci, ghicitoare, cărturărese, etc. [Nig.]

Oradea mare, (magh. *Nagy-Várad,* germ. *Grosswardein),* capitala cottului Bihor, Ung., situată pe ambele ţermuri ale rîului Crişul repede, cu 38,557 loc. (1890), din cari 4500 Rom. O. e centrul vieţii politice, culturale şi economice a cottului. E sediul episcopatelor şi capitulelor rom. şi gr.-cat., vicariatului gr.-or. rom.; tribunal, tablă regească, procuratură, juriu de presă, ş. a., cameră de notari publici şi advocaţială, de comerciu şi industrie, direcţiune financiară, postală şi telegrafică. Comandament militar şi jandarmăresc, etc.; academie de drepturi, teol. rom.-cat., gimn. sup. premonstratens, liceu real, preparandie rom. şi gr.-cat. pentru tineri de ambe sexele, şcoală sup. şi inf. comercială, şi şcoală industrială, şc. de moşit, mai multe şc. primare, între cari 2 rom., gr.-cat. şi gr.-or.; seminariul gr.-cat. Leopold II; »fundaţiunea Zsigaiană« gr.-or. rom. cu internat; 7 institute de credit şi economíi, între cari institutul român »Bihoreana« ocupă loc de frunte. Industria: fabrici de spirt, oleiu, oţet, cărămiḑi şi chibrite, 2 mori de vapor renumite. Dintre edificiile mai pompoase amintim: bisericile episc. romano- şi gr.-cat., bis. gr.-or., ref. şi sinagoga isr.; edificiul monumental reşedinţa episcopească rom.-cat. cu 365 ferestre la stradă. In O. se concentrează 6 linii ferate. Locuitorii se ocupă cu comerciul, industria şi agricultura, cultivă viile şi prăsesc vite. Tîrgurile O. sûnt vestite. In apropierea O. se află termele episcopului latin »Püspökfürdő« şi ale ordului premonstratens »Felix«, cari sûnt recomandate contra reumatismului.

Istoricul. O. s'a fundat după părerea unor istoriografi prin Sf. Stefan sau Sf. Ladislau şi a fost un loc de plăcere pentru unii regi din casa arpadinană, dintre cari mai mulţi s'au şi îngropat aici (Sf. Ladislau, Stefan II, Andreiu II, Ladislau IV, Beatrix soţia reg. Carol I, Maria soţia reg. Sigismund şi soţul ei.). Sf. Ladislau a întemeiat episcopia şi capitulul rom.-cat. Oraşul avea un caracter preoţesc, avênd pe timpul lui Sigismund 73 biserici fundate şi zidite de mai multe orduri religioase de ambe sexele, dintre cari aḑi se mai susţin ordul premonstratensilor, al franciscanilor şi misericordianilor; iar pentru femei al ursulinelor şi misericordianelor. O. a fost nimicită de invasiunea Tătarilor şi a suferit prin jaful Cumanilor. Abia s'a ridicat din ruine şi a început a mai înflorí sub regele Matia, la 1474 iar fù ruinată de Turci. La 4 Febr. 1538 în O. s'a legat pace între regele Ferdinand şi Zapolya Ioan, recunoscêndu-se ambii de regi. La 1556 fù asediată de Turci, însă fără resultat; la 1557 ajunse în posesiunea principilor din Transilvania, cari des locuiau aici. In 1558 ajungênd calvinismul şi în O., a fundat şcoale sup. şi tipografii, cari înfloriseră până la 1660, când paşa Ali ocupând oraşul, tineretul trecù la Dobriţin unde fundară colegiul reformat, care a dat atâţia bărbaţi renumiţi poporului maghiar. In 1836 O. căḑù jertfă unui incendiu înfiorător, iar 1848 a fost refugiul guvernului maghiar scăpat din Dobriţin; astfel ajunse O. unul dintre cele mai însemnate oraşe ale Ungariei.

Oradea mare, diecesă română gr.-cat., înfiinţată de către împ. Maria Teresia în 1776 şi canonisată de către papa Piu VI prin bulla »Indefessum« în 16 Iunie 1777. E formată din parochiile rom. gr.-cat. din cottul. Bihor, cari mai înainte erau supuse episc. cat. de ritul lat. din O. m. S'a mărit prin lăţirea unirii şi prin bulla memorabilă din 1823 a lui Piu VII, »Imposita humilitati Vestrae«, prin care 72 parochíi rom. din cottul. Satu mare s'au dismembrat de diecesa ruteană de Muncaciu şi s'au unit cu diecesa O. m. Aḑi diecesa rom. gr.-cat. de O. m. constă din 169 parochíi şi 571 filii; are preste 200 preoţi şi 132,000 credincioşi. Se extinde preste cottele: Bihor, Arad, Bichiş, Cianad, Ciongrad, Hajdu, Heves, Sabolciu, Sătmar şi Selagiu. Diecesa O. m. a avut până acum următorii episcopi: 1) *Moise Dragossy,* (1776—87); 2) *Ignaţiu Darabanth,* (1788—1805); 3) *Samuil Vulcan,* (1806—39); 4) *Vasiliu Baron Erdélyi,* (1842 până 1862); 5) *Iosif Papp-Szilágyi,* (1862—73); 6) *Ioan Oltean,* (1873—77); 7) *Mihail Pavel,* (dela 1879) (v. ac.). E supusă mitropoliei gr.-cat. rom. de Alba-Iulia şi Făgăraş. Reşedinţa episcopului este în O. m. unde are şi un capitul constătător din 6 canonici.

Oral, din gură, prin viu graiu; examen oral, probă orală.

Orale, *(lat.)* odajde bisericească la catolici, corespunde felonului din biserica resăriteană.

Oran, capitala provinciei cu acest nume în Algeria franc. lângă Marea Mediterană, pe ţermurii rîului El-Rahhi, cu 80,941 loc. (1896). Are legătură cu Alger prin drum de fier, oraş regulat, reşedinţa unui episcop; port, comerciu însemnat. O. (arab. Wehran, Wahran) s'a întemeiat la 903 prin Mauri, aparţinênd dinastiei Fatimiḑilor; 1082 fù ocupat de Almoraviḑi; 1146 cade în mânile Almohaḑilor; 1512 este ocupat de Spanioli. La 1708 cade în mânile Turcilor, se pustiesce, şi după ce Francezii au ocupat provincia (1831), începe din nou a se ridica.

Oran, provincie în Algeria, are extensiune de 115,585 km²., cu 1.028,248 loc. (1896), este împărţită în 5 cercuri.

Orange, *(Orense,* vechiul *Arausio),* capitala unui arondism. în dep. franc. Vaucluse, 6768 loc. (1896); ţesĕtorii de mătasă; antichităţi romane. Fostul *principat O.* (Orania) 1530 a trecut la linia otonică, prin pacea dela Utrecht trecù la Francia.

Orangişti, *(Orangemen, Orangelogi),* numele dat partidului politic, care în 1689 remase fidel causei lui Iacob II. El era compus din protestanţii din Irlanda, cari recunoscuse pe Guilom de Oranje. O. erau numiţi şi torii, cari se opuneau în parlament la concesiunile în favorul catolicilor irlandezi. [L.]

Orangutan, *(Pithecus Satyrus),* mamifer din ord. Pithecilor, fam. Catarrhinilor. Această maimuţă e acoperită cu pĕr brun-roşcat sau brunnegriu, pe laturi des şi lung, pe spate şi piept mai rar. Faţa este cenuşie-albăstrie. Capul cam conic, nasul turtit, botul ieşit, buze groase, urechile mici, braţele ajung până la glesne. Inalt de 1·35 m. Trăiesce singuratic prin codrii mlăştinoşi din Sumatra şi Borneo. Se acaţă cu uşurinţă pe copaci. Este fricos şi pacinic. Când este atacat se apĕră cu dinţii sĕi cei puternici (32 la numĕr) şi cu braţele sale cele lungi. Se nutresce cu fructe şi părţile mai delicate ale

arborilor. Iși face cuibul pe vîrful copacilor, din crăci și frunze. (v. și Maimuța.)

Orania, casă princiară, care ocupă tronul Olandei. Numele îi vine dela principatul Orange, în sudul Franciei, unit cu Francia la începutul secl. XVIII. Primul comite de O. a fost Gerald Adhemar (1086—96), ai cărui descendenți bărbați se sting în 1174 și o fată, Tiburge, fù căsătorită cu Bertrand de Baux, întemeietorul liniei a doua a casei de O. Cu Raimond V (1340—73) lăsà iar numai o fată, Maria, care se căsătorì cu Ioan de Châlons, întemeietorul liniei a treia a casei de O. Când ultimul descendent al acestuia, Philibert (1502—30), se stinse, principatul trecù la fiul sorei sale, Renatus de Nassau-Dillenburg, întemeietorul liniei a patra. Renatus, neavênd copii, designà ca succesor pe vĕrul sĕu Wilhelm I de Nassau-Dillenburg, primul statuder al provinciilor neerlandeze. Wilhelm fù omorît (1584) și-i urmà fiul sĕu Moritz († 1625), apoi alt fiu, Frideric Henric († 1647). Fiul acestuia fù Wilhelm II († 1650) și fiul sĕu Wilhelm III (1702) ridicà familia de O. la cea mai mare însemnătate. Wilhelm III murind fàră copii, lăsà prin testament ca moștenitor al familiei O. pe nepotul lui Frideric Henric prin fata lui Albertina Agnes, pe Ioan Wilhelm Friso de Nassau-Dietz. Urmașii acestuia ajunseră din nou la statuderat dela 1747—95, apoi dela 1815 regi în Țerile de jos, și după separarea Belgiei (1830) regi în Olanda.

Oranienbaum, oraș în guv. rusesc St. Petersburg, lângă sinul finnic, în față cu Kronstadt, 5333 loc. (1897); castel imperial.

Oranje, (oland. *Oranje Rivier,* hotent. *Kai Garib,* rîu mare), unul dintre cele mai lungi rîuri ale Africei (2018 km.); isvoresce din douĕ ramuri, unul sudic Nu Garib (rîu negru), sub care numire se înțelege rîul principal în cursul superior, și unul nordic Hai Garib (rîul galben, Vaal-Rivier). Ramul Hai Garib desparte republica Oranje de republica Transvaal. Deși este unul dintre cele mai lungi rîuri ale Africei, totuși, afară de timpul ploilor, are apă puțină și nu e navigabil.

Oranje, republică în Africa de sud, întemeiată de coloniști olandezi (Buri). In nord se mărginesce cu republica Transvaal (v. ac.), de care o desparte rîul Vaal (Likva), în est prin munții Kahlamba se desparte de provincia Natal, în sud-est se mărginesce cu provincia Vasuto, în sud cu colonia Kap, are o suprafață de 131,070 km². cu 207,503 loc. (1890), din cari 77,716 albi. Are climă sănătoasă, vegetațiune bogată, comerciu însemnat cu lână și piei. Provincia se împarte în 16 districte. Constituțiunea ei s'a proclamat 1854 și revisuită la 1879. Capitala este Blömfontain, presidentul se alege pe cinci ani. Legislativa se compune din 54 deputați. Nu are armată permanentă, ci fiecare bărbat e dator a purta arme. O. s'a fundat (1842) de către buri emigrați din provincia Cap. In 1854 recunoscută de Britania ca independentă.

Orar, (lat. *Orarium),* ornat sacru propriu diaconesc. Are forma ângustă și lungă, se îmbracă pe umĕrul stâng al diaconului.

Oraș, comunitate pusă sub conducerea unei autorități comunale proprii (magistrat) și a unui consiliu orășănesc. Numirea O. e de însemnătate mai mult istorică, care în timpuri vechi avé și înțeles administrativ și autonom; astăḑi însă drepturile de autonomie comunală nu mai sûnt legate de numirea O. In România se deosebesc numai comune (v. ac.) *urbane* și rurale, iar în Ungaria comunele urbane pot fi O. cu drepturi municipale (v. Municipiu și Comitat) ori O. cu magistrat (v. ac.).

Orășanu, *Nicolae T.,* poet satiric, n. 1833 în Craiova, † 1890. Încă dela 1854 a început să publice prin diverse gazete satire politice și personale, și mai ales, după venirea domnitorului Carol, satire antidinastice (1871—1876). A ocupat pentru scurtă vreme o funcțiune la regia monopolurilor statului 1878, și postul de director al »Monitorului oficial«, 1880. Publicații: Tîrgul cu idei sau buletinul Cișmigiului, 1857; Floricele de primăvară, 1854; Botezul lui Fîl-Fîl-Son în balta Cișmigiului, 1857; Trei feți logofeți sau povestea lui Fîl-Fîl-Son, 1857; Căința lui Fîl-Fîl-Son, 1857; Istoria Moldovei și a României, trad. după Carra, 1857; Misterele mahalalelor sau cronica scandaloasă a orașului, 1857, 1858; O fată de măritat, 1858; Instrucțiunea procesului întêmplat la 28 Sept. în sala lui Bossel, 1859; Panorama sau mineele lui Nichipercea, 1860; Calendarul lui Nichipercea, 1860, 1861; Intemnițările mele politice, 1861; Ilustrii contemporani, satire și epigrame politice, 1861; O pagină a vieții mele sau 22, 23 și 24 Ian. 1859; Talmeș-Balmeș dela nașul meu Nichipercea, 1861—63; Colecțiune de versificări umoristice, publicate în 1869 și 1870; Opere satirice I, II, III, 1875; Poesii dedicate armatelor române, 1877. Toate satirele lui O. sûnt din genul celor numite pasquinade.

Orășeni, sat în Rom., j. Botoșani cu 1014 loc. (Dicț. geogr. 1895), 1 biserică și 1 școală. Loc. se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor.

Orășenii, com. rur. cu cătunul Hazura, parochie, moșie boierească în căpit. și jud. Coțmanului în Bucovina, are 3082 loc. (2757 ort.-or., 83 romano-catolici și uniați, 242 mos.), 1 școală primară.

Orăstica, una din numirile populare ale plantelor Orobus.

Orăștie, (germ. *Broos,* magh. *Szászváros),* oraș în cott. Hunedoarei, Trans., cu 5650 loc. (1891), majoritatea Rom., liceu ev. ref., școală super. de stat pentru fete, școală inf. de meserii, 3 bănci de credit și economii din cari 2 rom. (Ardeleana și Dacia), societate rom. agronomică, fabrici de spirt și ghips (ipsos); comerciu întins cu vite; stațiune de cale fer. O. a fost odată și reședința cercului O., 435 km². și 22,479 loc. (1891). In 1861 comunele acestui cerc au înființat un fond, depus la mitropolia din Blaj, ca din interesele lui să se dea stipendiu unui tinĕr român de religiunea gr.-cat. O. este sediul unui *protopopiat român gr.-or.* cu 62 comune și 39,285 credincioși.

Orățiile, vale prăpăstioasă, pe drumul ce duce dela Comarnic spre Sinaia, în Rom., j. Prahova. Valea e udată de un părĕu ce isvoresce din muntele Doamnele și se varsă în Prahova în fața garii de drum de fier Valea Largă. Posițiuni pitoresci, frumoase dar selbatice.

Oratio, *(lat.)* vorbire; *O. pro domo,* vorbire pentru interesul propriu; *O. dominica,* rugă-

ciunea Domnului, Tatăl nostru; *O. recta,* vorbire directă; *O. obliqua,* vorbire indirectă.

Oratoric, ce se ține de oratorie sau eloquență: genul O. *Oratoria,* v. Eloquența și Retorica.

Oratoriu, (lat. Oratorium), în musică e o lucrare poetică musicală cu un text tratând un subiect biblic, religios. Numele e modern dar originea e fără îndoială în vechile Mistere ale evului mediu. Un timp acest fel de producțiuni nu erau altceva decât o acțiune dramatică, cu personaje biblice, sau cu idei simbolice personificate; ca musică, ariile și duetele cu acompaniament instrumental, condițiunea inevitabilă a noului stil, alternau cu corurile a capella sau acompaniate. Astfel au fost primele oratorii de Cavalieri, Landi, Kapsberger, ș. a. Numai mai târdiu, prin Carissimi apare rolul recitantului (historicus), care narează acțiunea și astfel face să dispară execuțiunea scenică. Dela Carissimi începe o frumoasă periodă pentru O., care ocupă atât sfîrșitul secl. XVII cât și prima jumětate a secl. XVIII, și în care compositori ca A. Scarlatti, Stradella, Legrenzi, Durante, Leo, Pergolesi căutând a uní artificiile savante ale contrapunctului cu grația melodiei și puterea de expresiune creară adevěrate capodopere în acest gen. De pe la mijlocul secl. XVIII însă stilul teatral năvălesce în O. cu genul sĕu de arii de bravură, așa că perioda de glorie a O.-lui a trecut. Aceasta însă pentru Italia, căci tocmai în acest timp O. ia in Anglia un superb avênt prin marele Händel care crează o serie de capodopere dintre cari unele și adi provoacă un adevěrat entusiasm în lumea musicală engleză, mai ales pentru Messiah este un adevěrat cult. Școala germană presintă încă alți măiestri autori a nemuritoare capodopere în acest gen: Bach (Pasiunea), Graun (Tod Jesu), Haydn (Schöpfung, Jahreszeiten, Sieben Worte), Beethoven (Christus am Ölberge), Mendelssohn (Paulus, Elias), ș. a. [T. C.]

Oravița, 1) *O. montană,* magh. *Oraviczabánya* sau *Német-Oravicza,* com. mare în Ung., cottul Caraș-Severin, cu 4115 loc. Germani și Români (1409). In O. își are sediul: pretură, judecătorie cercuală, perceptoratul de dare, protopopiatul gr.-or. și gr.-cat., mai multe institute de bani, între cari cel rom. »Oraviciana«. O. este centrul minier al Ungariei de sud și al marelui domeniu al Societății căilor ferate austro-ungare. 2) *O. română,* magh. *Román-Oravicza,* com. rur. învecinată cu cea de sus; are 2237 loc. Rom. și Germ. (1664). Aici se găsesce șteamp, rafinărie de petroleu, moară de ciment, fabrică de sape. In apropiere e *Marilla,* stabiliment climateric. 3) *O., protopopiat gr.-or. rom.* cu 23 comune și 30,445 suflete. 4) *O., protopopiat gr.-cat. rom.* cu 9 comune și 6776 suflete.

Orb, v. Orbire.

Orbalț, *(erisipel, orbanț, foc viu, brâncă),* aprinderea pielei rănite, cu roșață vie, umflătură și adesea și beșici, de unde și *brâncă beșicată.* Causa este o infecțiune microbiană, căci suferindul are în același timp și călduri mari. Adeseori O. este ambulant, ivindu-se pe tot corpul. De obiceiu ține câte 10—15 dile.

Orbeasca, 1) *O. de jos,* com. rur. în Rom., j. Teleorman, cu 1600 loc. (Dicț. geogr. 1897), cari se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor; 1 biserică și 1 școală. 2) *O. de sus,* com. rur. în Rom., j. Teleorman, cu 1825 loc. (Dicț. geogr. 1897) agricultori, 1 biserică și 1 școală.

Orbeni, com. rur. în Rom., j. Putna, compusă din 2 cătune cu 1560 loc. (Dicț. geogr. 1897), 3 biserici și 1 școală.

Orbigny, *Alcide Dessalines d',* paleontolog, n. 1802 în Coueren (Loire-Inférieure); 1853 prof. de paleontologie la Jardin des Plantes în Paris. † 1857 în Pierrefitte lângă St. Denis. Scrieri: Voyage dans l'Amérique méridionale, 7 vol. 1835 până 1839; Paléontologie française, 6 vol. 1840 până 1860.

Orbilius *Pupillus,* gramatic lat. din secl. I a. Chr., n. la Benevent, unde professă. La etatea de 50 ani deschise o școală în Roma și fù învĕțătorul lui Horațiu, care pentru asprimea lui îl numesce plagogus (bătăușul).

Orbire, pierderea vederii, sau luarea ei pentru un moment (eblouissement, Blendung). Causele pot fi diferite: ori că piedeci se opun la întrarea razelor în ochi, ori că nervul optic nu mai poate conduce aceste raze la creeri și astfel omul devine orb. [—]

Orbii sûnt obiectul asistenței publice și private ca și alte persoane incapabile a se hrăní prin munca proprie. Nu există motive pentru ca O. adulți să fie internați în institute speciale deosebit de alți neputincioși și astădi în toate țerile numěrul asilelor speciale pentru O. adulți este mic, caritatea publică și privată îngrijesce de ei de o potrivă cu alți infirmi. De instrucția O.-lor tineri și de învĕțătura lor profesională îngrijesce în unele țeri administrația publică. *Școalele de O. tineri,* sûnt internate și externate, mai există ici colea școale pentru O. adulți și ateliere pentru O. cari nu sûnt mult frecuentate și în general este mic numěrul școalelor speciale pentru O. și al elevilor lor. Creatorul instrucțiunii metodice a O.-lor a fost institutorul Valentin Haug 1746—1822, care în 1785 a deschis la Paris cu ajutorul societăților filantropice prima școală de O. Materialul didactic îl constitue cărți plastice cu litere ridicate; Haug s'a mai servit de pânza cu diferite obiecte brodate. Metodica și technica acestui învĕțământ au fost perfecționate de Zeune, care în 1806 a deschis o școală de O. la Berlin, și de Klein, care în 1808 a înființat o școală de O. la Viena. Astădi se întrebuințează pe lângă cărți cu caractere în relief, harte geografice plastice. Meseriile pe cari le învață O. sûnt: torcere, tricotare, fabricarea de covoare și de pantofi din petece de postav, de obiecte de paie, de perii, coșuri, mături, de panglici și de obiecte de ciapraserie, de funii, de obiecte din sîrma împletită, strungărie, lemnărie, acordarea de piane. Dela 1873 se adună la câte 2 ani un congres internațional al institutorilor de O. In regatul român se află 2700 O.; până astădi România nu posedă nici școală nici asil special pentru O., ei sûnt însă primiți în numěr mic în asilele de infirmi. Ungaria are 18,000 O. și posedă un institut al statului pentru educațiunea O.-lor cu 100 elevi. Austria are 16,000 O. și 12 institute pentru învĕțătura O.-lor cu 850 elevi; Bucovina în parte a avut în 1896 422 O. Prusia are preste 20,000 O., din cari 1150 în institute. [I. F.]

Orbis, *(lat.)* cerc; *O. terrarum,* rotogolul pămêntului.

Orbita, găunoşitura (cavitatea) în care este aşezat ochiul. In astron.: drumul ce descrie o planetă prin mişcarea sa.

Orbena, la Romani ḑina, care stîngea lumina ochilor, adecă orbia.

Orbul găinii, v. Hemeralopia.

Orcan, (Uragan), v. Vênt.

Orcheiu, v. Orheiu.

Orchestra, în teatrul grec se numia o porţiune de teren situată între scenă şi locul reservat spectatorilor, porţiune în care stăteau musicanţii, în care se executau dansurile şi pantomimele şi în care se făceau evoluţiunile corului. Teatrul roman era construit în acelaş mod ca şi cel grec, şi părţile lui purtau acelaş nume; la Romani încă în O. se puneau câteva rânduri de scaune reservate personajelor marcante, nobilimei, de unde numele de foteluri de O. date primelor rânduri de staluri în teatrele moderne. Când apoi în Italia s'au făcut primele încercări de o renascere a tragediei antice, care dădù ca resultat genul Opera (v. ac.), musicanţii acompaniatori erau aşezaţi înderĕtul decorurilor, astfel că erau nevĕḑuţi de public, împrejurare care trebuia să mărească farmecul musicei. Cum însă prin această disposiţiune sonoritatea instrumentelor era din cale afară înăduşită, în primul teatru pentru operă, deschis publicului la Veneţia (1637) se reservă în faţa scenei, între aceasta şi spectatori, un loc pentru musicanţi, care loc ia naturalmente numele de O. *Orchestră* se dă încă numele grupului instrumentelor ce ocupă acest loc, şi în general ori cărui complex numeros de instrumentişti cu instrumente de coarde, de suflare, de percusiune, ce execută fie o musică de acompaniament a unei opere sau a unei alte lucrări poetică-musicală, fie musică pur instrumentală scrisă sau dispusă pentru un astfel de complex. După speciile instrumentelor ce o formează putem avea: O. de coarde, formată numai din instrumente de coarde; O. de armonie, instrumente de suflare şi percusiune; O. de alamă sau fanfară; după destinaţiune putem avea: O. de teatru, de operă sau de acompaniament, O. militară, O. sinfonică sau de sinfonie ş. a. [T. C.]

Orchestrion, nume dat la sfîrşitul secl. XVII unor instrumente de forma orgăi sau a pianului, cu donĕ sau mai multe claviaturi şi putênd da timbre variate şi o sonoritate puternică (Rackwitz, 1789, T. A. Kunz, 1795 ş. a.). Mai târḑiu s'a dat acest nume unor mari instrumente mechanice cu suluri dinţate, cu puternice jocuri de ancie şi cu tuburi de metal, amintind mai mult sau mai puţin timbrele instrumentelor orchestrei, pe care tind a o înlocuí. Instrumente de acest gen au fost încă numite Apolonicon, Pansinfonicon, Sinfonicon, ş. a. Un instrument cu mult mai redus, cu manivelă, executând musică notată pe bande de carton perforate încă a fost numit O.-Kaliston sau Orchestrionette. [T. C.]

Orchidee, (botan.) fam. de plante dicotiledonate din ord. Microspermelor, perene cu foi simple şi flori măreţe de cele mai diferite forme şi culori; există cam 5000 specii, dintre cari majoritatea cresc în America tropicală, archipelagul indic şi Australia, ca. 100 specii în Europa.

Orchita, (med.) inflamaţia testiculilor, causată de contusiuni, infecţiune blenoragică, sifilitică sau tuberculoasă. Tratament: odihnă, cataplasme reci sau calde, unguente resorbante (iod), pansament compresiv, avêndu-se totdeuna în vedere causa O.-ei.

Orchomenos, oraş străvechiu în Boioţia, odinioară centrul Minylor pelasgi, cu renumitele comori ale lui Minyas. Thebanii au dărîmat oraşul la 367 a Chr., 85 a. Chr. a bătut ací Sulla oastea lui Mitridates. Alături de ruinele oraşului O. se află acum satul Skripu.

Orcina, $C_6H_3 \cdot CH_3(OH)_2$, Dioxitoluol, un fenol ce se găsesce ca atare în plantele Rocela şi Lecanora. Chimic se poate obţine din cresolul sau toluol bromat tratat cu hidratul de potasiu. Corp cristalin, cu gustul dulceag, fusionează la 107°; cu amoniac dă o materie colorantă.

Orcus, la Romani a) lumea de jos, adecă iadul, imperiul lui Pluto; b) numele ḑeului lumii de jos, adecă însuşi Pluto.

Ord *călugăresc* se numesce o comunitate recunoscută de biserică, ai cărei membri emit pe viaţă voturile solemne ale paupertăţii, castităţii şi ascultării. De ací se vede deosebirea între O. şi Congregaţiune (v. ac.), în care voturile leagă numai pe cât timp cineva stă într'însa, iar paupertatea este simplă sau imperfectă, deoarece congreganiştii renunţă numai la usufructul averii lor, păstrându-şi domeniul ei direct. O.-le se împărţesc: 1) în Monachi (v. ac.) ca Basiliţii (v. ac.) şi Benedictinii (v. ac.), cari au de scop serviciul divin contemplativ. Dar mai ales aceştia din urmă au început de timpuriu să se ocupe de cultura sciinţelor şi a artelor, şi numai unele ramuri ale lor au remas curat contemplative, ca s. e. Cartusianii, Trapiştii şi puţine călugăriţe cu clausură perpetuă; 2) în O. militare, ca Ioaniţii, Templarii, Teutonii; 3) în Mendicanţi, ca Franciscanii, Dominicanii şi Carmeliţii (v. toate ac. art.); se numesc astfel, fiind-că trăiau din cerşire, ceea ce însă astăḑi s'a restrîns la Franciscanii observanţi şi la Capucini, ale căror mănăstiri nu pot poseda bunuri imobile; 4) în Clerici regulari, cari se ocupă cu tot felul de funcţiuni pastorale, ca Iesuiţii şi Barnabiţii (v. ac.). Disciplina modernă nu permite profesul solemn, decât după un noviţiat de cel puţin un an, şi premiterea pe trei ani a voturilor simple (ca la Congregaţiuni); în special la Iesuiţi se admit foarte puţini la profes solemn, şi anume la vîrstă înaintată şi după un examen teologic riguros. Organisaţia O.-lor c. prevede îndeobşte un general la Roma; dar unele O. sînt constituite după mănăstiri mai mult ori mai puţin independente de olaltă. (Kirchenlexicon, Freiburg i. Br. 1895, vol. IX, art. Orden.)

Orda, căpetenia Tătarilor, care din nordul Transilvaniei apucă spre ţeara Făgăraşului şi de ací în Oltenia, bătênd pe Basarab Ban, care îi întimpinase cu oştire.

Ordalie, (angl.-sax. *Ordâl),* probă judiciară întrebuinţată in evul mediu sub numele de »judecată Dḑească«.

Ordessus, veche numire a rîului Argeş (v. ac.).

Ordin, *(sacrament),* este ritul, prin care cu chirotonire (v. ac.) se sfinţesc membrii hierarchiei bisericesci, singurii depositari ai legii lui Christos. In ritul latin se deosebesc 7 ordini: cele 4 inferioare după tonsura, şi anume osti-

ariatul, lectoratul, exorcistatul și acolitatul, și cele 3 superioare, subdiaconatul, diaconatul și preoția. Ritul grecesc recent a păstrat numai lectoratul, subdiaconatul, diaconatul și preoția. După ambele rituri însă plenitudinea ordinului consistă în episcopat, care singur conferă caracterul de urmaș al apostolilor, calitatea de membru al bisericei învĕțătoare și puterea de a chirotoní. Ori ce ordin, care nu derivă dela un episcop, este nul, și de aceea protestanții n'au nici preoți, nici episcopi. Aceasta este tradițiunea apostolică, după mărturia celor mai vechi părinți bisericesci, și chiar opiniunea cea mai probabilă admite, că O. episcopal să fi fost anterior O. preoțesc. Ritul conferirii O.-lor are de materie și formă esențială chirotonirea, uneori și atingerea instrumentelor corespundĕtoare, și cuvintele rostite de episcop în acelaș timp. Restul sûnt numai nisce ceremonii amplificative. Nu poate fi admis la un O. oarecare cel ce n'a primit pe cel imediat inferior, și anume după un interval de timp (interstitia). Pe lângă aceea se recere o instrucțiune împărțită astfel, încât candidatul la preoție să fie terminat un gimnasiu (liceu) și un curs universitar de cel puțin trei ani de teologie. Minimul absolut al vîrstei pentru subdiaconat este de 21 ani împliniți, iar pentru preoție, fără dispensă, 24 ani; pentru episcopie se recer cel puțin 30 ani. (Kirchenlexicon, Freiburg i. Br. 1895, vol. IX, art. Ordo).

Ordin *de cavaleri*. Originea vechilor O.-e de c. din evul mediu se leagă de cruciade, când creștinii ajunși la pămêntul sfânt se ocupară de organisația militară de cavaleri pentru paza sfintelor locașuri și mănăstiri. Astfel se născură succesiv, ordinul sfântului mormênt, al Sf. Ioan de Ierusalim, al Sf. Lazăr, al Templului. O.-le acestea devenirä independente, nerecunoscênd altă autoritate decât a bisericii. In ele nu puteau întra decât cei din nobleța cea dintâi. O.-le ajung cu timpul la o mare putere și bogăție; marii magistri ai lor sûnt egali cu suverani. Regulele și »les voeux« făcute de membrii O.-lor diferiau dela unul la altul și sùnt în general cunoscute. Filip cel Frumos, regele Franciei, ordonà în secl. XIV judecata și condamnarea lui Jacques de Molay, mare magistru al Templierilor, cari fură arși pe rug și bunurile lor confiscate. Aceasta fù o mare și neașteptată lovitură pentru celelalte O. Cu timpul puterea și importanța lor scădù, și deși cele mai multe există și adi, sûnt reduse la rolul de simple asociațiuni aristocratice. O.-ul Sf. Ioan de Ierusalim, are încă titlul de O. »suveran«. Încă din evul mediu, unii suverani, spre a forma grupe de cavaleri devotați și uniți lor, instituiră ordine de cavaleri pentru a distinge pe nobilii lor. Astfel se formară în Spania ordinele de Alcantara, de Avis, Notre-Dame de Montesa, etc. In Francia, Jean II instituí O.-ul Stelei la 1351, care cădù în părăsire și fù înlocuit de Louis XI prin al Sf. Michel. In Anglia, Eduard III, fondà O.-ul Jartierei, etc. Henri IV, instituí în Francia O.-ul Sf. Spirit, pe care-l confundà cu al Sf. Michel. O.-ul de St. Louis fù cel dintâiu care se conferi nenobililor, roturierilor. Obiceiul se observă și în diua de astădi; din marele numér de O.-e existente în diverse state, sûnt foarte puține cari se conferă la anume persoane și cer probe de noblețe.

Ordinele adevĕrate de cavaleri nu trebuesc confundate cu *decorațiunile* sau O.-le pe cari fiecare stat le concede particularilor. O.-le, cari se dau numai la suverani, sau unele la persoane ilustre și pentru merite înalte, sûnt: O.-ul Elefantului al Danemarcei, O.-ul Anonciadei al Italiei, Jartierei al Angliei, Lână de aur al Spaniei și Austriei, Serafinilor al Svediei, Vulturul negru al Prusiei, Sf. Andreiu al Rusiei, Sf. George bavarez. Tot printre O.-ele de cavaleri vom nota pe acelea cari se conferă persoanelor de rang și din nobilime, pentru cari se cer anume probe; unele ca Sf. Ioan de Ierusalim, altele conferite de suveran, sau religioase. Țerile în cari asemenea O.-e de c. mai există sûnt: statele Germaniei, Spania, Austria, Danemarca, Anglia, etc. Unele O.-e conferă nobleța ereditară, altele pe cea personală. Acestea ar puté fi clasate ca intermediare între cele de mai sus și ordinele obicinuite, deși în fond fac parte din acestea. Unele au numai un numĕr fix și restrins de membri. O.-e obicinuite cu care fiecare stat sau suveran recompensează meritele diferitelor persoane, sûnt foarte numeroase. Fiecare stat din lume posedă mai multe. [O. G. L.]

Conferirea O.-lor și medaliilor este reservată exclusiv capului statului, în statele constituționale însă, ea are lipsă de contrasemnatura unui ministru. Organisarea O.-lor este regulată prin statute speciale, cari prevĕd condițiunile conferirii și retragerii decorațiunilor și privilegiile împreunate cu decorațiune. Conferirea este sau de tot liberă sau restrinsă numai la unele categorii de persoane, s. e. la savanți, la militari. Retragerea O.-lor are loc de rând în casul unei condamnări difamante. La cele mai multe ordini, decorațiunea după moartea decoratului are să se înapoieze cancelariei ordinului. Privilegiile împreunate cu conferirea unui ordin cuprind dreptul de a purta decorațiunea cutare, de a fi primit la palat, de a asista la unele festivități, de a obținé nobilirea și câte odată de a percepe și o rentă oarecare. Mai toate O.-le cuprind mai multe graduri. Gradurile cele mai usitate sûnt cele de mare cruce, de comandor, de oficier și de cavaler. Decorațiunea gradului întâiu constă dintr'un colan de aur cu însemnele ordinului, ce se poartă la festivități mari, iar de alta dintr'o cordea pusă preste piept și dintr'o distincțiune mai bogată, de rând în formă de stea cu rade, aplicată pe piept. Decorațiunea de comandor se poartă atîrnată de gât, iar decorațiunile de oficier și cavaler, cari se disting prin mărime și ornament, se pun pe partea stângă a pieptului. Pe piept decorațiunile se rânduiesc după rangul ce li-se acordă. Toate statele civilisate au O.-e de diferite feluri. In Austro-Ungaria există: O.-ul mielului de aur, al Sf. Stefan, Leopoldin, al coroanei de fier, Francisc Iosif, căruia îi sûnt afiliate decorațiunile crucilor de merit, cu sau fără coroană, mai departe pentru militari O.-ul Maria Teresia, iar pentru dame O.-ul crucii stelate și cel Elisabetin. România conferă O.-le »Steaua României« și »Coroana României«. Pe lângă O.-e există ca decorațiuni un șir de medalii, acordate pentru merite, sau pe basa unui serviciu special, de către capul statului sau de corporațiuni privilegiate. Astfel de medalii sûnt în Austria signum laudis,

medaliile de resboiu, de iubileul împĕrătesc, etc. ce se conferă de împĕratul-rege şi medalia Sf. Salvator ce o acordă comuna Vienei pentru merite deosebite. In România există medalia »Bene merenti« şi »Virtutea militară«.

Ordin, în istoria nat. se numesce reunirea mai multor familii de animale, plante sau minerale cari se aseamĕnă, adecă au caractere comune. (v. şi Familia.)

Ordinar, *(lat.)* obicinuit, vulgar, comun.

Ordinariat, oficiul compus din clerici (eventual şi din unii laici), de care se servesce episcopul diecesan (Ordinariul) în administrarea diecesei. In fruntea O.-ului stă însuşi episcopul diecesan sau vicarul sĕu general. In unele diecese sub O. se înţelege consistoriul (v. ac.).

Ordinate, (matem.) linii drepte paralele, cari ne indică distanţele perpendiculare sau oblice ale unuí punct dela o linie dreaptă fixă numită axa abeciselor.

Ordin de ḑi, (milit.) în principiu conţine seria hotărîrilor dictate la ora raportului ḑilnic pentru a se comunica trupelor sau serviciilor cea ce le poate interesa. De aci citaţiunile pe O. de ḑi ale corp. de armată, divisiei, brigadei, etc. pentru acte de resboiu, de curaj, etc., ca şi numele de O. de ḑi dat proclamaţiunilor făcute de càtră comandanţii de căpetenie în circumstanţe solemne. De obiceiu comunicările nu se fac prin O. de ḑi decât pentru chestiuni in raport cu serviciul curent şi pentru executarea strictă a regulamentelor sau a ordinelor superioare. La corpurile de trupă* se deosebesc O. de ḑi de comandament cu referinţă la ţinuta, instrucţiunea şi disciplina trupei, şi O. de ḑi administrative cu referinţă la întreţinerea trupei sau serviciilor.

Ordine, 1) dispositiunea lucrurilor după rang sau locul cuvenit; 2) funcţionarea regulată a unui stat sau administraţiuni; 3) lege, regulă stabilită de natură, de autoritate; 4) rang ce ocupă între ele spiritele, talentele; 5) dispositiunea unei trupe; 6) regularitate, exactitate, economie. Ctr. anarchie, confusiune, disordine. *O. ḑilei,* lucrarea cu care o adunare trebue să se ocupe în şedinţa presentă.

Ordonanţa, actul prin care un magistrat sau tribunalul dispune o mĕsură oarecare. Astfel, în Rom. presidentul ordonă înscrierea unei persoane ca apĕrător pe lângă judecătoriile de pace (art. 123, legea jud. de pace); ipotecele se înscriu în vîrtutea unei O. presidenţiale (art. 1782 civ.). Tribunalul poate da O., cum e în casul art. 66 bis pr. civ., în procedura numită référé. Ori ce mèsură a judelui-instructor se ia numai în vîrtutea unei O. Aşa, prin O. dispune citarea martorilor, emiterea unui mandat de aducere, înfăţişare, depunere sau arestare. O. se mai numesce şi actul final prin care judele instructor, terminând cercetările, găsesce că este sau nu cas de urmărire, pentru un fapt penal, ce se împută cuiva. O. de adjudecare se numesce actul ce se dă părţii care a cumpĕrat un imobil la o vênḑare publică, la licitaţiune. [Scriban.]

Ordonanţă, (milit.) soldatul dat oficierului pentru serviciu. In timp de resboiu se numesce O. gradele şi oficierii ataşaţi pe lângă marile comandamente, cartiere generale, etc., avênd ca rol principal transmiterea ordinelor.

Ordonator, cel ce dă ordin ca comptabilul (casierul) să facă o plată. Ordinul e totdeuna scris, se emite după anumite reguli şi poartă numele de *ordonanţă de plată,* când se emite direct în profitul creditorilor statului şi *ordonanţă de delegaţiune* când O.-ul primar (ministri) autorisă pe o persoană (director de serviciu, prefect, etc.) de a dispune de un credit sau de o porţiune din credit pentru plata creditorilor. Aceste două feluri de ordonanţe prin cari ministri dispun de creditele budgetare, se numesc *ordonanţe ministeriale.* O.-i sûnt: ministri pentru stat, primarul pentru comună, prefectul pentru judeţ, etc. *O.-i primari* sûnt acei ce dispun direct de credite prin ordonanţe de plată sau de delegaţiune: ministrii, primarii, etc. *O.-i secundari* sûnt aceia cari dispun de un credit numai pe basa unei ordonanţe de delegaţiune, şi actele (ordinele) ce ei le emit în profitul creditorilor, în limitele creditului prevĕḑut în această ordonanţă de delegaţiune, poartă numele de mandate de plată. Funcţiunea de O. e incompatibilă cu funcţiunea de contabil (casier) mânuitor de bani publici, (Cf. art. 10, 85 şi urm. legea compt. publice rom.).

Ördöngös-Füzes, rom. *Fizeş,* comună rur. în Trans., cott. Solnoc-Dobâca, cu 1502 loc. Maghiari şi Români (607).

Or doublé, *(franc.)* aramă sûflată cu aur. *Or moulu,* bronz aurit în foc. Servesce la fabricaţiunea de juvaeruri.

Ordie, *(archaic.)* tabăra

Oreade, la Greci nimfele dealurilor; numele lor are înţeles de: deloasele, muntoasele.

Oregon, unul dintre Statele Unite ale Americei de nord, între Idaho, Washington, Nevada, California şi Oceanul Mare, 248,710 km²., cu 313,767 loc. (1890). Munţi: Coast Bange (750 m.), Diamond Peac (2950 m.), Thielson (2828 m.), ş. a. Spre nord-est: Blue Mountains. Rîuri: Columbia, Rogue şi Umpqua. Locuitorii mare parte se ocupă cu agricultura. Clima este umedă, moderată, spre est continentală. Solul este fructifer. Se produce în abundanţă mare grâu şi alte cereale. Centrul industriei şi al comerciului este Portland (v. ac.). Constituţia dela 1857.

Oreithyia, la Greci ḑina negurei de dimineaţa de pe dealuri şi rîuri. Boreas (ḑeul vêntului rece, nordic) a răpit-o şi a dus-o în Thracia, făcêndu-o regină preste toate vênturile.

Orel, guvernam. în Rusia, 46,727 km²., cu 2.050,749 loc. (1897). *Capitala O.,* lângă Oka, are 69,858 loc. (1897); centrul comerciului de cereale în interiorul imperiului.

Orelie, *Antoine I,* rege, v. Arauco.

Orelli, *I. Gaspar,* filolog, n. 1787 în Zürich, unul din primii filologi ai secl. XIX, preot şi profesor ântâiu de elocuenţă la colegiul Carolinum în Zürich, apoi de literatura antică la univ. de acolo, † 1849. Opuri mai alese a editat ale lui Horaţiu, Cicero şi Tacit. O. a scris: »Inscriptionum latinarum amplissima collectio ad illustrandam romanae antiquitatis disciplinam accommodatae« (Zürich, 1828, 2 vol.), completată prin »Inscriptiones helveticae«, 1844; Poesii filosofice de Campanella, Ierusalimul liberat al lui Tasso, Satirele lui Ariosto, etc,

Oremus, *(lat.)* Domnului să ne rugăm.

Orenburg, guvernam. în Rusia resăriteană, 191,179 km²., cu 1,609,388 loc. (1897), din cari

300,000 Mohamed.; mine de aramă, aur, magnetită, argint, sare. *Capitala O.*, lângă Ural, cu 72,740 loc. (1897); locul principal al comerciului între Rusia şi Asia centrală.

Oreodaphne Nees., (botan.) sin. *Ocotea* Aubl., gen din fam. Laurineae, tribul Perseaceae, cuprinde vr'o 200 specii arbori sau arbusci, respândiţi cea mai mare parte prin America tropicală şi subtropicală, puţine cresc în Insulele Canarice, în Africa australă şi în Insulele Mascarense. Seminţele acestor arbori au un embrion gros şi cărnos, adesea avut în materii grase. Dintre numeroasele specii ale acestui gen menţionăm: *O. guianensis* Aubl., etc. [Z. C. P.]

Orĕscu, *Alexandru*, n. 1817 la Bucuresci, † 1894, profesor şi architect, a început cariera profesorală prin a preda un curs de inginerie şi la înfiinţarea universităţii din Bucuresci (1864) a devenit prof. de geometria descript. la facultatea de sciinţe. Dela 1885—94 a fost rector al universităţii, pe care a representat-o şi mai nainte în senat. In Apr. 1876 a fost pe 3 septĕmâni ministru al cultelor. Ca architect a construit edificiul universităţii din Bucuresci, hotelul Carol din Constanţa, şi a restaurat mitropolia din Iaşi. A scris: Geometria descriptivă.

Oreste, pseudonimul sub care *Stroe D. Brătianu* (fiul lui Dumitru Brătianu), iscălea faimoasele sale articole adresate Doamnei Adam dela »Revue des Revues« din Paris şi cari au hotărît pe această fanatică maghiarofilă să ia apĕrarea Românilor subjugaţi din Ungaria. S. D. B., n. 25 Nov. 1872 în Bucuresci, studià dreptul la Paris. Ajuns aici îşi consacră tot timpul sĕu liber pentru apĕrarea drepturilor Românilor din Transilvania. Reorganisă cu totul Liga culturală română din Paris, a cărui suflet devenise el. B. reuşi să câştige presa franceză pentru chestiunea română din Ungaria şi publicà o întreagă serie de articoli în această chestiune. † 14 Aug. 1892. [Dr. Popovici-Hatzeg.]

Orestes, după mitol. greacă fiul lui Agamemnon cu Klytämnestra, fratele Iphigeniei. Aegistos seducând pe mama lui, O. i-a omorît pe amêndoi. Acest fapt, spus de Omer în Odisea, fù desvoltat în deosebite moduri de poeţii Aeschil, Sofocle, Euripide, la Romani de Seneca, la moderni de Voltaire, Alfieri, Goethe, A. Dumas, Leconte de Lisle, ş. a., cari au luat pe O. ca erou principal al tragediilor lor, sub titlul de O., Electra, Eumenidele, Choephorii, etc.

Oreviţa, com. rur. în Rom., j. Mehedinţi, compusă din 3 căt., cu 1800 loc. (Dicţ. geogr. 1894), cari se ocupă cu agricultura, prăsirea vitelor şi îndeosebi cu cultura viei, care dă vinul renumit de O. Ruine vechi, numite de locuitori »Cetatea Latinilor«.

Orexina, $C_{14}H_{12}N$, un derivat dela Chinazolina, întrebuinţat ca medicament al stomacului. Pulbere amorfă abia solubilă în apă.

Orez, *(Oriz, Urez)*, numiri populare ale plantei exotice Oryza sativa L. (v. ac.).

Orezu, mănăstire, v. Horezu.

Orfan, cel remas pe urma unuia sau ambilor părinţi. Acest termin se aplică numai minorilor.

Orfanal, tot ce e privitor la protecţiunea orfanului, legiferat în toate statele civilisate.

Orfelinat, *(Orfanotrofiu)*, institut pentru crescerea de copii orfani şi găsiţi, lăpĕdaţi. Administraţiunea în general şi serviciile carităţei publice în parte, îngrijesc de asemenea copii în diferite state în mod diferit. In România legea comunală şi legea consiliilor judeţene obligă pe comuna şi judeţul ca să îngrijească de acei copii; pe de alta există institute publice pentru orfani şi copii găsiţi, întreţinute de stat, despre care am vorbit în articolul: Copii găsiţi.

Orfeon, *(Orpheon)*, nume dat în Francia atât societăţilor corale populare, executând musică fără acompaniament, a capella, cât şi corporaţiunei generale formată din totalitatea acestor societăţi. [T. C.]

Orfeu, (grec. *Orpheus)*, cel mai renumit din poeţii legendari ai Greciei, presupus a fi existat în secl. XIII sau XIV a. Chr. Necunoscut lui Hesiod şi Homer, e pomenit mai întâiu de Ibycus, secl. V a. Chr. Fiul musei Calliope şi al lui Apollo, care îi dete lira, după alţii al tracului Oeagros. Prin cântecele sale îmblânḑia fiarele selbatice, mişca pietrile, arborii şi rîurile, şi civilisà Tracia. Când murí soţia sa Eurydice, muşcată de un şerpe, O. se coborí în infern şi prin glasul şi lira sa, înduioşă atât de mult pe Pluton şi Proserpina, încât îi îngăduiră să readucă în lume pe Eurydice. Insă neputênd resista dorinţei de a o priví înainte de a ieşí la lumină şi călcând astfel ordinul ḑeului, o pierdù iarăşi pentru vecie. După reîntoarcerea din expediţiunea argonautică, la care luà parte, voind a se opune cultului dionisiac, fù sfăşiat de Menade sau bacantele traciene, pe cari le despreţuia. Capul şi lira sa fură duse de undele mării până la insula Lesbos, mai târḑiu patria celei mai bune poesii lirice. Pentru mulţi O. e numai un mit, sau mai bine o alegorie, care simbolisează începutul şi desvoltarea progresivă a poesiei şi culturei. Un alt O. se crede a fi fost întemeietorul »misterelor orfice«, instituţiune religioasă, secretă, care avù influenţă asupra literaturei şi religiunii eline. Scrierile atribuite lui O. sûnt: a) »Orficele«, scrieri religioase, despre originea ḑeilor, începutul lumei, curăţirea sufletelor; parte de prin secl. VI şi V a. Chr., parte de prin secl. I, II şi III d. Chr., remase numai fragmente, al căror cuprins e resumat de Goethe în »Orphisches«; b) »Argonautica«, poemă despre expediţiunea în Colchide; c) »Imnuri«; d) »Lithica«, cea mai bună didactică despre pietrile preţioase, arĕtând puterea lor tainică. Publicate mai întâiu la Florenţa, 1500, fură tipărite întâiu de Alde, Veneţia, 1517; apoi editate de H. Etienne în »Poëtae graeci principes heroici carminis« de Gessner şi Hamburger, Leipzig, 1764, şi ameliorată de G. Hermann, cu o traducere în versuri latine de Gribelli.

Orfevrerie, *(franc.)* aurărie, argintărie.

Orga, (lat. *Organum*, franc. *Orgue*, germ. *Orgel)*, instrument musical cu claviatură, în care sunetul e produs prin acţiunea unui curent aerian asupra unei serii de tuburi. Dimensiunile variază dela un instrument la altul, dela mici instrumente portative până la monumentale instrumente ale catedralelor occidentale. O. ca şi celelalte instrumente cu claviatură poate da simultaneu un mare numĕr de sunete, dar în acelaş timp poate da şi acelaş sunet într'o mare varietate de timbre, astfel că cu drept cuvênt poate fi considerată ca o aglomeraţiune de in-

strumente şi comparată orchestrei. In O. sûnt trei părţi principale: 1) Mechanismul de insuflaţiune, foile, reservoriile de aer şi canalele conducĕtoare. 2) Mechanismul de mânuire, claviaturele şi registrele şi 3) aparatul sonor format dintr'o nenumĕrată mulţime de tuburi, de diferite forme, şi cu diferite mijloace de provocaţiune a vibraţiunei sonore. Principiul formaţiunei sunetului în O. e foarte simplu. Deasupra unui reservoriu plin cu aer comprimat prin foi, e o serie de tuburi sonore, în care intrarea curentului e împiedecată prin o serie de supape; dacă prin intermediarul tastelor claviaturei, deschidem supapele corespunḑĕtoare, nimic nu mai împiedecă curentul îngrămădit în reservoriu, de a străbate în tuburile deschise şi a le face să sune. [T. C.]

Organ, *(grec.)* înseamnă instrument şi are ca sinonime cuvintele membru şi mĕdular. O. este acea parte din un întreg natural, care avêndu-şi existenţa prin funcţiunea celorlalte O., singur, ca parte, este şi scop dar şi mijloc spre ajungerea scopului. Fiecare O. îşi are raţiunea existenţei numai prin întregul, căruia aparţine, avênd singur destinaţia de a împliní anumite funcţiuni. Combinarea organelor într'un întreg încât să corespundă raporturilor şi funcţiunilor vieţii, se numesce *organisaţiune.* O. se mai numesce vocea, mai cu samă la cântăreţi. O. se numesce şi o persoană prin mijlocirea căreia se declară o voinţă ori se face ceva. O. se ḑice la foile periodice de publicitate menite a fi mijlocul de manifestare a unor vederi. O. de simţire. O. sûnt şi părţile unei maşini.

Organic, este atributul fiinţelor provĕḑute cu organe. In chimie se numesc substanţe O.-ce ce nu se pot extrage decât din fiinţe O.-ce (plante, animale), însăşi sciinţa ca atare se numesce: chimie organică. [Pl.]

Organisaţiune, modul cum este organisat un corp, starea lui şi totalitatea părţilor ce-l constituesc; constituirea unui stat, unui aşezământ public sau particular. v. Organ, Organism.

Organism se numesce un întreg natural cu complexul unui numĕr de organe, unde combinaţiunea este astfel încât fiecare parte servesce atât ca scop cât şi ca mijloc spre ajungerea scopului comun. Precum fiecare organ al unui O. îşi are raţiunea existenţii numai prin funcţiunea întregului, tot aşa funcţiunea lor, a tuturor, garantează O.-lui existenţa. Ca O.-e se consideră şi sûnt dintre fiinţele existente: plantele şi animalele. In asemĕnare cu mechanismele şi industrismele, O.-ele se desvoaltă din intern prin intussuscepţiune, cresc şi se susţin prin schimbarea şi premenirea materiilor, până când îşi ajung scopul sau sûnt nimicite prin forţă. Pe lângă aceasta toate O.-ele mai au şi o anumită spontaneitate. Caracteristica principală a O.-lor este puterea de viaţă. [Pl.]

Organist, instrumentist ce cântă din orgă. In secl. trecuţi se dădea numele de O. în general compositorilor, atât din faptul că orga era instr. favorit al acestora, cât şi cu privire la specia de armonie primitivă numită organum (v. ac.).

Organogenia, *Organografia,* v. Morfologia.

Organolite, se numesc roce de origine organică, s. e. chihlibar, petroleu, etc.

Organon, *(grec.)* in fond înseamnă instrument. Aristoteles a numit mâna organul (instrumentul) organelor, iar Plutarch sufletul instrument în mâna lui Dḑeu. O. au numit ordinatorii operelor lui Aristoteles scrierile lui logice pentru cuvêntul, că logica ar avea valoarea unui organ sau instrument pentru dreapta cugetare Acest O. cuprindea scrierile: despre categorii, asupra interpretării, analitica priora şi posteriora, apoi topica. »Novum O.« a numit Baco de Verulam studiile sale asupra gnoseologiei, de asemenea Lamberi. Kant numesce O. complexul de îndrumări, cari ne arată calea cum putem ajunge la cunoscinţă, iar Fries complexul de reguli, după cari trebue să construim o sciinţă. [Pl.]

Organotherapia, (grec., med.) tratarea medicală a morbilor unor organe prin întroducerea în corpul omenesc a substanţei organelor corespunḑĕtoare dela animale. O. se basează pe experienţa, că îmbolnăvirea sau lipsa unor organe, în special a glandulei tyreoide, provoacă conturbaţiuni în organism, ceea ce se poate evita, până la un grad oarecare, prin consumarea organelor corespunḑĕtoare dela animale.

Organozoare, *(grec.)* parasiţi ce trăiesc în interiorul organelor animalelor.

Organsin, firele de mătase cele mai bune, cari se folosesc ca urzeală la ţesutul mătăsii.

Organtin, stofă de bumbac rar ţesută şi apretată tare, servind mai cu samă la căptuşirea rochiilor de dame.

„Organulu Luminarei. *Gezeta Besericésca, Politica, e literaria«,* înfiinţată în Blaj de Timoteiu Cipariu cu începutul anului 1847 cu devisa: »pacea, unirea minţilor şi a inimilor, bunul înţeles între fraţii de un sânge şi o limbă.« In anul I a apărut în fiecare Sâmbătă, în anul II (1848) în fiecare Mercuri. După memorabila adunare naţională din 3/15 Maiu 1848, foaia îşi schimbă titlul în *»Organu Natiunale«,* iar cu erumperea revoluţiunii din acel an îşi sistează apariţia. In această foaie se găsesce descrisă mai fidel adunarea din 3/15 Maiu 1848 de însuşi T. Cipariu. [nt.]

Organum, *(lat.) organon, (grec.)* nume dat mai ântâiu în general ori cărui instrument musical, şi apoi pe la începutul creştinismului în special instrumentului numit *orga* (v. ac.).

Tot numele de O. s'a dat celei mai vechi şi mai primitive forme a polifoniei. Acest O. consta în acompaniarea unui cânt dat executat de o voce, prin alte voci mergênd în quartă inferioară, în quintă superioară sau în combinaţiuni de ale acestora. Când O. era numai în două voci, se numia în special diafonic, reservându-se expresiunea de O. propriu ḑis pentru cel în trei sau patru voci (triplum sau quadruplum). In această stare O. se menţine până în secl. XI. Un pas mai departe se face prin aşa numitul *falso bordone,* care se basa pe mişcarea paralelă în terţe şi sexte, şi apoi prin părăsirea paralelismului şi amestecul intervalelor. Aceasta se face mai ântâiu la O. în două voci, *diafonia* se transformă în *discantus,* şi apoi cătra secl. XIII şi la cel în trei sau patru voci. Deşi principiul vechiului O., mişcarea paralelă în quinte, quarte şi octave e radical transformat prin aceste inovaţiuni, totuşi numirea de O. persistă încă pentru aceste specii de polifonii primitive, şi titlul de *organist* echivalează pe acele timpuri cu acel de compositor. [T. C.]

Orgasmus, *(greo.)* aflux mare de sucuri cătră un organ; iritație sensuală.

Orgii, *(grec.)* petreceri destrăbălate și serbări sgomotoase date în onoarea lui Bacchus. Adi ori ce chef sau chiulhan făcut fără mĕsură și rușine.

Orheiu, *(Orcheiu)*, oraș, capitala jud. O., Basarabia, așezat pe malul stâng al rîului Prut. Actualul O. e un orășel trist, murdar și plin de Ovrei habatnici. Orașul este zidit în apropiere de antica cetate dacă *Petrovada*, ale cărei ruine se numesc »vechiul oraș«. In secl. XIII și XIV O. a fost reședința sĕrdarilor Basarabi. La începutul secl. XIX O. era un orășel deja neînsemnat, încungiurat de păduri și livedi. La 1835 Rusia îl făcù centrul județului. O.-ul are 7340 loc., parte Românì, parte Ovrei. Are 2 biserici ort., 1 biserică arm. și 1 sinagogă. Biserica catedrală a orașului cu hramul Sf. Dumitru a fost zidită de cătră Vasile Lupu, domnul Moldovei, pe la 1632. Deasupra ușei, la întrarea în biserică, s'a păstrat până acum o inscripție în limba slavă, pe care Zamfir C. Arbore, autorul cărței »Basarabia în secl. XIX«, o traduce în următorul mod: »Cu voia Tatălui, ajutorul Fiului și săvîrșirea Sf. Duch a început și a zidit această biserică în numele sfântului slăvit și marele martir Dumitru, făcĕtor de minuni, Io Vasìle Voevoda, cu mila lui Dumnedeu Domn al Moldovei și Domnița sa Todosia și fiul sĕu Ioan Voevod«. Marca orașului, precum și a județului O. este următoarea: pe câmp albastru un arbore. — *Jud. O.* din Basarabia are o întindere teritorială de 10,102 mile pătr., cu o poporaț. de preste 242,000 loc., majoritatea covîrșitoare Românì, iar restul Ovrei, Ruși, Rusneaci.

Oribasius, n. 326 d. Chr. în Pergamos, medicul împĕratului Iulian; după moartea acestuia a fost exilat, dar în curând a fost rechiemat la Constantinopole; pe la anul 403 d. Chr. avea mare trecere. La încredințarea lui Iulian a publicat un vast extras din toate operele medicale, ce erau cunoscute.

Orient, partea de unde resare soarele, resărit, est, în opos. cu Occident. Pentru noi de regulă: țeară în Asia; extremul O.: China, Japonia, etc. — *Oriental,* care e spre O., ce ține de O.

Oriental, stofă deasă, v. Satin.

Oriental *imperiu* —, v. Roman imperiu —.

Orientală *biserica,* v. Ortodoxă biserica.

Oriental, resboiul. *(Resboiul româno-ruso-turc 1877—78.)* Românii își aveau independența națională în prima periodă dela apariţiune: Muntenia până la 1460, Moldova până la 1516. In a doua periodă capitulează suzeranității Turciei. Suveranitatea internă însă și-o păstrează până la 1716, țerișoarele avĕnd dreptul a-și alege domnii lor, a-și crea armate, legi, etc. Suzeranitatea consta în plata unui tribut, în schimbul căreia se bucurau de ocrotirea Turciei când erau atacate, astfel că țerile române n'au fost nici odată sub administrațiunea sau încorporate Turciei ca: Grecia, Serbia, Bulgaria. Turcii nu se țin de acest angajament și căutând chiar a le încorpora, Românii cu armele în mână își susțin causa, colaborând chiar la menținerea ordinei în Peninsula Balcanică și opresc pe Turci a-și mai întinde dominațiunea. La 1716 Turcia trimite în țerile române, contra tractatelor, domni fanarioți. La 1821 rescoala lui Tudor Vladimirescu pune capĕt acestei usurpațiuni, și țerile își aleg iar domnii lor. Resboiul din 1853—56 (al Crimeii v. ac.), aduce tractatul dela Paris 1856, în care puterile Europei, deși lasă legăturile anterioare turco-române, le garantează integritatea teritoriului și administrațiunea internă, cunoscênd deci importanța țerilor române ca posițiune geografică în Orient, le iau sub protecțiunea lor. La 1858 aceleași puteri convin la Paris organisarea definitivă a acestor două principate și ele ca urmare își aleg un singur domn pe I. Cuza, făcênd o singură țeară. Cuza abdică; Românii pentru a-și garanta mai mult existența, la 1866 aleg domn pe principele Carol I de H.-Sigmaringen. Acestui eveniment, urmează progresul României în interior și crearea de armate bine organisate. Tractatul din 1856 prescrie îmbunătățirea sorții întregului creștinism din imperiul Otoman. Turcii nu respectă aceste condițiuni și nemulțămirile se manifestă în Peninsula Balcanică, prin rescoala Herțegovinei în 1875, căreia urmează acelea din Muntenegru și Serbia. Puterile Europei nu ajută rescoalele, însă în 1876 trimit Porții un memorandum prin contele Andrásy. Resculații nu se mulțămesc numai cu promisiunile Porții și în 1876 încep mai cu furie atacurile, la cari se mai alipesc și Bulgarii. Turcii respund cu acte de crudimi și barbarii. Anglia se alarmează, apoi Germania, Francia prin omorîrea consulilor lor dela Constantinopole, în urmă și Italia vĕdênd continuarea crudimilor, fac un memorandum Turciei în Maiu 1876 spre restabilirea ordinei. Sultanul Abdul-Azis însă moare, următorul Murad V voiesce împăciuirea, dar e contrariat de guvernul sĕu. Suferințele creștinilor continuând, Serbia (Milan) în Iulie 1876 declară resboiu Turciei, Muntenegru o imitează. România primesce îndemnuri a ajuta pe creștini, totuși ea remâne neutră ca și în trecut avênd legături cu Turcia, drept care trimite în Iulie un corp de observațiune la frontiera Serbiei, evitând întrarea și formarea bandelor pe teritoriul român și cere puterilor garanțe și chiar Porții neutralitatea Dunării. Poarta acceptă. Când operațiunile Serbo-Turce ajung la Vidin, România măresce corpul de observațiune întindênd rețeaua până la Calafat. Turcii protestează că Românii învoiesc formarea de bande bulgare pe teritoriul lor și înlesnesc trecerea munițiunilor în Serbia. Apoi insultă, relativ la suveran, pe România prin o notă; totuși Românii își mențin linia de conduita începută. Puterile Europei la finea anului 1876 impun Turciei armistițiu pentru înțelegeri pacinice, cari încep în conferențe la Constantinopole în 31 Dec. 1876. Această pace dorindu-o și Rusia, a fost anunțată Turciei prin consulul respectiv.

România protestează contra umilirei aduse suveranului prin notă, cum și că o consideră ca provincie turcească, iar puterile Europei recunosc de bun protestul. Negocierile în conferență nu sûnt primite de Poartă și conferența se închide. Tractatul din 1774 dela Kuciuc-Kainargi îndreptățea pe Rusia a proteje creștinismul în Balcani și astfel spre a intimida pe Turcia să cedeze cererei puterilor, se armează din vreme. Serbii sûnt bătuți și prin protecția Rușilor reușesc încheierea unei păci serbo-turcă. Rusia ob-

ține pe lângă puterile Europei a impune Turciei, prin protocolul din Martie 1877, să-și pună armata pe picior de pace. Turcii refusă. Iată dar conflictul ruso-turc de care Românii îngrijindu-se, mobilisează la 1 Aprilie 1877. Scopul Românilor era de a împiedeca teatrul resboiului pe teritoriul lor și deci cu armata compusă din 4 divisii (47,000 oameni și 180 tunuri) ocupă mai multe puncte pe Dunăre. Rușii declară resboiu Turcilor la 12 Apr. 1877 cu 6 corpuri de armată concentrate în Basarabia efectiv de 140,000 oameni și cu 4 corpuri de armată concentrate în Caucaz cu efectiv de 60,000 oameni. Turcii fac față pe teatrul de resboiu din Europa cu 3 grupuri de armată la Rusciuc, Varna și Vidin și cu puncte de observațiune pe întreaga dreapta a Dunării, cu efectivul de 400,000 oameni și 684 tunuri, iar pe cel din Asia cu 150,000 oameni, 600 tunuri de cetate și 252 de câmp. Armamentul rusesc era: arma Krinca și carabina Berdan, tunuri de bronz încărcate pe la fund și puține de oțel Krupp. Armamentul turcesc: arma și carabina Henry-Martiny, tunuri oțel Krupp. Armamentul românesc: arma Krinca și Piabody, carabina Dreys, tunuri Krupp și de bronz încărcate pe la gură. România prin nota dela 11 Apr. 1877 e învitată de Poartă a lupta contra Rusiei.

România refusă și vedêndu-se abandonată și de sprijinul puterilor Europei, încheie cu Rușii o convențiune pentru trecerea armatelor lor prin țeară. Rușii la 11 Apr. trec Prutul chiar înaintea încheierii convențiunii și ocupă Bărboșii, iar trupele române pe mĕsură ce Rușii înaintau, se retrăgeau spre a evita conflictele, spre Bucuresci. In 60 de ḑile trupele rusesci se găseau desfășurate în interiorul României cu puncte de observațiune în lungul Dunării până la Turnu-Măgurele, iar de aci la Turnu-Severin se găseau trupele române. Malul drept al Dunării era ocupat de Turci cu trupe de observațiune. Românii fortifică malul stâng cu deosebire Calafatul aflător în fața cetății Vidin ocupată cu 50,000 Turci. La 11 Apr. încep bombardamentele Turcilor pe malul stâng. Românii respund. Turcii se decid pentru defensivă, iar Rușii pentru ofensivă și la 10 Iulie trec cu un corp de armată Dunărea pe un pod construit la Brăila. Turcii se retrag și acest corp rusesc Zimerman la 17 ajunge la linia Cernavoda-Constanța. In susul Dunării Rușii demonstrează trecerea la Flămânda și o fac la Zimnicea în 16, 17 și 18 Iulie. Impĕratul Rusiei trece și el în Bulgaria pe la Șiștov. Rușii împărțindu-se în trei corpuri de aci operează în contra Rusciucului, Nicopolului și spre trecătorile Balcanilor. Corpul lui Gurco la centru ocupă până la 25 Iulie Biela, Têrnova, Gabrova și Drenova, iar Turcii se retrag. Krudner cu Scobelef înaintă la Nicopole, și întăririle dela Turnu-Măgurele se ocupă de divisia 4 română. Gurco cu mare energie trece Balcanii la 30 Iulie prin trecĕtoarea Hani-Bogaz, și voiesce a ataca pasul Șipca pe la sud odată cu corpul Stoiletof la nord. Ambele atacuri nu au avut loc în aceeași ḑi, dar Turcii neputênd resista, predau Șipca la 7 Iulie. In 16 ḑile Rușii străbat ambele linii de resistență ale Turcilor, cari desmetecindu-se dau ordin de concentrarea trupelor spre a face față operațiunilor ruse. Turcii se adună la Eschi-Zagra și Eni-Zagra și Gurco, fără a mai fi ajutat, este respins, retrăgêndu-se prin pasul Hani-Kioi la 27 Iulie fără a fi urmărit de Turci. Abia la 9 Aug. Suliman atacă Șipca ocupat de puțini Ruși și neisbutind remâne în posițiune. Corpul II Marele duce Nicolae se îndreaptă în August cu două coloane la Rusciuc și Rasgrad, ajutat și de corpul XI ce trecuse Dunărea la Pirgos. M. duce căuta a împresura Rusciucul și neprimind ajutor, atacat de Turci, se retrage. Corpul lui Krudner, ajutat de bateriile române de pe stânga Dunării, ocupă Nicopole la 4 Iulie. Trupele rom. observă malul Dunării și chiar fac recunoascere asupra Vidinului. Guvernul român cere Rusiei participarea armatei rom. contra Turcilor, însă sûnt refusați, Rușii considerând acceptarea ca o înjosire pentru armata lor. Krudner după luarea Nicopolului primesce ordin a merge la Plevna unde se stabilise Osman-Pașa, neputênd ajunge la timp în ajutorul Nicopolului. La 9 Iulie corpul IX Șilder-Șuldner atacă Plevna succesiv, întră chiar în ea, însă neprimind ajutoare se retrage neurmărit de Turci. Tot acest corp atacă din nou Plevna la 18 Iulie, însă sûnt înfrânți de Turci și a doua oară. Suferind acest mare eșec, Rușii mobilisează noue corpuri aducênd și garda imperială, și fiind înspăimêntați de avêntul Turcilor, cari de astă dată încep urmăririle, cer ajutorul Românilor prin următoarea notă a M. duce Nicolae adresată Principelui Carol I »Vino în ajutorul nostru, treci Dunărea ori unde vei voi, cum vei voi, sub ori ce condițiuni vei voi, dar vino grabnic în ajutorul nostru. Turcii ne prăpădesc. Causa creștină e pierdută.« La 16 Iulie o brigadă română trece Dunărea și ia Nicopolul în primire. La 20 Iulie trece și restul armatei cu domnitorul, care merge la Gorni Studena și presentându-se Țarului, este primit afectuos și numit comandant. Mehmed-Ali, noul comandant al Turcilor din estul Bulgariei, trimite un corp la nord apărând Valul lui Traian și două corpuri contra M. duce Nicolae, îl atacă, îl respinge și la 21 Sept. noul comandant al acestor trupe Soliman-Pașa esitând urmărirea, M. duce ia din nou ofensiva. Soliman care fusese în Muntenegru vine cu 50,000 și atacă Șipca la 9 Sept., după două atacuri nu pot respinge pe Rușii ce erau întăriți la Șipca.

Principele Carol ia comanda armatei de Plevna la 18 Aug. și la 29 și 30 Aug. bombardează posițiunile. Românii iau Grivița și o păstrează, Rușii cu Scobelef iau trei redute, pe cari le pierd din nou. In aceste atacuri Rușii pierd 12,000 oameni și 300 oficieri, iar Românii 2500 cu 56 oficieri. Atacurile forțate nereușind, într'un consiliu de resboiu presidat de Principele Carol se hotăresce împresurarea Plevnei. Preparațiunile încep, generalul Totleben este chiemat a conduce lucrările. Românii împresor la nord și nord-vest spre Vid, după ce colonelul Slăniceanu și generalul Meendorf luară Rahova, iar Rușii restul, avênd pe Gurko la sud, care ocupă Lovațul, Dubnicul și Telis. Astfel blocarea e terminată, în timpul căreia Turcii se apĕrară cu bărbație. Sachir-pașa cu un corp de armată pe la sud-vest încearcă deblocarea, însă fără succes. La 27 Nov. dimineața Osman cu 20,000 oameni cearcă ieșirea spre vest, lăsând ordin, ca după 2 oare să iasă și restul de 40,000. Turcii reușesc a respinge pe Ruși, le iau câteva baterii, însă

aşteptând să iasă restul din Plevna, reservele ruse aleargă şi resping pe Osman în Plevna. Turcii decimaţi de artileria investirei depun armele, capitulând 40,000 oameni cu Osman în frunte, 200 oficieri şi 77 tunuri. După căderea Plevnei, sultanul trimite pe Soliman-paşa cu toată armata la sud de Balcani spre a închide drumul spre Constantinopole. Gurko, cu tot frigul, trece la 19 Dec. din nou Balcanii. La 4 Dec. Serbii declară resboiu Turciei. La 22 Dec. Gurko atacă trupele turcesci la Sofia în front şi Sêrbii în spate şi astfel ocupă Sofia. Ruşii cu Radetzky nu mai aşteaptă reluarea pasului Şipca şi-l atacă pe la nord la 28 Dec., face 25,000 prisonieri cu 81 tunuri. Gurko şi Radetzky uniţi (150,000) inaintează spre Adrianopole, după ce Gurko bătù la Filipopole pe Soliman-paşa, unde ajung la 8 Ian. După luarea Plevnei, Românii ne mai avênd ce căuta la Constantinopole, şi fiind provocaţi de prădăciunile Turcilor la Dunăre, se despart din armata de Plevna, iau o nouă ordine de bătaie şi îndreptându-se spre Dunăre cuceresc succesiv: Cibru-Palanca, Lom-Palanca, Arcer-Palanca. Turcii respinşi se concentrează la Vidin cu 20,000 oameni şi o artilerie numeroasă. Turcii respinşi se închid în Vidin, iar Românii îl investesc, strîng cercul de investire şi încep un bombardament puternic în 12 Ian. La 22 Ian. încetează bombardamentul, anunţaţi fiind de încheierea armistiţiului de o lună între Turci şi Ruşi. Urmează apoi pacea dela San-Stefano (v. ac.), unde marele duce Nicolae se duse cu toată armata, impunând prin ameninţarea Constantinopolului, condiţiunile de pace. Pacea e întărită de congresul dela Berlin. In urma acestui resboiu, România capĕtă independenţa, ne mai fiind tributară Turciei şi pe nedrept şi contra promisiunilor Rusiei, i-se ia Basarabia, dându-i în schimb Dobrogea. Serbia şi Muntenegru capĕtă iarăşi independenţa, Bulgaria se formează în stat tributar Turciei, Bosnia şi Herţegovina trec la Austria, iar Rusia ia o despăgubire de resboiu de 1410 milioane ruble. Resboiul se caracterisează prin lipsa unui plan de campanie bine stabilit din partea Ruşilor, nesosirea la vreme a trupelor de ajutor, etc. Pentru Turci, o moleciune extraordinară în comandamente, inactivitatea şi lipsa de iniţiativă a comandanţilor de armate, esitarea în urmăriri. Pentru Români reiese necesitatea a da armatei o nouă organisare pentru a fi mai bine pregătită de resboiu. Ordinea de bătaie, dispoziţiunea, metodică în conformitate cu organisaţiunea unei armate, prescriind compunerea şi constituirea marilor comandamente, după cari o armată este aranjată a merge într'un resboiu sau pentru a da diferite lupte.

Orientală, *chestiunea.* Turcia a fost comparată cu un om bolnav, al cărei sfirşit se aşteaptă în fiecare ḑi şi ai cărei moştenitori sûnt mulţi şi neînţeleşi între ei. Moştenitori de drept ar trebui să fie popoarele supuse de Turci, însă ele nu se înţeleg între ele şi puterile mari creştine nu le lasă să se înţeleagă, în speranţa de a lua ele moştenirea. Intre puteri Rusia se consideră cea mai îndreptăţită în pretenţiile ei. Ea se privesce ca moştenitorul imperiului bizantin şi vede în Constantinopole viitoarea sa capitală. Relaţiunile ei de origine şi de religie cu popoarele supuse Turcilor îi permit să provoace în Turcia furtună sau linişte, după plăcere. Austria şi Germania vor a păstra status quo, şi mai ales cea din urmă sprijinesce desvoltarea Turciei spre a o introduce între statele europene. Anglia şi Francia se sforţează a-şi mări influenţa lor comercială în Turcia şi a lua bucăţi din ea, deşí nu vor desfiinţarea ei. Prima îngrijire pentru moştenirea Turciei s'a ivit din partea Austriei. In primul resboiu al Caterinei II cu Turcii, Austria începù să trateze cu Poarta şi Rusia încheie pacea dela Kuciuc-Kainargi (1774). Apoi Anglia îi dete ajutor contra lui Bonaparte în expediţia Egiptului (1798). Intervenirea Europei apusene se simţí mai mult în resboiul de independenţă al Grecilor, în atacurile lui Mehemet-Ali contra Turciei şi atinse culmea în resboiul Crimeei, când, spre a păstra integritatea Turciei, Anglia şi Francia purtară împreună resboiu cu Rusia. C. o. se puse din nou cu resboiul din 1877—78, când tratatul din San Stefano desfiinţà aproape cu totul Turcia europeană. Congresul din Berlin (1878) modificà dispoziţiunile Rusiei, mări puterea Austriei în Balcani, dar chestiunea Egiptului (1881) ocupat de Anglia, chestiunea Rumeliei orientale alipită la Bulgaria (1885), chestiunea Cretei şi resboiul Greciei (1897) au fost aproape de a provoca noue resboaie mari. In ḑilele din urmă turburările din Macedonia întreţinute de excitatori bulgari, cari vor alipirea provinciei, inspiră mari îngrijiri. Românii au în C. o. mari interese, căci nu numai soartea fraţilor lor, a Românilor macedoneni (Arămâni), se joacă acolo, ci chiar viitorul României va fi atins prin crescerea şi unificarea Slavilor, cari formează majoritatea populaţiunei din peninsulă. De aceea Românii doresc păstrarea Turciei şi civilisarea ei.

Orientale *limbi,* se numesc limbile popoarelor Asiei şi celor mahomedane din Africa şi Europa. Arabica şi ebraica începură a fi studiate de Europeni încă din evul mediu, atât din motive religioase pentru respândirea creştinismului şi dela reformaţiune pentru esegesa bibliei, cât şi pentru studiul operelor literare şi sciinţifice ale Arabilor şi a filosofiei lui Aristoteles tradusă în limba arabă. Încă din secl. XIII şi XIV erau catedre pentru aceste douĕ limbi la Paris, Bologna, Roma, Salamanca şi Oxford. Papa Urban VIII fundà la 1627 în Roma institutul de »Propaganda fide«, în care se învĕţau limbile O. pentru misionarii catolici. Misionarii iesuiţi din China şi Japonia făcură cunoscute Europei şi aceste limbi. O direcţiune mai sciinţifică primí studiul limbei O. din secl. XVIII, dela descoperirea literaturei indiene. Englezul Wiliam Jones întemeià la 1784 în Calcuta »Societatea asiatică« pentru studiul limbei şi literaturii sanscrite şi al derivatelor ei. Aḑi aceste studii ajunseră la o mare însemnătate pentru cultură şi filologie. Francezii Galland, Anquetil du Perron (secl. XVIII), Silvestre de Sacy, St. Julien, Quatremère de Tassy, Burnouf, Langlois (secl. XIX); Englezii W. Jones, Wilkins, Colebrooke, M. Müller; Germanii Bopp, Grimm, Kuhn Ad., Hammer, W. Humboldt, Benfey; Ital. de Gubernatis A., ş. a., sûnt cei mai renumiţi orientalişti. (Cf. Benfey, Geschichte der Sprachwissenschaft und oriental. Philologie, 1869; Zenker,

Bibliotheca orientalis, 2 vol., 1846—61; Oriental Literary Record dela 1865 încoace.)

Orientalism, ocupaţia sciinţifică cu tot ce privesce popoarele din Orient (Asia) vechi şi noue: limbă, literatură, artă, istorie, religie, etnografie, etc.

Orientalist, cel ce cunoasce şi se ocupă sciinţificesce cu popoarele orientale (Asia) vechi şi noue.

Orientare, determinarea, recunoascerea punctelor cardinale; cercetarea cu deamĕnuntul spre a sci cum să apuce lucrul.

„Orientulu Latinu", ḑiar politic, literar, social şi economic, întemeiat de Aron Densuşianu în colaborare cu Nic. Densuşianu, Teofil Frâncu şi Ioan Al. Lăpĕdatu. A apărut în Braşov doi ani: 1874 (23 Febr. v.) şi 1875 de două ori pe septĕmână: Mercuria şi Sâmbăta. [nt.]

Origanum L., (botan.) gen din vasta familie a Labiatelor, trib. Satureineae, cuprinde plante subfrutescente sau ierburi perene cu frunzele mici integerime sau dentate, cele florale toate reduse la bractee erbacee sau colorate. Acest gen are vr'o 25 specii, respândite mai cu samă în regiunea mediteraniană, una cresce în Insulele Canarice, două sau trei sunt împrăştiate prin Europa sau Asia extratropicală. In părţile noastre cresce *O. vulgare* L. var. *Barcense* Simk., plantă aromatică, cunoscută de poporul nostru sub numirile populare de: Sovîrf, Sovirc, Solovîrv, etc., *O. Majorana* L., cunoscută de poporul românesc sub numirea de Măgheran, cultivat mai cu samă din causa mirosului sĕu plăcut. [Z. C. P.]

Origene, 1) *O. scriitor bisericesc,* n. pe la 185 în Alexandria, din părinţi creştini şi avuţi. Tatăl lui Leonida îi dete prima instrucţiune, dar murí ca martir în 202, după ce i-se confiscaseră toate averile. O matronă nobilă se îndură de vĕduva şi de cei şepte copii ai ei, iar O. îşi continuă studiile în casa ei. In vêrstă de 18 ani el renunţă la cariera lui literară şi deveni profesor la vestita şcoală catechetică din Alexandria. Acum începù activitatea lui fenomenală de scriitor. Mulţămita dărniciei unui prietin, el ocupa şepte stenografi, tot atâţi copişti şi mai multe caligrafe. Studiul lui de predilecţie era biblia, pe care o aprofunda prin compararea diferitelor codice, şi o interpreta cu mult aparat sciinţific. Din nefericire s'au strecurat în lucrările sale mai multe erori în contra credinţei, din care causă a fost excomunicat de episcopul Alexandriei şi atacat cu înverşunare pentru că se hirotonise preot de cătră un episcop din altă diecesă. O. se apĕrà de ortodoxia lui şi se excusà cătră papa Sabian prin aceea, că multe scrieri ale lui fuseseră publicate fără scirea sa. In 249 isbucní o nouă persecuţiune, a cărei victimă deveni şi O.; după o lungă încarceraţie şi felurite chinuri, murí probabil din causa acestor maltratări. După istoricul Epifaniu, O. scrisese pe la 6000 tractate şi opere. Puţinul, cât ni-s'a conservat dintrînsele, a fost publicat între alţii, de Migre, în Patrol. gr. vol. XI—XVII. Operele lui de căpetenie sûnt: Hexapla, cod biblic comparativ; De principiis, tractat mare dogmatic; Contra Celsum, o polemică; 3 vol. fragmente de comentare biblice (Kirchenlexicon, Freiburg in Br. 1895. vol. IX, art. Origenes). [—]

2) *O. filosoful,* contemporan cu O. de sub 1) cu care unii îl şi confundă. A făcut parte din filosofia neoplatonică şi după mărturisirea lui Porphirius să fi scris două scrieri asupra demonilor. [Pl.]

Originalitatea, în arte şi liter., e ceea ce are farmecul noutăţii, opus imitaţiunii sau copiei; în viaţa practică cea ce se abate dela datinele şi convenţiunile sociale. Insă O. în liter. nu stă atât în invenţiune sau în noutatea subiectului, cât în concepţiunea şi forma ce i-se dá. Toate creaţiunile liter. sau artistice sûnt, mai mult sau mai puţin, imitaţiuni după alte modele, şi arta este în întregul ei imitaţiune a naturei, modelul ei etern şi pururea nou. Epopeile homerice sûnt făcute din cântecele poporale; poeţii greci şi-au luat subiectele dearândul din Iliada şi Odisea, şi s'au imitat unii pe alţii, ceea ce dă liter. eline caracterul sĕu naţional, care lipsesce liter. latine, imitată în mare parte după cea greacă. La moderni nimeni n'a imitat mai mult decât Shakespeare, Lafontaine, Molière, care spunea sincer: eu iau bunul meu unde-l găsesc. Faust, cea mai mare operă a lui Goethe şi a secl. sĕu, este imitată după o legendă naţională şi după o altă dramă cu acelaşi subiect; asemenea Don Juan, Infernul şi alte opere clasice. Superioritatea acestor glorioase monumente ale geniului omenesc stă în noul mod de vedere al autorilor, în adâncimea cugetării, în nobleţa şi înălţimea simţemintelor, în puterea pasiunilor, şi în eleganţă, frumseţă şi perfecţiunea modului de expresiune sau a stilului. Acestea constituesc O. lor. Imitaţiunea pierde din valoarea sa şi remâne simplă imitaţiune, când fie ca fond, fie ca formă, este inferioară modelului sĕu. [M. Strajan.]

Orinoco, rîu în America de sud, isvoresce în Sierra Parime, în înălţime aproape 1600 m. Scoborându-se dintre munţi, până la Esmeralda, în depărtare de 230 km., ia direcţiune spre nord-vest; de aici ca la 40 km., în înălţime de 280 m. se începe bifurcaţiunea sa renumită, (v. Bifurcarea rîurilor); mai la vale ia în sine lateralul Ventuari şi se întoarce spre vest, sub delta lateralului Guaviare, însă face o cotitură mare spre nord. In cursul sĕu mai ia în sine lateralul cel mai mare: Rio Meta, apoi Arauca şi Apure (v. ac.), sub a cărui deltă începe cursul sĕu de jos, în care luând direcţiunea spre est, mai ia în sine lateralele: Caura şi Caroni şi se varsă în Oceanul Atlantic. Lungimea sa întreagă: 2225 km.; O. se varsă prin şepte braţe şi canale, dintre cari cel mai însemnat este cel de sud: Imataca. Dela delta sa în lungime de 1500 km. este navigabil. [M. Bodiu.]

Orion, în mitol. grec. un uriaş şi vênător frumos, fiul regelui Hyrieos şi Hyria din Böotia; alţii îl ţin de fiul lui Poseidon. Eos (Aurora, zorile) se amoresează de el, de aceea ḑeii s'au mâniat pe el şi Artemis (ḑină de lună) l-a săgetat, însă mai târḑiu Zeus la rugarea ei a pus pe O. între stele. De aci O. se numesce constelaţiunea cea mai mare şi frumoasă cu steaua α numită Beteigeuze. Lângă el e constelaţiunea cânelui (cu steaua Sirius) simbolul vênătorului. [Atm.]

Orissa, prov. în presidenţia indobritică Bengalia, 23,446 km², cu 4.047,352 loc. Capitala Kattak.

Oriz, v. Oryza sativa.

Orizaba, oraş în statul Mexican Veracruz, 20,000 loc.; lângă el se află *vulcanul dela O.* (Citlaltepetl), 5450 m., stins dela 1566.

Orizont, *(Cerc visual)*, cercul aparent în care se întâlnesce pământul cu ceriul, în realitate însă intersecţiunea planului orizontal, ce trece prin staţiunea observatorului, cu bolta cerească. *Orizontal*, linie sau plan ce sûnt paralele cu suprafaţa unui lichid liniştit, sau mai exact: linia care formează cu verticala un unghiu drept.

Orkhan, *(Urchan)*, al doilea sultan turc, fiul şi urmaşul lui Osman I (1326—59); cuceritor însemnat, el luă pe rând Semendra, Nicomedia; distruse pe Greci în luptele Pelecanon, şi luă Nicea (1330). In 1337 ameninţă Constantinopolul, şi una din ficele împĕr. Cantacuzen deveni soţia lui în 1347. El a fost supranumit »Numa al Orientului«. Fratele sĕu, ***Ala-Edin***, care nu voise să împartă domnia cu O., se mulţămi a fi vizir. El se distinse ca un mare reformator al imperiului otoman, al armatei, etc.; împreună cu fratele sĕu creară renumele domniei acestuia.

Orkneys, *(Orcade)*, grupă de insule la colţul nordic al Scoţiei, 67 insule, din cari 28 locuite, 1004 km². cu 30,453 loc. (1891).

Orlándo furioso, *(ital.)* eroul epopeei cu acelaşi titlu a lui Ariosto, care întoarce în ridicul acest ideal al cavalerismului medieval, trimiţênd pe cavalerii lui să-i cânte mintea în lună; ***O. inamorato***, epopee de Bojardo.

Orlat, com. rom. în Trans., cott. Sibiiului. 1701 loc. (1890), din cari 1583 Rom. Locuitorii se ocupă cu lucrarea pământului, cu crescerea vitelor şi îndeosebi cu lemnăritul. O. are 2 biserici, are şcoală cu bun renume dela înfiinţarea regimen. rom. I de graniţă (1763), al cărui centru a fost O. Până pe la 1878 in O. a fost o vestită berărie, este fabrică de hârtie şi de căldări, fabrici de tors şi scărmânat lână, mai multe mori, piuĕ de postav şi de oleiu, şi ferestraie (joagère). La O. sûnt cariere de piatră de var. este un institut de credit şi econ. cu numele »Brădetul«, staţiune de cale ferată. (Cf. Monografia com. Orlat de Romul Simu.)

Orlea, com. rur. în Rom., j. Romanaţi, situată lângă balta Potelu şi în apropiere de Dunăre; se compune din satele O. şi Orliţa, avênd în total 1701 loc. (Dicţ. geogr. 1889), cari se ocupă cu agricultura şi prasirea vitelor, 1 biserică şi 1 şcoală.

Orlean, *(Attallo)*, o substanţă colorantă din regnul vegetal şi anume extras din planta Bixa Orellana (v. ac.). Ea se disolvă în alcool şi eter cu o coloare portocalie; în alcalii se solvă cu o coloare roşie; servesce la coloratul lânei, mătăsii, hârtiei, brânzei, untului, etc.

Orléanişti, partid politic francez devotat soartei familiei de Orléans. Datează din timpul revoluţiunei, avênd de scop substituirea ramurei cadetă la cea ântâiu născută a Burbonilor, ce se realisă la 1830. După 1848 O. persistară ca partid politic alături cu cel republican, bonapartist şi legitimist. Astăḑi însă, după moartea contelui de Chambord (1883), partidul e confundat în cel regalist. [L.]

Orléans, stofă uşoară ţesută din lână amestecată cu bumbac, unicoloră, imprimată, etc.

Orléans, (vechiul *Cenabum)*, oraş în Francia, residenţa districtului cu acelaşi nume, a depart. Loiret, a episcopiei cat. şi consist. protest., pe malul drept al rîului Loire, lângă canalul O. şi calea fer.; 64,492 loc. (1896); comerciu foarte viu, cu articli princip.: cărbuni de piatră, bere, lână, cereale, vin, fructe ş. a. Din oraşul vechiu preste Loire conduce un pod frumos spre suburbiul sudic St. Marceau, spre nord dela pod, Rue Royale conduce spre piaţa Du Martroi, în centrul oraşului, unde se vede statua ecuestră din bronz a Jeannei d'Arc, pe al cărei piedestal sûnt 16 reliefe din bronz. Strada Bannier conduce spre piaţa cu acelaşi nume, unde se află biserica St. Paterne, în stil gotic, dela care spre est şi vest până la Loire se întind bulevardele frumoase. Din Rue Royale se ramifică spre est strada Jeanne d'Arc, ce conduce spre piaţa St. Croix, pe care se vede catedrala imposantă St. Croix, în stil gotic. Tot aici este casa oraşului din 1530. In strada Jeanne d'Arc este statua republicei, Hôtel Cabut cu museul istoric ş. a. In apropierea Loirei este Notre Dame de Recouvrance, în aducere aminte a eliberărei prin Jeanne d'Arc, biserica St. Aignan, prefectura, palatul de justiţie, Hôtel de Dieu, aproape cel mai frumos spital al Franciei; biblioteca are 60,000 vol., grădina botanică, multe societăţi sciinţifice ş. a. O. deja înainte de Iuliu Cesar a fost capitala unei seminţii gallice, Carnutes; prin adunarea aici a Druiḑilor deveni totodată locul sfânt al Gallilor celtici. 52 a. Chr. a isbucnit rescoala contra lui Cesar. Impĕratul Aurelian i-a dat numele de Curitas Aureliani. In resb. cu Englezii 1429 aici au bătut Francezii în frunte cu Jeanne d'Arc pe Englezi şi au eliberat fortăreaţa de asediul acestora. In resb. cu Hugenoţii O. a fost apĕrătorul principal al reformaţilor. In resboiul 1870—71 în jurul O. asemenea a fost lupte sângeroase. [M. Bodiu.]

Orléans, numele mai multor ramuri ale familiei regale franceze, din cari doué au ocupat tronul Franciei. Numele vine dela ducatul O., care dela 1344 fù dăruit de rege ca apanaj fiului mai tiner. Primul duce a fost Filip, al patrulea fiu al lui Filip VI (1344—75). Alt duce a fost Ludovic I, fratele lui Carol VI şi întemeietorul familiei *O.-Valois*, omorît în Paris (1407). Carol, fiul lui, fù capul partidului Armagnac şi făcù pe ducele Burgundiei să se alieze cu Anglia în resboiul de 100 ani. A fost poet. Fiul acestuia, Ludovic, s'a suit pe tron cu numele Ludovic XII şi a unit O. cu coroana. Francisc I l-a dat fiului sĕu Henric, care mai pe urmă fù rege şi tot astfel s'a dat viitorilor regi francezi, până ce Ludovic XIII îl dete fratelui sĕu Jean Baptiste Gaston (1626), amestecat în intrigile contra lui Richelieu şi Mazarin şi care a murit fără a avé un fiu. Ludovic XIV dete O. fratelui sĕu Filip, întemeietorul familiei de O. existentă şi aḑi. Fiul sĕu Filip s'a distins în resboaiele lui Ludovic XIV şi a fost regentul lui Ludovic XV. Fiul sĕu Ludovic muri la 1752 şi lăsă ca fiu pe Ludovic Filip († 1785), iar acesta pe Ludovic Filip Iosif Egalité, cunoscut prin oposiţiunea sa contra lui Ludovic XVI, a cărui moarte a votat-o. A murit pe eşafod, pentru intriga de a se face rege (1793). Fiul sĕu cel mai mare, Ludovic Filip, a fost regele Francezilor (1830—48). Fiul

său cel mai mare, † 1842, a lăsat un fiu, Ludovic Filip, comite de Paris, în folosul căruia a abdicat reg. Lud. Filip. El a lăsat un fiu, Ludovic Filip Robert, n. 1869 și actualul pretendent al regaliștilor francezi.

Orleanu, *A. G.*, căpitan, a publicat: Patru chestiuni militare. Focșani, 1886; Suprimarea articolului ca parte de cuvênt și a lui u mut. Craiova, 1895.

Orlesci, com. rur. în Rom., j. Vâlcea, situată pe valea Oltului și formată din 3 căt. cu 2064 loc. (Dicț. geogr. 1893), 3 biserici și 1 școală.

Orlov, veche familie aristocrată în Rusia. 1) *Grigorii O.*, general, n. 1734; a cooperat la detronarea țarului Petru III și a ajutat Caterinei II să ocupe tronul; favorit al acesteia, până ce nu a fost înlocuit prin Potemkin. Din relațiunile lui G. O. cu Caterina II s'a născut familia conților Bobrinskii. † 1783. 2) *Alexei O.*, fratele celui de mai înainte, n. 1737; el a sugrumat pe țarul Petru IV. Ca admiral al flotei rus. a nimicit 1770 la Cesme flota turcească, după care a fost numit Cesmenskii. † 1808. 3) *Fedor O.*, fratele celor de mai înainte, general, n. 1741; s'a distins în resboiul contra Turcilor. † 1796. 4) *Alexei Fedorovici O.*, fiul ilegitim al lui Fedor O., n. 1787; ca colonel al gardei a contribuit mult la domolirea revoltei acesteia; a avut mai multe misiuni diplomatice în Constantinopol, Londra și Paris (congresul de pace dela 1856); ca intim al țarului Nicolae l-a petrecut în toate călětoriile sale. 1856 a fost ridicat la rangul de prinț. † 1861. 5) *Nicolai Alexeievici O.*, unicul fiu al celui de mai înainte, n. 1820; a participat la asediarea Silistriei (1854), unde și-a pierdut un braț și un ochiu; a fost apoi ministru plenipotențiar în Bruxel, Paris și Berlin. † 1885 în Fontainebleau. Scrieri: Campania din 1806 (1856); Memoriu asupra ștergerii pedepselor corporale, (1858).

Orme, *Filibert de l'*, v. Delorme.

Ormeniș, ung. *Mező-Örményes,* com. rur. în Trans., cott. Cluj, cu 1067 loc. Români (783) și Maghiari; sediu de pretură, poștă, cassă de păstrare poștală.

Örményszékes, rom. *Armeni,* com. rur. în Trans., cott. Alba inferioară, cu 1449 loc. Români.

Ormindea, com. rur. în Trans., cott. Hunedioara, cu 1087 loc. Români; pe teritorul acestei comune sûnt mine de aur și peșteri.

Ormuz, insulă, v. Hormuz.

Ormuzd, *(Ormazd),* în mitol. Persilor și a Arilor ḑeul cel mai mare și mai puternic. Cultul lui a avut influență asupra religiunilor din Orient. O. în zendavesta (biblia Persilor) s'a numit Aura-mazda (înaltă înțelepciune), la Greci Ormazdes; s'a născut din sînul lui Zarvana Akarana (infinitul) ca geniu de lumină divină, representând lumina primitivă spirituală, din care s'a impărțit și minte oamenilor; pe îngerii luminei i-a făcut creatori de puteri ale naturei. O. se credea a fi creatorul lumii și al tuturor lucrurilor celor bune, iară în inscripțiunile lui Darius se numesce cel mai mare al ḑeilor. O. e inimicul mincinoșilor, resbunătorul păcătoșilor, inimicul lui Auromenyus, mai târḑiu Ahriman (v. ac.), spiritul rĕu și al întunerecului, și a dat omului voință ca să-și aleagă de partinitor pe unul dintre ei. [Atm.]

Ornamente, împodobiri, înfrumsețări. In architectură se numesc O. piesele adaose la clădiri, cari prin frumseța, plastica și coloratura lor sûnt menite a le împodobí sau a arĕta menițiunea lor. *Ornamentica* este arta ce ne învață întrebuințarea rațională a O.-lor. Fiecare popor își are O.-ca sa caracteristică în diferitele epoce ale vieții lui. La noi Românii este de remarcat cea bisericească în clădiri și cusăturile de pe odoarele sfinte.

Ornat, podoabă, costum, îmbrăcământ serbătoresc.

Ornate bisericesci, îmbrăcămintea mai aleasă și mai scumpă ce îmbracă slujitorii lui Dumneḑeu cu ocasiunea sfintelor slujbe. Liturgiștii susțin, că la începutul creștinătății, nici apostolii și succesorii lor, nici preoții n'au avut O. sacre proprii, destinate numai la serviciul divin, sau deosebite de cele din usul comun, ci acelea după formă erau asemenea celor din viața publică, numai cât erau mai frumoase și mai alese. Ca un motiv al acestei afirmări se face provocare la împrejurarea, că ornatele sacre biser. de aḑi, în fond au forma vestmintelor purtate de vechii Romani. In constituțiunile apost. (Lib. VIII, c. 12) numai atâta se ḑice, că archiereul a stat la sf. altar în vestminte »splendide«. Se deosebesc ornate archieresci. preoțesci, diaconale și ale altor trepte ierarchice mai inferioare. Coloarea fundamentală a O.-lor este albă, roșie sau neagră.

Orne, rîu în nordul Franciei, se varsă în Canal, dela Caen în jos e navigabil, 158 km. lung. *Departamentul O.* în Normandia, 6143 km². cu 339,162 loc. (1896), 4 arondismente, capitala Alençon.

Ornis, *(grec.)* fauna paserilor unei țeri.

Ornithogallum umbellatum L., (botan.) plantă perenală monocotiledonată din fam. Liliaceelor. Se cultivă ca plantă de ornament. In multe părți ale Europei centrale sĕlbătăcită pe liveḑi și câmpuri. Se cunoasce sub numirile române: Lușcă, Laptele paserii, Bălușcă, Gainiță, Plisc păsăresc.

Ornitholite, nume ce se dă resturilor fosile ale paserilor. Aceste resturi se găsesc nu numai în epocile mai noui, dar și în epoci destul de depărtate. Astfel cele mai vechi paseri fosile cunoscute până astăḑi, datează din timpul Iurasicului și Cretaciculul. In perioda eocenică fauna ornitologică este deja mai bogată. Gipsul parisian și phosphatele dela Quercy ne-au dat o faună care este de aproape înrudită cu aceea care trăiesce astăḑi. In timpul Miocenului această faună devine mult mai bogată, iar în timpul Pliocenului apar paserile din ord. Ratitae, ordin care presintă forme noui (Dinornis, Apteryx și Aepyornis) în timpul Quaternarului, forme cari au dispărut însă astăḑi. [Dr. Popovici-Hatzeg.]

Ornithologia, sciința care se ocupă cu studiul paserilor.

Ornithophil, plante la cari fecundația e înlesnită și îndeplinită prin ajutorul paserilor, și anume paserile transpoartă polenul dela o plantă la alta. Așa Colibri din America sudică ajută polinisarea multor specii de Abutilon, dela Marcgravia nepenthoides, ș. a., visitând florile lor ca să sugă nectarul ce-l produc.

Ornithopus sativus Bros., (botan., *Serradella),* papilionacee din Europa de sud. Se cultivă ca plantă de nutreţ de puţină însemnătate.

Ornitorinc, v. Ciocariul.

Ornus Pers., (botan.) secţiune din genul Fraxinus L. (v. ac.), de care se deosebesce prin florile sale hermafrodite cu 2—4 petale.

Orobanche Beck., (botan.) gen din fam. dicotiledonată al Orobanchaceelor, ord. Tubiflorelor. Plante parasite foarte stricăcioase şi lipsite de clorofilă, pe rădăcinile papilionaceelor, etc. Numele rom.: Verigel, Crăilici, Iarba untului, Floarea untului, Săgeata lui Dumneḑeu. *O. speciosa* Dec. pe mazăre, *O. ramosa* Coss. pe tutun şi cânepă, *O. minor* Sutt. pe trifoiu, cu deosebire prin ţerile mediterane.

Orobus L., (botan.) gen după unii botanişti, iar după alţii, între cari şi Bentham et Hooker, numai secţiune din genul Lathyrus L. (v. ac.) de care se deosebesce prin frunzele sale fără cârcei. [Z. C. P.]

Orodel, com. rur. în Rom., j. Dolj, cu 2396 loc. (Dicţ. geogr. 1896), 1 biserică şi 2 şcoale.

Orografia, *(grec)* descrierea munţilor. *Hărţi O.-ce* sûnt acelea, în cari sûnt în special tratate munţi şi şirurile lor. *Orometria,* sciinţa de a mĕsura munţii după înălţimea vîrfurilor, coamelor şi pasurilor.

Orologier, *(Orologion),* carte liturgică, în care se cuprind rugăciunile şi psalmii, cu cari au să laude creştinii şi îndeosebi preoţii şi călugării pe Dḑeu. Fiind-că aceste rugăciuni e prescris a se recita la anumite oare din ḑi, ele se numesc *oare* şi *oare canonice;* de aici cartea a primit numele de O. sau *Ceaslov.*

Orologiu, *(Ceas, ceasornic),* e un aparat pentru împărţirea şi mĕsurarea timpului. In timpurile vechi nu erau decât *O. de năsip* şi *O. de apă* (v. Klepsydra), în cari o anumită cantitate de năsip sau de apă se scurgea dintr'un vas într'altul. *O. cu roate,* (v. Ceas). *Orologiu de soare,* aparat pentru a determina adevĕrata oară solară. Constă dintr'un baston (gnomon) paralel cu axa universală şi înfipt într'un plan pe care îşi aruncă umbra. La O.-le equinocţiale planul acesta este paralel cu equatorul, şi unghiurile cari indică oarele, sûnt egale între sine.

Orolus, rege al Geţilor, a purtat multe resboaie cu Bastarni. v. Geţi. (Cf. Xenopol, Istoria rom. I, 59, 105.)

Oroma, popor în Africa estică, numit şi Galla.

Oros, *Ioan,* alias *Russu,* n. 4 Martie 1824 în Vidrasĕu, studiile medii le-a făcut în M.-Oşorheiu, filosofia şi sciinţele fisice în Cluj, iar dreptul în M.-Oşorheiu, unde a practisat ca cancelist la tabla reg. în a. 1848. O. a luat parte împreună cu Iancu şi ceilalţi tineri rom., la toate întreprinderile pentru emanciparea pop. rom., luă parte activă la adunarea de pe »Câmpul libertăţii«, şi fù ales între cei 100 trimişi cu »Memorandul« la dietă. In 16 Sept. 1848 a fost ales prefect pentru cott. Cetatea de Baltă. In timpul revoluţiunei a luat parte la mai multe lupte sângeroase, alăturea cu armata lui Urban, cu care s'a retras în Bucovina, unde lovit de o grea boală a fost adăpostit de familia Hurmuzachi. După sugrumarea revoluţiunei, întors acasă, a fost numit inspector (szolgăbirĕu) fără salar. 1850 fù numit adj. de subcomisar, apoi actuar, 1862 fù numit jude, 1863/4 a fost deputat în dieta din Sibiiu. 1868 fù pensionat; 1871 fù din nou numit subjude, iar ca atare a fost transferat prin deosebite părţi ale Ungariei, în urmă pensionat. Aḑi trăiesce pe moşia sa în locul natal. [I. S. Ş.]

Oroscop, preḑicere după întocmirea stelelor. Astrologii pretindeau, că puteau ghicí soartea cuiva după felul cum erau orânduite stelele la nascerea lui. Toată O.-ia veche n'a remas aḑi decât ca o curiositate intelectuală istorică.

Oroshâza, com. mare (mai înainte a fost oraş cu magistrat) în Ungaria, cott. Bichiş, cu 19,956 loc. (1890) Maghiari (19,395), Germani şi Slovaci; sediu de pretură, judec. cerc., perceptorat; are patru institute de bani, şcoală industrială, 5 mori cu vapor. O. e o comună bogată, populaţia e foarte sîrguincioasă.

Orosius, *Paulus,* istoric creştin, n. în Catalogna, la finea secl. IV, discipol al Sf. Augustin, se arĕtă fervent partisan al lui Christos, şi publică: »Apologeticus de arbitrii libertate«, opera sa capitală este însă: »Historiarum adversus paganos libri VII« (pe la 417), prin aceasta operă O. voia să arete, că imperiul roman nu decade din causa creştinismului, care nu poate fi causa calamităţilor, cari bântuiau statul roman.

Orpheos, v. Orfeu.

Orpiment, v. Auripigment.

Orsatsch, *aparatul,* servesce la analisa gazurilor de combustiune, mai cu samă la încălḑirea cazanelor de abur.

Orseille, o substanţă colorantă a cărui principiu e orceina. Ea se mai numesce şi purpurul francez, şi se prepară din Algele ḑise Roccella şi Lecanora. Ea se poate presinta şi sub alte colori ca de carmin, albastru, etc.

Orsini, familie princiară ital. din statele romagne, şi una din cele mai ilustre ale peninsulei. Rivală cu Colonna (v. ac.), ca putere teritorială şi politică. In evul mediu era susţinĕtoarea causei papale, în capul partidei Guelfe. Cel dintâiu membru cunoscut în istorie din această familie e *Iordano O.,* care aduse ca general mari servicii Romei. La 1147 fù creat cardinal, şi în 1152 era legat papal pe lângă împĕratul Conrad. *Mateiu O.,* nepotul sĕu, a fost prefect al Romei în 1153. La 1277, *Gaetano O.,* deveni papă sub numele de Nicolae III. Papa *Benedict XIII,* din 1724, a fost tot din familia O. [O. L.]

Orsini, Felice, conte de, n. 1819 la Meldola în Italia. 1844 ca membru unei societăţi secrete osândit pe viaţă la galere, 1848 guvernor în Ancona; după înăbuşirea revoluţiunii refugiat în Anglia. In tovărăşie cu Rudio şi Pieri încercă la 14 Ian. 1858 atentatul contra lui Napoleon III cu o bombă specială (bomba O.), însă nu reuşí. 13 Martie executat dimpreună cu Pieri.

Orşova, *(Ruşava),* oraş în cott. Caraş-Severin Ung., (Bănat), cu 3564 loc. (1891), din cari preste 1000 Rom., staţiune de cale ferată şi port dunărean. Situat pe marginea Dunării în susul gurei Cernei pe marginea şesului ce însoţesce ambele rîpe ale rîului Cerna. Regiunea O. a presintat întotdeuna mult interes militar prin aşezarea ei la împreunarea căii navigabile a Dunării cu calea, astăḑi şi ferată a Porţii orientale, ce conduce la Timişoara prin Caransebeş şi Lugoş. Pe muntele Alion, din stânga Cernei, se găsesc urmele bateriilor gener. Laudon din 1789. In

josul gurei Cernei, insula Adakaleh, poartă încă urragele vechei cetăți a Rușavei, care ținea debușoarea defileurilor Bănatului, constând în 2 bastioane casematate unite printr'o curtină servind de casarmă defensivă și stăpânită de un turn maximilian cu 4 etaje. Pe dreapta Dunării fortul Elisabeta, ađi în ruine, fù construit de Austriaci în 1736 pentru a completa acțiunea cetății Rușavei. O. veche, corespunde pare-se vechei cetăți romane Tierna ale cărei ruine se văd și ađi. In timpul voivodatelor, O. era o cetate tare, ḑisă Urseia, pe care o rad Mongolii, însă o restabilesce regele Bela IV. O. fù disputată în urmă rând pe rând de Români, Turci și Austriaci, până în ḑilele noastre. Tratatul dela Berlin dă Austriei insula Adakaleh cu cetatea Rușavei.

Örsted, *Hans, Christian,* fisician, n. 1777 în Rudkjöbing pe Langeland, 1806 prof. și 1829 director al institutului politechnic în Copenhaga, † acolo 1851. Descoperitorul electro-magnetismului (1820).

Ort, mĕsură monetară veche în Rom., a patra parte dintr'un leu vechiu.

Orta, *(turc.)* ceată de soldați, de slujitori; regiment de ieniceri.

Örtel, *Max Joseph,* medic germ., n. 1835 în Dillingen și † 1897 în München; 1867 docent, 1876 prof. de laryngologie la universitatea din München. Și-a câștigat merite prin cercetările sale asupra difteritei și prin stabilirea unui metod de tratament a morbilor de inimă, care constă în mișcare (îndeosebi urcare) metodică. Scrieri: Die epidemische Diphtherie; Über Terrainkurorte zur Behandlung von Kranken mit Kreislaufstörungen, 1886.

Orth, *Ioan,* v. Ioan Salvator Nepomuk. (II, 860.)

Orthita, mineral din grup. epidotului, conține încă Cerin, Didim, Lantan, Erbiu, Yttriu și Toriu. Foarte respândit, însă în cantități mici, asociat mai întotdeuna cu epidot, în pegmatiți și granit.

Ortho —, *(grec.)* în cuvintele compuse însemnează: întocmai, exact, corect.

Orthobiotică, *(grec.)* arta de a trăi corect. v. Igiena și Macrobiotica.

Orthocephali, oamenii cari au formațiunea capului astfel, că raportul între diametrul de lungime a capului (linia dinainte înderĕt) stă în raport față de diametrul de lățime (linia dela stânga la dreapta) ca 100 la 72 până la 81. La dolichocephali (v. ac.) raportul e ca 100 la 73; la brachycephali (v. ac.) ca 100 la 81.

Orthoceratite, cefalopode fosile caracteristice sistemului geologic siluric din grupa paleozoică.

Orthoclas, mineral identic cu ortosa (v. ac.).

Orthopedia, partea medicinei, care are de scop prevenirea sau corectarea diferitelor deformațiuni ale oaselor, articulațiunilor și a muschilor, fie că aceste deformațiuni sûnt congenitale sau căpĕtate în urma unei boale. Corectarea se poate face prin intervenții manuale, prin aparate orthopedice sau prin operațiuni chirurgicale (osteotomie, osteoclasie). Deformațiunile cele mai frecuente, cari necesitează intervenții orthopedice, sûnt: morbul lui Pott, scoliosa, cyphosa, lordosa, piciorul strîmb, torticollis, coxalgia, etc. [V. Im.]

Orthopnea, respirație îngreuiată, exagerată, în timpul cărei bolnavul nu poate respira decât în posiție ședendă.

Orthoptere, (zool.) ordin din clasa insectelor, cu aripi drepte, organele gurii puternice, inelul ântâi al toraxului mișcător, aripile dinainte subțiri ca pergamentul sau pielea, aripile dinapoi mai subțiri; metamorfosa necompletă. Ord. orthopterelor are următoarele familii: 1) *Cursoria* cu speciile urechelnița, libarca (Blatta orientalis); 2) *Saltatoria,* cu speciile lăcustele verḑi, călușii, lăcusta călĕtoare, greerul de câmp și greerul de casă, conopișterița; 3) *Libelludidae* cu speciile calul dracului, libelula mare, efemera; 4) *Termitidae* cu speciile termitele.

Orthosiphon Benth., (botan.) gen de Labiate, cu vr'o 30 specii, ierburi vivace, subarbuști, arbuști din India orientală, Archipelagul Malaic, Australia. Frunzele uscate de *O. stamineus* Benth., arbust originar din Java, se folosesce în contra boalelor de rinichi.

Orthotonus, *(grec.)* termin medical; cramp tetanic, ce produce o întindere oablă a corpului.

Orthotrichum Hedw., (botan.) gen de Mușchi-Acrocarpi, caracterisat prin capsula sesilă sau scurt pedicelată, scufia conică, cutată longitudinal și pe ea mai adesea cu peri drepți. Numeroasele sale specii cresc mai ales pe copaci, mai rar pe stânci. Din România se cunosc: *O. pallescens* Bruch., *O. stramineum* Hornsch., *O. fastigiatum* Bruch, *O. affine* Schrad, ș. a. [S. St. R.]

Orthotrop, (botan.) organ (tulpină, frunză, ovul), care se desvoaltă și cresce vertical, perpendicular în raport cu suprafața solului, iar *plagiotrop* se chiamă când cresce în direcție paralelă cu suprafața solului.

Orthrina, v. Utrenia.

Ortler, *Alpii,* grupa sudică a Alpilor Tirolului, între Oglio, Etsch și lacul Garda, *piscul O.* 3905 m., Königsspitze 3854 m. și pasul Stilft, cei mai înalt situat drum în Europa.

Orto —, v. și Ortho —.

Ortodoxă, *biserica, (orientală, a resăritului).* La început biserica era una, precum și întemeietorul ei unul este. Numirile biserică de resărit și biserică de apus erau numai nisce noțiuni geografice. Mai tărḑiu însă aceste numiri au însemnat desbinarea bisericei în două părți, în partea de resărit și în partea de apus. Această desbinare s'a produs în urma desfacerei politice a imperiului roman în partea de apus și de resărit și s'a nutrit prin tendințele de centralisare și supremație ale papilor.

La stăruințele papilor de a li-se recunoasce supremația preste întreaga biserică s'au împotrivit dela început patriarchii de resărit cu toată tăria, susținênd paritate și egalitate în drepturi și jurisdicțiune între cei 5 patriarchi ecumenici: din Roma, Constantinopole, Alexandria, Antiochia și Ierusalim. Lupta pentru apĕrarea bisericei resăritene față de pretensiunile papilor s'a purtat prin patriarchul Fotie din Constantinopole, care a combătut tendințele absolutistice ale papilor și novațiunile din biserica apuseană. Polemia susținută cu vehemență și din partea papilor, în urma intrării în legătură cu biserica apuseană a lui Boris, regele Bulgarilor, cari fură aduși la creștinism prin preoți grecesci, a degenerat în ceartă și a tras după sine desbinarea bisericei de apus și resărit. Incercările repețite de împăcare au remas fără succes. O atare încercare

s'a făcut pe când era patriarch în Constantinopole Michail Cerulariul, iar la Roma Leo IX. Aceste încercări au remas fără succes, din causă că papa a insistat cu tărie, ca şi biserica din părţile resăritului să primească învěţăturile cele noue întroduse în biserica apuseană, precum era purcederea Duchului sfânt şi dela Fiul, asima în cuminecătură, primatul papei ş. a. Fiind-că patriarchul din Constantinopole nu numai n'a primit aceste învěţături, dar le-a şi combătut cu argumente din sf. Scriptură, încercarea aceasta de împăciuire s'a terminat cu enunţarea anatemei de ambele părţi (a. 1054).

Incercările ulterioare de împăciuire au mărit desbinarea tot mai tare. Purtarea Cruciaţilor în Orient şi întemeierea imperiului latin în Constantinopole au produs ură naţională între Greci şi Latini. Aroganţa Cruciaţilor, cari au umilit şi au apăsat biserica grecească, au făcut imposibilă ori ce apropiere. Numai împěraţii bizantini, strîmtoraţi de Turci, recurgênd după ajutor la apus, încercară mai târḑiu a supune biserica din Orient supremaţiei papale; însă şi încercările de felul acesta, făcute la Lyon (1274), în Florenţa (1439), au remas fără resultat. Cea din urmă încercară se făcù în a. 1452, când armata turcească se apropiase de zidurile Constantinopolei. Ca semn al împăciuirei între biserica de resărit şi apus slujiră legaţii papali liturgia în biserica Sf. Sofii; însă poporul grecesc scandalisându-se de aceasta a provocat o revoltă formală. In 29 Maiu 1453 căḑù Constantinopole în mânile Turcilor şi pompoasa biserică a Sf. Sofii fù prefăcută în moschee turcească. Mulţi învěţaţi şi artişti din cetate se refugiară în Italia, unde duseră cu sine sciinţa şi arta.

Pe când biserica de resărit se afla în stare apăsată şi disolată prin jugul turcesc, îşi cercară şi protestanţii norocul a câştiga biserica orientală pentru reformaţiune, însă fără succes, pentru că patriarchul Ieremia II din Constantinopole primind dela teologii din Tübingen o traducere a confesiunei protestante cu rugarea a se declara asupra ei, a respuns în mod evasiv, susţinênd ca adevěrate învěţăturile bisericei ortodoxe (a. 1581). Când Ciril Lucaris, patriarchul din Constantinopole, ademenit de corifei reformaţi ai timpului sěu, sub cuvênt a regenera biserica orientală, edase în Genf o confesiune a credinţei sale în spiritul reformaţiunei, nu numai că a fost stigmatisat ca trădător al ortodoxiei, dar a dat şi ansă, ca învěţatul mitropolit din Kiev, Petru Movilă (v. ac.), român din familie domnitoare din Moldova, să compună confesiunea credinţei bisericii orientale, care în sinodul din Iaşi dela a. 1642, apoi în anul următor în sinodul din Constantinopole, a fost primită ca carte simbolică a bisericei orientale.

Biserica orientală cuprinde în general popoarele creştine din Orient, şi e represintată prin patru patriarchi ecumenici, adecă al Constantinopolei, Alexandriei, al Antiochiei şi al Ierusalimului. Dela ea a emanat creştinarea popoarelor slavice: a Ruşilor, Serbilor, Bulgarilor, ba chiar şi a Cehilor, cari în secl. X au întrat în legătura ierarchică cu biserica apuseană.

Biserica orientală se numesce şi biserică grecească, fiindcă limba grecească cultă a fost folosită mai mult la desvoltarea învěţăturilor lui Christos; în această limbă s'a scris sf. Scriptură a noului Testament; în limba grecească s'a tradus Testamentul vechiu de 70 bărbaţi învěţaţi din Alexandria sub Ptolemeu Filadelful la 270 a. Chr. Bărbaţii cei mai însemnaţi ai bisericei au fost cei mai mulţi din sinul naţiunii grecesci şi au scris învěţăturile bisericesci în limba elină. In primii secoli, şi cu deosebire în secl. IV până în al VI-lea, sciinţa teologică şi literatura bisericească s'a desvoltat la resărit mai mult ca la apus. Intre scriitorii clasici ai bisericei orientale se numeră Teodoret şi Dionisie Ariopagitul pentru literatura dogmatică; Eusebie şi Epifanie în istoria bisericească; Vasile cel Mare, Grigorie din Nissa şi Grigorie de Nasians, Ioan Gură de aur, ş. a. cari au strălucit cu omiliile, cuvêntările bisericesci şi scrieri liturgice; mai târḑiu Ioan Damaschin cu scrierile sale dogmatice-liturgice cu cari se termină literatura clasică bisericească.

Resăritul a fost leagănul creştinismului, unde s'au desvoltat instituţiunile fundamentale pentru intreagă biserica. Biserica în resărit a strălucit cu frumseţa ritului ei, care s'a conservat până astăḑi în toată curăţenia sa. Spiritul liberal al bisericei orientale concede fiecărui popor a folosí limba sa în biserică, ceea ce a adus cu sine, ca bisericele particulare ale orientului se aibă caracterului unor biserici naţionale.

De biserica orientală se ţin: 1) Românii din regatul României cu două mitropolii, în Bucuresci (cu un mitropolit primat) şi în Iaşi, cu 8 eparchii, cu atâţi episcopi şi tot atâţi archierei titulari, cari compun sf. sinod al României; 2) Românii din Ungaria cu părţile Transilvaniei şi ale Bănatului cu un mitropolit în frunte, care are reşedinţa în Sibiiu şi 3 eparchii: a Transilvaniei (archidiecesa), a Aradului şi a Caransebeşului, cari sûnt organisate pe basa canoanelor prin un statut organic. Se observează, că o parte a Românilor din Ungaria sûnt uniţi cu biserica apuseană; 3) biserica rusească, care deşi se distinge prin bunăstarea ei din afară şi se impune numerice faţă de celelalte biserici de resărit, totuşi este aservită în mare měsură scopurilor politice ale statului; 4) biserica din regatul grecesc, emancipându-se deodată cu câştigarea independenţei politice a noului regat grecesc de sub despotismul turcesc, în urma revoluţiunii dela 1821, se constitui la 1833 în sinodul din Nauplia ca biserică independentă de patriarchia din Constantinopole, ceea ce se recunoscù în 1850 de însuşi patriarchul, susţinêndu-se numai o legătură dogmatică; 5) biserica sêrbească a avut în Ipec din vechime patriarchia sa, care după căderea regatului sêrbesc sub stăpânirea Turcilor încetă a exista (1767), emigrând un numěr însemnat de familii sêrbesci cu patriarchul lor în frunte în Ungaria, unde biserica s'a constituit ca mitropolie naţională cu reşedinţa în Carlověţ, bucurându-se de însemnate privilegii. După emanciparea politică a Serbiei de sub Turci din vechia biserică sêrbească sustau astăḑi mitropoliile din Belgrad în regatul sêrbesc, din Serajevo în Bosnia, din Mostar in Herţegovina, în Cetinje în Montenegro; 6) biserica Bulgarilor şi-a câştigat în 1873 independenţa de patriarchia din Constantinopole; iar după resboiul ruso-turc în urma tractatului din Berlin (1878), liberân-

du-se poporul Bulgar de stăpânirea turcească s'a constituit ca biserică independentă națională. Afară de aceste se mai află astădi în imperiul musulman mulți creștini ortodoxi, Greci macedo-români, Bulgari, ş. a. cari deşi în urma tractatului din Berlin din 1878 ar trebuí să se bucure de o egală îndreptățire confesională, totuşi cu dor aşteaptă deplina lor emancipare politică şi bisericească.

Numĕrul creştinilor greco-orientali în Europa se urcă la 85 milioane. Afară din Europa să află creştini ortodoxi în Asia mică, Armenia, Palestina, Siria, Egipt, Persia, ş. a.

Impregiurările nefavorabile în care a ajuns biserica orientului după căderea ei sub stăpânirea turcească, a împiedecat ori ce desvoltare şi progres, neputênd susținea singuraticile biserici naționale între sine unitatea din afară şi legătura canonică. Cu toate acestea bisericile orientale din diferitele state țin cu tărie la unitatea internă, care o fac dogmele comune neschimbate şi ritul uniform. Biserica orientală basează învĕțăturile sale pe sf. Scriptură şi tradițiune; iar aceste învĕțături se cuprind în o formă sistematică în cartea Confesiunea ortodoxă, compusă de mitropolitul din Kiev Petru Movilă. Aceea confesiune s'a primit în sinodul din Iaşi la 1642 de normativă pentru întreagă biserica orientală, iar dogmele bisericei orientale se cuprind în o formă prescurtată în simbolul credinței Niceo-Constantinopolitan. Biserica gr.-ort. în materie de drept canonic ține la canoanele apostolesci (80), la canoanele celor 7 sinoade ecumenice şi ale celor locale (9 + 3), la învĕțăturile sf. părinți şi preste tot la tradițiunea bisericească. Bis. ort. a resăritului se deosebesce de biserica apuseană în punctele dogmatice despre purcederea Duchului sf. şi dela Fiul, pregătirea eucharistiei cu azimă, purgatorul, primatul papei, nascerea imaculată a fecioarei Maria, infalibilitatea papei, cari nu sûnt acceptate în biserica orientală. De o însemnătate secundară sûnt diferințele ce se refer la cult şi rit, între cari se numeră forma botezului, care în biserica orientală se face prin cufundarea de trei ori în apă, iar în biserica apuseană e de ajuns stropirea; ungerea cu mir în biserica orientală se săvîrşesce la prunci îndată după botez, asemenea se cuminecă pruncii îndată după botez; în biserica de apus se împărtăşesc aceste taine la o anumită etate; la liturgie se admite în biserica orientală la cuminecare poporul, iar la apuseni se comunică numai preotul; la apus e întrodus celibatul pentru preoți, în biserica orientală se cere numai dela episcop să fie monach, iar dela preot să se căsătorească numai odată cu o fecioară; în ornamentica bisericească statuele sculptate sûnt acceptate în biserica apuseană, iar în cea de resărit sûnt exchise şi acceptată pictura. Liturgia se face în biserica de resărit numai odată în di în o anumită biserică, iar în bisericele apusene se face şi mai de multe ori; musica instrumentală e acceptată în biserica de apus, nu însă şi în aceea de resărit; în aceasta formează cântarea o parte însemnată a serviciului divin. Edificiul bisericei orientale îl fac cu altarul spre resărit, iar apusenii cu altarul spre apus; la resăriteni altarul e separat prin o têmplă de naia bisericei, la apuseni altarul nu este separat.

Despre biserica orientală se află scrieri de Pițipios, editate în limba germană de Schiel, Viena 1857; de Pichler, »Orientalische Kirchenfrage«. München, 1862; tot de acesta »Geschichte der kirchlichen Trennung zwischen dem Orient u. dem Occident.« München, 1864 şi 1865, 2 tom., (carte oprită prin index prohibitorum librorum); Gass, Symbolik der gr.-ort. Kirche. Berlin, 1872; Şaguna, Istoria bis. Sibiiu, 1860; Puşcariu, Istoria bis. Sibiiu, 1893. [Dr. Il. P.]

Biserica ortodoxă din Bucovina, v. Bucovina.

Biserica ortodoxă română din România.

Organisațiunea actuală a primit-o prin legea din 14 Dec. 1872 (publ. în Alman. Cult. Buc., 1893). Printr'ênsa bis. se declară din nou autocefală, se înființează sf. sinod, ca ultimă instanță spirituală, se precisează modul alegerii episcopilor, şi se delimită atribuțiunile eparchioților. Art. 8 declară, că »sf. sinod al bis. autocefale ort.-rom., fiind membru al sf. bis. ecumenice şi apostolice a resăritului, al cărei cap este Domnul nostru Isus Christos, păstrează şi va păstra unitatea în privința dogmelor şi canoanelor ecumenice cu bis. dela Constantinopole şi cu toate bisericile ortodoxe.« Membrii acestui sinod sûnt cei doi mitropoliți, cei şese episcopi eparchioți şi toți archiereii români. Sinodul se adună de douĕ ori pe an, primávara şi toamna, conf. can. 37 apostolic. Ministrul cultelor asistă la deliberările sinodului, dar numai cu vot consultativ; iar dacă el nu e ortodox, atunci se înlocuiesce printr'un coleg ortodox. Atribuțiunile sinodului sûnt »afacerile spirituale, disciplinare şi judiciare, curat bisericesci«; în asemenea materii sinodul judecă şi pe membrii sĕi în ultimă instanță, dar nu se poate pronunța în lipsă, decât după ce se vor fi făcut inculpatului chiemările prescrise prin can. 74 apostolic. In cas că decisiunile sinodului ar comporta şi efecte vremelnice, se recere spre executare sancțiunea regală.

Guvernul superior al bis. se alcătuesce dintr'un mitropolit primat cu reşedința în Bucuresci, avênd titlul de »Archiepiscop şi mitropolit al Ungro-Vlachiei, exarch al plaiurilor şi primat al României«; şi la Iaşi, de »Archiepiscopul şi mitropolitul Moldovei şi al Suceavei, şi exarch al plaiurilor.« Sufraganii mitropoliei Ungro-Vlachiei sûnt: episcopul »Râmnicului şi noului Severin« (cu reşedința la R.-Vâlcea), episcopul Buzéului şi episcopul Argeşului (cu reşedința la Curtea de Argeş); iar sufraganii mitropoliei Moldovei sûnt: episcopul Huşilor, episcopul Romanului şi episcopul Dunării de jos (pe atunci cu reşedința la Ismail). Fiecare mitropolit şi episcop are câte un archiereu locțiitor. Titlurile lor sûnt: Ploiesceanul, Craioveanul. Râmniceanul (dela R.-Sărat), Pitesceanul, Botoşeneanul, Băcăoanul (Bacău), Bârlădeanul şi Gălățeanul. Pe lângă aceea, fiecare eparchie mai are un consistoriu judiciar de cel puțin trei preoți diecesani, pentru afaceri curat bisericesci, cu apel la sf. sinod. Ca organe subalterne funcționează preste fiecare județ câte un protoereu sau protopop, ajutat de un subprotoereu, iar diferitele biserici, afară de catedrale şi mănăstiri, se administrează de câte un paroch din clerul mirean, asistat de doi cântăreți, şi după împrejurări, de un diacon, de

un paracliser şi de alţi preoţi. Posiţiunea acestui cler s'a fixat în definitiv prin legea din 29 Maiu 1893 (publ. în Alm. Cult., 1893). După această lege se fixează 297 parochii urbane şi 2734 rurale în toată România; pentru cele dintâiu s'a luat ca normă unitară numĕrul aproximativ de 400 familii, iar pentru cele rurale, comuna. Pe lângă bisericile parochiale s'au alipit, fără personal propriu, bisericile existente filiale. Un diacon se admite numai în biserica principală din capitală de judeţ, dacă nu e deja acolo o catedrală. La mitropolii deservesc patru preoţi şi patru diaconi; la episcopii trei preoţi şi doi diaconi. In fiecare parochie se institue, pentru administrarea bisericii, o epitropie, compusă din paroch, un membru numit de prefect, sau, în oraşe, de primar, şi un al treilea membru ales de enoriaşi pe cinci ani.

Cu încetul s'a putut precisa mai apriat însuşirile ce trebuie se le poseadă candidaţii la diferitele ranguri clericale, precum şi modul lor de alegere. Mitropoliţii se aleg dintre episcopii eparchioţi, iar aceştia dintre archierei, fii de părinţi români, născuţi în România, în vêrsta de preste 40 ani; dela 1892 încoace se recere titlul de licenţiat sau doctor dela vr'o facultate de teologie ortodoxă. Alegerea lor se face de colegiul reunit al mitropoliţilor, episcopilor, archiereilor, deputaţilor şi senatorilor ortodoxi. Regele confirmă alegerea şi dă investitura (legea cit. din 1872). Archiereii se aleg dintre monachi sau vĕduvi (cari mai ântâiu trebue să se călugărească), în vêrsta de 40 ani împliniţi, Români sau naturalisaţi; el trebue să se hirotonească în ţeară. Pentru alegerea lor, sinodul stabilesce o listă din candidaţii propuşi de mitropoliţi şi episcopi; din acea listă se propun guvernului trei persoane, remânênd ca acesta să aleagă în definitiv pe noul archiereu, şi să-l supună sancţiunii regale. (Regulament ad-hoc al sf. sinod din 23 Nov. 1874 şi 13 Iunie 1875, publ. în Alm. Cult., 1893). Legea citată din 1893 cere dela un paroch sau diacon urban să fie Român şi licenţiat sau doctor în teologie; la parochie rurală se admit deja absolvenţii unui seminar cu opt clase. Numirea se face de către episcop în înţelegere cu ministrul cultelor. Monachii sûnt cu desăvêrşire excluşi dela parochii. Situaţiunea materială a clerului este âncă foarte deplorabilă, cu toată secularisarea averilor enorme mânăstiresci. »Imbunătăţirea sorţii clerului mirean« a remas timp îndelungat ţeara făgăduinţii; de abia legea din 1893 are menirea să resoalve chestiunea într'un mod definitiv. Prin mĕsuri trecĕtoare, ea caută să reducă mai ântâiu de toate numĕrul preoţilor şi diaconilor mireni, care pe la 1857 era numai în Muntenia de 6984 (Şaguna, Ist. bis., Sibiiu 1860, II 246), iar în 1893 scădıse în toată ţeara la 6571 (Alm. Cult. 1893, p. 89), la cel strict necesar de 4475, împărţind apoi salarele în proporţie mai largă. Astfel un paroch sau diacon urban, cu titlul universitar, e retribuit cu 200 lei lunar; dacă are numai seminar de opt clase, cu 100 lei; iar cu studii inferioare numai cu 60 lei. Un paroch rural cu seminar complet are 80 lei, altfel numai 50. Cu înaintarea vêrstei, se face şi un spor de leafă; iar dela 70 ani încolo, sau în urma unei invalidităţi incurabile, se acordă o pensiune, făcêndu-se reţinerile de leafă conf. legii pensiunilor. Afară de aceste retribuţiuni, preoţii au şi venituri stolare.

Organisaţiunea dată bisericei prin legislaţiunea nouă are de caracter fundamental o preponderanţă a statului.

Şcoalele bisericei, adecă seminarele şi facultatea de teologie. Seminarele, cari au fost mai nainte câte unul de fiecare eparchie, s'au redus prin legea dela 1893 numai la patru şi anume două inferioare la Curtea de Argeş şi Roman şi două superioare, la Bucuresci şi Iaşi. Pe lângă ele mai fiinţează la Bucuresci şi seminarul Nifon, susţinut din fondurile particulare, legate de reposatul mitropolit, al cărui nume îl poartă. Causa acestei reduceri era numĕrul mereu decrescênd al elevilor. Seminarele inferioare au trei clase, iar cele superioare continuă cursurile pe alţi cinci ani. Programa învĕţămêntului consistă în obiectele usuale din liceele clasice, cu diferite restrîngeri, la cari se mai adaugă agronomia, horticultura, viticultura şi pedagogia, iar ca obiecte specifice, teologia dogmatică, morală şi pastorală, ist. bis., confes. ort., dreptul canonic, omiletica, liturgica, exegesa şi patrologia. Elevii sûnt toţi interni, bursieri sau solvenţi şi se recrutează pe cale de concurs dintre absolvenţii şcoalelor primare. Directorul trebue să fie cleric şi cu începere dela 1898, cu grad academic. El, ca şi profesorii, se numesc direct de către ministeriu: episcopul eparchiot are numai dreptul de visitare. Seminariştii de ori ce confesiune sûnt scutiţi de serviciu militar, dacă sûnt hirotoniţi la 25 ani.

Facultatea teologică s'a înfiinţat la Iaşi în 1861, apoi în 1890 a fost mutată la universitatea din Bucuresci, prin legea din 25 Ian. 1890. In 1895 până 1896 funcţionau 9 profesori pentru 106 studenţi, dintre cari au primit licenţa 16. Studiele sûnt repartisate pe trei ani şi cuprind următoarele obiecte: limbile latină, elină şi ebraică; ist. bis., română, a dogmelor şi a filosofiei; teol. dogm., simbolică, morală şi pastorală; exegesa şi archeologia biblică; logica, drept canonic, liturgica, apologetica, patrologia, omiletica, catechetica, enciclopedia, metodica şi ermeneutica. Pe lângă facultate e anexat un internat cu 40 burse, pentru care s'a clădit de curând un local nou.

Instituţiunile bis. sûnt bisericile şi mânăstirile. Domnitorii şi boierii ţerii au căutat pururea să-şi câştige un merit înaintea lui Dumnedeu şi a posterităţii, clădind câte o biserică, astfel încât numĕrul lor, afară de catedrale şi mânăstiri, numai în Muntenia la 1857 a fost de 4517 (Şaguna, l. c. II, 246), iar cu ocasia legii din 1893 scădıse în toată ţeara la 6761, dintre cari 596 în oraşe, un numĕr destul de bine proporţionat cu populaţia României, care numeră 983,214 familii cu 4.327,761 suflete ortodoxe. Aceste biserici erau deservite în 1893, în oraşe de 297 parochi, 309 preoţi ajutori, 123 diaconi, 981 cântăreţi şi 588 paracliseri; iar la sate de 2734 parochi, 1343 preoţi ajutori şi 9605 cântăreţi (Alm. Cult. 1893, p. 89). După ultima lege, multe din bisericile actuale se vor lăsa în părăsire, însă cele de importanţă istorică sûnt restaurate; aşa s. e. s'a restaurat catedrala din Iaşi, catedrala cea vestită din Curtea de Argeş, biserica Trei Erarchi din Iaşi, Sf. Du-

mitru din Craiova, catedrala din Têrgoviște, mitropolia și biserica Stavropoleos din Bucuresci. (Cf. Restaurarea monument. istorice 1865—90, Gabrielescu, Privire asupra monument. istorice Iași, 1889.)

Istoricul bisericei române din România. Toți autorii, afară de cei slavi, admit că creștinarea Daciei s'a întêmplat deja în primii secoli ai erei creștine. Probabil, că Sf. apostoli Andreiu și Pavel să fi predicat evangelia chiar în Moesia, adecă dincolo de Dunăre. (Cf. Grama, Ist. bis. rom. Blaj, 1884, p. 19—20), de unde apoi creștinismul se propagă negreșit și între Daci, cari adeseori năvăliau în Moesia. Viața sfinților amintesce la 20 Iunie pe Sf. Inu, Pinu și Rimnu, tustrei Daci, cari trecênd Dunărea, să fi fost creștinați de cătră Sf. Andreiu, și întorcêndu-se în patria lor, să fi propagat aici evangelia, murind mai târḍiu moarte de martiri. (Cf. Petrescu, Martirii Crucei. Buc., 1856, p. 43—45). Ori și cum ar fi, atâta se poate deduce cu siguranță, că pe timpul lui Traian creștinismul era foarte respândit în tot imperiul roman. Astfel deci, atât între soldații, cât și între coloniștii din Dacia, vor fi fost mulți creștini. Intre alții se amintesce comandantul roman Eustatie Placida, care a servit în Dacia sub Traian. De aceea întimpinăm de timpuriu și episcopi în Dacia Traiană, ca s. e. Teofil, cel iscălit în soborul din Nicea, vestitul predicator Sf. Niceta, ș. a. (Șaguna, l. c. II, 56). Viața religioasă însă a înflorit cu mult mai imbelșugat dincolo de Dunăre, mai ales după retragerea oștilor romane de dincoace sub Aurelian (275); căci pe câtă vreme Dacia Traiană remase expusă năvăliriior barbare, și fără nici o comunicațiune cu celelalte țeri, Dacia Aureliană era la adăpostul Dunărei, pe care anevoie o puteau trece barbarii, și contactul cu imperiul roman se putea conserva cu mai mare înlesnire. De aceea întimpinăm acolo preste 20 episcopate, cari au luat mai mult ori mai puțin parte la afacerile creștinătății în perioada aceea. (Grama, l. c. p. 27—29.) Din România de aḍi nu s'a conservat alt nume de reședință episcopală, decât Tomis (Constanța), unde a ocârmuit biserica, între alții Sf. Bretannio, un apĕrător aprig al religiunei în contra împĕratului arian Valente (Martyrol. rom. ad 25 Ian.). Dintre sfinții țerei să mai pomenim pe mult celebratul martir Sf. Sava, un Got, aruncat în rîul Museu, pe care toți autorii îl identifică cu rîul Buzĕu (Xenopol, Ist. Rom. Iași, 1888, I 301—302).

La început ambele Dacii depindeau de patriarchatul Romei, după cum o demonstră archim. Gh. Enăceanu în cartea sa întitulată »Creștinismul în Dacii«. Buc., 1878, p. 36 uu. (cf. și p. 26 nota 2, și p. 30 nota 1), și imediat mai întâiu de mitropolitul Sirmiului, apoi de cel din Tesalonica. Prin faimosul canon 28 al soborului ecumenic din Calcedon (451), episcopii Bizanțului reușiră a li-se recunoasce rang patriarchal, față și cu Dacia; iar împĕratul Iustinian, prin novela XI (publ. în Magazin ist. p. Dacia. Buc., 1846, p. 103—108), fundând un scaun mitropolitan la locul nascerii sale, Prima Iustiniana (probabil Ohrida), îi supuse imediat toate Daciile. Astfel țeara se desfăcù și în mod oficial de Occident și fù lipită de Orient. De acum încolo, soartea ei a fost legată de cea a Orientului. Drepturile primațiale ale papilor, față cu cele patriarchale, mai concrete și directe, ale episcopilor de Bizanț, trecură în umbră și apoi dispărură. Și când Fotie, și mai târḍiu Cerularie (1054) se despărțiră de biserica romană, atunci se găsi și România în partea Orientului. Xenopol (l. c. I, 452 uu.) arată cu învederare, că până pe la înființarea imperiului bulgar se întrebuința în cultul divin limba latină; de abia în timpurile acelea, pe la începutul secl. X, s'a întrodus cu forța limba slavonă în biserica și oficialitatea României. Acest fapt a fost funest pentru țeară. Pe câtă vreme în Occident »limba latină fù o școală pentru limbile poporale, la noi slavismul, tîmpit, orb și lipsit de ori ce ideie, ... înăduși gândirea românească«. (Xenopol, l. c. I, 459.) Mai greu este a se fixa, dacă la început, în biserica română, exista ritul roman sau ritul grecesc. Avênd însă în vedere, că părțile principale din liturgie și din orologier sûnt în fond comune ambelor rituri, se poate admite, că ritul primitiv, tare simplu, a fost cu încetul completat după reforma Sf. Ioan Crisostom și Vasile, și apoi stabilit definitiv prin întroducerea cărților slavone.

Bis. întră în perioada a doua prin descălecarea principatelor Munteniei și al Moldovei. Mitropolii pentru ambele țeri nu întârḍiară a se funda. (V. istoria întemeierii la art. mitropolia Ungro-Vlachiei și mitropolia Moldovei, unde se amintesce și înființarea celorlalte episcopii sufragane.) Alexandru cel Bun fundase o episcopie și la Rădăuți (Gr. Ureche, în Cogălniceanu, Letopis. Mold. Buc., 1872, I, 137); dar această episcopie fù anexată cu Bucovina de Austria în 1777, se desfăcù de mitropolia Moldovei și își mutà reședința la Cernăuți în 1789. La 1592 se mai adause o episcopie sufragană la Huși. Se amintesce, pe la jum. secl. XV, încă o mitropolie a Proilaviei (Brăilei), înființată de patriarch pentru ținuturile de lângă mare și Dunăre, ce se aflau, împreună cu Brăila, în mâna Turcilor. Acest mitropolit reședea câte odată și la Galați sau la Reni, și era supus nemijlocit scaunului patriarchal; la 1713 căpĕtà și o episcopie sufragană la Hotin. Pare că domnii români nu recunosceau pe acest mitropolit, cel puțin pe cât timp puteau dînșii să ocupe Brăila, căci se pomenesce un decret domnesc din 1544, care conferă jurisdicția preste creștinii Brăilei episcopului de Buzĕu (N. Blaremberg, Essai sur les instit. de la Roumanie. Buc., 1885, p. 388). In fine mitropolia Proilaviei a încetat deodată cu alungarea Turcilor din Brăila de către Ruși (1828), iar episcopia Hotinului o luase Rusia la 1812 împreună cu Basarabia și o transformà într'o archiepiscopie a Chișineului și a Hotinului, cu reședința la Chișineu, și supusă nemijlocit »sf. sinod dirigent« din Petersburg. Când apoi Basarabia, prin tractatul din Paris (1856) se redete Moldovei, atunci se înființă pentru ținuturile dela gurile Dunării o episcopie nouă (1864), numită a »Dunării de jos«, cu reședința la Ismail; și cu toate că Rusia reluà, prin congresul din Berlin (1878) Basarabia, totuși episcopia cu acest titlu remase și în urmă, și anume pentru județele Covurlui, Brăila și Dobrogea, mutându-și reședința la Galați (C. Coca, Ist. bis. Cernăuți, 1891, p. 245—46).

Aceasta este deci istoria fundării eparchielor actuale. Scaunele mitropolitane au fost ocupate de următorii mitropoliţi mai vestiţi: 1) al Ungro-Vlachiei: de Nifon, expatriarch din Constantinopole (1487—99); de Stefan, reformatorul bisericii (1649—69), şi succesorul sĕu Teodosiu (1669—1705); de Antim Ivireanul (1709—16); de Grigorie IV (1823—34). 2) al Moldovei: de Varlaam (1632—1655); de învĕţatul Dositeiu (1671—86); de Iacob I Putneanul (1750—58); de Iacob II Stamati (1792—1803); în fine de urmaşul sĕu Veniamin Costaki (1803—42) (Coca, l. c. 250—53). Biografia acestor prelaţi să se vadă la numele lor.

Supunerea bisericii moldovene sub patriachie suferí o sguduire oarecare după conciliul din Florenţa (1539), unde subscrise unirea cu biserica occidentală şi patriarchul constantinopolitan. Acest sobor a fost o încercare solemnă pentru a uní şi biserica română cu cea romană. Deja în 1371, Laţcu-Vodă cu o parte din Moldoveni abjurase schisma, se desfăcù de mitropolia din Halici şi înfiinţà o episcopie proprie la Seret. In acelaş an se convertise în Muntenia Clara, vĕduva lui Alexandru Basarab, şi promise papei Urban V să lucreze pentru unire. Mai mulţi misionari dominicani şi franciscani predicau în acelaş sens. (Hurmuzaki, Fragm. zur Gesch. d. Rumänen. Buc., 1878, I 207, 284—45). Toate acestea însă nu avură succes stabil, precum nu l-a avut nici conciliul din Florenţa, la care a subscris şi Damian, mitropolitul Moldovei; căci la 1454 îi urmà sêrbul Teoctist, un discipul al lui Marcu Efeseanul, adversarul principal al unirei, şi noul mitropolit îşi luà blagoslovenie, nu dela Constantinopole, ci dela scaunul din Ohrida (v. ac.), care nu luase parte la conciliu.

Fatală pentru ţeară a fost chiemarea ca mitropolit a expatriarchului Nifon, depus de sultan în urma unei acusări de neonestitate; el trase după sine o droaie de Greci, şi nu din cei învĕţaţi, cari merseră in apus, ci »drojdia societăţii bizantine, care aduseră numai moravurile cele înrĕutăţite şi stricate ale acelei putrede societăţi, fără nici un avênt de cultură.« Fù acesta primul pas, prin care »predomnirea grecească în ţerile române fù asigurată, şi deveni numai o chestie de timp.« Cu toate că Nifon trebue să părăsească ţeara, totuşi influenţa lui remase şi pe viitor, căci i-se aduseră moaştele ca o satisfacţie şi o recunoascere a meritelor sale, declarându-se şi de sfânt. (Xenop., l. c. II, 161—63.)

O epocă importantă pentru bis. este cea a lui Mateiu Basarab şi Vasile Lupul, din causa întroducerii limbei române în oficiul divin. Xenopol (l. c. IV, 66 uu.) combate fără replică posibilă opiniunea emisă de unii, că propaganda calvină, prin respândire de cărţi române, ar fi provocat o reacţiune analoagă în principate; el expune cu învederare, că causa acestui fenomen important a fost nevoia momentană, şi nici decum patriotismul celor doi voivoḑi. In timpurile acelea călugării greci isbutiseră în fine a înlătura cu desăvîrşire pe cei Bulgari nu numai în România, dar şi în Bulgaria, astfel încât, la un moment dat, nu mai exista cine să propage limba slavonă. Pe de altă parte, grecismul încă nu putuse prinde rădăcini aşa de adânci, încât să introducă limba sa în liturgia ţerii întregi. Trebuia aşa dar a se serví de limba română, în care existau deja manuscrise rituale, ce era uşor a le respândí prin tipografia cultivată încă de mai înainte în ţeară. Ce e drept, avêntul acesta naţional, ori cât de inconscient s'ar ḑice, a fost sprijinit şi de ambii mitropoliţi Stefan şi Varlaam. Acesta tipărí vestitele »Respunsuri la catechismul calvinesc tipărit la Belgrad în 1642«, o cazanie întitulată »Carte românească de învĕţătura Duminecilor preste an« şi scrierea dogmatică »Şepte taine.« Iar acela a contribuit mult la traducerea şi tipărirea codicelui de legi numit »Pravila mare« (Adamescu, Ist. liter. rom. Buc. 1894, p. 139 până 143). Un merit mare şi-a câştigat şi măn. Govora în eparchia Râmnicului, căci acolo se înfiinţase prima tipografie. Avêntul luat a fost şi în urmă secondat de unele căpetenii ale bis., ca de Dositeiu şi Antim Ivireanul. Dar mai ales operele lui S. Micu, P. Maior şi G. Şincai, crescuţi la Roma, înfipseră în mintea Românilor idea originii şi a naţionalităţii lor, şi prepararà naţia îndeajuns, pentru a nu se înăduşí de potopul grecesc, ce avea să vie asupra ei prin domnia Fanarioţilor.

Domnia aceasta a fost fatală şi pentru bis. Astfel, Românii în tot timpul închinară o mulţime de mănăstiri, adecă veniturile lor, locurilor sfinte din Orient (Xenopol, l. c. III, 453 uu.); dar sub Fanarioţi, această înstrăinare a averii bisericesci ajunse la o instituţie fixă şi se puneau numai egumeni greci, ca nu cumva cei pământeni să scurteze »locurile sfinte« de banii lor. Şi cum se întêmplă la ori ce exces, un extrem aduse pe celalalt: se secularisară nu numai averile închinate, ci toate bunurile mănăstiresci în genere. In zădar se opuse chiar ministrul de atunci al cultelor, Odobescu, printr'o broşură publicată sub pseudonimul Otmenedec, Bucur. 1863, cerênd cel puţin destinarea banilor pentru scopuri bisericesci şi culturale ale ţerii: averile mănăstiresci fură pur şi simplu confiscate. Aceste averi erau şi prea bătătoare la ochi; ele constituiau a treia parte din teritoriul României. Din această causă chestia părù destul de importantă pentru a suscita o polemică însemnată, avênd ca resultat final legea secularisării din 17 Dec. 1863 (publ. în Boerescu, l. c. supl., p. 44). In vîrtutea ei, statul afecta locurilor sfinte un capital de 50.000,000 lei vechi, cam 20.000,000 fr., şi le condonà o datorie contractată înainte de 31.000,000 lei vechi. Natural, că părţile interesate încercară toate căile pentru a scoate o sumă mai mare; dar afacerea fù în fine aplanată în mod definitiv spre marele folos al ţerii. Chestiunea autocefaliei nu se desvoltă nici dînsa în mod pacinic. Până la 1882 patriarchia ignora bis., iar la ocasiune dată nu lipsea să-şi arete viua sa nemulţămire cu starea cea nouă a lucrurilor. In acest an diferendul se înăsprí la culme, când episcopatul român se puse a sfinţi mirul. Patriarchul Ioachim adresà mitropolitului primat o protestare energică, la care sf. sinod respunse în mod analog, căutând chiar a demonstra, că România n'a fost nici odată sub patriarchia Constantinopolului. (Cf. periodicul »Bis. ort. rom.« Buc. 1882, nr. 12.) In fine în 1885 se regulà cu desăvîrşire şi relaţiunea aceasta, astfel cum este astăḑi.

Literatura bis. Cum s'a amintit deja mai sus, întâia tipografie română se înfiinţase la înce-

putul secl. XVII în măn. Govora, tipărindu-se acolo de egumenul Melesie »Pravila mică« (1640) şi Cazania (1642). Mitropoliţii Varlaam şi Stefan deteră apoi literaturii un avênt mai mare, până când domnia Fanarioţilor înăduşí toată viaţa românească în principate. Noroc, că tocmai în acest timp neferice se iviră în Transilvania bărbaţii aceia, cari conservară firul literaturii române, prin care provocară rescoala naţională din 1821 şi 1848, de când datează epoca înfloririi literaturii până în ḑilele noastre. Pe terenul teologic se presintă ca prima lucrare »Respunsurile« sus menţionate ale lui Varlaam şi cele »şepte taine«. Tractate generale au apărut de abia în secolul nostru. Astfel avem Teol. dogm. a bis. ort. de Melchisedec (1855); mai căutată e opera lui Macarie în 3 vol., tradusă din rusesce de G. Timuş, Buc. 1885; s'a tradus şi »tractatul asupra tuturor dogm. ort.« ale Sf. Simeon archiep. Tesalonicului, Buc. 1865; mitropolitul Iosif a scris »Expunerea doctr. bis. ort.«, Buc. 1887; de curând, în Buc. 1894, s'a publicat de D. G. Boroianu şi ist. dogmelor. Tractate particulare există foarte puţine; se poate cita Teol. pastorală de G. I. Gibescu, Buc. 1894 şi una mai veche de Melchisedec, Huşi 1878. Ist. bisericească este mai mult cultivată. Astfel, afară de cărţi şcolare, ca acea a lui Niţulescu (până la 1453), Buc. 1875 şi a lui E. Benescu, Buc. 1858, se preţuiesc mai vêrtos operele episcopului Melchisedec, ca cronica episcopiei de Roman, Buc. 1875, cronica Huşilor, Buc. 1869, şi multe disertaţiuni publicate parte în »Analele Academiei române«, ca viaţa lui Filaret II, a lui Gr. Ţamblac, luptele bis. ort. cu protestantismul, ş. a., parte în periodicul »Bis. ort. rom.« Istorii bis. mai vechi sûnt de Lesviodax, Buc. 1845, şi de F. Scriban, Iaşi 1874, care a scris o istorie mică a bisericii române de puţină valoare, Iaşi 1875. Se mai poate cita G. Enăceanu, Creştinismul în Dacii, Buc. 1878, Ist. mitrop. Mold. de C. Erbiceanu, Buc. 1888, şi câteva monografii despre unele mănăstiri şi persoane marcante ale bis. Literatura omiletică e compusă din opere originale şi din traduceri. Astfel avem predicele lui A. Ivireanul, Buc. 1886, predicele lui I. Moisiu, Huşi 1872, cazaniile lui Varlaam, Buc. 1895, predicele de Dr. Em. Elefterescu, tipărite la Gherla 1894, şi diferite cuvêntări în periodice bisericesci, ca citata »Bis. ort. rom.«, »Ortodoxul«, »Predicatorul«, »Lumina« (Dr. Em. Elefterescu), ş. a. O traducere nimerită este cea făcută de Melchisedec a 60 predice ale Sf. Ioan Chrisostom, Buc. 1883. Cărţi şcolare, ca ist. biblică, catechisme, ş. a. există un număr foarte mare. Un catalog complet al scrierilor relative la bis. lipsesce. »Bibliografia cronol. română« de D. Iarcu merge numai până la 1873, iar »Bibliografia română« de A. Degenmann apărù numai dela 1879—87 şi nu este completă. [—]

Biserica ortodoxă română din Ungaria şi Transilvania.

Despre existenţa bisericii în Dacia încă din primii secoli ai erei creştine atestă numele mai multor martiri romani în Dacia şi existenţa unei ierarchii, ai cărei representanţi, ca episcopi şi mitropoliţi s'au păstrat în istorie cu numele lor. (v. Ortodoxa Bis. rom. Istoricul). Dacă este necontestabil adevĕrul acesta despre vechea origine a bisericei rom. preste tot, urmează de sine, că acest adevĕr are valoare şi în privinţa vechimei bisericei rom. ort. din Ung. şi Trans. Aceasta, precum întreaga biserică rom. şi din celelalte state, cu puţine întreruperi din vechime s'a aflat în legătură ierarchică cu patriarchia din Constantinopole. Legătura aceasta, încât pentru biserica din Ung. şi Trans. se exprimă în aceea, că mitropoliţii rom. din Alba-Iulia (Bĕlgrad) primeau sfinţirea lor dela mitropoliţii din Bucuresci, cari în calitatea de exarchi ai patriarchului din Constantinopole îndeplineau această funcţiune. Legătura bisericei ort. rom. cu patriarchia din Constantinopole a devenit în timpul din urmă numai spirituală şi formală.

In fruntea bis. ort. din Ung. şi Trans. a stat din vechime un mitropolit cu reşedinţa în Alba-Iulia. De ea se ţineau mai multe episcopii rom., cu reşedinţe în deosebite locuri şi cuprindea pe toţi Românii din Ung., părţile Trans. şi ale Banatului. Deşi existenţa mitropoliei rom. din Alba-Iulia derivă din timpurile cele mai vechi, totuşi o serie mai completă a numelor mitropoliţilor, cari au stat pe scaunul ei, ni-s'a păstrat abia cu inceputul secl. XVI până la finea secl. XVII, când, în urma unirii a unei părţi a Românilor cu biserica apuseană, mitropolia ort. rom. din Alba-Iulia a fost suprimată pe un timp de 166 ani, adecă până la 1864, la care an de nou a fost restaurată.

Trecênd preste istoria poporului rom. dela începutul existenţei lui până la finea secl. X, în care timp, afară de continuitatea existenţei lui, puţine urme istorice au remas, mai corespunḑetor se poate împărţí istoria bisericei rom. din Ung. şi Trans. dela anul 1000 încoaci în patru perioade de timp şi adecă:

a) ***Dela Sf. Stefan, primul rege al Ungariei, până la bătaia dela Mohács (1002—1526.)*** Bis. rom. din Ung. şi Trans. a fost în acest period asuprită de biserica latină din apus şi la stăruinţele acesteia şi pe calea legislaţiunei ţerii.

A fost lucru natural, că după nefericita desbinare între patriarchul din Roma şi ceilalţi patriarchi dela resărit, începută sub patriarchul Photie din Constantinopole (867, v. Photie) şi îndeplinită sub patriarchul Michail Cerulariul (1054, v. Cerulariul), ura papilor din Roma asupra bisericei de resărit să se descarce cu toată puterea, de care dispuneau papii şi asupra bis. rom. orient. Deşí poporul maghiar ocupând în secl. IX ţerile unde locuiesc astăḑi, primiră creştinismul după ritul oriental şi la început au stat în legătură ierarchică cu patriarchia din Constantinopole, cu toate acestea încă sub Stefan, primul rege al Ung., intrând ei în legătură ierarchică cu biserica apuseană, regii Ung., la insistenţa papilor, persecutară biserica orient., căutând a o extermina cu totul de pe teritorul Ung. Urme despre atari persecuţiuni au remas cu deosebire de sub regele Bela IV, pe care papa Gregor IX (1234) cu provocare la jurământul depus, îl admoniază să aducă pe Românii din regatul Ungariei la supunere şi ascultare de episcopul latin; apoi regele Ludovic cel Mare a cercat cu puterea armelor a extirpí biserica ortodoxă a Românilor, cari erau stigmatisaţi de şismatici şi eretici. Mai tare însă a fost apăsată

biserica ort. în Ung. pe calea legislaţiunei ţerii, constringêndu-se Românii gr.-or. a plăti imposite grele, ḑecime, ş. a. la episcopii şi preoţii latini. Aceste persecuţiuni religionare au tras după sine şi decadenţa politică a poporului român.

Stările de nemulţămire provocate prin netoleranţa religionară, rescoalele ţeranilor, certele interne au avut de urmare pierderea luptei dela Mohács faţă de Turci (1526), ceea ce a causat schimbări mari politice şi religionare în patrie.

b) *In al doilea period de timp (dela 1526 până 1700)* cade întroducerea reformaţiunii în Ung. şi Trans. Sub tinerul rege Sigismund o parte din Maghiari a primit calvinismul, alţii unitarismul, iar Saşii din Ardeal luteranismul. Partea cea mai mare a pop. magh. a remas catolică. In a. 1557 s'a inarticulat în dieta Trans. confesiunea luterană, în a. 1564 cea calvină şi în a. 1571 cea unitară. Poporul român însă a remas credincios în religiunea sa strămoşească, care era greco-orientală, deşi aceasta prin lege nu a fost recunoscută de religiune receptă. Biserica reformată ajungênd la putere în Trans. şi câştigând preponderanţă chiar şi preste biserica rom.-cat., apĕsà în modul cel mai simţit biserica gr.-or., căutând pe calea legislaţiunei şi prin asupriri de tot felul a sili pe Rom. să-şi părăsească religiunea şi să treacă la reformaţiune. Indeosebi sub principii magh. calvini ai Ardealului s'au adus legi umilitoare pentru bis. rom. din patrie. Astfel sub Stefan Báthory s'a adus lege că: »cei de secta Românilor sau Grecilor numai temporal să se sufere în patrie, până va plăcé principilor şi regnicolarilor«. In legea numită »Constituţiuni aprobate« art. I, t. 8 se ḑice: »Deşi naţiunea rom. nu s'a numerat nici între staturi, nici religiunea lor între religiunile recepte, totuşi pentru folosul ţerei, până vor fi suferiţi, oficiile bis. să ceară dela principele astfel de episcop, pe care îl vor afla preoţii rom. de apt după placul lor şi pe acela, pe care principele il va afla bun să-l întărească, sub condiţia a fi credincios domnitorului, ş. a.« Sub principele Christofor Báthory (1597) dieta ţerei a decis a se da Românilor episcopul lor, dacă îşi vor lăsa religiunea grecească şi vor primí dogmele calvinesci în limba lor rom., cu aceea însă, ca episcopul rom. să fie subordonat superintendentului calvin. Astfel mitropoliţii ort. din Alba-Iulia fură puşi sub tutoratul superintendentului calvin; sinoade şi alte lucruri mai însemnate nu puteau face fără numai sub controla acelui superintendent.

In biserica gr.-or. întroduseră catechisme cu învĕţături calvinesci. Pe acei mitropoliţi, cari apĕrau biserica de atâta umilire şi ţineau cu tărie la dogmele bisericei ort., nu numai îi delăturară calvinii din scaunul mitropolitan, dar îi persecutară până la moarte, precum s'a întemplat sub principele George Rákoczy I (1643) cu Ioreste (v. ac.) şi sub Apaffi I (1680) cu Sava Brancoviciu (v. ac.). In urma acestor persecuţiuni aristocraţia rom. părăsi biserica şi naţionalitatea sa; poporul rom. însă a remas credincios bisericei sale; dar politicesce decăḑù tot mai tare, părăsit fiind de aristocraţia sa, care trecù la calvinism, ca să poată ajunge la onoruri şi deregătorii de stat. Ţeranului îi era interḑis a-şi trimite copiii la şcoală; preoţimea rom. era constrînsă a solví dări, ḑecime şi alte taxe principilor şi domnilor feudali; ţeranul român era iobagiu şi în rând cu ţeranul se socotia şi preotul român. A urmat şi unele scutinţe ale preoţimei din partea unor principi, însă şi acelea numai ca să nu se respecteze.

Pe lângă toate asupririle şi umilirea ce a suferit biserica ort. rom. din Trans. în decurs de 150 ani din partea principilor domnitori calvini, ea totuşi nici când nu şi-a pierdut individualitatea ca biserică ort. cu mitropoliţii ei în frunte. Ea a fost degradată prin punerea sub tutoratul superintendentului calvin, ea a fost silită să înveţe după cărţi calvinesci, dar nici când n'a rupt legăturile cu bis. ort. a resăritului; mitropoliţii ei se chirotoniau de mitropolitul ţerei rom., dogmele credinţei s'au păstrat în curăţenia lor şi pentru ele au suferit martiriu mai mulţi mitropoliţi, iar dacă vr'un mitropolit, precum a fost Stefan Simeon, a şi cedat în urma presiunilor calvinesci, învĕţăturile calvine au remas departe de inima poporului rom. şi nici odată nu au fost primite de biserica rom.

c) *Periodul al treilea (1700—1848)*. Schimbările noue politice din Trans., produse prin ajungerea acestei ţeri sub casa domnitoare habsburgică au provocat schimbări şi în privinţa religionară. Delăturându-se din domnire preste Trans. regimul netolerant al principilor calvini şi ajungênd la domnirea ţerii dinastia humană habsburgică, Românii erau în drept a spera o îmbunătăţire a sorţii lor politice şi bisericesci; în loc însă de o mângâiere, pe bis. ort. rom. o aşteaptă o nouă lovitură; în locul propagandei calvine îşi ridică capul din nou propaganda rom.-cat. S'a creḑut a fi în interesul consolidării bisericei rom.-cat. în ţeară şi prin ea şi în interesul consolidării partidei dinastice, dacă Românii se vor înduplecà să se unească cu bis. apuseană (v. şi Greco-catolică, Biserica rom.). Mai ântâiu mitropolitul Teofil (1697) şi după moartea lui mitropolitul Atanasiu (1698) cu o parte a clerului rom. ademeniţi prin promisiuni a li-se ameliora soartea au declarat, că primesc unirea cu biserica apuseană. In poporul rom. s'a produs prin aceasta nemulţămire şi tulburare. Actului de unire se împotrivea şi nobilimea ţerii, care fiind calvină nu vedea cu ochi buni că religiunea rom.-cat. se întaresce în Trans., prin tragerea Românilor pe partea ei, şi de altă parte acea nobilime prin scutirea Românilor de imposite, ce li-se promisese din partea stăpânirii, dacă se vor uní, se vedea scurtată şi păgubită în privilegiile şi venitele sale. In faţa acestor greutăţi sciură cu multă dibăcie se conducă idea unirii primatele Ungariei, archiepiscop al Strigonului, cardinalul Leopold de Colonits, un bărbat cu mare vază şi influenţă, sprijinit în sus de însuşi împĕratul Leopold I, iar jos de instrumentele sale, iesuiţii Heveneşi şi Baranyi, cari cu promisiuni făcute mitropoliţilor şi între preoţimea rom. setoasă după o soarte mai bună, prepararâ terenul la realisarea unirii. Primul sinod în causa unirii s'a ţinut cu preoţimea, sub mitropolitul Teofil, la 21 Mart. 1697, luându-se de basă la unire patru puncte, adecă: recunoascerea papei de cap al intregei biserici, pânea nedospită (azimă) in cuminecatură, focul curăţitoriu (purgatorul) şi purcederea Duchului sfânt şi dela Fiul.

Introducerea unirii s'a continuat în decursul timpului prin mijloace silnice, continuându-se acte de violenţă prin luarea bisericilor dela Românii gr.-or. şi darea lor în posesiunea Românilor uniţi, prin bătăi şi întemniţarea acelora, cari se împotriveau unirii. Aceste fapte se întêmplară sub scutul stăpânirii politice, căreia pentru propagarea unirii îi sta într'ajutor armata imperială. Ca actul unirii să se îndeplinească mai cu înlesnire, puterea statului nu a conces a se mai întregi scaunul mitropoliei gr.-or.; ba nici episcopi nu s'au mai dat Românilor neuniţi, cu toate că aceştia nu erau puţini la numĕr. Mănăstirile cele multe rom. aşeḑate pe la poalele munţilor au fost dărîmate, averile confiscate, şi călugării, cari se socoteau impiedecători ai unirii, expulsaţi preste graniţă.

Românii gr.-or lăsaţi astfel fără de păstor sufletesc, în timp de 83 ani se ajutorau în lipsele lor sufletesci, prin preoţi, cari se chirotoneau de episcopii sêrbesci şi de cei din ţerile rom. şi cari cu multe greutăţi şi sub aspre persecuţiuni se susţineau printre Români şi îi îmbărbătau la statornicie în credinţa strămoşească. Intre preoţii, cari sub astfel de împrejurări grele s'au distins prin zelul lor către ortodoxie se numeră: Popa Mailat din Şona lângă Făgăraş pe la 1728, pustnicul Visarion pe la 1744, ieromonachul Sofronie pe la 1759, Ioan Molnar din Sadu, numit şi popa Tunsu, care fù prins şi dus la Blaj la episcopul unit Aron şi spre batjocură i-s'a tuns pĕrul, apoi protopopul Nicolae Balomiri, ş. a.

Pe lângă toate că pentru propagarea unirii se foloseau mijloace silnice, totuşi aceia la început nu au făcut progres mare. După o statistică oficială din 1762 între Românii din Trans. se aflau 128,653 familii gr.-or cu 1365 preoţi şi 25,223 familii unite cu 2250 preoţi. Numĕrarea aceasta a poporaţiunii rom. din Trans. s'a făcut în acel timp, când la energicele întrepuneri ale mitropolitului sêrbesc în favorul Românilor ort. s'a decretat prin împĕrăteasa Maria Theresia (1758) a se pune eparchia Trans.-ei vĕduvită de atâta timp sub administrarea episcopului sêrbesc din Buda cu numele Dionisie Novacoviciu (v. ac.), care abia în 1762 începênd funcţiunea sa în eparchia Trans.-ei, a păstorit aici până la 1768, nu mult spre mulţămirea Românilor ort., ci mai mult spre mulţămirea stăpânirii politice, care prin instrucţiuni secrete cerea dela el, ca să nu împiedece propagarea unirii. După Novacoviciu a fost numit de administrator preste eparchia ort. rom. a Trans.-ei (1768) episcopul din Vêrşeţ Ioan Georgeviciu, care însă se pare, că n'a început funcţiunea sa in eparchia Trans.-ei, căci n'a lăsat nici o urmă după sine; iară în 1770 e numit de administrator, episcopul sêrbesc din Buda, Sofronie Chiriloviciu (v. ac.).

In 1783 a căpĕtat eparchia Trans. episcopul sĕu propriu în persoana archimandritului Gedeon Nichiticiu (v. ac.) dela mănăstirea Sisatovaţ, de naţionalitate sêrb, care în revoluţiunea lui Horea (1784) a avut o posiţiune dintre cele mai grele.

După moartea lui Nichiticiu (1788), urmă ca episcop Gerasim Adamoviciu (v. ac.), archimandritul Bezdinului, care în conţelegere cu episcopul unit din Blaj, Ioan Bobu, a întrevenit cu o suplică la dieta ţerii pentru câştigarea unor drepturi politice pentru Rom. din Trans. Congresul sêrbesc din 1790 la întrepunerea lui Adamoviciu, a îndreptat o rugare către împĕratul pentru scoaterea bisericei ort. rom. din Trans., din posiţiunea ei umilită, iară episcopul Adamoviciu însuşi a dat la dieta ţerii din 1791 o cerere de acelaşi cuprins, în urma căreia dieta a adus art. de lege 60, prin care biserica gr.-or. se scoate din starea ei tolerată şi i-se garantează exerciţiul liber. Episc. Adamoviciu reposând în 1796, s'a îngropat în comuna Rĕşinar lângă antecesorul sĕu, episcopul Nichiticiu.

In decursul vacanţei de 14 ani a scaunului episcopesc, în care timp a administrat eparchia ca vicari, protopopii Ioan Popovici şi Nicolau Hutovici dela Hunedoara, Românii ort. n'au încetat a se ruga de Impĕratul, ca să le dea dreptul a-şi alege episcop din sinul lor, după usul vechiu al bisericei.

La 13 Aug. 1810 urmând preaînalta încuviinţare, la 19 Sept. acelaş an s'a ales în Turda, prin protopopii adunaţi, de episcop, preotul necăsătorit, Vasile Moga din Sebeşul săsesc, care chirotonit în 1811 de episcop la Carlovĕţ, păstori până la moartea sa (1845) pe credincioşii rom., cu puţin sporiu pentru biserica ort., restrîns fiind în libertatea funcţiunilor sale prin o instrucţiune de 19 puncte, în care se cuprinde cea mai mare umilire şi degradare a bisericei rom. ort. din Trans.

d) ***In periodul al patrulea dela 1848 până astăḑi*** s'a deschis pentru biserica ort. rom. din Ung. şi Trans. o eră nouă mai favorabilă. Curând după încetarea revoluţiunei anilor 1848 şi 1849, anumit în 1850, s'a întrunit sinodul diecesan pentru întâia oară după 150 ani dela suprimarea mitropoliei ort. rom. şi a făcut cei dintâiu paşi pentru recâştigarea drepturilor bisericesci, pentru emanciparea bisericei din starea umilită de până atunci şi pentru restaurarea vechei mitropolii rom. Provedinţa dumneḑeiască a trimis în 1846 în fruntea diecesei ort. rom. din Trans. pe un bărbat înzestrat cu eminente însuşiri în persoana nemuritorului Andreiu Şaguna (v. ac.), care prin rara sa inteligenţă şi activitate deobosită a scos biserica Românilor ort. din Ung. şi Trans. din starea anormală şi umilită în care ajunsese, şi i-a asigurat drepturile autonomice ce-i compet.

In acest period de timp s'au înfiinţat pentru Românii ort. multe instituţiuni culturale, şcoale, tipografie pentru edarea de cărţi bisericesci şi de şcoale, s'a dat bisericei o constituţiune canonică prin introducerea sinodalităţei, s'a restaurat vechea mitropolie a Trans., aducêndu-se episcopiile ei istorice, a Aradului şi Caransebeşului în legătură organică şi canonică cu mitropolia, se ridică seminariul teologic şi pedagogic, se creară fonduri pentru scopuri culturale, s'a lucrat la îmbunătăţirea dotaţiunei clerului, ş. a. In acest period de timp s'a succedat în scaunul mitropolitan trei mitropoliţi, şi adecă Andreiu baron de Şaguna dela a. 1848—64 ca episcop, iar dela 1864 până la moartea sa (1873) ca mitropolit; apoi Procopiu Ivacicoviciu, care abia trei pătrare de an a stat în fruntea mitropoliei rom., strămutându-se la Carlovĕţ ca mitropolit al Serbilor cu titlul de patriarch; dela 1874—98 a codus ca mitropolit ales prin congresul na-

ţional-bisericesc Miron Romanul, iar dela 1898 până astăḑi Ioan Meţianu, provincia mitropolitană a Românilor ortodoxi. (Cf. Şaguna, Istoria bisericească. Sibiiu, 1860; Eudoxie Hurmuzachi, Fragmente zur Geschichte der Romänen, tom. II, ed. Academiei Române din Bucuresci; Bariţiu, Părţi alese din Istoria Transilvaniei, 3 tom.; Dr. Puşcariu, Istoria bisericească. Sibiiu, 1893.)

Mitropolia Românilor ort. din Ung. şi Trans. cuprinde astăḑi trei eparchii cu episcopii lor diecesani şi adecă: a) archidiecesa Transilvaniei cu un archiepiscop în frunte, care este totodată şi mitropolit cu reşedinţa în Sibiiu; are la 708 mii suflete, 967 comune bisericesci matere, 264 filii, 1064 biserici; b) diecesa Aradului cu districtul Orăḑii mari; are la 520 mii suflete, 544 comune bisericesci matere, 221 filii, 628 biserici; c) diecesa Caransebeşului, are la 369 mii suflete, 311 comune bisericesci matere, 29 filii, 327 biserici (după datele stat. din 1890). Ea cuprinde episcopiile istorice din Ungaria şi din părţile transilvane, cari s'au ţinut cândva de mitropolia veche din Alba-Iulia. Titulatura istorică a mitropoliţilor din Alba-Iulia, cari în secl. XVII se chirotoneau de mitropoliţii (Ungro-Vlachiei) din Bucuresci, ca exarchii ai patriarchiei din Constantinopole, era cu puţine variaţiuni următoarea: archiepiscop şi mitropolit al sfintei mitropolii al Bělgradului, al Vadului, al Silvaşului, al Făgăraşului şi al episcopiilor din ţeara Ungurească. (Cf. Precuvêntarea Molitvelnicului tipărit în ḑilele principelui Ardealului Mihail Apaffi la 1689.)

Mitropolia restaurată în 1864 s'a constituit ca întreg şi în părţile ei în congresul naţional bisericesc din 1868 pe basa canoanelor bisericei gr.-orientale şi s'a înarticulat în legile ţerii prin articolul dietal 9 din 1868. Representanţa cea mai înaltă în mitropolie este congresul naţional bisericesc, care constă afară de archierei, din 90 deputaţi aleşi din cele trei eparchii, în număr egal de câte 30 şi adecă o terţialitate preoţi şi două terţialităţi mireni.

Congresul naţional bisericesc se întrunesce în mod ordinar tot la trei ani şi afară de regularea afacerilor bisericesci pentru întreaga mitropolie are dreptul în cas de vacanţă a alege pe mitropolit. Administraţiunea afacerilor bisericesci, şcolare şi fundaţionale o poartă consistoriul mitropolitan, care constă din trei senate: strins bisericesc (numai preoţi), şcolar şi epitropesc. In lucrurile dogmatice şi de rit decide sinodul archieresc, care constă din episcopii diecesani.

Prin restaurarea vechei mitropolii, Românii gr.-or. din Ungaria şi părţile Bănăţene s'au subtras de sub jurisdicţiunea bisericească a mitropoliei sêrbesci din Carlovéţ şi s'au adus sub mitropolia lor proprie naţională; iar prin noua organisaţie a mitropoliei cuprinsă în »Statutul organic« al ei, s'a asigurat bisericei ort. rom. din Ungaria şi părţile Transilvane autonomia cei compete după canoane. [Dr. Il. P.]

Mitropolia gr.-or. rom. din Trans. şi Ung. are următoarele *fonduri:*

1) Fondul a 2 eparchii, creat prin legatul de 50,000 fl. al marelui archiepiscop şi mitropolit Andreiu baron de Şaguna pentru două episcopii, ce se are în vedere a se mai înfiinţa în mitropolie. La 31 Decemvrie 1901 starea fondului a fost 539,885·49 cor.

2) Fondul general mitropolitan iniţiat încă în congresul din 1868, dar s'a înfiinţat numai prin conclusul congresual Nr. 238/878, având meniţiunea a provedea trebuinţele pentru susţinerea organismului mitropolitan. Se alimentează din contribuirile dela eparchii, din venitul discului ce se poartă în toate bisericile din mitropolie la »Arĕtarea Domnului«, apoi din taxele pentru cause apelate şi din dăruiri benevole. La 31 Dec. 1901 starea fondului a fost 96,342·24 cor.

3) Fondul congresual înfiinţat prin conclusul congresual Nr. 167/881 pentru acoperirea trebuinţelor congresului. Se alimentează din contribuirea de 5% din competinţele de diurne şi viatic ale deputaţilor congresuali. La 31 Dec. 1901 starea fondului a fost 8465·14 cor.

Ortodoxia, *(grec.)* cugetare dreaptă în materie de credinţă, adecă credinţă dreaptă, adevĕrată. Ea este nota caracteristică a bisericei creştine pe restimpul dela începutul ei până la 783, adecă până la ultimul (VII) sinod ecumenic; de atunci încoace ea este denumirea ce şi-a păstrat-o biserica orientală, numită şi grecească, sub cuvênt că nici n'a adaus ceva la învĕţăturile lui Isus Christos, nici n'a omis ceva din ele, ci le-a interpretat şi explicat tot aşa cum le-au interpretat şi explicat biserica antică în sinoadele sale ecumenice. (Cf. Introducere în Teologia ortodoxă de Macarie, trad. de G. Timuş, Bucuresci, 1885.)

Oortoepie, v. Ortologia.

Ortogon, *(grec.)* dreptunghiu; *O.-al,* dreptunghiular.

Ortografia *română,* este până acum cea mai arbitrară şi mai puţin stabilită dintre toate ortografiile limbilor cunoscute, cu pretenţii de limbi literare. Causa acestui fapt destul de trist nu poate fi găsită decât în împrejurarea că toate începuturile de scriere românească s'au făcut in alfabetul cirilic, un alfabet cu 47 de semne din care aproape jumĕtate erau de prisos pentru sunetele limbei noastre, şi care cu toate acestea tot era lipsit de unele semne indispensabile nouĕ. De aceea în timp de sute de ani, scriitorii noştri s'au deprins a întrebuinţa nenumeratele semne, ce le stăteau la disposiţie, cu totul arbitrar, şi chiar în cele mai îngrijite tipărituri se găsesce unul şi acelaşi cuvênt ortografiat în două, trei feluri pe aceeaşi pagină. Introducerea alfabetului latin s'a făcut de către deosebiţi filologi, cari îşi aveau şi ei fiecare ideile sale proprii, şi fiind-că acest alfabet era şi mai insuficient decât cel cirilic, fiecare filolog a născocit câte un sistem personal de notare a sunetelor pentru cari nu se găseau semne în alfabetul latin şi astfel s'au născut două mari sisteme: cel al etimologiştilor din Transilvania, al căror principal representant era T. Cipariu, şi cel al fonetiştilor cu Aron Pumnul din Bucovina. Intre aceste două sisteme principale şi numeroasele lor variante, s'a ivit un sistem intermediar, întemeiat de Titu Maiorescu în opera sa: Scrierea limbei române, cea mai serioasă, mai sciinţifică şi mai de bun simţ lucrare ce s'a produs în această chestiune la noi. Sistemul lui Maiorescu a fost urmat de revista Convorbiri Literare şi a dat nascere, cu neînsemnate modificări în rĕu, sistemului ortografic al Acad. rom. dela 1881. Insă din această neînţelegere între Maiorescu şi Acad., cum şi din exageraţiile fonetiştilor, din care cel mai

cu autoritate după Lambrior, era H. Tiktin (lucrarea sa este publicată în Archiva din Iaşi an. I), au resultat neînţelegeri noue, şi acum ne aflăm cu câte o ortografie deosebită aproape pentru fiecare revistă, gazetă sau carte, ba chiar cu mai multe ortografii pentru unul şi acelaşi scriitor. Asupra diferitelor sisteme ortografice cf. Romulus Ionaşcu, Sisteme ortografice cu litere latine, 1889; G. Adamescu, Istoria limbii şi literaturii românesci, 1899.

Ortografia Academiei române. Acad. română a avut două sisteme ortografice: cel al lui Laurian, sistem care n'a avut nici cel mai mic resunet în ţeară, şi cel aproape fonetic dela 1881, derivat direct din sistemul lui Maiorescu şi al Convorbirilor literare. Acest al doilea sistem se deosebesce de cel fonetic numai în următoarele puncte: sunetele ă şi î se notează nu cu un singur semn, ci cu una din vocalele a, e, i şi un semn diacritic, şi anume cu vocala care apare nemodificată în flexiune şi derivare; sunetul z se notează cu ḑ, atunci când se descopere un d in familia cuvêntului, iar ea şi oa cu é şi ó când sûnt derivate din e şi o. Aceste ultime trei puncte deosebesc O. Acad. rom. şi de ceea a lui Maiorescu. Afară de acestea, în timp de câţiva ani Acad. rom. a mai păstrat şi pe u mut, isgonit (dela 1895) definitiv din scriere.

Ortologia, (grec. *ortoëpia)*, este partea gramaticei (a părţii analitice), care ne învaţă corecta rostire a sunetelor şi deci şi corecta exprimare a cuvintelor. O. întru cât se extinde şi asupra corectei rostiri a cuvintelor, atinge stilistica, statorind regulele despre corecta dicţiune stilistică. [Pl.]

Ortosa, *(Orthoclas)*, mineral, feldspat potasic, silicat aluminos de potasiu, e monoclin, se presintă în macle caracteristice: macla de Karlsbad şi macla de Baverio. Durit. 6. Incolor, alb până roşietic. Variet. A d u l a r, incolor, în cristale libere in şisturi cristaline ale Alpilor centrali şi occidentali (Gotthard), P e g m a t o l i t, O. comună albăroşietică, care în cristale mari se întâlnesce în graniţi, S a n i d i n variet. sticloasă din trahite, P i a t r a l u n e i, cu reflecte albăstrui. O. prin descomp. se transformă în Caolină, alcaliile sûnt in acest cas disolvate şi eliminate, ce dă o mare valoare O.-ei în agricultură; altfel se întreb. în ceramică. Exploat. mari sûnt în Scandinavia şi Canada.

Ortyx, un gen de paseri, prepeliţe americane.

Orvet, *(cicilie, şerpele sfărmăcios, Anguis fragilis)*, un reptil din ord. Squamatelor (Saurienilor), fam Anguidelor, are corp cilindric ca al şerpelui, fără membre. Pe spate brun cu deosebite dungi, pe burtă negricios. O. tinĕr este pe spate alburiu, pe de laturi şi pe burtă negru. Lung. corpului 32 cm., rar până la 50 cm.; coada de lungimea corpului. Trăiesce în Europa, Africa nordică şi Asia vestică prin tufişe. In Alpi se găsesce până la înălţimea de 1000 m. Iasă seara din ascunḑişul lui şi caută după rîme şi melci. Iarna se adâncesce în pământ, adese câte 20—30 împreună. Nasce vara câte 8—26 pui vii. Este neveninos.

Oryza L., (botan.) gen de plante palustre preponderant anuale din fam. Gramineelor, trib. Oryzeae, caracterisat prin spicule ermafrodite. Cuprinde specii de origine est-indică, dintre cari *O. sativa* L. (urezul, orizul, orezul) e de cea mai mare importanţă ca aliment în ţerile tropicale şi subtropicale (cu deosebire în India şi China). Cultura acestei plante reuşesce şi în ţeri mai nordice, aşa în America de nord până în sudul Statelor Unite, la noi în Europa încă, în Italia boreală şi Bănat. Făina de urez foarte fin măcinată se folosesce ca pudră inofensivă »pudră de urez«. Orezul se seamĕnă în noroiu şi apă băltuită, foile lui plutesc pe luciul apei şi numai spicul se ridică deasupra apei. Delta Dunărei şi diferitele ostroave ale ei s'ar potriví de minune pentru cultura orezului, numai lipsa de braţe şi frigurile palustre au împiedecat introducerea culturei lui în România.

Orz, *(Hordeum vulgare* L. v. ac.), cereală din familia Gramineelor, cu o singură floare într'un spicuşor, dar cu şese spiculeţe la acelaş nivel, însă nu toate florile fecundează, de unde îl împărţim în O. cu şese rânduri, cu patru rânduri şi cu două rânduri. La O. cu două rânduri îi mai ḑice în Moldova şi o r z o a i c a sau o r z d e s l a d, pe când în Trans. sub numirea de orzoaică se înţelege O. cu şese rânduri, ca mai productiv. O. are mai totdeuna bobul îmbrăcat, dar sûnt şi varietăţi golaşe.

Orzeszko, *Elisa Pawlowska,* scriitoare polonă, n. 1842 în Grodno. căsătorită cu un bogat proprietar litvan O., care a fost deportat în Siberia după 1863. O. fundă 1880 la Vilna o tipografie şi o librărie, dar după ce publică tratatul: Patriotism şi cosmopolitism, stabilimentul i-a fost închis şi ea însaşi internată. A publicat numeroase novele şi romane politico-sociale, în cari descrie cu un deosebit talent viaţa ţeranilor, Ovreilor şi a micei nobleţe din Litvania; printre romanele sale se disting: Eli Makower, 1875; Istoria unui Ovreu, 1887; Soartea unei femei, 1886, etc.; multe din ele sûnt traduse şi în alte limbi.

Orzoaica, v. Orz.

Os, *oase,* părţile compacte ale corpului vertebratelor; ele servă ca razim al corpului şi ca organe pasive de comoţiune. După forma lor se împart în O. tubulare (lungi) şi late, cu diferitele forme de transiţie. O.-le tubulare sûnt traversate de canalul medular; capetele lor sûnt provĕḑute cu faţete articulare, acoperite cu un strat de substanţă cartilaginoasă. O.-le se compun din două straturi de substanţă osoasă compactă, între cari se găsesce un strat de substanţă sponghioasă. Toate O.-le unui corp sûnt legate între sine, formând laolaltă scheletul. Legătura dintre O. este sau mobilă (prin articulaţiuni) sau imobilă (prin suturi sau ligamente scurte). Basa O.-lor o formează o substanţă elastică, impregnată cu fosfat de calciu, care condiţionează tăria şi greutatea lor. Toate O.-le sûnt învĕluite în o membrană fibroasă, numită *periost;* această membrană îngrijesce de nutrirea şi crescerea în volum a O.-lor. Crescerea în lungime a O.-lor tubulare se întêmplă dela capetele lor. O.-le nou-născuţilor se compun în preponderanţă din ţesut cartilaginos, care se transformă în O. prin impregnarea fosfatului de calciu. In canalul medular al O.-lor tubulare, amintit mai sus, precum şi în substanţa sponghioasă a O.-lor late se găsesce mĕduva, o substanţă moale, grasă, de coloare roşietică sau gălbuie, care joacă un rol

important la toate inflamațiunile O.-lor; în mĕduvă se formează globuli albi. Structura microscopică a O.-lor e caracterisată prin straturi concentrice de o substanță intercelulară, traversată în toate direcțiile de așa numitele canale ale lui Havers, și prin mici cavități numite celule, împreunate între sine prin ramificațiuni fine. v. și Articulațiune, Cartilagiu, Periost, Schelet. *Os mort,* v. Necrosa.

Osagi, semință de Indiani în America de nord, 1509 suflete la 1890.

Osana, *(grec.)* exclamare de bucurie și de preamărire. In legea veche la serbătoarea corturilor, Israeliții, spre închipuirea preamărirei lui Mesia, pe care îl așteptau cu entusiasm, cântau cuvintele psalmului mesian (112—117) »Osana întru cei de sus«. Cu această aclamare de bucurie și de preamărire a fost întimpinat Is. Chr. cu ocasiunea întrărei sale în Ierusalim (Mat. 21, 9; Marcu 11, 10; Luca 19, 38; Ioan 12, 13). Tot această cântare o cântă și poporul creștinesc al sf. noastre biserici la partea aceea a sf. liturgii, unde in consacrarea sf. daruri se așteaptă scoborîrea Domnului pe altarele sf. biserici.

Osborne, castel regal în Anglia pe insula Wight, lângă Cowes. 11 Aug. 1857 întrevederea lui Napoleon III cu regina Victoria a Angliei în causa unirei principatelor române. Aci a murit regina Victoria în 22 Ian. 1901.

Oscar, 1) *O. I,* rege al Svediei și Norvegiei (1799—1859), fiul lui Carol XIV Bernadotte, căruia îi urmà la 1844, se distinse prin mai multe reforme înțelepte. 2) *O. II,* regele actual al Svediei, n. în 1829, succesor al fratelui sĕu Carol XV, în 1872. [L.]

Oscii, popor vechiu în Campania, formând cu Auruncii și Opicii trunchiul poporațiunii primitive a Italiei și amestecați pe la 425 a. Chr. cu Samniții veniți dela nord. Limba lor, foarte asemĕnătoare celei latine, era unul din dialectele principale ale vechei Italii. O. aveau o literatură și cultivau artele. Atellanele (v. ac.) jucate până sub imperiu în Roma și scrise în parte în dialectul osc, erau de origine oscică. Limba oscică, se vorbea încă pe timpul lui Varro; ea se poate vedé în »Tabla bantina«, aflată în 1793 la Bantia, în Apulia, (cuprindênd nisce legi agrare), și în câteva inscripțiuni de pe medalii și monumente.

Osciiațiune, se numesce calea pendulei dela un punct extrem până la celalalt și înapoi; sub O. de multe ori se înțelege încă și mișcarea pendulei.

Oscillatoria Vaucher, (botan.) gen de Alge Cyanophycee, cu corpul format din filamente de celule puse în șir, de coloare albastră; formează suprafețe membranoase pe pământ și prin ape stătătoare dulci sau sărate. Filamentele de O. execută prin capetele lor mișcări de oscilare eliptice sau helicoidale sub influența luminei. Specii comune pretutindeni: *O. limosa* Agardh., *O. tenuis* Agardh., ș. a. [S. Șt. R.]

Oscinis frit, (zool.) *(Musca frit),* este de coloare neagră, lucitoare și 2—3 mm. lungime. Ea are trei generațiuni pe an. Cea dintâiu o întâlnim prin Aprilie și depune ouĕle sale pe ierburi tinere; larvele se sfredelesc în inima acestora și o nimicesc. La începutul lui Iunie trece în stare de chrisalidă și preste opt ḑile se ivesce a doua generațiune, care își depune ouĕle pe spicele grânelor, etc. Larva se nutresce cu conținutul încă moale al grăunțelor, cari devin la coacere ușoare de tot (sved. »Frit«). A treia generație din Sept. își depune ouĕle pe semĕnăturile de toamnă, iernează ca chrisalidă pentru a se iví în formă de musculiță în Apr. viitor. Această muscă a causat adeseori mari pagube în Svedia și Austria.

Osculațiune, *(lat.)* în geometrie atingerea unei curbe plane cu o circonferență, sau a unei curbe de doue ori îndoită cu un plan așa, ca ambele să aibă trei puncte de atingere comune.

Oșehlib, com. rur., parochie, moșie boierească în căpitănatul și jud. Coțmanului în Bucovina, are 1980 locuitori (1795 ort.-or., 69 rom.-cat. și uniați, 115 mos.), o școală primară.

Ösel, insulă la întrarea în sinul de Riga, 2618 km². cu 61,212 loc. (1897); dela 1721 aparține Rusiei; navigație, economie de vite, pescuit.

Osia, se numesce linia dreaptă, în jurul căreia sûnt simetric așezate toate părțile unei figuri sau unui corp geometric. In mechanică O. e linia dreaptă, în jurul căreia se mișcă toate punctele unui corp rotitor, pe când ea remâne nemișcată, iar în optică e direcțiunea în carea razele de lumină trec nedeviate prin lentile, sau se întorc pe aceeași cale dela oglinḑi.

Osias, profet ovreu din secl. VIII a. Chr., primul din micii profeți. Stilul sĕu e viu și colorat, însă laconic, și prin multele alegorii prea obscur.

Osiris, (mitol.) la Egipteni era ḑeu de frunte. Ḑeul Seb cu femeia Nuth a născut pe O., ḑeu de geniu bun și pe Seth (Satana, Typhon), ḑeu de geniu rĕu. O. se însoară cu sora sa Isis și guvernează ca binefăcĕtor, însă Seth omoară pe O. și trupul îl bagă într'o ladă, ce o aruncă pe rîul Nil. Isis îl caută și a treia ḑi îl află în Byblis, pe trup cu tamariscă crescută, și îl îngroapă în Philä; dar până ce Isis a căutat pe fiul sĕu Horos, Seth tăiă trupul lui O. în 14 părți și le aruncă prin țeară, O. însă nu a murit, pentru că s'a scoborît în lumea de jos și a domnit acolo. Horos ca să-și resbune moartea tatălui sĕu, omoară pe Seth, și remâne domn în lumea de sus, dar e neîncetat în luptă cu Seth și acuși învinge unul, acuși altul. O. e soarele când a trecut din zori și luminează, Seth e spiritul întunerecului, e noaptea care omoară pe O., iară Horos fiul e soarele ḑinei, care iese din întunerec. Astfel O. e învins sau omorît de Seth, când soarele apune, și Seth e învins când Horos se arată, în toată dimineața. O. se numesce Apis (taurul) când soarele e în zodia taurului, și se ḑice, că atunci sufletul lui O. e în Apis. O., Isis și Horos la Egipțieni au format o treime. Mormêntul lui O. s'a arĕtat în mai multe orașe. Cultul lui O. a străbătut și la Romani. [Atm.]

Oșluca, una din gloabele sau amenḑile la care erau supuși locuitorii Principatelor române, înainte de Fanarioți. Era o pedeapsă bănească pentru acei ce nu ascultau de poruncile ocârmuirii.

Osman, *(Othman),* sultani turci. 1) *O. I,* numit *Al Ghasi* (cuceritorul), primul sultan al Turcilor, fiul lui Ertogrul, urmă după tatál sĕu în capul hordei turcesci nomade din Frigia, care luà numele sĕu, Osmani. In 1299 se declară independent, luà numele de sultan și cucerí vestul Asiei

mici. † 1326. 2) *O. II*, fiul lui Ahmed I, se urcă pe tron în 1618, fù nefericit în resboiul cu Polonii și omorît într'o revoluțiune a Ienicerilor în Maiu 1622. 3) *O. III*, sultan dela1754—57.

Osman Digna, *(Digma)*, negutător de sclavi din Suakin. Pe timpul revoluțiunii lui Mahdi (v. ac.) lui i-a fost dată misiunea să lățească rescoala în părțile estice ale Sudanului. In resboiul sudanic, până la recucerirea Sudanului sub Lordul Kitchener, joacă un rol important. Căderea Chartumului (sub Gordon) este a se atribuí lui O.

Osmanfacâ, com. rur. în Rom. (Dobrogea), j. Constanța, compusă din 3 căt. cu 1407 loc. (Dicț. geogr. 1897) în majoritate mohamedani, 1 biserică ort., 7 geamii și 1 școală.

Osmani, *(Osmanli)*, numirea oficială a Turcilor, după Osman I.

Osmanla, ordin sau decorație imperială turc., creat de Sultanul Abdul Asis la 1862. Cuprinde 5 clase obicinuite. E considerat ca superior celui al Megidiei. [L.]

Osman, Imperiul, v. Turcia.

Osman Nuri Pașa Ghazi, general turc., n. 1837 în Amasia (Asia mică), învinse 1876 pe Sêrbi la Saitșar, comandà 1877 armata bulgară de vest, respinse 20 și 30 Iulie și 12 Septembre atacurile ruso-rom. asupra posițiunilor sale dela Plevna și primí titlul de Ghazi (învingĕtorul), cu toate acestea trebuí să se predea la 10 Dec.; 1878—88 ministru de resboiu. † 4 Aprile 1900.

Osmanu, *(Osman-Aga)*, com. rur. în Rom., j. Brăila, cu 1400 loc. (Dicț. geogr. 1894), 1 biserică și 1 școală.

Osmerus eperlanus L., un pesce din fam. Salmonidelor,ord.Physostomilor,de coloare verde-albăstrie pe partea de sus a corpului, pe de laturi alb-gălbiniu. Lungimea 8—30 cm. Trăiesce în mările nordice ale Europei. în rîurile Elba, Odera și Weser, și pe lângă țermurii estici ai Americei de nord. Se mănâncă.

Osmiu, metal tetravalent, simbolul Os. Greut. at. 190·0. Se cunoasce sub forma unei pulberi. E un metal rar. Din causa mirosului particular i-s'a dat acest nume. Cu iridiu formeaza un aliagiu ce se întrebuințează la facerea vîrfurilor de condeiu. Din principalele sale combinațiuni avem pe acidul osmic (OsO_4). Acest corp servă ca reactiv în preparatele microscopice pentru înegrirea acestora.

Osmologia, *(grec.)* sciința ce se ocupă cu studiul mirosului și al materiilor mirositoare.

Osmosa, *(Diosmosa)* se numesce amestecarea fluidelor despărțite prin o membrană poroasă sau un părete poros, s. e. amestecarea apei și a alcoolului, a apei și a sulfatului de aramă, ș. a. Fluidele nu trec în aceeași mĕsură prin membranele poroase sau prin păreții poroși, astfel volumul unui fluid scade, al celuilalt cresce. Intrarea fluidului din vasul din afară în vasul din lăuntru se numesce e n d o s m o s ă, ieșirea celui din vasul din lăuntru e x o s m o s ă.

Osmosa la plante, v. Diosmosa și Endosmosa.

Osmunda L., (botan.) gen de plante perene din fam. Osmundaceelor, cu sporangii numeroase, formând panicule din foi metamorfosate. La *O. regalis*, cea mai respândită specie ocupă sporangiile porțiunea supremă a foilor; planta întrece adesea înălțimea de un metru și se cultivă uneori ca plantă decorativă rustică. [A. Pr.]

Osmundaceae, (botan.) fam. de Pteridophyte (Cryptogame vasculare) cu sporangii longitudinal-dehiscente, fără inel propriu, în locul acestuia o grupă particulară de celule cu păreți îngroșați (inel rudimentar). Cuprinde plante respândite pe întreagă suprafața globului. Genuri importante *Osmunda* (v. ac.) și *Todea*. [A. Pr.]

Osnabrück, 1) *O.*, departam. în provincia prus. Hanovra, între Oldenburg și Olanda, 6205 km²., 312,322 loc. (1895). Format din episcopia de odinioară O., ducatele Lingen și Bentheim. 2) *O.*, capitala districtului cu acelaș nume și residență episcopească, 45,137 loc. (1895), cu comerciu viu. In orașul vechiu sûnt strade strîmte și edificii vechi puțin frumoase. Edificii mai însemnate: catedrala, clădită de Carol cel Mare; bis. evang. în stil gotic; casa orașului în stil gotic, cu front ornat, cu statuele împĕraților germani; statua ministrului C. Stüve și a lui Iustus Möser; museul de sciințele naturale, colecțiuni de antichități, ș. a.

Oșorheiu, v. Murĕș-Oșorheiu.

Ospel, ospătărie; casa și reședința unei autorități, *O. comunal*, primăria comunei.

Ospĕț, v. Banchet.

Osphromenus, pesce, v. Gurami.

Ospiciu, *(Asil)*, instituțiune pentru îngrijirea de copii găsiți, infirmi, bĕtrâni, alienați, alcoolici; difere de spital, destinat numai pentru adăpostirea de durată mai scurtă a bolnavilor până la vindecare. și are o organisațiune specială după scopul special. O.-le sûnt întreținute de stat, de comună, de administrațiuni spitalicesci cu venituri proprii. v. Asil.

Ospitalitate, găzduire. La toate popoarele se observă mai mult sau mai puțin obiceiul O.-ii, dar mai ales la cele orientale din causa marei necesități de noue raporturi sociale, ce se stabileau prin mijlocul O.-ii. La unele popoare chiar, O. era legiferată, cum s. e. la vechii Germani, la Visigoți, etc.

Ossa, 1) *O.*, (acum *Kissabos)*, munte în Tesalia, între Olympos și Pelion, 1953 m. înalt. 2) *O.*, rîu, afluent pe dreapta Vistulei, 120 km. lung.

Ossarium, *(lat.)* loc de păstrat oasele în cimitere.

Ossi, *(Oseți)*, popor de rassă arică în Caucas. Ei se întindeau asupra stepelor până la Don și Volga, dar Batuchan i-a împins în munții Caucas, unde se află pe la pasul Dariel în numĕr ceva mai mare de 100,000. Prin limbă se aseamĕnă mai mult de Perși, originea le este nesigură. Unii cred că sûnt resturi de Alani. Sûnt în urma celorlalte popoare caucasice, și deși ocupă cele mai însemnate trecĕtori ale Caucasului, n'au opus nici o resistență cucerirei rusesci. Religiunea lor e un amestec de creștinism, mohamedism și păgânism. N'au temple.

Ossian, *(Ossin)*, bard legendar celtic, de prin secl. III d. Chr., fiul lui Fingal, regelui din Morven, și rege el însuși. După lupte îndelungate cu Romanii și alți inimici, pierḑênd pe tatăl sĕu și frații sĕi și pe fiul sĕu Oscar, remas la bĕtrînețe singur, numai cu Malvina, credincioasa soție a fiului sĕu, și lipsit de vedere, ca un alt Homer, cântă pe eroii neamului sĕu, începênd dela străbunul sĕu Trenmor până la Oscar. O. deveni celebru după ce scoțianul J. Macpherson publicà, în 1760—65,

poemele Fingal și Temora, atribuite lui O., și alte poesii gaelice. Resultatul discuțiunilor de până acum asupra acestor poeme e, că sûnt scrise în limba modernă a locuitorilor din Wales (Weils), cu puține archaisme, că publicațiunile lui Macpherson nu sûnt traduceri adevěrate, ci mai mult prelucrări după textele primitive, ale căror originale nu mai există. Poemele lui O. avură un mare efect în toată Europa, și fură traduse în toate limbile literare. La noi Eliade R., sub titlul de »Osianice«, a scris o frumoasă imitațiune după »Fingal«, (în cursul de poesii), din nenorocire în o limbă prea latinisată. Lit.: Windisch, »Die altirische Sage und die Osianischen Gedichte«, 1878. [M. Strajanu.]

Ossib Schubin, pseudonim, v. Kirschner Lola.

Ossificațiune, impregnarea țesuturilor animale cu fosfat de calce. Se întêmplă în mod normal la țesuturile cartilaginoase, iar abnormal la cartilagele laringelui, a coastelor, la Dura mater din canalul coloanei vertebrale, la rac, sarcome, fibroide, etc.

Ost, v. Est.

Ostaș, (germ. Soldat, ung. katona), se numesce tot cetățeanul apt de a face serviciu sub arme, și este înrolat în armata țerii. (v. Militar.)

Ostatic, persoană lăsată în puterea alteia pentru a garanta executarea unui angajament sau unei promisiuni. In antichitate, când se făcea pacea între două națiuni vrăjmașe, se făcea un schimb de un numěr oarecare de O.-i, ca garanție de bună credință reciprocă. In cas de neexecutarea angajamentelor luate, O.-i erau considerați ca prisonieri de resboiu și supuși pedepsei cu moartea.

Ostealgia, *(grec.)* termin medical pentru dureri la os.

Osteitis, (med.) inflamația substanței proprii a osului. v. Periostitis.

Ostende, capitala unui arond. în provincia belgiană Westflandra, pe malul Mării de nord, punct de transbordare spre Anglia, 30,730 loc. (1896); dig grandios, port excelent; fabric. de drill, tutun; comerciu viu; șantiere; stațiune balneară renumită (20,000 oaspeți).

Osteneala, v. Oboseala.

Ostensorium, v. Monstranța.

Ostentațiune, fală, laudăroșenie, îngâmfare, mândrie prea mare, fudulie.

Osteoblast, *(grec.)* termin anatomic pentru celulele, din cari se formează țesutul osos.

Osteocarcinom, carcinom (rac) al oaselor.

Osteoclasia, operațiunea chirurgicală, care constă în fracturarea oaselor cu scopul de a corecta deformațiuni osoase sau articulare sau de a îndrepta o fractură vicios consolidată. Instrumentul, ce servesce este *osteoclastul.* O. se poate executa și cu mânile (O. manuală). O. făcută, membrul se pune într'un bandaj de gips, unde se ține 1 sau 2 luni, pentru ca oasele să se consolideze în noua posiție. O. se practică mai adeseori la copii și adolescenți pentru a îndrepta deformațiuni osoase rachitice. [V. Im.]

Osteogangrena, identică cu Necrosa (v. ac.).

Osteogenesă, studiul desvoltării oaselor; ea studiază atât formațiunea țesutului osos în general, cât și modul aparițiunii punctelor de osificație, epoca contopirii acestor puncte de osificație.

Osteola, (botan.), deschiderea, gura, c celulele stomatice, dela intrarea unei cript conceptacul, etc.

Osteolithe, v. Coprolit.

Osteologie, partea anatomiei descriptive, studiază oasele (scheletul).

Osteoma, tumoare osoasă, în afară de unde sûnt de obiceiu oase. Astfel s'au gă în piele, în ganglioni limfatici, în ochi, îi mele, etc. (v. Enostosa, Exostosa, Hyperost

Osteomalacia, muiarea oaselor, mai cu a celor lungi, din causa lipsei de săruri (f de calce, etc.), încât nu-și mai pot înd funcțiunea lor. Suferindul trebue să stea i orizontal. Această suferință se vede rar ș în legătură cu nutrire rea, traiu miser, e cu constituția unor localități, s. e. în ţer jos, unde se ivesce mai des. Medicamente folosesc. A nu se confunda cu rachitis.

Osteomyelitis, inflamațiunea měduvei oa Poate fi acută și cronică. Cea acută se i după rănirea oaselor când microbi de ai pur pětrund până la měduvă. Cea cronică însc boale vechi ale oaselor sau sifilisul terțiar tamentul acesteia nu prea reușesce, iar la acută se cere liniște, comprese cu ghiață și fină pentru amorțirea durerilor. Când sûn duri mari trebue să intervină chirurgia.

Osteophyt, prelungirea osoasă ce reeare odată din lamele profunde ale periostulu apropierea porțiunii de os cariat.

Osteoporosis, mărirea porosității oaselor rirea țesutului lor, lărgirea conductelor lor culare.

Osteoscierosis, indurațiunea osului la f osul de elefant (eburnațiune) sau crescerea l lăuntru, încât cuprinde toată cavitatea měd

Osteotomia, tăierea osului, s. e. când e st spre a-l face, ca după tăiere să se fiarbă d O. parțială, a unui clin, se numesce în chir resecție. O. se face și în anatomie.

Ostermann, *Enr. I. Frid.,* (rus. *Andrei novici),* diplomat rus, n. 1686 în Bochum (V falia); 1704 a întrat în serviciu maritim împ. Catarina I l-a numit vice-cancelar și me al regenței pe timpul minorității țarului Petr împ. Ana Ivanovna l-a făcut conte. Urcân pe tron împ. Elisabeta, a căḑut în disgrați condamnat la moarte, apoi grațiat și exila Siberia; † 1747 în Beresov. Ambii fii ai s au avut urmași; ei au adoptat un nepot de pe *Alexandru Ivanovici Ostermann-To* conte, care s'a distins în resboaiele cu T Poloniei și Francezii, îndeosebi la Kulm (1 † 1857.

Ostgotland, *(Östergötland),* comitat (Lä sudul Svediei, 10,977 km²., cu 272,949 loc. (1 cel mai bogat și mai productiv ținut al Sve mine de aramă și fier. Capitala Linköping.

Ostia, jertfă, v. Hostia.

Ostia, în antichitate oraș cu port în Latiu gura Tibrului, fundat de Ancus Marcius; ru lui se află acum la 1 km. depărtare dela r *O. de aḑi,* cu 640 loc., e reședința unui epi

Ostiar, *(Ostiarius, Ușeriu),* cleric, care gradul ierarchic al ostiariatului. O.-rii a chiemarea de a păzi ușile bisericei, precu de a griji, ca să nu se conturbe cultul d (Cf. I. Boroș, Ierarchia bisericească. Gherla, l

Ostie, e un instrument de prins pesce, format din fier, avênd la un capĕt 4 sau 5 dinți ascuțiți, iar la capĕtul opus un măner găurit, în care se pune o coadă de lemn. Este ca o furculiță lungă, și în unele localități se dice chiar furculiță. Pescarul cu O. merge prin apă când e limpede și când vede pescele îl împunge cu dinții O.-ei. [I. Popescu-Voitești.]

Ostilitate, actul dujmănos, pe care un stat îl exercită față cu altul. In resboiu, populațiunea țerei inimice este ostilă armatei, actele de O. se produc în toate împrejurările în cari populațiunea vine în contact cu armata.

Ostinato, *(ital.)* = obstinat, îndărătnic, se dice pentru a indica persistența unui motiv melodic la o voce, pe când celelalte au contrapuncturi variate. Frumoase exemple de compozițiuni cu acest artificiu artistic lucrate se pot vedé în operele lui Bach și Händel. [T. C.]

Ostium, *(lat.)* poartă, ușe, întrare, deschidĕtură; vestibul la casa romană.

Ostra, com. rur. cu căt. Băieșescul, Muncelul, Poiana Flocii și Prădigariul, atenență la parochia Gemenea, moșie mănăst. în căpit. și jud. Câmpulungului în Bucovina, are 727 loc. (487 ort.-or., 206 rom.-cat. și uniți, 34 mos.), o școală primară, o biserică filială.

Ostra pe Prut, com. rur., atenență la parochia Zeleneu, moșie boier. în căpit. Storojînețului și jud. Stăneștilor pe Ceremuș în Bucovina, are 219 loc. (210 ort.-or., 9 mos.), o biserică filială. [Dr. I. G. Sbiera.]

Ostracism, judecată prin care Grecii antici exilau pe 10 ani pe cetățenii al căror renume, popularitate ori oposiție în unele afaceri publice puteau deveni un pericol pentru libertate ori pentru desvoltarea pacinică a statului. Voturile se scrieau pe o tăbliță de argilă *(ostreikon),* de unde și numirea. Exilarea se făcea cu păstrarea în întregitate a onoarei și averii exilatului. (V. și Heliaia).

Ostrea, v. Stridia.

Ostrița, odin. *Clișcăuții,* com. rur., parochie, moșie mănăst. în căpit. și jud. Cernăuțului în Bucovina, are 2065 loc. (1951 ort.-or., 22 rom.-cat. și uniați, 92 mos.), o școală prim., un cabinet de lectura »Sentinela«. [Dr. I. G. Sbiera.]

Ostrogoți, v. Goți.

Ostrolenka, oraș în guvernam. ruso-polon Lomsha, lângă Narew, 8679 loc. (1897). 26 Maiu 1831 învingerea Rușilor asupra Polonilor.

Ostropel, un fel de tocană de puiu sau miel cu usturoiu.

Ostrov, insulă, cu deosebire în fluvii.

Ostrov, 1) O. *(Silistra nouă),* com. urb. în Rom. (Dobrogea), j. Constanța, situată pe malul Dunării, cu 2802 loc. (Dicț. geogr. 1897), cari se ocupă cu agricultura, prăsirea vitelor, industria și cu comerciul; 1 biserică și 2 școale; reședința plășii Silistra nouă. 2) O., com. rur. în același j., se compune din 2 căt. cu 1359 loc. (Dicț. geogr. 1897), cari se ocupă cu agricultura, prăsirea vitelor, pĕscuitul și comerciul; 2 biserici ort., 1 geamie și 2 școale.

Ostrovul Cerbului, insulă în Dunăre cu o suprafață de 2400 pogoane, locuită de 60 fam.; aparține com. rur. Batoții, j. Mehedinți (Rom.).

Ostrovul mare, cea mai mare insulă a României pe Dunăre, avênd o suprafață de 4400 pog. și fiind locuită de 120 familii; aparține com. rur. Gogoșu, j. Mehedinți. Teritorul sĕu este acoperit cu vii, pădure, agrii și bălți cu pesce. Aici se află și 1 biserică și 1 școală. S'au găsit și antichități din timpul Romanilor.

Ostrovul mării, în povestile rom. e un loc renumit, pentru că acolo e locuința unor babe, cari au iepele feților frumoși, uneori și ale smeilor. Baba Relea cu iapa din O. m. avea un gard în jurul casei și în fiecare par se afla câte un cap de voinic, care n'a putut să afle iapa ascunsă de babă. In povestile române se mai amintesc: O. dinelor, O. fermecat, și uneori cu nume: O. Buian, O. Rupangea (v. Aea, Ciru și Baia de lapte). [Atm.]

Ostrya Scop., (botan.) mic gen din vasta familie a Cupuliferelor, trib. Coryleae, cuprinde frumoși arbori cu frunzele alterne; flori monoice, bracteele secundare închise în forma de sac conic. Acest gen foarte înrudit cu genul *Carpinus* L., are numai două specii, ce abia se deosebesc între ele și trăiesc în regiunea temperată a emisferei boreale. *O. carpinifolia* Scop., cresce spontaneu în Europa sudică, uneori cultivată prin parcuri ca plantă decorativă. [Z. C. P.]

O-Szent Anna, com. mare în cott. Arad, (Ung.); 4458 loc. în majoritate Rom.

Otagra, *(grec.)* v. Otalgia.

Otalgia, *(Otagra),* durere de urechi, cu vuet, urlet, țiuituri, causată de răceală sau vr'o inflamațiune în ureche. Se dă morphină sau cloral pe dinlăuntru spre amorțirea durerilor, iar în ureche picături de cocaină.

Otaștină, în Rom. dare pe vin; terminul perceperii dării pe vin.

Otava, se numesce producțiunea a doua și a treia a fênațelor și pășunilor, care dă înspre toamnă. O. este mai fragedă și mai substanțială decât fênul.

Otcup, antreprisa accíselor dela orașe, termin folosit încă prin Moldova.

Otecinic, colecțiune cu descrierea vieții sfinților părinți.

Oțel, se obține sau prin decarbonisarea fierului crud, sau prin carbonisarea celui bastonat. Primul procedeu este al lui *Bessemer.* O. este de coloarea albă-gris, fractura cristalină. Este cu mult mai dur ca fierul. Dacă este încăldit la roșu și apoi aruncat într'un vas cu apă rece, capĕtă o astfel de duritate, încât sgârie sticla și se numesce călit. Incăldit la diverse temperaturi ia felurite colori, galbenă, brună, purpurie, albastră, neagră albastră.

O tempora, o mores, *(lat.)* »O timpuri, o moravuri!« exclamație din vorbirile lui Cicero (s. e. »In Catilinam« I, i.).

Oțet, condiment și medicament constituit din acid acetic și puțin eter acetic, solvite în apă; O. mai conține alte materii accesorii, diferite după originea lui: săruri, substanțe colorante, acid malic și alte acide de fructe. O. se produce prin oxidațiunea alcoolului etilic (al spirtului) sub influența fermentului acetic, a bacteriei numite Micrococcus aceti. Toate lichidele alcoolice dau la oxidațiune O.; O.-ile mai fine se produc din vin, bere, must de fructe, prin simplul contact cu aerul atmosferic, O. de vin este caracterisat prin presența tartratului de potasă și de

calce. O.-ile ordinare se fabrică din alcool de cereale și de cartofi, care se toarnă foarte încet preste surcele de lemn sau preste paie, așezate într'un butoiu, ale cărui doage au găuri mici pentru a înlesni accesul aerului. Acest O. se colorează câte odată cu caramel (zahăr ars), coloare nevătămătoare. La destilarea uscată a lemnelor se nasce acid acetic pirolignos, adecă amestecat cu materii empireumatice. La fabricarea metodică de cărbuni de lemn, s. e. în Bucovina în pădurile fondului bisericesc, se culege acest O. pirolignos, se purifică, depărtându-se materiile empireumatice cu ajutorul de calce și de sodă și se produce esența de O. (acid acetic concentrat) și O. Un asemenea O. nu este admisibil pentru consumație dacă nu este perfect rectificat. O. din comerciu trebuie să conție 4%—5% acid acetic. Esența de O. este caustică și nu se poate vinde decât cu oarecari precauțiuni. Falsificarea cea mai importantă a O.-lui constă în adaugere de acid sulfuric, care se poate lesne recunoasce. O.-ul se întrebuințează și în unele industrii. (Cf. Regulamentul pentru priveghiarea sanitară a alimentelor și beuturilor, Bucuresci, Imprimăria statului 1895; A. Poltzer, Analisa alimentelor și beuturilor. Bucuresci, 1900.) [I. Felix.]

Oțetar, numele rom. al plantei cultivate Rhus typhina L. (v. ac.).

Oteteleșanu, veche familie boierească din Oltenia. Pretinde a descinde dintr'o familie comtală venită odată cu descălecarea. In secl. XVI, pe la 1550 trăia postelnicul *Radu dela Oteteliș*. Vornicul *Preda O.*, † 1730, boier distins în secl. XVII. Era însurat cu fiica lui Dumitrasco Poenaro. Vornicul *Barbu O.*, consilier în timpul administr. austriace (1720), fiul lui Radu, e acel din cari derivau actualii prin trei branșe: Fratele sĕu vornicul *Ilie O.* † 1733, e fundatorul bisericii Sf. Ilie din Craiova, pe care a înzestrat-o cu averi însemnate. In secolul actual au trăit, între alții: frații *Iordache* și *Gregore O.* Marele clucer *Iordache O.*, însurat cu o Socoteancă, avea pe la 1830 la Craiova, împreună cu nepotul sĕu Const. Lecca o tipografie particulară, în care s'au imprimat mai multe cărți, între cari publicații și traduceri ale fratelui sĕu: Aga *Gregore O.* și ale nepotului lor C. Lecca. Dela Gregore O. au remas mai multe piese și culegeri filosofice traduse din grecesce. Din ramura aceasta au remas descendenți bărbătesci. Dintr'o altă ramură a Oteteleșenilor avem pe: *Ioan O.*, n. 1795, † la Bucuresci 1876, îmbogățit între altele prin contractul de exploatare a ocnelor statului (1838—41); a fost ministru de finanțe în ultimele 12 ḑile înaintea resturnării lui Cuza-Vodă dela 11 Febr. 1866. Prin testament *I. O.* și soția sa Elena au înființat marele pensionat dela Măgurele (lângă Bucuresci) pentru crescerea fetelor române, punênd de executor testamentar pe Ion Kalinderu sub îngrijirea Academiei române. Dintre actuali: colonelul *Petru Oteteleșan*, comandant de brigadă, s'a distins ca oficier de geniu în campania din 1877 până 1878, în diferite ocasiuni.

Othman, *(Osman)*, al treilea Calif (644—656).

Otho, *Marcus Salvius*, impĕr. roman, n. 32, favorit al lui Nero, a cumpĕrat domnia cu prețul umilirei sale; lingușea mulțimea și armata; regnul sĕu fù socotit ca o reînviere a domniei neroniane; după o domnie de 98 de ḑile, est[e] tronat și în locul sĕu e proclamat împĕra[t] tellius, legat al Germaniei inferioare; O. se [u]de supĕrare la 14 Apr. 69.

Otiatrica, (med.) sciința ce se ocupă cu m[...] urechii.

Otita, *(grec.)* 1) *O. extrema*, inflamația cumscriptă sau difusă a canalului auḑulu[i] circumscriptă provoacă dureri intensive; o[...] la indiviḑi anemici și clorotici, în formă [...] și cronică; se tratează cu cataplasme cal[...] unguente narcotice și antiseptice. O. difus[ă] racterisată prin producțiunea unui ser n[...] sau purulent, este de obiceiu o urmare a r[...] se observă însă des la indiviḑi scrofuloși[...] tratează cu remedii antiseptice și adstring[...] 2) *O. media*, inflamația urechii mijlocii, în f[...] acută și cronică, cu secrețiune mucoasă purulentă, dureri mari și alterațiunea au[...] Causele O. m. sûnt varii: rĕceală, cataru[...] nas sau faringe, scrofulosă, tuberculosă și s[...] O. m. poate trece asupra meningelor și creer[...] causând moarte. Tratament: lipitori, perfo[...] artificială a membranei tympanice, irigațiu[...] lichide desinfectante, apoi adstringente.

Otlaca, (numirea veche *Athlaka)*, com. [...] în cott. Arad. Apare în actele publ. la [...] Are 688 case cu 3769 loc. gr.-or. Români, [...] Maghiari. Teritorul foarte productiv. Loc. se [...] cu industria de casă, agricultura, prăsesc [...] porci și cai foarte frumoși. Staț. de cale f[...]

Oto, v. Otto.

Otolit, *otoliți*, concremente ce se găses[c] beșicile auḑului multor pesci și la animale [...] tebrate.

Otomaci, popor indian în Venezuela, [...] Orinoco; au obiceiul să mănânce pĕmênt.

Otomykosa, *(grec.)* termin medical p[...] ivirea de bureți (mucegaiu) în canalul e[...] al urechei.

Otopeni, fort al cetății Bucuresci, situ[...] marginea estică a șoselei Bucuresci-Ploies[ci] 13 km. de centrul capitalei, între forturile [...] goșoaia și Tunari.

Otophon, tub pe care îl folosesc oamen[ii ce] auḑ greu.

Otorrhea, scurgerea din ureche, este se[...] și purulentă, când de obiceiu și timpana [...] perforată. După o spălătură cu apă călduț[ă] un injector cu balon de gumă, materia din u[...] se curăță, încât astupându-și suferindul [...] și gura și umflându-și bucile obrazului, aeru[l] țișnind prin urechea cu timpana spartă, [...] spărtură se poate constata și cu otoscopul[...]

Otoscop, oglindă de examinat urechea. In [...] scop se cere un reflector mare cu o găuri[...] mijloc și 1—3 pâlnii de diferite calibre p[...] a se introduce în conductul auditiv.

Otpust, *ecfonis, ecfonesis*, demisiune. [...] ciune ḑisă cu voce înaltă, cu care se ter[...] un anumit serviciu divin ori funcțiune b[...] cească.

Otranto, oraș în prov. ital. Lecce (Ap[...] 1893 loc., archiepiscop. *Strîmtoarea O.* [...] Marea Ionică cu Adriatica.

Otrava, venin, substanță toxică. v. In[...] cațiune.

Ottava, *(ital.)* v. Octava.

Ottilienberg, pisc în Vogesi, 820 m. înalt; pe vîrful lui e mănăstirea Otiliei, zidită 680 în onoarea Sf. Otilia, patroana Alsaciei.

Otto I *cel Mare, împĕrat romano-german,* fiul lui Enric I, n. 912, încoronat la 936 în Aachen, 951 învinge în Italia pe usurpatorul Berengar II, se cunună cu Adelheid, vĕduva regelui Lothar și se încoronează de rege al Italiei, bate în 10 Aug. 955 pe Unguri la Lechfeld lângă Augsburg, la 2 Febr. 962 se lasă a fi încoronat la Roma împĕrat al Italiei și înființează imperiul roman al națiunei germane. † 7 Maiu 973 în Memleben, îngropat în Magdeburg.

Otto I, Wilhelm Luitpold, Adalbert Waldemar, rege al Bavariei, al doilea fiu al lui Maximilian II, n. 1848, dela 1873 alienat, rege dela moartea fratelui sĕu Ludovic II (13 Iunie 1886), trăiesce în castelul Fürstenried.

Otto I, *Frederic Ludovic,* rege al Greciei, fiul lui Ludovic I de Bavaria, n. 1815, † 1867. Prin protocolul din Londra dela 1832 fù chiemat la tronul Greciei cu o regență de bavarezi. La 20 ani luà autoritatea în mână. După revolta din 1843 trebuí să acorde o constituție Greciei. Căderea sa dela tron se întêmplă în 1862. [L.]

Ottokar, numele mai multor regi ai Boemiei: *O. I Przemysl,* duce al Boemiei la 1192, iar la 1198 numit rege de împĕratul Filip de Șvabia. † la 1230.

Ottokar II Victoriosul, urmașul lui Venceslas I. In 1253 reuní Austria și Stiria la Boemia; în 1262 cuceri o parte din Prusia; în 1270 obținù prin moștenire Carintia și Carniolia; dela 1275, când se alià contra împĕratului Rudolf de Habsburg, până la moartea lui în 1278, avù perioada de nenorociri în care pierdù multe din posesiunile câștigate. El perí în bătălia dela Marchfeld. [L.]

Ötz, *Alpii,* partea Alpilor dintre Inn, Brenner, Eisack și Etsch, în Wildspitze ajung înălțime de 3776 m. — *Ötzthal* (valea Ötz), valea rîului Ötz în Tirol, în partea ei superioară se află cele mai sus situate sate din Europa, ca Gurgl (1910 m.) cu 127 loc. și Vent (1892 m.) cu 51 loc.

Ou, (zool.) celulă femenină animală, care conține în sine materialul trebuincios pentru formarea unui nou individ. O. tiner este o celulă a cărei protoplasmă se numesce vitel, nucleul: vesicula germinativă, nucleolul: macula germinativă, iar învêlișul membranos: vitelină. Prin segmentațiune O. se transformă într'un numĕr mai mare de celule cari, toate se întrunesc la un loc, formând o massă mică numită: morula. Celulele din morula se lipesc apoi între ele, formând o sferă deșartă în interior, numită blastula. Blastula începe într'un punct oare care pe suprafață a se prăbușí din ce în ce mai tare până ce se transformă într'un sac cu păreți dubli, unul extern (ectoderm) și altul intern (entoderm); acest sac se numesce gastrula. Păreții lui dau nascere embrionului și atât celulele ectodermului cât și cele a entodermului se despart apoi în grupuri, avênd fiecare rolul lor determinat.

La om și la toate mamiferele O. remâne în interiorul mamei până se desvoaltă fĕtul. La alte animale, ca la paseri, etc., O.-le nu au nevoie să se desvoalte în interiorul mamei din causă că conțin o cantitate considerabilă de vitel nutritor (albuș și gălbinuș) care e suficient pentru hrănirea embrionului, fără ca să fie nevoite să stee în comunicație cu mama. (Ovipare.)

Ou, (botan.) celula resultată din unirea a două celule polarisate, de sex diferit, ḑise gameți (v. ac.). Are o membrană celulosică externă ce limitează nucleu, protoplasma și reservele nutritive interne. O. se produce sau prin isogamie (v. ac.), sau prin heterogame (v. ac.). O. este germenul, celula inițială a unei noui plante, de unde i-se mai ḑice și *oospor.* Plantele cari fac oue, se ḑic cu reproducere sexuată prin *oogamie;* așa sûnt multe Ciuperci și Alge, Muscineele, Criptogamele vasculare și Fanerogamele. [S. Șt. R.]

Oudinot, *Nicolas Charles, duce de Reggio,* mareșal frc., n. 1767 în Bar-le-Duc, dep. Meuse; 1783 a întrat în armata franceză. A luat parte glorioasă la luptele dela Zürich, Austerlitz, Ostrolenka și Wagram; după lupta dela Leipzig a comandat ariergarda franceză. După abdicațiunea lui Napoleon, O. a întrat în serviciile lui Ludovic XVIII, care l-a numit guvernor al Metzului. In timpul celor o sută de ḑile, O. a trăit retras. In resboiul din Spania (1823) a comandat corpul prim de armată, în fruntea căruia a întrat în Madrid. † 1847. Fiul cel mai mare al acestuia, purtând acelaș nume, n. 1791 în Bar-le-Duc și † 1863, cu începere dela 1809 a luat parte la toate resboaiele lui Napoleon, 1835 a întrat în armata din Algeria, luând parte la luptele dela Makta și Maskara. 1849 a comandat trupele franceze, cari au ocupat Roma, ce era apĕrată de Garibaldi. După lovitura de stat a lui Napoleon III (1851), parlamentul l-a numit comandant al trupelor și gardei naționale; fù arestat, dar Napoleon îi redete în curând libertatea.

Ouro-Preto, (mai nainte *Villarica),* capit. stat. brasilian Minas Geraës, centrul unor băi de aur mai nainte bogate; acuma numai cu 8000 loc.

Oușorul, munte în Bucovina, 1642 m. înalt, în ramura munților dintre rîul Bistriței și al Dornei, lângă satul Cândreni. [Dr. I. G. Sbiera.]

Ovariotomia, (med.) operațiune, care se execută prin laparotomie (v. ac.) în scop de a îndepărta ovariile sau cisturile din ele.

Ovar, v. Carpel, Gyneceu și Uterus.

Ovațiune, *(lat.)* un triumf mai mic la Romani. In limbagiul de astăḑi O. e primirea cu onoruri, ce îi se fac cuiva.

Ovĕs, *(Avena sativa,* v. ac.), servesce aproape exclusiv la nutrițiunea animalelor. Numai în ținuturi de tot sărace și cu climă aspră de munte se întrebuințează și consumă pâne de ovĕs. O. are panicula sau resfirată în toate părțile, sau într'o singură parte, de unde aceasta din urmă se mai numesce și O. drapel (Avena orientalis).

Ovidiopol, orașul așezat pe malul drept al limanului Nistrului, tocmai în fața vechei cetăți a lui Stefan cel Mare, Cetatea Albă (Akjerman), posedă o poporație de 6452 suflete, parte Ruteni, parte Ovrei. Numele lui se datoresce greșitei presupuneri, că Ovidiu Nasone ar fi fost exilat pe malurile Nistrului.

Ovidius Naso, *Publius,* poet clasic, cel mai sincer și mai spiritual, însă superficial și nestatornic. O. fù poetul de predilecțiune al Romei. N. 43 a. Chr. în Sulmo din o familie equestră, studià la Roma, apoi la Atena, călătorí în Asia și Grecia; ocupă treptat funcțiunile de triumvir,

centumvir şi decemvir în Roma, şi apoi s'a retras în viaţa privată, devotat cu totul muselor. O. la etatea de 42 ani fù silit, prin ordinul lui August, să plece îndată în exil la Tomi. In ultima noapte (a cărei elegie e frumos tradusă rom. de St. Vêrgolici), O. în desperare arse toate operele sale, ale căror copii din fericire erau respândite în Roma. Causa exilului era o simplă greşeală, probabil divulgarea prin imprudenţă a unei scene între August, Livia şi Tiberiu, adoptat ca fiu şi moştenitor al tronului. Cogălniceanu spune, că ţeranii rom. din părţile Moldovei povestesc până astădi despre un om extraordinar, care a venit odinioară dela malurile Tibrului pe aceste locuri şi care avea blândeţa unui copil şi bunătatea unui părinte. Acest om suspina fără încetare şi vorbea singur, iar când vorbea cu cineva, vorbele curgeau ca mierea de pe buzele lui. Aproape 8 ani trăi O. între Geţi, a căror limbă o învěţase şi cari îl onorau, încoronându-l de poet. Intristarea şi clima îi ruinară sănătatea. La a. 18 d. Chr. murí. Principalele scrieri ale lui O. sùnt: Metamorfosele, numite altădată biblia poeţilor, o colecţiune de tradiţiuni mitologice, înşirate cu măiestrie într'un tot, comoară de imaginaţiune şi frumseţe poetice; Fasti sau Calendarul roman, scriere plină de erudiţiune archaică asupra originei serbătorilor, tradiţiunilor, datinelor şi aşezămintelor religioase, de mare însemnătate pentru înţelegerea antichităţii clasice; Amorurile, Arta iubirei, Medicamentele feţei, pe lângă toate defectele lor, afară de frumseţa poetică, ne dau o icoană credincioasă a moravurilor timpului; Remediul amorului, pe lângă valoarea literară şi istorică, are şi un interes psichologic prin observaţiunile fine asupra inimei omenesci; Tristele şi Ponticile, scrise în exil, deşi arată decadenţa poetului, sûnt frumoase (ca s. e. minunatul tablou tradus de Haşdĕu, sub titlul Ovidiu la gurile Dunărei) şi de un interes special pentru istoria noastră naţională.

Oviedo, prov. în nordvestul Spaniei, mai nainte principatul Asturia, 10,595 km²., cu 595,420 loc. (1887). *Capitala O.*, lângă Nora, cu 42,716 loc., are universitate fundată la 1574; episcopie.

Ovipara, numire ce se dă tuturor animalelor, cari nasc puii din ou, în oposiţie cu *Vivipara,* numire ce se dă animalelor ce nasc puii vii.

Ovreii, *(Ebrei, Israeliţi, Jidovi, Iudei),* numiţi astfel fiind-că erau »de dincolo«, de preste Eufrat (Ibrim), se numiau şi se numesc Israeliţi după numele lui Iacob Israel (»cel ce se luptă cu Dumnedeu«), cum şi Iudei mai ales după captivitatea babilonică, din care s'au întors numai membrii regatului lui Iuda, aşa că Israeliţii au dispărut cu totul.

Probabil că O. în primele timpuri n'au stat deloc in relaţiune cu Egiptenii, ci se numerau printre triburile nomade din nordul Arabiei (Sinai locuinţa lui Iahveh, ca Olimp a lui Zeus), de unde pĕtrund încet şi nebăgaţi în samă ca păstori şi ca tâlhari în ţeara Canaan, unde absorb poporul mai vechiu; adoptă obiceiuri şi cultură şi leagă originea lor cu religiunea celor învinşi, adoptând pe deii acestora (Avram, Isac, Iacob) ca părinţi ai lor. Păstori nedeprinşi cu viaţa de stat, ei nu ascultau de un conducĕtor şi de aceea au suferit multe umiliri şi înfrângeri din partea vecinilor mai puternici şi mai deprinşi cu resboiul. Din timp în timp însă apărea câte un erou local, care în capul unui clan susţinea lupta cu inimicii fără să aibă însă vr'o influenţă asupra celorlalte clanuri. Pericolul extern deşteptă consciinţa de unitate şi *Ierubbaal,* primul rege ovreu unesce toate clanurile. Fiul sĕu *Abimelec* susţine autoritatea sa, dar urmaşii o pierd; anarchia reîncepe şi cu ea şi pericolul extern, mai ales din partea Filistenilor, cari îi ţin sub stăpânirea lor cam o jumĕtate de secol, când se simţi necesitatea unui rege. Un şeic, *Saul,* prin lupte mici ajunse la reputaţie mare în poporul sĕu, fù recunoscut rege şi salvà ţeara. Un alt şeic însă din tribul lui Iuda, care remăsese străin de aspiraţiunile naţionale şi era mai amestecat cu străinii, întră în negocieri cu Filistenii, cari încep din nou resboiul şi Saul moare în resboiu, pe când David se declară rege şi după un resboiu îndelungat nimicesce toată familia lui Saul. *David* a fost cel mai glorios rege al O.-lor, victorios prin talentul generalului Ioab, a înfiinţat un regat mai puternic decât micile regate siriene, într'un timp când Egiptul decăduse, iar Asiria nu se ridicase. Asirienii şi O.-ii au fost cele mai crude popoare în istorie, căci credeau că jertfa necredincioşilor este plăcută deilor lor, astfel David pe Amoniţi »i-a omorît cu ferăstrae şi cu grape de fier şi cu securi de fier şi i-a băgat în cuptoare, în cari se arde cărămida.« *Solomon* fiul sĕu (1000 a. Chr.) a dat splendoare cuceririlor tatălui sĕu, a cheltuit mai mult decât trebuia şi a întrat în relaţiuni cu Fenicienii. Cheltuielile lui aduseră însă slăbirea ţerii, căci cea mai mare parte a poporului, cea care scăpase ţeara de Filisteni, recunoscù un alt rege şi îşi alese altă capitală, iar pe *Roboam* îl ascultau numai puţini. Incep apoi luptele dintre cele două regate Israel şi Iuda şi cu micile regate vecine, apoi vin Asirienii şi distrug regatul lui Israel, dărîmă Samaria (722), risipesc pe Israeliţi în mulţimea popoarelor lor supuse, iar regatul Iuda umilindu-se şi plătind tribut, mai dăinuesce până la 586, când Nabuhodonosor distruge Ierusalimul, duce pe Iudei în »captivitatea babilonică«, din care Cyrus le-a permis să se întoarcă. Desvoltarea ulterioară a O.-lor nu mai are nici o însemnătate politică, are însă însemnătate religioasă. Sub influenţa preoţilor se compune şi se arangiază o literatură religioasă admirabilă, care prin creştinism a ajuns patrimoniul omenirii, căci cărţile micului şi înjositului popor cuprind rugăciunea a 500 milioane oameni, cei mai superiori ai omenirii. Supuşi de Macedoneni, apoi de Ptolemei, de Seleucizi, şi de Romani, O.-ii au fost vênduţi sclavi de Hadrian în imperiul roman sau singuri s'au risipit printre popoarele străine, păstrând cu tărie ideia de unitate. Persecutaţi dese ori, urîţi totdeuna au contribuit la cultura materială şi mai apoi morală a popoarelor moderne, iar dela jumĕtatea secolului trecut, trecênd preste prejudecăţile religioase, au început a se asimila cu popoarele europene şi au devenit un însemnat factor cultural şi economic.

In România se pomenesce despre un ovreu pe timpul lui Stefan cel Mare, mai apoi în repetate rânduri se vorbesce de ei că s'au înmulţit în oraşe, mulţi au venit însă din pri-

cina persecuţiunilor din Rusia în secolul nostru. O. noştri şi cei ruşi sînt cu totul departe însă de nivelul cultural al fraţilor lor din apusul Europei. [—]

Limba ebraică, vorbită de O. pe timpul neatârnării lor politice, face parte din familia limbilor semitice. Cărţile vechiului testament (v. Biblia), precum şi unele inscripţiuni şi monede sînt singurele documente remase din acea epocă. Ca limba serviciului divin O.-esc şi a cărturarilor O., ea se propagă însă până în present. Ebraica se scrie dela dreapta la stânga. Alfabetul ebraic se compune din 22 litere, toate consoane, la cari dela secl. VII se adaugă şi semne vocalice. Scrierea veche, păstrată în inscripţiuni şi monede şi care diferea numai puţin de cea feniciană, e curând înlocuită prin cea ḑisă asiriană sau pătrată, usitată în tipărituri şi în manuscriptele rituale ale O.-lor, din care au ieşit apoi varietăţile scrierii rabinice şi curente. Sînt două feluri de pronunţare a ebraicei: cea portughesă, primită şi de filologi, şi cea polonă, în us la O. germani şi cu puţine modificări, la cei din Europa răsăriteană. (Gramatici de Ewald, Gesenius şi Nägelsbach, dicţionare de Gesenius şi Fürst.)

Literatura. Epoca cea mai strălucită a literaturii O.-lor este aceea care a vĕḑut născêndu-se diferitele scrieri ale vechiului testament şi care se întinde cam până la secl. II a. Chr. Cărţile poetice ale acestei culegeri aparţin toate poesiei lirice şi se compun din imnuri religioase (Psalmii, mărgăritarul literaturii ovreesci), elegii (Plângerile lui Ieremia), poesii erotice (Cântarea Cântărilor), didactice şi filosofice (Proverbele lui Solomon şi ale lui Sirah, cele din urmă păstrate numai în traducere grecească, Iov, Eclesiastul). Cărţile profeţilor, dintre cari se disting mai cu samă Isaia şi Ieremia, cuprind cuvêntări politice, exhortaţiuni morale şi prorociri asupra viitorului poporului evreesc. Dintre diferitele scrieri biblice cari tratează istoria O.-lor, cea mai importantă este Pentateucul, în care se află înşirată legislaţia mosaică, fundamentul religiunii Israeliţilor. Poesia veche O.-ască nu cunoasce nici ritmul nici rima. In secl. II a. Chr. până în secl. IX d. Chr., producţiunea literară a O.-lor e mai exclusiv consacrată exegesei biblice (Midrasch), teologiei (Talmud) şi liturgiei (Siddur, Piyutim). Secl. X—XV şi mai ales secl. XI şi XII represintă o a doua epocă de strălucire a literaturii O.-sci. Familiarisându-se în Spania, prin mijlocirea Arabilor, cu cultura apuseană, O. cultivă, pe lângă teologia şi disciplinele înrudite, şi poesia (Solomon Gabirol, Iahuda Halevi), astronomia, geografia (Benjamin de Tudela, care visita şi ţerile dunărene), filosofia (Maimonide), etc. In secl. XVI şi urm., O. sĕ dedau comentării bibliei şi a talmudului, codificării dreptului talmudic şi desvoltării doctrinei mistice a cabalei. Ultimii secoli în fine se deosebesc prin lucrări remarcabile în diferitele domenii ale literaturii estetice (mai ales poesia lirică şi romanul), care se razimă de modeluri apusene. Pe lângă acestea, numeroase scrieri didactice tind a face accesibile O.-lor resultatele sciinţei moderne. [Ti.]

Musică. O.-ii atribuiau invenţiunea instrumentelor musicale la doui meseriaşi, fii ai lui Lameh, şi anume lui Jubal cele de coarde şi lui Tubalcain cele de suflare. Diferitele pasage în cari se face menţiune despre musică în Biblie ne arată această artă mult întrebuinţată la O., în cult, în resboiu, şi la ori ce fel de serbări profane sau religioase. Biblia însăşi era cântată pe o specie de recitativ. In mare onoare pe timpul judecătorilor, acompaniând totdeuna inspiraţiunile profeţilor, musica ia o mare desvoltare prin Solomon. După Solomon însă începù o decadenţă care merse tot crescênd până se completă prin împrăştierea O.-lor în lume. S'a stabilit o bogată listă de instrumentele musicale usitate la O., dintre cari cele mai caracteristice sînt: harpa trigonă (Kinor), trompeta dreaptă (Şaţoţerah), cornul întrebuinţat şi aḑi în templu (Keren sau Şofar) ş. a. întrebuinţate şi de celelalte popoare ale antichităţii.

Musica întrebuinţată aḑi în templurile israelite e foarte variată. Alăturea de repertorul tradiţional, format pe de o parte din melodii de un caracter antic, şi pe de altă parte de alte melodii a căror bogăţie în ornament indică netăgăduit influenţa arabă, şi unele şi altele adese armonisate în 4 sau 5 voci, se vĕd composiţiuni datorite măiestrilor moderni. [T. C.]

Ovul, (botan.) aparatul în care se formează oul, mai pe urmă embrionul şi care va deveni în fine semênţă la majoritatea Fanerogamelor. Se desvoaltă pe carpel, unde e purtat de placenta, şi e închis în ovar (la Angiosperme) sau nu e protejat într'o asemenea cameră (la Gimnosperme). O. complet are un nucel, două tegumente, cari lasă la vîrful lor deschiderea ḑisă micropil (v. ac.), un funicul (v. ac.), iar ca regiuni speciale are hilul (v. ac.) şi chalaza (v. ac.). Unele Fanerogame (Santalacee, Loranthacee, ş. a.) au O. mai simple sau prea puţin diferenţiate; altele au O. numai cu un tegument, etc. Ca forme de O. sînt: *orthotrop* sau drept, cu nucelul în prelungirea funiculului şi micropilul opus hilului (la Hrişcă, Gimnosperme); anatrop (v. ac.); campylotrop (v. ac.); epinast (v. ac.); hyponast (v. ac.). In ovar sînt O. puţine, unul singur sau numeroase (Orchidee, Cactee). Nucelul conţine o celulă specială, sacul embrionar, în care se formează endospermul (v. ac.) şi din acesta oosfera. O. e homolog cu macrosporangi, sacul embrionar cu macrospori (v. ac.) dela Criptogamele vasculare; la Fanerogame O. e homolog, cu antera, nucelul, cu sacul polinic. [S. Şt. R.]

Ovul, (anat.) v. Uterus.

Ovulum Nabothi, (med.) v. Uterus.

Owen, (pron. oen). 1) *O., Sir Richard,* naturalist engl., n. 1804 în Lancaster; s'a ocupat cu sciinţele naturale şi cu studii anatomice şi paleontologice; a fost şi prof. de anatomie şi fisiologie. † 1892 în Londra. Scrieri: Lectures on the comparative anatomy, 1843—46; On the anatomy of vertebrates, 1866—68; On the fossil mannuals of Australia, 1877. 2) *O., Robert,* socialist englez, n. 1771 în Newtown (Montgomery) şi † 1858. De profesiune a fost comerciant. 1800 a primit conducerea unei mari bumbăcării în Newlanark; a desvoltat nu numai fabrica, ci s'a îngrijit şi de propăşirea materială şi morală a lucrătorilor. Succesul dobândit în Newlanark i-a sugerat idea de a păşi ca reformator al miseriilor sociale. In curând însă a ajuns în conflict

cu preoţimea şi burghezimea engleză, de aceea a trecut în America, unde a întemeiat o colonie comunistă. Atât cu acest plan cât şi cu întreprinderea de a colonisa Texas a făcut fiasco. 1827 s'a reîntors în Anglia. Prin cuvântări şi broşuri a sciut să-şi câştige un cerc de aderenţi *(Oweniţi),* cari l-a ajutat a pune basă asociaţiilor cooperative. Ideile sale le-a desvoltat cu deosebire în scrierea: Revolution in the mind and practice of the human race, 1849.

Oxalate, sărurile acidului oxalic. Ele pot fi acide şi neutre.

Oxalideae, *(Oxalidaceae),* (botan.) după unii botanişti familie, iar după alţii, între cari şi Bentham şi Hocker, numai trib din familia Geraniaceae (v. ac.).

Oxalis L., (botan.) gen din fam. Geraniaceae, tribul Oxalideae, cuprinde plante erbacee vivace sau mai rar subfrutescente. Acest gen are vr'o 220 specii, împrăştiate pe mai toată suprafaţa globului. In părţile noastre cresce prin pădurile umbroase şi umede din regiunea montană şi subalpină. *O. Acetosella* L., cunoscută de poporul nostru sub numirile de: Macrişul caprei, Macrişul iepurelui, Macriş păseresc, etc. [Z. C. P.]

Oxalit, mineral, oxalat de fier hidratat, rar însoţesce lignit. Sin. Humboldtin.

Oxalium, oxalat acid de potasiu.

Oxalurie, expresiune urinologică prin care se denotă o eliminare abundentă de oxalate.

Oxford, capitala ducatului englez Oxfordshire, residenţa episcopiei anglicane, lângă împreunarea rîurilor Cherwell şi Temse 45,742 loc. (1891); multe colegii şi biserici vechi în stil gotic, catedrală, cea mai renumită universitate a Angliei, în care deja în secl. XII au propus învăţaţi renumiţi.

Oxford, *Robert Harley, conte de,* om de stat engl. (1661—1724). Şeful partidului tory in camera comunelor. El surpă influenţa lui Marlborough şi în 1710 fù numit primcancelar. La 1713 era printre negociatorii tratatului de Utrecht. In 1714 cădù în disgraţie, iar anul următor acusat de trădare şi închis în turnul Londrei, de unde fù scos şi declarat nevinovat. Bogatele colecţiuni de manuscrise şi cărţi ale lui Harley se găsesc la »British Museum« pe numele de »Colecţia harleiană«. [L.]

Oxfordshire, comitat în Anglia, 1957 km². cu 185,938 loc. (1891); capitala Oxford.

Oxichloride, combinaţiuni în cari intră oxigenul, clorul şi un metal oarecare.

Oxid, (chim.) se numesce combinaţiunea unui corp simplu sau compus cu oxigenul. Combinaţiunea aceasta însuşi se numesce *oxidare* sau *oxidaţiune.* Când aceste oxidaţiuni se fac cu desvoltare de căldură şi lumină (foc, flacără), în mod violent, se numesc oxidaţiuni iuţi, *combustiune* sau *ardere.*

Oxid de calciu sau *varul ars* (Ca O). Supunênd piatra de var la o temperatură înaltă, pierde bioxidul de carbon şi remâne O. de c. Calcinarea se face în cuptoare speciale numite cuptoare de var, unele intermitente, altele continue. Varul ars tratat cu apă se încăldesce mult şi se transformă în var stins, care servesce în prepararea mortarurilor (tencuelelor) în amestecare cu năsip.

Oxid de carbon, CO. Gaz toxic (ven
care produce asfixia, resultat din combust
incompletă a cărbunelui.

Oxid de cupru, 1) *(Cu_2 O);* se găses
natură cristalisat în pătrate roşii sub nu
de *Cuprit.* Artificial se obţine în forma
precipitat roşu sau cristalin, dacă o soluţie
lină de sulfat de cupru se fierbe cu o s
de glucosă.

2) *Oxid de cupru* (Cu O), se găsesce î
tură în formă de solḑi negri metal-lucitor
în masse teroase sub numele de *cupru n*
Insolubil în apă; cu aciḑii formeaza săru
respunḑĕtoare.

Oxid metalic, obţinem, dacă dintr'una sa
multe molecule de Oxi-Base se extrage o
leculă de apă.

Oxidhidrate, hidraţii corespunḑĕtori oxi

Oxidul, termin prin care se desemneaz
grad inferior de oxidaţie al unui corp ce
da nascere la două feluri de săruri, maxi
minime.

Oxigen, simb. O., gr. atom. 16, gaz in
întreţine arderea, dar nu arde. Indispen
respiraţiunii, se găsesce în natură ames
cu Azot în proporţie de 21 procente şi cons
aerul atmosferic. Se prepară în mai mult
luri, dar mai uşor prin încălḑirea cloratul
potasă într'o retortă specială; gazul ce se
gează e primit printr'un tub lateral într'u
de cauciuc. O. se combină cu toate cor
cunoscute şi compuşii séi poartă numele de *o*
Cu fluorul insă nu s'a semnalat încă nici o
binaţiune. Purificat, O. se întrebuinţează î
halaţii cu succes în diverse maladii de co
de plămâni.

Oximeron, *(grec.)* v. Antitesa.

Oxitonon, *(grec.)* în gramatica greacă c
tele, cari aveau accentul acut pe silaba ul
s. e. βασιλεύς = rege.

Oxus, nume antic pentru Amu-Darja. (v.

Oxycoccos Pers., (botan.) gen de plante g
fruticoase sempervirente, ce cresce pe t
riile emisferei boreale. Cuprinde două speci
portante ca aliment pentru ţerile arctice şi
arctice. La noi cresce pe turbării *O. pal*
Pers. »rechiţeaua«, care se recoltează după b
când se murează (în unele părţi s. e. la D
împreună cu merişoarele *(Vaccinium Vitis I*
şi afinele *(Vaccinium Myrtillus),* dându-l
gust picant acru. [A. P

Oxyd, v. Oxid.

Oxymel, (med.) preparat farmaceutic, c
compune dintr'un amestec de oţet şi mier

Oxyneurin, v. Betain.

Oxyria Hill., (botan.) gen monotipic din
Polygonaceae, tribul Rumiceae. Unica s
O. digyna Campdera, cuprinde mici ie
perene cu frunzele radicale orbiculat-co
sau reniforme, de tot întregi. *O. digyna,* si
specie din acest gen este respândită prin
arctice şi subarctice ale emisferei boreale,
quentă în munţii mai înalţi ai Europei şi
In părţile noastre cresce prin locurile stân
şi umede din regiunea alpină. [Z. C.

Oxytropis DC., (botan.) gen de plante
nale din fam. Leguminoaselor, trib. Gale
foarte înrudit cu *Astragalus* (v. ac.) de
se distinge prin carina acuminată sau a

Cuprinde vr'o 100 specii alpine din regiunea boreală, dintre cari cităm ca mai caracteristice Carpaţilor: *O. sericea* DC. şi *O. carpatica* Uechtr. [A. Pr.]

Oxyuris, animal parasit, din cl. vermilor Nemathelminţi, ord. Nematodilor, fam. Limbricilor. Este un verme mic ce trăiesce parasit în intestinele copiilor, provocându-le dureri. Specia mai obicinuită e *O. vermicularis.*

Oystermouth, baie de mare în Glamorganshire (Wales), lângă golful Swansea, cu 3675 locuitori.

Ozaena, bubă (ulcer) putredă, puturoasă a nasului, care exală un miros foarte greţos. Se tratează cu ioduri de potasă intern şi spălături în nas cu hypermanganat de potasă.

Ozanam, *Antoine Frédéric,* (1813—53), scriitor franc., fost prof. de literatura străină la Sorbona, (univers. din Paris), în locul lui Fauriel. Talentul de expunere şi coloarea poetică, ce da cursurilor sale, îi atrăgeau un public numeros şi simpatic. Scrieri principale: Dante şi filosofia catolică în secl. XIII; Bacon de Verulam şi S. Tomas de Cantorbéry (1836); Etudes germaniques (1847—49), coronate de academie; opere complete, 8 vol. 1855, Paris.

Ozbegi, *(Uzbeci),* popor turc din Turchestan, originar din Altai. S'a amestecat mult cu Iranii, se ridică la preste 1 milion, se ocupă cu crescerea vitelor (mai ales a oilor) şi puţin cu agricultura. Se hrănesc mai mult cu carne de berbece şi beau Kumis. Sûnt Mohamedani.

Ozocherita, mineral hydrocarbur, seamănă cu ceara (ceara de pământ), col. galben-brună, structură compactă, ceva fibroasă, uneori solzoasă. Devine în general plastic la căldura mânei, se topesce între 56 şi 100°. O. resultă prin o destilaţie parţială a unor petroleuri bogate în parafină şi benzină. Ea se întâlnesce în toate regiunile petrolifere, a căror păcură satisface condiţiunea de mai sus.

O. a fost ântâiu 1833 descoperită în Rom. de Dr. de Meyer în valea Tudorache aproape de Slănic în Moldova, apoi s'a mai găsit la Solonţ, la Câmpina, Moscare (pe Trotuş), pe Băsca mică, Grozesci, Predeal (Văleni de munte), Podeni (Prahova), etc. Se exploatează însă numai la Boryslaw în Galiţia. Din O. se extrage parafina. Variet. Pietricikit, Moldovit. (Cf. Dr. C. Istrati, Bulet. soc. de sciinţe 1897.)

Ozon, (O_3), oxigen condensat. Stare olotropică a oxigenului. Se formează când trecem un curent lent de electricitate printr'un tub plin cu oxigen. Gaz cu miros propriu, posedă o putere de oxidaţia superioară oxigenului.

P

P, a 14 literă în alfabetul latin și una dintre consonantele labiale ale limbei române.

Pă —, v. Pae — și Pe —.

Păan, (și *Păon),* în mitol. grec. medicul, vindecătorul ḑeilor din Olimp; predicatul unor ḑei, mai ales al lui Apollon.

Păcală, în poveștile rom. un om comic; are multe aventuri, face multe glume și snoave cu alții, pe cari îi păcălesce.

Pacatianus, împĕrat roman în Panonia sau Reția, pe vremea lui Gallienus. O monetă de aur de pe vremea lui, aflată de curând, poartă inscripția următoare: Imp. T. C. C. Mar. Pacatianus Aug.; iar pe revers: Romae aetern. an. mill. (esimo) et primo (1001 dela fundarea Romei sau 248 d. Chr.).

Pacatianus, consul dimpreună cu Mechilius Hilarianus la a. 333 d. Chr. în timpul împĕrăției lui Constantin cel Mare.

Păcățian, 1) *P., V. Teodor,* publicist și scriitor rom., n. 28 Nov. 1852 în Ususeu, în Bănat. Și-a făcut studiile la gimn. din Lugoș și liceul din Arad. A redactat în Timișoara ḑiarul »Timișana«, mai târḑiu »Gazeta Poporului«. A scris un studiu despre »Catastru și modul întroducerii sale în România (1895)«; »Flori de toamnă«, poesii (1882); »Lupta pentru drept«, după Jhering (1898); »Scopul în drept«, după Jhering (1898); »Libertatea«, după John Stuart Mill (1899); »Principiile politicei«, după Holtzendorff (1899); »Judecătoriile cu jurați« (1900); »Istoria politicei«, după Polock (1900); »Buna chiverniseală« (1900) și »Sâmbăta morților«, dramă din popor, după Raupach (1900). In manuscript: »Dogmele dreptului«, 1 vol., și »Cartea de aur«, 8 vol. A fost redactor și colaborator la mai multe foi rom., director la »Tribuna«, iar de present (1902) al ḑiarului »Telegraful Român« în Sibiiu. 2) *Păcățian, V. Dimitrie,* fratele celui precedent, droguist în Bucuresci, n. 1856 în Seliște, cott. Arad, Ung., † 30 Nov. 1900 în Bucuresci. A publicat: »De pe la noi«, novele în dialect bănățenesc.

Paccanariști, ord călugăresc numit și Congregation du Sacré Coeur, înființat de un călugăr cu numele Paccanari în 1798, s'a contopit cu un altul, înființat la 1794 de către unii dintre ex-iesuiți și încetat la 1814.

Pace, (engl., pron. pes), pas; mĕsură de câmp = 152·4 cm.

Pace, în general contrariul resboiului (v. ac.) sau al unei certe; de regulă îi premerge un armistițiu (v. ac.) și preliminare de P., adecă stabilirea condițiunilor de P.

Pace eternă. In istoria ideilor omenesci pe două căi s'a încercat pacificarea lumii, pe calea resboiului prin stabilirea unei singure monarchii universale, ca să remână o singură turmă cu un păstor, și pe calea convingerii prin scrieri, prin stabilire de societăți de pace, prin adunare de congrese de pace. Amêndouĕ căile s'au dovedit nepracticabile. Monarchiile universale întemeiate cu sabia au trebuit să ție mereu ridicată sabia și starea de resboiu a fost permanentă. Regatul persan a luptat necontenit, regatul lui Alexandru cel Mare s'a prăbușit în lupte sângeroase, imperiul roman represintă în toată mărirea ei idea de monarchie și pace universală, totuși pacea n'a realisat-o nici în interior nici la granițele sale. Mai puțin au realisat pacea eternă imperiile creștine și califatele arabe din evul mediu, precum și imperiul lui Carol V, al lui Napoleon și Sfânta Alianță, care își propunea să procure pace lumei creștine. Pe calea ideilor, cel mai cunoscut propagator al păcii eterne a fost Charles Irénée Castel, Abbé de Saint-Pierre, cu scrierea sa »Projet de paix perpétuelle entre les potentats de l'Europe« (1710), lucrare ce a provocat mare mișcare. După el scrierea lui Kant »Zum ewigen Frieden« procură principii tuturor celor, cari luptă pentru P. e. Kant credea că întroducerea sistemului representativ, dând putere de a decide asupra resboiului acelora, cari îi suferă toate urmările, are să facă imposibil ori ce resboiu. Această idee a fost însă contraḑisă de mersul istoric în revoluția franceză, în imperiul lui Napoleon III, când mulțimea cerea resboiu cu Prusia, în Anglia dela sfîrșitul secl. XIX, când reînvierea ideilor de cucerire și de imperialism corespunde cu întinderea dreptului de vot la o mare parte a populațiunii engleze. Kant mai propune federalisarea statelor, desființarea armatelor, micșorarea datoriei publice, neintervenirea unui stat în afacerile interne ale altui stat, adecă tocmai contrar de ceia ce s'a petrecut în secl. XIX, căci lumea reală este altfel decât cea rațională, mai apropiată de pasiunile animalului decât de rațiunea filosofului. Inainte și după Kant s'au declarat pentru P. e. Hugo Grotius, Leibnitz, Montesquieu, Rousseau, Voltaire, Lessing, Herder, Bentham, Buckle.

Foloasele resboiului au fost arĕtate de scriitori însemnați și mai ales de generali. Tacit consideră resboiul ca un corector al popoarelor, Hegel crede că prin pace îndelungată popoarele se cufundă în mocirlă. Pe când Voltaire ḑisese »Resboaiele nu sûnt opera lui Dumneḑeu ci a dracului«, Moltke scrie: »P. e. este un vis și nici chiar un vis frumos. Resboiul este un element în tocmeala lumii așezată de Dumneḑeu. In el se desfășură cele mai nobile virtuți ale omului«. In starea de aḑi a lumei resboiul într'un cas este chiar o mare datorie morală, în acela când existența noastră ne este amenințată, când frați de ai noștri și pământ de al nostru vor să ni-l ia alții. Și fiind-că cei slabi nu-și pot apĕra drepturile, de aceea toți se înarmează: si vis

pacem, para bellum. La finea lui Aug. 1898, impěratul Rusiei Nicolae II a făcut tuturor statelor propunerea unei desarmări generale. O conferinţa s'a adunat la Haga in anul următor, dar hotărîrile ei au remas literă moartă, Anglia a început contra Boerilor un resboiu din cele mai neomenoase în întreaga istorie şi statele civilisate se prepară de resboiu mai mult ca totdeuna. Această stare de pregătire pentru resboiu formează pacea armată, costisitoare şi ruinătoare pentru toate statele. Cu toate pregătirile de resboiu, el este însă mai greu de purtat acum, căci în urma înlesnirii comunicaţiunilor, relaţiunile dintre state sûnt mai strînse aḑi decât erau altă dată relaţiunile dintre provinciile aceluiaşi stat. Comerciul, navigaţia, institutele de credit sûnt atât de împletite dela stat la stat, încât ruperea lor ar causa pierderi mai mari decât folosul ori cărei cuceriri. Apoi sistemul obligator al armatelor de aḑi trimite în luptă atât de mulţi tineri, fără a cruţa pe descendenţii celor mai înalte case, încât frica de moarte a lor procură lumii pacea armată. Pentru umanisarea resboaielor s'au ţinut congrese şi s'au încheiat convenţiuni, cari au fost recunoscute de statele civilisate (convenţiunea dela Geneva). Pentru evitarea resboaielor, deseori statele au făcut us de judecata arbitrilor aleşi de ele (Anglia şi Brasilia aleg în 1863 ca arbitru între ele pe Leopold I regele Belgiei, Germania şi Spania aleg în 1886 ca arbitru pe papa în chestiunea insulelor Caroline).

Societăţi şi congrese pentru pace s'au făcut mulţime, dela prima întrunire provocată în Londra de William Allen şi mai mulţi Chuakeri. Elihu Burritt desvoltă o mare propagandă în favoarea P. e. în America şi Europa. Cobden şi Ducpétiaux au fost însemnaţi iarăşi în această direcţiune. Există aḑi multe societăţi, dintre cari una compusă din membrii parlamentelor, se credea că va contribui mult la păstrarea păcii. Fructele lor însă nu se věd. [I. S. F.]

Pacea augustană, v. Augustana pace.

Pacea damelor, v. Cambrai.

Convenţiunea de pace este o convenţiune solemnă, încheiată între state beligerante în scopul terminării ostilităţilor (v. ac.).

Pace religionară, în istoria biser. pacea încheiată 23 Iulie 1532 la Nürnberg şi 21 Sept. 1555 la Augsburg (v. Augustana pacea) între impěr. Carol V şi protestanţi. Impér. Carol V, deşi era ostil protestanţilor, voind totuşi să audă şi învěţăturile lor, a convocat dieta la Augsburg în 1530, unde a fost discuţie între protestanţi şi catolici în privinţa doctrinei lui Melanchton, numită »Confessio Augustana« (v. Augustana conf.). Impěratul însă a oprit ori ce inovaţiune religioasă şi apoi a dat un edict contra protestanţilor, numit »Edictul dela Augsburg«. Aţiţaţi prin acel edict, protestanţii au încheiat în 1531 alianţa dela Schmalkalden pentru apěrarea protestantismului, aceasta, apoi şi împrejurarea, că Turcii ameninţau imperiul, au înduplecat pe impěratul să încheie pace cu protestanţii, ceea ce s'a şi întêmplat în 23 Iulie 1532 la Nürnberg, prin care pace au fost revocate edictele dela Worms şi Augsburg, şi protestanţii au dobândit libertate religionară deplină. Pacea însă nu a durat mult, ci în curând s'a iscat noue turburări, iar în 1545 a erupt resboiul, numit schmalkaldic, în care la început norocul a fost pe partea impěratului, care a învins pe aliaţi la Mühlberg în 24 Apr. 1547. După ce însă Mauriţiu, ducele Saxoniei, şi-a întors armele în contra impěratului, acesta a fost silit să încheie pacea dela Passau în 2 Aug. 1552, prin care s'a garantat libertatea religiunilor catolice şi luterane, ceea ce s'a confirmat apoi trei ani mai târḑiu, adecă în 21 Sept. 1555 prin renumita pace religionară dela Augsburg. (Cf. Cesar Cantu, Istoria univ., c. 15, c. 18; Vascotti, Hiptmair, Histor. eccles. Viena, 1895, t. II, c. II). [Dr. Iacob Radu.]

Pace tuturor, formulă liturgică de binecuvêntare şi de salutare, cu care, amĕsurat exemplului dat de Christos (Ioan XX, 19, 26; Luca X, 5), persoanele ierarchice mai înalte binecuvêntă şi salută pe credincioşi la administrarea sf. sacramente şi la alte funcţiuni.

Pacfong, *(Pakfong)*, v. Acioae.

Packetbot, vapor cu mers repede pentru transport de persoane şi mesagerii.

Pacht sau *Past*, în mitol. egipteană personifică ardoarea patimei de iubire; e representată cu cap de mâţă şi a fost venerată cu deosebire în Bubastis.

Pachyaemia, *Pachaemia (grec.)*, termin medical pentru îngroşarea sângelui.

Pachydermate, (zool.) identic cu Pachydermele şi Multunguie (v. ac.).

Pachyderme, (zool.) ord. de animale mamifere cu pielea groasă (cum este rinocerul, elefantul, etc.).

Pachydermia, (med.) induraţiunea pielii, provocată de o proliferaţie a ţesutului conjunctiv şi o infiltraţie celulară, cum se observă la Elephantiasis Arabum (v. ac.).

Pachymeningita, (med.) inflamaţia meningei dura mater. Se observă în legătură cu lesiuni ale craniului, cu boale mentale, la alcoolici. (v. Meninge şi Meningita.)

Pacient, (med.) morbos, bolnav, suferind (în România se ḑice mai des: client).

Pacific, *Oceanul*, este cuprins între Asia, Oceania şi America. Cea mai mare lărgime a lui este de 7400 km. aproape de ecuator; cea mai mare adâncime mĕsurată este de 9400 m. Partea de apus a ţermurilor sale (Asia, Oceania) este foarte accidentată de tăieturi, presentând numeroase adăposturi pentru navigaţie, pe când coasta de resărit (America) este aproape întinsă, cu prea puţine porturi; în schimb, partea asiatică e bântuită de furtuni teribile (tifoane), iar partea americană este mult mai pacifică. Oceanul P. are vênturile regulate, alizee, ca şi Oceanul Atlantic; în partea sa australă suflă iarăşi în mod statornic vênturi tari de vest. Curenţii principali sûnt: curentul ecuatorial de nord, curentul ecuatorial de sud, contra-curentul ecuatorial, curentul Japoniei, curentul Californiei, etc. [Const. B.]

Pacinaţii, v. Pecenegii.

Pâclă, căldură mare, înăbuşitoare la aër liniştit; negură.

Pâclele, com. rur. în Rom., j. Buzĕu, compusă din 3 căt. cu 1480 loc. (Dicţ. geogr. 1892), 3 bis. şi 1 şcoală în mănăstirea Berca (v. ac.). Teren bogat în sare şi păcură.

Paco, (zool.), v. Lama.

Pacorus, 1) *P.*, principe part, fiu mai mare al lui Orodos. In anul 40 să alià cu Lobienus, gonit din Roma, și merse în Asia, unde înspăimântă pe Decidius, locotenentul lui Antonius. In 38 este asasinat.

2) *Pacorus,* rege al Parților, puțin cunoscut până la suirea pe tronul Daciei a lui Decebal. Prietin și aliat al suveranului dac; el a fost un dușman neîmpĕcat al împĕratului Traian.

Pacotille, *(franc.)* bagagiu liber de taxa de transport pe bastimente, cum este aceea a căpitanului, a marinarilor și chiar a pasagerilor.

Pact, se numea, în dreptul roman, ori ce unire a voințelor menite să producă un efect juridic. Contractul el însuși, e o specie de P., însă, de ordinar, cuvêntul P. e luat ca opusul terminului contract, căci, după vechiul drept civil, P.-ul nu producea o obligațiune înzestrată cu o acțiune proprie. Un pact e o convențiune, dar nu un contract, căci numai acesta e garantat cu o acțiune; totuși, simplul P. e garantat cu o excepțiune. In dreptul modern însă, contractul se confundă cu convenția, pentru că astăḑi simplul consimțemênt e suficient pentru a da nascere unei obligațiuni. Totuși legiuitorul înțelege, uneori, prin P. clausa adausă la un contract, cum e în art. 1372 cod. civ. rom. In dr. roman, P. e sinonim cu convenție. [Scriban.]

Păcura, v. Pĕcura.

Păcurar, *fântâna lui,* localitate lângă Iași, unde Stefan Tomșa-Vodă bătù la 1615 pe boierii resculați asupra sa. Dela fântâna lui P. se trage numele mahalalei *Păcurari* din Iași.

Păcureți, com. rur. în Rom., jud. Prahova. Are 2500 loc.; se compune din căt.: Păcureți și Matița. In com. se află 1 școală și 2 biserici. Locuitorii se ocupă cu agricultura, cultivă via, fabrică țuică de prune și exploatează păcura din preste 30 puțuri ce se află pe teritoriul comunei.

Pacuvius, *Marcus,* dramaturg roman, (220 până 130 a. Chr.), n. la Brundusium, nepot de soră al lui Ennius, trăi mai mult în Roma, renumit ca pictor și primul poet tragic roman, mult apreciat de contemporani și de Varrone și Horațiu. Imità pe tragicii greci, mai ales pe Sofocle și Euripide. Din tragediile sale, între cari numai una era »Praetexta«, adecă cu subiect roman, au remas numai fragmente, publicate în »Fragmenta veterum poëtarum« a lui Estienne, (Paris 1564); »Tragicorum veterum fragmenta« a lui Scriverius, (1620); »Corpus poëtarum« a lui Maittaire, (1713); »Tragicorum latinorum reliquiae« a lui Ribbeck, (Leipzig 1871).

Padang, oraș olandez pe coasta vestică a Sumatrei, 12,000 loc.; reședința guvernorului; port, export de cafea.

Paderborn, oraș în cercul prusian Minden, 19,980 loc. (1895); dom în stil gotic (terminat la 1163), capela lui Bartolomeu (secl. XI); reședință episcopească. Comerciu mare cu grâne.

Padina se numesce un loc ceva cam jilav și umed; mai cu samă în regiunile muntoase sûnt des pante dulci în cari transpiră vine de apă, cari poartă acest nume, fiind terenul tot umed și adesea învescut cu muschi.

Padina, comună rur. în Rom., j. Buzĕu cu 2820 loc. (Dicț. geogr. 1892), 2 bis. și 2 școale. Are 6 tîrguri anuale.

Pădina mare și *P. mică,* două com. ru Rom., j. Mehedinți, cu câte 1000 loc. (Dicț. g 1894), cari se ocupă cu agricultura și pră vitelor; câte 1 biserică și câte 1 școală.

Padișah, titlu turcesc al Sultanului; Musulmanilor.

Padovana, *(ital.)* dans vechiu asemenea lonesei.

Padua, (ital. *Padova),* provincie ital. (Ven 2133 km². cu 452,618 loc. (1896). Capital lângă Bacchiglione, 72,174 loc.; piazza Vi Emanuele (cu 82 statue); dom (zidit 1552) serica Sf. Antoniu (Basilica, zid. 1256—1 palazzo della Ragione (sală colosală, 87 m. l 27 m. lată și 24 m. înaltă), lângă el prir (secl. XVI); universitate (fond. 1222); reșe episcopească; fabrici de mașini, țesĕtorii de tase, comerciu viu cu vite, vin, oleiu, et antichitate P. se numia *Patavium,* orașul V ților și locul natal alui Liviu; în secl. II a. municipiu roman; în secl. XIII stăpâni ghibelinul Ezzelino; dela 1406 în stăpâ Veneției, apoi 1797 al Austriei și 1866 a gatului Italiei.

Păducel, arbust (v. Crataegus), care se trebuințează des în agricultură pentru a gard viu cu el. Uneori servă și de suport p altoit mér și pĕr pe el, însă atunci treb altoit jos de tot dela pământ, căci altfel el r aênd mai subțire decât mĕrul, îl rup vênt și zăpada. Gardul viu de P. nu cresce a iute ca cel de salcâm, dar este mult mai ușor de ținut în bună stare și cu spinii s lasă animalele mari și mĕrunte să treacă pr

Păduchi, (zool.) insecte din ord. Hemipte parasiți nearipați cu gura transformată î propriu de a suge. Speciile mai însemnat *de lemn, stelnița, ploșnița (Acanthia lectul* este castanie ruginie, se hrănesce numa sânge de om; poate trăi și un an fără a se h Ea stă ascunsă prin crepăturile scânduril ale paturilor și noaptea iese după hrană. *cap (Pediculus capitis),* 2 mm. lung, ga cenușiu (ouĕle: lindină); o femelă poat în 8 septĕmâni o progenitură de 5000 e plare. *P. de haine (P. vestimenti)* ceva ângust și mai lung decât cel de cap, trăies părțile lipsite de pĕr ale corpului omenesc vestminte. *P. lați (Phtirius pubis),* 1 mm. se ține între perii din jurul părților gen la subsuori, în sprâncene. Combaterea se face prin curățenie scrupuloasă și expu îmbrăcămintei la o temperatură înaltă. P îi stîrpim prin spălături cu petroleu sa alifia numită: unguentum praecipitatum a Deosebit de aceste specii de P. mai găsi pe animalele noastre cu deosebire la porci, apoi la paserile domestice. Mijloace contra curățenie și spălarea părților atacate cu petr decoct (zeamă) de tutun, oleiu de terebe subțiată cu oleiu ordinar, apoi ori ce oleiuri a tice. P. parasiți pe plante v. Aphide și Phylo

Pădure se numesce un teritoriu mai învescut cu arbori; nesupusă încă cultu rĕmasă în stare naturală se numesce *P. vir* P.-ile din regiunile tropicale sûnt compus multe și variate specii de arbori, și cu cât me mai spre poli, numĕrul speciilor scade; e presintă tot mai singuratice și speciile fo

se despart de cele rĕşinoase. Prin cultură P.-ile s'au restrâns aproape numai pe acele terenuri, cari nu mai sûnt proprii pentru agricultură. Statul însă are interes a menţine în mare parte P.-ile, deoarece se scie, că ele servesc ca un regulator al climei locale şi teritoriale, domolind excesivitatea ei atât ce privesce temperatura, cât şi umiditatea atmosferei; ele apără coastele de surpare şi contra spălării păturei de pământ roditor prin torenţi de apă proveniţi din ploi şi topirea zăpeḑii. Numai prin P.-i putem folosi terenuri, cari pentru alte culturi sûnt improprii şi putem lega nisipurile. Ce privesce cultura şi exploatarea lor v. Silvicultura şi Impădurire.

Pădurea în poveştile rom. e un teren cu arbori miraculoşi. Se vorbesce despre P. cu frunze de aramă, argint, aur şi de diamant, P. de fier, de cuţite şi săbii, P. legată cu funia, blăstemată, neagră, apoi cu numele: P. dela Mĕrul-roşu, P. a Miaḑă-Nopţii, a Porcului mistreţ, a Scorpiei şi a Samodivelor.

Pădurea Neagră, (germ. Schwarzwald; roman. Silva marciana, Abnoba), munţi în Germania sud-vestică; se întind dela Rin prin Baden şi Württemberg spre nord, îngustându-se şi scăḑênd înălţimea până in valea Ens; în termen mediu 1000 m. înalţi şi acoperiţi cu o pădure deasă de brad; vîrfuri rotunḑite, puţin înalte; coastele spre Rin repeḑi şi stâncoase, întretăiate cu văi admirabile; numeroase isvoare de ape minerale; multe lacuri de munte (iezere), însă puţin adânci. Două căi ferate trec preste P. N.: Offenburg-Singen şi cea prin pasul Höllenthal. Cultura de viţă de vie, industrie de lemn (mai ales cutii pentru ceasornice).

Păduret, toţi puieţii şi lăstarii de pomi ieşiţi şi prăsiţi din simburi, fie aceia proveniţi dela soiuri nobile ori soiuri acre de pădure, ca unii cari dau roade de mai puţină valoare decât au fost fructele (merele şi perele, etc.) din cari au resultat ei. Ei se pot ameliora şi menţine în aceeaşi calitate, gust şi valoare, numai prin altoire (v. ac.).

Pădureţu-Ciesci, com. rur. în Rom., j. Argeş, compusă din 3 cât. cu 1236 loc. (Dicţ. geogr. 1886), 3 biserici şi 1 şcoală.

Padus, fluviu, v. Po.

Pae —, v. şi Pe —.

Paedatrophia, (med.) sinonim cu Tabes meseraica (v. ac.).

Paediatria, specialitatea de medicină, care se ocupă cu boalele de copii.

Paegnia, *(grec.)* mici poesii lirice cu conţinut glumeţ.

Paenula, la Romani un fel de mantie fără mâneci, care se punea preste tunică. P. era mult purtată la Roma şi era făcută din postav gros sau de piele; acest vestmênt se făcea totdeuna de coloare întunecoasă şi se prindea cu o agrafă la piept.

Paeonia, (botan.) gen din familia Ranunculaceelor, *P. officinalis* L., Bujorul, Ruji de rusalii, Ruşioare, de origine din Europa de sud, plantă de ornament cu seminţe mari negre, cari înşirate pe o aţă şi de gât se credea, încă din antichitate, că înlesnesce dentiţiunea.

Paflagonia, ţinut în Asia mică lângă Marea Neagră, capit. Sinope. *Paflagon,* proverbial: om netrebnic şi palavragiu.

Pagament, *(ital.)* plată.

Paganalia, la Romani o serbătoare ţărănească a lucrătorilor de pământ. Numa, organisând teritorul ţerii, l-a împărţit după pagus, adecă sate, anume comunităţi ţărănesci, împreunate prin serviciu divin şi administraţiune comună. Locuitorii unui pagus se chiemau pagani. Aceste sate ţineau serbătoarea P. în Ianuarie, îndată după ce s'a încheiat lucrul de semĕnat, şi venerau ḑeităţile agriculturei, mai ales pe Ceres, Tellus şi Terra Mater. P. se ţineau cu mare festivitate şi veselie. (v. Cerealia, Saturnalia.) [Atm.]

Paganini, *Nicolo,* cel mai mare violinist, virtuos neîntrecut şi neegalat, n. 27 Oct. 1782 în Genua, † 27 Mai 1840 în Nizza. Studiile sale şi-le-a început cu măiestrul Costa din Genua şi a debutat în public la vîrsta de 13 ani. Toate calităţile ce concură la formarea unui violinist virtuos erau întrunite în el în cel mai înalt grad; cele mai mari greutăţi erau o jucărie pentru mâna şi arcuşul lui, cari parveneau a realisa chiar imposibilităţi aparente, uşurate de altmintrelea prin modificarea acordului. Un mare numĕr de compoşiţiuni au apărut sub numele lui P., dar multe din ele sûnt apocrife. El a scris mai cu samă capricii (24), sonate (12), 3 quartete, concerte şi variaţiuni, între cari sûnt celebre: Le streghe, Carnavalul în Veneţia, aria poporală Barucaba ş. a. [T. C.]

Păgânism, *(Enoteism, Fetişism),* complexul religiunilor cari, contrar religiunei creştine, judaice şi musulmane, se închină la mai mulţi dumneḑei; se mai numesce şi idololatrie şi politheism. Păgânismul îşi ia numele din faptul, că după ce Constantin cel Mare a dat libertate deplină religiunei creştine, idololatria a fost oprită în oraşe şi astfel închinătorii idolilor numai pe la sate (pagus) mai puteau deprinde cultul idolilor; de aceea apoi s'au numit păgâni, iar cultul lor P.

Păgâniştea, (huţănesce *Pohaneştie),* munte în Bucovina, 1153 m. înalt, în dreapta rîului Suceava, lânga satul Izvor. Numele îl are dela păgânii Tătari, înfrânţi acolo de cătră Români. Tot de aici şi numele păraului *Păgânicioara* ce curge sub poalele P. şi se revarsă în dreapta Sucevei între satele Şipot şi Seletin. (Cf. Marian, S. Fl., Tradiţii. Bucuresci 1895, p. 224). [Dr. I. G. Sbiera.]

Pagasae, oraş cu port în Tesalia, lângă Golful P. (Volo).

Pagina, faţa unei foi tipărite sau scrise.

Pagiu, v. Aprod.

Pagliasso, (ital. Pagliaccio, frc. Paillasse), paiaţ, comediant ambulant.

Pagoda, la Inḑi şi alte popoare din Asia sud. templu, casă sfântă.

Pagode, monetă de aur în India est. = 9·90 cor.

Pagodit, *(Agalmatolit),* mineral, varietate compacta magnesiană de pirofilit; alb-verḑui, foarte moale; se găsesce în China, etc.

Paguba. E un principiu de drept că, ori cine aduce cuiva o P., o daună, trebue să-l despăgubească. P. poate fi morală sau materială. In ambele casuri, prejudiţiul se repară prin bani. P. mai poate fi şi socială (cum ar fi când un primar ar falsifica un act de nascere). P. sau daune cuprind atât perderea suferită de partea

lăsată, cât și beneficiul de care ea a fost lipsită. Dauna poate fi causată de un fapt negativ — culpa in omittendo — (n'ai făcut ceea ce erai obligat să faci), de o simplă reticență sau de un fapt — culpa in comittendo. Indeplinirea unei obligațiuni legale nu poate da nascere unei P., precum nici executarea ordinului unei autorități superioare. De asemenea, cine usează de dreptul sĕu, nu aduce daună nimenui, cu condițiune însă, ca el să nu lucreze din rĕutate și să fie de bună credință.

Paguride, (zool.) *raci eremiți,* fac parte din clasa Crustaceelor decapode, grupa Anomura; au o particularitate că coada lor nu este învĕlită în crustă, ci remâne moale, cu care apoi se vîră în scoici deșerte de melci, ca scut contra inimicilor lor. Tráiesc prin apele marilor. Genul cel mai respândit este *Pagurus.*

Paharnic, *Mare,* titlu de boier în țerile române; derivă dela vechiul slav »Pacharnik«, cu însemnate atribuțiuni la curtea principelui, în vechime (frc. equiv. cu »grand Échanson«). Avea la început însărcinarea de a turna vinul principelui, pe care îl gusta el ântâiu. Prin secl. XV până XVII era printre marii boieri de divan. Pe urmă importanța lui se reduse, fiind a doua demnitate din boierii de clasa II (secl. XVIII și XIX). Ca toate celelalte demnități boieresci, ajunse la urmă un simplu titlu onorific. [O. L.]

Pahomie, *Sfânt,* învĕțăcelul Sf.-lui Antoniu (v. ac.), adună mai mulți anachoreți pe insula Nilului Tabennă și îi dedă la viața comună sub regule foarte aspre. † 348 d. Chr.

Pala, boieri fără funcție. In vechea organisație boierească sub Fanarioți, se înțelegea sub numele de P. acei boieri cari ocupaseră o demnitate, dar cari pentru moment nu mai erau în funcțiune. Spre deosebirea de *halea* sau cei cu demnitate activă. [L.]

Palangin, v. Arachnide. *Cămașa de P.,* (mitol.) v. Cămașa.

Palanța, construcțiune în lemn, compusă din talpă, stâlpi, contrafișe și grindă de sus, câmpurile umplute cu zidărie de cărămidă sau lut.

Pălanu, familie boierească din Oltenia, cunoscută din secl. XVII în persoana lui *Vasilie Căpitan P.,* care trăia sub Antonie Vodă la 1676.

Paie, cotoarele cerealelor după ce au fost treerate; servesc ca nutreț și așternut vitelor, la diferite împletituri (pălării, coșuri, etc.), ca material de umplut așternut și mobile, material de împachetat, combustibil, etc. Prin tratarea lor cu alcalii ne dau o celulosă întrebuințată la fabricarea hârtiei.

Päijänne, *(Päjane),* lac în Finlanda sudică, 1576 km²., se scurge prin Kymmene-Elf în sinul finic.

Păinginel, *(Liliuță),* (botan.) numele românesc al plantei Anthericum ramosum L.

Pair, *(Pairs* frc., și *Peers).* Din secl. XII datează obiceiul regilor franc. de a alcătui curtea lor de înalta justiție, din marii seniori de cari erau încunjurați. Când un senior puternic apărea înaintea curții, spre a fi judecat, trebuia conform vechiului principiu feudal germanic, să fie judecat de egalii lui în demnitate și rang. Se dedea în special prin aceasta, numele de P. celor mai puternici vasali ai regelui, m a j o r e s p a r e s. In curțile acestora la rândul lor, numele de P. se aplica principalilor vasali a[...] niorilor, conform ierarchiei feudale. La c[...] regală a Franciei, P. erau 12, din cari [...] culari (séculiers) și 6 eclesiastici. Dela [...] până la 1814, organisația aceasta fù desfii[...] Dela 1814—31 exista camera P.-lor ered[...] iar dela 1831—48 P. numiți de rege. P[...] P. în Anglia v. Peers. [O. G. ...]

Pais, *(franc.) paies,* perciunii ovreilor orie[...]

Păișița, (botan.) v. Nardus.

Păiuș, (botan.) v. Festuca.

Paixhaus, *Henri Iosef,* inginer, n. 17[...] Metz, † 1854 ca general în Metz. El est[...] ventatorul tunului cu bombe.

Pajura, *(Pajerea),* v. Gripsor.

Pajura, (herald., *L'aigle, aquila, vultur[...] douĕ capete),* mare emblemă heraldică, pe [...] o găsim la imperiul roman, remasă Bizan[...] conservată de Carol cel Mare și după el de[...] periul german. (Ca semn al forței și maiestă[...] găsim în afară de Romani, la Persi și la Egi[...] sub Ptolomei, însă vultur simplu cu un [...] Astădi aquila cu douĕ capete e marca imp. a[...] striei, imp. german (Prusia, cu un cap) și a R[...] Cumaquila cu douĕ capete represintă ve[...] imperiu roman, continuat prin sf. imperi[...] e un semn al puterei cesariane, se cuvin[...] drept Austriei, întru câtva și actualului [...] periu german, pe când Rusiei, imperiu cu [...] modern, i-a venit numai prin usurpație și [...] equivalarea titlului de »Țar«, cu cel de »Ca[...] = împĕrat. [O. G. ...]

Pak —, v. *Pac —.*

Pala, sabie scurtă, lată și cu douĕ tăișuri trebuințată de pedestrime în antichitate și [...] mediu.

Palacky, *Francisc,* istoric ceh, n. 179[...] Hodoslavitz din Moravia; după absolvarea [...] diilor juridice în Pojon și Viena, fù numi[...] chivar și custos al museului nat. din Praga, [...] a editat jurnalul acestui museu (1827—183[...] limba germ. și cehă; 1839 fù ales din p[...] staturilor boeme de istoriograf, în care ca[...] scrise istoria Boemiei în 5 vol. în limba g[...] și cehă (1836—1864). In 1848 fù trimis în [...] lamentul germ. din Frankfurt, dar el se de[...] în contra competenței acestuia în trebile [...] miei și deveni cap al grupului național [...] P. împreună cu ginerele sĕu Rieger (v. ac.) [...] luptat pentru validitarea coroanei lui Wen[...] federalism. † 1876, lăsând în urma sa o mul[...] de opuri istorice privitoare la națiunea, bis[...] reformată și literatura cehică. [I. c. d. ...]

Palade, v. Pallade și Pallady.

Paladin, nume ce se da în evul mediu [...] romanele cavaleresci, tovarĕșilor legendari [...] Carol cel Mare, și prin extindere la toți [...] lerii rătăcitori, cari mergeau prin lume că[...] aventuri eroice. Cuvênt P. e o alterație di[...] latin (palatinus, comite al palatului). [O. ...]

Paladiu, (chim.) Pd, gr. atomică 106·5; [...] alb lucitor cu greut. spec. 11·8. Moale și f[...] ductil; încăldit în contact cu aerul până la [...] devine albastru pe suprafață, însă ridicând [...] peratura își recapetă din nou colorarea. P. [...] mare afinitate pentru Hidrogen, pe care îl [...] mesce și îl ține atât în stare compactă cât [...] stare fin pulverisată. P. este tetraatomic (Pd[...]

Palaeo —, v. Paleo —.

Palagium Blanco, (botan.) gen de plante din familia Sapotacee, cu mai bine de 50 specii indo-malaice, toate sûnt arbori. *P. Gutta* Burck (sinonim *Dichopsis Gutta* Benth. Hook) din Singapur, *P. borneense* Pierre, ş. a. dau Gutta-percha (v. ac.).

Palagonita, rocă, tuf basaltic dela Palagonia (Sicilia); se găsesce şi în Nassau, etc.

Palais royal, edificiu istoric la Paris, a fost clădit de cardinalul Richelieu, din care causă mult timp se numia Palais Cardinal. Mai târḑiu, Richelieu îl dărui regelui Ludovic XIII. Grădina care e încungiurată de acest palat servea de focar de agitaţiune pe timpul marei revoluţiuni. Astăḑi e un loc de preumblare care, afară de câteva statui şi basinul dela mijloc, nu ofere interes.

Pălămar, (*paraclisier*, crîsnic, fĕt, crestenuş), servitor bisericesc care se îngrijesce de curăţenia, frumseţa şi bună rânduiala internă a bisericei.

Palamedes, în mitol. grec. fiul lui Nauplios cu Klymene. S'a ḑis că P. a fost descoperitorul literelor, mĕsurilor şi pondurilor.

Pălămida, numele vulgar al plantei Cirsium arvense Scop. (v. ac.).

Palămon, (mitol.) ḑeu al mării, venerat cu deosebire pe Istmul de Corint. Provenit din ḑeul Melikertes (v. ac.).

Palanca, (magh. Ghimeş), punct vamal lângă satul cu asemenea numire (Rom., j. Bacău) şi aproape de strimtoarea, pe unde întră Trotuşul în Rom. (Moldova).

Palanca, *Arṭer* —, fort bulgar pe Dunăre între Vidin şi Lom-Palanka, însemnat din resboiul româno-ruso-turc.

Pălăria cucului, numele popular al plantei Geranium phaeum L. (v. ac.).

Palat, 1) clădire măreaţă, pompoasă, destinată locuinţei vreunui suveran sau altei persoane însemnate, sau ca reşedinţa unei autorităţi. 2) In anatomia vertebratelor partea superioară a interiorului gurei. v. Palatum.

Palatale, consonantele limbii române, ce se rostesc răzimând vîrful limbii de palatul (cerul) gurii, s. ex. l, n, r, s, etc.

Palatin. Cu acest titlu avem mai multe feluri de demnitari nobili în ţerile europene. Astfel: 1) *Comţi palatini în Germania.* Erau înalţi oficieri feudali, însărcinaţi cu jurisdicţia imperială in provincii şi cu supravegherea veniturilor imperiale. Ei representau drepturile Cesarului în fiecare ducat al Germaniei, faţă de ducii suverani. Demnitatea comţilor p. deveni, curând după înfiinţarea lor, un oficiu ereditar. Ei locuiau unul din palatele imperiale din provincia unde erau trimişi, şi de unde le vine numele. Erau comţi palatini în: Bavaria, Şvabia, Saxa, Lotaringia şi în Bourgonia (Franche-Comté). Jurisdicţia celui din Lotaringia se întinse în Franconia, şi el luă titlul de *P.-ul de Rin.* Fiindcă era elector, îi rĕmase numele de *electorul P.*, unul din cele mai inalte titluri ale Germaniei. Casa de Wittelsbach a P.-ilor elect. de Rin, domnesce aḑi în Bavaria. 2) *Marele P. al Ungariei,* cel dintâi dintre magnaţi. El era representantul regelui, comandant al armatei, şef suprem al justiţiei şi regent în cas de boală, moarte sau minoritate. Din patru candidaţi propuşi de rege, adunarea naţională alegea pe marele P. In Ungaria mai erau comitate sau palatinate teritoriale, în capul cărora se afla un P. special. 3) *P.-ii Poloniei,* era titlul care se da guvernatorului general al unei provincii, (palatinat sau voevoḑii). P.-ii făceau parte deadreptul din senat, şi se numiau de rege, printre cei mai însemnaţi nobili ai regatului. [O. G. L.]

Palatina, vestmênt femeiesc în formă de şal lung, care cade de pe umeri cu căpătâiele înainte. P. se face de blană pentru sesonul de iarnă, şi din ţesĕturi fine pentru sesonul de vară.

Palatină, *biblioteca,* se numesce biblioteca din Heidelberg, adunată de principele de Pfalz, care a fost transportată în 1623 la Roma şi încorporată bibliotecei din Vatican. 1815 a fost restituită în parte.

Palatinus, *Muntele,* colina pe care a fost fundată Roma şi unde s'au clădit în urmă palatele imperiale.

Palatoschisis, (med.) *Palatum fissum,* diformitate congenitală a cerului gurei, formată de o fisură (crepătură) a palatului. P. poate fi mărginită numai la palatul musculos, adese însă trece şi asupra palatului osos, chiar şi asupra buzei superioare. P. împiedecă mâncarea şi vorbirea, se poate delătura numai prin operaţiune plastică.

Palatum, (anat.) *Cerul gurei,* păretele orizontal ce desparte cavitatea gurei de cea a nasului, format in partea sa anterioară de oasele maxilare superioare şi oasele palatine, iar în partea sa posterioară de un vĕl musculos (velum palatinum), menit a închide faringele de către nas la vorbire şi înghiţire. Vĕlul palatin se termină prin un apendice conic (uvula), iar de ambele laturi formează câte două îndoituri (arcus palatini), între cari sûnt aşezate tonsilele.

Palavre, vorbe mincinoase, seci, lăudăroase, fleacuri. *Palavragiu,* flecar, fulău, guraliv.

Palaz, com. rur. în Rom. (Dobrogea), j. Constanţa, formată din căt. P. mare, Canara, Horoslar, Anadolkioi, cu 1749 loc. (Dicţ. geogr. 1897), 3 geamii şi 1 şcoală. Loc. în majoritate sûnt Mohamedani.

Palencia, provincie spaniolă (Castilia veche), 8434 km²., cu 188,845 loc., pământ foarte fertil. *Capitala P.* cu 15,028 loc., reşed. unui episcop, catedrală gotică, vinicultură, ţesĕtorii de lână.

Palenqua, localitate în statul mexican Chiapas; ruine curioase ale unui oraş vechiu indian (»Pompeiul lumei noue«, descoperit 1750).

Paleogenă, *formaţiunea* (geol.), v. Terţiară, form.

Paleografia, sciinţa scriptelor vechi. In înţeles larg P. cuprinde în sine şi *epigraphia* (v. ac.), care se ocupă cu studiul inscripţiunilor şi *diplomatica,* care se ocupă cu studiul documentelor şi în special cu însuşirile lăuntrice ale acestora, cum sûnt: mai ales însuşirile exterioare ale scrierilor vechi, datele şi felul actelor, scrierea, stilul, ortografia, nomenclatura, formulele, sigilele, ş. a. In înţeles restrins, P. studiază mai ales însuşirile exterioare ale scrierilor vechi, cum sûnt: materialul scrierii, papir, pergament, hârtie, cerneală, colori, uneltele de scris, deosebitele caractere ale literilor, modul scrierii, punctuaţiunea, prescurtările, ş. a. (Cf. P. arabica, de Marcel; P. indică, de Burnell; P. graeca, de Montfaucon; P. critica latină, de Kopp (1817); Le nouveau traité de diplomatique, al benedic-

tinilor (1750—65); Bibliothéque de l'École des chartes, revista societății acestui institut, fond. în Paris 1821, care începù se apară dela 1839.

Paleolitică, *perioada,* este cea mai veche din cele două perioade: P. și Neolitică, în care se subîmparte epoca de piatră. Ea este caracterisată prin faptul, că obiectele ce ne-au remas din această epocă nu sûnt sfirșite, adecă nu sûnt poleite, ci cioplite în mod grosolan. Omul din această perioadă grava cu ajutorul unor silexuri ascuțite și cu oarecare dibăcie diferite figuri, în special de animale, pe oase sau pe fragmente de fildeș.

Paleologu, *(Palâologos),* numele unei familii bizantine vestite. Ca prim representant al ei se amintesce *Nichefor* și *George P.,* sub domnia lui *Nichefor III,* de prin secl. XI. Familia P. a format ultima dinastie a imperiului bizantin. Intemeietorul ei a fost ***Mihail VIII,*** n. 1224, a ocupat tronul la 1261 și și-a apèrat cu succes împĕrăția sa contra numeroșilor inimici, cari îl amenințau cu deosebire dinspre apus, cu Carol de Anjou, în frunte. Deosebit de acesta au mai domnit din această familie ***Andronikos II, III și IV*** (Mihail IX fiul lui Andronikos III a murit înainte de a se încorona), ***Ioan V, VII și VIII,*** precum și ***Emanoil II*** și ***Constantin IX.*** Găsim și în România boieri cu numele P. cari sûnt probabil descendenți ai acestei fam. P., astfel:

Dimitraki P., mare postelnic sub Const. V, v. Movilă al Moldovei; la 1739 în Valachia un P. era mare armaș. Cert este că Iancu (Ioan II) Sasul (1579—82) se căsătorì cu Maria P., princesă de sânge împĕrătesc.

Paleologu, *Ioan,* pictor, desemnător cunoscut sub pseudonimul *Pal.* N. 1855 în Bucuresci, după ce a urmat câtva timp cursurile școalei de bele arte sub direcțiunea pictorului Aman, a plecat la Paris și Londra, unde a terminat studiile sale. 1890 a întrat în atelierul tipografului Dupont dela Asnières (Francia) unde se găsesce și astăḑi, făcêndu-și renume prin afișele sale colorate, remarcabile prin coloritul lor ales și finețea execuțiunii.

Paleontologia, sciința care se ocupă cu studiul animalelor și plantelor fosile, adecă a acelor cari au trăit pe pămênt la epoce anterioare epocei actuale. După cum aceste fosile aparțin de regnul vegetal sau animal, paleontologia se subdivide în *Paleophytologie* și *Paleozoologie,* la care s'a mai adaus de unii și *Paleoantropologie.*

Paleontologia vegetală, Paleophytologia, Phytopaleontologia, Paleobotanica, sciință care studiază vegetalele cari au populat suprafrața globului în timpii geologici, arătând cum erau, când au apărut, cum s'au desvoltat, cum erau distribuite în latitudine, ce legături de înrudire (filogenetice) sûnt între ele și plantele actuale. P. v. e de mult folos, cum se vede, pentru botanist, dar și pentru geolog, căci din studiul plantelor fosile se pot deduce aproape cu certitudine multe cunoscințe despre împrejurările climatice, despre distribuția continentelor și apelor în timpii geologici. (Literatura mai recentă: Potonié, Lehrbuch der Pflanzenpaleontologie, Berlin 1897—99; Zeiller, Éléments de Paléobotanique, Paris 1900; Scott D. H., Studies in the fossil Botany, 1900.)

Paleoteriu, mamifer fosil de forma unui tapir și a cărui mărime varia între aceea a unui rhinocer și a unui porc. Resturile lui fosile s sesc în perioda terțiară (eocen).

Paleotypi, identic cu Incunabula. (v. ac

Paleovulcanice se numesc rocele eruptiv vechi decât terțiarul. Impărțirea rocelor tive în P. și neovulcanice are o însemnătat geologică, deoarece petrograficesce nu exis general nici o deosebire între ele.

Paleozoică, *formațiune,* (geol.) numită ș mațiune primară, cuprinde cele mai vechi sedimentare, în care s'a constatat primele de ființe organisate. Intre acestea Trilobiți iau o desvoltare foarte mare, împreunați c phalopodele din familia Goniatiților și Nau delor au o importanță deosebită. Formaț paleozoică se subîmparte în cinci sisteme: *cambrianul, Siluricul, Devonicul, Carbo* și *Permianul.*

Paleozoologia, v. Paleontologia.

Palermo, capitala insulei Sicilia și a provinci cu 283,742 loc. (1896); străḑi și piețe mă catedrala Sf. Rosalia (clădită 1169—85), regal de origine saracenă, clădiri publice dioase; port mare întărit; universitate, c academii, museu renumit; fabrici de m esențe, chimicalii, mobile; mori cu vapor. de Sicilia și B. națională. Comerciu foarte

Pales, la Romani o ḑeitate veche, închi când ca ḑină asemĕnată cu Vesta și cu Perenna, când ca ḑeul pășunei și al păsto Serbătoarea lui s'a numit *Palilia* sau *Pa* și s'a ținut în 21 Apr., când păstorii trecea vitele lor preste un foc de paie, ca să le c de toate relele; ca sacrificiu aduceau m și lapte. Tot în acea ḑi a fost și serbăt ḑilei fundării cetății Roma.

Palestina, (ovr. *Peleșet, țeara Filistenilor,* e situată spre est dela Marea Mediteran Asia; suprafața 29,120 km². P. se mărgi la nord cu munții Libanului, de cari se ți Hermonul, în sud de pustia Arabiei pietr în vest de Marea Mediterană, iar în est de p siriacă; prin rîul Iordan (care curge din spre sud și se varsă în Marea Moartă) se parte în două părți; cea vestică, care se n în vechime Canaan (după locuitorii sĕi), ia estică Galaad. P. se mai numesce și țeara p siunei (făgăduinței), fiind-că Dumneḑeu a p poporului celui ales (Ovreilor), țeara sfântă, Israeliților. Pe timpul lui Christos parte dincoace de Iordan a P.-ei se împărția în (partea sudică) cu cetățile Ierusalim, Viflaim, Samaria cu cetatea principală Sichem, Sam Galilea în nord, cu cetățile Nazaret, Bet Cana, Capernaum, Tiberiada, Naim. Parte preste Iordan se numia Perea. Clima P. temperată; solul e productiv. In vechime P locuită de mai multe popoare, precum de Can Hetei, Iebusei, Amorei, Ferezei și Gergesei, cari au ocupat-o Ovreii. După resboiul i (67—70) și dărîmarea Ierusalimului, Ji s'au împrăștiat și P. a devenit provincie ron In secl. VII au ocupat-o Arabii. 1098—11 fost posesiunea Cruciaților; apoi iar au ocu Arabii. Dela 1516 încoace P. e în posesi Turcilor. Poporațiunea P.-ei pe timpul ocu de către Ovrei era cam de 2½ milioane timpul regelui David de 4 mil., pe timpul Christos 2½—3 mil.; aḑi P. are cam 700,000

între cari cam 50,000 creștini și 50,000 Iudei, iar restul Musulmani. [i—m.]

Palestrina, *Giov. Pierluigi da,* unul din cei mai mari compositori italieni ai perioadei contrapunctului vocal, † 2 Febr. 1594 în Roma. Nu se scie nimic despre copilăria sa, și chiar data nascerii sale variază între 1514 și 1529. Organist și măiestru de capelă, mai întâiu în orașul sĕu natal (Palestrina), dela 1551 se stabilesce in Roma, unde devine în curând măiestru al celebrei capele sixtine, loc ce-i dădù ocasiunea a scrie neprețuita colecțiune de composițiuni religioase, ce-i făcù numele nemuritor. Dar mai cu samă contribuí la aceasta așa numita *missa papae Marcelli,* pe care o scrise în fața alternativei amenințătoare pusă de conciliul tridentin (1545) compositorilor de musică: sau de a-și schimba stilul sau de a vedé musica polifonică isgonită din biserică. Producțiunea lui P. avù un astfel de succes, că făcù să tacă toate amenințările, și musica polifonică remase bine stabilită în biserică. In afară de musica religioasă, P. a scris un mare numĕr de madrigale în 4 și 5 voci. Composițiunile lui, parvenite până la noi parte în edițiuni primitive, parte în manuscripte, au fost parțial reeditate de diferiți editori; un frumos monument însă i-a făcut casa Breitkopf și Härtel din Leipzig, publicând operele complete în 34 volume. [T. C.]

Palestro, orășel în Italia de nord, lângă Vercelli; 31 Maiu 1859 biruința Francezilor și Piemontezilor sub comanda lui Cialdini asupra armatei austriace, comandată de Gyulay.

Paleta, *(franc.)* disc de lemn sau mai rar de porcelan, provĕḑut cu o gaură pentru degetul cel mare, care îl folosesc pictorii spre a-și vĕrsa colorile din tuburi și spre a le amesteca.

Pálffy, *Albert,* novelist maghiar, n. 1820 în Gyula (cott. Békés), † 23 Dec. 1897 ca membru al societății Kisfaludy și al Academ. maghiare de sciințe. A scris: Milionarul maghiar (1845), Cartea neagră (1846), Mama și contesa (1886).

Pálffy, familie de principii și conți. v. Poth.

Pâli, limba sfântă a Buddhaiștilor din India sudică, unde Buddha în secl. VI a. Chr. a propagat religiunea sa. In limba P., prin preoții și monachii buddhaiști, s'a produs o literatură foarte lățită.

Palia, poporul numesce P. serbarea Sf. Maria Magdalena, care dimpreună cu amintirea Sf. martir Foca se ține în 22 Iulie v. V. Pales.

Pălia, se numesce de obiceiu planta parasită Erysiphe communis, care atacă diferite plante și se presintă sub o coloare albă făinoasă pe suprafața foilor și vrejilor. v. și Pălite.

Paliativ, (med.) medicamentul, care combate simptomele unei boale (ca febra, durerea), dar nu causa ei. [V. I.]

Palidítate, împuținare de sânge, v. Anemia.

Palilogia, v. Anadiplosis.

Palimbachius, vers antic de trei tacte, cu următoarea succesiune a silabelor: ‿ — —. V. și Antibachius.

Palimpsest, (grec., lat. Codex rescriptus). Manuscript pe pergament, care spălându-se se poate întrebuința pentru altă scriere. Obiceiul de a rade manuscriptele și întrebuința pergamentul sau papirul pentru altceva, cunoscut și de Romani, era foarte respândit în evul mediu, mai ales între secl. VII și XIII. Saracenii ocupând Egiptul, și Europa fiind lipsită de planta papirus, călugării, aproape singurii scriitori pe atunci, rădeau prețioasele opere clasice și scriau pe ele viețile sfinților, cronici religioase, ș. a. După invențiunea hârtiei de bumbac în secl. IX, și mai mult încă a hârtiei de sdrențe în secl. XIII, acest funest obiceiu se rărí și în fine încetă. Lui i-se datoresce pierderea a o mulțime de scrieri antice, din cari unele fură reaflate în P. prin mijloace chimice, s. e.: De republica, a lui Cicero de cătră A. Mai, în P.-le benedictinilor din biblioteca Vaticanului.

Palindrom, cuvênt sau vers retrograd, care adecă este acelaşi, cetit drept sau înapoi. S. e.: Roma și amor; sau următorul vers latin: Signa te, Signa, temere me tangis et angis = fă-ți cruce, înzădar mĕ atingi și mĕ chinuiesci.

Palingenesa, *(grec.)* a) după însemnarea etimologică: renascere, regenerațiune; b) ca teorie filosofică, P. denotă vederile filosofilor stoici și a unora mai noi (Bonnet și Herder), cari cred că lumea și toate existențele, după o periodă de viață pier, și apoi regenerate și perfecționate revin într'o nouă viață, împărtășind întru toate soartea celor mai de nainte; c) în sens metafisic înseamnă reîmprospĕtarea și reînoirea a tot ce a fost învechit, cum sûnt s. e.: instituțiunile sociale dintr'un stat (P. socială); d) în sens moral: îndreptarea și reîntoarcerea omului din stadiul de corupțiune morală în cela al virtuții și moralității. [Pl.]

Palinodia, retractarea celor ḑise, în versuri sau în prosă.

Palinurus, în mitol. grec. căpetenia vîslașilor pe luntrea lui Aeneas, când acesta a scăpat din Troia și a ajuns la Latium; P. durmind a căḑut din luntre în mare.

Palinurus, (zool.) v. Salinurus.

Palisada, (milit.) pari de 3—4 m. înalți, ascuțiți la vêrf și bătuți unii lângă alți în pământ, pentru a servi ca scut contra inimicului năvălitor.

Palisandru, *lemn de,* provenit din arborele sudamerican Jacaranda brasiliana Pers.; lemnul de P. este foarte vîrtos, de coloare violetă cu vine roșii și binemirositor. Se caută mult de măsari (têmplari).

Pălite, se numesc cerealele și diferite alte plante de cultură, când în urma ivirii pe ele de ciuperci și alte plante parasite ca: Erysiphe communis, Puccinia graminis, Peronospora, etc. planta de cultură nu se mai poate desvolta în mod normal, de oarece parasitul îi detrage toată seva și bobul ei remâne mic și sbârcit.

Paliu, ornat sacru, care în bis. orientală, încă din secl. primi se considera ca un simbol al dignității episcopesci. In bis. catol. P. e un insemn al dignității mitropolitane, și constă din o fașe țesută din lână albă, provĕḑută cu 6 cruci de coloare neagră. P. îl ia mitropolitul în grumaz preste toate ornatele sacre (în bis. gr.-cat. și preste omofor). [Dr. Is. Marcu.]

Palk, strimtoare de mare între vîrful nordvestic al insulei Ceylon și țermul sud-estic al Indiei anterioare.

Palla, vestmênt, v. Matrona.

Pallade, 1) *P. Teodor,* unul din discipolii lui George Lazar, a introdus în școalele din Ro-

mânia, metoda învĕţământului mutual (Bell-Lancaster), prin scrierile: »O scriere către toţi iubitorii de lumină compatrioţi« (1824) şi tablele de părete (1826), cuprindênd: Abecedarul, Silabismul, Lectura, Aritmetica, Gramatica, Geografia, Istoria şi alte ramuri de cunoscinţă.

2) *P. Gheorghe*, ministru rom., n. 1858 la Bêrlad. Şi-a făcut studiile atât secund. cât şi cele univers. în ţeară. Licenţiat al facultăţii de drept din Bucuresci. A întrat în politică în 1884, fiind ales deputat. Reales în ambele alegeri generale din 1888 şi apoi în cele din 1891. In 1884, alături cu C. A. Rosetti, a susţinut colegiul unic şi libertatea absolută a presei. Fost colaborator la ḑiarul lui C. A. Rosetti, »Românul«. Prof. de economia politică la şcoală liberă de sciinţe de stat, advocat, ḑiarist. Fost membru al disidenţei liberale (1888). In urma concilierii tuturor elementelor liberale (1891) a reîntrat în sinul partidului şi a fost, în timpul regimului conservator, unul din cei mai energici campioni ai oposiţiei liberale. Director politic al organului liberal »Gazeta Poporului« (1895) până la întrarea sa in minister. La venirea la guvern a partidului naţ.-liberal, în Oct. 1895 a întrat ca ministru al agriculturei, comerciului, industriei şi domeniilor, în cabinetul presidat de Dim. A. Sturdza şi a făcut parte şi din cabinetul Sturdza dela 1901. Demisionat 9 Ian. 1902.

Palladium, în mitol. grec. a fost o statuă de trei metri inălţime a ḑeiţei Pallas Athene (v. ac.), căḑută din ceriu în Troia, unde era considerată ca un sacrariu apĕrător al oraşului. Odysseus şi Diomedes a răpit-o, şi îndepărtarea statuęi a adus nenorocirea asupra Troiei.

Palladius, episcop din Helenopolis în Bitinia, n. 367 în Galatia, † 430. A trăit în pustiul Nitriei (Egipt), prietin cu Sf. Ioan Chrisostom, a scris »Istoria pustnicilor«, dedicată unui prefect din Lausus.

Pallady, familie boierească din Moldova, unde se afla pe timpul lui Vasile Vodă Lupul. Letopiseţele ţerii vorbesc de mai multe persoane istorice din această familie, începând din secl. XII. Astfel: *Teodor spĕtarul P.*, fost caimacam al Moldovei; fiul sĕu *Teodor P. vel vistier*, nepotul lui Mihai Vodă Racoviţă, care a jucat un rol politic însemnat între 1725—40. Apoi: *Dumitraşcu P.*, mare clucer, şi *marele spĕtar Ion P.*, cumnatul lui Mihai Vodă Racoviţă, în timpul domniei căruia s'a distins, şi al cărui fiu din Domniţa Aniţa, fù *Constantin P.*, m. stolnic, 1765.

Pallanza, capitala provinciei ital. Novara, pe coasta lacului Maggiore. Clădiri şi grădini frumoase. Ruine dela vechea cetate *Palantia*. Port. Staţiune climaterică. 3254 loc. (1881).

Pallas, *Petru Simon*, naturalist, n. 1741 în Berlin, a studiat medicina şi sciinţele nat., 1768 a fost chiemat de Caterina II la Petersburg ca academician şi asesor de colegiu şi pus în capul comisiunii şi expediţiunii pentru a observa trecerea planetei Venus pe dinaintea soarelui, cu care ocasiune a facut multe explorări în Rusia asiatică. A scris o mulţime de opuri de valoare zoologică, topogr. şi etnogr. † 1811 în Berlin.

Pallas Athene, la Romani Minerva (v. Athene).

Pallavicini, familie de origine italiană, ai cărei membri au avut timp de o mie de ani rol important in istorie ca generali, oameni de stat, diplomaţi, guvernatori, cardinali, scriitori
tişti, etc. Marchisul *P. di Priola, Emiliu*, n
în Genua, general ital., a făcut prisoner p
ribaldi la Aspromonte 28 Aug. 1862, c
dantul corp. IX de armată din Roma, p
adjutant al regelui în 1890. In *Ung.* primir
cendenţii P. la 1803 indigenatul. Capul a
linii este *Alexandru*, margraf, n. 1853.

Pallium, mantie des îmbrăcată de cei
şi ornament ce papa îl trimite cardin
In istoria bisericei creştine, P. apare în
Sf. Bonifaciu, care menţionează trimiterea
P. de către papa.

Pall-Mall, (engl. pron. pel-mel), stradă
mai elegantă parte a Londrei, formată în
parte de casele diferitelor cluburi.

Pallor şi *Pavor*, la Romani un fel de d
în luptă; se ţineau de suita lui Mars, ḑeu
boiului. Pallor înseamnă spaimă, iar Pav
gălbenire de frică în luptă. Identici cu I
şi Phobos la Greci.

Palma, (anat. anim.) în anatomia omul
prafaţa anterioară a mânei. La formarea
parte cele 19 oase ale mânei, precum şi p
ei moi (ligamente, muschi). Muschii P.-e
aceia, cari pun în acţiune flexiunea mân

Palma, (geogr.) insula cea mai spre v
insulelor Canare. 726 km²., cu 32,000 lo

Palmae, »*Palmieri*«, (botan.) mare şi i
tantă familie de plante monocotyle spadic
cu tulpina lemnoasă, de regulă simplă şi e
Foile palmate sau pinate în rosetă term
Cuprinde numeroase (ca. 1000) specii, ap
toate tropicale şi subtropicale, distribuite
mătoarele triburi: 1) *Araceae* (cu genurile i
tante *Areca, Ceroxylon, Chamaedorea, Ar*
2) *Phoeniceae* (unic gen *Phoenix*). 3) *Cory*
(Corypha, Copernicia). 4) *Lepidocaryeae*
lamus, Metroxylon, Raphia, Mauritia). 5
rasseae (Borassus). 6) *Coccineae (Elaeis, Co*
Imposante la port, numeroase specii se c
ca plante decorative de florării (aşa s. e.
maerops humilis, palmierul de mediterana,
şi au servit ca motiv architectonic la crea
columnelor. Folosul lor pentru ţerile cald
imens: căci rădăcini, tulpini, foi, flori şi f
toate află întrebuinţări varii, aşa: ca
ment, foile tinere ca legume, mĕduva ca
(Sago), zaharul se extrage mai ales din
tulpinelor (şi servesce şi la confecţionar
beuturi alcoolice) şi fructe (este cunoscut
portanţa curmalilor pentru deserturi, c
Zahara, Arabia, etc.). Oleiul şi ceara de p
sûnt articole importante de comerciu. L
şi foile servesc ca material de construc
ca textile excelente. Mai cităm încă i
vegetal, sângele de noué fraţi, ca produc
marcabile ale acestei familii. [A.

Palmarium, (lat.) preţul victoriei, pr
onorar ce se da advocaţilor când câştigau
proces.

Palmerston, (pron. pemerst'n) *Henry*
Temple, viscount, om de stat engl., n.
în Broadlands (Hampshire), din vechea f
Temple, 1807 lord al admiralităţei şi mem
parlamentului; 1809—28 secretar de resbo
început Tory, apoi Whig, Nov. 1830—
1846—51 ministru de externe, 1851 silit
retragă, † 1865.

Palmetta, ornament în forma unei frunze de palmier, întrebuințat cu deosebire în stilul grec la înfrumsețarea clădirilor.

Palmieri, v. Palmae.

Palmipede, paseri înotătoare. Cele mai însemnate specii sûnt: *flamingul* [v. ac.] (Phonicopterus ruber), trăiesce pe lângă Marea Mediterană, *lebeda* (v. ac.) *mută* (Cygnus olor) în țerile nordice ale Europei și Asiei, *lebeda cu ciocul galbin* (cântătoare) (C. musicus) în Germania de nord, *gâsca* (v. ac.) *sëlbatică* (Anser ferus), *rața sëlbatică* (Anas boschas), *rața Eider* (Somateria mollisima) în țerile nordice, ș. a. v. și Lamellirostres.

Palmoscopia, *(grec.)* observarea pulsării cu ajutorul stetoscopului.

Palmyra, cetate în Siria, fundată de regele Solomon, numită în vechime Tadmor. Sub domnia Romanilor ajunse la o stare foarte înfloritoare; sub Caracala fù declarată colonie romană și înzestrată cu »jus italicum«. Pe timpul lui Galien senatul roman a dăruit P. și titlul de rege senatorului Odenathus, în semn de recunoscință pentru serviciile prestate în resboaiele cu Sapor I, regele Persilor. După moartea lui Odenathus soția lui Zenobia, care pe lângă dignitatea regală obține titlul de împărăteasă romană, concepe planul de a funda o împërăție palmiriană: ea cuprinde o mare parte a Orientului, opunêndu-se cu succes armelor romane. Sub Aurelian (273) Zenobia fù învinsă și P. dărîmată de cătră Romani, iar locuitorii ei uciși. Ruinele ei și până astădi vestesc splendoarea și mărețа de odinioară. [i—m.]

Palmitina, combinațiunea acidului Palmitic (C_{16} H_{32} O_2) cu Glycerina. Ia parte importantă la compoziția grăsimilor vegetale și animale.

Pâlnia, *(turnar, leică),* aparat pentru trecerea unui lichid în vase cu gură strimtă.

Palnatoki, erou danez în a doua jum. a secl. X; despre el s'au format mai multe tradițiuni, între cari una asemenea celei cu mërul lui Tell.

Paloș, spadă lungă, dreaptă sau puțin curbată la vêrf, proprie pentru atac și lovit, cu coș și teacă de oțel.

Palpebra, (anat.) v. Pleoape.

Palpitațiune, (med.) *bătaie de inimă,* simptom, care constă în o frequență exagerată, însoțită câte odată și de neregularitatea bătăilor inimei, cari devin sensibile și produc o stare displăcută, penibilă și cu totul specială. P.-le pot fi simptomul unei boale organice a inimei, sau de natură nervoasă. Când sûnt simptomul unei boale organice a inimei (cum e miocardita, lesiunile valvulare, degenerescența gresoasă, etc.), există pe lângă P. și alte simptome, proprii boalei organice a inimei. P. nervoase, numite și idiopatice, se observă la indivizi nervoși, anemici, slăbiți, cu tulburări dispeptice, fumători. Ele sûnt mărite sub influența unei spaime, a unei sforțări, abusului de alcool și cafea. Medicul trebue intotdeuna să examineze cu atenție pe un bolnav de P., pentru a sci causa lor, căci P.-le datorite unei tulburări de inervație nu sûnt grave, ca acele datorite unei boale organice a inimei. Tratamentul P.-ei de inimă constă în medicamente cordiace (digitală, etc.), iar a celor idiopatice în tratamentul anemiei (preparate de fier), a tulburărilor dispeptice, medicamente antispasmodice (bromură), comprese reci pe inimă. [V. I.]

Paltar, la Germani un deu înțelept și blând, care a dat legi și dreptate. P. după mitol. nordică se numia Baldur, fiu al tatălui tuturor și al deiței Frigga.

Paltin, numele românesc al arborelui Acer Pseudoplatanus L. (v. Acer).

Păltineni, com. rur. în Rom., j. Buzëu, pe ambele maluri ale rîului Buzëu, formată din 12 căt. cu 1920 loc. (Dicț. geogr. 1892), 3 biserici și 1 școală; se fac 4 tîrguri pe an. Teren avut în substanțe minerale.

Păltiniș, (germ. *Hohe Rinne),* loc de cură climatică, cu instalație de idroterapie, în cott. Sibiiu, pe hotarul comunei Cristian, la 1420 m. înălțime deasupra mării. Se recomandă pentru reconvalescenți, neurastenici și toți cei ce au lipsă de recreațiune. v. și Cibin.

Păltinoasa, com. rur., atenență la parochia Capul Codrului, moșie mănăst. în căpit. și j. Gura Homorului în Bucovina, 1360 loc. (915 ort.-or., 364 rom.-cat., 28 protest., 53 mos.), 1 școală primară, 1 biserică filială, telegraf, stațiune de cale ferată. [Dr. I. G. Sbiera.]

Paltinu, com. rur. în Rom., j. Putna, formată din 4 căt. cu 1281 loc. (Dicț. geogr. 1897), 2 biserici și 1 școală.

Paludamentum, mantie pe care generalul roman o purta preste armură, ea era de purpură sau de postav simplu și prins cu o agrafă la umërul stâng. [Caion.]

Paludan-Müller, *Frideric,* poet danez, n. 1809 în Kjerteminde, † 1876 in Copenhaga. Scr.: »Adam Homo« (8 ed. 1893) poesii, dramele »Kalanus«, »Ahasverus« ș. a., romanul »Ivar Lykke's Historie« (1866—73, 3 vol.) ș. a.

Palude, v. Apa stătătoare și Balta.

Paludi, marecagiu, miasmele locurilor băltoase ce provoacă febra palustră.

Paludism, *Impaludațiune, Infecție palustră,* v. Malaria.

Pămătuf, unealtă trebuincioasă pentru spoirea și văpsirea păreților și lemnăriilor; este compus dintr'un mâner de lemn, la care se aplică un mănunchiu de peri deși sau o perie mai mare. P.-le sûnt de diferite mărimi, se întrebuințează și pentru ștersul prafului și pot fi făcute și din pene.

Pămêntos, (mineralogie) structura și aspectul ce îl presintă unele minerale amorfe sau fin cristaline cu coherență foarte slabă și de obiceiu mate.

Pământul, corp ceresc, al treilea planet al soarelui, de formă aproape sferică, ceva turtit la poli. Axa polară (diametrul) 12,713 km. axa ecuatorială 12,756 km., periferia unui meridian 40,007 km., a celui ecuatorial 40,076 km.; suprafața P.-lui 510 milioane km²., volumul 1·1 bilioane km³.; densitatea mijlocie de 5·6 ori mai mare ca a apei. P. se învêrtesce în jurul axei sale dinspre vest la est în curs de 24 oare (rotațiune) și în 365 dile, 5 oare, 48 min. și 46 sec. în jurul soarelui (revoluțiune), descriind o cale eliptică; îndepărtarea mijlocie a P.-lui dela soare este 149·5 milioane km. P. parcurge pe secundă în termin mediu 30·4 km. Axa P.-lui este plecată pe planul căii sale, formând un unghiu de 66½ grade; de aceea ecuatorul și eliptica P.-lui formează un unghiu de 23½ grade. Din causa rotațiunii P.-lui și a posițiunii oblice a axei sale

faţă de eliptică, avem diferenţele de ḑi şi noapte şi a anotimpurilor. Suprafaţa P.-lui o împărţim în cinci zone: 1) zona *caldă, toridă* sau *ecuatorială*, adecă între 23½° lat. nordică şi sudică (tropicul cancerului şi capricornului); cuprinde 40% din suprafaţa P.-lui; la acuator ḑiua şi noaptea sûnt totdeuna egale; temperatura foarte ridicată şi anotimpuri numai doue, adecă cel ploios şi cel uscat. 2) zonele (2) *temperate* dela cele doue tropice până la cercurile polare (dela 23½°—66° lat.) cuprind 52% din toată suprafaţa P.-lui; au ḑiua şi noaptea de diferite lungimi şi 4 anotimpuri. 3) zonele (2) *reci* sau *glaciale* (cea de nord arctică, cea dela sud antarctică), ocupă 8% din suprafaţa P.-lui şi se află în cuprinsul celor doue cercuri polare, în cari într'un anotimp ḑiua este perpetuă (la 70°: 65 ḑile, la 80° 134 ḑile, la poli 186 ḑile), iar restul cu noapte perpetuă cu doue anotimpuri: o iarnă lungă, geroasă, căreia urmează o vară scurtă de multe ori destul de călduroasă. Din suprafaţa P.-lui 73% sûnt acoperite cu apă. Din uscat revin asupra insulelor cam 1/15 parte; suprafaţa continentelor este pentru Europa 9.730,576 km²., America 38.473,138 km²., Asia 44.580,850 km²., Australia 8.952,855 km²., Africa 29.823,253 km²., Regiunea polară 4.478,200 km². Pe emisfera estică aflăm do 2½ ori atâta uscat ca pe cea vestică, pe cea nordică de trei ori mai mult ca pe cea sudică. Populaţiunea P.-lui este aproximativ 1480 milioane suflete.

Pământul în *petrografie* însemnează stratul cel mai superior al coajei globului terestru, produs prin metamorfosa mai mult sau mai puţin intensă a rocelor, prin acţiuni organice (animale, plante, mai ales bacterii).

Pământul din punct de vedere *agricol* este un corp complex, compus din sfărîmături de roce (pietri), P. mĕrunt (ţerină) compus din argilă şi năsip, apoi din substanţe organice trecute în putrefacţiune, numite humus, din săruri, gazuri şi apă. P.-le se deosebesc între sine după materia predominantă în ele şi care este în stare să le imprime caracterele sale: P. pietros, argilos, năsipos, calcaros, humos, apoi după modul de cultură şi plantele ce cresc pe el.

Pământul, (mitol. grec.). Când lumea s'a împărţit între Zeus, Poseidon şi Aidoneos, P. a remas comun tuturor ḑeilor, cari apoi au împărţit unele ţeri şi oraşe între sine. Hera a căpĕtat Argos, Athene cetatea Atena, Helios insula Rhodos, Apollon insula Delos, etc.

Pamflet, broşură satirică mai mult sau mai puţin violentă. P.-le au fost şi sûnt mai cu samă politice, şi degenerează foarte adesea în grosolane insulte personale şi falsificări ale adevĕrului. Acesta este chiar înţelesul obicinuit al cuvêntului P. la noi.

Pamir, (»Coperişul lumei«), platou de munţi la coastele vestice ale Asiei, 141,000 km²., cu ca. 500,000 loc., în mare parte aparţinĕtor Turkestanului rusesc, împreună Tienşanul, Kuenlünul şi Himalaia cu Hinducuş, munţi cari se ridică preste acest platou, ajung o înălţime de 7000 m. Mai multe lacuri, ca Caracul mare, la o înălţime de 4190 m.

Pampas, şesurile, cu deosebire stepele statelor La Plata din America sudică; sûnt parte liveḑi goale, parte mlaştine de sărătură şi stepe de sare.

Pamperos, vênt echivalent cu Norters (v. ac.) în America de sud.

Pamphylia, ţinut la ţermurii sudici ai Asiei mici, spre est dela Lykia.

Pamplona, *(Pampeluna),* oraş cu port a prov. span. Navarra, la poalele Pyreneilor şi lângă rîul Arga, 26,663 loc.; episc.; fabrici de piele şi postav; comerciu însemnat de vin.

Pan —, *(grec.)* folosit adeseori la composiţia cuvintelor; însemnează: în total, totalitate.

Pan, în mitol. grec. a fost fiul lui Hermes, ḑeu de pădure şi păşuni. P. s'a închipuit ca un om cu coarne şi picioare de ţap, a fost apĕrătorul turmelor şi al păstorilor, dar în păduri a fost înspăimêntător. De aci spaima mare se ḑice panică.

Panacee, remediu, care ar fi capabil să vindece toate boalele.

Panaghia, piscul cel mai înalt al muntelui Ceahlău (Rom., j. Neamţu), numit şi *Fecioara.*

Panagia, *(grec.)* »De tot sfântă«, epitet, ce apostolii ar fi dat vergurei Maria după moartea ei. Numirea aceasta a trecut apoi la partea de pâne tăiată în forma treiunghiulară, care, mai ales în mănăstiri, ca o particică reservată pentru Is. Chr. stă pusă pe o măsuţă înaintea icoanei Mamei Domnului. Panagia se mai numesce şi ornatul archieresc înfrumseţat cu Pr. Sf. Maria, pus în locul »Encolpionului«. *Panagier,* tăier sau măsuţă pe care este pusă partea de pâne a panagiei.

Panakeia, la Greci ḑina însănĕtoşării, fata lui Asklepios. Numele ei înseamnă a tot vindecătoare.

Panama, *(Istmo),* depart. în republ. Columbia, 82,600 km². şi 285,000 loc.; aprope întreg teritoriul e necultivat. *Capitala* cu acelaşi nume, lângă golful de P. a Oceanului Pacific, cu 25,000 loc., renumită ca punctul de plecare a liniei ferate, 76 km. lung., ce duce preste Istmul de P. către Colon, şi ca centrul de comunicaţiune din Oceanul Pacific; port liber. Fundată de Spanioli 1518, 1670 dărimată de Flibustri. 1881 s'a început tăiarea unui canal preste istmul P. dela oraşul P. până la Colon. Canalul era să fie 75 km. lung, 8·5 m. afund. Planul l-a conceput Lesseps, care în acel scop a fundat o societate pe acţii. Lucrările au fost sistate 1889 din lipsa de mijloace, după ce se cheltuiseră 1171 mil. fr. v. şi Herz.

Panaritium, *bubă,* inflamaţie la deget, împreunată cu dureri mari şi supuraţiune; inflamaţia poate purcede dela piele sau ţesutul subcutan (P. cutaneum sau P. subcutaneum) şi dela tendoane sau periost (P. tendinosum sau P. periostei). P. de regulă e localisat la o unghie şi împrejurimea acesteia, dar adeseori trece asupra degetului întreg, ba poate trece şi asupra braţului. P. pornesce dela mici lesiuni, (sgărieturi, împunseturi, etc.), prin cari au intrat bacterii (Streptococcus şi Staphylococcus pyogenes) ce provoacă puroiare. Tratament: cataplasme reci, cât mai curând o incisiune pentru a deschide drum puroiului şi a puté aplica remedii antiseptice.

Pănătău, com. rur. în Rom., j. Buzĕu, pe malul stâng al rîului Buzĕu, compusă din 12 căt. cu 2140 loc. (Dicţ. geogr. 1892), 4 biserici şi 2 şcoale.

Panathenaia, serbări panegirice celebrate la Athena în evul vechiu în onoarea ḑeiţei Pallas Athena. Dintre ḑilele festive cea din urmă era mai solemnă, când un conduct festiv mergea la

Akropolis, ca să ducă haina sfântă (peplos) deiței, a cărei statuă pomposă era în Parthenon. De încheiare aduceau jertfă mare (Hekatomba).

Panătios, filosof grec din școala stoică, n. în Rhodos, a trăit dela 180—104 a. Chr. mai cu samă în Roma, unde a fost foarte activ întru respândirea filosofiei stoice. Reîntors în patrie, a condus școala stoică din Athena. Opera sa principală a fost »despre datorii«, de care s'a folosit mai târdiu Cicero la scrierile sale »de officiis«. P. este considerat ca întemeietorul eclecticismului în filosofia romană. El învață în psichologie, că sufletul, esența încăldită a vieții, este muritor. In morală reprobă luxul și vanitatea. (Cf. Teodorescu, Ist. fil. ant. 291.) [Pl.]

Panca, com. rur., parochie cu atenența Zabahna, moșie boierească în căpit. și jud. Storojinețului în Bucovina, are 2329 loc. (1883 ort.-or., 331 rom.-cat. și uniați, 115 mos.), câte o școală primară, staț. de cale fer. [Dr. I. G. Sbiera.]

Pancatantra, *Pantchatantra, Pantschatantra* (adecă cele cinci cărți sau secțiuni), celebră colecțiune de fabule indiane, prelucrată în limba sanscrită de Vișnu-Sarman, mai cunoscut sub numele Pilpai sau Bidpai, după o colecțiune mai veche în pali, limba sacră a buddhiștilor. Din P. s'a extras Hitopadesa (v. ac.). Ed. în text sanscrit de Kosegarten, 2 vol., Bonn 1848—49; de Kielhorn și Bühler, Bombay 1868—69; tradusă în limba germ. cu o importantă întroducere de Benfey (v. ac.), 2 vol. 1859 și de Fritze, Leipzig 1884.

Panceri, *Paul,* anatom și celebru zoolog italian, n. 1833 la Milano. † 12 Mart. 1877.

Pâncesci, 1) P., com. rur. în Rom., j. Bacău, compusă din 6 cât. cu 1624 loc. (Dicț. geogr. 1895), 2 biserici și 1 școală. 2) P., com. rur. în Rom., j. Putna, formată din 3 cât. cu 2069 loc. (Dicț. geogr. 1897), 1 biserică și 1 școală.

Panchatantra, v. Pancatantra.

Panciova, oraș în Bănat, cott. Torontal, pe țermul stâng al Timișului, aproape de vărsarea lui în Dunăre. Gimnasiu de stat, școală civilă, școală superioară de fete sârbească și de stat, școală pentru elevii de meserii, numeroase asociațiuni, institute financiare, fabrici, mori de vapor și marea fabrică de tors mătasă a statului. 17,948 loc. (1891), din cari 7713 Sêrbi, 7284 Germ., 2055 Magh., 319 Rom., 242 Slov. și 159 Croați.

Panciu, com. urb. în Rom., j. Putna, pe malul stâng al Șușiței, reședința unei subprefecturi; 2190 loc. (Dicț. geogr. 1897), 2 biserici și 2 școale, spital, farmacie, bâlciu la 24 Iulie, iar târg septêmânal în fiecare Duminecă.

Pancota, comună mare în Ung., cott. Arad, 4896 loc. (1891), 1790 Români, 1711 Maghiari, 1213 Germ., etc.; școala infer. de meserii, corporațiune industrială, bancă poporală, felurite asociațiuni, fabrică de spirt, mori de vapor, stațiune de cale ferată, oficiu de postă și telegraf, comerciu viu de vite, producțiune excelentă de bucate.

Pancratiu, 1) *P. Martir,* n. în Frigia, a venit ca prunc cu un unchiu al său în Roma, unde la 12 Maiu 304, abia în etate de 14 ani, a suferit martiriu, tăindu-i-se capul. 2) *P. sf., episcopul Tauromenici* (în Sicilia), unde trimis fiind de către Sf. Petru a predicat evangelia și a suferit martiriu. Biserica noastră serbează amintirea lui în 9 Iulie. (Cf. Nilles, Kalendarium manuale utriusque ecclesiae, Oeniponte 1879, tom. I.)

Pancreas, (anatom.) glandulă situată în abdomen în dosul stomacului, înaintea columnei vertebrale. P. produce un suc (Succus pancreaticus) oleios și alcalic, ce se revarsă în duoden prin un canal propriu (ductus pancreaticus sau Wirsungianus). Acest suc e de mare însemnătate pentru digestiune, întocmai ca și saliva, el transformează amilul în dextrină și zahăr, emulsionează grăsimile și disoalvă albuminatele coagulate. Pancreatita, inflamația pancreasului.

Pancreatina, preparat chimic, ce se extrage din pancreasul de porc și de animale cornute. El conține un ferment, ce digerează albuminate. Se întrebuințează pentru promovarea digestiunei.

Pânda se numesce locul, unde vênătorul pândesce trecerea vênatului, pentru a-l împușca. P. se alege la un loc, unde vênătorul a constatat, că vênatul își are trăsura (trecĕtoarea). Se pândesce sau de pe un copaciu, sau de jos, în apropierea urmelor descoperite. Vênatul mĕrunt se pândesce după apusul soarelui, când iasă din pădure la câmp pentru nutrement. Porcii selbatici tot astfel, numai după înserate. Ursul înainte de zori de di, când se întoarce dela excursiunea nocturnă. Cerbul dimineața și seara; când e »bătaia cerbilor«, la diua Crucei. Cocoșii de munte tot așa, pe la Sf. George. Lupii se pot mai ușor împușca din P. seara târdiu, dacă vênătorul scie să-i chieme prin imitarea urletului. La moment respund din toate părțile și pornesc spre locul unde au audit urletul. [I. St. Ș.]

Pandaemonion, locul unde se credea că se adunau toate ființele supranaturale, îndeosebi ființele rele sau demonii.

Pandanaceae, (botan.) plante lemnoase monocotiledonate, din ord. Pandanaceelor; specii: *Pandanus odoratissimus* L., arbore pe insulele Mării sudice, se cultivă în Ostindia și China pentru fructele lor asemĕnătoare ananasului, cari se mănâncă. Tot asemenea este și *P. utilis* Bory.

Pandataria, insulă, v. Ventotene.

Pandecte, v. Corpus Juris civilis.

Pandemie, epidemie foarte întinsă, care cuprinde mai multe țeri, lumea întreagă. [V. I.]

Pandocrator, icoana principală de pe iconostas, ce represintă pe Isus Christos ca Dumnedeu și împĕrat.

Pandora, (»de toți dăruită«), în mitol. grec. o femeie creată de Hephestos după ordinul deilor, mânioși pe Prometheus pentru că a răpit foc din ceriu și a creat oameni. Deii au înzestrat-o cu toate plăcerile, dar i-au dat și o cutie, din care curgeau toate relele asupra pământului; de aci cutia P.-ei are înțeles de isvorul tuturor relelor.

Panduri, corp de trupe pedestre și neregulate din vechea organisație a oștirei pământene românesci. P. (prob. din lat. banderium) se numiau orig. servitorii armați ai nobililor maghiari. (v. și Trenck.)

Pânea, aliment foarte vechiu, gătit din făină de cereale și din apă, este simbolul tuturor alimentelor, precum o indică rugăciunea prin care tot creștinul solicită »pânea noastră cea de toate dilele«; Egiptenii au cunoscut-o, în Testamentul vechiu se face deja deosebire între P. dospită

şi cea preparată fără ferment. Arta panificaţiunei a trecut din Egipet în Grecia şi la Roma, unde până în al doilea secol al erei creştine grâul nu se panifica, ci se ferbea dintr'însul un fel de mămăligă numită pulmentum, pulmentarium. După ce arta coacerei de P. s'a generalisat în Roma, împěraţii au îngrijit a da poporului »panem et circenses«. Cei cari au visitat ruinele desvělite ale oraşului Pompei, au putut vedé acolo brutării, cuptoare, P. carbonisate. Este probabil, cá legiunile romane au adus arta panificaţiunei în toate coloniile pe cari le-au fundat (B. P. Haşdĕu). Românii au copt P. de grâu în timpuri foarte vechi; în secl. XVI oştirile moldovene s'au hrănit cu brânză şi P. albă, în secl. XVII se coace P. la Pitesci şi la Câmpulung. Pe lângă P. de grâu s'a menţinut însă mult timp, ca basa alimentaţiunei, mămăliga de meiu, preferită deja de Daci, tuturor celorlalte mâncări, şi Mihaiu Viteazul cu oştirile lui au mâncat şi meiu (mălaiu). (A. Xenopol, G. Crăiniceanu). Pe lângă mămăliga de meiu s'a întrebuinţat şi cea de hrişcă şi de orz, până la introducerea culturei de porumb in secl. XVII, când treptat meiul a fost înlocuit prin porumb. In ţerile române predomnesce şi astădi la populaţiunea rurală porumbul, ca basa alimentaţiunei, şi afară de oraşe se mănâncă puţină P. Prin sate se găsesc foarte puţine cuptoare şi câte odată se coace P. în ţest. P. este un aliment hrănitor, bogat în materii carbo-idrate, ea conţine şi substanţe albuminoide şi săruri minerale, este însă sărac în materii grase. Valoarea nutritivă a P.-ei depinde de calitatea făinei şi de metoda panificaţiunei. Ca material servă făina de grâu, de secară, rareori cea de orz, în unele regiuni nordice şi cea de ovĕs. Făina de porumb nu se poate bine panifica singură şi i-se adaugă făină de grâu ori de secară. In Transilvania se face P. din părţi egale de făină de porumb şi de grâu, în Italia superioară din făină de porumb, la care s'au adăugat 15% făină de secară, la Berlin s'au făcut în 1881 încercări cu fabricarea de P. din 50 părţi secară, 25 părţi grâu şi 25 părţi porumb. Causa panificaţiunei dificile a porumbului fiind marea cantitate de oleiu ce el conţine, mulţi morari din Statele Unite ale Americei depărtează la măcinarea porumbului cotiledoanele boabelor, foarte bogate în oleiu, şi înlesnesc astfel fabricarea de P. de porumb; fraţii G. Assan din Bucuresci, industriaşi învěţaţi şi întreprindĕtori, îşi propun a introduce această procedare americană în frumoasa lor moară. Cu cât făina este mai albă, cu cât la măcinarea grânelor s'a depărtat o proporţiune mai mare de tărîţe, cu atât ea conţine mai multe carbo-idrate (amidon, dextrină, zahăr) şi mai puţine materii azotate (albumină, gluten). Făina mai conţine celulosă, oleiu şi săruri minerale, între cari cele de fosfor sûnt mai importante. In regatul român Regulamentul de privegherea sanitară a alimentelor şi beuturilor prescrie, ca făina destinată pentru gătirea de P. să nu conţină decât cel mult 1·70% celulosă. Pentru P. militară română se scoate din grâu cel puţin 8%, cel mult 15% tărîţe şi se adaugă făinei de grâu 15—30% făină de secară. La prepararea P.-ei se adaugă la o parte din făină o cantitate de apă căldicică spre a forma o cocă subţire, care

se amestecă bine cu un ferment alcooli[...] drojdii de bere sau cu aluat deja fermentat ([...] şi cu sare, se lasă câteva oare într'un loc[...] dicel, pentru ca să fermenteze, apoi se a[...] treptat restul făinei şi apa necesară, se fră[...] bine toată pasta, se formează dintr'însa P[...] se aduc în cuptorul încăldit la 200°—25[...] La fermentarea aluatului, parte din amid[...] transformat în dextrină şi glucosă, zahărul [...] s'a descompus în alcool şi acid carbonic[...] care umflă coca, o face poroasă, astfel că[...] din cuptor intră mai lesne în interiorul [...] In cuptor se volatilisează alcoolul şi acidu[...] bonic, născuţi la fermentarea aluatului, şi [...] din apă evaporează, amidonul ca şi gl[...] ferbe, se lăţesce şi devine mai solubil, [...] prafaţa P.-ei se formează coaja bogată în g[...] dextrină şi o substanţă aromatică, osmazon[...] strul coajei provine din dextrină. Dacă din [...] căldurei prea mari a cuptorului coaja s'a [...] repede, atunci se opresce evaporarea apei [...] în loc să devină uşoară, poroasă, remâne[...] apoasă, indigestă. Asemenea reţine P. mult[...] când cuptorul n'a fost destul încăldit. P. de[...] după scoaterea din cuptor nu trebue să c[...] mai mult decât 35% apă. Dacă fermentu[...] trebuinţat la fabricarea de P. a fost vechiu[...] în fermentaţiune înaintată, atunci se for[...] în P. acid acetic şi acid lactic, P. devine[...] se digeră mai greu. P. de secară, precum [...] de porumb amestecat cu grâu ori de secar[...] mâne mai multe dile gustoasă, nu se usc[...] curând ca P. de grâu. Pentru a se întârdia [...] derea de apă şi a se menţiné la P. de grâ[...] multe dile gustul de P. proaspětă, se a[...] făinei de grâu o mică cantitate de cartofi[...] cari opresc uscarea repede a P.-ei. Brutar[...] Bucuresci depărtează la măcinarea grâu[...] şesea parte a lui ca tărîţe, şi produc din 37[...] grâu, 460 kgr. P. albă (jimblă); cei din [...] scot din grâu a patra parte ca tărîţe, şi p[...] din 100 kgr. făină, 130 kgr. P. albă. P. c[...] loare mai închisă conţine mai puţin amidon[...] mult gluten, oleiu şi celulosă decât P. ma[...] care represintă un aliment mai puţin pe[...] dar mai digestiv. Nu ne putem hrăni mai [...] timp exclusiv cu P. albă, şi pe lângă ea [...] să mai ingerăm alte alimente albumino[...] grase: lapte, carne, pesce, unt, brânză, o[...] cei din urmă ani s'au făcut din nou înc[...] cu fabricarea de P. integrală, din grâu m[...] fără depărtare de tărîţe, astfel ca să r[...] în P. tot glutenul, dar şi toată celulosa; [...] încercări n'au dat resultate satisfăcĕtoa[...] integrală nu se asimilează în totalitate, p[...] o cantitate mare de materii fecale, apoi [...] nu este pierdută pentru om, dacă o între[...] ţează pentru hrana vitelor şi o transform[...] carne. Este mai bine de 50 ani, de când [...] von Liebig şi unii urmaşi ai lui au voit s[...] nomisească o mică cantitate de zahăr din [...] care la panificaţie se pierde, transformân[...] în alcool şi în acid carbonic; ei au proc[...] uşoară, poroasă, fără ferment, amestecând [...] cu săruri carbonate şi acide, cari se desco[...] lesne şi dau nascere acidului carbonic; a[...] formarea cocei (a aluatului) au înlocuit a[...] dinară prin apa gazoasă. Toate aceste pro[...] n'au valoare practică, n'au putut înlătur[...]

toda veche de fermentare. Mai importantă este înlocuirea unora dintre manipulaţiuni ale fabricaţiunei de P. prin maşini, frământarea cocei cu maşina este mai curată decât cea cu mâna. P. Graham (Schrottbrot) este P. fabricată fără ferment şi fără sare, din secară măcinată gros, fără separarea de tărîţe, de această P., care nu se digeră bine, se servesc vegetarianii. Deosebirea între P. de grâu şi cea de secară nu este mare; P. de grâu albă, fină, conţine în termin mediu din 100 părţi 35·50 părţi apă, 7 albumină şi gluten, 0·46 oleiu, 4·02 zahăr, 52·56 substanţe extractive libere de azot, 0·32 celulosă şi 1·09 săruri minerale; P. de grâu ordinară 40·45 apă, 6—15 albumină şi gluten, 0·44 oleiu, 2·08 zahăr, 49·04 substanţe extractive fără azot, 0·62 celulosă şi 1·22 săruri minerale; P. de secară 42·27 apă, 6·11 albumină şi gluten, 0·43 oleiu, 2·51 zahăr, 47 substanţe extractive libere de azot, 0·49 celulosă şi 1·46 săruri minerale. Falsificaţiunile intenţionate ale P.-ei sûnt foarte rari, nu sûnt însă rari procedările greşite la panificare, coacerea insuficientă, producerea de P. acidă. In Anglia şi Francia s'a observat, că unii brutari adaugă aluatului cantităţi mici de sulfat de cupru (piatră vênëtă) ori de alumen (piatră acră), pentru a-l face mai poros, pentru a înlesní umflarea cocei din făina săracă în gluten, de făină încinsă, mucedă. Astădi nu se mai observă ca în timpurile trecute otrăvirea P.-ei prin secara cornută, parasit foarte toxic, care în anii ploioşi cresce pe boabele de secară şi de grâu, şi care a provocat epidemii teribile de Rafanie, de Ergotism; asemenea sûnt astădi foarte rari otrăvirile prin neghină şi alte asemenea seminţe amestecate cu grâu. P. cea mai bună se strică, dacă este păstrată într'un loc umed, într'o atmosferă murdară. P. se deosebesce de covrigi şi de galeţi, făcuţi din cocă de făină nefermentată. Lipia este P. turtită, puţin crescută. P. de gluten sau de Aleuronat se fabrică din făina din care s'a depărtat amidonul, ea servă pentru hrana bolnavilor de Diabet zaharat. (Cf.: I. Felix, Tractat de Igiena publică şi de Poliţia sanitară, t. I. Bucur., 1870; A. Bernad-Lendway, Analise de pâne şi de făină, 1870—1900; Studii analitice asupra făinilor şi derivatelor lor. Focşani, 1891; Ernani Caplescu, Noţiuni practice asupra fabricaţiunii pânei. Roman, 1893; G. C. Ursachy, Studii asupra pânei de muniţiune. Bucur., 1893; C. V. Minciu, Studii asupra hrănirei trupelor. Bucur., 1893; Regulamentul de privegherea sanitară a alimentelor şi beuturilor. Bucur., imprimeria statului, 1895; G. Crăiniceanu, Igiena ţeranului român. Buc., 1895; N. M. Frangulea, Hrana militară de reservă. Bucur., 1897; S. G. Cerkez, Pânea şi brutăriile din capitală. Bucur., 1898; A. Poltzer, Analisa alimentelor, Bucur., 1900; I. Felix, Poveţe despre hrana ţeranilor, Biblioteca populară a administraţiunei domeniului coroanei. Bucur., 1901·) [I. Felix.]

Panegiric, elogiu sau discurs serbătoresc de laudă pentru cineva, ţinut înaintea unei adunări.

Panem et circenses, »Pâne şi petreceri (jocuri publice în circ)«, losinca poporului roman în timpul decădinţei.

Pângăraţi, com. rur. în Rom., j. Neamţu, situată pe ambele maluri ale rîului Bistriţa; se compune din 11 căt., cu 2191 loc. (Dicţ. geogr. 1895), cari se ocupă cu agricultura şi mai ales cu plutăria; com. numera 4 biserici şi 1 şcoală. Pe teritoriul acestei com. se găsesce mănăstirea cu acelaşi nume, ce datează de prin secl. XV, situată în mijloc de codrii pustii; adi se află aici un penitenciar. Tot pe teritoriul acestei com. se găsesce şi un isvor cu apă sulfuroasă.

Panglica, v. Cestoda.

Panglica de flor, crep, zăbranic, o faşie îngustă de crep negru, care se poartă în semn de doliu ca bandă în jurul pălăriei sau împrejurul braţului.

Pangolinul, *(Manis Temminkii),* mamifer din ord. Edentatelor (v. ac.), fam. Manididelor. Are solzi pe corp. Lungimea 1—1·30 m. Trăiesce pe ţermurul vestic al Africei centrale, prin găuri în pământ. Este animal nocturn, se hrănesce cu furnici şi termiţi.

Panica, spaimă, frică mare. (v. şi Pan.).

Panicula, (botan.) un fel de inflorescenţă compusă, în total de formă piramidală sau ovală; e un racem ramificat, cu ramurile laxe; s. e. la Viţă, Liliac, Ovĕz, ş. a.

Panicum, (botan.) gen din fam. Gramineelor, cu specia *P. miliaceum* L., Meiul, Mălaiul, de origine din Asia, se cultivă mult pe la noi pentru cotorul ei ce se folosesce ca nutreţ pentru vite, iar seminţele necojite ca hrană la animale domestice, iar descojite ca nutremênt oamenilor. Meiul (v. ac.) a ţinut locul porumbului până la întroducerea lui în Europa.

Panidrosis, transpiraţie (sudoare) permanentă pe tot corpul, câte odată la boale de nervi şi de şira spinării.

Panier, *(franc.)* steag, drapel.

Panini, cel mai însemnat gramatic indian, probabil din secl. III a. Chr., autorul uneia din cele mai interesante opere indiane, în 8 cărţi, ed. Colebrooke, Calcuta 1810, de Böhtlingk 1839 până 1840, şi de Gooretilleke, cu traducere engleză, Bombay 1882.

Panisci, în mitol. grec. pruncii deului Pan (v. ac.); ca şi tatăl lor, se închipuiau cu coarne, barbă, nas strîmb, codaţi, cu picioare de ţap şi treceau ca spirite de pădure. Ei trăiau în pesceri, cutrierau dealurile şi văile, vênând şi jucându-se cu nimfele (v. ac.). Sûnt identici cu Faunii (v. ac.) la Romani.

Pann, *Anton,* scriitor rom., n. 1794 în Bulgaria, trece după 1806 în Basarabia cu familia, servesce ca musicant în armata rusească, mai târdiu însă fuge de acolo şi vine la Bucuresci. După aceasta, P. a fost rând pe rând, paracliser la vr'o două biserici, elev în tipografia lui Petru Efesiu, director de tipografie, dascăl domnesc la seminarul din Râmnicul-Vâlcei, cântăreţ la biserica Sf. Nicolae din Braşov, profesor de musica vocală la seminarul din Bucuresci şi psalt la biserica Lucaci. † 1854. Afară de activitatea sa ca profesor de musica bisericească şi ca tipăritor de cărţi religioase, P. a fost unul din cei mai meritoşi bărbaţi ai nostri prin publicarea numeroaselor sale lucrări de literatură populară. Se poate dice că lui P. i-se datoresce mai mult decât ori cărui altuia, că atâţia şi atâţia băieţi de pe la prăvălii, din toate oraşele ţerii şi-au dat silinţă să înveţe a ceti, numai ca să poată ceti hazliile producţii ale acestuia. Dar şi afară de acestea, operele lui P. îşi au valoarea lor reală,

atât ca material folklorist, cât şi ca lucrări de talent. Iată lista operelor lui P. (numai I ediţie): Versuri musicesci, 1830; Poesii deosebite sau cântece de lume, 1831; Îndreptătorul beţivilor, 1832; Christoitie sau şcoala moralului, 1834; Noul Erotocrit, trad. din originalul grecesc al lui Dionisie Fotino, Sibiiu 1837; Fabule şi istorioare, 1839; Povestire arabică, 1839; Sfânta evanghelie ce se ḑice în sfânta şi luminata ḑi a Pascilor în opt limbi, Sibiiu 1840; Noul Doxatar, I, II, 1841; Basul teoretic şi practic al musicei bisericesci sau gramatica melodică, 1845; Poesii populare, 1846; Irmologhion sau Catavasier, 1846; Epitaful sau slujba înmormêntării Domnului şi Mântuitorului nostru Isus Christos, 1846; Memoria focului mare întêmplat în Bucuresci, 1847; Povestea vorbei sau culegere de proverburi, 1847, opera sa principală. Proverbele sûnt clasificate după materie şi fiecare grupă este urmată de câte o anecdotă. Rânduiala sfintei liturghii, 1847; Prescurtare din basul musicei bisericesci şi din Anastasimatar, 1847; Paresimier, 1847; Heruvico-Chinonicar, 1847; Dialog în trei limbi, 1848; Priveghier, 1848; Pocăinţa omului desmierdat, 1849; Inţeleptul Archir, 1849; Spitalul Amorului, 1850; Cântătorul beţiei, 1851; Tipic bisericesc, 1851; O şezătoare la ţeară, 1851—52; Proschinitarul sau închinătorul sfintelor locuri, 1852; Triumful beţiei sau dieta ce o lasă un beţiv pocăit fiului sĕu, 1852; Năzdrăvăniile lui Nastratin Hogea, 1853; Culegere de poveşti şi anecdote, 1854; La sfânta liturghie a marelui Vasilie, 1854; Noul Anastasimatar, 1854; Calendar pe 1838, 1839, 1846—54. Multe din aceste publicaţii au ieşit în foarte multe ediţii. (Cf. Teodorescu G. Dem., Viaţa şi activitatea lui Anton Pann, 1893; acelaşi: Operele lui Anton Pann, recensiune bibliografică, 1891.)

Panniculus adiposus, (anat.) ţesut compus din celule de grăsime şi conjonctive; el formează legătura dintre piele şi organele ce aceasta acopere. P. a. este de o grosime varie, ce cresce cu grăsimea corpului preste tot.

Pannonia, provincia romană dintre Dunărea de mijloc, Sava şi Culpa, până la poalele resăritene ale Alpilor, cuprinḑênd aḑi partea Ungariei din dreapta Dunării, Slavonia, partea de miază-noapte a Croaţiei, partea resăriteană a Carnioliei, Stiriei şi Austriei inferioare. Vechii ei locuitori, *Panonii,* erau un popor de neam illyric, în parte amestecat cu Celţi. P. a fost cucerită de Romani sub Augustus (9 a. Chr.) şi anexată la provincia *Illyricum* (ţeara Illyrilor din miază-ḑi de Sava de-a lungul Mării Adriatice). Sub Vespasian, P. a fost întocmită ca provincie proprie; iar sub Traian, ea a fost împărţită în *P. superioară* (partea apuseană) şi *P. inferioară* (partea resăriteană). Sub Diocleţian, P. superioară a fost împărţită în *P. prima* (la miază-noapte) şi *Savia* (la miază-ḑi), iar P. inferioară în *Valeria* (la miază-noapte) şi *P. secunda* (la miază-ḑi). Sub dominaţiunea romană, P. s'a romanisat mai ales în partea din miază-ḑi de Drava, iar în partea de miază-noapte mai puţin; ea a dat imperiului mai mulţi împĕraţi în epoca militarismului.

Din secl. II, P. începe a fi neliniştită de barbari: de Marcomanni dinspre miază-noapte, de Iazygi dinspre resărit. In secl. V, împĕratul occidental Valentinian III o cedă împĕratului oriental Teodosiu II, iar acesta o pierdù către Huni. După moartea lui Attila (453), ea fù ocupată de Ostrogoţi ca federaţi ai imperiului roman de resărit, cari o ţinură şi după mutarea lor în Italia, până când o luară în stăpânire Longobarḑii (527). După mutarea Longobarḑilor în Italia (568), P. fù ocupată de Avari, iar după risipirea acestora prin Carol cel Mare, ea fù unită cu imperiul Francilor (796). In timpul stăpânirii avare s'au aşezat în P. neamuri slave (Croaţi şi Sloveni); în partea de miază-ḑi de Drava se înfiinţă apoi statul croat, iar în partea de miază-noapte un principat slovean în dependenţă de Franci, care parte mai pe urmă fù unită cu marele principat morav al lui Svatopluk. In luptă cu Svatopluk, regele Est-Francilor, Arnulf, chiemà în ajutor pe Unguri (892), cari apoi ocupară P.; ei o cuceriră dela Franci, când aceştia, după moartea lui Svatopluk (894), abia o luase iarăşi în stăpânire. (Cf. Jung, Römer und Romanen in den Donauländern, ediţ. II, 1887; Die romanischen Landschaften des röm. Reiches, 1881; Hunfalvy, Ethnographie von Ungarn, 1877.) [D. O.]

Pannus, inflamaţiune a corneei, cu formaţiunea unei reţele vasculare, care acopere o parte din corneă. Se desvoaltă în urma unui traumatism, în decursul conjunctivitei granuloase. Tratamentul constă în a combate causa, care l-a produs, apoi în cauterisare, scarificare. [V. I.]

Panoslanul, *Daniil Andreiu,* a tradus şi tipărit: Indreptarea legii; sf. Pravila cea mare a lui Mateiu Basarab 1652, cu ajutorul a doui dascăli greci din Chios, Patrizzi şi Ligaridis.

Panophthalmita sau *flegmon al ochiului,* este inflamaţiunea supurativă, propagată de către choroidă sau de către retină, conţinutului globului ocular, pe care îl perforează, atrofiindu-l. Este cea mai gravă boală de ochiu, şi se nasce din lovituri şi după diferite inflamaţiuni ale ochiului. Ajutorul medical la timp poate scăpa, uneori, ochiul de a se atrofia (scurge).

Panoptic, localitate, în care se pot vedé diferite lucruri, s. e. figurile de ceară ale unor bărbaţi vestiţi, preparate anatomice, etc.

Panorama, mare tablou circular, care cuprinde icoana tuturor obiectelor ce se pot vedé dela un punct fix. Primele astfel de tablouri sûnt dela finea secl. XVIII. Cele mai multe represintă scene din resboaie.

Panormos, numele antic al oraşului Palermo.

Panou, (franc. panneau, pron. panō), o suprafaţă încadrată cu o bordură sau cadru profilat.

Pansa, prima despărţitură a stomachului la rumegătoare.

Pansament, aplicaţiunea metodică a unui topic (medicament extern) sau a unui aparat pe o parte de corp bolnavă. v. Bandagiu.

Panta, v. Plan înclinat.

Pantalonari, v. Bonjurişti.

Pantazi, *Grigorie,* n. 1824 în Braşov. Studiile universitare le-a făcut în Pesta, unde a depus doctoratul în filosofie, iar după aceea a absolvat teologia în Viena. Dela 1848 prof. seminarial şi secretar episcopesc în Sibiiu. Intrând în tagma monachală, a înaintat până la rangul de protosincel. † 28 Nov. 1854. In memoria lui P. G. archiepiscopul-mitropolit Andreiu baron de Şaguna a creat la 30 Ian. 1855 *Fondul Pantasian,* cu suma de 2000 fl. m. conv. Tot acest archi-

episcop-mitropolit a testat pentru acest fond suma de 25,000 fl. prin testamentul sĕu din 1 Aug. 1871. Acest fond al archidiecesei gr.-or. române din Transilv. are menițiunea, ca după o capitalisare de o sută ani, adecă începênd din 30 Ian. 1955, interesele să se întrebuințeze pentru dotarea protopresbiterilor și preoților din archidiecesa gr.-or. rom. din Transilvania. Starea acestui fond la 31 Dec. 1900 a fost 307,603·35 cor.

Pântece, foale, v. Abdomen.

Pantolematism, *(grec.)* teoria filosofică care susține, că substanța tuturor estimilor este voința. P. este caracteristica particulară a filosofiei lui Schoppenhauer (v. ac.). După dînsul lumea, ca fenomen, este representare, iar considerată în sine, ca aceea ce este și după cum noi o aflăm, este voință. Afară de voință și de representare noi altceva nu putem cunoasce, fiind-că altceva nu e cugetabil. Voința este principiul activ pentru tot ce există și se întêmplă. V. și Voluntarism. [Pl.]

Pantelimon-Dobroesci, com. rur. în Rom., j. Ilfov, situată la est de Bucuresci, între capitală și forturi; se compune din sat. Aleși-Pasărea, Dobroesci, Mărcuța și Pantelimon, cu 1355 loc. (Dicț. geogr. 1892), 4 biserici și 2 școale. Reședința com. e sat. Pantelimon, tot aici e și reședința subprefecturei plăsii Dâmbovița-Mostiște. Biserica »Pantelimon« pe apa Colintinei s'a zidit la 1736 de Grigore Ghica-Vodă care este înmormêntat acolo. Tot în acest sat înființă Gr. Ghica și un spital de săraci și-l înzestră cu mai multe moșii. In 1865 Dr. Davila înființă aici o școală de surdo-muți.

Pantelimon se numesce unul din cele 18 forturi ale cetății Bucuresci, situat între forturile Afumați și Cernica în partea de nord-est a orașului Bucuresci. Fortul P., depărtat 8500 m. de marginea orașului Bucuresci, este construit înaintea pădurii P. și la 2000 m. de valea Paserei. El este flancat de bateriile nr. 6—7 și 7—8. Linia ferată Bucuresci-Constanța trece pe la sudul fortului P.

Pantelleria, (vechia Kossyra), insulă ital. între Sicilia și Africa, prov. Trapani, 83 km². și 7315 loc.; terme calde vulcanice. *Capit. P.,* la țermurul nord-vest, 3167 loc.; port.

Panteon, templu consacrat celor 12 ḑei din Olimp; mai înseamnă și totalitatea ḑeilor unui popor păgân. Mai târḑiu se numia locul ori templul unde se așeḑau osămintele ori statuele bărbaților binemeritați față de patrie; monument la Roma și la Paris.

Pantera, v. Leopard.

Panțiri, odinioară ostași îmbrăcați în zale, adecă în cămăși și cioareci de sîrmă cu plăci de metal; astăḑi numele unui sat în Bucovina, numit și Oprișeni.

Pantof, (dela ital. pantofola), încălțăminte ușoară la care pielea de deasupra acopere numai jumĕtatea de dinainte a piciorului. *Pantofar,* fabricant de pantofi, în înțeles mai larg fabricant de încălțăminte în general.

Pantograf, *(grec.)* instrument de reprodus desemne și hărți în mărimi deosebite. Inventatorul P.-ului este iesuitul Christof Schreiner. La 1635 a publicat »Pantographia seu ars delineandi res quodlibet«. *Pantografie,* arta de a reproduce hărți și desemne în diferite mărimi.

Pantometru, instrument geodesic pentru mĕsurarea de lungimi și de unghiuri orizontale și verticale.

Pantomima, *(grec.)* dramă sau comedie mută, representată numai prin gesturile mânilor, atitudinea și mișcările corpului și ale feței. Actorii se ḑic p a n t o m i m i, piesele p a n t o m i m e sau m i m o d r a m e. P.-le înfloriră la Roma sub August, prin tragicul Pylades, și comicul Bathyllus, din causa mărimii teatrelor, în cari glasul actorilor anevoie se auḑia, și mai ales din causa lipsei de libertate necesară poesiei dramatice. Persecutați și adese ori alungați de autoritate, pantomimii erau foarte iubiți de popor și de patricii. Feluritele roluri ale poesiei erau representate, mai ales în Roma, de un singur actor, cu mască și costum potrivit rolului, și era acompaniat de musică (flaute, cimbale, psalterii, harfe, ș. a.). P. începea prin un cântec, executat de cor pe scenă, sau la Greci, de un corifeu în orchestră. Un e n u n c i a t o r, explica cuprinsul P.-ei și cântecul dela început, când era în limba grecă. P.-le se întrebuințează și in timpurile moderne. Din ele s'au născut baletul. [M. S.]

Pantopode, (zool. *Pycnogonide),* animale articulate (insecte), de regulă foarte mici și cu picioare foarte lungi, trăiesc pe fundul mărilor; masculii poartă ouĕle cu sine (cu doué din picioarele lor) până la desvoltarea acelora.

Panțu, 1) *P. Constantin,* n. 1824 în Turcheșul Săcelelor lângă Brașov, și-a făcut studiile la Brașov, Pesta și Cluj. Terminând studiile iuridice, a întrat în 1847 ca practicant cancelist la tabla reg. din M.-Oșorheiu împreună cu alți tineri Români. In 1848 a venit acasă, aducênd la Brașov și în Țeara Bârsei hotărîrile luate de tinerime. In 19/7 Aprilie a întrat ca practicant la magistratul Brașovului împreună cu colegii sĕi C. Săcăreanu și Costi G. Ioan; aceștia sûnt primii Români primiți în slujbă la magistratul din Brașov. La 15/3 Maiu a participat la adunarea dela Blaj. A întrat apoi în slujba statului și mai pe urmă a fost judecător în M.-Oșorheiu până la 1867, când s'a pensionat. A luat parte la viața culturală și politică a Românilor, ca membru al sinoadelor din Sibiiu și ca deputat în dieta Ardealului la 1863—65. La 1868 s'a retras la Brașov ca advocat. † 1885. 2) *P. C. Ioan,* prof. la școala comercială super. din Brașov, fiul lui Constantin P., n. 1860 în Brașov, și-a făcut studiile în Brașov și Viena. A scris mai multe schițe și novele, pe cari le-a publicat în »Gaz. Trans.«, în »Familia« și în »Convorbiri literare«. Publicațiunile principale: »Logofĕtul Mateiu«, Brașov 1887; »Schițe și Novele«, Brașov 1893. Pe terenul sciințelor comerciale a publicat scrieri speciale, bine aprețiate la noi, precum: »Corespondența comercială«, Sibiiu 1897; »Teoria conturilor curente«, Sibiiu 1898; »Un capitol din contabilitatea duplă«, Sibiiu 1898; »Al doilea capitol din contabilitatea duplă«, Brașov 1900; »Contabilitatea în partida simplă«, Brașov 1901. 3) *P. C. Zacharia,* conservator al colecțiunilor și bibliotecei institutului botanic din Bucuresci, fiul lui Constantin P., n. 1866 în M.-Oșorheiu, și-a făcut studiile la Brașov și Bucuresci, licențiat în sciințele naturale. Relativ la Flora României a publicat în nr. 1 și 2 din »Publicațiunile societății naturaliștilor din România«: Plante vasculare

dela Căldăruşani şi Pasĕrea; Plante vasculare dela Ciorogârla; Ophrys cornuta Stev. forma tanatica Rchb., monografia unei plante indigene, împreună cu A. Procopianu-Procopovici. In »Buletinul ierbariului institutului botanic din Bucuresci«: Contribuţiuni la Flora Ceahlăului, regiunea alpină şi subalpină, împreună cu A. Procopianu-Procopovici; Vocabular botanic, conţinênd numirile sciinţifice şi populare române ale plantelor.

Panu, 1) *P., Anastasie,* renumit bărbat politic român, n. 1810 la Iaşi, îşi face studiile, câte se puteau face pe acel timp, în ţeară şi apoi întră în magistratură, unde îşi arată caracter independent. Amestecat în mişcarea revoluţionară Ieşană dela 1848, Anast. P. ajunge sub Ghica Vodă 1852 ministru al justiţiei. Membru în divanul ad-hoc al Moldovei (1857), înfocat partisan al unirei, P. este numit împreună cu Vasilie Sturdza şi cu Stefan Catargiu caimacam al Moldovei (1858); în înţelegere cu cel dintâiu şi în contra celui din urmă lucrează pentru realisarea scopului naţional, conform căruia se alege la 5 Ian. 1859 colonelul Alex. Cuza domn al Moldovei şi la 24 Ian. al Munteniei. Sub noua domnie P. a fost preşedinte al camerei din Iaşi, însă puţin după aceasta a cădut în alienaţie mentală, şi fără a se mai însănătoşa, a încetat din viaţă la 1867.

2) *P., George,* diarist român, n. 1848 la Galaţi, îşi face studiile gimnasiale la Iaşi şi cele juridice la Paris şi la Bruxelles. Câtva timp procuror la tribun. Iaşi, P. devine 1881 şef de cabinet al ministrului C. A. Rosetti şi apoi advocat iarăşi în Iaşi, de unde este ales în camera revisionistă 1883, şi se arată ultraliberal şi partisan al colegiului unic. Adversar al lui I. Brătianu, P. se încungiură de un grup de »radicali« şi redactează organul lor »Lupta«, prin care, atacând pe regele Carol, îşi atrage (Maiu 1887) o condamnare la închisoare de 2 ani, dar se sustrage dela pedeapsă fugind în străinătate. »Oposiţia unită« îl alege deputat în Ian. 1888 şi, fiind graţiat de rege, îşi ocupă locul în cameră. Pe la 1897 se apropie de vechii conservatori, în al căror partid întră cu desăvîrşire, dar după 4 ani îi părăsesce şi, ales la 1 Martie 1901 în noua cameră liberală, pare acum a se apropia mai mult de Dimitrie Sturdza. Dela 2 Nov. 1901 redactează singur revista »Septĕmâna«. Dela el avem între altele: Portrete şi tipuri parlamentare. (Bucuresci, 1892).

Pănura, postav ordinar. v. art. Postav şi Ţesĕturi.

Pânza, ţesĕtură sadea şi deasă obţinută din fire de urzeală şi fire de bătătură, de bumbac sau de in, sau amestecate. P. se ţese în mod simplu pe resboaie de mână, iar în fabrici pe resboaie mechanice. P. ţesută pe resboiul de mână se chiamă P. de casă, iar cea fabricată în industria mare P. de prăvălie. P. scoasă de pe resboiu se pune la înălbit, întindêndu-se la soare; în fabrici înălbirea se face în mod artificial cu mijloace chimice. In sfîrşit se mai dă P.-ei şi apretura.

Pânză, (Vĕl), ornat bisericesc, cu care se acoper sf. daruri, aşedate pe sf. disc şi potir. Numire de P. se dă şi perdelei ce atîrnă la uşile împĕrătesci ale sf. altar. Apoi vĕlului cu care la cununie se acopere capetele mire ale miresei.

Pânză de vele, (marină) pentru bastin se face din cânepă şi are diferite grosim merotate dela 0, cea mai groasă, la 5 cea subţire. Ea servă nu numai pentru vele pentru feude de soare, corturi de ploaie, ca pentru învĕlit diferite piese, etc. [Const.

Paolo, monetă de argint în vechiul stat ricesc. Un P. (= 10 Bajochi sau $^1/_{10}$ Scudo) =

Păon, *(grec.)* în versificaţiunea metrică (an patru tacte versificaţionale, constătătoare di patru silabe, una lungă şi trei scurte, în u toarea succesiune: — ◡ ◡ ◡, ◡ — ◡ ◡ ◡ — ◡, ◡ ◡ ◡ —.

Paes, pânea de grâu şi coliva de grâu mestecat cu miere şi înfrumseţat cu zachar precum şi alte mâncări şi beuturi prese spre binecuvêntare bisericească în memo odichna sufletelor celor repausaţi. v. şi C

Pap, (botan.) *Pappus,* egretă (v. ac.), co de peri fini, lungi, mătăsoşi, ce însoţesce flo apoi fructele dela multe Composee (Păpădia, ieţi, Barba caprii, Laptucă, ş. a.) şi Valerian represintă caliciul florilor persistent şi la f

Papa, titlul episcopului din Roma şi dup ligia catolică capul vĕdut al bisericei şi vic lui Christos pe pămênt. Numele de P. pân secl. VI îl purtau toţi episcopii, de atunc coace, şi mai ales din secl. VII, însă acest s'a dat numai episcopului Romei vechi. întitulează: »Summus Pontifex, Sanctissim Beatissimus Pater, Sanctitas Sua, Apost Majestas, Beatitudo«; iar în scrisorile ofic »Servus servorum Dei«, dela Sf. Gregoriu I, s'a numit aşa din umilinţă şi pentru a con pe patriarchul din Constantinopole Ioan Aj torul, care se numia pe sine Patriarch ecum Insemnele distinctive ale P.-ei sûnt: inelul nulus piscatorius), toiag cu cruce şi co triplă de aur, numită »tiara«. P.-ii în vech naintea lumei întregi se bucurau de un deosebit. Astfel împĕraţii romani după ce aleşi, trimiteau îndată legaţi la Papa, ca încunosciinţeze despre alegerea lor; ei îi ronau, dădeau principilor şi domnitorilor şi coroana şi judecau în cause internaţional timpurile cele mai vechi P. se alegea, ca episcopii, de către clerul şi poporul din şi jur şi se sfinţea de către episcopul O După ce însă o asemenea alegere adeseor genera în turburări, mai ales din causa rinţelor demnitarilor lumesci, P.-ii au re modul de alegere, aşa încât începênd din secl. numai cardinalii aleg pe P. (v. Conclave). de vr'o 300 ani încoace au fost toţi Ita Până acuma au fost 258 P. (v. şi Papat.)

[Dr. Iac. Rad

Papa, com. rur. în Rom., j. Teleorman 1000 loc. (Dicţ. geogr. 1897), 1 biser. şi 1 ş gară la nord-vestul comunei pe linia ferat stesci-Măgurele, care străbate teritorul

Pápa, oraş cu magistrat în Ung., cott. Vesp sediul preturei cerc. cu acelaşi nume, are j cătorie cerc. reg., notar public reg., acad reform., gimnasiu infer., un pedagogiu pe învĕţători şi altul pentru educatoare, nume asociaţiuni de binefacere, staţiune de cale oficiu postal şi telegraf, industrie bine desvol

Papabiles, se numesc acei cardinali, cari au mai mare şansă de a fi aleşi papă.

Păpădia, una din numirile populare ale plantei Taraxacum officinale Wigg. (v. ac.).

Papadopol, *Calimach, Alexandru*, fost ministru de externe (1865—66) şi de culte (1868), a fost unul dintre marii bărbaţi ai Moldovei, cari au făcut Unirea. S'a ocupat mult cu studii istorice şi a fost ales la 1876 membru al Academiei române. A scris: Despre expediţia lui Igov Sveatoslavici; Despre Gheorghe Stefan Voevodul; Dunărea, în literatură şi în tradiţiuni; Generalul Pavel Kisselef în Moldova şi în ţeară; Sofia Paleolog. In manuscript: Istoria tipografiei în România. N. 1833 în Tecuci. † 1898.

Papagalul, face parte din fam. de paseri din ord. Acăţătoarelor (scansores); mandibula de sus a ciocului e curbată în forma unui cârlig, limba groasă, cărnoasă, picioarele scurte şi puternice, cu 4 degete, 2 înainte, 2 înapoi; penele de diferite colori vii. Trăiesc în ţerile calde. Sûnt paseri de pădure, deştepte şi violene, cari se acaţă cu dibăcie, ajutându-se de cioc la acăţare Se nutresc cu fructe, pe care le rup cu ciocul sau cu picioarele. Multe specii se pot îmblânḑí. Sûnt o mulţime de specii. Mai însemnate: 1) *P. amazonic (Psittacus amazonicus)* de coloare verde, pe faţă galbin, aripile şi coada roşie. Trăiesce în pădurile Brasiliei. 2) *P. ara (Macrocercus macao)*, un P. mare, cu pene roşii, albastre şi verḑi. Lungimea 85 cm. Trăiesce în America de sud. 3) *Araraunа (Sittace coerulea)*, cu pene albastre deschis pe spate, galbine aurii de desubt şi grumazi; lungimea 97 cm. America sudică. 4) ***Melopsittacus undulatus***, fruntea, partea de sus a capului galbine cu pete negrii, grumazii, umerii şi aripile verḑi cu dungi negre, spatele şi burta verḑi. Lung. 18 cm. In Australia. 5) *P. cenuşiu* sau *Iaco (Psittacus erithacus)*, de coloare cenuşie, coada roşie. Lung. 36 cm. In Africa centr. şi vestică. 6) *P. cacadu (Cacatua sulphurea)*, cu pene albe şi moţ galbin. Ciocul negru, picioarele cenuşii. Trăiesce în ins. Moluce. 7) ***Inka-Cacadu*** sau *Iacul (Plictolophus leadbeateri)*, cu pene trandafirii, aripile albe, moţul alb cu pete roşii. Trăiesce în Australia. 8) ***Eclectus*** Wagl., P. nobil, cu pene frumos colorate şi strălucitoare, ciocul mare; trăiesce în Guinea nouă.

Papahagi, *Pericle*, scriitor român din Macedonia, a publicat jocuri copilăresci culese dela Românii din Macedonia. Bucur., 1893; Românii din Meglenia (texte şi glosar), 1900; Din literatura poporală a Aromânilor (materialuri folkloristice), 1900.

Papal, ce se ţine de papa din Roma; ***sistem*** *P* e doctrina despre superioritatea ponteficelui roman faţă cu toţi episcopii bisericei creştine; în oposiţie e ***sistemul episcopal***, care susţine, că papa e subordinat conciliului ecumenic, adecă adunărei întregului episcopat, prin urmare dela papa se poate apela la conciliul ecumenic.

Păpăluda, numele românesc al paserei Caprimulgul (v. ac.).

Păpărada, Jumări (v. ac.).

Paparrigopulos, *Constantin*, istoric grec., n. 1815 în Constantinopole. A fost profesor în Atena. Opera sa de căpetenie: »Istoria poporului grecesc« (5 tom.), † 26 Apr. 1891.

Păpăruga, *(Păpăluga, Păpăruda)*. Dacă în capul verei nu plouă şi seceta ameninţă bucatele şi fructele, se adună fete şi ficiori de 8—12 ani, şi de regulă pe o fată o îmbracă P. cu lăstare şi frunze de soc (boz) şi o învělesc de abia se cunoasce, apoi 2—3 inşi o însoţesc, şi pornind dela casă la casă cântă un vers anumit şi săltează, iar muierile din casă varsă apă preste P. şi ḑic: »Aşa să ploauă din ceriu«; apoi o dăruiesc cu ceva. Prin alte părţi P. o face o femeie săracă, şi colindă cu alte femei în ḑiua de Ispas, recitând un vers. Obiceiul acesta este vechiu. Se crede că a fost un şolomonar cu aripi, anume Joie, şi pe acesta îl făcuse Dḑeu stăpân preste ploi. (v. Pirperuna.) [Atm.]

Papat, demnitatea, oficiul de papă sau de cap al bisericei catolice.

Primatul papei. Biser. catolică crede, că P. derivă dela Isus Christos, care a pus pe Sf. Petru de cap nu numai al Apostolilor, ci şi de fundament şi de cap suprem al bisericei sale, ca să o guverneze cu putere şi autoritate deplină. (Luca c. 22, v. 31; Ioan c. 21, v. 15 şi 17). Următorul legal al Sf. Petru este episcopul Romei vechi, unde Sf. Petru şi-a strămutat scaunul dela Antiochia şi a murit martir. Autoritatea papei au recunoscut-o la început toate bisericile şi papa dela Roma era recunoscut nu numai ca cel mai de frunte între cei 5 patriarchi, ci chiar ca autoritate supremă şi jurisdicţională. S'au făcut în toate timpurile încercări de a se subtrage de sub autoritatea ponteficilor romani, între cari desbinarea lui Fotie (v. ac.) şi reformaţiunea (v. ac.) din secl. XVI.

Drepturile papei. Papa are asupra bisericei primatul jurisdicţiunei, în puterea căruia, după dreptul divin (jure divino), are putere sau jurisdicţiune ordinară nu numai asupra tuturor credincioşilor, ci este superior şi episcopilor atât singuratici, cât şi adunaţi în conciliu. In special drepturile papei sûnt: 1) ca învěţător, învaţă, decide şi judecă infalibil (v. Infalibilitate) în causele credinţei şi ale moralei, înfiinţează şi supraveghiază institutele întemeiate pentru propagarea credinţei, etc.; 2) ca archiereu suprem conduce şi regulează toate afacerile spirituale ale credincioşilor; 3) ca păstor şi cârmuitor aduce legi, judecă şi pedepsesce în cause bisericesci, convoacă concilii, le presidează şi întăresce, dispune de averile bisericesci, numesce pe demnitarii bisericei, etc.

Domeniul temporal al papilor. Papii până în 1870 au avut şi domeniu temporal şi astfel erau şi domnitori civili. Domeniul temp. al papilor şi-a luat începutul de pe timpul lui Constantin cel Mare, aşa ḑicênd pe nesimţite, căci după ce reşedinţa imperiului s'a mutat la Constantinopole, împěraţii aveau tot mai puţină grije de Italia, lăsându-o pradă barbarilor, şi astfel popoarele numai în papi aflau scut şi apěrare. Aşa s'a început suveranitatea papei asupra Romei şi a jurului ei. Dom. temp. astfel început s'a mărit, cu deosebire prin donaţiunile lui Pippin, regele Francilor (a. 755). In secl. următori acel domeniu s'a întins tot mai tare prin donaţiuni de ale domnitorilor, şi culmea şi-a ajuns-o pe la mijlocul secl. XVII; după aceea însă mai multe oraşe s'au subtras pe încetul de sub domnia papei. Dom. temp. a fost suprimat şi incorporat

Franciei de către Napoleon I în 1809, a fost însă restaurat în parte iarăşi la 1814 şi a durat până în 1870, când împreună cu Roma a fost ocupat de către guvernul italian. (Cf. Dr. Raţiu, Drept bis. p. 223 ss.) [Dr Iacob Radu.]

Papaveracee, (botan.) familie de plante dicotiledonate din ord. Rhoeadaleelor, erbacee cu suc lăptos, comune în zona temperată a hemisferei nordice. Genul *Papaver* cu specia *P. somniferum* L., Macul alb, M. de grădină, de origine din Asia mică, cu seminţe albe şi negre, se cultivă pentru câştigarea opiului (v. ac.), capsulele de seminţe întrebuinţate în medicină şi pentru oleiul extras din seminţe (50%).

Papazoglu, *Dimitrie,* n. 28 Martie 1811 în Bucuresci, intrat în oştire 1830 ca iuncăr, a ajuns până la gradul de locot.-colonel. El a popularisat prin creionul său figurile domnilor şi oamenilor de stat ai României, şi a lăsat mai multe scrieri, între cari Istoria Bucurescilor. † 1893.

Papeterie, comerciu cu tot felul de hârtie; hârtie şi carton; cutii elegante cu hârtie de scrisori şi couverte, etc..

Papfalvi, *Constantin,* n. 1804 în Popfalău, cott. Cluj. Numele familiar i-a fost Păpuciu, dar i-l-au schimbat profesorii din Cluj, unde a studiat şcoalele primare şi gimnasiale. Absolvând teologia la Blaj a fost numit profesor la gimnasiul şi şcoalele normale, unde a funcţionat şi ca director substitut; 1827 chirotonit preot celibe; 1833 numit paroch in Hunedoara şi ajutor de vicar al Haţegului, iar dela 1841—51 vicar. 1851 fù ales canonic la Blaj, înaintând până la dignitatea de preposit. † 1892 la Blaj, în vîrstă de 88 ani. Până ce a fost încă în viaţă a făcut o fundaţiune frumoasă, care adi trece preste 40,000 cor. şi ca mare adept al episcopului Leményi, a dispus, ca oseminţele acestuia să se readucă din Viena, pe cheltuiala fundaţiunii sale, ceea ce s'a şi întêmplat în 1901. P. a luat parte în mişcările din anii 1848—49, la dietele din Pesta şi Dobriţin, şi mai târdiu la dieta de încoronare.

Paphlagonia, ţinut în Asia mică lângă Marea Neagră, capit. Sinope.

Paphos, colonie feniciană pe ţermurul vestic al insulei Cipru, cu renumitul templu al Aphroditei, care aici ar fi ieşit din mare.

Papias, *Sfântul,* episcopul Hierapoliei în Frigia şi unul dintre învăţăceii Sf. Ioan Evanghelistul. † ca martir pe la 163. A scris 5 cărţi întitulate: »De explanatione oraculorum Dominicorum«. Despre P. susţin unii scriitori vechi, că în bona fide ar fi fost aderent al Chiliasmului. (Cf. Eusebiu, Hist. L. III, c. 39.)

Papiermaché, *(franc.)* cocă de hârtie amestecată cu argilă, ghips, cleiu, cretă, etc., presată în diferite forme, apoi uscată şi lustruită; întrebuinţată pentru cutii, figuri, etc.

Papila, *papilla,* (anat.) mici ridicături ale pielii (coriului) sau mucoasei limbei. Se mai numesce P. şi discul nervului optic in bulbul ochiului. v. şi Pielea, Limba, Ochiul.

Papilio, (zool.) însemnează fluture; se mai înţeleg sub numirea de P. şi numai fluturii diurni.

Papillote, o bucăţică de sîrmă înfăşurată cu piele, destinată pentru a încreţi părul.

Papin, *Dionisiu,* fisician francez, n. 22 Aug. 1647 în Blois, † 1710 în Londra. A studiat medicina la univ. din Angers, dar mai târdiu a făcut cunoscinţă cu Huyghens, cu Leibnitz şi cu Boyle şi s'a dedicat fisicei. P. a construit prima pompă de aer cu 2 pistoane, a făcut maşină de vapori, la care vaporii se condensau prin apă rece şi astfel pistonul se întorcea în urma presiunii aerului.

Papinianus, *Aemilius,* (150 sau 140—212 d. Chr.) cel mai mare jurisconsult roman. Ocupà mai multe funcţiuni înalte şi, sub Septimiu Sever fù prefectul pretoriului. Acest împărat îi recomandă, la moartea sa, pe fiii săi Caracalla şi Geta, între cari P. se sili să întreţie unirea. Insă Caracalla îl depărtă din funcţiune şi după ce ucise pe Geta, pretinse dela P. să justifice această faptă. P. respunse, că e mai uşor a comite un omor de frate decât a-l apăra, căci ar fi al doilea omor a înegri memoria unui nevinovat. Aceasta fù causa uciderii sale. In Pandecte (cf. Corpus juris civilis), se află 595 de fragmente din operele lui P., însemnate prin un stil lămurit, concis şi elegant şi prin o rară prudenţă şi înaltă equitate. Cujas (v. Cujacius) a comentat într'un volum în folio fragmentele lui P., pe care îl numesce neîntrecut şi neegalat de nici un alt jurisconsult. »Moartea lui P.« e titlul unei tragedii a lui Gryphius (v. ac.). [M. S.]

Papiniu, *Ioan,* diplomat rom., n. 9 Nov. 1853 în Ploiesci. A făcut studiile liceale in ţeară şi facultatea de drept în Paris. 1879 a intrat în diplomaţie în calitate de cancelar al consulatului din Salonic, devine secretar de legaţiune la Constantinopole, 1884 consul gener. la Salonic, 1885 şef al divisiei consulare din minister. de externe, apoi secretar de legaţiune cl. I, 1891 secret. gener. al ministerului, iar în Nov. consul gener. la Budapesta. 1893 agent diplomatic şi consul general la Sofia, 1894 ministru plenipotenţiar, in 1896 trimis în această calitate la Belgrad. [Dicţ. Cont.]

Papirius, *Cursor Lucius,* magister equitum în 340, consul în 325, 319, 318, 314, 312, dictator în 323 şi 308, invinge pe Samniţi, Prenestini şi Sabini. P. şterse ruşinea înfrângerii dela Furcile-Caudine şi este socotit în istoria Romei ca tipul soldatului disciplinat. Face parte din gens Papiria, renumită familie plebeiană.

Papiu, *Alexandru Ilarian,* fost ministru, renumit istoric şi jurisconsult, cunoscut şi iubit de poporul ardelean, ca unul din organisatorii şi conducătorii revoluţiunii dela 1848, sub numele Alexandru dela Budiu, un sat pe Câmpie, unde tatăl său era atunci preot. N. la 1828, făcù studiile secundare la Oşorheiu, Blaj şi Cluj, unde la 1847 terminà şi studiile iuridice. Iar istoria naţională şi înflăcărata iubire de neam le învăţà dela Petru Maior şi dela părintele său, om cu studii superioare, care pentru patriotismul său fù ucis la 1848 de Unguri. Intre 1845 şi 1847 redactà în Cluj, ca student »Zorile«, o foaie literară, care contribuì mult la deşteptarea spiritului naţional între tinerime şi la pregătirea ei pentru evenimentele ce urmară. Cu începutul anului 1848 fù numit practicant sau »cancelist« la »Tabla regească« (Curtea de Apel) din Oşorheiu, unde se aflau pe atunci Iancu, V. L. Pop, Buteanu şi alţii, până la 30 Români. Entusiast tribun al poporului, la 15 Maiu 1848 fù ales în comitetul naţional, iar în Oct. 1848 fù ales se-

cretar al acestui comitet, numit acum comitet de pacificațiune cu reședința în Sibiiu. Dela 1850 până la 1854 continuă studiile iuridice în Viena și Padua. Reîntors din Italia, la 1855 se pregătea pentru advocatură, intrând în cancelaria unui advocat în Viena, când fù chiemat de Gr. Ghica, domnul Moldovei, ca profesor în Iași, unde propuse dreptul penal și statistica, iar mai târḑiu dreptul roman la facultatea iuridică, înființată la 1851. Apoi fù numit jurisconsult (advocat al statului) în Moldova, iar la 1861 procuror general al curții de casație în Bucuresci, și sub ministeriul Cogălniceanu ministru al justiției. La 1868 fù ales membru al Academiei române, cu care ocasiune scrise »Viața și operele lui G. Șincai«, ca discurs de recepțiune. Lui i-se datoresce înființarea societății »Transilvania« (v. ac.), al cărei președinte și zelos conducĕtor a fost până la 1873, când s'a îmbolnăvit de paralisie cerebrală, în urma unei încordate activități, închinate binelui public și idealului național, pentru care trăia. Dus de amicii sĕi la institutul din Döbling lângă Viena, iar în urmă în Sibiiu, se stinse la 1879. Un fragil monument de marmoră arată aḑi locul, unde zace țĕrîna sa în cimiteriul bisericei gr.-cat. din Sibiiu. Dar un monument mult mai prețios, mai durabil decât marmora și arama, și-a ridicat el însuși prin faptele și scrierile sale. Mare naționalist, caracter de o tărie antică și generos patron al tinerimii studioase, pe care o ajuta cu sfaturi înțelepte și adeseori cu bani, P. a lăsat o suvenire scumpă tuturor câți. l-au cunoscut, și un nume nemuritor în istoria noastră politică și literară. A scris: »Istoria Românilor din Dacia superioară«, 2 vol. (1851—52), din cari al doilea cuprinde evenimentele din 1848 până la 15 Maiu; »Independența constituțională a Transilvaniei« (1861); »Tesaur de monumente istorice«, 3 vol. (1862—65); »Responsabilitatea ministerială« (1866); »Viața și operile lui Șincai« (1870); Scrisoarea adresată lui Cuza despre »Idealul național al Românilor« ș. a. [M. Strajan.]

Papiu, *P. Ioan,* preposit, scriitor român, n. 24 Aug. 1836 în Sas-Uifalĕu (Noeni) Trans., cottul Doboca; a studiat în Năsĕud, Cluj, absolvând gimnasiul în Blaj, iar teologia în Viena. 1865 ales profesor și apoi director gimn. în Năsĕud, a propus limba rom. și grecă până la 1869. Activitatea literară și-a început-o în 1869 cu Cartea Sf. Ioan Chrisostomul despre preoție, tradusă de pe originalul grec. In 1870 a publicat: Viața după moarte sau nemurirea sufletului, în 1871 Abodarul și Legendarul pentru școalele conf. rom., cari au apărut până acum in IV edit. La 1872 a început șirul predicelor sale cu tom. I de Cuvêntări bis., apărute în II edit. La 1874 a editat tom. II, la 1875 un tom de Predici funebrale. A scris apoi: Gramatica limbei române pentru Maghiari, Dreptul canonic în extensiune de 620 coale, cari au remas însă in manuscript. La 1883 a lucrat Gramatica limbei române pentru școalele inf. după Cipariu, pe care la 1899 a întocmit-o în edit. după sistemul fonetismului moderat. In 1885 a lucrat și tipărit opul »Oriens cath.« în limba rom. și latină. Tot atunci a editat și tom. III Cuvêntări bis.; a tradus din italiană Resultatele filosofiei propuse în mod poporal de I. Fraporti. In 1888 a publicat tom. IV de Cuvêntări bis. și narațiunea istorică »Preotul din Noeni«. In 1895 a tipărit »Preotul ca ministru în sacramêntul penitinței«; la 1897 a scris Reflexiuni fugitive la cap. I din cartea lui Réthy L. »Az oláh nyelv és nemzet megalakulása« și în 1898 broșura »Cugete și considerațiuni«, toate aceste patru sub pseudonimul »Arghirobarb«. P. de present este director prep. și inspector școl diec., președinte al reun. învĕț. gr.-cat. din jurul Gherlei, preș. onor. al reun. învĕț. din cottul Satmariu-Ugocsa și membru onor. al reun. învĕț. din cottul Bistrița-Năsĕud și al celei din archidiecesa Blajului.

Papp, *Popa Pavel de,* n. 17 Dec. 1827 în Bezne, sat în cottul Bihor (Ungaria). In 1848, când a isbucnit revoluția, era elev în liceul din Oradea mare. Tatăl sĕu, Popa Mihaiu, care pe atunci era învĕțător în Bezne, voia să-l facă preot, el însă cu mai mulți tineri din Bezne și Borodul mare s'au înscris ca voluntari la batalionul 55 de »honveḑi«, compus mai tot din Români. 21 Ian. 1849, după lupta dela Sibiiu, fù numit oficier. După înăbușirea rescoalei și depunerea armelor la Világos, emigrà în străinătate, luând parte în resboiul oriental contra Rusiei; mai târḑiu a luat parte în resboiul pentru unitatea și independența Italiei. Frânt de boală și bătrânețe s'a retras ca colonel în pensiune la Chiavari (Italia).

Pappenheim, *Gottfried Henric, conte de,* general imperial, n. 1594 în castelul P. in Mittelfranken, 1614 trecù la catolicism, 1623 șeful unui regiment de Cuirasieri așa numiții »Pappenheimer«; sub comanda lui Tilly în calitatea de general al cavaleriei imperiale, dădù asalt 1631 asupra Magdeburgului și-l ocupă. Prin vehemența atacurilor lui produse desastrul dela Breitenfeld (17 Sept.); † fiind rănit la Lützen, în Lipsca, 17 Nov. 1632.

Pappos, matematician grec din Alexandria, a trăit în secl. IV a. Chr. Din opera sa »Mathematicae Synagogae«, s'au putut deduce metodele matematicianilor vechi.

Papp Szilágy *de Illyésfalva, Iosif,* Dr., numit episcop gr.-cat. al Oradei mari în 1 Nov. 1862, asistent la tronul pontificiu, consilier intim de stat, cavaler al ord. Francisc Iosif I. In 1869 și 1870 luà parte la conciliul ecumenic vatican. Partea cea mai mare a averii sale a lăsat-o spre scopuri diecesane. † 5 Aug. 1873 în a. 61 al etății sale.

Pappus, (botan.) v. Pap.

Paprica, v. Ardeiu.

Papricaș, mâncare ungurească preparată din carne prăjită cu ceapă și cu puțin ardeiu roșu în unt sau în unsoare. La urmă se adaugă și smântână.

Papuani, *(Papua, Negrito, Melanesieni),* popor aparținĕtor rassei oceanice, ca. 800,000 capete, care ocupă interiorul insulelor ce încungiură Australia (Guinea nouă, insul. lui Solomon, Hebridele noue și Caledonia nouă); coloarea pielei este brună-vĕnĕt închis, capul e îngust și înalt, cu pĕr lung; P. au fost timp îndelungat cunoscuți ca canibali; aproape goli, dar nu cu totul lipsiți de oarecși care cultură (economia de câmp, vênatul; credința în nemurire).

Papuc, incălțăminte ușoară de casă. (v. Incălțăminte.) *Papugiu,* șarlatan flecar și șiret.

Papura, numele popular al plantelor: Typha latifolia L. şi Typha angustifolia L. (v. ac.).

Papură-Vodă, poreclă dată de popor domnitorului moldovean Stefăniţă-Vodă-Lupul (1659 până 1661), din pricina foametei cumplite ce bântuí ţeara în timpul sĕu, aşa că oamenii mâncau papură uscată şi măcinată.

Păpuşa, pisc de munte pe culmea Ghezera, în Rom., j. Muscel, înalt de 2426 m.

Păpuşa, mică figură de om făcută din lemn, porcelan, ceară, etc.; servă la jocul copiilor mai mici. *Papuşărie,* şarlatanie, înşelătorie.

Păpuşoiu sau *Popuşoiu,* se numesce în Moldova planta cultivată Zea Mays L. (v. ac.), porumb în Muntenia, cucuruz in Transilvania şi Ungaria.

Papyrin, identic cu hârtia de pergament; în mod greşit se dă acest nume şi shirtingului de hârtie.

Papyrograph, aparat de a reproduce scrisori în 200—300 copii.

Papyrus Willd., (botan.) secţiune din genul Cyperus (v. ac.); *P. antiquorum* Willd. = Cyperus Papyrus L., e planta din care Egiptenii, Romanii şi Grecii cei vechi confecţionau papirusurile pe cari scriau.

Para, monetă turcească, ¹/₄₀ parte dintr'un leu vechiu.

Pará, *(Grao P.),* stat în Brasilia nord-est., 1.149,712 km²., 328,455 loc. (1890). *Capitala P.* numită şi »Belem«, lângă Rio P., 65,000 loc.; reşed episcop.; port de export pentru ţinutul rîului Amazon.

Para, *Ioan,* ântâiul vicar episc. foraneu din ţinutul Năsĕudului, vicariatul Rodnei, regimentul II de graniţă românesc, n. în Silvaşul de sus, cott. Hunedoara, pe la finea secl. XVIII. Studiile le făcù în seminariul catolic Pasmaneum din Viena. Era un om cult, român zelos şi înfocat. A luptat foarte mult în contra nedreptăţilor ce se făceau Românilor grăniţeri din partea autorităţilor militare austriace. In urmă a fost vicar la Făgăraş, iar la 1807 numit canonic în Blaj. [M.]

Parabasa, *(grec.)* (digresiune s. transgresiune), o parte a comediei vechi, de obiceiu la început, în care autorul însuşi sau corifeul corului, punênd jos masca, se adresa publicului ca unor cetăţeni, iar nu ca privitori, şi făcea apologia comediei, combătea pe critici sau spunea vederile sale despre felurite afaceri publice, criticând pe oamenii politici; cum se vede în »Vespii«, »Norii«, »Paserile« şi alte comedii ale lui Aristofane. Prin P. comedia veche rivalisa în influenţă cu tribuna, până când 404 a. Chr., după introducerea celor 30 de tirani, P. fù oprită.

Parabola, *(grec.)* asemĕnare, pildă, figură metaforică, e povestirea unei întêmplări sau fapte omenesci închipuite. Scopul şi însemnătatea P.-ei este de a face cunoscute oamenilor, sub icoana vie a vr'unui exemplu din viaţă, adevĕruri şi precepte morale cari, fiind prea abstracte, ei nu le-ar înţelege altfel. P.-le sûnt foarte numeroase în învĕţăturile lui Christos şi ale lui Buddha. In literatura modernă se află mai ales la scriitorii germani Lessing, Herder şi Krummacher. Prin explicarea adevĕrurilor, ce sûnt destinate a ilustra şi cari de multe ori se pun ca termini de comparaţiune, la sfîrşit sau la început, P.-le formează trecerea dela figurile metaforice la cele de cugetare, în special la comparaţiune. [M. Strajan.]

Parabola, (geometrie) linie curbă, ce resultă din secţiunea unui con printr'un plan în sens paralel cu o lature a sa; ea seamĕnă cu o jumĕtate de elipsă ce se prelungesce la infinit.

Paracelsus, *Philippus Aureolus Theophrastus de Hohenheim,* numit şi *Bombastus,* medic şi naturalist renumit, n. 17 Dec. 1493 în Maria-Einsiedeln (Elveţia), a întrodus chimia în farmacie, a îndemnat pe medici să se reîntoarcă la observaţiuni şi experimentări, şi a cercetat după medicamente specifice. Scrierile sale au fost publicate la Basel 1589, 10 tom. Asupra lui au scris: M. B. Lessing, Marx, Mook, Hartmann, Schubert şi Sudhoff. † 23 Sept. 1541 în Salzburg.

Paracentesis, operaţie, care constă în puncţionarea unui organ sau a unei cavităţi seroase, pentru a scoate lichidul patologic ce-l conţine. Cuvêntul de P. se întrebuinţează îndeosebi pentru puncţionarea cavităţii abdominale, în casuri de ascită. P. se face cu un instrument numit trocart, care constă din un tub de metal, de lungimea şi grosimea unui creion subţire, în care e întrodus un ac, care umple complet tubul. Cu instrumentul astfel adaptat se înţeapă abdomenul şi se scoate acul, astfel că prin tub poate curge lichidul din abdomen. [V. I.]

Parachronism, identic cu Anachronism (v. ac.).

Paraclase, (geolog.) litoclase însoţite de falii.

Paraclesia, *(grec.)* bisericuţă, capelă laterală, loc de închinăciune alipit de edificiul principal al bisericei.

Paraclet, atributul Spiritului sfânt, ca mângăitorul şi patronul oamenilor şi întrepunătorul lor la Dçeu Tatăl; aceste atribute se cuprind şi în rugăciunea »Impĕrate ceresc«.

Paraclis, rugăciune de învocare a Domnului şi ajutorului ceresc pentru depărtarea calamităţilor, nefericirilor publice ori private.

Paraclisier, servitor şi cântăreţ la biserică.

Parada, convoiu sau reunire pompoasă, cu deosebire de trupe; desvoltarea de pompă. In scrimă se numesce P. apĕrarea corpului contra atacului sau loviturei adversarului.

Paradigma, exemplu (şablon) gramatical.

Paradis, loc de desfătare, grădina fericirii, în care a aşezat Dçeu pe cei dintâiu oameni; ea era spre resărit, plantată cu tot felul de flori, şi udată de apă ce se vĕrsa în patru rîuri: Phison, Gehon, Tigris şi Eufrat. De oarece prin diluviu faţa pământului s'a schimbat, aḑi nu se mai poate statori locul unde a fost grădina P.-ului. (Cf. Dr. Lorenz Emil, Gratz, »Schauplatz der heiligen Schrift.«) In sens translat P. se numesce şi locul fericirii vecinice unde se duc sufletele celor adormiţi în deplină curăţenie.

Paradox, v. Antitesa.

Părăeanu, *Emanuel,* descendent al uneia din cele mai vechi familii din banii Olteniei, n. 1860 in Isvoarele, j. Gorj, Rom. A publicat: Nicu Steluţă, novele; Umbre şi lumini, un vol. de poesii sociale; Cartea săteanului, în fascicole pentru popor, pe urmă publicate într'un vol. Aprig luptător, ca şi moşul sĕu Dum. Pleşioeanu, continuă lupta pentru instrucţia ţeranului român. Este căpitan în regim. de Gorj Nr. 18. (v. şi Părăianu.)

Paraesthesia, sensaţiuni abnorme în piele, ca mâncărime, furnicături, amorţeală. [V. I.]

Parafa, trăsături adause la semnări de nume pentru a le deosebi de altele şi pentru a îngreuia imitarea lor.

Parafernal, se numesce dreptul femeii măritate relativ la averea sa ce nu e dotală. Când femeia stipulează un regim dotal, bunurile ei le administrează soţul. Averea necuprinsă în foaia de zestre, e parafernală sau extradotală şi o administrează femeia. In vechile legiuiri această avere se numea exoprică. Veniturile parafernei aparţin femeii şi creditorii bărbatului nu le pot urmări. In Rom. dacă toată averea femeii e P., ea contribue cu o treime din veniturile sale la sarcinile căsătoriei (art. 1284 cod. civ.). Soţia nu poate să înstrăineze averea P., nici să se judece pentru dînsa, decât cu autorisaţiunea bărbatului sau cu permisiunea justiţiei, dacă el nu consimte. In România, regimul matrimonial obicinuit e cel dotal; paraferna e o raritate. [Scriban.]

Parafina, substanţă albă de consistenţa cearei, cu structură cristalină fusibilă între 30° şi 65°. Conţine seria hidrocarburelor saturate de ea $C_{17}H_{36}$ până la $C_{23}H_{48}$.

Parafrasa, figură de stil, expresiune tendenţioasă, ce tinde a întuneca adevěrul.

Parafulger, *Paratoner,* apărětor de trăsnet. P. e o vergea de fier de 2 m., ce se pune în vîrful edificiului, ca să-l apere de trăsnet. Vergeaua în partea deasupra se termină într'un vîrf de aramă aurit sau platinat, ca să nu rugineascá. Dela partea dinjos a vergelei duce o sîrmă de fier sau de aramă paralel cu coperişul şi cu zidul până adânc în pământ, unde se termină într'o tăbliţă de aramă. Dacă edificiul e mare, trebue să aplicăm mai multe P.-e, fiindcă P.-ul nu apěră decât numai suprafaţa circumscrisă cu o rază egală la P., sau cel mult de două ori cât P. Prin P. electricitatea, ce se adună în edificiu, se scurge spre nori, de altă parte la cas dacă electricitatea din nori s'ar descărca spre edificiu, P.-ul o primesce în sine şi o conduce în pămênt. Inventatorul P.-lui e americanul Beniamin Franklin (1752). (Cf. Bacaloglu: Anal. Acad. IX.)

Paragina, pămênt remas necultivat.

Paragoga, accident gramatical, ce adaugă o silabă la finea cuvêntului.

Paragonit, mineral, mica sodică. Se găsesce numai în şisturi cristaline.

Paragraf, mică secţiune a unui capitol, representat cu semnul §.

Paragramm, *(grec),* adaus, suplement, schimbare de litere prin care ajungem la un joc de cuvinte cu înţeles glumeţ.

Paraguay, 1) *P., rîu,* afluent al rîului Parana în America de sud; isvoresce aproape de Diamantina, în statul brasilian Mato-Grosso. In lungime de 2600 km., se varsă în 3 braţe în Parana, 25 km. de Corrientes. Mare parte navigabil. 2) *P., republică* în America de sud, între Bolivia, Brasilia şi Argentina; 253,100 km²., 430,000 loc., 70.000 Indiani sělbatici, ceilalţi Portughezi, Spanioli, Italieni, Francezi, ş. a. Clima este semitropicală, sănătoasă. Pădurile gigantice acoper mari teritoare.

Părăianu, *(Milescu),* veche familie boierească din Oltenia, cunoscută din secl. XV, la 1430. Un *banul Hamsa P.,* trăia pe la 1600. Din această familie, din care se trage şi ilustrul savant moldovean *spătar Milescu* (v. Cârnul), s'au mai distins: *Marele postelnic Danciu,* în ḑilele lui Mateiu V. Basarab, fundatorul mănăst. Polovraci din Gorj (1650). Acesta fù omorît la 1659 de Mihnea III, împreună cu alţi boieri, şi împreună cu fiul sěu *Preda* logofětul.

Din ramura Milescilor: *Barbu Milescu,* mare ban, fiul lui Danciu de mai sus, numit aşa după moşia Milesci. Era un mare boier celebru, de care vorbesc adesea cronicele muntene. Din neamul P.-ilor mai sûnt vr'o doi descendenţi, din cari căpitanul *Emanuil Părăeanu* (v. ac.). [O. L.]

Parajd, com. rur. în Trans., cott. Odorheiu, cu 2093 loc. Magh., fabrică de chibrite şi ocnă de sare, din care se scot la an 40,000 q. Pe dealul numit Sóhegy sarea iasă până la suprafaţa pămêntului; prin acest deal trece un părěu, care mijlocit se revarsă în Têrnava mică, pustiind pescii din acest rîu.

Paralaxa, unghiul format de două diferite linii visuale în raport la acelaşi obiect, mai cu samă în astronomie. In oculistică *deplasarea paralactică,* servă la determinarea excavaţiunii nervului optic (la glaucom).

Paraldehyd, $(C_2H_4O)3 = 132$. Se prepară amestecând aldehida etilică cu acid sulfuric, clorhidric, clorur de zinc, etc. La o temperatură joasă P. cristalisează. P. se topesce la 10·5°, fierbe la 124°. Lichidă este incoloră, aromatică şi cu un gust acru. Se solvă foarte uşor în alcool şi eter, ceva mai greu în apă. P. e sedativă şi hiporotică.

Paralel, se ḑice de două linii drepte sau două suprafeţe plane egal îndepărtate una de alta în toată întinderea lor, astfel că ori cât le-am prelungí, ele nu s'ar întretăia nici odată.

Paralela, o specie de descriere, care expune alăturea însuşirile a două persoane, a două popoare, a două lucruri, arătând contrastul sau asemănarea lor. Celebre sûnt ca opere: Vieţile paralele, de Plutarch, Paralela între antici şi moderni, de Perrault, şi mai recentă: Superioritatea artelor moderne asupra artelor antice, de E. Veron (1862), Paralele între Henriada şi Lutria, de Batteux, Paralela între Romani şi Francezi, de Mably; iar ca P.-le mai scurte: P. între Corneille şi Racine, de la Bruyéres (în Les Caractères), între Buffon şi Linnaeus, de Cuvier, ş. a.

Paralelepiped, (geom.) prisma formată din 6 paralelograme, din cari câte două sûnt egale şi paralele între sine.

Paralelism, formă de stil şi de ritm în poesia hebraică, arabă, chineză şi a altor popoare orientale. P. e *sinonimic,* când alătură imagini asemenea, cu acelaşi înţeles; *antitetic,* când alătură idei opuse, şi *sintetic,* când produce ritmul prin aşezarea simetrică a ideilor.

Paralelogram, patrulater plan ale cărui laturi opuse sûnt paralele, prin urmare şi egale între sine: pătratul, dreptunghiul (oblongul), rombul şi romboidul.

Paralipomena, *(grec.)* cele trecute cu vederea, adaus la fine; în »Septuaginta« numele cărţilor cronicei.

Paralipsa, *(grec.)* figură retorică prin care se previne observarea adversarului, ca să fie respinsă mai înainte.

Paralisia, acea stare a corpului sau a unei părți a corpului, când activitatea musculaturei e nimicită; P. incompletă se numesce *paresă*. P. poate fi provocată de afecțiuni cerebrale și spinale (P. centrală) sau de afecțiuni ale nervilor și musculaturei (P. periferă). v. Hemiplegia și Paraplegia.

Paralogia, *(grec.)* se numesce în genere ori ce eroare formal-logică, care se opune postulatelor dreptei cugetări și corectitudinei raționamentului. Dacă astfel de eroare n'a fost făcută cu intențiune de a seduce și a înșela prin dînsa, ci a urmat în mod conclusiv din oarecari premise false, atunci ea se numesce și *paralogism*, iar dacă a fost făcută intenționat cu scop de a induce în eroare și a înșela prin dînsa, se numesce *sofismă* (v. ac.). [Pl.]

Param, *(Parom* și *Baram* la Slovaci, *Perun* indeosebi la Boemi și Ruși, *Piorun* la Poloni, *Perkun* la Prușii vechi, *Perkunos* la Litvani), ȡeul fulgerului și singurul domn al universului. Slavii deduc numele dela Brahma, ȡeul Inȡilor, și îl identifică cu Iupiter la Romani.

Parâma, (marină) frânghiile intrebuințate pe bordul vaselor, fie pentru manevra pânzelor, fie pentru legăturile vasului. P.-le sûnt în general de cânepă și sûnt mai totdeuna cătrănite. In timpurile din urmă s'au întrebuințat din ce în ce mai mult P.-le de *sîrmă de oțel* și P.-le ușoare de *manilă*. După grosimea lor P.-le întrebuințate în marina de resboiu sûnt: *garlinul*, cea mai groasă, *lanțaua, saula* și *merlinul*. P.-le albe (necătrănite) sûnt mai tari, dar mai puțin trainice la umeȡeală. [Const. B.]

Paramagnetism, echivalent cu Magnetismul (v. ac.).

Paramente, identic cu ornate bisericesci (v. ac.).

Parametrita, (med.) inflamația țesutului conjunctiv din jurul mitrei.

Paramithia, *(grec.)* mângăiere, convingere, (macedo-rom. *părmit* = basm), e o specie de Parabolă (v. ac.) întrodusă de Herder, în care persoanele și faptele sûnt luate din mitologia veche.

Paramon, *(grec)* priveghere petrecută în rugăciuni, cântări de serviciu divin.

Parana, fluviu în America de sud, isvoresce în statul brasilian Minas-Geraes, după ce se împreună cu Paranahyba formează granița între statele brasil. Sao Paulo și Mato Grosso, apoi între Paraguay, Brasilia și Argentina, primesce din sus de Corrientes fluviul Paraguay, îndreptându-se spre sud prin Argentina până din sus de Buenos Aires, unde se împreună cu Uruguay, luând numele de La Plata. Lungimea 3282 km.

Parănese, *(grec.)* scriere moralisătoare, care îndeamnă la virtute.

Parangina, una din numirile populare ale plantei Anthoxanthum odoratum L.

Parangon, *(Solitair, Nonpareils),* se numesc diamanții mari.

Paranoia, (med.) terminul medical pentru o boală mintală, al cărei simptom principal e o idee fixă (mania persecuțiunii, grandomanie, erotomanie, etc.) împreunată cu halucinațiuni și ilusiuni sau fără de acestea; poate decurge cronic sau acut.

Paranomia, călcare de lege.

Parapet, v. art. Fortificațiune.

Parapetale, (botan.) foițe accesorii ale [...]lelor dela flori.

Paraphasia, tulburare a graiului, care c[...] în pronunțarea unui cuvênt în locul altuia[...] causă, că cuvintele presintă oare care ana[...] de înțeles sau de pronunțare. [V.

Paraphimosis, strangularea glandei (memb[...] viril) prin deschiȡêtura prea mică a prepu[...] Se ȡice și numai *fimosă*.

Paraphrenitis, inflamația diafragmei, ad[...] membranei, care desparte cavitatea toraci[...] abdomen (pântece).

Paraphronesis, alienație mintală temp[...] ieșire din minte.

Paraphyse, (botan.) peri simpli sau ram[...] cari însoțesc organele sexuale din conceptac[...] de la Fucus, basidele și ascele din fructul[...] percilor și Lichenilor, sporangii de la F[...] organele sexuale dela Mușchi, etc.

Paraplegia, sau paralisia părții inferio[...] corpului, adecă a picioarelor, adesea și a[...]tului și a beșicii udului, încât suferindu[...] poate umbla și scapă, fără voie, excreme[...] și udul. Causa zace în îmbolnăvirea mă[...] spinării. Prognosa în general e rea. Se [...]mandă băi sulfuroase, mai târȡiu electrisare[...]

Paraschiva, *Sfânta, (Sf. Vinerea),* [...] Epiphate, aproape de Calicratia din Serbia[...] 1221 moaștele ei au fost transportate la Tî[...] Bulgariei, de aci la Constantinopole, de [...] la 1641 voivodul Vasile Lupul al Moldovei[...] adus în Iași și le-a așezat în mănăstirea [...]ților Trei Ierarchi, unde cu deosebită pieta[...] veneréază. In onoarea ei e așezată serbă[...] pe ȡiua de 14 Oct. st. v.

Paraschivescu, *Ioan Alexandru,* pictor [...] cunoscut sub pseudonimul *Alpar* (v. ac[...] 24 Oct. 1901 în Bucuresci. Afară de operele[...] de artă a lăsat după sine o frumoasă colec[...] de țesêturi și cusături românesci, și o b[...] colecțiune de fotografii luate după sculpturi[...] lemn de prin mănăstiri și biserici vechi.

Parasin, (botan.) *Tremurătoarea, Iarba* [...]*relui, Drisa,* nume românesci al plantei B[...] media L.; este o iarbă scurtă însă foarte [...]ciată prin fênațele noastre.

Parasit se numesce un vegetal ori animal [...] se nasce, cresce și trăiesce pe corpul o[...] corpul unui alt vegetal ori animal viu, se[...]nesce din sucurile lui și vatêmă adeseori s[...]tatea și viața lui prin producerea de boala[...]rasitară, boală de invasiune. Nu considerăm[...] ființe parasitare acei vegetali, cari, deși lipsi[...] chlorofil și incapabili a trage hrana din mate[...] anorganice ale solului și ale atmosferei, se[...]tresc din substanțe organice aflate în putr[...]țiune, din cadavre animale și vegetale. Par[...] sûnt foarte numeroși, botaniștii, zoologii, [...]logiștii i-au descris în cărți voluminoase, în [...]tate de P.-ologie. Dintre P.-ii vegetali cari[...]iesc în corpul omenesc și animal sûnt cele[...] importante bacteriile. Unele bacterii trăiesc[...] pe materii animale descompuse (Saprofiți), pre[...] și în organismul animal viu. Cunoascem [...] multe bacterii, cari constitue germii de b[...] infecțioase, precum bacilii ciumei, cholerei, f[...] tifoide, tuberculosei, difteriei, răpciugei, dălac[...] pneumoniei, leprei, septicemia, ș. a. Unele b[...] ale pielei sûnt produse de ciuperci parasiți [...]

croscopici: diferite pecingini, tineele, cari distrug pĕrul; asemenea este provocată de o ciupercă parasitară Stomatita albă, boală periculoasă a copiilor, manifestată prin pete albe pe buze, pe limbă, pe cerul gurii și pe înghițitoare. Mai toate animalele ca și omul hrănesc pe corpul și în corpul lor numeroși parasiți animali. După locul unde sûnt așezați se împart parasiții în Ectoparasiți și Entoparasiți. Ectoparasiții trăiesc pe părțile externe și periferice ale corpului, precum unele insecte: Pediculus capitis, Pediculus vestimenti, Phthirius inguinalis, dipterele cari se adăpostesc pe pielea animalelor, Pulex al tuturor climatelor, Sarcopsitta penetrans a țerilor mai calde; apoi Arthropodele cari produc diferitele feluri de râie: Sarcoptes scabiei, Demadex folliculorum; Ixodi, parasiți timpurari ai animalelor domestice. Entoparasiții petrec viața în interiorul corpului animalului in care au imigrat, ei se recrutează din toate clasele animalelor inferioare, începênd dela cele mai primitive, ca Protozoarele și Amibele cari trăiesc în intestine, în organele genitale, ca Coccidiile din celulele epiteliale, din țesutul muscular și conjunctiv, ca Sporozoarele sângelui: Haematophyllum Malariae, germele Paludismului, Ematococul al Emoglobinuriei vitelor bovine (al Febrei de Texas) și al cârceagului oilor; dela Infusorii flagelați, ca Trichomonas vaginalis, Trichomonas hominis și Lamblia intestinalis cari causează diaree cronice, Infusorii ciliați, ca Balantidium coli care produce asemenea entero-colite, până la vermii intestinali, din cari unii Trematodi sûnt cunoscuți de mult: Fasciola hepatica a fost descrisă deja 1758 de Linné, Distomum de Retzius 1786; foarte numeroși sûnt Trichocefalidele, din cari face parte Trichina spiralis a șoarecelui, pisicei, rîmătorului și a omului, vermii cestoidi, variatele panglici, vermii Nematodi: Anguilulide, Filaridee, Strongilide, din cari are o deosebită importanță Ankylostomum duodenale, descris deja în 1789 ca Uncinaria duodenale, care trăiesce în materiile fecale ale omului, care produce Anemia pernicioasă a lucrătorilor din mine și cărămidării, boala care se întinde treptat din Italia, Elveția, Germania spre Orientul Europei, a apărut deja în Unguria, Banat, Transilvania; ouĕle acestui parasit se întroduc în intestinele omului cu apă de beut, cu alimente mânjite de mâna nespălată a lucrătorului. Apoi vin Ascaridele, limbricii: Ascaris lumbric. Oxyuris vermic, bine cunoscute în toată lumea. Unii P.-ți petrec viața treptat în mai multe animale, făcênd migrațiuni active și pasive, cele din urmă când animalul care adăpostesce pe parasit este mâncat de alt animal ori de om. (Cisticercii și alți embrioni ai panglicelor, Trichinele ș. a.) Unii parasiți nu trăiesc nici odată în libertate, afară de corpul altui animal, ci se nasc, viețuiesc și mor în corpul diferitelor animale, în care trec prin diferitele fase ale evoluțiunii lor, precum s. e. ematozoare ale omului, vitelor, păserilor. (Cf. D. Grecescu, de l'Acherion Schoenleinii. Paris, 1868; I. Felix, Tractat de Igiena și de Poliția sanitară, tom. I. Bucuresci, 1870; N. Ioanin, Despre Râie. Iași, 1872; D. Brándza, Trichina și Trichinosa. Iași, 1874; St. H. Grandea, Trichina și Trichinosa, tesa de doct. în med. Bucuresci, 1879; A. I. Provianu, Râia demodectică. Bucuresci, 1887; V. C. Budurescu, Cisticercosa la porc. Bucuresci, 1887; V. Babeș, Die Wanderungen des Pentastomum denticulatum, Centralbl. für Bacter. und Parasitenkunde. Kassel, 1888; V. Babeș, Studii asupra Hemoglobinuriei bacteriene a boului. Bucur., 1889; T. G. Starcovici, Hemoglobinuria bacteriană a boului. Bucur., 1899; C. Starcovici, Bemerkungen über Hämoglobinurie des Rindes, Texasfieber und Cârceag. Centralblatt für Bacter. Kassel, 1893; V. Babeș, Bemerkungen über den Parasiten des Cârceag der Schafe. Virchow's Archiv. Berlin, 1895; V. Babeș et D. Gheorghiu, Étude sur les différentes formes du parasite de la malaria. Archives de Médicine expérimentale. Paris, 1893; I. Felix, Paludismul în istoria higienei. Analele Academiei române. Bucuresci, 1901. [I. Felix.]

Parasitism, se numesce modul de traiu al unei ființe organisate, care se hrănesce din sucul altei ființe vii.

Paraspadia, deschidĕtura canalului urinar la o lature a membrului viril, înăscută.

Parastas, funcțiune sacră așezată întru pomenirea morților, în care biserica se roagă pentru odichna sufletelor celor adormiți. La P. de regulă se face: serviciul sfințirii apei (sfeștania cea mică), binecuvêntarea pânei de grâu și a colivei de grâu fert amestecat cu miere, și ridicarea pausului. El se face a 3-a ḑi după moarte, a 9-a, a 40-a ḑi, apoi la an.

Parașurama, în mitol. indică numele ḑeului Wișnu în întruparea a șesea, ca om.

Paratoner, v. Parafulger.

Părău, *Părîu*, în Bucovina un rîuleț mic, cu un genetiv sau altul calificativ după el însă arată un loc lângă acea apă: P. Barcului; P. Cailor, lângă satul Pojorîta; P. Corlățepilor; P. Lelei, lângă orășelul Câmpulung; P. Mazerei, lângă satul Sadova; P. Morei, lângă Câmpulung și lângă Sadova; P. Rece, lângă satul Slătioara; P. Rusului, lângă satul Sădău; P. Zbrancei, lângă Sadova, etc. *P. Negru* s. Ciornipotoc, com. rur., parochie. moșie boierească în căpit. Coțmanului și jud. Zastavnei în Bucovina, cu 1494 loc. (1361 ort.-or., 14 rom.-cat. și uniați, 119 mos.) 1 școală primară. [Dr. I. G. Sbiera.]

Paravan, mobilă de casă, compusă din una sau mai multe table încheiate, cari formează un mic părete. P. se întrebuințează pentru a apĕra de căldura sobei, la patul bolnavilor, sau ca obiect de lux în saloane. P.-le se fac din lemn și din fier, adeseori sûnt obiecte de artă lucrate cu broderii și picturi pe mătasă. [M. B.]

Parcae, (la Romani) ḑeițe de nascere. La început a fost una, numită Parca, dela nascere, mai târḑiu alta Nona (a noua) și alta Decima (a ḑecea), cu considerare la lunile în cari se nasc pruncii. Ele sûnt trei surori, cari torc soartea nounăscutului. Pe lângă P. au mai fost și Fata (v. ac.) ca ḑeițe de soartea omului. La Greci Moire (v. ac.).

Parcalabi, *(Mari castelani)*, una din cele mai însemnate demnități boieresci, mai ales în Moldova. Ei corespundeau cu guvernorii din provincii și mari castelani. In Moldova erau următorii, după importanță: P. de Hotin, Neamțu, Roman, Suceava, Rădăuți. După logofĕtul cel mare, P. de Hotin era boierul cel mai însemnat al țerei. Găsim această demnitate din secl. XV. In cele din urmă puterea și importanța lor decrescù,

confundându-se cu ispravnici (prefecți) din secl. actual. Găsim și în Valachia acest titlu, dar numai până în secl. XVI. Astfel P. sau castelanul de Poenari, etc. [O. L.]

Parcela, parte de sine stătătoare a unui teren.

Parcevici, *Petru,* numit și *Pejacevici,* episcopul catolic de Marcianopole, unul din principalele instrumente papale în Orientul balcanic prin a doua jumětate a secl. XVII și îndeosebi în țerile române.

Parchet, (archit.) scândurile ânguste din lemn de stejar, fag, etc., așezate simetric, formând planșeul (pardoseala) unei camere.

Parchet, (jur.) se numesce instituțiunea socială însărcinată cu reprimarea faptelor penale. In România, P.-ul fiecărui tribunal cu o singură secțiune, se compune din un procuror și un substitut. Dacă tribunalul are mai mult de o secțiune, P.-ul se compune din un prim-procuror și atâția procurori câte secții are tribunalul. La curțile de apel avem un procuror general și unul sau doi procurori de secțiune. La curtea de casație este un procuror general și un procuror de secțiune. Numai P.-ele tribunalelor au dreptul de a urmări crimele și delictele, sub privigherea P.-elor curților de apel. P.-ele formează ceea ce se numesce ministeriul public (v. ac.). Capul suprem al ministeriului public e ministrul de justiție. In materie penală, procurorul pune, totdeuna, conclusiuni; în civil, numai când sunt în causă minori sau interdiși. Crimele se judecă de jurați. Oficiul ministeriului public îl ține aici un procuror de curte apelativă și, numai prin delegațiune, un procuror de tribunal. In cas de flagrant delict și de materie criminală, procurorii pot aresta. Toate P.-ele sunt amovibile. [Scriban.]

Parchwitz, oraș în districtul prusian Liegnitz, lângă Kätzbach, 1240 loc. (1890). In 15 Aug. 1760 Friedrich cel Mare învinge aici pe Austriaci sub Laudon (Lupta dela Liegnitz).

Parcival, *(Parsifal),* eroul unei tradițiuni din evul mediu, care purcede probabil dela Celții din Wales sau din Armorica (Bretagne in Francia) și mai târdiu s'a adus în legătură cu tradițiunea despre Graal (v. ac.). Wolfram de Eschenbach a folosit tradițiunea pentru o epopeă, iar Wagner pentru o operă dramatică.

Pardo-Bazan, *Emilia,* scriitoare spaniolă, n. 1857 în Coruna; a scris romane și chestiuni istorico-literare, editează revista lunară poetică »Nuevo Teatro critico«.

Pardon, *(franc.)* iertare, grațiare. P. cere cel învins în resboiu sau cel ce a deranjat, molestat pe cineva.

Pardubitz, capitală de județ în Boemia centrală, lângă vărsarea rîului Chrudimca în Elba, 12,367 loc. (1890). In apropiere herghelia *Kladrub.*

Pareira, *rădăcina* de P., product farmaceutic *(radix Pareirae bravae),* dat de Chondodendron tomentosum Ruiz et Pav., plantă lemnoasă urcătoare din familia Menispermaceе; trăiesce în Peru; rădăcina sa se folosesce contra frigurilor, durerilor de rinichi, calculelor vesicale, mușcăturilor de șerpi; e foarte amară. Se falsifică înlocuind-o cu rădăcini de Cissampelos Pareira L. din Antile.

Parenchym, în zool. țesĕtură moale, apătoasă din diferite organe cum este din ficat, splină, rinichi, etc.

Parenchym, în botan., țesĕtură vegetală formată din celule tot atât de lungi ca late sau aproape așa, cu pereți subțiri și celulosici, înlăuntru lor avênd apă (p. aquifer), amidon (p. amilifer), oleiuri (p. oleifer), grăunți de clorofilă (p. clorofilian) ș. a. Celulele de P. pot avé forme diferite, cubice, rotunde, stelate, ramoase, etc. după aceste forme numindu-se și parenchymul; el mai poate fi omogen sau heterogen, dacă are celule de același fel sau de feluri diferite, etc.

Parenesa, exortațiune, agrăire, cuvêntare sacră adresată poporului creștin ori persoanelor singuratice, cu anumite ocasiuni mai solemne.

Parentalia, la Romanii vechi serbătoarea dilelor morții părinților. Dilele morții se numiau Dies parentales, și atunci mormêntul morților se încununa și deilor li-se aduceau sacrificii, săracilor daruri de milă. Pentru moartea părinților era și o serbătoare anuală, 7 dile înainte de 21 Febr., un fel de serbătoare a tuturor sufletelor și diua de 21 Febr. se chiamă: Feralia (v. ac.), apoi în 22 urmă Caristia.

Parentela, rudenie, ascendenți.

Parenteса, figură de stil, prin care se întrerupe sensul frasei prin altă frasă intermediară. P. e și semn grafic (....) pentru cuvinte sau propositii intercalate în text.

Parergon, *(grec.)* adausuri, accesorii; scriere mai mică.

Paresa, (med.) paralisie (v. ac.) incompletă, slăbiciune motorică.

Paresimi, *Patrudecime, Quadragesimae,* se dice postul Pasoilor.

Păreto, construcțiune de zid sau lemn, servind la închiderea sau divisiunea unui spațiu.

Parfum. Acest cuvênt are două accepțiuni. Exprimă sau odorea aromatică plăcută care se exhală dintr'o substanță oarecare sau din flori, sau desemnează corpul însuși care exhală odoarea. Grecii vechi priveau P.-urile nu numai ca un omagiu datorit deilor, dar âncă ca un semn de presența lor. P.-ul era foarte prețuit și la Romani, dar de sigur că cei mai avidi după dînsul au fost și sûnt Orientalii. Lucrul se și explică: In țerile calde nervii sûnt mai delicați, sensațiile mai vii și oamenii mai predispuși spre voluptate. P.-le Indiei și Arabiei au fost totdeuna cele mai stimate. In composiția lor întră florile cele mai mirositoare și mai aromatice. Astfel sûnt florile de portocale, de trandafir, de iasomie, de thym, lavendulă, etc. Preparația P.-ului este astădi de domeniul industriei mari prin ajutorul alambicului. P.-urile se pot divide în P.-uri de Arabia, de India și de Europa. Unele și altele pot fi simple sau compuse, lichide sau solide. P.-urile au influență asupra organismului și produc o stare de sensație plăcută. S'au vědut adeseori afecțiuni nervoase vindecate prin P.-uri, dar nu mai puțin s'au observat afecțiuni ale aparatului respirator și chiar asfixii avênd P.-ul de causă.

Pârga, *Primitiae,* productele, cereale, poamele și strugurii, cari se coc mai ântâiu; grâul se seceră în P., când e destul de copt spre a fi secerat, deși nu e tare grăunțul. In legea veche primele producte se oferiau ca sacrificiu. La poporul nostru âncă e datina pe unele locuri de a duce ca jertfă la biserică primele producte din caș, poame și struguri (în 6 Aug. st. v. la serbătoarea schimbării la față). [i—m.]

Pârghia, este una din cele 6 mașini simple ale mechanicei. Forma cea mai simplă a P.-ei e o rudiță răzemată într'un punct și supusă acțiunii a două puteri, cari tind să o învîrtă în direcțiuni contrare. Sînt P.-ii cu două brațe și P.-ii cu un braț, după cum punctul de răzemare e între punctele de operațiuni ale puterilor sau afară de ele.

Pârhauț, com. rur., parochie, moșie boierească în căpit. și j. Sucevei în Bucovina, are 1244 loc. (1169 ort.-or., 29 rom.-cat., 3 protest., 43 mos.), 1 școală primară, stațiune de cale ferată.

Pari, (ital.), în comerciu, egal cu prețul nominal fără adaus sau scădĕmênt; o hârtie de valoare (notă de bancă, obligațiune) stă *al P.*, (v. ac.) când cursul, adecă prețul comercial, este egal cu prețul nominal.

Parias, popor în India sudică, cu deosebire în Madras (2·2 mil. loc. 1891); în mod greșit se numesc P. clasele de jos ale poporațiunii Indiei.

Pariațiune, *(lat.)* plată în bani gata, răfuire de datorie; egalitate în moștenire pentru copii din diferite cununii.

Paricid, se numesce omorul comis asupra părinților legitimi, naturali sau adoptivi, ori asupra ori cărui ascendent legitim. P.-ul se pedepsesce în Rom. cu munca silnică pe viață, cea mai grea pedeapsă din cod. pen. român, și nu e nici odată scusabil, adecă pedeapsa nu poate fi redusă, când faptul a fost provocat de loviri sau violențe mari; el însă poate fi justificat, în cas de legitimă apĕrare. In acest din urmă cas, omorîtorul scapă de pedeapsă. Romanii înțelegeau prin P. ori ce omicid. După L. celor XII table, P. era numai omorul tatălui de către fiu. (v. și art. Omor.) [Scriban.]

Paridae, *Pițigoi, Pițiguși,* fam. de paseri din ord. pas. cântărețe. Sînt mici, vioaie, cu cioc lungăreț, vîrful limbei crepat. Sboară repede, dar pe mici întinderi. Trăiesc pe arbori și în tufișe în societăți, însă în timpul clocirii singuratice. Se nutresc cu insecte și materii vegetale. Cele mai însemnate specii sînt: 1) *Pițigoiul (Parus major),* galben-verdiu, capul și gâtul negru cu pete albe, burta galbenă, aripile și coada negre. Lung. 16 cm. Trăiesce în Europa și Asia mică. 2) *Pițigoiul albăstriu (P. coeruleus),* cu pene verdii pe spate, capul, aripile și coada albastre, burta galbenă. Lung. 11 cm. In Europa. 3) *Pițigoiul moțat (P. cristatus),* capul cu pete albe și negre, spatele brun, gușa neagră, burta albă. Lung. 13 cm. In Europa centrală, prin pădurile de conifere. 4) *Pițigoiul de bălți (P. palustris),* spatele brun-ruginiu, crescetul capului negru, grumazul alb cu pete negre, burta albă. Lung. 12 cm. In Europa pe lângă ape, în tufișe, păduri, grădini.

Parietale, (botan.) serie de plante angiosperme, cu mai multe familii: Theacee, Guttifere, Cistacee, Violacee, ș. a., caracterisate prin carpele unite (sincarpice), într'un ovar cu o loje și cu placentele pe păreții ovarului (placentație parietală).

Parima, șir de munți în Venezuela de sud și Guyana britanică, între Orinoco și fluviul Amazonas; vîrfuri mai înalte Duida (2475 m.), Marahuaca (2508 m.).

Parimie, *(grec.)* excerpte din sf. Scriptură a testamentului vechiu ori din epistolele Sf. Apostoli, ce se cetesc la înserat, la oficiul oarelor și la alte funcțiuni sacre.

Parini, *Giuseppe,* (1729—99), poet clasic ital. din secl. XVIII, n. în Bosisio, lângă Milan, din popor; preot, apoi prof. de liter. și eloquență în Milan și în Brera. Renumit prin poema sa satirică: »Il giorno«, în care ridiculisează moravurile aristocrației italiene. A scris și deosebite poesii lirice și studii literare. Opere complete ed. Florența 1860, cu un discurs despre scrierile lui P. de G. Giusti; alta de Salveraglio 1882, Bologna.

Părinte, tată; titlu de onoare dat preoților și călugărilor; *P.-le poporului,* cel ce a făcut mult bine pentru el și grijesce de prosperarea lui; *P.-ii conscriși,* senatori în Roma antică; *P.-ii apostolici.*

Părinți sfinți, în sens mai larg se ḑic toți păstorii și învĕțătorii primi ai bisericei (între cari și Sf. Apostoli). In sens mai strins sf. P. numim pe acei scriitori bisericesci, cari se disting: a) prin vechime, b) sciință (ortodoxă), c) sfințenia vieții și d) cari au fost onorați de către biserică cu acest nume. Ceilalți scriitori din secolii primi, cum au fost Tertulian, Origine, Lactantiu, Eusebiu din Cesarea, Teodoret, etc., deși au fost bărbați foarte erudiți, totuși nu se numeră între sfinții P., ci numai între scriitorii bisericesci. Unii socotesc epoca P.-lor sf. de apus până la papa Gregoriu M. († 604), iar în Orient până la Sf. Ioan Damascen († 754), alții însă până în secl. XII, numerând pe Sf. Bernard ca ultimul sf. P. Acelor sf. P., cari au excelat prin sciință și zel apostolic li-s'a dat numirea de doctori ai bisericei. De doctori ai bisericei sînt declarați: în biserica grecă Sf. Atanasiu, Vasiliu M., Gregoriu Naz., I. Chrisostom, Ciril Ales., și Sf. Ioan Damascenul; iar în biserica latină: Sf. Ambrosiu, Augustin, Ieronim, Leo I papa, Gregoriu M. papa. (Cf. Alzog, Grundriss der Patrologie, ed. 4, Freiburg 1888.) [Dr. Is. Marcu.]

Paris, (mitol.) numit și *Alexandros,* fiul lui Priamos (regele Troiei) și al Hekabei. Mama sa visase, că a născut un tăciune, ce a aprins Troia. Priamos avênd frică, că visul se va împlini, a dat pe P. unui păstor, ca să-l expună pe muntele Ida, o ursoaică a lăptat pruncul, din care causă păstorul a numit pe prunc P. și l-a crescut. Eris (sfada) cu ocasiunea unui ospĕț, unde erau de față Hera, Aphrodithe și Athene, a aruncat un mĕr de aur cu inscripțiunea »Celei mai frumoase«. Ḑinele au rugat pe P. să facă judecată și P. a dat mĕrul de aur Aphrodithei (Venus), care apoi l-a ajutat să răpească pe Helena cea frumoasă, soția lui Menelaus. Această răpire a dat ansă la începerea resboiului în contra Troiei (v. ac.). Troia s'a aprins și a fost cucerită de către Elini, și astfel visul Hekabei s'a împlinit. [Atm.]

Paris L., (botan.) gen din fam. Liliaceae, trib. Medeoleae, cuprinde plante erbacee perene, are vr'o 3 sau 4 specii bine distincte, distribuite prin Europa și prin Asia temperată sau montană. In părțile noastre cresce prin locurile umbroase din pădurile montane și subalpine Paris quadrifolia L. cunoscută poporului nostru sub numirile de: Bobiță, Bobița lupului, Dalac, Răsfug, etc. [Z. C. P.]

Paris, (lat. *Lutetia Parisiorum),* capitala Franciei, situată lângă Seina în forma unui cerc marcat prin un șir de coline (Montmartre 128 m., Belle-

ville 101 m.); periferia orașului are 34·5 km., arealul 78 km²., diametrul cel mai mare, dela nord-est spre sud-vest, e de 11·8 km.; are 2.536,834 loc. (1896). P. e tăiat de Seina în două părți, în centrul orașului, pe o insulă a Seinei, e Cité, vechiul simbure al P.-lui, de aci se lărgesce orașul în 3 zone concentrice marcate prin: 1) bulevardele interioare, făcute 1670 de Ludovic XIV pe locul vechilor fortificațiuni; 2) bulevardele exterioare (barriere) și 3) bastioanele și șanțurile (Enceinte, care cuprinde multe orașe și sate de odinioară, ca Belleville, Batignolles-Monceaux, Passy, La Villette, La Chapelle, Montmartre, Gentilly, Bercy, Auteuil). Intinderea P.-lui până la Enceinte, și cea mai mare desvoltare și înfrumsețare a lui s'a întêmplat sub Napoleon III. Orașul e împărțit în 20 arrondissemente cu câte 4 quartiere; cu toate acestea se mai susțin în us unele numiri vechi ale suburbiilor, ca s. e. Faubourg St.-Germain, Quartier latin, Faubourg St.-Honoré (reședința financiarilor și diplomației exter.), St.-Antoine (locuința lucrătorilor).

Stradele P.-lui au în total lungime de 964 km. Artera principală a orașului o formează cele 73 bulevarde (lungi de 64 km., late de 28·34 km. cu alee duple și triple, cu palate splendide, cafenele, restaurante, vitrine ce îți iau ochii), ca Boulevard Montmartre, Bonne Nouvelle, Poissonnière (cu comerciul de lux), Boulevard des Italiens, B. des Capucins, B. du Temple, B. Sébastopol, B. Malesherbes, B. Péreire, etc. Alte strade mai însemnate: Avenue de Vincennes, Rue Montmartre, Rue Rivoli, Avenue des Champs-Elysées, Rue St.-Honoré, Rue Richelieu, Avenue Victoria, Rue St.-Denis, Avenue de l'Opéra, Rue du 4 Septembre, Avenue de la République.

Piețe, grădini publice sûnt 136, între cari: Place de la Concorde înaintea grădinei Tuilleriilor (locul de executare al lui Ludovic XVI, obeliscul dela Luxor de 23 m. înalt, 8 statue colosale ale orașelor franc.), Piața Caroussell, Place Vendôme (cu columna lui Napoleon, de 44 m. înaltă), Place des Victoires (cu statua equestră a lui Ludovic XIV), Place des Vosges (cu statua equestră a lui Ludovic XIII), piața Grève (mai nainte loc de execuțiune), piața Bastille (columna Iulie de 50 m. înaltă), Place du Châtelet, Pl. Sulpice, Pl. du Trône, Pl. du Palais-Royal, Pl. de l'Arc de l'Etoile (centrul a 12 bulevarde și strade), câmpurile Elysee (v. ac.) (locul de preumblare al lumii elegante), pădurea Boulogne și Vincennes, câmpul lui Marte (cu turnul lui Eiffel înalt de 300 m.), grădinile dela Palais-Royal și Palais-Luxembourg, Jardin des Plantes (grădina botanică cu museu zoologic, parcul dela Monceaux, 46 cheuri.

Poduri sûnt 28, între cari: Pont d'Austerlitz, Pont St.-Louis (dela 1862), Pont St.-Michel (rezidit 1857), Pont d'Arcole sau de l'Hôtel de Ville (dela 1855 de fier), Pont Neuf, cel mai renumit, 229 m. lung, 23 m. lat (zidit 1578—1604 pe 12 arcuri), Pont des Arts, Pont Royal, Pont de Solferino (zidit 1859), Pont de la Concorde (zidit 1787—90), Pont des Invalides (dela 1855 de piatră), Pont de l'Alma (dela 1855), Pont de Jéna (zidit 1806—13) ș. a.

Palate: Tuileriile pe piața Caroussell (zidire începută la 1564, 346 m. lungă cu 2 etage, 5 paviloane, un arc triumfal ca poartă și grădină frumoasă, 1871 ars de comuniști, 1883 demolat); Louvre, zidit de Francisc I. cu grandioase colecțiuni de artă și antichități (10 sale sculpturi antice, între cari și Venus din Milo, 12 sale lucrări de artă mai noue, apoi antichități egiptene, etrusce, assiriene, americane, pinacotecă, desemnuri, museu etnografic, etc.); Palais-Royal, zidit 1629, 1871 ars, în timpul mai nou restaurat, reședința consiliului comunal; Palais de l'Elysée, zidit 1718, locuința președintelui republicei; Palais Luxembourg, zidit 1612—20, reședința senatului, cu museu al artiștilor francezi în viață; Palais Bourbon sau Palais du corps législatif, zidit 1722; Hôtel de Ville sau casa orașului, zidit 1533—1628, 1871 ars, apoi rezidit și terminat 1884; Palatul justiției; Palatul industriei, zidit pentru expoziția dela 1855; Hôtel des Invalides, zidit 1671—74, cu 3600 locuitori, cu »domul Invalidilor«, unde se află osemintele lui Napoleon I; Palatul legiunii de onoare; Palais de l'Observatoire: observatoriu astronomic zidit 1667—72; Palais de l'Institut; Archiva, monetăria, banca (zidită 1620), bursa (zidită 1808—27 în stil antic); palatul Trocadéro, zidit pentru expoziția dela 1878; bazarul cu 300 localuri de vêndare; halele centrale zidite 1851 până 1853 cu 3200 despărțeminte pentru legume, pesci, hoare, etc.; abatorii mari.

Biserici sûnt în P. vr'o 115, între cari: catedrala Notre Dame pe iusula Cité, în stil gotic, fundată la 1163, cu 5 năi, 2 turnuri de 68 m. înalte; Sainte-Chapelle, gotică dela 1242; St.-Germain des Prés din secl. XI—XII; Panthéon sau bis. Genoveva, zidită 1764, cu columne corintice și cupolă de 83 m. înaltă, în criptele ei zac osemintele bărbaților celebri; bis. St.-Sulpice, Madeleine, etc.

Teatre sûnt 44 în P., între cari: noua Opera mare (1861—1875); Théâtre lyrique (1862), Théâtre-Français, Opera mică (arsă 1887), Opera italiană, Odéon; apoi: Vaudeville, Variétés, Gymnase dramatique, Théâtre de la Gaîté, Ambigu comique, Théâtre du Palais-Royal, Bouffes parisiennes, Folies Bergères, etc.; mai sûnt 4 case mari de concert, 9 panorame, Théâtre Séraphin (teatru de păpuși), etc., 6 circuri, 45 casarme, 15 spitale mari publice (Hôtel-Dieu, Piété, Charité, etc.), 8 spitale speciale și 5 spitale de copii, casă de sănătate, asile, etc.

Instituțiuni culturale: Institutul de Francia, areopagul sciințelor în Francia, consistă din 5 academii independente cu 225 membri; facultățile de teologie protestantă, de drept, medicină, matem. și sciințele natur., de filos. și istorie (ambele reunite în Sorbonne), dela 1896 poartă laolaltă numirea de Universitate, cu 11,755 studenți; Collège de France (dela 1529); Collège des hautes études; École des chartes; École normale; universitate liberă catolică (dela 1875); școala militară St.-Cyr, fundată 1751; conservatoriul de musică (concerte renumite); școala centrală de arte și manufacturi; școala de arte frumoase și cea de arte decorative; Conservatoire des arts et métiers (pentru industriași); politechnic, școala de montanistică, 3 școale comerciale superioare, institute de surdomuți și de orbi, etc.; 11 licee, 12 școale industriale, numeroase institute private pentru învêțământul

superior; 1239 școale poporale, între cari 386 publice; biblioteca cea mare (3 milioane volume și 100,000 manuscripte), biblioteca Mazarin (200,000 volume), biblioteca arsenalului, St.-Geneviève, a Sorbonnei, etc.; numeroase musee, între cari 17 în Louvre, colecțiunile din Palais Luxembourg, din Hôtel Cluny, din Hôtel Carnavalet, etc.

Industrie, comerciu, comunicațiune, etc. In privința industriei și comerciului P. e primul oraș al Franciei; specialități parisiene sûnt așanumiții articli de P., articli de modă, jucării, mĕrunțișuri de tot felul, excelente obiecte de bronz și articli de lux. Renumite sûnt mănușile fine, mărgelele de aur, florile artificiale, instrumentele musicale, ghetele fine și pieile de lac fine de P.; P. ocupă primul loc în fabricațiunea de oroloage în Francia; industria P.-lui dă șaluri, covoare, gobelin, lânării ușoare, bumbăcării. In 1894 s'a exportat din P. marfă în valoare de preste 350 mil. cor. și s'a importat (pene de lux, țesĕturi, piei, hârtie, cărți, vin, etc.) în valoare de 250 mil. cor. In P. sûnt 26 bănci pe acții, între cari banca de Francia (fundată 1803 cu capital de 185 milioane cor.). Navigația pe Seina și canale e foarte vie (se transportă anual 8 milioane tone marfă). P. e centrul rețelei căilor ferate franceze; mare rețea de omnibuse, tramcare, navigație pe Seina; cale ferată orășenească în construcție. Cimiterii renumite: Pére Lachaise (pe Mont Louis la est), cel de pe Montmartre și Montparnasse. Apa de beut se câștigă prin 3 apaducte mari. Canalisație. In fruntea administrației stă prefectul departamentului Seina, consiliul comunal are 8 membri, P. are 20 primari (maires) cu câte 2 ajutori, 6800 polițiști și 6000 oameni garda orașului. Budgetul la 1896 avea la venite ca și la cheltuieli suma de 336·75 mil. franci.

Fortificarea P.-lui la 1870 consta dintr'un val (Enciente) cu șanț afund de 6 m. și lat de 15 m. și 16 forturi detașate, cu 13 redute. Dela 1874 s'a mai făcut o a treia linie de apĕrare constând din 18 forturi și 27 redute; înlăuntrul acesteia sûnt 3 tabere întărite (la St.-Denis, între Marne și Seine și la Versailles).

Istoria. Pe timpul lui Caesar P. purta numele Lutetia și era un oraș al poporului gallic al Parisiilor, de ací Romanii i-au dat numele Lutetia Parisiorum. Ajungênd sub Romani, aceștia au așezat aci un castru stabil, au ridicat un palat imperial și P. deveni un însemnat oraș comercial. Mai târdiu P. fù reședința Merovingilor, în urmă a Capetingilor. Prin industria sa și prin influența universității sale, în secl. XIII P. devine unul din cele mai însemnate orașe ale Europei, avênd la 150,000 loc. Din secl. XVIII încoace P. jucà rolul principal în toate fasele prin cari a trecut Francia, mai ales începênd cu marea revoluțiune dela 1789, și ea opera parisienilor, când populația P.-lui organisată și înarmată ca gardă națională in frunte cu consiliul municipal exercită o influență decisivă asupra adunării naționale și a conventului și prin asaltul Bastillei (14 Iulie 1789) și al Tuileriilor (10 Aug. 1792) pregătí căderea regatului. 31 Martie 1814, după resistență de două dile, prima capitulare a P.-lui, care avù de urmare abdicarea lui Napoleon I și 30 Maiu 1814 prima pace dela P.; 7 Iulie 1815 a doua întrare în P. a aliaților, căreia urmà 20 Nov. 1815 a doua pace dela P. Revoluția din Iulie 1830 și cea din Febr. 1848 se porní mai ales din partea muncitorilor locuitori în suburbiile resăritene. Pacea de P. din 30 Martie 1856 puse capĕt resboiului oriental; 28 Ian. 1871 după lupte desperate și îndelungate, silit prin lipsa de alimente, P.-ul capitulà în fața Germanilor; 18 Martie 1871 revoluția comuniștilor, suprimată abia la 29 Maiu aceluiaș an. In anii 1855, 1867, 1878, 1889 și 1900 s'au aranjat în P. expositiuni universale. Cf. Joanne, Paris, Geogr., administration, etc. (1898); Annuaire statistique de la ville de P.; Histoire générale de la ville de P. (1874—94, 31 vol. oficială), etc.

Tratatul de Paris se numesce convențiunea încheiată la congresul european, întrunit în P. la 30 Martie 1856 (v. Congres).

Paris, ***Gaston,*** distins romanist francez, dela 1872 prof. la »Collège de France« din Paris, 1876 membru al Acad. franc.; n. 1839. P. e un cunoscĕtor al limbei rom. și sub direcțiunea sa se publică »Romania« importanta revistă de filologie romanică.

Paritate, egalitate numerică între obiecte de acelaș fel.

Pariu, *(franc.)* rămășag, prinsoare.

Parlament, în Anglia din secl. XIII adunarea baronilor țerei și a prelaților; dela 1343 întregit cu representanții orașelor și comitatelor și împărțit în două camere: house of peers și house of commons (senat și cameră); la 1707 împreunat cu P. Scoției, iar 1808 cu al Irlandei, și numit de aici încolo Imperial parliament. In Francia s'a dat numirea P. curții pairilor, transformată într'un tribunal superior (desființat la 1790). Astădi se înțeleg sub P. corpurile legiuitoare ale unei țeri (v. Legislațiune).

Parlamentar, ce privesce corpurile legiuitoare; ce corespunde demnității unei corporațiuni representative sau usurilor unui parlament.

Regim P. sau sistem P., sistem de guvernare representativ (v. ac.), la care guvernează nu monarchul sau presidentul, ci parlamentul, și astfel regentul își ia ministri din majoritatea representanței naționale.

Parlamentarism, sistem de guvernare, la care parlamentul are influența preponderantă și se pot susțíné numai guverne sprijinite de majoritatea parlamentului.

Parlamentar, sol (de comun oficier) trimis inimicului în timp de resboiu cu comunicate sau propuneri de pace, armistițiu, etc. Semnul de recunoascere al P.-lui este un drapel alb. După normele dreptului internațional P. este imun.

Parlando sau *Parlante, (ital.)* vorbind, expresiune raportându-se în musică la o arie sau la un recitativ, cu intonațiuni ușoare, naturale, fiind oarecum ca o declamațiune notată. A fost unul din factorii cei mai reușiți ai operei bufe italiene. [T. C.]

Parma, un mic scut al Tracilor și Geto-Dacilor, cu care se apĕrau în toate părțile învîrtindu-l repede în jurul lor.

Parma, fost ducat în Italia până la 1860, compus din ducatele P. și Piacenza și din principatul Guastalla, 6158 km². P. actuală e provincie în Emilia, 3238 km²., cu 274,210 loc. (1897); ***capitala*** *P.* are 53,421 loc. (1897); catedrală zidită 1059—74 în stil lombardo-roman,

citadelă, palat regal, Palazzo della Pilotta cu colecțiuni de artă, bibliotecă și teatrul Farnese; tipografia Bodoni (cărți în preste 200 limbi); universitate întemeiată la 1512, academie de arte; residență episcopească; industrie de mătasă, usine de fier, fabrici de ghete, etc. P. e de origine celtică, 183 a. Chr. devine provincie romană sub numele Iulia Augusta. In secl. XVI ajunse la Milano dimpreună cu Piacenza, 1511 la statul papal, 1545 papa Paul III le făcù ducate pentru fiul sĕu natural Pietro Luigi Farnese, a cărui semênță se stinge la 1731, P. ajunse în posesiunea infantului Don Carlos, care o cedează lui Carol VI. In pacea dela Aachen (1648) P. fù dată infantului Don Filip, 1805 fù incorporată imperiului francez, 1815 toate trei ducatele ajunseră în posesiunea archiducesei Maria Luisa, soția lui Napoleon, 1847 în a lui Carol II, duce de Lucca, a cărui familie a domnit până la 1859, când a trebuit să fugă, și 18 Martie 1860 P. se uni cu regatul Italiei.

Parmelia Ach., (botan.) gen de Licheni, familia Parmeliacee, cu thal foliaceu și apotecii vîrite în thal. Speciile sale trăiesc pe arbori (Polivacea L., P. caperata DC.) sau pe stânci, pietre (P. saxatilis Ach.).

Parmenides, filosof grec din școala veche eleatică, originar din Elea, n. pe la 518 a. Chr. Doctrina sa în care continuă și caută a pune în sistem învĕțăturile lui Xenofanes, o depuse în unica sa operă intitulată »Despre natură« compusă în versuri hexametrice și din care se află însemnate fragmente, adunate de Karsten, în »Philosophorum graecorum reliquae«, 1835.

Parmenion, general macedonean în serviciul regelui Filip și al lui Alexandru cel Mare. Ajutorul sĕu fù prețios pentru câștigarea luptelor dela Granic și Iisus, lui i-se datoresce cucerirea Damascului și Syriei. Parmenion este una dintre cele mai simpatice și însemnate figuri din istoria Macedoniei. El este asasinat din ordinul lui Alexandru, bănuindu-i-se credința către tron.

Parmesan, brânză italiană, fabricată din laptele vitelor ținute numai la pășune. Depositul principal al acestei brânze a fost mai înainte Parma.

Parnahyba, rîu de 1040 km. lung în Brasilia (America), se varsă în Oceanul Atlantic.

Parnassiens, școală literară în Francia, care a urmat școalei romantice a lui V. Hugo. Parnassienii (astfel numiți după prima colecție de poesii: »Parnasse française«) profesau impersonalitatea în poesie, contrar poesiei subiective a predecesorilor lor. Capul acestei școale e Leconte de Lisle, care se distinge prin o perfecție de formă ne mai pomenită până atunci.

Parnasses, *(Parnas),* munte în Fokis (Grecia), în antichitate consacrat lui Apollon și muselor, 2459 m.; la poalele-i sudice se afla oracolul dela Delfi și isvoarele castaline.

Parnell, *Charles Stewart,* agitator irlandez, n. 1846, 1875 ca membru în parlament se alipi de partidul Homerulerilor deși era protestant, fundă în 1879 Liga țerii, 1880 conducĕtorul opositiunii irlandeze în parlament, 1881—82 închis, 1890 fù părăsit de cea mai mare parte a partisanilor sĕi în urma procesului de divorț intentat de amanta lui soției sale d-na O'Shea. † 6 Oct. 1891 în Brighton. P. a lucrat din toate puterile ca să facă pe opoziția irlandeză
pusă în bună parte de partisani de ai fe
mului) să între în legalitate, ceea ce i-a și
Astfel prin luptele angajate în parlament
autonomia Irlandei, opoziția irlandeză a adu
mai mari servicii acestei țeri decât pa
fenianismului, cari reușiseră să ridice îm
principiilor pentru cari luptau până și
mai moderați Englezi.

Parny, *Evariste Désiré Desforges,*
de, (1753—1814), poet francez epicurian
apreciat altădată de către cei mai mari s
francezi; astăḑi uitat. Les déguisements de
și Poésies érotiques, sûnt principalele sale

Paroch, *(grec.)* preotul unei anumite
nități bis., unde cu dreptul primit dela ar
poate să săvîrșească toate funcțiunile sacr
țesci și de guvernare. *Parochia,* comunita
științească, instituită și supusă păstoririi și
dicțiunii unui preot.

Parodia, o specie de poesie satirică.
tează o operă literară serioasă și o întoa
ridicul, dându-i un ton eroi-comic sau
(v. ac.). In primul cas se ḑice P. în înțe
strins, s. e. Batrachomiomachia (v.
al doilea se ḑice Travestie, s. e. Ene
Virgiliu, imitată în limba franc. de Scaron
mai numeroase P. sûnt de drame și ope

Parodos, cele două intrări de frunte în
antic, prin cari întra publicul și corul;
și-au luat mai târḑiu numele și cântăril
știlor teatrului.

Parola, lozincă, cuvênt de recunoascere
sebire la sentinelele militare. *P. de onoare,*
vêntul de onoare, o afirmațiune făcută cu

Paronim, vorbă ce seamĕnă cu alta după
sau origine, dar nu și după înțeles, s.
tusiune și confusiune.

Paronomasa, întrebuințare de vorbe,
după formă și diferite după sens, în
ḑicere.

Paronomasia, figură de cuvinte, ce adau
omite o literă, s. e. din Pavel-Avel, ș.

Paronychia, (med.) inflamație de unghi

Paropamisos, nume vechiu al munțilo
ducuș (v. ac.), în urmă al continuării sp
a acelor munți.

Paros, insulă grec. în Marea Egeică, 16
cu 7928 loc. (1889), în antichitate re
pentru marmora sa albă și fină; capitala
Parikia are 2338 loc.

Paroscop, sin. *baroscop,* (v. ac.) sau
metru (v. ac.). Sub P. se mai înțelege
de sticlă de 15 cm. lung și de 2 cm. la
care se află salpetru, salmiac și camfor,
în spirt. Dacă temperatura se recesce,
trul tubului se arată cristali, ca nisce f
neauă, iar dacă temperatura cresce di
cristalii se solvesc și dispar. Din arăta
dispariținnea cristalelor nu se poate f
ducțiune la schimbarea timpului, după
crede omul la prima privire.

Parotis, *Parotida,* (astfel numită di
vecinătății conductului auditif extern),
voluminoasă dintre glandele salivare,
desvoaltă pe traectul tubului digestiv și v
cavitatea lui lichide speciale, destinate
borarea substanțelor alimentare. P. este
înapoia ramurei ascendente a maxilarulu

rior, într'o excavaţie profundă, loja parotidiană. Faţa externă este acoperită de pielea corpului, extremitatea superioară acopere articulaţia maxilarului inferior şi este aşezată înaintea porţunii inferioare cartilaginoase şi osoase a conductului auditif extern. P. este tipul glandelor în formă de ciorchină, formând masse glandulare dispuse în jurul ramificaţiunilor canalului central.

Parotita, inflamaţia glandei parotide (parotis). Se presintă sub două forme: 1) P. epidemică, in care conductul excretor este inflamat, pe când ţesutul glandei nu ia parte decât în mod secundar. Adeseori ea este însoţită de orchită sau mastită. 2) P. metastatică, probabil o localisaţiune a virusului specific al boalei (scarlatina, febra tifoidă), care produce inflamaţia celulelor glandei şi poate conduce la supuraţie, în oposiţie cu epidemică, care nu supurează decât foarte rareori.

Paroxitonon, *(grec.)* cuvênt ce primesce tonul (accentul) pe silaba penultimă.

Paroxysm, mersul crescênd sub formă de accese al unor simptoame unei boale: P. durerii; perioada cea mai acută a unei stări morbide: P. febrei, sau chiar al unei boale determinate, ţinênd cont de toate simptoamele sale: P. pneumoniei.

Parrhasius, unul dintre cei mai de renume pictori ai Greciei antice, fiul lui Evenor din Efes; a trăit în epoca lui Perikles şi era mare rival al lui Zeuxis. Zugrăvia tablouri cu multă viaţă şi artă.

Parry, *Sir William Eduard,* explorator engl., n. 1790 în Bath, însoţi mai ântâi (1818) pe Ross în expediţiunea sa; întreprinse 1819—27 încă alte patru expediţiuni spre pol, descoperind in prima sa expediţiune calea Barrow şi canalul Wellington, † 1855 în Bad Ems. Scr.: »Four voyages to the North Pole« (1833, 4 vol.); »Memoir« 1857.

Parry, grupă de insule în America arctică spre nord dela calea Banc şi Golful Melville; cele mai mari sûnt: Cornwallis, Bathurst, Melville şi Prinz Patrick.

Pârscov, com. rur. în România, j. Buzĕu, compusă din cât. Bădila, Lunca frumoasă şi P. cu subdivisiile sale, avênd 3400 loc. (Dicţ. geogr. 1892), 4 biserici şi 1 şcoală. Biserica frumoasă din cât. P. s'a rezidit de episcopul Chesarie la 1844.

Parsifal, v. Parcival.

Parsii, aderenţii religiunei lui Zoroastru (v. ac. şi art. Parsism).

Parsimonia, cruţare, buna economisire, e o virtute, care ţine mijlocul între risipirea de averi şi avariţie (v. ac.).

Parsism, înseamnă preste tot religiunea şi cultura Persilor, iară îndeosebi religiunea poparelor iranice, care religiune îşi mărturisesce de fundator pe Zoroastru. P. admite două principii (dualismul), unul bun, care e ḑeul suprem Ahura-mazda (domn înţelept) sau Ormuzd, care e fiinţa spirituală, locuiesce în cerîul cel mai de sus, are toate însuşirile bune, e creatorul şi susţinĕtorul lumei; al doilea e principiul cel rĕu angro-maynin (spiritul distrugĕtor, omorîtor) numit după Greci Ahriman, care se opune lui Ormuzd, deşi îi este inferior cu respect la sciinţă şi putere, el locuiesce în infern şi e causatorul pĕcatului, al morţii şi al tuturor relelor. Amêndouĕ principiile au sub sine câte o ierarchie de spirite ajutătoare, cari se luptă între sine; lupta durează 3 perioade de câte 3000 de ani şi se va termina cu căderea lui Ahriman.

Pars pro toto, un trop în stilistică numit *sinecrocă,* când întrebuinţăm partea pentru întreg.

Partant pour la Syrie, cântec frc., în favoare la apariţiunea sa (1810); devine imn naţional în timpul imperiului al doilea.

Părtaş, asociat la vr'o întreprindere sau acţiune, împărţind resultatul material, respective purtând consequenţele morale dimpreună cu asociatul sĕu.

Partea legitimă, se numesce acea porţiune din averea unei persoane ce nu poate fi înstrăinată, fiind-că au drept la dînsa descendenţii în infinit şi ascendenţii numai din prima linie: tatăl şi mama. Astfel art. 841 c. civ. român ḑice, că liberalităţile făcute prin acte între vii sau prin testament nu pot trece preste $^1/_2$ averii dispunătorului, dacă la moartea lui lasă un copil legitim; preste $^1/_3$, dacă lasă doi copii; preste $^1/_4$, dacă lasă trei sau mai mulţi. De asemenea art. 843 spune, că liberalităţile prin acte între vii sau prin testament nu pot trece preste $^1/_2$ dacă, în lipsă de copii, defunctul lasă tată şi mamă; iar dacă rĕmâne numai unul din părinţi, porţiunea sa e o treime din succesiune (art. 673 civ.). Această parte din avere, pe care defunctul nu o poate înstrăina, se numesce P. l. sau *reservă;* iar cealaltă parte, *porţiunea disponibilă.* Dacă cu donaţiunile şi legatele sale defunctul a atacat şi partea legitimă, moştenitorii reservatari (tatăl, mama şi descendenţii defunctului) pot ataca, prin acţiunea în reducţiune, actele ce le ating reserva. (v. şi Portio legitima.) [Scriban.]

Parte civilă, se numesce persoana vătĕmată de o crimă sau delict şi care cere repararea prejudiţiului suferit. Cel vătĕmat poate cere daune sau chiar cu ocasiunea judecării procesului penal sau separat, prin o acţiune făcută înaintea instanţei competente. In acest din urmă cas, procesul pentru daune nu se va judeca decât dacă s'a terminat cel penal. *A se constitui P. c.* înseamnă ca, cu ocasiunea judecării unui fapt penal, să se ceară a fi despăgubit de prejudiţiul adus prin acel fapt. [Scriban.]

Partenie, *episcop,* n. la 1847 în Clinceni, jud. Ilfov, Rom. La 1868, terminând seminariul superior, s'a căsătorit şi apoi fù hirotonit diacon pentru biserica Mihaiu-Vodă din Bucuresci. Rîvna lui de studiu însă nu l-a lăsat mulţămit cu succesele dobândite până acum. El se înscrise deja în 1870 la facultatea de teologie din Bucuresci, şi dobândind prin concurs o bursă pentru continuarea studiilor la universitatea din Atena, se întoarse de acolo ca licenţiat în teologie la 1877. După ce se călugări, plecà la Lipsca cu gradul de protosincel ca superiorul capelei române de acolo, dar tot cu scopul de a-şi continua studiile. La 1880 fù transferat la capela din Paris. Astfel bine pregătit pentru cariera superioară, se alese archiereu cu titlul de Băcănan la 1885 şi deja cu un an mai târḑiu episcop al eparchiei dificile a Dunărei de jos. 8/21 Febr. ales mitropolit al Moldovei. (Alman. cultelor pe 1893, p. 17.)

Parter, 1) încăperile unei case, cari zac la nivelul solului; 2) partea grădinei plantată cu plante ornamentale scunde; 3) partea salei de teatru în spatele orchestrei și sub nivelul scenei.

Părteștii, *Solonețul de jos,* com. rur. cu cát. Bucovĕțul și Strigoaia, parochie, are 2753 loc. (2628 ort.-or., 94 rom.-cat. și uniați, 6 protest., 25 mos.), 1 școală primară, stațiune de cale fer. *P. de sus,* com. rur. cu cát. Dealul Cojocului, parochie dimpreună cu tîrgul Căcica și cu Solonețul nou, are ca com. 1268 loc. (1194 ort.-or., 56 rom.-cat. și uniați, 18 mos.), 1 școală primară. Ambele sate sûnt moșii mănăstiresci în căpit. Gurei Homorului și jud. Solcii în Bucovina. [Dr. I. G. Sbiera.]

Parthenogenesa, desvoltarea unui ou fără de a fi fost fructificat. Se ivesce atât la unele plante cât și mai ales la unele animale mai inferior organisate, cu deosebire la unele insecte, crustacee inferioare, etc.

Parthenon, templul Minervei la Athena, ridicat de Perikles prin architecții Iktinos și Kallikrates și decorat prin sculptorul Phidias. E una dintre cele mai clasice clădiri ale architecturei antice, și până în present servesce de cel mai pompos model de architectură în stilul doric.

Parthenope, vechiu nume poetic al Neapolei. *Republica Parthenopei,* stat făcut de republica franceză la 23 Ian. 1799 din regatul neapolitan, a sustat numai până la 21 Iunie aceluiaș an.

Parthia, ținut la nordul Iranului (Asia). *Parthii (Parții)* erau soldați viteji și arcași iscusiți, 256 a. Chr. au format sub Arsakiḑi (v. ac.) un stat propriu, care cuprindea în sine toate țerile situate între Indus și Eufrat și între Lacul Caspic și Marea Indică. P. era mărginită spre vest de Media, spre nord de Hyrcania, spre resărit de Ariana și Margiana, spre sud de pustiile Caramaniei cu capitala *Hekatompylos.* Era pustie și fără rîuri, producea cai vestiți, și Parții au fost cei mai vestiți călăreți în antichitate. Ei erau de origine turanică, popor nomad. Adoptaseră limba popoarelor arice supuse, fuseseră supuși Asirienilor, apoi Meḑilor și Persilor. După moartea lui Alexandru cel Mare supuși Seleuciḑilor, se despărțiră (256) de ei sub un rege *Arsakes I,* care întinse stăpânirea sa până la rîul Indus și până la Caspica. Fratele sĕu *Arsakes II,* apoi *Tiridates, Arsakes III, Artabanos I, Arsakes IV, Arsakes V, Phraates I, Arsakes VI* au susținut lupte cu regii Siriei și și-au păstrat independența. *Mithridates I* (175—136) ridică statul partic la mare însemnătate prin cucerirea mai a întreg Iranului. Fiul sĕu *Arsakes VII,* apoi *Phraates II, Arsakes VIII, Artabanos II, Arsakes IX, Mithridates II* suștin lupte cu Sirienii și cu popoare barbare turcesci. Sub *Arsakes X* și *Arsakes XI* isbucnesc certe interne, cari permit ridicarea Armeniei și a Pontului. *Orodes I* luà tronul pe la 60 a. Chr. și distruse armata romană sub Crassus la *Carrae* (53). O nouă victorie câștigară Parții la 36 contra lui Antonius sub *Phraates IV.* Regii următori domniră fără glorie, ridicați sau alungați de partide susținute de Romani. *Chosroes I* fù detronat de Traian. Avidius Cassius dărîmà Seleucia și pătrunse în Ctesiphon. Septimius Severus îi învinse din nou și cucerì Ctesiphon. In a. 217 d. Chr. Romanii susținură ultima luptă cu Parții, căci statul lor fù desființat (226) de Perș sub Artaxerxe I distruseră în 3 lupte p Parților și înființară statul neo-persan (2

Parțial, părtinitor; numai o parte.

Particele, numite și mărgăritare, bucăți în formă de triunghiu din pânile oferi aduse de către credincioși spre celebrar sacrificiu eucharistic.

Particula, părțile invariabile ale vorbi

Particular, înseamnă: a) în general tot ce aparține numai unei părți din un într este propriu, ce este separat, deosebit s servat. b) In logică se numesc P.-e în s nare cu cele universale, acele judecăți, î întreaga sferă predicatului se rapoartă la o parte din sfera subiectului, cum e judecata: unii oameni sûnt învĕțați. c) mai întrebuințează și pentru a denota soană privată și singulară. [

Partide *politice,* grupări politice ce na varietatea ideilor asupra organisațiunii s asupra sistemelor de guvernament și asupr ritului acelora cari guvernează. In linia mari se deosebesc *P. conservatoare* (v cari găsesc că organisațiunea politică di moment dat este destul de nimerită, și *berale* (v. ac.), cari vorbind în numele unu gres continuu, voiesc să schimbe situaț P. cons. represintă resistența, P. liberal miș Duse la extremă, P. cons. produc *P. absol* iar P. lib. pe cele *radicale.* P. politice, merite acest nume, trebue să aibă o o r g s a ț i u n e (șef, organ) și să represinte un p c i p i u, să aibă un scop, iar pentru a lupta, au trebuință de d i s c i p l i n ă. (Cf. Dissescu, Curs de drept public român, resci 1890).

Partisan, aderentul unui partid, al une soane sau doctrine.

Partit, (botan.) se numesce limbul fr când are marginile adânc incisate, incis mergênd până la mijlocul și basa lui, s. frunza de cânepă.

Partițiune, a) în *logică:* operațiune me înrudită cu divisiunea. P. desface un într părțile sale constitutive sau întregitoare î derea scopului, ca prin aceasta să fie cu în toate părțile sale. b) în *retorică,* P. s scop a arăta gândirile particulare cuprinse temă stilistică și cari apoi vin a fi desv confirmate și argumentate după succesiun găturii logice. [

Partitura, *(Partițiune),* în m u s i c ă nerea pe o serie de portative suprapuse feritelor partide vocale sau instrumenta concură la formarea unei composițiuni polif astfel ca ochiul să poată cuprinde simul toate sunetele cari formează diferitele ac ale acelei composițiuni. Putem avé astfel *de orchestră, P. corală,* ș. a. Tot nume P. se dă încă reducțiunilor făcute pentru de ordinar după P. mare de orchestră a opere, oratoriu sau altă composițiune de durată. In fine nume de P. îl dau acordorii de 12 quinte temperate, cu ajutorul că reușesc a acorda instrumentele de claviatu [T.

Partoș, este una din cele mai vechi măn în Timișana. Astăḑi există numai ruinele a

monument creştinesc. Infiinţarea mănăstirei se presupune în secl. XIII sau XIV. Vrednic de amintit este mormêntul unui mitropolit, Iosif din Timişoara, ce se află între remăşiţele mănăstirei. Acest mitropolit trăia înainte de timpul organisărei ierarchiei sêrbesci şi după probabilitate înainte de pustiirea mănăstirilor prin Turci în jumětatea secl. XVI. Mănăstirea P. a fost părăsită cătră finea secl. XVIII, strămutându-se călugării la Sângeorgiu şi Voiloviţa. Reducêndu-se mănăstirea, în schimbul bunurilor ei confiscate, primia mănăstirea Mesici în tot anul 400 nieţi de grâu dela cămara din Deta. De notat este, că în biserica nouă a P.-ului se află şi mormêntul familiei Măţul, din care înainte de 1747 Marcu Măţul a fost jude magistratual în Timişoara.

Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus, *(lat.)* să screm munţii, şi nasc un şoarece amărît, adecă: multă vorbă şi puţină ispravă. Citat din Horatius »Ars poetica«, 139.

Parulis, (med.) tumore ce se desvoaltă în urma unei inflamaţii cronice a periostului maxilar; inflamaţia de regulă e provocată de un dinte carios. V. şi Epulis.

Parus, v. Paridae.

Parusia, *(grec.)* amintirea celor repausaţi la toate liturgiile de preste an.

Parvenit, (franc. parvenu), om de rând care prin noroc s'a ridicat şi a ajuns la stare.

Parwati, în mitol. indicà soţia ḑeului Siwa; se chiema şi Bhawani, mama de origine, care toate le nasce şi produce, şi va trăi şi la nimicirea lumii, pentru-că e înzestrată cu puterea creatoare a lumii. P. sub numele Kali (v. ac.) are 8 ori 16 mâni, şi fiindcă înaintea ei nimic nu e ascuns, e şi resbunătoare asupra păcătoşilor, din care causă i-s'au adus şi sacrificii de om.

Pas, trecetoare ângustă printr'un lanţ de munţi sau mare. (v. Defileu.)

Pas, spaţul ce se găsesce, la mers, între ambele picioare, când acestea ating pământul, sau şi mişcarea picioarelor la mers. Mărimea şi durata pasului este diferită şi atîrnă dela lungimea picioarelor şi a individului preste tot. *P. militar* în Germania are o lungime de 0·80 m., în România şi Austro-Ung. 0·75 m. V. şi art. Mersul.

Paşa, numele general în Turcia al înalţilor demnitari cari guvernează un paşalic; pe lângă aceasta titlu militar şi titlu onorific. Ei sûnt de trei feluri: cu o coadă, cu două coḑi şi cu trei coḑi sau tuiuri, cari sûnt cele mai înalte insignii de demnitate la Turci, şi se poartă înaintea cortegiului P.-lor. De obiceiu P. cu trei tuiuri e marele-vizir. P. care comandă un »livah« se chiamă Bey (Beg); cel ce guvernează un »elayet« se chiamă Beglerbeg (Beiul Beilor), etc. [O. L.]

Pasagiu, 1) în oraşele mari, galerii acoperite cu sticlă, destinate numai pentru pietoni. 2) o bucată dintr'o scriere, care se citează sau se indică.

Paşalic, provincie turcească, guvernată cu autoritate civilă şi militară de un paşă. [L.]

Pasaport, (franc. passeport), certificat de legitimare pentru călětori cu descrierea persoanei acestora. Astăḑi frontierele celor mai multe ţeri apusene pot fi trecute fără P. Autorităţile ungare însă pretind P. dela toţi călětorii cari sosesc din România sau Sêrbia, ori trec în aceste ţeri.

Pasaport de marfă, e document public despre originea şi provenienţa mărfurilor, ca să poată trece linia vamală fără plată ori să fie transportate în alte locuri fără pedeci.

Pasaport de vite, certificat liberat de autorităţile comunale în scopul de a doveḑi proprietatea şi sănătatea vitelor cornute, a cailor, asinilor, catârilor, oilor, caprelor şi a rîmătorilor, când se transportă pe calea ferată, când se mână la tîrg ori trec în proprietatea altuia.

Pasargadae, vechia capitală a Persiei, zidită 555 a. Chr. de Cyrus în ţinutul Pasargaḑilor; aci e monumentul lui Cyrus; ruinele se věd lângă Murghab.

Păsat, v. Mălaiu.

Pasca, *(grec.)* înseamnă: trecere. Când îngerul a omorît pe toţi cei ântâiu născuţi ai Egiptului, nu s'a atins de Israilteni, ci a t r e c u t înaintea caselor lor, stâlpii cărora erau stropiţi cu sângele mielului jertfit după porunca Domnului. In semnul acestei scăpări s'a rânduit serbătoarea P. *Pascha,* altcum înseamnă şi ospětarea sau cina paschală, la care după rânduiala legii vechi între anumite ceremonii se mânca mielul paschal tăiat în atriul sanctuarului la 14 lunei Nisan. Numirea aceasta apoi a trecut la colacul ce în unele locuri în serbătoarea sf. Pasci (v. ac.) îl aduc credincioşii în biserică spre binecuvêntare, care apoi se împarte între casnici, înainte de ce s'ar atinge de alte mâncări.

Paşca, *George,* preot, scriitor bis., n. 1841 în Satunou de jos, cott. Satmar; a studiat la gimnas. din Beiuş, apoi teologia în Viena. 1878 prof. de teologie în semin. din Gherla. Pe terenul liter. a servit cu notiţe referitoare la biserica gr.-cat. rom. lui Nic. Nilles, a tradus şi tipărit o parte din tratatul Sf. Cyprian: De unitate Ecclesiae şi la 1879 a lucrat şi tipărit biografia Sf. Ioan Chrisostom. Dela 1890 transferat administrator în locul sĕu natal.

Pascal, *Blaise,* matematician şi filosof franc., n. 19 Iunie 1623 în Clermont, † 19 Aug. 1662 în Paris. P. a înavuţit matematica cu mai multe teoreme, iar fisica cu mai multe descoperiri. El a compus seria de numeri numită »*triunghiul lui P.*«, şi tot el a descoperit legea propagarii uniforme a presiunii exercitate asupra lichidelor, ş. a. In timpul din urmă s'a ocupat cu chestiuni religioase, a trait în atingere cu ianseniştii, şi a scris contra iesuiţilor.

Pascal, *Aristide,* jurisconsult rom., n. 1827 în Bucuresci. A studiat în ţeară şi în Paris, de unde s'a întors doctor în drept. Profesor de drept civil la facultatea din Bucuresci până în 1894, apoi profesor onorar, şi la 1896 decan. Deputat sau senator aproape în toate corpurile legiuitoare dela unire până în present. 1867—69 a redactat ḑiarul »Ţeara« împreună cu P. P. Carp, şi N. Blaremberg.

Pascali, 1) *P., Mihail,* n. 1831 în Bucuresci, † 1882 acolo. Terminând clasele gimnasiale s'a dedicat artei dramatice, jucând pe scenele teatrelor din Bucuresci. Merse apoi la Paris, unde se perfecţionă în arta dramatică, şi întorcêndu-se în ţeară, luă direcţiunea teatrului naţional şi îl conduce până la 1877. Atunci se înfiinţă societatea dramatică, al cărei societar fù primit şi P., de care însă se desfăcù, şi în fruntea unei trupe juca la »Dacia« şi prin provincie. P. a jucat rolurile cele mai importante din repertoriul tea-

trului național. A tradus însuși o parte a comediilor lui Sardou, iar pe altele le-a localisat.

2) *Pascali, Matilda*, n. 1840 în Bucuresci, † 1872, artistă dramatică, soția artistului Mihail P. A jucat pe scena teatrului național și pe diferitele scene din provincie rolurile principale de cochetă, prima amoreză, etc.

Păscălia, carte ce cuprinde indicațiuni astrologice, după cari se poate hotărî data serbătorilor Pascilor pentru ori ce an. Se mai numesce P. cartea din care se poate preḑice viitorul.

Pașcan, *Ioan, Dr.*, preot și scriitor, n. 7/19 Ian. 1861 în Ilișesci (Bucov.), a studiat în Suceava și Cernăuț, unde fù promovat doctor în teologie 1895; în 1899 deveni administr. parochial tot în Cernăuț. A publicat mai multe novele și povești în foaia »Familia« (1887, 1889, 1895 și 1896), în Foaia Săteanului din Cernăuț (1891), iar în Gazeta Bucovinei de acolo, pe 1896, o comedie întitulată Chiralina. [Dr. I. G. Sbiera.]

Pășcani, com. rur. în Rom., j. Suceava, pe Siret, compusă din tîrgușorul P. și satele: Gara P., Fântânelele, Brătesci, Sodomeni, Broșteni, Gâscesci, Topile, Valea Seacă, Conțesci, Blăgesci și Lunca, având în total 10,498 loc. (Dicț. geogr. 1894), 8 biserici ort. și 1 cat., și 7 școale primare. In tîrgușorul P. se află reședința comunei și a subprefecturei plășii Siretul de jos, judecătorie de ocol, 1 farmacie și 1 fabrică de săpun. Aici se face bâlciu în fiecare Duminecă, iar iarmaroace se fac de 6 ori pe an. Dela gara P. pornesce linia ferată în trei direcțiuni, spre Roman-Bucuresci, spre Iași și spre Burdujeni-Suceava. La gară se află un atelier pentru repararea vagoanelor și mașinelor cu o turnătorie sistematică.

Pașcanu, *Constantin*, vistiernicul, unul din membrii, numiți de Kisseleff, în comisiunea moldoveană pentru întocmirea Regulamentului organic (1830), dimpreună cu vornicul Mihaiu Sturdza și cu cei aleși de obșteasca adunare pentru acelaș scop: vornicul Costache Conache și vistiernicul Iordache Catargiu.

Pășcanul, munte în Bucovina de 1483 m. înalt, în ramura munților dintre rîul Moldovei și al Sucevei, mai sus de satul Breaza, între rîul Moldova și părăul Breaza. [Dr. I. G. Sbiera.]

Paschalis, doi papi, *P. I* (817—824) a întreținut raporturi amicale cu regele Ludovic. *P. II* (1099—1118) a domnit în timpul primei expedițiuni cruciate și a fundării regatului de Ierusalim, precum și al certelor dintre scaunul papal și împěrații germani din causa investiturei. 1102, ținênd un sinod în Roma, a excomunicat pe împ. Henric IV. Asemenea a excomunicat și pe Filip I din Francia pentru căsătoria acestuia. *P. III* (1167—1168) a fost antipapă. [i—m.]

Pasci, *(grec.)* serbătoarea cea mai luminată și mărită în biserică, așezată dintru începutul creștinătăței întru memoria învierii din morți a lui Isus Chr. Este serbătoare mutabilă, anume: poate cădé între 22 Martie până în 25 Apr., dar după hotărîrea sinodului nicean I, totdeuna este a se serba în Dumineca primă ce urmează după luna plină a equinocțiului de primăvară, ca așa să nu coincidă cu Pascile jidovesci. (v. Pasca.)

Pascu, *Șerban*, general rom., n. 15 Dec. 1844. 1861 elev al școalei militare, 1863 sublocotenent, 1875 oficier sup., 1884 colonel, 1896 general de brigadă.

Pasquill, satiră adresată unei persoane singuratice.

Pas de Calais, (engl. *Strait of Dover)*, strimtoare de mare, cea mai îngustă parte a canalului La Manche între Calais (Francia) și Dover (Anglia), 42 km. lat. După această strimtoare de mare s'a numit *departamentul* francez P., 6750 km². cu 906,249 loc. (1896), cu 6 arondism., capitala Arras.

Pas de quatre, *(franc.)* dans modern cu musica în mișcare moderată, și měsură 4/4, avênd analogia cu aria gavotei.

Paserea, mănastire de călugărițe în Rom., situată în depărtare de două oare de Bucuresci. S'a zidit la 1813 de archimandritul Timoteiu dela mănăstirea Cernica. La 1848 dărîmându-se biserica din causa unui cutremur, s'a ridicat din temelie actuala biserică de Calinic, archimandritul mănăstirei Cernica. Mănăstirea numeră 129 călugărițe, cari se ocupă cu facerea de mohaire și alte diferite pânzeturi.

Pasere de Paradis, *(Paradisea apoda)*, din ord. paserilor cântătoare, fam. Corvidelor. Bărbătușul are pe cap, grumazi și pe de laturi pene de coloare galbenă inchisă, fruntea, bărbia verde-auríu, celelalte părți, aripile și coada brune și o mulțime de pene foarte lungi galbene-aurii, la vîrf albe. Femeiușa are pene brune-cenușii sus, galbenii jos. Lung. 45 cm., aripile 24 cm., coada 18 cm. Bărbătușii mai au 2 pene lungi de vr'o 63 cm. Trăiesce în Noua Guinea, în insulele învecinate și în Australia nordestică, prin păduri. Penele se folosesc ca podoabe.

Pasere măiastră, *în poveștile românesci*. Una era în muntele de sticlă, și când cânta, se clătina cerul și pământul și apoi când vedea pe cineva, i-se punea pe cap și îl prefăcea în piatră; altă pasere era pe țermul celalalt, și nu se putea edifica o mănăstire, până nu i-s'a pus paserea in turn. Lumea se mira de frumseța ei, pentru că penele ei erau în mii de colori și străluceau ca oglinda la soare.

Paseri, (lat. *Aves)*, a doua clasă de animale vertebrate din regnul animal, cu sânge roșu și cald (inima formată din 2 auricule și 2 ventricule), respiră prin plumâni, se înmulțesc prin oue cu găoace tare, membrele dinainte sûnt transformate în aripi, corpul le este acoperit cu puf și pene. Trunchiul oval stă pe 2 picioare. Capul stă pe un grumaz foarte mobil. Scheletul e compus din oase goale, ceea ce face corpul ușor. N'au dinți, ci numai crestături la cioc (plisc). Picioarele sûnt întocmite pentru mers, acățat sau înotat. Ciocul sau pliscul e de diferite forme și mărimi și e format din materii cornoase, le servesce la prinsul și ruperea hranei. Aparatul digestiv are la esofag o umflătură numită g u ș ă, la capětul sěu esofagul e lărgit, ventriculul succenturiat, apoi urmează rînza sau pipota. Intestinul gros și tuburile urinare dimpreună cu tuburile dela ovar se termină într'un buzunar comun, cloacă. Aparatul circulator e ca la mamifere, asemenea circulațiunea sângelui. Aparatul respirator e mai simplu ca la mamifere. Plumânii comunică cu 9 saci aerieni. Capetele bronchiilor comunică prin tuburi cu deosebite goluri ale trunchiului și ale oaselor. Respirația

se întâmplă foarte repede. Temperatura sângelui este de 37—44° C. Nutrițiunea se întâmplă ca și la om și mamifere. Unele se hrănesc cu alimente animale, altele cu vegetale, altele cu amêndouĕ felurile. Sistemul nervos are organe centrale și periferice ca și la mamifere. Organele simțurilor sûnt desvoltate în moduri foarte felurite, mirosul și gustul adese lipsesc. P. n'au pavilonul (scoica) urechii, locul urechii e indicat la unele cu un moț de pene; au auḑ foarte bun, unele arată multă plăcere pentru musică, altele o memorie deosebită pentru melodii. Organul mirosului începe dela fosele (găurile) nasale. P. au multe facultăți spirituale: memorie, instinct de imitațiune, se pot dresa, își construiesc cuiburi, unele măiestrite, își apĕră și hrănesc puii. Unele pene le lapĕdă odată (primăvara) sau de douĕ ori pe an (primăvara și toamna). Penele de vară au colori mai vii ca cele de iarnă. Colorile penelor difer după etate și sex. Bărbătușii și paserile pe deplin desvoltate au colori mai vii ca femeiușele și puii. La coadă unele au o glandulă cu grăsime, cu care își ung penele (gâsca). La picioare au 2—4 degete cu ghiare. Se înmulțesc prin ouĕ, depuse în cuiburi, clocite prin căldura corpului. Cele mai multe clocesc odată pe an. Puii, când ies din ouĕ, sûnt sau goli și slabi, și părinții înșiși îi hrănesc (vulturi), sau sûnt cu fulgi și mai puternici și se hrănesc ei singuri (găini). Oul e format din un învĕliș tare vĕros (calcaros), din albuș, un spațiu cu aer și gălbinuș. Numĕrul ouĕlor e de 1—30, ovale-rotunḑii. Clocirea o face femeiușa sau împreună cu bărbătușul, rar se clocesc de soare (struți). Durata clocirii 12—45 ḑile. Prin o căldură constantă și o umeḑeală potrivită se pot cloci ouĕle și artificial. (v. Avicultura.) Multe P. ajung o etate înaintată (bufnițele 30 ani, papagalii 50—60, corbii și vulturii mai mult). P. se află în toate zonele; cele mai frumoase sûnt în zona fierbinte. Unele călătoresc (emigrează) din clime mai reci în altele mai calde (toamna). Se cunosc vr'o 200 specii fosile, cari au trăit în epoca mesozoică, mai ales însă în cea kenozoică și diluvială. Foloasele P.-lor sûnt foarte mari. Nimicesc cadavre și materii putrede, animale nocturne stricăcioase (șoareci, șobolani), insecte, reptile, scoici. Ne dau carne, oue, pene (pentru înfrumsețare, perini, desemn, îmbrăcăminte [la popoarele selbatice]), grăsimi, gunoiu (guano), servesc ca poștă (porumbei), la vênătoare (șoimi), la prinderea pescilor (pelicanii) și ca pază pentru gâsce, rațe, etc. (Chauna chavaria de lângă rîul La Plata). Clasa P.-lor se împarte în următoarele ordine și familii: 1) *Ord. alergătoarelor* (cursores) cu fam. a) struții (struțul african, struțul american [Rhea], casuarul); b) Aptergyde (Kiwi, Dinornis: fosil). 2) *Ord. rĕpitoarelor* (Raptatores) cu fam. a) vulturide (vulturii, condorul); b) falconide (aquila, șoimii, uliul, eretele); c) strigide (bufnițele, ciuhurezul). 3) *Ord. acĕțătoarelor* (scansores) cu fam. a) psittacide (papagalii [v. ac.], ara (cacadu); b) picide (gheunoaia sau ciocănitoarea, vĕrdarea); c) rhamphastide (tucanii din America); d) cuculide (cucul). 4) *Ord. strigătoarelor* (clamatores) cu fam. a) coracide (dumbrăvanca sau corabatica); b) alcedide (pĕscărașul, v. ac.); c) buceride (bucerul din Iava și Sumatra); d) upupide (pupăza); e) trochilide (colibrii); f) cypselide (drepneaua, salangana); g) caprimulgide (caprimulgul sau lipitoarea). 5) *Ord. cântăreților* (oscines) cu fam. a) hirundinide (rândunelele); b) laniide (berbecelul sau lupul vrăbiilor); c) turtide (sturḑii, mierla, pĕscărelul negru, paserea lira); d) Sturnide (graurii); e) corvide (corbul, cioara, coțofana [țarca], gaița, stanca, paserea paradisului); f) fringilide (vrabia, canarul, sticletele, cintița, scatiul, forfeceaua, cireșarul, căldărașul, presura); g) paride (pițigoii); h) sylviide (privighitoarea, filomela, pitulicea, ochiul boului (împĕrătelul); i) alaudide (ciocârlia). 6) *Ord. porumbilor* (columbae) cu fam. columbidelor (toate speciile de porumbi apoi turturica). 7) *Ord. rasores* (găinile) cu fam. a) tetraonide (cocoșul de munte [tătarul], cocoșul de pădure, pĕturnichea, prepelița, găinușa); b) phasianide (cocoșul-găina, curcanul, bibilica [cața], pĕunul, fasanii). 8) *Ord. pas. de baltă* (grallatores) cu fam. a) alectoride (dropia); b) ardeide (barza, cocostîrcul, cocorul, bătlanii, flamingo, lopătarul, ibis); c) charadriide (nagâțul); d) scolopacide (sîtarii, becaținele); e) rallide (lișițele). 9) *Ord. pas. înotătoare* (natatores) cu fam. a) laride (porumbeii de mare); b) procellaride (pas. furtunelor, albatrosul); c) anatide (gâsca, rața, lebăda, rața Eider); d) steganopode (pelicanul, pas. fregatelor); e) colymbide (cufundătorul); f) alcide (alcea mare sau pinguinul nordic); g) impenne (pinguinul patagonic).

Paserile stymphalice, (mitol.) numite după lacul dela Stymphalos. In antichitate s'au adunat aici mulțime de paseri selbatice, cu aripi de fier, iar penele în aripi cu vîrfuri ascuțite ca săgeţile și mâncau și oameni. Heracles, după porunca a patra, omoară paserile, parte le sparie de sboară în alte părți; și după cum au povestit Argonauții, paserile s'au așezat pe insula ḑeului Ares la Marea Pontică.

Pasici, *Nicola,* politician sêrb, inginer, n. 1846, 1878 membru al scupcinei, conducĕtorul radicalilor moderați, 1891—92 ministru president, 1893—94 ambasador la Petersburg, după aceea primarul Belgradului, 1898 condamnat pentru înaltă tradare.

Pasigrafia, arta de a scrie prin anumite semne astfel, ca fiecare cunoscĕtor al acestui sistem să poată ceti textul în limba sa. Pentru un mic numĕr de comunicațiuni, cum e s. e. in telegrafia navală, se poate introduce; este însă imposibil a-l generalisa.

Pasiphae, (mitol.) fata lui Helios cu Perseis, soția lui Minos. Aphrodite ațițând pe P. la iubire cu un taur, P. a născut pe Minotauros (v. ac.).

Pasiune, *(lat.)* acel fenomen psichic, care provenind din stări nedumerite deja existente în suflet, se manifestă ca o permanentă tendință, ce prin continuă deprindere s'a desvoltat și a ajuns până la o astfel de forță, încât nu mai poate fi percepută, ci singură ca grupă apercipĕtoare predomnesce consciința. P. deci poate deveni ori care dintre tendențe (nisuințe), cum sûnt s. e. boldurile, poftele, aplicările, precum și celelalte fenomene voliționale. Basa psichologică și condițiunile de nascere ale pasiunilor sûnt tot acelea ca și ale fenomenelor voliționale preste tot, adecă stările nedumerite deja existente în suflet și cari așteaptă să fie mulțămite; causa mai apropiată însă a nascerii lor este chiar felul

şi modul mulţămirii, căci o pasiune se poate nasce tot aşa de bine din continua mulţămire şi din deprinderea în acelaşi fel de a poftí ca şi din totala şi consecuenta denegare a mulţămirii; ba chiar şi din mulţămirea întêmplată într'un mod nefiresc. Obiectul P. este diferit, după cum ea tinde la conservarea individului şi a societăţii ori la distrugerea lor şi la mulţămirea poftelor sensuale. Sub acest raport s'a făcut deosebire între pasiuni nobile şi abjecte, deşí epitetul de »nobil« nu prea convine P., căci ori care ar fi obiectul, P. prin faptul că predomnesce consciinţa şi întunecă lumina intelectului şi a judecăţii, face pe om sclavul ei. Ori care P. se caracterisează prin aceea, că întunecând raţiunea, ia mijlocul drept scop, îl caută şi susţine chiar şi când nu mai corespunde scopului natural, ba chiar când lucrează contra lui. Considerând însă felul tendinţei de o parte, iar de alta obiectul pasiunilor, le putem reduce la următoarele grupe: a) individuale sau ideopatice: lăcomia, beţia, gelosia, nesaţul, violenţa, hazardul, temeritatea, avariţia, orgoliul, pofta de domnie, intriga, pisma, reutatea. b) altruiste sau sociale: iubirea şi ura excesivă şi nechibzuită, nepotismul, şovinismul, etc. c) pasiuni numite ideale: pasiunea studiului, bibliomania, prozelitismul, fanatismul, etc. P. nu sûnt absolut rele, dacă mai păstrează în câtva şi lumina conducĕtoare a intelectului. Când însă aceasta s'a pierdut de tot, P.-le devin *patimi*. Patima este absolut rea. Cf. I. Popescu, Psich.; G. Pletosu, Psichol. pag. 82. [Pl.]

Pasiv, care sufere acţiunea, care stă în neactivitate. In *gram.* formă gramaticală pentru verbele pasive, cari arată, că subiectul sufere lucrarea, ce se exprimă prin verb. Limba noastră nu are formă proprie pentru exprimarea pasivului, precum au alte limbi, s. e. limba latină, ş. a. P. se mai numesce în limbagiul comercial totalitatea datoriilor. (v. şi Activ.)

Pasivitate, starea în nelucrare. In fisică starea fierului în care resistă influinţei acidilor şi alcaliilor. In înţeles politic resistenţa pasivă faţă cu actele guvernului sau legislaţiunii. Acest sistem de luptă politică a fost adoptat faţă cu legislaţiunea Ungariei de Românii din Transilvania în conferenţa dela Mercurea (1869), iar de cei din Ungaria în conf. din Sibiiu dela 1890, şi păstrat până în dia de astădi. In timpul mai nou vederile asupra foloaselor politicei de P. sûnt diferite.

Pasolini, *Giuseppe,* n. 8 Febr. 1815 în Ravena, † 4 Dec. 1876, 1848—49 ministru, 1862 până 1864 ministru de externe, 1876 president al senatului. A scris: »Memorii«.

Pasah, serbătoarea cea mai mare la Israeliţi. La început a fost serbarea secerişului, apoi a fost serbătorită în memoria emigrării din Egipt. (v. Pasca).

Passaro, *Cap,* colţul sudestic al Siciliei.

Passarovitz, *(Pojarevăţ* sau *Poşarevaţ),* un mic orăşel în Serbia, vestit prin pacea încheiată acolo la 21 Iulie 1718. Pacea dela Carlovĕţ (v. ac.) încheiată între Austria, Veneţia şi Polonia cu Turcii, unde la insistenţa Poloniei sprijinită de Francia era să se pună capĕt Moldovei şi Munteniei »înmormêntând istoria poporului român încă din acele timpuri de neagră întunecime«, a fost numai de scurtă durată, pentru-că Turcii neastêmpĕraţi şi dornici de resboaie, luând pretext refusul Veneţianilor de a extrada nisce trupe montenegrine, cari se refugiase în Cataro, atacă Morea, posesiunea Veneţiei. Marele vizir Ali, în butul representaţiunii trimise Porţii de prinţul Eugen de Savoia, pornesce cu o armată puternică spre Belgrad. Austria sub împĕratul Carol VI (rege ung. III) în alianţă ofensivă şi defensivă cu signoria Veneţiei, şi pregătită cât se poate de bine de bătaie, sare în ajutorul aliatei sale, sub comanda prinţului Eugen, lovesce cu isbândă armata turcească la Carlovĕţ şi Petruvaradin; însuşi marele vizir cade şi cu el pier la 6000 Turci (5 Aug. 1716). Prinţul Eugen pornesce apoi spre Timişoara şi silesce, după 40 de dile asediu, pe paşa Mustafa la capitulare (13 Oct. 1716), dând voie Curuţilor, cari slujau în tabĕra turcească, să meargă unde voiesc (La canaglia può andare dove vuole). In anul următor (15 şi 16 Iulie) Eugen trece Dunărea pe la Panciova şi ia Belgradul dela Turci în 18 Aug. 1717, iar Banatul îl preda în administraţia contelui Mercy, ca provincie de coroană a Austriei, fiind dînsul de părere, ca Banatul nici acum nici în viitor sà nu se încorporeze la Ungaria. După atâtea înfrângeri Poarta îmbie pace; prin uneltirile plenipotenţiaţilor turcesci, intre cari era şi Ioan Mavrocordat caimacamul (locot.-administrator) Munteniei, care în Febr. 1717 încheiase cu generalul Steinville un tractat prin care recunoasce stăpânirea împĕratului asupra Olteniei şi se îndatorase a plăti Nemţilor câte 100 pungi tribut anual, pertractările s'au trăgănat mai îndelung. Ca şi la pacea dela Carlovĕţ posesia ţĕrilor românesci, îndeosebi a Munteniei, pe care o reclama împĕratul cu consensul unei părţi însemnate a boierimii române, a format obiectul principal al negociaţiunilor. Dar în fine pacea se închee între Poartă de o parte şi între Austria şi republica veneţiană de alta la Pojarevăţ (Passarovitz) în 21 Iulie 1718. In urmarea acestui pact Austriei se cedează Belgradul cu partea nordică a Serbiei, teritoriul de dincoaci de Sava, Banatul şi Oltenia. Şi acum după 165 de ani se sfîrşesce pentru totdeuna dominaţiunea turcească asupra provinciilor ungare.

Passaţi, vênturi cari bat în zona tropicală în mod constant, şi anume in emisfera boreală (de nord) din direcţiunea nord-estică, şi în emisfera australă (de sud) din direcţiunea sud-estică; ei sunt despărţiţi prin calme, adecă regiuni unde nu bate vêntul deloc. P. se produc prin ridicarea atmosferei încăldite dela equator şi înlocuirea ei prin aerul mai rece din regiunile mai recoroase. Aerul ce se ridică şi curge spre poli se numesce *antipassat,* şi se scoboară cam pe la 30° lat. la pămênt.

Passau, oraş în Niederbayern cu 17,516 loc. (1895), centru al căii ferate Viena-Regensburg, situat la revĕrsarea rîurilor Inn şi Ilz în Dunăre, preste care are un pod de 201 m. lung.; castel, episcopie; fosta fortăreaţă Oberhaus acum e închisoare militară; gimnasiu, şcoală reală, cameră de comerciu şi industrie; industrie de tăbăcărit, porţelan şi lemn, şantier, berărie; comerciu şi navigaţie. In Iulie 1552 s'a încheiat aici între împ. Carol V şi aderenţii conf. augsburgice *convenţiunea dela P.*

Passementerie, v. Ceapraz.

Passe-partout, *(franc.),* cheie cu care se pot deschide diferite broaşte. Se mai numesce astfel un ornament de carton, care se adaptează împrejurul unui tablou, fotografie, etc.

Passepied, (franc. treci piciorul), vechiu dans de origină bretonă, în mĕsură ternară, de un caracter vesel, având analogie cu menuetul, dar de o mişcare mai vie, cea ce-l apropie de valsul vienez. Foarte în favoare la curtea lui Ludovic XIV. E întrodus încă uneori în aşa numita »Suite«, luând loc ca parte episodică între Sarabanda şi Giga. [T. C.]

Passiflora L., (botan.) gen de plante din fam. Passifloraceelor, cuprinde ca. 120 specii preponderant tropical americane, importante pentru noi numai ca plante decorative de florărie, s. e. *P. coerulea* L., *P. quadrangularis* L. ş. a. numite poporal »ciasornic«. Florile speciose poartă în amintirea Mântuitorului numirea de »fleur de la Passion«, »Passionsblume«, deoarece discul imitează o coroană de spini, iar staminele au forma unor ciocănaşe şi stigmatul a unor cuie. [A. Pr.]

Passifloracee, (botan.) fam. de plante polypetale, respândite pretutindene în tropi şi subtropi. Cuprinde ca. 250 specii de plante erbacee sau arbuşti adese volubili cu foi simple lobate sau palmate şi flori decomun mari. Ca genuri mai remarcabile citâm: *Pasisflore, Barteria* şi *Carica.* Dintre specii unele au importanţă ca plante decorative, altele pentru fructele lor comestibile. [A. Pr.]

Passionale sau *Passionarius liber,* cartea liturgică, care conţine acteie martirilor.

Passionato, *(ital.)* cu pasiune, cu căldură, întrebuinţat în musică ca termin de expresiune.

Passus, *(lat.)* pas, mĕsură de lungime romană = 1·479 m.; 1000 P. = 1 milă romană; P. se mai numesce şi un loc într'o scriere.

Pasta, medicament preparat prin topirea de zahăr şi gumă în apă sau în vr'un lichid medicamentos. Mai cunoscute sûnt: P. de Altee (gumă arabică, zahăr şi apa destilată câte 500 gr., 6 gălbinuşe de ou şi 64 gr. de apă de flori de portocale); P. de liquiriţie (1 parte suc de liquiriţie, 2 părţi de gumă arabică şi zahăr şi 4 părţi apă destilată).

Paste, (ital.) se mai numesc şi copiile de pietri cioplite, monete şi medalii; copiile făcute din diferite aluaturi, mai cu samă din aluat de ghips şi pucioasă.

Pastă alimentară, (de Italia), constitue un aliment complet, presentând sub o formă comodă de întrebuinţat toate principiile nutritive ale făinilor de grâu. Ele se fabrică de altcum din gris de grâu dur sau semidur, şi conţin in termen mediu 76—77% amidon şi 9% gluton. Ca P. a. avem fideaoa, macaroanele, paste de supă, etc.

Paste de sticlă, sûnt cele din cari se obţin diversele sticle. In genere ele sûnt constituite din silicate duble; printre cele mai importante sûnt cele din cari se obţin: sticla boemiană, franceză, de sodiu. *Prima* se prepară prin topirea năsipului ($Si\,O_2$) cu carbonat de calciu şi de potasiu. Este incoloră, greu fusibilă şi dură. *Secunda* prin topirea năsipului cu carbonat de calciu şi de sodiu. Este mai puţin dură. Cea din urmă se prepară din materiale identice ca cea dintâi, însă de o calitate inferioară. Sticla astfel obţinută e colorată în verde şi e cea mai ordinară.

Păstaie, (botan.) fruct (v. ac.) de plante, identic cu legumă. *Păstăioase,* plantele ce au de fruct o păstaie, identic cu Leguminoasele (v. ac.)

Păstârnac, numele popular al plantei cultivate Pastinaca sativa L. var. edulis DC.

Pastel, în pictură desemnurile făcute pe hârtie, carton sau pânză cu ajutorul creioanelor făcute din colori pulverisate. Acest gen de pictură era în floare cu deosebire în perioada rococoului mai ales pentru portrete.

Pastel, (botan.) numele francez al plantei din care se scotea altă dată indigo, Isatis tinctoria L. (v. ac.).

Pasteta, bucată aleasă preparată din aluat fin, în care se pot coace cărnuri, pesce, raci sau alte tocături cu diferite ingredienţe fine. *P. de ficat* se prepară din ficatul gâscelor îngrăşate. Modul de preparare este destul de complicat şi este o specialitate a oraşului Strassburg.

Pasteur, *Louis,* mare chimist şi biolog, experimentator ingenios, fundator al Bacteriologiei, s'a născut 27 Dec. 1822 la Dôle în Francia, a dobândit în 1847 titlul de doctor în sciinţele fisice, a fost numit 1848 profesor de fisică la liceul din Dijon, 1849 profesor suplinitor de chimie la facultatea de sciinţe din Strassburg, în 1854 decan şi profesor de chimie la facultatea de sciinţe în Lille, în 1856 a luat direcţiunea secţiunii de sciinţe a şcoalei normale superioare din Paris, 1867 a devenit profesor de chimie şi 1868 director al laboratoriilor de chimia fisiologică la şcoala studiilor înalte dela Sorbonna. P. a distrus teoria catalisei întrodusă în chimie de Lavoisier, a dat o basă precisă teoriei germelor, a confirmat în mod exact ipotesa, că fermentaţiunea şi putrefacţiunea sûnt provocate de organismi inferiori. Este adevĕrat că teoria germelor este mai veche decât bacteriologia modernă, Leeuwenhoek deja în 1680 a vĕdut celulele drojdiilor de vin, în 1765 Spalonzani a combătut ipotesa generaţiunii spontanee acceptată de Buffon, în 1836 Cagniard Latour a descoperit germele fermentului pânei (al aluatului), în 1837 a constatat Schwann, că substanţele organice nu pot întra în putrefacţiune, dacă sûnt apĕrate în contra contactului aerului atmosferic, în 1840 patologistul german I. Henle a vorbit pentru prima oară despre »Contagium vivum, Contagium anitum« şi puţini ani în urmă A. Bouchardat a adoptat ipotesa parasitară pentru explicarea acţiunii virusului. Dar experienţele incomplete ale lui Schwann au fost confirmate prin experimentele importante executate de Helmont, L. P. şi I. Tyndall, şi după ce în 1857 P. a probat, că fermentaţiunea berii depinde de viaţa şi de desvoltarea celulelor fermentului, teoria germelor a încetat a fi o simplă ipotesă, a devenit un fapt adeverit. In 1863 P. a constatat, că unii microorganismi se pot nasce şi desvolta în lipsă de aer (anaerobii), el a publicat în 1868 studiile asupra vinului şi boalelor lui, în 1870 resultatul studiilor asupra boalelor parasitare ale viermilor de mătase (la Pébrine şi Flacherie), în 1876 cercetările asupra berei, 1877 cele asupra bacteriilor cărbunoase (dălac), în 1878 în unire cu Tyndall cartea »Le Microbes«

şi în unire cu Joubert şi Chamberland »la théorie des germes et ses applications à le médicine et à la chirurgie«; tot în acel an, după ce găsise deja mai înainte vibrionul septicemiei (al infecţiunii rănilor, al febrei puerperale), P. a constatat că acel vibrion este anaerobiu. Pentru a explica causa pentru care unele boale infecţioase afectă pe om ori pe animal numai o singură dată, P. a admis teoria imunisării prin sleirea în corp a elementelor necesarii pentru desvoltarea acelor microorganismi, »théorie de l'épuisement«, care în urmă a fost înlăturată de alte ipotese. In 1880 P. a descoperit baccilul cholerei paserilor, acela al furuncului omului, în 1882 acela al brâncei infecţioase a porcilor. Descoperirea cea mai importantă a lui P. a fost aceea a metodei de slăbirea virulenţei bacteriilor patogeni prin căldură, prin lumină, prin trecerea lor treptată prin corpul diferitelor animale, prin punerea lor în contact cu materii antiseptice, şi a întrebuinţării rasselor slăbite ale microorganismilor patogeni pentru inoculaţiuni preventive, apărătoare; studiile cari au condus la această descoperire au fost începute de P. în 1882 mai întâiu la cholera paserilor, la dălac, la brânca rîmătorilor, şi continuate de el împreună cu Duclaux, Toussaint, Roux, Chamberland, Strauss, Galtier, ş. a. Tot pe principiul virusului slăbit, »atenuat«, se basează inoculaţiunile Pasteuriane ale oamenilor muşcaţi de animale turbate, pentru a se preveni apariţiunea turbărei. După ce mai întâiu constatase că virusul rabic se află în sistemul nervos, P. a început inoculaţiunile antirabice în 1882 la câni, în 1885 la oameni muşcaţi de câni turbaţi, în 1886 la oameni muşcaţi de lupi turbaţi, cu substanţa nervoasă a animalelor turbate slăbită în virulenţa ei, şi a îmbunătăţit treptat metodele tratamentului antirabic. In 1888 s'a inaugurat la Paris institutul P., aşezământ dotat cu numeroase laboratorii pentru studii de microbiologie, chimia biologică, pentru cercetarea causelor boalelor infecţioase şi a preventiunii lor, în care institut P. a mai lucrat până la 28 Sept. 1895, când a murit şi când direcţiunea institutului a fost încredinţată distinsului chimist E. Duclaux; în unele oraşe principale ale Europei s'au creat institute analoge, în altele institute mai modeste, constituite numai din servicii pentru vaccinaţiunea antirabică a celor muşcaţi de animale turbate. [I. F.]

Pasteurisare, se numesce conservarea unor beuturi şi alimente lichide după metoda inventată de L. Pasteur, apărarea lor prin încăldire în contra stricării prin numeroşi microorganismi întraţi în ele din atmosferă, cari microorganismi produc mucedirea, acrirea, fermentarea, putredirea materiilor organice. Vinul şi berea se pasteurisează, se preservă de fermentarea ulterioară şi de acrire, prin încăldirea repede la 50° C, după care se recesc repede. Laptele se pasteurisează prin încăldirea la 68°—69° C, menţinerea lui la această temperatură timp de 20 minute, după care se recesc repede; această temperatură este suficientă pentru nimicirea fermenţilor cari produc acrirea şi coagularea laptelui, precum şi a bacililor tuberculosei, difteriei, febrei tifoide ori cholerei, cari s'ar pute afla în lapte. Efectul pasteurisării laptelui, care satisface cererile obicinuite ale higienei, nu este însă identic cu acela al sterilisării, adecă al încăldirei la 110°—115° C, timp de cel puţin 15 minute. Laptele sterilisat se conservă mai mult timp decât cel pasteurisat, dar coloarea şi gustul lui se modifică prin sterilisare, de vreme ce laptele pasteurisat îşi conservă coloarea şi gustul şi se mai poate întrebuinţa pentru fabricarea de unt.

Paşti, v. Pasci şi Pasca.

Pastile, bucăţele de zahăr, ciocolată, etc., cari cuprind o anumită şi exactă cantitate de oarecare medicament (morfină, santonină, săruri de isvoare minerale, etc.).

Pastinaca L., subgen dela Peucedanum (v. ac.), la care aparţine specia cultivată ca legumă: *P. sativa* L., Păstârnacul.

Pastiş, (ital. pasticcio, pastetă, plăcintă), e imitarea stilului altui scriitor, s. e. P.-le lui Lamennais în »Les paroles d'un croyant« şi »La voix de prison«, în care imitează stilul bibliei. Insă, fiindcă stilul nu se poate imita, P. e o rea formă de scriere. In sens ironic P. e parodie.

Păstor, în exploatarea agricolă se numesce omul care este însărcinat cu păzirea şi îngrijirea vitelor la păşune. P. se subdivid după specia vitelor în: herghelegii şi stăvari, apoi în boari, văcari, viţelari, porcari, păcurari, etc.

Păstor, în biserică este persoana ierarchică, căreia este încredinţată îngrijirea credincioşilor.

Pastorală, *poesia,* identic cu Idila (v. ac.).

Pastorale, *(baculus pastoralis),* bětul, toiagul, ce-l folosesce episcopul la serviciul divin, ca semn al puterii sale de a ocârmui pe credincioşi.

Pastorale, epistole, se dic cele două epistole ale apostolului Paul către Timoteu şi cea către Tit; numirea o au dela conţinutul lor, cuprindênd îndreptare pentru viaţa şi purtarea păstorilor sufletesci. (v. şi Teologia pastorală.)

Păstrama, este o conservă de carne de vacă, de oaie, de capră, produsă prin sustragere de apă şi adăogire de sare. P. se fabrică obicinuit în lunile Sept. şi Oct. în zalhanale, măcelării speciale, situate la marginea apelor curgětoare, unde vitele se ucid, se jupoaie, carnea se taie în bucăţi de grosime de 6 până la 10 cm., se presară cu cantităţi mari de sare, se aşează într'un local recoros în teascuri, bucate preste bucate până la înălţime de un metru şi jumětate, se acopere deasupra cu o scândură, preste care se pun pietri grele spre a exercita o presiune asupra cărnii şi a înlesni scurgerea părţilor ei lichide. După câteva dile se scoate carnea din această sarămură, se întinde la aerul liber, pentru ca să se usuce şi după uscare P. este gata. Seul animalelor se topesce în cazane şi se toarnă în burduşe. In timpurile trecute şi până la jumětatea secl. XIX, când în România agricultura încă nu ocupase cea mai mare parte a teritoriului, când păşunile erau foarte întinse, se fabrica multă P., şi pe lângă ea seul de bună calitate constitui un articol de export însemnat. P. constitue un aliment hrănitor, ea are însă o valoare nutritivă mai mică decât carnea proaspětă; la fabricarea P.-ei pe de o parte se scurge din carne mare parte din materiile solubile în apa sărată, din albumină şi din săruri minerale, pe de alta fibrele musculare uscate cer dinţi buni şi se digeră mai greu decât fibrina proaspětă. Pe suprafaţa şi în interstiţiile P.-ei se desvoaltă

obicinuit parasiți vegetali, cari însă devin nevătămători prin frigerea P.-ei. Țeranul român mănâncă P. friptă pe cărbuni, la acest mod de gătire se mai scurge dintr'însa parte din zeamă. P. fiind foarte sărată provoacă multă sete, și din această causă ea nu constitue o conservă militară bună. [I. Felix.]

Păstrav, *(Salmo fario),* pesce din ord. Teleostenilor, ajunge până la 60 cm. lungime, pe spate negru-măsliniu, pe laturi galben sau cenușiu cu pete negre încungiurate cu albastru. Coloarea nu este constantă, ea variează după coloarea albiei rîurilor în care trăiesce. Se găsesc numai în părae și rîuri limpeḑi și reci din munți. Au o carne foarte gustoasă și mult apreciată.

Păstrăveni, com. rur. în Rom., j. Neamțu, compusă din 7 căt. cu 4202 loc. (Dicț. geogr. 1895), cari se ocupa cu agricultura și prăsirea vitelor. In com. se află 4 biserici, 3 școale primare și 1 fabrică de spirt.

Păstruga, pesce, v. Acipenser.

Pästum, *(Poseidonia),* oraș la malul vestic al Lucaniei, colonia Sybaridei; a fost distrus în secl. IX de Saraceni, în secl. XI de Normani; abia la 1730 au fost descoperite ruinele lui (Templul lui Poseidon, al lui Demeter, etc.).

Pășune, se numesce un teren, care-i învescut totdeuna cu iarbă și are reveneală continuă, care asigură producțiunea spontaneă de iarbă, menită să fie recoltată (păscută) de vite în stare fragedă și verde. Alte ori se mai lasă de P. și terenuri superficiale, accidentale, greu accesibile, ori în lunci terenurile ce sînt expuse revărsării temporale regulate și neregulate a apelor, cari din causa nesiguranței lor și a puținei fertilități nu se pot folosi altfel, decât ca P. pentru ținerea vitelor pe ele.

Pășunarea vitelor, în toate țerile unde există pășune comună în basa unor drepturi câștigate, este regulamentată prin legi. In Ung. este conținută în art. de lege XII din 1894. Ce privesce legiferarea pășunatului în pădurile României, v. Silvicultura.

Pasvangiu, identic cu Cârjaliu (v. ac.).

Pasvanegiu Osman, vestit bandit-pașă din Widin pe la finele secl. XVIII, originar din Bosnia. Descendent din o familie de bandiți turci, el fù iertat de pedeapsa cu moarte, ce o suferiseră predecesorii săi, pentru participarea-i inimoasă în resboiul turco-austriac (1786—91), căpĕtând și câteva sate pe lângă Widin. Nu mult în urmă, sub pretext că s'a schimbat tradiționalui mod turcesc de recrutare, își face o ceată de vagabunḑi, tâlhari, nemulțămiți, se revoltă contra Porței, ia Widinul (1794), și pradă banditesce împĕrăția și îndeosebi Muntenia (1795). Sultanul trimite mai multe oștiri, sprijinite și de domnitorii Munteniei, mai ales în 1797, dar înzădar. P. biruie și i-se acorda titlul de pașă cu trei tuiuri. Incurajat, se revoaltă din nou și face planuri politice și diplomatice, intețit la început de Francezi și mai apoi de Ruși. De pe la 1801 apogeul sĕu dă înapoi și pasvangii săi să mulțămesc numai cu prădăciuni. Domnii Munteniei îi plătesc bani și îi dau nutrimente, fără a înlătura prin aceasta cumplitele jafuri ale pasvangiilor. In 1802 se face un crud atac al Olteniei, arḑênd Craiova, și amenințând Bucurescini, de unde lumea fuge. De când cu revolta Sêrbilor (1804), Sultanul face pace cu P., care nu mult în urmă muri (1807). El a exercitat pe malul Dunării până la Rusciuc o autoritate independentă militărească, având și monedă proprie. Jafurile Olteniei din partea Pasvangiilor au remas ca o groază în populațiune. [Aguletti.]

Pat, în sens mai larg ori ce loc destinat pentru odichnă în posițiune culcată, și îndeosebi cel provĕḑut cu așternut și destinat pentru dormit. După cultura și obiceiul popoarelor, P.-urile diferă atât în privința materialului din care sînt construite, cât și înălțimea la care sînt așezate dela suprafața solului. Dacă P.-ul este destinat și pentru ședere, ia diferite numiri, după construcția și adjustarea lui, precum: bancă, chaiselongue, sofa sau canapea, etc. *Pat de pușcă,* se numesce suportul de lemn al puscei.

Pata albă, *(Syntomis phegea),* un fluture din ord. Lepidopterelor, fam. Syntomidelor. Aripile de coloare neagră-albăstrie cu pete albe. Lungimea 1·7—1·9 cm. Prin pădurile rari; sboară în Iunie și Iulie. Omida lui apare în Apr. și Maiu pe păpădie *(Leontodon taraxacum).*

Pata de sânge, (Zygaena filipendulae), un flutur din ord. Lepidopterelor, fam. Zygaenidelor. Aripile sînt de coloare neagră-albăstrie cu pete roșii. Lungimea 1·3—1·6 cm. Se găsesce des prin iarbă. Omida lui trăiesce pe trifoi.

Pataca, (monetă), taler levantin, taler Maria Teresia.

Patagonia, partea cea mai sudică a Americei între 39 și 54° lat. sud., 793,980 km², cu 23,000 loc.; este traversată pe lângă coasta vestică de munții Anḑi, spre est platouri înalte lipsite de păduri, întretăiate de văi cari se pierd în șesuri întinse. Țermurii P.-ei sînt presărați cu numeroase insule. Partea cea mai mare a P.-ei aparține dela 1881 încoace republicei Argentina, iar teritoriul Magellanes, dimpreună cu republica Punta Arenas, Chilei. Colonii europene lipsesc aproape cu desăvîrșire. *Patagonii* (Tehuelchii), sînt Indiani împărțiți în mai multe triburi; înalți la corp, selbatici, viteji și prădători.

Pataki, *Ioan,* episcop, v. Giurgiu Ioan.

Pătârlagi, com. rur. în Rom., j. Buzĕu, situată pe malul drept al rîului Buzĕu; com. se compune din 9 căt. având în total 2020 loc. (Dicț. geogr. 1892), 6 biserici, 1 școală de băieți și alta de fete, judecătorie de ocol, stațiune telegrafo-postală. Aici e reședința subprefecturei plaiului Buzĕu. Se fac 6 tîrguri la an.

Patavissa, vechiu sat dac alături de cetatea Napoca (Cluj), cum o dă tabla Peutingeriană (sub Sever 222 d. Chr.). Se ridica pe locul actualului sat *Pata.*

Patavium, vechiu nume al orașului Padua (v. ac.).

Patelarie, *Atanasie,* patriarch de Constantinopole, n. pe insula Candia și acolo și-a însușit o erudițiune extraordinară, deoarece contimporanii săi îl numesc filosof, teolog, poet și orator de frunte. Chiemat la Constantinopole de către vestitul sĕu compatriot Ciril Lucari, se făcù acolo cunoscut mai ales prin talentul sĕu oratoric, și în curând fù consacrat mitropolit al Tesalonicului. P. însă nu era destinat să ducă o viață ticnită, cum era cea din mitropolia lui. El trebuia să fie tras în vălmășeala cea cumplită a scaunului patriarchal grecesc. La 1621 se alese patriarch protectorul sĕu Lucari; dar deja după

un an fù isgonit. Atuncî sinodul așeză în scaun pe P. pentru 28 de ḑile. In adevĕr Lucari se întoarse mai de vreme decât se credea, și reluà tronul în posesie, pe câtă vreme P. se instalà din nou la Tesalonic. Chiar aceași scenă se petrecù după 12 ani, când P. deveni iarăși patriarch pentru o lună de ḑile, precee și urmat iar de Lucari. Și parcă atâta hal n'ar fi fost de ajuns, Lucari fù de a treia oară resturnat și înlocuit tot prin P. Adevĕrat, că P. remase acum în scaun un an de ḑile, dar în schimb, la expirarea acestui termin, nu i-se mai îngădui întoarcerea la mitropolia sa, ci vizirul îl exilà pe insula Rodos. Aici el se găsi cu exilatul Lucari, cu care se întoarse în 1637, Lucari la Constantinopole, P. la Tesalonic. Soartea reservase lui P. pentru a patra oară scaunul patriarchal după 15 ani, la 1651; dar tocmai acest restimp este pentru noi mai interesant, deoarece P. a petrecut din el 12 ani în Moldova. Causa era, că mitropolia lui fiind foarte îndatorată și urmărirea datornicilor fiind la Turci cam aspră, expatriarchul a trebuit să caute mila, unde spera să o găsească; și o asemenea speranță avea tot rostul pe lângă Vasile Lupul, domnul Moldovei, care dăruise suma pe atunci enormă de 42,000 galbini numai pentru sfântul mormênt. In adevĕr, P. fù bine primit de Vasile Lupul, care îi dărui biserica cea nouă a Sf. Nicolae (aḑi episcopie) din Galați, împreună cu casele dimprejur. Asemenea i-se puseră la disposiție și încăperile bisericei Sf. Vineri din Iași, de câte ori călĕtoria acolo. Nu scim câtă pomană va fi primit P. dela domnul Moldovei; dar că nu-i ajungeau acei bani pentru datoriile sale vedem de acolo, că a întreținut din Galați o corespondență activă cu țarul rusesc, cerêndu-i ajutor în toate chipurile posibile și cu un ingeniu fecund în combinație de motive. La 1651 fù de a patra oară înălțat pe scaunul patriarchal pentru 17 ḑile. Aceste ciudate și inexplicabile întronisări se terminară de astădată cu o demisie formală dela patriarchie și de fapt dela mitropolia Tesalonicului. Bĕtrânul P. venì atunci ca un simplu pribeag iarăși în Moldova. Pe semne avea acum mai multă nevoie de bani decât odinioară, căci deja în 1653 îl găsim chiar la Moscva, unde sciù să obțină dela familia împĕrătească, în diferite rânduri și moduri, sume considerabile și daruri prețioase. Din nefericire odoarele dăruite nu aveau să sosească pe solul Moldovei, căci P. a murit pe cale în mănăstirea Lubensk din Rusia mică. El a fost declarat sfânt de sinodul rusesc în 1862, și moaștele lui se venerează încă și aḑi în acea mănăstire.

Biografia lui a fost scrisă în rusesce de Muravieff după documente contimporane și autentice, iar Papadopol-Calimah a publicat un extras din acea lucrare în Convorbiri literare, vol. 23 și 24, p. 1015—41 și 30—42, de unde sînt luate și notițele de sus. Cf. Xenopol, Ist. Rom. IV, 15; Călĕtoriile patriarchului Macarie, trad. de Emilia Cioran. (Buc. 1900), p. 1—2.

Patella, (anat.) *rotula,* osul rotund așezat în dreptul articulațiunii dintre femur și tibia (la genunche).

Patella, (zool.) gen de moluscе din clasa Lamellibranchiatelor, grupa Cyclobranchia, cu scoica întinsă adesea prevĕḑută cu dungi. Unele specii se mănâncă, trăiesc pe stâncile din apele mărilo[r] și se nutresc cu alge.

Patena, vas sacru, v. Disc.

Patent, *(lat.)* document prin care se aduc[e] la cunoscință publică un act al domnitorului țer[ii] (lege, constituțiune, numire) sau anumite di[s]posițiuni ale unei autorități. Indeosebi se în[-] țelege sub P. un document public, prin care s[e] asigură dreptul exclusiv de exploatare al un[ei] invențiuni *(brevet de invențiune)* sau un monop[ol] industrial. Sistemul P. stimulează geniul inventi[v] al locuitorilor și s'a dovedit o instituțiune fer[i]cită. Cele dintâiu P. au fost acordate în Engl[i]tera la 1623. (v. și art. Brevet și Invențiuni[)]

Patenta, se numesce în Rom. un imposit că[-] ruia sînt supuși toți comercianții, dar care ating[e] și unele profesiuni liberale, așa că poate cinev[a] fi supus la plata impositului patentei fără a [fi] comerciant. Impositul de P. se divide în do[uă] părți: una fixă și regulată după felul negoțulu[i] combinată, afară de unele excepții, cu populați[a] orașului unde comerciantul își exercită industri[a] sa; alta proporțională și calculată asupra chiri[ei] caselor de locuit, uzinelor, atelierelor, magaziil[or] sau prăvăliilor ocupate de *Patentabil.* Nimeni n[u] e obligat să plătească mai mult de o P., ori ca[ri] ar fi diversele ramuri de comerciu sau de in[-] dustrie ce ar fi exercitând în același timp. I[n] acest cas, P. este datorită pentru comerciul sa[u] industria care dă loc la dreptul cel mai ridicat.

Acest imposit datează din timpul marei revo[-] luțiuni franceze. In România, înființarea tax[ei] de P. își are obârșia în regulamentul organi[c] care, la art. 67, între veniturile statului enu[-] meră și: »Darea pentru P., care se va împlin[i] dela toți negustorii și meșterii sălășluitori pri[n] orașe și tîrguri, împărțiți pe corporații și tre[-] buind a avea negreșit ceruta P. ca să fie al[ă-] turată la o asemenea corporație și să aibă drep[t] de a unelti negutĕtorie sau meșteșug...« Art. 9[..] împarte pe meșteșugari în două clase: 90 și 50 le[i] P., iar pe negustori în trei stări. Prima alcă[-] tuită din cei cari aveau dreptul să se negusto[-] rească cu aridicata (en gros) și cu amĕnuntu[l] (en détail) în țeară și afară din țeară. Aceștia plăteau 240 lei P. pe an. Cei cari făceau co[-] merciul numai în țeară, plăteau 120 lei; ia[r] negustorii de detaliu 60 lei. Pentru înlesnire[a] plății contribuțiunii și urmăririi, regulam. or[-] ganic conține disposițiuni prin cari meseriaș[ii] formează corporațiuni, avênd fiecare o căpe[-] tenie însărcinată cu supravegherea intereselo[r] ei precum și cu încasarea P. Această căpeteni[e] se numia *staroste.* Aceste corporațiuni, însghe[-] bate de regul. organic nu trebuiesc confundat[e] cu cele din Francia, cari aveau o ființă mai mul[t] organică decât un scop fiscal. Această stare [a] regulamentului a durat până la 1863, când s'[a] votat legea care împărția pe P.-ri în 8 clase[,] lege care a fost modificată în 1877 și 187[..] Astăḑi, avênd în vedere dificultățile financiar[e] ale țerii, este vorba de o modificare, dacă n[u] chiar de o refontă completă a acestei dări. (C[f.] N. E. Idieru, »Studii de Ec. pol. și fin.« vol. I[I] p. 256—258.) [N. E. Idieru.]

Patenta de sănătate, (marină) actul prin car[e] un bastiment certifică în mod oficial starea d[e] sănătate a bordului și a portului de unde vine[.] Când pe P. se arată că portul de unde vine [...]

bântuit de boale contagioase sau epidemice (ciumă, holeră, friguri galbene, vĕrsat, etc.) se ḑice că vasul are *patentă brută,* şi e supus la desinfectare sau la carantină. P. se liberează pentru mai multă vreme şi se vizează în toate porturile atinse de căpitănia portului. (Serviciul sanitar.) [Const. B.]

Pater, *(lat.)* tată; numire, ce să dă călugărilor ordinaţi (sfinţiţi), *P. regens,* priorul unui colegiu de iesuiţi; *P. familias,* la Romani stăpânul casei.

Patera, *(lat.)* vas sau cupă de lut sau bronz întrebuinţată de Romani la beut şi la sacrificii.

Pateriţa, *(grec.)* toiag archieresc, ca semnul autorităţei şi iubirei părintesci a archiereului, are forma unei bĕţ, deasupra representând un şerpe cu două capete şi coada lui este incorlăcită pe partea inferioară, iară cu cele două capete încungiură de ambe părţi crucea atîrnată în vîrful toiagului.

Paternitate, este legătura ce unesce pe tată cu copiii sĕi. E o presumpţiune că copilul născut în timpul căsătoriei e al soţului, ceea ce se exprimă prin adagiul celebru: Pater is est quem justae nuptiae demonstrant. Aceasta resultă de acolo că maternitatea se manifestă prin semne materiale: mama e totdeuna cunoscută; pe când tatăl nu. Gestaţiunea cea mai scurtă e de 180 ḑile; cea mai lungă de 300. Copilul născut în 180-a ḑi dela căsătorie, fără a se numera ḑiua celebrării, e al soţului, fiind considerat ca conceput în timpul căsătoriei. Un atare copil va fi deci legitim. Când însă, copilul s'a născut în 179-a ḑi după celebrarea căsătoriei, va fi nelegitim, ca şi acel născut în a 301-a ḑi după desfacerea căsătoriei, intru cât e presupus conceput în afară de căsătorie. [Scriban.]

Pater patriae, părintele patriei, epitet ce se da bărbaţilor meritaţi pentru patrie; l-a întrodus Cicero.

Pater peccavi, *(lat.),* Părinte, am păcătuit; o formă de mărturisire.

Păţesci, com. rur. in Rom., j. Putna, situată pe malul stâng al Milcovului; se compune din 6 cătune cu 1592 loc. (Dicţ. geogr. 1897); are 2 biserici parochiale, 3 filiale şi 2 şcoale.

Paterson, oraş industrial în New-Iersey (America de nord) cu 78,347 loc. (1890).

Pâte sur pâte, *(franc.),* un fel de decoraţiune pe porcelan şi faiansă.

Patetic, (mus.). In musică se ḑice P. despre frasele ce tind a exprima momente pasionate şi mai cu samă melancolie şi durere. Notele cari concură a da acestor frase un astfel de caracter iau un accent particular, care poate să nu corespundă nici cu cel metric, nici cu cel ritmic, şi care însuşi ia numele de *accent P.* (v. şi Patos.) [T. C.]

Patima, v. Pasiune.

Patimar, (slav., Strajnic), carte rituală ce conţine ordul serviciului divin prescris pe ḑilele septĕmânei patimilor (septĕmâna cea mare).

Patină, *mâţă,* încălţăminte prevĕḑută pe dedesubt cu o lamă de oţel spre a se da pe gheaţă. Pentru sesonul de vară aceste P. pentru gheaţă s'au înlocuit prin cele cu rotiţe, cari permit patinatul pe un teren tare şi neted.

Pâtisserie, produsele cofetarului, în prima linie prăjiturile şi în general aluaturile mai fine.

Patiţa, *Rubin,* n. 21 Aug. 1841 în Câmpeni. Şcoalele elementare le-a absolvat în Câmpeni şi Neagra, a studiat dreptul în Sibiiu. La 1866 s'a aplicat ca practicant la tabla reg. din Tîrgul-Mureşului. In 1867 a fost ales notar la sedria comitatensă în Abrud, iar în 1871 asesor tot acolo. In 1872 a fost ales senator la magistratul din Alba-Iulia, în care calitate a funcţionat până 1878. In acest an şi-a deschis cancelaria de advocat. A luat parte activă, timp de 18 ani, ca deputat sinodal şi congresual la afacerile bisericei gr.-or. Ca membru al comit. partid. naţional, a fost condamnat în procesul Memorandului (v. ac.) la închisoare pe $2^1/_2$ ani. [I. St. Ş.]

Patlagele roşii, numele popular al plantei cultivate Solanum Lycopersicum L. (v. ac.).

Patlagele vinete, numele popular al plantei cultivate Solanum Melongena L. (v. ac.).

Patna, divisiune în presidenţia indo-britică Bengalia, 61,243 km²., cu 15.811,014 loc. (1891). *Capitala P.,* situată lângă Ganges, are 165,192 loc., export de opiu, oleiuri şi sare.

Patogenia, partea patologiei care tratează despre modul cum se desvoaltă boalele.

Patognomonia, diagnosticul boalei prin unul sau mai multe simptome caracteristice. [V. I.]

Patognostic, semnele cari caracterisează oarecare boală.

Patologia, sciinţa, care se ocupă de disordinele materiale sau funcţionale ale organismului, considerate în toate modurile şi sub toate formele. Deosebim o *P. internă, chirurgicală* sau *externă,* după cum sediul şi manifestaţiile boalelor sînt în interiorul corpului sau la suprafaţa lui; *P. generală,* când studiază boalele din un punct de vedere general şi le clasează. [V. I.]

Patos, *(grec.)* a) în psichologie *P.-ul* se nasce din turburarea subită şi emoţională a stării normale sufletesci sau a disposiţiunilor inimei, provocată prin atingerea şi conlucrarea unor cause psichofisiologice; b) în retorică *P.-ul* sau *Pateticul* este complexul de mijloace oratorice, prin cari oratorul tinde a emoţiona, adică a atinge şi a mişca într'un mod intenţionat disposiţiile inimei ascultătorilor în scopul de a provoca în dînşii stări sufletesci, cari să poată deveni motorii pentru lucrări viitoare. (Cf. Pletosu, Retorica, pag. 76.)

Pătrar (sfert), a patra parte dintr'un întreg.

Patras, *(Patră),* capitala nomarchiei grecesci Achaia şi Elis, lângă *golful P.,* cu 37,958 loc. (1896), archiepiscop grec, cultură de vin (societatea pe acţii Achaia), port, comerciu însemnat. In antichitate P. era un membru însemnat al alianţei achaice, 1205 capitala ducatului Achaia; 1822 a fost ars de Turci.

Pătrat, (mat.) paralelogram cu 4 laturi egale şi 4 unghiuri drepte, servesce ca unitate de mĕsură pentru suprafeţe. Un metru pătrat este o suprafaţă a cărei lungime cât şi lăţime este de câte 1 metru. Semnul pentru mĕsură este ▢. Suprafaţa unui P. o aflăm înmulţind lungimea unei laturi cu ea însuşi; de aceea în aritmetică P.-ul este puterea (potenţa) a doua a unui numĕr.

Patres, *(lat.)* pătura nobilă a poporului roman, din care se recrutau senatorii.

Patres apostolici, v. Apostolic.

Patria, ţeara în care ne-am născut. (v. Patriot.)

„Patria", institut rom. de credit în Blaj (v. ac.), fondat la 1886. Capital social 220.000 cor.

în 1100 acții à 200 cor. Revirement (1900) 13.295,256·48 cor.

Patriarch, *(grec.)* cel dintâi și mai mare într'o familie, preste un neam ori națiune, sau un bĕtrân venerabil. Așa a avut poporul jidovesc pe P.-ii sĕi: Avram, Isac, Iacob și Iosif. In biserica creștină, cam până în secl. IV, mulți dintre episcopi s'au numit P.-i. Din vechime adâncă cu numele, dignitate, jurisdicțiune și ântâietate, ca P.-i s'au distins archiereii din: Roma, Alexandria, Antiochia și Ierusalim; prin can. 3 al sinodului constantinopolitan I, episcopul cetății împĕrătesci din Constantinopole s'a ridicat la rangul de P.

Patriarch ecumenic, adecă universal, este titlul pe care și l-au însușit patriarchii din Constantinopole, cu începere dela Ioan II Capadochianul (518—19). Mai ales Ioan IV Postitorul (582) căuta să i-se recunoască cu atâta dârjie, încât contimporanul sĕu papa Grigorie cel Mare s'a numit: Servus servorum Dei. Patriarchii bizantini nu se mulțămiau cu simplul titlu, ei se nisuiau a-i da și o însemnare reală, eutropind tot mai mult drepturile, mai vîrtos ale patriarchilor orientali. Ei au reținut pomposul titlu și după schismă, cu toate că nu recunosceau nici un cap visibil al bisericei întregi. (Cf. Hergenröther, Kirchenlexicon, art. Constantinopel. Freiburg i. Br. 1884.)

Patriarchat, v. Matriarchat.

Patriarchia, provincia sau eparchia asupra căreia se extinde puterea și autoritatea patriarchilor și care cuprinde nu numai mai multe episcopii, ci și mitropolii. In vechime ori care episcop se numia patriarch. P.-ii adevĕrate insă, prin secl. III, erau numai trei, în Roma, Alexandria și Antiochia, la cari s'au adaus în secl. IV P. din Constantinopole și în secl. V cea din Ierusalim. P.-le din Orient au încetat prin căderea teritoriului lor în mânile Arabilor și ale Turcilor; au fost însă reînființate în secl. trecut, după ce s'a mai slăbit puterea și îmblânḑit furoarea Turcilor, așa încât astăḑi în Orient sûnt mai multe P.-ii de diverse rituri atât catolice cât și gr.-or. In Occident încă au avut și au și acum titlul de P. unele scaune mitropolitane, s. e. din Veneția și Lissabona. (Cf. Dr. I. Rațiu, Dreptul bis. p. 285 ss.) [Dr. I. Radu.]

Patricieni, la Romani nume pe care il purtau șefii gentelor (patres), familiile aristocrate, pe cari tradiția spune că ar fi venit la Roma din Alba-Longa. P.-ii, părinții gentei *(gens,* adunare de persoane uniți prin legături de sânge sau de clientelă) îndeplineau în numele familiei diversele datorii, sacrificii, etc., și autoritatea lor era absolută. In primele timpuri ale regalităței P.-ii au fost în luptă cu regii; căderea acestora la 510 se datoresce lor. Demnitățile romane erau apanagiul exclusiv al P.-lor: consulatul, magistraturile, dictatura. Cu încetul însă prerogativele începură să se dea și plebeilor, a căror putere începu a cresce, astfel că egalitatea cetățenească nu întârḑie a se stabili între ambele clase, mai ales că P.-ii erau foarte puțin numeroși spre a puté menține pretențiunile lor. Către sfîrșitul republicei cele mai multe din familiile patriciene dispăruseră, și astfel se înlocuiră cu altele. [O. L.]

Patriciu Sf., fiul diaconului Calpurnius din Picardia, n. 372, primi autorisațiune dela papa Celestin de a încreștina pe Iri. După ce a ajuns cu multe pericole în Irlanda a predicat evangelia cu atâta zel și succes, încât se întoarse partea cea mai mare a poporului la creștinism. P. a fundat episcopatul de Armagh, precum și mai multe școale, seminarii și mănăstiri, cu ajutorul cărora s'a săvîrșit încreștinarea Irlandei, numită »țeara sfinților«. P. după o activitate apostolică de 33 ani, † 465 în etate de 92 ani. [i—m.]

Patriciu, *Grigore,* prof. la școala normală de învĕțători din Bêrlad, fost inspector școlar, a făcut studii pedagogice în Germania și este autorul scrierilor: »Friedrich Eberhard von Rochow und dessen pädagogische Bedeutung« (Lipsca, 1892); »Didactica generală cu privire la învĕțĕmêntul primar« (Bucuresci, 1895); »Didactica specială sau Metodica învĕțămêntului în școala primară« (Galați, 1894).

Patrimoniu, se numesce în drept, totalitatea bunurilor ce le posedă o persoană. Toți sûnt presupuși că au un P. și de aceea, dacă vor să se judece gratuit, trebue să producă un certificat de paupertate. Un P. se compune din bunuri active și pasive (datoriile). Așa fiind, când moștenesci pe o persoană în totalitatea P.-lui, ești dator să plătesci și datoriile ce le are defunctul. Pentru a scăpa de acest neajuns, poți primi moștenirea sub beneficiu de inventar, și atunci, plătesci datoriile numai până la concurența activului succesiunii. Soția, dacă își vede zestrea sa periclitată, poate cere dela justiție separațiunea de P. Același lucru îl pot face creditorii și legatarii defunctului, pentru ca să împiedece ca succesiunea să se amestece cu averea moștenitorului. In acest cas, ei sûnt plătiți, cu preferință, din bunurile cuprinse în succesiune. Bunurile, drepturile cari compun P.-ul, se numesc *patrimoniale.* [Scriban.]

Patriot, om născut în țeară; cetățean care își iubesce țeara. In înțeles politic numirea P. a fost întrebuințată prima dată în Olanda (secl. XVIII) și apoi în revoluțiunea franc. pentru cele dintâiu batalioane trimise 1792 dela Paris la frontieră, pentru soldații republicei în luptele din Vendée și preste tot pentru aderenții ei. In Englitera se întrebuința la început în înțeles batjocoritor (pentru opozițiunea contra ministerului Walpole). In timpul mai nou au luat acest nume diferite partide politice. ***Patriotism,*** iubirea țerii. (v. și art. Liga patrioților.)

Patristica, v. Patrologia.

Patrița, stampilia de sus a unei stampilii duble, cum o găsim s e. în mașini de bătut monede; instrument pentru a tăia sucitura (germ. Gewindt) în matricea (mutelcă) unui șurub; originalul pe care se alipesce metalul galvanoplastic.

Patrocinium, *(lat.)* protecțiune, patronare, patronat; apĕrare.

Patroklos, amicul și soțul de arme al lui Achileus; a fost omorît în resboiul în contra Troiei de Hektor, fiul lui Priamos.

Patrologia, *(Patristica),* sciința despre Sf. părinți și îndeosebi despre literatura eclesiastică mai veche. Istoria vechei literaturi bis. a primit numele de P. în secl. XVII. Scrieri de P. mai însemnate sûnt: I. Fessler, Institutiones Patrologiae, Oeniponte 1850—51, 2 vol.; I. Allzog, Grundriss der Patrologie oder der ältern christlichen Literargeschichte, Freiburg 1866.

Patron, protector (v. şi Client); proprietarul unui atelier. Se mai dă numele P. şi cartuşelor (v. ac.).

Patron, persoana fisică sau morală, căreia îi compete dreptul de patronat. *Patronagiu* sau *patronat* (jus patronatus), în bis. se numesce acel privilegiu pe care îl dă biserica fundatorilor sau binefăcătorilor vr'unei biserici sau beneficiu bisericesc, şi cu care privilegiu sùnt împreunate unele drepturi, onoruri, folóase şi obligaţiuni. I *Istoria.* Biserica încă din timpurile cele mai vechi din recunoscinţă către fundatorii şi binefăcătorii bisericilor şi ai beneficiilor bisericesci, le-a dat lor şi urmaşilor lor unele drepturi şi distincţiuni, s. e. dreptul să şază la locul de frunte în biserică, numele lor se pomenea la cultul divin, se scria pe biserici şi în dicticele sacre, etc. Mai târḑiu apoi, prin secl. V, mai ântâiu în Galia s'a dat P.-ilor şi dreptul de a presenta pe clerici la beneficiile vacante; acest drept însă competea numai episcopilor. In Orient împĕratul Iustinian, în secl. VI, prin douĕ novele ale sale (Nov. Iust. LVII c. 2, a. 537; CXXIII, c. 18, a. 546), a dat dreptul de a presenta şi laicilor. Tot cam în acelaşi timp au primit laicii şi în Occident acel drept, care mai târḑiu a devenit apoi ereditar şi s'a lăţit cu deosebire în Occident. In Ungaria regele, ca rege apostolic, pe basa unor drepturi străvechi, dobândite dela sf. scaun apostolic, este P. suprem al bisericei catolice şi ca atare nu numai presintează ci şi denumesce archiepiscopii şi episcopii rom.- şi gr.-cat., apoi canonicii, abaţii reali şi titulari atât seculari cât şi regulari, cu excepţiunea celor ce sûnt sub libera conferire a episcopilor ori sub P. privat. II *Speciile.* Dreptul de P. este: 1) bisericesc, care compete vr'unei biserici sau persoane bisericesci ca atare; 2) laical, care compete vr'unui laic cu drept propriu sau clericilor, însă nu pe basa posiţiunii lor bisericesci; 3) mixt, când şi titula sub care compete este mixtă, adecă când compete într'o forma unei persoane bisericesci şi laice; 4) personal, care nu este legat de vr'un lucru sau obiect ci compete numai persoanei; 5) real, dacă este împreunat cu posesiunea vr'unui dominiu sau fond, acesta iarăşi este ereditar, care trece la toţi ereḑii patronului, şi familiar, care trece numai la acei ereḑi, cari sûnt din familia fundatorului; 6) privat şi regiu, după cum compete oamenilor privaţi ori domnitorilor; 7) activ şi pasiv, după cum adecă P.-ul este liber de a presenta ori ce persoană bisericească, sau este obligat să presinte numai dintr'o anumită familie. III *Acuisiţiunea.* In biserica catolică dreptul de P. nu-l pot avé decât catolicii, aceştia însă fără deosebire de sex şi etate. P.-atul se poate câştiga în mai multe moduri, precum: în mod primitiv şi derivat, adecă după cum se câştigă un drept care nu există sau se străpune unul care există deja. Modurile primitive sûnt: 1) ordinar, sau fundaţiune canonică, adecă donarea locului pentru edificare, clădirea şi dotarea (patronum faciunt: dos, aedificatio, fundus). 2) extraordinar: a) prescripţiunea sau dreptul de P. practicat din timp imemorabil; b) privilegiul papei. Modurile derivate sûnt: a) succesiunea ereditară; b) contractul, adecă donarea, cumpĕrarea, permiterea; c) prescripţiunea; d) confiscarea şi înfeudarea bunurilor. IV *Drepturile patronului.* P.-ii au mai multe drepturi, cari se resumă în aceste versuri:

Patrono debetur honor, onus, utilitasque
Praesentet, praesit, defendat, alatur egenus.

Aşadar sûnt drepturi onorifice: a) de a presinta persoană vrednică şi aptă la beneficiul vacant; b) de ântâietate în biserică; c) de a fi pomenit la cultul divin, etc. Mai departe drepturi utile, adecă când P.-atul se basează pe fundare sau dotare, dacă ajunge în miserie şi biserica dispune de averi, poate pretinde, ca acea să-l susţină. V *Obligaţiunile patronului* sûnt: să apere averile şi interesele bisericei, să repareze biserica şi casa parochială şi să provadă biserica cu cele de lipsă. VI *Amisiunea* sau *pierderea* dreptului de P.-at se întêmplă iarăşi în mai multe chipuri, s. e. prin renunţare sau cesiune voluntară, prin nefolosinţă, ruinarea bisericei, încetarea dotaţiunii, stîngerea familiei patroane, prin delict prevĕḑut în lege. Când se nasce proces în privinţa dreptului de P.-at judecă biserica. In Ungaria dreptul de a judeca în asemenea cause îl are regele, prin judecători anume designaţi. Biserica gr.-or. nu recunoasce dreptul de P.-at. (Cf. Dr. I. Raţiu, »Dreptul bis. p. 439; Dr. Szeredy I., Egyházjog v. II, p. 853.)

[Dr. Iacob Radu.]

Patron, (marină) şeful unui vas mic, al unui remorcher, al unei bărci de pescuit sau de transport prin porturi, în Marea Mediterană.

Patronagiu, protectorat.

Patronimic, *(lat.)* de familie, nume patronimic.

Patruḑeci de cruci sau *Petresci,* com. rur. în Rom., j. Vlaşca, compusă din cât. P. d. c. şi Moara din Groapă, cu 518 loc. (Dicţ. geogr. 1890). In cât. P. d. c., numit astfel după cele 40 cruci ce erau puse la întrarea cătunului întru amintirea celor 40 de mucenici; s'au găsit obiecte din epoca preistorică.

Patrula, (milit.) mic detaşament de soldaţi trimişi pentru recunoasceri (v. ac.), informaţiuni şi controla sentinelelor proprii.

Patrumane, v. Maimuţe.

Pătrunjel, (botan.) numele popular al plantei Petroselinum sativum Hoffm. (v. ac.).

Patrupede, animalele mamifere cu patru picioare.

Patru-unghiu, *(Patrulater),* ori ce figură mărginită de patru linii drepte (paralelogram, trapez, trapezoid).

Pattaş, com. rur. în Banat, cott. Caraş-Severin, cu 1123 loc. (1891) Români.

Pattelin, o renumită farsă franc. din secl. XV, atribuită lui P. Blanchet, poet satiric şi furnisorul trupei Les clercs de Basoche. Eroul ei e P., advocat cu rĕu nume, tipul înşelătoriei linguşitoare.

Patti, *Adelina,* una din cele mai mari cântăreţe de operă ale timpurilor moderne, n. 10 Febr. 1843 la Madrid, fica unui musicant, Salvatore P., tenor. Debută 1859 la New-York, în rolul Luciei, şi uimí apoi Europa şi America prin agilitatea supranaturală a vocei sale. Măritată şi divorţată de mai multe ori, aḑi trăiesce în Anglia, milionară, renunţând la scenă şi neapărând decât arareori în concerte de binefacere. O soră mai mare a ei, *Carlotta,* (n. 1840 în Florenţa, † 1889 în Paris) încă a fost o cântăreaţă apreţiată mult,

care însă din causa unui defect în mers, se consacrase numai concertelor, renunţând la succesele scenice. A fost măritată cu violoncelistul Demunck. [T. C.]

Pătulele, com. rur. în Rom., j. Mehedinţi, cu 4050 loc. (Dicţ. geogr. 1894), cari se ocupă cu agricultura şi prăsirea vitelor; 2 biserici şi 2 şcoale. Aici se fac 2 bâlciuri pe an.

Păturnica, *Paturnichea, Pătriniche, Păturnea, Potârnichea, Fugău, Perdica (Perdix cinerea),* pasere din ordin. Galinaceelor (rasores), are penele pe deasupra corpului brune deschis cu pete mai închise şi mai deschise, pe dedesupt cenuşii cu dungi întunecate. Bărbătuşii au pe burta cea albă o pată mare brună. Coada ruginie. Coloarea penelor însă variază. Picioarele cenuşii-roşietice sau brune. Lungimea corp. 26 cm., a aripilor 16 cm., a coḑii 8 cm. Trăiesce în Europa, mai ales pe câmpii în cârduri. Se vânează pentru carnea ei cea gustoasă. Se nutresce cu insecte şi diferite fructe, mai ales de cereale.

Pau, capit. depart. franc. Pireneii inferiori, 31,614 loc. (1896); castel, industrie însemnată, comerciu cu vin; loc de cură de iarnă; odinioară reşedinţa regilor Navarrei inf. (Béarn), locul natal al lui Henric IV şi Bernadotte.

Păuca, (magh. *Pókafalva),* com. rur. în Trans., cott. Alba infer., cu 1175 loc. (1890) Rom. şi Saşi.

Paul, apostol, v. Pavel.

Paul, numele a 5 papi. 1) *P. I* (757—767). Pentru a-şi asigura domnia asupra exarchatului, atât faţă de împěraţii bizantini, cât şi faţă de Longobarḑi, s'a aliat cu Pippin, regele Francilor. (Cf. Schnürer, Entstehung des Kirchenstaates, Köln 1894). 2) *P. II* (1464—71), din fam. Farnese, a ajutat popoarele creştine în lupta lor contra Turcilor; încercarea sa de a câştiga Rusia la unire cu biserica catolică a remas fără succes; a fost un mare părtinitor al artelor şi al monumentelor clasice. 3) *P. III* (1534—49), un bărbat de o cultură înaltă, deja în etate de 25 ani ajunse cardinal; ca papă a pregătit actele pentru conciliul ecumenic, pe care, după delăturarea multelor dificultăţi puse de Francisc I, regele Franciei, şi de împ. Carol V, l-a şi convocat la Trident în 1545 spre a efeptuí reformele de lipsă în biserică. A luptat cu energie în contra protestantismului; pe Henric VIII, regele Angliei, l-a excomunicat. Papa P. III, a aprobat instituirea societăţii lui Isus, a înfiinţat mai multe episcopate în America, a păşit în favorul nefericiţilor Indiani şi la 1537 a ameninţat cu excomunicare pe toţi aceia cari i-ar mai face sclavi. El a înfrumseţat Roma cu mai multe edificii pompoase, servindu-se de Michael Angelo ca architect al Vaticanului. 4) *P. IV,* (1555—59), ajungênd de tiněr, în 1494, la curtea papală, Leo X l-a trimis ca nunţiu în Spania şi Anglia spre a mijloci o alianţă contra Turcilor. In 1524, în conlucrare cu Sf. Cajetan, a fundat ordul Teatinilor. Ajuns papă în etate de 79 ani, a lucrat cu foc tineresc, i-se impută însă nepotismul. Spre a împiedeca corumperea moravurilor a constrins pe Ovrei să locuiască în Roma în loc separat (Ghetto) de creştini şi i-a oprit de a ţiné servitori creştini. El a editat ântâia oară »Indicele« cărţilor oprite. 5) *P. V (Borghesius),* a avut conflicte acute cu republica veneţiană, punênd în 1606 întreagă republica sub interdicţie. Conflictul s'a aplanat prin întrevenirea Franciei. P. V fiind un mare aderent al dinastiei Habsburgice, a ajutat-o în resboiul de 30 ani şi a îndemnat şi pe alţi principi catolici să o ajute. [Dr. Is. Marcu.]

Paul *de Alep,* archidiacon din Antiochia, unul din scriitorii cei mai importanţi pentru istoria noastră culturală din secl. XVII, e puţin cunoscut ca personalitate. El era fiul patriarchului Macarie (v. ac.), pe care l-a însoţit în călětoriile, ce ni-le-a descris. Intr'una din aceste călětorii în Iberia, P. a fost otrăvit, nu se scie din ce causă, pe la 1670. Cartea lui »Călětoriile patriarchului Macarie« a scris-o în limba arabă, din care a fost mai ântâiu tradusă, după un singur exemplar, în englezesce de Belfour. Traducerea română a Emiliei Cioran (Bucur. 1900, 269 pag.) conţine totul, ce se referă la România. Acolo se descriu nu numai oraşele ţerii şi aşezămintele religioase, dar şi fapte istorice petrecute sub ochii scritorului, ca s. e. resturnarea lui Vasile Lupul »Grecul« de către partida naţională, moartea lui Mateiu Basarab şi alegerea lui Constantin Şerban, detronarea acestuia prin Mihnea, ş. a. Caracterul scrierii lui P. este o desăvîrşită sinceritate, ca a unui străin cu totul neînteresat; de aceea constituesce o sorginte autentică pentru câte a vědut el însuşi. Este însă natural, că informaţiunile sale şi svonurile, ce înregistrează, trebuesc supuse unui control critic. Adesea şi memoria îl înşală, mai ales dacă ar fi adevěrat, după cum susţine Papadopol Calimah (Convorb. lit. XXIV, 38—40), că şi-ar fi scris cartea după plecarea lui din ţeară. Este însă regretabil, că numele proprii sûnt schimonosite până la neînţelegere. Dar toate aceste defecte nu iau scrierii lui P. caracterul unei sorginţi nepreţuite pentru istoria română. (Cf. Analele Acad. rom. seria II, secţia ist., tom. XX, p. 230—237, şi tom. XXI, p. 209—210. Xenopol, Istoria Rom. IV, 13, 18, 57, 272.)

Pauler, *Teodor,* ministru ung., n. 9 Apr. 1816 în Buda (Ungaria), 1848 profesor de drept în Pesta, 1872—75 ministru de justiţie, † 30 Apr. 1886. A scris în limba magh. mai multe opere iuridice.

Păulesci, com. rur. în Rom., j. Putna, compusă din 3 căt. cu 1671 loc. (Dicţ. geogr. 1897), 1 biserică parochială, 2 filiale şi 1 şcoală.

Pauliciani, (Pavliciani), sectă gnost.-manicheică, formată pe la 660 în Armenia, începe a dispărê cu începutul secl. XI. (v. şi art. Bogomili.)

Pauliş, comună rur. în Ung., cott. Arad, cu 2265 loc. (1890) Rom., Germ. şi Magh.; staţiune de cale ferată. In P. se produce vin excelent; pepinieră a statului cu viţă americană. Aici începe pasul Mureşului.

Paullinia, (*Cupana* Kunth) L., (botan.) gen de plante frutescente căţěrătoare tropicale preponderant americane din fam. Sapindaceelor. Cuprinde vr'o 70 specii dintre cari citâm numai *P. Cupana,* Kth., care precum şi unele specii înrudite ne dau »Guarana« de importanţă medicinală. [A. Pr.]

Paulownia S. et Z., (botan.) gen monotip din fam. Scrophularineelor, trib. Choloneae. Singura specie *P. imperialis* S. et Z., un imposant arbore decorativ rustic din Japonia, se aseamănă la port cu *Catalpa* (v. ac.). [A. Pr.]

Paulus Diaconus, (720), orig. Paul Warnefried, n. la Cividale, a fost secretar al regelui lombard Didier, a trăit la curtea lui Carol cel Mare și la ducele de Benevent. Spre bĕtrânețe se retrase la mănăstirea »Monte Cassio«, unde murí pe la începutul secl. IX. Scr.: »Historia miscella«, »Gesta episcoporum Mettensium«, »Historia Longobardorum«.

Păun, (zool.) *Păunaș, Păună, Păunel, Păunică, Păuniță (Pavo cristatus),* pasere din fam. Phasianidelor, ord. Rasores. Bărbătușul are capul, grumazul și burta albastre cu luciu auriu-verḑiu, aripile alburii cu vergi negre, spatele albastru închis, coada lungă cu pene verde-aurii cu pete (ochiuri) albastre-verḑii. Ciocul și picioarele brune. Pe cap are un moț de pene. Femeiușele sûnt de coloare brună, la pept și burtă albe. Lungimea corpului la bărbătuș 110—125 cm. (femeiușa 95 cm.), aripile 46 (40), coada 120 până 133 cm. Trăiesce selbatic în pădurile din India orientală și Ceylon. Se cunoasce din timpul lui Alexandru cel Mare. La Romani era dedicat ḑeiței Iunona. Se ține prin grădini ca frumusețe. Stă bucuros pe case, arbori. Are o voce neplăcută. Este foarte simțitor la receală. In vechime și în evul mediu carnea lui, mai ales însă limba și creerii, se mâncau. Există și păuni albi.

Păun, *Vasile D.,* prof. și dir. al liceului »Lazăr« din Bucuresci; n. 9 Febr. 1850 in Bucuresci. Studiile superioare le-a făcut în Bucuresci și Berlin. La 1883 P. a fost însărcinat să predea limba română principelui moștenitor al României, și in această calitate a remas mai mulți ani în străinătate pe lângă elevul sĕu. P. a publicat: Momente de misantropie, Fecioara adormită, Umbra lui Mihaiu și alte poesii prin revistele Albina Pindului, Traian, Columa lui Traian. Oda la resbelu, dedicată martirilor obscuri ai Independenței, 1877; Ferdinand de Hohenzollern, principele României, schiță biografică, 1889; Catastrofa Nibelungilor (Analisă literară critică), Craiova, 1896; Ficțiune, imagine și comparațiune; Studiu comparativ de literatură poetică; Sihastrul, poveste poetică, 1896; Inrudirea poesiei cu celelalte arte frumoase (musica, pictura, plastica și architectura), 1898.

Păunescl, com rur. în Rom., j. Putna, compusă din 2 căt. cu 3662 loc. (Dicț. geogr. 1897); 2 biserici parochiale, 1 filială și 2 școale primare. P. e cea mai populată com. rur. din întreg jud.

Pauperism, sărăcirea unei țeri, sărăcirea poporului în massă. Causele P.-ului sûnt în ḑiua de astăḑi multiple. Prin aplicarea vaporului și a electricității s'a luat mijlocul de câștig dela milioane de indiviḑi. Capitaliștii cu ajutorul varielor mașine și întreprinderi lucrative își înmulțesc averea din ḑi în ḑi; concentrarea aceasta a averii în mâni puține (milionari) măresce numĕrul celor săraci sau P.-ul. P.-ul este un pericol, care amenință, mai ales în țerile industriale, organisațiunea actuală a societății civile. [i—m.]

Pausa, suspendarea momentană a unei acțiuni.

Pausa, în musică e porțiunea mai mare sau mai mică de timp, în care una sau mai multe voci sau instrumente au a păstra tăcere. In crescendo și în nuanțele tari P. are mai multă importanță decât în diminuendo sau în nuanțele slabe. In notațiunea modernă semnele pentru P. sûnt: o linie grasă orizontală trasă sub linia a patra a portativului represintă o P. de durata unei note întregi; o linie analoagă trasă deasupra liniei a treia a portativului se raportă la durata notei jumĕtate. P. de 1/4 e represintată prin 𝄽, iar 1/8 prin 𝄾, semn care servesce și pentru tăcerile mai mici, cu 2, 3 sau 4 cârlige sus după valoarea ce represintă: 𝄿 𝅀 𝅁 corespunḑênd la 1/16, 1/32, 1/64. O linie grasă verticală trasă pe portativ represintă o P. de atâtea ori câte două tacte, câte spații a traversat; în general încă pentru tăceri de o durată mai lungă se indică P. cu cifre puse deasupra portativului cu un semn convențional oarecare.

P. generală se numesce în compositiune momentul, când toate vocile tac simultaneu, întrerupênd oarecum curentul sonor. E un efect întrebuințat mai cu samă în musica sinfonică, în crescendo. [T. C.]

Paușal, sumă stabilită prin învoială pentru remunerarea unui anumit soiu de servicii sau pentru acoperirea unui anumit fel de cheltuieli (s. e. P. de călĕtorie, de cancelarie, etc.).

Pausanias, 1) *P.,* mare bărbat de stat și general spartan, învingĕtorul Persilor la Platea (497 a. Chr.), a murit de foame închis în templul Minervei. 2) *P.,* istoric și geograf grec din secl. II d. Chr. Călĕtorind prin Grecia, Asia mică și Italia a scris opul »Periegesis« în 10 vol., un fel de itinerar, cel mai de frunte isvor pentru istoria antică și topografia Greciei.

Păușescl, com. rur. în Rom., j. Iași, compusă din 9 căt., cu 2497 loc. (Dicț. geogr. 1888), 5 biserici, 2 școale și o fabrică de teracotă.

Păușescl-Măglașl, com. rur. în România, jud. Vâlcea, compusă din 5 căt. cu 1951 loc. (Dicț. geogr. 1893), 4 biserici și 1 școală. Pe valea Petroși se află carieri de piatră de prima calitate pentru construcții.

Păușescl-Otăsĕu, com. rur. în Rom., j. Vâlcea, compusă din 4 căt. cu 1516 loc. (Dicț. geogr. 1893), 3 biserici și 1 școală. In raionul comunei sûnt mai multe isvoare cu apă minerală.

Pausias, pictor grec de renume din timpul lui Alexandru cel Mare, aparținea școalei din Sikyon.

Pavagiu, acoperemêntul suprafeței drumurilor cu bucăți de piatră sau lemn așezate una lângă alta, sau făcut din asfalt, ciment, etc.

Pavecernița, (slav. »după cină«), serviciu divin de seară, compus din psalmi, cântări și rugăciuni dela Sf. Vasile și Manase, în care se aduce aminte despre somnul vecinic ce așteaptă pe toți.

Pavel, *Paul,* apostol, n. în Tars din Cilicia (Asia mică) din părinți ovrei, cari erau înzestrați cu dreptul de cetățean roman. Ca aderent înfocat al Fariseilor (v. ac.) a fost inimic neîmpăcat al creștinilor. In a. 36—37 mergênd spre Damasc, ca să prindă pe creștini, fù întors pe cale prin o minune, arătându-i-se Christos și chiemându-l la apostolie. Dus în Damasc s'a botezat, apoi s'a retras trei ani în Arabia, petrecênd în singurătate. Reîntorcându-se în Damasc și de acolo în Ierusalim predică pretutindeni învĕțăturile lui Isus. Spre a converti pe păgâni, P. intreprinse trei călĕtorii. In călĕtoria primă, în insula Cipru, a convertit pe proconsulul

Sergiu Paul (de aici şi el îşi luă numele de P., căci mai înainte se numia *Saul).* In 52 a luat parte la sinodul apostolilor în Ierusalim. Reîntors din a treia călĕtorie la a. 58 a fost acusat de către sinedriul jidovesc ca revoluţionar; P. a apelat la împĕratul şi fù dus în prinsoare la Roma, unde a petrecut doi ani (61—63). Eliberat fiind, continuă predicarea până la 67, când din nou fù prins şi condamnat la moarte, împreună cu ap. Petru, (fiind-că era cetăţean roman, i-s'a tăiat capul cu sabia [în 29 Iunie], pentru aceea se înfăţişează cu sabia în mână). Versat în învĕţăturile jidovesci, înzestrat cu cultură grecească şi cu dreptul de cetăţean roman a corespuns deplin misiunii sale de a predica evangelia lumii greco-romane. Agerimea lui de spirit şi cultura aleasă se vede şi din cuvêntările cuprinse în Faptele apostolilor, precum şi din cele 14 epistole scrise către comunităţi creştinesci (10) şi persoane singuratice (4). Cuprinsul epistolelor pauline preste tot e o teologie înaltă. Stilul în care sûnt scrise e avêntat şi energic, care străbate ca fulgerul mintea şi inima cetitorului (Cf. Ieronim, ep. ad. Pammoch.). Sf. Chrisostom (v. ac.) a scris comentarii la toate epistolele lui P., aşa în cele 7 omilii despre laudele lui P. îi glorifică virtuţile. Despre viaţa şi operele lui P. au apărut numeroase monografii, (Cf. Vidal, St. Paul, sa vie et ses ouvres, Paris 1863; G. Patin, Paulus in seinen apostolischen Tugenden dargestellt, 1881; Dr. Victor Szmigelski, Introducere în sf. Scriptură a N. T. Blaj 1888, pag. 50—105). Ḑiua comemorativă (Petru şi Pavel) 29 Iunie. [Dr. Is. Marcu].

Pavel, ***Mihail, de Peteritye,*** episcop gr.-cat. rom. de Oradea mare, n. în Recea (Lénárdfalva) din Sătmar la 6 Sept. 1827, a studiat în Baia mare, Sătmar şi Caşovia. Primit în clerul diecesei Muncaciului, fù trimis la Viena în semin. »St. Barbara« spre a studia teologia, de unde, pentru turburările din 1848 fù silit a se reîntoarce în patrie şi-şi continuă studiile teologice în Ungvar şi Sătmar. In 21 Martie 1852 fù sfinţit preot celibe şi apoi numit notar consistorial la Muncaciu pe seama Românilor din acea diecesă. După aceea funcţionă şi ca paroch în Apşa de jos, până când, după înfiinţarea diecesei Gherlei, fù numit notar consistorial în Gherla la 1856. In 1860 fù numit paroch în Slatina şi vicar foraneu al Maramurĕşului. In această calitate stărui pentru scoaterea Românilor din Siget de sub jurisdicţiunea episcopului rutean dela Muncaciu şi aşezarea lor sub jurisdicţiunea episcopului român din Gherla. In scopul acesta întreprinse în 1870 o călĕtorie la Viena şi Roma tocmai pe timpul conciliului Vatican. In 1871 fù ales deputat dietal. In 11 Sept. 1872 numit episcop la Gherla, în 23 Dec. 1872 preconisat, în 26 Ian. 1873 consacrat în Blaj de mitrop. Vancea, şi 23 Febr. 1873 instalat în scaunul episc. din Gherla, unde a lucrat pentru întocmirea învĕţământului poporal şi pentru administrarea bună a averilor parochiale şi diecesane. In 29 Ian. 1879 fù numit episcop al Oradei mari şi în 8 Iunie acelaşi an instalat în scaunul acesta episc. Aici a înzestrat biserica catedrală cu lucruri de artă; canonicilor le-a clădit case, precum şi o şcoală primară în Oradea. A întemeiat o fundaţiune pentru procurare de vestminte pe sama studenţilor di minarul din Oradea. A restaurat şi înfrun biserica şi zidit casa parochială din Bei ajutat pe profesorii din Beiuş ca să-şi face examenele de cualificaţiune. A îmbun salariile acelor profesori şi a pus basă la f lor de pensiune. A restaurat, şi în parte a clădit din nou gimnasiul din Beiuş şi l-a vĕdut cu toate cele de lipsă. Lângă acest nasiu a ridicat pomposul »internat Pavelia care se întreţin 134 studenţi, parte gratuit, pe lângă o taxă moderată. A înfiinţat şi şcoala civilă de fete cu internat tot în I a făcut în instit. Francisc-Iosif I din Buda fundaţiune pentru crescerea unui tinĕr gr.-cat. A împărţit numeroase ajutoare în la preoţi şi studenţi. A înfiinţat grandiosul subsidiar Pavelian«. In Nov. 1882 a ţinut diecesan. (Cf. Schematismul archidiecese cat. de Alba-Iulia şi Făgăraş pe a. 1900). [Dr. A. Bun

Pavelescu, ***Cincinat,*** poet, n. 20 Oct. a făcut studiile la liceul Sf. Sava şi la f de drept în Bucuresci. A publicat versuri (în revista »Biblioteca Familiei« sub pseudo ***Dela Milcov,*** apoi în »Literatorul«; a cola la »Lumea nouă« şi »Convorbiri literare« scris dimpreună cu Macedonschi tragedia t »Saul«, care a fost representată pe scena trului naţional din Bucuresci.

Pavia, provincie ital. în Lombardia, 3343 509,697 loc. (1897); ***capitala P.,*** situată Ticino (cu pod aşezat pe şepte arcuri de moră); reşed. episcop., dom în stil renais neterminat, basilica San-Michele; palatul I pina cu pinacotecă; univers. renumită în iată 1361, bibliotecă cu 130,000 vol.; fabr fier, maşine, instrumente, chimicalii, etc merciu cu producte. In antichitate P. (Tic era municipiu roman, 572—774 capitala L barḑilor. In evul mediu fù stăpânită de f Beccaria, apoi de Milano, 1736—1859 de Au 24 Febr. 1525 învingerea imperialilor a lui Francisc I, care fù prins.

Pavian, ***(Cynocephalus, măimuţă cu c câne),*** gen de măimuţe cu nas îngust, (Cy thecini) ***Babuinul (C. Babuin)*** lung de foarte docil, trăiesce în Africa de mijloc, sinia. ***C. Hamadryas,*** 70—80 cm. lung, Ab Nubia, Arabia, devastează câmpurile; în v Egipt adorat, îl găsim adese reprodus pe numente. ***Mandrilul*** (Necuratul pădurii, monul, ***C. Mormon),*** lung de 1 m., Guinea, sc foarte temut.

Pavlli, ***Andreiu Spiru,*** vestit banchier în dova pela începutul secl. XIX, dela care xandru Ipsilanti, capul zaverei grecesc 1821 împrumutase 600 mii lei. Tot la a împrumută o mare sumă şi domnitorul Ion S Sturdza pentru îndreptarea vistieriei ţerii, dă pentru aceasta titlul de căminar.

Pavilion, (marină), stindardul cu coloril ţionale pe care îl arborează un bastiment p a-şi arăta naţionalitatea. P.-ul dă bastime dreptul de exteritorialitate şi ori ce act d lenţă sau ofensă adusă bastimentului se resf direct şi integral asupra naţiunii al cărei poartă. In general P.-ul vaselor de resboiu d de acela al vaselor de comerciu; vasele d

merciu române poartă P.-ul tricolor național ca și cele de resboiu cu diferință că cele dintâiu nu au marca țerii. Numele de P. se mai dă și la căsuțe din grădini și la un fel de cort militar, etc.

Pavlovici, v. Alexandru I (vol. I, p. 102).

Pavegad, nume dat exercițiului de solfiare în musica bis. orientală, care se face prin silabe p a, v u, g a, d i, k e, z o, n i. Același lucru se numesce și *Paralaghie*.

Pavonazetto, varietate de marmoră antică; *Marmo P.* sau *Pavonazzo* incolore, e o marmoră albă-lucitoare cu vinișoare fine roșe sau negricioase, *P. brecciato* cu părți violete și albe. Se exploata în Phrygia.

Pavor, (mitol.) v. Pallor.

Pawlowska, *Elisa*, v. Orzeszko.

Pax, (pacea), la Romani a fost venerată ca o divinitate. Prin P. s'a înțeles starea de indestulire și liniște a țerii, când agricultura și artele progresează și nu e resboiu. Impĕratul August i-a ridicat altar pe câmpul lui Mars, unde în tot anul, în 30 Ian., 30 Mart. și 4 Iulie i-se aduceau sacrificii. (v. și Eirene.)

Paxos, insulă aparținĕtoare nomarchiei grec. Kerkyra, 19 km². cu 4025 loc. (1889); se cultivă vii și olivi, capitala Gaïon.

Paxton, *Sir Iosef*, horticultor și architect, n. 1803 în Milton-Bryant (Bedfordshire), a conceput (1850) planul parcului Hyde din Londra, mai târȡiu a administrat moșiile ducelui de Devonshyre. † 8 Iunie 1865 la Sydenham.

Payer, *Iulius de*, explorator al regiunilor polare, n. 1 Sept. 1842 la Teplitz, 1859—74 oficier austriac, a explorat grupa Adamello-Presanello din alpii Ortler, 1869—70 a luat parte în a doua expedițiune germană la polul nordic, 1872—74 a condus dimpreună cu Weyprecht expedițiunea polară către Franz Josef-Land și a ajuns pe sănii până la 82° 5′ lat. nord.; dela 1882 se ocupă cu pictura.

Payerne, *(Peterlingen)*, oraș în cantonul elvețian Vaud, 3673 loc. (1888); în evul mediu adesea residență a regilor Burgundiei și loc de incoronare al mai multor împĕrați germani ca regi ai Burgundiei.

Pazardjic, *(Dobrici)*, oraș în Bulgaria, cercul Varnei cu 11,087 loc. (1893).

Pazarli, com. rur. în Rom. (Dobrogea), j. Constanța, compusă din 4 căt. cu 1350 loc. (Dicț. geogr. 1897); cultul ort. nu numeră nici o biserică, deși populația creștină este mai numeroasă, decât cea mohamedană, care are 4 geamii. Instrucția se face în 2 școale rur.

Pearl River, rîu în statul Mississippi (America nord), se varsă în golful Mexico, 480 km. lung.

Peary, *Robert*, explorator polar american, 1886 a întreprins o explorațiune a ghețarelor din interiorul Grönlandei de sud, iar 1893—95 la nordul ei, unde a descoperit la 81½° sinul Independence. Alte călĕtorii la 1896 și 1897; la 1898 a plecat din nou într'o expedițiune spre polul nordic.

Peasna, *(Oda)*, cântare, care formează parte constitutivă din seria cântărilor sacre adunate în așa numitul »Canon«.

Peatra, v. Piatra.

Pebrina, *(Gattina)*, boală foarte frecuentă la gândacii (vermii) de mătasă; se produce printr'o bacterie numită *Nosema bombycis*. Boala este molipsitoare și ereditară.

Pĕcat, în genere ori ce defect sau scădere. In sens moral, cum se folosesce mai des cuvêntul P., este călcarea legii dumneȡeiesci ori a altor legi, cari obligă în consciință, cu sciința și voința liberă. P. se împart în P. original și în P. personal, după cum ne nascem cu el, ori il facem înșine; P. actual este însăși lucrarea sau omisiunea contrară legii, și P. habitual sau statul vinovăției, în care se află omul, după ce a pĕcătuit, până se mântue de pĕcatul sĕu; P. greu sau de moarte, care lipsesce pe om de grația sanctificantă, principiul de viață supranaturală, și de care P. omul se poate elibera numai prin mărturisire, și P. ușor, care nu despoaie pe om de statul grației, și de care se poate curăți și afară de mărturisire prin părere de rĕu. (Cf. Dr. Is. Marcu, Catechismul religiunii creștine. Blaj 1894, partea II, § 26—30.)

Pĕcatul strămoșesc sau ***original*** e P. comis de strămoșii noștri Adam și Eva în Paradis prin călcarea poruncei dumneȡeiesci, mâncând din pomul sciinței binelui și al rĕului, din care a mânca le-a fost oprit. Acest P. l-a comis Adam ca capul și părintele întregului neam omenesc, dela el, prin nascerea naturală, trece ca și o moștenire la toți descendenții lui Adam, adecă la toți oamenii. De acest P. omul se mântuie prin botez (v. ac.).

Peceneaga, numele unui pichet de graniță pe Dunăre, lângă satul Tufeni, și a două păraie din Dobrogea, afluente ale Dunărei, Now- și Star-P. Aceste numiri geografice sûnt singurele urme remase în țerile noastre dela poporul Pecenegilor sau Pacinaților.

Pecenegi, popor nomad de neam turc, care în limba sa se numea *Kangar* sau *Kangli*; la Ruși *Pecenegi*; la Greci *Patzinaci*; la Unguri lat. *Bisseni*, ung. *Besenyő*. P.-ii apar mai ântâiu pe la începutul secl. IX, între Volga și fluv. Ural, de unde fac incursiuni în țeara Chazarilor de lângă Don. Atacați de Uzi (Cumani), vecinii lor resăriteni, ei se mută apoi între Don și Nipru, de unde scot pe Unguri (pe la 889), cari locuiau acolo în dependență de Chazari. Ungurii se așează atunci între Nipru și gurile Dunărei, în țeara numită Atelkuzu, unde P.-ii continuă a-i ataca. Pe la 892—894, când Ungurii erau în o expediție în afară (892 în contra Moravilor, 894 în Pannonia), P.-ii ocupă țeara Ungurilor din apus de Nipru și-i silesc a se muta în Ungaria de astăȡi. Țeara dintre Nipru și Carpați, dealungul rîurilor Bug, Nistru, Prut și Siret, se află apoi în stăpânirea P.-lor până în a doua jumĕtate a secl. XI, când ordele lor principale trec preste Dunăre, unde parte sûnt decimați în lupte cu Byzantinii, parte așezați mai ales în Bulgaria. Țeara P.-lor dintre Nipru și Carpați trece apoi în stăpânirea Cumanilor dintre Don și Nipru, cu cari se contopesc resturile P.-lor, ambele popoare fiind de acelaș neam. Altă parte a P.-lor se mută (probabil retrăgêndu-se de către Cumani) în Ungaria, unde sûnt așezați în diferite comitate. In partea meridională a Transilvaniei ei sûnt numiți, pe la începutul secl. XIII, alăturea cu Românii, făcêndu-se mențiune de »pădurea Vlahilor și Bissenilor«. (Cf. Neumann, Die Völker des südlichen Russland, ed. II, 1855; Go-

lubovskii, Pečenêgi, Torki i Polovci. Kiew, 1883; Hunfalvy, Ethnographie von Ungarn, 1877; Pič, Zur rumän.-ungar. Streitfrage, 1886.) [D. On.]

Pecete, v. Sigil.

Pechea, com. rur. în Rom., jud. Covurluiu, compusă din Tîrgul-P. și Satul-P., avênd în total 2295 loc. (Dicț. geogr. 1892), 1 biserică și 2 școale; reședința subprefecturei plășii Siret, judecătorie de ocol, infirmărie județeană și birou telegrafo-postal.

Pecica, (magh. *Ó-Pécska),* com. mare în Ung., cott. Arad, lângă Mureș, are 1508 case cu 7743 loc. (1891) (5843 Rom., 1305 Magh., restul Germ., Croați și Sêrbi); moară cu vapor.

Pecie, muschiul principal dela vită, vițel sau porc; este carnea cea mai fragedă din care se prepară beafsteak, filet, ș. a.

Pecili, prov. în nord-estul Chinei, 300,000 km², cu vr'o 29.400,000 loc.; capitala Peking. După această prov. s'a numit și golful P., parte a Mării Galbene.

Pecingine, termin poporal pentru morbul Lichen (v. ac.).

Pécs, (germ. *Fünfkirchen),* oraș liber reg. cu municipiu în Ung., cott. Baranya, unul dintre cele mai frumoase orașe din Ungaria, cu 34,067 loc. (1890); reșed. episc., direcț. finanț. și de geniu, cameră de comerciu și industrie; garnisoana batal. 1—3 a reg. ung. de infant. 52. Dom pompos bogat în altare de marmoră, sinagogă frumoasă; gimn. și seminariu, osariu din secl. III. Biserica orașului și a spitalului, cu minaret, au fost pe timpul Turcilor (1543—1686) moschee. P. are 5 mănăstiri, preparandie, academie de drept, gimn. și școală sup. reală, etc. Comerciul și industria e înaintată, cu deosebire în fabricațiunea hârtiei și de majolica. Vinul de P. excelent. Minele de lângă P. dau anual ca. 610,000 tone cărbuni, ocupând la 6500 lucrători.

Pecsétszeg, com. în Trans., cott. Solnoc-Dobâca, cu 1948 loc. (1890) Rom.

Pectina, substanță amorfă, formând cu apa o soluțiune din care alcoolul o separă sub formă de filamente mucilaginoase. Se extrage din sucul de pere coapte. Sub influența alcalilor diluați și la frig P. se schimbă în acid pectic.

Pectinibranchiate sau *Ctenobranchiate,* subordin din ord. Prosobranchia (v. ac.).

Pectorale, partea din armură destinată în antichitate a preserva pieptul, ca armă defensivă.

Pectoralia, (med.) identic cu expectorantia (v. ac.).

Pectus carinatum, *(lat.)* termin technic pentru o diformitate a pieptului, caracterisată prin proeminența sternului și a părții anterioare a coastelor. Este o urmare a rachitismului.

Peculat, *(lat.)* înstrăinarea averii publice (pecunia publica).

Peculiu, *Peculium,* cuvênt ce însamnă, în dreptul roman, patrimoniu, avere. Așa, *P. castrense* se compunea din bunurile ce fiul de familie le dobândea în calitatea sa de militar. In privința acestui P., fiul are drepturile unui pater familias. In dreptul modern, cuvêntul P. înseamnă patrimoniu, averea ce se află sub libera disposițiune a cuiva, bunurile ce le câștigăm prin munca sau industria noastră. [Scriban.]

Pecunia, (lat., dela: pecus = animal, vită), numirea dată averii și proprietății ce consta la Romani mai ales în vite; astăḑi avere în general, bani în special.

Pécura, residiul alterat ce curge când se ard închis într'un furnal fără curent de aer diverse specii de lemne. *P. de huilă* (cărbuni de piatră, engl. coaltor), se găsesce în pămênt, unde formează adevérate basinuri subterane la adâncimi mai mult sau mai puțin considerabile. Ea e de coloare neagră, respândesce un miros aromatic greoiu, este insolubilă în apă și e constituită din diverse carbure de hidrogen și posede reacție alcalină. *P. medicinală (Lignor Picis Norvegiae),* este obținută prin destilația uscată înceată și imperfectă a pinilor ce nu mai produc terebentină. Ea se presintă colorată în negru de consistența glicerinei. Se întrebuințează la prepararea Gudronului (v. ac.). (v. și Petrol).

Pedagog se numea în antichitate sclavul, care supraveghea pe fiul nobilului atenian sau roman, și-l însoțea preste tot locul, unde acesta mergea ca să primească instrucție. El supraveghea buna purtare a elevului, dar nu-l instrua. In institutele de educație moderne P.-ul mai are și însărcinarea de a da elevului ajutor la instrucție și supraveghează în acelaș timp mai mulți elevi. P. în înțeles mai înalt se mai numesce cel ce profesează sciința și arta pedagogică.

Pedagogia se numesce sciința despre educația omului. In mêsura în care destinațiunea și firea omului au fost obiectul unor cercetări mai aprofundate, P. a putut dobândi din etică și antropologie îndrumări din ce în ce mai sciințifice și mai prețioase pentru constituirea ei. Etica și antropologia cu părțile ei: somatologia și psichologia, se consideră dar ca sciințe auxiliare ale P.-ei, în vreme ce P. este o sciință aplicativă, ce se servesce de cunoscințele din etică pentru stabilirea scopului educației (teleologie), iar de cele din somatologie și psichologie pentru organisarea mijloacelor de educație trupească și sufletească (metodologie). Sciința despre educația trupească se numesce dietetică. Ea se divide în igienă, sciința despre educația corpului sănătos, și medicină, sciința despre tratarea corpului bolnav. Cu privire la educația sufletească, metodologia pedagogică se divide: în didactică sau sciința despre educația inteligenței și în sciința despre disciplină. (v. Educațiune). Scrieri: »Pedagogia« de I. Popescu (Sibiiu, 1892); »Compendiu de pedagogie« de Dr. L. Petroviciu (Arad, 1880); »Pedagogia« de Simeon Bărnuțiu (Iași, 1870); »Curs de pedagogie teoretică și practică« de G. Compayré, tradus de Mateiu Rădulescu (Bucuresci).

Pedagogiu, institut de educație, îndeosebi institut de instrucție pentru fiii de familii mai înalte, împreunat cu internat, care nouă Românilor ne lipsesce aproape cu desăvîrșire. In Ung. și Trans. se cunosc sub acest nume, sau preparandie (în Rom. școală normală), institutele unde se instruiază și se pregătesce tineretul pentru cariera de învêțători și sûnt alipite de regulă pe lângă consistoarele eparchiilor bis. respective.

Pedagogiul rom. gr.-cat. din Blaj își are începutul sêu pe la 1833, când sinodul bisericesc vêḑênd totala lipsă de învêțători pentru școalele poporale a înființat pe lângă seminariu cursuri de 2—4—6 luni pentru pregătirea tinerilor meniți pentru cariera de învêțători. Această stare de

lucruri a durat până la 1865, când sub mitrop. Alex. Sterca Şuluţ se înfiinţă inst. ped. de astăḑi cu durata cursurilor de 2 ani până la 1880, adăugêndu-se încă un curs de un an; la 1899 s'a deschis şi un curs privat pentru fete menite a deveni învĕţătoare. Dela 1897 are şi un internat pentru 32 elevi.

Pedagogiul rom. gr.-or. din Arad, s'a înfiinţat prin înaltele resoluţiuni din 9 Febr. 1811, 13 Sept. 1811, Nr. 11,093, şi din 19 Sept. 1812, Nr. 10,573. S'a inaugurat la 3 Nov. 1812 în casa donată de căpitanul orăşenesc Sava de Arsici. Primii profesori au fost: Dim. Ţichindeal, Ioan Tuhuţi, Iosif Iorgovici şi Const. Diaconoviciu Loga. Dela 1812—15 cursul a fost de 15 luni, dela 1815—76 incl. de 2 ani, 1877—84 de 3 ani, iar de atunci de 4 ani, având şi un curs preparator. Institutul avênd caracter de institut regesc, profesorii îşi primeau retribuţiunea din fondurile gr.-or. din Pesta, până la 1875; desfiinţându-se acele fonduri, profesorii îşi primeau retribuţiunea dela epitropia fondurilor comune, institutul trecênd la 1869 sub jurisdicţiunea autorităţilor bisericesci, avênd caracter de institut confesional. Limba oficială a institutului a fost dela fundarea lui până la 1845 cea latină, până la 1850 cea maghiară, iar dela 1850 încoace limba română. La 1877 s'a fundat prin episcopul diecesan Ioan Meţian, şi s'a înfiinţat pe lângă institut şi un alumneu, în care se intreţineau gratuit la început 30, iar mai în urmă 80 tineri. La 1876 s'a strămutat institutul în edificiul anume clădit din mijloacele diecesei, iar la 1885 în localul nou seminarial, ridicat la stăruinţele episcopului Ioan Meţian. Acest institut, care a fost primul institut pedagogic român din întreaga monarchie, a dat naţiunei, numai între anii 1814—86, 2589 absolvenţi români. (v. Arad-Diecesa. Cf. Fragmente din istoricul pedagogicului conf. gr.-or. din Arad, de Iuliu Vuia, 1887.)

Pedagogiul din Năsĕud, înfiinţat şi deschis în Ian. 1859, la stăruinţele episcopului Ioan Alessi, pentru diecesele gr.-cat. Gherla şi archidiecesa Blajului. La început cursul a fost de 6 luni, iar dela 1860 reorganisându-se, s'a ridicat la 2 ani. Institutul s'a susţinut din fondul de montură al fostului regiment II român de graniţă, conform resoluţiunilor locotenenţei ces. reg. din 23 Dec. 1859. La 1868 s'a strămutat la scaunul episcopal în Gherla, deoarece grăniţerii au refusat a-l susţiné din fondul lor, care dela desfiinţarea graniţei a fost menit, prin ordinul guvernial din 18 Febr. 1851 Nr. 3598, de fond stipendiar al tinerilor grăniţeri. [Iuliu Vuia.]

Despre inst. pedagogic din archidiecesa gr.-or. a Transilvaniei şi din diecesa Caransebeşului v. art. Sibiiu şi Caransebeş.

Pedala, nume dat în musică mai ântâiu ori cărui mechanism pus în acţiune prin ajutorul picioarelor. Asfel P. este în orgă fiecare tastă a claviaturei speciale, destinate a fi pusă în acţiune de picioare, *pedalierĕ*, şi jocurile corespunḑĕtoare acestei claviaturi iau numele de jocuri de P. Tot în orgă se dă numele de *P. de combinaţiune* unui mechanism care provoacă funcţionarea simultanee a unei întregi grupe de jocuri. O altă categorie de P. avem la piano, a cărui sonoritate o modifică. *P. mare* sau *de forte* (dreapta), care ridicând înăduşitoarele, dă coardelor deplina lor sonoritate; poate fi întrebuinţată tot aşa de bine în forte ca şi în piano; *P. de surdină* (stânga), care deplasând mechanismul ciocănaşelor dă o mai mică sonoritate; *P. de prelungire* a sunetului, ş. a. O altă semnificaţiune ia cuvêntul P. în composiţiune, şi anume aceea de notă prelungită în timpul duratei mai multor acorduri. In fine numele de P. se mai dă la o specie de clarnetă contrabas în si ♭, sunând două octave mai jos de clarneta ordinară. [T. C.]

Pedant, om pedant, cel ce ţine mai mult la formalităţi neesenţiale. *Pedantism,* ţinerea la forme riguroase sau păreri mărginite.

Pedeapsa, (drept penal). Ori ce fapt penal societatea il reprimă pe cale materială sau morală. Infracţiunile se împart în crime, delicte şi contravenţiuni. Ele se disting unele de altele prin mĕsura pedepsei. Ideia de P. a evoluat. Ea nu mai cuprinde ideia de resbunare sau de reparare bănească a prejudiţiului adus prin infracţiune, ci de amendare şi exemplaritate; de aceea aḑi societatea pedepsesce urmărind pe infractori prin organul sĕu numit minister public. In România, cea mai grea P. e munca silnică pe viaţă; cea mai uşoară, amenda de 5 lei. Când o persoană condamnată la amendă e insolvabilă, amenda se transformă în închisoare, socotindu-se 10 lei drept o ḑi de arest. In legislaţiunile moderne, P.-le nu se pot cumula, adecă P. cea mai mare absoarbe pe cea mai mică. Când dar, o persoană a comis mai multe crime sau delicte, nu i-se aplică atâtea P. câte fapte a comis, ci pentru toate faptele la un loc, o singură P. Contravenţiunile reprimându-se cu P.-e mici, ele nu se cumulează, ci se execută separat fiecare pedeapsă în parte. [Scriban.]

După Cod. penal român se deosebesc următoarele pedepse pentru crime: 1) *Munca silnică* (v. ac.), minimal 5 ani, maximal pe viaţă; 2) *Reclusiunea* (v. ac.), într'o casă de muncă 5—10 ani; 3) *Detenţiunea* (v. ac.), 3—10 ani; 4) *Degradaţiunea civică,* 3—10 ani, adecă excluderea dela funcţiuni, pierderea dreptului de alegere, de a purta o decoraţiune sau arme, de a fi jurat, martor, etc. şi de a serví în armata română (cf. şi art. Moartea civilă); pentru delicte: 1) *Inchisoarea* (v. ac.), dela 15 ḑile până la 5 ani; 2) *Interdicţiunea* (v. ac.), dela 6 luni până la 6 ani a unora din drepturile politice, civile ori de familie; 3) *Amenda* (v. ac.), dela 25 lei în sus; pentru contravenţiuni: 1) *Inchisoarea* (v. ac.), dela 1—15 ḑile şi 2) *Amenda,* dela 5—25 lei.

Cod. penal ungar cunoasce următoarele pedepse pentru crime: 1) *P. cu moarte* (v. mai jos); 2) *P. de libertate*, şi anume: *Robia, Inchisoarea de stat, Temniţa* (despre aceste v. art. Inchisoare), şi 3) *Amenda* ca P. secundară, (v. ac.); pentru delicte: *Inchisoarea de stat* (sub 5 ani), *Inchisoarea* (v. ac.) simplă, şi *Amenda;* pentru contravenţiuni: *Reclusiunea* până la 2 luni şi *Amenda* până la 600 cor.

Pedeapsa corecţională, v. Corecţiune.

Pedeapsa de moarte, până la mijlocul secl. XVIII trecea ca o P. legitimă şi corespunḑĕtoare scopului; cu Beccaria (v. ac.) se începe însă o luptă agitată în jurul acestei chestiuni, până astăḑi neresolvată. Contrarii P. cu moarte susţin că e

rea, pentru că nu poate avé de urmare corecţiunea individului, nu e gradabilă şi e iremediabilă, adecă nu se poate reveni asupra ei. P. cu moarte este delăturată prin lege în România, Portugalia, Olanda şi Italia. In celelalte ţeri ea se aplică aproape exclusiv numai pentru omor şi încercarea de a omorî pe capul statului, şi se execută în Francia şi Germania prin decapitare (v. ac. şi art. Ghillotina), în Anglia şi Austro-Ungaria prin spânzurare, în America prin electricitate, etc., iar în cas de crime militare de regulă prin împuşcare. (In timpurile vechi se mai executa prin ardere, cu roata, etc.). Cf. Gruber, Der Stand der Todesstrafe in der Gesetzgebung u. in der Praxis, în »Gerichtssaal«, vol. 44, 1891. (Mai v. art. Beccaria, Inchisori, Penal dreptul, Penitenciar.) [—]

Pedepse bisericesci se dic acelea, cari se dictează de către autoritatea bisericească creştinilor delicuenţi. Ele sûnt sau spirituale, când adecă lipsesc pe delicuent de un drept ori bun de natură spirituală, sau temporale, când prin ele creştinii se lipsesc de un bun temporal (poena privativa) ori sûnt constrinşi a suferí un rĕu temporal (poena positiva). P. sûnt vindicative, când ţintesc la resbunarea legii vătĕmate şi de odată la înfricarea celor ce ar voi a vătĕma legea. Ele încât mortifică şi torturează corpul, se dic pedepse corporale; mai însemnate sûnt: carcerul, ajunul, denegarea înmormêntării bisericesci şi amendele; în specie pentru clerici suspensiunea dela ord, oficiu şi beneficiu, depunerea, şi degradarea. Incât prin pedepse se ţintesce emendarea delicuentului, ele se dic *medicinale* sau *censuri* (v. ac.). (Cf. Dr. Ioan Raţiu, Instituţiunile dreptului bis. Blaj 1877, p. 749 ur.) [i—m.]

Pedepse şcolare ca şi remuneraţiunile şcolare sûnt mijloace extraordinare de care se servesce disciplina şcolară pentru menţinerea ordinei. Ele trebue să fie de preferinţă de natură morală şi să nu se aplice decât în casuri de absolută necesitate. P. trupesci tind a fi eliminate, din ce în ce mai mult din sistema mĕsurilor disciplinare.

Pedel, se numia mai de mult portărelul sau solia autorităţilor judecătoresci. Astădi, P. se numesce de preferinţă servitorul autorităţilor şcolare, îndeosebi al celor universitare.

Pederastia, (med.) relaţiune sexuală, contrară naturii, între indivizi de sexul bărbătesc. P. era şi este respândită în Orient, de unde a pĕtruns la vechii Greci şi la Romani. (v. Psychopathia sexualis.)

Pedestrime, v. Infanterie.

Pediatria, (med.) sciinţa care se ocupă cu tratarea boalelor de copii. *Pediatru,* medic special pentru boale de copii.

Pedicularis L., (botan.) gen din familia Scrophularineae, tribul Euphrasieae, cuprinde plante erbacee perene, rar anuale cu frunzele alterne sau verticilate. Acest gen are vr'o 120 specii, respândite prin regiunea montană, alpină sau arctică din Europa, Asia medie şi boreală, în America de nord; puţine cresc între tropice în munţii Americei australe sau în India orientală. In părţile noastre cresc mai multe specii, dintre cari menţionăm: *P. exaltata* Bess., numită de poporul nostru Darie, şi *P. verticillata* L., numită popular Păducheriu, Vîrtejul pămêntului. [Z. C. P.].

Pediculide şi *Pediculus, (lat.)* v. Păduche.

Pedometru, *(grec.)* aparat pentru numĕrarea paşilor. P. din afară samănă cu un ceas de buzunar, iar din lăuntru are un ciocan mic, rĕzĕmat prin nisce arcuri subţirele de oţel. De câte ori păşesce omul în mers, ciocanul în urma scuturăturei provenite de aci, se mişcă şi indicele înaintează cu un grad. Astfel numĕrul gradelor, cu cari a înaintat indicele, arată numĕrul paşilor făcuţi.

Pedro, (portug. = Petru), împĕraţi ai Brasiliei. 1) *P. I. d'Alcantara,* fiul regelui Portugaliei Ioan VI, n. 12 Oct. 1798 în Lissabona; în urma invasiunei lui Napoleon I se refugià dimpreună cu părinţii sĕi în Brasilia; după reîntoarcerea tatălui sĕu la Lissabona remâne in Brasilia ca regent (22 Aprilie 1811), 7 Sept. proclamă independenţa Brasiliei, 12 Oct. 1822 împĕrat. După moartea tatălui sĕu (10 Martie 1826) cedează tronul Portugaliei ficei sale Maria da Gloria, abdică şi în Brasilia (7 Aprilie 1831) în favorul fiului sĕu Dom Pedro II. 1832 alungă pe fratele sĕu Dom Miguel usurpatorul şi reaşează (23 Sept. 1833) pe fica sa iarăşi pe tronul Portugaliei; 23 Aug. 1834 ales regent de Cortes; † 24 Sept. 1834. 2) *P. II d'Alcantara,* n. 2 Dec. 1825 în Rio de Janeiro, fiul celui precedent, după abdicarea acestuia (7 Aprilie 1831) se urcă pe tronul Brasiliei; 23 Iulie 1840 devení de sine stătător. 1843 se căsători cu Teresa Christina Maria († 28 Dec. 1889), fica regelui ambelor Sicilii Francisc I, 1865—70 purtà victoriosul resboiu contra Paraguay-ului, 15 Nov. 1889 detronat. † 5 Dec. 1891 în Paris.

Regi ai Portugaliei 3) *P. I,* n. 1320, fiul lui Alfonso IV., 1357—67 resbună asasinarea soţiei sale Ines de Castro. 4) *P. II,* n. 26 Apr. 1648, al treilea fiu al lui Ioan IV, 1667 regent în urma abdicării fratelui sĕu Alfonso VI, 1683 rege, † 1705. 5) *P. III,* fiul lui Ioan V, soţul reginei Maria. † 1786. 6) *P. IV,* identic cu P. I., împĕrat al Brasiliei. 7) *P. V d'Alcantara,* fiul reginei Maria II da Gloria din căsătoria ei cu Ferdinand, ducele de Saxa-Koburg-Gotha-Kohary; n. 16 Sept. 1837 în Lissabona, se urcà pe tron ca minor 15 Nov. 1853, iar la 15 Sept. 1855 luà definitiv domnia; 1858, se căsătoresce cu princesa Stefania Friderica Wilhelmina Antonia de Hohenzollern-Sigmaringen († 1859); † 11 Nov. 1861.

Peduncul, (botan.) axa sau coada floarei, partea care vine sub floarea propriu disă; poate fi lung sau puţin desvoltat şi atunci floarea e sesilă; poate purta pe el prefrunze sau nu; se găsesce în vîrful unei tulpini principale, ori este ca o ramură laterală.

Pedunculat, (botan.) care are un peduncul sau pedicel.

Peebles, *(Tweedale),* comitat în sudul Scoţiei, 922 km². cu 14,761 loc. (1891). *Capitala P.* are 4704 loc.

Peer, cuvênt englez care însamnă egal, pair (franc. »pair«). Peer of England (pairii Engliterei) sûnt nobilii lorzi, egali între dînşii, membri ai camerei lorzilor, cari poartă acest nume (v. Pair). [L]

Peganum L., (botan.) gen de plante din familia Rutaceelor, cuprinde vr'o 4 specii preponderant mediterane şi asiatice, dintre cari

citâm *P. Harmala* L. întrebuințată de turcoaice la colorarea unghielor. [A. Pr.]

Pegasos, în mitol. grec. un cal cu aripi. Când Perseus (v. ac.) a tăiat capul gorgonei, numită Medusa (v. ac.), au ieșit din trupul ei Chrysaor (v. ac.) și Pegasos, care îndată a sburat la tronul lui Zeus. După alt mit P. se nasce la isvoarele Oceanului și apoi cu copita sa deschide isvorul muselor de pe Helikon, de unde P. s'a ḑis și calul muselor, mai târḑiu și al poeților.

Pegli, oraș în Italia, aproape de Genua, cu 7066 locuitori; are băi de mare căutate și vile foarte frumoase, între cari locul prim îl ocupă Villa Pallavicini.

Pegmatita, rocă eruptivă granitoidă, formată în penetrațiune caracteristică de quarț și un feldspat potasic, numită structură grafică. Quarțul se presintă cuneiform. De obiceiu se dă numirea de P. însă la granițí cu muscovit, ale căror elemente sûnt foarte desvoltate. P. se întâlnesc mai ales în filoane. Ele conțin adeseori turmalin. In România se cunosc P. în munții Lotrului și Cernei, în platoul înalt al Mehedințului, în nordul Dobrogei, etc.

Pegmatolit, v. Ortosa.

Pegnitz, societate germană de poeți, înființată în secl. XVII în Nürnberg, numită astfel dela rîul ce trece prin acest oraș; de puțină însemnătate. Există și aḑi.

Pehlevi, limba scrisă în Persia pe vremea Arsakiḑilor și Sassaniḑilor, cu deosebire în secl. III până VII d. Chr.; este o amestecătură de cuvinte pers. și semitice, numită și *Huzvareș*.

Peiho, rîu în nordul Chinei, se varsă în Golful Pecili; prin el comunică Pekingul cu marea; la gura lui sûnt forturi.

Peipus, *lacul, (Tschudokoje-Osero)*, lac în nord-vestul Rusiei, în legătură cu lacul Pskow, având împreună o suprafață de 3513 km².; bogat în pesci; se scurge prin rîul Narova în sinul Finnic.

Peirithoos, regele mitic al Lapithilor, învingĕtorul Centaurilor și amicul lui Theseos. Când a voit să răpească din lumea de jos pe Persephone, a fost silit să remână în iad.

Peitho, la Greci ḑina presfătuirii, petrecĕtoarea ḑeiței Aphrodite și a lui Hermes. La Romani Suada.

Peking, capitala imperiului chinez, latitudine nord. 39° 36′, longit. est. 116° 28′, 150 km. dela mare, 900,000 loc. P. este împărțit în orașul tătar și chinez. Partea nord-vestică a orașului tătar este încungiurată cu un zid de 23·9 km. lung, 13 m. înalt și 11 m. lat.; deasupra celor 9 porți și în cele 4 unghiuri sûnt mai multe turnuri de 30 m. înalte; porțile sûnt apĕrate prin șanțuri și bastioane. Orașul tătar spre sud se împreună cu cel chinez, ale cărui 7 porți, ziduri și turnuri sûnt cu ceva mai mici. In centrul orașului tătar sûnt palatele și templul împĕratului, unde își are reședința. Palate și temple mai însemnate: Cing-san cu 5 paviloane, templ. Iung-ho-kung, templ. Ti-vang-miao, templ. Lung-fu-sse; palatele consulatelor europene, biserici catolice, mai multe societăți de misionari, ș. a.; orașul chinez este mai murdar și neregulat. Este interesantă și universitatea Tung-ven-cvang, unde se propun și limbile și sciințele europene. In apropierea P.-lui asemenea sûnt edificii însemnate, ca: pagoda cu 13 etage, templ. Jue-tan, templ. Ta-ciung-sse; palatele de vară ale împĕratului: Van-ciou-san, Jü-cüan-san cu o pagodă foarte mare, ș. a. [M. Bodiu.]

Peklabog, la Slavi ḑeul iadului sau lumii de jos. Numele se află și în formele: Pekollo, Pikolos, Pikal, Poklos, dedus din peklo, iad. Pokol la Maghiari înseamnă iad.

Pelagiani, eretici din secl. V. Autorul eresiei a fost *Pelagiu*, un monach din Irlanda, venit la Roma pe la 384. P. nega, că pĕcatul strămoșului Adam ar trece și la noi. Eresia P. a fost osândită în sinodul ținut la 416 în Cartagena. Semipelagiani a fost o sectă mijlocie între P. și între doctrina ortodoxă. (Cf. Dr. Alexandru Grama, Istoria bis. univ. Blaj, 1881, p. 173—183.) [i—m.]

Pelagius, numele a 2 papi. 1) *P. I* (555—560), la insistența împĕr. Iustinian fù ales papă, din care causă Romanii nu-l priveau cu ochi buni; iar episcopii din nordul Italiei și cei din Galia amenințau cu schismă; i-a succes însă să îmblânḑească pe contrari. 2) *P. II* (578—590), pe timpul lui, Italia era încălcată de Longobarḑi. In cele bisericesci a venit în diferențe cu patriarchul constantinopolitan, fiind-că acesta își luase titlul de patriarch ecumenic. [i—m.]

Pelagosa, insulă în Adriatica, spre sud dela Lissa, aparține Dalmației; are un far.

Pelagra, *(Maisismul)*, este o boală generală, cronică, cachectică, necontagioasă, de care sufere mai ales populațiunile rurale, boală care se manifestă la început printr'o afecțiune a pielii, urmată de perturbațiuni grave în tubul digestiv și în centrele sistemului nervos; ea se termină după câțiva ani prin marasm, smintire și moarte prematură. P. începe obicinuit pe la finele iernei cu slăbiciunea extremităților, greutate de stomac, lipsa de poftă de mâncare, durere de cap, amețeală, apoi apare în primăvară un eritem pe părțile neacoperite ale corpului: pe dosul mânilor, pe partea sternală a pieptului, pe obraz, la cei cari umblă desculți și în partea dorsală a picioarelor, câte odată se formează pe aceste părți bășici, după puține septĕmâni epidermul se descuamează, simptoamele cutane dispar, spre a reveni în primăvara viitoare, când după dispariţiunea roșeței pielea remâne atrofiată, pigmentată, câte odată îngroșată, scorțoasă. Membrana mucoasă a întregului tub digestiv se bolnăvesce, bolnavul simte gust sărat în gură, are râgăeli, arsură în esofag și în stomacul lipsit de acid chlorhidric, colici, câte odată vărsături, obicinuit diaree cu sânge și fără sânge. Fenomenele principale ale boalei privesc sistemul nervos, pe lângă amețeală și tremurătură apar dureri și arsuri în toate părțile corpului, neregularități ale vederii și auḑului, convulsiuni. Aceste simptoame pot în parte înceta în timpul iernei, spre a reveni primăvara cu putere mai mare. După câțiva ani perturbațiunile psichice însoțite de spasmuri epileptice și tetanice devin mai pronunțate, iau diferite forme: întristare, mutism, halucinațiuni, mania de persecuțiune, mania religioasă, demența paralitică. Bolnavul moare de cachexia pelagroasă, de scorbut, de o exacerbațiune febrilă care durează câteva ḑile până la două septĕmâni și care cu nedrept a fost descrisă ca tifus pelagros; mulți din bolnavi se sinucid. In primele stadii boala se poate vin-

deca prin regim potrivit, prin hrana substanţială, nu se vindecă însă acei bolnavi, la cari sistemul nervos a suferit prefaceri anatomice mai adânci, când fibrele centrelor nervoase sûnt atrofiate, scleratice, când substanţa cenuşie a creerilor şi a mĕduvei spinale a degenerat prin atrofie, prin strămutarea parţială în substanţa albă, în care se află insulele cenuşii descrise de V. Babeş şi G. Marinescu. P. nu este o boală veche, ea a fost observată pentru prima oară în Spania în 1735 de Gaspar Cazal, a cărui scriere despre P. a fost imprimată în 1762, după ce conţinutul ei fusese deja publicat în Francia de Thiéry în 1755. In Italia P. a fost descrisă în 1750 de Terzaghi, în 1771 de Fr. Frappoli, în 1784 de Gaetano Strambio senior, medicul primului asil de pelagroşi, înfiinţat la Legnano; în Francia P. a fost observată în 1818 de Hameau, 1842 de Th. Roussel; în România ea a apărut mai ântâiu în mod sporadic pe la 1830, apoi în mod endemic dela 1850; tot la început numai în mod sporadic s'a observat P. în 1792 în litoralul Adriatic al Austriei, 1795 în Tirolul meridional, în 1858 în Algeria, 1867 în Corfu, apoi în Ungaria, Transilvania, Slavonia, Bucovina, Serbia, Bulgaria. In literatura română prima constatare a P.-ei din Moldova o găsim în »Rudimentum Physiographiae Moldoviae.« Tesa de doctorat în medicină a lui Const. Vârnav, imprimată la Buda în 1836. In 1852, când P. luase deja în Moldova un caracter epidemic, guvernul a înfiinţat la Darabani în j.-ul Dorohoi un spital temporal pentru pelagroşi; în 1858 I. Theodori, în tesa de doctorat în medicină imprimată la Berlin, a descris P. observată în spitalul din Roman. Primul autor care a descris P. în Muntenia este St. V. Episcopescu, în »Practica doctorului de casă, Bucur. 1846.« In 1859 I. Felix a constatat în j.-ul Muscel apariţiunea endemică a P.-ei şi a publicat observaţiunile culese în acel judeţ în Monitorul medical din 1862. In 1862—64 s'a constatat că P. este endemică în mai multe judeţe ale României şi că în ospiciile de alienaţi se găsesc bolnavi de mania pelagroasă; medicii au făcut cunoscinţă cu diferitele fase prin care trece P., numĕrul casurilor observate a crescut, s'au studiat treptat formele clinice ale P.-ei de I. Theodori, I. Felix, A. Sutzu, I. Antoniu, D. Sergiu, I. Neagoe, T. Luca, N. Kalenderu; anatomia patologică a P.-ei de V. Babeş, G. Marinescu, V. Sion; etiologia şi prevenirea P.-ei de A. Fĕtu, I. Felix, M. G. Obedenaru, C. Istrati, D. Sergiu, I. Munteanu, N. Manolescu, G. Crainiceanu, N. Kalenderu, I. Neagoe, V. Babeş, A. Urbeanu, A. Babeş; terapia P.-ei de C. Tălăşescu, V. Babeş, Elena Manicatide. Poporul a dat P.-ei diferite numiri, în Moldova buba trânjilor, rana trânjilor, lepriсă, pecingine rea; în Muntenia jupuială, pârleală, budăreţ; în Transilvania boala săracilor, boala sărăciei. In tot regatul român s'au aflat în 1888 10,626, în 1892 16,488, în 1896 17,912, în 1897 19,796, în 1898 21,272, 1899 32,237 pelagroşi. Italia are astăḑi preste 100,000 pelagroşi. P. bântue numai ţerile unde predomnesce porumbul ca basa alimentaţiunii, ea n'a apărut nicăiri îndată după întroducerea culturei porumbului, ci după respândirea lui ca aliment a trecut un timp oare care până la ivirea boalei. In Muntenia porumbul a fost întrodus din Turcia sub domnia lui Şerban Cantacuzino 1678—88, în Transilvania tot pe la 1686, în Moldova la inceputul secl. XVIII (A. Xenopol, Phillipides, N. Iorga, Teutsch, P. S. Aurelian, G. Crainiceanu). Cam târḑiu a fost recunoscut de observatorii P.-ei raportul care există între mâncarea de porumb şi între P. O excepţiune au făcut în această privinţă medicii din republica Veneţiană, în 22 Nov. 1776 magistratul de sănătate din Veneţia a interḑis vênḑarea, măcinarea şi mâncarea de porumb stricat. După ce raportul între porumb şi P. nu s'a mai putut nega, pelagrologii s'au împărţit în două tabere, una care acusa porumbul în general, prin urmare şi porumbul sănătos ca causa boalei, fiindcă ar fi un aliment sărac în materii azotoase, cealaltă taberă a recunoscut, că P. este produsă numai de porumbul stricat. Dintre pelagrologii cari consideră porumbul în general ca causa P., unii se basează pe examinări chimice greşite ale porumbului, pe analise nu ale porumbului sănătos, ci ale celui alterat, descompus, alţii pe împrejurarea, că porumbul nu s'ar asimila în corpul omului de o potrivă cu celelalte cereale, că glutenul porumbului n'ar fi identic cu acela al grâului, secărei, orzului, ovĕsului. De fapt porumbul normal conţine materiile nutritive într'o proporţiune care îi conferă calitatea unui bun aliment, numai porumbul stricat, fermentat, devine adeseori sărac în albumină, gluten şi amidon. Majoritatea pelagrologilor consideră P. ca consecinţa mâncării de porumb rĕu conservat, stricat. Deja în prima jumĕtate a secl. XIX au fost acusaţi ca causa P.-ei numeroşi parasiţi vegetali ai porumbului: Mucor, Uredo, Lycoperdon, Reticularia, Verderame, Sporisorium maidis, Oidium lactis, Eurotium, Bacterium mesentericum, Penicillium glaucum. Aceşti epifiţi nu sûnt otrăvitori, dar presenţa lor pe suprafaţa porumbului indică o stare patologică, care a putut da nascere la prefaceri chimice şi în miezul bobului. Este aproape sigur că, pe lângă materia toxică, desvoltată în porumbul necopt, umed, rĕu conservat şi fermentat, joacă în etiologia P.-ei un rol şi terenul, starea fisică a omului expus la intoxicaţiune, şi aici inaniţiunea, ca şi paludismul şi alcoolismul pot juca un rol predisponent, prin slăbirea reacţiunii fisiologice, prin mărirea receptivităţii pentru materia toxică. La cercetările bacteriologice ale porumbului stricat şi ale bolnavilor de P. nu s'a putut descoperi un microorganism specific al P.-ei. Noi considerăm dar P. ca o intoxicaţiune cronică prin porumb stricat, a oamenilor cari posed o predisposiţiune moştenită ori dobândită, şi basăm această opiniune deocamdată pe simptoamele clinice, cari corespund cu cele ale intoxicaţiunilor sistemului nervos şi pe datele anatomo-patologice, pe lesiunile centrelor nervoase comune la intoxicaţiunile cronice, cari lesiuni au fost găsite în mĕduva spinală de Fr. Tuczek, P. Marie, G. Marinescu, V. Sion, V. Babeş, şi aşteptăm ca chimiştii să isoleze materia toxică care se formează în porumbul umed, rĕu conservat, fermentat. Experimentele făcute cu extracte ale porumbului stricat nu le putem considera ca soluţiunea chestiunii, şi Lombroso, Husemann, V. Babeş recunosc, că şi extractele altor cereale, ale grâului şi secărei stricate, posedă calităţi toxice, simi-

lare cu acelea ale porumbului. C. Lombroso și V. Babeș mai afirmă, că porumbul cel mai bun conține o mică cantitate de substanță toxică, neîndestulătoare pentru a îmbolnăvi un organism resistent, că în porumbul stricat se găsesce o mai mare cantitate a acestor otrăvuri, dar ei n'au putut isola aceste substanțe toxice. Nu putem considera P. ca simplă inaniţiune, fiindcă la populațiunile foarte rĕu hrănite din țerile unde nu se mâncă porumb nu se arată simptoamele P.-ei. Prevenirea P.-ei constă în îmbunătățirea situațiunii economice și a traiului țeranului, în povățuirea lui asupra causelor cari produc P., cari înlesnesc stricarea porumbului, asupra necesității ca porumbul să se seamene de timpuriu pentru ca să aibă timpul necesar a se coace, să se culeagă numai după ce a fost copt cu desăvîrșire și înainte de a începe ploile de toamnă și bruma, să se conserve la un loc aerat și uscat, ca asemenea să se păstreze făina de porumb într'un loc uscat, ca în localitățile unde porumbul nu se coace în toți anii, din causa că acolo este prea mic numĕrul dilelor calde și senine, mai ales în văi ânguste, în înfundături lipsite de acțiunea îndelungată a razelor solare, să se cultive în loc de porumb cartofi, orz, ovĕs. In regatul român în 1893 s'a înscris în legea sanitară interdicțiunea culegerii, măcinării și vêndării de porumb necopt; în 1888—89 și 1893 doctorul I. Neagoe a fost însărcinat ca să studieze în alte țeri bântuite de P. mĕsurile întrebuințate pentru combaterea ei. S'a recomandat uscarea porumbului înainte de așezarea lui în hambar, uscarea porumbului la soare este folositoare, dar cuptoarele și alte aparate de uscarea porumbului nu sûnt practice. I. Neagoe a propus înființarea de brutării cooperative comunale, de bucătării economice, de locande sanitare, de asile de pelagroși. Idealul nostru ar fi lărgirea cantinelor școlare, întrunirea lor cu bucătării economice și cu brutării, care să servească de școale de bucătărie pentru fete, dar mai sûntem departe de realisarea acestui ideal. Dintre mĕsurile propuse de I. Neagoe s'a pus în lucrare înființarea unui asil de pelagroși de 40 paturi, alipit de școala de agricultură Pâncesci-Dragomiresci în j.-ul Roman. In cei din urmă ani s'au făcut mai ales în Statele Unite ale Americei încercări pentru preservarea făinei de porumb contra fermentațiunii prin depărtarea oleiului. Cotiledonul bobului de porumb conține mai tot oleiul acestui cereal, la fermentarea oleiului acidele grase devin libere, atacă substanțele albuminoide și produc din ele toxine; depărtarea oleiului din porumb este dar indicată și ea se execută în două moduri: pe calea chimică și pe cea mechanică. Metoda chimică a fost încercată de frații G. Assan din Bucuresci, cari au extras cu benzină tot oleiul din porumb și au reușit perfect. Metoda mechanică întrebuințată în Statele Unite este cea următoare: îndată după recoltă porumbul se sterilisează prin vapori de apă fierbinți, se uscă prin curenți de aer uscat, printr'o mașină specială se taie cotiledonul și se depărtează, restul se macină și dă o făină care se conservă mult timp fără ca să fermenteze.

Literatura: C. Vărnav, Rudimentum Physiographiae Moldaviae. Budae, 1836; St. V. Episcupescu, Practica doctorului de casă. Bucuresci, 1846; I. A. Theodori, Dissertatio inauguralis medica de Pellagra. Berolini, 1858; I. Felix, Observațiuni asupra pelagrei din districtul Muscel, în Monitorul medical. Bucuresci, 1862; I. Fabricius, Raportul asupra spitalului de alienați din Craiova, Monitorul medical, 1864; Th. Roussel, Traité de la Pellagre. Paris, 1866 și 1878; A. Sutzu, Relațiuni clinice și medico-legale din spitalul Mărcuța. Bucur., 1869; I. Felix, Tractat de Igiena publică și de Poliția sanitară. Bucur., 1870; A. Fètu, Manual de medicina practică. Iași, 1871; Chr. R. Ciobanoff, Despre pelagră, tesă pentru doct. in med. Bucuresci, 1874; N. Anastasiad, Memoriu asupra pelagrei. Bucur., 1875; A. Sutzu, Alienatul în fața societății și sciinței. Bucur., 1877; Gr. Christescu, Câteva considerațiuni asupra pelagrei, tesă. Bucuresci, 1878; C. Istrati, O pagină din istoria contimporană a României. Bucur., 1880; C. Codrescu, Compendiu de igienă. Bêrlad, 1880; I. Felix, Rapport au IV. Congrès international d'Hygiène, sur la prophylaxie de la Pellagre. Genève, 1882; I. Felix, Profilaxia pelagrei. Bucuresci, 1883; A. Hirsch, Handbuch der histor.-geograph. Pathologie, 2. Aufl. Stuttgart, 1883; E. Neusser, Die Pellagra in Österreich und Rumänien. Wien, 1887; I. Antoniu, Traité de la Pellagre. Bukarest, 1887; C. Constantinescu, Contribuțiuni la studiul pelagrei, tesă. Bucur., 1887; Philipovicz, Beobachtungen über das Vorkommen der Pellagra in der Bukowina, Wiener medicin. Blatt, 1888; D. Sergiu, Raport general asupra pelagrei. Bucur., 1888; Róna, Pelagra în Ungaria, Orvosi hetilap, 1889; I. Neagoe, Raport asupra misiunei sale în străinătate, pentru a studia mijloacele de combatere ale pelagrei. Bucuresci, 1889; N. Popescu-Giurgiu, Pelagra în Vlașca. Bucur., 1891; I. Neagoe, Raport asupra instalărei și funcționărei asilelor de pelagroși și a cuptoarelor de pâne pentru combaterea pelagrei. Bucur., 1894; I. Neagoe, Estratto dal Rapporto ufficiale al Ministero dell' Interno della Rumania sulla Pellagra in Italia. Treviso, 1895; I. Felix, Rapoartele generale asupra serviciului sanitar și igienei publice a regatului român. Bucuresci, 1893—99; I. Beu, Despre pelagră, în »Transilvania«. Sibiiu, 1899; V. Babeș și V. Sion, Lesiunile nervoase în pelagră, Rom. medic. VII. Bucur., 1899; I. Neagoe, Pelagra în România, conferență. Bucuresci, 1899; I. Neagoe, Studiu asupra pelagrei. Bucur., 1900; V. Babeș, Patogenia pelagrei, Rom. medic. VIII. Bucur., 1900; V. Babeș et Hélène Manacatide, Sur certaines substances spécifiques produites par l'organisme des pellagreux, Compte rendu de l'Académie de sciences. Paris, 1900; A. Sutzu (junior), Contribuțiuni la tratamentul medical al pelagrei, tesă. Bucur., 1900; Elena Manicatide, Contribuțiuni la studiul pelagrei, tesă. Bucur., 1900; V. Babeș und V. Sion, Die Pellagra, Handbuch der Pathologie und Therapie von H. Nothnagel. Wien, 1901; I. Felix, Pelagra în istoria igienei din secl. XIX, Anal. Acad. rom. Bucur., 1901.

[I. Felix.]

Pelargonium L'Hérit., (botan.) gen din fam. Geraniaceae, tribul Pelargonieae, cuprinde plante erbacee, subfrutescente sau frutescente, glabre sau pubescente, adesea viscoase-odorante și cărnoase. Acest important gen are vr'o 170 de

specii, dintre cari 3 cresc în Africa boreală şi în Orient, 2 sau 3 specii cresc în Australia şi Noua-Zelanda. Celelalte toate trăiesc în Africa australă. Multe specii de *Pelargonium* se cultivă ca plante decorative, dintre acestea menţionăm: *P. odoratissimum* Ait., *P. roseum* Ait. şi *P. bellulum* Sweet. Aceste 3 specii originare din Africa australă, sînt cultivate prin casele oamenilor şi cunoscute poporului nostru sub numirile de: Indruşaim, Muşcat, Muşcată. [Z. C. P.]

Pelasgi, cel mai vechiu popor al Greciei, de origine arică (e falsă părerea că ei ar fi fost semiţi). P. constituiau poporul grecesc, înainte de venirea Ionienilor şi de strămutarea eolică şi dorică. Grecii vechi îi socotiau ca pe un popor deosebit, dar de aceeaşi origine cu ei şi multe familii ale lor le scoborau din P. P. erau statornici, se ocupau cu păstoria şi agricultura. Au curăţat pădurile, au secat bălţi, au construit cetăţi cu cetăţui întărite, numite Larise. Cele mai vestite locuri ale lor au fost Dodona în Epir, Orchomenos în Beoţia, Mycenae în Argolis, Sicyona. Adorau ca cel mai mare ḑeu pe Zeus, eterul, cerul luminos, fără temple şi fără imagini, pe vîrful munţilor. Numele lor a dispărut înaintea numelui de Helleni, care designa pe cele patru triburi grecesci.

Pelea, v. Pielea.

Pelendava, ruine de cetate romană, v. Brădesci.

Peleos, bărbatul ḑeiţei Thetis, tatăl lui Achileos, domnitorul Myridonilor în Thessalia.

Pelerina, *(franc.)* haina femeiască în formă de guler încheiat la gât, căḑênd mai lung preste umeri.

Pelerinagiu, visitarea sau căutarea locurilor sfinte mai îndepărtate cu scopul de a dobândí foloase spirituale, a deştepta şi cultiva simţemintele pie şi religioase în suflet. Intre locurile la cari peregrinează creştinii locul dintâiu îl ocupă locurile sfinte din Palestina, unde încă de prin secl. II au început a peregrina creştinii. P. a fost una din principalele cause care a dat nascere resboaielor cruciate. Afară de locurile sfinte din Palestina, creştinii încă din timpurile cele mai vechi au început a visita locurile unde au petrecut sfinţii mai mari, ori se aflau moaştele lor. Locurile cele mai însemnate de peregrinagiu sînt: Compostella şi Monserrat (Spania); Lourdes (Francia); Loretto şi Pompei (Italia); Einsiedeln (Elveţia); Maria Zell (Stiria); Kis-Zell şi Maria-Radna (Ungaria). Românii, cu deosebire uniţi, peregrinează la Biksad, Virula şi Prislop (Haţeg). [Dr. Iacob Radu.]

Peleş, 1) *P., părău* ce curge în partea de nord a oraşului Sinaia (România), dela vest spre est. Obârşia lui se află la basa stâncilor ce formează coama muntelui Furnica (v. Bucegi) şi se varsă în rîul Prahova. P. a inspirat augustei poete, Carmen Sylva, o serie de poveşti şi legende.

2) *Peleş, castelul* de vară al regelui Carol I al României, e situat în partea nord-vestică a oraşului Sinaia pe un frumos platou mărginit de păduri de brad şi fag şi străbătute prin faţa castelului de apa Peleşului. Castelul e clădit în stilul renascerei. In acest castel au fost primiţi şi ospătaţi împăratul Francisc Iosif I, principele Ferdinand al Bulgariei, regele Alexandru al Serbiei şi tot aci s'au născut principii Carol II (1893) şi Elisabeta (1894), fiii principelui Ferdinand, moştenitorul tronului României. Pe o placă de marmoră albă, fixată în zid d'asupra întrării principale, se află inscripţia fundării cu litere aurite:

»Eu Carol şi al meu popor,
»Făcut-am într'un gând şi dor
»In timp de lupte-al meu regat
»In timp de pace al meu palat.«

versuri datorite lui Alexandri. Şi în urmă:

»Eu Carol I, cu Elisabeta Regina, după silinţă »neobosită de doui ani, în luptă cu un tărîm »nestatornic, străbătut de isvoare, isbutit-am a »pune la poalele Bucegiului temelia acestei clă»diri, în anul mântuirei 1875, iar al domniei »noastre al noulea. Zidirea s'a oprit pe timpul »resboiului pentru neatîrnarea României. Intrat»am în astă casă a noastră în anul mântuirei »1883, iar al domniei noastre al 17-lea. Datu-i-am »nume *»Castelul Peleş.«*

Clădirea e încălḑită prin calorifere şi iluminată cu electricitate. [A. M. Michaelescu.]

Peleus, în mitol. grec. fiul lui Aeakos, regele din Aegina, şi al Endeisei, fratele lui Telamon. P. după multe aventuri ajunge pe muntele Pelion, aci se însoară cu Thetis (v. ac.), însă Eris (v. ac.), ḑeiţa de ceartă, aruncă un mér de aur între oaspeţi. P., dela Thetis, a avut pe fiul Achilleus. [Atm.]

Pelias, (mitol.) fiul lui Poseidon, ḑeu al mării, cu Tyro, îndepărtând pe fraţii săi Neleos şi Aeson de pe tron, a ajuns domnitor în Iolkos, şi apoi ca să scape de Iason, fiul lui Aeson, l'a trimis ca să aducă lâna de aur, creḑênd că se va prăpădí, dar Iason s'a reîntors şi atunci P., la îndemnul Medeei, sub pretext ca să întinerească, a fost ucis de fetele sale.

Pelican, *(Babiţa, Pelecanus onocrotalus),* pasere din ord. Inotătoarelor, fam. Steganopodelor, are ciocul mult mai lung decât capul şi încovoiat la vîrf ca un cârlig, sub cioc un sac de piele galben-albăstriu. Penele albe trandafirii, cele dela aripi negre. Ciocul galben-cenuşiu cu puncte roşii şi galbene. Picioarele roş deschis. Degete 4, unite cu o pieliţă. Lungimea corpului 1·40—1·50 m., a aripilor 55 cm., a coḑii 18 cm. Trăiesce în Europa sudică (România, Ungaria de sud), Asia şi Africa, pe lângă ţermurii rîurilor şi al mărilor (Marea Neagră, Lacul Caspic). Sboară şi înoată foarte bine. Işi face cuibul în pământ. In sacul de sub cioc adună pesci pentru puii săi. E foarte mâncăcios. Se poate lesne îmblânḑi.

Pelimon, *Alexandru,* publicist, n. în Bucuresci 1820. Numeroase publicaţii fără vr'o deosebită valoare literară: Poesii fugitive, 1846. Poesii, 1847. Suliotu sau Grecia liberată, 1847. Bătălia dela Călugăreni, 1848. Fiul mazilului (dramă), 1851. Actriţa din Moldova (dramă), 1852. Curtea lui Vasile Vodă (tragedie), 1852. Hoţii şi hagiu, 1853. Tandalida, 1854. Crimea şi căderea Sevastopolului, 1855. Avutul şi săracul, 1856. Faptele eroilor, 1857. Bucur sau istoria Bucurescilor, 1858. Impresiuni de călătorie în România, 1859. Traian în Dacia, 1860. Memoriu, descrierea sfintelor mănăstiri, 1861. Jidovul cămătar, 1863. Flori de Moldo-România (poesii), 1864. Epoca glorioasă a lui Mihaiu-Viteazu, 1867. Revoluţia din 1848, 1868. Mateiu-Vodă la mână-

stirea Sadova, 1871. Catastrofa întâmplată boierilor în muntele Gavanul la 1821, etc.

Pelin, Pelin alb, Pelin bun, numirile vulgare ale plantei Artemisia Absinthium L. (v. ac.).

Pelioma *typhosum* se numesce exantemul tifoid, pete roşii de mărimea unui bob de linte, cari apar pe la a opta ḑi a febrei tifoide pe pântece, câte odată pe partea inferioară a toracelui şi pe coapsă.

Pelion, *(Plessidi Oron)*, munţi păduroşi (1618 m. înalţi) la ţěrmurul estic al Tessaliei, pe peninsula Magnesia.

Peliosis, erupţiunea de pete livide cari apar pe corp în unele boale, în Eritemul nodos, în Purpura reumatismală, Purpura cachectică, în unele intoxicaţiuni medicamentoase, ca cea de iod, acid salicilic, chinină, săcara cornută.

Pélissier, *Amable Jean Jacques, duce de Malakow*, mareşal de Francia, n. în 1794, † 1864. In 1846 gen. de brigadă, în 1850 gen. de divisie, apoi guvernor general al Algeriei, unde organisează întâia expediţiune a Kabyliei, ia Laghuatul şi supune trib. Algeriei meridionale (1852). In 1855 înlocuiesce pe generalul Canrobert la comanda primului corp de armată la Sevastopol, unde prin impetuositatea lui obicinuită ia Malakoffu1, în urma cărui act obţinù titlul de mareşal de Francia şi apoi de duce de Malakoff (1856) şi o pensiune ereditară de 100.000 lei. Vice-preşedinte al senatului, ambasador la Londra (1858), apoi comandant al unei armate de observaţiune la Nancy. Cancelar al legiunei de onoare (1859), e numit din nou guvernor general al Algeriei şi păstrează această funcţiune până la moarte.

Peliţa, membrană (v. ac.).

Pella, capitala Macedoniei antice, locul natal al lui Alexandru cel Mare.

Pellerin, *Alfons Fr.*, inginer-constructor franc., n. 1833 în Laigle (Francia), absolvent al şcoalei de arte din Châlons, 1852 până 1878 inginer la societatea »des Batignolles« din Paris; ca representantul acestei societăţi în România (1872), a construit podurile liniei ferate Pitesci-Craiova (1872). La 1885 se stabilesce în Bucuresci, construiază podurile preste Ialomiţa, Jiu, Bistriţa, Siret, etc., tunelul dela Epureni (2000 m. lung) şi linia ferată Comănesci-Palanca (1897).

Pellico, *Silvio*, poet şi prosator italian, n. 1789 la Saluzzo, † 1854; celebru mai ales prin scr. intitulată: Inchisorile mele; profesor de limba franceză în Milan; redactă cu Manzoni, Monti, Foscolo, ş. a. foaia »Il Conciliatore«, în care sub forma de luptă în contra clasicismului, lupta in contra domniei austriace, pentru care, după un an, 1820, fù osândit la moarte, apoi la închisoare pe 15 ani, la Spielberg. Graţiat la 1830, scrise »Le mie prigioni« (Inchisorile mele); »Idoveri degli uomini« (Datorinţele oamenilor) in prosă; iar în versuri tragedia »Francesca da Rimini«; apoi drame şi poesii lirice şi epice.

Pelopidas, bărbat de stat şi general teban, amic bun cu Epaminonda, a scăpat Teba de sub jugul Spartanilor (397 a. Chr.). † 364 în lupta dela Kynoskephale.

Pelopones, *(Peloponnesos)*, marea peninsulă sudică a Greciei, dela evul mediu încoace numită Morea (v. ac.), legată de Helada proprie numai prin istmul Corintului (acum tăiat); 22,200 km²., cuprindea Arcadia, Achaia, Elis, Messenia, Laconia, Argolis, Corint, Phlius şi Sikion. Achaii, vechea populaţia P.-ului, a fost alungată ori supusă (1104 a. Chr.) prin imigranţi dorieni, cari formară mai multe state, între cari cel mai puternic era Sparta. 146 a. Chr. P. fù subjugat de Romani şi dimpreună cu Grecia mijlocie formà provincia Achaia.

Peloponesiac, *resboiul*, (431—404), luptă nenorocită între Sparta şi Atena, pentru câştigarea hegemoniei elenice, resboiu care a isbucnit sub presiunea afacerilor din Corint, Potideia şi Plateia. In fruntea Spartanilor şi ligei din Pelopones, se afla Archidamos, iar generalisim al Athenei şi ligei delice, marele Pericles. Locuitorii din Atica, fiind cu toţii adunaţi în Athena, a fost destul ca să între în portul Pireu un vas pe care murise cineva de ciumă, ca întreaga metropolă atică să fie pustiită de groaznicul flagel. Din causa certurilor interne, Athena nu putù să realiseze visul lui Pericles: o mare Grecie. Resboiul acesta nenorocit ţinù 27 de ani, slăbind cu desăvîrşire puterile Greciei şi pregătindu-i moartea.

Pelops, (mitol.) fiul lui Tantalos, care l-a tăiat şi l-a dat de mâncare ḑeilor, dar aceştia sciind toate, l-au înviat, şi apoi P. pornind din Phrygia s'a aşezat pe peninsula, care a luat numele sěu: Pelopones. Aci s'a căsătorit cu Hippodameia, care i-a născut pe Atreos şi Thyestes.

Pelta, *(grec.)* scut în formă de semilună, pe care artiştii antichităţii îl pun printre armele Amazonelor.

Peluciditate, proprietatea mineralelor de a fi străbătute de lumină. V. Transparenţa.

Pelusium, vechiu oraş egiptean, la punctul nord-estic al deltei Nilului, pe un teren mocirlos, în apropierea portului Port-Said. După acest loc s'a numit *pelusic* braţul estic al rîului Nil. Posiţia oraşului a fost de importanţă deosebită, fiind el pentru Palestina şi ţerile vecine cheia Egiptului. Dintre bătăliile dela P. cea mai vestită este cea dela 525 a. Chr. în care Kambyses a supus împěrăţia Egiptului.

Pelvimetru, (med.) instrument medical pentru mĕsurarea diametrelor basinului (v. ac.).

Pelvis, *(lat.)* basin (v. ac.).

Pelvoux, *(Grand P., Alpii Oisans)*, munte în Alpii cotieni în Dauphiné, 4103 m. înalt; spre nord dela el e pasul preste Col de Lautaret (2075 m.) cu drum dela Grenoble la Briançon.

Pemba, insulă la ţermurul estic al Africei, aparţine sultanului de Zansibar, 964 km². cu 40,000 loc., stă sub protectorat englez.

Pembroke, 1) *P., comitat* englez în Walesul de sud, 1599 km². cu 89.133 loc. (1891); capitala Haverfordwest. 2) *P., oraş* în comitatul engl. P., 14,978 loc., 12 forturi, arsenal de marină, şantier.

Pempflinger, *Marcus*, originar dintr'o familie şvabică naturalisată în Sibiiu; 1521 ales primar al Sibiiului şi comite al naţiunei săsesci. Sub el fù întrodusă şi sprijinită doctrina lui Luther, care după păşirea resolută a lui Honterus din Braşov, 1533, fù acceptată de întreagă naţiunea Saşilor. După căderea Ungariei la Mohács, 1526, întrevenind lupta pentru coroană între Ferdinand şi Zápolya, şi P. luând partida imperialiştilor, se luptă în fruntea Sibienilor contra lui

Zápolya şepte ani, până ce în 1536, predându-se Sibiiul, cu acesta ajunse întreg Ardealul în stăpânirea lui Zápolya. In urma acestora P. retrăgêndu-se la Viena, curând după aceea moare, pierḑêndu-i-se şi urma. (Cf. G. Teutsch, Gesch. der siebenb. Sachsen; Heinrich Wittstock, Zur Biographie Marcus Pempflinger's, în Archiv des Vereins für siebenb. Landeskunde, neue Folge III, 124, IV 127.) [Iodp.]

Pemphigus, (med.) morb de piele, ce se manifestă în pete roşii, deasupra cărora se formează beşici, ce conţin un lichid apătos. Aceste beşici creapă în 2—3 septĕmâni, apoi se uscă, remânênd în urma lor pete întunecate, cari pe încetul se înălbesc. Câte odată P. durează cu lunile, cu anii chiar. El este causat de o slăbiciune generală a corpului. *P. al nounăscuţilor* (P. neonatorum), adeseori e un simptom al sifilisului ereditar. Tratament: întărirea organismului, aplicarea de pudre sau pansamente uscate.

Pen, în limba celtică înseamnă cap, căpetenia. După mitol. valisco-bretona Artus e fiul lui Uter, care după mitul despre Merlin devine căpetenia bălaurilor (dragon) şi de aci Uter = Pen-dragon (v. ac.).

Penal, *dreptul,* este acea ramură a sciinţei dreptului, care se ocupă cu organisarea pedepselor. Astăḑi D. P. e în plină evoluţie, căci teoriile filosofice îi sgudue temeliile. Codul P. presupune voinţa liberă, admiţênd liberul arbitru. Filosofia explică însă, că voinţa e totdeuna determinată, ceea ce a dat nascere teoriei determinismului, care nu trebue să se confunde cu a fatalismului. In gradarea podepsei, C. P. are în vedere faptul comis, nu pe individ. Şcoala italiană, cu Lambroso în frunte, susţine, cu mici variante, că trebue să se aibă în vedere nu faptul, ci autorul; că sûnt diferite specii de criminali: unii născuţi incorigibili, alţii de ocasie, etc. O nouă şcoală, cea germană, consideră pedeapsa ca necesară din causa utilităţii sociale. In scurt, D. P. se resimte de loviturile filosofilor, şi în toate statele se vede necesitatea reformării lui. Codul P. român e tradus în 1865 după cel francez, cu împrumuturi din cel prusian. (v. şi art. Drept şi Pedeapsa.) [Scriban.]

Penates, la Romani ḑeii apĕrători ai casei, în special îngrijau de penus (cămara cu bucate şi beuturi) şi deoarece bucatele se pregăteau pe vatră, ei erau şi ḑei ai vetrei. Cultul lor se amintesce laolaltă cu al Larilor (v. ac.) şi al ḑeiţei Vesta (v. ac.). Se amintesc şi P. ai statului şi poporului roman. [Atm.]

Pencovici, *Eustaţiu,* general român, n. 1836, a fost trei luni ministru de resboiu în cabinetul Ioan Ghica, demisionat la 11 Martie 1871; în resboiul independenţei 1877—78 şef de stat major al corp. II de armată, P. funcţionează 1879—1901 ca delegat al României în comisiunea europeană a Dunărei la Galaţi.

Pendente lite, *(lat.)* nefiind terminat procesul, fiind procesul în decurgere, neisprăvit încă.

Pendentif, *(franc.)* bucata de boltă, plasată între arcurile mari, suportând o cupolă.

Pen-dragon, (căpetenia bălaurilor), după mitol. celtică Hu (v. ac.) şi-a clădit o naie, a încărcat-o, cu bucate; ea era ţinută deasupra apei de şerpi (dragoni, bălauri). Hu e totodată principele lumei de jos (Pluton) şi în această calitate se chiamă P.-d. El conduce sufletele în lumea de jos preste curcubeu, puntea sufletelor, şi cele curăţite le retrimite tot pe curcubeu în lumea de sus.

Pendul, ori ce corp, care se mişcă în jurul unui punct fix, numit punct de suspensiune, sau în jurul unei axe fixe orizontale, numită axă de suspensiune. De ordinar se represintă printr'o massă metalică sferică sau lenticulară atîrnată de un fir inextensibil. El se folosesce cu deosebire la ceasornice pentru regularea mersului lor. Un P. oscilator nu-şi schimbă nici când direcţiunea oscilărei sale şi acest fapt încă a servit, prin experienţele lui Foucault, pentru a demonstra rotaţiunea pămêntului nostru în jurul axei sale.

Pendul electric, este cel mai simplu electroscop; se compune dintr'o bobiţă de mĕduvă de soc, atîrnată printr'un fir de cânepă la un picior de sticlă, al cărui cap de sus este adus, de regulă, în formă de cârlig. v. Electroscop.

Pene, îmbrăcămintea paserilor, compusă din P. mari, mici şi puf. P. sûnt compuse din o ţeavă şi din fire mici subţiri numite steag. P. deosebitelor paseri au deosebite forme şi colori. La unele paseri P.-le cad primăvara şi toamna, crescênd altele (năpârlesc). P.-le sûnt aşezate în mod simetric, după anumite legi. Crescerea P.-lor se efectuiază foarte repede. P. de vară sûnt mai frumos colorate, ca cele de toamnă şi iarnă. Coloratura P.-lor atîrnă şi de vîrsta paserilor. Bărbătuşii şi paserile bĕtrâne au colori mai vii ca femeiuşele şi pas. tinere. P.-le apĕră paserile de frig în timpul iernii. Oamenii le folosesc în perini, plapome, saltele, la scris, ornament (podoabă); dela o gâscă se poate lua pe an până la 14 dgr. de P.

Peneios, rîul principal al Tesaliei, curge prin valea Tempe; acum *Salamvria.* Un alt P. era în Elis, acum *Gastuni.*

Penelope, (mitol.) fata lui Ikaros, soţia lui Odysseos şi mama lui Telemachos. Cât timp bărbatul ei a fost dus în resboiu contra Troiei, ea nu mai avea linişte de mulţimea peţitorilor îndrăzneţi, dar le-a respuns, că nu se mărită până nu termină un vestmênt de înmormêntare pentru Laertes, socrul sĕu; ea însă ca să trăgăneze timpul, strica noaptea ce ḑiua ţesea ori cosea şi aşa a amânat toate până ce Odysseos s'a reîntors din resboiu, tocmai când peţitorii îndrăsneţi se ospĕtau în casa lui. Odysseos atunci a ucis câţiva din ei.

Penetrabil, *(lat.)* ce se poate pătrunde, străbate, trece.

Penetralia sacra, la Romani sacrificiile familiare în onoarea Penaţilor (v. ac.).

Penia, (mitol. grec.), personificaţiunea sărăciei şi inventătoarea artelor şi măiestriilor.

Penibil, *(franc.)* neplăcut, dureros.

Penicillium Link., (botan.) gen de Ciuperci Ascomycete, fam. Aspergillaceе, cu numeroase specii, cari trăiesc pe plante vii ori moarte, pe substanţe organice de natură animală sau vegetală, constituind ceea ce se ḑice popular M u c e g a i u r i. Ca specii mai comune: P. glaucum Link., P. candidum Link., ş. a.

Penin, v. Chlorit.

Peninsula, (geogr.) uscat înconjiurat de trei părţi cu apă (mare).

Peninsular, *resboiul,* se numesce cel purtat de Englezi pe teritoriul Spaniei și Portugaliei în contra Francezilor (1808—13).

Penis, *(lat.)* membru viril; e de formă cilindrică și compus din trei corpuri cavernoase, două numite Corpora cavernosa penis și unul numit Corpus cavernosum urethrae; acesta din urmă învĕluie uretra; acestea se termină în *glans penis,* ce este acoperită de pielea praeputium. v. art. Coit, Corpus cavernosum și Erecțiune.

Penitenciar, *(Inchisoare, Pușcărie, Gros),* se numesce locul unde cei condamnați pentru infracțiuni penale, își execută osânda. In această privință sûnt diferite sisteme. Biserica, cea dintâiu, ordonă închisoarea solitară, în celule separate, care fu admisă de Anglia în 1790. Ben. Franklin întroduse sistemul celular în America. In sistemul P., a devenit celebră închisoarea din Auburn (v. ac.) din America. Aici condamnatul e închis în celulă noaptea, iar ḑiua lucrează în comun, dar fără a vorbi. Acesta e sistemul Auburnian sau din Filadelfia. Cod. pen. român prevede că femeile vor fi închise separat de bărbați; că cei condamnați la muncă silnică vor fi supuși la un regim aspru, avênd lanțuri; că acești condamnați noaptea vor durmi cu fiară la picioare. Pentru cei condamnați la munca silnică sau la reclusiune, munca e obligătoare. In România s'au construit câteva penitenciare sistem celular, după ultimele date ale sciinței. După legea închisorilor din 1874, în România sûnt închisori preventive: a) pentru delicte; b) pentru crime; închisori de osândă: a) pentru pedepse corecționale și polițienesci; b) pentru munca silnică; c) pentru reclusiune; d) detențiune. Această lege consacră sistemul celular, dar permite lucrul în comun, sub condițiunea tăcerii. Cei condamnați la muncă silnică, pot fi întrebuințați în saline. Actualmente, sistemul P., modul executării pedepsei, e în plină revoluțiune. La diferite congrese speciale și prin scrieri, idei noue resar și îndrumează sciința dreptului penal să găsească mijloace mai bune pentru corectarea condamnaților. [Scriban.]

Penitența, (lat. *Poenitentia),* durere internă și supĕrare, ce cuprinde pe om, fiind consciu, că a făcut, resp. a omis cutare lucru bun ori rĕu. A face P. înseamnă a suferi pedeapsa meritată pentru pĕcate și deodată a medita asupra acelora și a concepe hotărîrea de a se îndrepta. In sens mai strîns P. e părerea de rĕu și mustrarea consciinței (v. Căința), fiindcă am făcut o faptă ori am întrelăsat ceva contra legei. In sens și mai strins P. sau pocăința e aceea virtute morală, care ne înclină să ne pară rĕu pentru pĕcatul făcut, să-l urîm din inimă și să ne hotărîm a ne îndrepta viața. Ca sacrament P. însemnează Mărturisirea pĕcatelor (v. ac.).

Penitentiaria *romana,* oficiu adnexat curiei romane prin care se dau, în forul consciinței, deslegări dela casurile (pĕcatele) reservate papei, dela pécate și crime ascunse; dispensări dela iregularități, piedici de căsătorie și censuri ascunse. In fruntea penitentiariei stă Poenitentiarius major (v. ac. v. și Curia romană).

Penitentiarius, *(lat.)* confesariu, cel ce este îndreptățit să asculte mărturisirea pĕcatelor. Deosebim a) *P. major,* care este prefectul congreg. romane: Poenitentiaria romana și se alege dintre cardinalii cei mai de frunte; b) *P. minores,* cari spovedesc pe credincioși în cele mai mari trei biserici din Roma (Sf. Petru, Sf. Ioan din Lateran și Sf. Maria Maggiore) și deslegă pe cei ce se spovedesc dela casurile reservate papei. P. este și titula unora dintre canonici.

Penjabian, subdivisiunea mediă a sistemului Permian, corespunde la gresia roșie (Rothliegendes) a geologilor germani.

Penn, *William,* întemeiătorul coloniei engleze Pennsylvania, n. 1644 în Londra, fiul admiralului William P.; aderent al quakerilor. 1668 a fost arestat pentru scrierea sa »The sandy foundation shaken«; în Tower a scris »No cross, no crown« și »Innocency whit her open face«. Dela tatăl sĕu a moștenit o considerabilă avere. Ne mai putênd suporta asprimea cu care erau persecutați quakerii, s'a decis să intemeieze în America un stat liber; spre acest scop a cumpĕrat (1682), în schimbul unei pretențiuni moștenite, un teritoriu numit Sylvania, mai târḑiu Pennsylvania, unde au emigrat o mulțime de coloniști. Acestei colonii P. i-a dat o constituție în 24 articole (1683), care în 1776 a servit de basă la constituția Statelor Unite. P. a întemeiat orașul Philadelphia. Scăpĕtând, 1712 a vêndut coroanei dreptul sĕu de proprietate asupra Pennsylvaniei. † 1718. Scrierea sa ultimă a fost »Fruits of solitude«, 2 vol. 1718.

Penninl, *Alpi,* (Alpii Wallis), partea Alpilor centrali dintre Mont-Blanc și pasul Simplon, cu piscurile Matterhorn (4482 m.), Weisshorn (4512 m.), Mischabelhorn (4554 m.), Monte-Rosa (4638 m.), ș. a.; pasul principal duce dela Martigny preste marele St.-Bernard (2472 m.) la Aosta.

Pennini, munți în Anglia, culme de ape între Marea Nordului și cea Irică; un șir de munți calcaroși de ca. 600 m. înălțime, bogați în peșteri de stalactiți.

Pennisetum Pers., (botan.) gen de plante din familia Gramineelor, trib. Paniceae. Cuprinde vr'o 40 specii preponderant tropicale și subtropicale, puține mediterane. *P. Longistylum* Hochst., *P. latifolium* Spr. *(Gymnotrix latifolia* Schult.) ș. a. se cultivă ca plante decorative rustice. [A. Pr.]

Pennsylvania, stat al Uniunii nordamericane, situat lângă Oceanul Atlantic, colonisat 1681 prin W. Penn (v. ac.) și constituit ca stat al 1776, astfel P. e unul din cele mai vechi 13 state ale Uniunii; 117,000 km². cu 5.258,014 loc. (1890); munți are Alleghanii, ape Delaware, Susquehanna și Alleghany. Loc. se ocupă cu agricultura rațională, oieritul, mineritul (fier, cărbuni, sare), scoaterea de petroleu, industrie de fier și bumbac; comerciu viu: flotila comercială la 1890 numera 1061 năi de 390,845 tone; canale în lungime totală de 1011 km. Datorie 4 milioane dolari; în congres trimite 2 senatori și 30 representanți. Capitala Harrisburg, cel mai însemnat oraș însă e Philadelphia.

Penny, în plural *Pence,* monetă mĕruntă englezâ din bronz; la început a fost din argint, apoi din aramă, 12 Pence = 1 Shilling (v. ac.).

Pensa, guvernament estic în Rusia, 38,841 km². și 1.491,215 (1817) loc., fructifer, cu păduri frumoase de stejar. *Capitala P.,* lângă Sura, 61,851 loc. (1897); episcopie; fabricațiune de postav, piele, săpun și hârtie,

Pensionar, funcționar în retragere, trecut la pensie. Pe alocurea se dice și *pensionist.*

Pensionat, institut de educație și instrucție, împreunat cu alumneu (v. ac.). In timpul mai nou instrucția se dă de preferință în școale publice, remânênd pensionatelor numai sarcina educației și a corepetițiunei. (v. și Internat.)

Pensiune, resplată acordată prin prestațiuni periodice, după încetarea funcțiunei, funcționarului, event. vĕduvei sau copiilor lui. Contra P.-lor se observă, că sûnt nedrepte, pentru că nu fac deosebire între funcționarul bun și rĕu, și că prin urmare ar fi de preferit, ca funcționarii să se îngrijească înșiși de asigurarea viitorului lor, remânênd P. numai pentru casuri excepționale (merite deosebite, nenorociri, etc.). (Pentru P. funcționarilor publici cf. C. G. Dissescu, Curs de drept public rom. Bucur., 1891, pag. 1130.)

Penta, *(grec.)* cinci.

Pentada, *(grec.)* restimp de cinci (dile, luni, ani, etc.).

Pentaedru, *(grec.)* corp mărginit de cinci fețe plane.

Pentagon, *(grec.)* figură închisă de cinci linii.

Pentagonaldodecaedru, *(grec.)* corp regulat închis de 12 pentagoni.

Pentametru, formă de vers antic, compus din doi emistichuri, de câte doi dactili, urmați de câte o silabă lungă, la moderni accentuată. Dactilii primului emistich pot fi înlocuiți prin picioare de câte două silabe. In versificațiunea modernă P. se dice un vers de cinci silabe. (v. și Dimetru.)

Pentastemum, *Pentstemum* sau *Penstemon* Mitch., (botan.) gen de plante perene boreal-americane din fam. Scrophulariaceelor, trib. Cheloneae. Cuprinde vr'o 66 specii, ce se aseamĕnă la port cu Digitalis (v. ac.); multe din ele se cultivă ca plante decorative rustice. [A. Pr.]

Pentateuch, cele cinci cărți dela început ale sf. Scripturi a Test. vechiu, scrise de profetul Moise, anume: Cartea facerei (Genesis), Cartea ieșirei (Exodos), Leviticon, Numerii și A doua lege (Deuteronomion). P. conține istoria creațiunei, istoria cea mai veche a neamului omenesc și istoria poporului ovreiesc până la ocuparea Palestinei; mai departe legile, cari regulează viața religioasă, politică, civilă și familiară a poporului israelit (Teocrația); de aici se numesce P. și *lege, cartea legii* (Deut. 28, 61; Luca 24, 44). P. e cea mai veche carte dintre câte există. (Cf. Dr. Victor Szmigelski, Introducere în sf. Scriptură a Testam. vechiu, Blaj, 1889, p. 4—12).

Pentathlon, *(grec.)* are înțelesul de cinci jocuri sau emulații. La jocurile olimpice, cari constau din cinci emulații, P. se numia emulația decidĕtoare.

Pentecosta, *(grec.)* cincidecile sau serbătoarea pogorîrei Spiritului sfânt preste apostoli, întêmplată la 50 dile după învierea lui Isus Chr. (Rusalii).

Pentecostar, *(grec.)* carte rituală a bisericei resăritene, în care este cuprins ordinea săvîrșirei cultului divin pe restimpul dela serbătoarea Pascilor până la Dumineca tuturor sfinților sau Dumineca primă după serbătoarea Rusaliilor.

Penteleu, munte în Rom., j. Buzĕu, comuna Goidesci, cel mai înalt al j.-lui (1753 m.) și unul din cei mai frumoși ai țerei. Massivul sĕu e cuprins între păraiele Bâsca mare și Bâsca mică, presentând cinci ramificațiuni: Cernatu, Miclăușu, Piciorul Caprei, Viforîta și Zănoaga, între cari se ridică vîrful P.-lui, acoperit preste tot de iarbă, afară de partea nordică, unde e stâncos; la poale are vaste păduri de bradi. Ceea ce îl face unic, sûnt bogatele sale pășuni de o calitate superioară, din care causă laptele oilor, ce pasc aici, produce cel mai bun cașcaval.

Pentelikon, *(Brilessos,* acum *Mendeli),* munți în vechea Attica spre nord-est dela Athena, bogați în marmoră.

Penthesileia, (mitol.) regina Amazoanelor, cari s'au luptat înaintea Troiei, unde P. fù omorîtă de Achilleus.

Pentheus, în mitol. grec. fiul lui Echion și Etrera, fica lui Kadmos. Soartea lui P. a servit de motiv mult usitat în drama elină.

Penumbra, marginea spălăcită a umbrei. Anume în dosul corpului opac, într'un anumit spațiu, nu ajunge nici o rază dela corpul luminător, apoi jur împrejur urmează un spațiu în care ajung, dar numai puține raze. Intunerecul din spațiul prim se numesce umbră plină, întunerecul din spațiul din urmă, penumbră.

Pepelea sau *Pipelcuța,* nume folosit în unele povești românesci pentru Cenușăreasa ori Cenușotca (v. ac.).

Pepene, *P. galben,* numiri populare ale fructelor comestibile de Cucumis Melo L. (v. ac.) *P. verde,* numele popular al fructului de Citrullus vulgaris Schrad. (v. ac.).

Peperino, rocă, tuf vulcanic cu cristale mari cenușii-roșetici de mica, augit, leucit. Munții Albani aproape de Roma. Se întreb. ca piatră de construcție, mai ales în vechime.

Pepiniera sau *școala,* se numesce o extindere destinată pentru cultivarea exclusivă a plantelor lemnoase tinere până când ating etatea când le trecem la locul lor definitiv. Ele se așează de regulă în straturi și șire pentru economie de timp și spațiu, fiind totodată supuse pentru întreg intervalul de timp celui mai rațional tratament (altuire, tundere, etc.). Locul unde se face semĕnatul formează »școala de semĕnat« (când nu se face în resadnițe sau gropițe chiar pe locurile destinate); exemplarele de unu până la doi ani se resădesc în prima P. sau școală, după același interval de timp se reresădesc în a doua, ș. a., mărind succesiv și distanța între indivizi. După felul de plante cultivate distingem: »pepiniere (școale) de arbori« și »p. (șc.) de pomi«. In cadrul celor dintâiu cad »pepinierele silvice«, în a celor din urmă »P. pentru vița de vie«, ambele de cea mai mare importanță economică. [A. Pr.]

Pepita, grăunțele de aur de diferite dimensiuni, ce se găsesc în terenurile mobile.

Pepoli, *Joachim Napoleon, marchese,* om politic ital., n. 1825 în Bologna, unchiul lui Murat, soțul unei princese din fam. Hohenzollern-Sigmaringen, 1859 căpetenia regimului provisor în Romagna, din Martie până în Dec. 1862 ministru al agriculturei și comerciului, 1863 ambasador în Petersburg, 1868—70 ambasador în Viena, † 1881 în Roma.

Pepsina, ferment secretat de membrana mucoasă a stomacului, care în amestec cu acid

muriatic disolvă substanțe albuminoide și le transformă în peptone. Artificial se extrage din stomacul de porc, miel sau vițel. P. e o substanță amorfă, de coloare albă, fără miros și fără gust; se întrebuințează ca medicament menit a ușura digestiunea.

Peptica, remedii ce promovează digestiunea.

Peptone. Dacă albumina se amestecă cu 1 până 2 părți de acid chlorhidric sau sulfuric și tot pe atâta pepsină, și apoi se expune la o temperatură de 30—40°, albumina se hidratează și trece mai întâiu în *proteosă* și apoi în *peptonă.*

Pepturaș, pasere, v. Codoroș.

Pér, comună rur. în Trans., cott. Selagiu, cu 1849 loc. Magh. și Rom. (381). Are pepinieră de viță americană.

Pĕr, numele popular al arborelui Pirus communis P. (v. ac.).

Pĕr, perii animalici sûnt formațiuni epidermoidale, filiforme, elastice, ce se compun din celule de diverse forme, aproape lipsite de ori ce suc. Partea din mijloc a perilor o formează substanța medulară, compusă din celule pline cu suc sau aer și așezate lângă olaltă fără o legătură mai strînsă; substanța medulară este acoperită de substanță fibroasă sau corticală, compusă din celule lungi, preste cari se află un strat de celule late și subțiri așezate ca țiglele pe case. In substanța corticală se află pigment ce dă coloarea (galben deschis, galben, roșu, brunet, negru) P.-lui. P. își are rădăcina sa în stratul de mijloc al pielei, în o adâncitură a coriului numită sacul P.-lui (folliculus pili). Capĕtul din jos al rădăcinei stă în legătură organică cu o papilă, prin care P. primesce nutrimentul necesar. In sacul P.-lui se varsă glandulele sebacee. P. cresce prin formarea de celule noue în rădăcina sa; îndată ce ajunge la o lungime anumită, cade, remâne însă papila din care se desvoaltă un nou fir de P. P. variază nu numai după coloarea sa, ci și după mărime și formă; îndeosebi pe corpul copiilor nounăscuți se găsesce un P. (numit *Laungo)* de o fineță specială, care însă în curând cade, făcĕnd loc altuia mai puțin fin. P. acopere aproape întreg corpul animalelor sugĕtoare, numai anumite regiuni sûnt libere de P.; la om numai palma, talpa piciorului și dosul falangei medii și terminale a degetelor. Dela o vreme încolo, la unii indivizi mai timpuriu la alții mai târziu, P. își pierde coloarea sa naturală, își pierde pigmentul, înălbind, surind. Ca toate părțile corpului, astfel și P.-ii sûnt expuși la boale. Acestea se manifestă prin aceea, că P.-ii cad preste tot sau în parte ori se rup. Parasiți animalici se încuibă bucuros în părțile acoperite de P.-i.

v. și art. Peri (botan.).

Pera, suburbie a Constantinopolei, locuită mai ales de Europeni, situată spre est dela Cornul de aur.

Peräa, partea Palestinei (v. ac.) situată în stânga Iordanului.

Perahta, în mitol. Germanilor vechi o zînă a lunei. La P. locuiesc sufletele pruncilor, cari încă nu s'au născut (ident. cu Holda).

Perama, (marină) vas mic marin, folosit cu deosebire în Marea Mediterană.

Perambulator, aparatul, care indică numĕrul învîrtiturilor, ce le fac roatele sau osiile mașinilor.

Per aspera ad astra, *(lat.)* »pe cărări neumblate la stele«, adecă prin luptă la învingere; proverb din Seneca.

Percal, țesĕtură de bumbac, foarte fină și bătută.

Per cassa, v. Cassa.

Percent, v. Procent.

Percentuația, dare percentuală ce o încasează statul dela persoane iuridice după averea lor mobilă și imobilă. (v. art. Equivalent de taxe și Mâna moartă.)

Percepțiune, strângere, culegere: Impositele se percep (strâng, adună) de agenții fiscului. Perceptor, funcționar prepus să încaseze impositele, contribuțiunile datorite fiscului.

Percepțiune, (filos.) v. Apercepțiune.

Perceval, *Percival,* v. Parcival.

Perch, mesură engleză de lungime = 5·029 m.

Perche, mĕsură veche franceză pentru câmp = 5·847, pentru păduri 7·146 m.

Perche, La, fostă prov. franceză în sudul Normandiei, cunoscută prin pânza sa și prin o rassă proprie de cai (percherons); acum depart. Orne și Eure-et-Loir.

Perchisițiune. Constituțiunile moderne susțin principiul că domiciliul e inviolabil, și că nici o visitare a domiciliului nu se poate face decât în casurile anume prevĕzute de lege și potrivit formelor de ea prescrise. Astfel, s. e. art. 35 Pr. pen. române dă drept procurorului să între în domiciliul persoanei bănuite de o crimă sau delict, pentru a face cercetări, căutări de natură a găsi proba faptului penal. Asemenea cercetări se numesc P. Procurorul poate lua obiectele cari ar constituí o probă de vinovăția sau inocența persoanei bănuite de o crimă sau delict. Acest drept îl are procurorul numai în cas de flagrant delict. Același drept de P. îl au și auxiliarii procurorului, dar tot în cas de flagrant delict. In special, judecătorii de instrucțiune au dreptul de a face P. Ei pot delega acest drept altor auxiliari ai ministeriului public. P.-le făcute înafară de casurile prevĕzute de lege, supun pe funcționar la pedeapsă. Pentru descoperirea unei crime sau delict, P.-le, în cas de flagrant delict, sûnt permise chiar în timpul nopții. [Scriban.]

Perchloriți, *(Perchlorate),* chlorații încălziți preste 350° se descompun în P. și chloruri, degajând în același timp și oxigen. Astfel $Cl\,O_3\,K = Cl\,O_4\,K + Cl\,K + 2O$.

Percier, *Charles,* architect franc., n. 1764 și † 1838 în Paris. P. a clădit împreună cu Fontaine (n. 1762, † 1853) arcul triumfal din câmpurile Elysee, a lucrat la Louvre și la Tuilerii. De mare valoare sûnt publicațiunile lor »Palais, maisons et autres édifices modernes, dessinés à Rome«, 1798.

Perciuni, bucle de pĕr, îndeosebi cele ce le poartă Ovreii ortodoxi la urechi.

Percusiune, (milit.) aprinderea unui preparat explosiv prin lovitură; la armele de foc și puterea străbătătoare a proiectilelor. [H.]

Perczel, 1) *P., Maurițiu,* general maghiar, n. 1811 în Bonyhád, 1840 conducĕtorul stângei extreme în dietă, 1848 general, 1849 luptă cu noroc în Bănat; după revoluțiune se refugiă în Turcia și Anglia; 1867 deputat, general de honvezi și presidentul reuniunilor de honvezi. † 1899. Biogr. de Kuppis (1868).

2) *Perczel, Béla,* ministru ung., n. 1819, † 1888; fost jude la tabla reg., apoi deputat, fù ales 1872 president al camerei deputaților și după fusiunea dela 1875 numit ministru de justiție; sub dînsul s'a creat Cod. pen. ungar. Dela 1878 vicepresident al curții de casație.

3) *Percsel, Dezső,* ministru ung., n. 1848, dela 1887 deputat, mai târḑiu vicepresident al camerei. 1895 numit ministru de interne; sub dînsul s'au întrodus matriculele civile și s'a înființat judecătoria administr. Demisionat 1899, a fost ales president al camerei deputaților.

Perdica, v. Păturnica.

Perdikkas, numele mai multor regi din Macedonia, dintre cari cel mai de renume era P., amicul și generalul lui Alexandru cel Mare. A fost ucis de către militarii sĕi în Egipt (321 a. Chr.).

Pereat! *(lat.)* să piară; contr. Vivat!

Perecelu, (magh. Perecsen), com. rur. în cott. Selagiu, Ung., cu 2181 loc., Români și Maghiari. Se produce ceapă bună. *P. protopopiat* gr.-cat. cu 8348 suflete, 9 parochii și 6 filii. Sediul în Siciu.

Peregrinagiu, identic cu Pelerinagiu (v. ac.).

Peregrini, *străini,* se ḑic acei indiviḑi, cari călĕtoresc ori petrec în cutare loc, nu cu intențiunea de a rĕmâné acolo stabil (v. Domiciliu), ci numai pe un timp oarecare mai scurt, ori până ce împlinesc anumite afaceri; atari indiviḑi sînt călĕtorii, neguțătorii, cei ce cercetează locurile sfinte. [i—m.]

Peregrinus Proteus, filosof cinic de origine din Parion în Myssia, a trăit în secl. I și prima jumĕtate din secl. II d. Chr. După tradițiune, însuși și-a pus capĕt vieței, aruncându-se în foc la 168 cu ocasiunea jocurilor olimpice. Eroul unei narațiuni de Lukianos.

Perekop, (tatar. *Orkapu,* »poarta de aur«), oraș în guvern. rus Tauria, pe strîmtoarea dela P., care leagă Crimea cu uscatul; P. are 5285 (1897) loc.

Peremptiune, *(Perimare).* Pentru ca judecățile să nu fie nesfîrșite, procedura civilă a organisat calea P.-i, prin mijlocul căreia un proces lăsat în nelucrare doi ani în materie civilă și un an în cea comercială, remâne închis. Dacă, însă, însuși dreptul nu s'a prescris, se poate intenta o nouă acțiune.

Peremptoriu, se numesce un mijloc de apărare ce are de efect a împiedeca o lucrare sau o judecată. [Scriban.]

Perene, (botan.) *vivace,* se ḑic plantele cari durează mai mulți ani, trăiesc și după ce li-s'au copt fructele; așa sînt în general arborii, arbuștii, plantele cu bulbi, tuberculi sau rhizome.

Pereskia Mill., (botan.) gen de plante lemnoase din fam. Cacteelor, trib. Opuntieae, foarte înrudit cu Opuntia (v. ac.) de care diferă prin foi bine desvoltate, cărnoase caduce. Cuprinde 13 specii tropicale americane dintre cari unele se cultivă ca plante decorative de fiorărie. [A. Pr.]

Peretu, com. rur. în România, j. Teleorman, cu 3520 loc. (Dicț. geogr. 1897), 2 biserici și 2 școale, se ține tîrg la ḑiua de Inălțare. E una din cele mai prospere și populate comune ale județului.

Perfall, *Carol, conte de,* componist, n. 1824 în München, elevul lui Hauptmann (Lipsca), 1867—93 intendantul teatrului de curte în München. Scr.: Cântece, Povești dramatice (»Dornröschen« ș. a.), opere (»Sakuntala«, »Raimondin«, »Junker Heinz«), etc.

Perfect, formă gramaticală, ce exprimă lucrarea verbului în timpul trecut.

Perfecțiune, *(lat.)* se atribue unei estimi (ființă sau lucru) atunci, când atât cantitativ cât și calitativ, întrunind în sine, în cea mai mare posibilă mĕsură, toate calitățile interne și externe, materiale și formale și pe deplin corespunḑĕtoare firei și destinațiunei sale, prin acele a devenit ceea ce după firea și destinațiunea sa trebuia să devină. După felul estimilor este P. fisică, psichică sau spirituală și morală. Sub ori ce formă însă P.-ea creaturilor este numai relativă; singur Dḑeu este perfect în mod absolut fiind el însași P.-ea. Sub raport etic P.-ea este complexul tuturor virtuților și ca atare principiul suprem și ținta finală a moralității. [Pl.]

Perfid, nota ce caracterisează pe omul care nu-și ține cuvêntul dat și care nu păzesce credința, ci intenționat o calcă, vătĕmând obligamentele ce i-se impun prin aceea. Sin. necredincios, infidel.

Perfidie, este lipsa de credință, tradarea intenționată și însoțită de viclenie. Perfidia își are basa în vătĕmarea și călcarea intenționată a unor obligamente morale și de drept și prin urmare în abusul de încrederea primită. [Pl.]

Perforațiune, în medicină găurirea spontană (prin ulcere) sau artificială (prin instrumente) a păreților canalelor și cavităților corpului.

Pergament, piei de animale, cu deosebire de asini și miei, neargăsite, puse în var, curățite de pèr, întinse pe nisce pervazuri, uscate și în fine frecate cu piatră pumică, cretă, apă de cleiu, oleiu, cerusă, etc.; servea pentru scris pe el. Prepararea lui se cunoscea deja pe timpul lui David; în Pergamon s'a aflat un procedeu meliorat al fabricațiunei P.-lui (de aci numele P.). Prin secl. III—IV a început să înlocuiască Papirosul ca material pentru scris.

Pergament vegetal (Papirina, Hârtie de P.) se prepară din hârtie necleită, tratându-o foarte scurt timp cu acid sulfuric concentrat; e translucid, tenace, se moaie, însă nu putreḑesce în apă, nu este expus roaderei prin insecte și e impermeabil pentru apă. Inlocuiesce cu succes P.-ul animal și beșica, și servă cu deosebire la astuparea vaselor cu conserve, la împachetarea obiectelor ce nu sufer umeḑeala, în locul mațelor în cârnățerie, în medicină, farmacie, la fabricarea de portofolii, la legarea cărților, etc.

Pergamon, *(Pergamus),* oraș în Mysia (Asia mică), capitala imperiului de P., înființat 282 a. Chr. de Philetäros; între urmașii acestuia au fost Eumenes I, Attalos I, care a luat titlul de rege, Eumenes II a înființat renumita bibliotecă de P. cu 200,000 manuscripte și a zidit renumitul altar, desgropat în timpul mai nou; Attalos II și Attalos III au înfrumsețat orașul; cest din urmă la 313 a. Chr. a testat imperiul sĕu Romanilor, sub a căror stăpânire P. multă vreme a fost capitala provinciei Asia. Acum se numesce Bergama.

Pergolesi, *Giov. Battista,* compositor, n. 4 Ian. 1710 în Neapole, † 17 Apr. 1736, autor al mai multor opere, cantate și compozițiuni de musică

bisericească, între cari e celebru un »Stabat«. Opera sa bufă »La Serva padrona«, trecută în Francia, avù un astfel de succes, că provocà primul resboiu de diletanți, amatori ai operei italiene de o parte, cei ai operei naționale de alta. [T. C.]

Perhorrescare, *(lat.)* a se înfiora de ceva; a respinge persoana, care e pusă să judece pe cineva.

Peri, *(grec.)* în cuvinte compuse = jur, împrejur.

Peri, după mitol. persică sau zendică spirite rele, socotite între Dewi din serviciul lui Ahriman. La popor au avut rolul asemenea feielor (v. ac.) din Europa.

Peri, (botan.) *Pili, Trichomi,* formațiuni și dependențe ale epidermei tulpinilor și frunzelor; cei de pe rădăcini, ḑiși *P. absorbanți,* depind sau de epiderma sau de scoarța rădăcinei. După structură se deosebesc: *P. unicelulari* simpli (Urzică) sau ramificați (Hameiu, *Alyssum);* ei pot fi foarte scurți și îndesați, când se ḑic *papile,* suprafața organului fiind ca un pluș (petale de Micșunele, Mixandre); sau P. sûnt *articulați,* formați din un șir de celule, la vîrf ascuțiți sau umflați în măciucă *(capitați)* și glanduloși (Dovleac, Mușcata); sau P. sûnt pluricelulari ramificați *(Verbascum),* ori ca nisce solzi, discuri *(P. masivi* dela *Pinguicula,* Salcia mirositoare); ori pot fi ghimpoși, ḑiși *aculei* (v. ac.) și purtați pe emergențe (v. ac.). După densitatea P.-lor pe un organ și după structura lor, organul pĕros se ḑice: *pubescent* (s. e. petalele), *hirsut* (v. ac.), *hispid* (v. ac.), *setos, vilos, lanat, tomentos, sericeu,* etc. Rolul P.-lor e de a întări și ajuta epiderma în funcțiunile sale de apĕrare contra excesului de lumină, de temperatura rece sau caldă, de transpirațiune; alte ori servă spre absorbirea apei din pământ ori a vaporilor de apă din atmosferă. [S. Șt. R.]

Periandros, tiran în Korint, unul dintre cei șepte înțelepți ai Greciei. † 585 a. Chr.

Periant, (botan.) învelișul floarei, format dintr'unul sau două verticile de frunze florale modificate puțin, ḑise *anthofile.* P. poate fi simplu, floarea e *monoperiantată* sau *monochlamydee* (v. ac.); ori dublu, floarea e *diperiantată* sau *dichlamydee,* primul verticil extern dacă e verde numindu-se *caliciu* (v. ac.), cel d'al doilea cu altă coloare decât cea verde, numindu-se *corolă* (v. ac.); ori P. lipsesce, floarea e *nudă, achlamydee* sau *apetală* (v. ac.).

Periarteriita, (med.) inflamațiunea arteriilor în general, sau mai precis, a păretelui exterior al arteriei.

Peribola, *(grec.)* figură oratorică, pentru exprimarea unei idei cât se poate mai împodobit.

Periboloa, un spațiu încungiurat cu zid, unde la Grecii antici de multe ori se afla un templu încungiurat cu foișor columnat și ornat cu intrări pompoase.

Peribronchita, inflamațiune a țesutului în jurul bronchielor.

Pericardita, (med.) inflamațiune primitivă sau secundară a pericardului, care apare în decursul reumatismului articular, a febrelor infecțioase, a morbului lui Bright sau consecutivă unei pleuresii, pneumonii, miocardite. Din punct de vedere anatomic se observă: o roșață a seroasei cu producerea unui exudat gelatinos sau de false membrane (P. seacă), sau cu producerea unui exsudat lichid seros, hemoragic sau purulent în cavitatea pericardului (P. exsudativă). Simptomele subiective, adese puțin pronunțate, sûnt: junghiu și opresiune în regiunea precordială, palpitații, febră. P. e o maladie foarte serioasă și cea exsudativă poate determina, prin asfixie, moartea. Tratamentul: revulsive, digitala, tonicele, resorbientele, paracentesa pericardului. [V. I.]

Pericardium, (anat.) sac serofibros, în interiorul căruia e situată inima. P. e compus din o foaie fibroasă exterioară, care e în raport cu organele învecinate (plumâni) și o foaie seroasă interioară, care acopere suprafața internă a foaiei fibroase și care la nivelul basei inimei se resfrînge asupra ei, căptușind toată suprafața inimei. Intre foaia fibroasă și inimă se găsesce cavitatea P.-lui în care inima se mișcă. [V. I.]

Pericarp, (botan.) învelișul fructului (v. ac.); provine din păretele ovarului și are 3 zone: epi-, meso- și endocarp (v. ac.).

Pericelu, com. rur. v. Pereceiu.

Perichondrium, (anatom.) membrană fibroasă care îmbracă cartilaginele nearticulate, precum periostul îmbracă oasele.

Periclas, mineral, oxid de magnesiu, cubic, rar, la Monte Somma și în unele dolomite.

Pericles, (494—429 a.Chr.), coboritor din neamul Pisistraților, fiu al lui Xantippos, învingĕtorul dela Mycale, și al nepoatei lui Clistene; deși aristocrat prin nascere, devine șeful partidului democrat din Athena. Unit cu Ephialtes, repurtează multe succese politice, în dauna lui Kimon și a partidului oligarchic. P. nici odată n'a căḑut în demagogie; pururea a fost politician cumpĕtat și cinstit. In timpul sĕu, Athena devine cea mai civilisată putere din lume. Rând pe rând se ridică Parthenonul, Odeonul, se înalță statue mândre ca Athena Parthenos și ḑeii se cinstesc de către artă și poesie. Viața lui P. a fost sobră; despărțit de prima sa soție, dînsul găsesce în milesiana Aspasia, o bună și inteligentă tovarășă. Era un orator plin de persuasiune și prin sfaturi luminate și reci, făcea să înțeleagă poporul, care este calea cea dreaptă. A fost acusat de partidele reacționare, radicale și religioase, ca inovator și ca ateu, a fost dat în judecată, acusat că a risipit banii publici și a mai vĕḑut adusă la bara justiției și pe Aspasia, învinuită ca hetairă și praxenetă. A mai avut nefericirea să-și vaḑă propriul sĕu fiu, pe Xantippos, unindu-se cu dușmanii politici. Reformele sale politice au stângenit puterea areopagului și au întărit puterea democrației. Sub dînsul s'a făcut expediția Samosului și s'a început mult nefericitul resboiu peloponesiac. Istovit de supărări murí, după o boală de un an de ḑile, la vîrsta de 63 ani. Personalitatea politică a lui P. a făcut să se nască acea minunată periodă de strălucită civilisațiune, care în istorie, poartă numele de epoca lui Pericles.

Periclin, mineral identic cu Albit (v. ac.).

Pericopa, *(grec.)* secțiunea sau bucata prescrisă a se ceti din sf. Scriptură (evangelie, apostol) la serviciul Dḑeesc.

Pericystita, (med.) inflamația țesutului conjunctiv și a peritoneului ce acopere beșica urinară.

Periderm, (botan.) complex de țesĕturi secundare din scoarța tulpinei plantelor vivace, mai

ales a celor lemnoase; se întâlnesce şi în scoarţa rădăcinilor bětrâne. P. e alcătuit din *suber* (v. ac.) sau *plută* şi din *feloderm* sau scoarţă secundară; amêndouĕ aceste ţesĕturi secundare nasc din activitatea unui meristem (v. ac.) secundar ḑis *felogen*, care nu are un loc fix în scoarţă, putêndu-se stabilí în toate zonele acesteia, ba chiar şi în epidermă sau şi în pericicl̆u. Din divisiunea celulelor felogenului nasc în mod centripet celule externe lui, cari se diferenţiază în suber, şi în mod centrifug, celule interne, cari se diferenţiază în scoarţă secundară.

Peridie, (botan.) învĕlişul de hiefe sterile al fructului dela multe Ciuperci Basidiomycete (Lycoperdacee, Nidulariacee) şi Ascomycete (Pezizacee, ş. a.).

Peridotite, *(Olivinite),* roce eruptive basice compuse principal din olivin cu piroxeni, amfiboli, mică. Un corilin feldspatic. După composiţia lor se împart în: *Wehrlite* comp. de olivin şi dialagiu, *Harzburgite* oliv. cu piroxen rombic, *Lherzolite* oliv. cu bronzit şi dialagiu, *Dimite* oliv. cu cromit; afară de aceste se mai disting *P. micace şi amfibolice*. P. sûnt de obiceiu mai mult sau mai puţin transformate în serpentin prin fenomene metamorfice. Ele sûnt însoţite adeseori de minereuri de crom şi de platină. In Rom. se cunosc P. în munţii Lotrului.

Peridrom, *(grec.)* coridorul dintre columnele şi zidul unui templu.

Périer, 1) *P., Casimir,* om de stat franc., n. 1777 în Grenoble, 1802 bancher în Paris, 1817 deputat liberal, 1828 ministru de finanţe, 1831 presidentul consiliului, † 1832 de cholerĕ. 2) *P., Casimir,* om de stat franc., fiul celui precedent, n. 1811, 1846 membru al camerei, 1849 până 1850 al adunării naţionale, 1871 până în Febr. 1872 ministru de interne, † 6 Iulie 1876. Descendenţii lui poartă numele de *Casimir P.* 3) *Casimir P., Jean Paul Pierre,* politician franc., n. 8 Nov. 1847 în Paris, nepotul lui C. Périer, 1876 membru republican în cameră, 1893 presidentul aceleia, Dec. 1893 până Maiu 1894 preşedintele ministeriului, Iunie 1894 până Ian. 1895 preşedintele republicei.

Perieţi, 1) *P.,* com. rur. în România, j. Olt, compusă din 3 căt. cu 1146 loc. (Dicţ. geogr. 1895), 3 biserici şi 1 şcoală.

2) *Perieţi,* com. rur. în România, j. Ialomiţa, situată pe partea stângă a rîului Ialomiţa; se compune din 4 căt. cu 1898 loc. (Dicţ. geogr. 1897), 2 biserici şi 4 şcoale.

Periferia, lungimea circumferinţei cu deosebire a cercului sau a unei alte figuri curbe.

Perifrasa sau *circumscrierea,* figură de stil, ce se exprimă prin mai multe cuvinte, deşi s'ar puté prin mai puţine, dar nu cu atâta graţie şi nobleţă. Se întrebuinţează de câte ori e consult a se ocolí terminii proprii, ce ar puté să deştepte idei nepotrivite.

Perigeu, punctul cel mai apropiat de pămênt al căii lunei. (v. Apogeu.)

Perigon, (botan.) se ḑice periantului (v. ac.) dichlamydeu, când coloarea celor douĕ verticile ce-l compun e identică, e adecă homoiochlamydeu (v. ac.). [De corectatací p. 717 Encicl. rom. vol. II, rândul 18, în loc de *sepale (sepala)* cetesce *tepale (tepala)].* (v. şi Heterochlamydeu). P. se numesce şi învĕlişul de frunze din jurul anteridiilor dela Muşchi, iar dacă împreună cu anteridiile sûnt şi archegoane, atunci învĕlişul comun de frunze protectoare pentru ambele soiuri de organe sexuale se ḑice *perichez.*

Perigueux, capitala depart. franc. Dordogne, cu 30,577 loc. (1896); reşedinţă episcopească; antichităţi romane (băi, amfiteatru, apaduct); catedrală în stil bizantin.

Perigynie, (botan.) sepalele, petalele, staminele presintă P., când sûnt inserate în jurul gineceului pe marginea unei cupe puţin adâncă, formată de axa florală (şi adecă de receptacul); în acest cas ovarul e super sau semi-infer. S'a considerat cupa receptaculară ca formată de calice şi atunci se ḑicea, că staminele sûnt inserate pe marginele caliciului, iar acele plante cu atare disposiţie se numeau *caliciflore* (v. ac. şi *epigyn, hypogyn).*

Perihelin, punctul cel mai apropiat de soare în calea vr'unui planet sau comet. (v. Apheliu.)

Perihepatita, (med.) inflamaţia peritoneului ce acopere ficatul.

Perii, *mănăstirea dela P.,* (Körtvélyes, Hruşova) în Maramurĕş, din jos de Siget, s'a înfiinţat prin Balc Vodă şi Drag Meşter, domni români, în 1391 şi s'a închinat Sf. Archangel Mihail, dotându-se cu venitele celor şepte cetăţi posesiunea lui Balc Vodă. In mănăstire a locuit un archimandrit, care era dator să ţină un episcop, care să hirotonească preoţi pentru Maramurĕş. De ací datează episcopia română din Maramurĕş, care a durat până la 1723. Episcopul român Iosif Stoica (1692—1711) pe un antimension se subscrie ca episcop al celor şepte ţinuturi. Măn. P. a avut avere: 1 moară cu douĕ roţi, 182 jug. arătură şi 3573 jug. pădure. Ea s'a ruinat în bătăliile dintre regii Ungariei şi principii Transilvaniei. Averile ei le-a secuestrat principele Mihail Apafi, iar în 1756 le-a cumpĕrat erariul. In P. a fost reşedinţa multor episcopi români din Maramurĕş. Ruinele mănăstirei se vĕd şi acum. [T. Bud.]

Perii, com. rur. în Rom., j. Mehedinţi, compusă din 5 căt. cu 1578 loc. (Dicţ. geogr. 1894), 1 biserică şi 1 şcoală.

Perim, insulă stâncoasă în strimtoarea Bab-el-Mandeb, la întrarea în Marea Roşie; fortificată de Englezi la 1857; 12 km^2., cu 151 loc.; far.

Periman, haină călugărească.

Perimare, (jur.) v. Peremptiune.

Perimetrita, (med.) inflamaţia peritoneului ce acopere mitra. Cf. art. Parametrita.

Perimetru, lungimea totală a liniilor ce mărginesc o figură.

Perimysium, teaca membranoasă care încungioară un muschiu întreg sau mai multe fibre musculare primitive.

Perina, parte din aşternutul patului. Sac de pânză pătrat sau lungăreţ, umplut cu pene sau cu puf, îmbrăcat în f a ţ a d e P.; P. se întrebuinţează pentru culcat sau pentru rezămat. P. se poate umplé şi cu pĕr de cal, făcêndu-se P. de canapea, care este mai totdeuna îmbrăcată în broderii.

Perinephrita, (med.) inflamaţia ţesutului ce încungioară rinichii.

Perineu, (med.) în anatomie acea regiune a corpului, care se află între anus şi genitalii, de mare importanţă la nasceri.

Period, *Periodă,* revenirea vreunui eveniment la restimpuri anumite şi intervale regulate. Se mai numesce P. şi însuşi acest interval de timp. In *cronologie* P. e sinonim cu ciclu (v. ac.); de regulă înţelegem sub numirea de P. numai acele cicluri cari cuprind un restimp mai îndelungat, cum este s. e. P. chaldeică ce se compune la Egipteni din 223 luni lunare, sau P. constelaţiunii cânelui de 1461 ani; în fine mai multe cicluri combinate laolaltă, cum este P. Iuliană de 7980 ani. In *istoria universală* înţelegem sub cuvêntul P. un spaţiu de timp, a cărui început şi sfîrşit este determinat prin vr'un eveniment ce are influenţă hotărîtoare asupra desvoltării istorice a omenirei (v. şi art. Preistoria). In *gramatică* P. este o frasă constătătoare din mai multe părţi. In *matematică* încă avem P.-e la o specie de fracţiuni (v. ac.), numite periodice. In *fisiologie,* P. înseamnă menstruaţiunea (v. ac.) (Cf. şi art. Era).

Periodeuţi, *(Circuitores, visitatori),* oficiali bisericesci, cari aveau misiunea de a visita diecesele în locul episcopilor. Acest oficiu s'a înstituit în conciliul dela Laodicea. Balsamon îi numesce pe P. exarchi.

Periodicitate, *(lat.)* întoarcere sau întêmplare din nou la timpuri hotărîte.

Periost, (anat.) membrană fibroasă ce acopere oasele.

Periostita, (med.) inflamaţia periostului.

Peripatetici, în antichitate acei filosofi, cari aparţineau şcoalei filosofice fundată de către Aristoteles (v. ac.), numită şi *paripatetică,* pentru cuvêntul, că Arist. împărtăşia discipulilor cunoscinţele sale filosofice nu şeḑênd sau de pe catedră, ci vorbind în mijlocul lor sau preumblându-se cu dînşii prin umbroasa grădină a localului numit liceu. Se face deosebire între filosofii P. vechi şi *Neo-Peripatetici* (v. ac.). Intre cei dintâiu se numeră afară de fundatorul şcoalei încă: Teofrast, Eudem, Aristoxen, Eraclit Ponticul, Straton, Licon, Ariston din Ceos, Demetriu Talereul, Ieronim din Rodos, Critolau din Taselis şi Diodor din Tir. [Pl.]

Peripeţia, *(grec.)* o întêmplare sau un eveniment, care, în o dramă, roman sau epopee, schimbă situaţiunea persoanelor şi interesul poemei. P. decisivă e catastrofa (v. ac.).

Periphlebita, (med.) inflamaţia stratului extern al membranei venelor.

Peripleurita, (med.) inflamaţia ţesutului conjunctiv din dosul pleurei.

Periproctita, (med.) inflamaţia ţesutului conjunctiv ce acopere intestinul numit rectum.

Peripter, o clădire încungiurată jur împrejur de coloane isolate.

Periscopice se numesc lentilele convex-concave sau concav-convexe, deoarece prin ochelari cu lentile de aceste putem vedé bine atât obiectele ce sûnt drept înaintea noastră, cât şi cele ce sûnt mai de laturi, pe când s. e. cu lentile biconvexe obiectele mai de laturi nu se pot vedé destul de bine, fiind-că imaginele nu se concentrează pe retina ochiului.

Perisperm, (botan.) ţesêtură de reservă amidonată din semênţă; însoţesce ací embrionul şi resultă din nucel. Acesta de regulă la desvoltarea ovulului în semênţă se resoarbe; numai arareori persistă şi dă P., care are deci altă origine decât albumenul. Seminţele de *Canna* au P.; cele de Piperacee, Nymphaeacee, Zingiberacee şi albumen şi P.

Perispomenon, în limba greacă antică se numia cuvêntul, care avea circumflexul pe silaba penultimă.

Perissodactyle, (zool.) ordin de animale mamifere, cari au degete nepăreche (1, 3, 5), acoperite cu copite. Cuprinde fam. cailor, tapirilor, rinocerilor şi a hyracidelor.

Peristaltica, (med.) mişcarea normală a canalului intestinal prin care se împing massele fecale către anus; este condiţionată de contracţiunea fibrelor musculaturei intestinelor, care se urmează din sus în jos.

Peristeri, munte în Macedonia (2599 m.) în apropiere de Monastir. La poalele lui sûnt aşezate satele arămânesci: Tîrnovo, Megarovo, Malovişta, Nijopolie.

Peristil, *(grec.)* galeria în jurul unui edificiu formată de o colonadă; coloanele ce împodobesc faţada unui edificiu.

Peristom, (botan.) aparat dela gura urnei multor Muşchi (v. ac.), vizibil după căderea operculului ce închide urna. E simplu sau dublu, format dintr'un număr variabil de dinţi; părţile P.-lui intern se ḑic cili şi lamele (procese) purtate de o lamă basilară. Graţie proprietăţilor hygroscopice ale P.-lui, el ajută la împrăştierea sporilor. Presenţa sau absenţa P.-lui, faptul că poate fi simplu sau dublu, numěrul, structura dinţilor, şi alte caractere ale lui sûnt folosite în clasificarea Muşchilor pentru distingerea familiilor, genurilor şi speciilor. [S. Şt. R.]

Periteaşca mare şi P. mică, 2 lacuri în Rom. (Dobrogea), j. Tulcea, pl. Babadag, avênd cel dintâiu o întindere de 300 ha., iar al doilea de 180 ha.

Periteca, (botan.) fructul Ciupercilor Ascomycete-Carpoascee, ca Perisporiaceele, Pyronomycetele, etc.; de formă rotundă sau de butelie, în afară mărginit de hife sterile învělitoare, în interior fiind hymeniul cu asce şi parafise. Prin P. se mai înţelege numai învělişul extern al fructului dela Ciupercile Ascomycete, indiferent de forma fructului; în acest cas P. e tot una cu *peridia* (v. ac.), iar hifele interne cari supoartă hymeniul formează atunci *hypoteciul.*

Peritiflita, (med.) v. Peritonita.

Peritoneu, este seroasa abdominală, care căptuşesce păreţii abdomenului (P. parietal) şi învělesce viscerile abdominale (P. visceral), P.-ul par. e format din o foaie fibroasă, acoperită de epiteliu, pe când P. visc. e format aproape numai de epiteliu. [V. I.]

Peritonita, inflamaţiunea peritoneului. Ea poate fi acută sau chronică, generalisată la toată seroasa, sau parţială, ocupând numai o parte din el (perihepatită, perisplenită, perimetrită, pelviperitonită, peritiflită, etc.). *P. acută* e rar primitivă (din receală), cele mai adeseori e secundară şi consecutivă unei perforaţii intestinale, unui absces al ficatului, inflamaţiuni a mitrei, unei incarceraţii intestinale, scarlatinei, unui proces puerperal, unei plăgi a abdomenului (prin rănire sau în urma unei operaţii asupra abdomenului, etc.). Agenţii patogeni ai P.-ei sûnt microbii: pneumococul, colibacilul, streptococul, stafilococul. Simptoamele ei sûnt: febră, vărsături,

dureri îngrozitoare în abdomen, sughiț, balonarea abdomenului, constipație; apoi stare generală proastă, față descompusă, puls filiform, sudori reci. Simptoamele se ameliorează sau se agravează și se termină prin moarte. Prognosticul P.-ei generalisate e foarte grav, al celei parțiale mai benign. La autopsie se constată: peritoneul congestionat, îngroșat, infiltrat de puroi, acoperit de falșe membrane, cari lipesc intestinele între ele; în cavitatea peritoneală lichid tulbure sau puroi. Tratamentul constă în: ghiață pe abdomen, hapuri de ghiață, opiu, dietă foarte restrinsă, laparotomie. *P. chronică* e aproape totdeuna de natură tuberculosă. *Peritiflita* e o P. localisată la peritoneul intestinului coecum și e causată din o infecțiune (cele mai adeseori alimentară) a coecului sau a apendicelui vermiform. Simptoamele sûnt identice cu ale peritonitei, numai că durerile sûnt localisate în partea dreaptă și inferioară a abdomenului, care regiune se și inpăstează. [V. I.]

Perivoli, com. arămânească la Pind, cu 2000 loc., cari se ocupă în cea mai mare parte cu oientul, de aceea numai vara trăiesc acolo, iarna petrec în Tesalia.

Perjanik, (pl. Perjanici), »purtători de pene«, nume ce s'a dat de vlădica Petru II, 1833, gardei călărețe a prințului de Muntenegru; în present 100 oameni.

Perjuratio, jurământ fals.

Perkunas, (mitol.) ḑeu slavic; identificat cu ḑeul Perun sau Piorun (Iupiter) la Lithavi.

Perl, litere, v. Caractere tipografice.

Perles de 'éther, *(franc.)* capsule gelatinoase umplute cu eter; se întrebuințează ca medicament.

Perlita, rocă eruptivă acidă vitroasă, caracterisată prin o separațiune concentrică. Structură sferolitică frecuentă.

Perlusiune, *(lat.)* glumă, joc, numai la aparență.

Perlustrațiune, *(lat.)* pătrundere cu ochii, examinare exactă.

Perm, guvernam. în estul Rusiei, 332,061 km². cu 3.003,208 loc. (1897); mine de aur, platină, cărbuni și fier. *Capitala P.,* situată lângă rîul Kama, are 45,403 loc. (1897), usine de fier, comerciu spre Siberia.

Permanent, tot aceea ce durează într'una și fără întrerupere, ce remâne statornic.

Permanență, durată constantă și neîntreruptă. A se declara în P., s. e. o adunare representativă, înseamnă că-și susține funcțiunea în continuitate și preste perioada constituțională de alegere. [Pl.]

Permanganate, săruri corespunḑĕtoare acidului permanganic. $Mn\ O_4\ H$ derivat din acidul manganic $Mn\ O_4\ H_2$. Cele mai importante sunt sărurile de potasiu și calciu, ambele de culoare violetă, foarte întrebuințate în chirurgie ca desinfectante.

Permeabile, se numesc straturile de pământ, prin cari poate trece sau străbate apă. Ctr. *impermeabil* (v. ac.).

Permiană, *formațiunea,* (geol.) numită astfel de Murchison, din causă că are o mare întindere în guvernam. Perm în Rusia. Formațiunea aceasta prepară trecerea între epoca primară și epoca secundară. Fauna, flora și grosimea sedimentelor mai puțin importante ca în carboniferă. Clasa adevĕratelor reptile face apariţiunea în această formațiune prin genuri de Rhynchocephales și Theromosphes; amphibiile sûnt representate prin Stegocephales; pesci prin Ganoïḑi; brachiopodele prin Productus. Flora are ca representant: Walchia, Ullmania, Gingko, Collipteris, Schizopteris, etc. F. P. după modul cum se presintă în Saxa se divide în două: Gresia roșie (Rothliegendes) și Zechstein.

Permisiune, *(lat.)* învoire, îngăduință.

Permutațiune, în matematică schimbarea șirului elementelor date.

Pernambuco, stat la țermurul estic al Brasiliei (America de sud), 128,395 km². cu 1.030,224 loc. (1890). Capitala Recife, numită și P.

Pernio, *(lat.)* degeratură; inflamație cronică circumscriptă, îndeosebi la picioare, caracterisată prin paralysia vaselor sângelui. Degerăturile se agravează iarna. Se tratează cu remedii spirtuoase, tinctură de cantaride și iod.

Pernicios, *(lat.)* primejdios, vătĕmător.

Peron, platforma, acoperită sau nu, între șine și gară, ceva mai înaltă ca nivelul șinelor.

Peroneu, (anat.) osul din afară dintre cele două, cari formează fluerul (gamba) piciorului.

Peronospora Cda., (botan.) gen de Ciuperci Sifomycete, parasite pe plante vii, din familia Peronosporaceelor. Speciile acestui gen sûnt numeroase pe Crucifere *(P. parasitica* De By.), Leguminoase *(P. Trifoliorum* De By.), Chenopodiacee *(P. effusa* Rabh.), ș. a.

Peronosporacee, (botan.) familie de Ciuperci Sifomycete Oomycete. Myceliul lor e ramificat, tubulos. Se înmulțesc prin conidii și prin ouĕ; acestea sûnt produse de un oogon cu oosferă, care se unesce cu conținutul unei anteridii; din germinarea oului ies zoospori, cari propagă Ciuperca; zoospori ies și din germinarea conidiilor. Toate P. sûnt parasite foarte păgubitoare. Printre genurile sale sûnt: *Peronospora* (v. ac.), *Phytophthora* De By. (specia *Ph. infestans* îmbolnăvesce și distruge Cartofii), *Bremia* Regel (specia *B. Lactucae* Regel parasită pe Composee), *Plasmopara* Schröt. (specia *P. viticola* Berl. et De Toni atacă frunzele de Viță de vie, dând boala ḑisă *mildew).* [S. Șt. R.]

Perorațiune, partea din urmă a discursului, în care oratorul, după resumarea argumentelor, face apel la simțemintele auditorului.

Perowskita, mineral, titanat de calciu, pseudocubic, galben, roșu, brun, negru. In șisturi cloritoase și unele roce eruptive basaltice.

Per pedes, pe jos; *per pedes apostolorum,* a călĕtori pe jos ca apostolii.

Perpendicul, *(plumbină, firul cu plumb),* un globurel sau un con mic de plumb sau alt metal, suspendat de un fir de ață. P. întinde firul de ață și arată direcțiunea verticală sau a liniei ce prelungită ar trece prin centrul pămĕntului, adecă o perpendiculară pe orizontală; îl folosesc mai ales zidarii.

Perpendicular, P.-ă, se ḑice de o linie dreaptă sau plan, când formează cu o altă linie respective plan un unghiu drept.

Perpetuu, *(franc.)* în continuu, neîntrerupt.

Perpetuum mobile se numesce mașina ideală, care pornită odată s'ar mișca pentru totdeuna fără a avé lipsă să-i dăm energie din afară. S'au

făcut o mulţime de încercări de a construi o astfel de maşină, dar firesce fără resultat.

Perpignan, capitala depart. franc. Pireneii estici, lângă Têt, oraş fortificat, 28,384 (ca comună 35,088 loc.) (1896); episcopie, catedrală; grădină botanică, însemnat comerciu cu vinuri Roussillon, cu oleiu şi lână.

Perplexitate, starea de încurcătura şi nesiguranţa causată prin o neaşteptată surprindere.

Perrault, *Charles,* scriitor franc. (1628—1703), renumit ca unul din primii culegători de basme poporale, prin colecţiunea sa »Contes de ma mère l'Oye«. Prin o poemă a sa mediocră, »Le siècle de Louis le Grand«, a dat nascere celebrei certe despre ântâietatea celor moderni în arte şi literatură faţă cu cei antici. A scris încă »Les hommes illustres en ce siècle (XVII)«; »Memoires«, ş. a.

Perrone, *Giovanni,* teolog celebru, n. 1794 în Chieri (Piemont), profesor de dogmatică la colegiul roman şi consultor la diferite congregaţiuni din Roma. Scrierea teol. mai însemnată: »Praelectiones theologicae, quas in collegio romano S. J. habebat«, Romae 1833—1842, 9 vol. † 1876.

Perry, *Matthew Calbraith,* explorator american, n. 1794 în Newport, în resboiul mexican din 1837 comandă flota mexicană în sinul de Mexico, 1852—54 şeful expediţiunii americane spre Asia estică (Japan). Descrierea exped. în 3 vol.; † 1858 în New-York.

Persano, *Carlo, conte Pellion, de,* admiral ital., (n. 1806, † 1883 în Turin), deveni celebru prin pierderea bătăliei navale dela Lissa (1866), unde flota italiană comandată de dînsul fù complect bătută de flota austriacă, comandată de Tegetthoff, deşí cu mult inferioară ca numĕr. Judecat în urmă de Senat, a fost condamnat pentru nedestoinicie şi negligenţă la pierderea gradului. [Const. B.]

Persea Gaertn., (botan.) gen de plante lemnoase din fam. Laurineae. Cuprinde ca. 100 specii în Asia şi America tropicală şi subtropicală (o singură specie pe insulele Canare). Fructele dela *P. gratissima* Gaertn. din America tropicală sunt comestibile. [A. Pr.]

Persec, v. Piersec.

Persecuţiune, prigonire, asuprire pe nedreptul, impiedecarea nedreaptă şi violentă a unui individ ori corp moral de a-şi exercita drepturile, ce i-se cuvin.

Persephone, după mitol. grec. fata lui Zeus cu Demeter (Ceres la Romani). Pe câmpul dela Enna din Sicilia, jucându-se cu nimfele livedilor şi culegĕnd flori, a fost răpită de Pluton şi dusă în lumea de jos, unde a făcut-o regină. Mama sa Demeter o căută cu făclia aprinsă şi nu o află, dar Helios (deul soarelui) i-a spus cine a răpit-o. Mama se duce la Zeus şi acesta judecă, că P. în ²/₃ de an să fie la mamă-sa şi ¹/₃ de an la bărbat. Inţelesul e, că până semĕnţa e în pămĕnt, P. e la Pluton, iar până planta se desvoaltă şi dă roduri, P. e la mamă-sa. P. e simbolul vegetaţiunii anuale şi identică cu Proserpina la Romani. [Atm.]

Persepolis, odinioară splendida capitală a Persiei, distrusă de Alexandru cel Mare. Ruinele palatului regal vestesc şi adi splendoarea de odinioară celor ce cercetează valea Araxes.

Perseus, (mitol.) un heros renumit din Argos, fiul lui Zeus cu Danae (v. ac.), fata regelui Akrisios (v. ac.). Cf. şi art. Andromeda, Gorgoane şi Pegasos. [Atm.]

Persia, ţeară în partea vestică a platoului Iran în Asia, 1.645,000 km². cu vr'o 9 milioane loc.; la nord se înalţă munţii Elburs cu piscul Demavend, la nord-vest ţinutul muntos dela Aserbeidşân, la vest munţii Curdistanului şi Luristanului, iar la sud munţii Farsistanului şi Laristanului; pe platoul încadrat de aceşti munţi solul în mare parte e argilos conţinênd şi sare, din care causă e foarte sărac în privinţa vegetaţiunii, dar văile longitudinale dintre şirurile paralele de munţi nu arareori au fost asemĕnate cu paradisul din causa frumseţii şi bogăţiilor lor. Rîuri: Kercha, Karun (curs spre Şat-el-Arab), Aras, Sefid Rud (spre Caspic), numai primele doué sûnt navigabile; rîurile din interior se varsă în lacuri sau bălţi sărate (Urmia, Hamum) şi vara seacă; multe din vechile canale adi sûnt negligeate. *Locuitorii* în preponderanţă Tagik, urmaşii vechilor Persi, Medi, Bactri, etc. amestecaţi cu alte popoare imigrate, se ocupă mai ales cu agricultura (orez, poame, opiu, tutun, etc.), minerit, comerciu de caravane şi cu industria (şaluri, covoare, mătăsării, chindisituri de aur şi argint, colori, pielărie, arme, oleu de rose, esenţe, etc.); e popor inteligent şi cu spirit, de aceea Persii actuali au fost numiţi şi Francezii Orientului; oameni iubitori de arte şi sciinţe, de pompă şi splendoare, dar şi infideli şi stricaţi; sûnt mohamedani şiiţi şi duşmani de moarte ai vecinilor sunniţi. Adevĕraţii stăpânitori ai ţerii sûnt Iliïat (Cagiari, cărora aparţine şi dinastia actuală, apoi Curdi, Luri), seminţii nomade de origine turcomană şi curdă, oameni resboinici şi rapaci, vr'o 2·5 milioane capete, în preponderanţă şiiţi; cavaleria lor iregulara formează simburele armatei persane. Afară de aceştia mai sûnt Parsi vr'o 8000, creştini armeni şi nestoriani vr'o 66,000, la vest, şi Ovrei vr'o 19,000. Comerciul e în mânile Armenilor, Indilor şi Europenilor; aci s'au întrodus mai ântâiu bazarele; se exportează mărgăritare şi lânării; se importează bumbăcării, hârtie, fier, zahăr, ceaiu. Principale pieţe: Tebris, Buşir, Lingeh, Bender-Abbas. *Constituţia* e despotică, cu toate acestea hanii şi guvernatorii provinciilor se bucură de o posiţie destul de independentă. Domnitorul poartă titlul de »şah in şah« = regele regilor, el e totodată şi capul religios. Venituri ca. 30 mil. coroane; datorie 500,000 lire sterl.; dări grele şi directe pe producte (20—25%). Armata 60,000, timpul de serviciu 12 ani. Căi ferate abia vr'o 60 km., acum se luoră la căi ferate noui între Caspic şi Golful Persic, etc., linii telegrafice 6650 km. la 1892. Administrativ P. e împărţită în 26 guvernamente generale şi 5 guvernamente. Mai nainte ţeara era împărţită în 12 provincii. Colorile ţerii sunt: verde, galbin şi alb. Capitala Teheran.

Istorie. Vechiul popor al Persilor de origine arică dimpreună cu Medii, înrudiţi cu ei, au fost supuşi Assirienilor de prin secl. VIII a. Chr., 606—558 au aparţinut imperiului Medilor. Cirus (Kyros, 558—529) ridică pe Persi la rolul conducĕtor şi fundă vechiul imperiu persan. Urmaşul Kambyses (529—522) cucerí Egiptul,

522—521 urmà rescoala magilor şi domnirea lui Pseudo-Smerdis, Darius I Histaspe (521—485) restabilí imperiul şi după expediţia contra Sciţilor (prin România de aḑi), cuceri Tracia şi Macedonia. Incercările sale şi ale urmaşului sĕu Xerxes (485—465) de a subjuga libera Grecie se frânseră de iubirea de patrie şi libertate a Grecilor. Sub Artaxerxes I Longimanus (465—424), Darius II (423—404), Artaxerxes II Mnemon (404—362) şi Artaxerxes III Ochos (362—338) imperiul fù sguduit de rescoalele continue ale satrapilor, iar sub Darius III Codomanus (336 până 330) P. fù cucerită de Alexandru cel Mare. (Despre istoria veche a P.-ei v. şi art. Medo-Persi.)

După căderea imp. macedonian domniră în P. mai ântâiu Seleukiḑii (312—256), apoi fundară Orsakiḑii imp. Parţilor (256 a. Chr.—226 d. Chr.). 226 Argir-Babechan (Artaxerxes) intemeià imperiul mediu al Persilor sub dinastia Sassaniḑilor. Imperiul înflorí sub Sapores (Şapur) I (240—270), Sapores II (362—381), Sapores III (385—389), iar Chosru I Nuşirvan (531—579) şi Chosru II (591—628) lărgiră frontierele imperiului dela Mediterana până la Indus şi dela Iaxartes până la Arabia, Egipt şi Libia. Iesdegerd III fù 636 bătut de Arabi la Cadesia şi de aci încolo P. deveni o parte a chalifatului, iar Persii primiră islamul. Locţiitorii însă îşi câştigară independenţa şi principi persi şi turci fundară state independente sub Thahiriḑi, Soffariḑi, Samaniḑi, Ghasnaviḑi şi Ghoriḑi. In secl. XI cuceriră ţeara Selgiucii, în al XIII Mongolii, cari o stăpâniră până în secl. XV. Ismail Safi reuní dela 1502 Aserbeidşân, Diarbekr, Irak, Fars, Chorasan şi Kirman, luà titlul de şah şi introduse şiitismul. Cu el se începe imperiul neopersan. Sub urmaşii acestuia imperiul decade, e reorganisat însă de şah Abbas (1587—1628) şi mai târḑiu de şah Nadir (1735—1747). După asasinarea acestuia, urmară revoluţii până ce cagiarul Aga Mohammed îşi supuse aproape întreaga parte vestică a Iranului şi întemeià dinastia cagiarilor, care domnesce şi aḑi. La 1797 îi urmà nepotul sĕu Fath Ali, care în acelaş an pierdù Derbentul, în 1802 Georgia, 1813 Ţerile Caucasului, la 1828 Armenia persană, cari toate fură cucerite de Ruşi. Unul din urmaşii acestuia, şahul Nassr ed din (1848—1896) a călĕtorit prin Europa în mai multe rânduri fără să fi făcut acasă vr'o reformă salutară. După asasinarea lui Nassr ed din (1896) urmà fiul sĕu Musaffer ed din, actualul şah.

Persiana, obloane de ferestri compuse din scândurele dispuse oblic.

Persic, *golful,* parte a Mării Arabe, se vîră prin strîmtoarea Ormuz între Arabia şi Persia.

Persice, *resboaiele,* (490—449), resboaiele Persiei contra Grecilor, cunoscute în istorie sub numele de medice. Primul resboiu P. se termină prin victoria dela Marathon (490), când toată suflarea greacă luptă contra duşmanului comun. Eroul luptei dela Marathon a fost Miltiade. Xerxes, urmaşul lui Darius la tronul Persiei, vine să şteargă înfrângerea dela Marathon, dar nenorocul îl urmăresce necontenit. După victoria dela Thermopyle, unde învinge 300 de Spartani, Grecia repurtează isbânda dela Salamina în 480 sub comanda lui Themistocles. Urmează apoi victoria dela Mycale în 479 şi în 449, sub comanda lui Kimon, Grecia pune capĕt resboaielor persice.

Persigny, *Jean Gilbert Victor Fialin, duce de,* om de stat franc., n. 1808. 1836 luà parte la rescoala lui Ludovic Napoleon din Strassburg; condamnat la 20 ani închisoare, fù eliberat în urma revoluţiei din Febr. 1848; din Ian. 1852 până Iunie 1854 ministru de interne, 1855—58 şi 1859—60 ambasador în Londra, Nov. 1860 până Iunie 1863 de nou ministru de interne, 13 Sept. 1863 duce; † 1872 în Nizza. »Mémoires« (1896).

Perşinarii, com. rur. în Rom., j. Dâmboviţa, cu 1053 loc. (Dicţ. geogr. 1890), 1 biserică şi 1 şcoală.

Persistenţa, *(lat.)* stăruinţă, neclintire.

Persius Flaccus, *Aulus,* (34—52), poet roman, n. la Volaterrae în Etruria. P. era un poet de geniu, sufletul sĕu curat nu cunoscea viţiul şi de aceea îl combate câte odată cu multă naivitate.

Persoana, *(lat.)* 1) P. acel individ omenesc, care, avênd consciinţă de sine, în puterea raţiunii se poate determina liber şi ca subiect al propriilor sale acţiuni, şi pentru acestea poartă responsabilitatea şi îşi poate da sama de ele. Fiecare P. poartă în sine ţinta existenţei sale şi în asemĕnare cu alte estimi este capabilă precum de drepturi aşa şi de datorinţe; prin urmare nu poate fi luată ca mijloc pentru alte scopuri străine. P. îşi ia începutul deodată cu omul; prin urmare P. nu se poate nici pierde nici abandona; ea este temeiul drepturilor şi datorinţelor omenesci, raţiunea de a fi om. 2) Noţiunea P. mai are încă şi următoarele însemnări: a) In sens *logic,* P. înseamnă un subiect care nu se poate cugeta ca predicat al altuia; b) în sens *metafisic,* înseamnă o substanţă perseverantă şi avênd consciinţa propriei sale identităţi; c) înseamnă un subiect, care independent de ori ce mechanism natural, işi poate da şieşi legi, îşi stabilesce scopuri, le poate urma şi poartă responsabilitatea pentru faptele sĕvîrşite; d) *P. absolută,* este Dḑeu ca singurul care nu este supus condiţiunilor psichofisiologice de desvoltare.

P. în gramatică, se numesce în conjugaţia verbelor raportul, care determină şi limitează subiectul vorbitor (activ) de către acela către care vorbesce şi de acela despre care este vorba. [Pl.]

Persoană iuridică se numesce o fiinţă abstractă, intelectuală, creată prin ficţiunea legii, într'un interes social şi într'un scop de utilitate publică, avênd un patrimoniu deosebit, capabilă de a avé drepturi şi datorii. P.-le iuridice se mai numesc civile sau morale, şi numai legiuitorul are dreptul de a le crea, pentru că nici o ficţiune nu poate exista fără o anume lege. Aşa fiind, cât timp o asociaţiune n'a fost recunoscută, prin o lege, ca P. iuridică, ea nu există, şi deci, nu poate sta în judecată, nu poate primí donaţiuni sau legate. P.-le fisice însă există prin singurul fapt că se nasc. Statul, judeţul, comuna sûnt persoane morale. Un stat, prin simplul fapt că e recunoscut ca atare în dreptul internaţional public, e privit ca persoană iuridică. P. iuridice lucrează prin representanţi. Când P.-le iuridice se sprijinesc pe însăşi persoanele cari le formează, când substratul ideei sûnt chiar persoanele fisice determinate, atunci avem o *corporaţiune.* Dacă

însă substratul ideei nu mai sûnt P.-le fisice, ci însuşi scopul ce-l urmăresce P. iuridică, atunci avem o *fundaţiune* (Stiftung). Corporaţiunea, dar, e o reuniune de P.-e (tres faciunt collegium) cari lucrează pentru un scop determinat; pe când fundaţiunea e o cantitate de bunuri consacrate la un scop util şi destinate la o operă. Aşa Banca naţională e o corporaţiune; Eforia spitalelor Sf. Spiridon din Iaşi, o fundaţiune. In România, odinioară, biserica fiind superioară statului, putea crea persoane morale: mănăstiri. Acestea erau fundaţiuni, adecă un complex de bunuri dăruite lui Ddeu. Istoria dreptului român posedă documente cari dovedesc că fundaţiunile nu puteau exista decât în urma autorisaţiunii domnului. Locaşurile religioase de rit creştin cu existenţă anterioară (Cod. civil din 1865), sûnt considerate ca P. iuridice. P.-le iuridice însă, fiind o ficţiune, nu pot exista decât în ţeara unde au fost create prin lege, afară numai dacă ele sûnt recunoscute de statul străin. Art. 27 din constituţiunea română dice că Românii au dreptul de a se asocia, conformându-se legilor cari regulează exerciţiul acestui drept. De aici nu resultă însă, că ori ce asociaţiune permanentă e o persoană *morală*, iuridică sau *civilă*, termini ce se întrebuinţează unul în locul altuia. Particularii nu pot crea persoane morale, căci ele nu se pot înfiinţa prin autoritate privată. Numai o lege poate da acest caracter unei asociaţiuni de fapt. Unii autori însă, susţin că personalitatea morală e o consequenţă naturală a dreptului de asociaţiune, aşa că, o asociaţiune, prin faptul că există, e considerată ca persoană morală. Alţii cred că particularii pot crea persoane morale, cu condiţiune numai ca să încunosciinţeze pe cei de al treilea, prin publicitate, prin o declaraţiune făcută la tribunale sau la autorităţile administrative. In fine, ultimul sistem, e acel care admite că numai legiuitorul poate conferí personalitatea iuridică unei asociaţiuni. Societăţile comerciale, însă, constituesc P. morale, fără a mai avé nevoie de o lege specială, căci Cod. comercial le recunoasce această calitate. Acest principiu e adevĕrat pentru societăţile comerciale în nume colectiv, în comandită, fie simplă, fie pe acţiuni, şi anonime. (Art. 78 Cod. com. rom.) P.-le morale cari sûnt asociaţiuni sau fundaţiuni cu scopuri bănesci, dacă sûnt străine, nu pot dobândí imobile rurale în România. Societăţile pe acţiuni, civile sau comerciale, constituite în ţeară străină, de asemenea nu pot dobândí imobile rurale în România, chiar dacă şi-ar avé acolo sediul şi obiectul principal al întreprinderii. Societăţile anonime constituite in ţeară, au acest drept, căci ele fiind asociaţiuni de capitaluri şi acestea neavênd naţionalitate, sûnt presupuse române. [Scriban.]

Personal, *(lat.)* ce privesce o persoană; particular unei persoane; toate persoanele cari sûnt în acelaş serviciu.

Personalism, modul de a vedé, de a judeca şi a apreţia lucrurile şi întêmplările nu după valoarea lor obiectivă, ci pe temeiul preocupaţiunilor ce are oarecine faţă de o anumită persoană. *Personalităţi* însemnează alusiuni personale.

Personificare sau *Prosopopea,* figură de stil, prin care lucrurilor neînsufleţite li-se atribue însuşiri personale.

Perspectiva, arta de a representa obiectele în formele lor după aspectul ce-l au, prin depărtare şi posiţiune, în raport cu ochiul.

Perspicacitate, *(lat.)* isteţime, pĕtrundere cu mintea.

Perspiraţiune, respiraţiunea cutanată (prin piele), astfel la batraciene un schimb considerabil de gazuri se face la nivelul pielei; la om această exhalaţiune este insensibilă pe suprafaţa pielei sau a unei membrane seroase, însă tot aşa de importantă ca şi cea prin plumâni. [V. I.]

Persuasiune, *(lat.)* convingere.

Perth, comitat în Scoţia medie, 6736 km². cu 126,199 loc. (1891), loc devenit clasic prin cântecele lui Ossian, castelul lui Macbeth şi monumentele druide. *Capitala P.* în evul mediu era capitala Scoţiei, acum are 29,919 loc. (1891), port; ţesĕtorii, şantier.

Perth, capitala Australiei vestice, lângă rîul Lebedelor, 19,533 loc. (1897), port.

Perthes, *Johann Georg Justus,* întemeià la 1785 în Gotha o librărie, care se augmentà la 1793 prin o tipografie pentru harte geografice. In editura lui P. au apărut o mulţime de scrieri şi harte bine lucrate. Dela 1889 ultima firmă »Friedrich Andreas P.« este trecută în mânile unei societăţi anonime.

Perthit, asociaţiuni prin penetraţiune a feldspaţilor ortosa cu albit.

Pertinax, *Publius, Helvius,* fiu de cărbunar, la vîrsta de 66 ani, silit, primesce imperiul (193). Voind să introducă în afacerile imper. rom. o bună administraţie, sufere o vie oposiţiune. Nevoind să plătească donativum, pe care îl promisese pretorienilor, după 87 dile de domnie fù asasinat.

Pertinenţii, *(lat.)* lucruri de a doua mână, cari în disposiţiunile iuridice adeseori sûnt hotărîtoare asupra lucrului de capetenie.

Per tot discrimina rerum, *(lat.)* prin atâtea greutăţi, necazuri; adecă a ajunge la ceva cu multă trudă.

Pertractare, desbaterea, tratarea unei afaceri sau stări din partea mai multora şi cu scopul de a găsi o înţelegere asupra vederilor şi intereselor diferite. Lăsând la o parte discuţiunile sciinţifice, se deosebesc mai ales: *P. politice,* ce se referă la chestiuni de politică internă, cum sûnt în primul rând desbaterile parlamentare; apoi *P. internaţionale,* negociări diplomatice ce privesc relaţiunile între două sau mai multe state şi urmează de regulă prin note (v. ac.), procese verbale, ori conferinţe şi congrese (v. ac.), şi în fine *P. judecătoresci,* adecă tratarea afacerilor litigioase, a proceselor, înaintea judecătoriilor; aceste P. sûnt regulate prin diferitele proceduri (v. ac.).

Perturbaţiune, emoţiune profundă, turburare mare; în cosmografie înţelegem prin P. deviarea drumului planetelor, sateliţilor şi cometelor din calea circulară în jurul corpurilor ceresci pe cari le ocolesc, din causă că şi alte corpuri ceresci influenţează mersul lor.

Pertussis, (med.) v. Tusa convulsivă.

Perty, *Maximilian,* naturalist, n. 1804 în Ohrnbau, 1833—76 profesor în Bern, † 1884. Scrieri: »Die mystischen Erscheinungen der menschlichen Natur« (2 vol.); »Seelenleben der Tiere« (2 ed. 1875); »Anthropologie« (2 vol.); »Der jetzige Spiritualismus« (1877), etc.

Pertz, *Georg Heinrich,* istoric, n. 1795 în Hanovera, 1842 bibliotecar la bibl. reg. și membru al Academiei din Berlin, 1823 începù publicațiunea: »Monumenta Germaniae historica« (v. ac.), † 1876 în München. Scr.: »Leben des Ministers Freih. von Stein« (1849—54, 6 vol.), etc.

Peru, republică în America sudică, lângă Oceanul Pacific, 1.137,000 km². și 2.980,000 loc., între cari 350,000 Indiani necivilisați. *Topografia:* trei regiuni 1) țermurul îngust și aproape deșert; 2) regiunea Cordileriilor (v. ac.); 3) Montana, coastele estice ale munților, acoperite cu păduri dese, cursul superior al rîului Maranon și afluenții lui (Huallaga, Ucayali, Yavari, etc.). La granița sud-estică lacul Titicaca. *Producte:* aur, argint, aramă, mercuriu, cărbuni, petrol; arborii din cari se scoate chinina și terebentina (balsamul de P.), bumbac; în regiunile mai înalte: cereale, cartofi, legume (se cultivă până la înălțimi de 4000 m.); animale de casă europene, Lama, Vicuna și Alpaga (pășuni excelente până în apropierea regiunilor glaciale, 5800 m.); guano, etc. Industria neînsemnată. *Populațiunea:* Albi 12%, corcituri (Cholo și Sambo) 23%, Indiani 57% (Puri, Omagna, Magna, etc., cu deosebire în Montana, în mare parte independenți și păgâni), Chinezi 1¾% (lucrători la guano), Negri 2% (la coaste). In Cordilerii locuiesc descendenții vechilor Peruani cu limba lor Quichua. Biserica dominantă e cea cat. Archiep. în Lima cu 7 episcopi. Constituția din 1856, revĕḑută 1860, president pe 4 ani (de present Nicolas de Pierola); congres, compus din senat (48) și cameră (108 membri). Finanțele 1897: întrate: 10.721,523 sol; ieșite: 11.308,243 sol. Armata 6307 ficiori inclusive gendarmeria, în cas de resboiu 12,660 oameni, fără garda națională. Marina: 3 bastimente. Export 1894: 14·7 mil.; import: 11·7 mil. sol (Sol = 2·40 cor.). P. se împarte în 20 depart. Capitala Lima (v. ac.).

Istoria. Pe la a. 1100 Manco Capac, »fiul soarelui«, fundà statul poporului Inca cu capitala Cuzco, care cuprindea și Chile și Ecuador. 1531 descălecă Pizarro și prinse pe Inca Atahualpa, care se rosboí cu Huascar, îl ucide 1533 și cuceresce P. întreg. Pizarro mai târḑiu venind in ceartă cu Almagro și partisanii sĕi, fù ucis, și 1546 țeara este ocupată de coroana Spaniei. 1810 încep a se manifesta tendințe de independență, care se și proclamă în 1821, și este susținută prin mai multe resboaie victorioase contra Spaniolilor. 6 August 1825 se separă P. de sus ca republică independenta (Bolivia). Trecĕtor au mai fost P. și Bolivia reunite de Santa Cruz, însă totdeauna s'au separat iarăși. Până 1864 s'a schimbat de opt ori constituția republicei, în care an a isbucnit și un resboiu cu Spania, din causă că aceasta a ocupat insula Chincha. Președintele Pezet încheie 27 Ian. 1865 cu Spania o pace nefavorabilă republicei, în urma căreia fù resturnat de către Prado, care in coalițiune cu Chile, Ecuador și Bolivia reluà resboiul. Bombardamentul flotei spaniole asupra orașului Callav (2 Maiu 1866) fù respins și Spaniolii întrerup resboiul. 1867 Prado fù ales president, abdică însă în anul urmàtor; lui îi urmează colonelul Balta, care amanetă casei Dreyfus din Paris depositele de guano pentru un împrumut, începù clădiri grandioase de căi ferate, porturi, și astfel aduse finanțele țerii la ruină. Balta fù asasinat de frații Gutierrez (22 Iul. 1872), însă și ei fură sfâșiați în bucăți de către popor. Noul president Pardo s'a încercat a îmbunătăți finanțele țerii, însă în zadar. 1876 îi urmează Prado ca president. Ivindu-se nisce certe pentru depositele de salpetru dela Antofagasta, P. in alianță cu Bolivia începe 1879 resboiu contra statului Chile. Chilenii debarcă in P. de sud, bat pe Boliviani și Peruani la Dolores (19 Nov. 1879) și Tacna (27 Maiu 1880) și cuceresc Arica. Pierola restoarnă pe Prado și continuă resboiul până ce Chilenii debarcă la Callao și bat pe Peruani la Chorillos (13 Ian. 1881) și Miraflores (15 Ian.). Pierola fuge, iar P. remâne nearmată la voia învingĕtorilor. Prin pacea dela Ancon (20 Oct. 1833) P. pierde provincia Tarapaca pentru totdeauna, iar Tacna și Arica pentru 10 ani. Dictatorul Iglesias fiind sprijinit de Chileni, este (1886) alungat prin generalul Cacéres. Lui îi urmà ca president (1890) M. Bermudez, iar 1895 Pierola.

Peruca, imitație a pĕrului natural, ca coperemênt pentru chelie precum și ca împodobire; folosită deja în antichitate; P. cu plete lungi până preste umeri era la modă sub Ludovic XIII al Franciei; cu finea secl. XVIII a ieșit din us.

Perugia, prov. ital. cn Umbria, 9709 km². cu 609,692 loc. (1897). *Capitala P.,* nu departe de Tibru, are 17,395 loc.; reședință episcopească; bis. San-Lorenzo dela 1437; arcul triumfal al lui August; universitate liberă (dela 1276), bibliotecă, pinacotecă, museu de antichități și de istoria naturală. In antichitate *Perusia,* era unul din cele 12 orașe ale Etruriei, cucerit 40 a. Chr. de Octavian.

Pĕrul porcului, (botan.) numirea rom. a plantei Equisetum arvense (v. ac.).

Peruvian, *balsam,* negru, este un lichid vîscos cu odoare vie și agreabilă și de un gust amar-acru foarte pronunțat. Se extrage din plante Myroxylon Peruifera, din fam. Leguminoaselor. Se întrebuințează în parfumerie.

Pervers, pornit la rele, corupt, întors, sucit. *Perversiune, Perversitate,* agravare, deviare dela normal, întortochiare. P. sexuală, satisfacerea impulsului sexual în mod abnormal.

Pervigilium, *(lat.)* privighere îndelungată.

Pervova, com. rur. în Ung., cott. Caraș-Severin cu 1121 loc. (1891) Români.

Pes, *(lat.)* picior. 1) *Pes calcaneus,* diformitate congenitală sau acuirată a piciorului, în urma căreia piciorul nu calcă pe talpă, ci pe călcâiu. Tratament ortopedic sau operativ.

2) *Pes elephantinus,* diformitate a gambei, provocată din morbul Elefantiasis (v. ac.); se manifestă in o îngroșare abnormă a pielei.

3) *Pes equinus,* diformitate a piciorului, în urma căreia piciorul calcă numai pe partea din jos a degetelor. Tratament ortopedic și operativ.

4) *Pes plantaris,* abnormitate a piciorului, care are o talpă prea arcuată, ridicată.

5) *Pes planus* sau *valgus,* diformitate a piciorului, care are o talpă prea plană, astfel că calcă mai mult pe marginea internă a tălpii; causează obosire repede și dureri mari. E congenitală sau se desvoaltă la oameni cari poartă poveri (morari, covrigari etc.). Tratament ortopedic și operativ.

6) *Pes varus,* diformitate a piciorului, conform căreia piciorul calcă pe marginea externă, talpa şi dosul piciorului au o posiţie perpendiculară. Tratament ortopedic şi operativ.

Pesac, (magh. *Pészák*), com. rur. în Ungaria, cottul Torontal, cu 3139 loc. Rom. (2369) şi Germ.

Pesante, *(ital.)* greoiu, apĕsat; întrebuinţat în musică ca termin de expresiune.

Pesaro e Urbino, provincie în Italia de mijloc, 2895 km². cu 239,745 loc. (1897). Capitala *Pesaro* (vechiul Pisaurum), la gura Fogliei lângă Adriatica, 12,547 loc.; reşed. episcopească; comori de artă şi antichităţi romane; ţesetorii de mătasă, rafinerie de pucioasă, fabrici de maşini. Locul natal al lui Rossini.

Pescagiu, (marină) distanţă liniară verticală dela linia de plutire a unui vas până la linia cea mai de jos a fundului lui, în apă; cu alte cuvinte: adâncimea de apă, necesară vasului ca sa nu atingă de uscat. P.-l vaselor mari ajunge până la 8·50—9 m. Pe braţul Sulinei, în urma lucrărilor executate de comisiunea europeană danubiană, pot întra acum vase cu 24′ = 7·30 m., pe când înainte de a se face aceste lucrări, adâncimea era numai de 9′ = 2·75 m. In noul port Constanţa adâncimea este de 8·50 m., astfel că vasele cele mai mari vor puté încărca acolo. [Const. B.]

Pescărel negru, *(Cinclus aquaticus),* pasere din fam. Turdidelor, ord. pas. Cântăreţe, lung de vr'o 20 cm. Capul şi grumazul sûnt cenuşii, penele celorlalte părţi ale corpului cenuşii, cu margini negre, gâtul jos alb, pieptul şi burta brun închis. Trăiesce în Europa.

Pescărie, se numesce în prima linie stabilimentul unde pescele este oferit spre vênḑare; se mai înţelege sub acest nume (cherhana în delta Dunării, v. ac.) şi locul unde se înmagazinează pescele prins şi apoi preparat pentru conserve prin sărat sau afumat; în fine se mai înţelege sub numele de P. totalitatea mărfei compusă din pesci şi din preparatele lor.

Pescar riḑetor, *(Porumbelul de mare, Larus ridibundus),* pasere din fam. Laridelor, ord. pas. Inotătoare, de mărimea unui porumbel, de coloare albă cenuşie. Capul şi gâtul sûnt primăvara şi vara roşii-brune. Ciocul roşu, curbat la vîrf. Degetele picioarelor sûnt unite printr'o pieliţă. Lungimea corpului 42 cm., aripile 31 cm., coada 13 cm. Trăiesce pe lângă ţermurii mărilor europene, precum şi pe lângă lacurile din continent. Se hrănesce cu viermi, insecte, pescişori. Are un strigăt care seamĕnă cu rîsul.

Pĕscăruş, *(Halkyon, Alcedo ispida),* pasere din ord. pas. Strigătoare, fam. Alcedide. Are ciocul mai lung decât capul, corpul scurt şi gros, coada scurtă, penele de coloare albastră, pe dedesubt roşu-ruginiu, sub bărbie albe, picioarele roşii, ciocul negru, la rădăcină roş. La picioare are trei degete înainte, unul înderĕt. Lungimea corpului 17 cm., aripile 7 cm., coada 4 cm. Trăiesce în Europa, Asia centrală vestică, pe lângă rîuri. Se hrănesce cu pesci, insecte de apă. Cuiburile şi-le face în ţermurii rîurilor. Strică pescilor.

Pescenius Niger, general roman originar din Aquinium, guvernator al Siriei. După asasinarea lui Pertinax şi urcarea pe tron a lui Didius Iulianus, pe când ocupa tronul roman Septimiu Sever, este proclamat de legiunile Iliriei ca împĕrat. El însă e ucis în 194 la Cyzic.

Pesce sărat, o conservă alimentară care se mai fabrică în România într'un mod primitiv: se aruncă pescele în coşuri şi se toarnă preste el sare pisată, numai pescele mai mare se taie, iar câteva anumite specii se sărează în saramură şi se lasă să stea, nu la recoare, ci in cherhană unde adeseori se strică. P.-le sărat bine conservat constitue un aliment hrănitor, dar se găsesce adeseori în comerciu P. sărat descompus, putred, în care s'au format materii toxice din fermentarea albuminei şi a grăsimei. Importanţa P.-lui sărat constă în faptul, că la o parte însemnată a populaţiunii rurale şi într'o mare parte a anului P.-le sărat represintă singurul aliment animal, care se mâncă făcut ciorbă ori fript şi care însoţesce mămăliga. (Lit.: Gr. Antipa, Studii asupra pescăriilor din România. Bucur., 1895; N. Manolescu, Igiena ţeranului român. Bucur., 1895; G. Crainiceanu, Igiena ţeranului român. Bucur., 1895.) v. şi art. Pesci.

Peschel, *Oskar,* geograf. n. 1826 în Dresda, 1854—71 redactorul revist. »Ausland«, dela 1871 prof. în Lipsca; † 1875 acolo. Scr.: »Gesch. des Zeitalters der Entdeckungen«, (1858); »Gesch. der Erdkunde«, (1865); »Neue Probleme der vergleichenden Erdkunde«, (1870, 4 ediţ., 1883); »Völkerkunde«, (7 ediţ., 1897); »Abhandlungen zur Erd- u. Völkerkunde«, (1877—79, 3 vol.), etc.

Peşcheş, dar, v. Haraciu.

Pesci, (zool.) cea mai inferioară clasă a vertebratelor; au sânge rece; respiră prin branchii; cordul lor are două camere, o auriculă şi o ventriculă, în loc de extremităţi au aripioare, sau acelea lipsesc cu totul; în majoritatea lor depun ouĕ; pielea în genere e acoperită cu solzi, dar poate fi şi golaşă. Nici un P. nu e fără schelet; acesta însă nu totdeuna e osos, ci poate fi şi cartilaginos. Prin beşici speciale, numite *beşici înotătoare,* cari de regulă sûnt pline cu un amestec de gazuri, P. îşi pot mări sau micşora greutatea specifică; beşicile înotătoare însă nu sûnt indispensabile, mulţi P. nici nu le au. *Solzii* au diferite forme; unii sûnt rotunḑi (cicloiḑi) sau dentaţi pe margini (ctenoiḑi), alţii sûnt osoşi cu spini deasupra lor (ganoiḑi) sau osoşi cu tubercule deasupra lor (placoiḑi). *Branchiile* sûnt nisce lamele bogate în vase sanguinifere, aşezate de ambele părţi ale capului; aici sângele ajunge în atingere cu apa, ce conţine aer, şi de aici trece în Aorta, care îl împrăscie în corpul întreg. Când branchiile se uscă, circulaţiunea încetează; din acest motiv pier P. scoşi pe uscat. P. au în majoritate sexuri deosebite; femeile produc ouĕ *(icre),* cari în cele mai multe casuri se fructifică în apă; bărbaţii au un fel de ghinduri albicioase numite *lapţi.* Productivitatea P.-lor este foarte mare; o singură femelă produce sute de mii de ouĕ. *Capul* P.-lor se compune din o mulţime de oscioare, cari nu sûnt concrescute. In craniu se găsesce un creer foarte mic; unora lipsesce cu totul. *Ochii* sûnt relativ mari şi structura lor are multe insuşiri caracteristice; în unele rare casuri lipsesc. *Urechile* sûnt ascunse în craniu, au o construcţie simplă. P. aud foarte bine. Miroşul e binişor desvoltat, dar nu tot aşa gustul. Forma P.-lor e foarte varie, asemenea şi coloarea; unii P. îşi schimbă coloarea. Clasa

P.-lor se împarte în ordinile: *Teleostei*, cu branchii libere, acoperite de un capac, cu schelet osos, gura nu e de-a curmezişul. *Ganoidei*, scheletul acestora adese e cartilaginos, au mai multe ventile în Aorta, gura nu e de-a curmezişul. *Dipnoi*, formează trecerea dela P. la amfibii, au şi branchii şi plumâni. *Selachii*, au branchii concrescute fără capac, schelet cartilaginos, gura de-a curmezişul. *Cyclostomata*, au gură rotundă şi branchii concrescute. *Leptocardia*, P. mici, fără craniu, fără creer şi cord, cu branchiile în abdomen, sânge incolor. Aceste doué ordini din urmă sûnt considerate şi ca clase separate. P. sûnt cele mai vechi animale vertebrate. Urme de P. se găsesc deja în straturile silurice. Pentru om P. sûnt, după animalele sugĕtoare, cele mai folositoare; pescuitul este pentru multe popoare un isvor de bogăţie naţională. In statele civilisate pescuitul e regulamentat prin legi speciale; legea asupra pescuitului în apele României a fost votată şi promulgată în 1896. In ţeri mai puţin populate se produc destui P. în rîuri şi lacuri, mai cu samă dacă pescuitul e regulamentat; unde însă populaţiunea e deasă şi se consumă mult P., producţiunea naturală nu mai e suficientă. De secoli s'au cultivat P. în lacuri; in timpul din urmă s'a întrodus o adevĕrată cultură artificială a lor. Pe cale artificială se scot ouĕle din femele, apoi se fructifică aducêndu-se în atingere cu laptele stors dela masculi şi se clocesc în aparate speciale. Cultura artificială a P.-lor nu recere localităţi costisitoare, e suficient un spaţiu ferit de frig, în care se poate introduce apă curgĕtoare.

Pescuitul, prinsul pescelui cu undiţa sau cu plasa (mreajă). In toate statele civilisate P. este regulamentat prin legi, în prima linie pentru protejarea progeniturii, oprindu-se prinderea pescilor în timpul ouatului, şi stabilindu-se dimensiunile ochiurilor la plasele de prins pesci.

Peseta, unitatea sistemului monetar span. Centimos, egal cu francul francez.

Peşito sau *Peşita,* numele celei dintâiu traduceri a Test. vechiu şi nou în limba siriacă.

Pesmet, 1) P. cozonac preparat dintr'un aluat compus din făină, lapte, ouă şi unt, îndulcit cu zahăr mai mult, adăugêndu-se şi puţin fincen. Cozonacul copt se taie în felii şi se rumenesce a doua oară în cuptor. Se pot prepara şi P. de post. 2) P., pâne rescoaptă în felii, servind ca provisiune de drum pentru militari şi alţi călĕtori.

Peso, *(P. duro, P. fuerte),* în cele mai multe state spaniole din America, numele unităţii monetare a valutei de argint, corespunde piesei de 5 franci, trecută şi în circulaţia estasiatică a Europenilor, ca monetă comercială, Piastru (Dollar) = 4·367 marce germ.; monetă de aur 10 P. (în Guatemala.)

Pessarium, *(lat.)* instrument, de obiceiu de formă anulară menit a ţiné în posiţie normală o beşică dislocată, un uter sau rectum dislocat.

Pesta, *Pestis,* v. Ciuma. *P., oraş,* v. Budapesta. *Pesta Nouă,* oraş, v. Ujpest.

Pesta bovina, (lat. *Typhus contagiosus boum),* boală tifică, virulentă, epizootică, foarte molipsitoare, determinată de un agent microscopic special, caracterisată prin lesiuni congestive, ulcerative şi necrosice ale mucoaselor, prin virulenţa sângelui, a celorlalte ţesĕturi şi a tuturor productelor organismului atins de boală. P. bov. a urmat totdeuna populaţiunile, cari au parcurs marginele Mărei Caspice pentru a trece spre Occident, ea este originară din Asia centrală, unde are un caracter blând în mare parte şi de unde s'a transportat în Europa, luând aci un caracter vehement. *Simptomele boalei.* In prima şi a doua ḑi vitele sûnt triste, nu mănâncă, nu rumegă, pĕrul sbîrlit, stau sgribulite, nu mai dau lapte. pântecele umflat. In urmă starea de prostire mare, merg silite şi se împletecesc; spinarea încovoiată; tremurături; ochii lăcrămează; curge nasul; curg bale din gură; balega moale cu mucosităţi cenuşii, apoi apoasă cu miros urît, verḑuie, se întinde şi amestecată mai în urmă cu sânge. Vita geme la bălegat, are dureri, se încovoaie, pântecele ajunge supt de tot. In gură pete roşietice şi afte. In 4—8 ḑile vita moare. *Studiul microbiologic.* Semmer, şi mulţi alţii, au semnalat microorganisme în sânge, în organe, în salivă, pe cari le-au isolat. Verificări ulterioare au dovedit, că toate acele forme microbiene nu puteau fi socotite ca factori ai pestei. Koch, neisbutind să obţină germenul pestos, a ajuns la convingerea, că cu metoadele actuale, de care dispune technica bacteriologică, nu se poate isola agentul special al P.-ei bov. Nu poate fi însă îndoială, că este un element figurat, deoarece sângele defibrinat, dilecat $^1/_{10}$, trecut prin filtrul Chamberland sau Berkefeld, este lipsit de virulenţă. Virusul se găsesce în sânge, limfă, bale, scurgere din nas, lacremi, urină, lapte, serositatea cefalorachidiană, în balegă. Bila, după Koch, nu este virulentă. Virusul se stinge repede prin uscăciune; se păstrează 4—6 septĕmâni în sânge, în urină, în lapte. Ingheţat trăiesce preste şese luni; la căldură, la lumina soarelui (în 34°) piere în cel mult douĕ oare. In cadavrele îngropate virusul trăiesce până la 58 de ḑile. P. bov. atinge cornutele mari, mĕrunte, cerbi, antilope, gazele, căprioare, bivoli, porci, porci selbateci, mistreţi. Nu se bolnăvesc oamenii, caii, cânii, pisicile, iepurii, coboii, şoarecii, porumbeii. Infecţiunea se face prin calea digestivă şi prin cea respiratorie, o primă atingere stabilesce imunitate pentru totdeuna. *Vaccinaţiunea.* Vaccinaţiunea contra P.-ei bov. s'a încercat mai ântâi de Semmer prin atenuarea virusului la 50°; animalele capĕtă imunitate, dar metoda este inaplicabilă în practică. Seroterapia a fost utilisată de asemenea. Koch a dovedit, că un animal se imunisează, dacă se infectează cu un amestec de sânge virulent cu ser dela un animal vindecat de pestă. *Mĕsurile de poliţie sanitară.* Din causa insuficienţei mĕsurilor preventive din Rusia, Turcia şi Bulgaria, şi din causă că şi în România mĕsurile de pază la frontieră nu erau îndestulitoare, P. bov. invada adeseori ţeara până la 1886. Mulţămită însă mĕsurilor riguroase ce s'au luat în Rusia şi în Bulgaria contra unor eventuale invasiuni şi graţie mĕsurilor preventive dela frontieră şi din interiorul ţerei românesci, nu mai poate fi teamă de năvălirea unei asemenea epizootii. Ultimele casuri resleţe de P. bov. în România au fost în 1882, 1884 şi 1886; ele s'au limitat şi stins repede pe loc. Parlamentul român a votat în 1882 o lege de poliţie veterinară, care cuprinde mĕsurile preventive şi represive cele mai riguroase contra

boalelor epizootice şi cu deosebire contra P.-ei bov. Prin acea lege este oprit importul şi transitul din Rusia, din Bulgaria şi din toate statele, unde se ivesce adesea P. bov., al cornutelor mari şi al productelor brute în stare proaspĕtă; iar dealungul frontierei spre Rusia şi Bulgaria s'a înfiinţat în regatul român un serviciu veterinar special însărcinat, pe o lărgime de 30 km., cu marcarea, cu catastrarea vitelor albe indigene şi cu visita lor sanitară în fiecare lună. P. bov. mai bântuie din timp în timp Turcia din Asia şi din Europa şi Rusia transcaucasiană.

[I. St. Furtuna.]

Pesta porcina, cholera porcilor, ciuma porcilor, pneumoenterita infecţioasă a porcilor. Originea acestei epizootii pare a fi în America de nord; ea a apărut în statul Ohio pentru prima oară în 1833, şi extensiunea cea mai însemnată a avut-o între anii 1850—90. Pagubele, după calculele acelui departament al Americei de nord, se ridicau anual dela 60.000.000—150.000,000. Numai până la 1885 Statele Unite au suferit o pierdere de 1.130,000,000 lei. Raporturile strînse dintre America de nord şi Anglia contribuiră la importaţiunea Hog-cholerei în Europa; în 1862 P. porc. se constată pentru prima oară într'o fermă vecină cu Windsor, în Anglia. Luà din ce în ce mai multă extensiune, cuprinse mai toată Anglia şi în 1876 guvernul se vĕdù silit să o treacă în act sub numirea de Schweine-fever. In cursul anului 1882 P. porc. s'a transmis în mai multe state din Europa prin porcii amelioratori englezi. Mai ântâiu se iví în Svedia şi Norvegia, constatată de Salander. Tot în acel an se iví şi în Germania, unde în mai curând de doi ani a invadat în 2000 de comune, bântuie de atunci continuu cu oscilaţiuni. In Elveţia s'a ivit în 1886, când a constat-o Zschokke. In 1887 s'a transmis în Olanda, Danemarca, Rusia, Italia, Spania, Francia şi Austro-Ungaria. In această ţeară P. porc. a avut şi continuă de a avé extensiunea cea mai îngrijitoare şi pagubele au fost imense. Aci cultura rîmătorilor se face pe o scară mare, largă şi se înţelege de aci, că epizootia a avut şi populaţiune numeroasă şi calitate superioară de animale. In România s'a ivit pentru prima oară în 1891 într'o comună din j. Tutova, în 1892 s'a semnalat în 14 comune din 4 judeţe, în 1893 o comună, în 1894 13, în 1895 45; cel mai mare numĕr de comune infectate a fost în 1899, când s'a ivit în 836, îmbolnăvindu-se 13,539 de rîmători, dintre cari 8606 au murit, 3893 s'au vindecat şi 928 s'au ucis, restul au remas bolnavi la finea anului. De atunci când şi când se mai ivesc casuri isolate. *Etiologia.* Microbul P.-ei porc. se înfăţişează sub formă de bastonaşe, se mişcă, nu sporulează. Laptele servesce ca reactiv diagnostic; după şese ḑile baccilul P.-ei porc. face laptele mai lichid şi cu reacţie foarte alcalină; colibaccilul face laptele foarte acid; suisepticul nu-l face nici alcalin, nici acid. Căldura umedă de 58° ucide după 20 minute microbul pestei; la căldura uscată chiar de 80° resistă preste 15 minute. La uscăciune trăiesce şi două luni; îngheţul nu ucide microbul şi virulenţa lui. Se păstrează în apă până la 25 de ḑile, în apa de rîu şi patru luni. Calea de infecţiune mai sigură pentru porci, la pestă, este cea digestivă. *Simptomele boalei.* Rîmătorii nu se bolnăvesc şi nu mor aşa de repede ca de brânca infecţioasă (rouget, Schweinerotlauf); mersul pestei este ceva mai lent, cam dela 5—25 ḑile; pot murí şi în două ḑile, şi după 2—4 luni. Tristeţe, somnulenţă, nemâncare, tremurături, tusă, respiraţie grea, ochii murdari, diaree; plăci negricioase pe corp şi la urechi, etc. Rîmătorii mor dela 50—90% din câţi se îmbolnăvesc. Cei cari se vindecă sûnt multă vreme nisce focare permanente primejdioase şi ambulatorii, cari dispensează virulenţa şi asigură permanentisarea epizootiei. S'au întreprins multe încercări pentru aflarea vaccinului contra P.-ei porc.

[I. St. Furtuna.]

Pestalozzi, *Ioan,* celebru pedagog elveţian, n. în Zürich la 1746, a făcut studii de teologie şi drept, apoi s'a dedicat cu totul instrucţiei şi educaţiei poporului. A înfiinţat institute în Neuhof, Stanz, Burgdorf, Münchenbuchseé, Yverdun, Clindy, apoi iar s'a retras la proprietatea sa din Neuhof. A murit în Brugg la 1827. Scrieri: »Orele de seara ale unui pustnic« (1786). »Leonard şi Gertruda« (1781). »Christoph şi Elsa«. »Figurile la abecedarul meu« (1797). »Cercetări asupra mersului naturei« (1798). »Cum Gertruda învaţă pe copiii sĕi« (1801). In ultima scriere se găsesc principiile metodei pestalozziane.

Peşteră, (geologie) o cavitate în coaja pământului. Ele se pot nasce: 1) din causa gazelor ce se adunau în o bulă colosală în lava topită ce curge din vulcani: *P. de lavă.* 2) Prin acţiunea mechanică şi chimică a apei: *P. de erosiune.* 3) Fiind săpate de oameni: *P. artificiale.* P. din clasa a doua sûnt cele mai numeroase: Din causa mişcărilor, la cari e supusă coaja globului terestru, nasc în roci crepături, prin cari circulă ape; acestea rod şi corod rocele formând: galerii, bolţi, culoaruri, canale, precipişiuri, puţuri, etc. foarte variate şi bizare. P.-ile se pot forma în ori ce rocă, de obiceiu însă în cele solubile ca: calcar, gips, sare, ghiaţă, etc. Sûnt renumite peşterile: Mamutului (America de nord), Vaucluse, St. Marcel, Bramabian, Padirac, de Miremont (în Les Caunes, Francia), Adelsberg (Carniolia), St. Canţian (Istria), Kapsia, Palocochori (Pelopones) şi multe altele în Dalmaţia, Herţegovina, Serbia, etc. In România sûnt de semnalat: P. Cloşani (Mehedinţi), Polovraci, Baia de fier (Gorj), Bistriţa, Stogu (Vâlcea), Schitu Ialomicioara, (Dâmboviţa) Dâmbovicioara, etc. In timpul epocei quaternare P.-ile serviau de adăpost animalelor, de aceea găsim în ele oase de: ursul peşterilor (Ursus spelaeus), hiena p. (hyaena spelaea), etc. şi chiar omul a locuit pe atunci, şi în timpul preistoric P.-ile, probă urmele de foc, şi mai ales instrumentele de piatră cioplită ce se găsesc în unele P.-i. Aḑi încă sûnt oameni ce locuiesc în P.-i naturale (Troglodiţi) în America, Australia, etc., sau săpate artificial de obiceiu în Löss: China, Boemia, Platoul central al Franciei, Grenada, etc. [Murgoci.]

Peştera, schit în Rom., j. Dâmboviţa numit şi *Isvorul Ialomiţei,* sau *P. Obârşiei,* e situat la gura unei peşteri sub muntele Bĕtrâna, în o lungime de 150 m., lărgime de 15 m. şi înălţime de 30 m.

Peştera sau *Caverna,* peşteră în România, j. Vâlcea, pe matca rîului Bistriţa, la o înălţime de 80 m. deasupra nivelului apei Bistriţa. Peştera

are mai multe ramuri de subterane. In această peşteră se află 2 bisericuţe, una săpată în piatră, iar cealaltă e situată la gura cea mare a peşterei. Aici se conservau în timpuri de nevoi reliquiile Sf. Grigorie Decapolitul şi alte odoare.

Peştere, com. mică în Ung., cott. Bihor. Are 107 case, cu 473 loc. Români gr.-or. Teritorul muntos, pe care se află peştera Jgriţi plină de oseminte de animale din timpul preistoric. Locuitorii se ocupă cu industria de casă, agricultura, pomăritul şi prăsesc vite frumoase.

Peşterea Bolii, v. Bolii.

Peşteş, comună rur. în Ung., cott. Bihor, cu 1722 loc., Români (877) şi Slovaci.

Pestilenţa, sinonim cu Pesta, Ciuma (v. ac.).

Pestis, *(lat.)* v. Ciuma.

Peştişani, com. rur. în Rom., j. Gorj, compusă din 4 căt. cu 2230 loc. (Dicţ. geogr. 1892), 6 biserici şi 1 şcoală.

Pest-Pilis-Solt-Kis-Kun, comitat în Ung., între Tisa şi Dunăre, cu o suprafaţă de 12,605·25 km²., în cea mai mare parte şes; în partea de nord a cott. se întind ultimele ramificaţiuni ale Cserhát-ului, formate însă numai din dealuri mai mici dela 2—300 m. înălţime; aceste dealuri numai în partea nord-vestică a cott. iau forma unui şir de munţi, ce deasupra Vaţului în piscul Nagyszál ajunge înălţimea de 652 m. Pe malul drept al Dunării se înalţă munţii Piliş, atingênd culmea princip. Dunărea între Visegrad şi Leányfalu; piscul cel mai înalt, Piliş, e de 757 m. De aici se întind şiruri mai mici şi mai mari de munţi cătră Visegrád şi Bogdány, unde cu munţii Börzsöny din faţă formează frumoasa strimtoare a Dunării dela Visegrád. De cătră Piliş în direcţiune sud-est. se întinde grupul de munţi Nagy-Kevély (537 m.). In imediata apropiere a capitalei se înalţă munţii pitoresci dela Buda cu piscurile Jánoshegy (529 m.), Hármashatárhegy (496 m.) Nagy-Kopaszhegy (558 m.) şi Gellérthegy (235 m.). Apele principale ale cott. sûnt Dunărea şi Tisa. Insulele mai însemnate din Dunăre sûnt: Sf. Andreiu, Margareta, insula dela Pesta nouă, dela Buda veche şi marea insulă Csepel, pe care se găsesc 10 comune. Isvoare cu ape minerale de renume universal se găsesc în mare numĕr pe teritoriul capitalei. In privinţa administrativă cott. se împarte în 14 cercuri protopretoriale, numĕră 6 oraşe cu magistrat regulat şi 2 oraşe municipale, 181 com. mari şi 24 com. mici. Capitala cott. e Budapesta (v. ac.). Numĕrul total al loc. cottului împreună cu ai capitalei dă cifra de 1.224,724 (1891), plus 16,224 ostaşi. Comerciul şi industria e concentrată în capitală. Cottul dispune de numeroase căi de comunicaţiune, linii ferate plecând din Budapesta îl străbat în toate direcţiunile.

Petal, (botan.) frunzele modificate cari alcătuesc corola (v. ac.).

Petalit, mineral, silicat albuminos de litiu, monoclin, incolor, alb, roşietic. Rar. In granit de Elba, la Utö, etc.

Petalodie, (botan.) cas de metamorfosă la flori, când sepalele iau toate caracterele petalelor (metamorfosă progresivă), sau staminele şi carpelele câştigă prin transformare toate caracterele petalelor (metamorfosă regresivă); acest ultim cas se observă la florile bătute sau invoalte: trandafiri, garoafe, ş. a.

Petarda, mortiere umplute cu praf (iarbă) de puşcă, întrebuinţată în resboiu pentru dărîmarea porţilor şi zidurilor fortăreţelor. Se mai numesc P. şi capsulele pocnitoare, folosite la jocuri.

Petasites Gaertn., (botan.) gen de plante perene din fam. Compositelor, trib. Senecioideae, foarte înrudit cu Tussilago (v. ac.), de care se distinge prin scapii pleiocephali şi flori de coloare albă sau purpurie. Dintre cele 12 specii boreale citām ca cea mai frecuentă la noi pe *P. officinalis* Gaertn., Brusturele sau Căptălanul o plantă de primăvară, ce cresce adese pe locurile umede din păduri şi lunci. [A. Pr.]

Petasos, un fel de pălărie la Elini, pentru călĕtori, gătită din materie dură. Astfel de pălărie (petasus) purtau şi Romanii în teatru şi cu ocasiunea jocurilor publice.

Petavius, *Dionisius,* teolog, n. 1583 în Orleans. La 1605 a întrat în societatea iesuiţilor funcţionând ca prof. de teologie. Filip IV l-a numit prof. la Madrid (1629), iar papa Urban VIII la Roma (1638 şi 1639); 1644 s'a retras, ocupându-se cu editarea monumentalului sĕu op »Opus de theologicis dogmatibus«, Paris 1644; a mai publicat clasicii şi scriitorii bis. grec. cu adnotaţiuni în limba latină, etc. † 1652 în Paris. [i—m.]

Petechii, (med.) mici extravasate de sânge, asemenea muşcăturilor de purece; apăsate cu degetul ele nu dispar. Se observă după lesiuni, la marasmul senil, în decursul tifusului şi scorbutului, şi la Purpura (morbus maculosus Werlhofii).

Petelea, (magh. *Petele),* com. rur. în Trans., cottul Murĕş-Turda, cu 1726 loc., Saşi şi Români (397).

Peterhof, oraş în guvern. rus St. Petersburg şi reşedinţa de vară a curţii imperiale, la sînul dela Kronstadt, 11,300 loc. (1897); prin frumseţa grădinilor sale »Versailles al Rusiei«.

Petermann, *Iulius Henric,* orientalist, n. 1801 în Glauchau, 1837 prof. în Berlin, a făcut 1852 până 1855 întinse călĕtorii prin Asia; 1867—68 consul nordgerman în Ierusalim. † 10 Iun. 1876 în Mannheim. Celebru mai ales pentru chestiunile armene, scriind între altele şi o gramatică a limbei armene.

Peters, 1) *P., Christian August F.,* astronom, n. 1806 în Hamburg, 1849 prof. în Königsberg, 1854 directorul observatorului în Altona şi 1872 în Kiel, † aici 1880. A făcut cercetări asupra lui Sirius, etc.; a redigeat »Astronomische Nachrichten«. 2) *P., Christian Henrich F.,* astronom, n. 1813 în Koldenbüttel (Schleswig), 1858 directorul observatorului în Clinton (New-York), † 1890; descoperí 48 planete mici şi lucră 20 harte astronomice. 3) *P., Carol,* călĕtor african şi politic colonial, n. 1856 în Neuhaus lângă Elba, colonisă Germani în Africa de est, întemeiă societatea germ.-est-africană, întreprinse (1889) o expediţiune în ajutorul lui Emin-Paşa. 1891—92 stabilí graniţă între posesiunile germ.-engleze din Africa estică. Scrise: »Die deutsche Emin Pascha-Expedition« (1891); »Das deutsch-ostafrikanische Schutzgebiet« (1895), ş. a.

Petersburg, v. Sanct-Petersburg.

Petersen, *Eugen,* archeolog, n. 1836 în Heiligenhafen (Holstein), 1873 prof. în Dorpat, 1879 în Praga (membru al expediţiunei austriace în Grecia 1880 şi Asia mică 1882, 1884 şi 1885),

1886 secretarul institutului germ. de archeologie în Athena. 1887 de asemenea în Roma. Scrise: »Die Kunst des Pheidias« (1873) şi »Vom alten Rom« (1898); cu F. v. Luschan: »Reisen in Lykien, Milyas und Kibyratis« (1889), cu Niemann şi contele Lanckoronski: »Die Städte Pamphyliens und Pisidiens (1890—92, 2 vol.); scoase împreună cu Domoszewski şi Calderini: »Die Marcussäule in Rom« (1896, 128 tabele).

Petrovaradin, (magh. *Pétervárad,* germ. *Peterwardein),* oraş în Slavonia, cott. Sirmiu, în faţă cu oraşul Neoplanta; are 3777 loc., în majoritate Sêrbi şi Croaţi. P. se compune din o fortăreaţă şi două suburbii (Ljudevitev dol şi Rokov dol); în fortăreaţă pot avé loc până la 10,000 soldaţi. Pe timpul Romanilor P. era cunoscut sub numirile Cusum şi Acumincum. In timpul resboaielor cu Turcii P. a avut un rol destul de însemnat.

Petinet, resboiu de împletit anumite ţesěturi, formând o branşă particulară industrială.

Peţiol, (botan.) coada, suportul limbului frunzei; de formă cilindrică, sau e convex pe faţa inferioară şi scobit în şghiab pe faţa superioară. Când frunza e compusă, P. care se ramifică e ḑis P. principal sau *rachis,* pe el sûnt P. secundare, pe acestea terţiare, etc.

Pétion de Villeneuve, revoluţionar franc., n. 1753 în Chartres, 1789 membru al adunării naţionale şi al clubului jacobin, 1791 presidentul tribunalului criminal în Paris, 18 Nov. Maire de Paris, provocà 20 Iunie 1792 rescoala plebei, trecù în convent pe partea girondiştilor, 2 Iunie 1793 arestat, fugi, în Iulie 1794 P. a fost aflat mort lângă Bordeaux. (»Oeuvres de P.«, 1793, 4 vol.).

Petit, litere, v. Caractere tipografice.

Petit şi Dulong, *legea lor,* importantă lege în chimie. Greutăţile atomice a 2 corpuri sûnt invers proporţionale cu căldurile lor specifice, cu alte cuvinte productul dintre greutatea atomică şi căldura specifică e totdeuna constant. Această constanţă e 6·4. Excepţie dela această lege par a face numai 3 elemente anume: Carbonul, Borul şi Siliciu, unde constanţa e mai mică ca cea dată. Se crede însă că aceasta se datoresce erorilor în operaţiune în determinarea căldurei specifice cari nu pot fi evitate din causa metoadelor. Această lege servă la determinarea greutăţilor atomice din momentul ce se cunoasce căldura specifică. [E. M.]

Petitio principii, eroare împotriva corectităţii formale a demonstraţiunii logice, care se nasce când în actul argumentării se ia ca premisă, din care ar avé să resulte conclusiunea, o judecată, ce pentru a puté fi admisă ca adevěrată, singură are trebuinţă chiar de aceea conclusiune. [Pl.]

Petiţiune, cerere, rugare, jalbă; îndeosebi cerere adresată în scris unei autorităţi publice. *Dreptul de P.* e facultatea ce o are ori ce persoană de a se adresa autorităţilor, pentru a le aduce la cunoscinţă cutare fapt şi a le cere interventiunea. Dreptul de P. este asigurat cetăţenilor prin aproape toate constituţiunile mai moderne. In ordine judiciară, dreptul de P. se exercită sub forma acţiunilor. (v. ac.) Dreptul de P. de natură politică e un drept public, care a fost recunoscut în Englitera încă din secl. XII, în Francia din 1789, în Rom. prin art. 28 şi 50 din constituţiune. (Cf. Dissescu, Curs de drept publ. rom. Bucur., 1890.)

Petit mal, *(franc.)* ameţeală epileptică. v. Epilepsie.

Petneházi, *Stefan,* om de încredere al lui Mihaiu Viteazul, trimis de acesta împreună cu Petru Armanul în a doua solie la împěr. Rudolf II cu scopul de a fixa terminul expediţiei pentru cucerirea Ardealului. P. cu soţul sěu însă înşelaţi de secretarul lui Mihaiu, care îi întovărăşa şi era cumpěrat de Báthory, sûnt aduşi a se întâlní cu principele în drumul lor dela Praga spre Muntenia, pentru ca acesta (Báthory) să ia cunoscinţă de tratările lui Mihaiu cu Rudolf. P. surprins şi neputênd astfel nimicí scrisorile, le înghite, iar soţul sěu Armanul isbutesce să le ascundă. (Cf. Xenopol, Ist. Rom. III, 259.)

Petnic, com. rur. în cott. Caraş-Severin, Ung., cu 1059 (1890) loc. Rom.

Petőfi, *Alexandru,* poet maghiar, n. 1822 în Kis-Körös, cottul Pesta, tatăl sěu a fost măcelarul Stefan *Petrovics,* de religiunea evangelică. P. a cercetat şcoalele din Félegyháza, Kecskemét, Szabadszállás, St.-Lőrincz, Pesta, Aszód şi Selmec, dar fără să termine nici studiile gimnasiale. 1839 a întrat la miliţie, de unde însă, din causă de morb, a trebuit să fie concediat în 1841. După ieşirea sa dela miliţie şi-a cercat norocul la mai multe trupe teatrale. Cu toată viaţa sa aventuroasă, P. a căutat să-şi înmulţească cunoscinţele studiând literatura maghiară, mai cu samă scrierile lui Gvadányi, Csokonai şi Vörösmarty, şi pe cea universală, îndeosebi operele lui Schiller, Lenau şi Heine. Deja în 1842 au apărut în ḑiarele maghiare poesii de P.; 1844 a publicat o colecţiune din ele în broşură, care a fost foarte bine primită. In anii următori a publicat un numér însemnat de poesii lirice, cari în curând au devenit adevěrate poesii poporale, apoi un poem comic (»Ciocanul satului«), un epos-basm (»Ianoş viteazul«), romanul »Funia gâdelui«, drama »Tigru şi hiena«, mai multe novele, ş. a. In 1848 s'a pus în fruntea tinerimii maghiare şi prin poesiile sale revoluţionare, cea mai cunoscută »Talpra, magyar!« (»Sus, Maghiare«), a devenit factor însemnat al mişcărilor acelui an revoluţionar. P. a luat parte activă, cu sabia, la luptele date în acel an; a luptat şi în Trans. ca adjutant al lui Bem. A căḑut în lupta dela Sighişoara (31 Iulie 1849), sigilând cu sângele sěu spiritul profeţit prin minunatele sale poesii lirice şi resboinice. Poesiile lui P. sûnt şi astăḑi foarte iubite; ele sûnt productul unui om genial şi exprimă în mod clasic sentimentele specifice maghiare. Multe din ele sûnt traduse şi în românesce.

Petrarca, *Francesco,* n. 1304 în Arezzo, † 1374 la vila sa Argua, lângă Padova, celebru poet şi erudit italian, întemeietorul umanismului prin descoperirea literaturei clasice antice, şi al limbei italiene prin poesiile sale. P. e primul care începù iarăşi a scrie în o latinească corectă şi elegantă. Operele sale latine sûnt: cea mai însemnată, »Africa«, epopee, în care glorifică pe Scipioni şi pentru care a fost încoronat de poet în Roma, 1341; apoi »Poemata minora«, 3 vol., Milano 1824—34, cuprinḑênd: »De contemptu mundi, De vita solitaria, De vera sapientia, De remediis utriusque fortunae, De sui ipsius et aliorum ignorantia, De rebus memorandis, De

viris ilustribus, ş. a. Insemnate sûnt şi epistolele sale, cea mai bună ed. de Fracassetti, Florenţa 1859—70, 7 vol. cu comentare. Popularitatea sa însă o datoresce P. poesiilor sale italiene, Rime in vita e in morte di Laura (v. ac.), pentru care Schopenhauer îl numesce cel mai mare poet liric. (Cf. Bibliografia Petrarchesca de Ferrazzi, Bassano 1877; Francesco P. de Bartoli, Flor. 1884; Die Wiederbelebung des klassischen Altertums, de Voigt 1880; şi P.-s Leben und Werke, de Körting, Leipzig 1878. Le rime (poesiile ital.) comentate de mulţi, ed. cea mai bună e cea comentată de Leopardi.) [M. S.]

Petrarii, com. rur. în Rom., j. Dâmboviţa, compusă din 6 cât. cu 2287 loc. (Dicţ. geogr. 1890), 2 biserici şi 1 şcoală; cariere de pietri de moară; 2 tîrguri anuale.

Petrarii de jos şi **P. de sus,** 2 com. rur. în Rom., j. Vâlcea, cea dintâiu cu 822 loc., 3 biserici şi 1 şcoală, cea de a doua cu 1290 loc., 1 biserică şi 1 şcoală. (Dicţ. geogr. 1893.)

Petraşcu *cel Bun* sau *Petru II,* a fost domn în Muntenia (1554—58), fiul lui Radu Călugărul. El a fost trimis de Turci să sprijinească pe regina Isabela contra lui Ferdinand, şi Ardelenii se supuseră reginei. A fost otrăvit de un boier, Socol, care a şi luat domnia puţin, până a fost gonit de Turci. P. a fost un domn bun. El e tatăl lui P. Cercel şi al lui Mihaiu Viteazul. Fiul acestuia încă a purtat numele de *Petraşcu.*

Petraşcu, *Nicolae,* scriitor român, n. 5 Dec. 1859 în oraşul Tecuciu. Şi-a făcut studiile liceale în Bêrlad şi cursurile de drept în Bucuresci. La 1885 a întrat în cariera diplomatică ca ataşat la ministeriul de externe; la 1888 e şef de cabinet al ministrului Carp; la 1889 secretar de legaţiune la Paris şi preste un an la Constantinopole. In 1892 s'a retras din cariera diplomatică. Ca scriitor a debutat în Convorbiri literare cu studii de istoria literară contimporană. A tipărit apoi treptat 4 vol. de critice întitulate: Scriitori români contimporani; Vasile Alexandri 1 vol.; Mihail Eminescu 1 vol.; T. Maiorescu, Delavrancea, D. Ollănescu, Th. Şerbănescu, Naum, C. Mille, G. Sion 1 vol.; B. P. Haşdĕu, Ioan Ghica, Caragiale, Duiliu Zamfirescu, Grigore Pĕucescu 1 vol. A scris în Constituţionalul, revista Ateneul român, etc. Alte monografii artistice şi politice ca: Pictorul Grigorescu, Th. Aman, C. A. Rosetti, D. Brătianu, etc. A fundat şi dirige de cinci ani revista Literatura şi arta română, în care scrie regulat articole atât sub numele sĕu cât şi sub diferite pseudonime. (v. Costin A.)

Pĕtrăşeni, com. rur. cu cătunul Tovarenca şi Părăul alb (Biliĭpotok), atenenţă la parochia Măreniceni, moşie boierească în căpit. şi jud. Vijniţei în Bucovina, are 524 loc. (512 ort.-or., 4 rom.-cat., 8 mos.), 1 biserică filială.

Pĕtrăuţul *pe Sirete, de jos şi de sus,* o singură com. rur., dar două parochii, moşie boierească în căpit. şi jud. Storojîneţului în Bucovina, are ca com. 3554 loc. (3160 ort.-or., 167 rom.-cat. şi uniaţi, 227 mos.), câte 1 şcoală primară, staţiune de cale ferată. *Pĕtrăuţul pe Suceava,* com. rur. cu cât. Buninţul, Cruceana, Florinta, Lipovenii, Mihovenii, Mitocul sau Prisaca şi Racova, moşie mănăstirească în căpit. şi jud. Sucevei în Bucovina, are 2638 loc. (2538 ort.-or., 52 rom.-cat., 12 protest., 36 mos.), o şcoală prim., un cabinet de lectură Viitorul. Aici a fost o mănăstire de călugăriţe, pentru cari Stefan cel Mare în 1487 zidi o biserică de piatră. Aceasta se ruină pe urmă, dar fù restaurată de Calistru, episcop al Rădăuţului, între 1709 şi 1724. Mănăstirea de călugăriţe fù desfiinţată în 1786, remânênd biserica ca biserică parochială. (Cf. Vickenhauser F. A., Geschichte der Klöster; St. Onofri, Horodnik und Petroutz. Cernăuţ, 1881; Onciul I., Fondul religionar. Cernăuţ, 1891.)

Petrefact, (geologie) animal sau plantă, ale cărui părţi organice sûnt înlocuite prin substanţe minerale (calcit, aragonit, quarţ, opal, etc.).

Petrele Albe, munte în Rom., j. Mehedinţi, pl. Cloşani, la graniţă.

Petresci, comună rur. în Rom., v. Patrudeci de cruci.

Petrescu, *Zaharia Dr.,* medic militar, inspector de brigadă, şeful spitalului militar central, profesor de terapeutică la facultatea de medicină din Bucuresci, membru coresp. al Acad. rom., n. 25 Apr. 1841. Publicaţii: Elemente de pharmacologie, 1870; Hydrotherapia contra infecţiunei tifice, 1878; Raport asupra exposiţiunei internaţionale de igienă din Berlin în 1883; Elemente de terapeutică şi materie medicală, 1884; Raport asupra lucrărilor ântâiului congres pentru studiul tuberculosei, 1888; Bryonia alba, ein neues Antihaemorrhagicum und die Behandlung der Pneumonie mit Digitalis in grossen Dosen, 1888; Über die Methode um der Contagiosität der tuberculosen Sputa vorzubeugen, 1888; Recherches cliniques et expérimentales sur l'antisepsie médicale, 1889; L'action hypercinétique de la digitale et son action antiphlogistique dans la pneumonie, 1889 şi diferite rapoarte.

Petrescu, *Vangeliu,* învĕţător la şcoala rom. din Cruşevo în Macedonia, care s'a făcut cunoscut prin publicarea unui op în limba arămânească sub titlul: »Mostre de dialectul macedo-român«. Buc. 1880. Vol. I conţine un basm. Vol. II 1881, conţine 25 de cântece, şi alte.

Petreştii de jos, com. rur. în Rom., j. Gorj, cu 1311 loc. (Dicţ. geogr. 1892), 2 biserici şi 1 şcoală.

Petreştii de Vĕrsături, com. rur. în Rom., j. Gorj, compusă din 4 cât. cu 1101 loc. (Dicţ. geogr. 1892), 3 biserici.

Petri, *Vasile,* organisatorul şcoalei moderne la Românii din Trans. şi Ung., n. în 2/14 Febr. 1833 în com. Mocod., Trans. Studiile pedagogice le-a făcut în Praga. Până la 1860 învĕţător al şcoalei capitale, iar dela 1860—69 prof. la pedagogiul din Năsĕud, apoi prof. al pedagogiului de stat din Deva. Dela 1871—75 director al şcoalelor grăniţăresci din fostul reg. rom. I dela Orlat. Ca prof. în Deva şi inspector al celor 41 şcoale rom. făcuse prin vastele sale cunoscinţe pedagogice şi prin tactul şi rutina sa pedagogică din acel institut o adevĕrată academie pedagogică, la care alergau învĕţătorii spre a-şi completa studiile. Dela el avem: 1) Elementar sau Abcdariu 1864. 2) Scriptologia, îndreptar la tractarea Abcdarului, 1872. 3) Instrucţiune privitoare la tractarea cărţilor şcolastice, 1872. 4) Nou Abcdariu Românesc. 5) Legendar. 6) Sistemul metric. 7) Plan de lecţiuni. 8) Legea de pensiune. 9) A redactat patru ani cele mai bune foi pedagogice: »Şcoala română« şi »Şcoala practică«.

Petricani, com. rur. în Rom., j. Neamțu, compusă din 16 cât. cu 3334 loc. (Dicț. geogr. 1895), 6 biserici și 2 școale.

Petriceicu, *Ștefan,* domnul Moldovei (vara 1672—iarna 1674), ales de boieri, cu învoirea Sultanului, după a doua mazilire a lui Duca-Vodă și după refusul lui Ilie Sturdza de a primí scaunul. Era tocmai vremea rĕsboiului turco-polon și după luarea Camenițel (30 Aug. 1672). P. avea să iscodească mișcările politice leșesci, să îngrijască aprovisionarea garnisoanei din Camenița și a armatei tăbărită la Hotin, și să întocmească podurile necesare trupelor. Greutățile acestea și insultătoarea purtare a comandanților turci față de popor, boieri și domn, apropie pe Vodă de Poloni. In Nov. 1673 aceștia vin la Hotin. In toiul luptei P. părăsesce fățiș pe Turci, cari pierd marea bătălie (10 Nov.) și se retrag în cea mai mare parte preste Dunăre. Polonii totuși nu profită îndeajuns de victorie, căci generalul Sobieski spera un ajutor bănesc dela Turci ca să ocupe tronul Poloniei. Din această pricină mulți boieri moldoveni, în frunte cu Miron Costin, părăsesc pe P. Acesta plănuia să intre în înțelegere cu Moscovia (Mart. 1674), când e mazilit, iar după lupta dela movila Răbăei, gonit din Iași și țeară. Urmașul sĕu fù Dimitrașcu Cantacuzin Grecul. [Aguletti.]

Petriceicu, v. și Hașdĕu.

Petrifalău, (germ. *Petersdorf,* magy. *Péterfalva),* com. mare în Trans., cott. Sibiiu, cu 1999 loc. (1891) Sași și Români. Loc. se ocupă cu agricultura, vieritul și împletitul paielor pentru pălării. In P. se află o fabrică de hârtie, care ocupă la 300 lucrători, în mare parte și Români. In apropiere de P. se află urme de-ale Romanilor; P. este granița etnografică între Români și Sași.

Petrificațiune, înlocuirea materiilor organice ale unui animal sau ale unei plante prin substanțe minerale (v. petrefact). Structura organică, uneori și forma corpului în general, remân neschimbate.

Petrila, com. rur. în Trans., cott. Hunedoara, cu 3471 loc. Români (2688) și Maghiari, cari în majoritatea lor sûnt mineri. Pe hotarul acestei com. sûnt mine de cărbuni.

Petrini-Galatzi, *Mihail,* medic, n. 1846, a făcut studiile sale parte în România, parte în Francia. 1881 prof. de istologie la facult. de medicină în Bucuresci, 1891 prof. de clinică dermatologică și sifilitică la această facultate. A scris: Tratat elementar de histologia umană (1881), Istoria anatomiei generale (1881), Le traitement de la syphilis (1889), Lecțiuni chimice asupra boalelor de piele (1892), Lecțiuni de clinică dermatologică (1891), etc.

Petrinjel, Pĕtrunjel, Pătrungel, Petrînjei, numirile românesci ale plantei cultivate Petroselinum sativum Hoffm. (sin. Carum Petroselinum Benth. v. ac.).

Petrinjelul cânelui, numele popular al plantei Aethusa Gynapium L. (v. ac.).

Petrino, 1) *P. Alexandru, baron,* om politic, descendent dintr'o familie din Cepelevo de lângă Ianina în Albania, venită în Moldova între 1769 și 1774; n. 1824 în Vășcăuț pe Ceremuș în Bucovina, absolvà studiile gimnasiale și filosofice în Cernăuț, iar cele iuridice în Viena și Paris; 1848 se întoarse în patrie, petrecù câtva timp prin Iași și participà acolo la mișcările politice; în 1855 își cumpĕrà moșia Budinițul în Bucovina și intrà în curentul autonomiștilor români bucovineni; în 1861 fù ales deputat în dieta Bucovinei și în camera deputaților a consiliului imp. din Viena, unde vorbí în favoarea Românilor din imperiul austro-ungar; participà apoi la toate mișcările autonomiste bisericesci pentru reorganisarea diecesei Bucovinei și pentru întroducerea unui congres compus din preoți și lumeni. Sub ministeriul Alfred Potocki (Apr. 1870—Febr. 1871), fù ministru al agriculturei, comerciului și al lucrărilor publice. După căderea ministeriului Potocki, A. P. făcù obstrucțiune în noua dietă a Bucovinei; stăruí în 1872 pentru înființarea unei societăți politice, numite a autonomiștilor naționali și pentru editarea unui ḑiar germ. sub titlul de »Der Patriot«, din care apărură numai 35 de numere, dar negăsind sprijinul dorit, părăsi terenul politic și remase activ numai pe cel economic, înființând pentru Bucovina un institut de credit fonciar, al cărui președinte fù până la moartea sa (Iul. 1898). A stăruit mult pentru aducerea căii ferate dela Leina (Lemberg) prin Bucovina la Iași și pentru desvoltarea unei rețele de căi fer. locale. Fratele sĕu mai mare

2) *Petrino, Niculae,* n. 1817 în Vășcăuț pe C., † 1890, a studiat în Cernăuț și apoi din 1835 înainte a administrat moșia părințască, a lui Apostol P.; în 1860 fù chiemat ca representant al Bucovinei în consiliul imp. înmulțit, iar după promulgarea constituțiunii imp. din 21 Febr. 1861 fù ales deputat în dieta Bucovinei, în care remase până în 1866. De aci înainte trăi retras la moșia Vășcăuț. Al treilea frate

3) *Petrino P. Oto,* n. 13 Febr. 1834, a studiat în Cernăuț gimnasiul, în Württemberg agricultura, devení din 1856 încoace administrator de moșii și în 1875 fù numit consilier domenial la direcțiunea bunurilor fondului bisericesc, în care calitate † 27 Ian. 1884. Dintru început era în curentul cultural al naționaliștilor români și publicà în Foaia societății pentru cult. și lit. rom. în Bucov. în 1868 un articol: Opt ḑile în Moldova; dar pe urmă a scris numai în limba germană. A publicat în »Jahrbuch der geologischen Reichsanstalt« 1) pro 1868, Petrefacten vom Dniester-Ufer bei Onuth; 2) pro 1875, Über die Stellung des Gypses in Ostgalizien und Bukowina, și 3) în Mitteilungen der anthropologischen Gesellschaft, Wien 1871, Steingeräthe aus der Bukowina, ș. a.

4) *Petrino, Dumitru,* poet, n. 1846 în Rujnița în Basarabia. In 1870 publicà în Cernăuț un volum de poesii intitulat Lumine și Umbre și în 1875 un poem frumos, intitulat Raul. In același an trece în Moldova, unde fù primit cu brațele întinse de către junimea însuflețită pentru idealuri naționale. In urmă mai publicase în Convorbiri literare din Iași pro 1875 câteva poesii și în 1876 în foaia Familia din Ungaria un poem în trei cânturi, intitulat La gura sobii, apoi i-se dete postul de director la biblioteca statului din Iași și mai pe urmă i-se încredință și supletura catedrei vacante pentru istoria limbei și literaturii rom. dela universitatea de acolo. † 29 Apr. 1875 în Bucur. (Cf. Sion G. în Revista nouă de Hașdĕu pro 1891, pag. 46—54; Morar C., Părți din istoria Românilor bucov. Cernăuț, 1893.) [Dr. I. G. Sbiera.]

Petriş, numirea veche *Petterche*, com. mică în Ung., cott. Arad. Apare în analele vechi la 1337 ca prediu, 1384 loc. Rom. gr.-or. Teritoriul muntos, puţin fructifer. E posesiunea contelui Kinszky Zdenko, care pentru exploatarea pădurilor seculare a instalat o cale ferată prin văile munţilor. Loc. se ocupă cu industria de casă şi de lemne, agricultura, pomăritul, prăsesc vite frumoase.

Petriţ, *Ignat*, dascăl, amintit de Daniil Panoneanul, traducĕtorul Pravilei celei mari (tipărită la 1652 în Tîrgovişte), ḑicênd că dela »P. I. şi Pantelimon Ligaridis, dascăli desăvîrşiţi amêndoi din Hio, a învĕţat puţinelă gramatică şi sintaxicul.« (Cf. Xenopol, Ist. Rom. IV, 166).

Petroala, com. rur. în Rom., j. Dâmboviţa, compusă din 7 cát. cu 2114 loc. (Dicţ. geogr. 1890); 5 biserici şi 1 şcoală. Tîrg la 29 Iunie.

Petroasa, (magh. *Petrosz*). 1) *P.*, com. mică în Ungaria, cott. Bihor, situată într'un loc romantic sub poalele munţilor Bihor. 814 loc. Rom. gr.-or. In munţii dela P. s'au exploatat minele de aramă şi fier, cari erau posesiunea episcopului român gr.-cat. de Oradea mare, aḑi însă sûnt ruinate. Teritoriul muntos. Loc. se ocupă cu industria de casă, pomăritul, agricultura, prăsesc vite, oi, porci, capre. [+]

2) *Petroasa*, com. mică în Ardeal, cott. Hunedoara, cu 980 loc. Români gr.-or. Teritoriul muntos, puţin arător. Loc. se ocupă cu industria de casă, lemnăritul, agricultura, pomăritul, prăsesc vite frumoase. Intre munţii romantici se află un cataract, cum şi o peşteră de stalactite şi stalagmite. In această peşteră se află oseminte de Ursus spelaeus Blumb. (Cf. Téglás Gábor, Egy uj csontbarlang a déli Kárpátok szegelyzetéből). [+]

Petroasa, tesaurul dela, v. Pietroasa.

Petrogeneza, sciinţa care se ocupă cu originea şi genesa rocelor.

Petrografie, sciinţa care se ocupă cu studiul rocelor. Tratate de P.: Zirkel, Lehrbuch der Petrographie, 3 volume; Rosenbusch, Physiographie der Gesteine, Rosenbusch, Elemente der Gesteinslehre, Loewinson-Lessing, Lexikon d. P., Jannetaz, Les roches, etc.

Petroiu, com. rur. în Rom., j. Ialomiţa, formată din un singur sat, situat pe ţermul stâng al braţului Borcea, cu 1277 loc. (Dicţ. geogr. 1897) 1 biserică şi 2 şcoale.

Petrol, *(Petroleu, Păcură, Pĕcură, Ţiţeiu, Oleiu mineral, Nafta, Unt de năft, Fotoghen, Oleum petrae)*, este un idrocarbur (carbur de idrogen) lichid, oleios, viscos, opac, de coloare galbenă, verḑuie, roşcată, brună, brună-neagră, inflamabil, care se află în pămênt şi pe lângă care se găsesc şi idrocarbure solide, semilichide şi gazoase. P.-ul isvoresce pe alocurea singur din pămênt ori se extrage prin săparea de puţuri de adâncime diferită; el se găsesce în Italia, Francia, România, Ungaria, Austria, Rusia, Persia, China, India, Canada, în Statele Unite ale Americei. P.-ul are origine plutonică (eruptivă); presenţa lui în scoarţa globului terestru este datorită marilor dislocaţiuni terestre, cu erupţiuni violente şi prelungite prin seria unui mare numĕr de secoli, cu emanaţiuni de felurite materii, ce n'au putut proveni decât din massa internă şi topită a globului, şi dintre cari unele s'au consolidat în crepăturile solului sau în cavităţile sale (Daubrée, Mendelejen, Abich, Herteau, Ringlay, Gr. Cobălcescu, C. R. Mincea, Gr. Filit). Pe lângă această ipotesă a originei iniţiale interne a idrocarburelor, mai există multe alte, din cari vom menţiona numai două mai importante: ipotesa lui Berthelot a originei chimice a P.-lui, după care în interiorul globului terestru, din lucrarea simultană a metalelor alcaline, a apei şi căldurei asupra acidului carbonic, care a pĕtruns dela suprafaţă, s'ar produce acetiluri alcaline, acestea în presenţa vaporilor de apă şi a idrogenului ar da nascere la idrocarbure condensate: petrol, bitumen, cătran; după a treia ipotesă idrocarburii sûnt de origine organică, ieşiţi din descompunere de materii vegetale şi animale, de numeroşi pesci, cari au murit din causa cantităţilor enorme de sare de mare ce s'a depus în unele mări închise (Engler, Dieulafait, Oxenius, Jacquard). P.-ul este întrebuinţat din timpuri foarte vechi, Strabo şi Dioscoride relatează, că el a intrat în composiţia materiilor de cari s'au servit Egiptenii pentru conservarea şi mumifiarea morţilor, Herodot vorbesce de purificarea P.-lui usitată în insula Zacyantha, Dioscoride şi Pliniu arată, că în Sicilia P.-ul se întrebuinţa la luminat, în Babilonia smoala minerală (bitumen) a servit la construcţiuni. In timpul modern Englezii au început cu destilarea şi rafinarea P.-lui în 1847. In România P.-ul este cunoscut de mult, mai multe sate cu numele de Păcureţii indică vechimea lui. Principele D. Cantemir, în 1716, în Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae, vorbesce de *păcura*, care isvoresce amestecată cu apă în apropierea satului Moinesci, în ţinutul Bacăului, şi care servesce pentru ungerea carelor; o mai menţionează Anatol de Demidoff în descripţiunea călĕtoriei făcute în România în 1840. In satul Păcureţii din distr. Prahova s'a extras P. în anii 1835—40. Industria P.-lui a început a se desvolta în România în 1856; pe la 1860 s'a făcut primul export de P. brut şi rafinat la Marsilia, dar producţia primitivă din acele timpuri n'a putut concura cu cea americană; tocmai în cei din urmă 15 ani industria P.-lui a luat în România o desvoltare mai mare; în unele exploatări se înlocuiesc treptat săpăturile de puţuri după metoda veche prin sonde moderne. In 1897 s'au produs în tot regatul român 1.795,447 hectolitri sau 12,000 vagoane de P. Densitatea P.-lui brut variază între 0·770 şi 0·968, el nu se întrebuinţează în stare brută, ci se supune la destilaţiunea fracţionată şi se rafinează în fabrici speciale, în cari se separă diferitele grupe de idrocarbure din cari el este compus şi cari sûnt constituite în termin mediu 88% carbon şi 12% idrogen. Unele din aceste idrocarbure se volatilisează şi se aprind la temperatura ordinară a aerului. Idrocarburele mai uşoare ale P.-lui, cari destilează între 0° şi 150° C şi cari au densitatea de 0·702—0·780, se numesc Benzine, li-se dau însă şi alte numiri, după temperatura mai joasă la care destilează: Eter de P., Esenţa de P., Cimogen, Rigolin, Gazolin, Nafta, Ligroin. Intre 150° şi 300° destilează oleiul luminator, Korasenut, avênd densitate de 0·780 până 0·810. Oleiurile grele, cari destilează la temperatură mai înaltă decât de 300° C, constitue materialul pentru prepararea oleiului mi-

neral pentru unsul de maşine, de roate, pentru extragerea de Vaselină şi Parafină. Cokul, care remâne ca residuul destilaţiunei, este un bun combustibil compus din carbon curat. Destilatul destinat pentru iluminare se rafinează prin adăogire de acid sulfuric şi neutralisare cu soda caustică; el trebue să fie liber de constituantele cele mai volatile, cele mai explosibile ale P.-ului, să nu conţină decât cel mult 5% benzine, nici mai mult decât 10% oleiuri grele, parafinate, cari nu ard complet în lampa ordinară şi strică atmosfera, producênd un fum greu, bogat în oxid de carbon, din care se depune funingine pe orificiile căilor respiratorii şi pe obiectele aflate în localul iluminat.

P.-ul luminator de bună calitate fierbe la 200°, are greutate specifică de 0·81 şi nu emite vapori explosibili la temperatură mai joasă de 21°—23° C. Pentru constatarea temperaturei, la care se inflamează P.-ul, ne servim de aparatul Abel-Pensky, în care se încălḑesce încet P.-ul închis, până când o scânteie, care trece 5—6 mm. deasupra suprafeţei lui, produce o explosiune. P.-ul mai servesce pentru fabricarea de gaz luminàtor, pentru punerea în mişcare de diferiţi motori, ca combustibil pentru încălḑirea de sobe şi de cazane a maşinilor motrice, a diferitelor destilării. Rafinăriile de P. ale »Stelei Române« se servesc ca combustibil de residuele destilaţiunii P.-ului amestecate cu benzină; unele vapoare române şi multe locomotive ale căilor ferate române se încălḑesc cu un amestec de lignită şi de P., injectându-se P.-ul în picături fine în lignita aprinsă. Benzina se mai întrebuinţează în industrie pentru extragerea oleiurilor din seminţe grase şi în parfumărie.

In medicina omenească şi veterinară P.-ul servesce din vechime ca medicament, în unele Farmacopee mai figurează şi astăḑi Oleium petrae rubrum, întrebuinţat în contra unor boale ale căilor respiratorii, ale pielei; N. Kalinderu şi alţi medici îl prescriu contra Leprei; benzina omoară parasiţii pielei şi vindecă râia omului şi a animalelor.

In regatul român »Regulamentul asupra fabricaţiunii şi vênḑării produselor destilaţiunii P.-ului« din 1894 prescrie precauţiunile necesare pentru înlăturarea pericolelor sanitare şi igienice ce se pot nasce la destilarea, transportarea şi depositarea P.-ului, şi precisează calităţile ce trebue să însuşească P.-ul luminător, iar »Regulamentul pentru mĕsurile de apĕrarea sănătăţii publice faţă de exploatările de P.« din 1899 prescrie precauţiunile necesarii la instalarea de sonde şi de puţuri de P. pentru prevenirea de incendii, de explosii, de infectarea apelor.

Liter.: Coquand, Sur les gites de pétrole de la Valachie et de la Moldavie. Paris, 1867; Capellini, Giacimenti petroliferi di Valachia. Bologna, 1868; Foetterle, Verhandlungen der k. k. geologischen Reichsanstalt. Wien, 1890; Fuchs und Sarasin, Das Erdöl von Kampina, 1872; I. Felix, Hygienische Studien über Petroleum, în Deutsche Vierteljahrschr. für ö. Gesundheitspflege. Braunschweig, 1872; I. Felix, Studii igienice asupra P.-ului, în Revista sciinţ. II. Bucuresci, 1872; C. D. Pilide, Über das Neogenbecken nördlich von Ploiesci, Jahresber. der k. k. geologischen Reichsanstalt. Wien, 1877; N. Cucu, P.-ul, derivatele şi aplicaţiunile lui. Bucur., 1881; Gr. Cobălcescu, Memoriile şcoalei militare din Iaşi, 1883; Tietze, Notizen über die Gegend zwischen Plojeschti und Kampina in der Walachei, Jahresbericht der k. k. geol. Reichsanstalt. Wien, 1883; Olszewski, Studien über die Verhältnisse der Petroleum-Industrie in Romänien, 1883; Gr. Cobălcescu, Despre originea şi zăcămintele P.-ului în Carpaţi, Anal. Acad. rom. Bucuresci, 1887; C. Istrati, P.-ul impur ce se vinde în comerciu, Anuarul Facult. de sciinţe din Bucuresci, 1889; C. Burki, A. O. Saligny, N. Cucu şi C. Istrati, Cercetări asupra păcurilor din România. Bucur., 1891; A. Bernad-Lendway, St. Cucu, I. Felix, C. Istrati şi A. O. Saligny, Raport asupra mĕsurilor necesare pentru priveghiarea industriei şi comerciului de P., cu un proiect de regulament. Bucur., 1892; C. Istrati, Sur les pétroles de Roumanie, Bullet. de la Soc. de Chimie de Paris, VII, 1892; V. Buţureanu, Raport asupra P.-urilor din comerciu, 1896; C. I. Brătianu, Principii pentru căutarea şi exploatarea ţiţeiului, Bulet. soc. politechn. rom. Bucur., 1896; C. R. Mircea şi Gr. Filiti, P.-ul, studiu sciinţific şi economic. Bucur., 1898; A. Bernad-Lendway, Analisele P.-urilor române şi a derivatelor lor din comerciu, 1880—99; A. O. Saligny, Analisele P.-urilor române şi a derivatelor lor, 1885 până 1899; I. Felix, Rapoartele generale asupra igienei publice şi serviciului sanitar a regat. rom. Bucuresci, 1893—99; C. Istrati, Câteva cuvinte asupra P.-ului ce se vinde în capitală, Bulet. soc. de sciinţe fisice V, 1899; L. Edeleanu şi G. A. Filiti, Contribuţiuni la studiul P.-ului. Bucur., 1899 şi 1900; P. Poni, Cercetări asupra composiţiunii chimice a P.-urilor române, Anal. Acad. rom. Ser. II, t. XXIII. Bucur., 1890; C. Burki, Études sur les pétroles roumaines, Bulet. soc. de sciinţe din Bucur. IX. Bucur., 1900; V. S. Gutzu, Rafinarea P.-ului crud în Statele Unite ale Americei. Bucur., 1898. [I. Felix.]

Petroman, com. rur. în Banat, Ung., cott. Timiş, cu 1818 loc. Români.

Petromyzon, *fluviatilis*, (zool.) v. Lamperto.

Petronius Arbiter, scriitor din secl. I d. Chr., foarte probabil acel *Gajus P.*, despre care scrie Tacit în anale, cartea 16, că a fost consul, proconsul în Bitinia, şi apoi figurà la curtea lui Nerone ca »arbiter elegantiae«, prima autoritate în aprecierea frumosului şi plăcerilor estetice. In urmă, căḑut în disgraţie prin intrigile lui Tigellinus, se sinucise deschiḑêndu-şi vinele. Sienkievics, în romanul sĕu Quovadis, representă pe P. ca tipul ideal al vieţii antice, etice şi estetice. P. în romanul sĕu Satirae, povestind aventurile unui Encolpius în Italia de jos, zugrăvesce cu mult talent şi spirit ironic corupţiunea moravurilor şi a gustului estetic în societatea romană de atunci. Scris în prosă amestecată cu versuri, parte într'o latinească clasică corectă, parte în »lingua rustica« adeseori obscenă, acest roman e foarte important ca oglindă a societăţii romane cum şi a limbei literare şi poporane din acel timp. A remas numai în fragmente. Cel mai însemnat fragment, Cina lui Trimalchion, tipărit şi separat, s'a găsit de abia în 1650 la Trau, în Dalmaţia. Cea mai bună ed. a operei lui P. e de Bücheler 1862, a II ed. 1871; în trad. germ. 1874. [M. S.]

Petroșani, com. rur. în Rom., j. Vlașca, situată în marginea bălții cu același nume; are 1151 loc. (Dicț. geogr. 1890), 1 biserică și 2 școale. Loc. se află în stare bună.

Petroșeni, centrul unui basin situat între munții Vulcanului, ai Părângului, ai Sebeșului și ai Hațegului, 610 m. altitudine. Basinul P., aflat cu totul în Transilvania, comunică cu România prin ângustul dar pitorescul defileu al Jiului, format de munții Vulcanului și ai Părângului; defileul lung de aproape 80 km. ține din Livezeni până la Bumbesci. El mai comunică cu România și prin *pasul Vulcanului* (1624 m.), situat la 7 km. la vestul Jiului, pe unde trece o potecă ce duce dela Vulcan (Trans.) la Cartin (România). Cu Transilvania comunică basinul prin *pasul Merișorului* (800 m.) pe unde trece șoseaua și calea ferată ce unesce Petroșenii cu interiorul Transilvaniei. Basinul Petroșenilor posedă gismente de antracită în plină exploatație. El formează ca o cetate asvîrlită chiar pe granița română, din care se observă trecerile prin defileul Jiului și prin pasul Vulcanului, pe unde Austriacii construiseră o șosea, care le serví ca linie de operațiune cât timp ei au avut Oltenia în stăpânire (1718—1736). Valoarea lui strategică o denotă nu numai situațiunea sa pe o linie mare de comunicație preste munți, dar și urmele de fortificațiuni aflate în basin, la intrarea Jiului în defileu, ca și cele din țeară (Porceni), ori numele de »Cetatea Bolei« de lângă Merișor. P. însuși e o com. mică în cott. Hunedoara. Are un prediu Dilșa și 3774 loc. Rom., Germ., Magh. și alte naționalități. Stațiune de cale fer. și mai multe oficii. P. e centrul exploatării minelor de cărbuni din valea Jiurilor. La P. și împrejurime sûnt bogate straturi de cărbuni. Exploatarea s'a început pe la 1840, iar din 1867 se exploatează în mësură mai mare. In acest an a deschis aici o baie societatea de mine și usine din Brașov; statul asemenea are băi. Producțiunea societății de mine este anual cam $2^1/_2$ milioane măji metrice, în valoare de 2 milioane cor.

In P. se află sediul unui protopopiat gr.-cat. român, la care aparțin 16 parochii, cu 13,315 credincioși.

Petrosilex, rocă; mai înainte se desemnau ca P. roce fin cristaline eruptive și metamorfice, ca unii porfiri, hälleflinta, etc. Astădi petrogr. francezi numesc P. massa compactă a rocelor porfirice, cari presintă fenomene de devitrificațiune (microfelsit a autor. germani).

Petroșița, com. rur. în Rom., j. Dâmbovița, compusă din 2 căt. cu 1900 loc. (Dicț. geogr. 1890), 3 biserici și 1 școală cu două puteri didactice. E străbătută de rîul Ialomița.

Petrova, com. rur. în Ungaria, cott. Maramurěș, cu 3061 loc. Români (1417), Ruteni și Germani.

Petrovici, *Lazar, Dr.*, n. 4/16 Nov. 1856 în Bocșa rom., studiile filosofice le-a făcut în Pesta, unde obținù diploma de doctor în filosofie, în etate de 21 ani. Din Oct. 1877 profesor al seminarului pedagogic-teologic din Arad, până în 9 Iun. 1881, când a rěposat în Sibiiu. El a scris: Iubirea față de copii; Compendiu de pedagogie, ș. a.

Petroveselo, com. rur. în Ung., cott. Torontal, cu 6018 loc., Români. In P. se află banca rom. »Steaua« (v. ac.).

Petru, *apostol, Sf.*, s'a numit *Simon*, Christos i-a schimbat numele în Petru sau Cepha (ce în limba siro-chaldaică înseamnă: piatră). P. de profesiune a fost pescar din Betsaida, ca și tatăl său Iona, și fratele său Andreiu. Locuia în Capharnaum și era căsătorit. El a fost unul dintre cei dintâiu chiemați la apostolie și a remas nedeslipit de Isus; a fost de un temperament sanguinic, și de aci se explică unele fapte pripite din viața lui, cum a fost folosirea armei, când trimișii sinedriului au prins pe Isus, și lăpědarea lui de Isus. P. a însoțit pe Isus când a înviat fata lui Iair, cu ocasiunea schimbării la față pe muntele Tabor și în grădina Getsemani, înainte de patimi; el e amintit între apostoli totdeuna în locul prim, și el s'a considerat pe sine totdeuna de principele lor. P. a propus să se aleagă alt apostol în locul lui Iuda; el a predicat mai ântâiu după pogorîrea spiritului sf.; și a primit și păgâni în biserică (pe centurionul Corneliu, Fapt. ap. 10, 1 ur.). P. în a. 42, alungat din Ierusalim, s'a dus în Antiochia, unde a fundat episcopatul; de acolo în Roma, întemeiând biserica de acolo. La 52 a condus sinodul apostolilor in Ierusalim; apoi a cercetat mai multe biserici; la 67 împreună cu ap. Pavel s'a reîntors la Roma, unde, sub Nero, a suferit martiriu, restignit fiind cu capul în jos, la 29 Iunie 67. P. a scris 2 epistole.

Petru, *(Calopetru)*, domn al Bulgarilor și Românilor, v. Asanescii.

Petru, *Domni ai Moldovei:*

Petru I, Mușat, v. Mușat.

Petru II, (1448—49), fiu al lui Alexandru cel Bun (deosebit de P. III Aron). El luà domnia cu ajutorul cumnatului său Ioan Hunyadi, în luptă cu Roman II (fiul lui Iliaș), care era ajutat de Poloni, și cedă Ungurilor Chilia, pe care Moldovenii o luaseră mai înainte dela Țeara-Românească. Deși ajutat de Unguri în contra Polonilor, P. recunoscù suzeranitatea Poloniei, după obiceiul predecesorilor săi; părăsit apoi de Unguri, el fù resturnat de Alexandru II, fratele lui Roman II.

Petru III, (supranumit *Aron)*, 1455—57, fiu natural al lui Alexandru cel Bun, (deosebit de P. II, pe care îl numesce ca predecesor și frate). Ca pretendent la domnie, P. are lupte mai ântâiu cu Bogdan II, pe care îl ucide la Reuseni (Oct. 1451), apoi cu Alexandru II, pe care îl învinge la Movile (Martie 1455) și îl silesce a se retrage la Cetatea Albă. In Oct. 1455, P. trimite regelui Poloniei obicinuitul omagiu de fidelitate, pe care îl înoiesce în Iunie 1456, când confirmă și privilegiul comercial al tatălui său Alexandru pentru neguțătorii poloni. In 1456, P. se învoí să plătească Turcilor un tribut de 2000 galbeni, spre a înlătura pericolul ce îl amenința din această parte. El fù resturnat de Stefan cel Mare, fiul lui Bogdan II, care îl învinse în două lupte, Apr. 1457. P. se refugià în Polonia, apoi în Ungaria, unde provoacă ostilitățile lui Stefan cu Mateiu Corvin, până când, în cele din urmă, el cădù în mânile lui Stefan și fù decapitat. [D.On.]

Petru IV Rareș, a fost fiul lui Stefan cel Mare cu Maria Rareș din Hârlău. A domnit în două rânduri (1527—38 și 1541—46). Profitând de turburările Ungariei după Mohaci, el trecù

de mai multe ori în Transilvania jefuind, iar în 1529 bătù la Feldioara armata archiducelui Ferdinand, luându-i tunurile. Cuprinse mai multe orașe, apoi se întoarse în țeară. Incepù apoi resboiu cu Polonii, însă la Obertin fù bătut din pricina prea marei încrederi în numěrul și în tunurile sale (1531). Pentru că întrase în negocieri cu Germanii și omorîse pe Ludovic Gritti, om de încredere al Turcilor, trimis spre a potolí rescoala Ardelenilor, Soliman II vení asupra lui, pe când de celelalte părți îl atacau Tătarii, îl așteptau Polonii și Muntenii. Petru nu se luptà cu Turcii, căci boierii și poporul de jos îl părăsí. Atunci fugí singur prin codri și prin munți, trecù în Transilvania (fuga lui descrisă admirabil de cronicarul Ureche) și se închise în castelul Ciceu, de unde după un an și jumětate merse la Constantinopole, dobândí iertare și primí domnia a doua oară. Luà parte la potolirea rescoalei lui Mailat, întrà apoi în marea alianță creștină contra Turcilor, cu îndatorirea să dea creștinilor pe Soliman, dete 100,000 galbini lui Ioachim de Brandenburg, însă expediția nu s'a făcut, iar Petru a murit la 1546. A fost om viteaz, dar fără plan și fără consecuență.

Petru V, v. P. Schiopul.

Petru, *domni ai Munteniei:*

Petru I din Argeș, între anii 1534—36. A fost resturnat de Radu Paisie.

Petru II cel Bun, v. Pětrașcu cel Bun.

Petru III Schiopul, cu numele de Petru V domn și în Moldova, a domnit în Muntenia sub epitropia mamei sale, Kiajna (v. ac.); el trebuí sa lupte necontenit contra partidului persecutat de tatăl sěu, Mircea Ciobanul, cu toate acestea se ținù pe tron dela 1559—67, când Turcii îl înlocuiră cu fratele sěu Alexandru, iar mai apoi îl numiră în Moldova în locul lui Ioan-Vodă cel Cumplit, cu care poartă lupte și este învins. După sfîrșitul trist al lui Ioan, P. S. ocupă domnia Moldovei dela 1574—91, în patru rânduri, fiind resturnat cu armele și recâștigând tronul cu bani, până ce ne mai putênd plătí, părăsí domnia și trecù în Austria cu toate averile sale. In 1588 el a încheiat cu Elisabeta, regina Angliei, un tratat comercial, punênd asupra mărfurilor engleze vama de trei la sută.

Petru IV Cercel, v. Cercel.

Petru de Amiens sau *Eremitul*, predicatorul resboaielor cruciate. Papa Urban II l-a îndemnat să predice cruciata, ceea ce P. a și făcut cu mare succes prin Italia și Francia și cu deosebire la sinodul din Clairmont, presidat de papa (1095). Fără să aștepte organisarea unei armate regulate, pleacă în fruntea unei mulțimi nedisciplinate și conduse de către aventurierul Walter von Habenichts către Constantinopole; dar oastea lor, care pe drum s'a dedat la excese și cruḑimi, a fost în parte nimicită de către Maghiari, iar cei ajunși la Constantinopole, trecênd Bosforul, au fost tăiați de către Turci. P. a stat în Constantinopole, până ce a sosit oastea lui Gottfried de Bouillon, pe care l-a însoțit până la luarea Ierusalimului, apoi s'a întors în patria sa. † 1115 în mănăstirea din Guy, întemeiată de el. [Dr. Iacob Radu.]

Petru, *Catolicul*, preot și mai tărḑiu episcop catolic al Moldovei pe vremea lui Stefan-Vodă cel Mare. Pe la începutul anului 1476, ca simplu preot bacalaureat în decrete, fusese admis, din toleranță religioasă și dibăcie politică, în divanul țerii, dimpreună cu confratele sěu Cataneu Ianuensul. Tot atunci e trimis, cu acesta-și, să ceară ajutor bănesc dela papa și dela Veneția și să dobândească recunoascerea de episcop. Atențiunea dată de Stefan-Vodă catolicismului, i-a atras laudele papei și acordarea cererei, precum și cedarea veniturilor episcopiei catolice.

Petru I cel Mare, *Alexievici, împěrat al Rusiei*, fiul împěratului Alexe și al Nataliei Kirilovna Narișkin, n. 30 Maiu 1672 în Cremlin la Moscva. După moartea fratelui sěu mai mare Feodor (1682), fù depărtat dela tron de sora sa Sofia, până ce făcêndu-se mare, o constrînse a se călugărí (1689). Intreprinde în 1697, sub numele de P. Mihailov, o călětorie în Olanda și învěță ca simplu lucrător têmplăria. Trecù în Anglia (1698), se întoarse prin Viena, și desființă armata streliților, civilisând poporul cu de-a sila. Schimbà îmbrăcămintea, ordonà ca toți să se tundă, întrà în resboiul nordic contra lui Carol XII. Invins la Narva (1700) el nu se descurajà, cuprinse Ingria și puse temeliile St.-Petersburgului. După Pultava (1709), trebuí să poarte resboiu cu Turcii ridicați contra lui de Carol. Invins la Stănilesci încheie pacea dela Huși (1711), prin care întorcea Turcilor cetatea Azow. Continuà lupta cu Svedia, și prin pacea dela Nystad păstrà Estonia, Livonia, Ingria, Carelia cu Wiborg și Kexholm (1721). In 1722 cu 100,000 luptători atacă Persia, și obținù Derbent, Bacu, Gilan, Masenderan și Astrabad (1723). Inlăuntru întroduse reforme în administrație, în biserică (desființà patriarchia și dede conducerea unui sinod condus de el), în finanțe, în economie. Intemeià școale, academia de sciințe. Era violent, bețiv, dar cu consciință de datoria sa ca împěrat. El este aděvěratul întemeietor al statului rusesc. Pretinsul sěu testament este o lucrare posterioară, făcută sub influența lui Napoleon I.

Petru din Ravena, v. Chrysologus.

Petru Stolnicul, numele înainte de domnie al lui Alexandru Vodă Lăpușneanu (v. ac.).

Petrus Anglerius, istoriograf, n. 1459 în Arona lângă Lago Maggiore, capelan regesc și prior în Granada, † acolo 1525. Scr.: »De orbe novo« (1516, prima descriere despre descoperirea Americei); »Opus epistolarum« (1530); »De legatione babylonica libri III« (1516).

Petrus de Vinea, (corect *Pietro della Vigna)*, jurisconsult, n. 1190 în Capua, marele judecător la curtea imp. Friedrich II, dela 1232 încredințat cu misiuni politice importante; 1247 protonotar al Siciliei. Incercând a învenina pe împěratul, P. fù orbit și încarcerat; † 1249 prin sinucidere. Scr.: »Epistolarum libri VI«, sûnt de mare valoare ca isvoare istorice.

Petrus Lombardus, teolog școlastic, numit și *Magister sententiarum*, n. în Lumelogno lângă Novara; dela 1159 a fost episcop de Paris până la moarte în 1164. Ca discipol a lui Abelard, și sub influența aceluia, a scris un op sistematic asupra problemelor teologice-dogmatice în patru cărți: »Libri sententiarum«, cercând a susțíné dogmele bisericei apusene cu sentințe din sfinții părinți. Scrierea aceasta a fost mult timp normativă în materii dogmatice. Edit. 1477, iar în patrologia lui Migne t. 192. [Pl.]

Petrus Mauritius, numit *Venerabilis,* abate în mănăstirea Cluny; din ostaş s'a făcut călugăr şi unul din scriitorii de frunte din secl. XII. A scris: tractate în contra Iudeilor şi a Saracenilor; şi a tradus în limba latină mai multe părţi din Coran. † 1157.

Petruşca, munte în Bucovina de 1145 m. de înalt, în ramura munţilor dintre rîul Sucevii şi al Siretului, mai în sus de satul Crasna.

Petruszewicz, *A. S.,* canonic din Lemberg, m. on. al Acad. rom., a publicat în rusesce şi leşesce numeroase lucrări de erudiţie.

Pettenkofer, *Max de,* farmacist şi doctor în medicină şi chimist distins. A contribuit la asanarea Berlinului şi Münchenului; el a fost supranumit »Părintele igienei«. Asistent în laboratorul lui Liebig din Giessen, mai târḑiu (1865) profesor de igienă la univ. din München; P. a lucrat foarte mult în direcţia chimiei. La 1850 el comunică tratatul sĕu asupra equivalenţilor, lucrare care conduse la emiterea sistemului periodic al elementelor. Tot lui se datoresce, graţie unuí anume aparat inventat de dînsul, stabilirea proporţiunilor de principii, de care un om are nevoie pentru a se hrăní. Din causa unui diabet, care îi supăra ḑilele, el s'a sinucis în vîrstă de 83 ani printr'un glonte de revolver (1900).

Petunia Juss., (botan.) gen din fam. Solanaceae, tribul Salpiglossidae, cuprinde plante erbacee mai adesea viscid-pubescente, ramificate; frunzele de tot întregi; florile violacee sau albe. Acest gen are vr'o 12 specii, respândite prin America australă până în Mexico. In părţile noastre se cultivă ca plante decorative *P. nyctaginiflora* Juss. şi *P. violacea* Lindl. ambele originare din Argentinia. [Z. C. P.]

Peucedanum L., (botan.) gen de plante din fam. Umbelliferelor, trib. Peucedaneae. Cuprinde vr'o 80 specii preponderant boreale, la care după unii autori aparţin ca subgenuri şi *Anethum* (v. ac.), *Imperatoria* (v. ac.) şi *Pastinaca* (v. ac.) cu speciile: *Anethum graveolens* L. »mărarul« şi *Pastinaca sativa* L. »păstârnacul«. Dintre speciile selbatece mai frequente la noi citâm pe *P. Cervaria* Cass. şi *P. Oresselinum* Mnch. [A. Pr.]

Peucer, *Gaspar,* »prea înţeleptul între urmaşii lui Asclepeiade«, ginerele lui Melanchton, faimosul partisan al lui Luther şi prietenul lui Despot-Vodă, n. 1525, † 1602. Fusese chiemat de acesta ca profesor la şcoala protestantă dela Cotnari, menită a converti pe Molḑoveni la luteranism, dar refusase de a veni.

Pĕucescu, *Grigore,* advocat şi fost ministru, n. 1842, † 1897; şi-a făcut studiile iuridice la Paris, a îndeplinit în ţeară diferite funcţii judecătoresci, iar dela 1871 s'a ocupat de advocatură şi de politică, multă vreme ca conservator, trecênd spre sfîrşitul vieţei sale la liberali. 1889 şi 1890 a fost ministru al domeniilor în cabinetele L. Catargiu şi general Manu. P. a fundat revista »Dreptul« (1873) şi a colaborat mult la ḑiarele conservatoare »Timpul« şi »Epoca«. Dela el între altele: »Tratatul obligaţiunilor« (2 vol., 1878), »Despre partidele politice«, etc.

Peuerbach, *(Peuerbach, Purbach), George de,* matematician şi astronom, n. 1423 în Peurbach (Austria), 1454 astronomul regelui Ungariei, apoi prof. în Viena, † acolo 1461. Reformatorul trigonometriei, compuse o nouă tabelă a planetelor şi consemnarea stelelor fixe. Scr.: »Theoricae novae planetarum« (1481); »Sex priores libri systematis Almagesti« (1496); »Tractatus super Propositiones Ptolemaei de sinubis et Chordis« (1541). (Cf. Schubert, 1828.)

Peutinger, *Conrad,* savant jurisconsult şi archeolog, fundat. archeologiei romane şi germane, n. 1465 în Augsburg, † 1574. Scrieri principale: »Inscriptiones vetustae romanae«, Augsburg 1505, şi »Sermones convivales de Germaniae antiquitatibus«; »Tabula itineraria Peutingeriana«, cuprinde drumurile militare din imperiul de jos (deci şi din Dacia); ed. cea mai recentă e a lui Ern. Desjardins, 1875 »La table de P.«

Peyer, *Glandele lui P.,* v. la art. Glanda şi Intestin.

Peytral, *Paul Louis,* om politic frc., n. 1842 in Marseille, 1881 deputat radical, 1888—89 şi 1898 ministru de finanţe.

Pezîza, (botan.) gen de Ciuperci Ascomycete, fam. Pezizacee; au fructul cărnos ca o cupă, ca un păhar larg la gură sau ca o urechie, de unde şi numele popular al unor specii de Urechia babei. Ca specii mai comune cari trăiesc pe pământ prin păduri, grădini sûnt: *P. aurantia* Pers., *P. cochleata* L., ş. a.

Pezzen, *Bartholomeu,* doctor, trimis extraordinar al împ. Rudolf în Ardeal, ca să reguleze posiţia lui Mihaiu Viteazul în această ţeară şi să-i aducă banii necesari trupelor (1600), în aparenţă, iar în fond să pună la cale o rescoală a nobililor unguri contra lui Mihaiu spre a-l goní din Ardeal.

Pfäfers, com. rur. în Elveţia, cant. St. Gallen, cu 1634 (1888) loc., trei km. departe de Ragatz. In apropiere se află baia de P., ale cărei isvoare calde (37° C) ies din văgăuna Tamina. Aceste isvoare au fost descoperite la 1038, dar abia dela 1242 se întrebuinţează ca băi la afecţiuni reumatice, nervoase şi scrofuloase.

Pfalz, *(Palatinat),* două principate germane cari până la 1623 aparţineau laolaltă: 1) *Oberpfalz,* ducat, 7158 km². cu ca. 280,000 loc.; capit. Amberg. 2) *Unterpfalz, Rheinpfalz,* (palatinatul renan), pe ambele laturi ale Rinului, 8260 km²., compus din Palatinatul propriu ḑis sau electoral, principatul Simmern, ducatul Zweibrücken, principatele Veldenz şi Lautern, etc. Capit. Heidelberg. Cf. şi art. Palatin, Palatinat.

Pfalz, (Rheinpfalz, Rheinbayern), guvernament bavarez la stânga Rinului, 5928 km². cu 765,991 loc. (1895). Capitala Speyer.

Pforzheim, oraş industrial în Baden, 33,345 loc. (1895); castel vechiu; cameră de comerciu, gimnasiu, şcoală reală şi de industrie artistică; industrie de bijuterii, chimicalii, maşini, hârtie, fier; comerciu cu vite şi lemne.

Pfyffer, *Ludovic,* n. 1524 dintr'o familie nobilă din Luzern, a luptat contra Hughenoţilor în calitate de colonel al unui regiment elveţian, 1569 şeful lanskenetilor (Landsknecht) în Luzern, el a chiemat iesuiţii în ţeară. † 1594.

Pha —, v. şi Fa —.

Phaedon, filosof grec şi discipul al lui Socrate, a fost fundatorul şcoalei eliace, numită aşa după locul nascerii sale, Elis. El a desvoltat învĕţăturile lui Socrate mai mult din punctul de vedere teoretic. Numele lui îl poartă faimosul dialog al

lui Plato, care tractează despre nemurirea sufletului. (Cf. Teodorescu, Ist. fil. ant. 184.) [Pl.]

Phaedra, în mitol. grec. fata lui Minos cu Pasiphae, sora Ariadnei. Theseos a răpit pe amêndouĕ surorile, dar Phaedra i-a remas de soție și i-a născut pe Akamas și Demophon.

Phaedrus, fabulist latin, fost sclav din Macedonia, liberat de August, adeseori persecutat sub Tiberiu pentru fabulele sale; multe imitate după Aesop, altele originale, în versuri iambice senare, stil plăcut, limba nu totdeuna corectă. Cele mai bune edițiuni de Bentley 1726, Orelli 1832, Müller 1877; cea mai nouă de Riese 1885. Ed. școlare: Richter 1871; traducere germană de Siebelis, franc. de Parisot, și în ed. Nisard de Fleutelot.

Phaenakistescop sau *Plantoscop,* un aparat optic, care produce în noi ilusiunea ca și când imaginile de pe un disc ar fi vii și s'ar mișca. Anume pe un disc e representată o figură în deosebite posiții de mișcare (în ordinea lor naturală), iar între figuri sûnt aperturi. Dacă discul se învirte repede și prin aperturi privim într'o oglindă opusă, vedem figura mișcându-se. Fenomenul se basează pe aceea, că impresiunile repeḑi în ochi se contopesc și nu mai vedem singuraticele figuri în deosebitele lor posiții, ci figura în mișcare naturală.

Phaenologie, ramură a meteorologiei și a geografiei botanice; se ocupă cu durata perioadei vegetative la plante și arată cum variază în raport cu climatul. Așa, în Ph. se studiază durata înflorirei, din acest punct de vedere fiind unele plante *euchrone,* toți indiviḑii unei specii înflorind cam în același timp, s. e. Mărgăritărelul; plante *achrone,* cari infloresc mai tot anul, ca Păpădia; plante *polychrone,* fac flori succesiv. Mai studiază timpul, epoca înflorirei, unele plante înflorind primăvara de vreme, ca ghiocei, altele toamna, ca Brândușele de toamnă, ș. a.; dacă florile apar înaintea frunzelor, în același timp, ori pe urmă și data aparițiunii acestor douĕ soiuri de organe; în fine notează desvoltarea și procesul de maturație al organelor de multiplicațiune (fructe, sporangi). [S. Șt. R.]

Phaeophyceae, (botan.) *Alge brune,* clasă de Alge caracterisate prin presența în chromatoforii lor a unui pigment brun *phycopheina,* asociat cu chlorophyla. Majoritatea Ph. trăiesce în mări, puține în ape dulci; cele mai însemnate sûnt Laminariaceele (v. ac.) și Fucaceele (v. ac.). Ph. au zoospori și anterozoizi monosimetrici; reproducția prin heterogamie sau isogamie. Se divid în: *Phaeosporee,* la cari organele multiplicatoare se fac din părțile periferice ale corpului, și *Cyclosporee,* unde aceleași organe se fac în părțile profunde ale corpului. Alături de Ph. se află *Dictyotaceele,* alge tot de coloare brună, marine, dar cari n'au zoospori, ci spori imobili formați câte patru la un loc. [S. Șt. R.]

Phaeton, (mitol.) fiul lui Helios (ḑeu al soarelui) cu Klymene; mânând și el odată caii soarelui, s'a apropiat prea tare de ceriu și de pământ și le-a aprins, din care causă Zeus l-a aruncat în rîul Eridanus (Padus, Po). Heliadele, surorile lui, l-au plâns și Zeus le-a prefăcut în plopi. Când cineva se apucă să facă ce nu poate, se ḑice: »Magna petis Phaeton« (mari lucruri ceri P.).

Phagedaena, *(grec.)* se numesce în medicină un ulcer ce se întinde și roade în împrejurime; un ulcer gangrenos.

Phagocyți, (med.) celule, leucociți (v. ac.), cari după Mecinicov au un rol însemnat în lupta contra bacteriilor. P. apucă bacteriile și le fac imposibile. Această teorie este mult combătută.

Phakita, (med.) inflamația lentilei ochiului; *Phakomalacia,* reducerea consistenței lentilei; *Phakosclerosa,* învîrtoșarea substanței lentilei, cataracta; *Phakoscotoma,* turburarea lentilei.

Phalacrocorax *Carbo* sau *Cormoran,* o pasere din fam. Steganopodelor, ord. paser. Inotătoare. Penele pe cap, grumazi, piept și burtă verḑiinegre strălucitoare, pe spate și umeri brune. Ciocul și picioarele negre. Lung. 90 cm. Preste tot pământul. Strică pescilor. Se cufundă înotând. Se odichnesce și își face cuibul pe arbori.

Phalacrosa, (med.) pleșuvia părții anterioare a capului. v. Pleșuvia.

Phalanges, (anat.) oscioarele din cari se compun degetele. v. Mână și Picior.

Phalanx, *Falángă,* șir, șireag; șirul de bătaie la Greci și Macedoneni (v. Falangă).

Phalaris L., (botan.) gen din fam. Gramineae, tribul Phalarideae, cuprinde vr'o 9 sau 10 specii de ierburi anuale sau perene cu frunzele plane, respândite prin regiunea mediteraniană din insulele Canarice până în Afganistan precum și în America extratropicală atât boreală cât și australă. In părțile noastre cresce *P. arundinacea* L., numită popular I e r b ă l u ț ă, și *P. canariensis* L., vulgar I a r b a c a n a r a ș u l u i. Se cultivă ca plantă decorativă *P. arundinacea* L., var. *picta* Koch. sin. *P. picta* L. numită popular: I a r b a a l b ă, I e r b ă l u ț ă, P a n g l i c u ț ă. [Z. C. P.]

Phalaris, tiran, originar din Creta, exilat nimeresce la Agrigent, unde în anul 566 a. Chr., ajunge tiran. P. era un distins mechanic și legenda îi atribue invențiuni minunate. Cruḑimea lui era mare, supușii sĕi exasperați l-au ucis cu pietre.

Phaleron, cel mai vechiu port al Athenei, înainte de formarea portului Pireu.

Phallos, *(grec.)* la vechii Greci membrul viril, care ca simbol al puterii de procreațiune în natură a jucat mare rol în religiunile orientale; se purta în diferite reproduceri la serbările și procesiunile publice. Mai mult s'a susținut acest simbol in cultul lui Dionysos.

Phallus *impudicus* L., (botan.) sau *Ithyphallus impudicus* Fr., Ciupercă Basidiomycetă, fam. Phallacee; are un picior (receptacul) tubulos, la vîrf cu o pălărie conică, sau campanulată. Se desvoltă pe pământ, prin pășuni, ș. a. La început receptaculul și pălăria se află închise într'o peridie ovală, mare, care la maturitate se rupe prin alungirea receptaculului, care ridică astfel pălăria în sus; de aci sporii sûnt diseminați. In aceste momente P. respândesce un miros cadaveric, infect. [S. Șt. R.]

Phanagoria, colonie pe malul asiatic al bosforului chimmeric (strimtoarea Kercĭ), reședința regilor bosporani.

Phanerogame, (botan.) *Fanerogame,* tipul cel mai diferențiat, mai superior de plante. Mai în genere aŭ o rădăcină, tulpină, frunze și totdeuna flori, ca organe de reproducere evidente, de unde li-se trage și numele de Ph. Ca alt

caracter special e că produc seminţe, sûnt *Spermaphyte*. In fine, ciclul lor evolutiv e complect, dar generaţia proembrională e intim unită cu cea embrională. Prima din aceste generaţii se desvoltă înlăuntrul microsporilor (aci ḑişi grăunţi de polen) şi în macrospor (aci sac embrionar), tot aci desvoltându-se şi embrionul. A doua generaţie, cea embrională, e representată prin aparatul vegetativ sexuat (cu tulpina, rădăcina, frunze şi flori), şi e mai de lungă durată; pe ea se produce cea dintâiu şi numai după ce s'a format semênţa se rupe această legătură dintre cele 2 generaţii. Ph. din causă că au embrion sûnt *Embryophyte;* se divid în *Angiosperme* (v. ac.) şi *Gymnosperme* (v. ac.). [S. Şt. R.]

Phaneromer, se numesce o rocă, ale cărei elemente constitutive se pot uşor distinge.

Phantasos, (mitol.) la Greci a fost ḑeul visului, fiul somnului.

Pharmacodynamica, *(grec.)* sciinţa despre influenţa medicamentelor asupra organismului.

Pharmacognosia, (med.) sciinţa care se ocupă cu examinarea plantelor şi substanţelor vegetale cari se întrebuinţează ca medicamente.

Pharmacologia, v. Farmacologia.

Pharmacopaea, v. Farmacia.

Pharnaces, 1) *Ph. I,* rege al Pontului dela 190 şi până 157, fiu al lui Mithridates IV şi bunic al lui Mithridates cel Mare. Viteaz, îşi întinse regatul sĕu preste Paflagonia şi Sinope; isbucnind între el şi Eumene, regele Pergamului, un resboiu, Roma intervine şi îl silesce să restitue toate cuceririle sale (197). 2) *Ph. II,* (97—47); rege al Bosforului-Kimerian, fiu al lui Mithridates cel Mare, trădând pe părintele sĕu Romei, primesce ca recompensă regatul Bosforului-Kimerian. După resboaiele civile ale lui Caesar şi Pompeiu se rescoală contra Romei. Caesar mergênd contra lui, la localitatea Zela, îl învinge în anul 47, cu această ocasiune Caesar scrise faimoasele sale cuvinte: Veni, vidi, vici.

Pharos, insulă în vest de Alexandria, în estul căreia Ptolomeu Philadelful a zidit prin Sastratos din Knides vestitul far, care era considerat ca operă de minune. Dela insula Ph. s'a dat în limbile romanice turnului numirea de far (v. ac.).

Pharsalos, oraş în vechia Tessalia. Aci a bătut Caesar pe Pompeius la 9 Aug. 48 a. Chr.; iar în 5 şi 6 Maiu 1897 Turcii pe Greci. Acum Phersala.

Pharyngita, inflamaţiunea mucoasei faringelui, numită şi angina faringiară. (v. Angina.)

Pharyngologia, este sciinţa care se ocupă cu studiul boalelor faringelui.

Pharyngoscopia, examinarea faringelui cu o sursă luminoasă; se practică cu coada unei lingure, cu care se apasă limba în jos, iar razele de lumină întră prin orificiul bucal deschis.

Pharyngotomia, operaţiune, care constă în a încisa şi deschide faringele dela partea anterioară a gâtului. [V. I.]

Pharynx, faringe (v. ac.).

Phaseolus L., (botan.) gen de plante volubile sau prostrate din familia Leguminoaselor, trib. Phaseoleae cu foi trifoliate. Cuprinde ca. 60 specii respândite în toate ţerile calde, dintre cari unele, *P. vulgaris* L. »fasolea« din Estindia mai adese, se cultivă ca plante alimentare. *P. multiflorus* Lam. din America de sud şi alte specii înrudite ca plante decorative rustice. [A. Pr.]

Phaseomanit, substanţă chimică, v. Inosit.

Phe —, v. şi Fe —.

Phenacetina, (chim.) substanţă chimică ce formează cristale incolore, fără miros şi gust, solubile în alcool. Are efect antipiretic şi liniştitor; se întrebuinţează contra neuralgiilor, migrenei şi altor afecţiuni nervoase.

Phenacodus *primaevus,* un animal antediluvian, de mărimea unei căprioare selbatice. In privinţa formaţiunei picioarelor aparţine la cai, şi pare a fi punctul de plecare al desvoltărei lor.

Phenocol, amido-acet-para-planetidin chlorhidrat. Cristale incolore aciforme. Antipiretic; dosa 0·5—1 gr.

Phenologie, (botan.), v. Phänologie.

Phenylurethan, *(Euphorin),* cristale mici incolore, greu solubile în apă rece, mai uşor în cea caldă şi foarte uşor în alcool şi eter. Antipiretic; dosa 0·4—0·5 gr.

Pherekyde, *Mihail,* bărbat politic român, n. 1842 în Bucuresci, îşi făcù studiile iuridice la Paris şi se ocupă în ţeară de advocatură şi de politică. Membru constant al partidului liberal, Ph. devine în Apr. 1876, pentru 3 luni, ministru al justiţiei, apoi (Nov. 1878 până în Iulie 1879) al lucrărilor publice, în 1881 pe 7 luni iar al justiţiei, Dec. 1885 până în Martie 1888 al afacerilor străine şi în fine Martie 1897 până în Martie 1899 ministru de interne în cabinetul D. Sturdza. Ph. a fost (1881—84) şi ministru plenipotenţiar al României la Paris, iar acum (Ian. 1902) este president al camerei liberale.

Phersala, v. Pharsalos.

Phi —, v. şi Fi —.

Phidias, cel mai renumit sculptor la Elini, autorul statuei lui Iupiter din Olympia, al Athenei Parthenos şi A. Polias, precum şi al sculpturelor Parthenonului din Athena (498—430 a. Chr.). (Cf. Baumeister, Denkmäler des klass. Altertums. München, 1889.)

Philadelphus L., (botan.) gen din fam. Saxifragaceae, tribul Hydrangeae, cuprinde tufe cu florile albe sau gălbui, adeseori odorante. Acest gen are vr'o 12 specii, împrăştiate prin Europa medie, America boreală temperată, prin Japonia şi prin munţii Himalaya. In părţile noastre se cultivă ca plantă ornamentală *Ph. coronarius* L. cunoscută poporului nostru sub numirile de: Lămâiţă sau Sirinderică. [Z. C. P.]

Philae, insule în rîul Nil, spre sud dela primul cataract, în timpurile mai noui formau graniţele spre sud ale Egiptului. Numele vechiu era *Pilak,* şi scriitorii arabi şi aḑi îi dau numirea *Bilak.* Pe timpul domniei grec. se vede a fi avut acest nume mai multe insule, de aici pluralul Ph. Primele monumente, dela cari şi aḑi mai aflăm ruine, sûnt de pe timpul lui Nectanebus II (361—345 a. Chr.). Vestitul templu al ḑeiţei Isis s'a ridicat sub Ptolomeu II. Mai vechi documente se află pe insula vecină Bigeh şi pe coastele Conosso, la cei vechi numite Abaton, unde se află îngropat Osiris. Astăḑi e locuită insula de Arabi şi se numesce *Gesiret-el-birbe* (insula templelor).

Philemon şi **Baukis,** (mitol.) un moş şi o babă, cari au primit pe Zeus şi Hermes în casa lor.

Philemon, scriitor grec din Syracusa, împreună cu rivalul sĕu Menandros au cultivat comedia nouă atică. † în Atena la 262 a. Chr.

Philibert de Noailles, unul din fruntașii cavaleri francezi trimiși de regele Carol VI, la lupta dela Nicopole (1396), unde, sub conducerea lui Sigismund al Ungariei, lupta și Mircea cel Bĕtrân.

Philidor, familie franc., care în secl. XVII până XVIII numĕrà mai mulți musicanți, dintre cari cei mai renumiți au fost: *André Danican P.*, († 1730), compositor de musică instrumentală, și mai cu samă de marșuri și semnale militare, *François André Danican P.*, compositor de opere (între multe altele: Tom Jones, Ernelinde) și incomparabil șahist. † 1795. [T. C.]

Philippi, oraș în estul Macedoniei cu renumite mine de aur; 42 a. Chr. aci a învins Antonius și Octavian pe republicani sub Brutus și Cassius. Sf. apostol Pavel a înființat aci 53 d. Chr. o comunitate creștină, căreia mai în urmă îi adresează una din epistolele sale.

Philippide, *Alexandru,* profesor de filologia română la Universitatea din Iași, m. al Acad. rom. Afară de mai multe studii filologice și literare, publicate în Convorbiri literare și prin reviste germane, P. a mai publicat: »Introducere în istoria limbii și literaturii române«, Iași 1888. »Istoria limbii române I«. »Principii de istoria limbii«, Iași 1894. »Incercare asupra stării sociale a poporului românesc în trecut«, Iași, 1897. »Gramatică elementară a limbii române«, Iași, 1897. In present, P. este însărcinat de Acad. rom. să lucreze »Dicționarul limbii române«.

Philippovich, *Iosif de Philippsburg, baron,* general de artilerie austriac, n. 1818 în Gospich în Croația; a participat la luptele din 1848—49 sub Iellachich, a excelat în 1859 sub Benedek la San Martino, iar în 1866 la Blumenau. In 1878 a fost comandantul suprem al armatei austro-ungare, care a ocupat Bosnia. † 1889. [I. H.]

Philippson, *Ludovic,* savant israelit, n. 1811 în Dessau, 1833—61 rabin în Magdeburg, † 29 Dec. 1889 în Bonn. A scris mai multe opuri religioase. 1837 fundà revista: »Allgemeine Zeitung des Judentums«.

Philippus Arabs, (244—249), fiu al unui șef de tâlhari, după ce revoltă armatele romane contra lui Gordian III și îl ucise, dînsul ocupă tronul făcênd pace cu Persia, cedându-i Mesopotamia. Sub dînsul, în 247, se celebrară mari serbări pentru împlinirea a 1000 de ani dela fundarea Romei. In 249 Decius este proclamat împĕrat de către legiunile din Mesia, Ph., mergênd contra acestuia, este ucis la Verona.

Philistos, istoric din Syracusa, a scris istoria Siciliei în 11 vol. Cicero îl numesce al doilea Thukidides; 356 ucis.

Philo, *(Philon).* Cu acest nume se cunosc mai mulți inși, cari s'au ocupat cu filosofia. 1) *Ph. dialecticul* din școala megarică, care a trăit pe timpul lui Zeno stoicul și era adversar al lui Diodor. 2) *Ph. din Bisanț,* care trăi și învĕță în Alexandria pe timpul lui Ptolomeu Physkon. 3) *Ph. din Larissa,* trăi la Roma pe timpul lui Cicero, pe care îl avù discipul. El se consideră ca fundatorul academiei a patra. 4) *Ph. din Thyana,* unul din ultimii neopitagorici. Dar cel mai renumit a fost 5) *Ph. Ebreul* sau *Alexandrinul,* teosof iudeo-grec, n. pe la 25 a. Chr., a trăit și învĕțat în Alexandria. Spre sfîrșitul vieții a fost trimis ca representant al Ovreilor din Alexandria la Caligula în Roma. † 54 d. Chr. Scrierile sale au fost editate în 8 tom. 1851—54. (Cf. Teodorescu, Ist. fil. ant.; Überweg, I; M. Heinze, Die Logoslehre bei Philo.) [Pl.]

Philodemos, filosof grec din școala lui Epicur, originar din Gadara în Coelesiria, discipul al lui Zeno și contimporan cu Cicero, a compus epigrame erotice și alte scrieri, cari complete s'au publicat în colecțiunea numită Herculaneum în 8 tom. 1793—1855. [Pl.]

Philodendron Schott., (botan.) gen de plante lemnoase din fam. Aroideelor, trib. Philodendreae. Cuprinde ca. 120 specii tropicale americane, ce se aseamĕnă la port cu *Monstera* (v. ac.), dintre cari unele se cultivă la noi ca plante ornamentale de florării. [A. Pr.]

Philoktetes, (mitol.) fiul lui Pöas, a moștenit arcul și săgețile înveninate ale lui Herakles. Fiind-că Troia nu se putea cucerí fără de acele săgeți, în al 10-lea an al resboiului, Ph. a fost chiemat la luptă, a omorît pe Paris, fiul lui Priamos, și atunci Troia a fost cucerită.

Philomela, (mitol.) fata lui Pandion, rege în Athena. Ph. în limba grecească înseamnă privighitoare.

Philomène, fecioară și martiră creștină, al cărui corp se găsi în 1802 la Roma, adi resturile sale pămêntesci se găsesc la Mugnano, orășel italian. Asupra acestei fecioare nu se scie aproape nimic. Moaștele sale sînt socotite de catolici ca făcĕtoare de minuni.

Philopoimen, beliducele alianței achaice, învingênd Sparta ajutată de Romani, a silit-o ca să se alieze cu Achaia. A murit în vîrstă de 70 ani, fiind otrăvit de Mesenieni.

Philostrat, 1) *P., Flavius cel Bĕtrân,* retor și sofist renumit, care trăi pe la finea secl. II și începutul celui al treilea d. Chr. El învĕță elocința la Roma și Athena. Scrise: Viața lui Apoloniu din Tyana, Viețile sofiștilor, Heroica (narațiuni eroice), Descrierea pinacotecei din Neapole, etc. 2) *P. cel Tinĕr,* de asemenea retor și sofist, nepot al celui de sub 1). A trăit pe timpul lui Caracala, † 264 d. Chr. [Pl.]

Philotas, comandantul gardei equestre a lui Alexandru cel Mare, unicul, care era neîndestulit cu tractarea lui Alexandru față de popoarele subjugate. A fost ucis 329 a. Chr.

Phimosa, dicem când deschidetura preputului este așa ângustă că acesta nu poate fi tras înapoi preste glandă. Ea este mai des înăscută, sau provenită din diferite inflamațiuni, mai cu samă după boale lumesci.

Phineos, (mitol.) rege pe țermurul dela Salmydessos în Thracia, la gura Mării Negre, unde stâncile și viforele erau periculoase pentru navigațiune. P. s'a însurat cu fata lui Boreas (v. ac.), dar își lăpĕda soția și a luat pe nimfa Idaea, care orbesce pruncii dela prima soție și îi îngroapă de vii.

Phintias, v. Damon.

Phlebectasia, dilatațiunea unei vine sau a unei părți ale acesteia.

Phlebita, inflamațiunea membranei interne a vinelor; după răniri grave sau după operațiuni chirurgicale, Ph. este o complicațiune adese mortală.

Phlebotomia sau *venesecție* pentru a lua sânge. Astădi medicii o practică foarte rar, iar poporul prea din cale afară des.

Phlegeton, *(»flăcărătorul«)*, în mitol. grec., un rîu în lumea de jos, care se revărsa în rîul Acheron.

Phlegmasia, sinonim cu inflamaţiune (aprindere), v. ac.

Phlegmon, inflamaţiunea ţesutului celular. El poate fi *superficial*, când e sub piele sau *profund*, când e sub aponeurosă; privit din punctul de vedere al extensiunii lui poate fi: *circumscris* sau *simplu*, când inflamaţiunea e limitată, sau *difus*, când are tendinţa de a se întinde şi a produce mortificaţiuni. Ph. e causat de o infecţiune microbiană (streptococul, stafilococul, vibrio septic. la Ph. gangrenos, etc.) a pielei, provenită dela o plagă sau julitură infectată, şi are ca punct de plecare o inflamaţiune a vaselor limphatice (lymphangita) sau a ganglionilor. Anatomo-pathologic se constată la Ph. congestie, şi infiltraţia ţesutului conjuctiv cu un exsudat galben, gelatiniform, care se poate resorbi sau se transformă în puroiu, puroiul se colectează şi formează un absces. La Ph. difus colecţiunea puroiului se face mai încet şi e însoţită de mortificaţiunea pielei, a tendoanelor şi a aponeurosei. Simptoamele Ph. superficial sûnt: tumefiare, roşaţă şi căldură la nivelul pielei, precum şi durere, adese intensă. El se termină prin resoluţie şi supuraţie, rareori prin induraţie şi gangrenă. Ph. superficial, cu puţine excepţii, nu e periculos. La Ph. profund se constată dela început: o inpăstare profundă şi foarte dureroasă, un edem al pielei şi fenomene generale ca febră, delir, etc., şi colectarea puroiului se face mai încet. La Ph. difus sau gangrenos pe lângă perioda inflamatorie e urmată de o periodă de mortificaţiune şi eliminare a escharelor de ţesut, bucăţi de tendoane şi aponeurose mortificate; fenomenele generale sûnt mult mai grave şi moartea, prin hemorogie sau pyemie, e adese sfîrşitul. Tratamentul: comprese reci, cu alcool pentru a facilita resoluţia, apoi comprese calde, cataplasme pentru a favorisa colectarea puroiului; îndată ce puroiul e colectat, incisie, drenaj şi pansament antiseptic. La Ph. gangrenos, se fac mai multe incisiuni cu scalpelul sau termocanterul în piele, până la ţesutul cutonat, dela început, înainte că puroiul să se fi colectat, se fac băi antiseptice şi se aplică un pansament antiseptic; tratamentul general constă în tonice. [V. I.]

Phleum L., (botan.) gen din vasta familie a Gramineelor, tribul Agrostideae, cuprinde vr'o 10 specii de ierburi annuale sau perene cu frunzele plane, respândite prin Europa, Asia medie şi boreală, Africa boreală, America boreală şi australă. In părţile noastre cresc mai multe specii, dintre cari menţionăm: *Ph. pratense* L., numit popular Iarba lui Timofti, Simoftică sau Timofticǎ, *Ph. alpinum* L., *Ph. Boehmeri* Wibel., etc. [Z. C. P.]

Phloëm, (botan.). v. Liber.

Phlogistic, adecă inflamabil sau plin de materii arḑětoare, dupa teoria doctorului Stahl.

Phlogiston, *(Phlogisticum)*, teorie emisă de Stahl (1660—1734), după care fiecare corp constă dintr'o substanţă necombustibilă şi una combustibilă numită Phlogiston. Corpul arḑênd desvoaltă Ph., care se degajează, iar partea incombustibilă remâne ca cenuşe. Această teorie a fost înlăturată de Lavoisier.

Phlegosis, inflamaţiune uşoară, locală, superficială.

Phlomis L., (botan.) gen de plante sufrutescente sau frutescente din fam. Labiatelor, trib. Stachydeae. Cuprinde preste 50 specii, cele mai multe caracteristice stepei şi regiunei estmediterane. In părţile noastre cresc pe bărăgane: *P. tuberosa* L. Solovîrfiţa şi *P. pungens* Willd. Scorogoiul; ambele şi specii înrudite se cultivă uneori ca plante decorative rustice. [A. Pr.]

Phloroglucin, isomer al Pyrogalolului, $C_6H_3(OH)_3$, obţinut prin topirea Phloretinei cu hidratul de potasă.

Phlox L., (botan.) gen din fam. Polemoniaceae, cuprinde plante erbacee perene sau mai rar anuale; frunzele întregi; florile frumoase roşii, violacee sau albe sûnt mai adesea mari. Acest gen are vr'o 27 specii, ce cresc prin America boreală şi prin Asia rusească. Se cultivă ca plante docorative: *Ph. Drumondii* Hook. şi *Ph. paniculata* L., cunoscută de poporul nostru sub numirea de: Brumărele. [Z. C. P.]

Phlyctaena, (med.) beşică cu serositate, adunată sub epiderm, semĕnând beşicilor produse de apă clocotită. In oculistică Ph.-le sûnt ori pe corneă, ori pe conjunctiva din apropierea acesteia.

Phocaena communis, (zool.) v. Marsuin.

Phocas, gram. şi poet latin, probabil din secl. IV d. Chr.; autorul a donĕ opuscule în prosă: De aspiratione şi Ars de nomine et verbo, în colecţiunea lui Putschius, Grammaticae latinae scriptores antiqui, şi al unor fragmente poetice, Vita Virgilii, ş. a., în hexametre, in Anthologia latina a lui Burman.

Phoebe, (mitol.) 1) *Ph.*, fata lui Leukippos, pe care au răpit-o Dioscurii. 2) *Ph.*, fata lui Uranos cu Gaea, femeia lui Koios, mama Asteriei şi Letonei, după Themis şi Apollon a treia căpetenie a oracolului din Delphi. 3) *Ph.*, (strălucitoarea), predicatul ḑinei Artemis, ca ḑină a lunei.

Phoebos, *(»luminătoriu«*, mitol.) un predicat al lui Apollon, ca ḑeu al soarelui.

Phoenix, (mitol.) la Egipteni numită *Bennu*, o pasere mitologică, sacră lui Ra, ḑeul soarelui. Tot la 500 de ani se arḑea pe sine, ca din cenuşa sa să întinerească. La Egipteni planeta Venus se chiamă asemenea Bennu (stea) a lui Osiris şi unii cred, că periodul de 500 ani se referă la cursul de 500 ani al planetei Venus.

Phoenix L., (botan.) gen de plante din familia Palmierilor, tribul Phoeniceae, cu foile pinatisecte, florile dioice şi fructul o bacă. Cuprinde vr'o 12 specii tropicale din Asia şi Africa. Cea mai importantă este *P. dactylifera* L., »Curmalul« sau »Finiocul«, ale cărui fructe »curmalele« (un important articol comercial), formează basa alimentaţiunei pentru populaţiunea şi animalele domestice din pustiurile Zaharei şi Arabiei. Ea este totodată specia de palmieri mai proprie ca plantă decorativă de apartament, fiind cea mai puţin exigentă în privinţa umidităţei aerului; împreună cu câteva specii înrudite se numeră între cele mai frumoase plante ornamentale de florărie. [A. Pr.]

Phokäa, (acum *Phokia)*, colonie atheniană în Ionia, pe malul Lydiei, nu departe de Smyrna. *Phokäani* erau navigatori îndrăzneţi, ei au întemeiat numeroase colonii.

Phokion (402—317), om de stat și general athenian, elev al lui Platon și Xenoponte. El trăiesce în vremea lui Demostene, și cu toate că nu este partisan al resboiului, predicat de marele orator, Demostene sciindu-l cinstit, nu cutează nici să-l bănuiască că ar fi cumpĕrat de Macedonia. Se distinge în resboiul social, face parte din deputația trimisă la Alexandru spre a cere menținerea păcei. P. este model pentru cinstea sa. In 317 concetățenii sĕi îl condamnară la moarte, mai târḑiu vĕḑênd că P. a fost nevinovat, îi înălțară o statuă.

Phokis, ținut în Grecia veche, cu munții Parnas (Oracolul dela Delfi) și rîul Kephisos. După resboaiele fokiene sau sacre (355—346 a. Chr.) părăsit total. Acum formează o nomarchie cu Phthiotis.

Phonautograf sau *Vitrograf*, aparat pentru representarea vibrațiunilor sonore ale unui corp, s. e. ale unui diapason. De diapason se lipesce o fașie dintr'o peană de gâscă și în stare de vibrare o punem să se atingă de un disc sau de un cilindru de sticlă obdus cu funingine. Fiecărui ton îi corespunde o anumită linie undulatoare.

Phonograf, aparat pentru întipărirea și reproducerea sunetelor, s. e. ale unei vorbiri, cântări, ș. a. Anume din o placă de metal elastică iese un cuiu cu vîrf ascuțit, care conform vibrațiunilor executate de lamelă, face puncte și linii pe un cilindru obdus cu o lamelă de staniol. Cilindrul e mânat de un mechanism și face mișcare rotitoare și progresivă. La P.-le mai noue în loc de staniol se folosesce o massă de ceară. Dacă readucem cilindrul în posiția sa originală și îl punem să se învîrte, redă toate tonurile primite, va să ḑică vorbirea sau cântarea întreagă. P. a fost inventat de Edison la 1877.

Phorkys, (mitol.) la Greci ḑeu al mării, frate cu Nereus și Keto, care i-a născut Graeele și Gorgonele, precum și pe drakonul Ladon.

Phormium Forst., (botan.) gen din fam. Liliaceelor, trib. Hemerocalleae, cuprinde 2 specii de plante erbacee perene cu frunzele radicale lungi, linear-ensiforme, coriacee și foarte solide; ambele specii ale acestui gen cresc în Noua Zelanda. *Ph. tenax* Forst., este specia cea mai importantă, căci din frunzele ei se prepară fibrele textile, cunoscute sub numirea de I n u l d e N o u a Z e l a n d a. [Z. C. P.]

Phosphene, imagine luminoasă ce se produce când comprimăm globul ochiului.

Phosphoros, »purtătorul luminei«, (mitol.) la Greci luceafĕrul de dimineață, fiul ḑeiței Eos (Aurora) cu Astraios ori Kephalos; ca fiul acestuia se numia Phaeton (v. ac.), pe care Aphrodite l-a răpit și făcut păzitorul de noapte al cerului. P. e planeta Venus. Luceafĕrul de seara e Hesperos (v. ac.).

Photisme, imaginațiuni colorate, produse prin sensațiuni sonore, la unii oameni susceptibili pentru aceasta.

Photoceramica, arta de a face chipuri fotografice pe porcelan, email, sticlă, metal, etc.

Photochimia, sciința asupra acțiunei chimice a luminei.

Photochemigrafia, v. Zincografia.

Photogalvanografia sau *Heliografia*, metod de a produce cliché-urile de aramă pe cale photochemică și prin galvanoplastică.

Photografia, arta de a obține imaginile obiectelor prin acțiunea luminei asupra unor substanțe chimice. Ph. cuprinde două serii de operațiuni deosebite. In prima serie se obține un *clișeu negativ*, adecă un clișeu cu imaginea inversă, în care părțile albe ale obiectului de fotografiat sûnt ieșite negre, iar cele negre sûnt ieșite albe. In a doua serie de operațiuni se scoate după clișeul negativ, pe hârtie *proba positivă*, care este imaginea identică cu obiectul. Pentru a puté executa o Ph., avem lipsă de o așa numită *cameră obscură*. Ea constă dintr'o cutie dreptunghiulară, formată din două părți, cari se pot întroduce una într'alta. Fundul cutiei este o sticlă mată, care se poate ridica și lăsa în jos după voie. In fața acestui fund pe fața verticală dinainte are un obiectiv, compus din două lentile convergente. *Clișeele* se obțin, în scurt, în următorul mod: se ia o sticlă bine netedită și se acopere pe una din fețele sale cu colodiu (v. ac.), albumină sau gelatină. Prin această operațiune se formează pe sticlă o peliculă foarte subțire și transparentă, pe care se va fixa iodurul de argint. Sticla astfel preparată se întroduce câteva minute la întunerec într'o soluțiune de azotat de argint. In modul acesta se formează un iodur de argint care se fixează pe pelicula de colodiu. Acel iodur de argint este sensibil la lumină, adecă se descompune: se înegresce la lumina solară. Placa de sticlă astfel preparată se expune în camera neagră la acțiunea luminei, care descompune iodurele de argint. După aceasta, placă se întroduce într'o cameră întunecoasă. Dacă observăm placa nu vedem nici o urmă de imagine, deși lumina a descompus iodurele de argint. Pentru a face să apară imaginea, se toarnă pe sticlă o soluțiune de acid pirogalic, care continuă reducerea iodurului de argint în punctele unde au fost împresionate de lumină. Sub influența acidului pirogalic figura apare îndată și când se observă că este destul de clară, se opresce acțiunea acelei substanțe, spălându-se clișeul cu multă apă. Pentru a fixa imaginea trebue să înlăturăm iodurele de argint nedescompus, ce se află deasupra plăcii și care s'ar înegri la lumină. In acest scop spălăm clișeul cu hiposulfit de sodiu, care disolvă iodurele de argint nedescompus de lumină. Pentru a se obține *proba positivă* pe hârtie, așezăm clișeul negativ într'o presă de sticlă sub care este pusă o foaie de hârtie îmbibată cu clorură de argint care, ca și iodurele de argint, se înegresce sub influența razelor solare. In acest mod foaia de hârtie se înegresce în dreptul părților transparente de clișeu și remâne albă în dreptul părților negre.

Cromophotografia sau *Heliocromia*, este o Ph. preparată cu chlorure de argint, uran, bitumen, cromate, etc., care fiind expusă luminei, are proprietatea să primească și să reproducă colori.

Photografia cu razele Röntgen, v. Röntgen, razele lui.

Photografia astrală. Aplicațiunea fotografiei la astronomie este foarte importantă. Primele încercări datează abia de vr'o 40 ani și gradul de perfecțiune la care a ajuns în așa de scurt

timp e uimitor. Ph. a. a devenit adi unul din cele mai prețioase mijloace de investigațiune de astronomie fisică; ea constitue nu numai un mijloc de a fixa anumite imagini ci și o adevĕrată metodă de descoperire. Stratul sensibil al aparatului fotografic se poate socotí ca o adevĕrată retină, însă în care imaginile ce se succed nu șterg pe cele precedenți; o retină neperitoare care va trăí și după moartea astronomului și va da viitorului imaginea exactă de tot ce a vĕdut el, fără nici o alterare sau modificare. Grație ei, încatalogarea stelelor, fixarea posițiunilor lor actuale, intensitatea lor relativă și deci recunoascerea oricărei variațiuni în viitor devine un ce de o ultimă rigoare. De aceea astronomii s'au hotărît să facă o hartă fotografică a ceriului. Optspredece observatoare astronomice situate în cele 2 emisfere și-au împărțit între ele această imensă lucrare. Fiecare din ele s'a angajat a face dela 1000 la 1500 clișee de o poză de 5 minute și un același numĕr de o poză de 1 oră. Fiecare clișeu mĕsoară 2 grade; plăcile sînt de 16 cm., însă partea lor în adevĕr utilă se reduce la 13 cm. Minuta de arc corespunde aproape la 1 mm. Toate clișeele reunite vor acoperí o sferă de o rază de 3·44 m. Trebuesc pentru acoperirea ceriului întreg 11,027 clișee. Prima serie de poze de 5 minute cuprinde stelele până la 11 mărime în numĕr aproape de 2.500,000. A doua serie va cuprinde aproape 30.000,000 de stele.

Photogravura, v. Heliogravura.

Photolitografia, este identică cu photografia, care se face pe piatră litografică și de aci apoi se face tragerea imprimatelor prin metoadele obicinuite ale litografiei. La Ph. se intrebuințează ca substanțe impresionabile chromale și gelatina.

Photometria, se numesce partea acea a opticei, care se ocupă cu mĕsurarea intensității sau tăriei luminii.

Photometria stelelor. In astronomie în locul modului ordinar de Ph. se întrebuințează Ph. fotografică. In o fotografie, opacitatea mai mare sau mai mică a depositului metalic pe care-l provoacă pe stratul sensibil un obiect luminos sau luminat e un mijloc sigur și de altfel e singurul mijloc de a judeca intensitatea acelei lumini și timpul variabil necesar pentru a obține un deposit de aceeași opacitate, este o basă sigură și lesnicioasă pentru comparațiunile Ph.-ice. Cu privire la stele, cercurile stelare, sînt un mijloc perfect de Ph. In focarul lunetelor sau telescoapelor stelele formează pe plăcile fotografice puncte greu de comparat. In loc însă de a pune placa fotografică chiar în focar, J. Janssen, directorul observatorului din Meudon, a propus a se pune placa sensibilă nițel mai nainte, ceea ce dă pentru fiecare stea, în loc de un punct, un mic cerc uniform luminat și timpul pentru a obține dela 2 stele cercuri de aceeași intensitate, este invers proporțional cu intensitatea luminoasă a lor.

Photophobia, (fereală de lumină), aversiune contra luminii la diferite stări nervoase și mai cu samă la boale de ochi.

Photophon, aparat pentru transmiterea sunetului prin mijlocirea razelor de lumină. P. a fost inventat de Bell și Tainter.

Photosfera, atmosfera luminoasă a soarelui. Aceea ce vedem noi soare luminos. v. Soare.

Phototechnica, arta luminatului.

Photothropism, v. Heliotropism.

Phototypia, v. Heliotypia.

Photozincografia, v. Zincografia.

Phragmites Trin., (botan.) gen de plante perenale înalte din fam. Gramineelor, trib. Festaceae. Representat prin două specii respândite pretutindene în regiunea temperată și subtropicală, dintre cari *Ph. communis* Trin. »trestia« formează la noi »stufăriile« uneori foarte extinse s. e. pe locurile umede dealungul Dunărei. [A. Pr.]

Phrenalgia, (med.) durere neuralgică în diaphragma (v. ac.).

Phrenesia, cuvênt neîntrebuințat, care la medicii vechi însemna inflamațiunea tuturor organelor conținute în cavitatea craniană, cu delir violent ca caracter principal (Meningita de adi). [V. I.]

Phrenita, diafragmită, inflamația diafragmului, se ivesce sau în mod secundar în urma paraphrenitei (inflamația seroasei, care acoperă diafragmul fie în torace, fie în cavitatea abdominală), adecă în casurile în cari există pleurită sau peritonită diafragmatică, sau în casurile în cari unele afecțiuni se transmit prin grosimea diafragmului.

Phrenosin, v. Cerebrin.

Phrixos, (mitol.) fiul lui Athamas. Ca să scape de Ino (v. ac.), măstihoaia sa, a fugit cu sora sa Helle pe berbecele cu lâna de aur și trecênd preste Marea Neagră a ajuns la Kolchis, unde, în pădurița lui Ares, a acățat lâna de aur pe un arbore (v. Argonauții).

Phryne, o heteră în Athena, a devenit renumită prin aceea, că servia de model celor mai renumiți sculptori pentru statuele deițelor.

Phtalic, *acid,* v. Acid.

Phthiriasis, păduchioșire, betejire, de care cineva se umple de păduchi, fie pe tot corpul, fie la organele genitale (păduchi lați) sau la ciliile (genele) ochilor, etc. Tratament cu alifie mercurială (neapolitană), atingere cu petrol, raderea pĕrului, etc.

Phthirius, v. Păduchi.

Phthisis, în general topirea, consumpțiunea vr'unui organ, s. e. a laringelui (gâtlejului), a intestinelor, ficatului, etc. Adi P. desemnă mai mult distrugerea plumânilor, tuberculosa sau oftica.

Phycologia, ramură a botanicei, studiază Algele sau Phyceele; termen neusitat adi.

Phyle numiau Elinii acea parte de popor, care avea origine comună sau care atât politicesce cât și din punct de vedere geografic era în oareși care comunitate. In Sparta erau trei vițe: Itylleis, Dynames și Pamppyloi.

Phyllanthus L., (botan.) gen vast de plante tropicale și subtropicale din familia Euphorbiaceelor, tribul Phyllantheae, caracterisat prin ramurile foliacee, iar foile reduse la squame, din care causă dintre cele ca. 450 specii unele se cultivă la noi ca plante decorative de florărie. In patria lor multe din specii află aplicațiuni medicinale. [A. Pr.]

Phyllit, v. Filite.

Phyllocactus Link., (botan.) gen din familia Cacteelor, tribul Echinocacteae, cuprinde plante frutescente cu tulpinele și ramurile comprimate

foliaceu-dilatate; florile axilare, adesea sûnt mari, rosee, albe sau roşii. *Phyllocactus* are vr'o 13 specii, respândite prin America tropicală din Mexico până în Brasilia, dintre cari menţionăm: *Ph. Ackermanni* Walpers., *Ph. Hookeri* Walpers., *Ph. guyanensis* Brong., etc. [Z. C. P.]

Phyllociade, tot una cu cladode (v. ac.); un exemplu de Ph. e la Sparanghel, *Ruscus aculeatus*, etc.

Phyllod, (botan.) lamă lăţită în sens vertical, care ia locul limbului frunzei când el se desvoaltă puţin sau nu se mai desvoaltă; provine din peţiol; se observă la specii de *Oxalis, Acacia*. Peţiol lăţit puţin în sens vertical, phyllodinat, se vede la frunza de Plop tremurător.

Phyllogenie, a numit E. Haeckel partea biologiei care studiază înrudirile probabile sau posibile ale vieţuitoarelor actuale cu cele dispărute, cari au trăit în timpurile geologice. Se sprijină pe datele geologiei, paleontologiei şi embriologiei. Conclusiile Ph-ei au adus mare sprijin teoriei lui Darwin şi teoriei evoluţiunii în genere. v. şi Ontogenesa.

Phyllotaxie, (botan.) disposiţia frunzelor pe tulpini şi regulele cari preşed la această aşezare. Iată câteva: frunzele fie că sûnt isolate, adecă câte una la fiecare nod, fie că sûnt verticilate, câte două (când se ḑic opuse) sau mai multe la acelaşi nod, sûnt alterne (v. ac.), aşezate în şiruri longitudinale echidistante şi în lungul tulpinei pe o linie spirală, *spirala foliară*, pe care se repetă între frunzele superpuse un anumit ciclu (v. ac.) de frunze; între două frunze vecine există un anumit unghiu de divergenţă exprimat prin o fracţiune din circomferenţa tulpinei şi caracterisând mai multe serii fundamentale de divergenţă $^1/_2$, $^1/_3$, $^1/_4$. Disposiţia frunzelor se dă grafic în diagrame (v. ac.). [S. Şt. R.]

Phylloxera vastatrix, *Filoxera*, un păduche ce trăiesce pe viţa de vie; a fost descoperită la 1854 în America de nord, iar 1868 pentru prima dată în Europa în depart. franc. Hérault lângă St. Remy. De atunci s'a respândit cu o rapiditate uimitoare, distrugênd milioane hectare de vie. Ph. e atât de mică, încât abia se poate distinge cu ochiul liber; are o lungime de 0·5—1·2 mm. Intregul corp seamănă cu al unui păduche de frunze. Ea este ovală cu abdomenul ceva turtit, constătător din 7 inele, are 6 picioare subţiri şi scurte, capul mic retras în piept, provĕḑut cu o teacă din care ies trei peri aspri în formă de ţevi. Coloarea ei este de regulă galbenă, câte odată roşietică sau verḑue. Ca la toate speciile de păduchi, aşa şi la Ph., multiplicarea lor este foarte complicată, deoarece un şir întreg de generaţii urmează una după alta cu prea puţine deosebiri în făptura lor. Cele mai multe din acestea se nasc prin partenogenesă, adecă din ouĕ nefructificate, şi constau din femele, cari au facultatea a se multiplica mai departe. Deosebim urmatoarele forme: 1) ***Ph. de rădăcină*** propriu ḑise, cari nu sûnt altceva decât femele născute prin partenogenesă; ele trăiesc în anotimpurile mai călduroase pe rădăcinile viţei de vie şi depun câte 30—40 ouĕ, din cari ies tot Ph. de răd. şi cari iarăşi sûnt apţi a se reproduce, aşa încât se succedează din ele 6—8 generaţiuni pe an. 2) De prin Iunie se ivesc între acestea şi Ph. aripate numite *Nimfe*, cari părăsesc rădăcinile şi vin la suprafaţa pământului şi astfel molipsesc şi alte viţe alături de cea infectată deja, depun pe dosul foilor câte 2—4 ouĕ, din cari ies 3) masculi şi femele minuscule cu o trompă sugĕtoare degenerată, lipsindu-le aripile. Ei trec pe coaja viţei, se împărechează şi femela depune în o crepatură în coaja viţei un singur ou, destinat pentru a ierna. Din oul de iarnă se ivesce în primăvara următoare 4) o femelă nearipată, care produce nodosităţi pe frunzele viţei, depunênd ouĕ nefructificate, din cari iese prima generaţie a Ph. de rădăcină. De multe ori această formă a Ph.-ei lipsesce, şi în casul acesta oul de iarnă este însărcinat cu producerea Ph.-ei de răd. Multiplicarea Ph.-ei nu este însă restrînsă numai la generaţiunea ieşită prin oul de iarnă, ci ea are de basă cu deosebire în 5) forma de iarnă a Ph.-ei; ea se compune din indiviḑi mĕrunţi de coloare brună, cari cu scăderea temperaturei în cursul toamnei remân staţionari în desvoltarea lor, caută adăposturi prin crepăturile coajei de pe rădăcina viţelor şi cad într'un somn de iarnă îndată ce temperatura pământului scade sub + 10° C. Ei supoartă în această stare şi un frig de 8—10° C fără a se prăpădi. Primăvara următoare, îndată ce temperatura începe a se ridica preste + 10° C, se deşteaptă din somn, încep a se nutrí şi după ce năpârlesc de trei ori se apucă de ouat. Din acest mod ciudat de a se reproduce se poate vedé cât de dificilă este stîrpirea Ph.-ei. Presenţa Ph.-ei se observa abia după 2—3 ani pe viţă. Viţa însuşi capĕtă un aspect bolnăvicios, foile îngălbinesc prea de vreme, boabele strugurilor se sbârcesc; rădăcinile, mai ales cele subţiri (musteţile), presintă pe suprafaţă nodosităţi produse de împunsăturile Ph.-ei şi cari sûnt semnul cel mai sigur al presenţei Ph.-ei. In regiuni mai calde viţa piere după 3—4 ani, în regiuni mai reci mai târḑiu. După cum am amintit, Francia a fost mai ântâiu infectată de Ph., adecă în 1868; după aceasta au urmat Portugalia 1870, Austria 1872, Germania şi Elveţia 1874, Ungaria 1875, Spania 1877, Italia 1879, Rusia 1880, Serbia 1882, România 1883, Bulgaria 1884, Turcia 1885, astfel că dintre ţerile europene cultivatoare de vin numai Grecia se crede că a remas scutită de Ph. Suprafaţa viilor distruse de acest parasit se urcă la milioane hectare. Mijloc sigur pentru distrugerea acestui insect până astăḑi nu s'a putut găsí. Intrucâtva s'au afirmat următoarele mijloace: 1) submersiunea (punerea sub apă) viilor, cari însă numai în puţine localităţi este posibilă; 2) întrebuinţarea materiilor insecticide cu deosebire sulfura de carbon şi sulfocarbonat de potasiu; 3) aplicarea îngrăşemintelor concentrate, prin cari se fortifică viţele de vie. Toate aceste mijloace s'au găsit imposibile la întinderi mari. In schimb însă se replantează viile distruse cu viţe americane, cari sûnt mai resistente contra Ph.-ei şi cari se altoiesc cu viţă indigenă. Cele mai resistente sûnt varietăţile: Vitis riparia, V. r. sauvage, V. Solonis, etc. Singura posibilitate de a cultiva viţe indigene nealtoite este a se planta în nisipuri, chiar şi nisipuri sburătoare. Aci Ph. nu pote să se misce pe rădăcini, fiind împiedecată de firele mĕrunte ale nisipului, cari se alipesc de rădăcini. Incercările în acest sens

în Francia și Ungaria de sud au dat resultate foarte favorabile. Pentru a împiedeca transportarea acestui flagel dintr'o localitate în alta, toate statele au legiferat mĕsurile necesare pentru a împiedeca dislocarea Ph.-ei din locurile infectate deja.

Physalis L., (botan.) gen din fam. Solanaceae, tribul Solaneae, cuprinde plante erbacee anuale sau perene cu frunzele întregi sinuate sau mai rar pinnatifide; flori mai adesea mici axilare, solitare, pedicelate, violacee, gălbui sau albe; fructele sûnt bacce globuloase, închise în caliciul umflat. Se cunosc vr'o 30 de specii dintre cari cele mai multe sûnt americane, în Mexico sau în America boreală, puține cresc prin regiunile calde ale globului. In părțile noastre cresce prin păduri, prin locuri umbroase, pe lângă garduri, drumuri și prin vii *Ph. Alkekengi* L., numită popular: Cireașa ovreilor, Papele, Papalău, etc. [Z. C. P.]

Physeter macrocephalus, v. Cachalot.

Physiatru, *(grec.)* medic care toate boalele vrea să le vindece prin tratament dietetic și aplicarea metodică a apei.

Physicus, s'a numit și se numesce pe alocurea și astădi medicul aflat în funcțiune publică, însărcinat cu lucrări de Poliția sanitară, de Igiena publică și de Medicina legală.

Physiokrația, a fost totalitatea ideilor emise în secl. XVII de către Quesnay, (1694—1774), medicul lui Ludovic XV, idei publicate de el în »Encyclopedie« la 1756; grupate și coordonate apoi de către Dupont de Nemours, sub numele de Ph. Ph. sau sistemul agricol physiocratic, cum s'a mai numit, susținea că pământul și numai el (agricultura) poate fi considerat ca singura avuție adevĕrată; acest sistem a fost o reacțiune sciințifică contra doctrinei mercantile, care susține că aurul și argintul, fiind singurele bogății reale, agricultura, comerciul și artele nu însemnau nimic decât întru cât aceste ocupațiuni puteau procura posesiunea celor mai mari cătățimi de numerar metalic. Ambele erau doctrine eronate, și economistul scoțian Adam Smith le-a spulberat arătând lumei mai târdiu, cu mai multă dreptate, că bogăția consistând în valoarea de schimb a lucrurilor, munca este sorgintea ori cărei bogății. [N. E. Idieru.]

Physiologus, (cel ce se ocupă cu sciințele naturale). Titlul unei scrieri celebre din evul mediu, care tractează despre regnul animal, după cum se află expus în simbolica biblică, în miturile antichității și în fabulele evului mediu.

Physostigma Balf., (botan.) gen monotip de plante din familia Leguminoaselor, tribul Phaseoleae; cuprinde o singură specie volubilă tropical africană: *Ph. venenosum* Balf., a cărei semințe toxice bobul de Calabar se folosesc in medicină ca contractant al pupilei. [A. Pr.]

Phytelephas Ruiz. et Pav., (botan.) gen din fam. Palmae, tribul Areceae, cuprinde vr'o 3 specii de mici Palmieri, fără spini, cu frunzele terminale elongate, pinnatisecte, cu florile dioice, dispuse în spadice interfoliacee, compacte. Speciile acestui gen cresc în America tropicală (Peru și Noua Grenada). Albumenul cornos al semințelor de *Ph. macrocarpa* Ruiz. et Pav. și *Ph. microcarpa* Ruiz. et Pav., constitue productul, cunoscut sub numele de Ivoriu vegetal, care este un prețios articol de comerciu. [Z. C. P.]

Phyteuma L., (botan.) gen de plante perene din familia Campanulaceelor, foarte înrudit cu Campanula de care diferă prin corola 5 partită. Cuprinde ca. 50 specii europene, din reg. mediterană și central-asiatice. Dintre speciile mai frecuente la noi cităm din reg. alpină și subalpină: *P. orbiculare* L., bănica și *P. Vagneri* Kern., cărbunii, pe când *P. canescens* W. K., e o plantă de stepă. [A. Pr.]

Phytobiologia, tot una cu Biologia vegetală.

Phytochimia, tot una cu chimia vegetală; cuprinsă în chimia biologică.

Phytogeografia, geografia vegetală. (v. ac.).

Phytognosia, cunoascerea plantelor.

Phytografia, descrierea plantelor, botanica descriptivă.

Phytolacca L., (botan.) gen din fam. Phytolaccaceae, trib. Euphytolacceae, cuprinde plante frutescente, erbacee, rar arborescente. Acest gen are 10 specii tropicale sau subtropicale, mai adesea americane, puține cresc în Africa, Asia orientală în munții Himalaya și în Asia mică. In părțile noastre cresce cultivată și subspontanee *Ph. decandra* L., numită popular Cârmâz; fructele (baccele) închis-roșii ale acestei plante sûnt întrebuințate la colorat în roșu. [Z. C. P.]

Phytologia, tot una cu Botanica.

Phytomorfosa, morfologia plantelor.

Phytonismul, o specie de divinațiune ce constă în aceea, că demonul ocupând corpul cutărui om, grăiesce prin el, descoperind lucruri ascunse.

Phytonomia, taxonomia, botanica sistematică sau clasificarea plantelor după asemĕnările și deosebirile lor, după gradul de înrudire și de perfecțiune al lor.

Phytopalaeontologia, paleontologia vegetală (v. ac.).

Phytopatologia, studiul boalelor la plante, boale provocate de parasite animale, de bacterii, de ciuperci sau de fanerogame parasite. E una din ramurile botanicei aplicate, de mare importanță, avênd în vedere numeroasele plante cultivate de om și multele boale de cari pot fi atacate; să cităm numai câteva: mana, mildew și filoxera viței de vie; rugina și tăciunele cerealelor; hernia verzei, ș. a.

Phytoteratologia, teratologia vegetală, studiul diformațiunilor dela plante și al causelor cari le provoacă, aceste cause fiind mai de obiceiu externe: animale sau vegetale parasite ori epifite cari determină o formațiune monstruoasă, locală pe frunze, flori, tulpini sau rădăcini; așa sûnt coecidiile, gogoșile sau gallae (v. ac.).

Phytotomia, anatomia vegetală, studiul structurei plantelor prin ajutorul disecțiunei, microscopului și tuturor mijloacelor technice date de istologie. Intemeietorii Ph.-ei sûnt englezul N. Grew și italianul M. Malpighi în secl. XVII (1671), iar însemnate descoperiri în acest domeniu au făcut în secl. XIX Brisseau-Mirbel (1808), Hartig, Hugo von Mohl, Unger, Naegeli, Strasburger și alții.

Piacenza, fost ducat în Italia super. împreunat cu Parma; dela 1860 provincie ital. în Emilia, 2471 km². cu 229,830 loc. (1897). *Capitala P.* (vechia Placentia) e fortăreață cu 11 forturi lângă Padu, 34,987 loc.; reședință episcopească;

castel; catedrală zidită 1122—1233 în stil lombardo-romanic; biserica bogată San Sisto, în care a fost madona sixtinică până la 1754; fabrici de maşine, mĕtasă, ciorapi, etc. In apropiere *câmpiile roncalice.*

Piaffe, *(franc.)* lăudăroşie; mişcările pe loc şi agitate ale unui cal cu mult temperament sau foarte iritat.

Pia mater, membrana internă, din cele trei ce învĕlesc creerul şi mĕduva spinării. Ea este ca o reţea vasculară foarte subţire; într'însa se împart vasele arteriale până a nu pĕtrunde în creer şi tot dintr'însa ies vinele.

Pian, 1) *P. de jos,* (magh. *Szász-P.),* com. rur. în Trans., cott. Sibiiu, cu 1602 loc. (1891) Români şi Saşi. 2) *P. de sus* (magh. *Oláh-P.),* com. rur. în Trans., cott. Sibiiu, cu 2022 loc. (1891) Români.

Pianino, v. Piano.

Piano, *(ital.)* în musică termin de nuanţare, echivalent cu încet, liniştit, prin opoziţie cu *forte* (v. ac.) = tare. Superlativul e *pianissimo* sau preso. pp. Numele de P., *Piano-forte* sau *Forte-piano,* s'a dat încă instrumentelor polifone, în cari sunetul e produs de o serie de coarde metalice puse în vibraţiune printr'un sistem de ciocanaşe ce ascultă de degetele executantului prin intermediarul unei claviaturi. P. modern resultă dintr'o modificare a vechiului *clavecin,* pe care cerinţele expresiunei îl găsiau insuficient, neputênd în de ajuns a-şi varia sonoritatea. La începutul secl. XIX apare aşa numitul *Pianino,* cu lada de resonanţă verticală. Necontenitele perfecţionări aduse în factură fac că P. supliní cu totul vechiul clavecin; deja în 1767 apare în orchestră ca acompaniator, şi favoarea lui cresce necontenit. In timpurile mai noui P. ia o astfel de importanţă, că e o adevĕrată excepţie compositorul care nu e pianist şi mulţi sûnt aceia, cari au fost de primul rang; e de ajuns a cita nume ca Meyerbeer, Mendelssohn, Schumann, Rubinstein, Saint-Saëns, ş. a. E incontestabil, că P. a adus şi aduce reale servicii composiţiunei şi că a fost propagatorul prin excelenţă al partiţiunilor de operă şi al musicei sinfonice. Marea popularitate de care se bucură P. a făcut pe factori a căuta neîncetat să-i aducă modificări, unele de o utilitate practică, altele remase în domeniul curiosităţei; numai într'un op special şi-ar puté găsí loc detailarea lor. [T. C.]

Pianoforte, v. Piano.

Piariştí, ord călugăresc fundat 1621 de Sf. Iosif Calasantiu în Italia pentru instruirea şi crescerea tinerimii (Congregatio Paulina clericorum regularium Pauperum Matris Dei scholarum piarum). Membrii acestei congr. s'au lăţit curând în toată Italia, în Spania, Austria şi Ungaria. Aḑi ordul P. este în stingere.

Piasti, fam. princiară polonă, a cărei protopărinte a fost *Piast,* un ţeran din Kruswitz în Kujavia, care să fi ajuns în secl. IX principe al Poloniei. Potestatea P.-lor a întemeiat-o Boleslaw Chrobry, care se numi pentru prima oară (1025) rege al Poloniei. P. se ramificară în mai multe fam.; se stinseră în Polonia cu Casimir III (1370), domniră în Moscovia ca principi suzerani până 1526, în Silesia până 1675.

Piastru, monetă span-mexicană, v. Peso; turc.-egipteană, numită *Gurş.*

Piastru colonial, v. Gurd.

Piaţa. La naţiunile moderne P. publică nu mai e decât centrul oraşului; la popoarele vechi şi mai ales în marile republici, P. era chiar şi inima oraşului sau a cetăţii. Pe P. publică poporul trăia, delibera asupra afacerilor comune, judeca procesele, delega pe împuterniciţii sĕi, într'un cuvênt, pe P. publică poporul îşi exercita suveranitatea. La Athena, cele două P. publice, Agora şi Pnyx, vasta incinta, învecinând Acropola, servia în acelaşi timp ca loc de întrunire pentru ţinerea comiţiilor, de cameră de chibzuire şi de tribunal. Acolo, în faţa tuturor cetăţenilor adunaţi, se ceteau proiectele de decrete cari interesau afacerile publice şi trebuiau ca ele să fie ratificate prin şese mii de voturi cel puţin. Tribuna era liberă pentru ori cine avea, sau credea că are, să dea o părere folositoare; dintr'o ḑi într'alta un individ se putea revela ca orator. Forum (v. ac.) al Romanilor evoacă nisce amintiri identice. Acolo asemenea se concentrà, timp de mai mulţi secoli, toată viaţa publică a unui mare popor. Acel spaţiu vast, acoperit de ruinele monumentelor dispărute, era pentru Romani obiectul unei veneraţiuni superstiţioase. Forum-ul, împresurat de edificii, de basilici, de temple, de tribunale, de portice, ca şi Agora, avù şi el tribuna sa nu mai puţin celebră pe care se ilustrară Grachii, cei doi Catoni, Cicerone, Hortensius; Demosteni şi Isocraţi ai Romanilor. Acolo, marii oratori pronunţau discursurile lor, în ajunul vr'unui resboiu sau tratat; acolo ridicau vocea tribunii în numele poporului; acolo se făceau şi se desfăceau legile, în presenţa poporului adunat. Civilisaţiunilor moderne nu le mai place acest complet exerciţiu al suveranităţii populare în loc deschis; P. publică şi-a schimbat caracterul şi, dacă ea a mai fost pe ici-colea, în evul mediu, locul de întrunire al cetăţenilor chiemaţi să delibereze asupra afacerilor comune, ea n'a întârḑiat însă să devie ceea ce a remas, adecă simplu loc de plimbare. Inrîurirea P.-ei publice asupra afacerilor dispărù, necesarmente, în acelaşi timp când şi puterea trecù din mânile poporului în ale aristocraţiei sau ale suveranilor. Totuşi, P. publică a remas mult timp, şi pe alocurea chiar până aḑi, centrul oraşului, a cetăţii, înfrumseţată cu edificiile cele mai remarcabile, în acelaşi timp: tîrg, loc de executare, teatru petrecerilor publice şi al emoţiunilor populare. Cuvêntul P. mai are şi o altă accepţiune în limba română-vulgară şi însemnează locul de adunare, incintă pătrată sau simplă stradă a unui oraş al precupeţilor, zarzavagiilor şi în genere a tuturor vênḑĕtorilor de merinde, obiecte şi substanţe alimentare, etc.

Piatra, (mineralogie şi geologie), corp neorganisat, solid, ce întră în constituţiunea coajei pămêntului.

Pietri artificiale, sûnt diferite amestecuri, cari solidificându-se ca P.-le naturale, se folosesc ca surogat în locul lor. Ca P. artificiale pentru clădiri este cea mai usitată *P. artif. năsipoasă,* compusă din un amestec de ciment, var ars, pietriş mĕrunt şi năsip amestecat şi bine frămêntat cu apă, aşezate apoi în forme şi ţinută patru septĕmâni tot umedă pe deasupra. *Cărămiḑile* şi *ţiglele* arse încă se pot numera între

P. artif. Alte P. artif. avem *P. Cendrin* din cenuşe şi var, *Marmora artif.* din sfărămături de marmoră şi ciment, *Cajalithul* din magneziaciment, *Xylolithul* din magneziaciment şi tărîţe de lemn, *Lavă metalică* din var, năsip, păcură şi ceva ceară, etc. Se mai fabrică în ḑiua de astăḑi şi o mulţime de P. artif. ca imitaţiune ale P.-lor scumpe, (v. ac.).

Piatră de construcţie, care servesce pentru construcţii diverse. Ori şi ce piatră, care are un grad oarecare de resistenţă, poate fi întrebuinţată ca P. de c. Ca să fie bună trebue pe lângă resistenţă să fie greu alterabilă prin atmosferă (să nu conţină intercalaţiuni argiloase, vine cărbunoase, minereuri, crepături), să aibă o structură cât de uniformă, cimentul la cele clastice să fie bun; absorbţiune de apă slabă. Apoi mai intervin frumseţa şi coloarea structurei, şi dacă se poate lucra şi exploata uşor. Pentru construcţii de locuinţe, acolo unde piatra înlocuiesce cărămida, se întrebuinţează P. de c. poroase. P. de c. se exploatează în cariere. P. de c. pot fi granite, sienite, diorite, diabase, trahite, basalturi şi tufuri, gresii, calcare diverse, marmora şi uneori gneisuri.

In Rom. piatra cea mai bună şi resistentă de construcţie e gresia dela Gura Văii (Vêrciorova), unele conglomerate şi gresii din Dobrogea, gresia dela Albesci, Rucăr (Muscel), granit dela Turcoaia, Greci (Dobrogea), calcare la Tulcea, pe Valea Oltului, etc. Gresii terţiare prin conţinutul lor argilos şi prin pirite nu întrunesc condiţiile unei bune P. de c.

Piatră de moară, o rocă dură cu suprafaţa aspră, care servă pentru măcinatul cerealelor, cimentului, colorilor, etc. In industria mare înlocuită în parte prin cilindre de metal. Varietăţi numeroase, cari depind de scopul de întrebuinţare. Ca P. de m. se întrebuinţează mai ales quarţul de apă dulce (Hidroquarţite) în Francia şi Ungaria. Gresii şi conglomerate în România (gresii quarţoase liasice în jud. Gorj), America de nord, Elveţia, etc. Lave diverse (Trahite, Riolite, Porfire) în Ungaria, Germania, etc.

Piatră olară, rocă cloritoasă uneori ceva talcoasă, verḑuie, moale. Insoţesce roce calcaroase metamorfosate, unele roce eruptive basice şi şisturi cristaline.

Pietri scumpe, minerale, cari prin duritatea, inatacabilitatea, frumseţa şi raritatea lor sûnt întrebuinţate în bijuterie. Afară de cele dintâiu două calităţi, cari sûnt indispensabile, mai intervin în apreţiarea P. s., după mineralul considerat, transparenţă, coloare, irisaţiune, luciu, etc. Gisementele cele mai bogate în P. s. sûnt aluviuni vechi şi moderne. Ţerile următoare produc cea mai mare cantitate de P. s. rari: India, Birma, Siam, Ceylon, Africa de sud, Brasilia, Columbia, Australia şi Ural. Unele P. s. s'au reprodus artificial, cum s. e. e rubinul. Reproducerea însă e foarte anevoioasă, încât n'are nici o influenţă sensibilă asupra preţului. P. s. se falsifică foarte mult. Se întrebuinţează mai ales o sticlă plombiferă, numită »Strass«, şi care se poate colora. P. s. se taie şi se şlefuiesc înainte de a fi puse în comerciu. Formele cele mai obicinuite la cele transparente (s. e. Diamant) sûnt: briliant, rosetă, formă tabulară şi brioletă, iar cele netransparente (s. e. turcoasa) se taie în forme mai mult sau mai puţin rotunde (en cabachon). Valoarea unei P. s. depinde în general de mărimea sa, foarte mult de calitatea sa, însă e tare influenţată de bogăţia gisementelor în exploataţie, de modă şi de condiţiunile economice atât ale ţerilor producĕtoare, cât şi ale celor ce cumpĕră.

Piatră, cultul de, e venerarea unei pietri anume alese, aşa cum se află în natură, sau cioplită. P. s'a venerat ori ca un obiect, în care a întrat atare spirit (v. Cultul de animanism sau fetişism), ori ca idolul ḑeităţii anumite (v. Idol), ori ca piatră de sacrificiu, adecă de altar. Acest cult a fost cel mai lăţit la popoarele selbatice în antichitate, ba se află şi aḑi în Asia, Africa şi America şi e un material vast al cercetărilor.

Piatră, perioada de, v. Period.

Piatra, com. urb. în România, capitala j-lui Neamţu, situată pe valea rîului Bistriţa, între munţii Cernegura, Cozla şi Petricica, cu 17,361 loc. (1899), între cari 8365 Rom., 559 supuşi străini şi 8467 nesupuşi nici unei protecţiuni (Ovrei). P. e reşedinţa prefecturei j-lui, a subprefecturei plăşii Piatra-Muntele, a comitetului permanent, a corpului technic, a revisorului şcolar, a unui tribunal de I instanţă şi a unei judecătorii de ocol, a protoerului, a regimentului 15 de dorobanţi şi a 2 escadroane de călăraşi, etc. Instrucţiunea numĕră 3 şcoale primare de băieţi şi 3 de fete; 1 gimnasiu real, 3 pensionate private de fete şi o şcoală de musică bisericească. Biserici sûnt 7, dintre cari biserica Sf. Ioan, ḑisă şi Domnească, este zidită de Stefan cel Mare la 1497. Mai sûnt 2 tipografii, 4 librării, 1 spital, 2 farmacii, fabrici de chibrituri şi cuie de ciobote, fabrici de postav, de săpun şi multe deposite de lemnării. Oraşul P. este declarat de staţiune balneară şi poate serví în acelaşi timp ca staţiune climaterică, aflându-se la o înălţime de 390 m. deasupra nivelului mării. Temperatura aerului în lunile de vară este în termen mediu de 20° C. Vegetaţiunea oraşului şi a împrejurimilor e formată pe lângă mulţimea arborilor fructiferi şi de braḑi, molift şi alte specii de arbori, ceea ce face, ca aerul să fie îmbalsamat şi propriu pentru succesul unei staţiuni climaterice. (Cf. C. D. Gheorghiu, Dicţ. geogr. al j-lui Neamţu. Bucuresci, 1895).

Piatra, com. rur. în Rom., j. Romanaţi, compusă din sat. P. şi Criva cu 1374 loc. (Dicţ. geogr. 1889), 2 biserici şi 1 şcoală. Com. e străbătută de şoseaua naţ. Corabia-Rîu-Vadului; la apus de P. se află staţiunea de cale ferată *Piatra-Olt,* unde se încrucişează calea fer. Corabia-Turnu-roşu cu linia Slatina-Craiova.

Piatra, com. rur. în Rom., j. Teleorman, situată pe valea Călmăţuiului, cu 3251 loc. (Dicţ. geogr. 1897), 1 biserică şi 1 şcoală. Aici se ţin 2 bâlciuri la an. La 1594 Mihaiu Viteazul bate pe Turci şi la P. şi-i respinge până la Nicopole.

Piatra, *lithiasa,* (med.) calculi, concremente. Se formează în cavităţile, canalele sau parenchimul corpului, din sedimente, secreţiuni îngroşate, puroiu şi alte produse patologice, precum şi din corpi străini. Se pot compune şi din produsele secreţiunii, precum se observă în rinichi şi bilă. Calculii salivari se formează în glandele salivare, calculi renali, calculi vesicali (v. Pietri urinare), calculi pulmonari, calculi biliari iau nascere în rinichi, beşica udului, plumâni, fiere.

Rhinoliții sûnt calculi nasali, cari de obiceiu se compun din deposite calcare formate în jurul corpurilor străine întroduși în fosele nasale. [E. F.]

Piatra Amazoanelor, mineral, v. Microlin.

Piatra-Arsă, munte din ramura Bucegilor, lângă com. Sinaia (România). Are 2334 m. înălțime și este proprietatea particulară a regelui Carol I. Are o peșteră de 40 m. lungime, 20 lățime și 15 m. înălțime cu stalactite și stalagmite; Distanța dela Sinaia la peșteră se poate percurge cu piciorul în 2—3 ore. La poalele muntelui sûnt cariere de piatră, exploatări de lemne, fabrici de var, toate legate prin o linie funiculară cu calea ferată. (Cf. Carmen Sylva, »Poveștile Peleșului« (legendă) și I. G. Babeș, »Din plaiul Peleșului«.) [A. M. M.]

Piatra lui Aron, v. Aron, Piatra lui.

Piatra de cazan, este o crustă ce se formează pe pareții interiori ai unui vas, cu deosebire în cazanele dela mașinile cu vapori când se fierbe și se vaporisează apă calcaroasă în ele. Ea constă în cea mai mare parte din carbonat sau sulfat de calce și poate produce explosiunea cazanelor. Se usită diferite mijloace chimice cât și mechanice pentru a împiedeca această depunere.

Piatra Cetii, una dintre cele mai însemnate înălțimi ale Transilvaniei, 1236 m., în apropierea com. rur. Cetea, cott. Alba infer.

Piatra Craiului, (germ. Königstein, magh. Királykő), un colos de munte, aparținător munților Țerii Bârsei, dar despărțit de șirul lor prin pasul Branului. Este alcătuită din stânci în prevalență de calcar și are coaste prețipișe, peșteri și abisuri. Piscurile mai înalte sûnt: Piscul Baciului (2241 m.) și Piatra sau la Cruce (1814 m.) Intre aceste două se află prăpastia romantică Crepătura. Pe Piscul Baciului este un ecou, care redă 15 silabe. (Cf. Țeara noastră, de Silvestru Moldovan. Sibiiu 1894, p. 213—217).

Piatra Craivii, 1083 m., în apropierea com. rur. Cricău, cott. Alba infer. Pe culmea ei se află o cetate, una dintre cele mai vechi din Ardeal. La începutul secl. XVI s'au încuibat între zidurile ei hoți, cari prădau și jefuiau satele dimprejur. Reg. ung. Ladislau II a poruncit dărîmarea ei (1512).

Piatra dinților, v. Leptothrix.

Piatra filosofală, v. sub art. Filosof.

Piatra iadului, sinonim dela azotatul de argint ($Az\ O_3\ Ag$). Cristalisează în lamele romboidale incolore foarte solubile în apă. Coagulează albuminele, e toxic și caustic. v. și Lapis.

Piatra născătoare, (mitol.) (lat. *Petra Genitrix*), se ține de cultul persico-roman al lui Mithras (v. ac.) ḑeul soarelui. Acesta a avut sacrariile (altare cu cele sfinte) într'o peșteră de stâncă, simbolul întunerecului, din care Mithras în toată ḑiua iese, ca să lumineze lumea. In Carnuntum s'a descoperit o peșteră cu 6 altare, 5 erau dedicate Deo Invicto Mithrae, iar unul: Petrae Genitrici. [Atm.]

Piatra Nilului, mineral, varitate brună de jasp, ce se întâlnesce in deșerturi egiptene.

Piatra plutitoare, rocă, varietate de opal; concrețiuni silicioase de obiceiu poroase, ușoare în roce sedimentare, s. e. în pământ cu diatome (tripoli), etc.

Piatra ponce, rocă eruptivă vitroasă, albă, foarte poroasă, constituită de un țesut de fibre și pielițe sticloase. P. p. e o varietate spumoasă a lavelor din erupțiuni submarine. Se întrebuințează uneori ca piatră de construcție, în industrie (ca isolator, p. șlefuit), în labor. chimice, etc.

Piatra Tăiată, sursă de apă minerală, v. Carol Davila.

Piatra urinară, (med.) în casurile mai rare se formează în beșica udului (cystolithiasă), de obiceiu însa sûnt de origine din rinichi (nephrolithiasă, lithiasă renală). In rinichi constituesc concremente, ce se eliminează sub formă de năsip, sau sub formă de calculi și sûnt formate din elemente normale sau abnorme ale urinei, desvoltându-se în țesutul rinichiului sau în basinet. Prin iritațiune calculii pot da nascere la inflamațiunea basinetului (pyelită), sau acesta poate fi atins în același timp cu rinichiul (pyelonephrită). Cât timp nu se eliminează cu urina decât năsip, nu se produce nici o turburare în organism, dar din momentul ce s'au format calculi, dureri foarte violente însoțite de turburări ale micțiunei (colici nefretice) precum și hematurii (urină amestecată cu sânge) fac apariţiunea lor. In beșică cele mai multe ori calculii sûnt liberi și se deplasează cu mișcările bolnavului. Calculii se desvoaltă sub influența cistitei (inflamația beșicei) și al retenției urinei. Simptoamele principale produse în aceste casuri sûnt: hematurii provocate prin diferite mișcări; dureri, cari însoțesc sau preced hematuriile și turburări în micțiune. Concrementele se compun din urate, oxalat de calciu, cistină, xanteină, fibrină, fosfate, etc. P.-le vesicale se întâlnesc la copii mici și la bětrâni. In lithiasa renală pe lângă regimul alimentar bine instituit (a nu face abus de carne, de beuturi alcoolice; a lăsa cu totul la o parte unele legume precum: sparanghelul, macrișul), se întrebuințează cure de ape minerale: Carlsbad, Vichy, Neuenahr, Vittel, Vals, Căciulata, precum și medicamente interne: bicarbonat și benzoat de sodă și carbonatul de lithină. Din beșica udului P.-le se extrag sau pe căile naturale, după ce au fost reduse în bucăți (lithotritia sau lithotripsia), sau printr'o deschiḑětură făcută în beșică (lithotomia). [E. F.]

Piatra de vin, v. Cremor.

Piatra vulturului, (*Aetite, Geode*), siderit argilos cu o structura lameloasă cu un sîmbure la mijloc. Bilin, Teplitz.

Piauhy, stat în Brasilia nord-amer., 301,797 km². și 267,609 loc. (1890) Capit. Therezina.

Piave, rîu în Italia super., isvoresce din Monte Paralba, în Alpii carnici, se varsă spre nord-est dela Veneția în Marea Adriatică; 215 km. lung.

Piazzi, *Guiseppe*, astronom italian, n. 1746 în Ponte; 1779 profesor în Roma, 1781 în Palermo, 1817 director general al observatoriilor regatului ambelor Sicilii în Neapole; † 1826. A descoperit 1801 steaua Ceres. A scris: Lezioni elementari di astronomia, 2 vol., 1817.

Pic, (marină) o vergea care se așează cu un capět pe catarg, iar capětul superior este în sus, vergeaua fiind inclinată pe catarg de 40°—50°; pe P. se așează velele numite ***raude.*** [Const. B.]

Pič, *Iosif Ladislau,* erudit ceh, profesor la universitatea din Praga. Publicații: Über die Abstammung der Rumänen. Leipzig, 1880; Der nationale Kampf gegen das ungarische Staatsrecht, ein Beitrag zur Kritik der älteren

ungarischen Geschichte. Leipzig, 1882; Die rumänischen Gesetze und ihr Nexus mit dem byzantinischen und slavischen Recht, 1885; Die dacischen Slaven und Csergeder Bulgaren, 1888; Zur rumänisch-ungarischen Streitfrage, 1886.

Pica, unul din numele Bibilicei (v. ac.).

Picadores, v. Lupta de tauri.

Picant, bucată cu gust original deosebit, acrişor, piperat sau aromat, care deschide pofta de mâncare; aţiţător, înţepător, fin, spiritual, interesant. *Picanterie* ceva ce este P.

Picard, *Louis,* autor dramatic şi romancier franc., n. 1769 în Paris, † 1828. Dotat cu spirit de observaţiune şi de un adevěrat talent mimic se decise pentru teatru. In acelaşi timp publică un mic roman »Eugène de Senneville« şi piesa »Badinage dangereux«. Apoi »Masque«, comedie în două acte, »Le passé, le présent et l'avenire«, comedie în 3 acte, etc. Talentul dramatic al lui P. este incontestabil. El posede mai ales cele două calităţi esenţiale poetului comic: naturalul şi veselia. A scris un mare număr de piese, şi cu toate astea, lucru de remarcat, n'a împrumutat nimic dela nimeni.

Picardia, în vechime ţinut în nord-estul Franciei, acum împărţit între departam. Pas-de-Calais, Somme, Oise, Aisne şi Nord; capit. Amiens; forma un guvernament cu Artois.

Picături de Batavia, v. Lacrimi de sticlă.

Piccini, *Niccolò,* compositor ital., n. 16 Ian. 1728 în Bari, † 7 Maiu 1800 în Paris, faimos nu numai prin fecunditatea lui (în 15 ani nu a produs mai puţin de 130 partiţiuni de opere), dar şi prin lupta cu Gluck, chiemat fiind la Paris de detractorii acestuia (v. Gluck). P. repurtà cu această ocasiune un frumos succes cu opera sa »Roland« (1778), care făcù pe Gluck a renunţa la partiţiunea sa începută pe acelaşi text; Gluck însă îşi luà revanşa prin »Iphigenie en Tauride« (1779). După o viaţă atât de activă şi de productivă, P. murí totuşi în miserie. [T. C.]

Piccolo, *(ital.)* instrument musical, v. Piculina.

Piccolomini, *Octavio, duce de Amalfi,* beliduce în resboiul de 30 ani, n. 1599; îşi are originea din familia P. din Siena, din care se trăgea şi papa Pius II. Mai ântâiu a fost în serviciu spaniol; a participat la luptele din Ţerile de jos şi Italia; 1627 a intrat în armata lui Wallenstein. S'a distins foarte mult în lupta dela Lützen 1632. Deşi era om de încredere al lui Wallenstein, totuşi a contribuit mult la căderea acestuia. 1642 a fost părtaş la înfrângerea dela Leipzig. † 1656 în Viena. *Max P.,* amintit în tragedia »Wallenstein« de Schiller, este fiul unui frate al lui P., pe care l-a fost adoptat.

Picea Lk., (botan.) gen de plante arborescente din fam. Coniferelor, trib. Abietineae, cu foile sempervirente concolore aciculare dispuse în spirală, florile monoice şi conurile erecte sau orizontale. Cuprinde ca. 12 specii extratropicale din regiunea boreală. *P. excelsa* Lk., molidul, formează complexe mari de păduri în Europa nordică şi centrală, aici în regiunea montană (mai ales subalpină). Lemnul se folosesce ca material de construcţie, catarguri, instrumente musicale (lemn de resonanţă), la prepararea de hârtie, etc. Reşina de molid se întrebuinţează mai ales la confecţia periilor, la calafatarea corăbiilor, etc. Molidul prin portul sěu a servit ca motiv în architectura gotică. El se cultivă dimpreună cu specii înrudite ca arbor ornamental rustic. [A. Pr.]

Picenati, Piceni, v. Pecenegi.

Picenum, în antichitate ţinut în Italia de mijloc, lângă Adriatica, cu oraşele Ancona, Firmum, Asculum, etc., locuit de Picenţii sabelli, 268 a. Chr. cucerit de Romani.

Pichegru, *Charles,* general francez, n. 1761, † 1804 în Paris. La 1783 întră în un regiment de artilerie; în 1791 se semnalează prin actele şi discursurile lui revoluţionare, din care causă e ales president al clubului iacobin din Besançon. In anul următor e proclamat de voluntarii batalionului de gardă de şef al lor, apoi în fruntea acestora aduce reale servicii armatei de Rin (1793), din care causă este numit general. El sciù să-şi atribue meritul operaţiunilor efectuate împreună cu Hoche, comandantul armatei de Mosela, şi intrighează pe lângă comitetul de salut public pentru arestarea lui Hoche, şi obţine comanda celor două armate. In anul următor (1794), în capul armatei de nord el reia Valenciennes şi Condé, luptă la Cassel, Courtrai, Menin, preparând astfel victoria dela Fleurus, datorită mai ales lui Jourdan şi lui Moreau. La începutul anului 1795 în capul armatei franceze desparte pe Anglo-Olandezi de Austriaci prin ocuparea insulei Bomel, ia Amsterdamul şi prinde flota olandeză, profitând de imobilitatea ei în Marea Ingheţată, după care, pus în capul armatelor de Rin şi Mosela, ia Mannheimul. Tîrît de o ambiţiune neînfrânată, el devine instrumentul agenţilor regalişti, a căror încredere o capětă compromiţênd prin manevre militare, cari bănuiesc tradarea, mersul înainte al colegului sěu Jourdan, lăsându-se să fie bătut la Heidelberg şi închis în Mannheim. El promisese să înainteze cu un corp de elită asupra Parisului, unde era să proclame rege pe Ludovic XVIII, primind în schimb guvernul Alsaţiei, recompensă bănească, titluri şi onoruri de tot felul. Planul cade prin împrejurări contrare; însă el remâne bănuit şi se retrage la Arbois; iar după un an este aleś în consiliul celor cinci sute şi ales preşedinte de majoritatea regalistă. Cu directoratul este deportat la Sinnamari, unde constituţia atletică îi permite să resiste climei şi apoi să evadeze în Anglia. In 1799 întră în Prusia, de unde fù îndată expulsat, şi revine la Londra, unde ia parte la conspiraţiunea lui George Cadoudal şi avù îndrăzneala să vină la Paris pentru înţelegeri secrete. Aci este descoperit şi aruncat în închisoare, unde fù găsit sugrumat pe timpul când i-se instrua procesul.

Pichere, *Pichiri,* identic cu Bibilica (v. ac.).

Pichet, 1) mic detaşament de soldaţi însărcinaţi de regulă cu paza graniţelor unui stat; 2) un joc de cărţi.

Picineaga, com. rur. în Rom. (Dobrogea), j. Tulcea cu 1250 loc. (Dicţ. geogr. 1896), 2 biserici şi 1 şcoală cu 2 învěţători.

Picioarca, una din numirile populare ale plantei Helianthus tuberosus L.

Picior, partea cea mai de jos a membrelor inferioare; la om partea piciorului dela glesne în jos. Piciorul articulează cu gamba. Are două feţe; cea din sus se numesce dorsală, cea din jos plantară. Se compune din tars cu şepte oase,

metatars cu cinci oase și cinci degete, dintre cari degetul cel mare are două falange, iar celelalte patru câte trei falange. Cele șepte oase ale tarsului sûnt astfel așezate, că formează un arc, concav către fața plantară a piciorului; acest arc garantează elasticitatea mersului. Partea posterioară a tarsului se numesce călcâiu. Toate oasele piciorului sûnt legate între sine prin articulațiuni.

Picior, mĕsură de lungime cu subdivisiuni decimale sau mai des duodecimale; în Prusia și Danemarca = 0·314 m., Anglia, Rusia și Statele Unite = 0·305 m., Austria = 0·316 m., Elveția = 0·283 m., P. vechiu de Paris = 0·325 m.

Picior de vers se numia în versificațiunea antică (metrică) o unitate ritmică din cuprinsul unui vers, ceea ce în versificațiunea modernă (ritmică) se numesce: *tact* versificațional. Cea mai scurtă unitate ritmică sau *P. de vers* constă din o silabă lungă și una scurtă, s. e. trocheul: — ◡, etc. [*]

Piciorul caprei, (botan.) numele vulgar al plantei Aegopodium Podagraria L. (v. ac.). *Piciorul cocoșului,* (botan.) numele vulgar al mai multor specii de Ranunculus L., precum: R. carpaticus Herb., R. mediterraneus Gris., R. pedatus W. et Kit., R. polyanthemos L., etc. (v. ac.). *Piciorul vițelului* (botan.) v. Rodul pămêntului.

Picknick, *(engl.)* masă la care toți invitații contribuesc cu partea lor, mai cu samă masa aranjată la petreceri și excursiuni, unde fiecare aduce felurite bucate de acasă.

Pico, insulă în grupa Azorelor, 455 km²., 28.921 loc. și un vulcan de 2320 m. înalt.

Picot, *Auguste Emile,* filolog și bibliograf franc., n. 23 Sept. 1844 în Paris, a fost secretarul principelui Carol al României (Sept. 1866 până Dec. 1867) și apoi consul al Franciei la Timișoara (1869—72). Dela 1875 este profesor de limba română la Școala de limbi orientale din Paris. Publicații: Les Serbes de Hongrie. Paris, 1874—75 (anonim). Alexandre le Bon, prince de Moldavie. Viena, 1882 (în colabor. cu G. Bengescu). Chants populaires des Roumains de Serbie, 1889. La question des Israélites roumains au point de vue du droit, 1868. Documents pour servir à l'étude des dialectes roumains, 1873. Les Roumains de la Macédoine, 1875. La chronique de Moldavie de Grégoire Urechi, text, traducere, note istorice, glosar, 1877—79. Afară de acestea, P. a mai publicat mai multe lucrări relative la bibliografia teatrului franc. P. este și membru onor. al Academiei rom.

Picot, 1) *P., François Edouard,* pictor franc., n. 1786 în Paris, † 1868 acolo. Lucrări princ.: Amor și Psyche, Raffael și Fornarina, Orest, ș. a. 2) *P., Georges,* istoric franc., n. 1838 în Paris, judecător tot aci, 1878 membru al institutului. Scr. princ.: »Histoire des États généraux 1355 à 1614« (edit. nouă 1888, 5 vol.).

Picquart, *George Maria,* locot.-colonel frc., n. 1854 în Strassburg, devenit celebru în procesul Dreyfuss (v. ac.). Dela început a susținut că borderoul pe basa căruia a fost acusat și condamnat Dreyfuss, este un falsificat. Din această causă a fost împrocesuat și el (pentru publicarea de documente secrete), dar în fine a fost reabilitat.

Picrați, sărurile corespundĕtoare acidului picric (Trinitrophenolul). Toți P. sûnt explosibili prin încăldire, cel de potasiu în special este foarte vătĕmător, cei de Bariu și Strontiu sûnt întrebuințați la fabricarea focurilor bengale.

Picric, *acid,* v. Acid.

Picromerita, mineral, sulfat de potasiu și magnesiu hidratat; monoclin, rar. (Vesuv, Stassfurt.)

Picrotoxin, principiul activ al gogoașelor de pesci (Cocculus Levanti). Alcaloid toxic.

Pictet, *Raoul Petru,* fisician elvețian, n. 1842 în Geneva; renumit pentru condensarea gazurilor așa numite permanente, a oxigenului și hidrogenului (1877).

Picți, (lat. *Picti* = pictați, tatuați), vechii locuitori ai Caledoniei (v. ac.), probabil de neam celtic. In unire cu Scoții imigrați din Irlanda, ei fac incursiuni prădalnice în Britannia romană. După retragerea trupelor romane din Britannia, provincialii brito-romani chiamă în ajutor, în contra P.-lor și Scoților, pe Anglo-Saxoni (449), cari se fac apoi stăpâni pe Britannia. In secl. IX, P.-i devin supuși Scoților, între cari numele lor se pierde apoi.

Pictura, arta de a representa pe suprafețe plane imagini de ființe, de scene ale vieții, de lucruri și fenomene ale naturei. Mijloacele ei sûnt liniile, cari ne arată forma lucrurilor; lumina și umbra sau amestecul lor, numit *clar-obscur,* care ne dă aparența celor trei dimensiuni ale corpurilor solide; și colorile, cari exprimă vioiciunea și însuflețirea. Când arta întrebuințează numai liniile și clar-obscurul, se dice în special *desemn* (v. ac.); el e fundamentul P.-ei. Iar P. în înțeles propriu e înviorarea desenului prin colori. Legea generală a P.-ei e armonia sau proporțiunea elementelor ei, ca să corespundă realității sau visiunei artistului. O parte esențială a ei e *perspectiva,* întemeiată pe regulele geometriei, prin care lucrurile apar la distanță, cum stau în natură. După subiectele ei se disting: P.-e de *natură moartă,* de *flori și fructe,* de *animale,* de *ținuturi* (peisage) și de *ființe omenesci,* cea mai înaltă treaptă a P.-ei. Aceasta se împarte iar în *P. istorică,* de *portrete* (ale persoanelor particulare, existente), de *caractere* sau *ideală,* de *genre* (scene ale vieții de toate dilele) și *alegorică,* care represintă idei morale, abstracte; dar alegoria e mai la locul ei în poesie decât în P. (v. Alegoria). P. se mai poate împărți, după locurile pentru cari e destinată, în P. de *tapete,* de *părete,* de *casă,* de *biserică,* de *teatru,* ș. a.; după materialul pe care se zugrăvesce, în P. pe pânză, pe carton, pe lemn (xilografică), pe piatră (litografică), pe aramă (chalcografică); după substanțele cu cari se amestecă colorile, deosebim P. în ceară, în fresc, în oleiu, aquarelă, pastel, ș. a. *Aquarela* (v. ac.) e genul cel mai nou de P., datează de abia din secl. XVIII. *Pastelul* (v. ac.) imitează mai credincios realitatea. Aquarela și P. în oleiu se disting prin fineța, transparența și vioiciunea colorilor; ele idealisează lucrurile. *Frescul* se întrebuința în timpul renascerii pentru tablouri mari și pentru înfrumsețarea operelor de architectură. Fondul pe care se zugrăvia, se pregătia prin o fină tencuială de var stins, de năsip și răsuri de țiglă sau de porțelan, repetată de trei ori; apol se zugrăvia cu colori pe acest fin

ciment încă umed şi proaspĕt, şi astfel văpselile se uscau deodată cu cimentul şi deveniau durabile. Din causa fragilităţii, care face ca asemenea capod'opere să se şteargă cu timpul, această P. monumentală se face astăḑi în ceară, amestecată cu rĕşină, şi în oleiu. Pentru portrete şi opere mici, pentru P. ḑisă miniatură, se întrebuinţează de preferinţă aquarela şi pastelul. *Mosaic* se ḑice P. în care colorile sînt suplinite prin puncte sau ţinte mici de marmoră sau de sticlă, în felurite colori, aplicate pe smalţ, pe fildeş, pe lemn sau pe sticlă, astfel ca trecerea dela o coloare la alta să fie nesimţită şi să producă o perfectă ilusiune optică. Dela mosaicul de sticlă, efectuit prin aşezarea ţintelor într'o compositiune de plumb, arta a trecut încă din secl. XIV la *P. pe sticlă*, în care se îmbibează colorile prin căldură ca şi în *encaustica* din antichitate.

Istoricul picturei. In antichitate, în Egipt, India, China, P. avea un rol secundar pentru înfrumseţarea pāreţilor şi columnelor din temple şi palate. P. adevĕrată s'a născut şi a avut o epocă înfloritoare în Grecia, deşi P. în oleiu nu era cunoscută. Despre frumseţa ei se poate judeca numai după picturile de valoare inferioară de pe vasele antice şi după cele murale, descoperite în Pompei şi Herculanum. Romanii cultivară puţin P. In urma barbarismului din evul mediu P. începù a se desvolta în mod rudimentar, căci şi unde se mai aflau modele antice, dacă nu erau sfărîmate, erau despreţuite ca păgâne. P. medievală luà un caracter religios-creştin, întâiu în catacombele Romei, apoi în Bizanţ, cu forme tipice, fără viaţă şi fără frumseţă. De abia in timpul renascerii, prin studiul operelor antice, P. începù a fi mai naturală şi mai adevĕrată, întâiu în Italia, unde în secl. XVI, veacul ei de aur, se înălţă la cel mai înalt idealism, în şcoalele: florentină, romană, lombardă şi veneţiană. In ţerile nordice P. a luat o direcţiune mai realistă, întâiu în Flandra către sfîrşitul secl. XIV, unde întemeietorii ei sînt fraţii Eyck (v. ac.), apoi în secl. XV şi XVI ajunse la cea mai mare desvoltare în Germania, în şcoalele: şvabă, franconă şi saxonă. Pe când în Germania, în secl. XVII, prin resboiul de 30 ani căḑù împreună cu sciinţa şi P., ea luà un nou avĕnt în şcoala olandeză şi cea flamandă. In Spania P. ajunse la culmea desvoltării în secl. XVII în şcoala dela Sevilla. Caracterul ei distinctiv e expresiunea simţemêntului religios până la fanatism, (patria lui Loyola şi a inquisiţiunii). Tot în secl. XVII înflori P. în Francia prin mai mulţi pictori. Anglia s'a distins în secl. XVIII prin P. de genre şi cea satirică. In Germania, în secl. XVIII, P. luă un nou avênt cu începutul secl. XIX. In Francia, după marii pictori din secl. XVII, se desvoltà, ca şi în literatură, mai întâiu clasicismul apoi romantismul, şi după el naturalismul sau realismul. In aceaşi direcţiune s'a cultivat P. şi în alte ţeri. (Cf. A. Woltman, Geschichte der Malerei von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart.) [M. S.]

Despre istoria şi diferitele şcoale ale picturei şi representanţii acestora, dăm următorul conspect:

I Timpurile antice. Egiptul: representaţiuni din viaţa ḑeilor şi domnitorilor, resboaie, etc., pe păreţii templelor şi palatelor, pe columne, în camere mortuare, etc. *India:* P.-ri pe păreţi în templele buddhistice. Tot asemenea în *China*, unde P. a luat nascere înca înainte de era creştină, iar în *Japonia* abia prin secl. V d. Chr. In *Grecia* găsim începuturi ale P.-ei cam prin secl. VII a. Chr., de conţinut religios, eroic şi de animale, mai cu samă pe păreţi şi vase. Perspectiva şi umbra necunoscută. *Şcoala attică* (P. în temple): Polygnotos (470—430), Apollodoros (pe la 420). *Şcoala Ionică* (P. după natură): Zeuxis, Parrhasios. *Şcoala dela Sikyon:* Eupompos, Pamphilos, Pausias (flori, pe la 360). *Apelles* († 308, Aphrodite), Protogenes, Antiphylos. *Mosaic* (podele): Sosos. *Etruria*, P.-ri pe morminte şi vase. *Roma:* P. împrumutată dela Greci (P.-rile din Pompeji şi Herculanum); P. originală ornamentală. Timomachus, Fabius Pictor, Ludius, etc.

II Evul mediu: Pictura creştină veche, (secl. III—VI). *Tablouri simbolice de părete* prin catacombe; cu deosebire în Roma în secl. III şi IV. *Mosaicul*, in secl. V şi VI, cu deosebire în Roma (San Paolo, San Cosma şi San Damiano) şi Ravenna (San Giovanni in Fonte, San Vitale). *Era bisantină* (600—1200). *Stilul bisantin*, începênd cu secl. VII (cea mai înaltă expresiune a magnificenţei. P.-ri pe fond aurit, formele ţeapene convenţionale): *stilul romanic*, P.-ri de părete cu figuri serioase, înălţătoare; exemple: biserica din St.-Savin în Poiton (secl. XI), cea din Schwarzrheindorf lângă Bonn (1152), domul din Braunschweig, etc. *Avêntul P.-rei* (1200—1500). In Italia numeroase şi splendide *mosaicuri;* se observă o direcţiune mai liberală în artă prin influenţa lui Giovanni Cimabue († pe la 1302); era înfloritoare a *P.-rei pe sticlă* în Francia (secl. XIII) şi în Germania (secl. XIV şi XV; domul din Colonia). *Şcoala de Praga* (sub Carol IV). Nicolae Wurmser. *Şcoala de Nürnberg* (dela 1350), icoana altarului de Imhof (1380), altarul de Tucher (1385), etc., Wolgemuth († 1519). *Şcoala de Colonia.* Măiestrul Wilhelm († 1378), Stefan Lochener (tabloul domului, pe la 1445). *Şcoala şvăbească* (înfluenţată de şcoala flandră). Martin Schongauer († 1488), Bartolomeiu Zeitblom († pe la 1520), Martin Schaffner († pe la 1535), H. Holbein sen. († 1524). *Flandra.* Hubert van Eyk († 1426) şi Ian van Eyk († 1440). Urmaşii lor: Roger van der Weyden († 1464), Dirk Bouts, Hans Memling († 1495). *Şcoala de Florenţa* (înfluenţată de direcţiunea germană). Giotto († 1337) şi Orcagna († 1376), Simone Martini († 1344), Angelo da Fiesole († 1455). *Şcoala toscană.* Masaccio († 1428; frescele în Santa Maria del Carmine), Filippino Lippi († 1504), Cosimo Rosselli, Benezzo Gozzoli († 1498), Ghirlandajo († 1494), Luca Signorelli († 1523), Pier degli Franceschi († 1492), etc. *Şcoala veneţiană.* Giovanni Bellini († 1516). Conegliano († pe la 1509). *Şcoala paduană.* Mantegna († 1506). *Şcoala umbrică.* Perugino († 1524), Pinturicchio († 1513), Francia († 1517).

III Perioda de înflorire a P.-rei (1500—50). Italia. Leonardo da Vinci (1452—1519). Elevi şi imitatori (şcoala lombardică): Bernardo Luini, Cesaro da Sesto, G. Ferrari († 1546), Andr. Solario, Sodoma († 1549). *Michelangelo* (1475—1564). Urmaşi şi contimporani florentini: Seb. del Piombo

(† 1547), Dan. da Volterra, Marc. Venusti, Fra Bartolommeo († 1517), Andr. del Sarto († 1531). *Rafael* (1483—1520). Elevi: Giulio Romano († 1546), P. Caldara († 1543), Perino del Vaga († 1547), etc. Correggio (1494—1534). Urmaşi: Parmegianino († 1540), Baroccio († 1612). *Veneţiani:* Giorgione († 1511), Palma Vecchio († 1528), *Tizian* (1477—1576), Moretto († 1555), L. Lotto († 1555), Pordenone († 1539), Tintoretto († 1594), P. Veronese († 1588). Bassano († 1592, întemeietorul P.-rei Genre). *Ţerile de jos.* Gerh. David († 1523), Quentin Massys († 1530), Hier. Bosch, I. Mabuse († 1541), Lucas van Leiden († 1533), Ioachim Patenier († 1524, întemeietorul P.-rei nordice de peisage), P. Brueghel († 1569). *Germania. Şcoala şvăbească:* Hans Burgkmair († 1531), Hans Holbein jun. (1497—1543), Nic. Manuel († 1530), H. Baldung Grien († 1545). *Şcoala francă* (modelare pronunţată), Albrecht Dürrer (1471—1528), Sebald şi Barthel Beham, Altdorfer, Hans Schäuffelein, Kulmbach, M. Grünewald. *Şcoala saxonă.* Lucas Cranach († 1553). *Spania.* Direcţiune flandrică: Luis de Morales († 1586), Pedro Campana († 1580). Direcţiune italică: Alonso Berrugnete († 1561), L. de Vargas († 1568), Vicente Ioanes († 1579), A. Coello, Fern. Navarrete, etc.

IV P. epocei baroce şi rococo (1550—1800). Arta se cultivă cu multă ardoare şi devine multilaterală. P. tablourilor istorice devine o secţiune aparte; pe lângă acestea se cultivă încă şi genre, peisagele, animale şi natura moartă ca secţiuni deosebite. Apogeul P.-rei în Ţerile de jos (prima jumĕtate a secl. XVII). *A) Tablouri istorice. Italia.* Două direcţiuni: *Eclectici* (studiul marilor măiestri mai vechi). Lodov. Caracci († 1619, întemeietorul şcoalei dela Bologna), elevi: Agostino († 1602) şi Anibale Caracci († 1609), Domenichino († 1641), Guido Reni († 1642), Guercino († 1666), Sassoferrato († 1685), Crist. Allori († 1621), Carlo Dolci († 1686). *Naturalişti.* (Caută a reproduce adevĕrul naturei în mod drastic). M. Caravaggio († 1609), Spagnoletto († 1656), Salv. Rosa († 1673), G. Honthorst (efecte luminoase); pictori de tablouri resboinice Cerquozzi şi Bourguignon († 1676); L. Giordano († 1705). *Spania.* Epoca înfloritoare a P.-rei. *Şcoala dela Sevilla.* Juan de las Roelas († 1625), Fr. de Herrera († 1656), Fr. Zurbaran († 1662), măiestri de căpetenie: Diego Velazquez († 1660) şi Murillo (1618—82). *Şcoala de Madrid.* Ant. Pereda († 1669) şi I. Car. de Miranda († 1685), Claudio Coello († 1693). *Şcoala de Valencia.* Francisco de Ribalta († 1628). *Ţerile de jos.* Desfăşurare bogată în artă. *Şcoala de Brabant.* (Contopirea stilului italian cu forme indigene.) Primi măiestri: P. P. Rubens (1577—1640) şi elevul sĕu van Dyk (1599—1641, şi portrete), Iac. Iordaens, G. de Crayer, etc. *Şcoala olandeză* (reproducere fidelă a realităţii), Fr. Hals († 1666); prim măiestru: Rembrandt (1607—69, şi portrete); Eechout, Ferd. Bol, G. Flinck, I. Livensz, Sal. Koninck, van der Helst († 1670), etc. *Germania.* Eclecticismul domineazâ. Sandrart († 1688), Chr. Dietrich († 1774), Tischbein († 1789), Raph. Mengs († 1779), Angelica Kauffmann († 1807). Portrete: Kupetzky († 1740), B. Denner († 1747), Ant. Graff († 1813). *Francia.* Direcţiune academică combinată cu cea italică. Nic. Poussin († 1665), Phil. de Champaigne (portrete), Le Sueur († 1655), Mignard Lebrun, Rigaud (portrete). *Anglia.* Jam. Thornhill († 1734). »Galeria Sheakespeare«. I. Reynolds († 1795), Benj. West († 1820). Portrete: Peter Lely († 1680) şi G. Kneller († 1723). *B) P. Genre. Ţerile de jos.* Intemeierea şi perfecţiunea P.-rei Genre. Genre inferior: Peter Brueghel jun. († 1638), Dav. Teniers jun. († 1690), Isaac şi Adrian van Ostade († 1685), Adrian Brouwer († 1638), Jan Steen († 1679), Peter van Laar († 1674). Genre superior: Gerhard Terborch († 1681), Gerh. Dou († 1675), Gabr. Metsu (1667), Fr. v. Mieris († 1681), Netscher († 1684), G. Schalcken, Adr. van der Werff, Peter de Hooch († pe la 1681), van der Meer († 1675), etc. *C) Peisage. Italia.* Fr. Grimaldi († 1680, peisagist al şcoalei Bolognese), Paul Bril († 1626). Peisage eroice: Nic. Poussin († 1665), Caspar Dughet († 1675), Claude Lorrain († 1682), H. Swanevelt, Ioh. Both, Salv. Rosa († 1673). Ios. Vernet († 1789). Peisage architectonice: Ant. Canale şi elevul sĕu B. Belotto (numit Canaletto † 1780). *Ţerile de jos.* Inceputuri: H. de Bles, Jan Brueghel († 1625), R. Savery († 1639). Terminat: Rubens. *Şcoala olandeză* (representarea naturei indigene). Ioh. v. Goyen († 1656), Sal. Ruisdael, Rembradt van der Neer († 1677), A. Waterloo († 1670). I. Ruisdael († 1682), Hobbema († 1709), A. van Everdingen († 1675). P. marină: I. van de Capelle, Ioh. şi Bonaventura Peters, W. van de Velde († 1707), Lud. Bakhuizen († 1708). Architectură: Peter Neefs († pe la 1660), Steenwyk sen. şi jun. Contopirea Genre-ului cu peisajul: Ph. Wouwerman († 1668). Idila: A. Cuyp, Nic. Berchem, A. van de Velde, H. şi Ph. Roos. *Germania.* Ph. Hackert († 1807), Ferd. Kobell († 1799), E. Ridinger († 1767, piese de vânătoare). *Francia.* Jacq. Callot († 1635), Ant. Watteau († 1721), Boucher († 1770), Chardin († 1779), Greuze († 1805). *Anglia.* William Hogarth († 1764). *D) Animale şi flori. Ţerile de jos.* Animale: Rubens, P. Potter († 1654), Fr. Snyders († 1657), Ioh. Fyt († 1661), Iohann Weenix (paseri domest.), M. Hondecoeter (găini). Flori şi natură moartă: Jan Brueghel († 1625), I. D. de Heem († 1684), W. van Aelst († 1679), A. Adriaenssen, Rachel Ruysch († 1754), Jan van Huysum († 1749), van Os, etc.

V Secl. XIX. Germania. Direcţiunea antichisantă: A. Karstens († 1798), E. Wächter († 1852), H. Füssli († 1825), G. Schick († 1812), B. Genelli († 1868). *Direcţiunea romantico-religioasă:* Fr. Overbeck († 1869), Phil. Veit († 1877), Ed. Steinle († 1886), Führich († 1876), Kupelwieser († 1862), H. von Hess († 1863), Schraudolph († 1879), E. Deger († 1885), P. Cornelius (1783 până 1867), Iul. Schnorr von Carolsfeld († 1872), W. Kaulbach († 1874), M. von Schwind († 1871). *Direcţiunea istorico-realistică.* Şcoala din München: Piloty († 1886), Lindenschmit († 1895), Makart († 1884), G. Max; Genre şi resboaie: A. Adam († 1862), P. Hess († 1871), F. Adam († 1886), Kirner († 1866), Bürkel († 1869), Hagn († 1898), Ramberg († 1875), Defregger, M. Schmid, Gabl († 1893), Grützner, Raupp, W. Diez, Löfftz, Klaus Meyer, F. A. Kaulbach, I. Brandt. Portrete: Winterhalter († 1873), Stieler (1858), Lenbach. In timpii mai noi apariţiunea

naturalismului: F. von Uhde, F. Stuck. Şcoala de Düsseldorf: Schadow († 1862), Bendemann († 1889), Th. Hildebrandt († 1874), K. Sohn († 1867), I. Hübner (1882), Lessing († 1880), A. Rethel († 1859), Leutze († 1868), Ianssen; Genre: A. Schrödter († 1875), Iac. Becker († 1872), R. Iordan († 1887), Tidemand († 1876), Hasenclever († 1853), L. Knaus, Vautier († 1898), Bokelmann († 1894); pictorii de bătălii: Bleibtreu († 1892), Hünten, Camphausen († 1885), etc. Genre naturalistică şi istorice: A. Kampf. Berlin: A. von Kloeber († 1864), K. Begas († 1854), Wach († 1845), Fr. Krüger († 1857), Ed. Magnus († 1872), Ad. Menzel, I. Schrader, Ed. Meyerheim († 1879), Kretzschmer († 1890), K. Becker, Hosemann († 1875), A. von Werner, Gust. Richter († 1884), P. Thumann, Gussow, Knille († 1898), v. Heyden († 1897), Geselschap († 1898), Vogel, Scheurenberg. Naturalismul: Liebermann, Skarbina, etc. Viena: P. Krafft († 1856), F. Waldmüller († 1865), I. Danhauser († 1845), K. Rahl († 1865), Matejko († 1893), Passini, Angeli (portrete), Munkácsi, Brozic, etc. *Peisage:* I. A. Koch († 1839), K. Rottmann († 1850), Fr. Preller († 1878), I. W. Schirmer († 1863), W. Schirmer († 1866), Ch. Morgenstern († 1867), A. Weber († 1873), O. şi A. Achenbach, Gude, E. Hildebrandt († 1868), E. Scleich († 1874), Lier († 1882), Baisch († 1894), Ludwig, Hertel, Ruths, Körner, Lutteroth, etc. *Francia. Clasicismul*: I. L. David († 1825), Regnault († 1829), Gérard († 1837), Girodet († 1824), Gros († 1835), P. Guérin († 1833), Ingres († 1867), Flandrin († 1864). *Romantica:* Géricault († 1824), H. Vernet († 1863), Ary Scheffer († 1858), E. Delacroix († 1863), P. Delaroche († 1856), L. Robert († 1835), A. G. Decamps († 1860), R. Fleury († 1890), L. Cogniet († 1880), Conture († 1879). *Realismul:* Courbet († 1877), Millet († 1874). *Tablouri istorice şi portrete mai noui:* Cabanel († 1889), Baudry († 1886), Bouguereau, Bonnat, Laurens, Carolus Duran, etc. Genre: Biard († 1882), Meissonier († 1891). Peisage: Daubigny († 1878), Th. Rousseau († 1867), Gudin († 1880). Animale: Troyon († 1865), Rosa Bonheur, etc. Impresionism şi naturalism: Manet († 1883), Monet, Besnard, Carrière, etc. *Elveţia.* Peisage: Calame († 1864) şi Böcklin. Animale: Koller. Genre şi istorice: Stückelberg. *Italia.* Milano: Appiani († 1817), Pagliano. Roma: Camuccini († 1844), Maccari. Veneţia: Schiavoni († 1858), Liparini († 1856), Busi, Tancredi, etc. Genre: Vinea, Corelli, Michetti, Nono. Peisage: Brancaccio, Serra, Segantini, Boggiani, Carcano. *Belgia.* Direcţiune realistică pronunţată: L. Gallait († 1886), E. de Biéfve († 1882), Wappers († 1874), N. de Keyser († 1887), Wiertz († 1865), etc. Leys († 1869, genre), B. C. Koekkoek († 1862, peisage), E. Verboekhoven († 1881), Schelfhout († 1870, animale). In timpi mai noui direcţiune archaică (I. de Vriend, van Hoven) şi naturalistică (Courtens, Meunier). *Anglia şi Scoţia.* Tablouri istorice: Ch. Eastlake († 1865), Leighton († 1896), Poynter, Calderon. Genre: D. Wilkie († 1841), Millais († 1896), Boughton, Reid. Idealişti: Burne-Jones († 1898) şi W. Crane. Portrete: Lawrence († 1830), Herkomer, Richmond. Peisage: Turner († 1852), Bonington († 1828). Animale: Landseer († 1873). In timpi mai recenţi şcoala de pictură în Glasgow cu tendinţa naturalistico-impresionistă (Lavery şi Guthrie). *Olanda.* Alma-Tadema, Israelo, Bisschop, Ten Kate († 1891), Bosboom, H. W. Mesdag, Therese Schwartze. *Spania.* Goya († 1828), Fortuny († 1874), Pradilla, Benlliure y Gil, Villegas, Gallegos. *Rusia.* Bogoljubow (1896, peisage), Siemiradzki, Wereşagin, Repin, W. Makowsky. *Dania.* Ierichau-Baumann († 1881), Bloch († 1890), Tuxen.

Pictura la Români.

Ca la toate popoarele aşa şi la noi P., arta principală a timpurilor moderne, îşi are originea în icoanele bisericesci. Cele dintâiu începuturi în această direcţiune le găsim în perioada slavonismului a bisericei noastre. P. bisericească până în diua de astădi a remas aproape aceaşi, representând *figuri de sfinţi* şi sfinte lipsite de ori ce expresiune, afară poate de evlavia căutăturei. Celebre prin legendele lor poporale sûnt din acest timp cele 17 icoane în fiinţă în mănăstirile şi bisericile din România ale *Sfintei Fecioare* şi amintite de ep. Melchisedec. Deosebit de acestea mai găsim şi alţele în legătură cu sculptura bisericească în o mulţime de localităţi din toate ţerile locuite de Români. Ca artă ne presintă foarte puţin interes. Deosebit de icoane sfinte propriu dise, mai găsim şi P.-ri pe păreţii bisericilor, cu sfinţi şi scene biblice, şi mai târdiu apar tot aci şi reproducerea *portretelor* întemeietorilor de biserici şi mănăstiri. De pe acestea s'au putut aduna in cea mai mare parte figurile diferiţilor domni şi ale familiilor lor din România. Ca şi figurile din icoane aşa şi acestea nu presintă nici o valoare artistică. Pe lângă reproducerile picturale mai găsim în România multe *ornate bisericesci lucrate in cusături,* făcute în cele mai multe casuri de soţiile domnitorilor sau ale boierilor. Ca artă sûnt şi mai slabe decât P.-le bisericesci din timpurile vechi. P. profană a apărut la noi târdiu de tot, abia prin a doua jumětate a secl. XIX, şi a inceput să fiinţeze numai odată cu venirea în ţeară a unor pictori formaţi prin şcoalele din străinătate. Producţiunea lor însă la inceput nu a avut caracterul naţional român, ci străin. Abia prin 1840 Mihaiu G. Sturdza Voevod decretează intre altele, că: la academia din Iaşi să se urzească şi o »*şcoală de zugrăvitură*«, şi din documente aflăm, că: »la München şi Roma se ţin doi elevi pentru îndeplinirea în arta zugrăviturei«. Până la 1860 nu s'a făcut însă mai nimic de samă pentru P., întocmai ca şi pentru celelalte arte. Atunci pe lângă *şcoalele de bele-arte din Iaşi* (29 Aug. 1860) *şi din Bucuresci* (6 Dec. 1864), s'a înfiinţat şi câte *o catedră de P.* Tot în 1860 s'a fundat la Iaşi, şi probabil tot atunci şi la Bucuresci, câte un *museu de P.* Prin aceste instituţiuni s'au ivit în urmă o serie de artişti-pictori, înzestraţi cu calităţi eminente. Cel dintâiu pictor român pare a fi fost *Ioan D. Negulici* (v. ac.), apoi avem pe *Gheorghe Nastasianu,* n. în Iaşi, a studiat P. mai ântâiu în ţeară la »şcoala de P.«, organisată de Gh. Asachi, fù apoi trimis de guvern la Roma, unde ajungênd tocmai în timpul revoluţiunei contra guvernului papal, fù rănit, şi se duse la Paris. Reîntors în ţeară în ultimii ani ce precedară unirea şi până la

1861 s'a ocupat cu P. de portrete spre a puté trăi. Opera sa capitală e »Cavalerul evo-median«, care adi se află în museul nat. din Iași. Muri în Roma (probabil la 1864), unde fù trimis de guvern spre a-și completa studiile. *Constantin Lecca* (v. ac.), n. în Brașov. *Gheorghe Panaiteanu-Bardasare* (1811—† ?), a studiat gimnasiul, filosofia și cursul academic de P. și bele-arte din München, ca stipendist al statului. A practicat în atelierul pictorului regal din Berlin: genreul, portretul, litografia, fotografia și panotipia; a predat studiile academice la școala de bele-arte din Iași, unde a fost numit profesor și director chiar dela înființarea ei în 1860. *Gheorghe Tăttărescu* (v. ac.), *Mihaiu (Mișu) Popp* (v. ac.), *Theodor Aman* (v. ac.), *Sava Henția* (v. ac.), *Const. Stăncescu* (v. ac.). Urmează după acestia un șir de pictori, parte deja cu renume stabilit, parte ăncă în formațiune, promițênd mult pentru viitor. Astfel avem pe: *Nic. Grigorescu* (v. ac.) cel mai renumit pictor român. *G. Demetrescu-Mirea* (v. ac.), *Alpar (Paraschivescu)* (v. ac.), *Const. Artachino* (v. ac.), *Andreescu* (v. ac.), *Cost. Jiquidi* (v. ac.), *Oscar Obedeanu* (v. ac.), apoi *Titus Alexandrescu, Const. Aricescu, Radu Aurelian, Ioan Bărbulescu, Anton Dimitriu, Ed. Grant, Nic. Gropeanu, Stef. Lukian, Filip Marin, Const. Pascaly, G. Popovici, V. Ravici, M. Simonidy, I. Țincu*; în fine mai amintim pe: *D. Serafim, A. Vintilescu, I. Woinescu-Doeusesci, Vermont, Eug. Voinescu*, etc.

Picculina sau *Piccolo,* nume dat în special flautelor mici (v. Flaut).

Picus, (mitol.) la Romani fiul lui Saturnus, tata lui Faunus; se venera ca deu al agriculturei și pădurilor. După un mit latin, a fost rege în Latium și fù prefăcut în paserea P. (ciocănitoare, v. Circe).

Picus major, (zool.) pasere, v. Ciocănitoare.

Pidalion, colecție de canoane bis. apărută mai ântâiu la 1800 în Lipsca. P. s'a retipărit în Athena la 1841. Autorii ei au fost ieromonachul Agapiu și Nicodin, Doroteu predicatorul bisericei patriarchale din Constantinopole și ierom. Teodorit din muntele Athenei. Această colecție cuprinde canoanele sinoadelor de după Fotie și Zonara și ale sf. Părinți, însoțite de comentarele lui Zonara, Balzamon și Aristenus; din dreptul civil conține numai acele părți, cari consună cu canoanele bis. P. a fost tradus și în limba română și este cunoscut sub numele de *P. românesc.* Traducerea a fost începută 1842 prin Beniamin, mitropolitul Moldovei și terminată de către protosincelul Neofit Scriban. S'a tipărit la 1844 în tipografia mănăstirei Neamț și a Secului.

Piedecăuțul, com. rur. cu cât. Isvorul și Topenii, parochie, moșie boierească în căpit. Coțmanului și județul Zastavnei în Bucovina, are 1295 loc. (979 ort.-or.), 87 rom.-cat. și uniți, 229 mos.), o școală primară.

Piedestal, picior, temelie pe care se ridică ceva.

Piekarski, *V. Rola,* n. 1857 în Smolensk, Rusia. Studià la academia de bele arte în Varșovia și la univ. în Zürich. Pe la 1889 veni la Bucuresci. Cel mai bun caricaturist din România. Desemnà pentru foile: Ghiță Berbecu, Tocila și Ardeiul. 1890—1892 fù profesor de desemn în Slatina, dela 1892—95 la gimnasiul din Tîrgu-Jiu. Intemeià dimpreună cu Al. Stefulescu, Aur. Diaconovici și I. Moisilu museul distr. al Gorjului. Actualmente este directorul școalei de jucării din Novaci (Gorj).

Pielea, la om se presintă sub forma unei vaste membrane, care învelesce tot corpul și protegează organele contra lesiunilor de diferită natură. Grosimea ei variază dela $^1/_2$ mm. până la 3—4 mm. Astfel ea este cea mai subțire la pleoape și devine foarte groasă la palma mânei și la planta piciorului. Colorația pielei variaza după vîrstă, regiune și rassă. P. este în contact cu organele pe care le acoperă, prin intermediarul unui strat de grăsime și țesut conjunctiv: paniculul adipos. Din punctul de vedere al structurei P. se compune din epidermul și dermul sau corionul. Dermul este format de țesut conjunctiv, fibre elastice, fibre musculare și este acoperit la suprafață de papilele dermice ale lui Malpighi. Epidermul, care formează stratul superficial al P.-i se compune din cinci pături suprapuse, cari sînt începênd de jos în sus: 1) Stratul basal sau generator; fiindcă aci este centrul generator, de unde derivă celelalte celule ale epidermului, el poartă acest nume din urmă. 2) Stratul lui Malpighi sau corpul mucos, conține între alte celule și unele cu pigmentul (materia colorantă), care determină colorația pielei. 3) Stratul granulos. 4) Stratul lucid și în fine 5) Stratul cornos, cel mai superficial din toate. Ca anexe ale pielei se consideră: 1) *Glandele sudoripare,* cari secretează sudoarea. Ele au forma unui tub lung, care se deschide la suprafața pielei, pe când extremitatea inferioară închisă, formează un ghem, care se termină în părțile profunde ale dermului și se numesce glomerul. 2) *Glandele sebacee,* cari secretează materia sebacee. Această din urmă se varsă sau direct la suprafața pielei sau într'un felicul al pĕrului. 3) *Unghiile* sînt o producțiune epidermică, ele fac parte din sistemul defensiv, rudimentar la oameni, dar foarte desvoltat la un mare numĕr de mamifere. 4) *Perii* sînt de asemenea o producțiune epidermică, cari se desvoaltă în mai mare sau mai mică cantitate la suprafața liberă a pielei.

Boalele de piele, se împărțesc în: 1) *Diformități cutanate:* a) circumscripte (naevi vasculari și nevasculari, limfangiome și cistadenome); b) difuse (ichtiosă, keratosă pilară, albinismul). 2) *Erupțiuni cutanate artificiale:* a) de origină externă (medicamente, electricitate, agenți atmosferici); b) de origină internă (medicamente ingerate și alimente). 3) *Dermatose parasitare:* a) de origină animală (insecte diferite, rîia, cisticercul țesutului celular, etc.); b) de origină vegetală (Trichofiția, favus, pelagra, pitiriasis versicolor, erithrasma). 4) *Dermatose microbiene* și *neoplasii:* Tuberculosa cutanată, lupus, lepra, pustula malignă, impetigo, ectima, sicosis, psorospermosele, epitelioma, etc. 5) *Dermatose inflamatorii:* Vesiculoase (eczema, herpes, zona), buloase (pemfigus), squamoase (psoriasis, pitiarisis), afecțiunile glandelor sebacee (acnes), eritenele. 6) *Dermatose de origină nervoasă:* pruriginoase (prurit, lichen, prurigo de Hebra, urticaria), dermatite herpetiforme, sclerodermia, atrofia cutanată, gangrena, vitiligo. [E. F.]

Piele preparată, pieile rumegătoarelor și altor animale, cari se prelucră și servesc ca material

pentru curelărie, cismărie, păpucărie, mănuşerie. P. p. se obţine prin argăsirea P.-lor brute, adecă prin tratarea lor cu diferite substanţe de argăsit sau cu grăsime, prin cari fără a-şi pierde flexibilitatea, devin tari şi impermeabile la apă. După modul diferit de preparaţiune se deosebesc diferite sorte de P., întrebuinţate pentru diferite scopuri.

Pielea, comună rur. în Rom., j. Teleorman, compusă din 4 căt. cu 1846 loc. (Dicţ. geogr. 1897), 4 biserici şi 1 şcoală.

Pielesci, com. rur. în Rom., j. Dolj, situată pe ambele maluri ale Tesluiului; se compune din 6 cătune cu 2767 loc. (Dicţ. geogr. 1896), 4 biserici şi 3 şcoale. Comuna e străbătută de calea ferată Bucuresci-Vêrciorova.

Pieliţă, membrană (pellicula).

Piemia, (med.) infecţiune generală a organismului, caracterisată prin supuraţiuni multiple în viscere, cavităţile serose, ţesutul conjunctiv. De asemenea microbii puroiului pĕtrund în circulaţia generală, dar se localisează în urmă în diferite regiuni, producênd focare de supuraţiuni. P. nu există singură, aproape nici odată, ci asociată septicemiei propriu dise, în care microbii septici pĕtrund în organism prin circulaţia sângelui, producênd moartea fără ca să se formeze focare infecţioase în unele organe, ca în P. Aceste tipuri constituesc septico-piemia. Ca formele cele mai comune ale P.-ei, astădi mult mai rare în urma antisepsiei, se cunosceau: infecţiunea purulentă, febra traumatică, febra puerperală. Afară de tratamentul antiseptic şi simptomatic se întrebuinţează în infecţiunile produse de streptococi, un ser preparat pentru prima dată de Marmorek în 1895, la institutul Pasteur din Paris. [E. F.]

Piemont, fost principat în Italia super., acum parte integrantă a regatului Italia, 29,378 km², cu 3.362,288 loc. (1897); partea cea mai mare e şes la poalele Alpilor vestici şi pennini, udat de Padu şi afluenţii sĕi: Dora Riparia, Dora Baltea şi Sesia pe stânga, Maira şi Tanaro pe dreapta. Producte: cereale, porumb, orez, vin, masline, castane, poame, etc.; productivitatea naturală a solului e potenţată prin canalisări. Insemnată industrie de mătasă. P. e împărţit în 4 provincii: Alessandria, Cuneo, Novara, Torino. Capitala Torino.

Piemontit, mineral, v. Epidot.

Pieno, (ital. mus.) = plin, complet. *Organo P.* = toate jocurile orgăi întrunite. *Coro P.* = cor complet prin oposiţie cu un cor de voci egale sau numai de solişti.

Piept, *torace,* partea anterioară a trunchiului, de care sûnt prinse, la cele mai multe animale vertebrate, membrele anterioare. La mamifere, P.-ul conţine cavitatea pectorală cu organele ei, plumâni şi inimă. E separată de cavitatea abdomenală prin diafragma, iar suprafaţa-i interioară e căptuşită cu o membrană numită pleura. Scheletul P.-lui se compune din vertebrele spatelor, osul P.-lui şi coastele. La om coşul P.-lui diferă după sex. La femeie P. e mai scurt, mai larg în partea de sus, iar în partea de jos mai ângust ca la bărbat.

Pieptălaca, sin. cu Prepeliţa (v. ac.).

Pierce, *Franclin,* al 14-lea president al Statelor Unite din America de nord, n. 1804; 1833 membru al casei representanţilor, 1837—42 al senatului, democrat; 1847 general de brigadă în resboiul cu Mexico, 4 Martie 1853—57 president, devotat statelor sudice. † 8 Oct. 1869 în Concord.

Pierdere, privaţiune de un lucru de care ne folosim. In comptabilitate cuvêntul P. ne arată un cont particular, care este corelativul unui alt cont, care se numesce contul de *profit.* Aceste două cuvinte sûnt mai totdeuna întrunite, dând nascere contului aşa numit al *profiturilor şi P.-lor,* cont care se ţine prin debit şi credit în acelaş mod ca ori ce alte conturi. Debitul represintă P. şi creditul represintă profitul. [N. E. Idieru.]

Pieride, (mitol.) la Greci predicatul muselor, cari locuiau în Pieria, o ţerişoară în Macedonia.

Pierron, *Alexis,* n. 1814, elenist franc. Are însemnate traduceri din grec.: Metafisica lui Aristotele; Teatrul lui Eschil, premiat de Academia franceză; Cugetările lui Marcu Aureliu; Viaţa oamenilor ilustri de Plutarch. Originale: Istoria literaturei eline, Istoria literaturei latine, Voltaire şi măiestrii séi, ş. a.

Piersec, *Persec, Persic* sau *Chersic,* numirile rom. ale pomului cultivat Prunus Persica Stockes. sin. Persica vulgaris Mill. (v. ac.). Fructele comestibile ale acestui pom se numesc: Piersece, Piersice, Persece sau Chersice.

Pierson, *Henry Hugo,* compositor engl., germanisat, n. 12 Aprilie 1815 în Oxford, † 28 Ian. 1873 în Leipzig, autor al mai multor partiţiuni de operă şi oratorii, ş. a. Adevĕratul sĕu nume era Pearson.

Piesa, bucată, parte singuratică dintr'o lucrare musicală sau teatrală; bucată de monetă; cameră ca parte a unei locuinţe.

Pietas, (mitol.) la Romani dina virtuţii, evlaviei, cuvioşiei naturale faţă de datorinţa cătră dei, părinţi, amici şi toţi oamenii. P. a avut templu lângă Circus flaminicus şi aci i-se aduceau sacrificii la 1 Dec.

Pietate *(lat.)* sau *evlavie* se numesce disposiţia sufletească în vîrtutea căreia omul nu numai că se simte şi crede în absoluta dependenţă de Ddeu, ci se şi poartă cu o respectuoasă devoţiune atât faţă de toate aşezămintele dumnedeiesci şi bisericesci, cât şi în împlinirea tuturor datoriilor sale morale: individuale, sociale şi religioase. P.-ea adevĕrată nu e legată de o anumită formă de credinţă, ea totdeuna se afirmă însă prin fapte ale carităţii şi moralei. [Pl.]

Pietişti, o sectă protestantă, al cărei autor a fost Philip Iacob Spener (1635—1705), care a întemeiat aşa numitele *collegia pietatis* cu scopul de a propaga bunele moravuri în popor. P. se adunau la început în case private, apoi în biserici, unde se explica sf. Scriptură şi bărbaţii aveau drept să-şi facă observările lor. In 1675 Spener a publicat o carte cu titula: *Pia desideria,* în care expunea ideile şi doctrina sa. Invĕţăturile sau reformaţiunea lui Spener a produs între luterani îndelungate turburări, cunoscute sub numirea de: lites pietisticae.

Pieton, pedestru, cel ce umblă pe jos.

Pietrile Doamnei, munte în Bucovina, 1648 m. înalt, cu stânci înalte şi detunate pe vîrful lui, spre sud-est dela Câmpulung; loc de excursiuni.

Numele îl are, după tradițiune, dela soția unui domnitor moldovenesc, care se adăpostise acolo mai mult timp la o năvălire de Tătari.

Pietrile Muierilor, munte în Bucovina, 943 m. înalt, mai în sus de tîrgul Solca, numit așa dela adăpostirea acolo a muierilor și a copiilor, când năvăliau Tătarii prin secl. XIII—XIV. (Cf. S. Fl. Marian, Tradiții. Bucur., 1895, p. 255—259.)

Pietriș, rocă formată de elemente mari rotunḑite prin apă, provenite prin desagregarea rocelor; composiția P.-ului depinde de structura geologică a regiunei considerate. P.-ul nu este totdeuna de origine fluviatilă și formează conuri de dejecție, terațe, etc. Este întrebuințat pentru împietrirea șoselelor.

Pietroaia, comună rur. în România, j. Dolj, compusă din 2 căt. cu 2027 loc. (Dicț. geogr. 1896).

Pietroasa de jos, com. rur. în Rom., j. Buzĕu, situată pe coasta de sud-est a muntelui Istrița; e compusă din 2 căt. cu 860 loc. (Dicț. geogr. 1892), 1 biserică și 1 școală. Com. e însemnată prin urmele unei cetăți vechi, probabil ale cetății dacice Comidava și prin tesaurul găsit aici.

Tesaurul dela Pietroasa, numit în popor și »*Cloșca cu pui*«, după figura unei paftale în formă de șoim, care se găsesce printre obiectele sale de aur, a fost descoperit la 1837 sub un bolovan de piatră în apropiere de muntele Istrița (Buzĕu), lângă satul P. Tesaurul se alcătuia din 20 bucăți de aur, toate ticsite cu pietri scumpe, granate și cristaluri roșii și a căror valoare trecea de 100,000 lei. Vênduta pe suma de 4000 lei vechi unui pietrar arnăut, Anastase Verusi, care sparse și topi aproape jumĕtate din giuvaerele aflate, comoara ajunse în fine, prin cercetările energice ale banului Mihalache Ghica, în museul din Bucuresci. De aci pe la 1875 a furat-o faimosul Pantazescu, care a stricat-o și mai tare decât Verusi. Din fericire aceste giuvaere au fost regăsite și reconstituite după planșele colorate ale învĕțatului Al. I. Odobescu, care le studiase cu multă pricepere și sirguință încă mai înainte de furtul lui Pantazescu. Astăḑi această comoară alcătuiesce una din cele mai prețioase remășițe ale trecutului nostru artistic, căci ea este manifestul poate cel mai reușit, dacă nu și cel mai vechiu, al unei bogate școale artistice, a cărei formulă a dominat în Europa întreagă după căderea imperiului roman.

T. dela P. conține următoarele giuvaere: O pafta sau chiotoare în formă de șoim, »cel numit Cloșca, ale cărui aripi sûnt cu totul strînse de corp, iar întreaga lui față rotunḑită strălucea odinioară de numeroase pietri nestimate: safiri, granați, smaragde, topazuri, mărgăritare, cristaluri și altele, ce stăteau toate îngrădite pe gușa, pe gâtul, pe aripile, pe picioarele și pe atîrnăturile lui« (Al. Odobescu); alături de această fibulă avem alte două mai mici tot în forma de paseri cu gâtul lung; o tavă mare cu ornamente geometrice pe margini și în rotogolul dela centru; o sinie cu un mâner la mijloc lucrat în formă de femeie, iar de jur împrejurul ei pe pĕreții siniei sûnt săpate în relief un șir de imagini, cari ar representa divinități ale unui panteon eleno-barbar; ibrice în formă de fus cu mânușe, colane de gât, verigi groscioare, adevĕrate brățare, una din ele poartă o inscripție cu caractere runice; în fine o căldărușe sau un paneraș fără picior și cu două toarte croite din figuri de pantere sau de leoaice, poate chiar animale fantastice.

Partea cea mai curioasă a acestor giuvaere însă nu stă atât în forma, sub care sûnt înfățișate figurile de animale, cât mai cu samă în procedeele technice, întrebuințate de acel artist necunoscut al tesaurului. Procedeele technice constă în incastrarea de pietri prețioase și sticle colorate în ochiuri sau alveole de felurite desemne formate din fășioare de aur ânguste și subțiri, așezate vertical pe placa de metal. Aceste alveole poartă numele în franțuzesce de cloison, îngrădeală, de unde și numirea acestui fel de lucrare de orfèvrerie cloisonnée, iar pe românesce de orfăurărie cu îngrădiri.

Această artă se regăsesce pe obiecte felurite descoperite preste tot întinsul Europei, precum sûnt: pieptarul regelui Odoacru la Ravena, ferecătura evangeliarului din Monza a reginei Theodelinda, cununa regilor Svintilla și Recesvintus la Guarazar (Spania), sau armatura regelui franc Childeric I, ș. a. Totuși T. dela P. este fără îndoială unul din cele mai însemnate produse ale acestei orfăurării cu îngrădiri.

In general ori unde au pĕtruns elementele gotice pe teritoriul roman, acolo apare și această artă, prin urmare și giuvaerele dela P. ar fi de origine gotică, după unii resturi din bogata comoară a lui Athanaric, regele Visigoților, stabiliți încă din secl. III în câmpiile mănoase ale României și Transilvaniei. Această presupunere ar avé în sprijinul sĕu faptul, că atât Cloșca cu pui, cât și toată orfăurăria cu îngrădiri, conține in sine elemente, cari nu se pot găsi reunite decât numai în părțile dela Dunărea de jos sau din sudul Rusiei, unele moștenite direct din arta elină, altele născute din influențele orientale, și mai ales cele venite din Persia, și în fine o sumă de elemente produse în părțile nordului de spiritul rasselor germanice. Reposatul archeolog Odobescu, a cărui operă postumă, Le Trésor de Petrossa. Historique, description, Etude sur l'orfèvrerie antique, Paris, Rotschild, 1900, este un monument de erudiție și de pĕtrundere de spirit, susținuse chiar întemeiat pe aceste motive eline, persane și gotice, la cari adăugase și pe cele uralo-altaice, că T. dela P. a fost un produs al popoarelor scitice stabilite lângă Don, de unde Goții luând primele îndemnuri și desvoltându-le au format această artă curioasă și interesantă, care s'a respândit ca o formulă nouă preste toată Europa din timpul secl. III—IX d. Chr. Și cu atât este mai adevĕrat aceasta, cu cât în ținuturile noastre, sau poate ceva mai spre resărit, în Crimea, exista de secole o școală artistică înfloritoare. La această școală au fost educați Goții, al căror gust pentru obiectele de aur împiestrițate cu pietri nestimate sau în sticle colorate în diferite chipuri, s'a împărechiat minunat cu dragostea pentru formele sculpturale eline, moștenite din timpuri anteromane dela industria acelor popoare civilisate. Acestei școale artistice, la care au fost formați Goții, își datoresce existența sa faimoasa Cloșcă cu pui, precum și o sumă de alte produse industriale, pe cari Goții, după fuga lor din Dacia în fața invasiei hunice, le-au respândit preste Europa dela Don și până la Atlantica, dela Baltica și până la Gibraltar.

(Bibliografie: Al. I. Odobescu, Notice sur la Roumanie. Paris, 1868; idem, Tesaurul dela Novo-Cerkask. Bucuresci, 1879; idem, Pia desideria, în Scrieri literare și istorice, vol. III, p. 619 sq.; idem, Le Trésor de Pétrossa. Historique. Description. Etude sur l'orfèvrerie antique. Paris, 1900; Ferd. de Lasteyrie, Histoire de l'orfèvrerie. Paris, 1877.) [Teohari Antonescu.]

Pietroasa, v. și Bădenii de jos.

Pietroșani, com. rur. în Rom., j. Prahova, cu 1000 loc.; este întemeiată la 1713 de banul Iordache Cantacuzino. Locuitorii sûnt agricultori; P. are 1 școală și 1 biserică.

Pietrosul, munte, spre nord dela Toplița (Trs.), 2083 m. înalt.

Piezocristallisațiune, formațiunea absolut primară a rocelor massive sub influența simultană a presiunilor profunde necesare genesei rocelor intratelurice și presiunilor accesorii datorite orogenesei, suferite în timpul consolidării. Caracterul rocelor formate în aceste condițiuni sûnt diferite de ale celor formate în mod normal, și se manifestă mai ales în nascerea și desvoltarea silicaților hidratați.

Piezometamorfism sau *Piezocontactmetamorfism*, fenomene de contact produse de rocele granitice, cristalisate și consolidate sub mari presiuni.

Piezometru, aparat cu ajutorul căruia se arată și se măsură compresibilitatea lichidelor.

Piftie, *(cotoroage, aspic, răcituri, tremurici, aite)*, bucată rece, preparată din picioare de vite sau de porc, fierte cu apă. Prin fierbere zeama aceasta se încheagă după ce se recesce. P. se fac clare prin strecuratul zeamei.

Pigment, principii colorante ce tapisează diverse țesuturi animale sau vegetale.

Pigmeu, pitic; fig. om fără însemnătate, fără merit; în mitol. oameni mărunți, înalți de un lat de palmă.

Pignerol, oraș, v. Pinerolo.

Pignotti, *Lorenzo*, toscan, (1739—1812), fisician, naturalist, istoric; renumit mai ales ca fabulist italian. Opere: Poesie, Storia della Toscana.

Pigrum sophisma sau *Fallacia pigritiae* (sofisma trândaviei), sună astfel: Tot ceea ce e ca să isprăvesc eu prin activitatea mea, sau trebue să se întâmple sau nu. Dacă trebue să se întêmple, atunci n'am să mai fiu activ; nu are să se întêmple, atunci activitatea mea este de prisos. Deci n'am să fac nimic, ci am să aștept până se va întêmpla ceva de sine. Această sofismă duce la fatalism. [Pl.]

Pik, măsură, v. Dhra'a.

Pike's Peak, (pron. paics pic), pisc în Rocky Mountains în Colorado (America de nord), 4312 m. înalt; tren dințat, observatoriu.

Pikol, *(Pikul)*, pond, în China = 100 Catties = 60 479 kgr., în Siam = 58 51 kgr., în Singapur, Pinang = 64·713 kgr.

Pil, (magh. *Nagy-Pél)*, numirea veche *Pyl, Pel, Pywl, Pyli*, com. mare în Ung., cott. Arad. In analele vechi apare la 1280 ca com. cu drept de vamă, 1332 ca parochie. Are 302 case, cu 1697 loc. Rom. gr.-or. Are mai multe predii, solul e foarte productiv. Locuitorii se ocupă cu industria de casă, agricultura, prăsesc vite frumoase.

Pila, 1) instrument pentru netezirea și lustruirea metalelor sau lemnului; este compus din o bară de oțel de prima calitate și provêḑut la suprafață cu crestături mai mult sau mai puțin adânci; 2) în fisică înțelegem sub P. reunirea mai multor elemente pentru producerea electricității.

Pilaf, *(turc.)*, o mâncare gătită din carne cu urez.

Pilarino, *Iacob*, protomedicul lui Șerban-Vodă Cantacuzin (1678—88) și mai apoi la Brancoveanu-Vodă (1688—1714).

Pilastru, stîlp cu secție oblongă, scos din planul unei zidări.

Pilat, *Ponțiu*, procuratorul Iudeei pe timpul lui Isus; cu toate că a fost convins despre nevinovăția lui Isus, de frică ca să nu piarḑă grația Cesarului și instigat de către farisei și popii Jidovilor, l-a osândit la restignire. P. este descris de către Iosef Flaviu ca om tiran și viclean, care prin cruḑimile lui a produs nemulțămire. Prefectul Syriei Vitelius l-a trimis la Roma, iar împèratul Tiberius l-a destituit. După Eusebiu, P. s'a retras în Galia și s'a sinucis.

Pilat, *(Vasiliu) Constantin*, general de divisie român în retragere dela Apr. 1901, n. 1838 la Botoșani, fù însumat cadet în reg. 4 inf., unde obține gradul de sublocot. în 1858. In 1862 obține gradul de locot. în reg. 1 artilerie după ce termină studiile școalei de artilerie dela Metz; iar în 1863 este încorporat în bat. 2 geniu; în 1865, ca căpitan, trece în statul major de geniu. 1866 e numit șef de cabinet în administrația centrală a resboiului, unde după câteva luni e numit șef de divisie. In 1868 obține gradul de maior, iar în 1868 trece în neactivitate prin retragerea funcțiunii. In 1870 înrolat în armata franceză, P. ia parte la resboiul contra Germaniei, de unde revine în țeară cu gradul de locot.-colonel. In Iulie 1877 reia serviciul în armata rom. cu gradul de locot.-colonel, comandant al reg. 1 dorobanți; iar în Dec. 1877 înaintează la gradul de colonel în corpul de stat major; în 1878 e numit comandantul reg. 16 dorobanți la Botoșani; iar în Martie 1883 fù înaintat la gradul de general de brigadă și numit comandant al div. 5 la Galați; gener. Pilat comandă succesiv divisia 7 (1883), divisia 6 (1888), div. 7 (1891) în fine corpul 3 al armatei ca general de div., grad ce il obținù în Nov. 1895. P. a fost în mai multe rânduri senator și deputat. El a fost care împreună cu alți doi oficieri au întrat în noaptea de 11 Febr. 1866 la Cuza-Vodă, silindu-l să subscrie actul de abdicare. Comandor al ord. Steaua și Coroana României; cavaler al leg. de onoare franceze și oficier al leg. de onoare Sf. Ana cl. II.

Pilatus, masiv de munți în Elveția (Luzern), divisat în mai multe piscuri ca: Tomlishorn (2133 m.), Esel (2123 m.) cu ospětărie; tren dințat, dela 1889; sus se află micul *lac P.*, după legendă, mormêntul lui Pilat.

Pilda, v. Exemplu.

Pileați, numirea dată de scriitorii latini și deci de Romani clasei nobile geto-dace. Grecii îi numiau *pilofori*, iar în limba dacă se ḑiceau *tarabosti*. Ei purtau capul acoperit cu un fel de fes fără ciucuri, iar rangurile mai înalte, rudele regelui, preoții cei mari, purtau tiare mai înalte. Contrar acestei clase era cea de rând *Comați* (v. ac.).

Pili, (botan.) v. Peri.

Pilitura, pulvere sau bucăți mici de fier rĕmase după pilă.

Pillau, oraș și fortăreață în guvernam. prus. Königsberg, 3192 loc. (1895); progimnasiu real, școală de navigațiune; P. e avantport la Königsberg și Elbing; șantier, fabricațiune de pânze (vele), de caviar; pescuit; far; baie de mare.

Pillnitz, sat și castel regal spre sud-est dela Dresda (Saxonia), 796 loc. (1895); aci s'a încheiat la 27 Aug. 1791 *convențiunea dela P.* între împĕratul Leopold II și regele Prusiei Frideric Wilhelm II pentru a lua în comun mĕsuri față de revoluțiunea franceză.

Pilocarpina, substanță chimică ce se extrage din Pilocarpus pennatifolius; ea este lichidă dextrogiră, solubilă în apă și cloroform, cu acid muriatic și nitric dă săruri bine cristalisate. P. produce transpirație abundentă și salivație, și contractează pupila.

Pilocarpus Vahl., (botan.) gen din fam. Rutaceae, tribul Zanthoxyleae, cuprinde vr'o 5 specii de arbuști cu frunzele pețiolate, opuse sau alterne cu punctuațiuni străvedii (pellucid-punctate); florile verdii sau purpurii sûnt glandulos-punctate și dispuse în raceme sau spice elongate. Speciile acestui gen cresc în America tropicală și în India occidentală. Frunzele de: *P. pennatifolius* Lem. și *P. Selloanus* Engl. sûnt întrebuințate în medicină sub numirea de: Folia Jaborandi mai cu samă ca sudorific. [Z. C. P.]

Piloferi, v. Pileați.

Pilora, (anat.), v. Pylorus.

Pilot, (marină) marinarul însărcinat cu manevra vasului la întrarea sau ieșirea din port și în interiorul portului. P.-ii formează o corporație oficială în fiecare port sau cel puțin recunoscută și controlată de autoritatea portului. In cele mai multe porturi *pilotagiul* este obligator și se plătesce o taxă stabilită pentru fiecare manevră. In România la Constanța, Galați, Brăila, P.-ii sûnt ai statului și serviciul lor este gratuit. [Const B.]

Pilsen, oraș în vestul Boemiei lângă rîul Beraun și calea ferată Viena-Eger; 50,221 loc. (1890) dimpreună cu suburbiile; fabricațiune de mașini, articole de metal și lut; renumite fabrici de bere (800,000 hl. pe an), comerciu însemnat. In apropiere mine de cărbuni de piatră, minereu de fier și vitriol.

Pilule, *Hapuri,* (med.) forme farmaceutice de o consistență pastoasă, ce nu se lipesce de degete, avênd o formă sferică și a căror greutate nu trece preste 40 centigrame.

Pilule de Blaud, v. Blaud.

Pilule de Morison, se întrebuințează pentru curățirea sângelui; se compun din: aloe, colocinta, guma-guta, jalapa și tart; sûnt periculoase, de oarece purgează prea vehement.

Pilum, *(lat.)* armă de atac la Romani. Consta dintr'un mănunchiu de lemn, în care era înfipt un fier ascuțit. Seamănă cu sulița.

Pimelosis, *(grec.)* sin. cu Lipomatosis (v. ac.).

Piment, termin de origine franceză pentru piper (v. ac.) și ardeiu (v. Capsicum).

Pimpinella L., (botan.) gen din fam. Umbelliferae, trib. Ammineae, cuprinde plante erbacee perene, rar anuale cu florile albe sau galbene. Acest gen are vr'o 70 specii distribuite pe mai toată suprafața globului. In părțile noastre cresce spontaneu: *P. magna* L. și *P. saxifraga* L., numită popular: Pĕtrânjei de câmp; iar cultivată cresce *P. Anisum* L., originară din Orient și cunoscută poporului nostru sub numirile: Anason, Anason românesc, Anis, Anison. Semințele aromatice ale acestei plante sûnt întrebuințate ca condiment și în medicină mai cu samă contra dispepsiilor. [Z. C. P.]

Pin, (botan.) v. Pinus.

Pinacoteca, museu (galerie) de tablouri.

Pinang, (Penang), insulă la coasta vestică a peninsulei Malacca în India posterioară, 278 km². cu 235,618 loc. Capitala Georgetown.

Pinassa, (marină) tip din vechea marină cu vele, azi dispărut. Era un vas mic, lung și subțire, putênd merge cu vele și cu rame. [Const. B.]

Pinaster, subgen dela Pinus (v. ac.), cuprinde toate speciile cu câte două foi în fasciol (ambele specii de Pinus citate din părțile noastre).

Pinchbeak, aliagiu din două părți cupru și o parte alamă, foarte maleabil, de coloare aurie, durabil.

Pincio, Monte, colină în partea nordică a Romei, cu vilele Medici și Borghese, promenadă.

Pinciu, *Ioan,* tribun la 1848, n. 16 Martie 1824 în Reșinar (Trans.), † 1882 ca președinte la tribunalul comitatens în D.-St.-Mărtin. Pentru faptele lui săvîrșite la 1848/9 a fost decorat de cătră împĕratul Austriei cu crucea de aur pentru merite. [I. S. Ș.]

Pinck couler, coloare roșie ce se obține prin calmarea oxidului cu zinc, cretă, acid silicic și chromat de potasă, întrebuințată la colorarea porcelanelor și faianțelor.

Pindar, (521—441 a. Chr.), n. la Cynoskefale în Beoția, lângă Teba, cel mai mare poet al Eladei. Unchiul sĕu Scopelinos, flautist, Lasos și Corinna, fură măiestrii sĕi în musică și arta poetică. Trăi câtva timp la curtea lui Hieronе I în Siracusa, visită sanctuarele din Olimpia și Delphi; scrise în toate speciile poesiei lirice. Intre edițiunile mai recente sûnt: Didot, text grec și latin, Th. Mommsen, 1864; Bergk în Poëtae lyrici graeci, trad. germ. de Tycho Mommsen, 1846; M. Schmidt, 1869, ș. a.

Pindemonte, *Ippolito,* poet veronez (1753 până 1828), întrase în ordinul cavalerilor de Malta, din causa sănătății însă îl părăsi și trăi retras; călĕtori în Francia, Germania, Anglia. Cele mai însemnate opere, distinse prin adâncimea cugetării și nobleța simțemintelor, sûnt: Prose e poesie campestri; Elogi di letterati; Epistole in versi; Sermoni, chestiuni de morală și literatură; Odissea, tradusă în versuri albe. Opere complete 3 vol. Literatură: Della vita e delle opere di I. P., de Montanari.

Pindos, munți în nordul Greciei între Tesalia și Epir, 2200 m. Acum numirea de P. se dă șirului de munți dintre lacul Ochrida și cap Kolonnäs, care formează culmea apelor în peninsula grecească.

Pinea, numire pentru Pinus Pinea. (v. Pinus.)

Pinerolo, (franc. *Pignerol),* oraș în prov. ital. Torino, la poalele Alpilor, 12,000 loc.; reședința unui episcop; până 1713 fortăreață însemnată și închisoare de stat; comerciu cu mătasă, brânză, bucate; pas preste Mont Genèvre spre Briançon. In împrejurime sûnt valdensi.

Pinet, termin ce se aplică la pepinierele (v. ac.) în care se cultivă numai Conifere.

Pinguecula, (med.) mici pete, tubercule, de coloare galbenă în conjunctivă; sûnt formate din grăsime şi ţesut de legătură.

Pinguicula L., (botan.) gen din fam. Lentibularieae, cuprinde plante erbacee terestre şi insectivore. Se cunosc vr'o 30 de specii, ce cresc prin locurile umede din regiunile extratropicale ale emisferei boreale, câteva cresc şi în America occidentală în Anḑi până în regiunile antarctice. In părţile noastre cresce prin păşunile umede din regiunea alpină şi subalpină *P. alpina* L., numită popular Foaie grasă şi *P. vulgaris* L. [Z. C. P.]

Pinguin, *(Aptenodytes patagonica)*, pasere din ord. pas. Inotătoare, fam. Impenelor, are aripi, insă fără pene de sburat. In general penele sûnt scurte, dese, netede, pe burtă albe, pe gât şi piept gălbenii, preste celelalte părţi ale corpului cenuşii. Lungimea corp. 1 m. Trăiesce în mările polare sudice. Se nutresce cu pesci. Folositoare pentru penele şi grăsimea ei.

Pini, consul rusesc în Bucuresci în timpul lui Grigore Ghica-Vodă (1822). După eterie se retrăsese şi el la Braşov, unde aţiţa pe boierii pribegi să duşmănească pe domnitorul ales Gr. Ghica, sub cuvênt că s'ar fi călcat, cu alegerea sa, tractatul dintre Turcia şi Rusia. Stăruinţele sale n'au produs nici un efect. Acest P. însă în 1823 sfătuesce pe boierii moldoveni, cari conduşi de Mihaiu Sturdza păreau că vor să restoarne starea de lucruri creată de tractate, să se împace cu Ion Sandu Sturdza.

Pinnipede, *(Focе)*, un ordin de animale mamifere cu picioarele transformate în înotătoare, cele dinderêt îndreptate înapoi. La unele se deosebesc foarte bine degetele unite prin pieliţe. Dinţii ca la carnivore sûnt: tăietori, canini şi măsele. Pielea acoperită cu pér. La burtă au douĕ părechi de ţîţe. P. trăiesc în mările şi oceanele zonei temperate şi friguroase. Se nutresc cu pesci, raci, molusce şi unele plante marine. Ord. P.-lor cuprinde: 1) fam. *Focelor,* cu speciile: Cânele sau Viţelul de mare (Phoca vitulina), apoi Ph. caspica, Ph. groenlandica, Cystophora cristata şi Macrorhinus leoninus; 2) fam. *Trichechidelor,* cu speciile: Trichechus rosmarus (calul de mare sau morsul) şi 3) fam. *Otariidelor,* cu speciile: Otaria jubata, Ot. ursina (ursul de mare) şi Ot. stelleri (leul de mare). v. şi Foca.

Pinták, com. rur. în Trans. v. Pintic.

Pintea, *Viteazul,* vestit haiduc român, n. în com. Magoagea, cott. Solnoc-Dobâca, din fam. nobilă Bota resp. Cupşa. A luptat alăturea cu curuţii lui Rákoczy pentru libertatea maghiară contra lobonţilor (Nemţilor), dându-i-se ocasiune şi pentru jefuit. Tot aşa a luptat şi pentru apĕrarea bisericei ortodoxe contra unirii, iarăşi alăturea cu curuţii lui Rákoczy, cari şi ei îşi apĕrau în acelaşi timp biserica lor reformată contra propagandei catolice. A murit împuşcat la Baia mare în 1703, voind să ocupe acest oraş pe sama lui Rákoczy. (Cf. Ioan Pop-Reteganul, Pintea Viteazul [după mai mulţi autori]. Braşov, 1898; Gavriil Hango, Încă ceva despre Pintea Viteazul, în »Telegr. Rom.« Sibiiu, 1898; Samosch- u. Theiss-Dialekte, von G. Weigand, Prof. Leipzig, 1898.) [G. Hango.]

Pinten, instrument adaptat la călcâiul cismei pentru îmboldirea cailor la mers accelerat sau şi pentru pedepsirea lor. P. a fost cunoscut deja în antichitate; la început avea numai forma unui spin, în evul mediu s'a adaptat rotiţa dinţată. *P. de aur* a devenit mai târḑiu un insemn al cavalerilor.

Pinten (în marină), bastimentele de resboiu poartă la prova sub apă o enormă piesă de fier masiv, solid legată de corpul vasului şi destinată prin forma ei de cioc să spargă vasul inimic şi să-l dea la fund: aceasta este P. Manevra tactică a P.-lui este foarte grea, foarte delicată şi periculoasă, atât pentru vasele dimprejur, pe cari le poate lovi fără voie, cât şi pentru vasul însuşi, care dă lovitura, căci lovitura poate fi fatală pentru ambii luptători. [Const. B.]

Pintenaş, una din numirile populare ale plantei Delphinium Consolida L. (v. ac.).

Pintic, magh. *Pinták,* com. rur. în Trans., cott. Bistriţa-Năsĕud, cu 686 loc. Saşi şi Români. In o vale apropiată se găsesce un isvor de apă sărată, folositor la boale scrofuloase, cu o mică instalaţie balneară.

Pinus L., (botan.) gen de plante lemnoase sempervirente din fam. Coniferelor, trib. Abietineae, cu foi primare mici squameforme, cele secundare mari câte 2—5 în fascicol. Cuprinde vr'o 70 specii preponderant boreal extratropicale, dintre cari cităm ca cele mai respândite în părţile noastre pe *P. silvestris* L. »pinul« (în regiunea montană) şi *P. Pumilio* Hcke »jepii« sau »căţinii«, caracteristică pentru regiunea alpină. Fructele comestibile dela *P. Pinea* L. sûnt un obiect de comerciu »coconarii«. Terbentinul şi colofoniul sau sacâzul se extrag mai ales din representanţi mediterani ai acestui gen. Multe din speciele de P. se cultivă la noi ca plante decorative rustice. [A. Pr.]

Pinxit, *(lat.)* »a pictat« (pe portrete lângă numele pictorului).

Pinzgau, *(Langenthal)*, vale frumoasă în munţii Salzburgului (Austr.), care se distinge prin cultura intensivă a vitelor cornute şi a cailor, aşa încât şi-a format rassele proprii. Vitele cornute de rassa P. sûnt introduse şi la noi cu bun resultat. Ele sûnt de talie mijlocie de 1·35 m. înalte, 3·12 m. lungi. Coloarea lor este roşcată, roşiebrună, avênd uneori o pată mare albă pe spinare şi foale. Greutatea vitală medie la vaci este de 400—500 klgr., la boi de 700—750 klgr. Producţiunea anuală de lapte este de 2400—3000 litri. Caii de P., supranumiţi şi caii norici, sûnt de talie mare, avênd o înălţime de 1·65—1·73 m. şi corpul lung ciolănos. Ei sûnt mai mult cai de tracţiune decât de călărie.

Pioa-Petrei, com. rur. în Rom., j. Ialomiţa, situată pe malul stâng al Dunărei şi al Ialomiţei; se compune din 2 căt. cu 1578 loc. (Dicţ. geogr. din 1897), 2 biserici şi 2 şcoale.

Piombino, fost principat în prov. ital. Pisa, 360 km². cu 25,000 loc. *Capitala P.,* oraş întărit lângă sinul P., 2763 loc. *Strîmtoarea P.,* despărţesce insula Elba de Toscana.

Pion, pisc de munte, v. Ceahlău.

Pion, figura cea mai mică în jocul de şach; piesele jocului de table.

Pionier, (milit.) trupe instruite şi adjustate pentru executarea lucrărilor technice în resboiu.

In America nordică, cei dintâi coloniști ai teritoriilor nelocuite, de unde fig. P., însemnează: cel ce prepară calea spre progres.

Pipa, mĕsură de vin, în Porto = 534, în Malaga = 566·44, în Alicante = 485·1, în Barcelona = 482·304 litri.

Pipăit, acțiunea sau procesul și organul prin care dobândim sensațiunile de tact sau pipăit. Ca organ are energia specifică de a respunde acelor stimuli, cari venind sub forma presiunii, afectează prin atingere și astfel causează sensibilitatea tactilă, extinsă preste suprafața trupului. Ca organ al acestui sens se consideră anumite glandule sau papile, ce se află în piele, numite corpuscule tactile. Nervul conductor este cel numit *trigemin*. Ca proces, simțul pipăirii se produce în urma schimbărilor moleculare provocate de atingerea cu corpurile externe și de reacțiunea pielei față de presiunea lor. Resultatul acestui proces sûnt *sensațiunile tactile*, cari, ca să se poată produce, este condiție indispensabilă ca acțiunea stimulului să nu fie atât de mare, încât să causeze durere. Sensațiunile tactile ne dau scire despre însușirile corpurilor de netedime și asperitate, de tare și moale, de cald, rece, fierbinte, de ascuțit și timpit, de vîrtos, moale, fluid și apoi în legătură cu sensul muscular ne dă cunoscința despre însușirea corpurilor de a fi grele ori ușoare, etc. In legătură cu sensul vederii și al auḑului, tactul este care ne orientează și în spaț, pentru aceea s'a numit și sens local. Centralisațiunea activității acestui sens se întêmplă în aceea parte a creerului, care se numesce t h a l a m i o p t i c i. (Cf. Pipoș, Psich. Pletosu, Psichol. pag. 21 și 48.) [Pl.]

Pipalaca, *Pipălac*, identică cu Prepelița (v. ac.).

Pipe, mĕsură engl. de fluiditate, à 2 Hogsheads = 126 Gallon (v. ac.). *Imperial-P.*(nouă) = 572·491, veche în America de nord = 476·949 lit.; în țeara Cap = 416·384 litri.

Pipelcuța, alt nume pentru Cenușereasa (v. ac.).

Piper, (botan.) numirea românească a semințelor de Piper nigrum L. (v. ac.). Aceste semințe constituesc productul vegetal întrebuințat ca condiment.

Piper L., (botan.) gen de plante din familia Piperaceelor, tribul Pipereae. Cuprinde preste 600 specii tropicale, dintre cari citâm *P. nigrum* L., din Asia tropicală, care ne dă »p i p e r u l«. Tot ca condiment important se folosesc fructele dela *P. longum* L. Foile dela *P. Betle* L., »Betle«, se întrebuințează în Estindia împreună cu fructele de *Areca catechu* ca masticător. [A. Pr.]

Piperaceae, (botan.) familie de plante dicotyle monochlamydeae. Cuprinde de regulă plante erbacee cățărătoare cu foi simple în spirală și cu flori bracteate, fructul o bacă. Cele ca. 1000 specii aproape toate tropicale și subtropicale sûnt distribuite în două triburi 1) *Saurureae*, cu mai multe carpele pluriovulate (cu genul important *Saururus)* și 2) *Pipereae*, cu ovarul unilocular uniovulat *(Piper* și *Peperomia)* P. sûnt importante din causa fructelor lor, cari servesc ca condiment. [A. Pr.]

Piperazina, sin. hexo-hidropyrazina $C_4 H_{10} Az_2$. Cristale incolore solubile în apă. Medicament foarte reputat pentru combaterea reumatismului.

Piperin, *Piperina*, alcaloid slab, descoperit în 1829 in piperul negru. Cristalisează în prisme oblice incolore sticloase insolubile în apă. Formula de constituție $C_{17} H_{19} Az O_3$.

Pipĕruș, în povestile rom. se ḑice P. un copil cât un bob de piper. In unele povesti, P. are și numele P. Petru.

Pipiriș, (botan.) numirea populară a plantelor: Heleocharis palustris L., Scirpus lacustris L. și Scirpus silvaticus L. (v. ac.).

Pipiriș, com. rur. în Rom., j. Neamțu, compusă din 8 cât. cu 2582 loc. (Dicț. geogr. 1895), 3 biserici și 1 școală.

Pipita, (Pepita), țesĕtură cadrilată în carouri mĕrunte cu linii negrii pe fond alb.

Pipoș, familie română din Munții Apuseni ai Transilvaniei.

1) *Pipoș, Ioan*, comite suprem, n. 7 Ian. 1822 în Hondol, a studiat dreptul la Cluj și montanistica la Schemnitz. 1847 intră ca practicant la tribunalul montan din Zlatna, 1848 este mutat la tesaurariatul din Sibiiu. La adunarea de pe »Câmpul libertății« dela 3/15 Maiu este ales membru în comitetul național. In 1849 se refugiază cu ceilalți membri ai comitetului în Țeara Românească. După revoluțiune P. a fost mai ântâiu comisar adjunct al districtului Deva, dela 1852 adjunct la tribunalul din Făgăraș, apoi secretar de consiliu la tribunalul din S.-S.-Georgiu. 1854 obține postul de prefect al distr. sĕcuiesc Ciuc-Cozmaș 1861 P. este numit comite suprem al cott. Zarand. In 1865 a fost chiemat în casa magnaților. A pus multă silință pentru organisarea școalelor în Zarand. Gimnasiul român din Brad este, in prima linie, opera sa. 1867 P. este pus în disponibilitate. A luat parte aproape la toate mișcările politice și cult. ale Românilor. † 10 Oct. 1888 în Alba-Iulia.

2) *Pipoș, Petru*, jude la tabla regească, n. 16 Maiu 1829 în Hondol. Distins legist și cunoscĕtor al limbei diplomatice, P. în 1858 este aplicat la agenția și consulatul general austriac din Bucuresci, unde in 1859 fù numit actuar, iar în 1863 înaintat la postul de vice-cancelar. In 1864 e numit president al tribunalului din Făgăraș; 1865 prim-secretar de consiliu și totodată secretar presidial la tribunalul suprem transilvan în Viena, de unde apoi în 1867 a fost numit jude la tabla regească din Tîrgul-Murĕșului. 1891 fù pensionat. Dela 1894 domiciliat în Sibiiu. La 1867 s'a căsătorit cu

Elisa Circa, artistă in vioară, n. 1844 în Săcele din părinții George Circa și Maria n. Moroianu (v. ac.). A studiat în Brașov la școalele ev. luth., unde a început a învĕța și vioară. In 1859 a urmat cursurile de vioară în Viena la directorul conservatorului Jos. Hellmesberger timp de patru ani. După aceea a dat concerte în Bucuresci, in orașele principale din Transilvania locuite de Români, apoi în Budapesta și Karlstadt, deșteptând admirația tuturor. In 1866 principele Carol al României i-a acordat o bursă spre a se perfecționa în artă la Paris sub conducerea lui Vieuxtemps; dar nu s'a folosit de acea bursă, căci în 1867 s'a cununat cu Petru P. S'a ocupat și cu studiul compozițiunii în scopul de a publica melodii naționale, dar în 1878 fù cuprinsă de alienațiune mentală. La concursul dela Montpellier pentru »Imnul gintei

latine« a obținut mențiune pentru poesia sa. (Biografia cf. »Familia« nr. 4 din 1865.)

3) *Pipoș, Petru,* Dr. în filosofie, profesor, n. 29 Aug. 1859 în Alba-Iulia, a studiat la universitatea din Cluj. Dela 1881 este profesor la institutul pedagogic din Arad. Scr.: »Metodica«, »Didactica«, »Istoria pedag.« și »Psichologia«.

4) *Pipoș, Pompiliu,* publicist, n. 1857 în Hondol, și-a făcut studiile iuridice la univ. din Cluj, unde a fost și presidentul societății acad. rom. »Iulia«. 1884 întră în redacțiunea »Tribunei« din Sibiiu și colaborà la acest jurnal șese ani, în care timp a fost și deputat la sinoadele și congresele bisericesci gr.-or. române. In 1891, chiemat de societatea polit. »Concordia«, se duse la Cernăuț, primind direcțiunea diarului »Gazeta Bucovinei«. Prin zelul și isbânda cu care a condus acest diar, P. a contribuit mult la consolidarea partidului național rom. din Bucovina. † 6 Febr. 1893 în Cernăuț.

Pippi, pictor și architect, v. Giulio Romano.

Pippin, 1) *P. de Landen,* majordom în Austrasia, † 639 în Landen. 2) *P. de Herstal,* nepotul celui premerg., majordom în Austrasia, câștigă prin victoria sa dela Testri (687) și demnitatea de majordom în Neustria, † 714. 3) *P. cel Mic,* n. ca. 715, fiul lui Carol Martell, urmà acestuia 741 ca majordom în Neustria, aduse, după ce fratele sĕu Karlmann, majordom în Austrasia, se făcuse (747) călugăr în Monte Cassino, întreg imperiul Francilor sub sceptrul sĕu, 751 ridicat la demnitatea de rege în Soissons; cu ajutorul lui Bonifacius i-a succes a introduce reforme și a subordona bis. francă papei, învinse pe Aistulf regele Longobardilor (754 și 755) și dărui exarchatul luat dela el scaunului papal, † 768 în Paris. 4) *P., regele Italiei,* al doilea fiu al lui Carol cel Mare și al Hildegard-ei, n. 778, bătù pe Avari, 806 rege, † 810. 5) *P., regele Aquitaniei,* fiul lui Ludovic Piosul, 814 rege, 830 luà parte la rescoala fraților sĕi contra împĕratului, † 838. Fiul sĕu P. a fost exchis dela tron, † 864 în carcer.

Piquée, stofă de bumbac deasă, cu desemne în relief; se întrebuințează pentru toalete, și rufărie de dame.

Piquette, (franc. *Piqueton),* vin de tescovină; vin acru, ordinar.

Pir sau *Chir,* numirile populare ale plantei Agropyrum repens P. Beauv. sin. Triticum repens L. (v. ac.).

Piräeus, *(Peiraeus),* portul vechei Athena, pe ruinele căruia s'a zidit dela 1835 încoace noul oraș cu port P., 42.169 loc. (1896); școală de marină, școală militară, bursă, mori cu vapor; industrie de bumbac, fabrici de mașini; comerciu însemnat.

Piramida, 1) corp cu basă poligonă, laturile triunghiuri, cari se unesc într'un singur punct, numit crescetul P.-ei. 2) *Piramidele,* monumente gigantice, construite în Egiptul vechiu de Faraoni, servind ca morminte regilor, cele mai celebre: ale lui Cheops, Chefren și Mykerinos. Cf. și art. Cheops, Gizeh și Egipt istoria (add. vol. II.).

Pirat, tâlhari de mare, cari cutrieră mările isolate și atacă vasele de comerciu, cu mâna armată, pentru a le jefuì.

Piraterie, meseria de pirat, a fost foarte întinsă în vechime, luând nascere dela începutul navigației; putem cita ca pirați celebri pe Argonauți. In mările grecesci, apoi în Mediterana P. a fost în floare până când fù distrusă de Pompeiu. Mai târdiu prin secl. XI. P. luà iarăși mare avênt în Mediterana, avênd ca centru portul Alger; de aci plecau faimoșii pirați *moresci* sau *barbanni,* cari au îngrozit țerile mediteraneane atâția secoli, până când Francia cuprinse Algerul. Acum se mai găsesc pirați numai prin China, pe coastele Marocului, prin Guinea, însă ca o excepție rară. Dreptul internațional consideră pe pirați ca fără de națiune și prin urmare ori ce vas are dreptul de a-i prinde și preda autorităților. Un vas atacat, care învinge pe pirați, și nu-i poate transporta, e în drept a le aplica legea marțială și a-i executa pe loc. [Const. B.]

Resboiul contra P.-lor, în a. 67 a. Chr., tribunul Gabinius, cerù ca Pompeiu, timp de trei ani să aibă o autoritate nemărginită pe continentul italic și pe o rază de 70 km. departe de coastă. Avênd și dreptul să-și aleagă 25 de locotenenți, să înarmeze 500 de vase și 120.000 de soldați spre a nimicí puterea P.-lor, fioroși bandiți de mare. După trei luni, Pompeiu nimicí pirateria de pe litoralul Mediteranei și merse în Cilicia, distrugênd cu desăvîrșire cuibul P.-lor. Legea care acorda lui Pompeiu drepturile de mai sus, e cunoscută sub numele de »lex Gabinia«.

Pirenei, *munți* și peninsulă, v. Pyrenei.

Piretus, numire grecească, întâlnită în Herodot, a fluviului scitic Porata, adi Prutul. Bizantinii îi mai diceau *Vrutos,* cum se și găsesce în Constantin Porfirogenitul (952 d. Chr.). Sensul etimologic al cuvêntului în întreaga familie arică e: »a trece«, »pârău«, »pod«, »drum«, »mal«.

Pîrgari, numirea dată odinioară, în ambele țeri române, consilierilor comunali orășenesci. Erau 6 sau 12, și aveau șefi, în Moldova pe *șultuș,* iar în Muntenia pe *județ.* Instituțiunea și numirea a fost împrumutată dela Sașii, cari aveau colonii dincoace preste munți chiar înainte de descălecare și cari numiau pe sfetnicii ocârmuirei municipale Burger (Bürger). Sfatul P.-lor avea să hotărască partea de constituție a fiecărui orășan după cislă, să adune banii și să-i înainteze visteriei domnesci; apoi să execute îndatoririle cetățenilor față de ocârmuire; să judece procesele mici și să încaseze amendile și să legaliseze diferitele acte dintre orășeni.

Pirmasens, oraș în Rheinpfalzul bavarez, 24,548 loc. (1895); odinioară reședința conților de Hessen-Darmstadt; fabrici de încălțăminte. 14 Sept. 1793 Prusiacii bat aci pe Francezi.

Pirogov, *Nicolai Ivanovici,* vestit chirurg rus, n. 1810 în Moscva și † 1881 în Petersburg. 1837 prof. de chirurgie în Dorpat, 1841 în Petersburg. A luat parte ca medic la resboaiele din 1854 în Crimea, germano-francez 1870—71 și româno-ruso-turc 1877—78. A publicat mai multe scrieri, îndeosebi referitoare la serviciul sanitar în resboiu. După numele lui P. se numesce un metod de amputație al piciorului.

Pirouette, *(franc.)* în arta dansului, învîrtitură pe vîrful unui singur picior fără a-l schimba din loc; se fac chiar P. duble și triple.

Pirot, oraș în Serbia, lângă Nișava, 9930 loc. (1890); industrie de covoare. Aci au bătut Bulgarii pe Sêrbi la 27 și 28 Nov. 1885.

Pirotechnia, v. Pyrotechnia.

Pirotşanaţ, *Milan,* ministru sêrb, n. 7 Ian. 1837 în Iagodina, 1873 deputat, conducĕtorul partidului progresist, 1874—75 ministru de externe, 1880—83 prim-ministru, † 14 Martie 1897 în Belgrad.

Pirperuna, la Grecii de adi Pyrperouna, identică cu Păpăruga (v. ac.) la Sêrbi Dodola. v. şi Aquilicium.

Pirula, v. Gangur.

Pirus L. sau *Pyrus* L., (botan.) gen din fam. Rosaceae, trib. Pomeae, cuprinde arbori şi arbuşti, şi are vr'o 35 specii distribuite prin regiunile temperate ale emisferei boreale. *Pirus* se divide în mai multe secţiuni, cari sûnt considerate de unii botanişti ca tot atâtea genuri deosebite, astfel sûnt: *Cydonia* Tourn., *Mespilus* L., *Malus* Tourn., *Sorbus* L., etc. Dintre speciile genului *Pirus* menţionăm ca pe cele mai importante: *P. communis* L. vulgar Pĕr selbatec, din care prin cultură s'au obţinut numeroase varietăţi horticole; *P. Malus* L. vulgar Mĕr, din care prin cultură derivă numeroasele varietăţi de meri; *P. Aucuparia* Gaertn. vulgar Scoruş; *P. Cydonia* L. vulgar Gutui, Alămâioare; *P. germanica* Hook sin. *Mespilus germanica* L. vulgar Moşmon, etc. [Z. C. P.]

Pisa, prov. italiană (Toscana), 3055 km². cu 313,621 loc. (1897). *Capitala P.,* lângă Arno, în depărtare de 12 km. dela mare, 37,704 (ca comună 53,957) loc.; reşedinţa unui archiepiscop; dom admirabil (zidit 1063—1118, 5 năi cu 58 columne antice) cu baptisteriu renumit; lângă el e renumitul »turn pieziş« (zidit în formă cilindrică la 1174—1350, 54 m. înalt, cu 8 caturi, partea de sus trece preste verticală cu 4·3 m.); universitate, academie de arte cu pinacotecă; grădină botanică; industrie de bumbac; lucrări de alabastru. In antichitate *Pisae* era unul din cele 12 oraşe ale Etruriei, dela 180 a. Chr. colonie romană. In evul mediu republică puternică.

Pisc, vîrf mai ascuţit al unui munte.

Pişcăsflori, *Pişcănfloare,* v. Gangur.

Piscicultura, arta de a prăsí pesci. v. Pesce şi Pescărie.

Pişcolt, com. mare în Ung., cott. Bihor. Apare în analele vechi ca vilă la 1329 in posesiunea prepositurei de St. Iob, 2330 loc., Rom. gr.-cat. 1350, ceilalţi rom.-cat. şi ref. Teritoriul foarte productiv. Loc. se ocupă cu industria de casă, agricultura şi prăsesc vite frumoase.

Piscu, 1) P., com. rur. în Rom., j. Covurluiu, compusă din cát. P. şi Vameş cu 1536 loc. (Dicţ. geogr. 1892), 2 biserici şi 1 şcoală, gară de cale ferată. 2) P., com. rur., în Rom., j. Dolj, pl. Câmpu, cu 1564 loc. (Dicţ. geogr. 1896), 1 biserică şi 1 şcoală.

Pisé, un metod de clădire, în care păreţii unui edificiu se ridica din argilă amestecată cu năsip şi lapte de var şi bătucită între douĕ rînduri de scânduri, cari dau forma şi direcţiunea zidurilor. In loc de aceste materiale se mai folosesce cu mai mult succes un amestec de năsip grăunţos cu lapte de var.

Pisici, *(Mâţe, Felidae),* familie din ord. Carnivorelor. Au câte 8 măsele ascuţite în falca de sus şi câte 6 în cea de jos, 4 dinţi incisivi şi 2 canini în fiecare falcă. Gura mare şi puternică, limba aspră, au 5 degete la picioarele dinainte şi 4 la cele dinapoi, cu ghiare retractile. Ochii sûnt întocmiţi spre a vedé şi noaptea. Calcă pe degete (digitigrade). Sûnt animale puternice şi lacome de sânge, îşi caută hrana mai mult noaptea. Prada şi-o prind sărind asupra-i. Sûnt respândite pe aproape întreg pămêntul (afară de Noua Olandă). Cele din ţerile tropice au pĕr de colori mai vii, în ţerile mai friguroase sûnt unicolore. Blana lor are mare preţ. Cele mai însemnate specii sûnt: *P. de casă (Felis domestica),* se trage din P. egipteană *(F. maniculata)* şi *P. selbatică (F. catus)* din Europa. Aceasta trăiesce prin pădurile Europei. Alte specii sûnt: *rîsul (F. lynx),* trăiesce în pădurile munţilor din Europa centrală, Rusia şi Scandinavia; *P. de Angora (F. maniculata domestica angorensis); tigrul (F. tigris)* din Asia; *leul de Berberia (F. leo barbarus), leul de Senegal (F. leo senegalensis); leul din ţeara Cap (Felis leo capensis); leul din Persia (Felis leo persicus); leopardul (F. pardus); pantera (F. panthera); pantera de Sunda (F. variegata); pantera neagră (F. melas); P. pitică (F. bengalensis); puma (F. concolor); iaguarul (F. onsa); oselotul (F. pardalis),* ş. a.

Pisistrat, nobil athenian; fiind bogat reuşí să-şi formeze un puternic partid, prin marea lui dărnicie. Grădinile şi ogoarele sale erau deschise tuturor. Domnia lui P. nu se întemeia imediat în Atica, de multe ori fù silit să se exileze din causa duşmanilor sĕi politici. Ca să desarmeze partidul Alcmeonizilor, se căsătoresce cu fica lui Megakles, şeful acestui partid. Prin tot felul de viclenii, reuseso să devie cel mai puternic cetăţean din Athena. Sub dînsul Athena se înfrumseţă şi se adunară la un loc rapsodiile homerice. Constituţia lui Solon fù păstrată. † 527 a. Chr.

Piskitelep, *(magh.)* v. Simeria.

Pisma, aceea disposiţie viţioasă a inimei, care, ca afecţiune antipatetică, se manifestă în nemulţămirea sufletească împreunată cu necaz, pe care o simte cineva faţă de modul cum sûnt împărţite altora şi preste tot deaproapelui anumite bunuri. Basa psichologică a P.-ei sûnt sentimentele numite antipatetice. P. poate deveni patimă şi ca atare este caracteristica sufletelor mici şi ordinare. In etică P. este numerată între pĕcatele capitale. (v. şi art. Invidie.) [Pl.]

Pisoderi, sau arăm. *Pisudere,* sat arămânesc cu 600 loc. la muntele Nerecĭca în Macedonia. Prin P. trece şoseaua dela Monastir la Castoria.

Pisolit, rocă identică cu Oolit (v. ac.).

Pisoski, *Nicolae,* locot.-colonel, om politic, n. în Moldova; 1834 revisor pe lângă minist. de interne în Moldova, 1840 casar de judeţ în Botoşani, 1849 prefect în Botoşani, 1854—56 prefect al judeţului Iaşi. El lucrează pentru unirea principatelor, şi mai ales pentru alegerea lui Cuza ca domn al Moldovei. După abdicarea lui Cuza, P. demisionează (1866) din armată. (Cf. A. D. Xenopol, Istoria Românilor, tom. VI, p. 635.)

Pistacia L., (botan.) gen din fam. Anacardiaceae, trib. Anacardieae, cuprinde vr'o 6 specii de arbori sau arbuşti ce cresc în regiunea mediteraniană, în insulele Canarice, în Asia occidentală şi în Mexico Ca specii mai importante menţionăm: *P. Lentiscus* L., care exsudează reşina cunoscută sub numele de Mastic, cu

care se fabrică licherul **Mastica**, obicinuit mai cu samă în Grecia. *P. Terebinthus* L., care produce gale avute în tanin, şi în fine *P. vera* L., ale cărui seminţe comestibile sûnt cunoscuţe şi de poporul nostru sub numirea de **Fisticuri**. [Z. C. P.]

Pistazit, mineral, v. Epidot.

Pistia L., (botan.) gen monotip de plante din familia Aroideelor, tribul Arineae, cu o singură specie *P. stratiotes* L., ce cresce flotantă în apele dulci din tropi (cu excepţia insulelor din Oceanul Pacific şi Australia), ea se cultivă uneori în aquariele florăriilor noastre. [A. Pr.]

Pistichii se chiamă nisce Arămâni, păstori din Acarnania în Grecia, probabil remăşiţe din Arămânii, cari în evul mediu au format »Valachia mică« în Etolia şi Acarnania. A nu se confunda aceşti Arămâni cu cei cari astădi locuiesc în districtul Maniana, tot în Acarnania. v. şi Maniana.

Pistil, (botan.) tot una cu Gyneceu (v. ac.); *P. simplu, P. compus,* tot una cu Gyneceu apocarp (v. ac.) şi Gyneceu syncarp.

Pistoia, (la Romani *Pistoria),* oraş în prov. ital. Firenze, 20,190 loc.; reşedinţă episcopească, catedrală bogată în comori de artă; fabrici de fier, maşini, sticlă, ţesĕtorii de mătasă. Ací a învins C. Antonius pe Catilina la 62 a. Chr.

Pistol, armă de foc, scurtă, cu pat recurbat, confecţionat pentru prima dată în Pistoia, folosit mai des din secl. XVI încoace. Astădi este mult înlocuit prin carabină şi revolver.

Piston, (mechanică) cilindrul masiv pe care îl pun în mişcare vaporii unei maşini şi dela care mişcarea trece în motor. Tot P. se numesce şi cilindrul masiv dela pompele de aer sau de apă.

Piston, (musică) nume dat la o specie de dop mobil ce se aplică unor instrumente de suflare şi care sub acţiunea degetului executantului pune în comunicaţie tubul principal al instrumentului cu un alt tub mai mic, şi modificând astfel lungimea colonei vibrante, îi schimbă instantaneu fundamentala şi prin urmare toată seria armonică cu un semiton, un ton sau mai mult, mai sus sau mai jos, şi transformă astfel instrumentul natural în instrument cromatic. Factura modernă construiesce instrumente (corni, cornete, trompete, tromboni, saxhorni, ş. a) cu 1, 2, 3 şi până la 6 P.-ni, reuşind astfel a da instrumente de alamă capabile a rivalisa în agilitate şi puritatea intonaţiunei cu cele mai bune instrumente de lemn sau de coarde. [T. C.]

Pistorius, *aparatul lui,* aparat pentru destilaţiunea spirtului, provĕdut şi cu aparatul de rectificaţiunea alcoolului. Aparatul constă din două cazane, cu câte o retortă, un aparat de recire, etc.; în cazane se află amestecătoarele; îndată ce vaporii părăsesc rectificatorul se şi începe destilaţiunea. Lichidul condensat se adună în cilindrul cu aerometru şi apoi curge în reservoarul de spirt.

Pisudere, v. Pisoderi.

Pisum L., (botan.) gen din fam. Leguminosae, trib. Vicieae, cuprinde plante erbacee, glabre; frunze penate, terminate printr'o setă sau cârcel; florile mari, purpurii, roşii sau albe. Acest gen are vr'o 2 specii, dintre cari una deja de mult cultivată, cresce spontaneu în regiunea mediteraniană şi în Asia occidentală. In părţile noastre cresce *P. elatius* Stev. vulgar **Mazere sĕlbatecă**; iar *P. sativum* L. se cultivă ca plantă alimentară sub numirea de Mazere. [Z. C. P.]

Pitac, ordin princiar. *P. de boieriu,* act sau diplomă prin care domnul (secl. XIX) numia sau înălţa în rang de boieriu pe o persoană oarecare.

Pitar, titlu de boieriu; el era la început însărcinat cu inspectarea pânilor şi a hranei principelui. Era şi un »mare pitar« efectiv la curte. Din secl. XVIII titlul decădù cu totul şi în al XIX era un mic şi cel din urmă »titlu onorific« ce se da de domn. [L.]

Pitesci, com. urb. în Rom., capit. j.-lui Argeş, pe malul drept al rîului Argeş, cu 15,570 loc. (1899). Oraş comercial, servind de întreposit producţiunilor j.-lor Muscel, parte din Vâlcea şi Argeş. Reşedinţa tuturor autorităţilor administrative ale j.-lui, precum: prefectura, comitetul permanent, tribunalul de I instanţă, primăria, creditul agricol, posta, telegraful şi staţia principală a căii ferate Bucuresci-Vêrciorova; reşedinţa divisiei a II-a a corpului I de armată. P. posedă un gimnasiu, 1 şcoală de meserii, 3 şcoale primare de băieţi şi 2 de fete şi mai multe institute private; 11 biserici ort., 1 bis. cat., 2 bis. protestante, 1 armenească şi 1 sinagogă; 1 grădină publică, 1 bulevard frumos plantat, care duce dela gară în centrul oraşului; 1 fabrică de postav şi una de producte chimice; 1 spital. Se ţin mai multe bâlciuri, din cari cele mai principale sùnt la Sf. George, la Inălţarea Domnului, la Dumineca tuturor Sfinţilor şi la Drăgaica (24 Iulie). (Cf. G. I. Lahovari, Dicţ. geogr. al j.-lui Argeş. Bucur., 1888.)

Pitici, oameni mici de statură (contr. *uriaşi),* ceva preste un metru înălţime. Unii au devenit celebri prin micimea lor. Causele de au remas înapoi în crescere se presupun a fi diferite morburi în copilărie. Se găsesc însă triburi în Africa centrală, cari dela natură se caracterisează prin mica înălţime a corpului lor. [—]

P. în poveştile rom. P. de regulă sûnt înţelepţi şi vicleni şi uneori foarte tari; ei stau în oposiţiune cu urieşii cei grozav de mari, dar de regulă proşti şi păcăliţi de P. In poveşti nume de P. sûnt: Ghemiş, Barbu-cot, Barbă de un cot, Nan din Gavan, Neghiniţă, Nuculiţă, Natii-cot, Piperuş, Piticot, Prihiduţă, Salcotea, Staticot, Statupalmă, Statpalmă, Sfredeluş, Tartacot şi alte nume compuse.

P. primitivi în mitol. nordică, au fost viermii ieşiţi din carnea lui Ymir, uriaşul primitiv. Ei se chiemau Austri (resărit), Westri (apus), Nordri (miază-noapte), Sudri (miază-di) şi apoi au căpĕtat dela dei figură de oameni mici, dar înţelepţi şi vicleni şi au fost puşi în cele patru unghiuri sau coarne ale pământului, ca să-l ţină sus în aer; înmulţindu-se foarte mult au fost puşi cu locuinţa sub pământ, în stânci şi în dealuri şi li-s'a încredinţat grija asupra acestora. [Atm.]

Pitici, *pomi,* (horticult.) se numesc aceia, a căror talie prin tratament acomodat (tuns) se ţine în miniatură. Scopul ce îl avem în vedere, folosindu-ne de un spaţiu limitat, este să producem fructe (poame) cât mai curând, deja dela 3—4 ani după altuire începĕnd, şi aceste de frumseţe deosebită. De aceea cultura P. p. fiind intensivă se recomandă în apropierea centrelor mari de consum (oraşe importante, capitale).

Formele ce li-se dau de comun sûnt: *cordonul* cu unul sau două braţe orizontale (după numĕrul ramurilor principale); când posiţia acestora este oblică avem *evantaiul*. *Palmeta* e formată din o ramură principală şi părechi inserate la distanţe. Toate aceste forme sûnt plane, dar cultura P. p. se face de regulă pe sîrme. Alte forme sûnt *piramida* (de formă conică), *globul*, etc.

Piţigoi, Piţiguş, v. Parus şi Paridae.

Pitizita, mineral, arseniat şi sulfat de fier, ca incrustaţiuni la Freyberg.

Pitman, *Sir Isaak*, stenograf engl., n. 1813 în Trowbridge, † 1897 în Barth. Inventatorul (1837) unui sistem stenografic (Phonografie), basat pe scrierea vocalelor curate, şi a unui sistem de scriere fonetică pentru scrierea comună.

Pitot, *ţevile lui*, aparat cu ajutorul căruia se mĕsură vitesa de curgere a apei. Ţevea lui P. e curbată în formă de unghiu drept. Partea mai scurtă se aşează în apă orizontal în direcţiune de unde curge apă, celalalt braţ îl ţinem în sus. Cu cât e mai mare celeritatea de curgere a apei, cu atâta se ridică ea mai sus în ţevea verticală, şi invers; dela înălţimea coloanei de apă conchidem la celeritatea ei.

Pitpălac, *Pitpălacă*, v. Prepeliţa.

Pitré, *Giuseppe*, scriitor şi etnolog italian, n. 1845 în Palermo. Scr. princip.: »Biblioteca delle tradizioni siciliane« (1870—97, 20 vol.); dela 1882 coeditor la »Archivio per lo studio delle tradizioni popolari«.

Pitt, 1) *P., William, senior, conte de Chatham*, om de stat engl., n. 1708 în Boconnock (Cornwall), nepotul lui *Toma P.* (1653—1726), care a adus Diamantul-Pitt în Europa, 1735 membru al casei de jos, 1756—61 secretar de stat, sprijiní pe Frideric cel Mare în resboiul de 7 ani, răpí Franciei Canada, 1761 ajunge în fruntea oposiţiunei, 1766—1768 prim-ministru şi totodată membru al casei de sus. † 11 Maiu 1778.

2) *Pitt, William, junior*, fiul celui de mai nainte, n. 1759; 1782 cancelar al tesaurului, 1783 prim-ministru; neîmpăcat contrar al revoluţiunei franc., a luptat dela 1793 contra ei, devenind sufletul coaliţiunei antirevoluţionare. † 1806.

Pittakos (650—579), unul dintre cei şepte înţelepţi ai Greciei, n. în Mytilene. Om politic, militar, filosof şi poet, se distinge ca un suflet energic şi iubitor de ţeară. Parte din poesiile sale s'au păstrat în fragmente, cari sûnt publicate în lucrarea lui Schneidewin: Poeţii lirici ai Greciei, apărută la Göttingen în 1839.

Pittsburg, oraş în Pennsylvania (America de nord) lângă Ohio, 238,617 loc. (1890); unul din cele mai însemnate oraşe industriale şi comerciale din Uniune; mine vaste de cărbuni, fabrici de sticlă, industrie de fier şi oţel; şantiere; navigaţiune pe Ohio până în Mississippi; piaţă de petrol.

Pituitos, *(lat.)* = mucos.

Pitulice, (lat. *Sylvia)*, gen de paseri cântăreţe, cari seamĕnă cu privighitoarele. Sûnt mai multe specii, precum: *P. sură (Sylvia hortensis), P. neagră (S. atricapilla)*, etc.

Pityriasa, boală cronică de piele, mai totdeauna pe cap, unde se vĕd pete mici roşii, urmate de cojirea (desquamaţiunea) pielei, în formă de tăriţe (mătreaţă bolnăvicioasă). Provoacă mâncărime, deci scărpinare. Se recomandă spălături antiseptice.

Pityuse, grupă de insule în Mediterana, 697 km²., 24,544 loc. (1887); insule principale: Iviza şi Formentera. Capitala Iviza. Aparţin provinciei span. a Balearelor.

Piu, *(ital.* = mai mult), se întrebuinţează în musică pe lângă un termin de mişcare sau de nuanţare, dându-le mai multă putere, ca *P. forte* = mai tare decât până acum, *P. allegro* = mai repede, ş. a. [T. C.]

Piua, vas întrebuinţat la pisat; îndeosebi şi instalaţiune, unde ţesĕturile groase de lână sûnt supuse la o bătaie cu nisce ciocane mari, fiind în continuu udate cu apă caldă; prin această procedură ţesĕturile devin de o structură păsloasă ca postavul.

Piuă, pivă, trease, v. Mortiera.

Pium desiderium, v. Desideria.

Pius, numele a 9 pontifici romani. *P. I, sfânt*, (140—154); *P. II* (1458—1464), *Aeneas Sylvius*, din familia Piccolomini, n. 1405, scriitor bun, poet, orator, literat şi diplomat; în contact continuu cu cei mai celebri bărbaţi ai timpului sĕu; a luat parte la conciliul din Basel; mai târdiu fù numit consilier reg. şi prin prudenţa sa diplomatică i-a succes la 1445 să disoalve pactul principilor electori îndreptat contra papei Eugeniu IV. In 1445 întră în cler şi înaintează repede; în 1456 cardinal. A încercat să îndupleee pe principii creştini la expediţiune în contra Turcilor, dar fără succes. Dintre operele sale mai memorabile sûnt: »Commentarius de rebus Basileae gestis«; »Historia rerum Friderici III imperatoris«; »Descriptio Germaniae« apoi Descrierea Asiei şi a Europei. *P. III* (1503), a domnit numai 4 septĕmâni. *P. IV* (1559—65), sub el s'au ţinut ultimele şedinţe şi s'a terminat conciliul tridentin (1563); P. a început cu întroducerea reformelor decretate de acest conciliu şi a publicat formula de mărturisire a credinţei numită »professio fidei tridentina«, care au să o facă persoanele, cari primesc oficii ecclesiastice în bis. latină. *P. V, sfânt*, (1566—72); a fost călugăr dominican, din ordinul lui s'a editat catechismul roman cătră parochi (tradus în limba română de Dr. Ioan Pop, Gherla, 1891). Pe regina Angliei Elisabeta a excomunicat-o pentru persecutarea bisericei cat.; a ajutat pe Austriaci în contra Turcilor, cari (în 6 Oct. 1571) au fost bătuţi la Lepanto. P. a dus o viaţă aschetică; Clemente XI (1712) l-a înscris în catalogul sfinţilor. *P. VI* (1775—99), n. 1717, a domnit în timpuri foarte critice. Spre a împiedeca pe împ. Iosif II în reformele sale contrare bisericei, P. s'a dus 1782 la Viena, unde a petrecut o lună (22 Apr. până 22 Maiu 1782), însă fără resultat. In 1793—97 Francezii au ocupat cele mai multe provincii ale statului papal, formând din ele republica cispadana şi cisalpina, iar în 1798 au ocupat Roma, declarându-o de republică. Cardinalii parte au fost expulsaţi, parte închişi, iar P. excortat la Siena, deací la Certosa (lângă Florenţa), apoi la Parma, Turin, Briançon, Grenoble şi în urmă la Valence, de unde era să fie dus la Dijon, dar murí 29 Aug. 1799. Francezii au dus din Roma şi din Italia o mulţime de manuscrise şi obiecte de artă. *P. VII* (1800—23), *Chiaramonti*, la alegerea lui s'au adunat 35 car-

dinali în Veneția; fiind Francezii constrînși de celelalte puteri să evacueze Italia, P. s'a dus la Roma în 3 Iulie 1800. Reîntorcêndu-se Napoleon din Egipt, Francezii au reocupat Italia nordică. La anul 1808 Napoleon a dat ordin să se ocupe Roma închiḑênd pe P. în Quirinal; la 1809 prin un decret dat din Viena anexează la imperiul francez întreg statul papal, asigurând papei o renta anuală de 2 milioane franci. P. a fost excortat la Savona apoi la Fontainebleau, dar tot nu a voit să-și dea consimțemêntul la reformele lui Napoleon. In 1814 pierḑênd Francezii Italia, Napoleon dă voie lui P. a se reîntoarce în Roma, unde s'a ocupat cu reorganisarea statului papal; și-a trimis delegat la congresul din Viena. † 20 Aug. 1823 în etate de 81 ani. *P. VIII* (1829—30), a domnit numai 20 luni, fiind un bărbat moderat. *P. IX* (1846 până 1878), n. 1792. Când P. s'a înălțat la demnitatea de papă, întreagă Europa era în fierbere; la 14 Martie 1848 a dat statului papal o constituție mai liberală, dar spiritele ațițate de Mazzini nu s'au mulțămit cu aceasta; P. prevestit a fugit (24 Nov. 1848) la Gaeta, și Roma s'a declarat republică. P. ajutat de Austria, Spania și Neapole, după 17 luni s'a reintors la residență; pace deplină însă n'a mai avut. Mișcarea începută pentru unificarea Italiei a provocat și în statul papal turburări, cari au avut de urmare pierderea domniei lumesci a papei, Italienii ocupând Roma la 1871. P. în 1854 a enunțat dogma despre inmaculata concepțiune a Preacuratei Fecioare Maria. In 1869 a convocat conciliul vatican, în care s'a enunțat ca dogmă infalibilitatea papei. A lucrat mult pentru lățirea misiunilor catolice. El a canonisat provincia mitropolitană gr.-cat. română de Alba-Iulia, † 1878.

[Dr. Isidor Marcu.]

Pivotant, (botan.) în formă de fus, de pivot sau osie, cum e rădăcina pivotantă (palară) dela Pătrunjel, Păpădie, Stejar, Salcâm, ș. a., unde rădăcina principală (pivotul) e lungă, cilindroconică, iar rădăcinile secundare, terțiare, etc., de pe ea cu mult mai subțiri, mai scurte. Pivotul poate fi mult umflat, tuberisat și alungit (Morcov, Sfeclă); ori rotund (Ridiche, Gulie, Brojbă), când se ḑice *napiform*. [S. Șt. R.]

Pizarro, *Francisco,* descoperitorul și cuceritorul Perului, n. 1478 ca fiu ilegitim al unui căpitan. Porcar, apoi soldat, plecă în lumea nouă. Fără instrucțiune, dar îndrăzneț și stăruitor, însoți pe mai mulți descoperitori (Balboa). In 1524 se uní cu Hernando de Luque și cu Diego de Almagro spre a descoperí țeara aurului, dincolo de Cordilieri și descoperí 1524—25 și 1526—27 coastele Ecuadorului și Perului. Reîntors în Spania fù numit (1529) guvernator al Perului și în 1531 plecă să cucerească această țeară cu 200 soldați. 1532 se întări în valea Tangarara și întemeià orașul San Miguel de Piura. Pětrunse în interior, profitând de cearta celor doi Incași, Atahualpa și Huascar, prinse pe cel dintâiu și, deși îi cerù și primí sume mari pentru rescumperare, îl sugrumà (1533). Puse temelia orașului Lima, învinse pe fostul sěu aliat Almagro și îl omorí (1538), fù însuși omorît de amicii acestuia (1541).

Pizzicato, (*ital.* = pișcat), se întâlnesce în musica instrumentelor de coarde și arcuș, indicând ca sunetele să se producă pișcând coardele cu vîrful degetelor și imitând astfel instrumentele de coarde pișcate. Acest efect e întrebuințat mai cu samă în acompaniamente.

Placa, foaie de metal, furnir din lemn de stejar, nuc, etc., aplicat pe un lemn moale (mobilă placată); P. de marmoră servind la pardoseli sau căptușeli de ziduri, etc. *P. turnantă,* construcțiunea sub nivelul șinelor cu o platformă de scânduri și șine, servind pentru schimbarea direcțiunei materialului rulant al căilor ferate, etc.

Placat, v. Afișe.

Place, *Victor,* consul francez la Iași pe vremea alegerilor pentru divanurile ad-hoc, fù unul din cei mai mari sprijinitori ai Românilor în acel timp. Incungiurat de unioniști, rugat de aceștia și lucrând în conformitate cu ideile împeratului Napoleon III, P. ajunse centrul partidei unioniste moldovene. El ademení pe mitropolitul Sofronie Miclescu și determinà atitudinea unionistă a clerului; el dădù sfaturi administrației lui Grigore Ghica (1856) cum să asigure triumful unioniștilor; în fine luptà continuu să ocrotească și să realiseze idea unirei.

Placenta, (med.) sinonim vulgar *casa* (copilului în pântecele mamei), organ temporar intermediar între mamă și copil pentru nutrițiunea acestuia în timpul vieții intrauterine. P. este un organ extraembrionar, presentând o porțiune foetală *(P. foetală),* care provine din transformarea chorionului cu vilositățile sale, și o altă porțiune maternă *(P. maternă),* care nu este altceva decât o transformare a mucoasei uterine, în locul unde P. foetală prin vilositățile sale se îmbucă în mucoasa hypertrofiată. Forma și adhesinea P.-ei variază după specia animalului.

Placenta, (botan.) marginea îngroșată a ovarului unui carpel; pe ea se află ovulele (P. marginală), rar și pe restul păretelui ovarului (P. difus, la Mac, Nufăr). Posiția P. în gyneceu, sau *placentația,* variază; dacă ovarul e unilocular, placentația e *parietală* (Prun, Rozetă, Coacăz. ș. a.), dacă e plurilocular, placentația e *axială* (Crin, Stânjenel, etc.); e placentație *centrală* primitivă (Primulaceae) sau secundară (Garoafă, Neghină), când dela basa ovarului și înlăuntru se ridică o coloană liberă mediană, pe care sînt ovulele. [S. Șt. R.]

Plăcere, ca fenomen psichic este starea afectivă a sufletului, care se nasce în om din confluxul mai mare ori mai mic al sentimentelor plăcute. Iar plăcute sûnt și se numesc acele sentimente, cari se produc în noi când ceea ce se întâmplă corespunde cu dorințele și așteptările noastre, contribuind astfel la desvoltarea vieții noastre sufletesci sau trupesci. P. este deci o stare, pe care omul mereu o caută și tinde a o avé, iar avêndu-o, caută a o păstra și mări. Ea poartă în sine și desvoaltă energia de activitate a organismului nostru psichofisic. Tot P. se numesce și ori ce mulțămire sufletească ori trupească, desfătările vieții precum și distracțiile, ce omul își poate procura prin petreceri. [Pl.]

Placetum regium, *(Ius placeti regii),* acel drept al statului, în puterea căruia bulele și brevele papale se puteau publica și executa și aveau putere obligătoare pe teritoriul statului, numai după ce acesta le-a prověḑut cu clausula de aprobare.

(»Placet«.) Introdus în Ung. sub reg. Sigismund la 1404 pentru bulele de dotațiune și procesuale, fără a privi cele dogmatice. Dela 1870 decisiunile și constituțiunile conciliului roman și ale papei se pot publica în Ungaria numai având concesiunea regelui. P. r. astăḑi se observă numai în Rusia, Francia, Bavaria, Saxonia și Elveția.

Placidia Galla, fica lui Theodosiu I și sora lui Arcadius și Honorius, n. 388 la Constantinopole, † 450. In asediul Romei de către Alaric, este luată prisonieră și devine soția principelui got Ataulf (414).

Plăcinta, prăjitură coaptă în tigae, compusă din foi de aluat între cari se așează fructe, carne, brânza sau alte feluri după plac.

Placitum, *(lat.)* opiniune, părere; *P. imperii,* decisiune a dietei imperiului.

Plafon, *tavan,* suprafață de obiceiu dreaptă, garnisită uneori cu ornamente în ipsos, lemnărie geluită, etc., formând partea superioară a unei camere, săli, etc.

Plaga, rană; pedeapsă divină, calamitate; lucru vătămator.

Plagiat, (lat. *plagium* = vânḑare de oameni, de suflete), furt literar, sciințific sau artistic. Nu trebue confundat cu imitațiunea, cu asemĕnarea întâmplătoare sau împrumutul mărturisit al autorului. (v. Originalitatea). P.-ul se poate constata și urmări prin lege numai când și ideile și forma sûnt identice cu ale autorului anterior; sau și când numai fondul este identic, dacă autorului posterior i-au lipsit condițiunile de a face aceeași invențiune sau descoperire și când ideia încă nu e trecută în domeniul comun al sciinței, sau când se dă ca originală. *Plagiator* sau *plagiar,* cel ce face P.

Plagioclas, minerale, v. Feldspat.

Plagiostomi, ord. de pesci, v. Chondropterygieni.

Plagiotrop, (botan.) v. Orthotrop.

Plagoscop, steag de vânt, adecă aparat ce arată direcțiunea, în care suflă vântul.

Plaid, (engl., pron. pled), un fel de manta scoțiană; se numesce însă P. și o bucată de pânură, ce se poartă ca haină învĕlitoare.

Plăieși, în Rom. păzitorii graniței în partea muntelui, grănițeri.

Plăinesci, com. rur. în România, j. R.-Sărat, compusă din 3 cât. cu 3040 loc. (Dicț. geogr. 1896), 3 biserici și 1 schit, 1 școală de băieți și 1 de fete, cu 3 învĕțători și 1 învĕțătoare; com. rur. cea mai populată din județ; e străbătută de linia ferată și de șoseaua națională R.-Sărat-Focșani.

Plaiu, (dela plan), cărare sau drum îngust preste creștetele munților sau deacurmeḑișul lor; subdivisiune administrativă a județelor de munte. Sinonim plasă, ocol (v. ac.).

Plaiul Tătarilor din munții Bucovinei este calea pe unde treceau Tătarii în Ardeal și Ungaria spre a prăda, cu deosebire partea dela Runcul Pojorîtei pe partea dreaptă a rîului Moldovei până din sus de satul Breaza. (Cf. S. Fl. Marian, Tradiții. Bucuresci, 1895, pag. 230—239.)

[Dr. I. G. Sbiera.]

Plămânare, una din numirile vulgare ale plantei Pulmonaria officinalis L. (v. ac.).

Plămâni, (anatom.) organul respirațiunii, e așezat în torace; se deosebesce o P. dreaptă și una stângă, având fiecare forma unui semi-con, a cărui basă concavă zace pe diafragmă (v. ac.). Tăieturi adânci împart P. stângă în doi, P. dreaptă în trei lobi, cari iarăși se împart în o mulțime de lobuli. Substanța proprie a P.-lor se compune din ramificațiunile dichotomice ale bronchiilor, cari, după ce au ajuns la un diametru minimal, se lărgesc în forma unui cornet, ce se numesce infundibulum; în jurul fiecărui infundibulum se grupează 20—60 alveole, numite și beșici pulmonare. Alveolele sûnt acoperite de o rețea de vase capilare. După Huschke P.-le omului au ca. 15 milioane de alveole. P.-nii sûnt acoperiți la suprafața lor de o membrană seroasă cunoscută sub numele de pleură. v. art. Bronchi, Lob, Pleura și Respirațiune.

Plan, o suprafață plană; representarea unui obiect în mic pe hârtie; descrierea unui teren pe hârtie; proiect; hotărîre.

Plan de incidință se numesce planul ce trece prin raza de incidință și normala de incidință.

Plan de ore sau *orariu* este tabloul numĕrului de ore destinate fiecărei materii de învĕțământ. Orariul este general, când indică pentru fiecare materie numĕrul de ore pe septĕmână; el e special, când arată pentru fiecare ḑi materiile și orele în cari au să fie tratate.

Plan de polarisațiune se numesce planul în care vibrează eterul în raza de lumină polarisată.

Plan de situațiune, planul orthografic al proiecțiunei orizontale unui teritoriu de pe suprafața globului terestru, executat în scară redusă sub 1 : 100,000, având și indicațiuni asupra undulațiunei, culturei, etc., a lui.

Plan de studii sau *program de studii* se numesce expunerea, mai mult sau mai puțin analitică, a materiilor de învĕțământ, alese și distribuite pe anii de studiu (clase).

Plan inclinat, plan ce formează un unghiu mai mare sau mai mic cu linia orizontală și a cărei inclinațiune se exprimă prin proporțiunea înălțimei (adecă distanța capĕtului ridicat până la orizontală) la lungimea ei și se exprimă de regulă în procente. Puterea ce trebue să aplicăm pentru a mișca în sus o greutate oarecare este egală cu inclinațiunea împărțită la greutatea corpului. De aceea cu cât inclinarea (panta) va fi mai mică, cu atât va fi puterea de mișcare mai mică, și viceversa. Ca aplicațiuni practice ale P.-lui incl. avem drumurile ce merg la deal, șurubul, pana (icul), etc.

Planaria, un gen de vermi Plathelminți (v. ac.).

Planconcave se numesc lentilele, la cari o față e plană, cealaltă e concavă, adecă curbată în lăuntru.

Planconvexe se numesc lentilele, la cari o față e plană, ceealaltă e convexă, adecă ieșită la mijloc.

Planete, corpuri ceresci, cari se învîrtesc aproape circular în jurul soarelui, dela care primesc lumina și căldura. Ele ne apar cu lumină și nici decum schinteietoare. In ochian ni-se înfățișează ca discuri, al căror diametru se poate mĕsura. P. principale, aranjate după îndepărtarea lor de soare, sûnt: Mercur, Venus, Pământul (cu 1 satelit, luna), Marte (cu 2 sateliți), Iupiter (cu 5 satel.), Saturn (cu 8 satel.), Uranus (cu 4 satel.), Neptun (cu 1 satel.). Intre calea lui Marte și Iupiter circulă o mulțime de P. mĕrunte, numite *Planetoide* sau *Asteroide,* din cari în 1896 se cunosceau deja 432. Ele sûnt mult mai mici decât luna noastră și numai unul singur (Vesta)

este visibil cu ochiul liber. Cei din antichitate cunosceau numai 5 P. şi socoteau între ele adesea şi soarele şi luna. Egiptenii şi Chaldeii venerau P. ca ḑeităţi de primul ordin şi Romanii încă le puneau în legătură cu ḑeităţile lor. Numirea ḑilelor din septĕmână Romanii tot după P. o au alcătuit. [—]

P. observate de pe pămênt, se constată că ele descriu nisce curbe complicate compuse din zigzaguri ce nu urmează nici o lege; pentru un observator din soare însă ele descriu elipse, puţin turtite, în jurul soarelui a cărui centru ocupă unul din focarele elipsei. Orbitele acestea sûnt conţinute în plane puţin înclinate pe acel al eclipticei, sûnt parcurse cu iuţeală constantă şi şi dela occident spre Orient. Distanţa planetelor dela soare e cam ca numerile: 0·4, 0·7, 1, 1·6, (2·8), 5·2, 10·0, 19·6, 38·8, (regula lui Titius-Bode), 1 fiind distanţa pămêntului la soare. Timpul de revoluţie în jurul soarelui e dat de legea III a lui Kepler: pătratul timpului de revoluţie e proporţional cu cubul axelor mari. P.-ele se învîrtesc şi în jurul lor; timpul de rotaţiune în jurul axelor lor variază dela o planetă la alta. Se crede că Mercur şi Venus stau totdeuna cu aceeaşi faţă spre soare (cum e luna spre pămênt), adecă timpul de rotaţiune e egal cu cel de revoluţiune. P.-ele sûnt corpuri ceresci constituite din materie ca şi pămêntul; la cele mai multe s'a observat o atmosferă probabil cam de aceeaşi natură cu a pămêntului; observaţiunile au condus la admiterea existenţei apei în stare lichidă şi solidă pe Marte. Chestiunea dacă P.-ele sûnt locuite de fiinţe asemenea cu oamenii e încă de domeniul romanului. Marte şi Venus presintă multă analogie cu pămêntul în privinţa condiţiunilor de desvoltarea şi întreţinere a vieţii. In vechime se credea a fi o relaţiune între apariţia planetelor şi viaţa oamenilor, v. Astrologia. [Murgoci.]

Planetar, ceea ce se referă la planete; v. Sistem planetar.

Planetoide, v. Asteroide.

Plângere se numesce actul prin care o persoană se tânguiesce unei autorităţi. In Rom., în penal, P.-le pot fi făcute la judele-instructor, la procuror sau direct la tribunal. Terminul P.-ei e special materiei penale. P.-le se pot face şi prin procurator. In acest cas procuraţiunea se va alătura la P. (Art. 30 c. pr. rom.). Dacă cel care a făcut o P. s'a constituit parte civilă, se poate lăpĕda de această calitate în timp de 24 ore dela constituire, remânênd totuşi respunḑĕtor de daune sau pentru calomnie, dacă P.-ea e nefundată, temerară sau pornită cu intenţiune de a calomnia. Cel care aduce o P., se poate constitui parte civilă până în momentul închiderii desbaterilor; odată sentenţa pronunţată, desistarea nu mai e valabilă. Când P.-ea a fost dată judelui-instructor competent, acesta o înaintează procurorului respectiv pentru a da rechisiţiunile necesare (a deschide acţiune publică), de va fi locul, adecă să dea în judecată pe acel în contra căruia e îndreptată P.-ea, căci judele-instructor nu se poate sesisa singur, el avênd putere numai de a aduna probele crimei sau delictului. (Cf. art. 60—67 pr. pen. rom.). [Scriban.]

Planiglob, representarea suprafeţei globului nostru pe un plan.

Planimetria, partea geometriei, care se ocupă numai cu studiul punctului, liniilor şi planului.

Planimetru, instrument pentru calcularea mechanică a suprafeţelor plane; se întrebuinţează la mĕsurări geodesice, catastrale, geografice, etc.

Planogameţi, v. Gameţi.

Planorbis corneus, melc, v. Discos.

Plâns, secreţiune abondentă de lacrămi, provocată de dureri fisice sau diferite emoţiuni.

Plâns convulsiv, exagerarea plânsului sub formă de accese, mai ales în histerie.

Planşa, *(franc.)* desemn pe hârtie.

Planşeta, *(franc.)* măsuţă pentru arpentagiu (agrimensură); vergea de metal sau os de balenă din corsetele femeilor.

Planta, *Martin de*, pedagog, n. 1727, † 1772, inventatorul maşinei electrice cu disc.

Plantagenet, numele casei de Anjou, domnitoare în Anglia dela 1154—1485, provenit dela »planta geneta« care era pe coiful şi scutul lor. Familia a dat 14 regi Angliei, dela întemeietorul ei Henric II (1154—89) şi până la Richard III mort în lupta dela Bosworth cu Heinric VII Tudor, care ridică la tronul Angliei familia Tudorilor. Cei mai însemnaţi regi, afară de Henric II, au fost Richard Inimă de leu, Ioan fără ţeară, care a dat vestitul act Charta magna, Eduard III. care a început resboiul de 100 ani cu Francia, Henric IV şi Henric V, învingĕtorul dela Azincourt (1415). Infrângerile din resboiul de 100 ani provocară lupte între două ramuri ale casei (resboiul celor două rose), în urma căruia întreaga familie se stinse cu Richard III.

Plantagineae, (botan.) fam. de plante dicotyle gamopetale, caracterisată prin corola scarioasă şi flori tetramere. Cuprinde vr'o 200 specii ale regiunilor temperate, cu două genuri remarcabile: *Plantago* (v. ac.) şi *Littorella*.

Plantago L., (botan.) gen de plante din fam. Plantagineelor cu inflorescenţa în spic adese purtat de un scap. Dintre speciile mai frequente la noi citām: *P. major* L., *P. media* L. şi *P. lanceolata* L., cunoscute sub numirile poporale Platagine sau Patlagine. Seminţele dela *P. Psyllium* L., se întrebuinţează în medicină. [A. Pr.]

Plantaje, termin ce se aplică la culturile din ţerile calde cu deosebire din tropi şi subtropi. Aşa distingem P. de trestie de zahăr, de cafea, de ceaiu, etc. Odinioară se întrebuinţau sclavii pentru executarea acestor culturi.

Plantaţiune, (silvic.) cel mai vechiu mod de a înmulţi arborii, este înmulţirea prin sĕmênţă; dar mai raţională este plantarea de arbori tineri crescuţi în anumite pepiniere sau şcoale silvice. Deosebim: 1) P. în gropşoare, 2) P. în găuri, 3) P. în movile, 4) P. pe şanţuri. P. în gropşoare se face aşa, că arborii tineri se sădesc în gropi făcute cu sapa, cu lopata ori şi cu sfredelul; în casul al doilea arborii se sădesc în găuri făcute cu ajutorul unui par sau fier ascuţit, precum e fierul lui Buttlar; în casul al treilea arborii se sădesc în movile făcute din pămênt adus din alt loc; în casul al patrulea arborii se sădesc în pămêntul, ce se scoate din şanţuri săpate paralel. Cele două moduri din urmă se aplică, când pămêntul e umed şi rădăcinile arborilor sûnt expuse pericolului de a suferi de apa subsolată.

Plantator, un bețigaș de 30—50 cm. lungime și încovoiat pentru a putea apăsa pe el cu călcâiul mânei și care servesce la sădirea resadului a diferite plante: tutun, morcovi, chimen, verze, etc. Uneori drept ori ce P. ne servim de degetele mânei.

Plante, vegetale, sûnt ființe vii, organisate; au unele caractere proprii, altele comune cu ale animalelor. Totalitatea plantelor formează regnul vegetal. P. se definesc prin: a) *Structura* corpului lor, cu numeroase grade de complicație externă și internă, dar în definitiv redus ca părți esențiale la protoplasmă, nucleul și o membrană limitantă celulosică, membrana care nu o au nici odată animalele, pe când celelalte două părți sûnt și la ele; membrana corpului P.-lor fiind rijidă, puțin elastică, se explică pentru ce ele sûnt imobile, ori au mișcări limitate, iar de deplasare numai atunci când încă nu s'a format la periferie membrana celulosică (așa e la Myxomycete, Bacteriacee, la Gameții mobili); din contră, animalele au mișcări mult desvoltate tocmai din causa absenței unei asemenea membrane. b) *Nutrițiunea* P.-lor (v. ac.), în mod general considerată e mult deosibită de aceea dela animale; în special P. verdi organisează, transformă în substanță vie substanțele minerale, sûnt deci ființe sintetisatoare; din contră animalele sûnt ființe analisatoare, ele descompun alimentele, luate în definitiv dela P., pentru ca prin aceasta să producă energie: mișcare, sensibilitate. Cu alți termini: P. oferă animalelor energie potențială sau aliment, pe care animalele o transformă în energie actuală sau travaliu muscular, nervos; P. verdi sintetisează alimentul folosind radiațiunile solare și elementele minerale ale solului; așa dar ele fixează o parte din energia solară. Nutrițiunea deosebită a P.-lor de acea dela animale, explică și mișcările și sensibilitatea mai reduse la primele, decât la cele de al doilea. (v. și articolii: Arbori, Botanica, Cereale, Cryptogame, Epiphyte, Humicole, Liane, Phanerogame, Colori, Alimentele P.-lor. Alpine P., Celula vegetală, Circulația P.-lor, Crescerea P.-lor.) [S. Șt. R.]

Plante comerciale, în sens larg sûnt toate acelea, ale căror producte formează articole de negoț, fiind transportate preste țeri și continente. In sens strict, în antitesă cu ***P.-le industriale*** (v. ac.), cuprind numai acelea, ale căror producte se transpoartă fără sau la cea mai simplă preparație anterioară s. e. presate, uscate, sărate, murate.

Plante industriale sau ***de fabrică*** sûnt toate acelea, ce trebuesc supuse unor proceduri complicate spre a ne oferi productul dorit, s. e. fabricarea ceaiului din foile arborelui de ceaiu, a zahărului din sfeclă, etc.

Plante insectivoare, v. la art. Insectivoare, plante.

Plantigrade, animale mamifere, cari calcă pe întreaga lor talpă.

Planton, (milit.) soldat așezat într'un anumit loc, pentru a exercita o supraveghere, a menține ordinea, a asigura execuțiunea unui ordin, a servi ca introducĕtor, etc.

Plantoscop, aparat optic, v. Phaenakistoscop.

Plapoma, parte din așternut, întrebuințată pentru a se coperi. P. este compusă dintr'o față colorată, din stofă de lână sau de mătasă, cu căptușeală, în care se pune lână sau bumbac scărmĕnat. De obiceiu este cusută cu diferite modele de flori.

Plaques opalines, *(franc.)* pete albe, îndeosebi pe membrana mucoasă a gurei; se observă la Syphilis.

Plasa, (geogr.) subdivisiune administrată a județelor în România, cari zac în șes; în ținuturi muntoase se numesc ***plaiu.*** v. Plașca.

Plașca, rețea, plasă pentru prins pesci.

Plasceința, *(slav.) sf.* ***aer,*** icoana punerii în mormênt a lui Is. Chr. P. la oficiul înseratului din Vinerea patimilor se așează în mormêntul Domnului și stă acolo până la solemnitatea învierii, când cu procesiune se readuce în sf. tribunal și se depune pe masa altarului, unde remâne până la serbătoarea Inălțării.

Plasma se numesce partea lichidă a sângelui, când animalul e viu, în care înoată elementele figurate: globulele roșii și albe. Ea e compusă din fibrină și serum, cari se separă imediat ce vine sângele în contact cu aerul, sau moare animalul, serumul remânênd singur, iar fibrina și globulele dând chiagul sângelui. [I. P. Voitești.]

Plasma embrională, starea primordială a țesutului embrional în formațiune.

Plasma, mineral, v. Calcedon.

Plasmodiophora Wor., (botan.) gen de Ciuperci Myxomycete; are 3 specii, din cari *P. Brassicae* Wor. trăiesce parasită pe rădăcini de varză, pe cari le umflă și le distruge; boala se chiamă ***hernia verzei,*** vatĕmă culturile de aceste plante.

Plasmodium, (botan.) v. Myxomycete, Amiboidal.

Plasmogonia, generațiunea spontanee organică în oposiție cu ***Autogonia,*** care interesa starea primordială anorganică. Generațiunea spontanee poate există ea, dar nu se scie încă sub ce formă.

Plăsmuire, *(Falsificare, Fals),* alterarea adevĕrului într'un act ce poate aduce un prejudițiu. Această P. poate fi materială sau intelectuală, de unde și distincțiunea de fals material și fals intelectual. In primul cas, agentul șterge, rade, înlocuesce, etc., un cuvênt, o literă, o dată; în al doilea cas, constată un fapt inexistent, cum ar fi când un comisar ar constata că a vĕdut pe cineva lovind o persoană, sau când un primar ar certifica că a înmânat o citațiune, pe când, în realitate, aceste fapte nu s'ar fi întêmplat. Pentru existența falsului, e suficientă numai posibilitatea de prejudițiu, și acest prejudițiu poate fi chiar moral ori social, nu numai decât material. Sûnt diferite specii de P.-ri, după natura obiectului la care se aplică: fals în scripte private, comerciale, falsificare de bilete de bancă, de monetă, de pașapoarte, etc. Legea română pedepsesce chiar pe acel care, cu bună sciință, se servesce de un act fals. Materia falsului e cea mai grea din tot dreptul penal. (Art. 112—139 Cod. pen. rom.) [Scriban.]

Plastic, ceea ce place prin armonia liniilor și formelor; se raportă deci mai mult la formă, la frumsețea exterioară a corpului, pe când colorile exprimă mai mult viața sufletească. ***Plastica:*** în general se numesc astfel architectura, pictura și sculptura, cari exprimă ideile lor prin imagini materiale visibile (v. Arta). In înțeles

mai restrins se dice P. numai sculptura, și în special arta de a plăsmuí tipuri de ființe vii și de lucruri din materii moi: lut, ceară sau ghips. Încă din antichitate P. se întrebuințează ca artă decorativă în architectură. Efectul P.-ei stă în jocul luminei și umbrei. După gradul contrastului între acestea se disting trei feluri de relievuri: basso- mezzo- și alto-reliev. Încă dela Egipteni și Greci s'a întrebuințat mai totdeuna și coloarea, în total, sau numai în unele părți ale figurei, în ochi, în față, ș. a. Prin aceasta P. se apropie de pictură, de care în arabescuri și grotescuri (v. ac.) e nedespărțită. Olariul grec, Dibutades, se crede a fi primul, care a făcut pe vasele sale figuri plastice; și Lisistratus, fratele sculptorului Lysippus, primul care a plăsmuit figuri omenesci din ghips. In epoca renascerii s'au distins în decorațiunea plastică a architecturei Lucca della Robbia și nepotul sĕu Andrea, în Italia.

Plastica în *chirurgie*, este operațiunea, care are de scop a înlătura oarecare defect, s. e. al nasului (rhino-P.), al pleopelor (blepharo-P.), al buzelor (cheilo-P.), al vĕlului palatin sau ceriului gurei (urano-P.).

Plastide sau *Organisme elementare*, numesce Haeckel celulele, împărțindu-le în Cytode, fără nucleu, și celule veritabile, cu nucleu.

Plastide, (botan.) tot una cu leucite (v. ac. și Leucoplaste, Chloroplastide și Chromatofori).

Plastilina, o materie cenușie, pregătită ca să remână totdeuna moale, pentru modelarea figurilor plastice.

Plastograf, falsificatorul scrisorii sau semnăturei vr'unei persoane. (v. Plăsmuire.)

Plastron, îmbrăcăminte de piele groasă sau pânză căptușită cu lână, acoperind pieptul împotriva loviturilor. Se întrebuințează în exercițiile de scrimă pentru a îndulci atingerile violente ale floretelor sau spadelor.

Plata, cuvênt spaniol, ce însemnează argint, și dela care derivă numele metalului *Platina;* se numesce astfel din causa asemĕnărei ce o are cu argintul.

Plateă, *(Platea)*, oraș în Beoția, la poalele nordice ale muntelui Kythäron, aliat al Athenei, dărîmat de Thebani la 479, 427 și 372 a. Chr. Ací au bătut Grecii la 479 a. Chr. sub Pausanias și Aristides pe Perșii conduși de Mardonius.

Platalea leucorodia, (zool.) rom. *Lopătariul*, pasere din fam. Ibidelor, ord. Pelargornithelor, are un cioc negru, lung, lat, turtit, ca o lopățea, penele albe, picioarele negre, în jurul ochilor și gâtul galben-verdiu. Bărbătușii bĕtrâni au pe cap un moț de pene lungi galbene. Lungimea 80 cm., aripile 44 cm., coada 13 cm. Trăiesce în Europa sudică, Africa și Asia.

Platage, (mus.) v. Crotale.

Platan, numele popular al arborilor cultivați: Platanus orientalis L. și Platanus occidentalis L. (v. ac.).

Platanaceae Endl., (botan.) familie monotipică de plante dicotyledonate monochlamydeae cu un singur gen Platanus L. (v. ac.).

Plătangina sau *Pătlagina*, numirile populare ale plantelor: Plantago major L. și Plantago media L. (v. ac.).

Platanus L., (botan.) gen din fam. Platanaceae, cuprinde vr'o 5—6 specii de frumoși arbori, cari se cojesc în fiecare an (se desface ritidomul); frunzele alterne, pețiolate, palmatinervate și lobate; flori monoice, dispuse în capitule globuloase unisexuale. Speciile genului P. sûnt distribuite prin regiunile temperate sau subtropicale ale emisferei boreale. In părțile noastre se cultivă ca arbori decorativi: *P. orientalis* L., originar din Europa sudică și Orient și *P. occidentalis* L., originar din America boreală, ambele specii cunoscute sub numirea populară de Platan.

[Z. C. P.]

Plateau, *(franc.,* pron. platou), șes, plan orizontal pe vîrful dealurilor sau munților.

Platen-Hallermünde, *August*, conte, n. 24 Oct. 1796 în Ansbach, † 5 Dec. 1837 în Siracusa. Renumit poet liric și dramatic german. Crescù în școala de cadeți; luà parte la campania din 1818 în contra Franciei, ca locotenent. Trăí mult în Italia. Unul din capii reacțiunei în contra școalei romantice, deși începuse a scrie sub influența ei. Odele, imnele, sonetele, gazelurile și baladele sale »Mormêntul din Busento« și »Peregrinul din St. Just«, acestea traduse în românesce de Miron Pompiliu, se disting prin simplitatea și armonia formei și prin energia cugetării. Intre dramele sale cele mai reușite sûnt comediile »Furculița fatală« și »Romanticul Oedipus«, îndreptate, prima în contra tragediilor fataliste, a doua în contra rătăcirilor romantismului. In genul epic a scris »Abassidii«.

Platforma, o suprafață de teren, nivelat orizontal, situat mai înalt ca împrejurimile, o terasă, etc.

Plathelminți, o clasă a viermilor cu corp turtit, mai mult sau mai puțin lungit, fără vase sanguine, adeseori fără sistem respirator și fără intestine. Se reproduc prin ouĕ, rar prin divisiunea corpului. Din ouĕ trec prin metamorfose complicate. Trăiesc mai mult ca parasiți prin corpul animalelor superioare, uneori în nămol sau în apă. Această clasă se împarte în trei ordine: a) *Cestodi* (cum este tenia sau panglica, botriocefalul); b) *Trematodi* (cum este Distomum hepaticum, parasit din ficatul rumegătoarelor, porcilor, etc.); c) *Turbelarii*.

Plătica, un gen de pesci din fam. Cyprinidelor, ord. Physostomilor, lungi de 20—30 cm., greutatea până la 1 kgm. Pe spate este albastru-brun, pe burtă alb, aripioarele dela piept, burta sûnt roșii la rădăcină. Trăiesce ca pesce ord. în apele noastre și in lacuri. Servesce ca hrană pentru alți pesci, special pentru păstrăvi.

Platina, (chim.) simb. Pt, greut. atomică 197·4. Se găsesce în stare nativă sau aliată cu alte metale. Este un metal grí-alb lucitor, gr. spec. 21·45, bucurându-se de o tenacitate și o ductilitate foarte mare. Insolubilă în acidi, se disoalvă ușor in apă regală. Aerul nu o atacă la nici o temperatură. Obținută din tetrachlorurul respectiv prin ajutorul chlorurului de Amoniu, ea formează la încăldire o massă de coloare gri, poroasă, numită burete de P. P. este tetraatomică Pt IV. Din causa inalterabilității sale servă la prepararea diverselor utensilii pentru laboratorii. Formează mai multe aliagiuri, prea puțin însă întrebuințate. *Cărbunele de P.* sau *P. neagră*, este obținut dela calcinarea chloroplatinatului de amoniu. Se întrebuințează la facerea vaselor, în care pot resista diferitelor substanțe

chimice, precum şi la aparate de precisiune. *Chlorul de P.*, corp cristalin de coloare galbenă-seră, întrebuințat la fotografie şi ca reactiv în chimia analitică pentru recunoascerea şi dosarea amoniului.

Platinarea, este operațiunea prin care învelim diverse obiecte cu un strat subțire de platină. P. se poate face pe trei căi. 1) Pe cale umedă-caldă se face astfel: Obiectul destinat P.-ei, de obiceiu cele de cupru şi alamă, se cufundă într'o soluțiune ferbinte de tetrachlorur de platină şi chlorur de amoniu. 2) Pe cale umedă-rece: Obiectele metalice perfect de curate se freacă cu o micțiune humidă de tetrachlorur de platină, chlorur de amoniu şi tortarot de potasiu acid. 3) Pe cale galvanică: Obiectul se pune într'un aparat galvanic, în care se găsesce o soluție apoasă de tetrachlorur de platină, chlorur de amoniu şi amoniac.

Platinoid, aliagiu compus din nichel, zinc, cupru şi volfram; posedă o mare resistență electrică şi servă la confecționarea aerostatelor.

Platinotypie, fotografie în care se face us de săruri de platină.

Platinsalmiac, e chlorură dublă de platină şi de amoniu.

Platitudine, *(neolat.)* în fond însemnă: lătăreț, turtit, trivial, vulgar. In genere P. denotă lipsa de varietate în sentimente, în producțiuni, în conversație, în purtare. In stil P. denotă întrebuințarea de termini dialecticali şi deveniți triviali. [Pl.]

Platnerit, mineral, bioxid de plumb, cristalisează în sistemul tetragonal; e foarte rar. Se găsesce la Leadshill în Scoția, Idaho.

Plato, pe lângă Aristoteles, cel mai mare filosof al antichității şi întemeietorul raționalismului, n. 429 a. Chr. în Athena. El s'a numit la început Aristocles, iar numirea de P. i-s'a dat din causă că avea fruntea şi pieptul foarte late. De tiner s'a ocupat cu musica, poesia, pictura, etc. La etate de 20 ani făcênd cunoscință cu Socrates, care-l numí lebĕdă academică, îl ascultă 8 ani. După moartea lui Socrate se retrase la filos. Euclid în Megara. Făcù apoi călĕtorii sciințifice prin Sicilia, Egipt şi până prin Persia; trecù şi pe la Dionisiu, domnitorul Siracusei. La vîrstă de 40 ani se stabilí în Athena şi începù a învĕța în aşanumita academie, un fel de gimnas, afară de oraş. † 348 a. Chr. *Scrieri.* Operile ce poartă numele sĕu, fiindcă se pare că nu toate sûnt autentice, sûnt 36 la numĕr în 56 cărți, şi cea mai mare parte sûnt scrise în dialog. După influența ce predomină în ele, se poate reduce la trei direcții: socratică, heraclito-eleatică şi pitagoreică. Editio princeps lat. de Marsilius Ficinus (1483—84; grec. la 1513 în Veneția. Edit. completă la 1781—87 bipontină). *Filosofia.* După P., filosofia cuprinḑênd principiile tuturor sciințelor, transmite cunoascerea a tot ce e necesar, universal şi absolut. Deşi P. n'a întreprins o subdivisiune a sistemului sĕu filos., totuşi el se poate subdivide din punct de vedere teoretic în dialectica (logică), în fisică şi psichologie, iar din punct de vedere practic în etică, politică şi pedagogie. a) Dialectice. Centrul filos. plat. îl formează doctrina despre *idei.* In suflet omul are anumite noțiuni, cari proprii fiind numai rațiunii, sûnt înnăscute. Acestea există anterior ori cărei percepțiuni; din punct de vedere estetic şi etic se impun ca principii perfecte în sine, iar din punct de vedere logic şi ontologic ca obiect real al noțiunilor şi ca substanța lucrurilor. Ele se numesc idei şi sûnt perfecte în sine, independente, neschimbate şi există pentru sine. In raport cu lucrurile particulare, ideile sûnt tipurile originare şi eterne ale lor, modeluri, iar lucrurile copii ale ideilor. Cea mai înaltă între idei este ideea bunului, pe care P. o identifică cu Dḑeu. b) In fisică, P. învață că materia inertă şi amorfă a fost modelată de către Dḑeu după tipul ideilor eterne şi immutabile. Mulțimii de idei corespunde mulțimea de obiecte în natură. c) Sufletul este o forță activă, se mişcă de sine şi are sensibilitate. In unire cu corpul are două părți: una divină, rațională şi neperitoare; alta nerațională, animală, pasionată, irascibilă. Sufletul este nemuritor. d) In etică, P. aprofundează chestiunea despre binele suprem, care constă într'o completă şi armonică activitate, întru a lucra în deplină libertate şi numai pentru iubirea binelui. Ținta omului este de a se apropia de idealul perfecțiunii, Dḑeu. Din realisarea continuă a acțiunilor în conformitate cu rațiunea şi ideile divine resultă virtutea. Ea e una, dar se presintă sub patru forme corespunḑĕtor funcțiunilor sufletului: prudența, bărbăția (constanța), temperanța şi justiția. Acestea se numesc virtuți cardinale. e) Educațiunea se îndeplinesce în cultivarea spiritului şi a inimei prin conducerea tinerimii ca să lucreze toate cele ce prescriu legile şi să-şi însuşească acel mod de traiu, pe care cei mai luminați dintre oameni (filosofii) l-au recunoscut de cel mai bun. Mijloacele sûnt: sciința, cultura estetică, gimnastica. f) Politica este aplicarea legilor morale tuturor oamenilor. In scrierea s'a »despre legi« ne spune cum ar trebuí să fie statul ideal. Organisarea statului trebue să corespundă virtuților cardinale. El constă din cei buni şi luminați, din luptători, din lucrători şi din agricultori. Sûnt cinci forme de guvernare: democratică, aristocratică, oligarchică, dinastică (electivă ori ereditară) şi absolutistică sau tiranică. Poeții n'au loc în statul sĕu pentru că sûnt mincinoşi. P. a întemeiat o şcoală filosofică a cărei influență s'a resimțit în toate timpurile posterioare. Insemnătatea sa consistă întru a fi stabilit el, cel dintâi, legile cugetării şi regulele raționamentului; lui se datoresce prima încercare de a crea o limbă filosofică, prima determinare a unui scop final pentru faptele morale, prin demonstrare a spiritualității şi nemuririi sufletului. (Cf. Teodorescu, Istoria fil. ant. 187 seq.; Tenneman, System der plat. Philosophie; Überweg, Gesch. der Phil., t. I 118 seq.; Zeller, Gesch. der griech. Philos.) [Pl.]

Platode, (zool.) viermi turtiți, neinelați sau inelați superficial (Cestoḑii), tub digestiv lipsesce sau de există nu are anus (Turbelariați şi Trematoḑi) din causa vieții parasitare; cu anus la cei liberi (Nemerțieni). P.-le cuprind patru clase: *Cestoḑii, Trematoḑii, Nemerțienii* şi *Turbelariații.* v. Plathelminți. [I. P. Voiteşti.]

Platonic, denotă mai ântâi modul de a gândí şi raționa după învĕțăturile lui Plato. *Dragoste platonică* se numesce afecțiune către o altă persoană, mai cu samă de alt sex, care desin-

teresată şi liberă de ori şi ce pornire sensuală, se întemeiază numai pe cele mai înalte idei ale adevĕrului, bunului şi frumosului. Işi trage numele din faptul, că Plato considera dragostea sexuală ca ceva de rând, şi purceasă numai din motive materiale şi sensuale. [Pl.]

Platonism, se numesce modul şi nisuinţa de a vedé lucrurile şi fenomenele, de a cugeta asupra lor, a le înţeloge şi de a filosofa conform cu doctrinele cuprinse în sistemul filosofic al lui Plato; cu alte cuvinte: filosofare în modul lui Plato. [Pl.]

Platoşa, ţesĕtură de metal în formă de cămaşă, asigurând corpul împotriva loviturilor de armă albă (sabie, lance, săgeţi, etc.).

Platow, *Matwei, Ioanovici, conte,* hatman de Cazaci, n. 1751 în Azov, 1801 hatman, 1812—14 a comandat o armată de cazaci contra lui Napoleon; † 15 Ian. 1818.

Platte, rîu de 1450 km. lung, din cari pe 300 km. e navigabil; isvoresce în Rocky Mountains (America de nord) şi se varsă în Missouri.

Platydactylus muralis sau *Gecko mauritanicus* sau *Tarentola mauritanica,* reptil din familia Geckonidelor, subord. Lacertiliilor, ord. Squamatelor, o şopârlă lungă de 12—16 cm., de coloare cenuşie, brună sau neagră. Trăiesce în ţerile mediterane, mai ales în Spania, insulele Italiei şi Africa nordică. Familia Geckonilor are preste 270 specii, respândite şi în alte regiuni calde. Sûnt singurele şopârle cu voce (pronunţând »ieco« sau »toki«). Se urcă cu uşurinţă pe obiecte lucii şi pe zidurile sau stâncile perpendiculare. Se nutresc cu paiangeni, ţînţari şi alte animele mici.

Platyrrhine, maimuţele cu nasul lat, cum sûnt cele din America, în oposiţie cu cele din lumea veche, cari se numesc şi Catarrhine.

Plaudite, *(lat.)* aplaudaţi, bateţi în palme; forma de încheiere a comediilor romane.

Plauen, oraş în Vogtlandul saxon, 55,191 loc. (1895), cameră de comerciu şi industrie, gimnasiu, şcoală reală, seminariu de învĕţători; industrie de bumbăcării, gardine, perdele.

Plausibil, *(lat.)* evident, care merită de a fi aprobat.

Plautus, *Titus Maccius,* 254—184 a. Chr. în Sarsina, un sat în Umbria, plebeu. Venind în Roma învĕţà a cunoasce literatura greacă şi limba latină. Ântâiu fù actor şi conducĕtor al unei trupe de comedieni. Se făcù apoi neguţător, dar pierdênd banii câştigaţi, intrà în serviciul unui morar. Sărăcia îl sili a se face poet. Scrise comedii, pe cari edilii, îngrijitorii jocurilor publice şi teatrului, i-le plătiau foarte bine, fiind mult plăcute poporului. Contimporan cu Liviu Andronic, Naeviu, Enniu, însă fără patroni ca aceştia, P. numai prin geniul sĕu devení cel dintâiu poet comic al Romei şi cel mai însemnat întemeietor al limbei literare latine. Deşi silit a imita pe poeţii greci, neputênd pune pe scenă cetăţeni romani, P. sciù da comediilor sale o coloare locală şi o vie expresiune caracterului naţional roman. 40 de ani el fù stăpânul scenei şi desfătarea poporului roman. Din 130 comedii, câte i-se atribuiau, gramaticul Varro a recunoscut ca autentice numai 21, păstrate toate, afară de »Vidularia«, însă unele ştirbite, fără prolog sau fără unele scene. Ele se juoau în Roma până târdiu sub Diocleţian. Insă deja Horaţiu şi mai mult Quintilian desaprobau grosietatea şi obscenitatea glumelor lui P., foarte gustate pe timpul sĕu. Ritschl a edat o ediţiune a operelor lui P. în 1848—54, 3 volume, explicate de acelaş în »Parerga Plautina«, 1 vol., 1845, şi »Opuscula«, 1 vol. Un instructiv studiu a făcut încă Lessing în »Disertaţiuni despre viaţa şi operele lui P.«, în scrierile sale.

Plavalar sau *Ruşii lui Plavaral* sau *Ruş-Plavalar,* com. rur. cu cât. Ruşi (Ruşi-Mănăstioara sau Ruşii Mănăstioarei), atenenţă la parochia Ruşi, moşie boierească în căpit. şi jud. Sucevei în Bucovina, are 1026 loc. (947 ort.-or., 17 rom.-cat., 62 mos.), 1 şcoală primară.

Pleban, paroch rom.-cat. rural.

Plebe, (lat. *Plebeji)* se numia poporul de jos la Romani în timpul regilor şi la începutul republicei. P.-ii erau o clasă fără drepturi şi separată de nobilii numiţi patricieni. Se ḑicea, că ei au fost aduşi de cătră regi ca prisonieri de resboiu, mai ales dintre Latini. Deosebirea lor de patricieni i-a făcut să poarte lupte pentru egalisare, şi aceste lupte umplu primele secole ale republicei romane. Treptat au isbutit să cucerească drepturile politice, şi luptele lor sûnt un model de înţelepciune politică, deoarece fără să verse sânge, stând totdeuna în legalitate, au dus o luptă continuă până ce la 286 a. Chr. au isbutit să se facă egali cu patricienii. P. însemnează aḑi popor de rând.

Plebiscit, la Romani decisiunile adunării numite *Comitia tributa.* In 449, prin lex Valeria Horatia, P. dobândesce caracterul general de lege.

Plectognathi, un ordin de pesci. Au pielea goală sau provĕḑută cu plăci osoase sau ghimpi. N'au aripioare ventrale sau au numai ghimpi. Scheletul osos. Aproape toţi trăiesc în mările mai calde. Acest ordin cuprinde două familii: 1) *Clerodermi,* cu genurile Balistes şi Ostracion. 2) *Gymnodontes,* cu genurile Diodon, Tetrodon, Orthagoriscus.

Plectranthus L'Hérit., (botan.) gen din fam. Labiatae, trib. Ocimoideae, cuprinde plante erbacee, subfrutescente, mai rar frutescente cu florile de ordinar mici şi pedicelate. Acest gen are vr'o 70 specii împrăştiate prin Africa tropicală şi australă, Asia tropicală şi subtropicală până în Japonia, în archipelagul Malayan, în Australia şi în insulele Oceanului Pacific. Dintre speciile genului acestuia menţionăm *P. fruticosus* L'Hérit. [Z. C. P.]

Pledare, *pledoarie,* este cuvêntarea ce o persoană o ţine în susţinerea unei cause. Acest termin e sinonim cu apĕrare. Numai părţile litigante în persoană şi advocaţii au dreptul de a pleda. Părţile au dreptul să ia cuvêntul, să pledeze, de regulă de două ori: replica-duplica, dar judecătorii pot permite mai multe pledări în afacerile grele şi cari reclamă desbateri întinse.

Plée, *Leon,* unul din însemnaţii francezi filoromâni, care prin scrieri eminente susţinuse idea unirei principatelor române.

Pleşteev, *Mihail,* boier rus trimis de ducele Moscvei Iwan Wasilievici III cu o strălucită suită să logodească şi să aducă în Rusia pe fica lui Stefan cel Mare, Elena, dată în căsătorie după fiul ţarului (1481).

Pleiada, în mitol. cele 7 fice ale lui Atlas şi Pleionei, fica Oceanului şi a Tethydei, moarte de durere pentru soartea părintelui lor şi preschimbate de Joe în stelele numite astfel, sau rom. Cloşca. In literatură nume dat unei grupe de scriitori însemnaţi din aceaşi epocă, de obiceiu în numěr tradiţional de 7, un fel de constelaţiune literară. In antichitate era vestită P. din Alexandria, în Egipt sub Ptolomeu Filadelful, în care străluciau Teocrit, Aratus, Apollonius din Rhodos, Lycophron; în evul mediu P. eruditilor din jurul lui Carol cel Mare; în secl. XIV şi XV P. celor 7 poeţi din Tulusa; şi cea mai renumită »P. franc.« a lui P. Ronsard din secl. XVI, cari aspirau să ridice limba şi literatura franc. la strălucirea celor antice, elina şi latina.

Pleiade (astron.) *(Găinuşa, Cloşca cu pui),* o grupă de 7 stele foarte apropiate între ele, situată între constelaţiunea Perseu şi Taurul. Sûnt uşor de recunoscut şi sûnt cunoscute de toată lumea. Poporul se servesce de momentul resărirei P. sau al înălţimei deasupra orizontului pentru a socoti timpul, mai ales in nopţile de vară; în luna lui Iulie ele resar cam pe la 2 ore dimineaţa.

Pleiocen, geolog., v. Pliocen.

Pleiochasium, v. Inflorescenţă.

Pleione, (mitol.) fata lui Okeanos şi mama Pleiadelor (v. ac.).

Pleiophyllia, (botan.) *pleophyllia,* arată că un verticil de frunze are mai multe frunze decât de regulă sau decât verticelele vecine; se observă la florile bătute sau învoalte, etc.

Pleistocen dis şi *Diluviu,* este cea mai veche din cele două grupări *Pleistocen* (Diluviu) şi *Aluviu,* în cari se subîmparte Quaternarul.

Plektron, *(grec.)* un beţişor drept ori încovoiat din lemn, din os de elefant sau din metal, cu care cântăreţii cei vechi băteau cu mâna dreaptă coardele instrumentului musical.

Plen, *plenar, (lat.)* complet, întreg.

Plener, rocă, calcar sau margă, aparţinênd cretacicului; de coloare deschisă, separat în plăci relativ subţiri.

Plenipotenţa, puterea cu care se învestesce un agent diplomatic, advocat, etc.

Plenipotenţiat, cel învestit cu plenipotenţă. v. Agenţi diplomaţi, Ambasador, Consul, Diplomaţie şi Ministru plenipotenţiar.

Plenison, vocală rostită cu sunet deplin. Vocală P.-nă şi semisonă (i-ĭ, u-ŭ).

Pleniţa, com. rur. în Rom., j. Dolj, cu 6050 loc. (Dicţ. geogr. 1896), 1 biserică şi 3 şcoale. Bâlciu la 16 Iulie.

Plenitudine, însemnă în fond: abundanţă excesivă, totalitate. In sensul filosofiei gnostice P. (pleroma) denotă împěrăţia graţiei şi a bunătăţilor divine, care singură are existenţă reală.

Pleoape, (anat.) *palpebrae,* sûnt duplicaturi ale pielei şi servă de scut bulbului; fiecare ochiu are o P. superioară şi una inferioară; ambele sûnt înzestrate la marginea lor inferioară, liberă, cu nisce peri numiţi *gene* (cilia). Deasupra P.-lor superioare, pe frunte încă, se găsesc *sprâncenele,* două grupe de peri scurţi. Din punct de vedere anatomic se compun din piele, ţesut conjunctiv subcutan şi o placă cartilaginoasă semilunară cu diferite glandule. Pielea de pe partea internă, întoarsă către bulbi, ia caracterul unei membrane mucoase, numită *conjunctiva,* care se continuă şi asupra bulbilor.

Pleocroism, proprietatea unor minerale birefringente de a absorba într'un mod inegal lumina în diferitele direcţiuni, de unde resultă că aceste minerale privite în diferite direcţiuni apar diferit colorate. La unele minerale, s. e. Cordierit, Turmalin, Beril, P. e uşor visibil, la altele se întrebuinţează pentru a-l studia dicroscopul lui Haidinger, sau la secţiuni subţiri de minerale, microscopul.

Pleogamia, (botan.) tot una cu *Proterandria* şi *Proterogynie.* (v. Dichogamie.)

Pleomorphia sau *Polimorfism,* (botan.) însemnă că un acelaşi organ al plantei poate să se înfăţişeze sub diferite aspecte; aşa sûnt florile în casul când sûnt unisexuate, cele masculine diferind de cele femenine, sau când sûnt fertile şi sterile; asemenea frunzele de pe aceeaşi plantă pot fi P. (v. Heterophyllia); aceeaşi plantă chiar se poate presinta sub diferite forme, aparent cu totul deosebite, cum se observă în special la Ciuperci (exemple v. ac.).

Pleonasm, ca defect de stil, umplutură, vorbe sau frase de prisos; ca figură retorică mijloc de înfrumseţare şi de vie expresiune a simţemintelor şi pasiunilor, în ori ce scriere, dar mai ales în poesia lirică şi dramatică. (Cf. Principii de literatură de M. Străjan).

Pleonast, mineral, spinel negru, un feroaluminat de fier, cubic, verde, brun sau negru; în roce eruptive, calcaruri de contact, la Vesuv, munţii Albani; în năsipuri de pietri scumpe pe Ceylon, etc.

Pleophyllia, v. Pleiophyllia.

Pleospora Rabh., (botan.) gen de Ciuperci Ascomycete, ordinul Sphaeriacee, cu foarte numeroase specii cari trăiesc pe plante vii sau moarte; ca mai comune: *P. herbarum* Rabh., pe Sfeclă, Acacia, şi alte numeroase Fanerogame; *P. vulgaris* Niessl., pe Curpene, Prun, etc.

Pleotaxia, (botan.) însemnă, crescerea numěrului de verticile frunzoase, ori din floare, mai mult decât e de obiceiu; se observă la flori învoalte, unde în loc de un rând (verticil) de petale se pot desvolta 2, 3, 4.

Pleroma, v. Gnosticism.

Pleromorphosa, v. Pseudomorfosa.

Pleşcoi, com. rur. în Rom., j. Buzěu, situată pe malul stâng al rîului Buzěu; se compune din 4 căt., cu 1710 loc. (Dicţ. geogr. 1892), 2 biserici şi 1 şcoală. Reşedinţa subprefecturii plaiurilor Pârscov-Slănic şi a unei judecătorii de ocol. Staţiune telegrafo-postală.

Pleşesci, com. rur. în Rom., j. Suceava, cu 2268 loc. (Dicţ. geogr. 1894), 6 bis. şi 2 şcoale.

Pleşoianu, *Dumitru,* n. 1811 in Cerneţi, a servit în armată şi a ieşit cu gradul de porucic (locotenent), ocupându-se în urmă cu ingineria. Prin îndemnul lui s'a înfiinţat o şcoală normală de învěţători în Tîrgu-Jiu şi s'a început şoseaua naţională din pasul Vulcan. In urmă preşedinte al comitetului permanent al j.-lui Gorj. A publicat: »Privire asupra instrucţiunii publice române«; a tradus: »Studiu asupra civilisaţiunii judaice«. † 1880,

Plesiopsia, (med.) un fel de miopie causată de privirea îndelungată a unor obiecte mici; se explică prin un cramp al acomodaţiunii.

Plesiosaur, o specie de şopârlă fosilă cu grumaz foarte lung, trunchiul însă relativ scurt. Lungimea până la 6 m. S'a găsit în formaţiunea jurasică şi cretacică, în lias din Englitera.

Pleşoiu, com. rur. în Rom., j. Dolj, compusă din 4 căt., cu 4300 loc. (Dicţ. geogr. 1896), 2 biserici şi 2 şcoale.

Pless, principat mediatisat în guvernam. prusian Oppeln, 1100 km², cu vr'o 100,000 loc. şi cu oraşul P., 4631 loc. (1895), gimnasiu.

Plessimetru, instrument ce servă la percusiune; e o mică placă, de diferite forme, din sticlă, cauciuc sau abanos. V. Percusiune.

Pleşuvi, *munţii (Kahlengebirge),* ramificaţia nord-estică a Alpilor orientali, care se întinde până la Dunăre şi în parte poartă numirea de Wiener Wald (Pădurea Vienei); cel mai înalt pisc (542 m.) e Hermannskogel. Kahlenberg, de 438 m. înalt, situat lângă Viena, e cercetat pentru priveliştea minunată ce se oferă de pe vîrful sĕu.

Pleşuvia, *(Phalacrosa), chelie, calviţie,* lipsa totală sau parţială a pĕrului capului, congenitală sau dobândită. P. senilă (la bĕtrâni), P. provocată de mătreaţă (Alopecia pityrodes). P. circumscriptă, peladă (Alopecia areata, Area Celsi), căderea pĕrului în regiuni mărginite ale capului fără lesiuni anatomice cunoscute ale pĕrului. P. sifilitică. Căderea pĕrului se poate observa în urma inflamaţiunilor acute ale pielei capului precum şi după boale infecţioase ca febra tifoidă. [E. F.]

Pleşuvul, *(Vulturul cu capul alb, Vultur fulvus),* pasere răpitoare din fam. Falconidelor, ord. Pelargonithelor, are capul şi grumazul acoperit cu pene albe scurte. In jurul gâtului penele formează un guler alb. Penele în general brune, cele de sburat negre. La picioare are 4 degete puternice cu ghiare tari. Lungimea 1·12 m., distanţa între aripile întinse 2·56 m. Trăiesce în Transilvania, Ungaria sudică, România, Peninsula Balcanică, Spania, Sardinia, Sicilia, apoi în Egipt, Africa nordică şi Asia sudică. Se nutresce cu mortăciuni, din care causă este folositor.

Plethomelia, *Polymelia, (grec.)* numĕr abnorm, prea mare al părţilor corpului, s. e. 6 degete, 3 ţîţe, etc.

Plethora, *Polyemia, hyperemia generală,* crescerea massei totale a sângelui, după alţii numai a globulelor roşii. *P. propriu disă* produsă prin transfusiune, *P. apocoptică* în urma pierderii unor regiuni mai voluminoase ale corpului, *P. seroasă* dacă numai serul sângelui este în cantitate mai mare decât în stare normală, *P. polycithemică* dacă globulele roşii ale sângelui sûnt înmulţite (hyperglobulie), *P. hyperalbuminoasă,* albumina sângelui remânênd mai multă în urma pierderilor de mari cantităţi de apă. *P. abdominală,* dilatarea vaselor sanguine din cavitatea abdominală, mai ales hyperemia sistemului Venei Portae, care parvine pe de o parte prin viaţa sedentară şi alimentaţia prea abundentă, pe de alta prin scăderea tensiunei, păreţii abdominali devenind mai laxi. [E. F.]

Plethron, mĕsură de lungime la Grecii antici, lungă cam de 30·83 m., Romanii au numit P. »Jugerum«, care de 2½ ori era mai mare.

Pleteau, *Grigorie,* prof. şi scriitor rom., n. 9 Iunie 1848 în Chintelnic, Trans.; a studiat gimnasiul în Năsĕud, teologia în Sibiiu şi filosofia la univ. din Lipsca şi Budapesta. Dela 1878, profesor la gimnasiul din Năsĕud. La 1900 ales membru în secţiunea şcolară a »Asociaţiunii« din Sibiiu. Scr.: »Dogmatica ortodoxă« Sibiiu, 1899; »Educaţiunea şi instrucţiunea în gimnas« şi »Concentraţiunea în învĕţăm. secundar«, în raportul gimn. din Năsĕud; »Retorica şi carte de cetire«, 1896; »Propedeutica filosofică« pentru învĕţăm. secundar (Psichologia şi Logica), 1899—1900.

Pleura, membrană seroasă duplă, ce acopere cu o foaie plumâna cu alta partea internă a păretelui toracelui; se deosebesce o P. pulmonală şi o P. costală. Ambele foi formează un sac, în care se află câteva picături ale unui lichid seros.

Pleurita, (med.) inflamaţiunea pleurei. P. poate fi după natura ei: seacă şi exudativă; iar exudatul poate fi: seros sau sero-fibrinos, purulent şi hemorgic. După durata ei P. poate fi acută şi chronică. *P. seacă* e caracterisată anatomic prin o congestie cu formaţiune de membrane, şi aderenţe între pleura parietală şi viscerală, iar *P. exudativă* pe lângă aceste cu producere de exudat în cavitatea pleurală. *P. acută* începe adese cu frisoane repetate, febră, junghiu dureros, tusă seacă, înăduşeală; în alte casuri aceste simptoame subiective sûnt mai puţin pronunţate şi constau numai în tusă şi înăduşeală. Durata P.-ei e dela câteva septĕmâni, până la câteva luni; cele mai adeseori vindecarea se poate face prin resorpţiunea exudatului sau puncţiunea toracelui; poate deveni chronică sau se termină cu moarte (cu deosebire cea tuberc.). P. survine foarte adese în urma unei receli, sau însoţesce pneumonia (pleuro-pneumonie) sau apare în decursul unei alte maladii. Tratamentul constă la început în: revulsive pe torace, diaforetice, resorbante, calmante; dacă resorpţiunea exudatului întârdie, se scoate lichidul prin toracocentesă (puncţie). In P. purulentă însă toracocentesa nu e suficientă şi trebue recurs la pleurotomie sau resecţii costale. *P. chronică* urmează pe cea acută, când exudatul nu se resoarbe sau se tot reproduce. [Imerwol.]

Pleurocarp, (botan.) cu fructificaţia laterală, cum sûnt Muşchii Bryacei-Pleurocarpi, la cari archegoanele şi mai apoi sporogoanele se află la subţioara frunzelor, pe tulpinile principale sau pe ramurile lor, lateral nu terminal, ca la Acrocarpi (v. ac.).

Pleurodynia, o durere a muşchilor toracelui, causată prin rheumatism; presiunea acestor muşchi e foarte dureroasă, de asemenea şi respiraţiunea. Tratamentul: salicilatul de sodiu, salipirină, etc., fricţiuni calmante, etc. [Im.]

Pleurogyne Eschsch., sin. *Lomatogonium* A. Braun, (botan.) gen din fam. Gentianeae, tribul Swertieae, cuprinde plante erbacee delicate anuale mai adesea ramificate; frunzele opuse, flori puţine sau numeroase. Acest mic gen are abia vr'o trei specii, ce cresc prin munţii Europei orientale şi arctice şi prin Asia şi America boreală. In părţile noastre cresce prin locurile pietroase şi pe marginea torentelor din regiunea alpină *P. carinthiaca* Griseb. sin. Lomatogonium carinthiacum Al. Braun. [Z. C. P.]

Pleuronectidae, sub-familie a pescilor osoşi (Teleosteeni), ce cuprinde pescii aşa numiţi tur-

ţiţi. Ei trăiesc mai prin toate mările, târându-se pe fundul apei. Din causa cărnei lor gustoase sunt foarte căutaţi. Ca gen principal avem: *Pleuronectes*.

Pleuropneumonia, (med.) inflamaţia pleurei şi a plămânei deodată; inflamaţia primară e la plămână, care însă trece şi asupra pleurei. v. Pneumonia.

Pleuropneumonia la vite, este o boală contagioasă ce se ivesce des la vitele bovine în mod diferit; uneori o capětă toate vitele dintr'un grajd, alte ori numai o parte din ele. Vitele atacate tuşesc des în sec, au friguri, mai târdiu le ies puroaie rěu mirositoare din gură şi din nas, respiraţia le este dificilă. Unele scapa de boală după 5—8 ḑile, altele stau în amorţire până ce cad de nu se mai pot scula mai mult. Natura boalei încă nu este destul de bine studiată. Ca mijloc de combatere este uciderea tuturor vitelor din grajdul unde s'a ivit ea. In genere pierderea în vite atinse de P. este considerabilă; 15—20% rěmân neatinse, 50—60% cad ori sûnt tăiate şi restul scapă, dar şi ele rěmân cu defecte.

Pleurosigma W. Sm., (botan.) gen de Diatomee, cu multe specii prin ape dulci şi mări; *Pl. balticum* Ehrenb. e cosmopolită; *Pl. angulatum* W. Sm., în microscopie servă spre a proba puterea măritoare a obiectivelor.

Plevna, 1) P., com. rur. în Rom., j. Ialomiţa, compusă din 2 căt. cu 331 fam. (Dicţ. geogr. 1897), 1 biserică şi 1 şcoală. 2) P., orăşel cu 11,100 loc. în Bulgaria, situat pe nisce coline spre stânga riului Wid. A jucat un rol decisiv in resboiul ruso-româno-turc din 1877. (Cf. art. Griviţa şi Oriental, rěsboiul).

Plexus solaris, (anat.) o reţea considerabilă de nervi formată de ramurile marelui simpatic şi nervul pneumogastric (vagus) drept. El este situat în jurul trunchiului coeliac şi al aortei abdominale super. Are mai mulţi ganglioni.

Pliasa, sat arămânesc aproape de oraşul albanez Corcia (Coriţa) cu 540 loc., cari se ţin de tribul Fărşeroţilor. Celnicul lor este cunoscutul Balamace. P. are o şcoală românească şi la biserică se slujesce românesce.

Plica polonica, (med.) numire pentru eczema squamosă a capului. V. Eczema.

Plictiseală sau urît, se numesce starea de neplăcere, care ne cuprinde din causa lipsei de ocupaţiune spirituală. Această stare se poate nasce când cele noue, ce ni-se ofer sûnt sau prea puţine sau prea multe şi prea grele în proporţiune cu fondul nostru intelectual şi aparcepţional. P. se combate prin activitate sistematică sau prin distracţii. (Cf. Pletosu, psichol. 64).

Plimbare. Exerciţiul corporal în aer liber, produce o acţiune mai igienică dacă nu ne preumblăm numai pe loc şes, ci dacă ne suim şi ne coborim pe un teren accidentat, dacă umblarea alternează cu alergare. La P. punem în mişcare mai ales musculatura extremităţilor inferioare şi în general foloasele plimbării sûnt mai mici decât ale exerciţiilor corporale la cari participă într'o měsură mai largă şi partea superioară a corpului, ca jocurile cu minge, cu popici, cu lopată (cu luntre), scrimă, natatiune. P. metodică constitue un exerciţiu indispensabil pentru trupele pedestre, spre a le deprinde cu marşuri forţate şi cu alergături prelungite.

Plinius, 1) *P., Gaius Secundus, senior,* 23—79 d. Chr., naturalist şi scriitor roman, n. la Comum (aḑi Como), luă parte la campaniile din Germania, a fost procurator al Hispaniei, în urmă comandant al flotei dela Misenum. † în isbucnirea Vesuvului din 79. Scrierile sale istorice şi filologice periră; a remas numai Istoria naturală, un fel de enciclopedie, în 37 cărţi, compilată din o mulţime de scriitori, parte dispăruţi, arătaţi în prima carte. Edit. însemnate: Lemaire. Paris, text şi note latine; Nisarol. Paris, text latin şi traducere franceză de Littré; Strack, traducere germană. 2) *P., C. Caecilius Secundus, junior,* nepot de soră şi fiu adoptiv al lui P. senior, n. 62 d. Chr. la Comum, fù introdus în studiul literaturei şi filosofiei de unchiul sěu. A fost tribun militar în Syria, apoi questor, tribun, pretor în Roma; sub Traian consul şi guvernator al Bithyniei şi Pontului dela 111—113. † probabil 114. Scrieri: Panegiricul lui Traian, la început o simplă vorbire de mulţămită în senat, când fù numit consul, pe urmă adaus şi înfrumseţat; Epistole, 10 cărţi, instructive pentru cunoascerea năravurilor, obiceiurilor şi vieţii particulare a timpului. Ediţiuni insemnate: Lemaire, text şi note latine. Paris; Panckoucke, trad. franc.; Keil. Leipzig. 1870; şi Epistole Döring. Freiberg, 1843; Trad. germ., ambe operele de Schott şi Klussman. Stuttgart, 1827 şi 1869. Studii: Gierig, »Despre viaţa, caracterul moral şi valoarea literară a lui P. cel tiněr«, 1798; Held, »Despre epistolele lui P.«, 1833; Mommsen, »La biografia lui P.« în Hermes, 3 vol., 1869. [M. Strajan.]

Plinta, basa pătrată şi netedă pe care este aşezată o coloană.

Pliocen, *(Pleiocen), seria,* (geol.) este ultima din grupa terţiară. Ea este caracterisată în Europa prin o mare regresiune a mării spre sud: Italia, Spania, Algeria, Grecia, etc., astfel că în nordul Europei ea nu ocupă decât Anglia de sud, Belgia şi mici părţi din Francia de nord. In resăritul Europei existau imense lacuri foarte puţin salmastre cu o faună ce se aseamĕnă cu aceea, care trăiesce astăḑi în Marea Caspică. *Fauna* P.-ică terestră este caracterisată prin presenţa unor mari Proboscidiani şi în special a lui Elephas meridionalis şi Mastodon; Rhinoceroşii şi Hippopotamii sûnt la apogeu, iar genul Equus îşi face apariţia. Fauna moluscă marină, ca şi cea de apă dulce, presintă puţine diferinţe de cea actuală. *Flora* P.-ică presintă raporturi strinse cu aceea care trăiesce astăḑi în regiunea mediterană.

Depositele P.-e în Europa se presintă sub faciesurile următoare: 1) *Faciesul marin* cu subdivisiunile sale în: Plaisantian, Astian şi Sicilian; 2) *Faciesul lacustro-salmastru* oriental sau *Levantin,* caracterisat prin desvoltarea enormă ce au luat Congeriile, Paludinele şi Unionidele în imensele lacuri din România, Bulgaria, Dalmaţia, Croaţia, Slavonia, Grecia, etc.

Pliş, numirea catifelei de bumbac; întrebuinţat mai cu samă de popor.

Plisc, v. Cioc.

Plivit, (agric.) smulgerea buruienilor şi plantelor vătĕmătoare dintre cereale şi plantele de grădină cultivate.

Ploaia, se produce prin condensarea vaporilor de apă din atmosferă. Anume din mări, rîuri,

lacuri, bălți, etc., neîncetat se ridică vapori de apă în aer. Când temperatura scade, vaporii aceștia se prefac în beșicuțe mici de apă, și dau nascere la negură și nori. Dacă în straturile mai superioare ale aerului, unde se află norii, ajunge un curent rece, beșicuțele de apă se adună și formează picuri și cad în formă de P. Picurii de P. în calea lor spre pământ sbeau în sine beșicuțele sau vaporii de apă, ce îi întâlnesc, și astfel cresc. Aceasta e causa că vara, când în aer sûnt mulți vapori de apă, picurii sûnt mai mari, și ploauă, cum se ḑice în unele părți, cu bulbuci.

Ploaia de sânge, ploaie de apă înroșită prin presența unor alge roșii, uneori pulbere feruginoasă, ridicate de vênturi.

Ploi equinocțiale, ploile ce cad în zonele calde pe timpul când soarele e în apropierea punctelor equinocțiale; ele se succed cu o mare regularitate, și sûnt o consecință a variațiunei de temperatura evaporațiunei mari și schimbării direcțiunei vênturilor.

Ploceidae, familie de paseri din ord. Păsărelelor, ce trăiesc în regiunile calde ale Asiei, Africei și Oceaniei. Cuprinde 3 subfamilii: Ploceinae, Viduinae și Spermestinae. [I. P. V.]

Pled, termin popular pentru semênța sau spermatozoe, dela om și animale la partea bărbătească.

Ploesci, comună urb. în Rom., așezată pe o câmpie între rîurile Prahova și Teleajenul. Capitala j. Prahova cu 44,000 loc. Sediul autorităților județene, comunale, al unei brigăḑi. Posede un tribunal cu două secții, 1 liceu complet cu secțiunile clasică, reală și modernă, 1 gimnasiu, 1 școală comercială, școală secundară de fete, 1 școală profesională de fete, 1 școală de arte și meserii, 9 școale elementare de băieți, 8 școale elementare de fete. Bulevardul ce conduce dela gară la centru orașului, de 1 km. lungime, e unul din cele mai frumoase din țeară. Printre clădirile și monumentele demne de relevat sûnt: împosanta clădire a liceului, cu amfiteatru, musee, laboratorii, săli de desemn, de musică, după ultimele sisteme, palatul »Cooperativa«, gara, bisericile Sf. Vineri și Sf. Impărați, monumentul vênătorilor în amintirea eroicului batalion II de vênători caḑuți la Grivița, statua libertății. P. e punctul de juncțiune a liniilor Bucuresci-Predeal-Galați-Iași, mai de mult era un centru comercial foarte important, mai ales prin faptul posițiunii sale apropiate de frontiera Transilvaniei.

Plomba, (med.) placă de metal, massă de cement sau guttapercha, cu care se umple (plumbuesce) un dinte carios, după curățirea părților morbide, pentru a scutí nervul dintelui și a împiedeca stricarea dintelui mai departe.

Plombières les Bains, baie vestită în depart. franc. Vosges, arond. Remiremont, la 430 m. înălțime; are 2 isvoare reci (isvorul feruginos Bourdeille și Source savonneuse) și 27 isvoare calde (20—74° C), indiferente, cari se întrebuințează contra unor morbi gastrici, scrofulosei și reumatismului.

Plon-Plon, *(franc.)* v. Bonaparte 8).

Plop, numele popular al arborilor: Populus alba L., Populus canescens Smith, Populus tremula L. și *Populus nigra* L. (v. ac.). *P. alb,* numele popular al arborelui Populus alba L. (v. ac.). *P. de munte,* numele popular al arborelui Populus tremula L. (v. ac.). *P. negru,* numele vulgar al arborelui Populus nigra L. (v. a.).

Plopar sau *Scripcar (Saperda Carcharias),* insect din fam. Capricornia, ord. Coleopterelor, are antene firoase, lungi cât corpul, coloare neagră. Lungime 24—30 mm. Trăiesce pe sălcii și plopi.

Plopșoru, com. rur. în România, j. Gorj, în partea stângă a rîului Jiu, compusă din 2 cât. cu 1420 loc. (Dicț. geogr. 1892), 2 biserici și 1 școală.

Plosca, com. rur. în România, j. Teleorman, cu 2429 loc. (Dicț. geogr. 1897), 1 biserică și 1 școală.

Plosca, *pe Putila,* com. rur. cu cât.: Comarnica, Crasnodilul, Ialovicioasa și Vovcina, parochie, moșie boierească în căpit. Vijniței și j. Putilei în Bucovina, are 1184 loc. (934 ort.-or., 76 rom.-cat. și uniați, 9 protest., 165 mos.), 1 școală.

Ploșnițe *(Heteroptera),* un subordin al Hemipterelor, au aripile pieloase, au apendice bucale în formă de cioc cu care sug sângele și alte sucuri animale cu cari se hrănesc. Respândesc un miros neplăcut. Există o mulțime de familii, genuri și specii, cari trăiesc pe uscat (geocore) și pe ape (hidrocore). Câteva specii: *ploșnița legumelor* (Cimex oleraceus) trăiesce pe varză, lungă de vr'o 5 mm.; *P. de casă* sau păduchi de lemn, stelnița (Acanthia lectularia); *P. de arbori* (Pentatoma grisea); *P. de bălți* (Hydrometra lacustris) înoată pe suprafața apelor; *P. înotătoare* (Notonecta glauca), înoată pe spate; *scorpionul de apă* (Nepa cinerea) ș. a. v. Hemiptere și Păduchi.

Ploșnița de casă, stelnița, păduchele de lemn (Acanthia lectularia) insect din fam. Acanthiadelor, ord. Hemipterelor, este de coloare roșie, lată, turtită, subțire. Lungă 6—7 mm. Are 2 ochi, antene filiforme, la gură are un cioc pe care îl înfige în pielea omului. Trăiesce prin case, cuiburi de paseri. Se înmulțesce prin ouĕ, depunêndu-le în crăpături de mobile, prin ziduri. Ḑiua stau ascunse. Noaptea își caută hrana. Suge sângele oamenilor. Poate răbda foamea și frigul mult timp. Femeiușa depune cam câte 50 ouĕ albicioase de 3—4 ori pe an, în Martie, Maiu, Iulie și Septembre. In 11 luni sûnt pe deplin desvoltate. Numai curățirea odăilor și mobilelor ne pot scăpa de ele. In Rusia există o specie: Cimex ciliatus de 3·37 mm.

Ploștina, com. rur. în România, j. Mehedinți; formează com. cu cât. Merișu și 2 mahalale, avênd 1200 loc. (Dicț. geogr. 1894), 3 biserici și 1 școală. Aici se fac două bâlciuri anuale. La cât. Merișu se găsesc cărbuni de piatră.

Plotin, cel mai însemnat dintre filosofii neoplatonici, n. în Lykopolis la 204 d. Chr. A studiat filos. sub Amoniu Saccas, a învêțat în Roma, † în Campania la 270. Scrierile sale consistă din mai multe tractate speculative, pe cari discipulul sĕu Porphirius le-a ordonat în șese Eneade (adecă în fiecare eneadă câte nouĕ tractate). Sistemul filosof. a lui P. este emanatistic. Principiul sĕu este identitatea între subiectul și obiectul cunoscinței. (Cf. G. Tăușan, Filosofia lui P.; Teodorescu, Ist. filos. ant. 366; Überweg, Gesch. der Phil. I.) [Pl.]

Plotonița, com. rur. cu cât. Doroteea și Țarina, atenența la parochia Bucșoaia, moșie mănăsti-

rească în căpitanatul și j. Gura Homorului în Bucovina, are 882 loc. (852 ort.-or. 15 rom.-cat., 15 mos.), 1 biserică filială și 1 școală primară în Doroteea.

Plozk, *(Plock)*, guvern. ruso-polon, 9446 km²., cu 556,877 loc. (1897); *capitala P.*, lângă Vistula, are 27,073 loc., episcopie, comerciu cu bucate și cu lemne.

Plug, instrumentul cel mai important în agricultură, căci pe el se basează întreaga meserie și activitate a agricultorului, plugăria. P. este superior altor instrumente aratorii prin aceea, că la el tăiatul, învêrtirea și resturnarea brasdei (pămêntului), se face instantaneu în unul și același moment și nu în 2—3 momente consecutive. Părțile P.-lui sûnt: fierul lung sau cuțitul, fierul lat sau brasdarul, apoi cormana, plasul, bîrsa, grindeiul, coarnele și potîngul sau regulatorul și în fine rotilele. După construcția lor sûnt P.-uri obicinuite, grele și ușoare; de obiceiu cele mai multe P.-ri sûnt cu rotile; iar P.-rile fără rotile se numesc r a r i ț e. După material P.-rile sûnt de lemn, de fier, de fontă și de oțel. Cele de fier și fontă au fierul lung și lat oțelit. Diferința între P.-rile de fier și de lemn ce a existat înainte, adi a cădut, căci până și ferarii de pe sate copiază și imitează P.-rile de fabrică până și cele din fabricile cele mai renumite. Apoi după numĕrul brasdarelor deosebim P.-rile în unibrasdare și polibrasdare, cele unibrasdare sûnt fixe sau schimbătoare; polibrasdarele le subdividem în bi-, tri- și tetrabrasdare după numĕrul brasdarelor lor.

Plugova, comună mică în Bănat, cott. Caraș-Severin, cu 1057 loc. (1891) Români.

Plumâni, v. Plămâni.

Plumb, v. Plumbum.

Plumbagineae, (botan.) fam. de plante dicotyle gamopetale erbacee, caracterisată prin ovar 1 locular, 1 ovariat cu albumen făinos. Cuprinde vr'o 200 specii ce cresc mai ales pe locurile pietroase sau sărate din tropi până în regiunile temperate. Ea se împarte în două triburi: 1) *Staticeae* cu genuri remarcabile: *Statice* (v. ac.) și *Armeria* (v. ac.) și 2) *Plumbageae* cu genul *Plumbago* (v. ac.).

Plumbago L., (botan.) gen de plante de regulă perene din fam. Plumbagineelor, trib. P.-eae, cu caliciul glandulos. Cuprinde vr'o 10 specii caracteristice regiunilor calde, dintre cari citâm: *P. Larpenthae* Ldl., o plantă decorativă rustică din China. *P. capensis* Thbg., *P. rosea* L., ș. a. se cultivă la noi în florării. [A. Pr.]

Plumbuita, sat în Rom., j. Ilfov, face parte din com. rur. Colintina-Fundeni; 288 loc. (Dicț. geogr. 1892). Intre P. și Dudesci s'a dat la 26 Oct. 1632 lupta între Radu, fiul lui Alexandru Iliaș, și între Mateiu Basarab. Biserica de aici a servit mai înainte ca mănăstire; are de jur împrejur ziduri mari și case cu două rânduri astădi dărăpănate, așa că pare a fi o cetățuie.

Plumbum, *(Plumb)*, metal al cărui simbol este Pb, gr. atomică 206. Se găsesce în minereuri numite Galena (Sulfur de P.), Cerusita (Carbonat de P.) și Cromat de P. Se extrage de ordinar din Sulfurul de P., prin prăjirea sa. Curat posedă o coloare albă-albăstruie, e foarte moale și maleabil, la încăldire se oxidează, formând Pb O (Oxid de P.). La aer se acopere cu un strat subțire de oxid. Se întrebuințează la tuburile de apă. E ușor solubil în acid azotic, nu însă in acid Chlorhidric și Sulfuric. E bivalent și tetravalent; formează doi acidi importanți *Litarga* și *Miniul*. Sărurile lui mai principale sûnt: Sulfatul și Chlorurul de P. insolubile în apă. Chlorurul solubil în apă caldă. Tot insolubil e și Carbonatul de P. Săruri solubile ca Nitratul și Acetatul posedă un gust dulceag și sûnt foarte toxice producênd colici, mai cu samă lucrătorilor cari operează mult cu acest metal.

Plumesit, o varietate de Jamesonit.

Plumppudding, v. Budinca.

Plumula, v. Gemula, Embrion.

Plural, *(lat.)* termin gram. care denotă mulțimea, ctr. singular.

Plurale tantum, *(lat.)* un cuvênt, care are numai numĕrul plural: Ploesci, Bucuresci.

Pluralism, *(lat.)* din punct de vedere metafisic se numesce teoria, care admite mai multe principii de existență, care susține că existența este compusă din mai multe substanțe independente. Din acest punct de vedere în sfera P. se cuprinde: atomismul, monadologia și realismul lui Herbart-Lotze. *P. cosmologic* admite mai multe lumi existente. Contr. monism, dualism.

Pluralitate, *(lat.)* mulțime.

Plus, în aritmetică »și cu«. Semnul sĕu este +, care se pune între cei doi sumandi (adendi). In algebră semnul mărimei positive.

Plusquamperfectum, în gramatica latină: timp ce arată o lucrare trecută, însoțită de alta de asemenea trecută. Corespunde perfectului anterior simplu din limba română.

Pluta, (marină) corp plutitor format din împreunarea mai multor piese mari de lemn, ghile, scânduri, și uneori completate cu un rând de butoaie goale și bine astupate, cari măresc forța de plutire a întregului sistem. P.-le se întrebuințează ca mijloace de salvare pentru echipagiul unui vas naufragiat în largul mării, precum și pentru transport pe fluvii. [Const. B.]

Pluta, numirea populară a plantelor: Populus alba L. și Populus canescens Smith (v. ac.).

Plutarch, celebru biograf și moralist elin, n. 46 sau 50 la Cheronea, în Beoția, † între 120 și 130 d. Chr., ascultă lecțiunile filosofului Ammonios la Athena, a fost de două ori în Roma, unde a dat lecțiuni publice de filosofie și literatură în limba elină, și după mai multe călĕtorii se stabilí, la etatea de 44 ani, în Cheronea. Ocupă funcțiunea de archon și preot al lui Apollo; Traian îi dete demnitatea de consul, Adrian cea de questor al Achaiei. Numeroasele sale scrieri se împart în două grupe: Vitae parallelae și Moralia. Sub acest titlu se cuprind felurite scrieri istorice, literare, filosofice și morale, în formă de disertațiuni, dialoguri sau simple însemnări populare sau mai sciințifice. Scopul lor e, nu de a expune teorii sistematice de filosofie, ci de a predica o morală sănătoasă și de a întări simțĕmêntul religios și credința în deii vechi. Mult mai renumite sûnt cele 44 Vieți paralele, numite de unii admiratori »una din cele mai frumoase opere din lume«, atrăgĕtoare prin plasticitatea imaginilor și vioiciunea simțemintelor, prin zugrăvirea caracterelor și mulțimea anecdotelor istorice, în cari relevează cuvinte și fapte caracteristice și scene din viața particulară. Sha-

kespeare, Corneille, Racine, Voltaire și alți poeți au luat multe subiecte pentru operele lor din cartea lui P., și ea a avut o mare influență asupra educațiunii multor persoane istorice. Criticii află stilul adeseori prea căutat și bombastic. Cea mai nouă și mai bună edițiune e a lui Didot, de Dänker și Dübner, text grec și traducere latină, 5 vol. Paris, 1841—45. Cea mai bună traducere franceză e de Amyot 1559, 5 vol. Trad. germană de Klaiber, Fuchs și Kampe, 19 vol. mici, 1827—29. Literatură. Volkman: Leben, Schriften und Philosophie des P.«, 2 vol. Leipzig, 1869. Sub titlul de P. apărură în timpul mai nou colecțiuni de biografii franceze, engleze și germane. Una din cele mai noue și mai însemnate este »Der neue P.« al lui Gottschall, 11 vol., oameni politici, scriitori artiști. Leipzig, 1875—85.

P. e și numele unui renumit representant al neoplatonismului în Athena, pe la capĕtul secl. IV și începutul secl. V d. Chr. [M. Strajan.]

Plutire, (fis.) se numesce fenomenul ce are loc, când punem un corp solid într'unul lichid cu greutate specifică mai mare, anume: corpul solid se cufundă numai în parte, iar cealaltă parte stă afară. S. e. lemnul plutesce în apă, pe când sticla, fierul, arama, ș. a. se cufundă, avênd greutate specifică mai mare decât apa. Dar se poate să plutească și corpurile cu greutate specifică mai mare decât apa, dacă nu sûnt massive, ci goale pe din lăuntru, s. e. o butelie de sticlă, năile obduse cu place de fier, ș. a.

Plutire, din punct de vedere al dreptului, P.-ea pe rîurile naționale se face după regulele stabilite de statul căruia aparține rîul, iar pe rîurile internaționale, cari sûnt acelea a căror parte navigabilă nu trece numai pe teritoriul unui stat, ci pe mai multe (fluviile), P. se face după regulele stabilite prin tractate sau convenții între națiuni. (v. Mare și Navigațiune.)

Plutocrația, *(grec.)* sistemul de guvernare în care cei avuți au preponderanță. Sinonim: argirocrație. [Pl.]

Pluton, (mitol.) la Romani, la Greci numit și *Hades,* fiul lui Kronos, la început ḑeul binecuvêntării pămêntului (deací și ḑeul avuțiilor), mai târḑiu domnitor în lumea de jos, a răpit pe Persephone (la Romani Proserpina) și a făcut-o domnitoare în lumea de jos. S'a identificat cu Orcus și Dis (v. ac.).

Pluton, (milit.) o subdivisiune a companiei sau escadronului, comandată de un oficier. Compania de infanterie are două plutoane, iar escadronul patru plutoane.

Plutonism, (geol.) teoria care explică formațiunea scoarței pămêntului prin acțiunea focului intern. Aderenții P.-lui se ḑic *Plutoniști.*

Plutonite, numire veche dată de Scheerer rocelor eruptive și cristaline silicioase; astăḑi se înțeleg roce eruptive de adâncimi.

Plutos, (mitol.) la Greci ḑeul avuțiilor; după ce avuțiile nu sûnt împărțite după dreptate, ḑeul care le împarte se credea a fi orb.

Pluviale, ornat bisericesc al preoțimei bisericii apusene, avênd formatul unui palliu. Se poartă numai la funcțiuni sacre, ca la: înserat, procesiune, înmormêntări, binecuvêntări, nu însă și la liturgie.

Pluviometru, *(Hietometru, Umbrometru* sau *Udometru)* aparat cu care se determină cuantul de apă căḑut în formă de ploaie sau ninsoare, ș. a., așa numita precipitațiune atmosferică. P. consistă dintr'un vas cilindric de tinichea, terminat într'un gât scurt, și dintr'o pâlnie de tinichea cu diametru de 5 decimetri. Apa de ploaie căḑută în tinichea se scurge în vasul cilindric, de unde în fiecare ḑi (dimineața) se ia și se toarnă într'un alt vas (de sticlă) cilindric prověḑut cu scară de mĕsurat. Ploaie sau preste tot precipitațiune atmosferică de 5 milimetri înseamnă că: dacă solul ar fi avut față plană, orizontală, și nu ar fi sbeut nici un picur, apa căḑută ar fi format pe el o pătură de 5 milimetri de groasă.

Plymouth, oraș maritim întărit și port militar la coasta sudică a Angliei, 90,276 loc.; episcopie cat.; loc principal pentru construirea și echiparea navelor de resboiu; mol de 1554 m. lung; două porturi, șantiere mari, școală de marină, arsenal maritim, dockuri, spital de marină.

P. M. sau *p. m.,* prescurtări pentru: Pontifex Maximus, pro memoria = întru aducerea aminte, piae memoriae = de fericită memorie, pondus medicinale = mĕsură medicinală, pro mense = pe lună, pro mille = pentru o miie, post meridiem = după amiaḑi.

Pneuma, *(grec.)* aer, spiritul aerului, despre care Pneumatiștii credeau că modifică corpurile solide și lichide, și cu cari explicau fenomenele organice. *Pneumatiștii* au format o școală medicală, fundată de Ateneu din Cilicia în secl. I d. Chr., au atribuit spiritului aerului, P.-ei, causa vieții și a boalelor.

Pneumathosa, (med.) ori ce aglomerație de aer, fie în intestine (meteorism), fie sub piele (emphysema), fie în sacul pleural (pneumothorax), etc.

Pneumatic se numesce tot ce se rapoartă mai ântâiu la aer, apoi ce se rapoartă la suflet, la inspirație și respirație. In *fisică* se numesce P.-ă acea parte care tratează despre proprietățile fisice ale aerului și gazurilor. Mașina P.-ă e aceea cu care se scoate aerul dintr'un loc perfect închis. In *fisiologie* se numesce organe P.-e organele de respirațiune.

Pneumatica, *aeromechanica,* adecă mechanica gazurilor.

Pneumatici, s'au numit a) prin secl. I d. Chr. cei din școala medicinală, care admitea de causă a sănătății și a boalelor un fel de spirit aerian. b) Tot P. s'au numit și aceia dintre gnostici, cari se credeau că ei stau numai sub influența și stăpânirea spiritului, iar nici decât sub a materiei și a sufletului. [Pl.]

Pneumatocele, (med.) îngrămădire circumscriptă de aer în casul lesiunii unei cavități a craniului, care conține aer, s. e. sinul frontal.

Pneumatograf, aparat care represintă grafice mersul respirațiunei. P. a fost construit de Marey.

Pneumatologia, a numit mai ântâiu Crusius psichologia metafisică ca sciință despre ființa, însușirile și facultățile spiritului, iar după el Hegel a numit P. acea parte din sistemul sĕu filosofic, care tratează despre spirit, despre fenomenele vieții sufletesci și despre funcțiunile sufletului. Sin. Psichologia (v. a.). [Pl.]

Pneumatometru, aparat pentru determinarea presiunii sub care aerul se inspiră și expiră. Partea principală a acestui aparat o formează un manometru (v. ac.) cu mercur.

Pneumatotherapia, (med.) tratarea unor morbi (s. e. Bronchita cronică, Emphysema pulmonară) cu aer comprimat sau rărit pe cale artificială. Pentru un tratament general sûnt aranjate cabinete sau camere speciale, iar pentru tratament local aparate transportabile.

Pneumobiemantica, (med.) experiment pentru a constata, dacă un copil nou-născut a respirat ori nu; când plămâna, în întregul ei sau numai în parte, și netrecută ăncă în putreḑire, înoată în apă, atunci copilul a respirat, în casul contrar însă nu.

Pneumococcus, agentul causal al pneumoniei lobare, a fost semnalat ăncă în 1881 de cătră Pasteur în saliva unui copil mort de turbare, dar în sputa pneumonicilor a fost descoperit de Talamon și descris în mod precis, dându-i numele de *coc lanceolat.* In 1884 Babeș îl găsesce în 40 casuri de pneumonii, iar Fraenkel confirmând cercetările lui Talamon, a descris modul de cultivare al acestui microb, numindu-l *pneumococ.* El are o formă ovală cu o extremitate mai ascuțită, semănênd cu o lance sau cu flacăra unei lumânări; e înconjurat de o capsulă. Rar se găsesc isolați, ci câte doi, sau în lanțuri. P.-l se colorează bine prin procedeul Gram, pe când pneumobacilul lui Friedländer, care se credea a fi microbul specific al pneumoniei și care nu este, nu reține colorațiunea Gram. Se cultivă pe Agar-Agar, pe gelatini, în buion. In culturi după 4—5 ḑile moare, în spută însă trăiesce multă vreme, chiar dacă sputa a fost uscată. El se găsesce în nas și în gura omului sănătos. Pentru ca el să provoace boala, trebue să intervie rĕceala sau traumatismul pulmonului, adecă o causă debilitantă a resistenței organismului. Cilii vibratili ai celulelor de apĕrare din aparatul respirator sub influența rĕcelii se paralisează și microbii vor pĕtrunde liberi în plămâni, provocând pneumonia. De altfel și aici ca în cele mai multe infecțiuni, asociațiunea microbienă a lui Babeș, Héricourt, joacă un mare rol. [Dr. A. Tălășescu]

Pneumoconiosa, (med.) morb causat prin ajungerea de pulbere (de cărbune, de diverse minerale) în plămâni; este așa dar în legătură cu diferitele ocupațiuni ale oamenilor. La început prevalează simptoamele unui catar bronchial, care însă ușor se poate transforma în o pneumonie periculoasă ori în o tuberculosă pulmonară. v. și art. Anthracosis.

Pneumolith, (med.) *calcul pulmonal,* impregnarea unor mici părticele din plămâni cu carbonat și fosfat de calciu.

Pneumon, *(grec.)* plămână.

Pneumonia, inflamațiunea plămânei. Se deosebesc mai multe forme de P.-ii: 1) *P. acută fibrinoasă, franță* sau *lobară.* Se observă cu deosebire la adulți în urma unei receli, câte odată însă și în decursul unei maladii generale (febră eruptivă, diabet, etc.). Ea e causată prin un microb: *pneumococcus.* P. începe prin un frison, urmat de ferbințeală de 39°—40°, junghiu, dispnea, tusă penibilă, expectorație viscoasă și sanguinolență, roșie, mai târḑiu safranie. Aceste simptoame se mențin sau se agravează timp de 7—9 ḑile, când P. face crisa, adecă febra dispare brusc, dispnea și junghiul slăbesc și toate simptoamele se ameliorează, bolnavul apoi intră în convalescență. Moartea poate să survie în decursul P.-ei și e mai frequentă cu cât bolnavul e mai în vîrstă, slăbit prin o boală acută anterioară, e alcoolic sau bolnav de inimă, etc. Astfel mortalitatea P.-ei lobare la copíi e foarte mică și la bĕtrâni foarte mare. Examenul pieptului ne indică la nivelul regiunei bolnave: submatitate și matitate la percusiune, raluri crepitante, suflu tubar și bronchofonie la auscultațiune, exagerarea vibrațiunilor toracice la palpațiune. Din punct de vedere anatomic se disting următoarele stadii: a) *ingorjarea,* causată prin o congestie a plămânei bolnave; b) *hepatisația roșă,* în care plămâna bolnavă e transformată în un bloc fibrinos roșu, lipsit de aer, din care la secțiune curge sânge și c) *hepatisația cenușie,* când coloarea plămânei e cenușie și din secțiune curge puroiu; în această stare începe a se resorbi exudatul din plămâni (starea de resoluție). Complicațiile pot fi: pleuresia, meningita, icterul, bronchita și congestia pulmonară. La bĕtrâni P. are adesea un decurs insidios și simptoamele subiective sûnt puțin pronunțate, adinamia (slăbiciunea) însă e mare. 2) *Pneumonia hipostatică* e o P. a lobilor inferiori, cari se observă la bolnavi, cari au stat mult culcați sau la cardiaci. Tratamentul constă în tonice, tonico-cardiace și expectorante ca: digitală, cafeină, alcool, preparate de chinină, de amoniac, polygală, ipecacuană, alimentațiune ușoară, etc., în contra junghiului (revulsive) ca: muștar, etc., calmente. 3) *Pneum. chronică,* urmează P.-ei acute, când resoluția exsudatului din alveolele plămânei nu se mai face și se poate termina prin *P. caseoasă* (tuberculosă) sau scleroșă pulmonară. 4) *P. acută lobulară,* v. sub art. Bronchita. [V. Imerwol.]

Pneumonometru, aparat pentru determinarea cuantului de aer, ce se poate expira după o inspirație puternică. v. art. Spirometria.

Pneumonomycosa, (med.) desvoltarea în plămâni a ciupercei numite *Aspergillus* (v. ac.).

Pneumorrhagia, (med.) emoragie în plămâni; obvine mai cu samă în decursul ftisiei pulmonare.

Pneumosiderosa, pneumonie chronică, causată prin inhalarea de praf de fier sau oțel, ce se observă la lucrători din asemenea fabrici.

Pneumothorax, întrare și acumulare de aer sau gasuri în sacul pleural, e determinat de o perforațiune a pleurei pulmonare, unui traumatism exterior sau cel mai adeseori în urma unei tuberculose, gangrene pulmonare sau a unui absces pulmonar, hepatic sau renal. [V. Im.]

Pneumotyphus, (med.) după școala germ. e o febră typhoidă, cu simptoame morbide foarte pronunțate din partea plămânilor dela începutul boalei. [V. I.]

Pnompenj, *(Panompeng),* orașul principal al protectoratului francez Cambogea, in India posterioară, lângă Mekong, 30,000 loc.

Po, (în antichitate *Eridanus* și *Padus),* cel mai mare rîu al Italiei, isvoresce în Monte Viso, curge spre est prin șesul lombardo-venețian, ramificându-se mai de multe ori, și se varsă prin o deltă în Golful Veneției; lungimea rîului 650 km., basinul 74,907 km². Afluenți pe stânga: Dora Riparia, Dora Baltea, Ticino, Adda, Oglio, Mincio, pe dreapta: Tanaro, Trebbia, Panaro, etc. Lângă acest rîu s'au format orașe puternice, ca Turin, Piacenza, Cremona, Guastalla, Ferrara, etc. Dela

Turin în jos P. e navigabil, pentru vapoare însă numai dela Pavia în jos.

Poa L., (botan.) gen din fam. Gramineae, trib. Festuceae, cuprinde ierburi anuale sau perene cu frunzele plane sau convolute; spicule pauciflore, dispuse și ele la rândul lor în panicule laxe. Acest gen are vr'o 80 de specii, bine distincte, respândite pe mai toată suprafața globului, în regiunile temperate ale emisferei boreale sûnt foarte frequente, între tropice sûnt însă puține. In părțile noastre cresc mai multe specii dintre cari menționăm: *P. annua* L., numită popular: Firușor, Firicea, Hirușor, *P. nemoralis* L., *P. pratensis* L., vulgar: Firuță, etc. [Z. C. P.]

Poala albă, (med.) v. Fluor albus.

Poarta de fier, nume care se dă uneori strîmtorilor în munți, de câte ori trecerea de pe o parte pe cea opusă a muntelui presintă greutăți neobicinuite. Alături de vorba *P. de fier,* se mai întrebuințează în Peninsula Balcanică încă cuvêntul *clisură* sau cel turcesc de *Demir Capu,* care însemnează mai acelaşi lucru. O *P. de fier* ḑisă și *Transilvană* se găsesce pe drumul, care leagă Caransebeșul cu Hațegul în munții dintre Trans. și Bănat, între valea Bistrei și câmpia Hațegului, unde calea trece la altitudinea maximă de 656 m., altă P. de fier, *Demir Capu,* se află pe drumul de preste Balcani al Slivenului, între trecĕtorile Cazan (est) și a Elenei (vest); valea Vardarului, altă *P. de fier,* între gura Cernei și lacul Darian, etc.; cele mai cunoscute însă din această categorie de strimtori sûnt: *P. de fier ale Dunării,* cari se găsesc în mijlocul defileului de 150 km. dintre Baziaș și T.-Severin, prin care se scurg apele Dunării din basinul de mijloc în cel de jos al marelui fluviu, croindu-și trecerea de-a curmezișul baricadei ce ii opun între cele două basinuri munții Bănatului și ai Serbiei. Munți stâncoși, de preste 500 m. foarte apropiați de fluviu, se înalță pentru a forma maiestoase țermuri; iar șoseaua din stânga fluviului, renumită în tot Orientul prin numeroasele și îndrăsnețele sale poduri și viaducte, adesea trebue să urce și scoboare stânca. Calea de pe țermul drept (sêrbesc), este mai modestă și pe alocurea întreruptă pentru a urma comunicațiunea în teren natural. Dela Baziaș la Columbaria, (Golubaci) inălțimile dinspre Serbia ale defileului sûnt mai mult nisce coline fertile și cultivabile; iar acele din stânga fluviului, formate din munții Locvei, sûnt înalte, stâncoase și acoperite pe alocurea de păduri. Dela Columbaria unde înălțimile opuse se apropie brusc, defileul până la Orșova presintă păreții aproape preste tot stâncoși; acești păreți în susul și în josul Paretiului (Porecica) capĕtă un caracter de asperitate excepțională, prin repeḑiciunea și apropierea coastelor opuse în punctul de a se împreuna: aceasta este *Clisura superioară și Clisura inferioară.* In dreptul și la nord de Golubaci, Dunărea se desparte în două brațe pentru a încungiura insula Moldova. Lărgimea fluviului în acest defileu se micșorează simțitor; iar în clisuri ajunge până la 120 m. și adâncimea între 50—60 m. Fundul (patul fluviului) este accidentat mai ales în clisuri, la Greben, Tachtalia, Cazane, etc., unde apar adevĕrate archipelaguri stâncoase pe timpul apelor mici. La Golubaci, pe o stâncă ascuțită, se află un vechiu castel, din care aḑi n'au mai remas decât nisce ruine, cari fac admirațiunea călĕtorilor. In clisura superioară, Dunărea străbate trecĕtoarea periculoasă a Grebenului, presărată cu enorme bănci de quarț. Acest loc poartă numele de *Mica poartă de fier* și canalele de navigațiune, se strîmteazăací până la 10 m. De ací până la clisura inferioară se formează o expansiune largă de 1400 m., basinul Milanovĕțului, după care apoi la o întorsătură bruscă către nord, Dunărea pĕtrunde într'o strîmtoare, asemĕnătoare unei gigantice porți, cunoscută sub numele de *Poarta Cazan.* Ací fluviul se stringe la 150 m. între formidabile stânci verticale acoperite cu verdeață în părțile lor superioare. La Orșova defileul este întâlnit de o comunicație importantă, care vine dinspre Poarta Orientală (v. ac.). Ací odată cu lărgirea văii, Dunărea este spintecată de insula Adacale, și ceva mai în josul ei, patul fluviului este accidentat de un adevĕrat platou, ce se întinde sub apă dintr'unul în celalalt țermure, reducênd la câțiva metri adâncimea fluviului; acestea sûnt *gherdapurile* ḑise și *Porțile de fier infer.,* în oposiție cu accidentele clisurilor, cari constituesc *P. de fier superioare* ale Dunării. Șesul Orșovei cu insula Adacale și baricadele gherdapurilor, au avut în toate timpurile rol însemnat în apĕrarea întrării defileului. Pe insula Adacale fù construită *Cetatea Rușavei,* cheia defileului spre România și Serbia. Pe țermul drept, în fața insulei Adacale, se mai vĕd și astăḑi ruinele vechiului *fort Elisabeta;* iar pe munți între Bahna și Orșova se vĕd urme de baterii. Dela Orșova în jos spre Vêrciorova și T.-Severin defileul presintă acelaşi caracter general în privința constituțiunii și naturii sale; însă ceva mai jos de Vêrciorova, în dreptul satului sêrbesc Șib, începe *Marea poartă de fier,* de care s'a vorbit deja, care ține până în apropiere de Gura Văii. Curentul apei este ací foarte repede; locul pe mal este restrins până la 200 m.; iar șoseaua și calea ferată au în general spațiul just necesar pentru lărgimea lor. Navigațiunea pe Dunăre în toate timpurile a fost grea în defileu din causa stâncilor din clisuri și gherdapuri. Romanii aveau un canal pe dreapta pentru evitarea gherdapurilor; iar în susul Dunării, se vĕd și aḑi, în clisura inferioară, urmele drumului de halaj, care servea pentru trasul la edec al vaselor. Congresul dela Berlin, dă Austriei sarcina de a rectifica cursul Dunării; aceste lucrări se găsesc aḑi terminate și vasele trec aḑi fără pericol atât P. superioare (clisurile), cât și P. inferioare (gherdapuri) ale Dunării.

Poarta orientală, trecĕtoare în Banat din valea Mehadiei în valea Timișului; pe ací trece șoseaua și cal. fer. ce unesce Austro-Ungaria cu România prin Orșova-Vêrciorova. P. O. corespunde just locului unde se leagă massivul Banatic cu munții Negrii. Drumul, urmând spre nord, întră în strîmtorile Armenișului cari strîng Timișul între Criva și Sadova; spre sud, din jos de confluența Mehadiei cu Cerna, drumul e strîns în un defileu de 13 km. până aproape de Orșova, partea centrală e un platou larg, populat și încunjurat de munți. (De notat: Mehadia, Grușovețul, Domașna și Criva). Pe partea nordică a platoului și la întrare în valea Timi-

şului se află P. O. care dă numele ei întreg platoului. P. O. a format în totdeuna o mare linie de operaţiune între Oltenia şi Banat; ea pare a fi jucat rol chiar în timpul resboaielor lui Traian cu Dacii. Ungurii la aşezarea lor în Panonia, apoi câteva secole mai târḑiu, Ion Corvin, întrebuinţează această linie pentru a pĕtrunde în josul Dunărei. In resboaiele dintre Turci şi Austriaci (1737, 1738, 1778) linia P. O. cu posiţiunile Ruşavei, Mehadiei şi platoul dintre strîmtorile Cernei şi Timişului au fost stăruitor disputate de beligeranţi.

Poarta sublimă, în relaţiunile diplomatice de tractate oficiale, se designează cu acest nume curtea şi cabinetul imperial al sultanului.

Pocăinţa, v. Penitenţa.

Poceiu, com. mare în Ung., cott. Bihor. Apare în analele vechi pe la finea secl. XIII; iar la 1332 ca parochie. 2990 loc. Români gr.-cat. 1790, ceilalţi ref. şi rom.-cat. Teritoriul foarte productiv. In apropierea comunei se împreună fluviile Bercăul şi Eriul; în acest loc a fost odinioară cetate (földvár), proprietatea familiei Rákoczy. Locuitorii se ocupă cu industria de casă, agricultura, prăsesc vite frumoase şi soiuri alese de porci.

Pociatski, *Sofronie,* ieromonach la Kiew, fù trimis de mitropolitul de acolo Petru Movilă, după cererea lui Vodă Lupu, ca profesor la şcoala de slavonie dela Trei-Erarchi (1640) In Moldova el devine egumen şi e unul din cei mai învĕţaţi dascăli slavoni; fost bursier al lui Petru Movilă prin străinătate şi fost rector al şcoalei din Kiew.

Poco, *(ital.)* = puţin, se întrebuinţează în musică pe lângă un termen de mişcare sau de nuanţare, slăbindu-i puterea. *P. a P.* = puţin câte puţin, gradat. *P. meno* = ceva mai puţin; *P. più* = ceva mai mult.

Pocruia, com. rur. în Rom., j. Gorj, compusă din 3 căt. cu 1864 loc. (Dicţ. geogr. 1892), 4 biserici şi 1 şcoală.

Pocsaj, v. Poceiu.

Pocsy *Alexiu,* episcop, n. 1753 în comuna Kokad (cott. Bihor), a studiat teologia în Viena, în 1789 hirotonit preot; a fost paroch în Arad, capelan militar (1790—1794), apoi paroch în Macău şi în 1800 canonic la Oradea mare; în 1817 prin episcopul Sam. Vulcan fù consacrat episcop rutean al Muncaciului. In 1824 călĕtorind la Oradea mare, a resignat la 72 parochii din diecesa sa, cari s'au alipit diecesei oradane. † 1831.

Pocuţia, provincie polonă în jurul cetăţei Haliciul, în nordul Moldovei. Ea fù amanetată de regele Vladislav al Poloniei cumnatului sĕu Petru Muşat al Moldovei pentru suma de 3000 ruble de argint, împrumutată dela acesta (1391). Mai avù aceeaşi soartă, dimpreună cu alte cetăţi, pe vremea lui Alexandru Vodă cel Bun, care împrumutase (1411) pe acelaşi Vladislav cu 1000 ruble de argint. Această parte fù restituită Poloniei de Ilie, fiul lui Alexandru cel Bun (1436), drept recunoscinţă pentru sprijinul dat de Poloni întru redobândirea unei părţi din domnia Moldovei, pe vremea luptei aceluia cu frate-sĕu Stefan. Faptul acesta a provocat totdeuna ceartă între Poloni şi Moldoveni şi a produs viitoare încurcături. Petru Rareş cel dintâiu reclamă P., lăsând la o parte faptul că şi domnii anteriori lui ridicaseră aşa pretenţii, de oarece datoria nu fusese achitată, şi această reclamaţiune dădù nascere unor lupte, culminate prin cea dela Obertin (1531), nenorocită pentru Rareş. La renunţarea definitivă asupra P.-ei se obligă Ilie Rareş, fiul lui Petru Rareş, printr'un tratat încheiat cu Sigismund al Poloniei (1546). Această renunţare a fost invocată mai târḑiu de Austriaci, când cu ocuparea Bucovinei. Anume au pretins, că Bucovina făcuse parte din P., şi luându-se P. în 1772, trebuia să ia şi Bucovina. Şi au şi luat-o 1775. [Aguletti].

Pod, 1) partea cea mai înaltă a unei clădiri, ce vine imediat sub acoperiş; 2) construcţiune de lemn, fier sau piatră preste vr'o apă sau vale în scop de a lega comunicaţiunea drumurilor, a căilor ferate, apaductelor, etc.; P.-ul poate fi stătător, mişcător, umblător, etc.; 3) pardoseală din bucăţi de lemn.

Pod flotant, v. Ponton.

Podagra, localitate în nordul Moldovei, unde se dete lupta între Ilie, fiul lui Alexandru cel Bun, ajutat de Poloni, şi fratele sĕu Stefan (1435).

Podagra, (med.) artrită localisată în articulaţiunile picioarelor. v. Arthritis.

Podari, com. rur. în Rom., j. Dolj, cu 1725 loc. (Dicţ. geogr. 1896), 1 biserică şi 1 şcoală. Com. e străbătută de calea ferată Craiova-Calafat.

Podbal sau *Podbeal,* numirile populare ale plantei Tussilago Farfara L. (v. ac.). *P. de munte,* numele popular al plantei Arnica montana L. (v. ac.). *P. de apă,* una din numirile populare ale plantei Alisma Plantago L. (v. ac.).

Podeala, o serie de scânduri aşezate pe grinḑi, formând duşumelele camerelor şi despărţind etagele caselor; pardoseli de ciment, mosaic, marmoră, cărămidă în lat, etc.

Podeni-Noui, com. rur. în Rom., j. Prahova, compusă din 9 căt. cu 3700 loc. (Dicţ. geogr. 1897), 6 biserici şi 1 şcoală. Teren sărat, care conţine şi păcură. Isvoare cu apă de pucioasă.

Podeni-Vechi, com. rur. în Rom., j. Prahova, compusă din 3 căt. cu 2185 loc. (Dicţ. geogr. 1897), 3 biserici şi 1 şcoală. Reşedinţa plăşii Podgoria. Aici este o fabrică de gaz, o fântână cu apă minerală şi cariere de piatră.

Podesta se numiau în unele oraşe ale Italiei, unii magistraţi învestiţi cu autoritatea supremă. Frideric Bărbă roşie îi confirmă pentru prima oară în Lombardia, la 1158, delegându-le autoritatea judiciară pentru împĕrat, în fiecare diecesă. Puterile le erau foarte întinse. Milanul obţinù în 1183 dela Frideric, privilegiul de a-şi alege un P. P. fiind depositarul forţei armate, cu timpul consulii principalelor oraşe fură înlocuiţi prin ei. Florenţa nu avù decât în 1207. La început sarcina lor era anuală şi atribuţiunile ca şi puterile lor, variau după oraş. P.-ii erau în totdeuna nobili, militari şi străini. In secl. XIII, în Provença, consulii oraşelor Arles, Avignon, Marseila fură înlocuiţi de asemenea cu P. străini. [O. L.]

Podgoria, vie cultivată pe deal; regiune deluroasă acoperită cu vii şi pomi fructiferi.

Podiebrad *(Podĕbrady), Gheorghe,* regele Boemiei 1458—71, n. 1420. La 1444 a fost ales conducĕtor al partidei husite, mai târḑiu a devenit guvernatorul ţerii în locul lui Ladislau, după a cărui moarte a fost ales rege. 1466 excomunicat de papa, 1469 silesce pe regele Ungariei Mateiu Corvin a încheia pace. † 25 Martie 1471.

Podina, sinonim cu podeală (v. ac.).

Podiu, (roman *Podium),* un zid mic, care încungiură arena amfiteatrelor, o parte a circului unde ședeau senatorii și principalii magistrați romani. Astăḑi o mică substrucțiune servind ca platformă pentru a plasa diferite obiecte.

Podoaba, înfrumsețarea unei persoane prin haine scumpe, juvaere, ș. a., sau a unui obiect prin ornamente, lucruri de artă, ș. a.

Podobie, melodie specială singulară, după care se cântă unele cântări bisericesci, ca s. e. »Irmosul« în serbători mai mari.

Podocarpus L'Herit., (botan.) gen din familia Coniferae, tribul Podocarpeae, cuprinde arbori totdeuna verḑi, mai rar tufe cu frunzele diverse în diferitele secțiuni ale genului; flori axilare monoice sau dioice; fructul globulos, ovoid este drupaceu sau nuceu. Acest gen are vr'o 40 specii bine distincte, respândite prin America australă, Africa tropicală și australă, Asia tropicală montană, Australasia, Japonia. Dintre speciile acestui gen menționăm: *P. Mannii* Hook., *P. macrophylla* Don., etc. [Z. C. P.]

Podol, sat în cercul boem Turnau, lângă Iser, 268 loc. 26 Iunie 1866 ciocnire între Prusiaci și Austriaci.

Podolia, guvernam. în Rusia vestică, 42,018 km². cu 3.031,513 loc. (1897), între cari 13·3% Ovrei. Capitala Kamenez-Podolsk. Sol roditor.

Podophyllum L., (botan.) gen de plante erbacee din fam. Berberideelor cu foi peltate. Cuprinde două specii: una din Himalaya, *P. Emodi* Wall., alta boreal-americană, *P. peltatum* L., ce se cultivă uneori ca plante decorative rustice. Rhizomul dela cea din urmă se folosesce în medicină. [A. Pr.]

Podu-Calului, munte în Rom., v. Calului, podu —.

Podul-Iloaei, (tîrgușor), com. rur. în Rom., j. Iași, situată între Bahlueț și Bahluiu în depărtare de 22 km. de Iași, cu 2736 loc., din cari două părți sînt Ovrei, ocupându-se cu comerciul, iar o parte Români, cari se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor (Dicț. geogr. 1888). Reședința subprefecturei plășii Bahluiu; aici se află 1 farmacie, spital, 1 biserică, 1 școală de băieți și alta de fete; se face tîrg septĕmânal în fiecare Duminecă, iar iarmaroce se fac 4 pe an. Comuna e străbătută de calea ferată și de șoseaua națională.

Podul-înalt sau *Podul lui Stefan cel Mare,* zidit din piatră și foarte solid, preste pĕrâul Racovĕțul, afluent al Bêrladului, în satul Cănțălăreasa (Văsluiu). Inalt de 6 m. deasupra gârlei, el era pe vechiul drum ce ducea dela Văsluiu la Iași, la o depărtare de 100 m. dela apa Bêrladului. Ací se dede in 10 Ian. 1475 memorabila luptă între Stefan cel Mare și Turci. Aceștia, în numĕr de preste 100,000, și cu ajutorul muntenesc al lui Laiot Basarab și al Tătarilor, erau sub comanda lui Soliman Pașa. Stefan avea 40,000 Moldoveni și vr'o cățiva lefegii Sĕcui și Poloni. Folosindu-se de locul clisos și ângust, neprielnic marei armate turcesci, și de o ceață deasă, întrebuințând și o stratagemă de a face pe Turci să apuce prin lunca mocirloasă, unde după sgomote de buciume se părea a fi Moldovenii, Stefan îi sdrobesce cu desăvîrșire. Soliman de abia putù scăpa din periculoasa prăpastie, iar Stefan își atrase laudele papei și ale întregei creștinități. [Aguletti.]

Poduridele, familie de insecte din ord. Orthopterelor. Trăiesc pe ape (Podura aquatica), pe frunze, pe coaja umedă a arborilor, prin zăpadă și gheață. Depun ouĕ microscopice. O specie interesantă este *Desoria glacialis* (purecele ghețarilor), găsit de naturalistul Desor pe Monte Rosa. Trăiesc între temperaturile dela —11° până la +38° C. Pot sărí foarte bine în sus și în laturi. Lungimea cam 4 mm.

Podurile, 1) *P.*, com. rur. în Rom., j. Bacău, compusă din 5 căt., cu 2416 loc. (Dicț. geogr. 1895), 7 biserici și 1 școală. 2) *P.*, com. rur. în Rom., j. Dâmbovița, v. Șerbănesci-Podurile.

Podu-Turcului, com. rur. în Rom., j. Tecuciu, compusă din tîrgul cu acelaşi nume și din căt. Dămăcușa, cu 1973 loc. (Dicț. geogr. 1897), în majoritate Ovrei, 1 biserică, 2 școale, oficiu telegrafo-postal. Aici se află reședința tuturor autorităților plășii Zeletin și a judecătoriei de ocol. Tîrg în fiecare Luni.

Poema, în înțeles larg, ori ce operă poetică; mai restrins, o poesie epică mai mare decât balada și mai mică decât epopea. Obiectul ei poate fi istoric sau tradițional, ca »Dumbrava roșie« sau »Dan căpitan de plaiu« de Alexandri; filosofic, religios sau umanitar ca în »Jocelin« de Lamartine, »Clopotul« de Schiller; idilic ca în »Miron și Florica« de I. Negruzzi; didactic ca Georgicele lui Virgiliu; Arta poetică a lui Horatiu și Boileau, ș. a. (Cf. Poetica de M. Străjan.)

Poenari, sat în Rom., în j. și pe rîul Argeș, face parte din com. rur. Corbeni; aici se vĕd ruinele palatului domnesc, zidit de Țepeș-Vodă.

Poenari-Burchi, com. rur. în România, j. Prahova, lângă riul Ialomița, compusă din 2 căt. cu 1359 loc. (Dicț. geogr. 1897), 2 biserici și 1 școală.

Poenaru, 1) *P., Constantin,* general de divisie, n. 8 Apr. 1842 în Bucuresci, intră în 1856 în școala militară din Bucuresci din care iase în 1861 sublocotenent. Dela 1862—66 urmează cu succes cursurile școalei imp. de stat-major dela Paris. Reîntors în țeară, ocupă serviciu în stat-major până în 1872, când e numit maior în geniu, unde pune principiile organisării actuale ale armei geniului. Locot.-colonel în 1876, e trecut în statul-major (operațiuni); în timpul resboiului obține comanda reg. 8 linie și conduce, în 30 Aug. 1877, coloana de atac aruncată asupra redutei Grivița nr. 2, unde avù calul rănit. După căderea Plevnei, ia în capul regimentului parte la asediul Vidinului. In 1880 comandă reg. 21 infant., în 1882 comandă reg. 1 din geniu; în 1881, e numit profesor al cursului de artă militară la școala de artilerie și geniu de curând înființată, unde în curând devine directorul comun al acestei școale ca și al acelei de cavalerie, după care trece ca subșef de stat-major până în 1888, când este numit secretar general al ministeriului de resboiu. In 1889 se însărcinează cu cursul de tactica infanteriei la școala superioară de resboiu. In 1891 obține gradul de general de brigadă; iar în Iunie 1894 i-se încredințează portofoliul resboiului în cabinetul Catargiu; în 1895, după căderea cabinetului Catargiu, trece comandant al divisiei active din Dobrogea; în 1897 ia comanda corpului 1 de

armată; în 1899 e chiemat la funcţiune de şef al stat-majorului general al armatei, funcţiune pe care o părăsesce în 1900 din causă de boală.

2) *Poenaru, Petrache,* n. 1799 în Craiova, trecù şcoalele grecesci în locul sĕu natal şi în Bucuresci sub Lazar. La 1816 fù chiemat ca dascăl la şcoala grec. din Bucuresci, spre a urma lui E. Poteca, care fù trimis ca stipendist în străinătate. El împreunà învĕţămêntul limbei grecesci cu al limbei române, o inovaţiune ce făcù bună impresie. Intors din străinătate, unde şi el fù trimis ca stipendist, fù numit profesor de matematică şi director de şcoale, în care calitate, sub patriotica domnie a lui Alexandru Ghica, avù ocasie a lucra la opera mare a înfiinţării şcoalelor sătesci. Ca profesor de matematică contribuí a pune basă facultăţii de sciinţe din Bucuresci. Impreună cu Aron şi Hil, lucră »Primul Dicţionar francez-român«; în unire cu Aron şi Marcovici publică »Museul naţional«. El mai scrise Geometria, după Legendre (1837), Algebra de Alpentaufer (1841), »Invĕţături pentru prăsirea duḑilor şi crescerea gândacilor de mătasă« (1849). El deveni membru al Eforiei şcoalelor şi la 1871, membru al societăţii acad. † 1875 în Bucuresci.

Poeni, com. rur. în Rom., j. Iaşi, compusă din tîrguşorul P. şi căt. Comana de jos şi Comana de sus, cu 2891 loc. (Dicţ. geogr. 1888), 2 biserici şi 2 şcoale. Com. e străbătută de şoseaua naţională Iaşi-Vaslui.

Poesia, în cel mai larg înţeles, întreagă creaţiunea şi mai ales frumseţile naturei şi partea plăcută a vieţii; în înţeles mai restrîns, orice operă de artă şi în special expresiunea frumosului prin cuvinte. După originea sa, P. e *poporană* sau a poporului nesciutor de carte, *populară,* făcută de cărturari în spiritul şi limba poporului, şi *artistică, literară* sau *cultă,* ai cărei autori sûnt poeţii literaţi. In acest înţeles P. cuprinde întreagă literatura estetică, iar după naturalişti numai operele versificate. După timp şi curentele dominante în anumite epoce, P. se împarte în *clasică antică* şi *clasică modernă* sau *clasicistă,* care adecă privesce ca modele operele clasice; *romantică medievală* şi *romantică modernă,* în cari predomină miraculosul şi imaginaţiunea; *naturalistă* sau *realistă,* care pretinde nu numai a imita, ci a copia natura, însă care îşi ia subiectele mai mult din partea rea a naturei şi vieţei omenesci; *idealistă,* care imitează natura perfecţionând-o; şi *idealistă* în sens rĕu, care pretinde a-şi lua modelele numai din imaginaţiune şi doctrinele religioase. După cuprins şi formă se disting trei genuri de P.: *lirică, epică* şi *dramatică.* Prima ne dă floarea vieţii sufletesci, avênd ca obiect principal simţemintele şi cugetările; P. epică şi dramatică ne dau icoana întregii vieţi, ântâia prin povestirea poetului, a doua prin acţiunea şi dialogul persoanelor dramei. Altă dată se cultivau ca genuri deosebite şi *P. descriptivă,* al cărei obiect sûnt imaginile vieţii vegetale şi animale şi ale tuturor frumseţelor naturei; *P. idilică* sau *pastorală,* care cântă viaţa câmpenească; *P. didactică,* tratând idei de sciinţă sub imagini plăcute; şi chiar *P. elegiacă.* Insă toate aceste P.-ii pot avé formă lirică s. e. *Pastelurile* lui Alexandri, sau dramatică ca Aminte a lui Tasso, sau epică, s. e. Miron şi Florica a lui I. Negruzzi; deci se pot clasa la aceste trei genuri. (Cf. Poetica şi Chestiuni literare de M. Strajanu).

Poet, cel ce are darul poesiei, care stă într'o fericită împreunare a unei simţiri şi imaginaţiuni bogate cu o judecată sănătoasă şi cu bunul gust. El trebue cultivat prin studiu şi deprindere; trebue a nu scrie decât în adevĕrată inspiraţiune şi a nu se grăbí cu publicarea productelor. Iar când nu trece cineva de nivelul mediocrităţii, să cultive alt gen de literatură; căci poet şi poesie mediocră nu există.

Poetastru, poet rĕu sau pretins poet.

Poetica, tratat despre poesie cu feluritele ei genuri şi specii, şi despre regulele versificaţiunii. V. Metrica, Estetica şi Frumosul. Ca în toate sciinţele, teoria poesiei şi versificaţiunei e posterioară practicei şi formulată după modele existente înaintea ei. Cele mai vechi teorii despre frumos şi simţemêntul estetic le aflăm în dialogurile lui Plato: Phaedru sau despre frumos, Banchetul sau despre iubire, Ion sau despre Iliada lui Omer, Theaetet, Phileb, Hippias, ş. a.; în neoplatonicii Longin: Despre sublim, Plotin: Despre frumos. Intre scriitorii şi filosofii moderni, cari au scris despre artă şi frumos, amintim aci pe Muratori: Della perfetta poesia; Baumgarten; Kant în Critica raţiunii practice; Schiller şi Goethe; Lessing în Laokoon, Dramaturgie, ş. a.; Herder în Spiritul poesiei ebraice, Glasuri ale popoarelor, ş. a.; J. P. Richter în Die Vorschule der Ästhetik; Schlegel în Lecţiuni despre arta dramatică; Heine în Şcoala romantică; Schopenhauer în Metafisica artelor, în cartea III a Lumei ca voinţă; şi în Parerga; la Francezi d-na de Staël în Corinna, sau Italia; Guyaut în Problèmes de l'Aestétique contemporaine; Taine în Philosophie de l'art; la Englezi H. Spencer: Despre filosofia stilului, a musicei, a graţiei, în Incercări. Cel mai vechiu tratat despre formele poesiei sau despre P. îl aflăm la Aristotele, părintele P.-ei; apoi la Horatiu în Ars poetica; la Italienii Vida în Poëticorum libri III şi Scaliger în o P. în 7 cărţi; la Francezi Boileau Art poëtique; la Germ. Opitz, Breitinger, Gottsched; mai noui Gottschall, Kleinpaul, W. Scherer, ş. a. La Români Poetica de Cipariu, Poesia română de T. Maiorescu, Poporul român după cântecele sale naţionale, în limba franceză, de Crăciunescu, Chestiuni literare şi Poetica şi Estetica de M. Strajanu, premiate de Academia română; alte manuale de Manliu, Gion, Anastasiu, etc. (v. a.)

Pofta se numesce nisuinţa sau voliţiunea conscientă, care tinde spre un obiect sau efect, ce ni-l representăm ca plăcut. P. este însoţită de un sentiment de nedumerire, împreunată cu consciinţa mijloacelor prin care acest sentiment s'ar puté înlătura. Basa P.-lor sûnt înclinările din care se nasc printr'o satisfacere anterioară. Astfel învĕţăm a cunoasce obiectul prin care înclinarea a fost mulţămită şi i-a procurat sentimentul de plăcere şi-l poftim din nou. De aici ḑicala: ignoti nulla cupido. P.-le sûnt multe şi varii. Se pot însă reduce la P. fisice sau sensuale şi la P. spirituale. (Cf. Pletosu, Psich. 81.) [Pl.]

Poftoresce, repeţirea unei cântări, cetiri sau ceremonii.

Pogăceaua, (magh. *Mező-Pagocsa),* com. rur. în cott. Mureş-Turda cu 1545 loc., sediul scaunului protopopesc gr.-cat.

P., protopopiat gr.-cat., se compune din 17 parochii și 3 filii, situate parte în cott. M.-Turda, parte în cott. Cluj și Turda-Arieș, cu 18 preoți și 13,560 credincioși.

Poggendorff, *Ioan Christian,* fisician germ., n. 29 Dec. 1796 în Hamburg, † 24 Ian. 1877 în Berlin. A studiat farmacia, apoi chimia și fisica în Berlin, unde la 1834 ajunge prof. la universitatę. A scris mai multe disertațiuni și opuri, și cu deosebire și-a câștigat mari merite prin redactarea revistei »Annalen der Physik und Chemie« dela 1824—77.

Poggio Bracciolini, *Gianovo Francesco,* umanist ital.; 1380—1459; renumit prin căutarea și colectarea vechilor scrieri din literatura latină și ale scriitorilor clasici latini, pe cari le-a adunat de prin mănăstirile Elveției și ale Germaniei. Afară de aceasta a mai scris și lucrări de sine stătătoare, apoi traduceri, și sub titlul Facetiae, o colecțiune de istorioare glumețe. Operele sale au apărut în Strassburg 1510.

Pogoanele, *(Țuguiatu-Pămênteni),* com. rur. în Rom., j. Buzĕu, cu 4200 loc. (Dicț. geogr. 1892), 2 biserici și 2 școale. Cea mai mare com. rur. a județului.

Pogon, suprafața de mĕsură usitată în Muntenia = 0·54 ha., aproximativ cu jugĕrul catastral ungar, care este de 0·57 ha. Hectarul se ia aproximativ ca egal cu douĕ P., fâlcea de Moldova ca egală cu trei P. muntenesci = 1·43 ha. Apoi mai sûnt și P. mari și mici la vii.

Pogonărit, dare veche în Rom. pusă asupra pogoanelor de vie și întrodusă la 1662 în Moldova, iar în Muntenia la 1716. In Mold. a fost definitiv desființat la 1764, iar în Munt. la 1744. In Mold. proprietarii de vii trebuiau să plătească câte un leu de pogon, iar în Munt. câte doi lei și opt parale de pogon.

Pogor, *Vasilie,* n. 1833 în Iași, fiul traducĕtorului Henriadei lui Voltaire, și-a făcut studiile iuridice la Paris și a fost mult timp membru și president al curții de apel din Iași. Intrat 1871 ca junimist-conservator în politică, P. a fost adeseori deputat, vice-president al camerei, primar și prefect al Iașilor. Impreună cu Maiorescu, T. Rosetti, P. Carp și I. Negruzzi a fundat societatea literară »Junimea« la Iași și a participat la »Convorb. lit.« Dela el și o traducere a lui Faust de Goethe, în colaborare cu N. Scheletti. (Iași, 1862.)

Pogorîrea Duhului sf., serbătoare. In ḑiua a 50 după înviere, și la 10 ḑile după înălțarea lui Is. Chr. la ceriuri, fiind învĕțăceii adunați într'un loc, Spiritul sfânt s'a arĕtat în limbi de foc și s'a așeḑat pe fiecare dintre ei. (Fapt. apost. c. II). Amintirea acestei minuni biserica o celebrează ca serbătoare luminată, numită și Rusalii.

Pogostemon Desf., (botan.) gen din fam. Labiatae, trib. Satureineae, cuprinde ierburi cu frunzele opuse. P. are vr'o 30 specii, respândite prin Archipelagul Malayan și prin China și Japonia. Menționăm ca pe cea mai importantă specie pe *P. Patchouly* Pell., originară din China, din care se extrage parfumul, cunoscut sub numele de *Patchouly.* [Z. C. P.]

Pogrebanie, *(slav.)* înmormĕntare.

Poho, oleiu de menta piperata, ce se obține din foile proaspete de Herbae menthae piperitae.

Pohorloațul, com. rur., parochie, moșie boierească în căpit. Coțmanului și j. Zastavnei în Bucovina, are 2168 loc. (1331 ort.-or., 714 rom.-cat. și uniați, 121 mos.), 1 parochie uniată, 1 școală primară.

Poian, (magh. *Kézdi-Polyán),* com. în Trans., cott. Treiscaune, cu 1761 loc., dintre cari 138 Rom., sediul scaunului protopopesc gr.-cat.

P., protopopiat gr.-cat., cu 11 parochii și 3744 suflete.

Poiană, loc fără arbori într'o pădure de pe vr'un munte sau de pe șes.

Poiana, numele mai multor comune în România: 1) *P.,* com. rur. în Rom., j. Dolj, pl. Câmpul, cu 7734 loc. (Dicț. geogr. 1896), cea mai mare parte Bulgari și Sêrbi, 2 biserici și 2 școale. Com. are ḑi de tîrg Vineria și 3 bâlciuri anuale. Pe teritoriul com. se găsesc multe bălți, cari conțin apă minerală. 2) *P.,* com. rur. în Rom., j. Dolj, pl. Jiul de sus, compusă din 4 căt., cu 1708 loc. (Dicț. geogr. 1896), 5 biserici și 1 școală. 3) *P.,* com. rur. în Rom., j. Ialomița, situată pe partea dreaptă a rîului Ialomița; se compune din 2 sate, cu 1722 loc. (Dicț. geogr. 1897), 3 biserici și 3 școale. Partea de sud a teritoriului com. este străbătută de calea ferată Bucuresci-Fetesci, avênd stația Ghimpați. 4) *P.,* com. rur. în Rom., j. Olt, compusă din 2 căt., cu 1700 loc. (Dicț. geogr. 1895), cari se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor; com. are 2 biserici. 5) *P.,* com. rur. în Rom., j. Prahova, situată pe țermul drept al rîului Prahova; se compune din 4 căt., cu 1317 loc. (Dicț. geogr. 1897), 3 biserici și 1 școală. In raionul com. sûnt isvoare de apă sărată și renumite carieri de piatră. 6) *P.,* com. rur. în Rom., j. Tecuciu, situată pe malul Siretului și compusă din 3 căt., cu 1884 loc. (Dicț. geogr. 1897), 3 biserici și 1 școală. 7) *P. Cârnului,* com. rur. în Rom., j. Vasluiu, compusă din 9 căt., cu 2439 loc. (Dicț. geogr. 1889), 4 biserici și 1 școală. 8) *P. Lungă,* com. rur. în Rom., j. Botoșani, compusă din 7 căt., cu 2411 loc. (Dicț. geogr. 1895), 5 biserici și 2 școale. Tot în această com. mai este mănăstirea de călugări Vorona și schitul Sehăstria. 9) *P. lungă de jos,* com. rur. in Rom., j. Dâmbovița, cu 1070 loc. (Dicț. geogr. 1890), 1 bis. și 1 școală. 10) *P. lungă de sus,* com. rur. în Rom., j. Dâmbovița, compusă din 3 căt., cu 1208 loc. (Dicț. geogr. 1890), 1 biserică și 1 școală. 11) *P., Plenița,* com. rur. în Rom., j. Dolj, cu 1247 loc. (Dicț. geogr. 1896), 1 biserică și 1 școală.

Poiana, numele mai multor comune în Transilvania și Ungaria: 1) *P.* (magh. *Nyírmező),* com. mică rom. în cott. Alba inf. cu 732 loc.; 2) *P.* (magh. *Pojána),* com. mică rom. în cott. Caraș-Severin cu 1071 loc.; 3) *P.* (magh. *Pojána),* com. mare rom. în cott. Sibiiu, cu 5274 loc., oficiu postal și telegraf, institut de credit și economii (»Mielul«) și douĕ tîrguri la an; 4) *P.* (magh. *Pojén),* com. mică rom. în cott. Turda-Arieș cu 1163 loc.; 5) *P.-Arieșului* (magh. *Aranyos-Polyán),* com. mixtă rom.-magh. în cott. Turda-Arieș cu 924 loc. dintre cari 391 Rom., pe hotarele comunei P. în timpurile vechi se afla o altă comună, cu numele Lisca, care însă pe vremea Tătarilor a fost pustiită, punênd câteva familii remase basă comunei de astăḑi; 6) *P.-Mărului* (magh. *Almás-Mező),* com. rom. în cott. Făgăraș cu 2168 loc.;

7) *P.-Sărată* (magh. *Sósmező*), com. mică rom. în cott. Treiscaune cu 1126 loc. şi 4 tîrguri pe an.

Poiana-Rusca, grupă de munţi în Banat, cott. Caraş-Severin; piscuri mai însemnate: Rusca (1359 m.), Băghesci (1380 m.), Vîrful-Lotrului (1260 m.), Chiciova (1159 m.), Faţa-Ţiganului (884 m.) şi Prisaca (832 m.).

Poiana-Stampei, com. rur. cu căt.: Gura Coşnii, La Runcu, Muncelul, Piluganii, Prălenii, Românescii, Tătarul sau Poiana Tătarului şi Tesna, parochie, moşie mănăst. în căpit. Câmpulungului şi j. Vetra Dornii în Bucovina, are 1124 de loc. (1085 ort.-or., 73 rom.-cat. şi uniaţi, 13 protest., 53 mos.), 1 şcoala primară, 1 cabinet de lectură »Vulturul«.

Poieni, nume de com. în Bucovina: 1) *P. pe Sirete,* com. rur. atenentă la parochia Stănescii pe Sirete, cu 603 loc. (544 ort.-or., 18 rom.-cat., 41 mos.) 2) *P. lângă Solca,* com. rur., parochie, moşie mănăst. în căpit. Gurei Homorului şi j. Solcii în Bucov., are 1553 loc. (1538 ort.-or., 7 rom.-cat., 8 mos.) o şcoală primară. 3) *P.-Ruşi, Ruşi-Poieni,* com. rur., atenenţă la parochia Ruşi-Mănăstioara, moşie boier. în căpit. şi j. Sucevii, are 217 loc. (203 ort.-or., 14 mos.).

[Dr. I. G. Sbiera].

Poikilotherme, animale cu sânge avênd temperatură inconstantă, după cum este mediul ambiant în care trăiesc; precum sûnt pescii, amfibiile, şerpii, etc., aşa ḑisele animale cu sânge rece.

Poitiers, (în antichitate *Lemonum*), capit. depart. franc. Vienne, 36,712 loc. (1896); episcopie, catedrală, academie cu 3 facultăţi; museu, grădină botanică; tăbăcărie, comerciu cu vin. Intre P. şi Tours a bătut 732 Carol Martell pe Arabi; 19 Sept. 1536 învingerea Englezilor (la Maupertuis) asupra Francezilor. *Edictul dela P.* (17 Sept. 1577) puse capăt celui de al şeselea resboiu hugenot.

Poitou, veche provincie (ducat) franc. lângă Atlantic, 20,049 km². cu 1.126,543 loc. (1896); cuprinde depart. actuale Vendée, Deux-Sèvres, Vienne; capitala *Poitiers.*

Pojar, (med.) termin poporal pentru Morbilli (v. ac.).

Pojarniţa, se numesce în Moldova planta Hypericum perforatum L. (v. ac.).

Pojon, (germ. *Pressburg,* magh. *Pozsony*). 1) *P., comitat* în nord-vestul Ungariei în vecinătatea imediata a Moraviei. Teritoriul 4216·17 km². Prin catena Carpaţilor mici se divide în două şesuri neegale: cel mic din vest aparţine şesului Moraviei, iar cel mai mare din ost câmpiei celei mici ung. Cest din urmă dela Dunărea mică spre nord cătră Tirnavia este cunoscut sub numele de »Mátyus földe«, iar spre sud cătră Dunărea mare se numesce »Csalóköz«. Cel mai mare rîu este Dunărea, care la P. se bifurcă în Dunărea mare şi Dunărea mică; cea dintâiu formează o mulţime de insule mici, cari până acum au împiedecat foarte mult comunicaţia pe Dunăre. In vest este cu mai mulţi afluenţi rîul Morva, care desparte cott. de Moravia. In est P. este atins de rîul Vág, cu care curge pe teritoriul cott. rîul Dudvág, în care se varsă toate apele ce isvoresc din partea estică a Carpaţilor mici. Sûnt renumite isvoarele sulfurice dela Szent-György şi cele feruginoase dela Basiu şi de lângă P. Clima, pe şes, vara este foarte caldă, iarna foarte rece; în părţile muntoase este mai uniformă. Solul fructifer, dar ici-colo se află şi năsip sburător; se produc articoli obicinuiţi pe la noi, în regnul mineral se află aur, mangan, plumb, aramă, marmoră, granit, etc. Locuitorii în majoritate sûnt Slovaci, apoi urmează Maghiari, Germani, etc., laolaltă 331,370 şi 5156 soldaţi. Locuitorii în cea mai mare parte se ocupă cu agricultura şi cu prăsirea de vite. Industria şi comerciul sûnt promovate aproape de 70 fabrici de toată specia, şi prin mai multe case de păstrare şi reuniuni. In privinţa culturei dominează raporturi destul de bune, cu totul are 399 institute de învěţământ. Intreg cott. este împărţit în 7 cercuri pretoriale, 1 cetate lib. reg., 7 oraşe cu magistrat, 35 comune mari şi 258 comune mici. [Dr. I. Raţiu.]

2) *P., cetate* lib. reg. în cott. Pojon, cu 52,411 loc. în majoritate Germani, apoi Maghiari, Slovaci, etc. P. este situat pe un loc frumos de-a stânga Dunărei. P. este sediul cottului P., cu diferite oficiolate înalte, precum tabla regească, tribunal, judecătorie, camera advocaţială şi a notarilor publici, cameră industr. şi comerc., direcţiune financiară, direcţiunea supremă de şcoale, inspectoratul de şcoale, ofic. archit. de stat, silvanal, vamal, catastral, comandă militară şi de gendarmi. Industria şi comerciul sûnt bine desvoltate, are o mulţime de fabrici: de tutun, maşine, mobile de fier, cuie de potcoave, electronică, champagne, gaz, dinamit (în hotarul oraşului), gloanţe, postav, pânzeturi, posoman, vattă, petroleu, etc.; în special a luat avênt mare industria de lemne şi de ţesěturi, precum şi exportul de vin; comerciul este sprijinit de mai multe bănci. Institute de învěţământ de toată branşa încă are multe: academie de drept, gimn. super. cat. şi evang., seminariu teol. cat., acad. teol. evang., şcoală de cadeţi, şcoală de fete super., preparandie de stat pentru învěţătoare, 3 şcoale civ., 2 şcoale popor. super., 26 şcoale elem., şcoală de ţesut, de vierit, 8 asile de copii şi 3 orfelinate. Are un museu bine adjustat, mai multe reuniuni culturale şi sciinţifice, şi apar mai multe foi. Importanţa sa a fost mare şi în trecut. Incepênd dela 846 d. Chr., P. figurează ca o cetate, în jurul căreia şi în care se petrec multe şi mari evenimente. Sigismund îi dă dreptul de cetate lib. reg. şi ţine aici în mai multe rânduri adunările ţerei; Matia înfiinţează prima academie (Acad. Istropolitana); totací strămută Ferdinand I, după lupta dela Mohaciu, reşedinţa sa, ţinêndu-se de atunci şi până la 1848 toate dietele ţerei în P., şi curtea regală când venia în Ung. de regulă aici petrecea. Sub Maria Teresia P. medieval se transformă într'un oraş frumos modern. Aḑi P. nu mai are rolul cel vechiu, dar fiind-că aici se întâlnesc graniţele limbei germane, slovace şi maghiare, remâne totuşi un centru de importanţă.

Pojorîta, com. rur. cu cătunele: Frumosul, Fundul Pojorîtei, Fundul Putnei, Giumalaul, Gura Pojorîtei, Hîrna, Isvorul, Părăul Cailor, Peceştii, Podureul, Runcul, Spărtura, Valea Pojorîtei şi Valea Străjerilor, parochie, moşie mănăstirească în căpit. şi jud. Câmpulung în Bucovina, are 2305 loc. (1495 ort.-or., 371 rom.-cat., 268 protest., 171 mos.), 2 şcoale primare, cabinet de lectură »Munteanul«.

Pol, (geografie), punctele unde închipuita axă a pământului străbate suprafaţa lui; P. nordic e

cel din emisfera boreală, P. sudic cel din cea australă. Regiunile polare n'au putut fi studiate în total din causă că sûnt acoperite cu gheață. Nansen (v. ac.) a înaintat cel mai departe spre P. nordic, până la 86° 15'; se crede că în jurul P. nordic e o mare lipsită de gheață. Regiunea australă e și mai puțin cunoscută; se crede că în jurul P. sudic e un continent acoperit de gheață. [Murgoci.]

Pol, (cosmografie), punctul unde axa pământului prelungită întâlnesce bolta cerească, și care în timpul rotațiunei diurne a boltei ceresci remâne fix. Cel visibil de locuitorii emisferei boreale e P. nord sau boreal, iar opusul e P. sud sau austral. P. nord e acum aproape de steaua polară la distanță numai de 1° 28'. Din causă că axa pământului are o mișcare conică în jurul perpendicularei pe planul eclipticei, resultă că P. se deplasează pe bolta cerească: pe timpul lui Hipparch P. nord era departe cu 12° de steaua polară; de atunci continuu P. s'a apropiat de această stea și se va apropia mereu timp încă de 700 ani, când nu va fi departe decât de ½ grad; apoi va începe a se depărta de steaua polară; preste 8000 ani va fi aproape de α (αλφα) Lebedei; preste 11,500 ani, adecă cam pe la 13,000 ani, P. va fi depărtat cu 47° de actuala stea polară și numai cu 5° departe de strălucitoarea stea Vega, care va servi atunci ca stea polară pământenilor; preste 26,000 ani P. nord va reveni iar ca acum în apropierea stelei polare.

Pol magnetic, regiunile opuse ale unui magnet în cari atracțiunea e mai pronunțată. Când magnetul are o formă lungită, P.-rile se află la extremitățile lui. P.-rile magn. sûnt de două feliuri. Acele cari se atrag se numesc de semn contrar, iar acele cari se resping se numesc de același semn. P. magn. este punctul prin care trece resultanta puterilor magnetice de același nume. La magnetele lungite aceste P.-ri se află în apropierea extremităților lor. P. nordic al unui magnet este acela care se dirigează spre P. nordic al pământului, de asemenea P. sudic este acela care se dirigează spre P. sudic al pământului. P. nordic al unui magnet se numesce și *P. austral,* iar P. sudic se numesce și *P. boreal,* și acesta pentru că numirile boreal și austral au fost reservate pentru a indica natura magnetismului acului magnetic. E natural că de oarece P. austral al acului are fluid de aceeași natură ca aceea a P.-lui austral sau sudic al pământului, deci îl respinge și se îndreaptă spre nord. P. nordic se numesce și P. positiv și cel sudic P. negativ. P.-rile magn. sûnt cele două puncte ale pământului așezate în apropierea P.-rilor lui, unde se întâlnesc toate liniile isogonice sau meridiane magnetice. P.-ri unei pile sûnt extremitățile ei, și se deosebesc cu numirile de P. positiv și P. negativ. P. positiv în acest cas este acela în care potențialul e mai mare. Turmalina supusă unei temperaturi variabile se electrisează polar, adecă jumětate din ea positiv și jumětate negativ. Electrisarea se produce în sens invers, când ea vine încăldită sau recită. Din cele două P.-ri se numesce omolog acela care își ia semnul variațiunii de temperatură, iar celalalt se numesce antilog.

Pola, (la Romani *Pietas Julia),* oraș în Istria, lângă Adriatica, 31,623 loc. (1890); cel mai mare port militar al Austriei, întărit cu 28 forturi; arsenal de marină, șantiere, docuri și magazine mari; la nord are și port comercial. Antichități romane ca amfiteatrul colosal, templul Romei și al lui Agustus, Porta aurea.

Polabi, o seminție slavă, ce locuia în Lauenburg și Mecklenburgul vestic; în sens mai larg toate semințiile slave ce locuiau în nordul Germaniei între Odera, Baltica, Havel, Spree și până preste Elba și Ieetze. Cei mai cunoscuți P. au fost Bodrizii și Obotriții.

Polar, ceea ce se referesce la pol, ce-i aparține sau e în apropierea lui; *cerc polar,* o paralelă de pe suprafața pământului sau de pe bolta cerească, departe cu 23° 27' de polul pământesc, respectiv ceresc; cercul P. de nord sau boreal se mai numesce și arctic, cel de sud sau austral se mai numesce și antarctic. v. și Steaua polară.

Polară, lumina —, v. Lumina polară.

Polarisațiunea *luminei* se numesce schimbarea ce o sufere raza de lumină, trecênd prin mineralul numit spat de Islanda sau prin alte corpuri cu refracțiune duplă, și între anumite împrejurări și prin reflexiune și refracțiune. Anume într'un spat de Islanda raza de lumină se despică în două, afară de casul că merge în direcțiunea axei optice. Dacă razele trecute prin un spat de Islanda ajung la un alt spat, nu se despică nici în direcțiunea osiei optice, dar nici atunci, când secțiunile principale ale celor două spaturi se află într'un plan sau planurile lor se încrucișează. Va să dică razele trecute prin un spat de Islanda se deosebesc de razele comune, și atât ele cât și altele asemenea lor se numesc *raze polarisate,* iar schimbarea din raze comune în raze polarisate se numesce polarisațiune. După teorie în raza comună eterul vibrează perpendicular pe direcțiunea de propagare, dar în toate direcțiunile posibile, în raza polarisată tot perpendicular, dar nu în toate direcțiunile posibile, ci într'un singur plan, care se și numesce *plan de polarisațiune.* Raza se poate polarisa și prin *reflexiune* și prin *refracțiune simplă.* Dacă raza comună ajunge la o tablă de sticlă sub unghiu de 57°, raza reflectată va fi polarisată. La alte corpuri se recer alte unghiuri. Aparatele cu ajutorul cărora polarisăm lumina și o analisăm se numesc *aparate de polarisațiune.*

Polarisațiune electrică (galvanică), este starea electrică a unui corp rěu conducětor al electricității, supus acțiunei unui corp electrisat. Moleculele corpului isolant presintă electricități contrare în două puncte deosebite ale lor. Această stare electrică este identică cu starea magnetică în care se află fierul, când e supus acțiunii unui magnet.

Polarisațiune dielectrică, desvoltarea electricității polare ce se produce în corpurile dielectrice. Această electricitate se produce evident în substanța isolantă, care, în casul inducțiunii electrice, separă corpul inductor de cel indus. Acest corp isolant s'a credut că are un rol pasiv, însă acum e demonstrat, că acest corp are un rol activ din causa electricității polare, ce o ia sub influența corpurilor inductoare și induse.

Polaritate *diamagnetică,* proprietatea ce au corpurile diamagnetice de a presenta o polaritate deosebită, când ele fiind de dimensiuni mici se află suspendate la diferite distanțe dela extre-

mitățile polare ale unui electromagnet. Așa de pildă un ac diamagnetic, care își ia direcțiunea equatorială între două fețe polare verticale ale unui electromagnet, va lua direcțiunea axială, când el se află la o îndepărtare oarecare dela aceste poluri.

Polaritate moleculară. Se explică cu principiul polarisațiunii electrice (v. ac.). De pildă o lama de zinc în presența apei pure, tinde cu moleculele sale a atrage moleculele apei, și deoarece moleculele apei sûnt compuse din oxigen și idrogen, moleculele de zinc, cari sûnt electropositive, atrag atomul de oxigen din moleculele apei, care este electronegativ, și resping atomurile de idrogen, cari sûnt electropositive, deci toate moleculele de apă se dispun cu atomele de oxigen spre zinc și acele de idrogen îndepărtate de el.

Polca sau *Polka,* dans modern, în doi, popular în Boemia, și pus în modă pe la 1830 prin I. Neruda din Vodolka. Succesul ce a obținut în saloanele parisiene a făcut să i-se dea numele de P. franceză. Mĕsura e $^2/_4$ și mișcarea vioaie, dar mai moderată decât în galop. [T. C.]

Polcovnic, numirea gradului de colonel în armata rusă (pod polcovnic = locot.-colonel). Titlul acesta e de origină căzăcească și în vechime se da șefilor de cete căzăcesci. Astfel a trecut în secolele trecute și în țerile române, mai ales în Moldova, dându-se comandanților diverselor trupe, dar cu o importanță mai mică, față de Rusia. [L.]

Poleire, *(lustruire),* acoperirea diferitelor obiecte, ca lemn, piatră sau metale, cu un strat fin de un metal, care se distinge prin un luciu particular. Așa de pildă poleirea diferitelor obiecte prin foi de aur sau de argint fixat prin intermediul unui lac, sau prin ajutorul galvanoplastiei.

Poleiu, una din numirile populare ale plantei Mentha Pulegium L. (v. ac.).

Polek, *Ion Dr.,* istoriograf, n. 1843 în Bautah în Moravia, a studiat la univ. din Viena, custode la biblioteca univ. din Cernăuț. Scr.: Die Lippowaner Kolonien in der Bukowina. Wien, 1885; Statistik des Herzogtums Bukowina. Wien, 1889; Erwerbung der Bukowina durch Österreich. Cernăuț, 1889, etc.

Polel și Lel, după mitol. slaveană doi gemeni, băiat și fată, fiii ȡeiței Lado; se identifică cu Castor și Pollux. După alt mit Lado a avut trei prunci, pe Lel (Eros), pe Did (Anteros) și Polel (Hymen).

Polemarchos, titlu ce îl avea al III-lea archon în Athena, care totodată era și primul general.

Polemica, lupta de idei, în politică, sciință sau în literatură. P. este un puternic îndemn pentru căutarea și scoaterea la lumină a adevĕrului. Scânteia adevĕrului iase adeseori din conflictul ideilor; și în aceasta stă folosul P.-ei. Rĕul ei este, că aprinde pasiunile și dă nascere la felurite invective și persecutări. Importanța P.-ei atîrnă dela valoarea chestiunilor ei. In istorie sûnt renumite P.-ele religioase între creștini și filosofii neoplatonici, cari au contribuit mult la întemeiarea creștinismului; P.-ele între resăriteni și apuseni, cari aduseră desbinarea celor două biserici și pentru noi alungarea cărților și literilor latine și influența slavonă; în evul mediu, P. filosofică între Realiști și Nominaliști; în timpul renascerii P.-ele admiratorilor lui Platone în contra scolasticismului îmbĕtrânit, dominat de filosofia lui Aristotele; în secl. XVII P. literară între antici și moderni, provocată de Perrault; în secl. XIX P. romantismului în contra clasicismului, continuarea vechei P. între antici și moderni. La noi e demnă de însemnat P. provocată de Criticile lui T. Maiorescu între direcțiunea literară și culturală, dominantă până pe la 1866 și caracterisată prin lipsa de spirit critic și de obiectivitate sciințifică, și prin entusiasmul pentru idealul național, și între noua direcțiune inaugurată de societatea literară »Junimea«, prin organul sĕu »Conv. literare«. [M. Strajan.]

Polemoniaceae, (botan.) fam. de plante dicotyle gamopetale cu flori mari 5 mere, trilocular superovariate; cuprinde vr'o 150 specii preponderant temperat boreal-americ. Genurile *Phloa, Collomia, Gillia, Polemonium* și *Cobaea* sûnt remarcabile, fiindcă cuprind numeroase plante decorative. [A. Pr.]

Polemonium L., (botan.) gen de plante perenale din fam. P.-eelor. Cuprinde 8 sau 9 specii respândite în intreagă regiunea boreal-temperată, dintre cari *P. coeruleum* L., ce cresce și la noi »scara domnului«, »scăricea«, *P. reptans* L., din Virginia, ș. a. se cultivă ca plante decorative rustice. [A. Pr.]

Polen, (botan.) grăunțe de P., sûnt microporii (v. ac.) dela Phanerogame. Se presintă ca un praf galben, roșu sau brun, fiecare grăunte fiind o celulă, cu dimensiune în diametru de 0·01 până 0·20 mm.; cu o membrană dublă, cea externă (exina) ornamentală variat cu țepi, cute, pori, cea internă, intina (v. ac.), subțire; cu un conținut protoplasmic și cu unul, doi sau mai mulți nuclei. P. se formează în antera staminei, în nisce saci polinici (microsporangi) din anumite celule mame de P. Prin deschiderea anterei P. e pus în libertate și prin diverși agenți (v. Polinisație) transportat până la stigmat. Aci germinează, dă un tub polinic ce merge prin stil până la ovul și prin acesta până la oosferă. In tubul polinic se găsesce celula fecundantă bărbătească sau anterozoidul, fără cili (la Angiosperme), ori ciliat (Gingkoacee, Cycadee), care se unesce cu oosfera, o fecundează, făcêndu-se astfel oul, apoi embrionul. La Angiosperme un al doilea anterozoid din tubul polinic se unesce cu un nucleu din sacul embrionar; din acest nucleu fecundat se desvoaltă apoi albumenul. [S. Șt. R.]

Polenta, *(ital.)* mămăligă, nutremêntul principal al țeranului român și italian, preparată din făină de cucuruz (porumb) feartă în apă cu sare până la o anumită consistență. Se mâncă cu lapte și cu brânză, înlocuind pânea. (v. **Mămăliga** și **Mălaiu.**) [M. B.]

Poli —, v. și Poly —.

Polialit, mineral, sulfat de magnesiu, de calciu și de potasiu hidratat, monoclin, formează regiunea P. a zăcămintelor de săruri potasice dela Stassfurt; se mai găsesce la Stebnik în Galiția, etc.

Polianthes L., (botan.) gen monotipic din fam. Amaryllideae, trib. Agaveae. Unica specie *P. tuberosa* L. este o plantă erbacee perenă originară din Mexico, se cultivă deja de mult prin grădinile din America, Asia și Europa din causa florilor sale frumoase și plăcut mirositoare. In

părţile noastre se cultivă această plantă şi este cunoscută de poporul nostru sub numirile de Chiparoase, Tiparoase, etc. [Z. C. P.]

Policandru, v. Candelabru.

Policarp Sf., părinte apostolic, învĕţăcelul Sf. Ioan evang. şi episcop în Smirna, unde a suferit martiriu cam la 167. Amintirea lui P. o serbează biserica rom. în 23 Febr., iar cea latină în 26 Ian. Dela el au remas câteva epistole de cuprins religios, cari se află publicate la Migne, Patr. gr. t. V, pp. 1005 seqq. [i—m.]

Polichinell, ital. *Pulcinella* (din pulcino = puişor), *paiaţă*, persoană comică, întrodusă în comedia populară italiană de neapolitanul Silvio Fiorello în secl. XVI; trecut la Francezi sub numele de P., la Englezi de *Punchinella* sau *Punch*, la Germani îi corespunde *Hanswurst*. In Italia are şi alte numiri: *Meo Patacca, Marco Pape, Sitonio*, ş. a. Ca şi Arlechin, P. îşi trage originea dela Bucco, Maccus şi alţi glumeţi măscărici ai vechilor Atellane (v. ac.), şi are loc numai în farsele populare.

Policiori, com. rur. în Rom., j. Buzĕu, compusă din 6 cât. cu 1710 loc. (Dicţ. geogr. 1892), 6 biserici şi 1 şcoală.

Polieleu, *(grec.) (Psalmi aleşi)*, cântare bis., care se execută la serviciul Mânecărei în sărbători împĕrătesci şi ale sfinţilor, precum şi în anumite Dumineci, ca în Dumineca »Vameşului şi a Fariseului«, a »Fiului rătăcit«, a »Lăsatului de carne« şi »Dumineca Floriilor«.

Polinii, (botan.) douĕ masse formate din toate grăunţele de polen dintr'o anteră a floarei de Orchidee sau Asclepiadee. La Orchidee cele douĕ masse se continuă cu câte o prelungire, *caudicul* (v. ac.), până la o glandă de pe stil, *retinaclul*, închisă şi ea într'o pungă, *bursicula* (v. ac.). Lichidul consistent produs de retinaclu unesce capetele caudiculelor, şi fiind şi lipicios, P.-le se prind astfel de spinarea insectelor, cari le transportă la alte flori. [S. Şt. R.]

Polinisaţiune, (botan.) unul din actele fecundaţiunei; constă în transportul polenului dintr'o floare până la stigmatul aceleiaşi flori sau al alteia din aceaşi specie; la gymnosperme polenul trebue să ajungă la ovul în camera polinică. P. se îndeplinesce de factori diverşi, cari favorisează allogamia (v. ac.): vêntul (v. Anemophile), insectele (v. Entomophile), melcii (plante malacofile), paserile (plante ornitofile). [S. Şt. R.]

Poliştî, numele unui fel de călugări daci. Ei nu mâncau carne şi trăiau în celibat. Pare că se dedeau şi la nirvana lui Buddha, căci Pomponiu Mela ne ḑice, că unii Geţi, firesce cei mai fanatici, cred că pier, dar că aceasta ar fi mai bine decât a trăí. Asta e totul ce scim despre această curioasă instituţiune. Asemenea călugări erau însă în fiinţă la toate popoarele trace sub numirea de Ctişti. (Xenopol, Ist. Românilor. Iaşi, 1888, I, 101.)

Poliţa, v. Cambia.

Politeţa, modul de a observa atât în conversaţie cât şi în purtare deprinderile persoanelor bine crescute şi a se conforma lor. Când P. se conformă cu usul lumii, devine urbanitate.

Poliţia, este partea puterii publice, executive, însărcinată cu apĕrarea persoanelor şi lucrurilor, contra relelor ce prudenţa umană le poate împiedeca sau slăbi în efectele lor. P. e preventivă şi discreţionară, întrucât caută să împiedice rĕul, nu să-l aştepte, şi întrucât trebue să aibă libertate de apreciare. *P. administrativă* veghează la menţinerea ordinei publice; cea *judiciară* urmăresce faptele penale ce P. adm. nu le-a putut împiedeca. Distincţiunea între aceste douĕ P.-ii e modernă. *P. adm.* poate fi: *politică, sanitară* (v. Igiena), *comercială, municipală, rurală*, etc., după scopul ce-şi propune. P. o exercită: fiecare ministru, prefecţii de judeţe şi oraşe, comisarii de poliţie, primarii, etc.

Politica, luată în înţelesul larg, care i-se dă aḑi acestui cuvênt, este totalitatea regulelor, cari trebue să dirige purtarea guvernelor în raporturile lor cu cetăţenii şi cu celelalte state. După unii scriitori, P. este în acelaş timp o putere, o sciinţă şi o artă. (v. Stat.).

Politura, lustruire, poleire (v. ac.).

Polizu, *Gheorghe A., Dr.*, membru onor. al Acad. rom., fost prof. la şcoala, apoi la facultatea de medicină, de anatomie, în urmă decan. † 18 Oct. 1886. A tradus în rom.: Fisiologia de Budge (1861), a publicat apoi: Cărticica altoiului (1859), Prescurtare de anatomie descriptivă (1859). Mica chirurgie (1859).

Polizu-Micşunesci, *Mihail*, autor dramatic, pictor, musicant, n. 1846 în Bucuresci. Şi-a făcut studiile în Germania şi apoi a îmbrăţişat cariera armelor, pe care însă a părăsit-o în scurtă vreme pentru a se ocupa cu musica şi pictura. Ca pictor are tablourile: Pe ţermul mării, premiat la exposiţia din 1874, şi Un militar din evul mediu. Ca musicant a compus ariile pentru poesiile lui Eminescu: »Somnoroase păserele« şi »Lasă-ţi lumea ta uitată«. Pentru teatru a scris: Lăcrămioare; Lizi; La 30 de ani; Judecata şi osânda. Cf. Rosetti, Dicţionarul contimporanilor.

Pollinia Trin., (botan.) gen din fam. Gramineae, trib. Andropogoneae, cuprinde vr'o 25 specii de frumoase ierburi cu panicule terminale, distribuite prin Asia, Africa şi Australia tropicală şi subtropicală. Acest gen se divide în secţiunile: *Eulalia* şi *Leptatherum*. Unele specii se cultivă ca plante decorative. [Z. C. P.]

Pollione, orator, poet şi ist. roman, partisan al lui Cesar şi, prin influenţa şi averea sa, patron al scriitorilor. Virgiliu, căruia i-a mântuit patrimoniul, îl serbătoresce în ecloga a 4. P. a înfiinţat în Roma prima bibliotecă. A scris discursuri, tragedíi şi epigrame; Istoria resboaielor civile în 27 cărţi; însă n'au remas decât fragmente.

Pollux la Romani, *Polydeukes* la Greci, v. Dioscurii şi Castor.

Pollux, (cosmografie), o stea importantă din constelaţiunea Gemenii, compusă din Castor şi P., ca stele de mărimea ântâiu şi altele secundare. Coloarea lui P. e gălbuie; lumina ne vine dela P. cam în 57 ani.

Polo, *Marco*, călĕtor rènumit, n. pe la 1254 în Veneţia, se duse cu tatăl sĕu Niccolo P. în 1271 la chanul tătar Cublai în China şi se întoarse la 1295. † 1323 în Veneţia.

Polog sau *Porlog*, se numesce cositura de iarbă sau mănunchii de cereale secerate, lăsate întinse pentru uscare rapidă.

Polon, *popor* slav, *(Leşi, Polacy)*, cu aproape 15 mil. sufl., aparţine grupului estic al Slavilor şi locuiesce în Rusia, Austria şi Prusia.

Polonă, *literatura*, cea mai însemnată între literaturile slave, dar şi cea mai puţin originală în veacurile trecute, pentru că Polonii fiind catolici şi avênd o educaţiune clasică, literatura lor s'a desvoltat sub influenţa limbei latine şi literaturei antice clasice. Ostrowski o împarte în trei mari perioade: perioada călugărilor, dela Martin Gallus (1110) până la cronicarul Stanislas Orzechowski 1543. Scrierile acestei perioade, toate în l. latină, sûnt imnuri religioase, cronice şi lucrările călugărilor, prin cari au făcut cunoscut tot ce se putea scí atunci din literatura latină, şi cari au exercitat multă influenţă asupra literaturei posterioare. In această perioadă Casimir cel Mare a înfiinţat universitatea dela Cracovia, cea mai veche în nordul Europei, şi I. Dlugos a scris Historia polonica. A doua e perioada cavalerilor, epoca de aur a literaturei, dela I. Kochanowski (1550) până la Niemcevicz (1800). In această perioadă secl. XVI, sub domnia celor doi Sigismunḑi, se aseamĕnă cu secl. XVII al literaturei franceze. Operele poeţilor Kochanowski, Grochawki, Janitius, Saymonovicz, ale istoricilor Karnkowski, Cromer, Strikowski, Bielski, ale filosofilor şi teologilor Gornicki, Skarga, Herburt, ş. a., servesc de modele literare clasice prin puritatea, eleganţa şi armonia limbei. In secl. XVII şi XVIII, mai puţin însemnate, se disting poeţi ca satiricul Opalinski, pedagogul Konarschi, istoricul şi poetul liric Naruskewicz, dramaticul Bogulawki, ş. a., şi în felurite genuri literare Stanislas Potocki, Czartoryski, d-na Kowalska şi geniul universal Niemcewicz. Perioada a treia, numită a poporului sau a renascerii, cuprinde secl. XIX până astăḑi, şi se distinge prin studii filologice, literare şi istorice relative la Polonia, prin părăsirea imitaţiunii clasicismului şi prin reînoirea literaturei după geniul naţiunii şi al poesiei poporane poloneze şi după modelul marilor scriitori moderni ai Europei. Această perioadă începe cu Woroniz şi Brdzinski (1800—20) şi e continuată în mod glorios prin Adam Michiewicz, Bogdan Zaleski (1824—50) şi aḑi prin Sienkiewicz, autorul celebrului roman Quo vadis. Afară de acestea sûnt de însemnat poeţi ca Bernatovicz, Karpinski, Slowacki, Ostrowski, Chodzko, Czaykowski, erudiţi ca Czacki, Kollovtay, Felinski, ş. a. (Limba P. v. Slavice, limbi.)

Poloneza, (franc. *Polonaise*, ital. *Polacca)*, nume dat unui dans naţional polon, mai mult o specie de defilare în părechi, de un caracter nobil şi măreţ; originea acestui dans pare a fi chiar defilarea nobilimei poloneze la încoronarea regelui Enric de Anjou (1574). [T. C.]

Polonia, prov. rus. cu titlu de regat, 127,319 km². cu 9.455,943 loc. (1897); şes roditor udat de Vistula şi afluenţii sĕi Bug, Piliţa, etc.; un pătrar din teritoriu e acoperit cu păduri, lacuri şi bălţi. Loc. se ocupă cu agricultura, mineritul de cărbuni, fier, calamină. Industrie de lână, bumbac, pânză, zahăr, fier, oleiu, stearină, piei. Comerciul e în mânile Ovreilor. Populaţiunea se compune din 70% Poloni, 5% Ruşi, 13·5% Ovrei, 5·5% Germani, 5% Litvani. In P. sûnt 19 gimnasii şi o universitate (în Varşovia), cu toate acestea 4/5 ale populaţiunii nu sciu nici cetí nici scrie. In fruntea ţerii stă guvernatorul general în Varşovia; ţeara e împărţită în 10 guvernamente şi 85 districte. Capit. Varşovia.

Istoria. Intemeietorul statului polon se ḑice că ar fi fost un ţeran Piast din Kruşwiz, pe la 840 d. Chr.; în realitate statul P. s'a întemeiat prin preponderenţa tribului P.-ilor (Lechii) asupra celorlalte triburi. Micislav, al patrulea Piast după legendă, se supuse împĕratului german (963) şi îi plătí tribut. El se boteză la 965 şi episcopatul Posen fù întemeiat de preoţi germani. Urmaşul sĕu Boleslav I cel Indrăzneţ (992—1025) cucerí Danzig, Cracovia, Polonia mică şi Silesia, iar după moartea lui Otto III năvălí în Germania, cucerí Lusacia (1002) şi Boemia (1003). Henric II îi recunoscù independenţa, iar la sfîrşitul vieţii luà titlul de rege (1025). Fiul sĕu Micislav II (1025—34) fù atacat de Ruşi, de Danezi şi de Unguri, pĕtrunse în Germania, dar trebuí să recunoască supremaţia germană (1032). Casimir I, fiul sĕu (1034—58) avù necontenite resboaie şi pierderi, dar fiul sĕu cel mai mare Boleslav II (1058—81) cuceri Kiew şi se încoronà cu pompă ca rege. Fratele sĕu Vladislav I (1081—1102) părăsí titlul de rege şi purtà lupte cu fiii sĕi, cari la moarte împărţiră statul fiilor lor. Aceştia încep lupte interne şi Frederic I Barbarossa intervine în Polonia. De atunci s'a pierdut Silesia şi a început înstrăinarea Pomeraniei. Atunci s'au stabilit pe coastele Balticei cavalerii teutoni, cari aveau să întemeieze Prusia rivală cu Polonia. In ţeară se stabiliră Germani, părţi din ea fură luate de statele vecine, încât Polonia părea a avea soartea Silesiei, când un prinţ, Vladislav Lokietek (1306—33), se întărí în Cracovia şi cucerí ţeara bucată cu bucată. In 1320 îşi puse coroana de rege cu învoirea papei şi o lasă fiului sĕu Casimir cel Mare (1333—70). Lăsà Boemiei Silesia şi cavalerilor Pomerelia, cucerí însă dela Ruşi Galiţia şi Lodomeria. Făcù un codice de legi după obiceiurile provinciilor (1368), întemeià universitatea din Cracovia.

Cu Casimir se stinse familia Piast şi coroana trecù la fiul fetei lui Casimir, Ludovic, regele Ungariei, care fusese recunoscut de Poloni în 1355. Ludovic (1370—82), neavênd fii şi voind a asigura tronul Poloniei fetei sale Hedviga, acordă privilegii nobililor (Szlachta): scutirea de contribuţii aproape cu totul, guvernatorii provinciilor să fie aleşi dintre cei născuţi în ea. Hedviga se căsătorí cu Jagello, marele principe din Lituania, numit la botez Vladislav II (1386). Cu unirea Lituaniei P. luà un mare avênt. Rusia Roşie fù alipită în 1387, Podolia în 1431, ordinul german învins cu desăvîrşire la Tannenberg (1410). In interior nobilii primiră mari privilegii, despăgubiri pentru resboaiele interne, plată pentru resboaiele din afară, încât puterea statului căḑù în mânile lor. In dietă oraşele n'aveau representanţi, căci oraşele erau pline de străini. Regele căuta să resiste nobililor, dar când fù să recomande pe fiul sĕu, nobilii sfâşiară cu săbiile în dietă actul de recunoascere, şi regele se supuse. Fiul sĕu Vladislav III (1434 până 1444), ales rege şi al Ungariei (1440) prin stăruinţa papei, începù resboiu cu Turcii şi-şi găsi sfîrşit la Varna (1444). Fratele sĕu Casimir IV (1444—92), primí coroana cu mărginiri şi mai mari. El supuse Prusia vestică şi impuse cavalerilor supremaţia sa asupra Prusiei estice. Fii sĕi Ioan I Albert (1492—1501), Alexandru

(1501—1506), Sigismund I (1506—48), pierdură o parte din domeniile regale şi dreptul de a decide asupra resboiului. Sigismund învinse pe Ruşi la Orsza (1514), pe Tătari la Wisniowiez (1512) şi respinse pe magistrul Albert, care încerca să recucerească Prusia vestică. Sigismund II August (1548—72), fiul şi urmaşul lui Sigismund I, a căutat să mărească puterea regală şi să unească provinciile statului prin Uniunea dela Lublin (1569). Sub el P.-ia atinse culmea întinderii, pe o suprafaţă de 940,000 km². Insă puterea nobililor crescù atât de mult, încât P.-ia fù în urmă o republică oligarchică, iar la neînţelegerile politice se adăugară neînţelegerile religioase, căci reforma câştigă în P.-ia mulţi partisani. La moartea lui Sigismund (1572) tronul deveni electiv şi se stabiliră principii în »pacta conventa«, pe care trebuia să jure regele că le va respecta şi cari sunau, că regele nu poate pune imposite fără învoirea dietei, nici declara resboiu sau încheia pace. La alegerea regelui erau convocaţi toţi nobilii poloni, cari începură a-şi vinde votul pe bani sau pe foloase. Primul rege ales Henric de Anjou (1573—74) promise a construí o flotă cu bani francezi, să aducă în contra Ruşilor 4000 soldaţi francezi, să primească din Francia o mare sumă de bani anual. Henric părăsí P.-ia după 4 luni dela încoronare. După mai multă întârdiere dieta alese pe Stefan Bátory (1575—86), principele Transilvaniei. El purtà lupte strălucite cu Prusia, învinse cu desăvîrşire pe Ruşi, cucerí Polozk şi Livonia cu Riga, dar nu isbuti să umilească trufia nobililor. Nou rege fù ales Sigismund III (1587—1632), fiul regelui Ioan din Svedia. O altă partidă alesese pe Maximilian de Austria şi resboiul civil începù. Sigismund persecută pe reformaţi şi dete iesuiţilor conducerea statului. Voind să supună Svedia şi să catoliciseze Moscovia, începù lupte nenorocite. Invins de Gustav Adolf pierdù Livonia şi o parte din Prusia. Fiul sĕu Vladislav IV (1632—48), fù ales, dar neîncrederea nobililor era atât de mare încât îi impuseră să nu aibă alte trupe decât o gardă de onoare de 1200 oameni. Lui îi urmà fratele sĕu Ioan Casimir (1648—69), mai înainte iesuit şi cardinal. Sub el se revoltară Cazacii (cu Hmelniski) şi Tătarii, cari uniţi cu Ruşii pătrunseră în P.-ia până la Lemberg (1654). Atacat de Carol Gustav, pe care nu voia a-l recunoasce, el pierdù P.-ia mare şi mică, precum şi oraşele Varşovia şi Cracovia, fù învins de Svedezii aliaţi cu Brandenburghezii la Varşovia (1656) şi numai intervenţiunea Austriei scăpà P. de împărţire, deşi prin pacea dela Wehlau (1657) renunţa la suprematia asupra Prusiei orientale, prin pacea dela Oliva (1660) părăsia Livonia, iar prin pacea dela Andrusov (1667) cedà Rusiei Smolensk, Siewierz şi Cernigov. In interior situaţia era mai rea, *liberum veto* (v. ac.) permitea fiecărui nobil să anuleze hotărîrile dietei, iar dreptul de »confederaţiune«, prin care majoritatea sau minoritatea căuta să impună părerea sa adversarilor, ducea la resboiu civil. Ioan Casimir se retrase într'o mănăstire în Francia şi urmà resboiu între partide până ce fù recunoscut Mihail Visniowiecki (1669—73). Atacat de Tătari şi Turci, cu toată vitejia lui Ioan Sobieski, încheie cu Turcii o pace umilitoare, prin care pierde Camenita şi Podolia. Ioan Sobieski (1679—96), repurtà victorii strălucite asupra Turcilor la Lemberg (1675) şi Viena (1683), dar fiul sĕu Iacob nu putù fi ales, ci se alese rege electorul de Saxonia, Frederic August.

August II (1697—1733), câştigă Podolia prin pacea dela Carlovitz (1699), dar intrând în resboiul nordic, fù bătut de Carol XII şi nevoit a renunţa la P.-ia prin pacea dela Altranstadt (1706). In urma înfrângerii dela Pultava însă, armatele rusesci şi saxone alungară pe Stanislav Leczinski şi aduseră din nou rege pe August. El plănuia să mărească puterea regală, şi spre a fi lăsat în linişte, dete ţinuturi Rusiei, Prusiei şi Austriei. Dar el murí în 1733 şi partidele în favoarea lui Stanislav Liczinski şi în favoarea fiului lui August căutară ajutor la străini. Francia susţinù pe Stanislav, Rusia şi Austria pe August. In urma resboiului de succesiune, deşi Francezii învinseră pe Austriaci, August remase rege (1733—1763). El dete Curlanda Rusiei şi în resboiul de 7 ani se arĕtà cu totul neputincios a apĕra neutralitatea P.-iei. La moartea lui se alese prin intrigile Rusiei Stanislav Poniatovski (1764—96), cel din urmă rege al P.-iei.

Ruşii interveniră îndată cu armata şi exilară în Siberia pe cei cari voiau să desfiinţeze liberum veto şi să propună mĕsuri contra disidenţilor. Cu sprijinul Franciei şi Austriei se făcù o confederaţiune la Bar (1768) pentru apĕrarea catolicismului. Senatul P. cerù ajutor dela Ruşi, cari întrară şi risipiră pe confederaţi. Turcii luară apĕrarea P.-iei, dar fură învinşi. Rusia, Prusia şi Austria se învoiră atunci la prima împărţire a P.-iei (1772). Rusia luà Lituania, Austria Galiţia estică şi Vladimir, Prusia luà Prusia vestică fără Danzig şi Thorn. Dieta recunoscù aceste cesiuni. Această nenorocire deşteptà spiritele şi le făcù accesibile la propuneri de reformă. In 1791 se primí o nouă constituţie, prin care se desfiinţà liberum veto şi dreptul de confederaţiune. Monarchia fù declarată ereditară. Insă câţiva nobili cerură ajutor dela Ruşi. Deşi Kosciusko repurtà la Dubienka o victorie renumită, Poniatovski se supuse, şi atunci Prusia spre a nu lăsa Rusiei întreaga P.-ie, ocupă P.-ia mare cu Danzig, pe când Rusia luà 250,000 km². (1793). Patrioţii, în cap cu Kosciusko şi alţii, resculară poporul şi începură lupta, dar neînţelegerile dintre radicali şi aristocraţi, cari nu voiau să audă de liberarea ţeranilor, micşoră entusiasmul naţional în faţa armatelor covîrşitoare ale Rusiei, Prusiei, şi de această dată şi ale Austriei. La Maciejowice (10 Oct. 1794), cu pierderea luptei şi cu căderea lui Kosciusko în mânile Rusiei, încetà P.-ia de a mai fi un stat. In Ian. 1796 se făcù a treia împărţire a P.-iei. Prusia luà Varşovia (38,000 km².), Austria Cracovia (46,000 km².) şi Rusia Lituania (120,000 km².).

Mulţi Poloni se refugiară în Francia, cu al cărui ajutor sperau să restabilească statul lor. Napoleon, în adevĕr, după pacea dela Tilsit (1807) formà din Polonia prusiană marele ducat Varşovia, pe care îl dete regelui Saxoniei şi la care mai adăugă în 1809 Galiţia vestică împreună cu Cracovia luate dela Austria. In 1812 o confederaţiune decretà restabilirea P.-iei, pe care însă o zădărnicí nimicirea marei armate şi nenorocirea lui Napoleon. Congresul din Viena făcù o a patra împărţire a P.-iei (1815). Prusia primí

Prusia vestică și Posen, Austria primí Galiția, iar restul cu numele de »regatul P.-iei« cădû Rusiei. Alexandru promise a da P.-iei o constituție. Acea constituție era imitată după cea franceză din 1814 și P.-ia se bucură de o semi-independență în timpul lui Alexandru. La moartea lui (1825) se arĕtară nemulțămiri, cari în 1830 provocară o mare revoluțiune. Țarul Nicolae I trimise armate numeroase contra lor, Polonii se luptară însă cu desperare, învinseră pe Diebici în mai multe lupte, în cele din urmă fură învinși de Paskevici, care cuprinse Varșovia (1831). Constituția fù desființată și P.-ia alipită la restul Rusiei. In P.-ia prusiană, în Cracovia, s'au făcut necontenite rescoale, dar n'au isbutit nici în 1836, nici în 1848. In Rusia cea din urmă rescoală din 1863 a fost mai mult fapta unei societăți secrete, care ucidea în secret pe inimicii P.-iei, aduna cete mici prin păduri și atăca trupe rusesci puțin numeroase, dar n'avù urmări serioase. O intervenire a Angliei, Franciei și Austriei fù respinsă de Rusia și Polonii lăsați în propriile lor forțe nu se putură susține. Guvernul rusesc ca să separe clasele poloneze, exilà pe nobilii compromiși în Siberia, iar moșiile lor confiscate fură împărțite la țerani. P.-ia fù împărțită în 10 guvernii, limba și legislația rusească impusă în școale și în administrație. Numai în Galiția Polonii au însemnătate politică, însemnătate, care decide politica austriacă, însă cea mai mare însemnăte numerică o au în Rusia și cea mai mare putere economică o au în Germania, unde nu numai nu se germanisează, ci polonisează pe Germani cu toate ajutoarele date de imperiu colonisării germane. [I. S. F.]

Polovraci, com. rur. in Rom., j. Gorj, cu o mănăstire veche de călugări, fundată la 1633. In apropiere de mănăstire (vr'o 25 minute) pe valea Oltețului se găsesce peștera (grotta) numită a lui Pahomie, în Peatra Oltețului sau Peatra Mănăstirei. Gura peșterei este de 8·5/6 m. Lungimea preste 400 m. Stalactiți și stalagmiți de câte 1—1·5 m., apoi coloane de 1 m. grosime. Pe vîrful Petrei Oltețului se află așa numitul »Oborul Jidovilor« cu cimitere preistorice în »Poiana lui Padeș«. [I. M.]

Polska, nume dat în țerile scandinave unui dans analog prin caracter cu poloneza (v. ac.). Un exemplu celebru de astfel de dans e așa numita *Neckens P.,* a cărei melodie A. Thomas a întrodus-o în opera sa »Hamlet«. [T. C.]

Poltava, *(Pultava),* guvernament în Rusia mică, 49,896 km². cu 2.794,727 loc. (1897); șes foarte roditor. *Capitala P.* are 53,060 loc.; ací a învins Petru cel Mare pe Carol XII al Svediei la 8 Iulie 1709. In amintirea acelei învingeri s'a ridicat un monument.

Poltron, neologism franțuzesc sinonim cu fricos. Deosebirea între P. și laș e, că cel dintâiu nu așteaptă atacul, fuge; acest din urmă nu se apĕră și se dă înapoi.

Polunoșniță, serviciul divin de miază-noapte.

Poluțiune, emisiune involuntară de spermă.

Poly, *(grec.)* = mult.

Polyaestesia, (med.) simptom în decursul tabesului, care se manifestă prin aceea, că pacienții simțesc duplu sau și mai înmulțit chiar și numai o simplă atingere sau împunsĕtură.

Polyandria, *(grec.)* forma de convețuire a unei femei cu mai mulți bărbați deodată. S'a aflat a fi în us la popoarele de pe insula Ceylon, apoi în Estindia, mai cu samă la grupurile Toda și Nair, apoi în Tibet, la Eschimoși și Aleuți; printre vechii locuitori lângă Orinoco și la vechii Briți. E un fel de comunism și la unele grupuri din Tibet și Ceylon, frații din aceași familie au o singură nevastă. Dreptul de alegere îl are cel mai bĕtrân. v. și Polygamia. [Pl.]

Polyandrie, (botan.) v. Androceu.

Polyarchia, *(grec.)* domnia celor mai mulți într'un stat, contr. monarchia.

Polyartrita reumatică, v. Rheumatismul articulat acut.

Polyaxonia, (zool.) v. Centrostigma.

Polybazit, mineral din grupa sulfului, format din sulfură de argint și antimoniu, care mai conține urme de fier, cupru și zinc.

Polybios, istoric de renume în timpul antic (204—122). A petrecut mult timp în Roma, unde a scris o istorie universală în 40 vol.; deși era elin, totuși și-a scris opul sĕu în spiritul, că Roma e doamna lumei. L-a însoțit pe Scipio în Africa, unde a fost present la dărîmarea Cartagenei.

Polycarpia, (botan.) v. Monocarpia.

Polychaeta, (zool.) ordin din clasa viermilor inelați. v. Chaetopoda.

Polychroit, v. Crocus.

Polychromie, *(grec.)* pestrițitură; decorarea monumentelor architectonice și de sculptură cu colori pestrițe.

Polychromografia, *(grec.)* arta de a se puté tipărí cu mai multe colori în același timp. Se poate obține și în tipografie ca și în litografie.

Polycotiledoane, v. Cotiledon, Cotiledonat.

Polycythaemia, (med.) înmulțirea globulilor roșii în sânge; contrarul dela *Oligocythaemia.*

Polydactylia, monstruositate simplă, hemiteria relativă la augmentațiunea numerică a degetelor (clasificațiunea lui Geoffroy Saint-Hilaire) în contradicere cu *ectrodactylia* (absență de degete). Rar este supradactilia mai mare de un deget; mai frecuent e policele, apoi auriculorul în dublu exemplar, în diferite stări de desvoltare.

Polydeukes la Greci, *Pollux* la Romani, v. Dioscurii.

Polydipsia, e o sete exagerată, ce se observă atât la diabetul zaharat, cât și la diabetul insipid sau polyuric. Cantitatea de apă beută se poate ridica până la 20—30 litruri pe ḑi. [V. I.]

Polydium, larva viermilor Nemertina (v. ac.).

Polydoros, sculptor grec în evul antic, elevul școalei din Rhodos. Impreună cu Agesandros și Athenodoros au făcut grupa Laoconilor (Laocoon), care s'a aflat în termele lui Titus din Roma, aḑi e în museul vaticanului.

Polyedru, (geom.) corp geometric în colțuri, mărginit de fețe plane.

Polyembrionia, (botan.) v. Embrion.

Polyemia, (med.) v. Plethora.

Polygala, (botan.) planta numită rom. Iarba laptelui.

Polygame, (botan.) plante cari poartă în același timp flori hermafrodite și unisexuate (v. și Heterogam, Homogam).

Polygamia *(Polygynia)* faptul de a avé mai multe neveste legitime. Coranul permite acest lucru. Motive de ordin moral și sciințific au determinat

condamnarea acestei instituţii, care degradă femeia şi slăbesce puterea omului. In Europa numai Turcii sûnt poligami, dar şi la ei P. tinde să dispară din motive economice. In statele moderne P. nu e permisă, codurile organisând şi apěrând numai monogamia. Biserica creştină e în acest sens. După legiuirile României acel care fiind căsătorit legitim, mai înainte de desfacerea primei căsătorii prin moarte sau divorţ, contractează o nouă căsătorie, comite delictul de bigamie care, după codul penal român, se pedepsesce cu cinci ani închisoare corecţională. Acest fapt, până la 1874, era considerat ca crimă, şi se judeca de curţile cu juraţi. Se pedepsesce, tot cu cinci ani, şi acel care nefiind căsătorit, se căsătoresce cu o persoană pe care o scia că e căsătorită (art 271 cod. pen. rom.). v. şi Polyandria. [Scriban.]

Polyglot, *(grec.)* cunoscĕtor de mai multe limbi; cel ce vorbesce sau scrie în mai multe limbi.

Polygnotos, pictor grec, împreună cu Mikon şi Panoinos a pictat Stoa Poikile din Athena, apoi templul din Delphi şi templul Minervei din Platea. A fost în prietenie cu Kimon, bunăoară ca Phidias cu Perikles.

Polygonaceae, (botan.) fam. de plante dicotyle monochlamydeae cu foile ochreate şi semênţa erectă cu albumen făinos. Cuprinde vr'o 60 specii respândite pe întreagă suprafaţa globului (preponderant temperate) şi distribuite în următoarele triburi: I. *Erigoneae,* II. *Koenigiae,* III. *Coccolobeae* şi IV. *Triplarideae* (toate aceste frutescente sau sufrutescente americane), apoi V. *Eupolygoneae* (cu genuri remarcabile *Polygonum* şi *Fagopyrum)* şi VI. *Rumiceae* (cu genurile *Rheum, Oxyria, Rumex, Emex).* Genul *Rheum* are importanţă medicinală, *Fagopyrum* alimentară; unele specii de *Rumex* ca legume. [A. Pr.]

Polygonatum Adans., (botan.) gen din fam. Liliaceae, trib. Polygonateae, cuprinde plante erbacee perene cu rhizomul orizontal sau repent; frunzele alterne, opuse sau verticilate sûnt ovale, lanceolate sau lineare; florile nutante sau pendule; fructele bacce globuloase. Se cunosc vr'o 23 specii din acest gen, cari sûnt respândite prin regiunile temperate ale emisferei boreale. In părţile noastre cresc mai multe specii, dintre cari menţionăm: *P. officinale* All., numit popular: Coada cocoşului, Cerceluşi, Pecetea lui Solomon, etc. *P. latifolium* Desf., *P. verticillatum* All., etc. [Z. C. P.]

Polygonum L., (botan.) gen de plante perene sau anuale din fam. P.-aceelor, trib. Eupolygoneae cu nuci comprese sau 3-gone. Cuprinde vr'o 150 specii respândite pe întreagă suprafaţa globului. Dintre speciile mai frequente la noi remarcăm: *P. Bistorta* L. »cârligaţi«, »nodurar«; *P. aviculare* L. »troscotul«, o plantă de păşuni; *P. Persicaria* L. »iarba roşie« şi *P. Hydropiper* L. »piperul de baltă«, ambele adese şi in semănături umede; *P. Convolvulus* L. »volbura«, o plantă volubilă de tufişuri şi *P. viviparum* L. din reg. alpină. *P. orientale* L., *P. cuspidatum* Sieb., *P. sachalinense* Schm. se cultivă ca plante decorative rustice; ultima a fost recomandată ca plantă furajeră. [A. Pr.]

Polygynia, (botan.) floare cu mai multe carpele şi stile. v. şi Polygamia.

Polyhymnia sau *Polymnia,* după mitol. grec. o musă cântăreaţă; ḑeiţa cântărilor pentru ceremoniile divine.

Polykleitos, pictor grec, era magistrul şcoalei din Pelopones. A fost primul, care a cioplit statue de atleţi. Productele mai remarcabile ale daltei lui P. au fost statua Iunonei din aur şi fildeş, atleţii: Diadumenus şi Doryphoros şi alte multe statue. Statua din urmă s'a numit de »Kanon«.

Polykrates, tiran în insula Samos, de unde alungĕnd pe Geomori şi pe doi fraţi ai sěi a remas singur domnitor. Pe timpul domniei lui P. insula Samos era una dintre cele mai puternice insule în Marea Egeică. A fost ucis de satrapul persian Oroetes în Magnesia (522 a. Chr.).

Polylemma, (grec.; lat.: *Syllogismus multicornis),* un silogism făcut din premise disjunctive în forma unei dileme, dar în care premisa majoră conţine mai mult decât două disjuncţiuni.

Polymastia, numĕr abnorm de ţiţe. v. Mamma.

Polymathie, *(grec.)* erudiţiune vastă.

Polymelia, *(grec.)* v. Plethomelia.

Polymer, *(grec.)* v. Isomer şi Heteromorfism.

Polymeria, însuşirea corpurilor cari deşí se deosebesc prin numĕrul atomilor elementelor ce întră în constituţia lor, totuşi composiţia procentică remâne întotdeauna aceeaşi.

Polymnia, v. Polyhymnia.

Polymorphism, proprietatea ce o au unele corpuri de a cristalisa în mai multe sisteme.

Polyneikes, lat. *Polynices,* (mitol.) fiul lui Oedipus cu Iokaste, fratele lui Eteokles, care l-a alungat din Theba. Adrastos, ca să readucă pe P. pe tron, a pornit resboiul celor 7 în contra cetăţii Theba, iar P. cade în luptă dimpreună cu fratele sĕu.

Polynesia, totalitatea insulelor din Oceanul Pacific. v. Oceania.

Polynom, (matem.) mărime compusă din mai mulţi membri împreunaţi prin semnul + sau —.

Polyopia, vedere multiplă; v. Diplopie, care e mai frecuentă decât P.

Polyotia, (med.) numire pentru existenţa a două scoici ale urechii pe aceeaşi parte, una e de regulă rudimentară.

Polyphagia, stare care consistă în a mânca mult; ea e phisiologică, când e în raport cu necesităţile organice ale individului şi e un simptom morbid în maladia numită pica sau bulemia. [V. I.]

Polyphemos, (grec. »cu multe glasuri«), în mitol. grec. un ciclop, fiul lui Poseidon; a mâncat 7 ostaşi de ai lui Odysseos şi când a voit să mânce şi pe acesta, Odysseos l-a îmbĕtat şi cu un par aprins l-a orbit.

Polyphonia, *(grec.)* în general ori ce ansamblu armonic, în care două sau mai multe voci sau instrumente cântă simultaneu producênd sunete deosebite, prin oposiţie cu *Omofonia,* cântarea unei aceleiaşi melodii de mai multe voci în unison. Epitetul *polifon* sau *polifonic,* se dă ori cărui instrument ce poate produce mai multe sunete în acelaşi timp, ca orga, piano, armoniu, ş. a., prin oposiţie cu *omofon* care nu poate da decât sunete succesive. Asemenea se ḑice şi despre bucăţile musicale scrise pentru mai multe voci sau instrumente. [T. C.]

Polypi, formele fixe ale Coelenteratelor (v. ac.) în oposiţie cu formele libere, *Meduseele* (v. ac.),

cari de multe ori nu sûnt decât polipi modificați și desfăcuți de colonia fixă. [I. P. Voitești.]

Polypodiacee, (botan.) familie de Ferige, cu sporangi cu inel vertical, necomplet. Numeroasele sale specii, aproape 3000, sûnt tropicale, subtropicale, sau temperate, rar arborescente, mai des ierboase. Ca triburi și genuri principale sûnt: Gymnogrammee (g. Gymnogramme v. ac.), Polypodiee, Pteridee, Aspleniee (g. Blechnum v. ac., Asplenium v. ac., Athyrium v. ac.), Aspidiee (g. Aspidium v. ac., Cystopteris v. ac.). [S. Șt. R.]

Polypodium L., (botan.) gen de Ferige, fam. Polypodiacee, tribul Polypodiee; speciile sale, preste 500, sûnt caracterisate prin sori fără indusiu, așezați pe dosul frunzei și pe nervurile ei libere sau anastomosate. In Europa și in țerile române cresce prin regiunea muntoasă pe stânci. *P. vulgare* L., popular numită Iarbă dulce. [S. Șt. R.]

Polyporacee, (botan.) fam. de ciuperci Basidiomycete, caracterisată prin fruct cărnos sau lemnos, purtând hymeniul pe păreții interni ai unor tuburi, sau pe nisce adâncături, ori cute. Principale trib.: Meruliee (genul Merulius v. ac.), Polyporee (v. ac.), Fistulinee (g. Fistulina v. ac.), Boletee (g. Boletus v. ac.). [S. Șt. R.]

Polyporee, (botan.) trib din fam. Polyporacee, caracterisat prin fruct cu hymenofor format din tuburi contigui. Ca genuri mai principale: Fomes Fr., din speciile sale se prepară Iasca (v. ac.); Polyporus (v. ac.), Polystictus Fr., Trametes Fr., Daedalea Pers., Lenzites Fr. [S. Șt. R.]

Polyporus Mich., (botan.) gen de Ciuperci, fam. Polyporacee, trib. Polyporee, caracterisat prin fruct cărnos și vîscos. Principale specii, cari cresc pe copaci în păduri: P. destructor Fr., P. squamosus Fr., P. frondosus Fr., P. ovinus Fr., ș. a. [S. Șt. R.]

Polyptychon, *(grec.)* în vechime mai multe table de lemn acoperite cu ceară, pe cari se scria, și cari aveau forma unei cărți. Sûnt P. antice, cari consistă din șepte table.

Polysarkia, desvoltare excesivă a țesutului grăsos. Țesutul grăsos se acumulează nu numai sub piele, dar și sub aponeurose, în muschi, sub seroase, viscere, chiar sângele conține o proporție mai mare de grăsime. Sin. cu *obesitate* (v. ac.); prin P. se înțelege însă un grad mai excesiv de obesitate. [V. I.]

Polysilabe, în gramatică cuvintele compuse din mai multe silabe, de comun preste trei silabe.

Polysindeton, *Asindeton,* figură de stil, cea dintâiu acumulează conjuncțiunile, cea din urmă le omite sau reduce, pentru ca să producă vivacitatea în stil.

Polysintetic, *(grec.)* sintesă (compunere) înmulțită.

Polystil, *(grec.)* gen de architectură cu mai multe serii de coloane.

Polystomum integerrimum, (zool.) vierme din ord. Trematoḑilor, lung 8—10 mm., trăiesce în corpul unor scoici și în vesicula urinară a broascelor.

Polytechnic, este calificativul obicinuit pentru a nota suma de cunoscințe și abilități necesare la practicarea feluritelor industrii și arte practice. P. sau P.-ă se numesce și școala superioară cu menirea de a da aceste cunoscințe și abilități. Absolvenții cu diplomă ai acestor școale se numesc *ingineri* (v. ac.).

Polytheism, *(grec.)* credința în existența mai multor Dumneḑei și adorarea acelora. P. este caracteristica particulară a religiunilor naturale și preste tot a religiunilor păgâne. Op. *Monoteism* (v. ac.). [Pl.]

Polytrichum Dill., (botan.) gen de muschi Acrocarpi, familia Polytrichacee, caracterisat prin frunze pe fața lor ventrală cu numeroase lamele longitudinale verḑi; capsula prismatică cu 4 până 6 muchi, purtată de un pedicel (seta) lung; caliptra pĕroasă. Dintre speciile sale, cari cresc prin păduri, la șesuri, mai des însă prin munți, cităm din țeară: *P. commune* L., *P. juniperinum* Willd., *P. formosum* Hedw., etc. [S. Șt. R.]

Polyuria, o emisiune exagerată de urină. Ea se observă la începutul nefritei interstițiale, la diabetul zaharat, la azoturie, phosphaturie, dar și ca maladie proprie *(P. esențială* sau *diabetul insipid),* și e caracterisat prin polydipsie și polyurie, cu o emisiune de urină până la 20 și mai mulți litri pe ḑi. Causa acestei din urmă trebue căutată în o lesiune a sistemului nervos (comoție, hemoragie, inflamațiune sau tumoare cerebrală, hysterie). Cl. Bernard a produs P. experimentală prin înțeparea podișului ventriculului al IV cerebral, punênd astfel în evidență influența sistemului nervos. Tratamentul P.-ei esențiale constă în: dietă azotoasă uscată, hydroterapie, exerciții gimnastice și medicamente antispasmodice (valeriana, opiu). [V. Im.]

Polyxena, fata lui Priamos, regele Troiei și a Hekabei; mireasa lui Achilleos; după căderea Troiei sacrificată la mormêntul mirelui.

Pom. Sub această numire se înțeleg, în antitesă cu copaci, arborii fructiferi; fructele lor se numesc *poame.* Poamele se recoltează sau de pe pomii selbateci (ca smeura, afinele, coarnele) sau mai ales se cultivă în *grădini* speciale, numite *de pomi* (în antitesă cu grădinile de ornament și de zarzavat sau legume). *Pomăritul (pomologia)* ne învață metodele cele mai raționale de cultură a pomilor, precum alegerea și pregătirea terenului, semĕnatul și altoitul (v. Pepinieră), resăditul (transplantarea) în grădina de pomi și toate îngrijirile ce trebuesc administrate aici până la terminarea recoltei, precum și modurile de conservare (păstrare) a poamelor, apoi și uscatul acestora sau transformarea lor în lictar (magiun, povidlă), vin și oțet. Grădina de pomi poate avé diverse scopuri. Pentru economia casnică caută să obținem cele mai diverse poame pentru întreg decursul anului. Grădina de pomi pitici (v. ac.) are în vedere producția de poame deosebit de alese și cât mai curând. Grădina de poame pentru comerciu are în vedere o cultură extensivă, ea caută a produce pe extinderi mari cantități cât mai considerabile de unul și acelaș soiu de poame (calitate homogenă) s. e. mere, prune, nuci, ș. a. Acesta e modul cel mai potrivit de producție pentru grădinile dela țeară departe de centre mari. [A. Pr.]

Pomaceae, (botan.) numire sinonimă pentru *Rosaceae* (v. ac.).

Pomaci se chiamă Bulgarii, cari s'au făcut musulmani, dar vorbesc încă limba lor. Cei mai mulți locuiesc în districtul Meglen, în Macedonia.

Pomana, *(slav.)* împărțirea de mâncări, de bani, vestminte și alte de asemenea la săraci, în amintirea celor reposați.

Pomărit, un ram al economiei rurale. (v. Pom.)

Pom de staniu, precipitat arborescent, ce se produce când în o soluție de chlorur stanos se introduce fire de zinc.

Pomeae, (botan.) trib, după alți autori familie înrudită cu Rosaceele (v. ac.).

Pomenire, *(slav.)* amintire, mai ales a celor reposați, la sf. liturgie, la oficiul parastasului, la îngropăciuni.

Pomerania, *(Pommern),* prov. prus. lângă Baltica, 30,112 km². cu 1.574,147 loc. (1895); la sud-est are ceva dealuri, încolo e șes udat de Odera și numeroase rîuri litorale. Loc. se ocupă cu agricultura, economia de vite, navigația și pescuitul; în P. se află o universitate (Greifswald) și numeroase școale medii și poporale. Capitala Stettin.

Pomerania nouă, v. Britania nouă.

Pomeranul, *(Canis familiaris domesticus pomeranus),* câne de casă din familia Canidelor, ordinul Carnivoarelor, de mărime mijlocie, puternic, are urechi mici și stau în sus, bot ascuțit, picioare scurte, coadă lungă, pěrul des lung, alb, galben, roșu, cenușiu, rar negru. P. este vioiu, foarte ascultător, blând, privighetor. v. și Câne.

Pomărla, școală pentru învětătura copiilor de țerani, înființată pe moșia cu acest nume, de proprietarul Anastase Bașota (1838). Fù prima școală sătească de sistem nou în Moldova.

Pomi, (magh. *Remetemező),* com. mică rom. în cott. Sătmar (Ung.) cu 1418 loc.

Pomi de metal, figuri metalice, ce se obțin prin depunerea unui metal în soluție asupra altuia solid. S. e. arborele lui Saturn, obținut din fire de zinc, puse în o soluție de azotat de plumb.

Pomologia, sciința care se ocupă cu cultura pomilor (v. ac.) și arbuștilor fructiferi.

Pomona, (mitol.) la Romani ḑeița poamelor, soția lui Vertumnus. (v. Ops.)

Pompa, mașină pentru ridicat apa cu ajutorul presiunii atmosferice și hidraulice. V. Tulumbă.

Pompa, *(lat.)* însemna la început festivitățile întocmite cu splendoare și lux, pe cari Grecii și Romanii le aranjau la ḑile mari de sărbătoare, s. e. la serbările ḑeilor, la jocurile publice, la conducerile în triumf, la înmormêntări, etc. Acest înțeles l-a păstrat până astăḑi. Sinonim necomplet: alaiu.

Pompadour, *Jeanne Antoinette Poisson, marchisă de,* favorita lui Ludovic XV, regele Franciei, n. 29 Dec. 1721, fiica unei M-me Poisson cu un Lenormand și căsătorită cu un funcționar. A stăpânit cu totul pe Ludovic, a numit miniștri și generali; i-s'a atribuit alianța dintre Francia și Austria contra lui Frederic cel Mare. † 1764 la Versailles.

Pompeji, oraș roman la poalele Vesuvului, îngropat împreună cu Herculanum sub cenușa acestui vulcan la 79 a. Chr. Săpăturile începute la 1748 și continuate au scos la lumină aproape întreg orașul P. care așa cum se află în present ne dă dovadă despre civilisația puternicului popor roman. P. e un museu păstrat sub cenușa și lava Vesuvului. Intre multele clădiri scoase la lumină în P. e de remarcat: *Casa di Pansa,* în care îndată la intrare dăm de încăperea numită *Atrium,* care odinioară era acoperită, și lumina o primia printr'o deschiḑětură pătrată în acoperiș numită *compluvium,* prin aceasta cădea ploaia într'un basen așezat la centru numit *impluvium.* In jurul atriului erau 8 încăperi mai mici *cubicula.* In locuințele bogaților atriul era mobilat cu mobile de natură decorativă, fântâni, candelabre, scaune, ș. a. Aici se aduna familia cu sclavii și liberții. Lângă Atriu era odaia acoperită numită *tablinum;* aici erau așezate imaginile strămoșilor și biblioteca. După tablinum urmează *peristylium,* o încăpere încungiurată cu columne de stil ionic, între aceste se află odăile destinate pentru membrii familiei, la mijloc un basen numit *piscina,* care odinioară era ornat jur împrejur cu diverse plantațiuni. v. și Herculanum.

Pompejus Gnäus, n. 106, orator popular foarte iubit la Roma, împreună cu părintele sěu, ia parte activă la resboiul social. Se distinge în Africa, și în 76 este trimis ca proconsul în Espania. In cursul anului 71 împreună cu Crassus devine consul. Pe la 66 înlocuiesce pe Luculus în resboiul contra lui Mitridat. In 60 formează împreună cu Caesar și Crassus primul triumvirat. La sfîrșitul vieții se ceartă cu Caesar, și în urma învingerii dela Pharsalia, fuge în Egipt unde este ucis (48).

Pompieri, indiviḑi de a căror chiemare se ține totalitatea dispozițiilor necesare pentru localisarea și stingerea unui incendiu. Aceasta trebuie să se facă după anumite regule, ca încât se poate ajutorul să fie grabnic și pagubele să se evite. De aceea P. sûnt de regulă organisați, și anume se deosebesc: 1) P. privați, la fabrici, teatre, etc. 2) P. voluntari ori obligați (dela 18—40 ani) cari sûnt constituiți în reuniuni și sûnt cei mai respândiți în toate țerile culte; 3) P. de profesiune, cari n'au altă ocupație și sûnt salarisați. In România, Francia sûnt și P. aparținětori miliției. Din aceștia P. de profesiune și militari sûnt cei mai bine echipați și disciplinați. P. își au numele dela *pompă* (tulumbă), principalul lor instrument. Poporal prin Ardeal se numesc și *Focari.* Un fel de organisație de P. aflăm și în vechime la Egipteni, apoi la Romani (împěr. August), organisația lor modernă însă are un trecut abia de doi secoli. Prima dată au fost organisați P. în Paris la 1675, iar la 1846 s'a format reun. de P., voluntari și obligați, în Germania. In Ungaria s'au organisat P. între 1860 până 1870. Aḑi în Ungaria sûnt la 4000 de reun. și trupe organisate, între cari și câteva române, s. e. in Seliște, Reșinar, Rodna veche, etc.

Pompieri, (corpul), în România grup de soldați instruiți în scopul de a lupta împotriva incendiului. In România în orașele principale serviciul de P. este făcut de trupele de artilerie, pentru aceasta comunele plătesc ministeriului de resboiu o anumită sumă cât costă întreținerea acestor trupe. In comunele mai mici serviciul se face de pompierii comunali.

Pompiliu, *Miron,* publicist, n. 1854 în Ștein (Bihor). Și-a făcut studiile la Beiuș, Oradea mare, Pesta, Iași și Bucuresci. Profesor la școala militară și apoi la liceul internat din Iași, unde † 1897. Publicații: Balade populare, 1870; Antologia română pentru usul școalelor secundare,

1877; Poesiile logofĕtului Konaki, 1888; Studii şi critice; Doine populare şi poesii proprii, apărute în revistele »Conv. literare«, »Albina Pindului«, »Familia«, »Traian«. (Cf. Rosetti, Dicţionarul contimporanilor.)

Pomponne, ***Arnauld de,*** ambasadorul franc. la Stockholm pe vremea lui Ludovic XIV. Cu acesta făcù cunoscinţă Niculae Milescu, care fusese trimis la curtea regelui svedez de fostul domn, Georghiţă Stefan, ce trăia în Pomerania, ca să-i proteagă interesele. El însărcină pe Milescu să facă un memoriu asupra presenţei reale a corpului şi sângelui lui Christos în taina împărtăşeniei, la ortodoxi, ceea ce servia catolicilor dela Port-Royal în combaterea ereziei calvinistului Claude, care se bazase în susţinerile lui pe ereticul patriarch al Constantinopolei, Ciril Lucari.

Pomum Adami, ***(Mĕrul lui Adam),*** partea superioară, proeminentă a laringelui, desvoltată mai cu samă la bărbaţi.

Ponce ***de Leon,*** n. 1527—91 la Grenada, unul din cei mai renumiţi poeţi spanioli, admirat şi numit de Cervantes geniu sublim. Călugăr din ordinul Sf. Augustin şi profesor de teologie la universitatea din Salamanca, fù închis de inquisiţiune 5 ani pentru traducerea şi explicarea »Cântecul cântecelor« de Solomon. Cea mai bună ediţiune a operelor sale poetice, publicate de Quivedo, 40 de ani după moartea sa, e cea dela Madrid 1804—16 în 6 vol.

Poncelet, ***Ioan Victor,*** matematician şi fisician franc., n. 1 Iul. 1788 în Metz, † 22 Dec. 1867 în Paris. A studiat ingineria, a luat parte la expediţiunea din 1812 în Rusia, unde a stat prisonier timp de doi ani. Ajuns acasă a înaintat repede până la gradul de general. A scris despre proprietăţile proiective ale figurilor, despre roatele hidraulice, etc.

Pond, se numesce apăsarea ce o exercită un corp asupra altui corp, ce îl împiedecă în căderea spre pământ. Ca unitate de P. se ia apăsarea ce o exercită un centimetru cubic de apă destilată cu temperatură de 4° C. P.-ul acesta se numesce g r a m.

Pond (Ponderea) molecular, suma greutăţilor atomice a elementelor ce constituesc un corp compus.

Pond monetar, greutatea brută a unei monete, precum şi mĕsura care se folosesce în monetării.

Ponderabil e tot ce poate fi cântărit, iar *Ponderabilii* se numesc acele dintre elementele şi corpurile naturii, cari au însuşirea de a puté fi mĕsurate şi cântărite. [Pl.]

Pondicherry, capit. posesiunilor franceze în Estindia şi a unui district de 291 km². cu 188,526 loc. (1895); oraşul e situat pe coasta Coromandel şi are 40,000 loc.; reşedinţa guvernatorului general.

Pondoland, district al posesiunilor engl. în Africa de sud, cu 150,000 Cafferi încă necivilisaţi. Districtul fù ocupat de Englezi în decursul resb. din 1878 şi căpetenia ţinutului Umquikela a fost destituit, şi cu ḑiua de 31 Aug. 1878 pe ţermurele stâng al râului Sant John-River fù aşezată sentinelă engleză.

Poni, ***Matilda,*** v. Cugler.

Poni, 1) ***P., Ioan,*** artist, n. 1818 în Roman. Studiile le-a făcut în academia Mihăileană din Iaşi, de unde a ieşit cu titlul de advocat. Incercările făcute de Gh. Asaki pentru a introduce teatrul în Iaşi, l-a împins ca să îmbrăţişeze cariera teatrală. A scris mai multe poesii, între cari se distinge »Monachul dela Slatina«, în care descrie pe mitropolitul Veniamin în exilul dela Slatina, unde fusese trimis de Mihail Sturza Vodă. Poesiile lui au fost tipărite în diferite foi literare. El a tradus mai multe piese de teatru. Rolurile, în cari juca, erau tragedia şi drama. S'a distins în dramele: Clopotarul dela Sf. Pavel, Egumenia di Castru, Cutremurul dela Martinica, Robert şeful bandiţilor, Familia de Moronval, ş. a. In timpul domniei lui Mihaiu Sturza s'a distins ca patriot şi liberal, din care causă a fost exilat la mănăstirea Soveja. Apoi i-s'a interḑis dreptul de a mai sta în Iaşi. La 1848 a luat parte la mişcarea revoluţionară din Iaşi, şi neputênd scăpa în Bucovina, împreună cu ceilalţi conducĕtori ai mişcării, a fost închis la criminal, de unde n'a scăpat decât după căderea lui Mihaiu Sturza Vodă. † 1854 în Iaşi. [T. T. B.]

2) ***Poni, Petru,*** profesor şi bărbat politic rom., n. 1841, şi-a făcut studiile la Paris şi a fost numit 1866 prof. de chimia minerală la univers. din Iaşi, apoi ales membru al Acad. rom., al cărei preşedinte fù în 1901—1902. Patru luni în 1891 în cabinetul generalului Florescu şi dela 4 Oct. 1895 până la 21 Nov. 1896 în cabinetul Dim. Sturdza a fost ministru al cultelor. Sub ministeriul lui s'a întâmplat judecata sinodului împotriva mitropolitului-primat Ghenadie. Dela el între altele: Curs de chimie (1887), Elemente de fisică (1891).

Poniatovski, 1) ***P., Stanislau,*** conte, rege al Poloniei, v. Stanislau. 2) ***P., Iosif Anton,*** principe, n. 7 Maiu 1762 în Varşovia, 1792 comandant suprem al armatei polone, 1807 ministru de resboiu al marelui ducat Varşovia, 1809—13 comandant suprem al trupelor polone, 16 Oct. 1813 Napoleon I îl numí mareşal, 19 Oct. se înecà în Elster lângă Lipsca. 3) ***P., Iosif Mihail Xaver François,*** principe, fiul principelui Stanislau (1754—1833), care a întemeiat în Viena o colecţiune de artă, n. 21 Febr. 1816 în Roma, † 3 Iulie 1873 în Londra; a compus mai multe opere.

Ponor sau ***Ponoară,*** terenurile (coastele) pleşuve, ale căror masse s'au pus în mişcare, se macină de ploaie şi apă, în urma devastării pădurilor.

Ponor, numire a mai multor comune: 1) ***P.,*** comună mică în Trans., cott. Albei inf., 1183 loc. Rom. 2) ***P.,*** comună în Ung., cott. Bihor, 1118 loc. 3) ***P.,*** com. mică în Trans., cott. Hunedoarei, 521 loc.

Ponsard, ***François,*** autor dramatic franc. (1814—1867). A fost unul care a luptat cu succes contra exceselor dramei romantice care, precum se scie, a împins prea departe coloarea locală şi a negligiat caracterele. Tragedia sa »Lucrèce« dată la teatrul »Odéon« din Paris (1843) a marcat o reîntoarcere la tragedia simplă şi severă. A mai scris: »Charlotte Corday« (trag.); »Ulysse« (trag.), excelenta comedie »L'honneur et l'argent«.

Pont ***(Pontos),*** în vechime ţeară în Asia mică, partea nordică a Capadochiei, la malul sudic al Mării Negre; timpul ei de glorie a fost sub Mitridate cel Mare († 63 a. Chr.); după aceea s'a dividat, şi de prin secl. I d. Chr. a devenit provincie romană.

Pontbriant, *Raoul*, vechiu prof. de limba franc. A publicat: Noua gramatică română; Cheia autorilor latini; Prosodie; Abecedar; Dicționar româno-francez (1862). (Dicț. Cont).

Pontes, castel roman pe Dunăre, lângă podul lui Traian între Zanes (Egeta) și Ad aquas; numire întâlnită în scriitorul Procopius (secl. VI).

Pontevedra, prov. span. în Galicia, 4391 km². cu 443,385 loc. (1889). *Capitala P.*, lângă *sinul P.*, 20,000 loc.; port.

Pontianul, ultimul termen al seriei Miocene. Marea pontică ocupa o întindere foarte mare în Orient. Ea se întindea de aci preste România până la Barcelona și era în afară de ori ce comunicare cu Oceanul. Fauna, care nu trăia decât în ape foarte puțin sărate, era caracterisată prin genurile: Prosodacna, Myocardia, Lymnocardium, Monodacna. Didacna, prin numeroase Congerii precum și prin genurile Dreissensgomya și Valenciennesia. In nordul Europei (Anvers) întâlnim deposite pontice caracterisate prin o faună rece, în parte boreală, cu: Cyprina islandica, Isocardia sulcata, Astarte mutabilis, etc. Intre mamiferele cari trăiau în timpul acestei epoce cităm: Machairodus cultridens, Dinotherium giganteum, Rhinoceros Schleiermacheri, Hipparion gracile, Helladotherium Duvernoyi, Mesopithecus Pentelici, Mastodon longirostris, etc. [Dr. Popovici-Hatzeg.]

Pontifices, (lat., sing. *Pontifex)*, în Roma colegiul cel mai înalt al preoților, cari au avut inspecțiunea supremă asupra tuturor sacrelor. Primul dintre ei se numia *Pontifex maximus;* P. la început au fost 4, mai târdiu 9, sub Sulla 15, apoi sub Caesar 16. Impěratul a purtat până la 383 d. Chr. titlul Pontifex maximus. Acum Papa (v. ac.).

Pontine, *insule*, grupă de insule în Marea Tyrrhenică cu 3828 loc.; insule vulcanice, stâncoase: Ponza, Palmarola, Zannone, Vantotiena (Pandataria), etc. Pe timpul imperiului roman aceste insule serviau drept loc de exil, cea din urmă în special pentru femei imorale ori disgrațiate ale dinastiei Iulia.

Ponton, *(Pod)* vas plutitor servind de suport podurilor plutitoare de campanie. P.-ul poate fi de tablă de fier sau numai de lemn. Trupele însărcinate cu întinderea podurilor militare se numesc *pontonieri;* în România P.-ierii sunt alipiți la trupele de geniu și formează un batalion compus din 4 companii, fiecare companie are material pentru a întinde până 195 m. de pod.

Pontus Euxinus, numele dat în vechime Mării Negre (v. Neagră Marea).

Pontus Euxinus, chestiunea, o parte a chestiunii orientale. La 1856 puterile mari au tranșat-o decretând Marea Neagră de neutrală. La 1871, la insistența Rusiei, s'a casat această decisiune și Rusia și-a echipat pe Marea Neagră o flotă și a fortificat mai multe porturi pe malurile ei.

Pony, specie de cai, avênd talia foarte mică; orig. din Scoția și Svedia.

Pop, 1) *P. Basiliu*, preot rom. de origine din cott. Satumare, a fost vicar al Maramureșului și paroch în Siget dela 1806—1808. Sub dînsul s'a zidit cu concursul Românilor biserica rom. din Siget, care mai târdiu a trecut cu parochia cu tot în posesiunea Rutenilor. P. Basiliu a fost canonic și rector seminarial la Ungvár.

2) *Pop, Beniamin*, prof. rom., n. 1846 în M. Deșa (Trans.), a studiat teologia în Viena; 1868 profesor la gimn. din Blaj; 1873 protopop în Mureș Uioara. † 1897. Scr.: »Istoria Transilvaniei și a țerilor din jur pentru adulți și gimn. sup.«, Blaj 1872.

3) *Pop, Dumitru*, episcop al Maramureșului cu reședința în Moiseiu. Se află însemnări despre dînsul în protocoalele congregațiunilor comitatense din 1637. P. cere să fie susținut în drepturile avitice episcopesci și să se pedepsească preotul din Borșa, care l-a difamat. P. a fost antecesorul episc. Serafim și Iosif Stoica.

4) *Pop, Gavril*, canonic, m. coresp. al Academiei române, n. 4 Nov. 1818 în Seliște, cott. Turda. A studiat gimnasiul în Cluj și teologia la Blaj, unde a fost numit 1843 prof. supl. de istoria universală. In 1862 fù numit canonic la Lugoș. † 9 Maiu 1883. A publicat diferite lucrări contra teoriei lui Rössler. Dela el au remas mai multe manuscrise istorice, cari se păstrează în biblioteca diecesană din Lugoș. [Dr. I. Radu.]

5) *Pop, Gavril*, canonic și scriitor bis., n. 20 Nov. 1830 în Bărei, cott. Cluj. A studiat gimn. în Cluj și teologia în Blaj și Viena. In 1858 fù numit prof. de teologie. De present (1902) e canonic custode în Blaj. Scrieri: Istoria revelațiunei divine, 2 tom.; Istoria biblică pentru școalele elementare; Predici poporale 4 tom.; Dicționar mitologic 1 vol. 1902.

6) *Pop, George*, director de finanțe și consilier reg., n. 1842 în Vajdacuta (Trans.), a studiat dreptul în Sibiiu și a intrat 1867 ca practicant la direcțiunea financiară din Sibiiu. In 1870 fù numit concipist la direcțiunea din Cluj, iar 1875 secretar și șeful oficiului pentru mĕsurarea competințelor în Alba-Iulia. In 1889 fù numit consilier și director de finanțe în Aiud, iar în 1894 transferat la Nyiregyháza și acolo în 1897 înaintat la gradul de consilier reg. A publicat mai multe scrieri referitoare la dreptul financiar în l. rom. și magh., între cari »Indreptar practic în toate afacerile financiare«, 1878; »Ecuivalentul«, 1880; In l. magh. a publicat cele mai bune compendii referitoare la dările directe »Egyenes adók« și la timbre și competințe »Bélyeg és jogilletékek«, cari au apărut în mai multe edițiuni.

7) *Pop, de Băsesci, George*, n. 1 Aug. 1835 în Băsesci, cott. Sălagiu; a absolvat gimnasiul și academia de drept în Baia mare și Oradea mare în 1845—1855. Până la 1860 s'a ocupat cu economia, după publicarea diplomei din 20 Oct. 1860 a luat parte la afacerile constituționale în adunările municipale; a fost ales prim pretor, jude la forul orfanal, apoi la sedria comit. In 1872 a fost ales deputat dietal în cercul elect. Cehul Silvaniei, pe care l-a representat până la 1881; ca atare a fost membru al clubului deputaților români. In 9 Aug. 1880 în conferința ținută în Turda, a propus unirea tuturor Românilor din Transilvania și Ungaria într'un singur partid național, în urma cărei propuneri s'a convocat pe 17 Oct. 1880 o conferință de 30 fruntași, când apoi s'a decis convocarea conferinței naț., ținută în Sibiiu la 1881, în care s'a decretat solidaritatea tuturor Românilor de sub coroana Sf. Stefan. A luat parte activă la toate luptele naționale; în procesul »Memorandului« a fost condamnat la un an temniță de stat; această pedeapsă a suferit-o în

temniţa din Vaţ. A fost ales vicepresident în comit. partid. naţional. De present (1902) trăiesce la moşia sa din Băsesci. [Iosif Sterca Şuluţu.]

8) *Pop, George, Dr.*, prof. rom., n. 29 Dec. 1864 în Ludoşul mare (Trans.). Studiile şi-le-a făcut la liceul şi inst. teologic în Sibiiu, apoi la univ. din Budapesta. Numit profesor de limba rom. şi germ. la liceul rom. din Braşov, cu ocasiunea unei serbări şcolare a ţinut o prelegere despre consciinţa naţională, pentru care guvernul ung. a cerut eliminarea lui din corpul profesoral. Trecênd în România a obţinut un ajutor pentru a se specialisa în filologia germ. La 1895 luând doctoratul în filosofie, s'a reîntors în ţeară şi a fost numit prof. de limba germ. la liceul »Mihaiu Viteazul« şi însărcinat cu ţinerea unui curs liber de limba şi liter. germ. la univers. din Bucuresci. Decorat cu »Cor. României«, gradul de cavaler. A publicat mai multe scrieri estetice-literare în reviste rom. şi germ. Apoi »Horia«, tragedie istorică în 5 acte şi în versuri. Budapesta, 1891; Gramatica limbei germ. Bucuresci, 1897; Limba germ. pentru primul an de studiu. Bucur., 1899; Povăţuitorul la predarea limbei germ. Bucur., 1899; Limba germană pentru al doilea an de studiu. Bucur., 1901; Geografia Peninsulei Balcanice, pentru şcoalele române din Macedonia. Bucur., 1902.

9) *Pop, Ioan Reteganul*, n. 1853 în Reteag, (Trans.). Studiile gimn. (2 cl.) le făcù în Năsĕud, preparandia în Gherla şi Deva. A fost învĕţător. La 1892 se pensionà. A redigiat la 1886 »Cărţile săteanului român« şi »Convorbiri pedagogice«, la 1898 »Revista ilustrată«. Scrieri publicate: Trandafiri şi viorele, poesii poporale; Chiuituri; Starostele; Leonat cel tinĕr; Inimioara şi Buchetul (poesii naţionale); Prietenul săteanului român; Opşaguri; Ţiganii; Poveşti ardelenesci; Pomăritul practic; Cartea poporului; Poveşti din popor, (premiate şi edate de »Astra«); Pintea viteazul; Novele şi Schiţe; Pilde şi sfaturi; Povestiri din viaţa ţeranilor români (I şi II premiate şi edate de »Astra«); Novele.

10) *Pop, Iosif*, jude la curia reg. din Budapesta, n. în Şard (Trans.), a studiat dreptul în Sibiiu, 1861 practicant la direcţia financiară, iar în 1862 vicefiscal; în 1863 asesor la trib. com.; în 1864 jude singular; în 1872 fù numit jude cerc. în Braşov; în 1883 jude la trib. de apel; în 1892 jude la curia reg. A scris mai multe opere de valoare: Instrucţiune pentru jud. com. în limba rom. şi magh.; Îndreptar pentru cărţile fund.; Manual de procedură în causele mer. procesuali, în limba rom. şi germ.; Legea comunală (comentar).

10) *Pop, Macedon*, n. 1809 în Sângiorgiul Năsĕudului (Trans.). Făcù gimnasiul în Bistriţa, teologia în Blaj. La 1834 fù profesor, apoi capelan şi profesor de religie şi istorie la şcoala primară şi la institutul militar din Năsĕud, în fine numit preot al Năsĕudului şi administrator al vicariatului din Năsĕud, la 1847 vicar episcopesc foraneu până la 1858, când fù numit preposit la episcopia din Gherla. † la 1875. Activitatea lui s'a extins asupra organisării şcoalelor rom. din fostul regiment românesc al II de graniţă, asupra organisării fondurilor, cari mai târdiu s'au numit grăniţăresci. A publicat un catechism mic, un catechism mare, Galeria icoanelor sfinte şi Activitatea vicarilor Năsĕudului, dela finea secl. XVIII până la 1859. [I. M.]

11) *Pop, Mateiu, de Grid*, n. 1820 în Grid, cott. Făgăraş. In 1848 fù ales deputat în dieta din Pesta, ca atare a luat parte şi la dieta din Dobriţin, apoi a ocupat diferite funcţiuni, ajungênd 1861 secretar la guvern, iar 1863 jude de apel în M. Oşorheiu. In 1865 a fost regalist în dieta din Cluj. In 1868 a representat cercul Făgăraşului în dieta din Pesta. De present president de onoare al camerei advocaţiior din M. Oşorheiu. [I. St. Ş.]

12) *Pop, Nicolae*, fost profesor şi conrector la gimn. român din Braşov, n. 1840 în Ghimbav, cott. Braşov, † 1888 în Braşov. N. Pop şi-a făcut studiile medii la gimn. român şi la cel evang. lut. din Braşov, iar cele superioare la univ. din Viena, unde a luat doctoratul în filosofie. Din 1866 până la moartea sa a funcţionat ca profesor la gimn. numit (din 1878 conrector gimn.). A lăsat după sine diferite lucrări didactice şi istorice: Elemente de ist. şi geogr. evului vechiu şi mediu pentru şcoalele medii infer., Elemente de ist. generală pentru şcoalele poporale, Geografia Ungariei şi elem. de geogr. generală pentru şcoalele poporale, Schiţă din istoria Braşovului, etc.

13) *Pop, Petru*, preposit capitular şi vicar general episc. la Lugoş, prelat papal, n. 15 Dec. 1821 în Sânpetrul de Câmpie. Şcoalele liceale le-a terminat în M.-Oşorheiu, iar filosofia şi teologia în Blaj. 1850 fù numit profesor de limba greacă şi germană, iar în 1852 constituit director al gimnasiului din Blaj. In 1854 fù dispus de paroch, iar 1859 numit profesor de limba rom. la gimn. din Lugoş. In 1862 a fost numit vicar foraneu la Haţeg, în 1875 canonic şi 1901 preposit. [Dr. I. Radu.]

14) *Pop, Stefan*, n. Ian. 1845 în Silvaşul de Câmpie (Trans.), a făcut studii pedagogice şi economice în Praga. Reîntors la Blaj a fost numit profesor preparandial; 1882 trecù în România. In România a fost numit profesor la seminariul central, după aceea la şcoala normală Carol I din Bucuresci şi în fine subdirector la şcoala agron. dela Herestrău. Scr.: »Metodul pertractării abcdarului«, »Legendar pentru şcoalele poporale ...«, »Mĕsurile metrice« şi »Economia rurală«, a redactat revistele »Foaia şcolastică« (v. ac.) şi »Economul« (v. ac.), »Învĕţămêntul agricol la ţeară«. Decorat cu »Benemerenti cl. II«. † 26 Ian. 1890 în Bucuresci.

15) *Pop, Teodor, de Ujfalu*, n. 1782 în Cutca (Trans.); a studiat teologia în Viena; 1804 profesor de studiul biblic la seminariul din Blaj; 1809 canonic; † 10 Maiu 1835 ca preposit. A tradus »Psaltirea sau cartea psalmilor din limba ovreiască«. Blaj, 1835.

16) *Pop, Traian H.*, publicist rom., n. 1864 în Şard (Trans.) A studiat teologia în Blaj. Dela 1889 colaborator intern la »Gazeta Transilvaniei«. In vara anului 1890 a fost tras în judecată pentru doi articoli şi în 14 Aug. osândit la un an închisoare de stat. De present redactor resp. la »Gazeta Transilvaniei«. A scris numeroase poesii, novele şi schiţe. [I. S. Ş.]

Pop, v. şi Popp.

Popa, *George, Dr.*, pedagog rom., n. 22 Iulie 1841 în Câmpanii de jos, † 4 Iulie 1897 în

Viena. A studiat dreptul în Budapesta și filosofia în Viena, unde redactase »Albina« (v. ac.); la 1870 fù ales referent școlar la consistoriul din Oradea mare, la 1872 trecù în aceeași calitate la Arad. In 1878 obținù diploma de doctor în drept. Prin normativul dat pentru administrațiunea învĕțămêntului, planul de învĕțămênt și lucrările lit. pedagogice a produs reforma dorită pe terenul învĕțămêntului, și a lăsat un teren nivelat pentru toți aceia, cari vor fi chiemați a cresce și conduce învĕțătorimea. A avut rol însemnat și în viața bisericească, în congresele și sinoadele eparchiali. Lucrările literare mai marcante: Rev. »Lumina« (Arad, (1872—1874); »Robinson Crusoe« după Ioachim Enrich Campe, cu ilustrațiuni; Norme pentru administrațiunea învĕțămêntului, (1877); »Istoria universală aleasă, istoria națiunii românesci și a regatului Ungaria«, 1879; »Merinde dela școală«.

Popanț, figură ce inspiră groază și spaimă.

Popasu, *Ioan,* episcop, n. 20 Dec. 1808 în Brașov. Gimnasiul l-a făcut în Blaj și facultatea teologică în Viena. La început a fost secretar episcopesc, la 1837 promovat de protopresbiter în Brașov, iar din 31 Oct. 1865—89 episcop al Caransebeșului. Școalele din Brașov sûnt monumentul lui neperitor. In diecesa nou înființată a Caransebeșului a creat totul ce există azi. A luat parte la toate faptele mari naționale și bisericesci din epoca sa. Ridicarea statului preoțesc, a învĕțămêntului poporal și statului înv. în deosebi, precum și aproape a tuturor instituțiunilor publice din diecesa Caransebeșului sûnt legate de numele sĕu. In representarea bisericii s'a distins ca un înfocat apĕrător al drepturilor naționale și bisericesci. † 5 Febr. 1889.

Pope, (pron. pŏp), *Alexandru,* poet englez, n. 1688 în Londra, † 1744 în Twickenham. Căpetenia școalei pseudo-clasice sau franceze în poesia engl., distins prin eleganță, claritate și umor; didactic însemnat. Scr. princ. poesiile didactice: »Essay on criticism« și »Essay on man«; eposul comic »Rape of the lock«, (1712); poesia comico-satirică »The Dunciade«, (1728). P. este traducĕtorul Iliadei. Edit. nouă 1871—80, 10 vol.

Popea, 1) *P., Nicolae,* episcop, n. la 17/29 Febr. 1826 în Satulung. Clasele liceale le-a terminat în Brașov și Blaj, dreptul în Cluj, teologia în Viena. La începutul erei absolutiste a intrat în administrație. După moartea lui Pantazi, mitrop. Șaguna l-a angajat ca secretar cons. și profesor de teologie, a fost înaintat apoi protosincel, archimandrit și în fine episcop la Caransebeș în 2/14 Iulie 1889. A lucrat foarte mult pentru ridicarea bisericei ortodoxe din Ungaria și a luat parte și la luptele politice și actele culturale române. La 1863 a fost deputat în dieta transilvană și în senatul imperial; iar la 1881 a presidat conferența națională și a fost presidentul comitetului național. La 1900 a fost ales membru al Acad. rom. Scrieri mai însemnate: »Vechea mitropolie a Românilor din Trans. și Ungaria«. »Biografia archiepiscopului și mitrop. A. br. de Șaguna«. »Memorialul«, colecție de documente, etc.

2) *Popea, Ioan,* prof., n. 2 Iulie 1839; a studiat gimnasiul în Brașov; cursul teologic în Sibiiu; filosofia la univ. din Lipsca. La 1865 profesor la gimnasiul rom. gr.-or. din Brașov, prestând serviciile sale acestui institut timp de 35 ani, până în 1900, când se retrase în pensiune. Scrieri: Carte de cetire pentru clasa I și II gimnasială și reală, 1885—97, 4 edit. Religiunea creștină, mai multe ediţiuni. Influența binefăcĕtoare a casei părintesci asupra caracterului indivizilor. Greșelile în crescerea copiilor. Cultura adevĕrată. Cum trebue să fie crescerea copiilor în casa părintească, ca școala să-și ajungă mai cu înlesnire înaltul ei scop? Idealele studentului român, ș. a.

Popelin, *(franc.)* țesĕtură ușoară cu lustru puternic. *Popelines de laine,* țesĕturi de lână pieptĕnată (Kammgarn).

Popesci, com. rur. în Rom., j. Iași, compusă din 8 căt., cu 2736 loc. (Dicț. geogr. 1888), 7 biserici și 3 școale.

Popesci-Palanga, com. rur. în Rom., j. Teleorman, compusă din 3 căt., cu 1318 loc. (Dicț. geogr. 1897), 2 biserici și 1 școală.

Popescu, 1) *P., Ana (Anicuța),* actriță română, a debutat în Bucuresci, în trupa lui Pascali, cam pe la 1873—74. A jucat roluri de ingenuitate, excelând mai cu samă în Scânteia de Pailleron, Bucuria casei și alte piese. S'a căsătorit cu Grigore Manolescu, devenind împreună directori ai unei trupe, ce juca la teatrul Dacia din Bucuresci. † în urma unei căderi dela al doilea rând al hotelului Dacia.

2) *Popescu, Eufrosina,* artistă dramatică, n. 1828 în Craiova, de present pensionară, dela 1891, a teatr. nat. din Bucuresci. Ea a jucat la început (1845) pe mai multe scene din Europa (sub numele de E. Marcalini), apoi a întrat ca societară la teatrul nat. din Bucuresci.

3) *Popescu, Ghenadie George,* teolog rom., n. 17 Apr. 1808 în Murani (Ban.), a făcut studii iuridice în Budapesta și teologice în Arad. Dedicat statului monachal, a ajuns protosincel, după ce mai nainte funcționase 7 ani ca profesor de teologie în Arad. El a fost pe la 1849 administrator al mănăstirei Hodoș-Bodrog. La 1852 a fost internat într'o mănăstire din Sirmiu, fiind-că în calitate de representant al diecesei aradane s'a expus pentru despărțirea ierarchică a Românilor și dobândirea unui episcop român în Arad. Scăpat din temniță, la 1853 devine parochul comunității grecesci-române din Budapesta, de unde, la chiemarea lui Grigorie Ghica, trece în România ca director al nou înființatului seminariu din mănăstirea Neamțu, de unde a trecut apoi la seminariul central din Bucuresci. † aici la 27 Ian. 1876 ca archimandrit. [Iuliu Vuia.]

4) *Popescu, Ioan,* pedagog rom., n. 1832 în comuna Cața (Trans.), † 3 Martie 1892 în Sibiiu. A studiat teologia în Sibiiu și filosofia la Lipsca. La 1860 a fost numit profesor al seminariului »Andreian«, unde a funcționat până la 1892. Activitatea sa literară a făcut epocă în literatura pedagogică română. »Organul pedagogic«, »Compendiul de pedagogie«, »Ântâia« și »A doua carte de lectură«, apoi »Psichologia empirică« și »Pedagogia«, sûnt tot atâtea opere de adevĕrată valoare literară, cari i-au creat o frumoasă și meritată reputațiune literară. Afară de acestea a mai scris multe lucrări pedag. în »Educatoriul«, în programul anual al seminariului »Andreian« și în »Transilvania«, al cărei redactor a fost, ca prim secretar al »Asociațiunii«. In 1877 Acad.

rom. l-a ales membru coresp. A fost unul dintre cei mai valoroşi membri în comitetul partidului naţional în 1881—84. A condus ca director şcoala civilă de fete a Asociaţiunii trei ani, 1888—91, iar în comitetul Asociaţiunii a lucrat cu mult zel până la moartea sa. [Iosif Sterca Şuluţiu.]

5) *Popescu, Nicolae D.*, publicist, n. 1843 în Bucuresci. Studiile le-a făcut în Bucur. Funcţionar în minist. de externe. Scrieri: Radu III cel Frumos, şi multe alte novele, în Calindarul pentru toţi, cu subiecte din Ist. naţ.

6) *Popescu, Radu*, cronicar muntean, n. pe la 1670, † pe la 1728 la mănăstirea Radu-Vodă din Bucuresci, unde se călugărise. El povestesce evenimentele dela 1700—28, începênd cu Brâncoveanu, continuând cu Stefan Cantacuzino şi cu cei doi Mavrocordaţi, dintre cari pe Nicolae îl aseamănă şi-l înrudesce cu Alexandru cel Bun.

7) *Popescu, Simeon*, n. 1848 în Rîpa de jos (Trans.). A făcut liceul în Blaj, teologia în Sibiiu, studiile univ. în Lipsca. Prof. la sem. ortodox din Sibiiu, la 1883 protop. al Sibiiului. La 1888 a trecut în Rom., unde a fost numit prof. la facultatea teol. din Bucuresci, apoi dir. al bibl. centrale, prof. la şcoala norm. de institutori, prof. la sem. central. Scrieri: Genesa evangheliilor (1880), Catechism (1880), Desvoltarea primatului papal (1882), etc.

8) *Popescu, Virgil*, prof. rom., n. 1860 în Lugoş. Studiile super. le-a făcut în Roma şi Budapesta. La 1883 a fost numit prof. în Ploiesci, la 1892 subdir. al învĕţământului primar, la 1894 prof. la liceul Sf. Sava. Scrieri: Sgârcitul, Caiu Grach, Magda, etc., piese teatrale trad., apoi Curs practic de l. germ., Crestomaţia germ., etc.

Popescu-Candiano, *Mihaiu*, general de brigadă, n. 1841, † 1901. Ca căpitan ia parte la mişcarea dela 11 Febr. 1866; în anul următor părăsesce armata, se alege deputat şi fundează două ḑiare: Perseverenţa şi Democraţia. La 1868 este arestat şi închis în cetatea Arad ca agitator român în Transilvania. La 1870 este amestecat într'o mişcare antidinastică; arestat şi trimis în judecată la Ploesci, dar apoi achitat. La 1877, redevenit dinastic, ia parte la resboiul pentru independenţă, şi la 30 Aug. se află în fruntea batalionului 2 de vênători pe care îl conduce în foc cu mare eroism. La 1880 este numit adjutant regal, la 1894 general de cavalerie; în timpurile din urmă comanda corpul 3 de armată. Remarcabil prin alocuţiunile sale, pline de energie şi patriotism.

Popescul, *Orest, Dr.*, n. 1853 în Horodnicul de jos (Bucov.), a făcut studii de teol. şi filos. la univ. din Cernăuţ şi Viena, 1882—92 prefect de studii la seminariul clerical diecesan din Cernăuţ şi profesor de limba românească la şcoala cantorală, în 1895 fù distins cu titlul de exarch, iar în 1897 cu cel de protopresbiter. A publicat în Cernăuţ: Istoria catechumenatului bisericei vechi, 1889. Câteva documente moldovene în 1895 şi mai multe predici în foaia bisericească Candela. [Dr. I. G. Sbiera.]

Popfiu, *(Pappfy), Iustin*, prof. şi scriitor rom., camerar papal şi protopop, n. 23 Oct. 1841 în Dişir, † 1882 în Lita mare, cott. Bihor. A studiat gimn. în Oradea; teologia în Viena. La 1864 fu numit prof. de limba română la gimn. cat. din Orade. Aici a lucrat cu mare zel pentru deşteptarea sentimentului naţional în elevii sĕi, fiind şi preşedinte al societăţii acad. de lectură din Orade. A funcţionat şi ca spiritual în seminariul gr.-cat. din Orade şi prof. de teologie până la 1879, când s'a retras la parochia Lita mare. P. a desvoltat o activitate literară însemnată; a publicat mai multe scrieri prin ḑiare şi a avut succese pe terenul oratoriei sacre. Lucrări mai însemnate: »Amvonul« foaie oratorică bisericească. Ceremoniile la înmormêntarea creştinilor celor dintâiu. »Poesie şi Prosă« (1870). »Emlékbeszéd« asupra bar. Vas. Pop (1875), etc. In manuscript a remas »Carte de rugáciune«, (neterminat). [†]

Pop Florentin, *Ioan*, prof., n. 1840 în Topa (Trans.). Studiile gimn. le-a făcut în Cluj, filos. în Viena. A fost prof. de liceu la Botoşani şi Bêrlad, iar la 1870 numit prof. în Iaşi. Scrieri: Cântece voinicesci (1870). Integritatea educaţiei (1871). Romeo, roman (1873). Estetica (1874). Decebal, novelă ist. (1882). Jocuri froebeliane (1884). Avram Iancu (1891), etc.

Popivnic sau *Pochivnic*, numiri populare ale plantei Asarum europaeum L. (v. ac.).

Poplaca, comună mare în Trans., cott. Sibiiu, 2376 loc. Rom.; comerciu însemnat cu vite, cărnuri, etc.

Pop Liviu, *Andreiu*, canonic, n. 1816 în Bărei (Trans.), a studiat gimn. în Cluj, iar teologia în Blaj, unde după absolvarea studiilor teologice fù numit profesor la gimnasiu, 1848 prefect de studii în seminariul teologic, 1850 profesor la gimnasiul rom.-cat. din Şimleu şi apoi la cel din Sibiiu, mai târḑiu capelan castrens, în care calitate ascultă filosofia în Praga, apoi protopop în Sĕcărâmb de unde la 1857 fù numit canonic în capitlul dela Lugoş. In această calitate papa Piu IX îl numesce prelat papal, iar regele îl decorează cu ordinul Coroanei de fier cl. III, pentru merite. A lăsat două fundaţiuni pentru stipendii. † 26 Sept. 1898.

Popo, *(Little-Popo)*, o mică localitate în Africa vestică, în Guinea de sus. Are stabilimente de industrie fundate de negustori din Hamburg şi Brema.

Popocatepetl, vulcan în Mexico, pe platoul Anahuac, 5420 m.

Poponţi, com. rur. în Rom., j. Botoşani, compusă din 5 cât., cu 1451 loc. (Dicţ. geogr. 1895), 3 biserici, 2 şcoale, 1 fabrică de bere şi 1 de spodium.

Popor. Cicero în opera sa »De Republica« definesce Poporul (populus) »coetus multitudinis juris consensu et utilitatis communione sociatus«. Dela această definiţiune au plecat şi s'au inspirat poate aceia, cari voiesc să dea statului ca fundament, după cum este J. J. Rousseau, un Contract social. In antichitate toţi cetăţenii formau cetatea, adecă poporul, dar nu şi oraşul (urbs), în care se puteau găsi şi locuitori, cari nu erau cetăţeni. In timpurile medievale prin popor se mai înţelegeau clasele muncitoare, mai ales ţeranii, în raport cu clasele nobile sau privilegiate. Această stare de lucruri, nobleţa sau boieria, a durat în ţerile române până la 1858. Mai sûnt ţeri în Europa, unde sub deosebite forme se mai păstrează şi până astăḑi acest privilegiu. In timpurile moderne lărgindu-se cercul politic dela *cetate* la

stat şi aplicându-se principiile de egalitate politică la toate clasele unui popor, înţelegem prin acest cuvênt pe toţi locuitorii pământeni, cari locuiesc un teritoriu politicesce determinat. Astfel putem întrebuinţa ambele cuvinte: popor, naţiune ca sinonime. Ar fi o eroare însă şi s'ar face confusiune din punctul de vedere internaţional, dacă am ḑice stat în loc de popor sau naţiune, pentru că un stat poate să cuprindă în sinul sĕu mai multe naţionalităţi, după cum este Austro-Ungaria, Elveţia, ş. a., şi o naţiune să dea nascere la mai multe state, după cum este naţiunea germană. Statul are un caracter mai mult politic, iar poporul sau naţiunea are un caracter şi etnic şi politic. [Val. Urşianu.]

Poporal, *poporan,* ceea ce se ţine de popor, s. e. cărţi, datine, etc. (v. Literatura pop. şi Poesia.)

Popota, masă luată în comun de un grup de oficieri sau suboficieri în interiorul casarmei, în taberă sau alt local. De obiceiu P. se administrează de un oficier sau suboficier.

Popovici, 1) *P., Andreiu,* n. 1856 în Braşov, şi-a făcut studiile la academia comercială şi în urmă la şcoala academică de comerciu din Viena. P. a lucrat în laboratoriul chimic al academiei comerc. şi a publicat mai multe lucrări în Analele cabinetului mineralogic imp. din Viena. Instalat în Bucuresci s'a ocupat cu afaceri industriale. Este proprietarul unei mari fabrici de spirt şi de borhot uscat, şi-a clădit cea dintâiu moară automatică în Bucuresci. De două ori a fost ales deputat, apoi vice-preşedinte al camerei de comerciu şi industrie. A scris diferite broşuri despre Banca naţională; Valuta de aur şi chestiunea argintului; Valuta noastră; Reforma Băncei naţionale; Politica noastră economică; Industria spirtului, cum şi diferite articole economice.

2) *Popovici, Aurel C.,* publicist, n. 1863 în Lugoş. A făcut liceul în Braşov şi Beiuş, studiile univ. (medicina şi sciinţele polit.) în Viena şi Graz. Este autorul *Replicei* (v. ac.) tiner. univ. rom. din Trans., o scriere polit. de mare valoare, care a fost trad. în 5 limbi. Fost membru în comitetul naţ. din Trans. La 1893 a fost osândit de către trib. din Cluj pentru publicarea Replicei, la 4 ani temniţă de stat. El s'a refugiat în Rom. Aici a fost director al revistei »Liga română«; unul dintre întemeietorii instit. tipogr. »Minerva« şi al ḑiarului »România Jună«; de present prof. în Bucur. Scrieri (afară de Replică): Principiul de naţionalitate (1894); Chestiunea de naţionalitate şi modurile soluţiunii sale în Ungaria (1895), etc. [—]

3) *Popovici, Constantin, senior,* profesor de teologie, n. 3 Iulie st. v. 1807 în Slobodia Comărescilor în Bucovina; a studiat în Cernăuţ teologia şi fù numit profesor de istoria bisericească la Institutul de studii teologice din Cernăuţ şi după un an şi de dreptul bisericesc, în care calitate remase până în 1866, când se retrase. El suplini câtva timp şi catedra de teologie pastorală. In 1861 fù deputat în dieta Bucovinei. Dela 1866—73 consilier consistorial on. şi 1869—77 membru în consiliul şcolar provincial; 1860 numit protopresbiter catedral; în 1866 decorat cu crucea de cavaler al ord. Francisc Iosif; † 19/31 Oct. 1890. Fiul sĕu

4) *Popovici, Eusebiu,* profesor de teologie, n. 15 Febr. st. v. 1838 în Cernăuţ, a studiat aici teologia şi a ascultat 1861 la univ. din Viena prelegeri asupra istoriei bisericesci şi a dreptului canonic. Fù numit 1862 profesor de studiul biblic al Testamentului vechiu şi de limbile semitice la institutul de studii teologice din Cernăuţ, apoi profesor de istoria bis. şi de dreptul biser. din 1866—75, când trecù la facultatea teologică dela noua univ. Francisco-Iosefină ca profesor ord. de istoria bis., cu dreptul de a prelege şi asupra dreptului canonic. Fù ales de patru ori decan al facultăţii teologice şi de două ori rector al universităţii. Dela 1861—71 custode la biblioteca centrală a Bucovinei, pe care a organisat-o; în 1874 i-se conferi titlul de protopresbiter. A publicat: Despre purtarea corespondenţei şi a cărţilor oficiale în şcoala primară, 1874; Studiu pregătitor pentru ântâiul congres bisericesc, 1885; Das Schlusskapitel der Kirchengeschichte, 1898; mai multe disertaţiuni teologice în difer. foi şi Offener Brief an den Verfasser der Broschüre »Apologie der orthodoxen gr.-or. Kirche der Bukowina« Nr. 1 und 2. Cernăuţ, 1891.

5) *Popovici, Constantin, junior,* fiul lui C. P. sen., prof. de teologie, n. 10/22 Sept. 1846 în Cernăuţ, a studiat teologia; fù un an prefect de studii la seminariul clerical din Cernăuţ; în 1870 se duse la univ. din Viena, unde ascultà prelegeri asupra teologiei pastorale şi a dreptului canonic; 1873 fù numit profesor suplent la institutul de studii teologice din Cernăuţ la catedra de istoria bisericească şi de dreptul canonic; în 1875 trecù ca prof. la facultatea teologică dela univers. Francisco-Iosefină pentru dreptul bisericesc; e director al seminariului pentru dreptul canonic. In 1880 i-se acordà demnitatea de protopresbiter. A publicat mai multe disertaţiuni în Archiv für kath. Kirchenrecht şi în rev. »Candela«.

6) *Popovici, George, Dr.,* iurist, politic, fiul lui E. P., n. 20 Nov. 1863 în Cernăuţ; a făcut studiile iuridice în Cernăuţ şi Innsbruck, şi se promovà doctor în drept în Cernăuţ 1894. In 1897 fù ales representant în camera deputaţilor a consiliului imp. din Viena şi în 1898 şi deputat în dieta Bucovinei. Aici a vorbit în contra abusurilor electorale şi în chestiunea şcolară în 1899, iar în delegaţiunea consiliului imperial din Maiu 1900 în chestiunea românăungară şi despre tripla alianţă. In Aprilie 1898 fù numit redactor al »Foii legilor imperiale« din Viena, dar iscându-se conflicte politice între deputaţii români şi guvernatorul Bucovinei, P. demisionà în 1899 din acest post. A publicat în »Candela« din Cernăuţ pro 1884—86: Index Zolkiewensis; Opt documente române privitoare la mănăstirea Putna; în Convorbiri Literare o scriere asupra vechilor aşezăminte, a. XX, Nr. 8; Mihaiu-Vodă şi moşnenii din Suharul, a. XX, Nr. 12; Cronica lui Ureche despre ocoalele iugaene, a. XXIV, Nr. 12; Runc, glosă la o colecţiune de documente moldo-câmpulungene, a. XXV, Nr. 9 şi a colaborat la ḑiarele politice din Bucovina: Revista Politică, Gazeta Bucovinei, Patria şi la Tribuna din Sibiiu; a pornit încă ca student univ. o acţiune pentru înfiinţarea de cabinete de lectură şi de bănci după sistemul Raiffeisen, şi a luat parte vie la înfiinţarea in-

ternatului de băieţi români din Cernăuţ. Ca deputat se ţinù de curentul numit al tinerilor.
[Dr. I. G. Sbiera.]

7) ***Popovici, George,*** episcop la Timişoara dela 1745—59. El a purtat şi titlul de mitropolit. De naţionalitate a fost Român din Biserica Albă după cum atestă un liturgieriu-manuscript.

8) ***Popovici, George, Dr.,*** n. 25 Martie 1862 în Cliciova. Studiile univers. le-a făcut la facultatea teologică din Cernăuţ, unde a obţinut şi titlul de doctor în sciinţele teologice, şi le-a perfecţionat la facultatea filosofică din Viena. In 1886—87 a funcţionat ca profesor la institutul teologic din Caransebeş. In toamna anului 1887 a fost ales protopresbiter ort.-rom. al Lugojului. Este membru al tuturor corporaţiunilor bis. din mitropolie. A publicat mai multe scrieri literare în jurnale periodice şi în volume separate, între cari: Uniunea Românilor din Trans., etc. Caransebeş, 1901.

9) ***Popovici-Hatzeg, Valeriu,*** n. 11 Nov. 1868 în Haţeg (Transilvania). Licenţiat şi doctor în sciinţele naturale dela universitatea din Paris. Director al nou înfiinţatului laborator de geologie din ministeriul domeniilor (1898) în Bucuresci. Are mai multe lucrări de geologie şi paleontologie asupra Carpaţilor.

10) ***Popovici, Ioan (Bănăţeanul),*** poet şi novelist, n. 1869 la Lugoş ca fiu al unui meseriaş scăpătat, şi-a terminat liceul în oraşul séu natal şi apoi a întrat în institutul de teologie şi pedagogie din Caransebeş, pe care îl părăsesce în 1892; † 29 Aug. 1893. P. promitea a fi unul din cei mai talentaţi scriitori ai noştri, dacă moartea nu l-ar fi secerat aşa de timpuriu. A publicat în »Conv. liter.« novelele: In lume şi După un an de jale, şi a mai lăsat o schiţă şi câteva poesii, pline toate de o adâncă şi sinceră melancolie, de o deosebită originalitate de fond şi perfecţie de formă. (Cf. T. Maiorescu în »Conv. literare« XXIX (1895) pag. 879.)

11) ***Popovici, Ioan,*** protopop în Hondol, a funcţionat ca vicar episcopesc şi preşedinte al consistoriului eparchial după moartea episc. Gedeon Nichitici (20 Nov. 1788) până la întregirea scaunului episcopesc (10 Iunie 1789). In acest an a publicat în Sibiiu o carte sub titlul: »Preoţia«, care este o traducere în românesce din limba slavonă de Radu Duma, dascălul şi cântăreţul bisericei Braşovului, după cartea lui Calinic, patriarchul Constantinopolului. După moartea episc. Adamovici (Apr. 1796) P. funcţionà ca vicar până la moartea sa urmată în 1805. [Dr. I. P.]

12) ***Popovici, Ioan,*** advocat, director provisor la institutul pedagogic gr.-or. român din Arad; n. 12 Aug. 1819 în Beiuş, † 10 Oct. 1864 în Arad. Absolvând dreptul în Orade, deveni advocat. La 7 Ian. 1852 fù numit dirigent provisor la pedagogiul din Arad; sub conducerea lui energică s'a organisat acest institut. La insistenţa şi îndemnul lui s'a făcut fundaţiunea Elena-Ghiba-Birta. [†]

13) ***Popovici, Ioan,*** prof. rom., n. 1861 în Boşorod (Trans.), 1886—91 prof. la şcoala civ. de fete a »Asociaţiunii« în Sibiiu; apoi paroch în Gelmar. A publicat mai multe manuale didactice: Elemente de constituţia patriei, 1894; Istoria univ., apoi Geografia pentru şc. civ. şi super. de fete (ambele după A. Márki), 1899; Carte de cetire şi gramatică magh., şi Manual pentru propunerea limbei magh., 1902; etc.

14) ***Popovici, Stefan,*** episcop la Vêrşeţ dela 1843—53, Român de origine. A fost foarte zelos ierarch, având a păstori diecesa sa în grele şi furtunoase timpuri.

15) ***Popovici, Vichentie,*** episcop la Caransebeş, dela 1769—86, unde a strămutat el reşedinţa dela Vêrşeţ; după tradiţiune a fost de origine Român.

Popp, 1) ***P., Basiliu Ladislau,*** baron, n. 6 Ian. 1819. † 17 Febr. 1875. A studiat liceul şi dreptul în Cluj, teologia în Viena. La 1842 numit prof. de matematică şi geometrie la liceul din Blaj. El a fost cel dintâi, care a întrodus în Blaj propunerea geometriei practice. In toamna a. 1845. a întrat practicant la tabla reg. din M. Oşorheiu, unde făcù la 1848 censura de adv. După revoluţie a fost numit la 1849 comisar districtual pentru Reteag, apoi la 1850 consilier la judecătoria crim. din Bistriţa şi în toamna aceluiaş an membru la judecătoria apelatorie din Sibiiu. La 1852 numit consilier la tribunalul apelator prov. în Sibiiu apoi la 1854 definitiv; la 1859 consilier de secţie în ministeriul de justiţie; la 1860 consilier de curte la cancelaria aulică trans. La 1861 numit vicepres. al guvernului reg. trans. în Cluj, iar la 1865 president la tribunalul supr. pentru Trans. în Viena. La 1867 president al senatului trans. la curia din Pesta. La 1863 a fost numit de monarchul consilier intim şi cav. al ord. »Coroana de fier« cl. II, iar la 1872 i-se conferí titlul de baron. P. a făcut mai multe servicii poporului rom. şi patriei, a luptat pentru autonomia bis. rom. unite (1871). A fost president al »Asociaţiunii« din Sibiiu (1867—1874) şi pres. de onoare al societ. p. cult. pop. rom. din Bucovina. A scris mai multe tratate despre chestia ortografiei, a portului naţional, etc.

2) ***Popp, Mihail,*** (cunoscut sub numele ***Mişu P.***), pictor român, n. 1827 în Braşov. Tatăl sĕu, Ioan Moldovan Popp de Galaţi, încă a fost pictor, sculptor şi poleitor, stabilit în Braşov pe la 1818, M. P. frecuentă pe rând şcoala românească, grecească şi catolică din Braşov şi întră 1842 în şcoala militară din Kezdi-Oşorheiu, pe care o părăsí doi ani în urmă spre a se dedica cu totul picturei. Trimis 1845 la academia de bele arte Sf. Ana din Viena, fù elev al profesorului Gselhofer şi realisà — în doi ani de studiu — progrese însemnate. Reîntors la Braşov, M. P. emigră în urma revoluţiunii din 1848 în România, unde în tovărăşie cu pictorii Constantin Lecca şi Barbu Stănescu zugrăví mai multe biserici. La 1855 zugrăví biserica Domnească şi cea din Gârbov, în anii următori cea dela schitul Frăsinet, Radu Vodă din Bucuresci şi Sf. Nicolae din Câmpulung. In 1864 întors în Transilvania, zugrăví bisericile din Satulung şi Cernat (Săcele), Toderiţa, Rîşnov, Ţinţari şi Arpatac. † 1892 în Braşov, ca profesor de desemn la gimnasiul român.

Popp, v. şi Pop.

Poprad, 1) ***P.,*** lac în Tatra mare, 1503 m. înălţime; 2) ***P.,*** rîu, isvoresce din lacul P., afluent al rîului Dunaieţ (v. ac.), cu care se împreună în Galiţia. Lungimea 135 km.

Popricani, sat pe Jijia lângă Iaşi, unde se dădù lupta între Vasile Lupu, ajutat de ginerele sĕu Timuş, hatmanul Cazacilor şi Gheorghiţă Stefan,

ce se ridicase pretendent contra Lupului-Vodă (1653). Gheorghe Stefan fù bătut şi fugì.

Popularisare, lucrarea de a face uşoare de înţeles şi plăcute poporului ideile şi operele de sciinţă, literatură şi arte, sau idei politice, religioase ori morale, prin scrieri şi conferinţe sau lecţiuni publice. Astfel de întreprinderi s'au făcut la noi de librăriile Müller, Samitca, Şaraga şi astăḑi »Minerva« în Bucuresci; iar peste munţi de libr. »Aurora« A. Todoran, în Gherla; Institutul tipografic în Sibiiu; »Biblioteca noastră«, sub direcţ. lui Enea Hodoş, în Caransebeş; de societ. de lectură, de atenee şi de bibliot. ambulante.

Popularitate, favor public, iubire din partea poporului.

Populaţia, totalitatea indiviḑilor cari locuiesc pe un teritor oarecare. Sciinţa care studiază numĕrul, împărţirea, mişcarea populaţiei, nupţialitatea, natalitatea, mortalitatea, modificarea ei prin imigraţiuni şi emigraţiuni, se numesce Demografie. v. Demografia.

Populus L., (botan.) gen din fam. Salicineae, cuprinde mari arbori cu muguri squamoşi mai adesea reşinoşi; frunze alterne de ordinar late; florile sûnt dispuse în amente laxe. Acest gen are vr'o 18 specii, respândite prin Europa, Asia medie sau montană şi boreală, în America boreală şi în Mexico. In părţile noastre cresce P. alba L. numit vulgar Plută, Plop, Plop alb, P. canescens Smith., P. nigra L. numit de popor Plop negru, P. tremula L. vulgar Plop pe munte, iar P. pyramidalis Rosc. cresce numai cultivat. [Z. C. P.]

Poranicìu, *Poroinic* sau *Poroinică,* numiri populare ale plantelor: *Orchis fusca* Jacq. *Orchis Morio* L.

Porc, (lat. *Sus),* familie de animale Mamifere din ordinul Artiodactylelor. P. are pĕr aspru, 4 degete, calcă numai pe 2 mijlocii. Capul ascuţit, botul lung sgârcos trunchiat. Ochii mici. Urechile mari. Coada subţire adese de formă spirală. Are dinţi puternici, 2 dinţi cânesci ieşiţi afară (colţi), 12 dinţi incisivi şi 28 măsele; în total 44 dinţi. P.-ul are o mulţime de genuri, specii, varietăţi, rasse.

P. domestic, (Sus scrofa domestica), mamifer din fam. Suidelor, ord. Artiodactylelor. Are capul mai scurt ca la mistreţ. Urechile lungi şi atîrnătoare, rareori ridicate. P. d. se trage dela cel selbatic. Se selbătĕcesce uşor. Rassele porcului se deosebesc prin coloare, mărime, înălţimea picioarelor, ş. a. Folosul lor este foarte mare. Se înmulţesce foarte tare. Impărechiarea P. se întêmplă de 2 ori anual în Sept. şi Apr. Sarcina durează 16—18 septĕmâni. Fată câte 6—15 chiar 24 purcei. Porcii sug vr'o 4 septĕmâni. După 8 luni porcul poate reproduce din nou.

P. mistreţ, în poveştile românesci. Un vênător lăsă cu limbă de moarte pruncilor sĕi, ca să nu vêneze în muntele P.-ului m. Ei plecară la vênat şi pe cel mai mare era rândul ca să pândească; iată la mieḑul nopţii vine P. m., se iau la luptă şi mistreţul fù învins. Se amintesce şi de pădurea P. m. Aceasta e remăşiţă din mitologia greacă, în care se află amintire de trei mistreţi, unul in Calydon, ucis de Meleager, altul în Erymanthor, ucis de Ercule, şi al treilea în Kromyon, ucis de Teseu. [Atm.]

P. selbatic, v. Mistreţ.

P. spinos, (Hystrix cristata), mamifer din fam. Hystrichidelor, ordinul Roḑĕtoarelor. Este mai mare ca viezurele. Lungimea corpului 65 cm., a coḑii 11 cm., greutatea 15—20 kgr. Pe spate are pe lângă pĕrul cel tare ghimpi elastici lungi de vr'o 40 cm., de coloare neagră, brună cu inele albe. La picioare are ghiare puternice pentru săpat. Coada scurtă şi cu ghimpi. Grohotesce ca porcii. Trăiesce în Europa sud-vestică (Italia şi Grecia) apoi în Africa nordică (dela Marea Mediterană până în Sudan şi Senegambia). Este animal nocturn. Işi face locuinţa în pământ, se hrănesce cu rădăcini şi fructe. Carnea lui se mâncă. Ghimpii se întrebuinţează pentru condeie.

Porcărit, dare indirectă în România şi Moldova (secl. XVI şi XVII), după numĕrul porcilor; era plătită de boieri, ca şi de ţerani; asemenea acesteia erau: oieritul, albinăritul, etc.

Porcelan, o argilă compactă ca deosebire de faianţă, care e o argilă poroasă. La preparaţia lui se întrebuinţează caolinul foarte fin pulverisat, la care i-se adaugă diferite substanţe. s. e. quarţ, feldspat, cretă, gips.

Porcesci, com. rur. în Rom., j. Roman, cu 1545 loc. (Dicţ. geogr. 1891), 2 bis. şi 2 şcoale. Se fac 2 tîrguri anuale şi tîrg septĕmânal în fiecare Luni.

Porcesci, com. mare, cott. Sibiiu, 1444 loc. Români. Aici e staţiunea de vamă ung. pentru linia de cale ferată în pasul Turnului roşu, in comunicaţie cu România, numită magh. *Vörös-Torony;* gară, oficiu postal şi telegr.

Porcia, fica lui Caton din Atica şi soţie a lui M. Junius Brutus; se sinucide înghiţând cărbuni aprinşi, după moartea eroică a lui Brutus, în lupta dela Philippi (42 a. Chr.)

Porcia, ginta latină, din care s'a născut şi M. P. Cato.

Porcius, *Florian,* botanist român ardelean, n. 28 Aug. 1816 în orăşelul Rodna veche, districtul Năsĕudului. A studiat şcoala militară germană din Năsĕud, gimnasiul în Blaj şi Cluj. La 1844 fù trimis de comanda regimentului al II-lea român de graniţă la Viena spre a studia şcoala superioară de pedagogie. In acelaş timp ascultă şi la universitate cursurile de botanică şi economia rurală. După întoarcere fù numit învĕţător la şcoala primară sup. din com. Zagra, mai târḑiu la şcoala milit. din Năsĕud. După revol. dela 1848 trecù la administraţie. La 1861 (la înfiinţarea districtului românesc al Năsĕudului) fù ales jude cercual sau pretor (subprefect în România), la 1862 asesor (jude) la sedria generală (tribunal) din Năsĕud, iar la 1867 vice-căpitan (vice-comite) al distr. Năsĕud. La 1877 trecù la pensie. La 1871 fù decorat cu ordinul Coroanei de fier cl. III (titlu de cavaler), la 1882 ales membru al Acad. rom. din Bucuresci. P. s'a ocupat cu mare rîvnă cu botanica, descoperind specii şi varietăţi noué de plante. Stă în corespondenţă cu cei mai insemnaţi botanişti din Austro-Ungaria şi străinătate. Numele lui P. îl poartă următoarele plante noue: Draba carinthiaca var. Porciusii Stur.; Festuca Porcii; Hieracium Porcii; Thymus Porcii. Herbariul sĕu cel dintâiu a ars în 1848. Herbariul actual e foarte bogat în plante nu numai din distr. Năsĕudului şi al Transilv., ci şi din alte ţeri europene. O parte însemnată din acest herbar este astăḑi în

proprietatea institutului botanic din Bucuresci. Publicaţiunile principale: 1) Enumeratio plantarum phanerogamicarum districtus, quondam Nassodiensis (premiată de »Asociaţiunea« din Sibiiu la 1880). Aceasta este lucrată de D. P. şi în limba română. 2) Diagnosele plantelor fanerogame şi cryptogame vasculare, edată de Acad. rom. Bucuresci 1893. A colaborat la Flora Dobrogei a drului Brânză, etc. De present trăiesce în Rodna veche.

Porfir, rocă eruptivă, acidă, efusivă cu două timpuri de consolidaţiune. Cristale mari (feldspate, quartz, mică, eventual amfibol, pirozen) sûnt aşezate într'o massă fin cristalină (P. quarziferi); structura P. poate să fie sferolitică, când în massă există sferolite de quarz sau feldspat, globulară când quarzul massei ia o structură spongioasă, vitroasă, când o parte din massă e înlocuită prin sticlă. Echivalentul modern a P.-ului sûnt riolitele. P. fără quarz al unor autori corespunde trachitelor, ortofirelor sau chiar porfiritelor. P. este foarte respândit în regiuni vulcanice mai vechi; erupţiunile lor coincid mai mult cu paleozoicul superior sau mesozoicul inferior. In Rom. zăcăminte mari de porfir sûnt în judeţul Tulcea, s. e. muntele Consul lângă Ortakioi, etc.

Porfirita, roce eruptive basice vechi cu două timpuri de consolidaţiune. Cristale mari sûnt plagioclasi, amfiboluri, piroxeni, mica neagră; massa e microlitica. Microliţii sûnt plagioclasi, şi accesoriu pot fi biotit, piroxeni, amfiboluri. Se disting: P. andesitice ai căror microliţi feldspat. sûnt princip. oligoclas-andesin; P. labradorice ai căror microl. feldspat. sûnt labradori-bitownit şi P. anortitici ai căror micr. feldsp. sûnt un anortit. Echiv. modern a P. sûnt andesitele şi labradoritele. In România P. formează massive şi filoane în jud. Tulcea (Niculiţel, filoane la Măcin, insula Popina, etc.) în Klippa orientală şi meridională a Carpaţilor (s. e. la Dobriţa, pe muntele Romanu-Gorjiu, în munţii Făgăraşului şi Muscelului, etc.).

Porfiroid, rocă cristalină compactă cu structură aproape porfirică, însă uşor gneisică. P. e resultatul metamorfismului regional sau dinamic a tufurilor porfirice.

Pori, spaţii mici, pline cu gazuri sau lichide, ce întrerup massa unui corp. P. se găsesc atât în corpurile anorganice (chiar şi în aur) cât şi în cele organice (s. e. în păreţii vaselor sanguinifere). Mărimea lor e variată; unii P. se pot vedé cu ochiul liber, alţii se pot constata numai cu microscopul.

Pornire, înseamă în fond acţiunea de a se pune şi de a pune în mişcare. In sens psichologic şi etic pornire se ia ca un fel de aplicare firească dar pătimaşă. In acest înţeles este identică pornirea cu patima (v. ac.). De aceea patimile se numesc şi porniri rele. [Pl.]

Pornografie, *(grec.)* tratat despre prostituţiune, desenuri, tablouri şi scrieri obscene. Era foarte respândită în antichitate, când simţemêntul pudoarei, întrodus la popoarele moderne prin creştinism şi prin tradiţiunile germane, nu exista sau era puţin desvoltat. Artiştii şi scriitorii antici se distingeau în asemeni opere, cari erau foarte căutate şi împodobeau păreţii multor case particulare. Tiberiu, Heliogabal şi însuşi poetul Horaţiu işi împodobeau camerile şi chiar cupele de bĕut cu cele mai alese tablouri imorale. Ovidiu şi Properţiu, poeţi de altfel cu moravuri destul de libere în tinereţe, se plângeau că femeile şi fetele din timpul lor se demoralisează prin vederea obscenităţilor, cari acopereau zidurile caselor lor. Mitologia şi însuşi cultul religios al unor ḑei, erau pline de asemeni scene. (V. Bacchus şi Bacchanalia.) Aristotele, în »Politica« sa, sfătuesce pe guvernatori, să înlăture dela ochii şi urechile tinerilor operele şi scrierile imorale, însă face excepţiune pentru cultul unor ḑei, în care erau tradiţionale asemeni obscenităţi. »Anaideia« (Neruşinarea personificată) era divinisată ca multe alte idei abstracte şi avea un templu în Athena. Intre pictorii elini se distingea prin asemeni tablouri Parhasius, ale cărui »Libidines«, »Atalanta«, »Archigallus«, ş. a. erau celebre. Dintre scriitori multe pasagii pornografice se află în comediile lui Aristofane, în scrierile lui Lukianos; în »Ποιμένικα« (Pastoralia) a lui Longos, roman, în care zugrăvesce amorul lui »Daphnis şi Cloe«; la Latini, în epigramele lui Catullus şi Martialis, în Satyrikon al lui Petroniu, în »De asino aureo« a lui Apuleius. Asemenea, în evul mediu şi la moderni, în poveştile numite »fabliaux«, în novelele lui Boccacio, în »Gargantua şi Pantagruel« al lui Rabelais; aḑi in romanele şi novelele curentului realist sau naturalist; iar la noi, în literatura poporană în multe cântece, în chiuituri şi snoave, mai ales din ciclul lui Păcală; şi în unele versuri şi novele naturaliste. Intre scrierile în întregul lor pornografice făcute cu scop de a întărita sensualitatea şi desfrâul, amintim aci: »Parnasul satiric«, »Meursius«, »Theresa filosof«, »Iustina sau nefericirile virtuţii«, »Julieta sau fericirea viţiului«. Asemenea acestora erau în trecut cântecele şi snoavele pline de măscării, spuse sau cântate la petrecerile boierilor noştri de indiviḑi întreţinuţi anume pentru aceasta, numiţi măscărici, asemenea bufonilor dela curţile europene. Insă P. în arta şi literatura modernă nu numai nu e primită şi chiar căutată cu acea lipsă de pudoare caracteristică antichităţii, dar e criticată, privită ca infamantă; şi când nu e oprită de censură, e urmărită de legile penale. Iar în operele mari, de artă, făcute după modelul celor antice, nuditatea şi scenele amoroase deşteaptă mai mult admiraţiunea prin frumseţea şi graţia lor, decât sensualitatea. [M. Strajan.]

Porola, două sate în Macedonia, P. de sus şi P. de jos, cel dintâiu are o populaţie mixtă (2000 Bulgari, 800 Arămâni, 500 Turci), cel din urmă e turcesc şi bulgăresc.

Poroina mare, com. rur. în Rom., j. Mehedinţi, compusă din 4 cât. cu 3000 loc. (Dicţ. geogr. 1894), 4 biserici şi 1 şcoală.

Porolissensis Dacia, una din subîmpărţirile Daciei romane, începênd dela Marc Aurel; avea ca reşedinţă Porolissum, din sus de Cluj. Această subîmpărţire era fiscală, în fruntea căreia era un procurator. Dacia Porolissensis, în care se aflau minele de aur, se mai numia şi Auraria.

Porolissum, aḑi Mojgrad, staţiunea cea mai din nordul Ardealului şi ultimul oraş al Daciei antice. Mai târḑiu capitala Daciei Porolissensis; P. era municipiu.

Poroschia, com. rur. în Rom., j. Teleorman, cu 1438 loc. (Dicţ. geogr. 1897), 1 biserică şi 1 şcoală. Se produce vin de calitate foarte bună.

Porositate, însuşirea aceea a corpurilor, că materia în ele nu e continuă, ci între moleculele lor se află spaţiuri mici. v. Pori.

Porotipie, procedeu de a copia efigiile în aramă.

Porphyrion, (foc cu flacără), la Greci regele Giganţilor. Se considera de inimicul ḑeiţei Hera, şi în mănia sa arunca cătră ceriu trunchiuri de arbori aprinşi. Când tocmai voia să se apuce de Hera, Zeus şi Heracles l-au învins. Se crede, că P. represintă focul vulcanilor.

Porphirios, unul dintre cei mai însemnaţi discipuli ai lui Plotin şi ai şcoalei neoplatonice. In limba patriei sale s'a numit Malchos, n. 232 d. Chr. în Batanea, † la 305. Studià în Athena, apoi în Roma filosofia lui Plotin, şi deveni cel mai strălucit discipul al acestuia. El ordinà scrierile măiestrului sĕu în şese eneade; a mai scris: Viaţa lui Pytagora, Viaţa lui Plotin, Despre misterele numerilor, Despre abstinenţă, Despre ḑei şi spirite, Categoriile lui Aristoteles. (Cf. Teodorescu, Ist. fil. antice, pag. 375; Überweg, Gesch. der Phil. I.) [Pl.]

Porphyrogennetos, v. Constantin VI (recte VII).

Porrigo, (med.) numire obicinuită pentru eczema cronică a capului. *P. decalvans,* pierderea pĕrului, formându-se locuri pleşuve circumscripte, cari cu timpul pot conflua.

Porsena, rege legendar etrusc, a voit să restabilească în domnie pe Tarquiniu Superbul, dar a fost împiedecat în realisarea planului sĕu de cătră Horaţiu Cocles.

Port, îmbrăcămintea popoarelor culte în diferite timpuri. Sub P. se înţelege nu numai coloarea, forma şi croitura vestmintelor, ci şi felul de purtare al pĕrului şi al barbei, cultura pielei, etc. P. a fost condiţionat de raporturile climaterice şi de caracterul popoarelor. P. a fost la început naţional, arĕtând diferenţa popoarelor şi în îmbrăcăminte. Romanii au făcut începutul *modei* (v. ac.), în înţelesul de aḑi al cuvêntului. A urmat apoi Bizanţul, cu mai multă varietate în costume. In evul mediu erau mari diferinţe între P.-le diferitelor popoare din Europa, cari au mai încetat câtva după expediţiile cruciate. Prin secl. XVI domina P.-ul spaniol, pe timpul lui Ludovic XIV al Franciei s'a respândit P.-ul francez, remânênd dominant timp îndelungat.

P.-ul naţional este P.-ul ţeranilor, al minerilor, pescarilor, etc., din diferite ţeri şi ţinuturi. In unele ţinuturi P.-le naţionale sûnt foarte frumoase şi pitoresci. Intre aceste sûnt şi P.-ri naţionale române din cele mai multe ţinuturi locuite de Români, cari sûnt admirate şi lăudate şi de străini. (v. şi Costum.)

Port, (Liman), adăpost natural în mare sau pe fluvii, îmbunătăţit prin lucrări artificiale pentru a primi vase de comerciu sau de resboiu. Sûnt P.-ri destinate special vaselor de resboiu şi atunci ele sûnt înzestrate cu arsenale, casarme, deposite militare, etc., şi sûnt apĕrate contra unui atac. Pot fi trei feluri de P.-ri declarate de guverne: închise, deschise şi france, după cum li-se permite sau nu accesul, sau dacă au anumite drepturi, etc. P.-le principale din România sûnt: Braila, Galaţi, Sulina şi Constanţa; prin aceste patru puncte se face comerciul maritim cu celelalte state. P.-ul Constanţa e încă în construcţiune; când va fi complet terminat va fi unul din cele mai frumoase porturi din Marea Neagră. Deja acum poate primi 15—20 vase mari. [C. B.]

Căpitan de port, comandantul portului, avênd atribuţiuni militare, poliţienesci şi judecătoresci. C. de p. e oficier din flotilă în activitate, numit provisor la comanda unui port. In România se regulează prin decret regal din 1896 atribuţiunile C.-lor de p. astfel: »Porturile, a căror importanţă din punctul de vedere al apĕrărei este recunoscută, vor avé organisată o apĕrare fixă şi mobilă, cuprinḑênd torpilori şi tunari cu materialul necesar de torpile, tunuri şi vase pentru aşezarea şi apĕrarea baracelor. Căpitanul portului va fi în acelaş timp şi comandantul apĕrărei portului. Căpităniile se administrează ca corp în parte.« Atribuţiunile poliţienesci ale C. de p. sûnt prevĕḑute în Regulamentul relativ la poliţia porturilor şi malurilor dunărene ale României, decretat la 1879. C. de p. observă stricta respectare a Regulamentului relativ la poliţia porturilor, şi e în drept a aplica penalităţile şi amenḑile prescrise într'însul contravenienţilor. Hotărîrea sa e susceptibilă de recurs numai înaintea înaltei curţi de casaţiune. Atribuţiuni judecătoresci: C. de p. e însărcinat cu partea executivă a administraţiunii marinei de comerciu; are calitate de oficier public pentru întocmirea actelor maritime; e arbitru în acţiunile maritime, cari nu trec de 300 lei; înscrie şi clasifică echipagele şi observă executarea disposiţiunilor prescrise de codul de comerciu, privitoare la comerciul maritim. In cas de crimă însă, sesisează parchetul.

Portal, întrarea principală şi monumentală a unei biserici sau altei clădiri.

Portalis, 1) *P., Jean,* jurisconsult franc., n. 1745 în Bausset, † 1807. Ministr. de culte 1804. Celebru prin faptul, că a fost unul din cei patru comisari însărcinaţi cu prepararea codului civil (Napoleon) şi raportor al acestui cod.

2) *P., Iosif,* fiul celui dintâiu, n. 1778, † 1858, de asemenea a fost un jurisconsult însemnat, ministru de externe la 1828—29.

Portamento, mod de execuţiune, care consistă în lunecarea lină dela un sunet la altul, astfel că acest al doilea apare ca o continuare a celui dintâi. Special artei cântului, a fost adoptat şi de instrumentele de coarde şi arcuş, singurele cărora le este accesibil. Se deosebesce de *legato* prin faptul, că pogorîrea sau ridicarea intonaţiunei se face mai trăgănat, trecênd prin toate gradele de înălţime, fără însă să se poată deosebí vr'un sunet intermediar. In adevĕratul P. trebue ca lunecarea vocei dela un sunet la celalalt să dea acelaş efect, pe care îl dă în violină lunecarea degetului pe coardă. Uneori P. e însemnat cu o notă mică, ca apogiatura lunga, alteori prin note reale, cu semnul legăturei şi cu indicaţiunea col P. Unii cântăreţi abusează de acest efect, care întrebuinţat cu moderaţiune e de o mare putere expresivă. Exagerarea acestui P. dă efectul numit de Italieni trascinando la voce. [T. C.]

Portar, păzitoriul uşilor. Pentru ca la sf. liturgie a credincioşilor, cei necredincioşi să nu poată fi de faţă, la începutul creştinităţii, mai cu samă până a fost în vigoare disciplina aşa numită arcană, cu păzirea uşilor bisericei erau

însărcinaţi diaconii, mai apoi subdiaconii, cari la exclamare »Uşile Uşile, cu înţelepciune să luăm aminte« se făceau atenţi a griji, ca pe timpul mărturisirii »Credeului« să nu între vr'un necredincios. Despre diregătoria aceasta a păzirei uşilor se face amintire în rugăciunea chirotonirei subdiaconului.

Portar, una din boieriile formate de Români; se da comandantului sau îngrijitorului porţii cetăţilor.

Portar de Suceava, boierie împreunată cu hătmania; în Moldova comandantul oştilor după domn.

Port-Arthur, oraş chinez cu port milit., aproape de capětul sudic al peninsulei Liautung, 24 Oct. 1894 bombardat de Japonezi, 1898 dat Rusiei în arêndă.

Portate, *(ital.)* înregistrarea ḑilnică a mărfurilor, ce se dau pe vapoare pentru transport, cu indicarea primitorului.

Portativ, (mus.) sistemul de linii orizontale paralele, pe cari se scriu notele. In musica modernă acest P. e format din 5 linii cari în vorbire se numeră de jos în sus, notele punêndu-se atât pe linii cât şi pe spaţiile dintre aceste linii. Semnificaţiunea liniilor şi a spaţiilor, cu alte cuvinte numele notelor scrise pe P., e determinată de *cheie* (v. ac.). Originea P., e în nevoia ce s'a simţit pe timpul notaţiunii neumatice (v. Neume) de a se avé un punct de plecare, şi de control al intonaţiunii. In manuscriptele musicale de prin secl. X apare prima linie trasă în pergament cu unghia sau cu un vîrf ascuţit, dela această linie socotindu-se aproximativ înălţimea relativă a sunetelor represintate prin neume. Cel dintâiu, care pare a fi imaginat întrebuinţarea acestei linii a fost călugărul Hucbald din St.-Amand. Procedeul găsindu-se avantagios, pe lângă prima linie apare în curând o a doua, trasă cu cerneală, apoi o a treia şi aşa mai departe, deosebindu-se prin coloarea cernelei sau punêndu-se la capět o literă, represintând sunetul a cărui notă corespunde la linie. Dela Guido d'Arezzo începe semnificaţiunea de aḑi a liniilor şi spaţiilor; în suprafaţa antifonarului sĕu el explică sistemul liniar şi dă exemple de P. cu 4 şi 5 linii, colorate deosebit şi combinate în diferite moduri. Numĕrul liniilor însă continuă a varia şi a cresce aşa, că prin secl. XIII se vĕd P.-e cu 12 linii. Totuşi din acest secol începe a predomina în manuscriptele antifonarelor P. de 4 linii, care s'a menţinut pentru cântul bisericesc occidental; şi pe când musica de orgă şi cea de clavecin până la începutul secl. XVIII e scrisă pe un P. cu mai mult de 5 linii, musica vocală, şi a celoralalte instrumente admite, odată cu stabilirea cheilor admise şi P.-ul de 5 linii. [T. C.]

Port-au-Prince, capitala republicei de Negri Haïti, cel mai însemnat oraş comercial al ţerii, situat la coasta vestică a insulei; 61,000 loc.; reşedinţa unui episcop.

Porta Westphalica, *(Weserscharte)*, pas în Vestfalia din sus de Minden; prin el trece Weserul şi o cale ferată.

Portcartuşe, cutie de piele purtată de om la centuron (cingĕtoare), în care se pun cartuşe. Un soldat poate purta două sau trei P. Acestea se cunosc sub numele generic de Cartuşiere.

Porţelan, v. Porcelan.

Port-Elisabeth, oraş cu port în colonia Cap (Africa de sud), lângă sinul Algoa, 23,266 loc. (1891).

Portepeu, ureche de piele, prin ajutorul căreia se prinde sabia de centuron; termin regulamentar: port-sabie, port-baionetă, port-pumnal.

Porter, bere engl., v. Ale.

Portic, *(Vestibulum), tinda bisericei.* In vechime la biserici mai mari tinda (porticus) era un loc deschis, încungiurat de foişoare, unde erau catechumenii şi penitenţii de deosebite clase. In mijlocul porticului era o fântână, unde cei ce întrau în naia bisericei spre inchipuirea mânilor curate ridicate pentru rugăciune (1 Trin. II, 8) îşi spălau mânile. Tot în P. era şi piscina sau crestelniţa pentru botezare; după cum şi până aḑi, c r e s t e l n i ţ a stă în tinda bisericei.

Portic, galerie deschisă înaintea unei faţade, cu bolţile susţinute de coloane sau arcade.

Porţile de fier, v. Poarta de fier.

Porţio legitima, partea legitimă (v. ac.). In dreptul ung. e asigurată descendenţilor şi în lipsa acestora părinţilor în viaţă, şi face jumĕtate din partea ce li-se cuvine după lege în cas dacă nu există testament. Lipsirea ereḑilor de P. l. se poate face numai în casurile de exchidere stabilite prin lege.

Portiuncula, mănăstire de franciscani lângă Assisi în prov. ital. Perugia, cu renumit loc de peleringiu.

Porţiune, *(lat.)* parte, când e vorba de mâncări.

P. canonică sau *Congrua*, în general suma tuturor venitelor unui preot; în special pământul din roadele căruia se susţin preoţii. In cele dintâi veacuri ale creştinismului toate cele de lipsă pentru susţinerea preoţilor şi a cultului divin, le prestau credincioşii, ca daruri şi jertfă bisericei. După ce şi-a dobândit biser. libertatea, a început a se câştiga, mai ales prin donaţiuni, averi imobile (pămênturi), cari s'au numit P. c.; aceste sûnt proprietatea bis. şi fără permisiunea superiorilor nu se pot înstrăina. Preoţimea română din Ungaria şi Transilvania, înainte de Unirea ḑela 1700 nu avea aproape de loc P. c. şi preoţii se susţineau sau din averile lor proprii (cei nobili) sau din pămênturi arendate dela domni, pentru cari plăteau taxe ori făceau robotă ca şi iobagii. Episcopul Inocenţiu M. Klein mijlocí dela împĕrăteasa Maria Teresia (decretul din 9 Sept. 1743), ca şi preoţilor uniţi să li-se dea porţiuni canonice; dar acel decret nu a fost executat pretutindeni. Episcopul Petru Pavel Aron însă a obţinut un decret (15 Iunie 1759) în sensul căruia fiecare preot avea să capete agrii de 20 gălete şi 15 care de fên; dar nici acest decret nu a fost executat în tot locul. Astfel dar numai pe încetul, şi prin donaţiuni de ale privaţilor ori prin cumpĕrări, s'au format porţiuni canonice pentru preoţii români. Pentru părţile bănăţene, cu ocasiunea întroducerei urbariului în 1774, s'a asemnat pentru fiecare preot de rit grecesc, şi aşa şi pentru cei români, câte o sesiune (36 jugere) pămênt. (Cf. »Transilvania« Nr. IX, 1901 şi Dr. A. Bunea, Episcopul In. M. Klein, Blaj 1900 p. 89). [I. R.]

Portland, 1) *P., peninsulă* la sudul Angliei în canal, 9443 loc. (1891), renumite cariere de piatră; 2 fare; Limanul P., între peninsulă şi portul Weymouth, cu forturi. 2) *P., oraş* în Maine (America de Nord), 36,425 loc. (1890). 3) *P., oraş*

în Oregon (America de Nord), 46,385 loc., cu suburbiile 81,000 loc. (1890).

Portlandian, (Portland), *etagiul,* subdiviziunea cea mai superioară a Jurasicului superior. Se subdivide în Bononian și Aquilonian. Un echivalent salmastru și lacustru al Aquilonianului este Purbechianul. Un facies particular al P., și care ocupă o întindere mare în regiunea mediteraneană, este cunoscut sub numele de *Tithon.* Acesta, represintat prin nisce calcaruri albe, ocupă o întindere mare și în România (jud. Prahova, Dâmbovița, Muscel și întreaga Oltenie). v. și Ciment. [Dr. Popovici-Hatzeg].

Portmoneu, pungă cu despărțăminte pentru bani.

Port-Natal, v. Natal.

Porto, taxa ce se plătesce la birourile postale, în schimbul căreia se liberează o recipisă stampilată, pentru transportul la adresa indicată a unei scrisori sau a unui pachet postal.

Porto, *(Oporto),* oraș în Portugalia, prov. Minho, lângă Duero, 138,860 loc. (1890). P. e al doilea oraș al Portugaliei; politechnic, academie de arte, grădină botanică, bibliotecă; port bun, fiind orașul numai 5 km. în depărtare de gura rîului și de ocean. Locul principal al industriei portugheze, cu deosebire industrie de bumbac, lână, mătasă, pălării, săpun, etc.; comerciu viu. In apropiere se produce vin renumit.

Portocal, numele popular al arborelui Citrus Aurantium L. (v. ac.). *Portocale,* fructele comestibile de Citrus Aurantium L.

Portoferrajo, capitala insulei ital. Elba, situată la malul nordic al insulei, 3737 loc. Acî a residat Napoleon I după detronare (5 Maiu 1814 până 26 Febr. 1815).

Port of Spain, (pron. spen), capit. ins. britice Trinidad, 34,037 loc. (1891; port cu 3 forturi.

Portofoliu, (franc. *Portefeuille)* 1) carton îndoit pentru păstrarea epistolelor, desenurilor, hârtiilor de valoare, etc.; 2) funcțiune de ministru: *portofoliul resboiului;* »și-a depus P.«, adecă: s'a retras dela funcțiunea de ministru. »*Ministru fără P.*« se numesc miniștri, cari sûnt membri în consiliul de miniștri, fără ca să aibă resort propriu; contrar: ministru de resort; 3) situațiunea pretensiunilor cambiale ale unei bănci.

Porto Maurizio, prov. ital. în Liguria, 1179 km². cu 146,722 loc. (1897); *capitala P.,* lângă golful Genovei, 6309 loc.; port, băi de mare.

Porto-Ré, oraș cu port în Croația, comitatul Modrus-Fiume, lângă Quarnero, 1104 loc. (1890); șantier.

Porterico, v. Puerto Rico.

Portret, (franc. portrait), înfățișarea unei persoane prin pictură, desemn, sculptură sau fotografie. In pictură și desemn portretul de obiceiu nu se face în proporții mai mari decât persoana în realitate, în cele mai multe casuri în proporții mai mici. In sculptură, s. e. statuele, se face înfățișarea unei persoane în mărime naturală sau în proporții mai mari. Portretul poate să ne înfățișeze numai capul unei persoane, sau bustul sau figura întreagă. După ținuta figurei, cu deosebire a capului, portretele sûnt en face (în față), în profil și semiprofil. (v. și Photografia).

Port-Royal des Champs, mănăstire de călugărițe cisterciene lângă Versailles, fund. 1204, în secl. XVII reședința unei școale jansenistice, 1709 desființată și derâmată.

Port-Saïd, oraș cu port în Egipt, la capătul nordic al canalului Suez, 35,508 loc. (1897); fundat 1860; comerciu viu prin canal.

Portsmouth, oraș maritim la sudul Angliei, situat pe insula Portsea lângă Canal, primul port militar al Angliei, putênd adăpostí 1000 năi de resboiu; fortăreață; 178,639 loc. (1896); cel mai mare șantier din lume, ocupând teren de 116 hectare și 5000 oameni; magazine, spital militar, școală de marină; comerciul e mai puțin important. In apropiere renumitele băi de mare Kingsrooms.

Portugalia, regat ocupând fâșia sud-vestică a peninsulei Pireneice, 88,954 km². cu 4.660,095 loc. (1890), împreună cu Madeira și Azorele, ce-i aparțin, are 92,157 km². cu 5.049,729 loc. Țeara e o continuare a munților Spaniei (Serra da Estrella, 1993 m.), cu șesuri și văi roditoare, dar puțin cultivate, udate de cursul inferior al rîurilor Guadiana, Tejo, Duero, Minho. Populația e un amestec de elemente suevo-romane, castiliene și franceze; afară de Portughezii propriu ḑiși mai sûnt Creoli, Negri, Țigani și puțini Ovrei; 4 clase sociale: nobilimea (înaltă »titulados« cu predicatul »dom«; de jos »fidalgos«), clerul, cetățenii și țeranii. Biserica dominantă e cea rom.-cat. cu 3 archiepiscopi (Lissabona, Braga, Evora) și 11 episcopi; la 1834 s'au cassat toate mănăstirile de călugări, călugărițe mai sûnt 1500. Instrucția poporală numeră 5464 școale, școale medii sûnt 23 licee, institute super. de învățământ: universitate (în Coimbra), 3 școale de medicină (Lissabona, Porto, Funchal), curs sciințific superior (Lissabona), academie politechnică (Porto), școală politechnică (Lissabona), institut agronomic, academia reg. de sciințe (Lissabona), 2 academii de arte (Lissabona și Porto), conservatoriu de musică, școală militară și de marină (Lissabona). Se produce anual în termen mediu 3·4 miloane hl. grâu, 2·5 mil. hl. secară, 1·2 mil. hl. orz și ovĕs, 7·8 mil. hl. cucuruz, 3·2 mil hl. cartofi, 1·5—4 mil. hl. vin; producție însemnată de oleu, castane, lămâi și mai ales portocale (în 1896 s'au exportat 47 mil. bucăți). Economia de vite neînsemnată (multe capre, asini și rîmători); se cultivă viermi de mătasă; mine de aramă, mangan, plumb, fier, cărbuni, sare. Industrie desvoltată mai ales în ce privesce țeseturile de bumbac, lână, mătasă, articli de aur și argint, fabricații de fier, mașine, pielării, porțelan, sticlă, hârtie, chimicalii, comerciu maritim extins. La 1897 au întrat în porturile P.-iei 10,406 năi de 9.237,048 tone, au ieșit 10,356 năi de 9.209,579 tone. Flotila comercială la 1895 numĕra 258 năi de 88,885 tone. In P. sûnt 42 bănci, între cari mai importantă banca de P. Căi ferate 2358 km. la 1896, telegraf 7425 km. Calculul monetelor după reis: 100 reis = tostao, 1000 reis = 1 milreis (ca. 4·32 cor.), 1000 milreis = 1 conto. Mĕsuri cele metrice. P. e o monarchie constituțională cu drept de moștenire la ambele sexe; rege actual e Dom Carlos I dela 19 Oct. 1889. Legislativa (Cortes) consistă din 2 camere: a pairilor (paros) și a deputaților (deputados). Finanțele nu prea ordonate. Datorie 664 milioane milreis. Capitala Lissabona. P. posedă (afară de Madeira și Azore) în Africa 2.126,130 km². cu 13.332,000 loc.; în Asia 19,970 km². cu 881,000 loc.; trupele coloniale numĕră 9478 oameni.

Istoria. Cei mai vechi locuitori ai P. de adi au fost Lusitanii; ţeara lor fù cucerită de Romani la 139 a. Chr. şi dela 27 a. Chr. prefăcută în provincia romană Lusitania. In secl. IV năvăliră Alanii şi Suevii, apoi făcù parte din imperiul Visigoţilor, dela 711 fù a Arabilor. Regele Castiliei Alfons VI dădù o parte a ţĕrii ca feud contelui Henric de Burgund. Acesta şi-a luat titlul de conte şi domn al P.-ei (dela Portus Cală = Porto). Fiul sĕu Alfons I (1112—85) după învingerea dela Ourique asupra Arabilor 1139 fù proclamat rege. 1147 luà dela Arabi Lissabona. Unul din urmaşii sĕi, Alfons III († 1279) cucerí 1253 regatul arab Algarve. 1383 se stinse linia bărbătească a casei de Burgund cu Ferdinand I. Acestuia îi urmă fiul natural al lui Pedro I (tatăl lui Ferd. I), Ioan I. Acesta cucerí 1415 Ceuta, apoi începù expediţiile de descoperiri pe la coasta vestică a Africei. Aceste întreprinderi fură mult sprijinite de cătră prinţul Henric Marinarul şi se continuară sub regii următori Eduard († 1438), Alfons V († 1481) şi Ioan II († 1495). Bartolomeu Diaz încunjurà la 1486 Capul Bunei speranţe, iar sub Emanuil I († 1521) descoperí Vasco da Gama calea maritimă la Estindia, unde viceregii Almeida şi Albuquerque întemeiază coloniile portugheze. 1500 Cabral luă în posesiune Brasilia. In urma politicei clericale a lui Ioan III († 1557) regatul decădù. 1580 se stinse şi linia falsă de Burgund şi regatul ajunse sub dominaţiune spaniolă ca moştenire a lui Filip II după mama sa, sora lui Ioan III. Coloniile estindice, afară de oraşele Goa şi Diu le luară Olandezii. La 1640 poporul ridică pe tronul regal pe ducele Ioan de Braganza (Ioan IV, † 1656); însă abia la 13 Febr. 1668 fù recunoscută de Spania independenţa P.-ei. Sub Iosif I († 1777) încercà Pombal să ridice P. prin reforme liberale, restrînse puterea clerului şi alungà pe iesuiţi 1759. Sub Maria I, fica lui Iosif, măritată cu fratele tatălui sĕu, Pombal fù dimis şi domnia clericală restabilită. După ce Maria a nebunit, 1792, devení regent fiul ei Ioan, care după moartea Mariei deveni rege 1816 ca Ioan VI. Când P. nu voi să între în blocul continental ordonat de Napoleon, acesta îi declarà resboiu, curtea fugí 27 Nov. 1807 la Brasilia, Francezii ocupară P. şi declarară detronată casa de Braganza. In urma învingerilor lui Wellington şi a capitulaţiunii Cintrei (30 Aug. 1808), Francezii părăsiră P., pe care o guvernà generalul engl. Beresford. 23 Aug. 1820 erupse în Porto o rescoală în contra lui Beresford, iar în Sept. se formà în Lissabona un guvern provisor. Abia acum (1821) se reîntoarse regele din Brasilia, pentru ca la 23 Sept. 1822 să joare pe o constituţie nouă. In toamna aceluiaş an se desfăcù Brasilia de P. şi proclamà împĕrat al sĕu pe Pedro I. Dom Miguel, al doilea fiu al regelui, sili pe rege să suspende constituţia şi întroduse un regim terorist, care fù suprimat 1824 prin intervenţie engleză; Ioan reluà cârma şi restituí constituţia după staturi. După moartea lui Ioan VI (10 Martie 1826), infanta Isabella deveni regentă în numele fratelui ei, al împĕratului Brasiliei Pedro I (ca rege portugh. Pedro IV). Acesta dete o nouă constituţie »Carta de ley« la 26 Apr. 1826, iar 2 Maiu acelaş an abdicà dela tron în favorul ficei sale Maria II da Gloria. Dom Miguel însă ajunse 1827 regent, 1828 proclamat rege suspendà constituţia dela 1826 şi încercà să întroducă regimul absolut. 1832 sosí Dom Pedro cu flotila sa, ocupà Porto, bătù pe Dom Miguel la Cap San Vincent 1833, Lissabona capitulà şi Maria întrà în capitală. Dom Miguel, bătut 1834 la Thomar, trebuí să fugă, constituţia din 1826 fù restabilită şi după moartea lui Dom Pedro (24 Sept. 1834) Maria luà regimul. Sub ea au fost continue lupte între partisanii constituţiei dela 1826 (conservativi) şi ai celei dela 1822 (radicali). 4 Apr. 1838 Maria cu soţul ei Ferdinand de Coburg jurà pe constituţia dela 1822 revisuită. După Maria (1853) urmà fiul ei minor Pedro V († 1861), după acesta fratele sĕu Ludovic I (Luiz), iar după el, 19 Oct. 1889 fiul sĕu Carlos I. Guvernul fù cu deosebită atenţiune la desvoltarea coloniilor, în cari la 1869 se sterse sclăvia. Administraţia necorectă şi risipa cu averea ţĕrii înglodà ţeara în datorii, aşa că la 1892 P. trebui să declare, că nu mai poate plăti toate interesele după datoriile sale. (Cf. Minutoli, P. şi coloniile sale (1855), Aldama-Ayala (1880), Vezelay (1891), Tavares de Medeiros (1892), Pinheiro Chagas (1867), Rebello da Silva (1860—71), etc.)

Portughesă, literatura e puţin cunoscută din causa lipsei de critică şi istorie proprie. Inşişi Portughezii caută să cunoască mai mult din scriitorii străini valoarea numeroaselor opere de l. P. Această nepăsare vine din puţina originalitate a acestei literaturi, care s'a desvoltat sub o continuă influenţă străină, când italiană, când spaniolă sau franceză, dar mai ales latină. In l. P. se disting patru perioade. Cele mai vechi producţiuni, de prin secl. XIII şi XIV, sùnt cântece de amor după modelul trubadurilor provençali şi adunate în colecţiuni numite *concioniero*s, astădi foarte rari. Secl. XV este al cronicarilor: Lopes, Garcia de Rezende, Azurara, Ruy de Pina. Secl. XVI este epoca de înflorire a l. P. Ea începe cu domnia lui dom Manuel şi ţine până la supunerea Portugaliei de cătră Spania, în urma luptei dela Alcacer Kebir, 1580. Atunci scriseră poeţi lirici ca Bernardin Ribeiro, Christoval Falçam, Diego Bernardès, Andrade Caminha, Alvares de Oriente, Rodriguez Lobo, Manuel de Veiga; poeţi epici ca celebrul Camoens, Corte-Real, Mauzinho Quebedo, Pereira de Castro, Francisco de Sa şi Menezes, dona Lacerdo, Miguel de Sylveira; poeţi dramatici ca Sá e Miranda, Antonio Ferreira, Gil Vincente; istorici şi cronicari ca Osorio, J. de Barris, Diego do Couto, Albuquerque, Damian de Goes, Castanheda, L. A. de Resende; moralişti ca Heitor Pinto, Amador Arraiz; romancieri ca Francisco Morales ş. a. Timpul captivităţii (1580 până 1640), a fost un period de decadenţă, în care se disting numai câţiva istorici, ca Frey-Luiz de Souza, Bernardo de Brito, de Andrada, Antonio Boccaro, Duarte Nunez de Lido, de Lucena, de Vasconcellos; câţiva poeţi ca Mascarenhas, Barbosa Bacellar, Paiva de Andrada şi monaca Violante. După revoluţiunea dela 1640, care liberà Portugalia de Spania, incepe o nouă eră pentru l. P. Sub Ioan V se înfiinţează o academie istorică, mai târdiu (1756) academia Arcadilor şi o academie de sciinţe, care publică cronicele vechi, colecţiuni de memorii sciinţifice şi literare, şi începuse publicarea unui mare dicţionar al limbei, din care însă nu apărù decât

primul volum. Intre scriitorii acestei epoce se disting poeţii Antonio Garcao, Diniz de Cruz o Sylva, Domingo do Reis Quinta, contele de Eryceyra şi enciclopediştii don Francisco Lobo, Barbosa Marhado; iar pe la începutul secl. XIX poeţii Barbosa de Bocagio şi Francisco Manuel de Nascimento. Literatură: Buterwek, Istoria poesiei şi elocuenţei la popoarele moderne în germ. 1801—19, 12 vol.; Sismondi, Des littératures du midi. Paris, 1813, 4 vol.; Ferdinand Denis, Resumé de l'histoire littéraire du Portugal. Paris, 1812—16, ş. a.

Portulaca L., (botan.) gen din fam. Portulacaceae, cuprinde plante erbacee cărnoase şi are vr'o 16 specii, ce cresc între tropice şi în America, iar două din aceste specii sûnt foarte respândite prin locurile cultivate sau năsipoase din regiunile temperate. In părţile noastre cresce *P. oleracea* L., cunoscută de poporul nostru sub numirile de: Iarbă grasă, Porcină; iar *P. grandiflora* Lindl. cresce numai cultivată.

Portulacaceae sau *Portulaceae* Endl., (botan.) mică familie de plante dicotyledonate-polypetale, erbacee, subfrutescente sau fruticuli mai adesea glabrii şi mai mult sau mai puţin suculente sau lung-pěroase. Această familie are vr'o 15 genuri cu vr'o 125 specii, respândite cele mai multe în America şi în ambele emisfere, câteva austro-africane sau australiane, foarte puţine cresc prin Asia, Africa boreală sau prin Europa. Dintre genurile acestei familii menţionăm: *Portulaca* L., *Claytonia* L. şi *Montia* L. [Z. C. P.)

Portunus, la Romani ḑeul porturilor de mare; e predicatul ḑeului Ianus, ca ḑeul întrării şi ieşirii din port. P. a avut templu la un port al rîului Tibru, unde în 17 Aug. s'a ţinut serbătoarea *Portunalia,* fiind preot un Flamen portunalis.

Porumb, (zool.) *Porumbul, Hulub, Golumb,* pasere din ord. Peliornithelor, fam. Columbidelor, genul Columba, cu 62 specii, respândite aproape pe toată suprafaţa pământului, în stare selbatică şi domestică. Varietatea coloarei penelor, cum şi modul lor de disposiţie pe cap, corp şi membre fac ca diferitele specii de porumb să presinte o mulţime de varietăţi mai ales printre cei domestici, obţinute cu deosebire prin împărechieri. P. se înmulţesc foarte repede, scoţênd mai multe serii de pui preste an. Ei se nutresc cu seminţe de graminee, ca grâu. Puii în primele ḑile sûnt nutriţi cu o subst. semilichidă alburie ce e secretată de nisce glande din păreţii gurei mamei, pe care porumbiţa o întroduce în gura lor printr'un fel de vomitare, ţinênd ciocul într'al puilor. Când sûnt mai mari îi nutresce tot aşa, dar cu grăunţe de graminee, cari sûnt deja muiate şi umflate, prin faptul că au stat în guşe, ceea ce uşurează digestia puilor. Porumbeii domestici se exercitează aḑi foarte mult, de către militari, pentru mici corespondenţe, cu scop, ca în timp de resboiu să-i poată întrebuinţa la comunicări de ordine, cari se pot lega cu fire subţiri de gâtul sau de subţioara porumbului. v. şi Columba. [I. P. Voiteşti.]

Porumb, *Păpuşoiu, Cucurus,* v. Zea Mays.

Porumbac, două comune în ţeara Oltului (Transilvania). 1) *P. infer.*, com. mică, 1422 loc. Rom., staţiune de cale ferată. 2) *P. super.*, comună mică, 2046 loc. Rom., cu o sticlărie a statului.

Porumbar, una din numirile populare ale arbustului Prunus spinosa L. (v. ac.).

Porumbele, se numesc fructele comestibile de Prunus spinosa L. (v. ac.).

Porumbescu, 1) *P., Iracliu,* preot şi scriitor rom., n. 9 Martie 1823 în Suceviţa (Bucovina), † Febr. 1896. Studiile gimn. le-a făcut în Cernăuţ şi Leina (Lemberg), teologia în Cernăuţ. S'a preoţit în 1850 şi fù trimis paroch la Şipot, în 1857 la Boian, apoi la Stupca. In 1881 îşi schimbà numele de familie *Golembiowski* în acela de P., sub care îşi publicase scrierile literare. In 1884 paroch în Frătăuţul nou, unde a înfiinţat în. 1889 un curs de industrie casnică. Fiind věduv, primí în 1895 alegerea de egumen al mănăstirii Putnei, dar murí înainte de a se călugări. In 1893 i-se conferí titlul de exarch. Dela el au remas mai multe poesii şi interesante scrieri în prosă, pe cari s'a apucat să le adune şi să le publice profes. Leonida Bodnarescul, sub titlul de Scrierile lui Iraclie P., adunate şi însoţite de o schiţă biografică. Partea I, Cernăuţ, 1898. (Cf. Morariu C., Părţi din istoria Rom. bucovineni. Cernăuţ 1893, pag. 217—220.)

2) *P., Ciprian,* compositor, fiul lui Ir. P., n. 2 Oct. 1854 în Şipot (Bucovina), † 24 Maiu 1883. A absolvat liceul în Suceava în 1873, când a întrat în seminariul clerical din Cernăuţ spre a studia teologia; după înfiinţarea univ. Francisco-Iosefine, în 1875 trecù la facultatea filosofică, unde remase până în 1878. Avênd talent deosebit pentru musică, se înscrise în 1879 la conservatoriul din Viena, unde petrecù până în 1881. A fost profesor de musică la gimnasiul super. din Braşov şi dirigent al corului dela biserica Sf. Nicolae. Căpětând morb de piept, se duse în toamna anului 1882 la Italia, unde făcù cunoscinţa vestitului compositor Verdi. Agravându-i-se morbul, se întoarse în patrie la Stupca, unde reposà. Are preste două sute de compositiuni, lumesci şi bisericesci, între cari şi renumita operă »*Craiu nou*«, ale căror melodii sûnt naţionale şi armonioase, multe din ele sûnt publicate. Puţinele lui poesioare vědesc talent poetic. Cântecele studenţesci, tipărite în Viena în 1888, au devenit poporale. (Cf. Morariu C., Părţi din istoria Românilor bucovineni. Cernăuţ 1893, pag. 254—267.) [Dr. I. G. Sbiera.]

Porumbu mare, v. Galambfalva.

Porunca, ordin. Cele 10 porunci, v. Decalog. *Porunci bisericesci,* în special se numesc aşa cele 5 porunci propuse de către biserică credincioşilor spre observare. Biserica are drept de a crea legi şi de a da credincioşilor sěi porunci pe cari aceia sûnt datori a le observa. P. b. la începutul creştinismului se observau pe basa tradiţiunilor apostolice şi numai mai târḑiu au fost formulate şi propuse de către biserică în forma lor de aḑi. P. b. sûnt 5 şi anume: 1) Să ţini serbătorile cele alese şi legate. 2) Să asculţi sf. liturgie în Dumineci şi serbători. 3) Să ţini posturile şi ajunurile anului. 4) Să te mărturisesci şi cumineci cel puţin odată pe an (la sf. Pasci). 5) Să nu faci nuntă în unele timpuri oprite ale anului. Pe unele locuri s'a adaus şi a 6 poruncă, adecă despre plătirea ḑecimelor sau contribuţiunilor rânduite pentru trebuinţele bisericei. P. b. în esenţa lor se pot considera ca explicări ale poruncilor dumneḑeiesci şi de

aceea în catechisme și tractatele teologice sûnt puse imediat după cele 10 porunci. [Dr. I. R.]

Poruțiu, *Ioan,* n. 25 Ian. 1842 în Almașul mare (Trans.). Și-a făcut studiile la liceul rom.-cat. din Cluj (1854—62) și la facultatea de drept din Budapesta (1862—66). A fost colaborator și, în curs de un an, redactor resp. (1868—70) al ḑiarului »Federațiunea« (v. ac.). In acest interval i-s'au intentat mai multe procese de presă și a fost condamnat la ḑece luni închisoare de stat, și internat în Vácz (1871). Dela 1873—80 a fost practicant de advocat în Turda, Blaj, etc. Dela 15 Febr. 1880 până 1 Apr. 1901 a funcționat ca secretar-interpret la consulatul general al României în Budapesta. [I. St. Ș.]

Posad, una din dările primitive ale principatelor rom., ce se percepea pentru întreținerea garnisoanelor de prin orașe.

Poșarevaț, *(Požarevac,* fals *Passarovit),* oraș în Serbia, aproape de Morava, 11,450 loc. (1895); la 21 Iul. 1718 aci s'a încheiat pace între creștini și Turci. (v. Passarovitz.)

Posauna, denaturarea cuvêntului german Posaune, v. Trombon.

Poseidon, la Greci ḑeul mării și al apelor curgëtoare, fiul lui Kronos și Rhea, bărbatul Amphitritei, tatăl lui Triton. Se închipuia ținênd în mână o furcă cu trei coarne. Călëtoresce pe fața mării în un car tras de cai și e urmat de alți ḑei de mare. In fundul mării are un palat splendid și în mânia sa produce cutremur de pămênt. Când ḑeii și-au împărțit lumea, Zeus a căpëtat ceriul, P. marea și apele, iar Pluton infernul. P. e identic cu Neptun la Romani.

Posen, prov. prus., 28,962 km², cu 1.828,658 loc. (1895), 52% Poloni; șes udat de Warthe și Netze; pămênt roditor. *Guvernamentul P.,* 17,512 km², cu 1.173,211 loc. (1895). *Capitala P.* (polon. *Poznán)* dela 1827 e fortăreață de primul rang, 73,239 loc. (1895), 3/7 Poloni; reședința unui archiepiscop, catedrală în stil gotic (zidită 1775, capela de aur); biblioteca Raczynski; multe palate; 2 gimnasii clasice, 1 real, seminariu preoțesc, seminariu de învëțătoare, școală de architectură, institut de surdomuți; cameră de comerciu, filiala băncii imperiale; direcțiune de căi ferate. Industria e representată prin mori, fabrici de spirt și licor, fabrici de bere. Comerciu însemnat cu cereale, spirt, lână, etc. 11 Dec. 1806 aci s'a încheiat pace între Napoleon I și Frideric August II al Saxoniei.

Posesci, com. rur. în România, j. Prahova, compusă din 3 căt., cu 2030 loc. (Dicț. geogr. 1897), 4 biserici și 1 școală; isvoare cu apă minerală.

Posesiune, deținerea unui lucru. Cel ce deține un lucru, ca proprietar are o posesiune deplină. Ca P. să aibă efecte legale trebue să întrunească următoarele două elemente: faptul material al deținerei lucrului pe față, unit cu intențiunea de a-l face al sëu (corpus et animus). Faptul simplei dețineri al unui lucru, fără intenția de a-l face al sëu, nu dă nici un drept. Chiriașul s. e. deține lucrul în numele proprietarului, dar nu-l posede, căci îi lipsesce »animus«, intențiunea de a face al sëu lucru deținut; în acest cas P. se numesce precară. P. este apërată printr'o acțiune numită posesorie, cu condițiunea ca să fi posedat cel puțin un an. Insemnătatea P. este că duce la prescripție (v. ac. și Detențiune, Deposedare).

P. de pămênt, v. Proprietatea fonciară.

Posesiv, (gramat.) pronumele, care arată o posesiune, s. e. al meu, a mea, etc.

Posesor, *(lat.)* detentorul unui lucru. (v. Posesiune.)

Posibilitate, (filos.) denotă caracterul logic al celor posibile, faptul că actele gândirii nu conțin contradicțiune. Judecățile, cari exprimă o posibilitate, se numesc problematice. [Pl.]

Posilipo, un deal situat spre nord-vest dela Neapolea, renumit prin *peștera dela P.,* 690 m. lungă, 6·5—10 m. largă și 7—25 m. înaltă, ce duce ca o cale la Pozzuoli. La intrarea în peșteră se află așanumitul mormênt al lui Virgil. Paralel cu aceasta e *grotta nuova di P.* pentru tramvaiul cu vapor.

Poziția, (mus.) în teoria elementară a musicei e locul ce ocupă o notă, o cheie, un accident pe portativ. In studiul armoniei P. e modul de distribuire între diferitele voci a notelor ce formează un acord, abstracțiune făcênd de nota basului, a cărei schimbare nu mai aduce o nouă P. ci o resturnare. In jocul instrumentelor sensul cuvêntului P. variază după mechanismul lor.

Posițiune, *(lat.)* situațiune, stare, loc. In prosodie P. prelungirea în ton a unei vocale scurte, când îi urmează două sau mai multe consonante.

Positiv, 1) în gramat. primul grad al comparației la adiective și adv. (v. Comparativ.) 2) în filosofie un lucru, fapt sau fenomen atunci, când siguranța sa este stabilită; într'o formă peremptorie tot ce se razimă pe experiență. P. se ia și în loc de afirmativ. Opus: negativ. Drept P. se numesce acela care e scris, în opoziție cu dreptul natural, care nu e scris. [Pl.]

Positivism, (filos.) în genere acel punct de vedere în filosofare, care nu trece preste datele experienței. Metafisica este imposibilă după vederile positivismului. In acest înțeles positiviști au fost Epicureii și Hume (v. ac.). Adevëratul întemeietor însă al positivismului filosofic a fost August Comte (v. ac.) (1798—1857). El și-a numit sistemul sëu astfel pentru cuvêntul că, cu excluderea ori cărei metafisici și teologii, s'a mărginit numai la sistematisarea legilor, ce regulează fenomenele din natură pe basa datelor experienței. Pentru P. teoriile nu au alt obiect decât coordonarea faptelor observate. Intr'un anumit înțeles ca positiviști se pot considera Renan și Littré, Stuart Mill și H. Spencer. Tot așa Dühring și Avenarius. [Pl.]

Posluјnicii, servitorii mănăstirilor și ai boierilor, în Rom., scutiți de dări către stat. P. erau bogați, ca dările lor plătite boierului să-i facă venit bun.

Post, este abținere pe un timp anumit dela ori ce mâncări sau numai dela mâncări de cărnuri, împreunată cu abținere dela rëutăți sufletesci. In acest înțeles P.-ul este act de virtute al abnegărei și penitenței, act de pietate. P.-ul este cunoscut și la popoarele străine de creștinism; în legea veche a iudaismului sûnt urme clare despre instituirea și observarea P.-lui. Din primele secole ale creștinătăței s'a desvoltat și s'a stabilit și P.-ul de 40 ḑile al sf. Paresimi, care formează o pregătire spirituală spre serbătoarea cea luminată a Invierei Domnului. Afară

de P.-ul Pascilor (40 ḑile), după rânduiala bisericei de rit oriental, sûnt încă următoarele P.-uri: P.-ul Crăciunului de şese septĕmâni, începênd din 15 Nov. st. v. S'a întrodus mai ântâiu în biserica apusană, de unde în secl. IV a trecut şi în biserica orientală; al Sf. Apostoli Petru şi Pavel, ce se începe Luni după prima Duminecă dela serbătoarea Rusaliilor (Dumineca tuturor sfinţilor), deci ţine mai lung ori mai scurt; al Sf. Maria, ţine două septĕmâni, înainte de serbătoarea Adormirei maicei Domnului, din 1—15 Aug.; P.-ul Tăierei capului Sf. Ioan Botezătorul şi P.-ul Crucei, ţine câte o ḑi a serbătoarei. Pe lângă aceste nenumerând aci Ajunurile, în preḑiua Crăciunului şi a Botezului, sûnt încă ḑile de P. Mercuri şi Vineri în fiecare septĕmână, cu excepţiunea acelora ce cad între Crăciun şi Botez, în septĕmâna Vameşului şi a Fariseului, în septĕmâna luminată şi cea după Rusalii, şi dacă pe acele ḑile cade vr'o serbătoare a Domnului Is. Chr. Mercuri, în memoria că în acea ḑi s'a făcut sfat de a prinde pe Is. Chr., iar Vineri în amintirea morţii de pe cruce a Mântuitorului. (Cf. Sam. Klein, Dissert. de jejuniis gr.-orient. ecclesiae. Viennae, 1782; Dr. Fel. Brau, De jejuniis eccl. Magnovaradini, 1889; Conciliul prov. I al prov. biser. gr.-cat. de A.-Iulia şi Făgăraş, titl. VI, c. 8. Blaj, 1882.)

Postul ḑeiţei Ceres, la Romani s'a întrodus la 191 a. Chr. la îndemnul cărţilor sibylline (v. ac.), mai ântâiu tot la 4 ani, mai târḑiu în tot anul. P. ḑ. C. s'a numit: Ieiunium Cereris.

Post, loc destinat a fi ocupat de unul sau mai mulţi oameni într'un scop determinat (s. e. P. telegrafic). In sens militar: grup de oameni armaţi, instalaţi într'un punct pentru a exercita o supraveghere sau o pază. P. mic, P. special, P. detaşat, elemente deosebite făcênd parte din un sistem de ante-posturi.

Post, *Albert Hermann,* iurist germ., n. 1839 în Brema, † 1895. Campion al sciinţei de drept comparativ. Scrieri: »Das Samtgut« (ed. II, 1879); »Die Geschlechtsgenossenschaft der Urzeit und die Entstehung der Ehe« (1875), etc.

Posta, dela lat. *posta* p. *posita,* staţiune sau loc de oprire. Se înţelege, ântâiu ceea ce Francezii numesc *relai,* adecă diferitele localităţi, unde se găsesc mijloace de transport, mai ales pentru persoane. In special înţelegem serviciul public de corespondenţă. In primul înţeles P. avea o foarte mare însemnătate în trecut, dar din ḑi în ḑi importanţa ei a decăḑut, şi nu mai există, de când cu construirea căilor ferate, decât prin puţine ţeri. Altfel stau lucrurile cu privire la P. de coresp., a cărei importanţă devine din ḑi în ḑi mai considerabilă. Dovadă este şi convenţiunea Uniunei postale universale, fundată la Berna în 1874, la care au aderat mai toate statele din lume. Serviciul P.-ei, ca serviciu de transport al persoanelor, e foarte vechiu şi chiar Romanii îl practicau. Acest serviciu, firesce, a trebuit să se desorganiseze cu prilejul invasiunilor barbare dela finea secl. V d. Chr. Ca serviciu de corespondenţă, P. deşi e cu totul modernă, totuşi putem semnala existenţa unor servicii de curieri încă în antichitate la cele mai multe popoare, ba chiar şi selbatecii au mesagerii lor. Mai ales Grecii şi Romanii avură nisce servicii destul de bine organisate. (Cf. C. G. Disescu, Curs de drept public român, vol. III. Buc. 1891 şi N. Idieru, Op. cit.) [N. I. Idieru.]

Postament, o basă sau piedestal pe care se aşează o statuă, bust, un vas de flori, etc.

Postav, în sens propriu este o stofă de lână, în diferite forme de ţesĕtură, care nu se observă decât atunci, când P. după folosinţă se roade. P. e de mai multe soiuri, avênd diferite numiri. (v. Pănura.)

Post-data, însemnă un document cu dată mai târḑie, decât cum de fapt i-se compete.

Postelnic, (Marele P.), dela postelja slav., postelnik bulg., etc., una din înaltele demnităţi nobiliare în trecutul ţerilor rom. La început atribuţiunile acestui demnitar erau acelea de şambelan intim, mare camerier al odăii de durmit a Domnului. Apoi deveni (secl. XV) un equivalent al mareşalului palatului, cum spune şi Cantemir. Dintre boieri, numai el avea voe să între în camera de durmit a Domnului, şi neanunţat. Cu timpul, importanţa lui crescù din ce în ce. Era unul din cei şese mari demnitari de divan.

Nu trebue confundat Marele P., demnitatea efectivă, cu P.-ul simplu, cu care titlu găsim nenumeraţi boieri de ţeară începênd din al XVI secl. până la jumĕtatea celui trecut. Acesta era un simplu titlu onorific, fără atribuţiuni speciale şi fără importanţă, care se da boierilor de ţeară, ca o distincţiune a calităţii lor de boier (sau boierinaş). Era un titlu onorific şi în acelaşi timp ereditar. Tot ca titlu onorific găsim şi pe cel de »logofĕt«, care nu trebue confundat cu »Marele logofĕt«, şi mai rar pe cel de ban, spătar, păharnic, comis, cari de asemenea sûnt deosebite de demnităţile de curte cu acelaşi nume, etc. [O. G. L.]

Poste restante, sûnt cuvintele ce se scriu pe un plic cuprinḑênd o scrisoare, fie chiar sub numele destinatarului, pentru ca după o comună înţelegere, dintre cel ce scrie şi cel ce va primi scrisoarea, aceasta să nu caḑă în alte mâni, fie când pentru un timp nu se scie unde se găsesce destinatarul, în scopul ca scrisoarea să remână la biuroul locului unde e expedată, până va veni să o reclame el însuşi. (v. Adresa.) [N. E. Idieru.]

Posteri, *(lat.)* urmaşi, *Posteritate:* viitorime, Posteriora, lucrurile ce urmează, întêmplări mai târḑie.

Posterior *cambial,* girant care în seria girurilor urmează după alt girant. (v. Anterior cambial.)

Post-glacială, (geolog.) *epoca* care urmează imediat epocei glaciale, condiţiunile climaterice însă erau mai favorabile decât în această din urmă epocă. Omul avea craniul mesaticefal, aproape ca al nostru. Armele şi instrumentele erau sculptate şi lustruite, de unde şi numirea de *epoca pietrei lustruite* sau ***neolitică.***

Post hoc, ergo propter hoc = după aceasta, prin urmare pentru aceasta, este sofisma prin care cineva caută să stabilească o legătură necesară sau causală între două fapte sau fenomene, întemeindu-se pe simpla lor succesiune. Vulgul face, s. e. o astfel de sofismă când, dacă se întêmplă vr'un resboiu sau vr'o epidemie după ce s'a ivit o cometă, afirmă că cometa este causa acelui resboiu sau epidemii.

Posthumus, v. Postum.

Postilla, se numia în evul mediu explicarea pericopei din sf. Scriptură sau homilia; numele şi-l are de acolo, că predicatorul bis. de comun începea cu cuvintele »Post illa verba textus«, colecţiunile de atari cuvêntări se numesc »Postilare« şi corespunde la homiliar sau căzanie.

Postillon, *(franc.)* servitor sau călăreţ de postă; conducétorul carului de postă.

Postliminium, *(lat.)* o ficţiune în vîrtutea căreia cetăţeanul roman, întors din robie la Roma, redobândesce sau e considerat că n'a pierdut drepturile sale pe cari, altminteri, le-ar fi desfiinţat starea sa de captiv.

Postludium, *(lat.)* nume dat unor bucăţi musicale pentru orgă ce se execută la sfîrşitul serviciului religios, în timpul când publicul părăsesce biserica. [T. C.]

Post nubila Phoebus, *(lat.)* după nori soare, după ploaie senin.

Postscenium, *(lat.)* la teatru spaţiul din dosul scenei.

Postscript, *(lat.)* adaus la o scrisoare terminată.

Postulat, (filos.) se numesce primirea unui fapt, a cărui valoare nu are nevoie de a fi discutată şi probată. Kant numesce P. şi acel imperativ practic, care, dat a priori, nu are trebuinţă de aplicarea posibilităţii sale. Pentru cugetarea empirică el stabilesce următoarele trei postulate: a) tot ce concordă cu condiţiile formale ale experienţei, este posibil; b) tot ce stă în legătură cu condiţiile materiale ale experienţei este real. c) tot ceea ce este determinat prin nex causal în conformitate cu condiţiile universale ale experienţei, este necesar. [Pl.]

Postum, *(lat.)* 1) cel mai tinĕr frate sau cel născut după testamentul ori după moartea tatălui sĕu. Copilul născut după moartea tatălui, dar în intervalul de cel mult 300 ḑile dela moarte, e considerat ca copil legitim şi se bucură de drepturile acordate acestora. Legitimitatea copilului P., născut după 300 ḑile dela moartea tatălui, poate fi contestată (art. 286 şi urm. c. civ. rom.). 2) Op publicat după moartea autorului: operă postumă, scriere postumă.

Pöstyén, (slav. Pistyan), comună mare în cott. Neutra (Nyitra), lângă rîul Vag, 4643 loc. Slovaci. Are pretură, judecătorie. perceptorat, port, staţiune telegrafică şi de cale ferată, etc. Băile sale sulfuroase şi limoase, aranjate după comfortul recerinţelor moderne, aparţin celor mai renumite băi de cură din Ungaria. Pe an cam 2500 oaspeţi. Folosesc la podagră, chiragră, reumă şi diferite boale interne şi de piele.

Pot, mĕsură de fluidităţi; în Elveţia face 1·5 l. în Danemarca 0·9661 l.

Potagere, *zarzavat* sau l e g u m e sûnt plantele ce se cultivă pentru usul culinar. Se divid în plante P. proprii, precum varza, cartoful, morcovul, şi în plante P. de condiment, adecă acele care le întrebuinţează numai spre a da gust bucatelor s. e. mărarul, pătrunjelul, etc.

Potaissa, (Potavissa), oraş roman în Dacia, la Turda de aḑi. P. se afla pe platoul dela nord-vestul Turḑii, unde s'au găsit multe statue, vase, monete, etc. romane şi se cunosc şi urmele unui apaduct. P. a fost oraş înfloritor. In apropiere Romanii aveau mine de sare. Locul unde a fost P. se numesce aḑi: Cetate, magh. Oláh vár.

Potâng, lanţ scurt şi gros dela plug, avênd un ochiu mare (belciug), prin care se trece capĕtul dela grindeiul plugului.

Potârnica, (zool.) v. Păturnica şi Lagopus.

Potasa, identic cu hydroxidul de potasiu sau cu kalium causticum, şi se obţine în bucăţi şi în bastoane de coloare albă, foarte avide de apă. Se obţine în industrie dela tratarea carbonaţilor de potasiu în presenţa apei.

Potasa de sfeclă, potasa sau carbonat de potasiu preparat din melasa sfeclelor, remase dela preparaţia zahărului. Pulpa vegetală se usucă şi se calcinează, dând astfel 30—60% carbonat de potasiu, 10—50% carbonat de sodiu.

Potasiu, metal monovalent, face parte din grupa metalelor alcaline fixe. Descoperit în 1807 de către Davy prin electrolisa hidratului de potasiu. Foarte respândit în natură sub formă de săruri, ca: nitrat, chlorur şi sulfat, în depositele dela Stassfurt. Are coloare argintie, la temperatură ordinară se oxideaxă foarte uşor, transformându-se în hidroxid de potasiu, de consistenţa cerei, deci moale. Gr. spec. 0·865; p. t. + 62·5°. Sărurile sale se recunosc prin aceea, că colorează flama în albastru-violet şi dau precipitate cu chlorurul de platine şi acidul tartric.

Potator, cel ce obicinuesce să bea mult din beuturile spirtuoase.

Potbeal, (botan.) v. Podbeal.

Potcap, acoperemênt de cap folosit de preoţii şi călugării orientali. Are forma unui cilindru, dar în partea superioară e mai larg ca în cea inferioară.

Potcoava, com. rur. în Rom., j. Olt, compusă din 6 căt., cu 2189 loc. (Dicţ. geogr. 1895), 4 biserici şi 1 şcoală. Pe teritoriul com. se află gara P. a liniei ferate Bucuresci-Vêrciorova.

Potcoava, fierul ce se aplică pe copitele cailor şi unghiile boilor de jug, ca să nu sufere de picioare, umblând pe drumuri aşternute cu pietriş, strade pardosite sau pe ghiaţă.

Potcoava, vin uşor ordinar.

Potcoavă sau *Şerbega*, numele de familie al fraţilor după mamă ai lui Ioan Vodă cel Cumplit. Au fost 3: ***Ioan***, ***Alexandru*** şi ***Constantin***. Alexandru avù un fiu ***Petru***. Ei s'au ridicat pe rând ca pretendenţi la tronul Moldovei, ocupat de Petru Schiopul. ***Ioan*** gonesce pe Petru în 10 Nov. 1577 cu ajutorul Cazacilor. Paşii dela Silistra, Nicopoli, Vidin şi Bender, cu ajutor muntenesc, reaşează pe Petru, ucigênd pe Ioan P. ***Alexandru*** isbutesce şi el cu ajutor căzăcesc şi ţărănesc să isgonească pe Petru († 1578), dar preste o lună e înţepat de Turci. In Aug. 1578 vine ***Petru***, în Oct. acelaş an ***Constantin***, cari sûnt însă respinşi de Turci.

Poteca, ***Eufrosin*** (din botez ***Dimitrie***), n. 1786 în Nucşoara (j. Prahova), † 1859. Invĕţă la şcoala grecească din Bucuresci; la 1812 se călugări, primind numele de Eufrosin, şi studià literatura greacă, limba latină şi teologia. George Lazăr îl făcù ajutorul sĕu, punêndu-l să predea geografia, în limba română, la Sf. Sava. La 1820 fù trimis ca stipendist în străinătate, studià teologia, filosofia şi istoria. La 1825 numit prof. la Sf. Sava, sub direcţia lui Ioan Eliade Rădulescu. La 1829 înălţat la rangul de archimandrit şi numit egumen la mănăstirea Motrul din Dolj. Scrieri principale: Curs de religiune şi de geografie; Filosofia cu-

vêntului şi năravurilor; Sfânta Scriptură într'o sută şi patru istorii; Catechismul cel mare; Istoria mănăstirilor Valachiei, etc. (Cf. »Viaţa şi operele lui Pôteca« de G. Dem. Teodorescu; »Revista nouă«, a. I p. 421.)

Potecaşi, soldaţi şi indivi̦di înarmaţi, organisaţi pentru urmărirea rěufăcĕtorilor.

Potel, 1) *P.*, baltă mare în Rom., j. Romanaţi, formată din vĕrsarea Dunării; se întinde dela com. Jauca până la Corabia şi presintă 4 insule mai mari. Produce foarte mult pesce. 2) *P.*, com. rur. nu departe de balta cu acelaşi nume, cu 872 loc. (Dicţ. geogr. 1889.)

Potemkin, *Gregorie Alexandrovici*, principe mareşal rus, n. 1739 la Smolensk, † 1791 în Basarabia. La început a fost oficier de gardă; la 1776 devine favoritul Ţarinei Catarina II. La 1783 a cucerit Crimea. Visitând Ţarina la 1787 provincia cucerită, P. a improvisat în calea ei localităţi false, ascun̦dênd astfel miseria în care se afla Crimea.

Potenţa sau *Putinţa*, (fil.) tot ce există numai în puterea de a fi în causa sa, dar nu în fapt. *Potenţa* se usitează mai cu samă în matematică spre a arĕta productul din factori egali. In filosofie se numesce în genere *Putinţă:* capacitatea unui corp de a acţiona asupra altuia schimbându-l; înseamnă apoi: condiţiunea pentru realisarea unei acţiuni, principiul intern al posibilităţii şi realităţii unor anumite fenomene. In gramatică se numesce *potenţial* modul verbal, care prin forma sa exprimă posibilitatea lucrării exprimate prin verb. [Pl.]

Potentat, v. Podesta.

Potenţial, *(lat.)* ceea ce exprimă o posibilitate. *Medicamente P.-e*, medicamente cu efect indirect.

Potenţial, termen de calculaţiune, care facilitează deslegarea tuturor temelor referitoare la puteri ce scad indirect în proporţiune cu pătratul distanţei. (P. electric şi magnetic). Cf. Mathieu, Teoria P.-lui.

Potentilla L., (botan.) gen din fam. Rosaceae, tribul Potentilleae, cuprinde plante subfrutescente sau erbacee, rar anuale, glabre, pĕroase sau sericeu-tomentoase. Acest gen se divide în mai multe secţiuni, considerate de unii botanişti ca tot atâtea genuri distincte aşa sûnt: Comarum L., Fragariastrum Schur., Sibbaldia L., Tormentilla L., etc. Potentilla are vr'o 120 specii, respândite mai cu samă prin regiunile temperate şi arctice ale emisferei boreale. Dintre numeroasele specii, ce cresc în părţile noastre menţionăm: *P. alba* L., *P. reptans* L., vulgar Cinci degete, Iarba degetelor, *P. argentea* L., vulgar Scrintitoare, *P. recta* L., vulgar Buruiană de cinci degete, *P. Anserina* L., vulgar Coada racului, etc. [Z. C. P.]

Potenza, (până la 1871 *Basilicata)*, prov. în Italia infer., 9962 km²., cu 549,771 loc. (1897), traversată de Apeninii neapolitani. *Capitala P.* are 16,968 loc.; reşedinţă episcopească.

Potera, ceată de Arnăuţi în ţerile române; avea misiunea să urmărească hoţii de codru.

Poterium L., (botan.) gen de plante de comun erbacee din fam. Rosaceelor, trib. Poterieae, cu foi imparipenate şi flori capitate sau spicate. Cuprinde şi subgenul Sanguisorba, cu florile toate hermafrodite, cu ca. 20 specii temperatboreale, dintre cari citâm ca frequente în părţile noastre: S. officinalis L. »sângeric« »sorbăstrea«, apoi P. polygamum W. K. şi P. Sanguisorba L., ambele cunoscute sub numirea poporală »cebarea« şi usitate odinioară şi în medicină ca antihemoragice. [A. Pr.]

Poterne, *(franc.)* comunicaţie subterană, ce pune în legătură interiorul unui fort cu caponieră; mai în general ori ce comunicaţie subterană în fortificaţie.

Potestate, putere fisică şi mai în urmă putere legală; dreptul suveran de a impune şi comanda; facultatea de a face ceva.

Potestatea paternă, (puterea părintească), este dreptul ce îl au părinţii de a conduce crescerea şi educaţia copiilor lor. P. p. se exercită de tată şi în lipsa tatălui de mamă. In vechiul drept roman, P. p. făcea parte din drepturile politice şi se exercita numai de cetăţenii romani, cari aveau dreptul de viaţă şi de moarte asupra copiilor lor şi a celorlalţi descendenţi. In dreptul modern, P. p. constă în a pune pe copii sub autoritatea părinţilor pentru a-i cresce şi educa. In acest scop, legea obligă pe copil a locuí la părinţii sĕi, a-i onora şi asculta şi în cas de nesupunere, părinţii au dreptul de corecţiune, care constă în a cere tribunalului, ca să închidă pe copil pe un timp oarecare. Când copilul are avere sau exercită vr'o profesiune, chiar dacă e mai mic de 16 ani, nu poate fi arestat decât cu autorisaţia preşedintelui tribunalului. P. p. dă dreptul la usufructul legal (v. ac.). P. p. încetează prin emanciparea sau ajungerea la majorat a copilului şi prin declararea părintelui ca nedemn. (Cf. art. 325 şi urm. c. civ. rom.).

Pothenot, *axioma lui*, metoda fixată de P., prin care se poate stabilí la lucrări trigonometrice şi topografice din trei puncte stabilite, dar neaccesibile, un al patrulea punct.

Pothos, în mit. grecească personificarea dorului de amor. In templul ḑeiţei Aphrodite statua lui P. era pusă lângă statuele lui Eros şi Himeros.

Pothos L., (botan.) gen din fam. Aroideae, tribul Orontieae, cuprinde tufe înalte scandente, foarte ramificate; are vr'o 40 de specii, respândite prin Asia continentală şi insulară, în Australia, în insulele Oceanului Pacific şi o specie cresce şi în Madagascar. Dintre speciile acestui gen menţionăm P. scandens L. [Z. C. P.].

Potichomanie, *(grec.)* înfrumseţarea vaselor de sticlă cu chipuri lipite pe partea internă a păreţilor; spaţiul dintre chipuri vine colorat.

Poticnire *la cai*, se numesce împiedecarea şi căderea lor faţă de un obstaclu neprevĕḑut. P. este un defect şi cusur al cailor, care le depreciază valoarea şi numai cu greu îl putem combate.

Potidaea, (ist.) colonie corintică în peninsula chalcidică Pallene; dărîmată de către Atenieni la 429 a. Chr. In locul ei pe timpul domniei macedonene se afla colonia Cassandreia.

Potio, numire dată unor beuturi medicamentoase, s. e. P. Riveri, P. Tood.

Potir, *(grec)* păhar eucharistic, în care se consacră vinul respective sf. sânge al lui Isus Christos.

Potir, (lat. calyx), calicele la flori, cu care sûnt acoperite părţile interne, gingaşe ale florilor. P.-ul de obiceiu e verde, uneori e şi în ‚alte

colori; e format sau de o foaie sau de mai multe, cari uneori sûnt concrescute.

Potoc, magh. *Pottok*, com. rur. în Bănat, cott. Caraş-Severin, 1467 loc. Rom.

Potocki, 1) *P., Stanislau Felix,* conte, n. 1745, † 1805, comandantul artil. polone; la 1792 a creat în interesul Rusiei confederaţia de Targovice. 2) *P., Alfred,* conte, bărbat de stat austriac, n. 1817, † 1889 în Paris; fost min. de agricult. şi prim-ministru în Austria; 1875—83 guvernatorul Galiţiei. 3) *P., Ioan,* conte, scriitor, n. 1761, † 1815. Scrieri: Essai sur l'histoire universelle et recherches sur la Sarmatie (1789, 4 vol.), etc.

Potomac, rîu în America nordică; isvoresce în partea estică a Alleghanilor, formează frontiera între Maryland şi Virginia, se varsă în sinul Chesapeake; 640 km. lung, pe 160 km. pot întra pe el şi năi de ocean.

Potomania, (med.) mania de a bea multe beuturi spirtuoase. v. şi Beţia.

Potop sau *Diluviu,* în popor de obiceiu *P. lui Noe,* este vărsarea de ape, ce după sf. scriptură, a lăsat-o Dumneḑeu pe timpul lui Noe pentru pedepsirea oamenilor păcătoşi şi care e descrisă pe larg în biblie. P. a dat ansă la o mulţime de discuţii, religioase şi sciinţifice, cu privire la originea tradiţiei din biblie şi la întrebarea, cum s'a petrecut această vărsare de apă. Intre altele se susţine că tradiţia are două isvoare: cel jehovist şi cel elohist. Apoi, se mai presupune că scriitorii biblici s'au inspirat din miturile babiloniene şi indice. In epopea indică Mahâbhârata se găsesc povestiri asemănătoare, cum şi în poemele Bhâgavata Purâna, şi Matsya Purâna.

O explicare fisică a P.-lui, dacă cumva va fi fost o inundaţie totală a pământului, a dat-o astronomul englez Halley, dela începutul secl. XVIII, prin hipotesa trecerii apropiate a unei comete, a cărei coadă ar fi înecat pământul. Unii savanţi admit existenţa unui P. în trecutul depărtat, ca să poată explica presenţa oaselor fosile şi a crustelor pe vîrful celor mai înalţi munţi. In general în sciinţă se admite posibilitatea P.-urilor şi repetarea lor la anumite perioade de mai multe mii de ani. In timpul din urmă savantul geolog Suess a căutat, în prima parte a opului său »Antlitz der Erde«, să dea o explicare sciinţifică, basată pe poemele babiloniane şi biblice; el stabilesce că P. biblic a avut loc, dar a fost prin inundarea mării spre uscat, nu numai prin ploi; a fost un val de mare şi o trombă de apă. [Nigrim.]

Potop de sânge, în mitol. popoarelor nordice. Ḑeii Odin, Wili şi We au ucis pe Ymir, uriaşul primitiv, şi din rănile lui a curs atâta sânge, încât toţi uriaşii de pe atunci s'au înecat.

Poteroanca, în poveştile române numele unei fete de smeu.

Potosi, capitala unui departament în Bolivia (America sudică), situată la 3960 m. preste nivelul mării; 15,900 loc.; în muntele *Cerro de P.,* înalt de 4688 m., sûnt mari mine de argint.

Potpourri, *(franc.)* titlu dat în musică unor bucăţi formate din arii legate împreună şi formând astfel un tot mai mult sau mai puţin împestriţat. Acest titlu se dă mai cu samă la bucăţi instrumentale pentru piano sau alt instrument, sau chiar pentru un ansamblu instrumental. Motivele întrebuinţate pot fi luate fie din aceeaşi operă, fie din opere deosebite, fie chiar din romanţe sau melodii, ce se bucură de favoarea publicului. [T. C.]

Potroaca, una din numirile populare ale plantelor: Erythraea Centaurium Pers. şi Erythraea pulchella Fries. (v. ac.).

Potronicul, veche monedă romană de şese bani.

Potsdam, guvernam. în prov. prus. Brandenburg, 20,641 km²., cu 1.651,976 loc. (1895). *Capitala P.,* a doua reşedinţă regală, situată lângă Havel, are 58,455 loc. (1895); castel regal (din secl. XVII), casa oraşului cu un obelisc de marmoră; mare orfanotrofiu militar; biserica garnisoanei cu renumit joc de clopote, etc.; curtea de compturi a imperiului german; observatoriu astronomic şi meteorologic, institut de geodesie; gimnasiu clasic şi real, şcoală reală, 2 seminarii de învĕţătoare; şcoale militare de diferite grade; şcoală de grădinărit; industrie textilă şi de chimicalii; grădinărie artistică. In apropiere e castelul Babelsberg, colonia rus. Alexandrovska; castelele regale Sanssouci, Noul Palat, Palatul de marmoră şi Charlottenhof.

Pott, *August,* prof. şi linguist de renume, n. 1802 în Nettelrede (Hannovera), † 1887. Scrieri: »Etymologische Forschungen« (6 vol.); »Die Zigeuner in Europa u. Asien« (1844—45, 2 vol.); »Die Personennamen« (ed. II 1859); »Die Ungleichheit der menschl. Rassen« (1856), etc.

Potteries, revier industrial în Anglia, cott. Stafford, cu numeroase oraşe şi sate şi ca. 243,000 loc. Centrul fabricaţiei de porţelan; oraş principal Stoke-upon-Trent.

Pottil, *malum,* (med.) este o lesiune a coloanei vertebrale, caracterisată prin o ghebositate (cocoaşă) provocată de o carie tuberculosă a osului. După Lannelong este o tuberculosă vertebrală. Alteraţiunile sûnt de trei ordine: 1) a rachisului; 2) a măduvei şi nervilor rachidieni; 3) a viscerilor în formă de complicaţiuni la distanţă. E o boală cu totul cronică, durând mai mulţi ani, terminându-se cu moarte prin paraplegie sau alte lesiuni viscerale tuberculoase. Vindecarea este posibilă, dar numai în mod relativ.

Pounxa, borax de Tibet.

Pouqueville, (1770—1838), istoriograf francez; a fost consul francez la Ianina (Epir) pe lângă renumitul Ali paşa. De aici a făcut multe călĕtorii prin Albania, Grecia, Macedonia, publicate în Voyage en Grèce, Paris 1820, trad. nemţesce de Sickler, Reise durch Griechenland, Meiningen 1824.

Poussin, 1) *P., Nicolau,* pictor, n. 1594 în Normandia, † 1665 în Roma. A pictat peisagiuri şi scene istorice. 2) *P., Gaspard* (Dughet), pictor, n. 1613, † 1675 în Roma; are peisagiuri excelente.

Poveste, naraţiune, basm (v. ac.).

Povestea numerilor, un şir de cimilituri dela unul până la doisprezece, de cuprins moral, religios sau mitologic. S. e. »Dascăle prea învĕţate, cel ce înveţi pe şcolari carte, spune-mi mie cine e unul? Unul, fiul Mariei«, ş. a. E »un fel de carte poporană, de origine persană, cunoscută Românilor din secl. XII şi care, poate tot de pe atunci, s'a propagat din regiunea dunăreană preste mai întreagă Europa«, în felurite variante.

La noi se află în trei variante, din cari două ca părți ale altor basme. (Cf. Cărțile poporane ale Românilor, p. 567—608, de B. P. Hașdeu.)

Povești populare, împreună cu colindele și descântecele, sînt cele mai vechi tradițiuni poporane. Ele sînt remășițele miturilor religiunii naturale din copilăria popoarelor, și simbolisează puterile și fenomenele naturei în luptă unele cu altele; unele sînt sau se pot lua ca alegorii de idei morale. P.-le române sînt pline de cugetări înțelepte și de simțeminte morale. Caracteristice sînt în ele idea și simțemêntul dreptății, simpatia pentru întreagă natura, cu deosebire mila pentru ființele slabe și nedreptățite, și credința în triumful binelui în contra réului, ceea ce se vede din sfîrșitul basmelor, totdeuna fericit pentru eroii lor și pentru toți cei buni. Nu mai puțin însemnate sînt P.-le din punctul de vedere literar, pentru limba lor cea frumoasă, plină de maiestate, de farmec poetic și de armonie musicală, uneori chiar versificată. Interesante sînt cu deosebire idiotismele din ele și formele tipice, tradiționale, cu cari încep și se termină P.-le, și se face trecerea dela o serie de idei la alta. Cele mai vechi colecțiuni de P. p. sînt ale lui Perrault la Francezi, Grimm la Germani; la noi ale lui Schrott (1847) în l. germ., apoi Ispirescu, Fundescu, N. D. Popescu, Hințescu, I. Creangă, Pop Reteganul, D. Stăncescu, I. Sbiera, Elena Sevastos. Mai toate se găsesc resumate în »Basmele române« de L. Șăineanu. (v. Basm. Cf. »Poetica și chestiuni literare« de M. Strajanu, art. Basmele.)

Powell, *Iohn Wesley,* geolog și etnolog, n. 1834 la Mount Morris (New-York), a îmbrățișat la început cariera militară. In urmă după ce își pierdù brațul drept în lupta dela Shiloh, fù numit profesor de geologie la Wesleyan University și mai târḑiu la școala normală dela Illinois. In urmă fù ales director al nou-înființatului biurou geologic dela Washington. A publicat mai multe lucrări importante asupra geologiei și etnografiei Americei de nord.

Pozaharioi sau *Zaharici,* com. rur. cu cătunele: Harovivul, Malineșnii, Mezebrodea, Smuharul și Zolotna, parochie, moșie boierească în jud. Vijniței (Bucov.), 1116 loc. (1053 ort.-or., 65 mos.), 1 școală primară.

Pozăn, rîuleț în Bucovina, un afluent al Sucevei, isvoresce de sub poalele munților din partea apuseană a Horodnicului de jos.

Pozna, faptă sau glumă proastă, rea.

Pozséga, (slav. Požega), 1) P., cetate lib. reg. în cott. P. din Slavonia, pe țermurul drept al rîulețului Orljava, 4077 loc. Are 1 liceu, școală sup. de fete, școală agronom., orfelinat de băieți, mănăstire de călugări franciscani, e sediul cottului P. 2) P. comitat, în Slavonia, pe țermurul stâng al Savei. Teritoriul 4932 km². Suprafața în nord muntoasă, partea sudică și vestică șesoasă. Munții mai însemnați în nord Papuk, dela aceștia spre sud grupa Pszunj sau Lujnik cu cel mai înalt pisc din întreg cottul (Brezovo), munții Babjegore și grupa Djel. Rîul principal Sava, în care se varsă, formând numeroase moraștine, toate celelalte rîuri ale comitatului; pe lângă productele îndatinate pe la noi, se cultivează și castane. Se află cărbuni de piatră, lignit și alte minerale; apele minerale dela Lipik și Daruvár sînt renumite. Locuitorii Croați, Sêrbi, Slavoni, Venḑi, Germ., Magh., etc. 202,836, de diferite religiuni și ocupațiuni. Industrie inferioară, comerciul neînsemnat. Numĕrul analfabeților e mare, întreg cottul are 186 școale: 1 gimn. sup., 1 școală agron., 1 conservator, 7 școale industr. și comerc., 3 civile, celelalte elem. Pentru administrare P. se împarte în 6 cercuri pretoriale, are 1 cetate lib. reg. (Pojega), 1 autonoamă (Brod), 54 comune pol., 544 comune și 72 cătune. P. are un trecut interesant. Regiunea fructiferă a Orljavei pe timpul Romanilor se numia Vale de aur (Vallis aurea). Numele de P., de origine slavică, s'a dat probabil, în urma pădurilor multe, ce se aflau împrejur. Pe timpul regelui magh. Ladislau cel Sfânt și Bela IV. P. figurează ca ducat; cottul s'a format pe la începutul secl. XIII, independent de Slavonia, fiind supus direct regelui Ungariei. Dela începutul secl. XVIII. P. se amintesce în documente ca parte adnexată Slavoniei. La 1708 dieta ung. enunță, că P. aparține Ungariei, și în art. de lege XCV 1715 se decretează adnexarea P.-ei la Ungaria, dar adnexarea nu s'a efectuit și P. s'a încorporat la Slavonia.

[Dr. I. Rațiu.]

P. P. sau *P. p.,* prescurtare pentru: Professor publicus; Pastor primarius; Pater Prior, după numele pontificilor, Pastor pastorum (păstorul păstorilor); praemissis praemittendis; per procura, promisso passato, Poste payée (posta plătită) pe telegrame, cari au să fie trimise cu posta la locul destinat.

P. P. O., pentru Professor publicus ordinarius (profesor public ordinar).

Prâorit, (adecă inferioară, nedesăvîrșită), este o limbă poporală a Indiei, derivată din sanscrita, limba literaturei clasice a Bramanilor și devenită limba literară a religiunei buddhaiste. Unii linguiști o consideră ca o rĕmășiță a limbilor Indiei înainte de cucerirea Arilor, și o alătură limbilor drawidiene. (v. Drawiḑa.) O gramatică specială a P.-ei e a lui Christ. Lassen, Institutiones linguae pracriticae. Bonn, 1836; alta englezesce a lui Ed. Byles Cowell, The prakrit grammar of Vararuchi. Hertford, 1854.

Practic, ca atribut exprimă că o lucrare trebue să fie astfel întocmită, încât în mod simțit și vĕḑut să poată serví unor scopuri hotărîte și potrivite cu interesele vieții. Om practic este acela, care, fără multe cunoscințe teoretice, numai pe temeiul experiențelor făcute află la anumite casuri calea și mijloacele, ce duc mai ușor la scop.

Practicant, *(lat.)* cel ce e aplicat ca ajutor ori ca să se deprindă în serviciul practic a vr'unei diregătorii.

Prada, este în general tot ce în resboiu se ia de către armată dela statul dușman sau dela privați, îndeosebi averea mișcătoare. Până la finea resboiului de 30 ani P. se făcea fără restricțiune, de atunci încoace P. în resboaie s'a restrins prin un sistem regulat de rechisițiuni și contribuții, basat pe dreptul ginților. P. se numesce și ceea ce fiarele răpesc pentru hrană.

Pradier, *James,* (1790—1852), sculptor franc., n. la Geneva, vení de tinĕr in Francia. In 1813 i-se dă marele premiu pentru Roma. In 1827 este ales membru al institutului în locul lui Lemat.

Prae —, v. și *Pre —.*

Praebenda, v. Prebenda.

Praeficae, la Romani, erau femeile bocitoare după mort. Deița Naenia a fost personificarea bocirii. Bocirea era cântare, ce pe timpul petrecerii mortului la mormênt se cânta ori de rudeniile mai de aproape ale mortului, ori de P. (prefăcute), muieri plătite ca să plângă după mort. Bocetul avea sonuri de durere, era văitare în numele Naeniei, de altă parte o descriere scurtă a meritelor mortului. După ce mortul era îngropat, urmau altfel de cântări și de plângeri, acompaniate cu un fel de tube din partea Siticinilor

Praepostváry, *Valentin*, nobil ungur pe vremea lui Mihaiu Viteazul, călĕtorise prin țerile române; în 25 Dec. 1593 el adresează o scrisoare lui Aron Vodă al Moldovei, raportându-i despre mersul resboiului turco-german din Ungaria și sfătuindu-l a se da pe partea împĕratului Rudolf. Tot el atrage atențiunea împĕratului asupra importanței, ce presintă pentru creștini alianța celor două principate, printr'o scrisoare către archiducele Mateiu (3 Febr. 1594). Contribuí la încheiarea alianței celor trei țeri, sub suzeranitatea Germaniei, contra Turcilor.

Praeputium, este partea pielei penisului (membrului viril), care acopere glandul (capul) în mod mai mult sau mai puțin complet. Un preput prea lung dă nascere la inflamația mucoasei lui la »phimosa«; dacă însă inflamația preputului se face când e în stare de retragere, se numesce »paraphimosa«. Când preputul nu e perforat (atresia praeputii), dă nascere la imposibilitatea urinării și la intervenire chirurgicală. Inflamațiunea preputului și a glandei se chiamă Balanopostita.

Praetorium, locul de frunte în castrul roman; în provincie era sediul proconsulului.

Praetorius, *Mihail*, compositor și scriitor musical, n. 1571 în Eisenach, † 1621; a compus imnuri, liturgii, cântece bisericesci și scrieri asupra artei musicale.

Praf sau *Prav*, termin usitat în Trans. pentru pulbere (v. ac.).

Praf de Colonia, diferite pulbere metalice colorante.

Praf de pușcă, un explosiv, format cam din 75% salpetru, 11·5, sulf., 13·5 cărbune; puterea explosivă a P. de p. e datorită formării unei mari cantități de gaze ce se nasc în momentul aprinderii, printre cari sûnt: acid carbonic, oxid de carbon, de sulf și azot și alți compuși de sulf și carbon. Un gram praf dă 280 c³. gaze. Puterea absolută a gazelor P. de p. a statorit-o Rumford cu 29,177, Rodmann cu 13,300, iar Abel și Noble cu 6350 de atmosfere. Dela 1890 încoace se folosesce aproape la toate armatele europene P. de p. fără fum, care e compus deosebit din nitrocelulose. P. de p. se folosesce în armate de pe la mijlocul secl. XIV, aflând Berthold Schwarz la 1320 puterea lui explosivă, din care causă mulți îl țineau inventatorul P. de p. Acum e constatat, că Chinezii deja 600 ani a. Chr. au folosit P. de p. pentru scopuri technice, iar Indii și Arabii l-au cunoscut pe la anul 200 a. Chr.

Praf de Xanthos, acidul xantogenic $C^3H^6OS^2$. Se obține dela sulfurul de carbon, când i-se adaugă potasă alcoolică; cu salpetru și cărbune dă o pulbere explosibilă.

Praf de zinc, zinc pulverisat; amestec de zinc fin pulverisat cu oxid de zinc (ZnO).

Praga, (ceh. *Praha*), capitala Boemiei, vechea residență a regilor boemi, situată pe ambele laturi ale rîului Moldva, preste care sûnt 8 poduri, între cari podul Carol 502 m. lung, de piatră, cu statua lui Nepomuk; 180,530 loc. (1890); numeroase piețe și strade frumoase și edificii monumentale: biserica St. Veit (cu mausoleu regal din marmoră de Carrara, mormêntul de argint al lui Nepomuk, capela lui Venzel); măn. premonstratensă Strahow; castelul regal zidit 1333, palatele Czernin, Waldstein, Schwarzenberg, Clam-Gallas, Morzin, Thun, Toscana, Lobkowitz, etc. Reședința autorităților super. ale țerii și a unui archiepiscop-principe. In Clementinum (fost colegiu iesuit) și în Carolineum e universitatea Carol Ferdinand, fundată 1348, lângă care la 1882 s'a deschis și o universitate cehă, bibliotecă cu 215,000 vol.; museu național, academie de sciințe, acad. de arte, conservatoriu de musică, școală technică super. germană și cehă, academie de comerciu germană și cehă, teatru germ. și ceh, 11 gimnasii clasice și unul real, 4 școale reale super., școală de industrie artistică, 2 semin. de învĕțători, 2 de învĕțătoare, ospiciu de alienați, de nasceri, de copii găsiți, cameră de comerciu. P. e locul principal al industriei și comerciului din Boemia: fabrici de mașini, industrie de bumbac, chemicalii, piei, mănuși, trăsuri, porțelan, hârtie, albituri, spirt; mori, berării. Comunicația e înlesnită prin tramvaie și vaporașe. Suburbii de sine stătătoare: Carolinenthal, Zižkow, Viile regale și Smichow. Aci (la Muntele Alb) au bătut imperialii și ligiștii pe Cehi la 8 Nov. 1620; 30 Maiu 1635 pace între împĕratul și Saxonia; 6 Maiu 1757 Frideric II bate pe Austriaci sub Carol de Lotharingia, 11 Iulie până 11 Aug. 1813 congres de pace, 23 August 1866 pace între Prusia și Austria, prin care cea din urmă iese din alianța germană.

Pragmatic, *(grec.)* înseamnă: 1) că ceva se rapoartă la anumite afaceri, fie acele de ori și ce natură; 2) că un lucru este întocmit în mod prudent, folositor. ***Istorie pragmatică*** este aceea, care studiind evenimentele istorice în causa și efectele lor, le presintă așa, încât să se poată trage din ele conclusiuni practice pentru viață și afaceri. [Pl.]

Pragmatică, sancțiunea, se chiamă un edict al unui suveran pentru promulgarea unei legi organice a țerii sale, destinată a regula în mod definitiv una din condițiunile ei fundamentale. Printre cele mai celebre S. p. sûnt: a Sf. Ludovic din 1269; cea dela Bourges din 1438; în fine a lui Carol VI din 19 Apr. 1713, prin care se regula dreptul de succesiune al casei de Habsburg în Austria și Ungaria și în partea femeiască, în ordine de primogenitură. Promulgată la 1724. [O. G. L.]

Prahova, *județ* în România, numit după rîul P., unul din județele de munte și se mărginesce la nord cu Transilvania, la est cu j. Buzĕu, la vest cu j. Dâmbovița, la sud cu j. Ilfov și la sud-est cu j. Ialomița. Suprafața j.-ului este 5200 km². aprox., din cari 2000 km². câmpie și restul dealuri și munți. Marca j.-ului este un *țap*, semnul numeroaselor vênaturi, ce se găsesc

prin munții sĕi, și o coardă cu struguri, semnul podgoriilor, ce altă dată făceau avuția lui.

Clima, este foarte plăcută dar se diferențiază după cele trei regiuni. La munte ploile sûnt dese, vênturile tot așa și puternice. Regiunea câmpoasă, la sud, are o climă mai statornică, vara însoțită de călduri mari și ploile cad mai rar. J.-ul P. este unul din cele mai fertile. Solul sĕu e clasat ca cel mai bun pentru cultura cerealelor. Dealurile au posiția către sud, și sûnt proprii pentru cultura viței de vie. La 1881 însă s'a ivit în Dealul mare filoxera, care timp de 10 ani a distrus aproape în total frumoasele podgorii. Pentru replantarea lor statul a înființat mai multe pepiniere de viță americană altoită cu cea indigenă. Regiunea muntoasă mai toată acoperită cu păduri și pe la poale cu livedi de pruni și pășuni cu o floră foarte bogată, face parte din sistemul Carpaților orientali și este compusă din gresii, năsipuri, argile, calcare, gips, lignit, toate străbătute de vine metalifere neexploatate încă. J.-ul P. are o posiție și o înclinație dela nord-vest către sud-est. Punctul cel mai înalt dela nord-vest îl formează muntele *Omul* (2508 m.) și cel mai de jos e prin câmpiile pendente de comunele *Adâncata* și *Salcia*, cele mai despre sud-est cu o altitudine deasupra nivelului Mării negre de 90 m. Munții fac parte din *Carpați*. Rîurile sûnt: Prahova (v. ac.) cu afluenții sĕi. Pe la sudul j.-ului o parte din hotar e format rîul Ialomița. Populațiunea se ridică la cifra de preste 270,000 loc. și e în crescere continuă. Cea dela sate se ocupă cu agricultura, crescerea vitelor, cultura viei, fabricarea țuicii de prune; pe la munți cu exploatarea lemnelor de foc și construcții; iar prin orașe cu comerciul și industria. In regiunea câmpoasă se cultivă tot felul de cereale, dar mai ales grâu, secară, rapiță, orz, ovĕs și porumb. Sûnt în tot j.-ul aproape 350,000 capete de vite, din cari boi și vaci 100,000, cai 18,000, oi 150,000, iar restul bivoli, rîmători, capre și asini. Oile produc anual preste 200,000 kgr. lână. Viile ocupă o întindere de 13,365 ha., din cari aproape 12,000 au fost filoxerate. Livedile de pruni ocupă o întindere de 10,200 ha. J.-ul P. numeră preste 1 sută fabrici mari și mĕrunte de tot feliul din cari: 1 fabrică mare de postav, 1 de sticlărie, 1 de bere, 1 de mobile, 1 de ciment și var hidraulic, 1 de chiristea, toate în Azuga; 2 fabrici de hârtie, la Bușteni și Scăeni; 1 fabrică de cuie, 1 de chiristea și alta de var la Sinaia; iar prin împrejurimile Ploescilor și alte părți din județ sûnt numeroase pive, 26 fabrici de gaz petroleu, 6 fabrici de spirt (alcool), 2 fabrici de gips, 3 fabrici de făină, 1 fabrică de săpun și numeroase fabrici de piele (tăbăcării) în Ploesci. J.-ul P. are 1 sucursală a băncii naționale, 1 cassă a creditului agricol (pentru săteni) și o mulțime de societăți economice cooperative cu un capital de preste 10 mil. lei. Mineralele ce se găsesc în j. P. sûnt: sarea gemă, petroleul (păcura), lignitul, pucioasa și iodul. Ape minerale sûnt la Câmpina, băi sulfuroase; la Slănic, Telega și Poiana sărate și iodate. Petroleul este foarte abundent în j. P. mai ales pe linia Câmpina-Teleja-Buștenari-Doftănețu, unde se exploatează de câtva timp pe o scară foarte întinsă și dă pe an aproximativ 2 mil. decalitri. Pentru exploatarea sistematică a acestei bogății s'au format diferite societăți străine și române. Sarea se extrage din salinele dela Slănic și Doftana. Cantitatea anuală ce dau ambele saline atinge cifra de 70 mil. kgr. J.-ul P. este administrat de un prefect cu reședința în *Ploesci*, care este capitala j.-ului, fiind împărțit în 2 plaiuri și 5 plăși. J.-ul are în total 156 comune, din cari 6 urbane și restul rurale. J.-ul P. trimite în corpurile legiuitoare (cameră și senat) 9 deputați și 5 senatori. Căile de comunicație sûnt: 2 șosele naționale, una din Bucuresci trece prin Ploesci spre Buzĕu, alta spre Predeal. Căi ferate sûnt 180 km. formând liniile principale Bucuresci-Ploesci spre Buzĕu și Ploesci-Predeal; iar secundare sûnt Buda-Slănic și Câmpina-Doftana. J.-ul P. are 1 tribunal de prima instanță cu 2 secții, 1 curte cu jurați și 6 judecătorii de ocoale. Spitale sûnt 5, penitenciare tot 5. In j.-ul P. au reședință regimentele 7 și 32 de infanterie, reg. 12 de călărași și o baterie din reg. 3 de artilerie. Cultul religios numeră 323 biserici ortod. cu 376 preoți și 475 dascăli. Mănăstiri de călugări sûnt 5: la Predeal, Sinaia, Cheia, Crasna și Ghighiu cu 100 monachi; iar de maice sûnt: la Susana și Zamfira cu 86 monache. Instrucțiunea publică se face în 12 școale primare urbane de băieți cu 40 institutori și 12 școale de fete cu 37 institutoare, precum și în 150 școale rurale mixte cu aproape 200 învĕțători. J.-ul P. mai are 1 liceu, 1 externat secundar pentru fete, 1 școală profesională, 2 școale de meserii și mai multe institute private. (Cf. C. Ienescu, Geografia j.-ului P.; Ios. Ionescu și C. A. Crapelianu, Geografia și Harta j.-ului P.; D. Brezeanu, I. Ionescu, G. Tomescu, Geografia j.-ului P.

Prahova*, rîu**, isvoresce din muntele Clăbucetul Taurului (com. Predeal), curge în tot lungul județului dela nord-vest spre sud-est, și până la Azuga poartă numele de ***Prahovița sau ***P. mică;*** iar de aci unindu-se cu ***Azuga*** sau ***P. mare,*** curge înainte sub singurul nume de P. și se varsă în rîul Ialomița la com. Adâncata. Afluenții direcți ai rîului P. sûnt: Azuga, Valea Feti, Valea Cerbului, Valea Albă, Valea Jepilor, Peleșul, Valea Rea, Valea Largă, Belia, Doftana, Balotina, Cricovul sec, Provița, Vătnăul, Teleajenul și Cricovul sărat. Rîul P. curge pe o lungime de 130 km. Apa lui conține pesci foarte gustoși, ca păstravii și mreana. Pe toată valea P. sûnt așezate o mulțime de fabrici de tot felul, mori pentru măcinat și pive. [A. M. Michaelescu.]

Prairial, (cet. prerial) a 9 lună a calendarului republican în Francia; corespunde cu 20 Maiu până 19 Iunie.

Prăjăștii, com. rur. în Rom., j. Bacău, situată pe malul stâng al Siretului; se compune din 3 cât., cu 1747 (Dicț. geogr. 1895), între cari majoritatea o formează Maghiarii; 1 biserică ort., 1 cat. și 1 școală.

Prăjescu, familie veche boierească din Moldova; apare pe la 1500. Despre Ioan Pr. vorbesce și letopisețul Moldovei la 1651, și ca mare vornic la 1660. [L.]

Prăjire, calcinarea unor substanțe, în scop de a înlătura impuritățile organice.

Prăjitura, bucată preparată din aluaturi diferite, prăjită în unt sau coaptă la cuptor. P.

se mănâncă ca desert, servindu-se în urma bucatelor de carne şi de legume.

Pralea, *Ioan,* publicist, n. 1769 în Volnicețul-Răzesci (Basarabia), † 1847 în Iaşi. A publicat (1820) o greoaie traducere a Psaltirei în versuri şi s'a încercat să compună un alfabet universal cu ajutorul cifrelor arabice.

Pralinés, *(franc.)* zacharicale, din cremă de migdale, cu învěliş de ciocolată.

Praper, flamură, steag bisericesc; simbolul bisericei militante, închipuind învingerea adevěrului creştinătății asupra păgânătății. Folosirea P.-lor datează din timpul lui Constantin cel Mare.

Prăsila, *Prăsirea,* reproducțiunea la animale prin fětare şi ouare; a prăsi = a ține şi înmulți vitele.

Prăşirea, săpare, ce se repetă de mai multe ori în decursul vegetațiunii şi desvoltărei plantelor de sapă. P. se face cu sapa de mână ori cu maşina de săpat, prăşitoare, trasă de vite. Prăşitoarele sûnt mai multe şi de diferite sisteme; mai renumite sûnt: Planet, prăşitoarea simplă a lui Rud. Sack-Plagwitz, a lui Zimmermann-Halle, Garett, etc.

Prăşitul, v. Muşuroitul.

Prăslea, în poveştile româneşci un personagiu viteaz, ficior de împěrat, care se bate pe terěmul celalalt cu smeii şi îi învinge, şi eliberează fetele pe împěrat furate. (v. Arghir şi Hesperide.)

Praştia, unealtă de asvîrlire; se compune din un ochiu susținut de douě sfori; în ochiu se pune un corp tare şi greu, care se asvîrle la distanțe destul de mari.

Prati, *Giovanni,* liric ital. din şcoala clasică, n. 1815, † 1884; e unul din cei mai însemnați poeți ai nouei Italie. Poesiile sale, în cari profețea unirea şi gloria Italiei sub sceptrul casei de Savoia, contribuiră mult la succesul luptelor pentru unitatea națională. Fù deputat în parlament, membru al consiliului superior de instrucțiune, şi în urmă director al unei şcoale superioare de fete. Scrieri: Opere, 4 vol. Florența, 1851—52; Opere edite e inedite, 5 vol., 1862—65. Literatura: De Gubernatis, Giovanni P. Florența, 1861.

„Pratul lui Traian“, magh. *Keresztes-mező,* »*Câmpia Turdii*«, unul din şesurile mai mari ale Trans. La poporul rom. s'a păstrat această numire până de curând; este trad. că aici s'a resboit Traian cu Dacii. Pe Pr. l. Tr. s'au ținut câteva diete ardelene. Aici a fost ucis Mihaiu Viteazul (v. ac.) la 1601.

Pravaz, *Charles Gabriel,* n. 1791, † 1853, a practicat medicina în oraşul Lyon; P. a făcut prima dată propunerea de a se trata ancurysmele prin injecții subcutane cu Liquor ferri sesquichlorati. Propunerea nu a avut resultatul dorit, dar a dat nascere la injecțiile subcutane cu alte medicamente, s. e. morfină, cocaină, etc., prin nisce siringe mici, de obiceiu cu un conținut de 1 gr., numite siringele lui P. Cilindrul siringei e împărțit în 10 sau mai multe părți marcate, prin ceea ce se poate determina totdeuna cantitatea injectată.

Pravila, colecție de canoane bisericesci orientale. P. se împarte în douě părți: a) Indreptarea legei, compilată de către un grec, Manuil Malaxe din Nauplia (Pelopones) la 1561; el a compus P. din operele lui Fotie, Zonara, Balsamon şi Blastare, adaugênd unele canoane de ale sinoadelor ecumenice şi particulare, şi de ale sf. părinți, apoi legi de ale împěraților şi patriarchilor din Constantinopole; b) Nomocanon cu Dumnedeu, compilată de către Alexiu Aristen, diaconul bisericei din Constantinopole pe la 1166. Conține canoanele apostolilor, ale sinoadelor ecumenice şi particulare, şi mai multe de ale sf. părinți. P. a fost încă din vechime codicele de legi adoptat şi în bis. română. După ce a început a se folosi limba română în bis. a fost tradusă şi P. pe românesce, şi anume mai întâiu sub domnia lui Mateiu Basarab (1633—54) în Muntenia şi Vasile Lupu (1634—54) în Moldova. P.-le românesci de pe timpul acelor domni sûnt trei: a) P. cea mică dela Govora trad. din slavonesce de către Mihail Moxalie şi tipărită la 1640; conținutul ei este bisericesc; b) P. lui Mateiu cu titlul: »Indreptarea legei«, a fost tradusă de către Daniil Panoneanul; s'a tipărit la 1652 în Tîrgovişte; c) P. lui Vasile Lupu numită: »Carte românească de învěțătura pravilelor«, a fost trad. de Eustratie biv vel Logofět, tot din grecesce şi tipărită în Iaşi la 1646. Aceste douě P.-le din urmă se aseamănă foarte mult; cuprind aceaşi materie, au aceaşi împărțire şi de multe ori aceleaşi cuvinte. Ele se împart în câte douě părți. Cea munteană în partea întâiu cuprinde idei generale despre lege şi dreptate şi unele disposițiuni relative la viața publică şi privată a archiereilor şi preoților şi unele regule privitoare la încheierea şi desfacerea căsătoriilor. In partea a doua se cuprind disposițiuni penale, adecă pedepse pentru crime şi unele regule relative la relațiunile dintre plugari, etc. P. lui Vasile Lupu în partea I cuprinde disposițiuni penale, privitoare la călcările de hotar, furturi, etc.; în p. II se află prescripțiuni despre căsătorie şi divorț, etc. P. pe lângă tot cuprinsul ei interesant nu are putere de lege în toate părțile sale, fiind-că cuprinde şi legi bis. abrogate şi legi civile ieşite din us; cu toate aceste P. este un isvor de drept bis. şi juridic, din care mai bine putem cunoasce disciplina şi dreptul vechiu bisericesc. (Cf. Dr. I. Rațiu, Dreptul biser. § 38 ss.; Gh. Adamescu, Istoria limbei şi liter. române. Bucuresci, 1896; A. D. Xenopol, Istoria Românilor. Iaşi, 1896.) [Dr. Iacob Radu.]

Pravoslavnic, dreptcredincios, ortodox (v. ac.), astfel se numesc popoarele creştine gr.-orient., cu deosebire Ruşii.

Praxa, *(grec.)* după însemnarea etimologică este lucrare, aplicare, fapta săvîrşită cu resultat. P. în oposiție cu teoria (v. ac.) se descopere în destoinicia, ajunsă prin continuă deprindere, de a puté cu succes pune în aplicare mijloacele, ce le oferă experiența şi sciința la ajungerea unor anumite scopuri reale ale vieței. Fiind-că nici o lucrare, care e lipsită de scop ori e inconscientă, nu poate duce la țintă, aşa nici P. nu poate ca să fie lipsită absolut de teorie. Dar precum ori ce P. trebue să iasă din o anumită teorie, tot aşa ori ce teorie, care poate fi aplicată şi în P., este adevěrată. Sinonim: Practică, care este mult mai întrebuințat. [Pl.]

Praxiteles, sculptor elin, cel mai distins representant al şcoalei atice. Statuele mai remarcabile ale lui sûnt: Hermes din Olympia, în brațe cu Dionysos, unica statuă remasă poste-

rităţii, Apollon sauroktonos (ucigĕtor de şopârlă), Aphrodite din Knidos, Eros, un Satyr, etc.

Praz, una din numirile populare românesci ale plantei culinare Allium Porrum L. (v. ac.).

Prazak, *Aloisiu,* conte, min. austriac, n. 1820 în Ung.-Hradisch (Moravia); la 1861 conducĕtorul partidului ceh în dieta Moraviei; la 1874 dep. în parlament; 1881 min. de justiţie; apoi min. fără portfoliu, mai târḑiu membru în camera seniorilor.

Praznic, *serbătoare,* ḑi solemnă, în care se ţine cult public divin.

Preadamiţi, fiinţele, înţelegêndu-se şi omul, cari ar fi existat înainte de Adam.

Preajba, com. rur. în Rom., j. Dolj, compusă din 2 căt., cu 2024 loc. (Dicţ. geogr. 1896), 2 biserici şi 1 şcoală. Com. e străbătută de calea ferată Craiova-Bucuresci.

Preambul, în retorică, discurs preliminar, pregătitor.

Preasfânt, numire ce se dă la sacrificiul eucharistic şi la cuminecătură, din motiv că aceea represintă trupul şi sângele lui Christos şi sacrificiul morţii pe cruce.

Prebenda, beneficiu eclesiastic, ori o anumită competenţă, ce se împarte din venitele averii comune a unei corporaţiuni, cum sûnt s. e. capitulele dela bisericele catedrale episcopesci.

Prebendat, oficial eclesiastic, care împarte venitele sau beneficiile parţiale din o avere comună. La capitulele catedrale unul dintre canonici se numesce P., deoarece în vechime membrii capitulari ducênd viaţă comună, unul din ei purta grije ca fiecărui membru să i-se împartă competenţa.

Prebul, com. mică în Bănat, cott. Caraş-Severin, 1084 loc. (1891) Români.

Précambrian, sau *algonkian, sistemul,* este prima subdivisiune din seria paleozoică şi urmează direct sistemului archean. Repausează în discordanţă pe Archean atât în Statele-Unite, unde desvoltarea sa e enormă, cât şi în Francia. Geologii americani subîmpart P.-ul în 1) *Huronian,* represintat prin o serie de roce mai mult sau mai puţin metamorfice şi 2) *Keweenawian,* represintat prin roce detritice şi tufuri provenind din roce eruptive.

Precariu, nesigur, ceea ce depinde de voinţa altuia. (v. Posesiune şi Prescripţiunea.)

Precatio, la Romani rugăciunea către ḑei. P. era scrisă în formă precisă, sfinţită prin preoţi şi se cetia, ca nu cumva în recitarea ei să se facă vr'o greşală; dacă cetitorul greşea, trebuia să înceapă de nou.

Precedenţa, ceea ce e stabilit mai dinainte.

Precept, *(lat.)* regulă, povaţă, învĕţătură, poruncă.

Preceptor, *(lat.)* învĕţător.

Precesiunea *equinocţiilor,* faptul sosirii equinocţiilor înainte ca pămêntul să-şi fi făcut calea completă în jurul soarelui. Aceasta provine din causă că axa pămêntului considerată în timp îndelungat, nu remâne paralel cu ea însăşi, nici perpendiculară pe planul eclipticei, ci descrie un con de revoluţie în jurul unei perpendiculare pe acest plan. De aci urmează că linia equinocţiilor, linia de intersecţie a planului equatorului cu planul eclipticei, îşi schimbă continuu posiţiunea în planul eclipticei progresiv dela est spre vest (în sens retograd) cu 50″ anual. Ar trebuí dar cam 26,000 ani, pentru ca equinocţiul să facă tură completă pe ecliptică.

Precesta, Preacurata Fecioară Maria, mama lui Isus (v. ac.).

Précieuses şi *Précieux,* 1) membrii soc. liter. dela hotelul de Rambouillet din Paris, cari se foloseau de un limbagiu înflorilat; 2) persoane, cu un mod de vorbire afectat.

Precipitare, 1) grăbire mare, cădere repede; 2) acţiunea, prin care obţinem separarea sau depunerea unui corp dintr'un lichid, în care se găsea disolvat. Corpul solid care se depune se numesce: *precipitat,* iar agentul necesar: mediul de precipitare.

Precipitaţiune, v. Precipitare.

Precipitaţiuni atmosferice, căderea apei din atmosferă sub una din formele ei de condensare, lichidă sau solidă. Apa adunată în nori sau conţinută în aer sub formă gazoasă, se poate precipita sub diferite forme: ca rouă, brumă, lapoviţă, mană, ploaie, zăpadă, grindină, etc. Bruma şi roua, se socotesc din ochi, celelalte se mĕsoară cu pluviometrul; la zăpadă se indică şi grosimea stratului. In România există 232 staţiuni pluviometrice. Media pe 15 ani (1884—98) dă pentru diferitele regiuni ale României următoarele cantităţi de precipitaţiuni: Oltenia 752 mm., Muntenia 616 mm., Moldova 554 mm., Dobrogea 508 mm. Sûnt puţine localităţile unde cantitatea totală de precipitaţiuni într'un an face un strat de grosime superioară unui metru. In Dobrogea sûnt multe localităţi unde totalul precipitaţiunilor e inferior la 200 mm. (Lit.: Regimul pluviometric al României, de St. C. Hepites. 1900).

Precis, însemnă ceea ce e cu totul determinat şi acurat, fără reservă, atât în timp cât şi în gândire şi vorbire; s. e. vorbă precisă; precis la şepte oare.

Precisiunea este însuşirea sau caracterul celor precise. In logică, P., împreună cu claritatea, distincţiunea şi deplinătatea, constitue perfecţiunea unei gândiri (noţiuni). O gândire este precisă când, exprimată, va puté deştepta şi în mintea altuia tocmai acelaşi conţinut, pe care l-a avut în minte cel care a gândit-o. In stilistică P. e o calitate logică a stilului; se produce, când în vorbire se întrebuinţează numai termini potriviţi şi absolut trebuincioşi pentru exprimarea ideii. P. înlăturând cuvintele cu înţeles prea general, lapĕdă tot ce este de prisos şi nu lasă nimic din ceea ce este trebuincios exprimării. [Pl.]

Precoce, *Precocitate,* se numesce în bot. ori care funcţiune efectuată înainte de timpul normal s. e. producţia de frunze, flori, fructe. Ea resultă sau spontan sau în mod artificial, prin selecţiune sau prin forţare. In horticultură avênd productele precoce o valoare relativ mai mare, se practică pe o scară întinsă: s. e. la flori ornamentale, la unele fructe, la zarzavat s. e. castraveţii, etc.

Preconceput, (ret.) este atributul acelor păreri şi judecăţi, cari se formează şi exprimă fără premeditare serioasă şi fără cuvenită cercetare şi cumpănire a motivelor şi a stării obiective a lucrurilor. Atari judecăţi, în anumite casuri, pot să fie chiar corecte, sûnt însă în tot casul lipsite de caracterul logic şi sciinţific. [Pl.]

Preconisaţiune, în dreptul bis., este actul solemn, prin care papa confirmă alegerea, respective numirea de episcop.

Precugetare, este acţiunea de a face o faptă în deplină consciinţă şi cu plan bine chibzuit în vederea ajungerii scopului. Sin.: Premeditare.

Precumpĕnire, este actul de deliberaţiune, ce înainte de a lua o hotărîre, se aplică asupra motivelor, care militează în favorul diverselor posibilităţi, şi asupra mijloacelor, care ar puté să ne stee la disposiţie şi ar puté să ducă mai uşor la scop. [Pl.]

Precupeţ, persoană, care negustoresce cu articoli mĕrunţi, fără a avé prăvălie, cu deosebire cu poame, zarzavaturi, pâne, etc.

Preda, *Basarab,* v. Basaraba.

Predare, faptul de a pune pe cineva în posesiunea unui lucru care s'a vêndut, dăruit, etc. A da ceva.

Predeal, 1) P., com. rurală în Rom., plaiul Teleajen, jud. Prahova. Se compune din patru cătune, avênd 1500 loc., cari se ocupă cu economia de vite, cu cultivarea porumbului şi a prunilor. Are 1 şcoală cu un învĕţător şi 1 biserică cu un preot.

2) *Predeal,* com. rur. în Rom., jud. Prahova. E situată lângă frontiera despre Transilvania, la 85 km. depărtare spre nord de Ploesci şi aproape de Braşov. Se compune din patru cătune (Predeal, Azuga, Buştenii şi Poiana-Ţapului). Are 6000 loc., din cari vr'o 2000 sûnt străini, lucrători şi măiestri la diferitele fabrici din comună. Solul comunei e muntos şi nu e prielnic pentru agricultură. Comuna are un mare renume ca industrială şi de vilegiatură. Are preste 15 fabrici, din cari numai în Azuga sûnt vr'o 10. Şcoale are 4, cu localuri măreţe şi bine îngrijite de administraţia dom. coroanei şi a moşiilor regale. Biserici are 3. In P. s'a întemeiat âncă de la 1892 (prin iniţiativa lui A. M. Mihăilescu şi alţii) o secţiune a Ligei culturale. Tot ací e o societate economică-cooperativă a sătenilor Români. Funcţionează de patru ani, poartă numele de »Peleş« şi are un capital de 70,000 lei. Mai este societatea culturală »Gheorghe Lazar« din Buşteni. In cătunele Buşteni şi P. s'au construit şi se construiesc mereu vile şi case ţĕrănesci ce se închiriază pentru sesonul de vară vilegiatorilor. In căt. P. se află vama şi gara P. [A. M. M.]

3) *Predeal, trecĕtoare* între România şi Transilvania, pe unde se trece din valea Prahovei şi valea Timişului. Staţiune a căii ferate ce unesce Ploescii cu Braşovul. Şoseaua naţională Ploesci-Predeal, datează de pe vremea domniei lui Bibescu-Vodă (1846). Cătunul P. este locuit de o populaţiune stabilă numai dela 1830; dela 1852 el devine un punct însemnat prin mutarea vămii dela Breaza la P. Pe la 1290, epoca invasiunii mongole, căpitanul Bugek al hanului tătăresc trece prin P. din Transilvania în Muntenia. La 1369 o armată ungurească, condusă de voevodul Nicolae împotriva domnului Vladislav Basarab, a trecut prin pasul P. Prin P. a trecut armata ducelui de Lorena în 1737, ajunul resboiului dintre Ruşi, Austriaci şi Turci. Această armată voia să ocupe Bucurescii, dar fû respinsă de Turci. In 1788 N. Mavrogheni bate o armată austriacă, o urmăresce prin pasul P. şi trece către Braşov, pe care îl încungiură. Pe vremea eteriei (1821) mai mulţi eterişti, urmăriţi de Turci şi Bimbaşa Sava, iau drumul Ardealului prin pasul P.; Timişul fiind ocupat de Autriaci, eteriştii se retrag în întăriturile dela cetăţuie, dar sûnt bătuţi de Turci şi risipiţi. In 1849 generalul baron Puchner, comandantul Transilvaniei, pentru apĕrarea cetăţilor Braşov şi Sibiiu cere ajutor feld-mareşalului rus Lüders din Bucuresci. Generalul Engelhardt, trimis cu ajutoare, ocupă schitul P. şi instalează un corp de observaţie la fruntarie. Ruşii trec pasul şi Austriacii îi urmează, brigada Van der Nüll însă, ajunsă de Unguri, susţine o luptă înverşunată şi este silită să se retragă către pădure. Ungurii dau foc Timişului şi urmăresc până în P. pe Austriaci. La P. se dă iarăşi o luptă. Ruşii şi Austriacii îşi stabilesc cartierul la Sinaia şi la P. lasă numai un mic detaşament de observaţie. Ruşii şi Ungurii se luptă pentru ântâia oară la P., la 7 Iunie 1849. Ací fû omorît mişelesce comandantul regimentului 1 de cazaci de Don, locot.-colonelul Ioan Constin, Român din Basarabia.

Predecesor, *(lat.)* înaintaş în funcţie, care a fost înainte de acela, care e acum în o funcţie.

Predeluş, trecĕtoare preste Carpaţi, situată la est dela Predeal. Ací se află isvoarele Doftanei: Musiţa, Doftana, etc., ca şi Paltinul, Valea rece, cari formează Doftana transilvană, vale opusă cu Doftana română. Trecĕtoarea P. deschide drumul spre Valea Tărlungeni, către Săcele în Transilvania, prin Valea Doftanei transilvane, care dă în Valea Tărlungeni. Circulaţia prin P. e foarte mică şi numai pentru pedestraşi sau călăreţi; serviciul vamal nu funcţionează ací decât vara, ca şi pichetul de pază.

Predestinaţiune, însemnă »mai dinainte hotărîre« şi în general arată o înlănţuire de evenimente, ce prin nimic nu se poate înlătura. P. este termin usitat mai cu samă în materii de religiune şi de credinţă. Aici însemnă: primordiala presciinţă a provedinţei şi prin urmare eterna şi absoluta ei hotărîre dintru început, după care unii din oameni vor crede în cuvêntul divin şi vor ajunge la fericire, pe când alţii nu-l vor crede şi vor ajunge la pedeapsă. Ca doctrină dogmatică a fost formulată de către Augustin în certele pelagiane, a fost reînoită în secl. IX de către călugărul Gottschalk şi a fost adoptată de către Calvin. [Pl.]

Predeterminism, (lat., filos.) teoria, care susţine şi învaţă, că actele voinţei omenesci sûnt de mai nainte rânduite şi determinate din partea lui Dḑeu. Ca doctrină se află mai ântâiu la Augustin, care pe lângă predeterminare mai admite şi conlucrarea libertăţii; se află apoi la Motakallimii arabici şi la scolastici, cari cearcă a-i determina şi raportul faţă cu libertatea. In Noetică Beneke învaţă, că funcţiunile de cunoascere ale sufletului ce e drept nu sûnt preformate, dar sûnt predeterminate. Pe lângă acest determ., care se poate numí etic, mai este âncă un P. natural sau transcendental, care află motivele de determinare în cursul firei; apoi P. teologic, care le află în voia şi presciinţa lui Dḑeu. [Pl.]

Predica, propunerea publică a cuvêntului dumneḑeesc din partea celor îndreptăţiţi; cuvêntare sacră sistematică sau lucrată după toate normele oratorice. P. în sens strins tractează despre un singur obiect sau adevĕr religios, prin

ce se deosebesce de omilie (v. ac.), care se ocupă de toate adevĕrurile cuprinse în cutare pericopă (v. ac.) a Scripturei.

Predicabilii, *(lat.)* înseamnă ceea ce se poate ḑice despre un lucru. In limbagiul filosofic P. sûnt termini potriviţi spre a exprima toate acele note caracteristice, cari se pot deosebí la fiecare lucru. In terminologia scolastică se numesc »modi praedicandi« şi sûnt cinci: genul, specia, diferenţa, propria, accidenţa, pe cari vechia logică le consideră de cerinţele fundamentale la formarea ori cărei definiţiuni. Ele se află mai întâiu la Porphyr, iar definiţia scolastică le-a dat-o George de Trapezunt. Aceste P. au fost causa cunoscutei dispute despre aşa numitele »universalii« (v. ac.). [Pl.]

Predicamente sau *categorii* (v. ac.), sûnt deosebitele puncte de vedere fundamentale, din cari putem privi obiectele ce constitue existenţa spre a le puté caracterisa şi deosebi unele de altele. Originea P.-lor se poate reduce până la pythagorei; dar cel dintâiu, care le-a dat o formulare hotărîtă, a fost Aristoteles. El stabilesce ḑece: substanţă, calitate, cantitate, relaţiune, loc, timp, stare, posesiune, suferinţă, acţiune. La acestea discipulii lui Aristotele au mai adaus încă cinci: oppositum, prius, posterius, simul, motus, pe cari le-au numit postpredicamente. Stoicii admit trei: substanţă, calitate, relaţiune; tot aşa Spinozza şi Locke, iar Leibnitz cinci: substanţă, cantitate, calitate, acţiune, pasiune. Kant, creḑênd a afla pentru ele un principiu euristic în formele de judecăţi, le reduce la patru forme principale stabilind în fiecare formă câte trei categorii. (Cf. Pletosu, Log. p. 11.) [Pl.]

Predicat, 1) se numesce într'o judecată noţiunea, care conţine şi exprimă, ceea ce se ḑice despre subiect. 2) numirea de rang, prin care se arată distincţiunea nobilitară dată vr'unei persoane pentru oarecari merite. 3) în gramat., acel cuvênt, sau acea parte a propoziţiei, care spune ceva despre subiect.

Predicator, preotul sau clericul, care ţine cuvêntări sacre sau predici.

„Predicatoriulu *sateanului romanu* séu Cursu completu de predici pre tóte Dominecile si serbatorile anului, precumu si pre tóte ocasiunile obveniente«, publicaţiune periodică redig. de *N. F. Negruţ* (v. ac.) din 1875—1881 în Gherla. Continuarea »*Preotulu Romanu*« (v. ac.).

Predicere, *(lat.)* profeţire, ghicire.

Predilecţiune, starea afectivă manifestată în aplicarea deosebită, pe care cineva o are faţă de anumite persoane, lucruri, acţiuni, etc. Ceea ce e împărtăşit de predilecţiune se numesce predilect, s. e. studiu predilect, mâncare predilectă, ş. a.

Predispoziţiune, *(lat.)* inclinare mai ales spre anumite boale.

Predominaţiune, *(lat.)* precumpănire, întrecere în putere.

Preemţiune, drept care consistă în a puté cumpĕra de preferinţă un obiect înaintea altor persoane.

Preexistent, este atributul acelor lucruri şi stări, despre cari se susţine că au existat în mod ascuns înainte de momentul când a ajuns la existenţa aparentă. [Pl.]

Preexistenţa, *Preexistenţianism,* este starea celor preexistente. P. se atribue sufletului omenesc din partea ipotesei cunoscută în filosofie şi în dogmatică sub numirea de preexistenţianism, care vrea să stabilească că sufletul omenesc, avêndu-şi existenţa dela Dḑeu prin creare, exista individual încă înainte de împreunarea sa cu trupul, înainte de nascere. A fost susţinută de buddhism, de filosofii Plato şi Philo, de archiereii Test. vechiu, de scriitorii biser. Origen şi Sinesiu. [Pl.]

Prefacere, (Transsubstanţiare, Consacrare), actul propriu al sacrificiului eucharistic, întru şi prin care darurile sûnt aduse la altarul Domnului sub speciile pânei şi a vinului, prin mijlocirea ierarchică a preotului celebrant.

Prefăcĕtoria, felul de falsitate, de făţărnicie sau făţărie, când cineva manifestă sentimente sau idei contradictorii asupra aceleiaşi chestii sau obiect, cu scopul de a seduce pe cineva. P. se obicinuiesce mai adese pe terenul politic.

Prefaţa, cuvêntul de întroducere din fruntea unei cărţi.

Prefect, în Rom. şi Francia, principalul agent admin. al unui judeţ, representant al guvernului şi în mod subsidiar al intereselor locale. P.-ii sûnt numiţi de guvern, sûnt subordonaţi tuturor ministrilor, în special însă min. de interne, care ii numesce şi revoacă prin decret. In general P.-ii sûnt intermediari între guvern şi admin., au dreptul să facă consiliului judeţean propuneri, pe cari acesta e obligat să le delibereze (art. 103 legea jud.); au dreptul şi datoria să suspende, prin mijlocul recursului la guvern, decisiunile consiliului jud. P.-ii sûnt şi agenţi ai poliţiei judiciare, iar cu privire la puterea locala sûnt mai mult coadministratori cu delegaţiunea judeţeană şi administrează singuri numai în casul disolvării delegaţiunii, până la instalarea nouei delegaţiuni perm., etc.

P., la Românii din Trans. In revoluţia din 1848/9. Trans. a fost împărţită în 15 prefecturi, avênd fiecare prefectură în frunte un P., care era comandantul legiunii de gardă naţ. din prefectură şi administratorul ei. Prefecturile şi P.-ii au fost instituiţi de comitetul naţ. şi confirmaţi de guvernatorul civil şi militar din Sibiiu. P.-i mai renumiţi au fost Avram Iancu, Axente, Balint, Dobra, Buteanu, Moldovan, etc.

Prefectura, autoritatea administrativă supremă în judeţe în Rom., în departamente în Francia. P.-le s'au instituit în Francia în timpul marei revoluţii, în locul autorităţilor departamentale vechi. P.-le sûnt împărţite în subprefecturi sau arondismente, în fruntea cărora stau subprefecţii.

Préférence, (franc. pron. —rangs), joc de cărţi între trei persoane, fiind deciḑĕtor numĕrul bătăilor de joc.

Preferinţa, alegere în favorul cuiva mai mult decât în al altuia; întâietate.

Prefix, v. Derivare.

Preflorescenţa, (botan.) sau *Estivaţiune,* disposiţia în boboc a petalelor sau sepalelor unele faţă de altele. P. se ḑice valvară, când aceste frunze florale se ating prin marginile lor, fără a se acoperí (la nalbă); induplicată ori reduplicată, când ele au marginile întoarse în lăuntru ori în afară; sucită, când au o margine acoperitoare, alta acoperită (cartof, in); imbricată, când o piesă e acoperitoare, alta vecină acoperită, celelalte cu o margine acoperitoare, alta

acoperită; imbricată quincuncială, când sûnt 5 piese, două acoperitoare, două acoperite, una cu o margine acoperitoare, cu alta acoperită (răsură); corrugată (v. ac.) ş. a. [S. Şt. R.]

Prefoliaţiune (botan.) sau *Vernaţiune*, aşezarea frunzelor în mugure, considerate fiecare în parte şi unele în raport cu altele. In primul cas frunzele pot fi plane (liliac), cutate în lung (viţă) sau în lat (reclinate, ca la lalea), conduplicate (v. ac.), convolutate (v. Convolut), circinate (v. ac.), etc. In al doilea cas P. se dice valvară (v. Preflorescenţa), imbricată (v. Idem); equitantă, când frunzele sûnt conduplicate şi fiecare acopere complet pe cea următoare (stânjenel), etc. [S. Şt. R.]

Preformaţiune, v. Transformism.

Pregel, rîu de 239 km. lung (pe 126 km. navigabil) in Prusia resăriteană, se varsă din jos de Königsberg în Frische Haff.

Preglacială, *epoca*, premergëtoare epocei glaciale, este cea mai veche epocă a erei quaternare. Clima relativ caldă. Omul avea craniul dolichocefal; mai e cunoscută şi sub numele de *epoca paleolitică*.

Pregnant, *(lat.)* cuprindĕtor, semnificativ, concis, s. e. P. în expresiuni; *Pregnanţa*, bogăţie de idei.

Prehensiune, *(lat.)* luare, apucare, prindere.

Preisteria, sciinţa despre oameni înainte de primele urme istorice; *Preistoric*, înainte de începutul epocei istorice.

Prejbea, munte în apropierea Sibiiului, pe hotarul comunei Sadu; 1749 m. înalt; ofere, pentru excursionişti o privelişte admirabilă asupra unei părţi însemnate a Transilvaniei. Lângă P. se află vîrful Plaiul Mumii (1630 m.).

Prejmer, (magh. *Prázsmár*, germ. *Tartlau)*, com. rur. in cott. Braşov; 3531 loc. (1891) Rom. şi Saşi; industrie înfloritoare, fabrică de hârtie, staţiunea căii fer., oficiu postal şi telegraf.

Prejudiţiu, se numesce dauna ce o sufere o persoană. P. poate fi moral sau material. P. poate resulta din o culpă, greşală, fie în ommitendo, fie în commitendo; ceea ce înseamnă că poţi aduce un P. făcênd ce nu trebuia sau nefăcênd ce trebuia. Legiuirile moderne admit repararea chiar a unui P. moral. Prin simplul fapt că cineva, chiar autorisat, instalează o casă de toleranţă, aduce P. vecinilor, şi poate fi tras la respundere. In genere, P. se calculează în bani. Uneori P. resultând din existenţa unui act, repararea va consta în anularea actului. Judecătorii apreciază quantumul daunelor, luând în consideraţiune faptul dacă agentul a fost de bună sau rea credinţă. Când o persoană e atinsă prin o scriere periodică, girantul sau editorul e obligat să însereze în capul scrierii respunsul persoanei atinse. In acest cas, P. va fi reparat prin aceea inserţiune; poate fi reparat în alte împrejurări, chiar bănesce. [Scriban.]

Prejudiţiu, (filos.) se numesce o părere sau o judecată formată cu uşurinţă şi fără suficientă cunoscinţă de causă, apoi adoptată fără premeditare şi fără amĕnunţită cercetare a motivelor psichologice şi logice, condiţie indispensabilă la formarea şi exprimarea ori cărei judecăţi. Tot de P. se ţin şi părerile şi credinţele religioase, cari se întemeiază pe superstiţiuni (v. ac.). [Pl.]

Prelat, demnitar bisericesc. P.-i ai curiei romane se numesc adi acele persoane bisericesci, cari după cardinali ocupă locul cel dintâiu. P.-urile sûnt actuale sau titulare, şi ambele au mai multe grade. Se mai deosebesce: *prelatura justiţială* şi *prelatura graţială*: P. j. este împreunată cu oficiu in curia romană, iar P. gr. este mai mult un titlu şi se dă episcopilor şi altor persoane bis. Intre P.-i în biserica gr.-cat. română, afară de episcopi, sûnt cunoscuţi P.-ii domestici papali cari au dreptul de a purta cruce pastorală şi inel. [Dr. I. Radu.]

Prelegat, legate (v. ac.) particulare, plătibile înaintea partagiului succesiunii.

Prelegere, predare instructivă, sinonimă cu curs sau lecţiune; se dice mai ales despre cursurile universitare, cari avênd a se face cu un aparat de erudiţiune, trebue să fie adeseori cetite.

Preliminar, adj., pregătitor, ceea ce precede obiectul principal; P. de spese, budget.

Prelipcea, com. rur. în jud. Zastavnei în Bucovina; 1199 loc. (1061 ort.-or., 101 rom.-cat. şi uniaţi, 37 mos.), o şcoală primară.

Preluca sau *Prilucă*, însamnă în munţii păduroşi ai Bucovinei o răritură de pădure, nu poiană fără arbori. *P. Căţelei*, munte în Bucovina, în dreapta văii Botoşului; nălţ. 1050 m.

Prelucrare, *(lat.)* a lucra de nou ceva, a schimba prelucrând.

Preludiu, *(lat.)* nume dat unor mici composiţiuni instrumentale, scrise cu intenţiunea de a serví ca introducere unei alte composiţiuni mai importante. Sûnt de ordinar bucăţi fără formă hotărîtă, ca improvisaţii basate pe desvoltarea liberă a unuia sau două motive din composiţiunea ce are să urmeze. [T. C.]

Prematur, ceea ce se întêmplă înainte sau prea de vreme.

Premeditaţiune, meditaţiune sau chibzuială ce precede execuţiunea unui fapt. In dreptul penal determinarea conscientă a voinţei de a comite o infracţiune (v. ac., Dolus şi Precugetare).

Premier, se dice în vorbirea practică primului ministru (premier ministre) sau president al consiliului.

Premise, *(lat.)* se numesc într'un silogism cele două judecăţi, din cari se trage conclusiunea şi prin mijlocirea cărora se stabilesce raportul dintre noţiunea subiectului şi a predicatului din conclusiune. Această mijlocire se face cu ajutorul unei a treia noţiuni, care se numesce termin mediu şi care nu se găsesce în conclusiune. [Pl.]

Premiu, o specială remuneraţie pentru prestaţiuni de merit. Astfel sûnt P.-le ce se dau şcolarilor pentru silinţă sau bună purtare; P.-le ce se distribue cu ocasia concursurilor sau exposiţiilor, pentru lucrările şi produsele cele mai de merit. *P. de export*, este favorul acordat unei ramuri de producţiune agricolă ori industrială, pentru a favorisa exportul. *P. de asigurare* (Prima), se numesce cotisaţia pe care cel asigurat o plătesce societăţii de asigurare. v. Prima.

Premonstratensi, ord călugăresc în bis. cat., fondat de Sf. Norbert şi aprobat de papa Honoriu II la 1126. Numirea o are dela locul Prémontré (Praemonstratum) lângă Laon, unde a avut prima mănăstire. P. au să împreune viaţa contemplativă cu cea activă, ocupându-se pe lângă rugăciune şi exerciţii de pietate, cu studiul,

păstorirea sufletelor şi grija de săraci. Membrii ordului se împart în clerici, cari au să se ocupe cu instrucţiunea şi să predice, şi în fraţi laici (conversi), cari au să grijească de ale economiei. Ordul s'a lăţit curênd în toată Europa catolică, Stefan II regele Ungariei deja la 1130 a fondat o mănăst. pentru P. la Oradea mare. Aḑi P. sûnt împărţiţi în mai multe provincii, sub câte un abate general şi se ocupă cu instrucţiunea tinerimii. [i—m.]

Prenit, mineral, silicat aluminos de calciu hidratat, rombic, de obiceiu în agregate sferoidale. P. e un zeolit al rocelor eruptive vechi, însoţind adese ori şi filoane de minereuri, sau e un product de alteraţiune profundă mai ales a elementelor feldspatice sau piroxenice a diabaselor, gabrourilor şi unor şisturi cristaline.

Prenumeraţiune, *(lat.)* abonare, plătire înainte.

Preocupaţiune, este starea sufletească a omului, care, absorbit de un singur obiect de gândire, cu excluderea tuturor celoralalte, în judecăţile sale, în vorbire, în lucrări şi în ţinuta sa, ignorează intenţionat realitatea obiectivă, şi se determină de interese, de afecte, pasiuni şi patimi, de inclinaţiuni şi de disposiţii subiective. [Pl.]

Preot, persoană ierarchică, care în taina chirotoniei primesce darul şi puterea sacramentală spre săvîrşirea cultului divin, spre aplicarea darurilor mântuirii săvîrşite prin Isus.

P. militar, persoana ierarchică, căreia este încredinţată grijea sufletească a ostăşimii după mĕsura jurisdicţiunii date.

Preoţia, taina legii şi bisericei dreptcredincioase a lui Isus, instituită spre săvîrşirea economiei mântuirii. P. este centrul treptelor ierarchice mai înalte, şi constitue statul ierarchiei eclesiastice.

„Preotulu Romanu“, continuarea Predicatoriului (v. ac.), redig. de N. F. Negruţ (v. ac.) până la 1890 în Gherla, ca ḑiar bisericesc, şcolastic şi literar.

Preparandia, institut de preparare pentru seminariele pedagogice (şcoalele normale (v. ac.) de învĕţători). Până la înfiinţarea mitropoliei ortod. române în Ungaria şi Transilvania, acest nume se dedea cursurilor înfiinţate pe lângă episcopii pentru pregătirea teoretică a învĕţătorilor. După înfiinţarea mitropoliei practica începe a se face în şcoalele de aplicaţie, alăturate preparandiilor, acestea din urmă primind numele de seminarii sau institute pedagogice (v. şi Pedagogiu).

Preparate, lucruri pregătite în mod artistic pentru anumite scopuri, mai ales obiecte preparate pentru experienţe sciinţifice.

Preparate anatomice, lucrările anatomice mai minuţioase au atras după sine metoade de a conserva preparatele anatomice şi a le grupa şi sistemisa. Astfel găsim la toate facultăţile de medicină musee de anatomie, în Bucuresci fundat de profesorii Dr. Polizu şi Petrini Paul. Anatomia patologică a îmbogăţit şi mai mult colecţiunea preparatelor anatomice şi prof. Babeş a organisat un frumos museu de asemenea preparate. Anatomia comparată, microscopică şi vegetală dă un enorm contingent de P. anat. normale şi abnormale. [Dr. Al. T.]

Preparate chimice, diverse substanţe, obţinute pe cale chimică. v. şi art. Microscopice, P.

Prepelicar, câne de vênat, întrebuinţat la vênătoare de iepuri, de prepeliţe, potârnichi, sîtari, apoi la lacuri. Intre cele 22 soiuri de câni ce există, în ceea ce privesce inteligenţa şi credinţa, locul prim îl ocupă P.-ul. După nenumĕrate experienţe şi încercări s'au dovedit de cele mai bune următoarele soiuri originale: P.-ul german cu pĕrul scurt (trupina Lemgo), P.-ul german cu pĕrul lung, P.-ul englez cu pĕrul scurt (pointer), P.-ul englez cu pĕrul lung (Lavareck-Setter, Gordon-Setter, Ir-Setter), P.-ul Korthals Griffon cu pĕrul creţ. P.-ul german e foarte înţelept, flegmatic, dar greoiu. Cel englez e vehement, are un nas admirabil, supoartă căldura şi lipsa de apă. Incrucişarea între P.-ul german (Lemgo) şi între pointer a dat resultate admirabile, P.-ri cu calităţi excelente. Astfel se pot explica enormele preţuri (100—500 fl.) ce se dau pentru un asemenea P. bine dresat. [I. S. Ş.]

Prepeliţa, *[Prepeliţă, Pitpălacă, Pitpediche], (Coturnix dactylisonans* sau *communis),* pasere, are penele brune cu dungi albe gălbinii, preste ochi câte o dungă gălbinie. Pe dedesubt alburiu-ruginiu. Bărbătuşul are la gât o pată brună-neagră încungiurată de două inele întunecate. Femeiuşa are gâtul alburiu. Ciocul cenuşiu, picioarele roşii sau gălbinii, coada foarte scurtă. Trăiesce în Europa, Asia şi Africa. Este pasere călĕtoare. Se găsesce primăvara şi toamna prin holde. Are glas plăcut, dar monoton. Se vênează pentru carnea ei gustoasă.

Preponderanţa, precumpănire, însuşirea celui care are mai mare importanţă sau autoritate.

Preposit, prelat mai mic, avênd dreptul de a purta insigniile: cruce pe piept şi inel. In Ungaria sûnt P.-i titulari şi reali, cari au bunuri. P. se numesce şi cel dintâiu dintre canonici (Praepositus major), care este şeful şi preşedintele capitlului şi administratorul averilor capitulare.

Prepositie, în gramat. cuvinte neflexibile, ce arată raportul dintre două vorbe, s. e. apă *de* beut.

Prepuţ, v. Praeputium.

Preraffaeliţi, pictori engl., cari în lucrările lor imitează pe predecesorii lui Raffael. Representanţii princ. ai acestei direcţiuni ivite pe la 1850, dar acum aproape dispărute, au fost: Millais, W. H. Hunt, Rossetti, Stanhope, etc.

Prerii, câmpiile seculare din America boreală, o formaţiune de plante, care şi ca causă eficientă, umiditate puţină, insuficientă pentru existenţa arborilor, şi ca fisiognomie se aseamĕnă cu stepele europene şi asiatice. Diferenţa între ele o constitue numai elementele (speciile de plante erbacee) ce le compun.

Prerogativa, *(lat.)* privilegiu împreunat cu anumite funcţiuni sau demnităţi, şi îndeosebi drepturile monarchului, independente de conlucrarea corpurilor legiuitoare, cum e s. e. dreptul de graţiare, de a disolva corpurile legiuitoare, etc.

Preş, ţesĕtură groasă pentru saci şi mai cu samă pentru covoare înguste.

Presa, (Teasc) aparat pentru stoarcerea sucului din anumite corpuri solide, sau pentru reducerea corpurilor solide la volum mai mic, etc. S. e. avem: P. sau teasc de vin, pentru stoarcerea mustului din struguri; P. hidraulică pentru reducerea fênului, paielor, etc. la volum mai mic.

Presa tipografică, maşină pentru confecţionarea imprimatelor (v. Tipografia), după care s'a

dat numirea de P. şi totalităţii scrierilor lăţite pe cale tipografică, precum şi mişcării intelectuale ce se manifestează în aceste scrieri. In sens mai strict se numesce P. acea parte a literaturii, al cărei efect depinde în primul rând dela lăţirea ei generală şi repede, adecă literatura de ḑi (v. Ḑiar), numită şi Publicitate sau Publicistică. (Despre P. rom. v. art. Română literatura.)

P. e un important mijloc de respândire al culturei, de ridicare a nivelului intelectual şi moral, şi totodată un mijloc de bun guvernament, o garanţie a funcţionării corecte a regimului constituţional. *Libertatea presei*, adecă dreptul de a-şi puté manifesta şi exprima liber cugetările sale prin tipar, e de drept natural. Insă lib. P.-ei fără limite ar fi descreditarea libertăţii, şi din această causă legiuirile mai moderne prevĕd pedepsirea *delictelor de P.*, sub cari se înţeleg toate infracţiunile ce se pot comite prin P. Aceste delicte aproape pretutindenea se judecă de juriu (v. ac.).

Presbiter, *(grec.)* »bĕtrân«, nu atât după vîrstă, cât după sfat şi înţelepciune; în acest sens P. este persoana ierarchică, înzestrată cu putere de a săvîrşí diregătorii preoţesci. La începutul creştinităţii numirea de P. s'a dat nu numai preoţilor ci şi unor archierei, fiind o numire de distincţie şi de onoare. Mai târḑiu numirea de P. a remas exclusiv pentru preoţi. (Cf. Ferdinand Probst, Kirchliche Disziplin der drei ersten Jahrhunderte, pag. 31, 54, 97, seq.)

Presbiterianism, este o sectă protestantă, care admite la guvernul bis. numai preoţi, cu excluderea episcopilor. Cu un numĕr foarte mare de fracţiuni, cari adesea se combat reciproc, P. a cucerit mulţi adepţi în Anglia şi cu deosebire în America. In Scoţia P.-l s'a întrodus în 1560, dar episcopii englezi şi regele, căruia i-se lua astfel suprematia preste biserica scoţiană, nu erau mulţămiţi cu noul sistem şi se luptară 32 ani, până când se învoiră cu starea lucrurilor. Cu toate acestea cesaropapismul regilor britanici îi încurcă în daraveri religioase într'un mod tot aşa de ridicol, ca odinioară pe împĕraţii bizantini. De aceea istoria P. este o lungă serie de certe, concesiuni şi combinări, în cursul cărora se şi desbinară în nesfîrşite secte. In Anglia şi în Irlanda succesul P. este cu totul neînsemnat; în America însă a făcut progrese mari. Literatură: Weingarten, Die Revolutionskirchen Englands. Leipzig 1868; Stoughton, History of Religion in England. Lond. 1884; Thompson, History of the Presbyterian Churches in the United States. New-York 1895; Johnson, Universal Cyclopaedia, New-York 1875, pentru statistica. v. Anglicană, biserica.

Presbiteriu, acea parte a bisericei creştine, în care stau clericii pe timpul cultului divin; partea aceasta se află între naia şi altariul bisericei. In biserica veche se numia P. senatul compus din preoţi şi diaconi, cu care se ajuta episcopul în administrarea diecesei; acest senat mai târḑiu a fost înlocuit cu capitulele (v. ac.) şi consistoriele episcopesci. (Cf. Tomassinus, Vetus ac nova Ecclesiae disciplina, tom. III, 36, 8.)

Presbiterii, se numesc în biserica protestantă corporaţiunile, cari stau în fruntea comunităţilor bisericesci. [i—m.]

Presbyopia, vedere îndepărtată, care se ivesce la ochi normali cam pe la etatea de 43 ani, iar la miopi mai târḑiu sau în mĕsură mai mare nici odată, pe când la ipermetropi se ivesce mai timpuriu. P. se datoresce subţierii cristalinului din ochiu. P. ochiului emetrop se corige la etate de 45 ani cu 0·5, la 50 cu 1, 55 cu 2, 60 cu 3, 65 cu 3·5, 70 cu 4·5 dioptrii.

Presbyt, (grec. bĕtrân) om mai înaintat în vîrstă cu vedere îndepărtată. (v. şi Emmetropia.)

Prescovanu, *Stefan*, din Craiova, alesul la domnie al boierilor munteni după pacea dela Cuciuc-Cainargi (1774). Prin art. 8 al acestui tratat de pace se dispunea ca Românii să se bucure de posiţia, ce o aveau pe timpul lui Mohamed IV, şi ca o urmare a acelei disposiţii P. fusese ales domn. Generalul Romanţof nu respunde hotărît la cererea de confirmare a boierilor, şi aceştia plănuiau să trimită o deputaţie la poartă. Trăgănând însă cu mergerea, Turcii numiră domn fanariot pe Alex. Ipsilanti (1775).

Prescripţiunea, legea determină timpul în care cineva îşi poate exercita un drept. Odată timpul trecut, dreptul, acţiunea, sûnt prescrise. In România s. e. o persoană care a comis un furt, nu mai poate fi urmărită după trecere de cinci ani dela comiterea faptului, căci acţiunea publică s'a prescris. Cea mai lungă P. e de 30 ani; cea mai scurtă de 6 luni. Dobânḑile se prescriu în 5 ani. Nu toate acţiunile şi drepturile se prescriu. Nu se pot prescrie de cât bunurile ce sûnt în comerciu, cari pot face obiectul unei transacţii. P. aducênd siguranţă în averi, în drepturi, a fost numită patrona generis humani. [Scriban.]

Prescura, (grec. dăruire, aducere), pâne eucharistică de grâu curat, oferită din partea credincioşilor ca să servească de materie la celebrarea liturgiei. Datina aceasta este dela începutul creştinităţii. P. de regulă are formă rotundă sau lungăreaţă şi în partea de sus poartă înscripţiunea iniţialelor »*IS. XS. NI. KA.*« Partea aceasta a P.-ei sub numire de »a g n e ţ« se scoate din întreaga P. şi împreună cu alte părticele se oferesc la liturgie ca daruri sfinte, şi la prefacerea liturgică se prefac în trupul lui Isus.

Present, în flexiunea verbelor, timpul ce arată, că lucrarea se face acum.

Presentabil, *(lat.)* care se poate arĕta, presenta, înfăţişa.

Presentaţiunea sau *Intrarea în biserică,* sërbătoare legată, ce se ţine în 21 Nov. întru amintirea faptului, că părinţii Preacuratei Fecioare Maria când a fost ca de trei ani au dus-o la biserica din Ierusalim ea să fie consacrată lui Dḑeu. Se serbează în Orient din secl. IV, iar în Occident din secl. XIV.

Preservaţiunea, *(lat.)* ferire, preîntimpinarea unui rĕu, apĕrare; *mijloace preservative,* când e vorba de o boală contagioasă sau de o molipsire morală.

President, persoana, care la anumite oficii sau reuniuni constituite şi în adunări are conducerea, s. e. P. de tribunal, P.-ul direcţiunii unei bănci, etc. In statele constituite ca republici, capul statului, ales pe un anumit timp, are titlul de P.

Presidii, (span. *Presidios),* se numesc în Spania locurile de deportaţiune şi fortăreţele de exil. Cele dintâiu P. au fost în Mexic, şi constau din forturi apĕrate, pentru indigeni. P.-le centrale

ale Spaniei sûnt: Ceuta, Gomera, Melilla, Alhucemas, Chaferinas. [L.]

Presiunea, apĕsare, (v. Greutate); fig. înfluințare asupra cuiva spre a-l forța la un fapt sau la o acțiune.

Preslav, turc. *Eski-Stambul,* orășel în Bulgaria, cercul Șumla, la poalele nordice ale Balcanilor; 2818 loc.; ruine extinse. Pe la începutul evului mediu P. a fost capitala imperiului bulgar. Episcopii bulgari de P. residă ați în Șumla și Varna.

Prespa, una din multele reședințe ale patriarchatului bulgar, pe vremea primului imperiu bulgar.

„Pressa", ḑiar politic, literar și comercial, apărut în Bucuresci dela 1868—81.

Prestabilism, *(lat.)* se numesce doctrina despre armonia prestabilită imaginată de Leibnitz, în scopul de a explica la om acordul dintre fisic și psichic. In virtutea acestei ipotese Dḑeu a întocmit dintru început ca stările sufletesci să stea în armonie cu stările trupesci și să corespundă unele cu celelalte. Kant numesce P. teoria după care causa supremă a existențelor, Dḑeu, ar fi dat de mai înainte fiecărui organism puterea de a produce pe semenii săi și prin aceasta de a susținea specia. Ca forme particulare a P.-lui trebue considerate teoriile evoluțiunii (v. ac.) și teoria epigenesei (v. ac.). [Pl.]

Prestanța, *(lat.)* superioritate, înfățișare impunĕtoare.

Prestațiuni, se numesce munca cu brațele și cu carĕle, ce au să dea țeranii din România în natură la construirea și repararea drumurilor și șoselelor; orășenii le plătesc în bani.

Prestidigitator, recte *Prestigiator,* (franc. »iute la degete«), scamator.

Prestigiu, puterea și autoritatea pe care cineva prin productele sale literare și artistice ori prin purtarea morală, o exercită în mod fermecător, asupra minții și voinții altuia. Este s. e. prestigiul elocuenței, al numelui, s. a. [Pl.]

Presto, *(ital.)* repede, în musică, termin de mișcare, numerând metronomic 150 până la 180 timpi pe minut. Superlativul, corespunḑênd la foarte repede e *Prestissimo.*

Prestol, *(slav.)* altar, masa pe care se săvîrșesce actul sacrificiului eucharistic. Cel mai sublim P., și astfel chipul tuturor altarelor creștine, este crucea lui Isus ridicată pe muntele Căpățînilor. P. de regulă se pregătesce din piatră, cărămidă sau lemn și în chipul mesei din foișorul Cinei celei de taină; are formă patruunghiulară, sau a unui sarcofag, în chipul mormêntului lui Christos.

Prestolnic, sigil provēḑut cu inscripțiunea inițialelor IS. XS. NI. KA. (Isus Christos învinge) pusă între brațele unei cruci. Acest sigil se imprimă în partea de sus a aluatului gătit pentru prescură.

Preston, oraș la nord-vestul Angliei, 113,864 loc. (1896); grandioase țesătorii de bumbac; comerciu litoral. 17 Aug. 1648 învingerea lui Fairfax asupra regaliștilor.

Presumțiune, *(Presupunere)* ceea ce se presupune ca adevĕrat, până la proba contrară. P.-i legale sûnt acelea stabilite de lege, sûnt absolute, deci nu se pot combate pe nici o cale. P.-i simple sûnt acelea, pe cari legea nu le stabilesce și pe cari magistratul le deduce din fapte; acestea se pot combate cu martori. (Cf. art. 1199 și urm. Cod. civ. rom.) v. și Hypotesa.

Presumptivul, v. Modus.

Presura, *(Emberiza),* un gen de paseri din familia Fringilidelor, ord. Coracornithelor, cu o mulțime de specii. P. galbenă *(Emberiza citrinella)* are capul, grumazul și partea de desubt galbenă-aurie, partea de sus brună-cenușie, ciocul albăstriu, picioarele galbene-roșii. Trăiesce în Europa prin tufișuri și marginea pădurilor. Stă la noi și iarna.

Preț, valoarea unui obiect exprimată în monetă, sau cu alte cuvinte, cantitatea de monetă (bani) ce se dă spre a puté obținé un lucru. P.-ul se stabilesce după spesele de producțiune, cari represintă toate cheltuielile făcute de producĕtori spre a fabrica o marfă oarecare, plus profitul net sau beneficiul. Aceste spese cuprind interesul capitalului, renta pămêntului, precum și impositele plătite statului. Totuși, sûnt casuri în cari unul din aceste elemente nu este cuprins în spesele de producere, astfel poate lipsi renta pămêntului. *P. curent,* este cantitatea de monetă pentru care se poate vinde sau cumpĕra curent un obiect; el se formează prin concurența între vênḑători și cumpĕrători, este variabil ca și valoarea, deoarece se stabilesce în virtutea legii naturale cunoscută în economia politică sub numele de legea ofertei și a cererii. In limbagiul usual al comerciului, P. c. se mai numesce și broșura sau lista în care negustorul, în dreptul fiecărui articol ce are de vênḑare, trece și prețurile cu cari se poate cumpĕra. (Cf. N. E. Idieru, Studii de Econ. pol. și finanțe, 2 vol. Bucur., 1895—97.)

Pretendent, cel ce formează o cerere la care se crede îndreptățit; se ḑice îndeosebi despre persoane, cari pretind a avé drept la un tron.

Pretențios, cel ce formează multe pretențiuni (îndeosebi neîndreptățite).

Pretențiune, dreptul ce il are sau îl formează cineva la ceva.

Preterit, în gramatică una din formele perfectului (v. ac.).

Preterițiune, *(lat.)* figură retorică prin care se enunță un fapt, ce la aparență e trecut cu vederea.

Pretermisiunea, figură de stil, în care oratorul se preface, că nu vrea să amintească cutare lucru, dar prin această simulare atrage și mai mult atenția asupra lui.

Pretext, *(lat.)* motiv neadevĕrat, scornitură pentru a se apĕra cineva de o învinuire.

Pretinia, v. Prietinia.

Pretoria, capitala republicei sudafricane (Transvaal) și totodată reședința districtului P., a representanței poporului și a oficiilor publice de stat. Orașul înainte de ocupațiunea engl. (1900) a avut 5500 loc. cu 842 bărbați trupe regulate și 700 voluntari. In apropiere sûnt mine de plumb. De câțiva ani legat prin cale ferată cu Port-Elisabeth, precum și cu Lourenço Marquez.

Pretorieni, corp de gardă (praetorium), organisat de către August în anul 2 a. Chr. La început divisat în opt cohorte, dintre cari două locuiau lângă Roma și restul era respândit în feluritele provincii imperiale. Tiberius, printr'o lege specială, reunesce toate cohortele și for-

mează un corp special cu reşedinţa în Roma. Fiecare cohortă pretoriană cuprindea 1000 soldaţi. P.-ii erau recrutaţi din Italieni şi se bucurau de numeroase privilegii. In ultimele dile ale imperiului P.-ii numiau şi destituiau pe împěraţi. Desfiinţaţi de Constantin cel Mare.

Preutesci, com. rur. în România, j. Suceava, compusă din 6 căt., cu 2324 loc. (Dicţ. geogr. 1894), 3 biserici şi 2 şcoale.

Prevalenţa, însuşirea de a avé mai mare valoare, greutate, putere.

Prevaricaţiune, *(lat.)* in înţeles strict ori ce abatere din calea dreaptă. In general se înţelege sub P. acea faptă a acusatorului, prin care dă ajutor acusatului de a se subtrage dela pedeapsa meritată.

In România se numesc P. sau *Delapidare* îndeosebi sustragerile comise de funcţionarii publici, adecă faptul unui funcţionar, care şi-a însuşit banii ce avea dreptul să-i încaseze sau să-i mănuiască. Sub aceeaşi numire de sustracţiuni comise de depositarii publici, întră şi faptul ori cărui judecător, administrator, funcţionar sau oficier public, care va fi stricat, desfiinţat, sustras sau denaturat actele şi titlurile date lor în deposit sau li-se încredinţase ori comunicase, în vîrtutea funcţiunii ce o au. Cod. pen. român (art. 140) are pedepse cari ajung până la cinci ani de corecţiune, şi ca accesoriu pierderea dreptului de pensiune şi de a ocupa funcţiuni publice, pe toată viaţa, pentru asemenea fapte.

In Trans. se dă numirea P. mai ales contraventiunilor (v. ac.) financiare.

Prevedere, se numesce puterea de a prevede şi a deduce că din anumite împrejurări au să urmeze oarecari evenimente, şi acţiunea de a lua precauţiunile trebuinciose în conformitate cu acele evenimente.

Prevěḍetor, se numesce individul înzestrat cu puterea de prevedere şi cu abilitatea de a puté lua precauţiunile trebuincioase.

Prevenire, (anteoccupatio), figură retorica, prin care oratorul înşiră însuşi şi combate înainte argumentele ce le-ar puté invoca contrarii sěi.

Prevenit, acuzat (v. ac.) v. şi Preventiva înch.

Prevenţiune, întrecere, înlăturare; a informa înainte. In drept. penal se înţelege sub P. starea unei persoane care se află în arest preventiv.

Preventivă, *închisoare.* Când un individ e bănuit de un delict sau o crimă, judele instructor îl poate închide provisor, având să refereze tribunalului, şi acesta poate confirma sau anula mandatul de arestare preventivă. Numai judele instructor poate aresta preventiv. Persoana aflată în închisoare preventivă, se numesce *prevenit,* şi aceasta închisoare, în unele legiuiri, cum e cea română, nu se calculează în pedeapsă. Arestul preventiv e oprit în contravenţii, materii politice şi de presă. In timpul prevenţiunii, arestatul nu poate comunica cu nimeni fără voia judecătorului de instrucţie. [Scriban.]

Prevestire, a spune cele viitoare; profeţire.

Prevorochi, com. rur., atenenţă la parochia Tărăşeni, moşie mănăstirească în căp. şi j. Siretului în Bucovina, are 706 loc. (673 ort.-or., 17 rom.-cat., 16 mos.), 1 biserică filială, 1 şcoală primară.

Prévost, (pron. prevo), *Eugène Marcel,* romancier franc., n. 1 Maiu 1862 în Paris, a studiat la o şcoală a iesuiţilor şi la un politechnic din Paris. Primul sěu roman »Le Scorpion« (1887) dovedesce un deosebit talent de observaţiune psichologică. Au urmat apoi: Chonchette, 1888; »M-lle Jaufre«, 1889; »La cousine Laura«, etc. P. s'a declarat contrar al naturalismului şi urmaş al romanului sentimental de George Sand. Al. Dumas i-a fost protector. P. a devenit apoi unul dintre cei mai populari scriitori francezi. Alte scrieri: »Lettres de femmes«, »Les demi-vierges«, »Provinciales et Parisiennes«, etc.

Prévost d'Exiles, *l'abbé Antoine François,* romancier francez, n. la Hesdin (1697—1763). De tiněr a întrat în ord. iesuiţilor. Viaţa lui a fost foarte aventuroasă. Fù rând pe rând militar, iar călugăr, în 1727 fugí în Olanda, unde publicà »Mémoires d'un homme de qualité« (8 vol.); de aici trece în Anglia (1733) unde scrie »Histoire de Mr. Cleveland, fils naturel de Cromwel« (8 vol.). Tot acolo vědù lumina nemuritoarea sa operă »Histoire du chevalier des Grieux et de Manon Lescaut«, roman scris cu inima mai mult decât cu imaginaţiunea, precum şi »Pour et contre«, publicaţie periodică. In 1734 revine la Paris prin mijlocirea cardinalului Bissy. † de apoplexie într'o preumblare la pădurea dela Chantilly.

Prévost-Paradol, *Lucien Anatole,* literat, publicist franc., fiul celebrei actriţe cu acest nume (1829—70). Deja ca tiněr luà mai multe premii de elocinţă. A fost prof. de literatura franceză la facult. din Aix. In 1856 se stabilesce în Paris şi ia conducerea diarului »Journal des Débats« atrăgênd atenţia prin liberalismul ideilor sale şi prin frumseţa stilului. Pentru o broşură »Anciens partis« fù încarcerat, fapt ce-i mări popularitatea. Articolele sale din »Courrier du Dimanche« în formă epistolară avură succes imens. In 1865 a fost ales la academia franceză în locul lui Ampère. Doi ani în urmă publică »France nouvelle« care resumă programul sěu politic. Cu toate acestea primí din mânile lui Napoleon III, pe care îl combătuse, numirea de ambasador la Washington (America) unde se sinucise de remuşcare. P. a fost măiestru în arta ironiei fine şi cel mai literar din diarişti.

Priam, *(Papilio Priamus),* un fluture mare de vr'o 19 cm. lăţime, de coloare verde cu pete galbine şi negricioase. Trăiesce în Australia sud-estică.

Priamos, regele Troiei, fiul lui Laomedon, soţul Hekabei, a avut 50 fii şi 50 fete. Resboiul Troiei, din causă că Paris, feciorul sěu, a răpit pe Helena, soţia lui Menelaos, s'a purtat în contra lui P., care la cucerirea Troiei a fost omorît de Neoptolemos.

Priapismus, (med.) erecţiunea prelungită a penisului; obvine la erotomani, în decursul unor morbi ca tetanus, tumori ai creerului mic, hydrophobie, lesiuni ale medulei spinale. Terapia: bromat de potasiu; simptomatic.

Priapos, la Greci deul fructuosităţii naturei, mai ales a câmpurilor şi grădinilor; mai târdiu a devenit deul plăcerilor sensuale, fiul lui Dionysos cu Aphrodite.

Pribeag, exilat. (v. Exil.)

Pribram, oraş în Boemia centrală, 13,412 loc. (1890); academie montană; mine de argint şi plumb.

Pricepere, puterea intelectului, în virtutea căreia omul poate să pĕtrundă în firea lucrurilor, să înțeleagă raporturile dintre ele și mersul evenimentelor, poate să afle cu ușurință și să cuprindă cu mintea, redând întocmai, înțelesul gândirilor străine. Sin. înțelegere. [Pl.]

Pricestania, *(slav.)* împărtășire cu sf. cuminecătură.

Pricina sau *causa* este acelaşi lucru cu proces, cu afacere. Pricina mai e sin. și cu acțiune.

Pricoliciu, *(Vîrcolaciu),* om care se strămută în lup. (v. Lykanthropia.)

Pridvor, întrare deschisă în fața unei case, învĕlitoarea sprijinită pe stîlpi.

Prier, numele popular al lunei Aprilie. (v. ac.).

Priessnitz, *Vincențiu,* n. 1799, † 1852, deși n'a fost medic, este întemeietorul hidroterapiei moderne, îndeosebi la morbi cronici. Toată lumea cunoasce și aplică cataplasma lui P., care se execută astfel: pe partea de corp bolnavă se pune o compresă udată în apă, deasupra acesteia o stofă deasă, care nu permite evaporarea umeḑelii. Compresa se poate schimba la 1—12 ore. Se aplică această cataplasmă la afecțiuni ale plămânilor, organelor abdominale, etc.

Priestley, (pron. pristlei), *Iosif,* chimist și fisician englez, n. 13 Martie 1733 în Fieldhead, † 6 Febr. 1804. P. a fost predicator unitarian; el este adevĕratul întemeietor al unitarismului în America nordică. Ca chimist a fost partisan înfocat al teoriei flogistice. La a. 1774 a descoperit oxigenul, la 1775 acidul sulfuros în stare gazoasă și fluorsiliciul, la 1799 oxidul carbonic, ș. a.

Prietenia, legătura intimă dintre două persoane, care, întemeiată pe iubire și respect reciproc ori pe omogenitatea intereselor, se manifestă în sincera și cordiala interesare a uneia față de ceealaltă. După natura basei și după intențiunea cu care se face legătura de prietenie Aristoteles (Eth. nicom. 8, 9) face deosebire între trei feluri de prietenií: una făcută cu scop de distracție, prietenia tinereței; alta din scopuri utilitariste și pentru foloase, fie materiale sau spirituale, și a treia întemeiată pe virtute. Numai aceasta corespunde idealului de prietenie. Ca exemple de prietenii istorice și renumite se citează prietenia lui Achileios cu Patroclos; a lui Orest cu Pylades; a lui David cu Ionatan; tovărășia Pitagoreilor; Scipio și Lelius, ș. a. [Pl.]

Prigoara, *(Prihoriu),* pasere, v. Albinărel și Erythacus.

Prigor, com. rur. în cott. Caraș-Severin (Banat), 1719 loc. Români.

Prihana, necurățenie, pată sufletească.

Prihiduța, numele unui pitic în poveștile românesci.

Prihoriu, numire ce se dă în unele părți paserei Prigoara.

Prija, *(Priia),* ḑeiță la Slavi, identică cu Freya la Germani, Frigga la Scandinavi, Venus la Romani.

Prilep, oraș în Macedonia aproape de Monastir, locuit de Bulgari, Turci și Arămâni preste 500 loc., are și școală românească.

Prilipeț, comună rur. în cott. Caraș-Severin (Banat), 1674 loc. Români.

Prim, *Don Juan, conte de Reus, marchis de los Castillejos,* general spaniol, n. 6 Dec. 1814 la Reus în Catalonia. Intră în armată, înaintă în grade și în 1843 ridică steagul mișcărei contra lui Espartero. General, conte, guvernator al Madridului, condamnat la moarte de Narvaez, este grațiat (1844). In resboiul contra Marocului (1859—60) câștigă titlul de duce și rangul de grand primul grad. Luă parte la expediția contra Mexicului și, revenind în țeară, deveni capul oposițiunei. Incercă o revoluție, fără a isbuti, fugí în Portugalia, în Londra (1866) de unde conduse oposiția, care resturnă pe regina Isabela (1868). Ministru de resboiu (1868), apoi ministru-president (1869) căuta un rege străin (Leopold de Hohenzollern), și după ce alese pe Amadeu de Savoia, fù împușcat în 28 Dec. 1870, pe când trecea prin Madrid, † 30 Dec. acelaș an.

Prima, *(lat.)* subînțeles *pars,* este partea ce se prelevă din câștig; se întrebuințează asemenea spre a designa o sumă oarecare ce se acoardă ca încuragiare pentru vr'o operațiune hazardoasă sau oneroasă în domeniul comerciului, agriculturei sau oricărui altul. Guvernele țerilor acoardă P. considerabile fie pentru a încuragia vr'o fabricațiune (cum de pildă: prima de fabricațiune a zahărului), fie pentru distrugerea fiarelor selbatice sau chiar spre a descoperí pe cei ce contravin prescripțiunilor unor legi, în care cas denunțătorul capĕtă o primă certă sau proporțională. In termini de bursă se numesce *marché à prime,* o negociare cu termin. Cumpĕrătorul se poate sustrage părăsind în sama vînḑătorului o diferință convenită mai dinainte, și care se numesce P.; este un fel de pariu.

Prima de asigurare, este suma ce se plătesce asigurătorului, ca preț al asigurării. Astă sumă e fixată prin polița de asigurare. P. de asigurări maritime sûnt cele mai importante și dau mai ales loc la contestațiuni. v. și Premiu.

[N. E. Idieru.]

Prima, cambia, cambie originală, spre deosebire de duplicatele aceleiași cambii însemnate cu »secunda«, »tertia«.

Primadonna, cea dintâiu dintre cântărețele unei societăți de operă.

Prima Iustiniana, orașul natal al împ. Iustinian, așezat probabil prin părțile Macedoniei în apropierea lacului Lichnida. Voind Iustinian să dea locului sĕu de nascere o splendoare mai mare, a strămutat aici prefectura din Pannonia și pe episcopul din Lichnida, ridicându-l la rangul de archiepiscop și supunênd jurisdicțiunii lui provinciile: Dacia mediterană și ripensă, Myssia secunda, Dardania, Praevalitana, Macedonia secunda și o parte din Pannonia secunda împreună cu câteva puncte din nordul Dunării. Pe sama acelui archiepiscop apoi Iustinian obținù dela papa Virgiliu și drepturile patriarchali. Pe la finea secl. VI acest patriarchat a dispărut fără urme, reapărênd vr'o 300 ani mai tárḑiu ca patriarchie bulgărească sub numirea de Ohrida (v. ac.).

[Dr. I. Radu.]

Prima nota, registru de contabilitate, numit și Memorial.

Primar, *(lat.)* ce este dela început, dela origine. *Primarius,* cel dintâiu.

Primar, se numesce șeful electiv al comunei.

Primar, *învĕțământ,* școală prin care se dau primele elemente de cultură generală. Invĕțămêntul P. se dă copiilor dela vîrsta de 6 până la 12—14 ani și e obligător pentru copiii de

ambele sexe aproape în toate statele. El se mai numesce și învĕțămênt poporal sau elementar și se completează prin învĕțămêntul din școalele de repetiție, școalele de adulți și cursuri de seara și de Dumineca, pentru ucenici. (v. și art. Invĕțămênt.)

Primară, *grupa,* (geol.) v. Paleozoică.

Primat, se numiau în vechime acei mitropoliți din Occident, cari locuiau în capitalele provinciilor și aveau nimb și vază mai mare decât ceialalți mitropoliți. In Orient se numiau exarchi, cu aceea deosebire, că exarchii nu erau supuși patriarchilor, pe când P.-ii erau supuși papei. Mai târḑiu s'au numit P. acei mitropoliți cari erau mai mari preste mitropoliții unei țeri; aveau drept să convoace sinoadele naționale, să consacreze pe mitropoliți și să decidă unele cause bis. mai mari. Cu timpul a devenit numai o titulă fără drepturi deosebite. Excepțiune face P.-tele Ungariei care se numesce: Principe-Primate. El este capul suprem al bisericei rom.-cat. din Ungaria și are mari privilegii atât bis. cât și civile. In privința aceasta este unicul în toată biserica catolică. Mitropolitul gr.-or. din Bucuresci încă are titlul de Mitropolit-Primat al României. [Dr. I. Radu.]

Primate, numire dată de Linné (1735) Mamiferelor (v. ac.) superioare, ce se găseau în capul scărei zoologice, cuprinḑênd și omul. Primatele cuprind trei divisiuni: *Bimanele* (omul), *Simienii* (maimuțele) și *Lemurienii.*

Primăvara, unul din cele patru anotimpuri; pentru emisfera boreală timpul cât ține dela equinocțiul numit de primăvară 8/21 Martie și până la solstițiul de vară 9/22 Iunie, în total 92 ḑile 20 ore. Pentru emisfera australă primăvara e când noi avem toamnă.

Primăvărița, numire populară a plantei Galanthus nivalis L. (v. ac.).

Prima vista, *(ital.)* = prima vedere, se ḑice în musică despre execuțiunea unei composițiuni fără prealabilă pregătire.

Primeneală, rufăria spălată, care se îmbracă pentru schimbare.

Primicior, începătorul cântărilor sacre, superior preste cântăreți, formând parte din clasa diregătorilor de serviciu eclesiastic.

Primitiae, *(lat.)* v. Pârga.

Primitiv însemnă, că un lucru se află încă în starea sa originală, în starea dela început, și denotă că, sub raportul evoluțiunii, încă n'a ajuns la acel grad de perfecțiune, pe care l-ar pretinde cultura timpului. [Pl.]

Primitiv, terenul, (geol.) v. Archaică, grupa.

Primogenitura, *Dreptul de P.,* dreptul de întâiu născut (ainesse) într'o casă suverană, cu relațiune la succesiunea tronului.

Primordial, ce este dela început; cel dintâiu în ordine.

Primula L., (botan.) gen din fam. Primulaceae, trib. Primuleae, cuprinde plante erbacee și are vr'o 70 specii, ce cresc în regiunile temperate și arctice ale emisferei boreale și în America meridională extratropicală. In părțile noastre cresc mai multe specii, dintre cari menționăm: *P. officinalis* Jacq., cunoscută sub numirile de: Angliciu, Anglicei, Ciubotica cucului, Țița vacei; *P. carpatica* Gris., *P. leucophylla* Pax., *P. acaulis* Jacq., *P. longiflora* All., *P. minima* L., etc. Unele specii din acest gen sûnt cultivate ca plante decorative precum: *P. cortusoides* L., *P. japonica* A. Gray., *P. auricula* L., *P. sinensis* Lindl., etc. [Z. C. P.]

Primulaceae Endl., (botan.) familie de plante dicotyledonate-gamopetale, erbacee, perene, rareori la basă frutescente; cuprinde 21 genuri cu vr'o 250 specii, respândite prin regiunile temperate ale emisferei boreale, cele mai multe sûnt alpine, în emisfera australă sûnt mai rari, între tropice sûnt foarte rari. *Primulaceele* se divid în următoarele cinci triburi: I. Tribul *Hottonieae* cu singurul gen *Hottonia* L. II. Tribul *Primuleae* din care menționăm genurile: *Primula* L., *Androsace* L., *Cortusa* L., *Soldanella* L. III. Tribul *Lysimachieae* menționăm genurile: *Cyclamen* L., *Lysimachia* L., *Anagalis* L. IV. Tribul *Corideae* cu genul *Coris* L. și în fine V. Tribul *Samoleae* cu genul *Samolus* L. [Z. C. P.]

Primus, *(lat.)* cel dintâiu; *Primus inter pares,* cel dintâiu între cei de acelaşi rang.

Princiar, ce se rapoartă la un principe.

Princip, *(lat.)* sub raport etimologic și general însemnă: început, origine, causa primară și elementară. In limbagiul filosofic princip se numesce un prius (începutul dintâiu comun) absolut sau relativ pentru un șir de alte elemente, de alte existențe și fenomene. Se face deosebire între *P. real* sau al existenței (principium essendi vel fiendi) și *P. ideal* sau al cunoscinței (princ. cognoscendi). P. real devine și se numesce începutul sau causa primară, comună pentru un șir de existențe reale. P. ideal se numesce punctul comun de plecare pentru un șir de cunoscințe. Acesta apoi iarăși este sau *formal* sau *material,* după cum adecă se rapoartă la ordinarea formală și la înlănțuirea cunoscințelor ori la conținutul material al lor, la fondul lor. P. întemeiază unitatea într'un sistem oarecare. [Pl.]

Principal, tot ce este de frunte, tot ce e mai însemnat în raport cu altceva; ceea ce are mai mare importanță în vr'o lucrare sau chestiune; ce poate serví ca punct de plecare pentru altceva.

Principat, teritoriul aparținênd și guvernat de un suveran cu titlul de principe. Astăḑi în Europa, statele suverane, în această categorie, sûnt: Muntenegru, Bulgaria, Monaco, Liechtenstein; și în Germania: Lippe, Reuss (două), Schaumburg-Lippe, Schwartzburg-Rudolstadt și Sondershausen, Waldeck. [O. L.]

Principatele unite, numele dat Munteniei și Moldovei prin convențiunea din Paris (1858), când cele două țeri fură puse sub suveranitatea Porții și garanția colectivă a puterilor europene. Acest titlu remase până în 1862, când țerile surori se întruniră în Principatul României cu capitala Bucuresci.

Principe, (lat. Princeps), titlul de suveranitate, fie al unor domnitori, cu teritorii, fie al membrilor unei familii imper. ori regale: »P. de sânge.« E un titlu ale cărei puteri și accepțiuni au variat mult. In evul mediu prin P. se înțelegea ca și mai târḑiu ori ce suveran, în sens larg. In evul mediu P.-i suverani erau foarte puțini; în Francia nu exista decât »les princes du sang«. Se dă mai târḑiu acest titlu micilor suverani equivalenți cu ducii suverani, și cari au remas până astăḑi. (v. Principat.) Prin analogie se dă acest nume și »Voevoḑilor« sau domnitorilor ro-

mâni și slavi. Ca titlu pur onorific e mai respândit: astfel avem titlu german de P. al sfântului imperiu, apoi titlu francez de prince (modern) și în fine titlul italian și rus. [O. G. L.]

Principe ereditar sau *P. de coroană*, se chiamă urmașul la un tron, desemnat de suveran sau de popor spre a-i succede. El are în multe țeri un nume special care îl deosebesce. Astfel în Francia: le dauphin, sau duce d'Orleans; în Anglia: Prince of Walles; în Italia: Principe de Neapol; în Spania: Principe al Asturiilor; în Portugalia: Duce de Bragança; în Olanda: P. de Oranje; în Belgia: Duce de Brabant; în Svedia: Duce de Scania, etc. In general succesorii presumptivi sûnt desemnați prin titlul de »Principe imperial« sau »regal«. [O. G. L.]

Principi electori, v. Elector.

Principe, insulă portugheză lângă coasta vestică a Africei, în Golful Guineei, 151 km², cu 2665 loc.

Principes, soldați romani cari erau de mai multă vreme în serviciul militar. P., erau așezați la spatele soldaților de curând recrutați (hastati). La începutul organisației militare, P. mergeau în fruntea armatei.

Principial, denotă mai ântâiu modul de gândire, de lucrare în conformitate cu anumite principii constante; o înțelegere pe basa de principii admise; apoi că o hotărîre oarecare ori un conclus sûnt luate pe temeiul unei înțelegeri în cele esențiale și principale, remânênd a fi chestiunea supusă discuțiunii numai în amĕnunte. [Pl.]

Principiis obsta, *(lat.)* citat din Ovidius »Remedia amoris« (vers. 92) = opunete primelor începuturi; adecă opunete ispitei.

Principiu, *(lat.)* în fond și sub raportul etimologic e identic cu princip (v. ac.), se deosebesce însă prin oarecare nuanțare și prin terenul de aplicare, deoarece P. se rapoartă mai cu samă la adevĕruri fundamentale, la noțiuni fundamentale. Sub acest raport apoi P. înseamnă: ceea ce constitue sau compune lucrurile; primele adevĕruri din cari se pot deduce altele; în fisică înseamnă lege s. e. P. lui Archimede; în morală: regulă de conduită; în log.: noțiuni sau cunoscințe fundamentale. Tot P. se numesc și cunoscutele axiome ale cugetării logice ca acele adevĕruri, evidente în sine, cari nu au trebuință de demonstrare. [Pl.]

Prinsoarea e un contract aleator, adecă există posibilitate de câștig sau pagubă pentru toate părțile, sau numai pentru una ori mai multe din ele. Nu se pot reclama în justiție banii câștigați în o P. sau rămășag, căci legea nu garantează asemenea drepturi (art. 1635, 1636 cod. civ. rom.). Totuși, dacă s'au plătit de bună voie, banii sau lucrul pus în P., nu se mai pot cere înapoi (art. 1092, 1638 cod. civ). [Scriban.]

Prinț, v. Principe.

Prinz Edward, *insula,* insulă în Canada, sinul St. Lorenzo, 5180 km², cu 109,158 loc. (1895). Capitala Charlottetown; până la 1763 franceză.

Prior, superiorul nemijlocit sau egumenul ori starițul unei mănăstiri călugăresci.

Prioritate, ântâietate după timp sau drept; apoi și dreptul de preferință ce compete unui creditor față cu pretențiunile altor creditori.

Priorități sau acțiuni de P. sûnt efecte emise de societăți anonime cu anumite drepturi de preferință.

Pripas, rătăcit; vită de pripas = vită pierdută, vită străină, fără căpătâiu.

Pripele, cântare de preamărire a tainei ce se reamintesce și se celebrează într'una ori altă serbătoare mai aleasă. Constă din șese versicule luate din psalmi, acomodate obiectului serbătoarei. P. de comun se cântă în mijlocul bisericei și în fața icoanei serbătoarei, așezate pe analog.

Pripet, afluent pe dreapta al Niprului, 814 km. lung, din cari pe 680 e navigabil; prin canalul regal și Oginski e legat cu Vistula, resp. cu Niemen.

Pripon, și *Pripor,* coasta tare, a cărei pantă este preste 60° inclinațiune. A priponí însemnează însă și a lega.

Prisa. In timp de resboiu dreptul internațional maritim admite capturarea vaselor particulare comerciale ale vrăjmașului; vasul capturat e dus într'un port național, și după verificarea împrejurărilor de către un *tribunal de P.*, nava e declarată de P. și remâne proprietatea statului. Pot fi luate ca P. și vasele neutrale, cari ar face contrabandă de resboiu sau ar viola blocul unui port vrăjmaș. [L. B.]

Prisaca se numesce în Moldova stupina-instalația sau locul unde se țin stupii cu albine preste vară.

Prisăcani, 1) *P.*, com. rur. în Rom., j. Iași, situată pe șesul dintre rîul Prut și Jijiea; se compune din sat. P. și Moreni cu 1603 loc. (Dicț. geogr. 1888), 2 biserici și 1 școală. 2) *P.*, vamă la granița j.-lui Neamțu (Rom.) înspre Transilvania.

Priscianus, gramatic latin, din secl. VI d. Chr., a propus limba latină în Constantinopole și a scris: »Institutiones grammaticae«, care cuprinde basa gramaticei latine de azi.

Priscillaniști, sectă, v. Bogomili.

Priscus, istoriograf bizantin din secl. V. Din scrierea lui asupra istoriei bizantine s'a păstrat numai un fragment, conținênd relațiunea asupra legațiunii sale la curtea lui Attila în 448, unde a fost trimis de împĕratul Teodosiu II. In această călătorie, P. trecù prin Bănat, unde numesce rîurile Tifisas (= Timiș), Dricon (= Bega) și Tigas (= Tisa); despre populațiunea indigenă, pe care o deosebesce de Hunni, el nu dă alte amănunte decât că ea întrebuință pentru hrană meiul și o bĕutură ce se numia în limba țerii »medos« (= mied). La curtea lui Attila P. aflà oameni cari vorbeau limba *»ausonică«,* adecă romană, despre care limbă el zice că era cunoscută în imperiul Hunnilor în urma contactului cu Romanii. Această mărturie a fost invocată ca probă pentru existența elementului roman în Dacia sub stăpânirea Hunnilor. Ed. în Corpus scriptorum historiae Byzantinae, Bonn.

Priseaca, com. rur. în Rom., j. Olt, compusă din 2 căt. cu 1377 loc. (Dicț. geogr. 1895), 3 biserici și 1 școală.

Prisiceanu, familie boierească dinspre părțile Olteniei. La 1716, fù omorît de către »cătanele nemțesci«, Șerban Clucerul P.-l, împreună cu Gr. Vlădescu vistier și Preda Isvoranu, lângă orașul Pitesci. [O. L.]

Prislop, mănăstire lângă Silvaşul de sus, nu departe de Haţeg, a fost înfiinţată pe la sfîrşitul secl. XIV de Sf. Nicodim, organisatorul monachismului în Ţeara-Românească. Pe la 1557 Zamfira, fica lui Moise Vodă Basarab, domnul Munteniei, o restaurà din fundament şi o dotà cu moşii şi vii. La 1572 deveni reşedinţa episcopilor »Silvaşului« sau a toată »Ţeara Ardealului şi părţilor ungurescі«. Ací residară episcopii: Eftimie (1572—74), Christofor (1574—79), Ghenadie (1579—85) şi Ioan de Prislop (1585 până 1599), care se mutà cu reşedinţa în Bĕlgrad (A.-Iulia) la 1599, când încetà episcopia Silvaşului. In revoluţiunea lui Rákoczy (1703—11) mănăstirea fù despoiată de multe averi. In revoluţiunea înscenată de călugărul sêrbesc Visarion la 1744, mănăstirea ajunse în posesiunea celor revoltaţi în contra bisericei unite, dar la 1749 se aşezară într'însa iarăşi doi călugări uniţi: Varlaam şi Nichită, cari ajutaţi de episcopul P. Pavel Aron lucrară pentru bunăstarea ei şi a mănăstirilor afiliate Ploşca şi Vaca, în cari episcopul Aron voia să înfiinţeze şcoale cu seminarii de băieţi. In revoluţiunea călugărului Sofronie (1760) mănăstirea P. fù despoiată iarăşi de averile sale, iar la 5 Iunie 1762 fù aprinsa din ordinul generalului Buccov. La 1770 călugării uniţi Varlaam şi Nichita fură trimişi la P. cu ordinul să restaureze mănăstirea şi să deschidă într'însa şcoale pentru tinerimea din districtul Haţegului. Ori ce încercare făcută de atunci încoace pentru a ridica mănăstirea la starea ei înfloritoare de odinioară a fost zădarnică, deoarece monachismul a decăḑut pretutindenea în Transilvania şi Ungaria. In anii din urmă mănăstirea fù restaurată prin o colectă publică, dar nici astăḑi nu are nici un călugăr, ori locuitor stabil. In mănăstire zac osămintele vestitei domniţe Zamfira. (Cf. Dr. Aug. Bunea: Vechile Episcopíi românesci. Blaj 1902)

[Dr. A. Bunea.]

Prislopul, 1) *P.*, vêrf de munte în jud. Argeş; 2) *P.*, munte inalt şi păduros, în jud. Muscel (Rom.).

Prisma, *(grec.)* corp poliedric, mărginit de două planuri fundamentale congruente şi paralele, şi atâtea paralelograme câte laturi au acelea. Volumul unei P. resultă din multiplicaţiunea planului fundamental cu înălţimea sa.

P. optică, P. trilaterală de sticlă sau de altă materie străveḑie; se numesce P. optică, pentru că se folosesce la experimente optice.

P. lui Nicol, o P. patrulaterală oblică de spat de Islanda, se taie în două prin un plan perpendicular pe secţiunea principală a cristalului, şi apoi se lipesce cu balsam de Canada. O astfel de P. separează razele de lumină despicate, anume raza ordinară se reflectează pe pătura de balsam, iar raza extraordinară trece prin el. Razele astfel separate sûnt polarisate şi se pot analisa mai uşor.

Prismatic, *cerc,* se numesce un aparat cu care mĕsurăm unghiuri spre scopuri astronomice şi geodetice. Inventat 1770 de Meyer.

Prismatoid, corp cu planuri fundamentale paralele.

Prisnel, numire populară a plantei aquatice Myriophyllum verticillatum L. (v. ac.).

Prisonier, individ privat de libertate pe timp nedeterminat. P.-ii de resboiu se bucură de inviolabilitatea persoanei şi a consciinţei. P. de stat, când libertatea sa constitue un pericol pentru stat.

Prispa, galerie deschisă dealungul faţadei unei case, învĕlitoarea susţinută de stâlpi.

Prisrendi, v. Prizrendi.

Pristav, (coresp. la hérault d'armes, franc.) strigător, anunţător al suveranului, la ocasiuni solemne; însărcinat a anunţa locuitorilor un eveniment însemnat.

Pristol, com. rur. în Rom., j. Mehedinţi, formează com. cu mahalaua Insurăţei cu 1260 loc. (Dicţ. geogr. 1894), 1 biserică şi 1 şcoală. In P. se află ruine vechi în cari se găsesc monete romane.

Pritchardia Seem., (botan.) gen de plante din fam. Palmierilor, trib. Corypheae, înrudită cu *Copernicia* (v. ac.), de care diferă prin tubul periantului persistent. Cuprinde 3 sau 4 specii din Insulele amiciţiei şi Sandvic, dintre cari P. pacifica Seem., se cultivă mai adese în florării.

[A. Pr.]

Privat, *(lat.)* ce n'are caracter public; domestic, familiar; ce privesce pe un singur om.

Privatissimum collegium, *(lat.)* prelegeri la universitate, cari se ţin pentru un singur ascultător ori pentru un numĕr mai restrîns.

Privaţiune, v. Interdicţiune.

Priveghieri, oficiul sacru de noapte. La începutul creştinătăţii credincioşii, de frica persecuţiunilor, se adunau noaptea la serviciul divin, care, mai ales în preseara serbătorilor, ţinea toată noaptea. Datina aceasta se urmează şi aḑi, însă numai la anumite serbători mai alese, ca la Crăciun, Pasci, etc. Oficiul P. constă din cântări şi cetiri sacre, împreună cu litia şi binecuvêntarea pânilor, grâului, vinului şi a untului de lemn.

Priveghitoare, *(Luscinia philomela),* pasere din fam. Sylviidelor, ord. Coracornithelor; are ciocul ascuţit şi roşu-brun, penele la partea de sus cenuşii-brune, pe cap şi spate mai întunecate, jos cenuşii deschise. Ochii sûnt bruni-roşii, picioarele roşii-brune, coada roşie. Trăiesce în Europa până prin Danemarca, prin tufişe dese şi marginile pădurilor în apropierea apelor. Se nutresce cu insecte şi viermi. Cântecul ei este foarte frumos. Cântă din Aprilie până în Iunie. Se poate ţiné şi în colivíi.

Privilegiu, avantagiu, preferinţă faţă de alţii. P. este un drept, care face ca o creanţă să treacă înaintea altei creanţe, fie chiar ipotecară. Dreptul de preferinţă (privilegiu) îl dă nu vechimea, ci natura sau calitatea creanţei. P. poate avé cineva atât asupra lucrurilor mobile, cât şi asupra imobilelor. (Cf. art. 1722 şi urm. cod. civ. rom.) Sub P. se mai înţeleg drepturi anume hotărîte în vechime în favorul nobilimei, clerului, etc., cum dreptul de a avé proprietăţi teritoriale, scutirea de imposite, etc.

P. diplomatic se numesc actele solemne de cancelarie laice şi bisericesci în evul mediu. Actele emanate dela papa se chiemau »bule mari« sau »P.-ii«. Aceste se chiemau »P.-ia majora« spre a se deosebi de »P.-ia minora« sau »indulgentiae«.

[L.]

Privy Council, (pron. privi caunsil), consiliul secret; suprema autoritate de stat în Britania Mare.

Prizrendi, *(Prisrendi),* oraş în vilaietul turc. Cossova, la poalele nordice ale Şar Daghului, cu citadelă şi 50.000 loc., între cari mulţi Sêrbi; fabrici de arme, art. de oţel, sticlă şi olărie.

Pro arrha, *(lat.)* ca deposit sau avans.

Proba, dovadă. P. admise de lege sûnt: 1) mărturisirea scrisă (acte) sau verbală a împricinaţilor; 2) mărturisirea martorilor şi 3) presumţiunile. Cel ce face o propunere înaintea judecăţii trebue să o dovedească. (Cf. art. 1169 şi urm. cod. civ. rom.)

Probe oratorice, sûnt partea principală a invenţiunii, una din cele patru regule generale ale discursului (v. ac.), al cărei scop e de a lumina şi a convinge, de a plăcé şi a mişca sau a îndupleca la fapte (ut probet, ut delectet, ut moveat). Mijloacele pentru a plăcé sûnt moravurile oratorice, sub cari se înţeleg însuşirile necesare oratorului; pentru a mişca e pateticul sau talentul de a emoţiona, în care consistă adevĕrata elocuenţă; iar pentru a convinge e necesară probarea sau argumentarea. Formarea ei e silogismul (v. ac.) cu feluritele lui specii. Insă argumentarea în această formă e necesară numai în discursurile judiciare şi polemice, unde se caută mai mult la cuprins decât la forma estetică. Pentru aceea întreagă această parte din retoricele vechi se ţine de logică, în special de partea practică a logicei, numită dialectică sau sciinţa de a desbate şi a polemisa, adecă de a pune în vedere sofismele şi paralogismele (v. ac.) altora şi a le combate. Regulele argumentării, sub nume de tipică, cuprind un loc foarte însemnat în scrierile despre retorică ale lui Aristotel, Cicerone şi Quintilian. Retoricii medievali le-au numit locuri comune, din cari cel mai însemnat şi singur necesar pentru toate discursurile e definiţiunea. (v. Locuri comune şi Definiţiunea. Cf. Principii de literatură, p. 239—242, de M. Strajanu.)

Proba pulmonală, docimasia, se numesce procedarea medico-legală menită a constata, dacă un copil a trăit afără de corpul mamei, dacă a respirat sau dacă s'a născut mort, dacă a murit înainte de a se nasce. Metoda pulmonală idrostatică, descrisă deja de medicul roman Galeniu (131—200 d. Chr.), constă în a pune plămânii fĕtului într'un vas destul de mare umplut cu apă, şi dacă plămânii întregi sau tăiaţi în bucăţi înoată, nu cad pe fundul vasului, se conchide că copilul a respirat. P. p. cu cântarul constă în cântărirea plămânilor şi a corpului întreg, pentru a determina raportul între greutatea plămânilor şi cea a corpului, care este de 1 : 10 la fĕtul care n'a respirat şi de 2 : 10 la acela care a respirat. La P. p. optică se examinează plămânii cu lupă şi dacă copilul a respirat se vĕd vesicule umplute cu aer.

Probabilism, *(lat.)* teoria care susţine şi învaţă, cá în materii noetice sau de cunoscinţă, neputênd avea certitudinea, este de ajuns şi un grad mai mare ori mai mic de probabilitate. Aşa învĕţau Stoicii, apoi Karneades, Cicero, etc. Alăturea cu acest P. teoretic avem P. practic, care învaţă că în lucruri de morală chiar şi numai părerea sau credinţa, că o lucrare oarecare poate să fie bună ori corectă, este motiv destul de suficient, ca să poată fi întreprinsă. In timpul mai nou P. a fost ridicat la gradul de princip etic de către iesuiţi cu adausul, că chiar şi lucrări rele se pot întreprinde numai să se poată aduce pentru justificarea lor vr'o autoritate oarecare.

Probabilitate, *(lat.)* considerată psichologicesce şi în de comun ca un stadiu mijlociu între îndoială şi certitudine, este acea formă de convicţie, care, în vederea mai multor evenimente de o potrivă posibile, se produce în consciinţă pe basa raţiunilor, în sine nesuficiente, dar favorabile tocmai aceluia pe care-l aşteptăm, şi prin urmare determinante. P. nu exclude posibilitatea contrariului şi are ca teren de aplicare mai totdeuna viitorul. Se face deosebire între P. vulgară şi sciinţifică. Aceasta iar este: matematică şi filosofică. P. matem. basează pe calculul proporţional dintre numĕrul şanselor favorabile unui eveniment şi dintre numĕrul casurilor posibile; cea filos. se întemeiază în apreciarea raţiunilor pro şi contra aşteptării unui eveniment posibil. In logică, P. se numesce acea formă de argumentare, ce conduce la resultate, care în comparaţie cu certitudinea, sûnt numai probabile. Mijloacele acestei arg. sûnt: inducţiunea, analogia şi hipotesa. (Cf. Pletosu, Log. 52.) [Pl.]

Probat, *(lat.)* dovedit, adeverit; pus în evidenţă, s. e. lucru probat, om probat.

Probaţiune, *(lat.)* experienţă, încercare; faptul de a proba. *Probatoriu,* ceea ce servă sigur la probare.

Probatum est, *(lat.)* e adeverit, s'a dovedit.

Probi viri, *(lat.)* Collegi dei, un fel de tribunal (judecătorie) de pace, cu menirea de a aplana neînţelegerile dintre domn şi lucrători, dintre domn şi arêndator, arêndator şi lucrători.

Problema, *(grec.)* ceea ce căutăm a ajunge pe o cale oarecare; ţinta nisuinţelor noastre. In limbagiul sciinţific se consideră ca P. ori care chestiune pusă în discuţie a cărei resolvire căutăm a o ajunge pe calea cercetărilor sciinţifice. Ori care cercetare bine ordinată presupune, că ceea ce căutăm nu este absolut necunoscut, căci atunci scopul ar fi cu totul nehotărît. Prin urmare şi în fiecare P. se poate deosebí partea care este cunoscută, data, şi ceea ce căutăm (quaesitum).

Problematic, atributul acelor chestiuni, cari, nefiind încă resolvate şi deplin demonstrate, au numai caracterul unei probleme. In logică se numesc judecăţi P.-tice acele cari, sub raportul modalităţii, exprimă o posibilitate, adecă ceva, ce sub anumite împrejurări poate să se întêmple, dar se poate ca să nu se întêmple. [Pl.]

Proboscidieni, un ordin de animale mamifere mari cu botul prelungit într'o aşa numită trompă sau proboscidă (grec. proboskis), un organ foarte puternic şi simţitor. Trunchiul scurt, pielea groasă, crepată, fără pĕr. Ochii mici, urechile mari, picioarele groase cu copite. In falca de sus au doi dinţi (colţi) incisivi foarte mari ieşiţi. Incisivi inferiori şi canini n'are. Măsele are 4; 2 sus, 2 jos. La piept 2 ţiţe. Speciile cele mai însemnate: ***Elefantul asiatic (Elephas asiaticus*** v. ac.), ***Elefantul african (Elephas africanus*** v. ac.). P. erau foarte numeroşi în epocele geologice de mai înainte (***mamutul*** şi ***mastodontul*** v. ac.).

Probota, 1) ***P., sat*** pe moşia cu acelaş nume din comuna Dolhasca, în România, j. Suceava,

1153 loc. 2) *P., mănăstire* în P., zidită de Petru Rareş; biserica mănăstirei P. este una din edificiile cele mai alese ale Moldovei. Astădi mănăstirea P. presintă o ruină. (Cf. Serafim Ionescu, Dicţionar geogr. al j.-lui Suceava. Bucur., 1894.)

Probstheida, sat în apropiere de Lipsca, 1554 loc. (1895); la 18 Oct. 1813 luptă sângeroasă între Napoleon I şi aliaţii; în apropiere e monument.

Probus, împĕrat roman, n. în Panonia, 276 proclamat împĕrat, şi măcelărit de către pretorieni. † 282.

Proca, rege legendar din Alba, tată al lui Amulius şi Numitor. Existenţa acestui rege, cât şi a altor monarchi din aşa disa epocă mitică, a fost contestată de şcoala critică germană.

Procedura, aceea parte a dreptului care se ocupă cu modul de exercitare a acţiunilor, cu stingerea lor, cu chiemarea în judecată, cu judecarea proceselor. Ea se împarte în civilă, penală şi comercială. Există codici separaţi pentru civil şi penal; nu pentru comercial, unde, în genere, se aplică procedura civilă. România are cea mai bună procedură civilă din lume, fiind revisuită şi pusă în aplicare la 1 Sept. 1900. In România, procesele se susţin oral; totuşi părţile pot fi obligate să depună conclusii sau resumate de conclusii scrise. Din toate ramurile dreptului, procedura e cea mai rutinară şi cea mai greu de modificat.

Procedura Penală, cuprinde regulele pe cari societatea le-a organisat pentru pedepsirea culpabililor. Procedura penală română e tradusă după cea franceză. Ea mai reglementează şi materia prescripţiei, adecă a timpului cât cineva poate fi urmărit sau executat pentru un fapt penal. P. penală română are nevoie de a fi revisuită. In ea găsim modul cum procedează procurorii şi judecătorii de instrucţie; forţa probatorie a proceselor verbale, organisarea curţilor cu juraţi, a camerilor de punere sub acusare, procedura în materie de fals, cine judecă pe oficierii de poliţie judiciară când comit o crimă sau delict, în această calitate, etc.

Proceleusmaticus, v. Dipyrrhichius.

Procent, numĕrul care arată câte unimi sûnt a se considera din 100 de unimi, s. e. la interese după capital. Se însemnează cu %.

Proces, stare de litigiu; reclamarea în justiţie a unui drept. Ori ce cerere în justiţie pentru regularea unui diferend (pricini) dă nascere unui proces. (v. şi Acţiune.)

Proces chimic, acţiunea ce se întâmplă între doué sau mai multe elemente sau corpuri, ce pot reacţiona între ele.

Proces civil, acel ce se rapoartă la afaceri particulare ale cetăţenilor şi nu atrage după sine nici un fel de pedeapsă.

Proces politic, e acel ce are de basă un motiv politic. Curţile cu juraţi judecă procesele politice. Arestul preventiv nu e permis în asemenea materie. E foarte greu de găsit un criteriu sigur pentru a distinge când e un fapt politic. Acelaş fapt poate fi sau nu politic, după împrejurări. S. e. o lovire la alegeri poate fi cualificată de fapt politic sau nu, după cum a fost sau nu determinată de un mobil politic. Vom avé dar în vedere caracterul politic al faptului.

Proces sumar, acel asupra căruia justiţia se dă repede şi fără multe regule. Asemenea procese au loc în timp de resboiu, revoluţii, etc. când se declară starea de asediu.

Proces verbal, protocol, însemnare formală în scris despre decursul unei şedinţe sau pentru constatarea unui fapt.

Procesiuni, *(lat.)* excursiunile, ce le face clerul şi poporul creştin cu ocasiunea unor festivităţi religioase, afară de biserică, (cum ar fi, când ies la sfinţirea apei la Bobotează, la binecuvêntarea viilor, ţarinelor, etc.). [i—m.]

Prochimen, *(grec.)* versicule de psalmi ce se cântă ori se cetesc înainte de cetirea pericopelor sau tractatelor din Sf. Scriptură, ca la »Apostol«, »parimii«, sau la vecernie şi mânecat. »*P. mare*«, ce se cântă la înseratul Duminecilor din paresemi şi al unor serbători împĕrătesci. »*P. dilei*«, »*P. versului*«, după care se cântă cântările dilei ori ale serbătoarei.

Procida, (în antichitate *Prochyta),* insulă în Golful Neapolei, foarte roditoare, 4 km²., 9802 loc.; port.

Proclamaţiune, publicare solemnă.

Proconsul, demnitate a magistraturei romane (pro consule), care îndeplinea funcţiunea de consul în anume provincii, în mod excepţional la început, şi apoi funcţiunea regulată ca guvernator de provincie. Cel dintâiu Pr. c. fù instituit la 327 a. Chr. în persoana lui Publius Philo. Guvernatorii provinciilor din Asia şi Africa, cu puteri foarte întinse, erau Pr. c. şi erau ajutaţi de »legati«. Pr. c. se mai numiau şi consulii când ieşiau din funcţiune. [L.]

Procopianu, *Procopovici A.,* botanist, de present şef de cultură la institutul botanic din Bucuresci, n. 1862 la Dorna, şi-a făcut studiile universitare la Cernăuţ şi Viena. Dintre publiţiuni relevăm: Mici monografii relative la Bucovina, aşa asupra Cryptogamelor vasculare şi Orchideae, lucrări de geografia plantelor, precum relativ la flora Sucevei, a Horaiţei (aceste toate publicate în Analele societăţii zoologice-botanice a statului din Viena). Apoi relativ la România: Contribuţiuni la flora Ceahlăului, în colaborare cu Z. C. Panţu, şi Plante vasculare dela Stânca Ştefănesci. Herbariul Bucovinei e proprietatea Institutului botanic din Bucuresci.

Procopios *din Cesarea,* retor şi sofist în Bizanţiu, a însoţit pe Belisar, generalul împĕratului Iustinian, în toate luptele sale. A scris istoria domniei lui Iustinian, 8 vol.; De aedificiis, 6 vol., şi Historia arcana. A scris în dialectul atic, imitând pe Herodot.

Procopiu, *Andrea (Major),* conducĕtor al husiţilor, n. 1380, a fost călugăr, pe timpul certelor husite a fost căpitan în ceata lui Zisca, după moartea acestuia divisându-se husiţii, P. s'a pus în fruntea radicalilor numiţi Taboriţi, făcênd erupţiuni în Austria, Silesia şi Ungaria, a cădut la 1434 în lupta dela Lipau împreună cu soţul sĕu Procopius Minor (v. Husiţi).

Procopovici, *Teofan,* archiepiscop de Novgorod şi celebru scriitor rus, n. 1681, † 1736; studiile sale le-a făcut în Kiew şi Polonia. Cea mai însemnată din operele sale este cea în care vorbesce despre patriarchat. P. a fost unul dintre cele mai puternice ajutoare ale ţarului Petru I.

Procreaţiune, acţiunea zămislirei a fiinţelor vii.

Proctitis, (med.) inflamaţia rectului (v. Intestine).

Proctocele, cădere sau prolaps a rectului sau a mucoasei sale, cele mai adeseori consecutivă sforţărilor de defecaţiune la indivizi constipaţi sau hemoroidari şi la copii cu diarea chronică; e cu deosebire frecuentă la copii. Poate fi causat şi prin polyp, care atrage mucoasa prin ponderea sa. Se combate prin reducerea rectului prolobat, suprimarea sforţărilor de defecaţiune prin defecare în posiţie culcată şi susţinerea anusului cu degetele în timpul actului defecaţiunei; apoi tratarea constipaţiunei, a hemoroizilor, a diareei chronice, depărtarea polypilor, dietă, clisme reci şi adstringente, aplicarea unui bandaj spre a menţine rectul; dacă aceste nu sûnt suficiente, cauterisarea regiunei anale şi a mucoasei rectului, operaţiune. Prognosticul e grav numai când rectul nu poate fi redus prin anus, căci atunci pot să se producă fenomene de strangulaţie şi gangrenă a rectului. [V. Im.]

Proctorrhagia, hemoragie anală.

Proctospasmus. (med.) spasm al musculului, ce închide intestinul terminal.

Proctostenosis, (ângustare), e o stenară anorectală, causată cele mai adeseori prin o cicatrice de natură sifilitică.

Procura, (lat. = pentru osteneală), remuneraţiune pentru servicii în afaceri comerciale, precum şi împuternicirea dată altuia de a lucra în numele mandantului sĕu, îndeosebi împuternicire dată de şeful unei firme comerciale de a conduce afacerile în numele şi contul principalului şi de a semna firma *per procura. Procurist,* persoana căreia i-s'a dat o asemenea împuternicire.

Procuraţiune, substituire prin un împuternicit şi procura dată acestuia.

Procurator, persoana care are dreptul de a face un act în locul şi în numele altei persoane. In acest sens, procurator = mandatar. Minorii emancipaţi şi femeile măritate pot fi P.-ri. Epitropul, tutorul, e un mandatar legal al pupilului; deci faptul tutorului e faptul pupilului. Mandantul, adecă acel care dă procuraţiunea, e respundĕtor de faptele P.-lui în această calitate. Când P.-ul primesce o plată, respunderea sa faţă de mandant e mai mare decât în casul când lucrează gratuit. P.-ul nu poate avea în această calitate mai multe drepturi decât mandantul sĕu. Nu ori ce acte se pot face prin P. Aşa la căsătorie şi divorţ trebue să ne presentăm în persoană. De asemenea jurămêntul trebue prestat chiar de către persoana căreia i-s'a deferit şi l-a primit, căci jurămêntul privesce consciinţa mandantului, nu a P.-lui. P.-ul poate fi general sau special pentru o anumită afacere; cel general poate face numai acte de administraţiune, nu şi de disposiţiune, de înstrăinare. v. Mandant.

Procuror, adecă representant al societăţii, cu însărcinarea de a descoperí şi urmări crimele sau delictele. El e un oficier de poliţie represivă, pe când gendarmii, comisarii, etc., sûnt oficieri de poliţie preventivă, întru cât aceştia împiedecă comiterea faptelor penale. Numai procurorii de pe lângă tribunale au acţiunea publică: numai ei pot da în judecată. Aceştia lucrează sub conducerea procurorului general al curţii de apel respective. P.-ii unei instanţe formează ceea ce se chiamă *Parchet.* P.-ul se mai numesce şi minister public (v. ac.). Ministrul de justiţie e şeful tuturor parchetelor. In contra oficierilor de poliţie judiciară cari comit fapte penale în această calitate, acţiunea publică o deschide P.-ul general al curţii de apel. In România, toate parchetele sûnt amovibile. P.-ii, când iau conclusii, se scoală în picioare şi stau cu capul descoperit, căci, ca şi ceilalţi magistraţi, au togă. Fiecare tribunal are atâţia P.-i câte secţiuni are; când tribunalul are o singură secţiune, P.-ul are un ajutor care se numesce substitut. Executarea pedepselor se face prin mijlocul procurorilor.

Prodigalitate, risipă prin cheltuieli zădarnice.

Prodigios, extraordinar, miraculos.

Prodigium, *(lat.)* la vechii Romani semne şi întêmplări neobicinuite, prin cari zeii îşi arată mânia; minune, miracol.

Pro domo, *(lat.)* pentru casa sa, pentru interesul propriu, titlul unei oraţiuni a lui Cicero.

Prodrom sau preliminare, prolegomene, prelude, preambul, sinonime cu introducere. Uneori sûnt întrebuinţate ca titluri de opere, cari preced sau promit altele, în literatură, sciinţă sau filosofie. S. e.: P.-ul florei române de Dr. D. Brânḑă, Prelude (poesii) de H. Grandea, Prolegomenele metafisice de Kant, ş. a. (v. ac.).

Produce stakes, (engl., pron. prodĭus stecs), alergări de cai de 3 ani, nominaţi încă înainte de a fi fost născuţi.

Product, lucru produs prin natură ori prin muncă; op, creaţiune, produs; resultatul multiplicaţiunii. *Producţiune,* acţiunea de a produce sau resultatul acestei acţiuni; crearea de valori sau urcarea valorii unui lucru. *Productiv,* ce produce, crează. *Producent,* persoana care produce.

Produlesci, com. rur. în Rom., j. Dâmboviţa, compusă din 3 căt. cu 1700 loc., 3 biserici şi 1 şcoală. (M. Dicţ. geogr. al Rom.)

Profan, *(lat.)* lumesc, în oposiţie cu »sacru« se ḑice ori ce lucru, care nu e dedicat spre cultul divin; istoria P.-ă se numesce istoria universală în oposiţie cu istoria biblică şi cu cea bisericească; a profana înseamnă, a folosí spre scopuri comune şi lumesci, lucruri destinate spre serviciul sacru. (v. Esecrare.).

Profesional, *învĕţămêntul* (primar ori secundar) menit a da o cultură specială, teoretică şi practică, necesară profesiunilor. El se divide în învĕţămênt agricol, industrial şi comercial.

Profesiune, declaraţiune publică; ocupaţiune declarată, meserie, stare. *Profesional,* ce privesce meseria. *Profesionist,* meseriaş.

Profesiuni libere, în antichitate, la Greci şi la Romani, p r o f e s i u n i l e ḑise l i b e r e sau l i b e r a l e erau singurele considerate ca demne de oamenii liberi, pe când profesiunile manuale, industriale şi comerciale erau lăsate să se exerciteze numai de către sclavi, de către cei liberaţi (l i b e r t i) şi de străinii domiciliaţi. De aci marea consideraţie acordată multă vreme profesiunilor liberale. Acestea cuprind: pe militari, profesori, savanţi, literaţi şi artişti, advocaţi, medici, magistraţi, preoţi ai diferitelor culte, oamenii de stat. Aḑi însă, în societăţile noastre moderne, aceste deosebiri încep să dispară; progresele industriei sûnt atât de mari, interesele comerciului atât de multiple, încât majoritatea meşteşugurilor şi a profesiunilor reclamă o mare dosă de inteliginţă, pe când, de altă parte, arta

şi literatura au ajuns, pentru un foarte mare număr de indivi̧zi, o industrie, un meşteşug. [N. E. Idieru.]

Profesor, titlul membrilor corpului didactic secundar (pentru toate ramurile de învĕţământ, afară de dexterităţi) şi superior. (A se vedea legea învĕţământului secundar şi superior din România.)

Profet, *(grec.)* la Elini, explicatorul voinţei ḑeilor prin sentinţele oraculului, preot al lui Apollon. La Egipteni o clasă deosebită de preoţi, căpeteniile sanctuarelor, cari trebuiau să scie cărţile preoţilor, 10 din cele 42 ale lui Hermes sau Thout (v. ac.). La Ovrei, în general scriitorii vechiului Testament, începênd dela Moise; în special cei 16 P., numiţi noi, spre a-i deosebí de judecători şi regi, şi anume 4 P. mari: Isaia, Ieremia, Ezechiel şi Daniel, şi 12 mici: Osia, Joel, Amos, Abbias, Michea, Ionas, Nahum, Habacuc, Sofonie, Aggea, Zacharia şi Malachia; şi profetesele Maria, sora lui Moise, Debora, Hodha. (v. Biblia). In general P. e un om considerat ca sfânt şi cu darul prevederii.

Profil, trăsurile feţei unei persoane vĕḑute lateral. In architectură tăierea sau secţia perpendiculară a unei clădiri, etc., pentru a vedé interiorul, liniile de contur sau siluetă, interioare şi exterioare.

Profilaxia se numesce prevenirea unei boale, precauţiunea luată pentru a se oprí nascerea ei. Principiile de căpetenie ale P.-ei sûnt: curăţenie, sobrietate, paza de schimbări repeḑi ale temperaturei, paza de comunicaţiune directă ori indirectă cu cei bolnavi de boale contagioase, traiul regulat, hrana potrivită şi sănătoasă, repausul necesar după muncă.

Profit, folos, favor. v. Beneficiu şi Pierdere.

Pro forma, *(lat.)* de formă, în aparenţă.

Pro futuro, *(lat.)* pentru viitor.

Profos, (dela lat. praepositus), suboficier însărcinat cu supravegherea arestanţilor.

Profunditate înseamnă în fond adâncime. In limbagiul filos. este aptitudinea intelectuală, care se descopere în puterea spiritului de a pĕtrunde în firea lucrurilor şi de a scruta raţiunile, legile şi tainele naturii, a fiinţelor şi lucrurilor din ea. P. este caracteristica filosofilor şi adânc-cugetătorilor. Ctr. superficialitate. [Pl.]

Progadia, *(slav.)* v. Cimiter.

Progenitura, generaţiuni de fiinţe noui procreate de câte o fiinţă mamă ori de o păreche de fiinţe.

Prognath, *(grec.)* variaţiunea de întindere şi de formă a gurei, ***opistognathism.*** Sûnt trei feluri de prognathisme: 1) ***Pr. alveolar*** sau etnologic este particular microcefalilor sau oamenilor maimuţe (rassa occipitală). Cei mai prognathi oameni sûnt Africanii (Coasta de aur) şi cei din stepele tatare. 2) ***Pr. dentar*** este mai ales accidental, se găsesce la toate rassele. 3) ***Pr. alveolo-dentar*** este de asemenea accidental. (Bibl. La grande éncyclopédie; Eulenburg, Realencyclop. der ges. Heilkunde.) [Dr. A. T.]

Prognosa, *(Prognostikon, grec.),* în med. prevederea de decursul şi sfîrşitul unei boale. In stabilirea prognosticului medicul se călăuzesce de antecedenţele şi constituţia bolnavului, precum şi de cunoscinţele pe cari le avem de boala de care sufere bolnavul. [V. Im.]

Prognosa meteorologică, prevederea timpului, preḑicerea vremei, prevestirea diferitelor meteore ce pot avea loc într'o regiune dată.

Program, *(grec.)* însciinţare deluşită asupra unui joc, teatru, concert, ce va avé loc; arĕtarea conduitei politice, pe care se leagă cineva că o va urma. P. se numesc şi anuarele ce le dau universităţile, gimnasiile sau alte institute de cultură.

Progres, trecere neîncetată şi treptată dela o stare relativ inferioară la alta superioară. Idea de ***P. social,*** ceea ce se înţelege aḑi prin acest termin, nu se arată decât dela renascere încoace, atunci când sciinţele naturii descopere legi, a căror aplicare continuă dă nascere artelor technice. Ea revine în prima linie lui ***Fr. Bacon,*** filosoful englez, care prin opera sa Novum organum, deschide noui orizonturi cercetărilor minţii omenesci. Mai târḑiu, în secl. XVIII, idea unui P. social devine manifestă prin tendinţele sociale de reformă. In cursul ultimelor trei veacuri idea de P. a fost din ce în ce mai mult transformată. In raţionalismul modern P.-ul se confundă cu idea fericirii generale şi a umanitarismului. Un ***P. universal,*** adecă al lumii întregi de aḑi, nu se poate admite, căci sûnt unele popoare staţionare, sûnt altele cari decad sau pier, şi numai unele din ele progresează. Iar un ***P. general*** nu poate fi privit ca real decât întru atât, întrucât cu el sporesce şi fericirea generală. In concepţiile sociologice de aḑi, P.-ul îmbracă forme deosebite unele de altele. Astfel socialismul vede P. într'o egalisare viitoare a condiţiilor de traiu, sau în realisarea dreptului (J. Jaurès). Sociologul Gumplowicz nu admite P. decât în desvoltarea unei lumi cu o civilisaţie isolată, sau în perioadele particulare ale unui proces social. Sociologii de aḑi nu sûnt de acord unanim nici asupra causelor, nici asupra condiţiilor, nici asupra economiei P.-lui. Totuşi o singură idee se poate degaja dela toţi cu privire la P.: ameliorarea socială. [Nigrim.]

Progresişti, amicii progresului, partide politice în diferite ţeri, s. e. în Serbia, Francia, etc. In camera Franciei s'a constituit la 1894 o uniune a P.-lor, care urmăresce concentrarea tuturor republicanilor, în contrast cu monarchiştii şi socialiştii.

Progresiune, înaintare continuă sau treptată; în mat. se numesce P. şirul de numere, în care doi membri, ce urmează unul după altul, au pentru toate posiţiile şirului sau aceeaşi diferenţă (P. aritmetică) sau acelaş raport (P. geometrică). v. şi Geometrica P.

Progresiv, ***imposit,*** în înţelesul economic şi financiar unul din impositele directe, prin care legiuitorul declară că scutesce cu totul de dare un venit oarecare, până la o sumă certă, iar de aci în sus impositul va cresce, cu cât averea va fi mai mare. S. e. cel ce va avé 100 lei venit nu va plăti statului nici o contribuţiune, cel ce va avé 200 lei venit va plătí 1%, cel ce va avé 300 lei venit va plăti 2%, etc. Principiul fundamental, care servesce de basă sistemei impositului P., este că cei ce nu au decât strictul necesar, nu trebue să plătească nimic statului. Partisanii acestui fel de imposit au fost celebrii economişti şi filosofi Adam Smith, Montesquieu, J. J. Rousseau şi J. B. Say. (Cf. N. E. Idieru, Op. cit. vol. II.)

„Progresul", mai multe foi române, apărute în Iași (1860—61), Sibiiu (1866, în broș. cu ilustr. red. de Vis. Roman), Bêrlad (1883—85), etc. *P. medical rom.*, gaz. de med. și farmacie în Bucuresci (1879—86).

Prohibițiune, (lat., a interdice, a opri), o mĕsură legală sau fiscală, care împiedecă sau restrînge un comerciu sau o industrie oarecare, care opresce importarea sau exportarea din și în o țeară a unor anumite produse sau mărfuri, fie din rațiuni de sănătate publică, fie în scopul de a protege fabricațiunea respectivă în interiorul țerii, etc. Totalitatea acestui fel de mĕsuri constituesc sistemul prohibitiv, care mult timp a fost regimul economic al unora din țerile europene. Astădi încă se prohibesc prin tarifele vamale, diverse produse sau obiecte manufacturate. Există chiar și P. locale, cum s. e. în Francia, și cari consistă în oprirea de a exporta sau importa unele produse prin localități. (Cf. N. E. Idieru, Studii de econ. polit. și finanțe, vol. I, 1895.) [N. E. Idieru.]

Prohod, *(slav.)* funcțiunea bisericească a înmormêntărei.

Proiect, schiță; în liter. prima schiță a unei lucrări sciințifice sau literare, în care se dă pe scurt cuprinsul; în artă prima expunere în desemn a unei idei; în architectură schița unei zidiri; *P. de lege*, textul unei legi, care are să se voteze de corpurile legiuitoare.

Proiectil, corp care poate fi aruncat prin o forță oarecare. P. aruncat de un tun se numesce *obus* sau *șrapnel*. Obuzul se compune din o învĕlitoare de metal, fontă sau oțel de formă cilindro-oginală, un aprindĕtor și o substanță explosibilă așezată în interiorul obuzului. Când P. cuprinde în interior gloanțe și aprindĕtorul este construit astfel ca să se aprindă în aer la un moment dat, se numesce șrapnel.

Proiecțiune, *(lat.)* înseamnă: acțiunea de a arunca sau a trimite înainte. In psichol. P. se numesce acel act de exteriorisare a stărilor elementare ale consciinței, în special a sensațiunilor și a intuițiunilor, în virtutea căruia ele, trecênd preste limitele trupului propriu, se rapoartă la causa lor reală, ce se află în un anumit loc al spațiului extern. P. face posibilă perceperea obiectelor externe. In sciințele technice P. se numesce: acțiunea de a represinta un obiect pe un plan, după anumite regule geometrice. [Pl.]

Proietos, *(grec.)* odinioară o demnitate bisericească în Rom. legată de o jurisdicțiune restrinsă, acum însă a ajuns un titlu onorific; astădi un singur P. de județ este retribuit pentru serviciile sale de ajutor de protoiereu, iar ceilalți, dacă ajută la administrarea plășilor sau a plaiurilor, o fac de bună voie. In 1899 au fost în România 151 de P.

Prokesch-Osten, *Anton, conte,* diplomat austr., n. 1795 în Graz, † 1876 în Viena. A fost militar și prof. (Olmütz), mai târdiu trimis cu misiuni diplom. în Orient și Italia; la 1845, ambasador austr. la Berlin, la 1855 internunțiu imperial la Constantinopole și apoi ambasador. Scrieri: »Erinnerungen aus Ägypten u. Kleinasien« (3 vol. 1829—1831); »Gesch. des Abfalls der Griechen vom. türk. Reich« (6 vol. 1867), etc.

Prokne, fata lui Pandion, sora Philomelei (v. ac.).

Prokrustes, în mitol. grec. un jăfuitor; pe cine prindea, dacă era prea lung îl cioplea, de îl făcea scurt, dacă era prea scurt, îl ciocănia până îl lungia. Theseus a prins nu departe de Eleusis pe P. numit și *Damastes* și *Polypemon*, și l-a pedepsit.

Prolaps, căderea sau scoborîrea unui organ, s. e. P.-ul uterului, când el iese prin orificiul vaginal; P.-ul rectului, etc. In filol.: cas, întêmplare, eveniment.

Prolegomena, *(grec.)* v. Prodrom.

Prôlepsis, figură de stil prin care se previne obiecțiunea adversarului, ca să fie respinsă din capul locului. [*]

Proleptic, prevenitor, v. Prolepsis.

Proles, *(lat.)* descendenți; viță, neam.

Proletar, (dela lat. proles). La Romani, dupa organisația lui Serviu Tuliu, P.-ii formau a șesa și cea din urmă clasă de cetățeni, o clasă particulară de săraci, cari nu posedau nimic, nu puteau contribuí la sarcinile statului și deci nu erau considerați ca utili decât în proporția numĕrului de copii, ce puteau da statului, de unde își trăgeau și numele de P.-i. Ei nu făceau serviciu militar și nu purtau armele decât în cas de mare necesitate. Mai târdiu fură admiși în armată, dar numai atunci, când se recurgea la brațele străinilor și chiar ale sclavilor. In veacul de mijloc, propriu vorbind, n'a existat proletariat. Sclavagiul se transformase în servagiu; însă soartea celor din gloate nu se îmbunătățise mult. Cu încetul s'au făcut unele progrese. Revoluțiunea franceză a abolit ultimele resturi ale servagiului și a proclamat libertatea muncii. De atunci salariatul a înlocuit servagiul; situațiunea P.-lui s'a ameliorat considerabil. In dilele noastre, cualificarea de P. se dă indivizilor cari compun clasele din urmă ale societății, cari nu au nici o avere și cari trăiesc dintr'o di într'alta din munca brațelor lor; prin *Proletariat*, se înțelege starea permanentă a unei clase, din societățile moderne, compusă din săraci, cari neputênd găsi în muncă nisce resurse îndestulitoare, sûnt susținuți sau întreținuți fie de caritate, fie prin ajutoare publice. In Anglia mai ales domnesce P.-ul. Acolo el pare a se datori neegalității averilor, micului numĕr de proprietari, excesivei desvoltări a industriei manufacturiere și întrebuințării mașinilor. Acolo el a dat nascere încă dela 1602, pe timpul reginei Elisabeta, taxei săracilor. [N. E. Idieru.]

Prolifer, (botan.) cu prolificație, organe cari se desvoaltă anormal în părți diverse ale plantei, dar în locuri unde nu se produc de obiceiu, s. e. formare de muguri la subțioara petalelor. [S. Șt. R.]

Prolixitate, în retor. termin pentru discurs prea lung. Discurs *prolix* = discurs prea lung, ce conține multă polilogie.

Prolog, *(grec.)* sin. cu precuvêntare, prefață. Ca parte a dramei P. era în vechime un fel de introducere, care pregătea începutul și înțelegerea acțiunii dramatice. Avea acelaș rol ca parabasa în comedie. Euripide a întrebuințat cel dintâiu P. Plaut și Terențiu îl întrebuințează dearândul. P. era dis de o persoană, care nu lua parte la acțiunea dramatică, numit la Romani el însuși prologus. P. cuprinde uneori apologia autorului dramei, combătênd criticele adversa-

rilor sau cerênd indulgenţa publicului. P.-le misterelor medievale (v. ac.) şi mai târḑiu ale moralităţilor (v. Poesia dramatică) conţineau câte o predică, un cântec sau o rugăciune. In dramele moderne P.-le sûnt mai rari. Se află s. e. în Amphitryon al lui Molière, în Esther al lui Racine, în Die Jungfrau von Orleans al lui Schiller, în Faust al lui Goethe. La moderni P. este un act dramatic, însă deosebit de acţiunea principală a dramei. Tot pentru lămurire servesce şi epilogul, pus uneori la sfîrşitul unei drame, a unei epopei, a unei cărţi de fabule sau de poesii. (v. Epilog.) [M. S.]

Prolongaţia, (prolungire), amânarea sau prelungirea unui termin de plată, la cambii, la operaţiuni de bursă, etc.

Pro memoria, *(lat.)* »spre aducere aminte«, petiţiune, cerere, memorial. v. şi Memorand.

Promenada, loc de plimbare, de obiceiu cultivat.

Promesa, promisiune; los interimal al unui împrumut de loterie sau cu premii, prin care se vinde eventualul câştig pentru una sau mai multe trageri la sorţi.

Prometheos, la Greci fiul titanului Iapetos cu Klymene, numit *Pyrphoros* (purtător de foc), pentru că a răpit foc din ceriu şi l-a adus pe pământ. P. a făcut oameni din lut, i-a însufleţit cu focul din ceriu şi i-a condus la cultură mai înaltă. Zeus s'a măniat pe el pentru aceasta, l-a lănţuit de o stâncă în Caucaz şi a trimis vulturul ca să-i mânce ficatul. Ficatul preste noapte crescea şi vulturul nu îl putea prăpădí. Hercule ucide vulturul, pe P. îl împacă cu Zeus; acesta îl aduce în Olimp şi îl face consilierul ḑeilor.

Pro mille, *(lat.)* pe mie, $^1/_{10}$ percent de mie; semnul: $^0/_{00}$

Promiscuitate, *(lat.)* amestec, comunism.

Promontoriu, *(lat.)* cap, colţ, o ridicătură stâncoasă, ce înaintează în mare.

Promorfologia, v. Biologia.

Promoţiune, *(lat.)* înaintare, înălţare; mai ales la demnităţi academice, precum P. de doctor, de magistru, cavaler, etc.

Promptitudine, *(lat.)* iuţeală, facilitate în executarea unui lucru; punctualitate.

Promptuariu, *(lat.)* sală de mâncare, cămară; loc de reservă.

Promulgarea, publicare, aducerea la cunoscinţă publică, în special a unei legi, după ce este votată şi sancţionată. P. ca şi sancţionarea legilor este reglementată în diferitele ţeri prin decrete, astfel în Rom. prin decretul din 30 Iunie 1866. în Francia prin decr. din 1870, etc.

Pro mundo, *(lat.)* pentru scrisoarea curată.

Pronaos, *(grec.)* aula, tinda extremă a bisericei; corespunde la partea acea a bisericei, ce aḑi se numesce tinda muierilor.

Pronia, *(grec.)* providenţa dumneḑeiască.

Pronominaţiune, *(lat.)* numirea unui lucru cu un alt nume.

Pronume, în gramatică, cuvintele ce ţin locul numelor de persoane şi lucruri, s. e. eu, tu, acesta, etc. Se deosebesc P. personale, posesive şi demonstrative. Sub P. se înţelege şi numele de familie al unei persoane.

Pronunciamento, *(span.)* un manifest public de rescoală contru guvernului.

Pronunţare, rostirea corectă a cuvintelor sau a unei sentinţe.

Proëmium, (grec. prooimion), prolog la o cântare, preambul, preludiu, întroducerea unei vorbiri sau a unei poesii; precuvêntare la o scriere.

Propaganda, *(lat.)* acţiune de a respândí o doctrină sau ideile şi principiile unei societăţi; a face P. = a câştiga aderenţi pentru ceva. Colegiu de P. fide. v. Collegia şi Congregaţiune.

Propagule, (botan.) corpuri pluricelulare, un soiu de muguri sau bulbili (v. ac.) dela Muscinee şi Ferige; formate pe diversele lor părţi, pe tulpini, thal, etc., se desfac din locul unde se produc, cad pe pământ şi ací din ei cresce o nouă plantă, deci P. servă ca organe de multiplicaţie.

Proparoxiton, *(grec.)* în gram. cuvêntul, ce are tonul (accentul) pe silaba antepenultimă, s. e. lebedă.

Propedeutica, v. Hodegetica.

Propeller, *(engl.)* sau *probelă,* nume ce se dă la ori ce vas de mare cu aburi şi cu elice.

Propensiune, disposiţiune, pornire.

Properispomenon, *(grec.)* în gram. elenă, cuvêntul cu circumflex pe silaba penultimă, s. e. μοῦσα.

Propertius Sextus, poet latin, n. în Umbria la 51 a. Chr. † pe la 14. A compus patru cărţi de elegii; ele sûnt cântece triste de dragoste, în cari numele iubitei sale Cynthia se întâlnesce adeseori. P. a trăit la Hispellum în Umbria, unde s'a găsit piatra mormêntului sêu.

Propilee, construcţiunea formând întrarea (vestibulul) unui templu elin.

Propinaţiune, *(crîşmărit)* se numesce în Ung. dreptul de a vinde beuturi spirtuoase în detail. P. a fost un drept regal mai mic al proprietarilor de pământ şi în parte al comunelor, în unele locuri şi al comunelor bisericesci. Statul pe basa art. de lege XXXVI din 1888 a rescumpărat dreptul acesta, cu 450 milioane cor. şi aşa aḑi numai statul dispune asupra lui. Licenţa de P. o dă direcţiunea financiară, pentru o taxă anuală statorită prin lege.

Propiol, acidul propiolic, identic cu acidul propargilic şi formula $C_3\ H_2\ O_2$ şi provine dela acetylen dicarbonatul de potasiu.

Propion, acidul propionic, formula $C_3\ H_6\ O_2$, se găsesce în fructe Gincko bilobae în floricele de Achillea millefolia, în oţet de surcele; fierbe la 140°.

Propontis, numele mării Marmara în antichitate.

Proporţiune, raportul părţilor între ele şi cu totalul. In matem. doué raporturi egale împreunate prin semnul egalităţii (=). *Proporţionalitate,* armonia în raporturile de mărime.

Proporţional, *comput,* sau *împărţirea proporţională* în raport cu numere date, înseamnă a împărţi un numĕr în părţi astfel, ca raportul fiecăreia din aceste părţi către numĕrul corespunḑĕtor din cele date să fie acelaşi; s. e. 360 împărţit P. cu numerele date 6, 5 şi 9 înseamnă a împărţi pe 360 în 3 părţi astfel ca să avem $\frac{\text{o parte}}{6} = \frac{\text{a doua parte}}{5} = \frac{\text{a treia parte}}{9}$; împărţirea se face aşa, că se multiplică numĕrul dat de divis cu fiecare numĕr P. şi se împarte la suma numerelor P.-e.

Propositio, *(lat.).* Silogismul (v. ac.) în structura sa elementară cuprinde trei judecăţi: doué numite ***premise*** sau ***propositiuni*** şi conclusiunea. In aceste premise se află trei noţiuni funda-

mentale sau termini: noțiunea subiectului (v. ac.), noțiunea predicatului (v. ac.) și noțiunea care mijlocesce legătura dintre subiect și predicat. Premisa, în care se află predicatul conclusiunii, se numesce *maioră* (propos. major), iar aceea în care se află subiectul conclusiunii, se numesce *minoră* (propos. minor). Cf. Maiorescu, Log.; Pletosu, Log. 41. [Pl.]

Propositiune, în retorică, acea parte a discursului, care arată precis și lămurit obiectul lui; în gram. cuvintele prin cari se exprimă o cugetare sau o judecată; P. e simplă, avênd numai subiect și predicat; desvoltată, avênd și alte părți secundare pe lângă subiect și predicat; compusă ori contrasă, când are mai multe subiecte sau predicate. P. se numesce și *dicere*.

Propretor, înalt magistrat roman îndeplinind în provincie funcția de pretor, investit cu aceleași puteri. Ca și pro consul, Pr. pr. era un guvernator de provincie, și istoria acestor două magistraturi se confundă. Singura diferență e aceea dintre consul și pretor: primul avea 12 lictori, al doilea 6. [L.]

Proprietate, dreptul ce are cineva de a se bucura și a dispune de un lucru în mod exclusiv și absolut, însă în limitele determinate de lege. Elementele, din cari se compune dreptul de proprietate, sûnt: dreptul de us, folosință și dispunere. Dreptul de a dispune, separat de dreptul de a usa și de folosință, alcătuiesce ceea ce numim *nuda proprietate*. P. unui lucru, fie mobiliar, fie imobiliar, dă dreptul asupra tot ceea ce el produce și asupra tot ce se unesce cu el în mod accesoriu, fie în mod firesc, fie în mod artificial. Acest din urmă drept se numesce *dreptul de accesiune*.

Proprietatea fonciară, P. de pămênt. Felul în care este împărțită P. fonc. e un moment decidêtor pentru stările economice, sociale și politice ale popoarelor, deoarece cultivarea pămêntului ocupă un numĕr mare de oameni și represintă o mare parte a veniturilor unui popor. (Cf. Das Problem der Grundbesitzverteilung. Leipzig, 1890).

Proprietatea literară, dreptul unui autor sau artist asupra operelor sale sciințifice sau artistice, încât aceste pot forma substratul unor drepturi de avere.

Propulsiune, mișcare ce mână înainte.

Propunere, presentarea unui subiect sau unei chestiuni spre cercetare sau discutare; ofertă.

Prora, Prova (v. ac.).

Prorector, locțiitorul unui rector (v. ac.); conrector.

Proroc, v. Profet.

Prorogațiunea, *(lat.)* întinderea competenței unei instanțe judecătoresci, care astfel poate judeca o afacere ce altminteri n'ar putea-o judeca. P. este *voluntară*, când părțile se înțeleg, ca procesul deja început să se judece de cutare instanță, sau *legală*, când legea permite, ca împreună cu cererea principală intentată la un tribunal, să se judece și cererile accesorii tot în aceeași instanță, deși acel tribunal n'ar fi competent să judece cererile accesorii, dacă s'ar intenta separat pe cale de acțiune principală.

Prosa, *(lat.)* vorbire sau *scriere neversificată*, opusă poesiei, care de regulă e în versuri. Sûnt însă și poesii foarte frumoase, mai ales epice și dramatice, scrise în prosă; s. e. Cântarea României de A. Ruso, Telemac ș. a. Mulțămită reînoirei vechei alianțe între poesie și sciință, astăzi înseși operele sciințifice se scriu într'o limbă plină de frumseță și armonie poetică. P., ca și poesia, se împarte în trei genuri principale: narativ, filosofic sau didactic și oratoric. Primul cuprinde istoria cu deosebitele specii și sciințe auxiliare, al doilea filosofia și toate operele de sciință, al treilea elocuența. (Cf. Principii de literatură de M. Strajanu.)

Prosator, scriitor în prosă, mai ales acela, care se distinge prin o prosă frumoasă.

Proscenium, în teatrul antic locul de unde se preda representațiunea, iar în cel de adi partea dintre cortină și orchestră.

Proscomidia, *(grec.)* act liturgic al aducerei sau pregătirii sfintelor daruri pentru sacrificiul liturgic.

Proscomidier, masa așezată de-a stânga sf. mese a altarului, pe care se face P. și unde stau sf. daruri până la ofertoriu sau întratul cel mare.

Proscripțiune, în vechiul drept roman era condamnarea la moarte fără judecată. Proscrisul putea fi omorît de ori cine. P. se aplica și la lucruri și consta în aceea, că în casuri de fugă a delictorului se împărțea averea în folosul creditorilor: P. civilă.

Prosector, (med.) la universitățile germane se numesc astfel asistenții catedrelor de anatomie.

Proselit, străin, venitură, cel ce dela un partid sau dela o religie trece la alt partid sau la altă lege. La Ovrei cam pe timpul nascerii lui Isus erau două specii de P.: a) *Proselitae portae*, cari din păgâni au trecut la legea lui Israil, dar nu deplin, ci au credut numai în un Dumnedeu, dar nu au adoptat tăierea împrejur și alte ceremonii judaice. S'au numit așa, fiindcă nu le era permis să între în templul din Ierusalim, ci stăteau numai lângă poartă, în portic. b) *Proseliții* adevĕrați, cari s'au supus la toate ceremoniile judaice. Aceștia aveau aceleași drepturi ca și Ovreii de nascere.

Proselitism, încercarea cu ori ce mijloace de a abate pe cineva dela o lege ori dela un partid la altul. [Dr. I. Radu.]

Prosenchim, (botan.) țesĕtură alcătuită din fibre (v. ac.).

Proserpina, la Romani fata deiței Ceres (Demeter la Greci), soția lui Dis sau Ditis Pater, deul lumii de jos (Pluton la Greci); identică cu Persephone la Greci (v. ac.). P. e deița vegetațiunii încolțitoare și resăritoare.

Prosilogism, *(grec.)* Din impreunarea a doi sau mai mulți silogismi simpli se nasce un *polisilogism*. Impreunarea se face așa că conclusia celui dintâiu silogism, resp. a celui ce premerge, se face premisă majoră pentru cel următor, și așa mai departe. Silogismul prim, care premerge, se numesce: P., cel care urmează: *episilogism*; toată înlănțuirea: *silogism concatenat*. Cf. Pletosu, Log. 49. [Pl.]

Prosimii, (zool.) un ordin de maimuțe (semimaimuțe), capul lor seamĕnă cu al unei vulpi, la degetul arătător dela extremitățile inferioare au o ghiară, iar la celelalte degete unghii. Sûnt animale nocturne. Se nutresc cu insecte și deosebite alte animale mici, precum și cu plante. Trăiesc în țerile tropicale ale continentelor vechi, Africa (mai ales în Madagascar) și Asia sudică.

Cele mai însemnate specii sûnt: *Machi (Lemur macaco), Mongoz (L. mongoz), Lori (Stenops glacilis)*, ş. a.

Prosit! *(lat.)* să fie de bine!

Proskurov, oraş în guvernam. rus Podolia, lângă Bug, 22,915 loc. (1897); în apropiere resturi din aşa numitul Valul lui Traian, unde s'au aflat şi monete romane.

Proskynesis, adorarea, venerarea prin îngenunchiare a domnitorilor în Orient.

Prosobranchia, (zool.) ordin al moluscelor, cu circa 15,000 specii; cele mai multe trăiesc în mare; au branchiile înaintea inimei.

Prosodia, *(grec.)* pronunţarea regulată a vorbelor, după accent sau cantitate. Tratat despre regulele versificaţiunei. (v. Metrică.)

Prosomia, *(grec.)* versuri similare înfrumseţate, după cari se modulează unele cântări bisericesci, cum este aşa numitul »Irmos« la serbători mai de frunte.

Prosopalgia, (med.) dureri neuralgice în faţă.

Prosopis L., (botan.) gen de plante lemnoase din fam. Leguminoaselor, trib. Adenanthereae. Cuprinde vr'o 18 specii tropicale şi subtropicale, dintre cari unele se cultivă la noi în florării.

Prosoplegia, (med.) paralisia musculaturei feţei.

Prosopologia, v. Biologia.

Prosopopea = Personificarea (v. ac.).

Prosopospasm, (med.) spasm al musculaturei feţei. V. art. Spasm.

Prospect, *(lat.)* priveliştе; anunţ tipărit al vr'unei întreprinderi industriale, sciinţifice sau artistice cu indicarea programului şi a condiţiunilor.

Prosper, *Castanier*, n. 1868, unul dintre cei mai de frunte scriitori francezi, savant şi romancier istoric neîntrecut, elev al lui Gustave Flaubert; dînsul a publicat: »Histoire de la Provence« în două volume; »Orgie romaine«, roman din vremea lui Claudius I; »La vierge de Babylone«; »La fleur de Cythère«, moravuri din vremea resboaielor medice; »La courtisane de Memphise«; »Les amants de Lesbos; »La fille de Crésus« ş. a. P. este unul dintre cei mai mari stilişti ai Franciei contemporane.

Prosperitate, bunăstare, desvoltare favorabilă.

Prost, înseamnă în fond: simplu, ordinar, de rând, de jos; ignorant, fără minte, stupid. Se ḑice despre omul, care în judecăţile sale, în vorbe şi în ţinută este mai pe jos decât ceea ce presupun împrejurările de cultură în care a trăit. P.-ul se găsesce pe toate treptele culturii. *Prostia* este însuşirea, care prin vorbe, fapte şi ţinută caracterisează pe cel prost. Sin.: nătărĕu, năuc, neghiobie, nĕroḑie. [Pl.]

Prostata, (med.) corp glandular, există numai la bărbat şi care e situată sub colul beşicei şi e străbătută de începutul uretrei. Ea are forma unei castane, a cărei basă e în contact cu colul beşicei şi al cărei vîrf se continuă cu partea membranoasă a uretrei; la partea anterioară e în raport cu plexul venos al lui Santorini şi cu symphisa, la cea posterioară cu aponeurosa prostato-peritoneală şi rectul, iar în lături cu plexuri venoase şi aponeurosa prostatică laterală. P. e compusă din o reţea de musculatură striată şi netedă şi de mici glande în grupă *(glandele prostatice)*, ale căror numeroase orificii se deschid în canalul uretral (care trece prin P.) şi care secretează un lichid alb şi unsuros, care se amestecă cu sperma. Tot în această parte a uretrei se deschid şi canalurile ejaculatorii, prin cari se varsă sperma. La bĕtrâni adese P. se măresce (hypertrofie) şi pune o piedecă emisiunii urinei din beşică. Examinarea P.-ei se face prin introducerea degetului în rect. [V. Im.]

Proştea mare, com. rur. în Trans., cott. Têrnava mică, cu 1341 loc. Saşi (886) şi Români.

Prostesa, *(grec.)* accident gramatical, prin care se adauge o literă la cutare cuvênt. Era usitat la Grecii antici.

Prostil, *(grec.)* clădire sau templu elin, care n'are coloane decât la faţada anterioară.

Prostituţiunea, constă în comerciul, pe care femeia îl face cu trupul ei, în faptul îndoit al femeii, care se ofere pentru bani şi al bărbatului, care o plătesce pentru acest serviciu. P. este foarte veche, ea a existat în primele timpuri istorice, o găsim menţionată în istoria Ovreilor, Grecilor, Romanilor, în evul mediu ea a luat o întindere periculoasă în centrul şi în occidentul Europei, în secl. XIII s'a recunoscut raportul între P. şi între boalele venerice, în secl. XV sifilisul a luat în Europa forma epidemică şi de atunci P. a devenit factorul principal, dar nu singurul factor al infecţiunilor venerice. Evenimentul cel mai important în istoria P. îl constitue întrarea femeii în viaţa industrială în secl. XIX şi ca consecinţă slăbirea legăturilor de familie. In principatele române găsim P. menţionată deja în Pravila de la Govora sau Pravila bisericească cea mică din 1640 şi în Pravila lui Vasile Lupu, domnul Moldovei din 1646. La începutul secl. XVIII P. era respândită în Bucuresci, Antonio Maria Del Chiaro scrie (Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia 1709), că în toate mahalalele se află cârciume subterane, cari servesc şi ca locuri de P. P. în cârciume a fost interḑisă în 1793 de domnitorul Munteniei Moruzi, în 1797 de A. Ipsilanti, în 1812—13 de Caragea (V. A. Urechiă, Ist. Rom.). In diferite epoce s'au făcut încercări zădarnice pentru desfiinţarea P.-ei, şi după ce aceste încercări n'au reuşit, s'a slăbit puţin acţiunea vătĕmătoare a P.-ei prin regulamentarea şi privigherea ei sanitară. In Muntenia privigherea sanitară începù dela 1843, în Moldova dela 1846. Regulamentarea P.-ei nu poate însă să oprească toate îmbolnăvirile venerice, fiind-că pe lângă P. declarată, patentă, mai există P. clandestină, care nu se poate stîrpi. (Lit.: C. Davila, Sur la prophylaxie de la Syphilis, Paris 1853; A. Fĕtu, Proiect de organisare a Poliţiei sanitare, Iaşi 1863; D. Brailov, Despre profilaxia Sifilisului, Bucuresci 1888; etc. [I. Felix.]

Prostoma, v. Gesticulaţiunea.

Prostomum, vierme din ordinul Turbellariilor, clasa Plathelminţilor. (v. Turbellaria.)

Prostovol, v. Năpasta.

Protagonist, *(grec.)* primul actor în vechea dramă grecească.

Protagoras, unul din renumiţii sofişti greci, contimporan al lui Socrate, a trăit între 490 şi 415 a. Chr. Ca retor întroduse metoda prin întrebări şi respunsuri, fundă luptele de cuvêntări. In filosofie, căutând a extinde doctrina lui Heraclit, statorî principiul, că omul e mĕsura şi

criteriul tuturor lucrurilor. Cf. Teodorescu, Ist. fil. ant. 139; Überweg, Gesch. d. Phil. I. [Pl.]

Protal, (botan.) resultatul germinărei micro- şi macrosporilor dela Criptogamele vasculare. Pe el se formează organele sexuale, anteridii şi archegoane. Este extern, ca un organism independent dar transitoriu la Polypodiacee şi alte Ferige, la Equisetum, Lycopodium; intern la Hydropteridee, Selaginella, Isoëtes; monoic sau dioic (la Cript. vasc. heterosporee şi la Equisetum dintre homosporee). P. are de homolog endospermul dela Gymnosperme şi un numĕr mic de celule din sacul embrionar al Angiospermelor. [S. Şt. R.].

Protandria, numire ce se dă plantelor, în ale căror flori androceul ajunge la maturitate înaintea gyneceului.

Protasa, *(grec.)* prima parte a unui period, în strînsă legătură cu a doua numită *apodosă*, care urmează din P. (Cf. Partea sintactică a gramaticei.)

Proteaceae Endl., (botan.) familie de plante lemnoase, rar subfrutescente dicotyledonate-monochlamydeae, cuprinde 49 genuri cu vr'o 950 specii tropicale sau subtropicale. Ca genuri mai importante menţionăm: *Protea* L., *Leucadendron* Br., *Conospermum* Sm., *Franklandia* R. Br., *Persoonia* Sm., *Grevillea* R. Br., *Hakea* Schrad., *Embothrium* Forst., *Banksia* L., etc. [Z. C. P.]

Proteodic, *(grec.)* primul protector sau defensor al drepturilor bisericesci, al vĕduvelor şi orfanilor. Oficiant eclesiastic. In archidiecesa Bucovinei acel membru al consistoriului archiepiscopesc, care are referata asupra oficiării preoţilor şi a jurisdicţiunii disciplinare.

Protecţionism sau *sistemă protectoare,* se numesce în economia politică, într'un mod general, ori ce privilegiu ce se acordează industriei indigene, mai ales spre a putè lupta contra concurenţei ce ii fac produsele similare străine. Colbert a erijat protecţiunea într'o sistemă, care apoi a fost introdusă şi practicată de mai toate ţerile din lume, cari doriau să-şi desvoalte industria sau navigaţiunea maritimă, ori pe ambele în acelaş timp. Astăḑi ţerile din Europa sûnt unele protecţioniste, sau protecţioniste în ce privesce industria, şi liber-schimbiste în ce privesce agricultura, ori vice-versa. (Cf. N. E. Idieru, Studii de econ. polit. şi finanţe. Bucur., 1895—97, 2 vol.) [N. E. Idieru.]

Protecţiune, ocrotire, apĕrare, favorisare. P. se numesce îndeosebi şi dreptul de a fi protegiat de o naţiune oarecare.

Protector, *(lat.)* ocrotitor, sprijinitor.

Protectorat, sprijin, ce dă un stat mai mare altuia mai mic în vîrtutea unei convenţiuni: Protectoratul Rusiei asupra Principatelor.

Proteide, (zool.) o familie de salamandre, au la grumaz branchii exterioare pentru respiraţiune, pielea goală, corpul lungăreţ, 4 picioare. Ochii sûnt foarte mici acoperiţi cu piele. Trachea este peloasă, plămânii formaţi din 2 saci lungi. Această familie mică are 2 genuri cu câte o specie şi anume Proteus anguineus (v. ac.) şi Necturus maculatus.

Proteina, substanţe albuminoase, de o natură foarte complicată, cari se găsesc în organismul animal şi vegetal şi în a căror constituţie întră azot (Az) şi sulf (S). Composiţia lor elementară constă din carbon (C), hidrogen (H), oxigen (O), azot (Az) şi sulf (S). Forma moleculară a lor e foarte complicată. P. se formează în organul vegetal prin acţiunea luminei solare. In organul animal se găsesc de a gata introduse în urma nutriţiunii şi prin procesul asimilaţiunii, ele se transformă parte în unele mai simple, parte în alte mai complicate.

Proterogynie, v. Dichogamie.

Proterosauria, şopârle fosile din formaţiunea permiană. Represintă cel mai apropiat tip al reptilelor de paseri.

Protesa, cuvênt întrebuinţat în chirurgie, pentru a însemna un preparat ori mechanism artificial, destinat a înlocui în total ori în parte un organ, a ascunde o diformitate a corpului. Se numesce P. dentară un preparat artificial, care înlocuiesce dinţii naturali. Obturatorul, placă care astupă o apertură patologică a cerului gurei, constitue asemenea o P.

Protesilaos, regele Thessalilor în armata Grecilor. In resboiul cu Troia a fost primul, care a căḑut, fiind omorît de Hektor, fiul lui Priamos.

Protest, actul prin care se constată refusul de acceptare sau plată a unei cambii (poliţe). P. în Rom. se face de portărei şi în oraşele neresidente de tribunal, de judecătorul de ocol, iar în Ung. de notarii publici, eventual şi de judecătoriile cercuale.

Protest cambial, somarea solemnelă sau încercarea de somare a unui obligat cambial la indeplinirea unei prestaţiuni cambiale (acceptare, plătire, etc.); actul de somare numit şi *document de P.*

Protest de absenţă, protest cambial ridicat contra unei persoane absente.

Protest ridicat în vênt, protest cambial ridicat contra unei persoane neexistente.

Protestantism, numele colectiv al bisericilor creştine, cari în secl. XVI prin reformaţiune s'au despărţit de biserica catolică. Numele provine dela protestul ridicat de către unii principi şi 14 oraşe ale Germaniei contra hotărîrilor aduse contra reformaţilor de către dieta dela Speier din 1526. Mai târḑiu apoi s'au numit de către catolici protestanţi toţi cei ce s'au alăturat la învĕţăturile reformaţiunii, iar ei pe sine s'au numit: evangelici. Intemeietorul P.-lui a fost Martin Luther (v. ac.), care în 1517 mai ântâiu a atacat învĕţătura bisericei catolice despre indulgenţe; iar mai târḑiu a atacat cele mai fundamentale învĕţături ale acelei biserici, de care în 1520 s'a despărţit definitiv statorind principiile fundamentale ale P.-lui, adecă: credinţa singură mântuitoare fără fapte bune; scriptura este unicul isvor al revelaţiunii divine sau al credinţei şi fiecare o interpretează după inspiraţiunea proprie fără ingerinţa vr'unei autorităţi superioare; sacramente recunoasce trei: botezul, pocăinţa şi cina Domnului; totodată a respins şi învĕţătura bisericei catolice despre supremaţia papei şi ierarchia bisericească şi despre sinoade, etc. P. încă dela început s'a împărţit în mai multe confesiuni, între cari mai de frunte sûnt: luteranismul şi calvinismul (v. ac.). Ivirea P. a produs mari turburări şi lupte sângeroase mai ales în Germania, Francia şi Elveţia. In aceste două ţeri din urmă P., nu numai diferit în multe puncte de al lui Luther ci

chiar şi contrar, a fost propagat de către Zwingli şi Calvin (v. ac.) şi învĕţăceii lor. Luptele între catolici şi protestanţi şi ale acestora între sine s'au terminat abia prin pacea dela Westfalia 1648. In Anglia P. a fost introdus de către regele Henric VIII (v. ac.). In Francia protestanţii calvinişti s'au numit *Hugenoţi*, au fost însă aproape exstirpaţi sub domniile regilor Ludovic XIII şi XIV. P. s'a lăţit mai tare în ţerile germane şi în America de nord, pe când în Italia, Spania şi în Orient nu s'a putut înrădăcina. In Ungaria a îmbrăţişat calvinismul o mare parte a Ungurilor, iar luteranismul Saşii din Ardeal şi o parte a Slovacilor şi a Zipzesilor din nordul Ungariei. In secl. XVII principii calvini din Ardeal au încercat să converteascâ la calvinism şi pe Români, dar fără succes. Pentru lăţirea P. există mai ales în Anglia, misiuni ai căror membri lucră aproape în toate părţile continentului, dar cu prea puţin succes, cu toate că dispun de colosale mijloace materiale. [Dr. I. Radu.]

Proteus, la Greci un om cărunt, care s'a ţinut de fiinţele mării şi a fost profet, pe insula Pharos a păşunat focele (cânii de mare) Amphitritei, şi avea însuşirea de a se puté schimba, luând tot felul de forme.

Proteus anguineus, singurul representant din genul Proteus, fam. Proteidelor, ord. Caudatelor, un amfibiu cu corpul lunguareţ, coada scurtă, turtită. La picioarele dinainte trei degete, la cele dinapoi două. Ochii foarte mici, acoperiţi de piele. Coloarea pielei roşietică translucidă. Lungimea 20—30 cm. Trăiesce în apele subterane din pescerile Carniolei şi ale Dalmaţiei.

Pretić, *Costa,* regent sêrb, n. 1831. A făcut studii militare. 1873 ministru de resboiu; 1877 şef al statului major; 1888 din nou ministru de resboiu şi în această calitate membru al regenţei instituite de regele Milan. A scris şi câteva studii istorice.

Protimis, drept consfinţit de obiceiul pământului la Români, ca moşiile să nu se poată vinde până ce se vor întreba fiii majori, rudeniile ori răzeşii megieşi. Numai când aceştia vor voí, se va vinde moşia la străini. Altfel ei aveau drept să strice actul de vênḑare.

Protipenda, numele grecesc al clasei I boieresci pe vremea Fanarioţilor. Cuprindea pe logofeţi, postelnici, vornici, hatmani şi agi, în Moldova; şi pe aceiaşi fără hatmani, cari erau înlocuiţi cu marii spătari, plus banul Olteniei, în Muntenia. Avea cele mai mari privilegii şi demnităţi.

Protocanonice, se numesc acele cărţi ale sf. Scripturi, cari luate fiind în catalogul cărţilor inspirate, autoritatea lor canonică nici când n'a fost trasă la îndoială de către biserică, respective sinagogă. (v. Deuterocanonice.)

Protocarbonat, compus cu minimum de carbon: hidrogen p. = methan CH_4.

Protocarbura, combinaţiunile inferioare ale metalelor cu carbon, unde carbonul intră minimum sau un atom.

Protochlorura, chlorurul corespunḑĕtor oxidului sau oxidul la minimum.

Protococcus Ag., (botan.) gen de Algă Chlorophycee, considerat altădată ca gen autonom, acum sciindu-se că represintă stadiile altor Chlorophycee. Aşa *P. vulgaris* Kütz., abundentă pe pământ umed, pe stânci, copaci, ziduri umede, pe cari face un coperiş de coloare verde, represintă stadii de ale genului *Pleurococcus* Menegh. [S. Şt. R.]

Protocol, proces verbal (v. ac.).

Protodiacon sau *archidiacon,* primul în rang între diaconi, avênd sub sine pe diaconii bisericei. De regulă se constitue numai pe la biserici, unde reşede patriarchul, archiepiscopul sau episcopul.

Protogynia, când în florile hermafrodite elementul femel ajunge mai întâiu la maturitate, în care cas fecundaţia se face cu polen dela o altă floare. v. Protandrie. [I. P. V.]

Protoiereu, sinonim cu protopop, este o demnitate bisericească, la care se adauge în genere şi o jurisdicţiune. Un P., ḑis în biserica latină *archipresbyter,* are sub dînsul un numĕr oarecare de parochi, asupra cărora exercitează acele drepturi de control şi direcţiune, ce i-au fost conferite de episcop. In România P. este preste un judeţ întreg, iar doi P. sûnt pentru fiecare capitală (Bucuresci şi Iaşi), adecă în total 34. »El se numesce de către episcopul respectiv în înţelegere cu ministrul cultelor. Confirmarea i-se va da prin decret regal. Nu pot fi numiţi P. decât absolvenţii a cel puţin unui seminariu de gradul al doilea (8 clase). P. poate fi revocat de către episcop printr'o decisiune motivată. Când va fi ieşit din sfera activităţii sale bisericesci, va puté fi revocat de către ministrul cultelor, dacă episcopul va fi refusat să-l revoace în urma adresei ministrului.« (Legea clerului mirean din 1894). Potcapul lui este de coloare roşie. El are ca ajutor un subprotoiereu, care se numesce şi proistos.

Protonema, (botan.) resultatul germinării sporilor de la Muscinee. Se presintă sau ca o massă de filamente ramificate formate dintr'un şir de celule; unele ramuri între în pământ şi absorb apă cu substanţe minerale; altele sûnt verḑi, şed pe suprafaţa solului şi asimilează din atmosferă carbonul din anhidrida carbonică; sau are forma de lamă verde formată dintr'un strat de celule, unele prelungite în rhizoizi şi introduse în pământ, servind la absorbire. P. e mai desvoltată la Muşchi, mai puţin desvoltată la Hepatice, chiar rudimentară. La unii Muşchi P. e persistent, de lungă durată *(Ephemerum).* Pe P. se fac muguri din cari se desvoaltă tulpina frunzoasă a Muşchilor, Jungermaniaceelor, sau thalul Hepaticelor cu thal. [S. Şt. R.]

Proton pseudos, *(grec.)* însemnă în fond prima minciună. In limbagiul filos. cu deosebire în logică se numesce P. p. o eroare fundamentală, care ca o premisă falsă, poate deveni isvor pentru multe alte erori ori consecinţe greşite.

Protoplasma, nume dat la 1846 de Hugo Mohl substanţei din ţesĕturile vii ale plantelor, dar aplicat dela 1840 de Purkinje substanţei vii din embrionul animalelor. Cl. Bernard a definit-o agentul manifestărilor vitale din celulă, iar Huxley basa fisică a vieţii. P. ca şi nucleul, e un element morfologic fundamental al plantelor şi animalelor. Ea se caracterisează printr'un complex de proprietăţi fisice, chimice şi fisiologice. Observată vie la microscop cu măritoare puternice, apare ca o substanţă vîscoasă, aproape lichidă, hialină, în interior cu granulaţii numeroase, fine;

insolubilă în apă; structură foarte variabilă (v. Cytoplasma la celula animală); cu composiție chimică complexă, greu de studiat când e vie, din causa nenumĕratelor combinațiuni și descompuneri ce își au sediul în ea; dacă e omorîtă și fixată (cu alcool absolut, etc.), se vede că conține: numeroase substanțe albuminoide, în special plastină, globuline, nucleo-albumine, lecitină, diastase; amidon, zahăr, grăsimi, cholesterină, ș. a.; e iritabilă, sensibilă, respiră, se hrănesce, se reproduce (ori și ce P. derivă din altă P. preexistentă); presintă mișcări interne (curenți de granulații) și externe (pe acestea dacă nu e mărginită de o membrană resistentă). Numai toate aceste caractere, și altele, la olaltă, definesc P.; nici decum numai unele din ele. [S. Șt. R.]

Protopop, *Protopresbyter, Archidiacon,* preot mai distins în sciință, desteritate și experiență, care din partea archiereului se constitue cu putere jurisdicțională preste biserici, preoți și fețe bisericesci dintr'un district protopopesc, și ca atare este organul ajutător întru administrarea bisericească. P. sûnt succesorii în oficii ai vechilor chorepiscopi. V. și Protoiereu.

Protopopescu, *P. Pache Emanoil,* n. în Bucuresci 1845, † 1893, advocat, și-a făcut studiile juridice la Paris și intrând în politica militantă ca partisan al ideilor moderate apropiate de conservatism (fostul grup Vernescu), s'a distins mai ales ca primar al Bucurescilor (1888—91), când în timp de numai trei ani a lucrat mult pentru asanarea capitalei, s. e. curățirea lacului din grădina Cismigiului, a deschis bulevardul Academiei înspre Obor, l-a prelungit dincolo până la Cotroceni și a întrodus aici și »la șosea« lumina electrică, a construit 28 edificii de școală, asilul de noapte, etc.

Protopresbiter, (v. Protopop).

Protopsalt, primul între psaltiști sau cântăreți.

Protopterus annecteus, pesce din ord. Dipnoilor, fam. Lepidosirenidelor, trăiesce în nămolul apelor din Africa centrală.

Prothorax, partea anterioară a toracelui insectelor. (v. Corpul insectelor).

Protosincel, *(grec.)* în biserica resăriteană cel mai meritos și mai distins călugăr de pe lângă rectorul unei mănăstiri, sau de pe lângă un episcop sau mitropolit.

Protosulfur, combinațiuni de ale sulfului cu un metal, în care acesta se găsesce la minimum.

Prototip, *(grec.)* cel dintâiu, tipul original sau primordial, cât se poate mai aproape de perfecțiune și care ar puté serví ca model pentru altele; se mai numesce individualitatea, pe care cineva și-o ia ca îndreptar în lucrările sale și ca model vrednic de imitat, s. e. prototipul înțelepciunii. [Fl.]

Protoxid, combinațiuni de ale oxigenului cu un metal sau metaloid oarecare, în cari acești din urmă se găsesc cu valența lor minimă.

Protozoare, animalele cele mai inferioare în scara zoologică, cu corp unicelular, desvĕlit sau cu un învĕliș chitinos, silicios sau calcaros, secretat de membrana celulară; libere sau fixate pe fundul apelor, sau pe stâncile submarine; trăind singuratice sau în colonii. Ele se nutresc inglodând în massa corpului lor substanța nutritivă, făcênd digerarea intracelulară. Se mișcă cu ajutorul lobopozilor, pseudopodelor (v. ac.) și cililor (v. ac.). Respirația o au pe toată suprafața celulară, și se înmulțesc prin divisiune și prin spori (v. ac.). P. se subdivid: A) *Rizopode* ce cuprind: *Monerienii, Amoebienii, Foramenifieri, Radiolarii* și *Heliozoarii*; B) *Sporozoarii* ce cuprind: *Gregarinele, Coccidiile, Haemosporidiile, Gymnosporidiile* și *Myxosporidiile*; C) *Flagelații* ce cuprind: *Euflagelații, Dinoflagelații* și *Cystoflagelații*; D) *Infusoriile* ce cuprind: *Holotrișii, Heterotrișii, Hypotrișii, Peritrișii* și *Tetaculiferii.* A), B) și C) se dic *Sarcodarii,* iar D) *Ciliații.* Ca protozoar superior se adaugă și genul *Magosfera,* indivizii agregați în sferă, separându-se numai în timpul reproducerii. [I. P. Voitești.]

Protracheata, denumirea ce se dă clasei de animale artropode Onychophora, cu unicul gen Peripatus. [I. P. V.]

Protuberanțele solare, flacări roșii ce se vĕd la marginea soarelui în timpul eclipselor totale de soare; ele fac parte din cromosfera soarelui, iau forma de țișnituri, de raze, de nori, de pomi sau de penaj, etc., și se ridică până la înălțimi de 40 ori cât diametrul pământului, 500,000 km. P. variază sau dispar repede și sûnt datorite activității, ce are loc pe suprafața soarelui; sûnt un fel de erupțiuni de materii solare exterioare, de hidrogen și de vapori de metale.

Protul Gavril, archimandritul sf. Munte, grec de origine, autorul scrierii »Viața și minunile patriarchului Nifon«, în care se intercalează și câteva fapte istorice petrecute în Muntenia pe aceea vreme.

Proudhon, *Pierre Joseph,* socialist franc., n. 15 Ian. 1809 la Besançon. El a început ca corector, după aceea fù compositor într'o imprimerie la Besançon; la 1843 se duse la Lyon, unde ocupă locul de amploiat într'o casă de transport până la 1847. La 1848 el fù trimis de departamentul Senei în adunarea constituantă și tot în acest an fù directorul mai multor jurnale cotidiane cu idei înaintate, ca le Représentant du Peuple, le Peuple, la Voix du Peuple; în 1850 el a mai fost în aceeași calitate și la ḑiarul le Peuple. Ideile lui socialiste făcură ca să fie tradus înaintea curții cu jurați și condamnat la trei ani închisoare (dela 4 Iunie 1849 până la 4 Iunie 1852). P. a scris un numĕr considerabil de volume asupra tuturor chestiunilor sociale și economice, ce au provocat vii discuțiuni în parlament, în presa cotidiană și în revistele politice și economice. Uvragele lui principale sûnt: Contradictions économiques (1845); Qu'est que la propriété? (1841); De la création de l'ordre dans l'humanité, ou Principes d'organisation politique (1843); De la concurrence entre les chemins de fer et les voies navigables, (1845); Organisation du crédit et de la circulation et solution du problème social, sans impôt, sans emprunt, etc., (1848); Idées révolutionnaires, la Reaction, Programme révolutionnaire, etc., (1849); Le droit au travail et le droit de propriété, (1848); Les Confessions d'un Révolutionnaire, pour servir à la révolution de février; Idée générale de la révolution au dixneuvième siècle (1851), etc. De asemenea el a mai publicat o voluminoasă corespondență (14 volume). P. † 1865. Cu toate că scrierile lui au avut o

mare influență asupra epocei, în care a trăit, ele nu mai presintă astădi decât un mediocru interes. [I. I. Nacian.]

Prova, partea dinainte a unei năvi. Pe năvile de resboiu P. se termină în vîrf cu o piesă foarte tare de oțel turnat numită *pinten*, care servesce în luptă să dea lovituri în carena vaselor vrăjmașe.

Providința, *(divină)*, este grijea ce o poartă Dumnedeu de toate creaturile, susținêndu-le și îndreptându-le spre scopul, pentru care le-a destinat; în special P. este grijea, ce o poartă Dumnedeu de oameni.

Provençala, *limba și literatura.* Limba P., numită și *occitană* sau limba *d'oc*, e cea mai veche limbă neolatină, vorbită în sudul Franciei, între Loire și Marea Mediterană și între Pirenei și Alpi, formată din dialectul latinei rustice, pe când la nord se forma limba *d'oïl*, devenită limba franceză, numite astfel dela pronuncia demonstrativului h o c și h o c i l l u d (o u i) devenit adverbiu. Dialectele limbei P., numită și *limusină*, dela provincia Limousin, erau mai multe; cel mai armonios era al Tulusei. In această limbă s'a cultivat poesia cu mult înainte de 1100. Prin trubaduri ajunsese la un fel de universalitate. Se vorbia și în resăritul Spaniei, în Aragonia și Catalaunia și în nordul Italiei până la Veneția; dialectul piemontez e mai asemenea limbei P. decât celei italiene. Monumentele ei cele mai vechi sûnt un fragment de poemă despre Boethiu și Nobla Leyçona Valdensilor, (v. Noble leçon des Vaudois), reeditate de Diez în Altroman. Sprachdenkmale, Bonn 1846, și de Bartsch în Chrestomathie provençale, 1880. Limba d'oc pierdù importanța sa în mĕsură ce Francia se constituia. Francisc I, la 1525, făcù obligatoare în actele publice limba franceză. De atunci P. rĕmase în stare de dialect cu deosebiri provinciale. Cel mai aproape de limba franceză e cel din Provença (v. limba franceză). Timpul de înflorire al literaturei P. e secl. XII și XIII. Partea ei cea mai însemnată sûnt cântecele și poemele trubadurilor, cântate pe la curțile regilor și principilor mai ales de jongleuri (v. ac.), cântăreți populari asemenea rapsodilor elini. S'au scris însă și romane, legende, poeme didactice, într'un fel de prosă ritmică, o cronică rimată despre cruciada în contra Albigensilor, ș. a. Evenimentele secolului XIII au pus capĕt existenței politice și literare a Provençei. Școala societății poeților dela Tulusa încercà în secl. XIV a conserva poesia națională prin jocurile florale, dar cu puțin succes. O epocă de renascere începe pentru ea în secl. XIX prin felibri (v. ac. și Felibrigiu). Literatură: Tableau historique et littéraire de la langue parlée dans le midi de la France, de Mary Lafon, Paris 1842; Choix des poësies originales des troubadours, 6 vol. P. 1816—21, de Raynouard; Lexique roman, 6 vol. P. 1838—44, de Adrian; Grammatik der romanischen Sprachen, 3 vol., 4 edit. 1877, Bonn, de Diez. [M. Strajan.]

Provence, veche prov. franc. lângă Mediterana, între Rhône și Var; ca. 21,500 km., acum depart. Gurile Rhônului, Var, Alpii infer. și în parte Alpii maritimi. In antichitate P. a fost prima posesiune romană în Gallia transalpină și atunci i-s'a dat numele de *Provincia.* Mai apoi a făcut parte din imperiul vechiu burgund, imp. francon, neoburgund; în secl. XIII a casei Anjou, 1487 a coroanei franceze. Incepênd din secl. XII la curtea conților de P. s'a cultivat mult poesia.

Provenire, *(lat.)* nascere, ivire. *Provenientă,* origine.

Proventricul, regiunea anterioară a stomacului insectelor; servesce la înmagazinarea alimentelor, oprindu-le în acelaș timp să nu se înapoieze din stomac. El nu secretă sucuri digestive, avênd păretele intern puțin chitinisat. [I. P. Voitești.]

Proverb, *(lat.)* o frasă scurtă, în prosă sau în versuri, cu înțeles figurat. P. e adevĕrat și în înțelesul propriu, dar valoarea lui stă în înțelesul metaforic sau alegoric, prin care se poate aplica la o mulțime de casuri asemenea; și prin aceasta se distinge de *maximă* (v. ac.) cu care se confundă de obiceiu. P.-le resumă înțelepciunea poporului. Sub felurite numiri, de *sentențe, gnomi, parimii* (grec. = marginea drumurilor), *adagio* (lat.) P.-le au fost din vechime obiectul unui studiu serios. Primele cărți de morală au fost colecțiuni de astfel de precepte din scrierile filosofilor și oratorilor. Phocilides și Theognis fură scriitori speciali de *poesie gnomică.* In l. lat. sûnt însemnate colecțiunile gramaticilor Zenobius, Diogenianos și Suidas, a mimografului Publius Syrus; Adagio, opera principală a lui Erasm, în secl. XVI, care cuprinde toate P.-le din vechime și evul mediu. In literatura ebraică: Parimiile lui Solomon, Eclesiast, Eclesiastic sau Cartea înțelepciunii lui Isus Sirah. In l. română se disting două feluri de colecțiuni: *populare,* sau compilate din alte limbi, și *poporane,* adunate din graiul poporului. De cele dintâiu țin: Floarea darurilor, Archir și Anadam, Pilde filosofesci, Bertoldo, ș. a. Colecțiuni poporane avem de Hințescu, P. Ispirescu, A. Pann (Povestea vorbei); și cea mai însemnată, în 3 vol. 4°, premiată de academia română, e a lui Zane. Colecțiuni de maxime (și proverbe); la cei vechi: Stobaeus (Anthologion și Florilegium și Chrestomathia), Marcu Aureliu, Epictet Musonius Rufus; la Francezi: Les maximes de Larochefoucauld, Vauvenargues, Chamfort; Essais de Montaigne; Pensées de Pascal; la noi: Filosoful indian sau mijlocul de a trăi fericit, după engl. Chesterfield; Conducĕtorul pe căile vieții, după Fr. Reiche; Istoria ieroglifică de D. Cantemir. Cf. Literatura aforistică, în Principii de literatură de M. Strajanu; Literatura poporală de M. Gaster; Incercări despre P. e de G. D. Teodorescu. (P. dramatic, v. Comedia.)

Proverbial, renumit prin însemnătatea sau raritatea sa.

Proviant, reserva de articole de hrană necesară pentru împrospĕtarea și înlocuirea alimentelor supuse stricăciunilor sau consumațiunii.

Providence, capitala din Rhode-Island (America nordică), 132,146 loc. (1890); universitate; industrie de aurării, argintării, fier, lână. Comerciu litoral.

Providentia, la Romani o deiță îndeosebi a împĕraților, pentru că ea le dedea sceptrul.

Provincia, *(lat.)* 1) țeară supusă domniei romane, care se guverna prin câte un proconsul ori propretor trimis din Roma; aceasta avea atât

jurisdicţiune civilă cât şi militară preste P. Imp. August a ţinut provinciile, cari aveau lipsă de o mai mare garnisoană (v. ac.), sub administraţia sa, acestea se numiau P. principis, iar celelalte au remas sub administraţia senatului şi se ɖiceau P. populi; 2) ţerile cari constituesc un stat; 3) ţeară (rus) în oposiţiune cu cetatea capitală; 4) P. *bisericească,* diecesele unite sub un mitropolit. [i—m.]

Provincial, şeful unei provincii sau al mai multor mănăstiri de călugări occidentali. Pe P. îl aleg guardianii sau superiorii mănăstirilor, şi în conducerea afacerilor e ajutat de asistenţi sau definitori şi consultori.

Provincialism, particularităţi provinciale de sunete, de cuvinte, de forme etimologice sau sintactice. In limba literară sûnt de primit P.-le corecte nesinonime, nici omonime.

Provisiune, cantitate disponibilă de lucruri trebuincioase şi folositoare, îndeosebi de alimente; sumă ce se plătesce în comerciu, de comun în procente, pentru îngrijirea unei afaceri.

Provisor, *(lat.)* îngrijitor, administrator; ca adiectiv: temporar, interimar, pentru anumit timp; titlu provisor, guvern provisor, etc.

Proviţa, *(Prahoviţa),* rîu în Rom., j. Prahova, isvoresce din munţii com. Talea şi se varsă în Cricovul-Dulce.

Proviţa de jos, com. rur. în Rom., j. Prahova, compusă din 4 cât. cu 1560 loc., 1 biserică şi 1 şcoală; 2 isvoare cu apă minerală, carieră de piatră, isvoare de păcură. (M. Dicţ. geogr. al Rom.).

Proviţa de sus, com. rur. în Rom., j. Prahova, compusă din 9 cât. cu 1696 loc., 1 biserică şi 1 şcoală. (M. Dicţ. geogr. al Rom.).

Provocaţiune, *(lat.)* a causa ceva, a da ansă la ceva; a aţiţa; a se raporta la ceva.

Prudenţa, prevedere, circumspecţiune; calitatea de a sci evita pericole sau pagube.

Prudentius, unul dintre cei mai de renume poeţi antici creştini; a trăit la începutul secl. V. A fost advocat, apoi proconsul. A scris: Liber canthemerinon şi Liber peri Stephanon (encomiul martirilor.)

Prun sau *Perj,* numirile populare ale arborelui cultivat Prunus domestica L. (v. ac.). *Prun sělbatic, Prun gogoneţ,* numiri populare ale arborelui Prunus insititia L. (v. ac.). *Prune* se numesc fructele comestibile ale acestor arbori.

Prunar, *(Rhynchites cupreus),* insect din familia Curculionidelor, ordinul Coleopterelor. Femeiuşa lui depune ouĕle în prune şi zarzăre, tinere cireşe, unde se desvoaltă omida. Pentru ca să caɖă la pămênt fructul cu oul, femeiuşa roade coada fructului.

Pruncucidere, omorul copilului propriu, născut de curând. Legea română pedepsesce acest fapt cu munca silnică pe viaţă; iar dacă P. s'a comis asupra unui copil nelegitim de cătră mama sa, pedeapsa e numai reclusiunea dela 5—10 ani.

Prund, deposite de apă constătătoare din năsip şi pietriş adus şi depus de apă.

Prundar, *Pruntăraş, Cioica, Mâţa popii,* sûnt numiri populare românesci, ce se dau paserei *Charadrius pluvialis* din ordinul Grallaelor. Această pasere în timpul ploios scoate ţipete prelungite, ceea ce face poporul a crede că chiamă ploaia; deoarece se ɖice, că nu bea apă decât când plouă, prinɖênd picăturile din sbor. [I. P. Voiteşti.]

Prundaş, pasere, v. Codobatura.

Pruişori, com. rur. în Rom., j. Mehedinţi, reşedinţa pl. Ocolul de jos, cu 672 loc., 1 biserică şi 1 şcoală. Comuna e străbătută de şoseaua naţională şi de calea ferată Bucuresci-Vêrciorova, avênd o staţie P., 3 bâlciuri anuale. Pe teritoriul comunei se găsesc cărbuni de pămênt. (M. Dicţ. geogr. al Rom.).

Pruntăraş, v. Prundar.

Prunus L., (botan.) gen din fam. Rosaceae, tribul Pruneae, cuprinde arbori sau arbusci cu frunzele alterne simple, mai adesea serulate; florile albe sau rosee sûnt solitare, fasciculat-corimboase sau dispuse în racemi; calice deciduu cu cinci lobi imbricaţi; corola cu cinci petale, inserate pe gâtul caliciului; stamine 15—20 cu filamentele filiforme libere; carpele solitare, foarte rar douĕ sau mai multe; fructul este o drupă cărnoasă cu un simbure *(putamen)* osos neted sau rugos, indehiscent sau bivalv, unisperm. Acest important gen are vr'o 80 specii, respândite prin Europa, Asia temperată şi subtropicală, prin America temperată şi tropicală. P. cuprinde mai multe secţiuni, considerate de alţi botanişti ca tot atâtea genuri deosebite, dintre cari menţionăm: *Amygdalus* L., *Armeniaca* Juss., *Cerasus* Juss., *Laurocerasus* Tourn., etc. Dintre numeroasele specii ale acestui gen amintim pe următoarele mai toate cultivate din causa fructelor comestibile: *P. domestica* L. cu numeroase varietăţi horticole, vulgar Prun sau Perj; fructele comestibile numite: Prune sau Perje, *P. insititia* L. cu numeroase varietăţi horticole, vulgar Prun sělbatec, Prun gogoneţ, Goldan, etc.; fructele comestibile numite: Prune, Bardace, Goldane, etc., *P. spinosa* L. vulgar Porumbel, Porumbar, Spin, etc., *P. Amygdalus* Stokes. sin. *Amygdalus communis* L. vulgar Migdal; seminţele comestibile numite Migdale, *P. nana* Stokes. sin. *Amygdalus nana* L. vulgar Migdal păsăresc, Migdal pitic; *P. Armeniaca* L. sin. *Armeniaca vulgaris* Lam. vulgar Cais, Zarzăr; fructele comestibile Caise, Zarzăre, *P. cerasus* L. sin. *Cerasus vulgaris* Mill. vulgar Vişin; fructele comestibile numite: Vişine, *P. avium* L. sin. *Cerasus avium* Moench. cu numeroase varietăţi horticole, vulgar Cireş; fructele comestibile: Cireşi, Cireşe, Ceraşe, *P. Padus* L. sin. *Cerasus Padus* DC., vulgar Mălin, *P. Mahaleb* L., sin. *Cerasus Mahaleb* Mill., vulgar Vişin turcesc, *P. Persica* Stokes, sin. *Persica vulgaris* Mill., numit de poporul nostru Persic, Persec, Chersic; fructele comestibile Chersice, Persice, Piersice, etc. [Z. C. P.]

Prurigo, trofonevrosă a pielei; caracterisată prin nodule mici (papule) de coloare închisă, localisate mai ales pe faţa de extensiune a extremităţilor, producênd mâncărime violentă. Nodulele după scurt timp se excoriează. Mersul afecţiunii este cronic. P. simplu sau vulgar, formă mai uşoară; P. farox formă mai intensă. P. parasitar, P. diatasic.

Pruritus, mâncărime pronunţată, cronică a pielei; nevrosă a sensibilităţii pielei, care apare

sau ca unul din simptoamele diferitelor afecţiuni ale pielei precum: eczema, prurigo, urticarea, ş. a. sau fără ca să existe modificări visibile ale pielei. Distingem mai multe forme: 1) P. cutaneu simptomatic sau în legătură cu turburări generale ale ficatului, rinichilor sau a altor organe, sau apare la unii bětrâni (P. senil) şi poate fi generalisat sau localisat. Acest din urmă poartă numiri diferite, după regiunile ocupate: P. anal, al plantei piciorului, al palmei mânei, etc. 2) P. hiemal (P. iernatic), apare iarna. [E. Felix.]

Prusia, (germ. Preussen), regat cu rol conducĕtor în imperiul german, ocupând parte mare din şesul Germaniei de nord; 348,607 km²., în preponderanţă şes, la marginea sudică are ramuri de munţi ca: Munţii uriaşi, Harz, Pădurea Turingiei, etc. Litoralul are lungime de 1654 km., numeroase sinuri şi lacuri litorale. *Râuri* principale: Memel, Vistula, Odera, Elba (cu Havel şi Saale), Weser, Ems, Rin, Mosel, etc. şi numeroase canale. Clima e temperată şi sănătoasă; temperatura medie anuală 5—10°. La 1895 P. avea 31.855,123 loc. Germani (87·6%), Poloni (10·2%), Mazuri (102,788), Cassubi (54,426), Litvani şi Curi (0·4%), Cehi (16,761), Moravi (57,169), Venḑi (65,248), etc. *Instrucţia* numeră (1891) 34,742 şcoale poporale publice cu 71,731 învĕţători şi învĕţătoare, 114 seminare de învĕţători şi 8 semin. de învĕţătoare; 277 gimnasii, 51 progimnasii, 87 gimnasii reale, 70 progimnasii reale, 24 şcoale reale super., 54 şcoale reale, 35 alte institute de învĕţământ; 9 universităţi, 1 academie teol.-filos. Academie de sciinţe, 4 academii de arte, institut de musică, 3 şcoale sup. technice, 1 academie agronomică, şcoală super. de agronomie, 5 institute agronomice pe lângă universităţi, 16 şcoale economice, 28 şcoale de agricultură, 4 institute pentru grădinărit, 2 academii de silvicultură, 2 academii montanistice, 2 şcoale super. de veterinărie, 6 institute sup. comerciale, 18 şcoale de arte şi architectură, 14 şcoale de navigaţiune, 1 academie de resboiu, 1 de marină, şcoală de artilerie şi inginerie, 7 şcoale militare, 1 şcoală de marină, etc. *Producte:* cereale, cu deosebire secară, ovĕs, orz, grâu, apoi cartofi, napi, tutun, in, cânepă, vin, poame. Producţiunea de cereale nu acopere trebuinţele; tot asemenea exploatarea pădurilor, care se face în mod raţional; animale de casă: cai, vite cornute, oi, porci, capre, gâsce, raţe, găini; stupi; minerit desvoltat, mine de cărbuni, lignit, fier, zinc, aramă, argint, aur, sare şi chihlimbar (l. Baltica). *Industria* numĕră aproape 2000 fabrici, ce ocupă câte 200 persoane şi mai mult; mai desvoltată e industria textilă şi ţesĕtoria; fabricaţiune de metale cu deosebire de fier, ţesĕtorii de lână, industrie de bumbac, fabricaţie de articole de mătasă şi catifea, de in şi alte pânzării, apoi producte chimice, piei, spirt, zahăr, sticlă, porţelan, hârtie, etc. *Comerciu* desvoltat, ajutat prin numeroasele căi de comunicaţiune (26,986 km. căi ferate la 1896, numeroase canale şi râuri navigabile), prin 82 camere de comerciu şi prin institute de credit, între cari banca imper., 2 bănci de note, etc., 1896 erau în P. 1495 casse de păstrare cu capital de 4345 milioane mărci. Emporiile comerciului interior sûnt: Berlin, Breslau, Königsberg, Magdeburg, Frankfurt pe Odera, Frankfurt pe Maina, Köln (Colonia), Düsseldorf, Elberfeld, Münster, Kassel, Hannovera. Comerciul maritim e favorisat de numeroase porturi şi o respectabilă flotilă comercială (2055 năi de 361,673 tone). Porturi: Memel, Pillau, Elbing, Danzig, Kolberg, Swinemünde, Stettin, Greifswald, Stralsund, Kiel, Altona, Emden, etc. *Constituţia*. P. e monarchie constituţională, ereditară; dinastia Hohenzollern, rege actual Wilhelm II; legislativa compusă din 2 camere: a seniorilor şi a deputaţilor, aceşti din urmă aleşi de întreg poporul, indirect; perioda legislativă e de 5 ani. Ţeara împărţită în provincii şi guvernamente. Fiecare prov. şi guvernament îşi are dieta sa. Finanţe ordonate; budgetul pro 1897/8 la venituri ca şi la cheltuieli: 2,046.031,395 mărci; datorie la 1897: 6498 milioane mărci. Armata e simburele armatei imperiale germ., consistă din garda de corp şi 12 corpuri de armată. Capitala ţerii e Berlin, a doua residenţă e Potsdam. (Cf. Kraatz, Topographisch-statistisches Handbuch des preussischen Staates, ediţ. 3, 1880. Statistisches Handbuch für den preussischen Staat, publ. de biroul statistic al P.-ei. Geografii de Daniel, Klöden, Penck, etc.)

Istoria. Intemeietorul P.-ei a fost marele elector *Frideric Wilhelm* (1640—88), care la 1660 se scoase de sub vasalitatea Poloniei, lărgi teritoriul ţerii sale în pacea dela Westfalia şi la moartea sa lăsă un stat bine organisat de 110,000 km²., cu vr'o 1·5 milioane loc. Urmaşul sĕu *Frideric III* (ca duce elector) (1688—1713) mai lărgi teritoriul ţerii prin moştenire şi cumpĕrare, şi la 18 Ian. 1701 se încoronă în Königsberg ca rege al P.-ei. Resboaiele multe, protegiarea artelor şi sciinţelor, precum şi risipa curţii sdruncinară finanţele ţerii. *Frideric Wilhelm I* (1713—1740), reorganisă finanţele, întroduse o administraţie bună şi organisă o armată bine disciplinată. In pacea dela Utrecht mai mări teritoriul ţerii. *Frideric II cel Mare* (1740—86), câştigă Silesia în 2 resboaie silesice şi în cel de 7 ani, apoi o parte din Polonia în urma primei împărţiri a acesteia. A sporit veniturile ţerii, a înmulţit armata şi a câştigat vază ţerii. Sub *Frideric Wilhelm II* (1786—97), P. decade, finanţele ţerii se sdruncinară prin resboaiele multe şi prin risipa curţii. Deşi cedează Franciei teritoriile din stânga Rinului, câştigă altele în a doua şi a treia împărţire a Poloniei, aşa că P. era acum de 305,000 km². Sub *Frideric Wilhelm III* (1797—1840), P. e aproape pierdută şi călcată în picioare de Napoleon I, care în pacea dela Tilsit (1807) fù redusă la teritoriu de 162,000 km². In resboiul german de eliberare P. luà parte foarte activă şi în 1815 prin prima pace de Paris şi prin congresul din Viena şi a doua pace de Paris îşi recâştigă aproape tot teritoriul avut (278,000 km².). Finanţele se reorganisară (reforma dării şi a vămilor) se fixà datoria statului; se întroduse obligamentul militar, se reorganisà armata. Regimul poliţienesc însă provocà mari nemulţămiri. *Frideric Wilhem IV* (1840—61) era contrar constituţionalismului. Revoluţia de Februarie din Paris (1848) avù ecou şi în P. Regele cedà şi convocà adunarea naţională, după ce instituì un ministeriu liberal. Adunarea sub influenţa turburărilor făcea pretensiuni mari în cursul desbaterii asupra nouei

constituţii, în urmă fù disolvată; guvernul dete o constituţie, pe care o recunoscură camerele convocate în Febr. 1849. Nouele camere întrunite în August 1849 revisuiră constituţia în sens reacţionar-conservativ şi instituiră camera deputaţilor şi a seniorilor. Această constituţie fù publicată 31 Ian. 1850. Dieta cea nouă continuà în direcţie reacţionară; presa fù reglementată, organisaţia liberală a comunelor şi districtelor fù cassată, etc. 1857 fiind regele bolnav fù pus fratele sĕu Wilhelm substitut, iar 1858 regent; acesta numí un ministeriu al »erei noue«. *Wilhelm I* (1861—88), încercà sporirea armatei. 1862 se pune *Bismarck* în fruntea unui ministeriu conservativ, pe când în camera deputaţilor se întăria partidul progresist, care respingea proiectele militare ale guvernului. Bismarck sciù să contrabalanseze influenţa Austriei în Germania şi în alianţă cu Italia păşí 1866 pe faţă contra ei, câştigà majoritate în camerà, înfiinţà alianţa Germaniei de nord, în care rolul conducĕtor îl avea P., iar în urma resboiului franco-teuton din 1870/71 P. ajunse în fruntea tuturor statelor germane; începù apoi lupta cu biserica papală (Kulturkampf) terminată la 1887, se continuă organisaţia internă. După *Frideric III*, care a domnit numai câteva luni (9 Martie până 15 Iunie 1888) urmà fiul sĕu *Wilhelm II* (1888—), care dimise pe Bismarck »cancelarul de fier«; sub el se reformară dările directe, se sporí flotila de resboiu ţintind a ridica puterea maritimă a imperiului. (Lit.: Istoria P.-ei au scris-o Stenzel, Droysen, Voigt, Eberty, Cosel, Hahn, Berner, Evers, Ranke, Förster, etc.)

Prusia veche, (Altpreussen), Prusia propriu ḑisă, adecă Prusia vestică şi estică, apoi provinciile ce-i aparţineau înainte de 1814, resp. înainte de 1866.

Pruso-german, *resboiul.* In campania din 1866 dintre Prusia şi Austria, sûnt remarcabile operaţiunile de pe teatrul secundar de resboiu din regiunea Mainului, între corpul prusian (50,000 oameni) al lui Vogel von Falkenstein şi armata federaţilor (120,000 oameni) sub Carol de Bavaria şi prinţul Alexandru de Hessa. După capitularea dela Langensalza (Thüringen) 28 Iunie, Falkenstein îşi îndreaptă operaţiile împotriva federaţilor, căci aveau corpul VIII la Frankfurt, iar corpul VII la Schweinfurt şi Bamberg. Aceste două corpuri sûnt bătute în parte de Prusieni, la 16 Iulie reuşesc să ocupe Frankfurtul. In timpul acesta Falkenstein este chiemat în Boemia, lăsând pe Manteuffel în locul sĕu, acesta bate corpul VIII federal pe Tauber, graţie inacţiunei corpului VII; după câteva mici lupte cele două corpuri federale reuşesc a se întruní pe posiţiunea dela Rotendorf la 27 Iulie, a doua ḑi însă se încheie un armistiţiu, după care curând urmează pacea.

Prut, unul din afluenţii cei mari ai Dunărei de jos (r. s.), în care se varsă din sus de Reni; curge aproape în întregime pe pămênt românesc, mai ântâiu în Bucovina apoi printre România şi Basarabia. Dela isvoarele sale la Mamorniţa aparţine Austriei; dela Boian la Noua-Suliţă desparte Moldova de Galiţia, iar de aci în jos de Basarabia. Până în 1879 P. forma fruntăria dintre România şi Rusia numai până la Nemţeni, cursul sĕu de jos aparţinênd la acea epocă României. P. nasce la nordul Bucovinei în munţii Negri; prin afluentul sĕu Pruteţul (r. s.) deschide *trecĕtoarea Iablonitei*, care leagă Colomea cu Câmpul mare (Maramurêş); la Deliatin, după un percurs în direcţie sud-nordică, iese din munţi. Dela Deliatin la Herţa curge spre sud-est, iar de aci la Rădăuţi spre est într'o vale mănoasă, a cărei lăţime merge uneori până la 6 şi chiar 7 km. Intre Lipcani şi Costesci valea se strîmtează, construind un defileu lung de 60 km. în direcţiunea sud-estică, de unde urmează aceeaşi direcţiune până la confluenţa Jijiei. In restul cursului sĕu P. se îndreptează spre sud; valea lui ajunge până la lăţimea de 9 km. dela Costesci la Dunăre. Valea P.-lui are în defileul dintre Lipcani şi Costesci coastele stâncoase şi chiar cataracte în apropiere de Costesci; în genere rîpoase pe restul percursului. Ea constitue un larg şes bine udat şi foarte mănos împărţit între câmpuri de cereale, în părţile unde aluvioanele i-au înălţat fundul, şi lacuri pline de lunci, de braţe, smîrcuri, lacuri şi lăculeţe în părţile din vecinătatea P.-lui, Başcului, Jijiei, Camiencăi, Ţigancei, Pruteţului, Elanului, cari în partea lor inferioară curg momentan paralel şi în aceeaşi vale cu P. Fisionomia P.-lui devine cu deosebire acuatică în partea inferioară a cursului sĕu, mai ales dela gura Elanului în jos; Brateşul se află la terminul acestei regiuni băltoase. P. spintecă cu valea lui platoul moldavo-basarabean, curgênd când pe sub rîpele despre Moldova, când pe sub cele despre Basarabia ale acestui platou. Intre frontiera Bucovinei şi Rădăuţi se ţine sub rîpele nordice ale dealurilor Moldovei; în defileul Rădăuţi, Lipcani, comandamentul malurilor se împarte aproape egal între cele două ţermuri; între gura Başcului şi a Camiencăi (40 km.), între gura Jijiei şi faţa Huşilor (20 km.), între Fălciu şi gura Covurluiului (60 km.) P. se ţine pe malul moldovenesc; pe restul percursului sĕu, între gura Camiencăi şi gura Jijiei (80 km.); între Huşi, Fălciu (40 km.) şi dela Vadul lui Isac la Dunăre (20 km.) P. se ţine pe sub malul basarabean. Comandamentul celor două maluri este împărţit aproape egal: 120 km. pentru ţermurele drept, 140 pentru cel stâng. Pe malul basarabean în apropiere de *porţile dela Costesci* se află nisce movile numite de popor *suta de morminte,* iar de Ruşi *Sto-Mogil.* In faţa gurei Jijiei pe malul rusesc se află Nemţenii, de unde pleca fruntăria înainte de 1879 spre sud-est prin Basarabia. Perpendicular pe P., din sus de Răpiceni şi pe dreapta P.-lui pleacă un val roman, care ţine din ţermurele P.-lui până în al Başcului, iar dela Gura sărată paralel cu malul P.-lui, în Basarabia se află aşa numitul *val al lui Traian,* care dela Leovo se frânge spre est, mergênd astfel perpendicular pe P. Fundul albiei P.-lui în partea superioară pietros, devine cu atât mai lutos şi tinos, cu cât mergi spre gura lui. P. cade dela înălţimea de 200 m. ce are la Iabloţeni în Bucovina, la 6 m. în dreptul Renilor; la Rădăuţi (Moldova) şesul P.-lui are 104 m., la Ungheni 37 m., iar la Iancu 20 m. altitudine. Apele P.-lui au o adâncime mijlocie dela 4—7 picioare; când apa e mică, P. se poate trece prin numeroase puncte prin vad. Revĕrsările se produc primăvara şi vara, când se topesc

zăpeḑile Carpaţilor. De când P. nu mai e întreg al Moldovei, numĕrul punctelor de trecere s'a limitat din causa controlului vamal. P. se trece la Sculeni pe un pod pe vase; unica trecĕtoare bine întreţinută este podul suspendat din Bucovina pe drumul spre Cernăuţi, ca şi podul căii ferate dela Ungheni. *Afluenţii Prutului.* Pe stânga: *Rachitna,* formează graniţa Bucovinei, *Larga, Paloveţul, Lopatnicul, Racoveţul, Ciugurul, Camenca, Nârnova, Lăpuşna, Sărata,* etc. Pe dreapta: *Ceremuşul, Başcul, Jijia, Elanul, Covurluiul.* Afluenţii din dreapta sûnt cei mai mari ai P.-lui. Cursul sĕu este foarte încolăcit în larga lui albie. Adâncimea apelor P.-lui permite plutirea vaselor de un mic tonaj şi transportul către Reni al productelor Bucovinei, Basarabiei şi Moldovei. O comisiune internaţională compusă din delegaţii celor trei ţeri interesate se ocupă cu navigaţiunea pe P.

Prytaneion, o zidire publică în Athena veche, unde aveau domiciliu şi alimentaţie gratuită legaţii străini şi cetăţenii binemeritaţi pentru patrie.

Prytani, se numeau la Greci senatorii aleşi prin soarte din anumite phile, cari erau puşi în fruntea afacerilor publice. Activitatea lor dura numai 35—36 ḑile, când alegeau un president, care păzea cheile fortăreţei, ale tesaurului public şi sigilul statului. Aveau domiciliu şi alimentaţie gratuită în Prytaneion.

Przemysl, oraş şi fortăreaţă în Galiţia resăriteană, lângă San, 35,209 loc. (1890); episcop rom.-cat. şi unit; ruine de castel.

Przemysliḑi, familie regală cehă, îşi trăgea originea dela Przemysl, bărbatul Libussei; în linia bărbătească s'a stins cu Venzel III la 1306.

P. s., *(lat.)* prescurtare pentru postscriptum, adaus la o scrisoare terminată.

Psaligrafia, v. Silhueta.

Psalm, cântări sacre, compuse în cea mai mare parte prin împ. David. Sûnt 150 P., cari după rânduielile bisericei se împart în 20 secţiuni sau aşa numite *»cathisme«,* ce în mod continuativ se persolvează în decursul unei sĕptĕmâni. *Exapsalmi,* (ps. 3, 37, 42, 87, 102, 142) sûnt cântări bisericesci aşezate la serviciul de »mânecare« şi se cântă înainte de »Laude.«

Psalmist, autorul psalmilor. (Impĕratul David).

Psaltist, ceteţul sau cântăreţul psalmilor, grad ierarchic inferior.

Psalmodia, cântarea sau recitarea psalmilor după o anumită melodie.

Psalt, cântăreţ bisericesc. *Proto-P.,* primul cântăreţ, care cântă la strana mare din dreapta.

Psalter, instrument de origine foarte veche, cunoscut în antichitatea greacă şi cea romană, şi foarte respândit în tot evul mediu. Era o specie de harpă orizontală cu coarde metalice întinse pe o ladă de resonanţă de forme variate. Numĕrul coardelor asemenea e variat. [T. C.]

Psaltichia, musică vocală bisericească.

Psaltire, carte rituală ce cuprinde cei 150 psalmi. Dintre toate cărţile corale P. este mai des întrebuinţată la serviciul divin atât la cel de toate ḑilele cât şi la serbători şi funcţiuni sacre.

Psamit, rocă, sinonim pentru gresie.

Psammetich, nume (probabil libic) a trei regi din a 26-a dinastie Manetonică. Scriitorii greci numesc pe al doilea rege cu acest nume *Psammis,* pe al treilea *Psammenitos.* Cel mai renumit P. a fost principele din Sais (663—610 a. Chr.), care cu ajutorul ostaşilor greci plătiţi a eliberat ţeara de sub domnia asirică. Totodată a supus şi pe ceilalţi principi mai mici, numiţi de Herodot Dodekarchi. El a deschis graniţele Egipetului pentru industrie şi comerciu şi a strins o avere enormă. Sub el a luat un nou avênt şi arta. Epoca aceasta înfloritoare a durat numai până la moartea ultimului rege din această dinastie, căci a urmat apoi cucerirea ţerii de Perşi.

Psammoma, o tumoare sarcomatoasă născută din endoteliul vaselor, caracterisată de Virchow prin nisce corpusculi de forma năsipului, iar restul structurei de comun este fibrilar; uneori elementele celulare o apropie de sarcom. Structura corpusculilor năsipoşi este variată. Ei sûnt masse calcifiate în interiorul ţesutului conjunctiv al tumoarei. Corpusculii presintă straturi concentrice, la periferie o capsulă de ţesut conjunctiv. P. e o tumoare benignă, dar prin posiţiunea sa, s. e. în sist. nervos (Duramater, glanda pineală, plexul chorioid, etc.), poate provoca simptome grave. Nu are disposiţiuni pentru metastase. [Dr. A. T.]

Psammosaurus griseus, o specie de şopârlă din fam. Varanidelor, ord. Squamatelor, trăiesce în regiunile cele mai uscate, special în deşerturile Africei nordice şi ale Asiei (între Marea Caspică, India nord-vestică, Palestina şi Arabia). Lungimea 1·3 m. E curajos şi rĕu, sare la om şi animale. Se ridică pe coada sa sărind la câţiva metri înălţime. Se nutresce cu insecte, ouĕ de paseri, şoareci, paseri, şopârle mici şi şerpi.

Psephisma, *(grec.)* în dreptul public grecesc ori ce hotărîre adusă cu majoritate de voturi; în special hotărîrea adunării poporului vr'unui oraş.

Psephit, sinonim cu conglomerat sau brecie, adecă roca clastică cu elemente foarte mari.

Pseudarthrosa, (med.) mobilitate abnormă între capetele unui os fracturat, când consolidarea fragmentelor este incompletă.

Pseudepigraph, *(grec.)* scriere sub nume fals. In limbagiul bisericesc se numiau P. un şir de scrieri, cari circulau sub numele profeţilor şi al altor oameni îndumneḑeiţi ca Henoch, Moise, Esada, Ieremie, Ezechil, Baruch, ş. a. Astfel de scrieri cu nume false din Testamentul nou se numesc apocrife.

Pseudo —, (din grec., a minţi, a amăgí), în composiţiuni înseamnă fals.

Pseudocrup, (med.) atacuri de sufocaţiune în decursul laryngitei (v. ac.) acute la copii. Atacurile se ivesc mai ales noaptea şi sûnt caracterisate prin o voce şi tusă aproape afonică, fără expectoraţie, respiraţie retardată. Tratamentul veḑi la art. Laryngita.

Pseudo-isidoriane, *decretele,* colecţiune de canoane bis. occidentale din secl. IX. In titlu se ḑice, că este scrisă sau compusă de *Isidorus mercator sive peccator,* ceea ce a făcut pe mulţi să creadă, că autorul ar fi fost eruditul şi sf. episcop al Sevilei (Hispalensis) Isidor; aceasta însă s'a dovedit, că nu este exact, şi autorul adevĕrat a remas până aḑi necunoscut. Colecţiunea conţine şi documente autentice luate din colecţiunea numită Hispanica (v. Isidor), 94 epistole de ale papilor, etc. Timpul şi locul în care s'a scris încă nu e determinat. [Dr. I. Radu.]

Pseudoisochromatice, tabele cu toate nuanțele de colori pentru a examina facultatea ochilor de a percepe colorile.

Pseudoleucaemia, (sin.: Anemia limfatica; Anemia splenica; Adenia; Limphadenia; Boala lui Hodgkin; Limphom malign; Limphosarkom), o boală generală rară, caracterisată prin o anemie și cachexie progresivă însoțită de o tumefiare (adenie) a organelor limfatice în special a ganglionilor limfatici și apoi a splinei. Ea este uneori urmată de *leucocythemie*, adecă de augmentațiune progresivă a numĕrului globulilor albi ai sângelui. In stare normală globulii albi sûnt în proporțiune de 1 : 350—400 globuli roșii, pe când în boalele leucemice această proporțiune scade la 1 : 20. Terapia: Tonice generale, ferruginoase, untură de pesce, glycerophospat de calce, sirop iodotanic, aer de mare, băi sulfuroase. [Dr. A. T.]

Pseudomembrana, exsudat patologic neorganisabil aflător în inflamațiuni în special în Diphterie. (v. Crup, Diphterie, Inflamație.) Membranele false sûnt constituite de o rețea fibrinoasă sau mucoasă. Ele sûnt corpuri străine și formează basa coloniilor microbiene specifice, eliminându-se după încetarea procesului patologic. Elementele figurate, celulele, hematule, etc. din ele sûnt în stare de distrucțiune în folosul microbilor ce se cultivă aici. Unele P. sûnt foarte adherente, ele provoacă sângerare când le detașăm; această adhesiune este, în lipsa altor examene microbiologice, un simptom pentru P. difterice, diferind de cele pseudodifterice, herpetice, cari se detașează ușor de mucoasa bolnavă. [Dr. A. T.]

Pseudomorfosa, proprietatea unor minerale de a lua forma cristalină a altora. Resultă prin transformarea mai mult sau mai puțin completă a unui mineral cristalisat, fără însă ca forma sa exterioară să fi fost influențată. Se disting: 1) Paramorfose; transformarea se reduce la una structurală s. e. aragonit în forma calcitei. 2) P. la care composiția mineralului a fost în parte schimbată, s. e. carbonat de zinc (calamiu) după calcit (carbonat de calciu), serpentin după olivin. 3) P. unde mineralul a fost succesiv însă complet înlocuit prin alt mineral de o composiție cu totul diferită s. e. gips (sulfat de calciu hidratat) după sare gemă (clorură de sodiu). 4) P. hipostatică (pleromorfosă), un mineral disolvat, își lasă forma ca un mulagiu, care mai târḑiu e ocupat de alt mineral, s. e. argilă după cristale de sare.

Pseudoneuroptera, subîmpărțire a ordinului de insecte Neuroptera (v. ac.), caracterisate prin aparatul bucal pentru sfărâmat, aripi membranoase egale, și metamorfosă necompletă. Ca genuri sûnt: Libelula, Ephemera, Aeschna, etc. [I. P. Voitești.]

Pseudonim, *(grec.)* nume fals.

Pseudoparasiți, (botan.) parasiți falsi, neadevĕrați, v. *epiphyte* (nu epidendre). Ca exemple, afară de Licheni, sûnt multe Orchidee, Bromeliacee și Aroidee tropicale.

Pseudoplasia, proliferațiune de elemente străine (atypice) în un țesut, care se desvoltă în mod abnormal; este deci o neoformațiune atypică, o tumoare.

Pseudopodii, prelungiri protoplasmatice ale corpului unicelular al Protozoarelor, unele permanente, altele pentru scurtă durată, ce țin locul de picioare și servesc la locomoție sau la prinderea și înglodarea alimentelor în massa protoplasmei animalului. Când sûnt scurți și groși, cum se observă la Amoebe în timpul mișcării, se ḑic lobopozi. Tot prin emitere de P. celulele tubului digestiv dela tot regnul animal iau substanțele nutritive, ca grăsimile, și le trec organismului spre a-l nutrí. [I. P. Voitești.]

Pseudopus serpentinus sau *Ophisaurus apus*, reptil din fam. Anguidelor, ord. Squamatelor, are corp cilindric ca al șerpilor, picioarele dinainte lipsesc, cele dinderĕt foarte rudimentare, lungimea lor de 1 cm. Corpul acoperit cu solzi rombici. Are 28 dinți în falca de sus, 26 în cea de jos. Pe spate gălbiniu, pe burtă brun. Lungimea 1·10 m. Traiesce în Europa sudică, Africa nordică, Asia sudică și vestică. Este vesel și nepericulos. E folositor, căci mănâncă șoareci, melci, vipere, cărăbuși.

Pseudoscop, un aparat inventat de Wheatstone, care prin reflexiune schimosesce imaginea obiectelor, încât cele concave ni-se par convexe, cele convexe ni-se par concave, cele apropiate ni-se par depărtate, cele depărtate ni-se par apropiate, ș. a.

Pseudoscorpii, subclasă a Arachniḑilor (păingenilor). Intre animalele, ce o compun, e și Chelifer (scorpionul cărților). [I. P. V.]

Pseudotabes, simptoame întâlnite în nevrită cronică, care simulează tabes dorsal. P. alcoolic se observă la alcoolici, în oposiție cu tabes nu există turburări ale beșicei urinare, dureri în centură, simptoame pupilare. P. diabetic apare la persoane atinse de diabet zaharat și se deosebesce de tabes dorsal prin lipsa turburărilor de coordinațiune și ale sensibilității. (v. Tabes.)

Psi —, v. și *Psy* —.

Psidium L., (botan.) gen din fam. Myrtaceae, tribul Myrteae, cuprinde arbori, arbusci sau mai rar plante subfrutescente, adesea viloase sau tomentoase. Acest gen are vr'o 100 specii, ce cresc prin America tropicală și subtropicală, una foarte mult cultivată prin regiunile tropicale ale globului. Dintre numeroasele specii ale acestui gen menționăm ca pe cea mai importantă pe *P. Guajava* L. (sin. P. pomiferum L. și P. pyriferum L.) originar din America tropicală, cultivat din causa fructelor sale comestibile, cari sûnt dulci, acrișoare și odorante. Fructele necoapte sûnt adstringente, coapte sûnt puțin laxative. [Z. C. P.]

Psilomelan, mineral, varietate de bioxid de manganes conținênd uneori apă, bariu, litiu (Litioforit), cupru (Pelokonit), etc. Agregate fibroase sau amorfe. Se găsesc mai ales în filoane de minereuri (de fier ș. a.) și pe crepături sau în filoane, în roce eruptive, la Schneeberg, Ilmenau, Romanêche, etc.

Psilonoți, strate geologice, cari formează basa Liasului inferior *(Sinemurian)* în Șvabia și sûnt caracterisate prin presența cefalopodului: *Ammonites planorbis* Sow. = *psilonotus* Quenst.

Psilothron, *(grec.)* remediu pentru decapilare.

Psiolu sau *Ipsilante*, unul din mulții greci, de care se încungiură Grigore Ghica al Moldovei (1727—33). Lui i-se dede postelnicia.

Psittacus papuensis, papagal, v. Charmosyma.

Pskow, *(Pleskow)*, guvernament în Rusia mare, 44,209 km². cu 1.136,540 loc. (1897). *Capitala P.*

are 30,424 loc.; episcopie; odinioară a fost republică şi oraş însemnat comercial; fabricaţie de iuft.

Psoa, *(grec.)* regiunea rinichilor.

Psora, (med.) termin grec pentru râie (scabies).

Psoriasis, boală de piele, care se manifestă prin o acumulare de solzi uscaţi şi albi, aşezaţi pe mici ridicări punctiforme ale pielei înroşite; depărtarea solzilor produce adese sângerarea epidermului. Disposiţia şi întinderea plăcilor e variabilă, după care se disting şi mai multe varietăţi: P. punctată, numulară, anulară, difusă. Locul de predilecţie al plăcilor de P. sûnt partea de extensiune a membrelor, genunchilor, cotelor. Causa ei nu e bine cunoscută, se atribue artritismului şi herpetismului un rol. P. nu e contagioasă şi e adese foarte tenace. Tratamentul constă în administrare internă de arsenic, iar extern aplicări de pomeḑi cu gudron, chrisarobină, pirogalol. [V. Im.]

Psorospermii, numire ce se dă sporilor unora din animalele Protozoare-Sporozoare, din care ia nascere direct animalul, în oposiţie cu pseudosporii, ce sûnt spori de al doilea ordin, născuţi prin divisia P.-lor sau sporilor de primul ordin, din care se întâmplă să ia nascere unele Sporozoare. Aḑi se usitează denumirile de proto- şi dento-spor. [I. P. V.]

Psychagog, *(grec.)* epitet, ce se da lui Hermes, ca conducĕtor al sufletelor celor morţi în infern.

Psyche, 1) *P.*, în mitol. greacă personificaţiunea sufletului omenesc, închipuit ca un fluture sau ca o fată cu aripi de fluture. P. era iubita lui Eros. 2) *P.*, flutur din familia Bombycidelor, ord. Lepidopterelor, cu o mulţime de specii.

Psychiatria, (med.) sciinţa, care se ocupă cu boalele mentale. *Psychiatru,* medic special în boale mentale.

Psychic, tot ce se referă la viaţa sufletească (psichică).

Psychodrama, *(grec.)* unul dintre genurile dramatice, sinonim Monodramei, ce nu e menit pentru scenă, ci pentru declamare sau cetire înaintea publicului. Chiar dacă figurează mai multe persoane în act, le reproduce pe toate numai declamatorul sau cetitorul înaintea publicului. In literatura germană R. v. Meerheimb a întemeiat de nou acest gen dramatic. Dela el datează şi numirea P. [*]

Psychofisica, *(grec.)* istoria naturală a sufletului; scrutează condiţiunile corporale ale activităţii sufletului şi relaţiunile de influenţare reciprocă dintre suflet şi corp.

Psychogenesa, *(grec.)* teoria, care caută a studia şi a urmări desvoltarea sau evoluţiunea istorică a vieţii sufletesci dela originea sa sau dela începutul apariţiunii sale, precum şi condiţiile, dela cari este atârnătoare. [Pl.]

Psychognosia, *(grec.)* cunoscinţă despre suflet; denotă tot ce se rapoartă la cunoascerea firei sufletului omenesc, la cunoascerea facultăţilor sale, precum şi la modul de a fi şi a funcţiona a aceluia. Ca şi psichogenesa aşa şi P. este mai mult un termin technic pentru o complexiune de probleme psichologice. [Pl.]'

Psychograf, *(grec.)* un aparat de scris, cu ajutorul căruia spiritiştii susţin, că spiritele provocate de dînşii ar puté să facă descoperiri. P. a fost inventat şi aplicat de cătră un anumit Horn şi constă din o placă de lemn, care mişcată de mâna mediului redă, prin mijlocirea unui creion, în forma unui cioc de cocostârc, anumite semne grafice. [Pl.]

Psychografia, *(grec.)* un termin usitat în publicaţiunile de psichologie întocmite după norma sciinţelor naturale pentru acel moment din problema generală a psichologiei, care se ocupă singur şi numai cu clasificarea şi descrierea fenomenelor şi funcţiunilor psichice în particular. [Pl.]

Psychologia, *(grec.)* sciinţa despre sufletul omenesc ca basă reală a vieţii spirituale. Ca disciplină filosofică, P. întru cât caută a da explicaţiuni despre fiinţa sufletului, despre facultăţile sale şi despre raportul sĕu cu trupul, este o sciinţă speculativă metafisică sau raţională; iar întru cât se mărginesce numai la ceea ce poate fi observat din viaţa spirituală a omului, la fenomenele psichice după cum sûnt date în consciinţă, este o sciinţă empirică. Astăḑi terminul de P. este usitat numai în înţelesul de sciinţă despre fenomenele vieţii suflet., ceea ce coincide cu *P. empirică*. Problema P.-ei este a arĕta mai ântâiu condiţiunile, sub cari fenomenele P. se pot produce, precum şi elementele, din cari acele se desvoaltă; a stabili apoi raporturile dintre acele şi a arĕta legile naturale, dela cari atîrnă desvoltarea lor; în sfîrşit a le clasifica şi descrie. Sub raport metaf. principiul P.-ei este sufletul ca subiectul real al fenom. psichice, iar sub raport empiric: însăşi fenom. psichice ca date ale experienţei interne, după cum ele se află în mod empiric în consciinţa noastră. Dela princip purceḑênd calea (metod), poate să fie diferită spre resolvirea problemei. Cele mai obicinuite metoade aplicate în P. au fost şi sûnt: a) metodul *inductiv,* care pleacă dela datele concrete ale experienţei şi prin abstracţiune ajunge la stabilirea legilor; b) metodul *deductiv,* plecând în mod speculativ dela noţiunea generală a sufletului ajunge prin determinaţiune la singuraticele fenom.; c) met. *genetic,* care ne arată condiţiile de nascere a fenomenelor psichice, nexul causal dintre ele, precum şi modul cum unele se desvoaltă din altele. Pe lângă aceste, P. timpului mai nou mai aplică încă d) şi met. *experimental* după analogia sciinţelor naturale, precum şi e) met. *comparativ,* care exploatează datele, ce resultă din observaţiile obiective făcute asupra diferitelor fiinţe însufleţite şi în diferite situaţii. Principalul isvor al P.-ei este experienţa internă cu datele sale. Mijlocul, prin care putem afla acele date, este observaţia. Este observaţie proprie şi străină. Ca isvoare auxiliare se consideră: antropologia, fisiologia, istoria culturei, etnografia, limbistica, scrierile poetice, cu deosebire dramatice. P. se mărginesce numai la sufletul omenesc şi în aceasta restringere ea devine: a) *P. individuală,* când studiază viaţa sufletească a omului după cum se poate observa la un individ crescut şi în stare normală; b) *socială;* c) *P. sexuală,* când cercetările psichologice se restring la fenomenele psichice, după cum acele se arată mai pronunţate la singuratele fiinţe de diferite sexe, bărbaţi şi femei; d) *P. copilului* sau *infantină,* care studiază viaţa spirituală a copiilor în desvoltare; e) *P. psichofisică,* când studiază raporturile dintre elementul psichic şi

cel fisic la om considerat ca un organism psichofisic. Pe temeiul studiilor lui E. H. Weber şi T. Fechner a devenit o sciinţă pentru sine; f) *psichopatologie,* când se restringe la studiul stărilor abnormale şi bolnăviciose ale vieţii sufletesci; g) în sfîrşit studiul psichologic se mai extinde şi asupra acelor fenomene, cari sûnt legate de ceva ocult, ce nu cade nici în sfera P. nici a psichopatol. cum sûnt visurile, hipnosa, spiritismul, etc. Ca studiu, acesta s'a numit *ocultism.* Importanţa P.-ei resultă din imperativa necesitate ce se impune omului de a se cunoasce mai ântâiu pe sine însuşi; apoi din strînsul raport, în care se află cu celelalte sciinţe, mai cu samă cu cele ale spiritului. (Cf. I. Popescu, Psich. empirică, ediţ. II, 1887; I. Gavanescu, Psichol., ediţ. III, 1895; Dr. P. Pipoş, Psichol., 1896; G. Pletosu, Psichol., 1899. Din liter. străină: Scrierile în această materie ale lui Herbart, Drobisch, Volkmann, Wundt; H. Marion.) [Pl.]

Psychologia ginţilor se numesce acel ram particular al P.-ei, care, considerând pe om ca o fiinţă socială, caută, ca din produsele spirituale ale vieţii sociale, cum e limba, religiunea, moravurile, formele de organisaţiune, să explice spiritul concret social precum şi basele organisaţiunii sociale. Impulsul pentru aceste studii a fost dat de Herbart, ideea a fost apoi adoptată de către Lazarus şi Steinthal şi desvoltată în ḑiarul Zeitschrift für Völkerpsychologie. Mai târḑiu a fost representată de către Ad. Bastian, iar acum formulată în sistem de W. Wundt, care mărginesce problema P. g. singur numai la limbă, mituri, religiune şi moravuri. (Cf. Wundt, Völkerpsych. I, Sprache, 1900; G. A. Lindner, Ideen zur Psychol. der Geschichte.) [Pl.]

Psychometria, *(grec.)* termin, care se folosesce în publicaţiunile ce voiesc a aplica metoda matematică şi în psychologie pentru acele momente, cari caută a reduce determinaţiunile cantitative ale stărilor de consciinţă la formule matematice în scopul de a constata tăria ideilor, gradul de claritate al acelora precum şi puterea de paralisare ce au. Numirea se trage dela Chr. Wolf (v. ac.), dar formulare şi aplicare i-a dat Herbarth († 1841 v. ac.) şi Fechner (v. ac.). [Pl.]

Psychonomia, *(grec.)* termin, care în unele publicaţiuni de psichologie se folosesce pentru acel moment din problema generală a psychologiei, care se ocupă cu legile, la cari sûnt supuse stările de consciinţă. Acele legi sûnt: conscient şi inconscient, întunecarea şi reproducerea stărilor de consciinţă, precum şi relaţiunile şi împreunările acelora. (Cf. Pletosu, Psychol. 27.)

Psychopanichia, *(grec.)* teoria dogmatică, care susţine, că sufletele oamenilor dela moarte şi până la învierea cea deobşte s'ar afla într'o stare inconscientă în forma somnului. A fost combătută încă de Tertulian. Cei ce o susţin se numesc psychopanichiţi. [Pl.]

Psychopathia *sexuală,* v. Sexuale, boale.

Psychopathologia, (med.) sciinţa, care se ocupă cu boalele mentale din punct de vedere patologic.

Psychosa, *psychopathie, phrenopathie,* alienaţie mentală, boală mentală; turburare psychică. Ele cuprind perturbaţiuni ale inteligenţei, ale caracterului şi voinţei. Distingem diferite afecţiuni mentale: mania, melancolia, confusiunea mentală, delirul acut, nebunia periodică sau intermitentă, delirul de persecuţiune cu evoluţiune sistematică.

Psychotria L., (botan.) gen din fam. Rubiacee, trib. Psychotriee, cuprinde preste 350 specii arbori de pe la tropice. Specia *P. undata* Jacq. din Jamaica dă Ipecacuanha undulata major din farmacopee (v. Ipecacuanha). [S. Şt. R.]

Psychrometru, aparat pentru determinarea punctului de rouă şi a umeḑelii din aer. P. lui August constă din doi termometri, unul înfăşurat din jos cu pânză umeḑită, celalalt liber. Cel din urmă arată temperatura actuală a aerului, cel dintâiu temperatura de saturaţiune a aerului, va să ḑică temperatura minimală pe lângă care aerul poate să susţină toţi vaporii ce se află în el, încât îndată ce temperatura s'ar mai cobori cu ori cât de puţin, o parte din vapori ar trebui să se condenseze. Cu alte cuvinte un termometru arată temperatura uscată, celalalt temperatura umedă sau aşa numitul punct de rouă. Din diferinţa acestor două temperaturi putem face conclusiune la gradul de umeḑeală a aerului.

Psychrophor, (med.) catetru cu ţeve dublă, prin care curge apă rece pentru recorirea uretrei; la capătul dinainte este închis.

Psylla, un gen de insecte din fam. Psyllidelor, ord. Rhyncotelor (Hemipterelor) cu mai multe specii, cari trăiesc pe frunzele merilor, perilor, ş. a.

Psyllide, o familie din ordinul Rhyncotelor (Hemipterelor).

P. T., prescurtare pentru pleno titulo (cu titlul întreg) sau praemisso titulo (cu titlul spus din capul locului). Se pune pe afişe, circulare, etc., destinate a fi împărţite la persoane de toate gradele, spre a arĕta, că deşi exemplarul ce-l aveţi în mână nu menţionează titlul ce vi-se cuvine, totuşi acel titlu vi-se dă şi vĕ puteţi închipui, că el e pus în locul lui P. T. s. e. P. T. public; P. T. domni, etc.

Ptah, în mitol. egipt. ḑeul cel mai vechiu. P. stă în fruntea dinastiei ḑeilor şi a domnit cu 9000 ani înainte de alţi ḑei. P. e focul primitiv şi pentru aceasta formătorul şi edificătorul lumii, originea şi desvĕlirea tuturor lucrurilor; ca ḑeu al luminei ceresci, toate le arată în forma adevĕrată şi totodată e spiritul, ce toate le deşteaptă. Se închipuia cu sbiciu, sceptru şi mĕsurător de apă (Nil) în mână, ca să arete spiritul ordinei, mĕsurei şi legii; la facerea lumii a avut 7 architecţi lângă sine şi a fost venerat mai ales în Memphis. Grecii l-au asemĕnat cu Hephaestos (Vulcan la Romani, v. Prometheus).

Ptarmica Neck., (botan.) subgen dela *Achillea* (v. ac.), de care diferă prin capitole 10-ligulate, ligula de lungimea involucrului. Unele specii se cultivă ca plante decorative rustice, aşa *P. Clavennae* L., *P. vulgaris* DC. »iarba de strănutat«, *P. cartilaginea* Ledeb. »rotoţelele albe«, etc. [A. Pr.]

Pteridium Gled., (botan.) gen monotip de Ferige, fam. Polypodiacee, trib. Lonchitidee, apropiat de *Pteris* (v. ac.), de care se distinge prin sori marginali indusiaţi. Unica specie, *P. aquilinum* (L.) Kuhn (sinonim *Pteris aquilina* L.), e cosmopolită; în România cresce prin locuri pietroase, pe coaste şi prin păduri din regiunea montană, în mare abundanţă la un loc, făcênd un feriget; ajung înălţime de 1 m. şi mai bine (s. e. în munţii Gorjului şi Mehedinţului). [S. Şt. R.]

Pteridografia, descrierea Ferigelor (v. Filicinee); botaniştii, cari se ocupă cu studiul şi descrierea Ferigelor, se ḑic *Pteridografi.*

Pteridophyte, tot una cu Cryptogame vasculare (v. ac. şi Cryptogame).

Pteris L., (botan.) gen de Ferige, fam. Polypodiacee, trib. Pteridee; are sori marginali, fără indusie, acoperiţi de marginea frunzei. Are preste 60 specii, cele mai multe tropicale din Asia vestică, Oceania; *P. cretica* L. e şi prin Europa sudică; împreună cu *P. serrulata* L. din Asia şi Africa se cultivă în florării.

Pterocarpus L. (botan.) gen din fam. Leguminosae, trib. Dalbergieae, cuprinde arbori nespinoşi cu frunzele alterne, imparipenate. Acest gen are vr'o 15 specii, ce cresc în Asia, Africa şi America între tropice. Dintre speciile acestui gen menţionăm: *P. Marsupium* Roxb. din India orientală, din tulpina căruia se extrage prin incisiuni substanţa medicinală *Kino* sau »*gumi rubrum adstringens*« şi *P. santalinus* L. fil. din India orientală. Lemnul acestui arbore roşu închis cu vine negre este cunoscut sub numele de *lemn de coral* (Korallenholz) şi se întrebuinţează în têmplărie şi ca materie colorantă. [Z. C. P.]

Pterodactyl, reptil sburător, fosil foarte mare, se găsesce în formaţiunea jurasică (lias), în cretaceu. Exemplare complete s'au găsit la Solenhofen. Distanţa între extremităţile aripilor până la 7 m.

Pteropode, subdivisie a moluscelor gasteropode, cu picior necomplet şi divisat în trei regiuni: propodiu, mezopodiu şi metapodiu. Animalele acestea înoată cu faţa orală în sus, servindu-se de pro- şi metapodiu ca de nisce lopeţi, mezopodiu fiind foarte redus. Aceste regiuni, ce represintă piciorul dela gasteropode, sûnt turtite lateral în scopul înotărei. P.-le se divid în: 1) *Tecozomi* (cu cochilă) cu genurile Hyalea, Criseis, Limacina, etc., şi 2) *Gymnozomi* (goii) cu gen. Clio, Doris, Tetis, etc. P.-le erau alipite altădată de moluscele cephalopode, v. Cephalophore. [I. P. Voiteşti.]

Pteropus edulis, mamifer, v. Calong.

Pterosaurii, un ordin de reptile fosile.

Pterygium, îngroşarea ipertrofică a conjunctivei oculare în forma unei plice (îndoituri) triunghiulare, cele mai adeseori din unghiul intern al ochiului spre corneă, trecênd preste ea şi până în dreptul luminii (pupilei) sau şi mai departe. Să se opereze la timp, până nu ajunge în dreptul luminei. P. staţionar nu zoresce a fi operat ca cel progresiv.

Ptinus fur, insect din fam. Xylophagilor (bostrychide), ord. Coleopterelor, de coloare roşie, roşu-brună. Lungimea 2·5—3·5 mm. Foarte des ca larvă prin colecţiunile de plante şi insecte, pe cari le roade, asemenea prin farmacii (roḑênd plantele), prin blane, paseri împăiate, seminţe, bucate.

Ptolemais, v. Akka.

Ptolemeu, astronom celebru, care a trăit în secl. II a. Ch. în Egipt. El imaginà un sistem planetar, în care făcea pămêntul ca centru al lumei, în jurul căruia se învîrtea soarele şi celelalte planete (v. Sistem solar). P. a desvoltat teoria epiciclelor, a descoperit o inegalitate principală a mişcării lunei, erecţiunea, etc. Dela el ne-a remas opul cel mai important de astronomie din timpurile vechi, Almagesta, carte fundamentală, care resuma starea astronomiei în epoca aceea, cam pe la anul 130 a. Ch.; graţie acestui op ne-au fost transmise lucrările şi descoperirile lui Hiparch, ale cărui cărţi din nenorocire s'au pierdut. Cu P. se încheie progresul astronomic în şcoala dela Alexandria, deşi observatorul a continuat de a fi.

Ptolemeu, *(Ptolemaeos),* numele mai multor domnitori macedo-greci ai Egiptului; dela 323 până la 30 a. Chr. (*P. Lagi,* general al lui Alexandru cel Mare, dela 306 se proclamă rege cu conumele *Soter).*

Ptomaina, base organice de origină putrefactivă. Ele provin din descompunerea substanţelor albuminoide mai ales în cadavre. Puţin cunoscute din punctul de vedere al constituţiei chimice din causa dificultăţilor, cu cari se obţin, ele presintă reacţiunea alcalină şi se comportă în tocmai ca aminele (base amoniacale). Cele mai multe sûnt otrăvitoare. Lucrări de valoare în această direcţie s'au făcut de către Selmi, Gautier, Brieger, etc. Ele dau cu clorura de aur şi de platină săruri duble cristalisabile.

Ptosis, căderea pleopei superioare, fie prin inflamaţia ei, fie prin paralisia muschiului ei ridicător. In primul cas pleopa îşi revine după ce dispare causa, în al doilea se întrebuinţează medicamente spre a delătura causa (boala), ce a produs-o, sau se aplică electricitate, sau în casuri vechi, congenitale se fac diferite operaţiuni pentru ridicarea ei.

Ptyalin, fermentul zaharificant din salivă.

Ptyalism, (med.) *salivaţiune,* secreţiunea abnormă, patologică, de salivă; se ivesce în decursul dentiţiunii, la ulcere în gură, şi după întrebuinţarea remediilor salivante (v. Ptyalogoga). P. este numai un simptom.

Ptyalogoga, (med.) *Salivantia,* remedii cari promovează secreţiunea salivei. P. sûnt: preparatele de idrargir, iod, plumb, frunzele de Iaborandi.

Ptychotis, DC. (botan.) după unii botanişti gen propriu, după alţii subgen dela *Carum* (v. ac.) cuprinde două specii *P. coptica* DC. şi *P. Ajowan* DC., importante în India estică ca plante medicinale, esenţa lor se întroduce în Europa spre a falsifica uleiul de cimbru.

Pu, mĕsură de lungime în China = 1·596 m.

Pubertate, starea când începe bărbăţia. Etatea când se permite căsătoria (v. Adolescenţă şi Căsătorie). La Romani P. era la 12 ani pentru femei şi 14 pentru bărbaţi.

Publicani, *(lat.)* culegĕtori de imposite la Romani. Ei aparţineau ordinului equestru. Conducĕtorul lor se numea magister şi era ales în fiecare an. Şeful P.-lor locuia în Roma.

Publicist, v. Ḑiarist.

Publicitate, este faptul de a aduce la cunoscinţa celor de al treilea un act juridic oarecare. Astfel, ipotecile şi privilegiile, ca şi foile dotale, actele de amanet, etc., trebuiesc trecute în anumite registre, spre a deveni publice. Astăḑi nu mai sûnt ipoteci oculte. In materie de căsătorie avem publicaţiunile, ce preced acest act. Justiţia se dă în public, şi chiar când o şedinţă a fost declarată secretă, hotărîrea se dă tot în public. P. e una din marile aquisiţiuni ale timpurilor moderne. Când se scoate un imobil în

vêndare, se fac anumite publicaţiuni. Instrucţiunea causelor penale însă e secretă.

Publilius Syrus, fost sclav, era originar din Syria, comediile compuse de dînsul sûnt simple mime. P. S. mai este cunoscut şi ca autor de maxime stoice. Autor mediocru, totuşi Seneca îl preţuia foarte mult. P. S. a trăit în secl. I a. Chr.

Puccinia Pers., (botan.) gen de ciuperci Uredinee, familia Pucciniaceae, cu numeroase specii, parasite pe diferite plante fanerogame, formând pe ele aşa ḑisele *rugini*. Astfel *P. graminis* Pers., trăiesce pe diferite graminee, pe grâu *(rugina grâului)*, secară, orz, etc.; *P. Menthae* Pers., pe diverse Labiate; *P. rubigovera* DC., pe Boraginee, ş. a. (v. şi Ciuperci, Ecidium, Heteroicie.) [S. Şt. R.]

Pucioacna sau *Pucioagna*, numele popular al plantei Bifora radians M. Bieb. (sin. Coriandrum testiculatum Bmgt.).

Pucioasa, 1) *P.*, staţie balneară în România, j. Dâmboviţa, situată aproape de satul Şerbănesci şi la 20 km. de Tîrgovişte, cu care este legată prin o linie ferată. Isvoarele principale sulfuroase sûnt în numĕr de trei, din cari două pentru băi şi unul pentru beut. (M. Dicţ. geogr. al Rom.)

2) *P.*, v. şi Sulf.

Puciosul, cătun la comuna rurală Iacobeni, în căpitănatul Câmpulungului şi judeţul Vetrei Dornei, are 159 loc. şi este renumit pentru scaldele de pucioasă şi pentru extragerea ei.

Puck, la Germani, Iuţi, Frizi şi Angli un spirit al nopţii.

Pückler-Muskau, *Hermann, principe de*, n. 30 Oct. 1785 în Muskau (Lausitz), 1813 în serviciu rusesc participă la expediţia în Olanda, călĕtorí prin Anglia, apoi creă pe moşia sa năsipoasă Muskau un parc admirabil, 1822 fù făcut principe, a călĕtorit prin Anglia şi Egipt, şi-a vêndut moşia Muskau şi a trăit la Branitz până la moartea sa 4 Febr. 1841. Grădinar genial, scriitor renumit pe vremea sa; a descris călĕtorii.

Pud, mĕsura comercială în Rusia = 40 funţi rus., 10 P. = 1 berkovitz; 1 P. = 16·381 kgr.

Pudding, (engl. pron. Pödenc), aluat compus din ouĕ, zahăr, făină şi alte ingredienţe, fiert în aburi. *Plump-pudding,* specialitate englezească.

Puding, rocă, numire ce se dă unor conglomerate foarte compacte.

Pudicitia, *(lat.)* castitate, pudoare, virtute.

Pudlagiu, v. art. Fier.

Pudoare, sentimentul modestei castităţi, care fie din teamă pentru rĕul moral, fie din respect cătră bunacuviinţă, opresce pe om nu numai de a comite lucruri, care ar puté fi contra moralităţii, dar îl face să se ferească chiar şi de a gândí, de a asculta ori de a vorbí ceva necuviincios ori ceva ce ar puté să vateme bunul simţ, bunele moravuri şi decenţa, necum de a vedé lucruri obscene şi de natură ruşinoasă. Cel condus de acest sentiment se ḑice *pudic* şi este cast în toate ale sale gândiri, vorbe şi lucrări. [Pl.]

Pudra, v. Oryza.

Pudretta, îngrăşământ industrial preparat din dejecţiunile umane (din fecalii) prin uscarea şi măcinarea acelora.

Puébla, La, stat în Mexico (America centrală), 31,616 km²., cu 979,723 loc. (1895). *Capitala P.*, situată la 2170 m. preste nivelul mării, 91,917 loc.; episcopie, catedrală frumoasă; industrie de bumbac, hârtie, sticlă, pielării.

Puerilia, *(lat.)* copilării, nimicuri.

Puerperium, v. Lăuzia.

Puerto de Santa Maria, oraş în prov. span. Cadiz (Andalusia), 20,590 loc., port; export de vin Jeres, mai ales spre Anglia.

Puérto Príncipe, oraş în interiorul insulei Cuba (America), 40,958 loc. (1887); fabricaţie de ţigări.

Puérto Rico, *(Portorico* = port bogat), insulă în Antilele mari (America), 9314 km²., cu 798,566 loc. (1889). In interior e muntoasă, cu văi roditoare. Se exportează: zahăr, tutun, bumbac, rum, piei. P. a fost descoperită de Columb în a doua sa călĕtorie la 15 Nov. 1494. Până la 1898 a fost a Spaniei; după resboiul spanoamerican fù ocupată de Statele Unite. Capitală San Juan.

Puesci, com. rur. şi tîrguşor în Rom., j. Tutova, cu 863 loc., 6 biserici şi 2 şcoale. (M. Dicţ. geogr. al Rom.)

Puf, una din numirile populare ale Ciupercei Lycoperdon Bovista L. (v. ac.).

Pufai, (botan.) v. Bovista.

Pufesci, com. rur. în Rom., j. Putna, pe malul Siretului; e formată din 2 căt., cu 1398 loc., 2 biserici şi 1 şcoală. (M. Dicţ. geogr. al Rom.)

Puhoieri, numire ce să dă paserei Gaia (v. ac.).

Puiu, nume ce să dă în general la toate animalele (afară de câteva ordine din clasa Mamiferelor pentru cari sûnt numiri speciale ca: copil, mânz, viţel, mălac, ied, miel, etc.) noului născut dela nascere până ce ajunge la maturitate.

Puiul, lac în Rom. (Dobrogea), j. Tulcea, avênd o întindere de 300 ha.; produce pesce mult şi bun.

Puiuleţul, lac în Rom. (Dobrogea), j. Tulcea, avênd o întindere de 290 ha.; comunică cu lacul Puiul.

Pulbere, formă farmaceutică. P.-ile sûnt părticele mici ale unei substanţe medicamentoase, la care este redusă prin mijloace mechanice.

Pulbere, rocă, detritus cel mai fin, care provine prin desagregarea rocelor şi care e dusă de vênturi, uneori amestecat cu năsip fin la distanţe mari. Se compune mai ales din substanţe argiloase-calcaroase sau organice şi grăunţe foarte mici de cuarţ. Aşa, s. e. P. adusă în România de vênturile de est şi nord-est e praful stepelor din Rusia de sud. In împrejurimile regiunilor vulcanice şi mai ales acelora, unde vulcanii şi astăḑi sûnt în activitate, P. e formată de obiceiu de părţile cele mai fine ale cenuşelor vulcanice.

Pulcheria, fica lui Arcadius, n. în 399. In 414 devine împĕrătească a Orientului latin şi domnesce până în 453.

Pulci, (pron. púltşi), *Luigi*, (1432—84) poet italian din secl. XV, n. la Florenţa, în strînse relaţiuni cu Poliziano şi cu Lorenzo de Medici. Autorul epopeei eroi-comice Morgante maggiore, în 28 de cânturi, plină de spirit, însă puţin corectă în formă; e prima încercare de parodie a romanului cavaleresc, dusă la perfecţiune de M. Cervantes. Fondul e o expediţiune a lui Carol cel Mare în contra Saracenilor. Morgante e un uriaş învins de Roland şi devenit bufonul şi scutierul acestuia. P. Bernardo şi Luca, fraţii mai mari ai celui dintâiu, sûnt poeţi lirici; ultimul

a scris și o romanță epică, de mai puțină însemnătate.

Pulcinella, v. Polichinell.

Pulicaria Gaertn., (botan.) gen din fam. Compositae, tribul Inuloideae, cuprinde plante erbacee anuale sau perene, viloase sublanate sau mai rar glabre. Acest gen are vr'o 24 specii, respândite prin Europa, Africa și Asia, cele mai multe sûnt frequente în regiunea mediteraniană. In părțile noastre cresc următoarele 2 specii: *P. vulgaris* Gaertn., cunoscută poporului nostru sub numirile de: Iarba puricelui, Puricariță, Puricică, etc. și *P. dysenterica* Gaertn. vulgar Punga babei, Tătăiș. [Z. C. P.]

Pulicide, o familie de insecte din ord. Dipterelor, de care se țin purecii.

Pulkova, deal lângă St.-Petersburg, cu renumit observator astronomic, zidit 1833—39.

Pulmonaria L., (botan.) gen din fam. Borragineae, tribul Borrageae, cuprinde plante erbacee perene, erecte, viloase cu tulpina subsimplă. Acest gen are vr'o 4 specii, respândite prin Europa și Asia. In părțile noastre cresce *P. officinalis* L. numită popular: Cuscrișor, Mierea ursului, etc. *P. mollissima* A. Kern., *P. rubra* Schott. et Kotschy, etc. [Z. C. P.]

Pulmonate, ordin al subclasei Eutineurienilor, din clasa moluscelor gasteropode; caracterisat prin faptul, că animalele ce-i aparțin (ca: Helix [melcul obicinuit], Testacela, etc.), respiră cu ajutorul unei camere de aer, ce ar representa un plămân. Se mai ḑic în general P. toate animalele, ce au plămânii ca organ de respirație. [I. P. Voitești.]

Pulpa, (anat.) numirea colectivă a musculaturei așezate în dosul gambei.

Pulpa, (botan.) carnea fructelor cărnoase: piersecă, caisă, cireașă, prună, ș. a.; tot una cu mezocarp (v. ac.) și sarcocarp.

Puls, *(lat.)* apariția mișcării sângelui în artere produsă prin contracția ventriculului inimei, precum și de tonusul muscular și de elasticitatea păreților vaselor sanguine. Distingem diferite varietăți ale P.-lui: 1) P. frecuent și P. rar; P. rapid și P. lent, după timpul necesar parcurgerii pulsațiunilor. 2) După ritm: P. aritmic sau neregulat, P. intermitent, P. intercurent, P. miur, P. paradox. 3) După tensiunea vasculară: P. forte și P. slab; P. dur și P. moale. 4) După dimensiunile undei pulsatile și gradul de plenitudine al arterelor: P. mare și P. mic; P. plin și P. gol; P. inegal, P. undulos, P. filiform. 5) După forma fiecărei unde pulsatile distingem P. dicrot de P. anacrot. [E. F.]

Pulsometru, pompă, la care apa se ridică direct cu ajutorul vaporilor.

Pulszky, *Francisc*, scriitor și director al museului național magh. din Budapesta; n. 1814 în Eperjes, † 1897. In mișcările dela 1848 secretar de stat al ministrului à latere Eszterházy. După revoluție fù osândit la spânzurătoare »în effigie.« Neputêndu-se reîntoarce în patria sa a trăit în Anglia, unde se susținea cu condeiul. Prin scrierile sale a câștigat mulți amici causei magh. Mai târḑiu însoțesce pe Kossuth în turneul sĕu politic prin Anglia și mai multe state americane. La 1866 se reîntoarce în patrie și după încoronare este ales deputat. P. desvoaltă o activitate mare în toate chestiunile culturale, ajungênd president de secție la academie, president la societatea artelor plastice și director al museului național, pe care l-a condus până la 1894.

Pultava, v. Poltava.

Pultusk, oraș în guvernam. ruso-polon Varșovia, lângă Narew, 15,878 loc. (1897). 1 Maiu 1703 ací a bătut Carol XII de Svedia pe Poloni și Saxoni. 26 Dec. 1806 luptă victorioasă a Francezilor contra Rușilor.

Pulvinaria, v. Lectisternium.

Puma sau *Leul argintiu*, v. Caguar.

Pumn, termin pentru mâna închisă.

Pumnal, unealtă de luptă, se compune din mâner, gardă și lamă. Uneori garda presintă o ureche și un resort, permițênd P.-lui de a se fixa la gura țevei pușcii. Lama este de oțel, are o formă lungureață și presintă un vîrf ascuțit propriu străpungerii.

Pumnul, *Aron*, profesor și filolog, n. 27 Nov. v. 1818 în Cuciulata în Ardeal, a finit studiile primare în Odorheiu în 1836, pe cele gimnasiale și liceale la Blaj și Cluj în 1843, iar pe cele teologice și filosofice la univ. din Viena ca internat în institutul teologic dela Sf. Varvara. Deveni apoi profesor de filosofie la liceul din Blaj, unde colaborà la foaia »Organul Luminării« înființat de T. Cipariu în 1847. Aici remase până în 1848, când participà la mișcările revoluționare de atunci, din care causă fù persecutat de Unguri și destinat morții; scăpà însă cu mare greutate din mânile lor și fugí la Bucuresci, apoi la Iași și de aici la Cernăuț în Bucovina, unde fù îmbrățișat cu însuflețire de familia Hurmuzachi, care tocmai atunci, în 4/16 Oct. 1848, începuse a publica renumita gazeta »Bucovina«. P. fù primit colaborator la ea; în 12 Febr. 1849 fù numit profesor supl. la prima catedră pentru limba și lit. rom. înființată în Austria prin resoluțiunea împ. din 20 Dec. 1848 la institutul de studii filosofice din Cernăuț, catedră pe care a inaugurat-o în 28 Febr. 1849 cu un auditor foarte numeros și entusiast, și a provĕḑut-o, din anul 1860 înainte, până la moartea sa întêmplată în 12/24 Ian. 1866. P. dispunea de foarte extinse și temeinice cunoscințe filosofice, teologice, istorice și filologice; avea o deosebită inteligență și un rar tact pedagogic. In urma cursurilor sale asupra istoriei limbii și lit. rom., el a creat în Bucovina o școală naționalistă românească, a întrodus literele latine în scrierea românească de acolo și a căutat să creeze pentru ea și o ortografie curat fonetică. Aceasta însă nu fù primită de învĕțăceii sĕi mai marcanți, nu din altă causă, ci numai de aceea, că nu găsiau practice și acceptabile semnele alese de el pentru caracterisarea unei litere ca representantă a unui son diferit din graiu, dar direcțiunea spre fonetism dată și apĕrată de el cu tărie o îmbrățișară cu convingere nu numai învĕțăceii sĕi, dar și alți bărbați de valoare literară și culturală, și făcură cu toții ca să triumfeze asupra direcțiunii curat etimologiste, susținută de întemeietorii ei A. Tr. Laurian și T. Cipariu și de unii din învĕțăceii lor. P. a publicat pentru școalele secundare un »Lepturariu românesc« în 4 tomuri cu 6 părți, în Viena, 1862—65; nemțesce Grammatik der rumänischen Sprache für Mittelschulen. Viena, 1864, și încă o »Privire repede preste moșiile mănăstiresci« ale fondului

religionar gr.-or. din Bucovina. Cernăuţ, 1865. Alte scrieri mĕrunte sûnt publicate de Dr. I. G. Sbiera în opul »A. Pumnul, Voci asupra vieţii şi însemnătăţei lui«. Cernăuţ, 1889, p. 192—384. (Cf. C. Morariu, Părţi din istoria Românilor bucov. Cernăuţ, 1893, p. 201—217.) [Dr. I. G. Sbiera.]

Pumpa, *(Pompa),* v. Tulumba.

Puna, *(Poona),* oraş în presidenţia indobrit. Bombay, 161,390 loc. (1891); odinioară capitala Marathilor.

Punct, semn de interpuncţiune la finea unei construcţiuni. In geom. ceea ce nu are întindere, sau marginea (finea) unei linii.

Puncţiune, ori ce operaţiune făcută cu trocaru sau cu o canulă ascuţită în scop explorativ (puncţiune exploratrice) sau în scop terapeutic (paracentesă). Toracentesă, extragerea lichidului acumulat în cavitatea pleurală în pleuresie. P. pericardului, se execută în pericardită cu lichid abondent. P. abdominală, P. intestinală, P. beşicei ferei, a beşicei urinare. P. lombară se face în canalul méduvei spinării în regiunea lombară în casuri de meningită. Paracentesa timpanului este indicată mai ales în inflamaţia purulentă a urechei medii. [E. Felix.]

Punctum saliens, *(lat.)* în embriologie se numesc astfel primele momente ale desvoltării cordului în embrion; în înţeles figurat însemnează punctul principal.

Pundiţi, *(Pandiţi),* indigeni din India, pe cari Englezii i-au cualificat de geodeţi şi îi trimit să facă exploraţiuni prin Tibet şi alte regiuni greu accesibile pentru europeni.

Punerea sub acusare. In materii criminale, după ce judecătorul de instrucţiune şi-a dat ordonanţa sa definitivă, prin care găsesce cas de urmărire contra cuiva, actele se trimit procurorului general al curţii de apel respective. Acesta sesisează camera de punere sub acusare, care, dacă găsesce că sûnt probe suficiente, pune pe vinovat în stare de acusare şi dispune trimiterea lui înaintea curţii cu juraţi. Persoana arestată, care până ací se numea prevenit, de acum poartă numele de acusat. Dacă camera de punere sub acusare nu gásesce probe sau indicii suficiente de culpabilitate, ordoná eliberarea prevenitului; dacă socotesce că faptul nu e crimă, îl trimite în judecata instanţei competente. In cas când faptul e cualificat de simplă contravenţiune, persoana arestată va fi pusă imediat în libertate. Aşa dar, acusat se numesce vinovatul de o crimă şi în contra căruia camera de punere sub acusare a găsit probe de vinovăţie. Pe acusaţii mai mici de 20 ani îi judecă nu curţile cu juraţi, ci tribunalele.

Punga babei, una din numeroasele numiri populare ale plantei Carlina acaulis L. (v. ac.) şi numele popular al plantei Pulicaria dysenterica Gaertn., (v. ac.).

Punga popii, una din numirile populare ale plantei Capsella Bursa pastoris Moench., (v. ac.).

Pungesci, com. rur. în Rom., j. Văsluiu, compusă din tîrguşorul P., sat. P. şi Dumbrăveni, cu 1709 loc., 2 biserici şi 2 şcoale. Tîrguşorul P. este reşedinţa comunei, a judecătoriei ocolului Racova şi a subprefecturei. In partea de est a tîrguşorului se află 2 isvoare de apă minerală, conţinênd iod şi pucioasă. (M. Dicţ. geogr. al Rom.)

Punghina, com. rur. în Rom., j. Mehedinţi, compusă din 2 căt. cu 1700 loc., 1 biserică şi 1 şcoală. (M. Dicţ. geogr. al Rom.)

Puni, *(Poeni),* numiau Romanii pe Cartaginezi, cu cari au purtat trei resboaie P.: 1) dela 264 până 241 pentru cucerirea Siciliei, în care s'au distins Romanii C. Duilius la Mylae, M. Atilius Regulus la Economus, Lutatius Catulus, iar din partea Cartaginezilor Hamilcar şi Hasdrubal Barcas. 2) resboiu (218—201) sau resboiul lui Hannibal (v. ac.). 3) resboiu (149—146), a fost un asediu al Cartaginei susţinut cu energie de Cartaginezi. Consulul Scipio Aemilianus a încungiurat oraşul, apoi l-a luat cu asalt şi locuitorii au apĕrat fiecare stradă şi chiar fiecare casă cu mare înderătnicie. Apoi i-au dat foc Romanii şi au făcut o grămadă de cenuşe cetatea Cartago. Acest resboiu de exterminare era fructul rivalităţii comerciale a negustorilor romani, care nu voiau să lase in picioare o cetate bine situată şi care n'ar fi dorit decât să trăiască în dependenţă de Roma.

Punica L., (botan.) gen monotipic, care în mod anormal se ataşează la fam. Lythrarieae cu ramuri cilindrice, adesea spinescente. *P. Granatum* L., originară din Orient şi din India occidentală, este foarte mult cultivată prin regiunile subtropicale şi temperate din causa fructelor sale comestibile. In părţile noastre se cultivă *P. Granatum* L., prin apartamente şi este cunoscută sub numirea de R o d i e. Tot sub această numire este cunoscut şi fructul comestibil al acestei plante. [Z. C. P.]

Punta, *(ital.)* = vîrf; *P. d'arco* = cu vîrful arcuşului, în musică pentru instrumente de coarde şi arcuş, indicaţiune cerênd o astfel de execuţiune, care dă o sonoritate plină, clară, strălucitoare oarecum.

Punta Arenas, două oraşe în America: 1) *P.*, portul principal al republicei Costarica, lângă Pacific, 2538 loc. 2) *P.*, capit. teritoriului chilen Magallanes, fundat 1853; 3227 loc. (1895), deposit de cărbuni, cierit.

Punte sau *covertă,* este podeaua, care închide un vas deasupra, oprind astfel năvălirea apei pe timp rĕu şi asigurând buna păstrare a mărfurilor. Vasele mari au mai multe P. suprapuse, ceea ce împarte vasul în mai multe etage diferite. Pe vasele de resboiu P. care vine la nivelul apei este de plăci groase de oţel şi se numesce P. protectoare, apărând interiorul vasului de proiectilele inimice. Pe P.-le superioare se instalează artileria şi diferitele apartamente.

Punte de descărcare, apontament sau wharf, se numesce o platformă instalată dealungul cheurilor într'un port, sau mai bine în loc de cheuri, la cari acostează vasele pentru a descărca şi încărca mărfurile.

Pupa, păpuşă, chrisalidă (v. Metamorfosa).

Pupa, partea dinapoi a unui bastiment; la P. se instalează cárma şi propulsorul (elicele), adecă organele esenţiale ale vasului.

Pupăgioară, *Pupegioară, Pupăzoi,* v. Pupăză.

Pupăza, *(Upupa epops),* o pasere din fam. Upupidelor, ord. Coracornithelor, are cioc mai lung ca capul, negru turtit, încovoiat, ascuţit, de vr'o 5 cm., pe cap o creastă de pene frumoase, mişcătoare, la vêrf negre. Limba scurtă. Penele la partea de sus brune-gălbinii, pe burtă albe

cu pete întunecate. Penele aripilor şi ale codii negre cu vergi albe. Lungimea 29 cm., aripile 14 cm., coada 10 cm. Trăiesce în Europa, Africa nordică, Asia vestică. Este pasere călătoare, la noi stă dela Aprilie până la August, pe lângă marginile pădurilor şi grădini. Se nutresce cu insecte şi omidi. Cuibul şi-l face prin găurile arborilor. Miroasă urît. Folositoare, fiind-că mănâncă omidile cărăbuşilor.

Pupil, *(lat.)* copil nevrîstnic pus sub tutelă.

Pupila, lumina ochiului, care ca o diafragmă în iris se dilată şi contractează sub influinţa diferitelor graduri de lumină. In popor îi mai dice şi fecioară (fetiţă). P. se mai dilată şi cu medicamente (atropină) şi se contractă tot cu medicamente. Când prin inflamaţiuni ale irisului, P. (filocarpină) se închide (acclusio), se practică operaţiunea iridectomie ca prin o *P. artificială* să pătrundă razele luminoase în ochiu ca prin o ferestrue. La miopi P. e mai mare ca de obiceiu, la bătrâni mai mică.

Pupilar, tot ce e relativ la pupil. (V. art. Pupil, Minor, Tutelă.)

Pur, numire populară a plantelor: Allium Ascalonicum L., Allium ochroleucum W. et Kit., Allium paniculatum L., Allium Porrum L., Allium rotundum L., Allium Scorodoprasum L. (v. ac.).

Purana, la Indi o colecţiune de mituri despre Trimurti sau trinitate. P. formează un isvor de frunte al mitologiei indice.

Puranii de sus, com. rur. în Rom., j. Vlaşca, cu 1757 loc., 2 biserici şi 1 şcoală. (M. Dicţ. geogr. al Rom.)

Purbeckian, v. Portlandian.

Purcăreţi, lac în Rom. (Dobrogea), j. Constanţa; comunică cu lacul Ramazan, având o întindere de 160 ha.; conţine pesce mult.

Purcel de mare, porc de India, v. Cobaiu. Trăiesce în Peru, Ecuador, Columbia. Domesticit. Fată de 2—3 ori pe an câte 4—5 pui, în ţerile calde câte 6—7 pui. Puii sûnt reproductivi după 6 luni. Trăiesc până la 8 ani.

Purcivil, *Dimitrie,* trimisul lui Stefan cel Mare la Veneţia (1502), după sfatul medicului Mateiu Muriano, să cumpere medicamente pentru vindecarea piciorului domnitorului.

Purece, *(Pulex irritans),* insect din fam. Pulicidelor, ord. Dipterelor, e de coloare brună lucitoare, turtit. Lungimea bărbătuşului 2·5 mm., a femeiuşei 3—4 mm. Parasit pe om. Femeiuşa depune ouĕle, lungi de 0·7 mm., în crepăturile podelelor, scuipat, fărîmături de mâncări, în gunoaie şi alte murdării. Larva iasă din ouĕ iarna după vr'o 12 dile, vara însă chiar după 6 dile, se preface în nimfă (crisalidă) după 11 dile, in care stare stă alte 11 dile. Intreaga metamorfosă durează deci 28 dile (vara). Numai curăţenia odăilor ne scapă de el. v. Pulicidele.

Purée, (franc., pron. pire), substanţă colorantă, originală din India şi China, care conţine acid euxantinic.

Purga, vifor de zăpadă în Siberia; *Purgas,* vifor de zăpadă în Camciatca.

Purgative, (med.) *Purgantia,* atâta cât Laxantia (v. ac.).

Purgatoriu, locul curăţitor pentru suflete după moarte. După doctrina bisericei catolice sufletul omului cât ce se desparte de trup se judecă şi dacă este curat de ori ce pĕcat, se primesce îndată în ceriu; dacă e întinat cu vr'un pĕcat de moarte (v. ac.) se aruncă numai decât în infern sau iad (v. ac.), unde sufere pedepse vecinice, iar dacă se află, că e drept, curat de pécate grele, dar n'a satisfăcut justiţiei divine pentru pĕcate, se aruncă în P., unde ca şi în o temniţă (Mat. 5, 25 ur.) are să sufere pedepse temporale, apoi se primesce în ceriu sau locul fericiţilor. [i—m.]

Purim, serbătoarea expiărei, una dintre cele mai mari serbători ale iudaismului, în care Jidovii diua întreagă o petrec în post şi rugăciuni.

Purism, *(lat.)* e, în domeniul istoriei, tendenţa de a considera originea unui popor din un singur popor vechiu, fără amestec de sânge cu alte neamuri, s. e. teoria istoricilor români din Ardeal despre originea Românilor. In domeniul limbei P. se dice tendinţa de a curăţi limba de toate cuvintele şi formele străine. P. este greşit când e exagerat, ca la noi, P. şcoalei ardelene sau al lui Eliade, cari voiau să înlocuiască prin vorbe latine sau italiene chiar şi vorbele de origine străină înrădăcinate în limbă, adecă întrebuinţate de întreg poporul, şi P. lui A. Pumnul, care voia să formeze întreagă terminologia sciinţifică din limba poporului. (v. şi Neologism.) [M. Strajanu.]

Purohita, la Indi preoţii de casă în familiile mai înalte. Ei aveau grije de sacrificii, de rugăciuni şi cântările sfinte, dar au filosofat prea mult, încât învĕţăturile lor abstracte nu au străbătut la popor. (v. Bardii, Druidii.)

Puroiare, (sin. supurare), trecerea inflamaţiunei în stare de supuraţiune prin topirea celulelor îngrămădite pentru a lupta contra invasiunii microbilor se chiamă puroiare. Acest proces se datorează presenţei toxinelor microbilor speciali de supuraţiune. In general ea este însoţită de febră mare. Sûnt însă unele procese de puroiare, s. e. ale absceselor tuberculoase (reci, prin congestie), cari nu sûnt însoţite de ridicare notabilă de temperatură. (v. Puroiu, Absces.) [Dr. Al. T.]

Puroiu, o materie smântânoasă produsă de inflamaţie în stare de supuraţiune. El se compune din *plasme* şi *corpusculi* (celule în distrucţiune). Chimicesce conţine: apă 862, albumină 91; grăsime şi cholesterină 12; materii extractive 29, săruri alcaline şi extractive 9. Multiplicarea celulelor din punctul inflamator cu rol microbicid este datorită *diapedesei* globulilor albi prin păreţii vaselor dilatate de efectele paralisante ale toxinelor microbiene. Când proliferaţiunea celulară nu poate neutralisa efectele vătĕmătoare ale toxinelor, leucocytele cad pradă acestora, îşi pierd nucleul, apoi se topesc, mor de o *necrobiosă.* Puroiul poate fi mai gros, sau mai lichid după specia microbului, care îl produce, astfel avem: P. flegmonos, P. seros, P. caseos. [Dr. Tălăşescu.]

Purpura, substanţă colorantă extrasă din sucul galben al melcilor Purpura Lapillus.

Purpura, coloare roşie violetă; încât înseamnă vestmĕnt, era îmbrăcămintea regilor, a senatorilor şi a magistraţilor; de aci a se îmbrăca în P., însemna a purta vestminte luxoase şi a fi înălţat la o dignitate mare. Cardinalii bisericei romane încă au vestmĕnt de purpură. P. se pregătesce din scoice de mare (Buccinum, murex, purpura), se

ḑice, că ar fi descoperit-o Fenicienii, anume din incidentul că un câne, mâncând scoice a rĕmas roșu pe gură.

Purpura, afecțiune caracterisată prin extravasate sanguine în piele sau în mucoase, sub formă de mici pete roșii închise sau formând plăci mai mari. Se observă sau fără vr'un alt simptom sau însoțită de dureri reumatice și febră. P. evoluează cu sau fără complicațiuni ale organelor interne. P. simplă apare în mod spontaneu fără simptoame subiective, pe o întindere mai mare sau mai mică a corpului. P. pulicosa produsă de înțepătura purecilor. P. reumatica (peliosis rheumatica). P. hemorrhagică (Morbus maculosus Werlhoffii) diatesă hemorrhagică transitorie. P. scorbutică; P. varioloasă formă gravă a variolei hemorrhagice. [E. Felix.]

Purpurina, se gásesce alături de alizarină în planta Garanția (Rubia tinctorum) și se obține sintetic dela oxidația alizarinei prin bioxid mangan (MnO^2) și acid sulfuric ($SO^4 H^2$). Cristalisează în cristale roșii-galbene și e solubil.

Purulent, (med.) ceea ce puroiază.

Purus, afluent pe dreapta al rîului Amazonas (America sudică), 3100 km. lung.

Pușca, armă de foc purtăreață, se compune din pat, țeavă și mechanism. P. se deosebesc în P. de vênătoare și P. de resboiu. Cele de vênătoare sûnt lisse (netede) în interior, iar cele de resboiu sûnt ghintuite. P. vechi se încărcau pe la gură, acum se încarcă pe la fund (culată), sau cu un singur sau cu mai multe cartușe deodată, când se numesc *P. cu repetiție.*

P. ca armă de vênătoare a trecut prin deosebite transformări, până ce a ajuns la perfecțiunea de aḑi. La începutul secol. present era P. cu cremine; atunci s'a inventat P. cu percusiune. Cele mai renumite pușci erau: Lazaro Lazarino, Lazarino Comenazo, Maiselieu, Pirco și Contriner. In anii 50 s'a inventat P. care se încarcă pe dinderĕt: Lefaucheux; în urmă P. cu foc central: Lancaster, Piper, Expres, etc. [I. S. Ș.]

Pușcăria, v. Penitenciar.

Pușcariu, 1) *P., Ioan, cav.,* jurisconsult și scriitor rom., n. 10 Oct. 1824 în Sohodolul Branului. A studiat gimnasiul în Brașov și Sibiiu; 1843 a făcut cursul teologic în Sibiiu, 1844—45 studiile filosofice și fisice în Cluj, iar 1846—48 studiile iuridice la academia din Sibiiu. La 15 Maiu 1848 »Stegar« la adunarea națională de pe »Câmpul libertății«, care l-a ales membru al comitetului național permanent. Desființându-se acest comitet, P. s'a refugiat în România, iar după pacificarea țerii, întră în funcțiune de stat; 1849 până 1850 asesor în districtul Făgăraș, apoi subprefect al Perșanilor, mai târḑiu al Ucei, 1851 adjunct la judecătoria din Deva, 1852 jude cercual în Pui, 1854 pretor la Veneția inf.; 1861 concipist la cancelaria aulică a Ardealului în Viena, iar 1862 administrator al comitatului Cetatea de Baltă, în care calitate i-s'a dat ordul Coroana de fier cl. III și rangul de cavaler ereditar. In 1865 P. a fost numit căpitan suprem al districtului Făgăraș, 1867 consilier de secțiune în ministeriul de culte și în fine jude la curia reg. din Budapesta, de unde, la 1890 s'a retras în pensiune, exprimându-i-se recunosciința preaînaltă pentru serviciile prestate. In decursul serviciului public de 41 ani P. a desvoltat și pe alte terene o activitate remarcabilă. Astfel în 1863—69 a participat ca deputat la dieta din Sibiiu și la senatul imperial din Viena; la dieta din Cluj (1865) și la dieta de încoronare din Budapesta (1867). A luat parte și la conferența din Mercurea, 1869, pledând atât atunci, cât și la 1872 prin scrierea sa »Causa română«, apoi la 1878 și 1884 (în »Telegraful Român« și »Viitorul«) pentru activitate. Pe terenul literaturei a conlucrat în 1860 la întroducerea ortografiei române oficiale cu litere latine. El a dat primul impuls pentru înființarea »Asociațiunei transilvane«, și statutele ei s'au votat după proiectul lucrat de dînsul. P. a scris mai multe opere, dintre cari amintim: »Causa română«, 1872; »Considerațiuni asupra timpului și spațiului«, 1878; »Comentar la patenta urbarială din 1854«; »Die romänische Amtssprache«; »Mĕrul«, 1883; și în fine »Date istorice despre familiile nobile române«, 1892 și 1895; apoi Strugurii, 1898; Negru Vodă, 1898; un Comentar la statutul organic, 1899, etc. In vederea activității sale pe acest teren Academia română l-a ales 1877 membru onorar, iar 1900 membru ordinar al sĕu; unde la recepțiune a disertat despre Ugrinus (1291) și despre Ioan Dositeiu Circa, episcop al Marmației (1660—1730). P. este și membru onorar al Ateneului român și membru ordinar al secțiunii istorice a Asociațiunii din Sibiiu. Pe teren național-bisericesc a conlucrat în congresul național-bisericesc din 1868 la organisarea bisericei naționale gr.-ort. Ca consilier în ministeriul de culte, fiind referent în această causă, a contribuit mult la exoperarea sancțiunii preaînalte a Statutului organic. De atunci a fost neîntrerupt membru al sinodului archidiecesan și al congresului. Ca membru în representanța fundațiunii Gozsdu și în comitetul ei executiv, în decurs de 32 ani, a muncit cu succes pentru sporirea averii acestei fundațiuni. P. trăiesce la moșia sa din Bran, unde a pus basele institutului de credit și de economii »Parsimonia«, condus de dînsul. [Dr. N. Vecerdea.]

Ioan P. are fii, 1) *Ioan Joe P.,* n. 1852, care după absolvarea studiilor technice în Zürich a devenit inginer-șef la căile ferate române; a scris între altele despre stereometrul inventat de el 1877, despre suprastructuri de cale metalică 1885, apoi descrierea uneltelor de cale ferată 1896, curs elementar despre electricitate, etc.; 2) *Dr. Iuliu P.,* n. 1856, jude-instructor la tribunalul din Budapesta; 3) *Dr. Emil P.,* n. 1859, după studiarea medicinei la Budapesta, Viena și Paris a ajuns profesor de histologie la univ. din Iași, de unde a fost chiemat ca secretar general în ministeriul cultelor; el a scris un tractat: Compte rendu sur le traitement antirabique 1900, apoi: Comunication préalable sur l'agent pathogène de la Prage 1899, și alte asemenea elaborate în calitatea sa de director al institutului antirabic în Iași; 4) *Dr. Iunius Silviu P.,* n. 1864, consul austro-ungar în Tiflis. In Maiu 1902 mutat la ministeriul de externe din Viena.

2) *Pușcariu, Ilarion Dr.,* (frate cu Ioan P.), archimandrit și vicar archiepiscopesc în Sibiiu, n. 5 Sept. 1842 în Sohodolul Branului (Trans.), a studiat teologia în Sibiiu, apoi a urmat studiile filosofice în Viena, unde în Maiu 1869 fù

promovat doctor în filosofie. Intr'aceea a ascultat şi la facultatea juridică dreptul canonic al bisericei orientale. In Sept. 1869 fù hirotonit diacon, ocupând în acelaş an postul de secretar consistorial, iar în 1870 fù chiemat profesor la seminariul archidiecesan pentru Istoria biser., Isagogia, Exegetica şi Limba română; la 2 Febr. 1874 P. fù tuns monach în mănăstirea Hodoş-Bodrog, apoi la Pasci în acelaş an înaintat protosincel; la 1877 fù ales asesor consistorial, la 1886 promovat archimandrit, iar la 1889 vicar archiepiscopesc. In 1898 a condus actul alegerii de mitropolit în congres ca comisar mitropolitan. Sinodul archidiecesan din 1900 a decis, ca P. să fie propus sinodului episcopesc pentru hirotonire întru archiereu. P. a colaborat la mai multe reviste literare, îndeosebi a avut parte activă la înfiinţarea şi redactarea »Foişoarei Telegrafului Român« (v. ac.), apărută în anii 1876 şi 1877. In 1881 a fost chiemat de ministrul de culte din Viena, ca să ocupe catedra de teologie morală la facultatea teol. din Cernăuţ; fiind angajat în serviciile archidiecesei transilvane n'a putut urma acestei invitări. P. este membru în comitetul central al »Asociaţiunii« şi a fost timp de 12 ani director al despărţ. Sibiiu, apoi 1889 până 1901 vicepresident al »Asociaţiunii« din Sibiiu, servind această instituţiune culturală cu zel deosebit. Scr.: Limba maternă, manual de gramatică pentru şcoalele poporale. Sibiiu, 1875; Isagogia, adecă întroducere în sf. Scriptură. Sibiiu, 1878; Principii de pedagogie. Sibiiu, 1880; Documente pentru limbă şi istorie, tom. I 1886, tom. II 1889; Manual de istoria bisericească pentru şcoalele medii, 1892; Istoria bisericească pentru şcoalele poporale, 1893; Istoria biblică pentru şcoalele medii cu ilustraţiuni, 1893; Istoria biblică pentru şcoalele poporale, ilustrată, 1893; Mitropolia Românilor ort. din Ungaria şi Transilvania. Sibiiu, 1900.

3) ***Puşcariu, Iosif,*** (frate cu Ioan), advocat, n. 11 Dec. 1835 în Sohodolul Branului, a studiat la academia de drept din Sibiiu; până 1867 ocupă funcţiuni de jude, de atunci încoace advocat la Braşov. A redactat ântâia foaie umoristică română »Cocoşul roşu« dela 1875—77. Fiul sĕu ***Sextil P.,*** n. 4 Ian. 1877, şi-a făcut studiile univ. în Germania şi la Paris, în 1889 promovat doctor filos. la Lipsca pe basa tesei sale »Die rumänischen Diminutiosuffixe«. A publicat un volum de »Schiţe«, un vol. de »Snoave« (sub pseudonimul Sex. Til), volumul »Juvenilia«, »Studii şi notiţe filologice«, diverse articole sciinţifice şi literare, precum şi traduceri din mai multe limbi, prin revistele din România şi Ardeal.

Puschia se numesce la Macedo-Români ciuma.

Puşchin, ***Alexandru,*** (1799—1837), cel mai mare poet rus, n. în Pskof; după terminarea liceului serví ca funcţionar la ministeriul de externe în Petersburg 1820, când scrise Ruslan şi Ludmilla, una din cele mai frumoase poeme legendare, care celebrează epoca eroică a Rusiei. Din causa unei epigrame fù permutat la Chişineu, în Basarabia, în cancelaria guvernatorului, ca în exil. Aci, venind în atingere cu Donici şi C. Negruzzi (v. ac.), deşteptă talentul poetic al acestora. In curând însă fù relegat, din causa unei satire, la moşia părintească în sudul Rusiei până la 1827. Ţarul Nicolae îndată după suirea sa pe tron îl rechiemà la Moscva şi deveni patronul lui. La 1831 se căsători şi, primind sarcina de istoriograf, scrise Revolta lui Pugacef şi începuse o Istorie a lui Petru cel Mare; însă la 1837, rănit în duel de cumnatul sĕu, muri jelit de întreagă Rusia. Poeţii sĕi favoriţi erau Byron, A. Chenier şi Parny. Cele mai însemnate din operele sale sûnt: Poltava, frumoasă poemă istorică; Contele Nulin; Fraţii hoţi; Captivul din Caucas; Căsuţa din Kolomea; Novele în proză; câteva poeme dramatice: Mozart şi Seglieri, O scenă din Faust, ş. a. Opere complete, cea mai bună ediţ. de Arnenkof, 7 vol. Petersburg, 1855—57; Traducere germ. de Bodenstedt, de Lange în bibl. Reclam; franc. de Turghenef, ş. a.

Puschmann, ***Teodor,*** medic german, n. 1844 în Löwenberg în Silesia; s'a ocupat îndeosebi cu istoria medicinei. 1878 docent la universitatea din Lipsca, 1879 prof. pentru istoria medicinei la universitatea din Viena. A scris: »Geschichte des mediz. Unterrichts von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart« (1889) ş. a.

Pusoare se numesce locul, unde vătavul vênătorilor postează vênătorii, şi de unde au să pândească vênatul; vênătorii au să remână la P. până ce goana s'a terminat, până ce gonacii au ajuns la »pusori«, la linia vênătorilor. [I. St. Ş.]

Püspök-Ladány, comună mare în Ung., cott. Hajdu, cu 9824 loc. Magh., cu diferite oficii şi mare staţiune de cale ferată, de unde liniile se ramifică spre Dobriţin şi Oradea mare. La an produce ca. 18,681 ha. bucate, are mai multe mori şi un comerciu de mare circulaţie, astfel că P. se poate considera ca un centru de circulaţie şi comunicaţiune.

Pusta, ***(slav.)*** proste tot un loc deşert, un ţinut nelocuit; în sens mai restrins o proprietate rurală, de diferită extensiune, aflătoare într'o distanţă mai mică ori mai mare dela alte comune. Mai demult se numia P. şi hotarul unei comune părăsite în timpuri de resboiu. Pe locul P.-lor vechi pe încetul s'au constituit comune întregi, cari încă şi aḑi îşi păstrează în nume originea lor; sau cătune mai mari ori mai mici, cari dacă sûnt formate din moşii domnesci sau locuri alodiste, au luat numele de P., până când cele formate din mici moşii iobăgesci poartă numirea de ***hodaie*** (magh. hodály). P.-e sûnt şi în Transilvania, dar cele mai numeroase şi mai extinse se află pe şesurile Ungariei. [Dr. I. R.]

Pustia, v. Deşert.

Pustula maligna, v. Dalac.

Puţ, groapă, fântână.

Putala, mănăstire buddhistă în Tibet, vecină cu Lassa, una din reşedinţele lui Dalaï-Lama.

Putamen, (botan.) partea osoasă (simburele) din endocarpul fructelor de ***Prunus.***

Puţeni, com. rur. în Rom., j. Tecuciu, compusă din 2 cât. cu 1860 loc., 2 biserici şi 2 şcoale. (M. Dicţ. geogr. al Rom.)

Puteoli, oraş în Campania, acum Pozzuoli.

Putere, causa ori cărei schimbări fisice. S. e. un corp s'a mişcat dintr'un loc într'altul, ori i-a crescut temperatura, ori a fost lovit cu un alt corp şi a sunat, ş. a. Causa mişcării, a încălḑirei, a sunetului, ş. a. se numesce P. Fisica însă face deosebire între puterile ***mechanice*** (causele mişcării) şi celelalte puteri, cum e sunetul, căldura, electricitatea şi puterea chimică, şi nu-

mirea de putere o reservă pentru cele dintâiu, pe când celor din urmă le dă numirea de *energii*. (v. ac.).

Putere de cal, o putere care produce lucru mechanic de 75 metrichilogrami în o secundă de timp.

Putere cathalitică, acţiunea pe care o exercită unele corpuri numai prin presenţa lor pentru a înlesni procesul chimic între alte substanţe, fără ca ele să participe.

Puterile statului. *Puterile constituţionale* într'o republică sau o monarchie constituţională sûnt trei: 1) *P. legiuitoare*, care are dreptul de a face legi în limitele prescrise de constituţiune (afară de Englitera). 2) *P. judecătorească*, chiemată să interpreteze şi să aplice legile, şi 3) *P. executivă*, cu dreptul de a executa hotărîrile şi de a face să se respecte voinţa suveranului în toată întinderea ţerii, pe care o guvernează. Această divisiune politică sau deosebire de atribuţiuni începuse a se practica şi în republica romană cu înfiinţarea consulilor (putere executivă) şi a pretorilor (putere judecătorească); puterea legislativă fiind deja exercitată de către senat şi de comiţiile centuriate. Sûnt unii publicişti, cari pe lângă cele trei puteri mai sus menţionate mai adaugă alte două: publicitatea sau presa şi dreptul electoral. Insă aceste două din urmă, cari nu-şi găsesc locul în nici un text de constituţiune până astăḑi, nu sûnt puteri constituţionale, dar nisce elemente cari contribuesc la mechanismul şi desvoltarea sistemului representativ. Alţi autori reduc aceste P., cari se ridică pe trunchiul unic al suveranităţii naţionale, la două: P. legiuitoare şi P. executivă; aceasta din urmă împărţită la rândul ei în P. executivă, propriu ḑisă, şi în P. judecătorească. Această teorie nu s'ar pută susţiné în Statele-Unite din America de nord, unde P. judecătorească este în drept să controleze P. legiuitoare şi să anuleze legile neconstituţionale.

Puterea executivă, este una din cele trei puteri constituţionale şi poate cea mai importantă dintre toate. Ea este inerentă ori cărei organisaţiuni politice, pe care o precedează şi este aproape unica putere în statele despotice din Orient. In sistemul constituţional P. executivă este moderată şi echilibrată de P. legislativă şi cea judecătorească, pe cari ea trebue să le secondeze şi să le servească, iar nu să le slăbească sau compromită, căci anihilarea acestora din urmă ar însemna ridicarea şi dominarea odiosului absolutism, care poate să conducă, mai curênd sau mai târḑiu, o naţiune la perire. Ḑicem că P. executivă este cea mai importantă dintre toate puterile statului, pentru că ea are greaua şi primejdioasa sarcină de a menţinea ordinea în societate şi siguranţa publică, precum şi misiunea, nu mai puţin grea şi delicată, a apěrării naţionale şi a îndeplinirii îndatoririlor internaţionale. De aceea vedem, că la Romani se crease, pentru imprejurări excepţionale, ***Dictatura***, mântuitoare în unele casuri, primejdioasă în altele, ale cărei urme leonine le mai găsim şi până astăḑi în legile unor ţeri, precum este proclamarea stării de asediu, a legilor marţiale şi a altora de felul acestora. Credem aşa dar, că puterea legislativă şi cea judecătorească, cari sûnt chiemate să controleze puterea executivă şi să judece actele sale, trebue să fie indulgente şi cât se poate de circumspecte, când este vorba de darea în judecată a unui guvern constituţional şi de condamnarea miniştrilor.

Puterea judecătorească, este a treia putere din stat prevěḑută de constituţie. P. judecătorească se exercită de curţi şi tribunale. Hotărîrile şi sentinţele lor se pronunţă în vîrtutea legii şi se execută în numele regelui. (Art. 31 şi urm. const. rom.)

Puterea legiuitoare, după doctrina sistemului teocratic nu poate să o aibă în princip decât Dumneḑeu. Omnipotentul legiuitor al universului este şi legiuitorul lumii şi al popoarelor, cari o locuiesc. Aşa a fost şi este la mai toate popoarele din Asia şi din Africa. Această teorie a dominat mai multe veacuri în timpurile medievale: a Deo lex, a lege rex şi l'Etat c'est moi. P. legiuitoare după sistemul politic o are întreg poporul, după cum era la Greci şi la Romani. Fiecare cetăţean şi toţi împreună este legiuitorul sěu propriu şi al concetăţenilor sěi; »quod quisque populus ipse sibi jus constituit.« Acest drept suveran de a legifera, poporul poate şi trebue să-l reserveze pe sama sa şi să-l exerciteze când poate deadreptul (sistemul democratic), să-l delege condiţionat la anumite persoane, cari să-l represinte (sistemul constituţional representativ, restrins sau larg), sau să-l atribue unui singur individ sau unei dinastii (despotismul imperial): »quidquid principis placuit legis habet vigorem.« Poporul, care voiesce să prospereze şi să-şi păstreze demnitatea şi libertăţile publice, nu trebue să înstrăineze cel mai important din drepturile sale: dreptul de a trăi şi lucra după propria sa voinţă. [Val. Urşianu.]

Putila sau ***Storoneţul*** sau ***Storoneţ-Putila***, comună rurală cu cătunele: Bahna, Bervincăul, Bocaciu, Bucověţul, Hrabuşna, Jareţul, Maximěţul, Porculenii, Riza, Storoneţul, Strijenschii, Vipcina şi Zabşa, tîrg, parochie, moşie boierească în căpitănatul Vijniţei şi jud. Putilei în Bucovina, are 1650 loc. (1178 ort.-or., 156 rom.-cat. şi uniaţi, 316 mos.), 1 şcoală primară, 1 biserică uniată, poştă, telegraf, staţiune de cale ferată locală.

Putinelul, 1) *P.*, com. rur. în Rom., j. Teleorman, cu 1878 loc., 2 biserici şi 1 şcoală. 2) *P.*, com. rur. în j. Vlaşca, cu 1346 loc., 1 biserică şi 1 şcoală. (M. Dicţ. geogr. al Rom.)

Putna, rîu în Rom., j. Putna, isvoresce din muntele Arişoaia, curge în regiunea munţilor Vrancei până la satul Negrilesci, de aici în regiunea dealurilor până la satul Găgesci, iar de aici şi până la confluenţa sa cu Siretul la satul Lungociul pe şes; cursul P.-ei are o lungime de 150 km. In cursul sěu superior până la confluenţa sa cu Valea-Měrului formează pe o distanţă de 14 km. frontiera politică între Austro-Ungaria şi România. Afluenţii P.-ei sûnt: Valea-Měrului, Lepşa, Tişiţa, Coza, Dejul, Zăbala, Milcovul şi alte câteva păraie mai mici, ca Călugăraşul, Apa-Pietroasă, etc.

Putna, *judeţ* în Rom., numit astfel după rîul P., care îl străbate dela vest la sud-est, avênd o întindere de 3249·40 km². şi 150,410 loc. (1899), între cari 135,897 supuşi Români, 2981 supuşi străini şi 11,532 nesupuşi nici unei protecţiuni; după confesiune: 135,802 ort., 3029 cat. şi protestanţi, 10,874 mosaici, iar restul de alte

confesiuni. J. P. se află situat în marginea de sud a Moldovei, din care făcea parte până la unirea Principatelor şi se mărginesce la nord şi nord-vest cu j. Bacău, la est cu Siretul, care îl desparte de j. Tecuciu, la sud cu j. R.-Sărat, la sud-vest cu j. Buzĕu, la vest cu Transilvania. Marca j.-lui este un Bachus călare pe butoiu, semn, că produce vinuri multe şi bune. Din punctul de vedere al configuraţiunii solului j. P. se împarte în trei regiuni bine distincte: regiunea muntoasă, care ocupă toată Vrancea şi se întinde până la poalele Măgurei şi ale Dealului mare; regiunea dealurilor şi regiunea câmpeană foarte puţin accidentată între Măgura şi Dealul mare de o parte şi între Siret şi Milcov de altă partĕ. Munţii P.-ei sûnt cele mai de pe urmă ramificaţiuni ale Carpaţilor, ei sûnt parte în Vrancea, parte în Gârlele, unde se află Măgura, între Milcov şi P., pe ale cărei poale sûnt situate renumitele podgorii dela Odobesci, parte în Zăbrăuţi, unde se află Dealul mare, între Putna şi Suşiţa, la ale cărui poale sûnt întinsele vii dela Crucea de jos, Panciul şi Crucea de sus. Cel mai înalt munte din Vrancea este Pietrosul; vîrful cel mai înalt al Măgurei, ramul de munte dintre Milcov şi rîul P., este Titila; dintre ceilalţi munţi ai j.-lui se mai remarcă: Zboina, Andreiaşul, Ciurugul, Faţa-Arşoaiei, unde este obârşia rîului P., Clăbucul, la punctul de hotar între Transilvania şi j. Bacău. J. P. ţine de basinul Siretului, care îi udă partea de est; alte ape mai însemnate sûnt: Trotuşul, Suşiţa, Putna şi Milcovul. In privinţa administrativă j. P. este împărţit în 4 plăşi: Biliesci-Gârlele, Răcăciuni, Vrancea şi Zăbrăuţul, numerând în total 3 com. urbane: Focşani, capitala j.-lui, Odobesci şi Panciu, şi 82 com. rur. In privinţa politică j. P. dă 4 senatori şi 8 deputaţi. In ordinea judiciară j. numeră un tribunal în Focşani, unde se găsesce şi o curte cu juraţi şi un penitenciar central, şi 5 judecătorii de ocol. In privinţa eclesiastică j. P. face parte din eparchia sf. episcopii a Romanului şi numeră 107 parochii, din cari 13 urbane cu 33 biserici şi 94 rurale cu 178 biserici. Inainte de secularisare în acest judeţ erau 6 mănăstiri şi 7 schituri, astădi sûnt numai 2 mănăstiri: Mera şi Soveja. Afară de bisericile ort. mai funcţionează 3 biserici cat., 2 biserici armene şi 7 sinagoge. Instrucţiunea publică numeră 66 şcoale rurale mixte; şcoale primare urbane sûnt 10 în Focşani, şi câte două în Odobesci şi în Panciu; instrucţia secundară numeră 1 liceu de băieţi şi 1 gimnasiu de fete în capitala j.-lui. J. P. e bogat în minerale: pirită, ghips, pucioasă, sare, cărbuni de piatră, petroleu; asemenea se găsesc mai multe isvoare cu apă minerală. Locuitorii se ocupă cu agricultura şi prăsirea vitelor; viile din judeţ sûnt renumite pentru calitatea vinului ce produc. Nici unul din judeţele României de dincolo de Milcov nu are o mai mare întindere de vie decât j. P., care dispune de 12,270 ha. Pădurile ocupă mai mult de a treia parte din toată întinderea lui. J. P. expoartă mai cu samă vin, lemne şi grâne, comerciul se concentrează mai ales în capitala judeţului. Ca industrie se remarcă: olăria, fabricarea rachiului de prune şi drojdii de vin, tăbăcărie, fabricarea varului; sûnt mai mult de 100 ferăstraie, apoi mai multe fabrici de cărămiḑi, pietrării, fabrici de luminări şi săpun, etc. Intre căile de comunicaţiune cele mai însemnate sûnt liniile ferate, prin cari judeţul este pus în legătură cu toate centrele principale ale ţerii, ca: linia Buzĕu-Mărăşesci cu staţiile Focşani, Putna seacă, Mărăşesci, unde se bifurcă linia ferată Bucuresci-Iaşi cu ramura Mărăşesci-Tecuciu-Galaţi, Pufesci, Adjud, Sascut. Linia Adjud-Ocna şi linia Focşani-Odobesci. Cf. M. Canianu şi A. Candrea, Dicţ. geogr. al j.-lui P. Bucuresci, 1897, şi Marele Dicţ. geogr. al României. [nt.]

Putna, comună în Bucovina, j. Rădăuţi, străbătută de părĕul P. care se varsă în rîul Suceviţa. Satul constă din două rânduri de case, cari se întind într'un semicerc până la ***mănăstirea Putna,*** zidită de Stefan cel Mare. Comuna are o biserică parochială de lemn, aservită de un paroch şi o şcoală primară. Stefan cel Mare a început a zidí mănăstirea la 10 Iul. 1466 şi a isprăvit-o în 1470. După cronicarul Neculcea mănăstirea era acoperită cu plumb şi zugráveala ei era mai mult aur. A fost una din cele mai frumoase clădiri ale Moldovei, dar o strică Vasilie Vodă în ultimii ani ai domniei sale, împins de ginerele sĕu Timuş, care a mai prădat şi alte mănăstiri. Vasilie Vodă începù apoi a o reclădí şi urmaşul sĕu Eustratie Dabija Vodă isprăví reclădirea la 1662. La mijlocul secolului XVIII mănăstirea a fost mai mult ruină şi mitropolitul Iacob o restaurà cu cheltuiala sa. Austria imediat după ocuparea Bucovinei decretase desfiinţarea tuturor mănăstirilor ruinate şi astfel mănăstirea P. scăpà de desfiinţare. Clădirea de astădi este din 1859, la care însă, clădită fiind de architecţi catolici, nu s'au menţinut motivele architecturei moldovenesci. In lăuntrul bisericei se află o mulţime de morminte, însemnate prin lespeḑi mari cu inscripţiuni slavone. In templul bisericei pe partea dreaptă se află mormêntul lui Stefan cel Mare. Ornamentele de pe morminte sûnt gotice şi au fost cercetate la 1856 de guvernul austriac spre a aşeza corpul lui Stefan cel Mare intr'o criptă cu sticlă. Comisiunea constată că mormêntul a fost prădat. S'au desgropat şi celelalte morminte şi s'au găsit morţii şi hainele lor în putrefacţie totală şi obiectele luate. La mormêntul lui Stefan cel Mare tinerimea română universitară din Viena şi Bucuresci serbà în anul 1871, 15 Aug. aniversarea de 400 de ani dela moartea lui. Biserica este săracă în icoane, de unde deducem, că timpurile, rele prin cari mănăstirea a trecut, remânênd în două rânduri neacoperită, au distrus multe din aceste icoane. Toate sûnt în stilul bizantin moldovenesc. Cele mai vechi sûnt din 1497. Mănăstirea posede două dulapuri de cărţi manuscrise şi tipărite. Din cărţi tipărite enumĕrăm Octoichul mitropolitului Dositeiu din anul 1674, Molitvelnicul sau Liturghierul mitropolitului Dositeiu din 1681, tipărit la Iaşi de tiparnicul Niculaiu, Parimiele de mitropolitul Dositeiu din 1682, Liturgia Sf. Ioan tipărită în tipografia episcopiei Rădăuţului de tipograful Sandul sin Irinul la 1745, Canonul Sf. Spiridon, dintâiu tălmăcit, cu cheltuiala vel vornicului Constantin Razul la Iaşi în tipografia lui Duca Sotiriovici, tipograful dela Thasos. Cărţile manuscrise sûnt evanghelii, tetraevanghelii, pravile canonice, psaltiri şi ceasloave scrise în limba slavonă. Ele sûnt scrise pe hârtie de bumbac dela Damasc,

o hârtie solidă şi netedă şi anume cele mai vechi cu litere cirilice majuscule unite, luate din literele grecesci şi mai rar cu majuscule încinse adecă cu literele aşezate într'alta, iar cele dela sfîrşitul secl. XV cum şi din secl. XVI cu litere cirilice minuscule, în unele manuscrise şi cu haste sau trăsuri lungite în sus şi în jos, asemenea minusculelor diplomatice din Occident şi foarte puţine manuscrise cu litere cirilice cursive. Literele sûnt scrise cu cerneală neagră, iar iniţialele la începutul fraselor cum şi frontispiciile cu cinabru, aur, albastru şi verde şi ornamentate cu împletituri de linii colorate şi cu figuri eliptice. Părţile principale ale manuscriselor sûnt încheiate cu tablouri şi partea cea de pe urmă cu portretul dedicatorului cărţei, unde se află de obiceiu şi numele caligrafului. Asemenea se găsesc şi palmete şi acante şi alte ornamente imprumutate dela plante sau chipuri de paseri fantastice în căpětâiele de sus şi în colţuri. Executarea este de o măiestrie şi frumseţá rară. Caligrafia acestor manuscrise este cea bizantină românească, introdusă împreună cu architectura şi pictura din Bizanţ. Toate aceste manuscrise sùnt legate în scoarţe de argint aurit sau numai de argint, cari sùnt unite la spatele cărţilor prin o zale de lănţuşe de sîrmă de argint (gourmette).
[Dionisie O. Olinescu.]

Putnoky, *Nicolae,* profesor şi scriitor didactic magh., n. 1852 în Bucuresci, unde tatăl sěu s'a refugiat după revoluţia dela 1848—49. 1876—92 profesor la gimnasiul de stat din Sibiiu, apoi director al gimnasiului de stat din Lugoş. A publicat Abcdar magh.-rom. pentru şcoal. pop. I; Carte de cetire p. şcoal. pop. II; Gramatica l. magh. p. gimn.; Carte de cetire la gramatică; Carte de cetire cu sintaxa l. magh. Toldi, cu adnot. rom. Az »Etymologicum magnum Romaniae« és az összehasonlító nyelvészet jelene Romániában. Budapesta, 1887; Román-magyar és magyar-román kézi szotár. Apoi a mai scris doué disertaţii despre Elementele clasice în l. rom. şi despre Poesiile lui Alexandri cu subiecte maghiare. Cărţile didactice le-a lucrat mare parte în colaborare cu Dr. I. Crişan (v. ac.).
[Dr. I. Raţiu.]

Putoarea, miros neplăcut, respândit îndeosebi de substanţe organice în descompunere sau de unele gazuri speciale.

Putoiana, *Maria,* o jună fată, care pe timpul lui Mihaiu Viteazul, împinsă după spusa unora de dorinţa de a-şi resbuna familia măcelărită de Turci, iar după alţii de mărimea curajului sěu şi de dorinţa de a se lupta cu duşmanul legii, se bătuse multă vreme ca soldat, fără de a-i bănuí cineva sexul. Dusă pe urmă înaintea sultanului a mărturisit, că a ucis vr'o 10 duşmani cu mâna ei; sultanul mirându-se mult de vîrtutea acestei fete, puse să o preumble în triumf pe uliţele Constantinopolei, arětându-o poporului ca o minune, apoi o dete sultanei spre slujba ei în harem. Istoricii nu spun nimic despre naţionalitatea ei, numele însă o dovedesce a fi fost română. Cf. Bălcescu, Ist. Rom. sub Mihaiu Vodă Viteazul, cartea II, cap. 10, p. 110.

Putorius lutreola, *(Mustela lutreola),* vidra palustră, animal din ord. Carnivorelor, clasa Mamiferelor. E de mărimea dihorului, dar se apropie mult de vidră, fiindcă are peliţă între degetele picioarelor, cu care înoată foarte bine. E foarte căutat pentru blana sa preţioasă de coloare brună.
[I. P. V.]

P. ermineus, v. Cacom.

P. fetidus, v. Dihor.

Putredire, v. Putrefacţiune.

Putrefacţiune, descompunerea vegetalelor şi animalelor moarte de cătră diferite bacterii saprofite, cari prin traiul lor pe un aşa mediu provoacă formarea de noue substanţe chimice din ce în ce mai simple: amide, acidi organici, amoniac, anhidrid carbonic, apă, azot liber, hidrogen sulfurat. In definitiv desfac compuşii chimici organici complexi în compuşi mai simpli şi în substanţe anorganice, cari pot din nou serví la traiul altor vieţuitoare. Astfel se asigură circulaţia materiei. [S. Şt. R.]

Putregaiu, resultatul descompunerei materiilor vegetale moarte (frunze, ramuri, tulpini) de cătră diverse bacterii şi ciuperci, cari trăiesc pe ele, se hrănesc din substanţele lor şi determină apariţia de noui compuşi chimici. P. complet transformat constitue humusul (v. ac.). [S. Şt. R.]

Putrescin, ptomaină extrasă din cadavre, presintă reacţiunea alcalină şi corespunde formulei $C_4 H_{12} Az_2$.

Putumayo, afluent pe stânga al rîului Amazonas (America sud.), 1580 km. lung.

Puturos, (zool.) *Dihorul de câmp* (v. ac.).

Puturosul, munte, v. Büdös.

Puy, *(Le P.-en-Velay),* capitala departam. franc. Loire super., 20,447 loc. (1896), episcopie, catedrală cu o icoană veche a Mariei, făcětoare de minuni. Dela 1859 s'a ridicat pe stânca de basalt Corneille (760 m.) statua colosală Notre Dame de France (16 m. înaltă), turnată din tunurile luate la Sebastopol.

Puya Mol., (botan.) gen de plante din familia Bromeliaceelor, trib. Pitcairnieae, foarte înrudit cu *Pitcairnia,* de care diferă prin capsula loculid-trivalvă. Cuprinde 3 sau 4 specii din Peru şi Chile, cultivate uneori la noi în florării s. e. *P. chilensis.* Mol. [A. Pr.]

Puy de Dôme, grupă în munţii Auvergne (Francia), 1465 m. înalţi. *Departamentul P.* (în Auvergne), 8004 km². cu 555,078 loc. (1895); 5 arondismente; capitala Clermont-Ferrand.

Puzolan rocă, năsipuri vulcanice, puţin cimentate. Se întrebuinţează ca adause hidraulice la cimenturi. Se găsesc în împrejurimile Napolei, etc.

Py —, v. şi *Pi —.*

Pydna, oraş în Macedonia, acum *Kitros.* 168 a. Chr. ací a bătut generalul roman L. Aemilius Paulus pe Perseus, regele Macedoniei.

Pyelitis, *Pyelită,* inflamaţia basinetului rinichiului, însoţind boale infecţioase sau produse prin iritaţia de concremente (calculi renali) P. calculoasă, uratică; de chiaguri de sânge, de parasiţi animali, prin infecţiunea blenoragică propagată basinetului, în cele mai multe casuri însă produsă prin descompunerea amoniacală a urinei.

Pyelonephritis, *Pyelonephrită,* inflamaţia atât a basinetului cât şi a substanţei venale. In aceasta din urmă se formează la început supuraţiuni punctiforme, mai târdiu abscese confluente constituind nephrita supurată. (v. Pyelitis).

Pygmei, după mitol. grec. un popor de pitici (v. ac.); patria lor se pune în mai multe ţeri. Numele înseamnă: oameni cât pumnul.

Pygmalion, după mitol. grec. rege pe insula Cypros și sculptor renumit, din os de elefant a cioplit statua unei fecioare, în care s'a amoresat atât de mult, încât a rugat pe Aphrodite, ca să-i dea statuei viață. Statua a înviat și apoi P. și-a luat-o de soție, care a născut pe Paphos.

Pygomelus, monstruositate dublă din ordinul Parasitarilor, familia Polymelienelor, adecă: cap și corp unic, membre supranumerare una sau două în regiunea hypogastrică, înderĕtul sau între membrele normale.

Pygopagus, monstru dublu din ord. Autositarilor, familia Eusomphalienilor, adecă ombilicul celor doui sujeți sûnt distincți și normali. Uniunea gemenilor este în regiunea fessieră.

Pyknida, (botan.) fruct special dela Ciuperci și Licheni; are forma rotundă sau de butelie. In interior produce nisce conidii (v. ac.) speciale ḑise *pycnospori, pycnoconidii.* Altădată se numeau *spermogonii,* iar pycnosporii, *spermații* și se considerau acestea ca elemente reproductoare masculine, ceea ce apoi s'a vĕḑut că nu e așa. [S. Șt. R.]

Pyknit, mineral, varietate de topaz cu structura radiară.

Pyknometru, o butelie mică de sticlă cu volum de 20—50 cm³. P. se folosesce la determinarea greutății specifice sau a desimei corpurilor solide și lichide (v. art. Densitate).

Pylades, fiul lui Strophios și surorii lui Agamemnon; bărbatul Electrei și amicul lui Oreste.

Pylephlebitis, inflamația venei porta. Este o maladie infecțioasă a venei porta caracterisată prin thrombosarea totală sau parțială a venei, care intru nimic nu se deosebesce în mersul sĕu anatomo-patologic de alte afecțiuni venoase similare. (V. Phlebita și Trombus). Simptomatologia boalei seamĕnă cu a Cirrhosei: genă în circulație, ascită, intumescența splinei, dilatația venelor abdominale, hyperemia mucoasei stomacului și intestinelor și emoragii consecutive uneori mortale, diaree profusă. Ficatul atrofiat, icter rar. P. supurativa este forma obscedată însoțită de absces al ficatului. Terapia este în ori ce cas simptomatică; în cas de abscese intervențiunea chirurgicală e de rigoare. [Dr. A. T.]

Pylorus, (anat.) orificiul de ieșire al stomacului (v. ac.).

Pylos, oraș în Messenia, odinioară residența lui Nestor, cucerit de Atenieni 425 a. Chr.

Pyoblennorrhoea, e o blennorrhoea (v. ac.) cu o secrețiune purulentă foarte abundentă. [V. I.]

Pyoctanin, două materii colorante derivate din anilină: una Auramina-Pyoctanina galbenă, alta Violetul de Metyl. Pyoktain bleu. Ambele sûnt întrebuințate ca materii colorante și uneori ca antiseptice.

Pyocyanin, (chim.) substanță chimică (ptomaïnă), ce se produce în puroiul albastru sub influența bacililor specifici ai acestuia; cristalisează în formă de ace albastre.

Pyorrhoea alveolaris, (med.) inflamația supurativă cronică a periostului dinților și fălcilor și a gingeii, în urma căreia se distrug rădăcinele dinților și alveolele, dinții se mișcă și cad. Tratament: curățirea radicală a rădăcinilor dinților și a gingeii, apoi aplicare de remedii adstringente.

Pyralide, o familie de fluturi mici, molii, din ord. Lepidopterelor, a căror omidă trăiesce pe porumb, hemeiu, ș. a. sugênd sucul acestor plante, cari în urmă se uscă. Sûnt o mulțime de specii.

Pyramos *și Thisbe,* doi amoresați din Babylonia, cari prin dușmănia părinților au fost împiedecați de a se căsători. Tinerii erau ca să se întâlnească sub un frăgariu și Thisbe a sosit mai înainte, când o leoaică a rupt hainele de pe ea, însă ea a scăpat. Când a venit P. și a aflat hainele rupte, de desperare s'a sinucis. De atunci frăgariul a avut fragi roșii.

Pyrargyrit, mineral, sulfoantimoniură de argint, în cristale hexagonale sau cristalin. Minereu important de argint. Se găsesce numai în filoane, însoțind alte minereuri de argint și galena la Freiberg, Přibram, Schemnitz, Kremnitz, în Spania, Mexico, Chili.

Pyrenei, munții dintre Francia și Spania, 450 km. lung., 20—110 km. lăț. Se împart în *P. de vest, P. de est* și *P. centrali.* Piscuri: Pic Carlitte (2921 m.), Montcalm (3080), Mont Perdu (3352), Vignemale, cel mai înalt pisc pe teritor francez (3290 m.), Maladetta (3404) etc. Ghețarele coboară pe partea nordică până la 2280 m. *Pasurile* sûnt numai potece. Cele două *căi ferate* și *șoselele* încungiura P. pe la est și vest. *Fauna* și *flora* sûnt bogate. P. sûnt bogați în *isvoare minerale* (preste 1000), între cari aproape 250 *terme.* P. de vest au mine bogate de minereiuri de *zinc* și *plumb. Poporațiunea* (Basci) e neînsemnată, ocupațiunea economia de vite (capre și oi).

Pyreneică, *Peninsula,* numită după munții P., în sudvestul Europei, cuprinḑênd regatele Spania și Portugalia.

Pyreneică, Pacea, se numesce pacea încheiată la 7 Nov. 1659 în insula Fasanilor pe rîul Bidasoa între Spania și Francia. Spania cedă Franciei Roussillon la nord de Pirenei, Artois, părți din Flandra, Stenay în Lorena și Pignerol, trecĕtoare în Italia. Ludovic XIV se căsătorí cu Maria Teresia, fica lui Filip IV în schimbul sumei de 500,000 taleri de aur, banii însă nu i-s'au plătit și de aceea Ludovic a avut pretențiuni la moștenirea unei părți din monarchia spaniolă (resboiul de devoluțiune 1667) apoi la moștenirea intregei monarchii (resboiul de succesiunea Spaniei 1701).

Pyreneit, mineral, varietate de grenat caracterisată prin anume proprietăți optice.

Pyrenoid, (botan.) corpuri proteice cristalisate, ce se află în chloroplastidele diferitelor Alge verḑi (*Spirogyra,* ș. a.); de regulă sûnt incungiurate de grăunțe de amidon, formând în total ceea ce se ḑice o *amylosferă.*

Pyrethrum Gaertn., (botan.) după unii autori numai subgen dela Chrysanthemum (v. ac.), după alții gen propriu caracterisat prin achene 5—10 costate. Cuprinde plante perene dintre cari citám: *P. carneum* MB., o specie importantă ca plantă decorativă rustică, dar mai ales fiind usitată ca insecticid. [A. Pr.]

Pyretica, (med.) mai corect Antipyretica (v. ac.).

Pyrexia, *(grec.)* nume dat la o clasă de boale, al căror caracter comun e starea febrilă și care nu depinde de lesiunea unui organ.

Pyrheliometru, aparat pentru determinarea căldurei razelor solare. P. consistă dintr'un vas plin cu apă, pe care il expunem la razele solare. Ca vasul să absoarbă mai bine căldura razelor, co-

perişul i-se obduce cu funingine. Termometrul aşezat în vas arată cu cât s'a ridicat temperatura apei, iar de aci se poate calcula căldura radiată de soare.

Pyridina, $C_5 H_5 Az = 79$, descoperită de Anderson în oleul lui Dippel. Lichid incolor foarte fluid, solubil în apă cu un miros desagreabil şi cu gust amar.

Pyrit, mineral, sulfură de fier, cristalisează în sistemul cubic. Conţine de obiceiu nichel, cobalt, cupru, arsenic, aur sau argint. Minereul cel mai respândit şi care are originea cea mai variată. 1) P. se găsesce strîns legat de roce eruptive, fie însoţind direct roca eruptivă, fie în contactele ei sau product postvulcanic în filoane metalifere. 2) In şisturi cristaline archaice şi paleozoice. 3) Ca product concretranas sau secundar în argile, marge, şisturi argiloase, calcare, etc. 4) Ca product metasomatic în filoane alterate de minereuri. 4) Ca formaţiune recentă împrejurul isvoarelor sulfuroase, etc. Zăcămintele cele mai mari şi cunoscute de P. sûnt la Rio Tinto (Spania), Tharsis, San Domingo, Fahlun, Cornwall, Schmöllnitz, etc. In România la Baia de aramă. P. e întrebuinţat pentru fabricaţiunea sulfului şi a acidului sulfuric, în metalurgie; apoi când e bogat în cupru sau aur e un minereu foarte apreţiat pentru a extrage aceste două metale. Aurul de altfel în zăcămênt primar e în totdeuna însoţit de P.

Pyritoide, grup de minerale, sulfure, antimoniure sau arseniure, de coloare deschisă, luciu metalic. Tipul e pyritul.

Pyro —, sufix ce precede unor corpuri chimice ce se obţin prin ajutorul calcinaţiunii. Ca exemplu acidul pyrofosforic.

Pyroballistica, *Pyrobolica,* arta fabricării focurilor artificiale şi a explosibililor.

Pyroelectricitate, electricitatea ce o capětă unele cristale, s. e. turmalinul, topazul, boracitul ş. a. prin încălḑire sau prin recire. P. nu trebue confundată cu termoelectricitatea, care se produce în două sau mai multe metale feruminate împreună, dacă locurile de feruminaţiune nu au aceeaşi temperatură.

Pyrogallus, acidul pirogalic sau pirogalolul $C_6 H_6 O_3$. Se obţine prin înferbêntarea acidului galic pierḑêndu-se acidul carbonic. Fusionează la $+115°$. Se întrebuinţează la fotografie, analisa galezei, a oxigenului.

Pyrogen, oleu de luminat, ce se extrage din acidul carbolic crud.

Pyrogenetic, *(grec.)* producětor de febră.

Pyrognosia, analisă executată pe cale uscată prin ajutorul focului.

Pyrografia, *(grec.)* arta de a picta în lemn cu ajutorul focului.

Pyroguanit, mineral, varietate de guano.

Pyrolatria sau *cultul focului,* venerarea focului ca a unei fiinţe, considerându-se ca simbol şi formă de apariţiune a unor fiinţe suprafiresci. Forma cea mai inferioară de P., care a stat mai aproape de *animanism,* a fost, când flacăra însăşi se considera ca o fiinţă vieţuitoare, când binefăcětoare, când stricătoare oamenilor, şi această formă s'a aflat la mai multe popoare, aşa numite selbatice. De altă formă a fost cultul focului la Inḑii vechi. La ei flacăra focului era însuşi ḑeul *Agni* (lat. ignis). La Parşi (Perşi) flacăra se considera ca simbolul lui Ormuzd (ḑeu al luminei). P. a mai existat la Chaldei. Phoenicieni, Egipteni, etc. Ca ḑeităţi ale focului se pot înşira: Baal în Orient, Ptah în Egipt, Moloch la Canaaniţi. La Greci şi la Romani încă a existat cultul focului, ca al unui element creator de lume şi producětor de cultură, iar ḑeităţile focului au fost Hephestos şi Hestia la Greci, Vulcanus şi Vesta la Romani, aşa şi Prometheos. Din P. a remas la creştini aprinderea luminilor în biserică, substituind şi un sacrificiu. [Atm.]

Pyrolusita, mineral, bioxid de manganes, cenuşiu-negru, cristalin. De obiceiu product de alteraţie a altor minerale de mangan. Se găsesce cu alte minereuri de manganes la Ilmenau, Ilfeld, Macska-Mezö, Romaneche. Intrebuinţat în industria chimică (pentru prepararea chlorului, oxigenului, etc.) în metalurgie, în ceramică.

Pyromania, (med.) mania de a incendia.

Pyromanţia, o artă ocultă, care însoţesce Pyrolatria, adecă cultul focului, ca s. e. la Perşi, şi care consistă în a preḑice viitorul din feluritele conformaţiuni ale flacărilor.

Pyrometru, aparat pentru determinarea dilataţiunii lineare a corpurilor solide. P. consistă din două columne mici de metal, pe cari zace rudiţa, ale cărei dilataţiuni voim să le determinăm, şi dintr'un indice de asemenea de metal. Din corpul, a cărui dilataţiune voim să o determinăm, facem o vergea mică ascuţită la un capět. Rudiţa trece prin columne şi cu vîrful se atinge de indice. Incălḑind rudiţa, cu o lampă de spirt, capětul liber ridică indicele şi acesta arată mărimea dilataţiunei.

Pyromorfita, mineral, chlorofosfat de plumb, în cristale hexagonale brune-verḑui sau galbene. Se găsesce numai în straturile superioare ale zăcămintelor de minereuri de plumb. Se găsesce la Freiberg, Přibram, Ares, Schemnitz, Cornwall, etc.

Pyrop, mineral, varietate de grenat.

Pyrophag, *(grec.)* mâncător de foc.

Pyrophone, *(franc.) Pirofon,* instrument original inventat şi construit de F. G. Kastner în Paris (1875), basându-se pe principiul flacărilor sonore. E o specie de orgă formată dintr'o serie de tuburi de sticlă, în interiorul cărora la $^1/_3$ a înălţimei se produc flacări prin arderea gazului de iluminat. Două claviaturi de câte o octavă fiecare, una pentru mână şi alta pentru picioare, regulează care anume tuburi să între în vibraţiune. P. e un simplu obiect de curiositate acustică, fără aplicaţiune practică în artă. [T. C.]

Pyrophore, corpuri cari în stare de pulvere fină absorb cu cea mai mare energie oxigenul şi cari se aprind dela sine: exemplu fierul obţinut dela reducerea oxidului feric prin hidrogen.

Pyrophorus noctilucus, un insect din ord. Coleopterelor. Trăiesce în insula Cuba. v. Cucujo.

Pyroscop, v. Pyrometru.

Pyrosis, (med.) numirea technică pentru acel simţ arḑětor în faringe, ce se produce de câte ori ies din stomac (prin rĕgăială, lat. ructus) gazuri acre şi amare. Obvine la cataruri de stomac.

Pyrostibit, mineral, sulfoxid de antimoniu monoclin în cristale, acicular de coloare roşie. P. e un product de alteraţie al stibinei, pe care se găsesce la Přibram, Bösing (Ungaria), etc. P. e cunoscut sub numele de kermes în farmacie.

Pyrotechnica, calorica aplicată. Aplicaţiunile mai însemnate se referesc la încăldirea artificială a chiliilor, topirea metalelor, pregătirea prafului de puşcă, a rachetelor, ş. a.

Pyrotin, (mineral, sulfură de fier, pyrită magnetică), rareori cristalisat, hexagonal, de obiceiu cristalin; coloare galbenă de bronz, e magnetic. Conţine adeseori nichel (2—7%) şi puţin cobalt sau aur. Varietăţile bogate în nichel sînt considerate ca un minereu important de nichel (Canada). Zăcaminte: 1) Ca un product de scyryatic al unor roce eruptive basice în Canada aproape de lacul Huron, în Norvegia la Espedal, în valea Sesia (Piemont), etc. 2) Ca impregnaţie (Fahlbande) în şisturi cristaline la Fahlun, Bodenmais, etc. 3) In filoane metalifere la Kongsberg, Andreasberg, Cinuget (jud. R.-Vâlcea). In fine 4) în meteorite.

Pyroxen, rocă eruptivă basică formată principal de piroxene monoclinice. Unii autori mai numesc P. şi roce cristaline metamorfice cu piroxeni.

Pyroxylin, bumbac explosibil dis şi trinitrocelulosa, care se prepară prin muiarea de bumbac uscat în un amestec de trei părţi acid sulfuric şi o parte acid azotic.

Pyrphoros, (mitol.), v. Prometheos.

Pyrrha, soţia lui Deukalion. Când Zeus a voit ca să nimicească genul omenesc prin potop, Deukalion, la sfatul celoralalţi dei, a făcut o archă în care el şi P. a scăpat pe muntele Parnas, şi făcênd sacrificiu a cerut dela dei împlinirea unei dorinţe, ceea ce deii i-au promis. Atunci el cu P. au aruncat înderĕtul lor oasele mamei (pietrile pĕmêntului) şi din oase au ieşit oameni, prin ce ei au devenit protopărinţii noului gen omenesc pe pământ.

Pyrrhiche, la Grecii cei vechi un dans de arme.

Pyrrhichius, în versificaţia metrică, tactul versificaţional, compus din douĕ silabe: ◡ ◡.

Pyrrho, intemeietorul şcoalei sceptice în filosofia greacă, trăì între anii 378—288 a. Chr. După îndelungate călĕtorii în Orient, pe la Inḑi şi Perşi, se făcù preot şi în Elida ajunse mare pontifice. El învăţă, că lucrurile ne sînt nouă necunoscute şi pentru aceea trebue să ne abţinem dela ori ce judecată asupra lor. Ca să putem sci ceva cu siguranţă, ar trebuì să cunoascem: natura lucrurilor, raporturile dintre noi şi ele, resultatul acestor raporturi. Această cunoscinţă însă este imposibilă. Numai virtutea are valoare, toate celelalte ocupaţiuni, chiar şi sciinţele sînt inutile. N'a scris nimic. Cf. Teodorescu, Ist. fil. ant. 178. Überweg, Gesch. der Phil. I. [Pl.]

Pyrrhos, rege al Epirului, fiul lui Aeakides, n. 318 a. Chr., † 272, a ocupat tronul în etate de 12 ani, dar la 301 a fost detronat şi s'a dus la cumnatul sĕu Demetrios Polyorketes, apoi la Alexandria, unde a câştigat simpatiile lui Ptolomeu şi s'a însurat cu o fică maşteră a acestuia. Cu ajutorul socrului sĕu şi-a recâştigat tronul la 295. Chemat în ajutor de Tarentini contra Romanilor, pleacă în primăvara anului 280 cu 25,000 soldaţi şi 20 elefanţi, spre a-şi cucerí un imperiu greco-italic. La Heracleia bate pe consulul roman P. Valerius Laevinus şi pleacă cătră Roma, dar e constrîns de Laevinus, care adunase oaste nouă, a se reîntoarce. La 279 mai repurtează o victorie la Asculum, dar cu pierderi enorme (de aici proverbiala învingere a lui P.), încât preferí a se retrage, şi pleca în ajutorul Siracusanilor în contra Cartaginei. La început se resboí cu mult noroc, dar în urma unor roscoale provocate de regimul sĕu sever, trebuí să se retragă în Italia, unde la 275 fù bătut cumplit de M. Curius Dentatus. La 274 s'a reîntors apoi în Epir. In anul 272 a mai făcut o încercare de a cucerí Grecia, dar fù ucis în luptă la Argos.

Pyrrhosiderita, v. Goethit.

Pyrrhotina, v. Pyrotin.

Pyrrhula maior, pasere, v. Botros.

Pyrrol, $C^4 O^4 Az H$, se găsesce în oleiurile animale şi în productele petrolifere. Antipirul se poate obţine din destilaţiunea uscată a sărurilor de amoniu, a acidului mucic şi zacharic. Lichid incolor, miros chloroformic, fierbe la + 130°.

Pyrus L., v. Pirus L.

Pythagoras, filosof grec şi fundatorul şcoalei italice numite pitagorică, s'a născut în Samos cam între an. 600 şi 584 a. Chr. Invĕţă la Pherechide şi Ermodamonte, călĕtorì prin Grecia, Lesbos şi Creta, Fenicia, Asiria şi Arabia. În atingere cu preoţii egipteni îşi însuşí cunoscinţe din fisică, matematică şi astrologie precum şi doctrina despre trecerea sufletului în tot felul de animale. La 526 fundă în Croton o asociaţie sau congregaţiune, care pe lângă tendinţe filosofice şi religioase mai avea şi tendinţe politice. Murí pe la 500 a. Chr. P. a fost cel dintâiu, care nu s'a numit înţelept (sofos) ci numai »iubitor de înţelepciune« (filosof). Învĕţămêntul sĕu era de douĕ feluri: a) extern sau exoteric pentru începĕtori de ori ce etate şi sex, numiţi Pitagorei. Acesta dura doi ani. b) Altul intern pentru cei iniţiaţi, numiţi pitagorici, întroduşi în toate tainele învĕţăturii. După P. causa a toată existenţa este D-deu, care este nefăcut, ci dela sine, e inteligenţa supremă, nesupus patimilor. Totul este creat în regulă, cu numĕr, greutate şi mĕsură. Numerile sînt principiul tuturor lucrurilor, iar acestea în substanţa şi forma lor sînt imitaţiuni ale numerilor. Lumea constă din suflet, minte, materie şi destin. Omul constă din trup şi suflet, avênd raţiune şi simţuri. Sufletul este o emanaţiune din focul central sau din divinitate, este un numĕr, care se mişcă de sine. Sufletele ca imateriale sînt nemuritoare şi ieşind din trup întră în sufletul general al lumii, de unde după 1000 ani se reîntorc în alte corpuri (metempsicosă). În moral ă învaţă: respectul către divinitate, părinţi şi bĕtrâni, castitatea, fidelitatea conjugală, supunerea, modestia, temperanţa, monogamia, practicarea virtuţii. P. stabilí elementele sciinţei matematice, ale musicei şi astronomiei. Cf. Teodorescu, Ist. Ph. ant.; Zeller, Philos. der Griechen; Überweg, Gesch. der Philos. I. [Pl.]

Pythia, 1) preoteasa lui Apollon, care la Delphi împărţia sentinţele de oraclu. 2) *P.* sau *ludi pythici,* la Greci una din cele 4 serbători de frunte naţionale. Apolon învingênd bălaurul *Python* (v. ac.) s'a instituit serbătoare şi la an. 586 a. Chr. a fost reorganisată şi s'a ţinut tot la 5 ani în August. 3) *P.,* numele vechiu al oraşului Delphi.

Pythice, jocurile ce se celebrau tot la cinci ani la poalele muntelui Parnas lângă Delphi în

onoarea ḑeului Apollon Pytianul. Aceste jocuri naţionale erau de categoria celor olympice, nemeice şi istmice.

Python, 1) *P.*, la Greci un dracon, adecă bălaur grozav, născut de Gaea (pământ) ucis de Apollon (ḑĕu de soare). P. represintă lacurile băltoase, mocirloase, mai ales primăvara, pe cari vara (soarele, Apollon) le uscă (v. Bălaurul).

2) *P.*, un gen de şerpi uriaşi din sudul Asiei, cu mai multe specii. Cel mai mare este pitonul uriaş (Python molurus), are corpul acoperit cu solzi neteḑi. Capul gălbiniu sau brun, pe corp cu pete pătrate brune închis. Lungimea 5—8 m. Omoară prada prin forţa muschilor.

Pythonide, o familie de şerpi uriaşi din ord. Squamatelor, respândite în continentul vechiu, apoi pe Moluce, Noua-Guinee şi Australia. Are două genuri: Python şi Morelia.

Pyuria, emisiunea unei urine amestecate cu puroiu în casuri de pyelită şi cyrtită supurată, blenoragie, absces al rărunchiului, al păreţilor beşicei. Din urina colectată în un pahar conic se diferenţiază după câtva timp puroiul.

Pyx, (grec.) cutie.

Pyxida, v. Capsula.

Q

Q, a 15 literă în alfabetul latin. In comerciu *q* e prescurtare folosită pentru maja metrică (quintal).

Q. B. F. F. S., prescurtare pentru: quod bonum felix faustumque sit; formulă cu care se incepeau mai de mult actele judiciare.

Q. D. B. V., prescurtare pentru: quod Deus bene ventat (ceea ce Dḑeu să o îndrepte spre bine).

Q. E. D., prescurtare pentru: quod erat demonstrandum (ceea ce era de demonstrat).

Qua —, v. şi Ca —.

Quaḑi, (germ. *Quaden)*, popor de origine germ., uniţi cu Marcomanii au ocupat Moravia de astăḑi prin secl. I—IV d. Chr.; se contopiră în urmă cu Bajuvarii (Bavarezii).

Quadragesimae, v. Paresemi.

Quadrangulum, *(lat.)* patru-unghiu.

Quadrant, v. Cadran.

Quadrat, v. Cadrat.

Quadratura, v. Cadratura.

Quadriga, se numia la Romani un car tras de patru cai lăturaşi; se folosia numai cu ocasiunea jocurilor publice în circus şi la triumf.

Quadril, v. Cadril.

Quadrilater, v. Cadrilater.

Quadrillion, (neolat.), o mie de ori o mie de trillioane.

Quadrireme, (marină), galeră cu patru rânduri de rame (lopeţi) suprapuse.

Quadrivium, *(lat.)* încrucişare de drumuri în patru direcţiuni. In evul mediu numele şcoalelor superioare, în cari se predau dintre artele liberale: musica, astronomia, dialectica şi retorica. V. şi Trivium.

Quadrumana, animalele cu patru mâni, adecă maimuţele (v. ac.).

Quadrupeda, animalele cu patru picioare.

Quadrupel, *(Onsa de Ora)*, monetă de aur spaniolă şi americană în valoare de 64 până 69 mărci germ.

Quaestio, *(lat.)* anchetă, cercetare sciinţifică sau criminală; la vechii Romani Q. era tribunalul, care avea să judece singuraticele crime; mai târḑiu sub numele de *Q. perpetua* avea să judece toate acusele din unul şi acelaş an, cari se referiau la un soiu de crime, s. e. pentru stoarceri de bani (repetundarum), pentru falsificări (falşi), etc.

Quaestor, la Romani era magistratul însărcinat cu administraţiunea finanţelor. La începutul republicei erau doi Q., mai târḑiu patru; doi la Roma (urbani), alţi doi în armată (militares); la 287 a. Chr. mai erau patru la marină (clasici). Cu înmulţirea provinciilor rom. s'au înmulţit şi numĕrul Q.-lor.

Quaga, (zool.) v. Zebra.

Quai, *(franc.)* v. Cheu.

Quakeri, (engl., *tremurători)*, sectă religioasă lăţită prin America şi Anglia, mai puţin prin Germania, fundată de către George Fox pe la 1649. Q. în învĕţăturile fundamentale nu se deosebesc mult de ceilalţi protestanţi, ţin însă mai strîns la sf. Scriptură şi cred în »lumina internă a lui Christos«, care, după credinţa lor, luminează pe om ca să cunoască voia lui Dḑeu şi calea mântuirii. Neagă ordul preoţesc şi despreţuiesc ceremoniile religioase, serbătorile, jurămêntul şi resboiul. In adunările lor poate predica ori cine se crede inspirat. Afacerile lor bisericesci le pertractează în adunările lor lunare, trilunare, şi anuale, în cari toţi au vot. In moravuri sûnt simpli şi moderaţi. (Cf. Vascotti-Hiptmair: Historia Eccl. Vienae, 1895, t. I, p. 257 sq.) [Dr. I. Radu.]

Qualificatio, *(lat.)* calificaţiune (v. ac.).

Qualitas, *(lat.)* calitate (v. ac.).

Quan, monetă în Anam = 3·27 cor.; tot acolo şi mĕsură de greutate = 312·20 kg.

Quantitas, *(lat.)* cantitate (v. ac.).

Quarnero, sin în partea nord-estică a Adriaticei, între Croaţia şi Istria; în el se află *insulele Q.* (Cherso, Lussin, Veglia, etc.), aparţinĕtoare la Istria.

Quart, odinioară mĕsură de fluiditate în Prusia, = $^1/_{60}$ vadră sau 1·145 l.

Quarta, clasa a patra a unei şcoale.

Quarta, mĕsură de bucate în Portugalia şi Brasilia = 3·46 l.; în Genua mĕsură de oleiu = 16·37 l.

Quarta, în musică e intervalul dintre două sunete, dintre cari al doilea vine ca grad al patrulea dela cel dintâiu. In scara naturală a sunetelor musicale se găsesc două specii de Q.: una de 3 tonuri, majoră, şi celelalte de 2 tonuri $^1/_2$, minore. Tradiţiunea însă a calificat altfel Q. şi anume: *Q. dreaptă* sau *perfectă*, de 2 tonuri $^1/_2$, cu raport numeric $^3/_4$; interval consonant. *Q. crescută* de 3 tonuri, numită încă *triton*, cu raport numeric $^{25}/_{18}$; interval disonant, care a jucat un rol important în musica evului mediu, aducênd aşa numitul sistem de solmisare prin mutaţiuni şi care nu era pentru teoricianii acelor timpuri nimic mai puţin decât diabolus în musică. Numai în urma admiterii acestui interval ca disonanţă naturală a acordului de septimă dominantă, se stabiliră basele polifoniei moderne. *Q. micşurată*, de 2 tonuri, cu raport numeric $^{32}/_{25}$; în relaţiuni armonice se poate găsi ca resturnare a intervalului de quintă crescută dintre gradele 3 şi 7 ale gamei minore. Expr. de Q. e întrebuinţată încă uneori în acelaş sens cu tetracord, serie diatonică de 4 grade. [T. C.]

Quartal, a patra parte din an calculat din 1 Ianuarie, 1 Aprilie, 1 Iulie şi 1 Octombre sau după serbătorile: Pasci, Sf. Ioan, Sf. Mihail şi

Gavriil şi Anul nou; înainte de disolvarea breslelor se numiau aşa şi întrunirile la pătrar ale măiestrilor şi calfelor.

Quarter, mĕsură engleză de bucate = 64 gallonıs = 290·789 l.; mĕsura veche usitată în State e Unite, numită *Winchester Q.* = 281·197 l.; mĕsură comercială de greutate engl. = 28 funţi engl. = 12·70 kg.; mĕsură de lungime = 1/4 Jard.

Quartet sau *Quatuor, (franc.)* e numele dat în musică atât unei composiţiuni destinate a fi executată de 4 voci sau 4 instrumente, cât şi grupului format din 4 cântăreţi sau 4 instrumentişti. Deja de prin secl. XV stilul musical în 4 voci e considerat ca întrunind în acelaş timp uşurinţa execuţiunii cu simplicitatea în factură şi cu claritatea în armonie, astfel că acest mod de a scrie e preferat, şi cea mai mare parte din lucrările măiestrilor contrapunctişti ai secl. XVI sûnt astfel tratate. Măiestrii musicei de cameră din secl. XVIII îl adoptară, şi făcură din Q. forma tipică a acestui gen de musică. Gossee, Sammartini, Haydn, deschid drumul pe care îl urmează apoi măiestrii clasici în frunte cu Mozart şi Beethoven. In musica acompaniată se dă numele de Q. unei bucăţi vocale pentru 4 cântăreţi solişti, indiferent de numĕrul instrumentelor sau al partidelor acompaniatoare. [T. C.]

Quarţ, mineral, bioxid de siliciu, se presintă în prisme terminate prin doi romboedri; el ocupă locul 7 din scara de duritate. Coloarea variază foarte mult; cel mai comun e cel incolor sau puţin alb. Varietăţile cele mai importante sûnt: *cristalul de stâncă,* varietatea incoloră; *Q. fumat* şi *Morionul,* cel dintâiu cenuşiu-brun, al doilea aproape negru; *Citrinul,* care e galben, *Ametistul* e violet; *Q. lăptos* e alb; *Lussatit, Luteciu* şi *Quarzin* sûnt var. rare. *Ochiul de pisică* e un Q. cu inclus de fibre fine de asbest, etc. Q. e un mineral foarte respândit; el întră în constituţiunea rocelor eruptive acide, ca granite, porfire, etc., formează cu mice elementul principal a micaşisturilor şi altor roce cristaline, în fine însoţesce cele mai multe filoane metalifere, sau formează singur filoane, cari se întind pe 100 km. şi mai bine. Năsipurile sûnt în mare parte, unele exclusiv formate de Q. Var. pure se întrebuinţează în industria sticlei şi în optică, cele colorate ca pietri de ornament sau chiar ca pietrii scumpe.

Quartina, *(Quartolet),* în musică, grup anormal de 4 note de aceeaşi valoare luate însă numai drept 3; se întâlnesce în mĕsurile ternare.

Quartir, locuinţă (v. ac.).

Quarţită, rocă sedimentară, formată de grăunţe de quarţ cimentate prin un ciment silicios încât grăunţele nu mai sûnt visibile. Q.-ele sûnt desvoltate în România în formaţiunile mesozoice şi mai ales în paleozoicul Dobrogei.

Quart sextacord, (musică) acord de quartă şi sextă, resturnarea a doua a unui acord perfect.

Quasi, *(lat.)* ca, ca şi, cam aşa, aproape, analog.

Quasi contract, adecă obligaţiune isvorîtă din fapte licite şi voluntare de natură a da nascere unei obligaţiuni către o altă persoană, sau obligaţiuni reciproce. Codul civil român organisează numai două quasi contracte: gestiunea de afaceri şi plata lucrului nedatorit. Sau, dacă cineva, cu sciinţă, nu din eroare, a primit ce nu i-se datoresce, e dator să restitue ceea ce a primit. De asemenea, dacă, din eroare, m'am credut dator şi am plătit o datorie, am dreptul să cer banii înapoi dela creditor. Dacă, însă creditorul, cu bună credinţă că-i datoresc a rupt chitanţa ce constata datoria, eu nu mai pot cere banii înapoi, dar îi pot cere dela adevĕratul datornic, adecă dela acel care trebuia să facă plata şi în locul căruia, din greşală, am plătit eu. (Cf. Alexandrescu: Dreptul Civil Rom.; Eraclide, S. Scriban: Codul Civil Popular.)

Quassia L., (botan.) gen din fam. Simarubaceae, cu vr'o 3 specii. In lemnul de *Q. amara* L., un arbore de 1—2 m. din America tropicală, e un principiu amar, *quassina,* din care causă acest lemn e oficinal catonic, febrifug şi e numit *lemn amar de Surinam Q. officinalis* Rich., cresce în Guyana. [S. Şt. R.]

Quatember, (lat. cele patru anotimpuri), se dice ajunul, ce îl observă romano-catolicii câte trei dile în săptĕmână (Miercuri, Vineri şi Sâmbătă) în fiecare anotimp.

Quaternară, *formaţiunea,* (geol.) numită şi era modernă, e caracterisată prin apariţia omului pe glob şi dispariţiunea marilor mamifere herbivore. In această epocă mari straturi de zăpadă şi ghiaţă au acoperit masivele muntoase şi regiunile septentrionale, cari aŭ lăsat pe mari întinderi deposite foarte groase. Fauna este representată prin Coquile arctice, şi prin specii cari încep a se stinge în această epocă, ca: Elephas antiquus, Mammouth, Hippopotamus major, Ursus spelaeus, Hyaena spelaea, Cervus megaceros, precum şi prin specii emigrate ca Reni, Glutoni, Antilope. Flora are ca representanţi: Salix polaris, Dryas Octopetola, Betula nana, etc.

Quaternium, (matem.) nume dat de Hamilton unor expresiuni imaginare, pentru care a creat un calcul special numit *calculul Q.-ilor,* cu ajutorul căruia se resoalvă cu înlesnire problemele asupra geometriei spaţiului.

Quatrain, *(franc.)* în poesie strofă sau mică poesie compusă din patru rânduri; foarte respândită în poesia română.

Quatrefages de Bréau, *Jean Louis Armand de,* n. 1810 în Berthezènne (Gard.) † 12 Ian. 1892 în Paris. Făcù filosofia la Strassburg, luà doctoratul în matematici (1829), apoi doctoratul în medicină (1832). Atrăgêndu-l sciinţele naturale, le studià, lua doctoratul (1840, Paris), ocupându-se deací toată viaţa cu studiul *sciinţelor naturale* prin multe şi interesante excursiuni, în urma cărora a dat la lumină foarte multe lucrări de valoare apărute toate în Paris, ca: Souvenirs d'un naturalist (1854); Etudes sur les maladies actuelles des vers à soie (1860); Métamorphoses de l'homme et des animaux (1862); Histoire naturelle des Annelés marins et d'eau douce. Annélides et Géphyriens (1865); Unité de l'espèce humaine (1861); Histoire de l'homme (1867); Ch. Darwin et ses précurseurs français (1870); L'Espèce humaine (1877); Hommes fossiles et hommes sauvages (1884); Les Pygmées (1887); Théories transformistes; Romanes, Carl Vogt, Haeckel, Owen, etc. (1892). [I. P. Voiteşti.]

Quattrocento, (ital., patru sute) în istoria artei italiene e numit aşa secl. XV şi stilul care predomina atuncea.

Quebec, provincie în Dominion of Canada (America de Nord), 589,200 km². cu 1.488,535 loc.

(1891). *Capitala Q.*, totodată cetate fortificată, e situată lângă rîul San-Lorenzo, 63,090 loc. (²/₃ de origine Francezi), port admirabil; comerciu însemnat, şantier; archiepiscop catolic. Q. a fost fundat de Francezi la 1608, dela 1763 al Englezilor.

Quebracho se numesce în America de sud scoarţa şi lemnul, utilisate în industrie şi farmacie, dela câţiva arbori din acele regiuni. Aşa, *Q. colorado* sau *Q. roşu de Tucuman*, e dat de *Quebrachia. Lorentzii* Griseb., arbore din familia Anacardiacee, cresce în Argentina. Scoarţa e folosită la tăbăcit şi în terapeutică ca astringentă. *Q. blanco*, scoarţă iarăşi amară, e dată de *Aspidiosperma* (v. ac.), *Quebracho* Schlecht. [S. Şt. R.]

Quedlinburg, oraş în guvernamentul prusian Magdeburg, 21,971 loc. (1895); castel şi biserică veche; gimnasiu; grădinărit; fabrici de sîrmă, tinichea, maşini, postav. Locul natal al lui Klopstock şi Carl Ritter (monument).

Queen, *(engl.)* regină.

Queens County, comitat în provincia irlandeză Leinster, 1719 km². cu 64,883 loc. (1891); capitala Maryborough.

Queensland, (pron. Kvinsland), colonie engl. în partea estică a Australiei, 1.730,721 km². cu 460,450 loc. (1895): mine de aur, cărbuni, plumb, cositor; economie de vite întinsă; product principal lâna. Căi ferate 33,840 km., linii telegrafice 16,059 km.; datorie 31·9 milioane lire sterl. Capitala Brisbane.

Queenstown, (pron. Kvinstaun, mai nainte Cove of Cork), oraş în comitatul irlandez Cork (Münster), 9082 loc. (1891); reşed. episcopească; portul principal al comitatului Cork; băi de mare.

Queen's ware, *(engl.)* un soiu de porcelan de coloare galbenă sau a fildeşului, uşor şi cu o glazură strălucitoare.

Quenstadt, *Frideric August,* mineralog şi paleontolog, n. 9 Iul. 1809 în Eisleben, 1837 profesor în Tübingen, † acolo 21 Dec. 1889. A scris între altele: Methode der Kristalographie (1840); Petrefaktenkunde Deutschlands (1846); Handbuch der Petrefaktenkunde (ediţ. III, 1882—85); Handbuch der Mineralogie (ediţ. III, 1877), etc.

Quental, *Anthero de,* renumit poet portugez, n. 1842 pe insula San Miguel, studià dreptul la Coimbra, dar se ocupà în special cu literatura. De pe la 1860 publicà poesii, studii filosofice, critice literare, sub influenţa şcoalei romantice şi în special a lui V. Hugo, combătênd direcţiunea clasicistă a şcoalei poetului Castilho (v. ac.). Operele sale, bogate în cugetări filosofice ale timpului, sûnt: Sonetos (1863); Beatriz, poemă (1864); Odes modernas (1865, II ed. adausă 1875); Primaveras romanticas, cântece (1872); alte Sonetos (1881); iar în prosă: Bom-senso e bom-sosto. (1865); A dignidade das letras (1865); Consideraçôes sobre a filosofia da historia litteraria portugueza (1872); A poesia na actualidade (1881). Istorice-politice: Portugal perante a revoluçao de Hespanha (1868); Causos de decadencia dos povos peninsulares (1871) ş. a.

Quercit, *(zahăr de ghindă)* se găsesce în ghinde, cristale incolore de un gust dulce, solubil în apă şi alcool, se topesce la 225°; topit cu soda caustica dă nascere la producte aromatice.

Quercitron, numele coajei stejarului Quercus tinctoria din America de Nord, care conţine materia Quercetina folosită în vopsitoria pânzeturilor.

Quercus L., (botan.) gen din fam. Cupuliferae, tribul Quercineae, cuprinde vr'o 300 specii de frumoşi arbori sau arbusci cu frunzele alterne, caduce sau persistente, de tot întregi, dentate sau lobate, membranacee sau coriacee; florile monoice sûnt dispuse în spice unisexuale, amentacee, foarte rar androgyne; involucrul fructifer este transformat într'o cupulă areolată, anulată sau echinată. Speciile acestui important gen sûnt respândite prin Europa, Asia temperată şi tropicală, America boreală şi în munţii Americei centrale şi ai Columbiei. In părţile noastre cresc următoarele specii: *Q. cerris* L., cunoscut de poporul nostru sub numirea de C e r, constitue păduri sau dumbrave; *Q. conferta* Kit., numit popular G â r n i ţ ă, formează păduri sau dumbrave mai cu samă în regiunea şesurilor; *Q. pedunculata* Ehrh., vulgar: G o r u n, Ş l ĕ d u n, T u f a n, constitue împreună cu alte esenţe păduri în regiunea şesurilor şi a dealurilor; *Q. pubescens* Willd., popular numit: T u f ă, T u f ă a l b ă, T u f ă r î i o a s ă prin pădurile şi tufişurile din regiunea montană şi a dealurilor; *Q. sessiliflora* Smith., vulgar S t e j a r, constitue împreună cu alte esenţe păduri sau dumbrave în regiunea şesurilor şi a dealurilor. Fructele uneori comestibile ale speciilor de *Q.* sûnt cunoscute poporului nostru sub numirea populară de G h i n d ă. Galele formate pe ramurile tinere de *Q. infectoria* Willd. (orig. din orient) în urma înţepăturei, făcută de insecta *Cynips gallae tinctoriae* L., sûnt întrebuinţate în medicină şi cunoscute poporului nostru sub numirea de G o g o ş i d e r i s t i c. Din stratul cortical suberos al speciei *Q. Suber* L., originar din regiunea mediteraniană se scoate (suberul) p l u t a, din care se fac dopurile de plută. [Z. C. P.]

Queretaro, stat în interiorul Mexicului (America centrală), 9215 km². cu 227,233 loc. (1895). *Capitala Q.*, 32,790 loc.; la 15 Mai 1867 aci a fost prins împĕratul Maximilian şi tot aci a fost împuşcat apoi la 19 Iunie acelaş an.

Querquetulanae Virae în cultul roman au fost »Virgines divae« (fecioare deiesci) anume nimfe (v. ac.) ale arborilor de cer (lat. quercus), adecă de ceret (querquetus) sau pădure de cer (gorun). Ceretul lor a fost aproape de poarta querquetularia a Romei. Se amintesc şi Lares querquetularii, cari în ceret au avut o capelă. [Atm.]

Questore, v. Quaestor.

Quevedo y Villeges, *Don Francisco de,* celebru scriitor spaniol din secl. XVII, n. 1580 în Madrid, fost ministru al vice-regelui Neapolei, pe urmă arestat 4 ani pe domeniul sĕu La Forre de Juan Abad din causa unui omor în duel. La bĕtrâneţe suferi iar câţiva ani de grea închisoare din causa unei satire în contra ministrului Olwarez, atribuită lui pe nedrept. † 1645. Renumit ca poet satiric. Opere: Poesias. Valencia, 1876; Colleccion de poesias de Fr. Q. Madrid, 1874; Poesias picarescas ineditas. Madrid, 1863. Intre numeroasele sale scrieri în prosă se disting: Suenos y discursos (vizuini) după modelul lui Lucian, şi Gran Tacano, roman satiric, unul din cele mai bune de felul sĕu. Ediţiunea completă a operelor sale apărù la

Madrid, 1791—94, în 11 vol.; o ediţiune critică cu biografie şi introducere de Guerra y Orbe. Madrid, 1852—59, 3 vol.; o alegere, Obras escogidas con notas, de Ochoa. Paris, 1873.

Qui bene distinguit, bene docet, *(lat.)* »cine distinge bine, instruesce bine«.

Quiché, seminţie de Indiani Maya în America centrală, odinioară popor puternic şi cult. Limba lor se vorbesce şi aḑi; capitala lor era Utatlau (aḑi Q. în Guatemala).

Quichua, popor indian în America de sud, respândit prin Peru şi Ecuador.

Quid, *(lat.)* pronume: ce, pentru ce, cu compusele: *quidem* în adevĕr, fără îndoială; *quidam* cineva; *quidjuris* ce se ţine de drept.

Quiditate, (lat. quidditas), un cuvênt întrodus în latinitatea evului mediu şi din aceasta în filosofia şcolastică spre a exprima, în genere, ce este un lucru oarecare. El se întrebuinţează spre a arĕta ca forma unită cu materia determină un lucru în mod substanţial, exprimând ceea ce este el în sine (quid est). [Pl.]

Quidquid agis prudenter agas et respice finem, »ori ce faci, fă cu înţelepciune şi gândesce-te la sfirşit«, proverb latinesc.

Quietism, doctrina profesată de Quietişti (v. ac.).

Quietişti, eretici pseudomistici din secl. primi ai erei creştine; învĕţau, că cea mai înaltă perfecţiune a omului consistă în o anihilare a tuturor facultăţilor şi a ori ce lucrare, aşa cât singur Dḑeu să opereze în om. In secl. IV eresia aceasta s'a resuscitat sub numirea de Euchiţi sau Messaliani, iar în secl. XII în Bulgaria de Bogomil (v. Bogomili). La un sistem a redus Q. spaniolul Molinos în secl. XVII, dela care s'a numit şi »molinism«. Afin cu Q. este semiquietism, în care pe timp oarecare căḑuse şi celebrul orator şi scriitor francez Fénelon (v. ac.). Semiqu. învĕţau, că iubirea lui Dḑeu trebue să fie liberă de ori ce motive, cum ar fi sperarea fericirei eterne ori frica de pedeapsa vecinică; omul nimic nu voiesce pentru sine, ci tot ce voiesce numai pentru Dḑeu; după semiqu. vîrtutea speranţei teologice nu ar avé sens. [i—m.]

Quillaja Molina, (botan.) gen din familia Rosaceae, trib. Quillajeae (subfamilia Spiraevideae), cu vr'o 3—4 specii din America de sud; toate sûnt arbori cu frunze întregi. Scoarţa dela *Q. saponaria* Malina, numită *lemn de Panama,* printre alte principii conţine *saponină,* din care causă amestecată cu apă face clăbuc ca săpunul şi se folosesce la curăţitul unor obiecte. In medicină s'a recomandat ca bună în boalele de piept putênd înlocuí infusiunile de *Polygala.* [S. Şt. R.]

Quilting, stofă deasă, v. Piqué.

Quimper, capitala departam. franc. Finistère, 18,557 loc. (1896); episcopie, catedrală frumoasă; port, şantier.

Quinarius, *(lat.)* monetă romană de argint = $^1/_2$ denar = 5 as.

Quinault, ***Philippe,*** poet franc., n. 1635—88 în Paris. Dela etatea de 15 ani compunea piese de teatru. Prima comedie jucată la Théâtre-Français fù »Rivales« (1653). Apoi publicà comediile pastorale în 5 acte »La généreuse ingratitude«, »Amant indiscret«; »Comédie sans comédie«, piesă curioasă, care e un amestec de pastorală, comedie, tragedie şi operă. Meritul principal al lui Q. sûnt »operele«, cari sûnt nisce tragedíi lirice. Celebrul compositor Lulli obţinênd privilegiul de a deschide o sală de spectacole, Q. scrise pentru această scenă »Les fêtes de l'Amour et de Bacchus«. Preste puţin Lulli obţinù sala Palais-Royal şi opera luà un avênt considerabil, publicându-se succesiv: »Cadmus et Hermione«, »Alceste«, »Thésée«, »Atys«, »Isis«, »Proserpine«, »Perseé«, »Roland et Armide«, etc. Q. fù ales academician la 1670.

Quincunx, *(lat.)* cinci din douĕspreḑece părţi ale unui întreg; monetă romană veche = 5 unciae sau $^5/_{12}$ as.

Quindecim viri, (mitol., *cincisprezece bărbaţi)* în cultul lui Apollon. Cultul acestui ḑeu a străbătut din Grecia în Italia şi a adus cu sine pe preoteasa sau profeta apollină, aşa numita sibyllă din Cumae, iar în Roma s'a aflat trebuinţa de a institui un colegiu de preoţi, cu asemenea demnitate ca pontificii şi augurii. La început s'au ales doi patricii, numiţi duum viri de sacris faciundis, dela an. Romei 387 s'au ales 5 patricii şi 5 plebei, numiţi Decem viri (ḑece bărbaţi), iar dela Sulla încoace, colegiul preoţilor lui Apollon a stat din Q. v. de sacris faciundis (pentru de a face cele sfinte) în cult. [Atm.]

Quinet, *Edgar,* fost membru onor. al Acad. rom., mare filoromân şi cetăţean al României. Renumit scriitor şi om politic franc., n. 17 Febr. 1803 la Bourg. După solide studii, făcute la Paris, Genua şi Strassburg, unde luà doctoratul cu tesa »De Indiae poëseos origine (1839)« şi scrise »L'epopée indienne«, trecù la Heidelberg, de unde reîntorcêndu-se publicà o excelentă traducere a operei lui Herder, »Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit«, 3 vol., Strassburg, 1825—27. Numit membru al comisiunii de eruditi pentru expediţiunea în Morea, culese în Grecia materialul pentru scrierea sa »De la Grèce moderne et de ses rapports avec l'antiquité«. Paris, 1830, 2 vol. Reîntors la Paris, scrise în Revue des deux Mondes, dela 1831—1839, foarte interesante lucrări, culese parte în »Les Roumains, Allemagne et Italie«. Paris, 1839, 2 vol. Chiemat profesor la facultatea din Lyon, schiţà, într'un curs de lecţiuni foarte cercetat, opera sa »Le génie des religions«. Paris, 1842. Deşi liber cugetător, guvernul îl chiemà la Collége de France, în Paris, încredinţându-i cursul de limbi şi literaturi ale Europei meridionale, în 1842. Ací, împreună cu Michelet (v. ac.), mare istoric-poet şi filoromân ca dînsul, combătea ideile reacţionare în politică şi religiune şi prin căldura eloquenţei sale, frumoasă şi entusiastă ca şi stilul sĕu, deşteptà o simpatie pasionată în junimea studioasă. Din această causă i-se luà catedra. Fù deputat în constituantă la 1848 şi în adunarea legislativă la 1849. După lovirea de stat în 1852, trăí în exil la Bruxelles până 1870, când fù de nou deputat în parlament. † 17 Martie 1875. Opere, afară de cele menţionate: »Ahasverus« (1833, ca simbol al umanităţii), Napoleon (1836), »Prométhée« (1838), poeme epice; »Les Jésuites« (1843, cu Michelet, numeroase ediţiuni), »Mes vacances en Espagne« (1846), »Revolutions d'Italie« (1848), »Les esclaves«, poemă dramatică (1853), »Fondation de la république des provinces unies«

(1854), Merlin l'enchanteur« (1860), »La création« (1870), »La république« (1872), »L'esprit nouveau« (1874). Postumă, Le livre de l'exilé« cu portret, 1875. Opere complete (1856—1859), 10 vol. Cf. Chassin, »Edgar Q., sa vie et ses oeuvres« (1859), şi »Correspondances d'Edgar Q.« 2 vol. 1877. *Dna Q.* născută *G. Asachi*, română, a scris Memoires d'exil, 1868.

Qui nimium probat, nihil probat, *(lat.)* cel ce vrea să demonstreze prea mult, nu demonstră nimic, este o frasă prin care se semnalează eroarea în contra unei condiţiuni a demonstraţiunii (argumentaţiunii) logice şi retorice, prin care se cere să nu se demonstreze nici mai mult nici mai puţin decât este de trebuinţă. [Pl.]

Quinio, alcaloiḑi extraşi prin apă şi var din remăşiţele de coaje de chinină.

Quinquagesima, (grec. *pentekoste),* e timpul de şepte septămâni sau 50 de ḑile dela Pasci până la Rusalii. Cartea corală, care se folosesce în acest timp se numesce pentecostariu. In biserica latină Q. se numesce şi timpul de 50 ḑile înainte de Pasci, aşa precum cel de 40 ḑile se numesce quadragesima.

Quinquangulum, *(lat.)* Cinciunghiu.

Quinquatrus, la Romani serbătoarea Minervei în 19 Martie pe muntele Calluis, unde avea un templu consacrat. Q. (quinque-atrus) era şi ḑiua a cincia începênd dela Idus (v. ac.) şi ţinea cinci ḑile, 19—23 Martie. Alte Q. numite *minusculae* erau în 9 Iunie pe muntele Aventin. Serbătoarea de primăvară era cu deosebire a şcolarilor, căci în 23 Martie se începea cursul de şcoală, apoi a artiştilor şi învěţaţilor, cari o aveau de patroană pe Minerva, pe când serbătoarea din Iunie era mai ales a Tibicinilor (v. ac.) cari cutrierând prin Roma se adunau la templul de pe Aventin. [Atm.]

Quinquenal, *(lat.)* la fiecare cinci ani; care ţine cinci ani; adaus de salar la fiecare cinci ani.

Quinquennium, *(lat.)* restimp de cinci ani.

Quinta, în musică, interval format între două sunete dintre cari al doilea vine ca grad al cincilea al celui dintâiu. In scara naturală a sunetelor musicale găsim două specii de Q.: de trei tonuri $^{1}/_{2}$, majoră, şi de trei tonuri (două tonuri şi două semitonuri) minoră. Practica însă, ca şi pentru quartă (v. ac.) a cualificat altfel Q. şi anume: *Q. perfectă,* de trei tonuri $^{1}/_{2}$, relaţiune dintre armonicele naturale două şi trei, cu raport numeric $^{3}/_{2}$, interval consonant. *Q. micşorată* sau *falsă,* de trei tonuri, cu raport numeric $^{36}/_{25}$, interval disonant, jucând acelaşi rol cu quarta (v. ac.) crescută. *Q. crescută,* de patru tonuri, cu raport numeric $^{25}/_{16}$, interval disonant, luând nascere în formaţiunea gamei minore, între gradele trei şi şapte. Ca relaţiune armonică se întâlnesce în aşa numitele acorduri alterate. *Q. perfectă,* e intervalul cel mai caracteristic ca sonoritate; totuşi întrebuinţarea ei armonică necesitează precauţiuni cari neţinute în samă aduc greşelile cunoscute în studiul armoniei sub numele de *Q. directă* şi *Q.-e paralele.* In orgă se dă numele de Q. unor jocuri sunând Q. tastei apěsate. Coarda cea mai acută a violinei, mi_4, încă e numită de unii Q., nume dat încă şi instrumentului numit generalminte viola. Verbul *a quinta* indică acţiunea unor instrumente de suflare ce au particularitatea de a sări la armonica trei a tubului când se măresce intensitatea suflului; unul dintre acestea e clarneta. [T. C.]

Quinta, *(lat.)* clasa V gimnasială; *Quintan,* elev al clasei V gimnasială.

Quintal, maja, mai înainte întrodus în Francia = 48·951 kgr. în alte state diferite greutăţi. Dela întroducerea sistemului metric se socotesce după maja metrică = 100 kgr.

Quintana, *don Manuel José,* (1772—1857), poet liric şi dramatic spaniol, mare demnitar al statului, adeseori persecutat, închis sau exilat, în sfîrşit încoronat ca poet în 1855 şi onorat de toate partidele ca o glorie naţională. Cea mai nouă şi mai complectă ediţ. a operelor sale »Obros poeticas«. Madr., 1880. Ca istoric e renumit prin »Vidas de los espanoles célebres«, 3 vol. 1870 (vieţile spaniolilor celebri).

Quinterna, *(lat.)* 5 coale tipărite puse una într'alta cu paginaţie curentă. Câştig în loterie.

Quintescu, *Nicolae Chiriac,* m. al Acad. rom., n. 24 Ian. 1841 la Craiova, şi-a făcut studiile superioare la Bonn şi Berlin unde a trecut doctoratul în filosofie cu disertaţia: »De diminutivis linguae romanicae vulgo walachicae nominatae«. Berlin, 1867. După întoarcerea sa în ţară, a fost numit profesor de limba şi literatura latină la Univers. din Iaşi şi apoi la cea din Bucuresci. Publicaţii: »Dela Bonn la Coblenz pe apă şi pe jos«, Bucur., 1881; »Omagiul artelor, trad. în versuri după Schiller«, 1882; Ŭ ameninţat cu decapitarea«, discurs ţinut la Acad. 1885; »Pygmalion, Fata dela Cozia şi Lăpuşneanu, studiu critic comparativ«, 1887; »Ancheta la Institutul Alexandri«, 1891; »Cestiunea lui u mut (latent) impropriu ḑis scurt«, 1895; »O formaţiune adverbială întrodusă »fuiorul popii« în limba română«, 1895; »Cum se face recomandarea de profesori la Facultatea de Litere din Bucuresci, decan fiind ilustrul I. Bogdan«, 1901; »Noul proiect de lege al învěţământului public«, 1875 (sub pseudonimul Victor Motreanu).

Quintesenţa, (dela lat. quinta essentia), se numia la Pythagorei eterul; astăḑi se numesce Q. partea concentrată ca cea mai eficace în vr'o materie; în mod figurat: ceea ce formează mieḑul mai preţios şi de remarcat din vr'o lucrare intelectuală.

Quintet sau *Quintuor, (franc.)* în mus. composiţiune vocală sau instrumentală în 5 voci.

Quintilianus, *Marcus Fabius*, celebru retor latin, n. pe la 35 în Callaguris din Spania, fù investit de Domitian cu titlu şi rangul unui consul; † pe la a. 100; cunoscětor profund al frumosului, a fost unul dintre cele mai distinse spirite critice, pe care le-a avut lumea romană, decadentă. Spirit serios şi judicios, el luptă contra celor cari voiau să facă din elocuenţă un meşteşug advocăţesc. A scris: »Institutio oratoria«.

Quintilion, numěr ce represintă: de un milion de ori un quadrilion, adecă a cincea putere (potenţă) dela un milion.

Quintilis, luna Iulie (v. ac.).

Quintola, (mus.) grup anormal de 5 note de aceeaşi valoare, luate însă drept 4 sau 6, după měsura în care se presintă.

Quint sext acord, (mus.) acord de quintă şi sextă, resturnarea ântâiu a unui acord de septimă.

Quintus, *(lat.)* al cincilea.

Quintus Curtius Rufus, v. Curtius Rufus.

Quid pro quo, *(lat.)* ceva pentru ceva; una pentru alta; greşală, neînţelegere.

Qui pro quo, *(lat.)* unul pentru altul; greşală de persoane; schimbarea persoanelor.

Quipu, *Khipu, Quippos,* un fel de scriere a vechilor Peruani (Incas), prin care purtau socoteli şi însemnau legile şi evenimente istorice. Fiecare Qu. se compunea din o sfoară principală, mai groasă, de care erau legate multe sforicele provědute cu noduri diferit făcute şi de diverse colori. *Qu.-rile* erau puse sub îngrijirea unei clase speciale de funcţionari, numiţi *Quipummayo.*

Quirinal, unul din cele 7 coline ale Romei; cu palatul papal, astădi cel regesc, pe el.

Quirinalia, la Romani sĕrbătoarea deului Quirinus ţinută în 17 Febr. pe Collis Quirinalis, astădi numit Quirinal.

Quirinus, *(lat.)* în mitol. romană nume dat lui Marte, de către Sabini, mai târdiu numele semideului Romulus. [Atm.]

Quirites, numele vechiu al populaţiunii romane după amestecul ei cu Sabinii. Nu se cunoasce etimologia acestui cuvînt. Numele de Qu., era purtat de Romani numai înlăuntrul oraşului.

Quisisana, numire italiană obicinuită pentru vilegiaturi şi hotelele din astfel de locuri. Sub numirea aceasta mai cunoscut e castelul regal din Castellammare (v. ac.) di Stabia.

Quisquis praesumitur bonus, donec probatur contrarium, *(lat.)* despre ori cine credem că e bun (de omenie) până la probă contrară.

Quitanţa, v. Chitanţă.

Qui tacet, consentire videtur, *(lat.)* cine tace aproabă, sau: se presupune că consimte.

Quitare, *ochirea* (militar.) ce o face un trăgĕtor pentru a trimite glonţul la ţintă.

Quito, capit. republicei sudamericane Ecuador, situată lângă vulcanul Pichincha, pe marginea resăriteană a platoului dela Q. la altitudine de 2908 metri; 80,000 loc.; archiepiscopie; universitate. Dese cutremure de pămĕnt.

Quitt, liber de ceva; achitat.

Qui vive? [franc., cine trăiesce (să trăiască)] întrebarea sentinelelor în Francia, când se apropie de ea cineva. Ecuivalent cu strigătul: cine-i? stai! etc., germ.: Wer da!

Quodlibet, nume dat în mus. unor bucăţi de obiceiu corale, cu tendinţe umoristice, formate din împărecherea glumeaţă a unor melodii de caractere deosebite, contrastante, amestecate cu diferite strigăte şi onomatopee ş. a., sau chiar unor bucăţi formate din fragmente de melodii populare amestecate cu melodii luate din musica corală religioasă, combinaţiuni alcătuite în scopul de a produce efecte vesele prin contrastul lor. Acest gen e pus deja în modă prin maistrii flamandi şi francezi din secl. XVI şi XVII (Mescolanza, Menanza, Mistianza ş. a.), dar se bucură mai cu samă de favoare în Germania, în societăţile corale populare unde se menţine încă. Un gen analog e aşa numitul în Anglia Catch. [T. C.]

Quod licet Jovi non licet bovi, *(lat.)* »ce e permis lui Joe, nu e permis boului«, adecă: ori ce acţiune e socotită după vada şi posiţia celui ce o face.

Quos ego! *(lat.)* »Pe voi vĕ voiu...!« sau: »Am să vĕ...!« După »Aeneidele« lui Virgil ameninţarea lui Neptun contra vênturilor, citat devenit obicinuit pentru ameninţarea cu vr'o pedeapsă.

Quotă, fracţiune dintr'un întreg s. e. dintr'o moştenire, la calculări partea ce cade pe fiecare; Q. se mai numesce şi partea ce au să supoarte Austria şi Ungaria la cheltuielile comune ale statului.

Quotidian, de toate dilele; vulgar; comun.

Quotient, v. Coţient.

Quousque tandem? *(lat.)* »Până când?« exclamaţie devenită proverb, cu care Cicero îşi începe prima vorbire contra lui Catilina; »Quousque tandem, Catilina, abutere, patientia nostra«. »Până când, o Catilina, voiesci să abusezi de răbdarea noastră«.

Qu. v., (med.) se obicinuiesce a se scrie pe reţete medicale în loc de »quantum vis«, adecă »cât vrei«.

R

R, a șeptespredecea literă în alfabetul latin, una dintre consonantele palatale în limba română In abrev.: R = termometrul Réaumur. R., (în manuscripte romane) = Roma, Romanus, regia, regnum, rex, etc.

Ra, la Egipteni deitate primitivă, deu al soarelui. Cultul lui s'a desvoltat mai ales în Heliopolis și s'a amestecat cu al lui Ammon (v. ac.); de aici Ammon-Ra, cu templu vechiu în El-Chargeh. [Atm.]

Ra —, v. și *Rha —.*

Raab, (magh. *Győr),* rîu în Ung., isvoresce în Stiria sup., dela Körmend navigabil, se revarsă în Dunărea mică; 274 km. lung. După rîul R. a fost numit și comitatul și orașul Győr (v. ac.).

Răbâla, movilă pe teritoriul com. Rîșesci, j. Fălciu, situată pe platoul din șesul Prutului, avênd forma unui con cu o periferie la basă de preste 150 m.; de jur împrejur această movilă este încungiurată de un val mare de pămênt cu o deschidătură spre șesul Prutului. Movila a servit în timpurile trecute probabil pentru apĕrarea podului de preste Prut de năvălitori.

Rabat, *(Neo-Salé),* oraș în Marocco lângă Atlantic, cu Salé situat în față, are 35,000 loc.; port, comerciu; fortăreață.

Rabat, *(ital.)* scădere din preț, remisă, acordată de vêndĕtor. De obiceiu se calculează în procente și se dă la cumpĕrări de cantități mai mari sau la plată cu bani gata, etc. (v. și Discont.)

Rabbi, v. Rabin.

Răbdare, virtutea care ne face ca, stăpânindu-ne pe noi înșine, să suportăm cu bărbăție fără de a cârti și în mod liniscit toate suferințele, toate restriștele vieții, pe cari ori nu le putem abate dela noi, ori pe cari, din un sentiment de datorie, nu voim a le abate. Mai înseamnă încă așteptarea liniștită a unui eveniment, ce întârdie. [Pl.]

Rabelais, *François,* scriitor francez, n. pe la 1483 la Chinon, † 1553. Spirit universal, a studiat teologia, medicina, anii din urmă ai vieții îi petrecù ca paroch (curé) în Meudon. E autorul celebrului roman »La vie de Gargantua et de Pantagruel«, în care R. combate spiritul evului mediu și propune modificări importante, mai ales în privința educațiunii. R. e un mare prosator, el a creat personagii vii, stilul sĕu are coloare, mișcare, e de regretat însă abusul ce îl face cu oare cari detalii grosolane și comice. R. a avut mulți imitatori.

Rabia, *Turbarea, Rabies canina, Lyssa, Idrofobia,* este o boală traumatică, infecțioasă, acută, mortală, cu incubațiune lungă, cu localisarea principală a virusului și a lesiunilor în sistemul nervos. Virusul turbării este fix și se transmite omului prin mușcătura unui animal turbat, câne, pisică, lup, vulpe. Numai o parte din mușcăturile animalelor turbate infectează pe omul mușcat, mușcăturile părților corpului acoperit cu vestminte nu au obicinuit consecințe grave, căci dintele animalului se sterge și balele virulente remân pe vestminte. La animale se poate face diagnosa repede a turbării prin presența în mĕduvă și în bulb a nodulelor rabice, formate din celulele embrionale, descrise de V. Babeș și de G. Marinescu. Mușcăturile lupilor turbați sûnt mai periculoase decât cele ale cânilor turbați, lupul apucă cu dinții părțile superioare ale corpului, mai ales obrazul, și produce și la părțile inferioare ale corpului sfâșieturi, ruperi profunde, de vreme ce cânele mușcă obicinuit numai extremitățile inferioare, fără a sfâșia musculatura. Turbarea a fost cunoscută deja în anticitate, Egiptenii, Ovreii, Grecii și Romanii sciau despre existența acestei boale, Aristotele cunoscea transmiterea ei prin mușcătura cânilor turbați și Celsus a descris-o sub nume de Idrofobie. In literatura romană găsim turbarea menționată deja în Legenda lui Avram, aflată în archiva statului din Bucuresci, în traducțiunea română făcută în secl. XVI, în care Legendă se recomandă leacuri contra mușcăturii de câne turbat (B. P. Hașdeu). Descântecele și doctoriile poporale vechi în contra turbării probează, că poporul cunoasce de mult această boală. Obicinuit turbarea apare în a doua lună după mușcătură, de rare ori mai târdiu; ea este câte odată precedată de dureri în cursul nervului afectat prin mușcătură, cari dureri merg dela cicatricea mușcăturei spre centru, de melancolie, frică, insomnie, durere de cap. Simptomul caracteristic al infecțiunii rabice constă în spasmul idrofobic, înghițirea, chiar simpla vedere a apei provoacă spasmuri ale faringelui și laringelui. Toate sensațiunile sûnt exagerate, cel mai mic curent de aer dă nascere la spasmuri respiratorii ori convulsiuni, organele vederii, ale audului, ale mirosului devin foarte excitabile. Saliva curge din gură cu abundanță, bolnavul scuipă mult, pielea se acopere cu sudoare. Apoi apar accese tetanice, delire furioase, în cari bolnavul încearcă să musce pe cei cari îl încungiură. Aceste accese se repet de mai multe ori în timp de una până la două dile și bolnavul moare într'un asemenea acces sau după periodul spasmodic urmează starea de colapsu, periodul paralitic, care durează câteva ore și se termină cu moarte. In România legea sanitară din 1874 și legea de poliție veterinară din 1882 stabilesc mĕsurile de prevenirea turbării: prinderea și omorîrea cânilor vagabundi, organisarea vênătoarelor de lupi, isolarea animalelor mușcate, prinderea și uci-

derea cânilor și lupilor turbați și a altor animale turbate, căutarea urgentă a oamenilor mușcați de un animal turbat. In unele alte state se împuținează numĕrul cânilor printr'un imposit special. Botnița nu dă garanții suficiente. Un câne suspect ori turbat trebue să se închidă de timpuriu. La inceput turbarea cânelui nu se arată prin semne de furie, el e mai trist și tăcut, fuge de lumină, se viră prin locuri întunecoase, pleacă și iarăși se întoarce de se culcă, are halucinații, mușcă cu gura în vênt, se repede și urlă ca și cănd s'ar lupta cu alți câni, mușcă în dreapta și în stânga, roade lemne, scaune, incălțăminte, înghite paie, sticle, cuie, chiar murdăriile lui, ii curg bale din gură, glasul devine răgușit. Mai este un fel de turbare numită turbarea mută, fără furie; cânele bolnav de această formă a boalei nu latră, nu urlă, ține gura căscată și îi curg bale dintr'însa, limba fiindu-i atêrnată se uscă, crapă, se murdăresce. Este util, ca îndată după mușcătură să se desinfecteze ori să se cauteriseze rana. In toate casurile de mușcătura omului dela un animal turbat recurgem la tratamentul antirabic, prin injectarea repetată în corpul omenesc a substanței nervoase a unui animal infectat artificial cu virusul turbării; la început se fac injecțiuni cu un virus mai slab, și se progresează treptat la un virus mai forte, după ce organismul a fost pregătit pentru suportarea lui. Technica acestui tratament antirabic, inventată în 1881—82 de L. Pasteur, a fost perfecționată de V. Babeș și de alții. Regatul român posede două servicii, cari produc vaccinul autirabic și caută oameni mușcați de animale turbate, spre a preveni ivirea turbării la om, unul la Bucuresci, formând o secțiune a Institutului de Patologie și de Bacteriologie dirigeat de V. Babeș, altul mai mic la Iași, dirigeat de E. Pușcariu. Acest tratament promite numai atunci un succes, când n'au trecut multe ḑile dela mușcătură. Din cei supuși la acest tratament mor foarte puțini, de vreme ce din cei necăutați mor din oameni mușcați de lupi turbați 70—80%, din cei mușcați de câni turbați 14—16%. [I. Felix.]

Rabic, ce se ține de turbare. (v. Rabia.)

Rabin, preotul sau capul unei comunități ovreiesci; în unele țeri în acelaș timp și învĕțător. Derivat din vechiul ebraic Rabbi, învĕțător și titlu de onoare al cunoscĕtorilor de legi și scripturi, ca și doctor sau magistru; mai târḑiu epitet de politeță, ca »domn« actual. *Limba rabinică* e limba Talmudului, desvoltată din vechea ebraică prin adoptarea de cuvinte și forme arameice, arabice și unele grece și latine. (v. Iudaica literatură. Pentru studiul ei: Lexicon chaldaicum, talmudicum et rabbinicum, nouă ed. de Fischer. Leipzig, 1866—74; Analecta rabbinica de Reland, 1702; Rabbinismus de Cellarius, 1684; Grammatik des Neuhebräischen de Siegfried și Strack. Leipzig, 1884.)

Răboj, răvaș, un bĕț, pe care crestau țeranii nesciutori de carte diferite semne compuse din linii drepte, cruci, etc., cari țineau locul cifrelor. Acum îl folosesc mai numai ciobani bĕtrâni.

Răboru, *(Roboru-Halabur), Iancu,* v. art. Banat. (1, pag. 384.)

Rabulist, *(lat.)* încurcă-treabă; cel ce intervertesce înțelesul unui lucru; fiecar.

Rabutin, *Roger conte de,* general și scriitor francez, n. 1618 în Epiry (dep. Nièvre). A înaintat repede în armata franceză; dar îndușmănindu-se cu mareșalul Turenne, a trebuit să părăsească armata. A mers la curtea lui Ludovic XIV; aici a căḑut în disgrație pentru o poesie satirică asupra dragostei regelui. A fost mai mulți ani închis și în Bastilă. Abia după 16 ani și-a recăpĕtat deplina libertate. † 1693. Scrieri: Mémoires, 2 vol., 1696; Lettres, 7 vol., 1697.

Rac, *(Astacus fluviatilis),* animal de rîu din clasa Crustaceelor, ord. Decapodelor, subord. Macrurilor. Acoperit preste tot corpul cu o crustă calcaroasă tare, cenușie-verḑuie, care devine roșie când e fert sau fript. Cap unit cu torace într'un cephalo-torace, terminat la partea anterioară cu un vîrf triunghiular. El are 2 antene mari și 2 mici; la basa celor mari sûnt 2 org. mici, alburii, org. auditive; în afara lor sûnt 2 ochi pedunculați. Pe partea inferioară are orificiul bucal cu 7 părechi de piese ce compun armatura bucală. Ventral are 5 părechi de picioare, din cari cea anterioară e în formă de clesce și servesce la prins. Sub crustă, la basa picioarelor și ùltimelor piese bucale, sûnt 18 părechi branchii, cari servesc la respirat. Cephalo-toracelui îi urmează abdomenul (coada) compus din 7 inele, ultimul în formă de înotătoare. Sûnt animale unisexuale și se înmulțesc prin ouĕ, ce femela le ține cu nisce piciorușe puțin desvoltate pe partea ventrală a coḑii. El înoată înapoi, trăiesce prin toate rîurile și iazurile noastre și e mult căutat pentru carnea lui gustoasă. [I. P. Voitești.]

Rac, (sau *Cancer),* 1) constelațiune din zona zodiacului în emisfera boreală; 2) un semn al zodiacului ♋. In această constelațiune se găsea pe timpul lui Hiparc solstițiul de vară, acum însă nu mai coincide semnul zodiacului cu constelațiunea R. și nu trebue confundate aceste două noțiuni.

Rac, (med.) termin poporal pentru cancer (v. ac.), usitat în Trans.

Răcăciuni, com. rur. în Rom., j. Bacău, compusă din 5 căt. cu 2201 loc., 3 biserici, din cari una cat., și 2 școale. Teritoriul com. e străbătut de calea națională și de calea ferată cu stație în loc. (M. Dicț. geogr. al Rom.)

Răcăjdia, (magh. *Rákosd),* com. rur. în Trans., cott. Hunedoarei, cu 940 loc. (673 Magh., 264 Rom.), cari au aparținut fostului regiment rom. I de graniță.

Răcari, com. rur. în Rom., j. Dolj, compusă din 2 căt. cu 1004 loc. Aici se vĕd urmele unei vechi cetăți.

Racașdia, com. rur. în Banat, cott. Caraș-Severin, cu 2975 loc. Rom.; stațiune de cale ferată.

Răcățel, *Răcănel, Răcățeț (Hyla arborea),* v. Buratec.

Racem, (botan.) ciorchin, strugure, un fel de inflorescență indefinită, compusă dintr'o axă principală, de pe care ies axe secundare egal de lungi, distanțele dintre ele fiind cam egale cu lungimea lor; dacă axele secundare poartă florile, R. e *simplu* (Coacăz, Salcâm); dacă florile sûnt pe axe de ordine superioare ieșite din cele secundare și așezate tot în R., atunci acesta e *compus* (Strugure, Liliac).

Racemos, (botan.) un mod de ramificație al axei plantei (rădăcina, tulpină), atunci când axa principală poartă axe secundare mai scurte ca ea; s. e. tulpinele de Brad, Molift, etc.

Racheta, un tub de hârtie comprimată sau metal, umplut cu materii explosibile, la care se dă foc cu un fitil. R. pot serví ca semnale pe câmpul de bătaie. De obiceiu ele se întrebuințează mult la diferite serbări ca artificii.

Rachila, fica mai tinĕră a lui Laban, devenită soția patriarchului Iacob; a născut pe Iosif și pe Beniamin.

Răchita, numele popular al speciilor: Salix fragilis L., Salix purpurea L., Salix viminalis L. (v. ac.) *R. albă* sau *R. mlaje,* numiri populare ale plantei Salix incana Schrank. *R. moale* sau *R. puturoasă,* numiri populare ale plantei Salix Caprea L. (v. ac.). *R. roșie,* Salix purpurea L. (v. ac.).

Răchitariul, *(Cossus ligniperda),* fluture de noapte din fam. Cossidelor, de coloare sur-negru, cu pete castanii. Larva lui trăiesce în tulpinele răchitelor și plopilor. Distanța dintre aripile dinainte a fluturelui este de vr'o 65 mm.

Răchițica, (botan.) v. Elaeagnus.

Rachitis, *Rachitism,* afecțiune a desvoltării scheletului osos, produsă de turburări nutritive, consistând mai ales în faptul, că transformarea osoasă este mai lentă decât formația substanței de transiție dela cartilaj și periost la os, sau această substanță din urmă se produce mai repede ca în starea normală. R. este cel mai frecuent în primele 18 luni ale vieții. Oasele capului presintă uneori diformațiuni caracteristice și anume se simt zone mai puțin resistente decât restul osului, dela 1—3 cm. de diametru (cranio tabes). Fontanelele (spațiurile oaselor) nu se consolidează ca în stare normală, fruntea este proeminentă, tot capul mărit de volum, are forma pătrată. Dinții nu apar decât târdiu și chiar atunci sûnt neregulați, se strică curând. Mai frecuente sûnt diformațiunile toracelui. La unirea coastelor cu cartilajul lor se simt noduri pronunțate. Coloana vertebrală și basinul pot fi diformate, fapt, care la femei poate opune un obstacol în timpul nascerii (la faceri). Membrele la extremitățile lor sûnt îngroșate, în acelaș timp sûnt diformate în toată lungimea lor. Membrele inferioare împreunate au forma unei parentese sau al literei D, K, X. Copiii rachitici au stomacul dilatat, sufer de bronchite, convulsiuni, de spasmul glotei. Invață să umble târdiu. Diformațiunile osoase remân ca un semn neșters al rachitismului. R. se poate confunda cu hidrocefalia, cu sifilisul ereditar cu atât mai ușor, cu cât copiii sifiliticilor pot devení rachitici. Pentru a preveni rachitismul trebue supraveghiată hrana copiilor de țiță. Boala constituită, se vor întrebuința băi de sare și în interior fosforul până la un miligram pe di, pe lângă o hrană suficientă și rațională. [E. Felix jun.]

Răchitoasa, com. rur. în Rom., j. Tecuciu, situată pe valea Zeletinului; se compune din 4 cát. cu 1605 loc. (Dicț. geogr. 1897), 2 biserici și 1 școală. Biserica din satul R. e fosta mânăstire, zidită la 1697 de marele spătar Ilie Ianaki și de soția sa Teofana, sora lui Mihaiu Racoviță. Aici s'a păstrat o frumoasă colecțiune de cărți slavonesci, manuscrise și tipărituri grecesci și românesci. La 1872 chiliile din curtea mânăstirei au fost transformate în asil pentru infirmi.

Rachitova, com. rur. în Banat, cott. Caraș-Severin, cu 974 loc. Români.

Rachiu, numirea generală a diferitelor beuturi alcoolice destilate, produse din fructe și din must de fructe, supuse la fermentația alcoolică, din vin, din drojdii de vin, din tescovină; ca product al industriei mari din cereale, cartofi, sfecle; din diferite alte rădăcini, din melasă, din trestia de zahăr. R. ordinar se prepară din alcoolul marei industrii prin simplă diluare cu apă sau și prin aromatisarea cu ierburi aromatice, cu oleiuri eterice, cu esențe artificiale, sintetice. După materia brută, din care a fost fabricat, și după aromă se dau R.-lor diferite numiri: R. de vin se numesce cognac, cel de prune țuică, cel din melasă și din trestie de zahăr rum, cel din orez arac, cel aromatisat cu ismă ori cu anason se numesce R. de ismă ori de anason. Din toate beuturile alcoolice sûnt R.-le cele mai concentrate, cele mai bogate în alcool și prin urmare cele mai periculoase, cele cari produc mai adeseori alcoolismul cu consecințele sale: degradarea fisică, morală și economică a consumatorului, degenerarea progeniturei sale. La aceasta contribue și împrejurarea, că în R. se găsesc adeseori pe lângă alcoolul pur etilic și alcooluri superioare mai toxice, ca alcool amilic, butilic, propilic, apoi aldehidi și furfuroli. Aparatele moderne de destilare fracționată înlesnesc depărtarea acestor impurități, de vreme ce cazanele primitive de fiert țuică ale multor mici agricultori produc un R. foarte otrăvitor. Afară de instalațiune mai contribue la infectarea R.-lui materialul de fabricațiune: prunele rĕu conservate, în parte putredite, drojdiile și tescovina întrate în fermentațiunea acidă, dau nascere mai multor impurități toxice decât materiile prime curate, nedescompuse. Multe imitațiuni de țuică și de cognac, fabricate din alcool etilic bine rafinat cu un mic adaus de esențe aromatisătoare artificiale, constitue o beutură mai curată decât țuicele și cognacurile numite naturale, dar preparate fără îngrijire și cu instalațiuni primitive. In regatul român legea sanitară din 1893 ordonă, că numai alcoolul etilic perfect rafinat poate serví pentru prepararea de beuturi alcoolice, și Regulamentul asupra privegherii sanitare a alimentelor și beuturilor din 1895 prescrie, că nu se pot aduce în localul de debit destilatele dobândite la începutul ferberii (cap, Vorlauf) bogate în eter acetic și în aldehidi, nici destilatele dela finele destilațiunii (coadă, flegmă) bogate în acidi, în alcooli superiori și în furfuroli, că alcoolul care servesce pentru prepararea de R. trebue să conțină cel puțin 95% alcool etilic și cel mult 5% apă, să nu cuprindă alcooli superiori în cantitate mai mare de 0·20%, aldehidi decât 0·020%, furfuroli decât 0·010%, ca suma acestor impurități să nu treacă preste 2 volume la 1000 vol. alcool, că R.-le ordinare și țuica să nu conțină decât cel mult 35% alcool, că este interdis a se aromatisa R. cu esențe artificiale, cari conțin alcooli superiori, aldehidi, furfuroli, alcool melitic, nitrobenzole, cu eter nitros, nitric, etilic, metilic, amilidric, cu chloroform, a-i adăuga zaharină, materii colorante vătĕmătoare. v. Alcool, Alcoolismul, Basamac. [I. Felix.]

Raci, comună rur. în Rom., j. Gorj, compusă din 3 cât., cu 1722 loc., 3 biserici și 1 școală. (M. Dicț. geogr. al Rom.)

Racine, *(Jean)*, celebru poet tragic francez, n. 1639 în La Ferté-Milon, † 1699 la Paris. A fost crescut la mănăstirea Port-Royal. Prima sa lucrare »Thébaïde« e cu totul sub influența lui Corneille. Tragedia »Andromaque« (1667) avù un succes colosal și însemnează ivirea unei arte noue în literatura franceză. A publicat apoi rând pe rând tragediile: »Britannicus«, »Bérénice«, »Bajazet«, »Mithridate«, »Iphigénie«, »Phèdre«. La cererea d-nei de Maintenon scrise »Athalie« și »Esther«, tragedii cu subiect biblic, compuse pentru școala de fete dela St. Cyr. R. e poetul amorului impetuos, gelos, adesea criminal. Limba lui R. e elegantă, pură, de o armonie musicală.

Racla, (cutiă, ciboriu), vas sacru de aur, argint sau alt metal nobil, servesce spre conservarea sf. cuminecături și a sf. agneț. Are forma unui scriniu sau a unui turnuleț, iar în vechime avea forma unei steluțe ce atîrna deasupra mesei altarului.

Raclawice, sat în guvernam. ruso-polon Kjelzy; aci a bătut Kosciuszko pe Ruși la 4 Apr. 1794.

Răcoasa, com. rur. în Rom., j. Putna, compusă din 3 cât., cu 2162 loc., 5 biserici și 1 școală. (Marele Dicț. geogr. al Rom.)

Racocea, *Toader*, publicist român, n. 1780 din părinți nobili rĕzeși sau mazili, în Carapciu pe Ceremuș în Bucovina, făcù în Cernăuț un an din cursul preparandial în 1798; apoi gimnasiul la Cluj și la Stanislau în Galiția, în 1805 translator rom. în Cernăuț la guvernul districtual al Bucovinei, de unde se strămută cu titlul de translator guvernial i. r. la guvernul galițian din Leina (Lemberg) în 1815. Aici intrà, prin Ioan Budai Deleanul în mișcarea naționalistă literară de pe timpul acela; publicà 1817 un apel la prenumerare pentru o foaie literară, ce voia să o publice. Din lipsă de prenumeranți însă și din causa altor piedeci foaia apărù abia la trei ani sub titlul de »*Chrestomaticul Romănescu,* saŭ Adunare a tot feliul de Istorii, și de alte făptorii, scoase din Autorii dipe osebite Limbĭ. Pe anul 1820. Parte întâia. S'aŭ tălmăcit decătră Theodor Racoce, k. k. Tălmaciŭ a Gubernii de Galițiia. Cernăuț. S'aŭ tipărit și sĕ aflá la Petru Ecart. Typograf Craisului Bucovineĭ«. † 24 Ian. 1822. [Dr. I. G. Sbiera.]

Racova, com. rur. în Rom., j. Bacău, compusă din 5 cât., cu 1731 loc., 3 biserici și 1 școală. (M. Dicț. geogr. al Rom.)

Racova, *(Rahova)*, plasă în Rom., j. Vasluiu; aici s'a dat faimoasa luptă în Ianuarie 1475 între Stefan cel Mare și Turci, în care Moldovenii au ieșit învingĕtori. In această luptă o armată mică de 47,000 oșteni a învins pe alta de 120,000 într'o vale, ce era acoperită cu codri seculari. (Cf. Marele Dicț. geogr. al Rom., și A. D. Xenopol, Ist. Rom. II 319.)

Racovița, 1) *R.*, com. rur. în Rom., j. Argeș, în apropiere de Olt, compusă din 6 cât., cu 551 loc., 3 biserici și 1 școală. Pe teritorul com. se găsesc ruinele unei vechi cetăți și ale unui turn de piatră. 2) *R.*, com. rur. în Rom., j. Muscel, cumpusă din 4 cât., cu 1349 loc., 2 biserici și 2 școale. Comuna e străbătută de calea ferată Golesci-Câmpulung și de șoseaua națională în aceeași direcțiune. 3) *R.*, com. rur. în Rom., j. Vâlcea, întemeiată pe ruinele cetății romane Sargidava, ale cărei urme se vĕd încă; are 587 loc., 2 biserici și 1 școală. (M. Dicț. geogr. al Rom.)

Racovița, 1) *R.*, com. rur. în Trs., cott. Sibiiu, cu 1560 loc. Rom. 2) *R.*, com. rur. în Banat, cott. Timiș, cu 1892 loc. Români.

Racovița, familie de origine moldovenească, care a dat mai mulți domni Moldovei și Munteniei în epoca Fanarioților.

1) *Mihaiu R.*, câștigà domnia Moldovei în 1704 fiind recomandat la Constantinopole de Constantin Brâncoveanu, care era în vrășmășie cu Antioh Cantemir. M. a fost aspru la punerea și strîngerea dărilor și în 1706 îi luà locul Antioh. In 1707—1709 câștigà iarăși domnia, pe care o pierde, căci Brâncoveanu îl denunță la Constantinopole, că a intrat în tratări cu Rușii. In a treia domnie stă dela 1716—27 și a avut să sufere împreună cu țeara de resboiul austro-turc (1716—18). Lacom, jefuitor, »este o figură respingĕtoare.« Dela 1730—31 domn în Muntenia și tot aci dela 1741—44, când provoacă pribegirea a 15.000 de familii.

2) *Constantin R.*, domn în Moldova (1749 până 1753 și 1756—57) și în Muntenia (1753 până 1756 și 1763—64), fiul lui Mihaiu, a fost condus de un Grec vestit în jefuirea țerilor, Iordache Stavarache, ceea ce a provocat rescoale în țeară.

3) *Stefan R.*, fiul lui Constantin, domn în Muntenia (1764—65), condus tot de Grecul Stavarache, a provocat o rescoală pentru silnicia, cu care se stringeau dările. Pierḑênd încrederea la Turci Stavarache a fost gâtuit, iar domnul destituit.

Racoviță, Dimitrie, boier moldovean, fratele lui Mihaiu R., a adus o năvală a Tătarilor în timpul domniei lui Grigore Ghica (1727—33), care respinge pe Tătari și obține despăgubiri dela ei. Dimitrie fuge apoi la Constantinopole și se întoarce în țeară, unde este iertat de domn.

Racoviță, 1) *R.*, *Nicolae*, n. 1838 în Bucuresci, † 1894 în Roma, și-a făcut studiile juridice la Berlin, unde studià și fratele sĕu mai mic Ioan, care, după ce a omorît în duel pe socialistul Lasalle în Aug. 1864, s'a căsătorit cu Elena de Dönniges, (în causa duelului cf. Meine Beziehungen zu Ferdinand Lasalle de Helene von Racowitza, ediț. 7. Breslau, Leipzig, Schottländer, 1879), apoi a intrat în administrația justiției din România și a fost 3 luni ministru de culte în cabinetul Ioan Ghica, demisionat după mișcarea de stradă din 11 Martie 1871. (Cf. T. Maiorescu, Discurs. parlam., vol. I, p. 26 și 33.)

2) *R.*, *Nicolae D.*, n. 1820, † 1896 în Bucuresci, fost ministru al cultelor în cabinetul N. Kretzulescu (1862).

3) *R.*, *Dimitrie D.*, publicist, n. 18 Oct. 1868 în Buzĕu, † 1892. A publicat în »Revista nouă« numeroase studii asupra teatrului din Bucuresci.

4) *R.*, *Emil Dr.*, naturalist, n. la Iași 1868, la 1886 a mers la Paris, unde a luat licența în drept, și apoi la Sorbona în sciințele naturale. 1897 a participat la expediția antarctică belgiană, studiând fauna și flora mărilor dela polul sud. Este subdirector al laboratorului de sciințe nat. la Sorbona.

Racoviţeni, com. rur. în Rom., j. R.-Sărat, compusă din 5 căt., cu 2298 loc., 3 biserici şi 2 şcoale. (M. Dicţ. geogr. al Rom.)

Racşa, comună mică în Ţeara Oaşului, cu 1500 loc. Români. După tradiţie a locuit pe aici Pintea viteazul.

Raţ —, v. *Raz —*.

Rada, tipul femeii române vesele, glumeţe, şoharnice, cântată în balada cu acelaş nume din colecţiunea »Poesii populare ale Românilor«, adunate şi întocmite de Vasile Alexandri; precum şi de George Coşbuc în »Balade şi idile.«

Rada, (marină) un mic golf de mare, bine adăpostit în contra vênturilor şi a valurilor, cu fund de nămol sau năsip şi cu adâncime îndestulitoare, 8—10 m. pentru a puté permite vaselor să între la adăpost şi să stee la ancoră. [S. B.]

Rădăcina, (botan.) un membru dela plantele vasculare (Fanerogame, Pteridofite). Se desvoaltă în genere în pământ, dar şi în apă (Lintiţă) sau în aer (Iederă, Orchidee epidendre); uneori lipsesce (Brădişul de apă, Salvinia). La Fanerogame R., care se desvoaltă din radicula embrionului, se ḑice principală sau *pivot;* pe ea nasc în mod endogen R. secundare, terţiare, ş. a., cu un singur cuvênt ḑise *radicele.* După felul cum se face ramificarea R. se disting: *R. pivotante* (v. ac.); *fasciculate,* când pivotul e foarte scurt sau absent, iar celelalte R. secundare, etc., mult desvoltate (graminee); *dichotome* (v. ac.) (Selaginella, Lycopodium). După locul, unde nasc, se disting: *R. normale* (R. primare, secundare); *laterale,* cari ies din vecinătatea frunzelor şi mugurilor; *adventive* (v. ac.). R. subterane şi acuatice au la vîrf o scufie sau calyptră (v. ac.), iar ceva mai sus de vîrf o regiune provêḑută cu peri absorbanţi, *regiunea piliferă.* R. subterane servă a fixa planta de pământ şi a absorbí deací apa cu sărurile minerale şi organice disolvate în ea; R. acuatice au asemenea funcţiunea să absoarbă; cele aeriane absorb vaporii de apă din atmosferă. Alte R. mai servă şi ca suport pentru plantă, ca R.-le în formă de ghiare *(fulcrante)* dela Pandanus; cele în formă de coloane, stâlpi sau păreţi *(columnare, parietiforme)* de Ficus, Palmieri; cele ca nisce cârlige dela Ederă, etc. Când e tineră R. are structură primară cu scoarţă şi cilindru central, fiind fascicule conductoare liberiane şi lemnoase alterne; când îmbêtrânesce structura R. se complică, apropiindu-se de a tulpinelor aeriane lemnoase. [S. Şt. R.]

Rădăcina, în gramatică vorba primitivă, din care se formează toate flexiunile şi derivaţiunile unui cuvênt.

Rădăcină, în matematică numĕrul, care ridicat la o anumită potenţă (v. ac.), adecă înmulţit de anumite ori prin sine însuşi, este egal cu un numĕr dat. Astfel numĕrul 2 este rădăcina a 2-a a numĕrului 4, a 3-a a numĕrului 8, a 4-a a numĕrului 16. A trage R. din un numĕr dat, însemnează a afla numĕrul, care ridicat la o anumită potenţă, ne dă numĕrul dat. In semne: $\sqrt[n]{a} = \alpha$, dacă $\alpha^n = a$.

Radagaisus, *(Ratiger),* căpetenie de seminţii germane; a asediat în 404 d. Chr. Florenţa cu 200,000 oameni, dar fù bătut şi ucis în anul următor de Stilicho.

Radamas, la Slavi un ḑeu judecător din lumea de jos (v. Rhadamantys); şede la dreapta ḑeului Pohlos.

Radaşca, insect, v. Lucanus cervus.

Rădăşeni, com. rur. în Rom., j. Suceava, compusă din sat. R. şi Lămăşeni, cu 2721 loc. (Dicţ. geogr. 1894), 3 biserici şi 2 şcoale. In sat. R. este o biserică, a cărei temelie a fost pusă de Stefan Tomşa Vodă; tot aici a existat în vechime o şcoală preoţească. Perele şi merele din R. sûnt foarte căutate.

Rădăuţi, oraş în Bucovina, situat pe malul stâng al rîului Suceviţa, cu 12,000 loc., fiind şi reşedinţa judeţului cu acelaş nume. Judeţul R. este situat între j. Siret şi Storojineţi spre nord şi între j. Sucevei şi Câmpulungului spre sud; este cel mai mare judeţ din Bucovina. Locuitorii oraşului sûnt în majoritate Români. Până la 1781 R. a fost reşedinţa episcopală, care în acest an a fost mutată la Cernăuţ. Oraşul R. este foarte vechiu. Cu înfiinţarea episcopiei sub Alexandru cel Bun R. se ridică repede la un oraş, favorisat şi prin înfiinţarea mănăstirei Putna în apropiere. Astăḑi R. sûnt reşedinţa căpitanului judeţan, a judecătoriei de judeţ, perceptoriei, şcoalei de meserii şi a gimnasiului real superior cum şi a hergheliei împĕrătesci, ale cărei moşii de agricultură şi viticultură model se întind până aproape de mănăstirea Putna şi apoi luând direcţia spre sud până la muntele Lucina. In R. se mai află cea mai veche fabrică de hârtie şi o fabrică de chibrituri. Are o biserică românească, fosta catedrală episcopală, şi o biserică catolică.

Rădăuţi, com. rur. în Rom., j. Dorohoiu, formată din satele Iznovăţul şi R. şi tîrguşorul R., avênd o poporaţiune de 3160 suflete, 2 biserici, 1 şcoală şi 6 sinagoge. Reşed. comunei e tîrguşorul R., unde în fiecare Duminecă e ḑi de tîrg.

Rădesci, com. rur. în Rom., j. Tutova, cu 1414 loc., 1 biserică şi 1 şcoală. (M. Dicţ. geogr. al Rom.)

Radesyge, (med.) morb endemic în Scandinavia. După părerea unora nu e altceva decât Syphilis învechit, după a altora e un amestec de Syphilis, Lupus şi Lepra. Se manifestă în mari destrucţiuni ale pielii.

Radetzky, *Ioan Iosif, conte,* mareşal de câmp austriac, n. 1766 în Trzebnitz în Boemia, a luat parte la resboaiele în contra Turcilor din 1793, din Olanda şi din Italia. In 1800 excelează cu un regiment de cuirasieri la Hohenlinden; asemenea în bătălia dela Wagram 1809. Pe timpul resboaielor aliaţilor contra împĕratului Napoleon R. a fost în 1813—14 şeful statului-major la Schwarzenberg, iar în 1815 la armata rhenană de sus. In 1831 primesce comanda armatei austr. în Italia sup. şi avansează 1836 la rangul de mareşal de câmp. In 1848 constrins să părăsească Milano, câştigă bătăliile dela Santa-Lucia, Sommacampagna, Custozza şi Volta, şi încheie armistiţiu cu regele Carol Albert. In primăvara 1849 abḑice regele armistiţiul, dar R. câştigă bătăliile dela Mortara şi Novara, ocupă Veneţia şi susţine cu multă energie domnia austriacă în Italia de nord. In 1857 R. trece la pensie şi † 5 Ian. 1858 în Milano. I-s'a ridicat frumoase monumente în Praga şi Viena. [S. v. Herbay.]

Radetzky, *Fedor, Fedorovici,* general rus, n. 1820 în Cazan, a fost în 1849 în Ungaria

şeful statului-major al lui Rüdiger. In resboiul ruso-româno-turc a fost comandantul corpului 8 rus, apărând cu succes pasul Şipca. Ca comandant al armatei centrale rusesci, constringe la 9 Ian. 1878 armata turcească, care apăra pasul Şipca, să depună armele, iar nu mult după aceea intră în Adrianopole. In 1882 a fost guvernor general în Charcow, de unde nu preste mult s'a retras la pensie. † 26 Febr. 1900 în Odessa.

Radial, ce emite raze, ce are forma de raze, ce se ţine de radiu.

Radian, 1) *R., Ioan*, n. 1864 în Filipesci, j. Prahova; studiile liceale le-a făcut în Bucuresci la liceul Mateiu Basarab; la 1887 doctor laureat în medicină şi licenţiat în farmacie dela universitatea din Bucuresci; la 1889 doctor în sciinţele fisice dela Geneva; dela 1889—96 profesor de chimia analitică la şcoala superioară de farmacie din Bucuresci; † Iunie 1896 în Elveţia. A publicat: Istoria naturală medicală a plantei Clematis vitalba (1888); Recherches sur la composition de quelques Schistes ardoisiers. Genève, 1889; Tratat de chimie analitică calitativă (1892); Studiu asupra composiţiei chimice a Leandrului (1892), etc.

2) *R., Simeon*, fratele precedentului, n. 1871 în Vălenii de munte; studiile liceale le-a făcut în Ploesci; la 1894 licenţiat în sciinţele naturale dela universitatea din Bucuresci; dela 1893 ataşat ca preparator la institutul botanic din Bucuresci; se ocupă în special cu studiul Muscineelor din România. A publicat: Contribuţiuni la flora bryologică a României, I în Buletinul erbariului institutului botanic nr. 1, 1901; II în Publicaţiunile societăţii naturaliştilor din România nr. 2, 1901.

Radiant, puncte ale ceriului, dela cari par a veni căderile periodice ale meteoritelor.

Radianu, *Boicea*, n. 1820 în Craiova. Ia parte la revoluţia din 1848 şi este comisar al guvernului provisor în j. Romanaţi. Este unul din întemeietorii partidului liberal din Oltenia, al cărui şef stă până la moarte. Numit prefect al j.-lui Mehedinţi de locotenenţa domnească în 1866, salută cel dintâiu pe principele Carol la sosirea lui în ţeară. Numit imediat apoi consilier la curtea de apel din Craiova, concetăţenii săi îl aleg continuu deputat. † 1873.

Radiare, emiterea de raze.

Radiare, (calor.) un fel de propagare a căldurei. Anume căldura de comun trece dela corp la corp, va să dică dela primul la al doilea, dela al doilea la al treilea, ş. a.; dar sûnt şi casuri, când dela primul trece la al treilea sau la al patrulea. Felul de propagare din urmă se numesce R., s. e. căldura solară trece prin aer fără să-l încăldească decât în măsură mică, şi vine de încăldesce pământul. Corpurile, ce lasă trecere liberă razelor de căldură, se numesc *diatermane*, celelalte *atermane*. Diatermane sûnt: aerul, sarea, sticla, silvinul, ş. a., cele mai multe însă sûnt atermane.

Radiate, (zool.) animale nevertebrate, ale căror organe sûnt aşezate în formă de raze în jurul corpului. (v. Coelenterate.)

Radical, »dela rădăcină«, este atribut caracterisător pentru modul de gândire şi de lucrare, care caută a străbate în firea lucrurilor până la rădăcina (causa, raţiunea) lor. »*Rău radical*« a numit Kant inclinaţia omului mai mult spre rău decât spre bine, ca consecinţă a păcatului strămoşesc. In politică se numesce *Radicalism* sistema, care tinde la o reformă radicală şi completă a instituţiunilor unei ţeri şi a ordinei sociale. [Pl.]

Radicale, în chimie complexe de atome sau resturi de combinaţiuni, cari, ca şi elementele, trec nealterate prin preschimbări chimice.

Radicand, (matem.) număr, din care este a se trage rădăcina (v. ac.).

Radicula, v. Embrion.

Radigast, idolul de frunte al Vendilor. In Rhetra a stat între simboalele lumii de sus şi celei de jos, adecă la mijloc între ceriu şi pământ, personificând aerul şi pe cap purtând o pasere (locuitorul aerului). Mitologiştii slaveni l-au identificat cu Mercurius şi l-au asemănat cu Vişnu. Dar R. a fost şi deu al resboiului, având atunci un cap de bivol pe piept ca pavăză, iar pe cap un vultur cu aripile întinse.

Radiofon sau *fotofon*, aparat ce mijlocesce transmiterea sunetului prin lumină. R. a fost construit de Bell şi Tainter.

Radiometru, vîrtelniţă mică, ale cărei foiţe sûnt aşezate vertical şi de o parte sûnt înegrite, ca să absoarbă mai bine razele de căldură. Fiind feţele înegrite de aceeaşi parte, razele absorbite pun vîrtelniţa în mişcare de rotaţiune.

Rădiul-Mitropoliei, com. rur. în Rom., j. Iaşi, situată pe partea dreaptă a Jîjiei şi compusă din 7 căt. cu 1698 loc. (Dicţ. geogr. 1888), 4 biserici şi 2 şcoale.

Radius, (rază), în geom. jumătate din diametru (v. ac.).

Radix, *(lat.)* rădăcină. (v. ac.).

Radna, *(Maria Radna)*, 1) com. mare în Ung., cott. Arad, situată în partea dreaptă a Mureşului în faţă cu Lipova. Apare în analele vechi la 1477. Are 500 case, cu 2235 loc. Români gr.-or., puţini Magh. şi Germani. Unul dintre locurile cele mai însemnate de rugă încă dela 1520. Mănăstirea imposantă e posesiunea Franciscanilor. Pe vârful dealului se află un obelisc, ce eternisează memoria visitei regelui Iosif II (1768). Sediul preturei, judecătoriei cercuale şi al perceptoratului. Staţ. căii ferate, oficiu postal; telefon, banca rom. »Mureşanul«.

2) *Radna, protopresbiterat gr.-or.* român, cu 37 parochii, cari numeră cam 32,000 loc.

v. şi Rodna.

Radnorshire, comitat engl. în Walesul de sud, 1219 km², cu 21,790 loc. (1891); capit. Presteigne.

Radnót, v. Iernut.

Rădoesci, com. rur. în Rom., j. Teleorman, cu 1260 loc., 1 biserică şi 1 şcoală. (M. Dicţ. geogr. al Rom.)

Radom, guvernament ruso-polon, 12,352 km², cu 820,363 loc. (1897).

Radomir, comună rur. în Rom., j. Romanaţi, compusă din 2 căt., cu 647 loc.; 1 biserică şi 1 şcoală. Pe teritoriul com. s'au găsit diferite anticităţi, de unde se deduce, că aici a fost o staţiune romană. (M. Dicţ. geogr. al Rom.)

Radomir, ţar bulgar, care a ajuns pe tron 1014 după moartea tatălui său Samuil. A fost îndată atacat de împăratul Bizanţului Basiliu Bulgaroctonul. R. a fost ucis (1015) de vărul său Vladislav Ioan, care i-a urmat pe tronul bulgar.

Radovan, com. rur. în Rom., j. Ilfov, situată aproape de malul drept al Argeșului; e una din cele mai mari comune rurale ale j.-lui, având 4600 loc., 1 biserică veche și 1 școală cu un local frumos. La vest în marginea comunei, pe coasta dealului se văd ruine din palaturile Ghiculescilor, zidite de Banul Scarlat Ghica pe la 1769, și cari aveau apaducte în regulă până la casele din mijlocul comunei, cari adi servesc de școală. (M. Dicț. geogr. al Rom.)

Radovici, *Alexandru,* general rom., n. 10 Iunie 1832 în Bucuresci, întrat 1847 ca sergent în armată, ajuns general de brigadă la 1871. In resboiul de independență a comandat corpul al 2-lea de armată.

Radșputani, *(Radșaputra* »Fii de regi«), popor aric, foarte respândit în Hindostanul apusean (India); își deduce originea dela vechea castă a soldaților. Țeara principală a lor e *Radșputana* sau *Radșastan,* între Indus și Geamna, 336,038 km²., cu 11.987,755 loc. (1891). Teritoriul e împărțit în 20 state cu un agent general engl.

Radu I, *(Negru),* domn al Țerii-Românesci 1374—84. In chrisoavele fiilor săi Dan I (1384 până 1386) și Mircea I (1386—1418), cum și în cele ale domnilor următori mai vechi, el este numit numai *Radul;* abia în a doua jumătate a secl. XVI ș. u. el se află numit, în chrisoave domnesci, *Negrul Voevod* sau *Radul Negru Voevod.* Atributul *Negru* i-s'a dat în urma confusiunii făcute cu *Negru Vodă* (v. ac.) al tradiției populare, legendarul descălecător al țerii în partea din resărit de Olt, considerat ca întemeietor al statului. Această confundare se datoresce mai ales numeroaselor fundațiuni bisericesci ale lui R., în urma cărora tradiția monastică, glorificându-l ca fundator, i-a atribuit și întemeiarea statului. El este cunoscut ca fundator al mânăstirilor Tismeana (săvîrșită de fiul său Dan), Cozia și Cotmeana (săvîrșite de fiul său Mircea); el mai este numit și ca ctitor al bisericei dela Câmpulung, cu mormêntul tatălui său Alexandru († 1364), și al bisericei domnesci dela Argeș, unde a fost înmormêntat, ambele făcute mai înainte, dar probabil înzestrate și de dînsul.

In domnia lui, Țeara-Românească este arătată (în documente unguresci) ca fiind independentă de Ungaria, după ce fratele său Vladislav (1364 până 1374), care recunoscuse suzeranitatea ungurească, își încheià domnia în ostilitate cu Ungurii. Desfăcându-se de Ungaria, R. a trebuit să renunțe la posesiunea Severinului, Făgărașului și Amlașului, stăpânite de Vladislav (v. ac.) ca feude unguresci. Aceasta pare a fi dat nascere tradiției cronicelor Țerii-Românesci despre descălecatul lui R. N. din Amlaș și Făgăraș, tradiție formată după analogia descălecatului Moldovei din Maramureș. In cronice, »descălecătorul R. N.« este pus la 1290—1314; iar în biografia lui Nicodim dela Tismeana (contemporanul lui R.) el este arătat ca următor al fratelui său Vladislav și ca predecesor al fiilor săi Dan și Mircea, deci identic cu R. din 1374—84. Data cronicelor concordă, mai mult sau mai puțin, cu timpul lui »Thocomer« (v. ac.), tatăl lui Basarab Voevod, confundat de asemenea cu Negru Vodă al tradiției populare. Pe când tradiția monastică dela Tismeana (cum se presentă în biografia lui Nicodim, ca și în chrisoave domnesci pentru această mănăstire) confunda pe R., fundatorul mănăstirii, cu Negru Vodă, tradiția dela Câmpulung (cum se află în chrisoave domnesci pentru mănăstirea de acolo) numesce »Negru Voevod« pe tatăl lui Basarab, al cărui nume este constatat »Thocomer«. La acesta din urmă poate să se rapoarte data cronicelor pentru R. N.

Dela R. s'a păstrat o monetă cu inscripție latină (+ M RADVL WAW + TRANSALPAI = Moneta Radul Waiwode Transalpini), având pe o parte vulturul ca marca țerii, pe alta scutul dinastiei Anjou din Ungaria (un scut împărțit dealungul în două, în care în dreapta trei grindi transversale, în stânga două flori de crin). Acest scut, simbolisând suzeranitatea ungurească, s'a întrodus sub Vladislav (dela care cunoascem cea mai veche monetă a Țerii-Românesci) și s'a păstrat și sub R., cu toate că acesta nu mai era vasal unguresc. Mormêntul domnesc din biserica domnească dela Argeș, pe a cărui piatră se mai cunoasce o figură de om și ornamentație cu motive de crin, atribuit lui R. N., este probabil al acestui domn. (Cf. D. Onciul, Originile Principatelor Române. Bucuresci, 1899.) [D. On.]

Radu II, *(Prazna glava),* domn al Țerii-Românesci 1424—27. Ca fiu (natural) al lui Mircea cel Bătrân, el se ridică ca pretendent în contra lui Dan II (1420—24, 1427—31), fiul lui Dan I, care resturnase pe Mihail I (1418—20), fiul lui Mircea, și isbuti a se face stăpân pe o parte de țeară, pe la 1421. Din acest an sûnt cunoscute documente și dela R. și dela Dan, cel dintâiu dându-le la Tîrgoviște, cel de al doilea la Argeș, unul stăpânind partea resăriteană, celalalt partea apuseană a țerii. In 1424 R. resturnà pe Dan și se menținù în domnie, cu ajutorul Turcilor, până la 1427, când fù resturnat de Dan cu ajutorul Ungurilor. [D. On.]

Radu III *cel Frumos,* domnul Țerii-Românesci (1462—74). Fiul lui Vlad Dracul. A fost adus și înălțat la domnie în locul fratelui său, Vlad Țepeș, de către sultanul Mohamed II, la curtea căruia fusese lăsat ostatec încă din copilărie. Fiind supus credincios al Turcilor, cărora le-a închinat țeara, încheiând cu ei o capitulație (1467), a trebuit să se oștească cu Stefan cel Mare al Moldovei, care a nisuit multă vreme, ca pe tronul Țerii-Românesci să-și așeze un tovarăș vrednic în lupta sa contra Turcilor. Două au fost bătăliile mai însemnate între acești doi voevodi români: una la Soci în 1471 și a doua la Cursul Apei în 1473, în urma căreia R., bătut, fugi la Turci după ajutor; iar Stefan, învingětor, cuprinse cetatea Dâmboviței (Bucurescii), luà de acolo averile domnului, pe doamna și domnița Maria (cu care Stefan, căsătorindu-se mai apoi, a avut pe Bogdan, succesorul său la tronul Moldovei) și lasă ca domn al țerii pe Laiotă Basarab. Acesta insă n'a domnit decât o lună, căci R., întors cu ajutor turcesc, l-a alungat, prădând chiar până în inima Moldovei. A pierdut tronul pe la începutul 1474, când, probabil, a și murit.

Radu IV *cel Mare,* domnul Țerii-Românesci (1496—1508). Fiul lui Vlad Călugărul. A fost asociat la domnie de către tatăl său câțiva ani înainte de 1496, an în care acesta a părăsit scaunul domnesc sau, mai probabil, a murit.

Foarte religios şi ţeara bucurându-se în mai tot timpul domniei sale de multă pace, s'a ocupat mai cu samă de biserică. A adus în ţeară pe Nifon, patriarchul mazilit de Turci al Ţarigradului, pe care l-a pus în fruntea bisericii ca să o organiseze. Şi s'au făcut oarecari aşezări în biserică; dar patriarchul, însuşindu-şi prea multe drepturi, ajunse în neînţelegeri cu domnul şi cu boierii sĕi şi trebuí să părăsească ţeara. R. a trăit în bune relaţiuni cu Ungaria, dela care a cerut stăruitor, dar în zadar, prin mijlocirea Poloniei, sà i-se dee Făgăraşul şi Amlaşul, ba chiar şi Rodna, ţinuturi pe cari domnii români le posedase altădată sub titlul de feude. Turcilor asemenea le fù supus şi fù nevoit, la chiemarea lor, să meargă în douĕ rânduri la Constantinopole, în 1504 şi 1507, ca să facă mărturisiri de credinţă şi să se rescumpere de oarecari învinuiri. Către sfîrşitul domniei sale, în Oct. 1507, purtà un resboiu cu Bogdan cel Orb, domnul Moldovei, în care fiind învins, puţin tîmp în urmă, la începutul anului 1508, murí şi fù îngropat la mănăstirea Dealului, înălţată de dînsul.

Radu V ***Călugărul,*** domnul Ţerii-Românesci (1521). Cronica ţerii îl numesce R. Călugărul; el însă, inainte de domnie, se numia Dragomir Călugărul şi în scurta vreme a domniei probabil Vlad-Voevod. Fù proclamat domn în regiunile Buzĕului, de o parte din ţeară în 1521, după moartea lui Neagoe Basarab şi în contra fiului acestuia, Teodosie, lăsat moştenitor al tronului sub tutela mamei sale şi a unchiului sĕu, puternicul ban Preda Craiovescul. Partisanii amênduror domni se întâlnesc la Tîrgovişte, unde dându-se o luptă, banul Preda este învins şi ucis, iar R. ajunge singur domn; câteva septĕmâni stăpânesce însă numai ţeara, căci Mehmed-beiu venind în ajutorul lui Teodosie, acesta este restabilit în domnie, iar R. ucis.

Radu VI ***dela Afumaţi,*** domnul Ţerii-Românesci (1521—29). Fiul lui R. IV cel Mare şi ginerile lui Neagoe Basarab, pe una din fetele căruia, pe Ruxanda, a luat-o în căsătorie. A fost ridicat la domnie de o parte a ţerii, cea de dincoace de Olt, în mijlocul luptelor urmate pentru tron după moartea lui Neagoe Basarab, în 1521 în contra lui Teodosie şi după îndepărtarea lui R. V Călugărul. Domnia sa se poate împărţí în douĕ perioade: perioada luptelor neîntrerupte purtate pentru susţinerea tronului, pe care ţeara i-l dase, şi care ţine până la începutul anului 1525, şi perioada mai pacinică, în care, fiind recunoscut de Turci, domnesce până la sfîrşitul tragic al vieţii sale. In perioada întâia susţine lupte multe, mai mari şi mai mĕrunte, mai ales cu Mehmed-beiu, care voia să se facă însuşi stăpânitor Ţerii-Românesci. Mai adesea învingĕtor, învins însă şi el, e nevoit în mai multe rânduri să se adăpostească în Ardeal, de unde cu ajutor dela Zápolya şi odată cu însuşi voevodul ardelean în persoană, să între din nou în ţeară pentru a alunga pe Mehmed-beiu. Piatra ce acopere mormêntul acestui R. la mănăstirea Curtea de Argeş, mănăstire săvîrşită de el, pe care însuşi, fiind încă în viaţă, a pus să o sape, înşiră de toate 20 bătăliile purtate de dînsul cu rivalii. Aproape toate sûnt cu Mehmed-beiu; după ce a sfîrşit cu acesta, a avut însă de luptat cu Vladislav-Vodă şi boierul Bădica, cari amêndoi pe rând ajung a pune mâna pe domnie, dar nu pentru vreme mai îndelungată. Domn legal în acest timp trebue socotit tot R. VI dela Afumaţi. In perioada a doua, care începe cu 1526, când domnul a fost recunoscut şi de Turci, R. nu e scutit de lupte, şi anume chiar cu vecinul şi cumnatul sĕu Stefăniţă-Vodă al Moldovei. Rivalitatea între ei se născù mai ales din causa, că Stefăniţă ar fi voit să iee el în căsătorie pe fica cea mai mică a lui Neagoe Basarab, Ruxanda, pe care o luà R. în căsătorie în Ianuarie 1526 şi fiind-că domnul muntean adăpostea în ţeara sa nisce pribegi moldoveni. Douĕ năvăliri a trebuit să îndure R. din partea Moldovenilor din causa aceasta: una în Febr. 1526 şi a doua în toamna aceluiaşi an. In timpul lui R. Ungaria a căḑut în bătălia dela Mohaciu şi domnul român ar fi putut profita din certele ce se iscară preste munţi între Zápolya şi Ferdinand, dacă ar fi fost mai pregătit şi mai bine informat. El însă se certà cu Braşovenii şi Sibienii şi ţinea cu Zápolya, când acestuia îi mergea rĕu, şi cu Ferdinand, când lui Zápolya îi mergea bine. Totuşi acesta din urmă i-a dat în stăpânire, cu titlu de feude, Vinţul de jos şi Vurpĕrul (Alvincz şi Borberek). Sfîrşitul lui R. a fost tragic. O samă de boieri resculaţi strînseră oaste la Slatina şi porniră spre Têrgovişte, contra domnului. Acesta surprins nepregătit fuge spre Craiova, la puternicul Ban Pârvu Craiovescul; dar în drum, la Râmnicul Vâlcii, e ajuns de călăreţii duşmani şi tăiat împreună cu fiul sĕu Vlad, în ḑiua de 2 Ian. 1529, în biserica Sf. Gheorghe de lângă tîrg. R. e îngropat în bis. Curţii de Argeş alături de socrul sĕu, Neagoe Basarab.

Radu VII, ***Paisie,*** domnul Ţerii-Românesci (1534—46). Fiul lui R. Călugărul. Inainte de domnie a fost egumen al mănăstirii Argeşului sub numele de Paisie. Vine la tron în urma lui Vintilă Vodă dela Slatina; abia însă a luat scaunul domnesc şi, din Ardeal, năvălí un pretendent, Laiotă Basarab, în fruntea boierilor pribegiţi. Paisie, bătut, fugí la Nicopole, de unde întorcêndu-se cu ajutor, la »Fântâna Ţigancii« bate şi taie pe Laiot Basarab, precum şi pe căpeteniile boierilor resvrătiţi. Paisie domní de aici înainte, cu o scurtă întrerupere, când a fost mazilit de Turci şi surghiunit în Egipt, până la 1546, în care an fù cu totul scos din domnie. Domnind pe vremea turburărilor şi luptelor din Ardeal pentru stăpânirea coroanei unguresci, a intervenit în aceste lupte pe lângă Petru Rareş, care se scie, ce rol însemnat a avut la aceste certe şi lupte.

Radu VIII, ***Şerban,*** v. Basarab.

Radu IX, ***Mihnea,*** domnul Ţerii-Românesci, (1611—16 şi 1620—23) şi al Moldovei (1616—19 şi 1623—26). Fiul lui Mihnea Turcitul. Crescut de tinĕr între Greci şi fiind protejat al Turcilor, e un pretendent vecinic al lor la tronul Ţerii-Românesci, mai ales în mijlocul luptelor urmate pentru stăpânirea acestei ţeri după moartea lui Mihaiu Viteazul; dar nu isbutesce decât în Ianuarie 1611; când e făcut domn al Ţerii-Rom. în locul lui Radul Şerban, acesta fiind alungat de Gabriel Báthory. Primăvara însă e alungat de Radul Şerban; Turcii îl aduc însă din nou vara, domnind de aci înainte mai linisoit până la 1616, an in care e mutat în Moldova. In

acest restimp face două expediții după porunca Turcilor: una în Ardeal împreună cu Stefan Tomșa al Moldovei pentru a pune în domnia acestei țeri pe Gabriel Bethlen (1613), și alta în Moldova contra lui Alexandru Movilă. Mutat în Moldova la 1616 în locul lui Alex. Movilă, domní aci până la 1619, când fù mazilit de Turci pentru a-i lua marile bogății și pentru a face loc la tron unui străin, Gaspar Grațiani, care dăduse și promisese Turcilor bani și daruri sumedenie. In Țeara-Românească a doua oară vení la 1620 în locul lui Gavrilaș Movilă, și pentru a plătí datoriile predecesorului sěu, a mărí tributul țerii, a-și scoate, prin tot felul de dări și angarii, alte averi și, în sfîrșit, pentru a trece la 1623 în Moldova lăsând în loc, în schimbul unei mari sume de bani dată Turcilor, pe fiul sěu Alexandru Coconul. A doua oară în Moldova domní dela 1623—26, când, în Ianuarie, murí fiind domn, lucru rar pe aceea vreme de dese schimbări la domnie. In acest timp Tătarii prădară cumplit Moldova. Caracteristic la acest domn pentru stăpânirile sale în Țeara-Rom. și Moldova e, că a venit încungiurat de Greci, a favorisat elementul grecesc, drept ce s'au întêmplat rescoale de ale pămêntenilor în contra Grecilor. A stors țerile române în chip și fel pentru ca să-și stringă averi și să facă față la cererile Turcilor și în sfîrșit, în timpul sěu, influența politică turcească ajunsese la mare înaintare în Țeara-Rom. și Moldova.

Radu X, *Leon*, domnul Țerii-Rom., (1664—69). Fiul lui Leon Tomșa. A fost crescut grecesce și când, în 1669, vine la tronul Țerii-Rom. în locul lui Gr. Ghica, el vine încungiurat de Greci, cărora le-a dat pe mână toate boieriile și toată puterea în stat. A protejat pe Stoica Leurdeanul, cunoscutul boier care a intrigat de s'a ucis postelnicul Const. Cantacuzino și pentru care faptă domnul și-a atras dușmănia puternicei familii a Cantacuzinilor. Un început de rescoală al boierilor contra Grecilor a silit pe domn să dea o carte de isgonire în contra Grecilor; iar Sultanul, mazilindu-l, a permis Țerii să-și aleagă singură domn, ceea ce s'a făcut alegêndu-se Antonie din Popesci. [A. L.]

Radu, *Demetriu Dr.*, episcop gr.-cat. de Lugoș, n. 7 Nov. 1861 în Uifalěu, lângă Aiud, (cott. Albei inferioare) din părinți țerani. Studiile primare le-a făcut în Aiud, cele gimnasiale în Blaj, iar filosofia și teologia la Roma, luând doctoratul în ambe facultățile. In 24 Iulie 1885 fù ordinat preot, și reîntorcêndu-se în patrie a practisat puțin timp la oficiul archidiecesan din Blaj, apoi în 1886 fù trimis la Bucuresci ca paroch al Românilor gr.-cat. de acolo. Archiepiscopul Palma îl numí profesor de teologia dogmatică, filosofie și literatura română la seminariul catolic, al cărui rector ajunse în curând. In 1891 archiepiscopul Costa îl numí protopop onorar, iar mitropolitul Vancea din Blaj asesor consistorial. In 1895 fù numit econom general și procurator al diecesei de Bucuresci. Episcop al Lugoșului fù numit în 22 Nov. 1896, preconisat în 3 Dec. acelaș an; consacrat în 9 Maiu 1897 de către mitropolitul Dr. V. Mihályi în Blaj și instalat în scaunul episcopesc în 16 Maiu 1897. R. este orator foarte distins și prin predicele sale rostite în limba română în catedrala Sf. Iosif din Bucuresci atrăgea mulți ascultători din clasele cele mai înalte ale capitalei României. Ca episcop încă în 15 Aug. 1897 a cumpărat lângă reședința episcopească o casă cu grădină frumoasă destinată pentru așezarea unui convict al tinerimei gr.-cat. dela școalele din Lugoș și prin epistole pastorale și circulare a făcut dispozițiuni salutare pentru sporirea fondului de convict. Pentru administrarea fondurilor diecesane a înființat în 1899 cassa centrală diecesană. In anii din urmă a dobândit dela stat sume însemnate anuale, prin cari s'a regulat în parte dotațiunea clerului sěu. (v. Șematismul archidiecesei de Alba-Iulia și Făgăraș din 1900.)

Radu Negru, *Băile*, stațiune pentru cura climatică în România, j. Muscel, lângă orașul Câmpulung. Pe lângă sănătoși visitează această localitate pitorească-igienică reconvalescenții și mulți suferindi de nervi, plămâni și inimă. Rîul Doamnei servesce pentru a lua băi reci. In timpul din urmă s'a instalat un stabiliment de hidroterapie vast și splendid provědut cu toate resursele hidroterapiei moderne. Acest stabiliment s'a întemeiat de o societate anonimă pe acții. Intreaga întreprindere este urzită, condusă și susținută de puteri românesci din țeară. E un institut înzestrat cu mult confort și cu toate resursele balneare inventate de sciință. Băi de apă rece în basinuri alimentate de apă curgětoare, băi de hidroterapie sistematică, de abur, de aer cald, de putină, masaj și băi electrice; cabinet de aer comprimat și inhalație. Un parc frumos luminat cu electricitate. Un bufet spațios. Stabilimentul e situat în mijlocul orașului cu vedere încântătoare spre munții musceleni și dâmbovițeni. Medicul primar al județului este dirigentul stabilimentului, după ale cărui povețe se fac curele prescrise. (Cf. Dr. S. Stefănescu și Dr. Rigani, Hidroterapia și băile Radu Negru din Câmpulung. Bucuresci, 1897.) [Dr. Vuia.]

Radu Negru, *cetatea*, v. Breaza.

Radu-Vodă, *biserică și mănăstire* din Bucuresci. Era una din mănăstirile cele mai bogate și insemnate din capitală. Ea a fost întemeiată cu hramul Sf. Troițe (Treimi) de Alexandru-Vodă Mircea la 1568 pe o colină la sudul orașului, pe malul Dâmboviței. Biserica primitivă trebue să fi fost frumoasă, căci se destinase a fi mitropolie; atâta este totul ce se scie despre dinsa până la Mihaiu Viteazul. Când acest domn s'a retras dinaintea Turcilor, Sinan pașa la 1595 a întărit Bucurescii și, ținênd samă de posițiunea strategică a mănăstirei R. și a palatului domnesc alăturat, și-a făcut din ele o cetățuie cu o redută puternică, vestită în arta militară europeană din acele timpuri sub numele de »palanga lui Sinan«. In acelaș timp biserica se prefăcù în geamie. Turcii însă nu putură ținea piept cu armata, ce le venia împotrivă din Transilvania cu Mihaiu. De aceea Sinan ordonă să se aprindă mina de sub mănăstire, astfel încât nu remase urmă de fortificație și de clădire. Mihaiu, întors după isbândă în 1597 la Bucuresci, așeză pe călugării pribegi deocamdată în mănăstirea zidită de el și numită Mihaiu-Vodă. La 1613 însă Radu-Vodă Mihnea clădí pe locul cel vechiu o nouă mănăstire, care și-a luat numele dela dînsul, și o închină Ivirului, adecă schitului Georgianilor dela muntele Athos. Și de astădată biserica se făcuse

cu îngrijire deosebită; Paul de Alep, care a vě-ḑut-o pe la 1640, o găsí minunat de frumoasă, şi într'adevěr ea lăsa în urma ei, prin bogăţia podoabelor architectonice şi picturale, toate celelalte biserici ale capitalei. Intr'însa este şi mormêntul ctitorului, † 1626. In 1658 mănăstirea fù din nou fortificată de Mihnea III în contra mazilitului Constantin-Vodă Şerban. Aspectul pitoresc al colinei cu palisade, bastioane, tunuri şi corturile ostaşilor îl descriu cu multă vioiciune Paul de Alep şi o poesie populară. Din fericire lucrurile nu ajunseră la luptă, şi astfel mănăstirea remase neatinsă până în ḑilele noastre. Avuţiile dela R înaintea secularisării erau colosale. După un inventar din 1861 ea poseda 10 mahalale din Bucuresci, o mulţime de prăvălíi şi case în centrul oraşului, un număr considerabil de moşii în mai toate judeţele Munteniei, chiar şi 5 schituri filiale închinate. Acum se ridică în locul mănăstirei internatul facultăţii de teologie, iar biserica este o simplă filială a parochiei Brosceni. (G. I. Ionescu-Gion, Istoria Bucurescilor. Bucur., 1899, pag. 231—52, 267, 504, 565—7, 582—3. Acolo se citează şi sorginţile istorice, mai cu samă manuscrise din archiva statului. C. St. Bilciurescu, Mănăstirile şi bisericile din România. Bucur., 1890, pag. 137—9.)

Răducăneni, com. rur. în Rom., j. Fălciu, compusă din sat. R. şi tîrguşorul R., avênd 1864 loc., 1 biserică şi 1 şcoală. (M. Dicţ. geogr. al Rom.)

Radulescu, *Constantin*, n. în Chişeteu (cott. Timiş) în Bănat, a studiat technica. Sub era absolutismului era funcţionar de catastru. Mai târḑiu a depus censura de advocat. Bărbat muncitoriu şi prompt în afacerile publice, a ocupat un loc distins între fruntaşii bănăţeni. Şepte ani a fost primarul opidului Lugoş, mai apoi directorul executiv al institutului de credit şi economíi »Lugoşana«. † 7 Sept. 1895.

Radulescu, Eliade, v. Eliade.

Radulescu-Motru, v. Motru.

Rădulescu-Niger, *N. G.*, poet şi romancier. Publicaţii: Jertfă, Gelosie, 1890. Căpitanul Ropotă, 1893. Rustice (Poesii şi novele), 4 vol., 1893—1900. Romanul căsniciei (Moravuri contimporane), 1898. Străin în ţeara lui, roman, 1900. Scrierile lui R. N. au obţinut un premiu de 5000 lei dela Acad. Rom. în sesiunea 1901.

Radziwill, una dintre cele mai vechi familii princiare litvane, cu proprietăţi extinse în Litvania, Polonia şi Posen (Prusia). Un R., duce de Litvania, a fost ginerele lui Vasile Lupu (v. ac.), domn al Moldovei. Linia legitimă a acestei familii e împărţită în trei ramuri, una în Prusia, două în Rusia. Linia ilegitimă trăiesce în Austria. Dintre membrii familiei R. sûnt mai însemnaţi: *R., Nicolau*, † 1565, principe al imperiului, duce de Olyka şi Nieswiesz, a tipărit, după ce s'a făcut reformat, în 1563 la Brzesc vestita »Biblie R.« în limba polonă. Fiul lui *R., Cristof Nicolau*, reîntors la catolicism, a strîns toate exemplarele din această biblie, câte a putut afla, şi le-a ars. *R. Mihail*, n. 1778, † 1850, a luptat sub Kosciuszko, a fost sub Napoleon comandant suprem al trupelor naţionale polone contra Rusiei. După înfrângerea rescoalei a fost internat în Rusia până la 1836, când a trecut în Germania. *R. Anton*, n. 1833, general de art. în Prusia şi general à la suite al impěr. german.

Rafael, unul dintre archangeli, amintit în cartea lui Tovit.

Rafael, *Levacovici*, franciscan, archiepiscop de Ohrida (1647). Dela cucerirea Constantinopolei de către Turci, Grecii începuseră a surpa pe călugării bulgari atât în Peninsula Balcanică, cât şi în ţerile române. Resultatul material pentru Români era desastros, căci o parte colosală din venituri ieşia în străinătate; dar acea intrusiune îşi avù cel puţin un efect cultural important: întroducerea liturgiei românesci. In adevěr Grecii, lacomi numai după bani, nu cugetaseră să instruiască în grecesce generaţiunile, cari nu mai sciau bulgăresce. Astfel, pe timpul domniilor lui Mateiu Basarab şi Vasile Lupul, candidaţii de popie pentru sate nu sciau nici grecesce nici slavonesce, şi astfel era necesar să se întroducă serviciul divin în limba ţerii. Cu toate acestea se credea a comite un abus prin o atare inovaţiune, şi ambii domni se îngrijiră de retipărirea cărţilor liturgice pe slavonesce. Decât, era greu a găsí tipografi destoinici pentru această întreprindere. Mateiu Basarab se adresă către un prietin al sěu din Chiprovăţ (aḑi Coprioştiţa în Balcanii apuseni), ca să-i găsească un tipograf iscusit. Acesta scrise la Roma, propunênd acolo, să se dea ordin franciscanului R., atunci teolog şi predicator, precum şi vicar provincial pentru Bulgaria, de a trece în Muntenia pentru afacerea în chestiune. Acest Croat îngrijise deja de tipărirea liturgiei ilirice editate de Propaganda, şi sperând să servească în acelaş timp şi causei catolice în ţeară, se pregătí de călětorie, cu atât mai vîrtos, că Mateiu se trăgea cu gândul să aducă tipografi din Kiew, după cum s'a întêmplat mai târḑiu în Moldova. Intr'aceea însă Mateiu scrisese lui R. în 19 Iunie 1637, invitându-l să vie, iar papa Urban VIII îi dase o scrisoare de recomandaţiune către domnitor. Nu se scie, dacă R. a venit de fapt în ţeară; se găsesce un singur Liturghier slavonesc din 1646, dar acesta e tipărit în mănăst. Deal de către archim. Ioan. R. a fost numit în 1647 archiepiscop latin de Ohrida, şi afară de 200 taleri, ce aduse dela Roma pentru mănăstirea franciscană din Tîrgovişte, nu mai are a face cu istoria română. (Acta Bulgariae ecclesiastica, digessit Fermendzin. Zagreb, 1877, pag. 47—8, 50, 61, 70, 176, 181, 220. Bibliografia rom. veche, de I. Bianu. Bucur., 1899, fasc. 2, pag. 152.)

Raffael Santi, (greşit *Sanzio*), pictor italian, n. 1483 în Urbino, † 1520 în Roma. Măiestrii, cari l-au instruat la început, au fost tatăl sěu Giovanni S., apoi Timoteo Viti şi Perugino. Cea mai veche dată aflată pe picturile lui e 1504 (pe »Sposalizio«), când s'a dus la Florenţa, unde a fost mult influenţat de Leonardo şi Fra Bartolommeo, învěţând dela primul desemnarea corectă, dela al doilea construcţia simetrică, dar totuşi mobilă a figurilor. Aici a pictat (1507) »Punerea în mormênt«. In 1508 a fost chemat de papa Iuliu II la Roma, unde a împodobit un şir de saloane din Vatican cu picturi devenite celebre. In ultimii cinci ani ai vieţii sale a fost conducětorul suprem al zidirii bisericei Sf. Petru. R. a fost logodit cu Bibbiena, nepoata cardinalului cu acelaş nume. Ea a murit înaintea lui. In picturile fresco din saloanele (stanza şi loggia)

vaticanului presintă puterile, cari mişcă viaţa spirituală, ajutorul imediat, dat de Ddeu bisericei, întâmplări din viaţa papilor Leo III şi IV, ş. a. Intre picturile lui ocupă primul loc icoanele Madonei, a căror culme a ajuns în Madona di San Sisto (sixtină), care se află în pinacoteca curţii din Dresda. R. a fost mare şi ca portretist. S'a încercat şi în architectură şi în sculptură. Basa artei lui o formează simplicitatea şi siguritatea concepţiei, un sentiment fin pentru forme şi colori. In el şi-a ajuns renascerea italiană punctul de culminaţiune.

Rafflesia R. Br., (botan.) mic gen din fam. Cytinaceae (Rafflesiaceae), tribul Rafflesieae cuprinde plante cărnoase, parasite pe rădăcinile speciilor de *Cissus,* florile dioice cu periantul cărnos sûnt foarte mari şi cu miros de cadavru. Dintre cele 4 specii de *Rafflesia,* respândite în Archipelagul Malayan, menţionăm pe: *R. Arnoldii* R. Br. din Sumatra. Această plantă are floarea cea mai mare dintre toate plantele, ce cresc pe suprafaţa globului, ajungênd până la 1 metru diametru. [Z. C. P.]

Rafflesiaceae sau *Cytinaceae,* (botan.) familie de plante dicotyledonate-monochlamydeae, cuprinde vr'o 7 genuri cu vr'o 22 specii de ierburi parasite, cărnoase, lipsite de frunze, ce cresc prin regiunile calde şi temperate ale Europei australe, Africei, Asiei şi Americei. [Z. C. P.]

Rafinat, purificat până la fineţă exagerată; în sciinţele fisico-chemice şi technologice denotă, că o anumită substanţă a fost curăţită de toate ingredienţele şi accidenţele străine până ce a remas aceea ce este ca din firea sa. In viaţa socială se numesce R. acel om, care, fie prin agerimea minţii sale, fie pe căi măiestrite şi anume căutate, a ajuns la atâta isteţime în gândiri, vorbe, maniere şi lucrări, încât poate exploata pentru scopurile sale ori ce situaţie, posiţia socială precum şi încrederea altora. [Pl.]

Rafna, com. rur. în Banat, cott. Caraş-Severin, cu 2507 loc. Români.

Râgâiala, (med.) termin poporal pentru ieşirea de gazuri din stomac prin gură; câte odată gazurile sûnt amestecate şi cu suc gastric. R. este o urmare a producţiunii excesive de gazuri in stomac în casuri de dilaţie sau catar de stomac, dispepsie, etc. Tratamentul trebue să aibă în vedere delăturarea morbului principal.

Ragăile, buturugi aduse de riuri când vin mari şi lăsate pe prundiş; sûnt formate din rădăcina arborilor şi de basa trunchiului lor; de ele se opresc crăci, lemne amestecate cu nomol, prundiş şi fac mici insule.

Ragaz, staţiune balneară foarte cercetată în Sviţera, cantonul St.-Gallen, cu terme indiferente de o temperatură de 35° C. La Romani era cunoscut sub numele *Thermae fabarienses.* Isvoarele se află în Pfäffers, 3³/₄ km. depărtare, de unde apa se conduce în ţevi de lemn până la R. Indicaţiuni: polyarthrită, reumatism, morbi de piele, exsudate vechi.

Ragout, (pron. ragu), mâncare gustoasă preparată din diferite cărnuri şi legumi cu adausul unui sos picant.

Ragusa, oraş pe ţermurul Dalmaţiei, 7143 loc. (1890); episcopie, catedrală; fortificaţiuni vechi; portul Gravosa. In antichitate era aci colonia grecă Epidauros, în evul mediu a fost republică aristocratică, dela 1814 aparţine Austriei.

Răguşeala, (med.) lat. *Raucedo,* simptom al multor afecţiuni ale laryngelui, ca: paralisie, catar acut şi cronic, ulcere, tumori. Se manifestă la vorbire prin tonuri aspre. Tratamentul atirnă dela morbul, al cărui simptom e R.

Rahat, zaharica de origine turcească, compusă din zahăr, făină cu zeamă de poame deosebite, feartă în formă de pastă.

Rahova, v. Racova.

Rala, *(Raja clavata),* pesce din ord. Chondrancanthi. Forma corpului e rombică. Pe spate are ghimpi încârligaţi. Trăiesce în Oceanul Atlantic.

Râla, (med.) termin poporal, usitat pentru Scabies (v. ac.).

Ralacici, *Iosif,* patriarch sêrb, n. 20 Iulie 1785 în Lucian, confiniul militar croat. A studiat liceul în Segedin şi drepturile la Viena, iar teologia la Carloviţ. La 1812 ajunse archimandrit-vicar, la 1829 episcop în Dalmaţia, iar la 1834 în Verşeţ. In 1842 fù ales şi numit mitropolit la Carloviţ. Bărbat genial şi erudit, era considerat de conducĕtorul Sêrbilor. A avut rol însemnat pe timpul revoluţiunii din 1848. Pentru serviciile aduse tronului i-se permise a purta titlul de patriarch. † la 1861. Pentru Români este vrednic de amintit, căci el a ajutat marelui Şaguna de a ajunge vicar şi apoi episcop în Transilvania.

Ralale, (sing. Raia), v. art. Moşii (ale statului în Rom.).

Ralea, *Teodor,* profesor la liceul din Ploiesci, a publicat: Rolul principiului analogic pe terenul flexiunii române. Ploiesci, 1890; Studii literare (chestiuni literare, istorice, filologice şi artistice), 1897; Politica noastră naţională; Rolul lui D. A. Sturdza în chestiunea naţională, 1899.

Raicevici, primul consul austriac în Muntenia şi în genere în principatele dunărene (1782). Raguzan de origine, fusese perceptor al copiilor lui Ipsilanti în domnia acestuia din Muntenia. Tot el e autorul unei scrieri cu observaţiuni istorice, naturale şi politice privitoare la ţerile române (1788).

Raid, întreprinderi ale cavaleriei în resboiul mic.

Raiffeisen, n. 1818 în Ramm, † 11 Martie 1888 în Heddersdorf l. Neuwied, unde a fost primar, tatăl însoţirilor R.

Insoţirile R. sûnt societăţi de credit, cari au să ajute pe membrii lor cu mici împrumuturi. Organisarea acestora e cât se poate de simplă, avênd a se evita ori ce fel de intreprinderi şi socoteli complicate. Garanţia membrilor, cari contribue cu cotisaţiuni, e solidară; dividendele sûnt reduse. O însoţire R. nu se extinde de regulă afară de marginile unei comune, ceea ce face, ca membrii să se cunoască bine unii pe alţii şi în privinţa capacităţii de credit. In Ungaria au fost în 1898 465 însoţiri R., (cu 102,115 membri, cuote în suma de 10.918,074 cor., depuneri 5.430,428 cor., fonduri de reservă 595,344 cor., venit curat 493,328 cor.) între cari şi românesci (în cott. Sibiiului) şi săsesci. In România mişcarea pentru înfiinţarea astorfel de însoţiri e de dată mai recentă. Până acum s'au întemeiat şi acolo aproape 300, mai ales la stăruinţa învĕţătorilor rurali. (Lit. »Insoţirile sistem R.« de Dr. A. Brote. Sibiiu.)

Railway-spine, *(engl.)* o afecţiune a sistemului nervos, survenită în urma unei comoţiuni puternice prin accident de cale ferată. Afecţiunea se numesce şi neurosă traumatică, nu presintă alteraţiuni anatomo-pathologice şi simptomele ei sûnt acele ale unei neurastenii, adeseori destul de grave şi de lungă durată. In producerea R. e necesar pe lângă traumatismul, care are rolul de causă determinantă, şi de o predisposiţie individuală, căci fără traumatism boala poate nu isbucnea. [V. Im.]

Raimund, *Ferd.*, artist şi autor dramatic, n. 1 Iunie 1790, † 5 Sept. 1836 în Viena. In 1814 a fost angajat la teatrul din Josephstadt, apoi la cel din Leopoldstadt în Viena. Cu încetul a devenit sufletul scenei poporale din Viena. El a ospitat şi în München, Praga, Berlin şi Hamburg. Lui R. i-au succes scenele cele mai mişcătoare şi cele mai vesele, cu veselia lui fantastică e împreunată siguranţa pentru cele ce produc efect scenic şi privirea adâncă în inima omului. Dintre scrierile lui dramatice poporale sûnt de notat: »Der Bauer als Millionär«, »Die gefesselte Phantasie«, »Alpenkönig und Menschenfeind«, »Der Verschwender«, ultima şi cea mai bună creaţiune a lui. Opere complete ed. de Glossy şi Sauer (3 tom., ed. II. Viena, 1891).

Rainer, archiduce şi general de artilerie austr., n. 11 Ian. 1827. Mama lui a fost sora regelui Carol Albert. In 21 Febr. 1852 s'a căsătorit cu archiducesa Maria, fica archiducelui Carol. R. e comandantul suprem al miliţiei (Landwehr) austriace.

Raisiné, (franc., pron. resine) un fel de magiun de struguri.

Raiu, v. Paradis.

Raja, corect Ragea, titlu princiar în India.

Raja, în limba turcă numire colectivă pentru popoarele subjugate şi netrecute la mohamedanism. In limbile europene se numesce R. ori ce supus turc nemohamedan.

Rajides, subfam. de pesci, din ord. Cyclostomiḑilor, fam. Batoideilor, cu genul *Raja,* corp rombic din causă că aripioarele pectorale sûnt foarte mari, cu 2 aripioare dorsale şi cu ghimpi ovali sau încârligaţi în sus pe partea dorsală. Ca specie e *R. clavata,* ce trăiesce în toate mările europene. Carnea lui nu prea e căutată la mâncare. [I. P. Voiteşti.]

Rákóczy, familie nobiliară magh., stînsă în secl. XVIII. Bunurile ei s'au extins mai ales în comitatele Şaroş, Abauj şi Zemplin.

Sigismund R., ales 1607 principe al Transilvaniei, renunţă deja în anul următor în favorul lui Gavriil Báthory.

George R. I, fiul lui Sig. R., principe al Transilvaniei din 1631—48. R. a participat la resboiul religios de 30 ani, încheiând alianţă cu Şvedezii şi Francezii şi atacând provinciile austriace. In pacea dela Linz (16 Dec. 1645) a asigurat coreligionarilor sĕi reformaţi din Ungaria libertatea religionară şi politică. In sinodul naţional din Satumare (1646) a regulat afacerile bisericei reformate. Sub acest R. s'au strîns tot mai mult lanţurile, în cari era încătuşată biserica română din Transilvania. R. a lucrat mult pentru calvinisarea, resp. maghiarisarea Românilor, ceea ce i-a şi succes în parte la familiile române nobile. El a pus la cale tipărirea în limba română a catechismului calvinesc (Alba-Iulia, 1642) (v. ac.), pe care îl impune mitropolitului ortodox Stefan Simionovici (v. ac.). Tot el pune să se tipărească în limba română Noul testament, tradus din grecesce şi slavonesce, la Alba-Iulia (1648). In 1641 s'a stîrşit, sub mitropolitul Iorest (v. ac.), tipărirea Cazaniei, pusă în lucru încă de mitropolitul Ghenadie (1638).

George R. II, principe al Transilvaniei 1648 până 1660, fiul celui premers. La 1651 încheie alianţă cu Mateiu Basarab (v. ac.), domnul Munteniei, îndreptată contra tuturor duşmanilor. Cel dintâiu atac al aliaţilor a fost îndreptat contra lui Vasile Lupu al Moldovei, contra căruia R. trimite o oaste sub comanda generalului Kemény. Voind a ocupa Polonia, contra voinţei sultanului, a plecat cu oaste compusă în parte din ajutoare trimise de domnul Munteniei în contra regelui polon Ioan Casimir, dar fù bătut şi scăpă în Transilvania. Aici îl atacă o oaste turcească trimisă de sultan, care îl depusese din scaun. R. este bătut între Gelău şi Feneş şi moare în urma ranelor primite. Sub el a dat dieta din 1653, ţinută la Alba-Iulia, legile aprobate (v. ac.).

Francisc R. I, fiul lui George R. II, ales principe încă în 1652, n'ajunge pe tron şi se retrage în Ungaria. Aici s'a amestecat în conjuraţiunea socrului sĕu P. Zrinyi, Wesselényi, Nadasdy şi Frangipani, cari au perit sub sĕcurea călăului (1671). R. a fost graţiat de împĕratul Leopold şi a murit în 1676 la Muncaciu.

Francisc R. II, fiul celui premergĕtor, a fost crescut de iesuiţi în Praga şi Neuhaus. Căsătorindu-se cu fica domnitorului din Hessa, i-s'a permis reîntoarcerea în Ungaria. Intrând în legături cu malcontenţii maghiari, a fost prins din nou (1701) şi dus la Viena, de unde a scăpat în Polonia. In 1703 s'a pus în fruntea resculaţilor din nordul Ungariei. In 1707 a fost ales şi principe al Transilvaniei. După lupte cu noroc schimbăcios, partida moderaţilor a încheiat cu Austria pacea dela Satumare (1711), iar R. s'a dus în Francia şi de acolo în Turcia, unde a murit la Rodosto (1735). (Cf. Archivum Rákóczianum, în scrierile Acad. magh., de Col. Thaly; Monografii din perioada Rákócziană de acelaş; Memoarele lui Fr. R. II, ed. IV de Thaly. Budapesta, 1872; A. R.-család a XVII. században de Alex. Szilágyi. Budapesta, 1861, ş. a.)

Rákosi, (orig. *Krebs),* 1) *R., Eugen,* poet şi scriitor dramatic maghiar, n. 1842 în Acsád, membru al Acad. maghiare, director la »Budapesti Hirlap«, ḑiar fondat de dînsul. 1875—81 antreprenor al teatrului poporal din Budapesta. A scris comedii, tragedii şi drame.

2) *R., Victor,* (pseudonim *Sipulus),* fratele lui R. Eugen, n. 1860, ḑiarist maghiar la »Budapesti Hírlap«, şi-a făcut renume cu descrierile lui, prin cari oglindează cu mult umor viaţa de toate ḑilele a oamenilor.

Ralegh sau *Raleigh, Sir Walter,* (1552—1618), unul din cei mai populari eroi şi navigatori ai Angliei; favorit al reginei Elisabeta, ajunge la cele mai înalte demnităţi; moare ca condamnat pentru înaltă trădare sub regele Iacob I. [B.]

Rallare, grupare; aderare la o idee, la un partid.

Raliu, şina la căile ferate.

Rallentando sau presc. *rall.*, (ital.) rărind, întrebuinţat în musică ca termin de modificare a mişcării obicinuite.

Rallet, *Dimitrie,* partisan zelos al unirei, membru în adunarea adhoc din Moldova.

Rama (sau *Ramaschandra),* numele ḑeului Vișnu la Inḑi în strămutarea sau incarnațiunea a șaptea. Faptele lui sûnt descrise în *Ramayana* (v. ac.), un epos renumit în India.

Ramandan, insulă în Dunăre, Rom., j. Vlașca, avênd o întindere de 200 ha.

Ramandan, v. și Ramazan.

Râmâyana, a doua epopee națională a Indiei, de 24,000 slokas sau distichuri, în 7 cânturi (khândas), compusă de Vâlmiki în o epocă veche, necunoscută, pe când Mahâbâratha (v. ac.) e compilată din viul graiu al poporului. Cuprinsul e expedițiunea lui Rama, ajutat de amicul Sugriva, regele maimuțelor, și de moima Hanumat, fiul natural al vêntului, în contra lui Ravana, regele demonilor din insula Ceylan, care a răpit pe Sita (născută din brazdă), soția lui Rama. După învingerea lui Ravana și ruinarea capitalei sale, Lanka, Rama se reîntoarce în triumf cu soția sa, și după o domnie de 11 mii de ani, se înalță la cer. R. ca și basmele și miturile, e plină de fapte miraculoase; în înțelesul ei alegoric unii o explică ca serbătorirea ultimului resboiu de cucerire a Ariilor în contra indigenilor Indiei de sud, representați prin demonii de coloare neagră și prin maimuțe (aliații lui Rama); alții o consideră ca simbol al luptei între puterile naturei și al rodirei ei, (Rama în Avesta e bunul geniu al vêntului, Seta în Vede e brazda de plug divinizată). Ca alegorie, R. poate însemna și evenimente istorice și fenomene naturale. R. ca și Mahabharata, e foarte populară în India. Rama, identificat cu Vișnu, e pe lângă Crișna, ḑeul cel mai popular. Un text complet, cu traducere italiană, după ultima redacțiune a comentatorului ei Rama, 1859—60, a publicat Gorresio 1870. Trad. franc. de Fauche, engl. de Griffith, 1870—74.

Ramazan, luna a noua a anului lunar mohamedan, în decursul căreia e interḑis Mohamedanilor a mânca dela resărit până la apus de soare. Noaptea e dedicată plăcerilor. In primele trei ḑile după R. e serbătoarea Bairamului mic (v. ac.).

Rambouillet, capitala unui arondisment în departamentul francez Seine-et-Oise, spre sud-vest dela Paris, 5568 loc. (1896); castelul regilor francezi cu renumit parc de vênat; institut militar; oi merino.

Rambursare, replătirea banilor cheltuiți de cineva.

Rambursarea datoriei publice, totalitatea mijloacelor ce se întrebuințează de guverne, fie pentru a reduce, fie pentru a stinge o datorie a statului. Diversele mijloace usitate în acest scop sûnt: rescumpĕrarea de către stat a rentelor perpetue; stingerea datoriei publice prin amortisment; conversiunea împrumuturilor, cu reducerea dobânḑii. (Cf. N. E. Idieru, Op. cit., t. II, p. 150—157.)

Rameau, *Jean Philip,* cel mai faimos și mai de valoare compositor al școalei franceze din secl. XVIII, n. 25 Sept. 1683 în Dijon, † 12 Sept. 1764. A scris multe compozițiuni pentru clavecin sau orgă, dar mai cu samă se ilustrà el în musica dramatică, în care lăsà adevĕrate capo d'opere, între cari: Hypolite et Aricie (1733), les Indes galantes (1735), Castor et Pollux (1737), Dardanus (1739), ș. a. Sistemul sĕu armonic, desvoltat într'o serie de volume și broșuri apărute de pe la 1722, e basat pe resonanța armonică, și e cel dintâiu care ne presintă teoria resturnărilor acordurilor, care mai înainte erau considerate ca acorduri isolate. [T. C.]

Ramée, *Luisa de la* (pseud. *Ouida),* romancieră, n. 1840 în Bury St. Edmunds, ca fica unui Francez. E prima între scriitorii englezi de sensație, influențată însă mult de literatura franceză.

Rameisbergit, mineral, arseniură de nichel; rombic, se presintă însă de obiceiu în agregate fibroase padrare. Se găsesce la Schneeberg, etc.

Ramificarea, (botan.) producerea de axe și membre noui la o plantă; membrele noui pot fi asemenea (R. adevĕrată) sau neasemenea. R. e normală, când părțile noui ies din regiunea tinĕră a plantei (din vîrfurile vegetative), sau adventivă (v. ac.). R. normală e în dichotomie (v. ac.) sau laterală, când axele noui ies pe laturile axei principale, care continuă să crească. Când R. e laterală, poate fi un *monopod,* dacă axa principală remâne mai preponderantă decât axele de ordine inferioară; dacă însă la fiecare ramificație una din axele noui prelungesce pe cea principală, atunci se face un *sympod,* o axá în aparență unicá, în realitate formatá din axe de vîrste diferite. Un sympod se poate forma și în R. dichotomică. Când e un monopod el poate fi *racemos* (v. ac.) sau *cymos* (v. Cima); acesta la rândul sau putênd fi cu sympod sau fără. Modul de R. e unul din factorii, cari contribuesc foarte mult la darea portului (fisionomiei) plantelor arborescente; s. e. arborii plângĕtori, piramidali, conici, în formă de umbrelă, ș. a., își datoresc înfățișarea lor ramificărei. [S. Șt. R.]

Ramla, oraș în sangeacul turco-asiatic Ierusalim, 8500 loc.; minaret renumit din secl. XIII. Balduin IV din Ierusalim a bătut aci pe sultanul Saladin la 25 Nov. 1177.

Ramna, 1) *R.,* sat arămânesc în Macedonia, cu 300 loc., dela Serres înspre nord-vest. 2) *R.,* sat în apropiere de Monastir în Macedonia, locuit de Arnăuți.

v. și Raffna.

Ramnes, (sau *Ramneis, Romaneis),* numele unuia din cele trei triburi din Roma. *Ramnes* (Latinii sau Romanii); *Tities* (Sabinii regelui T. Tatius) și *Luceres* (Etruscii). Din aceste trei triburi s'a format poporul și statul roman. R. a locuit pe muntele Palatinus și R. s'a numit și o centurie de călăreți, aleși de Romulus. [Atm.]

Râmnic, v. Rîmnic.

Ramolit, paralisat la creer; cu minte puțină; cu minte slăbită.

Ramontiai, *Simion, Dr.,* n. în Someșfalău lângă Cluj, † 7 Dec. 1844 în Viena. După terminarea studiilor la facultatea de medicină a trecut în Moldova, unde a făcut o avere frumoasă. Din cause sanitare s'a stabilit în anii ultimi ai vieții în Viena. Intreaga lui avere a lăsat-o ca fundațiune, din care să se dea stipendii la studenți români fără deosebire de confesiune. In special destină câteva stipendii pentru tinerii români, cari vor frecuenta universitățile din Viena și Pesta, politechnicul, academia montanistică din Șemniț și cei ce vor să studieze

pictura. Fundațiunea R. are un capital de aproape 200,000 cor. Stipendiile le imparte consistoriul din Blaj.

Rampa, plan înclinat, care înlocuiesce scara (treptele) în grădini și locuri fortificate; balustradă lângă scări; rând de lumini pe marginea scenei în teatru.

Rampolla, *Mariano, Marchese del Tindaro,* cardinal secretar de stat al papei Leo XIII, archipresbiter al basilicei vaticane (Sf. Petru), n. 17 Aug. 1843 în Polizzi (Sicilia). A studiat în seminariul diecesan (Cefalù), apoi în Roma ca alumn al renumitului colegiu Capranica și în academia nobililor eclesiastici. In 1875 fù trimis ca consilier al nunțiaturei din Spania, iar în 1877 s'a reintors la Roma și a fost succesiv secretar al congregațiunii de Propaganda Fide și al afacerilor eclesiastice extraordinare. In 1882 a fost consacrat episcop titular de Heraclea și trimis nunțiu în Spania, iar în 1887 creat cardinal și numit secretar de stat. R. este nu numai unul dintre cei mai distinși demnitari ai bisericei catolice, ci și unul dintre cei mai renumiți diplomați și oameni de stat din ḑiua de aḑi, care prin talentul și iscusința sa a contribuit foarte mult la ridicarea prestigiului și autorității scaunului apostolic al Romei. In politică s'a arătat mai aplicat către Francia și Rusia și ostil triplei alianțe. [Dr. I. Radu.]

Ramses, numele mai multor regi egipteni, dintre cari au fost mai însemnați:

R. II (Sesostris la Greci) pe la 1388—22 a. Chr.; fiul lui Sethos, a făcut expedițiuni în Siria, a supus Etiopia și parte din Arabia, a construit temple *(Ramesseum)* în Teba și în alte locuri. Mumia lui s'a găsit la Teba în 1881 și se păstrează în museul din Cairo.

R. III (Rhampsinit la Greci), 1269—44 a făcut expediții în Nubia și Siria, un templu și un palat la Medinet Habu. In Herodot este vestit prin povestea despre furtul tesaurelor sale. După el, până la 1091, au urmat 11 regi cu numele de Ramses. Mumia lui a fost găsită în 1886.

Ramsgate, oraș cu port în comitatul englez Kent, 24,733 loc. (1891); băi de mare căutate.

Ramura, (botan.) în general ori ce axă de un ordin oarecare purtată și produsă de axa principală a unei plante. După vîrsta lor R.-le se deosebesc în secundare (la arbori ḑise crăci), terțiare, cuaternare, etc.; cele mai tinere se ḑic popular m l ă d i ț e.

Ran, în mitol. nordică nevasta lui Oegir, ḑeu al mării; e personificațiunea mării. R. înseamnă curgătoarea.

Rana, (med.) termin poporal pentru lesiune (v. ac.) și ulcer (v. ac.).

Rânced, *Rânceḑeală,* carne sau grăsime stătută, cu miros urît și acru.

Rançon, suma de bani sau ori ce condiție se impune de învingĕtor prisonierului, pentru recâștigarea libertății.

Rancuna, (neol. franc.) pismă.

Rândaș, servitor în curte și la bucătărie.

Rândunele, paserile ce formează familia Hirundinidelor, din ord. Coracornitelor, cu o mulțime de specii. Au cioc scurt, lat, triunghiular, cu o crepătură largă, numai la vîrf mai turtit. Coada bifurcată sau rotunḑită. Degetele lungi și subțiri. Mersul scurt. Sboară foarte bine în zic-zac, se nutresc cu insecte, pe cari le prind în sbor. Trăiesc în Europa, Asia, Africa, unele și în America. Cuibul și-l fac din noroiu frământat și fire de fên, pe sub streșini. Apar în Martie, pleacă în țeri mai calde la Oct. Cele mai însemnate specii sûnt: *Rândunеaua de casă* (Hirundo domestica); *R. de fereastă* (H. urbica), *drepneaua* (Cypselus apus); *caprimulgul* sau *lipitoarea* (Caprimulgus europaeus); *Salangana* (Collocalia esculenta).

Rândunеaua de mare sau *Angiolelul (Trigla hirundo),* un pesce din ord. Acanthopterilor. Are aripioare lungi, cu cari poate sbura preste suprafața apei. Trăiesce în mările Europei.

Rândunica de mare, formează o subfamilie (Sternine) din fam. Laridelor, ord. Charadriornitelor. Trăiesce în mările Europei, Asiei, Africei și Americei.

„Rândunica", foaie literară-beletristică, redactată în 1894—95 de Silv. Moldovan (v. ac.) în Sibiiu. Apărea de 3 ori pe lună.

Rangun, capitala coloniei Birma engleză situată lângă riul R. (brațul estic al deltei rîului Iravadi în India posterioară), 180,324 loc. (1891); stațiune de vapoare; comerciu însemnat spre interiorul Birmei.

Ranidae, *(Broascele de apă),* fam. de animale din subord.: Phaneroglossa, ord. Elaudata (fără coadă) clasa *Amphibienilor* (v. ac.). Numire dată după numele genului Rana, ce are 50 de specii. Ca: *R. esculenta* (broasca verde de apă, ce se mănâncă în Italia); *R. temporaria* (broasce de ploaie); *R. mugiens* (broasce mugitoare), etc. [I. P. Voitești.]

Rănire, faptul de a produce o vătĕmare corpului unei persoane. Codul rom. distinge: simple loviri, loviri cu incapacitate de lucru, loviri din imprudență, lovirea ascendenților și loviri causătoare de moarte, cari se pedepsesc cu reclusiunea (v. ac.). După natura lovirilor, variază pedeapsa și instanța de judecată. Astfel, simplele loviri și cele prin imprudență, le judecă judecătorul de ocol; cele cu incapacitate de lucru și asupra ascendenților, tribunalele, iar lovirile ce au causat moartea, sûnt de competența juraților, fiind considerate ca crimă. Rănirile produse din certe în tîrguri, crișme, oboruri, sûnt contravențiuni și le judecă jud. comunal sau de ocol, după casuri. Pentru simple loviri sau pentru loviri în crișmă, părțile au dreptul să se împace, și atunci agresorul nu mai poate fi condamnat. In toate casurile, pândirea sau precugetarea este o circumstanță agravantă, adecă atrage mărirea pedepsei, cu excepție pentru lovirile din crișme, oboruri, piețe.

Cod. pen. ung. deosebesce R. grave și ușoare. Cele dintâiu le califică ca crimă, dacă incapacitatea de lucru a celui lovit durează preste 20 ḑile, iar ca delict dacă durează preste 8 dar sub 20 ḑile. Când incapacitatea de lucru durează mai puțin de 8 ḑile, avem delictul R. ușoare. In casul ântâiu pedeapsa max. e 3 ani temniță, în al doilea 1 an și în al treilea 6 luni închisoare. (§§ 301—313). Dacă în urma R.-ei cel lovit moare, pedeapsa se urcă la 10 ani robie. (v. și Omor.)

Ranița, sac de piele sau de pânză impermeabilă, în care să între toate rufele și hainele soldatului, când părăsesce pentru mai mult timp

casarma. R. este purtată de soldat în spinare, prinsă fiind prin un dispositiv de curele ce trec preste umeri și se fixează la centuronul soldatului.

Ranke, *Leop.*, istoriograf, n. 21 Dec. 1795 în Turingia, studià la Halle și la Berlin teologia și filologia și ocupà în 1818 locul de prof. la liceul din Frankfurt pe Oder. După publicarea »Geschichte der romanischen und germanischen Völker von 1494 bis 1535« (t. I, Berlin 1824) și după »Zur Kritik neuerer Geschichtschreiber« (1824), fù chiemat în 1825 ca profesor de istorie la universitatea din Berlin. Intr'o călětorie descoperî însemnatele rapoarte ale ambasadorilor veneţieni. Activitatea lui se desfășură apoi cu o abundanţă uimitoare: »Die Osmanen und die spanische Monarchie« (1827), »Die serbische Revolution« (1829), »Die römischen Päpste« (1834 până 1836), primul sěu cap de operă, »Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation« (1839), »Französische Geschichte« (1852—61), »Englische Geschichte« (1859), etc. Operele complete au fost publicate în 54 volume »Leopold von Ranke's Sämtliche Werke«, de Duncker und Humblot, Leipzig. † 23 Maiu 1886 în Berlin. R. este considerat ca cel dintâiu istoric al Germaniei. A format școală întinsă, încât cei mai mulţi și cei mai însemnaţi istorici germani de aḑi sûnt din școala lui.

Rântaș, făină prăjită în unt sau unsoare, întrebuinţându-se pentru îngroșarea sosurilor și altor bucate diferite.

Ranula, mică tumoară cistică, care se formează uneori sub limbă, la om. Se compune dintr'o pungă membranoasă, care conţine un lichid mucos cam tulbure. Tratamentul radical consistă în extirparea pungei prin operaţiune chirurgicală.

Ranunculaceae Endl., (botan.) vastă familie de plante dicotyledonate-polypetale, ce cuprinde vr'o 30 de genuri cu vr'o 540 specii, respândite pe mai toată suprafaţa globului. R. sûnt plante erbacee, anuale sau perene cu frunzele alterne sau frutescente și scandente (acăţătoare). Plantele din această familie au frunzele în general verḑi închise, ceea ce face, ca în mod instinctiv să fie considerate ca suspecte. Ele sûnt în mare parte veninoase, acre, caustice, din care causă multe sûnt întrebuinţate în medicină. *Ranunculaceele* se divid în urmatoarele 5 triburi: I tribul *Clematideae* dintre cari menţionăm genul *Clematis* L. II tribul *Anemoneae* menţionăm genurile: *Thalictrum* L., *Anemone* L., *Adonis* L. și *Myosurus* L. III tribul *Ranunculeae*, însemnăm genul *Ranunculus* L. IV tribul *Helleboreae*, dintre cari menţionăm genurile: *Caltha* L., *Trollius* L., *Helleborus* L., *Isopyrum* L., *Nigella* L., *Aquilegia* L., *Delphinium* L., *Aconitum* L., *Actaea* L., *Cimicifuga* L. și în fine V tribul *Paeonieae* cu genul *Paeonia* L.

[Z. C. P.]

Ranunculus L., (botan.) gen din fam. Ranunculaceae, tribul Ranunculeae, are vr'o 160 de specii, respândite pe mai toată suprafaţa globului. Genul R. cuprinde plante erbacee anuale sau perene și se divide în mai multe secţiuni, dintre cari menţionăm: *Batrachium, Ceratocephalus, Ficaria*, etc. Dintre numeroasele specii, ce cresc prin părţile noastre, menţionăm: *R. acris* L., *R. carpaticus* Herb., *R. pedatus* W. et Kit., *R polyanthemos* L., *R. repens* L., cunoscute poporului nostru sub numirile de: Piciorul cocoșului, Boglari, Gălbenele, etc. *R. illyricus* L. vulgar Trinjoaică, *R. Ficaria* L., sin. *Ficaria ranunculoides* Roth., plantă numită popular: Grâușor, Untișor, Iarba rândunelei mici, Calce mică, etc. Frunzele tinere ale acestei plante sûnt întrebuinţate ca salată.

[Z. C. P.]

Rânza, (med.) termin poporal pentru stomac (v. ac.).

Rapaces, adecă paseri răpitoare (v. Raptatores).

Rapacia, (zool.) animale răpitoare (v. Sugătoare).

Rapciuga sau *mucii*, o boală care se ivesce uneori la cai, dar se poate transmite și asupra altor animale, și chiar la om. Ea este provocată de un bacil specific al ei, care produce nisce bube mici, ce se descompun și prefac în răni. Ele se ivesc atât pe nările nasului cât și pe piele; în casul dintâiu atacă mucosităţile aparatului respirator, în casul din urmă glandele limfatice ale pielei. La cal se ivesce mai des prin contact și infecţiune, dar este favorisată prin lipsa de hrană, slăbiciune, supraîncordare și oboseală, etc. R. se transmite prin puroaiele dela animalele bolnave, prin contact direct dela animal la animal, dar și prin obiectele cu care vin ele în contact, grajd, sghiab, esle, găleată de adăpat, nutreţ, etc. R. de piele se propagă cu deosebire unde sûnt părţile lesate, în răni, etc. Boala se manifestează după 2—6 septěmâni dela infecţiune, uneori și mai târḑiu. Ea nu are leac, decât animalele trebuesc isolate și omorîte pentru a pune capět boalei.

Răpciune, numire populară a lunei Septembre. (v. ac.).

Raphanus L., (botan.), mic gen din vasta familie a Cruciferelor, tribul Raphaneae, cuprinde vr'o 6 specii de plante erbacee, ramificate, anuale sau bisanuale, glabre sau hispidule, respândite prin toată Europa și prin Asia temperată, adesea cultivate ca plante alimentare. Rădăcina uneori suculentă; frunzele inferioare lyrate; florile albe sau galbine cu vine purpurii cu pedicele delicate. Genul *R.* are 2 subgenuri: *R.* Gaertn. și *Raphanistrum* Gaertn. In părţile noastre cresce *R. Raphanistrum* L., sin. *Raphanistrum Lampsana* Gaertn. numită popular: Rachiţă de ogoare, Rădiche selbatecă. *R. sativus* L., originară din Asia se cultivă ca plantă culinară pentru rădăcina suculentă comestibilă, cunoscută poporului nostru sub numirile: Rădiche, Rădiche de grădină, Ridiche, Ridichi. Prin cultură s'au obţinut varietăţile: var. *niger* DC. vulgar Ridiche neagră și var. Radiola DC. numită popular Ridiche de lună.

[Z. C P.]

Raphia Beauv., (botan.) gen din fam. Palmae, tribul Lepidocaryeae, cuprinde vr'o 6 sau 7 specii de palmieri, ce cresc prin Africa tropicală, Madagascar și prin America tropicală. Dintre speciile acestui gen menţionăm: *R. vinifera* P. Beauv. și *R. Ruffia* Mart. Din peţiolul frunzelor acestor palmieri se fac mobile ușoare; iar din frunze se extrag fibre textile, cari se întrebuinţează și în grădinărie. [Z. C. P.]

Raphide, (botan.) cristale de oxalat de calciu, lungi, subţiri, aciculare, unite de obiceiu în pachete, în frunzele de *Aloë*, în bulbul de ceapă,

Scilla, în coaja boabelor unor soiuri de struguri. Sûnt produse de eliminare și când sûnt multe, în scoarță și frunze mai ales, au rol probabil mecanic, de susținere, și protector pentru plantă contra animalelor erbivore, ca să nu le mănânce.

Rapiera, *(dan.)* o sabie lungă cu lama dreaptă și cu două ascuțișuri.

Răpirea, luare cu forța. Răpirea unui lucru străin prin întrebuințarea de violență sau amenințări, se numesce *Tâlhărie* (v. ac.).

Răpirea de minori, prin viclenie sau violență, se pedepsesce după Codul rom. cu închisoare dela 1—2 ani, și anume cu maximul închisorii dacă a răpit o fată mai tinără de 16 ani. Dacă fata a consimțit, pedeapsa variază între 3 luni și 2 ani. Cod. pen. ungar cualifică R. minorilor (sub 14 ani) ca crimă și o pedepsesce cu robie până la 5 ani. In cas de R. de fată (Rapt), dacă ea a consimțit, pedeapsa va fi temniță până la 5 ani. (§§ 317—322.)

Răpirea, în dreptul canonic este acel impediment matrimonial, în virtutea căruia este invalidă și nulă căsătoria, ce s'ar contrage cu o femeie răpită, înainte de a-și fi dobândit ea deplina libertate și de a fi fost emancipată de sub puterea răpitorului și așezată în loc sigur.

Rapița, numele popular al plantelor cultivate: Brassica Napus L. var. Oleifera DC. și Brassica Rapa L. var. Oleifera DC. *Rapiță selbatecă*, Brassica Napus L. și Brassica Rapa L. (v. ac.).

Răpitoare, *paseri*, v. Raptatores.

Rapolt, (magh. *Nagy-Rápolt)*, com. rur. în Trans., cott. Hunedoara, cu 1144 loc. (933 Rom., 202 Magh.).

Raport, dare de samă asupra unei lucrări sau misiuni; relațiune între lucruri: raport de causă și efect; raport de coordinațiune și subordinațiune; în gram. relațiunea vorbelor între ele: raportul adiectivului cu substantivul său.

Raport, în matem.: relațiunea între două cantități inegale.

In înțeles militar R. este o dare de samă verbală sau scrisă asupra unui serviciu comandat, unui eveniment sau chiar asupra unei cereri în chestiune de serviciu. In sens special, presentarea către șef a tuturor chestiunilor cu privire la serviciul de 24 ore în casarmă, taberă (lagár), garnisoane, etc., darea diferitelor ordine și recomandațiuni, etc.

Raporțiune, *comput de R.* sau *regula de repartițiune*, aplicarea computului proporțional, prin ajutorul căruia aflăm partea ce se cuvine fiecăruia din asociați sau îndreptățiți să participe la un câștig oarecare, la care au drept, sau la o pagubă, proporțional cu un capital sau timp, sau o condițiune oarecare.

Raportor, cel ce refereză, dă samă, din încredințarea unei comisiuni sau comitet, despre activitatea unei corporațiuni sau despre o lucrare sciințifică. R. se numesce și un aparat în formă de semicerc, cu care se mësură unghiurile geometrice.

Rapp, *George*, fundatorul sectei Harmoniților, n. 1757 în Württemberga, 1803 trece cu aderenții săi în America și înființează 1814 colonia Harmony, apoi 1823 colonia Economy. † 1847. Harmoniții sûnt socialiști, au posesiune și timp de lucru egal.

Rapp, Jean, conte, general franc., n. 1772, 1801 adjutantul lui Bonaparte. † 1821. (Cf. »Mémoires«, 1895.)

Rappakivi, rocă, granit din Finlanda, caracterisat prin sferoide mari de ortosă roșie, învělită într'un strat de oligoclas verde. De obiceiu R. e foarte alterat.

Rapperswyl, oraș în cantonul elvețian St.-Gallen, lângă lacul Zürich, 2789 loc. (1888); castel cu museu național polon; centru de căi ferate.

Rapsod, *(grec.)* o specie de poeți ambulanți, cari în urma lui Omer recitau fragmente din poemele lui. De aici numele *Rapsodia*, care s'a dat în general la lucrări formate din fragmente luate din alte lucrări. Compositorii de musică dau mai cu samă acest titlu unor fantasii instrumentale formate din desvoltarea unor melodii populare. [T. C.]

Rapsodia, fragment din o epopee, ce se recita de Rapsoḑi (v. ac.), cântăreții ambulanți la Grecii antici. In poetica modernă R. aparține odei, cu nuanța ei particulară compusă din mai multe fragmente și pătrunsă de sentimentalism puternic. Mai răpitoare decât oda.

Rapsodomanție sau *Rhapsodomanție*, profeție după rapsodii sau fragmente din epopeele omerice. *Rapsodomantian*, cel ce spune asemenea profeții.

Rapt, răpire, îndeosebi răpirea unei femei. (v. Răpire).

Raptatores, *paseri răpitoare*, formează un ordin. R. au ciocul de sus curbat la vîrf. Picioarele au patru degete cu ghiare curbate și puternice. Trăiesc în părechi. Cuibul și-l fac fără măiestrie pe arbori, în crepături de stânci, în pământ. Depun 1—7 ouë. Se nutresc cu carne de animale vertebrate, pe cari le prind vii și le rup cu ciocul și ghiarele. Unele se nutresc cu mortăciuni. R. se împart în R. de ḑi și de noapte, respândite preste tot pământul. Cele de ḑi cuprind urm. familii și specii: 1) *Vulturide* (Pleșuvul, Șorlița, Condorul). 2) *Falconide* (Acuilele, Șoimii, Șorecarul, Uliul, Eretele). Cele de noapte: 3) *Strigide* (Bufnița-buha, Cucuveana, Ciuhurezul).

Răpureasa, vale în j. Vâlcea, Rom., cu mai multe surse de apă minerală.

Rarancea, comună rurală, parochie cu cătunele: Bălanul, Cărnațul, Cruhlița și Viptana, moșie boierească, în căpit. Cernăuțului și j. Sadagurei în Bucovina, are 4942 loc. (4012 ort.-or., 710 rom.-cat. și uniați, 220 mos.), o școală de 4 cl. și în Cruhlița una de 1 cl. Aici a fost în 1739 o bătălie între Moscali și Turci. [Dr. I. G. Sbiera.]

Rarăul, munte în Rom., j. Suceava, între com. Broșteni și ținutul Bucovinei, al cărui pisc, aflător la o mică distanță preste frontieră, are înălțime de preste 2000 m. Aproape de piscul muntelui se găsesce schitul cu același nume, întemeiat la început de Petru Rareș-Vodă. (M. Dicț. geogr. al Rom.)

Rareș, *Maria*, soția unui neguțător de pesce din Hârlău și concubina lui Stefan cel Mare (v. ac.), dela care a avut pe Petru Rareș, ajuns Domn al Moldovei.

Rareș, Petru, v. Petru IV Rareș.

Rarița, plug ușor cu una ori două cormane de lemn ori de fier, care se întrebuințează atât

la arat cât și mai des la brăzdat pentru pus cartofii și porumbul în brazdă, cât și pentru prășit porumbul, cartofii, etc.

Rarițele, cele 3 stele de mărimea a doua din interiorul quadrilaterului Orion; sin. cu cei 3 regi.

Râs, *(arab.)* Cap; în Abessinia și vîrf de munte.

Ras, numirea turcească a rîului Aras (v. ac.).

Rasa, *(grec.)* vestmênt larg, propriu călugăresc de materie mai dură, ce se stringe cu brêu. v. și Rassa.

Rasant, un proiectil, care iasă cu mare iuțeală din armă, parcurge un drum aproape paralel cu pământul, când și arma este paralelă, și prin urmare el rade, lovesce tot ce întâlnesce în calea sa. Tragerea rasantă este foarte importantă în resboiu.

Râșca, mănăstire de călugări în Rom., j. Suceava, com. Bogdănesci, într'o posiție foarte frumoasă. S'a zidit la 1558 de Macarie, episcopul de Roman.

Rășcanu, *P.*, profesor la universitatea din Iași, inspector general al învĕțămêntului secundar, a publicat: Lefile și veniturile boierilor Moldovei in 1776. Document dela Grigorie A. Ghica V. V. publicat cu o introducere, Iași 1887. Curs complet de Istoria universală (lucrare didactică), 1890—1902, 6 vol. Raport asupra școalelor secundare in anul școlar 1895—96.

Rascolnici, adecă schismatici, se numesc în Rusia acei ortodoxi, cari nu se țin de biserica oficială a statului. Deja din secl. X se iviră o mulțime de secte în Rusia, pentru chestiuni de post și altele analoage, dar și cu caracter ovreiesc sau raționalist. Toate acestea găsiră un punct de unire în 1654, când patriarchul rusesc Nicon convocà un sinod la Moscva, spre a se coriga cărțile liturgice, în cari se strecuraseră în decursul veacurilor prin copiere greșeli enorme. Mulțimea strigà de coruperea credinței, sectarii se grupară laolaltă împotriva bisericii oficiale, și pe câtă vreme ei se numiau staroverți (de credința cea veche), episcopatul le ḑise R. In curând ei se desfăcură în neuumĕrate disidențe, sub numirile cele mai stranii și cu superstițiunile cele mai absurde. Unii profesau chiar o morală incompatibilă cu ordinea publică, precum sinuciderea, incendiarea, scopirea. De aceea statul îi persecutà în toate chipurile, ceea ce însă le sporia numai partisanii. R. sûnt de 2 categorii principale: popovți, cu popi, și bespopovți, fără popi. Ântâii mai ales au avut dificultăți foarte mari, de a-și procura popi, și de abia pe la 1846 câștigară pentru ei un archiepiscop isgonit din Bosnia, anume Ambrosiu, care își fixà reședința în Bucovina, și dela care R. au acum o ierarchie de 2 mitropoliți și numeroși episcopi. O parte din ei s'au unit oarecum cu biserica națională sub numele de edinoverți (de o credință), păstrând un ritual antic deosebit de cel oficial prin numĕrul de Aliluia, Issus în loc de Iisus, brațele crucii și alte nimicuri, fără de cari cred, că nu sûnt ortodoxi. Numĕrul oficial al R. este de 1.171,000, dar scriitorii competenți îi calculează la 12 milioane. Cf. C. Coca, Ist. biser. Cernăuți, 1891, pag. 232—6; Philaret, Gesch. d. Kirche Russlands. Frankfurt a. M. 1872, 2 vol.; Tsakni, La Russie sectaire. Paris, 1888. v. art. Lipovani.

Rasgrad, oraș în Bulgaria, cu 11,000 loc.; punct important pe drumul dintre Rusciuc și Șumla. Oraș comercial.

Râșnița, morișcă, moară de mână.

Rasofor, *(grec.)* călugăr noviț îmbrăcat cu rasă ca vestmênt distinctiv călugăresc.

Rasol, carnea feartă pentru prepararea supei și servită cu sos și garnitură separat după supă; pesce fert; tencuială.

Rasova, com. rur. în Rom., j. Constanța, pe malul drept al Dunării; se compune din 2 cǎt., cu 1819 loc., 2 biserici și 2 școale. (M. Dicț. geogr. al Rom.)

Rassa, fel, soiu. *Rasse omenesci* sûnt, după Blumenbach (De generis humani varietate nativa, ed 3. Göttingen, 1795), care s'a condus mai ales după coloarea pielii și forma și coloarea pĕrului, cinci: *caucasiană, mongolă, etiopică, americană* și *malaiesă*. Retzius se ia după raportul dintre lungimea și lățimea craniului, deosebind *dolichochefali* (cu craniul relativ îngust). *brachichefali* (cu craniul mai scurt), la cari au adaus Welcker și Broca pe *mezochefali* (mijlocii între cele două extreme). Prichard i-a împărțit în *prognați* (cu dinții așezați pieziș) și *ortognați* (cu dinții așezați drept). Englezul Huxley, condus de mărimea și proporțiunea corpului, coloarea pĕrului și a pielii, forma și bogăția pĕrului, forma craniului și alte particularități ale scheletului, deosebesce cinci R. sau tipuri: cel australoid, negroid, mongoloid și cel alb, subîmpărțit în cel xantochroic (albii blonḑi) și cel melanochroic (albii bruneți). Față de aceste sisteme pur somatice s'au formulat și sisteme limbistice, apoi somatice-limbistice. Sistem limbistic are Fr. Müller (»Allgem. Ethnographie.« Viena, ed. 2, 1879), care a stabilit 12 R.: I) Hotentoți și Bușmani. II) Papua. III) Negrii africani. IV) Cafrii. V) Australieni. VI) Hiperborei. VII) Americani. VIII) Malaiezi. IX) Mongoli. X) Nuba-Fulbe. XI) Dravida. XII) Mediteranei. In timpul mai nou lucră mai ales școala antropologică a lui Virchow să afle basele, pe cari să se poată edifica un sistem natural al omenimii față de cele stabilite până acum în mod mai mult sau mai puțin meșteșugit. v. și Rasa.

Rasta, mil vechiu german = $^2/_3$ mil geografic.

Rastatt *(Rastadt)*, oraș în Baden, fostă cetate imperială (până la 1889), 13,268 loc. (1895); castel; gimnasiu; cameră de comerciu și industrie. Ací s'a încheiat pace între Francia și Austria la 7 Martie 1714.

Rastopcin *(Rostopcin)*, *Fedor Vasilievici, conte*, n. 1765, † 1826 în Moscva, a fost guvernator general al Moscvei în 1812, când cu invasiunea lui Napoleon. Lui i-se impută, că a dat foc Moscvei, ceea ce a negat la început. E dovedit, că R. a îndepărtat din Moscva pompele și pe pompieri, că și-a aprins vila de lângă Moscva, ceea ce a aflat în curând imitatori.

Rastul, com. rur. în Rom., j. Dolj, aproape de Dunăre în fața orașului Lom-Palanca din Bulgaria; are 2195 loc., 1 biserică și 2 școale. (M. Dicț. geogr. al Rom.)

Răsuceni, com. rur. în Rom., j. Vlașca, compusă din 4 cǎt., cu 2089 loc., 4 biserici și 1 școală. (M. Dicț. geogr. al Rom.)

Rasumovschii, *Alexei Grigorievici, conte*, n. 1709 în satul Lemeși ca fiu al unui țĕran și

destinat pentru serviciu în capela curții. Vocea și figura lui frumoasă a captivat pe Elisabeta, atunci încă mare principesă, care s'a logodit în ascuns cu el. Ea l-a înduplecat pe împěratul Carol să-l numească conte al imperiului german, numindu-l apoi și ea conte rusesc. R. a fost un caracter cinstit, care nu s'a amestecat în afacerile politice. † 1771 în Petersburg. Fratele lui, *R. Chiril Gr.*, n. 1728, † 1803, încă a fost înălțat de Elisabeta la rangul de conte și numit hatman al Rusiei mici. Catarina II l-a numit mareșal campestru. El încă a luat parte la conjurațiunea contra lui Petru III.

Răsura sau *Răsuri*, numirile românesci ale plantei Rosa pumila Jacq. și ale florilor de Rosa canina L. (v. ac.).

Răsura se numia odinioară și o dare suplimentară pentru lefile boierilor.

Răsvadul, com. rur. în Rom., j. Dâmbovița, compusă din 3 căt. cu 2457 loc., 2 biserici și 1 școală. (M. Dicț. geogr. al Rom.)

Răsvan *Ștefan*, v. Ștefan.

Rata, parte calculată sau suma fixă, mai ales pentru plata periodică a unei datorii, de aci *plăți în rate*, adecă plăți în sume fixe la anumite termine.

Afaceri de rate, cumpěrarea respective vêndarea pe credit cu condiția, ca prețul să se plătească în rate și cu reservarea dreptului de proprietate până la achitarea întregului preț. De regulă vêndările pe rate se fac și cu condiția, ca ratele plătite să fie în ori ce cas ale vêndătorului.

Rața *(Anas)*, pasere din ord. Notătoarelor (Natatores, Anatides), cu pene pestrițe lucitoare; cioc lat, lung cât capul și cu un mic cârlig la vîrf; cu o dungă alburie împrejurul gâtului. Penele de pe cap și gât au reflex verdiu-închis, cele de pe piept castaniu-roșcat, iar la mijlocul aripelor are câte o pată patrată cu reflex negru și albastru-violaceu. Rățoiul are la coadă 2 pene în formă de cârlig întors în sus dise *cârlionți*. Picioare scurte roș-portocalii, cu peliță de înotat între degete. R. folosesce omului prin carnea și ouěle sale căutate și prin puful sěu moale. Sûnt mai multe varietăți: *R. selbatică* (A. Boschas) foarte căutată de vênători prin lacuri, din aceasta au luat nascere toate celelalte varietăți, al căror nume s'a dat după numele localităților de origine sau după bunul plac al celor ce și-au însușit dreptul de naș mai întâi. Așa la Români se dic: R. beșinoase, de casă, de ghiață, Olteancă, mută, cairină, pufoasă, leșească, etc. [I. P. Voitești.]

Rătesci, schit de călugărițe în Rom., j. Buzěu, com. Gura-Aninoasei, sub poalele muntelui Șoimul, înființat în secl. XVII și rezidit la 1844 de ep. Chesarie. Schitul numěră 96 maice și 21 surori. (M. Dicț. geogr. al Rom.)

Rătia, v. Rhaeția.

Ratiaria, urme de cetate în Rom., j. Dolj, com. Cetatea; aici a fost în vechime capitala Daciei-Ripense. (M. Dicț. geogr. al Rom.)

Ratibor, *principat* în Silesia super., guvernamentul Oppeln, 991 km²; între 1288—1532 își avea ducii proprii, apoi ajunse sub Austria, 1742 trecù la Prusia, 1821 fù dat ca principat mediat contelui de Hessen-Rotenburg, 1834 trecù în posesiunea principelui Victor de Hohenlohe-Schillingsfürst. Loc principal *orașul R.*, lângă Odera, cu 21,680 loc. (1895); fabrici de țigări, tutun, tabac, mașini, hârtie; comerciu cu lemne și bucate; gimnasiu, progimnasiu real, institut de surdo-muți.

Rătikon *(Rhätikon)*, șir de munți între Rin și Alpii-Silvretta, în Scesaplana, ajunge înălțime de 2968 m.; numeroase pasuri.

Rație, cantitatea fixă de alimente cuvenită unui soldat pentru o singură di; același lucru și pentru un cal sau alte animale în serviciul armatei.

Ratificațiune, *(lat.)*, în dreptul public aprobarea din partea suveranului a convențiunilor încheiate de plenipotențiații lor; se face de obiceiu prin subscriere. Convențiunile internaționale nu intră în vigoare decât după schimbarea actelor de R.

Ratihabițiune, aprobare, ratificare.

Ratiné, *(franc.)* stofe asemenea postavului, la cari perii sûnt înodați laolaltă cu ajutorul mașinei de ratinat.

Ratio, *(lat.)* termin latinesc pentru rațiune. (v. ac.)

Ratio educationis s'a numit un normativ (proiect de lege) care, compus din însărcinarea împěrătesei Maria Teresia, avea să reformeze instrucțiunea și toate afacerile școlare în țerile de sub coroana Sf. Stefan. A fost compus după principiile cuprinse in normativul general școlar pentru Austria (Allgem. Schulordnung) de către Iosif Ürményi și Dan. Trestyánszky; a fost aprobat la 6 Aug. 1776 sub numirea de »Ratio Educationis totiusque Rei Litterariae per Regnum Hungariae et Provincias Eidem adnexas«, iar prin ordinațiunea din 22 Aug. 1777 impus spre observare pentru întreg teritoriul de sub cor. Sf. Stefan. Acest normativ privia toate categoriile de școale catolice, nu însă și pe cele orientale și protestante. Se prescriau în dînsul obiectele de învěțământ, iar pentru scopurile de supraveghiare țeara era împărțită în 9 districte școlare. Dieta țerii din 1790/91 luând la revisiune reformele introduse de împěr. Iosif II, a ajuns și la causa învěțământului și a emis o »*deputatio in literariis*«, care să compună o »*Nova Ratio educationis publicae*«. Pe la 1793 și aceasta era isprăvită, dar din causa afacerilor politice de atunci n'a ajuns la aprobare până la 1806 sub același titlu ca și cea vechie teresiană, dar cu obligamentul de a se pune în lucrare încă cu începerea anului școl. 1806/7. In această »Nova Ratio« se prevěd următoarele categorii de școale: școale elementare (sch. vernaculae seu nationales), școale gramaticale, gimnasii, licee, academii și universitatea. Se arată apoi obiectele și anii de curs la fiecare. Nici aceasta nu se extindea asupra orientalilor, ci numai asupra protestanților. A fost în us aproape tot timpul și a servit de basă la ulterioarele legi pentru regularea învěțământului. (Cf. Schwiker, Die ung. Gymnas. 1881.) [Pl.]

Ratiocinium, *(lat.)* numirea latină pentru silogism (v. ac.) adecă pentru actul cugetării, care arată cuprinderea unei judecăți în altele date. (v. Silogism.) [Pl.]

Rațional, »cu minte«, »cu înțelepciune«; este atribut al tuturor ființelor și persoanelor înzestrate cu rațiune, este apoi atribut al tuturor cunoscințelor, care nu se intemeiază pe datele

experienții, ale tuturor operațiunilor cugetării și ale lucrărilor săvîrșite în conformitate cu legile rațiunei. In matematică se numesce rațional ceea ce se poate exprima prin raporturi numerice hotărîte. [Pl.]

Raționalism, *(lat.)* a) în limbagiul filosofic R. se numesce direcțiunea filosofică, care, cu absoluta excludere a datelor experienței, nu recunoasce alt isvor al cunoscințelor decât numai rațiunea, căreia, ca facultate spirituală înnăscută, i-se recunoasce ca atribut obiectivitatea și universalitatea. Contra R. a fost îndreptată scrierea lui Kant: Critica rațiunii pure. b) In teologie se numesce R. direcția care, în materii de religiune și de credință, nu numai că nu se abține dela usul rațiunii, ci din contră îl află necesar pentru cuprinderea și interpretarea revelațiunii divine. R. nu recunoasce alt mijloc pentru interpretarea revelațiunii decât rațiunea. R. a fost caracteristica secl. XVIII. Ctr. Empirism. [Pl.]

Raționament sau cu un termin barbar: *resonament.* O judecată formată odată în mintea noastră poate fi și falsă. Cu necesitate se impune deci cugetării de a constata dacă e adevĕrată sau nu. Aceasta se face prin raționament, se îndeplinesce printr'o operațiune a cugetării, in care se arată modul cum din adevĕrul recunoscut al unor judecăți date se derivă o a treia. Factorul, care mijlocesce combinațiunea între judecățile date și judecata derivată, se numesce *Rațiunea* acelui R. Cf. Pletosu Psich. 58. [Pl.]

Raționare, denotă acțiunea de a se serví de rațiune întru a judeca și cunoasce ceva. *Raționabil,* obiectiv: ceea ce se poate cunoasce prin rațiune, iar subiectiv: caracterisează pe omul, care, înzestrat cu rațiune, judecă și lucră conform ei. [Pl.]

Rațional, ceea ce e conform rațiunii. In matematică e R. ceea ce se poate exprima printr'un raport numeric hotărît.

Ratisbona, numele neolatin al orașului Regensburg (v. ac.).

Rațiu, 1) *Basiliu,* canonic, n. 7 Iulie 1837 în Căpâlna de jos, † 1902 în Sighișoara, și-a făcut studiile în Blaj și Viena. In 1864 a fost numit profesor gimn., 1871 prof. de teologie, 1884 paroch și protopop în Reghinul săsesc, 1888 vicar foraneu în Făgăraș, 1898 profesor de teologie și din 1899 totodată rector seminarial. A lăsat legate pentru școala din Făgăraș și fondul »Vancean« din Blaj.

2) *Rațiu, Ioan de Mehadia,* suprem prefect al districtelor românesci Lugoj, Lipova și Caransebeș, dela 1720—30. In această calitate a restaurat biserica română din opidul Lugoj la 1726. Tabla comemorativă din turnul ce stă și adi amintesce de memoria lui și de un privilegiu avut dar șters cu timpul pentru Românii bănățeni. [—]

3) *Rațiu, Ioan de Nagylak,* n. în 19 Aug. 1828 în Turda; a studiat gimnasiul în Blaj; în 1847 a intrat în seminariul teologic din Blaj, de unde l-a trimis episcopul Leményi în sem. central din B-pesta. In toamna anului 1848 R., împreună cu N. Mureșan și A. Arpady au organisat o legiune, al cărei comandant a fost căpitanul c. r. Gratze și care a luat parte la mai multe lupte sângeroase, mai ales în Iulie în lupta contra generalului de honvedi Kemény Farkas, când acesta fù bătut și scos din Munții apuseni. După revoluțiune, în 1850, R. a mers la Viena pentru a studia dreptul și s'a întors în 1854 la Pesta, unde a făcut doctoratul. A practisat la tribunalul din Buda, apoi la advocați în Buda și Cluj, iar censura de advocat a făcut-o în Sibiiu la 1860, când apoi și-a deschis cancelaria advocațială. In acel timp s'a pornit mișcarea pentru înființarea Asociațiunei, la care a contribuit și R. In 1861, după reactivarea comitatelor, a fost ales vice-comite, în urma unor divergințe între Maghiari și Români, ivite pe chestia autonomiei Ardealului, și a dat dimisiunea. In 1863 a fost ales deputat, iar dieta l-a ales notar. Pronunciamentul din »Câmpul libertății« în contra »uniunei« în 1867 a fost pus la cale de R. Petițiunea subscrisă de către 1900 Români, în frunte cu mitr. Șuluțu, tot în contra »uniunei« a fost presentată domnitorului tot prin R. Cuvêntarea energică, rostită de dînsul comisarului regesc Pechy în contra »uniunei«, cu ocasiunea când comisarul călĕtoria în țeară, pentru a pipăí opiniunea publică a Românilor, e cunoscută. Conferința din Mercurea convocată în 1869 prin Macelariu, a fost pusă la cale prin stăruința lui Rațiu; iar conferința ținută la Alba-Iulia în 1873 a fost și presidată de R. In 1880 în casa dînsului în Turda s'au statorit în înțelegere cu Barițiu, George Pop și Cosma, principiile fundamentale pentru organisarea partidului național, al cărui president a fost în urmă ales. Conferința din 1884 și 1892 a fost convocată și presidată de R., în aceasta din urmă s'a decis trimiterea »Memorandului« la tron. In Maiu 1892 R. a condus deputația de 300 la Viena cu »Memorandul«. Audiență însă n'au primit, iar »Memorandul« s'a înapoiat nedesfăcut. Intorcêndu-se din Viena s'a întêmplat scandalul, când i-s'a bombardat casa în Turda. In 25 Iulie 1894 R. a fost arestat prin gendarmi și dus în temnița de stat din Segedin, unde a suferit un an și 3 luni. Intreaga viață a lui R., din tinerețe până în adâncile bĕtrânețe a fost o luptă pentru drepturile poporului român, cu sabia, cu graiul și cu condeiul. [Iosif Sterca Șuluțu.]

4) *Rațiu, Ioan Dr.,* canonic și scriitor bis., n. 30 Sept. 1841 în Alecuș, † 27 Nov. 1900, a studiat în Blaj și Viena. In 1868 a fost numit profesor la seminariu și gimnasiu, în 1878 secretar mitropolitan, 1879 canonic teolog. A publicat: »Principiile fundamentale ale religiunii creștine« și »Principiile speciale ale religiunii creștine«, manuale pentru gimnasii, apoi »Etica creștină«, »Despre matrimoniu, impedimente și procedura cu respect la praxa vigentă în provincia mitropolitană gr.-cat. de Alba-Iulia« și »Instituțiunile dreptului bisericesc«. A fost mai mulți ani redactor al »Foii bisericesci și școlastice« pentru partea bisericească.

5) *Rațiu, Petru,* canonic gr.-cat. român, n. 22 Febr. 1805 in Mező-Szilvás (cott. Cluj). † 1876 în Lugoj. Studiile gimn. le-a făcut în Oradea mare, teologia în Budapesta. La 1831 hirotonindu-se de preot a păstorit în parochiile: B. Ujlac, Sâmbaciog și Spinus. In 1849 pentru principiile sale naționale ajunse în închisoare în Oradea. In 1850 trecênd la religiunea gr.-or.,

devení prof. la teologia gr.-or. română din Arad, care post l-a împlinit cu mare demnitate. La 1856 iară s'a reintors la gr.-cat. şi fù numit canonic la Lugoj. A fost un orator excelent, a scris mai multe predici şi articole de valoare literară. A publicat o broşură volantă în limba maghiară: »Vallási párhuzamok, unio és még valami.« (Nagyvárad 1842.)

6) *Raţiu, Vasile, de Nagylak,* preposit capitular în Blaj, n. 25 Dec. 1783 în Turda, † 12 Dec. 1870 în Blaj. Şi-a terminat studiile liceale în Cluj, a făcut teologia în Blaj şi Viena. Fost profesor la liceul din Blaj, apoi preot în Uioara, protopop în Turda şi în 1824 canonic, propunênd totodată şi filosofia, apoi dreptul canonic şi istoria bisericească. In 1854 a tipărit »Istoria bisericească«, întocmită mai ales pentru şcoale. Afară de dotaţiunile făcute pentru biserica şi şcoala din Turda a contribuit pentru zidirea lor 30,000 cor., lăsând pentru şcoală alte 20,000 cor. După moartea lui a remas şi un capital de 4000 cor. destinat pentru stipendii.

Raţiune, *(lat.).* Noţiunea raţiunei se confundă în unele perioade ale istoriei filosofiei cu chiar noţiunea filosofiei. Tocmai pentru aceasta ea a variat după timp şi după sistemele filosofice. In terminologia sistemelor, cari ţin la teoria facultăţilor sufletului şi în special în term. filosofiei lui Kant, raţiunea este facultatea ideilor şi a principiilor; facultatea care ne pune în posiţie de a judeca şi de a lucra după anumite principii. In limbagiul modern al sistemelor, care au părăsit teoria facultăţilor, raţiunea este un termin, prin care se denotă şi se exprimă produsul cel mai înalt şi cel mai perfect al desvoltării spirituale, precum şi modul de afirmare prin cele mai perfecte forme de activitate spirituală în toate direcţiunile vieţii. In comparaţie cu intelectul, care prin formarea de noţiuni şi prin combinarea acestora în judecăţi ne face să cunoascem lucrurile în a lor realitate, raţiunea caută a cunoasce lucrurile în causa lor, după scopurile finale şi după destinaţiunea lor, după cum ar trebuí să fie în a lor perfecţiune. Prin urmare raţional cugetă, judecă şi lucrează acela, care este în stare a înţelege bine motivele şi contramotivele ce se oferă şi care în resoluţiunile sale urmează pe cele mai bune şi prin urmare pe cele mai morale. R. se consideră ca semnul distinctiv, prin care omul se deosebesce în mod caracteristic de animale. Tot cu ajutorul R. este în stare a se apropia de idealul perfecţiunei, de însaşi perfecţiunea, de Dumneḑeu, căci ea il face ca să fie după tipul şi asemĕnarea lui Dumneḑeu. Tocmai pentru aceasta desvoltarea raţiunei nu se poate face decât în societatea şi cu ajutorul altor fiinţe raţionale. R. se numesce şi socoteala, pe care cineva, după posiţia sa este ţinut a o face asupra unei averi încredinţate lui spre administrare. [Pl.]

Raţiune suficientă, (lat., principium rationis sufficientis), este numirea unei axiome a cugetării logice, care impune acesteia necesitatea de a nu afirma şi de a nu nega nimic fără motiv sau fără raţiune mulţămitoare. El se formulează prin maxima: »Nihil sine ratione sufficienti«. Ca principiu ia forma de principiu şi al causalităţii şi al finalităţii. Ca principiu al causalităţii impune cugetării să admită, că tot ce există şi se întêmplă, trebue să aibă o causă; iar ca princip al finalităţii impune cugetării să admita, că tot ce se face se face în vederea unui scop determinat. Cf. Pletosu Log. 6. [Pl.]

Ratzeburg, principat formând cercul vestic al marelui principat Mecklenburg-Strelitz, 382 km²., cu 15,480 loc. (1895); oraş principal Schönberg i. M.

Ratzel, *Frideric,* geograf şi explorator german, n. 1844 în Karlsruhe; dela 1876 profesor în München şi dela 1886 în Lipsca. A facut călĕtorii de explorare în Italia, Francia de sud, Transilvania, Ungaria, America de nord, Mexico şi Cuba. Scrieri: Sein und Werden der organischen Welt, 1868; Aus Mexiko, 1878; Die Vereinigten Staaten von Nord-America, 2 vol. 1878—80; Anthropogeographie, 2 vol. 1882 şi 1891.

Rauch, *Christian D.,* sculptor, n. 2. Ian. 1777 în Arolsen (Waldeck), † 3 Dec. 1857. Venit la Berlin a întrat ca servitor de odaie la regele Frideric Vilhelm III, care l-a ajutat să se perfecţioneze. Pe R. l-a caracterisat pĕtrunderea celor înţelese, un studiu sever şi o diliginţă perseverantă. Dintre sculpturile lui, multe la numĕr, s'au relevat între altele monumentul sepulcral al reginei Luiza în mausoleul din Charlottenburg, statuele lui Blücher în Breslau şi Berlin, şase Victorii pentru Walhalla lângă Regensburg, statua equestră a lui Frideric cel Mare în Berlin ş. a.

Raucourt (şi *Rocoux*), sat în departam. franc. Ardennes, arondism. Sedan, 1675 loc. 11 Oct. 1746 învingerea Francezilor sub Mauriciu de Saxa asupra Austriacilor sub Carol de Lotaringia.

Raupach, *Ernst Benjamin Salomo,* scriitor dramatic, n. 21 Maiu 1784 în Straupitz (Germania), † 18 Mart. 1852, fost din 1816—22 profesor de limba şi liter. germ. la universitatea din Petersburg, stabilit apoi în Berlin, unde a dominat timp de preste 2 decenii scena teatrului de curte cu tragediile lui. Drama lui poporală »Der Müller und sein Kind« localisată românesce sub titula »Sâmbăta morţilor« de T. V. Păcăţianu, n'a dispărut nici astăḑi de pe scenă. R. avea mare desteritate limbistică şi metrică, precum şi înţelegere pentru cele impresionabile, apoi cunoscea bine mijloacele de scenă.

Rauscher, *Ioseph Ottomar, cavaler de,* (n. 6 Oct. 1797, † 24 Nov. 1874 în Viena), cardinal şi archiepiscop-principe în Viena. In 1854 a condus în Roma pertractările guvernului austriac cu curia papală şi le-a terminat cu încheierea concordatului subscris în 18 Aug. 1855. In conciliul vatican a condus oposiţia contra proclamării infalibilităţii papei. Ca centralist a condamnat activitatea naţională a clerului în provinciile slave.

Răut, afluent din dreapta al Nistrului. In 1592 bătălie lângă R. între Aron-Vodă al Moldovei şi rĕsculaţii conduşi de Ionaşcu Bogdan.

Ravac, miere rafinată şi feartă până s'a îngroşat ca un sirup.

Ravaillac, *François,* omorîtorul regelui francez Henric IV. Inainte copist, apoi învĕtător, închis pentru datorii, în temniţă devení credincios fervent şi intrà în ordinul călugărilor Feuillants. Stăpânit de scrierile inimicilor regelui, în 14 Maiu 1610, pe când regele se oprise în strada la Ferronnerie, el ii înfige cuţitul în coaste şi ii

străpunge inima. După multe chinuiri, a fost legat de cai şi sfăşiat în 27 Maiu.

Răvaş, bilet; R. de drum, pasaport; ţidulă (v. şi Răboj).

Ravelin, *(franc.)* fortificaţiune exterioară, care flanchează faţa frontului de bastiune.

Ravenala Adans., (botan.) mic gen din fam. Scitamineae, tribul Museae, cuprinde 2 specii de plante cu tulpina arborescentă lemnoasă sau cu tulpina scurtă; frunzele mari de un verde albăstriu sûnt distice şi se întind în formă de evantaliuri gigantice cu un peţiol lung şi la basă concav. Cele 2 specii ale acestui gen sûnt: *R. madagascariensis* Gmel., originară din Madagascar şi Reunion şi cunoscută sub numirea de »Arborele călĕtorului« din causa frunzelor sale cu peţiolul concav la basă, unde se adună apa ploilor şi roua şi de unde se poate adăpa călĕtorul însetat şi *R. guyanensis* Steud., originară din Guyana şi Brasilia. [Z. C. P.]

Ravenna, prov. ital. (Emilia), 1852 km²., cu 225,805 loc. (1897). *Capitala R.,* situată la depărtare de 7 km. dela Adriatica, 18,571 loc.; archiepiscop, catedrală din secl. V, biserica San Vitale, în stil oriental (din secl. VI), Sant'Apollinare Nuovo (zidită 504 de Teoderic); Mausoleul Galla Placida, mormêntul lui Dante; academie de arte; port în canalul Corsini. Odinioară R. era reşedinţa regilor ostrogoţi, apoi a exarchilor, 755 Pipin o dărui papei.

Ravensberg, fost comiţiat în Vestfalia, 913 km².; capitala Bielefeld; 1614 s'a dat la Brandenburg.

Rayleigh, (pron. relĭ) *John William Strutt,* fisician englez, n. 12 Nov. 1842. Dela 1879—84 a funcţionat ca profesor de fisica experimentală în Cambridge, la 1887 a fost numit profesor de fisica matematică la institutul regesc din Londra. R. a descoperit argonul în aer.

Raynouard, *François Juste Marie,* scriitor franc., n. 18 Sept. 1761 în Brignolles (Provence), † 27 Oct. 1837 în Passy (l. Paris), membru al Academiei franceze, dela 1817 secretar perpetuu al ei. Prin opul sĕu »Choix de poésies originales des troubadours« (6 tomuri. Paris, 1816—21) a făcut posibil studiul mai amĕnunţit al poeţilor provensali şi prin dovedirea paralelismului fonetic şi morfologic în limbile romanice a delăturat părerea, că limbile romanice s'au format fără nici o regulă. R. a mai scris: »Lexique roman, ou dictionnaire de la langue des troubadours« (6 tom. Paris, 1836—45); »Histoire du droit municipal en France sous la domination romaine et sous les trois dynasties« (2 tom. Paris, 1829) ş. a.

Razachie, varietate de struguri (v. Vitis vinifera L.).

Raza, v. Radius.

Raze active, razele cari sûnt în stare a produce anumite efecte chimice, spre ex. razele roşii şi galbine nu descompun bromura de argint de pe placele fotografice, pe când razele verḑi şi mai ales cele vinete şi violete o descompun, pentru aceea razele vinete şi violete se numesc active, razele roşii şi galbine neactive.

Răzeş (în Moldova) = *Moşnean* (în Muntenia), sinonim cu boier sau boierones sau Nobilis unius sessionis la Românii din Transilvania, mici proprietari şi cultivători de pămênt, cari totdeuna au fost oameni liberi după persoana şi averea lor. După A. Xenopol proprietatea liberă a moşnenilor în Muntenia şi a R.-lor în Moldova este sau anterioară intemeierii statului, mai cu samă în partea muntelui, sau că a provenit din desfacerea moşiilor mari boieresci şi a mazililor prin împărţire şi subîmpărţire între urmaşii şi coborîtorii lor direcţi. Actualmente mai toate proprietăţile răzeşesci sûnt tare diformate, delimitate în curea ori sfori de moşie de o grapă donĕ lăţime şi de mai mulţi chilometri lungime, cari se întind preste dealuri şi văi şi fac exploatarea lor foarte anevoioasă. O foarte mare parte din R. însă sûnt scăpătaţi şi nu posed nici un palmac de pămênt, ci iau pămênturi dela proprietari şi arèndaşi pentru a le munci în parte şi cu dijmă. O bună parte din ei au ajuns în starea pălmaşilor şi ḑilerilor.

Razimul sau *Reasimul* (turc. Razelm), lac la sud de gurile Dunării, în j. Tulcea, care împreună cu lacurile laterale despre Dunăre, apoi cu lacurile: Goloviţa, Zmeica, Sinoe-Ghiol, Chituc-Ghiol şi altele mai mici, formează laguna dobrogeană, avênd o întindere permanentă de cel puţin 75,000 ha. Laguna aceasta se alimentează parte cu ape fluviale din braţul Sf. George prin gârlele Clineţul, Dunavăţul şi Cerneţul, parte cu ape maritime din Marea Neagră, ce pĕtrund în lagună prin orificiile: Malciana, Periteştile, Portiţa şi Buhazul-Caraharman.

Răzor, *rozor* şi *rĕzoare,* brazdele adânci pentru scursul apelor, dar şi pentru delimitarea ţarinelor. R. în România se înţelege uneori şi strat, un petec mic de pămênt cultivat cu ceva.

Razzia, (arab. rhaziat), incursiune cu mâna armată pe teritoriul unei populaţiuni ostile, în scopul de a face prădăciuni, fie pentru a exercita represalii, fie pentru a se căpĕta provisiuni.

Ré, *(Ile de Ré),* insulă fortificată, în faţă cu La Rochelle (Francia), 85·29 km²., cu 15,000 loc. Oraş principal St.-Martin-de-Ré.

Rea sau Struţul american, *(Rhea americana),* pasere din ord. alergătoarelor (cursores). Este mai mică ca struţul african (v. ac.), are 3 degete la picioare.

Reacţionare, *mişcări,* (botan.) provocate la plante de un excitant mechanic, atingere, isbitură, înţepătură; sub influenţa excitaţiunii se produce o mişcare repede şi manifestă a părţii atinse; dacă excitaţia e potrivită, reacţia de mişcare e limitată; dacă e mai puternică, mişcarea e chiar generală, comunicându-se tuturor părţilor susceptibile de mişcare. Aşa dar mişcările R. seamĕnă cu ceea ce se ḑice sensibilitate la animale. Ca exemple de mişcări R. sûnt cele executate de glandele digestive dela frunzele de Drosera (v. ac.); cele executate de jumĕtăţile limbului frunzelor de Dionaea (v. ac.); de întreaga frunză compusă dela Sensitivă (Mimosa pudica v. ac.); de staminele dela Dracilă, multe Composee; de stigmatul dela Mimulus, etc. Mişcările R. sûnt datorite tot turgescenţei variabile din organul considerat şi structurei speciale a lui. De ele se alătură mişcările nyctitropice (v. ac.) şi cele spontanee. [S. Şt. R.]

Reacţiunea, în sensul general este o acţiune violentă provocată de o altă acţiune. In urma unor mari călduri, când aburii şi electricitatea se adună şi se condensează, o reacţiune se produce prin ploi repeḑi şi torenţiale, prin tunete, fulgere şi

vijelii. Contra opresiunei și abusurilor grămădite de veacuri de către monarchia absolută, atât în Anglia cât și în Francia, se ridicară revoluțiunile și contrarevoluțiunile, R. și Restaurațiunea. Istoria Romanilor din epoca Grahilor și până la August ne arată deosebitele fase de acțiune și de R., prin care a trecut societatea romană, până când în cele din urmă toate acele sguduiri politice și sociale resturnară republica și restaurară monarchia sub forma echivocă a imperiului cesarian. R. așa dar este o acțiune opusă, provocată de excese, fie politice, fie religioase; așa că putem considera stabilirea republicei sau a monarchiei constituționale ca o R. contra abusurilor monarchiei absolute, culturile protestante ca o R. contra dominațiunei pontificatului roman, etc. [Val. Ursianu.]

Reacțiunea, mechanică. In urma fiecărei acțiuni mechanice se nasce o acțiune tot atât de mare, îndreptată în sens contrar; acțiunea aceasta contrară se numesce R.

R. chimică, fenomen care se presintă de câte ori o substanță. este tractată cu altă substanță. (v. Analisa chimică.)

Reactive, *(Reagens),* substanță care la analisa chimică arată presența sau absența unui corp prin producerea unei anumite colorațiuni sau precipitațiuni, etc. (v. Analisa chimică.)

Reading, oraș în sudul Angliei 60,054 loc. (1891); topitoare de fier, fabrică de pesmeți.

Reagens, *(lat.)* v. Analisa chimică și Reactive.

Real, (din lat. res), tot ce se ține de firea sau de existența unui lucru; apoi, în deosebire de ideal, denotă că ceva există intr'adevĕr, obiectiv și independent de voința noastră. Cu aplicație practică se numesce, s. e. gimnasiu R. institutul de crescere, în care se predau mai mult sciințele naturale, matematice și fisice, în deosebire de *clasic,* unde se predau mai cu samă limbile și istoria. *Realii* a numit Herbarth în sistemul sĕu filosofic ultimele elemente ale existențelor și pe cari el și-le cugeta ca fiind fără calitate, absolut simple, neschimbătoare. (Cf. monadă.) [Pl.]

Reale, sciințe, cele ce se ocupă cu lucruri existente, nu închipuite; în special sciințele de observație și de experiență, spre deosebire de cunoscința limbilor, filosofiei, etc.

Real, veche monetă spaniolă, de argint, $^1/_{20}$ din piastrul spaniol de argint = 0·25 frc.

Realgar, mineral, sulfur de arsenic; în cristale monoclin, dar mai ales compact sau grăunțos. De coloare roșie. Se găsesce în filoane de minereuri la Sĕcărêmb, Baia-sprie, Ioachimsthal, etc. R. se mai depune și în solfatare și în apele termale ale regiunilor vulcanice. In România în Suceava.

Realism, *(lat.)* a) în terminologia filosofiei scolastice: teoria lui Anselm de Canterbury († 1109); care pe temeiul lui Plato susținea, că noțiunile generice, numite *universalia,* au existență reală înainte de lucruri (universalia ante rem). Cf. Nominalism. b) In limbagiul filosofic modern: sistema filos., care admite, că lumea și lucrurile din ea au realitate obiectivă, independent de subiectul cunoscĕtor, și prin urmare conținutul empiric al consciinței este cuprins ca semn și efect al unei realități obiective. Se face deosebire între *R. naiv* și *critic.* Pentru cel dintâiu obiectele experienței sûnt tocmai așa după cum le observăm; cel critic caută ca prin un act de cugetare reflexivă să le reducă la adevĕrata lor valoare. Cel ce ține la vederile realismului se numesce *Realist.* (v. și Naturalism.) [Pl.]

Realitatea, termin, prin care se arată existența de fapt sau efectivă a ceva, fie de natură materială, fie de natură sufletească. V. Substanța și Substanțialitate.

R. se mai numesce și o proprietate imobilă, s. e. R. de casă, de câmp. [Pl.]

Reallexicon, germ. enciclopedie, dicționar, în care cuvintele sûnt tratate după conținutul lor real, nu din punct de vedere linguistic.

Reamintirea, actul mental, în vîrtutea căruia anumite stări de consciință avute odată, dar acum uitate, le readucem de nou la gradul lor de claritate. Aceasta readucere în minte se poate întêmpla *subiectiv,* prin un act de gândire anume, spontan sau nemijlocit; iar *obiectiv* prin mijlocirea ori cu ajutorul altuia. Sin. Aducere aminte. [Pl.]

Rea Silvia, după mitol. romană fata lui Numitor; dela Mars a născut pe Romulus și Remus.

Réaumur (pron. reomür), *René Antoine Ferchault,* fisician și zoolog franc., n. 28 Febr. 1683 în La Rochelle, † 18 Oct. 1757 la moșia sa Bermondière. La început a studiat drepturile, dar mai târdiu și-a întors privirea spre sciințele naturale. Renumele și l-a câștigat prin construirea unui termometru cu alcool, la care distanța dintre punctul de înghețare și ferbere a apei era împărțită în 80 grade.

Rebeca, soția lui Isac, pe care l-a înșelat să binecuvinteze pe Iacob în locul lui Esau.

Rebeliunea, ori ce atac, ori ce resistență cu violență, prin fapt, în contra vreunui funcționar administrativ sau judecătoresc, de ori ce treaptă și calitate, care ar fi în lucrarea execuțiunii legilor, ordinelor sau ordonanțelor autorității publice; a ordinelor, a mandatelor sau a hotărîrilor judecătoresci. După cod. pen. român, dacă rebelii trec de 20 și sûnt înarmați, pedeapsa e reclusiunea. Când sûnt 20 și neînarmați, pedeapsa e minimul reclusiunii (v. ac.). Dela 3—20 indivizi inclusiv, înarmați, pedeapsa e minimul reclusiunii; dacă nu sûnt înarmați, pedeapsa e închisoarea dela 3 luni până la 2 ani. La cas de rebeliune urmată de ceată sau atrupament, cei străini de ceată scapă de pedeapsă, dacă nu sûnt înarmați și se retrag când sûnt somați. Ori ce adunare de persoane pentru o crimă sau delict, se socotesce ca adunare înarmată, când mai mult de trei din acele persoane ar purta arme de față. Când se revoltă arestații, ei se pedepsesc separat de pedeapsa ce o execută. In acest cas pedepsele se cumulează (v. ac.), nu se absorb.

Cod. pen. ung. deosebesce R. propriu disă (§§ 152—162) și violența în contra autorităților (§§ 163—170) R. se numesc asociările în scop de a ataca corpurile legiuitoare sau guvernul, instalațiunile militare sau de comunicație, și în fine și scop de jaf, incendiare, etc. In partea a doua dispune cu privire la împiedecarea prin violență sau resistență a organelor statului (judecătoresci, administrative sau militare) întru îndeplinirea datorințelor lor oficiale.

Reboage, v. Răboj și Răvaș.

Rebotezători, v. Anabaptiști.

Rebra mare *(Nagy-Rebra)*, com. rur. în Trs., cott. Bistrița-Năsĕud, cu 1273 loc. români.

Rebus, ghicitoare ce constă în a exprima cuvinte sau frase prin litere, semne și figuri, al căror nume sună tocmai ca frasa ce am voit să o arĕtăm în formă de ghicitoare, s. e. A A... a a... (am mari amici = a mari, a mici). (v. și Hieroglyfe.)

Recapitulațiune, *(lat.)* figură retorică; constă în reasumarea a tot ce s'a ḑis și s'a scris; a spune din nou pe scurt ceea ce s'a ḑis.

Rece, opusul caldului. Corpurile cu temperatură mai mică decât temperatura corpului nostru ni-se par reci, celelalte calde.

Centru de receală, v. Centru.

Receală de evaporare. La evaporare se consumă căldură. Căldura aceasta se ia sau dela lichidul sub evaporare sau dela corpurile vecine. In casul prim lichidul se recesce. De ací numirea de R. de ev.

Recea, 1) *R.*, com. rur. în Rom., pe rîul Teleorman, j. Argeș, compusă din 2 căt., cu 1562 loc., 2 biserici și 1 școală. 2) *R.*, com. rur. în j. Vâlcea, compusă din 2 căt., cu 1175 loc., 4 biserici și 1 școală. (M. Dicț. geogr. al Rom.)

Recensemênt, numerarea unei populațiuni, determinarea elementelor, din cari este constituită într'un moment dat. R. statistice s'au făcut și în vechime, dar în mod imperfect, fără metodă. In Roma veche censorii au înscris pe cetățeni în clase și centurii după rangul și după averea lor. V. A. Urechiă ne spune, că în țerile române s'au făcut R. fiscale și militare ale populațiunii deja în secl. XV. In 1775 s'a făcut în Muntenia un R. fiscal și militar, s'au numerat și înscris în catastifuri birnici, scutelnici, mazili, boieri, meseriași cu arĕtare de cei cari pot purta arme. Biblioteca Academiei române posede manuscriptul unui R. fiscal, făcut de visteria muntenească în 1820. După P. S. Aurelian un R. oficial s'a făcut în amêndouĕ țerile surori ale României în 1844. Ioan Ghica menționează datele unui R. din 1845. In 1859 s'a săvîrșit primul R. mai complet, mai metodic, în amêndouĕ principatele române, în Moldova sub conducerea lui I. Ionescu dela Brad, în Muntenia sub direcția lui D. P. Marțian. După aceasta s'au mai făcut în România R. în 1884, 1889, 1894 și 1899. (v. Demografia.) [I. F.]

Recensent, *(lat.)* cel ce face o recensiune asupra unei scrieri, cărți, representațiuni dramatice ori musicale.

Recensiunea, dare de samă critică a unei opere literare sau sciințifice; o nouă ediție a unui text clasic făcută pe basa unei nouĕ examinări de manuscripte.

Recepisse, *(lat.)* adeverință de primire.

Receptacul, (botan.) *torus*, e o parte din axa florei, aceea pe care se inseră toate frunzele florale. E conic, cilindric, la florile *hypogyne* (v. ac.), cu ovar super., concav la cele *epigyne* (v. ac.), cu ovar infer. și la cele *perigyne* (v. ac.); sau e plan. Aceeași formă o are și R. comun, care poartă florile din inflorescențele în capitul (v. ac.). R. este și proeminența de pe fața dorsală a frunzelor de Ferige, pe care se inseră mai mulți sporangi adunați în spor. [S. Șt. R.]

Recepțiunea, *(lat.)* primire (de oaspeți).

Receptivitatea, termin psichologic, prin care se arată că sufletul are putința de a primí impresiunile ce vin dela obiectele din afară și că stările sale interne sûnt determinate de afecțiuni externe. [Pl.]

Rechberg și *Rothenlöwen, Johann Bernhard, conte*, om de stat austriac, n. 17 Iulie 1806, † 26 Febr. 1899, din 1859—60 ministru-president și ministru de externe în Austria, din 1860—64 numai ministru de externe. El a contrasemnat diploma împ. din 20 Oct. 1860 și a contribuit mult la emiterea autografelor preainalte, apărute de odată cu diploma, prin cari s'au luat mĕsuri, ca și Românii excluși până atunci din vechia constituțiune transilvană, să se poată bucura de drepturile constituționale.

Rechini, *(Selachoidei)*, subclasă de pesci a ord. Chondropterygienilor.

Rechin, (Carcharias melanopterus), pesce marin din ord. Chondropterygienilor, subord. Plagiostomizilor. Lungimea maximă 6 m., corp mai subțire spre coadă; fără solzi; cu piele aspră castanie sură; cu 2 notătoare pe spate; gura mare, sub botul ascuțit și alungit, armată cu dinți ca ferestrĕul triunghiulari, drepți și pe mai multe rânduri. E foarte carnivor, se numesce și Lupul de mare, căci se ține continuu după vapoare și s'a vĕḑut înghițând chiar oameni întregi de odată. [I. P. Voitești.]

Rechisițiunea, *(lat.)* pretensiune, usare de ceva; cerere dela o autoritate cătră alta. *Sistem de R.*, mod de aprovisionare a trupelor în resboiu prin procurarea mijloacelor de subsistență dela locuitorii țerii ocupate.

Rechisitoriu, acusa făcută de ministeriul public.

Rechisite de învĕțămînt se numesc uneltele de scris, desemn, cetire, intuiție, etc., de cari școlarii se servesc în școale și acasă. Ele se numesc și material didactic.

Rechițel, *(Retyissel)*, com. rur. în Trans., cott. Cluj, cu 1509 loc. români.

Rechitova, *(Reketyefalva)*, com. rur. în Trans., cott. Hunedoara, cu 1896 loc. români.

Reci, aituri (v. ac.).

Recidiva, *Morbi reversio*, se numesce aparițiunea din nou a unei boale deja vindecate.

Recidiva în dreptul penal se numesce recăderea în acelaşi delict, ori repețirea unei infracțiuni după ce a premers o pedeapsă pentru aceeași infracțiune sau una de aceeași natură. R. atrage o agravațiune a pedepsei, de obiceiu ricidivistul se pedepsesce cu maximul pedepsei stabilite pentru delictul ce l-a săvîrșit. In unele legislațiuni R. este considerată numai la anumite crime (s. e. furt, jaf, excrocherie).

Recife, *(Pernambuco)*, capitala statului brasilian Pernambuco, lângă Atlantic, 190,000 loc., port însemnat.

Recipe, (med.) scurtat *Rp.*, introducerea fiecărei rețete medicale.

Reciproc sau împrumutat, exprimă în genere că o lucrare sau un serviciu oarecare, prestat din o parte, are să fie respuns prin un contraserviciu din partea care l-a primit. In logică stau în raport de reciprocitate noțiunile și judecățile, cari se pot înlocuí unele prin altele. Sin. Mutual. [Pl.]

Valoare R., (matem.) se capĕtă, când schimbăm la o fracțiune numerătorul cu numitorul.

Recital, nume dat mai cu samă în Anglia unor audițiuni musicale, în cari se execută numai musică de piano, și de către un singur executant (Liszt 1840).

Recitant, ce execută un fragment de solo într'o composițiune corală.

Recitativ, în musică specia de cântare, în care elementul musical pur e redus la limită pentru a se da o cât mai mare importanță declamațiunei naturale a textului, și aceasta atât în privința conformațiunei melodice cât și a ritmului. Astfel în R. se înlătură atât rigoarea absolută a mĕsurei cât și simetria fraselor. R. e elementul principal al dramei musicale și e resultatul reformei realisate către sfîrșitul secl. XVI în Italia în favoarea textului poetic. [T. C.]

Reclam, *Filip,* librar-editor și tipograf în Lipsca, n. 18 Maiu 1840. In editura lui apare »Universal-Bibliothek« (până acum preste 4000 numeri), opere complete de ale clasicilor tuturor națiunilor, dicționare, bibliotecă de opere, ș. a. In tipografia lui R. lucrează 31 prese.

Reclama, anunț prin care se recomandă, de obiceiu cu laude exagerate, un articol pus în comerciu.

Reclamațiune, *(lat.)* cerere, plângere, jalbă, împotrivire.

Reclus, *Jean Jacques Elisée,* scriitor și geograf franc., n. 15 Martie 1830 în Sainte-Foy-la-Grande. Este fiul unui preot protestant. Studiile și le-a făcut parte în Francia, parte în Germania (Berlin). De timpuriu s'a semnalat prin dragostea sa pentru libertate și pentru ideile sale republicane. După lovitura de stat din 2 Dec. 1851, fiind silit a părăsi Francia, a început să călĕtorească, visitând rând pe rând Anglia, Statele-Unite, America de sud și îndeosebi Noua-Grenadă, unde a trăit mai mulți ani. Intors în patrie la 1857, tinĕrul învĕțat aduse cu sine, din aceste lungi peregrinări, un mare numĕr de note și indicațiuni prețioase, pe cari în curând trebuia să le utiliseze într'o operă geografică magistrală, care l-a pus printre cei mai de frunte învĕțați ai lumii. Este cunoscut asemenea prin ideile sale înaintate, figurând chiar printre anarchiști, fără a fi cu toate acestea considerat ca un adevĕrat și serios doctrinar pe terenul ideilor anarchice. [N. E. Idieru.]

Reclusiunea, pedeapsă criminală, a cărei durată maximă e de 10 ani. Ea ocupă gradul al treilea în scara pedepselor criminale. Minimul ei este de 5 ani. Prin excepție, art. 287 al cod. pen. român are un minimum de 6 ani. Indivizii, cari au 60 ani, nu pot fi condamnați la munca silnică, ci numai la R.; în acest cas însă, durata ei poate fi chiar pe viață. In timpul pedepsei, R. atrage interdicțiunea. Condamnatul e pus sub curatelă și perde dreptul de a-și administra averea și a dispune de dînsa prin acte între vii. Poate, însă, face testament. Condamnații la R. sûnt puși în fiare și munca e obligatorie pentru dînșii. (v. Pedeapsa.)

Recognitiv, *act,* sau *act de recunoascere,* acel încheiat cu scop de a constata existența unui drept deja constatat prin un act anterior, care se chiamă *primordial.* Părțile obicinuesc să facă atari acte, când au pierdut actul primordial sau pentru a întrerupe prescripțiunea drepturilor constatate într'un act anterior. Actul R. nu creează nimic nou, ci recunoasce ceea ce deja există.

Recolta, strînsul productelor de pe câmp. Uneori sub R. se înțeleg și producte, bucate, etc.

Recomandațiunea, termin pentru expediții postale și telegrafice, pe cari le induc oficiile respective într'un registru și le extradau primitorilor pe lângă chitanță.

Reconvalescența, *convalescența,* este periodul de transițiune între boala, care nu mai există și între redobândirea perfectă a sănĕtății și a forțelor, în gradul corespundĕtor cu constituția individului. Convalescentul este vindecat, dar încă slab, funcțiunile corpului încă nu se îndeplinesc cu energia necesară.

Record, *(engl.)* în Englitera documente despre o pertractare judecătorească și sentența urmată, scrise pe pergament și depuse spre păstrare la un tribunal. In limbagiu de sport R. însemnează o prestațiune maximală constatată în mod autentic.

Recreațiunea sau reculegere, restabilirea forțelor trupesci ori sufletesci, cheltuite prin muncă.

Recreditiv, scrisoare de rechiemare adresată de guvern către un trimis al sĕu.

Recriminațiunea, respuns la acusări prin alte acusări.

Recrudescența, în medicină însemnează atâta cât agravarea unui morb.

Recrut, soldatul când este chemat pentru întâia oară în serviciu militar; păstrează această denumire până ce capĕtă instrucția individuală absolut necesară, ceea ce cere un timp de cel puțin 3 luni.

Recrutare, presentarea celor ce datoresc serviciu militar, înaintea comisiunii de recensĕmênt sau asentare (v. ac.). R. este deci menținerea efectivului armatei prin aducerea sub drapel a tinerilor. Sistemul adoptat mai pretutindeni este R. silită, prin mijlocul tragerii la sorți.

Rectangul, paralelogram (v. ac.), ale cărui unghiuri sûnt drepte.

Rectascensiunea sau ascensiune dreaptă, e unghiul ce îl face cercul orar al unei stele cu cercul orar al unui punct luat ca origine, anume punctul vernal (v. ac.). R. se socotesce pe equator dela vest către est, dela 0 până la 360°.

Rectocele, (med.) hernie a rectului. v. art. Hernia.

Rector, este titlul primului profesor conducĕtor al institutelor sau școalelor secundare și superioare. In timpul mai nou, acest titlu a fost înlocuit cu titlul de *director,* remânênd profesorilor cu rang imediat următor, titlul de prorector, conrector, subrector. La unele universități supremul conducĕtor al învĕțămêntului, primesce titlul de *R. magnificus.* El e ales de senatul universitar, al cărui președinte este.

Rectum, (anat.) partea din urmă a intestinului gros. v. art. Intestine.

Recul, acțiunea ce o face o armă de a se da înapoi, atunci când proiectilul iasă din țeavă. Această acțiune este cu atât mai mare cu cât arma (gura de foc) este mai mare. La piesele de artilerie se caută a se amortisa acest R. prin diferite sisteme de frâne sau alte disposițiuni de împedecare a roatelor tunului sau a afetului (sape).

Recunoascerea, operațiune militară în scop de a descoperi și observa presența, forța și dispo-

sițiunile inimicului. Caracteristica R.-ei este a se face nesimțită de inimic. Implică mijloace simple, temeritate și prudență.

Recunoascerea *calității de Român.* Românul din ori ce stat, dice art. 8 din constituție, independent de locul nascerii sale, dacă dovedesce lăpědarea sa de protecțiunea străină, poate dobândí îndată exercitarea drepturilor politice prin un vot al corpurilor legiuitoare. De asemenea, art. 7, § 5, spune, că numai Românii, sau cei naturalisați români, pot dobândí imobile rurale în România. Așa, fiind de ori unde, fără a avé nevoie de nici un stagiu și numai în urma unui simplu vot al corpurilor legiuitoare, pot fi recunoscuți ca Români. Prin recunoascere nu li-se conferă nimic, ci li-se stabilesce o calitate, pe care deja o au. După ultima jurisprudență a curții de casație, Românii, din ori ce stat, pot cumpěra imobile rurale în România, căci dreptul de a cumpěra e civil, nu politic și, dacă dobândesc și recunoascerea calității de Român, pot chiar vota, fi eligibili. Aici apare diferența între împământenire și recunoascere, căci străinul nu poate cumpěra imobile rurale, pe când Românul de origine poate, și pe când recunoascerea constată numai o calitate ce o ai, împământenirea îți conferă ceea-ce n'ai avut.

Recurs, *(lat.)* cerere presentată la o autoritate superioară contra hotărîrii unei autorități inferioare; îndeosebi *R. în casațiune,* cerere adresată curții de casație pentru anularea hotărîrii unui tribunal inferior.

Recursoria, *Acțiunea,* o acțiune civilă în contra magistratului, care prin actele săvîrșite în exercițiul funcțiunei sale a causat un prejudițiu părților. Ea este admisibilă numai în casuri determinate de lege, ca în casul de denegare de dreptate sau de mituire, sau legea declară pe judecător responsabil sub pedeapsă de daune interese. Se cere și autorisarea instanței superioare a magistratului pentru a-l puté urmări.

Recurvirostra, pasere călětoare din ord. Charadriornithelor, de mărimea unei becaține, de coloare albă cu pete negre pe spate, vîrful aripilor, coadă și cap. Cu picioare lungi cenușii și cu cioc lung curb în sus și negru lucios. Trăiesce în societăți (Aprile—Sept.) pe malul mărilor, lacurilor și rîurilor din Europa, Asia și Africa, nutrindu-se cu viermi și molusce de apă. Ea când sboară dă un țipet duios, prelung și flautinat. Ca specii sûnt: *R. europaea; R. amocetta; R. fissipes,* etc. [I. P. Voitești.]

Recusațiunea, *(lat.)* denegare, refusare; în special refusarea unui judecător, s. e. din causă că e interesat în proces, ori e înrudit cu una din părți, etc. Judecătorul care va scí că există o causă de R., are să declare aceasta însuși tribunalului. R. trebue cerută înaintea începerei desbaterilor. (Cf. Cod. rom. d. proc. civ., art. 274—87.)

Redactor, colaborator și mai ales conducětor al unei publicațiuni periodice.

Redan, uvragiu de fortificație presentând 2 fețe și un unghiu; este menit a flanca o linie de fortificație, dealungul căreia așezând redanele la intervale potrivite cu bătaia armelor întrebuințate. Poate fi așezat înaintea întrării unei redute, drumurilor de pe marginile pădurilor, etc.

Redea, com. rur. în Rom., j. Romanați compusă din sat. R. și Valea Soarelui cu 3232 loc., 3 biserici și 1 școală. (M. Dicț. geogr. al Rom.)

Redempțiunea, *(lat.)* mântuire, rescumpěrare.

Redemptoriști, congregațiune religioasă fundată de Sf. Alfonso Liguorio (v. ac.), numiți și Liguoriani. Stau aproape de iesuiți și lucrează mai ales pentru lățirea credinței rom.-catolice.

Redhibițiunea, desființarea contractului de vêndare pentru viții ascunse, nu aparente, cari au fost necunoscute de cumpěrător în momentul vêndării, și sûnt de natură a face, ca lucrul să nu poată fi întrebuințat pentru scopul, cu care a fost cumpěrat. Acțiunea redibitorie nu se aplică în vêndările publice sau la vêndările voluntare, nu silite, făcute prin intermediarul justiției. Cererea pentru stricarea vêndării trebue intentată îndată după aflarea vițiilor redibitorii.

Redia, larvă de formă cilindrică-alungită, cu două resfrângeri laterale, care se găsesce în ciclul de desvoltare al vermilor Trematodi (v. Trematoda). Ea nasce din Sporocyst, larvă anterioară, ce nasce direct din ou. (v. Distomieni.)

Redif, numirea ce se dă soldatului de reservă din armata turcească.

Redigiarea, orânduire, a arangia manuscris pentru tipar; a conduce o redacțiune.

Redingota, haină bărbătească de salon, făcută din postav negru, tăiată pe talie, încheiată cu două rânduri de nasturi, avênd lungimea cuvenită după indicațiunea modei.

Rediul, 1) *R.,* com. rur. în Rom., j. Neamțu, compusă din 3 căt., cu 1246 loc., 2 biserici și 1 școală. 2) *R.,* com. rur. în j. Vasluiu, compusă din 3 căt., cu 1633 loc., 2 biserici și 1 școală. (M. Dicț. geogr. al Rom.)

Rediul-Mitropoliei, com. rur. în Rom., j. Iași, compusă din 7 căt., cu 1698 loc., 4 biserici și 2 școale. (M. Dicț. geogr. al Rom.)

Redivivus, *(lat.)* reînviat, reînoit.

Rednic, *Atanasiu,* episcopul unit al Făgărașului cu reședința în Blaj (1764—72), s'a născut în Giulesci (Maramurěș). Teologia și filosofia o studiă pe la 1744 în Viena. După ce se călugărí, se așeză în Blaj, unde a fost unul dintre cei dintâi profesori la școalele deschise în 1754. In 30 Iun. v. 1764 fù candidat la scaunul episcopesc, și tot în acel an numit de împěrăteasa Maria Teresia. In 15 Maiu 1765 întărit de pontificele roman. Din toamna anului 1764 până în Iulie 1765 petrecù în Viena, solicitând îmbunătățirea sorții clerului sěu. In 13 Nov. v. 1765 se instală în Blaj. Nisuința lui principală a fost repararea pierderilor îndurate de biserica unită în revoluțiunea călugărului Sofronie și dotarea clerului. In 20 Iunie 1768 obținù dela erariu 10,000 fl. ren. pentru ajutorarea parochiilor neoconverse, pentru procurarea odăjdiilor pe sama bisericilor sărace și pentru ajutorarea preoților neo-converși cu câte 12 fl. ren. Sub el înflorí monachismul în mănăstirile din Blaj: Sf. Treime și Bunavestire și în mănăstirea din Alba-Iulia. Viața austeră, ce o ducea el însuși, o impuse și călugărilor. De școalele din Blaj și de desvoltarea lor se îngrijea foarte mult. Pe studenții săraci îi susținea cu pâne din domeniul sěu episcopesc, și tot ce a putut agonisí, lăsă seminariului diecesan la moartea sa, întêmplată în 2 Maiu 1772. (Cf. Șematismul archid. de Alba-Iulia și Făgăraș. Blaj, 1900.) [Dr. A. Bunea.]

Redondilla, strofa de romanțe span., compusă din versuri trocheice de 6—8 silabe, cu rimă și asonanță între versurile 1 și 4 și 2 și 3.

Redopp, un galop în tempo prescurtat, la care nici când nu sûnt toate 4 picioarele calului deodată în aer.

Red River (»Rîul roșu«), 1) *R.*, afluent pe dreapta al lui Mississippi, isvoresce în Texas, 1930 km. lung (pe 530 km. e navigabil). 2) *R.* (*R. of the North*), rîu în America de nord, isvoresce în Minnesota, se varsă în lacul Winnipeg, 1200 km. lung.

Reducerea, limitare, micșorare, simplificare. In chimie descompunerea corpurilor oxidate în scopul producerii unui corp liber de oxigen (Desoxidațiune); mai ales R. oxidelor metalice la metal.

Reducțiunea, *reductibilitate*, micșorare, scădere.

Redundanța, (*lat.*) prisosință, prisos.

Reduplica, repețirea unui act; în gramatică *reduplicațiune:* repețirea unei silabe sau litere.

Reduta, uvragiu de fortificațiune, închidênd mai mult sau mai puțin complet o curte interioară. Ca desvoltare poate cuprinde efectivul unei companie până chiar la un batalion de infanterie. Uneori presintă lucrări (platforme), ca să poată fi înarmată cu tunuri. Interiorul este organisat astfel, ca circulațiunea oamenilor să fie la adăpost de lovituri, din ori ce parte ar venì ele.

Reed, (pron. rid), *Edward James*, n. 20 Sept. 1830 în Sheerness, cel mai mare inginer pentru construcțiuni navale. A fost mai mulți ani constructor superior al flotei engleze.

Reel, vechiu dans în mësură binară și mișcare repede, jucat în mai multe părechi, popular în Anglia și în țerile scandinave.

Reescompt, v. Scompt.

Refacția, v. Fusti.

Refecțiunea, (*lat.*) recreare, restaurare, împuterire; în mănăstiri prânzul după un post de 24 ore. *Refectoriu*, sală de mâncare.

Referat, (*lat.*) raport. *Referendum,* cu condiția de a refera, de a raporta, de a aduce la cunoscința celui în drept și a afla părerea sau hotărîrea lui. *Referent,* raportor.

Referendari, agenți auxiliari ai curții de compturi, însărcinați cu prepararea judecății, cu facerea rapoartelor relativ la verificarea socotelilor.

Referențe, se ḑice despre persoanele, la cari poate să ia cineva informațiuni asupra unui petent.

Reflector, ori ce corp, care reflectează razele de lumină. S. e. globul sau pălăria de porcelan dela lampele cu petroleu sau cu gaz de luminat, se numesc R. In sens mai strict sub R. înțelegem o oglindă concava destinată să arunce razele de lumină într'o anumită direcțiune. Tot R. se numesc și telescoapele, la cari oculara e lentilă, iar obiectiva oglindă sferică concavă.

Reflex, în genere ceea ce se face prin reflexiune (v. ac.).

Mișcare reflexă este actul, prin care o excitațiune periferică, fiind condusă prin un nerv sensitiv sau centripet cătră o massă de celule din centrul nervos, este transmisă sau reflectată la un nerv motor sau centrifug, și determină contracțiunea unui muschiu sau secrețiunea unei ghinduri, etc. Această transmisiune a excitațiunii sensitive în acțiune motrice (mișcare) se face în mod inconscient, din causă că centrul nervos, unde are loc transmisiunea (reflexul), se găsesce cele mai adeseori în mĕduva spinării sau în ganglioni și excitațiunea nu ajunge până la scoarța cerebrală. O astfel de mișcare reflexă e sclipirea din ochi, care nu e decât o contracțiune inconscientă a muschilor orbiculari, determinată de o excitațiune optică sau sensitivă a ochilor; în contracțiunile pupilei, strănutul, etc. Proba experimentală, că în actul reflex excitațiunea periferică nu ajunge la creer, ne-o dă experiența fisiologică pe animale, la care s'a despărțit creerul de mĕduvă prin secțiunea bulbului, și la care se produc totuși actele reflexe, ba chiar mai exagerate. [V. Im.]

Reflex patelar, e un reflex tendinos, produs prin lovirea tendonului patelei (excitațiune sensitivă), care determină o extensiune a gambei prin contracțiunea muschiului quadricepsul fernaral. R. p. în unele boale ale sistemului nervos e abolit, ca în ataxia locomotrice, în altele e exagerat ca în paraplegiile spasmodice.

Reflex tendinos, e reflexul determinat prin lovirea unui tendon oarecare (a muschiului biceps, triceps, etc.), în urma căreia muschiul acelui tendon se contractă.

Reflexiune, se numesce întoarcerea sunetului sau a luminei ajunse la suprafața unui mediu sau corp nou. Dacă direcțiunea de propagare e perpendiculară pe suprafața mediului celui nou, sunetul sau lumina se întorc sau se reflectează în aceeași linie drept, altfel raza se abate în altă parte. Direcțiunea de propagare formează cu normala unghiul de incidență, iar direcțiunea de întoarcere cu normala unghiul de reflexiune; aceste douè unghiuri sûnt egale.

In limbagiul filos. se numesce R. acțiunea spiritului, care prin un act de cugetare examinează propriile sale stări de consciință.

Reflux și Flux, scoborîrea și ridicarea ca un val colosal a apelor, mărilor întinse, mișcări datorite acțiunei combinate a lunei și soarelui asupra apei pămêntului. F. și R. se succed de douĕ ori în timp de 24 o. 50 m. 28 s. Diferența de denivelare variază, cu posițiunea astrelor și cu timpul anului; la sizigii e mai mare ca la pătrare; la equinopții mai mare ca la solstiții. Inălțimea, la care se ridică valul de flux, variază cu localitatea, cu țermurul mării, cu latitudinea, etc. La Brest maximum e de 6.5 m. In Marea Neagră și Marea Caspică nu s'a observat până acum, în Marea Mediterană și lacul Michigan F. și R. sûnt mici.

Reforma, a da unui lucru o nouă formă, a reînoí, și chiar a-i da forma, pe care o avusese înainte, adecă a restaura. Cam în sensul acesta se ridicară marii reformatori bisericesci din secl. XV și XVI, Luther, Calvin și alții, ca să întroducă reforma religioasă contra abusurilor dominațiunii pontificale, și care R. dede nascere reformaților sau protestanților. Idea de reformă conține în sine idea de progres, așa că în sensul acesta R. n'ar fi decât instrumentul, prin mijlocul căruia progresul realisează în sînul societății îmbunătățirile impuse de exigențele desvoltării sociale. Intr'o acceptațiune practică și mai precisă se înțeleg acele R. parțiale, cari se întroduc treptat în legile organice ale statelor, pentru a înlătura neajunsurile și abusurile, pe cari timpul le indică și experiența le

pune în evidenţă. In sensul acesta avem R. legilor administrative, economice, financiare, R. impositelor şi a modului lor de percepere, R. învĕţămentului public, a legii electorale, după cum a fost cea din Anglia la 1832, şi altele de felul acestora. *A reforma* este asemenea un termin usitat în ale milităriei, care însemnează a elimina şi scoate din cadre pe un militar din causa de infirmităţi sau greşeli mari. [Val. Ursianu.]

Reformată, *biserica* se numia la început cea înfiinţată de Luther. Principiul proclamat însă de dînsul al cercetării libere în biblie nu întârdiă a produce o mulţime de secte, din cari una mai importantă a fost cea formată de Calvin. Când protestantismul, mulţămită resboaielor fatale cu Turcii şi certelor pentru tron, se lăţi şi în Ungaria, Luteranii luară în 1610 numirea de »evangelici«, pe câtă vreme calviniştii îşi reservaseră titlul de bis. R. âncă la 1567 într'o adunare la Dobriţin. (V. şi art. Augustana Confesiunea, Calvin, Luther, Protestantism şi Reformaţiune.)

Cu biserica R. (calv.) avură Românii din Trans. nisce relaţiuni desastroase în timp de aproape două veacuri. Puţin în urma bătăliei dela Mohaciu (1526), când Trans. işi căpĕtă principii sĕi proprii sub suzeranitatea Porţii, se începu o prigonire mai ântâiu a bisericii catolice. Episcopia şi mănăstirile se desfiinţară, averile lor se confiscară în folosul statului şi al magnaţilor, iar bisericile şi credincioşii se înglobară în bis. R. prin toate mijloacele, de cari dispune un stat. După ce astfel catolicismul mai că se exterminase în Transilvania, trebuia să vină rândul bisericii române. La 1566 se decretà în dietă »exterminarea« tuturor învĕţăturilor contrare protestantismului, avêndu-se în vedere mai ales »eresurile« Valachilor. Şi pentru ca să se execute această lege, se orânduí preste Români un superintendent calvin, care avea să aleagă el popii pentru poporul român. Prin art. 37 se decise în fine, că ori care episcop, preot sau călugăr s'ar împotriví, acela să se considere ca »trădător« şi să fie scos din ţeară. Firesce, că legea mersese mai departe de cum permitea »folosul ţerii«, care nu era compatibil cu desfiinţarea silnică a clerului ortodox. De aceea episcopii românesci continuau să fiinţeze şi mai în urmă. Clerul lor însă era iobagiu, fără voie de a se strămuta de pe moşia proprietarului, iar venitul episcopal de 1 florin, de plătit de fiecare popă pe an, se acordà prin legea din 1571 superintendentului (deja se ḑicea »episcop« calvinesc pentru Români). In acest an urmà pe tron catolicul Stefan Báthori. Câteva decrete în contra »înoitorilor« păreau să favoriseze confesiunile vechi; de aceea dieta, spre a evita o asemenea tălmăcire, se grăbí a face o lege în 1575, prin care »secta« Românilor se declară tolerată numai cât va plăcé principelui şi »locuitorilor«. Sub domnia faimosului Sigismund Báthori (1581—99) goana catolicilor şi a ortodoxilor începù din nou. Călugării se proscriu iarăşi, averea lor se confiscă; se îngăduie numai aristocraţilor catolici dreptul de a-şi ţiné un preot la curte, dar sub condiţiunea, ca acesta nu cumva să cuteze a predica la poporaţiunea dimprejur; episcopilor românesci li-se ia dreptul de a face visitaţiune pe moşii »fără scirea patronilor«. Mihaiu Viteazul, cât a guvernat Ardealul, a înfiinţat mitropolia (episcopia) Belgradului, adecă a Albei-Iuliei, a scutit preoţimea română de iobăgie; se vede că a adus şi popi din Ţeara-Românească, deoarece îndată după căderea lui, dieta pedepsesce şi proscrie pe asemenea popi. Cruḑimile comise de condotierul Basta în contra calviniştilor provocară o reacţiune cumplită. In 1610 se decretà »ruinarea« bisericilor catolice. Cât pentru soartea bisericii române, o ilustrează destul de fioros persecuţiunea mitropolitului Ilie Jorest (1640—43). Acest bărbat fusese un instrument docil al propagandei calvine şi impuse bisericilor sale vestitul catechism românesc al lui Rákoczi. Cu toate acestea demnitatea lui episcopală se expuse batjocurii celei mai josnice. Din cause âncă nu pe deplin lămurite, superintendentul adunà un »sinod diecesan românesc«, care degradà unanim pe Ilie şi-l predete autorităţii civile spre pedepsire cu nuiele. In locul lui se orânduí de episcop Stefan Simionovici, care se trimise în Ţeara-Românească pentru hirotonire. După ce depuse aici creḑul ortodox, el fù silit să jure în Transilvania pe 15 articoli din diploma lui de numire, cari prefăceau biserica română de fapt într'o bis. R. Printr'înşii se impune catechismul calvinesc, se interḑice cultul crucii şi al icoanelor, se supune ori ce decisiune sinodală mai gravă la »censura superintendentului«, se reservă acestuia dreptul de veto pentru numirea şi depunerea protopopilor. La 1656 se numí mitropolit Sava Brancovici. In diploma lui nu figurează acei 15 articoli, cari i-se impuseră de abia în 1669, sporindu-se cu alţi 4 de tot draconici. Episcopul devenia de acum încolo un funcţionar al superintendentului, deoarece nu mai putea să facă un pas fără dînsul. Numirea popilor, pedepsirea lor, visitaţiunile canonice, revisuirea actelor sinodale, toate erau de competinţa superintendentului calvin. Ba în 1674 se dete acestuia dreptul visitaţiunii directe între Români. Pe lângă acestea Sava se amestecà în politică şi într'o conspiraţiune antidinastică. Principele Apafi purcese atunci la confiscarea averii sale, la degradare printr'un sinod de comandă şi la închidere în temniţă. De aici Sava se scotea în fiecare Vineri şi se bătea cu nuiele până la sânge; de abia interventiuni diplomatice din Bucuresci şi Constantinopole liberară pe nefericitul bĕtrân. Urmaşii lui, până şi Atanasie cel care s'a unit cu Roma, depuseră şi ei jurământ pe două creḑuri contridictorii, şi de aceea situaţiunea trebuia în mod fatal să devină tot mai tristă şi desperată. Cu toate că nu se cunoasce până acum statistica Românilor apostasiaţi la bis. R., totuşi numĕrul lor cautà să fi fost considerabil. Deja în 1643 cele 3 protopopiate din districtul Făgăraşului şi mai multe comune din părţile Haţegului erau considerate ca trecute la bis. R. şi supuse deadreptul superintendentului. In 1652 acesta numí şi aiurea pe protopopi, supunêndu-i la condiţiunea, să se folosească pretutindeni de catechismul Racoţian, să omită riturile »superstiţioase« dela botez şi cununie, şi să ia în toate daraverile instrucţiuni dela dînsul. La urmă lucrurile ajunseră aşa de departe, încât superintendentul se intitula: »episcopus Valachorum«. In această stare găsí pe Români mişcarea unirii, şi nu este decât un adevĕr istoric a susţiné, că umilirea înfiorătoare a bisericei române a fost impulsul de căpetenie,

spre a căuta scăpare în alipire cătră Roma, fără de care ea ar fi astădi o ramură a bis. R. De bună samă, calviniștii s'au opus din resputeri la reușita unirii, și dela ei isvoresc numeroasele ponegriri ale năsuințelor unioniste. Dar în definitiv isbânda tot a fost a Românilor, astfel încât adi bis. R. nu se poate făli cu aderenți printre Românii ardeleni.

In Muntenia și Moldova, bis. R. a jucat un rol cu totul secundar. Agitațiunea produsă în Orient, mai ales de confesiunea curat protestantă a patriarchului bizantin Ciril Lucari, avù drept resultat convocarea unui sinod la Iași, cu scop de a opune acelei confesiuni o mărturisire adevĕrată a bisericei ortodoxe. Sinodul, convocat de Românul Petru Movilă, mitropolitul Kievului, și de domnitorul Vasile Lupul, se adună la 1641, fiind compus din 6 episcopi și 5 preoți. Resultatul lui principal a fost adoptarea catechismului lucrat de Petru Movilă ca normativ pentru credința ortodoxă. In 1645 mitropolitul Moldovei Varlaam publică un Respuns la catechismul calvin al lui Rákoczi. Extravaganțele cu un secol anterioare ale lui Despot Vodă (v. ac.) cu »episcopul« sĕu Ion Lusinski nici nu merită mențiune. Uneltiri posterioare avură de efect, că li-se interdice protestanților până în toiul domniei fanariote zidirea de biserici. Astădi bis. R. numeră adepți în România numai printre străini, iar bis. au numai Ungurii. (Cf. G. Barițiu, Părți alese din Ist. Transilvaniei. Sibiiu, 1889, vol. I, pag. 121 uu., unde se citează și materialul, mai ales din publicațiunile lui T. Cipariu, A. P. Ilarian, Ist. Românilor din Dacia superioară. Viena, 1852, pag. 48 uu. A. T. Laurian, Magasin ist. p. Dacia. Bucur., 1846, vol. III, pag. 229 uu. E. Hurmuzaki, Fragm. z. Gesch. d. Rumänen. Bucur. 1881, vol. II, pag. 1 uu. Melchisedec, Bis. ort. în luptă cu Protestantismul. Bucur., 1893. A. Bunea, Vechile episcopii românesci. Blaj, 1902.)

Reformațiune, schimbare, îndreptare. In istoria bis. sub R. se înțelege aceea mișcare uriașă din secl. XVI, care a dat nascere protestantismului (v. ac.). R. a avut mare influență atât civilă cât și bisericească și necesitatea ei a impus-o atât degenerarea moravurilor în stat și biserică, cât și cuceririle și evenimentele timpurilor, precum a fost inventarea tipariului, descoperirile geografice și desvoltarea sciințelor și a artelor. Așa încât R. nu se poate considera ca opera unui singur om, ci mai mult ca o urmare necesară a multor evenimente hotărîtoare în istoria poporelor. Reforma astfel impusă, dar întrelăsată de către cei chiemați, a început-o Luther (v. ac.) prin protestul lui contra indulgențelor, prin care fapt s'a aprins focul, care a produs desbinare desastroasă în biserică, a mistuit pacea Europei pe ani îndelungați și a dat nascere protestantismului cu nenumeratele lui secte. După Luther în scurt timp s'au ivit o mulțime de alți reformatori ca: Calvin, Zwingli, Melanchton, etc., cari curênd ajunseră la certe și lupte sângeroase. R. s'a lățit cu repejune uimitoare și în scurtă vreme a cucerit aproape toată Germania, o parte a Franciei, Elveției și Ungariei. La început nici împĕratul Maximilian, nici papa Leo X nu au pășit cu destulă energie în contra R., iar când au venit mai târdiu să o înăbușe, a fost prea târdiu. Impĕrații Maximilian și Carol V, ca să nu-și periciteze interesele lor, au început a tracta mai blând cu reformații, dar papii următori lui Leo X au încercat toate mijloacele, ca să repareze stricăciunile R. și astfel s'au întrodus reforme însemnate și salutare și în biserică, cu deosebire prin conciliul de Trenta (v. ac.). Unirea bisericei însă nu s'a mai putut redobândi și certele religioase au turburat încă multă vreme pacea popoarelor. Privitor la urmările R. acele pe terenul religioso-moral au fost desbinarea bisericei și stricăciunea moravurilor și mai mare de cum era înainte; pe cel politic resboaiele îndelungate și pustiiri îngrozitoare. Se atribue de către mulți R. redeșteptarea și înflorirea sciințelor și a artelor. Aceasta însă nu este adevĕrat, deoarece sciințele și artele luaseră deja avênt înainte de R. și în urma cursului natural al lucrului s'ar fi desvoltat tot așa, ba chiar și mai tare, dacă în loc de atâtea certe și resboaie ar fi domnit pace și liniște. (Cf. V. C. Cantu, Istoria univ. Cartea XV, cap. XVI, sq.) [Dr. I. R.]

Refractar, nesupus, resistent; în term. de chimie ceea ce se topesce greu, infusibil.

Refracțiune sau refrângere se numesce trecerea sunetului sau a luminei dintr'un corp într'altul. De câteori trece sunetul sau lumina dintr'un corp într'altul, li-se schimbă celeritatea de propagare. Dacă raza e perpendiculară pe fața mediului sau corpului celui nou, direcțiunea sunetului sau a luminei nu se schimbă, însă dacă raza e oblică, atunci în mediul cel nou nu mai urmează în aceeași direcțiune, ci se abate într'o parte sau într'alta. Decumva mediul al doilea e mai des, raza se apropie de normală, și unghiul de refracțiune e mai mic decât unghiul de incidență, la din contră raza se abate dela normală și unghiul de refracțiune e mai mare ca cel de incidență.

Refracțiune atmosferică, fenomenul de frângerea razelor soarelui și deviarea din direcțiunea lor, când trec din haosul ceresc în atmosfera pămêntului. Aceasta face ca noi să vedem stelele mai sus (mai spre zenit) de cum sûnt în realitate; valoarea de deviație a unui astru depinde de înălțimea astrului deasupra orizontului: la zenit $r = o$, la 45° $r = 0' \; 58''$ la 10° deasupra orizontului $r = 5' \; 16''$ și la orizont $r = 34' \; 54''$. Alt efect al R. e turtirea, ce se observă în discul lunei și al soarelui, când acestea sûnt aproape de orizont.

Refracțiunea duplă. In spatul de Islanda raza de lumină, afară de direcțiunea osiei optice, se desface în două; una din ele urmează legile refracțiunei simple, ceealaltă nu. Fenomenul acesta se numesce R. d. sau îndoită.

Refractometru sau *optometru,* aparat cu ajutorul căruia se determină distanța vederii și facultatea de acomodare a ochiului.

Refractor, telescop cu lentile, numit așa în oposiție cu telescoapele, a căror obiectivă nu e lentilă, ci o oglindă concavă.

Refren, *(franc.)* în poetică repețirea aceluiaș vers la finea tuturor strofelor unei poesii. Contribue mult la unitatea conținutului.

Refrigerațiune, recire, recorire. *Refrigerantia (lat.)* medicamente recoritoare. *Refrigerator,* aparat de recire.

Refugiu, localitatea, în care se retrage cineva pentru a fi în siguranță și la adăpost de ori ce

urmărire. (v. Asil.) *Refugiat*, acela care caută un asil sau un R. spre a scăpa de persecuțiuni sau de urmăririle justiției. Extradarea refugiaților politici este oprită. (Cf. art. 30 din Constituția rom.)

Refulgența, *(lat.)* strălucire, reflex.

Refus, *Refusare*, respingere, neprimirea unui lucru ce ți-se dă, unei cereri ce ți-se face, etc.

Refus de serviciu datorit, acel refus, când în date casuri nu faci ceea ce ordonă legea sub sancțiunea pedepsei. Așa, comandanții de forțe militare trebue să asculte ordinul autorităților civile, când le cer concursul trupelor. Tot așa, când te ciuntesci, spre a te face impropriu serviciului militar. În materie penală martorii și jurații, cari nu se presintă când sûnt chemați, pretextând un motiv neadevěrat, pot fi condamnați la închisoare. E considerat ca un serviciu datorit legalmente și se pedepsesce, dacă un ḑiar nu publică respunsul unei persoane citate direct sau indirect prin acel ḑiar. Acestea sûnt casurile de R. de s. d. legalmente, prevěḑute de Cod. pen. român.

Regal, (mus.) mică orgă portativă, cu unul sau mai multe jocuri, usitată în secolii trecuți. *Bibel-R.* era cu dimensiunile reduse, în forma unei cărți. In urmă s'a dat numele de R. jocurilor de ancie ale orgei, și tot astfel s'a numit o specie de xilofon cu claviatură. [T. C.]

Regalianus, Dac coborîtor din Decebal, unul din cei mai buni generali ai imperiului roman pe vremea sa. Sub Gallienus fù numit guvernator al Iliricului, unde potolí o rescoală. In Moesia isbucnind o rescoală a unui pretendent și împěratul pedepsindu-o groaznic, Moesii proclamară pe R. ca împěrat (263). In curênd însă fù ucis, pentru a se înlătura o și mai cumplită resbunare a lui Gallienus.

Regalii se numesc în Ung. unele drepturi impreunate din vechime cu posesiunea de pămênt feudală. Indreptățirile acestea au fost instituite prin legi și donațiuni regale, dar unele au fost usurpate și create prin forța posesorilor. Atari R. au fost dreptul: a) de cârcimărit, b) de măcelărit, c) de morărit, d) de vênat, e) de pescuit, f) de perceperea taxelor pentru prăvălii, g) pentru căldările de vinars, h) pentru producțiunea cărămiḑilor și a varului, i) pentru carierele de piatră, etc. Intre acestea mai însemnat și mai mult timp în vigoare a fost dreptul exclusiv de a vinde beuturi spirtuoase, și de aceea aḑi sub R. de comun numai dreptul acesta se înțelege, care în 1888 a fost rescumpěrat din partea statului și așa acum nu mai există.

Regalism, acel sistem politic, în care unii publiciști věd cea mai bună formă de guvern și care prin urmare exclude ori ce alt sistem, care ar fi contrar regalității. Unii îmbrățișează și se devotează acestei forme de guvern fie din causa usanțelor tradiționale sau a convingerilor politice, fie din calcule de un interes politic și personal. R. prin natura lui tinde și înclină mai mult pentru monarchia absolută, incompatibilă cu o monarchie constituțională, care în general nu se deosebesce de republică decât prin dinasticism.

Regalist este acela, care din interes sau din convingeri se devotează persoanei, care întrupează regalitatea, fie instituțiunei, fie ambelor lucruri împreună. In urma revoluțiunei franceze din 1789 R. sau *legitimist* se numia acela, care doria și lupta pentru restaurarea regalității; așadar în această epocă R. era în oposiție și rivalitate cu republicanul. [V. U.]

Regalitate sau *Regat* este acea organisație politică, in care predomină voința regelui, fie că această voință este condiționată și reglementată prin legi, când ia numele de *Suveranitate*, fie că nu este țermurită decât de oarecari usanțe tradiționale și de propriul arbitru al monarchului, când ia numele de *absolutism* sau *autocratism*. De regulă R. nu este compatibilă decât cu forma monarchică, cu toate că la Spartani erau doi regi și la Roma, în urma desființării regalității, cetatea fù guvernată de doi consuli, cari moșteniseră aceleași drepturi și atribuțiuni, pe cari le avuseră regii. R. fiind forma cea mai veche și în acelaș timp însemnând un guvern patriarchal și moderat, nu poate fi compatibilă cu împěrăția, în care voința împěratului este totul și a celorlalți nimic; o egalitate în servitute preste care se ridică despotul. Suveranul Engliterei păstrează titlu de rege al regatului unit al Marei Britanii chiar atunci, când ia pe acela de împěrat al Indiilor. [Val. Urșianu.]

Regate, (marină) întreceri pe mare sau rîuri, cu bărci cu rame sau cu vele. Toate țerile maritime au societăți de amatori, cari înființează cercuri pentru R., cu vase anume construite, numite *yacturi*. Anglia ține capul națiunilor din acest punct de vedere. [C. B.]

Rege, numele ce se dă de regulă celui mai inalt funcționar într'o monarchie. El poate să vină în fruntea afacerilor publice sau prin alegere, după cum era la Romani sub regalitate, sau prin dreptul dinastic al succesiunei. În casul acesta continuitatea guvernării statului nu sufere nici o întrerupere, conform regulelor de drept civil și politic: »le mort saisit le vif« și »le roi est mort, vive le roi«. Cuvêntul de R. conține în el idea de direcțiune sau conducere: regere, dirigere, rector, director, etc. După cum capul este acela, care conduce corpul și imprimă acțiune armonică tuturor membrelor lui, cari toate conduc sau lucrează pentru acelaș scop, tot astfel și R., capul cetății sau al statului, este acela, care prin voința lui suverană imprimă o singură direcțiune corpului social. In monarchiile absolute R. nu sûnt respunḑětori decât numai înaintea lui Dumneḑeu sau a ministrilor acestuia, în societățile teocratice, în monarchiile temperate sau constituționale sûnt în principiu respunḑětori și înaintea semenilor lor, iar ministrii lor înaintea representanților națiunei. [V. U.]

Rege apostolic, v. Apostolic.

Regi, cărțile R.-lor, v. Impěrat.

Regelațiune, fenomen ce are loc, când două bucăți de ghiață lovindu-se deolaltă, în locul de lovire sub influența presiunei se topesc, iar în momentul următor încetând presiunea, înghiață și se prind de olaltă.

Regen, afluent pe stânga al Dunării în Bavaria, 165 km. lung.

Regenerațiune, reconstituirea ființelor viețuitoare, sau a unui organ din o ființă vie. Ființele protoplasmatice, s. e. hydra apelor dulci, tăiate în bucăți vor da nascere la tot atâtea ființe nouě. Ființele mai superioare sûnt individibile »indi-

vidi«, la ele R. este redusă numai la un organ oarecare, s. e. la raci picioarele, la şopârle coada, etc. La mamifere şi paseri R. este şi mai localisată; ea este limitată numai la unele sisteme de celule: restituţiunea în întreg nefiind posibilă, se face o compensare oarecare prin proliferaţiune celulară. Celulele nouĕ se nasc prin *înmugurire* sau *Cariokynesă*. Această R. celulară este manifestă în reconstituirea soluţiunilor de continuitate a ţesutelor şi a unor organe, s. e. la muschi, nervi, oase, etc. In ceea ce privesce R. prin cariokynesă a centrilor nervoşi distruşi prin o lesiune oarecare, este o chestiune încă de discutat, deşi în mod isolat şi aici vedem proliferaţiuni. Dar vindecarea plăgilor nu se poate face decât prin o neoformare proliferantă. Astfel se regenerează şi glandele. Aşa Carnot extirpând dela un câne un rinichiu, iar dela celalalt rinichiu tăind jumĕtate, preste 6 luni porţiunea lăsată din rinichiu a cântărit cât doi rinichi întregi. Negreşit, că morfologia sufere în aceste procese de regenerare.

[Dr. Tălăşescu.]

Regensburg, (Ratisbona), capitala guvernamentului bavarez Oberpfalz, în dreapta Dunării, 41,471 loc. (1895); episcop; casa sfatului, în care odinioară se ţineau dietele; bis. Sf. Petru în stil gotic; fosta abaţie St. Emmeran acum e reşedinţa principelui de Turn şi Taxis, numeroase biserici frumoase, 3 mănăstiri, vilă regală; 2 gimnasii, şcoală reală, institut de surdomuţi; cameră de comerciu şi industrie; fabrici de ceruse, maşini şi faianţă, şantier; comerciu de transit. 6 km. din jos de R. e Walhalla (v. ac.). R. a fost fundat de Romani sub numele Regina Castra. 1663—1806 aci se ţinea dieta permanentă.

Regent. *Regenţa* este o instituţiune politică, care se aseamĕnă foarte mult cu tutela din drept civil, menită a venì în ajutorul monarchiei dinastice şi a remedia neajunsurile, câte odată periculoase, cari ar resulta din întreruperea continuităţii guvernului regal. Se poate întêmpla, ca moştenitorul tronului să nu poată, în urma defunctului rege, lua imediat frînele guvernului din causa minorităţii, (care după art. 87 din constit. rom. merge până la 18 ani), sau că regele trăind să cadă în sminteală, încât să nu mai poată guverna, atunci, în ambele aceste casuri, se instituesce R. Această regenţă, din care în epoca noastră femeile sûnt de regulă excluse, este compusă de una sau de mai multe persoane, cari exercitează împreună drepturile suverane ale persoanei, pe care o represintă. Usanţele sau legile fundamentale ale fiecărui stat prevĕd şi stabilesc normele, după cari se poate instituì regenţa şi modul cum ea are să-şi îndeplinească sarcina şi misiunea ei ocrotitoare. (Cf. art. 88 şi 89 din Constit. română.)

[Val. Urşianu.]

Regeste, *(lat.)* registru catalog cronologic de documente ordinate cu indicarea cuprinsului şi a locului, unde se păstrează, sau a opului în care s'au tipărit.

Reggio, 1) *R. di Calabria*, prov. în Italia de jos, 3164 km²., cu 405,371 loc. (1897). *Capitala R.* (vechiul Rhegium Julii), lângă strîmtoarea Messinei, 23,853 loc.; archiep., port. 2) *R. nell' Emilia*, odinioară ducat ital., apoi parte a Modenei, adi prov. ital., 2269 km²., cu 252,024 loc. (1897). *Capitala R.* (vechiul Regium Lepidi), 18,634 loc.; episcopie; dom din secl. XV; cultura viermilor de mătasă.

Reghin, 1) *Reghinul maghiar*, com. rur. în Trs., cott. Murĕş-Turda, cu 1393 loc. (1059 Magh., 242 Rom.). 2) *Reghinul săsesc*, oraş cu magistrat în Trs., cott. Murĕş-Turda, cu 6552 loc. (2593 Magh., 2939 Saşi, 1009 Rom.), staţiune de cale ferată. Are gimnasiu infer. săsesc. R. e centrul comerciului de lemne. Oraşul a fost ars şi prădat de Sĕcui în 1848. R. este sediul unui *protopopiat gr.-cat.*, cu 39 parochíi, 27 filii, 20,027 suflete, şi al unui *protopopiat gr.-or.*, cu 19 parochíi, 21,858 suflete.

Regia, *(lat.)* la Romani curtea regelui. R. era situată la piciorul muntelui Palatinus, în strada numită Via sacra, aproape de templul Vestei. In R., până ce erau regi în Roma, regele şi regina în numele cetăţenilor sacrificau deilor mai înalţi ai statului, anume lui Iupiter, Iuno, Ianus, Mars, Ops. După ce regii au fost alungaţi şi s'a constituit republica, sacrificiile din R. se făceau prin Rex şi Regina Sacrorum, preot şi preoteasă de grad înalt. [Atm.]

Regie. In înţelesul ordinar şi astădi cam învechit, prin *regie* se înţelege administraţiunea unei averi, a unui stabiliment, cu obligaţiunea pentru administrator de a-şi da socoteală. Astfel un proprietar dă o moşie în R. când însărcinează pe un *regisor*, căruia îi fixează un salar, ca să perceapă veniturile şi să supravegheze exploataţiunea. In unele casuri, prevĕdute prin lege, este necesar de a stabilí o R. Aşa ceva se întêmplă, de exemplu, în Francia şi aiurea, când e vorba de a administra nisce bunuri, cari aparţin ospiciilor, minorilor sau interdişilor. Persoanele însărcinate sûnt supuse la diverse îndatoriri şi la pedepse, în cas de gestiune infidelă. In materie administrativă, se numesce R. ori ce administraţie însărcinată de stat să perceapă un venit produs de cătră vr'o ramură a contribuţiunilor indirecte. Astfel, se dice R. tutunurilor, R. sării, etc., sau în Rom. *Regia monopolului tutunurilor şi sării*, unite împreună prin legea dela 1881. Regia monopolului tutunurilor, care în Rom. datează dela 10 Dec. 1864, exista în Francia chiar înainte de marea revoluţiune. Sub regulamentul organic impositul sării se arênda pe diferite perioade. Actualmente el e reglementat prin legea din 1 Apr. 1881, modificată la 27 Martie 1882 şi 27 Martie 1886. Legea din 1881, la art. 1 dispune: »Administraţiunea, exploatarea şi vinderea sării din salinele statului se unesc cu administraţiunea regiei tutunurilor«. In fine, cuvêntul *regie* se mai întrebuinţează şi într'un alt înţeles, când e vorba de lucrări publice. Acestea *se dau în R.*, când ele se vor executa sub supraveghierea agenţilor statului, în comptul comisionarului, care nu s'a ţinut de angajamentele sale.

Regillus, lac mic în Italia, spre rĕsărit dela Roma; aci au învins Romanii 496 a. Chr. pe Latinii aliaţi cu detronatul rege roman Tarquiniu Superbul.

Regim, (dela lat. regere, a dirige, a administra), sistemul de a guverna un stat sau o provincie, modul de a fi al unui guvern, al unei instituţiuni sau organisaţiuni politice, aşa că în sensul acesta R. şi f o r m ă sûnt sinonime şi are o mulţime

de aplicaţiuni. Putem ḑice: R. părintesc sau patriarchal, regim teocratic, despotic, feudal, barbar, democratic sau republican, regim representativ, regimul vechiu sau regimul nou, adecă înainte şi după revoluţia franceză; se mai poate ḑice: s'a schimbat nu numai guvernul dar şi R., când adecă ministri, cari formează noul guvern se depărtează dela programul politic sau dela principiile tradiţionale, pe cari le urma guvernul precedent. R. dotalităţii sau al comunităţii, adecă legile civile relative la contractul de căsătorie; R. penitenciar, R. sanitar, R. alimentar, acela adecă, care este prescris de medic pentru ca bolnavul să-şi redobândească sănătatea sau să şi-o păstreze; trăiesce cu dietă, trăiesce ca un schimnic sub un R. aspru.

Regiment, întrunirea unui numĕr mare de oameni puşi sub comanda unui colonel. Un R. de infanterie are 3—4 batalioane puse fiecare sub comanda unui major; un regiment de cavalerie are 5—6 escadroane; un R. de artilerie are 6 baterii. Fiecare R., deosebit de oficerii diferitelor unităţi tactice, mai are un stat major de oficeri, care conduce şi administrează R.-ul.

Regimente grăniţeresci au început a fi organisate pe teritoriul confiniar sudic şi estic austro-ungar (v. art. Grăniceri) în 1740. Până la 1775 se formară succesive 18 R., dintre cari trei românesci, adecă: la 1763 R. II transilvan, cu comanda în *Năsĕud;* la 1766 R. I trans. cu com. în *Orlat*; şi la 1775 R. rom.-bănăţan cu com. în *Caransebeş.* Fiecare R. era împărţit în 2 batalioane cu câte 6 companii, avênd ca comandant un colonel, care era totodată şeful administrativ în afaceri civile, pentru întreg teritorul R.-lui. Organe superioare erau pentru câte 2 R. comandele de brigadă, iar pentru două sau mai multe brigade, comandele generale. In fruntea acestor din urmă stătea câte un locot.-mareşal, căruia despre toate afacerile R.-lor îi raportau şefii următoarelor 5 secţii: secţ. militară, politică, economică, de justiţie şi de provianturâ. De ací toate rapoartele se trimeteau consiliului belic de curte (Hofkriegsrath) în Viena, care era supremul organ militar şi civil pentru întreagă monarchia. Grăniţerii după statul şi posiţia lor erau: oficeri, suboficeri, funcţionari publici, preoţi, învĕţători, comercianţi, industriaşi şi gregari. Aceşti din urmă în timp de pace erau obligaţi a face serviciu de pază, transport şi de ordonanţe în staţiunile militare ale R.-lui, precum şi a îndeplini serviciile de cordon la confiniile ţerii. Deprinderile militare pentru începĕtori se ţineau din Octobre până în Martie, câte 4 ḑile în fiecare lună; iar primăvara şi toamna se făceau câte o septĕmână deprinderi în companie şi divizie (2 comp.). Timpul liber de serviciu militar îl petreceau grăniţerii acasă cu economia. In timp de resboiu erau duşi, ca şi ceilalţi soldaţi din ţeară, contra inimicului. R. românesci au luptat în secl. XVIII şi XIX în multe resboaie cu Germanii, Turcii, Francezii şi Italienii, şi pretutindeni au dat cele mai strălucite doveḑi de disciplină, curagiu şi devotament, aşa că au stors până şi admirarea împ. Napoleon I. Fiindcă R. grăniţeresci, ce privesce administraţia internă, trebuiau să se susţină din spesele proprii, aşa în fiecare R. s'a înfinţat câte un fond de *provente,* din care se acopereau toate spesele şi trebuinţele administraţiei. In multe R. s'a înfinţat fond de *monturi,* din care se ajutorau grăniţerii la aprivisionarea cu îmbrăcăminte, pe care altcum erau datori să şi-o procure pe spesele proprii. In unele R., s. e. în cel năsĕudean, s'au creat şi fonduri *şcolare,* din cari se susţineau şcoalele naţionale. Şcoale s'au înfiinţat pe teritoriul de graniţă al monarchiei la iniţiativa împĕrătesei Maria Teresia. In R. românesci, până la 1840, s'au ridicat succesive: 3 şcoale *normale,* în Năsĕud, Orlat şi Caransebeş; şcoale de *fete* în Caransebeş şi Năsĕud; vr'o 15 şcoale *triviale*; şi în R. năsĕudean în fiecare comună, iar în celelalte două R. românesci în multe comune: şcoale poporale sau *naţionale.* Afară de acestea la 1784 s'a deschis în Năsĕud şi un *institut militar* (Militär-Erziehungshaus). Şcoalele normale, triviale şi de fete, numite şi erariale, se susţineau din fondurile de provente, în unele locuri adăugêndu-se şi ceva ajutor dela stat; iar cele naţionale se susţineau din lăḑile comunelor sau din amintitele fonduri şcolare. Graniţa militară se înfiinţase în prima linie cu scopul să servească ca mur de apĕrare contra atacurilor şi invasiunilor turcesci, eventual şi ale altor popoare; urmând însă cu timpul legături şi raporturi mai regulate cu statele învecinate, instituţiunea graniţei şi-a pierdut însemnătatea; şi mai ales după ce a început a se organisa în monarchie armata permanentă, cu aceasta s'a iniţiat desfiinţarea R. grăniţeresci, ceea ce s'a îndeplinit între anii 1851—81. Dintre R. românesci, cel năsĕudean şi cel orlăţan s'au desfiinţat la 1851, iar R. bănăţan la 1872. E demn de amintit, că până când R. grăniţeresci străine în cea mai mare parte după desfiinţare au împărţit între comune şi chiar între familii fondurile ce le avuseră sub graniţă, până atunci R. românesci le-au destinat pentru scopuri culturale. Aşa grăniţerii năsĕudeni creară din fondul de monturi un fond de *stipendii* pentru fiii şi descendenţii lor, iar fondul de provente, sub numirea de fond *şcolastic,* îl destinară pentru scopuri şcolare. Asemenea destinară şi grăniţerii R. I din Orlat fondul lor de monturi pentru susţinerea de *şcoale,* iar grăniţerii bănăţeni formară din pădurile, trecute în proprietatea lor după rescumpĕrarea drepturilor de servitute, aşa numita *comunitate de avere,* care încă servesce în mare parte scopurilor culturale.

(Literatură: C. B. v. Hietzinger, Statistik d. Militärgrenze d. österr. Kaisertums, Wien 1823. I. H. Benigni v. Mildenberg, Statistische Skizze d. Siebenb. Militärgrenze, Hermannstadt 1832. I. H. Schwicker, Geschichte d. österr. Militärgrenze, Wien 1883. »Transilvania« nr. 23—24 din 1884 şi nr. 1—10 din 1885; Material pentru ist. regim. I grăn. rom. din Transilvania. Pöemation de secunda legione valachica, Magno-Varadini 1830. George Bariţ, Ist. Regim. II rom. grăn. trans., Braşov 1874. G. A. v. Treuenfest, Geschichte d. k. k. Inf. Regim. nr. 50, Wien 1882. V. Şotropa, Grăniţerii regim. rom. năsĕudean, »Gaz. Trans.« nr. 240—43 din 1897 şi nr. 63—79 din 1898.) [Şotropa.]

Regiomontanus, cu numele adevĕrat *Johann Müller,* n. 6 Iunie 1436 în Königsberg (Franconia), † 6 Iulie 1476 în Roma, matematic, astronom şi mechanic. R. a perfecţionat în mod

sciinţific trigonometria şi a întrodus usul tangentelor, a inventat, respective perfecţionat instrumente astronomice (meteoroscopul, torquatum şi sulul lui Iacob), prin ceea ce a ajutat mult Portugezilor şi Spaniolilor la descoperirile lor. Cu ajutorul opului lui »Ephemerides ab anno 1475—1506« a putut stabilí Amerigo Vespucci longitudinea geografică a gurei rîului Orinoco. R. a făcut primele calculaţiuni corecte asupra cometilor. Opuri mai însemnate: »De doctrina triangulorum«. (Veneţia, 1463); »De reformatione calendarii«. (Veneţia, 1484); »De cometae longitudine magnitudineque«. (Nürnberg, 1531), etc.

Regisor, cel ce alege şi împarte rolurile în piesele teatrale ori propune direcţiunei piese şi ocuparea rolurilor din ele. R. are şi vot decisiv la angajarea şi dimiterea actorilor. Scene mai mari au pentru fiecare din aceste lucrări câte un R.

Registrare, înscriere în un registru (v. ac.). *Registrator,* persoana care îndeplinesce o asemenea funcţiune. *Registratură,* birou pentru păstrarea actelor.

Registrator, aparat ce înscrie mechanicesce diferitele fenomene, s. e. barometru R., termometru R., pluviometru R.

Registru, în genere o consemnare, în care se inscrie tot ce întră la un oficiu. In musică secţia celor de acelaş fel. La vocea omenească deosebim *R. pieptului,* care dă tonurile mai adânci, *R. din gât,* numit mai ales la vocea de bărbat falsett, dă tonurile mai înalte şi cele mai înalte.

Registre comerciale se numesc R. obligatorii pentru comercianţi, cari au să arete comerciul şi starea averii lor. După cod. comerc. român R. com. obligatorii sûnt: R. jurnal, R. inventar şi R. copiar. In Ung. R. com. pot fi purtate după ori ce fel de contabilitate (v. ac.), şi au şi putere probătoare (incompletă). R. com. trebuesc păstrate timp de 10 ani. Cf. Cod. com. rom. art. 22—34 şi Leg. com. ung. § 25—36.

Regiune, ţinut, spaţiu, cerc.

Reglette, *(franc.)* placă de metal întrebuinţată în tipografie pentru rărirea rândurilor.

Regnaud de Paris, *Pierre Etienne,* publicist franc., n. 1736 în Paris, † 1820. Fervent apĕrător al monarchiei, scrise mai mulţi articoli în diarele regaliste. După 10 Aug. 1792 părăsí Francia şi se duse la Coblentz lângă fraţii regelui, şi fuse unul din apĕrătorii lui Ludovic XVIII. Pe timpul restauraţiunei, Ludovic XVIII îi acordà diploma de nobleţă. Scr.: »Eloge du chancelier L'Hospital«, »Réflexionis sur la nuit du 4 août«, »Journée du 10 août«, »Discours sur l'ancien gouvernement de la France«.

Regnault, (pron. Reno) *Henri Victor,* chimist şi fisician francez, n. 21 Iulie 1810 în Aachen, † 19 Ian. 1878 în Auteuil. A fost calfă într'o prăvălie de modă în Paris, dar prin studiu privat a ajuns să fie primit (1830) în şcoala politechnică. A fost profesor în Lyon, mai târdiu la şcoala politechnică din Paris, apoi la Collège de France. La 1847 a fost numit inginer-şef al minelor, la 1854 director al fabricei de porcelan din Sèvres. Dela 1840 a fost şi membru al academiei de sciinţe din Paris.

Regn, numire generală ce subsumează toate corpurile din natură. Sûnt 3 R.: *R. animal, R. vegetal* şi *R. mineral,* cari se pot reduce la 2. *R. organic* (animale şi plante) şi *R. anorganic* (mineralele). [I. P. V.]

Regredienta, *succesiune,* o modalitate mai veche a succesiunei, mai ales în dreptul privat al caselor domnitoare şi în dreptul feudal, după care la stîngerea unei familii în linie bărbătească aveau să fie preferite la moştenire, faţă cu fica ultimului proprietar, ficele proprietarilor de mai înainte, numite moştenitoare R.

Regres (lat. Recurs), mergere înapoi. A lua R. înseamnă a recurge la cineva în scopul de a se despăgubí.

Acţiuni în Regres în dreptul cambial: Când un girant a fost obligat să plătească o poliţă, dînsul, la rândul sĕu, poate cere plata dela un girant anterior. Acest lucru se numesce R. Acţiunea, prin care un girant cere plata dela girantul sĕu anterior, se numesce acţiune în R. Acela, căruia i-se transmite o cambie, o ia cu toate drepturile şi garanţiile fostului proprietar, însă acesta (girantul) remâne şi el obligat cătră noul portor (posesor al cambiei). Dacă al doilea portor o transmite la al treilea, devine şi el girant. Astfel acest de al treilea portor sau proprietar al cambiei, în cas de neplată, va avé o acţiune în contra girantului sĕu, în contra celui de al doilea girant şi în contra trăgĕtorului. Şi tot aşa se urmează, ori care ar fi numĕrul transmiterilor, al girurilor.

Regresiune, mişcarea unui corp ceresc în sens opus de cum se mişcă soarele, adecă mişcarea dela est spre vest; din causa marei inclinaţiuni a orbitei satelitului lui Neptun se pare că satelitul acesta are o mişcare regresivă; asemenea şi cu unele comete.

Regressiv, *(lat.)* ce dă înderĕt.

Regret, întrebuinţat şi ca verb şi ca substantiv, exprimă disposiţia inimei, în virtutea căreia nu numai arĕtăm prin înfăţişare, dar şi prin vorbire părerea de rĕu pentru un fapt ce trebuiam să-l facem şi nu l-am făcut; pentru un fapt comis, despre care aflăm, că nu trebuia făcut; pentru întêmplare neplăcută, pe care nu o aşteptam şi totuşi a venit.

Regretabil, este atributul celor ce merită a fi regretate că s'au întêmplat. [Pl.]

Regula se numesce o formulare statornică a uniformităţilor din sciinţă şi practică. Sûnt regule *teoretice,* care prescriu ceea ce trebue să scim şi cum să scim, şi sûnt regule *practice,* care prescriu ceea ce trebue să facem şi cum să facem. *Formale* se numesc R., care slujesc de îndreptar voinţei noastre. R. care au caracter universal şi necesar, se numesc legi. Sentinţa: nu e R. fără excepţiune, se refere la toate speciile de regule, afară de legi. [Pl.]

Regula de aur, în mechanică legea, că la mişcarea unei maşini se pierde din celeritate cât se câştigă în putere, dacă e să remână aceeaşi lucrare.

Regula baricentrică, R. matematică, cu ajutorul căreia aflăm volumul, resp. suprafaţa unui corp rotativ, înmulţind lungimea liniei rotante, resp. mărimea planului rotant cu distanţa descrisă de punctul de greutate al acestei linii, resp. plan.

Regula catenară, operaţiunea aritmetică, prin care comparăm două mărimi, cu ajutorul unor mărimi mijlocii.

Regula de tri, calcularea membrului al patrulea dintr'o proporțiune geometrică din ceilalți trei membri, multiplicând membrul al doilea cu al treilea și dividând productul cu membrul dintâiu.

Regulament, ori ce regulă scrisă și publicată de autoritatea competentă pentru respectarea ordinei și a siguranței publice, pentru deslușirea și aplicarea legilor. R. fiind întocmite de regulă de autoritățile administrative, nu sûnt aplicabile decât numai dacă ele sûnt conforme cu legile, la cari se referesc. R. corpurilor legiuitoare are de scop organisarea internă a acestora și a indica procedura de urmat în desbaterea și votarea legilor. Fiecare dintre adunări, senat și cameră, este în drept de a întocmí și vota R. sĕu propriu, care trebue să fie conform cu constituțiunea. [Val. Urșianu.]

Regulamentul organic sau *Organicescul regulament* a fost legiuirea dată principatelor române în timpul ocupației rusesci dintre anii 1828 până 1834. Prin pacea dela Adrianopole, 1829, Rusia obținù dela Turcia, ca legile date țerii în timpul ocupației să remână și după retragerea oștirilor rusesci. Sub controlul lui Kiselef se făcură douĕ comisiuni de boieri, ca să alcătuiască legile constitutive ale principatelor. In Muntenia comisiunea se compunea din banul Grigore Băleanu, vornicul Gheorghe Filipescu, numiți de guvernator, din logofĕtul Stefan Bălăceanu, hatmanul Alexandru Vilara, aleși de adunare, cu secretarul Barbu Stirbeiu. In Moldova erau vistiernicul Costache Pașcanu, vornicul Mihaiu Sturza, numiți de guvernator, vornicul Costache Conache, vistiernicul Iordache Catargiu, aleși de adunare, cu secretarul Gheorghe Asachi. Ambele lucrări sûnt trimise la Petersburg, unde mai sufere modificări, întoarse apoi în țeară, unde se discută de adunări și apoi întărite de Poartă, întră în putere la Iulie 1831 în Muntenia, la 1 Ian. 1832 în Moldova.

Afară de unele mĕsuri administrative bune, R. organic lua puterea politică în folosul Rusiei și recompensa în schimb pe boieri cu mari privilegii. Boierii erau scutiți de dări, li-se lăsa mare putere asupra muncei țeranilor de pe moșiile lor. Astfel țeranul era obligat să muncească boierului 12 ḑile pe an, dar aceste ḑile nu erau mĕsurate cu ḑiua naturală, ci cu o unitate de muncă, pentru care se cereau 4 și 5 ḑile naturale (în 12 prăjini de prăsilă se cuprindea prăsila, adunatul, căratul la coșar și construirea lui în cas de lipsă). Revoluția dela 1848 a fost făcută pentru desființarea R. organic.

Regular, (sin. călugăr, monach), cel ce spre scopul câștigării perfecțiunei creștinesci mai mari, din voie liberă, prin vot, îmbrățișează observarea consiliilor evangelice (v. ac.), făcêndu-se membru al vr'unui ord călugăresc, ai cărui membri duc viață comună, observând regulele ordului aprobate de către autoritatea supremă bisericească (veḑi mai pe larg la art. Monach).

Regulat, cel ce lucră în conformitate cu regula, constant, neschimbat.

Regulator *electric,* aparat destinat să țină vergelele de cărbuni ale lampelor electrice cu arc voltaic la aceeași distanță. Anume la lampele cu arc voltaic, mai ales dela polul positiv, în continuu sar particele incandescente spre polul celalalt. In felul acesta distanța dintre poli ar cresce și lampa s'ar stinge, dar R. apropie polii deolaltă și lampa continuă a funcționa mai departe. R. se basează pe acțiunea magnetică a curentului electric.

Regulus, *Marcus Atilius,* bărbat politic roman, consul în 267 și 256, unul din tipurile de vechi Romani, desinteresat și punênd totul în urma iubirii de țeară. Căḑut în mâna Cartaginezilor, el este liberat de aceștia pe cuvêntul sĕu de onoare spre a mijlocí pacea cu Roma. Sosit la Roma el luptă pentru continuarea resboiului; întors în Africa este pedepsit de Cartaginezi și supus chinurilor rafinate ale acestor regiuni.

Regulus, stea de mărimea ântâiu din constelația Leului.

Rehabilitarea, mĕsura ce are de scop de a restituí condamnatului plenitudinea drepturilor pierdute prin o condamnațiune penală. Această procedură, cunoscută în Francia, nu există în România. R. poate fi cerută de ori ce condamnat la o pedeapsă criminală sau corecțională, trebue însă să fi făcut pedeapsa sau să fi fost grațiat. R. se deosebesce de **revisuire**, care presupune o eroare de fapt, al cărei efect e sfărîmarea condamnării, reducênd totul la neant.

Rĕhĕu, *(Rehó),* com. rur. în Trans., cott. Sibiiului, cu 2095 loc. Rom.

Reichardita, mineral, varietate de sulfat de magnesiu; se găsesce în zăcăminte de săruri potasice.

Reichenbach, 1) *R., Heinrich Gottlieb Ludwig,* botanic și zoolog, n. 8 Ian. 1793 în Lipsca, † 17 Martie 1879. In botanică a creat un sistem propriu al plantelor, desvoltat în opurile lui »Flora germanica excursoria«. Lipsca, 1833, și »Handbuch des natürlichen Pflanzensystems«. Dresda și Lipsca, 1837. Pe terenul zoologiei a publicat »Regnum animale« (tom. I. Lipsca, 1834—36). »Deutschlands Fauna« (2 tom. Lipsca, 1842) etc.

2) *Reichenbach, Karl, nobil de,* naturalist și industriaș, n. 12 Febr. 1788 în Stuttgart, † 19 Ian. 1869 în Lipsca, a descoperit creosotul și parafinul. Și-a câștigat merite și cu studiul meteoriților.

Reichenberg, oraș în nordul Boemiei, 30,890 loc. (1890), cameră de comerciu și industrie; însemnată industrie de lânării, fabrici de covoare, țesĕtorii de bumbac.

Reichenhall, (geogr.) orășel în Bavaria cu 3436 loc.; are băi sărate și lăptării, institut ortopedic și de idroterapie, e aranjat pentru tratarea morbilor cordului după sistemul lui Örtel (v. ac.); vilegiatură. La R. caută vindecare bolnavii, cari sufer de: cataruri cronice de laringe, bronchii și plămâni, tuberculosă pulmonară în stadiul inițial, emphysema, asthma, scrofulosă, exsudate a diferitelor organe, reumatism și morbi de cord.

Reichstadt, *Napoleon Francisc Iosif Carol, duce de R.,* numit de Bonapartiști Napoleon II, a fost fiul unic al lui Napoleon I cu Maria Luisa, n. 20 Martie 1811, primí la nascere titlul de regele Romei. 1814 fù adus la Schönbrunn. Fù pus sub îngrijirea împĕratului Franz, care îi dărui ținutul Reichstadt în Boemia. Aflase de faptele tatălui sĕu și doria în zadar să încerce câștigarea tronului francez, căci ministrul Metternich se opunea planurilor lui. Bolnav de ftisie, a murit în Aprile 1832.

Reid, *Thomas,* filosof scoţian (1710—96) n. în Strachan, studià mai întâi teologia, apoi filosofia; dela 1752—63 prof. în Aberdeen, dela 1763—87 prof. de morală în Glasgow. Unul dintre principalii adversari ai scepticismului lui Hume; el se întemeiază pe bunul simţ sau mintea sănătoasă, *common sense,* pe care o pune ca principiu al unui însemnat numĕr de adevĕruri fundamentale şi prin aceasta deveni întemeietorul direcţiei de filosofare a şcoalei scoţiane numită Common sense. Vederile sale le-a formulat în principalele sale scrieri: Cercetări asupra minţii omenesci 1763 şi în Essais asupra puterilor minţii, 1785 şi 1788, toate traduse şi în limba germ. Cf. Ueberweg, Ist. filos. III 182 şi 189. [Pl.]

Reiecţiunea, *(lat.)* aruncare, eliminare, lăpădare.

Reimarus, *Herm. Samuel,* (1694—1765), renumit literat german, a fost unul din cei mai influenţi representanţi ai învĕţăturilor positive ale deismului (v. ac.). El nu recunoasce altă minune a lui Ddeu decât singură creaţiunea. Scrierile sale au toate de obiect religiunea naturală, pe care o pune în faţă cu învĕţăturile creştinismului. Aplicarea cea mai întinsă a vederilor sale o face în aşa numitele fragmente »Wolfenbüttel«, publicate de Lessing ca aflate în bibl. »Wolfenbüttel« şi care se presintă ca o apologie a religiunii naturale. Cf. Ueberweg III, 166. [Pl.]

Reimplantaţia, operaţiune dentistică, care consistă în reimplantarea unui dinte. Executată in anumite condiţiuni, această operaţiune uneori reuşesce.

Reims, *(Rheims),* capitala unui arondisment în departam. francez Marne, 106,720 loc. (1896); reşedinţa unui archiepiscop (primatele Franciei); statua equestră a lui Ludovic XIV; bulevarde frumoase; catedrală gotică din secl. XIII, dela 1179 locul de încoronare a regilor Franciei; arc triumfal roman; fabricaţie de vin de Champagne, de lânării; comerciu cu vin. Aci s'a botezat Chlovis 496.

Rein, *Wilhelm Dr.,* pedagog german contimporan, director al seminariului pedagogic din Eisenach şi aderent al direcţiei Zilleriane, în şcoala pedagogică a lui Herbart. Principala scriere: »Theorie und Praxis des Volksschulunterrichts nach Herbartischen Grundsätzen«, o amănunţită expunere a metodei de urmat la tratarea tuturor materiilor de învĕţământ primar, în 8 tomuri, lucrate în colaborare cu A. Pickel şi E. Scheller, apoi »Encyklopäd. Handbuch der Pädagogik«, Langensalza.

Reîncepere, (jurispr.) termin de procedură, care însamnă redeschiderea unui proces, al cărui curs a fost întrerupt din o causă legală.

Reinecke, *Carl,* virtuos pianist şi compositor de valoare, n. la Altona în 23 Iunie 1824. A studiat musica mai cu samă în casă, cu tatăl sĕu, a debutat ca concertist în 1843, a funcţionat ca profesor sau ca dirijor la Colonia, la Barmen, la Breslau, şi la 1860 se stabilî în Lipsca ca dirijor al concertelor dela Gewandthaus şi ca profesor la conservator. A scris multă musică pentru piano, apoi instrumentală de cameră şi simfonică, opera König Manfred, mai multe opere comice, oratorii, mise, cantate, şi altele.

Reinsberg-Düringsfeld, v. Düringsfeld.

Reïs, (sing. Real), monetă port. v. Milreïs.

Reis Efendi, *(turc.)* se numia în Turcia până la Mahmud II ministrul de esterne.

Reis-il-Ulema, v. Hoge.

Reissenberger, *Ludwig,* n. 1819, † 1895, profesor la liceul săsesc din Sibiiu, archeolog şi meteorolog sas de însemnătate. Din însărcinarea »Comisiunii centrale c. reg. pentru studiarea şi păstrarea monumentelor architectonice din Viena« a făcut descrierea bisericei din Curtea de Argeş publicată în 1860 la W. Braumüller în Viena. Lucrările lui de cuprins istoric, numismatic, geografic, statistic şi meteorologic sînt publicate în diferite reviste. (Cf. Schriftsteller-Lexikon der siebb. Deutschen, tom. IV, p. 353.)

Reissmann, *Aug.,* compositor şi celebru musicograf germ., n. 14 Nov. 1825 la Franckenstein; studià în Breslau şi profesă în Weimar, Halle, Leipzig, Wiesbaden şi Berlin. A publicat biografii asupra măiestrilor germani, diferite volume asupra istoriei şi teoriei musicale, a continuat marea lucrare a lui Mendel: Musikalisches Konversationslexikon, ş. a. Ca compositor a scris opere, oratorii, musică instrumentală, coruri şi Lieder, dar renumele sĕu i-l-au făcut mai cu samă publicaţiunile sale critice şi istorice.

Rei vindicatio, *(lat.)* acţiunea proprietarului unui lucru, când nu este în posesiune, şi prin care cere recunoascerea dreptului sĕu de proprietate şi predarea lucrului.

Réjane, *Gabr. Carlotta Reju,* artistă dramatică franc., n. 6 Iunie 1857 în Paris. S'a distins în roluri de eroine de Sardou, Dumas, Daudet.

Relapsus, *(lat.)* recădere.

Relata refero, *(lat.)* »spun cele povestite«, spun ce am audit.

Relaţiunea, termin, ce exprimă în genere legătura de interese ori de prietinie între două persoane; raportul dintre două lucruri sau mai multe. Sînt R. simple şi compuse. Căsătoria, s. e. e relaţiune simplă, care representă conexul dintre un bărbat şi o femeie legiuit uniţi; familia însă e R. compusă.

In logică se numesce R. şi însuşirea judecăţilor de a fi categorice, hipotetice şi disjunctive. R. se numesce şi expunerea ce o face cineva în scris sau cu graiul viu asupra unui fapt, cu a cărui studiare a fost însărcinat. R.-le, cari representă raportul de reciprocitate dintre două sau mai multe noţiuni, când adecă fiecare element poate să devină subiect al unui nou raport faţă de celalalt, se numesc *Corelaţiuni,* s. e. tată, fiu; causă, efect; în dreapta, în stânga. [Pl.]

Relativ, este atributul lucrurilor, cari stau unele cu altele într'un raport oarecare. In deosebire de absolut, se numesce relativ tot ce are valoare numai în raport cu altul şi deci numai condiţionat. *Noţiuni relative* se numesc, în logică, acele, al căror conţinut îl formează resultatul asemĕnării obiectului, pe care îl representă cu altele. In gramat. se numesc *pronume relative* acele, care se rapoartă la un nume precedent şi servă de legătură între două propoziţiuni. [Pl.]

Relaxantia, (med.) atâta cât Antispasmodica (v. ac.).

Relegaţiunea, *(lat.)* exil, surghiunire, depărtare; R. eschiderea dela universitate a vr'unui student pentru transgresiuni mai mari.

Relevant, important, considerabil, însemnat, ce nu se poate trece cu vederea. *Relevaţiune,* înălţare, ridicare.

Relicta, *(lat.)* remăşiţe.

Relief, (ital. *Rilievo),* un gen al sculpturei, care ţine mijlocul între plastică şi pictură, şi presintă figurile mai mult sau mai puţin ridicate, ieşite în afară dintr'un plan. După cum figurile sûnt mai puţin sau mai mult ridicate, se deosebesce *Bas-R.* (ital. Basso-R.), şi *Haut-R.* (ital. Alto-R.), la care forma corpurilor se ridică până la jumětate şi mai mult. (v. Sculptura.)

Religie, este în genere, atributul tuturor sentimentelor, vrerilor şi actelor, cari se ţin de religiune şi se rapoartă la dînsa. Om religios este şi se numesce acela, care ţine cu conscienţiositate şi cu stricteţă la religiune, observă prescriptele şi ceremoniile ei şi fără şovăire le urmează atât pentru sine cât şi în public. [Pl.]

Religiositate, se numesce virtutea, care determină pe om, ca, ţinênd cu conscienţiositate şi stricteţă la religiunea sa, să-şi practice fără şovăire şi fără făţărie actele religioase ce se săvîrşesc întru cinstea lui Dǫeu. Efectul religiosităţii este evlavia. [Pl.]

Religiunea, *(lat.)* raportul viu ce există între Dǫeu şi om. R. ca unul dintre principalii factori ai civilisaţiunei şi culturei omenesci, îşi află originea sa întemeiată: *natural,* în consciinţa religioasă a omului, precum o are după diferitele grade de civilisaţiune; iar *positiv,* în faptul, că omul, creat fiind de Dǫeu, trebue cu necesitate să susţină şi legătura cu creatorul sěu. In conţinutul R. se pot deosebí douě puncte de vedere: unul *obiectiv* şi altul *subiectiv.* Din punct de vedere obiectiv R. conţine tot ce Dǫeu a aflat de bine ca să facă din partea sa spre a se puté susţinea şi realisa legătura dintre Dǫeu şi om. Din punct de vedere subiectiv R. conţine tot ceea ce face omul din partea sa în acelaş scop. R. obiectivă iarăşi este: *naturală* şi *positivă* (revelată). R. naturală are ca conţinut adevěrurile, care se întemeiază numai pe revelaţiunea naturală, după natura externă şi din organisaţiunea psichică a omului, şi cari se pot înţelege şi cu mintea sănătoasă. R. obiectivă positivă cuprinde toate acele adevěruri, pe cari Dǫeu le-a descoperit oamenilor prin revelaţiune, adecă într'un mod supranatural, fie nemijlocit, fie mijlocit. R. studiată după fiinţa, scopul şi efectele sale, este obiect atât al filosofiei cât şi al teologiei. Clasificarea R. existente se poate face din deosebite puncte de vedere: a) din punct de vedere al subiectului este R. creştină, şi sûnt R. necreştine. Creştină este R. întemeiată de Iisus Christos. Toate celelalte sûnt necreştine; b) avênd în vedere divinitatea ca obiect al adoraţiunei, se pot deosebí următoarele forme: *monoteiste,* care adoară un singur Dǫeu absolut şi personal; *henoteiste,* care, adorând un singur Dǫeu, nu exclud posibilitatea existenţei şi a altor Dǫei; *dualiste,* care admit şi cred în douě principii, unul bun şi altul rěu, opuse unul altuia; *politeiste,* care adoară mai multe ǫeităţi. In sfera politeismului (v. ac.) iarăşi sûnt diferite forme, după natura fiinţelor adorate ca ǫeităţi. Luând numěrul oamenilor de pe pămênt cu cifra 1423 milioane, dintre aceştia sûnt creştini ca la 406 mil., iar necreştini 1017 mil. Intre necreştini sûnt aproximativ 6·1 mil. mosaici, 195 mil. mohamedani, 698·8 mil. brahmani şi budhişti, iar 119 se ţin de alte forme. (Cf. Pletosu, Dogmatica, pag. 7 seq.; Drobisch, Religionsphilos., 1840; Drey, Apologetik, 1844; Hettinger, Apologie des Christentums, 1863; Max Müller, Religionswissenschaft, 1874; O. Pfleiderer, Die Religion und ihre Geschichte, 1878; Comoroşan, Preleg. academ. I. Cernăuţi, 1887.) [Pl.]

Reliquii, v. Moaşte.

Relocaţiunea, închiriare din nou; arêndare repeţită.

Remaniarea, schimbare, îndreptare.

Rěmăşag, v. Prinsoare.

Rembrandt, *Harmens van Rijn (Ryn),* cel mai mare pictor olandez, n. 15 Iulie 1606 în Leiden ca fiu al unui morar, † 8 Oct. 1669 în miserie la Amsterdam. Nu se scie la şcoala cărui artist s'a format. Primele picturi datate sûnt din 1627, câţiva ani după aceea era măiestru recunoscut. R. a fost cel mai mare şi mai original pictor al şcoalei olandeze. In operele sale este cu neputinţă a deosebí desenul de meşteşugul de pictor, căci ele nu pot fi descompuse. R. se mai distinge printr'o mare naivitate, multă expresiune în figuri şi mai ales prin o deosebită pricepere a clar-obscurului. Cea mai mare şi mai vestită operă a lui e »Vigilia de noapte« (1642), lângă care se mai adauge »De Staalmeesters (1662), »Zaraful« (1627) etc., composiţiunile biblice »Sfânta familie« (1631), »Intimpinarea Domnului« (1631), »Inălţarea sf. cruci« (1633), »Luarea de pe cruce« (1633), »Jertfirea lui Isac«, »Parabola despre lucrătorii în vie« (1638) etc. Dintre portrete excelează al lui, al primei şi al nevestei a doua, aşa numitul »Sobieski« (portretul unui boier român) etc. (Cf. N. E. Idieru, Istoria artelor frumoase. Bucur., 1898, pag. 258—261.)

Remediu, (med.) mijloacele terapeutice sau igienice, cari nu au o natură substanţială, precum sûnt: lumina, electricitatea, magnetismul, căldura, gimnastica.

Reményi, *Edmund,* violinist şi compositor, n. 1829 în Eger. Amestecat şi el în revoluţia din 1848/9 ca adjutant al lui Görgey, a fugit în străinătate, petrecênd mulţi ani în Paris şi Londra, unde regina Victoria l-a distins cu titlul de virtuos al curţii. Amnestiat fiind, s'a reîntors în patrie, făcênd apoi turneuri artistice prin Ungaria şi străinătate şi obţinênd pretutindeni distincţiuni fără păreche. Pentru scopuri patriotice şi de binefacere a contribuit cu 134,000 cor. R. a fost unul dintre cei mai mari apostoli ai promovării artei musicale maghiare. Pe lângă composiţiile lui scrise în stil maghiar are şi numeroase opere de o concepţie mai largă.

Remetea, (magh. Remete = pustnic), nume de localităti, cunoscut mai ales în Banat. După tradiţiune ar fi fost mănăstiri în localităţi cu atare nume: a) în valea Sebeşului lângă comuna Laz; b) lângă Timişoara, R. domeniul familiei Ambrozy; c) în valea Poganiciului; d) în valea Begheiului. Cu numele R. există o mănăstire şi la Sêrbi.

Remeţi, (magh. Remecz), împreună cu com. Loro-Ponor formează o com. politică în cott. Bihor, situată în valea romantică »Iad«. Are 129 case cu 966 loc. Români gr.-or. Teritoriul

19,253 jug. cat. cu păduri seculare. Loc. cultivează industria de lemn, agricultura, prăsesc vite.

Remijia, Dec. (bot.), gen de Rubiacee. R. Purdieana şi R. peduculata în Brasilia, dau scoarţa de China (v. ac.), numită China cuprea.

Remington, *Philo,* technician, n. 31 Oct. 1816 in Statul New-York; până la 1886 a condus o mare fabrică de arme, a construit o puşcă şi o maşină de scris.

Reminiscere, *(lat.),* în biserica rom.-cat. adoua Duminecă în postul mare, numită după cuvêntul cu care se începe liturgia (Ps. 25. 6.)

Reminiscenţa, *(lat.),* reamintire.

Remisa, reducerea unei datorii; amênarea terminului de plată.

Remisiunea, *(lat.),* iertarea pedepselor (pĕcatelor), scăderea simptoamelor de morb în deosebi la morburi împreunate cu paroxisme.

Remitent, în drept. camb. acela, la care sau la al cărui ordin este a se plătí o cambie în sensul disposiţiunilor emitentului.

Remittens, *(lat.) Febră remitentă,* care scade şi apoi iară se urcă la intervale regulate.

Remonstraţie, v. Representaţiune.

Remont, calul neobicinuit la ham sau la călàrie. După aducerea sa în casarmă, cel puţin după şase luni, capĕtă dresagiul.

Remontoir, *(franc.)* întocmirea de a trage oroloagele fără ajutorul unei cheiţe.

Remonstraţiunea, contradicere. (v. şi Representaţiunea.)

Remorca, (marină), manevra de a trage un vas pe apă cu un alt vas; această manevră are loc în general pentru a băga în port o corabie, care nu are vênt favorabil, sau nu are loc destul de manevră, ori când sûnt curenţi prea mari etc. De asemenea când un vas cu aburi are maşina stricată, e adus la adăpost prin remorcă. R. se numesce şi parâma (fringhia) groasă, cu care *remorcatul* se leagă de *remorcher.* [C. B.]

Remorcher, (marină), vapor mic, dar cu maşină puternică, destinat a remorca corăbii sau şlepuri; pe Dunăre sûnt o mulţime de R., cari duc la remorcă şlepurile încărcate cu grâne.

Remoulade, *(franc.),* remuladá, sos de muştar.

Remscheid, oraş în guvernam. prus. Düsseldorf, 47,283 loc. (1895); însĕmnate fabrici de articole de oţel şi fier: coase (anual se exportează 400,000 bucăţi), seceri, fireze, etc.

Remuria, la Romani o serbătoare de expiare, instituită de Romulus întru amintirea lui Remus cel omorît. Se dice, că sufletul lui Remus adeseori i-s'a arĕtat lui Romulus, şi acesta pentru liniştirea sufletului a instituit serbătoarea R., care nu e alta, decât Lemuria (v. Lemures.) [Atm.]

Remus, unul din fundatorii Romei, fiu al Rheiei Sylvia şi frate al lui Romulus. Luând în rîs şi sărind şanţul oraşului Roma, fratele sĕu l-a ucis. R. împreună cu Romulus, ne spune legenda, au fost alăptaţi de o lupoaică şi crescuţi apoi de un cioban anume Faustulus.

Remusat, (pron. remisa), *François Marie Charles,* scriitor şi bărbat de stat frc.; n. 14 Mart. 1797, † 6 Iunie 1875 în Paris. El a fost deputat în camera franceză, în 1871 a ajuns ministru de externe în cabinetul lui Thiers. Operele lui »Essais de philosophie« (2 t. Paris, 1842) şi »Passé et présent« (2 t. Paris, 1847) i-au câştigat un loc în academia de sciinţe morale şi politice, »Abélard« şi »La philosophie allemande« (1845) primirea în Academie. A mai scris »Saint Anselme de Cantorbéry« (1853), »L'Angleterre au XVIII-e siècle« (2 t. 1856), »Bacon, sa vie, son temps, sa philosophie« (ed. II, Paris, 1858), »Channing, sa vie et ses oeuvres« (ed. II, 1862), ş. a.

Ren sau *Tarand (Rangifer tarandus),* mamifer din fam. Cerbilor, subord. Rumegătoarelor, ord. Artiodactylelor. Are pe cap coarne foarte ramificate, lăţite la basă. Ochii mari, grumazul lung cât capul, cu coamă. Picioare relativ scurte şi puternice. Coada foarte scurtă. Pĕrul des, vara cenuşiu-întunecat sau brun, iarna cenuşiu-deschis sau alb. Lung. corp. 1·7—2 m., inalt 1·1 m. Trăiesce în ţerile nordice ale lumei vechi şi nouă, în cireḑi. Se poate domestici şi e foarte folositor pentru oamenii din regiunile nordice, pentru tras trăsurile, la călărit, apoi pentru laptele, pĕrul, carnea, pielea sa, ş. a.

Renaissance, *(franc.)* v. Renascere şi Stil.

Renan, *Iosef Ernest,* literat şi ilustru orientalist franc., n. 1823 în Tréguier, a îmbrăţişat mai ântâiu cariera teologică specialisându-se în limbile orientale. A fácut călĕtorii sciinţifice în Italia şi în Orient, iar cunoscinţele câştigate se găsesc în scrieri ca: Averroe şi Averroismul, Asupra limbei semitice; Istoria limbei semitice, Misiunea în Fenicia. La 1862 a fost numit prof. de limb. semitice la Collège de France. La 1863 publică opera sa: Viaţa lui Isus, care a fácut mare sensaţie în lumea literară şi în bisericele creştine din causa vederilor ce susţine faţă de persoana istorică a lui Isus. Pentru aceste vederi, din iniţiativa clericalilor a fost suspendat din post. Din această pricină se puse cu toată energia a studia istoria originei creştinismului şi resultatele studiilor sale le consemnà în opera: Istoria originei creştinismului în 7 vol. 1869—82. La 1871 iarăşi i-se dete voie a-şi ţiné prelegerile în College de France şi fù numit membru al academiei. Celelalte numeroase scrieri ale sale sûnt de conţinut istoric, politic, istorio-cultural. A murit la 1892. [Pl.]

Renascere, reînvierea literară, artistică şi sciinţifică întêmplată în Europa în secl. XV şi XVI, reînviere datorită în primul loc cunoscinţei făcute cu vechile literaturi clasice, cum şi descoperirii tipografiei, care uşurează popularisarea literaturei, şi celei a gravurei, prin care se popularisează operele de artă plastică. R. începù în Italia şi avù de protectori pe papii Iuliu II şi Leon X, cari încurajară în toate chipurile pe scriitori şi artişti. In această epocă trăiesc scriitorii Ariosto, Macchiavelli, Bembo, Tasso, pictorii Giotto, d'Orcogna, Cimabue, Fra Angelico, Leonardo da Vinci, Raphael, Michel-Angelo, architectul Brunelleschi, sculptorii Donatello, Luca della Robia, etc. Nici Francia nu remase neinfluenţată de această reînviere. Regele Francisc I fundează şcoala »Collège de France« şi încurajază literatura. In timpul R. franceze trăiesc Rabelais, Marot, Ronsard şi poeţii Pleiadei cum şi deosebiţi sculptori, erudiţi, etc. Stilul R.-ei, v. Stil.

Rencontre, (întâlnire), angajarea a două trupe inamice fără să se fi prevĕḑut aceasta.

Rendez-vous, *(franc.)* întâlnire sau loc de întâlnire.

Rendsburg, oraş în guvernam. prus. Schleswig, 13,723 loc. (1895); 1848 reşed. guvern. şi a dietei.

René I, *(Renatus) de Anjou,* duce de Lotaringia şi Bar, conte de Provence, rege titular al Neapolului, n. 16 Ian. 1409 în Angers ca al doilea fiu al lui Ludovic II de Neapolea, † 10 Iulie 1480 în Aix. R. a purtat lupte nenorocoase pentru de a ajunge în stăpânirea Lotaringiei, zestrea femeii lui, apoi pentru regatul Neapole-Sicilia, moştenire dela fratele sĕu. Lovit de continue nesuccese, s'a retras în Provence, unde s'a ocupat cu artele frumoase, reînviind la curtea sa ḑilele vechilor trubaduri provensali.

Renegat, care îşi lapĕdă credinţa, neamul.

Renet, varietate de mere (v. Pirus Malus L.). Se distinge R. franceze şi germane, cele din urmă numite de Borsdorf (comună în Bohemia) şi Maschansker. Mĕrul R. se ţine până în Febr., are o coaje fină, lucie, albă-gălbuie ca de ceară, pe faţa de cătră soare puţin roşcată, miez fin şi tare, de un gust fin, dulce ca vinul. Pe coaje are nisce negei galbini-surii.

Reni, oraş în cercul Ismail, Basarabia de sud, la vĕrsarea Prutului în Dunăre, cu 8215 loc. (1893). Staţiune a căii ferate Galaţi-Bender, vamă, postă, telegraf, oficiu vamal, port fluvial şi comerciu însemnat.

Ren mobilis, Rinichiu mobil. (v. Rinichi.)

Rennes, fosta capitală a Bretagnei, acum a departamentului franc. Ille-et-Vilaine, 66,634 loc. (1896); archiepiscop; universitate, museu; arsenal; fabrici de maşini şi olării.

Renta, în general venitul ce-l aduce averea proprie fără cooperarea muncii primitorului; aşa este venitul dela pământuri (rentă foncieră), dela case închiriate (rentă de case), dela capitaluri împrumutate (rentă de interese). Interesele perpetue după un capital, pe care debitorul nu-l replătesce nici odată, âncă se numesc R.; în acest cas creditorul cumpĕră cu capitalul sĕu o R. perpetuă. De această formă de datorie se folosesc statele tot mai mult in timpul din urmă. Lăţită este şi aşa numita *rentă viageră* cultivată de societăţile de asigurare.

Renta foncieră, după unii ar fi acel escedent, acel prisos ce obţin proprietarii unor anumite instrumente de producţiune, aptitudinile extraordinare, talentul, fertilitatea mai mare a unor pământuri, care nu e proporţional nici cu munca pusă, nici cu capitalul întrebuinţat, ci numai graţie calităţilor extraordinare, cu cari sûnt înzestrate acele instrumente şi cari astfel devin superioare altor instrumente de aceeaşi natură. Această concepţiune fiind prea absolută şi cuprinḑênd pe lângă partea de adevĕr şi o parte de eroare, s'a revenit la una mai exactă şi care consistă în a admite că: renta este justa remunerare pentru toată munca şi tot capitalul întrebuinţat de către proprietar şi de către predecesorii sĕi pentru a face un pământ propriu culturii. După teoria economistului englez Ricardo, renta nu vine numai dela aceea, că pământul are în sine o fertilitate, care procură cultivatorilor recolte superioare trebuinţelor lor; ea vine âncă dela aceea, că fertilitatea nu este de o potrivă repărţită pe toate pământurile. Sûnt pământuri mai mult sau mai puţin fertile. Cât timp populaţiunea unei ţeri este puţin numeroasă şi nu are trebuinţă să cultive pentru hrana sa decât pământurile cele mai fertile, nu există nici o rentă, cu alte cuvinte, dacă proprietarul unei bucăţi de pământ ar voi să cedeze întrebuinţarea acestui pământ altuia, nu ar căpĕta nici o retribuţiune. Din momentul însă, când populaţiunea începe a cresce şi când e nevoită, pentru a puté trăi, să cultive şi pământuri de o calitate inferioară, începe a se ivi şi renta. (Cf. N. E. Idieru, *Op. cit.* t. II. p. 65—80.)

Rĕnunchioara, una din numirile populare ale plantei Glechoma hederacea L. (v. ac.)

Renunciarea, (lat. renunciatio), un act de alienaţiune, care poate fi făcut în mod gratuit sau oneros. R. este abandonarea unui drept fără a-l transfera la un altul. Prin R. se stinge dreptul fără a mai exista în persoana unui succesor (art. 696 cod. c. rom.). Se poate renuncia la ori ce drept, ce poate fi obiectul unei transacţiuni. Debitorul va puté deci renuncia la posesiunea, proprietatea şi la toate drepturile sale reale, ca la servitute, la un usufruct, (art. 562 cod. c. rom.) R. la obligaţiuni se face prin remiterea datoriei din partea creditorului, care are acelaş efect ca şi plata (art. 1091 cod. c. rom.). Dreptul român n'a admis R. la o succesiune viitoare, âncă nedeschisă. Se poate însă renuncia la o succesiune deschisă (art. 965 cod. c. rom.). Odată însă succesiunea acceptată, nu se mai poate renuncia la ea.

Reocord, v. Reostat.

Reofor, conducĕtor de curent electric, de comun sîrma prin care trece curentul electric.

Reometru sau *galvanometru,* aparat pentru mĕsurarea intensităţii curentului electric. R. mai înseamnă şi aparat pentru mĕsurarea celerităţii de curgere a apei.

Reostat, aparat pentru mĕsurarea resistenţei electrice.

Reotom, aparat pentru întreruperea curentului electric.

Reotrop sau *comutator,* aparat cu ajutorul căruia schimbăm direcţiunea curentului electric. (v. Comutator.)

Repartiţia, modalitatea de a încassa anumite dări, a căror sumă e stabilită dinainte, după anumite norme. In Trans. se încassează în modul acesta mai ales dările de cult (pentru şcoală şi biserică), apoi unele dări comunale.

Repatriarea, reîntoarcerea în ţeară a celui ce, forţat de împrejurări neatîrnătoare de voinţa lui, a absentat timp mai îndelungat din patrie.

Repausul *de Duminecă* instituit, pentru ca omul să aibă o ḑi, în care să poată satisface trebuinţelor lui religioase şi să se recreeze după munca de preste septĕmână. In Ungaria R. e introdus pentru industrii prin art. de lego XIII din 1891, în Austria e regulat de nou prin legea din 16 Ian. 1895, în România de asemenea e instituit. In toate statele legile fac mai multe sau mai puţine excepţiuni faţă de unii rami industriali.

Repercusiune, reflexiunea sunetelor, a luminei; în musică repeţirea aceluiaş ton; în medicină acţiunea medicamentelor repercusive (astringente, ghiaţă, apă rece).

Repertoriu, registru în care materiile sûnt aşezate într'o ordine, care uşurează căutarea lor. R. unui teatru, lista pieselor pe care acel teatru le represintă.

Repetent, şcolar ţinut a repeta studiile unei clase, din causa insuficienţei, dovedită în studii ori purtare. Ultima categorie de şcolari clasificaţi (promovaţi, corigenţi şi repetenţi).

Repetițiunea, în învățământ însemnează revenirea la studiile făcute mai dinainte sau împrospĕtarea cunoscințelor. Ea servesce ca mijloc pentru fortificarea memoriei.

Repetițiunea, figură de stil, când se repetă acelaș cuvênt, pentru a insista asupra vr'unui adevĕr sau pentru deșteptarea pasiunii. R. se numesce: 1) *Geminație,* când se repetă aceeași vorbă de două ori. 2) *Conversiune,* când se repetă aceeași vorbă la finea fiecărui period. 3) *Complexiune,* când se repetă primul și ultimul cuvênt. 4) *Traducțiune,* când se repetă un cuvênt cu înțeles diferit, cu o alterație ușoară. 5) *Connexum,* la Latini repețirea sau grămădirea acelorași particule.

Repicare sau *Recagiu,* rărit, rărire, transplantare la distanță mai mare pentru a desvolta mai bine rădăcina tinerelor plantuțe. Se întrebuințează cu deosebire în silvicultură, pe când în grădină se dice rărit.

Repli, despărțeminte de ajutor pentru patrule ori posturi înaintate spre inimic, cu deosebire în serviciul antoposturilor.

Replica, respuns; în procedura procesuală respuns la excepțiunile contrarului.

„Replica". In 1892 s'a tipărit prin un comitet compus din tinerii George Candrea, Victor Roșca, Aurel Quint Marcu, Victor Colcer, Nicolae Comșa și Aurel C. Popovici o publicațiune întitulată: »Chestiunea română în Transilvania și Ungaria, Replica junimii academice române din Transilvania și Ungaria la »Respunsul« dat de tinerimea academică maghiară »Memoriului« studenților universitari din România, cu o hartă a Austro-Ungariei și României. Sibiiu, »Institutul tipografic« 1892«. Publicațiunea a apărut în 21,000 exempl. în limba română, italiană, franceză și germană. Pentru cuprinsul calificat agitatoric de procurorul Ieszensky din Cluj s'a intentat lui Aurel C. Popovici și Nicolau Roman, ca respânditori ai »Replicei«, proces, fiind condamnați de curtea cu jurați din Cluj, primul la 4 ani închisoare și 500 fl. amendă, al doilea 1 an închisoare și 300 fl. amendă. (31 Aug. 1893.)

Report, *(engl.)* in afaceri de bursă plusul, care se adaogă la curs pentru prolongirea transacțiunilor pe termin. Aceste operațiuni le cultivă unele bănci pentru plasarea mai avantagioasă a capitalurilor disponibile. Contr. Deport. (v. ac.)

Report se mai numesce și actul, prin care coeredii aduc la massa succesiunei bunurile primite dela defunct, pentru a fi cuprinse la împărțeală. La R. sûnt obligați toți eredii, fie descendenți, ascendenți sau colaterali, chiar și când s'ar lăpĕda de succesiune în folosul creditorilor, nu și legatarii și eredii cari au renunțat la succesiune sau au fost dispensați de defunctul de R. Se înțelege, că în casul când este numai un erede, R. nu poate avé loc. Aceste persoane sûnt obligate a reporta la massa succesiunei donațiunile primite (și cele manuale), chiar și cele făcute prin contractul de căsătorie, ca zestre, nu și cheltuielile făcute pentru educațiune și întreținere, legăturile și datoriile eredelui către succesiune. R. se face sau în natură, ca la imobile, sau prin scăderea valoarei din partea ereditară a eredelui obligat, cum ar fi, dacă imobilul a pierit casu fortuito sau dacă e vorba de mobile sau bani. [Dionisie Olinescu.]

Reporter, *(engl.)* diarist, care adună informațiuni, sciri, noutăți, pentru a le comunica diarelor.

Reposițiunea, v. Fractura și Hernia.

Represalii, ori ce mĕsuri de severitate sau de violență, exercitate contra unui stat sau contra supușilor sĕi din partea altui stat, cu scopul de a obține reparațiunea unei ofense sau a unei daune.

Representarea. a) Sensațiunile și intuițiunile sûnt elementele, din care se compune conținutul consciinței empirice și din care se desvoaltă toate celelalte fenomene psichice. Ca să avem sensațiuni și intuițiuni, trebue să lucreze asupra simțurilor noastre obiectele lumii din afară. Numai câtă vreme acestea lucrează, numai atâta există în consciința noastră sensațiuni și intuițiuni. Dar, deși sensațiunile și intuițiunile dispar odată cu obiectele ce le produc, tot mai remâne în consciința noastră ceva, care le represintă. Ceea ce represintă în consciința noastră sensațiunile și intuițiunile avute se numesce R. Numim deci R.: imaginea psichică, ce o avem despre un obiect de gândire (însușire, obiect, persoană, stare), care ne-a fost odată nemijlocit present, dar acum nu ne mai este și prin urmare nu cade imediat sub percepțiunea sensibilă. Când R. se referă la obiecte singuratice se numesc s i n g u l a r e, dacă se referă la specii ori grupe de obiecte de acelaș fel, se dic g e n e r i c e. Fiecare R. poate fi iarăși totală ori parțială, după cum adecă ne oferă imaginea obiectului întreg ori numai a uneia din părțile lui. (Cf. Pletosu, Psichol. pag. 26). b) R. se mai numesce acțiunea de a juca o piesă teatrală: *representațiune teatrală.* c) Stare, la care o persoană distinsă este obligată prin posițiunea sa. [Pl.]

Representațiunea, termin usitat în diplomație, prin care se înțeleg obiecțiunile respectuoase, consiliile amicale ce un guvern face prin agentul sĕu diplomatic și le presintă, în modul cel mai convenabil și politicos, suveranului pe lângă care este acreditat. Ele se deosebesc de *Remonstranțe,* cari sûnt un fel de avertisment, un blam, și care de regulă nu se pot face decât de către un superior către un inferior. Remonstranțe se mai numesc și demersurile respectuoase, pe cari parlamentele franceze (înainte de revoluțiune) le făceau regilor pentru a justifica refusul lor de a inregistra legile și decretele regesci. [Val. Ursianu.]

Representațiunea diplomatică. Unul din atributele statelor suverane este și acela de a trimite și primí agenți diplomatici. (ambasadori, ministri plenipotențiari sau numai residenți, etc.), cari să represinte statul ce-i acreditează pe lângă suveranii țerilor străine. Acest drept îl exerciteazä statele independente fie în basa tractatelor și a reciprocității, fie în basa usanțelor tradiționale ale dreptului internațional public. Misiunea agenților diplomatici este de a apĕra interesele politice și comerciale ale țerii, pe care o represintă, precum și aceea de a menține buna înțelegere și amicalele relațiuni între statele respective. Agenții diplomatici se bucură de privilegiul e x t e r i t o r i a l i t ă ț i i (v. ac.). In statele monarchice alegerea și desemnarea agentului diplomatic se face de regulă de către rege, principe sau împĕrat, în republici sau confederațiuni de președinte sau de puterea centrală ori federală. Persoana aleasă trebue să fie agreată de suveranul sau preșe-

dintele, pe lângă care se acreditează, pentru ca să poată să-şi îndeplinească misiunea cu succes. Toţi agenţii diplomatici acreditaţi pe lângă suveranul unei ţeri constituiesc *corpul diplomatic* (v. ac.), ale cărui demersuri diplomatice au o mare importanţă politică-internaţională.

Representaţiunea naţională, sau după cum ḑicea Mirabeau, *representanţii poporului,* sûnt aleşii acestuia, conform legilor organice ale fiecărei ţeri constituţionale. »Membrii ambelor adunări represintă naţiunea, iar nu numai judeţul sau localitatea, care i-a numit.« (Art. 38 Constit. rom.) Principala misiune a adunării naţionale sau legislative, care se compune din deputaţi şi senatori, este de a propune legi sau a discuta, primí ori respinge pe cele propuse de guvern; în al doilea rând a controla, prin anchete şi interpelări, conduita politică a guvernului şi actele de administraţiune ale puterii executive. (Art. 47 şi 49 Constit. rom.) Membrii adunării naţionale se bucură de privilegiul inviolabilităţii în tot timpul cât exercitează mandatul lor politic, şi nu pot fi daţi în judecată decât cu consimţemêntul corpului, din care fac parte. (Art. 51 şi 52 Constit. rom.) [Val. Ursianu.]

Representativ, *Regimul.* Exista un regim (v. ac.) vechiu, înainte de revoluţiunea franceză, şi altul nou, după reformele radicale întroduse de dînsa. După vechiul regim, consacrat în toată Europa, afară de Anglia şi până la un punct şi de Olanda, regele era capul suprem al statului, cu care se indentifica: l'État c'est moi. Voinţa regelui era lege pentru toţi supuşii sĕi, el n'avea să dea cont de faptele şi actele sale decât lui Dḑeu, de care depindea şi dela care ţinea puterea: a Deo rex, a rege lex, principiu fundamental al legitimismului. După revoluţia franceză însă (1789) şi desfiinţarea abusivelor privilegiuri ale nobililor, se admise şi se consacră în legile fundamentale ale statelor (Charte, constituţiune) principiul R. şi al suveranităţii naţionale; egalitatea cetăţenilor înaintea legilor civile şi politice (art. 10 şi 12 Constit. rom.), precum şi participarea lor, în oarecari condiţiuni, la afacerile publice ale statului. Principiul suveranităţii naţionale, basat pe adunarea sau representarea ţerii, deşi nu exclude cu totul influenţa divină din afacerile omenesci, pentru că: nihil sine Deo, totuşi puterile statului toate emanează şi sûnt basate pe suveranitatea naţională, suveranitate al cărei exerciţiu este regulat şi determinat de legile fundamentale ale fiecărui stat constituţional.

Publiciştii, în frunte cu Montesquieu, pretind că principiul constituţionalităţii şi al regimului representativ îl datorăm Angliei, pe când ele se pot găsi, sub forme şi condiţiuni deosebite, în legile şi instituţiunile poporului roman. Sistemul constituţional, practicat mult timp în Anglia conform usanţelor tradiţionale, se întemeiază în prima linie pe clasica divisiune şi echilibrarea celor trei puteri principale ale statului: puterea executivă, legislativă, judecătorească. Un alt principiu, şi acesta este de origine engleză, este că regele planează preste cele trei puteri fără a puté exercita în mod legal şi efectiv nici una din ele, decât numai cu concursul şi asistenţa miniştrilor sĕi. Ei sûnt responsabili de faptele şi actele contrasemnate de dînşii înaintea representanţilor ţerii, cari au dreptul de a controla politica şi administraţiunea lor, pe când regele este scos din causă şi se bucură, în interesul ordinei şi al siguranţei publice, de privilegiul neresponsabilităţii şi al inviolabilităţii constituţionale. Sistemul representativ a luat nascere şi s'a organisat din causa imposibilităţii în care se găsiau cetăţenii, mai ales în timpurile moderne şi sub marile monarchii, fie din causa de depărtare, fie din causa mulţimii extraordinare de a se puté reuni într'un singur loc, în for de pildă, pentru a face legi sau a delibera asupra intereselor publice. Regimul representativ poate să îmbrace deosebite forme şi să fie când aristocratic, când democratic, când mixt, după cum dreptul de representare este al unei clase privilegiate a nobililor sau se dă prevalenţă acesteia, după cum erau patricii la Romani, lorḑii la Englezi, boierii la Români, după regulamentul organic; pe cens, care înseamnă o trecere dela aristocraţie la democraţie, după cum era simocraţia la Greci şi comiţiile centuriale la Romani, burghesia la moderni; pe un sistem mixt, cum erau patricii şi plebeii la Romani, camera lorḑilor şi a comunelor la Englezi; pe numĕr, după cum erau comiţiile pe triburi la Roma, sufragiul universal în epoca noastră, ca în Elveţia, Francia, ş. a. Cel mai bun sistem representativ ar fi acela, în care s'ar da cetăţenilor culţi şi experimentaţi (etatea şi instrucţiunea) dreptul de a represinta pe concetăţenii lor, altfel sistemul representativ, care pare a fi deja bolnav şi usat, numai în scurtul timp de un secol, va fi expus la cele mai mari neajunsuri, din care nu se scie cum va ieşi în cele din urmă.

Represiunea, oprire, împiedecare, înfrânare.

Represiv, care opresce, împiedecă. Mĕsurile, ce se pot lua pentru împiedecarea săvîrşirii infracţiunilor, pot fi de ordin preventiv sau *represiv.* In primul cas se caută a se împiedeca comiterea lor, în al doilea se pedepsesc cei ce le-au comis. De aici şi divisiunea poliţiei în preventivă sau administrativă, şi în represivă sau judiciară. Astfel comisarii, poliţaii, gendarmii sûnt oficieri de poliţie preventivă, pentru că ei nu au dreptul de a pedepsí; pe când procurorii sûnt oficieri de poliţie represivă, căci ei au datoria şi dreptul de a urmărí descoperirea crimelor şi delictelor deja comise şi a cere pedepsirea autorilor; nu au însă dreptul a lua mĕsuri, cari să împiedece de a se comite asemenea fapte, mĕsuri cari sûnt de atribuţiunea poliţiei preventive. Tribunalele penale se mai numesc şi de represiune, de pedepsire.

Reprimanda, *(franc.)* dojană, mustrare.

Reprisa, reluare; judecarea din nou a unui proces; jucarea din nou a unei piese teatrale; repeţirea pieselor musicale.

Reproducerea, în limbagiul psichol. faptul, că ori ce stări psichice produse odată şi conservate în suflet, dar devenite latente (întunecate), în împrejurări favorabile pot să revină iarăşi în consciinţă fără ca să fie trebuinţă a se reînoí şi stimulentul primitiv extern. Formele: Din punct de vedere al causei este R. *liberă* sau *nemijlocită,* când stările de consciinţă îşi câştigă gradul de claritate din propria putere; prin *reînoită intuiţiune;* prin *asociaţiune,* numită şi R. mijlocită. Legile asociaţiunii sûnt:

l. asemĕnării, a contrastului şi a continuităţii în spaţiu şi în timp. Din punctul de vedere al participării voinţei la actele reproducerii, ea este *involuntară* şi *intenţionată*. (Cf. Pletosu, Psichol. pag. 32.) [Pl.]

Reproducţiune. Funcţiunea biologică de a reproduce individul pentru asigurarea speciei, fie animal, fie vegetal, este de 2 feluri: *R. asexuată* şi *R. sexuată*. Cea asexuată, când individul se reproduce, prin: 1) *divisiune,* adecă individul generator se divide în 2, dând astfel 2 indivişi noui, s. e. la animalele şi plantele inferioare; 2) *înmugurire,* individul generator dă un fel de muguri, cari desvoltându-se reproduc un individ asemenea lui, s. e. bureţii, mărgeanul, salpele printre animale şi muşchii printre plante; 3) din *o parte a individului generator,* care în condiţii bune, desvoltându-se dă un individ nou asemenea lui, s. e. butaşii la plante; iar la animale comparabil cu acesta avem un exemplu la rîmă, care deşi táiată în bucăţele, o părticică din ea cresce şi dă un nou individ. R. sexuată necesită unirea a 2 elemente, unul mascul şi altul femel, la procrearea noului individ, pentru care s'au desvoltat organe speciale, *organe de reproducere,* mascule şi femele. In aceste organe de R. iau nascere: în cele mascule Antherozoidul (v. ac.) şi Polenul (v. ac.) la plante, şi Spermatozoidul (v. ac.) la animale; în cele femele Ovulul şi la plante şi la animale, din unirea càrora nasce oul fecundat (v. Fecundaţiune), care e capabil, ca prin divisiune să reproducă individul generator. Când organele de ambele genuri se găsesc pe acelaş individ, se ḑice organ hermafrodit (v. ac.), când sûnt pe indivişi separaţi avem organe unisexuate (v. ac.). La plantele superioare organele de R. se numesc floare (v. ac.). [I. P. Voiteşti.]

Reproducţiune, în artele grafice multiplicarea unui original prin presă. Şi cele mai vechi tipărituri se pot reproduce acum prin transpunere pe piatră litografică, folosindu-se o procedură specială. R. originalelor fără învoirea autorului sau a moştenitorilor lui se urmăresce prin lege.

Reproş, (franc. reproche), imputare.

Repta, 1) *R. Vasile Vladimir,* mitropolit al Bucovinei, n. din părinţi nobili rézeşi în 25 Dec. 1841 în Bănila rusească în Bucovina, învĕţă mai ântâiu privat acasă după metoda vechie moldovenească, apoi absolvà şcoala primară nemţească în Sneatin în 1855, iar în Cernăuţ studiile secundare în 1864, şi pe cele teologice în 1868; fù apoi un an suplent de filologia clasică la gimnasiul superior din Cernăuţ; se duse după aceasta la universităţile din Viena, München, Bonn şi Zürich spre a se perfecţiona în studiile teologice; în 1872 prefect de studii la seminariul clerical diecesan din Cernăuţ, iar în 1873 fù numit, prin concurs, profesor de studiul biblic şi de esegesa Noului Testament la institutul de studii teologice de acolo; în 1875 trecù ca profesor ord. de aceeaşi specialitate la noua facultate teologică dela univ. Francisco-Iosefină şi fù numit membru în comisiunea i. r. pentru examinarea candidaţilor de preoţie din studiile esegetice şi istorice. In această calitate rĕmase până în 1896, fiind de patru ori ales decan al facultăţii teologice şi odată ca Rector magnificus al universităţii. Dela 1876—95 funcţionà şi ca inspector şcolar pentru şcoalele primare din Cernăuţ şi suburbii. Se călugărí în 1875 sub numele de Vladimir; în 1885 se sfinţí în ieromonach; în 1886 fù distins cu titlul de protosincel şi în 1890 cu acela de archimandrit, iar în 1896 fù numit consilier consistorial şi vicar general archidiecesan, cu dreptul însă de a ţinè prelegeri din specialitatea sa ca profesor onorar. Tot acum mitropolitul Arcadie Ciupercoviciu îi conferí dreptul de a purta mitră, şi facultatea teologică titlul de doctor în sciinţele teologice honoris causa, iar consiliul comunal al oraşului Cernăuţ titlul de cive onorar pentru merite. In Nov. 1898 fù numit episcop de Rădăuţi, iar în Oct. 1902 mitropolit al Bucovinei şi Dalmaţiei. Membru onorar al societăţii pentru cultura şi lit. rom. din Bucovina şi vicepreşed. al ei în anii 1889—96 şi din 1901 representant al marei proprietăţi bisericesci în camera deputaţilor a consiliului imperial din Viena. R. e de o modestie rară şi de un caracter firm şi se bucură de stima şi iubirea tuturor confesionalilor sĕi, precum şi de aceea a neconfesionalilor. A publicat până acum în Cernăuţ românesce şi nemţesce 1) Psichologia în însemnătatea ei pentru deşteptarea, cultivarea şi înaintarea vieţii religioase, 1888, şi 2) Datinele, ceremoniile şi deprinderile religioase în insemnătatea lor pentru desvoltarea culturei, iar numai nemţesce 3) cincisprezece broşurele sub titlul de »Jahresbericht über den Zustand der Bürgerschulen und der Volksschulen der Landeshauptstadt Cernovitz«, 1877—96.

2) *Repta, Ştefan, nobil de,* profesor gimnasial, n. 1844 în Bănila rusească în Bucovina, a studiat gimnasiul superior în Cernăuţ şi filologia clasică la univ. din Viena, dela 1872 profesor la gimnasiul gr. or. din Suceava, unde se află acuma ca director din 1897 încoace. A publicat în programul acestui gimnasiu pro 1872: Cicero's Kampf mit den zeitgenössischen Rednern, şi în cel pro 1877: Zu Schillers Wallenstein. Abrahams a S. Clara Anteil an der Kapuzinerpredigt in Wallensteins Lager. [Dr. I. G. Sbiera.]

Reptilii, clasă de animale vertebrate, numite astfel fiind că se tîrĕsc pe pământ în mers, fie că sûnt fără picioare, fie că sûnt cu picioare. Această clasă cuprinde 4 ord.: I *Chelonienii* (broasce ţestoase); II *Crocodilienii* sau *Emydosaurienii* (crocodil); III *Ofidienii,* cuprinde toţi şerpii (v. ac.); IV *Saurienii,* cuprinde şopârlele. [I. P. Voiteşti.]

Republica, în sensul etimologic însemnează lucru public, res publica, şi ca atare ori ce stat sau formă de guvern este un lucru public. In sensul politic, pe care usul şi tradiţiunea l-a consacrat, R. însemnează un guvern colectiv şi electiv, ai cărui magistraţi sau funcţionari sùnt aleşi de popor pe timp mărginit; astfel fiind putem dar opune guvernul republican unui guvern monarchic. Cu toate acestea R. poate să fie aristocratică, după cum era vechia R. romană, poate să fie mixtă, după cum devenise după întroducerea plebeilor în sinul poporului roman. R. mai poate să îmbrace şi forme curat democratice, după cum este R. franceză, în care rolul preşedinţilor este aproape şters, pe când în R. federativă a Statelor-Unite rolul preşedintelui este ponderativ şi atribuţiunile lui foarte însemnate. Forma guvernului republican, deşi lăudată de mulţi, nu se prea poate altoí şi con-

solida decât asupra unui popor de aceeaşi rassă şi credinţă, cu moravuri simple şi austere. Ea este incompatibilă cu acele ţeri mari şi de o întindere extraordinară, unde populaţiuni numeroase de deosebite rasse, moravuri, credinţe şi tradiţiuni se agită şi se frămîntă, trăiesc în rivalitate şi antagonism, şi unde numai mâna de fier a monarchului şi braţul armat al imperiului poate să le domine şi să le guverneze. Forma de guvern a unui stat, dacă poate să aibă vr'o influenţă, nu poate însă să modifice sau să altereze raporturile internaţionale. Representanţii R. franceze au aceeaşi precădere şi importanţă pe lângă curţile suverane, pe care o aveau pe timpul regilor şi al imperiului. [Val. Ursianu.]

Republicanul, *(Ploceus)*, un gen de pasere din fam. Ploceidelor, ord. Coracornithelor, cu o mulţime de specii. Trăiesce în Asia, Africa şi America în societăţi, făcêndu-şi cuiburile mai multe împreună, din paie şi ierburi, pe cari le acoper cu un acoperiş comun atîrnându-le de crăcile copacilor. In cuiburi întră pe partea de jos.

Repudiarea, *(lat.)* lăpĕdare, refusare.

Repugnant, respingĕtor, greţos, scârbos.

Repuşineţ, comună rurală, parochie, moşie boierească în căpitănat. Coţmanului şi j. Zastavnei în Bucovina, are 1513 loc. (1360 ort.-or., 112 rom.-cat. şi uniţi, 41 mos.), 1 şcoală primară.

Repulsiunea, (fis.) respingerea ce se manifestă între două corpuri electrice cu electricitate statică homogenă sau între doi poli magnetici de aceeaşi numire.

Reputaţiunea, opiniunea, ce publicul o are despre o persoană oarecare. Ea se dă pe faţă în recunoascerea valoarei din partea altora şi in dreapta judecată, ce publicul priceput şi-o formează despre valoarea unei persoane. [Pl.]

Requiem, (lat. = repaus, odichnă) e numele dat la catolici serviciului funebru, fie la o înmormêntare, fie la o pomenire, serviciu incepênd prin cuvintele: Requiem aeternam dona eis Domine. Pe lângă melodiile tradiţionale ale acestui oficiu, dintre cari unele sûnt de o putere de expresiune incomparabilă (mai cu samă Dies irae), mulţi măiestri au scris musică corală pentru aceste texte, şi unii au creat adevĕrate capod'opere; e de ajuns a cita nume ca Jomelli, Cherubini, Mozart, Berlioz. [T. C.]

„Requiescat in pace“, (odichnească în pace), cuvinte cu cari se termină serviciul funebral în biserica lat., corespunde la frasele, ce se ḑic despre morţi: »Dumneḑeu să-l ierte«, »Fie-i ţĕrîna uşoară«.

Rerunchi, v. Rinichi.

Res, *(lat.)* în sens larg e tot ceea ce ne poate cădé sub simţuri. In drept R. înseamnă bunurile, lucrurile ce pot întra în patrimoniul cuiva. De aici distincţiunea: *R. corporales,* adecă cari sûnt susceptibile de percepţiune (v. ac.) şi *incorporales,* ca drepturile şi acţiunile. Propriu vorbind, R. designă un obiect material, un lucru. Lucrurile se împart în: a) *res communes,* bunuri comune, ca apa mării, lumina, aerul, etc.; b) *res publicae,* adecă lucrurile, cari nu aparţin omenirii întregi, ci unei naţiuni, ca porturile, fortificaţiunile, fluviile; c) *res universitatis,* adecă lucrurile, cari aparţin unei adunări, societăţi de persoane. Aşa oraşele pot avé averea lor proprie; d) *res nullius,* adecă lucrurile nimenui. Romanii dădeau diferite accepţiuni acestei expresiuni: 1) sau un lucru, care fiind în usul comun ori public, nu poate aparţiné nimenui; 2) sau un lucru, care actual nu aparţine nimenui, dar care poate fi susceptibil de proprietate privată; 3) sau un lucru de drept divin, prin opositiune cu lucrurile de drept uman. Aşa sûnt res nullius, lucrurile consacrate ḑeilor superiori; mormintele; e) *res singulorum,* adecă lucrurile susceptibile de proprietate, ca o casă, un cal, etc.

Res judicata, lucru judecat. E o presumpţiune, că ceea ce a judecat judecătorul e adevĕrat, şi aceasta presumpţiune e atât de puternică, încât nu poţi dovedí contrarul. Dacă n'ar fi acest principiu, nu s'ar mai sfîrşí judecăţile, căci le-ai puté reîncepe, cum era înainte. Ca să fie lucru judecat, trebue ca noul proces să fie între aceleaşi părţi şi figurând în aceeaşi calitate; litigiul să aibă acelaş obiect şi aceeaşi causă. R. j. e un principiu atât de esenţial, încât nu se poate concepe o bună şi sigură justiţie fără dînsul.

Rĕsad. Plantele cultivate pentru flori sau zarzavaturi, cari voim să le avem de vreme, după ce s'au semĕnat şi au resărit, se răresc pentru ca să aibă loc de a cresce şi după aceea se transplantează (resădesc) pe locurile destinate pentru cultura lor definitivă. Planta bună de transplantat (de resădit) se numesce rĕsad.

Resadniţa se numesce o cutie de lemn, aşezată pe bălegar şi acoperită cu geamuri. In acest aparat se pune pămênt, în care se seamĕnă plantele cultivate pentru flori sau zarzavaturi spre a obţiné rĕsaduri.

Resărit, sin. est, Orient; 1) regiunea din cătrău resare soarele; 2) ivirea unui lucru, a unui fenomen, s. e. R. soarelui, R. grâului; 3) momentul ivirei, s. e. înaintea R.-lui soarelui. Soarele resare din causa refracţiunei atmosferice înainte de a ajunge pe planul orizontului observatorului.

Resbel, ultimul mijloc pentru a decide cu forţa o chestie de controversă, între două popoare, state, partide, îndată ce acestea nu pot conveni la o înţelegere pe cale pacinică. R. presupune o situaţie, în care rapoartele de drept, cari exclud inimiciţiile şi actele de forţă, au încetat, pe lângă restricţiunile făcute de dreptul ginţilor. Starea aceasta de R. poate începe înainte de a se fi început duşmăniile şi poate dura şi după încetarea lor. O faptă duşmănoasă a unui stat faţă de altul duce la R. numai dacă e privită drept cas de R. (v. Casus belli). Din punct de vedere militar se urmăresce prin R. înfrângerea totală a inimicului. Ca să fie succesul cât mai sigur, se cere conlucrarea armonică a conducĕtorilor politici, a comandei operative şi a administraţiunii. Se disting R. interne (R. civil) şi externe, R. de cabinet, naţionale, R. pe uscat, maritime, ofensive, defensive. [—]

Resbel civil este acela care se face între cetăţenii sau deosebitele partide politice ale unuia şi aceluiaşi stat, de unde aceste lupte violente şi sângeroase se mai numesc şi *R. interne.* Publiciştii sûnt de părere, că luptătorii fiecărui partid, organisaţi în corpuri de armată, să se recunoască ca *beligeranţi* (v. ac.). Acest principiu este greu de aplicat în R civile, cari au caracterul unor resbunări publice şi pasionate,

când partidele își fac un R. crâncen și fără cruțare, și când fiecare din ele caută să aplice adversarului legile penale relative la resvrătiri și la insurecțiune. Se poate susținé, că chiar atunci când un stat este compus din mai multe naționalități și R. se face pe basa emancipării naționale, lupta are tot caracterul unui R. civil. In casul acesta însă guvernele celorlalte țeri sûnt mai indulgente și promit a recunoasce cu mai multă bunăvoință calitatea de beliguranți partidelor în luptă. Fie într'un cas sau altul, guvernele străine sûnt ținute de a păstra o imparțială și strictă neutralitate față de partidele în luptă, lucru care nu este tocmai ușor de pus în practică din causa simpatíilor de rassă sau a comunității de idei și de credințe. [Val. Ursianu.]

Resbel maritim. R. purtat pe apă între flotele vrăjmașe, e supus în general la aceleași legi ca și R. pe uscat. Totuși proprietatea privată este mai puțin respectată, căci vasele particulare de comerciu pot fi capturate și vêndute în folosul beligerantului. Inafară de operațiunile militare propriu dise: lupte navale, bombardări, debarcări, etc., mai deosebim în R. naval o operațiune foarte importantă, care atinge și pe neutri, și anume *blocus,* care constă în a închide prin ajutorul vaselor un port sau o lungime de coastă, întrerupênd astfel ori ce comunicație a punctelor blocate cu restul lumii, bine înțeles pe mare. [L. B.]

Resboeni, comună în j. Piatra-Neamț, în care se află o mănăstire zidită de Stefan cel Mare și un monument ridicat în memoria bătăliei între Stefan cel Mare și sultanul Mohamet la 1476. In amintirea acestei bătălii Stefan cel Mare clădí la 1495 mănăstirea dela R.

Rĕsboiu, instrument pe care se țese pânza, e făcut din lemn și are următoarele părți: tălpile sau părțile, pe cari se razimă, *sulurile* (2), unul pe care este adunat tortul sau firele, despărțite pături-pături de nisce nuele numite vergele, iar altul dinainte pe care se adună pânza țesută. Intre suluri se aflá *ițele,* instrument făcut din fire de lână la margini prinse pe lângă nisce nuele numite »*fuscei*«; înaintea ițelor se află *spata,* care asemĕnează firele cu dințișorii ei și e țințuită între nisce scândurele numite *brâgle,* cari sûnt atîrnate cu un capĕt de asupra rĕsboiului. Pe lângă spată firele sûnt mânate de »*suveică*«. Firele înșirate pe R. se numesc »*urdeală*", iar cele trecute de a curmezișul se numesc *bĕteală.*

Resbunarea, afectul, care se manifestă în dorința pasionată de a resplătí vr'o ofensă, reală sau numai presupusă, prin altă ofensă. Ea poate să devină și patimă. Sub ori ce formă R. nu poate fi justificată din punct de vedere moral. R. se mai dice și în loc de »înseninare«, s. e. »Ceriul se resbună«. [Pl.]

Reșca, com. rur. în Rom., j. Romanați cu 759 loc., 1 biserică și 1 școală. v. și Antina și Romula.

Resciziunea, desființare, (jur.). Dacă nu se plătesce prețul, vêndĕtorul poate cere R. vêndării. Uneori se confundă R. cu *anularea.* E de notat însă, că cuvêntul R. se întrebuințează când desființarea unui contract e motivată de lesiune sau vătĕmare. Așa, un minor dacă se împrumută, poate cere R. împrumutului și nu poate fi obligat să restitue banii decât dacă se probează că i-au profitat.

Rescoala, v. Insurecțiune.

Rĕscolnici, v. Rascolnici.

Rescript, hotărîre adresată de o autoritate superioară către una inferioară; *R. principum,* respunsurile date de împĕrații romani cu referință la casuri singuratice; respunsul papei dat ca decisiune în o chestie teologică.

Réseau, *(franc.)* dantele, la cari mustrele sûnt încungiurate de un rociu compus din ochi ânguști de formă și aranjare regulată.

Resecțiunea, operațiune chirurgicală, care se practică mai cu samă asupra oaselor mai mari, și consistă în extirparea unor părți mai mari sau mai mici din corpul vr'unui os. R. se practică în timpul mai nou și asupra organelor moi, cum e stomacul, intestinele, ș. a.

Reseda L., (botan.) gen din fam. Resedaceae, cuprinde plante erbacee cu frunzele întregi, lobate sau pinatisecate; florile dispuse în raceme bracteate; calice 4—7 partit; corola cu 4—7 petale inegale; fructul este o capsulă la vîrf trilobată. Acest gen are vr'o 26 specii bine distincte, respândite prin Europa, Africa boreală și prin Orient. In părțile noastre cresce: *R. lutea* L., numită popular Rechie, Rozetă selbatică, *R. luteola* L., etc. *R. odorata* L., originară din Africa nordică se cultivă foarte mult prin grădini și este cunoscută poporului nostru sub numirile: Rozetă, Smeuriță (Bucov. și nordul Transilvaniei), Rezedă, etc. [Z. C. P.]

Resedaceae Endl., (botan.) mică familie de plante dicotyledonate-polypetale, cuprinde ierburi anuale sau perene mai rar frutescente; frunzele alterne întregi sau divisate, stipule mici glanduliforme; flori hermafrodite rar unisexuale, dispuse în raceme sau spice. Această familie are vr'o 6 genuri cu vr'o 60 de specii, respândite prin Europa australă, Africa boreală, prin Siria, Asia mică și Persia; puține ajung până la hotarele Indiei, iar 3 cresc în colonia Capului. Resedaceele cuprind următoarele 6 genuri: 1) *Astrocarpus* Neck., 2) *Randonia* Cosson., 3) *Caylusea* St. Hil., 4) *Reseda* L., 5) *Oligomeris* Cambess. și 6) *Ochradenus* Delile. [Z. C. P.]

Resentiment și mai rar *Resens,* se numesce dispoziția afectivă, pe care cineva o provoacă în altul contrar așteptărilor sau presupunerilor noastre. Tot R. se numesce și aducerea aminte de vr'o nedreptate, când este însoțită de dorința de a se resbuna. [Pl.]

Reserva, posițiunea în care se găsesce militarul după terminarea serviciului de activitate. In România serviciul în reservă este de doi ani, după care trece în miliție, în Austro-Ungaria de 7 ani, trecênd soldatul apoi în armata de honvedi.

Reserve, în sens technic comercial numim sumele reținute din venitul curat al societăților pe acțiuni sau din premiile încassate la societățile de asigurare, a căror menițiune este acoperirea de pierderi neprevĕdute (v. Fond de R.).

Reservation, (engl. pron. riserveșn), ținut reservat pentru Indianii din Statele-Unite ale Americei de nord, numit și Teritoriul indian.

Reservatum ecclesiasticum, condițiune pusă la încheierea păcii dela Augsburg (1555), între catolici și protestanți, în sensul căreia dacă vr'un prelat, preot ori cleric trecea la protestantism,

trebuia să fie lipsit de oficiul și beneficiul avut în biserica catolică.

Reservist, militarul care și-a făcut serviciul în activitate trece în reservă (v. ac.), în România după 7 ani, și în această calitate (timp de 2 ani) este totdeuna gata a respunde la ori ce chiemare.

Resfățarea, îmbuibare, încredere prea mare.

Resgândire, cumpănire; judecarea temeinică, repețită a unui lucru.

Resident, *ministru,* agent diplomatic de cl. III (v. Diplomația).

Residența, domiciliul unei persoane princiare sau al unui înalt dignitar bisericesc.

Residuu electric, electricitatea ce remâne în mașinile electrice de influință autoescitătoare.

Resignațiune, renunțare la ceva; retragere dintr'o funcțiune; supunere fața de împrejurări.

Resiliare, desființarea unui contract; anularea unui act.

Resina, oraș în prov. ital. Neapole, 13,626 loc., situat lângă golful Neapolei pe locul orașului îngropat Herculanum; de aci se pleacă pentru a urca Vesuvul.

Rășina, (botan.) produs de excrețiune eliminat în mod natural de plantă sau se scoate din ea prin incisiuni. R.-le sûnt compuși organici, ce provin din oxidarea oleiurilor esențiale. Unele sûnt curate (R., masticul de *Pistacia lentiscus,* R. de Aloë); altele amestecate cu esențe, sûnt oleo-reține (terebentina din Conifere, prin destilare dă esență de terebentină, rășină și sacâz); altele cu gume (v. ac.). R. solubile complect în alcool sûnt: *R. sandarac;* insolubile *R. copal* dela *Hymenaea,* ș. a. [S. Șt. R.]

Rășinari, com. rur. în Trans., cott. Sibiiului, cu 5412 loc. rom. R. are trei biserici, școală primară de băieți și de fete. Ocupațiunea Rășinărenilor este economia vitelor și a câmpului, negoțul cu piei, său, lână și lemne de foc și de lucru. R. a fost reședința primilor episcopi ortodoxi după unire, Gedeon Nichitici și Gherasim Adamovici, înmormêntați aici în biserica cea veche. Lângă biserica cea nouă e cripta, în care e înmormêntat mitropolitul Andreiu bar. de Șaguna. (Cf. Libera comună reg. Rășinariu. Schiță istorică compusă de Petru Brote. Sibiiu, 1878.)

Resistența electrică. Curentul electric nu poate trece prin toate corpurile cu aceeași ușurință. Pedecile, ce i-se opun, se numesc R. R. depinde dela natura corpului și dela dimensiunile lui. In metale R. în genere e mai mică, dar nici la metale nu la toate e de o formă. Mai mică e R. la arama roșie. In sîrme R. e drept-proporțională cu lungimea și invers-proporțională cu grosimea. Aparatele, cu ajutorul cărora se mĕsură R., se numesc reostate sau reocorde.

Reșița, (Resicza), 1) *R. montană,* com. în Bănat, cott. Caraș-Severin, cu 11,770 loc., 1840 Rom., 7339 Germ., 1067 Magh., 617 Slovaci. Scaunul preturei, oficiu poștal și telegrafic, bancă poporală de credit și economíi, școală de meserii. R. e unul din cele mai mari orașe industriale ale Ungariei, fiind centrul principal ale minelor, topitoarelor și bunurilor bănățene ale societății Austro-Ungare de căi ferate, care ocupă in stabilimentele ei de aici preste 3000 lucrători.

2) *R. română,* com. rur. în Bănat, cott. Caraș-Severin cu 3165 loc., 1284 Rom., 1422 Germ., 229 Magh.

Rĕșnov (Rozsnyó), com. rur. în Trans., cott. Brașovului, 4801 loc, 2611 Rom., 1848 Sași, 223 Magh., stațiune postală, telegrafică și ferată. Bancă românească și săsească. Pe dealul de lângă comună e cetatea R., care se află în parte în stare bună încă. Fântâna din această cetate are o adâncime de 144 m.

Resoluțiunea, sfărmare, desființare. In contracte, fiecare parte poate cere R. când cealaltă nu se ține de învoială. Astfel, cumpĕr un imobil și apoi constitui un drept de usufruct asupra acestui imobil. Mai târḑiu, vînḑarea consimțită în folosul meu este desființată, se resoalvă, din causa că n'am plătit prețul. Această R. va avé de efect ca să desființeze și dreptul de usufruct, căci stricându-se vînḑarea, eu sûnt considerat că n'am fost nici odată proprietar pe imobil și, prin urmare, n'am putut să constitui un drept de usufruct. R. se numesce și o declarațiune sau hotărîre a unei adunări.

Resolutoria, *Condițiunea,* este acea condițiune, care leagă disolvarea sau neexistența unui act de ivirea unui fapt. Deci dacă faptul se îndeplinesce, obligațiunea se consideră ca cum n'ar fi existat de loc. Cât timp condițiunea R. este pendintă, obligațiunea este pe deplin existentă și este numai nesigur, dacă ea nu se va desființa. Doctrina actuală ține ca și școala veche condițiunea R. de un pactum adjectum sau pactum commissorium, un pact accesor lângă o convențiune, prin care contractul în cas de neexecutare din partea unei părți, este desființat dela sine. Aceasta ar fi de subînțeles totdeuna la contractele sinalagmatice, cari în cas de neexecutare de către una din părți sûnt desființate de drept în folosul celeilalte părți. Cond. R. este atunci împlinită, când ea s'a realisat în felul cum a fost hotărît de părți. [D. Olinescu.]

Resolvența, (med.) remedii, cari fac să dispară, să se disoalve exsudate patologice. R. sûnt preparatele mercuriale, iodatul de potasiu, masagiul și cataplasme calde.

Resonament, *(Rațiocíniu)* sau *Demonstrațiune,* operațiunea intelectuală, în care se arată modul cum din adevĕrul recunoscut a două judecăți date în mod mijlocit, se derivă una a treia, care ca conclusiune va conținé în sine elementele principale ale celor de înainte. Acel element, care mijlocesce combinațiunea între elementele celor două judecați, se numesce *rațiunea* R.-lui și în logică de regulă se înseamnă cu M. Cf. Pletosu, Psich. 58. [Pl.]

Resonanța *acustică* se numesce întărirea sunetului unui diapason prin aceea, că il punem pe masă, pe o cutie sau la capĕtul unei columne de aer dintr'un tub. Masa întăresce sunetul ori cărui diapason, pe când o columnă de aer numai atunci, dacă lungimea ei e a patra parte din lungimea de undulațiune a sunetului din chestiune.

Resonatori, aparate pentru analisarea tonurilor. R. sûnt sfere goale de metal, provĕḑute cu două aperturi diametral opuse; una se termină într'un cilindru scurt, ceealaltă într'un con.

Resorbentia, (med.) atâta cât Resolventia (v. ac.).

Resorcina, (chim.) $C_6H_4(OH)_2$, metadioxydbenzol. Combinând benzol cu acid sulfuric în stare fumegândă, se formează din sărurile acestora, dacă se disolvă cu natron corosiv, can-

tităţi mari de R. Din R. se formează cu ajutorul acidului pitalic fluoresceina (v. ac.), din care se fabrică apoi diferite văpseli roşii.

Resorpţiunea, *(Resorbţiunea),* un act fisiologic al fiinţelor vii, prin care lichidele şi gazele difusate în ţesute sau aflate în organe, sûnt iarăşi resorbite şi readuse în circulaţiunea normală, traversând păreţii vaselor respective. Astfel din eroare întroducêndu-se prin sondă în trachee bulion destinat pentru stomac, lichidul s'a resorbit fără vr'un accident grav. Exsutatul (apa) din cavitatea pleurală, peritoneală (ascita), articulaţii, etc., se resoarbe în urma unui tratament apropiat. Emoragiile subcutanate sau din cavităţile închise, pericard, pleură, meninge, peritoneu, etc., se resorb. R. se face prin vasele limfatice (absorbţiune interstiţială, asimilare), de altfel din exemplul sus citat chiar actul respiraţiunei nu este altceva decât o R. gazoasă. Cei vechi credeau, că păreţii vaselor limfatice au guri, stomate invisibile pentru R., dar rolul clasic în R. îl are imbibiţiunea şi forţa fisică, caracterisată prin osmosă. De altfel R. se face prin aceleaşi legi fisiologice ca şi absorbţiunea. (v. Absorpţiune.)

Resort, *(franc.)* întinderea unei jurisdicţiuni, s. e. R.-ul unui tribunal; în sens fig. competenţă.

Respântie, punctul unde se încrucişează drumurile.

Respĕr, *(Gastrosteus pungitius),* pesce de rîu din ord. Acanthopterygienilor, fam. Gastrosteidaelor. El îşi face cuib, în care îşi depune ouĕle; trăiesce mai în toate apele Europei, afară de Dunăre.

Respiraţiunea, proces fisiologic, prin care corpurile organice primesc şi dau dela sine substanţe gazoase, îndeosebi primesc oxygen şi dau acid carbonic. Plantele şi animalele inferioare nu au organe deosebite pentru R.; majoritatea animalelor însă e provĕḑută cu aparate speciale: plămâni (omul şi majoritatea animalelor vertebrate), branhii (pescii), trahee (insectele), de o construcţie varie, a căror activitate este împreunată cu mişcări. R. la om se face prin plămâni (v. ac.) în felul următor: Cu ajutorul musculaturei, aşezate între coaste şi pe torace, şi al diafragmei cavitatea toracică se lărgesce. In urma acesteia se lărgesc şi plămânile, cari sûnt închise ermetice în piept. Golul, astfel produs, imediat se umple cu aer, dat fiind-că plămânile stau în legătură directă cu aerul din afară prin mijlocirea bronchilor, tracheei, laryngelui, gurei şi nasului. Incetând acţiunea musculaturei, cavitatea toracică, prin urmare şi plămânile îşi micşorează volumul şi dau dela sine un cuant oarecare de aer. Actul lărgirei plămânilor şi al primirei de aer din afară se numesce *inspiraţiune,* iar actul micşorării volumului plămânilor se numesce *expiraţiune.* Cuantul aerului inspirat sau expirat stă în direct raport cu lărgirea şi micşorarea toracelui sau plămânilor. Mişcările, cari susţin R., sûnt automate, conduse de centrul R.-ei (noeud vital), care e situat în medulla oblongata. Distrugerea acestui centru este împreunată cu sistarea momentană a R.-ei. Dar mişcările R.-ei se pot regula şi prin voinţă. Omul poate accelera, retarda şi pentru scurt timp opri R. De obiceiu tăria şi frecuenţa R.-ei atîrnă dela necesitatea schimbării de gazuri. Omul inspiră şi expiră de 16—20 ori la minută; frecuenţa e mai mică în somn, la odichnă, mai mare, când corpul face mişcări obositoare b. o. urcând un deal. Prin R. corpurile se desărcinează de acid carbonic şi vapori de apă şi iau în schimb oxygen (din aer unele, din apă altele), atât de trebuincios pentru procesele vitale. Cuantitatea aerului inspirat şi expirat se poate mésura prin aparate speciale, cum e spirometrul lui Hutchinson. Chiar şi după cea mai adâncă expiraţiune în plămâni tot se mai găsesce un cuant de aer, 1200—1600 cm^3., care rest se numesce aer residual. Prin inspiraţiunea simplă a unui om în vîrstă, liniştit, plămânile mai primesc cam 500 cm^3. aer, iar prin cea mai adâncă inspiraţiune 2400—2800 cm^3. pe lângă cuantul de aer residual. Acel cuant de aer, ce se poate expira după cea mai adâncă inspiraţiune, se numesce *capacitate vitală.* Aerul expirat este mai cald decât cel inspirat; el conţine mai mult acid carbonic şi vapori de apă, dar mai puţin oxygen. Azotul (nitrogenul) din aer nu are nici o importanţă pentru R. E un postulat al sănătăţii corpului, ca aerul inspirat să fie curat, adecă să nu fie amestecat cu gazuri irespirabile, cum e b. o. oxydul de carbon, acidul carbonic, etc. Aerul curat este de aceeaşi importanţă pentru desvoltarea şi sănătatea corpului, ca şi alimentele. Deací urmează, că este necesar a se îngrijí de aer curat în locuinţe, localuri publice, etc., pretutindenea unde petrec oameni. In această privinţă cf. art. Ventilaţie.

S'a dovedit, că şi plantele respiră, ehalând acid carbonic şi primind din aer oxygen. R. plantelor nu este a se confunda cu asimilaţiunea, în urma căreia plantele iau din aer oxygen şi dau în schimb acid carbonic. Ḑiua prevalează asimilaţiunea; noaptea însă la întunerec ea nu funcţionează. Plantele cu chlorophyllă şi respiră şi asimilează, cele fără chlorophyllă respiră numai. Fisiologia plantelor mai cunoasce o *R. intramoleculară;* la acest proces plantele se folosesc de oxygenul, ce se găsesce în însaşi substanţa lor.

Aparat de Respiraţiune, aparat ce servă pentru scopuri fisiologice, prin care anumit se determină cuantitatea oxygenului inspirat şi cuantitatea acidului carbonic şi a vaporilor de apă expiraţi. In esenţă el constă din o ladă, provĕḑută cu uşă, ferestri şi câteva găuri; în această ladă întră animalul, cu care se fac experimente. Aerul se scoate din ladă prin o pompă. Astfel de aparate au construit Regnault, Reiset şi Pettenkofer.

Respiraţie bronchială, (med.) sunet gâfâitor ce se aude deasupra laryngelui şi tracheei. Când R. b. se aude şi deasupra plămânilor, e semnul, că substanţa plămânei e condensată prin un proces patologic.

Respirator, aparat ce tuberculoşii şi emphysematicii poartă în timp de iarnă înaintea gurei pentru a încălḑí aerul rece. Se construiesc şi R.-e pentru inspiraţia permanentă a unor medicamente. Primul R. a fost construit de medicul englez Jul. Jeffray la 1842.

Respiro, *Respittage,* terminul, în decursul căruia acceptantul nu era silit să plătească un cambiu expirat, iar proprietarul cambiului nu-l putea protesta. In comun sûnt socotite ca ḑile de R., după legea cambială, toate Duminecile şi sĕrbătorile.

Respondent, *(lat.)* cel ce rĕspunde; apĕrătorul unei chestiuni de dispută.

Responsabilitatea sau imputaţiunea: a) în sens psichologic, judecată, care afirmă că o anumită faptă a urmat din voinţa determinată a unei persoane consciente, care se face astfel responsabilă de dînsa. b) In sens moral R. se numesce judecata, care stabilesce că o faptă liber săvîrşită stă în relaţie cu ordinea morală şi cu meritul sau pedeapsa ce sûnt inseparabile de această ordine. In ambele înţelesuri R. are douĕ instanţii: una care caută a reduce fapta la o hotărîtă şi liberă voinţă, alta care caută a reduce această voinţă la o anumită persoană şi dacă acea persoană în momentul de săvîrşire a faptei s'a aflat în deplină libertate. Este R. faptei şi a dreptului. Cea dintâiu declară cine e autorul, iar a doua îi atribue merit ori vină, făcêndu-l responsabil pentru faptă şi urmări. (Cf. Pletosu, Psich. 85. Mironescu, Teol. morală 121 seq.) [Pl.]

Responsabilitatea, (jur.-politic) sau respunderea este un corolar al libertăţii omenesci; ea stă în raport cu libertatea, după cum efectul stă în raport cu causa. Ori ce om capabil şi care se găsesce în plinul exerciţiu al facultăţilor sale intelectuale, este respundĕtor de actele şi faptele lui. Avem dar o R. *morală,* care derivă şi se basează pe consciinţă; avem R. *juridică,* care derivă din obligaţiune, precum este o cauţiune, un gir sau o garanţie; avem R. *politică* sau *ministerială,* care se basează pe un princip constituţional. (Cf. art. 100 şi cele următoare din Constit. română). R. ministerială este un corectiv al neresponsabilităţii regelui constituţional. Sûnt unii publicişti şi filosofi, cari negă existenţa liberului arbitru şi cari se încearca a susţine neresponsabilitatea celor născuţi fatalmente criminali (în epoca noastră Lombroso, Garofalo, Ferri, Tardieu, Tarde ş. a.). Dar chiar dacă ar fi adevĕrată această teorie, că unii criminali nu sûnt responsabili şi vinovaţi de faptele lor, nu este mai puţin adevĕrat, că şi societatea este în drept a lua toate mĕsurile, pe cari le-ar crede necesarii şi folositoare pentru liniştea şi apĕrarea existenţei sale. Aşa că neresponsabilitatea nu se poate admite fără a causa distrugerea societăţii omenesci. O persoană poate să fie ţinută a respunde nu numai pentru faptele sale proprii, dar şi pentru a fiilor şi servitorilor sĕi. Guvernul este de asemenea respundĕtor în principiu de daunele şi abusurile comise de agenţii sĕi contra cetăţenilor şi chiar contra străinilor. Această R. devine mult mai serioasă în relaţiunile internaţionale şi în care guvernul trebue să repareze imediat daunele şi ofensele comise în străinătate de agenţii şi funcţionarii sĕi civili şi militari, şi să pedepsească cu severitate pe toţi aceia din supuşii sĕi, a căror purtare ar fi censurabilă, pentru a evita complicaţiunile diplomatice şi pericolele, la cari ar da nascere impunitatea unei ofense şi daune grave. [Val. Ursianu.]

Responsoriu, în liturgie o sentenţă scurtă, cu care respunde chorul la ecteniile, binecuvêntările şi la rugăciunile, ce le cetesce preotul pe timpul serviciului dumneḑeesc.

Respundere, v. Responsabilitate.

Respuns, enunţarea unei gândiri, cu menirea de a complecta înţelesul unei întrebări.

Reşt, capitala prov. persane Gilan, aproape de lacul Caspic, 41,000 loc. Centru de comerciu cu mătasă brută.

Restaurare, *Epoca de,* se numesce timpul de după căderea lui Napoleon (1814) până la 1830. Atunci în Francia şi în statele sudice ale Europei (Spania, Neapole) s'au restabilit pe tronul lor regii burboni, atunci s'au întors vechilor regi, alungaţi de Napoleon, statele lor şi s'a încercat în Europa revenirea la instituţiile trecutului. Popoarele nemulţămite de purtarea prinţilor au făcut societăţi secrete (carbonari, eteria, societăţile studenţilor germani) şi s'au preparat la lupta constituţională. Anul 1830, când s'au revoltat Francezii contra lui Carol X, Belgienii contra Olandezilor, Polonii contra Ruşilor, se consideră ca sfîrşitul R.

Restauraţiunea în sens etimologic şi general este acţiunea întreprinsă de cineva de a pune un lucru în starea lui de mai înainte: R. unui monument sau edificiu, R. sănătăţii unui om, R. forţelor unei armate sau a unei societăţi. In sensul politic R. însemnează o *reacţiune* contra revoluţiunii; a restaura adecă, a pune din nou la loc ceea ce revoluţiunea a resturnat; R. Stuarḑilor din Anglia în secl. XVII, aceea a Burbonilor din Francia în 1815. R. ca şi revoluţia poate să afecteze şi să modifice relaţiunile internaţionale. Dar dacă guvernul unei ţeri independente poate, în virtutea suveranităţii sale, să facă ori ce îi place în limitele statului sĕu, nu poate să procedeze cu aceeaşi normă şi libertate în raport cu celelalte popoare, a căror suveranitate este o mărginire şi o condiţionare reciprocă a drepturilor lor respective. Dacă nu este prudent ca un guvern, fie şi în urma unei revoluţiuni, să facă tablă rasă de tot ce s'a făcut de regimul precedent şi să dea legilor caracter şi putere retroactivă, cu atât mai mult o asemenea nu se poate admite în relaţiunile internaţionale. [Val. Ursianu.]

Restignirea, v. Cruce.

Restituţiunea, reaşeḑare, readucerea stării de mai înainte; reparare; restabilire.

Edictul de R., v. Edict.

Restitutio in integrum, în dreptul roman o acţiune, prin care minorul poate cere reparaţiunea prejudiţiului adus prin un fapt al sĕu.

Resteleiu, (magh. *Hosszurév),* com. rur. în Trans., cu 326 loc. Rom.

Resturnarea, în musică e intervertirea ordinului de gravitate relativă a sunetelor, cu alte cuvinte a resturna e a face ca un sunet, ce era mai grav decât altul, să devie mai acut.

Rĕsuflarea, termin poporal pentru respiraţiune (v. ac.).

Resultanta se numesce puterea care poate înlocuí douĕ, trei sau mai multe puteri mechanice, ce lucrează asupra unui punct material sau asupra unui corp. R. a douĕ puteri sau componente, cum se numesc, se află construind paralelogramul puterilor; diagonala dusă din punctul de operaţiune a puterilor represintă R. Dacă sûnt trei puteri, R. primelor se combină cu a treia şi căpĕtăm R. finală, etc.

Resultat, urmare, efect, consequenţă.

Resumat, reproducerea cuprinsului unui text, cât se poate pe scurt.

Resumat, (jurisp.) se numesce şi discursul preşedintelui tribunalului, în care el resumă

faptele şi argumentele de acusare aduse de procuror, cum şi cele de apěrare ale apěrătorilor, apreciând la fiecare faptă sau dovadă valoarea sa.

Resunet, v. Ecou.

Resunětorul Hertsian, v. Hertzian.

Resupinat, (botan.) organ resturnat, întors astfel, că faţa sa dorsală ori cea superioară devine ventrală ori inferioară. Florile de Orchidee, dela unele leguminoase, presintă *resupinaţiune.*

Resurecţiunea, *(lat.)* reînviare, înviarea (v. ac.) din morţi.

Resursa, neol. franc. (ressource, din source = isvor), ajutor, mijloc de scăpare într'o stare strîmtorată.

Resvrătirea, revoltă, rebeliune (v. ac.).

Retardaţiunea, întârdiere, zăbavă.

Reteag, (magh. *Retteg),* com. rur. în Trans., cott. Solnoc-Dobâca, cu 2278 loc., 1025 Rom., 1239 Magh.

R., protopopiat gr.-cat., cu 11 parochii şi 9968 suflete.

Reţea, ţesĕtură cu ochiuri; împletitura vaselor de sânge, a nervilor; totalitatea şoselelor, căilor ferate dintr'o ţeară.

Retenţiunea, dreptul creditorului de a păstra un lucru al debitorului, până ce va fi plătit. Pentru existenţa R.-ei se cer următoarele condiţiuni: 1) să ai posesiunea obiectului reţinut; 2) să ai o creanţă în contra proprietarului obiectului reţinut; 3) R. să fie expres încuviinţată de lege, căci dînsa e o mĕsură excepţională şi atari mĕsuri nu se pot lua decât cu autorisaţiunea categorică a legii.

Reţeta, (med.) prescripţiunea medicului, ce o dă farmacistului, pentru pregătirea unui medicament. Fiecare R. se începe cu semnul Rp. sau Rec. (Recipe, adecă ia), după care urmează numele şi cantitatea medicamentelor, apoi signatura M. D. S. (adecă Misceatur, Detur, Signetur); R. trebue să fie provĕdută cu data dilei, subscrierea medicului şi numele pacientului, pentru care se dă. Aceste formalităţi au să fie strict observate, deoarece R. eventual poate forma şi un document judecătoresc.

Retevoiesci, com. rur. în Rom., j. Muscel, pe ţermul drept al rîului Doamna; se compune din 2 căt. cu 2 biserici şi 1 şcoală.

Retezatul, (2477 m.) in munţii R., cari se întind în partea sud-vestică a cottului Hunedoara, alăturându-se înspre nord către munţii Godeanului, de cari îi desparte Rîu mare, înspre sud îl desparte Jiul rom. de munţii Vulcanului.

Réthy, *László,* etnograf şi scriitor numismat magh., n. 1851 în Szarvas. In 1885 a luat parte la expediţia sciinţifică în Balcani, condusă de Andr. György, şi ca resultat al studiilor făcute acolo a publicat scrierea »Az oláh nyelv és nemzet megalakulása«, operă de o vĕdită tendinţă politică. El neagă chiar şi romanitatea limbei rom., dar în opul sĕu mai nou »Daco-Roumains ou Italo-Roumains«, Budap., 1897, recunoasce, că limba română e un idiom jumĕtate italic, persistă însă în negarea continuităţii istorice în Dacia Traiană.

Reţia, v. Rhaetia.

Reticenţa, figură oratorică, când suprimă oratorul unele lucruri, adecă încungiură a se explica cu privire la unele lucruri, căci prea ar trebui să spună multe, şi astfel trece repede dela o idee la alta.

Reticular, în formă de laţ, săculeţ.

Retieni, *Alpi,* v. Alpii Rhaetici.

Retina, lăţirea în formă de reţea subţire a nervului optic (v. Ochiu), care membrană interioară din globul ocular percepe razele luminoase şi prin nervul optic le comunică creerului (v. Vederea).

Retinacul, (botan.) v. Polinii.

Retinita, inflamaţiunea retinei. Mai comune sûnt: R. albuminurică, diabetică, leuchemică, emoragică, pigmentară, etc.

Retirada, v. Closet.

Retişdorf, (magh. *Réten,* germ. *Reteschdorf),* com. rur. în Trans., cott. Têrnava mare, 1056 loc., 759 Rom., 226 Germ.

Retişeara, (magh. *Réthely),* com. rur. în Bănat, cott. Timiş., cu 1287 loc. rom.

Retivoiul, munte în Rom., j. Prahova, înalt de 1718 m.

Retor, cel ce se ocupă cu retorica, predă discursuri oratorice, bine îngrijite, etc.

Retorica, *(grec.)* în înţeles restrîns însemnă numai teoria eloquenţei, adecă sciinţa regulelor de a vorbi frumos, şi cuprinde 4 părţi: *invenţiunea* sau studiul temei, *disposiţiunea* sau planul ei, *elocuţiunea* sau stilisarea, formularea ideilor, şi *acţiunea* sau modul exprimării prin gesturi şi modularea glasului. In înţeles larg R. cuprinde cum dicea Cicero, încă din anticitate, întreagă literatura ca teorie şi tratează ântâiu despre regulele generale de composiţiune şi de stil, apoi despre regulele speciale pentru felurite genuri de literatură. Teoria R., împreunată cu deprinderile practice, poate desvolta talentul eloquenţei vorbite sau scrise, însă nu-l poate da. Primele lecţiuni despre R. s'au ţinut în şcoalele sofiştilor elini, Isocrate, Gorgias, ş. a. Falsul curent al acestora a îndemnat pe Aristotele, să scrie primul tratat de R., operă monumentală şi modelul tuturor celor următoare. La Romani a scris Cicero De oratore sau teoria eloquenţei, Orator sau despre idealul oratorului perfect, şi De claris oratoribus, istoria eloquenţei; Quintilian, Oratoriae institutionis libri 12; şi Tacit (sau Pliniu cel Tinĕr?), De causis corruptae eloquentiae. Dintre moderni semnalăm: Hugo Blair, Lecţiuni de retorică şi literatura frumoasă; Retorica lui Voltaire; Marmontel; Batteux, Laboulay Ad. (Retorica populară); Schleiniger. Grundzüge der Beredsamkeit (1883). La Români R. de Molnar (1798), de S. Marcovici; D. Gusti; Chr. Negoescu; I. Manliu; G. Adămescu şi M. Strajanu, sub titlul Principie de literatură, (premiată de Academia română).

Reto-Romani, v. Rhaeto-Romani.

Retorsiune, *(lat.)* exercitarea unor mĕsuri de inechitate faţă cu supuşii unui stat, care a exercitat aceleaşi mĕsuri faţă cu supuşii proprii (v. şi Represalii şi Comitas gentium).

Retorta, vas, de obiceiu de sticlă, folosit la destilaţiune (v. ac.)

Retragere, semnal din corn sau trompetă, care indică încetarea serviciilor şi adunarea oamenilor, cari au fost învoiţi în oraş. In timpul luptei este semnalul, care indică trupei că urmează să cedeze terenul.

Retranşament, săpătuii în pămênt pentru a procura trupelor un adăpost contra vederilor inamicului şi a proiectilelor sale. In principiu se

compune din o massă acoperitoare numită parapet, din un obstacol format de obiceiu din şanţul exterior şi din un şanţ interior. Grosimea parapetului a mers mereu progresând în raport cu perfecţionările armelor de resboiu. Astăḑi s'a ajuns la o grosime de parapet de 12 m. şi chiar 14 m. în fortificaţiunea permanentă (la cetăţi).

Retribuţiunea, plată, recompensă, salar, resplată.

Retro-, *(lat.)* îndërëpt, înapoi.

Retrograd, care merge înapoi; reacţionar.

Retroactiv, ce are efect asupra trecutului.

Retroflexiunea, stare patologică a uterului. Consistă într'o îndoitură a acestui organ, spre înapoi.

Retroversiunea, v. Retroflexiune.

Retuşarea, neol. franc. (retouche), îndreptare a unei picturi, gravuri, etc.

Rĕu, în genere este tot aceea ce nu corespunde scopurilor, pentru cari a fost destinat. Sub raport etic rĕu este tot ce se opune bunului moral, adecă toate faptele, cari nu corespund legii şi ordinei morale. R. se mai ia şi în înţeles de calamitate, [Pl.]

Rĕuceşcĭ, sat în Rom. j. Neamţu, cu 262 fam., 2 biserici şi o şcoală. (v. şi Oglinḑi.)

Reuchlin, *Joh.*, umanist, n. 22 Febr. 1455 în Pforzheim, † 30 Iunie 1522 în Liebenzell; profesor universitar în Heidelberg, Ingolstadt şi Tübingen. Vastele lui cunoscinţe limbistice şi veracitatea sciinţifică, ce caracterisează scrierile lui, au făcut să fie considerat drept căpetenia umanismului german. El a promovat mult studiul limbei eline prin publicarea autorilor clasici, traduceri şi cărţi elementare. El a spart drumul şi pentru limba ebraică. »Rudimenta hebraica« (Pforzheim 1506) şi »De accentibus et orthographia linquae hebraicae« (Hagenau 1518) au fost primele cărţi didactice ebraice, scrise de un învĕţat creştin. Faţă de reformaţiune a avut o atitudine rece.

Reuma, v. Rheumatism.

Reuniune, acţiune de a uní din nou, în unele casuri două lucruri de acelaşi fel şi importanţă, în altele de acelaşi fel, dar de o importanţă inegală; a reuní un membru la corpul din care face parte.

Asociaţiunea nu dă idea de o legătură prestabilită şi permanentă, R., sau adunarea, de ceva spontaneu şi trecĕtor. Cetăţenii pot să se adune şi să se reunească ori de câte ori interesele politice îi îndeamnă, ca să se consulte în comun; dar aceste R. sau adunări sûnt supuse legilor de poliţie când sûnt făcute în loc deschis. (v. şi art. Asociaţiune şi Societate.) Art. 26 din Constituţiunea română recunoasce tuturor Românilor dreptul de a se aduna, de a se consulta împreună şi a lua hotărîrile, ce cred mai nimerite; pentru aceasta nu e lipsă de nici o autorisare prealabilă. Art. 27 dispune, că Românii au dreptul de a se asocia conformându-se legilor, cari regulează exerciţiul acestui drept. (Cf. Drept. publ. rom. de C. G. Dissescu, Bucur. 1890, pag. 472 et seqq.)

In Ungaria nu este lege de R. şi asociaţiuni, ci este a se cere permisie dela ministru pentru înfiinţarea şi funcţionarea lor.

Reuniune. *Camerele de R.*, camerele instituite de Ludovic XIV, regele Franciei în 1679 şi 1680 la Metz, Brisach, Tournai şi Besançon, spre a cerceta ce ţinuturi şi localităţi sûnt stăpânite de prinţi străini (împĕrat, regele Spaniei) şi care ar trebuí cedate Franciei conform păcilor din Vestfalia şi Nimègue, ca dependenţe ale ţinuturilor, oraşelor şi dieceselor cedate Franciei prin numitele păci. Pe basa hotărîrii lor ocupă apoi numeroase ţinuturi ale prinţilor şi comiţilor, ocupă Strassburg (1681) şi Luxemburg în 1684.

Reuseniĭ, com. rur. cu cătunele: ***Poiana*** şi ***Poiana Silionului,*** parochie dimpreună cu comuna rurală Securicenii, moşie boierească în căpit. şi j. Sucevei în Bucovina, cu 596 loc. (575 ort.-or., 1 rom.-cat., 20 mos.), o şcoală primară. Aici a fost surprins Bogdan, tatăl lui Stefan cel Mare, de către oastea lui Petru Aron şi decapitat în 16 Oct. 1450. In amintirea acestei întêmplări zidí acolo Stefan cel Mare în 1502 o biserică.

Reuss, două principate suverane germane, ai căror domnitori poartă unul titlul de R., linia veche *(Reuss-Greiz)*, celalalt R., linia mai tînĕră *(Reuss-Gera-Schleiz-Lobenstein-Ebersdorf)*. Ambele principate au o suprafaţă de 1142·06 km². şi 182,565 loc. (1890), aproape toţi protestanţi. Terenul e colinos şi deluros. Rîuri: Elster şi Saale. Clima e moderată. Solul e productiv. Pe lângă economia de vite e de importanţă şi industria, îndeosebi ţesĕtoriile de lână din Greiz. Impărţirea ţerii între cele două linii a urmat în 1616, reservându-şi reciproc fiecare linie dreptul de moştenire. Fiecare membru bărbătesc al familiei trebue să poarte numele Heinrich.

Reuss, *Heinrich VII,* principe, bărbat de stat german, general de cavalerie, n. 27 Sept. 1841, a fost din 1878—94 ambasador german în Viena şi ca atare a subscris contractul de alianţă austro-germană din 7 Oct. 1879.

Reuss, *Eduard Wilhelm,* teolog protestant, n. 18 Iulie 1804, † 15 Apr. 1901 în Strassburg, din 1836 începênd profesor la universitatea de acolo. Aplicând metodul istoric-critic, a lucrat mult pentru studiul bibliei. Opuri principale: »Geschichte der heiligen Schriften des neuen Testaments«. (Halle, 1842); »Histoire de la théologie chrétienne au siècle apostolique« (2 vol., ed. III. Strassburg, 1864); »Geschichte der heiligen Schriften des alten Testaments« (ed. II. Braunschweig, 1890), etc.

Rĕutăcios, atributul omului plin de rĕutate şi pornit spre a face rĕu şi neplăceri deaproapelui sĕu. Sin. maliţios. De aici ***rĕutate,*** însuşirea imorală, care caracterisează pe omul rĕutăcios. R. se poate săvîrşi cu cuvêntul, cu fapta ori cu îndemnul. [Pl.]

Reuter, *Fritz,* scriitor german dialectal, n. 7 Nov. 1810 în Starenhagen, a luat parte ca student universitar la agitaţiuni demagogice, a fost arestat 1833 în Berlin, condamnat la moarte, apoi graţiat la temniţă de fortăreaţă pe 10 ani. In 1840 a fost liberat. In 1853 a apărut prima lui lucrare în dialectul german de nord, »Läuschen und Rimels«, căreia i-a urmat, ca mai importante. »Kein Hüsung«, »Hanne Nüte und de lütte Pudel«, »Schurr-Murr«, »Olle Kamellen«, etc. Intre poeţii germani mai noui, cari au scris în dialect, R. e cel mai însemnat.

Reutlingen, oraş în Württemberg, 19,822 loc. (1895); gimnasiu, şcoală reală; cameră de comerciu şi industrie; fabrici de postav, industrie textilă, laboratorii mechanice, etc.

Revacăuţ, comună rur., atenenţă la parochia Berhomet pe Prut, moşie boierească în căp. şi j. Coţman în Bucovina, are 898 loc.

Revaccinaţia, v. Altoire.

Reval, capitala guvernamentului rusesc Esthland, lângă golful Finnic, 64,578 loc. (1897); comerciu însemnat şi port bun.

Revanşa, neol. franc. (revanche) = resbunare. Ca termin de joc: partidă spre a repara cea perdută.

Reveca, v. Rebeca.

Reveille, (franc., deşteptare), semnal care se sună dimineaţa în casarmă pentru scularea trupei din somn.

Revelaţiune are aceeaşi însemnare ca şi descoperire sau destăinuire. In limbagiul teologic noţiunea R. se poate lua în două înţelesuri: *subiectiv* şi *obiectiv*. In înţeles subiectiv R. este actul liber prin care Dḑeu a descoperit oamenilor voinţa, adevĕrurile religioase şi cunoscinţele necesare oamenilor pentru ajungerea destinaţiunei lor finale. In înţeles obiectiv R. este complexul tuturor adevĕrurilor religioase, pe cari Dḑeu în mod supranatural le-a descoperit oamenilor. După modul de descoperire R. este *naturală* şi *supranaturală*, iar după modul de împărtăşire este *nemijlocită, mijlocită* şi *inspirată*. Din punct de vedere istoric este R. de înainte şi de după Christos sau a Test. vechiu şi a celui nou. (Cf. Pletosu, Dogmatica, 10; Comoroşanu, Preleg. academ. I; Macariu-Timuş, Introducere în teolog.) [Pl.]

Revelaţiunea secretelor. După art. 25 din constituţia rom., secretul scrisorilor şi al telegramelor e inviolabil, iar art. 156 din cod. pen. pedepsesce pe funcţionarii, cari violează secretul lor. De asemenea art. 127 din legea telegr.-postală pedepsesce şi pe particularii, cari cu intenţiune vor viola secretul scrisorilor. Tot aşa doctorii, chirurgii, farmaciştii, moaşele şi ori ce alte persoane, cari după natura profesiunei lor sûnt cunoscĕtoare şi păstrătoare a secretelor ce li-se încredinţează, dacă în afară de casurile prevĕḑute de lege destăinuiesc acele secrete, pot fi pedepsiţi după art. 305 din cod. pen. rom. cu închisoare dela 1—6 luni şi cu amendă dela 100—500 lei.

Cod. pen. ung. de asemenea pedepsesce R. secretelor, şi anume: ca infidelitate, cu robie până la 10 ani, dacă se comunică inimicului un secret oficial, prin care s'ar periclita siguranţa statului (§ 146, 147); R. secr. prin un funcţionar public, advocat, medic, moaşă, etc. se pedepsesce cu închisoare până la 3 luni şi amendă până la 1000 fl. (§ 328, 329). Oficialii de poştă şi telegraf se pedepsesc pentru R. secr. scrisorilor şi telegramelor cu închisoare până la 6 luni (§ 200, 201), iar alţi particulari cu închisoare până la 8 ḑile şi amendă până la 100 fl. In casul din urmă delictul se urmăresce numai la cererea părţilor interesate (§ 327).

Reveneala, v. Umeḑala.

Revent, (botan.) se numesce rădăcina de Rheum officinale H. B. şi de Rheum palmatum L. var. tanguticum (v. ac.).

Reverberaţiunea, reflexiunea luminei.

Reverenda, *(lat.)* vestmênt clerical, ce acopere întreg trupul (talar).

Reverenţa, titlu de onoare ce se dă dignitarilor bisericesci.

Reveria, starea psichică în care spiritul şi cugetarea sûnt preocupate de idei vage, de idei extravagante şi chimerice asemenea unui vis. Dispoziţia în R. poate să fie veselă ori tristă.

Revers, adeverinţă în scris, prin care se obligă cineva să presteze ceva; partea din dos a unei monete; faţa din dos a unei chestiuni.

Reversalii, recunoascerea, ce o făceau domnitorii la închiderea dietei, că nu au drept să pretindă contribuţiuni, ce li s'au votat în mod excepţional; adeverinţa, ce o cerea biserica catolică dela cel căsătorit cu o acatolică, că îşi va cresce copiii în religia catolică.

Reviga, com. rur. în Rom., j. Ialomiţa, formată din un singur sat, are 1 biserică şi 2 şcoale.

Revindicaţiune, acţiune, prin care proprietarul unui lucru, fie imobil sau mobil, cere restituirea lui dela posesorul lui. Ea nu poate fi intentată contra posesorului, căruia proprietarul e obligat a da cauţiune pentru evicţiunea lucrului. R. este o acţiune de proprietate, pe care o apĕră. Obiectul ei poate fi, după dreptul francez, numai un imobil, în dreptul român şi cel austriac ea este admisă şi contra mobilelor, art. 1598, 1730 şi 514 din cod. c. rom. Pârâtul este obligat a restituí lucrul cum omni causa, şi acel de rea credinţă şi fructele ce s'ar fi putut percepe, adecă toată dauna causată. Iar reclamantul va fi obligat a restituí cheltuielile necesare pentru întreţinerea lucrului, iar cheltuielile utile, adecă cari au sporit valoarea lucrului, numai după mĕsura indicată în art. 494 cod. c. rom., iar nu şi impensae voluptuariae, din cari pârâtul are dreptul de a ridica lucrurile executate. Nu este obligat însă de a restituí pârâtului preţul cumpĕrării, afară dacă lucrul a fost cumpĕrat la un bâlciu, tîrg, la o vênḑare publică sau dela un negustor, art. 1910 cod. c. rom. [Dionisie Olinescu.]

Revir, *(Revier)* un cerc, o împrejurime, un teritor; în economia silvică R. înseamnă un complex de pădure sau teritor vênătoresc, administrat de un silvicultor sau de un vênător. [I. S. Ş.]

Revirement, v. Virement.

Revista, inspecţiunea trupelor împreunată cu exerciţii militare.

Reviste se numesc şi organele presei (v. ac.) periodice (v. şi art. Română, literatura).

Revisuire, dreptul de a vedé sau examina din nou o lege, o socoteală, un proces, etc. R. constituţiunei, dreptul ce-l are naţiunea suverană de a modifica pactul ei fundamental. (Art. 128 Constit. rom.). R. listelor electorale, consiliul de revisie şi revisuirea listelor de recrutare, pentru a se suprima din ele persoanele incapabile sau cari sûnt scutite de lege. R. unui proces civil sau criminal. După regimul vechiu în România, decisiunile domnesci nu căpĕtau chiar autoritatea lucrului judecat; alt domn avea dreptul de a examina procesul din nou şi a da o nouă hotărîre. Chiar în ţerile occidentale regii puteau să ordone ca procesul să fie revisuit. Astăḑi însă, atât în materie civilă cât şi criminală puterea executivă nu are nici un amestec; R. unui proces nu se mai poate face decât în casuri excepţionale şi conform legilor de procedura civilă sau criminală. [Val. Ursianu.]

Revisiunea hotărîrilor judecătoresci. Hot. jud. pot fi atacate pe două căi: ordinare, ca oposiţiunea şi apelul; extraordinare, ca revisuirea,

contestaţia, recursul. Aceste căi de reformare a unei hotărîri se numesc extraordinare, pentru că nu se poate usa de ele decât după terminarea celor ordinare. R. unei hot. se poate cere: a) când cuprinde dispoşiţiuni contradictorii, încât nu poate fi executată; b) dacă s'a pronunţat asupra unor lucruri necerute în instanţă; c) dacă judecătorul a dat mai mult decât s'a cerut; d) dacă s'a omis a se pronunţa asupra unui punct cerut; e) dacă obiectul procesului nu se află în fiinţă; f) dacă judecata s'a întemeiat pe acte declarate false, etc. Revisuirea e admisă şi în materie penală: a) când două persoane, prin două diferite hotărîri, vor fi fost condamnate pentru o crimă şi acele hotărîri sûnt incompatibile, nu se pot concilia una cu alta, încât a lor coexistenţă probează că un condamnat e inocent; b) când persoana pe care cineva se dice că a omorît-o, şi din care causă a fost condamnat, e aflată în viaţă; c) când martorii pe cari s'a întemeiat justiţia când a pronunţat condamnarea acusatului, sûnt recunoscuţi ca mincinoşi. In casul b), chiar dacă condamnatul a murit, i-se numesce un curator al memoriei sale, care să poată urmărí drepturile condamnatului pe nedrept.

Revivificaţiune, readucere la viaţă.

Revna, com. rur. cu căt. Bordeiul şi Vaisniarsca, parochie dimpreună cu com. rur. Cutul lui Streleţchi, moşie mănăstirească în căp. şi j. Cernăuţi in Bucovina, are 1200 loc. (1101 ort.-or., 26 uniaţi, 73 mos.), o şcoală primară.

Revocatio, v. Anadiplosis.

Revolta, resculare contra autorităţilor legitime, v. Rebeliune.

Revoluţiune, *(lat.)*. Aristotele şi după dînsul Vico cred şi susţin că R. societăţilor omenesci şi trecerea lor prin deosebite forme de guvern este o stare şi o acţiune naturală, dar în acelaşi timp şi un cerc viţios din care nu pot eşí. După înţelesul politic modern însă R. ar fi resturnarea, bruscă şi violentă, unei stări de lucruri vechie şi nesuferită şi înlocuirea ei prin o nouă formă de guvern. Deosebirea între R. şi resbelul civil este, că în această din urmă situaţiune cetăţeanul se devotează şi se luptă pentru un individ sau o persoană, abstracţiune făcênd de propriile lui convingeri, pe când revoluţionarul se devotează şi luptă pentru o idee sau o credinţă, din care face drapelul sěu. Cuvêntul de R. ne rechiamă mişcările politice cele mai însemnate din timpurile moderne, precum R engleză din 1688, cea şvedezà din 1772, şi cea mai rodnică şi mai ilustră dintre toate, R. franceză din 1789. R-le nu se prind nici nu se pot face decât de popoarele cari au un temperament vioiu, nestatornic dar inteligent; ele par a fi apanagiul popoarelor Indo-europene. R. nu se cunosc la popoarele din Asia şi din Africa. Singura R. în ordinea morală şi religioasă este a mântuitorului Christos la Ovrei. Dar pentru ca această R. să se facă şi să producă efectele ei salutare a trebuit să intervină popoarele europene. Starea nouă adusă de R. într'o societate nu poate să modifice şi să altereze relaţiunile internaţionale. Ori cari ar fi transformaţiunile aduse statului, poporul fiind acelaşi, nu se poate sustrage dela obligaţiunile contractate cu celelalte popoare, nici a înfrânge sau nesocotí regulele şi usanţele dreptului internaţional pe câtă vreme îşi păstrează individualitatea lui politică. [Val. Ursianu.]

Resboaiele revoluţionare, (1792—1815) se numesc resboaiele purtate între Francia şi diferite coaliţiuni europene dela 1792 până la căderea lui Napoleon în 1815. (A se vedé la istoria fiecărui stat, mai ales Francia, şi la art. Napoleon I.)

Revoluţiune siderală, timpul necesar unui astru mobil de a reveni in dreptul aceleiaşi stele. R. s. a soarelui sin. an sideral se face în 365 ḑile m. 250,638. R. s. a lunei = 27 ḑile m. 321,661 (27 ḑile m. 7 ore, 43 min., 11 sec. 5). Planetele au o R. s. mai lungă, cu cât sûnt mai departe de soare, şi anume: pătratele timpului de R. s. a diferitelor planete sûnt între ele ca cuburile distanţelor medii la soare (legea III a lui Kepler).

Revoluţiunea pămêntului, mişcarea pămêntului pe ecliptică în jurul soarelui stabilită de Galileu contra ideilor lui Aristotel. Galileu a suferit, se ḑice, mult după urma acestui adevěr din partea popilor; când era pe rug gata să-l ardă ca eretic a spus cuvintele celebre: *e pur si muove* (şi totuşi se mişcà). R. tropică sin. an tropic, timpul necesar revenirei pămêntului la punctul vernal; egal cu 366 ḑile 242, 217.

Revoluţiunea lunei, mişcarea lunei pe orbita ei în jurul pămêntului. *R. tropică* a lunei e intervalul revenirii lunei la aceeaşi longitudine = 27 ḑile, 321,582.

R. sinodică sin. *lună,* timpul cuprins între două luni pline consecutive sau între ori cari două fase de aceeaşi specie = 29 ḑile, 12 ore, 44 min, 2 sec. 9. R. s. a planetelor, intervalul de timp cuprins între două oposiţiuni sau conjuncţiuni succesive.

Revolver, armă portativă, compusă din o ţeve scurtă şi un cilindru cu un diametru mai mare, care se învirtesce la capětul ţevei, unde se află mânerul. Cilindrul are de obiceiu 6 găuri, unde se introduc cartuşele; acestea pot fi trase pe rând, unul după altul, fără a fi nevoie, ca cel ce trage să mai umble la mechanism.

Rewbell, *Jean Fr.*, (pron. rebel), revoluţionar francez, n. 8 Oct. 1747, † 23 Nov. 1807 în Colmar. Advocat, deputat al statelor generale, a sprijinit toate měsurile luate pentru întemeierea republicei. După căderea lui Robespierre a ajuns in presidiul conventului. R. a fost secretar in consiliul bětrânilor, membru al directorului, din care s'a retras 16 Maiu 1799. Prin lovitura de stat din 9 Nov. 1799 (18 Brumaire) a fost delăturat din viaţa politică.

Rex, rege (v. ac.), în Roma v. până la fundarea republicei (753—710) şeful statului, ales pe viaţă de senat. Era şi preotul suprem.

Rex Nemorensis, preotul de frunte în cultul ḑinei Diana, ca ḑină a pădurii şi vênatului.

Rex Sacrorum la Romani, după organisarea preoţimii prin regele Numa, a fost preotul superior, care a adus sacrificiu ḑeului Janus, iar *Regina Sacrorum,* preoteasa de frunte, care la Kalendae sacrifica ḑinei Juno Lucina. După ce a incetat regatul (v. Regia) in locul regelui şi reginei în Regia sacrifica Rex şi Regina Sacrorum. [Atm.]

Reybaud, (pron. rebo), *Marie Roche Louise,* scriitor francez, n. 15 Aug. 1799 in Marsilia, † 28 Oct. 1879 în Paris. El a condus »Histoire scientifique et militaire de l'expedition française en Égypte« (10 tom. 1830—36). Prin studiile lui de sciinţă socială adunate şi publicate sub

titlul »Études sur les reformateurs ou socialistes modernes« (2 tom. 1840—43, ed. VII 1864) a ajuns membru în academia de sciințe morale și politice. Popularitate mare și-a câștigat prin romanul »Jérôme Paturot à la recherche d'une position sociale« (3 tom., ed. I 1843), prin care satiriseazâ societatea franceză de sub guvernul din Iulie.

Rezonville, com. rur. mică în apropiere de Metz (Lotaringia). Mai înainte se numia lupta dela Gravelotte (v. ac.) adeseori după această comună.

Rha —, v. și *Ra —*.

Rhabditis, gen de verme nematod din familia Anguilulidaeelor (v. ac.), parasit cu migrațiuni. Ca specii sûnt: *Rh. nigrovermosa* în stare liberă în apă, apoi ajunge parasit în plămânile broascei și e numit *Ascaris nigrovermosa*.

[I. P. Voitești.]

Rhachisa, osteomalacia rachitică a craniului (occipitalul).

Rhachisagra, *(grec.)* artrită gutoasă a coloanei vertebrale (Wirbelgicht).

Rhachischis, *(grec.)* spina bifida, bifurcarea șirei spinării.

Rhadamanthys, la Greci un judecător din lumea de jos. In Elysion sau pe insulele fericiților, la capĕtul pămĕntului, unde e viața cea mai curată în lume, locuiesce R. cel blând și domnesce alăturea cu Kronos. După alt mit R. în lumea de jos e judecător lângă Pluton, împreună cu Minos, fratele sĕu, și Aeakos, aleși ca cei mai drepți (v. Radamas).

Rhaetia, la cei vechi teritoriul locuit în Alpii centrali (cam între St. Gotthard și Brenner incl. coastele de către Lombardia) de Reți (Rhaeti). Din causa deselor invasiuni făcute de locuitori în Italia, Tiberiu și Drusus au cuprins R. la 15 a. Chr., alăturându-i și platoul bavarez, și formând provincia R. Către finea secl. V R. a ajuns sub stăpânirea lui Theodorich, apoi au ocupat Bojoarii partea estică, Alemanii pe cea vestică din jumĕtatea nordică; cea sudică a cădut sub Longobarḑi. Pe la mijlocul secl. VI se înțelegea sub R. numai diecesa de Chur, care aparținea Alemaniei. Poporațiunea R. era privită de cei vechi ca fiind înrudită cu Etruscii, deci era foarte amestecată cu Celți și Iliri.

Rhaeto-Romanii, cel mai mic dintre popoarele romanice. Ei locuiesc în Graubünden în numĕr de 40,000 și în Tirol vr'o 11,000.

Istoria. După nimicirea imperiului roman de vest, R. au ajuns sub stăpânirea diferitelor seminții germane, cari i-au încungiurat de toate părțile (v. Rhaetia). Teritoriul muntos, care forma patria lor, caracterul lor, comun tuturor locuitorilor munteni, de a ține cu tenacitate la obiceiurile moștenite din bĕtrâni, au făcut de ei și-au păstrat în tot decursul timpurilor un fel de independență. Când cu împărțirea imperiului franc (843) a ajuns Graubünden, unde träiesce majoritatea absolută a R., la imperiul german, fiind stăpânit la început de conții de Chur, apoi de ducii de Schwaben. R. au fost mult timp prada tiraniei domnilor așezați între ei. Pentru apĕrarea proprie au întemeiat trei confederațiuni: 1396 »Confederația casei lui Dḑeu«, 1424 »Confederația sură« (Der graue Bund, de unde și numele Graubünden) și 1436 »Confederația celor trei judecătorii«. Aceste trei confederațiuni au format în 1471 »Republica rhaetică« sau »Cele trei confederațiuni«. In resboiul Șvabilor (1499) a fost mântuită confederația numai prin moartea eroului R. Benedict Fontana, căḑut în lupta de lângă Calven. Tendința Austriei de a anexa teritoriul confederației încă a fost un isvor nesfîrșit de lupte. Prin introducerea reformațiunii (1528) s'a germanisat o parte bună a poporațiunii. Incepênd cu 1565 poporațiunea e bântuită de așa numitele turburări confederaționale, în cari fii de același sânge se sfășiau între sine. Austriacii și Francezii vor să profite de această împrejurare, sûnt însă bătuți de viteazul Roman George Jenaci. Independența republicei rhaetice se recunoasce în pacea de Westfalia. In decursul resboaielor lui Napoleon a fost împreunată cu republica helvetică.

Constituția. In fruntea fiecăreia dintre părțile cari au încheiat confederația, era o căpetenie. Asupra afacerilor confederațiunii se desbătea în dieta ei, care se întrunia alternativ în cele trei comune principale. In realitate stăpâniau comunele. Toate legile și hotărîrile trebuiau să fie aprobate de acestea. Ele hotărau în privința resboiului și a păcii. Fiecare din cele trei părți constitutive ale confederației se bucura de multă independență, avĕnd căpetenie, dietă, comandant în resboiu și statute proprii. De când cu alăturarea la republica helvetică (1798) s'a afirmat puterea centrală tot mai mult, până ce în anul 1874 confederațiunea helvetică de state s'a perschimbat într'un stat federal compus din 22 cantoane. După constituția actuală, R. se bucură de egalitate completă în fața legii, libertate de religie și consciință; învĕțămĕntul e gratuit, cercetarea școalei e obligatorie pentru toți dela 7—16 ani. Toți cetățenii au drept electoral activ și pasiv dela etatea de 20 ani în sus. Poporul are în adun. cantonale două arme temute: referendum și inițiativa. Administrația și justiția e cea obicinuita în toate cantoanele Șviterei. R. sûnt împărțiți în două partide: unul radical-liberal cu tendințe centraliste, altul conservativ-democratic cu tendințe federaliste.

Caracterul, ocupațiunea și cultura. R. au fost pururea stăpâniți de un viu sentiment de libertate, ceea ce dovedesc atât necurmatele lor lupte contra Austriacilor, Francezilor și Italienilor, cât și luptele interne. R. sûnt un popor viguros, nestricat, resolut și voios, dar totodată și glumeț. Sûnt foarte ospitali și prevenitori față de străini. Potopul de străini, care se revarsă în fiecare an preste ținutul locuit de R., a început să-i niveleze și pe aceștia.

R. se *ocupă* cu economia de pămênt, deși aceasta e puțin proprie pentru locurile lor, cu cea de vite, cultivă vii, tutun, fac comerciu și trag venite mari dela străinii, cari vin la cură în țeara lor. Fiind solul puțin timp productiv, mulți R. pleacă în țeri străine, unde fac avere ca otelieri, cofetari, cafegii, comercianți și fabricanți.

Cântul se cultivă mult, îndeosebi prin tinerime. Aproape toate satele au coruri. Pentru școale și reuniuni sûnt colecțiuni de cântări în 1—4 voci, cele mai multe melodii germane și text R. In timpul mai nou s'au ivit și câțiva buni componiști. Din când în când se aran-

jază concerte cantonale și cercuale de întrecere. Cântăreții R. sûnt foarte apreciați de Germanii din Șvițera.

Poporul R. e foarte bogat în *poesii poporale*, în cari se cântă cu mult foc libertatea și amorul. Au satire sarcastice, de cuprins politic și personal. Poesiile acestea păstrate prin tradiție, au fost culese și publicate în timpul mai nou prin Alfons Flugi (Engadinische Volkslieder), Caspar Decurtius (Rhaeto-rom. Chrestomatie), C. Muoth, H. Caviezel, P. Derin (Annalas della societad Rhaetoromanșa).

Literatura e mică, tipărindu-se abia câteva sute de cărți în diferitele dialecte R. Prima carte tipărită a fost o traducere a catechismului de Biffrun (1552). Preste tot, cărțile tipărite în limba R. sûnt mai toate de cuprins religios și didactic. Biblia a fost tradusă în secl. XVI și XVII, dar în mod neajutorat, înglodându-se limba cu o mulțime de vorbe germane și italiene, ceea ce a contribuit mult la coruperea celei R. Toate traducerile au fost făcute de preoți protestanți. (Traducĕtori engadini: I. Biffrun (1560), Ulrich Campell (1562), I. Griti (1640), L. Popa (1613), I. Salutz (1657), N. Vulpius (1666), ș. a. Traducĕtori surselvici: St. Gabriell (1649), L. Gabriell (1648), I. Grass (1683), etc.).

Jurnalistica R. a înflorit, cu toată micimea teritoriului limbistic și cu toată diversitatea în privința opiniunilor politice și religioase. Din 1836 încoace au apărut în dialect surselvic și engadinic mai multe foi, mai toate de caracter politic. Astădi mai apar două dintre cele vechi: »Gasetta Romonșa« (în Disentis, din 1856) în dialect surselvic și »Foegl d'Engiadina« (în Samaden, din 1857). Cele mai mari biblioteci R. se află în Chur (bibl. cantonală), Disentis (bibl. mănăstirii) și în Berlin.

Reuniuni. Rhaeto-rom. au următoarele 4 reuniuni mai mari: 1) *Societad Rhaeto-romanșa*, înființată prima oară 1863, reînființată 1885, cu 600 membri. Scopul: adunarea și publicarea documentelor vechi și nouĕ de limbă, conservarea și desvoltarea limbei, unificarea, pe cât e posibil, a diferitelor dialecte și apropierea R. între sine. Soc. ac. publică »Annalas della Societad R.«, un volum anual de vr'o 400 pag., pe care îl primesce ori ce membru, care a plătit taxa anuală de 5 frc. 2) *Suselva-Engiadina*, înființată 1891 de elevii școalelor secundare de Chur pentru a cultiva limba și cântecul R. 3) *Historisch-antiquarische Gesellschaft* în Chur, cu membri mai ales Germani; se ocupă cu scrutări istorice, publică și un anuar interesant. 4) *Societatea de binefacere* în Chur, sprijinind toate întreprinderile de interes public. Are o ramură, comisiunea pentru scrieri poporale, care editează cărți în limba R.

Limba și-o numesc R. »la ramonș« (romonș, romanș), ladină. Ea e o fică a limbei latine. ca toate celelalte limbi romanice. Formarea pluralului, conjugarea, prepozițiunile și conjuncțiunile, sufixele diminutive și augmentative, particulele, derivarea substantivelor și a adiectivelor, consonantismul, vocalismul, scurt întreaga structură a acestei limbi dovedesc basa latină a ei. Ce privesce materialul lexic, din 100 vorbe 80 se pot reduce la limba latină și cele romanice, 17 la cea germană și 3 la altele. Deși limba R. e vorbită de un popor mic, e împărțită în mai multe dialecte: 1) *Cel romonș*, care se vorbesce în cantonul Grișun (Graubünden), cu un sunet aspru și puternic. Dialectul acesta se subîmparte în *cel survilan* și *cel subsilvan*. 2) *Cel ladin* sau *engadin*, usitat în amêndouĕ văile Engadinului cu subdialectele *ladin superior* și *ladin inferior*. Acesta excelează prin o expresiune mai plăcută și mai moale din causa multelor vocale deschise. 3) *Cel rhaeto-tirolez* sau *ostladin*, cu mai multe subdialecte, între cari mai important e cel *gardinens*. 4) *Cel furlan*, înrudit cu cel vestladin.

(Lit.: Alton I., Die ladinischen Idiome, etc. Innsbruck, 1879; Andeer G. Iust., Über Ursprung und Geschichte der rhaeto-rom. Sprache. Chur, 1862; Bochner E., Romanische Studien. Strassburg und Bonn, 1871—83, broș. 3, 7, 20, 21; Gartner Th., Rhaeto-rom. Grammatik, Heilbronn, 1883; Jeclin D., Volkstümliches aus Graubünden, 3 vol. Chur, 1876; Planta P. C. Dr., Geschichte Graubündens. Bern, 1894; Rarsch Fr., Geschichte der Litt. der rhaeto-rom. Sprache, etc. Frankfurt, 1870; Ulrich I., Rhaeto-rom. Chrestomatie, 2 vol. Halle, 1883, etc.). [V. Lazăr.]

Rhagades, fisuri, mici rupturi, crepături superficiale ale mucoasei și pielei, mai ales la anus (ședut) *fissuri anale*. Tratament: cauterisare, antisepsie severă, dilatația forțată a anusului.

Rhakios, în mitol. grec. un profet, care dela muierea Manto a avut pe Mopsos, profetul cel renumit, în profeții și ghicituri învingĕtorul lui Kalchas.

Rhamnacee, (botan.) familie de plante dicotyle polypetale din regiunile calde și temperate ale globului. Cuprinde vr'o 430 specii de regulă lemnoase și erecte, cu flori 5 sau 4 mere și cu gineceu super și cu disc. Dintre genuri cităm: *Paliurus*, *Zizyphus*, *Rhamnus*, *Hovenia*, *Ceanothus* și *Colletia* remarcabile parte ca plante decorative parte ca plante oficiuale și industriale. [A. Pr.]

Rhamnus L., (botan.) gen de plante lemnoase din familia Rhamnaceelor, caracterisat prin drupe bacate 2—4 pyrene. Cuprinde vr'o 60 specii din țerile calde și temperate (în tropi rare, în Australia și Polynesia lipsesc) dintre cari cităm ca mai remarcabile: *R. cathartica* L. »Pĕru ciutei«, »Verigariu«, ale cărui fructe se folosesc în medicină sau în industrie ca tinctoriale (analog se folosesc specii înrudite mediterane). Cărbunele ei este cel mai propriu la confecționarea prafului de pușcă. Coaja de *Rh. Frangula* L. »Crușin«, »Pațachină«, etc. are proprietăți purgative.

Rhamnusia, în mitol. grec. predicatul dinei Nemesis (v. ac.) pentru că era venerată în orașul Rhamnus din Attica.

Rhampsinit, numele grec. al regelui egiptean Ramses III (v. ac.).

Rhaphania, (med.) ergotism cronic. V. Ergotism.

Rhaphe, (anat.) sutură, cusutură, îndeosebi suturele dintre oasele craniului.

Rhapidophyllum Wendl. et Drude, (botan.) gen monotip din familia Palmierilor, trib. Corypheae, înrudit cu *Chamaerops* (v. ac.), de care se distinge prin albumen neted și ramii spadicelui cu puține bractee. Singura specie cresce în sud-vestul Statelor-Unite și se cultivă adese dimpreună cu palmierul mediteran (v. *Chamaerops*), cu care se aseamănă mult în florăriile noastre. [A. Pr.]

Rhapis L. f., (botan.) gen de palmieri pitici din trib. Corypeae, foarte înrudit cu *Trachycarpus* (v. ac.), de care se distinge prin flori dioice şi ovariile cu carpofor. Cuprinde 4—5 specii din Japonia şi China, dintre cari unele se cultivă ca plante decorative de florării. [A. Pr.]

Rhäzüns, rhaetho-rom. Rhezin, lângă Chur, cant. Graubünden. Un castel foarte vechiu, spaţios şi bine păstrat, se dice că e zidit de Rhaetus. Şi adi se arată încă »comba de Rhaetus«, camera lui Rhaetus. In secl. XVI a ajuns castelul proprietate a liniei catolice din casa Hohenzollern, căreia aparţine şi regele Carol al României. [A. Tuor.]

Rhea, la Greci după mitul din Creta a fost fata lui Uranos (cerul) cu Gaea (pământul), soţia lui Kronos, care a născut pe deii Poseidon, Hades (Aidoneos), Zeus şi pe deiţele Hera, Demeter şi Hestia; mai târdiu a născut şi alţi dei, pentru ce ea se numia mama tuturor deilor, iar dela muntele Ida, se numia mama Idaeia, care locuiesce sus pe munţi şi între păduri şi care ca deiţă a pământului e însaşi mama natura, ce toate le produce. R. a fost centrul unui cult în Phrygia (unde se numia Kybele, v. ac.). Acysia şi Lydia şi preste tot în Asia mică. Romanii la 205 a. Chr., la sfatul cărţilor sibyllice (v. ac.), au cerut dela regele Attalos din Pergamo idolul vechiu al R.-ei şi l-au dus cu pompă mare la Roma, unde R. se numia Magna mater deorum, şi cultul ei atât de mult se popularisase, încât la 194 a. Chr. i-s'au întrodus ludi megalenses, ţinuţi în 4 până 10 Apr. R. se închipuia ca o regină matroană, pe cap cu o cetate, şedênd pe tron, iar lângă ea doi lei păzitori. [Atm.]

Rhegium, în antichitate oraş comercial grecesc lângă strimtoarea Messina, acum Reggio di Calabria.

Rheo —, v. *Reo —*.

Rhesos, rege în Thracia, în resboiul Grecilor contra Troiei, a ajutat lui Priamos (v. ac.), dar într'o noapte Odysseos şi Diomedes au năvălit asupra lui, şi acest din urmă l-a omorît.

Rhetor, v. Retor.

Rheum L., (botan.) gen de plante din fam. Polygonaceelor, trib. Rumiceae, înrudit cu Rumex (v. ac.) de care se distinge prin port robust, stamine 9 şi periant neacrescent. Speciile ce-i aparţin vr'o 20 cresc toate în Asia centrală nordică şi estică; dintre aceste *R. officinale* Baill. şi încă vr'o câteva ne dau »reventul«, care astădi se aplică mai mult în medicina poporală. Specii de R. se cultivă uneori ca plante ornamentale rustice. [A. Pr.]

Rheumatismul *articulat acut,* sau *R. articular acut* e o maladie generală, caracterisată prin dureri articulare şi febră. Inceputul e prin una sau mai multe articulaţiuni, cari sûnt cuprinse de dureri, adesea foarte vii, tumefiare, temperatură locală ridicată şi roşală, pentru a trece subit câte odată la alte articulaţiuni. Rare-ori febra precedează durerile, ea poate însă şi lipsi câte odată, cu deosebire la copíi. De multe ori R. e însoţit de o erupţiune pe piele de roşală reumatică sau erytem nodos, care însă poate preceda artropatiei. In decursul R.-lui pot apăré, pe lângă o febră mare şi simptome cerebrale, ca delir şi coma, şi cari fac prognosticul grav. (R. cerebral.) Mai frecvente sûnt endocardita şi pericardita în decursul R.-lui, cari trec în stare chronică şi dau loc la o afecţiune incurabilă a inimei (insuficienţe şi stenose, symfisă cardiacă); cu deosebire vulnerabilă e inima la copíi în decursul R.-lui. Pneumonia şi pleuresia se observă de asemenea şi sûnt adesea mobile şi de o evoluţie repede. Ca manifestaţie a R.-lui se observă la copíi şi R. muschilor (torticolis) cefei. Un acces de R. lasă la individ predisposiţia de a recăpěta maladia. Causele R.-lui sûnt o rěceală sau o oboseală; probabil însă că e o maladie determinată de un microorganism, căci s'a găsit în licidul articular şi sigelele bolnavilor o specie de streptococ.

Anatomo-pathologic se constată în articulaţiunile bolnave o congestie, care cuprinde toate elementele articulaţiunei (sinovială, ligamente) şi care adesea dispar complect după însănătoşare, altă dată însă lasă în urmă tulburări de nutriţiune, cu deosebire când R. trece în stare chronică. Durata e variabilă, dela o septěmână până la câteva luni şi poate trece în stare chronică. Prognosticul e adesea favorabil; e însă mai grav la manifestaţiile cerebrale şi la cele cardiace (şi pentru viitor). Medicaţiunea aproape specifică e salicylatul de sodiu şi preparaţiuni salicylice; apoi împachetarea articulaţiunilor în vată, unguente calmante, preparate de iod. In casuri chronice masaj, băi thermale sulfuroase sau saline (Mehadia, Călimănesci, Lacul Sărat, Strunga, etc.).

In afară de această formă de R., există şi un *R. blenoragic, scarlatinos puerperal,* dureri sau inflamaţiuni articulare, ce apar în decursul blenoragiei, a scarlatinei, a puerperiului şi cari se numesc şi R. pseudo-infecţios. *R. chronic* e sau continuarea unui R. subacut repetat, sau un R. gutos, un amestec de gută şi R. sau e o afecţiune a sistemului nervos cu localisări articulare. Tratamentul R.-lui chronic constă în băi termale sulfuroase sau saline. [Imerwol.]

Rhinalgia, dureri nasale, fie neoralgice, fie produse mai ales de ulceraţiuni de diferite naturi.

Rhineurynter, instrument analog cu Kolpeurynter, destinat pentru oprirea emoragiilor nasale puternice, constituit dintr'un săculeţ de cauciuc provědut cu un tub cu robinet, care se umple cu apă sau cu aer după ce s'a întrodus în fosele nasale.

Rhinitis, catar nasal, inflamaţie a nasului caracterisată prin iperemia şi tumefacţia mucoasei nasale, cu secreţiune abundentă de mucus şi hiperproducţiune de celule epiteliale şi puroiu. (v. Coryza.)

Rhinoblennorrhoea, rinită blenoragică, catar nasal însoţit de producţiune de puroiu. La copíi coryza neonatorum se întâlnesce adesea în primele dile ale vieţei, produsă de infecţiune în timpul nascerii prin secreţia blenoragică a vaginului mamei. R. blenoragică se observă după cauterisarea mucoasei nasale, apoi în diferite boale infecţioase precum: scarlatina, variola, sifilisul, precum şi în infecţia gonococcică a mucoasei nasale. [Eugen Felix.]

Rhinocarcinoma, cancerul nasului. (v. Cancer, Carcinom.)

Rhinolalia, *rhinofonia,* voce nasală. Distingem două forme: *R. clausă* se produce ori de câte ori aerul nu poate trece în timpul vorbirei, spre partea posterioară a foselor nasale, în tumefacţiunile faringelui nasal, mai ales în vegetaţiunile

adenoide la copii. *R. apertă* se observă ori de câte ori în timpul fonaţiunei faringele nasal nu este închis la partea sa inferioară, precum în paralisia vĕlului palatin sau ori de câte ori acesta este împiedecat de a funcţiona în mod normal. [Eugen Felix.]

Rhinolith, piatră nasală. Format în cele mai multe casuri din strate de săruri calcaroase şi mucus nasal uscat, depuse în jurul diferiţilor corpi străini introduşi în fosele nasale, uitate mult timp acolo. Mai ales la copii, cari introduc în nas simburi, fasole, nasturi, etc. R. apare foarte rar fără corpi străini. [E. F.]

Rhinoloph, *(Nasul mare* sau *Nasul strâmb, Rhinolophus ferrum equinum),* un liliac din ord. Cheiropterelor. Are pe nas nisce peliţe de forma unei potcoave. Trăiesce prin peşteri, şuri, case ruinate ş. a., prin Europa centrală şi sudică. Lungimea corp. 9·5 cm., distanţa dintre aripile întinse 33 cm.

Rhinophyma, numire pentru ridicăturile sferice produse pe nas în cel de al treilea stadiu al acnei rosacee. (v. Acne rosacee.)

Rhinoplastica, înlocuirea pe cale chirurgicală a defectelor parţiale sau totale ale nasului extern.

Rhinoscleroma, inflamaţia cronică a nasului şi a faringelui nasal sub formă de induraţie proeminentă, tare, netedă la suprafaţă. R. se întinde şi în laringe şi tracheă, încât poartă numirea de sclerom. Produsă de un bacil, care se aseamĕnă mult şi este chiar identic, după unii, cu pneumobacilul. [E. F.]

Rhinoscopia, examenul interiorului nasului cu ajutorul diferitelor instrumente, specule sau oglinḑi rinoscopice. După cum acest examen se face dela partea anterioară a foselor nasale sau dela partea posterioară a lor prin faringele nasal, poartă numirea de R. anterioară şi R. posterioară.

Rhipsalis Gaertn., (botan.) gen de plante din fam. Cacteelor, trib. Opuntieae, înrudit cu Opuntia (v. ac.) de care se distinge prin flori mici, tulpini fără sete sau cu sete filiforme şi bace netede. Cuprinde 30 specii preponderant tropical-americane, multe din ele introduse la noi ca plante de florărie. [A. Pr.]

Rhizine, (botan.) filamente cari fixează de substrat thalul Lichenilor, mai ales foliacei.

Rhizocarpee, v. Hydropterideе.

Rhizoctonia D. C., (botan.) gen de ciuperci dintre cele neperfecte; n'are nici spori, nici conidii; se presintă numai în stare de miceliu durabil (sclerot). E considerat ca un stadiu al altor ciuperci mai superioare.

Rhizoiḑi, (botan.) peri filamentoşi fixatori şi absorbenţi dela Muscinee, Algele mai superioare, protalele Pteridofitelor. Sûnt uni- sau pluri-celulari, simpli sau ramificaţi. Inlocuiesc în funcţiune pe rădăcini, cari lipsesc la plantele cu R., şi sûnt identici cu perii absorbenţi de pe rădăcini.

Rhizom, (botan.) tulpină subterană, seamĕnă cu rădăcina, de care diferă prin structură şi prin frunzele sau urmele de frunze ce se află pe el. Pe R. sûnt numeroase rădăcini adventive. R. e indefinit când se lungesce mereu sub pămênt, iar in aer ies de pe el ramuri laterale frunzoase (Pir, Primula, Stânjenel); e definit când vîrful R.-lui iese afară ca ramură aeriană, iar o ramură laterală, formată în apropierea vîrfului, continuă crescerea R.-lui în pămênt (Coada cocoşului sau Pecetea lui Solomon, Rogoz). Tuberculii (s. e. de Cartof) caulinari sûnt tot R.-e. Prin R. devin persistente (vivace, perene) multe plante ierboase în afară de cele date ca exemple. [S. Şt. R.]

Rhizomorpha Roth, (botan.) cordoane miceliale groase, semĕnând cu nisce rădăcini şi representând miceliul durabil dela multe Ciuperci Agaricinee. Strică trunchiurile de copaci bĕtrâni. Aşa, R. dela *Armillaria mellea* Vahl. atacă Coniferele, Braḑii, Molifţii şi mai ales Pinii. R. acestei ciuperci e fosforescentă; se găsesce şi în trunchiurile putrede. [S. Şt. R.]

Rhizophora L., (botan.) gen de plante din fam. Rhizophoreae (v. ac.), caracterisat prin flori 4 mere şi embrion fără albumen germinând în fruct (germinaţie vivipară). Cele ca. 5 specii (arborii de manglier) formează de-alungul litoralelor tropice pădurile de »mangrove«. [A. Pr.]

Rhizophoreae, (botan.) fam. de plante lemnoase dicotyle polypetale cu rădăcini aeriene, foi coriacee simple oposite stipulate, flori axilare cu petale şi sepale în numĕr variabil şi gineceu infer. Cuprinde vr'o 50 specii tropicale ce cresc pe ţermurii oceanelor, distribuite în mai multe triburi. Dintre genuri relevám numai pe cel mai frecuent: Rhizophora (v. ac.). [A. Pr.]

Rhizopode, clasă de animale din încrengătura Protozoarelor (v. ac.), ce cuprinde 5 ordine: Radiolari, Heliozoari, Foraminiferi, Amoebieni şi Monerien; caracterisate prin aceea că au corpul unicelular şi se mişcă cu ajutorul unor prelungiri protoplasmatice numite pseudopode (v. ac.).

Rhizotrogus solstitialis, *(Gândacul de Iunie),* insectă din ord. Coleopterelor, seamĕnă cu Cărăbuşul (v. ac.), dar e mai mic, pe corp are peri lungi coloraţi galben-deschis, apare în Iunie şi e foarte stricăcios.

Rhodan, v. Sulfocyan.

Rhodanus, Rhône (v. ac.).

Rhode-Island, cel mai mic dintre Statele Uniunei Nord-Americane, 3240 km². cu 345,506 loc. (1890); sol nu prea roditor, climă domoală; vite frumoase; industrie de bumbac, lână şi fier; comerciu litoral; pescuit. A fost colonisat 1636 din Massachusetts, 1776 stat liber; constituţia dela 1842; in congres trimite 2 senatori şi 2 deputaţi. Capitala Newport.

Rhodes, *Cecil,* om de stat engl., n. 1852, a studiat la univ. din Oxford cu gândul de a deveni preot, însă la sfatul medicilor, din cause sanitare, s'a dus în Africa de sud. La început a făcut comerciu cu lână, după ce însă descoperi pe ţermurii rîului Vaal câmpurile de diamant, deveni foarte bogat. De aici viaţa lui ia altă direcţiune, în scurt timp ajunge ales deputat în parlamentul Angliei şi guvernor în Africa sudică. Dorinţa lui a fost să lăţească dominaţiunea Angliei în Africa, de aici şi resboiul cu republicele Orange şi Transvaal. † în Martie 1902.

Rhodesia, provincie industrială în Africa sudică. Numele şi l-a luat dela Cecil Rhodes. Provincia s'a format din ţerile indigene ale semintiilor: matabele, masoni, macalaca manic şi din ţerile nordice ale besuanilor. Se mai numesce şi Zambesia britică.

Rhodeus, pesce de rîu din ord. Physostomizilor, fam. Cyprinidaelor (Crapi v. ac.), cu varietatea *R. amarus.*

Rhodiu, *Rh.*, metal descoperit de Wollaston 1803 în minereurile de platină; a primit numele după frumoasa coloare roșie a combinațiunilor sale. R. e alb, sclipicios, fragil, insolubil în acide, cu o greutate specifică 12·2; fiind foarte rar, nu este întrebuințat.

Rhodochrosit, mineral, v. Dialogita.

Rhododendron L., (botan.) gen de plante lemnoase de regulă sempervirente din familia Ericaceelor, trib. Rhodoreae. Cuprinde vr'o 130 specii boreal-montane, dintre cari multe frumoase ca port și cu flori mari, purpurii, mai rar galbene, sûnt de importanță horticolă. *R. Kotschyi* Simk., singura specie dela noi, respândită și caracteristică regiunei alpine în Carpații dacici, este cunoscută sub numirile »bujor«, »cocăzar«, »merișor«, etc. [A. Pr.]

Rhodonit, mineral, silicat de manganes, rar în cristale tricline, de obiceiu în masse compacte de coloare rosa sau brună. Se găsesce cu minereuri de mangan, fier și aur în Piemont, Kapnik, în prov. Huelva, aproape de Katarinenburg. Var. frumoase sûnt uneori întrebuințate pentru obiecte de ornament.

Rhodope, munți în vechea Tracia, acum *Despoto-Planina*, piscul cel mai înalt Skomios (Vitoș) 2290 m.

Rhodophyceae, (botan.) alge roșii (v. Florideae).

Rhodus, insulă turc. în Marea Egeică 1460 km², cu 30,000 loc. în majoritate Greci; insula e traversată de un șir de munți păduroși; sol foarte roditor, clima domoală; se exportează vin, stafide, fructe sudice, bureți (sponghii). In antichitate R. a fost o republică dorică înfloritoare cu putere maritimă însemnată. 1310—1522 în posesiunea Ioaniților, de atunci a Turcilor. *Capitala R.*, 11,300 loc.; archiepiscop grec; port, șantiere. In vechime era renumit »colosul dela R.«, adecă colosala statuă de metal a lui Helios, una din cele 7 minuni ale lumii, ruinată la 223 a. Chr. prin cutremur de pămênt.

Rhombus, *(Pleuronectes vulgaris)*, *Calcan*, pesce din ord. Teleosteilor, fam. Pleuronecti, are corp turtit, astfel că amêndoi ochii stau pe aceeași parte. Trăiesce pe lângă țermurii mărilor, în locuri adânci și năsipoase, precum și în fluvii mari. Carnea e bună de mâncat. Lung. corp. 30—200 cm. In mările Europei până la al 70° lat. nordică.

Rhône, *(Rhodanus)*, rîu în Europa, isvoresce în Elveția la înălțime de 1753 m. preste nivelul mării, la poalele pasului Furka, curge prin cantonul Wallis printre Alpii pennini și bernici, trece prin lacul de Geneva (Genf), trecênd în Francia taie munții Jura, la Lecluse formează o repegiune interesantă (La Perte du R.), curge spre vest până la Lyon, apoi spre sud prin Vienne, Avignon, Arles și se varsă în Mediterana (Golfe du Lyon), formând o deltă, parte mocirloasă, parte stâncoasă (insula Camargue). Lungime 812 km., basinul 98,885 km². Afluenți pe dreapta: Saône, Ardèche, Gard; pe stânga: Arve, Isère, Durance. R. e legat prin canale cu Rinul, Seine și Loire. După R. s'a numit: 1) *Departamentul R.*, 2859 km². cu 839,329 loc. (1896), capitala Lyon. 2) *Depart. Bouches-du-R.* (Gurile R.-lui), 5247 km². cu 673,820 loc. (1896), capitala Marseille.

Rhopaloceri, numire ce se dă fluturilor de ḑi (v. ac.), pentru că au antenele în formă de măciucă, cum sûnt la: Fluturele alb de pom *(Pieris crataegi)*, Albilița sau Fluturul de varză *(Pieris brassicae)*, Coada rândunelei *(Papilio Machaon)*, Ochiul păunului de ḑi *(Vanessa Io)*, etc.

Rhus L., (botan.) gen de plante lemnoase din familia Anacardiaceelor cu foi alterne simple, 1—3 foliate sau imparipenate, cu flori mici și cu ovar unilocular. Cuprinde vr'o 120 specii din țerile calde cu deosebire extratropicale, dintre cari cităm ca unica specie dela noi pe *R. Cotinus* L. »scumpia«, apoi și *R. Coriaria* L. o plantă mediterană, ambele cu aplicări technice din causa abundanței în tanină, analog se folosesce *R. semialata* Murr. în China. Ele sûnt, precum și *R. typhina* L. »oțetarul«, dintre cele mai frecuente plante decorative rustice. *R. toxicodendron* Mchx. din America boreală este cunoscută prin proprietățile sale toxico-vesicante și se aplica odinioară în medicină. [A. Pr.]

Rhynchites, insecte din ord. Coleopterelor (v. ac.) cu speciile: *R. betuleti* (viarul) lung de un cm., cu un plisc alungit, cu puncte mici pe torace și cu dungi și puncte pe elitre și de coloare albastră ca oțelul. Femeiușca depune ouěle pe fața inferioară a frunzelor de vie, tăiându-le pețiolul pe jumětate, care după ce se resucesc, cad moarte păgubind astfel viei; *R. cupreus* (prunarul) a cărui femeiușcă depune ouěle prin înțepături în *prune*, zarzăne, pere, mere, etc. tăiându-le pe jumetate cozile și făcêndu-le să pice înainte de coacere. [I. P. Voitești.]

Rhynchocephalidae, familie creată pentru reptilul găsit în N. Zelanda *Hatteria punctata* (v. ac.), ce are caractere comune între reptile și paseri. [I. P. V.]

Rhynchote, numire ce naturalistul Fabricius dă insectelor Hemiptere (v. ac.).

Rhytidom, (botan.) complex de țesături moarte dela exteriorul tulpinilor lemnoase mai bětrâne; e așezat înafară celui mai recent periderm (v. ac.), și e format din liber și plută (suber) moartă. R. sau se îngroașe în fiecare an, când persistă la suprafața trunchiului ca scoarță crepată în mai multe suprafețe rombice (Stejar, Salcâm), ori e neted; sau R. se desface în fiecare an în plăci (Platan), fășii lungi (Viță), fășii circulare (Vișin, Cireș). [S. Șt. R.]

Ri —, v. și *Rhi* — și *Râ* —.

Ri, měsură de drum în Japan, = 2160 keng = 12,960 șaku = 3985 m., după contractul din 24 Ian. 1861 cu Prusia = 3910 m.

Riâd, capitala statului Vachabiților în Neged (interiorul Arabiei), 20,000 loc.

Riala-Bei, *(turc.)* al treilea rang în marina turcească; corespunde tit. contreadmiral.

Rialto, *(ital.) Ponte di Rialto*, podul cel mai însemnat din Veneția.

Rîbar, (zool.) rândunică de mare.

Ribe, *(Ripen)*, comitat danez 3033 km²., cu 78,623 loc. (1890); *orașul R.*, 4135 loc.; episcopie; cea mai veche biserică din Danemarca.

Ribes L., (botan.) gen de plante lemnoase frutescente din fam. Saxifragaceelor, trib. Ribesieae, cu foi pețiolate alterne simple adese palmate, cu inflorescență de regulă racemoasă, ovarul infer. 1 locular, 2 mer, fructul o bacă. Cuprinde preste 50 specii boreal-temperate. *R. rubrum* L., Coacăza, Pomușoara, Păltinelele și *R.*

grossularia L., Agrişul, se cultivă adese pentru fructele lor; alte specii (mai ales nord-americane) ca plante ornamentale. [A. Pr.]

Ribiţa, *(Gobio fluviatilis* Cuv.), pesce aparţinĕtor familiei Crapilor, ajunge o lungime de 12 cm. Carnea lui e gustoasă. El trăiesce in apele dulci dela noi.

Ribot, *Alexandre Felix Joseph,* om politic franc., n. 7 Febr. 1842 în St. Omer, advocat, deputat, orator temut, ministru de externe în cabinetul Freycinet-Constans (Febr. 1892), apoi în cel format de el (Dec. 1892), în 1893 ministru de interne, în 1895 a format un nou minister. In 1902 ministru de finanţe în cabinetul Combes.

Ricardo, *David,* economist englez, n. 1772 la Londra, dintr'o familie mosaică, făcù studii comerciale în Olanda. Făcênd cunoscinţă cu Adam Smith, în 1799, R. se dete cu totul la studiile economice. Primul uvragiu al lui R. datează dela 1810 şi este întitulat: Ridicarea preţului Lingoului, proba deprecierii biletelor de bancă. In 1816, el dete la lumină: Principii de economie politică şi de imposit. In 1819, R. intră în parlament. R. a contribuit într'un mod puternic pentru progresul şi respândirea cunoscinţelor economice în Anglia. El este unul din principalii fundatori ai sciinţei nouĕ, Economia politică. † 11 Sept. 1823 la Gatcom-Park. [I. I. Nacian.]

Riccia Mich., (botan.) gen de Hepatice, fam. Ricciacee, cu thal mic, dichotom, fixat prin rhizoiḑii eşiţi de pe faţa sa inferioară, ori plutesce pe lacuri. Ca specii cari trăiesc pe pământ umed, prin câmpii, grădini, pe marginea băltoacelor sûnt: *R. glauca* L., *R bifurca* Hoff.; pe apa lacurilor plutesce *R. fluitans* L. [S. Şt. R.]

Ricciaceae, (botan.) fam. de Hepatice, seria Marchanţiale; genurile sale au thal dorsiventral în interior cu camere aerifere, însă aci nu sûnt filamente asimilătoare; organele reproductoare închise în thal; sporogonul sesil produce in el numai spori, nu şi elatere şi când e matur se deschide prin ruperea pereţilor sĕi subţiri. Genuri: *Riccia* (v. ac.), *Ricciocarpus* Corda, *Tesselina* Dum. [S. Şt. R.]

Riccoboni, *Lodovico,* numit Lelio, reformatorul teatrului italian, n. 1674 în Modena, † 5 Dec. 1753 în Paris. El a ridicat teatrul italian la o treaptă superioară, formându-l după cel francez, îndepărtând pe arlechin de pe scenă şi representând cu trupa sa drame remarcabile. Nisuinţele lui nu fură înţelese de publicul italian, de aceea se duse 1816 la Paris, unde obţinù cu teatrul sĕu italian succese mari. El a scris între altele: »Dell' arte representativa« (Londra, 1727) şi »Histoire du théâtre italien« (2 tom. Paris, 1728—31).

Richard, *conte de Cornwallis şi Poiton,* rege german pe timpul interregnului (1257—72) n. 1209, † 2 Apr. 1272, n'a ajuns să domnească în Germania, fiind recunoscut numai de partea vestică a imperiului. R. a fost un caracter, care se distingea prin multe însuşiri înalte. A fost cel mai bogat principe al timpului sĕu.

Richard, Regi ai Angliei. 1) *R., Inimă-de-leu,* regele Angliei (1189—99), n. 1157, † 6 Apr. 1199, a fost un principe viteaz, dar dur, care a trăit tot în certe şi lupte selbatice purtate prin Francia şi Orient. A întreprins o cruciată, bogată în fapte vitejesci, dar fără succes durabil. La reîntoarcere a fost făcut prisonier de Leopold V, ducele Austriei, pentru o vătĕmare făcută de R. stindardului austriac. A stat în temniţă 2 ani, până s'a adunat suma de rescumpĕrare. Reîntors în patrie, a avut lupte continue cu baronii ţerii şi cu regele Franciei. La asediul castelului Chaluz lângă Limoges a fost rănit de moarte (1199).

2) *Richard II,* rege al Angliei (1377—99), n. 7 Ian. 1367. Sub el s'a întărit tot mai mult puterea parlamentului englez. Luptele contra Franciei şi Scoţiei reclamând cheltuieli mari, a fost silit să impună dări noue, cum a fost darea de cap, îngreunătoare îndeosebi pentru clasele inferioare, cari s'au resculat sub conducerea lui Wat Tyler (v. ac.). Unele concesiuni făcute resculaţilor au potolit rescoala, dar R. a trebuit să retragă concesiunile în urma nemulţămirii claselor represeutate în parlament. Luând de soţie pe fica lui Carol VI (1396), a încetat resboiul cu Francia. După 8 ani au erupt noue nerândueli în Anglia, mai ales, că R. voia să se elibereze de parlament. El căḑù în mâna duşmanilor lui, fù silit să abdice de domnie şi muri in mod misterios în Pontefract Castle (14 Febr. 1400).

3) *Richard III,* rege al Angliei (1483—85), n. 2 Oct. 1452, a ocupat tronul prin cruḑimi, omorând sau întemniţând pe toţi cei ce păreau a-i fi contrari. Indată după încoronare a ucis pe nepoţii lui, Eduard V şi Richard de York. O rescoală condusă de Enric Tudor, conte de Richmond, i-a răpit tronul şi viaţa (22 Aug. 1485).

Richard I, *Fără-teamă,* conte al Normandiei, n. 935, a purtat multe lupte cu regii Franciei chiar pe timpul, când tronul Franciei avé să treacă dela Carolingi la Capetingi.

Richardia Kth., sin. *Zantedechia* Spr., (botan.) gen de plante herbacee din fam. Aroideelor, trib. Philodendreae, de acelaş habit cu *Calla* (v. ac.), dar de care se distinge foarte mult şi se poate deosebi uşor prin ovarul 2—5 locular. Cuprinde vr'o 5 specii sudafricane, dintre cari *R. africana* Kth. »cala« e una dintre cele mai respândite plante horticole de apartament. [A. Pr.]

Richardson, (pron. riciardsn), 1) *R., James,* călĕtor englez, n. 1809 în Borton, † 1851 în Ngumta (Africa). R. a făcut o călĕtorie din Tripolis direct preste Sahara la centrul Africei. Notiţele şi ḑiarele lui fură publicate sub titlul »Narrative of a mission to Central Africa« (2 tom. Londra, 1853) şi »Travels in Marocco« (2 tom. Londra, 1859).

2) *Richardson, Sir John,* călĕtor la polul nordic, n. 1783, † 1865; a petrecut pe Franclin în o expediţie polară (1825—27), a întreprins însuşi (1848—1849) două expediţii pentru aflarea lui Franclin. Scrierile lui mai însemnate: »Fauna boreali americana«, 4 tom. Londra, 1829—37, »The Polar regions«, Londra 1861, etc.

3) *Richardson, Samuel,* romancier engl. n. 1689, † 4 Iulie 1761 în Londra. R. e întemeietorul romanului englez de familie. Dintre romanele lui, cari sûnt de importanţă epocală în literatura lumii, însemnăm: Pamela (2 tom. Londra, 1740), Clarissa Harlowe (8 tom.), Sir Charles, Grandison (6 tom.), etc.

Richelieu, 1) *R., Armand Jean du Plessis, duce,* cardinal, om de stat franc., n. 5 Sept. 1585, † 4 Dec. 1642. In 1624 a ajuns în fruntea gu-

vernului. Intreaga lui nisuință era îndreptată spre împreunarea catolicismului cu bunăstarea națională. El a luptat contra Spaniei, primind chiar ajutor dela Englezii și Olandezii protestanți, dușmanii interni, hughenoții și catolicii se rescoală, dar sûnt bătuți. Rochelle, citadela hughenoților, cade în mânile lui R. El se îndreaptă cu succes contra Spaniei, înăbușe o nouă rescoală îndreptată contra lui și își asigură liniscea în lăuntrul Franciei. Intreaga lui activitate e îndreptată contra casei de Habsburg, aliându-se cu protestanții din Germania. Trupele franceze întră în Alsația și cuceresc un șir de cetăți și castele. Se îndreaptă contra Spaniei și scie să o încurce într'o revoluțiune mare. In timpul acesta se mai fac încercări de rescoale în Francia, dar ele sûnt în curând înăbușite, autorii lor mor pe eșafod. Cardinalul R. a fost cel mai mare om de stat al Franciei vechi. Fără scrupuli și cu o energie de fier, a sciut să facă Francia mare în afară și să întărească în lăuntru absolutismul, centralisând tot mai mult administrația provincială. (Cf. »Testament politique du cardinal de R.«, 2 tom. Amsterdam, 1687—96; »Lettres, instructions diplomatique, etc.«, adunate de Avenel, 8 tom. Paris 1853—77, etc.)

2) ***Richelieu,*** (pron. rișliö), ***Armand Emanuel du Plessis, duce,*** om de stat franc., n. 25 Sept. 1766, † 17 Maiu 1822 în Paris. Isbucnind revoluția franc. 1789 a trecut în Rusia, unde a ajuns general-locotenent în armată. A fost și guvernator al Odesei. După reîntoarcerea Burbonilor, fù numit Pair și primul camerier al regelui, apoi în două rânduri ministru.

Richepin (pron. rișpen), ***Jean,*** poet franc., n. 4 Febr. 1849 în Médéah, (Algiria). El a întrodus naturalismul în lirică prin volumul său de poesii »Chanson des gueux« (Paris, 1876), la început confiscat de guvern, apoi iară liberat. Acestuia i-au urmat »Caresses«, (1877), cari au și versuri frumoase, romanul »La glu« (1881), apoi »Les blasphèmes« (1884), o colecție de înjurături la adresa lui Dđeu, a rațiunii, naturei, progresului, etc. Romanele lui au puțină valoare. El s'a încercat și în dramă, dintre cari »Par la gloire« a fost representată în »Comédie française«.

Richișdorf, magh. ***Riomfalva,*** com. rur. în Trans., cott. Têrnava mare, cu 1170 loc., 319 Rom., 829 Germ.

Richmann, ***Regula lui,*** o formulă stabilită de fisicianul Georg Wilh. Richmann (n. 23 Iulie 1711 în Pernau, † 6 Aug. 1753 ca membru al academiei de sciințe din Petersburg), pentru calcularea temperaturei unui amestec, din două fluidități omogene, dar cu temperatură deosebită.

Richmond, 1) R., oraș în comitatul engl. Surrey, 22,684 loc. (1891), parc mare, cercetat de Londonezi. 2) R., oraș în Yorkshire (Anglia), 4216 loc. 3) R., capitala statului Virginia (America nordică), 81,388 loc. (1890); statua equestră a lui Washington, numeroase fabrici, comerciu însemnat; 1861—65 aci a residat guvernul statelor sudice. 4) R., oraș în statul nordamerican Indiana, 16,608 loc. 5) R., oraș în colonia engl. Cap (Africa sud.), 1236 loc.

Richter, 1) ***R., Jean Paul,*** literat (1763—1825), celebru scriitor umoristic german, n. la Vunsiedl lângă Beireuth din o sărmană familie protestantă, studià teologia, dar se ocupà în special cu literatura. Se luptà continuu cu lipsa până când, în 1809, prințul Dalberg îi dete o pensie de 1000 fl., făcêndu-l consilier de delegațiune. Fù doctor al academiei de Heidelberg și membru al celei din München. In 1825 pierdù vederea, și moartea unicului său fiu ii grăbí sfîrșitul. Satira și umorul, de multeori căutat și mai totdeauna în serviciul ideilor religioase și morale, caracterisează toate romanele și alte scrieri ale sale, din cari semnalăm: Estract din hârtiile diavolului (1788); Logea invisibilă, 2 vol. (1788); Hesperus, 4 vol., schițe de femei; Flori, fructe și spini, 4 vol. (1796—7); Valea Campană sau despre nemurirea sufletului, mult apreciată de Herder; Titan, opera cea mai desăvîrșită și cea mai înaltă expresiune a concepțiunilor sale, 4 vol. (1800—03); tradusă în franc. de Th. Chasles; Levana sau teoria educațiunii (1807); Introducere la estetică, scriere dogmatică despre poesie, 3 vol. (1804); Mici scrieri, 2 vol. (1801—16). S'a făcut și o Crestomatie din principalele pasagie ale scrierilor sale. Literatură: Srazier: I. P. R., Ein philosophischer Commentar zu dessen Werke, 5 vol. Leipzig, 1823; Dna de Staël in L'Allemagne; Th. Chasles în Etudes sur l'Allemagne.

2) ***Richter, Ernst-Fried.-Ed.,*** compositor și renumit teorician de musică german, n. la Grossschönau (24 Oct. 1808), † la Leipzig (9 Apr. 1879). Autodidact a profesat și a funcționat ca dirijor în Leipzig. A scris musică instrumentală de cameră și mai cu seamă musică bisericească, psalmi, motete, mise, un oratoriu, ș. a. Principalul său titlu de glorie e însă tratatul său de composiție, în 3 părți (Armonie, Contrapunct, Fugă) care se bucură de un renume universal și a fost tradus în toate limbile.

3) ***Richter, Hans,*** unul din cei mai renumiți șefi de orchestră a timpului; e născut la Raab în Ungaria (4 Apr. 1843) și a studiat în conservatorul din Viena.

Ricimer, general roman de origine suevă, nepot al regelui got Wallia. Consul în 459, detronează pe Avitus, asasinează pe Majorienus și ridică la tron pe Libius Severus, ginere al acestuia dar îl omoară și îl înlocuiesce cu Olybrius. † 472.

Ricina, ***oleiu de R.,*** oleiul stors din sămênța plantei Ricinus communis L. (v. ac.). E incolor sau gălbiu, lichid gros, sgârie puțin. Se întrebuințează în medicină ca purgativ și ca adaus la diferite oleiuri pentru pér și la pomăđi, în industrie la fabricațiunea săpunului.

Ricinus L., (botan.) gen de plante anuale (în patrie arborescente) din fam. Euphorbiaceelor, trib. Crotoneae, cu flori monoice: cele masculi cu stamine numeroase, cele femele 3 mere, capsule 3 coce și foi peltat-palmat-lobate. Cuprinde o singură specie ***R. communis*** L. cu o mulțime de varietăți (după alții specii proprii, întroduse în horticultură) originară din Africa, din ale cărei seminte »căpușe« »ricin« se extrage oleiul întrebuințat în medicină, ca unul din cele mai eficace purgative. [A. Pr.]

Riciul de câmpie, (magh. ***Mező-Rücs),*** com. rur. în Trans., cott. Mureș-Turda, 1477 loc., 1311 Rom., 152 Magh.

Ricoșet, ridicarea din nou a proiectilului după ce a lovit un obstacol și descrierea unei noue curbe, mai mică însă ca cea dintâiu (traiectoria).

Ridichea, v. Raphanus.

Ridicul, ceva urît sau umil în contrast cu frumosul sau sublimul. Acest contrast, faptic sau numai subtînțeles și deșteptat instinctiv după legea asociațiunii ideilor, explică plăcerea estetică, ce ne-o face R. In fața R.-lui, o parte din activitatea sufletească, deșteptată prin ideia frumosului sau sublimului, și considerată ca un curent nervos, asemenea unui curent electric, devine liberă, fiind îndreptată asupra unui lucru a căruia înțelegere n'are trebuință de întreagă această activitate și, revěrsându-se asupra nervilor simțirii și mișcării, produce prin cei dintâiu veselia sau simțul înălțat al vieții, prin cei de al doilea mecanismul rîsului. R. e de mai multe feluri, după modul cum ni se presentă și după contrastul cu felurite specii ale frumosului sau sublimului. Astfel sûnt gluma, satira, umoristicul, naivul, bizarul, barocul, comicul, eroicomicul, burlescul, grotescul (v. acestea).

Rieger, *Francisc Ladislaus,* om politic ceh, n. 10 Dec. 1818 în Semil, după ce a părăsit cariera judecătorească fiind încurcat într'un proces politic, s'a făcut publicist. In 1848 a fost ales deputat în șapte cercuri. In parlamentul austriac a fost oratorul principal al partidei slave. După apariția diplomei din Octobre (1860), s'a pus în fruntea partidei naționale cehe și stabilí un program federalistic. Din 1863—1879 Cehii au observat pasivitate față de dieta provincială și parlamentul austriac. Sub Taafe au întrat din nou în dietă și parlament, unde a fost unul din conducětorii majorității. In 1891 a suferit o înfrângere partidul Cehilor bětrâni, așa că nici R. n'a mai fost ales deputat. De atunci s'a retras din viața politică.

Riehl, *Wilhelm Heinrich, de,* novelist german, n. 6 Maiu, 1823 în Biebrich. La început ḑiarist, fù numit 1853 profesor la univ. din München, în 1862 membru al Academiei de sciințe de acolo, 1885 director al museului național și conservator general al monumentelor de artă și al anticităților din Bavaria. El a publicat o »Naturgeschichte des Volkes« (1853—1869), »Kulturgeschichtliche Novellen« (Stuttgart, 1856), »Geschichten aus alter Zeit« (1862—64), »Kulturstudien aus drei Jahrhunderten« (2 tom. Stuttgart, 1859), »Kulturgeschichtliche Charakterköpfe«, (1891—92) etc.

Rienzi *(Rienzo), Cola di,* cu adevěratul nume *Nicola Lorenzo Gabrini,* a restabilit republica în Roma în 1347, n. 1313. Din 1344—47 a cercat să ațițe poporul contra nobilimii, ceea ce i-a succes numai în urma unei foamete. In 20 Maiu 1347 și-a cetit, în capitol, între aclamațiunile poporului, cele 13 legi constituționale. Senatorii fură alungați, nobilimea surprinsă fugí la țeară. El își dete titlul de tribun și își luă de tovarěș pe legatul papal. Orbit de succesele obținute, a declarat, că poporul roman are să aleagă pe împěrat, ceea ce l-a lipsit de sprijinul papei dela Avignon. El a trebuit să fugă. Petrecênd câțiva ani în singurătate, a mers la împ. Carol IV în Praga (1350), acesta însă l-a arestat și l-a predat papei Clemens VI. Urmașul acestuia, Inocențiu VI, l-a liberat și l-a trimis în Italia, ca să lucreze pentru puterea papală. R. recucerесce Roma și întemeiază un regim de teroare. Poporul se unesce cu nobilii și R. este ucis, cadavrul lui batjocorit și ars. (Cf. Fortifiocca, Vita di R., Brescia, 1624; G. Paolucci, Appunti storici sopra Cola di R. Bari, 1883; Auriac, Etudes historiques sur Nicola R. (Amiens, 1885), etc.

Riese, *Adam,* (1489—1559), împiegat montanistic și contabil la Annaberg, în munții metalici ai Saxoniei. Autorul celei dintâiu îndrumări metodice în arta aritmeticei practice, apărută în Germania.

Riesling, o varietate de struguri cu boabe verḑi, mici, cari sûnt puțin gustoase, dar dau un vin excelent, cu un miros plăcut.

Riga, capitala guvernamentului rusesc Livland, lânga Düna, al doilea oraș comercial al Rusiei, 282,943 loc. (1897); biserică gotică, bis. Sf. Petru cu turn de 140 m. înalt; castel; fabrici de rachiu, tutun, oleu, fier, etc., însemnat comerciu maritim.

Rigas, *Constantin,* poet neogrec și martir al patriotismului, n. la Velestino (vechia Pherae) în Tesalia, 1753. Entusiasmat de spiritul revoluțiunii franceze din 1793, concepù planul de a libera Grecia de Turci și, pentru acest scop, spera sprijinul lui Napoleon I, care i-se și promise prin Bernadotte, ambasadorul francez la Viena. In 1797, voind a vorbí cu Bonaparte în Veneția, părăsí serviciul sěu dela curtea domnului Munteniei, M. Șuțu, și plecă la Triest; ací fù prins, adus la Viena și, în 1798, dat cu mai mulți soți comandantului turc din Belgrad, care-i spânzură. Prin poesiile sale contribuí mult la deșteptarea consciinței naționale a Grecilor.

Rigaudon, *(franc.)* vechiu dans, de origine provensală, în měsură binară, mișcare vivace și de un caracter vesel. Numele pare a-i vení dela un măiestru de dans, Rigaud, care l-a pus în modă. Musica e formată din 3 reluări de câte 8 tacte, a treia contrastând mult cu cele douě anterioare. In partițiunile măiestrilor francezi și italieni din secl. XVIII se věd multe arii de balet în această formă, și chiar coruri. [T. C.]

Rigel, stea de mărimea ântâiu din constelațiunea lui Orion, sin. *Piciorul stâng* al lui Orion.

Rigi, munte isolat in Elveția între lacurile Vierwaldstadt, Zug și Lowerz, piscul R.-Kulm de 1800 m. înalt; cel mai cercetat munte în Elveția din causa admirabilei priveliști de pe vîrful lui. Pe munte se află hoteluri grandioase și de jos până sus duc și trenuri.

Rigla, instrument pentru trasul liniilor drepte.

Rigorism, în genere este un termin, ce denotă observația prea strictă și literală a prescriptelor legii. In etică se numesce R. doctrina sau teoria ce are de principiu rigoarea prescriptelor legii și rigida lor observare până chiar și în aměnunte. [Pi.]

Rîia, *Scabia omului,* este o boală parasitară și contagioasă a pielei, caracterisată prin mâncărime și prin erupțiuni eczematoase. R. este o boală foarte veche, respândită preste tot pămêntul; în România ea este cunoscută de mult, precum probează scrierile folkloriste, descântecile vechi, doctoriile poporale vechi. R. apare câte odată în unele sate în mod epidemic. Ca parasiți ai R.-ei cunoascem trei arachnide: Sarcoptes, Dermatodectes și Symbiotes. Cel mai important este Sarcoptes, care a fost descris de Linné în 1748 ca Acarus Scabiei, de Latreille în 1806 ca Sarcoptes Scabiei. Numai Sarcoptele își sapă canale în piele, în care depune ouěle

lui, Dermatodectele și Symbiotele se fixează pe pielea omului într'un mod mai trecĕtor, se găsesc adeseori în foliculele pielei ale animalelor domestice. Toate trei Arachnidele mai trăiesc septĕmâni întregi după depărtarea lor dela pielea pe care au crescut, dar atât ele precum și ouĕle lor mor curênd într'un aer uscat și cald de 65—100° C. O influență locală asupra acestor parasite, aflate pe piele, o exercită creosotul, soluțiunea de potasă, oleiul de terebentină, catranul, petroleul, acetul tare, acidul carbolic, benzina, săpunul de potasă cu pucioasă. Nu este de ajuns ca să vindecăm R. prin uciderea parasiților ei, ci trebue să prevenim și recidiva prin desinfectarea pânzeturilor, vestmintelor, așternutului bolnavului într'un cuptor încăldit la 80° sau cu apă fierbinte. Ocasiunea pentru multiplicarea R. omenesci se nasce prin durmirea de două sau mai multe persoane într'un pat în familie, în hanuri, pensionate, închisori, prin întrebuințarea așternutului de care s'au servit alții în casarme, oteluri, aresturi, în casele particulare, în camerile destinate pentru servitori, lucrători, ucenici, prin contactul intim, prin contactul copiilor în școală și la jocuri. [I. Felix.]

Rîia animalelor este datorită unor mici parasite numite Acarieni; unii se țin de tribul Sarcoptinelor, alții de familia Demodicidelor. Aceste două categorii de Acarieni se deosebesc și prin caracterele zoologice și prin sediul lor; Sarcoptidele psorice trăiesc în epiderm, la diferite adâncimi; Demodicidele se află mai numai în glandele sebacee. Boala aceasta de piele este cunoscută de mult. Moise exclude sacrificarea animalelor rîioase. Grecii și agronomii latini, cunosceau cât de molipsitoare este această boală și pagubele ce *turpis scabies* aducea în turme. Cel dintâiu care a indicat existența unui animalcul în rîie a fost medicul Arab Avenzoar.

Rîia cailor. Calul, măgarul și catîrul sûnt atinși de R. sarcoptică, psoroptică și simbiotică. R. sarcoptică are de caracter generalisarea repede, contagiu mai mobil, localisarea pe toată suprafața corpului. R. psoroptică se localisează pe partea de sus a gâtului, în crescet, la coadă; R. simbiotică apare pe picioare și contagiunea e înceată. Este însă bine să ținem minte că toate aceste forme de R. pot să existe împreună pe același animal.

Rîia vitelor cornute este datorită Acarienilor psoropți și simbioți. R. sarcoptică, din câte se scie până acum, nu se produce la bovine. R. bovinelor când este datorită psoroptului se poate confunda cu alte câteva boale de piele; microscopul însă ne ajută a diagnostica psoroptul. Simbiotul produce o R. la baza coadei și mâncărimea e mai potolită; aceasta este mai puțin contagioasă ca cea psoroptică.

Rîia oilor. Ací avem cele trei forme de R. R. sarcoptica își are sediul pe cap; începe la buze, în jurul nărilor, mai rar la pleoape și urechi, apoi cuprinde tot capul; ea pare a respecta părțile acoperite de lână. R. psoroptica este spaima turmelor; parasitul se desvoaltă și se înmulțesce tocmai pe părțile acoperite de lână și fuge de pe oile tunse pe cele cu lână netunsă. R. simbiotică se desvoaltă pe picioare, pe uger, pe scrat; trunchiul, gâtul și capul nu sûnt nici odată atinse.

Rîia caprelor. Nu s'a observat nici odată forma psoroptică ci numai cea sarcoptică care începe dela cap și cuprinde apoi tot corpul și cea psoroptică care apare pe laturile gâtului și se întinde dealungul spinării și mai rar pe laturile pieptului.

Rîia porcilor este datorită numai unui sarcopt varietate suină, și este contagioasă pentru om.

Rîia cânilor. Pe lângă R. demodectică, cânii mai au o R. obicinuită, sarcoptică, și o alta simbiotică sau auriculară. Confusiune se poate face între R. demodectică, care este foarte greu de vindecat și foarte gravă, și între cea sarcoptică. O deosebire este că cea foliculară ocupă o suprafață uscată, pe când cea sarcoptică este acoperită de cruste mici galbene.

Rîia pisicilor, este datorită sarcopților și simbioților. Cea dintâiu începe la ceafă, apoi trece la urechi, frunte, cap, rar la partea dinainte a gâtului. R. simbiotică, și la pisici, tot la ureche apare.

Simptomele. Toate R. au ca prim și inevitabil simptom mâncărimea. La început redusă la un punct, apoi întinsă la o suprafață mai mult sau mai puțin largă. Aceasta trebue să ne atragă atenția și să ne hotărască a chiema pe medicul veterinar iar pe de alta să înscințăm primăria locului unde ne aflăm pentru R. cailor, vitelor cornute mari și mĕrunte, și pentru R. porcilor. Deși rar, unele R. ale animalelor se transmit la om.

Tratament: animalele bolnave se deosebesc cu totul de cele sănătoase. Pĕrul locului atins se tunde. Se săpunesce animalul cu săpun de potasă, se freacă puternic cu peria; săpunul remâne pe loc câteva ore. Se fac spălături și pielea se uscă. Se aplică apoi: petrol, benzină, creozot, (creozot și alcool 10 părți, apă 25 părți), tutun, sulfură de potasiu, pucioasă (1 parte, untură 3 părți) pomada Helmerich (pucioasă pisată 2 părți, carbonat de potasă 1 parte, grăsime 8 părți). Pentru oi dă resultate mai însemnate: păcură cu săpun verde, părți egale.

Rîia demodectică se întâlnesce la toate animalele și este cea mai greu de vindecat chiar de către medicii veterinari, din causă că parasitul este situat profund. [I. St. Furtuna.]

Rîjnica, numele popular al plantei Cardamine impatiens L. (v. ac.).

Riksdaler, talerul svedez de până acum = 100 öre = 1 coroană scand. = 1·32 K.

Rilasciando, *(ital.)* termin întrebuințat în musică și implicând în sine idea de micșorare a intensității și de rărire a mișcării.

Rilo-Dag, șir de munți în Peninsula Balcanică, se întind dela Sar-Dag spre sud-est, formând culmea apelor între Dunăre și Archipelag; piscul principal ajunge înălțime de 3000 metri.

Rîm, numele archaic și popular al Romei, s. e. împĕratul R.-lui, papa de R.

Rima, armonia silabelor finale din versurile unei poesii. Cele mai frumoase R. se produc, când silabele finale, ce rimează, sûnt în armonie și după accent, deși cuvintele sûnt diferite.

Rîma, *(Lumbricus agricola),* verme inelat (80—120 inele), clasa Annelidelor, subcl. Chaetopodelor, ord. Oligochaetelor, corp rotund, extrem. anterioară ascuțită în forma de rît, având sub ea orif. bucal. In treimea anter. a corpului sûnt câteva inele mai groase, formând așa dișa șea. Ochi n'are, dar poate percepe lumina. Are pe

corp 4 serii de câte 2 peri mici în piele, vi-ḑibili numai cu microscopul. Se înmulţesce prin ouĕ, şi când e tăiată în bucăţi (prin săparea pămêntului în care trăiesce), fiecare parte se preface într'un individ nou. E foarte folositoare pentru agricultură, căci mâncând pămênt, trecêndu-l prin tubul sĕu digestiv, îl dă afară bine măcinat şi mai gras, depunêndu-l la suprafaţa solului arabil. [I. P. Voiteşti.]

Rimaszombat, oraş în Ungaria, cott. Gömör, 5849 loc., 5424 Magh., 322 Slov., tribunal şi judecătorie de mine, liceu protest., şcoală comerc. comerciu însemnat. Pe teritoriul oraşului s'au aflat arme de bronz, monete romane, etc. Numele vechiu a fost Gross-Stephelsdorf (Villa Stephani), comună locuită de mineri, de sigur germani.

Rimesa, (ital., franc. *Remise,* retrimitere), trimiterea de bani, mai ales de cambii sau alte efecte în scopul acoperirii unei pretensiuni. Indeosebi se numesce R. în comerciu cambia ce o primesce cineva drept plată sau pe care o vinde spre a-şi procura numerar.

Rimeţ, (magh. *Remete),* com. rur. în Trans., cott. Albei infer., 1911 loc. Rom.

Rimini, (vechiul *Ariminum),* oraş în prov. ital. Forli (Emilia), 10,838 loc. (ca comună 37,078 loc.); episcopie; catedrală, arcul triumfal al lui August, pod antic de marmoră.

Rimniceanu, v. Romniceanu.

Rîmnicenî, com. rur. în Rom., j. R.-Sărat, compusă din 2 cât. cu 1523 loc., 1 biserică şi 1 şcoală. (M. Dicţ. geogr. al Rom.)

Rîmnicul, *(Rîul-Morilor),* rîu în Rom., j. Vâlcea, format din două braţe, ce se unesc la com. Sărăcinesci şi apoi curg sub numele Rîul-R. şi se varsă în Olt pe malul drept, în dreapta oraşului R.

Rîmnicul-Sărat, rîu în Rom., ce isvoresce în j. Buzĕu dintre munţii Curcubĕta-Mare şi Curcubĕta-Mică, străbate j. R.-Sărat, întră în j. Putna şi apoi se varsă în Siret. Lungimea e de ca. 150 km.

Rîmnicul-Sărat, com. urb. în Rom. şi capitala j.-lui cu acelaşi nume, aşezată pe un platou dintre rîul Rîmnic şi pârăul Valea-Coţatcul, şi avênd 13,134 loc. (1899), între cari 10,947 Rom., 1596 Ovrei, iar restul de alte naţionalităţi, 117 strade şi 2114 case, 8 biserici ort. şi 3 sinagoge. Bisericile ort. cele mai principale sûnt: Bis. Piatra sau Domnească, zidită din temelie de Ştefan cel Mare pe la 1474; biserica catedrală, zidită la 1697 de Constantin Basarab-Voevod şi Michail Cantacuzino, vel-spătar; bis. Robească şi bis. Bagdad. Instrucţiunea numĕră un gimnasiu, ce poartă numele lui Vasile Boerescu, 2 şcoale primare urb. de băieţi şi 2 de fete, 1 şoală mixtă şi 2 şcoale private. Industria numĕră câteva fabrici mai mici de săpun şi luminări. Comerciul este activ şi constă în cumpĕrări şi vênḑeri de lemne, vite, cereale, vin, rachiu şi manufacturi, fiind 2 pieţe: a Halelor şi a Libertăţii. Bâlciuri anuale se fac la Sf. George (23 Apr.), Drăgaica (24 Iunie) şi la Ispas. Locuri de plimbare sûnt: Calea Victoriei şi Grădina publică. Zidirile publice mai însemnate sûnt: palatul administrativ, gimn. »Vasile Boerescu«, prefectura, spitalul judeţean, spitalul Bagdad. (M. Dicţ. geogr. al Rom.) [nt.]

Rîmnicul-Sărat, judeţ în Rom., numit astfel dupa rîul R.-Sărat, care-l udă prin mijloc, şi cuprins între j.-le Putna, Buzĕu, Brăila, Tecuciu şi Covurluiu, avênd o întindere de 3340 km². şi 136,467 loc. (1899), din cari 133,135 Rom. Marca j.-lui e un *armăsar*. Partea de vest a j.-lui (cam a 1/8 parte din întinderea aceluia) se ţine de regiunea muntoasă, regiunea dealurilor ocupă partea de mijloc, iar a câmpului partea de est a j.-lui. Apele mai însemnate sûnt: Milcovul la nord, Rîmna, Slîmnicul şi Rîmnicul la mijloc, Câlnăul la vest şi Buzĕul la sud. Afară de aceste ape curgĕtoare, în partea de sud se mai găsesc şi câteva lacuri cu ape minerale, cum e: Balta-Albă, Boldu şi Balta-Amară. In privinţa administrativă j.-ul este împărţit în patru plăsi: Marginea de jos—Oraşul, Rîmnicul de sus—plaiul Rîmnicul, Marginea de sus, Grădiştea—Rîmnicul de jos, numĕrând în total 85 comune rur. Capitala j.-lui e Rîmnicul-Sărat. In privinţa politică j.-ul R.-Sărat dă 3 senatori şi 4 deputaţi; în ordinea eclesiastică face parte din eparchia Buzĕului. Instrucţiunea se face în 1 gimnasiu, 5 şcoale primare urb. de băieţi şi fete, 1 şcoală primară rurală, 101 şcoale rur. mixte şi 11 şcoale de cătun. In ordinea judiciară j.-ul numĕră 82 judecătorii comunale, 3 judecătorii de ocol şi 1 tribunal, care depinde de curtea de apel din Galaţi. J.-ul R.-S. produce tot soiul de cereale, fiind agricultura îndeletnicirea de căpetenie a locuitorilor; viile ocupă o suprafaţă de 9052 ha. Dintre minerale se găsesce: pirită la Argintăria-Veche, la Malul-Negru, la Sări şi pe albia rîului Câlnăul; sarea gemă formează munţi de sare: Dealul-Sării pe valea Rîmnicului, La-Sări pe valea Sărăţelului şi La-Sări în Munţii Sării; lignită la Plisoul, în dealul Hîrjea, la Modreni, pe valea Câlnăului; petroleu la Valea-Rea şi la Scropuş. Afară de Balta-Albă, lac salin, se mai găsesc isvoare de apă sulfuroasă, din cari cele mai importante sûnt: la Bisoca, Poiana-Mĕrului, Mânăstirea lui Bărsache, pe pârăul Turul, între munţii Purcelul şi Carîmbul. Industria şi comerciul sûnt concentrate în capitala j.-lui. Căile de comunicaţiune sûnt: calea ferată şi calea naţională Buzĕu-Focşani, mai multe căi judeţene şi comunale. (Cf. M. Dicţ. geogr. al Rom.) [nt.]

Rîmnicul şi Noul Severin, *episcopie.* După pisania pusă pe amvonul catedralei, episcopia R. datează din timpul mitropolitului Eftimie al Severinului şi al lui Mihail, ântâiul episcop de Rîmnic. Deoarece la 1380 găsim încă pe ântâiul mitropolit al Severinului, Antim, înfiinţarea episcopiei R. cade mai în urmă şi pare a fi existat sub mitropolia ţerii între 1500—1507, împreună cu episcopia Buzĕului. Circumscripţia ei va fi fost cam aceeaşi ca a mitropoliei Severinului; din această causă s'a şi numit a Noului Severin. In timpul resboiului între Nemţi şi Turci, la 1735, catedrala a ars. Atunci a rezidit-o cel mai de frunte episcop al acestei eparchii, Clement. Tot dînsul a clădit paraclisul Sf Grigore în 1745 şi bolniţa în 1748. Tocmai un secol în urmă, cu prilejul unui mare pojar din oraş, catedrala a ars din nou, astfel încât chiar reşedinţa episcopală s'a mutat la Craiova. Biserica actuală este zidită de episcopul Calinic în 1856, şi de atunci este iarăşi scaun. Clopotul mare este de abia din 1848. Pe lângă episcopie fiinţa o şcoală de candidaţi la preoţie, mai târḑiu prefăcută în tipografie. Seria episcopilor şi biografia lor nu este stabilită, deoarece încă nu s'a găsit nimeni, care să se folosească de archiva episcopiei pentru a compila o operă aşa de meri-

torie, ca cea făcută de episcopul Melchisedec pentru Roman şi Huşi. (Cf. Tocilescu, Raport asupra câtorva mănăstiri şi biserici. Bucuresci, 1886; Bilciurescu, Măn. şi biser. din România. Bucur., 1890.)

Rîmnicul-Vâlcea, com. urb. în România, capitala j.-lui Vâlcea şi reşedinţa episcopiei Rîmnicul-Noul-Severin; staţiune de cale ferată; e situată sub poalele dealului Capela la confluenţa rîurilor Rîmnicul şi Oltul. Are 7317 loc. (1899), între cari 5704 Rom., 1409 supuşi străini şi 204 Ovrei. Biserici, pe lângă catedrala episcopiei zidită la 1856, mai sûnt 7: Cuv. Paraschiva, începută din temelie de Ioan Petraşcu-Voevod la 1557 şi terminată de fiul sĕu Mihaiu Bravul, banul Craiovei în anul următor; Maica Domnului, fundată de Mircea cel Bĕtrân la 1388; Toţi Sfinţii, zidită între anii 1762—64; Sf. Dumitru, Sf. George, Sf. Ioan Botezătorul şi capela Cetăţuia. In centrul oraşului e mănăstirea (Bărăţia) Franciscanilor. Instrucţiunea publică numeră: 1 gimnasiu, 1 seminariu de gradul I pentru candidaţii de preoţie, 2 şcoale primare urbane, una de băieţi şi alta de fete, 1 şcoală prim. rur. şi 1 şcoală de meserii, întreţinută de judeţ. O şcoală primară mixtă întreţine şi comunitatea catolică. Industria numeră: 2 fabrici de cherestea, 1 fabrică de frînghii, 1 fabrică de pielărie şi 1 moară. Bâlciuri anuale se fac la Sf. Petru şi la Vineria mare, iar tîrg septĕmânal în fiecare Marţi. Oraşul are 2 pieţe şi 1 grădină publică, numită Zăvoiul. Se mai găsesc câteva isvoare de apă sulfuroasă, 1 stabiliment de băi şi 1 spital judeţean. (Cf. M. Dicţ. geogr. al Rom.) [nt.]

Rin, (lat. *Rhenus*, germ. *Rhein)*, rîul principal al Germaniei şi o însemnată arteră a ei; isvoresce în Elveţia, cantonul Grison, din 2 resp. 3 isvoare: R. anterior, R. de Medels şi R. posterior, toate se împreună la Reichenau, la Rheineck se varsă în lacul de Constanţa, la Stein iese din lac, curge spre vest până la Basel, la Schaffhausen formează renumitul cataract (24 m. înalt, 170 m. lat), curge apoi spre nord pe la Mannheim, Worms, Mainz până la Bingen (până aci R. superior), apoi spre nord-vest până la Bonn (R. de mijloc), de aci încolo iese la şes curgênd spre nord până la Emmerich, apoi spre vest şi se varsă în Marea Nordului (R. inferior) formând o deltă cu 5 braţe. Lungimea 1225 km., basinul 196,303 km². Afluenţi pe dreapta: Neckar, Maina, Lahn, etc.; pe stânga: Thur, Aare, Ill, Mosel, Ahr, etc. Navigaţia e foarte desvoltată pe R., cu deosebire dela Basel resp. Strassburg în jos. Mai multe societăţi de navigaţie au vase pe R. Conform actului de navigaţie pe R. dela 17 Oct. 1868 vasele tuturor naţiunilor pot întra pe Rin până la Basel.

Provincia renană, (Rheinprovinz, Rheinland), prov. prus. lângă Rin, 26,992 km². cu 5.106,002 loc. (1895). Excelentă viticultură (Rin, Mosel, Ahr), industrie desvoltată: mine de fier, plumb, zinc, mangan, cărbuni, lignit, etc.; fabrici de hârtie, pielării, chimicalii, sticlă, obiecte de fier, oţel, alamă, ţesĕtorii de pănuri, bumbac şi mătasă, etc. Provincia e împărţită în 5 guvernamente. Capitala şi reşedinţa presidiului suprem e Koblenz.

Rincezi, com. rur. în Rom., j. Prahova, compusă din 2 cät. cu 1760 loc., 3 biserici şi 1 şcoală. (M. Dicţ. geogr. al Rom.)

Rindera Pall. sin. Mattia Schult., (botan.) gen de plante perene din fam. Boragineelor, trib. Borageae, înrudit cu *Cynoglossum* (v. ac.), de care diferă prin stamine exerte şi mai ales nuculele neglochidiate. Cuprinde vr'o 15 specii respândite din mediterana până în Asia centrală. Singura specie dela noi *M. umbellata* Schult., o frumoasă plantă arenarie, a căreia inflorescenţă are un port umbeliform, se cultivă ca şi vr'o câteva specii înrudite ca plante decorative rustice. [A. Pr.]

Ringala sau *Maria*, sora regelui polon Vladislav, fù a doua soţie a lui Alexandru-Vodă cel Bun domnului Moldovei (1411). Din ea se născù fiul lui Alexandru, Stefan sau Steţcu. In 1421, adecă preste 10 ani R. e lăsată de domn, care îi dă pentru susţinere venitul a douĕ oraşe şi o pensie în bani. Relaţiunile moldo-polone nu se înăspriră prin această desfacere.

Ringhilescl, com. rur. în Rom., j. Botoşani, compusă din 9 cät., cu 3407 loc., 3 biserici şi 3 şcoale. (M. Dicţ. geogr. al Rom.)

Ringkjöbing, comit. danez în Iütlanda, 4529 km²., cu 98,623 loc. (1890). *Capitala R.*, lângă sinul cu acelaşi nume, are 2290 loc.

Rinichii, (anat.) formează aparatul (glanda) de filtraţiune pentru debaresarea organismului de dejecţiunile solubile ale combustiunei ţesutelor. Ei sûnt situaţi lângă coloana vertebrală susţinuţi de peritoneu, un ţesut adipos dens şi de un pachet vascular puternic şi scurt numit *hil*. Un R. are 12 cm. lungime, 7 cm. lăţime şi 3 grosime; forma este cea a unei fasole. La extremităţile superioare se găsesc *capsulele suprarenale*. In substanţa R.-lor distingem: 1) un învĕliş, o capsulă fibroasă uşor detaşabilă; 2) o substanţă corticulă cu coloanele lui Bertin; 3) o substanţă médulară cu pyramidele lui Malpighi; 4) bassineţii cu ureterele.

In subst. mĕdul. sûnt 10—12 pyramide cu vîrful în basinet, vîrfurile se chiamă *papile*, fiecare papilă e ciuruită ca o rosetă de stropitoare, în care se deschide câte un *tub urinifer alui Bellini*. Subst. corticală gălbuie formând *coloanele lui Bertin*, încungiură pe cea médulară, în ea se găsesc *glomerulii lui Malpighi* cam $^1/_2$ milion la un R. Din fiecare glomerul pornesce câte un *tub flexuos* (contorţi) *urinifer*, formează *ansa lui Herle*, devine iarăşi flexuos, apoi remâne drept ca să se termine în papila din subst. mĕdulară, să se verse în *bassinet*, iar acesta prin uretare conduc urina în *băşica urinară*. R. sûnt foarte vasculari. In stare embrionară R. nasc din corpul lui Wolff. Importanţa R.-lor este foarte însemnată, cel puţin un R. este indispensabil vieţii. Suprimarea ambilor R. aduce moarte în câteva oare. Prin glomeruli trece o cantitate enormă de sânge şi prin el se filtrează neincetat *urina* (1·200—1·500 gr. pe ḑi). *Urea* este materie azotată principală găsită în urină. Funcţiunile renale sûnt foarte complexe. Permeabilitatea renală se poate pune în evidenţă înjectând în sânge albastru de Methylen, colorându-se urina deja după $^1/_2$ oră în verde-albăstrui. Toxinele bacteriene şi ale organelor se filtrează prin urină. Impermeabilitatea R.-lor o găsim în nefritele interstiţiale, nefritele parenchimatoare, presintă R. în parte permeabili.

Despre boalele de R. v. art. Nephrita, Lithiasis renală, Hydronephrosis, Tuberculosa, Neoplasme, Syphilis, Nephrectomie. [Dr. Tălăşescu.]

Rinocerul, *(Rhinoceros)*, mamifer din ord. Perissodactylelor, fam. Nasicornia, cu două specii: *R. indic* (Rh. indicus), are un corn pe nas, de 60—65 cm., pielea groasă, coloarea brună-cenuşie. Lung. corpului 3·15 m., a coqii 60 cm., greutatea 2000 kg. Trăiesce în India şi China sudică, prin locuri mlăştinoase. Se hrănesce cu rădăcini, ierburi, frunze. Pe duşman îl atacă numai când a fost întărîtat. Pielea lui cea groasă se folosesce la facerea de bastoane şi scuturi. *R. african* (Rh. africanus), are două coarne pe nas, cel dinainte de vr'o 60 cm., mai lung de cât cel dinapoi. Lung. corpului 3·4 m. Traiesce în Africa centrală.

Rio, (Rjoo), monetă de aur şi mĕsură japoneză de greutate.

Rio-Bermejo, *(Vermejo)*, rîu în America de sud, afluent pe dreapta al rîului Paraguay, 1224 km. lung.

Rio de Janeiro, capitala Brasiliei şi primul ei oraş comercial, oraş bine întărit, situat lângă frumosul golf cu acelaşi nume, 522,651 loc. (1895); archiepiscop, catedrală şi încă 50 biserici; şcoală de medicină şi politechnic, academia artelor frumoase, de medicină, conservatoriu de musică, muzeu naţional, bibliotecă naţională, observatoriu astronomic, grădină botanică; 10 teatre, apaduct grandios; industrie de fier, maşini, bumbac, etc. R. mijlocesce cam jumĕtate din exportul şi importul Brasiliei. Se exportează cafea, zahăr, tutun, piei; se importează producte industriale. Statul R. (afară de oraş şi împrejurime) 68,982 km². cu 876,884 loc. (1890).

Rio Grande, 1) rîu în Africa nord-vestică, se varsă în Atlantic sub numele Rio de Bolola în faţa insulelor Bissagos; 750 km. lung. 2) (Sao Pedro do R. do Sul), oraş în statul brasilian Rio Grande do Sul (America sud.), 20,000 loc.

Rio Grande del Norte, rîu în America nordică, isvoresce in munţii Stâncoşi, formează graniţă între Texas şi Mexico, se varsă în Golful Mexicului; 2800 km. lung.

Rio Grande del Norte, stat în nord-vestul Brasiliei, 57,485 km²., 168,273 loc. (1890). Capitala Natal.

Rio Grande do Sul, stat în sudul Brasiliei, 236,553 km²., 897,455 loc. (1890). Export de piei şi carne de vită. Capitala Porto Allegre.

Riolite, roce eruptive moderne efusive ce corespund cu totul porfirelor.

Rio Negro, afluent pe stânga al fluviului Amazonas (America de sud), 2151 km. lung; prin Cassiquiare e legat cu Orinoco.

Riotact, lege de sub George I al Angliei, în virtutea căreia anumiţi funcţionari erau îndatoraţi să cetească o proclamaţiune, când 12 sau mai multe persoane ţineau o adunare nepermisă, făcĕnd gâlăgie. Cel ce vrea să oprească cetirea sau mai participă după trecerea unui timp de o oră la o astfel de adunare, e pedepsit cu temniţă. Până la 1837 se putea pronunţa şi sentinţa de moarte faţă de o astfel de nesupunere.

Ripida, *(grec.)* Requisit bisericesc cu care, la actul consacrării liturgice, diaconul stând lângă masa altarului apĕră sf. daruri. Apĕrarea aceasta prin mişcarea R. simbolisează presenţa îngerului.

Ripidolit, mineral, varietate de cloriță, rar în lamele hexagonale, de obiceiu în mici solzi în şisturi cristaline.

Ripieno, *(ital.)* se qice în musică despre vocile sau instrumentele, cari într'un ansamblu nu fac decât a dubla partidele altor voci sau instrumente obligate, sau au partidele lor, dar de un interes cu totul secundar servind mai mult pentru a întărî sonoritatea.

Rîpile, com. rur. în Rom., j. Bacău, compusă din 7 căt. cu 2774 loc., 6 biserici şi 1 şcoală. E străbătută de calea ferată Adjud-Tîrgul-Ocna.

Ripresa, *(ital.)* în musică, reluare, repetare a unei părţi deja executate.

Rips, stofă de mătasă, formând creţe fine în relief; R. se imitează şi in stofe de lână.

Ripuari, *(lat.)* locuitori dela ţermuri. R. se numiau Francii estici (rhenani).

Riria, *(Cornelia Gratovschi,* n. *Bibiri)*, originară din o familie română din Basarabia, născută acolo în 1867 şi trăitoare în Iaşi, şi-a făcut studiile în pensioane din Iaşi, luând bacalaureatul, completându-şi cunoscinţele prin studii proprii. Scrie de mult, din copilărie chiar, până la 1893, când din oare care împrejurări a întrerupt scrierile ei până la 1901, când reîncepêndu-le a apărut pentru prima oară în publicitate, înminunând pe toată lumea prin neasemănata ei poemă dialogată »Ultima rază din viaţa lui Eminescu«. Apoi a inserat în revista »Archiva« din Iaşi un şir de poeme: »Inspirarea şi poetul sărac«, »La mormênt«, »Stavilă şi avênt«, »Vedenii I şi II«, »Dochia«, »La stele«, »Vrăjitoarea«, toate de o neîntrecută frumseţă. Acum de curênd a publicat o tragedie în 5 acte »Elvira«, de o putere dramatica extraordinară, care are meritul de a reda un colţ din viaţa naţională şi totodată îndrumează în versul dramatic o formă nouă şi absolut originală. Insuşirile literare ale Ririei sûnt: o bogăţie foarte mare de idei măreţe şi adânci, aşa că poemele şi drama ei par a fi un lanţ neîntrerupt de precepte, fiecare stătător pentru sine, pe a căror înşirare se ţese acţiunea povestită sau reprodusă. Graiul este plin de imagini nouĕ şi neaşteptate şi limba de o curăţenie şi de o frumseţă fără seamăn. Trăind la ţară timp de vr'o qece ani din viaţa ei mai coaptă, şi-a însuşit graiul poporului într'un chip desăvîrşit. E una din cele mai mari măiestre ale poesiei române. Nici un literat nu s'a înălţat aşa deodată şi pe neaşteptate la o înălţime aşa de mare dela prima apariţie în publicitate. Caracterul poesiilor sale, deşi cam pesimist, este temperat prin marea înălţare a cugetării şi prin sănĕtoasele maxime de conducere în viaţă. (Cf. Xenopol, »Un nou poet de frunte« în »Archiva« nrii 7—8, 1902.) [A. D. Xenopol.]

Rîs, expiraţiune puternică, sacadată, împreunată cu un sunet mai mult sau mai puţin pronunţat, după care urmează o inspiraţiune adâncă şi scurtă; deodată cu aceasta se contrage şi musculatura mimică a obrazului, lărgind gura şi ridicând unghiurile acesteia. R. se produce prin reflex şi e provocat de stimuli psichici sau corporali (gâdilire). R. natural în parte e supus voinţei.

Rîs convulsiv, rîs puternic, nemotivat, ce nu poate fi stăpânit de voinţă. Se observă mai ales la isterici.

Rîs sardonic, rîsul batjocoritor sau năcăjit al unui om mánios sau desperat. Numirea sa derivă

dela planta *Sardonia herba*, despre care cei vechi susţineau, că poate provoca acest rîs.

Rîs, *(Felis lynx)*, mamifer din ord. Carnivoarelor, la partea de sus a urechilor are ciucuri de pĕr negru. Acoperit cu pĕr roşu-cenuşiu cu pete albe şi brune, pe burtă alb. Faţa cu pĕr roşu. Coada la vîrf neagră. Lungimea corpului 1—1·3 m., a codii 15—20 cm. Trăiesce în Carpaţi, Alpi, Rusia nordică, Scandinavia şi Siberia.

R. I. S. A. prescurtare pentru »Romani Imperii semper auctor« (pururea măritor al imperiului roman), titlu dat împĕraţilor germani din imperiul vechiu.

Risalit, *(lat.)* în architectură partea avansată a unei faţade, care parcurge clădirea în direcţiune verticală.

Risc, îndrăzneala şi pericolul împreunat cu aceasta; a pune ceva în joc. In afaceri de asigurare obiectul expus la un pericol.

Rîşca, mănăstire de călugări în j. Suceava, com. Bogdănesci, aşezată pe malul drept al pĕrăului cu acelaş nume, sub poalele munţilor, într'o posiţie foarte frumoasă. S'a zidit în secl. XVI de Macarie, episcopul de Roman. (M. Dicţ. geogr. al Rom.)

Rişcov, v. Agaricus (deliciosus).

Rişculiţa, com. rur. în Trans., cott. Hunedoarei, cu 1155 loc. rom.

Risic, v. Risc.

Risipa, întrebuinţarea averii materiale fără rânduială şi înfruntând prescripţiile minţii sănĕtoase şi ale moralităţii, precum şi cheltuirea făcută pentru lucruri de prisos, netrebnice sau chiar rele. R. poate să se nască din sumeţie, din iubire de plăceri, din rivalitate şi ambiţiune, ori preste tot dintr'un gând uşor. [Pl.]

Risipiţi, com. rur. în Rom., j. Dolj, cu 3482 loc., 1 biserică şi 1 şcoală. (Dicţ. geogr. 1896).

Risotto, mâncare italiană, preparată din urez şi brânză de Parmezan.

Ristić, *Iovan*, om de stat sêrb, n. 1831 în Craguievaţ. 1868 ministru al afacerilor externe şi membru al regenţei, ce s'a instituit pentru principele Milan; în anii 1872—73, 1876—80 şi 1887—88 prim-ministru; 1889—93 membru al regenţei instituite pentru regele Alexandru, căreia i-a pus regele capĕt în 14—15 Apr. 1893. 1893—96 a trăit în străinătate. R. a fost şeful partidului radical din Serbia. † 4 Sept. 1899. A scris în nemţesce: Kurze Charakteristik des geistigen und sittlichen Zustandes von Serbien, 1850; Die neuere Litteratur der Serben, 1852; în sêrbesce: Spoljni odnošaji Srbje, 1887.

Ristori, *Adelaida*, tragediană ital., n. 1818 în Cividale, măritată 1847 după marchisul G. del Grillo; dela 1850 a debutat pe scenele mai mari ale Europei, Americei şi Australiei. S'a distins mai ales în roluri tragice. Scr.: Ricordi e studi artistici.

Ristorno, v. Storno.

Ristretto, *(ital.)* extras, cuprins principal, preţul ultim.

Risvegliato, *(ital.)* deştept, vesel; în musică se întrebuinţează ca termin de expresiune.

Rit, totalitatea ceremoniilor religioase (v. ac.) prescrise la sĕvîrşirea cutărei funcţiuni a cultului divin. Se dice R., fiindcă arată cum să se administreze sau sĕvîrşească o funcţiune corect (rite). Rit se dice şi explicarea acţiunilor sacre şi a ceremoniilor prescrise la serviciul divin.

Rît, câmpie verde sau pajişte (în Transilvania).

Rît, numire ce se dă în popor la partea lăţită a nasului porcului.

Ritardando, *(ital.)* întârdiind; se întrebuinţează în musică în acelaş sens cu *rallentando*, rărind mişcarea.

Rite, v. Rit.

Ritenuto, *(ital.)* reţinut, în musică, indicând o mişcare mai moderată, mai reţinută.

Ritm, în poetică, variaţia tonului în versurile unei poesii. Se produce după cum se succed silabele intonate cu cele neintonate. Versurile astfel întocmite se numesc ritmice.

Ritornela, *(ital.)* strofă compusă din trei versuri, de obiceiu de câte cinci tacte iambice. Versul 1 rimează cu al 3-lea, al 2-lea se găsesce şi fără rimă. Versul 1 uneori e înjumĕtăţit, când de comun exprimă un nume de floare. Procedură originară versificaţiei italiene. R. pare că la început era o formă poetică de origină provansală. In musica de pe la începutul secl. XVII s'a dat această numire unor frase instrumentale, ce se execută între diferitele strofe ale unei composiţiuni vocale, pentru a-i întări oarecum expresiunea şi a da cântăreţului timpul de a se repausa, la început ca întroducere, preparând tonul şi chiar la sfîrşit, ca încheiere. R. e usitată atât în simple romanţe, cât şi în arii de operă, unde câte odată se dă numele de R. şi unor frase corale urmând alternativ unui solo vocal.

Ritschl, *Fried.*, filolog germ., n. 6 Apr. 1806, † 9 Nov. 1879, profesor la univ. din Breslau şi Bonn, pe urmă Lipsca. Lucrarea principală e prelucrarea critică a lui Plautus (3 vol., Bonn şi Elberf., 1848—54). Un merit şi-a câştigat R. prin tractarea şi folosirea metodică a inscripţiunilor pentru istoria limbei latine.

Ritual, colecţiunea prescriselor referitoare la cultul divin (v. Tipicon); carte, care tractează despre rit şi explicând însemnarea acţiunilor şi a ceremoniilor religioase. Explicarea ceremoniilor din biserica grec. se cuprinde pe larg în Euchologion Graecorum publicate de Iacob Goor (Paris, 1645) (Cf. şi Boroş, Ritual. Lugoş, 1881); în bis. latină se cuprind R. în »Rituale romanum«.

Ritualişti, cei ce cunosc ritul şi se ocupă cu ritul şi urgitează observarea lui; în biserica anglicană o direcţiune, care ţine la ceremonia bis.

Rîu, curs de apă care se varsă în un fluviu (v. ac.) ori într'un alt R. v. şi art. Bifurcarea R.-lor.

Rîul-Alb, com. rur. în Rom., j. Dâmboviţa cu 1098 loc., 1 biserică şi 1 şcoală. Femeile de aici pregătesc tot felul de costume naţionale. (M. Dicţ geogr. al Rom.)

Rîul de moară, (magh. *Malomviz)*, com. rur. în Trans., cott. Hunedoarei, 1028 loc. rom.

Rîul Doamnei, v. Doamna.

Rîul-Vadului, 1) *R.-V.*, rîu în Rom., j. Vâlcea, afluent al Oltului; isvoresce din muntele Vîrful mare, curge dela vest spre est printr'o vale îngustă şi se varsă în Olt pe ţermul drept, aproape de vama cu acelaş nume. Acest rîu formează frontiera în această parte a ţerii, la vĕrsarea sa în Olt. Lungimea lui e de 40 km. 2) *R.-V.*, vamă în j. Vâlcea, com. Câineni, cu un frumos edificiu şi birou telegrafo-postal. Pe aici trece calea naţională şi calea ferată în Ardeal. 3) *R.-V.*, trecĕtoare în Transilvania, v. Turnul roşu. (M. Dicţ. geogr. al Rom.)

Rîuna, comună rurală cu cătunul *Rabucul,* atenenţă la parochia Vijenca, moşie boierească în căpit. şi j. Vijniţa în Bucovina; are 515 loc. (431 ort.-or., 13 rom.-cat., 71 mos.).

Rîurean, *Ioan, M.,* pedagog rom., n. 1832. A fost inginer, apoi profesor şi primul director de internat la liceul Mateiu Basarab din Bucuresci, după ce mai ântâiu conduse câţiva ani primul institut particular românesc de băieţi din ţeară, fundat de fratele sĕu *Iorgu R.,* împreună cu Maxim şi Creţescu. La 1867 începù publicarea »Bibliotecii tinerimei de ambele sexe«, conţinênd mai multe scrieri instructive şi moralisătoare, pe cari le-a completat mai târḑiu, fiind numit inspector şcolar. La 1887 s'a retras din funcţiunile publice, trăind în cercul familiei sale.

„Rîureana“, institut de credit şi de economíi, societate pe acţiuni în Capolnoc-Mănástur (Trans.), înfiinţată la 1898 cu un capital social de 100,000 cor. împărţit în 1000 acţiuni à 100 cor. Imprumuturi pe oblig. (1900) 147,200 cor., deposite spre fructificare 41,000 cor., revirement 365,900 cor., profit 10.500 cor., dividendă 8%.

Rîureni, localitate în Rom., j. Vâlcea, la 6 km. spre sud de Rîmnic, cunoscută prin însemnatul bâlciu, ce se ţine aici în fiecare an la Sf. Maria mică.

Riva, oraş în Tirolul sudic, portul principal al lacului Garda; 5052 loc. (1890); se cultivă vermi de mătasă.

Rival, om care aspiră în acelaş timp cu altul să ajungă la unul şi acelaş lucru. Sin. concurent. *Rivalitate* se numesce starea în care se află şi care caracterisează pe rivali; disposiţia sufletească de care sûnt cuprinşi întrucât sûnt rivali. [Pl.]

Riviera, ţinutul litoral din jurul golfului de Genua, dela Nizza până la Spezia; oraşul Genua îl divide în douĕ: *R. di Ponente,* spre vest, şi *R. di Levante* spre est. Mult cercetate locuri de cură climaterică.

Rîvna, stăruinţa înfocată pentru săvîrşirea vr'unui lucru sau pentru împlinirea chemării; apoi aspiraţiunea nedomolită spre a ajunge pe ori şi ce cale la obiectul dorinţelor. [Pl.]

Rivoli, 1) *R.,* sat în prov. ital. Verona, lângă Adige. Aci a bătut Bonaparte pe Austriaci la 14 şi 15 Ian. 1797. Massena primí titlul unui duce de R. 2) *R.,* oraş în prov. italiană Turin, 5314 loc.; castel regal.

Rizo —, v. *Rhizo —.*

Rizzio, *(Riccio),* om de încredere al reginei Maria Stuart, Piemontez, venit ca secretar de legaţie al Savoiei, trecut apoi ca secretar în serviciul Mariei Stuart. A avut parte la încheierea căsătoriei reginei cu Dornley. Acesta vĕḑù în R. causa rĕcirei Mariei faţă de sine, şi îl ucise în presenţa reginei (9 Martie 1566).

Rjasan, guvernam. în Rusia mare, 42,099 km²., cu 1 827,539 loc. (1897). Sol roditor, bogat în cărbuni de piatră. *Capitala R.,* 44,552 loc.; archiepiscop, ţesetorii de bumbac; comerciu viu cu vite, bucate şi lemne.

Ro —, v. şi *Rho —.*

Roanoke, oraş industrial în statul Virginia (America nord.), lângă rîul R., 16.159 loc. (1890).

Roastbeef, (engl., pron. rosbif), carne de vită fripta repede, remânênd la mijloc sângeroasă.

Rob, v. Sclav.

Roba, haină lungă purtată de magistraţi şi de preoţi; de asemenea se înţelege sub numele de R. rochia damelor.

Robber, v. Whist.

Robert, 1) *R., Viteazul,* tulpina, din care se trag Robertinii, numiţi mai târḑiu Capeţieni (v. ac.), a fost fiul unui Saxon emigrat în Francia de nord, numit de Carol Câlvul marchis de Anjou. A avut doi fii: Robert şi Odo. 2) *Robert,* rege al Franciei, fiul lui Odo, învingĕtor al Normanzilor în 921, dar ucis în lupta contra lui Carol cel Simplu în 923. 3) *Robert,* rege al Franciei, numit *Inţeleptul* sau *Piosul,* fiul lui Hugo Capet. A domnit dela 996—1031. 4) *Robert de Anjou,* regele Neapolului (1309—1343), inimic norocos al puterii germane în Italia. 5) *Robert de Normandia,* duce cunoscut sub numele de *R. diavolul,* tatăl lui Wilhelm Cuceritorul. El a întreprins un vestit pelerinagiu la Ierusalim şi a murit la întoarcere 1035 în Nicea. 6) *Robert,* fiul cel mai mare al lui Wilhelm Cuceritorul, duce în Normandia, luà parte la prima expediţie cruciată cu distincţiune (Dorylaeum, Antiochia, Ierusalim) şi întorcêndu-se în Europa începù cu fratele sĕu Henric lupta pentru Anglia, dar fù învins şi prins (1106). † 1134. 7) *Robert, Bruce,* rege al Scoţiei, fiul lui Bruce, resturnà domnia engleză şi se urcà pe tron 1306. Invinse pe Eduard II la Bannokburn 1314, şi constrinse pe Englezi să-l recunoască. † 1329. Cel dintâiu care a chiemat pe comune în adunarea statelor. R. Guiscard, v. Guiscard.

Robert, nume de regi scoţieni: 1) *R. I* (1306 până 1329). 2) *R II* (1371—96), primul rege scoţian din casa Stuart. 3) *R. III* (1396—1406).

Robert Fleury, *Joseph Nicolas,* pictor istoric franc., n. 8 Aug. 1797 în Köln, † 5 Maiu 1890 în Paris. In picturile lui se arată o concepţie vie dramatică, simţ puternic pentru colori şi caracteristică precisă. Opuri mai însemnate: Tasso în mănăstirea San Onofrio (1827), Carol V în San Juste, Condamnarea Ianei Shore în Londra.

Roberts, *Frederik Sleigh,* general englez, n. 30 Sept. 1832 în Irlanda, a luat parte la mai multe resboaie (1867—68 în Abissinia), mai târḑiu în India ca comandant suprem. In 1881 fù numit comandant şi comisar guvernial în Africa sudică (Natal-Transvaal). In resboiul din urmă neputênd suprima resboiul de independenţă al Burilor, fù înlocuit în comandă cu lordul Kitschener, care fù chiemat aici din Sudan, unde a sdrobit armata Mahdiştilor.

Robescu, *C. F.,* om politic rom., membru coresp. al Acad. rom., n. 1839. Şi-a făcut studiile superioare la Paris şi întors în ţeară fù numit profesor la liceul »Mateiu Basarab«, unde funcţionà până la 1896. A fost deputat în toate camerele liberale, director general al poştelor în 1880 şi primar al capitalei 1895—99 şi dela 1902.

Robespierre, 1) *R., Maximilian Marie Isidor,* unul din cei mai însemnaţi oameni ai revoluţiei franceze, n. 6 Maiu 1758. Advocat în Arras, ales în adunarea constituantă, cu idei extreme. Cerea libertatea presei, votul universal, desfiinţarea sclăviei în colonii, a pedepsei cu moarte, desfiinţarea privilegiilor clerului, şi era luat în rîs. Incet însă îndrăzneala şi numele de incoruptibil îi atraseră stima generală. 1790 president al clubului Jacobinilor, şi propunerea lui de a nu se alege nici un constituţional în adu-

narea legislativă, fù primită. Locuia la un têmplar şi se logodise cu Leonora fata lui. Ales în convenţiune ajunse unul din capii Muntenilor. A decis execuţiunea regelui, condamnarea Girondinilor, şi prin comitetul mântuirii publice ajunse un adevèrat dictator. Ca să realiseze renascerea Franciei şi domnia virtuţii nu se intimida a ucide pe inimici, apoi pe amici, Hébert, Danton, Cordelierii. Voind a exercita demnitatea unui mare preot declară existenţa fiinţei supreme şi celebrà o serbătoare vestită. Contra lui se ridicà însă o parte din adunare în frunte cu Tallien şi R. împreună cu mai mulţi fù executat 28 Iulie 1794.

2) *R., Augustin Bon Joseph,* frate mai mic al lui Maximilian, ucis împreună cu el.

Robia, v. Inchisoare.

R. babilonică şi *R. assiriană,* v. la art. Ovrei.

Robigalia, la Romani serbătoare, ţinută în 25 Apr. întru venerarea ḑeului Robigus sau a ḑinei Robigo, care aproape de Roma a avut o dumbravă sfântă. Rugăciunea se făcea în contra rujinei (lat. rubigo) sau tăciunelui, ca să nu strice, roşească bucatele, anume grânele de pe câmp. [Atm.]

Robilant, *Carlo Felice Nicolis, Conte,* diplomat ital., n. 1826 in Turino, 1849 pierduse la Novara mâna stângă, 1867 director al academiei de resbel, 1876 ambasador la Viena, 1885—7 ministru de externe. Binemeritat pentru alianţa cu Germania şi Austria. † 1888 ca ambasador la Londra.

Robinet, ţeavă pentru scurgerea unui lichid sau gaz, care se poate închide sau deschide după trebuinţă.

Robinia L., (botan.) gen de plante lemnoase din fam. Leguminoaselor, trib. Galegeae cu foi imparipenate, racemi axilari şi flori albe sau rosee. Cuprinde vr'o 6 specii preponderant borealamericane întroduse aproape toate ca plante decorative rustice. Dintre aceste *R. pseudacacia* L. »salcâmul« este de mare importanţa silvică, el este un arbore nepretenţios mulţămindu-se cu terenuri mai sterile la un climat continental (în patria sa arborele ce pĕtrunde mai adânc în prerii), de aceea el se aplică adesea la fixarea dunelor. Crescerea lui rapidă, o viguroasă propagare vegetativă prin lăstari îl recomandă ca cea mai proprie esenţă spre împădurirea baraganelor, căci chiar la evoluţie scurtă procură curând acolo unde lipsesc pădurile un combustibil lemnos, iar la evoluţie mai lungà un lemn de calităţi extraordinare, unul din cele mai excelente la construcţii sub pământ (de aceea lemnul lui e cel mai preferat in minele nordamericane). Resultatele favorabile de până acum obţinute în Ungaria şi România ar trebuí să atraga atenţiunea generală şi să îndemne la o cultură raţională intensivă şi extensivă a acestei esenţe de calităţi atât de remarcabile. [A. Pr.]

Robinson, v. Defoe.

Robinson, *Edward,* savant, n. 1794, dela 1837 prof. de teol. în New-York. † 1863. Cunoscut mai ales prin două călĕtorii în Palestina. Soţie-sa *Teresa Albertina Luisa R.* (pseud. Taloj), n. 1797, romancieră, binemeritată pentru literatura slavă. † 1870. Scr.: Cântece popor. ale Sêrbilor (ed. 2. 1850).

Roboaia, schit în Rom., j. Argeş în satul cu acelaş nume, însemnat prin una din cele mai mari şi mai interesante colecţii de cărţi vechi şi manuscripte românesci ce se găsesce acolo. (M. Dicţ. geogr. al Rom.)

Roboam, rege al Iudeei, fiul şi următorul lui Solomon. Sub R. s'a făcut ruptura definitivă între seminţiile jidovesci, alegêndu-şi cele nemulţămite alt rege. v. Ovreii.

Roborantia, (med.) medicamente, cari întăresc şi hrănesc organismul slăbit. Astfel de remedii sûnt preparatele de fier, arsenul şi altele, precum şi toate alimentele de valoare.

Robota, recte *clacă* (v. ac.), se numiau ḑilele de lucru, ce aveau să le facă foştii iobagi domnilor (nobilimei), anume cei ce aveau vite, 52 de ḑile cu trăsura, iar ceilalţi 104 ḑile de lucru cu mâna. Un jeler cu casă avea sà lucre cu mâna 18 ḑile, cei fără casă 12 ḑile. In Moldova R. se numia *boieresc.* (v. şi Iobagiu.) [I. S. Ş.]

Roburit, explosiv format din Dinitrochlorbenzol, nitrită de amoniu şi din sulf; puţin sensibil la lovitură; mai puţin energic decât Dinamita (v. ac.).

Robust, *(lat.)* tare, puternic, ferm.

Roca, *Cabo da,* punctul cel mai vestic al Portugaliei, totodată şi al continentului Europei.

Roca, (petrogr.) ori ce massă minerală care contribue în mod simţitor la formaţiunea cojii globului. Din punct de vedere al compoziţiunii R. se împart în ***simple*** sau ***omogene,*** formate dintr'o singură substanţă minerală, şi ***compuse*** sau ***heterogene,*** formate din mai multe feluri de substanţe minerale.

Din punct de vedere al originei se deosebesc: 1) ***R. sedimentare,*** numite şi ***stratificate*** sau ***neptunice,*** cari s'au depus în fundul unui lichid în care se aflau disolvate sau în suspensiune; 2) ***R. eruptive*** (sau ***cristaline, plutonice*** sau ***ignoase),*** cari au eşit din interiorul pământului în stare de fusiune, au cristalisat prin răcire şi nu cuprind nici odată resturi organice; şi în fine 3) ***R. metamorfice,*** a căror origine a fost sedimentară, dar cari (prin căldură, presiune, umiditate, etc.) s'au metamorfosat, adecă şi-au schimbat structura, devenind cristaline, însă fără a-şi pierde dispoşiţiunea lor stratificată.

Roce acide, se numesc R. eruptive bogate în silicie, al cărei exces cristalisează ca quarţ. Aciditatea minimă admisă e de 60% silicie. R. a. sûnt granite, porfiri, etc.

Roce basice, R. eruptive, cari sûnt sărace în silicie şi cari nu conţin silicie liberă (quarţ) decât accidental. De obiceiu se admite ca aciditate maximă 50—55% silicie (basalt. gabro, etc.).

Roca cornoasă, R. silicioasă în nodule şi lentile, mai rar în straturi. Coloarea lor e închisă, structura fin cristalină sau amorfă; conţin adeseori resturi organice.

Roce silicioase, de obiceiu R. sedimentare formate exclusiv de silicie, care în parte poate să fie amorfă, s. e. quarţite, gresii silicioase, deposite de silicie din isvoare, etc.

Rocada, v. Roche.

Rocambole, *(franc.)* un fel de aiu, consumat cu plăcere de poporaţiunea Italiei, Spaniei şi Franciei de sud. Sin. Allium scorodoprasum (v. ac.).

Roccella D. C., (botan.) gen de Licheni cu thal fructiculos şi apotecii rotunde ori alungite. In thalul lor sûnt substanţe cromogene (aciḑi erythrici, orcelici, roccellici), cari la căldură şi

cu **alcali** dau *orcină;* aceasta la aer şi cu amoniac dă *orceină* albastră, *orseille* sau *turnesol albastru (lacmus* pe nemţesce). El se extrage din *R. tinctoria* Ach., ce cresce pe coastele şi stâncile din Azore, Canare, din *R. fuciformis* Ach. de pe coastele Europei vestice. [S. Şt. R.]

Rochdale, oraş în Anglia (Lancaster), 16 km. la nord dela Manchester, pe rîul Roch, afluent al rîului Irwel; oraş aşezat pe canalul R., la 1891 cu 70,000 loc. Este centrul comerciului cu flanele. In oraş şi împrejur se găsesc preste 150 fabrici, cari dau de lucru unui numĕr de aproape 20,000 muncitori. Canalul, căruia acest oraş îi dă numele, favorisează comerciul sĕu şi contribue mult la prosperitatea în care se găsesce. Aci la R. s'a fundat prima asociaţiune uvrieră *(cooperative society),* care a servit ca model celor mai multe dintre instituţiunile de acelaş fel din Anglia şi care începêndu-şi activitatea cu un capital de o modicitate extremă, ajunse în curând la o mare bogăţie, numai prin stăruinţa inflexibilă a membrilor acestei asociaţiuni, cunoscuţi încă sub numele de echitabilii pioneri dela R.

Roche, (dela persic. ruch, franc. roc), bastionul la şac; de aci: *rocada,* adecă a muta regele şi bastionul deodată astfel, ca bastionul să vină lângă rege, iar regele lângă bastion în partea de unde s'a fost mutat bastionul (turnul).

Rochefort, oraş fortificat, capitală de arondisment în departam. franc. Charente infer., lângă Charente, aproape de Atlantic, 33,364 loc. (1896); port militar şi comercial; staţiune de flotilă, cu magazine mari, şantiere, fabrici pentru utensilii nautice, mare spital de marină; şcoală navală; comerciu maritim. Aci s'a imbarcat Napoleon I pe Bellerophon pentru St. Helena.

Rochefort-Luçay, (pron. Roşfor Lüsä), *Victor Henri,* marchis, jurnalist şi om politic franc., n. 29 Iul. 1832 în Paris. La început colaborator la »Charivari«, apoi în redacţia lui »Figaro«, de unde a fost dimis în urma unui ordin ministerial, a întemeiat 1868 foaia septĕmânală »La Lanterne«, în care ataca şi persifla fără milă guvern, miniştri, camere şi imperiu. Pedepsele dictate l-au îndemnat să fugă la Belgia, de unde se reîntoarce 1869, fiind ales deputat. Foaia lui cea nouă, »Marseillaise«, continuând cu atacurile, e condamnat la temniţă, din care îl scapă căderea lui Napoleon (1870). El ajunge ministru fără portofoliu, apoi membru în comitetul de salut public al comunei din Paris. După nimicirea acesteia a fost prins, condamnat la deportaţiune, dar scapă şi e mai târḑiu amnestiat. S'a întovărăşit şi cu Boulanger (1887—89), a fost condamnat, dar a fugit din nou. Amnestiat de Faure s'a reîntors la Paris (1895), unde îşi continuă meseria de jurnalist temut. A scris mai multe romane, apoi »Retour de la Nouvelle Calédonie«, »Farces amères«, »Fantasia«, etc.

Rochelle, La, fortăreaţă şi capitala departam. franc. Charente infer., lângă Atlantic, 25,181 loc. (1896); academie de sciinţe; renumit arsenal; port sigur; elegante băi de mare. Locul natal al lui Réaumur. In secl. XVI şi XVII însemnat centru al Hughenoţilor.

Rochester, 1) *R.,* oraş în cott. engl. Kent, 26,290 loc. (1891); castel vechiu; port. 2) *R.,* oraş cu port în statul nordamerican New-York, 133,896 loc. (1890); universitate, fabrici de vestminte, făină, maşini; comerciu, navigaţie.

Rochetum, (lat. n.; ital. rocchetto; franc. rochet din germ. Rock), veştmênt făcut din pânză fină, cu dantele, purtat de episcopi şi stareţi în bis. cat. când servesc.

Rochia, v. Fusta.

Rochow, *Friedrich Eberhard, de,* pedagog filantropist german (1734—1805), înfiinţă o şcoală normală de model pe proprietăţile sale din Reckahn şi promovă foarte mult instrucţia populaţiunii rurale.

Rochus, *sfânt* cat., n. 1295 la Montpellier, s'a distins prin îngrijirea bolnavilor de ciumă. † 1327. Ḑiua comem. 16 August.

Rociu, împletitură în ochiuri, de aţe tari, folosită la prinderea pescilor şi a animalelor selbatice. In desemn e R. un sistem de linii, cari se încrucişează în diferite moduri. R. trigonometric, totalitatea punctelor hotărîte după lungime şi lăţime geografică prin triangularea unei părţi din suprafaţa pămêntului.

Rocky Mountains, *(Munţii Stâncoşi),* mare sistem de munţi în partea vestică a Americei de nord, compus din şiruri paralele, cari se întind până pe la cercul polar în lungime de ca. 5500 km., avênd piscuri înalte până la 4800 m. Coastele vestice sûnt mai puţin precipitate ca cele estice. Se împarte în 4 părţi principale: 1) Cordilleriile din New-Mexico; 2) munţii Colorado sau Park (cu Pike's Peak 4322 m., Blanca Peak 4409 m.); 3) grupa din Wyoming-Montana (cu Fremonts Peak 4203 m. spre nord de aci parcul Yellowstone); 4) Munţii stâncoşi din America de nord engleză (cu Hooker 4785 m., Brown 4880 m.). R. formează o puternică barieră între estul şi vestul Americei de nord, atât în privinţa comunicaţiei, cât şi a florei şi faunei. Căile ferate Pacific îi străţaie prin mai multe locuri.

Rococo, *Stilul,* v. Stil.

Rocoina sau *Rocovină,* numiri populare ale plantelor: Anagallis arvensis L. (v. ac.), Stellaria graminea L. şi Stellaria media Vill. (v. ac.).

Rod —, v. şi *Rhod —.*

Rod, *Rodirea,* producere de fructe (v. ac.); fructificaţia.

Rod, com. rur. în Trans., cott. Sibiiului, cu 1227 loc. rom.

Rodenberg, *Iuliu,* poet germ., n. 1831, dela 1871 redactează în Berlin revista »Deutsche Rundschau« A publicat poesii şi romane.

Roderich, ultimul rege visigot în Spania, urcat pe tron în 710 prin omorîrea lui Witiza. Fiii acestuia şi comitele Iulian cerură ajutor dela Arabi, contra cărora pierdù bătălia dela Jeres dela Frontera (19—25 Iulie 711) şi în fugă se înecă în rîul Guadalete. Dela el începe domnia Arabilor în Spania.

Roḑetoarele, *(Rodentia* sau *Glires),* formează un ordin mare din clasa mamiferelor. Au în amêndouĕ fălcile câte 2 dinţi incisivi, lungi, numai la partea dinainte cu şmalţ (dinţi roḑĕtori), cari cresc continuu, numai fam. Iepurilor mai are încă 2 dinţi mici incisivi. Dinţi canini n'au. Măselele sûnt în numĕr dela 2—6. Intre incisivi şi măsele e un loc gol. Degete au 5, cu ghiare. Ţiţele sûnt sau numai pe burtă sau pe burtă şi piept. R. sûnt animale mici şi se deosebesc prin forma corpului şi a felului de traiu. Nutremêntul

lor e vegetal. Fug, sar, se cațără și unele înoată foarte bine. Multe își fac locuințe în pămênt, unde petrec preste iarnă în somn. Mai mult de a treia parte din toate mamiferele aparțin ord. R.-lor. Sûnt respândite pe întreg pămêntul; cele mai multe, mai mari și mai frumoase sûnt în America de nord. Se înmulțesc foarte tare. Unele sûnt folositoare, cele mai multe stricăcioase, multe admirabile prin măiestria locuinței lor. Specii mai însemnate: veverița, marmota, șuițul, șcarecii, șobolanii, lemul, ciuriciul (hârciog, țîncul pămênt.); iepurii, castorul, porcul ghimpos, purcelul de mare, ș. a.

Rodich, *Gabriel,* general austr., n. 1813, 1866 la Custozza comandantul corpului 5 de armată; 1869 suprimă rescoala în Bocche di Cattaro; 1870—81 locțiitor în Dalmația. † 1890 în Viena.

Rodine, daruri (de regulă de ale mâncării) aduse unei femei lăuze de neamuri și vecine.

Rodiu se numesce planta Punica Granatum L. (v. ac.); fructele comestibile ale acestui arbust se numesc: Rodii. (v. și Rhodiu.)

Rodna, *Munții,* o ramură (50 km.) a munților din nordul Ardealului, între comitatele Maramurĕș și Bistrița-Năsĕud. De munții Cibleșului îi desparte dealul Săcelului, de ai Bărgăului pasul R.-ei. Vîrful cel mai înalt e Petrosul mare (2305 m.), apoi Ineu (2280 m.), Gargaleu (2160 m.), Vîrful repede (2977 m.), etc.

1) *Rodna-veche,* com. rur. în Trans., cott. Bistrița-Năsĕud cu 4350 loc. (2945 Rom., 332 Germ., 1060 Magh., 298 Ovrei.) Aici își are sediul o pretură și o judecătorie cercuală; erariul posede mine de aur, argint și plumb. De R. v. se ține stațiunea balneară *Valea vinului,* proprietate a societății carpatine maghiare din Cluj, cu apă minerală feruginoasă de 10° C, la o înălțime de 700 m. deasupra mării.

2) *Rodna nouă (Uj-Rodna),* com. rur. în Trans., cott. Bistrița-Năsĕud, cu 2139 loc., 1802 Rom., 154 Germ., 130 Magh.

3) *Rodna, district vicarial* gr.-cat. român, cu 31 parochii și 43,143 suflete (1898).

Rododafin, (bot.) oleandru. v. Nerium.

Rodomontada, lăudăroșie, cuvênt derivat din *Rodomonte,* un erou păgân în »Rolando furioso« al lui Ariosto.

Rodonita, un membru triclin în grupul mineralic al pyroxenului (v. ac.), care se află de regulă numai în masse mai mari de o structură granuloasă, de coloare trandafirie sau roșie-sură, cu luciu de sticlă, densitatea 5—5·5, greut. spec. 3·5—3·63. Din R. se fac vase și obiecte decorative. Se află la Capnic în Trans., Katerinenburg în Ural, Pajsberg în Șvedia, etc. Pe cale artificială se produce topind la un loc mangansuperoxid și acid silicic.

Rodope, v. Rhodope.

Rodos, v. Rhodos.

Rodosto, oraș la Marea Marmara, 18,600 loc., residența unui archiepiscop grec.

Rodozahăr, dulceață de trandafiri.

Rodul pămêntului, (bot.) numele vulgar al plantei Arum maculatum (v. ac.).

Roemer, *Olaus,* astronom danez, n. 25 Febr. 1644 in Aarhus, † 19 Sept. 1710 în Copenhaga. R. e renumit pentru determinarea celerității de propagare a luminei. Indemn pentru determinarea celerității de propagare a luminei i-a dat neregularitatea eclipselor observate la trabanții lui Jupiter.

Roesci, com. rur. în Rom., j. Vâlcea, compusă din 2 cât. cu 1276 loc.

Rogate se numesce a cincia Duminecă după Pasci în biserica latină, fiindcă evangelia se începe cu cuvêntul »rogate« (Ioan 16, 23).

Rogațiune, rugare, cerere; rugăciune pentru cei morți. In Roma v. și proiect de lege.

Rogatoriu, cerere, îndeosebi cererea unui judecător cătră un altul, ca să facă la fața locului vr'un act de instrucțiune. (Comisiune rogatorie.)

Roger, 1) *R. I,* conte de Sicilia, n. 1031, a cucerit 1061 Messino și 1071 Palermo, a luat 1090 Malta dela Saraceni. Papa Urban II i-a dat dignitatea de Legatus natus. † 1101 în Mileto. 2) *R. II,* rege al Siciliei, fiul celui de mai nainte, n. 1097, încoronat rege al Siciliei 1130, iar 1139 primesce dela papa Inocențiu II Apulia, Calabria și Capua. † 1154. Cu fica sa *Constantia,* măritată după imp. Henric IV (1186) tronul Siciliei trece 1190 la Casa Hohenstaufen.

Rogerius, un călugăr altfel necunoscut, a remas celebru în istorie pentru descrierea năvălirii Tătarilor din 1241, al cărei martor ocular fusese. El căduse chiar ca prisonier în mâna lor, dar scăpând străbătù ca fugar prin toată Transilvania și găsí adăpost pentru o lună la nisce refugiați de pe un munte lângă un sat Frata. (Cf. Xenopol, Ist. Rom. Bucur., 1888, vol. I, pag. 337).

Rogier, *Charles,* om de stat belg., n. 1800, la 1830 membru al guvernului provisor și unul dintre fundatorii monarchiei belgiane; liberal. Intre 1832—57 mai de multe ori ministru, 1861—68 ministru-president. † 1885.

Rogojeni, com. rur. în Rom., j. Covurluiu, situată pe malul Prutului; e compusă din 3 cât. cu 2299 loc., 3 biserici și 3 școale. (M. Dicț. geogr. al Rom.)

Rogojeștii, comună rurală cu cătunele *Gura Molniței* sau *Călineștii pe Molnița,* parochie, moșie boierească în căpit. și j. Siret în Bucovina, are 1900 loc. (1817 ort.-or., 50 rom.-cat., 33 mos.), 1 școală primară.

Rogojina, țesĕtură ori împletitură făcută din papură ori din pipirig, care servă de covîltir, dar și de acoperit bucate și diferite obiecte. R.-le se fac în industria mică de casă, și confecționarea lor este foarte lățită la câmp și mai cu samă la Baltă. Ca urzeală se întrebuințează coaje de teiu netopit, iar ca bĕteală papură ori pipirig

Rogoz, *Rogoj* sau *Răgos,* numirile populare ale plantelor: Carex hirta L., Carex riparia Curt. și Carex vulpina L. (v. ac.), Scirpus Holoschoenus L., Scirpus lacustris L. și Scirpus maritimus L. (v. ac.).

Rogoz, comună rur. în Trans., cott. Solnoc-Dobâca, cu 1134 loc. români.

Rohan, familie franc., de origine din Bretagne, în secl. XVI—XVII anteluptătorii Hughenoților. Linia *R. Guémenée,* cărei aparținea și cardinalul R. (n. 1734, † 1802, v. art. Colier), locuiesce acum în Austria. Linia R. Soubise s'a stins 1787.

Rohatca, bariera orașului.

Rohii, bube dulci. (v. Crusta).

Rohitsch-Sauerbrunn, loc de cură în Stiria, cu surse min. vestite.

Rohlfs, *Gerhard,* explorator german, n. 1832 în Vegesack; a studiat medicina; 1855—60 a luat parte ca medic la resboaiele franceze din Algeria. Dela 1860 începênd a făcut mai multe călĕtorii de explorare în mai toată Africa de nord şi centrală, făcênd un record mai mare decât Livingstone şi Stanley. Călĕtoriile sale sûnt descrise în operele: Reise durch Marokko, ed. II 1869; Quer durch Afrika, 1874—75; Expedition zur Erforschung der Libyschen Wüste, 1876; Quid novi ex Africa, 1886, ş. a. R. a murit în etate de 64 ani.

Rohozna, comună rur., parochie, moşie boierească în căpit. Cernăuţ şi j. Sadagura în Bucovina, are 3553 loc. (1626 ort.-or., 605 rom.-cat. şi uniţi, 1322 mos.), 1 şcoală primară.

Roib, roşatic. *Roiba,* plantă ce dă o văpsea roşie.

Roi-Soleil, (Rege-Soare), nume dat lui Louis XIV al Franciei.

Roiu, o societate de albine, care sporindu-se tare părăsesce coşniţa matră şi sub conducerea unei sau a mai multor matce îşi caută altă locuinţă spre a forma o familie independentă în urma instinctului de sporire. R. prim este condus de matca sau regina veche cu albinele aparţinĕtoare partidei sale, remânênd în coşniţă matce tinere în desvoltare. Aceste, fiind timp favorabil şi stupul abundant în miere şi albine, după 6—10 ḑile ies ca R. al 2-lea, iar după 3 ḑile dela acesta R. al 3-lea, al 4-lea şi chiar al 5-lea. Dacă R. din anul acela a dimis şi el alt R., acesta se numesce: *»paroiu«*. Sûnt R. naturale şi artificiale, prin intervenirea stuparului în mai multe moduri. R. nefiind prins în coşniţă, se aşează în arborii scorburoşi din păduri sau in crepăturile stâncilor. (v. Apis mellifica.) [E. Câmpeanu.]

Roiu, (milit.) e în armata austro-ungară a patra parte din o secţiune, şi constă din 8—15 soldaţi. *Linia de R.* se formează din luptătorii R.-lor resfirate şi are menirea a duce lupta cu arma de foc.

Rojdanicul sau *Zodiile,* una din produsele literaturii poporane scrise. E tradus din slavonesce şi cuprinde învĕţături astrologice despre înrîurirea planetelor asupra vieţii omenesci.

Rokitansky, *Carol, baron de,* întemeietorul şcoalei patologice-anatomice germane, n. 1804 în Königgrätz; a studiat în Viena şi Praga. 1834 prof. extraordinar. 1844 prof. ordinar la univ. din Viena pentru anatomia patologică. Scrierea sa cea mai însemnată e »Handbuch der pathologischen Anatomie«, 3 vol., apărută în 1842—46. † 1878 în Viena.

Rol, partea din o piesă teatrală, ce un actor trebue să o vorbească sau să o exprime prin mimică, faţă cu ceilalţi actori, cari iau parte la representarea piesei. Nu este de ajuns ca actorul să scie să reciteze rolul sĕu, el trebue să se identifice cu personajul, pe care îl represintă. R.-le se împart în diferite caractere: eroi, amoresaţi, intriganţi, tragici, comici, etc. Sûnt R. mici, cari se exprimă numai prin mimică. R. se mai ḑice şi la partidele de comptabilitate, în cari se înscriu diferite articole de impunere sau de cheltuieli. [T. T. B.]

Roland, cel mai însemnat erou din ciclul epic al lui Carol cel Mare, din care trubadurii au făcut idealul cavalerismului medieval. Existenţa lui istorică e bănuită, fiind pomenit o singură dată de Eginhard în »Vita Caroli Magni«, unde spune, că la reîntoarcerea lui Carol din expediţiunea în Spania, în contra Saracenilor (Arabilor), un Hruodlandus, Britannici limitis praefectus, a căḑut în lupta dela Ronceval, în Pirenei; şi âncă acest nume nu se află în toate manuscrisele numitei biografii. Legenda face din R. un nepot de soră al lui Carol cel Mare, îi atribue mai multe expediţiuni şi aventuri, din cari cea mai vestită este cea dela Ronceval sau Roncevaux (valea Mărăcinilor), în 478 d. Chr. Ea formează cuprinsul cântecelor populare, franceze, din cari, în secl. XI, un Turpinus a scris o cronică, iar un cântăreţ necunoscut a compus epopea populară »Chanson de R.« sau de Roncevaux (Cântecul lui R.), prelucrat mai de multe ori. Cea mai bună ediţiune e a lui Gautier, 1871 şi a lui Th. Müller, ediţ. II, 1878, şi cu felurite redacţiuni, a lui Förster 1883. In limba germană a fost prelucrat de Konrad, preot al lui Henric Superbul, 1131, sub titlul Ruolandes liet, editat cu o erudită întroducere de Grimm, 1838, şi de Bartsch, 1874; asemenea de Stricker, ş. a. Un R. se află în limba latină, engleză, spaniolă (Primavera de Romances, ed. Wolf şi Hofmann, 1856.) Insă cea mai frumoasă desvoltare i-au dat-o poeţii ital. Pulci, Boiardo, ş. a., dar mai ales Ariosto (v. ac.).

Rollo, v. Robert.

Rom, v. Rum.

Roma, odinioară capitala imperiului roman, acum capitala Italiei şi reşedinţa papei.

Roma veche, după tradiţie, a fost întemeiată de Romulus la 21 Aprile 753 a. Chr.; oraşul era aşezat pe şapte coline în stânga rîului Tibru: Palatinus (partea cea mai veche), Capitolinus, Quirinalis, Aventinus, Caelius, Esquilinus şi Viminalis. Regele Servius încungiură oraşul cu un zid. După invasiunea Galilor, 390 a. Chr. oraşul se rezidí mai frumos, se făcură strade şi drumuri frumoase, apaducte, canalisare (cloace), etc. (Via Appia, Aqua Appia, Anio vetus, etc.); începênd cu Sulla se înfrumseţează repede (primul teatru al lui Pompeiu, forul lui Cesar), cu deosebire sub August, care împărţi oraşul în 14 districte. După marele incendiu sub Nero (64 d. Chr.) R. se rezidí admirabil. Sub Aurelian se încungiură oraşul cu un zid nou, care, afară de cele 7 coline, mai cuprindea şi pe Pincius şi Campus Martius, iar dincolo de Tibru o parte din Ianiculus. Pe timpul migraţiunii popoarelor R. fù prădată şi pustiită grozav, cu deosebire de Alaric (410), Genseric (455) şi mai târḑiu de Normani sub Robert Guiscard (1084); cătră sfîrşitul secl. XIV oraşul era ca şi pustiu. Pe la mijlocul secl. XV începù restaurarea oraşului sub papii Eugen IV şi Nicolae V. In direcţia înfrumseţării oraşului şi a conservării monumentelor antice şi-au câştigat merite cu deosebire papii Sixt V, Benedict XIV, Clemens XIV, Pius VI şi Pius VII.

Roma nouă dela 1871 e capitala regatului Italia, reşedinţa papei şi capitala provinciei R. (12,081 km². cu 1.035,731 loc. [1897]), situată pe ambele laturi ale Tibrului în interiorul zidului lui Aurelian, pe 12 coline (afară de cele numite âncă Vaticanus şi Monte Citorio), 284,544 loc. (1881), ca comună 487,066 loc. (1897), între cari vr'o 8000 preoţi şi călugări, 5000 Ovrei. R. mo-

dernă e situată la nordul R.-ei antice, cu deosebire pe Câmpul lui Marte. R. are 17 *porți* (Porta Angelica, P. del Popolo, P. Pia, P. S. Lorenzo, P. Maggiore, P. S. Giovanni, P. S. Sebastiano, P. S. Paolo, P. Portese, P. S. Pancratis, etc.), 10 *poduri* preste Tibru (Ponte Margherita, P. Ripetta, P. Umberto, P. Sant'Angelo, P. Vittorio Emanuele, P. ai Fiorentini, P. Sisto, P. Garibaldi, P. Fabricio și Cestio, P. Nuovo Palatino), 150 *piețe publice*, cele mai multe cu fântâni săritoare: Piața Sf. Petru, (cu obelisc de 25·5 m., și porticul de columne al lui Bernini), Piazza Navona sau Circo agonale, P. del Popolo cu obelisc egiptean de 24 m., P. di Monte Citorio (obelisc), P. Colonna cu columna lui Marc Aurel, P. del Quirinale cu colosul Dioscurilor, P. di Spagna, P. Capitoliului cu statua equestră aurită a lui Marc Aurel, P. dei Cinquecento (obelisc), etc.; 50 *fântâni* mari publice (Fontana di Trevi, F. dell'Aqua Paola, Aqua Vergine, etc.); 500 *strade:* Corso (vechea Via Flaminia, 1500 m. lungă), Corso Vittorio Emanuele și Via Nazionale, Strada di Ripetta, Strada del Babuino, Via Sistina, Via delle quattro Fontane, V. Quirinale, V. Venti Settembre, etc. și 275 strade laterale. *Biserici* 350 (multe sûnt bogate în picturi și sculpturi prețioase): bis. S. Petru (San Pietro in Vaticano, zidită 1506—1626, cea mai mare biserică din lume, 187 m. lungă, 137 m. largă, cupolă de Michelangelo așezată pe patru pilastri colosali, 117 m. înaltă), bis. S. Giovanni in Laterano (fundată în secl. IV, cea mai veche bis. a R.-ei și bis. episcopală a papei; lângă ea Baptisterium S. Giovanni in Fonte), Santa Maria Maggiore (cu 36 columne antice ionice de marmoră albă, mosaicuri vechi, capele splendide), S. Paolo fuori le Mura (fundată în secl. V) și San Lorenzo fuori le Mura (secl. V și VI), Sta Maria la Rotonda (vechiul Panteon, templu roman, deja la 609 biserică creștină, portic în stil corintic, mormintele multor oameni renumiți s. e. Raffael), Sta Maria in Araceli (în locul templului lui Jupiter Capitolinul), Sta Maria in Trastevere (cu 22 columne antice de granit), Sta Maria in Cosmedin, Sta Maria sopra Minerva, Sta Maria del Popolo, Sta Maria dell'Anima, S. Pietro in Vincoli (cu Moise al lui Michelangelo), Sta Maria della Pace (sibillele lui Raffael), Sta Cecilia, Sant'Onofrio (mormêntul lui Tasso), S. Pietro in Montorio, San Gioachino ai Ponti, etc. *Alte edificii* însemnate: Vaticanul (început în secl. VI, aproape toți papii l-au largit și înfrumsețat, un oblong uriaș cu 20 curți și 11,000 odai; reședința papei, cu capela sixtină, cu loggiile și stanțele lui Raffael, bibliotecă renumită cu 25,600 manuscripte prețioase, neprețuite colecțiuni de artă, ca Museo Pio Clementino și Chiaramonti, Braccio Nuovo, museu egiptean și etrusc, etc.); Mausoleul lui Adrian sau Cetatea Ângerilor (un edificiu rotund, acum citadelă, închisoare de stat, etc.); Quirinal, zidit 1574—1608, odinioară reședința de vară a papilor, acum reședința regelui Italiei (cu frescuri și pânze prețioase); palatul Lateran (până la 1304 reședința papilor, edificiul de acum e dela 1586 cu renumit cabinet de sculpturi și Museo Christiano; pe piața dinaintea lui e un obelisc egiptean de 47·5 m. înalt); pe locul vechiului Capitoliu e: palatul senatorilor cu admirabile scări duple de Michelangelo, palatul Conservatorilor și Museo Capitolino, ambele conținênd colecțiuni bogate de antichități și picturi; Cancellaria, Palazzo di Venezia; edificii publice mai noui: Ministeriul de finanțe și de resboiu, Banca națională, palatul Justiției, etc.; admirabile *palate private:* Palazzo Barberini (cabinet de antichități, bibliotecă), Torlonia, Corsini (bibliotecă mare, colecție de picturi), Farnese (frescuri), Colonna (bogată colecție de picturi), Rospigliosi (cu Aurora lui Guido Reni) Spada, ș. a. m. Numeroase *vile* splendide: Villa Albani, V. Borghese (dela 1892 cu pinacoteca din palatul Borghese), V. Doria-Pamfili (toate cu antichități), V. Farnesina (cu frescuri de Raffael), V. Massimi (frescuri moderne), V. Buoncompagni-Piombino (cu museu), etc. *Resturile Romei antice:* Forum Romanum cu ruinele sale (Templul lui Vespasian și al lui Saturn, arcul lui Sever, columna lui Phoca, templul lui Castor și Pollux, al lui Antonin și Faustinei, etc.), lângă el basilica lui Constantin, arcul lui Tit și al lui Constantin, amfiteatru (Coloseul, zidit de Vespasian și Tit pentru 82,000 privitori, $^1/_3$ parte e conservat); băile lui Caracalla, Titus, Diocletian, etc.; palate imperiale pe Palatin; columna lui Marc Aurel (acum cu statua San Paul), columna lui Traian (27 m. înaltă cu statua S. Petru) pe forul lui Traian; 12 obeliscuri; mormêntul lui August, ale Scipionilor, diverse columbarii, piramida lui Cestius; teatrul lui Marcel; templul Minervei medica; aquaducte grandioase, etc. Desgropările se continuă scoțênd mereu la iveală edificii și antichități. *Instituțiuni culturale:* Universitate, fundată 1303, Collegio Romano (cu observatoriu renumit, museu și bibliotecă), Collegio de propaganda Fide (pentru misionari, cu tipografie pentru preste 30 limbi), 33 colegii și seminare preoțesci; societăți culturale: Academia de sciințe (mai nainte Accademia dei Lincei), societatea Arcadienilor, asociația artiștilor (în Panteon), soc. artiștilor germani, institut archeologic germ., institute istorice ale Austriei și Prusiei; academie de arte și școală archeologică franceze; Academia di San Luca pentru arte frumoase, mai multe școale de arte, etc.; numeroase școale poporale; bogate institute de binefacere (Ospedale di S. Spirito, dela 1200, cu preste 1600 paturi; Ospizio di S. Michele, dela 1686, cu 800 pacienți). Cultivându-se mult artele, s'a desvoltat mult și comerciul cu obiecte de artă. Industria nu e desvoltată. Comerciul e ajutat de Banca națională (capital 210 milioane lire) și alte bănci, bursă, cameră de comerciu și numeroase căi ferate. Dela 1870 R. a început a fi împrejmuită cu o serie de forturi (până acum 15). Lângă R. sûnt catacombele ce se întind în depărtări de miluri. Imprejurimea mai depărtată a R.-ei *(Campagna di Roma)* e puțin cultivată și bântuită vara de malaria, dar e bogată în ruine antice, ca mormêntul Ceciliei Metella, Via Appia, etc. Cărți asupra Romei s'au scris și mai de mult (Nardini, Venuti, Piranesi) și în timpul cel mai nou aproape în toate limbile culte.

Istoria R.-ei, v. Roman, Imperiul.

Roma Dea, 1) la Greci: In mitol. grecă Roma a fost fata lui Ares, deu al resboiului, o femeiă eroină și nobilă din Troia, care cu Aeneas a venit în Italia și dela Latinus, regele Aborigenilor a născut pe Romulus și Remos (Remus). Grecii apoi au personificat cetatea Roma cu o

însuşire ca Tyche (v. ac.). In Asia mică pentru Roma Dea mai multe oraşe au ridicat temple, au întrodus cult şi ludi anuali, numiţi *Romaia*, şi au representat-o cu cornul plinirii în mână. 2) la Romani cetatea Roma a fost personificată ca o eroină militară, şi mai ales pe numi era representată când ca o amazoană, când ca Minerva, de regulă şeḑênd pe o grămadă de spolii (obiecte şi armaturi luate dela duşmani în luptă), iar la dreapta ei, cu ḑina Victoria. R. D. încă din secl. II a. Chr. a fost venerată în tot imperiul roman şi cultul ei se împreuna cu al lui August, introducêndu-se *ludi Romae et Augusti*, la Greci numiţi Romaia Sebasta. Hadrian împěratul a zidit templu comun pentru Roma şi Venus. [Atm.]

Romagna, parte din Emilia (Italia) cuprinḑênd prov. Bologna, Ravenna, Ferrara, Forli, 10,104 km²., cu 1.259,582 loc. (1897); până la 1860 parte a statului papal.

Romaia Sebasta la Greci, *ludi Romae et Augusti* la Romani. (v. Roma Dea).

Romaic, ce privesce pe Grecii moderni.

Romaica, dans grec, de origine modernă; limba elină modernă.

Romain, *(franc.)* numire franceză pentru caracterele tipogr. latine (antiqua).

„**Roma locuta** *(est) causa finita (est)*«, *(lat.)* Roma (adecă curia Romană sau Pontificele) a vorbit; prin urmare »causa e terminată.«

Roman, *Imperiul.* Statul roman este cea mai puternică organisare socială, ce a vědut omenirea. Au existat şi există aḑi state mai întinse şi mai populate decât cel roman, ceea ce a făcut însă mărirea fără seamĕn a aceluia, a fost însemnătatea regiunilor ce-l constituiau, încât provincii de ale lui, ca Francia, Britania, sûnt aḑi puteri mondiale; a mai fost apoi organisarea politică, încât Romanii au aparut pe lume ca să o înveţe cum se formează un stat mare şi cum se guvernează (regere populos).

Inceputurile imperiului roman au fost atât de mici, încât nici Romanii de mai târḑiu neputênd înţelege ridicarea lui, l-au închipuit ca un resultat al intervenirii imediate a ḑeilor romani.

Din legenda întemeierii Romei se poate ajunge la câteva resultate, că cetatea a fost o creaţiune comercială lângă rîul Tibru, al cărui vechiu nume (Rumon) l-a luat, că făcea parte dintr'o confederaţie de cetăţi latine sub conducerea Albei-Longa, că mulţămită posiţiei fericite lângă Tibru şi aproape de mare s'a mărit in bogăţie şi putere până ce a luat locul Albei-Longa in capul cetaţilor latine, că era mai veche decât spune legenda (754) şi că era condusă de *regi aleşi.* Influenţe orientale şi motive superstiţioase au făcut pe Romani să admită numai 7 regi ai oraşului lor: Romulus, întemeietorul oraşului, Numa Pompilius, organisatorul religiei, Tullus Hostilius, învingĕtorul cetăţii Alba-Longa, Ancus Marcius, învingĕtorul Latinilor, Tarquinius Priscus, constructor, Servius Tullius, legiuitor şi Tarquinius, Superbus, tiran. Acesta domní (534—510) cu mare putere în afară şi cu mare asprime în lăuntru, din care pricină fù resturnat printr'o revoluţie făcută contra sa de patricieni aliaţi cu plebeii, cari schimbară forma guvernului şi in locul regelui ales pe viaţă aleseră doi magistraţi numiţi consuli pe câte un an cam cu aceleaşi drepturi ca regii, numai cu mai modestă pompă şi cu îndatorirea ca la sfîrşitul anului să-şi dea socoteală de administraţiunea lor. Astfel a început (510) republica romană, sub care s'a întemeiat statul universal roman.

Intemeierea republicei şi cucerirea Italiei (510—264). Tinĕra republică avù de luptat contra regelui alungat, care încercà să reocupe tronul mai ântâiu prin complot şi neisbutind, vení cu armată etruscă (Veienţii şi Tarquinii învinşi la Arsia, Porsena înfricoşat de încercarea lui Mucius Scaevola de a-l omorî încheie pace), apoi cu armată latină (Regillus), dar fără succes. In urma bătăliei cu Latinii Romanii făcură cu ei o confederaţie, spre a se ajuta în resboiu şi confederaţia se mări cu fiecare succes roman. Primul secol al republicei a fost plin de lupte cu vecinii, dar Roma nu se ridicà deasupra celoralalte cetăţi şi nu deveni cuceritoare decât după cucerirea oraşului Veji (405—395) cuprins şi derîmat de M. Furius Camillus, care ântâia oară dete soldă ostaşilor şi îi ţinù permanent în armată. Cucerirea oraşului Veji şi a cetăţilor din Etruria sudică a fost înlesnită prin atacul ce îl suferiau din nord Etruscii din partea Galilor. In lăuntru republica folosise numai patricienilor şi plebeilor bogaţi, căci consulii se alegeau numai dintre patricieni, cari prin ocuparea pămêntului public, prin camete şi prin privilegii apăsau pe plebeii săraci cari se deosebiau de cei bogaţi. In 494 plebeii se retrag din Roma pe un deal vecin (secessio in montem sacrum), ca să-şi facă acolo o cetate, patricienii căḑură la învoială cu ei ca să se întoarcă în cetate şi să aibă apĕrători (tribuni plebis), cari cu vorba veto, puteau să-i sustragă dela pedeapsă, să împiedece aplicarea legilor vătĕmătoare şi mai târḑiu (448) puteau să adune pe plebei într'o adunare proprie, ale cărei hotărîri aveau putere de lege. Alături cu lupta economică (ager publicus) tribunii duceau contra patricienilor lupta politică pentru drepturile plebeilor. In 450 isbutesc să obţină Decemviri (D. legibus conscribendis) pentru publicarea de legi scrise, în 448 provoacă a doua secesiune ca respuns contra tiraniei Decemvirilor şi obţin dreptul de a legifera în comiţiile tribute, în 445 obţin dreptul de căsătorie între patricieni şi plebei şi în locul consulilor se institue tribuni militari cu putere de consuli şi se institue censura. In 390 Roma încercà cea mai mare crisă din istoria ei, invasiunea Galilor, cari după ce ruinară Etruria şi o pregătira pentru jugul roman, înaintară asupra cetaţii, sfărîmară armata romană la Alia (16 Iulie dies ater), cuprinseră cetatea şi după o versiune se depărtară cumpĕraţi cu o mare sumă de bani. Restabilirea puterii se datorí unui mare general şi om de stat, lui Camillus. Reformele interne ale tribunilor Gaius Licinius Stolo şi L. Sextius, prin cari plebeii căştigară dreptul de a fi consuli şi se regulau datoriile şi pămêntul public, dete Romanilor unirea, prin care supuseră Italia în resboaiele cu Samniţii (343—341, 326—304 şi 298 până 290), în care Romanii învinseră separat pe Samniţi, apoi pe Latini, Lucani, Apuli, Picentini, Peligni, Hernici, Etrusci şi Umbri, în fine pe toţi Italicii aliaţi chiar cu Galii în marea bătălie dela Sentinum la 295, un secol după cucerirea oraşului Veji. Cel din urmă mare resboiu

pentru Italia fù resboiul cu Tarentul (280—272) și regele Pyrrhos, care învinse pe Romani la Heraclea (280) și Asculum (279) și fù învins la Beneventum 275.

Intemeierea domniei universale a Romei (264 până 133). Cu toate aceste resboaie Roma putea avé 700,000 de luptători, cari vor întinde puterea ei de jur împrejurul Mării Mediterane. Primul resboiu pentru Sicilia îl purtà cu Cartagina (264—241). Invingètori în Sicilia, Romanii atacară Cartagina pe apa (Mylae 260, Ecnomos 256) și debarcară în Africa, unde suferiră o mare înfrângere, căci Regulus fù prins și armata nimicită. Victoria finală remase Romanilor în urma bătăliei dela insulele Aegatae. Romanii câștigară Sicilia (241), apoi profitând de nenorocirile interne ale Cartaginei luară Sardinia (238) și prin două expedițiuni în Illyria ocupară coastele acelei regiuni (229—228 și 219), pe când Italia nordică o cuceriau în lupte crâncene cu Galii (225—222). Și după atâtea lupte trebui să facă cea mai puternică sforțare din istoria lor, să se lupte cu cel mai mare general al vechimei în al doilea resboiu punic (218—201). Hannibal (v. ac.) învingètor la Ticinus, la Trebia (218), la lacul Trasimen (217), apoi la Cannae (216), fù învins prin fidelitatea, cu care confederații stăruiau împrejurul Romei, prin stăruința acesteia. Intâlniri cu Hannibal fură evitate, dar pretutindeni generalii cartaginezi erau învinși, până când capul lui Asdrubal aruncat în lagărul lui Hannibal îi arètà acestuia ce soarte va avé Cartagina. Atacată în Africa de P. Cornelius Scipio, aceasta rechiemă pe Hannibal din Italia și la Zama marele general fù învins de Romani (202). Puterea Cartaginei fù distrusă, Romanii se simțiau stăpânii lumii.

Filip V, regele Macedoniei, aliatul lui Hannibal fù învins la Cynoscephalae (197) și obligat să lase liberi pe Greci, apoi 10 ani după marele resboiu începe resboiul cu descendentul marelui rege și Antioh III este învins la Magnesia Sipyli și constrins la o pace umilitoare (190). Acum începe transformarea țerilor în provincii. Cartagina în urma unui resboiu greu, al treilea resboiu punic (149—146), Macedonia, mai întâiu slăbită în urma înfrângerii lui Perseu la Pydna, (168) este declarată în cele din urmă provincie (146), după o rescoală Grecia, care abusa de liberarea ei dela Macedonia, fù de asemenea făcută provincie sub numele de Achaia (146). In Asia prima provincie fù făcută în 133 din regatul Pergamum. Spania luată dela Cartaginezi fù supusă cu mai multă greutate și dela 206 resboiul era acolo permanent. După moartea lui Viriat (148—140) și după cucerirea Numantiei (143—133) și Spania era supusă.

Luptele interne și resboaiele civile (133—131). Cuceririle externe grămădiseră mari averi în Roma și averile schimbară obiceiurile romane. Cei bogați formară o clasă privilegiată, care dispunea de magistraturi și se separa de grosul poporului. Proprietarii mici dispăreau, parte înghițiți de marii proprietari, parte pentru că nu aveau unde vinde produsele lor agricole, căci grâul se trimetea fără bani din provincii. Cetățenii fără alt mijloc de traiu începură a-și vinde singura lor avere, votul și a se pune în serviciul capilor de partide. Inzădar încercară frații Grachii (v. ac.) să restabilească proprietatea rurală prin împărțirea pământurilor statului, căci încercarea lor nu isbutì (133—122). Stricăciunea nobililor se vèḑù în resboiul Jugurtin (111—106). Un om din popor Gaius Marius prinse pe Jugurta și mântuí Roma de Teutoni la Aquae Sextiae (102) de Cimbri la Vercellae (101). Luptele din interior se complicară apoi cu luptele Italicilor pentru egalisare cu Romanii (resboiul social 90—88). Italicilor li-se dete dreptul de cetățenie, însă începe resboiul civil intre cei doi mai mari generali, Marius și Sulla. Alungat mai întâiu din Roma, Marius revine, pe când Sulla purta resboiu cu Mithridates și ucide pe inimicii sèi; în 83 se întoarce Sulla din Asia, învinge armatele mariane, ia dictatura pe viață, ucide pe adversari, micșorează puterea tribunilor, măresce puterea senatului, începe un regim aristocratic, apoi se retrage (79). După el se ridică mai mulți generali, M. Aemilius Lepidus (78), apoi Gnaeus Pompeius, care prin luptele contra lui Sertorius (80—72), contra Sclavilor (73—71), Piraților (67) și Mithridates (63) credea că va conduce statul fără să întrebuințeze puterea militară. Inșelat în speranțele sale formà primul triumvirat cu Gaius Iulius Cesar și cu M. Licinius Crassus (60) și împreună conduseră statul și împarțiră țerile. Cesar supuse Galia, intrà apoi în luptă cu Pompeius, pe care îl învinse la Pharsalos (48). Invinse apoi pe pompeiani la Thapsos și la Munda și conduse statul ca un rege. Ucis la 44, se formează un al doilea triumvirat între Gaius Octavianus, M. Antonius și M. Aemilius Lepidus în 43. Partidul republican condus de M. Brutus și Gaius Cassius este învins la Philippi (42) și triumvirii își împart provinciile. Octavian depărtează pe Lepidus, începe resboiul cu Antonius și-l învinge la Actium (31). Octavian deveni singurul cap al statului roman. Republica romană devine imperiul roman.

Imperiul roman sub familia Iulia (31 a. Chr. 68 d. Chr.). Octavian conduse statul după voința sa, deși lăsă toate magistraturile și instituțiunile republicane. I-se dete numele de Augustus. Pentru siguranța sa creà o gardă de soldați numiți Pretorieni. El fù pacinic, și prin liniștea ce o asigurà statului câștigă în partea sa pe toți. Purtà resboaie mici și pentru siguranța imperiului. Tiberius (14 d. Chr. până la 37), fiul sèu adoptiv avea eminente calități, dar și un mare dispreț de oameni. A fost crud, a sfărîmat ori ce spirit de independență. Gaius Caligula (37—41), strănepotul sèu, a înebunit și a făcut cruḑimi de nebun până a fost omorît. Tiberius Claudius (41—54), unchiul lui Caligula, avea bunavoință, era însă slab, condus de femei stricate și de liberți, cari au pricinuit multe cruḑimi, până ce Agrippina îl făcù să adopteze pe fiul ei Nero, apoi îl otrăví. Nero (54—68) înebuní și el de marea și nemărginita putere ce simția că are. Comise cruḑimi și fapte de smintit, până ce se omorî singur, când vèḑù succesul unei revolte contra sa.

Imperiul sub Flavii și Antonini (68—180). Dintre împerații proclamați de armată (Galba, Otho, A Vitellius, T. Flavius Vespasianus), Vespasian remase biruitor și conduse statul (69—79) cu pricepere și energie. Sub el se completà cucerirea Britaniei, se sufocà rescoala Iudeilor și a Galiei. Fiul sèu cel mare Titus (79—81) a fost

dat ca model de bunătate, pe când cu cel mic, Domitianus (81—96) învioră iarăşi timpurile lui Caligula şi Nero. După omorîrea lui, senatul alese împěrat pe senatorul M. Cocceius Nerva (96—98), bun împěrat, care alese ca moştenitor pe un distins general M. Ulpius Trajanus (98—117), unul din cei mai mari împěraţi. Supuse Dacia şi o colonisà, supuse Armenia, Mesopotamia şi ridicà imperiul roman la cea mai mare întindere cu preste 150 milioane locuitori. P. Aelius Hadrianus (117—138) fù tot atât de distins în administrarea imperiului, dar mai puţin priceput la apěrarea lui. Urmaşul sěu Antonius Pius (138—161) a fost pacinic, respectat în afară, fericit în lăuntru şi a dat numele sěu tuturor acestor împěraţi ridicaţi la imperiu prin adopţiune. Fiul sěu adoptiv Marcus Aurelius Antoninus (161—180), cu toate strălucitele calităţi de împěrat şi cu toată inteligenţa şi filosofia sa, nu putù împiedeca de a se arěta semnele decadenţei. Germanii atacau imperiul şi el murí la Viena în castre.

Căderea imperiului. Fiul lui Marcu Aureliu numit Commodus (180—192) fù un nou Caligula, până ce fù ucis de cei dimprejurul sěu. Senatul alese apoi pe Pertinax, dar acesta fù ucis de Pretorieni, cari puseră imperiul la licitaţie, şi îl cumpěrà bogatul senator Didius Iulianus, dând câte 6000 lei la fiecare Pretorian. Dar contra lui se ridicară de armate alţi trei, Pescenius Niger, Clodius Albinus şi Septimius Severus. Acesta învinse pe ceilalţi şi remase singur împěrat (193 până 211). A fost sever, muncitor (vorba lui era »laboremus«), a murit la Edinburg în Scoţia, luptându-se contra barbarilor. Fiul sěu Caracalla (211—217), om crud, care însă a dat drept de cetăţean roman tuturor oamenilor liberi din imperiu. Macrinus (217—218), ucigětorul lui Caracalla, fù ucis de trupe, cari ridicară la imperiu pe un copil de 14 ani, Heliogabalus, nebun furios. Fiind ucis şi el, Pretorienii urcară pe Alexander Severus (222—235), nepot al lui Septimius. Deşí tiněr, el a fost bine condus de mama sa. Un trac, Maximinus (235—238), îl ucise şi conduse statul cu energie, învingênd pe Germani şi pe Sarmaţi. Se ridicară mai mulţi împěraţi, şi Maximinus fiind ucis de trupe se ridicà împěrat Gordianus III (238—244), numit astfel, căci doi cu acelaş nume luaseră titlul în acelaş timp, dar pieriseră în lupte. Gordianus III fù ucis de prefectul Pretorienilor, Philippus (244—249), resturnat şi el de Decius (249—251), distins general, mort în lupta cu Goţii. Gallus (251—254), Valerianus (254—260), Galienus (254—268) au domnit în acelaş timp, pe când diferitele provincii proclamară de împěraţi pe generalii lor, încât erau în acelaş timp 19 împěraţi. In acest timp năvăliau Francii, Alemanii, Goţii, Perşii, şi o ciumă teribilă a secerat timp de 15 ani (251 până 265). Valerian fù învins şi prins de Perşi. Împěraţii Claudius (268—270), Aurelianus (270 până 275), Tacitus (275—276), Probus (276—282) restabiliră autoritatea imperială, deşí Aurelian părăsí Dacia, retrăgênd legiunile cari o păziau. Carus (282—283) învinse pe Perşi, Numerianus (283—284), fiul sěu, murí la întoarcerea din expediţiune, şi armata proclamà împěrat pe Gaius Aurelius Valerius Diocletianus.

Reorganisarea imperiului. Diocletianus (284 până 305) a fost unul din marii împěraţi. Ca să poată apěra imperiul în toată întinderea lui, el îl împarţí cu trei amici (Maximianus, Galerius şi Constantius Chlorus). El şi Maximianus se numiau Augusti, ceilalţi doi Cesari. Se stabilí el în Nicomedia, de unde supraveghià tot imperiul, iar Maximianus se aşezà la Milan (Mediolanum), ca să fie departe de senat. El purtà diademă şi cerea să fie numit Dominus, nume cu care sclavii numiau pe stăpâni. Cu el începe propriu, ca statul roman să fie imperiu, până la el se numesce mai potrivit principat (= princeps, presidentul senatului). Diocletian şi Maximian se retraseră spre a vedé cum funcţionează sistemul lor, dar se iví ambiţiosul, care nu se putea mulţămí cu fragment de putere, era Constantinus, fiul lui Constantius. El omorî în 310 pe Maximian, care voia să revină la imperiu, învinse în 312 la puntea Milvină pe Maxentius, alt împěrat, şi învinse pe Licinius, cu care se împăcà în 314. Incepù din nou resboiu cu Licinius în 323 şi il învinse în mai multe locuri. Licinius se dete în mânile lui Constantin, după ce i-se promise respectarea vieţii, dar fù omorit în 324.

Constantin, numit obicinuit cel Mare (324—337), este însemnat prin mutarea capitalei la Bizanţiu, numit dela el Constantinopole, prin împărţirea imperiului în 4 prefecturi şi acestea în diecese, dar mai ales este însemnat prin faptul, că a tolerat în imperiu religiunea creştină. Se considera pe sine ca episcop în afacerile externe ale bisericei, a presidat sinodul dela Nicea (325), deşí s'a botezat numai aproape de moarte. După Constantin urmară fiii sěi Constantinus, Constantius şi Constans (337). Constantinus murí (340) în luptă cu Constans şi acesta în luptă cu Magnentius (350), revoltat contra lui. Constantius învinge însă pe Magnentius şi remase singur împěrat, până ce armata proclamà împěrat pe věrul sěu Iulianus (360). Prin moartea (361) lui Constantius, Iulian remase singur împěrat, şi a fost un nobil împěrat. Dorind să redea imperiului vechea lui mărire, el încercà să restabilească vechea religie pe cale blândă, şi purtà resboaie strălucite cu Perşii, cărora le cuprinse capitala Ctesifon. Incercarea de a restabili politeismul remase fără succes, iar când se retrăgea din Persia fù lovit de o săgeată venită nu se scie de unde (26 Iunie 363). Iovianus (363—364) încheie cu Perşii o pace ruşinoasă, Valentinianus I (364—375) îşi asocià pe fratele sěu Valens (364 până 378), căruia îi lăsà Orientul. In zilele lui Valens s'au aşezat Visigoţii la sudul Dunărei, fiind împinşi de Huni. Ei se revoltară apoi contra împěratului, îl învinseră şi îl uciseră în lupta dela Adrianopole (378) şi prădară întreaga peninsulă. Gratianus, fiul şi urmaşul lui Valentinian, numí ca împerat în est pe Spaniolul Teodosiu, numit cel Mare, care isbutí prin lupte şi negocieri să împace pe Visigoţi, cari în 382 se aşezară în Moesia şi Tracia. El supuse apoi şi vestul (394), încât remase pentru puţin timp singur împěrat. La moarte el împărţí imperiul roman între cei doi fii ai sěi şi de atunci s'a format un imperiu de est şi altul de vest, cari nu s'au mai reunit (395). [I. S. F.]

Imperiul roman de vest, partea vestică a imperiului roman dată de Teodosiu cel Mare la 395 fiului său mai mic, căci se credea că este mai

neînsemnată şi mai greu de apĕrat, cuprindea provinciile Italia, Galia, Britania, Spania, Africa, Dalmaţia, Noricul, Panonia, Reţia. Iliria o stăpâniau împreună împĕraţii de vest cu cei din est. Istoria imperiului de vest este o luptă neîncetată contra barbarilor năvalitori. Ca să le poată resista capitala imperiului se mută la Ravena întărită prin lagune şi prin meşteşug. Sub Honorius (395—423) rolul principal îl împlinî Stilicho, care învinse pe Visigoţi la Pollentia şi Verona şi înfrânse pe Radagais. După ce Stilicho fù ucis, Visigoţii cu Alaric veniră asupra Romei şi mai ântâiu o cruţară pentru bani (408), apoi o cuprinseră şi o jefuiră. După un usurpator Ioan urmà Valentinian III (425—455), nepotul lui Honorius, copil de 12 ani. Sub el Vandalii cuprinseră Africa, Hunii năvăliră în Galia, unde fură învinşi de Aetius la Catalaunum (451), şi în Italia (452). El fù ucis în 455 de Petronius Maximus, care se urcà pe tron, dar Vandalii veniră, îl uciseră şi jefuiră Roma. Se făcură împĕraţi apoi Avitus (456), Majorianus (457—461), Libius Severus (461—465), urmară apoi doi ani de interegn, apoi Anthemius (467—472), Olybdius (472), puşi de şeful mercenarilor Ricimer, împĕratul real. După Anthemius (473), Iulius Nepos (474—475), şeful mercenarilor Orestes puse împĕrat pe fiul sĕu Romulus Augustulus (475), pe care îl detronà apoi Odoacru şi luà titlul de regele Italiei. Cu Romulus Augustulus încetează imp. rom. de vest.

Imperiul roman oriental. Imperiul bizantin, grecesc. Partea orientală a imperiului roman dată de Teodosiu cel Mare la 395 fiului sĕu mai mare ***Arcadius*** (395—408) cuprindea provinciile din Asia, în Africa cuprindea Cirenaica, Egiptul, în Europa Tracia, Moesia, Dacia, Macedonia şi Ahaia cu Constantinopole capitală. Arcadius a fost condus de alţii toată viaţa lui (Rufinus, Eutropius, împĕrăteasa Eudoxia). Imperiul se înstrăinează necontenit de cel din apus, se transformă în imperiu oriental, cu timpul devine grec în limbă şi în tradiţiuni. ***Teodosiu II*** (408—450) condus de sora sa Pulcheria, se exercita la caligrafie necontenit şi astfel ne-a lăsat ***Codex Theodosianus,*** cât pentru inimicii din afară 'le plătea bani (Hunilor). Sora sa Pulcheria urmà la imperiu avênd de soţ pe ***Marcian*** (450—457), care fù demn de a împĕrăţî. Împĕraţii următori, ***Leo*** (457—474) bătut de Vandali, ***Zeno*** (474—491) în lupte cu rudele sale, ***Anastasius*** (491—518) şi Iustin I (518—527) sûnt însemnaţi numai pentru că au fost împĕraţi. Iustinian I (527—565), nepotul lui Iustin, a fost un mare tiran în politica internă. A nimicit ultimele libertăţi republicane, a închis şcoalele filosofice, a persecutat pe eretici, s'a amestecat în discuţiuni teologice. In afară a purtat resboaie norocoase, a supus Italia, Africa şi Spania. Nepotul sĕu ***Iustin II*** (565—578) nu putù resista Longobarḑilor nici Perşilor şi îşi asocià pe un viteaz general ***Tiberius,*** † 582. Acesta bătù pe Perşi şi adoptà pe viteazul ***Maurikios*** (582—603), contra căruia se revoltară însă soldaţii şi proclamară pe tiranul ***Focas*** (603—610), care fù resturnat de fiul guvernatorului Africei ***Heracliu*** (610—641). El bate cumplit pe Perşi şi pregătesce, astfel, cuceriri Arabilor, cari îi cuprind şi lui Siria, Palestina, Fenicia. Fiul sĕu ***Constantin III*** murî repede urmându-i ***Costans II*** (641—668), care revoltà poporul în contra sa şi fugî în Siracusa, unde este omorît. Fiul sĕu ***Constantin IV Pogonatul*** (bărbosul) 668—685, respinge pe Arabi dela Constantinopole, după un asediu de 7 ani, prin focul grecesc. ***Iustinian II*** (685—695) este alungat de ***Leontios*** (695—698), el însuşi resturnat de un general al sĕu, ***Tiberius III*** (698—705), care însă este rĕsturnat de ***Iustinian II*** a doua oară (705—711). Cruzimile acestuia amintesc pe ale celor mai cruzi tirani. Urmează apoi repede ***Philippicus*** (711—713), ***Anastasius II*** (713—716), ***Teodosiu II*** (716—718) până când ***Leon III*** (718—741) începe dinastia ***Isaurilor.*** Leon respinse pe Arabi dela Constantinopole, începù însă a distruge icoanele din biserică sub cuvênt cà sûnt un rest de idololatrie. Poporul şi călugării erau contra lui şi astfel pierdù exarchatul Ravenei şi autoritatea lui asupra papilor începù a scădea. Lupta o duse mai departe şi curagiosul sĕu fiu, ***Constantin V*** (741—775). Apoi urmà ***Leo IV*** (775—780) şi fiul sĕu ***Constantin VI Porfirogenetul,*** în al căruî nume soţia lui Leo, ***Irena,*** conduse statul până la 797, în care timp restabilî cultul icoanelor (Sept. şi Oct. 787), apoi scoase ochii fiului sĕu şi sprijinită de partida icoanelor împĕrăţî singură până la 802. ***Nicephoros*** alungà pe Irena, ocupà tronul (802—811) şi murî în resboiu cu Bulgarii. ***Mihail I*** (811—813) fù neinsemnat, pe când ***Leo V Armeanul*** (813—820) bătù pe Bulgari şi reîncepù lupta contra icoanelor, însă fù înlăturat de partidul inimic, care ridicà pe ***Mihail II*** (821—829). Acesta pierdù Creta şi Sicilia luate de Saraceni. Fiul sĕu ***Teofil*** (829 până 842) asigurà pace internă supuşilor sĕi. După el, soţia sa ***Teodora*** conduse imperiul 13 ani, în numele fiului sĕu Mihail III, însă Teodora fù depărtată de fratele ei ***Bardas,*** care în numele aceluiaş Mihail conduse statul rĕu tocmai când Arabii şi Ruşii atacau imperiul. Bardas fù însă ucis de Mihail şi acesta de favoritul sĕu ***Vasile Macedonicul*** (867—886), care întemeià dinastia macedonică. Fiul sĕu ***Leo VI,*** numit şi filosoful (886—911), dete legile basilicale prelucrate după Codex Justinianeus. Bulgarii sub Simeon şi Arabii ameninţau imperiul mai mult ca ori când. Fiul sĕu ***Constantin VII Porfirogenetul*** (919 până 959) păstrà numai numele de împĕrat, căci puterea o exercitau alţii, mai ales ***Romanos Lacapenos*** (919—944). ***Romanos II*** (959—963), fiul lui C. VII, domnî puţin şi vĕduva sa Teofana ridicà la demnitatea împĕrătească pe ***Nikephoros II*** (963—969), un general viteaz. Teofana înlăturà şi pe acesta şi ridicà împĕrat pe ***Ioan Zemisces,*** care mântuî imperiul de Ruşi, de Bulgari şi de Arabi, murî însă otrăvit 976. Urmà apoi ***Vasile II,*** fiul lui Romanos II (976—1025). El a desfiinţat regatul Bulgarilor şi s'a numit »ucidĕtor de Bulgari«. Zoe, o nepoată de frate, ridicà apoi 4 împĕraţi pe tron: ***Romanos III*** (1025—34), ***Mihail IV*** (1034—41), ***Mihail V Calaphates*** (1041—42), ***Constantin IX Monomahul*** (1042 până 1054), când imperiul era atacat de Normanḑi, de Pecenegi şi de Selgiuciḑi. ***Teodora*** (1054—56), sora cu Zoe, ridicà la imperiu pe ***Mihail VI Stratioticos*** (1056—57), apoi armata ridicà pe un om capabil ***Isac I Comnen,*** care abdicà 1059. Urmaşii lui, ***Constantin X Ducas*** (1059—67), ***Romanos IV Diogenes*** (1067—71), ***Mihail VII Ducas*** (1071 până 1078), ***Nikeforos III*** (1078—80), pierdură mai

toată Asia. Armata ridicà pe *Alexios I Comnen*, (1081—1118), nepotul lui Isac, care învinse pe inimici şi duse faţă de cruciaţi o politică superioară. Fiul sĕu *Ioan* (1118—43) întinse cuceririle în Asia. Şi mai strălucită a fost domnia lui *Manuel I* (1143—80), împĕratul cavaler. *Alexios II* (1180—83) fù ucis de epitropul sĕu *Andronicos*, resturnat şi el de *Isac Angelos* la 1185. Acesta fù bătut de Asaneşti, pierdù Cipru, apoi în 1195 fù resturnat de fratele sĕu *Alexios III*, care il orbí şi îl băgà la închisoare. Cruciaţii expediţiunei IV voiră să restabilească pe Isac şi îl restabiliră. Isac şi fiul sĕu Alexios IV nu putură să-şi îndeplinească promisiunile către cruciaţi şi aceştia atacară şi luară capitala, o arseră mai mult de jumĕtate, distruseră unele monumente şi răpiră altele (caii de bronz şi uşa bisericii Sta Sofia la Veneţia), aleseră împĕrat pe Balduin de Flandra, fundară *Imperiul Latin* (1204—61). In Asia se întemeià la Trapezunt un imperiu grec şi altul la Nicea sub. *Teodor Lascaris*, † 1222. *Ioan Vataces* (1222—54) dela Nicea cuprinse mai toate posesiunile imperiului latin în afară de Constantinopole, iar *Mihail Paleologul*, epitropul fiului lui Bataces şi apoi împĕrat, isbutí cu ajutorul Genovesilor să ia capitala (1261—82). El încercà, în zadar, unirea bisericilor şi nu restabilí nici unitatea imperiului, nici buna stare a locuitorilor. *Andronic II* (1282—1328), fiul sĕu, fù resturnat de nepotul sĕu *Andronic III*, care la moarte, 1341, lăsà pe fiul sĕu Ioan sub tutela amicului sĕu Ioan Cantacuzen. Incepe un lung resboiu (v. Cantacuzen) cu *Ioan Paleologu*, terminat 1347. Ioan Paleologu moare 1391, după ce vĕḑuse pe Turci în Galipole (1356), Andrianopole (1361) şi după ce căutase în zadar să unească Europa creştină contra Turcilor. Urmaşul sĕu *Manuel II* (1391—1425) era închis de Turci în Constantinopole, *Ioan VII Paleologu* (1425—48) merse la Florenţa şi primí unirea spre a avea ajutor, dar în zadar. Urmaşul sĕu *Constantin XI Dragades* căḑù, ca un viteaz, apĕrând cetatea luată în 29 Maiu 1453 de sultanul Mohamed II. Imperiul dela Trapezunt fù cuprins de Turci la 1461.

Roman-german, *Imperiu*, numit şi *Sfântul Imperiu*. Imperaţii germani dela Oto cel Mare 962 aveau titlul de împĕrat roman până în 6 Aug. 1806, când imp. Francisc II îl părăsí, în urma creării imperiului francez de Napoleon I. In 25 Dec. 800, când Carol cel Mare a fost încoronat la Roma ca împĕrat, creştinătatea a vĕḑut nu nascerea unui imperiu nou, ci restabilirea vechiului imperiu roman, căci după profeţia lui Daniel numai 4 împĕraţii trebuiau să fie, şi cel de al patrulea, cel roman, trebuia să ţină până la sfîrşitul lumii. Se numia sfânt, pentru că împĕraţii germani erau asemĕnaţi cu regii vechiului Testament, cari erau şi pontifici. (v. şi Germani.)

Roman, *vechiu, Stilul*, (archit.) este o unire a boltei etrusce cu colonada grecească. La început prevala bolta etruscă în clădirile romane. Cu supunerea Grecilor, Romanii adoptaseră şi colonada grecească, şi mai ales cea dela Corint. Timpul înfloririi acestui stil începù sub August († 14 d. Chr.) şi ţinù până la Hadrian (130 d. Chr.); clădirile cele mai frumoase sûnt din domnia împĕratului Traian. Architectul lui a fost Apollodorus dela Damasc. Din bolta etruscă se desvoltà cupola, ca la Panteonul zidit de M. Agrippa la Roma, clădirea cea mai frumoasă romană, care apoi a dat nascerea stilului *bizantin*. Din colonada corintiniană Romanii au desvoltat prin unirea ei cu cea dorică, aşa numitul capitol composit sau capitol roman. Coloanele servesc nu numai spre întărirea clădirei, ca în stilul grecesc, ci şi ca decoraţiune a păreţilor. In genere architectura romană n'a creat deci nouĕ forme, ci a prelucrat numai bolţile şi colonadele existente. Cloacele din Roma fac serviciul lor încă şi astăḑi, fiind de o trăinicie rară. Drumurile romane au fost ridicate în multe locuri pe bolţi, din cari unele, ca via Appia spre sud şi via Flaminia spre nord dela Roma sûnt practicabile în multe locuri şi astăḑi. Clădirile romane erau ornate de obiceiu cu picturi şi alte ornamente, ca foile Acanthus în formă de luger, cu flori, figuri de frunze, de oameni şi animale diferite. Stilul R. cuprindea clădirile publice, ca forum, basilica, arcurile triumfale, coloanele de onoare, teatrele, amfiteatrele, circurile, templele, podurile, viaductele, băile sau termele, cum şi clădirile particulare, ca monumente de morminte, mausolee, columbarie şi casele particulare. Casa particulară, de obiceiu în douĕ rânduri, constă din vestibulum (antreul), atrium sau cavum (curtea, un loc liber, neacoperit şi încungiurat cu coloane) cu impluvium (locul unde se scurgea ploaia), odăile cari se grupau pe de amêndouĕ laturile ale atriului şi se împărţiau în cubicula (odăile de dormit), triclinia (sala de mâncare), cenacula, cellae penariae (magazinele) şi peristilul (hala de coloane), cu o grădinuţă. Sute de aceste case s'au descoperit la Pompeji; cele mai frumoase case şi palate sûnt în strada di Nola şi strada di Mercurio. Basilica era destinată pentru pertractările judiciare şi comerciu. Basilica era despărţită in lungimea ei prin douĕ şiruri de coloane în trei despărţituri şi se termina întro absidă (tribuna magistratului). Despărţitura de mijloc era mai lată, fiind aici centrul adunării şi comerciului. Acoperişul basilicei a fost ântâiu plan, mai târḑiu boltit.

Stilul roman creştinesc vechiu este acela, care s'a desvoltat din basilica romană şi a fost practicat până la anul 1000 şi în Roma până în secl. XIII. Basilica romană creştină constă dintr'un rectangular rotunḑit la un capĕt într'o absidă, care prin douĕ şiruri de coloane era împărţit in trei despărţituri, din care cea de mijloc era mai înaltă. La întrare se află un atrium sprijinit de coloane, care dă în nartex, un spaţ îngust, unde steteau pĕcătoşii. In absidă se afla de obiceiu o capelă cu mormêntul unui martir. Biserica romană creştinească vechiă se deosebia deci de basilică prin înălţarea despărţiturei de mijloc, împreunarea coloanelor între olaltă cu arcuri şi aşezarea unui pĕrete transversal. (v. şi Romanic, stilul.) [D. Olinescu.]

Roman I, domn al Moldovei, 1391—94 şi 1399 până 1400 (v. Muşat, unde domnia a doua este atribuită altui R., care nu este adeverit). Prin căsătoria lui R., fiul lui Costea Muşat, cu Anastasia, fica lui Latsco (v. ac.), noua dinastie Muşat, originară probabil din partea meridională a Moldovei (unde pare a fi venit din Ţeara Românească), s'a înrudit cu dinastia Maramurĕşeană, care în linie bărbătească s'a stins cu Latsco. Deşi R. era prin căsătorie moştenitorul vechei dinastii, totuşi fra-

tele sĕu mai mare Petru l-a precedat în domnie, după dreptul senioratului. Ca domn R. recunoscù suzeranitatea regelui Poloniei, precum o recunoscuse mai ântâiu fratele sĕu Petru (1387). Dar în 1393 el ajutà pe principele lituan Teodor Koriatovici în contra ducelui lituan Witold, în lupta lor pentru cetatea Camenița și teritoriul ei. Fiind învinși la Bratzlaw, Teodor Koriatovici se refugià în Ungaria, iar R. pierdù curând domnia și fù înlocuit prin fratele (?) sĕu *Stefan I* (v. ac.), care luà domnia cu ajutorul Polonilor. In 1399, după nenorocita bătălie de lângă Worskla (12 August 1399), la care Stefan luà parte ca aliat al lui Witold în contra Tătarilor și unde oastea creștină fù bătută, R. isbutí să ia domnia pentru a doua oară, resturnând pe Stefan. Dar curând după aceasta el fù prins de Swidrygiello, fratele regelui Poloniei și guvernatorul Podoliei, și înlocuit prin *Iuga Koriatovici* (v. ac.), care cu ajutorul vĕrului sĕu Swidrygiello luà a doua oară domnia Moldovei. R. este înmormêntat în vechia biserică episcopală din Rădăuți (în Bucovina), care înainte de înființarea episcopiei exista ca mănăstire. (D. Onciul, Geschichte der Bukowina, în »Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild«. Wien, 1899. I. Ursu, Relațiunile Moldovei cu Polonia până la moartea lui Stefan cel Mare. Piatra-N. 1900.) [D. On.]

Roman II, fiul lui Iliaș I, domn al Moldovei, 1447—1448. El luà domnia în luptă cu unchiul sĕu Stefan II și o pierdù în luptă cu unchiul sĕu Petru II.

Roman, com. urb. în Rom., capitala j.-lui și reședința episcopiei cu acelaș nume, situată pe loc înalt pe malul stâng al rîului Moldova, la 3 km. de vĕrsarea acestui rîu în Siret. Are o populație de 14,019 suflete (1899), locuind în vr'o 2500 case; populația se împarte în 7141 Rom., 6261 Ovrei și în 617 de alte naționalități. Are seminariu infer. (cu 4 clase), 1 gimnasiu, 1 școală profesională de băieți și 1 de fete, 3 școale primare de băieți și 2 de fete, 1 pensionat de băieți și 2 de fete, 1 școală primară de băieți și 1 de fete ale comunității armene din localitate. Biserici ort. sûnt 6, și anume: episcopia, începută la 1542 de Petru Rareș și terminată la 1550 de fiul sĕu Iliaș-Vodă. Aceasta este biserica cea mai veche și cea mai frumoasă; aici se păstrează felonul Sf. Ioan Chrisostom într'o cutie de sticlă. Bis. Precista mare, zidită la 1569 de Ruxandra, soția lui Alexandru Lăpușneanu. Biserica albă, zidită la 1695 de vel-spătarul Vasile Cantacuzino. Biserica Sf. Nicolae, bis. Precista de sus și bis. Sf. George. Pe lângă acestea mai este și o biserică armeană, zidită la 1609. Orașul are un spital mare și frumos, care depinde de epitropia Sf. Spiridon din Iași. Aproximativ $^1/_3$ din locuitorii orașului se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor, ceilalți se ocupă cu industria de prima necesitate și cu comerciul. Iarmaroc anual se face la 6 Aug., iar tîrg săptămânal în fiecare Marți. Data sigură și cea mai veche despre existența acestui oraș este anul 1392. La 7 Dec. 1467 orașul a fost ars de către Mateiu Corvinul, regele Ungariei, în mersul sĕu către Baia contra lui Stefan cel Mare, domn al Moldovei, iar la 1845 a ars încă odată. In Dec. 1691 pe una din piețele acestui oraș a fost tăiat cronicarul Miron Costin din ordinul domnului Moldovei C. Cantemir. (Cf. Melchisedec, Cronica Romanului și a episcopiei de Roman, 2 vol. Bucur., 1874—75, și Marele Dicț. geogr. al Rom.) [nt.]

Roman, *județ* în Rom., situat pe ambele maluri ale Siretului, mărginindu-se la nord cu j. Suceava, la sud cu j. Bacău și Tutova, la est și nord-est cu j. Iași și Vaslui și la vest cu j. Neamțu. Suprafața j.-lui e de 2091 km², iar populația de 108,704 suflete (1899), între cari 99,695 Rom., 7996 Ovrei și 1013 supuși străini. Teritoriul j.-lui R. în partea din dreapta Siretului e aproape tot șes, iar în partea stângă a acestui rîu e mai deluros. Riurile principale sûnt: Siretul, Moldova și Bêrladul. Marca j.-lui sûnt »trei spice de grâu«, semn, că produce cereale în abundanță și în special grâu. In privința administrativă j. este împărțit în 4 plăși: Moldova, Siretul de sus, Siretul de jos și Fundul, numerând în total 1 com. urb.: R., capitala j.-lui, și 59 com. rur. In privința politică j. dă 3 senatori și 6 deputați; în ordinea judițială are un tribunal în orașul R., care depinde de curtea de apel din Iași, și 3 judecătorii de ocol: una în orașul R., a doua în tîrgușorul Bîra și a treia în tîrgușorul Dămienesci. In privința bisericească j. face parte din eparchia episcopiei R.-lui numerând 121 biserici ort. Afară de bisericile acestea mai sûnt 30 bis. cat. In anul 1899/900 au funcționat în j. R. 75 școale rurale și au fost frecuentate de 3019 copii. Pe teritoriul com. Elisabeta Doamna și pe moșia statului Pincesci-Dragomiresci, la 5 km. spre sud de orașul R., este o școală practică de agricultură. Ocupația principală a locuitorilor este agricultura. Pădurile acoper aproape toată marginea de vest și cea de est a j.-lui, precum și culmea Dealului-Mĕrului-Golani cu toate ramificațiunile ei. Viia se cultivă în multe localități. Industria e mai mult domestică, iar comerciul constă mai ales în desfacerea cerealelor în orașul R. și tîrgușorul Băcesci; vite se vênd mai cu samă tot pe piața orașului R. Se mai face comerciu cu spirt și cu pesce. Ape minerale sulfuroase se găsesc la Strunga, unde este și un stabiliment balnear. Căile principale de comunicație sûnt: linia ferată și șoseaua națională Bacău-Roman-Pașcani, cari străbat j. prin mijloc, apoi mai multe șosele județene, ce străbat j. în diferite direcțiuni. (M. Dicț. geogr. al Rom.) [nt.]

Roman, *Episcopie.* La 1408 se amintesce într'un hrisov biserica Sf. Paraschiva la Roman, care apoi se găsesce servind de episcopie. Este însă nedumeritor, că nu se menționează acolo scaunul episcopal, căci după unele indicii pare să fie existat deja pe atunci eparchia R. Ori cum ar fi, ântâiul episcop cunoscut este Calist la 1444. De acum încolo seria episcopilor este următoarea:

Calist	1444	Grigorie . . .	1589 - 91
Visarion . . .	† 1456	Agaton, a 2-a oară	1597—606
Tarasie	1466	Atanas. II Crimea	1606—10
Vasile	1488	Mitrofan I . . .	1612
Macarie I . . .	1514	Pavel	1613
Dorotei	1528—31	Anastasie I . .	1616—30
Macarie II . . .	1531—58	Dionisie . . .	1630—33
Atanasie I . . .	1558—72	Mitrofan II . .	1633—41
George I . . .	— —	Benedict . . .	1642
Eutimie . . .	— —	Eulogie . . .	1642—48
Eustratie . . .	1577—78	Anastasie III .	1651—57
Agaton	1584—86	Sava I	1658

Dositei	1659—71	Leon	1769—86
Teodosie	1673—74	Iacov Grecul	1786—87
Ioan	1674—85	Antonie	1787—96
Sava II	1686	Veniam.Costachi	1796—803
Misail	1686—700	Gerasim	1803—26
Laurenţie	1701—06	Meletie	1826—42
Pahomie	1707—14	Locotenenţă	1842—44
Sava III	1714—18	Veniamin Roset	1844—51
George II	1718—24	Locotenenţă	1851—65
Atanasie II	1724—29	Atanasie III	1865—68
Daniil	1729—33	Locotenenţă	1868—73
Atan. II, a 2-a oară	1733	Isaia	1873—79
Gedeon	1734—43	Melchisedec	1879—92
Teofil	1746—47	Inocenţie	1892—95
Ioanichie I	1747—69	Ioanichie II	1896

Fasele istorice ale episcopiei R. nu presintă decât puţin interes deosebit. Intre 1542 şi 1550 se restaurà catedrala. Ea este un model al vechiului stil moldovenesc: corp bizantin cu amĕnunte gotice. Este regretabil, că s'a făcut la dînsa o reconstrucţie banală în 1805. Intre 1659 şi 1671 era pe scaunul episcopal vestitul Dositeiu (v. ac.), în urmă mitropolit, cu numele de familie Dumitru Barilovici. Cunoscênd limbile latină, grecă, polonă şi română, el începù âncă la R. psaltirea lui în versuri, publicată de abia în 1673. Dela episcopul Laurenţiu a rĕmas (1704) un document interesant »catastiful breslei mişeilor« (cerşitorilor), cel mai vechiu în materie de bresle din ţorile române. Cu 20 de ani mai în urmă, episcopul Atanasie reînnoí şi catastiful breslelor de meseriaşi din R., alt document de valoare istorică. In 1747 se deschise şi la episcopia de R. o şcoală de limba română şi slavonă. Meritosul episcop Ioanichie (1747—69) s'a îngrijit de copiarea documentelor episcopiei într'o condică specială, care ne-a rĕmas. Cu toate că nu se cuprind într'însa toate actele episcopiei, unele fiind chiar nimicite în rîul Bistriţa cu ocasia unui transport în 1722, totuşi condica predisă aduce istoriei multă lumină. Episcopul Leon (1769—86) a început a clădí pe catedrală un turn, care a rĕmas neisprăvit până adi. Urmaşul lui era un grec, care se ridicà pe scaun în contra protestului general şi aduse într'un singur an, cât a păstorit, episcopia într'o stare deplorabilă prin stoarcerile săvîrşite şi prin datoriile lăsate. In 1796 veni în scaun Veniamin Costachi, celebrul mitropolit de mai în urmă. El zidí la R. un spital, ce îl întreţinea din veniturile lui. Urmaşul sĕu Gerasim fugind din ţeară cu prilegiul revoluţiei, Turcii puseră de episcop pe Meletie, care apoi rĕmase pe tron după moartea lui Gerasim la 1826. Sub Veniamin Roset, în 1846, se înfiinţà seminarul din R. sub numele de »şcoală catechetică«. Acest episcop a fost închis într'o mănăstire de Sturdza Vodă, deoarece luase parte la revoluţie, dar fù restabilit cu un an mai în urmă de noul Domn Grigorie Ghica. Fala de căpetenie a scaunului episcopal a fost însă Melchisedec (v. ac.), care i-a şi scris cronica.

Statistica din 1893 a constatat în episcopia de R.: 4 judeţe cu 22 parochii urbane, 260 rurale, 31,790 suflete în oraşe, 332,837 în sate, 67 biserici în oraşe, 641 în sate, 359 preoţi, 12 diaconi, 1091 cântăreţi şi paracliseri. (Cronica Romanului, de Melchisedec. Bucur., 1874. Alman. Cultelor pe 1893. Bucur., pag. 88.)

Roman, 1.) ***R. Alexandru,*** publicist şi prof. rom., n. 26 Nov. 1826 în Auşeu (magh. Ősi, Bihor), a studiat la gimn. din Beiuş şi la acad. de drepturi din Orade, unde a înfiinţat societatea de lectură a studenţilor români. Apoi a studiat teologia la institutul Sta Barbara în Viena până la 1848, când a fost numit profesor la gimn. din Beinş. Aici a fost primul profesor, care a ţinut prelegeri în limba română. La 1850 a fost numit prof. de limba rom. la academia din Orade, iar la 1857 translator de limba rom. la consiliul reg. din Buda, în care calitate a fost şi redactor al foii legilor guverniale în limba rom. La 1861 a înfiinţat în Budapesta împreună cu Sig. Pop (v. ac.) ziarul politic »Concordia«, iar în 1862 fù numit prof. de limba rom. la univ. din Budapesta. La 1865 a fost ales deputat în parlamentul Ungariei în cercul Ceica, păstrând acest mandat 22 ani, până la 1888. Academia rom. l-a ales membru ordinar la 1866, iar la 1867 a fost distins cu med. Benemerenti. La 1868 a înfiinţat în Budapesta diarul »Federaţiunea«, susţinut până la 1876. Ca redactor al acestei foi a avut mai multe procese de presă, şi la 1868 fù condamnat la 1 an închisoare de stat (suferită la Vaţ) şi 500 fl. amendă. † 27 Sept. 1897 în Sebeşul săsesc.

2) ***Roman, I. N.,*** publicist şi poet. A publicat: In contra direcţiunii literare dela Contemporanul. Iaşi, 1887. Un rĕspuns dlui Ioan Gherea. 1889. Chestiunea apei la Iaşi. 1893. Poesii. Bucuresci, 1895.

3) ***Roman, Iosif,*** frate cu Alex. R., n. 1829 în Auşeu, Bihor, a studiat gimn. la Beinş şi dreptul la Orade, în 1849 a fost colaborator la »Amicul poporului« şi »Democraţia« editate în Budapesta de Sigism. Pap; după revoluţiune a ocupat oficii judecătoresci şi administrative, fiind ales 1865 vicecomite în cott. Bihor. Dela 1866 advocat în Orade, unde casa sa a devenit un centru al vieţii soc. rom., mai ales pentru tinerimea rom. dela academia de drept. R. a colaborat la mai multe foi rom. şi a fost presidentul comitetului fundatorilor băncii »Bihoreana«.

4) ***Roman, Miron,*** v. Romanul.

5) ***Roman, Ronetti,*** poet, de origine Ovreu. A publicat: Radu (poemă), Bucuresci, 1878. Două mĕsuri. 1898. Manasse (dramă). 1900.

6) ***Roman, Visarion,*** n. 5 Iulie 1833 în comuna Şeuca, Trans., a studiat în Mediaş, Murĕş-Oşorheiu, Sibiiu, absolvând în locul din urmă teologia. A fost profesor suplent la institutul pedagogic, redactà câtva timp »Telegraful Român«, »Amicul şcoalei«, şi editá »Albina Carpaţilor« (v. ac.). A publicat şi multe traduceri de cărţi didactice, şi a compus o »Carte de cetire«. Principala lui operă a fost crearea primului institut român de credit şi economíi, »Albina« (v. ac.) din Sibiiu. A fost şi membru corespondent al Academiei române. † 11 Maiu 1885 în Sibiiu.

Roman, o lungă naraţiune poetică, asemenea epopeei, de care se deosebesce mai mult prin fond decât prin formă. Epopea ne oglindesce mai mult viaţa publică a unui popor, R. mai mult pe cea particulară. R. âncă ne dă un tablou al epocei eroului sĕu, însă mai mult în parte, a unei clase a societăţii, şi atât cât trebue pentru a completa imaginea eroului şi a ne explica ideile, moravurile, faptele şi modul sĕu de viaţă. R., ca întreagă poesia, e un interesant complement şi isvor al istoriei. In R. ca şi in

epopee şi dramă, e necesară alegerea caracterelor şi situaţiunilor potrivite de a deştepta pasiunile şi a provoca acţiunea. După cuprins R. poate fi: de moravuri (Filemon, Goethe), psichologic sau de caracter (ale lui P. Bourget); filosofic (Voltaire); pedagogic (J. J. Rousseau) social (Gutzkov); istoric (W. Scott, Manzoni); satiric (Quevedo, Lesage); Jules Verne creă R. scientific, ş. a. In antichitate, afară de poveştile orientale, R. a fost puţin cultivat. Semnalăm: Ciropedia lui Xenofonte; Daphnis şi Chloe a lui Longus, Istorii etiopice de Heliodor, şi altele din epoca alexandrină (v. ac.); Asinul de aur al lui Apuleius. In evul mediu, până la 1000, R. se numia ori ce scriere, în versuri ori în prosă, în limba romană din sudul Franciei, spre deosebire de cele latine; mai târḑiu R. se ḑiceau numai naraţiunile în prosă. O mare desvoltare luă R. în literaturele moderne, mai ales in curentele romantic şi naturalist din secl. XIX. El e un însemnat mijloc pentru vulgarisarea ideilor şi, când e bine scris, pentru educaţiune.

Român, în înţeles politic cetăţean al României, în înţeles etnic membru al naţiunii române (v. Români), locuitoare în România, Ungaria (Transilvania, Bănat, Maramurêş), Bucovina şi Basarabia. Cei din Macedonia se ḑic *Arămâni* (v. ac.), cei din Istria *Rumeri* şi *Ciribiri*. (v. Istro-Români.) Dintre toate popoarele neolatine numai R. au păstrat numele poporului străbun, din care s'au născut.

Român de origine în înţeles politic este cel născut din părinţi români, fie chiar şi în străinătate, căci nu impoartă locul nascerii. Prin o binefacere a legii, sûnt consideraţi ca R. copiii găsiţi pe teritoriul român, fără tată şi mamă cunoscuţi. Fiindcă copilul urmează condiţiunea tatălui sêu, şi dacă acesta îşi va fi pierdut calitatea de R., copilul va fi tot R., dacă mama lui e română. Când părinţii sûnt de naţionalităţi (polit.) diferite, copilul va avé naţionalitatea tatălui. Copilul recunoscut are naţionalitatea părintelui, care l-a recunoscut. In ce privesce naţionalitatea copilului, trebue să ne uităm ce naţionalitate au avut părinţii în momentul concepţiunii lui, căci aceasta va fi naţionalitatea sa, el avênd un drept câştigat în această privinţă.

Poporul român, v. Români.

Romana, nume dat de I. Mureşanu din Braşov la o specie de cadril, ale cărui figuri de dans şi musică au fost întocmite după dansuri şi cântece naţionale. Jucat pentru prima oară pe la 1850, figurile acestui dans poartă numele de Rosa, Octavia, Mureşiana, Augusta, Nimfa şi Amata; musica lor şi o descriere mai detailată se poate vedé în fasc. 6 (Iunie) din 1888 al foii »Musa română«. [T. C.]

Romana, *Literatura.* Scrierea a fost cunoscută în Roma âncă de pe timpul regilor, cu toate acestea au trecut secoli până s'a ivit şi la Romani o literatură adevĕrată. Dintre documentele mai vechi în limba latină (v. ac.) sûnt cunoscute numai fragmente de formule religioase şi cântece (ale fraţilor Arsalici şi ale Saliilor), apoi legi (Legea celor 12 table); mai sûnt urmele unei cronici a oraşului (Annales maximi), contracte, cărţi oficiale şi cronici private de ale familiilor nobile, panegirice, inscripţii sepulcrale, etc. Pe la începutul secl. III se ivesce prima mişcare a unei activităţi literare, publicându-se o vorbire politică şi o colecţiune de sentinţe în versuri prin censorul Appius Claudius Caecus (312 a. Chr.). Adevĕrata literatură s'a desvoltat însă la Romani sub influenţa elină. Elinul din Tarent, Livius Andronicus, a representat prima oară (240) în Roma o dramă tradusă din grecesce, tot el a tradus şi Odisea. Cu el se şi începe istoria lit. R., care se împarte în 3 epoce: cea anterioară clasicismului (240—78 a. Chr.), cea clasică (78 a. Chr. până la 14 d. Chr.) şi cea posterioară celei clasice (14 d. Chr. până în secl. V).

In epoca primă, lui L. Andronicus i-a urmat *Naevius,* care a lucrat o mulţime de tragedii şi comedii, parte cu subiect elin, parte roman. *Plautus* e representantul cel mai productiv al comediei luate după cea atică, dar potrivită cu spiritul gustului roman. *Ennius* a întrodus prima oară hexametrul dactilic în epopee, continuând totodată cu representarea tragediilor eline. *Terentius* a continuat activitatea lui Ennius, silindu-se să producă opere, cari să fie accesibile şi pentru urechi mai fine. Cătră sfirşitul acestei epoce se observă o tendenţă naţionalistă, care voia să întroducă elemente naţionale în lit. R. Representanţii direcţiei noue au fost *Afranius* şi *Lucilius*. In prosă merită amintire »Origines« (istoria Romei şi a altor oraşe italiene), scrisă de *Cato* cel bĕtrân, apoi inceputuri de gramatică, jurisprudenţă şi o carte despre agricultură tot de Cato.

In epoca clasică prosa ajunge culmea perfecţiunii în Cicero. Ea se distinge prin corectitate stabilă, încungiurarea celor neobicinuite, armonie retorică şi claritate în expunere. Preste tot eloquenţa artistică, prelucrată după cea elină în scrierile retorice ale lui Cicero, întovărĕşit de *Hortensius* şi *Caesar,* a întrecut toate celelalte ramuri. Istoriografia a fost representată în periodul republican al acestei epoce prin *Caesar, Sallustius, Cornelius Nepos, Pomponius Atticus,* ş. a. Punctul de splendoare l-a ajuns istoriografia in *Livius*. Stilul epistolar a ajuns la o desvoltare înaltă, după cum dovedesce corespondenţa lui *Cicero*. Monarchia a fost priincioasă desvoltării liniştite a sciinţelor, ilustrându-se pe terenul gramaticei şi al studiului anticităţii *Hyginus* şi *Verrius Flaccus,* în jurisprudenţă *Antistius Labeo* şi *Atejus Capito,* în geografie *Agrippa*. In poesie lirica şi epopea au avut la început câte un singur representant, prima pe *Catullus,* poetul amorului şi al plăcerilor, cealaltă pe *Lucretius,* care tălmăcesce în epopea lui didactică »Despre firea lucrurilor« filosofia epicureică. La clasicitate a ajuns însă epopea şi lirica rom. numai după adoptarea necondiţionată a legilor stabilite de arta poetică elină. La cel mai înalt grad de înflorire a ajuns în Eneida lui *Virgilius,* odele lui *Horatius,* care a fost şi representantul teoretic al direcţiei noue în »Ars poëtica«, apoi în elegia lui *Tibullus, Propertius* şi *Ovidius*. Cel din urmă a fost în mânuirea formei cel mai mare artist, sciindu-se acomoda tuturor genurilor. Virgilius a excelat şi în idil, Horatius în satiră, amêndoi şi în poesia didactică, primul în »Georgica«, al doilea în »Ars poëtica« şi în »Epistolae«. In dramă s'a produs mai puţin în periodul acesta.

Epoca a treia e împărţită în două periode: cel de argint, dela Tiberiu până la Traian, şi cel

de aramă, dela acesta până la începutul secl. VI. Literatura periodei de argint e încă bogată în conținut și frumseță formală, se observă însă deja toate greșelile unei societăți corupte. Eloquența se preface în declamare, arta în manie, energia caracterului devine patos, efectul literar scop pentru sine. In istoriografie represintă *Tacitus* istoria timpului și trecutul apropiat, precum și biografia. Panegiricul lui *Plinius* jun. e un exemplu caracteristic pentru eloquența acestei epoce. Retorica își are pe *Seneca* sen., pe *Quintilianus* și *Tacitus*, filosofia pe *Seneca* jun. și pe *Plinius* jun. La dramă merită amintire tragediile filosofului *Seneca*, în epopeă *Silius Italicus, Lucanus, Valerius Flaccus, Statius*, în satiră *Persius* și *Iuvenalis*, în epigrame *Martialis*, în fabula poetică *Phaedrus*.

In periodul de aramă al acestei epoce se observă o decadență pe toate terenele literaturei. Numai în secl. IV și V se constată ceva avênt, produs de studiul și imitarea literaturei clasice. Avêntul acesta se observă la istoriografii *Eutropius, Aurelius Victor, Ammianus Marcellinus*, creștinul *Loctantius*, apoi la poeții *Ausonius* și *Claudianus*. Intre oratori se relevează *Eumenius, Sidonius Apollinaris*, scriitorii bisericesci *Hieronymus* și *Augustinus*. *Boethius* încheie în mod demn liter. veche rom. cu opul sĕu »Consolatio philosophiae«, care excelează și ca formă și ca conținut. (Cf. Bähr, Geschichte der röm. Lit., 4 vol. Karlsruhe, 1837—73; Munk, Geschichte der römischen Lit., 2 vol. Berlin, 1875 până 1877, etc.; Copăcineanu C. și Caianu D., Comentariile lui C. I. Cesar. Bucur., 1872 și 1877; A. Demetriescu, Istoria romană a lui Dione Cassiu C. Bucur., 1878; Munteanu Gavr. I., »Agricola« de Tacit, ediț. II. Brașov, 1861; »Germania« de Tacit. Brașov, 1863; »Viața celor 12 imperatori« de C. Suetoniu T. Brașov, 1867; Opurile lui C. Corn. Tacit. Sibiiu, 1871; Moșoiu, Panegiricul lui Plinius II, 1902; G. Coșbuc, Eneida lui Virgil. Bucur., 1898; Popilian D. I., Operile lui C. Corn. Tacit. Craiova, 1876; Teodorescu G. D., Tractat de versificare latină. Bucur., 1880; Zanne Al., Catilinarele sau orațiunile lui Cicero contra lui Catilina. Bucur., 1875; etc.) (V. și art. Latina limba, și titlii citați în acest articol).

Română, *biserica*, întru cât cuprinde unitatea bisericească a tuturor Românilor nord-dunăreni, este strîns legată de chestiunea primatului ei. La început încreștinarea coloniștilor lui Traian pornind fără îndoială din Iliric, primatul sau archiepiscopul Daciei Traiane va fi fost cel apropiat din Sirmiu, capitala Iliricului, fiindcă aici undeva cată să fi fost mitropolia, care trimitea misionari în Dacia, și care era supusă exarchului sau primatului din Sirmiu. Distrugêndu-se acest oraș de Huni pe la 460, exarchatul Iliricului trecù la Tesalonica, la care remase până la 535, când împĕratul Iustinian puse în Iliric doi primați: unul, cel din Tesalonica, preste părțile sudice, iar altul, în Prima Iustiniana (Tauresium, adi Procoplie în Sêrbia), preste regiunile nord-vestice, și prin urmare indirect și preste Dacia Traiana, unde creștinismul încà nu era destul de generalisat și de aceea nu avea episcopie proprie. La începutul secl. VII, Prima Iustiniana dispărù fară urme, și primatul Iliricului se găsesce iarăși la Tesalonica. Un contact oarecare între Dacia și acest scaun nu pare însă a mai fi fost cu putință. In adevĕr, Bulgaria de adi, fiind ocupată de barbarii Slavi pe la 602, este anevoie de înțeles, cum s'ar fi putut întreținé relațiuni primațiale cu Tesalonica. De altmintrelea asemenea relațiuni nici nu erau necesare, fiindcă în Dacia încă nu erau episcopi, și de aceea era îndestulătoare jurisdicțiunea vr'unei diecese mărginașe dela Dunăre, care trimitea între Români pe preoții necesari. Deoarece găsim Vidinul (antica Bononia) în acest raport cu Temeșiana pe la 1003, se poate presupune, că această episcopie a fost totdeuna mitropolia Daciei. Relațiuni primațiale se constată de abia cu înființarea archiepiscopiei bulgăresci din Ohrida pe la sfirșitul secl. IX. Toate țerile locuite de Români fiind pe atunci supuse Bulgarilor, și biserica română era supusă celei bulgăresci, și anume direct Ohridei, fără mijlocirea vr'unui episcop român. Causa, pentru care Bulgarii nu acordau Românilor un episcop propriu, era, că Bulgarii le impuseseră cu forță limba slavonă în liturgie, și voiau să împiedece ori ce reacțiune, lăsându-i sub jurisdicțiunea directă a primatului bulgăresc. In această dependență remaseră Românii până în secl. XV, când ei se supuseră, prin mijlocirea principatelor din Muntenia și Moldova, nemijlocit patriarchului din Constantinopole, care le hirotonia pe mitropoliții. Afară de Ohrida, se găsesce și mitropolia ruteană a Haliciului din Galiția ca avênd rang de primat asupra Maramurĕșului și a Moldovei. Cu descălecarea principatului Moldovei, această țeară se adresà de câteva ori către Ohrida pentru chirotonirea mitropoliților ei, până când se plecà și dînsa sub Constantinopole.

Pe lângă primat, unitatea bisericească a Românilor era menținută și de patriarchia, de care se țineau. Această patriarchie nu era alta decât Roma. Prin canonul 28 al conciliului ecumenic din Calcedon lângă Bizanț (451) se supuse patriarchiei grecesci și Tracia cu episcopiile învecinate ale barbarilor. După terminii acestui canon, Bulgaria, Dobrogea și litoralul Mării Negre până în Crimea cădură sub patriarchia din Constantinopole. Cât pentru România actuală, nu se scie de era cuprinsă în acel canon, ignorându-se, dacă existau creștini între barbarii de aici (probabil Slavi). Atâta este sigur, că Dacia Traiană cea colonisată nu făcea parte din Tracia, ci se ținea de Iliric, astfel încât remase în urmă ca și înainte sub patriarchia Romei. Cu înființarea Primei Iustiniane, situațiunea iarăși nu se schimbă, deoarece noii archiepiscopi se află numiți vicari apostolici (papali). Cu atât mai puțin se făcù vr'o schimbare în jurisdicțiunea patriarchală cu ocasia disparițiunii Primei Iustiniane. Impĕratul Leon Isauricul și iconoclastul, furios pe scaunul papal, care nu înceta să-l mustre pentru mania lui de a stîrpí icoanele, ocupă posesiunile papale din Calabria și Sicilia, și supuse (732) patriarchului bizantin și Iliricul. Dar dispozițiunea lui nu putea să aibă efect decât cel mult până la sudul Balcanilor, căci regiunile dela nordul acestor munți erau ocupate și stăpânite de Bulgari, vrășmași aprigi ai Grecilor. Românii din Dacia Traiană au remas deci tot sub patriarchia Romei. De abia la 870 Boris, stăpânitor preste țerile bulgăresci și românesci, supuse patriarchului din Constantinopole întinsul

sĕu teritoriu, alungând dintr'însul pe episcopul latin Formosus (mai târḑiu papă între 891 și 896) și pe clerul lui. Prin această supunere sub Bizanț s'au tras și Românii în biserica grecească, care tocmai atunci se îndruma. Aceasta o confirmă și tradiția poporană română, după care »străbunii Românilor s'au despărțit de Latini, când Formos papa a trecut dela pravoslavie la latinie«. Dela 870 încolo, primatul ohridan și patriarchatul bizantin prinseră rădăcini așa de adânci în poporul român, încât nu s'au mai putut înlătura cu toate șovăirile posterioare, datorite însă mai vîrtos politicei și limitate în cercurile dirigente. Numai la 1700 o parte însemnată a Românilor s'a întors la vechia patriarchie dela Roma, prin unirea cu scaunul papal. (Cf. Le Quien, Oriens christianus. Paris, 1740, pag. 1 uu. Xenopol, Ist. Românilor, vol. I și II. Iași, 1888—89, pag. 438 uu., resp. pag. 236 uu. D. Onciul, Originile principatelor române. Bucur., 1899, notele dela fine, passim.)

Româna, *Limba și Literatura*.

A) Limba Română.

Originea ei e latină rustică, vorbită de poporul și legionarii romani și respândită în toate provinciile imperiului, împreună cu moravurile și cultura romană, prin colonii civile și militare. Latina vulgară începuse a se respândi în resăritul Europei încă cu 300 de ani înainte de cucerirea Daciei. Aci la 107 d. Chr. Traian aduce cele mai numeroase colonii din tot imperiul. La 274 Dacia încetează de a fi provincie romană, dar urmașii coloniilor rĕmân aci; și preste Dunăre, dela 219 a. Chr. până la 330 d. Chr., elementul roman cresce și se întăresce mereu. Numai Grecii și în parte Albanezii (v. ac. sub Albania) resistă influenței de romanisare. Restul devine o întinsă poporațiune romană dela Euxin până la Adriatica. Însă dela ridicarea Bizanțiului (v. ac.) la reședință și capitală a imperiului, elementul roman începe a decădea și a se greciza. Majoritatea locuitorilor vorbind grecesce, limba latină începe a fi înlocuită și în viața publică prin cea greacă, care la 602 d. Chr. împĕratul Foca o decretă printr'un edict ca limbă oficială în tribunale, în școalele juridice și în biserică, in locul celei latine. Imperiul de rĕsărit încetă de atunci a fi roman; el deveni grec sau bizantin, și limba romană sau latină vulgară urmă a se desvolta sub influența celei grecesci.

Începutul existenței de sine a limbei R. datează dela acest eveniment și dela năvălirea treptată a Slavilor pe ambele maluri ale Dunării, și mai ales în Moesia, începênd încă din secl. VI; ba încă în Dacia Traiană ea rĕmâne liberă de influența latinei literare dela 274. Încă în starea sa de limbă romană ea a trebuit să primească oarecari modificări prin limbile popoarelor cucerite, cum arată unele cuvinte proprie limbei române, cari nu se scie de ce origine sûnt, și unele forme, cum sûnt asemĕnarea genitivului și dativului, formarea numĕralelor dela 11—19 cu sprâ, formarea viitorului verbelor cu voiu: forme în cari limba R. se deosebesce de celelalte limbi neolatine și cari îi sûnt comune cu cea albaneză, singura cunoscută aḑi dintre vechile idiome ale popoarelor traco-ilirice, de cari țineau și Dacii. Dar din toate limbile, cu cari Românii au venit în atingere, cea mai mare influință asupra limbei lor a avut-o limba slavonă, din care a primit câteva forme și foarte multe cuvinte. Influența slavonă a ținut până în secl. XVII. Slavonismele primite în limba R. se disting în două categorii: stratul cel vechiu, introdus prin relațiunile sociale între Români și Slavi și înrădăcinat în limbă, adecă întrebuințat de întreg poporul, cum sûnt: milă, nădejde, plug, mai ales o mare parte din nomenclatura agricolă, în locul cărora n'avem vorbe de origine latină; și un strat mai superficial, introdus împreună cu organisarea politică și religioasă, odată cu limba slavonă ca oficială în stat și în biserică, și mare parte mai târḑiu prin traducĕtorii cărților religioase în limba R.

Mai bine de 10 secoli influența slavonă a înnăbușit desvoltarea limbei R. și a geniului național. Urme de limba R. din acest timp nu se află decât puține la scriitorii bizantini și în actele publice, slavone și latine. Cele mai vechi urme de limba R. se află în tablele cerate (v. ac.) de pe la 160 d. Chr., ca secondo segnai, domno, domnae, remasisse, ș. a. In inscripțiunea unei statue a lui Amor dela 448, aflată la Partoș în Transilvania, e vorba primavera. Cronicarii greci, Teofane Bizantinul și Teofilact Simocata (v. ac.), reproduc vorbele unui militar din armata bizantină, dela 679, torna, torna, fratre, ḑise »în limba părintească« sau »în limba ținutului« de sub Balcani. C. Porfirogenitul (912—959) (v. ac.), în cartea sa despre administrațiunea imperiului, citează serbli, serbula, ânger, ș. a. In alți scriitori bizantini, în hrisoavele slavone ale domnilor români, în diplomele latine ale principilor Transilvaniei și regilor Ungariei, în scrierile lui Miklosich Fr. »Die Wanderungen der Rumunen« ș. a., se află multe nume geografice și de persoane, reproduse din graiul poporului R. înainte de 1500. Amintiri de limba R. se află de prin secl. IV și V d. Chr., în prefața bibliei lui Ulfila (v. ac.) vorba *Romon*; în cânteoul Niebelungilor (v. ac.); în viața sf. Teodosiu, de Flechier, în limba franc., în care se spune, că sf. Niceta (v. ac.) reușind a creștina pe Besi, ridică în Moesia 3 temple, în cari serviau Besii, Grecii și Românii, fiecare în limba lor. Documente scrise în limba R. există de abia din secl. XVI, când încep a se traduce cărțile religioase în R.

Năvălirea Slavilor în imperiul de resărit și mai târḑiu a Ungurilor a slăbit poporațiunea română și a despărțit-o în 3 grupe. Limba R. s'a desvoltat astfel, sub influențe deosebite, în 3 dialecte: dialectul daco-român, macedo-român și rumer sau istro-român. Deosebirea fundamentală între ele o formează vocabularul (v. Arămân, Istro-român. Cf. Maiorescu I., Miklosich Fr.) Dialectul daco-român, devenit aḑi limbă literară a tuturor Românilor, deși vorbit de preste 8 milioane de Români, despărțiți de sute de ani prin frontiere fisice și politice și trăind împreună cu felurite popoare străine, ne înfățișează o unitate fără exemplu în istoria limbilor; căci micile deosebiri provinciale de sunete și cuvinte sûnt prea mici ca să formeze subdialecte. Și din toate limbile neolatine a noastră e mai asemenea cu vechea latină rustică. Probă sûnt unele sunete proprie ei, ca p din qu: apa, patru, ca și în vechile

dialecte ital., lat. aqua, quatuor, ş. a.; pronuncia lui s între 2 vocale ca s curat: casa, vasul, visul, (ital. casa, vaso,. franc. case, vase cu s moale); vocabularul usual al limbei R., care îi dă o fisionomie cu deosebire latină rustică, şi mai presus de toate gramatica sa.

Causele lipsei de dialecte şi subdialecte în limba R. dela Carpaţi sûnt: 1) unitatea latinei vulgare, din care s'a născut; 2) ângustimea teritoriului locuit de Români în timpul năvălirilor barbare, (Oltenia, Ţeara Haţegului şi Munţii Apuseni ai Transilvaniei); 3) desele migraţiuni dintr'un ţinut în altul după încetarea năvălirilor; 4) causa cea mai cunoscută, traducerea cărţilor bisericesci într'o limbă pe cât s'a putut uniformă, ca să poată fi înţeleasă de toţi Românii, cum ni se spune în prefaţa bibliei dela Alba-Iulia, din 1648; 5) mândria naţională şi ţinerea poporului român la limba şi legea (religiunea) sa. »Limba era pentru ei un titlu de nobleţă în mijlocul barbarilor«, ḑice Ed. Quinet în »Les Roumains«; iar Bonfiniu spune, că »Românii par a se fi luptat mai mult pentru limbă decât pentru viaţă«.

Din unitatea şi bogăţia de expresiuni în graiul poporului R., în care se vĕd urmele unei vechi culturi, urmează şi o asemĕnare între limba R. literară şi cea poporană, cum nu se află în alte limbi. O mai mare deosebire între limba scrisă şi cea vorbită ameninţa a produce curentul latinist, italienist şi francez, (v. Latinist, Klein S., Şincai, Maior P., Cipariu, Eliade, Laurianu), născut din lupta pasionată a eruditilor R. din Transilvania pentru apĕrarea originei latine a limbei şi poporului R., atacată de străini; asemenea curentul purist, mai puţin influent, al lui Pumnul Ar. (v. ac.). Criticele lui T. Maiorescu în contra acestor curente au restabilit şi au întemeiat în mod sciinţific direcţiunea cea adevĕrată în cultivarea limbei literare. Aḑi e recunoscut în general principiul, că nu se pot înlătura cuvintele înrădăcinate în limbă şi cari fac parte din vocabularul ei usual, ori de ce origine ar fi, fără a crea dificultăţi culturei naţionale; şi că pentru ideile şi nuanţele de idei noue, intrate prin cultură în viaţa noastră intelectuală şi pentru cari nu se află cuvinte în graiul poporului, trebue să primim neologismele întrebuinţate şi în alte limbi, din latină şi elină şi din limbile neolatine. (Cf. »In contra neologismelor«, »Limba română«, în »Critice« de T. Maiorescu; »Teoria circulaţiunei cuvintelor« de B. P. Haşdeu, în »Principii de filologie comparativă« ş. a.; şi un resumat al acestora în »Principii de literatură« de M. Strajanu, 5, 17.)

Prin schimbări analoage, de când a început a se scrie cu litere latine, a trecut şi ortografia R. (v. ac. şi Alfabet). Astăḑi şi aici a început a fi recunoscută ca cea mai bună sistema fonetică, întemeiată pe principiul, că scopul scrierei este de a ne arĕta, nu originea, ci formele actuale şi corecte ale limbei. Deci ortografia cea mai bună ar fi de a însemna fiecare sunet corect şi necesar pentru deosebirea rădăcinelor şi formelor flexionare prin câte o singură literă, fără alte semne. Insă în alfabetul latin ne lipsesc literele pentru cele 6 sunete, totdeuna derivate, ă, î, ce, ge, ş, ţ; prin urmare toată problema ortografică se reduce la întrebarea, cum trebue să scriem aceste sunete? Fericitul întru pomenire I. Maiorescu, partisan al sistemei fonetice, propunea pentru ele crearea de litere noue. (v. şi Romanisare).

»Historie de la langue roumaine« de Ov. Densuşianu resumă, în cele 2 broşuri apărute până acum, toate scrierile relative la istoria limbei R. şi promite a ne da o expunere completă a ei, întemeiată pe datele actuale ale istoriei şi filologiei. Pentru deosebitele sisteme gramaticale şi ortografice ale limbei R. cf. încă Braşoveanul D., Văcărescu E., Tempea, Iorgovici P., Alexi, Molnar, Golescu Iordache, Lambrior A. şi autorii citaţi în acest articol. Dintre filologii anteriori, cel mai mare merit pentru istoria limbei R. îl are Cipariu, întemeietorul ei. [M. Strajan.]

B. Literatura Română.

Literatura R. se împarte în poporană şi cultă. *Literatura poporană* (v. ac.) nescrisă e cea mai veche şi aḑi e privită ca punctul de plecare şi piedestalul literaturei culte. Insă de abia de pe la 1840—50 a început a fi adunată şi studiată. Cei mai vechi folklorişti R. sûnt Asachi, Alecu Ruso, V. Alexandri, după cari urmează mai mulţi alţii (v. Folklor). Cea mai frumoasă colecţiune de poesii poporane, făcută din punct de vedere literar, este a lui V. Alexandri, iar de basme a lui Ispirescu şi a lui Creangă; celelalte sûnt făcute mai mult din punct de vedere sciinţific.

Literatura cultă sau cărturărească începe în secl. XVI prin cărţi religioase şi cronice. Până atunci literatura noastră religioasă, actele oficiale şi particulare, şi chiar unele cronice ca: »Letopiseţul dela Bistriţa«, »Cronica şi analele putnene«, »Cronica lui Macarie şi a lui Eftimie«, »Cronica anon. rusească« (v. Bogdan I.), erau scrise în limba slavonă, limba oficială a statului şi a bisericei. De pe la 1540 au început a se traduce în rom. cărţile bisericesci, mai întâi în Transilvania. Indemnul şi ajutorul pentru aceasta li l-au dat Românilor protestanţii (v. Benkner I. şi Hirscher L.), iar în secl. XVII principii calvini ai Transilvaniei (v. Rákoczy G.). Scrierile R. din secl. XVI sûnt unele manuscrise, altele tipărite. Manuscrise sûnt: 1) »Codicele Voroneţian«, nisce fragmente din »Apostol«, aflate la mănăstirea Voroneţ de Gr. Creţu (v. ac.) şi considerate ca cea mai veche scriere R., cu vorbele lipite unele de altele şi fără interpuncţiune, cu multe archaisme. 2) Tot aşa de veche, ca formă şi vocabular, e »Psaltirea scheiană«, publicată de I. Bianu. 3) »Leviticul«, fragment dela 1560, aflat în bibliot. din Belgrad şi publicat de Haşdeu. 4) »Evangelierul« lui Radu Gramaticul, om de casă al lui Petru Cercel, copie dela 1574 de pe un alt manuscris. 5) »Codex sturdzanus«, studiat şi publicat de Haşdeu în »Cărţile poporane«, culegere de scrieri de pe la 1550—1619, unele dogmatice ca: »Intrebarea creştinească«, presupusă a fi un fragment din catechismul cel mic al lui Luther, tipărit la Braşov în 1560 şi ne mai existent, şi »Un fragment liturgic«; cele mai multe de origine bogomilică (v. Bogomilism şi Grigorie din Măhaciu). O deosebită importanţă istorică au actele publice şi private dintre 1550 şi 1620, culese din archivele statului şi studiate de Haşdeu în »Cuvente den bĕtrâni«. Ele ne arată vocabularul, fonetica şi morfologia limbei R. de atunci mai bine decât cărţile bisericesci, în cari

se află cuvinte și forme mai archaice, ceea ce presupune o mai mare vechime a lor. Tipărite sûnt: Cărțile lui Coresi (v. ac.); »Palia« dela Oréștie, 1582, cuprindênd primele două cărți din Pentateuch; și un fragment dintr'o evangelie slavo-română.

Secl. XVII e însemnat prin trei fapte mari culturale: 1) Inlocuirea limbei slavone cu cea R. în stat și în biserică, prin Mateiu Basarab și Vasile Lupul (v. ac.) în Muntenia și Moldova, și prin G. Rákoczy în Transilvania (ací numai în biserică). 2) Inființarea primelor tipografii R., prin acești principi și traducerea cărților bisericesci în limba R., și 3) In legătură cu acestea, tipărirea primelor condici de legi R., »Pravila mică«, »Indreptarea legii« și »Pravila împěrătească« (v. Harmenopol C.). Cărțile religioase, tipărite in acest secol, sûnt: 1) »Cazania« dela Govora, trad. de ieromonachul Silvestru. 2) »Noul testament« sau »Biblia dela Alba-Iulia«, 1648, de mitropolitul S. Stefan, cu o interesantă prefață. 3) »Diaconar« pentru instrucțiunea preoților; »Sicriul de aur«, predici funebre; »Cărare pe scurt«, un mic tratat de morală cu întrebări și respunsuri; »Molităvnic«, traduse toate de Ioan Popa din Vinț. 4) »Catechismul calvinesc«, retipărit de Academia română, cu o prefață de G. Barit, despre reforma religioasă în Transilvania. Dela 1610 există o colecțiune de manuscrise: Alexandria, Floarea darurilor (maxime morale) și Rojdanicul sau Zodiile (prevestirea viitorului după zodii), copiate de Ioan Popa din Sânpetru și publicate de I. Bianu în »Columna lui Traian«. In Muntenia și Moldova s'au tipărit: »Cazania dela mănăstirea Dealului« de Meletie Macedoneanul, 1644; »Invěțături preste toate ḑilele« de ieromon. Melchisedec, în Câmpulung, 1642; »Povestea lui Varlam și Ioasaf«, trad. din slav. de Udriște Năsturel, eruditul cumnat al lui M. Basarab, 1648, un fel de roman religios al Sf. Damaschin, imitat după o biografie a lui Budha. (Cf. M. Müller, Mythologie comparée, p. 456) cu scop de a dovedí triumful creștinismului; »Evangelia« și »Apostolul«, o »Liturgie« slavo-română, tip. sub mitrop. Teodosie; »Cheia înțelesului«, »Albina« (maxime morale); »Carte de lumină«, fragment din istoria bisericei de Maxim Peloponesianul; »Psaltirea cu tâlc« de Al. Dascălul (v. ac.); »Catechismul« lui Vito Piluzio. Roma, 1677, fost misionar catolic în Moldova ș. a. (Cf. Analecte de Cipariu). Dar cele mai însemnate cărți relig. din acest secol sûnt »Biblia lui Șerban« sau »Biblia de Bucuresci«, 1688, considerată ca temelia limbei literare R.; »Pravoslavnica mărturisire« a lui P. Movilă (v. ac.), primită în sinodul dela Iași, 1642, ca adevérată confesiune ortodoxă, și tradusă de Radu Greceanu ș. a.; scrierile lui Varlam, mitrop. Moldovei și ale lui Dosofteiu (v. ac.), sub care întâia oară se serví liturgia întreagă in limba R.

Tot din secl. XVII datează și primele cronice R. de autori cunoscuți. Cele mai vechi cronice R. sûnt anonime, unele înainte de 1600, stând din însemnări scurte despre cele mai însemnate evenimente, scrise mai ales prin mănăstiri, unde se păstrau »viețile« și »pomelnicele« domnilor și ctitorilor; altele după 1600, mai desvoltate, scrise într'o limbă ușoară. Afară de cronicele slavone, menționate mai sus, și de unele latine ca Cronica Făgărașului, publicată de N. Densușianu; Letopisețul latinesc, citat de Urechiă; Cronica mănăstirii catolice din Tîrgoviște, publicată cu traducere română în »Archiva istorică«, tom. I, pag. 1 de Hașdĕu; se amintesc âncă următoarele cronice anonime, scrise românesce: Viața patriarchului Nifon și a lui Neagoe-Vodă, în o limbă mai archaică, publicate în »Archiva istorică« de Hașdĕu; Viața lui Mihaiu Viteazul, în »Tesaur de monumente istorice« de A. II. Papiu, tom. I, pag. 1, după o traducere germ. a lui Walther Balthasar; Istoria Țerii-Românesci de când au descălecat Romanii, în »Magazinul istoric«, t. IV și V, cuprinde întroducere, însemnări scurte dela Radu cel Mare, viața lui Nifon, Neagoe-Vodă, Mihaiu Viteazul ș. a. până la 1688; Cronica anonimă II, publicată de Cogălniceanu în edit. II a »Cronicelor române« sub titlul »Fragment dintr'o cronică«, atribuită lui N. Milescu Cârnul (v. ac.), o redacțiune mai completă descoperită de Urechiă din 1781, superioară prin cunoscințele ce cuprinde despre hrisoave, tradițiuni, poesia poporană și alte isvoare istorice, prin părerile, că Dacii n'au pierit cu toții, că sub Aurelian (autorul ḑice Galian) coloniștii n'au părăsit Dacia și prin faptul, că până la Șincai e singura cronică, care vorbesce âncă amĕnunțit despre Românii din Macedonia. Alte cronice anonime sûnt: una atribuită lui N. Muntean (v. ac.) și alta tradusă în grec. de A. Amiras, publicată de Cogălniceanu, vol. III; Domnia lui Hangerliu, publicată în »Albina Pindului« pe 1869; o mică cronică rimată, scrisă la mănăstirea Prislop, la Silvașul de sus în Țeara-Hațegului, publicată în »Buciumul« pe 1863 ș. a. Cronicari cunoscuți din secl. XVII sûnt: Urechiă, Miron și N. Costin, Axente Urecariul, R. Greceanu, M. Moxa, Constantin Căpitanul (v. ac. și Cronica). Din toți aceștia cel mai însemnat prin ideile și cunoscințele sale e M. Costin. Dela el datează deșteptarea conscienței naționale despre originea latină și unitatea genetică a poporului R. din toate țerile carpatice. Ca să dovedească aceasta și să combată rătăcita părere a celor 3 anotatori ai lui Urechiă, că Românii s'ar trage din tâlharii Romei trimiși de Traian, ca ajutor în contra Tătarilor, lui Laslău, regelui Ungariei, a scris cronica despre ântâiul descălecat, o epigramă către mitropolitul Dosofteiu și o epopee în limba polonă despre originea Românilor.

In secl. XVIII elementul grec, care începuse a se înmulți în țerile dunărene âncă înainte de Mihaiu Viteazul, devenise atotputernic prin domnia Fanarioților (v. ac.), și înăbuși frumosul avênt ce luase literatura R. Limba R., de abia restabilită în drepturile sale, fù din nou înlocuită cu cea greacă. Un singur cronicar însemnat avem în acest secol, în Moldova, pe I. Neculcea, și altul în Transilvania, G. Șincai (v. ac.) superior tuturora atât prin erudițiunea, cât și prin întinderea cronicei sale. Eruditul Cantemir D. (v. ac.) a scris cele mai însemnate opere în limba latină; »Istoria ieroglifică«, povestire istorică in formă de fabulă, bogată de proverbe și maxime morale, și celelalte scrieri ale sale în limba R. au o sintaxă asemenea celei latine. Văcărescii E. A. și N. (v. ac.) sûnt mai renumiți prin patriotismul decât prin scrierile lor. Cele 4 versuri ale lui E. Văcărescu, lăsate ca devisă familiei

sale: »Urmașilor mei Văcăresci, Las voue moștenire Crescerea limbei romanesci Și-a patriei cinstire«, prețuesc mai mult decît cronica și gramatica sa. O asemenea durere de neam, cu deosebire de poporul apăsat, întâlnim în cronica lui Dionisie Eclesiarchul (v. ac.). Cronicele lui I. Canta (v. ac.), Enache Cogălniceanu, publ. de M. Cogălniceanu, a lui Gheorgache, care scrie despre obiceiurile curții domnesci, a lui Radu Popescu (v. ac.) și Biv-vel Stolnicul Dumitrache (1769—74), presintă puțin interes. Mai importantă e cronica lui Zilot Românul (v. ac.) și încâtva a Pitariului Hristache, care scrie la 1817 »Istoria faptelor lui Mavrogheni-vodă și a reșmiriței din timpul lui, pe la 1790«.

Intre scriitorii religioși s'au distins în acest secol Antim Ivereanul; Chesarie, episcopul Rîmnicului; Damaschin, al Buzĕului; Grigorie, mitropolitul Munteniei, 1760—1787; Iacob I Putneanul, Iacob II Stamati, mitropoliți ai Moldovei, (v. ac.).

Pe când în principatele dunărene, sub continua apăsare a despotismului, spiritul și caracterul național slăbiau tot mai mult; o vie mișcare națională și literară începù la Românii din Transilvania și Bănat, după ce, în urma unirii cu biserica Romei, la 1700, li-s'au deschis și lor ușile școalelor, cari până aci n'aveau voie a le cerceta. Mai ântâiu prin activitatea culturală și politică a marilor prelați Inocențiu Micul, P. P. Aron, Grigorie Maior, cărora le-a urmat mai târḑiu S. Vulcan, Șaguna, A. Șt. Șuluț, I. Vancea, Mihail Pavel, ș. a.; apoi prin stăruințele și scrierile lui S. Micul, Șincai, P. Maior, C. Diaconovich-Loga, Paul Iorgovici, D. Țichindeal, I. Molnar, Budai Deleanul, (v. toți ac.) ș. a., începuse acolo o frumoasă epocă de regenerare națională, prin studiul istoriei și limbei R. și prin înființarea de școale. Insă spiritul reacționar, care se lățise dela 1815 preste toată Europa, dacă nu putù stinge puternica suflare națională, deșteptată prin marii apostoli dela începutul secl. XIX, dar o slăbì înăbușindu-o. (Cf. Barit, »Părți alese« vol. II, § 100.) De abia dela 1838, de când Bariț înființă în Brașov »Gazeta Transilvaniei« și o foaie literară, începù să licurească din nou lumina reînvierii naționale. Deșteptarea poporului prin evenimentele din 1848, înmulțirea școalelor primare și secundare, ca gimnasiile din Brașov, Năsĕud, Brad, ș. a., Astra (v. ac.) înființată la 1860, au respândit și continuă a respândì tot mai mult cultura în massele poporațiunii. Dar lipsa de libertate, lipsa bunăstării materiale, de vreme ce aristocrația română de acolo parte și-a părăsit naționalitatea împreună cu legea, parte a fost redusă la sapă de lemn, și alte piedeci puse de străini sûnt causele, pentru cari în Transilvania, Ungaria, Bucovina și Basarabia literatura R. nu s'a desvoltat și nu se poate desvolta. Cipariu în filologie, Bariț, Murĕșanii, Cristea, Roman, Babeș, și tinerii redactori ai »Tribunei«, in ḑiaristică și istorie; Șaguna, I. M. Moldovan, Il. Pușcariu, A. Bunea, Raț, Grama, S. Micul, Gr. Silași, în literatura bisericească; A. Mureșanu, I. Lăpădat, I. Vulcanu, și în timpul mai nou Bărsanu, Oniț, Popovici Bănățeanul, Bosco, M. Ciobanu, R. Buticescu, în literatura estetică; iar în Bucovina Pumnul, Hurmuzachi, mai târḑiu Sbiera, Petrino, S. Fl. Marianu, Porumbescu, Bumbac; în Basarabia Stamati, I. Sêrb, sûnt aproape singurii cari au scris acolo câte ceva de valoare. Alte talente, ca Hașdeu, Bărnuț, Laurianu, Papiu Ilarianu, D. Marțianu, ș. a., începĕnd dela G. Lazar, au trebuit să treacă pe pămêntul ospitalier și liber al României, ca să se poată desvolta. (v. țerile și autorii citați.)

Aici desvoltarea literaturei a fost ajutată de evenimente și împrejurări mai favorabile. Astfel sûnt: eliberarea de sub jugul Fanarioților și reintroducerea guvernelor naționale; existența unei puternice partide liberale âncă dela 1821, care luptă cu devotament pentru înlăturarea protectoratului rusesc, pentru desființarea censurei și monopolului tipografiei, pentru ștergerea privilegiilor și o reorganisare mai dreaptă a societății, pentru unirea celor douĕ țeri într'un singur stat și pentru o întinsă libertate de cugetare și expresiune. Tendințele marilor patrioți, cari constituiau partida națională, și ale inițiatorilor literaturei și culturei prin școale, ca Eliade, Asachi, V. Costache, I. Văcărescu, fură puternic ajutate de pleiada tinerilor ca M. Cogălniceanu, Alexandri, Negri, Ghica, ș. a., trimiși să-și facă educațiunea în țerile apusene, de unde aduseră un nou spirit și deteră un puternic impuls literaturei și reformelor sociale. Mult contribuiră la aceasta și deosebitele societăți literare ca cea dela 1827, 1829, 1843, mișcarea din 1848, societatea academică dela 1867, care deveni Academia română, și mai mult decât toate, societatea Junimea din Iași, care dete o nouă direcțiune culturei și literaturei. Astfel, de unde până la sfîrșitul secl. XVIII n'aveam decât literatura bisericească și cea âncă nescoasă la lumină a cronicarilor și a poporului, aḑi avem un frumos început de literatură și arta în toate ramurile: în istorie, filologie și în general în literatura prozaică, Bălcescu, Laurianu, Cogălniceanu, Odobescu, Hașdeu, Melchisedec, I. Maiorescu, V. Maniu, Urechiă, Tocilescu, Xenopol; în filosofie, jurisprudență, eloquență, Bărnuț, T. Maiorescu, P. P. Carp, Anast. Panu, C. Negri, B. Catargiu, Brătienii; în economia politică, D. Marțianu, I. Ghica, Aurelianu, Strat; în poesie, Alexandri, Negruzzi, Alexandrescu, Bolintineanu, Sion, Donici, ș. a., începĕnd dela Cârlova și Momuleanu până la Sihleanu, Deparațeanu, Crețeanu, Grandea, Zamfirescu; iar între cei mai noui Eminescu, Carmen Sylva, Slavici, Gane, Caragiale, Șerbănescu, Bengescu, M. Poni, Veron. Micle; în ḑiaristică, Eliade, Asachi, Rosetti, Boliac, N. Ionescu; mai noui D. Laurianu, N. Filipescu, G. Panu, ș. a.

Dela început se disting douĕ curente literare, unul de liter. populară, început âncă în secolii trecuți prin scrieri apocrife, mai ales bogomilice, prin Alexandria, Esop, și continuat prin V. Aron, I. Barac, A. Pann, și aḑi prin folkloriști (v. ac.) și prin »bibliotecile populare«. Din nefericire aci se fac multe falsificări, mai ales în literatura haiducească (v. Haiduc) prin scriitori de speculă. Un alt curent este acela al literaturei culte, desvoltat la început sub influența clasicilor greci și francezi, mai târḑiu a școalei romantice și, începĕnd dela Alexandri, a poesiei poporane. In acest curent putem distinge iar trei epoce. Prima, de pe la 1830—66, se poate numì epoca entusiasmului național. (Cf. »Entusiasmul în trecuta generație« de Gion, 1888), caracterisat prin un

nobil avênt al aspiraţiunilor naţionale şi umanitare, prin o cultură superficială, câştigată în pripă şi prin lipsa spiritului critic, ceea ce avù ca efect în urmă, mai ales după realisarea ideilor naţionale şi politice ale acelui timp, o fraseologie goală, nimerit botezată de criticul Junimei »beţia de cuvinte«; iar în formă, stricarea limbei prin barbarisme latine, italiane, franceze şi germane. Aceste defecte provocară epoca de reacţiune a societăţii »Junimea« (v. ac.), de pe la 1863. De atunci literatura prosaică se scrie într'un spirit mai obiectiv şi mai sciinţific şi într'o limbă mai românească, pe cât se poate mai apropiată de graiul poporului; iar în poesie predomină un simţemênt de tristeţă, de oboseală intelectuală şi de scepticism. Poetul acestei epoce este Eminescu (v. ac.). El a format un curent. (Cf. »Curentul Eminescu« de Vlăhuţă). In ultimele decenii literatura poetică a luat o pornire mai înviorată, mai sănătoasă şi mai corespundĕtoare geniului naţional, mulţămită poeţilor mai tineri, Coşbuc, Vlăhuţă, Delavrancea, Iosif (»Patriarchale«), Duiliu Zamfirescu ş. a. (Pentru amĕnunte vedi numele citate). Literatura: »Revista critică literară« şi »Istoria limbei şi literaturei R.« de Ar. Densuşianu, G. Adamescu, A. Philippide. Monografii: »Viaţa şi operele lui Şincai« de A. Papiu Ilarianu; »Viaţa şi operele lui P. Maior« de At. Marienescu; »Viaţa, timpul şi operele lui Bălcescu« de Gr. Tocilescu; »V. Alexandri« de Ollanescu; »C. Negruzzi« de Alexandri; »S. Micul« de I. Bianu; »Andreiu Murĕşanu« de I. Raţ, prof.; »Eminescu«, »Coşbuc«, ş. a. de Gherea în »Literatură şi Critică.«
[M. Strajanu.]

Romanaţi, *judeţ* în Rom., situat în unghiul, ce se formează prin vĕrsarea Oltului în Dunăre, întindêndu-se pe malul drept al Oltului şi pe cel stâng al Dunării şi mărginindu-se la nord cu j.-ul Vâlcea, la est cu j.-ul Olt şi Teleorman, la sud cu principatul Bulgariei şi la vest cu j.-ul Dolj. Intinderea j.-lui e de 4577 km²., iar numĕrul locuitorilor e de 202,439 (1899), între cari 199,647 Rom., 2386 supuşi străini şi 406 Ovrei. R. este un district de câmp, format din o mică parte deluroasă spre nord şi din câmpie vastă, ce face parte din regiunea Dunării. Apele principale ale j.-lui sûnt cele amintite mai sus şi Beica (Beiha), Olteţul şi Tesluiul, afluenţi pe dreapta ai Oltului, şi afluenţii Olteţului: Fräţia şi Geamartaluiul. Balta principală este Potelul, care se întinde dela Dăbuleni până la Corabia, pe malul Dunării, fiind presărată cu 4 insule. Marca j.-lui este un snop de grâu, semn, că el este foarte bogat în cereale. In privinţa administrativă j.-ul este împărţit în 3 plăşi: Ocolul, Oltul de jos până la Balta şi Olteţul până la Oltul de sus, cuprindênd 110 com. rur. şi 2 com. urbane: Caracalul, capitala j.-lui şi Corabia, port la Dunăre. In privinţa politică j.-ul dă 4 senatori şi 4 deputaţi. In ordinea judiţiară j.-ul are un tribunal, de resortul Curţii de apel din Craiova, o curte cu juraţi şi 3 judecătorii de ocol şi una de oraş, în Balş, Ocolul, Corabia şi Caracal. In privinţa eclesiastică j.-ul face parte din eparchia Rîmnicului Noul Severin, numĕrând 149 parochii cu 216 biserici. Instrucţiunea publică numĕră: 1 gimnasiu şi 1 şcoală de meserii în Caracal; 3 şcoale primare urb. de băieţi şi 2 de fete în Caracal; 2 de băieţi şi 1 de fete în Corabia; 113 şcoale primare rur. şi 11 şcoale de cătun. Spitale sûnt trei, în Caracal, Corabia şi Balş. Principala ocupaţiune a locuitorilor este agricultura şi prăsirea vitelor. Câmpiile spaţioase şi foarte fecunde formează bogăţia j.-lui prin recoltele admirabile, ce dau. Comerciul are două pieţe de desfacere mai însemnate: Caracalul şi Corabia. Căile principale de comunicaţiune sûnt: liniile ferate şi şoselele naţionale: Corabia—R.-Vâlcea şi Slatina—Craiova, calea fluvială a Dunării şi mai multe şosele judeţene. J.-ul R. e unul din cele mai interesante prin rĕmăşiţele aşezămintelor romane: la Recica, Hotărani, Slăveni, Rusănesci şi Celeiu; prin aşezămintele preistorice la Vădastra; prin valul de pămênt, numit Brazda lui Novac, ca şi prin şoselele romane, ce se vĕd încă pe unele locuri. La Celeiu se observă şi urmele podului preste Dunăre restaurat de Constantin cel Mare. (M. Dicţ. geogr. al Rom.) [nt.]

Romancero însemna la început pe acela, care făcea romanţe, pe urmă o colecţiune de astfel de cântece, spre deosebire de *cancioniero,* colecţiune de poesii de ale poeţilor literaţi. *Romanţe* se numiau la început ori ce poeme compuse în limba romană; mai târdiu însemnau numai cântece poporane spaniole, relative la evenimentele şi eroii naţionali. După ce fură un bogat isvor de subiecte pentru literatura cultă, erau aproape uitate în secl. XVIII, când Herder (v. ac.) atrase luarea aminte asupra lor. In 1815 I. Grimm publică o altă colecţiune, Silva de romances viejos; Depping şi Bohl făcură altele în 1817 şi 1821. Atunci, în 1822, făcù şi spaniolul Augustin Durand bogatul R., adaus şi reformat mai târdiu, adevĕrată epopee poporană, căreia nu-i lipsesce decât unitatea de formă. E tradus în limba franceză de Damas-Hinard, cu o întroducere şi note; şi de Ferd. Denis, 4 vol.; în ital. de Giov. Berchet, Vecchie romanze espagnole, şi de P. Monti, Romanze storiche e moresche. In limba germ. sûnt traduceri de Herder, Diez, Geibel, P. Heyse, Düttenhoffer, Eitner, ş. a. Un însemnat studiu, Über die Romanzpoësie der Spanier, 1847, şi o ediţiune critică a celor mai vechi şi mai adevĕrate romanţe a publicat F. Wolf, 1850. [M. S.]

Romancier, neol. franc (romancier), autor de romane.

Roman de la Rose, poemă franceză celebră din evul mediu. E o alegorie savantă şi lungă de mai bine de 22 mii de versuri, unde e vorba, dacă eroul va reuşí să culeagă un trandafir dintr'o grădină, pe care o păzesc 20 de abstracţii personificate (avariţia, cievetirea, ura, etc.). Poetul Guillaume de Lorris († 1260) a scris prima parte a poemei; iar Jean de Meung sfîrşitul. Acest din urmă e contemporan cu Dante, care dădù şi el poemei sale forma unei visiuni.

Românească, *Ţeara,* v. Muntenia.

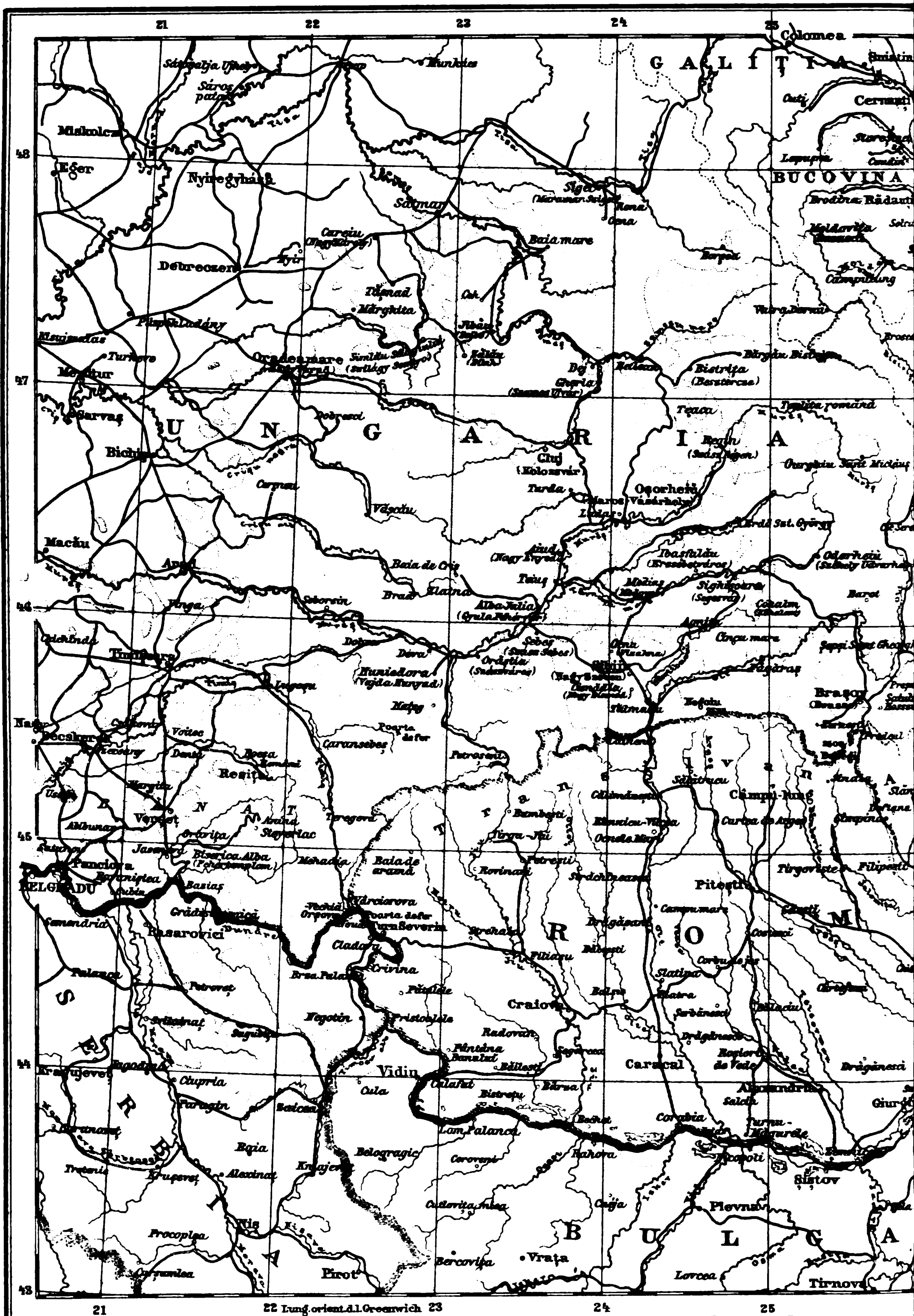
Romanesc, ce se ţine de roman (naraţiune), ce e romantic. (v. ac.)

Românesc, ce se ţine de Români. (v. ac.).

Românesci, 1) *R.*, com. rur. în Rom., j. Dâmboviţa, cu 1500 loc., 1 biserică şi 1 şcoală. (M. Dicţ. geogr. al Rom.)

2) *Românesci,* comună rurală în Bucovina, cu cătunul *Racova,* parochie dimpreună cu micele com. rur.: Găurenii, Iacobeştii, Slobodia Pruncului sau Milişăuţul de jos, moşie boierească în

HARTA ETNOGRAFICĂ A ȚĔ

Editura „Enciclopediei Române."

ILOR LOCUITE DE ROMÂNI.

Institut geografic-artistic F.A.Brockhaus în Lipsca.

căp. și j. Suceava; are ca comună 693 loc. (609 ort.-or., 46 rom.-cat. și uniați, 38 mos.), iar ca parochie 2198 loc. (1871 ort.-or., 240 rom.-cat. și uniați, 67 mos.), 1 școală primară, stațiune de cale ferată. R. se numesce și un cătun la comuna Poiana Stampei.

Romanescu, ***Aristița,*** artistă dramatică, n. 24 Dec. 1854 în Craiova din o familie de artiști. A fost crescută în familia Teodorini. In 1874 debută la teatrul din Craiova, apoi fù angajată în trupa Millo-Dimitriadi, la 1880 întră la teatrul național din Bucuresci, mergênd mai târḑiu la Paris, unde își termină studiile sub direcțiunea lui Delaunay. Reîntră apoi la teatrul național, creând roluri însemnate (Fântâna Blandusiei, Ovidiu, Onoarea, Ruy-Blas, etc.). In 1894 a fost numită și profesoară de dicțiune pentru cursul de declamații la conservatorul din Bucuresci. Excelează îndeosebi în piesele de salon, distingêndu-se prin atitudine elegantă, conversațiune naturală și o dicțiune românească neîntrecută.

Romani, v. art. Roma, Roman (Imperiul).

Români, *(Națiunea română),* popor latin, care locuiesce în țerile dunărene dela sud și în Peninsula Balcanică. (v. Harta țerilor locuite de R.)

Românii în Dacia Traiană până la întemeierea principatelor.

(Chestiunea Română.)

Dela cele dintâi mărturii despre Românii din Dacia Traiană, tradiția istorică era că ei sûnt aci din timpul dominațiunii romane. Deja în secl. XI scriitorul bizantin Kekavmenos pune originea »Vlachilor« la cucerirea Daciei de către împěratul Traian, considerându-i ca urmași ai Dacilor supuși de acest împěrat; iar în secl. XII cronicarul bizantin Kinnamos numesce pe Vlachii din nordul Dunării ca »urmași ai vechilor coloni din Italia«. In cronicele ungurescl ei sûnt arětați ca »coloni ai Romanilor«, scire luată dintr'un isvor comun, anterior secl. XIII. Această tradiție istorică, cunoscută în Ungaria, umanistul Bonfin, istoriograf al Ungariei la curtea regelui Mateiu Corvin, a precisat-o după scirile scriitorilor antici despre cucerirea și colonisarea Daciei, arětând pe Români ca urmași ai coloniilor romane, aduse în Dacia de Traian. Pe basa tradiției istorice, precisată de Bonfin, stau apoi, până în secl. XVIII istoriografii următori, cari s'au ocupat de această chestiune. In istoriografia română, cele dintâiu cronice au numai o amintire vagă și întunecată despre originea romană a Românilor, cari »au venit dela Râm« (= Roma) sau cari »s'au despărțit de Romani«. Abia Miron Costin († 1692), în »Cartea pentru descălecatul dintâiu«, a dat, pe urmele lui Bonfin, acestei tradițiuni naționale o formă precisă, cu expunerea istorică a cuceririi și colonisării romane a Daciei. După el, fiul sěu Nicolae Costin (Cartea pentru descălecatul dintâiu) și mai ales Dimitrie Cantemir (Chronicul Romano-Moldo-Vlachilor) au completat, în direcția dată, cunoscințele istorice despre începutul Românilor în Dacia. Mai puțin cunoscută a remas »Istoria Țerii-Românesci dintru început« (fragment), scrisă în același spirit, probabil de stolnicul Constantin Cantacuzino († 1716).

Vechea tradiție istorică, desvoltată în direcția dată de Bonfin, a fost general admisă în istoriografie până în a doua jumětate a secl. XVIII. Cel dintâiu, care se abate dela tradiție, în mod critic, este Thunmann (Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker. Leipzig, 1774); el susține că Daco-Românii sûnt urmașii Dacilor romanisați sub dominațiunea romană, precum Macedo-Românii urmașii Thracilor romanisați din Peninsula Balcanică. Prin această publicație s'a atras atenția mai ales asupra Macedo-Românilor, până atunci lăsați aproape în afară de discuție în scrierile relative la originea Românilor. Sulzer (Geschichte des Transalpinischen Daciens. Wien, 1781—82) caută apoi originea tuturor Românilor în Peninsula Balcanică, unde admite că ei s'au format ca popor omogen și de unde ei ar fi venit în nordul Dunării abia în secl. XII și XIII. Argumentele principale ale acestei ipotese sûnt: 1) mărturia scriitorilor antici despre strămutarea preste Dunăre a provincialilor romani din Dacia Traiană, la părăsirea acestei provincii sub Aurelian (270 până 274); 2) lipsa de mărturii sigure despre existența Românilor în nordul Dunării înainte de secl. XII, pe când în sudul Dunării ei se află numeroși și respândiți; 3) unitatea limbei Daco-Românilor și a Macedo-Românilor, care presupune o anterioară unitate teritorială; 4) religia Românilor, devotați bisericei resăritene, care nu s'a putut forma în Dacia, unde sub stăpânirile păgâne nu exista organisație bisericească, iar după creștinarea Ungurilor predomina catolicismul; 5) starea politică a Românilor în Transilvania, unde ei erau lipsiți de drepturi politice față cu celelalte trei națiuni (Unguri, Secui și Sași), ceea ce nu s'ar putea admite la un popor autochton. Această ipotesă a fost primită în parte de Engel (Commentatio de expeditionibus Trajani ad Danubium et origine Valachorum, Vindobonae 1794; Geschichte der Moldau und Walachei. Halle, 1804), care însă pune imigrarea în secl. IX înainte de venirea Ungurilor, pe când ambele maluri ale Dunării erau sub stăpânire bulgară. Nouěle teorii despre originea Românilor, mai ales cele ale lui Sulzer și Engel, n'au aflat la început aderenți în istoriografie; totuși ipotesa lui Sulzer a fost pusă numai decât în serviciul luptelor politice, spre a contesta Românilor din Transilvania dreptul istoric, pe care ei îl invocară într'o petiție către împěratul Leopold II. (Supplex libellus Valachorum Transilvaniae cum notis historico-criticis I. L. E[der] civis Transilvani. Cluj, 1791). In contra lor se îndreaptă scrierea lui Maior: »Istoria pentru începutul Românilor în Dachia« (Buda 1812), susținênd continuitatea și puritatea elementului roman; în același spirit sûnt și scrierile istorice ale contemporanilor séi Șincai (Chronica Românilor, tipărită mai târḑiu; Respuns lui Eder, nepublicat) și Clain (nepubicate). Un mod de a vedea deosebit de cel al istoricilor transilvăneni se află în principate, în publicațiunile apărute la începutul secl. XIX în limba grecească asupra istoriei române: Frații Tunusli, Istoria Țerii-Românesci (Viena 1806), Philippide, Istoria României (Lipsca 1816), Fotino, Istoria Daciei (Viena 1818). In Istoria Tunuslilor (tradusă după un manuscript romănesc al familiei Cantacuzino dela finea secolului XVIII), tradiția cronicei Țerii-Românesci

despre originea vechiului banat al Basarabilor în Oltenia, arĕtat ca fiind descălecat de Români veniţi de preste Dunăre »multă vreme« înainte de întemeierea principatului, este interpretată (independent de Sulzer) în înţelesul unei imigrări române din Dacia Aureliană, ca întoarcere la Românii remaşi în Dacia Traiană, pusă după 600. Această interpretare a fost primită şi de Fotino, care pune imigrarea pe la începutul secl. VII. Philippide se abate dela istoriografia naţională de până atunci, admiţênd romanisarea Dacilor, pe lângă alte vederi noue asupra istoriei vechi a Românilor. Murgu (Beweis dass die Walachen der Römer unbezweifelte Nachkömmlinge sind. Buda, 1830) apĕră ideile susţinute de Maior, combătênd unele scrieri contrare, de altmintrea fără importanţă. Cogălniceanu (Histoire de la Valachie et de la Moldavie. Berlin, 1837, ediţ. II 1854), dând tradiţiei despre descălecatul de preste Dunăre al banatului oltenesc al Basarabilor acelaşi înţeles ca la Tunusli şi Fotino, admite o admigrare română din Dacia Aureliană, pe care o pune pe la finea secl. VII. Continuitatea elementului roman, susţinută şi prin autoritatea lui Gibbon (The History of the Decline and Fall of the Roman Empire, 1776, ş. a.), a urmat să fie menţinută şi în istoriografia străină, fie în concepţia veche, fie în înţelesul teoriei lui Thunmann. Mai mult sau mai puţin în înţelesul acestei teorii, ea a fost admisă şi de filologi. (Kopitar, Albanische, walachische und bulgarische Sprache. Jahrbücher der Literatur. Wien, 1829. Schuller, Argumentorum pro latinitate linguae valachicae sive rumunae epicrisis. Sibiiu, 1831; Zur Frage über den Ursprung der Romänen und ihrer Sprache. Sibiiu, 1855. Diez, Grammatik der romanischen Sprachen. Bonn, 1836, ş. a. Fuchs, Die romanischen Sprachen in ihrem Verhältnis zum Lateinischen. Halle, 1849).

Intre filologi, cel dintâiu, care a susţinut o teorie contrară continuităţii, este slavistul Miklosich (Die slavischen Elemente im Rumunischen. Wien, 1862). El se deosebesce de Sulzer şi Engel, punênd emigrarea din Dacia Aureliană ca urmare a aşezării Slavilor în sudul Dunării, prin care elementul roman de acolo a fost impins parte spre meazā-ḑi (Macedo-Românii), parte spre meazā-noapte (Daco-Românii). In scrierile sale mai din urmă (Wanderungen der Rumunen. Wien, 1879; Beiträge zur Lautlehre de rumunischen Dialekte. Wien, 1881—82), în care dă atenţie şi Românilor din Istria, el n'a modificat prima sa părere decât în ce privesce începutul formaţiunei poporului român, punêndu-l înainte de cucerirea Daciei, deja la cucerirea Iliricului, unde Românii s'ar fi format mai ales prin romanisarea Ilirilor, străbunii Albanezilor de astăḑi. Astfel teoria migraţiunei, după Sulzer şi Engel, neadmisă nici de istorici, nici de filologi, a fost reluată de Miklosich, mai ales din consideraţiuni linguistice, cari reclamă ca necesară o unitate teritorială pentru formarea limbei românesci înainte de separarea celor trei dialecte principale (daco-român, macedo-român şi istro-român). Insă ea a fost respândită mai ales prin Roesler (Romänische Studien. Leipzig, 1871), care a susţinut-o cu aparatul critic al istoriografiei moderne. Teoria lui Roesler este în fond ipotesa lui Sulzer, expusă în formă mai sciinţifică şi completată în datele privitoare la argumentele istorice şi linguistice. In noua sa înfăţişare ea găsi mai mult resunet în istoriografie şi mai ales în cercurile filologice. Dar şi consideraţiuni de ordine politică n'au lipsit să contribue la propagarea ei, mai ales în Ungaria, unde în luptele naţionale se caută şi arme din arsenalul istoriei: astfel teoria lui Roesler a devenit o »axiomă« a istoriografiei unguresci din ḑilele noastre. In afară de scrierile militante din acest punct de vedere, lipsite de seninătatea sciinţifica, teoria migraţiunei n'a aflat, după Miklosich şi Roesler, decât un singur apĕrător între învĕţaţii, cari i-au dat o specială atenţie (pe lângă cei cari numai s'au pronunţat în favoarea ei), anume Tomaschek (Zur Kunde der Haemus-Halbinsel. Wien, 1882), mai înainte adversar al ei. Ca argument nou, Tomaschek aduce probe pentru originea romană a creştinismului la Români, desvoltat în imperiul roman dela Constantin M. incoace. El pune imigrarea în secl. XI şi XII, scoţind dela mijlocul secl. XII cele dintâi sciri sigure despre Români în nordul Dunării, fără să ţină samă de tradiţia cunoscută chiar pe atunci lui Kekavmenos (pe care îl interpretează pe dos în sensul teoriei susţinute) şi lui Kinnamos despre originea şi vechimea lor.

Continuitatea elementului roman în Dacia a găsit apĕrători îndeosebi în: Jung (Die Anfänge der Rumänen. Wien, 1876; Römer und Romanen in den Donauländern. Innsbruck, 1877, ed. II, 1887; Die romanischen Landschaften des römischen Reiches. Innsbruck, 1881); Pič (Über die Abstammung der Rumänen. Leipzig, 1880; Der nationale Kampf gegen das ungarische Staatsrecht. Leipzig, 1882; Zur rumänisch-ungarischen Streitfrage. Leipzig, 1886) şi Tamm (Über den Ursprung der Rumänen. Bonn, 1891). Jung, plecând dela colonisaţiunea şi romanisarea Daciei Traiane, pentru a căror intensitate aduce probe din inscripţiuni şi alte mărturii antice, arată imposibilitatea unei strămutări complete a numeroasei populaţiuni ce vorbia limba romană; cei remaşi pe loc, mai ales poporul de jos şi elementul autochton romanisat, sûnt străbunii Daco-Românilor, iar Macedo-Românii sûnt urmaşii elementului roman şi romanisat din dreapta Dunării. Pič invocă în sprijinul continuităţii, pe lângă mărturiile cronicarilor despre vechimea Românilor în Dacia, mai ales starea lor politică din evul mediu în regatul ungar, unde ei se bucurau de oarecare autonomie naţională, cu drept propriu românesc (jus valachicum), recunoscut din vechime, iar nu acordat prin privilegii, precum naţionalităţilor imigrate. Pe teritoriul colonisaţiunei romane mai intense, în partea sud-vestică a teritoriului daco-român, el constată la Români existenţa tipului roman (observat şi de alţi scriitori), o probă mai mult pentru continuitatea elementului roman în această parte. Tamm, cumpĕnind argumentele pro şi contra, se declara pentru continuitate, în sprijinul căreia mai pune şi faptul istoric al expansiunei românesci din părţile muntoase şi centrale ale Daciei în câmpia din resărit de Carpaţi. Pentru continuitate s'au declarat foarte hotărît şi marii istorici Ranke (Weltgeschichte III. Leipzig, 1883) şi Mommsen (Römische Geschichte V. Berlin, 1885), cum şi geograful istoric Kiepert (Alte Geographie. Berlin,

1878; Zur Ethnographie der Donauländer, în Globus, 1878) și etnograful Diefenbach (Völkerkunde Ost-Europas. Darmstadt, 1880), acesta din urmă admițênd numai o admigrare din sudul Dunării la vechiul element mai numeros și fundamental din Dacia Traiană. In cercurile filologice însă, părerile inclină mai mult spre teoria originei Românilor în sudul Dunării.

In istoriografia națională, scrierile relative la chestiune, în fasa din urmă dela Miklosich și Roesler încoace, se apropie, în deosebire de cele anterioare, mai mult sau mai puțin de nouele teorii. Astfel teoria despre elementul autochton romanisat, ca părtaș la formarea poporului român pe lângă elementul roman colonisat, combătută de Maior și contemporanii sêi, este astădi, după precedentul dat de B. P. Hașdeu în mai multe scrieri istorice și filologice, general admisă. De asemenea și pentru teoria migrațiunii s'au pronunțat multe voci, între cari mai întâiu Hurmuzachi (Fragmente zur Geschichte der Rumänen, publicație postumă, 1878 ș. u.), admițêndu-o pe lângă continuitatea unui rest de element roman. Studii speciale asupra chestiunii înseși au publicat Xenopol (Teoria lui Roesler. Iași, 1884; Une énigme historique. Les Roumains au moyen-âge. Paris, 1885) și scriitorul acestor rânduri (Onciul: Teoria lui Roesler, în »Convorbiri Literare«, 1885; Zur rumänischen Streitfrage, în Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung, 1887; Originile Principatelor române. Bucur., 1899). Xenopol stă mai ales pe basa resultatelor lui Jung și Pič, la care mai adaugă în sprijinul continuității două argumente noue: 1) din toponimie, arătând că in munții Daciei predomină nomenclatura românească, probă pentru vechimea Românilor în părțile muntoase; 2) din elementele unguresci ale limbei române, cari sûnt aproape aceleași la toți Daco-Românii, probă că în câmpia resăriteană ei au venit din regatul ungar, de unde au adus aceste elemente. Onciul, susținênd continuitatea pe teritoriul colonisațiunii romane (Oltenia cu partea resăriteană a Banatului și Transilvania), admite o admigrare din sudul Dunării, după așezarea Slavilor și Bulgarilor în părțile de miazănoapte ale Peninsulei Balcanice în secl. VII., până atunci locuite de populațiune romanică. In unitate teritorială pe ambele maluri ale Dunării s'a format până atunci limba română cu cele trei dialecte principale, separate apoi prin invasiunea slavă, de către care vechea populațiune romanică s'a retras mai ales spre miazá-di, dar parte și spre miază-noapte. Prin admigrarea din miază-di se explică diferitele elemente de incontestabilă origine transdanubiană, cum și amestecul celor trei dialecte ce se constată pe pămêntul Daciei, amestec urmat în așa mod, că pe teritoriul colonisațiunii romane mai intense s'a păstrat mai curat dialectul daco-român, pe când în celelalte părți se află unele particularități caracteristice de ale dialectelor transdanubiane (macedo-român și istro-român). Din punct de vedere linguistic, chestiunea a fost tratată de Hașdeu (Strat și Substrat. Genealogia popoarelor balcanice, în Analele Acad. Rom. 1892; Românii Bănățeni din punctul de vedere al conservatismului dialectal și teritorial, în Analele Acad. Rom. 1896) și de O. Densușianu (Histoire de la langue roumaine. Paris, 1901, încă neterminată). Hașdeu pune formarea limbei românesci, cu cele trei dialecte ale ei, în Oltenia, Banat și partea sud-vestică a Transilvaniei, în unitate teritorială cu elementul roman din Moesia (Moeso-Latinii) și Iliria (Iliro-Latinii); Macedo-Românii și Istro-Românii ar fi emigrat din Dacia Traiană după venirea Ungurilor (finea secl. IX), iar Moeso-Latinii și Iliro-Latinii ar fi dispărut între Bulgari și Sêrbi, fiind slavisați. Densușianu pune formarea limbei românesci în Peninsula Balcanică, mai ales în Iliria, în vecinătate cu Albanezii, unde ea a primit elementele de origine sau afinitate albaneză; dînsul admite și »conservarea unui oarecare element roman în Dacia după părăsirea acestei provincii de către legiunile romane«, fără să arate (până acum) importanța lui pentru formarea limbei. Așa cum chestiunea se presintă adi, ea nu poate fi considerată ca resolvată definitiv într'un sens sau în altul. In lipsă de mărturii istorice indiscutabile ca probe sigure, o soluție decisivă nu se poate aștepta (până la eventuale descoperiri noue) decât dela studiul limbei și al toponomiei. Până atunci însă tradiția istorică, așa cum e constatată dela cele dintâi mărturii asupra Românilor din Dacia, decide pentru continuitate, remânênd probabilă numai o admigrare din sudul Dunării, suficientă spre a explica tot ce s'a invocat mai cu temeiu pentru teoria migrațiunii.

Formarea poporului român a început negreșit în Peninsula Balcanică, prin cucerirea Iliricului, începută pe timpul republicei la țermul adriatic și terminată sub August la Dunăre. Până la cucerirea Daciei (106), provinciile ilirice, Dalmația (între Adriatică și Sava până la Drina), Panonia meridională (între Sava și Drava) și Moesia superioară (pe ambele maluri ale Moravei), au fost in mare parte romanisate, așa că ele au putut să dea un contingent însemnat pentru colonisarea ei: între coloniile cunoscute după patria lor, elementul ilirc se presintă ca relativ cel mai numeros în Dacia. Prin mijlocirea elementului iliro-latin dintre Dunăre și Adriatică, elementul roman din Dacia a urmat să se desvoalte în neîntreruptă legătură teritorială cu lumea latină, iar în această unitate etnică s'a format la Dunăre, pe o parte și pe alta, elementul omogen, care a dat nascere poporului român. Dar acest popor nu s'a făcut și nu s'ar fi făcut fără de cucerirea și romanisarea Daciei, prin care mai ales s'a îndeplinit întemeierea lui și s'a asigurat existența lui. Teritoriul colonisațiunii romane în Dacia cuprindea Oltenia cu partea resăriteană a Banatului și Transilvania. Pe acest teritoriu, elementul autochton a fost, după mărturiile din anticitate, foarte redus, parte prin resboiul de exterminare al lui Traian, parte prin retragerea dinaintea cuceritorului; cei remași au dispărut curând între coloni, fiind romanisați. Aci s'a desvoltat o viață romană foarte intensă, în colonii, municipii, stațiuni mititare și alte așezări mai mici, cari umpleau rețeaua căilor așternute. Aceste cai plecau dela Dunăre pe cinci linii (Olt, Jiiu, dela Turnu-Severin, dela gura Cernei și dela gura Carașului), unindu-se la Ulpia Traiană (lângă Hațeg) și la Apulum (Alba-Iulia) și continuându-se pe la Potaissa (Turda) și Napoca (Cluj) până la Porolissum

(Moghigrad) în valea Someşului; alte linii duceau spre resărit (pe Olt, Têrnava mare, Murěş şi Someş) până în munţi, iar spre apus în regiunea minelor de aur şi pe Murěş până la Tisa. In reţeaua acestor căi, civilisaţiunea şi limba romană, plantate prin »infinitele cete de oameni«, pe cari Traian le aduse spre a colonisa ţeara »sleită de bărbaţi« în urma resboiului (cum spun scriitorii antici), au ajuns curând la cea mai înfloritoare respândire, despre care numeroasele inscripţiuni şi descoperiri archeologice dau elocuentă mărturie. In celelalte părţi ale ţerei însă, elementul dac s'a conservat, pe cât se vede, nedesnaţionalisat sub dominaţiunea romană, spre a dispare apoi în potopul năvălirilor. Elementul roman al părţilor colonisate, cu desăvîrşire romanisate in curs de mai bine de un secol şi jumětate de dominaţiune romană, nu putea să fie desfiinţat prin un ordin de strămutare a provincialilor, odată cu retragerea legiunilor sub Aurelian (271). Cea mai mare parte a provinciei era deja pierdută în mânile barbarilor din timpul lui Gallien (260—268); iar cele două legiuni ale ei, mai înainte avênd cartierele lor generale la Apulum şi Napoca, se află concentrate, în timpul din urmă, aproape de Dunăre în Banat. Ordinul de strămutare nu se putea executa decât în partea rěmasă încă imperiului, şi chiar acolo o strămutare completă era, după natura lucrului, nerealisabilă. Dacia Aureliană (între Vid şi Timoc), provincia nou înfiinţată în amintirea celei pierdute, drept în faţa Olteniei şi aproximativ ca şi aceasta de mare, unde au fost aşezaţi provincialii ce au plecat cu legiunile, nu putea să adăpostească, pe lângă populaţiunea sa proprie, tot elementul roman de pe întinsul teritoriu romanisat al Daciei Traiane. De altminteri, mărturiile scriitorilor antici nici n'au, după textul lor, acest înţeles. Stăruinţa unui rest destul de însemnat al vechilor locuitori o arată, mai înainte de toate, vechea nomenclatură geografică ce s'a păstrat. Deşí numele oraşelor, prefăcute în ruine şi cenuşe, au dispărut în veacurile de barbarie, totuşi riurile au păstrat vechile lor nume: Olt (Alutus), Motru (staţiunea Amutria sau 'Αμούτριον = Ad-Mutrium), Cerna (Tsierna), Bârsava (staţiunea Bersovia), Timiş (Tibiscus, la Jordanes Tibisia), Murěş (Marisus, la Jord. Marisia), Ampoiu (localitatea Ampelum), Criş (la Jord. Crisia), Someş (regio Samus). Aceste nume (unele constatate şi înainte de Romani) n'au putut să fie transmise decât prin vechii locuitori; iar faptul că ele s'au păstrat chiar pe teritoriul colonisat (deşí cu unele modificări fonetice de altă natură decât la elementele latine ale limbei române, fie ca nume dace, fie sub influinţa celorlalte neamuri) vorbesce pentru continuitatea elementului roman în această parte. Că unele resturi de populaţiune romanică au remas după părăsirea provinciei, admit şi adversarii continuităţii; dar aceste resturi, susţin ei, au trebuit să piară în timpul năvălirilor. Această părere nu e sprijinită prin mărturiile istorice. Chiar părţile cari au fost mai intensiv colonisate şi romanisate nu se găsesc locuite de barbarii ce au stăpânit Dacia. Afară de Slavi (supuşi celorlalţi barbari), toate popoarele năvălitoare, fii ai stepei, au evitat părţile muntoase, cari adăposteau elementul roman: Goţii s'au aşezat în câmpia din resărit de Carpaţi, unde îi aflăm de câte ori se arată locuinţele lor; Hunii, Gepizii, Avarii şi Ungurii, în câmpia din apus; Pecenegii şi Cumanii la resărit de Carpaţi. In părţile centrale şi muntoase ale Daciei s'au aşezat durabil singuri Slavii (amestecaţi cu Sarmaţi), cari în nomenclatura topografică de origine slavă, respândită preste întreaga Dacie, pe lângă numeroasele elemente slave în limba Daco-Românilor, ne-au lăsat mărturia existenţei lor mai îndelungate, ei înşişi dispărând prin romanisare. Aceste sûnt fapte istorice incontestabile, cari nu justifică deloc părerea că resturile romanice în Dacia ar fi trebuit să piară în timpul năvălirilor.

Cele mai vechi locuinţe ale Românilor în Dacia se gasesc chiar pe teritoriul colonisaţiunei romane. Tradiţia naţională, păstrată în cronicele Ţerii-Românesci şi ale Moldovei, cunoasce ca teritoriu românesc înainte de întemeierea principatelor numai Oltenia şi Transilvania cu părţile limitrofe ale Ungariei, pe rîurile Olt, Murěş, Criş şi Tisa. In ţeara cucerită de Unguri, vechile anale rusesci din cronica lui Nestor († 1114) arată, la venirea acestora, pe »Vlachi şi Sloveni« ca locuitori aflaţi acolo. Cu ele concordă şi toate cronicele ungurescі, cari cunosc pe »Vlachi« ca vechi locuitori ai ţerei, îndeosebi în Transilvania, veniţi ca »coloni ai Romanilor«. Cele dintâi documente ce fac menţiune despre Români în nordul Dunării îi arată mai întâiu în Transilvania, unde o parte de ţeară se numia, pe la începutul secl. XIII, »ţeara Vlachilor« (terra Blacorum), ca teritoriu autonom, cu familii ce aveau acolo posesiuni din »timpuri imemoriale«. Contimporanii ii considerau ca pe poporul cel mai vechiu în ţeară, cum se vede din mărturiile cronicelor unguresci din secl. XII şi XIII. Cel mai vechiu cronicar cunoscut al Ungariei, notarul regelui Bela (v. Anonymus), are scire şi despre un ducat român, pe care Ungurii l-au aflat în Transilvania, pe lângă alte două ducate în părţile de lângă Tisa, unul la miază-noapte, altul la miază-ḑi de Murěş, câteşi trele supuse de Unguri. In partea sud-estică a Transilvaniei, unde se află apoi »ţeara Vlachilor«, un alt ducat s'a păstrat, după mărturia celorlalte cronice unguresci, până în timpul lui Stefan cel Sfânt, care îl supuse pe la 1002. Un vechiu ducat român, a cărui existenţă este pusă, negreşit ca procronism, chiar în timpul lui Attila, este menţionat în epopea germană Nibelunge (scrisă în secl. XII). »Ducele din ţeara Vlachilor«, numitací alăturea cu »Grecii« (= imperiul bizantin) şi cu »Pecenegii« (popor turc, la resărit de Carpaţi), între cari vecini un asemenea ducat nu putea să fie decât în secl. XI (între Greci şi Pecenegi) şi XII (între Greci şi Cumani, confundaţi cu înrudiţii Pecenegi, pe cari i-au înlocuit), trebue căutat în Oltenia, pe atunci singura ţeară românească, ce nu se află sub stăpânirea altui neam. In Oltenia tradiţia naţională, păstrată în cronica Ţerii-Românesci, cunoasce un vechiu banat românesc, înfiinţat »multă vreme« înainte de întemeierea principatului. Acest banat se presintă ca veche organisaţie naţională de acelaş fel ca şi ducatele arětate în părţile Daciei cucerite de Unguri. Astfel toate scirile concurg a înfăţişa pe Români ca popor vechiu în Oltenia şi Transilvania, teritoriul colonisaţiunii romane. Ducatul transilvănean în »ţeara Vlachilor«, supus de Stefan cel

Sfânt, este numit în cronicele unguresci ca »ducat bulgar«; iar despre »ţeara Vlachilor« se dice într'un document din 1231, că mult mai înainte, in »timpuri ce trec preste memoria omenească«, ea fusese, după tradiţia locală, »ţeara Bulgarilor«. După mărturii bizantine şi occidentale din secl. IX, stăpânirea Bulgarilor din sudul Dunărei (popor turc, dela care Slavii supuşi au primit apoi numele) se întindea pe atunci şi în nordul fluviului, în partea numită »Bulgaria dincolo de Dunăre«, hotărîndu-se spre apus cu Francii din Panonia şi cu Moravii din partea nord-vestică a Ungariei de apoi. După aşezarea Ungurilor la Tisa şi Dunăre, Bulgarii (cu cari ei au avut lupte la ocuparea ţerii) sûnt arětaţi, pe la mijlocul secl. X (Constantin Porphyrogenitul), ca »vecini resăriteni« ai lor. Acesta nu putea să fie decât în nordul Dunărei, unde (după acelaş autor) Ungurii se întindeau dinspre apus până la »Puntea lui Traian« (lângă Turnu-Severin), iar dinspre resărit până în dreptul Silistriei se întindeau Pecenegii. Intre Silistria şi »Puntea lui Traian«, malul stâng era încă sub stăpânirea Bulgarilor, ca şi în secl. IX. Deci »ducatul bulgar« din partea sud-estică a Transilvaniei, supus de Unguri pe la 1002, în locul căruia se găsesce apoi sub stăpânirea ungurească teritoriul autonom »ţeara Vlachilor«, era un voevodat dependent de imperiul bulgar. Ca voevodate mai mult sau mai puţin dependente de imperiul bulgar trebue să înţelegem şi celelalte ducate arětate în Dacia la venirea Ungurilor, cum şi banatul din Oltenia, stăpânirea bulgară în nordul Dunărei fiind un fel de suzeranitate asupra unor teritorii cu organisaţie naţională proprie.

După mărturiile ce avem, părţile Daciei cucerite de Unguri erau locuite de Români, vechii locuitori ai ţerei, şi de Slavi. Dar despre Slavi dau mărturie numai cronicele şi numeroasele numiri topografice de origine slavă; documentele nu-i mai arată decât doară ca imigraţi noui, cum erau Rutenii în Maramurěş, cari sporadic au pětruns şi în Transilvania. In afară de aceştia, documentele nu cunoscací decât Unguri, Saşi şi Români: Slavii vechi dispăruseră între Români, cărora ei le-au lăsat numeroasele elemente slave în limbă. In legătură cu Slavii şi în dependenţă de imperiul bulgar, Românii din Dacia au primit şi instituţiunile slave, ce caracterisează apoi desvoltarea lor politică. De atunci le-a remas instituţia voevodatului şi a cnezatului (cu numiri slave), păstrată ca organisaţie naţională şi sub stăpânirea ungurească. In regatul ungar Românii se găsesc trăind după un drept propriu românesc (jus valachicum) sub conducětori naţionali, numiţi cnezi (sau udvornici = vornici) pe teritoriu mai mic, de regulă sat dependent de un castel regal, şi voevodi pe teritoriu mai mare, district sau ţinut (cum în Maramurěş). Aceşti conducětori erau judecătorii Românilor de pe teritoriile respective, strîngeau dările pentru rege şi îndeplineau celelalte servicii dominiale ce nu erau reservate castelanilor sau altor funcţionari regali. Cnezatul, de regulă ereditar, se dobândea prin donaţiune regală. Cnezii români, cari deveniau catolici, erau declaraţi nobili şi primiau cnezatul lor ca proprietate, astfel sporind rândurile nobilimei unguresci; cei remaşi ortodoxi au decădut apoi din ce în ce la starea de iobagi. Instituţia cnezatului se găsesce în regatul ungar numai în părţile locuite de Români, la care popor ea se află ca organisaţie naţională mai veche şi în afară de regat. Ea este arětată în secl. XIII (cronica lui Keza: De udwornicis) ca instituţie veche la populaţiunea supusă de Unguri.

Pe când aşa se presintă Românii în regatul ungar, preste munţi ei au avut parte de o desvoltare politică mai priincioasă. După desfiinţarea imperiului bulgar (1018), banatul din Oltenia, cunoscut în secl. XII ca vechiu »ducat român«, a continuat să existe, între stăpânirile Ungurilor, Bizantinilor şi Pecenegilor, ca singură ţeară românească liberă, din care a crescut apoi principatul Ţerii-Românesci. La resărit de Olt şi de Carpaţi, stăpânirea Pecenegilor a ţinut până în a doua jumětate a secl. XI, când ordele lor principale s'au mutat preste Dunăre. Ea a fost înlocuită apoi prin stăpânirea Cumanilor, ale căror locuinţe principale au continuat să fie insă între Don şi Nipru până după începutul secl. XIII. Pe timpul când părţile din resărit de Olt şi de Carpaţi, părăsite de Pecenegi, se aflau sub stăpânirea nominală a Cumanilor, apar ací Românii, mai întâiu pe la mijlocul secl. XII. Ei se găsesc în »părţile de lângă Marea Neagră« (1166) şi în vecinătatea Galiţiei (1164) cu numele de Vlachi la Bizantini, 1150—1257 cu numele de Bolochoveni, derivat din Voloch = Vlach, în anale rusești. In Moldova, arătată pe atunci ca »pustie«, aşezările lor erau încă foarte rare, ací ei aflându-se mai ales în părţile de miază-noapte. Cei din părţile de lângă Marea Neagră, aretaţi mai numeroşi, erau în partea resăriteană a Ţerii-Românesci, de unde ei, ca aliaţi ai unei armate bizantine în contra Ungurilor, au intrat cu ea în Transilvania dinspre miază-di. Contemporanul cronicar bizantin, care-i menţionează, spune despre ei că »sûnt urmaşi ai vechilor coloni din Italia«. Deci ei nu erau cunoscuţi contemporanilor ca popor imigrat din miază-di de Dunăre, precum nici cei din vecinătatea Galiţiei nu puteau să fi venit din acea direcţie fără să fi ocupat mai mult partea meridională a Moldovei. In părţile nord-estice, ei au venit negreşit din regatul ungar, de unde mai apoi s'a descălecat şi principatul Moldovei; cei din partea resăriteană a Ţerii-Românesci vor fi venit parte din Oltenia, parte din Transilvania. Originea ungureană a Românilor din vecinătatea Galiţiei o arată şi organisaţia în cnezate, ce se află la ei ca la Românii din regatul ungar, cum şi legăturile lor cu Ungaria. Cnezii lor, »cnezii Bolochoveni« din analele rusesci, se găsesc luptând pe partea Ungurilor în contra principatului de Haliciu (1231). Această alianţă cu Ungurii în contra vecinilor Ruşi, pe lângă locuinţele nordice şi organisaţia cnezească, îi presintă ca fiind de origine Ungureni, remaşi în oarecare dependenţă de ţeara-mumă.

In urma faptului, că Români din regatul ungar au ocupat părţile părăsite de stăpânii anteriori la resărit de Olt şi de Carpaţi, Ungurii considerau aceste părţi ca dependente de regat, pretenţiuni cari n'au lipsit să provoace repetate conflicte. Deja ostilităţile din 1166 cu Românii din partea resăriteană a Ţerii-Românesci puteau să fie din asemenea motiv. Un conflict pentru »Vlachia« (= Ţeara-Românească) se iví apoi cu imperiul româno-bulgar al Asaneştilor. Infiinţat

(1186) cu concursul Cumanilor și Românilor din nordul Dunării, cari au luat parte la toate resboaiele primilor Asanești, imperiul româno-bulgar, compus din »Bulgaria și Vlachia«, se întindea și pe malul nordic (până la 1241). In partea din resărit de Olt a Țerii-Românesci, nu de mult ocupată de Români, el a înlocuit stăpânirea nominală a Cumanilor (îndepărtați dela Dunăre prin înfrângerile suferite dela Bizantini sub împěratul Manuil în 1144 și 1148), pe când banatul Olteniei a reînoit cu noul imperiu legăturile, ce le avuse cu imperiul bulgar. Asupra Vlachiei imperiului româno-bulgar, în parte ocupată de Români ungureni, făceau însă pretențiuni și Ungurii. Deací a resultat un conflict între Emeric, regele Ungariei, și Ioan, »împěratul Bulgariei și Vlachiei«, pentru »confiniile Vlachiei și Ungariei«, spre a cărui inlăturare Ioan cerù intervenția papei (1204). Conflictul, remas nehotărît după moartea lui Emeric (1204) și a lui Ioan (1207), se mai repetà apoi pe la 1230, când Ungurii, învingětori in regiunea Vidinului asupra oștirii lui Ioan Asan II, au ocupat o parte din Oltenia (aproximativ județul Mehedinți), unde înființară banatul unguresc al Severinului (constatat mai ântâiu la 1233). Puțin mai înainte, Ungurii anexaseră și o parte de țeară între Carpați și Siret până la Dunăre, ocupată de cavalerii Teutoni, cărora Andreiu II le dăruise țeara Bârsei în Transilvania (1211). In urma unui conflict cu cavalerii pentru acest teritoriu, considerat ca aparținênd regatului, regele le retrase donațiunea (1225). In partea ocupată de ei în »Cumania« și remasă apoi sub stăpânire ungurească s'a înființat episcopatul Cuman (1227), subordinat primatului Ungariei. Ca locuitori ai acestui episcopat sûnt arětați »Cumani, Secui și Vlachi«: curentul de emigrare din regatul ungar preste munți adusese și pe Secui, ca și pe Români. Pentru teritoriile anexate în Cumania și în Vlachia imperiului româno-bulgar, regele Ungariei luà titlul de »rege al Cumaniei și Bulgariei« (1233), titlu care exprimà pretențiunile coroanei ungurescí și asupra părților neanexate din dosul Carpaților. Pe când Bela IV, provocat de papa, pregătea o nouă expediție în contra lui Ioan Asan II, in scopul de »a ocupa Bulgaria și celelalte țeri ale lui Asan« spre a le supune bisericesce scaunului papal, iar politicesce coroanei ungurescí, vení invasiunea Tatarilor (1241), care a dat lucrurilor alta față.

Tatarii luând în stăpânire toată Cumania până la Carpați, teritoriul episcopatului Cuman, desființat atunci, fù pierdut pentru Ungaria. Țeara-Românească însă, asupra căreia Ungurii făceau pretensiuni în contra Asaneștilor, se găsesce apoi în dependență de coroana ungurească. Decadența urmată după moartea lui Ioan Asan II (1241) sub minorii sěi fii (Caliman și Mihail), cu care s'a stins această dinastie română (1257), pe lângă pericolul ce amenința dela Tatari, a înlesnit lui Bela IV să obțină, in cele din urmă, recunoascerea suzeranității sale în Țeara-Românească. Spre asigurarea nouelor hotare, el dăruí în 1247 cavalerilor Ioanniți »țeara Severinului« (banatul unguresc) și »Cumania« (care în realitate era în mânile Tatarilor), exceptând dela donațiune țeara voivodului român Lytuon în dreapta Oltului și țeara voivodului român Seneslav în stânga Oltului, ambii vasali ai regelui; iar cavalerii luară îndatorirea să apere confiniile resăritene ale regatului »în contra păgânilor, Bulgarilor și altor schismatici«. Actul de donațiune mai dispune ca »ei să nu primească oameni din regat, fie de ori ce stare și naționalitate, ca să se așeze acolo, fără de încuviințarea specială a regelui«. Emigrarea românească din regatul ungar în aceste părți luase până atunci așa dimensiuni, încât regele găsea necesar să ia měsuri preventive, cu toate că țeara de preste munți este arětată ca fiind supusă lui. Dar curentul de expansiune preste munți a Românilor din regatul ungar n'a putut să fie stavilit: âncă un secol mai târḑiu, prin o emigrare românească mai numeroasă, s'a descălecat din Ungaria principatul Moldovei (1349). Principatul Țerii-Românesci, a cărui intemeiere se atribue de cronicari, după analogia descălecatului Moldovei, unui descălecat din Transilvania (pus la 1290), s'a înființat prin unirea celor două voivodate anterioare sub o singură domnie. Unirea, începută de voivodul oltean Lytuon pe la 1272 in luptă cu Ungurii, s'a îndeplinit sub urmașii sěi până la Basarab Voivod, care prin invingerea repurtată asupra regelui Carol Robert în 1330 câștigà independența, astfel devenind adevěratul întemeietor al statului. Cu mult mai înainte de întemeierea principatului începuse descălecarea română din Transilvania și Oltenia în partea din resărit de Olt, prin care s'a pus basa voivodatului român de ací, înființat înainte de 1247, probabil sub Asanești.

Până ací am avut în vedere numai faptele constatate prin mărturii istorice, după care se poate schița mersul istoriei Românilor în Dacia Traiană până la întemeierea principatelor. Nu găsim nici o mărturie, care ar da o probă directă în contra acestui resultat în înțelesul contrar continuității române. Totuși două puncte esențiale în chestiunea originei Românilor remân nelămurite numai cu scirile relative la teritoriul Daciei: limba și religiunea. Explicarea acestora nu se găsesce decât prin mijlocirea elementului român din sudul Dunării.

Ce privesce limba, omogenitatea ei la miazănoapte și la miază-ḑi de Dunăre se explică de ajuns prin unitatea teritorială a elementului roman pe ambele maluri, în curs de cinci secole dela cucerirea Daciei până la așezarea în masse a Slavilor în Peninsula Balcanică pe la începutul secl. VII. Finea secl. VI se admite în general ca termin între limba romană și limbile romanice. Până atunci, și limba română era esențial formată ca limbă deosebită de limba mumă și de limbile surori, și (după Miklosich) chiar diferențiarea ei în dialecte începuse deja. Prin invasiunea slavă în Peninsula Balcanică, făcută în masse mai mari mai ales în domnia lui Foca (602—610) și continuată apoi, elementul roman de lângă Sava și Dunăre, unde până atunci este constatat mai numeros în Dalmația și în Dacia Iliricului (Dacia ripeană, Dacia mediterană, Moesia superioară, Dardania și Prevalitana), a fost silit să se retragă în mare parte spre miază-ḑi. Numai după această retragere, adeverită prin mai multe mărturii, se află element latin în provinciile meridionale (Macedonia, Epir și Tesalia), in mijlocul unei populațiuni

grecesci și albaneze, Macedo-Românii de astăḑi, câți au scăpat de desnaționalisare. Încă în a doua jumĕtate a secl. XI Kekavmenos scia despre Vlachii imperiului bizantin din timpul sĕu că »mai înainte ei locuiserĕ lângă Dunăre și Sava, unde acum locuiesc Sêrbii; fugind de acolo, ei s'au respândit în tot Epirul și Macedonia, iar cei mai mulți s'au așezat în Ellada«. In secl. XI, lângă Dunăre și Sava nu mai existau Vlachi în imperiul bizantin, în numĕr considerabil; ei făcuserĕ acolo loc Sêrbilor. Din resturile remase pe teritoriu sêrbesc s'au mai păstrat Istro-Românii, emigrați spre apus. Dialectul macedo-român și cel istro-român începuse a se diferenția de cel daco-român negreșit înainte de separarea lor. Unele din proprietățile lor fonetice mai esențiale, prin care ele se deosebesc de dialectul daco-român pur, se află în dialecte sud-italice și grecesci (modificarea labialelor înainte de *i*, ce caracterisează dialectul macedo-român) sau albaneze (rotacismul lui *n* intervocalic, ce caracterisează dialectul istro-român). Aceste particularități cu caracter meridional, regulă generală la Macedo-Români sau la Istro-Români, se află și la Daco-Români, dar numai în afară de teritoriul colonisațiunii romane mai intense. (Modificarea labialelor în părțile resăritene și nordice; rotacismul în Munții apuseni, altă dată mai respândit.) Iar un numĕr de elemente albaneze în limba daco-română (pe lângă câteva grecesci vechi, fără aceeași importanță pentru chestiune) probează o atingere cu poporul, dela care au fost împrumutate. Și unele și altele fiind de incontestabilă proveniință transdanubiană, ele nu găsesc explicare decât prin Români originari din sudul Dunării.

Precum aceste probe din limbă, așa și originea creștinismului la Românii din Dacia ne îndreaptă spre Peninsula Balcanică. Terminologia creștină de origine latină pune mai presus de ori ce îndoială, că Românii sûnt creștini din epoca romană. Dar sub dominațiunea romană în Dacia, când noua religie era încă persecutată în imperiu, creștinismul n'a putut să prindă aci rădăcini durabile, chiar dacă ar fi pĕtruns și în Dacia (cum spune Tertullian pe la finea secl. II). Așa cum se presintă prin terminologia sa latină, creștinismul Românilor nu s'a putut forma decât în imperiul roman dela Constantin M. încoace, când biserica latină în provinciile dunărene se află înfloritoare până la invasiunea slavă. Negreșit, prin contactul cu creștinii din imperiu, creștinismul s'a respândit și în nordul Dunării: așa s'au creștinat Goții din Dacia, așa s'au făcut și creștinii dintre Huni (menționați la Hieronymus și Orosius pe la începutul secl. V). Cu atât mai mult Daco-Romanii de sub stăpânirea acestor popoare au putut să primească dela frații lor din imperiu primele elemente creștine. Dar mai ales numeroșii captivi romani, transportați de barbari în nordul Dunării, sûnt arătați ca propagatori ai creștinismului. La Thessalonic, scaunul archiepiscopal al Ilirícului, de care depindeau creștinii dela Dunăre în secl. VII—IX (după desființarea archiepiscopatului Justinianei-Prime din Dacia Ilirícului prin invasiunea slavă), se scia, pe la începutul secl. IX, că în secl. VII se aflau »dincolo (la miază-noapte) de Dunăre« un numĕr foarte mare de captivi, transportați de Avari din provinciile dunărene ale Ilirícului, anume din »Daciile amândouĕ (cea ripeană și cea mediterană), Dardania, Mysia și Prevalitana«, cum și din provinciile Thraciei; aceștia, cum spune Viața Sf. Dimitrie dela Thessalonic, »amestecându-se cu păgânii, și fiii lor păstrând datinele romane, prin credința ortodoxă și prin sfântul botez s'a înmulțit neamul creștin«. De asemenea și despre captivii transportați de Bulgari, pe la începutul secl. IX, din Thracia în »Bulgaria dincolo (la miază-noapte) de Dunăre«, mărturíi contemporane spun că ei propagau acolo creștinismul, în urma cărei propagande unii din ei au suferit martiriul, din ordinul chanului. Astfel, până la creștinarea Bulgarilor (864), creștinismul s'a respândit în nordul Dunării parte prin contactul cu creștinii din imperiu, parte prin captivii transportați din provinciile romane. El a fost propagat în formă latină, propagatorii lui fiind din părțile romanisate ale Peninsulei Balcanice, cu biserică latină sub supremația Romei. Încă la 860 archiepiscopul de Thessalonic se află numit ca vicar al papei, »după datina veche« (more vetere), în provinciile Ilirícului: »Epir, Macedonia, Thessalia, Achaia, Dacia ripeană, Dacia mediterană, Moesia, Dardania, Prevalitana«. Creștinarea Bulgarilor, făcută patru ani în urmă, a hotărît apoi soartea bisericei române. In dependență de imperiul bulgar, Românii din nordul Dunării au primit organisația lor bisericească sub ierarchia bulgară, cu limba bisericească slavă, întrodusă în Bulgaria (după 885) prin discipolii lui Ciril și Metod, apostolii Slavilor. Și după desființarea imperiului bulgar, ei au continuat să fie sub archiepiscopatul de Ochrida (ultima capitală a imperiului, cu scaunul archiepiscopal) până la înființarea mitropoliilor românesci ale Ungrovlachiei (1359) și Moldovei (1401). Până la constituirea bisericei bulgare, o organisație bisericească, care să desvoalte mai departe elementele creștine primite din sudul Dunării, nu există și nu putea să existe în Dacia sub stăpâniri păgâne. Prin o biserică constituită, elementul roman dela Dunăre a putut să se formeze ca popor creștin numai în provinciile imperiului, în cele trei secole dela Constantin M. până la invasiunea slavă; iar invasiunea păgână trebue să-l fi aflat așa întărit în credință, încât el să poată resista până la creștinarea Bulgarilor. Aceasta resistență el n'ar fi putut s'o aibă în nordul Dunării fără o puternică alimentare din miază-ḑi.

Așa fiind, limba Românilor din Dacia, cu elementele ei transdanubiane, și creștinismul lor de origine latină, pe lângă mărturiile istorice despre intensitatea elementului roman în provinciile de miază-noapte ale Peninsulei Balcanice până în secl. VII și despre retragerea lui de către invasiunea slavă, sûnt argumente incontestabile pentru o imigrare română din sudul Dunării. Dar nu această imigrare a dat ființă poporului român în Dacia Traiană, a cărui existență din timpul dominațiunii romane o dovedesce toată tradiția istorică, ca și așezarea lui geografică. Un popor imigrat pe nesimțite, care de-a dreptul să ocupe exact acelaşi teritoriu, pe care înainte de un mileniu îl părăsiserĕ străbunii sĕi; care îndată să fie recunoscut, de către vecinii aflați, ca popor vechiu în țeară, mai vechiu chiar decât ei înșiși; care, abia venit, să absoarbă, pe un

întins teritoriu şi încă într'un stat organisat ca regatul ungar, neamuri de mult aşezate, până atunci nedesnaţionalisate de stăpânii lor, şi dintr'odată să se ridice la o stare socială şi politică precum cea a Românilor din Dacia: acel popor al minunilor, istoria nu-l cunoasce, mintea noastră nu-l cuprinde. Faţă cu acestea nu este admisibilă decât o admigrare română din miază-ḑi, la neamul daco-român, născut şi crescut în ţeara lui. Prin această admigrare, care explică suficient tot ce adversarii continuităţii au invocat mai cu temeiu, se mai explică şi faptul foarte remarcabil, că numai în afară de teritoriul colonisaţiunei romane mai intense în Dacia se află proprietăţi fonetice de ale dialectelor transdanubiane, pe când pe acel teritoriu însuşi s'a păstrat mai curat dialectul daco-român propriu ḑis. Unde era un strat vechiu mai puternic, influinţa stratului nou a fost mai slabă.

Cât despre timpul imigrării, ea caută să fi început nu mult după aşezarea Slavilor în Peninsula Balcanică. Mai ales perioada de linisce ce a urmat în Dacia după aşezarea Bulgarilor în Moesia (679) până la venirea Ungurilor (894) a trebuit să atragă pe Românii transdanubiani, puşi în mişcare prin retragerea de către invasiunea slavo-bulgară. Puterea Avarilor era slăbită încă dela defecţiunea Bulgarilor sub Cubrat (pe la 635), federat al imperiului roman; cu Bulgarii (pe atunci aşezaţi la miază-noapte de gurile Dunării) se aliaseră şi Slavii vecini, cum şi »captivii romani ai Avarilor« din nordul Dunării, spre a scutura jugul avar. In urmă, părţi ale Daciei se găsesc unite cu statul bulgar din Moesia (chiar dela început), cu care, după risipirea Avarilor prin Carol M. (799), s'au unit şi părţile stăpânite până atunci de ei la resărit de Tisa. Pe timpul, când ambele maluri ale Dunării, în secl. IX până la Morava şi Tisa, erau unite sub aceeaşi stăpânire, ca »ţeară imensă şi popor mult«, cum un geograf german din secl. IX numesce imperiul bulgar din timpul său, admigrarea română din miază-ḑi, la fraţii pe atunci mai bine adăpostiţi în Dacia, a putut să urmeze mai firesce decât ori când. Negreşit, ea putea să se continue şi în secolele următoare, dar fără să aibă caracterul unei mişcări în masse: nici massele puse în mişcare, nici motivul unei asemenea mişcări nu se mai află pe urmă. Partea cea mai mare a elementului roman din provinciile de miază-noapte ale Peninsulei Balcanice s'a retras, pe cât se vede, în primele secole după aşezarea Slavilor şi Bulgarilor, căci el n'a avut o influinţă mai însemnată asupra limbei acestor popoare. Retragerea s'a făcut mai întâiu spre miază-ḑi, unde este adeverită; pe urmă şi spre miază-noapte, unde este probabilă. Intăriţi prin admigrarea de preste Dunăre, Românii din Dacia au putut apoi să absoarbă cu atât mai uşor elementul slav conlocuitor, ale cărui urme au remas în nomenclatura topografică pe toată întinderea ţerii, ca şi în elementele slave ale limbei romănesci şi ale organisaţiei sociale şi politice, şi să desvoalte acea putere de expansiune, prin care ei au cucerit etnicesce aproape tot teritoriul Daciei antice, iar politicesce partea cea mai expusă a ei. Această putere de asimilare şi de expansiune, cum istoria n'o arată decât la popoare autochtone sau cuceritoare, ei au desvoltat-o mai ales ca element autochton pe teritoriul colonisaţiunei romane, ca element cuceritor în Principate. Aşa înţelegem istoria veche a Românilor în Dacia Traiană. [D. Onciul.]

NUMĔRUL ŞI RESPÂNDIREA ROMÂNILOR.

R. formează poporaţiunea cea mai numeroasă pe teritorul Daciei lui Traian; afară de aceea locuiesc în masse compacte în Bulgaria, Sêrbia şi provinciile turcesci dela sudul Sêrbiei, Bosniei şi Herţegovinei, precum şi în Grecia şi Istria. Urme de Români, cari însă nu-şi mai vorbesc limba, se află în provinciile austriace Moravia, Silesia, apoi în Bitinia (Asia mică). Numĕrul R. e stabilit în mod oficial numai încât privesce pe cei ce locuiesc în România, Transilvania, Ungaria, Banat şi Bucovina. Pentru celelalte ţeri avem numai date aproximative, cari îndeosebi pentru R. din Turcia, difer foarte mult din causa tendinţelor politice, sub cari au fost stabilite aceste cifre.

Numĕrul total al R.-lor se poate evalua la $10^1/_2$ milioane, împărţiţi astfel:

România 5.430,000 (1901); aici nu întră aproape 600,000 străini (Ovrei, Bulgari, Tătari, Germani, Ruşi, Turci, Greci); Ungaria 2,931,369 (1900, Czirbusz); Bucovina 229,018 (1900); Sêrbia 300,000 (Burada); Bulgaria 65,000 (Meyer); Basarabia şi guvernamentele de preste Nistru 1.200,000; Turcia 250,000; Grecia 30,000; Istria 2000. Total 10.437,387.

Mai puţin străbătută de elemente străine e poporaţiunea României, cu escepţia părţii de nord a Moldovei, care a fost mai expusă invasiunii ovreiesci dela nord şi nord-est. Insule mai mici compacte de străini sûnt numai în Dobrogea.

In cele 15 comitate ale Transilvaniei din poporaţiunea totală de 2.476,998 majoritatea absolută, adecă 1.440,491 o constituesc Românii. In 13 comitate dintre Tisa şi Transilvania (Banat, Crişana, Maramurêş), locuite de o poporaţiune de 4.390,816 suflete, 1.477,453 sûnt R., lângă cari mai vin adauşi 13,425 rĕsleţi prin celelalte comitate din Ungaria.

In ***Bucovina*** (v. ac.) Românii ocupă partea sudică a ţerii.

Basarabia (v. ac.) are poporaţiune compactă română în partea nordică. Preste 300,000 locuiesc dincolo de Nistru.

In ***Sêrbia*** se află un mare numĕr de R. în districtele: Kraina cu capitala Negotin, care se întinde din valea Timocului până la Dunăre; Cerna reca, cu capitala Zaiciar, şi Pojerovaţ cu capitala cu acelaşi nume. Cei din vecinătatea Dunărei vorbesc limba românească din Oltenia (România) şi Banat, iar cei dela sud, dialectul Macedo-român. Numĕrul Românilor ce se află în Sêrbia, trece preste 300,000.

R. din ***Turcia***, v. Arâmâni.

R. din ***Istria***, v. Istro-Români.

R., cari şi-au pierdut limba în noianul elementelor străine, cari i-au cutropit, au fost cercetaţi de T. T. Burada, care comunică următoarele despre ei:

In ***Moravia*** se află o localitate numită ***Valahia***, acolo locuiesc aproape 150,000 Vlahi. Capitala acestei localităţi se numesce Valasske Mezirici (Mezericiul valah), iar de Nemţi Wal-

lachisch Mezeritsch. Principala ocupaţiune a acestor Vlahi e agricultura şi industria. Parte din ei sûnt pastiri (păstori). Brânza, care o fac ei, e vestită şi se numesce Valaska brinza (brânză valahă), Nemţii o numesc Wallachische Brinza. Ei sûnt foarte muncitori. Sûnt iscusiţi în lucrarea farfuriilor de lemn, numite talere, cupe de lemn, fuse, vîrtelniţe, cuţite mici ţerănesci şi cosoare, cari se numesc de Germani Wallachische Messer (cuţite valahe). Aceste cuţite n'au nici o deosebire de acele, pe cari le au vierii români. R. din Moravia formează o naţiune a parte, şi se feresc a fi confundaţi cu Cehii şi cu Moravii, de cari sûnt încungiuraţi. Ei au luat parte ca naţiune valahă la Exposiţiunea etnografică a poporului slav din Imperiul Austriei, care a avut loc la Praga in 1895.

Imprejurul oraşului Teschen, capitala *Silesiei*, se află o mulţime de sate locuite odinioară de *Vlahi*, ca Bistriţa, Bopiţa, Leşna, Vendrinia, Ligotca, Libiţa, etc. Locuitorii acestor sate, numiţi şi până în diua de astădi Vlahi, erau cea mai mare parte din ei ciobani veniţi fie din Transilvania, fie din Moldova, cari în trecerea lor spre Moravia au remas parte din ei prin Silesia.

In *Bithinia* (Asia mică), nu departe de lacul Apolonia, se afla noue sate locuite de Vlahi, numiţi acolo *Pisticoşi*. Acele sate sûnt: Başchioi sau Vurlati, Ekisge sau Ainati, Huruda sau Caragioba, Idia, Camartati sau Aghia Kiriaki, Subasaghil sau Subaşi sau Piladaci, Sorian şi Kirmikir; avênd în total preste 5000 loc. Principala ocupaţiune a Pisticoşilor e lucrul câmpului, păstoritul, comerciul cu brânza şi cărăuşia. Femeile lor, pe lângă gospodăria casei, se mai îndeletnicesc şi cu cultura viermilor de mătasă, cu ţesutul lânei, a bumbacului şi a borangicului, în care sûnt foarte meştere. Pisticoşii sûnt veniţi acolo din Macedonia pe timpul împeratului Andronic Paleologul (1282—1328).

Ocupaţiunea, tipul şi însuşirile Românilor.

R. sûnt unul din puţinele popoare, cari numai cu greu se pot despărţi de locul nascerii lor. Excepţie făcênd Arămânii, cari s'au respândit mai cu samă ca comercianţi prin provinciile Austro-Ungariei, Turciei şi prin Egipt, ceialalţi au remas credincioşi vechei lor vetre. Emigraţiunea la America de nord, care a început în timpul mai nou la o parte din R. transilvăneni, nu presintă încă nici un pericol, fiindcă toţi se reîntorc, după ce şi-au adunat acolo un mic capital, în vechea lor patrie.

Una din causele principale ale acestei însuşiri e şi *ocupaţiunea* R. Aproape pretutindenea R. se ocupă cu agricultura şi crescerea vitelor. Comerciul şi industria, excepţie cea de casă, sûnt terene, pe cari s'au avêntat numai în timpul mai nou.

Cei mai mulţi dintre etnografii străini convin întru a admite, că *tipul* român se aseamênă mult cu cel roman. Partea cea mai mare a R. sûnt de statură mijlocie, corp mlădios, craniul bine format, faţă prelungă, profil nobil, ochi expresivi. Pěrul şi ochii sûnt de regulă bruni. Românceele se disting prin graţie în formele corpului şi în mişcări. Se înţelege, că însuşirile acestea fisice variază mai mult sau mai puţin, ceea ce e şi explicabil la un popor, care locuiesce pe un teritoriu aşa de întins şi care a trăit între împrejurări economice, sociale şi culturale atât de diferite.

Portul naţional al R. în elementele lui e acelaşi pretutindeni. La bărbaţi cămaşa, la femei iia, făcute din pânză albă şi împodobite mai ales la gât şi la mâneci cu diferite chindisituri. Bărbaţii îşi încing mijlocul cu şerparul (cureaua, chimirul), femeile cu betele. Preste cămaşă se poartă o haină, nu lungă, de postav, iarna cojoc. Femeile îşi acoper partea dela mijloc în jos a corpului cu cătrinţe ori fote. Bărbaţii au cioareci de postav sau vara pantaloni de pânză. Pe cap au iarna căciulă, vara pălării de pâslă, femeile cârpe, învěliturі. Portul R. dovedesce preste tot spirit practic şi gust estetic.

R. e muncitor şi se mulţămesce cu puţin, două însuşiri, cari încă au contribuit mult să-l facă atât de resistent faţă de vicisitudinile timpurilor. Şi în punctul acesta excelează femeia română, care nu numai că îşi îmbracă întreagă casa cu haine făcute de mâna ei, dar dă ajutor bărbatului şi la lucrul câmpului. In ce privesce păstrarea credinţelor şi obiceiurilor vechi e de un conservatism de fier, o însuşire care a contribuit în cel mai înalt grad, ca R. nu numai să nu fie absorbiţi de naţiunile mai mari, ce-i încungiură, ci din contră să asimileze fracţiuni din ele, când s'au aşezat între R. Religiositatea R.-lui i-a fost totdeuna cea mai bună pavěză morală şi naţională.

Românul este din firea sa blând, bun şi ospitalier; credincios şi devotat până la moarte prietinului, soţului şi superiorului sěu, în care are deplină încredere; dar nu e lesne credětor, nu se încrede decât acelora, pe cari îi cunoasce din propria sa experienţă. El ţine minte atât binele cât şi rěul ce i-l faci; şi când are prilegiu, le resplătesce. Insă nu e resbunător în acelaşi grad ca fraţii sěi Italiani şi Spanioli. Pe cât e de bun şi drept, pe atât e de curagios şi viteaz în luptă cu duşmanul. In armatele naţionale sau străine Românul a fost totdeuna brav ostaş. Eroismul lui e renumit în istorie. In statistica armatei austro-ungare Românii sûnt însemnaţi în toţi anii ca cei dintâiu atât în privinţa bravurei, cât şi a sobrietăţii sau cumpětului, a perseveranţei şi a sănătăţii corporale. Iar purtarea oştirii române pe câmpiile Bulgariei, în 1877—78, a fost pentru toţi ca o revelaţiune a caracterului românesc, moştenit dela străbuni, şi a stors admiraţiunea lumii. Cum se vede din literatura sa, în natura Românului se află un strat ales de disposiţiuni sufletesci, moştenite din o veche epocă de cultură a străbunilor sěi Romani, al căror nume singur el l-a păstrat dintre popoarele romanice. Basmele lui, privite din punctul de vedere moral, se caracterisează prin ideia şi simţemêntul dreptăţii, prin simpatia pentru întreagă natura, cu deosebire prin iubirea şi mila pentru fiinţele slabe şi nedreptăţite, oameni sau animale, şi prin credinţa în triumful binelui în contra rěului. Doinele lui exprimă iubire, cult pentru viaţa familiară, un viu simţemênt de admiraţiune pentru frumseţele naturei, dor de ţeară, speranţă, jale, durere şi resbunare; şi de multe ori un simţemênt tainic şi adânc, care nu se poate exprima de ajuns, decât prin cântecul doios şi melancolic al

doinei, iar în limbă prin vorba dorul. In proverbele lui se vede o judecată sănătoasă, o cugetare senină şi multă înţelepciune; în satirele şi strigăturile lui un spirit satiric caracteristic. »Am multă sperare, dice Alexandri, în acest neam, a cărui adâncă cuminţie e tipărită într'o mulţime de proverbe, unele mai înţelepte decât altele; a cărui închipuire minunată e zugrăvită în poveştile sale poetice şi strălucite, ca înseşi acele orientale; al cărui spirit satiric se vĕdesce în nenumĕratele anecdote asupra tuturor naţiunilor, cu cari s'a aflat în relaţie; a cărui inimă bună şi darnică se arată în obiceiul ospeţiei, pe care l-a păstrat cu sfinţenie dela strămoşii sĕi; al cărui geniu, în sfîrşit, lucesce atât de viu în poesiile sale alcătuite în onoarea faptelor măreţe.« (Cf. şi art. Română, limba şi literatura.)

Literatură: Anagnosti, La Valachie et la Moldavie. Paris, 1837; Aurelian P. S., Ţeara noastră. Bucuresci, 1880; Aurelian şi Odobescu, Notice sur la Roumanie. Paris, 1867; Bandau A., Bilder aus Rumänien. Berlin, 1882; Beaure et Mathorel, La Roumanie. Paris, 1878; Benger G., Rumänien im Jahre 1900. Stuttgart, 1900; Bergner, Rud. Siebenbürgen. Leipzig, 1884; acelaşi, Rumänien. Breslau, 1887; Carra M., Istoria Moldaviei şi a Românieі. Bucuresci, 1857; Dahn Felix, Eine Lanze für Rumänien. Leipzig, 1883; Derblich, Land und Leute der Moldau und Walachei. Prag. 1859; Diefenbach L., Völkerkunde Osteuropas. Darmstadt, 1880; Filek von Wittinghausen, Das Königr. Rumänien. Wien, 1881; Gheyn, Les populations Danubiennes. Gand, 1886; Henke, Rumänien, Land und Volk. Leipzig, 1877; Kotzebue, Aus der Moldau. Breslau, 1860; Quinet E., Les Roumains. Paris, 1857; Samuelson, Roumania. Past and present. London, 1882; Slavici, Die Rumänen in Ungarn, Siebenbürgen und der Bukovina. Teschen, 1881; Vaillant, La Roumanie. Paris, 1845; Wilkinson, An account of Walachie and Moldavie. London, 1882; Bresnitz von Sydacoff, König Karl, Rumänien und die Rumänen. Berlin, 1897; Gubernatis, La Roumanie et les Roumains. Florence, 1898; Murgoci şi Burca, R. şi ţerile locuite de Români, 1902.

România, regat în sud-estul Europei, situat între 43° 38′ şi 40° 20′ lat. nordică şi 20° 08′ şi 27° 20′ long. estică şi avĕnd o întindere de 131,000 km². (v. harta ţerilor locuite de Români.)

Hotarele.

Limitele naturale ale României sûnt: Dunărea spre sud-vest şi sud, începĕnd dela Vêrciorova sau dela 200 m. spre vest de gura Bahnei până la 2 km. spre est de Silistria, iar de acolo o linie convenţională până la 2 km. spre sud de Mangalia; Carpaţii spre nord şi nord-vest, începĕnd dela Vêrciorova până la muntele Piatra-Roşie, iar de acolo mai multe dealuri şi cursuri de ape până la satul Mamorniţa; Prutul spre est, începĕnd dela satul Mamorniţa şi până la vĕrsarea lui în Dunăre. De aici încolo limita naturală spre nordul Dobrogei o formează Dunărea şi braţul Chilia până la gura sa, iar spre estul ei o formează ţermii Mării Negre până spre sud de Mangalia.

Limitele politice ale Rom. sûnt: la nord-vest monarchia Austro-Ungară, la vest Sêrbia, la sud Bulgaria şi la est Rusia.

Reliefül.

Intre limitele sale politice R. apare grupată în două trupuri tare despărechiate: Glacisul Moldo-Munteniei între Carpaţi, Dunăre şi Prut, şi Dobrogea între Dunăre şi Marea Neagră, în prelungirea Munteniei. Privit dela înălţime, relieful R.-ei presintă atât în Moldova, cât şi în Muntenia, o regiune muntoasă încadrată într'o zonă deluroasă. Insă pe când în Moldova dealurile se întind până în Prut, în Muntenia ele sau se contopesc pe nesimţite cu câmpia, sau se termină prin pante repedi asupra acesteia (între Tîrgovişte şi Focşani). O linie plecând dela insula Corbului (Dunăre) şi trecĕnd prin Ciutura, Caracal, Pitesci, Găesci, Titu, Tîrgovişte, Bucov, Mizil, Buzĕu, R.-Sărat, Focşani, lasă spre nord zona accidentată, iar spre Dunăre câmpia sau şesul. O serie de falii şi depresiuni aflate în lungul şi la poalele Carpaţilor rup continuitatea reliefului prin basinuri de prăbuşire, cari ocupă adesea spaţiuri întinse la poalele munţilor; ele sûnt caracteristice mai ales cătră Baia de Aramă, T.-Jiului, Polovraci, Horez, R.-Vâlcei, Căpăţineni (Argeş), Câmpulung, Văleni, Cislău, Soveja-Negrilesci, T.-Ocna. Aceste falii şi depresiuni represintă o zonă de dislocări, pe a căror limită interioară încetează zona munţilor. Constituţiunea solului încă e diferită între zona munţilor şi a muscelelor sau dealurilor, ce-i prelungesc. Câmpia Munteniei încetează la sud printr'o muche înălţată deasupra şesului inundabil, ce însoţesce stânga Dunării şi comandă fluviul cu 30—90 m. Solul câmpiei nu e construit numai prin depositele Dunării. Astfel se deosebesc în clinele Moldo-Muntene ale României patru regiuni naturale: I *o regiune muntoasă* până în faliile, prăbuşiturile sau depresiunile zonei deluroase; II *o regiune deluroasă* constituită din terenuri terţiare, cari acoper toată Moldova şi o mare parte din Muntenia; III *o terasă înălţată,* întinsă între zona deluroasă şi coama din lungul văii Dunării; IV *o terasă aşezată,* constituind valea propriu disă a Dunăii.

Munţii dintre România şi Transilvania, numiţi adeseori *Alpii Transilvaniei* şi *Carpaţii Orientali,* constituesc prin traseul lor un unghiu, al cărui crescet înaintează spre Dunăre în faţa cotului, ce descrie fluviul între Brăila şi Reni. Ei încep dela Porţile de fer şi se termină (în dreptul României) la nord-vestul j.-lui Suceava, la muntele Piatra roşie. Munţii Carpaţi în lungimea lor poartă diferite numiri. Astfel în Muntenia, începĕnd dela Vêrciorova până la muntele Sturul se numesc *munţii Mehedinţilor;* dela Sturul până la defileul Lainici se numesc *munţii Vulcani;* dela Lainici până la Rîu-Vadului *munţii Paringului;* dela Rîu-Vadului spre est până la Piatra lui Craiu *munţii Făgăraşului;* dela Piatra lui Craiu până la poteca Predeluş *munţii Bârsei,* şi de aici spre est până la pichetul Trei-hotare *munţii Buzĕului.* In Moldova începĕnd dela pichetul Trei-hotare în sus până la vama Oituzului se numesc *munţii Vrancei;* de aici până la vama Ghimeşului *munţii Oituzului;* dela Ghimeş până la vama Bicazului *munţii Tarcăului;* apoi până la vama Prisăcani *munţii Grinţieşului* şi în sfîrşit de aici până la Piatra roşie *munţii Dornei.* Vêrfurile cele mai însemnate ale Carpaţilor sunt: Bucegii (v. ac.) cu pis-

curile Omul (v. ac.) și Caraimanul (v. ac.) între j. Prahova și Dâmbovița; Paringul în j. Gorj; Negoiul (v. ac.) și Surul (v. ac.) în j. Argeș; Piatra în j. Prahova; Piatra lui Craiu și Păpușa (v. ac.) în j. Muscel; Rarăul (v. ac.) in j. Suceava; Pionul sau Ceahlăul (v. ac.) în j. Neamțu. Afară de acestea sûnt o mulțime, a căror înălțime e aproape de 2000 m., ca: Sturul și Ostea în j. Mehedinți; Buliga, Vulcan, Lainici, Mândru și Mușetoiu în j. Gorj; Balota, Vêrful mare și Breaota în j. Vâlcea; Buteanu, Ciocanu și Colțul Viștei mari în j. Argeș; Vêrful Urla. Berevoescu mare și Ieseru în j. Muscel; Strunga și Petroșita în j. Dâmbovița; Grohotiș, Ciucaș și Tătaru mare în j. Prahova; Șireu, Bota mare și Penteleu în j. Buzĕu; Giurgiul și Clăbucul in j. Putna; Șandru, Nimira mare, Cotumba și Ciudomir în j. Bacău; Gridus, Merișor, Melihăuș și Albele în j. Neamțu; Muncel, Pietrosu și Piatra roșie în j. Suceava. Din culmea principală a Carpaților se lasă mai cu samă spre sud în Muntenia și spre sud-est în Moldova o mulțime de ramificațiuni sau culmi secundare, cari cu prelungirile lor determină numeroasele văi ale României, ca: culmea Mehedințului, care începe dela muntele Sturul și se prelungesce până la Dunăre; culmea Zănoaga, ce se desprinde din munții Paringului (j. Gorj) și separă basinul Jiului de al Oltului; culmea Comarnicului, ce se las din muntele Negoiul separând cu ramificațiunile sale de o parte basinul Oltului de al Vedei, de alta basinul Vedei de al Argeșului; culmea Leaotei, ce desparte basinul Argeșului de al Ialomiței; culmea Clăbucetului (j. Prahova) ce separă basinul Ialomiței de al Siretului; culmea Munților Negri din Bucovina, ce desparte basinul Siretului de al Prutului în cursul lor superior și în urmă se continuă dealungul pe la jumĕtatea Moldovei printr'o mulțime de dealuri, cari despart prin Moldova basinul Siretului de al Prutului și dintre cari mai insemnate sûnt dealurile cunoscute sub numirea generală de »grupa dealurilor Bahluiului« și »grupa dealurilor Bêrladului«. Afară de aceste șese culmi, cari despart basinurile apelor celor mai mari ale R. mai sûnt altele o mulțime, cari despart diferiții afluenți ai acestor ape, ca: culmea Frumoasa între Jiu și Motru; culmea Molitivișului între Jiu și Gilort; culmea Plătănescilor și culmea Paringului, cuprinḑênd între ele basinul Lotrului și cea din urmă despărțind basinul acestei ape de al altor ape secundare, ce se duc în Olt mai jos de Lotru; culmea Gurguiată între Olteț și Olt; culmea Coziei între Olt și Topolog; culmea Joiței între Vâlsan și Argeș; culmea Clăbucetului între rîul Vâlsan și rîul Doamnei; culmea Iezerului, ce desparte între ei cu culmile ei secundare afluenții rîului Doamnei; culmea Țefeleica, ce desparte afluenții rîului Doamnei de Dâmbovița; culmea Bucegilor între Ialomița și Prahova; culmea Baiului între Prahova și Doftana; culmea Sf. Ilie între Doftana și Teleajen; culmea Penteleului între cele două Băsci; culmea Giurgiului sau a Rĕsboiului cu 2 ramificațiuni: una printre afluenții din stânga Buzĕului, despărțind apa Buzĕului de a Rîmnicului, și alta mai la est, despărțind apa Rîmnicului de a Milcovului; culmea Alunișului între Milcov și ceialalți afluenți ai Putnei; culmea Șovejei între Putna și Șușița; culmea Zăbrăuților între Șușița și Trotuș; culmea Moinescilor între Trotuș și Taslău; culmea Taslăului între Taslău și Bistrița; culmea Ceahlăului între Bicaz și Bistricioara; culmea Bistriței mari între rîurile Moldova și Bistrița, etc.

Regiunea dealurilor R.-ei îmbrățișează toată Moldova din poalele Carpaților și până în Prut. In Muntenia la vest de Olt dealurile expiră pe nesimțite în regiunea șesului la sudul limitei geologice a formațiunilor pliocene ale zonei deluroase. La resăritul Oltului până în Argeș lărgimea zonei deluroase se mai micșorează, însă racordarea ei cu formațiunile diluvice ale șesului se face tot pe nesimțite. La resărit de Argeș și în lungul acestui rîu dealurile constitue ca o coamă, ce privesce spre sud-vest și se scoboară pe nesimțite din dreptul confluenței rîului Doamnei pentru a dispare cătră Titu; în șes ea sprijinesce o clină repede spre Argeș a zonei dealurilor, cari dispar tot pe nesimțite spre sud-est intre Argeș și Ialomița. La resăritul Dâmboviței lărgimea zonei deluroase începe a se reduce și odată cu reducerea lărgimei un alt caracter se desemnează: o soluțiune de continuitate tinde a se produce la poalele ei, unele apar în mijlocul șesului și oarecari insule aproape isolate până în Cricov, și odată cu aceasta pantele dealurilor cad repede asupra șesului, din care dealurile par a resărí de odată. Atare este mai ales aspectul oferit de pantele dealurilor dela Urlați și Focșani. La nord de Focșani, dincolo de Putna, dealurile se racordează cu șesul prin câte una sau două terase. In Moldova regiunea dealurilor e împărțită în două părți prin apa Siretului. Partea occidentală e formată de continuațiunile culmilor Carpaților cu inclinațiune generală dela nord-vest spre sud-est și e străbătută de văi mai strimte; partea orientală formează o grupă de dealuri cu inclinațiune generală dela nord la sud. Această grupă, care e continuațiune a munților din Bucovina, în partea de nord poartă numirea gen. de dealurile Bahluiului și în cea de sud de dealurile Bêrladului. Ea separă basinul Prutului de al Siretului și e brăzdată de văi largi, cari se transfoarmă în câmpii întinse pe lângă Siret și mai cu samă pe lângă Prut.

Câmpia R.-ei se întinde la sudul regiunii dealurilor până în regiunea băltoasă a Dunării, de care este despărțită prin ceea ce se obicinuesce a se numí »coama terasei Dunărene«. Această coamă pare a mărginí țermul Dunării până în josul Calafatului, unde dispare în dunele dintre Ciuperceni și Rast. Ea reapare pe partea stângă a lacurilor Nedeea, Potelul, Subaiu, pe la estul lacului Grecilor, pe la nordul lacului Boian și al Călărașilor, însoțesce dela Socarici brațul Borcea al Dunării, iar dela gura Ialomiței se depărtează de Dunărea vapoarelor până în apropiere de Brăila, de unde se înalță iarăși deasupra Dunării în josul Galaților. Câmpia R.-ei începe a se definí bine la estul dealurilor Poroinei și ale Stârminei și mĕsoară în lungime preste 200 km. între Cetate și Gura Ialomiței; lărgimea maximă o are în partea centrală, iar cea mai mică la extremități. Câmpia R.-ei se presentă sub două aspecte topografice. Zona dela nordul imediat al coamei, a cărei lățime atinge

35 km. între Dunăre și istmul dintre Ialomița și Mostiște (spre Urziceni), are mai mult caracter stepic. Zona aceasta e lipsită de apă și la suprafață și în interior, iar văile își sapă aci adânc cursul lor. Lipsa de apă justifică lipsa populațiunilor; ea se manifestă în câmpul Bărnos spre vest de Giurgiu și mai ales în Bărăgan. Zona nordică a șesului Munteniei pierde caracterele zonei meridionale întinsă până în dealuri, rîurile își sapă aci cursul mai puțin adânc, apa se găsesce la mici adâncimi, ici-colea apar lacuri în permanență; vegetațiunea e mult mai abundentă și variată. *Regiunea băltoasă a Dunării.* La ieșirea din defileul Porților de fer cursul Dunării urmează o depresiune ce încadrează cătră vest, sud și est câmpia României. Această depresiune, a cărei posițiune a fost determinată prin fălia, care a despărțit solul R.-ei de al Bulgariei și Dobrogei, are 700 km. lungime; în lărgime ea variază dela 10—25 km. Aspectul topografic al depresiunei dunărene este cu totul acuatic. Ea este brăzdată de excavațiuni, din cari unele servesc încă de canaluri de scurgerea apelor fluviului, ca brațul Borcea, care dela Silistra curge pe sub coama terasei, pe când brațul principal se apropie de înălțimile țermurului drept; Dunărea vapoarelor și Dunărea veche; Gârla și Zimnicea, cari formează delta Vodei; lacurile: Călărașilor și Boianu, Balta Grecilor, Balta Mare și Balta Lată, Lacul Suhăei, Potelul, al Nedeei și Bistrețului, cari acoper adâncituri înșirate pe matca de altă dată a Dunării. Dela Galați la vale depresiunea dunăreană își schimbă forma, căci pe de o parte ea se lărgesce progresiv cu începere dela Tulcea, pentru a construí delta fluviului, iar pe de alta coama sudică a platoului basarabean este stirbită prin depresiuni transversale, în cari iau ființă lacuri întinse, ca: Brateșul, Cahul, Cartalul, Ialpugul Cogurlui, Catalbugul. Pe țermurul drept limita depresiunii dunărene este mai bine definită prin masivul consistent al Dobrogei; totuși șesul dintre Dunăre și înălțimi este ocupat prin câteva mari lacuri, ca: Jijia, Popina, Carpina și numeroase lăculețe. Delta Dunării îmbrățișează între brațele ei extreme Chilia și Sf. Gheorghe o suprafață de 2676 km²., cucerită dela mare prin depositele fluviului. Depresiunea dunăreană se prelungesce la sudul deltei actuale printr'un șes constituit ca și delta din depositele apelor, provenind din revĕrsările Dunării.

Idrografia. Relieful R.-ei determină trei sisteme idrografice: două (al Munteniei și Moldo-Basarabiei) avênd ca reservoriu comun depresiunea dunăreană, și al treilea al Dobrogei, ale cărei ape se varsă parte în depresiunea dunăreană, parte în mare. România e udată de Dunăre (v. ac.) și de afluenții sĕi de pe stânga. Din cele 6 rîuri mari ale Munteniei cinci, și anume: Jiul (v. ac.), Oltul (v. ac.), Argeșul (v. ac.), Ialomița (v. ac.) și Buzĕul (v. ac.) isvoresc în regiunea munților, singură Vedea (v. ac.) nasce în regiunea dealurilor. Printre afluenții Dunării, cari isvoresc din regiunea dealurilor mai sunt de citat: Dăsnățuiul (v. ac.). Apele Moldovei se adună în Siret (v. ac.) și Prut (v. ac.). Dintre numeroasele lacuri și bălți, situate mai ales pe lângă Dunăre, sînt de amintit: Nedeea (j. Dolj), Potelul (j. Romanați), Suhaia (j. Teleorman), lacul Grecilor (j. Ilfov), Boianu și Călărași (la apus de orașul Călărași), Brateșul (j. Covurluiu), Mostiștea (j. Ilfov), Amara și Balta Albă (j. R.-Sărat), lacul Dorohoiu (j. Dorohoiu). Dintre lacurile Dobrogei: Corvan și Crăcaua între Măcin și Isaccea, Razimul, Golovița, Smeica și Sinoe, situate toate la țermurul Mării Negre și comunicând între dînsele și cu Marea; Tăsăul, Mangalia, Babadag, Dranov, Caval, ș. a. (Cf. N. Michăilescu, Curs elem. de Geografie. Bucuresci, 1893.) [—]

Geologia.

Din punct de vedere oro-hidrografic România se împarte în mai multe regiuni deosebite nu numai geografic, ci și geologic.

I Regiunea munților alcătuesce arcul carpatic dela altitudine de 700 m. și până la cele mai înalte piscuri ale Carpaților (2540 m.). Ea este constituită din două mari insule de șisturi cristaline: una care începe dela Vêrciorova, dela Dunăre și se întinde până în Valea Ialomiței, constituind înălțimile cele mai înalte din această parte; cealaltă în nord-vestul Moldovei, care începe dela întrarea Bistricioarei în Moldova și ține până la hotarul Bucovinei, continuându-se spre nord cu massa de șisturi cristaline din Bucovina și Maramurĕș.

Șisturile cristaline, cari constituesc aceste insule sînt străbătute în multe locuri de roce eruptive ca: granit, diorit, diabas, porfirit, serpentine, andesite, trahite, etc. Tot ele sînt însoțite de o serie de minereuri ca hematita, manganes în nordul Moldovei, galenă, blendă în județul Muscel, minereuri de cupru la Baia de aramă, cuarțite aurifere în județul Vâlcea, etc.

Deasupra și în jurul acestor șisturi cristaline se grupează roce sedimentare primare și secundare. Între cele dintâiu sînt de remarcat șisturile și gresiile cuarțoase cu antracită, alcătuind așa ḑisa formațiune de Schela, care după toate probabilitățile aparține permo-carboniferului, iar dintre terenurile secundare vechi, triasul constitue împreună cu cretaciul inferior Munții Rarăul și Pietrile Doamnei; iar în Carpații sudici sînt de însemnat jurasicul și cretacicul inferior, representați aproape prin toate orizonturile (bajocian, bathonian, calovian, oxfordian inf. și titonic din jurasic și neocomian și baremian din cretacic) formând o zonă întreruptă ce începe în jud. Prahova și se continua până în jud. Mehedinți.

La exteriorul acestei zone de roce vechi se alipesc terenurile cretacice superioare (cenoman și senonian) și terțiare vechi (paleogene) alcătuind o zonă largă, care se întinde fără întrerupere dela granița Bucovinei până în Dâmbovița, formând așa ḑisa zonă a flișului carpatic. Această zonă este constituită la partea internă în general de conglomerate, gresuri alternând cu șisturi marnoase cretacice superioare; iar în partea dinspre regiunea dealurilor întâlnim la basă conglomerate și gresuri cu numuliți (eocen) și deasupra o alternanță de gresii și șisturi silicioase (șisturi menilitice) cu numeroase impresiuni de pesci, aparținênd terțiarului vechiu (oligocen). Din Dâmbovița începênd flișul lungesce spre vest regiunea munților întrând în regiunea dealurilor și trimițênd numai nisce golfuri în terenurile mai vechi. Ultimele manifestațiuni ale flișului spre vest ar fi flișul dela Gura-Văii.

In fine la sfîrşitul terţiarului şi la începutul cuaternarului vîrfurile cele mai înalte ale Carpaţilor erau acoperite de gheţari.

II Regiunea dealurilor din Moldova este cuprinsă între regiunea carpatică şi între podişul Moldovei, a cărui limită este aproximativ Valea Siretului. Regiunea aceasta este o regiune subcarpatică formată a) în Moldova de nord de saliferul miocenic cutat. b) în Moldova de sud de saliferul miocenic, sarmatic, de straturi pontice şi în partea cea mai sudică chiar de levantin dislocat. De ací înspre vest regiunea dealurilor in toată Muntenia până la Dâmboviţa e formată de un sistem de cute, la a căror constituţiune iau parte toate etagiile cunoscute în România, afară de burdigalian şi tortonian. Mai la apus de rîul Buzĕu se desparte din fliş o peninsulă, care întră şi ea în regiunea dealurilor şi care dispărênd cam în Valea Verbileului se continuă prin mai multe insule ce se pot urmări până la vest de Prahova. La Dâmboviţa acest sistem de cute dispare sub stratele neogene superioare cu o faună foarte bogată, mai ales în: congerii, dreissensia, vivipare, unio, etc şi cari formează mai toată regiunea dealurilor, regiunea neogenă inferioară fiind foarte redusă. Stratele sûnt puţin dislocate şi par a trece insensibil sub câmpia română.

Tot din Dâmboviţa insula cristalinului din regiunea munţilor e însoţită de fliş, care intre Jiu şi Olt mai apare în mijlocul terenurilor neogene şi sub formă de două clipe cea dela Slătioara şi Săcele.

Toată regiunea dealurilor din Oltenia se presintă în aceleaşi condiţiuni tectonice, cu deosebire că ací iau parte şi burdigalianul, tortonianul, pontianul şi levantinul.

III Podişul Moldovei. Regiunea dealurilor înspre est este limitată de podişul Moldovei, care se poate considera cuprins între Siret şi Prut şi întindêndu-se spre sud până la latitudinea Bêrladului. El este format din straturi orizontale aparţinênd sarmaticului, constituit la basă din argiluri marnoase albastre, iar la partea superioară din gresii calcaroase, de multe ori oolitice, din calcare conchiliare şi năsipuri cu ceriţi. Totul este acoperit de un strat, pe unele locuri destul de gros de loess aparţinênd pleistocenului.

Partea de sud a Moldovei este constituită din terenuri pontice acoperite şi ele în parte de loess. Ele stabilesc legătura cu regiunea şesului Munteniei.

IV Şesul Munteniei ocupă întreaga parte sud-estică a Munteniei şi sud-vestică a Moldovei şi se întinde dealungul Dunării până în Oltenia. El e alcătuit din petrişuri şi năsipuri pleistocene acoperite de loessuri, cari înspre nord-vest şi vest trec în adevĕrate luturi. Aceste deposite atât în Muntenia cât şi în Moldova cuprind o faună fosilă bogată în Dinotherium, Mamuţi, Rhinoceros, Bos, etc.

In ele găsim în părţile sud-estice lacuri sărate şi amare.

V Dobrogea. Constituţia geologică a Dobrogei se deosebesce mult de cea a restului României. In partea de nord întâlnim terenurile cele mai vechi şi anume: cuarţite şi şisturi filitoase paleozoice străbătute de roce eruptive granitice şi dioritice şi conţinênd importante zăcăminte de minereuri de cupru şi fier. Deasupra acestor terenuri vechi găsim calcarele triasice cu facies alpin cari sûnt foarte bine desvoltate şi străbătute de porfire şi diabasporfirite, suportând şi ele strate jurasice (bajocianu şi bathonianu dela Enisala) şi cretacice superioare (Cenomane).

Partea de sud a Dobrogei se continuă cu platoul bulgar şi este constituită din strate orizontale jurasice superioare (calovian, oxfordian, rauracian, sequanian şi kimeridgian), cretacice inferioare (neocomian, baremian, aptian), cretacice superioare (turon, senon), acoperite de calcare eocene cu numuliţi şi de calcare sarmatice, cari ocupă în această regiune cea mai mare întindere.

Totul este acoperit de loess bine desvoltat atât în nordul cât şi în sudul Dobrogei. [V. P. H.]

Clima.

Temperatura medie anuală variază într'un mod natural, scăḑênd dela şes spre munţi. Isoterma de 11° pleacă dela Severin, trece prin Craiova, scoboară spre Dunăre, apoi taie şesul Munteniei pe la mijloc, trece pe la Galaţi spre mare preste Bugeac. Isoterma de 10° pleacă dela Vêrciorova prin mijlocul Olteniei, suie pe Olt în sus şi apoi se alungesce pe la marginea dealurilor până în Basarabia. Isoterma de 9° merge pe la marginea regiunei munţilor dela Vêrciorova până aproape de Piatra-Neamţ, de unde o ia preste dealurile Moldovei pe la nord de Iaşi. Văile munţilor se menţin încă la temperatură de aproape 8°, pe când culmile lor înalte au temperatură medie de 3—4°. După regiuni găsim: Oltenia 9°·5, Muntenia 10°·5, Dobrogea 10°·5, Moldova 8°·5. După anotimpuri se constată, că R. are veri foarte călduroase, ierni foarte friguroase; în câmpia Munteniei căldurile lui »Cuptor« ajung până la 40°, iar »gerul Bobotezei« scoboară termometrul până la —25°, la Giurgiu a fost diferenţa între extreme (43° şi —36°) de 76°. Caracteristic în R. e trecerea bruscă dela iarnă la vară şi viceversa. Aceasta indică o climă continentală; Marea Neagră neavênd mai nici o influenţă asupra variaţiei temperaturei; doar iarna e mai dulce la malul mării.

Regimul ploilor are trei perioade: una de abundenţă în ploi pe la finea primăverei şi începutul verei (Maiu şi Iunie 20 ḑile de ploaie din 70 anuale) şi două de secetă la începutul toamnei (Sept. şi Oct. 9 ḑile), şi iarna (Ian. şi Febr. 11 ḑile). După cantitate pe lună precipitaţiile se împart: Ian. 37, Febr. 30, Martie 40, Apr. 56, Maiu 67, Iunie 95, Iulie 66, Aug. 42, Sept. 39, Oct. 49, Nov. 43, Dec. 44 mm. Anual 610 mm. Regimul acesta are părţi comune cu regimul continental, ce domnesce în Rusia meridională: ploi vara şi uscăciuni iarna, numai că la noi uscăciunea de toamnă e mai de vreme, iar ploile încep cu o lună mai de vreme. Dacă ploile ar cuprinde încă o lună din primăvară, am cădé în regimul mediteraneu. După regiuni cade în R.: Oltenia 75 cm., Muntenia 62 cm., Dobrogea 51 cm. şi Moldova 55 cm. Şesul primesce foarte puţin, sub 60 cm. Dealurile între 60 şi 80, munţii preste 100 cm. In Bărăgan au fost secete, ce au ţinut până la 60 ḑile, în Dobrogea chiar 100 ḑile, fără cantitate de ploaie apreţiabilă. In schimb au fost şi regiuni, unde a plouat excepţional de mult: la Caraomer în

Dobrogea a cădut 32 cm. în 4 ore, iar la Curtea de Argeş 20 cm. în 20 minute, cas unic în Europa. In R. stratul de zăpadă cădut ajunge 90 cm. şi pământul stă acoperit cam 50 dile pe an. In 100 ani avem: 3 foarte secetoşi, în cari nu plouă nici $^3/_4$ din media anuală; 58 secetoşi, când plouă $^3/_4$ sau preste $^3/_4$ din media anuală; 24 ploioşi, când plouă mai mult ca media anuală; 15 foarte ploioşi, când plouă $^1/_4$ mai mult ca media anuală. Resultă dar, că R. nu are tocmai o climă ploioasă.

Vênturile dominante sûnt: ***Crivețul*** dinspre nord-est, în Moldova şi şesul Munteniei, rece şi umed, el determină ploaia. ***Austrul*** suflă dinspre sud-vest, în Oltenia şi Muntenia, e mai cald, dar tot aşa de violent ca Crivețul, ajungênd până la 25 m. pe secundă. ***Băltărețul*** suflă dinspre mare, dând regiunei o nuanță meridională. Din causa orografiei R. direcția vênturilor se schimbă în diferite locuri, urmând deschiderile văilor largi: la Sinaia, Călimănesci, Câmpulung predomină vênturile de nord şi sud, la Calafat, Turnu-Măgurele şi Giurgiu cele de est şi vest, la Turnu-Severin nord-vest şi sud-est, iar în Moldova nord-vest şi nord.

Din acestea reiese, că clima R. e o climă continentală cu o uşoară nuanță spre mediteraneă. (Cf. Analele instit. meteorologic de Hepites; Com. la Academia R. de Hepites; România de Murgoci şi P. Burcă). [Murgoci.]

Flora.

Din punctul de vedere al geografiei plantelor, R. nu formează o unitate pentru sine.

Ca ***vegetațiune***, conform reliefului, posițiunii geografice, condițiunilor climaterice, etc., distingem următoarele regiuni, cari le întimpinăm representate tot prin aceleaşi elemente dominante şi în țerile vecine; aşa regiunea ***baraganelor*** (câmpiilor seculare), o continuare a stepelor rusesci în Moldova de jos, Muntenia sud-estică şi Dobrogea centrală. Un areal mult mai vast cuprinde ***regiunea dumbrăvilor*** (pădurilor de stejar) în Moldova nordică în amestec cu fagul, iar în Muntenia compus prevalent din stejar, însă representat prin specii mai numeroase. Partea muntoasă a țerii aparține Carpaților dacici (estici), la poalele lor se întinde ca o făşie îngustă dela Vêrciorova până la Fălticeni ***regiunea dealurilor*** (podgoriilor), care in stare primitivă era acoperită de pădure frondoasă mixtă (stejar, fag, carpen, teiu, arțar, ulm, etc.). Presența coniferelor (dela ca. 800 m. în sud-vest până la 500 m. în nord-est începênd) indică ***regiunea montană***, partea inferioară caracterisată prin brădet adese însoțit sau înlocuit prin fag, iar în partea superioară (reg. subalpină) prin pădure formată exclusiv de molid. Dela ca. 1800 m. în Muntenia scădênd succesiv până la aproape 1400 m. în nordul Moldovei se extinde dela această limită în sus ***regiunea alpină***, din munții Cernei până în Bucegi aproape în continuitate neîntreruptă, apoi de aici până la Ceahlău formată mai mult din mici insule foarte isolate, cari cu cât înaintăm mai spre nord câştigă mereu în extensiune. Partea inferioară a acestei regiuni este caracterisată prin tufişuri de jepi sau ***Juniperus nana***, iar cea superioară mai mult prin prevalența păşunilor alpine.

Vegetațiunea a făcut ca locuitorii țerii să-şi acomodeze traiul după condițiunile date de ea; aşa baraganele îşi oferiră bogatele lor păşuni imenselor turme de vite. Cât ține regiunea pădurilor de stejar, rolul cel mai important l-a avut şi îl va mai avea agricultura, căreia i-s'au oferit adese prin exterminare nerațională terenuri virginale. Populația din regiunea dealurilor, scutită prin posițiunea sa naturală avênd la adăpost muntele, a putut să se înmulțească proporțional mai tare decât în ori care altă regiune, ocupațiunea ei principală nu a fost atât de mult agricultura, cât cultura pomilor şi a viței de vie. Cât pentru regiunea munților, locuitorul de aici este avisat la bogăția pădurilor sale, pe care ar trebuí să le cultive şi să le exploateze mai rațional, şi la economia de vite, căci are în vecinătate ultima regiune nepopulată, regiunea alpină, atât de bogată în păşuni.

După ce tractarăm deja România din punctul de vederea al vegetațiunei, a înfățişării (fisiognomiei) sale în terminii cei mai generali, trecênd cu vederea numai din lipsa de spațiu fasele ce se repetă pentru fiecare regiune an de an în decursul anotimpurilor, formațiunile şi subformațiunile, alternanța lor, etc., trecem la al doilea punct de vedere al geografiei plantelor, la acel al ***florei*** în sens strict, adecă punctul de vedere sistematic, plantele examinate după originea şi înrudirile lor reciproce, independent de modul cum se asociază şi cum ni-se presintă. Nici în această privință România nu o putem considera ca o unitate pentru sine, pentru că puține sûnt elementele, al căror areal este restrins pe teritoriul acestei țeri (endemice) şi chiar şi aceste (mai toate elemente montane sau alpine) partea cea mai mare nu sûnt strict endemice României, ci şi țerilor vecine, adecă elemente ***endemice dacice***, precum Anemone angulosa, Silene Zawadzki, Saxifraga luteoviridis, Hieracium Transsilvanicum, Symphytum cordatum, Eritrichium Jankae ş. a. Deja în regiunea alpină massa elementelor o avem comună cu centrul Europei (Alpii), altele sûnt aici şi acolo de origine nordică (boreal-arctice); unele (mai ales în părțile învecinate ale Carpaților) sûnt a se considera ca avantposturi balcane, prea puține caucasice. Şi tot aşa şi încă mai accentuat este caracterul central-european al regiunei montane. Dacă în aceste doué regiuni am vêdut preponderând plante cu centre de vegetațiune ***vestice*** şi mai palid ***nordice***, în regiunile inferioare, pe lângă caracterul central-european încă destul de pronunțat, constatăm o serie de plante, dintre cari multe fără întrerupere de areal pétrund la noi dela sud spre nord (elementele ***balcane***). Dintre aceste elemente cele mai interesante sûnt cele pronunțat mediterane şi pe care le aflăm mai abundante în Dobrogea şi vestul Olteniei, numai aici cresc dintre lemnoase s. e. smochinul selbatec (Ficus), Syringa (liliacul), Carpinus Duinensis (cărpinița), Fraxinus Ornus (mojdreanul), Celtis (sâmbovinu), etc. In fine plante de origine ***estică*** dominează regiunea baraganelor, care (dacă abstragem dela puținele elemente balcane) repetă elementele ce compun flora din sudul Rusiei europene.

Cu aceasta am avea dată flora României numai în terminii cei mai generali, constatând caracterul ei preponderant central-european (con-

nexiunea cu restul Europei), am fi vědut chiar în starea actuală manținêndu-se și oarecari legături cu sudul și estul. Insă din lipsă de spațiu sûntem necesitați să negligem de a indica aici: liniile de vegetație, căile de migrare, avantposturile unei regiuni în cea învecinată, aquilonarismul, vicaranța unor elemente la noi cu altele mai ales în vest și est, etc., adecă tocmai trăsurile cele mai fine din flora unei țeri, cari numai în parte sau chiar nu-și pot afla explicare suficientă în cause actuale, ci numai în cause cari odinioară dela terțiar încoace a avut de efect actuala vegetațiune și floră română. (Cf. Pentru partea pur sistematică, opuri fundamentale: Brandza, Prodromul florei române, 1879—1883; Kanitz, Plantas Romaniae, 1879; Brandza, Flora Dobrogei, 1898; Grecescu, Conspectul florei României, 1898. Pentru partea geografică: Brandza, Vegetațiunea României, dar mai ales Grecescu, Conspectul florei României.) v. și art. Silvicultura. [A. Pr.]

FAUNA.

Fauna R.-ei este numai în parte cunoscută pentru faptul, că numai în ultimii ani au început studii mai serioase asupra ei. Munții, pădurile, câmpiile și apele României sûnt populate de o mulțime de genuri de animale, cari se aseamănă în general cu cele ce caracterisează fauna Europei centrale și meridionale. Incepênd cu animalele superioare, printre cele mai importante genuri sûnt: *Cheiroptere:* Liliacul obicinuit cu urechi lungi (Plecotus auritus), ce trăiesce prin scorburile arborilor și peșterile munților; Liliacul cu nasul mare și strîmb (Rhinolophus ferrum equinum), trăiesce prin ruine și spelunci. *Insectivore:* Cârtița sau Sobolul (Talpa europaea); Ariciul (Erinoceus europeus). *Carnivore:* Pisica domestică (Felis domestica); Pisica sělbatică (Felis Catus); Rîsul (Felis lynx); Cânele de casă (Canis familiaris); Ogarul (C. leporarius); Copoiul (Căpău și Copău) (C. venaticus); Prepelicarul (C. avicularius); Cânele ciobănesc (C. pastoreus); Cânele mițos (C. agaticus); Zăvodul (—); Lupul (C. lupus); Vulpea (C. vulpes); Nevăstuica (Pictorius vulgaris); Dihorul (Mustela foina); Jder (M. martes); Vidra (M. lutreola); Viezurele (Meles Taxus); Ursul (Ursus arctos). *Rodĕtoare:* Veverița (Sciurus vulgaris); Șoareci și Șobolani (diferite specii de Mus); Iepurele (Lepus timidus). *Perisodactyle:* Calul (Equus caballus); Măgarul (Eq. asinus). *Bisulcatele:* Boul (Bos taurus); Bivolul (B. bubalus); Oaia (Ovis aries); Capra domestică (Capra hircus); Capra neagră (Antilope rupicapra); Căprioara (Cervus capreolus); Cerbul (Cerv. elaphus). *Multiungulate:* Porcul domestic (diferite varietăți de Sus scrofa); Mistrețul (Sus asper). *Cetacee:* Delfinul (Delphinus Delphis). *Paseri:* Vulturul pleșuv (Vultur fulvus); Sorlița sau V. meilor (Gypaëtus barbatus); Aquila sau V. de peatră. (Aquila fulva); Eretele (Astur palumbarius); Bufnița (Strix bubo); Cucuvaia (Str. flammea); Cucul (Cuculus canorus); Ghionoaia (Picus Martius); Pupăza (Upupa epops); Mierla (Turdus merula); Sturzul (Turdus) cu mai multe specii; Graurul (Sturnus vulgaris); Privighitoarea (Lusciola luscinia); Pitulicea (Sylvia); Pitcociu (Motacilla Troglodytes); Sfrancioaga (Lanius); Rânduneaua (Hirundo rustica); Lăstunul (H. urbica); Lipitoarea (Caprimulgus europaeus); Pițigoul (Parus); Ciocârlia (Alauda); Presura (Emberiza); Botgrosul (Fringilla cocothraustes); Scaiaciorul (Fr. carduelis); Cinteza (Fr. coelebes); Vrabia (Fr. domestica); Corbul (Corvus corax); Cioara (C. corone); Cioaca (C. monedula); C. pucioasă; Coțofana (C. pica); Gaița (Garrulus glandarius); Porumbelul (Columba livia); Turtureaua (C. turtur); Cocoș de munte (Tetrao urogallus); Potârnichea (Perdix cinerea); Prepelița (Coturnix dactylisonans); Cocoșul domestic (Gallus domesticus); Curcanul (Meleagris Gallopavo); Dropia (Otis tarda); Cocorul (Grus cinerea); Bâtlanul (Ardea cinerea); Barza (Ciconia alba); Sitarul (Scolopax rusticola); Becațina (Gallinago media); Nagâțul (Vanellus cristatus); Gișița (Gallinula chloropus); Gâsca (Anser); Rața (Anas); Cufundătorul (Podiceps cristatus). *Reptile:* Broasca țestoasă (Testudo europaea); Br. țest. grecească (T. Graeca); Șopârla (Lacerta agilis); Gușterul (L. viridis); Năpârca (Anguis fragilis); Șerpele de apă (Tropidonatus natrix); Ș. de casă (Coluber); Vipera (Vipera berus); V. cornută (V. ammodytes). *Amphibii:* Răcănelul (Hyla viridis); Broasca verde (Rana esculenta) B. râioasă (Bufo cinereus); Șolomândra (Salamandra maculata); Triton (Triton cristatus). *Pesci:* Șalăul (Perca fluviatilis); Crapul (Cyprinus carpio); Știuca (Esox lucius); Goștiță; Păstrăv (Salmo fario); Somnul (Silurus glanis); Țiparul (Anguilla vulgaris); Morunul (Acipenser huso); Nisetru (A. sturio); Cega (A. ruthenus); Calcanul (Rhombus). *Molusce:* Melcul de mâncare (Helix pomatia); Planorbul (Planorbis corneus); Melcul de mâl (Limmnaeus stagnalis); Paludina (Paludina vivipara); Scoica (Anodonta cygnea). *Insecte:* Cărăbușul (Melolontha vulgaris); Boul bălții (Hydrophilus piceus); Ditiscul (Ditiscus marginalis); Răgacia (Lucanus cervus); Nascornul (Oryctes nasicornis); Gândacul de slănină (Dermestes lardarius); Cariul (Anobium pertinax); Licuriciul (Lampyris noctiluca); Gândacul de frasin sau Cantarida (Litta vesicatoria); Gândacul auriu (Cetonia aurata); Croitor cu coarne mari (Cerambyx); Vaca lui Dqeu (Coccinella septempunctata); Albina (Apis melifica); Bondarul (Bombus terrestris); Vespea (Vespa vulgaris); Gărgăunul (V. crabro); Furnica (Formica). *Fluturii* se găsesc mai în toate speciile europene; Dipterele, Neuropterele, Orthopterele, Hemipterele și Apterele, cari sûnt destul de bine representate in R. *Myriapode:* Scolopendra; Julus; etc. *Arachnoide:* Scorpionul (Gorjiu); Păianjenii; etc. *Crustacei:* Racul (Astacus fluviatilis); Cânele babei (Oniscus murarius); Apul (Apus cancriformis); Rîma (Lumbricus agricola); Lipitoarea (Sanguisuga medicinalis); Limbricul (Ascaris); Panglica (Tenia); Călbeaza (Distomum hepaticum). *Protozoare:* multe și variate genuri și specii ce fac populația microscopică a bălților și mlaștinilor. [I. P. Voitești.]

ÎMPĂRȚIREA ADMINISTRATIVĂ.

Din punct de vedere administrativ, R. este împărțită in județe, j.-le în plăși, plășile în comune.

Județele și comunele formează persoane juridice sub punctul de vedere al administrațiunii intereselor lor locale colective și economice. *Plășile* sûnt simple circumscripțiuni administrative, și împărțirea în plăși s'a făcut din punctul de vedere al administrațiunii intereselor generale. Ori ce

modificare a acestor divisiuni şi subdivisiuni nu se poate face decât prin lege.

R. este împărţită în present în 32 judeţe, judeţele în 227 plăşi, fiecare plasă cuprindênd mai multe comune.

In capul administraţiunii unui judeţ este un *prefect*, la plăşi un *subprefect* şi în capul administraţiunii unei comune un *primar*. (Cf. art. 4 din Constituţie şi legea de organisare a serv. exterior al ministeriului de interne, din 1 Nov. 1892). [B. V.]

Judeţele sûnt următoarele: I. în Oltenia: 1) Mehedinţi, cu 252,000 loc., capit. Turnu-Severin (19,000 loc.); 2) Dolj, cu 370,000 loc., capit. Craiova (45,500 loc.); 3) Gorju, cu 175,000 loc., capit. Têrgu-Jiu (6600 loc.); 4) Vâlcea, cu 194,000 loc., capit. Râmnic-Vâlcea (7500 loc.); 5) Romanaţi, cu 206,000 loc., capit. Caracal (12,000 loc.). II. în Muntenia: 1) Olt, cu 147,000 loc., capit. Slatina (8000 loc.); 2) Argeş, cu 210,000 loc., capit. Pitesci (15,500 loc.); 3) Teleorman, cu 242,000 loc., capit. Turnu-Măgurele (8500 loc.); 4) Dâmboviţa, cu 212,000 loc., capit. Têrgovişte (9500 loc.); 5) Muscel, cu 117,000 loc., capit. Câmpulung (13,000 loc.); 6) Prahova, cu 310,000 loc., capit. Ploesci (43,000 loc.); 7) Buzeu, cu 225,000 loc., capit. Buzeu (21,500 loc.); 8) Râmnic-Sărat, cu 140,000 loc., capit. Râmnic-Sărat (13.000 loc.); 9) Ilfov, cu 552,000 loc., capit. Bucur. (282,000 loc.); 10) Vlaşca, cu 204,000 loc., capitala Giurgiu (14,000 loc.); 11) Ialomiţa, cu 192,000 loc., capit. Călăraşi (11,000 loc.); 12) Brăila, cu 152,000 loc., capit. Brăila (58,000 loc.). III. în Moldova: 1) Suceava, cu 133,000 loc., capit. Fălticeni (10,000 loc.); 2) Botoşani, cu 175,000 loc., capitala Botoşani (32,000 loc.); 3) Dorohoiu, cu 163,000 loc., capit. Dorohoiu (13.000 loc.); 4) Roman, cu 112,000 loc., cap. Roman (14,000 loc.); 5) Neamţ, cu 150,000 loc., capit. Peatra (17,000 loc.); 6) Bacău, cu 197,000 loc., capit. Bacău (16,000 loc.); 7) Iaşi, cu 194,000 loc., capit. Iaşi (78,000 loc.); 8) Vaslui, cu 114,000 loc., capit. Vaslui (9000 loc.); 9) Fălciu, cu 96,000 loc., capit. Huşi (15,500 loc.); 10) Tutova, cu 120,000 loc., capitala Bârlad (24,000 loc.); 11) Tecuciu, cu 125,000 loc., cap. Tecuciu (13,500 loc.); 12) Putna, cu 155,000 loc., capit. Focşani (24,000 loc.); 13) Covurluiu, cu 149,000 loc., cap. Galaţi (63,000 loc.). IV. în Dobrogea: 1) Tulcea, cu 127,000 loc., capit. Tulcea (19,000 loc.); 2) Constanţa, cu 140,000 loc., capit. Constanţa (13,000 loc.). Autorităţile locale financiare corespund cu împărţirea în judeţe, fiind în fiecare capitală de judeţ o administraţie financiară, o filială a creditului agricol sau a Băncei agricole. In fiecare capitală de judeţ se mai află un protopop, un revisor şcolar şi un medic primar; în fiecare reşedinţă de plasă se află câte un medic titrat.

In privinţa administraţiunei cultelor, România este împărţită în inspectoratele învêţămêntului primar şi secundar pentru Moldova şi Muntenia, iar pentru cler în două mitropolii, cea din Bucuresci şi cea din Iaşi, şi în şese episcopate: Roman, Huşi, Galaţi, Buzeu, Curtea de Argeş şi Râmnicu-Vâlcea cu titlul dela Turnu-Severin. Din punct de vedere judecătoresc, România este împărţită în 4 circumscripţiuni: Bucuresci, Iaşi, Galaţi şi Craiova, in cari se află curţile de apel, şi în 32 circumscripţiuni de tribunale, cari corespund cu cele 32 judeţe, şi în 129 de judecătorii de pace, a căror circumscripţiuni corespund cu circumscripţiunile plăşilor. In privinţa lucrărilor publice, R. este împărţită în circumscripţiuni cu reşedinţa la Bacău, Vaslui, Buzeu, Bucuresci, Pitesci, Slatina, Craiova, Iaşi, Peatra şi Constanţa.

Populaţiunea.

Nu posedăm date sigure despre numĕrul locuitorilor principatelor române din timpurile anterioare secl. XIX, când recensemintele (v. art. Demografia) se făceau cu scop fiscal şi se numerau numai capii de familie birnici, fără clasele privilegiate, când datele dobândite la aceste catagrafii erau foarte variabile, din causa emigrărilor şi resboaielor. In 1832 au fost după Ioan Ghica amêndouĕ principatele române locuite de trei şi jumĕtate milioane suflete, în 1844 după P. S. Aurelian de 3.578,951 suflete. Dela 1859 recensemintele se fac cu mai multă metodă şi populaţiunea României întregi a fost după acele recenseminte în 1859 de 3.864,848, în 1884 de 4.684,123, în 1889 de 5.038,342, în 1894 de 5.406,249, în Dec. 1899 de 5.912,520 suflete; mai multe persoane competente cred însă, că populaţiunea ţerii a fost la finea anului 1899 mai numeroasă decât indică ultimul recensemênt.

Teritoriul regatului român avênd un areal de 131,353 km². locuit de 6.000,000 suflete, vine pe 1 km². 45·67 loc.; *densitate* mai mare are populaţiunea regatului Saxoniei cu 252, a Belgiei cu 224, a Angliei cu 208, a Olandei cu 152, a Italiei cu 100, a Austro-Ungariei cu 59 loc. pe km²., densitate mai mică a Greciei cu 37, a Spaniei cu 36, a Turciei cu 35, a Bulgariei cu 32, Svedia cu 11, Danemarca cu 10, Norvegia cu 7 locuitori pe km². Din întreaga populaţiune a României 18·8% ocupă comunele urbane, 81·2% cele rurale. După L. Colescu 50·7% din locuitori sûnt bărbaţi 49·3% femei. Copiii şi necăsătoriţii în general fac 55%, căsătoriţii 38·6%, vĕduvii şi vĕduvele 6·1%, divorţaţii 0·2% din poporaţie. Din poporaţia întreagă împreună cu copiii numai 17·2% sciu carte, 25·9% bărbaţi, 8·7% femei. Populaţ. R.-ei s'a compus la finea anului 1899 dupa religiune din 5.408,743 loc. ortodoxi, 168,276 catolici şi protestanţi, 43,740 mohamedani, 6598 armeni, 269,015 israeliţi şi 16,148 de alte religiuni. In 1900 din 1000 loc. s'au căsătorit numai 13·4; s'au nascut 39·4 copii la câte 1000 loc. şi au murit 24·7; populaţia a crescut prin nasceri, după scăderea deceselor, cu 14·7 suflete la 1000 loc. Despre imigraţiune nu posedăm date.

Pe lângă Români trăiesc în ţeara ospitalieră a Românilor şi locuitori de altă *naţionalitate*. In comunele rurale populaţia română s'a amestecat foarte puţin cu elemente străine, în oraşe s'au întrupat cu Români şi un numĕr de străini de religiune ortodoxă, de vreme ce alţi locuitori străini au conservat religiunea, moravurile, chiar limba lor. *Grecii* au început a se aşeza în ţeară pe la secl. XV, ocupându-se cu comerciul; mai târdiu, rânduirea domnilor din Fanar a atras în ţeară un numĕr de familii bizantine şi fanariote, cari s'au încuscrit cu locuitorii oraşelor. *Bulgarii* au trecut adeseori Dunărea, atât în timpul resboaielor între Ruşi şi Turci, precum şi după pacea dela Iaşi 1791 şi după cea dela Adrianopole 1829, parte din ei s'a retras în Bulgaria,

altă parte s'a statornicit în țeară și s'a romanisat; în Dobrogea se află asemenea Bulgari. Bulgarii ca și Tătarii aparțin grupului uralo-altaic, ei nu sûnt dar de origine slavă, au adoptat însă o limbă slavă. *Armenii* au imigrat din Armenia în Moldova în anii 1324 și 1606, mai târḑiu au mai venit în țeară Armeni din Constantinopole. După N. Sutzo cei dintâiu vorbesc între ei limba armeană, cei din urmă limba turcă. Bisericile armenesci cele mai vechi din Moldova sûnt cea din Botoșani din anul 1350 și cea din Iași din anul 1395. In Muntenia Armenii au venit mai târḑiu decât în Moldova, din cea din urmă țeară ei au imigrat în Transilvania în secl. XVII. Despre *Ovrei* ḑice N. Sutzo (1849), că în epoce nu prea depărtate ei erau prea puțini la numĕr în țeară, că mai cu samă din Rusia și din Galiția ei s'au furișat în Moldova. In Muntenia se află pe lângă israeliții leși, imigrați din Rusia și din Galiția, și un numĕr mai mic de israeliți spanioli; ei au fugit în secl. XVI din Spania și Portugalia în Turcia, și de acolo mai târḑiu o parte din ei a imigrat în România. *Țiganii*, originari din India, au emigrat de acolo pe la finea secl. XIV și pe la începutul secl. XV, după ce Tamerlan cutropise India, parte din ei s'a așezat în România, unde erau robi. In Moldova Țiganii statului și ai mănăstirilor au fost emancipați în 1844, în Muntenia guvernul provisor din 1848 decretase emanciparea lor. După înlăturarea locotenenței domnesci decretul de emancipare a fost revocat, iar sub domnitorul Barbu Știrbei au fost emancipați toți Țiganii prin rescumpĕrare. *Ciangăii* au venit din Transilvania și s'au așezat în partea apuseană a Moldovei. Dimitrie Cantemir-Vodă ḑice despre ei, că în ținuturile despre munte, mai ales în ținutul Bacăului, sûnt mulți supuși Moldoveni catolici, cari i-a așezat acolo Ștefan-Vodă, după ce a bătut pe Mathia regele unguresc; ei sûnt astăḑi în mare parte romanisați, în resboiul din 1877—78 ei s'au bătut ca adevĕrați Români. Tatarii așezați în Dobrogea sûnt, ca și Tatarii din Crimea, de origine uralo-altaică.

v. art. Demografie, Natalitate, Mortalitate.

(Cf. Demetrii Cantemiri, Principis Moldaviae descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae, 1716; Nicolas Soutzo, Notions statistiques sur la Moldavie. Iassy, 1849; D. P. Marțian, Analele statistice și economice. Bucur., 1860—65; V. Agappi, Cercetări demografice. Bucur., 1876; Ioan Ghica, Convorbiri economice, edit. III. Bucuresci, 1879; I. Bibicescu, Mișcarea populațiunii în România. Bucur., 1880; I. Felix, Despre mișcarea populațiunii României. Bucuresci, 1880; P. S. Aurelian, Țeara noastră. Bucur., 1880; M. A. Bădulescu, Statistica în România. Bucur., 1890; D. A. Sturdza, Europa, Rusia și România. Bucur., 1890; I. I. Nacian, Chestiunea populației în România. Bucur., 1891; C. E. Crupenski, Mișcarea populațiunii României. Bucur., 1895; I. Felix, Geografia medicală a României. Bucur., 1897; L. Colescu, Mișcarea populațiunii României. Bucur., 1900, 1901. [I. Felix.]

Agricultura.

In R. agricultura mare s'a desvoltat numai de vr'o 40—50 de ani încoace, în locul întinsei economíi de vite, ce era până atunci în floare, și ea a luat o fasă cu totul diferită de a celorlalte țeri, locuite de Români. In R. prevalează proprietatea mare și latifundiile cu totul asupra culturei mici și mijlocíi, și a copleșit și cutropit cultura vitelor, fênațelor, pășunilor, pădurilor, grădinilor și viilor, cari în multe regiuni și județe au dispărut aproape cu totul. Ferme model și moșíi complet înzestrate conform cerințelor timpului modern și exploatate sistematic, lipsesc. Statul și diversele eforii și institute religioase și de binefacere își exploatează domeniile și moșíile lor unic prin darea în arêndă pe câte 5—10 ani celui care oferă mai mult pe ele. Numai *administrația domeniilor coroanei* își caută moșíile ei în regie cu oameni cu cunoscințe de specialitate și a întrodus cultura rațională. Sistema practicată până acum preste tot este cea de secătuirea pământului de forțele sale productive, wilde Raubwirtschaft, care nu ține cont de nimic, decât de a scoate un beneficiu cât mai mare momentan chiar în detrimentul fondului.

Puterea agriculturei mari în R. nu există în mâna proprietarilor de moșíi, ci în acea a arêndașilor, cari după ocupațiune și proveniență mare parte nu sûnt Români și nici dintre agricultorii de meserie. Numai în Moldova își mai caută câțiva mari proprietari de moșíile părintesci, dar mult mai puțini decât înainte, iar în Muntenia abia $^1/_6$—$^1/_8$ parte din moșíi, dacă se caută de către proprietarii lor, celelalte toate se exploatează prin arêndași și prin darea în posesie la străini. Arêndași în Moldova sûnt mulți Ovrei (Moki Fischer & comp. are la 80 moșíi mari în posesiune), dar și mulți Greci și Armeni; în Muntenia sûnt arêndași de moșíi cu deosebire Greci, Albanezi, Bulgari, dar și Români, între cari sûnt și mulți Mocani din Săcele.

Agricultura în Moldova se face mai mult în bani, și este mai sistematică decât cea din Muntenia, fiindcă proprietarii și arêndașii de acolo au vite și unelte proprii, au mai multe instalații și ecarete pe moșíi, și culturile sûnt mai variate, lucrarea pământului se face mai sistematică și se și gunoesce pământul pe alocurea.

In Muntenia din contră moșíile sûnt desvĕlite aproape cu totul de ecarete și ori ce instalațiuni de gospodărie și se exploatează mai mult prin învoieli cu locuitorii, dându-le în parte ori în dijmă; deosebit sûnt rușfeturile și pogoanele desăvîrșite, ce au să le facă locuitorii cu vitele și uneltele proprii, dar cu sĕmênța proprietății pe sama proprietății, pentru pogoanele date lor cu dijmă, și pentru vitele învoite la pășune, sau pentru datorii vechi, provenite din împrumuturi de bani, hrană și nutreț pentru vite, etc.

Așa că în Muntenia poți ușor căuta o moșie de mii de pogoane fără de a avé lipsă de vite, unelte, mașini proprii, fără oameni, instalații și fără de capital circulátor. Și acesta este casul cel mai des usitat la arêndași. Unde sûnt proprietarii înșiși, cari își exploatează moșíile, dacă țin vite și pluguri proprii, au numai pentru a da un lustru oarecare moșiei (2—4—6 maximum 10 pluguri proprii la moșía de 5—6 mii de pogoane). Unde nu sûnt brațe în apropiere, arêndașii și proprietarii aduc pluguri dela munte, și muncitorii manuali din străinătate, din Bulgaria, Sêrbia, Transilvania și Bucovina pentru timpul muncei, și după aceea îi concediază.

Afară de pogoanele desăvîrşite şi de dijmă, ţeranii mai au să facă la boieri anumite ḑile de clacă la căratul bucatelor la arie, la maşina de treerat, anumite transporturi de producte la gară, schelă ori la oraş, să dea anumit număr de ouĕ, de pui de găină, oală de unt, muschi de porc, limba porcului la Crăciun, etc., toate acele daturi, cari se usitau şi în Transilvania în iobăgie, sub regimul legii feudale.

In privinţa culturei pămêntului se cultivă cu preferinţă grâu, porumb şi rapiţă, puţin in de sĕmênţă, mai rar secară, orz şi ovĕs ori meiu. Lucernă, trifoiu mai că nu sûnt cunoscute nici de arêndaşi, după ce dînşii nu ţin vite proprii. Ţeranii învoiesc vitele lor cu preferinţă la păşune în ogoarele sterpe şi plătesc cu una cu alta 30—40 lei de cap de vită mare pe vară, uneori şi până la 50 şi chiar 60 lei. In privinţa chestiunei de cultură şi a variaţiunei plantelor şi a gunoitului, nu se ţine şi observă nici o regulă, se cultivă grâu în ogoare sterpe, mai puţin după rapiţă, după grâu şi după porumb. Grâu după grâu este foarte des usitat la arêndaşi. Ţeranii seamĕnă grâul lor aproape exclusiv în porumbişte, prin Novembre şi chiar Decembre, de aceea productele lor sûnt totdeuna mai gozoase şi de mai puţină valoare decât ale proprietarilor şi arêndaşilor, cari deşí nu ţin vite şi unelte proprii, dar şi lucrează şi fac semĕnăturile la timp, pe când ţeranii cu ale lor totdeuna se întârḑie.

O mare înlesnire au obţinut arêndaşii şi proprietarii prin introducerea plugurilor universale între ţerani, prin înfiinţarea căilor ferate, vapoarelor, docurilor, reducerea tarifelor pe căile ferate pentru transportul de cereale, de cari avantage micul cultivator puţin folos a putut trage. De gunoit nu gunoiesce încă nime; paiele le ard, cu gunoiul umple gropile, fac poduri, ard în sobe ca tizec.

Asupra întinderii diferitelor culturi şi producţiunei recoltelor din anul 1901—1902 lăsăm să urmeze următoarele date statistice: (v. şi art. Silvicultura).

Culturi	1901	
	Intinderea	Producţiunea totală
	Hectare	
1. Grâu de toamnă .	1.430,384	26.312,925 hl.
2. ,, ,, primăvară	56,101	546,961 ,,
3. Secară de toamnă .	170,116	2.418,633 ,,
4. ,, primăvară	2,700	33,517 ,,
5. Orz de toamnă . .	28,883	600,744 ,,
6. ,, ,, primăvară .	478,894	8.093,283 ,,
7. Ovĕs	321,137	7.719,352 ,,
8. Rapiţă	223,889	2.065,126 ,,
9. In (semênţă) . . .	41,349	354,143 ,,
10. Porumb (păpuşoiu, cucuruz) . . .	2.128,023	41.211,350 ,,
11. Meiu, málaiu . .	107,538	1.312,627 ,,
12. Fasole în teren propriu	29,504	401,714 ,,
13. Fasole recoltate dintre porumburi .	—	1.386,487 ,,
14. Cartofi în teren propriu	11,326	830,707 q. (m. m.)
15. Cartofi recoltaţi dintre porumburi .	—	206,629 q.
16. In (fuior)	—	6,508 q.
17. Cânepă (semênţă) .	7,198	68,317 hl.
18. Cânepă (fuior) . .	—	20,917 q.
19. Sfecle pentru zahăr	12,686	2.547,890 ,,
20. Tutun (tăbac) . .	4,301	29,047 ,,
21. Diverse	39,226	—
22. Fânaţe artificiale .	73,064	2.338,320 ,,
23. Fânaţe naturale .	550,183	11.855,089 ,,
24. Vii	138,084	891,240 hl.
25. Valoarea vinului în total	—	16.082,320 lei
26. Liveḑi de pruni .	69,481	277,439 hl.
27. Valoarea prunelor în total	—	1.455,400 lei
	kilograme	
28. Miere	385,389	305,526 ,,
29. Ceară	94,967	342,101 ,,

[—]

Pescăriile.

România este una dintre cele mai bogate ţeri în apă dulce din Europa. După calculele făcute la serviciul pescăriilor resultă că suprafaţa minimă (în timpul apelor scăḑute) a apelor din ţeară este de 807,174 hect. ceea ce face 6·14% din suprafaţa totală a ţerii. La aceasta se mai adauge încă şi porţiunea din Marea Neagră lungă de 180 km., care formează marea teritoriala a coastelor române. Cea mai mare parte din aceste ape sûnt formate de Dunărea împreună cu mulţimea de bălţi şi lacuri, pe cari le alimentează regulat precum şi din lacurile litorale de pe coasta noastră a Mării Negre; pe lângă aceste mai vin de asemenea nenumeratele rîuri şi părâuri, cari şerpuesc ţeara, precum şi mulţimea de lacuri naturale şi helestee respândite în toate părţile ţerii. Toate aceste ape sûnt foarte bogate in pesci, aşa că pescăria este una dintre cele mai insemnate ramuri de producţiune naturală a ţerii.

Pescii cei mai principali cari populează apele României sûnt:

1) Pentru Dunăre şi gurile ei sûnt Sturionii (genul Acipenser); pescii cei mai scumpi, cari pe lângă o carne foarte gustoasă mai produc icrele cele mai bune şi ichthyocolul sau cleiul de Morun, un product foarte căutat în comerciu, care se întrebuinţează la clarificarea vinurilor. Din acest gen avem mai principali: Morunul (Acipenser huso), Nisetrul (A. guldenstaedtii), Viza (A. glaber), Cega (A. ruthenus), Păstruga (A. stellatus), etc.

2) Pentru bălţile Dunării avem mai cu samă: Crapul, Şalăul, Somnul, Plătica, Linul, Caracuda, Roşioara, Ştiuca, Bibanul, etc. Dintre aceştia mai cu samă Crapul şi Salăul au o valoare mare. Cel dintâiu e cel mai principal pesce din bălţile noastre atât din causă că e un aliment popular cât şi din causă că se produce în cantităţi enorme; numai delta Dunării a produs în 1900 preste 5.300,000 kgr. Şalăul e un pesce scump şi foarte căutat pentru export. Somnul e un pesce, care ajunge dimensiuni foarte mari chiar până la 300 kgr.

3) Pentru regiunea rîurilor avem mai cu samă Mreana, Mihalţul, Avatul, Somnul, Fusarul, Cleanul, Scobarul, etc. şi în regiunea muntoasă a Bistriţei, Oltului şi Jiului găsim Lostriţa (Salmo hucho), un pesce delicios şi foarte scump.

4) In pâraurile de munte găsim mai cu samă Păstravul (Salmo fario) şi Lipanul (Thymalus vexilifer), ambii pesci delicioşi, pe lângă cari mai trăiesc şi specii mai neînsemnate ca: Beldiţa, Sglăvoacele, Boisteanul, etc.

5) In lacurile şi heleşteele din ţeară se cultivă mai cu samă Crap, Caracudă, Lin, Ştiucă, Biban, etc., iar în unele regiuni mai găsim Plătică, Roşioară şi chiar câte odată Şalău, etc.

6) In lacurile litorale, cari stau în legătură cu Marea, cum sûnt lacurile Razim şi Sinoe liman, etc. din Dobrogea producţiunea principală sûnt Chefalii (Mugil cephalus), cari întră primăvara în ele din Mare în cantităţi foarte mari.

7) Primăvara mai întră în Dunăre din Mare tot felul de pesci migratori, dar mai cu samă Scumbriile de Dunăre (Clupea pontica), din cari se prind câte odată până preste 1.000,000 de bucăţi.

8) In Marea Neagră se prind pe lângă coastele noastre mai cu samă: Calcani (Rhombus maeoticus), care se expoartă în mari cantităţi în Turcia, Cambulă, Scumbrii de mare, Stavride, Guvidii, Chefali, Hamsi, Aterina, Lufar, rareori Lavraki, etc.

In România statul este cel mai mare proprietar de pescării: Dunărea şi Marea Neagră, toate bălţile din Dobrogea şi Delta Dunării, lacul Brateş. bălţile Brăilei, mare parte din bălţile de pe Borcea, Balta Călăraşilor, Ezerul Vareşti, Boianu, parte din Ezerul Mănăstirei, mare parte din Balta Greaca, Suhaia, Mahiru, Balta Potelu, Balta Nedeia, Balta Albă, Balta Snagov, etc. aparţin statului.

Până la 1895 statul exploata bălţile sale prin arêndaşi; aceştia însă exploatând în mod vandal fără nici o cruţare şi necăutând a conserva productivitatea bălţilor şi pentru viitor, ci urmărind numai câştigul lor momentan au ajuns a ruina cu totul pescăriile mari ale ţerii. Astfel pe de o parte arêndele oferite la nouele licitaţii scăḑură, iar pe de alta ţeara ajunsese a importa din străinătate cantităţi mari de pesce pentru consumaţia internă (9 milioane kgr. pe an în 1895) de oarece producţia apelor noastre scăḑuse foarte mult. Astfel stând lucrurile s'a luat atunci hotărîrea pe de o parte, ca pe viitor câteva din pescăriile mai mari să se exploateze în regie, iar pe de altă parte s'a aplicat un sistem de mĕsuri de cruţare, pe care l-am propus, menit să conserve şi să sporească producţiunea apelor noastre. Acest sistem de cruţare s'a generalisat apoi asupra tuturor apelor din ţeară prin legea pescuitului din 7 Oct. 1896. Aceste mĕsuri de cruţare au dat resultate atât de bune, încât producţia a crescut foarte mult, în unele locuri s'a înḑecit chiar, iar ţeara noastră, care în 1895 ajunsese a importa 9.000,000 kgr. de pesce, în străinătate expoartă acum preste 6.000,000 kgr. pe an mai cu samă în Austria, Rusia, Sêrbia, Bulgaria şi Turcia.

Experienţele făcute cu exploatările în regie au fost în scurt timp din cele mai satisfăcĕtoare, căci statul şi-a mărit foarte mult veniturile sale (pescăriile din Delta Dunării dau acum 1.200,000 lei în loc de 300,000 lei), aşa că s'au adoptat ca sistem pentru pescăriile cele mari aparţinĕtoare statului, şi în 1898 s'a şi creat în ministeriul domeniilor un serviciu special al pescăriilor, care să dirijeze toate lucrările relative la pescăriile din ţeară şi să conducă exploatarea pescăriilor statului. Pentru anul 1903 veniturile statului din pescăriile exploatate în regie se vor urca deja la aproape 3.000,000 lei.

De oarece mĕsurile de cruţare conţinute în legea română asupra pescuitului au dat resultate atât de bune, şi cum Dunărea este un fluviu internaţional, statul român a căutat a încheia convenţiuni cu toate statele riverane Dunării, pentru a se putea ajunge a se aplica un regim uniform de cruţare pe toată Dunărea. Aceste convenţiuni au fost semnate şi ratificate: cu Rusia în Febr. 1901, cu Bulgaria in 29 Nov. 1901, cu Sêrbia în 15 Ian. 1902, iar cu Ungaria convenţiunea a fost deja discutată şi semnată de delegaţii ambelor ţeri şi urmează numai să fie ratificată în curênd. Astfel de acum înainte dela Pressburg la Marea Neagră pe toată Dunărea se va aplica un sistem uniform de mĕsuri menit să conserve şi să sporească bogăţiile acestui mare fluviu internaţional, sistem care spre onoarea României a fost mai ântâiu studiat şi aplicat de ea în apele ei.

(Cf. Dr. Gr. Antipa, Asupra necesităţii introducerii unei pisciculture raţionale în România. Memoriu presentat M. S. Regelui. Octobre 1892; Antipa, Lacul Razim şi starea pescăriilor din el. Bucuresci, 1894; Antipa, Studii asupra pescăriilor din România. Bucuresci, 1895; Antipa, Necesitatea înfiinţării unui serviciu special al pescăriilor. Bucuresci, 1898; Antipa, Legea pescuitului şi resultatele ce le-a dat, un respuns atacurilor ce i-s'au adus. Bucur., 1899; Antipa, Die Fischereiverhältnisse Rumäniens. München, 1901; de asemenea Antipa diferite rapoarte în buletinul ministeriului agriculturei. Antipa, O privire generală asupra faunei ichthyologice a Rom., conferenţă ţinută la congresul naturaliştilor români la Iaşi 1902, etc. [Dr. Gr. Antipa.]

Minele.

Adevĕratele bogăţii miniere ale României sûnt petroleul şi sarea. *Sarea*, de o puritate foarte mare, se presintă sub formă de lentile foarte mari şi se găsesce atât în formaţiunile paleogene cât şi neogene. Masivele paleogene mai remarcabile sûnt: Tîrgu-Ocna, unde se şi exploatează pe o scara întinsă, Zăbala, Grozesci, Lopătari, etc. Sarea neogenă (elveţiană) e mai abondentă şi se găsesce in masivele Slănic, Telega, Doftana, Ocniţa, Ocnele mari, etc. Se extrag anual preste 100,000 tone sare. ***Petroleul*** se găsesce asemenea in cantităţi foarte mari in terenurile cretacice şi terţiare. Cele din urmă însă sûnt cele mai bogate în petroleu. Centrele de exploatare cele mai importante în Muntenia sûnt: Câmpina, Baicoiu şi Têrgovişte; în Moldova: Moineşti, Caşir, etc.

In afară de petroleu şi sare în România se mai găsesc minereuri de cupru (Baia de aramă, Bădeni şi în Dobrogea la Amzalar, Carapelit, Altântepe, Lozova, etc.) precum şi minereuri de fier (Lozova, Altântepe şi Dărmocsa în j. Suceava), galenă şi blendă (Bădeni, j. Muscel). In j. Suceava se mai citează şi existenţa minereurilor de manganez (Broşteni, Dorna) şi de realgar (Dorna).

Cărbunii ce se extrag în România sûnt de două calităţi, unii mai buni ca antracita (Schela) şi lignitele superioare (Bahna, Comănesci, etc.),

iar alții mai puțin transformați ca lignitele, a căror structură se apropie de structura lemnului și cari formează o bandă aproape continuă, ce se întinde din j. Mehedinți și până în j. Suceava. Ei au dat nascere la exploatațiuni întinse, dintre cari cea mai importantă este: Mărgineanca din j. Dâmbovița. Acești cărbuni tratați însă cu residuuri de petroleu pot înlocuí cu succes cărbunii superiori întrebuințați ca combustibil la încălditul mașinelor dela căile ferate, etc.

Ar fi încă de menționat și năsipurile aurifere a numeroase gârle ca Oltul, Argeșul, Dâmbovița, Bistrița, Moldova, etc., cu care se încarcă străbătênd șisturile cristaline din regiunea muntoasă. Năsipurile pleistocene din terasa dela Gemenea (j. Dâmbovița) conțin asemenea pulbere de aur.

In *pietrii de construcție*, România este asemenea destul de avută. Gresia dela Gura Văii (j. Mehedinți) și calcarul dela Albești (j. Muscel) sûnt reputate pentru buna lor calitate.

Dobrogea însă este cea mai bogată în materiale de construcție. Carierele de granit de lângă Măcin, Greci (Muntele Carol) ne dau o piatră foarte resistentă pentru pavagii. Carierele dela Tulcea, Niculițel, Canara, Hagi-Ghiol, Isaccea, etc., ne oferă frumoase eșantilioane de marmoră. In fine din alte cariere se extrage un calcar, ce se întrebuințează cu succes la diverse construcțiuni.

Ape minerale.

România posede numeroase isvoare de apă minerală. Intre cele mai reputate se citează apele dela *Govora* și *Călimănești* (cloro-sodico-sulfuroase), *Căciulata* (alcaline neclorurate, puțin litinisate), *Vulcana* (cloro-sodico-magnesiene-iodurate), *Pucioasa* (sulfuroase-calcice), *Slănic* din jud. Prahova (cloro-sodice), *Sărata* (cloro-sodico-iodurate), *Meledic* (cloro-sodico-bromurate-sulfhidrice și ape feruginoase), *Slănic* din j. Bacău (alcaline bicarbonate sodice și ape feruginoase), *Bălțătesci* și *Oglinzi* (ambele cu ape cloro-sodico-magnesiene), *Breazu* (purgative), *Șarul Dornei* (arsenicale-alcaline), *Techir-Ghiol* și *Lacul sărat* (cloro-sodico-iodurate și sulfuroase). [V. P. H.]

Industria.

R. posedă un pământ bogat în principii agricole și în principii minerale, dar, din nefericire, subsolul ei este sărac sub raportul bogățiilor metalice.

Aceasta este una din causele esențiale, ce s'au opus din timpurile cele mai depărtate la înființarea industriei în țeară. Cu toate sforțările ce s'au făcut în secl. XVII și XVIII, precum și în prima jumêtate a secl. XIX, nu s'a putut crea în țeară o industrie serioasă. Micile începuturi industriale îndestulau în parte nevoile țerii, dar erau departe de a constituí un isvor de bogăție.

Cu toate sacrificiile făcute în anii din urmă, R. posedă puține industrii mari, demne de acest nume, ale căror produse sûnt încă departe de a corespunde nevoilor țerii și în stare de a constituí un isvor de bogăție pentru ea. Este foarte greu, dacă nu imposibil, ca R. să devină industrială, când ea este lipsită de doi din principalii factori industriali: fierul și cărbunele, adecă materia primă și combustibilul. Puținele industrii aclimatisate în țeară, în anii din urmă, n'au siguranța de adi pe mâne. Alte industrii create de curând, ca fabricile de zahăr, de hârtie, de sticlărie, de luminări de stearină, de ciment, de postav, etc., au dat resultate îndoioase și multe din ele ameninţă cu ruină.

Statul luând însuși inițiativa de creator al industriei naționale, a înființat câteva industrii ce el administrează, ca fabricarea chibriturilor, a tutunului, a țigărilor, industria sărei, a prafului de pușcă, etc. Următorul tablou reprodus după Buletinul ministerului agriculturei, industriei, comerciului și domeniilor (din Aug.—Sept. 1901) însereazā fabricile, ce s'au creat în țeară în ultimii ani, fabrici ce se bucură de privilegiile acordate de legea pentru încuragiarea industriei naționale, promulgată la 21 Apr. 1887 și publicată în Monitorul Oficial nr. 32, din 12 Maiu 1887.

Nr. fabricelor	Specia fabricelor	Numĕrul lucrătorilor	Valoarea clădirilor și a instalațiunilor	
			Lei	B.
8	Zahăr și glucosă	3,244	24.169,029	70
21	Postav, frânghii, sfori	1,855	11.762,067	59
7	Hârtie și mucava	1,046	8.699,504	26
16	Metalurgíi	1,359	6.770,474	68
12	Tăbăcăríi	723	6.421,106	10
30	Cherestea	4,713	5.808,416	85
13	Petrol	564	5.725,060	37
11	Cafea, ciocolată și paste făinoase	582	3.374,939	82
5	Cărămidă	371	3.273,885	09
5	Ciment și articole de ciment	395	3.147,759	15
3	Basalt și ceramică	578	2.278,116	97
10	Oleiuri și văpsele	422	2.095,391	80
6	Mașini agricole	296	2.043,473	15
9	Var, piatră, ipsos (ghips)	637	1.963,117	13
13	Luminări, săpun, parfum	461	1.537,961	34
7	Ape și beuturi	186	1.513,906	70
4	Arte grafice și cartonage	548	1.396,868	44
6	Conserve alimentare	118	940,027	30
5	Mobile de lemn și fier	545	842,818	64
5	Sticlăríe	349	560,011	43
196	Total	18,992	94.266,938	50

Printre industriile citate, industria petroleului joacă un rol insemnat. Producția *petroleului* în România a fost în 1891 de 50,690 tone; în 1892 56,170 tone; în 1893 56,600 tone; în 1894 64,530 tone; în 1895 76,660 tone; în 1896 77,720 tone; în 1897 88,270 tone; în 1898 140,700 tone; în 1899 182,540 tone și în 1900 224,760 tone. In 1900—1901 exportul petroleului a descrescut la 75,879 tone. In cifra de 75,879 tone, petroleul brut intră cu 46,172 tone, petroleul rafinat cu 22,367 tone și benzina cu 4145 tone. Aceste articole sûnt exportate mai cu samă în Anglia, Austria, Germania, Norvegia și Bulgaria. R. a exportat petrol în anii 1900—1901 în următoarele țeri: în Anglia 26,901 tone; în Austria 14,098 tone; în Germania 12,688 tone; în Italia 6056 tone; în Norvegia 5999 tone; în Turcia 4778 tone; în Bulgaria 4520 tone.

Apoi vin industriile, ale căror producțiuni îndestulează necesitățile interioare ale țerii ca fabricile de bere, de ceramică, de basalt, de sticlărie, de zahăr, de abale, de zăbune și pânzărie, fabricile de postavuri, de hârtie, tăbăcăriile, etc.

Chestiunea industriei naționale agită toate spiritele serioase din România, mai cu samă în urma ultimelor crise financiare din anii 1899 până 1901. [I. I. Nacian.]

Comerciul exterior.

R. în prima jumĕtate a secl. XIX nu ia parte activă la comerciul internațional. Abia cam pe la jumĕtatea secl. XIX, în 1848, comunicațiile devin mai lesnicioase, cu toate că siguranța încă lipsea. R. exporta câteva produse prime ca pieile, seul de animale, untul, mierea, lâna, peștele, vitele cornute, tutunul și altele. Vitele cornute și tutunul luau drumul spre Turcia, iar boii și vacile se exportau în Austria. Lâna lua drumul în Occident, spre Lipsca și Viena.

In 1850 comerciul total al României atingea abia cifra de 44.666,667 lei, din cari 28.259,259 lei la exportațiuni și 16.407,408 lei la importațiuni. Dece ani mai târdiu, în 1860, cifra comerciului R.-ei quadruplează; ea se ridică la 178.884,662 lei, din cari 62.718,258 lei la importațiuni și 116.166,404 lei la exportațiuni, sau un excedent la export de 53.448,146 lei. In 1871 cifra comerciului total aproape dublează, atingĕnd 260.610,010 lei, din cari 82.927,228 lei la importațiuni și 177.682,782 lei la exportațiuni. In 1880 transacțiile țerei se îndoiesc, căci la comerciul total găsim 474.255,293 lei, ce se descompun în 255.336,415 lei la importațiuni și 218.918,878 lei la exportațiuni. In fine, în 1890, cifra totală a comerciului se ridică la 638.749,469 lei, adecă preste $1/_2$ miliard. Această crescere rapidă se datoresce în mare parte resbelului dintre R. și Turcia și consecințelor politice, ce au resultat din acest resbel.

Dăm aci cifrele comerciului exterior al României din perioada 1891—1900:

Anii	Import	Export	Total
	Valoarea în Lei		
1891	436.682,685	274.662,083	711.344,768
1892	380.747,296	285.384,057	666.131,353
1893	430.489,731	370.651,787	801.141,518
1894	422.142,287	294.198,384	716.340,671
1895	304.574,517	265.048,411	569.622,928
1896	337.922,929	324.056,652	661.979,581
1897	355.782,804	224.179,690	579.962,494
1898	389.908,439	281.181,567	673.090,006
1899	338.267,938	149.119,657	482.887,595
1900	216.965,878	280.000,431	496.966,309

Dela 1891—1900, comerciul ext. al României urmează oscilațiuni simțitoare de crescere și scădere. Descrescerile brusce se datoresc criselor financiare și economice, ce au avut loc în acești ani. Țerile, cari au făcut un comerciu mai însemnat cu R., în ultimul an 1900, sûnt următoarele după însemnătatea comerciului: (vedi tabela alăturată).

Țerile	Importațiuni	Exportațiuni	Total
	Valoarea în Lei		
Belgia . . .	6.974,450	140.545,933	147.520,383
Austro-Ungaria	69.295,818	44.274,895	113.570,713
Germania . .	55.664,507	19.195,377	74.859,884
Anglia . . .	31.150,217	16.878,762	48.028,979
Italia	9.684,797	16.268,883	25.953,680
Francia . . .	16.132,873	7.676,624	23.809,497
Turcia . . .	10.931,495	12.225,425	23.156,920
Olanda . . .	3.152,493	9.088,339	12.240,832
Rusia	5.746,531	5.231,825	10.978,356
Bulgaria . . .	2.631,318	3.547.157	6.178,475

Principalele mărfuri exportate în Belgia, în 1900, au fost: grâul 524.024,249 kgr. în sumă de 73.363,395 lei; semințele oleioase 137.617,585 kgr. în sumă de 34.404,396 lei; porumb 250.672,152 kgr. ce însumează 20.053,772 lei; orz și malț 58 mil. 736,708 kgr. ce se cifrează prin 4.698,937 lei; secară 33.767,610 kgr. pentru suma de 3.376,761 lei, apoi vin legumele făinoase uscate, castane și făina de castane, etc. 9.037,476 kgr. cu 1.807,495 lei; lemne de construcțiune și de lucru 19.052,506 kgr. în sumă de 1.524,200 lei. In fine, alte produse secundare. Din Belgia s'a importat, în același an, fierărie groasă 1.164,024 kgr. în sumă de 582,012 lei; geamuri și sticlă plată 1.787,286 kgr. însumând 571,932 lei; mașini de tot felul cu aburi, cu electricitate sau cu gaz, mașini agricole și industriale în cantitate de 329,194 kgr., în sumă de 493,791 lei; plăci de tuciu, piese de tuciu pentru construcțiuni, roate și osii pentru vagoane 1.811,723 kgr. însumând 434,813 lei, după aceea vin alte produse și fabricate de metal, de hârtie de lux, oleiuri vegetale de tot felul, sobe de tuciu, etc.

In Austro-Ungaria, R. a exportat în 1900 porumb 80.117,569 kgr. în sumă de 6.409,406 lei; semințe oleioase 12.896,769 kgr. în sumă de 3.224,192 lei; grâu 18.835,167 kgr. în sumă de 2.636,923 lei; trunchiuri de brad 124,873 metri cubi, pentru cifra de 2.497,460 lei; fructe uscate, afumate sau opărite 4.546,073 kgr. pentru suma de 2.273,036 lei; lemne de construcție și de lucru 26.442,037 kgr. în sumă de 2.115,363 lei; lânuri 1.084,858 kgr. în sumă de 1.952,746 lei. In fine, petroleu, oleiu de schist, fructe proaspete, ouĕ, pesce, fulgi, tărîțe de cereale și alte produse agricole. România a importat, în acelaș an, din Austro-Ungaria mașini de tot felul, cu aburi, cu electricitate sau cu gaz, mașini agricole și industriale pentru 5.010,560 kgr. în sumă de 7.515,840 lei; țesĕturi și stofe împletite de lână 183,108 kgr. pentru 4.577,700 lei; vagoane pentru călĕtori de clasa III, vagoane mixte pentru poștă și bagage 663 bucăți în sumă de 3.315,000 lei; țesĕturi și stofe împletite de bumbac, catifele de bumbac, etc. 367,018 kgr. în sumă de 2.569,126 lei. In fine, tot felul de producte industriale, produse chimice, ape minerale, unelte și instrumente de fier, etc.

In 1900, Germania a ocupat al 3-lea rang în cifra comerciului total al R. cu 74.859.884 lei, din cari: 55.664,507 lei la importațiuni și 19.195,377 lei la exportațiuni. Principalele articole exportate din România în Germania au fost: tartruri, acid tartric și benzină în cantitate de 3.592,133 kgr., pentru 5.747,413 lei; grâu 20.685,272 kgr., în sumă de 2.895,938 lei; porumb 22.601,146 kgr. pentru suma de 1.808,092 lei; ouĕ de paseri 1.619,837 kgr. în sumă de 1.619,837 lei; lemne de construcție și de lucru 14.156,360 kgr., în sumă de 1.132,509 lei.

Apoi tot felul de produse agricole sau derivate din agricultură.

Principalele articole importate din Germania în R., în 1900, sûnt mașini de tot felul cu aburi, cu

electricitate, cu gaz şi mai cu samă maşini agricole şi industriale ce au cântărit 5.979,884 kgr. şi au costat 8.969,826 lei; ţesături de stofe de lână în greutate de 279,562 kgr. şi au costat 6.989,050 lei; ţesături şi stofe împletite de bumbac în greutate de 480,112 kgr. în valoare de 3.360,784 lei; piei tăbăcite fine 81,727 kgr. şi au costat 1.634,540 lei; confecţiuni de stofe de lână 31,467 kgr. în sumă de 1.573,350 lei; fusuri şi osii de trăsuri şi de vagoane, ţevi şi urloaie de fier, ancore şi lanţuri în greutate de 1.854,878 kgr. valorând 1.112,927 lei; aur bătut în foi pentru poleială 287 kgr., în sumă de 1.004,500 lei; ferărie groasă 1.838,858 kgr. în sumă de 919,429 lei; apoi o mulţime de alte produse farmaceutice, industriale, etc.

România a exportat în Anglia, în 1900, următoarele produse: orz şi malţ 58.499,072 kgr. în sumă de 4.679,926 lei; grâu 28.989,500 kgr. în valoare de 4.058,530 lei; porumb 31.950,956 kgr. în sumă de 2.256,076 lei; petroleu şi oleiu de schist brute 16 385,463 kgr. în valoare de 1.638,546 lei; secară 9.435,206 kgr., în sumă de 943,521 lei şi alte produse.

Din Anglia s'a importat în România, în acelaş an, ţesături şi stofe împletite de bumbac, catifele de bumbac şi altele 848,282 kgr. în valoare de 5.937,974 lei; torturi de bumbac nevăpsite, afară de bumbăcel 1.856,172 kgr., în sumă de 3.712,344 lei; ţesături şi stofe împletite de bumbac 892,607 kgr. în sumă de 3.570.428 lei; ţesături şi stofe împletite de lână de o greutate de 500 grame sau mai puţin pe metru pătrat 105,472 kgr., în sumă de 2.636,800 lei; orez 4.830,574 kgr., în sumă de 1.739,007 lei; tinichea şi fier în tablă spoit, arămuit, etc. 2.800,196 kgr. în sumă de 1.404,598 lei; pânză şi saci de jută ordinară 940,520 kgr. în sumă de 1.128,624 lei; maşini de tot felul cu aburi, cu electricitate sau cu gaz, maşini agricole şi industriale 583,571 kgr., în sumă de 875,356 lei; apoi ceai, cafea crudă, piper şi alte produse coloniale, etc.

Rom. a exportat în Italia în 1900, grâu ce cântărea 77.082,496 kgr. in valoare de 10.791,549 lei; porumb 22.480,586 kgr. în sumă de 1.798,447 lei; petroleu şi oleiu de schist rafinate 5.675,769 kgr. sau 1.135,154 lei; secară 4.932,356 kgr. în valoare de 493,236 lei; legume făinoase, uscate, castane şi făină de castane, etc. 2.294,300 kgr. în sumă de 458,860 lei; ovĕs 1.726,494 kgr. în sumă de 138,119 lei; în fine tot felul de produse agricole sau derivate din agricultură. Produsele cele mai însemnate importate din Italia au fost ţesături şi stofe împletite de bumbac, ţesute din fire văpsite, ţesături de bumbac tipărite, catifele de bumbac 353,949 kgr. sau 2.477,643 lei; cafea crudă 613,693 kgr. de 1.227,386 lei; torturi de bumbac nevăpsite, afară de bumbăcel 457,716 kgr. de 915,432 lei; lămâi, portocale, neramze, chitre şi rodii 822,268 kgr. în sumă de 493,361 lei; vagoane pentru călĕtori clasa III, vagoane mixte pentru postă şi bagage, etc., 81 bucăţi în sumă de 405,000 lei; orez 987,167 kgr. de 355,380 lei; după cari vin alte mărfuri şi produse industriale de mai mică însemnătate.

Comerciul României cu Francia de câţiva ani merge descrescĕnd. Astfel, pe când în anul 1896 România exporta în Francia pentru suma de 8.788,631 lei, în 1897, cifra exportului a scăḑut la 5.092,422 lei; ea s'a ridicat în 1898 la 7.376,470 lei, pe când în 1899 a scăḑut iarăşi la cifra de 5.600,965 lei. In Francia s'au exportat în 1900 legume făinoase, uscate, castane şi făină de castane, etc., 10.987,830 kgr. sau 2.197,566 lei; seminţe oleioase 7.383,594 kgr. în valoare de 1.845,899 lei; grâu 11.220,818 kgr. în valoare de 1.570,915 lei; porumb 6.821,975 kgr. în sumă de 545,758 lei; lemne de construcţie şi de lucru 6.307,889 kgr., în sumă de 504,631 lei; doage de stejar 5.031,179 kgr. în sumă de 503,118 lei. Celelalte produse exportate sûnt de mică însemnătate.

Din Francia s'au importat, în acelaşi an, ţesături şi stofe împletite de lână de o greutate de 500 grame sau mai puţin pe metru pătrat 56,965 kgr. în valoare de 1.424,125 lei; oleiuri vegetale de tot felul 1.056,536 kgr. în sumă de lei 950,882; ţesături şi stofe împletite de mătasă pure sau amestecate cu fire de aur, de argint, de metale comune, aurite sau argintate 9261 kgr. în sumă de 926,100 lei; oleiu de masline 683,223 kgr. în sumă de 819,867 lei; ţesături şi stofe împletite de bumbac ţesute din fire văpsite, ţesături de bumbac tipărite, catifele de bumbac 78,119 kgr. în sumă de 546,833 lei; confecţiuni de stofe de lână 8429 kgr. în sumă de 421,450 lei; ferărie groasă 803,600 kgr. în valoare de 401,800 lei; conserve de carne, de pesce de stacoji 149,742 kgr. în sumă de 374,355 lei; orez 1.024,556 kgr. în sumă de 368,840 lei; precum şi alte produse de o însemnătate mai mică. Observ, că multe produse germane au luat locul produselor franceze din causa eftinătăţei lor; însă fabricatele franceze sûnt cu mult mai superioare produselor germane.

In Turcia s'a exportat în 1900 făină de grâu 21.757,103 kgr. în valoare de 6.527,131 lei; grâu 11.850,036 kgr. ce a valorat 1.659,005 lei; petroleu şi oleiu de schist rafinate în cantitate de 4.886,543 kgr. şi au costat 977,309 lei; brânzeturi şi caşcavaluri 622,699 kgr. în sumă de 435,889 lei; lemne de construcţiune şi de lucru 4.816,670 kgr. în valoare de 385,334 lei; piei de bivol, de bou, de viţel, etc., 241,117 kgr. în valoare de 361,676 lei; petroleu şi oleiu de schist brute 3.213,148 kgr. în sumă de 321,315 lei.

De asemenea, România a mai exportat în Turcia legume făinoase uscate, castane şi făină de castane, etc., 1.006,479 kgr. în sumă de 201,296 lei; berbeci, oi, ţapi, capre, miei şi ieḑi 9189 capete sau 91,890 lei; mobile, scule de menagiu, etc., în sumă de 51,123 lei; porumb pentru suma de 50,018 lei; vinuri pentru suma de 30,828 lei; zahăr pentru suma de 30,511 lei, şi alte produse industriale şi agricole.

Din Turcia s'au importat tutunuri în foi şi fabricate 400,696 kgr. în valoare de 2.003,480 lei; lămâi, portocale, neramze, chitre şi rodii cântărind 2.705,401 kgr. sau 1.623,241 lei; masline sărate sau murate în butoaie 2.546,880 kgr., cari au costat 1.273,440 lei; roşcove, smochine în păpuşi şi stafide negre 2.435,310 kgr. în sumă de 974,124 lei; oleiu de masline 710,585 kgr. în suma de 852,704 lei, după cari vin cărbunii de pămênt şi coks 30.519,113 kgr. în sumă de 762,978 lei. Celelalte produse importate din Turcia sûnt de o minimă însemnătate.

Comerciul României cu Olanda este destul de însemnat, de oare ce în anul 1900 atinge cifra de

12.240,832 lei, din cari 3.152,493 lei la importaţiuni şi 9.088,339 lei la exportaţiuni. Această cifră a exportaţiunilor este maximă, pe când cifra minimă din ultima perioadă quinquenală, şi anume din anul 1897, era de 1.473,722 lei la exportaţiuni, deşi un an mai înainte 1896 cifra exportaţiunilor din România fusese de 4.263,823 lei.

Cifra exportaţiunilor cresce însă treptat, astfel în anul 1898 România exporta în Olanda mărfuri pentru 3.389,140 lei; în 1899 pentru 4.359,405 lei, şi, în fine, în 1900 cifra exportaţiunilor dată mai sus este preste 9 milioane lei. Una din causele, cari a contribuit la această crescere repede, este înfiinţarea serviciului maritim român, care transportă principalele produse ale solului în Olanda, şi anume în portul Rotterdam. Produsele mai însemnate exportate în Olanda sûnt următoarele: grâu 19.305,825 kgr. în valoare de 2.702,816 lei; secară 20.515,066 kgr. în valoare de 2.051,507 lei; lemne de construcţiune şi de lucru 15.462,798 kgr. în sumă de 1.237,024 lei; porumb 13.318,700 kgr. sau 1.065,496 lei; orz şi malţ 7.662,546 kgr. în sumă de 613,004 lei; legume făinoase uscate, castane şi făină de castane, etc., 1.053,615 kgr. sau 210,723 lei; făină de grâu 575,888 kgr. în valoare de 172,766 lei; tărîţe de ori ce cereale 1.840,990 kgr. în sumă de 110,459 lei; meiu 545,000 kgr. în sumă de 54,500 lei; piei de bivol, de bou, de viţel, de oaie, etc., piei crude, sărate sau uscate 27,334 kgr. în sumă de 41,001 lei; lemne de foc de ori şi ce fel 1.718,256 kgr. în sumă de 34,365 lei; piei cu blană, pregătite sau nepregătite, dar necroite, necusute 2000 kgr. în sumă de 24,000 lei; ovĕs 265,750 kgr. în sumă de 21,260 lei; după cari vin alte produse neînsemnate, a căror valoare este mică, ca oleiuri şi unsori minerale 9153 kgr. în sumă de 6407 lei; fulgi 360 kgr. în sumă de 3600 lei, etc.

România a importat din Olanda în 1900 următoarele produse mai principale: stearină în massă 550,957 kgr. în sumă de 495,861 lei; cărbuni de pămênt şi coks 15.764,483 kgr. în sumă de 394,113 lei; orez 940,578 kgr. în sumă de 338,608 lei; ferărie groasă 661,665 kgr. în sumă de 330.833 lei; tutunuri în foi şi fabricate 47,578 kgr. în sumă de 237,890 lei; rĕşină, cătran, smoală, colofoniu şi terebentină 150,398 kgr. în sumă de 150,398 lei; producte chimice 64,592 kgr. în sumă de 96,888 lei; alun 294,400 kgr. în sumă de 88,320 lei; ţîri, haringi şi stock-fisch 83,219 kgr. în sumă de 83,219 lei; apoi, plăci de tuciu, piese de tuciu pentru construcţiune, roate şi osii pentru vagoane 309,359 kgr. în sumă de 74,246 lei; draghe 400 tone în sumă de 72,000 lei; ferărie laminată 320,740 kgr. în sumă de 64,148 lei; maşini şi aparate, din alte metale decât fonta, fierul şi oţelul 7824 kgr. în sumă de 39,120 lei; cafea crudă 18,931 kgr. în sumă de 37,862 lei; raliuri de fier sau de oţel 234,392 kgr. în sumă de 35,903 lei; în fine, ţesĕturi de tot felul, lucrări de cauciuc, ciocolată, ceaiu, cacao, brânzeturi şi caşcavaluri, oleiuri şi unsori minerale, produse farmaceutice, etc., pentru sume mai neînsemnate.

Comerciul cu Rusia şi cu Bulgaria este neînsemnat, deoarece cu Rusia comerciul exterior n'a atins decât 10.978,356 lei, iar cu Bulgaria 6.178,475 lei. Insă comerciul cu Bulgaria interesează îndeosebi din causa relaţiunilor de vecinătate, relaţiuni, cari pot să ia o extensiune mai mare în viitor.

România a exportat în Bulgaria în 1900 petroleu şi oleiu de schist rafinat 4.075,657 kgr. în sumă de 815,131 lei; sare de ocnă, sare de mare 18.361,050 kgr. în valoare de 679,397 lei; lemne de construcţiune şi de lucru 912,617 kgr. în valoare de 73,009 lei; mobile, scule de menagiu, ş. a., 18,466 kgr. sau 55,398 lei; zahăr rafinat, zahăr candel 67,207 kgr. sau 33,603 lei; ciment de ori ce fel şi plăci de ciment 439,000 kgr. în sumă de 26,340 lei; pesce în cantitate de 24,502 kgr. de 24,502 lei; cărbuni de pămênt şi coks 904,211 kgr. sau 22,605 lei; după aceea 69 cai în valoare de 20,700 lei şi alte mărfuri. Principalele produse importate din Bulgaria, în acelaş an, sûnt: porumb 5.673,449 kgr. în valoare de 453,876 lei; grâu 2.653,409 kgr. în sumă de 371,477 lei; ceaprazărie şi panglicărie de lână 10,832 kgr. pentru suma de 324,960 lei; foi, flori, fructe şi lichenuri pentru argăsit 324,695 kgr. în sumă de 194,817 lei; aramă, alamă şi bronze brute 123,190 kgr. în valoare de 184,785 lei; în fine o mulţime de alte produse industriale şi agricole, ca maşini de tot felul, cu aburi, cu electricitate sau cu gaz, maşini agricole şi industriale, cari au cântărit 84,292 kgr. şi au valorat o sumă de 126,438 lei; pietri comune pentru construcţiuni, pietri pentru litografie, etc., de o greutate de 2.983,970 kgr. şi au costat 119,350 lei; seminţe de grădină, de pădure şi de nutreţ 78,667 kgr. în sumă de 118,000 lei; apoi o mulţime de alte produse industriale şi agricole, cari neapĕrat, deşi sûnt fabricate în alte ţeri, ne vin transito prin Bulgaria; căci se scie, că industria bulgară ca şi cea română sûnt astădi (în 1902) în stare embrionară.

După ţerile citate vin următoarele state, al căror comerciu cu România este mai puţin important: Elveţia cu un comerciu total de 3.986,558 lei, din cari 1.302,936 lei la exportaţiuni şi 2.683,622 lei la importaţiuni.

Spania cu un comerciu de 1.898,213 lei, din cari 1.812,877 lei la exportaţiuni şi 85,336 lei la importaţiuni.

Serbia face transacţiuni cu România pentru suma totală de 1.542,216 lei, din cari 865,432 lei la exportaţiuni şi 676,784 lei la importaţiuni; apoi vin ţeri ca Grecia, cu un comerciu total de 1.413,725 lei, din cari 1.224,952 lei la importaţiuni şi 188,773 lei la exportaţiuni. Svedia şi Norvegia cu un comerciu total de 607,974 lei, din cari 601,095 lei la exportaţiuni şi 6879 lei la importaţiuni. Egiptul cu un comerciu total de 299,650 lei, din cari 299,508 lei la exportaţiuni şi 142 lei la importaţiuni, apoi, în continentul american, statele Americei cu un comerciu total de 911,109 lei, din cari 1551 lei la exportaţiuni şi 909,558 lei la importaţiuni. [I. I. Nacian.]

Căile de comunicaţie.

Căile de comunicaţie au contribuit enorm la desvoltarea economică şi socială a R.-ei, multiplicând bogăţiile ţerii şi punêndu-o în relaţiune directă cu străinătatea. Cea mai importantă lege asupra căilor de comunicaţie (după Regulamentul organic din 1832) este legea din 1868, care deschide o eră nouă şi fecundă în resultate. Inainte de aceste două legi fundamentale, drumurile

din Rom. erau primitive, nepracticabile și lipsite de siguranță, atât pentru călětori, cât și pentru mărfuri. Sub impulsiunea legii din 1868, drumurile luară o enormă desvoltare.

Starea drumurilor în România în perioda de timp dela 1866—97 a fost:

In anul	1866 . . .	1,095	km. de drumuri
„ „	1870 . . .	1,800	„ „ „
„ „	1876 . . .	5,165	„ „ „
„ „	1880 . . .	7,884	„ „ „
„ „	1887 . . .	12,931	„ „ „
„ „	1897 . . .	24,027	„ „ „

In 1897 căile de comunicație se cifrează astfel:

Șoselele și drumurile	Existente km.	In construcție km.	In teren natural km.	Total în km.
Șosele naționale	2,809·156	81·625	246·418	8,137·199
„ județene	4,224·191	47·859	882·142	5,154·192
Drum. vicinale	10,817·468	528·642	7,206·556	18,552·666
„ comunale	6,177·181	398·885	4,538·564	11,114·630
Total . .	24,027·996	1,057·011	12,873·680	37,958·687

La finele anului 1901, șoselele naționale aveau o întindere de 2890 km.; șoselele județene numerau 4200 km.; iar drumurile comunale 6200 km. Căile de comunicație de mai sus (fără drumurile de fier) erau evaluate, la finele anului 1901, la 650 milioane lei, din cari 300 milioane s'au cheltuit în numerar, iar restul este valoarea ḑilelor de prestație. In această cifră, șoselele naționale întră pentru 280 milioane lei. Ministerul lucrărilor publice alocează anual 4—5 milioane lei pentru întreținerea șoselelor și drumurilor.

Drumurile de fier. Rețeaua căilor ferate a luat o mare extindere, mai cu samă în anii din urmă, după cum se vede din următorul tablou:

In anul	1869	67·170	km. exploatați
„ „	1870	67·170	„ „
„ „	1871	69·470	„ „
„ „	1872	69·470	„ „
„ „	1873	648	„ „
„ „	1874	648	„ „
„ „	1875	921	„ „
„ „	1876	921	„ „
„ „	1877	921	„ „
„ „	1878	921	„ „
„ „	1879	921	„ „
„ „	1880	921	„ „
„ „	1881	1011	„ „
„ „	1882	1165	„ „
„ „	1883	1204	„ „
„ „	1884	1307	„ „
„ „	1885	430·164	„ „
„ „	1886	1709	„ „
„ „	1887	2601·280	„ „
„ „	1888	2127	„ „
„ „	1889	2402	„ „
„ „	1890	2416	„ „
„ „	1891	2422	„ „
„ „	1892	2462	„ „
„ „	1893	2488	„ „
„ „	1894	2505	„ „
„ „	1895	2526	„ „
„ „	1896	2810	„ „
„ „	1897	2872	„ „
„ „	1898	2905	„ „
„ „	1899	3069	„ „
„ „	1900—1901 .	3070	„ „

Lungimea liniilor în exploatare, la 31 Martie 1902, era de 3170,774 km., din cari 3116,829 km. cale normală, 32,526 km. cale îngustă și 21,419 km. cale largă.

Costul liniilor C. F. R. în exploatare până la finea anului 1900—1901 a fost:

	Lungimea în km.	Suma cheltuită efectiv în Lei
Linii ferate à forfait pe seama statului	175,868	56.081,494
Linii ferate rescumpěrate de către stat	960,145	305.358,193
Linii ferate cu act de concesiune exploatate de stat	222,411	60.495,640
Linii ferate construite direct de stat	1.793,547	264.879,249
Diferite lucrări, refaceri de linii, gări, poduri, material rulant, studii de căi ferate	—	86.928,945
Total . .	3.171,961	773.688,521
Totalul capitalului nominal al costului liniilor C. F. R.		887.028,157

Veniturile și cheltuielile căilor ferate au crescut treptat cu desvoltarea rețelei chilometrice, după cum se vede din datele de mai jos.

Anii	Venituri		Cheltuieli		Venitul net.	
	Lei	B.	Lei	B.	Lei	B.
1869	150,084	41	—	—	Deficit	—
1870	1.084,630	65	568,773	13	515,857	52
1880	16.170,403	56	11.655,147	68	4.415,255	98
1890	38.326,711	44	23.971,338	54	14.355,372	90
1891	41.090,749	20	26.356,283	24	14.734,465	96
1892	40.593,310	84	27.736,708	59	12.856,602	25
1893	46.718,134	40	32.576,263	52	14.141,870	88
1894	44.332,928	30	31.914,949	76	12.417,978	54
1895	43.001,818	23	31.868.974	88	11.132,843	35
1896	49.996,308	64	34.488,451	64	15.507,857	—
1897	48.886,421	64	36.958,072	06	11.928,349	58
1898	56.751,408	13	38.383,619	10	18.367,789	03
1899	48.539,359	—	39.918,727	42	8.620,631	58
1900/901	50.158,165	25	35.645,926	99	14.512,238	26

Venitul brut al căilor ferate pe anul 1900—1901, pentru o mijlocie de 3100 km. și 315 stațiuni, a fost:

	Venituri realisate în Lei	la % din Total	De 1 km. de cale Lei
Din traficul de călětori .	17.193,474·35	34·27	5,546
„ „ „ bagage .	442,758·90	0·89	143
„ „ mărfurilor de mare iuțeală . , .	1.372,974·85	2·74	443
Din traficul mărfurilor de mică iuțeală	28.994,785·43	57·80	9,353
Venituri diverse . . .	2.154,176·72	4·30	695
Total . .	50.158,165·25	100·—	16,180

Veniturile resultate din traficul de călětori pe 1900—1901:

Classa	Numěrul călětorilor transportați	Venituri Lei
Classa I . .	191,274	1.951,966
„ II . .	746,742	4.506,425
„ III . .	4.534,022	10.735,083
Total . .	5.472,038	17.193,474

Veniturile resultate din traficul de bagage pe 1900—1901: 8819 tone expediate, venitul realisat 442,754 lei, de tonă 50·20 lei.

Veniturile resultate din traficul mărfurilor de mare iuţeală pe 1900—1901:

	Tone	Venitul realisat Lei
Tone expediate după tariful normal	11,250	585,993
" " " " redus	24,659	836,982
Total . .	35,909	1.372,975

Veniturile resultate din traficul mărfurilor de mică iuţeală pe 1900—1901:

Mărfuri transportate	Tone	Venitul realisat Lei
Cereale şi făină	1.516,011	9.636,631
Ciment şi pietri	423,826	1.463,753
Lemne de foc	435,955	1.781,942
" " construcţie	402,508	3.178,707
Sare	83,312	563,144
Cărbuni	110,645	813,586
Petroleu	219,154	1.216,799
Diferite mărfuri civile	744,201	10.093,784
" " militare	16,125	246,440
Total . .	3.951,782	28.994,786

Cheltuielile în anul 1900—1901, pentru o lungime mijlocie exploatată de 3100 km. şi 315 staţiuni, a fost de 35.645,926 lei 99 bani.

Aceste cheltuieli revin pentru anul 1900—1901: Plata personalului (apuntamente, deplasări, prime de parcurs, chirii şi alte alocaţii personale) 22.581,012 lei 55 bani; de 1 kilometru de cale 7284 lei 20 bani; de tren kilometric 1 leu 97 bani; de 100 vagoane osii kilometrice 5 lei 70 bani; de 1000 tone brute kilometrice 11 lei 9 bani. Restul cheltuielilor 13.064,914 lei 44 bani; de 1 kilometru de cale 4214 lei 49 bani; de tren kilometric 1 leu 14 bani; de 100 vagoane osii kilometrice 3 lei 29 bani; de 1000 tone brute kilometrice 6 lei 42 bani.

Materialul rulant se compunea, la 31 Martie 1901, din 12,975 vehicule, adecă: 464 locomotive; 420 tendere; 33 vagoane pentru casa regală, ministeriale, direcţia C. F. R., sanitare şi penitenciare; 1005 vagoane pentru călětori; 92 pentru postă; 230 pentru bagage şi manipulaţie; 6535 acoperite pentru mărfuri şi reservoare; 4092 descoperite pentru mărfuri; 61 pentru usul administraţiunii şi 43 pluguri de zăpadă.

Consumaţia combustibilului în anul 1900—1901 a fost de 223,847 m. c. lemne; 26.558,926 kgr. cărbuni Cardiff; 10.221,849 kgr. cărbuni de Westfalia; 8.028,368 kgr. cărbuni de Silesia; 987,956 kgr. lignit din Valea Trotuşului; 86.527,506 kgr. lignit de Mărgineanca; 20.868,955 kgr. păcură. Acest combustibil transformat în Cardiff însumează 149.811,808 kgr. El a costat 3.952,353 lei, în care sumă se cuprind şi cheltuielile de manutenţiune şi supraveghiere, fără transport. Costul mediu al unei tone de combustibil în 1900—1901, a fost de 26 lei 38 bani. Cantitatea de apă consumată de locomotive, în cursul anului 1900 până 1901, a fost de 2.586,637 m. c., pentru care s'a cheltuit suma de 350,268 lei 88 bani, ceea ce revine 13·94 lei costul unui metru cub. pompat cu pompa de vapor. Luminatul a 463 locomotive în 1900—1901 a costat 41,310 lei 95 bani, ceea ce revine de locomotivă 89 lei 22 bani, vagoanele luminate erau în numér de 1345, din cari 1133 cu rapiţă, 120 cu petroleu, 75 cu electricitate şi 17 cu gaz aeriform. Statistica oficială relativă nu arată costul lor.

Circulaţia trenurilor în 1900—1901 a fost: trenuri accelerate 10,762; trenuri de persoane 23,819; trenuri mixte şi militare 33,421; trenuri de mărfuri 35,101; trenuri de materiale 4472, totalul trenurilor 107,575.

Intinderea kilometrică a diverse trenuri, cari străbat întreaga ţeară, dela o extremitate la alta, cât şi dela diverse debuşeuri până la locurile de producţie:

Dela Vêrciorova	la	Burdujeni	812·2 km.
" Dorohoiu	"	Galaţi prin Focşani	353·8 "
" "	"	Galaţi prin Vaslui	406·7 "
" Bucuresci	"	Constanţa-port . .	230·6 "
" "	"	Burdujeni	446·6 "
" "	"	Vêrciorova . . .	381·1 "
" "	"	Predeal	143·8 "

Vitesa drumurilor de fier în România variază între 50—60 km. pe oră pentru trenurile accelerate; pentru trenurile mixte dela 35—40 km. pe oră şi pentru trenurile de călětori dela 40 până la 50 km. pe oră. Trenurile de marfă au o vitesă de 25—30 km. pe oră. Trenurile »Orient expres« merg cu 50—60 km. pe oră, »Berlin-Bucuresci« şi vice-versa cu o vitesă de 50—60 km. pe oră.

Rescumperarea căilor ferate s'a făcut de stat în 1880.

Personalul căilor ferate (exclusiv serviciele docurilor şi navigaţiei) în anii 1896—1901 a variat astfel:

Anii	Totalul împiegaţilor, agenţilor şi lucrătorilor	De 1 km. de cale
1896	19,046	6·8
1897	20,515	7·1
1898	20,129	6·6
1899	18,209	5·9
1900—1901	17,724	5·7

Personalul căilor ferate, serviciului docurilor şi navigaţiei la finele anului 1900—1901 era de 18,354, din cari 17,724 la căile ferate, 336 la serviciul docurilor şi 294 la serviciul navigaţiunei maritime.

Navigaţia maritimă. Serviciul maritim român, auxiliar indispensabil al drumurilor de fier, a fost creat prin legea promulgată la 3 Maiu 1896, care a înfiinţat direcţia serviciului maritim român, dependentă de administraţia C. F. R. Un credit de 10 milioane a fost votat pentru cumpěrări de vapoare şi întimpinarea cheltuielilor de exploatare. Serviciul maritim poseda la început vapoarele »Meteor« (naufragiat în 22 Febr. 1898 la Capul Şablek) şi »Medea«. Acest din urmă, devenind neapt pentru serviciu, a fost vêndut în Maiu 1902. Serviciul maritim servesce actualmente două linii:

I. Linia orientală Constanţa-Constantinopole şi vice-versa. Ea face serviciu de postă, călětori şi mărfuri. Două vapoare de lux servesc această linie, şi anume: 1) Vaporul »Principesa Maria«,

construit în 1896, care are o lungime de 86 metri și o lărgime de 10·65 m., o capacitate în tone registru brut de 1605, iar netă de 502; o viteză mijlocie în serviciul curent de 17 noduri; și 2) Vaporul »Regele Carol I«, construit în 1898, are o lungime de 106·70 m., o lărgime de 12·80 m., o capacitate brută în tone registru de 2369, iar netă de 839, și o viteză mijlocie în serviciul curent de 18 noduri. Costul acestor vapoare a fost de 1.526,252 lei 95 bani pentru »Principesa Maria« și 2.447,470 lei 32 bani pentru »Regele Carol I«.

II. Linia occidentală, care pleacă dela Dunăre sau Constanța la Rotterdam și înapoi, este servită de 5 vapoare de mărfuri, cari pot transporta și călători. Mărfurile transportate sînt cerealele și lemnele. La întoarcere, ele aduc cărbuni și alte mărfuri din Olanda, Belgia, Anglia și Germania. Aceste 5 vapoare sînt de două tipuri:

a) Vapoarele »Bucuresci«, »Dobrogea« și »Iași«, construite în 1897, au o lungime fiecare de 92·70 m., o lărgime de 11·80 m., o capacitate în tone registru brut de 2267·9, iar netă de 1451·6 și o viteză în serviciul curent de $9^1/_2$ noduri. Costul acestor vapoare a fost pentru vaporul »Bucuresci« de 864,217 lei 72 bani, »Dobrogea« de 869,256 lei 94 bani și »Iași« de 875,516 lei 39 bani. Vapoarele »Bucuresci«, »Dobrogea« și »Iași« sînt provědute cu spardecuri și instalațiuni pentru transporturi de vite.

b) Vapoarele »Turnu-Severin« și »Constanța«, construite în 1898, au o lungime de 86·67 m., o lărgime de 12·23 m. Vaporul »Turnu-Severin« are o capacitate în tone registru brut de 2214·74, iar netă de 1415·98 și vaporul »Constanța« are o capacitate în tone registru brut de 2212·8, iar netă de 1421·3. Vitesa ambelor vapoare este de 10·3 noduri pe oră. Costul lor este de 775,653 lei 61 bani »Turnu-Severin« și de 772,044 lei 9 bani »Constanța«.

Linia orientală, servită de vapoarele »Regele Carol I« și »Principesa Maria«, este de 196 mile marine, adecă distanța dintre Constanța și Constantinopole. Trajectul între aceste două orașe maritime se face in 12 ore.

Linia occidentală, servită de vapoarele »Bucuresci«, »Dobrogea«, »Iași«, »Turnu-Severin« și »Constanța«, este de 3522 mile marine, adecă distanța dintre Brăila și Rotterdam. Trajectul se face în 16—17 ḑile.

Afară de vapoarele menționate, serviciul maritim mai posede și câteva bastimente de servitudine: 1) »Sulina«, remorcher cu roate, cu instalațiuni de salvare, cu aparate de scafandru și cu pompe centrifuge. Lungimea acestui remorcher este de 36 m., lărgimea de 5·70 m., tonagiul net este de 87 tone registru, iar vitesa mijlocie în serviciul curent de 9 noduri. Costul sĕu a fost de 100,000 lei. 2) »Evelin«, mică șalupă, care poate naviga împrejurul unui port, are o lungime de 29·30 m., lărgimea de 5·29 m., capacitatea brută în tone registru 99, iar netă de 69·88. Vitesa mijlocie în serviciul curent este de 6 noduri, iar costul de 50,000 lei. 3) »Viitorul«, mică șalupă, care face serviciu împrejurul portului, în lungime de 16·45 m., lărgime 3·60 m., capacitate netă în tone registru 25, cu o viteză mijlocie în serviciul curent de 75 noduri. Costul ei a fost de 30,000 lei. 4) »Tusla«, șlep de 40 tone capacitate.

Serviciul maritim român a servit cu vapoarele sale postale mai întâi linia Brăila-Constantinopole, după aceea, ca încercare, a servit porturile Salonic și Pireu. Cu vapoarele sale occidentale a mai făcut curse, afară de Rotterdam, în Italia, unde a transportat vite, la Cardiff și alte porturi de unde s'a întors cu diferite mărfuri.

Vapoarele, cari servesc linia Dunărea-Rotterdam, au costat 4.000,000 lei. Această linie produce un venit net anual de 600,000 lei.

Serviciul maritim a costat pe stat, dela 1897, de când funcționează regulat, până la 1 Ian. 1900, 13.400,000 lei, din cari 8.460,364 lei a fost costul vapoarelor și al ameliorărilor ce li s'au adus.

Navigația fluvială. Serviciul navigației fluviale a fost creat prin legea din 1887. Acest serviciu depinde de ministeriul lucrărilor publice, iar exploatarea se face de direcția serviciului hidraulic. Cheltuielile ocasionate anual de acest serviciu sînt de aproximativ $1^1/_2$ mil. lei. Navigația fluvială servesce regulat cu vapoare de pasageri următoarele porturi:

a) Galați-Isaccea-Tulcea-Sulina	I traject	150	km.
b) Galați-Brăila	II „	20	„
c) Silistra-Călărași-Ostrov	III „	10	„
d) Giurgiu-Rusciuc-Zimnicea-Șistov, Turnu-Măgurele-Nicopole	IV „	103	„
e) Giurgiu-Rusciuc	V „	4	„
f) Calafat-Vidin	VI „	4	„
g) Turnu-Severin-Cladova	VII „	2	„

Cu vapoarele de mărfuri servesce următoarele localități, într'un singur traject, între Sulina și Vêrciorova: Sulina, Tulcea, Isaccea, Galați, Brăila, Măcin, Cocargea, Cernavodă, Gura-Ialomiței, Hârșova, Boascic, Ostrov, Călărași, Silistra, Oltelnița, Turtucaia, Giurgiu, Rusciuc, Zimnicea, Șistov, T.-Măgurele, Nicopole, Samovitz, Corabia, Rahova, Zibra, Palanca, Bechet, Bistretz, Lom-Palanca, Déssa, Batevo, Vidin, Calafat, Cosova, Cetatea, Novoselo, Gârla-Mare, Timok, Țigănași, Bîrza-Palanca, Crivina, Velesnița, Hinova, T.-Severin, Vêrciorova. Pentru anumite comande, dacă o reclamă importanța lor, mai servesce și alte localități dintre Sulina și Regensburg.

Navigația fluvială se face între Sulina și Regensburg, adecă pe o intindere fluvială de 2418·123 km. Aceste distanțe se repartisează astfel:

Dela Sulina până la frontiera ungară (Orșova)	947·123	km.
Dela Orșova până la Budapesta	726	„
„ Budapesta „ „ Viena	291	„
„ Viena „ „ Passau	301	„
„ Passau „ „ Regensburg	153	„

Alte distanțe kilometrice între porturile dunărene române:

Dela Sulina până la Galați	150	km.
„ „ „ „ Brăila	170	„
„ „ „ „ Cernavodă	300	„
„ „ „ „ Giurgiu	487	„
„ „ „ „ T.-Măgurele	594	„
„ „ „ „ Calafat	792	„
„ „ „ „ T.-Severin	928	„
„ „ „ „ Vêrciorova	946	„
„ „ „ „ Frontieră	947·123	„

Afară de Dunăre mai cităm ca rîu navigabil Prutul. Pe rîurile Olt, Ialomiţa, Siret, Bistriţa şi Moldova, ce au un inegal şi neconstant volum de apă, se fac numai transporturi de lemne.

Navigaţia fluvială posedă 12 vapoare de pasageri, 12 remorchere şi 60 de şlepuri. Iuţeala maximă a vapoarelor de pasageri în josul Dunării este de 26 km.; iar în susul Dunării de 22 km. pe oră. Vitesa medie a remorcherelor de mărfuri în susul Dunării este de 5 km.; iar în josul Dunării de 10 km. pe oră. Valoarea totală a vaselor serviciului fluvial şi a şantierului dela Turnu-Severin este de 10.500,000 lei. După ultimul budget din 1902—1903, acest serviciu figura la cheltuieli cu 1.900,000 lei; iar la venituri cu 2.000,000 lei.

Postele şi telegrafele. Principala lege, care a organisat şi fusionat serviciul postelor şi telegrafelor în România, este legea din 1864. Celelalte legi, reorganisatoare ale postelor şi telegrafelor, sûnt legile din 1892 şi 1900, cari împreună cu legea din 1864 sûnt şi astădi in vigoare. In anul 1902, direcţia postelor şi telegrafelor numera 134 oficii independente, 98 oficii sucursale, 18 biurouri ambulante (de tren), 12 biurouri autorisate, 47 agenţii postale speciale, 5 biurouri de comisiune şi expediţiune, 308 staţiuni C. F. R., cari manipulează serviciul de postă.

Mişcarea serviciului postelor, în anul 1900 până 1901, se presintă astfel: pentru corespondenţa de postă uşoară (internă şi externă) în sumă de 63.888,346 s'a perceput suma de 3.851.139 lei 31 bani. Mandatele postale interne şi externe în număr de 975,848, au produs suma de 494,417 lei 54 bani. Numĕrul gropurilor şi scrisorilor de valoare (329,646), al coletelor postale ordinare (613,934), al pachetelor cu şi fără valoare declarată (327,112), al mesageriilor oficiale (186,636) sau al mesageriilor în total de 1.457,328 a produs 720,972 lei 18 bani. Corespondenţa ordinară şi recomandată prin România a fost de 10,428 kgr. Numĕrul bucăţilor mesagerielor a fost de 458,062. Numĕrul cutiilor de scrisori a variat dela 812 în anul 1888—89 la 4935 în 1899—1900 şi 5013 în 1900—1901.

Personalul întrebuinţat pentru aceste manipulări era la finele anului 1900—1901 de 1433 amploiaţi superiori, 1491 amploiaţi inferiori, 47 agenţi speciali, 916 factori rurali, 2824 agenţi postaii (notari neretribuiţi), 2893 personal superior şi inferior.

Lungimea liniilor telegrafice, în anul 1900 pâna 1901, a fost de 6971,500 km., iar desvoltarea firelor conducĕtoare de 18,023 km. Numĕrul telegramelor interne presentate a fost de 1.455,491; iar al celor oficiale de 89,253. Numĕrul telegramelor externe presentate a fost de 275,480; al celor sosite de 242,627 şi al celor transitate de 59,565. Totalul taxelor percepute pentru telegramele interne a fost de 1.374,642 lei 96 bani, iar al telegramelor externe de 489,227 lei 2 bani.

La liniile telegrafice de mai sus, ce aparţin la administraţia postelor, trebue să adăugăm şi liniile telegrafice ale C. F. R. în lungime de 3225 km., cu 8563 km. fire telegrafice.

Lungimea firelor telefonice a luat o mare desvoltare în anul 1900—1901.

	Lungimea liniilor aeriane în km.	Lungimea firelor în km.	Nr. posturilor
Reţeaua urbană Bucuresci	91·619	1,715·086	881
Reţeaua urb. Brăila .	165·087	364·442	187
„ „ Craiova .	28·611	228·817	69
„ „ Galaţi .	33·237	433·842	113
„ „ Iaşi . .	166·825	248·815	39
„ „ Ploesci .	83·715	167·630	86
	569·094	3,158.632	1375
Linii judeţene . . .	10,403·343	11,800·741	1168
„ particulare . .	1,006·062	1,356·062	450
Total . .	11,978·499	16,815·435	2993

Numĕrul convorbirilor urbane şi interurbane a fost, în 1900—1901, de 1.527,255; iar veniturile s'au repartisat în modul următor:

taxe percepute pentru convorbiri lei 153,082·75
„ din abonamente . . . . . „ 188,323·78
„ din instalaţiuni . . . . . „ 3,166·05
Total . . lei 344,572·58

Liniile telefonice leagă capitala cu următoarele oraşe ale ţerii: Brăila, Galaţi, Piteşti, Têrgovişte, Sinaia, Ploesci, Câmpina, Giurgiu, Buzĕu, Călăraşi, Turnu-Măgurele, Constanţa, Slatina, Craiova şi Câmpulung.

Ultimul budget, pe 1901—1902, al direcţiei postelor şi telegrafelor presintă la venituri suma de 9.572,000 lei şi la cheltuieli 7.006,352 lei, adecă un excedent de venituri de 2.565,648 lei. Palatul postelor şi telegrafelor a costat 7.647,677 lei, din cari exproprierile 2.076,450 lei şi construcţia propriu ḑisă a edificiului împreună cu instalaţia 5.571,227 lei. Luminatul şi încălḑitul acestui costisitor palat absoarbe anual suma de 80,000 lei. Plasat cu dobândă de 5% capitalul de 7.647,677 lei ar da un venit de 382,383 lei 85 bani, ceea ce represintă chiria anuală a localului postelor şi telegrafelor, adecă ceva fenomenal pentru o ţeară cu resurse restrinse şi problematice ca România.

[I. I. Nacian.]

CONSTITUŢIA.

Vechile regule de drept public ale Românilor nu sûnt în destul de bine cunoscute, de oarece din hrisoave şi cronicele istoricilor nu se poate stabilí în mod hotărît, ce anume regule de drept public a dominat în cutare sau cutare epocă.

Din faptul că adesea poporul şi boierii recurgeau la revoluţiuni pentru a schimba pe domni, reiese că vechii domni ai Românilor (Muntenia şi Moldova) exercitau o autoritate absolută şi că bunul lor plac era regula legală.

Vechii domni ai ţerilor române erau eligibili şi se alegeau de boieri, mitropoliţi şi episcopi. Domnii (voivoḑii) erau şi judecători şi legislatori şi administratori şi în ocârmuirea ţerilor erau ajutaţi de adunarea boierilor mari, mitropoliţi şi episcopi, care adunare se numia ***Divan*** (v. ac.). In epoca fanarioţilor dreptul public ia o formă mai determinată, dar domnii nu mai sûnt pămênteni şi nici eligibili, ci se numiau deadreptul de către sultanul turcesc.

In urma tratatului dela Adrianopole (1829) se numesc două comisiuni, cari să reorganiseze principatele române.

Rusia prin acest tratat dobândind o mare preponderanţă în principate, comisiile au lucrat sub

președinția generalului rus Kisselef. Lucrările comisiunilor, după ce s'au trimis la Petersburg unde s'au revěḑut, s'au votat la 1831 de către adunările convocate la Bucuresci și Iași fiind compuse din boieri și episcopi numiți de domni.

Astfel apare »*Regulamentul organic*« (v. ac.), care este primul început de regim constituțional.

In urma tratatului dela Paris (v. ac.) din 30 Mart. 1856 principatele române se scot de sub protectoratul rusesc și se pun sub garanția celor 7 puteri semnatare, ale tratatului. Li-se recunoasce principatelor de a avea o administrațiune națională independentă, garantându-li-se libertatea cultului, comerciului și autonomia legislativă. Potrivit acestui tratat se trimite la Bucuresci în 1857 o comisiune de delegați ai puterilor semnatare, ca să studieze starea principatelor și cu care ocasie s'au convocat »*Divanurile ad-hoc*« (v. ac.) cari resumară dorințele Românilor, în următoarele 4 puncte: 1) autonomia principatelor; 2) unirea lor; 3) domn străin și 4) guvern constituțional.

Aceste dorințe ale Românilor s'au comunicat de delegații puterilor, congresului din Paris, care le-a aprobat și s'au trimis în principate sub denumirea de »Convenția dela Paris«, la 1858, care a înlocuit regulamentul organic. Această nouă constituție a principatelor române ținù până la 2 Iulie 1864. Sub regimul convenției dela Paris încetă atât Muntenia cât și Moldova de a mai exista politicesce prin faptul alegerii lui Alexandru Cuza ca domn în ambele principate și dela data acestei alegeri 24 Ian. 1859, începe România modernă. Până la 24 Ian. 1862 domnitorul Cuza a guvernat principatele cu două camere, una munteană și alta moldoveană și cu două ministere separate, iar afacerile de interes comun se desbăteau de o comisie centrală, compusă din 16 membri, din cari jumětate erau moldoveni, iar jumětate munteni. La 24 Ian. 1862 s'a stabilit uniunea cu un singur parlament și un singur ministeriu cu sediul în Bucuresci.

Convenția de Paris e înlocuită de Cuza la 2 Iulie 1864 prin »Statut« (v. ac.) care era o nouă constituție și care s'a aprobat și de puterile garante. Pe timpul acestui statut s'a promulgat »Codul civil«, și s'au împroprietărit țeranii, desființându-se claca.

După detronarea lui Cuza, locotenența domnească propuse un nou proiect de constituție, care s'a votat în 1866. Aceasta este constituția în vigoare, cu oarecari modificări. Prin noua constituție se stabilesc în mod cert regulele de drept public, organisând puterile statului și libertățile publice. Constituția cuprinde opt capitole și tratează despre: teritoriul României, drepturile Românilor, puterile statului, despre finanțe, despre puterea armată (v. ac.). (Cf. Dissescu, Drept public român.) Prin constituție se garantează libertatea individuală, a consciinței, învěțământului, întrunirilor, presei, asocierii, petiționării, etc. In statul român nu există nici o deosebire de clasă, și toți Românii sûnt egali înaintea legii. Titlurile de noblețe (boerie) sûnt oprite în România.

Toate puterile statului emană dela națiune, care nu le poate exercita, decât numai prin delegațiune și după principiile și regulele așezate în constituție.

Puterea legislativă se exercită colectiv de către rege și representațiunea națională compusă din senat și adunarea deputaților. Ori ce lege cere învoirea câtor trele ramuri ale puterii legiuitoare. Nici o lege nu poate fi supusă sancțiunii regale, decât după ce se va fi discutat și votat liber de majoritatea ambelor adunări.

Puterea executivă este încredințată regelui și ministrilor, cari o exercită în modul regulat de constituție. Persoana regelui este inviolabilă. Ministrii lui sûnt respunḑětori. Nici un act al regelui nu poate avea tărie, dacă nu va fi contrasemnat de un ministru, care prin aceasta devine respunḑětor de acel act. Ministrii sûnt în numěr de opt și anume: 1) interne, 2) externe, 3) finanțe, 4) justiție, 5) agricultură, industrie, comerciu și domenii, 6) culte și instrucțiune publică, 7) resboiu și 8) lucrări publice. Fiecare ministru lucrează pentru departamentul sěu și afacerile generale se tratează în consiliul de ministri.

Puterea judecătorească se exercită de curți și tribunale. Hotărîrile și sentințele lor se pronunță în virtutea legii și se execută în numele regelui. Nici o jurisdicțiune nu se poate înființa, decât numai în puterea unei anumite legi. Comisiuni și tribunale extraordinare nu se pot crea, sub nici un fel de numire și sub nici un fel de cuvênt. Pentru toată țeara este o singură curte de casație.

In ceea ce privesce finanțele se stabilesce: ori ce imposit nu poate fi așezat decât în folosul statului, județului sau comunei. Nici un imposit nu se poate stabilí, decât în virtutea unei legi. Nu se pot statornicí privilegiuri în materie de imposite. Nici o excepțiune sau micșorare de imposit nu se poate statornicí decât printr'o lege. Nici un fond pentru pensiuni, sau gratificațiuni în sarcina tesaurului public, nu se poate acorda decât în virtutea unei legi. Toate veniturile și cheltuielile statului trebuesc trecute în budget, care se votează în fiecare an de adunarea deputaților. Regularea definitivă a socotelilor statului trebue să fie presentată camerei cel mai tărḑiu în termin de doui ani dela închiderea fiecărui exercițiu. Pentru toată România este o singură curte de compturi.

Dispozițiuni de un deosebit interes pentru România mai conține constituția în art. 7, § 5 »Numai Românii, sau cei naturalisați Români pot dobândí imobile rurale în România« și în art. 132 »Pământurile foștilor clăcași, ale însurățeilor și ale locuitorilor, cari au cumpěrat, sau vor cumpěra în loturi mici proprietăți de ale statului, sûnt și vor fi inalienabile, în timp de 32 ani, cu începere dela promulgarea acestei legi«. (V. și Succesiunea tronului, Rege, Monarchie, Ministru, etc.) [B. V.]

Administrația.

In România administrația se exercită de rege și ministri în ceea ce privesce afacerile generale, iar întru cât privesce interesele locale ale județelor de către prefecți și consiliile județene, iar în comune de către primari și consiliile comunale. Nefiind o decentralisare (v. ac.) completă, puterea executivă centrală intervine în afacerile de interes local ale județelor și comunelor, acest drept fiindu-i consacrat prin legi.

Ministrii lucrează fiecare separat pentru departamentul sĕu, precum și în consiliul de miniștri pentru acte de administrație de un interes mai mare. Ei fac regulamente, dau instrucțiuni și privighiază asupra bunului mers al administrației publice.

Prefectul (v. ac.) este representantul guvernului in județ. El administrează afacerile locale ale județului, împreună cu consiliul județean (v. Consiliu).

Budgetul județului se votează de consiliul județean, se aprobă de ministrul de interne și se execută de prefect. Veniturile județului se percep de agenții fiscali ai statului. Delegațiunea județeană, care se compune din trei membri ai consiliului județean, verifică veniturile și cheltuielile comunelor rurale și urbane nereședințe de județ și le aprobă budgetele. Poliția este sub ordinele directe ale prefectului și parchetului. Prefectul în județul sĕu poate face regulamente cu aprobarea ministeriului de interne, ia pe cale de ordonanțe toate mĕsurile pentru ordinea și siguranța publică, inspectează spitalele, casele de alienați, asilurile de infirmi; exercită în persoană un drept de supraveghere asupra tuturor persoanelor morale și instituțiile de binefacere, liberează pașapoarte, dă rapoarte anuale ministeriului de interne asupra stării generale, economice, financiare și administrative a județului și comunelor din județ. Primarul cu consiliul (v. ac.) comunal administrează afacerile comunale.

Consiliul comunal deliberează îndeobște asupra a tot ce privesce privegherea și apĕrarea intereselor speciale ale comunei. El controlează toate actele administrațiunii comunale, face regulamente de administrațiune interioară și de poliție comunală, îngrijesce de salubritatea publică, votează budgetul. Primarul este singur însărcinat cu administrarea comunei sub controlul consiliului comunal. El administrează lucrurile comunei, îngrijesce de stringerea veniturilor, prepară și execută budgetul, conduce lucrările comunei, ține licitații, încheie contracte, represintă comuna în justiție, execută decisiunile consiliului comunal și îndeplinesce ori ce alte funcțiuni speciale ce i-ar fi atribuite prin legi. Veniturile comunale se percep de agenți comunali, iar budgetele comunelor urbane reședințe de județ se aprobă de ministeriul de interne, iar ale celoralalte comune de delegațiunea județeană. (Cf. Dissescu, Drept public român.) [B. V.]

Jurisdicțiunea.

Din punctul de vedere al jurisdicțiunei, România se împarte în 132 judecătorii de ocol, 32 tribunale, 4 curți de apel și 1 curte de casațiune, apoi în fiecare comună e câte o judecătorie comunală, presidată de primar. Crimele le judecă jurații, cari în fiecare district se adună în patru sesiuni ordinare. In Dobrogea, care e guvernată de o lege specială, nu există curți cu jurați. Crimele comise aici le judecă curtea de apel din Galați. In fine în Dobrogea mai sûnt și tribunale musulmane sub privegherea autorității române. Pe lângă fiecare curte de apel funcționează câte o cameră de punere sub acusare, cameră cu atribuțiune de a cerceta afacerile de competența juraților. (v. și art. Cod.)

Finance.

Vom considera îndeosebi budgetul pe exercițiul 1901/1902. Acest ultim budget se presintă astfel:

Venituri	Evaluațiuni admise pentru exercițiul 1901—1902
Contribuțiuni directe	44.015,000
„ indirecte	56.410,000
Monopolurile statului	52.380,000
Veniturile minist. domeniilor	20.200,000
„ „ lucrărilor publice	21.520,000
„ „ internelor	10.345,000
„ „ finanțelor	3.334,000
„ „ resbelului	1.253,000
„ „ externelor	202,000
„ „ cultelor	600,000
„ „ justiției	431,000
Venituri diverse	7.810,000
	218.500,000

Cheltueli	Credite admise pentru exercițiul 1901—1902
Datoria publică	86.040,328·36
Ministerul resbelului	38.820,000·—
„ finanțelor	35.328,113·—
„ cultelor	24.451,190·—
„ internelor	15.359,452·—
„ lucrărilor publice	5.990,000·—
„ justiției	5.230,976·—
„ domeniilor	4.866,569·—
„ externelor	1.539,872·—
Consiliul miniștrilor	56,408·—
	217.682,908·36
Fond pentru deschideri de credite suplimentare și extraordinare	817,091·64
	218.500,000·00

După cum se vede, contribuțiunile indirecte ocupă primul rang printre veniturile statului cu 56.410,000 lei, cifră, care adăugată la acea de 52.380,000 lei, ce constitue monopolurile statului, dau un total de 108.790,000 lei, cari formează principalele venituri ale statului.

După aceea vin contribuțiunile directe și veniturile ministerelor. La cheltuieli observăm, că asupra unui budget de 218.500.000 lei, aproape $^1/_3$ servă pentru plata anuităților datoriei publice, pe când aproape $^1/_5$ din rest consumă armata. In fine 24.451,190 lei alimentează cheltuielile instrucțiunei publice și cultelor. Toate aceste cheltuieli sûnt exagerate în raport cu cifra veniturilor budgetare.

Budgetul din 1901/1902 este singurul budget echilibrat într'un mod rațional. Principalele venituri ale statului, resultate din exercițiul 1900 până 1901, sûnt următoarele:

Contribuțiuni directe:

Venituri	Incassări efectuate în exercițiul 1900—1901
Fonciera	15.876,381·38
Căi de comunicație	5.868,336·55
Licența beuturilor spirtuoase	4.450,594·80
Patentele	4.085,004·14
Decimi de percepere	6.044,390·52
Taxa de 5% asupra salariilor	4.925,831·84
Amenḑi după legea licențelor	11,815·71
Total	41,262,354·94

Contribuţiile indirecte:

Venituri	Incassări efectuate în exerciţiul 1900–1901
Vămile	17.802,126·13
Timbrele	8.877,480·05
Visa de timbre	1.410,563·56
Taxe de înregistrare	4.547,539·18
Amenḑi la legea timbrului	119,068·55
Taxa beuturilor spirtuoase	9.962,915·78
Taxe pe hectare de vii şi pruni	646.213·27
Amenḑi de contravenţii la legea spirtuoaselor	1,813·25
Taxă de consum. asupra zahărului	4.660,848·90
Taxe asupra petroleului	2.281,935·55
Total	50.310,504·22

Principalele venituri, resultate din monopolurile statului pe exerciţiul 1900/1901, sûnt următoarele:

Vênḑarea tutunurilor	lei	37.299,807·49
„ sărei pentru consumaţia în ţeară	„	6.054,006·59
Vênḑarea sărei pentru export	„	1.285,299·46
„ chibritelor	„	2.667,975·45
„ cărţilor de joc	„	394,448·—
„ hârtiei de ţigarete	„	1.721,749·—
Amenḑi şi venituri extraordinare ale Regiei	„	175,604·86
Venituri din transporturi pe apă	„	1.107,287·95
Venitul şantierului dela Turnu-Severin	„	470.577·56
Vênḑarea de praf de puşcă	„	450,626·77
Total	lei	51.627,383·13

Apoi vin, tot pe acelaş exerciţiu 1900/1901, şi următoarele venituri:

Venitul minist. domeniilor	lei	24.271,915·92
„ „ lucrăr. publice	„	12.429,039·60
„ „ de interne	„	10.632,891·50
„ „ „ finance	„	5.216,490·40
„ „ „ resboiu	„	850,286·35
„ „ „ externe	„	184,693·01
„ „ cultelor şi instrucţiunei publice	„	199,379·30
Venitul ministeriului justiţiei	„	397,733·60
Diferite venituri	„	12.166,665·05
Venituri extraordinare neprevêḑute în budget, provenind din excedentul tesaurului, const. la închiderea exerciţiului 1888/89 şi 1898/99	„	493,420·95
Total	lei	66.842,515·68

Recapitulaţiunea veniturilor pe exerciţiul 1900 până 1901:

Contribuţiuni directe	lei	41.262,354·94
„ indirecte	„	50.310,504·22
Monopolurile statului	„	51.627,383·13
Veniturile minist. domeniilor	„	24.271,915·92
„ „ lucrăr. publice	„	12.429,039·60
Veniturile minist. de interne	„	10.632,891·50
„ „ „ finanţe	„	5.216,490·40
„ „ „ resboiu	„	850,286·35
„ „ „ externe	„	184,693·01
„ „ cultelor şi instrucţiunei publice	„	199,379·30
Veniturile minister. justiţiei	„	397,733·60
Diferite venituri	„	12.166,665·05
Totalul veniturilor budgetare	lei	209.549,337·02
Venituri extraordinare neprevêḑute în budget, provenind din excedentul tesaurului	lei	493,420·95
Totalul general al încasărilor în anul budgetar 1900/1901 a fost de	lei	210.042,757·97

deşi prevederile budgetare ale aceluiaş an au fost de 245.325,400 lei, de unde a resultat un deficit budgetar de 35.282,692 lei 3 bani pentru exerciţiul budgetar 1900/1901. [I. I. Nacian.]

Impositele.

Impositele directe şi indirecte în România sûnt:

I. Imposite directe.

Impositul foncier este cel mai important dintre impositele directe din România şi el este aşezat asupra venitului net al proprietăţilor imobile rurale şi urbane. Până în 1850 acest imposit era necunoscut în Principatele române, iar la această dată el apare în Muntenia, aplicându-se asupra proprietăţilor imobile rurale şi fixându-se darea foncierei la 6 lei pe an pentru fiecare clăcaş, dacă pe moşie se aflau clăcaşi, iar în cas contrar această dare era fixată la 8% din venit. Prima lege însă în Muntenia asupra impositului foncier datează din 1860, fixând ca dare de foncieră 3% din venitul net al tuturor proprietăţilor imobile rurale şi urbane. In Moldova pentru ântâia oară s'a aplicat în 1860 legea votată în 1859, prin care se impunea la o dare de 5% din venitul net al proprietăţii imobile în general. Prin legea din 31 Martie 1862 se unifică impositul foncier pentru ambele principate, fixându-se darea de 4% pe an pentru anul curgêtor 1862, iar pentru anii următori această dare se va mări sau micşora, după trebuinţă, de către adunările elective cu ocasiunea votării budgetelor anuale. In ceea ce privesce oraşul Iaşi, avêndu-se în vedere că încetând prin unirea principatelor de a mai fi capitală, darea s'a pus numai de 2% în loc de 4. Basele fundamentale, pe cari urmează a se aşeza acest imposit, legea de unificare din 1862 declară, că vor fi tot cele prevêḑute prin legea din 2 Sept. 1860, care acum se va aplica şi în Moldova, legea din 16 Febr. 1859 abrogându-se. Legea în vigoare aḑi asupra impositului foncier impune o dare de 6% pentru clădiri în general; 5% pentru proprietăţile rurale, cari se exploatează de însuşi proprietarii lor, şi 6% când sûnt arêndate, dar proprietarii domiciliază în ţeară; 12% pentru proprietăţile, cari se arêndează şi proprietarii lor nu domiciliază în ţeară. Această variaţie în cota impositului se explică prin o încuragiare, ce legiuitorul acordă acelora, cari îşi cultivă înşişi pămêntul, resultând de aci o cultură mai îngrijită, mai raţională, înlăturându-se astfel exploatările arêndaşilor făcute numai şi numai în vederea câştigului; iar impositul de 12% se explică prin aceea, că legiuitorul n'a înţeles a pune alături cu locuitorii ţerii pe acei Români, cari şi-au părăsit patria şi moşia mulţumindu-se a scoate în fiecare an din ţeară numai veniturile. In această categorie de contribuabili nu întră acei Români, cari sûnt în străinătate

pentru studii sau însărcinaţi a representa ţeara. Venitul net se calculează pentru clădiri scăḑêndu-se 1/4 din chirie ca cheltuieli de întreţinere şi reparaţiune, iar pentru stabilimentele industriale scăḑêndu-se 1/3; pentru fondurile rurale impositul se aplică asupra arêndei fără nici o scădere. Când proprietăţile sûnt închiriate sau arêndate se ia ca basă pentru stabilirea venitului preţul ce se stipulează prin contract, fie acel contract legalisat, fie sub semnătură privată, iar în cas contrar venitul se fixează de cătră comisia de recensemênt, luând de. basă chiriile sau arênḑile proprietăţilor vecine. Plăţile în natură sau alte sarcine prevēḑute în contract, de natură a scădé chiria sau arênda, contează la venit după o estimaţie prealabilă. Pădurile sûnt supuse la plata acestui imposit numai când sûnt puse în exploatare, şi impositul se plătesce pe mĕsura exploatărei 5, 6 sau 12%, după distincţiunile de mai sus. Pentru proprietăţile de pe cari se exploatează păcură, s'a stabilit o dare fixă de 24 lei anual ca drept de exploatare, neimportând de cine se face exploatarea, iar darea impositului fonciar se va calcula numai asupra unei cincimi din produsul net al puţurilor de păcură. Sûnt scutite de darea foncierei pe timp limitat: locurile băltoase (mlăştinoase) pe termin de 10 ani dela data de când au fost puse în stare de cultură, pe termin de 5 ani toate locurile, pe cari s'au sădit pomi roditori şi viile din nou plantate, şi pe 3 ani construcţiunile noui calculate din momentul când devin locuite. Toate stabilimentele industriale pe timp de 15 ani, conform legii de încuragiare a industriei naţionale, cu prealabila învoire a consiliului de ministri. Nu sûnt supuse la darea foncierei: încăperile rurale neproducĕtoare de venit (case de locuit, hambare, grajduri, coşare, etc., cu îngrădirile lor), bisericile de ori ce rit cu clădirile necesare clerului, pămênturile aparţinĕtoare şcoalelor şi bisericilor după legea rurală din 1864, domeniul privat al statului, domeniul public, toate construcţiunile aparţinĕtoare statului, comunelor sau judeţelor, ocupate de un serviciu public, precum şi toate aşezămintele publice şi de binefacere. Venitul acestui imposit pe anul financiar 1902/3 este preliminat cu 16.800,000 lei.

Căile de comunicaţie sau impositul personal (capitaţiunea) este datorit în mod egal de toţi locuitorii majori şi valiḑi ai României »fără deosebire de condiţiunea socială sau de profesiune.« Cota acestui imposit este de 6 lei pe an. Sûnt scutiţi de acest imposit: clerul de ori ce rit, militarii gradele inferioare din activitate sau reservă, infirmii fără avere, reserviştii cari au luat parte în resboiul independenţei din 1877—78 (această scutire e pe viaţă) şi părinţii, ai căror copii sûnt înrolaţi ca militari în flotilă sau călăraşi, pe tot timpul cât fiii lor se vor afla în serviciul activ. Acest imposit (birul propriu ḑis) este cel mai vechiu imposit direct cunoscut în România, el datează de pe la începutul secl. XIX şi cota lui varia după voinţa domnitorilor. Contribuţiunea, care se percepe aḑi sub numirea de »căi de comunicaţie«, nu este decât vechea dare asupra »capului«, contopită cu o altă dare specială numită pentru »şosele şi poduri.« Venitul acestui imposit pe anul financiar 1902/3 este preliminat cu 5.850,000 lei.

Patentele. Acest imposit, aşezat asupra beneficiilor profesionale, s'a înfiinţat prin Regulamentul organic, şi prima lege asupra acestui imposit este din 26 Ian. 1863, care cu puţine modificări este şi aḑi în vigoare. Patenta este singurul imposit, a cărui aşezare are de basă numai supositţii, din care causă produce foarte puţin şi prin lege se fac o mulţime de combinaţiuni pentru a se ajunge cât mai aproape posibil la stabilirea adevĕratului venit imposabil. Aşa la stabilirea cotei se are în vedere populaţiunea, unde se exercită profesiunea, întinderea afacerilor, natura lor, valoarea locativă (chiria) a prăvăliilor sau biurourilor, etc. Avêndu-se în vedere aceste date, s'au grupat toate profesiunile în trei tabele: A, B şi C; tabelele în clase, iar după tabele şi clase s'a fixat taxa de patentă, care pentru unele profesiuni e fixă, pentru altele proporţională, iar pentru toate cele cuprinse în tabela A (afară de cl. 7 şi 8) patenta se compune din o taxă fixă după clasa căreia aparţine profesiunea, plus o taxă proporţională de 10, 5 sau 2%, după felul comerciului, şi se va calcula asupra valoarei locative a stabilimentului. Sûnt scutiţi de patentă: profesorii în general, pictorii, sculptorii, musicanţii, desenatorii, artiştii dramatici, directorii institutiunilor de cultură private, proprietarul pentru comerciul ce face cu productele de pe propriul sĕu pămênt, etc. Prin legea din 22 Dec. 1899, taxa proporţională după valoarea locativă s'a înlocuit prin o taxă f i x ă pe clase pentru bancheri, casele de schimb şi acele cari fac operaţiuni de bani. Aceste clase sûnt: 1) Pentru bancheri: cl. I 25,000 lei, cl. II 15,000 lei, cl. III 10,000 lei, cl. IV 5000 lei şi cl. V 2000 lei. 2) Pentru casele de schimb (comptuare de scompt) cl. I 4000 lei, cl. II 3000 lei, cl. III 2000 lei şi cl. IV 1000 lei. Clasificaţia se face de comisiele de recensemênt, avênd în vedere capitalul, importanţa afacerilor şi a oraşului unde se exercită comerciul. Când aceste case de comerciu au mai mulţi asociaţi, fie în nume colectiv, fie in comandită (v. ac.) se plătesce o singură patentă. Sucursalele caselor de comerciu enumérate mai sus sûnt supuse la patenta fixă de cl. I din tariful după populaţie al vechei legi, plus un drept proporţional de 10% din valoarea locativă. Sucursalele bancherilor şi caselor de schimb din străinătate stabilite în România, fie ele principale sau secundare, vor fi supuse la patentă după clasele prevēḑute mai sus, neîntrând în categoria sucursalelor bancherilor şi caselor de schimb cu sediul în România. Patenta pe clase poate fi înlocuită, după cerere, prin o taxă de 5% din venitul net al operaţiunilor. Pentru societăţile prin acţiuni, anonime (v. ac.) sau în comandită, cari ar face operaţiuni de bancă sau de schimb, sau cari ar exercita vr'un comerciu sau industrie, dreptul proporţional după valoarea locativă s'a înlocuit cu o t a x ă de 5% din venitul net. Când taxa este asupra venitului, fiscul îşi reservă dreptul de control al registrelor şi bilanţurilor. Pentru sucursalele societăţilor se face aceeaşi distincţiune, ca şi pentru sucursalele bancherilor sau caselor de schimb, arătată mai sus, minus dreptul proporţional de 10% din valoarea locativă. Sucursalele Băncei agricole sûnt scutite de patentă. Prin venit net se înţelege ceea ce se distribue

sub ori ce formă acţionarilor, fondului de reservă, direcţiunei sau consiliului de administraţie. Se exceptează ceea ce trece la fondul de amortisare. Taxa fixă pe clase, precum şi taxa de 5°/₀ asupra venitului net sînt scutite de ḍecimi comunale, judeţene şi ale camerelor de comerciu. Venitul acestui imposit pe anul financiar 1902/3 este preliminat cu 3.800,000 lei.

Impositul licenţei este aşezat asupra tuturor persoanelor, cari exercită comerciul de beuturi spirtuoase şi se compune dintr'un drept fix şi o taxă proporţională. Dreptul fix este: 1200 lei pe an pentru comerciul cu ridicata (en gros) pentru tot felul de spirtuoase şi 500 lei pentru comerciul cu ridicata numai de vinuri. Pentru comerciul cu mĕruntul (en détail) această taxă variază după populaţia locului unde se exercită comerciul; astfel: 200 lei anual în comunele urbane cu o populaţie mai mare de 15,000 suflete; 160 lei în acele comune urbane, cari au o populaţie între 3000—15,000 suflete; 120 lei în comunele urbane cu o populaţie mai mică de 3000 suflete şi în gările căilor ferate aşezate pe teritoriul vr'unei comune rurale. Pentru comunele rurale în general, taxa de licenţă este de 100 lei anual. Taxa proporţională, care se adaugă la taxele fixe de mai sus, este, fără nici o excepţiune, de 20°/₀ asupra valoarei locative a stabilimentului. Fabricanţii de spirtuoase sînt supuşi licenţei numai în casul când au stabilimente speciale pentru vênḍarea produselor lor. Venitul acestui imposit pe anul financiar 1902/3 este preliminat cu 4.400,000 lei.

Taxa de 5°/₀ asupra salarelor. Prin legea din 16 Dec. 1899 se înfiinţează o taxă de 5°/₀ asupra salarelor tuturor funcţionarilor publici şi particulari, precum şi asupra pensiilor, diurnelor, accesorii şi ori ce alte indemnităţi, cheltuieli de representare, recompense naţionale, pensii viagere, remise sau ori ce fel de plată pentru ori ce serviciu. Sînt scutiţi de această taxă cei ce au până la 120 lei bruto lunar, lucrătorii din atelierele statului, precum şi calfele şi simplii vênḍători de prăvălie, pensionarii militari din timpul resboiului din 1877, după legea din 29 Dec. 1877. Taxa se percepe asupra retribuţiunii nete, după ce s'a dedus reţinerile pentru casa pensiilor. Pentru funcţionarii şi pensionarii publici taxa se percepe lunar la plata lefurilor, pensiilor sau diurnelor, iar pentru funcţionarii particulari taxa se percepe pe trimestru, patronii fiind obligaţi a da fiscului state nominale de împiegaţii lor şi retribuţiuni. Acest imposit a produs în anul financiar 1901/2 4.238,173 lei 53 bani.

Ḍecimi adiţionale. Sub această numire se înţeleg nisce imposite accesorii, quantumul lor fiind fixat de 10°/₀ asupra diferitelor imposite directe. Aceste »ḍecimi« sînt de patru feluri: »ḍecimi de percepere« create cu scop de a se preîntimpina cheltuielile personalului însărcinat cu perceperea contribuţiilor directe, şi ele sînt aşezate asupra celor patru imposite directe: foncieră, patente, căi de comunicaţie şi licenţe. Tot asupra acestor imposite se mai percep ăncă două feluri de »ḍecimi«: *judeţene* şi *comunale*, ca profit judeţelor şi comunelor, după cum se vede din numirea lor. Al patrulea fel de ḍecimi sînt cele cuvenite camerei de comerciu şi sînt puse numai asupra unor taxe de patentă. Ḍecimile se percep odată cu impositele, asupra cărora sînt puse şi sînt considerate ca imposite directe.

II. Imposite indirecte.

Impositul vamal ca ori care imposit indirect este aşezat asupra mărfurilor destinate consumaţiunei şi se percep cu ocasiunea importului şi exportului acestor mărfuri. Taxele de vamă se percep de funcţionari speciali, după un anumit tarif susceptibil de a fi modificat, după cum se cere de interesele fiscului sau ale industriei şi comerciului ţerii. Mărfurile neprevĕḍute în tarif se taxează prin analogie. Dreptul de vamă se stabilesce prin o tarifă generală şi tarife convenţionale, luându-se de basă greutatea, mĕsura sau numĕrul, şi numai excepţional taxele se stabilesc pe valoare (ad valorem). Atât tarifa generală, cât şi tarifele convenţionale fac obiectul unor legi speciale. Venitul vamal în România pe anul financiar 1901/2 a fost 25.198,263 lei 39 bani.

Intreposite. Pentru înlesnirea comerciului, legea vamală autorisează înfiinţarea unor magazii speciale, puse sub supravegherea agenţilor vamali, pentru depositarea mărfurilor cu dreptul, ca atât cât timp stau mărfurile în aceste magazii, să fie scutite de taxele vamale şi de celelalte taxe accesorii. Acestor magazii speciale li-s'au dat numirea de »intreposite« şi ele sînt considerate, prin o ficţiune a legii vamale, ca afară din teritoriul ţerii, ca exteritorialisate şi taxele vamale nu devin exigibile decât în momentul scoaterei din intreposite a acelor mărfuri pentru a fi puse în consumaţiune. In casul când mărfurile întrate în întreposite se reexportează, se consideră ca şi cum n'ar fi întrat în ţeară şi prin urmare sînt scutite de ori ce taxe vamale. Legea vamală română însă în acest cas percepe o mică taxă sub titlu de »taxă de înapoiere.« Timpul cât o marfă poate sta în întreposit e de maximum doi ani, cu facultatea pentru ministeriul de finanţe de a mai acorda o prelungire de termin.

Transit. In scopul înlesnirei comerciului internaţional s'a admis în legile vamale, ca mărfurile cari numai trec pe teritoriul unei ţeri, cu destinaţia de a fi puse în consumaţiune în altă ţeară, să fie scutite de ori ce taxe de importaţiune, întrucât numai prin simpla trecere pe un teritoriu nu se întrunesce nici una din condiţiunile ce ar motiva perceperea taxelor vamale. Această facultate de liberă trecere a mărfurilor, în scutire de ori ce taxe, se numesce »transit.« Legea vamală română prevede îndeplinirea unor anumite formalităţi, pentru ca o marfă să se bucure de dreptul de transit, şi în cas de abatere se aplică penalităţile prevĕḍute de lege pentru infracţiuni în general. O marfă declarată cu dreptul de transit pentru România, poate fi dată în consumaţiune chiar pe teritoriul României, supunêndu-se regulelor generale de importaţiune, adecă plătind taxele vamale. In ceea ce privesce dreptul de transit, regula generală este, ca toate mărfurile să se bucure de acest drept, excepţiune făcênd numai în casul când ar fi în joc apĕrarea naţională, sănătatea publică, etc., aşa s. e. armele şi muniţiile de resboiu, nu vor puté beneficia de acest drept decât cu autorisaţia guvernului.

Timbrul şi înregistrarea constă în nisce taxe, la cari sînt supuse convenţiunile în general;

cota acestui imposit variând după natura actelor sau valoarea convenţiunilor. Deosebirea însă între aceste două feluri de taxe este fundamentală, ele deosebindu-se atât prin modul de percepere cât şi prin aşezarea lor. Aşa taxele de timbru sûnt aşezate asupra actelor scrise, prin cari se constată convenţiunile sau transacţiunile încheiate de părţi şi se percep prin întrebuinţarea de coale timbrate sau timbre, pe cari e însemnată valoarea taxei de timbru ce represintă; iar taxele de înregistrare se aplică asupra convenţiunilor şi transacţiunilor înseşi, fie ele încheiate prin acte scrise sau numai verbal şi se percep prin plata în natură făcută la casele statului. Acest imposit s'a înfiinţat în România prin legea din 1 Martie 1872. Venitul acestui imposit pe anul financiar 1901/2 a fost 16.419,682 lei 76 bani.

Impositul asupra beuturilor spirtuoase este aşezat asupra producětorilor de atari beuturi. Acest imposit difere de licenţe şi se plătesce de către fabricanţi cu ocasiunea punerei în consumaţie a fabricatelor. Cota impositului este: 12 bani de grad pentru fiecare decalitru de ori ce fel de alcool, berea 1 leu 50 bani şi liquorurile 6 lei de decalitru. Taxa asupra rachiurilor fabricate din prune, tescovină, vin, drojdii de vin, etc., e înlocuită prin o dare de 10 lei pe hectarul de pruni (600 pruni la hectar) şi 3 lei pentru hectarul de vie. Venitul acestui imposit pe anul financiar 1901/2 a fost 14.360,179 lei 91 bani.

Taxa de consumaţiune asupra zahărului. Prin legea din 22 Dec. 1899 s'a înfiinţat asupra zahărului o taxă de consumaţiune fixată la 30 bani de kgr. Sûnt supuse acestei taxe toate zahările importate sau fabricate în ţeară, de ori ce fel şi sub ori ce formă, numire sau calitate, precum zahăr rafinat în căpăţâni, în bucăţi, pisat, candel, zahăr brut (nerafinat), glucosă de feculă sau de fructe, siropuri de zahăr şi alte asemenea. Zahărul destinat exportaţiunii este scutit de taxă. Taxa de 30 bani de kgr. se percepe, pentru zahărul importat, la vamă, iar pentru cel din ţeară la punerea lui în consumaţiune. Fabricanţii sûnt obligaţi a ţiné registre în regulă, după modele stabilite de fisc, şi agenţii fiscali au ori când dreptul a verifica registrele şi depositele. Ori ce abateri se pedepsesc. Acest imposit a produs în anul financiar 1901/2 suma de 5.165,702 lei 15 bani.

Taxa asupra petroleului. Prin legea din 10 Febr. 1900 s'a stabilit o taxă de consumaţie de 7 bani de fiecare kgr. asupra derivatelor petroleului şi anume: benzina, petroleul lampant, destilat şi rafinat şi oleurile minerale a căror densitate, la temperatura de 15° centigrade, nu este mai mare de 0·920, fie acestea importate, fie indigene, numai să fie destinate consumaţiunei în interiorul ţerii. Taxa de consumaţiune se percepe, pentru derivatele petroleului importate, la vamă, iar pentru cele produse în ţeară la punerea în consumaţie. Fabricanţii sûnt supuşi controlului fiscului atât în ceea ce privesce registrele, cât şi producţiunea şi depositele. Ei sûnt obligaţi a-şi procura toate aparatele de control. Materialul destinat exportului este scutit de taxa de consumaţiune. Abaterile dela lege se pedepsesc. Venitul acestui imposit în anul financiar 1901/2 a fost de 2.402,814 lei 12 bani.

Axisul este dreptul ce-l au diferitele comune de a percepe o taxă în folosul lor, la întrarea obiectelor în comună. Legea, care stabilesce drepturile comunelor în privinţa acestor taxe, este legea asupra »*maximului taxelor şi contribuţiunilor comunale*« din 4 Iunie 1893. De present (1903) se pregătesce o nouă lege pentru unificarea accoiselor comunale. [B. V.]

Datoria publică.

Datoria publică a României la 1 Aprile 1902 era de 1,413.339,385 lei 35 bani, şi anume:

Imprumuturi contractate	Data contractărei împrumuturilor	Datoria publică la 1 Aprilie 1902 Lei	B.	Data stingerii împrumuturilor
Rentă 5°/₀ amortisabilă din 1881—1888	1881—1888	331.757,500	—	1931
„ 4°/₀ „ „ 1889 internă	1889	27.855,600	—	1933
„ 4°/₀ „ „ 1889 externă	1889	43.203,000	—	1933
„ 4°/₀ „ „ 1890	1890	242.131,500	—	1923
„ 4°/₀ „ „ 1891	1891	39.786,000	—	1934
„ 5°/₀ „ „ 1892	1892	69.232,000	—	1936
„ 5°/₀ „ „ 1893	1893	46.650,000	—	1937
„ 5°/₀ „ „ 1894 internă	1894	6.095,500	—	1938
„ 4°/₀ „ „ 1894	1894	111.864,500	—	1939
„ 4°/₀ „ „ 1896	1896	85.817,500	—	1940
„ 4°/₀ „ „ 1898	1898	177.674,500	—	1958
Bonuri de tesaur 5°/₀ „ 1899	1899	175.000,000	—	1904
Rentă 4°/₀ perpetuă pentru întreţinerea şcoalei şi bisericei din Braşov din 1900	1900	962,500	—	perpetuă
Calea ferată Suceava-Iaşi-Roman-Botoşani	1871	50.885,032	70	1960
Imprumutul dela Cassa de depuneri din 1872	1872	4.424,252	65	1912
		1,413.339,385	35	

Considerând starea economică și financiară din present, se poate ḑice că datoria publică a României este enormă. Populațiunea României (fără Dobrogea), ce, după calculele noastre, în 1888 se ridica la 5.330,788 locuitori, în 1902 era de 6.080,890 locuitori. Dacă repartisăm cifra datoriei publice la cifra populațiunii, găsim că datoria publică represintă 232 lei 42 bani de locuitor. Datoria publică a României a crescut în următoarele proporțiuni în anii dela 1887 până la 1902:

In 1887	dat. naț. era de lei	778.802,871·30	ad. lei	146·09 de loc.
„ 1890	„ „ „ „ „	900.682,909·05	„ „	164·32 „ „
„ 1893	„ „ „ „ „	1,082.519,126·19	„ „	191·97 „ „
„ 1898	„ „ „ „ „	1,222.123,525·—	„ „	207·78 „ „
„ 1902	„ „ „ „ „	1,413.339,385·35	„ „	232·42 „ „

Băncile din România.

Odată cu desvoltarea economică și socială a țerii, mai multe bănci și instituțiuni de credit au fost create în România, ca Banca națională a României, Banca de scompt, Casa de depuneri și consemnațiuni, Casa de economie, Creditul județean și comunal, Creditul fonciar rural și urban, Banca agricolă, Banca României, etc. Societățile de asigurare: »Dacia-România«, »Generala«, »Patria«, »Naționala«, etc.

Banca națională (v. ac.) este cea mai importantă din băncile ce există în țeară. Ea poseda la 13 Apr. 1902 în numerar 52.489,187 lei, din cari 48.338,813 lei în aur și 4.150,374 lei în argint. La 13 Apr. 1902, banca avea în circulațiune bilete de 152.658,610 lei.

Tipul biletelor emise de Banca națională a României este de 20, 100 și 1000 lei. Stocul băncei în efecte comerciale (trate aur) a variat. El a fost la 13 Apr. 1902 de 20.491,218 lei. De asemenea variază și stocul băncei în numerar. El a fost la 13 Apr. 1902 de 48.338,813 lei. Acest stoc se mai numesce și reserva metalică a băncei. Scomptul a variat, dela crearea băncei și până la 1902, astfel:

In	Novembre	1880	a fost de	5%
„	Decembre	„	„	6%
„	Ianuarie	1881	„	5%
„	Februarie	„	„	4%
„	Iunie	1883	„	3%
„	7 Nov.	1884	„	4%
„	22 „	„	„	5%
„	Septembre	1887	„	6%
„	Martie	1890	„	5%
„	Octobre	„	„	4½%
„	Decembre	„	„	5%
„	Februarie	1892	„	6%
„	Martie	1893	„	5%
„	Novembre	„	„	6%
„	August	1894	„	7%
„	Septembre	„	„	6%
„	Aprilie	1895	„	5%
„	Octobre	1898	„	6%
„	Ianuarie	1899	„	5%
„	Iunie	„	„	6%
„	Iulie	„	„	7%
„	Octobre	„	„	8%
„	Decembre	„	„	9%
„	Februarie	1900	„	8%
„	Martie	1901	„	7%
„	Ianuarie	1902	„	6%

Scomptul băncei cel mai ridicat a fost în Decembre 1899. Acest scompt corespunde cu crisa din acelaș an. Ridicarea scomptului Băncei naționale a fost în totdeuna în strînsă legătură cu starea economică și financiară a țerii. Valoarea mijlocie a portofoliului Băncei naționale, în perioada dela 1881—1901, a fost de 16.644,405 lei 8 bani, iar valoarea maximă a portofoliului băncei a fost, în anul 1898, de 43.630,237 lei 54 bani.

Titlurile depuse la bancă pentru împrumuturile efectuate în ultimii 5 ani, dela 1897 până 1901, au fost:

In 1897	de	97.883,200	lei
„ 1898	„	94.289,900	„
„ 1899	„	114.185,300	„
„ 1900	„	123.804,300	„
„ 1901	„	98.634,000	„
Total pe 5 ani	de	528.796,700	lei

Statul român era proprietar al 8 mii de acțiuni ale Băncei naționale, însă prin convențiunea dintre stat și bancă din Ian. 1901 statul a cedat acțiunile sale celorlalți acționari, iar în schimb statul a primit suma de 14.800,000 lei.

Banca de scompt din Bucuresci a fost creată în anul 1898 cu un capital de 5 milioane lei, intreg vĕrsat. Această bancă a fost creată cu scopul de a contribuí la desvoltarea comerciului, industriei și altor antreprise. Banca poseda, la 30 Dec. 1901, 544,092 lei 70 bani în numerar și 2.610,753 lei in efecte. Dividendele distribuite de bancă acționarilor, dela constituire până la 1901, au variat între 7—10%. Banca de scompt face toate operațiunile de bancă și comision de cereale la Brăila, și, în urma unei convențiuni cu C. F. R., plătesce ramburșurile acestei administrații. Valoarea portofoliului Băncei de scompt era, la 31 Dec. 1901, de 1.442,318 lei 11 bani scomptul și de 8.183,000 lei reescomptul. Scomptul acestei bănci a variat. Scomptul cel mai ridicat a fost în 1901. Ridicarea scomptului a corespuns în totdeuna cu crisele financiare, agricole și economice, cari au bântuit țeara. Valoarea minimă, mijlocie și maximă a portofoliului Băncei de scompt a fost: minimă de 6.075,000 lei, mijlocie de 8.800,000 lei și maximă de 10.908,000 lei. Banca face împrumuturi pe titluri și pe alte valori. Pe lângă sediul principal din Bucuresci, Banca de scompt mai are sucursale la Brăila și Galați.

Casa de depuneri și consemnațiuni este creată ca instituțiune de stat prin legea din 1 Dec. 1864, modificată prin decretele domnesci nr. 1258 din 26 Iunie 1871 și nr. 1509 din 3 Aug. 1876. Funcționarea regulată a Casei de depuneri datează dela 1 Ian. 1865. Casa de depuneri, primind și administrând fondurile provĕḑute la art. 1 din legea sa organică, n'a avut un capital inițial de funcționare. La 31 Martie 1901, Casa de depuneri și consemnațiuni a avut în păstrare suma de 53.610,633 lei 42 bani în numerar și 193.438,381 lei 79 bani în efecte, acte și obiecte, sumă ce nu constitue capitalul casei, ci soldul depositelor nerestituite la ḑisa dată. Operațiunile făcute de Casa de depuneri și consemnațiuni, pe lângă cele provĕḑute la art. 1 din lege: împrumută județele, comunele și așezămintele de binefacere recunoscute prin legi. Terminul de împrumut e maximum de 5 ani și împrumuturile realisate sînt făcute numai în casuri de evenimente extraordinare, ca incendii, inundațiuni, etc., (art. 16 din legea publicată în Monitorul Oficial nr. 44 din

27 Maiu 1900). Casa de depuneri împrumută particularilor pe deposite şi pe efecte de stat sau pe efecte garantate de stat, când ea are un excedent de stoc preste stocul suficient serviciului sěu ḑilnic.

Casa de economie a fost înfiinţată prin decretul domnesc nr. 32 din 5 Ian. 1880, publicat in Monitorul Oficial nr. 12 din 16 Ian. 1880. Ea depinde de administraţia Casei de depuneri şi consemnaţiuni. Ea a început să funcţioneze regulat la 1 Apr. 1881. Totalul capitalului depus la Casa de economie, dela înfiinţarea ei până la 31 Martie 1901, a fost de 183.238,548 lei, iar capitalul retras a fost de 154.311,871 lei. Capitalul remas la 31 Martie 1901 a fost de 28.926,677 lei. Conform legii sale organice, Casa de economie bonifică depunětorilor o dobândă simplă de 5% în primul an, dobândă ce devine compusă în anii următori. La capitalul depunětorilor, remas în seara de 31 Martie 1901 în sumă de 28.926,677 lei, Casa de economie datora procente 4.565,872 lei 15 bani, iar procentele cuvenite depunětorilor, în anul financiar 1900—1901, au fost de 1.465,231 lei 66 bani. Procentele plătite la sumele retrase în cursul anului 1900/1901 au fost de 1.138,476 lei 61 bani. Numěrul livretelor depunětorilor, aflat în circulaţie la 31 Martie 1901, a fost de 114,527, cari representau suma de 28.926,677 lei. La 31 Martie 1902, numěrul livretelor era de 128,775 în sumă de 32.404,591 lei.

Creditul judeţean şi comunal a fost creat prin legea promulgată prin decretul regal nr. 2180 din 5/18 Apr. 1900 şi publicată în Monitorul Oficial nr. 9 din 13/26 Apr. 1900. Administraţia Creditului judeţean şi comunal a fost încredinţată direcţiunei Casei de depuneri, consemnaţiuni şi economie. Creditul judeţean şi comunal a fost înfiinţat pentru a vení în ajutorul comunelor şi aşezămintelor de binefacere în cas când acestea au capacitate legală de a contracta împrumuturi, cari sûnt amortisabile în termin de cel mult 40 ani. Imprumuturile se efectuează prin emisiuni de obligaţiuni tip 5%, cu modul acesta, publicul cumpěrător înlesnesce cu numěrariul sěu întrarea în fonduri a împrumutaţilor. Creditul jud. şi com. n'a avut nici un capital la creaţiunea lui. La 31 Martie 1901 se aflau în circulaţiune obligaţiuni de ale Creditului jud. şi com. în valoare nominală de 29.253,000 lei, din capitalul nominal total de 29.640,600 lei emis până la acea dată. Diferenţa de 387,600 lei valoare nominală, represintă valoarea nominală a obligaţiunilor retrase din circulaţiune, fie prin tragere la sorţi, fie prin amortisări anticipate. Creditul jud. şi com., în conformitate cu dispoziţiunile art. 14 din lege, pentru a puté acoperí pagubele eventuale de ori ce natură, şi-a creat un fond de reservă, care cresce treptat până la 15% din capitalul nou împrumutat. Acest fond de reservă va fi alimentat: a) din reţineri în obligaţiuni de 1% din capitalul nominal împrumutat; b) din prisosul ce va reveni la finea anului dela cota parte, după efectuarea cheltuielilor aferente creditului; şi c) din ori ce alte beneficii de ale Creditului jud. şi com.

Creditul fonciar rural din Bucuresci, (v. vol. II, pag. 39).

Creditul fonciar rural se bucură de privilegiul de a exista singur în ţeară. Privilegiul acordat prin legea din 1873 a fost de 10 ani, termin care s'a prelungit la 30 ani prin legea modificată în 1882, astfel că privilegiul acordat Creditului fonciar rural expiră la 1/14 Iunie 1903, care neapěrat va fi reînoit.

Imprumuturile făcute de proprietarii de moşii la Creditul fonciar rural, dela creaţiunea lui, adecă dela 1873 până la 31 Dec. 1901, însumau 376.292,700 lei, iar datoriile proprietarilor la aceeaşi dată erau de 259.441,212 lei 21 bani. Suprafaţa moşiilor ipotecate, dela 1873 până la 31 Dec. 1901, era de 2.172,510 hectare, din 13.135,744 hectare, cari represintă suprafaţa totală a României. Numěrul împrumuturilor contractate dela 1873 până la 31 Dec. 1901 la Creditul rural este de 3014. Capitalul social al Creditului, era la 31 Dec. 1901, de 5.688,017 lei 50 bani. Creditul fonciar rural este una din rarele societăţi de credit, ce a fost înfiinţat şi condus numai de Români.

Banca agricolă, (v. vol. II, pag. 39).

Banca generală a României, creată în 1897 cu un capital de 12½ milioane lei, face diverse operaţiuni financiare, de bancă şi de comerciu.

Banca României, cu reşedinţa în Bucuresci, posedă un capital de 25 milioane lei împărţit în 50,000 acţiuni à 500 lei acţiunea, din cari 150 lei věrsaţi. Societate anonimă, constituită în 1869, a cărei durată expiră la 31 Dec. 1903.

Ca bănci şi societăţi de credit mai citám: *Banca poporului,* cu reşedinţa în Bucuresci, *Creditul belgo-român, Creditul agricol,* precum şi alte nenuměrate mici bănci de credit şi economie, cari s'au creat în ultimii ani în toată ţeara.

Printre societăţile de asigurare citám: »*Dacia-România*«, societate generală de asigurare în Bucuresci, care dispune de un capital de 4 milioane lei în aur, pe deplin věrsat. »*Generala*«, societate anonimă de asigurări generale în Bucuresci, cu un capital social deplin věrsat de 3 milioane lei. »*Patria*«, societate română de asigurare şi de reasigurare în Bucuresci, cu un capital de 3.737,053 lei 37 bani. »*Naţionala*«, societate generală de asigurare în Bucuresci, cu un capital de 11.774,680 lei, etc. [I. I. Nacian.]

BISERICILE.

Biserica ortodoxă română, v. art. Ortodoxa rom. biserica (vol. III, pag. 485) şi Romàna biserica (pag. 789).

Biserica catolică de rit latin în R. este supusă jurisdicţiunei archiepiscopului latin de Bucuresci pentru Muntenia, şi a episcopului catolic de Iaşi pentru Moldova. Ambii stau sub nemijlocita dependenţă a scaunului apostolic dela Roma şi se numesc direct de papa.

Archiepiscopia latină de Bucuresci este înzestrată cu o biserică catedrală măreaţă, la care s'a instituit un capitul de 6 canonici titulari şi un numěr variabil de canonici onorari. Archiepiscopul e asistat în ocârmuirea eparchiei de un vicar general şi diferite comisiuni, după natura afacerilor. Clerul se recrutează dintr'un seminariu gimnasial cu un curs de 7 clase, cele două din urmă cuprinḑěnd şi filosofia într'un mod foarte desvoltat; absolvenţii studiază apoi teologia în străinătate. Intorşi deací archiepiscopul numesce dintr'înşii pe parochii şi preoţii cooperatori, precum şi pe titularii celorlalte

funcțiuni diecesane. Acum funcționează 22 parochíi: 2 la Bucuresci, celelalte la Braila, Craiova, T.-Severin, Ploiesci, Sinaia, Pitesci, R.-Vâlcea, Câmpina, Câmpulung, Giurgiu, Tîrgoviște, Constanța, Tulcea, Sulina; în fine în satele, locuite în cea mai mare parte de cetățeni români, Cioplea și Popesci lângă Bucuresci, iar Caramurat, Malcoci, Cataloi și Culelia în Dobrogea. Aceste parochíi se servesc de un personal de 43 preoți în 20 biserici, 9 capele publice și diferite oratorii din 35 filiale parochiale. Totalitatea credincioșilor este de 57,283 suflete. Afară de aceste parochíi mai este constituită și una *greco-catolică*, dependentă tot de archiepiscop. Liturgia se celebrează deocamdată într'o capelă, lipsind încă o biserică proprie. Pe lângă fiecare parochie este alipită îndeobște și o școală primară, recunoscută de stat, sub direcția parochului respectiv; iar la Bucuresci există o școală archiepiscopală de băieți de sine stătătoare. Toate aceste școale au fost frecuentate în 1901/2 de 1730 copii. Instrucțiunea fetelor este provĕḑută în modul cel mai satisfăcĕtor de către »Institutul Sf. Maria« și sucursalele lui. Acest institut are la Bucuresci 2 pensionate cu 273 eleve; apoi 3 școale primare cu o frecuență de 900 fete; o școală de meserie cu 60 eleve, o grădină fröbeliană cu 50 copilași; în fine mai întreține și un orfelinat cu 24 copile. Filiale sûnt: la Craiova, Brăila și T.-Severin, ale căror pensionate conțin 325 eleve, iar școalele primare 473 fete. Personalul didactic și administrativ se urcă la cifra 205, avêndu-și direcția centrală la Bucuresci. In școalele catolice din archiepiscopia de Bucuresci se educă deci 3931 copíi. Nu de mult s'au stabilit și »Damele de Sion« in Bucuresci, unde au un pensionat cu 96 eleve. (Aceste date s'au luat din Schematismus cleri Archiep. Bucur. lat. ritus pro 1901, typ. Temesvárini 1902.) Situațiunea materială a clerului este încă destul de precarie. Enoriașii întrețin parochiile, iar restul clerului trăiesce mai vîrtos prin obolul carității din țerile catolice. Statul a dotat, chiar dintre parochiile rurale de cetățeni români, de abia doué, și acele numai cu ceva pămênt. (Almanachul cultelor. Bucur., 1893. Mișc. pop. Min. Dom. Bucur., 1899.)

Episcopia catolică de Iași are și ea un seminariu, fundat în 1886 și susținut de episcopie. Fusese odată idea guvernului, să-l provadă dînsul, în scop de a educa țeranimea catolică numeroasă de acolo, cu preoți indigeni cu cultură națională română; dar nu s'a ales nimic din acel proiect. (Urechiă, Ist. școalelor III, 230. Bucur., 1894.) Diecesa cuprinde 27 parochíi: la Iași, Huși, Galați, Botoșani, Bacău, Focșani; apoi în comunele rur.: Răchiteni, Pășcani, Săbăoani, Hălăucesci, Horlesci, Tămășeni, Oțoleni, Bărgăoani, Gherăiesci, Adjudeni, Butea, Cleja, Călugăra, Valea seacă, Fărăoani, Văleni, Prăjesci, Trotuși, Grozesci, Pustiana și Dărmănesci. Dela aceeași episcopie depinde și parochia Ismail din Basarabia. Satele sûnt locuite exclusiv numai de cetățeni români, originari din așa numiții unguri Ciangăi (Csangó), veniți în Moldova deja prin secl. XV (Melchisedec, Papismul, pag. 15. Bucur., 1883) și ocupând valea Trotușului. Serviciul divin se celebrează în 120 biserici și 6 capele, servite de 50 preoți. Merită o amintire specială biserica cea nouă foarte spațioasă și frumoasă din marele sat Săbăoani. Numĕrul total al catolicilor este de 86,812 suflete. Școale catolice există 6 cu 588 elevi și eleve. Rolul, ce-l joacă în archidiecesa de Bucuresci insitutul Sf. Maria, îl are în Moldova institutul »Madonei de Sion«, cu reședința principală la Galați și cu o sucursală la Iași. Pensionatele sûnt frecuentate de 344 eleve interne și 223 externe; pe lângă ele sûnt alipite două orfelinate cu 21 copile. Corpul didactic și administrativ e de 142 persoane. Situația materială a clerului e ca și cea din archidiecesă. (Schemat. dioec. Iass. 1901. Iassiis.)

Sûnt deci în toată România pentru biserica cat. un archiepiscop, un episcop, 2 seminarii, 93 preoți, 49 parochíi, 155 biserici și capele, 144,095 suflete catolice, 8 pensionate de fete, 3 orfelinate de fete, 24 școale primare, populație școlară de 5117 copíi și 347 călugărițe.

Istoricul. Bis. cat. de rit latin datează chiar dela creștinii aduși în Dacia de Traian; dar la olaltă cu bis. ort. găsim pe cea catolică în România de abia în secl. XIII. Pe atunci Cumanii deveniseră destul de inofensivi pentru a nu mai împiedeca contactul României cu restul Europei, și astfel papa Gregorie IX înființează episcopia Cumaniei la 1229 (Hurmuzachi, Fragm. la Istoria Rom. I, 215. Bucur., 1879). Bis. cat. luà un spor sensibil cu ocasiunea descălecării Munteniei. Chiar atunci veniră în țeară mulți catolici (Cronica anon. Mag. ist. p. Dacia, IV, 232. Bucur., 1847), și e probabil, că biserica cea veche din Câmpulung, în față cu cea ortodoxă, să dateze de atunci; e regretabil, că nu de mult i-s'au scos chiar și fundamentele. Nu cu mult mai recente trebue să fi fost bisericile din Tîrgoviște și Curtea de Argeș, unde s'a înființat și o episcopie. (Aricescu, Ist. Câmpulungului, I, 80, 98—99. Bucur., 1856. Schemat. prov. Capistrani, 42. Budae, 1862). In 1327 papa Ioan XXII obținù voie dela Mihaiu-Vodă Basarab, ca să vină Dominicanii în țeară, cărora le urmară în scurt și Franciscanii. Pe vremea aceea se reorganisă și episcopia Cumaniei sub numele de a »Milcoviei«, dar nu i-se cunoasce reședința. Ḑile mai fericite păreau preparate bis. cat. sub Lațco-Vodă, domnul Moldovei. Acest principe, împreună cu mulți compatrioți ai sĕi, trec la catolicism, și înființă episcopia de Siret, care de acum încolo funcționa alăturea cu cea a Milcoviei. Motivele lui Lațco fură însă, după cum se vĕḑù în urmă, politice și personale, și astfel incidentul acela nu avù altă urmare, decât existența precară a sus ḑisei episcopii (Hurmuzachi, l. c. 242—57, 311—15). Se enumeră 7 episcopi de Siret, dintre cari cel din urmă, I. Sartoriu, după îndemnul lui Alexandru cel Bun, își schimbà titlul și-și mutà reședința mai spre centru, la Bacău, iar papa Ioan XXIII o declarà sufragană mitropoliei de Lemberg. Seria ântâia a episcopilor de Bacău se termină, după multe peripeții funeste în acele timpuri resboinice, cu T. de Zagrabin, pe la începutul secl. XVI. In timpul lungei vacanțe de scaun, Franciscanii și în urmă Iesuiții se ocupau de păstorirea catolicilor, cum se putea, până când scaunul papal numi pe episc. de Argeș, B. Quirini, visitator apostolic al diecesei de Bacău. Posedem dela dînsul o relație lungă asupra bisericii catolice și în genere asupra situațiunii Moldovei pe la 1601. Existau pe vremea aceea 21 biserici

cu 14 parochii la Bacău, Baia, Neamţu, Trotuşi, Huşi, Cotnari, Suceava, Roman şi în satele Săbăoani, Berendesci, Tămăşeni, Lucani, Ajudeni şi Lugdani (?). Filiale mai erau 7 oraşe şi 10 sate, iar numĕrul total al catolicilor era de 10,740 suflete. Urmaşii lui Quirini pe scaunul de Bacău, ce cu timpul obţinuse acest titlu, se enumeră încă 6, cari reşedeau mai mult în Polonia, până când întimpinăm în 1648 un alt visitator apostolic, M. Bandini, care ne-a lăsat o relaţie şi mai amĕnunţită asupra constatărilor sale; ea este un document preţios, al cărui original se află astăḑi în archiva Academiei române din Bucuresci şi este reprodus de Urechiă cu traducere, note şi comentar. Bucur., 1895. Bandini a găsit în ţeară 33 parochii cu 10 preoţi, 13 dascăli şi 1020 case catolice. Bisericile erau de abia provĕḑute cu cele necesare, clerul era în genere decăḑut, poporul corupt, cu un cuvênt, o situaţiune foarte tristă. De aceea şi următorii trei episcopi de Bacău stau în Polonia şi numai rareori veniau în eparchia lor să o visiteze. Papa orânduí deci iarăşi un visitator apostolic şi apoi, cu întreruperea unui titular, doi episcopi administratori dearândul. Ultimul dintre aceştia este cunoscutul Vit Piluzzi, dela care posedem un catechism românesc, publicat la Roma în 1677. Prin influinţă polonă se restabilí însă din nou seria episcopilor, urmându-se pe rând 12 titulari, cu puţină întrerupere în timp de vacanţă. Cel din urmă fù B. Berardi, care nici nu putù să vie în Moldova; căci fiind o persoană aleasă de curtea din Viena, nu plăcù rusofilului voevod Sc. Calimach, şi de aceea îi interḑise întrarea în ţeară, sub cuvênt, că nici odată nu s'ar fi pomenit de un episcop catolic de Bacău. Scaunul papal numí după moartea lui Berardi, la 1818, pe rând visitatori apostolici, cu titluri in partibus. De atunci bis. cat. din Moldova întră pe calea unui progres neprecurmat. Dintre administratorii aceia merită menţiune specială A. de Stefano, care a scris mai multe cărţi românesci, între altele chiar poesii religioase, sub titlul »Rugăciuni şi imnuri sacre«. Neapol, 1885. Urmaşul sĕu I. Salandari era un bărbat cu totul menit la postul, ce îl ocupa. Vorbind 5 limbi, el se putea pune în relaţie directă cu ori cine, şi cunoscea astfel perfect nevoile ţerii. El aduse institutul Madonei de Sion, despre a cărui activitate pentru educaţia fetelor s'a vorbit mai sus. Sub A. Grasselli şi F. Dehm s'a sporit considerabil numĕrul parochiilor şi al bisericilor. Cel din urmă visitator apostolic a fost N. Camilli, care după reorganisarea României a fost numit episcop de Iaşi in 1884 (Cf. G. Schmidt »Romano-catholici per Moldaviam episcopatus«. Budapestini, 1887, în 8°, 164 pag., opera cea mai mare şi de valoare istorică pentru biserica catolică din Moldova).

In Muntenia, episcopia cea problematică de Argeş disparù fără urme. Franciscanii ţineau parochii adnexe la mănăstirile, aşa ḑise »băraţii« (v. ac.) din Câmpulung, R.-Vâlcea, Tîrgovişte şi dela 1666 şi la Bucuresci. Se afla încă câte un preot la Craiova, Ploesci, Brădiceni, Aninoasa şi Pârjeni. In 1781 papa Piu VI încredinţă destinul bis. cat. în Bulgaria congregaţiunii Pasioniştilor, din al căror sin se şi numiră în viitor episcopii de Nicopole, cari erau totodată şi administratori apostolici ai Munteniei. In curând aceştia îşi mutară reşedinţa în ţeară. Astfel deja F. Ferreri murí în satul Cioplea lângă Bucuresci în 1813. I. Molaioni reuşí să se stabilească chiar în capitală. A. Parsi aduse institutul »Sta Maria«, iar I. Paoli fundà seminarul şi zidí catedrala gotică Sf. Iosif, o podoabă a capitalei. Tot dînsul a fost numit în 1883 archiepiscop latin de Bucuresci, scoţêndu-se astfel eparchia din actuala România liberă de sub ori ce ierarchie străină. (A. Abt, Die kath. Kirche in Rumänien, pag. 42—43, 46. Würzburg, 1879).

Biserica protestantă in România, care şi-a luat numele de evangelică, după exemplul celei din Prusia, cuprinde 10 comunităţi: la Bucuresci, Iaşi, Brăila, Craiova, T.-Severin, Constanţa, Galaţi, Pitesci, R.-Vâlcea şi Atmagia, un sat în Dobrogea, de care se mai ţin ca filiale satele Fachrie, Ciucurova ş. a.

Organisaţia bis. prot. nu are norme fixe, ci depinde cu totul dela comunitatea, ce se constituiesce, dacă voiesce sau nu a se supune unui consiliu superior, a se afilia ori nu cu alte comunităţi colaterale. Caracterul naţional aduce cu sine şi o separaţiune completă de administrare. Astfel cele 3 comunităţi protestante în Bucuresci: germano-evangelică, ungaro-calvină şi anglicană nu au nici o legătură intre dînsele. Comunităţile germane sûnt cele mai importante din toate punctele de vedere. Cea din Bucuresci e cu totul independentă, »nerecunoscênd altă autoritate bisericească superioară decât însaşi pe sine«. (Raportul comunităţii către minist. cultelor, în Alm. cult. pe 1893, pag. 215.) Conducerea afacerilor e încredinţata unui comitet de 18 membri laici, cei doi pastori şi directorul şcoalelor. Acest comitet e ales de către membrii cotisanţi ai comunităţii şi aprobat de Germania şi Austria, ca puteri protectoare. Păstorii celorlalte comunităţi nu stau în nici o legătură cu cei din capitală, dar depind de consiliul eclesiastic superior din Berlin. Sûnt in România 11 pastori, tot atâtea biserici sau oratorii şi cam 15,000 credincioşi. Mijloacele financiare sûnt: cotisaţiunea membrilor alegĕtori ai comunităţii, venituri dela funcţiuni bisericesci, proprietăţi fundaţionale, subvenţiuni dela Germania şi Austria, în fine ajutoare dela diferite societăţi protestante, mai ales dela »Gustav Adolf Verein« din Lipsca.

O atenţiune specială se dă pretutindenea ţinerii unei ***şcoale confesionale***, cu caracter german, precum calvinii (reformaţii) o au cu caracter maghiar. Cele din provincie sûnt frecuentate de aproape 700 copii, iar în capitală şcoalele comunităţii au ajuns la o desvoltare extraordinară. Există aici un internat pentru fete şi altul pentru băieţi; câte o şcoală secundară reală cu 5 clase pentru ambele sexe; tot astfel şi 2 şcoale elementare; în fine o grădină fröbeliană. Frecuenţa şcolară în 1896—97 a fost de 1069 copii, dintre cari 95 băieţi şi 154 fete în cursurile secundare. Educaţiunea fetelor e sub grija unei corporaţiuni speciale uniformate, compusă acum din 5 membri, fundată chiar de comunitate sub numire de diaconise, după ce se rechiemaseră diaconisele propriu ḑise in 1896 de către direcţia lor centrală din Kaiserswerth pe Rin.

Istoricul bis. prot. are un caracter local din lipsă de unitate administrativă. Natural, că da-

tează pretutindenea din secl. XVI, când trecură Saşii din Ardeal la protestantism şi traseră după sine şi pe compatrioţii lor din România, cari formaseră până atunci grosul populaţiunii catolice. Astfel găsim pastori deja pe la 1570 în R.-Vâlcea şi în Tîrgovişte. Această schimbare de confesiune nu se întêmplă fără vii neînţelegeri între cei de credinţă veche şi nouă, iar câştigul principal îl avù bis. ortodoxă. Parochiile catolice trăgănau de atunci o existenţă precară, iar protestanţii nu se puteau organisa decât în ḑilele noastre, afară de comunitatea din Bucuresci, care datează ăncă din secl. XVIII. In 1730 se amintesce aici ca cel dintâi păstor M. Wagner; Grigore-Vodă Ghica acordă protestanţilor libertatea cultului, şi la 1753 se clădí un oratoriu, constituindu-se tot atunci comunitatea prin statute anumite, sub protecţia Svediei. Când voiră însă a-şi zidí o biserică, fură opriţi de guvern, şi de abia în 1776 o putură termina, deşi fără clopotniţă; iar neaflându-se nicăiri un pastor, se puse însaşi comunitatea să-şi sfinţească pe un I. Glockner din Ardeal, care nimerí tocmai în timpurile cele furtunoase, când străinii fură excortaţi preste frontieră şi ciuma lui Caragea din 1813 decima restul. Către sfîrşitul acestei perioade cade separaţiunea Maghiarilor reformaţi dela protestanţii germani, ceea ce nu se întêmplă fără o mare inferbinţeală a spiritelor din ambele părţi. Cu toate că Maghiarii sub păstorul lor Sükey îşi clădiră în 1819 biserica actuală, totuşi mai urmară multe certuri între cei doi pastori şi aderenţii lor. Spre culmea încurcăturii, se născù o desbinare adâncă chiar între membrii comunităţii germane, în care se amestecă şi pastorul şi vice-consulul svedez, şi care conduse la depunerea pastorului şi la cedarea protectoratului consulatelor german şi austriac; dar nici astfel nu se făcù pace, căci intrigi de partide îngreunau situaţia tot mai mult, mai ales că şi Alexandru-Vodă Ghica căuta să se impună ca protector. In fine, prin intervenţia energică a consulatului austriac, se împăcară spiritele şi de atunci datează progresele comunităţii. Biserica actuală se termină în 1853. Se trase apoi în serioasă consideraţie chestiunea şcoalei. Ăncă din 1844 se instituise un învĕţător, care preda obiectele mai necesare într'o cameră. De atunci numĕrul şcolarilor se îndoise, şi de aceea, mulţămită mai multor fundaţiuni şi donaţiuni însemnate, se chiemară diaconisele din Kaiserswerth în 1858, cari înfiinţară un pensionat cu o şcoală primară de fete; în 1863 se fundă ăncă o şcoală filială, şi după 13 ani generosul Fr. Hötsch clădí o şcoală reală. Tot acest bărbat lăsă comunităţii fonduri în sumă totală de 242,000 lei pentru orfani, săraci şi alte scopuri umanitare. Internatul de băieţi şi grădina fröbeliană datează de abia de un an. In 1857 se începuse şi clădirea unui spital din mijloace particulare; dar nedispunênd administraţia acestor fundaţiuni de mijloace suficiente, se vĕḑù nevoită de a vinde edificiul pe jumĕtate terminat guvernului român.

La Iaşi se constituí comunitatea pe la începutul secolului curent; biserica o zidí un general rus în 1813, dar de abia un jumĕtate secol mai în urmă se reconstruí cu multe cheltuieli, astfel precum stă astăḑi. Şcoala datează din 1839. La Craiova protestanţii se ajutară dela 1839 încoace prin închiriare de local pentru oratoriu şi şcoală; biserica se zidí de abia în 1871, iar şcoala în 1883. La Galaţi, Grigore-Vodă Ghica dăruí un loc viran pentru biserică în 1852, care se şi clădí în 1863, împreună cu locuinţa pastorului şi două încăperi de şcoală. La Turnu-Severin se făcù biserica şi o odae de şcoală în 1868. La Piteşti se zidí mai ântâiu un oratoriu şi o sală de şcoală, în 1848, comună pentru Germanii evangelici şi Maghiarii reformaţi. După ce se separară aceste două confesiuni în 1860, Germanii îşi clădiră un edificiu analog pentru sine, iar biserica actuală se construí de abia în ultimii ani. La Brăila situaţia este ăncă foarte strimtorată; acolo se închiriază o casă pentru oratoriu şi şcoala cu două încăperi. Pe la jumĕtatea secolului curent se întêmplă o emigrare considerabilă de ţerani germani, mai ales din Rusia sudică, parte catolici, parte protestanţi, cari veniră în Dobrogea. Protestanţii, ca şi catolicii, fundară colonii, iar cei dintâiu numeră vr'o 2000 suflete. Mai în fiecare sat se află o şcoală cu un învĕţător, iar pastorii le visitează din când în când. Cea mai importantă colonie este la Atmagia, cu o biserică spaţioasă, unde reşede şi un pastor. (Cf. Teutschländer, Gesch. der ev. Gemeinden in Rumänien. Bucur., 1891. Alman. Cult. pe 1888 şi 1893. Diferite rapoarte asupra bisericilor şi şcoalelor evang., mai ales din 1893, 1896 şi 1897. Rapoarte ale soc. »Gustav Adolf«, mai ales 1893 şi 1896. Bartalos I., A Bukuresti ev. ref. egyház rövid története, în Buk. magyar naptár. 1890.) [C. A.]

Instrucţiunea.

Dela constituirea principatelor române, instrucţiunea se dedea în *şcoale bisericesci*, de pe lângă episcopii, mănăstiri şi biserici, şi în *şcoale domnesci*, înfiinţate pe lângă curţile domnilor. In aceste şcoale se predau elementele religiunei, cetirea şi scrierea în limba slavonă. După traducerea cărţilor bisericesci în limba română (în secl. XVII, sub Matei Basarab şi Vasile Lupu), instrucţiunea se făcea în limba română, până la domnia fanarioţilor (secl. XVIII), când, pe lângă limba română, se întroduse în învĕţămênt şi limba grecească, în deosebi în şcoalele cu organisaţie mai completă şi instrucţia mai superioară, cercetate de clerici şi fii de boieri. (Şcoala domnească, Sfinţii Trei-Ierarchi din Iaşi şi cea dela mănăstirea Sf. Sava din Bucuresci). Completându-se programele de studii în aceste din urmă şcoale, unele din materii fură predate şi în limbile: latină şi franceză. In vreme ce metoda continua a fi una din cele mai mecanice şi neraţionale, limba română ajunsese în cele din urmă a fi înlocuită, aproape cu desăvîrşire, de cea grecească. Invĕţămêntul decăḑù tot mai mult sub fanarioţi, până când, la începutul secl. XIX, George Lazar deschise ântâia şcoală română, la Sf. Sava (1816), unde îi urmară discipolii sĕi I. E. Rădulescu, Paladi şi alţii. In urma »Regulamentului de organisare« a şcoalelor din 1832, s'au înfiinţat şcoale mai în toate capitalele de judeţe ale Munteniei, pe lângă seminariile din Curtea de Argeş, Rîmnicul-Vâlcii şi Buzĕu. In Moldova, George Asachi înfiinţă, la 1814, în Iaşi, ântâia şcoală română de inginerie şi rede-

schide pe cea dela Trei-Ierarchi, care, mai târḑiu, se transformă în şcoala normală »Vasile Lupu«. Şcoalele primare, atât cele din oraşe, cât şi cele sătesci, începură acum a prospera. După unirea ambelor principate, organisaţia învĕţământului public în R. se complectă succesiv, în deosebi prin stăruinţele lui Ioan Maiorescu, până când fù unificată prin legea de organisare, promulgată la 1865, în care se declară obligativitatea învĕţământului primar. Ultimele modificări aduse instrucţiei publice din România se cuprind în »Legea învĕţământului primar şi normal primar« din 1896, »Legea învĕţământului secundar şi superior« din 1898, în »Regulamentele de aplicare« a acestor legi şi în »Programele de studii«, pentru învĕţământul primar şi secundar.

Despre instituţiunile de învĕţământ ale României înregistrăm următoarele date statistice din anul şcolar 1900—1901:

I. *Invĕţământul primar.*

1) ***Şcoalele din comunele rurale.*** Resultatul recensĕmêntului copiilor în vîrstă de şcoală din comunele rurale, făcut în primăvara anului 1900, a dat cifra de 704,039 copii, 380,034 băieţi şi 324,005 fete. După naţionalitatea copiilor se constată: copii de Români 693,335 (374,407 băieţi, 318,928 fete) şi copii de străini 10,704 (5627 băieţi, 5077 fete). In anul şcolar 1899—1900 s'au înscris în şcoale 265,048 elevi, din cari 218,433 băieţi şi 46,615 fete. Şcoalele rurale au dat un numĕr de 11,564 absolvenţi, din cari 10,465 băieţi şi 1099 fete. Numĕrul şcoalelor în a. şc. 1899—1900 a fost de 3653, între cari 19 şcoale de băieţi, 17 şcoale de fete, 3449 şcoale mixte, 168 şcoale de cătun. Numĕrul învĕţătorilor, cari au servit aceste şcoale, a fost de 4462, între cari 3546 bărbaţi şi 916 femei. După titlu au fost 2472 definitivi, 894 provisori, 1096 suplinitori (cu cei de cătun). După numĕrul învĕţătorilor, au fost 2830 şcoale cu câte 1 învĕţător (afară de cei de cătun), 530 cu câte 2, 92 cu câte 3, 33 cu câte 4 învĕţători şi 168 şcoale de cătun.

2) ***Şcoalele din comunele urbane.*** Conform recensĕmêntului făcut în 1900 în comunele urbane sûnt 109,901 copii în vîrstă de şcoală, din cari 58,977 băieţi şi 50,924 fete. Această cifră se împarte după naţionalitate în 79,738 copii de Români şi 30,163 străini. Din numĕrul de 109,901 copii în vîrstă de şcoală, au fost înscrişi în şcoale 71,252 (42,496 băieţi, 28,756 fete). Numĕrul absolvenţilor din şcoalele primare urbane a fost în total de 9350 (6085 băieţi, 3265 fete). Numĕrul şcoalelor primare urbane din ţeară a fost în a. şcol. 1899—1900 de 382, din cari 195 pentru băieţi, 174 pentru fete şi 13 şcoale mixte. Institutorii, cari au servit aceste şcoale, au fost în numĕr de 1351, din cari 594 bărbaţi şi 802 femei.

La periferia oraşelor Mizil, Tîrgovişte, Călăraşi, Bucuresci, T.-Severin, Câmpulung, T.-Neamţu, Slatina, Ploesci, R.-Sărat, Tecuci, Alexandria, Roşiorii de Vede, Tulcea, Ocnele mari şi R.-Vâlcea au funcţionat unele şcoale rurale cu tip urban, fiindcă servesc o populaţie urbană mărginaşe, care cade în circumscripţiuni şcolare urbane, după cum se poate vedé din tablourile recensĕmêntului. Populaţia şcolară din aceste şcoale rurale cu tip urban se cifrează la 2359 elevi înscrişi (1570 băieţi şi 789 fete), care trebue adăugată la cifra înscrierilor urbane. Vom avé deci 71,252 + 2359 = 73,611 elevi înscrişi în şcoalele primare urbane din ţeară.

II. *Invĕţământul secundar.*

In a. şcol. 1900—1901 învĕţământul secundar a fost propus pentru băieţi în 19 licee şi 24 gimnasii, pentru fete în 10 externate secundare, din cari unul internat de gradul II. La *licee* au fost 9636 elevi înscrişi. După confesiune 8579 ortodoxi, 184 catolici, 796 mosaici, 77 de alte confesiuni. Din cei 919 elevi străini au fost scutiţi de didactru 124. Profesori au fost 454.

La *gimnasii* au fost 5328 elevi înscrişi. După confesiune 4852 ortodoxi, 61 catolici, 379 mosaici, 36 de alte confesiuni. Străini 462, din cari 44 scutiţi de didactru. Numĕrul profesorilor a fost 308.

La *externatele secundare de fete* s'au numerat 1714 eleve înscrise. După confesiune 1540 ortodoxe, 16 catolice, 141 mosaice, 17 de alte confesiuni. Străine 134, din cari 23 scutite de didactru.

III. *Invĕţământul special.*

Invĕţământul special s'a dat în a. şcol. 1900 până 1901 în 7 seminarii teologice (unul mohamedan), 6 şcoale normale (preparandii) de învĕţători, 4 şcoale normale de învĕţătoare (una de institutoare), 1 şcoală de farmacie, 1 veterinară, 2 de bele-arte (Bucuresci şi Iaşi), 2 conservatoare de musică (Bucuresci şi Iaşi).

La *seminarii* s'au numerat 1090 elevi înscrişi. După confesiune 1073 ortodoxi, 17 mohamedani. Profesori 100.

La *şcoalele normale* pentru învĕţători au fost 1155 elevi înscrişi. După confesiune 1154 ortodoxi, 1 catolic. Profesori 85, iar la şcoalele normale pentru învĕţătoare s'au numerat 409 eleve înscrise. După confesiune 404 ortodoxe, 3 catolice, 2 de alte conf. Profesoare 50.

La *şcoala de farmacie:* 441 elevi înscrişi, din cari 390 Români, 51 străini. Profesori 3, def. 1, supl. 2.

La *şcoala veterinară:* 68 elevi înscrişi, 66 Români, 2 străini. Profesori 16, def. 3, prov. 3, supl. 10.

La *şcoalele de bele-arte:* 343 elevi înscrişi, 287 Români, 56 străini. Profesori 19, def. 4, prov. 4, supl. 11.

La *conservatoarele de musică:* 1072 elevi înscrişi, 859 Români, 213 străini. Profesori 37, def. 20, prov. 3, supl. 14.

IV. *Invĕţământul profesional.*

Şcoale agronomice. Cu începere dela 15 Sept. 1902 s'au deschis 10 şcoale practice de economie pe lângă fermele şi pepinierele statului. Instrucţiunea e practică, afară de 5 luni de iarnă, când e teoretică. Numĕrul elevilor e prevĕḑut cu 198 anual. Numĕrul profesorilor şi măiestrilor e de 36.

La *şcoalele comerciale* au fost 1513 elevi înscrişi, 1289 ortodoxi, 32 catolici, 179 mosaici, 13 de alte conf. Profesori 95, def. 39, prov. 12, supl. 44.

Şcoale de meserii inferioare sûnt 29, la cari au funcţionat 110 măiestrii şi institutori. Afară de acestea mai sûnt *2 şcoale de arte şi meserii.*

La *școalele profes. de fete:* 2695 eleve înscrise, 2510 ortod., 27 cat., 107 mosaice, 12 de alte conf. Profesoare 170, def. 50, prov. 18, supl. 102.

V. Universități.

La universitatea din Bucuresci s'au numerat 4460 studenți înscriși (2634 la drepturi), 4143 Români, 317 străini. Profesori 77, def. 69, prov. 1, supl. 7. La univ. din Iași au fost 834 studenți înscriși, 712 Români, 122 străini. Profesori 53, def. 45, supl. 8. (v. și art. Universitate.)

VI. Învĕțămêntul privat.

Școalele private sûnt împărțite în 4 categorii: grădini de copii, asiluri confesionale, școale cu programă proprie și școale cu programa statului. Parte mare din ele vin în ajutorul statului, luând în sarcina lor o parte din cheltuielile ce le necesitează învĕțămêntul. Ele sûnt supuse unui control serios din partea statului, avênd să îndeplinească în privința localurilor cerințele ce se fac și școalelor publice. Profesorii (învĕțătorii, etc.) dela aceste școale trebue să fie inesceptionabili din punct de vedere moral, cei străini trebue să producă certificat din partea autorității școlare a țerii lor, că întrunesc calitățile cerute în acea țeară pentru a dirige un stabiliment de cultură analog.

In a. școl. 1899—1900 au fost 288 astfel de instituțiuni private în România și anume 93 asile confesionale, 28 grădini de copii, 133 școale primare cu programa statului, 58 școale primare cu programă proprie, 62 școale secundare cu programa statului și 43 cu programă proprie. Frecuentarea a fost în asilurile confesionale de 3282, în grădinile de copii 866, în școalele primare 18,405, în școalele secundare 5728. Numĕrul profesorilor și institutorilor, cari au funcționat în școalele private, a fost de 1932, între cari 973 Români și 959 străini. [—]

Filantropia, Instituțiunile medicale și starea sanitară a României.

In România ajutarea săracilor, bolnavilor, infirmilor, înmormêntarea sĕrmanilor morți, a fost deja în timpurile vechi exercitată ca virtute creștină; domnii, boierii, bisericile și mănăstirile au împărțit mile, în incinta mănăstirilor s'au înființat chilii, bolnițí, pentru adăpostirea săracilor și infirmilor. B. P. Hașdeu arată, că dinaintea porții bisericei din mănăstirea dela Argeș a existat deja în 1524 un ospiciu pentru săraci, înzestrat de vodă Ioan Vladislav. In secl. XVIII spitalele de bolnavi aveau anexe pentru adăpostirea și hrana săracilor. In unele orașe s'au dăruit cerșitorilor terenuri, pentru ca să înființeze o mahala a lor, în Moldova ei au format chiar câte o breaslă a mișeilor și calicilor, cu privilegii din timpul lui Stefan cel Mare și Petru Rareș (cf. M. Cogălniceanu, Episcopul Melchisedec, V. A. Urechiă). Intre 1775—1785 asistența săracilor este deja în amêndouĕ principatele române recunoscută ca datoria statului și organisată, încredințată obștescei epitropii, căreia este subordonată cassa milelor, subvenționată de mitropoliții, episcopii, egumenii și de visteria țerii, din care cassă se întreține și Orfanotrofia, instituțiune pentru crescerea copiilor găsiți și orfani. Această organisațiune a fost cu oarecare modificații menținută în 1831—32 de Regulamentele organice ale amênduor principate; legea comunală și legea consiliilor județene din 1864 au descentralisat serviciile asistenței, au însărcinat toate comunele, ca să îngrijească de copiii găsiți, de infirmii, de alienații din comună, comuna urbană ca să ajute și pe săraci, administrația județeană ca să întreţină spitale, așezăminte de binefacere, să îngrijească de copiii găsiți și de alienați, când comunele sûnt în neputință a-i întreţiné. Primăriile urbelor au perfecționat treptat asistența săracilor, unele au înființat ospicii de săraci bĕtrâni și infirmi, asile de noapte, bucătării poporane, mai toate întreţin cantine școlare, împart la săraci bani, lemne de foc, vestminte, pâne. Pe lângă caritatea publică a luat și cea privată o desvoltare însemnată, s'au creat in mai toate orașele societăți caritabile, în cari mai ales femeile lucrează cu activitate, unele din aceste asociațiuni avênd în capul lor pe M. S. Regina și A. S. R. Principesa României. Dintre instituțiunile de binefacere sûnt cele mai importante: Comitetul central de ajutor pentru incendiați și inundați sub patronagiul M. M. L. L. Regele și Regina, institutit în 1887, și Așezămêntul de ajutor pentru săteni Carol-Elisabeta, creat de M. S. Regele în 1894. Un numĕr de bĕtrâni și infirmi săraci de ambele sexe sûnt intreținuți în douĕ asile ale statului și în mai multe asile private cu fundațiuni speciale. Orfanii și copiii găsiți se cresc, afară de instituțiunile comunale, în douĕ orfelinate ale statului, din care unul are o secțiune pentru surdo-muți și pentru orbi și în orfelinatul agricol »Ferdinand« fundat de M. S. Regele în 1897. Ajutorul medical gratuit se dă în 3 moduri: bolnavii săraci sûnt căutați de medic la domiciliul lor și primesc medicamentele în mod gratuit, sau ei se presintă la domiciliul medicului, la primărie, la spital sau la alt local public, unde li-se dau consultațiuni gratuite și medicamente, sau ei sûnt internați și căutați în spital. Această organisațiune este însă de dată mai nouă, până la finea secl. XVI medicii erau rari în principatele române și în Transilvania, în secl. XVII au început a vení în România doctori greci, cari studiaseră în Italia; pe lângă acești medici cu studii universitare au exercitat medicina numeroși medici empirici, vraci și barbieri, cari s'au dat de chirurgi, și Pravilele lui Vasile Lupu, domn al Moldovei din 1646, dau chiar vraciului însărcinare de medic-legist. Dela 1780 se numesce la Bucuresci și la Iași câte un medic însărcinat cu căutarea bolnavilor săraci. La începutul secl. XIX se află în România medici numai în câteva orașe principale și cea mai mare parte a poporațiunii mai recurge la medicina poporală, la cea călugărească și băbească. Statul plătesce medici pentru căutarea bolnavilor afară de spital la Bucuresci, Iași, Bârlad, Focșani, Ploesci, Craiova și Rîmnicul-Vâlcei. In 1804 se numesce un medic vaccinator pentru tot principatul Moldovei, în 1813 s'a regulat în Moldova casa doctorilor, în 1815 sûnt deja însărcinați cu căutarea bolnavilor săraci în Bucuresci 6 doctori, în Iași 4 doctori și 2 moașe. Regulamentele organice (1831—32) au dat o nouă organisație asistenței medicale și obstetricale, care s'a pus numai treptat în practică, din causa lipsei de personal. Asistența me-

dicală a putut să fie completată numai după înmulțirea medicilor ieșiți din Școala națională de medicină, fundată în 1857, transformată în facultate de medicină în 1869 și din facultatea de medicină din Iași fundată în 1885. Astăḑi sûnt însărcinați cu asistența medicală și cu igiena publică: consiliul sanitar superior, consiliile locale de igienă, inspectorii sanitari, medicii primari de județ, medicii de oraș și de despărțiri urbane, medicii de plasă, moașele comunale, vaccinatorii și agenții sanitari (desinfectori), veterinarii de județ și de oraș. Ca în alte țeri sûnt și în România spitalele instituțiuni vechi, clădite în curțile mănăstirilor, înzestrate cu venituri de domni, de boieri și de alți donatori pioși. Fundațiunea spitalicească română cea mai veche, despre care găsim date în istorie, este cea a ospitalului pentru bolnavi din locașul dela Sân-Mitresci, dotat de Vodă-Ioan Vladislav în 1524 (B. P. Hașdeu), acest spital a dispărut ca și alte spitale române vechi. Din spitalele existente astăḑi este cel mai vechiu spitalul Colței din Bucuresci, care a funcționat deja în 1695. Ancă în prima jumëtate a secl. XVIII, afară de spitalele ordinare de bolnavi, s'au înființat în amêndouĕ principatele române spitale de isolare pentru bolnavi de ciumă și de lingoare. Treptat s'a înmulțit numĕrul și venitul spitalelor. Regulamentele organice au stabilit modul de administrare a spitalelor cu fundațiuni speciale (ale Eforiei spitalelor din Bucuresci, ale Epitropiei casei Sf. Spiridon din Iași). In 1854 s'a înființat în Muntenia în fiecare județ câte un mic spital județean, în Moldova s'au creat în 1862 mai multe asemenea spitale județene. Descentralisarea administrațiunii, basată pe legea comunală și pe cea județeană din 1864, pe legea sanitară din 1874, a dat îndemnul la crearea de spitale noue județene, comunale și cu fundațiuni speciale, dar faptul cel mai important în organisația asistenței medicale în România îl constitue crearea de spitale rurale ale statului, înaugurată de I. C. Bratianu în 1881, complectată treptat până în anul 1897, astfel că fiecare județ posedă un asemenea spital întreținut de stat, afară de spitalele rurale întreținute de județe. In 1900 au funcționat în România următoarele spitale și ospicii civile: 11 spitale administrate de Eforia spitalelor din Bucuresci cu 1340 paturi; 11 spitale și ospicii administrate de epitropia generală a casei spitalelor Sf. Spiridon din Iași cu 808 paturi, 1 spital administrat de epitropia așezămintelor Brâncovenesci în Bucuresci cu 222 paturi; 9 alte spitale și asile cu fundațiuni și cu administrațiuni speciale cu 369 paturi, 33 spitale rurale ale statului cu 1102 paturi, 52 spitale județene cu 1355 paturi, 26 spitale comunale cu 756 paturi, 11 spitale israelite cu 289 paturi, 6 case de sănătate cu 137 paturi, 5 spitale de alienați cu 749 paturi, fără noul spital de alienați Socola, care în 1900 încă nu era deschis, 1 ospiciu de pelagroși al statului cu 40 paturi, 27 ospicii de bĕtrâni și infirmi cu 759 paturi, preste tot 7926 paturi. Multe din aceste spitale civile, ca și unele spitale militare, sûnt așezate în edificii nouĕ, confortabile, înzestrate cu instalațiuni moderne, cari pe lângă îngrijirea scrupuloasă a bolnavilor servesc și progreselor sciinței medicale. Intre institutele sanitare are o deosebită însemnătate institutul de patologie și bacteriologie din Bucuresci, cu servicii pentru tratarea de oameni mușcați de animale turbate, pentru producerea de ser antidifteric, de maleină, ș. a., institutul antirabic din Iași, institutele de chimia sanitară ale statului din Bucuresci și din Iași, institutul vaccinal al statului din Bucuresci, stațiunea sanitară maritimă și fluvială (carantina) din portul Sulina. Mai menționăm numeroasele stabilimente de apă minerală, din cari unele ale statului; stabilimentele idroterapeutice și pneumoterapeutice cu instalațiuni moderne, societatea română a Crucei Roșie, institutul regal al surorilor de caritate Sf. Elisabeta. Starea sanitară a populațiunii României, înapoiată din causa înapoierii culturale și economice a marei părți din poporațiunea rurală, se îmbunătățesce încet, în mesura în care cresce cultura ei și prosperitatea ei materială. Mortalitatea generală, care mai înainte trecuse adeseori preste 32‰ pe an, a scăḑut în periodul 1895—99 la 27·1‰, în 1900 la 24·7‰; din 100 copii născuți vii mai mor în primul an al vieții 20%, dela 1—5 ani 16%; cresecrea naturală a populațiunii prin nasceri, după scăderea deceselor, fără imigrațiuni este de 13·1‰, în 1900 ea a fost de 15‰. Boalele predomnitoare sûnt: Pelagra, de care sufere astăḑi 30,000 loc., malaria (paludismul), boalele venerice, tuberculosa, Alcoolismul, la copii în parte gastro-enterita datorită hranei neraționale, difteria, tusa convulsivă și exantemele acute (pojar, scarlatină). Vărsatul (variola) a devenit rar în urma generalisării vaccinațiunilor și revaccinațiunilor; conjunctivita granuloasă (trachomul), care dela 1862 încoace a fost frecuentă mai ales în armată, a scăḑut în urma mĕsurilor preventive energice luate, de lepră mai sufere aproape 200 persoane, în parte isolate în asilul Richitosa.

Liter.: Regulamentul organic. Bucuresci, 1831, Iași 1832; Constantinus Nobilis a Vernav, Rudimentum Physiographiae Moldaviae, Budae 1836; Documentele spitalului Brâncovenesc. Bucuresci, 1838; Manualul administrativ al princip. Moldovei. Iași, 1856; Legea comunală. Bucur., 1864; Legea consiliilor județene. Bucur., 1864; Legea sanitară. Bucur., 1874—98; A. Fĕtu, Relațiune asupra spitalelor Casei Sf. Spiridon. Iași, 1877; C. I. Istrati, Proiectul de regulament pentru administrarea și supraveghierea stabilimentelor balneare. Bucur., 1880; I. Felix, Die sanitären Zustände Rumäniens, Vortrag gehalten in der Hygiene-Ausstellung. Berlin, 1883; E. Neusser, Die Pellagra in Österreich und Rumänien. Wien, 1887; D. Sergiu, Raporturile generale asupra serviciului sanitar al României. Bucur., 1887, 1888; Gr. Romniceanu, L'hôpital des enfants à Bucarest. Bucur., 1889; G. Ionnescu-Gion, Doftoricescul meșteșug în trecutul țerilor române. Bucur., 1892; I. Felix, Rapoartele generale asupra Igienei publice și asupra serviciului sanitar al regatului român. Bucur., 1893—99; Petrini Paul, Memoriul asupra Leprei. Bucur., 1897; I. Neagoe, Pelagra în România. Bucur., 1899; M. Petrini-Galatz, Conferența internațională dela Bruxelles pentru profilaxia sifilisului. Bucur., 1899; A. G. Galeșescu, Eforia spitalelor civile. Bucur., 1900; I. Neagoe, Studii asupra Pelagrei, carte premiată de Acad. Rom. Bucur., 1900; I. Felix, Istoria Igienei în Rom., partea I. Bucur., 1901. [I. Felix.]

Armata Română.

Organisarea: serviciul militar e obligător şi personal pentru toţi locuitorii valiḑi, cari nu sûnt supuşi străini şi nu au suferit vr'o pedeapsă corecţională mai mare de 3 luni, sau cari nu au fost infamaţi de vr'o condamnaţiune criminală. Organisarea din timp de pace permite a se trece uşor pe picior de resboiu numai prin sporirea efectivelor, fără a se crea unităţi noui.

Recrutarea se face normal prin chiemarea sub arme la 1 Nov. a tinerilor cari împlinesc 21 ani până la 31 Dec.; şi excepţional prin angajări voluntare a tinerilor cetăţeni români, cari au împlinit 18 ani, sau prin reangajări voluntare a suboficierilor cetăţeni români, cari termină serviciul sub arme. Sûnt excluşi: infamaţii; scutiţi: invaliḑii, supuşii străini şi membrii clerului tuturor culturilor admise în stat (ortodox, mosaic, musulman). Se dau dispense de serviciul sub arme numai în timp de pace, pentru tinerii, cari probează că sûnt unicul sprijin al familiilor (părinţi infirmi, sau fraţi minori orfani, fără mijloace de existenţă). Se admit amânări: pentru casuri de debilitate sau necompletă desvoltare fisică şi pentru completarea studiilor. Excluşii, scutiţii, dispensaţii şi amânaţii sûnt supuşi la taxe militare proporţionale cu veniturile, până când împlinesc 30 ani.

Operaţiunile recrutării se succedează anual astfel: în fiecare comună, în Octobre, se fac tabele nominale, după registrele stării civile, în cari sûnt înscrişi toţi tinerii, cari împlinesc 21 ani până la sfîrşitul anului viitor. Tinerii sûnt vĕḑuţi şi mĕsuraţi de o comisiune compusă din un oficier şi din un delegat al ministeriului de interne în fiecare circumscripţie de companie teritorială până la 15 Nov., apoi tabelele sûnt centralisate pe circumscripţia teritorială de regiment; aceasta se numesce recensemênt. Dela 15 Febr. până la 15 Martie tinerii sûnt vĕḑuţi de o comisiune militară-civilă (un oficier superior, prefectul de judeţ, un doctor militar), care se pronunţă pe basa documentelor ce li-se presintă, asupra casurilor de excludere, scutire, dispensă ori amânare. Tabelele nominale definitive se păstrează de comandanţii depositelor de recrutare (şefii circumscripţiilor teritoriale de regiment de infanterie); aceştia comunică ministeriului tabele numerice de resultatul recrutării; acolo se face repartiţia numerică pe arme şi servicii în raport cu golurile probabile la 1 Nov.; depositele de recrutare fac repartiţia nominală în raport cu nevoile armelor şi serviciurilor ţinênd samă, pe cât e cu putinţă, de nevoile recruţilor. Repartiţia definitivă este terminată şi publicată în Octobre, aşa că la 1 Nov. corpurile şi serviciurile îşi pot chiema recruţii.

Împărţirea teritorială: ţeara e împărţită în patru regiuni teritoriale de corp de armată şi o regiune teritorială a divisiei active (Dobrogea). Regiunea de corp de armată e împărţită în două regiuni de divisie de infanterie. Teritoriul de divisie e împărţit in două teritorii de brigade de infanterie; teritoriul de brigadă în două teritorii de regimente; teritoriul de regiment în patru teritorii de companie.

Elementele armatei sûnt: armata activă cu reserva ei; miliţiile; gloatele.

Infanteria se compune din: 34 regimente avênd fiecare două batalioane a patru compănii permanente şi un batalion a patru compănii cu schimbul. Regimentul de infanterie se recrutează pe teritoriul sĕu propriu şi anume: pe fiecare teritoriu de companie se recrutează o companie cu schimbul şi două compănii permanente.

In infanteria permanentă serviciul durează: 3 ani în casarmă, 4 ani în concediu şi 2 ani în reservă. Tinerii cu studii superioare (liceu complet sau şcoale speciale) fac serviciu în casarmă numai un an. După un an de serviciu, ori ce soldat care probează, prin examen, că are instrucţia militară completă trece în concediu.

In infanteria cu schimbul serviciul e de 5 ani sub arme, 2 ani în concediu şi 2 ani în reservă. In timpul epocei sub arme infanteristul cu schimbul este chiemat 90 ḑile în primăvara primului an pentru instrucţia individuală la reşedinţa regimentului, apoi, în fiecare Duminecă la reşedinţa companiei (compániile cu schimbul îşi au reşedinţele pe teritoriul lor) pentru a continua instrucţia şi pentru exerciţiile pregătitoare de tir. El mai este chiemat toamna 15—25 ḑile pentru executarea tirului. Deosebit, infanteristul cu schimbul este chiemat sub arme o septĕmână în fiecare lună, pentru serviciul de paza frontierei şi a penitenciarelor (aceasta e o situaţie trecĕtoare; în curênd au a se organisa serviciuri speciale pentru frontieră şi penitenciare). Remân în infanteria cu schimbul toţi tinerii clasei anuale, cari trec preste efectivul budgetar al trupei permanente sub arme.

Vênătorii (8 batalioane) (infanterie permanentă, care nu diferă decât prin uniformă) se recrutează pe teritorii de divisie.

Cavaleria se compune din următoarele elemente: a) *11 regimente călăraşi,* din cari 2 au câte patru excadroane permanente şi unul cu schimbul, 1 are 2 excadroane permanente şi 2 cu schimbul; iar 8 au câte 3 excadroane cu schimbul şi 1 permanent. Se recrutează, cu mici excepţii, pe teritorii de divisii. In cavaleria permanentă serviciul e 3 ani în casarmă, 4 în concediu, 2 în reservă. In cavaleria cu schimbul 4 ani sub arme, 3 în concediu şi 2 în reservă. In timpul serviciului sub arme călăraşul cu schimbul e chiemat 3 luni în primăvara primului an pentru ântâia perioadă a instrucţiei, apoi în fiecare an câte 30 ḑile pentru completarea instrucţiei. Intre călăraşii cu schimbul nu sûnt primiţi decât tinerii, cari plătesc 500 lei pentru a li-se cumpĕra caii; după terminarea serviciului, caii devin proprietatea lor şi îi pot chiar vinde în al doilea an de concediu.

b) *6 regimente roşiori* fiecare cu câte 4 excadroane permanente şi 1 cu schimbul.

In timp de pace excadroanele permanente au 120 cai, excadroanele cu schimbul sûnt destinate a completa imediat efectivele de resboiu cu cai şi oameni instruaţi.

Artileria se compune: a) din 12 regim. de *artil. de câmp* (câte 3 pentru fiecare corp. 2 regimente divisionare, 6 baterii montate, calibru 87 mm.; 1 reg. C. A. cu 5 baterii montate şi 1 călăreaţă, calibru 75 mm.). Se recrutează pe teritorii de corp de armată; b) din 2 regimente *artilerie de cetate* (1 Bucuresci, 1 Focşani-Nămoloasa-Galaţi), se recrutează pe întreaga ţeară. Durata serviciului ca în cavaleria permanentă.

Geniu: 2 regimente a trei batalioane. Din 6 batalioane 4 au câte 3 compănii săpători şi 1 telegrafişti (câte 3 compănii săpători şi 1 telegrafişti de fiecare C. A.); 1 batalion de căi ferate şi 1 de pontonieri. Geniul se recrutează pe întreaga ţeară. Durata serviciului ca în infanteria permanentă.

Marina cuprinde: o divisie de mare, o divisie Dunăreană, un arsenal, un deposit de muniţii de artil. şi torpile şi un atelier de confecţiuni. Marina e sub comanda unui contra-admiral, care e învestit cu puterile unui comandant de corp de armată. Serviciul permanent 5 ani, apoi trec direct în reservă. Se recrutează pe întreaga ţeară, de preferinţă în regiunile riverene. Divisiunea de mare are 8 bastimente, divisia de Dunăre are 15 bastimente şi 20 pontoane.

Trupe auxiliare: gendarmi pedestri 2 compănii (infanterie permanentă), în timp de pace fac serviciul de poliţie urbană; în timp de resboiu poliţie la cuartierele generale şi la etape. *Gendarmi călări* 3 excadroane (cavalerie permanentă), în timp de pace fac serviciul de poliţie urbană; în timp de resboiu formează excorta comandantului suprem şi excortele cuartierelor generale. 6 compănii de *subsistenţă:* serviciul militar ca infant. permanentă. 4 compănii *sanitare:* serviciul militar ca infant. perm. 5 compănii *administraţie:* serviciul militar ca infant. perm. 5 excadroane *tren:* serviciul militar ca în cavaleria perm. Trupele auxiliare au recrutare proprie; se recrutează pe regiuni de corp de armată.

Stabilimente militare: un arsenal de construcţii al artileriei, un arsenal de deposit, o pirotechnie, o pulberărie, un deposit central de muniţii (cu sucursale regionale de C. A.); un atelier de confecţii cu un deposit de echipamente; un deposit central de materiale sanitare (cu sucursale la C. A. şi div.); o manutanţă centrală, câte o manutanţă de C. Arm. şi câte una de fiecare divisie.

Justiţie militară: un consiliu permanent de revisie şi patru consilii permanente (câte unul de corp. de arm.). Constituirea consiliilor şi procedarea justiţiei se face după un cod special militar.

Miliţiile: pe teritoriul fiecărui regiment de infanterie se mobilisează la resboiu câte un batalion de miliţii, pentru care există un cadru din timp de pace; durata serviciului dela 30 la 36 ani împliniţi.

Gloatele nu sûnt încă organisate. După constituţie glotaşii nu pot fi chiemaţi sub arme decât pentru apĕrarea căminurilor; durata serviciului dela 36 la 46 ani împliniţi.

Oficierii se împart în 3 grupe: generali (general de div. şi general de brigadă); superiori (colonel, locot.-colonel, maior); inferiori (căpitan, locot., sub-locot.). Sûnt proveniţi din şcoale militare, in mod excepţional, sub-oficierii distinşi pot ajunge oficieri, dacă trec cu succes un examen riguros, (casuri foarte rari).

Inaintarea oficierilor se face dela sub-locot. la locot.: 2 la alegere şi 1 la vechime; dela locot. la căpitan, 1 la alegere şi 1 la vechime; dela căpitan la maior (din acei cari au reuşit la examenul superior de capacitate), 3 la alegere şi 1 la vechime; dela maior la locot.-colonel, 3 la alegere şi 1 la vechime; dela locot.-colonel la colonel idem; dela colonel la general numai la alegere.

Invĕţământul militar numeră următoarele institute: un gimnasiu militar (curs liceal inferior) pentru fiii militarilor; o şcoală militară (cursul liceal superior), care se alimentează cu tinerii din liceul militar inferior şi cu tinerii din liceele civile; o şcoală de infanterie şi cavalerie (care se alimentează cu absolvenţii şcoalei militare şi cu tinerii, cari au absolvat liceul superior civil), absolvenţii sûnt promovaţi oficieri în infanterie sau cavalerie; o şcoală specială pentru artilerie şi geniu (similară cu şcoala de infanterie şi cavalerie); o şcoală de perfecţionare pentru cavalerie; o şcoală superioară technică pentru artilerie şi geniu; o şcoală superioară de resboiu pentru toţi oficierii, menită a unifica cunoscinţele de tactică şi în special pentru a recruta oficieri de stat-major.

Armament: infant. cu arma Manlicher model român 93 (pulbere fără fum), miliţiile au arma Martini Henry Md. 79 (pulbere neagră), cavaleria: carabina Manlicher, sabie Md. român (roşiorii au şi lance), artileria: tun Krupp de 75 şi 87 mm., artileria de cetate cu arma Manlicher, geniul: cu arma Manlicher, trupele auxiliare cu arma Md. 79 sau numai cu pumnale şi revolvere. [Col. A.]

Armele Ţerii.

Legea din 8 Martie 1872 reglementează armele actuale ale ţerii. Descrierea lor heraldică este: Scutul împărţit în patru câmpuri (ecartele). In primul câmp armele Valachiei: de azur cu aquila romană de aur cu capul spre dreapta, încoronată, cu cruce în cioc, în ghiara dreaptă cu spada, în stânga cu sceptrul, asemenea de aur. In colţul drept sus, un soare (mondant) de aur. In al doilea câmp, care este al Moldovei: pe roşu un cap (rencontre) de bour, de aur, cu o stea de 6 raze între coarne, asemenea de aur. In colţul stâng de sus un corn de lună, mişcător, de aur. In al 3-lea câmp, care este al Olteniei: pe roşu un leu de aur, coronat, cu coada furcată, eşind dintr'o coroană de ban (ducală), între labe privind o stea de aur cu şese raze, asemenea de aur. In al 4-lea câmp, care e al ţermurilor mărei şi al Dobrogei: pe albastru, doi delfini de aur, cap la cap (affrontés) şi îndoiţi în sus (en pol). Preste tot, la mijloc, armele casei de Hohenzollern, adecă: ecartelat de argint şi negru. Coroana regală. Suportă doi lei ai Daciei, col. naturală. Devisa: Nihil sine Deo. Mantaua de hermină, timbrată cu coroana regală. [O. G. L.]

Istoria.

România este statul cel nou eşit din unirea Moldovei cu Ţeara-Românească (v. Moldova şi Muntenia). Ideea unirii la Români s'a născut ântâiu pe tărîmul cultural, prin introducerea limbei române în biserică în locul celei slavone, fapt, prin care poporul român din toate părţile începu a pricepe, că este un singur tot. Mai târḑiu se ivi ideea unităţii lui în tratarea istoriei sale, cuprinsă de Gh. Şincai iarăşi ca un singur întreg. Pe la 1830 poetul Ioan Văcărescu apostrofează Milcovul ca »pârĕu fără putere, ce

despărţirea neamului ai îndrăznit a cere«. Regulamentul organic face să treacă pentru prima oară ideea unirii pe tărîmul politic, punênd în art. 425 principiul, că originea, religia, obiceiurile şi asemĕnarea limbei locuitorilor ambelor principate conţin elementele unei uniri intime şi că elementele contopirii poporului moldo-valah sûnt chiar puse în acest Regulament, prin asemĕnarea administraţiei ambelor ţeri. Pe la 1834 se făcù chiar din partea lui Iordache Catargiu o propunere de unire sub un principe străin; dar când el adaugà, că acest principe să nu fie luat din casa nici uneia din puterile mărginaşe, Ruşii, cari la început se arătară favorabili contopirii ţerilor române, părăsiră această idee. Revoluţia din 1848 aduse o mai mare ferbere în dorinţa unirii politice a Românilor, cuprinḑênd în visurile ei chiar pe aceea a tuturor Românilor. Năbuşirea ei şi împrăştiarea revoluţionarilor în ţerile apusene şi mai ales în Paris, pun lumea europeană în cunoscinţa acestei dorinţe a Românilor, odată cu părerea susţinută şi de învĕţaţii străini, că Românii nu sûnt de rassă slavică, cum se credea de mulţi, ci de rassă latină. Resboiul Crimeei şi gândul lui Napoleon III de a face din poporul român o stavilă contra înaintării şi amestecului necontenit al Ruşilor în împĕrăţia otomană, îl făcù să îmbrăţişeze dorinţele Românilor şi să susţină în congresul de Paris din 1856 unirea Moldovei cu Ţeara-Românească sub un principe străin. Austria, duşmană întăririi neamului românesc, cerea ca să se întrebe locuitorii principatelor, sperând, că va puté prin puternica ei influenţă, în Moldova mai ales, să facă ca dorinţele acestei ţeri să iasă protivnice unirii. Urmară luptele straşnice duse de partida naţională unionistă din Moldova contra apăsării turco-austriace, pusă în lucrare prin caimacamii Teodor Balş (1856—57) şi N. Vogorid (1857) şi înţelegerea anglo-franceză, care pe deoparte dădù satisfacţie lui Napoleon şi partidei naţionale moldovene, anulându-le alegerile pentru divanul ad hoc, ce eşiseră protivnice unirii; dar se admise pe de alta principiul unei uniri între Moldova şi Ţeara-Românească numai pe tărîmul legislativ şi cultural, nu şi pe cel politic şi administrativ, principatele avênd a remânea despărţite sub doi domni şi două ministerii. Pe această temelie fù clădită de cele 2 puteri europene, protejuitoarele ţerilor române, noua lor organisare prin actul fundamental, care pune basa regenerării lor politice: convenţia dela Paris (1858). Când fură să se aleagă cei doi domni, Românii încungiurară greutatea cea mai mare, care se opunea realisării visului lor, alegênd pe aceeaş persoană, colonelul ***Alexandru Cuza***, în cele două scaune al Moldovei şi al Ţerii-Românesci, alegere, ce după multe peripeţii fù recunoscută de Europa în urma evenimentului hotărîtor al isbândei lui Napoleon III asupra Austriei în resboiul pentru Italia (1859), care făcù să precumpănească voinţa Franciei, favorabilă unirii Românilor, asupra celei a Austriei. Domnitorul unic al ţerilor române isbutí prin mijloace bine alese, sprijinite la vreme de nevoe de o mare energie, în care îşi ataşà, ca mână dreaptă, representantul sĕu din Constantinopol, Costache Negri, a realisa unirea şi în fapt, contopind ambele ocârmuiri în una singură şi strămutând capitala ***României*** la Bucuresci, 11 Dec. 1861. Cea dintâiu sesiune a adunării unitare a ţerilor surori se deschide în Bucuresci la 24 Ian. 1862, aniversarea alegerii lui Alexandru Cuza de Domn şi în Ţeara Românească.

România datează dela 11 Dec. 1861, când se contopiră ocârmuirile ambelor ţeri române, Moldova şi Ţeara-Românească, în un singur stat. Efectul acestei contopiri şi al sporirii de putere a noului stat se vĕḑù îndată în deslegarea uneia din întrebările cele mai grele, aceea a mănăstirilor închinate, care fù resolvată în favoarea României prin secularisarea tuturor acelor mănăstiri şi luarea tuturor întinselor lor moşii pe sama statului (13 Ian. 1863); apoi în lovitura de stat, prin care Alexandru Ioan I desfiinţă convenţia de Paris şi legea electorală şi dădù o nouă întocmire statului român, obţinênd prin modificările introduse prin ***statutul*** recunoscut de cele 3 puteri dreptul de a »modifica şi schimba legile, cari privesc la ocârmuirea lor lăuntrică fără nici o intervenire din afară, adecă deplină autonomie«. Jurisdicţia consulară fù apoi mult redusă în întinderea ei prin mĕsuri emancipătoare de amestecul consulilor străini în afacerile din lăuntru ale ţerii. Oştirea fù sporită preste limitele hotărîte de convenţia de Paris (1/3 preste ceea ce încuviinţa Regulamentul organic). Se creează agenţi politici pe lângă deosebitele curţi europene şi se încheie convenţii (telegrafo-postale şi de extradarea delicuenţilor) cu mai multe state, încât România îşi câştigă pe încetul o posiţie internaţională. La cele două visite făcute de Alexandru Ioan I în Constantinopole, el fù primit cu onorurile cele mai mari şi scutit de toate înjosirile, cărora erau supuşi domnii ţerilor române.

In lăuntrul ţerii se făcură mari transformări în starea politică, socială şi culturală a locuitorilor. Aplicându-se art. 46 al convenţiei de Paris, se egalisară cât mai mult condiţiile claselor sociale prin înlăturarea privilegiilor (scutiri de dări ş. a.); apoi mai ales prin schimbarea legii electorale în urma loviturei de stat, care întinse drepturile politice şi la massele mai adânci ale poporului, se democratisà tot mai mult societatea românească. Pe de altă parte şcoalele atât din ţeară, cât şi mai ales cele din străinătate (Paris) revĕrsau în fiecare an în sinul societăţii românesci un numĕr tot mai mare de oameni învĕţaţi, cari ridicau nivelul ei cultural.

Aceasta din urmă împrejurare, care s'a manifestat mai de mult, avù însă şi o parte nesănătoasă. Tinerii veniţi din Paris importau şi dorinţa unui traiu resfăţat şi strălucit, pe care îl vĕḑură în capitala Franciei. Cheltuielile preste puterile averilor, de cari dispuneau, produseră îndatorirea lor tot mai grea la cămătari, descompunerea în gospodăriile private şi ruina celor mai mulţi oameni cu stare. La început această destrăbalare îşi făcù drumul numai în daraverile personale, deoarece Regulamentul organic dispunea, ca cheltuielile să se ţină totdeauna în hotarul veniturilor şi nu autorisa contractarea de împrumuturi pe sama statului român. Convenţia suprimând această oprire şi scoţênd ocârmuirea finanţelor românesci de sub controlul puterilor, lăsând-o în deplina voie a camerelor şi guvernelor, oamenii ce le compuneau începură a în-

troduce în ocârmuirea banilor publici deprinderile contractate de ei în aceea a averilor lor proprii. Nevoile nouei organisări necesitau apoi necontenit cheltuieli preste veniturile ţerii, încât deficitele budgetare deveniră o boală cronică, de care nu se mai putea lecuí organismul financiar al statului român. Una din causele principale ale căderii lui Cuza fù destrăbălarea în finance.

La 1866 Cuza fiind resturnat, se instituí ântâi o locotenenţă domnească compusă din N. Golescu, Lascar Catargiu şi colonelul Haralamb, în timpul căreia se deschide *Societatea academică română* (1866). Prin stăruinţele locotenenţei Românii obţin şi realisarea celei de pe urmă din dorinţele votate de divanurile ad hoc, anume dinastia ereditară, chiemând la tron pe un membru al strălucitei case de Hohenzollern, pe principele Carol de Hohenzollern-Sigmaringen. Intâmplându-se ca tocmai în acel an Prusia să bată pe Austria la Sadova, precumpĕnirea ei aduse recunoascerea noului domnitor român, înrudit cu casa prusiană. Se votează îndată după întrarea principelui Carol în România (10 Maiu 1866) o constituţie luată după modelul celei belgiene, pe care chiar o depăşia în disposiţiile şi în favoarea libertăţii, mai ales în aceea a presei şi a întrunirilor (1 Iulie 1866).

Principele Carol îngriji mai ântâi cu deosebire de douĕ nevoi mari: consolidarea oştirii şi căile de comunicaţie, prin înfiinţarea drumurilor de fier. Inceputurile domniei sûnt neliniştite de svonurile respândite în Europa despre organisarea de bande bulgare pe teritoriul României şi despre prigonirile Israeliţilor, asupra cărora deputatul P. P. Carp face o interpelare în camerĕ (1868), precum şi cu desele schimbări de guvern, perândându-se dela 1866—71 un numĕr de 10 ministerii. Totuşi în acest restimp România obţinù recunoascerea dreptului de a avé agenţi oficiali diplomatici şi de a bate monedă. La 1870 venind la putere ministeriul Lascar Catargiu, se întăresce stabilitatea instituţiunilor prin aceea, că acest ministeriu este cel dintâi, care are o durată mai lungă, remânênd la cârmă în anii 1871—76. Stabilitatea însă se menţine numai în privirea coloarei politice (conservatoare), nu şi în persoanele miniştrilor, cari se schimbau destul de des, aducênd schimbări neîncetate în mersul instituţiunilor. Se nasc însemnate complicaţiuni atât financiare cât şi diplomatice (mai ales cu Germania) din causa anulării concesiunei Stroussberg pentru construirea liniei ferate Roman-Bucuresci-Vêrciorova. In 1875 se încheie tratatul comercial cu Austro-Ungaria, ca primul tratat însemnat încheiat de România cu o putere străină. Consideraţii politice întunecă însă interesele economice. In 1876 cădênd guvernul L. Catargiu, vine după un scurt ministeriu Florescu şi unul Manolache Costache, ministeriul Ioan Brătianu, cel cu mai lungă durată din toate guvernele române de până acum (1876—88). Şi la el însă se repetă schimbarea miniştrilor singuratici.

In timpul acestui ministeriu România trece prin o mare cumpănă, resboiul ruso-turc din 1877—78. Ea càntă înzadar să i-se garanteze neutralitatea. Obligată a se alipí pe lângă unul din resboitori din causa, că armata rusească trebuia să treacă prin ea pentru a merge la Bulgaria, România se alipesce de Rusia. Principele se duce la Livadia la împĕratul Rusiei, care îi dă a înţelege, că are de gând să reia Basarabia. Totuşi convenţia din 2 Aprile 1877 prevede garantarea întregimii teritorului din partea Rusiei. Această convenţie înfuriează pe Turci, cari bombardează oraşele române de pe Dunăre. România respunde tunului cu tunul şi camera proclamă neatîrnarea României de Turcia (10 Maiu 1877). Ruşii propun Românilor încorporarea armatei lor cu cea rusească. Domnitorul şi guvernul refusă dorind să păstreze cooperării României un rol a parte. Ruşii bătuţi la Plevna cer ajutorul Românilor. Principele Carol e investit cu comanda armatei ruso-române înaintea Plevnei, care e luată de principele Carol şi Osman-Paşa prins. România deci se declarase ea singură neatîrnată şi dăduse Ruşilor un concurs esenţial la câştigarea victoriei mai dobândind âncă faţă cu neasemĕnatul curaj al oştirii române mai ales la atacul redutei Griviţa (30 Aug. 1877) renumele unei ţeri viteze. Aceasta nu împedecă pe Ruşi de a declara prin tratatul dela San-Stefano Basarabia ca anexată lângă ei, dându-se României Dobrogea în schimb. Tratatul de Berlin 1878 a recunoscut această clausulă. Tratatul dela Berlin însă impusese R.-ei modificarea art. 7 din constit., care păstra drepturile politice numai confesiunilor creştine. Adunarea de revisuire din 1879 (12 Sept.) admite, ca şi necreştinii să poată dobândí drepturi politice, însă numai prin naturalisare individuală; mai declarà de drept politic proprietatea imobiliară rurală. Neatîrnarea României este recunoscută de puterile Europei (1879). Tot în acest an se creează banca de scont şi circulaţiune şi se regulează succesiunea la tronul României în persoana principelui Ferdinand de Hohenzollern, fiul principelui Leopold de Hohenzollern, mai marele frate al principelui Carol. Această regulare se făcuse în prevederea înălţării României la rangul de regat, urmare neapărată a neatîrnării şi care înălţare se face în 1881 (18 Martie). Incoronarea are loc în 10 Maiu 1881. Soluţiunea chestiunii Dunării resolvită în sensul unui drept de supraveghere al Austriei în apele române nu este primită de România (1882) şi remâne neaplicată. Tot în acest an se termină şi chestiunea rescumpĕrării căilor ferate construite de compania Stroussberg, prin care România devine stăpâna celei mai întinse reţele de căi ferate. Se mai continuă apoi în regie şi prin ingineri români o mulţime de linii secundare. Tot sub ministeriul Brătianu se pun basele unei desvoltări a industriei mari prin legea pentru încurajarea fabricilor (pentru zahăr bunăoară premiu de 16 bani la chilogramul de producţiune). Pentru a putea ajunge acest scop se denunţă convenţia comercială încheiată cu Austria în 1876 şi neputêndu-se înţelege asupra nouĕlor condiţii începe între România şi Austria resboiul vamal. Se inaugurează un nou sistem de convenţiuni comerciale protecţioniste prin acel încheiat cu Elveţia 1886, pe basa tratamentului naţiunii celei mai favorisate. La 1888 în urma unor şedinţe sgomotoase în camerĕ şi a unor excese sângeroase pe strade şi a unor rescoale ţĕrănesci guvernul Brătianu demisionând este înlocuit cu un guvern luat din grupul junimist cu T. Rosetti ca preşedinte (23 Mart.

1888). In 1889 grupul junimist făcù loc partidului conservator şi pentru de a introduce etalonul de aur în stocul de garanţă al băncii naţionale, prin care mĕsură se înlăturà agiul asupra aurului, care atinse înălţimea de 18%, (legea promulgată sub guvernul generalului Manu). In 1891 se înfiinţà Liga pentru unitatea culturală a tuturor Românilor. In 1892 principele Ferdinand se căsătoresce cu principesa Maria de Edinburg.

Dela 1892—99 se urmează înainte cu sistemul cheltuielilor exagerate, constituindu-se necontenit linii de căi ferate nerentabile, palate pentru şcoale şi administraţii, căsărmi, fortificaţii, iar puterile de producţie ale ţerii sûnt lăsate în părăsire. Datoria publică se urcà la 1,500.000,000 numai pentru stat, afară de comune, judeţe şi de însemnata datorie ipotecară privată. Urmarea fù, că în 1899 anul agricol fiind cu totul rĕu şi împrumuturi ne mai putêndu-se contracta din causa stării pieţelor europene adusă prin resboaiele Transvaalului şi al Chinei, rĕul ce rodea viaţa economică a României de mai bine de 40 ani ieşí la iveală şi se deslănţuí asupra ei o criză, care ameninţa existenţa statului. Mai multe ministerii se preschimbară propunênd mijloace pentru a scăpa de pericol, până când în 1901 venind ministeriul liberal D. Sturdza, el adoptà sistemul economiilor. Crisa nu este încă înlăturată, de oarece causa ei principală, înapoiarea condiţiei economice a ţeranului, stăruesce şi nu se ia nici o mĕsură pentru îndreptarea ei. [A. D. Xenopol.]

„România Jună", societate academică social-literară în Viena. In 1864 se înfiinţase »Societatea sciinţifică literară« şi în 1868 »România«, din a căror contopire a resultat R. J. Membrii ei sûnt studenţi români (din toate ţerile locuite de Români) dela universitatea din Viena. R. J. are merite mari pentru păstrarea interesului faţă de mişcările cultural-naţionale în colonia română din Viena. Ea a editat şi 2 almanahuri literare, la cari au contribuit cu lucrări din cei mai de frunte scriitori români.

România mare, Muntenia (v. ac.).

România mică, Oltenia (v. ac.).

„România musicală", revistă literară-musicală, a apărut în Bucuresci, la 1890, sub direcţiunea lui C. M. Cordoneanu. A publicat diferite articole de istorie şi teorie musicală, coruri şcolare şi altele, s'a ocupat de mişcarea teatrală şi musicală din ţeara şi din lumea musicală.

Romanic, *stilul,* stil architectonic, care s'a desvoltat din stilul roman creştinesc vechiu prin adăugarea mai multor elemente architectonice germane. El s'a practicat de clerul catolic între anii 1000 şi 1250 în Germania, Francia şi Anglia, pe vremea luptei popoarelor între viaţa lor naţională şi creştinism. In stilul acesta au fost zidite nu numai bisericile ci şi mănăstirile, cetăţuele şi casele particulare. De basă îi servia basilica romană. Cele mai frumoase clădiri de stilul R. sûnt: domul dela Mainz (1081—1135), domul dela Speier, cea mai înaltă clădire de pe vremea aceea. [Dionisie Olinescu.]

Romanice, *limbile,* se numesc cele 6 limbi ale popoarelor neolatine: franceza, italiana, spaniola, portugeză, româna şi rhetoromana sau rumonşa (v. ac.), născute din viul graiu al legionarilor şi poporului roman, numit lingua romana rustica sau castrensis, spre deosebire de lingua latina, întrebuinţată în literatură, în politică, în serviciul religios şi în societatea cultă. Un anumit contingent a contribuit la formarea lor şi limbile popoarelor romanisate, Celţi, Gali, Iberi, Daci şi mai târḑiu a popoarelor năvălitoare, Germani, Slavi şi Arabi, asemenea contopite în poporaţiunea romană, originea naţiunilor neolatine. Liter.: Fr. Diez, Gramatica limbilor R., 3 vol., ult. ediţ. 1882, şi Vocabular etimologic al limbilor R., ult. ediţ. 1878; Jahrbuch für die R. Sprache und Litteratur, 1859—75; Zeitschrift für R. Philologie, 1877; Romania, Revue des langues romanes, dela 1872; Giornale di filologia romanza, dela 1878; Jung, Die roman. Landschaften des röm. Reichs, 1881; Budinszki, Die Ausbreitung der latein. Sprache. Berlin, 1881; Schuchardt, Vocalismus des Vulgärlateins, 1865 până 1868. Pentru limba rhetoromană din Grisoni (Elveţia), şi latină de pe Inn, cf. Gramatica şi Dicţionariul lor de Math. Conradi, în limba germ. 1820—28.

Românime, totalitatea Românilor (v. ac.).

Românisare, relativ la indiviḑi şi popoare înseamnă a impune cuiva prin influenţă morală limba, spiritul şi modul vieţii românesci. Această calitate e caracteristică Românului, mai ales femeii române, şi probează superioritatea însuşirilor morale. Relativ la limbă, R. înseamnă a da neologismelor necesare forma cerută de gramatica şi ortografia română, s. e. liceu, art. liceul, singular, sintesă, în loc de lyceum, singularis, synthesis. Excepţiune fac numele proprii străine, în cari se păstrează forma originală. Cele clasice, latine şi eline se românisează, după exemplul altor limbi romanice, mai ales al celei italiene: Cicerone, Horaţiu, Xenofonte; unii păstrează şi aici forma originală.

Românische Jahrbücher, v. Românische Revue.

„Românische Revue", revistă politică-literară, editată în limba germână dela 1885—94 (în Budapesta, Viena şi apoi în Sibiiu) de Dr. C. Diaconovich (v. ac.). Urmăria scopul de a da străinătăţii informaţiuni exacte asupra nisuinţelor şi stărilor politice şi culturale ale Românilor, îndeosebi ale celor din Transilvania. A fost organ oficios al partidului naţ. rom. La 1888 i-s'a făcut proces de presă înaintea curţii cu juraţi din Arad şi apoi din Budapesta, care a condamnat pe un redactor al revistei, Stefan Albu, la temniţă de 3 luni şi amendă în bani. La 1892 guvernul ung. i-a detras debitul postal, din care causă redacţiunea a fost mutată dela Viena la Sibiiu şi revista a luat titlul »*Rom. Jahrbücher*«. La 1894 revista a fost sistată din causa conflictelor ce se iviseră în sinul partidului naţ. în chestiunea Memorandului (v. ac.). Cele 10 vol. ale acestei reviste cuprind articole şi studii pol. şi liter. de mare valoare.

Românism, însuşire sau spirit românesc. Particularitate a limbei sau idiotism românesc, care nu se poate traduce în alte limbi. Cuvinte, forme şi frase românesci primite în alte limbi; ca şi galicismele, slovenismele sau alte neologisme şi barbarisme primite în limba română.

Romanismus, *(lat.)* papism.

Romanist, felibru (v. ac.), şi ori cine se ocupă cu studiul limbilor romanice; specialist în dreptul roman.

Romano —, v. şi *Roman —*.

Romano-catolică, *biserica*, totalitatea celor ce mărturisesc credinţa creştină conform hotărîrilor conciliilor acestei biserici. De timpuriu s'au ivit deosebiri între partea resăriteană şi apuseană a bisericei creştine, dar hotărîrile primelor şese sinoade ecumenice, luate de representanţi din ambele părţi, au fost recunoscute de amêndouĕ. In ultimii secoli ai primului mileniu s'a pregătit despărţirea între aceste douĕ părţi ale bisericei universale, care s'a terminat la 1054. Causa n'a fost atât deosebiri dogmatice, cât mai ales chestia primatului papal. In biserica dela resărit s'a recunoscut, că episcopul de Roma e primus inter pares; episcopii resăriteni, îndeosebi cel din Constantinopole, ajutaţi şi de împĕraţii bizantini, nu voiau să conceadă o însuşire mai mare a autorităţii papale. Ruptura între cele douĕ biserici surori a remas permanentă, cu toate încercările făcute în conciliile dela Lion (1274) şi Florenţa (1439). După despărţirea celor douĕ biserici, în cea rom.-cat. s'a aplicat puterea papei tot mai mult, după constituţia ei monarchică. Faţă de erezurile din evul mediu a început să se afirme în biserica rom.-cat. părerea, că toţi cei botezaţi sûnt membri ai bisericei rom.-cat., care are drept să pedepsească pe cei renitenţi. Autorităţile politice sûnt datoare să dea ajutor bisericei în astfel de casuri, preste tot să o apere şi să nu ia disposiţiuni, cari ar fi îndreptate contra intereselor ei. Domnitorii, cari nu ar ajuta biserica, ar dispreţui drepturile ei, ar sprijiní pe eretici, pot fi depuşi de biserică, care dispensează pe supuşii lor de jurămêntul de credinţă. Realisarea acestor principii de drept bisericesc a devenit mai târḑiu, îndeosebi după reformaţiune, imposibilă. Propunerile făcute la conciliile din Constanţa (v. ac.) şi Basel (v. ac.) de a mărginí puterea papală n'au fost primite. In secl. XVI, al reformaţiunii, s'au fixat învĕţăturile bis. rom.-cat. contra protestanţilor la conciliul din Tridento. Cătră finea secl. XVI şi la începutul secl. XVII fù perfecţionată conducerea centralistică a bis. rom.-cat. prin organisarea curiei şi a congregaţiunilor. In 1870 s'a primit în conciliul vatican ca dogmă a bisericei rom.-cat., că papa e infalibil, când vorbesce ex cathedra, fără de a avé nevoe de învoirea celoralalţi episcopi. (Cf. şi art. Ortodoxa bis. şi Româna bis.)

Organisaţia. Capul bisericei rom.-cat. e papa (v. ac.). Cele mai înalte autorităţi supuse lui sûnt *congregaţiunile romane* (v. ac.). *Colegiul cardinalilor* (v. Cardinal), care avea mai demult însemnătatea unui consiliu al papei, are acum numai dreptul de a alege pe papa şi de a administra, deşí în mod foarte redus, biserica în decursul unei sedisvacanţe. Cercurile bisericesci din ţerile, unde biserica rom.-cat. e organisată pe deplin, se numesc *diecese*, avênd în frunte un episcop. De regulă sûnt împreunate mai multe diecese într'o *provincie* bisericească, în frunte cu un archiepiscop. Diecesele, cari stau direct sub papa, se numesc *exemte*. Unde nu e organisată complet biserica rom.-cat., se numesc episcopi titulari, cari poartă numele de *vicari apostolici*, (s. e. Svedia, Norvegia, Saxonia, etc.), sau preoţi cu numele de *prefecţi apostolici*.

Numĕrul credincioşilor din bis. rom.-cat., socotindu-se şi cei gr.-cat. (v. Greco-cat.) e de preste 230 mil., cu 66 cardinali, 11 patriarchi de ambele rituri, 827 archiepiscopi şi episcopi de rit latin, 54 de rit oriental, 385 titulari, 19 fără titlu (Gerarchia Cattolica. Roma, 1902, pag. XIX).

Romanov, familia, care domnesce în Rusia dela 1613—1730 în linie bărbătească, de atunci până în present în linia femeiască. Străbunul Andreiu Cobila (eapă) a venit, după tradiţie, din Prusia la Moscova (1341), întrând în serviciul marelui principe Simion Superbul. Prin căsătoria Anastasiei, o strănepoată a lui Andreiu cu ţarul Ivan Vasilievici II (1547) a ajuns familia în imediată legătură cu casa domnitoare. După moartea lui Boris Godunov şi după curmarea turburărilor produse de cei 4 Dimitri falşi, fù înălţat pe tron Mihail Feodorovici R. (21 Febr. 1613), fiul mitropolitului Filaret. Domnitorii din această familie au fost Mihail, Alexei, Teodor III, Petru I (cel mare), Catarina I, soţia lui Petru, Petru II, ultimul descendent bărbătesc, Ana, Ivan VI, Elisabeta. Cu Petru III, nepotul de soră al Elisabetei, a ajuns pe tronul Rusiei casa Holstein-Gottorp sau Oldenburg-Romanov.

Romanţa, la popoarele din nordul Europei: Baladă (v. ac.).

Romanţa, se ḑice astăḑi şi o specie de poesii lirice, făcute pentru a fi cântate, şi cari se disting prin eleganţa şi simplitatea formei, şi prin nobleţa ideilor şi delicateţa simţemintelor (v. şi Romancero.)

Romantic, scriitorii aparţinĕtori şcoalei romantice, cari nisuiau a se emancipa de regulele liter. clasice. R. se numesce şi un loc frumos şi plăcut, ce reamintesce descrieri din romane. [*]

Romanticism, şcoala romantică în literatură şi în artă: tendinţa cătră miraculos, fantastic; tendinţa spre deplină libertate subiectivă în concepţiunile de artă, descătuşare de sub formele rigide ale clasicismului antic.

Romanul, *Miron*, *Dr.*, archiepiscop şi mitropolit al Rom. din Trans. şi Ung., n. 23 Aug. st. v. 1828 în Mezieş, (Bihor), a primit din botez numele Moise, pe care mai târḑiu, la intrarea în cinul monachal, l-a schimbat cu Miron. Şi-a făcut studiile gimn. în Beinş, studiile filosofice în Orade şi cursul teologic în Arad. In 1849 a întrat în serviciul administrativ bisericesc ca vice-notar şi notar consistorial. In 1857 a întrat în statul monachal, chirotesindu-se la mănăstirea »Hodoş«. Cu puţin înainte fusese numit profesor la inst. teol. din Arad, pe care îl desvoltă după cerinţele moderne, compunênd studii-manuscripte, îndelung folosite la acel institut. In restimpuri scurte primí gradurile ierarchice: la 1857 de diacon, 1858 de protodiacon, la 1862 de sincel, şi la 1864 de protosincel. In tinereţe publică sub pseudonimul »Melarian« articole prin ziarele: »Concordia«, »Telegraful Român«, »Albina« şi »Federaţiunea«. La 1861 R. luà parte activă la mişcările naţionale, ca preşedinte al partidei române din com. Arad, unde afară de unul toţi deputaţii reuşiră a fi Români. La 1868, R. participă la primul congres naţional-bisericesc. Tot la 1868 mitropolitul Şaguna l-a încredinţat cu misiunea de a representa interesele confesionale în o anchetă regnicolară ordonată de guvern, pentru organisarea şcoalelor poporale. La 1869 R. e ales deputat dietal, mandat ce l-a avut până când guvernul l-a numit inspector reg. de şcoale în

cottul Caraş-Severin. La 1870 fù ales de sinodul diecesan dela Arad vicariu episc. şi preşedinte al Consistoriului dela Oradea-mare. In 1871 fù ridicat la demnitatea de archimandrit. La 1873 fù ales episcop la Arad şi a fost instalat la 3 Febr. 1874, prin P. S. S. Nicolae Popea în calitate de comisar mitropolitan. Tot în 1874 academia teologică din Cernăuţi i-a conferit titlul de doctor în teologie hon. causa. La 21 Nov. (3 Dec.) 1874, congresul naţional bisericesc l-a ales archiepiscop şi mitropolit al Românilor gr.-or. din Trans. şi Ungaria. Deodată cu întărirea acestei alegeri, R. a fost distins cu demnitatea de consilier intim, împreunată cu titlul Excelenţă.

R. fù întrodus în scaunul mitropolitan la finea anului 1874, în vîrstă de abia 46 ani. In 1879 R. se presentà la tron, în fruntea unei deputaţiuni, întrevenind în contra legii propuse şi primite de dieta ungară, prin care se introducea limba magh. ca limbă obligată de învĕţămĕnt în toate şcoalele poporale. La 1881, R. întrevine cu o altă representaţiune la ministeriul reg. ung. de culte pentru revindecarea rangului ce compete bisericii ortodoxe din patrie, în şirul celorlalte confesiuni. La 1883 ia în apărare interesele bisericesci, şcolare şi naţionale în casa magnaţilor, contra strîmtorărilor ce li-se fac prin legea despre organisarea învĕţămĕntului în şcoalele medii, apoi la 1895 contra întroducerii legilor politice-bisericesci, şi la 1897 contra legii despre maghiarisarea numelui comunelor din patrie. De câte-ori o lege nouă se presenta casei magnaţilor, prin care se făceau nedreptăţi ori strîmtorări intereselor bisericesci, şcolare şi naţionale, R. şi-a făcut datoria de a-şi ridica vocea în favorul acelor interese. In decursul păstoririi sale a făcut mai multe visitaţiuni canonice prin archidiecesă, a sfinţit cu mare pompă religioasă mai multe biserici.

Antecesorul sĕu în scaunul mitropolitan, Ivacicovici (v. ac.) nu avuse timp să cunoască afacerile mitropoliei, deoarece la câteva luni după instalare a fost ales de Sêrbi patriarch al lor. In faptă deci R. a avut să continue firul punerei în lucrare a autonomiei constituţionale a bisericii gr.-or. rom. din Transilvania şi Ungaria, de acolo unde se curmase cu moartea lui Şaguna, care dela întroducerea Statutului organic (v. ac.) încoace, fiind mult morbos, n'a apucat să creeze toate disposiţiunile necesare la întroducerea unei reforme atât de radicale în organismul bisericii. R. cu rarul séu talent organisatoric şi cu o scrupulositate pedantă, cu tactul sĕu de a conduce corporaţiunile bisericesci, şi cu regulamentele şi instrucţiunile precise şi clare create sub el şi cu concursul sĕu, ba cele mai ponderoase isvorîte chiar din peana lui, a executat Statutul organic în toate detaiurile sale în mod obiectiv, exact conform spiritului aceluia şi în spirit liberal. R. era un stilist neîntrecut în limba română, maghiară şi latină. Circularele şi representaţiunile lui la guvern şi la Coroană sûnt monumente neperitoare ale geniului sĕu. R. a avut nefericirea a fi pus în fruntea archidiecesei în toiul celei mai exacerbate lupte de partid între Transilvăneni pentru postul de archiepiscop, în care luptă chiar membrii consistoriului archidiecesan aparţineau la partidul remas în minoritate. Tot atunci se inaugurase şi şovinismul naţional maghiar fără frîu, sprijinit şi de organele politice, şi R. care nisuia să guverneze naia bisericii cu evitarea valurilor şi din o parte şi din ceealaltă, mereu era suspicionat din ambe părţile, ba sub guvernul Bánffy s'a împărtăşit şi de admoniţiune din partea Coroanei pentru memorabilul circular publicat din incidentul iubileului milenar. Mai mult i-a sdruncinat sănătatea lupta ce o a avut cu guvernul Bánffy pentru aşa numita »subvenţiune« a liceului român din Braşov. Soartea liceului era condiţionată dela echitabila resolvire a acelei chestiuni. R. a fost cel dintâiu care a cualificat acest ajutor de »r e n t ă« şi nu »subvenţiune«, după cum s'a şi acceptat în cursul pertractărilor de ambele guverne. A murit cu actele acestei chestiuni sub perină, când lupta era câştigată. † 13 Oct. 1898 şi înmormêntat în Sibiiu.

Romanul, com. rur. în România, j. Brăila cu 1255 loc., 1 biserică şi 1 şcoală. (M. Dicţ. geogr. al Rom.).

„Românul", cel mai vechiu ḑiar politic din Rom., fundat 1857 de C. A. Rosetti (v. ac.). A fost organul partidului liberal-naţional şi susţiitorul reformelor democratice şi liberale. Suprimat după lovitura de stat din 1864, a reapărut sub numele »Libertatea« şi »Consciinţa naţ.«, iar după detronarea princ. Cuza şi-a reluat la 1866 numele »R.« Printre colaboratorii lui au fost mai toate persoanele polit. marcante din România. La 1885 I. C. Rosetti retrăgêndu-se din politica militantă, ḑiarul a apărut sub direcţiunea fiului sĕu Vintilă până la 1891, iar atunci a fost transformat în revistă lit. bimensuală.

Românul, *Zilot,* (Zelosul român), pseudonimul lui Stefan Fănuţă (1780—1850?) ultimul cronicar R. din epoca Fanarioţilor. Nu se scie precis unde şi când s'a născut şi a murit. Scrieri: Domnia lui Constantin Hangerliu şi o Cronică a Munteniei, în prosă amestecată cu versuri, dela 1800—21, pentru care Haşdeu (»Ultima cronică română«, extrasă din »Columna lui Traian« pe 1882), îi recunoasce mare merit, ca istoric nepărtinitor şi bun român. Tocilescu (»Scrieri inedite ale lui Z. R.« în »Revista pentru istorie, archeologie şi filologie«, an. III, vol. V), a descoperit âncă dela el »Domnia a treia a lui Alexandru-Vodă Suţu«, »Revoluţiunea lui Tudor« şi »Adunare de Stihuri«, scrise unele în 1829, altele în 1850. In acestea se arată ca un om al vremii vechi, trăind într'o epocă, pe care nu o mai înţelege. Revoluţiunea din 1848 o aseamênă cu cholera de atunci, numindu-le două primejdii mari ale ţerii.

Romb, paralelogram cu unghiuri piezişe şi laturi egale.

Romboedru, corp geometric mărginit de şase romburi.

Romboid, paralelogram cu unghiuri piezişe şi cu părechi de laturi neegale.

Römer, *Olaus,* astronom danez, n. 1644, † 1710 ca primar al Copenhagei. El a stabilit celeritatea luminei şi a inventat cercul meridianului.

Rômet, numirea poporului egiptean din seminţia veche a Hamiţilor.

Romfaia, lancea folosită de Tracii cei vechi.

Rômniceanu, *Grigorie,* doctor în medicină, n. 5 Dec. 1845 în Bucuresci. După absolvirea studiilor dela facultatea de medicină din Paris a fost numit şef de lucrări anatomice la facultatea

de medicină din Bucuresci, medic primar la spitalul de copii și în 1890 profesor de patologie chirurgicală la universitatea din Bucuresci. R. e membru corespondent al Academiei române. Dintre numeroasele scrieri de specialitate notăm: Anatomia descriptivă; Patologia chirurgicală, 2 vol; Lecțiuni de clinică asupra boalelor copiilor; Sifilisul infantil, etc.

Romoniță, *Romaniță* sau *Mușețel,* numirile populare ale plantei Matricaria Chamomilla L. (v. ac.).

Romonțai, v. Ramonțai.

Romos, com. rur. în Trans., cott. Hunedoarei, cu 1641 loc., 1417 Români, 212 Germani.

Romula, municipiu și mai pe urmă colonie romană în j. Romanați de adi al României. Pe la 245 d. Chr. se întăresce cu ziduri. Aici se încrucișa drumul roman, ce venia dela Severin (Drubeta), cu cel care pornia dela Celeiu (Molva) spre Olt în sus către Transilvania. Săpăturile archeologice au desvălit aici între altele însemnate ruine de edificii pardosite cu plăci de marmoră, o cărămidă cu versuri din Iliada lui Homer, etc. (M. Dicț. geogr. al Rom.)

Romuli, com. rur. în Trans., cott. Bistrița-Năsăud, cu 1396 loc., 784 Rom., 499 Germ., 83 Magh.

Romulus, după mitol. fiu al Reiei Silviei și al lui Marte, deul resboiului. Aruncat împreună cu fratele său Remus, sûnt alăptați de o lupoaică și apoi luați de păstorul Faustulus și crescuți de dînsul și de soția sa Acca Laurenția. El este fundatorul orașului Roma, preste care domnesce dela 753—715 a. Chr. Omorît într'o revoltă politică, poporul a credut, că părintele lui, deul Marte, l-a luat la sine.

Romulus Augustulus, ultimul împĕrat roman de Occident, fiul lui Orest, șef de soldați panonieni. In 475 este proclamat împĕrat și în 476 este resturnat de Odoacru, regele Herulilor.

Rona de jos, comună în Maramurĕș, diecesa Gherlei, cu 1246 loc. români gr.-cat. și 427 Ovrei. Parochie veche cu biserică și școală.

Rónaszék, v. Cosciul.

Roncalice, *câmpiile,* situate lângă satul Roncaglia, din Italia, provincia Piacenza. Pe aceste câmpii a ținut Frideric de Barbarossa o adunare în 1158, în care orașele Lombardiei au recunoscut suveranitatea împĕratului german Frideric I.

Roncesvalles, vale în Pirenei, în prov. span. Navarra, între Pamplona și St.-Jean-Pied-de Port; (pasul R. 1057 m.); renumită prin moartea eroului Roland (778).

Rond, (milit.) serviciul ce-l face un oficier în timpul dilei și al nopții pentru a inspecta corpurile de gardă dela diferitele stabilimente și casarme, iar în timp de resboiu pentru a inspecta sentinelele dela avant-posturi.

Rondeau, (franc., pron. rondo), în poetică o poesie, ce constă din două strofe, prima din 8 versuri, a doua din 5 versuri. Cu totul 13 versuri, uneori 12 sau 14 versuri. Cuvintele inițiale din primul vers se repetează ca refren la finea ambelor strofe. Refrenul însă consista numai din 2 tacte ritmice, iar celelalte versuri de comun din 5 tacte ritmice în iambi.

Rondeau (franc.) sau *Rondo, (ital.)* în musica modernă o bucată musicală caracterisată prin revenirea periodică a unei teme principale, căreia i-se alipesc diferite teme secundare, mai mult sau mai puțin contrastante și variând prin tonalitate. E forma foarte adese luată ca ultimă parte a unei compoșițiuni ciclice, sonată, sinfonie, ș. a. Mai înainte se dădea numele de R. la bucăți de musică instrumentală (orgă sau clavecin) constând dintr'o temă cu variațiuni și pare că prin secl. XIII se dădea acest nume la bucăți analoage prin formă cu canonul (v. ac.).

Ronsard, (1524—85), principele poeților francezi din secl. XVI. Născut din o familie nobilă de origine română, a cărei legendă a cântat-o Alexandri în balada »Banul Mărăcine«, fù la început pagiu al ducelui de Orleans și al lui Iacob V de Scoția. Cunoscea limbile engleză, germană și italiană, petrecênd în aceste țeri până la etatea de 18 ani. Atunci începù să învețe limbile latină și elină. Pe urmă în fruntea renumitei pleiade de 7 poeți, amici și foști colegi ai săi de școală, deveni reformatorul poesiei și limbei literare, după modelul clasicilor latini și italieni, părăsind calea tradițiunii naționale, representată între alții prin Rabelais. Fù mult serbătorit și onorat de suverani cu bogate daruri. Operele sale se explicau la universitățile engleze și germane. A scris ode, sonete, imnuri, un început de epopee »Franciada«, și polemice. Edit. critică de Blanchemain, 8 vol. Paris, 1857; Oeuvres choisies, de Sainte-Beuve, 1854, și Noël, 1862, 2 vol. Cf. Scheffler, Essais sur R. et sa réforme littéraire. Dresde, 1874; Chalandon, Essai sur la vie et les oeuvres de R. Paris, 1875.

Röntgen, *Wilhelm Konrad,* fisician german, n. 27 Martie 1845 în Lennep. La 1876 a fost numit profesor extraordinar la universitatea din Strassburg, la 1879 profesor ordinar în Giessen, în 1888 în Würzburg. La 1895 a descoperit *razele x* numite și *raze Röntgen*. Razele R. sûnt invisibile ochiului, dar produc fluorescența și influințează asupra placelor fotografice. Cu raze de aceste putem fotografa banii din o cutie de lemn, scheletul unui om viu, etc. Razele R. sûnt de mare însemnătate pentru medicină.

Roon, *Albrecht Theodor Emil, conte,* mareșal de câmp prusian, n. 30 Apr. 1803 în Pleushagen, † 23 Febr. 1879 în Berlin. 1859 a fost numit ministru de resboiu, iar in 1861 și de marină. In 1866, ca general de infanterie participă la resboiul din Boemia. Strălucitul lui talent organisatoric s'a dovedit la începutul resboiului franco-german. Mobilisarea rapidă a armatei prusiane a fost opera lui. In 1873 a fost numit locțiitor al lui Bismarck in postul de ministru-president prusian, dar a demisionat încă în același an.

Ropcea, comună rurală cu cătunul *Slobodzia Ropcii,* parochie, moșie boierească în căpit. și j. Storojineț în Bucovina, are 2263 loc. (1915 ort.-or., 130 rom.-cat. și uniați, 218 mos.), 2 școale primare, 1 cabinet de lectură Deșteptarea, stațiune de cale ferată locală.

Roquette, *Otto,* poet german, n. 19 Apr. 1824 în Krotoschin, din 1869 încoace profesor de literatură și istorie la politechnicul din Darmstadt. A scris poesii »Liederbuch« (edit. 3, 1880), etc., romane, novele, drame, comedii. Renumele de poet și l-a câștigat cu »Waldmeisters Brautfahrt« (edit. 66 în Stuttgart, 1893). A mai scris și »Geschichte der deutschen Litteratur«, edit. 3 în 1878.

Rorate, (rourați), serviciul divin, ce se face dimineața de cu noapte în biserica latină pe timpul adventului (v. ac.). Numirea și-o are dela cântarea (din Is. 45, 8) »Rorate coeli« (rourați ceriuri).

Rosa L., (botan.) gen de plante lemnoase cu aculei (ghimpi) din fam. Rosaceelor, trib. Roseae, cu foi imparipenate, cu gineceul inserat pe axă în formă de ulcior și acesta acrescent spre maturitate. Lui îi aparțin vr'o 30, după alții până la 300 specii greu de delimitat, ce cresc în regiunea temperată a emisferei boreale. Acest gen cuprinde multe plante horticole de cultură străveche. *R. indica* L. »rosa thea«, *R. Borbonica* Red. et Thor. »rosa de Burbon«, *R. semperflorens* Curt. »R. de Bengal«, *R. muscosa* Ait. »R. muscoasă«, *R. centifolia* L. »centifolia«, »trandafirul de dulceață« (cu aplicări medicinale, »Flores Rosae«) și *R. gallica* L. »R. de Provence« decorează în mulțime de varietăți și hibride grădinile moderne; apoi mai amintim: *R. multiflora* Thbg. cu inflorescența amplă, *R. lutea* Mill. »trandafirul galben«, *R. damascena* Mill. »trandafirul de lună«, iar din cele selbatece indigene: *R. canina* L. »măceșul«, *R. pumila* Jacq. »răsura« și *R. adenophora* Kit. »trandafirul de munte«. Din *R. damascena* se extrage în Orient, Cazanlîc și, în ultimul timp, și în Germania (Saxonia) oleiul cel prețios de trandafir. [A. Pr.]

Rosa, munte, v. Monte-Rosa.

Rosa albă și R. roșie, *resboiul civil,* plin de cruzimi, purtat pentru domnie de casele York și Lancaster în Anglia (1455—85). Numele vine dela emblemele celor două familii primite și de partisanii lor, rosa roșie pentru Lancaster și cea albă pentru York. Resboiul a fost purtat cu noroc schimbăcios, până când a bătut și ucis ultimul Lancaster, Henric Tudor, pe regele Richard, suindu-se pe tron ca Henric VII (1485). Poporul a suferit relativ puțin în acest resboiu civil, asemenea constituția țerii.

Rosa de Ierico, *(Anastatica hierochuntica* L.) plantă anuală din fam. Cruciferelor, cu foi lungurețe sau ovale, lungpețiolate, flori albe, cresce pe țermurii Mării moarte. După ce s'au veștejit florile, planta se ghemuesce ca un glob, care se desface din nou, fiind aruncat în apă.

Rosa *(Rozsa), George, Dr., fisicus* (nu Rosa I.), de nascere din Monastir, român macedonean, a fost adus în vîrstă de 6 ani de un unchiu al sĕu din Timișoara, care l-a crescut pentru cariera de medic. Prin anii 1837—38 a venit la Oravița și s'a căsătorit aci. De soția dintâiu s'a divorțat și a luat în a doua căsătorie pe o fică a protopopului Ivacicovici la 1843. La 1847 a murit de tifus. A vorbit mai multe (14) limbi; a scris o carte despre epidemii; cartea aceasta se află în biblioteca universității din Bucuresci.

Rosaceae, (botan.) mare familie de plante dicotyle polypetale cu flori regulare 5-mere, cu stamine de regulă numeroase și gineceu super. sau infer., monomer, carpele numeroase, fără endosperm, cu vr'o 1000 sau probabil și mai multe specii adese greu de delimitat respândite pe întreagă suprafața globului. Cuprinde triburile: *Pomeae, Roseae, Dryadeae (Rubeae* și *Potentilleae), Poterieae, Spiraeae, Quillajeae, Pruneae* și *Chrysobalaneae* (cu 71 genuri) privite de unii ca familii proprie. Dintre acestea citām ca remarcabile fie ca plante decorative, fie prin fructele lor comestibile, fie ca plante medicinale sau technice. genurile: Prunus, Spiraea, Kerria, Quillaja, Rubus, Geum, Potentilla, Alchemilla, Brayera, Poterium, Rosa, Pirus, Crataegus și Cotoneaster. [A. Pr.]

Rosalia, serbătoare la Romani, întru venerarea ḑinei Flora, s'a ținut în Maiu. De aci numele Rusaliilor, a serbătoarei creștine. [Atm.]

Rosalie, denumire dată în compositiunea musicală progresiunilor melodice provenite din repetarea unui acelaș motiv pe diferite grade, dar de către o aceeași partidă și nu de partide deosebite ca în imitațiuni. E un procedeu foarte obicinuit în cântecele populare și cele întâi exemple în musica artistică apar deja în secl. XV (G. Dufay). [T. C.]

Rosamunda, fica regelui gepid Kunimund, măritată fără voe după biruitorul tatălui ei, regele lombard Alboin (566), a pus pe scutierul Helmich să-l ucidă pe acesta, când a silit-o să bea la un ospĕț din o cupă formată din craniul tatălui ei. Helmich i-a cerut mâna, dînsa a vrut să-l otrăvească pentru aceasta, dar a trebuit să bea însași restul de venin.

Rosanilina, $C^{20}H^{19}Az^{3}$ e un compus chimic organic cu proprietăți colorante, care se obține prin oxidația unui amestec de Anilină și Toluidin.

Rosario, oraș comercial în Argentina, lângă Paraná, 94,025 loc. (1895).

Rosariu, o devoțiune obicinuită în biserica rom.-cat., care constă în recitarea de 15 ori a câte unui »Tatăl nostru« și a 10 »Ave Maria« (Născĕtoare de Dumneḑeu). Ca în recitare să nu se greșească numĕrul rugăciunilor, se folosesce o sfoară, în care sûnt înșirate globule de os, de lemn ori mărgele. Datina de a numera rugăciunile recitate cu ajutorul unor mărgele (la început petricele ori boabe) e veche și în biserica orientală, mai ales între călugări (mĕtănii). [i—m.]

Roșca, *Iuliu I.,* poet român, n. 10 Oct. 1858 în Bucuresci; debută în 1875 cu bucăți de versuri și în Maiu 1877 compuse o poemă: România liberă, dedicată vitezei oștiri române (care plecase în resboiu). După un an intră în redacția ḑiarului »Dorobanțul«, și redactă câtva timp foaia umoristică »Ghimpele«. Urmară: Flori de primăvară, Dora și Florin, poeme; Ḑina florilor și Crivețul, legende (1879); apoi publică succesiv un volum de poesii lirice: Zimbiri și Lacrimi și Sacrificiu pentru sacrificiu, mic roman. In 1882 Fata dela Cozia, dramă în versuri, premiată (la concursul deschis de direcțiunea generală a teatrelor din România). In 1886 tipări și tragedia Lăpușneanu, domnul Moldovei (premiată de Academia română cu premiul I. Heliade-Rădulescu). R. a fost redactor-șef al »Doinei«, revistă artistică și literară; colaborator la »Unirea«, ḑiar politic în Bucuresci, și la »Familia« (sub semnătura A. C. Șor). In 1890 a publicat un volum de amintiri personale: Scriitori și artiști. R. e decorat cu ordurile Steaua și Coroana României și medalia Benemerenti.

Roșcani, com. rur. în Rom., j. Iași, formată din 8 căt., cu 1957 loc., 5 biserici și 3 școale. (M. Dicț. geogr. al Rom.)

Roscellin, *Ioan,* filosof și teolog scolastic. Născut pe la jumĕtatea secl. XI d. Chr. în Armorica din Bretania de jos, a studiat în Soisson și

Rheims. Pe la 1089 era canonic în Compiègne, apoi în Besançon; profesà în Tours și Loches. El este considerat ca întemeietorul și ca cel mai aprig apěrător al nominalismului (v. ac.). [Pl.]

Roscher, *Wilhelm,* economist german, n. 21 Oct. 1817 în Hanovra, studià la univ. din Göttingen și Berlin. 1840 profesor-docent de economie politica la univ. din Göttingen, el devení în 1843 prof. extraord. în Lipsca, unde predete cursul de economie pol. și de sciințele accesorii în timp de 40 ani. Scr.: Leben, Werke und Zeitalter des Thukydides (1842); Grundriss zu Vorlesungen über die Staatswirtschaft (1843); Geschichte der englischen Volkswirtschaftslehre (1851); Über Kornhandel und Theuerungspolitik (1852); Kolonien, Kolonialpolitik und Auswanderung (1885); Ansichten der Volkswirtschaft (1878); Die deutsche Nationalökonomik an der Grenzscheide des 16. und 17. Jahrhunderts (1862); Geschichte der Nationalökonomik in Deutschland (1878); Politik (1892). † 4 Iunie 1894 în Lipsca. [I. I. Nacian.]

Roscius, vestit scriitor roman și prietin al lui Sylla și Ceceron. † în 62.

Roșcova, (bot.) v. Ceratonia.

Roseberry, (pron. rosberi), ***Archibald Philipp Primrose,*** conte de, om de stat englez liberal, n. 7 Maiu 1847 în Londra. Din 1881—83 a fost sub Gladstone subsecretar de stat în ministeriul de interne, în 1886 secretar de stat în cel de externe. In 1892 a fost din nou ministru de externe, în 1894, după repășirea lui Gladstone din viața publică, a luat presidiul. In 1895 s'a retras, neputênd obține reforma casei lordilor, în 1896 s'a retras și dela conducerea partidului. R. a scris o biografie a lui Pitt jun. (Londra, 1892) Cf. A. Wallace, Lord R., his words and his work. Londra, 1894.

Rosegger, *Peter,* scriitor popular austriac, n. 1843 în Stiria, învěțà croitoria, urmà cursurile academiei de comerciu și industrie în Graz, scrise un volum de poesii, altul de »Istorii din Stiria«, scene și tablouri din viața poporului, toate în dialectul stirian. La 1876 fundà o revistă lunară »Heimgarten«. »Scrieri alese«. Viena, 1881—83.

Rosenkranz, *Joh. Karl Friedr.,* (1805—79) însemnat filosof și literat german din școala hegeliană, n. în Magdeburg, studià în Berlin, Halle și Heidelberg, ca prof. în Königsberg și ca consilier ministerial desvoltà mare activitate spre a respândí vederile magistrului sěu Hegel în toate păturile sociale. Numeroasele sale scrieri sûnt de cuprins filosofic, teologic, pedagogic, estetic, poetic. Cf. Ueberweg, Geschichte der Philos. III, 400. [Pl.]

Roseola, e o erupțiune de pete mici, rose pe suprafața corpului și care se poate observa în decursul diferitelor maladii ca: febra tifoidă, syfilisul, pyemia, rheumatismul sau în urma absorbțiunei de medicamente ca: jodul, chinina, copaivă.

Roset, v. Rușet.

Roseta, planta cultivată Reseda odorata L. (v. ac.)

Roseta, ornament în forma unei rose înflorite.

Roseți-Volnași, com. rur. în Rom., j. Ialomița, în depărtare de 8 km. spre est de orașul Călărași, cu 3368 loc., 3 biserici și 1 școală. Locuitorii îi dic Cioroiul. (M. Dicț. geogr. al Rom.)

Rosette (arab. *Rașid*), oraș în Egiptul inferior, la gura brațului vestic al Nilului, 19,378 loc.; comerciu de spedițiune. Tabela dela R. (aflată 1799) e de mare importanță pentru descifrarea hieroglifelor.

Rosetti, 1) *R. Scarlat, conte,* fost primar al Bucurescilor, n. 1802, † 1872, a lăsat o parte însemnată a averii sale pentru Ateneul român, daruindu-i și o bibliotecă de preste 6000 volume. El a premiat și traducerile făcute din Tacitus de G. Muntean (v. ac.).

2) ***Rosetti, Const. A.,*** întemeietorul liberalismului român înaintat, n. Bucuresci 1816, își începe cariera literară cu traduceri din Byron și Lamartine și publică (1840) volumul de poesii »Ciasuri de mulțumire«. La 1846 deschide o librărie în Bucuresci și se însoară cu engleza Maria Grant, care în Sept. 1848, când R. ca secretar al guvernului provisoriu este arestat și trimis la Orșova, îl scapă din închisoare. Trăind apoi câțiva ani ca refugiat la Paris, în care timp a încercat publicarea diarelor »România viitoare« și »Republica română« și (ceea ce a fost mai important) a încheiat relații cu capii revoluției europene de pe atunci, dintre cari unii au ajuns apoi conducětori de guverne în patria lor, R. se întoarce pe la 1855 în țară, e ales membru al divanului ad hoc la 1857 și al adunării dela 1858—59, lucrând pentru unirea principatelor. Puțin timp însă după alegerea lui Vodă Cuza, care nu avea încredere în partidul liberal din Muntenia, R. trece în opoziție violentă în contra principelui, pe care îl atacă în nou fundatul diar »Românul« (v. ac.) și contribue să-l restoarne (noaptea de 11 Febr. 1866). Sub domnia lui Carol I devine monarchic, cu tot liberalismul sěu înaintat, mai ales după ce conspirația dela Mazar-Pașa contra Domnitorului se arătase zadarnică, și e de mai multeori ministru și president de cameră, dar remâne mai ales inspiratorul partidului liberal prin organul sěu »Românul«. Cu ocasia revisuirei constituției (1884) ideile sale prea radicale (libertate excesivă a presei, colegiu electoral unic, eligibilitatea magistraturei) îl aduc din ce în ce mai mult în divergență de păreri cu Ion Brătianu, puternicul ministru-president al guvernului liberal, care și dispune să se fundeze »Voința Națională« ca organ liberal în deosebire de »Românul« (10 Iulie 1884), și îl fac să dea semnalul unei disidențe liberale, accentuate apoi in »opoziția-unită« până la resturnarea lui Ion Brătianu în Martie 1888. R. moare însă cu 3 ani mai înainte, la 8 Apr. 1885. (V. Xenopol, Ist. Rom. vol. VI și T. Maiorescu, Introduceri istorice la Disc. parlam., 3 vol.)

3) ***Rosetti, Maria C. A.,*** soția lui C. A. R., n. 1819 la Guernesey (Anglia), † 1893 în Bucuresci. In 1848 a scàpat pe bărbatul ei din mânile Turcilor, deghisată în haine țărănesci. Reîntoarsă din exil, colaborà la »Românul« și alte diare și reviste. In 1863—64 publicà revista sept. »Mama și Copilul«. Câteva din scrierile ei au apărut în 1893 în volum.

4) ***Rosetti, Dimitrie G.,*** fratele mai mare al lui Teodor G. R. (v. mai jos), cumnat cu Cuza-Vodă, n. 1833 în Iași, și-a făcut studiile in Viena și apoi a întrat la Iași în cariera juridică și administrativă. A fost câteva luni ministru de culte sub Cuza, de douě ori prefect, mult timp prim-president al curții de apel din Iași, adeseori

membru al parlamentului, president al clubului conservator din Iași sub conducerea lui P. Carp.

5) ***Rosetti, Teodor G.,*** om politic român, n. 1837 în Iași, și-a făcut studiile în Viena și în Paris, unde s'a ocupat mai ales cu sciințele de stat și de finanțe. Reîntors în țeară a întrat ântâi în magistratură, unde a ajuns membru la curtea de apel din Iași și mai târḑiu membru și president la curtea de casație din Bucuresci. Dar cariera juridică i-a fost adese întreruptă prin însărcinări politice. La lovitura de stat a cumnatului sĕu Cuza-Vodă (Maiu 1864) a fost prefect de Vaslui și a aplicat în acest district legea rurală a lui Kogălniceanu. Apoi sub domnia lui Carol I a fost 1875—76 ministru de lucrări publice în cabinetul Lascar Catargiu, ministru-president al cabinetului »junimist« dela 24 Martie 1888 până 28 Martie 1889 și ministru de justiție în cabinetul Manu Dec. 1889 până Nov. 1900, în care calitate a făcut importanta lege de inamovibilitate a magistraturei. 1891—95 a mai fost guvernator al Băncei naționale și de mai mult timp director al Băncei agricole din Bucuresci. Impreună cu T. Maiorescu, P. Carp, V. Pogor și I. Negruzzi, T. R. este dintre întemeietorii societății literare »Junimea« din Iași.

6) ***Rosetti, Dim.,*** (fiul lui ***Radu Rosetti,*** spiritualului om de stat și scriitor politic, primul prefect al poliției capitalei sub Carol I din 1 Maiu 1866 până în Martie 1868, când a încetat din viață), n. 1850 în Bucuresci, a făcut studii la Paris, dar s'a reintors de timpuriu în țeară, unde s'a ocupat mai ales cu ḑiaristica și s'a semnalat prin articole satirice în Epoca, Timpul, Constituționalul. O parte a lor este adunată în volumul »Cronice« (1886) și »Trotoarul Bucuresciului«. In teatrul național din Bucuresci, în al cărui comitet a fost mult timp membru, s'au jucat comediile (în parte numai localisări) Uite popa, nu e popa; Moștenire dela reposata; Un leu și un zlot, etc. Mult succes au avut scenele de satiră și parodie politică (așa numitele »reviste«) Zeflemele, Nazat și (Martie 1902) Scump, dar face, scrise în colaborare cu I. Negruzzi. Dela el și Dicționarul contimporanilor din România. (Bucuresci. 1898).

7) ***Rosetti, Mircea C. A.,*** fiul lui C. A. R., n. 1850 în Paris, † 1882 în Bucuresci. Deși bolnav din pruncie, a publicat numeroase scrieri în limba rom. și franc. (Spovedania unei murinde, Anul nou, O Româncă, Lacrămi de mamă, Inamovabilitatea magistraturei, etc.)

8) ***Rosetti, Vintilă,*** al treilea fiu al lui C. A. R., n. 1853 la Douet (Francia), a studiat architectura în Paris; la 1877 participă ca voluntar de vênători la asediarea Plevnei, unde a fost decorat cu »Virtutea milit.« La 1881 fù unul din fundatorii rev. »Dacia viitoare«, editată în Paris, iar la 1885 ia direcțiunea ḑiarului »Românul« (v. ac.). A fost ajutor de primar al capitalei, deputat, etc., iar dela 1901 e directorul »Monit. ofic.« A publicat numeroase scrieri, amintiri și corespondențe de ale lui C. A. R., etc.

9) ***Rosetti, Radu D.,*** poet rom., n. 18 Dec. 1874 în Bucuresci. Publicații: Foi de toamnă, 1892; Veneția, 1893; Epigrame, 1894; Din inimă (poesii) 1895; Fără iubire, 1896; Cartea dragostei (antologie lirică 1740—1895), 1896; Prosă și epigrame, 1896; Steaua, dramă, trad. după André Gill și Jean Richepin, 1896; Sincere (poesii), 1897; Duioase, 1898; O lecție (dramă), 1899; Valuri (poesii), 1900; Robinson Crusoe, trad. după Daniel de Foe, 1900; Delictele de presă în legislațiunea noastră, 1900; Anecdote militare, 1898; Păcate (dramă), 1901; Din largul lumii (călĕtorii), 1902. Asupra celor două drame ale lui R. cf. D. Evolceanu în Convorbiri literare, 1901.

Rosetti-Bălănescu, ***Nicolae,*** om de stat român, n. 1829 în Iași, †1884 în Paris. A fost în 1865 ministru de externe al României.

Rosetti-Solescu, ***Gheorghe,*** diplomat, n. în 30 Nov. 1852 în Iași. Ministru plenipotențiar la Belgrad, apoi în Petersburg.

Roșia, (magh. ***Verespatak),*** com. rur. în Trans., cott. Alba infer., cu 3350 loc., 1918 Români, 1404 Magh. Scaun de pretură. Mine de aur, argint și aramă, cu o producțiune anuală în valoare de 4—800,000 cor. Pe timpul Romanilor se numia ***Alburnus major,*** fiind deja de atunci exploatate minele. Aici s'au aflat și multe table cerate (v. ac.).

Roșia, protopopiat gr.-cat., cu 15 parochii și 12,050 suflete.

Roșia, (magh. ***Rossia),*** com. mică în Ung., cott. Bihor. Are 423 case, cu 2163 loc. gr.-or. români. Teritoriul, 9858 jug. cat., muntos. Se cultivă agronomia, stupăritul, prăsesc vite frumoase.

Roșie, Marea, golf al Oceanului Indic, între Arabia și Egipt, 2240 km. lung, 220—350 km. lat, 449,010 km²., apa conține multă sare, la sud e legat cu oceanul prin strîmtoarea Bab el Mandeb, la nord se bifurcă în sinul Akaba și sinul Suez, din cest din urmă duce canalul Suez la Mediterana. Porturi pe țermul african: Suez, Kosser, Suakin, Massaua; pe partea arabă: Gidda, Hodeida, Mocca.

Roșiesci, comună rurală în Rom., j. Fălciu, compusă din 4 căt., cu 1424 loc., 3 biserici și 1 școală. (M. Dicț. geogr. al Rom.)

Roșiile, comună rur. în Rom., j. Vâlcea cu 1787 loc., 5 biserici și 1 școală. (M. Dicț. geogr. al Rom.)

Rosinante, calul lui Don Quixote în romanul lui Cervantes. (v. ac.)

Roșioara sau ***Roșulița,*** numiri populare ale plantei cultivate Calendula officinalis L., plantă anuală din familia Compositelor.

Roșiori, trupă de cavalerie, în Rom., purtând numele dela coloarea roșie a tunicei. Soldații sûnt înarmați cu săbii și carabine. O parte posedă și lănci (acei de pe rândul ântâiu). In România sûnt 6 regimente de roșiori, compuse fiecare din patru escadroane permanente și una de deposit.

Roșiori, com. rur. în Rom., j. Brăila, înființată în 1881, cu 1559 loc., 1 biserică și 1 școală. (M. Dicț. geogr. al Rom.)

Roșiori-de-vede, comună urb. în România, j. Teleorman, situată pe partea dreaptă a rîului Vedea, cu 8492 loc., 8 biserici, 2 școale prim. urb. de băieți și 1 de fete, 1 școală rur. mixtă, spital, farmacie, oficiu telegrafo-postal. Reședința suprefecturei plășii Tîrgului și a unei judecătorii de ocol. Orașul are o grădină publică și 3 piețe. In toate Vinerile se ține tîrg sĕptĕmânal, iar tîrguri anuale sûnt două: la 25 Mart.

și 8 Sept. Comerciul se face pe o scară întinsă, și a luat un mare avênt, mai ales cel de cereale, dela deschiderea liniei ferate Costesci-T.-Măgurele. R.-de-V. până la 1838 a fost reședința j.-lui Teleorman. (M. Dicț. geogr. al Rom.) [nt.]

Roșișa, suburbiu al Cernăuțului în Bucovina, parochie cu suburbiul Mănăstiriștea și cu cătunele: Stânca, Poiana Roșie și Țețina, are 6540 loc., 1 școală primară, cabinet de lectură.

Roșiu, coloare, trandafiriu. *R. de Anglia* este residiu pulveriform, care remâne la prepararea acidului sulfuric fumant; este un oxid de fier mai mult sau mai puțin pur și se întrebuințează în medicină în contra hemoragiei și în technică ca coloare. *R. de China* $C^{28} H^{12} O^{14}$, care dă coloarea roșie și brună coajei de China, este o pulbere de coloare roșiu-brună deabia solubilă în apă. Alcoolul, amoniacul ca și hidrații de sodiu și potasiu, o topesc dând o coloare roșie închisă. Hidratul de potasiu la cald dă cu R. de China acidul protocatechic. *R. de naftalină* sau *R. de Magdala* sau de *Sudan* este sarea clorhidrică a azodinaftylaminei $C^{30} H^{21} Az^{4}$, $HCl + H_2 O$, și se întrebuințează la văpsirea mătasei. *R. turcesc,* R. provenit din săruri de aluminiu cu acidi oleici sau cu acidul sulforicinic și în urmă tratată cu alizarină. Spre a i-se da R. turcesc o stabilitate mai mare se fierbe într'o soluție de săpun și o soluție a unei sări de zinc.

Roșiu, 1) *R., Mihaiu,* alias *Martinovici,* dascăl rom., n. 4 Ian. 1750, a studiat in Timișoara, unde mai apoi funcționează ca »tâlcuitorul teologiei și al cursurilor normale din Timișoara«. Dela 1794 preot în Jadani. R. a tradus teologia din limba slavă, a scris »Normalul« 1785, »Florariul«, publicat de Paul Lăzărescu, și la 1774 două cărți de conținut religios-moral, tipărite pe spesele preotului C. Suboniu. R. a fost unul dintre cei mai mari dascăli români ai timpului, a vorbit 5 limbi. † 18 Sept. 1822 in Jadani (Banat). [I. Vuia.]

2) *Roșiu, Palaghia,* eroină rom., n. 1800 în Mărișel, în Munții apuseni ai Ardealului, fica lui Ioan Dufle și soția lui Ioan R., fruntași în acea comună, a fost o țerană inteligentă și foarte însuflețită pentru causa națională, pentru care și-a închinat viața cu o admirabilă resignațiune și curagiu. A luat parte alăturea cu bărbații la două lupte sângeroase în contra armatelor maghiare, anume: în 12 Martie și în 6 Iulie 1849. Prima dată în fruntea a 80 femei, toate călări, a luptat împreună cu glotașii din acel sat, comandați de fiul ei Andreiu la muntele »Grohot«. Comanda supremă o avuse dinsa, dând la momentul potrivit signalul de atac prin suflarea buciumului. Lupta s'a terminat prin înfrângerea honvedilor. A doua oară s'a alăturat la »Fântânele« la oastea lui Iancu, comandată de viteazul tribun N. Corcheș, și a condus pe bravii Mărișeleni, bărbați, femei, în contra armatei renumitului Vasvári, care avea trei mii soldați cu cinci tunuri. Lupta a fost înfricoșată, și s'a terminat cu nimicirea armatei maghiare, a cădut mort insuși Vasvári, lovit de lancea lui Todor Gavrilă, mai toți oficierii și 850 de honvedi. † 10 Iunie 1870; dela stăpânire a primit remunerațiune sărăcăcioasă în bani; iar unicul ei copil Andreiu († 23 Febr. 1892) a fost decorat cu crucea de aur pentru merite. (Cf. Decretul guv. din 9 Oct. 1850, Raportul lui Iancu, Istoria lui Barițiu, Memoriul lui Iosif Sterca Șuluț, Biogr. lui Iancu și Vasvári.) [I. St. Ș.]

3) *Roșiu, Teodor,* profesor rom., n. 1841 în Ticvanii mari, † 1884 în Oradea mare, și-a făcut studiile gimn. în Timișoara și Beiuș, teologia în Pesta. In 1867 fù numit profesor la gimn. din Beiuș, iar la 1888 fù amovat din post prin guvern pentru conduita sa națională. In Raportul gimn. din Beiuș 1877 a publicat un studiu despre Eneida lui Vergiliu tradusă în versuri românesci de Vasiliu Aaron.

Roșiu-împĕrat, nume în poveștile românesci; vrea să ieie de soție pe fata lui Albu-împĕrat.

Rösler, *Robert,* scriitor germ., n. 6 Ian. 1840 în Cöthen, † 18 Maiu 1881 în Königsberg. A fost redactor la mai multe diare, publicând și multe romane, poesii lirice și studii istorice. Cea mai mare vêlvă a făcut el cu opul lui »Romänische Studien, Untersuchungen zur älteren Geschichte Romäniens. Lipsca, 1871.« In opul acesta se ocupă cu întrebarea asupra obîrșiei Românilor, susținênd, că Românii au imigrat după Maghiari și Sași în Transilvania și Ungaria, venind de preste Dunăre. Cartea sa, care trata o întrebare oarecum nouă în sciința istorică, scrierile lui Engel (v. ac.) și Sulzer (v. ac.) fiind aproape uitate, a făcut, ca istoricii, români și străini, să se ocupe mai cu dinadinsul de chestia română. Deși R. arată o mare sciință în desvĕlirea temeiurilor sale, dela început încă dovedesce, că urmăresce scopuri străine de sciință, exprimându-se în mod despectuos asupra importanței și caracterului poporului român. Teoria, atribuită pe nedreptul lui, a fost îmbrățișată mai ales de scriitorii Maghiari, Sași și puțini străini. Dela început s'a pronunțat contra lui profesorii Tomaschek dela univ. din Graz, Iuliu Jung și Ladislau Pič dela univ. din Praga. Intre scriitorii mai de samă, cari au adoptat-o, sûnt Hunfalvy, Schwicker, Gaston Paris și Tomaschek, care își schimbase părerea avută la început. (Cf. Teoria lui Rösler, de A. D. Xenopol. Iași, 1884; Nic. Densușianu, Note critice asupra »Teoriei lui Rösler«. Bucuresci, 1885; Tomaschek, Zur Kunde der Hämus-Halbinsel. Viena, 1882; Jung, Die Anfänge der Rumänen, in »Zeitschrift für österr. Gymn.«, 1876, Roemer und Romanen in den Donauländern. Innsbruck, 1877; Die romanischen Landschaften des römischen Reiches. Innsbruck, 1881; Pič, Die Abstammung der Rumänen. Leipzig, 1880; Hunfalvy, Die Ethnographie Ungarns. Budapest, 1877; Die Rumänen u. ihre Ansprüche. Wien, 1883, etc.)

Rosmarin, *Roșmarin, Rușmalin* și *Rușmarin,* numirile populare ale plantei cultivate Rosmarinus officinalis L. (v. ac.).

Rosmarinus L., (botan.) gen de plante din familia Labiatelor, trib. Monardee înrudit cu Salvia (v. ac.), de care diferă prin filamentele nearticulate. Singura specie: *R. officinalis* L., »Rosmarin« caracteristică mediterană, e remarcabilă ca plantă decorativă de cultură străveche și prin aplicări industriale basate pe bogăția sa în oleiuri eterice. [A. Pr.]

Rosnov, v. Roznov.

Rosnovanu, *Gheorghe,* colonel, n. 1 Martie 1832, a studiat în Rusia, și a servit în armata Rusiei până la 1857, când a întrat în armata rom. ca sub-locotenent. Aici înaintează până la gradul

de colonel şi 1872 părăsesce oştirea. Reactivat 1877, participă în resboiul independenţei ca şef al cavaleriei şi se distinge la Nicopole, Opanez şi Plevna. A fost şi deputat şi la 1872 prefect în j. Neamţ.

Rosnovanu-Roset, *Iordache,* † 1836, fost mare vistier al Moldovei 1819, consilier de stat rus, president al divanului Moldovei.

Rosny, *Léon de,* orientalist şi etnograf francez, n. la Loos 5 Aug. 1837, profesor de limba japoneză la şcoala de limbi orientale şi însărcinat cu un curs asupra religiunilor extremului Orient la şcoala de studii înalte din Paris. Are nenumĕrate publicaţiuni asupra limbei japoneze, chineze, etc., traduceri din aceste limbi, studii filosofice, religioase, geografice, etnografice asupra Orientului şi Americei şi în sfîrşit şi o scriere întitulată Carmen Sylva, 1893. R. este membru coresp. al Acad. rom.

Rosoglio, licoruri fine, cari conţin între 30 până 52°/₀ alcool.

Ross, *Sir Iohn,* navigator englez, n. 1777 în Iuch (Scoţia), † 1856. In 1829—33 a întreprins o expediţie în regiunile arctice, descoperind polul magnetic şi peninsula Boothia Felix. In 1850 a făcut o nouă călĕtorie pentru aflarea lui Iohn Franklin.

Rossetti, *Gabriele,* (1783—1854), poet italian, fost director al museului din Neapole. La 1820 devení poetul revoluţiunii italiene. La 1821 cautà refugiu în Malta. La 1823 trecù în Anglia şi deveni profesor de limba şi literatura italiană. Opere: »Poesie di G. R.«, ed. de Carducci. Flor., 1861; »La Divina Commedia di Dante Alighieri con comento analitico« 2 vol. Londra, 1826; »Dello spirito antipapale che produsse la riforma«. Londra, 1832; »Il mistero dell'amor platonico del medio evo«, 5 vol. Londra, 1840; »La Beatrice di Dante«. Londra, 1842.

Rossetti Dante Gabriele, 1828—82, n. în Londra, fiul celui precedent, pictor şi poet englez. Renumit prin ilustraţiunea mai multor opere poetice, între cari ale lui Tennyson şi novelele surorii sale Christina. Scrierile sale poetice se disting prin frumseţa plastică a formei, prin delicateţa simţemintelor şi prin tendinţa de misticism. (v. şi Roseti.)

Rossi, 1) *R. Pellegrino,* conte, om de stat, n. 13 Iulie 1787 în Carrara, ucis 15 Nov. 1848 in Roma. In 1833 a trecut la Paris, unde a ajuns profesor de economia politică la Collège de France, în anul următor profesor la universitate. In 1836 fù ales membru la Academia de sciinţe politice şi morale, 1839 ajunse pair al Franciei. Numit 1845 ambasador pe lângă curie, a fost depus de guvernul francez republican. Bologna l-a ales deputat în camera romană. Papa i-a încredinţat 14 Sept. 1848 formarea cabinetului, în care luà ministerul de interne şi finanţe, dar deja după două luni a fost ucis. R. e autorul unor însemnate studii de drept, precum »Traité du droit pénal« (3 tom. Paris, 1829), »Cours d'économie politique« (2 tom. Paris, 1839—41), »Traité du droit constitutionnel français« (2 tom. Paris, 1839), etc.

2) *Rossi, Giovanni Battista, de,* archeolog ital., n. 23 Febr. 1822, † 20 Sept. 1894 în Roma. A fost cel mai însemnat representant al archeologiei vechi creştine. De importanţă epocală au fost resultatele, ce a obţinut prin explorarea catacombelor romane. Operele principale sûnt: »Inscriptiones christianae urbis Romae septimo saeculo antiquiores« (2 vol. 1857—88), apoi »La Roma sotterranea cristiana« (3 vol. 1864—77). Pentru epigrafica şi topografia romană e de însemnătate »Piante iconografiche e prospettiche di Roma anteriori al secolo XVI« (1879).

Rossia, 1) *R.*, com. rur. în Ung., cott. Bihorului, v. Roşia; 2) *R.*, com. rur. în Ung., cott. Arad, cu 1453 loc. rom.

Rossini, *Gioacchimo,* mare compositor al şcoalei moderne ital., n. la Pesaro, 29 Febr. 1792, † la Paris, 13 Nov. 1868. Elev al celebrului Padre Mattei din Bologna, debutà în 1810 cu o mică operă il Cambiale de matrimonio, căreia îi urmà în intervalul până la 1829 o serie de 38 de partiţiuni de opere şi opere comice, dintre cari cele mai multe s'au bucurat de un strălucit succes pretutindenea, ca: Otello (1816), Cenerentola (1817), la Gazza ladra (1817), Mose (1818), la Donna del Lago (1819), Semiramide (1823); le Comte Ory (1828), ş. a. Dar adevĕratele capod'opere, cari l-au făcut nemuritor sûnt: il Barbiere di Siviglia (1816) şi Guillaume Tell (1829), cari şi aḑi fac parte din repertoriul curent al celor mai renumite teatre din lume. In acelaş timp R. a scris un mare numér de cantate, dar după succesul obţinut prin Guillaume Tell, R. încetà de a mai scrie pentru teatru, mărginindu-şi activitatea la un Stabat mater şi la câteva imne religioase, arii, duete şi alte bucăţi de mai mică importanţă. [T. C.]

Rossmässler, *Emil-Adolf,* naturalist german, n. 1806 în Leipzig, † 1867. Studià teologia apoi sciinţele natur. Dela 1830 prof. la Acad. de agricultură din Tharandt; la 1848 deputat în parl. germ. A scris: Ikonographie der europäischen Land- und Süsswassermollusken (Leipzig, 1835—62); Anleitung zum Studium der Thierwelt (Leipzig, 1847—56); Der Mensch im Spiegel der Natur (Leipzig, u. ed. 1868); Beiträge zur Versteinerungskunde (Leipzig, 1848); Das Süsswasser-Aquarium (a 3-a ed. de Brehm, 1875, Leipzig); Die Geschichte der Erde (a 3-a ed. Heilbronn, 1876); Die Thiere des Waldes (Leipzig, 1863—67). Fù unul din fundatorii revistei »Natur« şi publicà între 1859 şi 1866: Aus der Heimat, şi apoi autobiografia: Mein Leben und Streben im Verkehr mit der Natur (Hannover, 1874). [I. P. Voiteşti.]

Rosso, medic din Lombardia, aventurier, care voia astfel să-şi întocmească originea, că unul cu numele sĕu să fi fost odată domnitor în Muntenia, ca să poată competa la tronul acestei ţeri, unde stăpânia Mihnea II (1577—83). Chiajnei, bunicei lui M., i-a succes să înduplece pe Sultan prin daruri bogate, ca să-l declare pe R. de înşelător şi să-l condamne la galere.

Rosso antico, marmor R. A., rocă, calcar roşu dela Alabanda în Asia mică. Foarte întrebuinţat în construcţiile forumului şi Via Appia la Roma.

Rost, (lat. Rostrum), 1) gură: a spune de rost; 2) vorbă sau vorbire: rostul ei cel blăjin; 3) noimă, raţiune: lucrează şi vorbesce cu rost; 4) rânduială, regulă: om cu rost; 5) pregătire: a face rost de călĕtorie; 6) fire de urzeală sau urzitură: a prinde rostul pânzei; 7) cale, mod, plan: a da de rost, a scí rostul unui lucru sau unei lucrări.

Rostire, 1) pronunțare a sunetelor unui cuvênt; 2) spunerea de rost a unui discurs, în oposițiune cu cetirea.

Rostochi, odinioară *Răstoacele,* com. rur. cu cătunele: Burcelul, Bosna, Cereșniul, Chinașca, Lenculenii, Ocolena, Smuharul și Tovarnița, parochie, moșie boierească în căpit. și j. Vijnița în Bucovina, are 2090 loc. (1823 ort.-or., 55 rom.-cat. și uniați, 212 mos.), 1 școală primară, postă.

Rostock, oraș în Mecklenburg-Schwerin, 49,912 loc. (1895); statua de metal a lui Blücher; universitate, bibliotecă, gimnasii, școală de navigație, institut de surdo-muți; palat mare-ducal; industrie de zahăr, mașini și bumbac; șantier; bursă; comerciu maritim.

Rostopasca sau *Rostopasta,* numiri populare ale plantei Chelidonium majus L. (v. ac.).

Rostopcin, v. Rastopcin.

Rostow, oraș rusesc lângă Don, 119,889 loc. (1897); șantier; comerciu de export; caviar.

Rostra, *(lat.)* tribuna, de unde vorbiau oratorii romani in for poporului adunat; și-a luat numele dela ciocurile năilor de resboiu, pe cari le-au luat Romanii dela Cartagineni în lupta dela insulele Antiate la 338 a. Chr. v. Forum.

Rostral, greblă, sapă; instrument de scris liniile pentru notele musicale.

Roșu, v. Roșiu.

Roșul, insulă în Rom., j. Ialomița, formată de brațul Borcea; lung. 4 km.

Roșul, baltă în delta Dunării, j. Tulcea, pe teritoriul comunei Cara-Orman; e cea mai mare din toată delta, după balta Gorgova, avênd o întindere de 6½ km., e bogată în pesce: știucă, lin, crap, chefal, ș. a. (M. Dicț. geogr. al Rom.)

Rotacismul, e trecerea lui *n, l,* sau altei cons. în *r.* R.-ul lui *n* între două vocale e general în dialectul istriano-român: bură, lură, Rumeri = bună, lună, Români. La noi e mai rar în Moldova, și mai des în Munții apuseni ai Ardealului, s. e. iremă, bură dimineața; însă tinde a dispăré. Cf. Hașdeu, »Cuvente den bĕtrâni«; Francu și Candrea, »Rotacismul la Moți și Istrieni«. *L* și *r* alternează uneori atât în latină cât și în R., s. e. caeluleus și caeruleus, dela caelum; palilia și parilia, dela Pales. R. almariu și armariu, tulbure și turbure. *L* latin între două vocale trece de regulă în *r* în limba R., s. e. măr, miere, moară, par, soare; lat. malum, mele, molam, palum, solem; pe când *ll* latin trece în *l* românesc: R. cale, vale, moale; lat. callem, vallem, mollem. Cf. Corsen, »Über die Aussprache, Vokalismus und Betonung der latein. Sprache«; »Manual de gramatica R.« de M. Strajan, Fonetica.

Rotariu, *Pavel,* publicist rom., n. 1840 în Dragșina (Bănat), a studiat în Timișoara, Kecskemét și Beiuș, sciințele jur. la univ. din Budapesta și Viena, diplomă de advocat a obținut în Budapesta la 1873. In viața publică a luat parte activă la mișcările politice-naționale și la cele bisericesci în calitate de deputat la sinoade și la congresele rom. naț. bisericesci. 1866—68 a conlucrat la jurnalul »Albina« în Viena; în Timișoara a redactat »Priculiciul«, »Luminătoriul«, »Advocatul poporal«, în anii din urmă »Dreptatea«; a tradus în românesce legea comunală, legea despre usură și despre redactarea cărții funduale. Dela 1898 director exec. la institutul de credit și econ. »Timișiana« în Timișoara.

Rota romana, cel mai înalt tribunal al curiei romane, care mai înainte judeca și decidea în formă judicială causele litigioase apelate din toată lumea catolică și causele civile apelate din teritoriul pontificial. Acum R. r. decide numai causele, cari i-se transpun prin comisiune specială de către papa. R. r. este tribunal foarte vechiu; judecătorii ei se numesc auditori și numĕrul lor de către papa Sixt IV (1472) s'a statorit la 12 și se aleg din toate națiunile catolice. (Cf. Dr. I. Rațiu, Dreptul bis. § 92.) [Dr. I. Radu.]

Rotațiunea, mișcarea circulară a unui corp în jurul axei sale. In agricultură numire folosită pentru Assolament (v. ac.).

Rotațiunea pământului, învîrtirea pământului în jurul unei linii închipuite ce ar trece prin centrul lui și prin cei doi poli. R. p. a fost demonstrată de Galileu. Timpul ei se numesce ḑi solară. Din causa R. p. ni-se pare că bolta cerească, soarele, etc., se învîrtesc în jurul pământului; tot din această causă nasce pe suprafața pământului ḑiua și noaptea, căci în timp de o ḑi (24 ore) pământul întoarce pe rând toate punctele feței sale odată spre soare și atunci sûnt în lumină, e ḑiuă, și odată opus soarelui, atunci e în umbră, e noapte. Din causa R. p. intensitatea gravitațiunei scade dela pol spre equator, căci la equator corpurile se mișcă cu o vitesă colosală (aproape 463 m. pe secundă) și deci forța centrifugă e sensibil scăḑută; din aceeași causă a resultat și turtirea pământului la poli.

R. lunei în jurul axei sale se face în timp egal cu cel de revoluțiune în jurul pământului, de aceea luna arată totdeuna aceeași față spre pământ. De asemenea se presupune, că se întêmplă cu Mercur și Venus, cari presintă aceeași față spre soare.

R. soarelui asupra lui însuși determinată prin petele din diferite regiuni ale soarelui nu dă aceeași valoare, determinată după facule se obține totdeuna aceeași valoare; se admite a fi 25 ḑile 34′. R. s. a fost descoperită de Fabricius, (Galilei și Schneider in acelaș timp). Kepler a preḑis-o însă dinainte în expresiunea: soarele e magnetic, el se învîrte în jurul lui însuși.

Rotatoria, *(Rotiferii),* clasă de animale din încrengătura Trochozoarelor. Corp microscopic, transparent, compus dintr'un picior bifurcat la vîrf, cu care se poate fixa temporar sau toată viața, cu trunchiu de forma unei cupe cu schelet extern. La partea superioară e orif. bucal încungiurat de o placă rotătoare ciliată, avênd pe dînsa ciri mai mari sensitivi, cu care placă și cu piciorul se ajută la înotat. Sûnt animale unisexuate, bărbătușii sûnt mai mici ca femeiușca și se înmulțesc prin ouĕ. Ca genuri sûnt: *Trochosparra aequatorialis* (seamĕnă cu larva tipică a Trochozoarelor), *Rotifer, Melicerta, Hydatina, Stephanoceros, Brachionus,* etc. [I. P. V.]

Roth, 1) *R. Ștefan Ludwig,* rector la gimnasiul săsesc din Mediaș, apoi preot în Moșna. A studiat la univ. din Tübingen și a petrecut un an la institutul din Yverdon, unde și-a câștigat amiciția lui Pestalozzi. Pentru întărirea elementului german în Transilvania a călĕtorit la Württemberg, și în urma propagandei lui au imigrat 307 familii șvăbesci în Transilvania. In 1848 a fost chiemat în comitetul de pacificațiune, numit comisar în cele 13 comune săsesci din partea

sup. a cott. Têrnava, apoi în administrația provisorie a acestui comitat. El a împiedecat multe omoruri și jafuri. După ocuparea țerii prin Bem, acesta i-a dat un salv-conduct, care a fost însă nesocotit după eșirea lui din Transilvania, căci un oficer de insurgenți l-a arestat în Moșna și l-a dus la Cluș (Aprile 1849). In 11 Maiu a fost condamnat la moarte și împușcat. El a publicat mai multe scrieri, mai ales de cuprins istoric și economic, dintre cari amintim: »Der Sprachenkampf in Siebenbürgen«. Brașov, 1842; »Kurze Geschichte des Glaubens der Rumänen, aus den heiligen Schriften und sicheren Quellen, verfasst von Jos. Pop Sĕlĕușanu de Băsesci«. Brașov, 1845.

2) *Roth, Daniel*, doctor, n. 1801 în Sibiiu, † 1859 în Iași. A fost profesor la gimnasiul ev. din Sibiiu, preot evangelic în Iași și pe urmă tot aici medic militar. A scris romane, novele, drame și un studiu politic »Von der Union und nebenbei ein Wort über eine mögliche dakoromänische Monarchie unter Österreichs Krone«. Sibiiu, 1848. Scrierea din urmă a apărut și în traducere românească la »Tipografia«. Sibiiu, 1895. Cf. G. Barițiu, Părți alese, II. 577.

Rothschild, casă internațională de bancă, întemeiată de Mayer Anselm R., n. 1743, † 1812 în Francfurt l/M. Acesta a fost calfă de bancă în Hanovera, a devenit apoi independent și a întemeiat însuși o casă de bancă în Francfurt, intrând în legături de afaceri cu principele elector Vilhelm I din Hessen-Kassel. Când au ocupat (1806) Francezii țeara și principele a trebuit să fugă, acesta i-a încredințat lui R. întreaga lui avere, pe care a folosit-o și în afaceri de ale lui, până i-a restituit-o proprietarului. Prima întreprindere mai mare a lui a fost împrumutul de 10 mil. taleri acordat curții daneze. După moartea lui a lăsat 5 fii, dintre cari cel mai mare a remas conducĕtorul casei din Francfurt, iar ceilalți au întemeiat case în Viena, Paris, Londra și Neapole. In 1815 au fost nobilitați de împĕratul Austriei, 1822 au primit rangul de baroni austriaci. Uriașa avere câștigată și folosită la împrumuturi acordate statelor europene, în întreprinderi industriale, le-a procurat o mulțime de onoruri.

Rotislavovici, *Ivancu*, duce galițian și principe al Bêrladului, ce apare într'un document slavon din 1134. Sub a lui suzeranitate era dar principatul Bêrladului cu cele 2 orașe Galați și Tecuciu, principat care se atingea cu ducatul Galiției, cam prin ținutul Vasluiului, Romanului și Bacăului. Autenticitatea documentului e nesigură.

Rotolo, *rotal*, mĕsură de greutate, care a fost usitată în Africa de nord, Turcia, Toscana, Statul papal, Neapolea și Sicilia. Acum mai e valabilă numai în Africa. E de regulă a suta parte din cântar. In Africa echivalează cu 0·488—0·507 kgr.

Rotonda, *(ital.)* zidire de formă rotundă în interior și exterior; despărțitura, care formează partea din dos a unei diligențe; un fel de mantale.

Rotețele albe, (botan.) numele românesc al plantei Achillea Ptarmica L. (v. ac.).

Rotteck, *Karl Wenzeslaus Rodecker de*, istoriograf și om politic germ., n. 1775 în Freiburg, † 1840. In 1798 a ajuns prof. ord. de istorie la univ. din Freiburg, 1818 prof. de dreptul natural și sciințele de stat. Ales deputat la cameră (1819), a luptat pentru ștergerea iobăgiei. 1831 a primit un mandat pentru camera a doua, unde s'a dovedit ca orator îndemânatec și liberal, ceea ce i-a atras pensionarea și suprimarea unor reviste întemeiate de el. Opul lui cel mai cunoscut e »Allgemeine Geschichte«, ediț. 25 în 11 tom. Braunschweig, 1866—67. Mai are »Lehrbuch des Vernunftrechtes und der Staatswissenschaften«, 4 tom., 1829—35, în tovărășie cu Welcker »Staatslexikon«, terminat după moartea lui, etc.

Rotterdam, al doilea oraș comercial al Olandei, 298,433 loc. (1897); biserica St. Laurențiu (dela 1472), museu; statua lui Erasmus; academie pentru artele plastice și sciințele technice; școală de marinari; R. e piața principală a comerciului cu cereale, coloniale și petroleu; rafinerii de zahăr, fabrici de licor și tabac; șantier.

Rotulus, *Rotula, (lat.)* o legătură de acte judecătoresci sau advocațiale referitoare la un proces.

Rotund, (geom.) se numesce corpul, figura, la care toate liniile drepte trase dela centru spre circumferință sûnt egale.

Rotunda, v. Rotonda.

Rotunjoara, *Rotungioare, Rătungioară* sau *Rotundioară*, numiri populare ale plantelor: Glechoma hederacea L. (v. Nepeta) și Homogyne alpina Cass. (v. ac.).

Roua, picăturile de apă ce se formează pe plante și obiecte în timpurile recoroase, mai ales în nopțile de vară, când atmosfera e încărcată cu vapori de apă. Dacă apa îngheață, sau se prinde ca ghiață atunci e *brumă*, ce se vede mai ales în diminețile ḑilelor din timpul toamnei și pe la începutul primăverei. Plimbarea cu picioarele goale prin rouă a fost întrodusă de preotul Kneipp ca tratament de hidroterapie.

Roubaix, oraș în departam. francez Nord, 114,928 loc. (1896); țesetorii de lână și bumbac, așanumitele articole de R. (stofe de lâna, bumbac, mătasă, etc.); comerciu viu.

Rouen, (vechiul *Rotomagus)*, capitala departam. franc. Seine inf., lângă Seina, 112,994 loc. (1896); bulevarde și cheuri frumoase; archiepiscop; catedrală gotică; statua Fecioarei dela Orléans; cameră comercială; judecătorie comerc. maritimă; școală de navigație; numeroase fabrici de bumbăcării; comerciu însemnat. Aci a fost arsă Ioana D'Arc la 30 Maiu 1431.

Rouge et noir, (franc., pron. ruj e noar) = roșu și negru, numit și trente e quarante, un joc de noroc, la care se folosesc 6 jocuri de cărți (whist), o masă împărțită în două câmpuri, unul roșu, celalalt negru.

Roulade, *(franc.)* ruladă, neolog. franc., se ḑice în termen de musică despre mai multe note ce se cântă pe o silabă.

Roulette, (franc., pron. rulett), ruletă, o specie de joc de noroc. Instalațiunea cea mai splendidă pentru jocul R. se găsesce la Monte-Carlo în Monaco.

Rousseau, *Jean Jacques*, 1712—78, filosof și scriitor francez născut în Geneva. Fire foarte agitată, s'a făcut renumit pe de o parte prin misantropia și ciudățenia caracterului sĕu, pe de alta prin vederile representate în scrierile sale: Discurs asupra sciințelor și artelor, 1749; Discurs asupra originei și fundamentelor inegalității dintre oameni, 1753; Contractul social, 1762 și Emil sau despre educație, 1762. Principiul

lui R. este, ca omul să renunțe la cultură, care este ceva imoral și bolnăvicios, și să revină la natură. El predică religiunea naturei, basată pe ideea de D-ḑeu, a virtuții și a nemurirei; cere o crescere conformă cu natura, o formă de stat democratică, carea nu restringe libertatea individului decât numai în mĕsura, în carea fiecare se învoiesce la aceasta prin contract, fără a renunța la drepturile sale omenesci, cari sûnt neprescriptibile. Cf. Th. Vogt în Anal. Academiei din Viena, 1870; Ueberweg, Geschichte der Philos. III, 1871. [Pl.]

Rovigno, oraș în Istria, pe țermurul sud-vestic, cu 9662 loc. ital., dom frumos, mănăstire, școală de fete, de musică și industrială, teatru, asil; fabrici de tutun, aluaturi, cement, sardine; negoț cu nuci, vin, lemne.

Rovigo, prov. ital., 1774 km². cu 247,626 loc. (1897); *capitala R.*, lângă Adigetto, 7272 loc.

Rovina, teren situat mai jos decât împrejurimile sau o excavațiune ori depresiune a terenului, unde de ordinar se stringe și stagnează apa câteva septĕmâni și luni în an, și unde plàntele totdeuna găsesc umeḑeala necesară. R. este mai potrivită pentru fênaț și pășune, decât pentru agricultură, deoarece terenul se svêntă anevoie și ne întârḑie din lucrări.

Rovine, loc istoric în Rom., j. Ialomița, unde Mircea cel Mare (v. ac.), Domnul Munteniei, a bătut la 1398 pe sultanul Baiazet, supranumit Ilderim (fulgerul). (M. Dicț. geogr. al Rom.)

Rovoam, v. Roboam.

Rowdy, (engl. pron. raudi; plur. *Rowdies*), bătăuș, gălăgios; nume dat la indiviḑi din pătura cea mai de jos a plebei americane.

Roxane, soția lui Alexandru cel Mare (v. ac.).

Roxburgh, *(Teviotdale),* comitat în sud-estul Scoției, 1734 km². cu 53,741 loc. (1891); capitala Iedburgh.

Roxolanii, popor sarmatic, care a locuit la nordul Mării de Azov, între Don și Nipru. R. apar în istorie ca popor resboinic deja pe timpul lui Mitridate și ajung 69 d. Chr. la Dunăre. Bizantinii îi amintesc și în secl. XI în scrierile lor.

Royal, *(franc.)* regal. *Royaliști* sau *Legitimiști*, aderenții regalității legale; în Francia dela 1789 aderenții casei Bourbon, în contrast cu republicanii și Bonapartiștii.

Royer, *Clémence,* filosoafă și savantă franceză (30 Apr. 1830 până 5 Febr. 1902), n. la Nantes din o familie nobilă și crescută în cel mai rigoros catolicism, însă, avênd o mare pornire spre sciință și filosofie, se emancipà în curând de credințele primite în copilărie. Studià 2 ani în Anglia. In 1858 trecênd în Elveția, deschise ântâiu un curs de logică pentru femei, apoi în 1859 un curs de filosofie, la Lausanne. Se distinse ca publicistă prin scrieri de antropologie și economie politică. In 1860 obținù dela guvernul din Vaud premiul pentru Teoria impositului, publicată pe urmă. Originea speciilor, tradusă din Darwin și comentată de ea, în 1862, cu o rară independență de cugetare, produse o mare mișcare în lumea savantă și întemeià reputațiunea sa. Membră a legiunii de onoare și a mai multor societăți de sciință, la 1884 fondă ea însăși în Paris Societatea pentru studii filosofice și sociale. Lucrà până la moarte cu un spirit vigoros, prin conferințe, reviste și broșuri, pentru apĕrarea și respândirea principiilor sale. Opere principale: Théorie de l'impot, 2 vol. 1861; Origine des espéces din Darwin, 1862; Les Jumeaux d'Hellas, 2 vol., roman filosofic, 1864; Lamark, sa vie, ses Travaux et son système, în Revue de philosophie positive, Sept.—Dec. 1868 și Ian.—Febr. 1869; L'origine de l'homme et des societés, 1 vol. 1870. Ultimele două opere, Le bien et la loi morale, 1880, și La constitution du monde, 1890, cuprind filosofia morală, opusă pesimismului, și metafisica sa evoluționistă, opusă dualismului și materialismului, și întemeiată pe principiile sciinței positive, (Darwin și Lamark). [M. Strajanu.]

Roznov, orășel în Valahia din Moravia, situat la poalele muntelui Badhoști, pe malul stâng al rîului Becîva de jos. Aici vin până la 1600 de bolnavi, în fiecare an, și fac cură de lapte, de jintiță și de zer, care se aduce dela stânile din muntele Badhoști. Timpul de cură ține dela 15 Maiu până la 15 Sept. Salonul de cură se află într'un parc încântător. Sûnt foarte multe hoteluri frumoase și elegante, și stația drumului de fier. In apropiere se află ruinele cetății Hradisco.

Roznovanul, com. rur. în Rom., j. Neamțu, compusă din 7 cät., cu 4144 loc., cari se ocupă cu agricultura și plutăria pe rîul Bistrița; 4 biserici, 3 școale, 1 spital rural, 1 farmacie, 1 fabrică de petroleu, 1 biurou postal județean, 1 gară a liniei ferate Piatra-Bacău, care străbate comuna. (M. Dicț. geogr. al Rom.)

Rózsa, *Sándor,* vestit bandit maghiar, n. 1813 în Seghedin, † 1877 în penitențiarul din Gherla. Grațiat în 1848 a luptat împreună cu o ceată de călăreți alăturea cu insurgenții maghiari contra dinastiei, și a săvîrșit mari cruḑimi între Românii din Bănat.

Ruanda, regat în Africa centrală spre nordvest dela lacul Tanganyica, nestrăbătut încă de Europeni. Cf. H. M. Stanley, Durch den dunklen Welttheil.

Ruarova, *(Lualaba),* numirea rîului Congo între lacurile Moero (Mveru) și Klenge.

Rubato sau *Tempo R., (ital.)* în musică, o specie de independență, de neconsiderare a mĕsurei sau a mișcării stabilite, pentru a da mai multă expresiune pasagiilor triste și pasionate. Tot acest nume se dă și locurilor, în cari se contrariază accentele naturale ale mĕsurei, sau momentan se întroduc grupe anormale de note: triolet, ș. a. [T. C.]

Rubelit, mineral, varietate roșietică de turmalin.

Rubens, *Peter Paul,* pictor flamand, n. 1577 în Siegen (Nassau), † 30 Maiu 1640 în Antwerpen. El era din o familie distinsă, tatăl sĕu fiind magistrat superior în Antwerpen, și-a primit o educațiune din cele mai îngrijite. R. a fost renovatorul și principalul măiestru al *Școalei de Brabant* (școala flamandă). Picturile lui se disting prin lărgimea, vastitatea în compusițiune, coloratura viie, mișcarea pasiunii, violența împinsă până la temeritate și un sentiment profund. R. a fost cel mai productiv pictor, pentru că numĕrul pânzelor lui trece preste 1200. L-au ajutat însă mulți din elevii, cari s'au distins în jurul lui. Dintre tablourile remase de el sûnt remarcabile mai ales »Incoronarea Mariei de Medicis«, »Inălțarea crucii«, »Luarea de pe cruce«, »Susana în scaldă«, »Fuga la Egipt«, »Christos pe

cruce«, »Judecata cea din urmă«, »Lupta Amazoanelor«, etc.

Rubeola, sau Roseola (şcoala franceză), e o afecţiune benignă, infecţioasă şi contagioasă, câte odată febrilă, şi caracterisată prin o erupţiune de numeroase pete roşii şi mici pe suprafaţa pielei corpului. Ea se observă cu deosebire la copíi, prodromele ei sûnt de scurtă durată şi se presintă ca un coriu uşor, însă fără simptomele catarale (strănut, tusă, lăcrimare) ale coriului. Ganglionii cervicali sûnt adese tumefiaţi. Boala nu durează mult şi se tratează prin repaus la pat şi dietă lichidă. [V. I.]

Rubia, monetă de aur turc. = 6 lei.

Rubia L., (botan.) gen de plante din familia Rubiaceelor, tribul Galieae foarte înrudit cu Galium (v. ac.), de care se distinge mai ales prin flori 5-mere şi fructe cărnoase. Cuprinde vr'o 30 specii respândite pe întreaga suprafaţă a globului din regiunile temperate până în cea tropicală (afară de Africa tropicală şi subtropicală, Australia şi America boreală). Cea mai cunoscută specie e *R. tinctorum* L., »roaiba«, »paţachina«; fructele ei sûnt tinctoriale (alizari). [A. Pr.]

Rubiacee, (botan.) vastă familie de plante dicotyle gamopetale caracterisată prin ovar infer. adese biloculid, de comun 1 sau 2 ovulat, flori regulate şi foi simple de comun întregi, oposite sau verticilate. Cuprinde preste 4000 specii preponderant tropicale şi subtropicale (mai ales în America), puţine temperate, distribuite în foarte numeroase triburi, dintre cari citám numai trib. Naucleeae cu genurile Cephalanthus, Mucaria, trib. Cinchoneae cu genurile Cinchona şi Remijia, trib. Ixoreae cu genul Coffea, trib. Psychotrieae cu genul Cephaelis şi în fine trib. Galieae cu genuri ce cresc şi în părţile noastre, precum Rubia, Galium, Asperula, ş. a. [A. Pr.]

Rubico, (antic), rîu, forma graniţa între Gallia cisalpină şi Italia; Cesar trecênd preste el în fruntea armatei (49 a. Chr.) făcù primul pas spre resboiul civil. Acum *Fiumicino.*

Rubidiu, un metal ce se găsesce sub formă de combinaţiuni în unele isvoare (ape minerale), e de coloare albă argintie cu gr. spec. 1·52, este foarte volatil, se oxidează şi se aprinde lesne.

Rubin, ântâiul născut al lui Iacob dela Lea.

Rubin, mineral, varietate roşie transparentă de corindon; e o piatră scumpă foarte stimată, ce se găsesce mai ales în aluviunile de pietri scumpe din Ceylon, Birma, Siam, China, Ural, Hindustan, etc. *Rubin-Balais* e o varietate de spinel transparent de coloare roşie deschisă; varietatea roşie închisă a aceluiaş mineral se numesce *Rubin-Spinel,* iar varietatea roşie-gălbuie *Rubicel.* Ele sûnt pietri scumpe mai puţin stimate şi se găsesc în aluviunile de pietri scumpe cu adevěratul R. v. şi Corindon.

Rubinstein, *Anton,* pianist şi compositor de valoare, fost director al conservatorului din Petersburg (n. 28 Oct. 1830 în Wechwotinetz, Basarabia, † 20 Nov. 1894 în Petersburg). A scris poeme sinfonice, oratorii: Turnul lui Babel, Paradisul pierdut, Moise, opere: Demon, Maccabeii, Neron, Kalasnikof, Fomka, Sulamita, ş. a. şi mai cu samă musică instrumentală de cameră şi de pian, cântece (Lieder), ş. a.

Rubla, unimea sistemului monetar rusesc; R. de argint se împarte în 100 copeici şi conţine 18 g. argint fin = 4 fr. Se bat piese de 1, ½ şi ¼ R.; în aur jumětăţi de imperial à 5 şi galbini imperiali à 3 R.

Rubrica, în înţeles jur. titlurile şi sumariile legilor, cari se scriau cu litere de coloare roşie (de aici numirea); fiindcă sumariile redau pe scurt cuprinsul legei, denumirea R. a primit şi înţelesul de lege. In sens liturgic R. sûnt prescrisele şi îndrumările, după cari se îndreaptă persoanele eclesiastice la îndeplinirea cultului divin (v. Tipic). R. se numesce şi liniatura, ce se face la scrierea de conspecte, etc.

Rubrum, resumat scurt, scris pe învelişul unei petiţiuni sau act.

Rubus L., (botan.) gen de plante de regulă lemnoase, sarmentoase şi acoperite cu aculei din fam. Rosaceelor, trib. Rubeae cu carpele numeroase super., cu câte două ovule, fructul matur drupaceu »mure«. Cuprinde 100, după alţii chiar preste 500 specii foarte greu de delimitat, respândite pe întreagă suprafaţa globului (mai sporadice pe emisfera sudică), dintre cari citám: *R. Idaeus* L. »smeura«, *R. hirtus* W. K. »rugul (murul) negru« şi *R. caesius* L. »murul vênăt«. Mai importantă decât speciile noastre este *R. Chamaemorus* L. tot prin fructele sale pentru ţerile boreal-arctice. *R. odoratus* L. o plantă nord-americană, se cultivă ca decorativă. [A. Pr.]

Rucăr, com. rur. în Rom., j. Muscel, situată lângă rîul Dâmboviţa şi Rîuşorul în depărtare de 20 km. de Câmpulung. Are două strade principale, şoseluite şi bine îngrijite. Casele, mai toate de bârne, se înşiră în ordine frumoasă şi sûnt de o curăţenie deosebită. Locuitorii se ocupă cu exploatarea cherestelei, a varului şi cu prăsirea vitelor (sûnt preste 40,000 oi şi mai multe mii de vite mari). Femeile lucrează cu multă măestrie costume naţionale femeiesci. In R. funcţionează 1 şcoală de băieţi cu 3 învěţători şi 1 învěţătoare şi alta de fete cu 3 învěţătoare. Biserici sûnt 3, dintre cari una e restaurată de regele. Prin posiţia sa frumoasă şi aerul cel sănătos, R. atrage în timpul verei mulţi visitatori. Mai sus de R. către trecětoarea Bran în Trans. a bătut la 1340 Vladislav Basarab, domnul Ţerii-Românesci, pe Ludovic, regele Ungariei. (M. Dicţ. geogr. al Rom.)

Rucaviţe, mânecări, aparţin la ornatele sacre preoţesci şi diaconesci.

Rückert, 1) *R. Frederic,* orientalist şi celebru poet german, n. 16 Maiu 1788 la Schweinfurth in Bavaria; trăí parte ca privat, parte ca profesor de limbile orientale, în Iena, Erlangen, Berlin, Stuttgart, Roma, şi în urmă la moşia sa lângă Coburg, până † 31 Ian. 1866. Musa lui inspirătoare a fost patriotismul şi legendele orientale. Operele sale, însemnate prin frumseţa şi arta versificaţiunii, prin bogăţia şi adâncimea cugetării şi delicateţa simţemintelor, sûnt »Poesii germane«. Heidelberg, 1814; »Coroana timpului«. Stuttg., 1817; »Rose orientale«. Leipzig, 1822; »Tradiţiuni şi istorii orientale«, 2 vol. Stuttg., 1837; »Educative şi contemplative din Orient«, 2 vol. Berlin, 1836—38; »Rostem şi Suhrab, o istorie eroică«. Erl., 1838; »Naraţiuni bramane«. Leipzig, 1839; »Inţelepciunea Bramanilor«, 6 vol. Leipzig, 1836—39, mare şi instructivă poemă didactică. Traduceri: »Metamorfosele lui Abu Seid«, 2 vol. Stuttg., 1826; »Nala şi Damaianti«. Frankf., 1828;

»Amrilkais, poetul și regele«. Stuttg., 1843; »Hamasa, sau cele mai vechi poesii poporane arabe«. Stuttg., 1846. Publicațiuni postume: »Din cele remase de R. Fr.«. Leipzig, 1867, cuprinde trad. din Teocrit, »Paserile« lui Aristofane, »Sakuntala« lui Calidasa, ș. a. Ediț. completă nouă. Frankf. l. M., 12 vol. 1881—82. Cf. Fortlage, »R. și operele sale«. Frankf., 1867; C. Beyer, »Fr. R., un monument biografic«. Frankf., 1868; »Poesii postume și nouĕ contribuiri la viața și operele lui R.« Viena, 1877.

2) *Rückert Heinrich*, fiul lui R. Fr., istoric german, n. 1828 la Coburg, prof. de archeologia germană în Breslau, dela 1852 până la † 1875. Opere: »Analele istoriei germane«, 3 vol. Leipzig, 1850 și a 2-a ed. 1861; »Istoria evului mediu«, Stuttg., 1853; »Istoria culturii poporului german în timpul trecerii sale dela păgânism la creștinism«, 2 vol. Leipzig, 1853—54, ș. a.

Rucconium, cetate romană în Rom., j. Vâlcea, lângă căt. Stolniceni, ale cărei urme se vĕd și astăḑi.

Ruche, (franc., pron. rüș), stofă, mătasă, dantelă sau gaz plisat, încrețit des, pentru garnitura toaletelor femeiesci.

Rudari, com. rur. în Rom., j. Dolj, cu 1509 loc., 1 biserică și 1 școală. (M. Dicț. geogr. al Rom.)

Rudaria, com. rur. în Bănat, cott. Caraș-Severin, cu 2827 loc. rom.

Rudenia, raportul juridic, care se întemeiază între două persoane prin coborîrea uneia dela ceealaltă sau a amênduror dela a treia persoană. R. este sau legitimă sau nelegitimă; cea din urmă însă are drepturi numai în casuri determinate de lege. Ea se determină prin grade, a. e. prin generațiuni; câte generațiuni sûnt între două persoane, pe atâta sûnt și grade. Linia este seria de persoane, între cari R. există. Legătura între generațiuni este sau directă, dacă o persoană se coboară direct dela ceealaltă (R. in linia directă), sau este indirectă, dacă două persoane se coboară dela un autor comun (R. colaterală). In linia directă sûnt descendenții și ascendenții, iar în linia colaterală sûnt frații și surorile împreună cu urmașii lor. [D. Olinescu.]

Rüdesheim, oraș în guvernam. prusian Wiesbaden, lângă Rin, 4619 loc. (1895); renumite podgorii.

Rudeștii sau *Gropana*, comună rur., atenență la parochia Bălcanț, moșie boierească în càp. și j. Siret în Bucovina, are 683 loc. (527 ort.-or., 123 rom.-cat. și uniați, 17 mos.).

Rudiment, ântâile cunoscințe despre o artă; începutul unui lucru, pe care îl învață sau îl face cineva.

Rudini, *Antonio, marchese di*, om de stat ital., n. 1839 în Palermo, 1869 ministru de interne, se retrage în curând. 1890 vice-president al camerei, 1891 ministru-president în locul lui Crispi, la a cărui surpare a conlucrat. 1892 trebue să facă loc lui Giolitti.

Rudolf, numele mai multor împĕrați germ. rom., regi și principi.

1) *Rudolf de Schwaben*, rege german (1077 până 1080), contra-regele lui Enric IV, a murit în urma ranei primite în lupta dela Hohenmölsen, 15 Oct. 1080.

2) *Rudolf I de Habsburg*, rege german (1273 până 1291), n. 1 Maiu 1218. Viteaz și iubitor de dreptate, a fost ales rege german, avênd contrari între electori pe Otocar de Boemia și Enric de Bavaria. Pe cel din urmă l-a câștigat prin căsătorie, pe Otocar l-a bătut în două rânduri. In lupta a doua R. a fost ajutat și de Ladislau IV al Ungariei. Otocar își pierdù viața; dintre provinciile lui luă R. pentru casa sa Austria, Stiria și Carniolia, lăsând fiului lui Otocar, căsătorit cu o fată a lui R., Boemia și Moravia. R. s'a interesat foarte mult de lărgirea puterii și averii casei habsburgice, fără de a neglija interesele imperiului, în care domnia, în urma interegnului, cea mai mare destrăbălare. Numai în Thüringen a dărîmat 66 castele, cuiburi de ale nobililor tâlhari, apoi a supus o mulțime de vasali, cari se resculaseră contra imperiului. † 15 Iulie 1291 în Speyer.

3) *Rudolf II*, împĕrat german (1576—1612), n. 18 Iulie 1552. 1572 ajunge rege al Ungariei, 1574 al Boemiei. Deși imperiul era turburat de certe religioase, R. nu s'a interesat de afacerile publice, trăind ani îndelungați isolat de lume în Hraginul din Praga, încungiurat de astrologi și alchimiști și în dependență de creaturi inferioare. Mult a suferit și Ungaria pe timpul lui din partea Turcilor. Indolența lui încă a contribuit la nimicirea lui Mihaiu Viteazul (v. ac.). 1608 a trebuit să cedeze fratelui sĕu Matia (v. ac.) guvernarea Austriei, Ungariei și Moraviei, 1611 fù detronat de acesta și muri 20 Ian. 1612 fără descendenți.

4) *Rudolf*, rege al Franciei (823—936).

5) *Rudolf IV*, duce de Austria (1358—65), a încercat să formeze din provinciile casei sale un stat independent de imperiul german. El luă 1359 titlul de archiduce. 1363 câștigă Tirolul. A încheiat și o convenție cu casele Anjou din Ungaria și Luxemburg din Boemia, pregătind prin aceasta încorporarea acestor țeri la provinciile austriace. 1365 înființă universitatea din Viena, prima în Germania. Tot sub el s'a început zidirea bisericei Sf. Stefan.

6) *Rudolf*, archiduce și principe de coroană al Austro-Ungariei, n. 21 Aug. 1858 ca unicul fiu al împ. Francisc Iosif. In 10 Maiu 1881 s'a căsătorit cu princesa Stefania, fica regelui Belgiei, Leopold II. A avut o moarte tragică în castelul Mayerling, aproape de Viena, 30 Ian. 1889. A fost un scrutător sîrguincios al sciințelor naturale și un bun cunoscĕtor al ornitologiei. A publicat: »Fünfzehn Tage auf der Donau«. Viena, 1881 și 1885; »Eine Orientreise«. Viena, 1884, 1885. La îndemnul și cu colaborarea lui s'a publicat »Die österr.-ung. Monarchie in Wort und Bild«. Viena, 1886 seqq.

Rudolfin, *Fondul*, fond creat prin decisiunea nr. 49 din 1879 a sinodului archid. gr.-or. român din Trans., din contribuiri particulare, oferite de clerul archidiecesan în sumă de 9848 fl. 68 cr., care prin mitrop. Miron Romanul s'a rotunḑit la suma de 10,000 fl. Acest fond s'a creat din incidentul serbării iubileului de 25 ani al căsătoriei împ. și reg. Francisc Iosif I, și i-s'a dat numele clironomului R. Scopul fondului e conferirea de ajutoare preoțimei archidiecesane mai puțin dotate. Starea fondului la 31 Dec. 1901 a fost de 530,922 cor. 58 fil. [Dr. E. R.]

Rudolfine, *Tabelele*, lucrate pentru computarea cursului soarelui, lunei și planetelor de Tycho

Brache (v. ac.) şi Kepler, şi numite astfel în onoarea împ. Rudolf II.

Rudolstadt, capit. principatului germ. Schwarzburg-R., lângă Saale, 11,907 loc. (1895); 2 castelurі; fabrici de porţelan, de chimicalii; gimnasiu, seminar înv.

Rudow, *Wilhelm,* Dr. phil., scriitor german, n. 17 Maiu 1858 în Neuhaldensleben, a publicat numeroase scrieri beletristice şi mai multe opere de interes pentru literatura rom., între cari: Verslehre u. Stil der rom. Volkslieder, 1886; Rum. Volkslieder, 1887; Geschichte des rum. Schrifttums, 1892. In acelaş an a fost câtva timp redactor resp. la »Rom. Jahrbücher«, iar la 1897 a înfiinţat rev. »Foaia literară« în Orade. A fost căsătorit cu poeta Lucreţia Suciu (v. ac.). † 1897 în Ocuriş (Bihor).

Rudra, în mitol. indică ḑeul morţii şi al viscolului; în ţerile nordice ale Indiei era venerat lângă ḑeul Şiwa.

Rueda, *Lope de,* dramatician spaniol, originar din Sevila. Activitate a desfăşurat ca artist dramatic, poet şi director de trupă între anii 1544 şi 1566. Dintre piesele remase dela el, cele mai mari au puţin conţinut poetic, în schimb însă pasosurile lui sûnt adevĕrate piese poporale, pline de un naturalism comic. Piesele lui sûnt comedii (»Eufemia«, »Los enganos«, etc.), apoi »Coloquios«, conversări pastorale în prosă şi versuri.

Rufăria, fabrica, stabilimentul sau prăvălia unde se vînd rufe. *Rufe,* albiturile necesare pentru trebuinţa personală cât şi pentru trebuinţa căsniciei, fiind înţelese albiturile de corp, de pat, de masă, ş. a.

Rufinus, ministru al lui Theodosiu I şi al lui Arcadius, n. 350 la Elusa în Aquitania. Este asociat la domnie de către Arcadius şi ucis de Gotul Gainas în 395.

Rufinus, *Toranus, Turranius* sau *Tyrannius,* scriitor bisericesc, n. pe la 340 la Aquileia, călugărit, apoi dus în Egipt şi de acolo pe la 378 la Ierusalim, unde a întemeiat o mănăstire. † 410 în Sicilia. El a tradus în mod liber din grecesce în latinesce scrierile lui Origen, istoria bisericească a lui Eusebiu, continuându-o până la Teodosiu cel mare. Lui i-se mai atribue şi alte traduceri, precum şi o »Historia monachorum«.

Rufizi, rîul care se varsă dela nord în lacul Tanganyika. (Cf. H. M. Stanley, Durch den dunklen Welteil.)

Rufus, medic din Efes, care trăia pe timpul lui Traian. Lui i-se datoresce o poemă greacă, în care se vorbesce despre medicină.

Rufus Sextus, istoric latin din secl. IV; a scris: »De historia romana libellus.«

Rug sau *Mur,* numirile vulgare ale plantelor: Rubus caesius L., Rubus fruticosus L. (v. ac.). *Murul vênĕt,* Rubus fruticosus L. *Rug de munte, Rug de smeură* sau *Rugul jidovului,* Rubus Idaeus L. (v. ac.).

Ruga, aniversarea serbătoarei hramului sau a sfinţirei bisericei, v. Nedee.

Ruga-Ruga, popor nomad in Africa estică. Formeaza bande de hoţi între Zanzibar şi Tabora, causând neplăceri comercianţilor arabi. (Cf. H. M. Stanley, Durch den dunklen Weltteil.

Rugăciune, act religios de adorare a majestăţii divine, de cerere, de mulţămită şi de laude. R. este privată sau publică, după cum se face de persoană privată şi pentru binele privat, ori de către persoană publică, ca ministrul bisericei în numele credincioşilor şi pentru binele obştesc.

Rügen, insulă la ţermurul Pomeraniei, aparţine guvernam. prusian Stralsund, 967 km². cu 46,723 loc. (1895). Sol roditor; locuitorii se ocupă cu agricultura, economia de vite şi pescuitul. Loc principal Bergen.

Rugi, *(Rugieni),* popor germanic pe la gura Oderei, mai târḑiu lângă Dunăre, in secl. V supuşi lui Attila, 487 îi bate Odoaker, se unesc cu Ostrogoţii şi 489 între cu aceştia în Italia.

Rugina, modificaţiunea hydroxidului de fier, ce se formează prin influenţa atmosferei umede deasupra obiectelor de fier (v. ac.).

Rugina albă, (botan.) v. Cystopus.

Rugina grîului, (botan.) v. Puccinia.

Rugineşci, com. rur. în Rom., j. Putna cu 1278 loc., 1 biserică şi 1 şcoală.

Ruginoasa, com. rur. în Rom., j. Suceava cu 3925 loc., 4 biserici şi 2 şcoale. In ograda bisericii din R. zac remăşiţele pămêntesci ale lui Cuza-Vodă şi ale celor doi fii ai sĕi: Dimitrie şi Alexandru, avênd un frumos monument de marmură neagră. Moşia R. a fost proprietatea lui Cuza-Vodă. (M. Dicţ. geogr. al Rom.)

Ruhla, oraş in pădurea Turingiei, aparţinênd parte la Weimar, parte la Gotha; se fabrică pipe şi alte necesarii pentru pipători.

Ruhmkorff, *Heinr. Dan.,* mecanic, n. 1803 în Hanovera, † 21 Dec. 1877.

Maşina lui Ruhmkorff, aparat destinat a produce curenţi de inducţiune puternici.

Ruhnken, *David,* filolog, n. 2 Ian. 1723 în Stolp, † 14 Maiu 1798 ca profesor de retorică, istorie şi anticităţi în Leiden. In R. erau concentrate, pe lângă multă sciinţă, o judecată sănătoasă şi multă agerime de spirit. Dintre opurile lui se remarcă »Epistolae criticae« (1749—51), »Historia critica oratorum Graecorum«, »Opuscula oratoria, philologica, critica«, etc.

Ruhr, afluent pe dreapta al Rinului, 232 km. lung, dela Witten în jos e navigabil. Ţinutul acestui rîu (das R.-gebiet) e bogat în cărbuni de piatră şi fier.

Ruhrort, oraş în guvernam. prus. Düsseldorf, lângă Rin şi gura rîului Ruhr, 11,708 loc. (1895); gimnasiu real, şcoală de navigaţie; excelent port pe Rin. Loc principal pentru comerciul cu cărbuni de piatră; şantier, fabrici de maşini şi fier.

Ruin sau *Ruen,* numele popular al plantei Succisa pratensis Moench. (v. ac.).

Ruisdael, *Iakob, de,* poisagist olandez, n. 1628. † 1682 în Harlem. Simplicitate şi fidelitate naturală caracterisează picturile lui, fără de a fi lipsite de o aprofundare mai mare şi de o disposiţie poetică. Dintre pânzele lui sûnt mai cunoscute »Mănăstirea« şi »Cimiterul Ovreilor«.

Rukman, *Baronul de,* consulul rus din Bucuresci pe vremea domniilor regulamentare. Avea sarcina să epitropisească pe Alex. Ghica-Vodă, impunêndu-i chiar dela inceput ca ministrii pe doi boieri dintre protivnicii personali ai domnului. R. devine arbitrul nemulţămiţilor contra principelui. Sfaturile lui de ingerinţă se referau şi la Moldova. In scurt R. represintă adevĕratul sistem de apăsare rusească, făcênd să se ia toate mĕsurile în acest sens.

Rulada, (mus.) v. Roulade.

Rule Britania, (Stăpânesce, Britania!), cântec național englez, cu text de poetul Thomson și melodie de Thomas Arne (1738).

Ruleta, v. Roulette.

Rumân, numele dat elementelor supuse de descălecătorii din Transilvania când cu coborîrea lor în Muntenia. Mai târḑiu R. a devenit sinonim cu clăcaș (iobagiu) în Muntenia. (Cf. Xen. II, 54.)

Rumânie, stare de supunere, iobăgie.

Rum, beutură alcoolică, care se obține din destilația melasei (restul dela preparația zahărului din trestia de zahăr). El conține 45·50% alcool. Se fabrică mai ales în India vestică, Guyana engleză și olandeză. R. pus în comerciu e arareori veritabil, fiind de regulă spirt amestecat cu eteruri. Centrul comerciului cu R. veritabil e Londra, cu R. falsificat Hamburg.

Rumanița, v. Succin.

Rumburg, oraș în nordul Boemiei, 10,178 loc. (1890); țesĕtorii de in și bumbac.

Rumegătoare sau *Bisulcele,* un subordin de mamifere din ord. Artiodactylelor. Au corpul cu pĕr sau lână. Le lipsesc dinții de sus incisivi și canini. Pe cap au coarne simple sau ramificate. Rumegă hrana, adecă după înghițire o readuc din nou în gură spre a o măcina mai bine. Stomacul lor e împărțit în patru camere (rar în trei), cari sûnt: 1) ierbarul; 2) căciula, ciurul sau boneta; 3) cartea, foiosul sau psalterul și 4) închegătorul. Toate sûnt foarte folositoare omului. Cuprinde următoarele familii și specii: 1) *Cavicornia* (boul, vaca, taurul, bivolul, zîmbrul, bisonul, iacul, zebra, oaia, capra, gazela). 2) *Cervina* (cerbul, elanul, renul, cerbul dama, căprioara). 3) *Camelopardalide* (girafa). 4) *Camelide* (cămila dromedar, cămila bactriană, lama, guanaco, vicunia). 5) *Moschide* (moscul).

Rumelia, *(Rumili),* vechia Tracia, aḑi parte a imperiului turcesc, vilaietul Adrianopol.

Rumelia orientală, prov. turc. lângă Marea Neagră, din Septembre 1885 unită cu Bulgaria, 33,500 km², cu 960,941 loc. (1888). Capitala Filipopole. In congresul din Berlin, Iulie 1878, a fost constituită ca provincie autonomă sub un guvernator general. 1885, în urma unei revoluții în capitală, se uní cu Bulgaria, ceea ce recunoscù și Turcia în Apr. 1886.

Rumen, roșiu la față; *Rumeneala,* sulemeneală, văpseală pentru spoirea feței.

Rumeri, numele Românilor din Istria (v. Istro-Rom.).

Rumex L., (botan.) gen de plante din fam. Polygonaceelor, trib. Rumiceae, caracterisat prin flori 3-mere și foliolele interne ale perigonului accrescente. Cuprinde preste 100 specii respândite pe întreagă suprafața globului, cu deosebire în regiunea temperată boreală. Dintre multele specii ce cresc la noi și cari sûnt cunoscute sub numirile de »steghie« (stevie) și »dragavei« relevăm numai două, cari mai ales se întrebuințează ca legume: *R. Patientia* L. »stevia de grădină« și *R. Acetosa* L. »macrișul«. [A. Pr.]

Rumford, *Beniamin Thompson, conte de,* n. 26 Martie 1753 în America, s'a luptat în resboiul de independență, trecù apoi în Bavaria, în urmă a trăit în Anglia și Francia. Și-a câștigat merite prin nisuințele sale umanitare. A fost premergĕtorul teoriei despre căldura mechanică. † 14 Aug. 1814 în Auteuil.

Rumina, la Romani ḑina, care îngrijea ca ṭița mamei totdeuna să fie plină de lapte pentru nutrirea sugătorilor. (v. Ruminus.) [Atm.]

Ruminus, ḑeu la Romani, venerat pe muntele Palatinus împreună cu Rumina (v. ac.). După acești ḑei smochinul, sub care lupoaica a alăptat pe Romulus și Remus, s'a numit Ficus ruminalis. Iupiter încă a avut predicatul R.

Rumon, după documentele sacre ale cultului roman predicatul rîului Tiber.

Rumonșa, limba Rhaeto-Romanilor (v. ac.).

Rumpere de nori, descărcarea repede și totală a unui nor.

Rumpsteak, (engl. pron. Romstek), bucată de carne de vită, apropiată de mușchiu, preparată ca friptură mustoasă.

Runc, *runcuri,* se numesc în Bucovina, precum și prin celelalte țeri locuite de Români, locurile șese ori înalte, curățite de pădure sau de spineturi, de pe teritoriul unor sate, cu deosebire la munte, destinate pentru pășune sau arătură. A runculí sau a runca (latinesce runcare) înseamnă a curățí un loc de buruieni sau de pădure. Runcul Brezei, R. Cĕndrenilor, R. Focșei, R. Largei, R. lui Ochian, R. Porcilor, R. Poștii, R. Tĕutului, R. lui Trohim, etc. (Cf. Dr. G. Popoviciu în Convorbiri lit. XXV pag. 705—716).

Runcul, 3 com. rur. în Rom., 1) *R.,* com. rur. în j. Argeș, compusă din 4 căt., cu 1123 loc., 1 biserică și 1 școală. 2) *R.,* com. rur. în j. Dâmbovița, compusă din 4 căt., cu 1734 loc., 4 biserici și 1 școală. 3) *R.,* com. rur. în j. Gorj, compusă din 3 căt., cu 1425 loc., 3 bis. și 1 școală. Dealurile acestei comune produc vinuri bune. (M. Dicț. geogr. al Rom.)

Rune, semne de scrisoare la Germanii cei vechi. Literele sûnt formate din alfabetul latin din cel mai vechiu timp al împĕraților. Incepênd cu secl. V R. au fost înlocuite cu alfabetul latin. In epoca anterioară acestor R. erau unele, cari serviau ca semne la profețiri și ca amulete.

Rupertus, *(Hrodbert, Robert, Ruprecht),* Sf.-ul, numit apostolul Bavarezilor, n. pe la mijlocul secl. VII din familia Merovingilor, † 27 Martie 717 în Salzburg; a lucrat mult pentru respândirea creștinismului la Bavarezi și a întemeiat episcopia din Salzburg.

Rupia, (med.) exantem pustulos, ce se ivesce la indiviḑi rĕu hrăniți, slăbiți, infectați de sifilis. Prin uscarea pustulelor se formează o scoarță groasă. Tratament: delăturarea scoarței prin băi, aplicarea de unguente potrivite, remedii antisifilitice în cas de sifilis, hrană corespunḑĕtoare.

Rupie, monetă de aur și arg. ostind., cu valoare diferită. Mai înainte o R. de aur = 16 R. de argint; acum numai Anglia mai bate așa numita *company's rupee,* monetă legală în India estică; 1 R. = 16 Annas à 12 Pice = 2·26 K.

Ruprecht, 1) *R.* numit *Clem,* elector al Palatinatului, din 1400—10 rege german, n. 1352, † 18 Maiu 1410 pe Landskron. 2) *Ruprecht I,* elector al Palatinatului, n. 1309, † 1390. A întemeiat universitatea din Heidelberg. 3) *Ruprecht,* principe al Palatinatului, n. 27 Dec. 1609 în Praga, † 29 Nov. 1682. A luptat în resboiul de 30 ani, a ajuns apoi în Anglia admiral.

Ruptași, nisce birnici în țerile române, pe timpul domniei vechilor voevoḑi. R. erau străinii

şi pămêntenii şi din diverse cause făcuseră ruptă cu vistieria, adecă căpětaseră învoire de a plătí dările lor deosebit şi direct la vistierie. Suma acestor dări a fost foarte variabilă, deoarece şi numěrul şi felul ruptaşilor se schimba pe fiecare an.

Rural, ce se ţine de un sat; ce privesce agricultura; ţĕrănesc.

Poliţia rurală formează totalitatea agenţilor însărcinaţi cu paza holdelor, a bunurilor şi a siguranţei locuitorilor rurali. In România, după legea din 25 Dec. 1868, comunele sûnt obligate a avea guarḑi câmpeni. Şeful lor e primarul. Constatările speciale atribuţiunii lor sûnt creḑute până la proba contrară. Comunele au un ocol, unde se închid vitele de pripas. Proprietarii vitelor de pripas sûnt amendaţi. Paza de ḑi şi de noapte se face de chiar locuitorii comunelor. Păzitorul, care lipsesce, e dator a face serviciul îndoit. Primăriile pot face potere pentru prinderea hoţilor. Săteanul rănit cu această ocasie poate primí o recompensă până la 400 fr. Familia celui mort din causa ranelor rĕufăcĕtorilor va primí o pensie de 50 lei lunar. Delictele de P. R. se pedepsesc până la 25 lei amendă. Ele se prescriu prin o lună.

Ruric, un cap al Varegilor, trib normand, fiind chiemat de triburi slavice şi finice vení cu doi fraţi şi supuse (862) ţeara până la Rusia mică aşezându-se la Novgorod. El stăpânia dela Neva până la Occa. Urmaşii sĕi au stăpânit Rusia până la 1598. Şi acum mai sûnt familii princiare în Rusia (Riuricoff), cari se trag direct din R.

Rusa, *Limba,* aparţine grupei resăritene a familiei slavice din domeniul indoarian. Ea e vorbită de o massă de oameni, care întrece numěrul de preste 75 milioane şi se împarte în trei mari dialecte: cel *mare-rus*, *alb-rus* şi în urmă cel *mic-rus*. Primele douĕ dialecte se extind pe pământul împĕrăţiei rusesci, cel din urmă însă (mic-rus) străbate graniţele şi se lăţesce preste Bucovina de nord, Galiţia şi ajunge până în Ungaria de nord. Poporul, care vorbesce acest dialect mic-rus, se numesce în Austro-Ungaria *Rutean*. Limba R. păşesce în cercul cunoscinţelor noastre încă de timpuriu. Ansă la acest fapt a dat increştinarea Ruşilor sub marele principe Vladimir dela Kiew, lucru întêmplat la finea secl. X. Cu încreştinarea Ruşilor au pĕtruns şi cărţile rituale slave, deja existente în Bulgaria din rodnicia apostolilor slavi Sf. Ciril şi Sf. Metod, evident pe lângă un colorit bizantin, care şi-a păstrat trăinicia în Rusia încă vreme îndelungată. Deja în cel dintâiu monument al limbei R., în evangelia cunoscută sub numele de Ostromir (începută la 21 Oct. 1056 şi terminată la 13 Maiu 1057), avem nisce trăsături foarte caracteristice. Limba aceasta prinde viaţă şi sub scutul geniului poporului rusesc cresce ca o unitate mare, care apoi sub diferite împrejurări locale şi temporale se despică în dialectele pomenite mai sus. Acest fapt s'ar fi petrecut după Potebnja înainte de secl. XII, căci în al XIII-lea avem deja limba mare-rusă împărţită în partea de nord şi în cea de sud. Srznevskij din contră crede, că lucrul s'ar fi făcut prin secl. XIII—XIV. Limba R. îşi are originea mai înainte de secolii unde se începe tradiţia literară. Ca atare se deosebesce de străslavă şi prin urmare şi de vechea bulgară (cel mai vechiu dialect slav păstrat în scris, de unde pornesce ori ce comparaţiune în slavistică) prin diferite criterii fonetice, etimologice şi lexicale. Intre criteriile fonetice putem amintí următoarele: 1) străslav. tj şi dj se transfoarmă în bulg. št şi žd, în rusă din contră č şi ž s. e. străslav. ˣsvětja = bulg. svěšta = rus. svěčá (= lumină), străslav. ˣmedja = bulg. mežda = rus. meža (= lat. mediā). 2) Sunetele iraţionale **ь, ъ** după Fortunatov-Ljapunov, dar contrariate ca atari de Iagić, au trecut în rusesce tocmai ca în bulgara medievală începênd încă către sfîrşitul epocei celei vechi bulgare în ie şi o, s. e. vbulg. **дьнь** = rus. den (gen. dna) = ḑiuă şi vbulg. **рътъ** (gură, rît) s'a păstrat în rus. rot (gen. rta). 3) r, l vocal s'a continuat sub douĕ forme: vbulg. **кръвь** = rus. krov, vbulg. **крѣстъ** = rus. krest, vbulg. **вълкъ** = rus. volk, vbulg. **длъгъ** = rus. dolg., vbulg. **блъха** = rus. bloha, vbulg. **сльза** = rus. sleza. 4) Nasalele **ѧ ѫ** se prefac în rusesce în ia, u, s. e. vbulg. **кънѧзъ** = rus. kniaz (kinez şi knez), vbulg. **рѫка** = rus. ruká (= mână). Intre criteriile »par excellence« rusesci cu privire la fonetică putem amintí: 1) plenisonanţa (în rusesce polnoglasiie), fapt ce prin mai multe greutăţi fonetice se leagă de fenomene străslave, în urma căror evoluţia lui se poate ilustra prin următoarele casuri: străslav. er, el, or, ol se continuă în rusesce în ere, olo, oro, olo (l în ambele casuri e rostit gutural) din contră în vbulgară avem: rĕ, lĕ, ra, la. Ca exemple citez următoarele cuvinte: străslavul ˣbergъ (ţermure) trece în rusesce sub forma béreg, în vbulg. **брѣгъ,** străslav. ˣmelko (lapte) = rus. molokó = vbulg. **млѣко,** străslav. ˣgordъ = rus. górod = vbulg. **градъ** (oraş), străslav. ˣgolva = rus. golová = vbulg. **глава.** (l în toate casurile cu nuanţă gutural). 2) Limba R. păstrează pe lângă mici excepţiuni deja din vremea istorică o pronunţare moale şi alta aspră atât pentru vocale cât şi pentru consonante. 3) Limba R. are o libertate absolută pentru accent fără ori ce considerare asupra cantităţii, care s'a pierdut cu desăvîrşire. Ca criterii morfoligice avem: 1) gen. sing. -ago în loc de vbulg. -oga (nóvago). 2) In plural dativul, instrumentalul şi localul au concăḑut pentru toate genurile (-am, -ami, -ach). In flexiunea verbală avem: bereť - beretъ şi beruť - berut; 3) sufixul inf. -ti s'a redus în t. Toate aceste fenomene sûnt comune pentru tustrele dialecte rusesci. Evident că avem o samă de abateri locale şi temporare, cari însă întrec cadrul generalităţii.

Lexiconul limbei de aḑi rusesci nu e curat slav. Aservirea Ruşilor prin Tătari (secl. XIII—XVI) a lăsat o cantitate însemnată de cuvinte tătăresci s. e. lošaď (ung. ló) rus. e koń (aḑi numai în sens poetic), čerdák, stakán, očág, fouár, etc. Cuvinte, cari de altfel au pătruns şi prin Moldova şi Bucovina. Dela Petru cel Mare îşi fac cale cu cultura o sumedenie de cuvinte olandeze, germane şi franceze, cari au străbătut şi prin colibele dela sate.

Bibliografia. Gramatici: Vostokov, ruskaja grammatika. St. Petersburg, 1831, are mai multe

ediţii; Buslaev, istoričeskaja gramm. russkago jazyka, ed. III. Moscva, 1863—69; Sobolevskij, lektii po istorii rus. jazyka, ed. II. St. Petersb., 1891. Ca lexicon e neapărat de lipsă Dal', tolkoyj slovar živago velikorusskago jazyka. Moscva, 1866. Pentru studiu practic sûnt de amintit ca gramatici: Pihleman, prakt. Leitfaden zum Erlernen der russ. Sprache, ed. X. Reval, 1889. Asboth, Kurze russische Grammatik, ed. II. Leipzig, 1897 şi Berneker, russische Grammatik. Leipzig, 1897. (Sammlung Göschen). Intre dicţionarele practice cele mai bune sûnt ale lui Pavlovskij şi Lenstroem.

Literatura rusească. Atât literatura scrisă cât şi cea nescrisă e de o importanţă foarte mare. Bogăţiile musei poporane au fost desgropate nu numai de savanţi ruşi, ci chiar şi de străini. Folclorul rusesc fomează deja mai multe direcţii şi de aici e natural, că avem mai multe interpretări ale productelor geniului poporan. Buslaev urmează o cale mitologică când pe urmele lui Grimm, când pe urmele altor doi Schwarz-Kuhn. Bezsonov intrupează direcţia istorico-ethologică, Orest Miller pe cea ethologico-mitologică. Aqi avem în putere direcţia lui A. Wesselovsky, care se basează pe operaţiuni comparative şi pe împrumuturi din vecini în vecini. Intre productele poesiei poporane amintesc cântecul lui Igor, bylinii, etc. Cu privire la caracterul poesiei rusesci avem de amintit, că epica e naturală, lirica e simplă şi înprejmuită de un colorit primitiv. Stările sociale şi politice rusesci au dat prilej geniului poporan să întreacă, în vreme, pe Tolstoi şi Ibsen cu exprimarea multor idei concepute în creerul mai multor.

Literatura scrisă începe deja către finea secl. XI cu prelucrarea cărţilor bisericesci, dar şi cărţile nerituale ca s. e. Cronica lui Nestor (v. art. Nestor) au fost scrise în spirit bisericesc. Chiar limba literară, ce nu-i mirare, se desvoaltă sub scutul geniului poporan din limba bisericească. Ea e basată pe dialectul din Moscva. Moscva a ajuns la importanţă în urma catastrofei din secl. XIII a oraşului Kiew, de unde apoi toată mişcarea spirituală a fost strămutată. Domnitori cu pricepere ca Petru cel Mare şi Ecaterina vrênd-nevrênd au spart zidul întunerecului şi lumina din apus şi-a făcut cale în Rusia. Literatura începe a se emancipa şi progresând din vreme în vreme a ajuns nu numai la bogăţia, dar chiar la însemnătatea ei de aqi. Romanticismul ne presintă o cunună de flori frumoase, între cari amintim pe Puškin, Lermontov, etc. In Gogol avem realismul. Tolstoi se ridică chiar la un cult şi cuprinde în cadrul gândirilor şi simţirilor sale suferinţele unei lumi întregi. Istoria ne dă un istoric ca Karamzin. Stările sociale din Rusia doritoare de multe îndreptări produc o samă întreagă de apĕrători basaţi pe diferite principii. Intre ei amintesc pe Lavrov, Kropotkin, Bacunin şi pe cel mai mare contrar al lui Tolstoi pe Pobedonotsev. Aqi artele şi sciinţele în Rusia resărite din idei încolţite se desvoaltă într'o unitate cât se poate de frumoasă.

Bibliografia. Pentru literatura veche avem: Vladimirov: Introducere în lit. rus. (Kiew, 1896). Cartea e scrisă rusesce. Cu privire la Folclor bună. Tot Vladimirov a publicat la Kiew, 1900, Lit. veche rusă. Materialul bun, dar aprecierile subiective. Pentru lit. generală e de consultat liter. lui Pypin, pentru filosofie: O. Lourié: La philos. russe contemp. Paris, 1902. [I. Popovici.]

Rusalii, serbàtoarea pogorîrii Spiritului sfânt preste apostoli, ce se celebrează la 50 qile după serbătoarea Pascilor, pentru aceea se numesce şi serbătoarea à 50 de qile (v. Pentecosta şi Pogorîrea Duch. Sf.)

Rusalky, în mitol. slăveană nimfe simple ale pădurilor şi mai ales ale apelor, fete cu pĕr verde, cari se scaldă în lacuri şi se pieptenă pe ţermurul ierbos. Septĕmâna Rusaliilor li-a fost mai sfinţită, pentru că atunci veneratorii lor se adunau pe ţermurul apei şi cântau, jucau şi le aruncau cununi de flori. Mitologiştii slaveni identifică aceste fiinţe cu Najades la Greci, Nixe la Germani.

Rusănescii de jos, com. rur. în Rom., j. Romanaţi, cu 1890 loc., 1 biserică şi 1 şcoală; bâlciu anual la 1 Sept. In cuprinsul comunei se află urme de calea romană, care merge pe malul Oltului, dela Izlaz la Romula. In măgura lui I. Ciobanu s'a găsit o stelă funerară cu 2 lei culcaţi pe un fronton triangulat cu o inscripţie latină. (M. Dicţ. geogr. al Rom.)

Rusănescu, *Vasile*, publicist, a tipărit: Smărdanul şi Vidinul (poemă), 1878; Predilă, un prisonier la Turci (poemă eroică în patru cânturi), 1879; Dorin (dramă în cinci acte), 1883; Despre complicitate în dreptul penal român, 1890.

Ruşava, v. Orşova.

Ruscalla, *Vegezzi G.*, cavaler, n. 4 Dec. 1799 în Turin, † pe la 1865. Ca funcţionar în ministeriul de externe a făcut călĕtorii, visitând şi Transilvania. A fost unul dintre cei mai mari filoromâni, dovedindu-se ca atare în tot cursul vieţii lui. In 1856, când se desbătea convenţia dela Paris, a stăruit cu mult succes pe lângă Cavour (v. ac.), ca acesta să lucre în favoarea României. A tradus multe din poesiile lui V. Alexandri şi a ţinut, din însărcinarea guvernului român, curs de istoria şi literatura română la univ. din Turin. Pe terenul qiaristic a fost un fervent apĕrător al naţionalităţii române. Camerele române l-au numit cetăţean de onoare român. Are scrieri despre sistema penitenţiarelor; ca fost redactor la Rivista contemporanea felurite studii de filologie, etnografie, economie politică ş. a. V. R. Ida Melisurgo, distinsă scriitoare, e fica lui V. R.

Rusciuc, bulg. Russe, capitala judeţului cu acelaşi nume din Bulgaria, pe ţermurul drept al Dunării şi al rîului Lom, lângă calea ferată R.-Bucuresci şi R.-Varna. Reşedinţa unui consul austriac, episcop bulgar şi armean, 27,194 loc. (1888), Bulgari, Turci, Români, ş. a. Şcoală de agricultură. Export de cereale, comerciu transito cu Turcia. R. e amintit numai din secl. XVI şi a jucat în toate resboaiele ruso-turce un rol însemnat ca trecĕtoare. El a fost fortificat, din nou, înainte de 1877. R. n'a putut fi cucerit în resboiul 1877—78 şi s'a predat Ruşilor numai la încheierea armistiţiului din 28 Febr. 1878.

Ruscus L., (botan.) gen de plante frutescente din fam. Liliaceelor, trib. Asparageae, caracterisat prin cladodii de forma foilor şi 3 stamine concrescute la basa lor în forma unui ulcior. Cuprinde 2 sau 3 specii mediterane, dintre cari cea mai frequentă în părţile noastre este *R.*

aculeatus L., cunoscută sub numirea poporală de »ghimpe« sau »ghimpe păduret«. [A. Pr.]

Ruscuța, (botan.) v. Adonis.

Rusească, *biserica,* datează dela increștinarea Rușilor după anul 988. Se constată însă și cu un secol mai înainte un archiepiscopat dependent de Constantinopole, precum și diferite mișcări de convertire atât din partea Grecilor cât și a Latinilor. Primul mitropolit a fost cel din Kiew, adus de principele Vladimir, tot din Bizanț, în 988, și el întroduse imediat liturgia slavonă. Relațiunile junei biserici cu scaunul papal până în secl. XII sûnt de un astfel de caracter, încât ea nu se poate încă considera atunci ca schismatică. Desbinare se întroduse de abia sub dinastia Monomahilor pe încetul și pe nesimțite. Unul din scaunele sufragane cele mai importante era cel din Halici în Galiția de astădi, dela care depindeau și Românii din Maramureș și cei din Moldova până la 1401. Incercările papilor de a uní această mitropolie în anii 1204 și 1255 isbutiră numai pentru un timp neînsemnat. In cele de pe urmă, la începutul secl. XIV, mitropolia Haliciului se uní cu cea din Kiew, după ce se înființase o altă mitropolie la Moscva. Separațiunea ambelor mitropolii deveni tot mai mult pronunțată după conciliul ecumenic din Florența, când la Kiew se primí unirea, iar la Moscva nu. La 1589 episcopul Moscvei fù ridicat de patriarchul grecesc Ieremia II la rang de patriarch, și continuă în această calitate guvernul bisericii rusesci de miază-noapte. Mania de reforme a lui Petru cel Mare se atinse și de afacerile bisericesci. Inspirat de consilierul sĕu, calvinistul Lefort, el desființă patriarchatul la 1721, și-l înlocuí cu »sf. sinod dirigent«, care guvernează până adi bis. R., după ce dela 1805 se disolvase și mitropolia unită din Kiew, și se alipiseră, cu o cruntă persecuțiune seculară și rafinată, de biserica oficială și cele 12 milioane de uniți, câți se mai numerau în 1771.

Sf. sinod dirigent se compune din 12 sau mai mulți membri din episcopi și preoți, numiți de țar. Lor li-se adaugă un procurator imperial, un mirean, adesea militar, care poate să intrepună »veto« la toate decisiunile sinodului, are singur dreptul de propunere și de executare prin cancelaria de sub ordinile sale. De altmintrelea nici o decisiune nu are valoare, decât primită de țar. Clerul superior și inferior se află cam în aceleași condițiuni culturale, ca în celelalte țeri ortodoxe; averile mănăstiresci fiind de mult secularisate, unele mănăstiri sûnt plătite de stat, altele se întrețin singure din mila obștească. Invĕțătura bis. R. este aceeași cu cea grecească, numai că recunoasce botezul prin infusiune, pe câtă vreme un sinod din Constantinopole din 1756 îl declară invalid, dacă nu se face prin imersiune. Cultul se face cu multă pompă și poporul este în genere evlavios și tare în credință. In societatea cultă s'a respândit însă incredulitatea în proporțiuni grave, la ceea ce contribue și multe abusuri în materie legislativă bisericească, precum bunăoară obligație obștească de a se spovedí odată pe an pentru a puté jura și serví de martor sau, precum este de fapt, simonia de cumpĕrare a declarațiunilor false. In 1877 statistica oficială a confesiunilor creștine era următoarea:

	Rusia	Polonia	Total
Ortodoxi .	60.173,516	34,135	60.207,651
Rascolnici .	1.166,080	4,926	1.171,006
Armeni . .	634,046	—	634,046
Uniți . .	—	246,485	246,485
Catolici . .	2.949.754	4.596,956	7.546,710
Protestanți	4.244,720	327,815	4.572,535
	69.168,116	5.210,317	74.378,433

Clerul este compus din vr'o 140,000 de inși, la cari se numĕră însă, după stilul birocratic rusesc, și armata de 123,000 cântăreți, paracliseri ș. a., astfel încât se explică numĕrul colosal indicat în unele statistice. Femei și copii de preoți sûnt vr'o 320,000. Biserici există 37,000 cu 12,000 capele. Mănăstiri de bărbați în 1863 erau 386 cu 9080 monachi, iar de femei 103 cu 6400 călugărițe. Viața monachală este în decadență continuă. (Cf. Philaret, Gesch. d. Kirche Russlands. Frankfurt, 1872, 2 vol.; Strahl, Gesch. d. russischen Kirche. Halle, 1830; Petersburger Kalender, 1877; Engel, Geschichte v. Halitsch u. Vladimir. Halle, 1796; Persécution de l'église cath. en Russie, par un ancien conseiller d'état en Russie. Paris, 1842; C. Coca, Istoria bisericească. Cernăuți, 1891.)

Ruset, 1) *R. Anton,* principe al Moldovei din 1675—78, cunoscut înainte de suirea pe tron sub numele Draco-Kirița (v. ac.). El cumpĕră domnia pentru 60 pungi. In urma intrigilor inscenate de boieri contra lui, este prins, dus la Constantinopole și supus la grele casne, ca să-și arete comorile.

2) *Ruset Ianou,* om politic român, a format în 1833 împreună cu Câmpineanu, Băleanu și Grig. Cantacuzino primul grup național în adunarea deputaților din Muntenia, avênd drept țintă reforma regulamentului organic.

3) *Ruset Manoil,* candidatul Turcilor la tronul Moldovei (1769), este însă bătut de Ruși, cari ocupară țerile române, și fuge în Turcia.

Rușețul sau *R.-Mărgineni,* com. rur. în Rom., j. Brăila, cu 1750 loc., 2 biserici și 1 școală. (M. Dicț. geogr. al Rom.)

Rușețzu, una din cele 12 moșii ce formează Domeniul Coroanei, constituit la 1884. Ea se afla la câmp j. Teleorman și se compune din 5386 ha. arătură și 464 ha. pădure sau în total 5850 ha. Ea se exploatează în regie.

Rush, (engl. pron. rös), ridicare și coborîre neregulată a apei, fără de a se scí causa. Fenomenul se observă la lacul de Constanța și Geneva. In limbagiul de turf se numesce R. și săritura calului, cu care ajunge sau întrece alt cal.

Ruși, cel mai mare și mai important popor slav, locuiesce în Rusia (europeană și asiatică) și la hotarele nord-estice ale monarchiei austro-ungare. Se divide în *R. proprii diși* (R. mari), *R. albi* (guvernam. Grodno, Vilna, Vitebsk, Smolensk, Magilew, Minsk) și *Maloruși* (Volhinia, Podolia, Ucraina, Rusia sudică sau nouă afară de Tauria, apoi în Galiția resăriteană, în partea nord-estică a Bucovinei și în nord-estul Ungariei). Malorușii se mai numesc (cu deosebire în Austro-Ungaria) și Russini, Rusniaci sau Ruteni (v. ac. și art. Rusa limba și literatura.)

Rușii bucovineni. Românii din fostul principat al Moldovei, ca cei mai vecini și în diverse referințe cu semințiile slavice dela miază-noapte, apus și resărit, distingeau printre ele trei popoare diferite, numite de dînșii Ruși, Muscali

şi Leşi. Aceste numiri se întrebuinţează şi astăḑi, cu deosebire însă, că pătura cultă a Românilor de acolo mai întrebuinţează pentru Ruşii din Bucovina, Galiţia, Podolia şi Ucraina încă şi numele de Rutean, pentru Leşi numele de Mazur şi de Polon, iar pentru Muscali numele de Rus în general. Dela nimicirea de cătră regele Poloniei Cazimir III (1333—70) în 1340 a principatelor rusesci din Volodimiria, Chiovia şi Galiţia şi încorporarea lor la regatul Poloniei au început a decădé Ruşii din ele, a degenera şi a se simţi unii ca Poloni, iar alţii ca Muscali, părăsind nisuinţa de a se considera ca popor particular şi de a aspira la restaurarea fostelor lor principate. Această părăsire se generalisă şi mai tare de când se împărţise o parte din regatul Poloniei în 1772 şi mai ales de când se desfiinţase el cu desăvîrşire în 1796. Cercând însă Polonii între anii 1836 şi 1847 a se prepara pentru o rescoală generală spre a înfiinţa iarăşi regatul Poloniei, se aţîţară în Galiţia de cătră adversari neînţelegeri şi duşmănii între nobili de o parte şi ţeranii poloni şi ruteni de altă parte. Ţeranii măcelăriră în 1846 preste 2000 de nobili şi de preoţi poloni, şi zădărniciră astfel planul lor. De aci înainte adversarii restaurării regatului Poloniei căutară ca să deştepte şi să întreţină printre Ruşii galiţieni simţul de popor particular cu aspiraţiuni proprii naţionale şi să-i întrebuinţeze apoi ca arme parte în contra Polonilor, parte în contra Muscalilor, numiţi astăḑi Ruşi în general, şi ca să-i distingă de cătră aceştia le deteră particularul nume de *Ruteni*. In Bucovina începù a se ivi o chestiune ruteană abia în 1848, dar aici îndreptată contra Românilor de acolo, cari pretindeau pentru sine deslipirea Bucovinei de Galiţia şi declararea ei de ţeară autonomă austriacă. Rutenii bucovineni erau dela început de aceeaşi confesiune cu Românii şi trăiau frăţesce împreună, dar din 1860 încoace fură sistematic aţîţaţi contra Românilor mai ântâi de acei Poloni, cari nu isbutiră a reîmpreuna Bucovina cu Galiţia, apoi de Rutenii papistaşi stabiliţi în Bucovina, cari tindeau să atragă pe toţi la confesiunea lor, şi în fine de acei Nemţi, cari nu priviau cu ochi buni desvoltarea culturală naţională a Românilor bucovineni. Sub impulsul acestor aţîţări şi agitări începură Rutenii bucovineni nu numai a se face adversari Românilor, dar şi a-i imita în mişcările lor culturale naţionale. Astfel înfiinţară şi ei în 1869 o societate culturală naţională sub numele de Ruska Besida cu scopul de a stărui pentru cultivarea naţională a Rutenilor bucovineni şi pentru întemeierea printre dinşii a unei bunestări materiale. Această societate a înfiinţat până acum (1902) prin oraşe şi pe la sate 82 cabinete de lectură şi 28 casě de economii după sistemul Raiffeisen, şi a publicat şi împrăştiat 170 scrieri poporale cam în 100,000 exemplare la un loc. Tot ea a dat impulsul: 1) în 1870 la înfiinţarea unei societăţi politice sub numele de Ruska Rada cu scopul de a apěra interesele rutenesci în Bucovina, aceasta edă de 18 ani de câte trei ori pe septĕmână o foaie politică sub numele de Bukowena, şi de 5 ani, odată pe septĕmână, o foaie poporală sub numele de Ruska Rada; 2) in 1875 la înfiinţarea unei societăţi studenţesci academice numită Soiuz (Unirea) pentru solidaritatea tuturor studenţilor universitari ruteni; 3) în 1880 la înfiinţarea în Cernăuţ a unui cabinet orăşenesc de lectură sub numele de Miszczanska Czytalnia; 4) în 1884 la înfiinţarea tot acolo a altei societăţi sub numele de Ruskyi Narodnyi Dim, această societate posede o casă proprie în valoare de 100,000 cor., în care sûnt încuartirate toate societăţile rutenesci din loc, un internat de băieţi şi o casină cu o sală spaţioasă pentru representaţii teatrale; 5) tot în 1884 la înfiinţarea în Cernăuţ a altei societăţi sub numele de Bukowinskyi Boian cu scopul de a cultiva musica, cântarea naţională şi arta teatrală, dând representaţii atât în loc cât şi la ţeară; 6) în 1887 la înfiinţarea încă a unei societăţi culturale numită Ruska Szkola cu filiale în ţinutul Cernăuţului, Coţmanului, Vijniţei, Stănescilor pe Ceremuş, Siretului şi al Putilei, ca membri ai acestei societăţi sûnt mai toţi învĕţătorii şi profesorii ruteni; 7) în 1896 la înfiinţarea în Cernăuţ a unei Case de economii şi de împrumuturi, care are acum o circulaţiune bănească de 250,000 cor.; 8) în 1900 la înfiinţarea unei societăţi de meserieşi ruteni sub numele de Zoria pentru sprijinul şi ajutorul reciproc; 9) tot în 1900 la înfiinţarea altei societăţi academice studenţesci sub numele de Moloda Ukraina pentru întreţinerea şi cultivarea aspiraţiunilor şi idealurilor naţionale; şi 10) în 1901 la înfiinţarea încă a unei societăţi sub numele de Towarystwo prawoslawnoii ruskoi szlachty ca contrară societăţii românesci a răzeşilor bucovineni. (Cf. Szujski, Die Polen und Ruthenen in Galizien. Teschen, 1882; Kupczanko, Die Schicksale der Ruthenen. Leipz., 1887; Sbiera, Familia şi Amintiri. Cernăuţ, 1899, pag. 162—165, 227, 340, § 1331 şi O pagină din istoria Bucovinei. Cernăuţ, 1899. [Dr. I. G. Sbiera.]

Ruşi, com. rur. în Rom., j. Bacău, compusă din 5 cât. cu 1203 loc., 4 biserici şi 1 şcoală. (M. Dicţ. geogr. al Rom.)

Ruşi (magh. Rüsz), com. rur. în Trans., cott. Sibiiu, 1121 loc., 600 Rom., 515 Germ.

Ruşi şi ***Rus***, se numesc în Bucovina mai multe colonii rusesci, aşezate pe moşii mănăstiresci sau boieresci, dela cari şi-au luat numirea ajungênd unele din ele a fi comune rurale. Aşa sûnt: ***Ruşii Mănăstioarei*** sau ***Rus-Mănăstioara***, comună rurală, parochie dimpreună cu cătunul Luncuşoara şi cu comunele rurale: Ruşi-Plavalar şi Ruşi-Poieni, numite toate odinioară Ruşii lui Balş, moşie boierească în căp. şi j. Suceava, au toate împreună 2264 loc., (2188 ort.-or., 34 rom.-cat., 42 mos.), câte 1 şcoală primară în R.-P. şi L., un cabinet de lectură Progresul. ***Ruşii Moldoviţei***, comună rur. cu cătunele: Ascunsul, Demăcuşa, Marginea Rîpei, Putna, Raşca, Runcul, Runcul Frumos, Săcrieşul, şi Zagreva, parochie cu comuna rurală Argelul şi cu cătunele acesteia: Bradul, Dubul, Gruiul, Plaiuvca, Păharul, Poloneanca şi Rosoşul, moşie mănăstirească în căp. şi j. Câmpulung, are ca parochie 2821 loc., (2412 ort.-or., 273 rom.-cat. şi uniaţi, 56 protestanţi, 80 mos.), 1 şcoală, 1 biserică parochială şi alta filială în A. ***Ruşi pe Boul***, comună rurală cu cătunele: Spărtura şi Triful, parochie, moşie mănăstirească în căp. şi j. Câmpulung, are 957 loc., (873 ort.-or., 49 rom.-cat., 35 mos.), 1 şcoală primară. [Dr. I. G. Sbiera.]

Rusia, cel mai mare imperiu în Europa, cuprin᷄çênd partea resăriteană a acestui continent; R. se întinde preste nordul Asiei până la Oceanul Pacific, în total are suprafaţă de 21.923,532 km^2., cu 129.211,000 loc.

Rusia europeană are 5.427,590 km^2., cu 106.191,795 loc. (1897), aproape tot şes (şesul sarmat) întrerupt de câteva platouri şi dealuri (Timan, Uvalli, Waldai, etc.); munţi are la sud (Caucas) şi est (Ural); ţermurii R.-ei sûnt spălaţi de 3 mări: Oceanul Arctic (cu Marea Albă), Marea Baltică şi Marea Neagră (cu Marea Azov). *Rîuri:* Volga, Ural, Don, Nipru, Nistru, Düna, Neva, Onega, Dvina, Peciora; numeroase *lacuri:* Ladoga, Onega, Peipus, Ilmen, etc. Avênd R. întindere mare, clima e foarte diversă; cereale se fac până la 60° lat. nord. *Populaţia* cea mai deasă e în Polonia (74: 1 km^2.), mai rară în guvernam. Archangel (0·4: 1 km^2.), media 20·6 pe 1 km^2. R. are 16 oraşe cu populaţie preste 100,000 şi 57 oraşe cu câte preste 30.000 loc. Elementul dominant îl formează Ruşii 79 milioane, după numĕr urmează Polonii 6·3 mil., Tătarii 4 mil., Letti şi Litvani 3·3 mil., popoare finnice (afară de Finlanda, v. ac.) 3·5 mil., Ovrei 3·8 mil., Români 1·3 mil., Germ., Armeni, Bulgari, Greci. După religie sûnt: 66 mil. gr.-ort., 11 mil. rascolnici, 9·5 mil. rom.-cat., 850,000 armeni-gregoriani, 5·5 mil. protestanţi, 3·8 mil. mosaici, 9·5 mil. mohamedani, 700,000 păgâni. Religiunea statului e cea ortod., autoritatea supremă bisericească e sf. sinod în St.-Petersburg, compus din 1 preşedinte (mitropolitul de Novgorod), 2 mitrop., 2 archiepiscopi şi 1 procurator general. In R. europeană sûnt 16 mitropoliţi şi archiepiscopi, 33 episcopi (în imperiul întreg 4 mitrop., 29 archiepiscopi, 39 episcopi); 385 mănăstiri de călugări, 177 mănăstiri de călugăriţe. Rom.-cat. au un archiepiscop (în Mohilev) şi 10 episcopi, protestanţii un consistoriu general şi 8 cons. provinciale. *Instituţiuni culturale:* şcoale poporale în 1893 erau 58,590 cu 2·8 mil. elevi, instrucţia poporală stă slab; seminarii de învĕţători 52, de învĕţătoare 9. Academie de sciinţe în St.-Petersburg (fund. 1724) cu observatoriu astronomic în Pulcova, 8 universităţi (afară de cea finlandeză în Helsingfors), cu 12,350 studenţi, liceul Alexandru şi şcoală de drept, 4 academii teol. ortodoxe, 1 cat. şi 1 armeană; acad. militară de medicină, 4 şcoale de veterinari, 2 institute istorico-filologice, institute montanistice, de şosele şi de electro-technică, 2 şcoale politechnice, academie comercială, 3 institute super. de agricultură şi silvicultură, 2 academii de arte, şcoală de arte şi architectură, conservatoriu de musică, 177 gimnasii, 58 progimn., 104 şcoale reale, 55 seminarii preoţesci ortodoxe şi 186 progimnasii preoţesci, 193 gimnasii de fete, 150 progimnasii de fete. R. are 5 clase sociale: 1) nobilimea, 2) clerul, 3) exemţi (funcţionari, învĕţaţi, artişti), 4) burghezimea, 5) ţĕrănimea. *Producte* după climă: secară, ovĕs, grâu, orz, hrişcă, meiu, cartofi, orez (Caucasia), sfecle, cânepă şi in, tutun, hemeiu, bumbac, vin, anison, muştar, fructe sudice, masline, etc. Economia de vite destul de desvoltată; se cresc cai (numeroase herghelii de stat şi private), vite cornute, oi, porci, reni (la nord), cămile (la sud-est), albine, viermi de mătasă. Pădurile dau venit bun, mare export de lemne. Pescuitul destul de însemnat pe rîuri, în lacuri şi în mări. R. are mari bogăţii minerale, ca: aur, argint, platină (în Ural), aramă, fier, plumb, zinc, cositor, cărbuni de piatră, lignit, sare, naftă. *Industria* sprijinită în mod artificial a început a se desvolta; centre principale: Moscva şi St.-Petersburg. In 1892 R. avea 23,679 fabrici cu 1.133,233 lucrători. Mai însemnată e industria de lână, bumbac, in, cânepă, mătasă, pielărie, curelărie, apoi industria de metale, de maşini, chimicalii, porţelan, olăria, industria de zahăr şi rachiu, etc. *Comerciul* e însemnat şi în desvoltare; fiind restrîns prin mĕsuri prohibitive şi tarife vamale e foarte desvoltat şi comerciul de contrabandă. Exportul spre Europa în 1897 a fost de 704·2 milioane ruble, importul 508·5 mil. ruble; înspre Asia export 25·7 mil. ruble, import 48·9 mil. ruble. Flotila comercială a R.-ei în 1898 consta din 2146 vase. Căi ferate în acelaş an 41,964 km., linii telegrafice 130,024 km. R. are opt mari sisteme de canaluri. De importanţă sûnt numeroasele tirguri (bâlciuri) în vr'o 4000 localităţi; mai renumite la Nişnii Novgorod şi la Irbit, apoi la Charcov, Pultava, Kiev, Kursc, etc. Porturi principale: St.-Petersburg cu Kronstadt, Odessa, Riga, Libau, Reval, Helsingfors, Archangel, Nicolaiev, Taganrog, Astrachan. Numeroase companii şi societăţi comerciale şi de navigaţie. Banca rusească cu capital de 25·7 mil. ruble şi numeroase bănci şi case de păstrare. *Constituţia.* R. e monarchie absolută, ereditară (actual împĕrat sau ţar e Nicolae II). Incoronarea se face în Moscva. Corporaţiuni superioare: consiliul imperial, senatul, sf. sinod, apoi 10 ministerii pentru diferitele ramuri de administraţie. Budgetul pro 1898 avea la venituri, ca şi la cheltuieli, suma de 1,474.049,923 ruble; datoria publică 6101 mil. ruble. Armata în timp de resboiu numeră 2.354,000 oameni cu 46,700 oficieri şi 5230 tunuri. Timp de serviciu 18 ani. Flotila de resboiu (baltică, pe Marea Neagră, pe Lacul Caspic, în Siberia) e în continuă desvoltare. Principale porturi militare: Kronstadt, Libau, St.-Petersburg, Nicolaiev, Sebastopol, Wladivostok, etc. Capitala şi oraşul de încoronare e Moscva, residenţa imperială e St.-Petersburg. R. europeană e împărţită în 4 guvernamente generale cu 60 guvernamente şi 4 districte orăşenesci.

Istoria. Inceputul R.-ei se duce la *Ruric,* care 862 întră în Novgorod cu Normanii sĕi şi formă un stat. Normanii cu timpul se contopiră cu populaţia slavă adoptând şi limba acesteia. Urmaşii lui Ruric au mai mărit teritoriul ţerii, unii au împărţit ţeara între numeroşii lor fii, dând ansă la resboaie civile, până ce 1238 întreagă R. fù cucerită de Mongoli. *Ioan Calită* (1328—40) zidí Kreml-ul din Moscva şi domní aci ca mare principe. *Ioan (Ivan) III* 1462 până 1505 scutură jugul mongol, urmaşul sĕu *Vasilii Ivanov* (1505—33) luă titlul de ţar şi puse temelia unităţii R.-ei lărgindu-i hotarele. *Ivan IV* cel Cumplit (1533—84) aduse în ţeară meseriaşi, învĕţaţi şi artişti, cucerí Cazanul şi Astrachanul. 1598 se stinse familia lui Ruric cu Feodor Ivanovici; după lupte multe fù ales ţar 1613 *Michail Feodorovici Romanov;* nepotul acestuia *Petru I cel Mare* (1689—1725) ridică

R. în şirul statelor europene; prin învingerea dela Poltava (1709) şi prin câştigarea provinciilor baltice, unde îşi zidí noua capitală St.-Petersburg, câştigà R.-ei rolul conducĕtor în nordul Europei. Soţia sa *Caterina I* (1725—27) domní sub conducerea lui Mencicof; sub *Ana* (1730—40) ajunseră străini la putere, resboiul cu Turcii, încheiat 1739 prin pacea de Belgrad, câştigà R.-ei influenţă în Balcani. *Elisaveta* (1741—62) câştigà Finlanda şi luà parte în resboiul de 7 ani. *Caterina II* (1762—96) se suí pe tron detronând pe soţul sĕu *Petru III*. Sub ea R. se mări în mod considerabil cu provinciile luate din Polonia împărţită, şi cu Asov, Crim, Cabardia, Curlanda, etc., recunoscù Nistrul ca graniţă spre Moldova şi Basarabia. *Alexandru I* (1801—25) avù resboiu cu Francia, 1812 respinse pe Napoleon, fundà alianţa sfântă, îşi asigurà regatul Polonia şi răpí Basarabia. Revoluţia ce isbucní la moartea lui (Decabriştí) fu suprimată prin energia lui *Nicolae I* (1825—55), care întroduse un regim sever militar şi suprimà ori ce năsuinţă spre libertate. 1828 câştigà dela Persia 2 provincii, 1829 înaintară Ruşii până la Adrianopole şi în pacea de aci (14 Sept. 1829) R. câştigà eliberarea Greciei şi protectoratul asupra principatelor dunărene şi a gurilor Dunării. Revoluţia polonă 1830 fù înăbuşită, Polonia legată mai strîns de imperiu. Guvernul porní politica de rusificare a naţionalităţilor. 1833 ajutând Turciei contra lui Mehemed Ali din Egipt, R. câştigà închiderea Dardanelelor pentru toate vasele de resboiu nerusesci. 1849 Nicolae ajutà Austriei să înăbuşe insurecţiunea magh. 1853 avù resboiu cu Turcia (resb. Crimeei), în care se dovedí în mod neaşteptat slăbiciunea militară şi materială a R.-ei. *Alexandru II* (1855—81) încheià pacea de Paris (30 Martie 1856), în care R. cedà o parte a Basarabiei şi gurile Dunării, recunoscù neutralitatea Mării Negre. Urmà un period de reculegere sub Gorciacov, câştigà ţinutul Amur dela China, se terminà cucerirea Caucasiei, se formà prov. Turkestan în Asia; 1863 fură eliberaţi o mulţime de iobagi şi robi; 1864 se reformà justiţia şi administraţia. Aceste reforme nu mulţămiau clasele culte şi în tineret se formà un spirit de opoziţiune faţă de stările actuale (nihilism), se deşteptà spiritul naţional şi unii cereau domnirea Ruşilor preste toate popoarele slave (panslavism). Succesele şi cuceririle în Asia nu mulţămiau pe aceste partide şi împinseră pe ţar în resboiu cu Turcia (1877), în care bătuţi fiind de Turci în Rumelia şi la Plevna, cerură şi dobândiră ajutorul eficace al Românilor, cari prin învingerile dela Plevna, Griviţa, Smârdan câştigară independenţa ţerii lor. Pacea de San Stefano (3 Martie 1878) revidată şi modificată în congresul din Berlin (Iulie 1878) dete R.-ei Basarabia, o parte a Armeniei cu Cars şi Batum, iar României drept recompensă pentru Basarabia, îi dete Dobrogea. Resultatul resboiului sporí nemulţămirea nihiliştilor, cari săvîrşiră o serie de atentate până ce 13 Martie 1881 uciseră şi pe ţarul Alexandru II. Lui îi urmà *Alexandru III* (1881—94), care restabilí autocratismul, dar nu putù suprima nihilismul nici a împiedeca atentatele. In afară purtà politică pacinică, în lăuntru mai îmbunătăţí întrucâtva financele. 1891 se făcù începutul unei alianţe cu Francia, care 1897 fù publicată. Toate elementele străine fură asuprite, drepturile prov. baltice şi ale Finlandei fură scurtate, Ovreii siliţi să emigreze. *Nicolae II* (1894) continuà politica pacinică a tatălui sĕu, 1898 provocà statele la desarmare generală; în Siberia şi Asia estică ridicà puterea R.-ei, clădí calea ferată transsiberiană până la Pacific, ocupà Mangiuria cu Port Arthur. Finlandei îi luà şi umbra de autonomie ce o mai avea.

Rusia Albă, parte a fostului regat al Poloniei, cuprindĕnd guvernam. rusesci Mohilev, Minsk, Vitebsk şi partea vestică din Smolensk; dela 1772 a Rusiei; ca. 5 milioane loc.

Rusia Mare, partea centrală şi cea mai mare a Rusiei europene. v. Rusia.

Rusia Mică, *(Malorusia)* partea sud-vestică a Rusiei, cuprindĕnd guvernam. Kiev, Charkov, Cernigov şi Poltava, 207,792 km². cu 11.202,563 loc. (1897); sol foarte roditor.

Rusia Roşie, ţinut în fosta Polonia, acum partea sud-estică a Galiţiei între Nistru şi San.

Rusia Vestică, nume colectiv pentru guvernamentele rusesci Grodno, Kovno, Minsk, Mohilev, Podolia, Volhinia, Vilna şi Vitebsk, cari odinioară aparţineau Poloniei. O parte din ele se mai numesc şi Rusia albă. (v. ac.)

Ruşlavăţul, com. rur. în Rom., j. Buzĕu, compusă din 6 căt. cu 2670 loc., 6 biserici şi 1 şcoală. Pe teritoriul com. se găsesce sare, păcură, lignită şi fier; apoi mai multe isvoare de apă sulfuroasă şi piatră de var de o calitate superioară. (M. Dicţ. geogr. al Rom.)

Ruşii-Munţi, (magh. *Maros-Oroszfalu),* com. rur. în Trans., cott. Murăş-Turda, 1413 loc. rom.

R. de Vede, v. Roşiori, oraş în j. Teleorman.

Ruşine, sentimentul moral, care se nasce în consciinţa omului din ideea sau temerea, ca nu cumva, comiţĕnd ceva ce ar fi în contra bunului simţ, a bunului gust, a bunei cuviinţe ori în contra ordinei morale, ar puté să-i aducă necinste. R. se mai numesce şi sfiala ce o are cineva din causa goliciunii corpului sĕu; apoi remuşcarea ce o simte din causa unei fapte ce a comis în contra ordinei morale şi sociale. [Pl.]

Ruşinea fetei sau *Morcov selbatec,* numirile populare ale plantei Daucus Carota L. (v. ac.)

Rusitori, serbătoare ce cade 7 ḑile după serbătoarea Rusaliilor.

„Ruska-Rada“, v. Ruşi (din Bucovina).

Ruskin, *John,* renumit estetic şi critic englez, n. 1819 în Londra. Dela 1867 rector la universitatea din Cambridge, dela 1869 profesor de artele frumoase în Oxford. Intemeietorul nouei şcoale estetice, prerafaelismul. O ediţiune completă a operelor sale despre pictură, architectură, Giotto, Ariadne Florentina, Aratra Pentelici, Val d'Arno, pictorii moderni, ş. a. publicà însuşi la 1871—74, Londra, 11 vol. Dela 1885 publicà în fascicole autobiografia sa.

Rusnamaghi, protectorul la Poartă al lui Mateiu Basarab. Acestuia i-se datoresce numirea în scaun a lui Mateiu.

Rusneac, v. Ruteni.

Russ, 1) *R., Ludovic,* medic, n. 16 Aug. 1816 în Pfaffenschlag (Austria de jos), † 14 Nov. 1888 în Iaşi, a venit în 1840 la Iaşi ca medic militar, ajungĕnd până la gradul de colonel. A fost medic de curte al principelui Mihaiu Sturdza şi medic

primar la spitalele sf. Spiridon. In 1879—80 a fundat spitalul de copii »Caritatea« din Iaşi. A publicat multe studii de specialitate în revistele de chirurgie. Dela 1883 a fost profesor suplinitor de medicină operat. la facultatea din Iaşi.

2) *R. Ludovic, jun.*, fiul celui de sus, medic, n. 28 Apr. v. 1849 în Iaşi, profesor de clinică medicală la univ. din Iaşi, din 1892—1900 decanul facultăţii de medicină tot de acolo, medic primar la spitalul central al eforiei sf. Spiridon, presidentul societăţii medicilor şi naturaliştilor din Iaşi. A publicat mai multe studii în revistele de specialitate din România.

Russel (pron. rössel) *John*, conte, bărbat de stat englez, n. 18 Aug. 1792, † 28 Maiu 1878. El a lucrat mult pentru delăturarea legii, care oprea pe catolici dela oficiile publice (testacte, v. ac.), şi pentru reforma parlamentară, care i-a succes în 1832. In 1859 a ajuns ministru de externe. Amestecul lui în afacerile polone şi în cearta pruso-daneză a fost respins. In 1865 a fost ministru-president, fără să poată dobândi succes cu noua lui reformă parlamentară, ceea ce a causat retragerea cabinetului. R. n'a mai participat la viaţa publică. El a scris »Essay of the history of the English government and constitution«. Londra, ed. III. 1865.

Russo, *Alecu*, poet moldovean, † 1859. A participat la mişcarea revoluţionară din 1848 în Moldova, de unde a fugit în Transilvania. Reîntors în ţeară se face advocat. El a publicat mai multe poesii în limba franc. şi »Critici asupra limbei române« (România literară, 1855). Lui i-se mai atribue de unii şi »Cântarea României«, cuprinsă între scrierile lui N. Bălcescu.

Russu, *Ioan*, prof. rom., n. 26 Oct. 1816 în B.-Comloş. † 15 Febr. 1882 în Arad. A studiat teologia în Arad şi Verşeţi, şi la 1850 fù chiemat de prof. la inst. pedagogic rom. din Arad. La 1885 a publicat »Fabulele lui Demetriu Cichindeal« în traducere rom. după originalul sêrbesc al lui Dositeu Obradovici.

v. şi art. Orosz, Russ şi Rusu.

Russula Pers., (botan.) gen de Ciuperci Agaricinee, cu mai multe specii, unele comestibile, ca *R. grisea* Fr., popular *Burete de spin;* altele otrăvitoare, ca *R. emetica* Fr. cu pălăria roşie, lamelele albe şi sporii incolori. Aceste specii şi altele trăiesc pe pământ prin păduri. [S. Şt. R.]

Russu-Şirianul, *Ioan*, publicist, n. 1864 în Şiria, a facut studii de pedagogie, şi a fost redactor la »Românul« şi la »Tribuna«; dela 1898 director la »Trib. Poporului« în Arad. A fost pedepsit mai de multe ori pentru delicte de presă. Scr.: Moara din vale.

Rustem, *Paşa*, bărbat de stat turc, † 20 Nov. 1895, de origine italian, şi-a început cariera ca interpret la ministeriul de marină, a fost apoi consul în Turin, Petersburg, guvernator în Libanon, şi pe urmă ambasador în Londra.

Rustic, câmpenesc, ţeranesc, mojicesc.

Rüstow, *Wilhelm, Friedrich*, scriitor militar, n. 1821 în Brandenburg, † 1878 în Zürich. A fost oficier în corpul de ingineri militari, dar din causa scrierii lui »Der deutsche Militärstaat vor und während der Revolution« (Zürich, ediţ. 2, 1851) a fost arestat, scăpà însă la Zürich, unde ţinea prelegeri despre sciinţa resboiului la univers., fiind numit şi major în statul major al trupelor de geniu. In 1860 a servit cu distincţiune în armata lui Garibaldi ca colonel. Reîntors în Elveţia, a fost ales colonel federal. A publicat o mulţime de opere, cari se socotesc în parte între cele mai excelente din literatura militară modernă.

Rusu, *Ioan V.*, canonic mitropolitan în Blaj, n. 1826 în Sămărtin, cott. S.-Dobâca (Trans.); şi-a făcut studiile în Dej, Cluj şi Blaj, unde în Oct. 1849 e numit profesor la şcoala normală; în 30 Dec. 1850 e promovat prof. la gimnasiul de acolo; 1862 e numit paroch şi administrator protopop. gr.-cat. în Sibiiu; în 21 Nov. 1862 vice-protopop, iar în 6 Apr. 1865 protopop şi asesor consistorial. Timp de 39 ani a funcţionat R. în Sibiiu, unde a ridicat, cu mari jertfe materiale, o casă parochială (1866) şi un frumos edificiu şcolar (1892) şi a asigurat dotaţiuni şi fonduri pentru susţinerea şcoalei. Asemenea activitate a desvoltat şi în districtul sĕu protopopesc, unde s'au ridicat sub păstorirea lui numeroase bis. şi şcoale, s'au îmbunătăţit salariile învĕţătoresci, s'a creat fondul şcolar tractual şi o bibliotecă tractuală. Pe lângă acestea R. funcţionă 15 ani ca al doilea secretar al »Asociaţiunii transilvane«, ca vice-president al aceleia (1875 până 1877) şi ca membru ord. în comitetul ei central, apoi timp de 30 ani (1862—92) ca profesor de limba şi literatura română la gimnasiul de stat din Sibiiu, crescênd neamului mii de bărbaţi în dragoste către limba şi datinele străbune. Sinodul electoral din 16 Apr. 1893, întrunit în Blaj, apreţiând meritele lui R. pe terenul bisericesc şi cultural, l-a candidat la scaunul mitropolitan în locul al treilea, iar în Apr. 1901 a fost numit canonic de fundaţiune reg. în capitolul mitropolitan de Alba-Iulia şi Făgăraş cu reşedinţa în Blaj. R. a fost activ şi pe terenul literar. Scr.: Istoria veche după W. Pütz. Blaj, 1854; Compendiu de istoria Transilvaniei. Sibiiu, 1864; Elemente de istoria Transilvaniei. Sibiiu, 1865; Carte de lectură pentru clasele gimnasiale inferioare, aprobată de ministrul instrucţiunii publice, ediţ. I. Sibiiu, 1876 şi ediţ. II. 1886, apoi numeroase predici, articole şi disertaţiuni publicate în diferite foi. Cf. Nic. Togan, Un capitol din »Monografia parochiei şi protopopiatului gr.-cat. român al Sibiiului« în »Tribuna, din 1901 nr. 86 şi urm.

Rusu (magh. *Oroszmező*), com. rur. în Trans., cott. Solnoc-Dobâca, cu 1076 loc. rom.

Rusumaturi, denumirea turcească a dărilor indirecte, ce se percepeau în ţerile române pe vremea Fanarioţilor, dări plătite şi de boieri.

Ruszka *(Rusca)*, com. rur. în Bănat, cott. Caraş-Severin, cu 1598 loc. rom.

Ruszkabánya *(Ruskberg)*, com. rur. în Bănat, cott. Caraş-Severin, cu 2946 loc., 1381 Rom., 1096 Germ., 310 Slovaci. Fabrici de fier, proprietate a societăţii de mine din Braşov.

Ruszt, oraş cu magistrat în Ung., cott. Şopron, pe ţermul vestic al lacului Neusiedel, cu 1609 loc. (1446 Germ.). E renumit pentru vinurile lui.

Rut, eroina unui idil din Test. v. o Moabită de origine, se mărită după Iudeul Boas. Copilul lor, Obed, a fost moşul regelui David.

Ruta L., (botan.) gen de plante perene din fam. Rutaceelor, trib. Ruteae, cu flori regulare 5-mere. Cuprinde ca. 40 specii mediterane, dintre

aceste *R. graveolens* L. »ruta« se întrebuinţează astăḑi numai în medicina poporală. [A. Pr.]

Rutaceae, (botan.) familie de plante de regulă glandulos punctate dicotyle polypetale, cu foi alterne fără stipule, cu flori pentamere şi carpele supere concrescute. Cuprinde vr'o 650 specii respândite în întreagă partea caldă şi temperată a globului şi distribuite în mai multe triburi, dintre cari citām numai două, cele mai importante: trib. *Ruteae* (fructul o capsulă) cu genurile *Ruta, Peganum* şi *Dictamnus* şi trib. *Aurantieae* (fructul o bacă) cu genul *Citrus.* Din celelalte triburi citām ca genuri de importanţă medicinală: *Galipea, Pilocarpus, Barosma* şi *Empleurum,* de importanţă horticolă (ca pl. lemnoase rustice) *Phellodendron, Ptelea, Skimmia* şi *Zanthoxylon.* [A. Pr.]

Rutebeuf, poet satiric francez, n. probabil în Ile-de-France, el compuse scrierile sale între 1255—80. Poet plin de vervă a lăsat câteva satire, aşa numite »fabliaux«, în cari biciuesce mai ales pe călugări, vecinică ţintă a satirelor evului mediu.

Ruteni *(Russini, Rusniaci),* popor slavic în Galiţia resăriteană, în partea nord-estică a Bucovinei şi în Ungaria de nord-est, făcênd parte din Maloruşi, vr'o 3·5 milioane suflete, din cari cei mai mulţi (2.835,000) în Galiţia; se ocupă mai ales cu agricultura. (v. şi art. Rusa limba şi Ruşi.)

Ruthenlu, un metal foarte dur, aspru cu gr. spec. 11·4. Este insolubil în aciḑi. Încălḑit la roşiu se combină cu clorul formând Clorura de Rutheniu Cl^2 Ru. El este un metal bi- şi tetravalent. Intră în grupa metalelor preţioase.

Rutil, mineral, bioxid de titan, cristalisează în sistemul pătrat şi presintă mai întotdeuna macle caracteristice. Coloarea sa variază dela galbin roşietic la brun aproape negru (nigrus). Această din urmă varietate conţine până 4°/₀ fier. R. e foarte respândit în şisturile cristaline, în şisturi argiloase (în ace fine microscopice). El e mai rar în calcare, dolomite şi granite.

Rutina, destoinicia dobândită prin o îndelungată, continuă şi stăruitoare deprindere în unul şi acelaşi fel de ocupaţiune precum şi modul de a face un lucru totdeuna în acelaşi chip. R. se întemeiază mai mult pe practică decât pe teorii scientifice. Cel ce lucrează cu rutină se numesce *rutinar.* [Pl.]

Rütli *(Grütli),* luncă în Elveţia lângă lacul Vierwaldstätt. Tradiţia spune, că aci au jurat Elveţienii alianţa pentru eliberare în noaptea din 7—8 Nov. 1307. *Asociaţia R.* a fost fundată 1838 pentru cultivarea sentimentului patriotic; dela 1893 e centrul socialdemocraţilor elveţieni.

Rutulii, popor latin cu capitala Ardea, al cărui rege legendar Turnus, s'a opus lui Enea în legenda aşezării Troenilor în Latium.

Ruvenzori, munte în Africa equatorială (montes lunae din vechime, Djebel Kumr, Gumr sau Kammar la Arabi, muntele lunei, Ruvenzori sau regele nourilor la locuitorii indigeni) între lacurile: Albert Nyansa, Albert Eduard Nyansa şi Victoria Nyansa, cu o înălţime de preste 5000 m. Din aceşti munţi curg apele în 3 direcţiuni, formând lacurile amintite, din cari isvoresce rîul Nil. (Cf. Cap. 30: Der Ruvenzori oder Wolkenkönig in opul Im dunkelsten Africa de H. M. Stanley.)

Ruxanda, 1) *R.*, fica lui Petru Rareş (v. ac.), logodită ântâiu cu Joldea, un simplu boier, ridicat pe scaunul domniei din Moldova, dar căsătorită apoi cu Alexandru Lăpuşneanu (v. ac.). Traiul ei cu Alexandru, care era de o mare cruzime, a fost cât se poate de nefericit, cu toate acestea nu se poate dovedí, că ar fi participat la uciderea bărbatului ei. Ea moare în 12 Nov. 1569, fiind regentă pe timpul minorităţii fiului ei Bogdan IV.

2) *Ruxanda,* fica lui Vasile Lupu (v. ac.), măritată cu sila după Timuş, fiul hatmanului Cazacilor, care întrase prădând în Moldova. A dus o viaţă cât se poate de nefericită lângă Timuş, un barbar deprins numai cu viaţa de jafuri. Remasă vĕduvă, s'a retras la Neamţu, unde a fost ucisă de tâlhari, după ce o munciseră cumplit pentru avuţie (1685).

Ruysch, *Frideric,* anatom olandez, n. 1638 în Haag; a studiat medicina în Lipsca. 1665 prof. de anatomie în Amsterdam. R. s'a distins îndeosebi prin cercetarea vaselor limfatice. Prima sa colecţiune de preparate anatomice a vêndut-o lui Petru cel mare. † 1731. După moarte au fost publicate operele sale complete sub titlul »Opera anatomico-medico-chirurgica« în 4 vol., 1737.

Ruyter (pron. raiter), *Michiel Adriaanszoon de,* admiral olandez, n. 1607 în Vlissingen, † 1676 în Siracusa. Din simplu matroz a ajuns admiral al flotei olandeze, chiar când Olanda era mai ameninţată din partea Angliei. El bătù flota Angliei la Floreland (1666), pe cea anglo-franc. la 1673. Intr'o luptă navală lângă Messina (1676) fù rănit mortal.

Ruznameh, (pers.) calendarul turcesc.

Ryder *(Ruyder, Ruyter),* monetă oland. = 5494 M., mai înainte se bătea din aur de o fineţă de 22 carate.

Rybinsk, oraş în guvernam. rus. Iaroslav, lângă Volga, 25,223 loc. (1897), vara uneori şi 100,000 loc. Unul din centrele comerciului de bucate pe Volga.

Ryswijk, corect *Rijswijk* (pron. raïsvaic), com. rur. în Olanda de sud. cu 2968 loc., a devenit însemnată prin încheierea păcii (20 Sept. 1697), care a pus capĕt resboiului de 9 ani al lui Ludovic XIV contra coaliţiei formate de Anglia, Ţerile de jos, Germania, Lotaringia şi Savoia. Ludovic a cedat Spaniei şi Germaniei toate cuceririle făcute cu escepţia Strassburgului şi încă a câtorva locuri reunite din Alsaţia.

Rythmometru, v. Metronom.

Ržiha (pron. rşiha), *Francisc,* cavaler de, inginer şi specialist în construirea tunelurilor, n. 28 Martie 1831 în Hainspach (Boemia). Dela 1878 profesor pentru construirea tunelurilor şi a căilor ferate la politechnicul din Viena. El a aplicat mai ântâiu la construirea tunelurilor lărgirea galeriilor miniere cu ajutorul şinelor de fier. Scrieri: Die neue Tunnelbaumethode in Eisen. Berlin, 1864; Lehrbuch der gesamten Tunnelbaukunst. 2 tom. Berlin, ed. 2, 1874, etc.

S

S, a optsprețecea literă în alfabetul latin, una dintre consonantele dentale în limba română. Originară din alfabetul fenician, împrumutată în alfab. elin, apoi latin. In abrevieri: Σ (= sigma, la Greci) ca numĕr: 200. *S* (în chemie) = Sulfur. *S. E. e. O.* (în comerciu) = salvo errore et omissione *(lat.)*, susținênd posibilitatea erorii sau omisiunii. *S. P. Q. R., (lat.)* = Senatus Populusque Romanus. [*]

S în logică, semn simbolic, care însemnă noțiunea subiectului dintr'o judecată oarecare.

Saabner-Tuduri, ***Alexandru,*** doctor în medicină, n. 1859 în Bêrlad. A fost profesor, directorul casei de sănătate din București. Scrieri: Apele minerale din districtul Dâmbovița (1885); Atlas zoologic (1889.; Apele min. din distr. Neamțu (1890), etc.

Saadi, ***Seikh Moslicheddin,*** 1184—1291, unul din cei mai renumiți poeți ai Persiei, n. la Siras; poesiile sale, scrise în stil simplu și frumos, sûnt o comoară de înțelepciune. Ele sûnt: »Divan«, colecțiune de poesii lirice, erotice, morale și contemplațiuni; »Gulistan«, scriere morală, in proză și versuri, pe care mai ales se întemeiază gloria sa; »Bostan«, scriere morală în versuri, Aforisme și epigrame. Opere complete, W. Harington, Calcuta, 1791—95, în Teheran, 1852.

Saale, 1) *S.*, afluent pe stânga al Elbei, isvoresce în munții Fichtel, dela Naumburg în jos e navigabil; lungimea 364 km. 2) *S.*, afluent pe dreapta al Mainei, 112 km. lung.

Saar (franc. *Sarre)*, afluent pe dreapta al rîului Mosel, isvoresce în Vogesi, la Saargemünd devine navigabil; 246 km. lung. S. e legat prin un canal de 63 km. cu canalul Rin-Marne.

Saarbrücken, oraș în guvernam. prus. Trier, 17,082 loc. (1895); gimnasiu, școală reală super., școală de montanistică; cameră de comerciu, direcțiune de căi ferate, centrul unui mare revier de mine de cărbuni. 6 Aug. 1870 armata germ. bate aici pe Francezi.

Saardam, oraș, v. Zaandam.

Saba, 1) insulă mică în Antilele olandeze; 2) ținut în Arabia sudică. E cunoscut din Testamentul vechiu ca bogat în aur și smirnă.

Șaba, ***mănăstire*** în j. Soroca din Basarabia, 45 km. dela Soroca, lângă satul Șaba. Mănăstirea Ș. s'a construit în secl. XVII de ieromonachul Iezechiil, venit din schitul Deleni.

Sabadilla Brand., (botan.) numire sinon. cu ***Schoenocaulon,*** gen de plante din fam. Liliaceelor, trib. Veretreae, cu semințe nearipate și stamine mai lungi decât periantul. Cuprinde vr'o 5 specii din Mexico și Texas, dintre cari citâm *S. officinale* A. Gray *(Sabadilla officinalis* Brand.), a cărei semênță »popazul« se aplică în medicină.

Sabal Adans., (botan.) gen de plante din familia Palmierilor, trib. Corypheae, înrudit cu ***Corypha,*** de care diferă prin durată (neființ monocarpice) și spata vaginată. Cuprinde vr'o 6 specii tropical-americane, dintre cari citâm *S.* ***umbraculifera*** Mart. de pe Antile, unul din cei mai frumoși palmieri, cultivat la noi în florării. [A. Pr.]

Săbăoani, com. rur. în Rom., j. Roman, cu 2462 loc. (Ciangăi); biserică catolică, têrg de țeară.

Sabar, rîu în Rom., j. Ilfov, se varsă în Argeș.

Sabașa-Fărcașa, moșie de munte în Rom., j. Suceava; aparține Domeniului Coroanei. E de 4705 ha., cu păduri seculare.

Șabaț, oraș în Sêrbia, lângă Sava, 10,692 loc. (1895); reședința unui episcop.

Sabatini, 1) *S.*, ***Andrea,*** (1480—1543), pictor italian din secl. XVI, n. la Salerno, elev al lui Rafael. 2) *S.* ***Lorenso,*** (1533—77), unul din bunii pictori italieni din a doua jumĕtate a secl. XVI, imitator inteligent al lui Rafael. In numeroasele sale frescuri se vede un gust delicat și un stil moderat.

Sabatios (sau *Sabos)*, țeu în Thracia și în Phrygia. In Creta S. a fost și țeu al lunei, și se amintesce serbătoarea *Sabatia*. Inscripțiunile din Roma arată, că S. a fost venerat și acolo.

Sabbat, la Ovrei a șeptea ți din septĕmână, socotită de Vineri seara până în seara țilei următoare. Se serbează prin o abstinență totală dela lucru.

Sabbatari, sectă religioasă ivită deja în secl. XVI în Boemia, și în Trans. între Secui. Cred în apropiata revenire a lui Christos și începutul imperiului de 1000 ani. S. serbează sabbatul jidovesc și neagă dogma trinității. Persecuțiile cele multe, îndurate de S. în Trans., i-au silit să emigreze. Ultimele remășițe din Bözödujfalu au trecut 1868 formal la mosaism.

Sabeism, ***(Sabaeismus),*** cultul stelelor (v. Astrolatria.)

Sabia, armă de lovire, mai ales a cavaleriei, de obiceiu un singur tăiș, mai mult sau mai puțin încovoiată. Intrebuințată ântâi de Huni. (v. și Paloș și Spada.)

Sabin, principe bulgar în jumĕtatea a doua a secl. VIII.

Sabini, un popor antic în Italia centrală. Țeara lor era bogată în cereale, ghindă și pășuni grase. S. au fost vestiți pentru moravurile lor severe și pietatea lor. Numa Pompiliu, care a regulat obiceiurile religioase, a fost S. de origine. Cunoscută e legenda despre răpirea Sabinelor, prin care și-au câștigat coloniștii din Roma primele soții.

Sabine, rîu în America de nord, isvoresce în Texas, formează frontiera între Texas și Louisiana, se varsă în golful Mexic; 800 km. lung.

Sabini, *Munţi,* şir de munţi în Subapennini, la stânga Tibrului, cu Monte Viglio 2136 m. înalt.

Sabinianus, papă (604—606), căruia i-se atribue întroducerea folosirii clopotelor în serviciul divin.

Sabiniani, aderenţii şcoalei de jurisprudenţă a lui Capito (pe timpul impĕr. roman August), care ţinea la tradiţiunile învechite. Contrarul lui a fost Labeo, care a întemeiat şcoala Proculianilor.

Sabinus Oppius, legatul lui Domiţian; a fost bătut şi ucis în Moesia de Decebal (86 d. Chr.).

Şablon, (franc. Chablon), model; tablă de tinichea, carton sau lemn, provĕḑută cu tăieturile corespunḑĕtoare, folosită pentru a obţiné mustre, ornamente, etc. Şabloanele se folosesc la fabricaţiunea tapetelor, văpsirea păreţilor, etc. Fig. mecanic, fără a ţiné samă de esenţa lucrului.

Sabura, numire dată năsipului, care se încarcă în corăbii pentru a le ţiné în echilibru.

Săcădate, magh. *Szakadát,* comună rurală in Trans., cott. Sibiiu, cu 1145 loc. Români (994) şi Maghiari. Sediul băncii rom. »Plugarul«.

Sacai, popor pe peninsula Malaică, înrudiţi cu Papuanii, aproape toţi inculţi.

Şacal, *(Canis aureus),* vulpea aurie, mamifer din fam. canidelor, ord. carnivoarelor, seamĕnă cu vulpea, avênd însă capul mai mult ca al lupului. Pĕr aspru, cenuşiu-galbin-brun cu negru. Urechi scurte. Coada stufoasă şi lungă, la vîrf negrie. Lungimea corpului 70 cm., a coḑii 30 cm. Trăiesce în Asia, în Africa nordică, Grecia, Dalmaţia şi Turcia. Animal nocturn, trăiesce în societăţi, este mâncăcios, se îmblânḑesce uşor.

Săcalul de câmpie, magh. *Mező-Szakál,* com. rur. în Trans., cott. Turda-Arieş, cu 1052 loc. Români şi Maghiari (181).

Săcărimb, magh. *Nagyág,* com. rur. în Trans., cott. Hunedoara, cu 1765 loc. Români, Germani (524) şi Maghiari (234). Pe teritorul acestei comune sûnt mine de aur, argint şi aramă, aflătoare în exploatare dela 1742, cu o producţie anuală în valoare de 450,000 cor. In aceste mine se găsesc şi mineraiurile Nagyagit, Silvanit şi Pecit.

Sacâz, mastic (v. ac.). S. se numesce şi Colofoniul (v. ac.).

Saccas, *Ammonius,* recte *Ammonius Alexandrinul,* 175—250 d. Chr., crescut în religiunea creştină, dela care a trecut apoi la credinţa păgână elină. El este considerat ca întemeietorul filosofiei neoplatonice. Lui se atribue nisuinţa de a determina raportul dintre filosofia lui Plato şi Aristoteles, între cari el nu află deosebiri esenţiale. Doctrina sa culminează în contemplarea fiinţei absolute, perfecte şi în intima unire a omului cu dînsa. [Pl.]

Saccharate, corpuri ce resultă din tratarea Glucosei (zahărului de struguri) cu oxidul de potasiu, sodiu sau bariu; sûnt solubile în apă, insolubile în alcool.

Saccharificaţiune, transformaţiunea hydraţilor de carbon în corpuri sacharise.

Saccharimetria, partea analitică a chimiei organice, care se ocupă cu dosarea quantitativă a zahărului dintr'o soluţiune de zahăr. Aparatul de care se servesce este un polarisator numit Saccharimetru.

Saccharina, un preparat organic cunoscut în chimie sub numele de Sulfimida Benzoica. E un preparat foarte dulce, de 300 ori mai dulce decât zahărul, cu care e adeseori înlocuit.

Saccharomyces Mey., (botan.) gen de Ciuperci Ascomycete; speciile sale se presintă ca şireaguri de celule de acelaş fel, uşor separabile unele de altele. Se înmulţesc prin înmugurire; în condiţii rele produc spori interni (ascospori) câte 4 sau 8 în fiecare celulă. Trăiesc în medii lichide sau solide avute în substanţe dulci, zăhăroase: glucosă, zahăr de trestie, maltosă, lactosă. Dacă vegetează la suprafaţa unui asemenea mediu, încet, încet îl consumă, multiplicându-se S. abundent; dacă dimpotrivă vegetează în interiorul lui, atunci se multiplică mai încet, iar mediul este transformat în produse nouĕ, printre cari e alcoolul etilic şi anhidrida carbonică; S. duce atunci o viaţă anaerobie (v. ac.) şi devine un ferment (v. ac.) figurat, iar mediul se ḑice că fermentează. Printre speciile însemnate de S., cari sûnt fermenţi, sûnt: *S. Cerevisiae* Mey., drojdia de bere, fermentează mustul de orz (malţul); are multe rasse; *S. ellipsoideus* Rees şi *S. apiculatus* Rees trăiesc pe struguri şi intervin în fermentarea mustului; are asemenea multe rasse, de cari depinde gustul şi buchetul particular al vinului, obţinut dintr'un anumit must; *S. Mycoderma* Rees provoacă acreala vinului, etc. Speciile de S. cu aplicaţiuni practice în industriile omului sûnt obiectul culturilor îngrijite din partea specialiştilor spre a se obţiné cu ele produse de calităţi superioare. [S Şt. R.]

Saccos, ornat sacru archieresc, avênd asemĕnare cu sticharul diaconesc; archiereul îl îmbracă la liturgie şi alte funcţiuni sacre mai însemnate. In vechime S. era o îmbrăcăminte împĕrătească; mai târḑiu impĕraţii Orientului i-au decorat cu S. pe patriarchii Constantinopolei. Simbolisează cămaşa necusută ce a purtat-o Isus la patima sa.

Săcel, comună cu isvoare salino-sulfuro-iodoase în Rom., j. Gorj (30 km. dela gara Cărbunesci), pe rîul Blahniţa. Are vr'o 12 isvoare, 3 sûnt mai tari şi dau cantităţi mai mari de apă. La stabilimentul principal sûnt 15 camere mobilate, alăturea este o casă cu 10 camere. Mai sûnt mici case în jur şi prin sat. In stabiliment sûnt 10 camere pentru facerea băilor calde. Se folosesc la reumatism, scrofulosă, sifilis, inflamaţiuni cronice ale diferitelor organe (în special contra metritei). Analisa s'a făcut de C. Stabil în 1891: »Analisa apelor minerale din Săcel-Gorj«. Bucuresci, tip. C. Göbl. [I. M.]

Săcel, (magh. *Szacsal),* comună în Maramurĕş, cu 2250 loc. rom.; biserică şi şcoală gr.-cat. (diec. Gherlei). Pe teritoriul ei se află puţuri de petrol.

Sacelar, *(grec.)* în archidiecesa Bucovinei acel membru al consistoriului archiepisc., care are referatul asupra mănăstirilor şi al institutelor de învĕţământ preoţesc.

Săcele, (magh. *Hétfalu),* numirea colectivă a următoarelor şepte comune rur. din Trans., cott. Braşov: *Bacifalău* cu 1862 loc.; *Cernat,* magh. Csernátfalu, cu 2628 loc.; *Purcăreni,* magh. Pürkerecz, cu 2036 loc.; *Satulung,* magh. Hosszufalu, cu 6420 loc.; *Tărlungeni,* magh. Tatrang, cu 3251 loc.; *Turcheş,* magh. Türkös, cu 3277 loc.; *Zizin,* magh. Zajzon, cu 1329 loc.; laolaltă cu 20,803 loc., Maghiari şi Români (9066). Aceşti din urmă erau odinioară oieri vestiţi.

Sac embrionar, (botan.)-marea celulă, care se găsesce în mijlocul nucleului din ovul. In această celulă se găsesc 7 nuclei, de obiceiu fiecare fiind încungiurat de protoplasmă. In partea superioară a S. embr. sûnt trei nuclei: unul mare *oosfera* şi doi mici *synergidele.* La extremitatea opusă alţi trei nuclei: *antipodele* şi în sfîrşit în mijlocul S. embr. un nucleu isolat numit *nucleul secundar.* Din aceştia oosfera prin fecundaţie va da oul, nucleul secundar va da albumenul, iar ceilalţi nuclei se resorb.

Sacer, *(lat.)* sacru, sfânt, divin.

Sacerdot, *(lat.)* preot, persoană ierarchică, care prin hirotonie primesce dar şi putere spre săvîrşirea funcţiunilor sacre şi pastorale. (v. Preot.) *Sacerdoţiu,* Preoţia (v. ac.).

Sacer morbus, *(lat.)* »morb sfânt«, numire veche pentru epilepsie (v. ac.).

Sachalin, *(Krafto, Karafudo),* insulă la nord-estul Asiei, despărţită de insula japoneză Ieso prin strîmtoarea Lapérouse; 75,978 km²., cu 28,166 loc. (1895); bogată în cărbuni; e a Rusiei, care o folosesce ca loc de deportaţiune pentru cei mai mari criminali.

Sacher-Masoch, *Leopold,* romancier şi ḑiarist, n. 1836 în Lemberg, † 1895. Studià dreptul în Praga şi Gratz, unde îşi începù cariera ca profesor, scriind »Rescoala din Gent sub Carol V« şi »Apusul Ungariei şi Maria de Austria«, 1861. Apoi se ocupà numai cu literatura beletristică. Din numĕroasele sale scrieri amintim: »Kaunitz«, roman cu tablouri de stările culturale ale Austriei în secl. XVIII; »Idealele timpului nostru«, în care biciuiesce felurite curente culturale şi sisteme filosofice germane. Publicà o foaie beletristică, în Pesta, şi o revistă internaţională în Lipsca.

Sachs —, v. şi *Sax —.*

Sachs, *Hans,* cel mai însemnat poet germ. din secl. XVI; n. 1494 în Nürnberg, fiu al unui croitor, deşi destinat meseriei, primi o instrucţiune aleasă la şcoala latină din Nürnberg; apoi după ce făcù anii de ucenicie ca cismar, călĕtorind şi lucrând ca cismar, în mai multe oraşe, se stabilí în patria sa, unde pe lângă meseria de cismar, cultivà cu mult talent literatura poetică. Cel mai productiv din scriitorii timpului sĕu; poesiile sale, naraţiuni, alegorii, fabule, parabole, dialoguri, glume, maxime, cântece, drame scrise într'un stil popular şi plăcut, se disting prin bogate cunoscinţe din literatura clasică şi germană, prin o rară înţelepciune pentru viaţă şi prin seninătatea unui suflet curat şi liniştit. † 1576. Edit. de Gödeke şi Tittman, »Poesii de S. H.« cu întroducere şi explicări de vorbe, 6 vol., a II-a ed. 1883—85; o alegere din operele sale, cu biografie de Arnold în »Deutsche Nationallitteratur«. Literatură: »H. S. Viaţa şi activitatea sa«, de Hoffmann, 1847; E. Weller, »Poetul popular H. S. Viaţa şi poesiile sale«. Nürnberg, 1874.

Sachsenspiegel, cel mai însemnat cod juridic german din evul mediu. A fost tradus pe la 1230 de Eike de Repkow din limba latină în dialectul german de nord. S. a format basa mai multor codice germane de drept. Ed. cea mai bună e cea critică a lui Homeyer (3 tom. Berlin, 1835—44),

Sacoltea, în poveştile rom. un pitic cu barba de 99 stângini; era din lumea smeilor şi mânca prânḑul gătit de Strâmbă-lemne şi Sfarmă-pietri.

Sacontala, v. Sakuntala.

Sacrament, *(lat.)* taină (v. ac.). *Sacramentale* se ḑic acele acţiuni şi rituri ale cultului divin, instituite de biserică, cari mijlocesc omului darul şi binecuvêntarea dumneḑeiască. Se deosebesc de sacramente prin aceea, că sûnt instituite de biserică. S. se împart în: *Exorcismi* (v. ac.), *Binecuvêntări* (v. ac.) şi în *Consacrări* (v. ac.). [i—m.]

Sacramento, rîul principal al Californiei (America), curge spre sud, se varsă în baia dela San-Francisco. *Oraşul S.* e capitala Californiei, lângă rîul S., 26,386 loc. (1890).

Sacré Coeur, *(franc.)* v. Alacoque. S. C. este şi numele unui ord de călugăriţe, cari se ocupă mai ales cu instrucţiunea.

Sacre-Resboaie, confederaţia Amphiktyonilor (v. ac.) din Grecia vechie, care a purtat trei resboaie sacre în contra statelor, cari au ofensat autoritatea templului din Delfi. Ultimul resboiu sacru a fost cel în contra lui Filip lângă Chaironeia, unde se sfîrşí libertatea Heladei.

Sacrificiu, jertfă (v. ac.).

Sacrilegiu, batjocorire de lucruri sfinte, profanare (v. ac. şi art. Blasfemia).

Sacristia, localitatea de lângă altar, unde se conservă ornatele şi rechisitele sacre.

Săcueni, com. rur. în Rom., j. Dâmboviţa, cu 719 loc. In apropiere isvoare de păcură.

Sacul, com. rur. în Banat, cott. Caraş-Severin, cu 1035 loc Români.

Sad, butaşii de viţă.

Sadagura, com. rur., tîrg, parochie cu cătunele: Viphanca şi Baronicica, moşie boierească în căp. Cernăuţului şi j. Sadagura în Bucovina, are 5653 loc. (1272 ort.-or., 544 rom.-cat. şi uniţi, 3817 mos.), staţiune de cale ferată locală, casarmă. In resboiul dintre Turci şi Ruşi din 1769—74 generalul rusesc Petru Gartenberg înfiinţà aici o mănăstire.

Sadina, numele vulgar al plantelor: Andropogon Ischaemum L. şi Pollinia Gryllus Spreng. (sinonim Crysopogon Gryllus Frin., Andropogon Gryllus L.) (v. ac.).

Sădire, v. Plantaţiune şi Marcotagiu.

Sadism, aberaţie sexuală, împreunată cu cruḑime faţă de jertfă. Numirea o are după marchisul D. Alphonse Fr. *Sade,* scriitor francez de romane pornografice, n. 1740, † 1814 într'o casă de sănătate.

Sadova, 1) *S.,* com. rur. în Rom., j. Dolj, cu 1415 loc. 2) *S.,* domeniu al coroanei în întindere de 16,600 ha., producênd un venit anual de aproximativ 220,000 lei. 3) *S.,* mănăstire pe hotarul com. S., fundată de voevodul Mateiu Basarab (1643) întru amintirea biruinţei asupra Turcilor; e împrejmuită cu ziduri. In 1784 au bătut aici Austriacii pe Turci.

Sadova sau *Gura Sadovei,* comună pe rîuleţul cu acelaş nume, moşie mănăstirească în căp. şi j. Câmpulung în Bucovina, 1499 loc., (1478 ort.-or., 15 rom.-cat., 6 mos.).

Sadowa, sat în Boemia lângă Königgrätz; după acest sat s'a mai numit bătălia dela Königgrätz (3 Iulie 1866).

Sadr a'zam, *(arab.)* mare vizir, numire usitată în India anterioară.

Saducei, *(Saduchei),* sectă iudaică, care nu respecta tradiţiunea şi recunoscea numai legea scrisă ca normă religioasă. (v. Farisei.)

Şaf —, v. şi *Saph* —.

Saffarik, *Paul Joseph,* slavist, n. 13 Maiu 1795 în Kobeljarovo, cott. Gömör, † 26 Iunie 1861 în Praga. A studiat în Kesmark şi Iena. In 1841 a fost numit custode la biblioteca din Praga, 1848 bibliotecar. El şi-a exprimat şi câteva păreri relative la Români; publicaţii: Serbische Lesekörner oder hist.-kritische Beleuchtung der serbischen Mundart. Pest, 1833; Slavische Alterthümer. Leipzig, 1842—44; Slav. Ethnographie. Praga, 1842; Geschichte der südslav. Litteratur, 3 tom. Praga, 1864—65, etc.

Safech, la Egipteni ḑeiţa istoriei şi a cărţilor.

Saffian, *(marochin, cordovan),* piele de capră întrebuinţată la fabricaţiunea încălţămintelor. (v. Cordovan.)

Safir, pseudonim literar al poetului Nicolae Demetrescu, n. 1847 în Craiova, † Sept. 1883. A publicat »Cavalul«, un volum de poesii. (v. şi Saphir.)

Safran, v. Crocus.

Safrol, un principiu organic, care se găsesce în oleiul de Sassafras şi care la rece se transformează în o massă cristalină. Se întrebuinţează în parfumerie.

Şag, (magh. *Ság*h), com. rur. în Banat, cott. Timiş, cu 2674 loc. germ. şi rom. (827).

Saga, (nord.) poveste, îndeosebi poveste basată pe tradiţiune; aparţine mai ales literaturei scandinavice.

Sagacitate, agerime de minte. S. se descopere în putinţa inteliginţei de a distinge uşor, deplin şi cu acurateţă notele lucrurilor, asemĕnările şi deosebirile dintre ele. S. caracterisează pe bărbaţii de sciinţă şi pe critici. Sin. perspicacitate. Cf. Pletosu, Psich. 60. [Pl.]

Sagan, oraş în guvernamentul prus. Liegnitz, 13,184 loc. (1895); e reşedinţa ***principatului mediatisat*** *S.* (1211 km².); castel, gimnasiu, seminar de înv.; manufacturi de pănură.

Sagasta, ***Don Praxedes Mateo,*** om de stat spaniol, n. 1827, † 5 Ian. 1903; a studiat ingineria. 1868—70 şi 1871—72 ministru de interne; 1874 prim-ministru, dar abḑise după proclamarea de rege a lui Alfonso XII; a mai fost şef de cabinet 1881—83, 1885—90 şi 1897. S. a căutat să ridice elementul civil la valoarea sa faţă de generalii politiciani.

Săgeata, armă, care se aruncă cu ajutorul arcului (v. ac.). In timpul present se mai întrebuinţează numai la popoare selbatice, cari îi înveninează adeseori vîrful. (S. în geom. v. Cerc.)

Săgeata, com. rur. în Rom., j. Buzeu, formată din 7 cătune, cu 1490 loc.

Săgetător, (♐) semnul 9 din zodiac, long. 240—270°. *S.* sau ***Sagittarius*** e şi o constelaţiune sudică, care conţine o stea cadruplă şi una triplă, apoi încă 3 stele variabile. In S. se observa mai multe grupe luminoase de stele şi o negură particulară.

Săghieş, pasere, id. cu Cintez (v. ac.).

Saghin, *Ştefan Dr.*, profesor univ. şi scriitor rom., n. 26 Dec. 1860 st. v. în Mitocul Dragomirnei, a făcut studii teologice în Cernăuţi şi fù numit 1884 prefect de studii la seminariul clerical; în 1888 se promovà ca doctor în teologie la univ. din Cernăuţi; dela 1889—91 studià la univ. din Viena şi München şi se preoţí în 1891; fù numit în 1892 predicator în limba rom. la biserica catedr. din Cernăuţ; 1897 fù distins cu titlul de protopresbiter, în 1899 se habilità ca profesor la facultatea teologică din Cernăuţ şi fù numit 1900 profesor la catedra pentru dogmatica specială.

Sagittaria L., (botan.) gen din fam. Alismaceae, tribul Alismeae, cuprinde plante erbacee aquatice, perene, foarte rar anuale. Acest mic gen are vr'o 15 specii, distribuite prin regiunile temperate şi tropicale. In părţile noastre cresce *S. sagittaefolia* L., cunoscută poporului nostru sub numirile de: S ă g e a t ă, S ă g e a t a - a p e i, S ă g e a t a - a p e l o r. [Z. C. P.]

Sagittarius, *(lat.)* arcaş (v. ac. şi Săgetător).

Sago, în limba Papuasilor = pâne, e un preparat de făină din mĕduva palmierilor de Sago şi a arborilor Arenga, Borassus ş. a. Se folosesce la facerea pânii. El se importează din Singapur, de pe Moluoce şi din Iava. In Francia şi Germania se face S. şi din scrobeală de cartofi. (v. şi Metroxylon.)

Sagudaţii, seminţie slavică, amintită în secl. VII în Macedonia.

Sagum, *(lat.)* haină scurtă de resboiu, ce purtau soldaţii romani de rând.

Şaguna, v. Şiaguna.

Sagunto, (mai înainte ***Murviedro),*** oraş în prov. span. Valencia, 6466 loc.; e zidit pe locul vechiului Saguntum; antichităţi romane.

Saguntum, (grec. ***Zakynthos),*** veche colonie grecească la coasta estică a Spaniei; cucerirea acestui oraş de către Hannibal (219 a. Chr.) fù causa celui de al doilea resboiu punic.

Şah, (pers.), domnitor, rege.

Şah, şac, se numesce şi un joc foarte respândit. Se joacă de douĕ partide pe o tablă împărţită în 64 câmpuri, colorate alternativ alb şi negru. Fiecare partidă dispune de 16 figuri, anume: 8 pioni aşezaţi în rândul al doilea, 2 turnuri aşezate la capetele rândului prim, 2 cai (sau călăreţi) aşezaţi lângă fiecare turn câte unul, 2 cursori (şpioni) aşezaţi lângă cai, 1 regină şi 1 rege. Figurile au coloarea câmpurilor. O partidă primesce figurile albe, ceealaltă figurile negre. Regina se aşează la mijlocul rândului prim, totdeuna pe un câmp de coloarea ei; lângă regină se aşează regele. Mişcările figurilor: Pionii se pot mişca numai înainte, la început cu douĕ câmpuri, după aceea tot numai cu un câmp. Pionii se pot mişca şi în direcţie piezişă atunci, când în stânga sau în dreapta are înaintea sa un pion străin, pe care îl scoate din luptă, punĕndu-l la o parte. Turnurile se pot mişca în linii drepte înainte, îndĕrĕpt, la dreapta, la stânga. Cursorii se pot mişca numai în linii piezişe, înainte sau îndĕrĕpt. Caii sar pe un al treilea câmp, în stânga sau în dreapta, totdeuna de pe un câmp alb pe unul negru şi intors. Regina poate face mişcări în linii drepte şi piezişe, înainte sau îndĕrĕpt; regele asemenea dar totdeuna numai pe un câmp învecinat. Regele poate face o mişcare specială, numită ***rocadă,*** atunci când între el şi un turn nu se mai găsesce nici o figură. Anume regele poate trece pe al treilea câmp, aşezându-se turnul de ceealaltă parte a lui. Rocada se poate face însă numai atunci, când câmpul, pe care vine

turnul, nu e atacat de figuri străine. Turnurile, cursorii şi regina se pot mişca preste câte câmpuri e necesar. Când un rege este atacat de figurile adversarului, se ḑice că se află în *şac;* când nu mai are unde se refugia, se ḑice că e *mat* (mort), şi adversarul a câştigat partida. Se poate întêmpla, că fiecare partidă pierde multe figuri şi nici una nu este în stare să dea mat regelui străin; în acest cas jocul remâne nedecis şi se ḑice *remis*. Se întêmplă, că o partidă nu mai poate mişca nici o figură, fiind toate oprite în loc, chiar şi regele ori încătro s'ar mişca, pretutindenea întră în şah; în acest cas jocul e *pat*.

Jocul de Ş. îşi are originea sa în India, de unde a trecut la Chinezi şi Perşi, iar pe timpul lui Carol cel Mare în Grecia, apoi în Spania şi Italia. Vechii Greci şi Romani nu l-au cunoscut.

Sahara, cea mai mare pustie pe întreg pămêntul, cuprinḑênd aproape jumĕtate din Africa nordică. Lungimea este de 5200 km., lăţimea de 1500 km., are deci o întindere de 6.662,600 km². Se împarte în 3 grupe mari: a) Pustia libică între Nil şi meridianul 32, cu oasele Audşilla, Baharieh, Dachel şi Chargheh, Cofara şi Wadiangha. b) Cea din mijloc şi cea mai mare este pustia Tuareg, între meridianul 32—17 cu platoul Ahaggar (Hogar). Are o mulţime de lacuri de sare, vegetaţiune bogată. In sud dela platoul Ahaggar, în apropierea oazei Bihna se află un platou de 1600 m. înălţime cu masse de granit şi basalt. c) Partea vestică până la Oceanul Atlantic este platoul mauric. Numĕrul locuitorilor este pus cu 2.870,000. Drumurile caravanelor sûnt: Timbuktu spre Wadi Draia şi Tua; din Sococo preste Air şi Ghat spre Ghadames şi Bursuk.

Saharneni, mănăstire în j. Orheiu din Basarabia, la depărtare de 43 km. de oraşul Orheiu. In apropierea mănăstirei curge Nistru, pe malurile căruia se află aşezat satul Saharna. Mănăstirea s'a întemeiat pe la 1776 de către monachul Vartolomeu Ciungu, pe care Ruşii îl porecliră Krivorucica.

Săhăstria, schit cu 2 bis., Rom., j. Botoşani.

Sahib, (soţ, domn), în Persia şi India titlul dat Europenilor.

Sährimnir, in mitol. nord-germană un mascure, care în toată ḑiua se fierbea şi se mânca de ḑeii Odin şi Freypa, dar seara iar era întreg şi sănătos.

Şaiac, postav fabricat din lâna roşietică a oilor ţigăi.

Şaica, numire căḑută în desuetudine astăḑi, ce se dedea acum câteva decenii, mai ales prin porturile din Dunărea de sus, *caicului*. E o navă de forme analoge cu ale *joncei* chineze, condusă aproape în general de Turci, care face micul cabotagiu, pe Dunăre, transportând diferite mărfuri, mai ales cereale, din porturile din susul Dunării în porturile de export: Brăila, Galaţi şi Sulina.

Saiciar, *(Zajecar),* oraş în Sêrbia lângă Timok, 4670 loc.Ací a bătut Osman Paşa pe Sêrbi la 7 Aug. 1876.

Saïda, (vechiul *Sidon),* oraş cu port pe coasta Siriei, 15,000 loc.; din secl. XV încoace în decadenţă.

Said-Paşa, 1) *S.,* vice-rege în Egipt (1854—63), n. 1822, † 18 Ian. 1863. A fost bărbat de cultură europeană, care a lucrat mult pentru civilisarea Egiptului şi a Sudanului, introducênd în cel dintâi instituţiuni europene şi micşorând comerciul cu sclavi.

2) *Said Mehemed,* bărbat de stat turc, n. 1835 în Constantinopole. La începutul resboiului din 1877/8 era în fruntea sangeacurilor din Tulcea şi Têrnova. A fost în mai multe rânduri ministru şi mare vizir. El e membru al partidului, care voiesce introducerea de reforme în Turcia, fără de a se răzima pe statele străine.

Şaieu, (magh. *Sajó),* com. rur. în Maramurêş, cu 1100 loc. rom. Biserică, şcoală română gr.-cat. Deací îşi trag originea familiile Man şi Dunca.

Saigon, *(Saigun),* oraş întărit şi capitala Cochinchinei franceze, lângă delta rîului Mekong, 80,000 loc.; export de orez, piper, piei, copra.

Saikio, oraş, v. Kioto.

Saima, lac în guvernamentul finic Wiborg, 1760 km²., prin Wuoxen se scurge în lacul Ladoga, prin canalul S. e legat cu Golful finic.

Şain, pasere, v. Şoim.

Şăineanu, *Lazar,* filolog, de origine evreu, n. 23 Apr. 1859 la Ploesci Studiile superioare şi le-a făcut în Bucuresci, unde a luat licenţa în litere, la Paris şi Lipsca, unde şi-a trecut doctoratul în filosofie. A fost mai multă vreme profesor secundar, măiestru la şcoala normală superioară şi suplinitor la universitatea din Bucuresci, dar neisbutind să fie împămêntenit, părăsi ţeara în 1901. Publicaţii: Moisi Mendelsohn, viaţa şi activitatea sa, 1880 (sub numele: Şain Lazar); Elemente turcesci în limba română 1885; Ielele, dînsele, frumoasele, şoimanele, măiestrele, milostivele, ḑînele, studiu de mitologie, 1886; Incercare asupra semasiologiei limbei române, tesă de licenţă premiată de universitatea din Bucuresci, 1887; Dicţionar germano-român şi româno-german, 2 vol., 1887 şi 1889; Les jours d'emprunt ou les jours de la Vieille, tesă de doctorat, 1889; Studiu de dialectologie asupra graiului evreo-german, 1889; Lhomond, De viris illustribus, ediţie de şcoală, 1890; Linguistica contemporană sau şcoala neogramaticală, 1890; Gramatica elementară a limbei latine, 3 părţi 1890—91; Raporturile între gramatică şi logică, 1891; Autorii români moderni (antologie), 1891; Ioan Eliad Rădulescu ca gramatic şi filolog, 1892; Istoria filologiei române, 2 edit., 1892, 1895. In colaboraţie cu Haşdeu şi Gion: Eine Trilogie, o istorie germană a literaturei române (critica lui Rudow), 1892; Basmele române în comparaţiune cu legendele antice clasice şi în legătură cu basmele popoarelor învecinate şi ale tuturor popoarelor romanice (operă premiată de Acad. rom.), 1895; Cesar, de bello gallico c. I, ediţie de şcoală, edit. II, 1896; Studii folklorice, 1896; Dicţionar universal al limbei române. Craiova, 1896, operă care a stîrnit o întinsă critică. Mitologia clasică. Craiova, 1898; Influenţa orientală asupra limbei şi culturei române, 3 vol.: I Introducere, II Vocabularul, vorbe populare, III Vorbe istorice, împrumuturi literare, 1900, lucrare premiată de Societatea de Linguistică din Paris. O carieră filologică, memoriu autobiografic, 1901.

Saint Albans, oraş în cott. engl. Hertford, 12,898 loc. (1891); biserică renumită; 21 Maiu

1455 ducele Richard de York bate pe regele Henric VI; 17 Febr. 1461 Clifford bate pe Warwick şi eliberează pe Henric VI.

Saint-Bartélemy, insulă franceză în Antilele mici, 21 km²., cu 2674 loc. (1889); capit. Gustavia.

Saint-Brieuc, capitala departam. franc. Côtés-du-Nord, 18,095 loc. (1896); museu, parc de stridii, episcopie.

Saint Christopher, *(St. Kilts),* insulă engl. în Antilele mici, 176 km²., cu 31,754 loc. (1893); capitala Basseterre.

Saint Clair, lac în America între Canada şi Statele-Unite, 932 km²., stă în legătură cu lacurile Erie şi Huron.

Saint-Cloud, oraş în departam. franc. Seine-et-Oise, pe stânga Seinei, 6374 loc. (1896); frumosul castel dimpreună cu parcul a fost distrus 1870 prin tunuri.

Saint-Cyr-l'École, sat lângă Versailles, cu 3613 loc. Dela 1808 se află aici, în vechia abaţie, o renumită şcoală militară.

Saint-Denis, 1) oraş în departam. franc. Seine, spre nord dela Paris, încungiurat cu forturi; 54,399 loc. (1896); biserică frumoasă; locul de înmormêntare al regilor francezi; fabrici de maşini şi chimicalii. 2) Capitala insulei Réunion, 36,000 loc.; port; episcop.

Sainte-Beuve, *Charles Augustin,* poet şi critic franc., n. 1804 la Boulogne-sur-Mer. † 1869 la Paris. Studià medicina în Paris. După revoluţia din 1830 el întrà în politica militantă de atunci. El făcù parte din şcoala romantică, apoi din cea mistică, din cea iacobinistă, socialistă şi în fine din cea imperialistă. El în literatură, înalţă critica la cel mai mare grad de claritate şi precisiune. Scr. pr. Tableau de la poésie et du théâtre au seizième siècle.

Sainte-Croix, 1) insulă daneză în Vestindia, 218 km²., cu 19,783 loc. (1890); capit. Christianstaed. 2) sat în Elveţia, cantonul Waadt; fabricaţie de cutii musicale şi oroloage.

Sainte-Marie, insulă franceză în partea estică dela Madagascar.

Saint-Etienne, capitala departam. franc. Loire, 127,100 loc. (1896); museu, şcoală de mine; fabrici de pantlici de mătasă, arme, panţere, maşini, cuţite, lăcate, oţel. Insemnate mine de carbuni.

Saint Germain, *conte,* aventurier, probabil portughez; dela 1740 trăia în Paris; afirmativ ar fi fost de 2000 ani şi şi-ar fi susţinut viaţa cu un elixir miraculos. † 1784.

Saint-Germain-en-Laye, oraş în departam. franc. Seine-et-Oise, pe stânga Seinei, 16,240 loc. (1896); castel (adese reşedinţa regilor francezi, acum museu de antichităţi) cu parc mare. 5 Aug. 1570 pace între Carol IX şi Hughenoţi, 29 Iunie 1679 pace între Francia şi Brandenburg.

Saint-Gervais-les-Bains, staţiune balneară în departam. franc. Savoia super., la poala nord-vestică a Montblancului, 356 loc.; renumite isvoare de pucioasă, stricate 12 Iulie 1892 prin un gheţar.

Saint Helens, oraş la nord-vestul Angliei, 71,288 loc. (1891); mine de cărbuni, fabrici de sticlă.

Saint Hélier, capitala insulei engleze Jersey, 29,100 loc. (1891); port.

Saint John, 1) rîu în Maina (America de nord), formează cascade mari, se varsă în baia Fundy; 965 km. lung. 2) Rîu în Florida (America nord.), 720 km. lung, se varsă în Atlantic. 3) Oraş în Brunschwickul nou (America nord.), 39,179 loc. (1891); port.

Saint John's, 1) capitala insulei Fundlanda nouă (America nord.), 29,007 loc. (1891); catedrală; port bun; pescuit. 2) Capitala insulei Antigua în Vestindia brit., 8515 loc. (1891).

Saint Joseph, oraş în statul nordamer. Missouri, lângă rîul Missouri, 52,324 loc. (1890).

Saint-Just, *Antoine,* revoluţionar francez, n. 25 Aug. 1767 in Désize. A fost ales în conventul naţional şi în comitetul pentru salutul public. Amic intim al lui Robespierre, a pustiit prin ghilotină multe vieţi, mai ales în Alsaţia. Căderea lui Robespierre a fost şi a lui: amêndoi au murit pe ghilotină în 28 Iulie 1794.

Saint Louis, 1) cel mai mare oraş în statul nord-american Missouri, lângă Mississippi, 650,000 loc. (1898); centru comercial între vestul, sudul şi estul Uniunii; comerciu însemnat cu piei, tutun, cereale, vite, bumbac, etc.; archiepiscop catolic; universitate; industrie însemnată: topitorii şi cioplitoare de fier, ţesĕtorii, fabrici de tăbac, pânze cernite, colori, beuturi, abatorii, etc.; şantiere, navigaţie. A fost fundat de Francezi la 1764. 2) Capit. coloniei franc. Senegal, 19,413 loc. (1889).

Saint-Malo, oraş şi fortăreaţă în departam. franc. Ille-et-Vilaine (Bretagne), lângă mare, 11,136 loc. (1896); port, şantiere, comerciu maritim, şcoală de navigaţie, băi de mare; locul natal al lui Chateaubriand, Lamennais, Lamettrie, Maupertuis.

Saint-Marc Girardin, *François Auguste,* publicist, n. 12 Febr. 1801 în Paris, † 11 Apr. 1873. Profesor la Sorbona, membru al Academiei. In critica literară era sever, cu tendenţe moralisătoare. Scrieri principale: »Essais de littérature et de morale«, »Cours de littérature dramatique«, ed. VII, 4 tom. 1860, apoi »I. I. Rousseau, sa vie et ses ouvrages«.

Saint-Martin, insulă în Antilele mici, 98 km²., cu 8072 loc. (1891); parte a Francezilor cu portul Marigot, parte a Olandezilor cu portul Philippsburg.

Saint Mary's River, canal între lacul Superior şi Huron (Canada), 100 km. lung.

Saint-Nazaire, oraş în departam. franc. Loire infer., la gura rîului Loire, 26,102 loc. (1896); 2 porturi, legătură regulată de vapoare cu Mexico şi Antilele; comerciu maritim.

Saint-Nicolas, oraş în prov. belg. Flandria estică (Waesland), 29,921 loc. (1897); industrie de lână şi bumbac.

Saintonge, fostă prov. franc. lângă Oceanul Atlantic între Poitou, Limousin şi Guienne; acum formează departam. Charente infer. Capitala Saintes.

Saint-Ouen, 1) oraş în departam. franc. Seine, 30,715 loc. (1896). 2) *(S.-l'Aumone),* sat în depart. franc. Seine-et-Oise, 1983 loc. (1896); castel; ruinele unei mănăstiri.

Saint-Paul, 1) capitala statului nord-american Minnesota, lângă Mississippi, 133,156 loc. (1890); comerciu; archiepp. catolic. 2) Insulă vulcanică în Oceanul Indic, dela 1892 a Franciei. 3) Oraş în depart. franc. Pireneii estici, 1940 loc. Isvoare de pucioasă. 4) Oraş cu port pe insula franc. Réunion, 25,673 loc. (1889).

Saint-Pierre, 1) *insulă* franc. la coasta sudică a Fundlandei noue, 33 km²., cu 4744 loc. (1889); cablu la Brest (Francia); pescuit. 2) *Oraș*, capitala insulei din Vestindia franc. Martinique, 29,210 loc. (1889); 1902 pustiit de vulcanul Pelée. 3) *Oraș* cu port pe ins. franc. Réunion, 24,270 loc. (1889). 4) Mai multe orașe mici în Francia, avênd fiecare câte un predicat.

Saint-Pierre, *Jacques Henri Bernardin, de*, scriitor franc., unul dintre cei mai buni prosatori, n. 1737 în Havre. A studiat ingineria, întrând pe rând în servicii franceze, rusesci și polone. Mai târḑiu s'a dedicat cu totul literaturei. 1794 a fost numit profesor la școala normală. † 1814. Scrieri: Voyage à l'Ile-de-France, etc., în 2 vol.; Études de la nature, 3 vol.; Paul et Virginie; Voyage en Silésie. v. și Bernardin de S.

Saint Privat-de-Montagne, sat în Lotharingia cu 500 loc., a cărui luare prin garda prusiacă și prin Saxoni a decis la 18 Aug. 1870 lupta dela Gravelotte (v. ac.).

Saint-Quentin, oraș în departam. franc. Aisne, lângă Somme, 47,519 loc. (1896); însemnată industrie de bumbac, musselin, mașini, zahăr; comerciu. 10 Aug. 1557 Spaniolii bat pe Francezi; 19 Ian. 1871 Germanii pe Francezi.

Saint-Simon, 1) *S. Claude Henri*, conte, întemeietorul primei școale socialiste, n. 17 Oct. 1760, † 19 Maiu 1825 în Paris. A fost crescut de d'Alambert, ceea ce a dat spiritului sĕu o direcție filosofică. A scris o mulțime de opere, prin cari voia să reformeze societatea și să elibereze păturile sărace ale ei de miserie. El era de părerea, că reforma socială trebue îndeplinită pe basa principiului iubirii deaproapelui prin o organisare religioasă-ierarchică a lumii. A murit în miserie.

2) *Saint-Simon, Louis de Rouvroy, duce de*, scriitor franc., n. 16 Ian. 1675 în Paris, † 2 Martie 1755. Ajuns, după moartea lui Ludovic XIV în consiliul de regență, a lucrat mult să facă din aristocrația înaltă franc. factorul normativ în guvernarea Franciei, ceea ce nu i-a succes. Memoriile lui sûnt un isvor principal pentru istoria timpului sĕu (1694—1723). Ele conțin o serie întreagă de tipuri caracteristice, desemnate cu o deosebită agerime. Ed. de A. Boislisle (30 tom. 1884 seqq.), etc. Extras de Lanneau, »Scènes et portraits etc.«, 2 tom. Paris, 1876, etc.

Saint-Simonism, școala socialistă întemeiată în Francia de adepții lui Saint-Simon C. H. (v. ac.). S. a completat doctrina întemeietorului sĕu, cerênd între altele și ștergerea dreptului ereditar. La resultate practice n'a ajuns școala aceasta.

Saint Vincent, insulă engl. în Antilele mici, 381 km²., cu 44,970 loc. (1895). Capit. Kingstown.

Sais, oraș vestit al Egiptului în vechime, din care aḑi se mai vĕd numai unele ruine la ramura vestică a Nilului, cunoscut sub numele *Sa-el-hagar*. Ceva spre sud dela ruine este un sat cu acel nume. Orașul S. era făcut din cărămidă neagră de Nil. Marea Sfântă cu acest nume, de care face și Herodot amintire, zace mai spre nord dela acest oraș. Ḑeița locală era Neith, pe care Grecii o comparau cu Athene. In ieroglife de aceea s'a și numit orașul Neith.

Șaiș, (germ. *Schaas*, magh. *Segesd)*, com. rur. în Trans., cott. Têrnava mare, cu 1109 loc. Sași (593) și Rom.

Saisan-Nor, lac în prov. ruso-centralasiatică Semipalatinsk, 2382 km²., 410 m. preste nivelul mării; prin el curge rîul Irtiș.

Saison, (franc. pron. seson), anotimp.

Sajani, *munții*, continuarea resăriteană a munților Altai (Asia), formând granița între Siberia și Mongolia; piscul Munku-Sardyk 3474 m.

Sajó, *(magh.)* v. Șaieu și Șieu.

Sajtény, *(magh.)* v. Șeitin.

Saké, beutură națională japoneză, extrasă din urez. Conține mai mult alcool decât berea.

Sakkara, *(Sagara)*, oraș în marginea pustiei libice, pe înălțimile ruinelor dela Memphis. De aici s'au desgropat cele mai multe antichități ale Egiptului. In piramidele de aici (deschise la 1881), s'au aflat cele mai vechi cărți religioase ale Egiptenilor; în mormintele dimprejurul piramidelor s'au aflat inscripții, din cari se vede istoria perioadelor mai vechi din Egipt. Aici s'au aflat la 1850 prin Mariette mormintele Apis, pe cari le descrie încă Strabo.

Sakuntala, *(Çacuntala*, pron. șac —), dramă în 7 acte compusă de Kalidaça (v. ac.) după textul luat din Mahâbhârata (v. ac.), dar transformat în mod artistic. In limba rom. e admirabil tradusă de G. Coșbuc.

Sala, în dreptul mai vechiu german renunțarea serbătorească la o proprietate rurală. Proprietăți *salice*, p., la cari s'a renunțat după dreptul salic.

Sala, în privința arealului (8553 ha.) cel mai mare oraș în Svedia (Westmanland) cu 5931 loc. Mine de argint și plumb.

Saladeros, măcelăriile cele mari pentru tăiatul vitelor în America de sud; deposite de carne sărată; pieile de vite, cari se exportează din America de sud.

Saladin, *(Salah-ed-din-Iussuf-Ibn-Ajjub)*, sultan în Egipt și în Siria, n. 1137 în Tekrit, unde tatăl sĕu era comandant. Trimis de sultanul Siriei Nureddin spre a pune în oficiul de vizir pe Saver, care fù alungat de către sultanul Egiptului Aladhid, împlinesce această misiune, însă nu preste mult cu ajutorul cruciaților Egiptul ajunge în mânile sultanului Nureddin și Saladin ajunge mare vizir. In calitatea aceasta supune Siria Egiptului. Ajuns domn și în Siria, nisuința lui fù alungarea creștinilor din Palestina. La 1187 pe șesul dela Tiberias, la satul Hittin, nimicesce oastea creștină, din care face prisonieri pe regele din Ierusalim Guyde Lusignan dimpreună cu mai mulți cavaleri, cucerind și Ierusalimul. Urmarea fù cruciada sub Friedrich I Barbarosa, Filip II August și Richard din Anglia. Din cruciada aceasta a resultat pentru creștini o ușurare, întru cât litoralul dela Jafa până la Tirus a remas în mânile lor. S. † 1193.

Salado, afluent al rîului Paraná în Argentinia, isvoresce în Cordilerii; 1260 km. lung.

Sălăgianu, *Ion Silviu*, n. 1834 în cott. Sătmar, a studiat teologia la Berlin, filosofia la Pesta și după 1860 ajunse profesor la Beiuș. A publicat o disertație asupra portului popular în Transilvania, Banat, Crișiana și Maramureș, 1866, și un manual de geografia Daciei, 1869.

Salahor, muncitor cu ḑiua; în trecut săteni scutiți de dări, dar obligați la repararea locurilor întărite (România).

Salama, *(ital.)* cârnaţ afumat de carne de porc. Carnea nu e tocată prea fin, dar se îndeasă mai tare în maţ. Condimentul principal în S. e aiul (usturoiul). Locurile principale de fabricaţiune sûnt Lombardia, Tirolul italian şi Ungaria. S. de Sibiiu forma şi formează încă un articol însemnat de export în România.

Salamanca, 1) Prov. span. (Leon), 12,510 km², cu 314,472 loc. (1887). *Capitala S.* are 22,199 loc.; reşedinţă episcopeasca; catedrală; universitate veche şi renumită. 22 Iulie 1812 ací bate Wellington pe Francezi sub Marmont. 2) Oraş în statul mexican Guanajuato, 10,000 loc.; industrie de bumbac.

Salamândra pătată, *Solomâsdra (Salamandra maculata),* v. Salamandre.

Salamandre, o familie a batracienelor urodele, ce n'au branchii în stare adultă, vertebrele sunt opistocoelice, coada e cilindrică şi corpul greoiu, palatul are pe linia sa mediană două serii longitudinale de dinţi. In România trăiesce *Salamandra maculosa,* un animal esenţial terestru, care se duce spre apă în momentul ouărei. Trăiesce în locurile întunecoase, prin pădurile umede, foarte abundentă la Cândesci (j. Muscel). Se nutresce cu insecte, mici molusce, poate suporta abstinenţa luni întregi, numai să nu-i lipsească umezeala. Lichidul secretat de glandele pielei o apără contra multor inimici.

Salamandru, obiceiu la comersuri şi petreceri studenţesci. Păharele se golesc după comandă, se freacă pe masă şi se aşează dintr'odată pe loc.

Salamis, 1) *Insulă* la coasta Atticei;ací au repurtat Grecii sub Themistocles strălucita învingere navală asupra Perşilor lui Xerxes, la 20 Sept. 480 a. Chr. Acum *Kuluri.* 2) *Oraş* pe ţermurul estic al insulei Cipru cu renumitul templu al lui Zeus. 449 a. Chr. Atenienii batací pe Perşi pe mare. Mai târdiu s'a numit *Constantia.* Acum e în ruine.

Sălanele, pichet pe muntele cu acelaş nume în Rom., j. Gorj, la frontiera Ungariei.

Salangana, *(Collocalia esculenta),* pasere din ord. Coracornithelor, fam. Cypselidelor, o rândunică mică de coloare brună, ciocul şi picioarele negre. Lung. 13 cm., coada 6 cm. Trăiesce în Asia sudică şi insulele Sunda prin cuiburi făcute în găuri de stânci mai ales lângă mare. Cuiburile lor se mănâncă şi se consideră în China şi India ca o delicatesă.

Salankemen, *(Slankamen),* două comune politice în cott. Sirmiu, cu 890 şi 3826 loc. sêrbi. Aici a bătut armata austriacă, condusă de Ludovic de Baden, pe cea turcească, remânênd mort şi marele vizir Mustafa Chiöprili (19 Aug. 1691).

Salanus, v. Zalán.

Salar, resplată datorită cuiva pentru oarecari servicii personale; onorar.

Salata, una din numirile populare ale plantei alimentare Lactuca sativa L. (v. ac.).

Sălăţea sau *Sălăgea,* numiri populare ale plantei Ranunculus Ficaria L. (sin. Ficaria ranunculoides Moench.) (v. ac.).

Sălătruc, vîrfuri de munte, 1) *S.,* aproape de satul Vama din Bucovina; 2) *S.,* aproape de Rucăr în j. Muscel, Rom.

Şalău, pesce, v. Lucioperca sandra.

Salba, gherdan; şireag de mărgele sau de pietri scumpe, care se poartă de femei împrejurul gâtului. S. se numesc cu deosebire de cătră poporul român monetele de aur înşirate, pe cari femeia română le poartă la costumul ei ţerănesc.

Salba moale, numele popular al plantelor: Evonymus latifolius Scop., Evonymus europaeus L. (v. ac.) şi Rhamnus cathartica L. (v. ac.).

Salcâm, numele vulgar al arborilor cultivaţi: Gleditschia triacanthos L. şi Robinia Pseudacacia L. (v. ac.); *Salcâm alb* = Robinia Pseudacacia L., *Salcâm roşiu* = Robinia hispida L. şi Robinia viscosa Vent.

Salcea, mai multe com. rur. în Rom. 1) *S.,* j. Mehedinţi, cu 4000 loc., 1 biserică şi 1 şcoală. Aproape de această com. sûnt redute ridicate în resb. 1877—78. 2) *S.,* j. Prahova, cu 1700 loc., parte mare dulgheri. 3) *S.,* j. Teleorman, cu 1700 loc., 1 bis. şi 2 şcoale. 4) *S.,* j. Botoşani, cu 1090 loc., 1 bis. şi 2 şcoale. 5) *S.,* j. Botoşani, cu 2518 loc., 2 bis. şi 2 şcoale.

Salcie, numele românesc al mai multor specii din genul Salix, precum: Salix alba L., Salix fragilis L., Salix pentandra L., Salix triandra L. etc.; *Salcie pletoasă, Salcie plângĕtoare* = Salix babylonica L. (v. ac.). *S. mirositoare,* v. Elaeagnus.

Saldo, *(ital.)* rom. *Sald,* în limbagiul comercial sinonim cu *stare* sau *rest,* suma ce resultă la încheierea unui cont ca plus în debit sau în credit şi care se transpune în cont nou. *A salda* un cont însemnează a egala, a achita suma acelui cont.

Salem, 1) nume vechiu al Ierusalimului. 2) Oraş în presidenţia Madras (Estindia), lângă Gatii estici, 67,710 loc. (1891). 3) Oraş cu port în Massachusetts (Amer. nord.), 30,801 loc. (1891); industrie de piei.

Salep, extras din tuberculii plantelor din genul Orchis L. Din el se fabrică un fel de cleiu, în care se înmoaie firele de tort, ca să devină mai resistente.

Salerno, (vechiul *Salernum),* prov. ital. în Campania, 4964 km², cu 576,897 loc. (1897). *Capitala S.,* lângă golful cu acelaş nume, 22,328 loc.; archiepiscop; port; ruine de cetate, catedrală din secl. XI; facultate (de medicină) odinioară foarte renumită; industrie de bumbac.

Sales, v. Francisc de Sales.

Salesiane, călugăriţe, v. Francisc de Sales.

Salford, oraş la nordvestul Angliei, lângă Manchester, 213,190 loc. (1897); industrie de bumbac, pănură, mătasă, maşine; episcop cat.

Salgó-Tarján, comună mare în Ungaria, cott. Nógrád, cu 9478 loc., Maghiari, Slovaci şi Germani. Mine de cărbuni cu o producţiune anuală de 9.900,000 q. şi usine de fier, cari sûnt proprietatea a două societăţi pe acţiuni cu capital de 10 milioane coroane.

Saliae Virgines, la Romani preotese, ca şi Salii (v. ac.) preoţi în cultul deului Mars (v. ac.).

Saliaria carmina, v. Salii.

Salici, *Francii,* v. Franci. *Salici împĕraţi,* împĕraţii romani şi regi germani Conrad II, Heinrich III, Heinrich IV şi Heinrich V, cari au domnit dela 1024—1125.

Salicina, ($C^{13}H^{18}O^7$), un glucoxid ce se găsesce în coaja de salcie. Se presintă sub forma unor cristale aciforme de coloare albă, solubilă în apă şi alcool.

Salicineae, (botan.) fam. de plante dioice lemnoase, dicotyle monochlamydeae, cu flori în amente, fructul o capsulă, iar semințele acoperite cu peri. Cuprinde vr'o 200 specii respândite pe întreagă suprafața globului (mai puține sub tropi) și distribuite în două genuri: *Salix* și *Populus*. Lemnul acestora este de importanță industrială. [A. Pr.]

Salicornia L., (botan.) gen de plante cărnoase cu aspect articulat, foile foarte reduse, din familia Chenopodiaceelor, tribul Salicornieae. Cuprinde vr'o 8 specii respândite pretutindenea pe locuri sărate, dintre cari cităm cea indigenă la noi *S. herbacea* L., »gușterarița« sau »iarba sărată.« [A. Pr.]

Salicyl, acidul ortho-oxi-benzoic $C^6H^4<^{OH\ 1}_{COOH\ 2}$ (acid salicylic). Se găsesce în stare liberă în florile de Spiraca Ulmarra, sub formă de aether methylic. In industrie se prepară din phenolatul de sodiu încăldit într'o atmosferă de bioxid de carbon. Apoi salicylatul de sodiu resultat se tratează cu acid chlorhidric și se obține acid salicilic. El cristalisează în formă de prisme de coloare albă, incolor. Se întrebuințează în terapeutică atât intern cât și extern. Sărurile lui se numesc *Salicylate,* s. e. Salicylat de sodiu, de bismuth, de plumb, de mercur, etc.

Saligny, *Anghel,* inginer român, n. 1854 în Focșani. Studiile de inginerie le-a făcut în Germania. Intors în țeară, e numit inginer de control, subdirector, director al liniei Bêrlad-Vasluiu, șef al serviciului construirii docurilor Galați-Brăila, pentru linia ferată Fetești-Cernavoda și podul preste Dunăre. In 1895 e numit director general al căilor ferate. De present e șeful serviciului construirii portului din Constanța. Scr.: Memoriu asupra proiectului podului preste Dunăre (1888); Cercetări asupra păcurilor din România.

Salii, la Romani două colegii de preoți ai lui Mars și Quirinus, compuse din câte 12 patriciani. *S. Palatini,* (numiți după curia lor de pe muntele Palatinus) și S. Collini, (numiți după curia lor dela Porta Collina), păstrau scutul lui Mars (v. Ancile). In Martie făceau procesiuni prin oraș, împreunate cu danțuri și cântări antice (Saliaria carmina).

Salii, popor, v. Franci.

Salin, ce conține sare. *Saline,* ocne de sare, (v. ac.).

Salinae, numele roman al Vințului de sus în Ardeal.

Salinaphthol, *Naphthalol, Betol,* substanță chimică; formează cristale incolore, fără miros și fără gust, abia solubile în apă. Se întrebuințează ca medicamente în casuri de reumatism articular, cystită și afecțiuni ale intestinelor.

Salinele, mine vechi de sare în Rom., j. Bacău, aproape de comuna Têrgul-Ocna. Zacămintele de aici formează o massă subterană de sare gemă de 4 km. lung., 300 m. lățime și aproape 100 m. adâncime. Galeriile de astădi sûnt puse în exploatare dela 1870. Cantitatea de sare extrasă anual din mină este în termin mediu de 17 mil. kgr. (Cf. M. Dicț. geogr. al Rom., v. V, pag. 311.)

Salinele mari, v. Ocnele mari.

Salinurus, (recte *Palinurus),* rac de mare, căruia îi lipsesc foarfecile, are însă antene mari și toracele acoperit cu spini. Trăiesce în Marea Mediterană și la țermurul vestic al Europei.

Salipyrin, substanță chimică, ce se obține prin o combinație a Antipyrinului cu acidul salicylic. Se întrebuințează ca medicament la Influență.

Salisburgia, *(Salzburg),* ducat, una din țerile coroanei austriace, 7151 km²., cu 173,510 loc. (1890); frumoasă țeară alpină, avênd la sud Tauerii mari (Grossvenediger 3660 m., Wiesbachhorn 3570 m., etc.), udată de Salzach, cu văile Pinzgau, Pongau, Salzachgau, Lungau, numeroase lacuri mici, cascade (cea dela Krimler Ache e cea mai grandioasă în Austria), etc. Economie de vite pe scară întinsă, ocne de sare, mine de aur, aramă, fier, marmoră, gips; industrie de lemn, cement, sticlă, bere. Dieta prov. se compune din 26 deputați; în cons. imper. trimite 6 representanți. *Capitala S.* (vechiul *Iuvavum),* lângă Salzach, la înălțime de 420 m. preste nivelul mării, 27,244 loc. (1890); are aspect italienesc, numeroase biserici și palate, fosta residență archiepiscopească acum e a marelui duce de Toscana, castelul imperial Mirabell, poarta nouă sau a lui Sigismund (131 m. lungă, tăiată în stânci). Facultate teol. (1623—1810 universitate), museul Carolino-Augusteum; fabrici de bere, mori, fabrici pentru cafea de smochine, lână artificială. Locul natal al lui Mozart. In apropiere sûnt castelele Hellbrunn, Klesheim, Aigen, Leopoldskron.

Salisbury (pron. salsböri), capitala cott. Wiltshire (Anglia), cu 15,980 loc. (1891). Fabrici de cuțite, postavuri, dantele. Catedrală în cel mai curat stil englez vechiu. Aproape de S. sûnt ruinele castelului roman Sorbiodunum.

Salisbury, *Robert Arthur Talbot Cecil, marchiz de,* bărbat de stat englez, conservator, n. 3 Febr. 1830 în Hatfield. 1853 intrà în parlament, unde se distinge prin spirit, cunoscințe și talent oratoric. In 1866 a fost ministru pentru India, din 1868 a fost între conducĕtorii opoziției contra lui Gladstone, 1874 ajunge din nou ministru pentru India. In 1877 și 1878 până în Aprilie e ambasador englez în Constantinopol, apoi ministru de externe, încheiând o convenție cu Rusia, care se deobligă la multe concesiuni (31 Maiu 1878). A luat parte și la congresul din Berlin. In 1885, apoi în 1886—92 e ministru president, tot așa din 1895—1902, când s'a retras. S. s'a încercat totdeuna să îndulcească relațiunile cu Germania, s'a opus cu energie tendințelor de extensiune ale Rusiei în Orient și a sciut să țină în frîu pe Irlandezi. (Cf. Pulling, Marquis of S. Life and Speeches, 2 tom. Londra, 1885).

Saliva, *bale, scuipat,* lichid alcalic, produs de glandulele salivare: Glandula parotis, Gl. submaxillaris și Gl. sublingualis, toate cu părechea; productul acestora se amestecă și cu lichidul glandulelor mucoase din gură. Glandulele secretează S. sub influența nervilor, îndeosebi la mâncare. S. conține Rhodancaliu și o substanță organică, numită Ptyalin. Menirea fisiologică a S.-ei este, ca să transformeze amylul în dextrină și glycosă, cari substanțe se disolvă în apă, în urmare pot trece în sânge, și să umedească și să facă mai lunecoase alimentele. Cuantul de S. produsă de glandele unui singur om în o di variază între 0·50 și 1·50 kgr. Cf. art. Ptyalism.

Salivantia, (med.) substanțe (remedii), ce promovează secrețiunea salivei. Cel mai eficace e Pilocarpina.

Salivațiune, (med.) v. art. Ptyalism.

Salix L., (botan.) gen de plante din familia Salicineelor caracterisat prin flori cu 1 sau 2 glandule (un disc) și de regulă cu 2 stamine. Cuprinde preste 160 specii respândite pe întreagă suprafața globului, dintre cari citām: *S. babylonica* L. »salcea plângĕtoare«, o plantă decorativă originară din Orient, *S. fragilis* L., *S. alba* L., etc., în general numite »răchită« și cultivate adese pe lângă case și exploatate »în scaun«, dintre speciile frutescente »sălcii« relevăm pe cele folosite la confecționarea coșurilor, precum: *S. viminalis* L., *S. purpurea* L. ș. a. Speciile de S. în general mai sûnt de mare importanță pentru stingerea torenților și asanarea bălților. In regiunea alpină cresc »sălci pitice«. [A. Pr.]

Salle, *Jean Baptiste, dela,* canonic, n. 1651 în Reims, † 1719, a întemeiat Institutul fraților pentru școalele creștine.

Sallmen, *Dimitrie,* general rom. de brigadă, n. 23 Apr. 1836. A întrat în oștire, arma cavaleriei, la 1856 cu gradul de sergent, avansând până la gradul de general de brigadă (1893).

Sallustius, *Gajus S. Crispus,* istoriograf roman, n. 87 a. Chr. in Amiternum, țeara Sabinilor, † pe la 35 d. Chr. S. a fost tribun, quaestor, senator, proconsul. In anii din urmă ai vieții lui s'a dedicat exclusiv elaborării opurilor sale istorice, între cari cel mai însemnat a fost »Historiarum libri V«, din care au ajuns numai fragmente până la noi. S'au păstrat însă două scrieri mai mici: »De conjuratione Catilinae« și »De bello Jugurthino«. Amêndouĕ scrierile dovedesc un studiu conscienţios al istoriografilor și oratorilor romani și greci, și presintă o icoană viuă a decadenței republicei romane. Ed. critice de Kritz, 3 tom. Lipsca, 1828—53; Iacobs, ed. 9. Berlin, 1886; Francezul Charles de Brosses, 4 tom. Dijon, 1777; Italianul Bellezza. Milano, 1891.

Salm-Reifferscheidt, *Nicolaus, conte,* general imp. austriac, n. 1459 în Obersalm, a luat parte la luptele din Olanda și Italia. In bătălia de lângă Pavia din 1525 a luptat personal cu regele francez Francisc I. 1529 i-s'a încredințat apĕrarea Vienei în contra Turcilor sub Soliman II. † 4 Maiu 1530.

Salmagundi, (franc. salmigondis), mâncare cu sos făcută din mai multe cărnuri încăldite din nou; amestec de lucruri nepotrivite.

Salmanasar, (ovr. Salmaneser, asir. Șulmanașarid), numele mai multor regi din Asiria. Cel mai vestit între ei e S. II (860—824 a. Chr.), care s'a resboit cu toți vecinii, precum și cu Iehu, regele din Israil. După biblie a făcut pe regele ovreu Hosea tributar.

Salmiac, (amoniac Az $H_3 + H_{20}$), o soluțiune a gazului amoniac în apă. Se prepară dacă tratăm clorura de amoniu cu hidroxidul de calciu. Amoniacul lichid e un lichid clar, cu miros propriu de gaz amoniacal și de un gust caustic; e întrebuințat și în industrie la fabricarea colorilor, a lacurilor, etc.

Salmo, v. Lostrița.

Salmoneos, la Greci fiul lui Aeolos, deul vênturilor.

Salmonidae, o fam. de pesci physostomi având o înotătoare adipoasă, o vesiculă înotătoare simplă și numeroase apendice pilorice. Ovarele sûnt în formă de saci și ouĕle cad în cavitatea viscerală.

Salol, etherul phénil salicylic, $C^6H^4<^{OH}_{CO.OC^6H^5}$, e un corp organic, care se presintă sub forma unei pudre cristaline de o coloare albă, de o odoare și savoare slab aromatică, insolubilă în apă, solubilă în alcool și ether. Se prepară încăldênd timp mai îndelungat un amestec de salicylat sodic și phénat sodic cu oxiclorura de phosphor, e întrebuințat în medicină ca antiseptic și antipyritic.

Salome, 1) soția lui Zevedeiu și mama apostolilor Iacob și Ioan. 2) *S. Alexandra,* soția regelui macabeic Aristobul I, apoi însăși regina statului macabeic; amica Fariseilor. 3) *S.*, sora lui Irod I. 4) *S.*, fica Irodiadei și nepoata celei premergĕtoare, a cerut dela Irod Antipa capul lui Ioan Botezătorul (v. ac.).

Salomon, *insule, (Georgia Nouă),* grupe de insule în Oceanul Pacific, spre resărit dela Neoguinea, 43,900 km²., cu 176,000 loc.; 7 insule mai mari, multe ins. mĕrunte, cu munți înalți; partea nordică sub protectorat german, cea sudică engleză.

S., v. și Solomon.

Salon, *(franc.)* odaie mai mare dintr'un apartament, destinată pentru primirea oaspeților. In Paris se dă denumirea S. și unei exposițiuni anuale de tablouri lucrate de artiști în viață.

Salonic (turc. *Selanic,* vechiul *Tessalonic),* vilaiet turc., lângă Marea Egeică, 35,450 km²., cu 1.200,000 loc. *Capit. S.,* lângă *golful S.*, 120,000 loc. (1/3 Ovrei), e legată prin cale ferată cu Belgrad și cu Dedé-Agaci; archiepiscop grec; industrie de bumbac, mori cu vapor; cel mai mare oraș comercial la mare al Turciei după Constantinopole; port mare, export de cereale, tutun, opiu, bumbac; import de țeseturi, mărfuri de fier și coloniale, petroleu. 1897—98 au întrat în port 3235 năi de 736,157 tone.

Salonta (magh. *Nagy-Szalonta),* com. mare în Ung., cott. Bihor, are 1995 case cu 12,650 loc. (495 Rom.). Teritorul e foarte productiv. S. e emporiu de comerciu de vite, porci și oi. Are mai multe mori cu vapor, o bancă și gimnasiu cu 6 clase.

Salpe, un ordin din grupa Tunicierilor (v. ac.), având corpul cilindric și cu o manta groasă. Orificiul anterior cu o buză în formă de capac. Organele femele sûnt mature înaintea celor mascule. In desvoltarea lor au două forme succesive: una resultă din ou și dă nascere prin mugurire la un stolon ce se fragmentează în mai mulți indivizi, acești indivizi dau ouĕle. Salpele trăiesc în Mediterana.

Salpetru *de Kaliu,* azotatul de potasiu (AzO_3K), se găsesce liber în unele locuri ca în Bengal, Egipt, Ungaria, etc., pe suprafața pământului în timpul căldurilor ca producte de eflorescență. Artificial S. se obține din așa numitele Plantagele de S. Se presintă sub forma unei mase cristaline solubile în apă. Este foarte mult întrebuințat în industrie la facerea ierbei de pușcă. Astădi S. de potasiu se prepară din azotatul de sodiu și clorur de potasiu.

S. de ziduri, azotatul de calciu $(AzO_3)_2Ca$, se găsesce în pământul roditor, în apele de puțuri pe grajdurile și zidurile umede. Se obține prin solvarea carbonatului de calciu în acid azotic dilut și prin evaporația soluțiunei, în gol deasupra

acidului sulfuric formează cristale monocline, cari conţin 4 molecule apă de cristalisaţie. Este lesne solubil în apă şi alcool.

Salpiglossis Ruiz. et Pav., (botan.) mic gen din fam. Solanaceae, tribul Salpiglossidae, cuprinde vr'o 2 sau 3 specii de plante erbacee anuale sau perene, viscospubescente, originare din Chili. Dintre speciile acestui gen menţionăm *S. sinuata* Ruiz. et Pav. plantă anuală, originară din Chili şi cultivată pentru frumseţa florilor sale divers colorate. [Z. C. P.]

Salpingitis, (med.) inflamaţia tubelor uterine; se desvoaltă mai ales ca o continuare a Endometritei (v. ac.) sau a afecţiunilor peritoneale. Tratamentul se acomodează morbului original, cataplasme umede şi calde sau băi călduţe au un efect bun.

Salsette, insulă în Estindia, spre nord dela Bombay, 624 km²., cu 109,620 loc.; temple suterane străvechi.

Salsola L., (botan.) gen din fam. Chenopodiaceae, trib. Salsoleae, cuprinde plante erbacee frutescente sau subfrutescente şi are vr'o 40 de specii, respândite prin regiunile temperate şi subtropicale. In părţile noastre cresce prin locuri nămoase şi sărate *S. Kali* L., cunoscută poporului nostru sub numirile de: I a r b ă s ă r a t ă, S ă r i c i c ă. [Z. C. P.]

Salta, prov. în republ. Argentina, 161,099 km²., cu 118,015 loc. (1895). *Capitala S.*, 16,672 loc.; episcopie.

Saltarello, *(ital.)* specie de dans popular, de o mişcare repede şi saltătoare, în măsură ternară (3/8 sau 6/8).

Saltea, (mindir, matraţ), aşternut de pat umplut cu lână sau cu pĕr de cal.

Salţele sau *Vulcani noroioşi,* crepături ale scoarţei pământului, prin cari iasă apă sărată şi noroioasă, însoţită de gazuri, dintre cari cel mai abondant e idrogenul protocarbonat. S. mai mari se află în j. Buzeu (Rom.), apoi în insulele Sicilia, Trinidad, Toman (Rusia), Iava.

Salt Lake City, *(Oraşul Lacului Sărat, »Noul Ierusalim«),* capitala Mormonilor în America de nord, lângă calea ferată pacific şi Marele Lac Sărat, 44,843 loc. (1890); templu mormon în stil gotic. Oraşul s'a fundat la 1847.

Salto mortale, *(ital.)* săritură de moarte; încumetare, faptă riscată.

Salubritate, starea igienică, stare conformă cu prescripţiunile igienei. (v. Igiena.)

Salubritate publică, aplicarea practică a Igienei publice, care incumbă autorităţilor administrative locale, mai ales celor comunale. (v. Igiena.)

Saluen, *(Salven),* rîu în India posterioară, isvoresce în Tibet, curge prin provincia chin. Iünnan, prin Birma, se varsă în Golful Martaban; 1649 km. lung, numai puţin e navigabil.

Şalupa, a doua luntre mai mare de pe bastimentele de comerciu. Ea se mână cu lopeţi, vêntrele sau cu ambele deodată. Ş. mijlocesce comunicaţia între bastiment şi ţermure.

Salus, la Romani o ḑină de origine sabină cu templul pe Quirinal; serbatoarea ei se ţinea în 5 Aug. S. înseamnă salutea, bunăstarea, fericirea poporului.

Salus publica suprema lex esto, (lat.) binele patriei să fie cea dintâiu lege.

Salut, *(lat.)* salutarea năilor prin puşcături de tun. Numĕrul puşcăturilor de salut e stabili prin învoeli internaţionale şi nu trece preste 21. La S. vaselor străine de resboiu se respunde cu acelaş numĕr de puşcături. S. e împreunat cu înălţarea drapelelor.

Salutarea, semnele şi vorbele obicinuite între oameni la întâlniri şi despărţiri. Romanii cei vechi se salutau la întâlnire cu Ave, la despărţire cu Vale; Salve era pentru amêndoué. In Europa sûnt obiceiurile de salutare aproape aceleaşi la toate popoarele.

Salva, milit. descărcarea deodată la comandă a tuturor puscilor sau tunurilor. Se aplică, când e să se împiedece apropierea duşmanului sau când e să se constate iute şi sigur depărtarea de duşman; descărcarea armelor în semn de onoare.

Salva approbatione, *(lat.)* cu reserva aprobării.

Salvadŏr, republică în America centrală, lângă Oceanul Pacific, 21,070 km²., cu 803,534 loc. (1894), între cari 300,000 Indiani. Principale producte: cafea, indigo, zahăr, tutun, balsam, din cari se exportează ca. de 10 mil. dolari pe an. Constituţia dela 1864, revisuită 1888. In frunte stă un president ales pe 4 ani, camera legislativă se compune din 42 membri. In 1896 a avut venituri 10.174,000 dolari, cheltuieli 9.745,000 dolari. Datoria 8 mil. dolari. Armata 3000 oameni. E împărţită în 14 departamente. S. fusese colonie spaniolă, dela 1821 e republică. Capitala San Salvador.

Salvagiu. *Staţiuni de salvare* sûnt aşezăminte menite a scăpa pe oameni înecaţi în mare ori într'un fluviu, înzestrate cu un personal instruit pentru acest scop, cu bărci (luntri) de salvare şi cu alte unelte necesare. Staţiunile de salvare maritime şi fluviale nu trebue să se confunde cu întocmirile pentru primul ajutor medical la accidente din unele oraşe mari din Anglia, Austro-Ungaria, Germania, cu Ambulance-Association engleză, cu Sanitaetswachen şi cu societăţile de Samariţi germane, cu Freiwillige Rettungsgesellschaft din Viena, cu asociaţiunea analogă din Budapesta, cari întreţin şi şcoale de Samariţi.

Şalvari, pantaloni largi şi lungi, cari se poartă în Orient.

Salvation Army, germ. *Heilsarmee, armata mântuitorilor,* o societate religioasă, întemeiată 1878 în Londra de William Booth. Ea e organisată milităresce şi şi-a propus mântuirea sufletelor celor păcătoşi prin predici, cântări psalmodice şi deprinderi religioase. S. şi-a întins activitatea deja în India estică, America, Australia, Francia, Olanda, Şvedia şi Germania şi lucră mai ales în păturile cele mai decăḑute ale poporaţiunii.

Salvator, *(lat.)* mântuitor.

Salve, *(lat.)* ca interj. = salutare.

Salvia L., (botan.) gen din fam. Labiatae, tribul Monardeae, cuprinde plante erbacee, subfrutescente sau frutescente. Acest vast gen este dividat în 12 secţiuni sau subgenuri şi are vr'o 450 de specii, respândite prin regiunile temperate şi calde de pe suprafaţa globului. Dintre numeroasele specii, cari cresc în părţile noastre, menţionăm: *S. Aethiopis* L. vulgar Ş e r l a i, I a r b a s f. I o a n, *S. glutinosa* L. popular C i n s t e ţ, *S. pratensis* L. şi *S. silvestris* L. numite popular: C o a d a v a c i i, J a l e, etc. Se cultivă

mult prin grădini *S. officinalis* L., originară din Europa sudică şi cunoscută poporului nostru sub numirile: Jale de grădină, Salbie, Salvie de grădină, etc. Frunzele acestei plante sûnt întrebuinţate în medicină şi cunoscute în farmacie sub numele de »*Folia Salviae*«. Poporul nostru pune foile acestei plante unse cu unt pe gâlci pentru a se vindeca. [Z. C. P.]

Salvinia L., (botan.) gen de Filicinee Hydropteridee, familia Salviniacee. Speciile sale plutesc pe suprafaţa apelor liniştite; sûnt lipsite de rădăcini, iar sporii de două feluri (micro- şi macrospori) se produc într'un sporocarp. In Europa şi în România cresce specia *S. natans* Hoffm., numită popular Peştişoară. [S. Şt. R.]

Salve jure, *(lat.)* cu reserva unui drept. *S. errore et omissione* (presc. S. E. et O.) sau S. errore calculi (S. E. C.), cu reserva unei greşeli sau omisiuni, formulă ce se pune de obiceiu sub socoteli sau conturi curente.

Salvus conductus, permisiunea de a merge şi de a se reîntoarce liber. Se dă mai ales în timp de resboiu pentru persoane, cari nu aparţin armatei sau sûnt chiar din armata inimică.

Salyphuge, arachnide, v. Galeode.

Salzach, rîu în Salisburgia, isvoresce în Salzachscharte (2467 m.), se varsă în Inn, dela Hallein în jos e navigabil. 226 km. lung.

Salzbrunn, sat şi staţiune balneară în guvernam. prus. Breslau, la 407 m. preste nivelul mării; 3956 loc. (1895); opt isvoare alcalinosalinice; manufactură de oglinḑi; mine de cărbuni.

Salzburg, v. Salisburgia.

Salzkammergut, admirabilă regiune alpină în Austria, între Stiria şi Salzburg, 1500 km²., cu lacuri alpine pitoresci (Traun, St. Wolfgang, Hallstatt, etc.) şi grupe de munţi, ca Dachstein (2926 m.), Totes Gebirge (2514 m.), Tennengebirge (2428 m.), etc. In centrul S.-lui e staţiunea balneară Ischl.

Salzungen, oraş în Saxa-Meiningen, 4391 loc. (1895); ocne de sare, baie de nămol; în apropiere un lac sărat.

Şam —, v. şi *Cham —*.

Samaden, (dial. ladin, *Samedan),* localitatea principală din Engadinul sup. (cant. Graubünden), cu 842 loc. S. e plin de case de cură, hoteluri, fiind folosit iarna pentru poziţia cea frumoasă şi clima cea dulce ca loc de cură.

Samacov, (Samocov), oraş în cercul Sofiei, Bulgaria, pe ţermurul drept al rîului Ischer, cu 9658 loc., reşedinţa unui mitropolit ortodox, comunitate bis. protestantă-bulgară; topitoare de fier, fabricaţiune de safian, ciorapi, şaluri, mărfuri de piele.

Samalagea, v. Damast.

Şamanism, religiunea Samoieḑilor, Tunguzilor, Burieţilor, Iacuţilor, Ostiacilor şi Vogulilor. Ş. e caracterisat prin cultul strămoşilor şi credinţa în farmece şi spirite. Preoţii acestei religiuni se numesc Şamani.

Samara, (botan.) soiu de fruct cu pericarpul uscat, indehiscent, lăţit de jur împrejurul seminţei sau numai într'o parte a ei, ca o aripă subţire, ceea ce face să fie uşor transportat de vênt şi împrăştiat; s. e. la Ulm, Arţar, ş. a.

Samara, com. rur. în Rom., j. Argeş, compusă din 8 cătune, cu 1501 loc., 3 biserici şi 1 şcoală. Se pretinde, că aici a fost odată un oraş înfloritor, dovadă multele remăşiţe de clădiri de piatră şi cărămidă.

Samara, 1) afluent pe stânga al rîului Volga în Rusia, 561 km. lung. 2) Afluent pe stânga al Niprului (Rusia), 316 km. lung. 3) Guvernament în Rusia estică, 151,047 km²., cu 2.763,478 loc. (1897); în majoritate stepă. *Capitala S.,* lângă Volga, 91,672 loc. (1897); comerciu însemnat cu cereale, lemne, sare.

Samarang, oraş pe Iava, capitala unei residenţe olandeze, 72,919 loc. (1893).

Samaria, oraş în Palestina medie, zidit în jum. a doua a secl. X a. Chr. de regele Omri. S. a fost capitala regatului Israil. Dărîmată la 722 a. Chr. de Sargon, a fost colonisată cu Asirieni, cari amestecându-se cu Israeliţii remaşi au dat nascere poporului samarinean, atât de despreţuit de Iudei. (v. şi Samarineni.) *Samaria,* ţeara cu capitala de acelaş nume.

Samarina, 1) *S.,* comună arămânească, la poalele muntelui Smolica în Macedonia de sud, cu 3000 loc., cari numai vara petrec acolo. 2) *S.,* cea mai frumoasă idilă din »Macedonele« lui Bolintineanu.

Samarineni, popor format din Iudeii remaşi în Samaria (v. ac.), după captivitatea babilonică, şi din alte popoare păgâne imigrate acolo. Nefiind admişi de către Iudeii întorşi din captivitate la zidirea templului, şi-au zidit templu pe muntele Garizim şi un preot cu numele Manase le-a prescris ritul cultului divin. S. din biblia lui Moise recunoşteau numai Pentateuchul, credeau în nemurirea sufletului şi aşteptau venirea lui Mesia. Pe Isus l-au primit mai bine ca Iudeii (Ioan 4, 25) şi creştinismul s'a lăţit mai tare între ei. Astăḑi se mai află numai puţini S. în Naplous.

Samaritean, persoana principală din parabola lui Chr. S. milostiv. *S.,* locuitorul Samariei. (v. Samarineni.) *Samaritene,* reuniuni pentru ajutorare în casuri de nenorociri.

Samarkand, prov. rus. în Turkestan (Asia centrală), 68,963 km²., cu 857,847 loc. (1897). *Capit. S.,* lângă calea ferată transcaspică, 54,900 loc. (1897), însemnat oraş comercial. In antichitate *Maracanda,* mai târḑiu capitala lui Timur († 1405), deci loc de pelerinagiu pentru mohamedani. Ruşii au ocupat oraşul la 1868.

Sâmbăta, (ovr. Sabbath = ḑi de repaus), ḑiua a şaptea a septĕmânei, care la Israeliţi ca ḑi de serbătoare se datează din legea veche, şi este dedicată întru memoria zidirei lumei şi a mântuirei poporului jidovesc din robia Egiptului. In creştinism, în locul S.-ei, în care Isus s'a odichnit în mormênt, s'a ridicat la rangul ḑilei Domnului, ḑiua următoare, adecă »Dumineca«, în care Christos a înviat. *S.* în poveştile române o personificată ca o sfântă.

Sâmbăta de jos, magh. *Alsó-Szombatfalva,* com. rur. în Trans., cottul Făgăraş, cu 819 loc. Români şi Maghiari (164). Aici se află o herghelie a statului.

Sâmbăta de sus, magh. *Felső-Szombatfalva,* com. rur. în Trans., cottul Făgăraş, cu 898 loc. Români şi cu ruinele unei biserici, în cari se găsesc frescuri preţioase.

Sambeniţa (sacco benito), 1) cămaşa condamnaţilor inquisiţiunei; 2) inscripţiunea de pe crucea Sf. Andreiu sub care erau scrise numele condamnaţilor inquisiţiunei.

Sambesi *(Zambesi),* rîu în Africa sudică, isvoresce la 11—13 lat. sud. şi 19—24 l. est., vecin cu isvoarele rîului Cassai, care curge în Congo. Partea superioară (Liba) percurge teritoriile Lobale, Barotse şi Mambunda. La 17° lat. sud., alvia i-se ângustă, şi se formează mai multe cataracte (Katima, Mololo), la 18° lat. sud. este renumitul cataract Victoria (Wosivatunja). După ce iese din munţii Lupata primesce rîul Schire, care iese din lacul Nyassa. Inainte de a se vărsa în mare formează o deltă de 5000 km². S. are toate însuşirile rîurilor africane, are multe cataracte, şi deşi are o lungime de 2660 km. totuşi numai în unele părţi e navigabil. Teritorul acestui rîu este 1.430,000 km². Scrutări mai temeinice asupra acestui rîu au făcut Livingstone, Stanley, Cameron, în timpul din urmă Serpa-Pinto şi Holub.

Sambor, oraş în Galiţia, lângă Nistru 14,324 loc. (1890).

Sambre, afluent pe stânga al rîului Maas, 190 km. lung, din cari pe 160 km. e navigabil. *Canalul S.* duce dela Landrecies spre sud la Oise, 67 km. lung.

Sambucus L., (botan.) gen din fam. Caprifoliaceae, tribul Sambuceae, cuprinde arbori, arbusci sau plante subfrutescente, mai rar chiar plante erbacee perene şi are vr'o 10 sau 12 specii, distribuite prin regiunile temperate ale globului. In părţile noastre cresc următoarele 3 specii: *S. Ebulus* L. numit popular Boj, Boz sau Bozie. *S. nigra* L. numit de popor Soc şi în fine *S. racemosa* L. cunoscut de poporul nostru sub numirea de Soc roşu sau Soc de munte. Florile de Soc sûnt întrebuinţate în medicină »*Flores Sambuci*«. Poporul nostru întrebuinţează Bozul şi Socul, adesea în legătură cu descântece, spre a vindeca diverse boale la om şi la animale. [Z. C. P.]

Samca sau *Avestiţa,* o strigoaie, care sugrumă pe copíi; morb de copíi; amulet purtat contra acestui morb.

Sâmḑiana, *(Sîmzieana),* în pov. românesci, numită şi *Jana S.,* o ḑeiţă identică cu Ileana Cosînzeana (v. ac.). 24 Iunie, serbătoarea tăierii capului lui Sâmtion (Sf. Ioan), la popor se numesce şi *Sîmzienele,* pentru că atunci se culeg florile galbene, numite Simziene, se fac cununi din ele şi se aruncă pe casă.

Sâmedru, *Simedru,* din Sf. Dimitrie, serbătoare bisericească aşezată întru onoarea martirului Dimitrie (v. ac.), ce se celebrează în biserica de rit oriental în 26 Oct. st. v.

Samhara, şes săros între piscul nordic al Abessiniei şi între Marea Roşie în apropierea portului Massaua, cu mai multe coline şi văi, în cari numai pe timpul ploilor este apă. E locuit de o seminţie de nomaḑi din neamul Bedscha, numită Schoho.

Şamil, (Samuil). *Ben Mohamed S.,* n. 1797 în Himry, Dagestan (Caucaz), † Martie 1871 în Medina, conducĕtorul seminţiilor din Dagestan în lupta pentru libertate contra Ruşilor. Ş. a luptat cu noroc schimbăcios din 1824—59, când a fost prins de Ruşi şi dus la Petersburg. In 1869 s'a conferit familiei lui nobilitatea ereditară.

Samniţi, unul dintre popoarele aparţinĕtoare seminţiei italice din Italia de mijloc. In 82 a. Chr. Sulla i-a nimicit de tot, aşa că în lumea veche pe timpul lui Strabo S. numai din veste erau cunoscuţi.

Samnium, o ţeară mică în Italia antică de mijloc, pe Adriatica.

Samoa, *Insulele, (Ins. Marinarilor),* grupă de insule în Oceania, constând din 4 insule mai mari (cea mai mare e Savaii, cea mai populată Upolu) şi mai multe ins. mici; 2787 km²., cu 35,655 loc. (1887); se exportează cupra, bumbac, cafea. Capitala Apia pe ins. Upolu. Conferenţa din Berlin din 1889 a declarat ins. S. neutrale.

Samoderjeţ, *(rus.)* autocrator, un titlu al împĕraţilor ruşi, folosit dela începutul secl. XVII. Domnitorii ţerilor române încă l-au folosit după ce s'au scăpat de suzeranitatea Ungariei.

Samoglasnica, *(slav.)* cântare cu vers propriu după o melodie deosebită de celelalte cântări bisericesci.

Samoieḑi, popor mongolic din grupa altaică, locuiesce la coastele asiatice ale Oceanului Arctic dela Marea Albă până la peninsula Taimyr, ca. 20,000 suflete; ţin reni, sûnt păgâni, au limbă proprie.

Samoieḑilor, *peninsula (Jalmal),* peninsulă în Siberia între sinul Ob şi Marea Cara.

Samoil, rege bulgar (976—1014), şi-a primit coroana dela Papa dela Roma. A purtat resboaie îndelungate cu Bizantinii, mai toate terminate cu înfrângerea Bulgarilor. (v. şi Samuil.)

Samos, (turc. *Sisam Adasy),* insulă la coasta ionică a Asiei mici, 468 km²., cu 51,745 loc. (1898) în majoritate Greci; insula e muntoasă, dar roditoare. In anticitate S. era un stat înfloritor cu frumoasa capitală S. (templul Herei); dela 1832 e principat stând sub suzeranitatea Turciei; se exportează vin, stafide, piei, oleiu, roşcove. Capitala Vathy.

Samosateanul, *Paul,* episcop al Antiochiei în secl. III, care a profesat eresia Antitrinitarilor, adecă a celor ce negau divinitatea lui Isus, ḑicênd că în el a locuit numai o putere dumneḑeiască. S. a fost osândit în sinodul din Antiochia 269, s'a mai susţinut însă câtva timp, sprijinit de Zenobia, regina Palmirei, dar după ce aceasta a fost repusă de către împĕratul Aurelian, a fost depus şi alungat şi el din episcopat.

Samothrake, *(Samothraki),* insulă turc. în Egeica, 177 km²., cu 2536 loc. In anticitate sediul unui renumit cult păgân al Cabirilor. Capitala Castro.

Samovar, ceainic obicinuit cu deosebire în Rusia, compus dintr'un vas de metal în care se fierbe ceaiul cu o maşină de spirt.

Sampson, *William Tomas,* contra-admiral amer., n. 1840 în Palungra (St. N.-York), a studiat la acad. de marină din Annapolis. A luat parte la resboiul de seccesiune; 1886 numit inspector al acad. de marină. Mai în urmă s'a distins în resboiul american-spaniol din 1898, nimicind la 3 Iulie flota spaniolă comandată de Cervera (v. ac.).

Samsaria (sensarie), mijlocirea de afaceri de bursă. *Samsar* sau *sensal* persoană autorisată a mijloci afaceri de bursă (v. şi Curtagiu).

Samsö, insulă daneză între Seeland şi Iütland, 110 km²., cu 6475 loc. Oraş principal Nordby.

Samson, *Simson,* judecător, erou naţional al Iudeilor. A avut multe lupte, pline de aventuri, cu Filistenii, până ce cade în mânile lor prin tradarea Delilei, concubina lui.

Şamşudul de Câmpie, (magh. *Mező-Sámsond),* comună rurală în Trans. cott. Muréş-Turda, cu 2008 loc. Rom. şi Magh. (913).

Samuil, ultimul judecător jidovesc, care a uns apoi pe Saul şi mai târḑiu pe David de rege (v. şi Aba Samoil).

Samum, vênt viforos, care se nasce pe năsipoasele pustiuri ferbinţi din Arabia, Siria, India vestică şi Sahara. Temperatura lui ajunge până la 56° C. S. nu suflă nici când mai mult de 7 ḑile după olaltă. Ferbinţeala şi uscăciunea lui cea mare ucide uneori oameni şi animale.

Samur american *(Mustela americana),* mamifer din fam. Mustelidelor, ord. Carnivoarelor, cu pĕr brun, pata la gât galbenă, pe cap şi urechi cenuşiu sau alb. Pĕrul nu-l are aşa fin ca S. rusesc sau sibiric. Lungimea corpului 45 cm., a coḑii 15 cm. Trăiesce pe lângă Hudsonbai şi Labrador (America nordică). O piele costă cam 80 lei.

Samur rusesc (Mustela martes), mamifer din fam. Mustelidelor, ord. Carnivoarelor, acoperit cu pĕr brun-gălbiniu, pe piept are o pată galbenă-roşie. Lungimea corpului 48 cm., a coḑii 24 cm. Trăiesce în Europa şi Asia vestică prin păduri, prin scorburi de copaci. Se vênează pentru blana lui. O piele costă cam 20 lei.

Samur sibiric (Mustela zibellina), mamifer din fam. Mustelidelor, ord. Carnivoarelor, se deosebesce de S. rusesc (v. ac.) prin urechile mai mari şi pĕr mai lung şi mai lucitor. Pĕrul brun-gălbiniu sau brun închis, adeseori cu peri albi. Lungimea corpului 44 cm., a coḑii 22 cm. Trăiesce în Siberia şi Asia centrală. Se vênează pentru blana lui cea foarte scumpă. (Preţul unei piei este cam de 30—600 lei).

Samurcaş, *Constantin,* fost caimacam al Olteniei 1821—22. † 1822 la Craiova.

Samurcăşesci, mănăstire în Rom., j. Ilfov, fondată în 1808 de vornicul Const. Samurcaşi. Are 45 călugăriţe.

Samus, numele dacic al rîului Someş (v. ac.).
Samus, nume purtat de principii traci.

Sămuşeni sau *Sămuşerul,* com. rur. pe Nistru cu căt. *Cadubul,* parochie cu comuna Onutul, moşie boierească în căp. Coţman şi j. Zastavna în Bucovina, are 856 loc. (755 ort.-or., 16 rom.-cat. şi uniţi, 85 mos.), o şcoală primară, remăşiţe şi întărituri vechi la Vadul Tătarilor la Nistru.

San, (ital. şi span. prescurt. din santo) = sfânt.

San, afluent pe dreapta al Vistulei în Galiţia, isvoresce în Carpaţii păduroşi, 490 km. lung.

Şan, popor, care a format mai multe state în India posterioară între Siam, Tonching, Birma şi Jünnan. Ş. sûnt Mongoli, cari au adoptat cultura chineză. Ei sûnt acum sub stăpânirea Angliei, Franciei, Chinei şi Siamului. Numĕrul lor e de vr'o 5 mil.

Sana, capitala vilaietului turco-arab Iemsu, 30,000 loc. Export de cafea. Până la 1871 a fost capitala unui sultanat.

Sănătate, conservarea ei, v. Igiena şi art. Sanitar —.

Sanatoriu, aşeḑământ special pentru căutarea bolnavilor, nu numai cu medicamentele obicinuite, ci mai mult cu mijloace fisicalice, dietetice şi în condiţiuni diferite de tratamentul ordinar ce se poate da bolnavilor în spital. S'au înfiinţat pentru tuberculoşi, aflaţi în primele stadii ale boalei, S.-ii în locuri muntoase, apĕrate contra vênturilor, în apropiere de păduri, în edificii spaţioase, bine aerisate, luminate cu profusiune de razele solare. Asemenea s'au creat S. pentru boale nervoase, în cari predomnesce idroterapia, gimnastica medicală şi electroterapia; S.-ii pentru boalele de nutriţiune, în cari se aplică un regim alimentar potrivit cu caracterul boalei. (v. Tuberculosa).

San Benito, haină de pocăinţă, pe care o îmbrăcau cei convinşi de eresie şi supuşi la pocăinţă pe timpul inquisiţiunei (v. ac.).

Sâncel, magh. *Szancsal,* com. rur. în Trans., cott. Têrnava mică, cu 1733 loc. rom.

Sanchezia R. et P., (botan.) gen de plante din familia Acanthaceelor, trib. Ruellieae. Cuprinde 8 specii sudamericane, dintre cari *S. nobilis* Hook. f. din Equador se cultivă la noi ca plantă de florărie. [A. Pr.]

Sancho, numele mai multor regi în Castilia, Navarra şi Portugalia.

Sancho Pansa, (pron. Sancio), scutierul lui Don Quixote (v. Cervantes).

Sanchuniathon, istoriograf n. în Berytus sau Tyrus, care a trăit pe la 1250 a. Chr. Se susţine, că ar fi scris despre istoria cea mai veche a Feniciei şi a Egiptului. Din scrierea lui au remas numai fragmente în traducerea lui Philo.

Şancru, (med.) v. art. Chancre şi Syphilis.

Sanct-Bernard, pas alpin, v. Bernard.

Sanct-Gallen, canton la nord. Elveţiei, 2019 km²., cu 229,367 loc. (1888); mare industrie de bumbac, mine de fier şi de lignit. *Capitala S.,* la altitudine de 673 m., 34,798 loc. (1898); reşedinţa episcopească cu catedrală; abaţie de Benedictini, acum seminar de învĕţători.

Sanct-Gotthard, v. Gotthard.

Sanct-Helena, *(Sf. Helena),* insulă britanică, unde a fost internat Napoleon I, sit. la 15° 55′ lat. sud. 11° 57′ long. ost. în Oceanul Atlantic, 1900 km. dela coastele Africei, 4450 km. dela coastele Americei, 1120 km. departe de insula Ascension în o înălţime 538 m. preste mare. Descoperită în 22 Maiu 1502, ḑiua Sf. Elena, de Portugezul Ioao de Noza, de aici numirea. La început nu era locuită, mai târḑiu au fost duse acolo animale. Are multe vulcane, şi lava aruncată a făcut pămêntul fructifer. Capitala este *Jamestown,* cu 4—500 de case şi 1500 loc. Alte oraşe nu sûnt, ci ici-colea singuratice case. O asemenea casă este *Longwood,* în care a fost internat Napoleon I.

Sanctissimum, *(lat.)* prea sfânt, Sf. Cuminecătură (v. ac.).

Sancţiune. Pentru ca o lege să devină obligatoare, e trebuinţă de S. regală, adecă votul regal şi definitiv al proiectului de lege votat de cameră şi senat. S. este un act al puterii legislative (v. ac.). Când regele sancţionează o lege, face, prin urmare, un act de legiuitor, iar când promulgă (v. ac.), un act de putere executivă. Regele poate refusa S. O lege nu devine obligatoare decât dacă e sancţionată, promulgată şi publicată. In Austro-Ungaria legea sancţionată întră în vigoare după 45 ḑile dela publicare, în România nu e termin. Formalitatea sancţionării legilor e un principiu constituţional.

Sancţiunea pragmatică, o lege fundamentală, prin care se regulează o afacere de stat mai

importantă pentru totdeuna. In Austro-Ungaria s'a făcut o S. pragmatică sub Carol VI, în puterea căreia s'a hotărît, ca toate țerile austriace să remână laolaltă nedivisibile, iar succesiunea la coroană în lipsa de descendenți de genul bărbătesc să treacă la linia femenină (Maria Teresia) în ordinea primogeniturei. Această S. pr. s'a înarticulat și în legile Ardealului la 1722 și în ale Ungariei la 1723. [P.]

Sanct-Lorenzo, rîu, v. San-Lorenzo.

Sanct-Petersburg, guvernament rusesc lângă Golful Finnic, 53,768 km²., cu 2.107,691 loc. (1897). *Capitala S.,* e totodată capitala Rusiei și reședința Țarului, situat lângă Neva, aproape de vĕrsarea ei în Golful Finnic, 29,000 edificii, teritoriu de 98 km²., cu 1.267,023 loc. (1897), un amestec din aproape toate popoarele Europei și Asiei. Centrul orașului e fortăreața zidită 1703, spre sud dela ea, pe malul stâng al Nevei e partea cea mai frumoasă a orașului; 500 strade (Nevskiĭ-prospect 3 km. lung, promenada lumii elegante), cheuri minunate; 64 piețe, ca câmpul lui Marte cu statua lui Suwarow, piața palatului cu columna lui Alexandru 42 m. inaltă, monumentul Catarinei II, etc.; 150 poduri preste Neva. *Edificii:* palatul de iarnă, Eremitage cu colecții de arte și sciințifice, palatul de marmoră, palatul Mihailov vechiu și nou, 3 reședințe imperiale de vară, admiralitatea, teatru, bursa, etc. *140 biserici* și numeroase capele: catedrala Sf. Isac, a Maicei Domnului de Kasan, bis. Petru și Pavel, bis. Schimbării la față, etc. *Instituțiuni sciințifice și de arte:* academia de sciințe (fund. 1725), academia de arte (dela 1764), universitate (fund. 1819), academie ortodoxă și rom.-cat., academie de medicină și chirurgie, școală de drept, 19 gimnasii clasice, 2 progimnasii, 7 școale reale, 6 institute technice, școală comercială, conservatoriu de musică, institut technologic, numeroase școale militare, 25 gimnasii de fete, 525 școale poporale. Marea bibliotecă imperială (1·2 mil. vol. și 35,000 manuscripte), observatoriu astronomic; colecțiuni de picturi (în acad. de arte și în Eremitage), museu etnografic și de mineralogie, precum și alte numeroase colecțiuni. 5 teatre mai mari, 1 circ. *Institute de binefacere:* mare asil pentru copii găsiți, 107 spitale, ș. a. *Industria* e însemnată, cu deosebire cea de bumbac, de fier, mașini, art. de gumi, tutun, rachiu, zahăr, etc.; comerciu viu; numeroase bănci. Portul iarna e înghețat. Se exportează secară, grâu, in, petroleu, lemne, ouĕ, etc. Orașul S. a fost fundat 1703 de Petru cel Mare.

Sanctuar, partea de cătră resărit a bisericei, despărțită de cor sau presbiteriu prin iconostas. In S. este așezată »masa santa«, »masa punerii înainte« (proscomidier) și »scaunul cel de sus archieresc«.

Sanct-Vincent, *cap,* punctul sud-vestic cel mai extrem al Portugaliei și preste tot al Europei.

Sancus (și *Sangus),* la Romani și Sabini un geniu; totodată predicatul lui Fidius și al lui Semo (v. ac.).

Sand, *George,* pseudonimul romancierei franc. *Amantine Lucile Aurore,* baronesa de Dudevant, n. *Dupin,* s'a n. 1804 în Paris; 1822 se căsatorí cu proprietarul baron Cas. Dudevant, de care s'a divorțat 1831 și s'a așezat în Paris. Aici a scris împreună cu Iules Sandeau (v. ac.) romanul »Rose et Blanche« (1831), editat sub pseudonimul Iules Sand; renumele sĕu literar și l-a întemeiat prin romanele »Indiana« (1832), »Valentine« (1832) și »Lélia« (1833). S. a trăit cât în Paris, cât la moșia sa Nohant în Berry sau în călĕtorii. † 1876 în Nohant. S. se numĕră cu drept cuvênt între marii romancieri și între distinșii măiestri ai limbei franceze; ea e condusă în scrierile sale de credința lui I. I. Rousseau, că omul e bun dela fire, dar e stricată societatea existentă. Afară de romanele amintite a mai scris: André, 1837; Maître Simon; Mauprat, 1837; Lettres d'un voyageur, 1834; Compagnon du tour de France, 1840; Horace, 1842; Le péché de M. Antoine, 1847; François de Champi, 1846—48; La petite Fadette, 1850; Jean de la Roche, 1860; Le Marquis de Villemar, 1861. 1854 și-a publicat memoriile în foiletonul diarului »Presse«. Cf. Caro, George Sand, 1888.

Sanda Luxandra, în poveștile rom. o fată mândră, pe care împĕrăteasa o promite fiului sĕu încă când acesta plângea în pântecele ei; S. L. era fata din Dafin (v. ac.).

Sandale, păpuci, pe cari Grecii antici îi purtau pe stradă; erau legați în mod cum se leagă opincile; la Romani îi purtau femeile (sandalia muliercularum).

Sandaraca, o reșină ce provine dela arborele Callistris quadriralis; e un amestec de trei diferite reșine, se disolvă în alcool cald și în oleiu de terebentină.

Sandeau, *Iules,* romancier și dramaturg franc., n. 1811 în Aubusson. Fù trimis în Paris la școala de drept, în timpul vacanțelor visită castelul Nohan și făcù cunoscința lui G. Sand (v. ac.). In 1831 se stabiliră amêndoi la Paris spre a-și încerca norocul în literatură. Primele lor articole au fost inserate în Figaro. Fructul colaborării lor a fost romanul »Rose et Blanche«. In 1833 plecă în Italia, la reîntoarcere publică primul sĕu roman »M-me de Sommerville«, apoi succesiv: »Revenants«, »Un jour sans lendemain«, »Marianna«, care făcù să fie primit la Revue des Deux Mondes, unde apărură cele mai multe din operele sale. A scris pentru teatru: »M-lle de la Seiglière«, »Gendre de Mr. Poirier«, »Ceinture doré«. Cele diutâi se numĕră printre cele mai bune comedii ale epocei. Fù numit în 1858 membru al Academiei.

Sanders, *Daniel,* lexicograf german, n. 1819 în Altstrelitz. A publicat mai multe dicționare referitoare la limba germ., cel mai însemnat »Wörterbuch der deutschen Sprache« (2 vol. Lipsca, 1859—65). S'a ocupat și cu limba neo-greacă (»Neugriech. Gram.«, »Geschichte der neugr. Litteratur«, în colaborare cu A. R. Rangabé).

Sandhurst, acum *Bendigo,* oraș în colonia australiană Victoria, 42,381 loc. (1895); reședința unui episcop cat., mine de aur.

San Domingo, *(Santo Domingo),* capitala republicei dominicane pe insula Haiti (v. ac.), 26,000 loc., port; export de zahăr, rum, cacao, lemn colorant.

Sandomir, 1) *S.,* cerc în guvern. ruso-polon Radom. 2) *S.,* oraș în cercul S., cu 6462 loc. (1891), reședința unui episcop catolic. In 1570 au încheiat aici protestanții poloni o uniune, învoindu-se la o confesiune comună de credință.

Sandomirca, soiu de grâu moldovenesc importat din orașul Sandomir (v. ac.).

Sandru, *(Lucioperca Sandra),* pesce din ord. Acanthopterygiilor, fam. Percidelor, are corp lungăreț ca al știucei, în gură dinți mari, pe spate și laturi cenușii-verḑii și dungi brune, pe burtă alb. Aripioarele de pe spate și uneori și cele codale cu pete negre. Aripioarele pectorale, ventrale și anale gălbinioare. Lung. 50—130 cm., greutatea 12—15 kgr. Depune ouĕle (icrele) din Aprilie—Iunie. Este pesce foarte răpitor și mâncăcios. Trăiesce în Dunăre, în lacurile Ungariei și regiunile rîurilor Elba și Odera, precum și în diferite lacuri ale Europei. Carnea este gustoasă.

Șandrul mare, munte în Rom., j. Bacău, 1650 m.

Sănduleni, com. rur. în Rom., jud. Bacău, compusă din 8 cătune, cu 1718 loc. Are 2 bis. ortodoxe și 2 catol., 1 școală.

Săndulescu-Nanoveanu, *I. G.,* jurist, a publicat Explicațiunea teoretică și practică a codicelui de procedură civilă, ed. II 1879. O scrisoare cătră Dl Mànciulescu, 1894.

Sandwich (engl. pron. sendvicĭ), felii de jimblă cu unt, cu șuncă sau cu icre, cari se servesc mai cu samă la ceaiu.

San Fernando, 1) *S., (Isla de Leon),* oraș în prov. span. Cadiz (Andalusia), 29,287 loc.; școală de marină; în vecinătate arsenalul de marină La Carraca. 2) *S.,* capitala prov. chilene Colchagua, 7447 loc. (1895). 3) *S., (Castillo de S.),* citadelă lângă orașul span. Figueras (Catalonia), una din cheile Spaniei.

San Francisco, oraș cu port în California (America nord.), situat pe o limbă de pămênt între Oceanul Pacific și golful S., 298,997 loc. (1890); edificii frumoase; reședința unui archiepiscop cat. S. e cel mai însemnat port în vestul Americei, prin calea ferată pacifică e legat cu estul american, prin vapoare stă în legătură cu Asia și Australia; prima piață de aur a lumii. In 1893 exportul a fost de 34 mil. dolari, importul de 39·4 mil. dol.; industria e puțin însemnată.

Sângătin, magh. *Kis-Enyed,* com. rur. în Trans., cott. Alba inf. cu 783 loc. Români și Maghiari (69). In 20 Oct. 1848 poporul revoltat a ucis aici 130 Maghiari, aparținĕtori clasei nobile.

Sânge, un lichid de coloare roșie (S. ce circulează în artere e de coloare roșie deschisă, cel din vine bate în albastru), menit a mijloci nutrirea tuturor organelor corpului. E compus din plasma, care e fluidă, și din o mulțime de celule (globule) mici, cari după coloarea lor se numesc globule roșii și globule albe sau leucocyți. *Plasma* e un lichid ceva gălbuiu, format din *fibrină* și *serum.* Fibrina e o substanță azotoasă; ea coagulează îndată ce sângele nu mai circulează în vase sanguinifere cu păreți normali sau când vine în atingere cu aerul. *Serum* e un lichid, ce conține albumină, săruri, grăsimi, zahăr și altele. In un centimetru cubic de S. se găsesc circa 5 milioane de globule roșii; ele au forma unor discuri, de ambele laturi la mijloc cevași concave. Globulele roșii conțin substanța numită haemoglobina (v. ac.), a cărei proprietate principală e, că primesce în plămâni oxygen pentru a-l preda mai târḑiu organelor celorlalte. Diametrul lor e 0,006—0,0085 mm. Globulele albe sûnt cevași mai mari și mai puține la numĕr, tot la 350—500 globule roșii se vine una albă. In termin mediu omul are 5 kgr. sânge. Cf. art. Haemoglobin, Capilare și Circulațiune.

Sânge de 9 frați, v. art. Calamus și Coraliu.

Sânger, numele românesc al plantei Cornus sanguinea L. (v. ac.).

Sângerare, v. Haemorrhagia.

Sângerica sau *Sângeric,* numiri populare ale plantei Sanguisorba officinalis L. (v. ac.).

San Geronimo de Yuste (fals *San Yuste),* fostă mănăstire span. de ieronimiți lângă Plasencia și rîulețul Yuste, dărîmată 1809 de Soult. Aci a murit împĕratul Carol V.

Sângerul de Câmpie, (magh. *Mező-Szengyel),* com. rur. în Trans., cott. T.-Arieș, cu 1515 loc., Români și Maghiari (378).

Șanghai, oraș cu port în prov. chineză Kiangsu, aproape de gura rîului Iangcekiang, 400,000 loc.; însemnat port, dela 1842 deschis și pentru europeni; se exportează mătasă și ceaiu.

Sangiac, numirea celor mai vechi districte administrative din Turcia.

Sangeac-șerif (turc. steagul nobil), steagul profetului, cea mai sfântă relicvie a Turcilor. S. se păstrează totdeuna în vistieria împĕrătească din Constantinopol și nu se scoate nici când. Stindardul, care se folosesce, e numai o copie foarte veche, de coloare verde, de pe S. original.

Sân-Giorgiul român, (magh. *Oláh-Sz.-György),* comună rur. în Trans., cott. B.-Năsĕud, cu 3023 loc. români. In S. se găsesc isvoare de apă alcalină-muriatică, folositoare pentru afecțiuni catarale. Cf. art. Hebe.

Sângiorzu de Murĕș, (magh. *Maros-Szent-György),* com. rur. în Trans., cott. M.-Turda, cu 1495 loc. Români și Maghiari (516).

Sângiu, comiterea de crime sângeroase (în psalmul 50 lui David: isbăvesce-mĕ de sângiuri, etc.).

Sanguinaria L., (botan.) gen monotip din fam. Papaveraceelor, numit astfel după sucul plantei de coloarea sângelui. *S. canadensis* L. se cultivă la noi uneori ca plantă decorativă rustică. [A. Pr.]

Sanguisorba L., (botan.) subgen din genul Poterium L. (v. ac.).

Sanherib, forma biblică pentru asir. Sinachirib, rege al Asiriei (705—681 a. Chr.). A întreprins o mulțime de resboaie cuceritoare contra vecinilor, a încungiurat Ninive cu ziduri și valuri.

Sanhedrin, v. Sinedriu.

Sania, trăsură cu 2 tălpi în loc de roate, folosită pe drumuri acoperite cu ghiață sau zăpadă.

Sănicioara, una din numirile populare ale plantei Sanicula europaea L.

Sanidin, mineral, feldspat sticlos sau rhyakolith. Cristalele sûnt de regulă nisce tăblițe. *Sanidinit,* masse mineralice, cari constau mai ales din Sanidin.

Sanislau (magh. *Szaniszló),* com. în Ung., cott. Sătmar, cu 4830 loc. (3428 Magh., 1282 Rom., 1734 rom.-cat., 2145 gr.-cat. 707 ref.). Stațiune de cale ferată, poștă și telegraf.

Sanitare, *Legile* regulează acea parte a dreptului administrativ, care privesce sănătatea individuală și cea colectivă a cetățenilor, prescrie acțiunea și competința administrațiunii generale și a celei locale în conservarea sănătății, în înlăturarea causelor care produc boale și moartea prematură și stabilesc și unele norme pentru asigurarea intereselor sanitare comune mai multor state, în ceea ce privesce prevenirea interna-

ţională a unor boale exotice mai periculoase. Astădi mai toate statele Europei posed legi sanitare bune, cari prescriu organisaţia igienei publice (v. ac.) şi a asistenţei medicale, mecanismul prevenirei boalelor infecţioase, mĕsurile de igienă şcolară, urbană, industrială, rurală, de poliţie sanitară internaţională.

Convenţiunile sanitare internaţionale sûnt tractate încheiate între mai multe state, cu scopul de apărare mutuală în contra importaţiunei boalelor infecţioase (în special a cholerei, ciumei, şi febrei galbine) şi a unificărei mĕsurilor preventive în contra invasiunei epidemiilor, astfel ca să se stabilească o profilaxie suficientă fără a se jigní comunicaţiunea şi comerciul mai mult decât trebuinţa cere. C. san. int. cele mai importante sûnt, cea de Dresda din 1893 pentru preventiunea cholerei şi cea de Veneţia din 1897 pentru preventiunea ciumei; prin ele se regulează supraveghiarea sanitară a persoanelor, mărfurilor şi navelor, cari pleacă din localităţi infectate atât din Orient precum şi din Europa, controlul sanitar al pelerinagelor religioase la Meca şi Medina în Arabia şi la Kerbela în Persia, tratarea uniformă a navelor de călĕtori după condiţiunea dacă au pe bord medic şi aparat de desinfectare cu vapori, procedarea uniformă în staţiunile sanitare (carantinare) din porturile Europei, în special modul uniform al inspecţiunei sanitare, al isolării şi desinfectării persoanelor, mărfurilor şi navelor infectate şi suspecte şi timpul reţinerii în observaţiune, acele convenţiuni preciseazā activitatea consiliilor sanitare internaţionale din Constantinopole şi Alexandria şi a staţiunilor sanitare din Canalul de Suez, din Marea Roşie şi din Golful Persic.

C. analoge pentru apĕrarea mutuală a două state în contra importaţiunei de boale infecţioase ale animalelor domestice se numesc *C. veterinare.*

Poliţia sanitară se numesce tot sistemul de mĕsuri, de legi, regulamente, ordonanţe, de instituţiuni şi stabilimente, menite a conlucra pentru conservarea sănătăţii publice şi private (individuale), pentru prevenirea de epidemii, prin aplicarea regulelor igienei. v. şi Igiena. [I. Felix.]

San Jacinto, rîu în Texas (America nord.), se varsa în baia Galveston, 150 km. lung. In apropiere de gura lui s'a dat 21 Aprile 1836 lupta, care a decis independenţa ţerii Texas.

San José, 1) capitala republ. Costarica (America centrală), 19,326 loc. (1892). 2) oraş în California (America nord.), 18,060 loc. (1890); mai înainte capitala statului California.

San Juan, 1) un rîu în America centrală 190 km. lung, prin el se scurge lacul Nicaragua în marea Caribi; important pentru plănuitul canal Nicaragua. 2) grupă de insule americane între ins. Vaucouver şi continent, 440 km². 3) *S. de la Frontera,* capitala prov. argentine S. (87,345 km²., cu 84,251 loc.), aproape de Rio de S., 10,410 loc. (1895). 4) *S. de Puerto Rico,* capitala insulei amer. Puerto Rico, 26,387 loc. (1887); comerciu însemnat.

San Lorenzo *(Sanct Lorenz, Sf. Laurenţiu),* rîu în America nord., formează scurgerea lacului Ontario, se lărgesce foarte mult, în el sûnt »o mie insule«, la gura sa e de 45 km. lat, se varsă în *golful S.* al Oceanului Atlantic; 990 km. lung, până la Quebec poartă năi de mare; basinul 1.378,000 km². Afluenţi: Ottava, Saguenay, Richelieu.

San Luis, 1) *provincie* în republica argentină, 75,917 km². cu 81,450 loc. (1895). Capitala S. de la Punta 9780 loc. 2) *S. Potosí, stat* în interiorul Mexicului, 66,510 km². cu 568,449 loc. (1895). Capitala S., 69,050 loc., mine; 1863 reşedinţa regimului sub Juarez.

Sân-Mărghita (magh. *Szent-Margita),* comună rurală în Trans., cott. Solnoc-Dobâca cu 1336 loc. (897 Rom., 416 Magh., 910 gr.-cat., 369 ref., 41 israel.).

S. M., protopopiatul gr.-cat., cu 11 parochíi şi 8067 suflete (1896).

San-Marin, *G.,* proprietar din Bucurescí, a lăsat (1885) Acad. Rom. un fond de 10,000 lei pentru a se premia publicaţii de economia naţională.

San Marino, rep. în Italia de mijloc, între prov. ital. Forli şi Pesaro-Urbino, 59 km²., cu 9000 loc. (1897); legislativa se compune din marele senat (60 membri) şi micul senat (12 membri), executiva o exercită 2 căpitani aleşi pe câte ½ an. Veniturile statului la 1895—96 au fost 361,344 lire, cheltuielile 356,879 lire. Armata 950 oameni. Republica se dice că sustă de 1400 ani. Capitala S. pe dealul Titano, 1600 loc; castel, museu.

Sânmărtin, (magh. *Mező-Szt.-Márton),* com. rur. în Trans., cott. Murĕş-Turda, 1157 loc. rom.

Sân-Miclăuşul-Mare German, *(Német Nagy-Szt.-Miklós.)* com. mare în cott. Torontál, cu 281 case şi 1971 loc. germ. Teritoriul 5443 jug. cat. foarte productiv. Aici s'a n. întemeietorul filologiei maghiare N. Révai la 24 Febr. 1749, † 1 Apr. 1807.

S.-M.-M. Sêrbesc, (Szerb N.-Szt.-M.), com. mare în cott. Torontál. Are 1659 case cu 10,340 loc. Magh., Germani, Români, Sêrbi. Români gr.-or. sûnt 4051. Teritoriul cu mai multe puste 17,689 jug. cat. foarte fructifer. Are şcoală pentru industriaşi.

S.-M. Român, (Oláh Szt.-M.), com. mare în cott. Bihor, cu 409 case şi 2004 loc. gr.-or. Rom. Teritoriul 5044 jug. cat. foarte productiv.

S.-Miclăuş, (Belényes Szt.-Miklós), com. mică în Bihor. Are 74 case cu 362 loc. gr.-or. Români. Are ruine de mănăstire, fundată deja înaintea venirei Tătarilor, se amintesce pe la 1333.

Sân-Mihaiul român, com. rur. în Bănat, cott. Timiş, cu 1936 loc. rom.

Sannazaro, *Jacopo,* poet italian, cunoscut şi sub numele Actius Sincerus, n. 1458 în Neapole şi † 1530. A scris în limba italiană şi latină, în deosebi elegii şi epigrame. Scrieri: Arcadiu; Sonetti e Canzoni; De partu virginis.

Sân-Petru, serbătoare în onoarea apostolilor Petru şi Pavel, pusă pe 29 Iunie v. Serbătorii îi premerge un post, care începe Luni după Dumineca tuturor sfinţilor (prima Duminecă după Rusalii).

Sânpetru, (germ. *Petersberg,* magh. *Szt.-Péter),* com. rur. în Trans., cott. Braşov, cu 1871 loc. Saşi (1184) şi Români. Pe dealul de lângă S. se vĕd ruinele unei vechi cetăţi.

Sânpetru (magh. *Uzdi-Szent-Péter),* com. rur. în Trans., cott. Cluj, cu 1182 loc. Români şi Maghiari (209). In S. se ţin têrguri de ţeară foarte cercetate.

San Remo, oraş în prov. ital. Porto Maurizio, lângă Golful Genovei, 12,285 loc.; căutat loc de

cură de iarnă; temperatura medie pentru Dec. până Febr. e 10·5°.

Şansa, (franc. chance, ital. cadenza), noroc, probabilitate.

San Salvador, 1) *(Guanahani* acum *Watling),* una din insulele Bahama; aci a debarcat primadată (12 Oct. 1492) Columb pe pământ american. 2) Capitala statului Salvador în America centrală, 50,000 loc.; 1854 şi 1879 a fost aproape ruinat de cutremure.

Sanscrita, *Limba,* limba sfântă a Indiei, a bramanismului. Necunoscută în Europa până pe la jumĕtatea secl. XVIII, S. e recunoscută aḑi ca mamă sau mai bine ca soră mai mare a tuturor limbilor indo-europene. Născută pe platoul Iranului şi întrodusă prin Arii în India, ea era vorbită odată în toată întinderea Indiei. Cu desvoltarea bramanismului din religiunea naturei şi cu crearea literaturei bramane, s'a perfecţionat şi limba primitivă a Ariilor şi a devenit modelul cel mai desăvîrşit al limbilor flexionare. Mai sonoră, mai dulce, mai bogată în sunete şi forme gramaticale decât elina, latina şi germana, cu o gramatică mai regulată decât a acestora, ea s'a numit de bramani »sanscrita« adecă »perfectă« sau »limba ḑeilor«; şi cu timpul a ajuns a nu mai fi înţeleasă decât de literaţi, ca şi elina, latina şi ebraica. Iar limba vorbită de popor şi în care s'a scris literatura budhismului, care ca şi creştinismul e religiune a poporului, s'a numit »pracrit«, adecă inferioară. Aceasta a devenit la rândul sèu mama limbilor moderne ale Indiei. Pentru scrierea limbei S., numită »davanâgari«, adecă »scriptura ḑeilor«, fixată de abia de pe la 400—800 d. Chr., Bramanii au un alfabet de 50 litere, din cari 10 vocale şi 4 diftongi, 34 consonante şi 2 semne pentru însemnarea nasalităţii şi aspiraţiunilor finale. Cea mai veche şi mai bună gramatică a ei este a indianului Panini (v. ac.), comentată de mulţi alţi erudiţi indiani. S., în care sûnt scrise cele mai vechi monumente ale Indiei, (Vedele, Manu, Purana, Mahabharata, Ramayana, ş. a.), a fost studiată, afară din India, mai ântâiu de Chinezi. Impĕratul chinez Ming-ti, sub care s'a întrodus budhaismul în China, a trimis mai ântâiu misionari în India, cari au inceput traducerea literaturei budhiste în limba chineză. Urmară apoi Arabii, începênd dela califul Almanzor (v. ac.). In Europa, după Grecii vechi cari au cunoscut literatura filosofică şi religioasă a Indiei, de abia din secl. XV a început a se studia limba S. prin misionari. Dar cu mare succes s'a cultivat filologia S. prin Englezi de prin secl. XVIII, când ei supuseră India şi, la 1784 înfiinţară »Societatea asiatică dela Calcutta«. Scrierile lui Wilkins, William Jones, primul traducĕtor al Sakuntalei, Colebrooke, Carey, Forster, ş. a. membri ai acestei societăţi, aŭ dat nascere unei noue sciinţe, filologiei comparative, arĕtând marea asemĕnare şi originea comună a limbei S. cu limbile indo-europene. Ântâiu S. a fost negată de alţi filologi şi presupusă a fi o creaţiune a Bramanilor după modelul elinei şi latinei; precum credeau, că bramanismul e o imitaţiune a creştinismului. La 1808 Fr. Schlegel publică memorabila sa operă, »Despre limba şi înţelepţiunea Indianilor«, care se consideră ca temelia linguisticei (v. ac.) şi filologiei comparate. Insă prima gramatică S. comparativă o publică Fr. Bopp în limba latină, 1817 şi 1832. El studià comparaţiunea în adevĕr sciinţifică între limbile S., zendică, elină, latină, litvană, slavonă, gotică şi germană. Alte gramatici S., în limba latină, au scris: Paulino de Santo Bartolomeo. Roma, 1790; Othmar Franck, Würzburg, 1823; în limba franceză: Desgranges, 1845; Burnouf, 1860; Fr. Baudry, 1859; în limba germană: Bopp, 1847; Bollur, 1847; Benfey, 1852—1854, 2 vol.; în limba engleză: Lebedeff, 1801; Colebrooke, 1805; Carey, Wilkins, Wilson, ş. a., cele mai nouĕ: de Max Müller, 1866; Stenzler, gramatica elementară, 1875; Kellner, 1885. Dicţionare S., în limba latină: Bopp, 1828—30 şi 1847; în limba franceză: Burnouf şi Leopol, 1863; în limba engleză: S. Rousseau, Wilson, Monnier Willeam, Benfey. Despre versificaţiunea S. »Metrica« de Pangela. Importante lucrări despre conjugările şi rădăcinile S. au făcut Wilkins, Rosen, Hoefer, Westergaard (»Radices linguae Sanscritae«), pe basa cărora Curţius a scris »Etimologiile grecesci«, 1873; Pott, »Dicţionariul de rădăcini al limbilor indo-germane«, 1873, 5 vol. Studiul limbei S. e important nu numai pentru că ne oglindesce cea mai veche cultură originală a Indiei, ci şi pentru cà ne arată originea şi înrudirea marei familii a limbilor indo-europene şi ne dă cele mai surprinḑĕtoare resultate despre istoria acestor popoare şi despre cele mai adânci taine ale spiritului omenesc, cum vedem în »Les origines indo-europeennes« a lui Pictet, 1859, 2 vol. şi în »Sprachvergleichung und Urgeschichte« a lui Schrader, 1883. Pentru aceea S. se propune aḑi la toate universităţile mai însemnate. [M. Strajan.]

Sanscouloţi, *(franc.)* s'a numit la începutul revoluţiunii franceze poporul, care nu purta pantaloni scurţi până în genunchi (culotte), ci de cei lungi, cum se poartă aḑi.

San Sebastian, capitala prov. span. Guipuzcoa, lângă golful Viscaya, 29,047 loc.; reşedinţă episcopească; mare port; comerciu maritim; băi de mare.

Sansevieria Thunb., (botan.) mic gen din fam. Haemodoraceae, tribul Ophiopogoneae, cuprinde vr'o 10 specii de plante erbacee, respândite prin Africa tropicală şi australă şi în India orientală. Dintre speciile acestui gen menţionăm: *S. cylindrica* Boj., *S. guineensis* Willd. şi *S. zeylanica* Willd.; toate aceste 3 specii sûnt remarcabile ca plante textile. [Z. C. P.]

Sansibar, sultanat la coasta estică a Africei sudice, dela 1890 sub protectorat englez. Se compune din insula S. (1591 km², cu 150,000 loc.) şi Pemba (960 km²., cu 10,000 loc.); populaţia se compune din Negri, Arabi şi Inḑi. *Capitala S.,* 100,000 loc., cel mai important centru comercial şi port pe întreagă coasta orientală a Africei; se exportează fildeş, aromatice, copra, orez, gumi.

Sanssouci, (franc., »fără griji«), castel regal lângă Potsdam. Aici petreceau cu predilecţiune regii prusiaci Frideric cel Mare şi Frideric Wilhelm IV. A fost clădit în părţile sale principale la 1745—47 după planurile date de Frideric cel Mare.

San Stefano, *(Santo Stefano),* sat depărtat 10 km. de Constantinopole, unde s'a stabilit cartierul general al armatei rusesci în resboiul din

1877—78 şi unde s'a încheiat (3 Martie 1878) între Turcia şi Rusia vestitul tractat, care întindea Bulgaria dela Dunăre până la Pind şi Marea Egeică, tractat modificat considerabil în congresul din Berlin. Prin art. 5 al acestui tractat, la a cărui încheiere Românii nu luaseră parte, deşi luptaseră alături de Ruşi, Turcia acordă independenţa României; prin art. 19 se lua Turciei o parte din Dobrogea, spre a se schimba cu partea Basarabiei întoarsă României de Rusia prin congresul din Paris 1856. Aceste condiţiuni, cum şi staţionarea trupelor în România au provocat o mare fierbere în ţeară, ce era să ducă la o ciocnire cu Ruşii. (Cf. Rumänien und der Vertrag von San Stefano, von einem rumän. Senator. Wien, 1878. Memoriile regelui Carol).

Şanţ, săpătură longitudinală în pământ. In fortificaţie Ş. este unul din cele 2 elemente ale unui profil dintr'o întărire: Ş. şi parapetul. Ş. poate fi trapezoidal sau triunghiular; în ântâiul cas se compune din 2 taluze şi fundul Ş.-lui, taluzul dinspre fortificaţie se numesce escarpă şi acel spre exterior contraescarpă.

Şanta, vîrf în munţii Cibinului, 1345 m., cercetat şi ca loc de cură.

Santa Catharina, stat litoral în Brasilia, 74,156 km², cu 283,769 loc. (1890). Capitala Desterro pe insula S.

Santa Cruz, 1) capitala ins. canare Palma, 6695 loc. (1887), port. 2) Capitala ins. canare Teneriffa, 19,722 loc.; port, comerciu. 3) *Archipelagul S.*, grupă de insule în Oceanul Pacific spre sudest dela ins. Salomon, 938 km²., 5000 loc. 4) *S. C. de la Sierra,* departamentul estic al republ. sudameric. Bolivia. 5) *S.*, colonie germană în Brasilia, statul Rio-Grande do Sul. 6) *S.*, port marocan (v. Agadir). 7) *S.*, capitala comitatului cu acelaş nume din California.

Santa Fé, 1) prov. în republica Argentina, 131,906 km²., cu 397,188 loc. (1895). *Capitala S.*, lângă Paraná, 24,755 loc.; navigaţie. 2) Capitala teritoriului nordamerican Mexicul nou, la 2091 m. preste nivelul mării, 6185 loc. (1890). 3) S. de Bogota, v. Bogota.

Şantagiu, a trage profit exploatând frica altuia prin a-l ameninţa cu divulgări de fapte incorecte. (v. şi Inşelăciune.)

Santal, un principiu ce se găsesce în lemnul de Santalum (v. ac.), cristalisează în file, se disoalvă în apă şi în soluţiunile metalelor alcaline hydroxidate, cu coloarea galbenă. Aceste soluţiuni în contact cu aerul devin roşii, mai târḑiu verḑi şi în fine urit colorate. Are drept formulă chimică $C^8 H^6 O^3$.

Santalaceae, (botan.) familie de plante dicotyle monochlamideae. Cuprinde vr'o 220 specii respândite în ţerile calde, mai puţine temperate, glabre, lemnoase sau erbacee parasitice. Dintre triburi cităm numai: Thesieae, dintre genuri *Thesium*, apoi Osyrideae cu *Comandra, Santalum, Osyris,* etc. [A. Pr.]

Santa Lucia, insulă în Antilele mici, 614 km²., cu 46,671 loc. (1896); vulcanică; se produce zahăr, cafea, cacao, etc. Oraş principal Castries. Dela 1803 a Englezilor.

Santalum L., (botan.) gen de plante lemnoase cu foi de regulă oposite din fam. Santalaceae, trib. Osyrideae. Cuprinde vr'o 8 specii tropicale şi subtropicale australasiatice, dintre cari: *S. album* L. din Estindia ne dă lemnul preţios de Santal (v. ac.) şi se aplică încă şi în parfumerie şi medicină. [A. Pr.]

Santa Maria Capua Vetere, oraş în prov. ital. Caserta (Campania), zidit pe ruinele vechei Capua, 18,470 loc. Resturile unui amfiteatru roman.

Sânt-Ana, (magh. *Uj-Szt.-Anna),* com. mare în cott. Arad, se desparte numai prin o stradă de Comlăuş (O.-Szt.-Anna). Are 855 case, cu 5582 loc. Germani, cari s'au colonisat după 1750, puţini Magh. şi Români. Teritoriul 7882 jug. cat. foarte productiv.

Sânt' Ana, iezĕr în Trans., la marginea de sud a cott. Ciuc, lângă Tuşnad, pe partea sudvestică a vîrfului N. Csomád, 951 m. preste nivoul mării. Periferia e de 3 km. Pe ţermurul lui se află o capelă, la care peregrina poporul mai de mult.

Santander, 1) prov. span. (Castilia veche), 5460 km²., cu 244,274 loc. (1887). Capitala S., 42,125 loc., portul principal al Castiliei lângă golful Viscaya; comerciu maritim; şantier; băi de mare. 2) Departament în republica sudamer. Columbia, 42,200 km²., cu 432,178 loc. Capitala Bucamaranga.

Sântereag, (magh. *Somkerék),* com. rur. în Trans., cott. Solnoc-Dobâca, cu 1054 loc. rom. şi magh. (492).

Santerre, berar din Paris, n. 1752, † 1809, a fost comandantul gardei naţionale din Paris, 1793 general de divisie în resboiul Vendeei.

Santiago, 1) *S. de Compostĕla,* oraş în prov. span. Coruna (Galicia), 24,300 loc.; archiepiscop, catedrală în stil roman (loc de pelerinagiu, fiind aci moaştele Sf. Iacob, patronul Spaniolilor); universitate. 2) *S. del Estĕro,* prov. în Argentinia, 103,016 km²., cu 161,502 loc. (1895). Capitala S., 10,000 loc. 3) *S. de Chile,* capitala republicei Chile, la poalele Anḑilor, 256,403 loc. (1895); archiepiscop; universitate; observatoriu astronomic. 4) *S. de Cuba,* oraş cu port pe ins. Cuba, 59,614 loc. (1887); însemnată piaţă comercială. 1898 fù luat de Americani după nimicirea flotilei spaniole. (v. şi Sao Thiago).

Sânt-Ilie, com. rur. (cu cǎt. Cereteii şi Frumoasa), parochie, moşie mănăstirească în căp. şi j. Suceava în Bucovina, are 1582 loc. (1344 ort.-or., 180 rom.-cat. şi uniţi, 22 protest., 36 mos.), o şcoală primară şi o biserică zidită de Ştefan cel Mare ca mănăstire pentru călugări, înzestrată cu moşii şi de Petru Rareş în 1546 şi de Iancu Sasul în 1582.

Santillana, *Don Inigo Lopez de Mendoza,* marchiz de, poet spaniol (1398—1458), renumit totodată ca resboinic, om de stat şi erudit; n. din o familie înrudită cu Cid, eroul legendar al Spaniolilor, fù unul din primii seniori şi poeţi ai curţii lui Ioan II, s'a distins în mai multe resboaie cu Maurii şi cu Aragonesii, a scris după modelul trubadurilor provensali şi italieni, într'un stil cam afectat, »Centiloquio«, colecţiune de maxime morale şi politice, numeroase poesii lirice, »Cele patru etăţi ale lumii«, poemă epică, »Manualul favoriţilor«, poemă didactică, ş. a.

Sânt-Ioana, (magh. *Vajda-Szent-Ivány),* com. rur. în Trans., cott. Mureş-Turda, cu 1732 loc. Rom. şi Magh. (881).

Säntis, pisc de munte în Alpii Appenzell, 2504 m.; renumit pentru prospectul ce se deschide de pe el; observatoriu meteorologic.

Santo-Domingo, v. San Domingo.

Santolina L., (botan.) gen din vasta familie a Compositelor, tribul Anthemideae, cuprinde vr'o 8 specii de plante subfrutescente, foarte odorante, respândite mai cu samă prin regiunea mediteraniană. Dintre speciile acestui gen menţionăm: *S. Chamaecyparissus* L. mult cultivată prin grădini şi cunoscută de poporul nostru sub numirile: Lemnul Maicei Domnului, Limbricariţa şi Poala Maicei Domnului. Această plantă este întrebuinţată şi în medicină ca antispasmodică, emenagogă şi vermifugă. [Z. C. P.]

Santonina, ($C^{15}H^{18}O^{3}$), un alcaloid ce se găsesce în Flores Cynae, precum şi în florile mai multor specii de Artemisia. S. formează cristale incolore lucitoare, cari prin influenţa luminei se îngălbinesc repede transformându-se în Photosantonină.

Sânt-Onofreiu, v. Mănăstioara.

Santorin, *(Thira,* vechea *Thera),* insulă în Ciclade, 71 km²., cu 14,527 (1889), cunoscută prin revoluţiuni vulcanice, cari la 1866 au produs ins. Aphroessa. Anticităţi. Vin bun (Vino Santo). Capitala Phiră (Thira).

Santo Stefano, (necorect *San Stefano),* sat lângă Marea Marmara, spre vest dela Constantinopole. Aci s'a încheiat 3 Martie 1878 pace între Rusia şi Turcia, modificată apoi în congresul din Berlin. (v. San-Stefano.)

Şantung, prov. în nordul Chinei, 145,000 km²., cu 37·4 milioane loc.; bogată în minerale, mai ales cărbuni. Sinul Kiancin s'a dat în arêndă Germaniei, portul militar Wei-hai-wei Angliei. Capitala Cinan.

Sao Francisco, rîu în Brasilia, se varsă în Oc. Atlantic, 2900 km. lung, basin 645,000 km².

Saône, afluent pe dreapta al Rhônului, isvoresce în Monts Faucilles, se varsă la Lyon, 482 km. lung, pe 374 km. e navigabil. După el s'a numit *departam.* francez *Haute-S.,* 5374 km²., cu 272,891 loc. (1896), capitala Vesoul; şi *departam. S.-et-Loire,* 8626 km²., cu 621,237 loc. (1896), capitala Mâcon.

Sao Paulo, stat în sud-est. Brasiliei, 290,876 km²., cu 1.384,753 loc. (1890). Capitala S., 64,934 loc., episcopie; şcoală de drept; comerciu viu.

Saoschjant, la Perşi Messia sau mântuitorul. (v. Ormuzd.)

Sao Thiago, 1) *S.,* cea mai mare din insulele Cap-Verde, 967 km²., cu 45,488 loc. (1885). Capit. Praia.

2) *Sao Thiago,* ord militar, numit şi al Sf. Iacob dela spadă (San Iago di Comportela), recunoscut deja la 1175 de papa pentru Spania, la 1320 pentru Portugalia. In Portugalia se dă pentru merite sciinţifice şi artistice.

Sapa, instrument de fier ori oţel, de formă triunghiulară, semicercuală ori pătrată, provědută cu o coadă de lemn, servesce la săpat şi întors pămêntul şi la săpatul, prăşitul plantelor, pentru a le curăţi de buruieni. Operaţiunea se numesce *săpat* sau *prăşit.*

Sapandomad, în mitologia pers. unicul Amşaspand (v. ac.) de genul femeiesc.

Săpata de jos, com. rur. în Rom., j. Argeş, cu 1133 loc. Are 2 biserici şi 1 şcoală.

Săpata de sus, com. rur. în Rom., j. Argeş, cu 1081 loc., 3 biserici, 1 şcoală.

Saphir, *Moriz Gottlieb,* umorist şi satiric germ., n. 1793 în Lovas-Berény (Ung.) din părinţi ovrei, † 1858 în Baden (l. Viena). După studii talmudiste, s'a dedicat, mai ales din 1822 începênd, exclusiv literaturei uşoare, colaborând şi întemeind însuşi ḑiare, în cari rîdea de totul şi de toţi. Era măestru mai ales în jocuri de cuvinte, ceea ce i-a adus mari succese în timpul sĕu. Scrierile lui novelistice, deşi mai bune, sûnt mai puţin cunoscute. »Scrieri alese« în 26 vol. Stuttg., 1887—88, şi tot acolo în 12 vol. 1884. (v. şi Safir.)

Sapieha, o familie puternică din Litvania, împărţită in douĕ linii, dintre cari una în Galiţia. Intre descendenţii acestei familii a excelat *S. Lew,* n. 1557, † 1633. El a introdus mai ântâi judecătorii regulate în Litvania şi a publicat statutul litvan (1614). In serviciul Poloniei a luptat contra Ruşilor şi contra lui Gustav Adolf al Svediei. S. a desfăcut, prin intrigile lui, legăturile de alianţă dintre ţarul Rusiei Boris Godunoff şi Mihaiu Viteazul, care voia să pună mâna pe o parte a Poloniei.

Sapienţa, înţelepciune, care din punct de vedere filos. se manifestă în cunoascerea adevĕrului şi în conformarea şi întocmirea vieţii practice potrivit cu acea cunoscinţă. Din punct de vedere etic, S. este cea dintâi între virtuţile cardinale, prin care omul îşi propune ca să facă numai ceea ce este bine, cinstit şi potrivit cu dreapta judecată. (Cf. Mironescu, Etica 499.) [Pl.]

Sapindacee, (botan.) familie de plante lemnoase dicotile polypetale înrudită cu *Celastrineele.* Cuprinde până la 700 specii respândite pe întreagă suprafaţa globului şi distribuite în mai multe triburi (după unii familii proprie) şi anume: *Sapindeae* (incl. Hippocastaneae) cu genuri remarcabile: Koelreteria, Aesculus, Sapindus, Xanthoceras, ş. a. *Acerineae* cu Acer şi Negundo, *Dodonaeae, Meliantheae* şi *Staphyleae* cu Staphylea. S. sûnt importante ca plante forestiere, decorative, medicinale, etc. [A. Pr.]

Sapniţa, (magh. *Szaploncza),* com. rur. în Ungaria, cott. Maramurĕş, cu 2682 loc. rom. şi nemţi (870) şi un isvor cu apă minerală alcalină-muriatică.

Saponaria L., (botan.) gen din fam. Caryophylleae, trib. Siloneae, cuprinde plante erbacee anuale sau perene, are vr'o 30 de specii, respândite prin Europa şi prin Asia extratropicală, grupate în următoarele 3 secţiuni, considerate de unii botanişti ca tot atâtea genuri deosebite şi anume: 1) *Bootia* Neck. 2) *Proteinia* Ser. şi 3) *Vaccaria* Dod. Dintre speciile genului *Saponaria* menţionăm: *S. officinalis* L., care cresce în părţile noastre şi este cunoscută poporului românesc sub numirile: Săponel, Săpunel, Soponel, Săpunariţă, Odagaci, Odogaci, etc. şi *S. Vaccaria* L., care cresce prin semĕnături şi este cunoscută poporului nostru sub numirile de: Floarea călugărului, Văcărică sau Vacăriţă. [Z. C. P.]

Saponificaţiune, combinarea acidilor graşi (stearic, palmitic, oleic), cu base. Când combinarea se face cu base alcaline, productul ia numirea de *săpunuri,* iar când se combină cu oxiḑi de plumb se numesc *emplastre.*

Saponina, ($C^{32}H^{54}O^{18}$), se găsesce până la 34% în rădăcina de Saponaria offic., în coaja de Luillaya

Saponaria şi în mai multe plante, e o pulbere albă, amorfă cu gust dulceag, astringent. Prin acidi se descompune în Glycosă şi Sapogenină ($C^{14}H^{22}O^{4}$). S. are efect forte şi în doze mari influenţează asupra cordului şi asupra ganglioanelor nervoase centrale.

Saponit *(Kerolith, Piotin)*, mineral întrebuinţat la fabricaţiunea de Porcelan.

Sapor, *(Şapur)*, 3 regi persani (242—273, 310—379 şi 385—388 d. Chr.), cari au purtat multe resboaie, mai ales cu Romanii.

Saporogi, *(rus.)* adecă dincolo de cataracte, s'au numit comunităţile libere de pescari şi ostaşi, întemeiate la cursul inferior al Niprului, din cari s'au desvoltat Cazacii din Rusia mică. Ei au purtat lupte seculare cu Polonii, apoi şi cu Ruşii, până ce au fost contopiţi în împěrăţia rusă. Moldova încă a avut să sufere invasiuni de ale lor.

Sapotaceae, (botan.) fam. de plante lemnoase lactescente dicotile gamopetale; cuprinde vr'o 300 specii tropicale, dintre cari citâm ca genuri importante industriale şi alimentare: *Sideroxylon, Achras, Isonandra* şi *Bassia*. [A. Pr.]

Sapotoxina, ($C^{17}H^{26}O^{10} + H_2O$), un principiu care se găsesce în rădăcina de Luillaya saponariae alături de acidul Luilaic; se presintă ca o massă amorfă de coloare albă, e uşor solubilă în apă şi în alcool.

Sappe, şanţuri făcute prin trupe cari asediază o cetate, cu scopul de a se apropia cât se poate mai scutite de fortificaţiuni.

Sapphic, în versificaţiunea antică versul compus din 11 silabe cu următoarea succesiune: — ◡ — ⏓ — ◡ ◡ — ◡ — ⏓. In poetică se distinge şi *strofa sapphică*, adevĕrat antică, ce constă din 3 versuri S. de câte 11 silabe, cu un al 4-lea vers adonic, drept încheiere, constătător din 5 silabe cu următoarea succesiune: — ◡ ◡ — ⏓. [*]

Sappho, cea mai antică poetă lirică eoliană (Lesbos). Pe când Alkaios cânta libertatea, S. cânta amorul fantastic; n. în Erosos, a trăit în Mitylene. A avut de soţ pe cel mai bogat om din Andros, Kerkulas. A scris elegii, epigrame, poesii erotice şi câteva ode. Din toate se păstrează două strofe şi câteva fragmente. Ea fù născocitoarea strofei sapphice.

Sapraemia, (med.) îmbolnăvire acută în urma intrării de materii putrede în sânge.

Saprolegniacee, (botan.) familie de Ciuperci Oomycete. Au un miceliu tubulos, ramificat. Se multiplică prin zoospori cu 2 cili, formaţi în Zoosporangi terminali. Trăiesc parasite sau saprofite pe animale din ape: pesci, insecte, raci, sau pe plante. Principale genuri: *Saprolegnia* Nees *(S. ferax* Nees, pe musce, pesci), *Achlya* Nees *(A. prolifera* Nees, pe insecte aquatice, pesci), *Aphanomyces* De Bary, etc. [S. Şt. R.]

Saprophyte, plante cari trăiesc pe materii organice moarte: putregaiu de copaci, frunze, băligar, cadavre de animale; aşa sûnt numeroase bacterii şi ciuperci, plantele humicole (v. ac.), hemisaprophyte (v. ac.), cu mycorhiză (v. ac.). Sûnt unele S. obligate, *holosaprophyte*, adecă complet adaptate la acest mod de traiu, în cas când sûnt complet lipsite de clorofilă (s. e. ciuperci); altele sûnt facultative, adecă pot trăi şi numai din substanţele sintetisate de clorofilă (s. e. arborii cu mycorhiză). Traiul saprofitic a determinat caractere speciale morfologice şi anatomice la plantele, cari s'au adaptat lui (lipsa clorofilei, perilor absorbanţi, frunzelor, rădăcinilor). [S. Şt. R.]

Săpun, composiţia unui oxid metalic cu acidi graşi. Prin încălḑirea cu potasă sau sodă grăsimile, seul topit de vacă, de oaie, untura de porc, untul de pesce, oleiurile vegetale, se descompun, pun glicerina în libertate şi formează S., săruri alcaline, compuse din sodă sau din potasă şi din acidi graşi. S. de sodă, pe care îl întrebuinţăm obicinuit pentru spălarea rufelor şi altor obiecte, pentru curăţirea corpului, are o consistenţă mai tare, de vreme ce S. de potasă este moale ca o alifie. S. de potasă posede o acţiune purificătoare şi se întrebuinţează chiar ca desinfectant. Consumul mic de S. al unei poporaţiuni se consideră ca proba înapoierii culturale. S. se mai întrebuinţează în farmacie şi în industrie. S. transparente se fabrică obicinuit prin solvarea săpunului în alcool şi evaporarea alcoolului. Săpunurilor de lux, de toaletă, se adaugă oleiuri eterice, unor S. medicinale diferite medicamente. S. se falsifică prin încorporare în el de cantităţi mari de apă, de grăsime nesoponificată, de corpuri minerale inerte, ca pămênturi silicioase, argiloase, calcare şi se colorează câteodată cu substanţe vătĕmătoare. Fabricarea de S. constitue o industrie insalubră, ea produce miros urît la conservarea şi la topirea seului, mai ales dacă se întrebuinţează seul vechiu, rânced; residuele fabricaţiunei pot infecta atmosfera şi puţurile (fântânele) din vecinătate, dacă acele rĕmăşiţe nu se adună în reservorii impermeabile şi acoperite. Trebue să se prescrie topirea seului prin vapori ferbinţi de apă, curăţenia scrupuloasă a tuturor localelor fabricei şi depărtarea regulată şi corectă a residuelor. [I. F.]

Săpun de metal, folosit la curăţirea obiectelor de metal. E făcut din săpun ordinar, care se amestecă, după ce a fost făcut fluid, cu cretă şi roşu englezesc.

Săpunel, numire vulgară a plantei Saponaria officinalis L. (v. ac.).

Sara, sora maşteră şi soţia patriarchului Avraam, (v. ac.).

Sarabanda, dans spaniol, de un caracter grav, măreţ, în măsură ternară, ($^3/_4$ sau $^3/_2$) mişcare moderată (84 timpi pe minut) şi acompaniamentul obligat al castanetelor. După unii a fost întrodus în Spania prin Saraceni. [T. C.]

Saracăciani, nisce triburi grecesci, cari cu turmele lor de oi se strămută din munte în munte la Pind, iarna petrec la câmpie în Tesalia. Incât privesce traiul, portul chiar şi obiceiurile se aseamănă mult cu Arămânii, dar totuşi tipul şi graiul grecesc pare că arată originea lor cea grecească.

Saraceni, în vechime numele unei seminţii arabe din nord-vestul Arabiei, mai târḑiu toate popoarele mohamedane, cu cari au avut de luptat cruciaţii.

Sărăcia, lipsa ori insuficienţa mijloacelor de subsistenţă, a celor trebuincioase pentru întreţinerea vieţii; ea isvoresce din lipsa de prevedere, din producţiune insuficientă causată de ignoranţă, din incapacitate fisică şi intelectuală, din lipsa de ocupaţiune, de lucru, din lene, din consumul prea mare, din beţie, din bĕtrâneţe,

din infirmitate şi boală cronică. La aceste cause trebue să mai adăugăm incendiile, inundaţiunile, locustele şi alte asemenea nenorociri, cari nimicesc culturile. Nu numai în ţerile înapoiate în civilisaţie, ci şi în unele state foarte culte, sufere câte odată de S. o parte însemnată a poporaţiunii. Caritatea publică şi cea privată trebue să ajute în mod direct numai pe săracii incapabili a munci, iar săracilor valiḑi să le procure ocasiune a munci şi a-şi câştiga singuri pânea de toate ḑilele; iar statul este dator să prevină S. prin mĕsuri educative şi restrictive. In nici un cas nu trebue să se tolereze cerşitoria. Pe lângă ignoranţa părinţilor, este şi S. lor causa cea mai frecuentă a morbidităţii şi a mortalităţii copiilor. In toate timpurile oamenii de stat şi economiştii au căutat mijloace pentru înlăturarea săraciei. In anticitate s'a combătut sărăcia prin restringerea nascerilor, prin provocarea de aborturi, prin pruncuciderі, prin expunerea copíilor, şi restringerea violentă a numĕrului copíilor a fost recomandată de Aristotele, Solon, Plato, Plutarch, tolerată în Roma veche; după apariţiunea creştinismului aceste barbarii numai cu încetul au putut fi exterminate; cu toate pedepsele severe prescrise de dreptul canonic, cerşitorii s'au înmulţit, împĕratul Valentinian i-a gonit din Roma, împĕratul Iustinian i-a întrebuinţat pentru lucrările publice; în timpul reformaţiunii Martin Luther a cerut ca cerşitorii valiḑi să fie siliţi a munci. In principatele rom. era deja în vechime caritatea exercitată ca virtute creştină; nu s'au luat mĕsuri pentru prevenirea sărăciei, şi s'au ajutat săracii prin împărţire de mile, prin întreţinerea săracilor în incinta mănăstirilor. Inaintea porţii mănăstirei Argeş a existat deja în 1524 un ospiciu pentru săraci, înzestrat de Vodă Ioan Vladislav (B. P. Haşdeu); Neagoe Basarab, domn al Munteniei 1512—21, într'o învĕţătură scrisă, lăsată fiului sĕu Teodosie, il povăţuesce, ca cu parte din averea sa să vină în ajutorul săracilor (A. D. Xenopol). In unele oraşe s'au dăruit cerşitorilor terenuri, pentru ca să înfiinţeze o mahala a lor; în Iaşi Ştefan cel Mare a organisat pe calici în bresle şi le-a dăruit mahalaua Calicilor (M. Cogălniceanu); în Roman Vodă Petru Rareş le-a dăruit asemenea o mahala şi i-a pus sub protecţia episcopului (Ep. Melchisedec); Vodă Radu Basarab a destinat moşia Măţăul de jos lângă Câmpulung pentru adăpostirea infirmilor şi săracilor. Economiştii dela finea secl. XVIII şi dela începutul secl. XIX au adoptat în mare parte teoria preotului anglican T. R. Malthus din 1798, după care S. isvoresce din faptul, că mijloacele de hrană se înmulţesc în progresiune aritmetică, iar omul se înmulţesce în proporţiune geometrică, şi aderenţii acestor teorii au dat celor săraci sfatul, să nu se însoare şi dacă se căsătoresc să nu procreeze mai mulţi copii decât pot hrăni. Teoria lui Malthus este greşită în formă şi imorală; cei săraci ascultă sfaturile lui Malthus mai de rare ori decât cei bogaţi, cari procreează puţini copii, pentru ca averea lor să nu fie împărţită între mulţi inşi. Socialiştii au promis celor săraci, că organisaţia statului socialist va face, ca pauperismul să dispară, ceea ce nu credem. Mĕsura cea mai eficace contra sărăciei este asigurarea obligatorie a lucrătorilor şi a familiilor lor pentru casul de boală, de bĕtrâneţă, de invaliditate, de moarte, întrodusă mai ântâiu în imperiul germ. de prinţul O. de Bismarck în 1883—89, în Ungaria şi apoi în unele alte state. In regatul român afară de caritatea privată, organisată în numeroase societăţi de binefacere, există două instituţiuni caritabile măreţe: Comitetul central de ajutor pentru incendiaţi şi inundaţi sub patronagiul M. M. L. L. Regele şi Regina instituit în 1887 şi Aşezământul de ajutor pentru săteni Carol-Elisabeta, creat de M. S. Regele în 1894. Pe lângă numeroase asile de săraci întreţinute de stat, de comune urbane, de fundaţiuni private, pe lângă orfelinatele întreţinute de stat şi de rege, vin statul, primăriile comunelor, administraţiunile judeţene, casele de binefacere şi de spitale în ajutorul săracilor. Asigurarea lucrătorilor pentru casul de boală, de invaliditate şi de moarte este prescrisă de legea minelor din 1895 şi de legea meseriilor din 1902.

Literatura: M. Cogălniceanu, Pauperismul, în Albumul literar şi istoric. Iaşi, 1851. I. Brezoianu, Vechile instituţiuni ale Românilor. Bucuresci, 1882. A. C. Cuza, Despre Poporaţiune. Iaşi, 1899. I. Felix, Istoria Igienei în România, I şi II. Bucuresci, 1901 şi 1902. [I. Felix.]

Şarada (franc. charade), gâcitoare, al cărei obiect e un cuvênt polisilab, care trebue gâcit luând silabele ca vorbe independente şi circumscriind totul după semnele principale.

Saragossa *(Zaragosa)*, prov. în regatul span. Aragonia, 17,424 km². cu 415,195 loc. (1887). *Capitala S.* lângă Ebro, 92,407 loc., archiepiscop, catedrală gotică; universitate. Industrie de piele, mătasă, lână, fabricaţiune de ciocolată. Francezii au asediat S. în Aug. 1808, apoi Dec. 1808 până în Febr. 1809.

Sarai, v. Serai.

Saraievo *(Seraievo, Bosna Sarai)*, capitala Bosniei, lângă Bosna, 38,083 loc. (1895); archiepiscop rom.-cat., mitropolit gr.-or.; industria şi comerciul în progres.

Saraille, o prăjitură cu nuci, compusă din mai multe foiţe subţirele de aluat, între cari se aşează umplutura.

Saramura, v. Moarea.

Sarandi, *Frosa,* artistă dramatică rom., n. 1840 în Bucuresci. A făcut parte dintre societarele Teatrului naţional din 1877—97, excelând în toate rolurile femeiesci comice.

Sarasate, *Pablo de,* violinist spaniol, n. 1844 în Pamplona. A făcut mai multe turneuri artistice prin Europa, captivând prin frumseţa extraordinară a tonului, mai ales în posiţiile mai înalte. In composiţiile proprii a adus technica violinei la o treaptă foarte înaltă.

Saraseu, (magh. *Szarvassó)*, comună în Maramurĕş, diecesa Gherlei, cu 900 loc. rom., cu biserica veche de piatră. Reşedinţa familiilor Mihályi şi Jurca.

Saraswati, la Inḑi nevasta lui Brahma (v. ac.), ḑina limbei şi sciinţei.

Sărata, băi de apă sărată în Rom., j. Bacău.

Sărata, două rîuri în Basarabia. Unul aparţine basinului Prutului, iar celalalt basinului Dunărei şi al lacurilor sărate din sudul Basarabiei. S., care se revarsă în Prut este un mic rîuleţ, absolut neînsemnat; S., care îşi ia începutul în j. Bender, primesce în cursul sĕu apele pâra-

ielor Bebeiu, Djalaher-Secu şi Călugărul, apoi se revarsă în lacul sărat Saoîc, numit şi Cunduc.

Sărăţel, pasere din ord. Cântăreţelor (probabil o specie de pitulice [v. ac.]), cu penele pe guşe şi pântece galbene-sure, pe cap şi spate vinete la rădăcină şi galbene-întunecate la vîrf. Aripile pe deasupra galbene, pe dedesubt albe. Trăiesce prin păduri nutrindu-se cu musculiţe şi viermişori. Cuibul şi-l face în frunzele de pe sub butuci putreḑiţi.

Sărăţii, Gura, com. rur. în Rom., j. Buzĕu, formată din 9 cătune, cu 3330 loc., 3 biserici, 2 şcoale.

Saratoga Springs, staţiune balneară în Statele-Unite, statul New-York, cu 11,975 locuitori. Are 30 isvoare de apă minerală, folositoare la boale de ficat şi stomac.

Saratov, *(Ssaratov),* guvernam. în Rusia est., 84,494 km²., cu 2.419,884 loc. (1897). *Capitala S.* lângă Volga, 137,109 loc.; topitoare de fier, mori; comerciu cu cereale, episcopie.

Sărătura, v. Murătura.

Sărăuad, *(Tasnád-Szarvad),* comună mică în Selagiu, cu 214 case şi 1225 loc. gr.-cat., Rom. şi Magh. Teritoriul de 85·56 jug. cat. e muntos. Locul de nascere al episc. Gregoriu Maior.

Şărăuţul de jos sau *Slobodḑiea Şărăuţului* sau *Slobutca,* şi *S. de sus,* comune rur., parochii şi moşii boieresci în căpit. Cernăuţ şi j. Sadagura în Bucovina. Ş. de jos are 811 loc. (700 ort.-or., 57 rom.-cat. şi uniţi, 54 mos.), 1 şcoală primară. Ş. de sus are 1957 loc. (1710 ort.-or., 180 rom.-cat. şi uniţi, 2 protest., 65 mos.), 1 şcoală primară. Pe dealul Horodiştea şi La Şanţuri sûnt remăşiţe de întărituri din resboaiele Ruşilor cu Turcii şi Românii moldoveni din 1739 şi 1769—74.

Sarbacana, o armă, un fel de tub lung, cu care Musulmanii aruncau materii incendiare asupra trupelor ce alcătuiau cruciatele.

Şărbăuţul, comună rurală, parochie, moşie boierească în căp. şi j. Siret în Bucovina, are 1857 loc. (1732 ort.-or., 55 rom.-cat. şi uniţi, 70 mos.), 1 şcoală primară, postă.

Sarca, *Sarcoiu,* v. Coţofana.

Sarcasm, batjocură muşcătoare şi insultătoare.

Sarcea, două com. rur. în Banat. 1) *S. română,* cu 1372 loc. (1204 Români, 82 Germani, 73 Magh.). 2) *S. germană,* cu 1225 loc. (1150 Germ., 39 Rom., 34 Magh.).

Sărcea sau *Găinuşa de apă, Liţiţa,* pasere (v. Corla).

Sarcey, *Francisc,* scriitor francez, critic teatral, n. 1828 în Dourdan (Seine-et-Oise), 1851 până 1858 prof. în Grenoble, după aceea s'a dedicat ḑiaristicei. Scrieri: Le nouveau seigneur du village, 1862; Le siège de Paris, 1871; Étienne Moret, 1875; Comédiens et comédiennes, 1878 până 1884; Souvenirs de jeunesse, 1884; Souvenirs d'âge mûr, 1892, ş. a.

Sarcina Goodsir, (botan.) gen de Bacterii, cu celule neciliate, grupate în cenobii (asociaţiuni) ca nisce ghemuri. *S. pulmonum* Virchow se află în sputa ftisicilor; *S. ventriculi* Goodsir, în stomachul oamenilor bolnavi de acest organ; *S. rosea* Schröter, trăiesce prin mlaştini, dă un pigment roşu; *S. aurantiaca* Flügge, ş. a. sûnt asemenea chromogene (produc pigmenţi). [S. Şt. R.]

Sarcina, greutate, povară, contribuţiune. *Sarcina,* starea femeiei în timpul de nouă luni până la nascere când poartă fĕtul sĕu. (v. Lăuzia).

Sarcinile comunelor sûnt în România, după legile din 1 Apr. 1864, 9 Apr. 1874, 10 Aug. 1876, Nov. 1882, 12 Iunie 1886 şi 7 Maiu 1887 următoarele: de a avé casă comunală, locale de şcoli, de a îngrijí de biserica religiunii, la care aparţine poporaţiunea, de a îngrijí de copíi găsiţi, de infirmi şi alienaţi, de a procura mijloace pentru prevenirea şi stingerea incendiilor, de a îngrijí de înbunătăţirea rassei animalelor, igiena publică, etc.

Sarcini reale, serviciu legat de o anumită realitate, pe care are a-l împliní posesorul faptic al realităţii. Atari S. r. sûnt s. e. în Ung. taxele cari sûnt a se plătí pentru locurile curialiste; desdaunarea ḑecimei de vie; replătirea împrumuturilor pentru reconstruirea viilor devastate de philoxeră; prestaţiunile pentru regularea apelor. Tot atare S. a fost şi decima (dijma), care au plătit-o, înainte de desdaunare, Românii la preoţii luterani (ai Saşilor) în Transilvania.

Sarcocarp, v. Pericarp.

Sarcocele, (med.) umflătură (tumefacţie) tare a testiculilor, în contrast cu Hydrocele (v. ac.).

Sarcode, v. Protoplasma.

Sarcofagi, cosciuge de piatră, uneori şi de lemn, cari au foarte ades figuri sculptate pe păreţii lor. Unele dintr'însele sûnt de un preţ nespus pentru studiul artelor, precum sûnt faimoasele S. din Sidon şi mai ales cel care poartă numele de »Alexandru cel Mare«, ale căror sculpturi colorate înfăţişează una din cele mai frumoase fase ale sculpturii grece. Obiceiul de a pune mortul în cosciuge de piatră sau de lemn este foarte vechiu; el s'a născut în părţile Chaldeii sudice, unde se regăsesc ades asemeni S simple de piatră, mai des de lut ars. De aici a trecut încă din timpurile dinastiei a III-a memfitice în Egipt şi din Egipt la poporul elin, la care S. au căpătat acea admirabilă podoabă de figuri sculptate. Scenele, cari erau înfăţişate pe păreţii acestor S. sûnt foarte variate; de obiceiu ele au legătură cu lumea morţilor, ale căror speranţe de nemurire şi viaţă în câmpurile Elisee le şi simbolisează prin imagini. Unele S., cele ḑise anthropoide reproduc ades chiar capul mortului idealisat. Acestea sûnt comune în Phenicia şi coloniile sale din apusul Mediteranei. (Celebrul sarcofagiu al lui Eşmunazar.)

In România se găsesc adese asemeni S. de piatră cu păreţii sculptaţi. Cele mai multe sûnt din epoca romană şi unele dintr'însele nu sûnt lipsite de oarecare valoare istorică şi poate artistică. Astfel S. din Museul din Bucuresci, descris de Al. I. Odobescu în Pseudokynegeticos.

Lit.: Carl Robert, Die antiken Sarkophag-Reliefs, 1890. [Teohari Antonescu.]

Sarcolemma, (anat.) învĕlişul fibrelor musculare; e compus din ţesut conjonctiv.

Sarcom, (med.) »tumoră de natura ţesutului conjonctiv, născênd dintr'o desvoltare rătăcită (atipă) a sistemului vascular, cu caracterul de a produce în mod progresiv elemente embrionare, din cari se compun vasele« (prof. Babeş). Se presintă în trei tipuri. Primul tip are celule mici, globuloase, rotunde şi o substanţă intercelulară moale, uneori abundantă. Al doilea tip arată celule mari şi lungi şi o substanţă intercelulară mai consistentă. Al treilea tip e carac-

terisat prin mărimea excesivă a celulelor şi prin lipsa, adeseori totală, a substanţei intercelulare. S. poate fi benign şi malign, cel din urmă recidivează uşor. Tratament: delăturarea prin operaţie. Cf. Dr. I. Kiriac, Patologia chirurgicală.

Sarcomphalos, (med.) restul, ce remâne după caderea funiculului umbilical; în cursul câtorva luni se sbârcesce de tot.

Sarcoramphus gryphus, pasere, v. Condor.

Sarđ, com. rur. în Trans., cott. Alba-inf., cu 1422 loc., Români şi Maghiari (192).

Şar-Dagh, *(Scardus),* masiv de munţi în Peninsula Balcanică, lângă Prizrendi, piscul Linbotra 3050 m. înalt. Pasul Kalkandele, dela Prizrendi la Vardarul super., e la înălţime de 1600 metri.

Sardanapal, v. Assurbanipal.

Sardar, *Serdar,* mareşal, titlu dat în Turcia comandanţilor supremi de trupe ce operează pe câmpul de resboiu.

Sardele, *(Engraulis C. V.),* pesce physostom din familia Clupeidae, are corpul puţin lung, comprimat lateral, solzi mari ori de mărime mijlocie, botul mai mult ori mai puţin conic. Cuprinde 43 specii, din cari cea mai principală *E. encrasicholus* L. (adevĕrata Sardelă), trăiesce în Mediterana şi pe coastele Europei vestice. In comerciu cele sărate se numesc S., iar cele marinate anchovis.

Sarder, mineral, v. Calcedon.

Sardes, *(Sardeis),* capitala vechiului imperiu al Lidiei în Asia mică, dărimat în secl. XIV de Timur.

Sardes (şi *Sardus), pater,* nume dat lui Hercules la Romanii de pe insula Sardinia.

Sardine, *(Clupea pilchardus,* Walb*), Alosa pilchardus* C. V.), pesce physostom din familia Clupeidae; trăiesce în Mediterana şi pe coastele sud-vestice ale Europei, mai rar în Marea nordului. In comerciu se vênd sub trei forme principale: săraţi, marinaţi şi fierţi în unt de lemn.

Sardinia, insulă ital. în Mediterana, despărţită de către Corsica prin strimtoarea Bonifacio, 24,078 km²., cu 761,148 loc. (1897). Insula e traversată de munţi (Monti del Gennargentu, 1940 m.) în direcţie nord-sudică; numeroase rîuri, la sud şesuri mari; economie de vite, mai ales oi; clima e caldă, dar sănătoasă. Producte: zinc, plumb, mangan, argint, cărbuni, sare, cereale, poame, vin. Se pescuiesc corale. *Sarḑii* sûnt o amestecătură de elemente arabe şi iberice. Capitala Cagliari. Grecii au numit insula Sardo; 238 a. Chr. fù cucerită de Romani; în evul mediu a fost a Vandalilor, Grecilor, Saracenilor. Imp. Frideric I o făcù 1164 regat; în secl. XIV trecù la Arangonia, 1713 la Austria, 1720 la Savoia.

Sardinica, *Monarchia,* 1718—1860, regat în Italia, compunêndu-se afară de insula Sardinia din ducatele Savoia, Aosta, Montferat şi Genova, principatul Piemont şi comitatul Nizza, cu o suprafaţă de 76,000 km². şi 5.167,542 loc. (1857). Aḑi face parte din regatul unit al Italiei (v. ac.), numai Nizza şi Savoya (v. ac.) aparţin Franciei. Mon. S. a fost regatul casei de Savoia. Capitala era la Turin şi suprafaţa ţerii în 1857 era de 76,000 km²., cu o populaţie de preste 5 mil. loc. Casa de Savoya (v. ac.) a câştigat prin pacea de Utrecht (v. ac.) titlul de rege şi posesiunea insulei Sicilia, disputată de Spania, care în 24 Aug. 1720 isbutesce să o ia dela Savoya şi să-i dea în schimb Sardinia. 1730 regele *Victor Amadeu II* se retrase în folosul fiului sĕu *Carol Emanuel I,* care aliat cu Francezii bate pe Austriaci în resboiul de succesiune polonez, ocupă Milanul şi prin pacea dela Viena câştigă Novara şi Tortona. Fiul sĕu *Victor Amadeu III* refusă alianţa Franciei, care îi declară resboiu (1792) şi ia Savoia şi Nizza. Fiul sĕu *Carol Emanuel II* renunţă în 1798 la toate posesiunile de pe continent şi se retrase în Sardinia. Urmându-i fratele sĕu *Victor Emanuel I,* 1814 recâştigă posesiunile de pe continent mărite cu Genova şi cu suzeranitatea asupra principatului Monaco. 1821 renunţă în folosul fratelui sĕu *Carol Felix,* care murí în 1831 şi cu dînsul se stinse casa bărbătească a familiei domnitoare şi vení casa *Savoya-Carignan* cu *Carol Albert,* care dădù în 8 Febr. 1848 o constituţie şi se făcù capul mişcării naţionale. Chiemà la ministeriu pe patriotul Balbo, întră în Lombardia cu 60,000 soldaţi fără declaraţie de resboiu, respinse pe Austriaci şi ajunse la Verona. Radetzky îl respinse, îl învinse cu totul la *Custozza.* El încheie un armistiţiu şi împins de curentul popular adună o nouă armată de 120,000 soldaţi în cap cu generalul polonez Chrzanowsky. Radetzky surprinse armata italiană la *Novara* şi o bătù cumplit. Carol Albert abdică în aceeaşi noapte în folosul fiului sĕu *Victor Emanuel II* (1849). Acesta încheie pace puţin umilitoare prin intervenţiunea Angliei şi Franciei. El se decise a prepara timpuri mai bune printr'un regim liberal. Desfiinţă jurisdicţiunea eclesiastică cu toată opunerea clerului, şi prin activitatea lui Cavour făcù mari îmbunătăţiri, desfiinţând majoratul, ḑecimile eclesiastice, drepturi feudale. Se încurajă instrucţiunea, se făcură şosele, se plătí datoria Austriei, se reorganisă armata. Luă parte în resboiul Crimeei, unde trimise 18,000 soldaţi, primind dela Anglia un împrumut de 1 mil. lire sterling. Sardinia începù a vorbí în numele Italiei. Ridică chestiunea în congresul din Paris, Victor Emanuel făcù o călĕtorie la Paris şi Londra (1855). Relaţiunile cu Austria începură a se încorda şi în 1857 se întrerupseră legăturile diplomatice. Cavour se învoí cu Napoleon la Plombières şi în 1859 începù resboiul pentru Italia. In 21 Febr. 1861 Victor Emanuel se proclamă rege al Italiei şi regatul Sardiniei încetă.

Sardonic, *rîsul,* v. Rîs.

Sardou, *Victorien,* autor dramatic frc., n. 1831 în Paris. Invĕţă medicina, mai târḑiu publică comedia La taverne des étudiants (1854), care căḑù. Căsătorindu-se cu d-şoara Brécourt, care era în relaţii intime cu d-şoara Déjazet fundatoarea teatrului cu acest nume, S. îmbrăţişă definitiv cariera dramatică, unde avea să câştige în urmă o reputaţie atât de mare. Primele sale piese sûnt: Candide, Les premières armes de Figaro, Mr Garat. El a scris un număr considerabil de piese pentru diferite teatre. I-se impută că îşi împrumuta subiectele fără scrupuli, din care causă fuse chiar acusat de plagiat. In »Rabagos« el se ridică până la satira politică, iar în »Patrie« şi în »Haine« ne dă adevĕrate drame patriotice. Cea mai bună din comediile sale de moravuri e »Famille Benoîton«.

Sare, *S. comună,* Na Cl, clorura de sod (v. ac.); cristalisează în sistemul teseral. Se găsesce mai cu samă în masse granuloase cristaline; uneori se află și cristale curate, transparente, cubice sau grupe de cristale treptate și în formă de pâlnie. La aer remâne uscată, când e curată; cantități mici de clorură de magnesiu ori de calciu o fac higroscopică; 100 părți apă rece ori caldă disolvă 37 părți sare. In comerciu deosebim: sare ca piatră, sare fiartă și sare de mare. *S. fosilă* se găsesce în straturi groase sub pământ amestecată cu lut și ghips. Are coloare cenușie, uneori roșietică; mai rar vin cristale de tot curate, ori masse colorate în vânăt și verde. Sarea fosilă se întrebuințează direct în bucătărie, la sărat, se dă la vite să lingă, la fabricațiunea sodei, etc. *S. fiartă* se obține prin evaporarea soluțiunilor ori apelor sărate de isvoare. *S. de mare* se scoate din apa de mare, care conține cam 3%. Ocnele cele mai renumite de sare sûnt Wieliczka și Bochnia, apoi Stassfurt. Cea mai mare cantitate de sare însă o produce Anglia mai cu samă pentru scopurile industriale. (v. și art. România, cap. Minele.) In România sûnt în exploatare următoarele patru saline: la Slănic și Doftana (j. Prahova), la Tg.-Ocna (Bacău) și la Ocnele mari (Vâlcea), din cari se extrage anual între 100,000 și 120,000 tone. Exportul a fost la 1897/98 36,845 tone în valoare de 1.236,376 lei. (v. și art. Monopol.) Despre propriet. chim. ale Sării v. art. Sodiu, clorura de.

Săruri, (chim.) corpi resultați din combinațiunea unui acid cu o basă oarecare.

Sarepta, comună cu 5647 loc. în guv. Saratov (Rusia), colonia de a Herrnhuților.

Sargassum Ag., (botan.) gen de algă brună, familia Fucacee (v. ac.), cu numeroase specii marine, unele trăind la adâncimi de preste 200 m., altele, ca *S. bacciferum* Ag., plutesc la suprafața oceanului prin ajutorul unor pungi, aerociști, (v. ac.) pline cu aer. Această specie, împreună cu altele, ia parte la formarea »Mării Sargasselor« din partea nord. a Oceanului Atlantic (40° și 43° long. est., 37°, 38° lat. nord.), străbătută ântâiu de Columb. [S. Șt. R.]

Sargon, (asir. Șarrugina), doi regi ai Asiriei, unul cu vr'o 2000 ani, celalalt dela 722 până 705 a. Chr. Al doilea s'a ilustrat prin cuceriri.

Sarica, vestmênt țărănesc în formă de haină largă și lungă cu mâneci, țesut în formă de straiu cu lațì lungi.

Sarig, v. Serig.

Sarighiol, 1) *S.,* com. rur. în Rom., j. Constanța, cu 1348 loc., 2 biserici catolice, 1 giamie. 2) *S.,* com. rur. în Rom., j. Tulcea, compusă din 2 cătune, cu 1945 loc., 2 biserici, 2 școale.

Sarikioi, com. rur. în Rom., j. Tulcea, cu 3017 loc., 2 biserici lipovenesci, 1 școală.

Sărila, în poveștile rom. un urieș, tovarășul unui Fêt frumos; cu două pietri de moară, legate de picioare, sare din munte în munte și totuși strigă, că n'are loc, unde să sară.

Sărindar, o serie de 40 liturgii pentru odichna celor reposați. (v. și Bucuresci, bis. S.)

Șarînga, *(Coca),* com. rur. în Rom., j. Buzău, cu 1850 loc., 3 biserici, 1 școală. Pe dealul Gruiul din apropiere sûnt ruinele Negru-Vodă.

Sarissa, lance de 5 m. lungă, de care se folosiau hopliții macedoneni și cavaleria ușoară.

Săritoare, *Saltatoria,* (zool.) o familie din ordinul Orthopterelor, clasa Insectelor, au picioarele dinderêt întocmite pentru sărit (femurul lung și gros) și organe de ciripit (țîrâit). Speciile mai însemnate sûnt: conopiscerița (v. ac.), grierul de casă și de câmp, lăcustele (v. ac.).

Șarja, ultima fasă de acțiune a cavaleriei, care se dă asupra adversarului pe distanță de 150 până 200 m. dela el, și in aluira cea mai mare.

Sarkad-Keresztúr, (rom. *Crestor),* com. rur. în Ung., cott. Bihor, cu 1603 loc., Magh. (1111) și Români.

Șarlatan, înșelător, care voiesce să apară ca om cu cunoscințe, pe cari nu le are.

Șarlota, marmeladă de poame împreunată cu pâne prăjită.

Sarmale, bucată națională românească compusă din tocătură de carne, la care se adaugă puțin orez și ouě, înfășurată în foi de varză. S. se fierb cu varză tăiată subțire și cu bucăți de carne timp de mai multe ore. Asemenea se pot prepara S. mai mici din carne umplute în foi de viță.

Sarmandus, după inscripțiunile romane din Dacia, a fost un ḑeu daco-roman.

Sarmația, țeara locuită de Sarmați, după Ptolemeu (v. ac.) S. europeană dela Germania și Dacia până la Don, S. asiatică dela Don până la Volga.

Sarmații, poporațiune scitică, care apare mai ântâiu la Herodot și Hipocrate, pe atunci încă spre est dela Don. Pe timpul lui August apar pe la gurile Dunării, singuratice triburi au ajuns și în Dacia (Iazigii [v. ac.] între Dunăre și Tisa). Mai târḑiu s'a dat numirea de S. și popoarelor, cari locuiau la nord dela Rusia sudică. S sûnt descriși ca popor resboinic, buni călăreți și arcași.

Sarmentum, *(lat.)* ramură, tulpină, ciorchină.

Sarmisegethusa, capitala Daciei vechi, situată în locul, unde se află aḑi comuna Grădiște (v. ac.) și hotarele învecinate. După cucerirea Daciei prin Traian ea a fost rezidită din nou, numită fiind *Ulpia-Traiană.* Aceasta e arătată ca colonie, locuitorii ei bucurându-se de toate drepturile unui cetățean roman.

Saronic, *sinul,* sin al Mării Egeice între Attica, Argolis și istmul dela Corint; acum se numesce *Golful dela Aegina.*

Saros, comitat în Ungaria, în partea dreaptă a Tisei. E mărginit de Galiția și cott. Szepes, Abauj-Torna și Zemplin. *Suprafața* (3821·81 km².) e muntoasă și deluroasă, străbătută de numeroase văi. Munții se țin de grupul Carpaților nord-estici. Piscuri mai însemnate Iakobyanski Simenij (1291 m.), Branisco (1172), Iavor (1101). *Ape curgětoare* Poprad, Tarța. Com. S. e foarte bogat în *ape minerale,* feruginoase îndeosebi, cum sûnt cele dela Szinye-Lipocz (isvorul Salvator), etc. Lângă Dubnic se scot opale frumoase, în Ó.-Ruzsin și Fönixhutta se află mine de fier, la Zboro pământ de porțelan, în Zsegnye trachit, la Lubotin marmoră, etc. *Agricultura,* din causa climei și a solului mai puțin productiv, e mai puțin desvoltată. Se cultivă mai ales ověs, orz și cartofi. Nici economia de vite nu e pe o treaptă mai înfloritoare. *Poporațiunea* e (1900) de 174,470 suflete, între cari

115,000 Slovaci, 33,988 Ruteni, 10,886 Germani, 10,926 Maghiari. După confesiune sûnt 93,753 rom.-cat., 53,434 gr.-cat., 14,494 luter. și 12,262 israeliți.

Sáros, comună, v. Soarș.

Sarothamnus Wimm., (botan.) secțiune din genul Cytisus L. (v. ac.).

Șarpătoc, germ. *Scharpendorf,* magh. *Sárpatak,* com. rur. în Trans., cott. Mureș-Turda, cu 1353 loc., Maghiari (983) și Români.

Sarpedon, fiul lui Zeus, principe în Lykia, confederatul lui Priamos, a fost omorît de Patroclus.

Sarracenia, (botan.) gen de plante din fam. Sarraceniaceelor, cuprinde vr'o 6 specii borealamericane, ce cresc pe locuri umede și sûnt remarcabile prin aparatul lor insectivor format din escavațiunea voluminoasă a pețiolului foilor și acoperit cu un capac prin lamina lor. Unele specii cultivate la noi ca plante de florărie. [A. Pr.]

Sarraceniaceae, (botan.) mică familie de plante erbacee dicotyle polypetale americane. Cuprinde numai trei genuri, cel mai important: *Sarracenia* (v. ac.).

Sarsaparilla, *Smilax S.,* plantă a cărei rădăcină e un excelent remediu diaforetic. In farmacopea germană se pregătesc din rădăcină S.-ei două decocte: Decoctum S.-ae compositum fortius și Decoctum S.-ae compositum mitius, cari se întrebuințează ca medicament în casuri de sifilis invechit. Din S. se pregătesce și un sirop de următoarea composiție: Rad. Sarsap. 24, Lign. Guajac., Lign. Sassafr., Rhiz. Chin. ää 16, Cort. Chin. fusc. 8, Fruct. Anisi 3, apă 250 gr.; la 80 gr. ale filtratului se adaugă apoi 130 gr. zahăr.

Sarsenet, (sarsonet), stambă colorată, țesută des și lustruită. Se folosesce mai ales pentru cuptușeli.

Sart, complexul parîmelor (de sîrmă de oțel, la bastimentele moderne), cari razimă și consolidează catargele bastimentului în laturi și în spre pupa. Ele sûnt capelate pe capul catargului cu extremitatea superioară, iar cu cea inferioară sùnt fixate de o platformă solidă, chiemată *port-sart,* ieșită puțin în afara copastiei și solid legată de ea.

Sartorit, v. Sceroclas.

Sarthe, rîu în nordul Franciei, la Angers se împreună cu Mayenne și formează rîul Maine; 285 km. lung, pe 134 km. e navigabil. *Departamentul S.,* 6244 km², cu 425,077 loc. (1896), capitala Le Mans.

Șaru Dornei, com. rur. în Rom., j. Suceava, cu 2426 loc., 4 biserici, 2 școale, situat aproape de frontiera Bucovinei și de stațiunea balneară Dorna în Bucovina, la 1100 m. deasupra nivelului mării, are 12 isvoare de apă minerală, cari au fost analisate 1788 de R. Hacquet, în 1833 de Zotta și Abrahamfi, în 1856 de T. Stenner, 1875 de P. Poni, 1878 de R. Pribram din Cernăuț, 1878 și 1896 de A. Bernad-Lendway. Numai isvorul Carmen Sylva, vechiul isvor al Crucii, este întrebuințat și apa lui adusă în comerciu; ea este o apă arsenicală-feruginoasă-alcalină-bicarbonică și conține în 10 litri 67 miligrame de arseniat de sodă. Șarul-Dornei servesce și ca stațiune climaterică.

Sărulesci, com. rur. în Rom., j. Buzĕu, cu 1120 loc., 1 bis., 1 școală.

Sărutarea, atingerea unui obiect, unei persoane cu buzele, ca semn de respect, de stimă, de amiciție, de iubire. Tradițiunile și moravurile dau S. o semnificare diferită, la unele popoare și în unele clase sociale ea este afară din familie usitată mai rar, la altele oamenii se sărută la ori ce ocasiune, astfel că sărutatul nu mai este un act solemn, expresiunea de adevĕrată stimă și iubire. Oameni bolnavi de boale infecțioase trebue să se abțină de a săruta pe alții, mai ales persoanele tuberculoase pot să transmită prin sărutare boala lor altora, și oamenii sănătoși se pot infecta sărutând chiar mânile unui bolnav de tuberculosă.

Sărutarea piciorului, între semnele de reverință, pe cari le manifestă catolicii față de papa dela Roma cu ocasiunea audiențelor solemne, este și S. p. sau mai corect ḑis a Sf. moaște așezate în pantoful dela piciorul drept al papei.

Sarvad, (magh. Tasnád-Szarvad), com. rur. în Ung., cott. Sĕlagiu, cu 1352 loc. (830 Rom., 521 Magh.).

S. protopopiatul gr.-cat., în diecesa Gherlei, 12 parochii, cu 9696 suflete.

Sárviz, afluent în dreapta al Dunării, isvoresce în Ungaria, cott. Alba; în partea sa cea mai mare, dela Szabad-Battyán până la Bátta, unde se revarsă în Dunăre, e canalisat.

Șasa, (magh. *Sásza-Vincza),* com. rur. în Trans., cott. Turda-Arieș, cu 1260 loc. rom.

Sasca, 2 com. rur. în Banat, cott. Caraș-Severin, 1) *S.* (magh. *Szászkabánya)* cu 2581 loc. (1958 Rom., 533 Germ.), stațiune postală și telegrafică. Societatea căilor ferate de stat austro-ungare are aici mine de aramă, fier, etc. 2) *S. română,* cu 1447 loc. rom.

Saschiu, *(Zaschiu, Fonfiu),* una din numeroasele numiri populare ale plantelor: Vinca herbacea W. et Kit. și Vinca minor L. (v. ac.).

Saschiz, (magh. *Szász-Kézd),* com. rur. în Trans., cott. Tĕrnava mare, cu 2042 loc., Sași (1192) și Români. In S. s'a ținut o dietă a țerii în 1663.

Săscior, v. Sĕsciori.

Sascut, comună rur. în Rom., j. Putna, cu 2414 loc., 3 bis., 1 școală. La S. e o fabrică de zahăr cu preste 300 lucrători.

Sașii *din Transilvania* formează după teritoriul, pe care sûnt așezați, trei grupe mari: una, care merge aproape paralel cu granița de sud a Transilvaniei, mărginită la nord de Mureș și Têrnava mare, avênd ca locuri mai insemnate Orăștia, Sebeșul săsesc, Mercuria, Sibiiul, Nocrichul, Cincul mare, Mediașul, Sighișoara și Cohalmul, a doua în nordul Transilv. cu centrul în Bistrița. Aici aparține și Reghinul săsesc cu împrejurimea lui. A treia grupă mare e Țeara-Bârsei din sud-estul Transilv., avênd ca centru Brașovul. Poporațiunea săsească e împărțită în 241 comune, dintre cari 227 rurale și 14 urbane. Conform conscripției din 1900 poporațiunea săsească numeră 212,583 suflete. S. sûnt, cu foarte puține excepțiuni, de religia evangelică (luterană). Trei straturi sociale putem deosebi la S.: 1) inteligința, crescută mai ales la universitățile germane, 2) orășenii, comercianți și industriași, și 3) ţeranii. Partea cea mai mare a poporului săsesc se ocupă cu economia de câmp și în timpul mai nou în mĕsură mai mare și cu

economia de vite. Pe terenul economiei de câmp, ca și pe al meseriilor, premerg popoarelor conlocuitoare.

Istoria. Deja ducele Géza și fiul sĕu Sf. Stefan au chiemat în țeară coloniști din vestul Europei, îndeosebi din Germania, în cari au aflat un sprijin bun contra partidei păgâne naționale a Maghiarilor. Afară de aceea lipsia țerii o poporațiune orășenească, de aceea Géza II a întreprins o colonisare mare a Ungariei cu cetățeni germani. O zală din această colonisare sistematică, căreia îi mulțămesc mai toate orașele din Ung. existența, o formează S., colonisați mai ales pe linia Oltului, importantă din punct de vedere strategic și expusă invasiunilor oardelor cumane și pecenege. Anii imigrării nu se pot hotărî cu siguritate. La început s'au întemeiat comune singuratice, cari au format apoi districte întregi, independente, cum au fost coloniile dela Cibin, Olt și cele dela Sibiiu spre vest până la Murĕș. Cete venite mai tărḑiu au umplut valea Têrnavelor, formând districtele Sighișoara, Mediaș și Cinc. Totodată se întemeià în nord-estul țerii opidul montan Rodna și districtul Bistriței (Nösnerland). Risipite preste țeara întreagă întâlnim colonii germane, pr. Trăscău, Turda, Cluj, Dej. Date scrise despre imigrare lipsesc cu totul, limbistica comparativă și folclorul dovedesc însă, că partea cea mai mare a coloniștilor se trage din ținutul dintre Mosel și Rin, între orașele Trier, Düsseldorf, Siegen și Oberwesel. Ei aparțin deci seminției germane a Francilor de Rin, primind numele de Saxones numai în cursul secl. XIII. Coloniștii germani s'au bucurat de drepturi însemnate, fiind proprietari absoluți pe pămênturile lor, avênd administrație autonomă sub un comite, care era supus direct regelui.

Activitatea colonisatorică a fost continuată do Andreiu II, care a chiemat la 1211 ordul cavalerilor germani, dându-le Țeara-Bârsei. Acesta a chiemat coloniști germani, voind însă să formeze un stat independent, a fost alungat cu puterea din țeară, remânênd numai coloniștii.

In decursul încurcăturilor de sub domnia lui Andreiu, S. au obținut dela el ***bula de aur*** sau **»*Andreianum*«**, care a format basa dreptului săsesc până in present. Dispozițiile cele mai importante din această bulă sûnt următoarele: Toate coloniile înființate între Orăștie și Draas formează un întreg politic, ***fundus regius***, proprietate absolută a lor cu deplină egalitate de drept și exclusiv drept civil. Căpetenia provinciei e regele și comitele săsesc numit de el; cel din urmă e comandant în resboiu și judecător în timp de pace. Pe funcționarii politici îi alege poporul, tot așa pe preoți, cărora le plătesce ḑeciuială. Coloniștii mai aveau drept de apă și sare, apoi libertate de vamă. Ca semn al unității poporul are un singur sigil cu inscripția »Sigillum provinciae Cibiniensis ad retinendam coronam«. Provincia avea să plătească o dare anuală de 500 marce de argint și să pună, în cas de resboiu, la dispoziția regelui 500 bărbați inarmați. Bula aceasta, dată la inceput numai pentru provincia Sibiiului, a fost aplicată in decursul timpului față de toate coloniile germane din Transilvania.

Năvălirea mongolă (1241) a nimicit multe din aceste colonii. Sub ultimii regi din familia arpadină S. au avut lupte mari sociale contra încercărilor de a se forma o clasă nobiliară din sinul lor, tendință urmărită de singuratice familii de judecători, cari s'au contopit apoi cei mai mulți în nobilimea maghiară, așa că poporul săsesc a remas scutit de nobilime. Sub regii din casa Anjou a fost epoca de înflorire a poporului săsesc. In timpul acesta apare prima dată împărțirea fundului regiu în **»*scaune*«**. Vechia provincie Cibiniensis era împărțită în șapte scaune, avênd fiecare în frunte un jude regesc, numit de regele, lângă el jurații aleși. De patru ori pe an se adunau representanții comunelor, cari formau organul legislativ și administrativ. Afacerile provinciale generale se resolvau în adunarea provincială din Sibiiu, la care participau și Țeara-Bârsei și ținutul Bistriței. Ludovic a împreunat și scaunele Mediașului și Șeicei cu Sibiiul, o împreunare trecĕtoare însă. Sub domnia lui Sigismund reîncep invasiunile Turcilor, urmate de o rescoală îngrozitoare a iobagilor din comitate, cari nu mai puteau suferi apăsarea crudă a nobililor. Intêmplările acestea au avut ca resultat uniunea celor trei națiuni, încheiată la Căpâlna (1437) și în anul următor la Turda în scop de a se apĕra contra tuturor dușmanilor. Rescoala iobagilor a fost înăbușită, iar Turcii bătuți lângă Sibiiu de Ioan Hunyadi (v. ac.), ajutat și de Sibieni (1442). Sub Ladislau se arată în Cluj poporațiune maghiară, care se separează într'ale bisericei de S. și-și eluptă drepturi politice egale. Sub Mateiu Corvinul împreunarea tuturor ținuturilor locuite de S. devine definitivă. El le dă dreptul de a-și alege pe judecătorii reg. și pe comitele, avênd totodată o representanță națională, universitas Saxonum. După catastrofa dela Mohaci S. s'au alăturat pe lângă Ferdinand I, în 1536 însă s'a supus și Sibiiul lui Zápolya.

Scrierile lui Luther au aflat întrare la poporul săsesc încă înainte de lupta dela Mohaci. In 1529 ruptura de biserica catolică e deja făcută și sinodul preoților săsesci ținut la Mediaș (1545) recunoasce reformațiunea ca făcută, și in anul 1547 se lucră primul statut de organisare bisericească. Cărticica reformațiunii, elaborată de Honterus și aprobată de Luther și Melanchthon, se primesce în 1550 ca basă comună și directivă. Cu alegerea preotului din Sibiiu Pavel Wiener de episcop evangelic se poate privi de terminată organisarea bisericii evangelice săsesci.

Sub domnia nebunului Gavriil Báthory (1608 până 1613) S. au fost amenințați cu perirea, s'au recules însă sub următorul acestuia, Gavriil Bethlen. In mijlocul poporului săsesc se ivesc lupte interne, causate de pofta de domnie a consiliilor orășenesci, care își asumă drepturi ilicite și preste comunele rurale, nu fără ca acestea să nu-și apere drepturile lor cu arma în mână.

Ajungênd Transilvania sub Austria, se institue prin diploma leopoldină (1691) un guvern compus din 12 consilieri, între cari trei Sași. Neînțelegerile între cele trei națiuni fac necesară trimiterea unei deputațiuni la Viena, în care S. erau representați prin Ioan Zabanius, ajuns mai tărḑiu comite săsesc și nobilitat cu predicatul Sachs de Harteneck, pe care îl jertfesce însă guvernul austriac lăsând să fie decapitat chiar la începutul revoluției lui Rákoczy. In timpul

acestei revoluţii S. au remas credincioşi casei habsburgice, au fost însă bruscaţi pe terenul bisericesc, fiind obligaţi să dee în oraşele lor biserici protestante la catolici şi trebuind să asiste la o propagandă catolică între ai lor, făcută cu ajutorul conferirii de titluri nobiliare şi oficii. Incepênd cu 1734 au fost aduşi câteva mii de ţerani protestanţi, *Landleri*, din Salisburgia şi Carintia, pe cari i-au colonisat în apropierea Sibiiului. Maria Teresia dispune, ca funcţionarii săsesci să fie întăriţi de ea şi jumětate din consilierii oraşelor să fie catolici. La influenţă mare ajung S. în administraţiunea ţerii pe timpul genialului bărbat de stat, guvernatorul Transilvaniei Samuil Bruckenthal. Şi în timpul acestuia au emigrat Germani protestanţi din Baden-Durlach, Austria superioară şi Carintia, fiind colonisaţi în Sebeşul săsesc şi împrejurime. Iosif II casează administraţia municipală a fundului regiu (1784), care se restitue prin decisul dietei din Cluj (1790/1). Sub Francisc I s'au făcut din nou unele schimbări prin punctele regulative. Din 1830—48 s'au produs mişcări literare şi naţionale în sinul poporului săsesc ca reacţiune contra tendenţei agresive observate de desvoltarea maghiară faţă de naţionalităţi. Anul 1848 îi află pe S. alăturea Românilor pentru casa austriacă şi contra uniunii Transilvaniei cu Ungaria. După sufocarea revoluţiei Transilvania devine ţeară de coroană a imperiului austriac, încetând constituţia săsească. La senatul imperial, institutit prin patenta din Febr. a lui Schmerling, participă şi S., tot aşa la dieta ardeleană din 1863, disolvată însă în curând. Impreujurările cunoscute au dus la încheierea pactului, ministerul cel nou interdice 1867 adunarea universităţii săsesci, comitele săsesc Conrad Schmidt e destituit. In 1876 a fost împărţit fundul regiu în comitate, remânênd universitatea săsească numai ca for administrator al averilor săsesci. (Lit. Dr. G. D. Teutsch, Geschichte der Siebenbürger Sachsen. Lipsca, 1874; Schwicker, Die Deutschen in Ungarn u. Siebenbürgen. Viena şi Teschen, 1881, etc.).

Biserica evang. de confesiunea augsburgică din Transilvania constă aproape exclusiv din S. Ea are autonomie proprie; preoţii ei aleşi de comune sûnt plătiţi de acestea din decimile rescumpěrate de stat. Afacerile biser. şi şcolare le resoalvă presbiteriul în frunte cu preotul, ajutat de curatorii bisericesci. Autoritate bisericească de instanţa a doua e consistoriul districtual în frunte cu decanul, aleşi prin representanţa bisericească şi mireană a districtului, care se intrunesce de câte ori cere trebuinţa. Intreaga biserică evangelică din Transilvania e compusă din 10 districte de felul acesta. Autoritatea supremă bisericească e consistoriul regnicolar (Landeskonsistorium). Acesta e ales de adunarea biser. regnicolară (Landeskirchenversammlung), compusă din membrii preoţesci şi mireni ai tuturor districtelor bisericesci. Aceasta se întrunesce după trebuinţă şi e organ legislativ şi administrativ. Consistoriul regn. se compune din episcop, vicarul acestuia, curatorul general, măiestrul bisericesc general (Landeskirchenmeister), secretar şi 6 asesori consistoriali mireni şi 5 din cler. Episcopul se alege în modul următor: fiecare comună propune adunării districtuale trei candidaţi, aceasta alege dintre cei propuşi 6 şi-i propune adunării regn., care alege apoi prin votare secretă pe episcop. Acesta îşi ocupă, după vechiul drept săsesc, numai decât postul, fără să se aştepte întărirea monarchului. Instalarea serbătorească se face după întărirea monarchului. Biserica evangelică avea în 1901 253 comune cu 212,538 suflete. In comunele organisate din diasporă sûnt preste 1000 suflete, mai multe în cele neorganisate. Pentru aceste comune e institutit un predicator anume. In 1895 avea biserica 248 preoţi şi 186 predicatori, 19 învěţătoare de grădini fröbeliane şi 43 pentru asile de copíi, apoi 21 surori de caritate. Fondul bisericesc de pensiune era în 1895, după o existenţă de 30 ani, de 1.200,000 cor., fondul věduvelor de 720,000 cor. Spesele generale anuale pentru scopuri bisericesci sûnt de 1.200,000 cor.

Şcoala. Biserica susţine în fiecare comună o şcoală confesională. Numěrul şcoalelor primare săsesci a fost în 1895 de 266 cu 637 învěţători şi 37 învěţătoare. Şcoalele au fost cercetate de 29,519 elevi, numěrul obligaţilor la cercetarea şcoalei fiind de 33,079. Şcoale secundare sûnt: 5 licee cu 8 clase, 1 liceu real cu 8 clase, 2 gimnasii cu 4 clase, 1 gimnasiu real cu 4 clase şi seminariul central pentru învěţători şi preoţii fără pregătire academică. La şcoalele secundare au funcţionat 116 profesori, cari au instruat 1336 elevi de confesiunea evangelică. Şcoalele acestea sûnt un factor cultural şi pentru celelalte naţionalităţi din Transilvania. Spre scopuri şcolare s'au spesat în 1890 487,410 cor. Afară de şcoalele primare şi secundare mai susţine universitatea săsească şi şcoale de specialitate, îndeosebi industriale şi agronomice.

Literatura sciinţifică şi beletristică a S. stă, sub influenţa vieţii spirituale germane, pe o treaptă superioară; numeroase foi politice sûnt puse în serviciul desvoltării spirituale şi naţionale a poporului.

Reuniunile, sciinţifice şi de specialitate, sûnt numeroase, cuprindênd în sînul lor întreg poporul cu intenţia conştientă de a înlocuí unitatea teritorială anterioară cu una spirituală şi naţională. (v. şi art. Saxoni.) [O. Wittstock.]

Saskatchewan, rîu în Nord-America brit., isvoresce în Munţii Stâncoşi, se varsă în lacul Vinnipeg, 1758 km. lung.

Sassafras Nees, (botan.) gen de plante lemnoase cu foi caduce din fam. Laurineae, trib. Litseaceae înrudit cu *Laurus*, de care diferă prin inflorescenţa laxă compusă din flori 3-mere. Singura specie *S. officinalis* Nees, boreal americană conţine un oleiu eteric cu aplicaţiuni medicinale.

Sassanizi, cea mai mare dinastie, care a domnit vr'odată în Persia; a ocupat tronul persic la 226 d. Chr., putêndu-se susţinea faţă de imperiul roman şi bizantin timp de preste 400 ani. Au fost resturnaţi la 642 de către califul Omar. S. şi-au câştigat mari merite pentru literatura şi cultura Persilor. De pe timpul domniei lor se găsesc multe monete şi inscripţiuni.

Sassari, prov. ital. pe ins. Sardinia, 10,595 km², cu 292,216 loc. (1897). *Capitala S.,* 31,569 loc.; archiepiscop, catedrală, castel, universitate; comerciu.

Sasul, voevod în Moldova, fiul lui Dragoş. El e numit în documente S. Moldovanul şi a domnit înante de 1365. Cf. Xenopol, o. c. II, pag. 36 seqq.

Iancu Sasul, v. Ioan II. (vol. II, pag. 859).

Sat, localitate, care nu are organisare politică urbană. Satul e de multe ori tot odată şi comună rurală, sûnt însă şi comune rurale compuse din mai multe sate. (v. Comuna).

Satana, (evr.) diavol, drac (v. ac.); Sf. păr. Ireneu scrie că S. = apostat, după alţii înseamnă: şerpe, în genere S. e contrariul, cel rěu, duşman.

Satana, *(Pithecia satanas),* maimuţă din fam. Platyrrhinelor, ord. Pithecilor, are pěr lung pe cap de forma unei căciule turtite. Faţa şi barba sûnt încungiurate de pěr lung şi negru, avênd deci o barbă foarte frumoasă şi bine îngrijită. Pe corp cu pěr negricios, coada foarte stufoasă. Lungimea corpului 55 cm., coada tot atâta. Trăiesce în codrii Americei, de pe lângă rîurile Maranon şi Orinoco. Indianii îi ḑic Cuxio, în Guiana Xiu. Trăiesce în familii, câte 4—6. In prinsoare nu trăiesce mult.

Satelit, trabant (v. ac.), acompaniator; planetă secundară (s. e. luna), care se învîrte în jurul unei planete principale (s. e. pământul).

Sathas, *Constantin,* istoric grec, n. 1842 în Galaxidi; a scris: Istoria liter. eline, Istoria Greciei sub domnia Osmanilor şi Bibliotheca graeca medii aevi, etc.

Satin, mătasă sau stofă de bumbac cu lustru.

Satinare, neteḑirea şi lustruirea hârtiei cu ajutorul unei maşini. In timpul mai nou hârtia se satinează in fabricile de hârtie îndată după producţiune.

Satira, gen poetic, care zugrăvesce scăderile şi patimile uricioase ale oamenilor, însoţindu-le de observări glumeţe şi ironice, cu scop de a le îndrepta. [*]

Satîrgi, ceată de oşteni armaţi cu securi.

Şatista, orăşel în Macedonia de sud, este reşedinţa unui episcop grecesc. Locuitorii, în cea mai mare parte, se trag dela Sisanion (Şaînîlii), mai înainte oraş mare arămânesc, dar acum toţi sûnt grecisaţi.

Saţiu, *saţietate,* simţirea de plenitudine a stomacului; desgust pentru ingerarea unui aliment, de care cineva s'a servit deja adeseori.

Satledş, *(Setledş,* vechiul *Hyphasis* şi *Hesidros),* afluent al Indului în Pangiab, isvoresce în Tibet, curge prin lacul sfânt Rakas Tal (4680 m. deasupra mării), 1500 km. lung.

Sătmar, (magh. *Szatmár),* 1) *S.,* comitat în Ung., între cott. Bereg, Ugocia, Maramurěş, Solnoc-Dobâca, Selagiu, Bihor şi Sabolciu, cu întindere de 6491·23 km²., cu 323,768 loc., dintre cari 121,592 Români (1890). Cott. S. a fost locuit ăncă pe timpul vechilor Romani. Despre cheneziatul Românilor din cott. S. se face amintire în un document donaţional al reginei Maria din 1383. Pe câmpiile acestui cott. au decurs multe lupte sângeroase, la cari Românii au luat parte însemnată. In 1381 era comite Drág, fratele lui Balk, comite al Maramurěşului. Dela Drág descinde familia Drágfi de Béltek; iară strămoşii familiei au fost boieri din România cu numele Dragomir. Reşedinţa cott. e în Carei (v. ac.). Un document din 1785 arată, că pe acele timpuri comunelor românesci li-se trimiteau ordinaţiunile în limba română. Locuri mai însemnate: Sătmar, Baia mare, Careiu, Şomcuta mare şi Seinii.

2) *Sătmar,* oraş liber reg. pe malul drept al Someşului cu 20,736 loc. (1890), dintre cari: 2419 Români gr.-cat., 3076 Magh. rom.-cat. şi 9712 ref., 3762 Ovrei. S. a avut rol însemnat în istoria Ungariei şi a Trans., fiind când sub stăpânirea regilor Ungariei, când sub principii Transilvaniei. In 1600 Mihaiu Viteazul a petrecut în S., aşteptând oştirile ajutătoare pentru ocuparea Transilvaniei. In 1645, prin pacea dela Linz, S. a devenit proprietatea lui Georg Rakóczi I. 1657 a fost pustiit de Ioan Sobieschi, mai târḑiu rege al Poloniei. In 1006 regina Gizela, soţia regelui Sf. Stefan a colonisat Germani în Némethi (Minteu), iar în 1230 S. a fost împreunat cu Némethi şi în acelaş an regele Andreiu II i-a dat privilegiul de cetate liberă reg. S. e un centru cultural, economic şi strategic, cu populaţiune în mai mare parte agricolă, cu un comerciu viu şi industrie înfloritoare, mai ales industrie de argăsitorie, ciobotărie. E reşedinţa episcopului rom.-cat., are tribunal reg., gimnasiu rom.-cat. şi reformat, mai multe institute de crescere şi filantropice. »*Sătmăreana*«, v. Seini.

Satrap, guvernatorul provinciilor din vechiul imperiu persan. La început erau numai funcţionari administrativi, în timpul decadenţei imperiului li-s'a dat şi puterea militară. Fig. funcţionar abusiv, tiran, decăḑut.

Satrapie, provincie în Persia antică.

Şatrar, în Muntenia mai marele oficier preste corturile (şetrele) şi tunurile oştirii.

Satrii, un popor din Tracia veche, amintit la Herodot.

Satschi, la Inḑi nevasta ḑeului Indra, mama lui Giajanta; a locuit pe muntele sfânt Meru (v. ac.).

Satsuma, district în insula japoneză Kiusiu, unde înfloresce o industrie de faienţă, care produce cele mai căutate şi mai scumpe articole ceramice japoneze. Vasele au o coloare fundamentală galbenă deschisă, lustrul e plin de crepături, cari dau un aspect decorativ deosebit.

Şatt-el-Arab, rîu, v. Eufrat.

Satul mare, com. rur., moşie mănăstirească în căpit. şi j. Rădăuţ în Bucovina, are 2587 loc. (1450 ort.-or., 372 rom.-cat., 713 protest., 44 mos.), 2 şcoale primare, 1 cabinet de lectură Aurora. Colonia germ., adusă aici în 1787, formează cam din 1870 încoace comună rur. separată sub numele de *Satul mare nemţesc* cu 1 şcoală primară şi 1 parochie proprie.

v. şi Sătmar.

Satulung, (germ. *Langendorf,* magh. *Hosszufalu),* una dintre cele şepte comune cunoscute sub numele colectiv: *Săcele* (v. ac.) în Trs., cott. Braşov, cu 6420 loc. Români şi Maghiari (2634 Ciangăi). In S. se află pretură, judecătorie cercuală, mai multe şcoale poporale şi una de sculptură. Locuitorii sûnt oieri şi fac negoţ prin România.

Satu nou, 1) *S.,* (germ. *Neudorf,* magh. *Réva-Ujfalu,* sêrb. *Novoselo),* com. rur. în Ung., cott. Torontal, cu 7391 loc. Români, Sêrbi (1055) şi Nemţi (182). In S. se află institutul de credit »*Sentinela*« (v. ac.) şi societatea comercială »*Ceres*«, ambele instituţiuni românesci.

2) *Satu nou,* com. rur. în Rom., j. Tulcea, cu 1100 loc., în majoritate Ruşi, 1 bis., 2 şcoale. Aici s'a făcut în resboiul Crimeei atacul armatelor aliate contra Ruşilor.

3) *Satu nou* sau *Seaca tiněră,* com. rur. în Rom., j. Dolj, cu 1176 loc., 1 bis., 1 şcoală.

Saturare, *(saturațiune),* în fisiologie starea de satisfacere a trebuinței de hrană, starea opusă sensațiunii de foame; în chimie starea de satisfacere a afinității reciproce a două elemente ale unui corp binar sau a unui acid și a unei base, astfel că nici unul din cele două principii nu mai este susceptibil a se uní cu o nouă cantitate a celuilalt; se mai numesce S. disolvarea într'un lichid a cantității celei mai mari posibile a unui corp solubil.

Satureia L., (botan.) mic gen din vasta fam. a Labiatelor, trib. Satureineae, cuprinde plante erbacee sau subfrutescente, foarte aromatice și are vr'o 14 specii, dintre cari o specie cresce în Florida, iar celelalte trăiesc prin regiunea mediteraniană. In părțile noastre cresce prin locurile aride din Dobrogea *S. coerulea* Janka, iar cultivată și uneori subspontanee cresce *S. hortensis* L., cunoscută și întrebuințată de poporul nostru ca plantă culinară sub numirea populară de Cimbru sau Cimbru de grădină. [Z.C.P.]

Saturn, (♄) după Jupiter cel mai mare planet al sistemului nostru solar. Revoluția lui în jurul soarelui se face la o depărtare mijlocie de 1418 mil. km. în 29 ani, 166 ḑile, 23 ore. Depărtarea lui cea mai mică de pământ e de 1180 mil., cea mai mare de 1648 mil. km. S. posede între toate planetele cea mai mare turtire la poli (1/9); diametrul lui la ecuator e de 118,800 km., la poli de 106,000 km. Volumul lui e de 720 ori mai mare ca al pământului, având însă numai 0·13 din densitatea acestuia, așadar nici a apei. Rotațiunea în jurul axei sale ține 10 ore 14 m. 24 sec. El e viḑibil pentru ochiul liber, având o lumină palidă-galbenă. In jurul ecuatorului se află trei inele, cari, după cum se admite până acum, sûnt compuse din o mulțime de corpuri foarte mici. In jurul lui S. s'au deosebit până acum 8 sateliți.

Saturnalia, la Romani serbătoarea ḑeului Saturnus (v. ac.), se ținea la 17 Dec. și în 7 ḑile următoare, pline de veselie. Era serbătoarea agricultorilor și a sclavilor, pentru că în decursul ei toți oamenii se considerau egali și stăpânii serviau pe sclavi la masă.

Saturnia, nume vechiu pentru țeara Latium. S. era și un predicat al ḑeiței Iuno, ca fată a lui Saturnus.

Saturnismus, *(lat.)* înveninare cu plumb.

Saturnius, *Lucius Apuleius,* la 101 a. Chr. tribun în Roma, care a dat legile, ca veteranii lui Mariu să capete pământ în Galia și că senatul în 5 ḑile să fie necesitat a întări ori ce lege. Fiind ales și a doua oară tribun, s'a nisuit a validita principiile agrare ale Grachilor; a fost ucis de popor în capitoliu.

Saturnus, la Romani unul din ḑeii cei mai vechi și populari. Se identifică cu Kronos (v. ac.) la Greci. Detronat prin Iupiter a pribegit și apoi s'a așezat în Latium, și trecea ca rege vechiu al Latinilor. S. e ḑeu al pământului, bărbatul ḑeiței Ops, ḑeul semănăturilor și fundatorul agriculturei in Italia. Se represintă cu secerea în mână.

Satyri, în mitol. grec. spirite elementare ale pădurilor și dealurilor, demoni cu trupul jumětate om, jumětate țap, nas têmpit, urechi ca caprele, pěr sbêrlit, cu coadă și picioare de țap. Cântă în fluier, cimpoiu și syrinx (v. ac.); le place vinul și stau la pândă după muieri. Se țin de suita lui Dionysos sau Bacchos. (v. Silenii.)

Satyriasis, exagerare bolnăvicioasă a poftei sexuale la bărbat și dorința nesațioasă de a satisface această poftă prin coit. Se observă în decursul mai multor maladii ale centrilor nervoși, cum e la începutul paralisiei generale, la unele sclerose ale měduvei; de asemenea, însă în mod trecĕtor, în urma ingerării de cantaridă, strihnină, fosfor. Satiriasicul poate comite acte în contra moralei, și responsabilitatea lui poate fi limitată. Tratamentul: medicațiune anaphrodesiacă, igienă morală și fisică, hidroterapie. [V. I.]

Sauce, (franc, pron. Sos), zeamă îngroșată compusă din diferite ingrediențe, care se servesce cu carne de vită, paseri, pesce și alte fripturi.

Sauer, *Emil,* pianist, n. 1862 în Hamburg; discipol al lui Rubinstein și Liszt. Concertează dela 1882.

Saul, primul rege al Ovreilor în secl. XI a. Chr. A luptat mult timp cu succes contra Filistenilor, până ce, bătut într'o luptă, s'a sinucis. *Saul,* numele apostolului Pavel (v. ac.) înainte de convertire.

Săulesci, com. rur. în România, j. Gorj, cu 1017 loc., 2 bis., 1 școală.

Săulescu, *George,* profesor rom., n. 1799 în Iași. Studiile mai înalte și le-a făcut în Chio și la univ. din Viena. A fost profesor de filosofie și limbile moderne la școala Trei-Ierarchi din Iași și inspector al școalelor din Moldova până în 1852. Dintre scrierile lui de importanță relativă sûnt Fabule în versuri (1835), Despre Țamblac (1845). El a colaborat la »Foaia pentru minte«, etc. din Brașov și »Alăuta românească« din Iași. († ?)

Sauna, mănăstire de călugări în Rom., j. Tulcea, înființată în 1880 de călugări veniți din mănăstirea Cilicul.

Sauret, *Emil,* violinist și compositor franc., n. 1852 în Dun-le-Roi. Se distinge prin o technică îndrăsneață și predare plină de temperament.

Saurienii, reptile având pielea acoperită cu solzi epidermici, fanta anală transversală, au centură scapulară și sternum, o vesiculă urinară și de obiceiu o cutie a timpanului și pleoape mobile. Unele au 4 membre (s. e. Șopârlele) la altele membrele nu sûnt vizibile la exterior (s. e. Anguis). In genere femelele după o copulare prealabilă ouă, numai câteva genuri (Anguis, etc.) sûnt vivipare. Majoritatea S. sûnt inofensive, multe din ele folositoare, fiindcă distrug vermii și insectele. Cele mai multe sûnt carnasiere și numai câteva sûnt herbivore ori frugivore. Unele locuesc numai pe arbori și nu se scobor pe pământ: Iguanii, Dragonii; altele ca Varanii sûnt acuatice, altele ca Amphisboenele trăiesc sub pământ în galerii. S., cari trăiesc în regiunea temperată, stau iarna in amorțeală. S. par a fi cele mai vechi reptile. Dintre S. dispărute cele mai bine cunoscute sûnt cele din Cretaceu ca Mososaurus, etc. S. cuprind următoarele subordine: 1) *Vermilinguia,* cari au limba vermiformă, protractilă și prehensilă, s. e. Cameleonul. 2) *Brevilinguia,* au limba scurtă și groasă, s. e. Anguis, Scincus. 3) *Crassilinguia,* au limba groasă și cărnoasă, s. e. Iguanul. 4) *Inelate,* au corpul serpentiform lipsit de sternum, în general lipsit de membre; n'au pleoape nici membrană a tim-

panului, s. e. Amphisboena. 5) *Fissilinguia,* au limba bifurcată subţire şi protractilă, s. e. Şopârlele (Lacerta). Ş. au dedesubtul gâtului un guleraş compus din solzi mari, pleoapa inferioară opacă. Ele trăiesc în regiunile, unde bate mult soarele şi nu se depărtează mult de locul ce şi l-au luat de locuinţă. In plin soare Ş. sûnt în activitate, atunci ele vêneazâ musculiţe, insecte diferite, iar în ḑilele ploiase şi friguroase stau în locuinţele lor. In timpul verei, animalele adulte năpârlesc de mai multe ori. Ş. sûnt foarte numeroase în regiunea Europei sudice, dar unele se ridică până aproape de cercul polar. In România după C. Kiriţescu (Contributions à l'étude de la faune Herpetologique de Roumanie, Bulletin de la Soc. des Sciences de Bucarest 1901) trăiesc următoarele specii de Şopârle: Lacerta viridis, L. agilis, L. vivipara, L. praticola, L. muralis, L. taurica.

Sauropode, (zool.) reptile fosile, aparţin Dinosauriilor (v. ac.).

Sauropside, (zool.) subordin al Vertebratelor, cuprinde reptilele şi paserile.

Sauropterygii, reptile fosile avênd gâtul lung, capul şi coada scurte, înotătoare alungite. Au trăit în epoca jurasica şi cretacică, s. e. Plesiosaurus, Pliosaurus.

Saururaceae, (botan.) după unii familie proprie, după alţii numai trib de Piperaceae (v. ac.), de care diferă cu deosebire prin carpele 2—8 ovulate.

Saururus L., (botan.) gen de plante aquatice din fam. Piperaceelor, trib. Saurureae cu foi cordate. Cuprinde numai două specii: una est-asiatică, a doua din Virginia, aceasta *S. cernus* L. se cultivă uneori ca plantă decorativă. [A. Pr.]

Saussure, (pron. sosür), *Horace Bénédicte,* n. 17 Febr. 1740 la Conches lângă Geneva, † 22 Ian. 1799 în Geneva. A fost profesor în Geneva. Şi-a câştigat renume prin scrierile sale asupra higrometriei, apoi prin escursiunile sale în Alpi şi descrierea acestora.

Saussurit (pron. Sosürit), mineral de coloare albă, verḑuie sau gri, format din Plagioclas cu Scapolit; face parte esenţială a miner. Gabro (v. ac.).

Sava, 1) *Sf. Sava,* martir, n. din părinţi Goţi, înecat de un duce Got în rîul Musaeus (Buzeu?) în 12 Apr. 372. E unul dintre martirii cei mai veneraţi în biserica orientală.

2) *Sf. Sava,* unul din ucenicii Sf. Metodiu, care a venit cu alţi patru confraţi din Moravia, de au respândit în Bulgaria sub Boris liturgia slavonă pe la 885. El nu este aşa de vestit ca ceilalţi, dar face parte din cei şapte sfinţi slavoni. (C. Iirecek, Gesch. d. Bulgaren. Prag, 1876, pag. 430—31).

Sava, *Sf., mănăstire* din Bucuresci, în curtea căreia deschise la 1816 Gheorghe Lazăr vestita sa şcoală românească, alăturea cu cea grecească, ce se afla de mulţi aniací. După plecarea lui Lazăr (1821) remase profesor în locul sĕu Eliade Rădulescu. Şcoala fù apoi organisată şi complectată de Grigore Ghica şi de domnii următori: în 1831 i-se adăugară mai multe cursuri secundare, în 1836 două cursuri superioare, sciinţe şi drept; la 1864 înfiinţându-se universitatea din Bucuresci, şcoala îşi păstră numai cursurile secundare şi remase cu numele de »Liceul Sf. Sava«, mutându-se în altă parte, pe când în locul mănăstirii şi vechiului local al şcoalei, dărîmate şi una şi alta, se înalţă actualul palat al universităţii.

Sava, *Căminarul,* v. Bimbaşa.

Sava, afluent al Dunării (pe ţerm. drept), isvoresce la Radmannsdorf în Carniolia. Cursul ei e de 712 km., e la început sudestic, după ce primesce pe Laibach şi devine navigabil se îndreaptă spre est. S. formează graniţa între Croaţia şi Bosnia, apoi între Ungaria şi Sêrbia. Afluenţii S. din stânga Kanker, Feistritz în Carniolia, Saun, Sotla în Stiria, Krapina, Zelina, Lonja, Ilova, Pacra, Orljava în Croaţia; din dreapta: Zayer, Laibach, Gurk în Carniolia, Kulpa şi Una în Croaţia, Vrbas, Bosna, Drina în Bosnia.

Savane (span. *Sabanas),* câmpii acoperite cu ierburi în ţerile tropice; nu se deosebesc de prairii şi pampas decât prin faptul, că pe S. se întâlnesc singuratici arbori sau tufe.

Savannah, rîu în America nord., formând graniţa între Georgia şi Carolina de sud; se varsă în Atlantic; 720 km. lung. *Oraşul S.,* lângă rîul S., e cel mai însemnat oraş comercial al Georgiei, 43,189 loc. (1890); exportează bumbac, oleiu de terebentină, reşină.

Savant, erudit, doct.

Savaot, în bis. creştină un conume al lui D-ḑeu. In limba ovreiască e pluralul dela saba (oaste) şi insemnează oştirile.

Savart, *Roata lui,* aparat prin care se arată relaţiunea dintre înălţimea tonului şi numĕrul vibraţiunilor. La roata lui S. măselele lovesc într'un carton. Cu cât loviturile sûnt mai dese, cu atâta e tonul mai înalt.

Savary, *Anne Jean Marie René, duce de Rovigo,* general şi ministru de poliţie sub Napoleon I. El a descoperit 1804 conjuraţiunea lui Cadondal şi a condus prinderea şi împuşcarea ducelui de Enghien. In 1831—33 a fost comandant general în Algeria. A publicat »Memoires« (8 vol. Paris, 1829), în cari caută să se rehabiliteze pe sine şi pe Napoleon.

Săveni, 1) *S.,* tîrguşor în Rom., j. Dorohoiu, cu 2600 loc., 1 bis., 1 şcoală, oficiu telegrafo-postal, spital, casarmă. 2) *S.,* com. rur. în Rom., j. Dorohoiu, cu 2700 loc., 2 bis., 1 şcoală.

Savigny, 1) *S., Friedrich Karl, de,* n. 1797 în Frankfurt l. M., celebru romanist, distins profesor de dreptul roman în Berlin, ministru al Prusiei pentru revisiunea legislaţiunii, ţine de şcoala istorică a dreptului roman, întemeiată de Hugo Gr. şi Schlosser. Opere principale: »Istoria dreptului roman în evul mediu«, 6 vol.; »Sistema dreptului roman de astăḑi«, 8 vol. şi continuarea acestuia »Dreptul obligaţiunilor«, 2 vol. Altele: »Chiemarea timpului nostru pentru legislaţiune şi jurisprudenţă«, »Scrieri diverse«, 6 volume. Biografii ale lui S.: de Stintzing, 1862; Rudor şi Bethmann, 1867. † 1861. 2) *Savigny, Carol Friedrich,* (1814—75), fiul celui dintâiu, diplomat prusiac, n. 1814, a conlucrat 1866 cu Bismarck la tratativele de pace. † 1875.

Savonarola, *Girolamo,* călug. dom., n. 21 Sept. 1452 în Ferrara, a fost profesor de sciinţele naturale în Bologna, apoi prior al bisericei Sf. Marcu din Florenţa (1489). A sbiciuit corupţiunea şi necredinţa ce domnia atunci în viaţa politică şi a osândit şi abusurile feţelor biseri-

oesci. Pentru aceasta a fost învinuit de eresie și ars pe rug în 23 Maiu 1498. [Dr. I. Radu.]

Savoya, fost ducat, mai târḑiu parte intregitoare a regatului Sardinia, aparține dela 1860 Franciei, căreia i-a cedat-o Italia în schimb pentru ajutorul dat de Napoleon III contra Austriei. *Casa de Savoya,* v. Sardinica monarchie.

Saxa-Altenburg, *(Sachsen-Altenburg),* ducat german, 1324 km²., cu 180,313 loc. (1895); sol foarte roditor; locuitorii se ocupă cu agricultura și economia de vite, mine de lignit; industrie de lânării, mănuși, porțelan, mașini, etc.; 2 gimnasii, 1 gimn. real, 1 seminariu, 1 școală agricolă, universitate în Iena. Constituția monarchică; dieta are 30 deputați; finance regulate. Capitala Altenburg.

Saxa-Coburg-Gotha, ducat german, se compune din ducatele Coburg (v. ac.) și Gotha (1396 km²., cu 154,105 loc.), laolaltă 1958 km²., cu 216,603 loc. (1895); agricultura și pomăritul în floare; industrie de fier, oțel, arme, jucării, corfe, porțelan, sticlă, bumbac, etc. Renumit e »Institutul geografic Perthes« în Gotha. Universitate comună în Iena, 2 gimnasii, 1 progimn., 2 școale reale, 2 seminarii, 1 școală de minerit, școală comercială; renumit observatoriu astronomic în Gotha. Ambele ducate au diete (Gotha 19, Coburg 11 deputați) și administrație separată. Capitale Coburg și Gotha.

Saxa-Meiningen, ducat german, 2468 km²., cu 234,005 loc. (1895); agricultură, minerit, pădurărit, industrie de fierării, sticlă, porțelan, colori, lemn, jucării, mașini de cusut, pănură, flanel, papiermaché, etc. Universitate comună în Iena, 2 gimn. clasice, 2 gimn. reale, 3 școale reale, 1 seminariu cu institut de surdomuți, 289 școale poporale. Dieta de 24 deputați. Capit. Meiningen.

Saxa-Weimar-Eisenach, mare ducat german, 3615 km²., cu 339,217 loc. (1895); agricultura, economia de vite, pomicultura înfloritoare; industrie de lână, pănură, ciorapi, porțelan, piei, hârtie, jucării, etc. Comerciu mai ales de transit. Universitate comună în Iena, 3 gimnasii, 2 gimn. reale, 3 școale reale, 2 școale de minerit, 1 școală industr., 3 seminarii, 1 institut de silvicultură, 1 institut de arte, 462 școale elem. Dieta se compune din 33 deputați. Capitala Weimar.

Saxatile, (botan.) termin pentru plantele ce cresc pe stânci, s. e. Leontopodium alpinum Cass. (albumeala, lânărica, floarea reginei), Campanula carpatica Jacq., multe specii de Sempervivum, Saxifraga, etc.

Saxicola, (specia *Oenanthe),* gen de pasere din ord. Cântătoarelor, lung. corp. 16 cm., a aripilor 9 cm. și a coḑii 6 cm. Pe spate cenușiu-deschis; gușa ruginie, aripile negre; iar pe pântece penele sûnt galben-ruginiu-deschise. Trăiesce în Europa, nordul Africei și Americei.

Saxifraga L., (botan.) gen din fam. Saxifragaceae, tribul Saxifrageae, cuprinde plante erbacee perene, rar anuale, și se divide în mai multe secțiuni, după unii botaniști tot atâtea genuri distincte. S. are vr'o 160 de specii, respândite prin regiunile temperate și arctice ale emisferei boreale și în munții Anḑi. Dintre numeroasele specii, ce cresc în părțile noastre menționăm: *S. adscendens* L., numită popular Ochii șorecelului, *S. Aizoon* Jacq., numită popular Iarba surḑilor, *S. aizoides* L., *S. cuneifolia* L., *S. Hostiana* Boiss, etc. [Z.C.P.]

Saxifragaceae Endl., (botan.) vastă și importantă familie de plante dicotyledonate-polypetale, cuprinḑênd arbori, arbusci sau ierburi cu diverse porturi, și cuprinde vr'o 73 de genuri cu vr'o 540 de specii, distribuite prin regiunile temperate și reci ale globului, în regiunile tropicale sûnt rari, iar în Africa australă și în Australia sûnt puține. *Saxifragaceele* se divid în următoarele 6 triburi: I, tribul *Saxifrageae,* din care menționăm genurile: *Saxifraga* L. și *Chrysosplenium* L. II, tribul *Francoeae* cu genurile: *Francoa* Cav. și *Tetilla* DC. III, tribul *Hydrangeae,* menționăm genurile: *Hydrangeae* L., *Deutzia* Thunb. și *Philadelphus* L. IV, tribul *Escallonieae* menționăm genul *Escallonia* L. V, trib. *Cunonieae* menționăm genul *Cunonia* L. și în fine al VI, tribul *Ribesieae,* menționăm genul *Ribes* L. [Z. C. P.]

Saxofon, nume generic dat de factorul parisian A. Sax, 1840, la o serie de instrumente musicale fabricate în metal, cu ancie lovindă, avênd analogii cu clarneta, de care se deosebesc însă prin forma tubului, care e conică, și prin urmare prin degitat. [T. C.]

Saxonii, (lat. *Saxones),* seminție germană, amintiți mai ântâi de geograful Ptolemeu. In secl. III și IV au ieșit din locuințele lor (Schleswig-Holstein), cucerind ținuturi până dincolo de rîul Weser. De atunci încoace s'a dat numirea de S. tuturor Germanilor, cari locuiesc dela rîul Eider și lacul Zuider până la Cassel și Magdeburg. Resboinici din fire, au cuprins întreagă Germania de nord până în vecinătatea Slavilor (linia Kiel-Magdeburg-Halle). Lui Carol cel Mare (v. ac.) i-a succes numai după multe resboaie sângeroase să-i supună și creștineze. Pe teritoriul ocupat de S. s'au format ducate și comitate, dintre cari unele există și astăḑi ca părți constitutive ale imperiului german sau ale Prusiei. (v. și Saxonia și Sașii.)

Saxonia, *(Sachsen),* regat, stat federal al Germaniei, 14,993 km²., cu 3.787,688 loc. (1895); mică parte muntos (Erzgebirge, Lausitzergebirge, etc.); rîu principal Elba cu Elster și Mulde; clima moderată. *Producte:* secară, grâu, orz, ovès; vin; aur, argint, fier, aramă, plumb, zinc, cositor, pucioasă, cărbuni de piatră și lignit, granit, porfir. *Industria* foarte desvoltată: arsenic, vitriol, acid sulfuric; pânzării, mărfuri de lână și bumbac, dantele, împletituri, mătăsării, hârtie, chimicalii, art. de metal, mașine, art. de paie, de lemn și jucării, cuptoare, porțelan, instrumente musicale și matematice. *Comerciu* întins, sediul principal al lui, totodată centrul librăriilor germane, e Lipsca (Leipzig); numeroase bănci, camere de comerciu și industrie; căi ferate 2942 km., navigație pe Elba. *Culturii* servesc 2245 școale popor., 17 gimnasii, 10 gimn. reale, 24 școale reale, 22 seminarii, 4 școale de architectură, 40 școale comerciale, 1 școală techn. super., numeroase școale speciale, 2 academii de arte, 2 conservatorii de musică, academie de silvicultură, acad. montanistică, 1 univer. (Lipsca), 2 institute de surdomuți, 2 de orbi. *Constituția:* regat const.-ereditar, legislativă de 2 camere. Finanțe: 82.909,955 mărci venituri, tot atât la cheltuieli (1898), datorie 752·5 milioane mărci.

Armata formează al 12-lea corp al armatei imperiale. Capitala Dresda.

Istorie. Domnitorii S.-ei din fam. Wettin au avut titlul de electori, au împărțit țerile între sine (linia albertină și ernestină), au participat în resboiul de 30 ani, în cel nordic, în resb. silesice și în cel de 7 ani, ceea ce a costat enorme sume de bani și multe vieți omenesci. 1806 Frideric August III cumpĕrà pacea cu 25 milioane franci, S. se făcù regat și întrà în confederația renană. După lupta dela Lipsca (1813) S. era să fie încorporată Prusiei, congresul de Viena însă o susținù. S. întrà apoi în confederația germană. Sub ***Frideric August II*** (1827—54) decurse revoluția din 1848/9, după care urmà reacțiunea și delăturarea reformelor liberale. Sub *Ioan* (1854—73), în mișcarea națională germ. S. sta pe partea Austriei, căreia ii ajutà 1866 în resboiul contra Prusiei. In pacea dela Berlin, 21 Oct. 1866, S. trebuí să abdică de representanța diplom., comanda supremă militară, poste, telegrafe, să plătească Prusiei 10 milioane taleri și să întré în alianța germ. de nord. Urmând timpuri mai liniștite se organisà justiția, administrația, instrucția poporală. Sub regele *Albert* (1873—1902) a cumpĕrat statul căile ferate, s'a revisuit legea electorală (1896), prin care s'a redus numĕrul deputaților social-democrați. (Lit.: Geografii de Engelhardt, Friedemann, Gebauer; istorii de Böttiger, Gretschel, Brandes, etc.)

Saxonia, *(Saxa, Sachsen),* provincie prus., 25,243 km²., cu 2.698,549 loc., în mare parte șes udat de Elba; roditor; mine de aramă, fier, lignit, sare; industrie de pănuri, bumbac, piei, zahăr, ciocolată, oleiu; comerciu viu. Universitate (în Halle), 28 gimnasii, 6 gimn. reale, 3 școale reale super., 3 progimnasii, 8 progimnasii reale, 4 școale reale, 11 seminarii. Capitala Magdeburg.

Say, 1) *S., Jean B.,* economist franc., n. 1767 în Lyon, 1815 membru al academei, † 1832.

2) *Say, Leon,* om politic franc., nepotul lui Jean B., n. 1826, directorul căilor fer. de nord, 1871 prefect, 1872—79 în mai multe rânduri ministru de finance, 1880 ambasador în Londra, apoi president al senatului, 1882 din nou ministru de finance, 1886 membru al academiei. † 1896. Scrieri principale sûnt: »Le socialisme d'État«. (Paris, 1884); »Les solutions democratiques de la question des impôts«. (Paris, 1886); »Nouveau Dictionnaire d'economie politique«. (Paris, 1890—92).

Sayce, (pron. Ses), ***Archibald Henry,*** filolog și archeolog englez, n. 25 Martie 1846 în Shirehampton lângă Bristol, profesor de asiriologie în Oxford. A făcut multe călĕtorii archeologice prin Africa de nord și Asia mică. In numeroasele lui opere se ocupă mai ales cu asiriologia.

Sayons, ***André,*** scriitor franc., n. 1808 în Geneva, profesor aici, apoi funcționar în minist. cultelor în Paris, † 1870. Fiul sĕu ***Edouard,*** n. 1842, profesor în Besançon, are scrieri despre istoria și literatura maghiară.

Sazava, afluent pe dreapta al Moldavei în Boemia, 178 km. lung.

Sbiera, *Ioan G. Dr.,* profesor univ. și scriitor rom., n. 20 Oct. (1 Nov.) 1836 în Horodnicul de jos în Bucovina, a făcut studii juridice, filosofice și limbistice în Viena până la 1861. Suplinì 5 ani pe morbosul Aron Pumnul dela prima catedră pentru limba și liter. rom. la institutul de studii filosofice din Cernăuț, iar 1866—71 îi ocupà locul. 1866 ales membru al Academiei române; dela 1871 custode la biblioteca Bucovinei, cu care trecù în 1875 la noua universitate, unde funcționà și ca docent supl. la catedra pentru limba și liter. rom. până la 1881, când fù numit profesor ordinar. La 1886 fù distins cu titlul de doctor philosophiae honoris causa, iar 1898 i-se conferí ordinul Coroana României în gradul de comandor. 1862 înființà o societate culturală și literară, numită dela început Reuniune română de lectură, apoi Societate pentru cultura și literatura română în Bucovina. S. tindea cu stăruință mai cu samă la înviorarea și lămurirea printre tinerime a consciinței despre idealurile naționale și umanitare. Această tendință resultă din întreaga sa activitate literară, cu deosebire din discursurile ținute și publicate de el, ca: 1) Teritoriul ce îl ocupă Românii, 1871; 2) Originea Românilor, 1871; 3) Educațiunea veche și educațiunea nouă, 1875; 4) Conceptul națiune și puterea graiului național, 1880; 5) Condițiunile necesare pentru existența, conservarea și prosperarea graiului național; 6) Puterea graiului național, 1883; 7) Insemnătatea teritoriului național, 1884; 8) Solidaritatea intereselor, 1888; 9) Un pĕcat strămoșesc, 1892; 10) Ceva despre formarea idealurilor, 1894; 11) Țețina și Horecea sau Credeul Românilor și Tatăl nostru românesc, 1894; și 12) Idealul Românilor. Activitatea literară și-a extins-o și pe terenul didactic și istoric-literar și anume a mai publicat: 1) Sf. Scriptură lămurind singură îndestul regularea referințelor noastre bisericesci din Bucovina. Cernăuț, 1864; 2) mai multe articole de diferit cuprins în Foaia societății pentru cultura și lit. rom. în Bucovina, 1865—69, al cărei redactor a fost din 1866 încoace; 3) Die Orthographie im Romänischen in ihrer historischen Entwickelung, în Programm des königl. Obergymnasiums in Czernowitz pro 1867; 4) Manual de armonie musicală, împreună cu autorul ei intelectual Isidor Vorobchieviciu. Cern., 1869; 5) Carte de conversațiune rom. și germ. Cern., 1870, edit. II 1896; 6) Mĕsurile și greutățile cele noue austriace și calcularea cu ele de Dr. F. Močnik, traducere. Viena, 1874; 7) Ântâia, a doua, a treia, a patra și a cincia carte de comput pentru școalele poporale, traduceri. Viena, 1874; 8) Gramatica germană pentru usul școalelor poporale împreună cu Chr. Matiasieviciu. Viena, 1874; 9) Rudolf, principele nostru ereditar. Cern., 1881; 10) Grigorie Ureche, contribuiri pentru o biografie a lui. Bucuresci, 1884; 11) Codicele Voronețean, cu un vocabular și studiu asupra lui. Cern., 1885; 12) Povesti poporale. Cern., 1886; 13) Scrierile lui Miron Costin, în tom. I, pag. 766 până 781, din Opere complete edate de V. A. Ureche. Bucur., 1886; 14) Colinde, cântece de stea și urări la nunți. Cern., 1888; 15) Aron Pumnul, Voci asupra vieții și însemnătății lui. Cern., 1889; 16) Mișcări literare la Românii din Bucovina. Cern., 1890; 17) Traiul Românilor înainte de fundarea statelor naționale. Cernăuț, 1890; 18) Baronul Alexandru Vasilco Sireteanul, notiță biografică în Familia pro 1893; 19) Limba

şi liter. rom. de M. Kogălniceanu din 1837, traducere, în Archiva din Iaşi pro 1894, nr. 9; 20) Naţionalitatea Ovreilor în Liga. Bucuresci, 1897; 21) Mişcarea bisericească a Românilor din Bucovina. Cern., 1896; 22) Mişcări culturale şi literare la Români între 1504 şi 1714. Cernăuţ, 1897; 23) Die romäniche Litteratur und die romänischen Dialekte în opul Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild, în tom. Bucovina. Viena, 1899; şi tot acolo 24) Das Volksleben der Romänen in der Bukowina, împreună cu S. Fl. Marian; 25) O pagină din istoria Bucovinei din 1848—50 împreună cu nisce notiţe despre familia Hurmuzachi. Cern., 1899; 26) Ceva despre tricolorul românesc. Cern., 1899; 27) Familia S., 1899; 28) Dare de samă a vechei epitropii bisericesci către cea nouă asupra averii Sf. Paraschiva şi a Sf. Treime din Cernăuţ, 1900. S. a lucrat articolele relative la Bucovina în »Encicl. Rom.«.

Sbîrciog, (botan.) v. Morchella.

Sbîrcituri, îndoituri ale pielii; se găsesc mai ales pe faţă şi pe mâni, la oameni bětrâni, preste tot când grăsimea subcutană scade.

Sbiri, până la 1809 în Italia şi în deosebi în statul papal, nume dat agenţilor (servitorilor) poliţiei şi justiţiei. Erau organisaţi milităresce.

Sbîrnăitura, sunetul particular produs de unele insecte, în special bondari, trântori de albine, în sborul lor. S. se nasce prin contractarea muschilor aripilor; atunci şi tracheele din apropiere sûnt apăsate şi aerul eşind cu putere prin stigmate (orificiile de deschidere ale trocheelor) şi lovindu-se de marginile stigmatelor, produce acele vibraţiuni de sbîrnăire. Dacă se astupă stigmatele, încetează sbîrnăitul.

Sbor, mişcarea paserilor şi a insectelor în aer. Fiind corpul lor mai greu decât un volum egal de aer, numai bătênd din aripi se pot ridica şi se pot ţiné în aer.

Sborul nupţial, sborul ce-l execută matca unui stup spre a fi fecundată. A opta ori a noua ḑi după ce o matcă tiněră a eşit din celulă-regină, dacă timpul e frumos, ea face recunoascerea regiunilor dinprejur şi apoi sboară în cercuri în înălţimea aerului. Trântorii simţind aceasta, o urmăresc, o îndrăgostesc şi unul din ei o fecundează. In urmă matca se întoarce în stup spre a oua. (v. Apis mell. şi Stupărit.)

Maşini de sburat, aparate cu ajutorul cărora omul să se poată ridica, înainta şi coborî în aer, asemenea unei pasere. S'au făcut fel de fel de aparate în formă de aripi mari, mânate unele prin puterea musculară a mânilor şi picioarelor, altele prin puterea vaporilor de apă sau a curenţilor electrici, dar nici una nu s'a dovedit corespunḑětoare până acuma. Unii cred, că chestiunea se va puté resolví prin combinarea baloanelor cu maşinile de sburat, ca ridicarea şi coborîrea să se facă prin puterea baloanelor, mişcarea progresivă cu ajutorul aripilor. (v. şi Balon).

Sbornic, 1) carte, care conţine un extras din viaţa şi învěţăturile sfinţilor; 2) un manuscript, care conţine diferite genuri de literatură poporală.

Sburat, v. Sbor.

Scabies, v. Rîia.

Scabini, în vechime asistenţi permanenţi ai tribunalelor germane pentru a pronunţa judecata. Sûnt de origine germană. Carol cel Mare îi întroduse şi în Francia în locul rachimburgilor. S. oraşului Magdeburg pronunţau judecăţile în toate oraşele, cari au adoptat dreptul orăşenesc Magdeburgian, aşa dar şi în Prusia, Livland şi Polonia. Mai târḑiu S. se alegeau cu preferinţă din doctorii şi învěţaţii în drept. In timpul mai nou S. devin simpli experţi şi testatori de acte. Dreptul nou german penal întroduce tribunalele de S. (Schöffengerichte) în locul curţilor cu juri. [D. Olinescu.]

Scabiosa L., (botan.) gen de plante din fam. Dipsaceelor, cuprinde vr'o 80 specii din Europa, Asia şi Africa, cele mai multe mediterane, distribuite în mai multe subgenuri (după alţii genuri proprii), dintre cari citâm: *Succisa* cu caliciul extern erbaceu (în antitesă cu *Scabiosa* genuină, unde e membranaceu), aici specia indigenă la noi *Succ. pratensis* Mnch. »ruin« şi *Knautia* cu receptacol fără palee. Speciile de *Knautia* şi *S.* sûnt cunoscute mai ales sub numirea poporală de »muşcatul dracului«, vr'o câteva se cultivă uneori ca plante decorative rustice. [A. Pr.]

Scacchi, ***Arcangelo,*** mineralog italian, n. 1810 în Gravina (Sicilia), † 1893 în Neapole. Profesor la universitatea din Neapole şi membru al Academiei de acolo. Activitatea sciinţifică şi-a consacrat-o lucrărilor de cristalografie mineralogică sau chimică şi de geologie. Studiind condiţiunile geologice ale erupţiunilor Vesuvului dela 1845 încoace, a făcut o mulţime de rapoarte asupra compuşilor, cea mai mare parte noi şi de o composiţie chimică neaşteptată, aruncaţi de vulcan. S'a ocupat mult cu chestiunea diformismului şi în urma numeroaselor sale experienţe a ajuns la resultate noue. (Cf. Bul. Soc. de sc. fisice, 1893, f. 11—12.)

Scadenţa, termen de plată, mai ales al cambiilor. *Scadenţar,* registru în care se înscriu cambiile şi scadenţa lor.

Scădere, v. Substracţiune.

Scafandru, aparat pentru cufundat, cu ajutorul căruia omul poate petrece mai mult timp sub apă. S. folosit până în 1865 se compunea dintr'un costum complet de cauciuc cu un coif de metal încopciat hermetic de costum şi cu mai multe ferestre de sticlă, prin cari să se poată vedé. Ca să poată sta pe fundul mării, S. e prověḑut cu încălţăminte de plumb şi alte plăci din acelaşi metal. Costumul se umplea cu aer prin ajutorul unei pompe. Defectul acestui aparat era, că cufundătorul nu inspira aer curat, plămânii lui suferiau la loviturile pompei şi siguranţa lui atârna dela durabilitatea costumului. Acum se folosesce mai ales aparatul construit de un ing. franc. Rouquayrol şi subl. de marină Denayrouze în 1865. Cufundătorul are în spinare un aerophor în forma unui tornistru, împărţit în două părţi. O parte primesce aerul comprimat, ceealaltă stă prin o ţeavă de cauciuc în legătură cu gura. Intre amêndouě părţile se află un ventil, prin care se regulează aerul după trebuinţă. Aerophorul se termină în coif într'o ţeavă ţinută între dinţi; nasul e închis cu ajutorul unor cleşte, altminteri cufundătorului îi vine greaţă. Aerul espirat iasă printr'un ventil. Când se închide acest ventil, se umple costumul cu aer şi cufundătorul se înalţă la suprafaţa apei,

fără alt ajutor. Signalele se dau cu ajutorul unei funii sau se folosesc tuburi de vorbit, anume construite pentru cufundători. Iluminatul se face cu ajutorul lampelor electrice. Cam la 60 m. sub suprafaţa apei e graniţa, unde mai poate exista un cufundător, dar deja la 30 m. se recere un om exercitat şi viguros.

Scăesci, com. rur. în Rom., j. Dolj, cu 1811 loc., 2 biserici, 1 şcoală.

Scagliola, (ital.) un amestec de ipsos, întrebuinţat în sculptură.

Scăieriu, pasere, stigleţ, v. Domnişor.

Scaiu, (botan.) v. Eryngium.

Scala, (mus.) v. Scara.

Scalce, (botan.) v. Caltha.

Scalda, v. Baia.

Scalen, (geom.) triunghiu, la care toate trei unghiurile sûnt inegale.

Scaliger, *Iosif,* filolog, n. 5 Aug. 1540 în Agen, † 21 Ian. 1609, a părăsit, protestant fiind, Francia şi după călětorii îndelungate s'a stabilit ca profesor la univ. din Leyden, unde a remas până la moarte. Scrierile lui de cuprins literar, numismatic şi cronologic au apărut în limba latină.

Scaliger, Iuliu Cesar, medic, filolog şi critic, tatăl celui premergétor, n. 23 Aprile 1484 în Riva (lângă lacul Garda), † 21 Oct. 1558 în Agen.

Scaloian, 1) fătărău, femeie cu apucături bărbătesci; 2) păpuşă de lut dată pe apă, ca să ploauă; 3) omuleţ sprinten.

Scalp, pielea, ce indigenii din America de nord smulg de pe capul duşmanilor morţi sau răniţi.

Scalpel, cuţit chirurgic cu tăiş imobil.

Scăluş, un beţigaş ori lemn, ce se pune în gura animalelor, ca să nu poată sbiera, nici rupe cu dinţii.

Scama, *Linteum carptum, Charpie,* aţe de lungime de 8—10 cm., provenite din pânza spălată şi desfăcută. S. trebue să fie albă, uşoară, moale, elastică; ea a servit în chirurgie pentru acoperirea rănilor, spre a oprí contactul lor cu aerul şi cu alte corpuri şi spre a absorbí secreţiunile ranei. Astăḑi S. se întrebuinţează rar şi se înlocuesce cu *tifon,* ţesătură igroscopică de bumbac sterilisat şi cu *vată* sterilisată, amêndouě în stare simplă sau impregnate cu iodoform, cu acid fenic, ori cu alte substanţe desinfectante.

Scamatoria, v. Escamotare.

Scammonium, *Resina scammoniae,* sucul uscat al plantei Convolvulus scammonia L. sau extractul spirtuos, ce se pregătesce din rădăcina acesteia; e incolor sau brun. E un remediu purgativ drastic.

Scanavi, *Caterina,* cumnata lui Iancu Caragea (v. ac.), care intriga cu ajutorul soţiei chehaiei vizirului în favorul Francezilor la curtea din Constantinopole (încep. secl. XIX).

Scanda, ḑeitate de resboiu indiană.

Scandare, analisarea cantităţii sau měsurei versurilor antice.

Scanderbeg, cu numele creştinesc *George Castriota,* unul dintre ultimii apěrători ai intereselor creştine şi naţionale din Peninsula Balcanică contra Turcilor. Fiind ostatec la Turci, a trecut la mohamedanism, primind numele *Ischender* (Alexandru), fugí însă în patrie, unde remase ca principe tributar Turcilor. In resboiul turco-veneţian 1463—79 a luptat contra Turcilor, murí însă 1468. Fiul sěu *Ioan* s'a aşezat cu mai mulţi nobili albanezi în Neapole, unde primí bunuri. Ultimul din familia Castriota-Scanderbeg † 1873 în Neapole. In timpul din urmă (1902) s'a aflat un nobil spaniol, care se pretinde descendent al acestei familii.

Scanderijeh, v. Alexandria.

Scanderun, v. Alexandrette.

Scandinavia, mare peninsulă la nord-vestul Europei, situată între Atlantic, Marea Nordului, Baltica şi sinul Botnic, se întinde dela nord-est spre sud-vest în lungime de 1776 km., avênd lăţime de 300—400 km., împreună cu insulele are suprafaţă de 772,878 km²., cu 7 mil. loc. Pe această peninsulă se află regatele Svedia şi Norvegia. S. e acoperită de munţii scandinavi (Kjölen) constând din 3 grupe cu piscuri (Galdhöpig 2560 m., etc.) şi massive întinse (Fjeld). Partea vestică se coboară repede spre mare, partea estică se prelungesce în platou şi şes spre sinul Botnic. Rîuri: Glommen, Göta-Elf, Dal-Elf, Ljusne-Elf, Ångerman-Elf, Umeå-Elf, Piteå-Elf, Luleå-Elf, Forneå-Elf; lacuri: Wener, Wetter, Mälar, Hjelmar. La ţerile scandinave se numeră şi Danemarca, din causa populaţiei lor de aproape înrudite.

Scântele, o părticică incandescentă aruncată dintr'un corp solid. S. e. cremenea dă S. pentru că din amnar se desfac părticele mici înfierbântate. Asemenea sar S. din potcoavele cailor, când în fugă se lovesc de pietri; din fierul înfierbântat, dacă lovim cu ciocanul, apoi din lemnele cuprinse de foc.

Scânteuţa, (botan.) v. Gagea.

Scanzoni de Lichtenfels, *Frideric W.,* medic german, n. 1821 în Praga. 1850—88 prof. de gynecologie în Würzburg. † 1891. Scrieri: Lehrbuch der Geburtshilfe, 1849; Lehrbuch der Krankheiten der weiblichen Sexualorgane, 1856.

Scăpare, v. Salvagiu.

Scăpătare, apunerea soarelui; decadenţă morală, materială.

Scaphopoda, o clasă de molusce infer. lipsite de cap, ochi şi inimă, avênd un picior trilobat, mantaua în formă de tub deschis la ambele capete; corpul învělit în cochilie. Aceste molusce sûnt cunoscute graţie lucrărilor lui Lacaze-Duthiers asupra genului Dentalium. Cuprinde un singur ordin: *Solenoconcha.*

Scapino, *(ital.)* figură în comedia poporală italiană, un servitor şiret.

Scapolith, mineral, identic cu Wernerit (v. ac.).

Scapula, (anat.) numirea unui os lat, ce e aşezat pe partea dorsală a toracelui. S. formează o parte integrantă a umĕrului. v. Schelet.

Scara, numire dată în musică în general ori cărei succesiuni de sunete, procedând gradat în aceeaşi direcţiune şi urmând unei legi anumite. Astfel avem *S. armonică,* seria sunetelor armonice produse de un sunet fundamental; *S. diatonică,* serie de sunete mergênd gradat prin tonuri şi semitonuri; *S. chromatică, S. enarmonică,* după legea de succesiune a sunetelor. De o mai mare importanţă e accepţiunea luată în sensul de serie gradată a sunetelor formând basa unui sistem musical şi din cari sunete apar ca transformaţiuni ale lor alte sunete. Această serie ia numele de *S. fundamentală, naturală*

sau *normală* a sistemului. Toate sistemele musicale au ca S. fund. o serie diatonică, din care cerințele expresiunii au dedus diferitele moduri (v. Mod) și necesitățile practice diferitele game transpuse (v. Gamă).

Scări paralele se numesc în musică acele game, una majoră și una minoră, cari, având aceeași armatură, nu se deosebesc între ele decât prin notele mobile ale gamei minore, și în special prin semibilă; ele se găsesc la distanță de o terță minoră pogorîtoare una de alta, având ca tipuri gamele do major și la minor. [T. C.]

Scara, *(Scărișoara),* vîrf de munte în Rom., j. Argeș, în apropriere de frontiera Trans., 2116 m.

Scarabeu, insect coleopter având corpul lățit și turtit, picioarele dinainte lățite și dințate pe laturea din afară, picioarele dindărăt sûnt lungi și arcuate; primul inel al corpului mai lat decât elitrele. Trăiesce în Africa, Asia și numai câteva specii se găsesc în sudul Franciei pe malul Mediteranei.

Scaramuccia, (ital.) unul din tipurile vechei comedii italiane, specie de bufon fricos și fanfaron.

Scaraoțchi, numire dată în Moldova dracului; fig. om ciudat (din Iudas Ischariot).

Scărariul, *Ioan,* fost stareț al mănăstirii din muntele Sinai, † pe la 580. A scris un op, în care arată treptat modul perfecționării. Scrierea lui s'a numit și *Scara paradisului,* de unde și conumele lui.

Scârba, în sens fisiologic are aceeași însemnare cu desgustul, ce se produce din percepțiunea obiectelor diforme, necurate și neconforme ori contrare cu energia specifică a sensurilor. In sens psich. înseamnă mâhnire sufletească, iar în sens social S. se ia ca neînțelegere iscată între două persoane. [Pl.]

Scarborough, oraș cu port în Northriding din Yorkshire (Anglia), 33,776 loc. (1891); băi de mare.

Scarificațiune, (med.) aplicarea de ventuse sau mici incisiuni cu cuțitul.

Scarificator, (agric.) instrument pentru mărunțirea pământului, și în special pentru tras brazde prin pajiști, fânațe, pășuni, luțerniere, etc., în scop de a face lesnicioasă pătrunderea aerului în pământ. El se compune din o ramă de 2, 3—4 carâmbi de lemn sau de fier și nisce cuie de fier cu mici brăzdare la vîrf.

Scărișoara, 1) *S.,* com. rur. în Trans., cott. Turda-Arieș, cu 5632 loc. rom. In hotarul acestei comune se află ghiețarul dela S., o peșteră de ghiață, în care s'a pătruns până la o adâncime de 200 m. Partea cea mai frumoasă din el e așa numita »biserică«.

2) *Scărișoara,* com. rur. în Rom., j. Romanați, cu 1197 loc., 2 bis., 1 școală. Pe aici trecea și drumul roman, ce ducea dela Islaz la Romula și pe care s'au aflat între altele și lespeḑi de cărămidă mare. (v. și Scara, vîrf de munte).

Scarlatina, o maladie contagioasă, din clasa febrelor eruptive, ale cărei principale simptome sûnt: febră, anghină și un exantem roșiu, difus pe suprafața corpului, căruia îi urmează o descuamație (jupoială) a pielei; se observă cu deosebire la copii. Perioada de incubațiune (timpul dela contagiune până la apariție) a S.-ei e până la 8 ḑile, rar mai mult. Microbul S.-ei nu e încă cunoscut. Boala începe deodată cu ferbințeală și vărsături, apoi uscăciune și durere în gât, și apoi urmează, cel mult a doua ḑi, apariția pe piept și gât de pete mari roșii confluente, conținênd multe puncte de un roșiu mai intens. Roșața aceasta se întinde difus pe tot corpul fără întrerupere de pete sănătoase, pe când la cariu petele roșii sûnt separate prin piele sănătoasă. Faringele și migdalele sûnt roșii, tumefiate și acoperite de un exsudat albiu. Limba devine roșie, ca o smeură. Temperatura e de 39°—40° și se menține cu mici scoborîri matinale 5—8 și mai multe ḑile, căḑênd treptat la normă. Cu căderea temperaturei și exantemul devine palid și pielea începe a se jupoí, în aceeași ordine cum s'a înroșit, în fragmente mici, nu ca făina ca la cariu. Perioada descuamațiunei durează 2—3 septĕmâni și (boala în această perioadă e mai contagioasă) bolnavul se vindecă. In casuri grave temperatura poate ajunge până preste 41°, să fie însoțită de delir, convulsiuni, pratrație și S. se poate termina prin moarte în câteva sau mai multe ḑile (S. malignă). In alte casuri anghina e gravă, faringele e foarte tumefiat și acoperit de membrane false, ganglionii submaxilari sûnt tumefiați și pot supura; complicațiunea cu difteria e de asemenea posibilă și numai examenul bacteriologic al falselor membrane poate decide. Sûnt însă și casuri de S. ușoară, în care toate simptomele sûnt puțin pronunțate și S. câteodată nici nu e recunoscută.

In urma S.-ei sau chiar în decursul ei se pot iví complicațiuni, din cari cea mai frecuentă e nephrita, apoi atita, reumatismul, mai rar pleuresia, meningita, endocardita, abscese, etc. Mortalitatea S.-ei variază după epidemii 10%—25%.

Tratamentul. Ori cât de ușoară ar fi S., bolnavul trebue timp de trei septămâni să steie în pat și să se hrănească cu lapte (1—3 litri pe ḑi) și să steie în casă încă trei septămâni. Astfel se previne mai eficace complicațiunea cu nephrita. In contra ferbințelei mari 3—4 împachetări pe ḑi în prastiri reci (în care bolnavul e ținut ¼ oră și repetată de 2 ori în șir) sau 2—3 băi temperate (baia se începe cu 37° și se coboară până la 34°, a doua se începe cu 34° și se coboară până la 31°, și așa mai departe până la 28°). După baie se fricționează pielea cu un corp gros. Antisepsie bucală cu gargarisme cu acid boric, salicylic, de asemenea antisepsie nasală cu spălături nasale cu aceleași soluții. In casuri grave medicamente analeptice, tonico-cardiace. S. e contagioasă, cu deosebire în perioada de descuamație și se poate transmite prin o a doua persoană, de aceea bolnavul trebue riguros isolat timp de 6 septămâni, până ce descuamațiunea s'a terminat cu desăvîrșire. Persoanele ce îl îngrijesc să-și desinfecteze hainele și mânile cu soluție de acid fenic 5% sau de sublimat 1‰ și să-și spele bine fața înainte de a ven în contact cu alți copii. Inainte de vindecare, în perioada de descuamație, bolnavul ia mai multe băi calde de săpun și încă una după terminarea descuamației. Așternutul și albiturile se desinfectează înainte de a se da la spălat în etuva de vapori sau prin muiare în soluție de acid fenic 5% sau soluție de sublimat 1‰. Pereții, podelele și toate lucrurile din camera bolnavului sau cu cari el a venit în contact se desinfectează prin stropire abundentă cu

soluţiile antiseptice menţionate; păreţii văruiţi se văruesc din nou. Numai astfel se va putea preîntimpina întinderea S.-ei. [Imervol.]

Scărmănătoare, unealtă trebuincioasă pentru curăţirea lânei de câlţi.

Scarpa, *Antonio,* anatom şi chirurg italian, n. 1747 în Motta; a studiat medicina în Padova şi Bologna. 1772 prof. de anatomie în Modena, 1784 prof. în Pavia. Napoleon I l-a numit primul sĕu chirurg. 1812 a trecut la pensie. † 1832. Operele sale complete au fost editate în trei volume la Florenţa în 1836.

Scarron, *Paul,* poet franc., n. 1610 în Paris. E un măiestru al genului burlesc. Poemele sale Typhon, Virgile travesti şi le Roman comique sûnt modeluri în această privinţă. Succesul genului burlesc, un fel de revoltă în contra autorităţii, fù de scurtă durată şi dispărù cu moartea lui S. (1660). Vĕduva poetului deveni soţia morganatică a lui Ludovic XIV.

Scartazzini, *Johannes Andreas,* scriitor şi publicist elveţian, n. 1837 la Bordo în Grisoni, preot şi fost profesor de limba şi literatura italiană. A publicat »Giordano Bruno«, 1867; »Crisa teologică religioasă«, 1867; »Dante Alighieri, timpul, viaţa şi operele sale«, ediţ. II, 1879; »Il processo di Galileo Galilei«, 1878; »Dante in Germania«, 2 vol., 1881—83; »Dante, vita e opere«, 2 vol., 1883; apoi Divina comédia, Gerusalemme liberato şi Canzoniere a lui Petrarca cu comentarii.

Scat, (din ital. scarto, a pune la o parte), joc de cărţi cu 32 foi, pentru 3 persoane. Jucătorul trebue să facă cel puţin 61 puncte. Coloarea supremă e trefla, urmează pique, roşiu şi carreau. Fiecare jucător primesce 10 cărţi, 2 remân pe masă şi formează aşa numitul S. Tromfuri sûnt cei 4 băieţi.

Scaţiu, (Scăţiaş), pasere, v. Cintez.

Scatol, (chem.) substanţă puturoasă, ce se produce în excrementele omului. Cristalisează în foi albe; se topesce la 95° şi fierbe la 265° C. v. Indol.

Scatophagia, (med.) sinonim cu Coprofagia (v. ac.).

Scaun, mobilă pentru şedere, tron, reşedinţă. *Scaun, district administrativ* în Trans. In înţeles administrativ se numia în Transilvania S. un district sau ocol, în care a fost subîmpărţit comitatul Sĕcuilor sau Ţeara Sĕcuiască, în scaunele: Odorheiu, Treiscaune, Ciuc, Murĕş şi Arieş, precum şi comitatul Sibiiului numit şi provincia Cibiniensis sau fundul regiu cu scaunele: Sibiiu, Mediaş, Sighişoara, Sebeş, Cincu, Mercurea, Cohalm, Nocrich şi Orăştie, la cari se mai adăugau şi districtele Braşov şi Bistriţa. Celelalte comitate, la cari numerau şi districtele Făgăraş şi Cetatea de piatră, erau subîmpărţite în cercuri sau procesuri (v. şi art. Saşii.) [icp.]

Scaun archieresc sau tronul archieresc, aşezat în presbiteriul sau chorul bisericii pe partea de mează-ḑi, precum şi în Sf. tribunal în dosul Sf. mese, într'un loc mai înalt spre desemnarea jurisdicţiunei şi a autorităţii mai înalte archieresci.

Scaunul Doamnei, colţ de piatră în Rom., j. Vâlcea, între Bistriţa şi Arnota, unde s'ar fi odihnit doamna Elena a lui Mateiu Basarab, când a mers să visiteze mănăstirea Arnota, zidită de soţul ei.

Scavinschi, *Daniil,* poet român, originar din Bucovina, care a trăit în Moldova pe la 1820 şi a murit de tinĕr. Dela él ne-a remas o trad. a comediei lui Regnard, Democrit, tipărită 1840 în Iaşi şi vr'o câteva poesii. Cf. C. Negruzzi, Un poet necunoscut, în vol. I al operelor sale şi Iacob Negruzzi în Convorbiri lit., IV, pag. 44.

Scelerat, criminal; capabil sau vinovat de crime mari.

Scena, cort; forma primitivă a teatrului, e partea ridicată a teatrului, unde joacă actorii; o parte a unui act al dramei, când adecă întră o altă persoană. *Punerea în scenă (mis en scene)* e întregul dispoziţiunilor trebuitoare pentru executarea dramei. *Scenerie* e priveliştea S.-ei, decorată, iluminată, pregătită pentru joc; asemenea un ţinut sau peisagiu.

Scenete, v. Comedia.

Sceptic, original însemnă om care stă la îndoială. S. se numesce acela, care în exprimarea unei judecăţi se îndoiesce câtă vreme nu posede un anumit grad de convicţiune.

Sceptici se numiau în anticitate acei discipuli ai lui Socrate, cari negând de o potrivă atât autoritatea sensurilor cât şi a raţiunei, aveau deprinderea de a cerceta continuu, şi conduşi de vederea, că omul nu poate să scie nimic cu siguranţă, susţineau că are să remână într'un stadiu de perpetuă îndoială în cele ale cunoscinţei. Ei formează şcoală sub acest nume, dar numită în timp şi după numele representanţilor. Şcoala sceptică antică percurge trei fase: a) a lui Pirone din Elis şi a lui Timon; b) a nouelor academii; şi c) şcoala lui Aenesidemos şi Sextus Empiricus. In veacul de mijloc a fost reinoit S. de către M. Montaigne (1533—92), apoi după aceea mai târḑiu de Pierre Bayle (1647—1706) şi ca sistem filosofic şi teorie de către David Hume (1711—76). Cf. art. resp.

Scepticism, în filosofie teoria, care, stăpânită de nesiguranţa cunoscinţelor omenesci, afirmă şi susţine, că omul nu poate cunoasce nimic într'adevĕr şi că prin urmare nici nu poate scí nimic cu certitudine. Această teorie a fost susţinută în anticitate de către şcoala sceptică (v. Sceptici), iar în timpul mai nou de către David Hume (v. ac.). In sistemul filosofic al lui Herbarth, S. formează punctul de trecere dela stadiul gândirii vulgare la cel al gândirii filosofice. Cf. Lindner, Einleitung in die Philos. 23. [Pl.]

Sceptru, un bĕţ mai lung sau mai scurt, de fildeş, sau de aur, la capĕtul din sus cu un vultur, glob, cruce, etc., socotit deja la popoarele antice (Greci, Ovrei, Romani, etc.) ca semn al puterii de domnitor.

Scepuş, (magh. *Szepes,* germ. *Zips),* cott. în nordul Ungariei, mărginit de Galiţia şi comitatele Şaroş, Abauj-Torna, Gömör şi Liptov. *Teritoriul* e de 3605 km². *Suprafaţa* pământului e muntoasă. ridicându-se la vestul comitatului munţii Tatra (v. ac.). S. e bogat în a p e c u r g ĕ t o a r e, între cari mai mari sûnt Hernad, Gölnicz, Szomolnok, Poprad, Köpatak, Fehérviz, Dunajecz, Bialka şi Rieka. Comitatul e bogat şi în i e z e r e (lacuri de munte), între cari mai însemnate Hinczó, Halas, Öttó, ş. a. In *isvoare minerale* e foarte bogat S. De mai mare importanţă sûnt cele dela Tátrafüred, Lubló, Szmerdzsonka, Lucsivna, Leibic, Gánóc, Baldóc, ş. a. *Clima* e aspră. Media anuală

a temperaturei e de 6·2° C. *Solul* e puțin productiv. Dintre plante se cultivă mai ales ovĕs și orz, apoi foarte mulți cartofi. Pădurile cele multe sûnt slab exploatate. Economia de vite a dat înapoi. Din imperiul mineralelor se scot mai ales minereuri de fier și de aramă. *Poporațiunea* comitatului e (1900) de 172,091 suflete, 99,557 Slovaci, 42,885 Germ., 14,333 Ruteni, 10,843 Magh., după confes. 114,130 rom.-cat., 22,189 gr.-cat., 27,655 ev.-lut., 7234 israel.

Scevola, v. Mucius.

Schachmann, *Max*, doctor în medicină, n. 1859 la Bucuresci, numit 1891 medic primar al spitalului Charitas. A publicat multe studii de specialitate în reviste franceze.

Schack, *Adolf F.*, *conte de*, poet, istoric literar și traducĕtor, n. 2 Aug. 1815 în Brüsewitz, † 14 Apr. 1894 în Roma. El a călĕtorit mult prin Italia, Egipt, Siria, Turcia și Spania. Opuri principale: »Geschichte der dramatischen Litteratur u. Kunst in Italien«, 3 vol. Berlin, 1845—46; »Span. Theater«, 2 tom., ediț. nouă. Stuttgart, 1886; »Poesie u. Kunst der Araber in Spanien u. Sicilien«, ediț. II, 2 vol. Stuttgart, 1877, traduceri din lit. spaniolă și cea arabă. S'a dovedit și ca liric bogat în idei (»Gedichte«, ediț. VI. Stuttgart, 1888).

Schade, *Oskar*, germanist, n. 25 Martie 1826 în Erfurt. Opul lui principal e »Altdeutsches Wörterbuch«, ediț. II. Halle, 1872—82.

Schadow, *Ioan Gottfr.*, sculptor, n. 20 Maiu 1764 în Berlin, † 28 Ian. 1850 ca director al academiei de arte tot de acolo. Sculpturile lui principale sûnt statua generalului Zieten și a principelui Leopold de Anhalt-Dessau, caracterisate prin o deosebită vivacitate și veracitate, apoi busturile bărbaților mari germani, Goethe, Lessing, Händel, Bach, ș. a.

Schafberg, pisc mult cercetat în Alpii Salisburgiei, între lacurile St.-Wolfgang și Atter, 1780 m. înalt; ospĕtărie, tren dințat.

Schaffhausen, canton în nord. Elveției, 294 km²., cu 37,876 loc. (1888), se produc poame și vin; industrie de ficr. *Capit. S.*, lângă Rin, 12,402 loc., în apropiere renumitul cataract al Rinului.

Schahi, monetă mĕruntă pers., = ¼ abassi = $\frac{1}{10}$ panabat = $\frac{1}{200}$ toman à 10·94 K.

Scharff, *Antoniu*, sculptor și medailor germ., n. 1845 în Viena, unde și-a făcut și studiile; 1868 gravor de monete, 1881 directorul academiei de gravură dela moneteria statului. Lucrările lui urmează modelele clasice ale timpului renascerii. Medaliile comem. lucrate de S. sûnt în numĕr de aproape 100, între cari și unele de interes românesc (med. inaugurării podului preste Dunăre, etc.), și au fost distinse la expoșițiunea internaț. de arte din Berlin (1891) cu medalia mare de aur.

Scharnhorst, *Gerh.*, general prus., n. 12 Nov. 1755 în Bordenau, † 28 Iunie 1813 în Praga, și-a câștigat mari merite pentru organisarea armatei prusiace după pacea dela Tilsit (1807).

Schaumburg *(Schauenburg)*, fost principat în Vestfalia, 1640 împărțit între Braunschweig-Lüneburg, Hessen-Kassel și Lippe, partea din urmă formează actualul principat S.-Lippe.

Schaumburg-Lippe, principat german, 340 km²., cu 41,224 loc. (1895); păduri și mine de cărbuni bogate; 1 gimnasiu, 1 seminar; dieta are 15 membri. Datorie publică 481,500 mărci. Capitala Bückeburg.

Scheda, (lat.; dimin. Schaedula), bilet, foaie singuratică, ședulă, scrisoare deschisă.

Scheda, *Iosif, cav.*, cartograf austr., n. 1815 în Padova, 1851—76 făcea parte din corpul geogr. și de ingineri militari, † 1888. Opuri: Harta Europei (1 : 2.500,000 în 25 foi); harta Austro-Ungariei (20 foi); harta Turciei eur. (1 : 864.000, 13 foi).

Scheele, *Karl Wilhelm*, chimist svedez, n. 9 Dec. 1742 la Stralsund, † 21 Maiu 1786. A fost farmacist în Malmö, Stockholm, Upsala, în urmă în Köping. A descoperit chlorul, manganul, baritul, acidul arsenic, etc.

Scheelit, v. Wolframit.

Scheffel, *Jos. Victor de*, poet germ., 1826—1886, n. la Karlsruhe, fost funcționar, bibliotecar al principelui de Fürstenberg, trăi în urmă ca particular în Turingia, Karlsruhe și la moșia sa Seetal de Mettnau. Opere: »Der Trompeter von Säckingen«, renumită poemă epică, scrisă în 1853 la Sorento și în insula Caprera, unde petrecù cu amicul sĕu P. Heyse, a 136 ediț. ilustrată, în 1883; »Ekkehard«, roman istoric și »Iuniperus«, nuvelă istorică, în mai multe edițiuni, cuprind interesante tablouri medievale; »Frau Aventiure«, colecțiune de poesii din timpul lui Heinr. de Oftendingen, a 13 ediț. ilustrată, 1883; »Gaudeamus«, poesii în stil popular, a 46 ed. ilustr. 1886; »Waldeinsamkeit« (Singurătate de pădure) după tablourile lui Jul. Marak, 4 ediț., 1884; »Das Waltarilied«, 1875, ș. a. Cf. Klar, »Jos. Victor von S. und seine Stellung in der deutschen Litteratur«. Praga, 1876.

Schela, 1) *S.*, com. rur. în Rom., j. Roman, cu 1432 loc., Români și Ciangăi, 2 bis. cat., 1 ortodoxa, 1 școală. 2) *S.*, com. rur. în Rom., j. Vaslui, cu 1418 loc., 2 bis., 1 școală. In apropiere sûnt bogate cariere de piatră.

Scheiana, *Psaltirea*, un codice din Scheiul Brașovului, de pe la începutul secl. XVI, sau și mai vechiu, codice publicat de I. Bianu. Bucuresci, 1889.

Scheidegg *(Scheideck)*, 1) *S. mare* sau *Hasle-S.*, pas în Elveția, duce preste S.-Alp, 1961 m. 2) *S. mic* sau *Wengern-S.*, pas în Elveția, duce preste Wengern-Alp (tren dințat), 2069 m. înalt; de aci se construesce cale ferată la Jungfrau.

Scheiu, numele mai multor suburbii în orașe românesci (Câmpulung, Brașov, etc.); din *Schiaiu*, numele vechiu românesc al Bulgarilor.

Schela, locul unde acostează vapoarele și alte vase plutitoare pentru a încărca și descărca mărfurile. S. are biurouri vamale pentru mărfurile ce întră ori es din țeară.

Schelă sau *scară* se numesce și un fel de instalație făcută provisoriu din lemne pe lângă construcțiuni, pe care se urcă lucrătorii și cară materialul de construcție. Schele mai sûnt și unele instalațiuni pentru tins și uscat nutrețuri jilave și ude, producte, etc.

Schela, com. rur. în Rom., j. Gorj, cu 517 loc., 2 bis., 1 școală. Pe terenul comunei se află locul istoric »Poiana lui Mihaiu Viteazul« și urme de cărbuni. (v. și Aradul nou.)

Schelde, (franc. *l'Escaut*, anticul *Scaldis)*, rîu în Francia și Belgia, isvoresce în Ardennes, se desparte în două brațe legate între sine și cu

Maas prin numeroase braţe mici; 430 km. lung, pe 340 km. navigabil.

Schelet. Corpul animalelor fiind organisat din ce în ce mai complex, e nevoe ca fiecare organ să-şi aibă o posiţie determinată şi astfel se explică apariţia unei părţi mai mult ori mai puţin resistente a corpului, de care să se fixeze organele. Partea resistentă din corp se numesce *schelet.* In genere la Nevertebrate scheletul este extern şi e representat prin crusta Insectelor, Racilor, etc., prin scoica Lamelibranchiatelor, Melcilor, etc., iar la Echinoderme prin ţeasta calcară. La Vertebrate din contră scheletul este intern şi e representat prin partea osificată a corpului. Unele oase au născut din ţesut cartilaginos preexistent, ele constitue *S. osos adevĕrat.* Alte oase au născut prin osificarea dermei din piele, ele constitue *S. osos dermic.* Din combinarea acestor două soiuri de schelete resultă S. propriu ḑis, care corespunde din punctul de vedere al resistenţei la toate legile mecanice. S. unui Vertebrat e alcătuit din trei părţi: S. capului, S. trunchiului şi S. membrelor. S. capului cuprinde cutia craniului şi faţa. S. trunchiului cuprinde şira spinării, coastele şi osul pieptului. S. membrelor cuprinde mânile şi picioarele. Pentru a avea un S. de Vertebrat se jupoaie animalul de piele şi carne şi se pune în apă, care se schimbă mereu. Prin maceraţie dispar toate resturile de carne şi nu remâne decât partea osoasă. [Bâznoşanu.]

Scheletti, 1) *S., George,* pianist şi compos. rom., n. în Iaşi 1832, † în Sept. 1887. A studiat la Berlin musica cu celebrul profesor T. Kullak, unde are ocasiune a cunoasce şi a fi apreciat de marele Meyerbeer. Sănătatea sa sdruncinată ăncă prin dorul de ţeară, îl făcù a părăsí studiile musicale aşa de fericit începute. Revenit în ţeară şi restabilit întrà în armată, în care serví ajungênd până la gradul de maior. Retras din armată în 1866 se consacrà cu totul musicei şi reuşesce a-şi face un frumos renume atât prin composiţiunile sale cât şi ca profesor de piano. A scris musică pentru vodeviluri, uverturi pentru orchestră, marşuri ş. a.; ceea ce însă mai cu samă i-a stabilit reputaţiunea, au fost valsurile şi romansele sale, unele devenite celebre (valsurile Ilusii pierdute, Grangurul, Dorul, ş. a., romansele Lacrima, Dedicaţiunea (d-nei R. T.), »Noaptea când eu trec prin codru«, »Ce te legeni codrule«, op postum, ş. a.). Dacă în composiţiunile lui se simte uneori lipsa de technica composiţiunei, nu-i mai puţin adevĕrat că inspiraţiunea melodică e adesea frumoasă. Ca pianist n'a parvenit a profesa la conservator, concurând în 1869 cu Aneta Baroţi (v. Boscov), dar multe pianiste din societatea ieşană îşi datoresc desvoltarea lor artistică lui S. [T. C.]

2) *Scheletti, N., colonel,* publicist, n. 1836, † 20 Iunie 1872. A colaborat la revista »Convorbiri Literare« cu traduceri din Goethe, Schiller, Heine, etc., şi a publicat într'un volum prima parte a lui Faust de Goete, în colaborare cu V. Pogor.

Schellak, v. Lac (vol. III, pag. 40).

Schellenberg, v. Şelimber.

Schelling, *Friedr. Wilh. Josef,* (1775—1854), n. la Leonberg în Württemberg, studià în Tübingen teologia şi filosofia. A fost apoi profesor în Jena şi Würzburg; dela 1806 membru şi secretar al academiei din München, iar dela 1827 prof. la univ. de acolo; dela 1841 membru al academiei din Berlin. A scris asupra diverselor materii de teologie, filosofie şi sciinţe ale naturei. Scrierile sale au fost publicate de fiul sĕu C. Fr. S. în 14 vol., 1856. S. este considerat ca întemeietorul sistemului filosofic al *identismului,* o fusionare a doctrinelor lui Fichte cu învĕţături de ale lui Spinozza. N'a remas însă constant acestui fel de a vedé. [Pl.]

Schema, *(grec.)* formă, mustră, model; vestmênt călugăresc la călugării greci.

Schematism, combinare după o schemă anumită. In biserica catolică S. diecesan cuprinde descrierea diecesei dimpreună cu consemnarea tuturor preoţilor din acea diecesă după anumite rubrici.

Schenk, *Samuil Leopold,* medic, n. 1840 în Ürmény (Ung.), a studiat în Viena, unde a fost şi docent (dela 1866) şi apoi profesor (dela 1873) la universitate. A publicat numeroase scrieri de embriologie şi histologie. Opul sĕu »Einfluss auf die Geschlechtsverhältnisse« (1—3 edit. 1898), tradus în mai multe limbi, a făcut mare senzaţiune, dar lumea sciinţifică a primit cu neîncredere descoperirile lui, prin cari pretindea că se poate influenţa formarea genurilor. Invinuit pentru reclamă nedeamnă, a trebuit să-şi părăsească catedra 1900. † 1902.

Scheofilax, *(grec.)* sacristan, îngrijitorul vaselor şi ornatelor bisericesci.

In archidiecesa Bucovinei se numesce *Scheofilax* acel membru al consistoriului archiepiscopesc, care are referatul asupra afacerilor externe ale cultului dumneḑeesc şi asupra zidirii bisericelor şi a caselor parochiale.

Şeol, numirea ovreiască a iadului.

Scherr, *Johannes,* istoric germ., n. 1817 în Rechberg (Şvabia), dela 1860 prof. în Zürich, † 1886. Scrieri principale: Allg. Geschichte der Litteratur (1887, ed. VII, 2 vol.); Schiller u. s. Zeit (1865, ed. IV), etc., apoi numeroase romane şi novele.

Scherzando, *(ital.)* glumind; se întrebuinţează adese în musică ca termin complementar pe lângă un alt termin de mişcare ca allegro sau allegretto, dându-i mai multă vioiciune. [T. C.]

Scherzo, *(ital.)* glumă, în musică se întâlnesce deja prin secl. XVI dat ca titlu unor composiţiuni vocale sau instrumentale, specie de mici capricii fără formă hotărîtă, dar al căror caracter îi corespundea oarecum, astfel că era întrebuinţat mai mult ca un termin relativ la mişcare şi expresiune decât ca un titlu. Chiar şi colecţiuni de arii de dans au apărut prin secl. XVII sub numele de *scherzi.* De pe la începutul secl. XIX ăncă, numele de S. se dă unor bucăţi, avênd forma menuetului (v. ac.), dar de un caracter mai vesel. [T. C.]

Scheuş, comună rur. în Ungaria, cott. Caraş-Severin, cu 1550 loc. Români şi Slovaci (516).

Scheweningen, sat de pescari în Olanda la 2 km. dela Haaga, cu cercetate băi de mare 17,277 loc. (1889).

Schiaparelli, *Giovanni Virginio,* astronom italian, n. 4 Martie 1835 în Savigliano. El a stabilit teoria, că stelele căḑĕtoare sûnt un product al divisiunii mechanice a cometelor. El a dovedit, că la Mercur şi foarte probabil şi la Venus re-

voluția e de aceeași durată cu rotația, de unde urmează, că aceste două planete presintă soarelui totdeuna aceeași față.

Schiavoni, spada lată a gardei dogilor în Veneția.

Schila, com. rur. (cu cătunele: Bîrnova, Cereteii, La Fênaț și Putreda), parochie, moșie boierească în căpit. și j. Suceava în Bucovina, are 1823 loc. (1697 ort.-or., 83 rom.-cat. și uniți, 11 protest., 32 mos.), 1 școală primară.

Schi-king, una din cele cinci King sau cărți canonice ale Chinezilor. Ea conține o colecție de 311 cântece, întocmită de Confucius.

Schilandilandi, în poveștile rom. numele unei paseri (v. Andilandi).

Schildau, *(Schilda)*, orășel în Prusia, j. Merseburg, 1363 loc. Prin o scriere popor. din 1597 (Lalenbuch) devenit celebru ca un Abdera (v. ac.) al Saxonilor.

Schiller, *Christoph Frideric de*, mare poet și primul dramatic german, n. 10 Nov. 1759 la Marbach în Württemberg, † 9 Maiu 1805 la Weimar. Primii sĕi educatori furĕ mama sa, Elisabeta Dorotea, n. Kodweis, o femeie inteligentă, evlavioasă și iubitoare de poesie și musică; apoi frumsețele naturei din valea Lorch, unde se mutaserĕ părinții sĕi, și preotul acestui sat, Moser, al cărui nume S. îl făcù nemuritor în prima sa dramă, »Die Räuber«. Dela 1766 urmà în școala latină din Ludwigsburg, iar la 1773 întrà gratuit în școala milit. a ducelui de Württemberg, unde tatăl sĕu, căpitan, era și inspector al grădinei institutului; și, în contra dorinței sale și a familiei de a se pregătí pentru preoție, studià dreptul și terminà cu medicina, scriind tesa »Despre raportul între partea fisică și morală a naturei omenesci«. Studiul sĕu de predilecțiune însă era literatura, studiată mai mult în secret, împreună cu câțiva colegi. Ca elev încă scrisese câteva încercări de drame și de poesii lirice, aruncate pe urmă în foc, și o istorie a Württembergei, publicată tocmai la 1859, cu ocasiunea centenariului sĕu. Asprimea disciplinei și caracterul, bun în sine, însă despotic al ducelui Carol de Württemberg, care îi impunea cu sila o carieră contrară vocațiunii sale, revoltară spiritul independent al tinĕrului poet și, după ce ieși din institut la 1780 ca chirurg al regimentului, publicà în 1781, cu bani împrumutați, »Hoții«, dramă scrisă încă în școală, ca un fel de protest revoluționar în contra tiraniei și nedreptăților sociale. Interesul ce deșteptà în public această dramă, care îi deschise într'un mod sgomotos cariera sa literară, făcù pe directorul teatrului din Manheim ca, cerênd autorului câteva îndreptări, să o represinte. Drama avù un succes extraordinar. S., care asistà de două ori la representare, primí ovațiuni entusiaste. Plecând însă din Stuttgart în contra ordinului ducal, fù pedepsit cu arest de 14 dile, timp care îl întrebuințà pentru plănuirea unei a doua drame, »Conjurațiunea lui Fieschi«. Tot atunci un camerad al sĕu fù osândit la arest de fortăreață pe 8 ani, și drama »Hoții« fù oprită de poliție pentru enorma influență ce avù asupra tinerimii germane. Precum Werther al lui Goethe respândise mania suicidiului, astfel acum cete de tineri se adunau în păduri, ca »Hoții« lui S., făcêndu-se judecătorii și osânditorii despotismului și corupțiunii sociale. Iar S. care, asociat cu alți doi, publicà în o antologie și câteva poesii ale sale, primí aspru ordin dela ducele, să nu mai tipărească nimic, afară de medicină.

Aceste împrejurări făcură pe S. să părăsească în ascuns regimentul, căutând refugiu la Manheim, unde fù angajat ca poet al teatrului. Însă fiindu-i respinsă tragedia »Fieschi«, plecà din Manheim. In Württemberg, refusându-i-se concediarea din serviciu pentru a se ocupa numai cu literatura, era privit ca desertor. Vĕdêndu-se astfel fără mijloace și cu frica de a fi arestat, duse câtiva ani o viață rătăcitoare. Antâiu se retrase în familia a doi amici și foști colegi ai sĕi, Wolzogen, lângă Meiningen. Ací, dela Dec. 1782 până la Iulie 1783, compuse tragedia »Intrigă și amor«, și schițà pe »Don Carlos«. Representându-i-se ultimele piese în Manheim, se reîntoarse iar ací și remase mulțămit până la 1785. Intreprinse revista »Thalia« și, ca membru al unei societăți, scrise disertațiunea »Teatrul ca instituțiune morală«, și continuà drama »Don Carlos«, pentru care ducele de Weimar îl făcù consilier ducal, titlu care îi mărí considerațiunea înaintea publicului. In Martie 1785 părăsí din nou Manheim-ul; trăí câtva timp în Lipsca și într'un sat din apropiere, la nisce amici; apoi la Körner, tatăl poetului T. Körner, în Dresda, până la 1787. Cu cele 3 tragedii representate în Manheim se încheie prima epocă a activității lui S., epocă de revoltă și de viforos entusiasm. Primele sale opere, mai ales »Hoții«, pe lângă neexperiență și încă puțina cunoscință a naturei omenesci, revelară Germaniei și un mare talent.

In a doua epocă, de reculegere și de studiu, dete cel mai mult timp filosofiei și istoriei naționale. In 1787 vení la Weimar, unde fruntașii literaturei germane, mai ales Herder și Wieland, îi arĕtară o deosebită simpatie. La Rudolstadt, unde petrecù anul 1788, parte în oraș, parte la țeară, făcù S. două cunoscințe hotărîtoare pentru viața și geniul sĕu: a lui Goethe și a familiei Lengefeld. Prima întâlnire cu Goethe fù rece și până la un grad, chiar antipatică, din causa deosebirii de etate și de temperament. Cu toate acestea Goethe se interesà de soartea și viitorul rivalului sĕu; și, fiindcă S. era preocupat de idea de a-și asigura existența prin o carieră și a se căsători, Goethe mijlocí a i-se da catedra de istorie, devenită atunci vacantă la universitatea din Jena. In 1790 S. luà ca soție pe d-șoara Charlotta Lengefeld, demna amică și tovarĕșe a vieții sale, care îi inspirà cele mai frumoase poesii. Dela 1787—94 a scris istoria revoltei Țerilor de jos și a resboiului de 30 ani, operă capitală care prin frumseța stilului contribuí mult la popularisarea studiilor istorice, și alte studii mai mici ca »Turburările în Francia înainte de Henric IV«, »Ce e și care e scopul istoriei universale«, »Misiunea lui Moise«, »Legislațiunea lui Lycurg«; cum și felurite studii filosofice: »Despre educațiunea estetică«, »Despre grație și demnitate«, »Despre poesia naivă și sentimentală«, »Despre sublim«, ș. a., prin cari dete o mai mare desvoltare ideilor estetice ale lui Kant. In acest period a scris puține poesii lirice și a continuat marile sale drame »Wallenstein« și »Don Carlos«.

Cu anul 1794 incepe o nouă epocă de activitate, închinată numai poesiei, și foarte rodi-

toare, mulţămită mai ales amiciei şi colaborării cu Goethe, cu care se inspirau şi se corectau reciproc şi cu care au publicat împreună »Horele«. In această revistă lunară a scris, în emulaţiune cu Goethe, »Xeniele«, epigrame în contra scriitorilor contemporani, (titlu împrumutat cărţii a 13-a epigramelor lui Marţial, »Xenia«, daruri pentru oaspeţi), baladele, ş. a. In 1799 şi 1800 s'a representat în Weimar marea trilogie »Wallenstein«, la care lucrase de atâţia ani. Apărură apoi una după alta celelalte drame ale sale: în 1801 »Maria Stuart«; în 1802 »Fecioara dela Orleans«, la a cărei representare în Lipsca i-s'a făcut lui S. un adevĕrat triumf popular; în 1803 »Mireasa din Messina«, subiect cavaleresc medieval, în stil antic, cu coruri; »Ifigenia în Aulide« după Euripide; »Macbeth«, după Shakespeare; »Turandot«, după Gozzi; »Phaedra«, după Racine; ş. a. In 1803 ducele de Weimar i-a conferit titlul de nobleţă, cu o pensiune anuală de 3000 franci. In 1804 a scris »Wilhelm Tell«, »cea mai frumoasă dramă modernă«, după vechiul cronicar Tschudi şi după notele lui Goethe, pe cari acesta le adunase pentru o epopee. In 1805, când lucra la o nouă dramă »Demetriu«, remasă neterminată, se iví cu o mare furie ftisia, care îi atacase pieptul încă dela 1791, întrerupêndu-i cursul de istorie în Jena, însă fără să-i poată întrerupe şi roditoarea sa activitate literară timp de 15 ani. Acum, în câteva ḑile îi stinse viaţa în puterea bărbăţiei şi a geniului sĕu, lăsând în doliu pe soţia sa cu 4 copii şi întreagă Germania; Goethe l-a plâns ca pe un frate iubit. I-s'au ridicat statue în deosebite oraşe; şi până aḑi S. e poetul de predilecţiune (»Der Lieblingsdichter«) al Germanilor. La 1859 i-s'a serbat cu mare solemnitate centenariul pretutindeni, unde sûnt Germani. Atunci a scris Eliade »Oda la S.« Operele sale sûnt traduse în deosebite limbi. Rom. avem traduse »Clopotul« de St. Vîrgolici, »Hoţii«, Cabala şi Amor, Fieschi, Maria Stuart, Don Carlos, de I. Negruzzi, Wallenstein de d-na M. Humpel, ş. a. Din numeroasa literatură despre S. amintim: Paleske, »Viaţa şi operele lui S.«; Scherr, »S. şi timpul sĕu«; Goedeke, »Goethe şi S.«; W. Humboldt, »Mersul şi desvoltarea geniului lui S.«; Bossert, »Goethe et S.«. [M. Strajanu.]

Schiller-Stiftung, fundaţiune constituită 1859 la Dresda cu scopul de a ajutora scriitori sau scriitoare (precum şi urmaşii lor), cari şi-au câştigat merite pentru literatura naţională. F. e împărţită în 25 secţiuni, cari toate dispuneau în 1892 de o avere de 1.527,825 marce 90 pf. şi 115,914 fl. 98 cr.

Schilling, monetă engleză, germană, daneză etc. din argint şi aramă; în Anglia = $^1/_{20}$ livre sterling, în Germania (Hamburg şi Lübeck) $^1/_{16}$ M.

Schilod, se ḑice despre un individ cu defecte corporale, îndeosebi cu defecte ale extremităţilor.

Schiltberger, *Johannes*, un călător german din secl. XV, dela care ne-au rĕmas: Reisen des J. S. aus München in Europa, Asien und Afrika von 1394 bis 1427, publicate la München 1859 şi Tübingen 1885. S. pomeneşte şi ţerile românesci.

Schima, *(grec.)* îmbrăcămênt monachal; fig. şi ord călugăresc.

Schimb, un contract sinalagmatic (v. ac.), prin care părţile îşi dau un lucru pentru altul. S. e o specie de vîndare, în care drept preţ servesce nu banul, ci un lucru. S. e un contract consensual, adecă simpla învoială a părţilor e suficientă pentru a da nascere contractului. In general, regulele dela vînḑare se aplică şi la S. *S.*, v. şi Cambia.

Comerciul de S., este cel făcut asupra efectelor plătibile în străinătate şi are de scop să evite transportul monetelor metalice.

Schimbul liber, v. Liber schimb.

Schimbarea la faţă, serbătoare biser., ce se celebrează la 6 Aug. st. v. întru amintirea acelei întêmplări, când în muntele Tavorului Isus înaintea apostolilor Petru, Ioan şi Iacob s'a schimbat la faţă şi i-s'au arĕtat Moise şi Ilie.

Schimburi, rufe destinate pentru primeneală.

Schinduf, numire populară dată plantelor Thymus Chamaedrys Fries. şi Thymus Serpyllum Fries. (v. ac.).

Schingiu, chin, tortură. *Schingiuire*, chinuire, torturare.

Schinkel, *Carol Frid.*, architect german, n. 13 Martie 1781 în Neuruppin, † 9 Oct. 1841. In operele lui architectonice (83) inclină spre romantică, adoptând aproape pretutindeni stilul gotic. (Op. Schauspielhaus, Museul vechiu, Biserica Wender în Berlin, Bis. Sf. Nicolae în Potsdam, etc.).

Schintila, *Vasilie*, v. Ţintila.

Schioapa, mĕsură de lungime dela vîrful degetului celui mare până la al degetului arătător.

Schiop, se ḑice despre un individ, al cărui mers regulat este alterat prin aceea, că un picior e mai scurt decât celalalt.

Schiopeni, com. rur. în Rom., j. Fălciu, cu 1745 loc., 1 şcoală, 2 bis.

Schir Ali, n. 1825, † 1879, a fost emirul Afganistanului din 1863—78, când a fost alungat de Englezi.

Schire, afluent pe stânga al lui Sambesi în Africa de sud, 600 km. lung; vine din lacul Nyassa.

Schisma, *(grec.)* desbinare, mai ales despărţirea dela unitatea bisericii. S. poate avea în acelaş timp şi un caracter dogmatic, adecă să fie o desbinare şi dela învĕţătura absolut neclătită a lui Isus, şi atunci se vorbesce despre *eresie*. Dacă lipsesce acest caracter dogmatic, atunci se vorbesce despre S. în sens propriu.

Schist, rocă care se exfoliază în foi mai mult sau mai puţin subţiri.

Schit, cuvênt slavon pentru mănăstire mică sau filială; S., chinoviu şi mănăstire (v. ac.) se confundă adesea.

Schiţa, în artele plastice un desemn făcut în mod fugitiv, sau o modelare făcută în acelaş fel; în architectură primul desemn al unui proiect; în literatură indicarea punctelor principale din o întêmplare, scriere, etc.

Schitu, numirea mai multor localităţi în Rom.

1) *Schitul Frumoasa*, com. rur. în România, j. Bacău, cu 712 loc., 1 şcoală, 2 bis. Pe teritoriul comunei se află 2 isvoare cu apă sărată.

2) *Schitul Hadâmbul*, sat în Rom., j. Iaşi. Aici se află mănăstirea secularisată cu acelaş nume, ziditā în formă de cetăţuie.

3) *Schitului Isvorul*, cu apă minerală, care conţine var, magnesie, fier, pucioasă. Se află în Rom., j. Neamţu, aproape de Sehăstria.

4) *Schitul lui Tăriţă*, schit cu 6 călugări în Rom., j. Iaşi, pl. Codrul, întemeiat de Grigore

Ghica (1727—33). George Tăriță i-a lăsat între 1790 și 1800 întreaga avere, de unde și numirea.

Schitul Mare, odinioară mănăstire renumită, în codrul Solotvinei din distr. Stanislaului în Galiția, întemeiat pe la 1612 de Ioan Cuiahinițchi, după ce se călugărise mai înainte la muntele Atonului sub numele de Anton și se schimnicise acolo sub numele de Iezechiil. Maria, fiica domnitorului Moldovei Ieremie Movilă, soția Polonului Ștefan Potoțchi din Brațlav, zidí în 1620, în locul vechei bisericuțe de lemn, o biserică frumoasă de piatră și chilii pe lângă ea. Pe la 1640 avea mănăstirea la 200 de călugări. Vasile Lupul îi închină în 1648 spre susținere mănăstirea Sucevițel din Bucovina cu averile ei. In 1676 fù mănăstirea prădată și devastată de Turci și de Tatari, dar iar restaurată prin milostenii. Călugării de acolo resistară la uniunile Rușilor din Galiția cu biserica Romei în 1692 și 1700, și se susținură bine până după secularisarea moșiilor mănăstiresci din Bucovina în 1786; deací înainte se împuținară și se împrăștiară; mănăstirea este astădi în ruine. (Cf. Wickenhauser F. A., Geschichte des Bisthums Radautz und des Klosters Gross-Skit. Cernăuț, 1890; Onciul I., Fondul religionar. Cernăuț, 1891, §. 27.) [Dr. I. G. Sbiera.]

Schiwa, deu venerat în părțile nordice ale Indiei, care își are tronul pe munți, mai ales pe Himalaia. S. cu Brahma și Wișnu au format Trimurti (Trinitatea).

Schizogene, (botan.) mici spații intercelulare, sau mai mari, camere, ori canale, formate prin desfacerea păreților celulelor vecine; pline cu aer de obiceiu, ori cu oleiuri eterice (tulpini, frunze și fructe de Umbelifere), sau rășină (la bradi) (v. și Lisigene).

Schizophycee, (botan.) alt termen pentru algele albastre, Cyanophycee (v. ac.).

Schizophyte, plante foarte mici, celulare, caracterisate prin modul lor de înmulțire, care se face prin divisiunea unei celule a corpului lor în alte două, adecă prin schiziparitate; se mai înmulțesc și prin spori interni, endospori, resultați din condensarea conținutului unei celule și representând forme mai resistente la condiții rele de mediu. Tipul S. cuprinde două clase: *Schizomycete* sau *Bacteriacee* (v. ac.) și *Schizophycee* (v. ac.). [S. Șt. R.]

Schlagintweit, *Hermann,* n. 10 Aug. 1826 în München, † 19 Ian. 1882 tot acolo, călĕtor și explorator, membru al academiei din München. Insoțit de frații sĕi Adolf și Robert a explorat Indiile și o parte din Asia centrală. Resultatele acestei expediții sûnt date în opul »Results of a scientific mission to India and High-Asia« (4 vol. Lipsca, 1860—66).

Schlaraff, numire germană pentru proști și leneși. *Țeara S.*, locul unde curge miere și lapte, stau plăcintele pe gard, etc. și lenea și prostia sûnt virtuți. La Italieni are acelaș înțeles Cuccagna, la Francezi Pays de Cocagne, la Românii din Trans. lumea lui Papp János.

Schlauch, *Laurențiu, Dr.*, cardinal-episcop, n. 1824 în Aradul nou, † 1902 în Oradea mare. Ales deputat al diecesei sale când se începuse mișcarea pentru autonomia catolică, s'a distins ca bun orator și bun scriitor. In 1873 a fost numit episcop în Sătmar, 1887 în Oradea mare, 1897 cardinal. A luat parte activă la întemeierea mai tuturor societăților sciințifice și culturale maghiare. Vorbirile lui polit. și bis. au apărut în 4 volume. Una dintre cele mai importante lucrări ale lui a fost memorandul făcut la provocarea monarchului asupra căsătoriei civile. Din venitele lui uriașe a jertfit sume mari pentru scopuri culturale maghiare.

Schlegel, 1) *S., Aug. Wilhelm, de,* (1767—1845), scriitor german, renumit ca critic, traducĕtor și orientalist și unul din capii romantismului în Germania, n. în Hanovera, fiul unui preot protestant și poet, cunoscù limba și literatura franc. din casa părintească. După terminarea studiilor teologice și filologice la universitatea din Göttingen, deveni, în 1797, profesor în Iena. Ací fondà cu Tieck și fratele sĕu Frideric S. »Athenaeum«, organul romantismului, făcù celebrele traduceri din Shakespeare, reeditate la 1867 de Ulrici, din Dante și alți poeți apuseni. El, împreună cu Voss, făcù din marile opere străine monumente ale limbei germane. La 1802 trecù la Berlin ca profesor de literatură și la 1804 se angajà ca profesor al fiilor d-nei de Staël, însoțindu-o pretutindeni în exiliul acesteia până la moartea ei în 1817. Reîntors din Francia, fù profesor în Bonn, cu celebrii Niebuhr, Arndt, Welker. Aici înființă o tipografie sanscrită, traduse în limba latină »Bhagavad-Gita« din Mahâbhârata și alte fragmente din Ramajana. Prin traducerile și scrierile sale avù o mare influență asupra literaturei europene, mai ales în Germania și Francia. Opere complete, ed. Böching, 12 vol., la cari se adaug opere scrise în limba franceză și Opuscula latina.

2) *Schlegel, C. W. Frideric,* fratele lui W. S., n. în Hanovera 1772, † în Dresden 1829; renumit ca estetic și istoric al literaturei. Fost profesor în Iena și Paris, unde studià limbile romanice și mai ales limba și literatura indiană, și redactà revista lunară »Europa« devenind inimic al libertății politice și religioase, după ce se converti cu soția sa la catolicism; apoi profesor în Viena și Dresden. Opere princ.: »Istoria Grecilor și Romanilor«; »Istoria poesiei Grecilor și Romanilor«, numai introducerea; »Despre limba și înțelepciunea Indianilor«, tendențioasă în sensul ideilor sale; »Istoria filosofiei vechi și nouĕ«; »Filosofia istoriei« 2 vol.; »Sonete patriotice«. In drame și romane e inferior atât ca stil cât și ca morală și cugetare. S. Fr. cu frate-sĕu, cu Tieck, cu Novalis, erau în fruntea pleiadei romantice din Germania, ale cărei principii fură mult îndreptate prin vederile largi ale lui Goethe. [M. Strajanu.]

Schleicher, *August,* (1821—68) renumit linguist, n. la Meiningen, profesor de filologia comp. în Bonn (1846), apoi prof. de filol. în Praga și in fine (1857) în Viena. Scrieri princ.: »Compendiu de gram. comp. a limbilor indo-europene«, »Crestomația indo-germană«, etc.

Schleiermacher, *Frideric,* teolog protestant, n. 21 Nov. 1768 în Breslau, a studiat la univ. din Halle. A fost pastor în Landesberg, predicator al Curței și mai în urmă prof. la univ. din Halle și Berlin. A conlucrat cu Schlegel la editarea și traducerea operelor lui Plato. Scrieri: »Reden über Religion«, »Monologen« și »Der christl. Glaube nach den Grundsätzen der evangelischen Kirche« (2 vol. Berlin, 1821—22), din care reiasă

mai tare direcțiunea raționalistică a doctrinei sale. † 12 Febr. 1834.

Schleswig, guvernament în prov. prus. S.-Holstein. *Capitala S.*, 17,253 loc.; castelul Gottorp, dom gotic din secl. XV; gimnasiu, școală reală, institut de surdomuți; port.

Schleswig-Holstein, prov. prus., 18,903 km². (inclusive Helgoland) cu 1.286.416 loc. (1895); șes; agricultură, economie de vite, navigație la țermuri, șantiere, pescuit, industrie de fier, mașine, tutun și postav. Universitate, academie de marină și de oficieri de marină în Kiel, 3 școale de navigație, 12 gimnasii, 1 progimn., 3 gimn. reale, 2 școale reale super., 9 progimn. reale, 3 școale reale, 6 seminare.

Schliemann, *Heinrich,* fiul unui pastor din Neu-Buckow în Mecklenburg, n. 6 Ian. 1822, este creatorul unui nou domeniu de sciință, ȡisă miceniană, care are de obiect civilisația popoarelor stabilite în basinul Mării Egee, mai înainte de invasia dorică din secl. XII a. Chr. Ajuns în posesiunea unei averi colosale, S. întreprinse în 1871 săpături în orașul Hissarlik, vechea Troie, unde descoperí 9 straturi suprapuse de cultură. Aici găsí el acele obiecte de aur, numite »comoara lui Priam«, precum și acele resturi de zidiri cu turnuri și porți de cetate, cari după dînsul, mai ales în ce privesce resturile din stratul II, nu puteau fi decât resturi ale clădirilor lui Priam. Mai în urmă s'a vĕȡut, că orașul cântat de epopea homerică trebue pus tocmai în stratul IV. Tot S. a întreprins săpături și în cetatea din Mycenae, unde, pe lângă resturi de clădiri ale unui vechiu oraș micenian, desgroapă și faimoasele morminte de lângă Poarta Leilor. Bogăția vaselor și obiectelor de aur și argint găsite în aceste morminte l-au făcut să creadă, că descoperise mormĕntul însuși al marelui rege Agamemnon, care după o legendă raportată de un călĕtor grec din secl. II, ȡis Pausanias, fusese îngropat aici. Dar nici această presupunere nu a remas, căci aceste 6 morminte nu sûnt contimporane între ele, prin urmare n'au putut aparține uneia și aceleiași persoane. De asemenea întovărĕșit de inginerul german Dörpfeld, S. desgroapă și ruinele cetății din Tiryns, de unde scoate la lumină resturile unui splendid palat, care prin întocmire, ornamentare și bogăție corespunde cu spusele epopeei despre palatele regilor micenieni. Prin aceste săpături S. reînviase o întreagă perioadă uitată din civilisația popoarelor egeice, lărgind în chipul acesta cu mult îndcrĕt scena lumii. † 22 Dec. 1890. Scrierile sale mai însemnate sûnt: Ilios, Stadt und Land der Trojaner, 1881; Troja, Ergebnisse meiner Ausgrabungen auf Troja, 1884; Mykenae, cu o prefață de Gladstone, 1878; Tiryns, Der prähistorische Palast der Könige von Tiryns, 1886. (Cf. Schuchardt, Schliemann's Ausgrabungen, 1891.)

Schlik, *Franz, conte,* general austriac de cavalerie, n. 23 Maiu 1789 în Praga. † 17 Martie 1862 în Viena. Comandant al unui corp de armată a bătut în mai multe rânduri oștile magh. în 1848; în tovărĕșie cu Windischgrätz a câștigat lupta dela Kápolna, eliberând apoi pe banul croat la Isaszeg.

Schlosser, 1) *S. Iohann Georg,* n. 1739 la Frankfurt pe Main, amic din tinerețe al lui Goethe și căsătorit cu sora acestuia Cornelia. A întemeiat împreună cu Goethe în Frankfurt 1771 »Gelehrte Anzeigen«. † 1799.

2) *S. Friedrich Christoph,* istoric, n. 1776. Studià teologia în Göttingen, fù profesor de liceu, profesor de istorie la Heidelberg 1819. † 1861. Scrieri: »Weltgeschichte in zusammenhängender Erzählung«. Frankfurt, 1817—19, 9 vol., »Zur Beurteilung Napoleons«, 1832—35, 3 vol., »Weltgeschichte für das deutsche Volk«. Frankfurt, 1844—56, 18 vol.... Concepțiunea sa istorică stă la mijloc între direcțiunea criticistă și cea artistică și dă importanță mare acțiunei morale. Liberalismul sĕu, iubirea de adevĕr, nepărtinirea în judecarea timpurilor și oamenilor au făcut ca el să fie cel mai popular istoric german.

Schlözer, *August Ludwig,* istoric germ., n. 1735 în Gaggstedt (Württemberg), 1761—1767 trăi în Petersburg. 1767 prof. în Göttingen. † 9 Sept. 1809. Scrieri mai de interes pentru noi: »Übersetzung des russ. Chronisten Nestor« (1802—9, 5 vol.); »Weltgeschichte« (1792—1801, 2 vol.). Biogr. de Zermelo (1875).

Schmalkalden, oraș în guvernam. prus. Kassel, 7878 loc. (1895); castel; școala reală; industrie de fier și oțel; băi de nămol. Aci s'a încheiat 31 Dec. 1530 *alianța dela S.* între principii protestanți cu scop de a-și apĕra credința în contra împ. Carol V. După terminarea resboiului schmalkaldic alianța se disolvà.

Schmerling, *Anton, cav.,* bărbat de stat austr., n. 1805 în Viena, după absolvarea studiilor juridice se aplică pe cariera judecătorească. El a luat parte la mișcările din 1848 în direcțiune liberală, și delegat fiind la parlamentul german din Frankfurt, acolo a representat interesele Austriei, luptând în contra egemoniei prusiace. In 1849 fù chiemat ca ministru de justiție în cabinetul Schwarzenberg, dar neputĕndu-se împăca cu tendențele reacționare ale acestuia, pe la începutul a. 1851 a ieșit din minister, retrăgĕndu-se la postul de președinte al unui senat dela curtea supremă judecătorească. După publicarea diplomei din 20 Oct. 1860, S. intrà la 13 Dec. 1860 în cabinet ca ministru de stat, și în calitatea aceasta a mijlocit patenta din 21 Febr. 1861, prin care țerile de sub coroana Ungariei erau înșirate la un loc cu țerile austriace și chiemate a intra în Reichsratul din Viena. Ungaria însă opunĕndu-se, provocà renumita enunciațiune a lui S.: Wir können warten! Dar evenimentele dela Königgrätz, 1866, siliră curtea austriacă a se împăca cu Ungaria prin pactul dualistic din 1867. S. retrăgĕndu-se de pe scena luptelor politice, și-a încheiat cursul vieții ca prim-președinte al forului suprem judecătoresc din Viena în 23 Maiu 1893. [iodp.]

Schmeykal, *Franz,* om politic austr., n. 1826 în Böhmisch-Leipa, a studiat dreptul în Praga, unde ca advocat și orator excelent a devenit conducĕtorul Nemților din Boemia. [p.]

Schmid, 1) *S., Carol Adolf,* pedagog, n. 1804 în Ehingen, † 1887 în Stuttgart, fost rector de pedagogiu și de gimnasii. Scr. princ.: »Encyklopädie des gesamten Erziehungs- und Unterrichtswesens«, ediț. II, continuată de Schrader, 10 tom. Lipsca, 1876—87; și »Geschichte der Erziehung«, tom. 1—3. Stuttgart, 1884—92.

2) *Schmid, Leopold,* teolog și filosof catolic, n. 1808 în Zürich, † 1869 în Giessen, a fost

prof. de dogmatică la univ. cat. din Giessen. In filosofie representa un teism speculativ. Ales episcop în Mainz, n'a fost întărit de papa, din causa scrierii sale »Der Geist des Katholicismus oder Grundlegung der christl. Irenik«, (4 tom. Giessen, 1848—50).

Schmidt, 1) *S., Ferd.*, pedagog germ., n. 1816 în Frankfurt l/O., † 1890 în Berlin. A fost învěţător, apoi s'a ocupat cu scrierea de cărţi pentru popor şi tinerime. O parte din scrierile lui sûnt traduse românesce în »Biblioteca pentru tinerimea de ambele sexe« a lui I. M. Rîurean. 2) *S., Joh.*, n. 29 Iulie 1843 în Prenzlau, prof. la univ. din Berlin, unde are catedra de filologie comparată. Scrierile sale se ocupă cu limbile indo-germane (»Zur Geschichte des indogerm. Vokalismus«, 2 tom. Weimar, 1871—75). 3) *S., Joh. Friedr. Jul.*, astronom, n. 26 Febr. 1825 în Eutin, † 7 Febr. 1884 în Atena. Dela el avem cea mai bună hartă a lunei. 4) *S., Oskar*, zoolog, n. 21 Febr. 1823 în Torgau, † 17 Ian. 1886 ca profesor la univ. din Strassburg. Scr. princ. »Lehrbuch der vergleichenden Anatomie«, ediţ. IX, 1888 et seqq.

Schmidt-Rimpler, *Herm.*, oculist germ., n. 1838 în Berlin. 1871 prof. extraordinar şi 1873 prof. ordinar în Marburg; 1890 prof. în Göttingen. Scrieri: Glaukom und Ophthalmomalocie, 1875; Schulkurzsichtigkeit u. ihre Bekämpfung, 1890; Das Auge und seine Darstellung in Skulptur und Malerei, 1892.

Schmitt, *Aloys*, compositor germ., n. 1788 în Erlenbach, † 1866 în Frankfurt. A scris musică în toate genurile, renume i-au făcut nenumeratele sale compositiuni pentru piano şi în special metoda şi studiile sale.

Schmoller, *Gustav*, economist germ., n. 1838 în Heilbronn; 1864 prof. în Halle, 1872 în Strassburg, 1882 în Berlin. Scr. Istoria meseriilor în Germania în secl. XIX (1869); dela 1881 »Jahrbuch der Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirthschaft«.

Schmollis, (afirmativ din lat. Sis mihi mollis), termin de comers (v. ac.), cu care se salută la ciocnirea pocalelor cei ce se înfrăţesc (Bruderschaft).

Schneeberg, numele mai multor piscuri, îndeosebi al muntelui celui mai înalt (2075 m.) în Alpii Austriei inf., apoi al unui munte (1796 m.) în Karst (v. ac.), la frontiera Carnioliei.

Schneekoppe, *(Riesenkoppe)*, cel mai înalt pisc în Munţii Uriaşi, 1603 m.; în vîrf e o capelă mică; 2 ospětării.

Schneider, 1) *Sch., Karl*, pedagog, n. 25 Apr. 1826 în Neusalz l/O., funcţionar în ministeriul cultelor, în 1873 numit cons. intim. S. e autorul faimoaselor »Allgemeine Bestimmungen« din 15 Oct. 1872, prin cari şcoala primară din Prusia a fost aservită cu totul preoţimii.

2) *Schneider, Carol*, controlor de postă, n. 1826, † 1897 în St.-Gallen, a făcut parte din misiunea elveţiană venită 1869 la Bucuresci pentru organisarea serviciului postal luat din mânile administraţiunii străine. Un fiu al lui, *Iuliu S.*, s'a stabilit în Bucur., întemeiând o casă comercială.

Schnitzer, v. Emin Paşa.

Schnitzler, *Johann*, medic, n. 10 Apr. 1835 în Canija mare, † 2 Maiu 1893 în Viena, unde a fost prof. univ. El şi-a câştigat merite mari pe terenul technicei laringoscopiei şi al rinoscopiei, precum şi în tratarea locală a morburilor de plămâni şi gâtlej.

Schöffer, *Petru*, din Gernsheim, n. pe la 1425, † pe la 1502 în Mainz, a fost calfă la Fust şi Gutenberg. După despărţirea acestora a remas la cel dintâiu, luându-i fata de soţie şi moştenind şi atelierul.

Schol —, v. *Şcol* —.

Scholii, scrieri explicative la operele scriitorilor vechi greci şi romani, compuse de gramatici vechi (Scholiaşti).

Schöll, *Gustav Adolf*, archeolog german, n. 2 Sept. 1805 în Brünn, † 26 Maiu 1882 în Weimar, unde a fost prim-bibliotecar, s'a ocupat cu studii archeologice şi mitologice. El a tradus multe din piesele teatrale ale lui Sofocle şi are lucrări însemnate în literatura referitoare la Goethe (»Goethe's Briefe an Frau von Stein«, ediţ. II, 2 tom., Frankfurt l/M. 1883—85, ş. a.).

Schönbein, *Christian Friedrich*, chimist germ., n. 18 Oct. 1799 în Metzingen (Württemberg), † 29 Aug. 1868 în B.-Baden. A fost profesor la univ. din Basel. La 1839 a descoperit ozonul, la 1845 piroxilinul şi colodiul. A scris mai multe opere de chimie.

Schönborn, *S., Friedr., conte*, n. 1841, 1874 guvernatorul Moraviei, 1884 ministru austr. de justiţie. Fratele lui, *Franz*, n. 1844, archiepiscop în Praga, dela 1889 cardinal.

Schönbrunn, castel împĕrătesc lângă Viena, zidit 1750 de Maria Teresia. Mare grădină botanică şi menagerie. Aci s'a încheiat 15 Dec. 1805 învoiala între Napoleon I şi Prusia, iar 14 Oct. 1809 pacea cu Francia (pacea de Viena).

Schönebeck, oraş în guvernam. prus. Magdeburg, lângă Elba, 14.811 loc. (1895); saline grandioase.

Schöneberg, oraş la sudvest de Berlin, 62,695 loc. (1895); gimnasiu, şcoală reală; casă de nebuni.

Schönerer, *George, cavaler de*, om politic austr., n. 17 Iulie 1872 în Viena, deputat, unul din capii partidului german-naţional extrem şi antisemit. In 1901 s'a făcut o ruptură în partidul acesta, urmând o parte pe deputatul Wolf, discualificat de Schönerer şi ai lui din causa unei afaceri femeiesci.

Schönfeld, *Antoniu, baron*, general austr., n. 3 Iulie 1827 în Praga, † 7 Ian. 1898 în Viena. A participat la resboaiele din 1848—49, 1859, 1864, 1866 şi la sufocarea rescoalei dalmatine din 1869. Din 1882—88 a fost comandant de corp în Sibiiu, strămutat în aceeaşi calitate la Graz şi în 1889 la Viena. După moartea archiducelui Albrecht a fost numit inspector al armatei.

Schönhausen, sat în guvernam. prus. Magdeburg, 2004 loc. (1895); locul natal al principelui Bismarck; museul Bismarck.

Schönit, mineral, ident. cu Picromerita (v. ac.).

Schönlein, *Joh. Lukas*, clinician germ., n. 1793 în Bamberg, unde i-s'a ridicat un monument la 1874. S. este descoperitorul parasitului Achorion Schoenleinii, care provoacă favusul; a promovat introducerea în medicină a metodelor de cercetare exacte. 1824 profesor în Würzburg, 1833 în Zürich, 1839 în Berlin. † 1864. Scrieri: Allgemeine u. specielle Pathologie u. Therapie, 1832; Krankheitsfamilie der Typhen, 1840.

Schönthan, *Franz, nobil de Pernwald*, scriitor dramatic german, n. 20 Iunie 1849 în Viena.

A fost regisor suprem la teatrul orășenesc din Viena, mai târdiu s'a stabilit în Dresda. A scris multe piese ușoare (»Der Raub der Sabinerinnen«, etc.), unele în colaborare cu fratele sĕu *Paul S.* și cu Kadelburg.

Schopenhauer, *Arthur,* (1788—1860), filosof german, n. în Danzig. A făcut studii la univ. din Göttingen, Berlin și Iena, unde a fost promovat 1813 pe basa lucrării sale asupra principiului rațiunei suficiente. Dela 1820—31 a fost docent în Berlin, iar dela acest an până la moarte a trăit în Frankfurt l/M. ocupat cu studii filosofice. Scrierile sale au fost publicate într'o ediție completă de către Iul. Frauenstaedt în 6 vol., edit. II 1877. Vol. I cuprinde scrierile relative la noetică. II—III opera principală a sa: Lumea ca voință și idee (representare), în vol. IV se cuprind scrierile relative la filosofia naturii și la etică, în V—VI Parerga și Paralipomena, apoi scrierile mai mici: Aforisme, etc. In românesce a tradus T. Maiorescu Aforismele asupra înțelepciunei în viață. Filosofia lui S. se poate desface în metafisică și noetică, în pesimism și în etică. In scrierea sa asupra quadruplului, temeiu al principiului rațiunei suficiente (1813) susține, că pentru noi nu există alte obiecte decât ideile ce avem și așa, idealist în toată puterea cuvêntului, pe acestea le reduce la patru clase: intuitive, abstracte, apriori sau înăscute și de ale consciinței personale sau ale voinței. Față de aceste princ. rațiunei se afirmă cu principium fiendi, cognoscendi, essendi și agendi. Substanța ființei noastre se descopere în internul nostru ca voință și nisuință. In principala sa operă tractează în patru cărți despre lume ca voință și idee (representare), și anume în cartea I ne arată lumea ca obiect al experienței și scinței, în a III ca ideie și obiect al artei; în cartea II vorbesce despre obiecțiunea voinței, iar în a IV despre afirmarea și abnegațiunea voinței pentru viață ca resultat al cunoascerii de sine. S. este filosoful pesimismului. Ori ce voință, ori ce nisuință resare din lipsă, din suferință: »Ori ce plăcere e negativă, pe când durerea e positivă«. Principiul sĕu etic culminează în afirmațiunea, că nu este altă fericire decât contemplarea artelor frumoase și omul nu are altă menire etică decât cea mai desăvîrșită abnegațiune. Filosofia lui S. un timp îndelungat a fost filosofia de modă. Judecată însă în ființa sa, ea nu se poate afirma pentru durată, pentru că îi lipsesce condiția esențială spre aceasta, adecă posibilitatea sistemisării armonice și a aplicării în viață. (Cf. T. Maiorescu, Aforisme.) [Pl.]

Schouwen, insulă la coasta prov. oland. Zeeland, 228 km²., cu 24,000 loc. Capitala Zierikzee.

Schrader, *Otto,* linguist german, membru coresp. al Acad. rom., n. 1855 în Weimar, dela 1890 prof. în Iena. Publ.: Sprachvergleichung und Urgeschichte (Linguistisch-historische Beiträge zur Erforschung des indogermanischen Alterthums). Iena, 1890; Linguistisch-historische Forschungen zur Handelsgeschichte und Warenkunde. Iena, 1886; Aus der Geschichte der Hausthiere; »Frei«, eine sprachgeschichtliche Betrachtung, 1898.

Schreckhörner, 2 piscuri in Alpii bernini, 4080 și 3497 m.

Schreiber, *Wolfgang,* omul baronului Ungnad (v. ac.), trimis în Moldova la Despot-Vodă (v. ac.), ca să facă propagandă pentru învĕțăturile protestante. Insistând pe lângă Despot să rĕmână credincios împĕratului, acela îl denunță Turcilor, cari îl prind și osândesc la galere, de unde scapă numai târdiu.

Schröder, 1) *S., Friedrich,* dramaturg și actor germ., n. 3 Nov. 1744 în Schwerin, † 3 Sept. 1816. Era considerat de primul tragedian al timpului sĕu. In calitate de director al teatrului din Hamburg a familiarisat mai întâiu publicul germ. cu tragediile lui Shakespeare.

2) *Schröder, Carol,* medic german, n. 1838 în Neustrelitz, † 1887 în Berlin. 1866 docent pentru obstetrică în Bonn, 1868 prof. în Erlangen și 1876 în Berlin. S. a fost un operator și genial și norocos; el a întrodus ovariotomia în Germania. Scr.: Lehrbuch der Geburtshilfe, 1870; Handbuch der Krankheiten der weiblichen Geschlechtsorgane, 1874; ambele scrieri au apărut în mai bine de 10 edițiuni.

Schrötter, *Leopold cav. de Cristelli,* medic german, n. 1837 în Graz. 1870 șef al primei clinici pentru laryngologie în Viena, 1875 prof. extraordinar și 1890 profes. ordinar la clinica pentru morbi interni. S. este laryngolog de renume european. Scrieri: Beitrag zur Behandlung der Larynxstenosen, 1876; Vorlesungen über die Krankheiten des Kehlkopfes, der Luftröhre, der Nase und des Rachens, 1892.

Schubert, *Gotthilf, H.* (1780—1860), renumit scriitor și filosof germ., a studiat în Leipzig teologia, în Iena medicina, s'a ocupat apoi cu sciințele naturale și a fost profesor în Erlangen și München. In numeroasele sale scrieri, de conținut filosofic și inspirate de vederile sistemului lui Schelling, S. ca un mare adept al acestuia, caută a-i popularisa învĕțăturile într'un mod naturalistic, mistic-pietistic. [Pl.]

Schubert, *Franz, Peter,* compositor vienez, n. 31 Ian. 1797 în Lichtenthal, † 19 Nov. 1828 în Viena, unul din cele mai mari genii ale școalei mus. germane. Studiile sale le făcù mai întâiu cu tatăl sĕu, apoi cu Ruziczka și Salieri. A scris musică de scenă (Rosamunde, der häusliche Krieg, ș. a.), de cameră, pentru piano, quartete, ș. a., sinfonică și corală, și incomparabila colecțiune de »Lieder« (457) pe texte de Goethe, Schiller, Heyne, ș. a., care singură i-ar fi fost suficientă pentru a-i face numele nemuritor [T. C.]

Schuchardt, *Hugo,* romanist, membru onor. al Acad. rom., n. 4 Febr. 1842 în Gotha, dela 1875 profesor la univ. din Graz. Principale publicații: Der Vokalismus des Vulgärlateins. Leipzig, 1866 până 1868; Über die Lautgesetze (Gegen die Junggrammatiker) 1885; Romanisches und Keltisches, 1886; Weltsprache und Weltsprachen, 1894. Apoi numeroase studii asupra limbilor creole în Sitzungsberichte der phil. hist. Cl. der Akademie zu Wien.

Schücking, *Levin,* romancier și novelist german, n. 6 Sept. 1814 în Clemenswerth, † 31 Aug. 1883 în Pyrmont. El a scris o mulțime de romane (Die Ritterbürtigen, Ein Sohn des Volkes, Der Bauernfürst, Der Held der Zukunft, Aus den Tagen der grossen Kaiserin, Frauen und Räthsel, Luther in Rom, etc.), toate, deși neegale ca valoare, pline de un realism sănătos și un patriotism puternic.

Schuller, *Johann Karl*, scriitor sas, n. 16 Martie 1794, † 10 Maiu 1865 în Sibiiu, profesor și rector la liceul săsesc din Sibiiu, apoi secretar la guvernul transilvan și pe urmă consilier de școale. S. fù unul din factorii principali la întemeierea societății »Verein für siebenb. Landeskunde« și a lucrat mult ca istoriograf pentru respândirea cunoscințelor despre Sași. Academia de sciințe din Viena l-a ales membru corespondent. El s'a ocupat mult și cu poporul român, despre care a publicat următoarele studii: Argumentorum pro latinitate linguae valachicae s. Rumunae epicrisis. Cibinii, 1831; Beleuchtung der Klagschrift gegen die sächsische Nation, welche die beiden walachischen Bischöfe auf dem Landtag von 1841—43 den Ständen des Grossfürstenthums Siebenbürgen überreicht haben. Sibiiu, 1844; Aus der Walachei, Romänische Gedichte und Sprüchwörter während des Aufenthaltes in Bukarest gesammelt und übersetzt. Sibiiu, 1851; Zur Frage über den Ursprung der Romänen und ihrer Sprache. Sibiiu, 1855; Über einige merkwürdige Volkssagen der Rumänen. Sibiiu, 1857; Kloster Argisch, eine rumänische Volkssage. Sibiiu, 1858; Romänische Volkslieder. Sibiiu, 1859; Kolinda, Eine Studie über romänische Weihnachtslieder. Sibiiu, 1860. (Cf. Schriftsteller-Lexikon der siebenb. Deutschen de Joseph Trausch, tom. III. Brașov, 1875.)

Schuls, reședința cercului Inn din cantonul Graubünden în Elveția, cu 947 loc. (1888). Loc de cură.

Schultz, *Hermann*, teolog protestant, n. 30 Dec. 1836 în Lüchow, prof. la univ din Göttingen. Direcția lui teologică e moderat-liberală.

Schultze, *Bernhard*, ghinecolog, n. 29 Dec. 1827 în Freiburg, profesor la univ. din Iena. Și-a câștigat merite însemnate pentru metodele de cercetări ginecologice. Dintre opurile lui sûnt însemnate: Über den Scheintod der Neugeborenen. Iena, 1871; Pathologie und Therapie der Lageveränderungen der Gebärmutter. Berlin, 1881, etc.

„Schulverein", asociațiune germană pentru școale, întemeiată la 13 Maiu 1880 în Viena, cu scop de a vení în ajutorul poporului pentru înființarea și întreținerea școalelor germane în țerile Austriei cu poporațiune mixtă, mai ales acolo, unde înființarea unei școale germane cu cheltuiala publică e cu neputință. Membrii ei plătesc câte 1 fl. pe an sau cel puțin 20 fl. odată pentru totdeuna. Dări de samă despre activitatea ei se comunică într'un organ de publicitate »Mittheilungen des deutschen S.«, care apare de 4 ori pe an în Viena. La 1 Sept. 1885 S. numera 1052 secțiuni locale; numĕrul membrilor ordinari era în 1884 98,503, al membrilor pe viață 3926. La 15 Aug. 1881 secțiunea din Berlin a S. vienez s'a schimbat în »S. școlară germană în Germania pentru susținerea germanismului în țeri străine«, cu scop de a sprijiní cultura germană în străinătate și a ajuta pe Germanii afară din imperiu în tendințele lor de a rĕmâné sau de a redeveni Germani. Această S. se împarte în 8 despărțeminte provinciale, cu 160 secțiuni locale, cu cari s'au unit încă 2 S. bavareze, 1 elvețiană cu acelaș scop și 40 de alte societăți. Membrii plătesc anual câte 3 mărci sau odată cel puțin 60 mărci. De o treime din aceste încassări dispune secțiunea locală, de a doua despărțemêntul provincial și de a treia comitetul central. Un organ al S. publică dări de samă de 4 ori pe an. In vara anului 1885 s'a înființat și în America o »S. națională germană«, cu scop de a susținé cultura și limba germană între Germanii din America, și pe cât se poate și din alte țeri. Reședința ei e în Chicago, taxa anuală 1 dolar (5 fr.); »Foaia de corespondență« apare de 4 ori pe an.

Schulz, *Alwin*, istoric german, n. 6 Aug. 1838 în Muskau, prof. la univ. din Praga. S'a ocupat mult și cu istoria artelor în Silesia, a scris și »Allgemeine Geschichte der bildenden Künste«. Berlin, 1894 seq., etc.

Schulze, *Friedrich Gottlob*, economist german, n. 28 Ian. 1795 lângă Meissen, † 3 Iulie 1860, profesor în Iena. S. a fost primul, care a adus un institut agronomic în legătură organică cu universitatea. Școalele agronomice întemeiate de el au fost de model. Dintre scrierile lui sûnt mai importante: Nationalökonomie oder Volkswirtschaftslehre. Lipsca, 1856; Lehrbuch der Landwirtschaft, tot acolo 1863, etc.

Schulze-Delitzsch, întemeietorul asociațiunilor (soc. cooperative) germ., n. 1808 în Delitzsch, 1848 membru al adun. naționale, 1849 al camerei prusiace, apoi judecător. Lui S. i-se datoresce idea organisării societăților cooperative de credit mutual sau a băncilor populare, cari s'au fondat în Germania de prin 1849 sub auspiciile lui și ale lui Raiffeissen. Scopul lor este să procure membrilor capitalurile necesare și să înlesnească creațiunea capitalurilor pentru lucrători. Principiile asociațiunii aplicate de S. în Germania sûnt de patru forme deosebite: 1) asociațiuni de credit popular sau bănci populare; 2) asociațiuni pentru procurarea materiilor prime; 3) asociațiuni de consumațiune, adecă de cumpĕrare cu ridicata a alimentelor; 4) asociațiuni de producțiune, adecă ateliere și fabrici societare. Aceste diverse tipuri s'au închegat și s'au propagat prin Austro-Ungaria, prin Elveția, Italia și chiar prin Rusia. (v. și art. Asociațiuni.)

Schumann, *Robert*, compositor german, representant al romantismului musical, n. la Zwickau, 8 Iun. 1810. Studià musica din copilărie și dreptul la univ. din Leipzig. Compositiunile sale îmbrățișează toate genurile: musică de piano, Lieder pentru voce, coruri, musică de cameră și sinfonică, musică de soli, cor și orchestră (Paradies und Peri, der Rose Pilgerfahrt ș. a.), musică pentru Manfred de Byron și Scene din Faust de Goethe. A scris încă articole de critică musicală în diferite ḑiare și reviste și o broșură celebră: Sfaturi juuimei musicale. In 1854 își pierdù rațiunea, întrà într'o casă de sănătate la Endenisch, lângă Bonn, unde murí la 29 Iul. 1856. Soția sa, Clara Wieck, n. 13 Sept. 1819 în Leipzig, † 21 Maiu 1896 în Frankfurt, a fost una din cele mai mari pianiste ale timpurilor moderne și autoare a mai multor cântece (Lieder) pentru voce și diferite compositiuni pentru piano. Casa Breitkopf și Härtel din Leipzig a publicat o frumoasă colecțiune completă a operelor lui S. [T. C.]

Schusélka, *Francisc*, om politic și publicist, n. 1811 la Rudweis în Boemia, a studiat dreptul în Viena și apucă pe cariera jurnalistică, scriind

şi broşuri politice. Dar venind în conflict cu censura, trebuí să emigreze în Germania. Pe timpul mişcărilor revoluţionare din Viena la 1848 fù trimis din partea aulei la parlamentul din Frankfurt, iar în 1861 întrà în Reichsrathul austriac, unde excelà ca orator renumit în partea pangermanilor până la 1867. Intre multele lui scrieri mai renumită a fost foaia sa periodică »Reform«, cu colorit politic liberal, german. † la Heiligenkreutz lângă Baden 1886. [p.]

Schwabach, oraş în guvernam. bavarez Mittelfranken, 8404 loc. (1895); *articolele de S.* (1529) au servit de basă confesiunii augustane.

Schwabenspiegel, dela începutul secl. XVII codul de drept în Germania de sud. Autorul necunoscut a luat cele ce i-s'au părut de valoare generală din Sachsenspiegel (v. ac.) întregindu-le cu drepturile poporale bavareze, alemane, dreptul roman şi canonic, legile imperiului până la Rudolf I şi dreptul orăşenesc din Augsburg şi Freiburg. (O ediţie a pregătit Rockinger, celelalte nu sùnt corespundĕtoare.)

Schwann, *Teodor,* naturalist, n. 1810 în Reusz l/R.; a studiat medicina şi filosofia. 1834—39 asistent al lui Johannes Müller; 1838 prof. de anatomie în Löwen, 1848 în Lüttich. † 1882 în Colonia. Prin scrierea Mikroskopische Untersuchungen über die Übereinstimmung in der Struktur und dem Wachstum der Tiere und der Pflanzen, 1839, S. a devenit întemeietorul teoriei celulare.

Schwanthaler, *Ludovic,* sculptor, n. 26 Aug. 1802 în München, † 15 Nov. 1848. El a lucrat între altele 15 statue colosale pentru Walhalla, 15 statue ale luptei lui Hermann tot la Walhalla, modelul statuei Bavaria, apoi statuele unor generali şi principi germani, etc. El însuşi a colectat o mulţime de desemnuri, cartoane şi modele de ale lui, pe cari le-a dăruit statului (Schwanthaler-Museum în München).

Schwarz, 1) *S. Berthold,* călugăr franciscan, n. la începutul secl. XIV în Freiburg în Breisgau (după alţii în Dortmund). Numele lui adevĕrat ar fi fost Constantin Ancklitzen. Acusat ca fermecător, a ajuns în temniţă, unde continuând să se ocupe cu lucrări chimice a descoperit pravul de puşcă. Composiţia acestuia a fost cunoscut însă încă înainte de timpul lui.

2) *Schwarz Iuliu,* deputat, profesor de istoria antică la univ. din Budapesta, membru al Academiei maghiare, n. 7 Dec. 1839 în Alba regală, † 31 Ian. 1900. S'a ocupat mult cu politica culturală. Scr.: A közoktatási reform mint politikai szükséglet Magyarországon, 5 vol. 1865—68; Die Demokratie von Athen, 2 vol. Lipsca 1877—82, 1893; Kritik der Staatsformen des Aristoteles. Lipsca, 1891; Elemente der Politik. Berlin, 1895, etc.

Schwarza, rîu în Pădurea Turingiei, se varsă în Saale, 45 km. lung. Vale romantică cu castelul Schwarzburg.

Schwarzburg, două principate germ.: 1) *S.-Rudolstadt,* 940 km²., cu 88,685 loc. (1895), capitala Rudolstadt. 2) *S.-Sonderhausen,* 862 km²., cu 78,074 loc. (1895). Capitala Sondershausen. Loc. se ocupă cu agricultura şi silvicultura.

Schwarzenberg, 1) *S., Karl Philipp,* principe, general mareşal de câmp austr., n. 15 Apr. 1771, în Viena, † 15 Oct. 1820 în Lipsca. A excelat în luptele contra lui Napoleon. In expediţia rusă din 1812 a lui Napoleon a fost comandantul armatei auxiliare austriace. După desastrul din Rusia, S. a fost numit comandant al întregei armate austriace, în 1814 comandantul armatelor aliate dela Rinul superior.

2) *Schwarzenberg, Karl Baromäus Philipp, principe,* n. 1802 în Viena, † 1858 tot acolo, F. Z. M., fost guvernator în Lombardia, apoi din 1851 guvernator şi comandant general în Transilvania. Activitatea lui, desvoltată într'un period de transiţie, a fost favorabilă Transilvaniei. Românii au avut un bun representant lângă S. în persoana lui Şaguna, pe care îl lega o prietinie mai intimă de S. (Cf. C. Fürst zu Schwarzenberg, de I. Grimm. Viena, 1861.)

Schwarzwald, v. Pădurea neagră.

Schwechat, oraş în Austria de jos, cercul Bruck, spre sud-est dela Viena, 6031 loc. (1890); mare fabrică de bere.

Schweinfurt, oraş în guvernam. bavarez Unterfranken, lânga Maina, 13,514 loc. (1895); gimnasiu, şcoală reală; fabrici de colori şi încălţăminte; vii. S. a fost oraş liber imperial.

Schweinfurth, *George, Aug.,* naturalist, geograf şi călĕtor african, n. 29 Dec. 1836 în Riga. A studiat în Heidelberg, München şi în Berlin. In 1864—66 a studiat flora teritoriului Nilului. In 1869 a explorat părţile vestice dela rîul Nil, a străbătut teritoriile Dinka, Djur, Bongo, Bahr-el Ghebel, 1870 Niam-Niam. Monbuttu, făcênd cunoscinţă cu poporul piticilor Akka, a descoperit rîul Uelle. In 1874 a studiat flora oazei El-Chargeh din deşertul Libiei; între 1876—78 a scrutat teritoriul dintre Nil şi Marea Roşie.

Schweninger, *Ernest,* medicul principelui Bismarck; n. 1850 în Freistadt. 1875 docent pentru anatomia patologică în München, 1884 profes. în Berlin. Mai cunoscut e pentru cura sa contra îngrăşării excesive. Acest tratament reduce consumul de lichide şi interdice a se bea în cursul mâncării; abia 1—1½ oră mai târdiu e permis a se bea foarte puţin; prescrie totodată mişcare suficientă în liber.

Schwenkfeld, *Kaspar,* n. 1490, † 1561, fundatorul sectei protestantice numită după dînsul; a voit a desvolta reformaţiunea religioasă în direcţiune mistică; de aici a venit în conflict cu Luther şi Melanchton. Sectarii s'au constituit în comunităţi religioase în Silesia, persecutaţi fiind mulţi au trecut în America, unde şi acum au câteva comunităţi neînsemnate.

Schwerin, capit. marelui ducat Mecklenburg-S., 36,388 loc. (1895); castel frumos; teatru, museu; gimnasiu, gimnasiu real; topitoare de fier, fabrici de maşini, pianoforte, trăsuri.

Schwicker, *Joh. Heinrich,* pedagog şi scriitor german, n. 1839 în Új-Bessenyő, † 1902. A fost profesor şi apoi deputat dietal ales în cercul Sighişoarei. A scris foarte mult, făcênd mai ales cunoscute stările culturale ale Ungariei. Scrieri principale: Bilder aus der Geschichte Ungarns. (Budap., 1874); Geschichte des Temeser Banats. (Becicherecul mare, 1861); Statistik von Ungarn. (Budap., 1876); Das Unterrichtswesen Ungarns. (Budap., 1880); etc.

Schwyz, unul din primele 3 cantoane ale Elveţiei, 908 km²., cu 50,378 loc. (1888), lângă lacul Vierwaldstätt; economie de vite, pomărit, ţesĕtorii de bumbac şi mătasă. Capit. S., 6663 loc.

Schyn, vale afundă în cantonul elv. Grison (Graubünden), prin ea curge Albula; renumit drum.

Sciabecco, corabie cu trei catarturi, ceva plecate înainte, purtând vêntrele latine. E usitată pe Marea Mediterană.

Sciae, în Roma muieri sciutoare. In anticitate se numiau Virae.

Scifarin, (ciment de lemn), un amestec de aschii de rındea, fire de cânepă, scrobeală, gelatină și substanțe minerale, folosit la construirea de diferite obiecte de lux. S. se numesce și un amestec de păcură cu asfalt, năsip, folosit la văpsirea părților de lemn sau la construirea acoperișului de S.

Sciința, în înțeles larg, cuprinde toate cunoscințele, credințele și părerile noastre; în înțeles propriu, S. e sistemisarea cunoscințelor omenesci și completarea lor prin studiu și observațiune sau experiență, care le dă caracterul certitudinei. Temelia ei e intuițiunea sau observațiunea prin simțurile din afară și prin simțul interior sau prin consciință. Ideile, cari nu se nasc din această experiență nemijlocită și cari prin urmare nu pot avea caracterul certitudinei, nu fac parte din S. Prin aceasta se distinge S. de ipotesele metafisice și de credința și dogmele religioase; precum se distinge de cunoscințele vulgare prin ordinea sistematică și logică a ideilor, începênd dela cele individuale și urcându-se, prin comparațiune, abstracțiune și definițiune, până la noțiunile cele mai generale, din cari una cuprinde în sine pe toate cele subordinate ei. La început poesia cuprindea în sine toată cugetarea omenească, în care predomina imaginațiunea și simțemêntul. Din poesia primitivă s'au născut feluritele sisteme religioase, și apoi miturile sau tradițiunile religioase au dat nascere sistemelor filosofice. Iar filosofia, desvoltată într'un mod mai rațional ântâiu la Greci, cuprindea în anticitate și evul mediu toate S.-le. In timpurile moderne, începênd dela Kepler, Copernic și Galilei, S.-le fisice și naturale au început a se desvolta independente, cu ajutorul matematicei; însă tot sub numele de filosofie naturală, spre deosebire de filosofia sufletului. Astăḑi, începênd din secl. XVIII, s'au despărțit de filosofie nu numai S.-le fisice, naturale și matematice, dar și cele zoologice și morale, ca psichologia empirică, logica, morala, economia politică, istoria, întru cât se pot cultiva în înțelesul strîns sciințific. Domeniul filosofiei (v. ac.) începe acolo, unde se termină domeniul S.-lor particulare. Ea cuprinde, de o parte, principiile generale și resultatele ultime ale S.-lor, completându-le unele prin altele; de altă parte, studiul causelor primare întemeiat pe datele experienței, sau metafisica (v. ac.); astfel că fiecare S. își are filosofia și metafisica sa. Afară de aceasta, filosofia se deosebesce încă de S.-le particulare, pe cari se întemeiază, prin simțemêntul și caracterul sĕu moral. Scopul și interesul oricărei S. e curat intelectual, adecă aflarea și expunerea adevĕrului fără nici o altă considerațiune; al filosofiei e intelectual și moral totdeodată, adecă întocmirea vieții private și publice conform adevĕrului constatat. Filosofia este astfel mai mult decât o S., ea este o artă; pentru că, asemenea poesiei și altor arte, ea se întemeiază pe intuițiune ca și S., și totdeodată pe imaginațiunea condusă de rațiune sau, după expresiunea lui Dühring, pe fantasia rațională. Prin aceasta ea pĕtrunde mai adânc în firea lucrurilor decât S.; și pune în mișcare întreg sufletul nostru, deșteaptă entusiasmul, care înalță și înobilează, și ne dă armonia și liniștea senină, care nu ne-o pot da S.-le particulare fără ajutorul filosofiei.

Cele mai însemnate clasificări ale S.-lor sûnt: a lui Bacon, în »Novum organon«, a Enciclopediștilor francezi, a lui Ampère, A. Compte și H. Spencer (v. ac.). [M. Strajanu.]

v. și art. Sociala, S.

Scilla L., (botan.) gen din fam. Liliaceae, tribul Scilleae, cuprinde plante erbacee perene și are vr'o 80 de specii, respândite prin Europa, Asia temperată și montană și prin Africa extratropicală sau montană. In părțile noastre cresce prin pădurile umbroase până în regiunea alpină *S. bifolia* L. cunoscută poporului nostru sub numirile de: Gâurele, Giorele, Viorele, etc. Unele specii sûnt cultivate ca plante decorative precum: *S. amoena* L., *S. italica* L., *S. peruviana* L., *S. hyacinthoides* L., etc. [Z. C. P.]

Scinc *(Scincus)*, un Saurian din grupa Brevilinguie, caracterisat prin corpul serpentiform acoperit de solzi osoși netezi, 4 membre provĕḑute cu 5 degete turtite și dințate pe margine. Trăiește în Africa.

Scipio, familie patriciană în Roma, aparținĕtoare gintei Cornelia; numele și-l-a luat din motivul, că cutare Corneliu a condus pe stradă de băț (Scipio) pe părintele sĕu orb.

1) *S. Publius Cornelius Africanus*, beliduce roman, după ce ocupă Hispania la provocarea lui Masinissa trecù în Africa, aici puse capăt resboiului II punic prin învingerea repurtată asupra lui Hanibal la Zama (202 a. Chr.). Puterea Karthaginei fù nimicită și S. intră cu triumf în Roma. In ultimii ani ai vieții s'a ocupat cu predilecție de literatura elină.

2) *S. Publius Cornelius Aemilianus*, fiul lui Alex. Aemilius Paulus adoptat de familia S., care era să se stingă, pus în fruntea armatei romane ocupă și distruse Karthaginea (146 a. Chr.); întorcêndu-se la Roma fù primit cu mare pompă și fù numit »*Africanus Minor*«. S'a însuflețit mult pentru arta și literatura elină.

3) *S. Lucius Cornelius Asiaticus*, fratele învingĕtorului dela Zama, a învins pe Antioch lângă Magnesia. Lupta de lângă M. a dat în mânile Romanilor a treia parte a lumii.

Scirica, v. Coțofana.

Scirocco *(Sirocco)*, vênt cald, care suflă în regiunea mediterană a Europei. Italienii cuprind sub această denumire mai multe soiuri de vênturi. In Italia sudică, Sicilia și pe coasta de nord a Africei, Scirocco suflă violent și aduce cu sine căldură înăbușitoare și nouri de praf. El își are originea în pustiul Saharei. Analog cu acesta este și vêntul cald și uscat numit *Leveche* de pe coasta sudică și ostică a Spaniei. In Italia nordică și pe coasta Dalmației Scirocco este un vênt umed înădușitor, care suflă dela sud sau sud-est. Hahn a constatat că acest vênt este provocat de minimul de depresiune atmosferică, ce se deplasează din Oceanul Atlantic spre sudul Europei și deci este identic cu vêntul regional numit *Föhn* din regiunea alpină. (v. Bora, Mistral).

Scirpus L., (botan.) gen de plante din familia Cyperaceelor, tribul Scirpeae cu bractee în spi-

rală, cea inferioară mai mare. Cuprinde ca 300 specii de plante preponderant aquatice sau ce cresc pe locuri umede, respândite pe întreagă suprafața globului. Se divide în mai multe subgenuri (după alții genuri proprii), dintre cari citâm: *Isolepis, Holoschoenus, Polysmus*, ș. a. Cele mai lățite specii pe la noi sûnt: *S. lacustris* L., și *S. silvaticus* L. numite ambele »pipirig« sau »rogoz«. *Isolepis gracilis* Nees. din Estindia este o plantă frecuentă în florării. [A. Pr.]

Scirrhus, v. art. Cancer.

Scisalli, *(lat.)* monete rĕu fabricate.

Scisiune, *(lat.)* despărțire, neunire, desbinare.

Scitamineae, (botan.) familie de plante Monocotiledonate cu mai bine de 400 specii de ierburi mari perene, mai rar anuale, respândite în regiunile tropicale ale globului, mai puține sûnt extratropicale. Se divide în următoarele triburi, considerate de alții ca familii distincte: *Zingibereae* cu genuri mai principale: *Curcuma, Amomum, Zingiber; Maranteae* cu genul *Maranta; Caneae*, genul *Canna; Museae*, genuri *Musa, Ravenala*. Asupra acestor genuri vedi articolii respectivi. [S. Șt. R.]

Sciți, popor nomad, care locuia, după Herodot, în Rusia sudică și până în Asia centrală și către vest până la Carpații din estul Transilv. Ei se numiau pe sine *Scoloți*. S. erau un popor barbar cu moravuri foarte sângeroase. Ei jertfiau deilor lor și din prisionerii făcuți în resboiu. Pe timpul lui Alexandru cel Mare au fost supuși de popoarele conlocuitoare, îndeosebi de Sarmați. In genere se admite, că au fost de rassă arică, ceea ce dovedesc și puținele remășițe din limba lor.

Sciția, țeara locuită de Sciți, pe timpul împĕraților romani numire dată și Asiei de nord dela Volga până în India.

Scitica, *limba*, necunoscută afară de nisce remășițe de vr'o 60 cuvinte, cari servesc, între altele, ca documente despre originea arică a Sciților și, în special, despre mai de aproapea înrudire a lor cu Medo-Perșii.

Sclav, om lipsit de libertate personală, care stă în serviciul altuia și îi aparține ca un lucru al lui. Sclăvia este cea mai veche și cea dintâiu separare de clasă în omenire. Inceputul ei cade în epocile preistorice. Probabil, că în luptele dintre oameni, prinșii în resboiu erau la început mâncați, dar după ce s'au domesticit animalele și s'a început cultivarea pământului, prinșii au început a fi păstrați, căci erau mai folositori stăpânului să păzească vitele și să cultive câmpul în folosul aceluia. Sclavi aveau toate popoarele vechi. Stăpânul avea drept de viață și de moarte asupra sclavilor săi și asupra copiilor de sclavi. Ceea ce producea sclavul aparținea stăpânului, târdiu s'a recunoscut sclavului dreptul la o mică sumă (peculium), care adunată putea să-l rescumpere. Sclavii chiar liberați (liberti) stau tot într'un fel de dependență față de stăpânul lor. Liberarea lor (manumissio) se da uneori prin testament, alte ori prin declarație solemnă înaintea magistratului (per vindictam), sau prin înscriere în listele cetățenilor cu voia stăpânului (per censum), sau prin trimiterea unei scrisori (per epistolam), sau prin o simplă declarație (inter amicos, per mensam, per convivium). Tratarea rea a sclavilor a dat nascere la resboaie. Creștinismul a îmbunătățit încâtva soartea sclavilor. In Orient n'a încetat sclăvia cu totul nici acum. v. și Negrii.

Sclavilor, *resboaiele*, cele purtate de Romani pentru înăbușirea resocalelor făcute de sclavi. *Primul* a fost în Sicilia, 135—32 a. Chr., al *doilea* tot în Sicilia și a durat dela 102—99 a Chr. Al *treilea*, numit și resboiul gladiatorilor, cari erau conduși de Spartacus, a durat dela 73—71 a. Chr.

Sclavilor, Rîul, (engl. *Slave River)*, rîu în Nordamerica brit., vine din lacul Athabasca, se varsă în *Marele Lac al Sclavilor*, (21,500 km².); acest lac se scurge prin Mackenzie.

Litoralul S.-lor, v. Guinea.

Scleptul sau *Strechia boilor (Hypoderma bovis)*, insectă din ord. Dipterelor, cu partea dinainte a corpului de un negru-strălucitor cu 3 brazde lungărețe, restul corpului acoperit cu pĕr galben-ruginiu. Aripele de un castaniu-afumat. Apare în mijlocul verei, și prin întepături depune ouĕle în pielea de pe spinarea vacilor și boilor provocând așa numitele *coșuri*. Din ouĕ ies larve, cari trec în pământ, unde devin nimfe și apoi insecte. Vitele o cunosc după sbârnâit și cum se apropie strechia pun coada pe spinare și fug în părțile mai umbroase și umede. [I. P. Voitești.]

Sclera *(grec.)* sau *Sclerotica*, o membrană fibroasă, ce formează învĕlișul extern al bulbului ochiului, avĕnd două deschidături, înapoi mai mică, pentru nervul optic și înainte pentru corneă, care se adaptează pe scleră ca o sticlă de ciasornic. Partea sclerei ce se vede se numesce *albul ochiului*. (v. Ochiu.)

Sclerema, boală la noii născuți, caracterisată prin învîrtoșarea pielii și care este mortală.

Sclerenchym, (botan.) în înțeles larg se numesce toată țesĕtura mechanică a plantelor, formată din elemente cu păreți groși, celulosici sau lignificați. In sens restrîns se înțelege însă numai țesătura mechanică formată din elemente cu păreți groși, tari și lignificați. Elementele S. pot fi scurte, *sclereide* sau *stereide*, simple sau ramificate, ori lungi, fibre (v. ac.). S. se întâlnesce în liber, lemn, țesĕtura mechanică, carnea fructelor (Pere), simburi; el represintă scheletul plantei, pe când parenchymul (v. ac.) represintă țesĕtura conjunctivă în genere, dar și pe cea asimilatoare, de reservă sau de conducere. [S. Șt. R.]

Scleritis, inflamațiune, cam rară, a membranei sclerotice.

Scleroclas *(Sartorit, Binnit)*, mineral de coloarea fontei, cu luciu metalic; sulfură de plumb cu sulfoarseniură. Se găsesce în Dolomiți.

Scleroderma Pers., (botan.) gen de ciuperci Basidiomycete, fam. Sclerodermataceae; are un fruct rotund fără capilițiu, cu picior basilar și peridie simplă. *S. vulgare* Hornem., trufa falșe, cresce prin păduri, nu e comestibilă și se dice popular buretele cerbilor. [S. Șt. R.]

Sclerodermia, (med.) morb cronic de piele, în urma căruia pielea primesce o consistență vîrtoasă și rigidă.

Sclerosa cerebrală, sin. *Atrophia cerebrală*, proces chronic al degenerescenței creerului, în care predomină fibrilele, degenerescența grisă devenind dură și resistentă. Este resultatul unui proces acut, s. e. emoragie, și sclerosarea este starea de cicatrisare. In degenerescența scleroasă

celulele nervoase iau un aspect strălucitor, homogen, ciros.

Sclerosa pulmonală, sin. *Antracosa pulmonaria; Cirrhosa pulm.; granulaţiune pigmentară pulm.*, se produce când există o genă mechanică durabilă în circulaţiunea pulmonară. Coloarea devine sombră, consistentă dură scârţăind sub cuţit (la cadavru). Ţesutul conjunctiv se hipertrofiază. Causele principale: praf de piatră, sticlă, cărbuni. Această stare predispune la tuberculosă şi ori ce lesiune nouă devine gravă pe un astfel de plămân.

Sclerot (botan.), tuberculi formaţi din mycelul Ciupercilor; în ei se adună substanţe de reservă, resistă la condiţii rele de mediu, iar când acestea devin favorabile, se desvoaltă şi dau taluri noi. Cornişorul dela secară (»ergot de seigle«) e S. dela *Claviceps purpurea* (v. ac.); are formă semilunară sau de pinten de cocoş. [S. Şt. R.]

Scleroticа, v. Sclera.

Sclerotinia Fuckl., (botan.) gen de Ciupercă Ascomycetă, familia Helotiacee; e caracteristic prin scleroţii săi, pe care se desvoaltă apoi fructul. Speciile sale trăiesc parasite sau saprofite pe fructe (*Sc. baccarum* Schroet.), pe frunze şi cârcei de viţă (*Sc. Fuckeliana* De By, cu forma conidială *Botrytis cinerea* trăind pe alte plante), pe bulbi de zambilă (*Sc. bulborum* Wakker), etc. [S. Şt. R.]

Sclipeţi, numirea populară a plantei Potentilla silvestris Neck. (syn. Potentilla Tormentilla Schrank.) (v. ac.).

Sclipicioasa, în poveştile rom. fata lui Aghemant, craiul smeilor.

Sclipire. Corpurile cu suprafaţă lucie reflectează lumina regulat, în anumite direcţiuni. Privite de acolo ele se văd mai luminoase ca din alte părţi, asemenea mai luminoase ca corpurile nelucii.

Şcoala, aşezământ pentru instrucţiunea şi educaţiunea tinerimei. Ş. se împart în Ş., cari au ca scop cultura generală şi în Ş. speciale. Primele se subîmpart în *grădini de copii* (v. ac.), *Ş. elementare sau primare* (v. Elementar, învăţământ) urbane şi primare rurale sau săteşti; *secundare sau medii,* numite în România cele cu 4 clase *gimnasii* (v. ac.), cele cu 8 clase *licee.* De Ş. primare se ţin şi *Ş. de adulţi,* numite şi complementare, de Dumineca, de repetiţie sau altfel. *Ş. speciale* pregătesc tinerimea pentru anumite ramuri ale activităţii publice sau particulare, şi sûnt de felurite grade şi specialităţi: Ş. de agricultură, comerciale, militare, inferioare şi superioare; Ş. de aplicaţie, de marină, de mine sau montanistice; seminarii (v. ac.) pentru pregătirea preoţilor; Ş. normale (v. ac.) sau pedagogice (v. ac.); Ş. polytechnice (v. ac.) pentru pregătirea de ingineri (v. ac.), militari şi civili şi pentru alte cariere practice; Ş. de mişcare pentru căile ferate; Ş. de telegrafie; Ş. profesionale sau de meserii; Ş. de sciinţele politice şi administrative; Ş. de artele frumoase, conservatoare de musică (v. ac.) şi arta dramatică, şi universităţile (v. ac.) cu deosebitele lor facultăţi (v. ac.).

Din punctul de vedere al întemeierii şi întreţinerii lor, Ş. sûnt unele particulare, altele publice, intreţinute de stat, judeţe sau districte şi de comune. După religiune sûnt Ş. confesionale şi Ş. neconfesionale, în cari instrucţiunea religioasă se face în particular de preoţii confesiunilor, căror aparţin elevii.

Disciplina Ş.-ei are o mare însemnătate educativă pentru regularea voinţei şi formarea caracterului şi pentru cultura inimei sau a simţemintelor. Ea deprinde pe elevi a respecta legile şi autoritatea, care le execută, şi de a-şi întocmi viaţa astfel, ca la timpul lor să poată fi cetăţeni integri, activi şi exacţi în împlinirea datoriilor. Iar prin traiul comun Ş. şi disciplina ei desvoaltă simţemintele de sociabilitate, de solidaritate şi devotament pentru binele comun, cultivă iubirea de patrie şi de neam şi entusiasmul pentru ideile cele mari ale omenimii.

Administraţiunea Ş.-ei îngrijesce de înfiinţarea, organisarea şi intreţinerea Ş.; de recrutarea, formarea şi supravegherea personalului didactic; de organisarea învăţământului şi susţinerea disciplinei prin legi, regulamente şi programe. Admnistraţiunea Ş, în frunte cu ministeriul instrucţiunii publice ca autoritate supremă, se împarte în generală şi în comunală, judeţeană sau provincială, pentru Ş. elementare, secundare şi superioare, publice şi particulare. O însemnată parte a ei este *Inspecţiunea Ş.,* însărcinată cu supravegherea disciplinei, a studiilor şi personalului didactic şi administrativ; şi *Igiena Ş.* pentru salubritatea localurilor, pentru numărul elevilor, pentru nutrimentul, îmbrăcămintea şi locuinţa lor, şi pentru potrivita împărţire a timpului între orele de lucru şi de distracţiune prin jocuri, preumblări şi deprinderi de artă, cari întăresc corpul şi cultivă inima, înlăturând surmenagiul intelectual.

Istoricul Ş.-ei. Astăţi instrucţiunea şi educaţiunea morală a tuturor claselor sociale e considerată ca problemă fundamentală, dela a cărei bună deslegare atîrnă toate chestiunile politice, naţionale, economice şi religioase. In trecut, până în secl. XIX, instrucţiunea şi Ş. erau întreprinderi particulare. In vechime numai în China existau Ş. întreţinute şi supraveghiate de stat, şi în Japonia şi ţerile unde străbătuse religiunea lui Budha. In Europa numai după introducerea creştinismului, şi în special dela Carol cel Mare, începură a se înfiinţa Ş. publice. La început erau numai *catechumenatele,* în cari noilor creştini li-se făceau cunoscute principiile elementare ale religiunii (v. Catechesa şi Catechumen), un slab început al Ş. poporale, în cari nu se învăţa nici scrierea nici cetirea. După ce creştinismul se mai întări, aflăm *Ş. catedrale* pentru formarea preoţilor; *Ş. mănăstiresci,* înfiinţate de Benedictini (v. ac.) pe la începutul secl. IX, mai ales pentru clasa avută a poporaţiunii; şi *Ş. parochiale* sau săteşti. In toate învăţământul era numai oral, despre religiune şi serviciul bisericii. Carol cel Mare concepù pentru ântâia oară planul unei culturi generale a poporului. Insă măsurile luate de el pentru restaurarea Ş.-lor catedrale, mănăstiresci şi parochiale şi pentru respândirea lor în tot largul său imperiu întimpinară mari piedeci. După moartea lui numai Ş. catedrale şi mai ales cele mănăstiresci ale Benedictinilor, şi din secl. XIII ale Franciscanilor şi Dominicanilor, se înmulţiră şi luară oarecare avênt. Ele au dat nascere scolasticismului. Cătră sfirşitul evului mediu, ridicându-se bur-

ghezimea, începură a se înființa *Ș. burgheze,* în cari se predară scrierea, cetirea și calculul, necesare în afacerile comerciale. In unele se învěța și limba latină. In Italia începură a se cultiva studii mai înalte, despre literatura clasică veche, dar și aci instrucțiunea era numai privată.

Autorii reformei religioase în Germania, pentru a-și puté întemeia opera lor, simțiră trebuința de a instrui poporul și a respândi o cultură mai generală. Insă o deosebire precisă între Ș. primară și cea secundară nu se află nici la Luther, care făcù un plan general de organisarea Ș.-ei, nici la Comenius, care împarte învěțământul în *schola materna* (educațiunea în familie până la 6 ani), *S. vernacula* (corespundětoare Ș. primare), *S. latina* (colegiul) și *academia* (universitatea), fiecare de câte 6 ani. Desvoltarea Ș.-lor, mai ales a celor elementare și a celor secundare, era mult împiedecată prin lipsa de învěțători bine pregătiți, de legi obligătoare și de interes din partea statului. Organisarea actuală a Ș.-ei datează de pe la jumětatea secl. XVIII, de când începură a se înființa seminarii pedagogice, de când filosofi ca Locke, Leibnitz, Frederic II și pedagogi ca I. I. Rousseau, Franke, Basedow, Rochow, Pestalozzi, în secl. XIX Diesterweg, Fröbel ș. a. (v. ac.), introduseră idei mai bune asupra Ș.-ei și instrucțiunii, și guvernele începură a priví grija de Ș. și de cultura poporului ca o datorie a lor și ca un interes public al statului. Din secl. XIX Ș. e o instituțiune publică în toate statele și instrucțiunea primară e obligătoare. (Cf. Istoria pedagogiei de Dr. Pipoș (Arad), V. Borgovan și Eliade; Gaster, Inv. în Anglia, 1892.) (v. și art. Invěțământ, Instrucțiune, Bucovina, România, Ungaria.) [M. Strajan.]

Școala de arbori și *Ș. de pomi* se numesce pepiniera (v. ac.), când e menită în primul cas spre a cresce arbori, în al doilea spre a cresce pomi.

Școale de cadeți, v. Cadeți.

Școala de călărit, v. Manej și Equitațiune.

Școala de poduri și șosele, v. Inginer.

Școale normale, v. Normala, Preparandia și Pedagogiu.

Școale reale, v. Real.

Școale comerciale și Ș. profesionale, v. Profesional învěțământul, Invěțământul.

Școală musicală, în sensul de instituțiune destinată învěțământului musical v. Conservator. Ș. mus. se dice și în înțelesul unui grup de artiști legați între ei fie prin principiile estetice ale doctrinei lor, fie simplu prin naționalitate. Astfel se vorbesce despre Ș. italiană, franceză, germană, rusă, flamandă, ș. a., clasică, romantică, ș. a.

Scoarța, v. Coaja.

Scoarța, com. rur. în Rom., j. Gorj, cu 1371 loc., 1 școală, 5 biserici. Numirea dela o biserică veche acoperită cu scoarță.

Scobar, *Chondrostoma nasus.* L., pesce Teleostian din fam. Ciprinoidelor. Caracterisat prin gura sa transversală situată sub un bot prelungit și cu buzele de o materie cornoasă. Trăiesce foarte mult în râurile din Rom.; nu e însă rar nici în apele Dunării. S. este un pesce migrator și pornesce primăvara în mari cârduri în susul apelor spre a-și depune icrele. Migrațiunile sale și-le începe, cum dice poporul român, »când creapă frunza arinului«. Se prinde în mari cantități în Olt și Bistrița și se aduce afumat în comerciu. In Moldova se numesce *Scobaiu,* iar la Dunăre »*Mațe negre*«. [Dr. G. Antipa.]

Scoica. Prin numirea generală de *scoici* se înțelege scheletul Lamelibranchiatelor, Gasteropodelor, Cefalopodelor, etc. și se aplică acest înțeles mai ales când e vorba de resturile fosile ale acestor grupe de animale. In mod popular în Zoologie se dice *Scoici,* când e vorba de clasa Lamelibranchiatelor (v. ac.).

Scoica de baltă, S. de eleșteu (Anodonta), un molusc Lamelibranchiat din fam. Unionidae, avênd cochilie subțire, fără dinți; ligamentul linear și impresiunea palealá simplá. Trăiesc în apele ce au pe fund mal, totuși se găsesc și in apele curate, curgětoare. E foarte respândit în România și se aduce pe piețele mari în timpul postului, pentru vêndare.

Scoica gigantică, (Tridacna gigas), cel mai mare Lamelibranchiat cunoscut, ce cântăresce adesea mai mult de 300 klgr. și locuiesce in oceanul Indian.

Scoica de mărgăritar (Meleagrina margaritifera), molusc Lamelibranchiat din fam. Aviculidae, are cochilia la exterior solzoasă; iar la interior cu înfățișarea sidefoasă. Trăiesce în golful Persic, pe coastele Ceylonului și în Marea Roșie. Mantaua acestei scoici fabrică boabele de mărgăritar, cari pot fi mari cât un bob de mazăre și de coloare variată. Mărgăritarul e foarte scump și e vêndut ca piatră prețioasă pentru împodobitul inelelor, lanțurilor, etc.

Scolastici, se numiau la Romani învěțătorii de retorică de pe la școalele imperiale. In terminologia de astădi se numesc S. teologii și filosofii evului mediu, cari stăpânind gândirea în spirit teologic, caută a stabilí un compromis între credință și sciință, între teologie și filosofie. Trăsura caracteristică deci a acestei filosofii medievale este restrîngerea cercetărilor filosofice la problemele teologiei, în așa fel că cea din urmă dă conținutul iar cea dintâiu forma, pusă fiind filosofia în serviciul teologiei (philosophia theologiae ancilla). Isvorul principal a filos. S. este dogma bisericei, așa cum a fost formulată în concilii, prin decrete papale și explicată de Sf. părinți. In istoria filos. S. se pot deosebí următoarele epoce: secl. IX—XI, preparatoare; în această epocă scriu Scotus Erigena (v. ac.) Gerbert (ca papă Silvestru II), Beranger și Anselm de Canterbury (1070—1109). Secl. XII—XIII culmea și floarea școlasticismului; în aceasta scriu P. Abeilard (1079—1142), Al. de Hales, Alb. Magnus (1193—1280), Toma de Aquino (1225—74), Duns Scotus († 1308). Secl. XIV—XV epoca decadenței, provocată de disoluția internă a școlasticismului și de mistica secl. XV. Respectul, de care s'au bucurat unii dintre școlastici în sfera bisericei catolice și la posteritate, se vede din titlurile de onoare date unora de posteritate. Așa Alanus de Rystel e numit Doctor universalis, Al. de Hales irrefragabilis, Duns Scotus doctor subtilissimus, Toma de Aquino doctor angelicus, etc. In sfera bisericei apusene este și astădi o direcție, care ține la doctrinele școlasticilor, moderate cu resultatele sciinței moderne. Aceasta se numesce Neoscolasticism. (Cf. Haureau, La philos. sco-

lastique, 1850; Alb. Stökl, Gesch. der Philos. des Mittelalters, 3 tom. 1864—66.) [Pl.]

Scolecita, mineral, zeolit calcic, monoclin.

Scolex, primul segment din corpul Cestodelor şi în special la Panglică este cunoscut sub numirea de *cap*. Prin S., viermele se lipesce de păreţii intestinului oaspetelui. Forma S.-ului e rotundă sau turtită şi de obiceiu e provĕḑut cu ventuze şi cârlige, cari servesc la fixaţiune.

Scolii, *(grec.)* adnotaţiuni, pe cari le făceau mai ales gramaticii greci şi romani autorilor clasici.

Scoliosa, (med.) încovoiarea columnei vertebrale în lături. E provocată de ţinuta incorectă a corpului, încărcarea unilaterală a acestuia, paralisia unilaterală a musculaturei, diformarea oaselor prin procese rachitice sau coxalgice. Această diformitate a corpului se poate delătura prin vindecarea morbului original şi prin remedii ortopedice. Cf. art. Kyphosis şi Loddosis.

Scolopax, pasere din ordinul Picioroangelor. *Scolopax rusticola* = Becaţa (v. ac.).

Scolopendre, *Scolopendride,* (zool.) o fam. din ord. Chilopodelor, tipul miriapodelor, au corp turtit lung, brun sau galben, compus din inele, fiecare purtând câte o păreche de picioare. La cap au antene lungi, ochii mici, gura provĕḑută cu fălci tari în formă de foarfeci stând în legătură cu o beşică cu venin. Trăiesc pe sub pietri, lemne căḑute, scoarţa lemnelor şi prin pământ. Se nutresc cu insecte şi melci mici. Muşcătura lor e periculoasă pentru animale mici şi chiar pentru om. Sûnt mai multe specii. In Europa: S. cu foarfeci (Scolopendra forficata). In insulele Oceanului Indic este S. Brandtiana, apoi S. bahiensis cu câte 4 ochi de ambe părţile; Scolopocryptops rufa din Africa, fără ochi, Eucorybas crotalus din Port Natal de 9 cm. lungă.

Scolopendrium Sm., (botan.) gen de Ferige, fam. Polypodiaceе, caracterisat prin frunze întregi sau lobate, cu sori părechi şi lungi, acoperiţi de o indusie de acelaşi fel. Are vr'o 11 specii, din cari *S. vulgare* Sm., cresce pe stânci umede prin pădurile montane din emisfera nordică şi la noi în ţeară, cunoscut sub numele de limba cerbului, limba vacei, limba vecinei, năvalnic. Frunzele sale sûnt oficinale (Herba linguae cervinae), se dau ca ceaiu contra tusei.

Scompt, v. Scont.

Scont, *(Scompt, Sconto, Discont),* suma ce se subtrage din valoarea nominală a unei pretensiuni la rescumpĕrarea ei înainte de scadenţă (se discontează). Denumirea S. se dă mai ales discontării pretensiunilor cu termen scurt, cum sûnt a. e. cambiile. S. se calculează în procente după suma de plată (nu »dela 100« ci »în 100«). S. fixat de băncile mari pentru cambii de prima calitate (de obiceiu mai redus decât S. oficial) se numesce S. *(discont) privat* (v. şi Escompt.).

Scontrare, în comerciu revisuirea valorilor şi numerarului în scop de a constata, dacă starea lor e în consonanţă cu registrele, în cari se ţine evidenţa lor.

Scop, în genere se numesce aceea ce omul îşi propune să realiseze. Dând o definiţie sciinţifică vom putea ḑice că S. se numesce: ţinta spre care sûnt îndreptate intenţiunile, nisuinţele şi vrerile omului şi pe care el voesce şi caută a o ajunge prin acţiunile sale. Căci nici un om nu lucrează şi nu întreprinde nimic fără a-şi propune o ţintă oarecare liber aleasă şi dependentă de voinţa sa. Noţiunea scopului, fie acesta un bun real ori numai părut, presupune trei lucruri: a) ideea despre ceea ce omul caută a ajunge; b) nisuinţa de a transforma acea ideie în faptă şi c) ideea mijloacelor, cari l-ar conduce spre scop şi l-ar ajuta întru ajungerea lui. Din punct de vedere etic scopul hotăresce calitatea morală a faptelor. Se face deosebire între scop mai apropiat şi mai depărtat. Scopul final al omului este fericirea vecinică şi desăvîrşită în şi la Dḑeu. [Pl.]

Scopia sau *Uskiub,* în vechime *Scopi* sau *Scupi,* capitala vilaietului Cossovo în Macedonia, are o garnisoană mare, e reşedinţa Valiului şi a unui archiepiscop catolic pentru Miridiţi şi a unui episcop bulgăresc. Locuitorii sûnt Turci şi Albanezi mohamedani preste 7000, Bulgari 13,000, Ovrei 1300, şi câteva familii grecesci, sêrbesci şi arămânesci, afară de aceştia sûnt şi Ţigani şi Miridiţi catolici. O parte însemnată a Bulgarilor se ţine de partidul sêrbesc.

Scopiţi, cei ce se mutilează înşişi, o sectă rusească a Rascolnicilor (v. ac.), întemeiată de Condrat Selivanoff în jum. a doua a secl. XVIII. Guvernul rus a aflat numai în 1869 despre existenţa acestei secte, pe care a început să o persecute. Mulţi S. au trecut în Moldova şi Dobrogea, aḑi se află şi prin Bucuresci, etc., în deosebi ca birjari.

Scopolia Jacq., (botan.) gen de plante perenale din fam. Solanaceelor, trib. Hyoscyameae, după exterior asemĕnătoare cu *Atropa,* însă cu fructul o capsulă. Cuprinde trei specii: una în Himalaia, a doua în Japonia şi a treia (foarte înrudită cu ultima) la noi în Europa sud-estică numită impropriu şi aplicată ca »mătrăguna« adevĕrată.

Scorbura, gaură în trunchiul unui arbore. S. se numesce în povest. rom. şi un geniu rĕu al arborilor de pădure. [Atm.]

Scorbut, turburare generală a nutriţiunei, care se desvoaltă sub influenţa hranei de calitate inferioară, a locuinţelor umede şi a depresiunei morale; dar mai ales în lipsă de legume verḑi. Pe lângă slăbiciunea generală, se ivesce tumefacţia şi ulceraţia gingiilor şi extravasate sanguine multiple, hemoragii ale mucoaselor. Spre a combate şi a preveni scorbutul se recomandă a hrăni persoanele expuse la scorbut (marinari, prisonieri, trupe în campanie) pe cât se poate şi cu legume verḑi şi fructe, în lipsa acestora zeama de lămâie sub formă de limonadă va da resultate bune.

Scordiscii, popor barbar, de origine celtică, care locuia la nordul Dunării şi năvălia adeseori în Macedonia romană.

Scorei, com. rur. în Trans., cott. Făgăraş, cu 1293 loc. rom. Pe hotarul comunei se află isvoare de apă sărată.

Scornitură, plăsmuire (v. ac.), iscodirea unei faime neadevĕrate.

Scorodit, mineral, cu luciu de sticlă, de coloare verde de nuanţă deschisă şi până la negru-verde, greut. spec. 3·1—3·2, se disolvă în acid muriatic, la topit produce aburi arsenici cu miros de aiu. Se află la Graul, Dernbach (Germania), Lölling (Carintia), Chanteloube (Francia), Nercinsc (Siberia).

Scorodosma, (botan.) v. art. Aerel.

Scorogoiu, numele vulgar al plantei Phlomis pungens Willd. (v. ac.).

Scorpia, constelaţiune pe cerinl sudic, la noi invisibilă. S. e şi semnul 8 al zodiacului, lungimea 210—240°, însemnat cu ♏.

Scorpia carpatică, *Euscorpius Carpathicus* L., un Arachnid din grupa Scorpionidelor (v. caracterele acestei grupe), lung cam de 3 centimetri şi de coloare brună roşcată; numai picioarele, faţa inferioară şi coada sûnt mai gălbui. Trăiesce în Europa sudică şi se întinde spre nord până în Carpaţi. In România a fost găsit în munţii j.-lor Mehedinţ şi Gorj pe sub pietri şi prin buştenii putreḑi.

Scorpia cărţilor, *Chelifer cancroides* L., un Arachnid cu corpul lăţit lipsit de coadă, palpii maxilari au clesce puternice pĕroase. El trăiesce în cărţile prăfuite, în colecţiile de insecte, în stupăriile părăsite, dar nu produce stricăciuni, ci din contră el vênează micile insecte vătĕmătoare.

Scorpionide, un ordin de Arachnide provĕḑute cu un abdomen segmentat, după care urmează un postabdomen ce se sfîrşesce cu o cange veninoasă. Chelicerele şi palpii maxilari sûnt lungi şi terminate prin nisce clesce ca la raci; au patru părechi de saci pulmonari. Se cunosc vr'o 200 specii aparţinênd la vr'o 35 genuri. Pentru România e caracteristică *Scorpia carpatică* (v. ac.).

Scorţariu, *Scorţăraş, Scorţărel,* v. Ciocârleţ.

Scorţarul nou, com. rur. în Rom., j. Brăila, cu 2085 loc., 1 bis., 1 şcoală. Comuna s'a înfiinţat în 1828.

Scorţeni, com. rur. în Rom. 1) *S.*, j. Bacău, 3 cătune, cu 3125 loc., 2 bis. gr.-or., 1 rom.-cat., 3 şcoale mixte. 2) *S.*, j. Prahova, cu 1474 loc., 2 bis., 1 şcoală.

Scorţescu, *George A.*, publicist rom., n. 1858 în Iaşi, a studiat în Paris; a fost ajutor de primar în Iaşi, apoi a luat conducerea ḑiarului »Evenimentul«. Ca om politic a aparţinut grupării liberal-democratice.

Scorţişoara, scoarţă aromatică a arborilor exotici: Cinnamomum Cassia Blume. şi Cinnamomum Zeylanicum Nees. (v. ac.).

Scoruş, vîrfuri de munte în România, j. Suceava. 1) *S.*, com. Sabasa, 1150 m. 2) *S.*, com. Broşteni, la graniţa Bucovinei, 1352 m.

Scoruş, numele vulgar al arborilor: Pirus aucuparia Gaertn. (sin. Sorbus aucuparia L.), Pirus Sorbus Gaertn. (sin. Sorbus domestica L.) (v. ac.); *Scoruş nemţesc* = Mespilus germanica L. (sin. Pirus germanica Hook.) (v. ac.).

Scoruşa, numire ce se dă unei specii de Sturz în munţii Abrudului, Transilv., pentru că se nutresce mai mult cu fructe de Scoruş (v. ac.).

Scorzonera L., (botan.) gen de Composee, trib. Cichoriacee, cu preste 100 specii de plante vivace, glabre ori pĕroase; corola galbenă sau roşie; achenele cu cioc şi egretă (papus) de peri plumoşi. Prin Europa şi părţile noastre cresce: *S. hispanica* L., cultivată pentru rădăcinile sale comestibile, cunoscută la Francezi sub numele de *Salsifis; S. rosea* W. Kit.; *S. laciniata* L., etc. Se cultivă unele specii pentru decoraţiune.

Scoţi, popor, v. Scoţia.

Scoţia, regat brit. ocupând partea nordică mai mică a insulei Albion, 78,895 km². (împreună cu insulele Shetland, Orkney, Hebride, etc.) cu 4.249,346 loc. (1898). Partea muntoasă *(Highlands)* dela nord cu munţii Grampian, Cairngorm, şi Caledonici e avută în frumseţi naturale, puţin productivă, săracă în metale. Partea şesă *(Lowlands)* spre sud dela munţii Grampian are văi largi şi şesuri mai mici, e roditoare şi are bogate mine de cărbuni. Ţermurul e de 3540 km. lung, cu numeroase sinuri (Firths). *Râuri:* Tweed cu Teviot, Tay, Clyde şi Forth; Canaluri 1665 km., lacuri multe (Lomond, Ness, Katrine, Tay, etc.). *Clima* muntoasă, cam aspră, dar sănătoasă. *Producte:* ovĕs, orz, grâu, cartofi, puţină secară. *Locuitorii* dela munţi şi de pe platouri sûnt de origine curat celtică, cu limbă gălică, la şes tare amestecaţi cu elemente germanice. Confesiunii naţionale presbiteriane aparţin 46%, ale populaţiunii, 42% protestanţi disidenţi, restul rom.-cat., anglicani şi mosaici. *Instrucţiunea* se face în 3086 şcoale poporale, 277 şcoale superioare, 4 universităţi (St. Andrews, Glasgow, Aberdeen, Edinburg), 1 şcoală technică super., 1 academie agronomică. Loc. se *ocupă* cu agricultura, economia de vite (oi, vite cornute, cai, porci), pescăritul (salmi, heringi, balene), mineritul (cărbuni, minereu de fier, plumb), industria (bumbac, lână, pânză şi jute, rachiu, şantiere). Porturi principale: Glasgow (centrul comerciului transmarin), Greenvek, Leith, Dundee, Aberdeen, etc. Banca regală, banca naţională, banca scoţiană. Căi ferate 5547 km. la 1897. S. e representată în casa de sus prin 16 peeri şi 48 nobili, în casa de jos prin 72 deputaţi. Capitala Edinburg.

Istoria. Cei mai vechi locuitori ai S. au fost Celţii, numiţi de către Romani şi Caledoni; din secl. IV se iviră în S. Picţi şi Scoţi imigraţi din Irlanda, cari năvăliră şi în Britania. Regele scot Kenneth supuse 844 pe Picţi şi întemeiă regatul Albon. 945 se împreună partea sudică britică cu regatul Albon formând regatul S., care intră în relaţiune de vasalitate faţă cu Anglia. 1066, după cucerirea Angliei de către Normani, intrară în S. mii de Anglosaxoni, cari introduseră limba şi obiceiuri engleze în sudul S.-ei. Mai târḑiu urmară resboaie îndelungate cu Anglia. Regele Angliei Eduard administră S. câtva timp prin locţiitori. Rescoala lui William Wallace (1305) remase fără resultat, dar Robert Bruce bătù 1314 pe Englezi la Bannockburn şi-i alungă din ţeară, Anglia abḑise apoi (1328) de suveranitate asupra S.-ei. Cu nepotul de fată al lui Robert Bruce şi fiu al lui Walter Stuart, Robert II, ajunse la tron casa Stuart. Iacob I (1424—36) întări puterea regală prin luarea dela seniori a averilor coroanei. După moartea lui Iacob V (1542), pe timpul minorităţii Mariei Stuart, se introduse în S. reformaţiunea prin Knox. 1561 luà Maria regimul; silinţa ei de a restitui catolicismul, precum şi moartea lui Darnley, îi aduseră căderea 1567. Fiul ei Iacob VI ocupând şi tronul Angliei, S. intră cu Anglia în uniune personală 1603. Sub regina Ana, la 6 Maiu 1707, se uni S. cu Anglia în imperiul Marei Britanii. Scoţii Munteni făcură repeţite încercări pentru a-şi susţiné independenţa, dar nu putură reuşi.

Scoţia nouă, v. Nova Scotia.

Scoţiană, *filosofia,* resp. şcoala scoţiană se numesce doctrina unui numĕr de învĕţaţi şi

filosofi născuţi în Scoţia, cari în secl. XVIII s'au ocupat special cu morala şi psichologia. Născută această şcoală din oposiţia, pe care bărbaţi scoţieni ca Hutcheson, Adam Ferguson o făcură moralei franceze din secl. XVIII, care accentua egoismul individual, ea statoresce ca princip şi basă a moralei: bunăvoinţa (iubirea), simpatia precum şi deosebirea dintre sensualitate şi moralitate. In particular se mai dă numirea de »şcoala S.« representanţilor doctrinei cunoscută sub numele »*common sense*«, mintea sănătoasă, pe care o stabilesc bărbaţi ca Th. Reid, James Beattie, Dugald Hewart, etc. în combaterile, ce fac scepticismului lui David Hume. In Anglia încă şi în timpul nostru a format basa filosofiei la sciitori ca W. Hamilton, I. St. Mill, etc. [Pl.]

Scotoma, lacună (nevedere parţială) în câmpul visual al ochiului, pricinuită de alteraţiuni morbide în retină sau în nervul optic.

Scott, *Sir Walter,* celebru poet şi romancier englez, n. la Edinburg, 15 Aug. 1771, † în castelul sĕu Abbotsford, 21 Sept. 1832. Fiu al unui advocat, îmbrăţişă aceeaşi carieră. Educaţiunea literară şi-o făcù mai mult prin studiul vechilor tradiţiuni naţionale la ţeara şi al scriitorilor clasici moderni. Debută prin traduceri din Bürger (»Lenore« şi »Vînătorul selbatic«) şi din Goethe (»Götz de Berlichingen«). In 1802—3 publicà o colecţiune de »Cântece poporane dela frontieră«, 3 vol., din cari primele 2 cuprind vr'o 40 de balade, cu admirabile comentare istorice, în cari se prevedea viitorul romancier; al 3-lea vol. balade şi cântece lirice, imitate după vechii poeţi populari. Urmară apoi o serie de poeme epice, din cari cele mai frumoase sûnt: »Cântecul celui din urmă menestrel«, »Marmion« şi »Doamna lacului«, cu magistrale tablouri de moravuri, de caractere şi de frumseţele naturei. Când cetí însă pe Child Harold al lui Byron, vĕḑù ca pe acest teren avea un rival, pe care nu-l putea ajunge. La 1814 începe seria numeroaselor sale romane istorice cu subiecte luate, parte din viaţa privată, ca în »Guy Mannering«, »Anticariul«, capod'opera sa, in care zugrăvesce în mod genial moravurile claselor inferioare ale Scoţiei; »Inchisoarea din Edinburg«, cel mai mişcător şi, după Anticariul, cel mai desăvîrşit din romanele sale; »Logodnica de Lamermoor«; »Legenda dela Montrose«; parte din istorie şi tradiţiunile naţionale, ca »Waverley«, despre rescoala jacobită dela 1745; »Rob Roy«, o vie pictură despre moravurile selbatice ale popoarelor celtice; »Ivanhohe«, minunat tablou al Angliei la sfîrşitul secl. XII. Romanelor sale le datoresce S. renumele de mare scriitor şi gloria şi distincţiunea în viaţă, cum rari autori le-au avut. Dela 1820 înainte se vede graba şi oboseala scrierii, ceea ce grăbí şi ruina sănătăţii sale. [M. Strajanu.]

Scott, *Winfield,* n. 13 Iunie 1786 în Petersburg (Virginia), † 29 Maiu 1866 în Westpoint, general american, s'a distins in resboiul contra Angliei (1812—1814), în resboiul mexican (1847—1848) prin care au câştigat Statele-Unite un teritor de 1.650,000 km².

Scotus Erigena, v. Erigena Ion Scotus, vol. II, pag. 325.

Scovarda, plăcintă rotundă coaptă în unt sau în unsoare sau preparată pentru post şi prăjită în oleiu.

Scrab, nume dat în Moldova plantei Melampyrum nemorosum L. (v. ac.).

Scranton, oraş în Pennsylvania (America nord.), 75,215 loc. (1890); industrie de fier; mine de cărbuni.

Scriba, *(lat.)* scriitor, logofĕt, grefier.

Scriban, 1) *S., Neofit,* archiepiscop de Edessa, n. 1803 la Burdujeni, din o familie originară din munţii nordici ai Transilvaniei. S. numit Neculai din botez, şi-a primit instrucţiunea la Iaşi şi Bucuresci. Cunoascerea limbei franceze şi italiene, precum şi a celor două limbi clasice, îl făcură să ajungă unul din cei mai eruditi prelaţi ai bisericei românesci. La 1822 se făcù călugăr, la 1833 preot, şi la 1836 apărù ca predicator la mitropolia din Iaşi. La 1838 tipărí prima sa carte »Catihis al bisericii ortodoxe«, cu litere latine, ceea ce nu mai fusese până atunci în Moldova. (Philippide, Literatura română. Iaşi, 1894). Exilat în urma unor acusaţiuni stupide la mănăstirea Neamţului, deschise aici o şcoală naţională pentru călugări, şi mai dădù la iveală o operă, »Codul canoanelor bisericesci, numit Pidalion«, ameliorat şi completat, tipărit aici în mănăstire, la 1844. La 1846 fù numit prof. la seminariul din Iaşi, unde predă până la 1862 istoria universală şi a ţerii, limba grecească, retorica şi filosofia. Câtva timp fù şi rectorul acestei şcoale. După resboiul Crimeei Românii începură a se agita serios pentru causa unirii principatelor. In aceste lupte, Neofit şi Filaret S. desvoltară toate forţele lor. Fiind că Neofit era presidentul comitetului unionist, în casa şi în via sa se făceau adunările secrete, a căror activitate se traduse prin publicare de broşuri şi articole de ḑiar, ca să facà unirea. Temêndu-se să fie prins de guvern, care era contra unirii, Neofit trecù noaptea în Muntenia, ca să se pună în contact cu unioniştii Munteni. Cu toată oposiţiunea guvernului, fù ales şi participà ca deputat al clerului in divanul ad-hoc, la deliberările căruia luà partea cea mai activă. La 1861, mulţumit de succesul luptei, în fruntea clerului, felicità pe domnitorul Alexandru Cuza, în persoana căruia se unise principatele. In acelaşi an fù ridicat la demnitatea de archiereu, cu titlul de archiepiscop de Edessa (in partibus), din archimandrit ce fusese până acum. Dela 1872 S. trăí în oraşul sĕu natal, Burdujeni, unde moare la 1884, lăsându-şi casa şi banii ca să se facă un spital, care funcţionează şi astăḑi. A lăsat multe scrieri, unele manuscripte, cele mai multe tipărite, a căror listă e aceasta: 1) Catihis cu litere latine, 1838; 2) Codul canoanelor bisericesci numit Pidalion, mănăstirea Neamţului, 1844; 3) Istoria universală şi a patriei, pe scurt, 1852; 4) Duplul paralel între bisericile ortodoxe şi confesiunile apusene, 1852; 5) Unirea şi neunirea principatelor române. Iaşi, 1856; 6) Foloasele unirii. Iaşi, 1856; 7) Istoria mitropoliţilor Moldovei. Paris, 1857; 8) Necesitatea clerului în societate. Iaşi, 1859; 9) Clerul român în faţa articolului 46 din convenţiunea din Paris. Iaşi, 1860; 10) Defectuositatea proiectului de lege asupra numirii mitropoliţilor şi episcopilor. Iaşi, 1861; 11) Metoda de a învĕţa limba elenică, in 2 tom., 1861; 12) Cuvênt la înmormêntarea episcopului Ghenadie Şendrea. Iaşi, 1861; 13) Respuns guvernului şi sinodului. Bu-

curesci, 1866; 14) Apěrarea adevěrului şi a dreptului. Bucuresci, 1866; 15) Resturnarea ultimelor rětăciri ale apěrătorilor episcopatului necanonic. Bucuresci, 1867; 16) Apologia. Bucuresci, 1867; 17) Refutarea sofismelor sinodului din 1867. Bucuresci, 1867; 18) Cuvinte bisericesci. Bucuresci, 1868; 19) Mărgăritarele Sf. Hrisostom. Bucuresci, 1870; 20) Incercări poetice. 1870; 21) Cuvênt funebru reposatului Scarlat Rosseti. Bucuresci, 1872; 22) Călětoria la pământul sfânt. Bucuresci, 1875; 23) Cuvênt la nascerea Mântuitoriului. Bucur., 1876; 24) Evidenţe intrinsece. Bucuresci, 1876. (Lit.: Constantin Erbiceanu, Viaţa şi activitatea Prea Sf. Neofit S. Bucur., 1888; D. Lascar, Neofit S., tesă de licenţă în teologie. Bucur., 1898.

2) *S., Filaret,* (frate cu Neof.), n. 1811 în Burdujeni. Ieşind din copilărie, în care tatăl sěu îi arětase strălucirea trecutului patriei, a studiat la şcoala dela Trei-Ierarchi în Iaşi, apoi la 1830 în academia Mihaileană. La 1837 fù numit profesor de limba franceză, română, de aritmetică şi istorie. Prin intervenţiunea mitrop. Veniamin fù trimis la univ. Kievului ca să înveţe teologia. La 1842 universitatea îl declarà »magistrum sacrosanctae theologiae humaniorumque litterarum«. Intors în ţeară fù numit rector şi profesor la seminariul Veniamin, unde a lucrat mai mult de 18 ani. Devenind archimandrit fù numit egumenul mănăstirei Socola, în dependenţele căreia se afla şi seminariul. Elaborà regulamente şi scrise multe cărţi didactice, cari lipseau aproape de tot. La 1852 S. fù ridicat la rangul de episcop în partibus de Stavropoleos. Până la 1860 a desfăşurat cea mai mare activitate a sa ca profesor şi patriot. Ca înfocat partisan al unirii şi ca membru în comitetul unionist îşi atrase furia guvernului. S. fù membru în divanul ad-hoc, iar la 1865 se asocià la lupta întreprinsă de fratele sěu contra sinodului, pe care domnitorul Cuza voia să-l constitue contra canoanelor, numind episcopi prin decret. Retras în viaţa privată, în via sa de lângă Iaşi, moare la 1873. In lunga sa carieră de profesor a scris mult. Scia perfect limba franceză, rusească, cu toate dialectele ei, cetia cu uşurinţă latina, greca veche şi pe cea modernă şi cunoscea considerabil ebraica şi germana. Din nenorocire cele mai multe lucrări ale sale nu-s tipărite. Scr.: 1) Traducere din Corneliu Nepos, netipărită; 2) Dialogii morţilor traduşi din franceză, 1837, netipăriţi; 3) Viaţa lui Socrate, tradusă de pe franţozesce, 1837, netipărită; 4) Gramatica franceză, împărţită în lecţii, 1838, netipărită; 5) Tragedia lui Bontus în versuri; 6) Voiajul meu în Rusia, netipărit; 7) Datoriile preoţilor de Al. Sturdza, tradus de pe rusesce; 8) Catihis pe scurt, 1848; 9) Istoria sfântă a vechiului testament, 1846; 10) Memorii pentru organisarea bisericei române; 11) Exposé de la situation actuelle de la hiérarchie de l'Église roumaine, netipărit; 12) Lămuriri asupra noului proiect, netipărite; 13) Legiuirea disordinei şi a imoralităţii în biserica română, netipărită; 14) Carol I domnul Românilor şi Grigorie V, patriarchul ecumenic, netipărit; 15) Nouvelles notes explicatives au protêt de trois évêques roumains par Philarète et Néophyte Scriban, netipărite; 16) Istoria bisericei române, operă monumentală de 400 coale, scrisă pe rusesce şi netipărită, din care a publicat numai un extract pe românesce. (Lit. Constantin Erbiceanu, Viaţa şi activitatea P. S. Filaret Scriban. Bucuresci, 1888.) [Iuliu Scriban.]

Scribe, *Eugène,* autor dramatic francez, n. la Paris 1791, † 1861. După ce ascultà câtva timp dreptul, debutà cu piesa »Le prétendu sans le savoir«, care nu reuşi. Talentul lui S. e de a se fi folosit de subiecte de interes pentru actualitate şi o cunoscinţă perfectă a scenăriei. El se încercà cu toate genurile dramatice: operă, balet, operă comică, şi fù furnisorul aproape al tuturor teatrelor. Cu piesa »Bertrand et Raton« (5 acte), S. inaugurează seria comediilor istorice, din cari »Le verre d'eau« este cea mai plină de efect. Operele sale complete numerà 350 de piese. Defectele principale ale lui S. sûnt în zugrăvirea caracterelor şi în stilul neîngrijit.

Scrierea, arta de a representa cuvêntul prin anumite semne convenite. La început un singur semn, simbol, representa un cuvênt sau idee, cari la Egiptenii antici se numiau: ***Hieroglyfe*** (v. ac.). Cu timpul s'au fixat semne singuratice, aproape pentru fiecare son din limbă. Din acestea s'au constituit diferitele ***alfabete*** (v. ac.).

Scrierea quadrată, scriere folosită în codicii ovreesci. Scrierea q. a fost împrumutată, după unii Talmudişti dela Assirieni şi întrodusă în scrierea cărţilor sfinte de cătră Esdra după captivitatea babilonică. Mai probabil este însă că a fost împrumutată din alfabetul quadrat al Arameilor şi a început a se întrebuinţa la scrierea cărţilor sfinte în secl. II a. Chr. [Dr. I. Radu].

Scrierea cuneiformă se numesce astfel, pentru că semnul cu care înţeapă scribul placa de lut, materialul sěu de scris, avea forma triunghiulară asemenea cu un cuiu. Cel dintâi, care a încercat să descifreze această scriere şi a găsit unele principii, a fost învěţatul german Grotefend, care la 1802 a şi scris un memoriu asupra acestei încercări de descifrare. Dacă n'a reuşit în cercetarea sa, causa a fost necunoscinţa de limbi orientale. La 1830 însă trei învěţaţi, Rawlinson, Oppert şi Hincks, isbutesc să descifreze din cele trei sisteme cuneiforme cunoscute pe cel mai simplu şi mai uşor, întrebuinţat de cătră Persani şi care în realitate nu era decât o reducere din S. c. semită. In ce privesce sistemul III nimeni nu poate spune în ce limbă a fost scris. Resultatele dobândite după multe sforţări sûnt următoarele: S. c. este un împrumut făcut de cătră Asirieni dela Babilonieni, precum aceştia la rândul lor o adoptaseră încă înainte de 4000 ani a. Ch. dela Sumero-Accaḑi. De origine ea a fost hieroglifică, adecă înfăţişa obiectul prin conturele sale; aşa de pildă înfăţişau un picior pentru idea de a merge, cele 5 degete pentru mână şi aşa mai departe. Această scriere ideografică însă a fost transformată prin diferite procedee, între cari cel mai însemnat a fost culcarea scrierii din verticală în orisontală şi înlocuirea conturelor prin cuie. In această scriere avem foarte multe semne polifone, adecă un semn înfăţişează mai multe sunete, precum semnul pentru silaba ud este folosit şi pentru silabele tam, lah şi kis. Din această pricină s'a simţit nevoia de a se specifica silabele în cursul cuvintelor. Pentru aceasta ei au format silabarii, în cari se arětau,

cari semne au o sumă de sunete corespondente. Pentru ca să cunoascem vechimea acestei scrieri, să ne amintim că dînsa a trecut prin 3 stadii importante: 1) forma ideografică, adecă arĕtarea cu linii ronde a conturului obiectelor; 2) când formele ronde sûnt înlocuite cu altele colţurate; 3) când se întroduce cuiul. Forma rondă este întrebuinţată de Semiţi încă dela 4000 ani încoace, prin urmare formele mai primitive ale scrierii au fost intrebuinţate încă înainte de 4000 ani a. Chr. Şi fiindcă S. c. a fost împrumutată dela Sumero-Accadi urmează, că aceştia au folosit scrierea încă de pe la 6000 ani a. Chr. Prin mijlocul acestei scrieri istoricii pot cunoasce şi folosi isvoarele naţionale semite, cari sûnt de o importanţă extraordinară pentru istoria universală. (Cf. E. Schrader, Die Keilinschriften und das Alte Testament, 1872.)

Scrima, arta de a se lupta cu arme albe (sabia, floreta, etc.) după un sistem anumit. S. prevede la luptă atacul şi defensiva (parada). Ea regulează poziţia corpului, a braţului şi distanţa (mensura); arată cum trebue făcute mişcările (avansarea, retragerea, saltul, paradarea, erupţia, caminarea, voltarea, traversarea). Scopul final al luptei e desarmarea contrarului sau aducerea lui în imposibilitate de a mai lupta. Literatura S.-ei e foarte bogată. Amintim Montag, Neue prakt. Fechtschule auf Hieb u. Stoss, ed. III. Lipsca, 1884; Weiland, Handbuch der Fechtkunst, etc.

Scrintitura, v. Luxatio.

Scripca, instrument de musică, identic cu dibla (v. ac.) sau violina (v. ac.).

Scripcar, insect, v. Plopar.

Scripeţ sau *scripţ*, una din cele şepte maşini simple ale fisicei. S. e un disc cercual, scobit la margini şi provĕdut cu osie, ce trece prin centrul lui. In scobitură se aplică sfoară sau funie, de care de o parte atîrnă corpul, ce voim să-l ridicăm, de ceealaltă parte lucră puterea. S. se folosesce la ridicarea greutăţilor. Dacă S. nu face decât mişcare de învîrtire, se numesce *fix*, dacă face şi mişcare de translaţiune, se numesce *mobil*. Combinând mai mulţi S. căpĕtăm *polispastele*, cari şi ele sûnt de două feluri: *polispaste comune* şi *polispaste de ale lui Archimede*.

Scriptores historiae Augustae se numesc 6 istoriografi romani, cari au scris biografii de ale împĕraţilor romani dela 117—284, continuând pe Suetonius (v. ac.). Ei sûnt Aelius Spartianus, Vulcatius Gallicanus, Trebellius Pollio, Flavius Vopiscus, Aelius Lampridius şi Iulius Capitolinus. Ediţiune mai nouă de Peter (ediţ. II, 2 tomuri. Lipsca, 1884).

Scriptum, *(lat.)* scrisoare, manuscris, composiţiune.

Scriptura, *sfânta,* v. Biblia.

Scris fonciar, în general un inscris (document, creanţă), prin care se zălogesce un imobil; în deosebi se numesc S. fonc. titlurile emise de către institute de credit fonciar, garantate prin creanţele hipotecare ale acelor institute asupra bunurilor imobiliare ale debitorilor lor. S. f. produc interese şi se replătesc de comun prin tragere la sorţi. (v. Creditul fonciar.)

Scrob, *Carol,* căpitan, poet, n. 21 Iulie 1856, a publicat prin diverse gazete poesii lirice, adunate în volumele: De ale inimii şi Rouă şi brumă, 1900.

Scrobeală, bobiţe mici granulate, de coloare albă ca zăpada şi stratificate, ce se găsesc în diferite organe ale plantelor depuse ca materii de reservă, în cartofi, grâu, orz, secară, mazere, etc., şi pe cari noi de ordinar le numim făină. Ele sûnt compuse din amil şi apă.

Scrobiculus cordis, (anat.) termin latin pentru regiunea abdominală, în dosul căreia se află stomacul. Durerile în această regiune le localisează poporul prin terminii »la inimă« sau »la capul pieptului«.

Scrofiţa, pasere, Sylvia hortensis, v. Pitulice.

Scrophularia L., (botan.) gen de plante din fam. Scrophulariaceelor, trib. Cheloneae caracterisat prin patru stamine fertile cu sau fără staminodiu şi flori zigomorfe. Cuprinde vr'o 120 specii boreale (preponderant mediterane) de coloare verde întunecată, la noi mai frequentă *S. nodosa* L. »iarba neagră«. [A. Pr.]

Scrophulariaceae, (botan.) fam. de plante dicotyle gamopetale foarte înrudită cu Labiatele, de care diferă prin ovar biloculid pluriovulat, fruct de regulă o capsulă şi seminţe cu endosperm. Tribul *Salpiglossidae* al Solanaceelor prin florile zigomorfe face trecerea spre această familie. Cuprinde aproape 2000 specii respândite pe întreagă suprafaţa globului (preponderant temperate) distribuite în mai multe triburi, dintre cari citâm ca mai importante: Verbasceae cu genul *Verbascum* şi *Celsia*, Calceolarieae cu *Calceolaria*, Hemimerideae cu *Alonsoa* şi *Nemesia*, Antirrhineae cu *Linaria, Antirrhinum*, şi *Maurandia*, Cheloneae cu *Scrophularia, Paulownia, Penstemon, Collinsia*, Gratioleae cu *Mimulus, Gratiola, Limosella*, Digitaleae cu *Digitalis* şi *Veronica*, Euphrasieae cu *Euphrasia, Pedicularis, Rhinanthus, Melampyrum*, ş. a. S. sûnt importante mai ales ca plante decorative, medicinale şi industriale. [A. Pr.]

Scrophulosa, afecţiune maladivă, ce se observă cu deosebire la copii şi e caracterisată prin manifestaţiuni multiple cutanate (bube), mucoase (conjunctivită, coriză, otoreă) ganglionare (ghinduri umflate), osoase şi articulare (periostite, asteite şi artrite fungoase), etc., pe care însă cercetările moderne microscopice şi experimentale le-au arătat că sûnt de natură tuberculoasă, căci s'a găsit în mod constant bacilul tuberculosei. Unele boale de piele ca impetigo, eczeme persistente ale buzelor, nasului şi ale urechilor, apoi otoreele chronice, etc., cari de medici vechi au fost considerate de asemenea ca fiind de natură scrofuloasă, aḑi sûnt şterse din cadrul scrofulosei. După unii medici maladia scrofulosă nu există, ci trebue înlocuită prin tuberculosă, e însă o tuberculosă specială, localisată; alţi medici (Grancher) dau denumirea de S. la afecţiunile tuberculoase mai uşoare ale pielei şi ale ganglionilor, pe când cele mai grave le desemnează ca tuberculosă; în fine alţii au acceptat denumirea de scrofulo-tuberculosă.

Copilul scrofulos are adesea o înfăţişare caracteristică: faţa bursuflată, buza superioară îngroşată, eczeme umede (bube) în jurul orificiului nasal şi al urechilor, ghinduri umflate, conjunctivită şi coriză (curgere din nas) rebelă.

Concepțiunea actuală despre S. este, că ea nu e o boală, ci o stare constituțională, care există dela nascere și e persistentă în decursul vieții. Această stare constituțională se manifestă prin o dilatațiune excesivă a vaselor și ganglionilor limfatici, iar nutrițiunea este încetinată și procesul chimic al oxigenărei se face rĕu. Din această causă scrofuloșii au o predisposițiune pentru afecțiunile pielei și ale mucoaselor, eczemele lor sûnt foarte umede și apar ușor după iritațiuni neînsemnate ale pielei, iar adenitele (umflarea ghindurilor limfatice) sûnt foarte persistente, pe când la un copil nescrofulos pielea nu e așa iritabilă și adenitele, survenite din o causă oarecare, dispar repede. Tot astfel e și cu conjunctivitele, otitele și corizele scrofuloșilor.

Scrofuloșii au de asemenea o mare predisposițiune de a căpĕta tuberculosa. Afecțiunile cutanate și ganglionare ale scrofuloșilor nu sûnt dela început de natură tuberculoasă, ele sûnt însă o poartă de întrare pentru virusul tuberculos. De aceea paza acestor afecțiuni ale pielei și a mucoaselor, ca să nu fie infectate cu degetele murdare ale copiilor, căci în murdăriile de sub unghiile copiilor s'au găsit în o proporție de 10—15°/₀ bacilul tuberculosei. Virusul tuberculos întrat în organismul scrofulosului, boala are un decurs încet (adenite, gerne ale pielei, osteite, artrite tuberculoase, morbul lui Pott, coxita, etc.) și se poate termina prin vindecare. Tuberculosa se poate însă și generalisa mai adesea în mod chronic, torpid (ftisie scrofuloasă pulmonară), mai rar în mod acut rapid (granulie, meningită tuberculoasă).

Causele acestei evoluțiuni lente a tuberculosei sûnt diferent interpretate: presența unui numĕr mic de bacili, o virulență slabă a bacililor, o vaccinare a organismului. Tratamentul local variază după manifestațiune, iar cel general constă în activarea nutrițiunei prin viața în plin aer (pădure, cu deosebire la mare), alimentațiune azotoasă, băi saline și ca medicamente: untură de pesce în dose mari, arsenic, preparate de fier, iod. [Imerwol.]

Scrotum, (anat.) v. art. Testiculi.

Scrum, partea cărbunoasă, ce rĕmâne dela o ardere a unui corp (obiect) organic.

Scrupul, consciențiositate exagerată, care vede greșală gravă în una ușoară; exactitate deosebită în împlinirea datorințelor.

Scrutiniu, în dreptul canonic cercetarea, ce premerge unei numiri într'un oficiu bisericesc, ca să se constate, dacă persoana e demnă de numire; alegerea făcută prin votare cu țiduli; constatarea resultatului unei astfel de alegeri.

Scudéry, ***Madeleine de,*** scriitoare franceză, n. la Havre 1607, † 1701. E autoarea mai multor romane eroice: le grand Cyrus, Clélie, Ibrahim. Defectul acestor romane sûnt contrastul între cadrul, care e străin, și moravurile cari sûnt franțuzesci; cu toate acestea, zugrăvirea societății franceze din secl. XVII de o femeie cunoscĕtoare de materie, dă un interes deosebit acestor scrieri.

Scudo, veche monetă italiană de argint; valoarea oscila în diferitele state italiane între 4 și 6 cor.

Scufundare sau cufundare se numesce coborîrea la fund a corpurilor solide puse în corpuri lichide, a lichidelor în lichide sau a solidelor și lichidelor în gazoase. Nu toate corpurile solide se scufundă în lichide, ci numai solidele mai grele decât un volum egal din lichidul respectiv. Și iarăși lichidele puse în lichide numai așa se cufundă, dacă sûnt mai grele și dacă nu se atrag împrumutat, încât să se amestece. Solidele, mai ușoare decât un volum egal de lichid, plutesc, adecă o parte le stă ridicată din lichid.

Scufundător, (cufundător), v. Scafandru.

Scuipat, v. Saliva.

Scuipătoarea, vas destinat pentru culegerea scuipatului și a flegmelor scoase prin gură din organele respirătoare, pentru ca aceste materii să nu se arunce pe jos și să nu se înghițe. Flegmele și scuipatul multor bolnavi, mai ales al celor cari sufer de tuberculosa pulmonară (de oftică), conțin germii de boale infecțioase, și dacă sûnt aruncate pe jos, ele se uscă, se calcă în picioare, se transfoarmă în pulvere, care se ridică în atmosferă, se inspiră cu aerul astfel infectat. Copiii, cari se joacă pe jos își pot umplea mânile și jucăriile cu flegmele aflate pe pardoseală și să le aducă în gură. Trebue să se afle dar în locuințele, în localele publice, pretutindenea unde se adună oameni, scuipători umplute nu cu násip ori cu alt corp solid, ci cu apă ori cu un lichid desinfectant, să se golească în toate ḑilele în hasnaua latrinei și să se curățe cu scrupulositate. Bolnavii, cari sufer de boale ale organelor respiratorii, să poarte în busunar o mică scuipătoare transportabilă, o sticluță cu deschiḑĕtura destul de largă și cu capac în care scuipă, pe care o desinfectă în toate ḑilele ca și conținutul ei înainte de a-l vărsa în hasna. [I. F.]

Sculament, termin vulgar pentru Blenorrhoea (v. ac.).

Sculeni, 1) *S.*, com. rur. în Rom., j. Iași, cu 1426 loc., 2 biserici, 1 școală, 4 pichete pentru paza frontierei. 2) *S.*, tîrgușor, j. Iași, pe malul Prutului, cu 1028 loc., 1 școală. Mai de mult punct de trecĕtoare în Rusia.

Sculptura, arta de a forma oameni, animale și alte obiecte ca corpuri după modele din natură. Formele ei sûnt sau corpuri întregi sau numai indicațiuni ca reliefuri, basreliefuri și hautreliefuri. Materialul ei este lutul, gipsos, piatra, marmoră (sculptura propriu ḑisă), metal (sculptura toreutică și baterea monetelor), fildeș, pietri scumpe (sculptura sau gliptică, care e sau adâncită, intaglio sau ridicată, cameo, pecetele și pecetele inelelor) și lemn.

Istoria sculpturei. S. Babilonienilor constă în reliefuri ingravate în cărămiḑi și în statui de ḑei și regi (ruinele Ninivei și Babilonului, în satele Chorsabad și Nimrod), care arată deja o imitație fidelă a naturei cu motive bine combinate. Din ea se desvoltă S. persană. La Egipteni S. avea mai mult caracterul architectonic și figurile sûnt liniștite, regulare și cu forme mai mult geometrice decât organice, dar proporționale. Ele au o mărime colosală. Mai bine sûnt sculptate figurile de animale. Ei le făceau din piatra cea mai vîrtoasă și din lut ars (figuri mici de o coloare albastră și verde), dar mai rar din metal. Se ridicau statui regilor, preoților și ḑeilor. La Etrusci găsim reliefuri și statui în temple și acroterii, cari sûnt lucrate din lut sau metal, din cari unele de o mărime colosală; se observă o finețǎ rară și prea expresă muscu-

latură. O desvoltare artistică a luat S. la Greci. Statuele ḍeilor erau la început din lemn decorate cu aur sau fildiş şi figuri de piatră se întrebuinţau de timpuriu ca reliefuri la clădiri (cetatea dela Selinus şi statuele la templul din Egina). Dela Fenicieni şi Babilonieni, Grecii au întrodus facerea pecetelor. Corpurile nude le vedem de prima oară la statuele ridicate pentru învingĕtorii la jocurile gimnastice. In secl. VI a. Chr. dispare stilul aspru şi şematic al S. Prima înflorire a S.-ei cade în epoca lui Pericle, cu sculptorul Phidias dela Atena (statuele lui Pallas Pertenon, Iupiter dela Olimp şi gigantica statuă a Atenei) şi şcolarii lui Agorakritos (şcoala Atică), cu o adevĕrată imitaţie a naturei, frumseţei şi liniştei. A doua înflorire o ajunge S. în secl. IV a. Chr. după resboaiele peloponese, cu sculptorii Scopas din Paros (Niobele), Praxiteles din Atena şi Leocharas (Ganymedes) (şcoala nouă din Atena) şi sculptorul de portrete Lysippus. In acest timp se fac camee şi păhare tăiate din pietri scumpe (patere). La Romani se găsesc la început numai măsci de ceară în Atrium. S. grecă se întroduce în imperiul roman, cunoscută fiind indispunerea Romanilor pentru artă. Numai în monumentele publice prevalează representarea vieţii reale romane, care ajunge culmea înflorirei pe timpul lui Hadrian (columna lui Traian). Se dă o atenţie deosebită busturilor de portrete şi gemelor. In urma mutării reşedinţei la Bisanţ, a întroducerii creştinismului şi prin emigraţiunea popoarelor germane, S. decade cu totul şi 'are la creştinism numai o însemnătate secundară, servind numai la decoraţiuni. Incendiile şi iconoclastii din Bisanţ dărîmă mai toate operele sculpturile şi S. se mai practică în architectura bizantină ca decoraţiunea clădirilor şi bisericilor. De aici fù introdusă şi în stilul architectonic moldovenesc şi muntenesc (Curtea de Argeş, biserica Trei Sfetitele din Iaşi). In Germania S. se desvoaltă independent, fără a imita modelele antice. De abia în secl. XV şcoala toscană, condusă de Iacopi della Quercia adoptă studiul naturei şi anticităţii şi ajunge prin Michel Angelo Buonarroti în secl. XVI culmea sa, influinţând S. din toată Europa (S. Fontainebleau din Francia şi Olanda). In secl. XVIII se deschide şcoala nouă, pregătită de archeol. Winckelmann, care caută a străforma şcoala după legile anticităţii. Din această şcoală ies sculptorii Thorwaldsen Bertel în Danemarca, Canova în Italia, Chaudet în Francia, etc. [D. Olinescu.]

Scumbria, pesce, v. Clupea harengus.

Scumbria de mare. (Scomber Scombrus L.), pesce teleostian din familia Scomberidelor. Vine mult pe coasta noastră a Mării Negre, mai cu samă primăvara, unde remâne până toamna. Nu întră însă nici odată în apă dulce. S.-le de mare se usucă primăvara şi se aduc în comerciu sub numele de *ţiri.* Din ele se fac de asemenea conserve în oleiu.

Scumbria de Dunăre, (Clupea pontica), pesce teleostian din familia Clupeidelor. E un pesce migrator, care trăiesce în cârduri în Marea Neagră şi vine primăvara spre coaste pentru a întra în gurile fluviilor pentru a-şi depune productele sexuale. In Dunăre întră pe la sfîrşitul lunei Martie şi iasă pe la finea lui Iunie. Ouĕle şi-le depune pe fundul apei. In bălţile Dunării nu întră nici odată. Merge rar mai în sus de Brăila. Pescarii români îi mai ḍic şi *Caraghioz* (ochiu negru, pe turcesce). Se pescuiesce în fiecare an în mari cantităţi în gurile Dunării şi pe coasta noastră a Mării Negre. In anii când apa Dunării e mai caldă, primăvara pescuitul lor este mai abondent. In comerciu se vinde proaspĕt, sărat sau afumat. Se expoartă foarte mult în Rusia. [Antipa.]

Scumpia sau *Scumpina,* (Bănat şi judeţul Mehedinţ), numirile populare ale plantei Rhus Cotinus L. (v. ac.).

Scupcina, camera deputaţilor în Sêrbia, compusă din deputaţi aleşi indirect. Drept electoral activ şi pasiv au numai contribuabilii; cel puţin 2 deputaţi dintr'un cerc trebue să fi făcut studii universitare. Tot la 4500 contribuabili se alege un deputat. S. se întrunesce la 1 Nov. a fiecărui an, alegeri se fac tot la trei ani. *S. cea mare* se compune din un numĕr dublu de deputaţi, dela cari nu se cer grade academice.

Scurgerea albă, v. Fluor albus.

Scurgerea ochiului, v. Panophthalmita.

Scurteica, haină femeiască cu mâneci, neagră sau colorată, adeseori blănită pe din lăuntru.

Scurtesci, com. rur. în Rom., j. Buzĕu, 8 cătune, cu 2570 loc., 3 bis., 2 şcoale.

Scurtescu, *Nicolae,* publicist, n. 1844 în satul Valealungă (Dâmboviţa), † 31 Martie 1879. A publicat: Rhea Silvia, Despot-Vodă (drame), 1873, 1875; Prescurtare din istoria Românilor, 1878; Stefan Rareş, dramă, 1883; Poesii şi teatru, 2 vol., 1877.

Scusa, un fapt, o împrejurare oarecare de natură a influenţa asupra pedepsei. S. se împart în atenuante şi absolutorii, după cum au efect de a reduce sau de a înlătura cu totul pedeapsa. Nici o crimă sau delict nu pot fi scusate decât în casurile prevĕḍute de lege. S. e o circumstanţă atenuantă (v. ac.) legală. Să nu confundăm S. cu circumstanţele atenuante judecătoresci, cari sûnt iarăşi împrejurări de natură a scădé pedeapsa, dar sûnt lăsate la apreciarea judecătorului. S. influenţează asupra culpabilităţii absolute; circumstanţe atenuante asupra culpabilităţii relative; S. pot modifica chiar calificarea infracţiunii; circumstanţe atenuante modifică numai aplicarea pedepsei. [Scriban.]

Scut, armă de apĕrare pentru pedestraşi şi călărime; de diferite forme: rotund, oval, dreptunghiular, etc., de înălţime de 0·60—2 m., din lemn, piele ori metal; purtate deasupra braţului stâng. *Pavĕza* era un S., care se împlânta în pămênt.

Scutar, baciul (v. ac.), care ţine socotelile.

Scutari, v. Skutari.

Scutec, o bucată pătrată de flanelă sau de pichet, menită pentru înfăşiarea copiilor noi născuţi.

Scutelnic, scutiţi de contribuţiuni.

Scuterudit, mineral, arseniură de cobalt, cubic, rar.

Scutier, băiat nobil, care purta scutul sau armele cavalerului sĕu şi îşi primia educaţiunea în casa unui cavaler (v. ac.).

Scutură-munţi, în poveştile rom. un urieş, tovarăşul unui fĕt frumos; de regulă e al treilea tovarăş cu Strîmbă-lemne şi Sfarmă-pietri. S.-m., un flăcău, care ţinea doi munţi în palme şi se juca cu ei, ca cu două mere.

Scylla, în mitol. grec. un monstru de mare, de gen femeiesc, cu 6 capete. S. (v. Charybdis) e personificațiunea stâncei numite S., periculoasă pentru navigatori.

Scyllium, Cuv., pesce selacian din familia Scyllidae. *Sc. canicula,* L. (câne de mare); pe deasupra e colorat gri-roșcat fin pătat cu brun, iar dedesuptul corpului e colorat alb murdar, lungimea 40—70 cm. Trăiesce pe coastele Europei, e comun în Mediterana, puțin respândit în Marea Nordului.

Scyphati, monete bizantine de aur și argint din evul mediu, în formă de castron, de mărime și greutate diferită.

Scyți, *Skyti,* v. Sciți.

Sdreanța, v. Hârtia.

Sdrîncu, în poveștile rom. un fět frumos, numit Spaima smeilor.

Sdrob, numire ce Românii din Bucovina dau bărbătușului Dropiei (v. ac.).

Sdruncinătura, mișcare violentă, îndeosebi la trăsuri.

Seaca, com. rur. în Rom. 1) *S.,* j. Teleorman, pe malul Dunării, cu 1156 loc., 1 bis., 1 școală. 2) *S.,* com. rur. în Rom., j. Olt, cu 2445 loc., 2 bis., 1 școală.

Șeaua, partea din harnașament, care se pune pe spinarea calului, în scopul de a permite atât calului cât și călărețului de a parcurge distanțe mari fără de răniri, la spinarea calului sau la șeḑutul călărețului. Ea este compusă din țest și arcade. Țestul la trupă este de lemn, iar la oficieri de os; iar arcadele la ambele sûnt de fier.

Seb, la Egipteni ḑeul, care cu Nut a dat nascere lui Osiris și Isis, precum și lui Seth (Typhon) și Nephtys. Grecii l-au identificat cu Kronos, pe Nut cu Rhea. S. e o personificațiune a pământului, care in veci reîntineresce, și pentru aceasta e ḑeul timpului și al eternității.

Sebak, la Egipteni un ḑeu, personificațiunea crescerii rîului Nil; se închipuia cu cap de crocodil.

Sebastian, *Sevastian,* martir, de origine Roman, conducětorul unei cohorte de ostași; pentru mărturisirea credinței creștine a fost ucis din mandatul împ. Diocletian. Amintirea i-se serbează în 18 Dec. (în bis. apus. în 20 Ian.).

Sebastian, rege al Portugaliei, n. 1554, crescut de Iesuiți, a fost de pietate fanatică. † 1578 în luptă la Alcazar.

Sebastiani, *François Horace,* mareșal franc., n. 1772 în Porta, participă ca colonel la lovitura de stat din 18 Brumaire, apoi face servicii diplomatice în Constantinopole, Egipt și Siria. 1811 luptă în Spania, 1812 în Rusia, 1814 în Germania și Francia. 1830 ministru, 1835 ambasador la Londra, 1840 mareșal. † 21 Iulie 1851. (Cf. Xenopol, Ist. Rom. v. V, p. 364 și 374.)

Sebeș, *Sas-Sebeș,* (magh. *Szász-Sebes,* germ. *Mühlbach),* oraș cu magistrat în Trans., cott. Sibiiu, unul dintre cele 7 centre vechi ale Sașilor; a fost fortificat. Are 7754 loc. (Rom. și Sași), cari se ocupă cu economia; pământul e productiv; se cultivă și vii. S. are o școală elementară super. rom., cu 6 invětători, o reuniune a meseriașilor, de cântări, și un institut de bani. (v. Șebeșana) Sașii au gimnasiu inferior renumit. Biserica lut. datează din secl. XV. *(Sebeș,* munte, rîu, v. Sibiiu cott.)

Protopopiatul S. rom. gr.-or. cu 29 parochii și 34,518 credincioși. *Protopopiatul gr.-cat.* cu 22 parochii și 12,900 credincioși.

„Sebeșana“, institut rom. de credit în Sas-Sebeș, fondat 1887. Capital soc. 100,000 cor., fonduri de reservă 88,000, deposite 468,000, revirement 2.464,651 cor. (1901).

Șebiș (magh. *Boros-Sebes)* numirea veche *Sebes,* com. mică în cott. Arad, cu 388 case și 1862 loc. gr.-or. rom. și magh. Teritoriul: 3129 jug. cat. muntos, puțin roditor, bogat în metaluri de fier. Tîrgurile de vite dela S. sûnt vestite. Cariere, usine de fier, luminat electric. Sediul unei preturi. In apropiere se află băile dela Moneasa (v. ac.).

Seborrhoea, exagerarea secrețiunei glandelor sebacee din piele. *S. oleosa,* când pielea și pèrul e acoperit de o scurgere oleoasă, care cu praful formează puncte murdare în piele. *S. sicca,* când secrețiunea este mai groasă, ea se usucă îndată și pe cap formează *mătreața* (S. capitis). S. oleosa este mai rară, cea seacă e foarte frecuentă. Negligeată apare *Eczema seborrhoicum* (Unna) sau *psoriasiform.* Tratamentul: ungerea capului cu un corp gras, care disolvă pelicului, apoi spălarea cu apă caldă și cu săpun Kaliu (saporirid) solvat in spirt în proporție de 100 : 200 spirt și limpeḑit cu apă caldă, de preferință de ploaie sau cu leșie foarte slabă. [Dr. Tălășescu.]

Sebum, *(lat.)* seu (v. ac.).

Secale L., (botan.) gen de Graminee, tribul Hordee; cuprinde plante ierboase. Prin Europa de sud și Asia mică cresce *S. fragile* Bieb. și *S. montanum* Guss. Din ultima pare a fi provenit *S. cereale* L., numită popular Secară, cultivată de lungă vreme până la gradul $69^1/_2$ lat. nord., pentru fructele sale, din cari se obține făină. Din făină de secară se face pâne, care se ține mult timp moale; este recoritoare, laxativă (se recomandă de aceea contra constipației). Secara e atacată de multe ciuperci, între cari e *Claviceps* (v. ac.). [S. Șt. R.]

Secanta, v. Cosecanta.

Secara sau *Sacara* (Moldova), numele românesc al plantei alimentare cultivate Secale cereale L. (v. ac.)

Secare, v. Disecare și Drenaj.

Secărea, numele vulgar al plantelor: Bromus secalinus L., Bromus sterilis L. și Carum Carvi L. (v. ac.).

Secărêmb, (magh. *Nagy-Ág),* com. mică în Trans., cott. Hunedoara, pe coastele Haltěului, are minele cele mai renumite de aur din Ardeal; 1547 loc. Germ. și Rom., aceștia în majoritate, au 2 biserici: gr.-ort. și gr.-cat., băieșitul e ocupațiunea principală.

Secaș, (magh. *Székás),* com. mică în Bănat, cott. Caraș-Severin, cu 4943 jug. cat. și 1512 loc. români. *(S.,* rîu, v. Sibiiu cott.)

Secată, (botan.) se ḑice frunza, care are marginea limbului împărțită în segmente, prin crestături, cari ajung până la nervura sa mediană.

Secatura, com. în Trans., cott. Turda-Arieș, cu 4482 jug. cat. și 1845 loc. rom. gr.-or.

Seceders, (engl., pron. sisiders) o sectă rel. scoțiană, numită așa fiind că aderenții ei s'au despărțit de biserica reformată scoțiană în 1732, pentru că nu voiau să recunoască nici un drept ori amestec al patronilor la alegerea preoților.

Preoţii acestei secte nu recunosc nici o autoritate bisericească superioară, ci singuri ei îşi regulează afacerile în conventuri.

Secerat, operaţiunea făcută cu secerea la strînsul sau adunatul bucatelor (cerealelor). Oamenii, cari seceră, se numesc secerători şi adunatul bucatelor *seceriş.*

Secerea, instrument agricol, un fel de cuţit de oţel încovoiat în formă de semicerc cu tăişul dinţat, a cărui coadă este împlântată într'o bucată de lemn numită mâneiu sau mâner.

Secerea, *Seceruie, Săcerele* sau *Săbiuţă,* numirile populare ale plantei Gladiolus imbricatus L. (v. ac.)

Secesiune, 1) separaţiune; eşirile plebei din Roma (la 494 şi 449 a. Chr.); 2) separaţiunea Statelor-Unite din America, făcută la 20 Decembre 1860 cu ocasia alegerei preşedintelui Jefferson David. 6 septĕmâni după această alegere conventiunea populară din Carolina de sud decretă constituirea acestor state în State Confederate.

In a r t a modernă se dă denumirea S. grupurilor de artişti, cari din motive personale sau artistice s'au despărţit de societăţile art. existente şi au format societăţi noue, mai ales pentru arangiarea de exposiţiuni.

Seceta, lipsa de umiditate în pământ şi atmosferă pe timpul crescerii plantelor. S. ne împiedecă din lucrarea pământului ca şi pe plante din desvoltarea lor, pe care le poate compromite cu totul, s. e. marea secetă din 1899 din România, care a compromis aproape întreaga recoltă a ţerii.

Sechmet sau *Pacht,* la Egipteni soţia lui Ptha.

Seciuan, prov. în interiorul Chinei, 566,000 km²., cu 79·5 milioane loc. Capitala Cingtu.

Secol, timp de 100 ani, veac. In teol. lumea, viaţa lumească în oposiţie cu cea bisericească (v. Secular).

Secret, ceea ce vrem să fie ţinut ascuns sau mărginit la un cerc mic de ştiutori. (v. Revelaţiunea S., pag. 760.)

Secrete, (med.) lichide produse de anumite glandule şi servesc scopuri fisiologice, în contrast cu excretele (v. ac.). S. sûnt: fierea, product al ficatului; saliva (scuipatul), product al glandelor salivare; sucul gastric, etc.

Secreţiune, proces chimic şi fisiologic, care se petrece în celulele glandelor (v. ac.) şi dă nascere la lichidele cunoscute sub numirile secrete (v. ac.) şi excrete (v. ac.).

Secretor, (botan.) ţesut alcătuit din elemente, în cari se elaborează oleiuri, esenţe, reşine, nefolosite de plante ca aliment; produsele secretate ori stau în celulele producĕtoare, ori sûnt eliminate, excretate, din plantă, sau se adună în pungi, canale secretoare. Ţesutul S. poate fi format din: celule isolate (perii glanduloşi de Labiate); şiruri de celule (laticiferele din bulbul de ceapă); strate de celule (epiderma mugurilor); celule secretoare mărginind canale sau pungi (canalele cu reşină dela brad şi conifere); masive de celule (pungile cu esenţe din frunza de rută, portocal, lămâiu); articule, tuburi ramificate, s. e. acele cu latex (v. ac.). [S. Şt. R.]

Sect, (vino seco), vin dulce, bogat în zahăr şi alcool, stors din struguri culeşi târziu, după ce sucul lor s'a redus la jumĕtate.

Sectar şi mai rar *Sectator* se numesce acela, care profesează învĕţăturile şi apĕră vederile unei secte, ale unei direcţiuni, ale unei şcoale de filosofie, etc. Tot S. se numesce şi cel ce face parte din o societate de mai multe persoane, cari urmează după aceleaşi opiniuni şi profesează aceleaşi doctrine, s. e. Secta Manicheilor. [Pl.]

Secte, *(religioase),* partid sau societate religioasă, ai cărei membri din causa unor divergințe sau a profesării unor învĕţături religioase se despart de rel. dominantă şi formează o bis. sau o rel. nouă.

Sectio caesarea, v. art. Caesarea.

Secţiune, despărţemênt, divisiune a unui oficiu, a unei corporaţiuni sau a unei trupe. In medic. leg. se numesce S. obducţiunea (v. ac.) unui cadavru; în geom. intersecţiunea (v. ac.) liniilor, planurilor şi suprafeţelor.

Secţiune principală (optică), planul de străţăiere dus perpendicular pe muchile laterale ale unei prisme optice. Tot S. p. se numesce şi planul ce trece prin osia optică a unui romboedru de spat de Islanda sau de alt cristal cu refracţiune duplă.

Sector, în geom. porţiunea unui cerc cuprinsă între două raze şi un arc. S. se numesce şi un instrument pentru mĕsurarea unghiurilor.

Secu, comună rur. în Rom., j. Mehedinţi, cu 2700 loc., 3 bis., 2 şcoale.

Secu, mănăstire în Rom., j. Neamţu, cu 50 călugări. E zidită de vornicul Nestor Ureche şi înzestrată cu multe donaţiuni din partea unor domnitori şi archierei din Moldova.

Secu, (magh. *Szék),* com. rur. în Trans., cott. Solnoc-Dobâca, cu 10,517 jug. catastr. şi 3386 loc. maghiari şi români.

Sĕcuimea, ţinut în partea est. a Transilvaniei; înainte de 1874 avea împărţire adm. în scaune sau sedrii, s. e. sc. Ciucului cu subîmpărţirile: sc. Giurgeului, C. sup. şi C. inf., Cason; sc. Odorheiului subîmpărţit în sc. Cristurului şi al Bardoţului; sc. Treiscaunelor cu subîmp.: sc. Sepsi-Sân-Georgiu, Chezdi şi al Orbei, la cari s'a adaus al Miklosvarului; sc. Murĕşului; dela 1874 în cott. Ciuc (Csik), Treiscaune (Háromszék), Odorheiu (Udvarhely) şi Murĕş-Turda (v. ac.). Teritoriul S. e 2.729,574 jug., cu 31 cerc. adm., 523 com. şi 532,110 loc., 415,441 Sĕcui-magh., 97,200 Rom., 9504 Germ., 417 Slovaci, 156 Croaţi, 8623 Isr., 98 de alte naţiuni. S. e strătăiată de munţii Gurghiului şi Harghitei în partea est. şi vest., din cari isvoresc Murĕşul, Gurghiul, Târnavele, Oltul cu afluenţii Homorodul, Vargyas şi Feketeügy, Trotuşul, Putna şi Bistricioara; terenul S. muntos-delos cu şiruri de munţi. Clima S. variază după regiuni, după care şi flora şi vegetaţiunea e diferită, abundantă şi acomodată pentru ori ce cultură în partea sudică şi vestică. Fauna S. e bogată în toate speciile şi conformă cu cea din alte regiuni ale Carpaţilor transilvăneni. Metalele, mineralele şi apele miner. abundante în cott. Ciuc şi Odorheiu. Comerciul, industria şi sciinţele se cultivă mai ales în centrele: Cristurul sĕcuiesc, Odorheiu, Sepsi-Sân-Georgiu, Chezdi-Oşorheiu, C.-Szereda, C.-Şimleu, Giergio-Sân-Miclăuş, Ditró, Alfalău, Murĕş-Oşorheiu şi Nagy-Szereda.

Sĕcuii (dela cuv. Szék-el sau Sziköli, păzitori de hotar sau grăniţeri) după unii istorici mai vechi ar fi remăşiţe de Huni, după alţii colonişti

de Iasigi, Biseni și Cumani; mai probabilă e părerea, că sûnt următorii Cabarilor, al 8-lea trib aliat cu Ungurii la Azof și Atelcuz, de unde cu aceștia au trecut în nordul Panoniei, pe care cucerind-o s'au așezat în ținutul Bihorului, iar de aici, după învingerea lui Gyula din Ardeal, au fost colonisați ca grániţeri în ținutul, care îl ocupă și în present. Sĕcuii în urma legăturilor ist. cu Ungaria și a serviciilor belice aduse pentru aceasta, servindu-i ca avantgardă în toate resboaiele avute, până în secl. XVI au avut drepturi și privilegii naționale înscrise și în legile Ungariei și Transilvaniei, fiind cu toții până la 1562 liberi și nobili; ca atari au avut drepturi personale: primores, primipili și pixidarii; drept ereditar special siculic; drept de proprietate: siculica haereditas și bona primae ocupationis; dînșii își alegeau conducĕtorii, la început numiți: *Rabonbani*, mai târḑiu *Ișpani* și apoi Juḑi regesci, vice-juḑi sau *Dulăi*. Dela 1562 s'a desvoltat clasa iobagilor și a industriașilor dela orașe; fiind nobili nu plătiau altă dare regală decât: dare în boi (signatura boum = ökör sütés) la încoronare, nascerea clironomului și la căsătoria regelui. După revoluția dela 1562 cl. 3 a pierdut multe din drepturile și privilegiile polit. avute, iar în 1764 fiind militarisați de Austria, au fost supuși legilor noue austr. până la 1848, la 1868 li-s'au lăsat numai dreptul electoral vechiu. Tot ca S. au fost considerați și loc. magh. din ținutul sc. Turda Arieșului, acum partea vest. a cott. Turda-Arieș, teritor 252,706 jug., cerc. Turdei, Iara infer. și Trăscău, cu 26,112 loc. magh. (1900) (v. ac.).

Românii din S. conform tradițiunilor vechi, a numirilor rom. de lacuri, munți, sate, fluvii și familii precum și a docum. ist. și înainte de așezarea S. au locuit laolaltă cu Slavii acest ținut, ceea ce arată și anticitățile rom. aflate la Chezdi-Oșorheiu, Homoli, Odorheiu și aiurea. După colonisarea S. laolaltă cu aceștia și cu Cumanii. au înființat episc. cat. de Milcov, care se extindea și în părțile Moldovei. Pe la 1301 regele Vladislau a luat sub scutul sĕu unele sate rom. din centrul S., s. e. »villas nostras olachales in medio Siculorum nostrorum de Udvarhely commemorantium«. Aceşti loc. rom. s'au contopit cu S. până la întemeierea principatelor rom., remânênd multe numiri de »oláh«. In urma invasiunilor rom. din principate, au remas mulți Rom. în S., cari s'au sporit și cu cei colonisați aici de domnii feudali și cu cei cari au căutat refugiu din causa iobăgiei grele din Trans. și Ungaria, în S. necunoscută. S'au colonisat Rom. și pe teritoriul cedat la 1769 din partea României de către comisiunea turc.-magh. numiți munți revendicați; după 1848 Rom. fosti iobagi au fost rescumpĕrați de către stat, iar coloniștii și-au rescumpĕrat prediile dela proprietari; în cott. Ciucului au remas și taxaliști. [E. Câmpeanu.]

Seculu, com. rur. în Rom., j. Dolj, cu 1056 loc., 2 biș., 1 școală.

Secular, ce se ține de secul sau de lume în oposiție cu ceea ce se ține de biserică; *preot secular* sau *de mir* se ḑice acela, care nu a făcut voturile monachale, prin urmare poate petrece în societatea civilă, pe când monachii sûnt datori a petrece în mănăstirea lor, separați de lumea ceealaltă.

Secularisare, prefacerea unei proprietăți bisericesci în proprietate profană. După dreptul canonic e permisă această prefacere numai în casuri esceptionale și cu învoirea liberă a autorităților bisericesci. Pe o scară întinsă s'au făcut secularisări în epoca reformațiunii, pe timpul revoluției franceze și după înființarea regatului Italia.

Secularisarea în România a fost mai anevoioasă decât ori unde, din causa mănăstirilor (v. ac.) închinate. Locurile sfinte pretindeau, că acele mănăstiri sûnt proprietatea lor cu toate moșiile și imobilele dependente de ele. Pretențiunile lor găsiră un sprijin firesc la Poarta otomană, dar și Rușii erau bucuroși a găsí un mĕr de ceartă în această afacere, de care se folosiau în interesele lor. Pentru România însă chestia era vitală, căci a treia sau cel puțin a patra parte din teritoriul țerii aparținea mănăstirilor, dintre cari cele mai multe și mai avute erau închinate, avênd un venit anual de vr'o 19.000,000 lei vechi, cam 7.000,000 franci. De aceea bărbații de stat cât și ministeriul publicară un numĕr foarte mare de memorii, în care se nisuiau a dovedí, că după legile țerii nici un străin nu poate poseda imobile în țeară, că de aceea nu locurile sfinte, ci chiar mănăstirile din țeară sûnt proprietarele moșiilor lor, că locurilor sfinte li-se cuvine numai un ajutor din prisosul venitului, că după voința ctitorilor trebuia mai ântâiu să se îngrijească de școale și spitale, că pretenția locurilor sfinte nu datează decât de vr'o 50 ani ș. a. Chestiunea se îngreuna de purtarea necalificabilă a egumenilor; hrisoavele le ascunseseră prin străinătate, astfel încât nici aḑi nu se mai cunosc în cea mai mare parte; arênda moșiilor o făceau după învoiri particulare, ca să nu se cunoască venitul adevĕrat; venitul însuși îl țineau pentru dînșii și familiile lor din Turcia, și pe câtă vreme locurile sfinte reclamau înzădar subvenția lor, egumenii cu averea lor colosală erau în stare să ungă roțile turcesci și să excite intervențiuni diplomatice de tot soiul. Două momente veniră însă în ajutoriul României. Necinstea notorie a egumenilor îndeamnă chiar pe Ruși să ceară arêndarea moșiilor prin licitație, ceea ce întreí de odată veniturile. Apoi tractatul de Paris din 1856 acordase țerilor române autonomie internă, astfel încât guvernul nu mai suferia amestec străin în chestia S. In acest mod afacerea devenia din ce în ce mai matură, și opiniunea publică, mai ales a puterilor garante, se lămurí. Resultatul a fost legea din 15 Dec. 1863, prin care se decretă S. nu numai a mănăstirilor închinate, ci și a celor neînchinate, afectându-se locurilor sfinte, ca despăgubire suma de 82.000,000 lei vechi, sau vr'o 30.000,000 franci. Procura locurilor sfinte nu se mulțămi însă cu atâta și afacerea nu este încă regulată până în ḑiua de aḑi.

S. însă s'a efectuat prin acea lege, firesce în modul draconic, care caracterisează pe Cuza; în unele mănăstiri nu se acorda monachilor decât 8—12 parale, adecă vr'o 7—11 centime pe ḑi. Îndată după resturnarea lui Cuza, în 11 Febr. 1866 guvernul provisor ridică diurna la un leu vechiu, vr'o 37 centime. Acum soartea călugărilor s'a mai îmbunătățit, restringêndu-se considerabil numĕrul mănăstirilor; dar un traiu

demn nu va puté depinde decât dela munca lor întocmită după cele din apus. (Alman. Cult. Buc. 1868, pag. 97. Coca, Ist. bis. Cernăuţ 1891, pag. 248. Otmenedec, Étude sur les mon. roumains. Buc., 1863; Mémoire sur les convents roumains. Buc., 1863.)

Seculariştl, partisanii ideilor, cari tind la secularisarea averilor bisericesci şi prefacerea lor in averi de ale statului. Tot aşa se numesce şi o sectă protestantă întemeiată de către teologul englez Holyoake.

Seculi, apă minerală pe teritoriul com. Botira din Maramurĕş; e apă minerală cu gust plăcut, alcalică-feruginoasă, se folosesce cu succes în morburi de stomac, de grumaz, scrofulă, gălbineală, boală de piatră, tusă şi fluor albus. Apa nu are nici un miros.

Secunda (lat, a doua), clasa a doua a unui liceu. In comerciu: marfă de calitate mai inferioară.

Secunda, mĕsură de timp, arc şi unghiu; a 60-a parte a unei minute (v. ac.).

Secunda, în musică, interval dintre două sunete, formând grade alăturate. *S. mică* sau *minoră,* cel mai mic interval diatonic admis, relaţiune dintre armoniile 15 şi 16 cu raport numeric $^{16}/_{15}$; e numită încă *semiton* diatonic, *S. mare* sau *majoră, ton,* de care acustica deosebesce două specii: adevĕratul *ton major,* relaţiunile dintre armonicele 8 şi 9, cu raport numeric $^{9}/_{8}$ (do-re, fa-sol, sol-la) şi *ton minor,* relaţiunile dintre armonicele 9 şi 10, cu raport numeric $^{10}/_{9}$ (re-mi, la-si); diferinţa dintre aceste două specii de ton e o *coma sintonică* ($^{81}/_{80}$). *S. crescută* sau *mărită,* de un ton şi jumĕtate, cu raport numeric $^{75}/_{64}$; *S. micşorată,* specie contestată încă, pe motivul că nefiind nici o distanţă între sunete, nu există interval practic.

Secundacord, acord de secundă, resturnarea a treia a unui acord de septimă sau a patra a unui acord de nonă fără fundamentală.

Secundant. In chestiuni de onoare, fiecare adversar încredinţează resolvirea afacerei lor la câte două persoane, cari se numesc secundanţi. Aceşti S., după gravitatea casului, hotăresc modul cum clienţii lor trebue să dea sau să primească satisfacţie.

Secundară, *Grupa,* (geol.) numită şi *Mesozoică,* represintă timpul ce a trecut dela ultimele deposite primare şi până la primele deposite ale erei terţiare. Stratele sale sûnt formate în cea mai mare parte sub apele mărilor şi se compun din gresii, năsipuri, calcare compacte, calcare volitice, argile, marge, gipsuri, ulii, lignite şi sare gemă. Ele sûnt străbătute de numeroase vine şi filoane metalifere, mai cu samă în partea inferioară. G. s. este însemnată prin marea domolire a acţiunilor interne; nici o erupţiune nu a turburat liniştea. In timpul acestei grupe apar pentru prima oară mamiferele şi paserile. Reptilele devin numeroase şi gigantice; ele împreună în structura corpului lor caractere de pesci, de reptile şi de mamifere. Tot aşa este şi cu paserile; ele au caractere de reptile, de paseri şi de pesci. Era secundară este domnia fanerogamelor gimnosperme. Cătră fine incep a apăré monocotiledoanele şi fanerogamele angiosperme. G. s. se subdivide în trei sisteme: Triasic, Jurasic şi Cretacic.

Secundare, în musică, acele voci sau instrumente, cari nu au partidele lor speciale, ci dublează partida unei alte voci sau instrument principal. [T. C.]

Secundo, al doilea, în musică se întrebuinţează în frasele repetate când este a schimba sfîrşitul, suprimând la reluare pe ântâiul *(primo)* şi înlocuindu-l cu al doilea. [T. C.]

Secundogenitura, *(lat.)* teritoriu reservat pentru principi din case domnitoare, născuţi mai în urmă (s. e. Sicilia a fost o S. a casei span. Bourbon, Toscana a casei Habsburg). S. se mai numesce şi complexul de avere destinat pentru susţinerea unei a doua linii a unei familii, când linia primă posede averea familiară principală ca fideicomis. In acest înţeles se cunosc şi Tertiogenituri.

Secure, instrument de fier oţelit ori de oţel în formă de ic sau pană, care servă la doborîrea, despicarea şi tăierea (scurtarea) lemnelor din pădure. S. mare şi S. mică sau *topor.*

Securiceni, com. rur. în Buc., v. Reusenii.

Sedan, capitala unui arondisment în departam. francez Ardennes, lângă Maas, 19,998 loc. (1896); fabrici de postav. Până la 1875 fortăreaţă. Aci au bătut Germanii pe Francezi la 1 Sept. 1870, după care la 2 Sept. armata şi fortăreaţa capitulă, iar Napoleon III fù prins.

Sedativa, (med.) remedii liniştitoare. S. calmează durerile *(Anodyna),* paralisează simţirea *(anestetice),* calmează ori delătură crampi *(antispasmodice),* ameţesc *(narcotice),* îmbată *(Inebriantia).* Unele influenţează pe cale chimică sau fisicală, altele pe cale psichică. S. sûnt: extractul de Belladona, Cocania, Morfina, Chloroformul, receala, căldura, ş. a.

Sedelne, *(slav.)* $^{1}/_{20}$ parte a celor 150 psalmi, sub decursul cetirei cărora şi a cântărilor urmate acelei cetiri, şederea era permisă.

Şedatori, elevi mai înaintaţi ai unei şcoale, cari ajutau pe învĕţători.

Şederea, o posiţie specială a corpului, în care extremităţile inferioare îşi pierd rolul de purtătoare ale trunchiului şi acesta zace pe partea din jos a basinului şi în câtva pe gambă, mai corect pe massa musculară şi stratul de grăsime din această regiune a corpului.

Sedes, *(lat.)* scaun, reşedinţa unui episcop, reşedinţa papei *S. apostolica.*

Şedĕtoare, locul de întâlnire în satele ţărănesci pentru tineri şi bĕtrâni, unde femeile lucrează, pe când alţii spun glume, poveşti şi ghicitori.

Sedez, format tipogr., cuprinḑĕnd 16 foi sau 32 pagini pe coală (16°).

Sedila, săculeţe de brânză; semn pus sub d, s, t, pentru a le asibila, numit şi *cedilă.* El represintă în scrierea română pe *i* scurt, care e causa schimbării numitelor sunete în *ḑ, ş, ţ.*

Sediment, precipitarea (depunerea) unor corpuri dintr'o soluţie oarecare. *Sediment urinar,* precipitarea unor corpi în urină (v. ac.).

Sedis vacantia, *(lat.)* şi *sede vacante,* timpul dela moartea unui episcop şi până la noua ocupare a scaunului episcopesc.

Seditie, *(lat.)* mişcare, resvrătire, revoltă.

Sediu, locuinţă, domiciliu, residenţă.

Sedria orfanală e în Ungaria o instituţiune administrativă, a cărei chiemare e de a protege şi apĕra pe acele persoane, cari în urma defec-

[illegible] XI [illegible] [I. St. Ș.]

[illegible], [illegible]

Sedum [illegible] plante [illegible] Sempervivum [illegible] Rhodiola [illegible] S. Anacampseros L. [illegible] S. purpureum [illegible] S. acre L. [illegible] S. maximum [illegible] S. Rhodiola DC. [illegible] L. [illegible] [A. P.]

Seel, Adolf, pictor, n. 1 Martie 1829 în Wiesbaden [illegible] representă [illegible] și ca [illegible]

Seeland, cea mai mare dintre insulele daneze. 6915 km² [illegible] 7409 km², cu 534,123 [illegible] Capitala Copenhaga.

Seelanda Nouă, (v. harta Oceania) grupă de insule în sudul Oceanului Pacific spre sud-est dela continentul austral; se compune din 2 insule mari (între ele strimtoarea Cook) și insula mică Steeward la sud. S. a fost descoperită de Tasman la 1642, dela 1840 e colonie engleză 268,461 km², cu 742,776 loc. (1896). Pe insula nordică sûnt munții Egmont (2521 m.), Ruapehu (2962 m.) și vulcanul Tongarinu (2246 m.); pe insula sudică plaiuri alpine cu Mount-Cook (3764 m.) și bogate mine de aur. Loc. indigeni *Maori* sûnt în disparentă minoritate. Căi ferate 3510 km., telegraf 10,052 km. Venituri (1895/6): 4.396,751 lire sterl., cheltuieli 4.349,961 lire sterl., datorie 43 milioane lire sterl. Capitala Auckland.

Șef, (franc. chef) cel ce e în capul unui oficiu. Ș. unei gări, Ș. de secție la minister, etc.

Segarcea, com. rur. în Rom., j. Dolj, cu 3360 loc., 1 bis., 1 școală. Stație de cale ferată. 2 bâlciuri anuale. Se fabrică multă țuică. In comună este o cetate de pâmênt, în jurul căreia se văd și adi urme de șanțuri.

Segarcea, moșie mare de câmp aparținênd Domeniului Coroanei, situată în j. Dolj cu 11.756 ha teren arabil și 3244 ha pădure sau în total 15.000 ha (30,000 pogoane).

Segarcea din Deal, com. rur. în Rom., j. Teleorman, cu 1360 loc., 1 bis., 1 școală.

Segarcea din Vale, com. rur. în Rom., j. Teleorman, cu 1338 loc., 1 bis., 1 școală.

Segesta *(Egesta),* în antichitate oraș la coasta nordică a Siciliei aproape de Alcamo de adi, după tradiție întemeiat de Troiani, contrar or. Selinus. Se vede încă templul doric al Afroditei și teatrul săpat în stânci.

Segestes, principe al Cheruscilor, prietin al Romanilor și dușman al lui Arminius, care îi răpise pe fiica-sa Thusnelda.

Seghedin, (magh. *Szeged),* oraș liber reg. în Ung., cott. Ciongrad, în mijlocul Pustei ungare situat pe malul stâng al Tisei, dinspre resărit e spălat de valurile Mureșului, care la S. se revarsă în Tisa. In Martie 1879, orașul a fost nimicit de undele rîurilor. Adi e scutit de primejdie, din vechime a fost fortificat, și a înfruntat asaltul Tătarilor și al Turcilor. In vechime a avut importanță strategică, adi mai ales comercială. Numĕrul locuitorilor 141,776 (Rom. gr.-ort. 1245). S. are școale, diferite societăți, multe edificii pompoase de stat.

Segment, v. Cerc.

Segovia, prov. span. (Castilia veche), 6827 km², cu 154,443 loc. (1887). *Capitala S.,* 14,389 loc.; episcop, catedrală, castel (Alcazar); renumite fabrici de pânură și spălătoare de lână.

Segregare se numesce în Ungaria statorirea dreptului ce compete fostilor domni pămêntesci și fostilor iobagi, apoi preoților și învĕțătorilor, din așa numitele pășuni, păduri și locuri cu trestie, folosite în comun; apoi separarea competinței fiecăruia în mĕsura folosinței avute înainte de 1848 și în condițiunile fixate prin patenta împĕrătească (urbarială) din 1854. [I. St. Ș.]

Segu, *(Sego),* stat în Sudanul de vest, pe ambele țermuri ale rîului Niger, locuit de un popor resboinic păgân Bambara. Căpitanul francez Gallieni a încheiat în Martie 1881 în Nango un contract cu regele Ahmadu din S., prin care se dau Franciei asupra teritoriului exclusive dreptur, fiind în mânile ei dreptul de navigație pe rîul Niger până la Timbuktu. Raportul acesta de drept l-a modificat tractatul de Berlin din 1885, care a regulat referințele în statul Congo. Capitala țerii e *Segu Sikoro* la Nigerul de sus cu 30,000 loc.

Seguidilla, dans spaniol, originar probabil din Manchega, de unde încă numele de *S. de manchega* ce i-se mai dă. Musica de o mișcare repede (160 timpi pe minut) în mĕsură ternară (de ordinar ³/₄), constă în alternarea unor frase cântate și riturnele instrumentale (chitară și castanete); ritmul e întretăiat de triolete. [T. C.] v. și Madrigala.

Segura, rîu în prov. span. Murcia, se varsă în Mediterana, 240 km. lung.

Seherezade, *(Șehersad),* o figură din colecțiunea de basme »O mie și una de nopți«.

Șeica mare, (magh. *Nagy-Selyk,* germ. *Markt-Schelken),* com. rur. în Trans., cott. Târnava mare, cu 5925 jug. catastr. și 1586 loc. germ. și români, agricultori. Sediul băncii rom. *»Racoțana«* (fond. 1895 cu capital soc. de 100,000 cor.; la 1901 avea fond de res. 8122, deposite 25,916, active 135,593 cor.).

Seid, (arab. = domn), titlul descendenților profeților; aveau privilegiul de a purta turban și manta verde. La Turci: Emir (v. ac.). Fig. Sectar fanatic.

Seidlitz, *pulberea,* medicament compus din două pulberi. Pulberea întâie este acid tartric (2 gr.), într'o hârtie albă; pulberea a doua este bicarbonat de sodă (2·50 gr.) și tartrat de sodă (7·50 gr.), într'o hârtie albastră.

Seigneur, (franc., pron. seniŏr), orig. proprietar de pămênt cu drept de jurisdicțiune; acum titlu (presc. *Sire)* al principilor suverani. *Grand S.,* domn bogat și distins. *L. Grand S.,* titlul sultanului. (v. și Monseigneur.)

Şeik-ul-Islam, v. Hoge.

Seimeni, soldaţi mercenari în armatele române. Ei se recrutau, pe lângă Români, din toate naţionalităţile, cari încungiurau ţerile române. In timp de pace se resvrătiau de multe ori, devenind astfel o pacoste pentru poporul muncitor.

Şeimuş, (magh. *Magyar-Solymos),* com. rur. în Ung., cott. Arad, cu 1648 loc. români.

Seine, (în vechime *Sequana),* rîu în Francia, isvoresce pe platoul Langres, la Marcilly devine navigabil, se varsă în Canal pe o gură de 10 km. lată; lungimea lui e de 776 km., din cari pe 547 e navigabil. Basinul 77,769 km². Afluenţi: Aube, Marne, Oise pe dreapta; Yonne, Eure pe stânga. După acest rîu sûnt numite 4 *departamente* franc.: 1) *Dep. S.,* 479 km²., cu 3 340,514 loc. (1896); capitala Paris. 2) Dep. *S.-et-Marne,* 5888 km²., cu 359,044 loc.; capitala Melun. 3) Dep. *S.-et-Oise,* 5658 km²., cu 669,098 loc.; capit. Versailles. 4) Dep. *S.-Inférieure,* 6341 km²., cu 837,824 loc.; capitala Rouen.

Seini, (magh. *Szinyér-Váralja),* com. rur. în Ung., cott. Sătmar, cu 39,480 loc., Români şi Maghiari. Are o bancă rom., »*Sătmăreana*«, fond. 1892; capital soc. 200,000 cor., fond de res. 12,957 cor., deposite 208,326 cor. Suma activelor 663,020 cor. (1901).

Seipnir, în mitol. nordică calul lui Odin (Wuotan) ca ḑeu resboinic; calul avea 8 picioare şi era iute ca săgeata.

Seisachtheia, numele celor 3 legi date de Solon 594 a. Chr. în Athena, prin cari au fost iertate datoriile tuturor debitorilor ajunşi în miserie sau în temniţă din causa acelora.

Seismologia, disciplina care se ocupă cu studiarea cutremurelor de pământ.

Seismometru, *Seismograph, Seismoscope,* instrumente pentru constatarea cutremurelor de pământ, a direcţiunii şi intensităţii lor, etc.

Seïstan, (în anticitate *Drangiane),* ţinut în Persia cu vr'o 150,000 loc.; în mare parte stepă.

Şeitin, (magh. *Sajtény),* com. rur. in Ung., cott. Cenad, cu 4968 loc. români.

Sejanus, *Lucius Aelius,* favorit al imp. Tiberiu, la an. 23 a fost praefectus praetorio; abusând în mod pĕcătos de încrederea lui Tiberiu, dimpreună cu fiii şi cu mulţi partisani ai sĕi a fost dat pierḑării (an. 31).

Sela, semn ovr. în psalmi, etc., indică o pausă. Fig.: s'a făcut, s'a isprăvit.

Selacieni, un ordin de pesci Cartilaginoşi. (v. Chondropterygienii.)

Seladon, v. Céladon.

Seladonit, mineral argilos, de coloare verde-negrie sau maslinie, unsuros la pipăit, 50% siliciu, cu oxigen, apoi oxid de fier, puţin lut, magnesia, caliu şi 7% apă. Se folosesce ca văpsea verde. Se află la Monte-Baldo, pe insula Cipru şi la Kaaden în Bohemia.

„Selăgiana", bancă rom. în Jibou (v. ac.), fund. 1897, capital soc. 180,000 cor., fond de reservă 12,142 cor., deposite 171,824 cor., profit 19,221 cor. Active 555,179 cor. Divid. 6 cor. (1901).

Selagineae, (botan.) familie de Dicotiledoane gamopetale, vecină cu Verbenaceele. Intrunesce mai multe genuri de arbuşti, sub-arbuşti sau ierburi din regiunile extratropicale, afară de Australia. Au frunze alterne, întregi, deseori mici; florile grupate în spice dense. Ca genuri mai principale sûnt: *Globularia* (v. ac.), *Selago* L., ş. a.

Selaginella Spring., (botan.) gen de Lycopodiacee heterosporee, familia Selaginellacee, are preste 400 specii, mai ales tropicale; multe se cultivă ca decorative, pentru bordură, în florării calde; la noi şi în Europa cresc spontan: *S. spinulosa* A. Br., *S. helvetica* Link. şi *S. denticulata* Link, prin pădurile şi păşunile montane.

Selagiu (magh. *Szilágy),* comitat în Trans., se hotăresce la nord cu cott. Sătmar, la vest cu cott. Bihor, la sud cu cott.: Bihor, Cluj şi Solnoc-Dobâca. Suprafaţa de 3628·69 km²., e brăsdată de munţi şi dealuri. Piscul cel mai înalt e Măgura dela Pria (998 m.). Riurile mai mari sûnt: *Someşul* şi *Crasna.* La şes pământul e apătos, pe alocurea teritorii întinse sûnt mlaştine. Sûnt isvoare minerale şi localităţi de cură. *Clima* prin văi şi la câmpie e moderată. *Producte,* la şes grâu, pe coline viţă, la munte economie extinsă de vite. Numĕrul locuitorilor 206,968, dintre cari 121,451 Rom., 76,482 Magh., restul Germ., Slovaci, etc. După confesiuni 120,544 Rom. gr.-cat. şi 7902 gr.-ort. *Administraţia.* Cott. S. e împărţit în 6 cercuri pretoriale, are 2 oraşe cu magistrat, 4 comune mari şi 236 mici. Locul central e Zelăul. S. se pomenesce încă din secl. XIII, ca infiinţat de Tuhutum. (Notarul anonim).

Selam, (arab. pace), cuvênt de salut folosit de toate popoarele mahomedane. Felul acesta de salutare îl folosesc mahomedanii numai între ei, pe cei de altă credinţă îi salută cu alte cuvinte.

Sĕlbatic, animal care trăiesce în liber şi nu este domesticit (v. Domestic). Cf. şi art. Vênat. *Oameni sĕlbatici,* în credinţele unor popoare locuitori semianimalici ai pădurilor.

Seloud (magh. *Szélkút),* com. rurală în Trans., cott. Têrnava mică, cu 1049 loc. români.

Seldciuc, căpetenie turc., care a întemeiat pe la an. 1000 un imperiu în Asia ant. Seminţia, care locuia această ţeară şi a fost convertită de S. la Islam, se numia *Seldciuci.* La 1092 imperiul S. dispare.

Sel d'or, săruri de aur, combinaţiunea aciḑilor cu aur.

Selecta, *(lat.)* lucruri alese; în unele institute de învĕţământ clasa, care cuprinde elevii cei mai buni. *Selectani,* nume dat abiturienţilor şcoalei militare, cari părăsesc şcoala ca oficeri.

Selecţiune, alegere raţionată. (v. art. Descendenţă şi Natural).

Selemie, stofă de mătasă orientală.

Selen, metaloid ce se găsesce în natură numai în cantităţi mici în genere însoţind sulful. Este un corp brun-închis sticlos (greut. at. 79), care se topesce la 200°, încălḑit în contact cu aerul arde cu o flacără albastră, formând *Bioxyd de Selen* producênd un miros caracteristic a ridichie. Pulberea de S. este roşie.

Selene, la Greci o ḑeiţă a lunei, fata lui Hyperion cu Theia, sora lui Helios şi a ḑeiţei Eos. S. înseamnă luminoasa. Zeus a iubit-o şi dela el a născut pe Pandia cea frumoasă.

Selenit, gips (v. ac.).

Seleniţi, nume dat pretinşilor locuitori ai lunei.

Selenographia, descrierea lunei.

Selenotropism, influenţa lunei pline asupra unor plante influinţate de lumină. Corespunde Heliotropismului (v. ac.).

Seletinul, comună rur. în Bucovina, cu cătunele: Brodina, Conunschi, Cranodilul, Fălcăul, Frasînul, Hepa, Hreştii, Lupoinul, Măgura, Năsipitul, Paltinul, Plosca, Ropocelul, Roşişneii, Rusca, Sădăul, Sălaşele şi Ulma, parochie, moşie mănăstirească în căpit. Rădăuţ; are 3281 loc. (2189 ort.-or., 568 rom.-cat. şi uniaţi, 48 protest., 476 mos.), o şcoală primară; scaunul judeţului.

Seleucia, (grec. *Seleukeia*), 1) oraş în Babilonia, fundat de Seleucos I lângă Tigris, capitala imperiului Seleucidilor, dărîmat 165 d. Chr. Ruinele lui (El Madaïn) se văd la 37 km. dela Bagdad. 2) *(S. Pieria)*, oraş în Siria, aproape de revărsarea lui Orontes în Mediterana.

Seleucos, numele a şese regi din regatul Siriei format după moartea lui Alexandru cel Mare. Importanţă a avut numai *Seleucos I* (358—280 a. Chr.), fundatorul dinastiei. El s'a luptat cu aproape toţi generalii, cari au moştenit bucăţile din împărăţia lui Alexadru. Ajutat de puţina scrupulositate dovedită în alegerea aliaţilor, precum şi de succesele dobândite pe câmpul de resboiu, şi-a lăţit domnia preste aproape întreaga împărăţie a lui Alexandru în Asia.

Seleuş, (magh. *Szőllős-Csigesél)*, com. rur. în Ung., cott. Arad, are 453 case, cu 2368 loc. rom. gr.-or. Teritoriul 5755 jug. cat. foarte productiv.

S. Mare (Nagy-Szőllős), com. rur. în Trans., cott. Têrnava mare, are 264 case cu 1366 loc. rom. Teritoriul 3834 jug. cat. muntos.

Seleuş, (magh. *Kevi Szőllős)*, com. în Banat, cott. Torontal, 2801 loc. români.

Self-government, *(engl.)* guvernament direct al afacerilor private şi locale de către cei interesaţi; în sens mai larg: democraţie, sistem representativ (v. ac. şi art. Autonomia şi Decentralisare).

Selfinduction, autoinducţiune. (v. Inducţiunea electrică.)

Selgiuci, v. Seldciuci.

Sella, două sate la muntele Neaguş, aproape de Verria în Macedonia, unul e locuit de Fărşeroţi, celalalt de Arămâni-Caraguni; la olaltă numeră 3000 suflete. (v. Fărşeroţi.)

Seliger, (lacul *Ostaşcov)*, lac în guvernam. rus Twer, 298 km²., avut în pesce. Pe una din numeroasele-i insule e mânăstirea Nilova Pustynj, renumit loc de pelerinagiu.

Selim, trei sultani turci. 1) *Selim Jauz (viteazul)*, n. 1467, se urcă pe tron cu ajutorul Ienicerilor, constrîngênd pe tatăl sêu să se retragă. Inlătură apoi din drum 5 nepoţi şi 2 fraţi, omorî 40,000 de Şiiţi şi începù resboiu cu Persia (Cialdiran 1514), dela care luà Curdistanul şi Mesopotamia. Cuceri apoi Siria (1516), Egiptul (1517) dela Mameluci, supuse Meca şi luà titlul de calif, pe care îl au dela el sultanii, facù reforme şi întemeià puterea maritimă a Turciei. † 1521.

2) *Selim Mest (beţivul)*, fiul lui Soliman II, n. 1524, a fost primul sultan, care a lăsat vizirului grijile statului. Sub el s'a cucerit Tunisul şi Ciprul şi s'a pierdut lupta dela Lepanto (1571). † 1574.

3) *Selim*, fiul lui Mustafa III, n. 1761 îşi propuse (1789) reformarea imperiului turcesc provocând nemulţămiri în lăuntru. A încheiat pacea din Iaşi (1792), a purtat resboiu cu Francia la năvălirea lui Bonaparte în Egipt (1798). Consiliat de Sebastiani începe reformarea armatei (1802), dar Ienicerii se revoltă în Pera (1807) în număr de 15,000, îl depun şi ridică pe nepotul sêu Mustafa IV, apoi îl ucid, când îi vine în ajutor Bairactar (1808). Bairactar depărtează pe Mustafa şi pune pe Mahmud II, fratele lui Mustafa.

Şelimbăr, (germ. *Schellenberg*, magh. *Sellenberk)*, comună rur. în Trans., cott. Sibiiu, cu 822 loc., Saşi (512) şi Români. Aici s'a dat cunoscuta luptă dintre Mihaiu Viteazul (v. ac.) şi principele Andreiu Báthory la 22 Oct. 1599. O mică movilă arată mormêntul celor căduţi în luptă.

Selinus, *(Selinunt)*, oraş grec. la sud-vestul Siciliei, dărîmat de Cartagineni în primul resboiu punic. Aproape de Castelvetrano se văd frumoasele lui ruine cu 6 temple dorice, între cari al lui Apollo e cel mai mare dintre toate templele grecesci cunoscute.

Sêlişte, orăşel în Transilv., cott. Sibiiu, cu 3750 loc. rom. In S. se află pretură, judecătorie cercuală, cassă de păstrare, şcoală poporală cu 10 învêţători, şcoală pentru elevii dela meserii, diferite reuniuni culturale, piaţă foarte cercetată. Pe un deal învecinat este un mic schit. Sêliştenii erau odinioară oieri vestiţi, astădi se ocupă mai ales cu meseriile şi comerciul. Comuna S. a fost şi mai împopulată decât în present; dar un număr însemnat al locuitorilor, siliţi de împrejurări, a trecut în România, unde au devenit comercianţi şi industriaşi harnici, iar o altă parte s'a resfirat prin satele româneşci din Trans., unde practică comerciul mic. Un număr mai mic s'a aşezat în Dobrogea ca agricultori. Pretutindenea ei sûnt un element de cultură, prin hărnicia, isteţimea şi învêţătura câştigată în şcoala poporală din S. Ei sûnt un tip frumos de Români, îndeosebi femeile. Portul lor, iarăşi mai cu samă al femeilor, este pe cât de simplu pe atât de elegant. Calităţile Sêliştenilor le întrunesc de altfel şi locuitorii comunelor învecinate: Galeş, Tilişca şi Vale, în parte şi Cacova şi Sibiel, pe cari, îndepărtaţi de comunele lor, lumea ii cunoasce sub numele colectiv de Sêlişteni, în Trans. şi Mărgineni. In S. se află şi o bancă rom., »*Casa de păstrare*«, fundată la 1884; capital social 26,000, fond de reservă 74,202, fond de binefacere 41,627, deposite 1.023,442, profit 18,280 (divid. 18%). Revirement 1.476,280 cor. (1901).

Sêlişte, protopopiatul gr.-or. al S.-ei, cu 13 comune şi 18,568 loc., toţi Români. Sediul e în Sêlişte.

Seliştea de sus, *(Felső Szelistye)*, com. rur. în Maramureş, cu 2451 loc. români, 600 Ovrei, 2 parochii, 2 bis. şi 2 şcoale române. Diecesa Gherlei.

Seliştioara, 1) *S.*, com. rur. în Rom., j. Romanaţi, cu 495 loc., 1 bis., 1 şcoală. Pe aici a trecut armata română preste Dunăre, când a plecat în ajutorul Ruşilor (1877). 2) *S.*, insula în Dunăre în faţa comunei cu acelaş nume.

Selkirk, comitat în sudul Scoţiei, 674 km²., cu 27,353 loc. (1891). *Capitala S.*, 6397 loc.; fabrici de lânării.

Sella, *Quintino*, inginer şi om politic italian, membru onorar al Acad. rom., n. 7 Iulie 1827,

† 14 Martie 1884, a publicat numeroase lucrări de petrografie, industria minerală, etc.

Sella curulis, un insigniu al dignităţii senatoriale la Romani; astfel se numia scaunul ce-l avea fiecare senator în sala senatului.

Sellasia, orăşel în nordul Laconiei (Grecia); 221 a. Chr. aci au fost bătuţi Spartanii de Macedonieni.

Selling-stakes, (engl., pron. — stecs), alergări de cai, la cari calul învingĕtor se vinde cu preţul stabilit înainte de terminarea cursei.

Selmeczbánya, (germ. *Schemnitz*), oraş minier în Ungaria, cott. Hont, cu 15,280 loc., Slovaci, Maghiari (2534) şi Nemţi (1186), cari sûnt industriaşi şi mineri. In S. se află oficiile centrale ale cott. Hont, judecătorie cercuală, perceptorat, direcţiune montanistă, academie pentru montanistică şi silvicultură, şcoală pentru mineri, gimnasiu superior, şcoală industrială, mai multe institute de bani, fabrică de tutun. Din mine se scoate aur, argint, plumb şi aramă. In majoritatea lor minele sûnt proprietatea statului. Minele dela S. au fost exploatate deja pe timpul Romanilor. Cu S. este împreunat, din punct de vedere administrativ, orăşelul Bélabánya.

Selsig, (magh. *Szélszeg*), com. rur. în Trans., cottul Selagiu, cu 1152 loc. români.

Selters (*Niederselters*), sat în guvernam. prus. Wiesbaden, cercul Limburg, lângă Ems, 1386 loc. (1895); renumită apă minerală (se exportează preste 4 milioane sticle pe an).

Sem, cel mai bĕtrân din cei trei fii ai lui Noe. v. Semiţi.

Semeni, un rîu în Albania, care se formează prin unirea rîurilor Devol şi Osum (Beratit).

Semantica, (*grec.*) sinonim cu *Semasiologia*, acea parte a linguisticei sau filologiei comparate (v. ac.), care tratează despre însemnarea şi schimbarea însemnării cuvintelor, dela originea lor. S. e partea cea mai însemnată din istoria limbei din punct de vedere psichologic şi moral. (Cf. L. Şăineanu, »Incercare asupra semasiologiei limbei române.«)

Semaphor, (*grec.*) aparat pentru telegrafia prin semne la ţermuri de mare. (v. şi Semnal).

Semeiographia, scrisoarea prin semne. (v. şi Semnal).

Semele, în mitol. grecă iubita lui Zeus, pe care l-a rugat să i-se arate în toată splendoarea divină. Zeus i-s'a arătat între fulgere şi tunete, când S. a murit şi în moarte a născut pe ḑeul Dionysos. Zeus personifică ploaia de primăvară, iar S. pământul.

Semĕnat, operaţiunea de a arunca semânţa ca să poată încolţi şi resări. S. se face cu mâna prin împrăştiere şi punerea în cuiburi cu mâna, sau cu semĕnătoarea în lat şi în rânduri. Nobilitarea seminţei se face prin selecţiune sau alegere, prin ibridaţiune şi prin aclimatisare de seminţe străine. (v. şi Diseminaţiune).

Maşini de semĕnat sûnt de diferite sisteme şi se propagă din ce în ce mai mult în agricultură. Sûnt maşini de S. prin împrăştiere, supranumite şi ***semĕnătoare în lat,*** cari numai împrăştie semânţa fără a o îngropa sau acoperi, şi ***S. în rânduri,*** cari seamĕnă semânţa în rânduri continue (neîntrerupte) şi în cuiburi sau intermitent, şi totodată o şi îngroapă cu ajutorul unor conducte şi mici brăzdare, cari ajung până în pământ. Cu M. de S. se pot semĕna pe ḑi până la 10 ha. (20 pogoane).

Semĕnătura, operaţiunea semĕnatului; holde, mai cu samă la cerealele de toamnă şi de primăvară.

Semendria, (magh. *Vég-Szendrő*), oraş în Sêrbia, aproape de revărsarea Moravei în Dunăre. Pe timpul luptelor cu Turcii a avut rol important ca fortăreaţă aparţinĕtoare, la început, Ungariei. 1440 a bătut aici Ioan Corvin oastea turcească, 1459 cetatea a căḑut de nou în mânile Turcilor. 1789 o au cuprins Austriacii, 1867 a fost dată Sêrbiei.

Semenic, cel mai înalt pisc (1447 m.) din grupul de munţi Pleşuva-Semenic, în cott. Caraş-Severin. Din coapsa muntelui S. isvoresc Timişul, Nera şi Bêrzava.

Semenow, *Petru,* n. 1827 în Petersburg, unul din cei mai activi membri ai societăţii geogr. ruse, a făcut călĕtorii în Giungaria şi Asia centrală, fiind primul, care a pĕtruns în munţii Thian-Şan. S. a publicat »Dicţionarul geograficstatistic al imperiului rusesc«, 5 tom. Petersburg 1863—85 şi »Rusia pitorească«, tom. 1—3, 9—11. Petersburg, 1881—85.

Semânţa, (botan.) resultatul desvoltării ovulului fecundat dela Fanerogame. Are ca părţi esenţiale tegumentul şi simburele. Tegumentul poate fi la suprafaţă neted (Fasole); cu peri lungi (Bumbac); lăţit ca o aripă subţire (Brad); cărnos (Rodie); lemnos, cum e mai de obiceiu. Simburele e format ori numai din embrion (v. ac.), ori afară de acesta mai are şi albumen (v. ac.), endosperm (v. ac.) sau perisperm (v. ac.). S. represintă pentru Fanerogame un mijloc de înmulţire şi diseminaţiune (v. ac.); e caracteristică pentru aceste plante, cari se şi ḑic *Spermaphyte,* în opoziţie cu restul plantelor fără S., cari au sporii ca mijloc de împrăştiere şi cari se ḑic *Sporophyte.* S. matură are o viaţă de repaus, variabilă în durată, după care apoi germinează (v. Incolţirea, Germinaţiunea), dacă se găsesce în condiţiuni prielnice. [S. Şt. R.]

Semesnye, *Şimijna,* com. rur. în Trans., cott. Solnoc-Dobâca, cu 1408 loc. români.

Semestru, (*lat.*) timp de şese luni, jumĕtate de an şcolar.

Semeţia, fudulia (v. ac.).

Semi —, (*grec.*) jumĕtate, aproape (în compos.).

Semicero, v. Cero.

Semicolon, unul din semnele diacritice în gramatică, prin care se distinge o vocală semisonă de plenisonă, s. e. *u* (= plenison) şi *ŭ* (= semison), sau întunecă o vocală, s. e. din *a*: *ă*. [*]

Semiḑeu, (jumĕtate ḑeu, jumĕtate om, Heroes [v. ac.] la Greci), în mitol. rom. Semonii, Indigeţii, Genii şi Larii. S. erau încă: Semo Sancus (Dius Fidius), Hercules, Castor şi Pollux, Aeneas, Antenor şi Dea Roma. La Greci: Diomedes, Ulysses, Telephus.

Semifabricat, un product industrial încă incomplet, s. e. ţesĕturi nelucrate şi neînălbite.

Semiluna, v. Luna. S. e stema imperiului otoman.

Semimetal, numire dată mai înainte metalelor antimon, arsen, zinc, etc., cari nu sûnt maleabile.

Seminar, institut pentru crescerea candidaţilor la preoţie. In primii secoli ai erei creştine, S. erau pe lângă bisericile catedrale; conciliul

din Trident a dispus, ca fiecare diecesă să-şi aibă S. ei. Crescerea candidaţilor rom. în Ung. se făcea înainte de secl. XVIII pe la mănăstiri şi episcopíi, după unire s'au înfiinţat seminarul din Blaj (v. ac.) pentru gr.-cat. şi cel din Sibiiu (v. ac.) pentru gr.-or. Aḑi are biserica gr.-cat. S. de 4 cl. în Blaj şi Gherla, unde se primesc tineri cu 8 cl. gimn. Unii studiază în Roma, Viena şi Budapesta. Biserica gr.-or. are S. în Sibiiu, Arad (v. ac.) şi Caransebeş (v. ac.), primindu-se absolvenţi de 6—8 cl. gimn.

S. din România, v. Ortodoxa biserică.

Seminare pedagogice, institute ataşate universităţilor, în cari se pregătesc candidaţii pentru posturile de profesori la şcoalele secundare. Ele le ofer ocasiune de a face în specialitatea lor, deprinderi practice, cari lipsiau până acum.

Seminar, *deal* în com. Păuşesci, Rom., j. Iaşi, numit astfel, pentru că pe el a fost înfiinţat de cătră mitropolitul Veniamin Costachi un seminar pe la 1824, strămutat 1832 la Socola, 1886 la Iaşi.

Semiotica, (med.) *semiologia,* acea parte a diagnosticei medicale, care se ocupă cu fenomenele organismului omenesc, fie acelea fisiologice, fie patologice.

Semipalatinsk, prov. rusească în Asia centrală, 478,182 km², cu 685,197 loc. (1897). *Capitala S.,* lângă Irtiş, 26,353 loc.; însemnat oraş comercial.

Semiramis, regină în Asiria, după legenda perso-elină nevasta lui Onnes, un beliduce al regelui Ninus. Murind bărbatul ei, a luat-o Ninus de soţie. Murind şi acesta, a domnit singură (pe la 2000 a. Chr.). Ei i-se atribue zidirea a o mulţime de oraşe, şosele şi canaluri, precum şi grădinile atîrnătoare, una din cele şapte minuni ale lumii vechi. S. a fost ucisă de fiul ei Ninyas.

Semirecensk, prov. rusească în Asia centrală între Tienşan şi lacul Balchaş, 394,396 km², cu 990,107 loc. (1897); capitala Wernyi.

Semiţi, numele comun al Sirienilor, Asirienilor, Ovreilor, Fenicienilor, Arabilor, (v. ac.), cari după tradiţiunea ebraică se trag dela Sem (ebr. şêm = roşu) fiul cel mai mare al lui Noe; în oposiţiune cu Chamiţii (negrii) şi Iafeţii (albii).

Limbile Semite, vorbite de popoarele S., cuprind: *ebraica* veche, în care e scris pentateuchul şi care e pentru limbile S. ceea ce e sanscrita pentru limbile indo-europene; *feniciana,* din Fenicia şi Cartaginea; de prin secl. VI a. Chr., *arameica,* cu deosebite dialecte sau idiome, cum sûnt *chaldaica biblică,* în care e scrisă o parte din vechiul testament, *chaldaica targumica* (v. Targum), *siro-chaldaica,* formată în timpul captivităţii din Babilon şi în care e scris Talmudul (v. ac.), foarte amestecată; *arameica păgână,* vorbită de Nabateeni şi Sabeeni; *siriaca,* representată prin *neo-siriaca* şi aḑi prin *araba,* care înlocuí vechile ramuri ale limbilor S. şi care, dela Mahomed, deveni limba religioasă a Islamismului în Asia, Europa şi Africa şi limba literară a Arabilor. (v. Arabi, Biblia, Judaica, Ovrei). Araba, singură vorbită aḑi din limbile S., e tipul lor comun. Caracterele lor distinctive sûnt: rădăcini de câte 3 consonante, întrebuinţarea afixelor şi prefixelor, lipsa vocalelor în scrierea usuală, şi scrierea dela dreapta la stânga. Academia franceză pentru inscripţiuni şi literatura frumoasă a întreprins compunerea unui Corpus inscriptionum semiticarum, din care să se poată studia mai bine aceste limbi încă puţin cunoscute. (Cf. Renan, Histoire des langues sémitiques.)

Scrisoarea semită. Principalele specii sûnt: samariteană sau ebraică veche, comună Ovreilor înainte de captivitate şi care nu e decât o formă modificată a S.-ei feniciene; ebraica caldeană; siriaca; cufica, întrebuinţată de Arabi de pe timpul cuceririlor lui Mahomed, aḑi înlocuită cu S. arabică modernă, care e adoptată cu mici schimbări şi pentru persana modernă, deşí limbile se deosebesc. S. familiei semitice cuprinde încă deosebite grupe de S. împrumutate din scrierea egipteană, însă desvoltate până la starea de alfabet şi trecute la popoarele Asiei prin Fenicieni. Toate aceste scrieri se fac dela dreapta la stânga. (v. Scrierea, Scriptura şi Siriaca limbă. Cf. K. Faulmann, Geschichte der Schrift, 1880).

Semitism, numire dată totalităţii Ovreilor, ca seminţie, şi fără considerare la limbile ce le vorbesc. *Semitişti,* cei ce se ocupă cu studiul limbilor semite.

Semlac, com. rur. în Ung., cott. Arad, cu 1072 case şi 6319 loc., preste 3500 Români, ceialalţi Magh. Teritoriul 14,076 jug. cat. arător, foarte productiv.

Semliki, rîu în Africa equatorială, isvoresce din lacul Albert Eduard Nyansa şi se varsă în lacul Albert Nyansa.

Semlin, (magh. *Zimony,* sêrb. *Zemun),* oraş în cott. Sirmiu, Slavonia, cu 14,517 loc., Sêrbi şi Germani. Liceu real, şcoală comercială, museu de anticităţi romane. In castelul de lângă S. a murit Ioan Corvin (1456).

Semmering, masiv de munţi între Austria de jos şi Stiria, 1783 m. înălţime. Preste pasul S. (981 m.) trece şoseaua dela Gloggnitz la Mürzzuschlag, precum şi calea ferată deschisă la 1853.

Semnal, *signal,* un semn stabilit prin învoială sau ordinaţiune, îndreptat asupra ochiului (optic) sau urechei (acustic). Serviciul de S. a ajuns la o desvoltare mare la miliţie (prin horn, tobe), în marină (semne de colori diferite ḑiua, cu aparate electrice sau apoi cu sirene, clopote, puşcături de tun, etc., noaptea) şi la căile ferate. Unele S. sûnt stabilite prin convenţiuni internaţionale. La puncte favorabile de pe ţermuri sûnt *staţiuni de S.* (v. şi la Sign —.)

Semnare, subscriere (v. Contrasemnare). *Semnătura,* iscălitura, subscrierea. Actele se împart în autentice, adecă cari sûnt întărite de o autoritate competentă, şi în acte sub S. privată, adecă cari cuprind S. părţilor contractante, fără interventiunea nici unei autorităţi. Actul autentic face dovadă prin sine însuşi; cel sub S. privată nu produce nici o dovadă, dacă nu e recunoscut de acel căruia se opune. Actul sub S. privată nu face credinţă faţă de ori cine în privinţa datei, cum face actul autentic, ci numai între părţile contractante şi moştenitorii lor universali (v. ac.). (Cf. D. Alexandrescu, Dreptul civil român, VII.)

Semo, (ori *Semon),* la Romani fiinţe spirituale, un fel de Genii; se asemănau cu Larii (v. ac.), şi treceau ca semiḑei.

Semo Sancus, Hercules la Sabini, se închipuia ca primul rege al lor.

Sempach, oraş în cantonul elveţian Luzern, lângă *lacul S.* (14·3 km²., 507 m. altitudine), 1106 loc. Aci au bătut Elveţienii pe Leopold de Austria la 9 Iulie 1386 (tradiţia despre Winkelried).

Semper, *Gottfried,* architect de renume, n. 1803 în Hamburg, † 15 Maiu 1879 în Roma, conducĕtorul zidirei museelor, palatului şi teatrului curţii din Viena. A scris cartea epocală »Der Stil in den technischen und tektonischen Künsten«, 2 vol. München, ed. II, 1878—79, etc.

Sempervirent, (botan.) pururea (totdeuna) verde, în antitesă cu caduc, termin ce se aplică mai ales la frunze. Fisiognomic distingem plante cu foi solzoase, cu foi aciculare (ca acele), exemple de ambele categorii la Conifere şi cu lamina explanată (foarte numeroase în ţerile calde).

Sempervivum L., (botan.) gen de plante erbacee şi cărnoase din fam. Crassulaceelor, înrudit cu *Sedum* (v. ac.) însă de regulă mai robust şi cu flori ca. 10-(6—20)-mere. Cuprinde vr'o 40 specii respândite prin munţii emisferei estice din Europa până în Himalaia şi Abisinia. Şi acest gen cuprinde tot plante saxatile, dintre cari unele de importanţă horticolă, aşa *S. hirtum* L., *S. arachnoideum* L., *S. fomentosum* Lehm. rustice, iar *S. arboreum* L. şi *S. tabuliforme* Haw. de florărie temperată. *S. tectorum* L. şi specii înrudite dela noi se cultivă adesea şi se aplică în medicina poporală la durere de urechi, de aici şi numirile cele mai respândite ale plantei »iarba urechei« şi »urechelniţă«. [A. Pr.]

Semuire, 1) sinucidere, a-şi face samă, a se sinucide; 2) semnalementele, adecă semnele, cari se iau la diferiţi criminali. (v. şi Bertillonage.)

Sen., prescurtare din senior (v. ac.).

Sen, monetă japoneză de bronz, ceva preste 3 bani.

Senaar, *(Sennar),* teritoriul dintre Nilul alb şi cel albastru dela Chartum până la Fazogl. In înţeles mai strins S. a fost o provincie în Sudan sub protectoratul Egiptului, care a cădut apoi în mânile Mahdiştilor. Locuitorii se împart în indigeni cu coloare mai deschisă (Şukurieh, Hasanieh) şi mai întunecată. La cei din urmă aparţine o seminţie de negri, (Fundi) care la 1500 a venit din sud-vest, a supus pe nomadii deşerturilor şi a intemeiat imperiul S., pe care l-a cuprins la 1820 paşa din Egipt. *Capitala S.,* cu 70,000 loc. a decădut în mĕsura în care s'a ridicat oraşul Chartum. După religiune locuitorii sûnt mohamedani.

Senar, monetă persană de aramă = 6 bani.

Senar, trimetrul iambic (v. ac.).

Senarmontita, mineral, oxid de antimoniu, cubic, rar.

Senat, sfatul bètrânilor. La Romani consiliul de stat al regelui, în republică adunarea consultativă a statului, compusă la început din 100 patriciani, apoi din 300 şi mai târdiu din 600 membri, în parte şi plebei. Au făcut parte din S. cei ce ocupau oficii curulice, ceilalţi erau primiţi de consuli (apoi de censori, de împĕrat). Sub August s'a stabilit un cens pentru S.

In evul mediu s'a dat denumirea S. colegiilor dela magistratele orăşenesci, dela judecătorii înalte. In timpul mai nou se numesce S. în state cu sistem bicameral (v. Bicamerism) primul din corpurile legiuitoare. (v. Legislaţiune.)

Senator, membru al unui senat.

Senatus consulta, (lat.) hotărîri ale S.-ului roman luate cu majoritate de voturi.

Senat universitar, colegiul profesorilor unei universităţi.

Senat şcolar, primul for administrativ la şcoalele primare din Ung. In bis. gr.-or. e S. şcol. comitetul parochial, în cea gr.-cat. îl formează membrii aleşi de parochieni în proporţie cu numĕrul credincioşilor din parochie. La şcoalele comunale S. şcol. e ales de consiliul comunal.

Şendrea, *Ştefan C.,* profesor la facultatea de drept din Iaşi, n. 1842 tot acolo. A fost agent diplomatic al ţerii în Paris (1876), din 1896—97 ministru de justiţie în cabinetul P. Aurelian.

Seneca, 1) *S., Marcus Annaeus,* retor roman originar din Spania, a studiat pe timpul lui August în Roma. Pentru fiii sĕi scrise la bĕtrâneţe opul: »Oratorum et rhetorum sententiae, divisiones, colores«. (54—38 a. Chr.) Fiul sĕu

2) *S., Lucius Aneus,* filosoful (3—65 d. Chr.), n. în Cordova, studià în Roma retorica şi filosofia, sub Caligula a fost questor şi senator, la 41 a fost exilat, de unde după 8 ani reîntorcêndu-se a fost profesorul lui Nero, iar după ce acesta deveni împĕrat, omul sĕu de încredere, dar şi victima lui. S., care de altcum e descris ca un slab caracter, încercà a uni filosofia stoică cu eclecticismul. El pentru prima oară deosebí filosofia în teoretică şi practică şi învĕţăturile sale au avut mare influenţă asupra posterităţii. A scris foarte mult. Cele mai însemnate sûnt De providentia, De clementia, De constantia sapientis, De ira, De consolatione, De vita beata, 124 epistole şi 7 cărţi quaestiones naturales, ş. a. Ediţie completă de Fickert în 3 tom. 1842—45. [Pl.]

Senecio L., (botan.) gen de Composee, trib Senecioneе. Luat în sens larg cuprinde secţiunile: *Ligularia* Cass., *Pericallis* Webb., *Cacalia* L., ş. a., considerate de alţii ca genuri distincte, şi atunci cuprinde preste 900 specii de ierburi, arbuşti, mai rar arbori, respândite preste tot globul. Ca specii mai comune prin părţile noastre sûnt: *S. crucifolius* L., vulgar Bătătarniţă, Petimbroasă; *S. vulgaris* L. şi *S. vernalis* W. Kit., vulg. Cruciuliţă, Spălăcioasă, etc. Unele specii *(S. elegans* L., *S. pulcher* Hook. et Arn., ş. a.) se cultivă ca decorative în florării. [S. Şt. R.]

Senegal, unul dintre cele mai mari rîuri din Africa nord-vestică, lungimea 1580 km., isvoresce din regiuni muntoase pe un teritoriu preste 300 km. Ramuri mai principale sûnt Bafing şi Bahoi. Ramura principală Bafing isvoresce în nord dela muntele Sere, 80 km. spre sud dela isvoarele rîului Gambia. Sub punctul de întâlnire a celor 2 ramuri se află cataractele Guina, 54 km. mai jos la Medine cataractele Felu. Lăsând aceste cataracte, rîul ajunge în şesul Senegambiei şi din sud primesce rîul Faleme în apropierea fortăreţei Bakel. Pe timpul ploilor (Iulie—Nov.) e navigabil până la cataractele Felu, în timpul secetei e navigabil numai 380 km. dela vĕrsarea în mare. In partea din jos formează multe insule (Morfil). La gurile deltei mai însemnată e insula St. Louis, în posesia Francezilor.

Senegambia, *(Migriţia* vestică sau *Senegal),* un teritoriu în Africa vestică, ce se extinde la Oceanul Atlantic dela 10—18° lat. nord. în o

lungime de 930 km., înlăuntru în o extensiune spre Sahara de 930 km., spre est până în văile rîului Niger în o lungime de 1850 km., cu un teritoriu de 990,000 km². Numirea ţerii e luată dela cele 2 rîuri principale Senegal și Gambia. Se împarte în trei părţi principale: Seneg. de sus, în care locuiesc Arabi și Berberi, zace spre nord dela rîul Senegal. Locuitorii aparţin religiunei mohamedane; S. medie cuprinde ţermurii mării din nord spre sud cam 370 km. Clima este cea mai fierbinte pe întreg pământul, în părţile vestice pământul e roditor. S. de jos cuprinde teritoriul rîului Gambia și părţile sudice dela acesta. Dintre Europeni mai multe teritorii au Francezii. Englezii au puţine, numai în jurul rîului Gambia. *Capitala e St.-Louis.* Intreagă colonia franceză pe un teritoriu de 220,000 km²., are 200,000 loc.

Seneșal, (din lat. Seniscalcus = servitorul mai bětrân), în Francia odinioară titlu dat mareșalului de curte.

Seneslau, voevodul unui ducat român în Muntenia, pe ţermul stâng al Oltului. Amintit în diploma lui Bela IV din 1247, când acesta colonisează pe Ioaniţi la graniţa Transilvaniei, dându-le și teritorii din România, excepţionând ţeara lui Lyrtioy (v. ac.) și a lui S. (v. și Basaraba.)

Senhor, (portug., pron. senior), domn; *Senhora,* doamnă.

Senigallia sau *Sinigaglia,* anticul oraș *Sena Gallica,* port în provincia Ancona, Italia, lângă Adriatica, cu 22,499 loc. Băi de mare foarte cercetate și pescării.

Senilitate, etatea de declin a omului. Incepe la 45 ani cu slăbirea vederii, dacă nu a început deja mai nainte cu pierderea forţelor și elasticităţii corpului, caracteristice tinereţei. Apoi urmează încreţirea pielei obrazului prin pierderea elementelor elastice din piele; încheieturile, muschii devin mai rigiḑi; mersul mai încovoiat, memoria slăbesce, în urmă întreg raţionamentul este alterat. Aceste simptome se presintă unul câte unul între anii 60—80, adeseori și mai târḑiu. Moartea bětrânilor, dacă nu survine brusc prin o emoragie cerebrală, este causată de *marasm senil,* de pneumonia bětrânilor.

Senior, (franc. seigneur, lat. senior), cel mai bĕtrân; s'a întrebuinţat și în înţelesul boier, proprietar feudal în evul mediu. Astăḑi se dă acest titlu mai ales presidenţilor corporaţiunilor studenţesci.

Seniorat, posiţiunea sau demnitatea unui senior; ordine de succesiune la care proprietăţile imobile ale unei familii trec în totdeuna asupra membrului ei mai în etate, fără considerare la apropierea liniilor și gradelor. (v. și art. Majorat.)

Sennyey, *Paul, baron,* om politic magh., n. 24 Apr. 1824 în Buda, † 3 Ian. 1888, fost secretar onorar pe lângă presidiul cancelariei reg. de curte. In dieta din 1848 a luat posiţie contra lui Kossuth. In decursul revoluţiei s'a retras din viaţa publică. Din 1867 începênd, a luat parte activă la desbaterile dietei. In Febr. 1877, când abḑise Col. Tisza, regele i-a încredinţat formarea cabinetului, ceea ce însă nu i-a succes. In 1885 a fost numit president al casei magnaţilor și judex curiae.

Senoni, popor galic în centrul Galliei (capitala Agedincum, acum Sens) și în Umbria, cei din urmă supuși de Romani la 283 a. Chr.

Senonian, subdivisiune geologică, aparţinênd Cretacicului superior. El se subdivide în *Emscherian* și *Aturian.* Această formaţiune e foarte bine desvoltată și în România, unde e representată în cele mai multe casuri prin cretă cu echiniḑi (Dobrogea) sau marne cu belemnitella (Prahova, Dâmboviţa).

Senor, (span., pron. senior), domn, *Senora,* doamnă, *Senorita,* damă tineră.

Sens, aparat în organism, prin care o fiinţă se pune în raport cu obiectele de din afară, ce fac impresiuni asupra numitei fiinţe. Omul are 5 sensuri: vederea, auḑul, mirosul, gustul și pipăitul (v. ac.), în care întră simţul muscular și de temperatură.

Sens comun, ceea ce este pe înţelesul tuturor; modul simplu și natural de a simţi, a cugeta și a judeca al omului cu mintea sănătoasă, dar fără cultură superioară. In sens psichologic S. c. se ia pentru totalitatea sensurilor (sensaţiunilor) și se descopere atunci în totala impresiune, pe care sensurile toate deodată sau mai multe deodată o exercitează asupra sufletului. Resultatul acestei acţiuni concrete este formaţiunea psichică, ce se numesce îndeobște imaginea unui obiect singular sau *intuiţiune.* [Pl.]

Sensal, *(ital.)* samsar (v. ac.).

Sensaţiuni, în genere elementele fenomenelor sufletesci, cari se produc dela sine în urma stimulului ce-i vine din afară prin mijlocirea sensurilor. S., ai căror stimuli sûnt stări și procese ce se petrec în organismul nostru somatic, se numesc *somatice* sau *organice* și provin dela organele de nutrire (foame, sete, săturare); în încordarea puterii (oboseală, astrîngere, încordare, etc.); dela înșuși nervii ori din regiunea pielei (dureri de nervi, gâdilire, mâncărime, usturime, furnicare); din funcţiunea inimei, din respirare, circulaţia sângelui, etc. [Pl.]

Sensibilitate, capacitatea sufletului de a primi prin mijlocirea organismului fisic informaţiuni sau impresiuni din afară și de a împărtăși altora tot printr'însul emoţiunile și stările sale. Tot S. se numesce și proprietatea sufletului de a fi mai mult sau mai puţin atins, mișcat și emoţionat de sentimente. (v. și Disposiţiune.) [Pl.]

Sensitiv, atributul acelor fiinţe și organe, cari au facultatea de a simţi. *Persoane S.* se numesc acele, cari sub raportul sensibilităţii și al impresionabilităţii se află într'o stare de prea mare iritabilitate. *Plante S.* se numesc acele din specia Mimoseelor, ale căror foi se strîng la atingere, cum e s. e. Mimosa pudica. [Pl.]

Sensorial, tot ce se ţine de *Sensoriu* adecă de acel loc în creer, ce se presupune a fi centru comun al activităţii nervilor și a tuturor sensaţiunilor; apoi tot ce se ţine de sensuri. *Sensoriale* sau obiective se numesc și acele dintre sensaţiuni, cari sûnt causate de către stimulii ce provin din afară prin mijlocirea deosebitelor sensuri sau organe, cari compun aparatul de simţire. [Pl.]

Sensualism. a) In limbagiul filosofic și sub raport poetic și metafisic acea sistemă din sfera empirismului, care rapoartă numai la sensuri și la percepţiunile lor originea tuturor ideilor și

a cunoscinţelor noastre. Cei mai de frunte representanţi ai S.-lui au fost Hobbes şi Condillac, iar în timpul mai nou A. Comte. b) Sub raport etic se numesc S. acea vedere, care susţine că mĕsura morală pentru bunul şi rĕul moral este plăcerea sensuală ori neplăcerea. A fost representată în anticitate prin Edonişti în timpul mai nou de Hobbes şi de Enciclopediştii secl. XVIII. [Pl.]

Sensualitate, disposiţia omului de a se da plăcerilor fisice ale sensurilor. [Pl.]

Sentenţa, actul ce constată ceea ce a hotărît judecătorul, S. şi *hotărîre* e acelaş lucru; totuşi în terminologia jur. rom. se numesc S. în special numai hotărîrile tribunalelor, pe când ale curţilor poartă numele de *decisiuni*, iar ale judecătoriilor de pace sau de ocoale, de *cărţi de judecată*. Odată ce s'a pronunţat S., judecătorul nu mai poate reveni asupra ei. O S. se compune din un preambul, în care se arată despre ce proces e vorba, cine s'a presentat şi ce acte s'au produs şi susţinerile părţilor. Această parte a sentenţei se numesce *practică*. Apoi vin considerantele, adecă chestiunile de fapt şi de drept, cari formează nisce adevĕrate premise, de unde urmează minuta, adecă ceea ce a hotărît judecătorul. S. pot fi în prima sau ultima instanţă, după cum pot fi sau nu atacate cu apel. [—]

S. in lipsă, v. Contumacia.

Sentenţa, (retor.) ornament pentru discursuri; e o maximă generală, o cugetare morală sau învĕţământ convingĕtor, scos din observaţiune ori din sentimentul comun al societăţii. De obiceiu învaţă ce e de făcut, sau ce se petrece în viaţă. [*]

Sentiment, acele fenomene psichice, prin cari sûntem informaţi despre starea afectivă bună ori rea, plăcută ori neplăcută, în care se află organismul nostru psichofisic într'un moment dat. Ca conţinut al consciinţei S. sûnt stări subiective, cari însoţesc primitivele fenomene de cunoscinţă: sensaţiunile, intuiţiunile, representările şi combinările dintre ele. Totalitatea sentimentelor din unul şi acelaş moment sau period al vieţii constitue *disposiţiunea* (v. ac.) omului sau *inima*.

Sentimentalitate, v. Disposiţiune. [Pl.]

Sentina, compartimentul dintre fundul şi prima podeală dela un bastiment.

Sentinela, soldatul înarmat şi pus să păzească o casă cu bani, un arest, un pod, un drum, etc. ce duce către duşman; adesea S. se mai numesce după destinaţia sa, aşa S. la drapel, care face garda de onoare la drapel, S. dela arme, care face garda înaintea armelor la o gardă mare, care stă în repaus, etc.

Senza Sordino, (mus.) v. Con Sordino.

Sepala, (botan.) frunza florală verde, care întră în alcătuirea calicelui (v. ac.).

Separatism, tendenţa, care provenind din împrejurarea, că vederile oarecuiva nu concordă şi nu se potrivesc cu vederile în de comun admise ale unui grup social, caută a produce o desfacere şi a crea o nouă grupare. Oamenii cuprinşi de astfel de tendenţe se dic *Separatişti*.

Sephardim, (hebr.) urmaşii Iudeilor alungaţi din Spania; Jidov spaniol.

Sepia, molusc cephalopod din ordinul Dibranchiatelor, are corpul oval provĕdut cu nisce înotătoare laterale, are cochilie internă calcaroasă cunoscută sub numirea de *os de sepie*. Trăiesce pe coastele Oceanelor şi are pe lângă inimă o beşică plină cu un lichid negru, care prin uscare ne dă coloarea întrebuinţată în pictură sub numele de *sepie*. Osul de S. se întrebuinţează în farmacie pentru facerea prafurilor de dinţi, se mai dă paserilor de colivie pentru a-şi roade pe el pliscul.

Sepphoris, odinioară oraş însemnat în Galileia, a cărei capitală a fost în mai multe rânduri. Ruinele bisericei Sf. Ana reamintesc legenda, că S. a fost comuna unde au trăit Ioachim şi Ana şi s'a născut fecioara Maria.

Şepreuş (magh. *Seprős),* com. rur. în Ung., cott. Arad. Are 782 case cu 4163 loc. români, puţini magh. Teritoriul 13,282 jug. cat. foarte productiv. [†]

Sepsis, putrefacţie, fermentaţie, infecţiunea organismului prin materii putrede, îmbolnăvirea lui prin întroducerea de materii virulente, prin microorganismii vii, cari se înmulţesc în organism. (v. Infecţiune, Putrefacţiune).

Sepsi-Szt.-György, oraş în Trans., cott. Treiscaune, cu 5665 loc., Maghiari (5480) şi Români. In S. se află: oficiile centrale ale cott. Treiscaune, pretură, judecătorie cercuală, direcţiune financiară, liceu cu internat, şcoală pentru industria lemnului, preparandie pentru conducĕtoare de asiluri de copii, un institut de bani.

Septarii, concreţiuni minerale cu spărturi radiare.

Şepte *contra Thebei,* după poveste 7 eroi greci, cari au mers contra Thebei, ca să ridice pe tronul ei pe Polinice contra fratelui sĕu geamăn Eteocle, care ocupase tronul după moartea tatălui lor Edip.

Şepte ani, *Resboiul de.* Causa resboiului a fost că Maria Teresia voia să reia Silesia dela Prusia. Cu Maria se alià împĕrăteasa Elisabeta a Rusiei, supĕrată de epigramele lui Frederic contra ei. Francia, inimica de 2 secole a casei de Habsburg, se alià şi ea cu Austria prin stăruinţa ambasadorului Kaunitz şi în urma alianţei dintre Prusia şi Anglia. Această din urmă putere voia să distrugă flota franceză şi începuse resboiu cu Francia în Canada. Suedia şi Saxonia trecură tot de partea vrăşmaşilor lui Frederic. Acesta opunea armata sa de 200,000, disciplinată şi victorioasă, armatelor mai numeroase, dar fără coerenţă ale inimicilor. Inchide la Pirna armata saxonă (17,000), bate la Lobositz (1756) pe Austriaci, cari veniau s'o despresoare, constringe la predare pe Saxoni şi îi împarte printre soldaţii sĕi. In 1757 bate la Praga pe Austriaci, dar o nouă armată comandată de Daun îl învinge la Kolin (cu 14,000 perdere). In acelaşi timp Francezii învinseră pe Englezi la Hastenbeck şi îi siliră a încheia convenţiunea dela Kloster-Zeven, prin care să iasă din alianţa cu Prusia, iar Ruşii goniseră pe Prusieni la Grossjägersdorf. Frederic decis a învinge sau a muri, merse contra Francezilor şi îi învinse la Rossbach (5 Nov.), apoi se întoarse contra Austriacilor de 3 ori mai numeroşi, îi învinse la Leuthen (5 Dec.), pe când Anglia, după sfatul lui Pitt, păstră alianţa cu Prusia. In anul următor Frederic învinse pe Ruşi la Zorndorf, dar în Saxa fù învins de Daun la Hochkirch. Ducele Ferdinand

de Brunşvig învinse pe Francezi la Krefeld şi la Minden. In 1759 Frederic nu putù împiedeca unirea Austracilor cu Ruşii şi fù grozav învins de ei la Kunersdorf (12 Aug.), dar supěraţi contra lui Daun, Ruşii se retraseră în Polonia. In 1760 Ruşii cu Austriacii ocupară Berlinul, dar apoi Austriacii fură învinşi la Liegnitz şi victoria dela Torgau dete iarăşi lui Frederic Saxonia. Cu toate că Francezii fuseseră învinşi la Villinghausen, Austriacii câştigaseră mai multe succese, speranţa în Anglia se pierduse cu resturnarea lui Pitt şi situaţia lui Frederic era desperată, când murí Elisabeta şi Petru III făcù alianţă cu Frederic dându-i şi 20,000 sold. Caterina retrase ajutorul, dar înainte de rechemarea armatei Frederic bătù pe Daun de două ori (Burkersdorf şi Reichenbach). Prinţul Henric bătù pe Austriaci la Freiberg, iar ducele Ferdinand pe Francezi la Wilhelmsthal. Francia învinsă de Anglia încheià pace (10 Febr. 1763 Paris), prin care cedà Canada şi se îndatorà a nu mai lua parte la resboiul din Germania. Austria şi statele germane încheiară şi ele cu Prusia pacea dela Hubertsburg (15 Febr. 1763), prin care lăsau lucrurile statu quo ante bellum. Din acest resboiu Prusia eşí cu reputaţia de mare putere militară, cu mare prestigiu moral în Germania, pe când Austria începù a fi considerată ca putere străină de Germania.

Şepte minuni, v. Minune.

Septĕmâna, restimp de 7 ḑile, ca unitate cronologică cunoscută încă la Chinezi, vechii Peruani şi Egiptieni; la Ovrei pusă în legătură cu cosmogonia şi religiunea. Cu începutul erei creştine S. a fost introdusă la Greci (în locul celor 3 Decade) şi la Romani (în locul Nundinae-lor). Ḑilele S.-ei au fost numite la Babilonieni după corpurile ceresci, iar în apus după ḑeii păgâni.

Septĕmâna luminată, prima S. după Paşti. Oficiul divin în ḑilele S. l. e prescris în cărţile rituale ca şi pentru prima ḑi de serbătoare.

Septĕmâna mare, cea premergĕtoare Paştilor. Se mai numesce şi *S. cea dintâi a Sf. Paresimi,* pentru că credincioşii o petrec în pietate deosebită şi în postire mai severă.

Septembre, a noua lună (30 ḑile) a anului, după socoteala mai veche romană a şeptea, de unde şi numele. Cu echinocţiul din luna aceasta se începe toamna.

Convenţiunea din Septembre, încheiată între Francia şi Italia în 15 Sept. 1864 în următoarele condiţiuni: Reşedinţa regelui se mută dela Turin la Florenţa, Francia îşi retrage din Roma trupele dislocate acolo pentru scutul papei, promiţênd Italia a nu ataca deocamdată statul papal.

Septembriştii, în Portugalia aderenţii constituţiei din 1822.

Septemvir, membru al unui colegiu compus din 7 bărbaţi. La Romani era un colegiu de 7, care avea datorie să împartă agri între colonişti. *S. epulones,* arangiau ospeţele date în onoarea ḑeilor.

Septemvir, se numia în Ungaria membrul curţii supreme judecătoresci, care la început era compusă din 7 judecători, şi de aceea îi ḑicea: tabla septemvirală. Cu timpul înmulţindu-se aceşti membri, se împărţiau în senate de câte 7 judecători. La 1869 în locul septemviratului s'a organisat curia (v. ac.), iar membri ei se numesc juḑi curiali. In Croaţia însă şi astăḑi mai există tabula septemvirală cu membri ce se numesc S. [iodp.]

Septenar şi *Octenar,* în versificaţiunea antică versul iambic de şepte şi opt tacte versificaţionale (picioare), cu dieresa consecuent la finea tactului al 4-lea. In anticitate se obicinuia la S. şi o silabă supranumerară, drept silabă finală a versului. In timpul mai nou şi la Octenar. [*]

Septenat, period de şepte ani, îndeosebi la oficii îndeplinite pe un timp anumit (s. e. durata de funcţiune a presidentului republicei franceze).

Septentrional, nordic.

Septet, în musică, nume dat unei composiţiuni vocale sau instrumentale în 7 partide concertante, cu sau fără cor sau alt acompaniament. De obiceiu are forma ciclică a sonatei. [T. C.]

Şepte turnuri, (turc. Iedicule), închisoare în Constantinopole pe ţermurul Mării Marmora. Şase turnuri sûnt aḑi demolate. La început fortăreaţă, apoi casarmă, pe urmă temniţă de stat, în care au suferit şi mulţi Români, Maghiari şi trimişi de ai statelor străine.

Septic, putrid, ce provoacă putrefacţiune.

Septichaemia, (med.) complex de simptoame febrile, tifoase, provocate de întrarea în sânge a unor materii infecţioase ce provin dela o lesiune infectată. O punsătură de ac, când e infectată, încă poate provoca S. Tratament: delăturarea isvorului materiilor infecţioase, adecă îngrijirea antiseptică a lesiunii originale, şi remedii roborante.

Septicid, (botan.) un mod de dehiscenţă (v. ac.) al fructelor de Angiosperme, când se face după nisce crăpături longitudinale, aşezate în lungul marginilor de unire ale carpelelor. Capsulele pluriloculare de tutun, foliculele de bujor, capsulele de genţianacee, etc., au dehiscenţă S. Dacă se fac câte 2 crăpături longitudinale pentru fiecare carpel, câte una de fiecare parte a placentei (v. ac.) dehiscenţa e *septifragă* (capsulele de Laur porcesc, Orchidee, etc.). [S. Şt. R.]

Septilion, a şaptea potenţă a unui milion.

Septima, în musică, interval format de două note, dintre cari cea superioară apare ca grad al 7-lea a celei inferioare.

Septimani, soldaţii romani din legiunea a 7-a.

Septimania, o parte din Francia de sud (Aquitania secunda) cedată de Romani la 419 d. Chr. Visigoţilor. O parte a ajuns la 507 în stăpânirea lui Chlodwig, restul a ajuns în puterea Arabilor (720), dela cari a cucerit-o Carol Martel şi Pipin cel mic (738 şi 759).

Septimius, *Severus,* împ., v. Severus.

Septola sau *septolet,* în musică, grup anormal de 7 note, valorând în apreciarea mĕsurei drept 6 sau 4 de aceeaşi valoare.

Septuagenar, om de şepteḑeci de ani.

Septuagesima, *(lat.)* Dumineca a doua înainte de începerea Sf. Paresime; corespunde cu Dumineca »Vameşului şi Fariseului« în biserica or., când se începe »Triodul«, adecă pregătire la postul cel mare.

Septuaginta, *(lat.)* »Cei şepteḑeci«, cea mai veche traducere a testamentului vechiu, făcută în limba grec. la Alexandria. După tradiţia bis. traducerea a fost făcută de 72 translatori la îndemnul lui Ptolemeu II Philadelphus pentru vestita bibliotecă alexandrină. Traducerea în limba

grec. a fost o necesitate pentru Jidovii din Alexandria, cari vorbiau numai grecesce. Traducerea e preste tot greoaie, presentând gândire ovreiască cu vorbe grecesci. S. a devenit cu timpul text autentic pentru biserica creştină. Imprejurarea aceasta a discreditat-o la Ovrei. O ediţie nouă, scrisă de Origen, a devenit renumită sub numele *Hexapla*.

Septum, *(lat.)* ţarc, loc închis, stavilă, gard.

Sepulcral, mormêntal; ce se ţine de înmormêntare.

Sequana, numele latin al Seinei (v. ac.).

Sequani, popor galic în Franche-Comté şi Burgund.

Sequanian, una din subdivisiunile Jurasicului sup., cuprinsă între Ramacian şi Kimeridquian.

Sequela judicialis, *(lat.)* urmărirea unui făcêtor de rele.

Sequens, *(lat.)* care urmează.

Sequenţa, 1) *S.*, un şir de trei sau mai multe cărţi de joc de aceeaşi coloare, avênd o însemnătate deosebită în unele jocuri, s. e. în Piquet, Calabrias, etc. Trei cărţi de aceeaşi coloare urmând în şir formează o terţă, patru o quartă, etc. 2) *S.*, în musică repeţirea unui motiv scurt din grade mai înalte sau mai adânci de tonuri.

Sequenţe, texturile compuse la iubilaţiuni pe silaba finală »ia« din Aleluia. Aḑi mai admite bis. rom.-cat. numai cinci, între cari şi Dies irae.

Sequestraţiune de persoane, arestare ilegală, a închide pe cineva fără a avé acest drept dela lege. S. de p. se pedepsesce foarte aspru de lege.

Sequestrul, mêsură ce se ia pentru ca bunurile unei persoane să nu fie înstrăinate. Codul penal pedepsesce pe acel care înstrăinează lucrurile sequestrate. S. poate fi asigurător sau definitiv. Persoana care aplică un S., poate fi supusă la daune, dacă e vexator şi păgubitor pentru persoana sequestrată. Statul fiind presupus solvabil, nu se poate aplica S. pe casele publice. S. mai poate fi şi o specie de deposit. In acest cas el e convenţional sau judiciar, după cum resultă din învoiala părţilor contractante sau din o disposiţiune luată de justiţie. S. judiciar, adecă persoana însărcinată cu paza unui lucru nu poate face decât acte conservatorii menite a împiedeca deteriorarea obiectului dat în păstrarea sa. Pentru numirea S. trebue să se citeze părţile contradictorii; el nu poate fi numit pe cale graţioasă.

Sequoia Endl., (botan.) gen de plante din fam. Coniferelor, trib. Taxodieae. Cuprinde 2 specii din California, ambele cultivate ca plante decorative, dintre cari *S. gigantea* Endl. este mai rustic şi e unul din cei mai înalţi arbori, ajungênd până la aproape 130 m. înălţime. [A. Pr.]

Ser, *serum,* lichid aflător în corp, în care sûnt suspendate părticele solide; s. e. *serul sângelui,* în care se află globuli roşii şi leucocyţi; *serul limfatic,* în care se află leucocyţi. Cavităţile corpului, cum sûnt abdomenul, pericardiul, cavităţile creerului, etc., încă conţin puţin S.

Sera, sin. cu florărie (v. ac.).

Seracin, *Teodor, cavaler de,* general austriac (F. M. L.), n. 5 Febr. 1836, † Apr. 1901. Absolvând 1863 şcoala de resboiu, a fost comandant în institutul geografic, 1864 ia parte la resboiul contra Danemarcei, 1866 la cel contra Prusiei, primind pentru »curagioasele şi excelentele servicii« semnul de recunoscinţă. 1873—74 a ţinut prelegeri de tactică la institutul geografic militar, 1887 a primit crucea de comandor al ordinului Francisc Iosif. 1888 a fost numit general, 1892 comandant al divisiei de inf. nr. 24 în Przemysl. In 1894, după un serviciu de 40 ani, s'a pensionat. A fost un soldat viteaz, conscienţios şi un bun Român.

Sĕrăcusta, serviciu bisericesc, ce se face la morţi, cetindu-se din evangelie. Usul diferă după ţinuturi.

Serafim, 1) *S., episcop de Buzeu,* (1649—68), unul dintre cei mai însemnaţi păstori din această eparchie. Până la dînsul, episcopii Buzeului îşi aveau reşedinţa la Tîrgovişte şi veniau în diecesa lor numai în afaceri de serviciu. Cu asemenea prilej ei sălăşluiau dela 1532 încoace la îndepărtata măn. Otmenedic, iar mai târḑiu la metohul acestei măn. Frăsinet, situat chiar în oraş. In 1639 Vasile Lupul, într'unul din desele sale resboaie cu Mateiu Basarab, arse Frăsinetul, şi după ce ambii domni se împăcaseră, Mateiu reclădí metohul terminându-l în 1649. In acest an episcopul Stefan se numí mitropolit şi avù de succesor pe S. Acestuia i-se cuvine meritul, de a fi dat Frăsinetului destinaţia ce o are până astăḑi. Anume el cerù şi obţinù dela domnitor, ca acel metoh să fie nu numai destinat pentru reşedinţă episcopală, dar şi declarat de mănăstire, avênd de metoh pe Otmenedicul, din ale cărui averi, administrate de episcop, avea să se întreţină noua reşedinţă. La 1668 S. fù cât pe aci să se numească mitropolit, dar se alese numai cu transferare la Rîmnic. (Iorgulescu, Dicţ. jud. Buzeu. Buc. 1892, pag. 123—6.)

2) *Serafim,* episc. al Maramurĕşului, orig. Popa Stefan, avea locuinţa în Petrova şi a funcţionat între 1712—14, poate şi mai încolo până la ḑilele episcopului Petruvan şi Dositeu 1720.

Serafimi, clasa mai inaltă a îngerilor (v. ac.), stând mai aproape de scaunul lui Dḑeu.

Serafinilor, *Ordul,* aşa numita *pantlică albastră,* cel mai vechiu ord al Svediei, întemeiat, după cum se ḑice, 1285 de regele Magnus I. El se conferă numai celor ce au cel puţin rangul de locot.-general.

Serai, vechia capitală a imperiului Chipciacilor, o seminţie turcă. Din S. mai sûnt numai ruine.

Serai, *(pers.)* palat; turc. partea estică a Constantinopolei.

Seraievo, v. Saraievo.

Serail, forma franţozită a numirei Serai.

Seran, în poveştile rom. numele luceafĕrului (v. ac.) de seară.

Serang, insulă, v. Ceram.

Serao, *Matilda,* scriitoare ital., n. 7 Martie 1856 în Patras. In tovărĕşie cu bărbatul ei a întemeiat »Corriere di Roma«, apoi »Corriere di Napoli«. Romanele şi novelele ei excelează prin o observaţie ageră a realităţii, situaţiuni originale şi stil viu. Dintre romane sûnt de remarcat »Il ventre di Napoli«, »La conquista di Roma« (Florenţa 1885), apoi colecţiunile de novele »All'erta sentinella« şi »Fior di passione« (1883).

Serapeion, *(grec.)* lat. Serapeum, templul lui Serapis (v. ac.); mormintele taurilor Apis şi templul lui Serapis, desgropate de Mariette la Saccara.

Serapion, 1) *S.*, martir, care împreună cu consoţii pentru mărturisirea credinţei a fost ucis

la 5 Apr. 285. Serbarea în 5 Apr. 2) *Serapion, sf., episcop* în Antiochia și scriitor bis. către capătul secl. II. 3) *Serapion din Thumis* în Egipt, un bărbat erudit și elocuent în secl. IV. (Sozomen. H. E. IV, c. 9); a luat parte la sinodul din Sardica (343) și a ajutat mult pe S. Atanasiu în contra Arianilor.

Serapis, ḑeu în Egipet, cândva predicatul lui Osiris (v. ac.) bărbatul ḑinei Isis (v. ac.). Cultul lui s'a desvoltat în Alexandria din Egipet și a trecut la Greci și la Romani, unde era considerat îndeosebi ca ḑeu vindecător. Cultul lui S. a adus mare confusiune în religiunea Romanilor. La 58 a. Chr. cultul lui S. și Isis a fost oprit, la 53 a. Chr. s'a ordinat risipirea sacrarelor, ridicate de privați, la 50 ruinarea templelor, dar nime nu a vrut să o facă, încât consulul a fost silit ca mai întâiu să lovească însuși cu securea. Caesar de dragul Cleopatrei a renoit la 48 a. Chr. cultul, dar Tiberius la 19 d. Chr. a risipit templele și idolul l-a aruncat în Tibru. [Atm.]

Seraskier, în Turcia titlul ministrului de resbel.

Serata, convenire socială spre a petrece seara cu lectură, cântări, musică și joc.

Sêrba, dans popular. Aria musicală de o mișcare vioaie, în mĕsură $^2/_4$, formată din unul sau două perioade de câte 8 tacte repetate și reluate.

Șerban, *Constantin,* fiul lui Basarab Radu Șerban (v. ac.) domnul Munteniei, 1654—58. Scurta lui domnie a fost umplută cu lupte contra Seimenilor resculați, pe cari îi înfrânge numai cu ajutorul lui Rakoczi G. II (v. ac.). Seimenii îl pârăsc Turcilor cu tradare și aceștia, supĕrați că a ajutat pe Rakoczi în expediția lui contra Poloniei, îl depun.

Șerban Radu, v. Basarab Ș. R.

Șerban C. vornicul, v. Cantacuzinesci, (t. I. p. 700 b.).

Șerbănesci, numele mai multor comune în România. 1) *Ș.,* com. rur., j. Dâmbovița, se compune din 3 cătune și are 2000 loc. La Ș. s'a resboit Mihaiu Viteazul cu Turcii. (Dicț. Geogr.). 2) *Ș.,* com. rur., j. Vâlcea, are 5 cătune cu isvoare minerale, numĕrul populațiunei 958.

Șerbănescii de jos, com. rur., j. Olt, numele istoric e *Domnesci-Șerbănesci,* încunjurat de dealuri, are 1500 locuitori.

Șerbănescii de sus, comună rurală, j. Olt, mai înainte a fost unită cu Șerbănescii de jos, numĕră 870 loc., economie întinsă de vite și agricultură.

Șerbănesci, fost schit de călugări în Rom., j. Vâlcea, zidit de Matei Morunglavu, pe la 1740. La 1821 schitul a găzduit pe Turcii, cari plecară împotriva eteriștilor.

Șerbănescu *Teodor,* colonel, membru coresp. al Acad. rom., † Iulie 1901. A publicat poesii lirice în »Convorbiri literare« și alte reviste. (Cf. conferința lui T. G. Djuvara în »Convorbiri literare, 1902).

Serbătoare, *S. bisericească,* ḑi dedicată pentru celebrarea publică și solemnă a unor evenimente mari, îndeosebi însă a tainelor împreunate cu opera rescumpĕrărei spirituale săvîrșite prin Christos. S. se împart în trei grupe: timpul *Triodului,* începĕnd cu Dumineca Vameșului și a Fariseului până la Pasci; timpul *Cinciḑecimei,* dela Pasci până la I-a Duminecă după Rusalii; și timpul *Octoichului,* dela I-a Duminecă după Rusalii până la Dumineca Vameșului și a Fariseului. Unele dintre serbători sûnt *mobile* și nu cad în tot anul pe aceeași ḑi, altele sûnt *imobile,* căci totdeuna cad în aceeași ḑi a anului.

Șerbega, domn al Moldovei, v. Serpega.

Șerbesci, 1) *Ș.,* com. rur., j. Neamțu în Rom. cu 5 cătune și 2188 loc.

2) *Șerbescii,* com. rur. în Rom., j. Băcău lângă Siret și Turbați, se compune din 2 cătune, numĕră 730 loc.

Șerbet, o dulceață făcută din zeamă de fructe diferite și zahăr; se freacă până la îngroșare, după ce este feartă.

Sêrbi, popor slav de sud de confesiune gr.-or. In vremea istorică a jucat un rol foarte însemnat. Lățirea lui istorică a fost cam aceeași ca în ḑilele de aḑi, excepționând Sêrbii din Bănat și din Ungaria. Au imigrat din nord, probabil din Moravia, patria lor primitivă, prin secl. VII în Balcan. Sub Heraclios au primit botezul pe cale slavă bizantină. Sêrbii sûnt identici cu Croații. Deosebirea de nume, existentă chiar pe vremea lui Const. Porfirogenit, nu poate schimba natura poporului. O tradițiune de natură confesională, deoarece Croații au fost catolici dela început, împreunată cu diferite apucături omenesci, a nutrit în continuu desbinarea din sinul acestui popor. Numĕrul lor se urcă preste 6 milioane. Dacă n'au aceleași convingeri confesionale, au o limbă comună. Descentralisarea poporului sub diferite domnii, cum regatul din Sêrbia, din Croația, Slavonia, Dalmația, principatul de Muntenegru și provinciile Bosnia, Herțegovina și Istria aparținĕtoare Austriei, a nimicit nimbul uniunei vechi din trecut. Instituțiunile culturale mai cu seamă din Croația sûnt de însemnătate foarte mare. Cultura e promovată de diferite societăți culturale cunoscute sub numele *Matica* (pron. matița) = albina, ca cea sêrbească din Novisad, cea croată din Zagreb și cea dalmatină. Afară de acestea lucrează din greu academiile din Belgrad și din Zagreb, care seamănă lumina cu prisosință.

Limba Serbo-croată aparține grupului de sud al familiei limbilor slave. Prin o desvoltare morfologică foarte înaintată și prin o accentuare foarte importantă joacă un rol de căpetenie nu numai între limbile slave, ci chiar între representantele familiei indo-europene. Accentul ei multiplu nu numai că facilitează explicarea accentului indo-european, ci ne dă chiar putința de a cunoasce felul de a accentua în slavă preste tot. Limba S.-cr. ca atare ne presintă trei *dialecte* principale: estic, sudic și vestic. Clasificarea aceasta se basează pe schimbul fonetic al sunetului ѣ din vechea bulgară. Dialectul resăritean se vorbesce în Sêrbia de către resărit, în o parte a Sêrbiei vechi, în Sirmiu și în Bănat; cel de miază-ḑi în Sêrbia apuseană, Bosnia (afară de Krajina), Herțegovina, o parte din Dalmația și în Muntenegru; cel apusean e vorbit în restul Dalmației, în Croația (în sudul Kulpei), în Bosnia către apus dela Vrbas, în resăritul Istriei și în Slavonia. Limba S.-cr. a fost ridicată la importanța ei actuală prin *Vuk Karagici,* care a creat limba literară; i-a pus basă solidă, a simplificat ortografia, a clasificat felul de a scrie, așa că elevului sĕu *Danicici* i-a fost cu putință de a încheia munca măiestrului sĕu. Gramatici S.-cr. avem de Vuk ca întroducere la dicționarul sĕu

din 1818, 1824 tradusă de Iacob Grimm; de Danicici, 1850, gramatică mică sêrbească; de P. Budmani, 1867; de Novakovici (Belgrad, ed. din 1895) şi de Maretici, 1899. Dicţionare: al academ. din Belgrad şi Agram, Dicţionarul lui Vuk (ed. III. Belgrad, 1898), de Broz şi Ivekovici. Agram, 1901.

Literatura Serbo-croată. Primele producte literare sûnt de natură curat religioasă, apoi documentele istorice, cari se publică de o mulţime de savanţi (Miklosici, L. Stojanovici). Literatura pop. numeră între productele ei Alesandria, apoi câteva producte bogumile. In Dalmaţia şi mai mult în Ragusa resare un nou soare al literaturii S.-cr. Poesia lirică, epică, comedia şi drama sûnt îndeajuns representate. Intre poeţii dalmatini sûnt de amintit: *M. Marulici* din Spalato cu a lui Iudita, *S. Mencetici* şi *G. Drjici*. In Ragusa se disting: *I. Gundulici* cu al sĕu Osman, *D. Palmotici, Vucicevici*, etc. După cutremurul din 1667 viaţa literară se stinge. De o popularitate foarte mare e *A. Kacici*, cântăreţul frăţiei dintre Bulgari, Sêrbi şi Croaţi. In Bosnia şi Slavonia mişcarea literară a fost foarte mică. De valoare oarecare e singurul *M. Divkovici*. In secl. XVIII se ivesce un fel de reculegere. Avem de amintit pe *D. Obradovici*, care ca un resunet sănătos al ideilor apusene a spart ţelina întunerecului. In 1827 Sêrbii din Ungaria formează *Srpska Matica* (societate culturală), care ajută evoluţia culturală. Urmează apoi activitatea epocală a lui Vuk. Intre literaţi e de amintit: *S. Milutinovici* cu a lui Serbianka, *Iovan Sterija Popovici*, fundatorul societăţii lit. sêrb., aḑi societatea savanţilor (Srpsko učeno društvo), etc. Intre scriitorii de valoare din vremea din urmă e poate cel mai însemnat, ca limbă, *Lasarevici*. Renascerea sêrbească a străbătut către 1830 şi în Croaţia. Intre literaţii croaţi putem aminti pe apostolul ilirismului *L. Gai, Şenoa* (romancier), *Pseradovici*, etc. (Lit. Şafariz, Geschichte der südslav. Litteratur. Prag, 1861—64; V. Sagici a publicat în 1867 la Zagreb o istorie a lit. S.-cr. (croat.). In Sêrbia manualul lui S. Novakovici, ed. II din 1871; Pypin-Spasovici în lit. slavă partea S.-cr. în trad. nemţească la Brockhaus (Lipsca) sau în trad. franceză la Leroux 1881 (Paris). In vremea din urmă au apărut în 1897 la Belgrad nisce lecţiuni asupra lit. sêrbesci de Simici; în 1899 a publicat Şurmin la Zagreb istoria lit. S.-cr.; în 1900 a apărut literatura ragusană de S. Stoianovici. Toate aceste din urmă sûnt scrise în sêrbesce.) [I. Popovici.]

Sêrbia, regat în nord-vestul Peninsulei Balcanice, despărţit la Nord de Austro-Ungaria prin rîurile Sava şi Dunăre, la est de România prin Dunăre, la vest de Bosnia mai ales prin Drina; la sud se mărginesce cu Bulgaria şi Turcia. *Suprafaţa* de 48·590 km². e aproape pretutindeni muntoasa (vîrfuri: Lucaviţa-Planina, 1566 m., Suva-Planina, 1980 m., Copaonic-Planina, 2106 m., etc.) Toate *rîurile* se varsă în Dunăre şi Sava (Drina, Timoc, Morava). *Clima* e în munţi aspră, în văi moderată (temperatura anuală medie 11·5° C). Vegetaţiunea e bogată, *pădurile,* mai ales de fag şi stejar, întinse. *Poporaţiunea* a fost 1893 de 2.250,712 suflete, între cari şi preste 300,000 Rom. Aproape 90% din poporaţiune se ocupă cu agricultura (porumb, grâu, secară, orz), pomărit (pruni) şi crescerea porcilor. *Industria* e de puţină importanţă, *comerciul,* cu producte din ţeară şi cel transitiv, e viu (1893: 40.933,000 dinari import, 48.911.000 export). *Căi ferate* au fost 1895 în întindere de 538 km.; de însemnătate e şi navigaţiunea cu vapoare pe Dunăre, Sava şi Drina. Sêrbia e stat constituţional (v. Scupcina). *Instrucţiunea* e în desvoltare. In Belgrad e o Universitate cu 3 facultăţi, seminar teologic, academie militară; în S. mai sûnt 2 preparandíi, 1 şcoală comercială, 1 agronomică, 11 licee, 13 gimnasii, 2 gimnasii reale, 2 şcoale superioare de fete, 911 şcoale primare. Cf. Wittinghausen şi Szatmarvar, Das Königreich Serbien. Pressburg, 1883. Coquelle, Le royaume Serbie. Paris, 1894.

Istoria. Locuitorii cei mai vechi ai ţerii au fost la vest Iliri, la est Traci, cărora s'au alăturat mai târḑiu şi Celţi. Ajunşi sub stăpânirea Romei, au fost romanisaţi. Resturi din această poporaţiune romanisată se mai aflau până târḑiu în evul mediu sub numele de Vlahi (Români). In secl. VII au imigrat Slavi, numiţi mai târḑiu Sêrbi (v. ac.) după o seminţie din centrul ţerii. Mai ântâiu s'au unit singuraticele seminţii sub Ceslav (930—50). Mihail (1051—81) a primit dela papa Gregoriu VII coroana regală, tot aşa Stefan (1220), al cărui frate, archiepiscopul Sava, a întemeiat mitropolia autochefală sêrbească. Cea mai mare întindere a avut S. sub Stefan Duşan (1331—55). După moartea acestuia au urmat resboaie interne, cari au uşurat Turcilor subjugarea ţerii (lupta de pe Câmpul mierlei, 1389). Mohamed II a cuprins capitala Smederevo (Semendria) 1459. La luptele Austriei contra Turciei au participat şi S. Priu pacea dela Bucuresci (1812) S. şi-a recăpĕtat autonomia internă şi financiară. O nouă campanie turcească a silit pe cneazul Carageorge să se retragă în Bănat (1813), Sêrbii au continuat însă lupta sub Miloş Obrenovici. 1830 Sultanul a recunoscut pe Miloş ca principe ereditar. Miloş domnia ca un paşă, ceea ce a produs o mare oposiţie în S. 1838 s'a dat un statut, prin care se instituie şi un senat pentru de a reduce puterea despotică a principelui. Miloş abḑice (1839), îi urmează fiii sĕi Milan şi Mihail, acest din urmă e silit să abḑică şi 1842 e ales Alexandru Carageorgevici. Acesta ajută (1848) Austria în revoluţia lui Kossuth. 1858 e depus şi vine Miloş a doua oară, apoi din 1860—68 fiul acestuia Mihail, care e ucis în urma unei conjuraţiuni puse la cale, după cum se susţine, de Carageorgevici. Urmează nepotul celui ucis, Milan (1868—89). In 1876 isbucnesce resboiul între S. şi Turcia, care durează însă puţin. In 1877 declară S. din nou resboiu Turciei, ceea ce i-a adus, în urma congresului dela Berlin, o mărire de teritoriu, fără de a o mulţămí însă. In lăuntru isbucnesc din nou certe, pe cari Milan încearcă să le potolească prin proclamarea Sêrbiei la rang de regat (1882), iar în 1885 prin un resboiu contra Bulgariei, care îşi alăturase şi Rumelia estică. Infrângerea suferită în acest resboiu a mărit nemulţămirea în ţeară, aşa, că Milan abdică 1889, lăsând următor pe fiul sĕu Alexandru. Certele din familia regească au turburat încă mulţi ani liniştea ţerii, şi acum agitată de lupte interne.

Şercaia, magh. *Sárkány,* com. rur. în Trans., cott. Făgăraş, cu 1556 loc., Saşi (807), Ma-

ghiari (204) și Români. In Ș. se află sediul unei judecătorii cercuale.

Serdar, v. Sardar.

Serenada, în musică execuțiunea în timpul serei a unei bucăți musicale în fața locuinței unui personaj serbătorit sau de către amanți sub ferestrile iubitelor lor. Patria acestui gen de concerte e Spania și Italia, unde obiĭcinuite de pe timpul trubadurilor se menţin âncă și aḑi. S'a mai dat numele de S. bucăților vocale sau instrumentale destinate a fi executate în asemenea ocasiuni. S'a dat âncă numele de S. unor specii de cantate pentru voci și orchestră, gen foarte în favoare pe la curțile suveranilor de prin secl. XVIII. [T. C.]

Serenissimus, *(lat.)* titlu dat principilor domnitori.

Seres, oraș comercial în vilaietul turc. Salonic, 30,000 loc.; archiepiscop grec; industrie de lână și bumbac.

Sereșani, odinioară călăreți împărțiți la regim. austr. de grăniceri, înarmați cu pușcă, pistol și hangiar; purtau mantale roșii. S. și-au câștigat merite deosebite în resboiul de 7 ani.

Seret, *(Sereth),* rîu și oraș, v. Siret.

Sergent, gradul inferior în armată, care se obține de un om cu bune purtări și cu cunoscințele necesare, după lege 1 an dela încorporare sau 6 luni după dobândirea gradului de caporal. *S. major* este o funcțiune ce se dă gradului de S., cu autoritate asupra tuturor gradelor dintr'o companie.

Sĕrghieni sau *Sĕrghie,* com. rur., parochie, moșie boierească în căpit. și j. Putilei în Bucovina, are 1955 loc. (1667 ort.-or., 66 rom.-cat. și uniți, 225 mos.), 1 școală primară.

Sergiewski Possad, oraș în guvernam. rus. Moscva, 31,413 loc.; cea mai mare mănăstire din Rusia.

Sergipe, stat în estul Brasiliei, 39,090 km²., cu 310,926 loc. (1890). Capitala Aracaju.

Sergiu, numele a 4 papi, *S. I* (687—701), a venit în conflict cu împ. bizantin Iustinian II, fiindcă nu a voit să subscrie actele sinodului trulan (692). *Sergiu II* (844—847), pe timpul lui Saracenii au devastat ținutul Romei, pětrunḑênd și în cetate. *Sergiu III* (904—911), om vehement, a lăsat să fie uciși rivalii sĕi la pontificat. *Sergiu IV* (1009—12), numit înainte de a fi papă, *Petro Bucca* porca; a fost blând și a stat sub influența patriciului roman Ioan Crescențiu. [i—m.]

Sergiu, *Dimitrie,* medic român, n. 1834 în Bucuresci; a studiat în Paris. S. a fost câtva timp prof. de sc. fis. chim. la liceul Mateiu Basarab, apoi prof. la facultatea de medicină din Bucuresci la catedrele de fisiologie și clinica infantilă, membru al consiliului sanitar superior, director general al serviciului sanitar. † 1891. Scrieri: Cosalgia isterică, Albuminuria la copii, Tusa convulsivă, Pelagra, etc., toate publicate în reviste medicale.

Sergius, *Alexandrovici,* mare duce rusesc, n. 1857, fiul lui Alexandru II, presidentul societății »Palestina«, guvernator general al Moscvei.

Seria, șir, rând.

Șeria (șaria, șer), legea religioasă a Mahomedanilor, care, studiată de ulemale, servesce ca basă la toate hotărîrile muftiilor și cadiilor.

Seriba, locuințele neguțătorilor din Chartum, cari și-le făceau în locuri, unde aflau obiecte de cumpĕrat, mai ales fildeș. Cu deosebire făceau asemenea locuințe între poporul agricol din Bahr el Ghazal. Din acestea făceau expedițiuni în interiorul țerilor vecine. Locuințele acestea erau deci depouri pentru marfa adunată. In sens mai larg S. sûnt sate încungiurate cu palissade.

Sericicultura, cultura vermilor de mătasă (v. Bombyx) se face în țerile locuite de Români ca ocupațiune laterală. Ouele (semênța) se păstrează la loc recoros până când cresc frunzele de frăgari (duḑi), apoi se clocesc la o temperatură mai ridicată. Vermii eșiți se așează pe lese, gratii de pânză, etc., punêndu-se și crengi subțiri, de cari să-și anine gogoașele (cocon) țesute. La ḑece ḑile după ce au terminat cu țesutul gogoașelor, alegem pe cele mai frumoase pentru prăsilă, iar celelalte se expun unei temperaturi de preste 60°, ca să omorîm nimfele din ele și să le putem dăpăna. Vermii de mătasă sûnt expuși multor morburi, între cari distrophia e cea mai periculoasă și mai respândită. Ea se ivesce în mod epizotic și este ereditară. Nutrirea cu frunze de iarba lui Tatin (Scorzonera) s'a dovedit eficace contra acestui morb.

Sericit, mineral, care represintă o varietate de mică albă. E moale, de coloare albă gălbuie sau verḑuie, greut. spec. 2·8, composiția chimică a moscovitului.

Șerif, *(arab.)* august, nobil, numire dată de Mohamedani urmașilor lui Mohamed. Ș. se numesce în special căpetenia religioasă din Mecca.

Șerif-Pașa, om de stat egiptean, † 1887 în Graz. A fost în mai multe rânduri șef de cabinet în Egipt.

Serig *(Didelphys dorsigera),* mamifer din ord. marsupialelor. Are înfățișarea unui șobolan mare, acoperit cu pĕr fin cenușiu-negriu. Are pungă (marsupiu) la burtă puțin desvoltată. Lungimea corpului 16 cm., a coḑii 21 cm. Trăiesce în Surinam. Femeiușa poartă puii pe spate ținêndu-se cu coḑile de coada mamei lor.

Serigos, *Meletie,* teolog vestit ortodox, originar din Creta, trimisul patriarchiei la sinodul din Iași, unde s'a desbătut asupra mărturisirii ortodoxe a lui Petru Movila (v. ac.). Are și o scriere contra învĕțăturilor calvine.

Sĕrila, în poveștile rom. numele luceafĕrului de seară, identic cu Seran (v. ac.).

Serimetru, (mĕsurător de mătasă), aparat pentru constatarea elasticității și solidității mătasei, se basează pe principiul dinamometrului de arc sau al așa numitei cumpene romane.

Serinette, *(franc.)* cutie de musică, cu manivelă, sul dințat și pieptene metalic, executând arii destinate pentru educațiunea mus. a unor paseri.

Seringa, pompă portativă, clistir.

Serinus *hortulanus* Koch, un fel de pițigoiu cu cioc scurt, gros, tâmpit, picioare scurte, degete de lungime mijlocie, ghiare scurte, ascuțite, aripi ascuțite, coadă adânc tăiată. Coloarea principală verde, pe partea inf. gălbuie cu pete și vărgi negrii, penele din aripi și coadă negrebrunete. Trăiesce în Europa sudică; la noi e pasere migrătoare. Se nutresce aproape numai cu semințe.

Seriositate, disposiția psichică și ținuta, care, provenind din corecta apreciare a scopurilor

vieţii şi a mersului întêmplărilor, se descopere în conformarea vederilor cu obiectivitatea, iar a expresiunilor cu conţinutul şi intenţiunea ideilor, cunoscinţelor şi judecăţilor. Omul serios nu se lasă amăgit de impresiunile momentului, din contră este obiectiv, şi constant în urmărirea scopurilor şi demn în păşirea sa publică şi în ţinută.

Serea, (anat.) ceea ce conţine ser.

Seroterapia, (med.) metod terapeutic introdus în anii din urmă. Prin injecţii de culturi bacilare, resp. a virusului specific al acestora se imunisează animale, mai ales cai, contra unor anumiţi morbi infecţioşi, cum sînt: difterita, tetanos, colera, apoi idrofobia şi încă câteva boale ce se ivesc la animale. Serul sanguin al cailor imunisaţi e propiu a vindeca morbul corespundĕtor sau a imunisa contra acestuia. La om injecţiile cu acest ser se fac sub piele. S. e unul dintre marile resultate obţinute de bacteriologie.

Serpa Pinto, *(Alexander Albert de la Roche de),* explorator african, n. 20 Apr. 1846. Ca locotenent portughez ajunge la 1864 in Mozambique. In 1877 ca major devine şeful expediţiunii pentru explorarea rîului Sambezi. Dela platoul, care formează cumpĕna între rîurile Sambezi, Quango, Quanza şi Cubango, unde a descoperit un popor nomad, cu coloare mai deschisă, a percurs rîul Sambezi până la cataractele Victoria, constatând că are până aici 37 de cataracte. In 1879 se întoarce prin Transvaal în Europa. (Scr.: Wanderungen quer durch Afrika. Leipzig, 1881.)

Şerpar, brîu sau curea lată de piele, cu care se încinge ţeranul, şi in care de obiceiu îşi păstrează banii.

Serpega, *Ivan,* domn al Moldovei, a stat în scaun 3 luni (1577—78), sub numele de *Ioan-Vodă Potcoavă.* S. a fost frate cu Ioan-Vodă cel Cumplit, înainte de domnie a fost hatmanul Cazacilor dela Praguri. Vitejia lui l-a făcut idolul popoarelor vecine. A resturnat de pe tron pe Petru Schiopul cel chiemat de boierime, însă Turcii nu l-au întărit, au sculat pe Poloni şi pe Munteni asupra lui şi prindêndu-l l-au decapitat în Polonia, 1 Ian. 1578. Popoarele Rusiei meridionale au ţesut numele lui în poesiile lor eroice. (Cf. Conv. lit. an. XXI, pag. 991.)

Serpent, *(franc.)* nume dat unui vechiu instrument de suflare, întrebuinţat în secolii trecuţi în unele biserici cat. pentru susţinerea vocilor, fie în cor, fie în cântul plan. Numele îi vine dela forma ce lua tubul, care consta din două doage de lemn învĕlite în piele. Pare că a fost inventat pe la 1590 de un canonic din Auxere, Edme Guillaume. Lung de mai bine de 2 metri. [T. C.]

Serpentin, rocă, mai totdeuna de coloare verde închisă sau brună, în diferite nuanţe, în stare de masse foioase, fibroase. Se disting două varietăţi: *S. nobilă,* translucidă şi de coloare uniformă, untdelemnie, şi *S. ordinară,* opacă sau puţin translucidă, de coloare verde. S. nobilă se află în Svedia, Norvegia şi munţii Ural, în Ungaria cott. Vas (Dobjina şi Borostyánkő), cea ordinară formează munţi întregi (în România în Gorj şi Mehedinţi, Ungaria Fruşca-Gora). Din S. se fabrică călimare, cesci, păhare, sărăriţe, columne, etc.

Serpentina, drum care duce în forma şerpelui pe dealuri mai costişe. In secl. XVII se numia S. un fel de tun lung.

Şerpii, *Ophidia, Ophidienii,* un ordin din clasa reptilelor, caracterisat prin corpul lungăreţ-cilindric, lipsit de membre; gura are posibilitatea de a se deschide mult. Scheletul Ş.-lor consistă într'un trunchiu alungit, la care nu se pot distinge regiuni, şira spinării e alcătuită de un mare numĕr de vertebre (la Python trece de 400). Cu toate că sînt lipsite de membre, totuşi pot executa mişcări variate prin tîrîre, înotare şi agăţare de arbori, unii Ş. pot ridica o parte din corpul lor fixându-se pe cealaltă parte din corp Au limba lungă subţire, bifurcată la vîrf, şi servind ca organ de pipăit, de aceea când Ş. înaintează explоră necontenit cu limba regiunile învecinate. Ş. se hrănesc cu carne, cei neveninoşi au dinţi numeroşi, la cei veninoşi falca superioară are dinţii cu venin, cu cari muşcă prada şi apoi întroduc veninul în rană. După Fontana 15 cgr. de venin de viperă sînt suficiente spre a ucide un om. Cei mai mulţi Ş. sînt ovipari, unii, precum vipera, sînt vivipari. In timpul iernei cei din regiunile friguroase se retrag în găuri adânci şi stau acolo într'o stare de completă amorţeală. In general Ş. nu au mare rol în natură, câţiva din ei, ca viperele, etc., aduc servicii distrugênd rodĕtoarele stricăcioase. In Brasilia Ş. sînt toleraţi prin case pentru ca să vêneze rodĕtoarele, flagelul acestei ţeri.

Insula Şerpilor, v. Insula.

Şerpele de casă, (Tropidonotus) cel mai comun dintre genurile de Ofidiene din Europa. Specia cea mai importantă e: *Tr. natrix,* foarte comună, de asemeni şi în ţerile rom., se ţine în apropierea locuinţelor omenesci, la ţeară, stabilindu-se în grămeḑile de paie sau de bălegar, sau chiar în coşare şi casele de locuit. E numit şi *Şerpe de apă,* deoarece trăiesce tot aşa de bine şi în apele lacurilor, heleştaelor şi rîurilor sau fluviilor cu curs lent, unde înoată cu ondulaţiuni foarte repeḑi. Se recunoasce dela prima vedere după dublul guleraş ce-l poartă pe ambele feţe ale cefei, format de două pete triunghiulare de un negru intens aşezate înapoia altor două pete mai lăţite de coloare deschisă, albă sau galbena (ceea ce a făcut pe Francezi a-l numí: Couleuvre à collier, germ.: *Ringelnatter);* totul reese în evidenţă pe un fond brun cu stropituri negre. Nu e deloc periculos: nici odată nu cearcă să muşte şi apucat în mână, se mulţămesce a şuera şi a agita capul, lăsând însă un miros foarte urît, produs al unei secreţiuni peri-anale, cea mai bună armă a sa de apĕrare. Ş. de casă poate ajunge la un metru lungime şi chiar mai mult; de obiceiu însă între 45—80 cm.

Varietăţi: *T. bilineatus* cu două dungi albe în lungul spinării, frecuent mai ales în nordul Dobrogei; *T. nigra,* negru preste tot, şi *T. ponticus* uniform ca coloare şi fără guler cervical, sînt varietăţi mai rare şi la noi în ţeară au fost găsite in Dobrogea.

Numele de *Ş. de apă* se dă mai ales altei specii a genului Tropidonotus, anume: *Tr. tessellatus* Laur. (Syn. *Tr. hydrus* Pall) mai mare ca precedentul, la noi până la 1·25 m., şi care locuiesce de preferinţă în apă. Mai puţin frecuent ca cel dintâiu, el e din contră foarte respândit prin

unele lacuri din Dobrogea, cum e lacul Razim; de asemenea Insula Şerpilor din Marea Neagră îşi datoresce numele extremei abundenţe a acestei specii. [C. K.]

Şerpele de mare, fiinţă legendară născocită de fantasia navigatorilor. In Oceanul Indian şi Pacific, mai ales pe lângă coastele Chinei şi nordul Australiei trăiesc în bande şerpi marini, cari constitue mica familie a *Hydrophidae*-lor. Sûnt şerpi veninoşi *(Proteroglyphi),* cu corpul comprimat lateral mai ales spre coadă ca o adaptare la viaţa pelagică, şi a căror dimensiuni, pentru cei mai mari *(Hydrophis striatus),* nu trec nici odată de 2 metri. [C. K.]

Şerpele sfărmăcios, v. Orvetul.

Şerpii pitonici, v. Python.

Şerpele sunător, v. Crotalus.

Şerpele uriaş, v. Boa.

Şerpii veninoşi sûnt caracterisaţi prin aparatul veninos, care resultă din o specialisare a glandelor labiale superioare. Glanda cu venin e prověḑută cu un canal, care se varsă în dinţii veninoşi ai fălcei superioare. In momentul când Ş. îşi deschide gura ca să muşte, nisce muschi puternici speciali contractându-se, fac ca veninul să curgă în rană. Ş. veninoşi se împart în două grupe: Proteroglyphi şi Solenoglyphi. *Proteroglyphii* au dinţi canelaţi, aşezaţi înainte la falca superioară, şi îndĕrĕptul lor sûnt dinţi necanelaţi. (Ex.: Aspicul, care trăiesce în Africa, Ş. cu ochelari din India). *Solenoglyphii* au la falca super. de fiecare parte câte un dinte veninos, găurit de un canal şi afară de aceştia câţiva dinţi de înlocuire. (Ex.: Vipera, Şerpele sunător).

Serpulidae, o familie a Anelidelor polychete, al căror corp e împărţit în torace şi abdomen, inelul bucal prověḑut cu un guleraş. Trăiesc în tuburi membranoase ori calcare, şi din causa acestui fel de viaţă organele respiratorii sûnt aşezate în regiunea capului. Caracteristic la ele e variaţia coloarei sângelui la diferitele specii; roşiu la unele, la altele coloarea e verde de deosebite nuanţe. Genuri principale: *Serpula, Spirorbis.*

Serra, (portug. »Firez«, span. *Sierra),* şir (serie) de munţi, s. e. S. d'Estrella, S. di Mantiqueira, etc.

Serrano y Dominguez, *Francisco, duce dela Torre,* (n. 17 Sept. 1810 în Arjonilla, † 26 Nov. 1885 în Madrid), om de stat span., general, ministru de resboiu şi ministru-president în 1871, presidentul puterii executive înainte de suirea pe tron a lui Alfonso XII. Sub Isabella II a luptat contra Carliştilor, în urma guvernării destrăbălate de sub regina s'a pus în mai multe rânduri în fruntea celor nemulţămiţi, suferind temniţă şi exil. Alungând pe Isabella, a ajuns presidentul puterii executive a Spaniei, a depus însă această demnitate îndată ce a fost proclamat Alfonso XII rege. In calitate de conducĕtor al stângei dinastice a ajutat în 1883 la formarea cabinetului Posada-Herrera, fără să primească vr'un portofoliu.

Serratula L., (botan.) gen de Composee, trib Cynaree, cu vr'o 30 specii din Europa, Asia şi Africa de nord. Au flori adunate în capitole purpurii sau violete; involucru cu bractee imbricate pe mai multe rânduri; receptacul cu solzi; achene glabre cu papus de peri denticulaţi; frunzele cu margini serulate. Prin Europa şi părţile noastre e respândită *S. tinctoria* L., vulg. Gălbinare, Pălămidă; din ea se extrage un colorant galben. [S. Şt. R.]

Serres, oraş străvechiu în Macedonia, în vechime numit *Sirrhai,* cu preste 20,000 loc. (11,000 Turci, 6000 Greci, mulţi dintre ei sûnt de origine bulgară, 2500 Arămâni, 1500 Ovrei şi 3000 Bulgari). S. e reşedinţa unui archiepiscop grec. şi a unui mutesarif.

Serrurie, *Grigore,* om politic rom., † 1892 în Bucuresci, fost deputat liberal până la 1888. A publicat: Poesii scrise în exil, 1858, România şi Mihaiu Viteazul, 1875.

Sertorius, *Quintus,* general roman talentat şi nobil, fugi dinaintea lui Sulla în Hispania, unde în scurt timp câştigă ţeara întreagă. Senatul trimise pe Pompeiu în contra lui, care numai atunci recuceri Hispania, când S. fù ucis mişelesce de subcomandantul sĕu Pe pena (72 a. Chr.). Ucigaşul fù prins şi executat de Pompeius.

Serubabel, primul dintre cele 12 căpetenii, cari au recondus în 537 a. Chr., cu învoirea regelui Cir, 42,000 Ovrei la Palestina. S. a fost câtva timp guvernatorul persan al provinciei Ierusalim.

Serum, v. Ser.

Servais, *Franç. Adr.,* renumit celist, n. 1807 în Hal; profesor la consevatorul din Bruxella, † 1866. Compoziţiuni briliante. Fiul sĕu *Iosif* (n. 1850), de asemenea celist şi prof. la acelaş conservator, † 1885.

Serval, *(Felis serval Schreb, galeopardus Desm),* un mamifer carnivor din familia Felidae, avĕnd lungime aproape de 1 m. Trăiesce în Africa, carnea lui e mâncată de indigeni.

Servatius, *Sf.,* episcop de Tongern în Galia, în 343 a luat parte la sinodul din Sardica, apĕrând credinţa ortodoxă contra Arianilor, iar la 350 a fost trimis de către Magnenţiu cu alţi episcopi în deputaţiune la împ. Constantin în Bizanţ. † 13 Maiu 384; după tradiţiune nu sta neaua pe mormêntul lui când ningea.

Servesel, com. rur. lângă Caransebeş, cu populaţie rom. In S. a existat încă la 1591 o tipografie a lui Bonaventura Faber, unde s'au tipărit cărţi religioase în serviciul reformaţiei, precum Antithesis Ubiquitatis et Orthodoxae Doctrinae de persona Christi, etc., 1591; Defensio Orthodoxae Doctrinae, etc., 1592; Declaratio Circumstantiarum Gemini Colloquii, etc., 1595—98; acest din urmă op tipărit la Haeredes Bonaventurae Fabri. (Pesty F. Szörényi Bánság II, 509.)

Servet, *Mihail,* medic, n. 1511 în Tudela (Aragonia), † 1553 în Geneva. 1531 a apărut scrierea lui »De trinitatis erroribus«, în care combate trinitatea. Persecutat pretutindeni din causa doctrinei sale antitrinitare, s'a dus, după multe colindări, 1537 la Paris, unde ţinea prelegeri din geografie, matematică şi medicină. De aici a fost expulsat. 1553 a publicat o noua scriere anonimă »Christianismi restitutio«. Dovedindu-se ca autor, a vrut să fugă la Italia, în Geneva însă a fost prins şi, la insistenţa lui Calvin, ars pe rug ca eretic.

Servia, (turc. *Selfige),* orăşel în Macedonia de sud, în cea mai mare parte locuit de Turci 3000 (?), 600 Greci şi 400 Arămâni. Ruinele unei cetăţi din evul mediu.

„Serviciul credincios“, medalie (v. ac.).

Servilism, ţinuta ce se descopere într'o josnică supunere faţă de persoana şi părerile altuia. S. este caracteristica oamenilor, cari n'au ajuns a-şi forma un principiu conducĕtor în viaţă şi prin urmare judecata lor este dependentă de judecata altora. S. este o degradare sufletească.

Serviţi, călugări, numiţi şi *Servii Mariei*, ord înfiinţat la 1233 de cătră 7 bărbaţi nobili din Florenţa, cari au fost canonisaţi în 1888. Primul lor şef a fost Bonfiglius de Monaldis. Ordul a fost aprobat de cătră papa Alexandru IV la 1255 şi profesează regula Sf. Augustin.

Servitudine, *(Servitute)*, o sarcină impusă unui imobil pentru usul şi utilitatea unui alt imobil avênd un alt proprietar. Se cer, dar, două imobile şi doi proprietari deosebiţi. Aşa e S. de trecere, de a lua apă din fântână, a scurgerii apelor, a streşinelor, etc. S. e o stirbire a dreptului de proprietate. S. sûnt calităţi alipite de fond, nu de persoana proprietarului, aşa că ele subsistă chiar dacă locurile trec la alţi proprietari. Se deosebesc două fonduri: *dominant*, stăpânitor şi *servient* sau supus, adecă acel ce sufere pe el exerciţiul servituţii. Când aceste două diferite fonduri şi aparţinênd la doi diferiţi proprietari devin proprietatea unei singure persoane, S. se stâng, ceea ce se numesce confusiune. In asemenea cas, exerciţiul S.-ii se confundă cu acel al dreptului de proprietate.

Servitute, v. Solav.

Servius Tullius, al şeselea rege al Romei (577 până 554 a. Chr.), a fost înţelept, a schimbat constituţia veche a Romanilor, în al cărei înţeles fiecare cetăţean, fie patriciu, fie plebeu, era îndatorat a face serviciul militar amĕsurat averii sale, totodată dădù drepturi publice şi plebeilor.

Şes, porţiune mai mult sau mai puţin întinsă din suprafaţa pământului, caracterisată prin diferinţe de înălţime foarte mici între punctele sale învecinate. Ş. rar sûnt orizontale, ci totdeauna puţin înclinate, şi în această privinţă deosebim: 1) *Ş. sprevalate*, când se pleacă într'o parte. 2) *Ş. concave*, în formă de basenuri largi, când se pleacă din toate părţile cătră un punct. 3) *Ş. undulate* cu suprafaţa valuroasă. In privinţa originei avem: 1) Ş. formate prin acumulare de aluviuni depuse de rîuri. 2) Ş. de erosiune, în care diferinţele de înălţime au fost şterse prin acţiunea apelor curgĕtoare, a mării ori a vêntului. De obiceiu Ş. sûnt acoperite cu plante ierboase, sûnt însă şi Ş. acoperite cu păduri.

Sesamum L., (botan.) gen din fam. Pedaliacee, trib. Sesamee, cu vr'o 16 specii, din Africa sudică, India estică. Sûnt ierburi. *S. indicum* L., din India estică, se cultivă în Egipt, Turcia, Persia, pentru seminţele sale, numite de poporul nostru Susan. Din ele se scoate oleiul de Sesam, consumat ca şi unt-de-lemnul; se face cu ele tahân, halva, se pun pe covrigi şi alte prăjituri. [S. Şt. R.]

Săsciori, (magh. *Szászcsor)*, comună rur. în Trans., cott. Sibiiu, cu 1450 loc., cari se ocupă cu economia de câmp, cu cultura viilor şi plutăritul. S. are vr'o 50 familii olari; tîrg de septĕmână şi 2 tîrguri de ţeară. In apropiere ruinele unei cetăţui, a cărei origine nu se scie.

Sesenheim, oraş în distr. germ. Unterelsass, 1033 loc.; cunoscut prin Friderica lui Goethe.

Şesezeci şi şese, joc de cărţi între 2 şi 4 pers. cu 24 cărţi (dela as până la nouacă). Cel ce are mai ântâiu 66 pointe, a câştigat jocul.

Sesia, afluent pe stânga al Padului, isvoresce în Monte Rosa, 148 km. lung.

Sesia, un fluture din grupa Sesiide, avênd abdomenul terminat prin o tufă de peri, ce se poate întinde în evantail mai ales în momentul copulării. Cea mai comună specie este *S. apiformis*, ce trăiesce pe lângă sălcii, plopi. Larva trăiesce în tulpina şi rădăcina arborilor citaţi două ierni consecutive, în care timp produce mari stricăciuni.

Sesiune, 1) *S.*, timpul, pentru care e convocată la şedinţe o corporaţiune (camere, curtea cu juraţi). 2) *S.*, porţiune urbarială.

Sesou, timpul de cură la o scaldă; timpul principal pentru representaţiuni teatrale şi musicale, petreceri sociale, etc.

Sesostris, numele unui rege mitic din Egipt, căruia îi atribue scriitorii greci mari excursiuni de cucerire prin Asia şi Europa, supunerea Etiopiei, împărţirea administrativă a Egiptului, etc. In istoria lui Manetho e pus în locul regilor Usertesens II şi III din dinastia XII.

Sesterţii, monetă romană de argint, în valoare de $2^1/_2$ asi; la început avea o greutate de $1^1/_2$ g., curând însă scădù sub 1 g. S. era a patra parte dintr'un denar, în valoare de ca. 20 bani.

Sestina, cea mai artistică formă pentru gruparea strofelor poesiei la popoarele neolatine sudice, e compusă din 39 versuri iambice de câte 11 silabe, grupate în 6 strofe a 6 versuri, iar cea din urmă strofă din 3 versuri. Versurile nu rimează, dar cuvintele finale din primele 6 versuri se repetează, deşi în altă ordine, la finea tuturor versurilor din strofele următoare. Ordinea repetării cuvintelor finale din primele 6 versuri e următoarea: 6, 1, 5, 2, 4, 3; aşa, că în strofa 7 cuvintele finale ale versurilor se repetă în aceeaşi ordine, ca în strofa 1. De caracterul S. se ţine încă: să rimeze totdeauna versul final al strofei cu versul iniţial din strofa, ce-i urmează. In poesia română nu avem exemple.

Set, *(Sit)* al treilea fiu al lui Adam şi protopărintele unui ram al omenimii antediluviale. Ramul acesta era socotit nepĕcătos şi plăcut lui Dḑeu, pe când al lui Cain era cel blăstĕmat.

Setaceum, *(lat.)* o sfoară ce se punea în canalul ranelor mai ales pentru a uşura scurgerea puroiului. Numele arată, că mai de mult această sfoară se făcea din pĕr. Astăḑi nu mai e în us.

Setaria Beauv., (botan.) gen de Graminee, trib. Panicee, cu mai multe specii, dintre cari însemnăm: *S. italica* Beauv., cultivată ca cereală în Asia şi Egipt, la noi pentru nutreţ la vite, ḑisă popular Mohor, Parînc; *S. viridis* Beauv., popular Bursoacă, Mohor, Meiu păsăresc, *S. verticillata* Beauv., cu aceleaşi numiri populare; *S. glauca* Beauv., popular Mohor, Costrei; câte trei aceste specii sûnt respândite prin fênaţe, locuri cultivate şi dau nutreţ nu tocmai preţios. [S. Şt. R.]

Setca, reţea mare plutitoare, întrebuinţată mai cu samă la prinsul scumbrielor pe Dunăre. Are o lungime de 100—200 m. şi o lăţime de 3—4 m. Frînghia de sus este provĕḑută cu bucăţi de plute, iar cea de jos cu plumburi mici. La un capĕt al reţelei S. e legată de un corp

plutitor (o tărtăcuţă scobită sau un mic polobocel), iar de capětul celalalt e trasă de un pescar, care se scoboară cu luntrea la vale. Unele S. au câte 2 sau 3 rânduri de reţele. Pescele se prinde în ele cu branchiile şi înotătoarele. [Antipa.]

Sete, simţ ce se ivesce atunci, când cuantul necesar de apă scade în corp. Această scădere e provocată de secreţiunile corpului, evaporaţiunea prin plumâni şi piele. Cel cuprins de S. simte uscăciune şi arsură în faringe, la rădécina limbei şi pe cerul gurei; mijlocitorii acestui simţ sûnt nervii sensibili ai regiunilor amintite. S. se stâmpěră mai bine prin apă potabilă. Când lipsa de apă nu se delătură, corpul piere de S. între cele mai grozave torturi. S. ucide mai iute de cât foamea.

Seth, ḑeu în Egipt, identificat de Greci cu Typhon (v. ac.). Demon al vêntului cu arşiţă de secetă, şi de întunecime de soare şi de lună, omorîtorul fratelui sěu Osiris. S. se închipuia cu cap de asin, simbolul fierbinţelei.

Sethos, doi regi în Egipet; primul a fost tatăl lui Ramses II; al doilea, în secl. XIII a. Chr. a fost fiul lui Merneptah.

Setiani, o sectă creştinească din secl. II d. Chr., căreia îi era Set representantul principiului spiritual apărut în Christos.

Setigera, (lat., purtători de peri), ordinul Artiodactylilor. (v. Porc.).

Setilă, în poveştile române un urieş, care bea apa dela 24 isvoare şi o gârlă, şi totuşi ţipa că moare de sete.

Sette comuni, şepte sate în prov. ital. Vicenza, 435 km²., cu 22,767 loc.; până la 1797 formau republică sub protectoratul Veneţiei.

Settembrini, *Luigi,* (n. 17 Aprile 1812, † 3 Nov. 1876 în Neapole), scriitor italian, profesor de literatura ital. la univ. din Neapole. A luat parte la mişcarea pentru liberarea Italiei, 1849 condamnat la moarte, graţiat însă la temniţă pe viaţă. 8 ani a petrecut pe galerele dela San Stefano; liberat, s'a dus la Londra, reîntors 1860 la Italia şi numit inspector de studii, apoi prof. univers. Opul lui principal e »Lezioni di litteratura italiana« (3 tom. Neapole, 1861 seqq.).

Seu, grăsimea animalelor rumegătoare (boi, oi, capre, etc.), e fără coloare hotărită, cu un miros particular, se compune din combinaţiuni eterice de glycerină cu acid palmitic, stearic şi oleic. Pentru a produce S., se înfierbîntă grăsimea tăiată, turnând preste ea puţină apă, în căldări de aramă; grăsimea se ia de deasupra, iar jumerile se storc prin presare. Cel mai mult S. îl furnisează Rusia, apoi Olanda, Danemarca, etc. S. se folosesce ca nutremênt, pentru luminări, săpun, etc.

Seulescu, 1) *S., Gheorghe,* profesor, n. la Iaşi 1799. Studiile şi le-a făcut în seminarul dela Socola, apoi în Grecia şi la Viena. La 1830 a fost numit profesor la şcoala dela Trei Ierarchi (Iaşi) şi apoi inspector al şcoalelor din Moldova. Publicaţii: Abecedar românesc pentru tinerimea şcoalelor începětoare şi ântâiele cunoscinţe de litere şi idei. Iaşi, 1832. Gramatica românească sau observaţii gramaticesci asupra limbei românesci pentru şcoalele normale şi gimnasiale 1833. Fabule în versuri sau poesii alegorice, 1835. Hronologia şi istoria universală, 1837. Descrierea istorică-geogr. a cetăţii Caput-bovis (Ghergina), 1837.

2) *Seulescu, M. N.,* profesor la univers. din Bucuresci, fost deputat. A publicat mai multe discursuri: Chestiunea agrară, 1889. Chestiunea socială, 1893. Legea minelor, 1895, diverse articole prin ḑiare.

Şeulia de câmpie, (magh. *Mező-Sályi),* com. rur. în Trans., cott. Turda-Arieş, cu 1458 loc., Români şi Maghiari (159).

Seume, *Johann Gottfried,* 1763—1810, poet german, a scris »Poesii« şi povestiri din aventurile şi călětoriile sale.

Seva, (botan.) mâzga (v. ac.), lichid, care circulă în interiorul plantelor (v. circulaţia lichidelor în plante).

Sevastias, episcop de Argeş, v. Iosif (vol. II, pag. 874).

Sevastopol *(Sebastopol),* oraş cu port la ţermurul sudic al peninsulei Crimea, 50,710 loc. (1897). Până la asediul şi luarea oraşului de către Englezi şi Francezi (5 Oct. 1854 până 8 Sept. 1855) S. era cea mai importantă cetate maritimă a Rusiei la Marea Neagră. Forturile în parte s'au reedificat; port militar; şantiere.

Sevastos, *Elena,* scriitoare rom., a publicat: Cântece moldovenesci (poesii populare). Iaşi, 1888; Călětorii din ţeara românească, 1888; Nunta la Români (lucrare premiată de Acad. rom.). Bucuresci, 1889; Poveşti. Iaşi, 1892; Limba română şi autorii ovrei, 1898; Anecdote poporane.

Şevcenco, *Taras Grigorievici,* poet ucrainean, n. 1814. In 1840 publică prima sa colecţiune de poesii sub titlul Cobzarul, scrise în graiul ucrainesc (nu în cel muscălesc). Exilat 1847 la fortăreaţa Marşlac sau Petrovscul nou de lângă ţermul oriental al Mării Caspice. Aici petrecù în mare mizerie până la 1857, când fù eliberat la intervenirea contelui Tolstoi. † 26 Febr. 1861. (Cf. Obrist I. G. Taras Gr. Szewczenko, Ein kleinrussischer Dichter. Czernowitz, 1870.)

Sever, v. Severitate.

Severeanu, *Constantin D.,* medic rom., n. 1845 în Turnu-Severin, şi-a făcut studiile în Paris. 1879 fù numit profesor de medicină operatoare, 1886 de clinică chirurgicală la facultatea de med. din Bucuresci. A scris un tractat de medicină poporală şi a condus 10 ani Gazeta medico-chirurgicală.

Severiane, *Castrele,* numele antic al oraşului Turnu-Severin (v. ac.).

Severin, fost comitat în Banat, contopit 1874 cu al Caraşului. v. Caraş-Severin.

Severin, *Banatul,* v. Banat.

Severin, *mitropolia.* In 1359 Alexandru Basarab rupse dintâia oară legăturile ierarchice cu patriarchia Ohridei din motive politice; el îşi măritase în 1355 fata Leanca după principele sêrbesc Vucaşin, şi se puse astfel în relaţiuni încordate cu mulţimea celorlalţi principi, cari îşi împărţiseră ţeara la moartea lui Duşan. Astfel Ohrida pierdù supremaţia ei secolară preste Români trecêndu-o Bizanţului. Atunci, în 1359, patriarchia grecească numi un »mitropolit al Ungrovlachiei«, titlu, care se găsesce amplificat în 1401 la »mitropolitul Ungrovlachiei şi al plaiurilor«. Reşedinţa va fi fost de bună samă capitala Munteniei, Curtea de Argeş. Printr'o combinaţie, care până astăḑi nu este explicată în

mod îndestulător, se înfiinţă însă la 1370, sub Vladislav Basarab, o a doua mitropolie, tot în Muntenia, şi anume la Severin. Această stranie duplicare nu era în interesul patriarchiei, după cum crede Xenopol, căci o ceruse Vladislav. Motivul însă arĕtat de vodă, că poporul din Oltenia s'a înmulţit preste mésură, sau chiar intensa propagandă catolică de pe atunci, toate acestea ar fi îndreptăţit cel mult la instituţia unei episcopíi sufragane celei primaţiale, iar nici decum la o nouă mitropolie pe lângă cea existentă. Ori şi cum ar fi, mitr. S. se înfiinţă, dar nu avù traiu îndelungat, ceea ce de altmintrelea era şi lucru firesc. Antâiul ei titular fù Daniil Kritopul, în călugărie Antim, frate cu M. Iachint Kritopul, mitropolitul Ungrovlachiei. In Maiu 1381 Antim trecuse la scaunul mitropolitan dela Curtea de Argeş, întitulându-se acum de »locţiitor al Capadociei şi exarch«. Pe scaunul Severinului îi urmà probabil Atanasiu I, care se găsesce iscălit în 1389 în actele patriarchiei ca mitropolit de Severin. Pare că dînsul să fi fost mai mult la Constantinopole decât la reşedinţa sa, deoarece a luat parte la numeroase sinoade patriarchale. In Iulie 1401 numele lui apare pentru cea din urmă oară, şi împreună cu dînsul dispare şi ori ce urmă a mitropoliei oltenesci. Deoarece Mircea cel Bĕtrân a organisat în acest an ierarchia Munteniei, chiar în acelaş timp ca Alexandru cel Bun pe cea a Moldovei, se poate admite, că deja atunci să se fi redus mitropolia Severinului la o simplă episcopie, mutată în urmă la Rîmnicul Vâlcii, unde până astăḑi poartă titlul de »a noului Severin«. Cronicarii aşează înfiinţarea acestei din urmă episcopíi pe timpul lui Radu cel Mare (1496—1508), dar nu e cu putinţă a se precisa, câţi dintre episcopii înşiraţi în pomelnicul Rimnicului au mai residat la S. (Cf. Xenopol, Ist. Rom. II, pag. 237 uu.; Haşdeu, Negru-Vodă. Buc., 1898, p. CCI—CCII şi CCXXXI uu.; G. Enăceanu, Creştinismul în Dacii. Buc., 1878, p. 224 uu.; Lesviodacs, Ist. bis. Buc., 1845, p. 430 uu.)

Severin, *Ţeara,* v. Basaraba şi Oltenia.

Severitate, însuşirea acelor persoane, cari atât în judecată cât şi în lucrări pretind a se observa extrema regularitate şi nu sûnt nici decât, ori prea puţin dispuşi la concesiuni şi indulgenţă.

Severn, 1) cel mai lung (300 km.) rîu al Angliei, se varsă în Atlantic prin canalul Bristol; basin 21,027 km². 2) rîu în Nordamerica brit., se varsă în baia Hudson; 480 km. lung.

Severus, 1) *S., Alexander,* împĕrat roman (205—235 a. Chr.), numit împĕrat de către Heliogabalus, şi după moartea acestuia cu mare însufleţire ales şi de către senat, popor şi miliţie. A purtat resboiu cu Perşii şi cu Germanii. Fù ucis de legiunile din Panonia.

2) *Severus Lucius Septimius,* împĕrat roman (145—211 a. Chr.), proclamat împĕrat de către militarii sĕi în Carnutum; a reformat senatul şi a purificat instituţiunea Pretorianilor, bătù pe Parţi, făcù multe clădiri în Roma şi organisà provinciile împopulându-le cu colonii romane. Se ḑice, că l-ar fi otrăvit fiul sĕu Caracalla.

3) *Severus Sulpicius,* istoric creştin, n. în Aquitania (365—425 d. Chr.) la începutul carierei sale a fost advocat, şi numai după moartea soţiei sale s'a călugărit. A scris: Historia sacra, Vita S. Martini ş. a. Pentru stilul sĕu clasic s'a numit Salustiu al creştinilor.

Sévigné, *Marie de Rabutin-Chantal, madame de,* scriitoare franc., n. 1626 în Paris, † 1696 în Grignan. Remasă orfană de timpuriu, ea avù o educaţie îngrijită, Ménage şi Chapelain fuseră profesorii ei. In 1644 se căsătorí cu marchizul de Sévigné, după moartea căruia (1650) îşi consacrà viaţa educaţiunei copiilor sĕi Marguerite şi Charles. In 1669 fica sa, căsătorindu-se cu contele François-Adhémar de Grignan, se stabilí în Provence. Acestei despărţiri datorim o corespondenţă de aproape 30 ani, prin care d-na de S. ţinea în curent pe fica cu toate evenimentele din oraş şi dela curte. Delicateţa afecţiunii, strălucirea spiritului fac din aceste scrisori o lectură atrăgĕtoare, şi ele sûnt în acelaş timp cap de operă de stil epistolar.

Sevilla, prov. span. (Andalusia), 14,063 km²., cu 544,815 loc. (1887). *Capitala S.,* lângă Guadalquivir, 143,182 loc.; archiepiscop, catedrala din secl. XV, palatul ducelui de Montpensier, universitate (fund. 1502), Alcazar, bursà, bibliotecă columbiană, apaduct roman; cea mai mare fabrică de tutun în Spania, fabrică de tunuri, fabrici de maşini şi de porţelan; comerciu însemnat cu vin, lână, mercuriu. In anticitate se numia *Hispalis,* pe timpul Arabilor cel mai însemnat oraş al peninsulei.

Sevulon, *(Sebulon),* seminţie israelită, care locuia în nordul Palestinei fiind amestecată cu Fenicieni şi Cananiţi. Ea s'a pierdut curând pentru poporul israelit, contopindu-se cu străinii.

Sex, în înţeles mai larg e sinonim cu gen (v. ac.), în înţeles fisiologic prin S. (sexul masculin şi sexul femenin) se caracteriseazā indiviḑi, cari au organe sexuale deosebite, adese difer şi în forma lor exterioară, şi sub raportul reproducţiunii sûnt avisaţi unul la altul. Astfel animalele de S. masculin au testiculi, în cari se produce sperma, cele de S. femenin ovarii, cari dau ouĕle; dar numai împreună sûnt capabile de reproducţiune. Acelaş raport se află şi la plante. Atât însă la animalele mici cât şi la plante se găsesc indiviḑi, numiţi hermafrodiţi, cari au ambele organe de reproducţiune. (v. şi art. Sexual —.)

Sexagenar, *(lat.)* om de şeseḑeci de ani.

Sexagon, *Sexangul,* figură geom. cu 6 unghiuri.

Sexta, în musică, interval format între douĕ note, dintre cari cea superioară apare ca grad al 6-lea al celei inferioare.

Sextacord, acord de sextă, resturnarea ântâie a unui acord consonant.

Sextant, *(lat.)* a şeasa parte dintr'un cerc, sau un sector de 60°; instrument pentru mĕsurarea unghiului dintre douĕ obiecte.

Sextantul lui Hadley, aparat folosit de navigatori pentru determinarea lăţimei geografice. Se numesce S., fiindcă are formă de sector de cerc, cam de 60 grade.

Sextarius, *(lat,)* mĕsură de fluiditate întrebuinţată la Romani = 0·547 l.

Sextet, (germ. Sextett, franc. Sextuor), compositiune vocală sau instrumentală în 6 partide concertante (v. Septet).

Sextilion, a şeasa potenţă a unui milion (1 cu 36 nule).

Sextolet, în musică, figură anormală de 6 note valorând în apreciarea mĕsurei drept 4 de aceeași valoare.

Sexual, ce privesce sau caracterisează sexul. *Morbi sexuali,* boalele organelor genitale; la bărbat sûnt: priapismul, satiriasis, impotența, anafrodisia, sterilitatea, spermatorea, cari toate stau sub dependința afecțiunilor nervoase. Infecțiunea poate atinge pe două căi organele genitale la bărbat, sau pe cale uretrală, precum este blenoragia, sau pe calea vaselor sanguine și limfatice; astfel orchita (inflamația testiculului), care se întâlnesce în febra tifoidă, variola, scarlatina, erisipelul, în gripă și complică mai ales parotidita epidemică. Mai observăm infecțiuni cronice: tuberculosa și sifilisul testiculului.

La femei după cum vagina, mitra sau anexele (ovariul și trompa) sûnt atinse, distingem: vaginite, metrite, ovario-salpingite. Tuberculosa și cancerul pot atinge de asemenea organele genitale. Diferite tumori pot avea sediul în uter sau ovariu, cele mai frecuente fiind: fibromul uterului și kistul ovariului.

Rolul cel mai important însă în afecțiunile organelor genitale, atât la femeie cât și la bărbat îl joacă sifilisul. Origina genitală este cea mai obicinuită cale pe care se face infecțiunea sifilitică. In evoluția acestei boale distingem trei perioade: 1) șancrul (ulcerul sifilitic), 2) perioada secundară caracterisată prin diferite erupțiuni pe pele și mucoase și în fine 3) perioada terțiară caracterisată prin gome sifilitice. Agentul patogen al sifilisului fiind necunoscut, nu se scie decât că există un virus sifilitic. Toate rassele omenesci sûnt supuse acestei boale, precum ea se întâlnesce în toate țerile. Tratamentul specific al sifilisului este constituit din diferite preparate de mercur, asociate în perioada terțiară iodurului de potasiu sau de sodiu; ajutate de un bun regim alimentar și dacă este posibil de cure de ape minerale mai ales sulfuroase. (v. art. Prostituțiunea, Sifilis). [E. F.]

Psichologie sexuală, studiul fenomenelor vieții sufletesci după cum acele se pot observa la indivizii de diferite sexuri (bărbat ori femeie) după a lor individualitate. Ps. S. se poate considera mai mult ca un metod de comparațiune decât o disciplină de sine. Cel dintâiu care a încercat o astfel de caracteristică a sexurilor a fost Kant în a sa Antropologie. După dînsul apoi C. Fr. Pockel în »Versuch einer Charakt. des weibl. Geschlechts«, 1799 și în »Der Mann«, 1805. [Pl.]

Sistem sexual, partea din corpul unui animal, care e însărcinată cu funcțiunea de reproducere. La animalele superioare e nevoe de două elemente deosebite: *spermatozoid* și *ovul,* cari prin unirea lor dau nascere oului. Cele două elemente nasc în organe speciale numite *organe sexuale.* Sistemul S. variază foarte mult în seria animală, încât e greu de stabilit anume regule. La unele animale sistemul S. al aceluiași individ cuprinde și organele bărbătesci și pe cele femeiesci, în acest cas animalul e zis *hermafrodit;* exemplu: Melcul, Rîma, Lipitoarea, etc. La alte animale pe un individ găsim organele bărbătesci și pe altul organele femeiesci, în acest cas animalul e zis *unisexuat;* exemplu: Cânele, Paserile, Șopârla, etc. Organele S. la mamifere sûnt: a) *bărbătesci:* două glande așezate în partea inferioară a corpului numite *testicule* și un canal de scurgere, *epididym,* prin care iasă spermatozoizii, fabricați în testicule; b) *femeiesci:* în general două *ovare,* nisce glande așezate la partea inferioară a cavității abdominale, în dreptul lor două trompe, cari prind ovulele fabricate în ovar și le conduc într'o cavitate numită *uterus* (mitră). In uterus oul se desvoaltă în embrion.

Elementele sexuale: Spermatozoidul este celula bărbătească și are forma alungită. O parte mai umflată poartă numirea de cap și apoi urmează o parte subțire, coada. Spermatozoizii se mișcă foarte repede cu capul înainte. *Ovulul* este celula femeiască formată din o massă protoplasmică, *vitellus,* din un nucleu, *vesicula lui Purkinje* și din un nucleol, *pata lui Wagner.* [Băznoșanu.]

Sexual, sistem de clasificație botanică imaginat de Linné (v. ac.).

Sexuată, *generațiune,* reproducerea prin ajutorul ouĕlor născute în organe sexuale. In *parthenogeneză,* e nevoe de un singur element sexual: ovulul. In *fecundațiune* e nevoe de ambele elemente sexuale: ovul și spermatozoid. G. sexuată se întâlnesce la animalele superioare. La animalele inferioare avem generațiune asexuată adecă reproducere, care nu necesitează presența elementelor sexuale. La unele animale întâlnim ambele feliuri de reproduceri cu generație sexuată și asexuată, în acest cas avem o *alternanță de generațiuni.*

Seychelle, *(Seșelle,* ins. *Mahé),* grupă de 29 insule brito-afric. în Oceanul Indic spre nord-est dela Madagascar; 264 km²., cu 18,301 loc. (1896). Până la 1794 au fost ale Francezilor.

Seymour, *Sir George Hamilton,* diplomat englez, n. 1797, † 1880 în Londra. Din 1851—54 a fost ambasador în Petersburg. Pertractările lui secrete cu împ. Nicolae au fost publicate în decursul resboiului din Crimea în presa engleză. Românesce în Docum. renasc. Rom., II.

Sfachioți, vechile coloniĭ romane din Creta; dinaintea năvălirii Saracenilor retrase în munți, unde descendenții lor trăiesc și astăzi.

Sf., prescurtare pentru Sfânt.

Sfa —, v. *Spha —.*

Sfânt, Sfântă, în testamentul nou cei ce credeau în Christos. După definiția bisericei ortodoxe și catolice sûnt S. cei despre cari a declarat biserica, că sûnt părtași de fericirea vecinică în urma vieții lor plăcute lui Dzeu. La început se venerau numai martirii ca S., mai târziu și alții. După învĕțătura bisericei S. intervin, pentru cei ce se roagă de ei, la Dzeu. v. și Sfinte —.

Sfanț, monetă veche de argint austriacă, 3 S. = 1 fl. m. c., 1 S. = 70 b.; se fabrica înainte de convențiunea monetară din München și în mai multe state germane de sud.

Sfântul Gheorghe, 1) *Sf. G., insulă* în Rom., j. Vlașca, în fața Giurgiului, între canalul *Sf. G.* și Veriga, prin care se împreună Dunărea cu canalul de lângă Giurgiu.

2) *Sf. G., ostrov* al deltei dunărene, j. Tulcea, cu suprafață de 1700 km²., mlaștini și stuf. O companie olandeză a întreprins aici canalisări.

3) *Sf. G., braț al Dunării,* prin care fluviul se varsă în Marea Neagră, j. Tulcea. Pentru navigație nu e accesibil.

4) *Sf. G.*, **schit** în Rom., j. Buzĕu, ascuns între munții Crucea Spătarului și Vîrful Martirei. Intemeiat de Mihnea Vodă pentru monachi; în decursul vremii s'a ruinat și iarăși a fost renovat. Adi părăsit.

5) *Sf. G.*, **canal** în Rom., j. Vlașca, unesce două brațe ale Dunării, lângă Giurgiu.

6) *Sf. George*, **canalul**, strîmtoarea de mare între Wales și Irlanda, leagă Marea Irică cu Oceanul Atlantic.

Sfântul Procopiu, *fostă capelă,* pe ale cărei ruine s'a ridicat mănăstirea Bistrița (v. ac.), de Banul Barbu Craiovescu. Tradiția despre fundarea acestei biserici s'a publicat în Istoria critică a Românilor, de B. P. Hașdeu. (Dicț. geogr.)

Sfârsîec, pasere, v. Bocănitoare.

Sfarmă-pietri, în poveștile rom. un urieș urît, care ieșa dintr'o peșteră, lua câte o stâncă în palme, o măcina între degete și praful îl arunca în părĕu.

Sfat, v. Consiliu.

Sfe —, v. și *Sphe —*.

Sfecla, v. Beta.

Sfedelaș, pasere, v. Bourel.

Sfen sau *titanit,* mineral titanat de calciu, monoclin. Frecuent ca mineral accesoriu în șisturi cristaline, granite, etc. De obiceiu asociat cu hornblendă.

Sfenoedru, formă cristalografică ce resultă prin aplicarea hemiedriei plagiedrice pe piramide tetragonale sau pe protopiramidă rombică.

Sfera, *(Sphaera).* a) In limbagiul filosofic (și anume în logică) S. este una dintre cele două determinări ale noțiunii. O noțiune are un conținut și o sferă. Conținutul e constituit de totalitatea noțiunilor, care lămuresce înțelesul noțiunii date; pe când S. este suma noțiunilor, al căror înțeles este lămurit prin acea noțiune. Când ne gândim la »om« ne raportam mai mult la conținut; când ne gândim la »oameni« ne raportăm mai mult la S. »Om« și »oameni« nu sûnt decât una și aceeași noțiune privită odată din punctul de vedere al conținutului și altădată din punctul de vedere al S.-ei. Conținutul și S. a două noțiuni stau în raport invers. Astfel noțiunea »om« are un conținut mai mare decât conținutul noțiunii »animal«, dar o S. mai mică decât S. ei. b) In geometrie S. se numesce un corp, ale cărui toate punctele dela suprafață sûnt egal depărtate de un punct interior numit centru. c) *S. de activitate* cuprinde deosebitele lucrări, pe cari cineva le poate face sau administra.

Sfera armilară, v. Armile.

Sfere directrice, (botan.) *S. atractive, centrosfere,* mici sfere din protoplasma celulelor în vecinătatea nucleului. Sûnt la margini mai hialine, în mijloc mai condensate; centrul mai condensat se dice *centrosom.* Se observă in celulele sexuale, ouĕ, celulele embrionare dela plante și animale. Rolul lor nu e deplin stabilit, indică direcția după care se face divisiunea in timpul divisiunei celulare (v. Celula animală).

Sferic, rotund.

Sferoid, corp geometric, a cărui forma seamĕnă cu Sfera.

Sferolit, formațiuni mici sferoidale, de structură radiară sau concentrică, ce se găsesc în unele roce eruptive. S. sûnt frecuente mai ales în roce porfirice, unde ele sûnt de obiceiu formate sau de feldspați sau de quarț. *Structura Sf.* e caracteristică porfirelor sferolitice, așa disele variolite, perlitelor, etc.

Sferometru, aparat cu ajutorul căruia mĕsurăm curbătura lentilelor și grosimea lamelelor subțiri. S. a fost inventat la 1743, autorul însă e necunoscut.

Sferosiderit, varietate de sideroză; în agregate sferoidale.

Sfiala, starea și ținuta omului, care nu are încredere în sine și în puterile sale. v. Timiditate.

Sfinte, *Resboaiele,* în anticitate resboaiele purtate în urma hotărîrilor confederațiunii Amphiktyonilor (v. ac.) pentru apĕrarea templului sf. din Delfi: 1) 600—590; 2) 355—346; 3) 339—338 a. Chr.

Sfintele. In poveștile rom. dilele de săptĕmână sûnt personificate ca ființe bune, ca sfinte. Mai des se amintesc Sf. Mercuria, Vineria și Dumineca.

Sfinteță, pasere, v. Săghieș.

Sfințire, act cultural, prin care se cere, în formă de rugăciune, preste o persoană ori obiect împărtășirea darului dumnedeesc, ca prin acela sfințindu-se, să se deosebească de cele lumesci. (v. și Afierosire.)

Sfinx, o figură închipuită de Greci sub forma unui trup de leu cu cap de femeie și aripi de pasere. Uneori cele două labe de dinainte ale leului sûnt brațe de femeie. Sfinxul înfățișează la origine idea soartei nemiloase, care răpesce pe om din mijlocul alor sĕi în plină floare. Idea însăși, ca și imaginea, a fost alcătuită mai întâiu în Egipt, unde găsim figuri de S. din trup de leu cu piept și cap de bărbat, foarte rar de femeie. Aceste imagini tăiate în piatră erau de obiceiu puse la întrarea templelor egiptene, formând un fel de alee, care se lărgea cu cât te depărtai de templu. Faimos însă a remas S. colosal din Gizeh, vechiul Memfis, care tăiat în stâncă, apĕra între labele sale un templu clădit de faraonul Thutmes IV. Mai târdiu Assirienii, împrumutând această imagine, au pus în loc de bust și cap de bărbat un altul de femeie, care s'a transmis și la Greci aproape neschimbat.

Sfiștofca, com. rur. în Rom., j. Tulcea, la hotarele Basarabiei, e udată de ramurile Chiliei, are lacuri și insule acoperite de stuf. Populația e lipovană și se ocupă cu pescăritul. Comuna datează din secl. XVIII.

Sfita, *(slav.)* ornat sacru preoțesc ce-l îmbracă preotul la liturgie și la alte funcțiuni sacre, cu cari de regulă este împreunată cetirea sf. evangelie.

Sforza, familie ital., care a urmat familiei Visconti (v. ac.) pe tronul de duce al Milanului (1450—1535). Insemnătate a avut numai *S. Francesco I,* n. 1401, † 1466, a luat în căsătorie pe fica ultimului Visconti, ajungênd apoi duce.

Sforzando sau *sforsato, (ital.)* (presc. *sfz* sau *sf),* indicațiuni ce se întrebuințează în musică raportându-se la atacul cu putere a sunetului representat de nota, deasupra căreia e pus.

Sfrâncioc, pasere, ident. cu Bocănitoarea (v. ac.).

Sfredelul turnuratic, *(Turritella terebra),* melc din clasa Cefalopodelor, ord. Prosobranchiatelor, fam. Turritellaceelor, are ghiocea de forma conică turnuratică. Trăiesce în mările tropicale. Se nutresce cu alte animale mici. Se cunosc vr'o 40 specii.

Sfredeluș, *(Sfredelaș, Sfredeleac),* pasere v. Bourel. In poveșt. rom. S. e și numele unui pitic.

Sfumato, (ital. = afumat, noros), pictură în conture difuse, nehotărîte.

Sgârciu, termin popor. pentru cartilagiu (v. ac.); în Trans. și pentru crampă (v. art. Convulsiune).

Sgârietură, lesiune superficială a pielei.

Șghiab, v. Jgheab.

Sghiabu, *schit* în Rom., j. Vâlcea, zidit de Radu Negru Vodă la 1310. Se întreține de stat. Lângă schit e un isvor cu apă minerală.

Sglăvoc, *Sglăvoacă,* pesce lung până la 15 cm., leneș la mers, stă să pui mâna pe el, are aripioare mici, capul e mare, ceea ce face să-i ḑică și *Moacă.* Coloarea e cenușie cu solzi foarte mici. Trăiesce prin toate apele din regiunea muntoasă. [I. P. Voitești.]

Sglăveaca, *Sglăvoc,* numirile populare ale plantelor: Centaurea Cyanus L., Centaurea phrygia L., Centaurea pseudophrygia C. A. Mey. și Centaurea spinulosa Rochel. (v. ac.).

Sgrăbunța, numire poporală pentru inflamațiuni circumscripte ale pielei, cari formează mici ridicături, de mărimea unui grăunte, la început roșii, mai târḑiu albe-gălbui pentru puroiul ce s'a produs în ele.

Sgraffito, (ital. *Graffito),* procedeu de pictură al fresco (v. ac.), la care zidul se văpsesce cu negru sau brun, se acopere cu alb sau galben, și apoi se scobesce desenul.

Sgriburilă, în poveșt. rom. un uriaș, care e personificațiunea iernei sau a frigului, identic cu Frigurilă. S. lângă un foc mare tremură de frig.

Sgrințor, *(Sgripcior, Sgripșor, Sgripț),* pasere, v. Gripșor.

Sgripșor, monetă, v. Direclia.

Sgripsoroaica, în poveștile rom. o pasere din lumea de jos.

Sgura, în metalurgie remășițele ce se adună lângă sau deasupra metalelor topite. Fig. murdărie.

Shakers, (pron. șekers) sau *tremurători,* sectă religioasă puțin respândită în America nordică, întemeiată de către o femeie cu numele Ana See (1736—84). Se numesce așa, fiind-că în decursul serviciului divin gesticulează în continuu cu mânile și cu brațele. Cred că împărăția lui D-ḑeu a venit deja pe pământ și că Isus li-s'au arătat în chipul fundatoarei lor, pe care o numesc »mama Ana«.

Shakespeare, *William,* n. 23 Apr. 1564 în Stratford, † 23 Apr. 1616 tot acolo, unul din marii poeți ai omenimei, considerat ca cel mai mare dramatic. Părinții sĕi, J. S. și Maria Arden, nobili de origine și la început avuți, dar la urmă scăpătați, nu putură continua educațiunea fiului lor, și după terminarea școalei latine, corespunḑĕtoare liceului modern, din orașul natal, John S. luă pe fiul sĕu la etatea de 16 ani, să-i ajute la cultivarea moșiei și la meseria sa de măcelar. După o altă tradițiune, nesigură ca multe despre viața lui S., el întră ca scriitor la un advocat. La 18 ani se însură cu o fată mai mare ca el cu 6 ani, dela care avù 2 fice și 1 băiat. La 1586, lăsându-și familia în Stratford, vení la Londra, unde prin mijlocirea unui bun actor, din acelaș oraș cu el, fù angajat în trupa dramatică. La 1589 ajunse ca proprietar al teatrului Blackfriars și director al trupei. Prin puterea geniului sĕu, ajutat de puținele cunoscințe din limba greacă, latină, italiană, spaniolă și franceză ajunse cel mai mare elev, nu al măiestrilor, ci al naturei. S. deveni reformatorul dramei moderne. El fù 25 de ani desfătarea societății engleze, admirat, iubit și primit cu simpatie și respect în cele mai înalte cercuri sociale. In fiecare an petrecea câteva ḑile la Stratford, lângă familia și părinții sĕi, pe cari ii ajuta cu bani. La 1613, încărcat de glorie și de bogăție, se retrase în doritul sĕu Stratford, unde își cumpĕrase și reînoise după gustul sĕu un palat frumos și o bună moșie, care ii aducea o rentă anuală de 200 livre sterline (5000 de franci). Ací petrecù S. ultimii ani, liniștit, ca un înțelept, în mijlocul câtorva amici și al familiei sale. De abia 7 ani după moartea sa fură adunate operele sale și publicate, multe după manuscripte și copii. Prima edițiune, care la serbarea aniversării sale de 300 ani, în 1864, devenise foarte rară, era prețuită cu 17,802 franci exemplarul; iar o singură dramă din cele 20 tipărite când trăia S., câte 50 de taleri. Afară de sonete și 2 poeme, cu cari debută, afară de vr'o 7 drame remaniate de el și de alte vr'o 6 atribuite lui, dramele proprii ale lui S., tragedii și comedii sûnt 36, din cari cele mai celebre sûnt: Macbeth (pasiunea ambițiunii), Hamlet (iubirea de fiu și reflexiunea), Othello (pasiunea gelosiei), Regele Lear (pron. Lir) (mizeriile naturei omenesci), Romeo și Iulieta (pasiunea iubirii), Henric IV, Iuliu Cesar, Antoniu și Cleopatra, Coriolan, Poveste de iarnă, Neguțătorul din Veneția, Cei doi gentlemani din Verona, Visul unei nopți de vară; și comediile: Femeile vesele din Windsor, scrisă la dorința reginei Elisabeta de a vedé pe Falstaff (v. ac.) amoresat; Troilus și Cresida; Timon; Vijelia, ș. a. In toate S. arată cea mai adâncă cunoscință a naturei omenesci și cea mai mare putere de expresiune a simțemintelor și pasiunilor. El a produs o revoluțiune în arta dramatică, arătând că isvorul principal al faptelor și sorții omenesci e caracterul moral și pasiunea, iar nu fatalitatea, care e însușirea caracteristică a dramei antice. Insă de abia din secl. XVIII s'a recunoscut marea însemnătate și valoare a lui S., în Anglia prin actorul Garrik, marele interpret al dramelor lui S., în Francia prin Letourneur, care l-a tradus, și în Germania prin Lessing. Capii școalei romantice îl înălțară până la apoteosă. Din numeroasele edițiuni ale lui S., preste 300, una din cele mai bune e a lui Clark, Glover și Wrigt, 9 vol., 1863—67, al cărei text e privit ca definitiv; iar din traduceri e a lui Schlegel și Tieck în Germania, și ale lui Benj. Laroche, Fr. V. Hugo și Montagut în Francia. [M. Strajanu.]

Shampooing, termin engl. pentru frotarea corpului după scaldă, îndeosebi spălarea și perierea capului.

Shannon, rîul principal al Irlandei, curge prin mai multe lacuri, se varsă în Atlantic pe o gură de 15 km. lată; 350 km. lung; basin 15,695 km².

Shawl, (engl., pron. șal), cârpă mare de lână, țesută în una sau mai multe colori, adese cadrilată.

Sheerness, oraș maritim engl. în comitatul Kent, 14,492 loc. (1891); port întărit; șantier; pescărit.

Sheffield, oraș în interiorul Angliei, 351,848 loc. (1897); piață principală pentru tot felul de măr-

furi de metal, cu deosebire cuţite, instrumente chirurgice, optice şi matematice, fireze, etc.

Shelley, *Percy Bysshe,* poet englez n. 4 Aug. 1792 în Fieldplace, † 8 Iulie 1822. In operele lui, bogate în frumseţi poetice, pledează pentru ateism. Edit. completă de Shepherd (»Poetical Works«, 3 tom.; »Prose Works«, 2 tom. 1888), cea mai nouă a lui Forman (5 tom., 1893, Londra).

Sherman (pron. Şörmen), 1) *S. John,* om de stat american, n. 10 Maiu 1823 în Lancaster, Ohio, senator, fost ministru de finance. E socotit între cei mai buni oratori în chestiuni financiare. 2) *S., William Tecumseh,* n. 1820 în Lancaster, † 1891 în New-York, general american, care a excelat în resboiul civil din Statele-Unite (1861 până 1865). In 1872 a fost numit comandant suprem al armatei.

Sherry, o varietate foarte apreciată de vin spaniol, se produce în ţinutul dela Xerez dela Frontera şi între gurile Guadalquivirului şi Guadaletei.

Shetland, *(Hitland),* grupă de insule la nord-estul Scoţiei, 1428 km²., cu 28,711 loc. (1891); 117 insule, numai 34 locuite; economie de vite, pescuit.

Shields, 1) *(South-S.),* oraş la nord-estul Angliei, 78,391 loc. (1891); şantier, fabricaţiune de pânză de vêntrele şi de chimicalii. 2) *(North-S.)* v. Tynemouth.

Shikoku, *(Sikoku),* cea mai mică dintre cele 4 insule principale japoneze, 18,210 km²., cu 2.948,009 loc. (1897). Capitala Tokushima.

Shirting (engl. pron. şirting), pânză mai rară şi scrobită în coloare cenuşie şi neagră, destinată pentru căptuşeală.

Shitomir, capitala guvernamentului rusesc Volhinia, 65,452 loc. (1897); archiepiscop ortodox, episcop cat.; fabrici de piei şi postav; comerciu.

Shock, *(Shock traumatic),* boală a sistemului nervos în urma unei comoţiuni puternice causată de un traumatism accidental. S. se confunda cu sincopa (leşinul), lethargia, collapsus. Sûnt două forme: *Sh. torpid,* cel mai frecuent, resoluţiune musculară completă, ochii fixi, cufundaţi, strălucitori, sensibilitatea obtusă, vorba înceată, dificilă, inteligenţă presentă, dar memoria par'că pierdută; vocea slabă, respiraţia debilă, neregulată, suspinătoare; extremităţile reci. Bolnavul nu are dureri şi moartea survine fără ca stupoarea să treacă. *Sh. înşelător* este mai necunoscut: se observă în accidente de drum de fier. La început rănitul nu pare a presenta turburări apreciabile. In curând însă pielea devine icterică (gălbinare), cadaverică, extremităţile recesc, reacţiunile se fac rĕu, urina devine rară, pulsul slab, inima neregulată şi cu încetul forma torpidă se manifestă. Tratamentul este al sincopei: fricţiuni, băi încăldite dela 36 la 40°, injecţiuni sub piele cu aether, beuturi alcoolice, revulsive. A se evita ori ce operaţiune în stare de shok. [Dr. Tălăşescu.]

Shocking, (engl., pron. şoking), repugnant, supĕrător, necuviincios.

Shogun, (Şogun, Taikun), dinastie în Japonia (v. ac.).

Shorthand (mână scurtă), termen engl. pentru stenografie, în oposiţie cu Longhand pentru scrisoarea comună.

Shrewsbury, oraş în Anglia, lângă Severn, 26,967 loc. (1891). Henric IV a bătut aci la 21 Iulie 1403 pe resculaţi (Percy, etc.).

Shropshire, comitat la vestul Angliei, 3478 km². cu 236,339 loc. (1891); mine de cărbuni, fier şi plumb. Capitala Shrewsbury.

Shylock, (pron. şailock), Ovreu, persoană principală în »Neguţătorul din Veneţia«, tipul avariţiei, una din uimitoarele creaţiuni ale lui Shakespeare.

Si —, v. şi *Sy —*.

S. I., prescurtare pentru societas Jesu.

Şiaguna, *Andreiu, baron,* archiepiscop rom.-ort. al Transilvaniei şi mitropolit al Românilor gr.-or. din Ungaria şi Trans., n. 1 Ian. 1809 în Miskolcz din părinţi macedo-români, primind în botez numele Anastasiu. Pierdênd de timpuriu pe tatăl sĕu, a fost dus împreună cu fraţii sĕi de mamă-sa la unchiul sĕu Atanasiu Grabovsky, neguţător de frunte în Pesta, unde a primit o educaţiune aleasă. Ş. terminând aici gimnasiul şi sciinţele filosofice şi juridice, în 1829, a mers la Vêrşeţ, unde a studiat teologia. După absolvire fù aplicat ca notar consistorial şi profesor de teologie în Carlovĕţ sub mitropolitul sêrbesc Stefan Stratimirovici. In 1833 intră în cinul monachal la mănăstirea Hopova în Sirmiu, primind numele călugăresc *Andreiu.* In gradurile ierarchice fù promovat diacon la 1834, protodiacon şi archidiacon la 1835, sincel 1837, protosincel 1838, archimandrit 1842, fiind până la 1845 aplicat ca profesor de teologie în Vêrşeţ şi vice-preşedinte al consistoriului de acolo; iar dela 1845 preposit al mănăstirei Covil în diec. Neoplantei. In Oct. 1845 devenind vacantă eparchia română ortodoxă a Ardealului, la recomandarea mitropolitului sêrbesc din Carlovĕţ Ş. fù numit în Iulie 1846 vicariu general preste această eparchie şi în August acelaş an îşi ocupă postul. La stăruinţa vicariului Ş. guvernul ordonă în Iulie 1847 întregirea scaunului episcopesc vĕduvit, prin alegere după modalitatea observată la alegerea antecesorului episcop Vasile Moga la 1810, punêndu-se terminul de alegere pe diua de 2 Decembre 1847, în oraşul Turda. Ş. fiind cu 27 voturi în rândul celor trei aleşi cu mai multe voturi, la propunerea guvernului fù numit episcop, iar sfinţirea lui se făcù la Carlovĕţ la Dumineca Tomii 1848.

Instituirea lui Ş. ca episcop al eparchiei Ardealului a fost de importanţă epocală în viaţa poporului român şi îndeosebi pentru bis. gr.-or. română din Ungaria şi Transilvania. Multe erau neajunsurile şi scăderile eparchiei Ardealului, părăginită în toate direcţiunile. Pentru delăturarea lor Ş. începù o lucrare sistematică. Ridicarea clerului la o stare mai înaltă culturală şi la disciplină ii fù ţinta cea mai de aproape; în locul cursului teologic de 6 luni, cum fusese sub antecesorul lui, înfiinţă institut clerical regulat, mai ântâiu de un an, apoi de doi ani şi în 1863 de trei ani; în legătură cu cursul teologic înfiinţă cursul pedagogic pentru formarea învĕţătorilor, atât de necesară pentru ridicarea instrucţiunii poporale neglese în trecut. Pentru câştigarea de profesori cualificaţi la aceste institute, a trimis cu stipendii create de dînsul tineri aleşi la universitate pentru cualificaţiune mai înaltă. Ş. a stăruit pentru înfiinţarea de şcoale poporale în toate comunele, susţinênd cu

înţeleaptă prevedere principiul confesional în şcoale, pentru care a luptat viaţa sa întreagă. El a regulat şi organisat instrucţiunea pe această basă, instituind pe parochi de directori locali de şcoală, pe protopresbiteri de inspectori districtuali de şcoale, cari stau sub episcopul cu consistoriul sĕu, ca organ suprem de inspecţiune. Pentru cualificaţiunea practică a învĕţătorilor s'au întrodus conferenţele învĕţătoresci.

La înfiinţarea gimn. rom. din Braşov Ş. încă a avut partea sa, stând în ajutor bravilor Români braşoveni cu sfatul şi cu fapta, şi întrepunêndu-se pentru câştigarea dreptului de publicitate şi punênd însuşi piatra fundamentală la măreţul edificiu al gimnasiului la 1851. Cu sprijinul puternic al lui Ş. s'a înfiinţat în 1869 şi gimnasiul rom. din Brad şi la întrevenirea lui s'au aprobat statutele gimnasiului, pentru care a contribuit şi cu suma de 2000 fl. Pe lângă înfiinţarea de şcoale poporale Ş. s'a îngrijit şi pentru tinerimea gr.-or., care studia la şcoale străine, punêndu-le catecheţi, cari să-i instrueze în religiunea lor.

Pentru a provedé bisericile şi şcoalele cu cărţile de lipsă, a înfiinţat încă în 1852, pe lângă multe greutăţi, ce se puneau în cale din partea celor privilegiaţi, tipografia archidiecesană, care până astăḑi, aşadar în timp de 50 ani a fost un isvor de lumină pentru Rom. In 1853 a înfiinţat ḑiarul »Telegraful român«, care există până astăḑi ca organ bisericesc şi politic al archidiecesei.

Una dintre cele mai însemnate preocupaţiuni ale lui Ş. încă dela venirea lui în Transilvania a fost reînfiinţarea mitropoliei române ortodoxe, care dela primirea unirii de către o parte a Românilor apusese. Infiinţarea mitropoliei ortodoxe, care cuprinde sub scutul ei pe toţi Românii ortodoxi din Ungaria şi Transilvania, înarticularea ei în legile patriei şi organisarea ei pe basa Statutului organic (v. ac.), este o operă, care singură e destul de însemnată ca un monument etern, a-i asigura un nume mare între Români.

După restaurarea mitropoliei a întrodus sinodalitatea, ca principiu constituţional în toate părţile constitutive ale mitropoliei, de jos în parochie, până sus în mitropolie, care este representată prin congresul naţional-biser. Afară de aceste sinoade Ş. a participat în 1850—51 la conferenţa comună cu episcopatul sêrbesc ţinută în Viena în decurs de mai multe luni. Încă în aceste conferenţe voí Ş. să lege firul pertractării despărţirii ierarchice de către Sêrbi; patriarchul sêrbesc Raiacici eludă planul lui Ş., ocupând conferenţa cu alte lucruri de mai puţină însemnătate. Curând după aceea întrunindu-se episcopatul sêrbesc la Carlovĕţ, pentru alegerea de episcopi în eparchiile rom. din Arad, Timişoara şi Vêrşeţ aflătoare sub Sêrbi, cari din întêmplare toate trei erau vacante, Ş. vrênd din nou a lucra pentru despărţirea ierarchică îşi exoperà dela împĕratul dreptul a participa şi el la alegerea episcopilor, dar patriarchul sêrbesc, interpretând rĕu regularea referinţelor ierarchice între Români şi Sêrbi, denegà lui Ş. dreptul a participa la sinodul electoral, pentru care purtare neloială primí patriarchul admoniţiune preaînaltă.

După despărţirea ierarchică şi înfiinţarea mitropoliei rom. ort. în 1864, a mai participat Ş. la conferenţe cu episcopatul sêrbesc şi în delegaţiunile ambelor părţi pentru regularea chestiunilor de avere între Români şi Sêrbi.

In timpul absolutismului de 10 ani Ş. ca un păstor treaz şi-a apĕrat biserica, preoţimea şi poporul sĕu contra atacurilor ce veniau din afară dela regimul vienez ultramontan, dela naţiunile şi confesiunile din patrie, cari erau dedate a priví biserica ort. rom. din Ardeal numai ca tolerată şi în stare umilită, cum o cunosceau din timpurile trecute, şi pe credincioşii ei de o jertfă a proselitismului nefericit. Faţă de ministrul austriac contele Thun, care încercà să-l reducă între marginile instrucţiunii umilitoare, ce legase mânile antecesorului sĕu, episcopul V. Moga, Ş. a luat în repeţite rânduri lupta până la împĕratul, cerênd scut contra nedreptăţilor ce se făceau bisericii şi ieşind totdeuna triumfător faţă de puternicii ministri. Mult l-a sprijinit în dreptele cause, ce le apĕra, guvernatorul civil şi militar al Transilvaniei, principele Schwarzenberg, cu care întreţinea referinţe amicabile.

Ş. a stăruit pentru dotaţiunea mai corespunḑĕtoare a preoţimii archidiecesane şi a exoperat în 1861 pentru preoţime dela cassa statului un ajutor anual de 24 mii fl., iar în 1864 alte 25 mii fl. pentru ameliorarea salariului archiepiscopului şi pentru acoperirea salarelor asesorilor consistoriali şi ale profesorilor seminariali.

Afară de sfera bisericească Ş. s'a distins ca bărbat politic şi de stat. In adunarea dela Blaj 3/15 Maiu 1848 Ş. a fost sufletul şi conducĕtorul ei. El a mers la împĕratul pe la Innsbruck, Viena şi Olmütz, cu petiţiunile Românilor, basate pe hotărîrile adunării naţ. din Blaj, şi ţinênd în evidenţă toate împrejurările şi constelaţiunile politice schimbăcioase, a intervenit la timp oportun, în deosebite rânduri în înţelegere cu fruntaşii români, pentru validitarea drepturilor Românilor, formulate în petiţiuni şi memorande. După căderea absolutismului Ş. fù chiemat în 1860 în senatul imperial înmulţit, împreună cu alţi doi fruntaşi români, Andreiu Mocsonyi de Foen din Bănat şi N. bar. Petrino din Bucovina. Aici a apĕrat Ş., în înţelegere cu soţii sĕi români, cu multă pricepere şi energie drepturile naţionalităţilor din imperiu şi îndeosebi ale Românilor contra conservatorilor feudali, cari stăruiau pentru susţinerea privilegiilor învechite. Pentru ţinuta deamnă şi bărbătească în consiliul imperial primí Ş. o mulţime de adrese de încredere şi mulţămită nu numai dela Românii din Ungaria, Transilvania şi Bucovina, dar şi dela Ruteni, Dalmatini, etc.

Ş. a fost conducĕtorul politic al Românilor la conferenţa naţională din Sibiiu în 1861, la conferenţa politică comună cu Maghiarii în Alba-Iulia tot în 1861, la congresul naţ. din Sibiiu în 1863, ca pregătire a Românilor pentru dieta Transilvaniei ţinută în Sibiiu 1863—64, unde s'au adus legile pentru egala îndreptăţire naţională şi bisericească a Românilor de ambele confesiuni; în 1865 a participat Ş. la dieta feudală din Cluj, unde a cerut revisuirea legii de uniune a Transilvaniei cu Ungaria din 1848, într'o dietă, ai cărei deputaţi să se aleagă pe basa legii electorale creată în dieta Transilvaniei din 1863—64, dând şi un vot separat în numele Românilor în acest înţeles. Pentru această propunere a lui Ş., deputatul maghiar Dozsa a propus

dietei să-l dea în judecată. Conform înțelegerii și declarațiunei deputaților români de a participa și Românii la dieta de incoronare, Ș. a participat și la această dietă în casa magnaților în Pesta la 1867 și apoi mai pe urmă în 1868 cu ocasiunea înarticulării prin art. IX de lege a religiunii gr.-or. a Românilor și Sêrbilor ca egal îndreptățită cu alte confesiuni, asigurându-se prin lege existența mitropoliei Românilor ortodoxi. Cu împlinirea acestui act de cea mai mare însemnătate, cu care ocasiune Ș. ținù o frumoasă vorbire în casa magnaților, se încheie activitatea politică a lui și de ací încolo disgustat pentru diferențele politice între Români și mai ales pentru inaugurarea pasivității s'a retras din viața politică, lăsând terenul deschis pentru aderenții pasivității, nereușind a capacita pe Români despre urmările funeste ale politicei pasive.

Ș. a desvoltat și o vastă activitate literară; pe lângă editarea în tipografia sa aproape a tuturor cărților bisericesci voluminoase, revěḑute și corese de el, în număr de 37, a mai lucrat el însuși și a editat 34 opere și broșuri de mare valoare, precum: Istoria bisericească (1860), Compendiu de dreptul canonic (1868), Enchiridion, adecă carte manuală de canoane (1871), Manual de studiu pastoral (1872) ș. a. La îndemnul și cu ajutorul lui material s'au compus de alți bărbați cualificați din jurul lui un număr considerabil de manuale de școală și alte cărți de folos pentru preoți, învĕțători și popor.

In 1861 Ș. a fost factorul principal la înființarea Asociațiunii (v. ac.) pentru literatura și cultura poporului român din Trans. și Ung., care a devenit un însemnat centru de cultură al tuturor Românilor din Ungaria. El a intervenit la locurile mai înalte pentru aprobarea statutelor, și ca primul ei președinte a inaugurat sărbătoresce existența ei prin ântâia adunare generală ținută la Brașov în 1862, cu care ocasiune s'a ținut prima exposițiune industrială românească cu cel mai surprinḑĕtor resultat.

Academia română din Bucuresci aprețiând activitatea literară a mitropolitului Ș. și meritele lui atât de eminente pentru cultura poporului român, l-a ales în 1871 membru onorar al ei.

Pentru calitățile excelente de înalt dignitar bisericesc și bărbat de stat, pentru meritele strălucite pentru biserică, națiune, patrie și casa domnitoare, Ș. în 1850 a fost decorat cu ord. leopoldin în rang de comandor și ridicat în 1852 la demnitatea de baron, fiind numit totodată consilier intim de stat; la 1864 a fost decorat cu ordinul Coroana de fier cl. I și la 1867 cu ord. leopoldin mare cruce.

Bolnăvindu-se în 1871, făcù testamentul sĕu, dispunênd de întreagă averea sa considerabilă în favorul bisericii, adăugênd o parte din ea la numeroasele fonduri și fundațiuni create de el încă mai înainte, iar cu o altă parte a averii făcênd o fundațiune de preste o sută de mii fl., ce poartă numele lui, pentru ajutorarea la zidirea bisericilor și a școalelor. Tipografia o donà archidiecesei împreună cu fondul ei, cu menițiunea a se ajutora din venitul ei preotesele vĕduve. In 1873 agravându-se boala lui de inimă, reposà în 16/28 Iunie acelaș an și corpul lui, după dorința lui, fù depus în cripta proprie lângă biserica cea mare din Rĕșinar.

(Cf. 1) Vechea mitropolie ort. rom. Sibiiu, 1870; 2) Archiep. și mitrop. Andr. bar. de Ș. Sibiiu, 1879; 3) Memorialul archiep. și mitrop. A. bar. de Ș., toate trei de Nicolae Popea, episcop; 4) Părți alese din istoria Transilvaniei, tomul II și III de G. Barițiu. Sibiiu, 1890—91; 5) Mitropolia Românilor ortodoxi din Ungaria și Transilvania de Dr. Il. Pușcariu, archimandrit, etc. Sibiiu, 1900; 6) Cuvênt festiv la parastasul de 25 ani pentru Ș. de Dr. Daniil P. Barcianu, profesor semin. Sibiiu, 1898; 7) A. Ș. de G. în Biserica ortodoxă română. Bucuresci, anii XV—XVI, etc.)

[Dr. Il. P.]

Siam, *(Sayam, Muong, Thai)*, regat în India poster. lângă golful cu același nume, 633,000 km²., cu vr'o 10 milioane loc. (Siamezi, Chinezi, Șan și Lao, Malaiezi). S. e udat de Menam. Religiunea loc. e buddhismul. Statul e monarchic absolut. Armata 3600 oameni. Comerciu însemnat (aproape tot în mâni chineze) cu centrul în Bangkok; se exportează orez, vite, pesce, piper. S. are 3008 km. linii telegrafice. Capit Bangkok. Limba siameză e monosilabă, se deosebesce de cea anamită și de cea birmană; se scrie cu semne desvoltate din pâli.

Siamang, v. Gibon.

Șiberga, *(Jibert*, magh. *Zsiberk)*, comună în Trans., cott. Têrnava mare, cu 9350 jug. cat. și 1376 loc. germ. și români.

Siberia, *(Sibiria)*, partea principală a Rusiei asiatice, cuprinde întreg nordul Asiei dela Ural până la Marea Bering, 12.518,489 km²., cu 5.727,090 loc. (1897). La sud-est e muntoasă (Altai, Saiani, Iablonoi, Stanovoi); la mijloc dealuri și coline bogate în păduri și metale, la vest șes cu păduri și stepe, la nord tundre. Numeroase rîuri mari, ca Obi cu Irtiș, Ienissei, Lena, Indigirka, Kolyma, Anadyr, Amur, etc. Clima continentală, veri scurte calde, ierni lungi și aspre (la Werchoiansc, punctul cel mai rece, până la —68°). In părțile sudice se cultivă și cereale. Populația se compune din Ruși, Poloni, Semiți, etc., imigrați; popoare indigene: Ostiaci, Samoieḑi, Voguli (pop. finnice) ca. 50,000; Turcotatari (Iacuți, Tatari, Calmuci) ca. 300,000; Mongoli (Burieți, Tungusi, Chinezi) ca. 315,000; apoi Ciucci, Coriaci, Gliaci, Camciadali, Aino, ș. a.; exilați din Rusia europ. ca. 200,000. S. e împărțită în guvernamentele Tobolsk și Tomsk (S. vestică), guv. general Irkutsk (S. estică) cu guvernam. Ienisseisk, Irkutsk, Iakutsk, și guv. general Amur. Instrucția se face în 5 gimnasii, 4 progimnasii, 3 școale reale, 2 seminare înv., 1 universitate deschisă la 1887 în Tomsk. Loc. se ocupă la nord cu economia de vite, vênat, pescuit, la sud cu agricultura și pădurăritul; însemnate mine de aur, argint, platină, fier, aramă, grafit, cărbuni de piatră. Comerciul în desvoltare. Șosea mare dealungul S.-ei, telegraf, o însemnată cale ferată transsiberiană până la Vladivostok resp. Port Arthur.

Siberia nouă, *(Sibiria nouă)*, grupă de insule la nordul Sibiriei estice, 5962 km²., nelocuite, lipsite de vegetație; masse colosale de oase de mammut.

Sibiciul de sus, com. rur. în Rom., j. Buzĕu, cu 870 loc. Sorginți de ape minerale.

Sibiel, com. mică în Trans., cott. Sibiiu, are 5555 jug. cat. și 1005 loc. români.

Sibiiu, oraş şi comitat în Trans. *Oraşul S.*, (germ. *Hermannstadt,* magh. *Nagyszeben),* la 45° 47′ 17″ lat. nord. şi 41° 53′ 14″ long. est., cu o înălţime medie de 415 m. deasupra nivoului mării, lângă rîul Cibin (v. ac.). S. se compune din *cetate,* care a fost până în timpul mai nou încungiurată cu ziduri, şi din suburbiile (mahalalele) *Poarta Cisnădiei, Poarta Turnului, Poarta Ocnei* şi *Poarta Guşteriţei.* In timpul din urmă s'a întemeiat între suburbiile Poarta Turnului şi a Ocnei, pe aşa numita livade a lui Konrad, o mahala nouă. Pe teritoriul de 9804 jug. cat. locuiesce (1900) o *poporaţiune* de 29,577 (3500 militari), din care 7106 Rom., 16,141 Germ., 5747 Magh., după confes. 5175 gr.-or., 2246 gr.-cat., 12,353 ev. lut., 6571 rom.-cat., 2109 ref., 874 israel. Ocupaţiunea principală a locuitorilor e comerciul şi meseriile. Românii din mahalale se ocupau mai înainte cu agricultura, acum au îmbrăţişat o parte bună din ei meseriile. Ca şi în alte oraşe, a decădut în timpul din urmă şi în S. industria mică. Cu oarecare succes se mai susţine cismăria, curelăria, pălăriería, croitoria, têmplăria şi lăcătuşeria, care produce pentru oraş şi împrejurime. In S. sûnt şi câteva fabrici: de bere, spirt, oţĕt, săpun, salam, postav, luminări, apă gazoasă, etc. Comerciul e puţin viu, sûnt însă prospecte de îndreptare în urma legăturii cu România prin calea ferată Turnu-roşu. In S. întră, afară de linia căii ferate spre România, încă şi liniile dela Făgăraş, Vinţul inf. şi Copşa mică. S. e centrul cultural-economic al Saşilor (v. ac.) şi în mai multe direcţiuni şi al Românilor din Trans. Aceştia au aici 3 biserici gr.-or., între cari catedrala va deveni o podoabă a Sibiiului, şi 1 gr.-cat., reşedinţa archiepiscopului şi mitropolitului gr.-or. din Trans. şi Ung., seminar teologic, (dispunea 1901 de un fond de 718,357 cor. 46 bani), preparandie, şcoală civilă de fete, susţinută de »Asociaţiunea pentru lit. rom. şi cultura poporului român«. Românii au întemeiat aici multe societăţi şi reuniuni culturale şi economice, cum sûnt »Asociaţiunea pentru liter. rom. şi cultura poporului român« (v. ac.), »Reuniunea de agricultură a comitatului Sibiiu«, »Reuniunea meseriaşilor români«, »Reuniunea de musică«, »Reuniunea de înmormêntare«, »Reuniunea de femei«. Intre institutele economice e de remarcat »Albina« (v. ac.). Intre instituţiunile culturale mai mari se va înşira în curând şi un Museu naţional, ce se ridică sub auspiciile »Asociaţiunii«. In S. apar gazetele române »Tribuna«, »Telegraful român«, »Foaia Poporului«, apoi revistele »Transilvania«, »Revista economică«, »Femeia şi Familia«, foaia umor. »Calicul«. Tipografii rom. sûnt două: Tipogr. archidiecesană şi a unei societăţi pe acţii.

S. e reşedinţa unui *protopopiat gr.-or.,* cu 26 parochii şi 28,067 suflete şi a unui *gr.-cat.,* cu 34 parochii şi 18,163 suflete.

S. a devenit nu mult după organisarea coloniştilor Saşi centrul cultural şi politic al acestora (v. Saşii). De aceea şi numĕrul aşezămintelor culturale, economice şi politice săsesci e mare în S. Saşii au în S. un liceu clasic şi unul real, şcoală secundară de fete (8 cl.), orfelinat de băieţi, asil pentru infirmi, museul numit al lui Bruckenthal, compus din o pinacotecă, bibliotecă mare şi o frumoasă colecţiune de manuscripte, şi una de anticităţi şi monete. In museul »Societăţii pentru sciinţele naturale« e o bogată colecţiune de animale, plante şi minerale, un mic museu etnografic. In casele primăriei e o colecţiune de arme din trecut. S. e reşedinţa superintendentului (episcopului) săsesc, a consistorului şi a multor reuniuni săsesci, multe din ele cu ramificaţiuni pe întreg teritoriul locuit de Saşi, cum sûnt »Reuniunea carpatină«, »Societatea pentru sciinţele naturale«, »Societ. pentru cunoascerea ţerii«, »Reuniunea de agricultură«, »Reuniunea femeilor«, etc. »Universitatea săsească«, acum o instituţiune cultural-economică, îşi ţine adunările sale în S.

Afară de instituţiunile naţionale române şi săsesci se mai află în S. un liceu de stat, şcoală civilă de stat pentru fete, 2 şcoale de fete rom.-cat., în cele două mănăstiri de maice, preparandie de fete rom.-cat., tribunal, orfelinat rom.-cat., casă de alienaţi, 1 spital civil şi 1 militar, şcoală militară pentru oficieri de infanterie; S. e reşedinţa comandantului corpului XII de armată.

Intre edificii se remarcă biserica luterană, o clădire monumentală, care a început a se zidi în secl. XIV. Intr'un despărţemênt al ei se află morminte de ale fruntaşilor saşi şi unul al voevodului Mihnea. S. e un oraş frumos, curat, avênd în el şi în împrejurime frumoase locuri de preumblare. Plăcerile, ce le oferă, fac de mai ales în timpul din urmă e visitat vara de mulţi excursionişti din România. (v. ilustr. p. 951—953.)

Istoricul. Data întemeierii oraşului e necunoscută. Tradiţia spune, că una din coloniile săsesci, condusă de un Hermann din Nürnberg, a întemeiat aici un sat în jurul unui castel, numit Cibinsburg. Dela conducĕtor şi-a primit comuna numele de Hermannsdorf, mai târdiu Hermannstadt. S. a fost întărit cu ziduri. Din 1703—91 şi din 1849—65 a fost capitala Transilvaniei. Inceputurile coloniei române nu sûnt cunoscute. Aşezarea lor nici n'a fost permisă în oraşul propriu dis, ci numai în mahalale, de unde încă erau de multe ori, până la Iosif II, alungaţi. In oraş era una din aşa numitele companii comerciale grecesci, compusă mai ales din Români macedoneni.

(Lit. Silv. Moldovan, Ţeara noastră. Sibiiu, 1894; Bielz, Siebenbürgen. Viena, 1885; Seiwert G., Die Stadt Hermannstadt. Sibiiu, 1859; C. Wolff, Sächsische Städte und ihr Haushalt. Sibiiu, 1881, etc.).

Comitatul Sibiiu cu un teritoriu de 625,489 jug. cat. şi 166,188 loc. (108,413 Rom., 47,678 Germ. şi 8084 Magh.) se mărginesce la sud cu România, la vest cu cott. Hunedoara, la nord cu cott. Alba infer. şi Têrnava mare, la est Têrnava mare şi Făgăraş. Suprafaţa în partea sudică e muntoasă, munţii Cibinului cu vîrfurile mai însemnate Cindrel (2248 m.), Frumoasa, Vîrful mare, Piatra albă, Bĕtrâna, Steflesci, Prejbea, apoi o parte din munţii Făgăraşului cu vîrful Surul (2288 m.). Jumĕtatea nordică e deluroasă, cu numeroase văi roditoare şi şesul Cibinului. *Rîul* cel mai mare e Oltul, care părăsesce comitatul şi ţeara prin pasul Turnului roşu. In Olt se varsă Cibinul cu Hârtibaciul şi Rîu-Sadului. Rîul Sebeşului, care isvoresce din munţii Sebeşului, se varsă în Murĕş. In munţii Cibinului

se află câteva iezere. *Solul* e roditor, munții oferă pășuni bogate, iar pădurile lemne de foc și construcții. In privința administrativă cott. e împărțit în cercurile Sebeș, Mercurea, Săliște, Sibiiu, Cisnădie și Nocrichiu. [Victor Lazăr.]

Sibilante, se numesc în gramat. consonantele dentale, cari rostindu-se produc un șuier: j, s, ș, etc.

Sibillini, Monti, grupă de munți în Apenninii romani, Monte Rotondo 2100 m., Monte Vittore 2477 m.

Sibirit, turmalină (v. ac.) de Siberia.

Sibirjakow, 1) *S., Inocențiu Mihailovici,* mare filantrop rus, n. 1869 în Irkutsk. Din averea sa a jertfit 730,000 ruble pentru scopuri de binefacere. Mână darnică a întins în 1891 și 1892 celor bântuiți de choleră și de foamete. 2) *S., Alexandru Mihailovici,* frate cu susnumitul, sprijinitor al instituțiunilor culturale din Rusia.

Sibylle, preotese profetice, însuflețite de deul Apollo (v. ac.), locuiau în peșteri în jurul muntelui Ida din Troia, al Erythraeei din Ionia și pe insulele Samos și Delphi; erau fecioare și la popor aveau mare autoritate. S purtau cărți despre cult și în acele erau scrise sentințe profetice și pentru casuri anumite și legile și ceremoniile religioase. Aceste se numesc *cărți sibylline.* Dela S. din Cumoe a cumpărat regele Tarqu. Superbus cărțile Sibylline ce se păstrau în Roma. Regele numi apoi o comisiune pentru conservarea și consultarea cărților. Cărțile S. se păstrau în Capitoliu, unde la 83 a. Chr. au ars. August le-a reînoit și dela 13 a. Chr. le-a ținut în templul lui Apollo de pe muntele Palatinus. Iulian împăratul, când a ars templul, a scăpat cărțile, dar barbarii cuprindênd Roma, Stilicho la 405 d. Chr. le-a ars. [Atm.]

Sibyllenort, sat în guvernam. prus. Breslau, 330 loc.; castelul regelui Saxoniei. (Aci muri 19 Iunie 1902 regele saxon Albert.)

Șic, (franc. chic), îndemânare; haz; eleganță.

Șicana, (din franc. chicane), abusul formalităților la un proces; fig. hărțuiala, contestare fără motiv.

Sicativ, unele produse lichide oleioase, cari au proprietatea de a se usca repede, s. e. oleiu ricin sau oleiu de in, etc.

Siccimetru, aparat care arată diferința între umedeala căduta pe pământ în formă de ploaie, neauă, etc. și între vaporii, ce se ridică în aer dintr'un vas cu apă de o anumită suprafață.

Sichem, în testamentul vechiu numele unui oraș cananit, unde s'au separat semințiile nordice de casa regească a lui David. In secl. IV a. Chr. S. a devenit centrul Samaritenilor. Pe timpul lui Christos pare a fi avut numele *Maborta* sau *Mamorta.* Rezidirea orașului prin împăratul Flaviu Vespasian i-a procurat numele *Flavia Neapolis,* adi *Nabulus.*

Sibiiu: Vederea generală.

Sicilia, cea mai mare insulă în Mediterana, despărțită prin strimtoarea Messina de către continentul ital. (Calabria), 25,740 km²., cu 3.563,582 loc. (1897); platou undulat, cel mai înalt munte e vulcanul Etna (3313 m.); rîurile sûnt scurte. Șesurile sûnt roditoare: grâu, orz, bob, vin, oleiu, portocale, lămâi, sumac, tutun,

roşcove, smochine, etc.; numai 10% pământ cultivat. Loc. sûnt un amestec de popoare imigrate: Romani, Saraceni, Germani; se ocupă cu agricultura, economia de vite, pescuit (sardele, stridii, corale, etc.), cultivă viermi de mătasă; mine de pucioasă, sare, astfalt. Comerciu desvoltat. Porturi principale: Messina, Palermo, Catania, Licata, Trapani. S. e împărţită în 7 provincii. Capitala Palermo.

Istoria. Primele coloníi pe S. le-au înfiinţat Cartaginenii, apoi au urmat Grecii. Siracusa voia să stăpânească întreagă insula, dar dela vest înaintau Cartaginenii. In primul resboiu punic

Sibiiu: Biserica ev.-lut.

Cartago îşi pierdù posesiunile din S., curând întreagă insula deveni provincie romană. In secl. IX au cucerit-o Saracenii, în secl. XI Normanii, al căror rege Roger II se încoronà rege al ambelor S. (1130). 1194 S. deveni în posesiunea Hohenstaufilor, 1268 ajunse sub stăpânirea lui Carol de Anjou, 1282 se eliberà S. prin *vespera siciliană* şi îşi alese domn pe Petru III de Aragonia. Alfons V devenind 1442 totodată şi rege al Neapolei, restituí regatul ambelor Sicilii, care remase întreg la Spania 1501—1713. In pacea de Utrecht (1713) S. fù dată ca regat lui Victor Amadeus de Savoia, 1720 fù dată Austriei în schimb pentru Sardinia. In pacea de Viena 1738 S. cu Neapolea fù dată infantelui span. Don Carlos, şi făcù parte din regatul ambelor S. cu excepţia anilor 1806—15, când regele Ferdinand, alungat din Neapole de către Napoleon, ocupà S. cu ajutor englez. 1860 prin expediţia lui Garibaldi S. vení la Italia, căreia de atunci i-a causat destule griji prin sărăcirea şi corupţia poporului, precum şi prin societatea secretă Maffia.

Sicilia, regatul ambelor S., *(regatul Neapolei),* monarchie independentă până la 1860, cuprinzênd Italia de sud şi insula S., 111,900 km²., cu 8.703,130 loc. Capit. Neapole.

Sicilian, (geol.) divisiunea cea mai superioară a pliocenului. El e caracterisat prin o mare retragere a mării pliocene şi prin formarea unor deposite fluviolacustre.

Siciliana, arie de dans original din Sicilia, de o mişcare moderată, liniştită, în mĕsură 6/8, afectând adese ritmul cu optimea ântâiu punctată. Cele de origine populare sûnt totdeuna în major. Clasicii au întrodus-o câte odată în sonate şi concerte, ocupând locul părţii a doua (Adagio); din musica modernă e aproape dispărută. [T. C.]

Sickingen, ***Franz de,*** cavaler germ., n. 1481 lângă Kreuznach, † 1523. Prin lupte personale şi-a câştigat renume şi avere. Apĕrător fervent al reformaţiunii. Ales 1522 căpetenie a nobilimii şvabe şi renane, a pornit contra archiepiscopului din Trier, a trebuit însă să se retragă, fiind proscris de guvernul imperial. La asaltul făcut de principii de Hessa, Palatinat şi Trier asupra castelului lui Landshut, a fost rănit şi a murit încurând.

Şiclău, (magh. *Sikló),* com. rur. în Ung., cott. Arad, cu 531 case şi 3080 loc. grecoorient. rom. Teritoriul e de 6387 jug. cat., foarte productiv. Staţiunea căii ferate, cassă de păstrare, moară cu vapor.

Sico —, v. şi *Syko —.*

Sicofant, *(Calosoma sycophanta),* insect din fam. Carabidelor, aripile şi toracele de coloare verde-aurie sau albastră-aurie, capul, antenele, corpul şi picioarele negre. Lung. 24—30 mm. Trăiesce mai ales în pădurile de conifere şi stejari din Europa sudică şi centrală. Are miros a mosc. S. ca şi larva lui mănâncă omiḑi şi nimfe de fluturi, de aceea este folositor. (v. şi Sykophant.)

Siciu, cosciug, copêrşeu, ladă; *S. legii,* lada în care se păstrau tablele legii lui Moise. (v. şi Chivot.)

Şicula, (magh. *Sikula),* com. rur. în Ung., cott. Arad, cu 593 case şi 3309 loc. gr.-or. rom. Teritoriul de 6804 jug. cat.; foarte productiv.

Sida L., (botan.) gen de plante din fam. Malvaceelor, trib. Malveae, caracterisat prin stilii la vîrf truncat- sau capitelat-stigmatoşi. Cuprinde vr'o 80 specii ce cresc prin toate ţerile calde; unele se cultivă la noi ca plante decorative de florării. [A. Pr.]

Sidef, massa irisătoare ale scoicilor de mărgăritar. *S. chines* e cel mai bun şi mai frumos; mult S. se aduce din India estică, Eghipt şi America (v. şi Alb de S.).

Sidef, *fluturul,* din ord. Lepidopterelor, fam. Diurnilor, are aripi galbine-brune cu pete negre, pe partea din dos a aripilor are nisce pete, cari sclipesc ca sideful. Sûnt mai multe specii mici şi mari. Sboară vara prin păduri rari şi se găsesc pe flori. Larvele lor trăiesc pe viola tricolor şi viola canina primăvara până în Maiu. Cel mai mare este Argynnis Aglaja, are distanţa între vîrfurile aripilor dinainte de 48 până 57 mm.

Sideral, ce privesce stelele. *Revoluţiune siderală,* v. Revoluţiune.

Sideraţiune, îmbolnăvire causată prin influenţa temperaturei, îndeosebi prin căldură.

Siderismus, *Sideraţiune,* o stare de prostraţiune sau de nimicire a forţelor vitale, care lovesce subit organismul, s. e. în apoplexie, paralisie şi oprirea bruscă a inimei, în vivisecţiuni sau in înţeparea bulbului rachidian.

Siderit, mineral, v. Siderosa.

Siderografia, arta grafică (v. ac.) de reproducţiune prin gravuri în oţĕl. Ea a fost aplicată mai ântâiu la 1820 de englezul Charles Hath. De pe o tablă de oţĕl se pot lua până la 20,000 copii.

Siderolit, v. Meteorit.

Siderosa, mineral, carbonat de fier, cristalisează în romboedri, de obiceiu de coloare galbenă. Insoţesce filoane de minereuri, dar formează foarte frecuent zăcăminte puternice în calcare, fiind atunci un product de substituţie a calcarului. S. e un minereu foarte apreciat de fier. Exploataţiuni mari sûnt la Erzberg lângă Eisenerz în Stiria, în Carintia, Vestfalia, Francia, etc. Prin alteraţie se transformă în Limonit. Varietăţile cele mai frecuente sûnt *Sferosiderit,* Sideritul argilos, etc.

Siderosis, (med.) pneumoconiosă (v. ac.) provocată de inspirarea pravului de fier.

Sideroxylon L., (botan.) gen de plante lemnoase din fam. Sapotaceelor cu foi coriacee fără stipule şi cu staminodii. Cuprinde vr'o 60 specii tropicale, dintre cari *S. triflorum* Wahl., e cunoscut ca »lemn de fier« din Antile. [A. Pr.]

Sidon, (acum *Saida),* oraş fenician lângă Mediterana; în timpurile cele mai vechi era cel mai însemnat oraş comercial şi colonial, dela 1100 întrecut de Tyros, sub Perşi înflorí de nou, 351 fù distrus de Artaxerxes III. Mai târdiu s'a ţinut de Siria, apoi de Romani.

Sidoxia, taxa care au să o plătească credincioşii unei confesiuni; mai cu samă ai bisericei greco-orient., pentru susţinerea curţii episcopului, mitropolitului ori a patriarchului.

Siebenburger sau *Siebenpurger, Dr.,* v. Capinius Martin.

Siegen, oraş în guvernam. prus. Arnsberg, 19,303 loc. (1895); gimn. real, şcoală de minerit; mine însemnate de fier, argint, plumb, aramă, zinc. Odinioară principat al fam. Nassau-Orania.

Sibiiu: Resturi din zidurile oraşului.

Siegfried, (şi *Sigufried),* după tradiţiunile germane un erou de frunte, ale cărui fapte sûnt obiectul epopeei germane, numită Nibelungenlied (v. ac.).

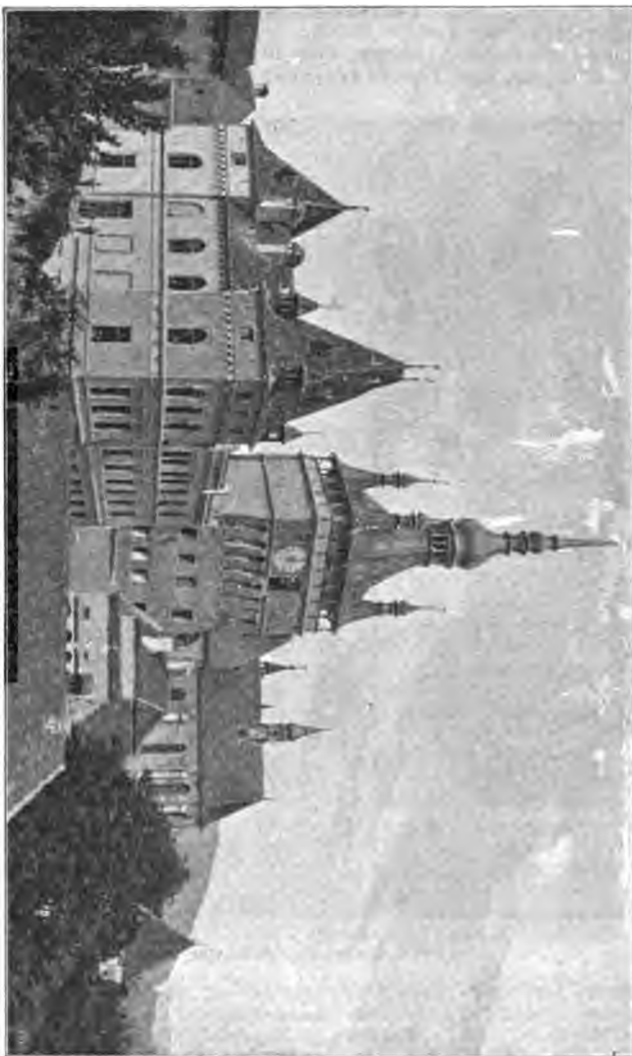
Siemens, *Werner,* electrician germ., n. 13 Dec. 1816 în Lenthe (Hanovera), † 6 Dec. 1892. A fost oficier la artilerie, dar în 1849 a ieşit din armată şi a întemeiat cu mechanicul Halske vestita firmă Siemens & Halske. Şi-a câştigat renume mai ales prin construirea maşinilor dinamo-electrice.

Siena, prov. ital. (Toscana), 3812 km², cu 207,999 loc. (1897). *Capitala S.,* 23,445 loc.; archiepiscop, catedrală din secl. XIII; universitate odinioară renumită; fabrici de ferării şi

maşine. S. a fo st colonia romană *Sena Iulia*, în evul mediu sta în fruntea oraşelor ghibelline.

Sienita, rocă eruptivă formată de artosă şi hornblendă, la cari se pot asocia augit şi mică. Var. S. micace şi augitice. Uneori întrebuinţată ca piatră de construcţii.

Sienkiewicz, *Henryk*, romancier polon, n. 1846 în Wola Okrzejska, a fost câtva timp redactor al foii »Slowo« din Varşovia. Desemnul realistic, mai ales al tipurilor din popor, sentimentul puternic şi adevĕrat al lor a atras atenţiunea publicului deja asupra primelor sale novele şi schiţe. Dintre romanele lui istorice însemnăm trilogia »Cu foc şi sabie«, Varşovia, 1884; »Potopul« 6 tom. Varşovia, 1886 şi »Pan Wolodyjowski«, 3 tom., 1887—88, apoi »Quo vadis«, roman creştin de pe timpul lui Nero, etc., cel din urmă tradus şi românesce.

Sighişoara: Internatul şi turnul bisericii ev.

Sierra, *(span.)* ferestreu; fig. coaste de munţi.

Sierra Leone, colonie engleză în Guinea super. (Africa), 71,900 km²., cu 500,000 loc. Litoralul 7700 km²., cu 126,835 loc. (1894) în preponderanţă sclavi eliberaţi; foarte roditor pămênt. Clima tropică, nesănătoasă. Se exportează oleiu de palmieri, simburi de palmieri, nuci cola, alunică, gumi, etc. Capitala Freetown.

Sierra Nevada, 1 (munţi la sudul Spaniei cu numeroase piscuri (Cumbre de Mulahacen 3481 m.); 2) şir de munţi în California, paralel cu ţermurul, piscul Mount Whitney 4404 m.; calea ferată central-pacific trece preste aceşti munţi prin pasul Truckee (2139 m.).

Siesta, *(span.)* odichna de după prânz.

Şieu, v. Şaieu.

Şieul mare, (germ. *Gross-Schogen*, maghiar. *Nagy-Sajó)*, com. rur. în Trans., cott. Bistriţa-Năsĕud, cu 1678 loc., Saşi, Români (542) şi Maghiari.

Sieyès, *Emanuel Josef, conte*, publicist şi om de stat francez, n. 1748 în Fréjus, † 1836 în Paris. A fost canonic, vicar general, ajungênd deputat în adunarea naţională, unde a lucrat totdeuna alăturea cu revoluţionarii, votând moartea regelui şi luptând contra Girondiştilor. Sub Napoleon a fost numit senator, apoi president al senatului. După restauraţia a doua a fost exilat, 1830 s'a reîntors la Paris, fiind primit în academie. In timpul revoluţiei a publicat mai multe scrieri volante, între cari mai însemnată a fost »Qu'est que le tiers état«, (1789).

Sif —, v. şi *Syph* —.

Sif, în mitol. nordică ḑeiţă a pămêntului, soţia lui Thor; fata lor a fost Thrudh.

Sifon, un aparat fisic divers construit, care servesce la transvasarea lichidelor.

Şifon, pânză de bumbac fină, întrebuinţată pentru rufărie.

Sigambri, seminţie germană, care locuia pe ţermurul drept al Rinului de mijloc. La anul 8 a. Chr. au fost învinşi de Tiberiu, care a colonisat 40,000 dintre ei în Belgia, unde au primit numele de Gugerni. In secl. III a dispărut numele lor.

Sigeion, *(Sigeum)*, promontoriu la ţermurul Troadei, la întrarea sudică în Hellespont; se crede că aci ar fi mormintele lui Achilleus şi Patroclos.

Sighetul Maramurĕşului, *(Máramaros Sziget)*, capitala cott. Maramureş (v. ac.), cetate lib. reg.

între Tisa şi Iza, cu 17,445 loc., între cari 2549 Rom. gr.-cat. Reşedinţa comitatului, tribunal, dir. financiară, dir. supremă silvanală, academie, liceu ev. ref. cu 8 clase, gimn. inf. al piariştilor, şcoală super. de stat pentru fete, preparandie de stat, etc. Luminat electric. Parochia română cu reşedinţa *vicariului gr.-cat. din Maramurěş* (cu 11 parochii şi 16,622 sufl.). Biserică, şcoală şi casă parochială română, diecesa Gherlei. Conviet român al Asociaţiunii pentru cultura poporului rom. din Maramurěş (v. vol. I, pag. 292 b).

Sighişoara, (magh. *Segesvár*, germ. *Schässburg)*, oraş liber regesc în Trans., cottul Têrnava mare, cu 10,868 loc., dintre cari 2800 Români, 5462 Germani şi 2267 Maghiari. In S. se află 1 şcoală de stat, 1 liceu germ., (v. ilustr.), şcoală pentru învěţăcei de meserii, 2 bănci, staţiune de cale ferată. Locuitorii au industrie însemnată, fabrică de postav şi poartă comerciu insemnat cu vin. In locul oraşului S. pe timpul Romanilor a fost ţinutul *Stenarum*. Insemnătatea oraşului se începe în secl. XIII cu colonisarea Saşilor. In 1849 Bem a asediat oraşul, a fost însă bătut de Ruşi, cari erau într'un numěr copleşitor. Aici a căḑut generalul rus, princ. Skariatin, căruia pe drumul de către Ferihaz i-s'a ridicat un monument din partea corpului de armată al Trans. Tot în lupta aceasta a căḑut şi Alex. Petöfi. (v. ilustr. p. 954.)

Sighişoara: Liceul episcop. Teutsch.

Sigillaria, (botan.) tulpinile aeriane dela plantele fosile din familia Sigillariacee (v. ac.). Erau ramificate dichotom, mai adeseori neramificate; aveau měduvă şi lemn secundar; purtau frunze lungi, subţiri, caduce, lăsând pe trunchiu urmele lor foliare ca nisce peceţii, aşezate în şiruri longitudinale drepte (ortostiche). Se găsesc în depositele de huilă din Culm, Carbonic şi Permic. [S. Şt. R.]

Sigillariacee, (botan.) familie de Lycopodiacee fosile, cuprinḑênd arbori cu crescere în grosime, ramificaţi sau nu, cu frunze lungi, ânguste, aşezate în şiruri longitudinale pe trunchiu. Tulpinile lor subterane se numesc *Stigmaria*, iar cele aeriane *Sigillaria* (v. ac.). Au trăit în perioadele Carbonică şi Permică. [S. Şt. R.]

Sigini, popor, care locuia a. Chr. în Bănat, lângă Dunăre.

Sigismund, împěrat germ. şi rege al Ung., n. 14 Febr. 1368, † 9 Dec. 1437, fiul împěratului german Carol IV, căsătorit cu Maria, fica regelui ungar Ludovic I; încoronat rege al Ungariei în 1387, totodată împěrat al Germaniei (1411—37). A fost om uşuratic, care s'a apucat de multe, fără să aibă energia de a le duce la bun sfirşit. El a pornit un resboiu cu Turcii, a fost însă total bătut de aceştia la Nicopolea (1396). Murindu-i soţia deja în 1385, Maghiarii s'au resculat contra lui şi l-au făcut prisioner (1401), încoronând în locu-i pe Ladislau de Neapolea. Scăpând din temniţă a adunat în Boemia o oştire mare, cu care a bătut pe resculaţii din Ungaria, punênd din nou mâna pe tron. Pentru Dalmaţia a purtat cu Veneţia resboiu, care s'a terminat prin un armistiţiu (1412). După lupte cu Iobst din Moravia a fost încoronat 1414 împěrat al Germaniei. După încoronare a luat parte

la conciliul din Constanţa (1414—17), unde nu i-a succes să mijlocească reformarea bisericei apusene. Invoindu-se la arderea reformatorului boem Huss, a dat ansă resboiului husitic, prin care s'a pustiit Boemia şi ţerile învecinate. Resboiul acesta s'a terminat numai în 1436 prin convenţia dela Iglau. In 1426 a venit în Ardeal şi a pus pe Dan II, voevodul Munteniei, din nou pe tronul acestei ţeri (1427—30). In 1428 a asediat fortăreaţa turcească Galamboţ, îndurând o nouă înfrângere. De atunci nici n'a mai luptat în persoană contra Turcilor. Ultimii ani ai vieţii i-au fost amărîţi cu conjuraţiuni cehe. El a fost înmormêntat în Oradea mare.

Sigismund, regi poloni. 1) *S. I,* n. 1 Ian. 1467, † 1 Apr. 1548, a fost ales şi mare duce al Litvaniei. S. a purtat multe resboaie cu Ruşii, Tatarii şi Bogdan al Moldovei. Sub el s'a lăţit şi reformaţiunea in Polonia. Polonia n'a fost nici când mai stimată în afară şi mai fericită în lăuntru, ca sub acest rege şi fiul sĕu cu acelaş nume.

2) *S. II,* fiul celui premergĕtor, n. 1 Aug. 1520, † 7 Iulie 1572. In dieta din 1569 i-a succes să împreune Litvania, Prusia, Volhinia, Podolia şi Ucraina cu Polonia. In dieta din 1572 s'a hotărît libertate religioasă generală, aşa că reformaţiunea a câştigat teren tot mai mare în Polonia. Sub S. II a fost epoca cea mai strălucită a literaturei polone. Cu S. II s'a stins familia Iagelonilor.

3) *S. III,* n. 20 Iunie 1566, † 30 Apr. 1632, fiul regelui Ioan III al Şvediei şi al Catarinei, sora lui S. II. S. III a fost ales în 1587 rege al Poloniei şi a stăruit mult pentru întărirea catolicismului. El a avut resboaie îndelungate cu Şvedia, al cărei tron voia să-l ocupe, ceea ce nu i-a succes, apoi cu Rusia. Incercările lui de a introduce catolicismul la Cazaci au avut ca urmare resboaie sângeroase cu aceştia. El a avut lupte şi cu Tatarii, Moldovenii şi Turcii. Pe aceştia i-a bătut în lupta dela Hotin, 1621, încheiând apoi pace cu ei.

Sigismund Bathory, v. Báthory.

Sigmaringen, guvernament prus., cuprinḑênd fostul principat Hohenzollern (v. ac.), 1142 km²., cu 65,752 loc. (1895). *Capitala S.,* lângă Dunăre, 4321 loc.; gimnasiu. Reşedinţa principilor de Hohenzollern (v. ac.).

Signal, v. Semnal.

Signalement, *(franc.)* descrierea exteriorului unei persoane (v. şi art. Bertillonage).

Signare, *Contrasignatura,* v. Contrasemnare.

Signatar, subscriitorul unui contract. *Puteri S.,* statele cari semnează o convenţiune internaţională.

Signatura, semnul unui obiect. Subscrierea unui act. (v. şi Contrasemnare).

Signatura gratiae, o secţiune din Curia justitiae, unul din cele două despărţĕminte principale ale Curiei romane (v. ac.). La secţiunea aceasta aparţin chestiile de drept, pentru cari se cere o imediată hotărîre a Papei.

Signatura justitiae, secţiunea a doua din Curia justitiae, care are să se pronunţe asupra admisibilităţii apelaţiunilor, delegaţiunilor şi recusaţiunilor.

Signore, *(ital.)* domn; *signora,* doamnă, *signorina,* domnişoară. *Signoria,* Domnie, (şi ca titlu); ministeriul Dogelui în Veneţia.

Sigurd, (şi *Sigurdhr),* după tradiţiunile nordice un erou de frunte; identic cu Siegfried (v. ac.) la Germani.

Sihăstria, mănăstire în Rom., j. Neamţu, în apropierea schitului Sihla. A fost zidită la 1840 de Benedict.

Sihastru şi *Săhastru,* pustnic, eremit, călugăr, care trăiesce singur retras în munţi şi prin locuri ascunse.

Sihla, *schit* de călugări în Rom., j. Neamţu, are 2 biserici, una în curtea schitului, alta sub o stâncă. Despre acesta a împânzit fantasia poporului multe legende. (Dicţ. geogr.)

Sihlele, com. rur. în Rom., j. R.-Sărat, formată din mai multe cătune, cu o populaţie de 1130 suflete; e atinsă de linia ferată.

Sihleanu, 1) *S., Alexandru,* poet rom., n. 1834 în Bucuresci, † 14 Martie 1857. A publicat »Armonii intime« (poesii lirice) 1857.

2) *Sihleanu, Stefan,* profesor la universitatea din Bucuresci, director general al teatrelor, fost secretar general al ministeriului instrucţiunii publice, n. 1 Febr. 1857 în Bucuresci, şi-a făcut studiile superioare la Napoli. Publicaţii: De pesci elettrici et pseudo-elettrici. Napoli, 1876; Lacurile Africei equatoriale şi descoperirile lui Stanley, 1877; Principii de zoologia generală, 1881—82, 1870—87, 18 ani de istorie financiară, 1889.

Şiiţi, sectari mohamedani, partisanii lui Ali, cari numai pe descendenţii aceluia îi ţin de adevĕraţi *Imami* şi de urmaşi ai lui Mahomet. S. sûnt cei mai fanatici dintre Musulmani. Se împart şi ei în mai multe secte şi mai lăţiţi sûnt în Persia.

Sikh, *(Seihks,* »Invĕţăcel«), sectă religioasă mohamedană, întemeiată de către Seikh Ahmed el-Ahsaï, n. 1744 în Ahsa (Arabia), † 1827 în Medina. S. a scris mai multe opere religioase. Caracteristica principală a învĕţăturii lui este pantheismul. Secta S. s'a lăţit mai cu samă prin Persia.

Sikiang, cel mai mare rîu în sudul Chinei, la gură formează o deltă mare; braţul estic al ei se numesce rîul Canton.

Sikló, v. Şiclău.

Sikoku, v. Shikoku.

Sikyon, vechiu oraş în Pelopones, renumit prin industria sa; locul natal al sculptorului Polyklet şi al pictorului Pausanias.

Sila, aplicarea unei forţe violente fisice ori morale pentru de a îndupleca şi a aduce pe cineva la îndeplinirea unor anumite lucruri preste voia lui. S. se ia şi în loc de desgust sau greaţă. »*Sila*« este titlul unei poeme didactice a lui Cesar Boliac, care are de obiect asprul tractament al ţerănimei din partea domnilor, a boierilor şi a diregătorilor. [Pl.]

v. şi art. Siluire.

Silaba, în gramat. una din părţile cuvêntului, în care acesta se rostesce cu graiul viu. Sûnt cuvinte de: 1, 2, 3 şi mai multe silabe, numite: monosilabe (unisilabe), disilabe, trisilabe, polisilabe (multisilabe).

Silabisare, a descompune cuvintele în silabe, resp. a îmbina literele în silabe. [*]

Sila Samodiva, în poveştile român. o ḑînă închipuită ca pasere. S. corespunde fiinţei Harpielor (v. ac.). [Atm.]

Silaşi, *Gregoriu, Dr.*, prof. universitar, n. 27 Ian. 1836 în Beclean, † 17 Ian. 1897 în Năsĕud. 1859 absolvà cursul de teologie la seminariul central S. Barbara din Viena, 1862 fù promovat la gradul de doctor în teologie la univ. din Viena, fiind apoi numit vice-rector la seminariul de acolo. La 1865 a scos foaia sept. biser., liter. şi şcol. »Sionul românesc«, 1872 fù numit profesor ord. pentru limba şi liter. rom. la univ. din Cluj. Activitatea lui literară s'a extins în două direcţiuni: la început pe terenul bisericesc, dela venirea lui in Cluj pe cel istoric şi filologic al limbei şi literaturei rom. In Cluj a desvoltat şi o însemnată activitate culturală, care contribuí mult la deşteptarea şi întărirea sentimentului naţional al Românilor din Cluj şi jur. Pentru meritele lui literare a fost ales membru onorar al Academiei rom. Pentru activitatea lui în spirit naţional şi rolul sĕu în mijlocul tinerimii române a fost prigonit şi 1885 pensionat din partea guvernului. Scrieri: Apologii, discuţiuni filologice şi istorice maghiare privitoare la Români, 1879; Renascerea limbei române în vorbire şi scriere, 1879, 1881, şi diverse tractate sciinţifice şi literare, de o valoare însemnată, publicate mai ales în »Transilvania«, »Familia«, »Erdélyi Museum«, etc.

Silberstein, 1) *S., August*, scriitor, n. 1827 în Budapesta, a suferit temniţă pentru participare la revoluţia din 1848. A scris poesii, novele şi romane din viaţa poporului din Alpi. 2) *S., Adolf*, scriitor, n. 1845 în Budapesta, † 1899. A fost redactor la »Pester Lloyd«. A scris între altele: »Bibel der Natur«, ed. 5, 1887; »Im Strome der Zeit«, 4 tom., 1894.

Silene L., (botan.) gen din familia Caryophyllaceae, tribul Silenee, cu aproape 300 specii din emisfera boreală şi Africa extratropicală, toate ierburi anuale ori perene, erecte tîrîtoare sau urcătoare; caliciele gamosepal cu 10 nervuri paralele; stile 3; fruct capsulă cu 6 valve scurte. Dintre speciile, cari cresc prin părţile noastre, poporul numesce pe *S. inflata* Sm., Beşicoasă, Guşa porumbului; pe *S. nemoralis* W. Kit., Lipici, Lipicioasă. Alte specii sînt horticole, pentru decorarea stâncăriilor (*S. acaulis* L., *S. rupestris* L.), pentru mosaicuri (*S. armeria* L., *S. pendula* L.). [S. Şt. R.]

Silenii, în mitologia grec. un bětrân, cu numele *Silenos*, fiul lui Hermes sau al lui Pan şi soţul lui Bacchus. S. au fost demoni ai apelor isvoritoare, curgĕtoare, precum nutritoare, fructuatoare şi însufleţitoare; treceau şi ca preḑicĕtori. Femeile lor se numiau Silene. Inrudiţi cu Satyri (v. ac.), demoni ai pădurilor şi dealurilor.

Silepsa, figură gramaticală, prin care se acordă un cuvênt cu ideia, la care se referă, iar nu cu vorba, la care se raportă gramatical. [*]

Silesia, 1) *S.*, una din ţerile coroanei austriace, 5147 km², cu 605,649 loc. (1890) Germani şi Slavi (52%); ţeară muntoasă (Carpaţi, Sudeţi), udată de Odera şi Vistula. Loc. se ocupă cu agricultura, economia de vite (multe oi), mineritul (fier, cărbuni, plumb, etc.); industrie de lână şi bumbac. In S. sînt 5 gimnasii super., 4 şcoale reale super., 3 seminare de învĕţători şi 2 de învĕţătoare. In casa deputaţilor trimite 12 membri. Dieta prov. 31 membri. Capitala Troppau. 2) *S.*, prov. prus., 40,307 km², cu 4.415,309 loc. (1895), Poloni, Cehi, Venḑi, Germani; agricultură, economie de vite, mine de fier, zinc, plumb, cărbuni; industrie de fierării, sticlă, porţolan, textile, etc. Are 1 universitate în Breslau, 37 gimnasii, 4 progimn., 9 gimn. reale, 3 progimn. reale, 2 şcoale reale super., 6 şcoale reale, 19 seminare înv. Capitala Breslau.

Resboaiele silesice, cele trei resboaie purtate contra regelui Frideric II de Prusia pentru proprietatea Silesiei. Cele 2 prime (1740—1742 şi 1744—45) sînt o parte din resboiul austriac de succesiune (v. Austro-Ungaria). In primul resboiu, în care oastea austriacă a fost bătută în mod decisiv la Chotusitz (1742), Austria a trebuit să cedeze Prusiei în pacea prelim. dela Breslau, definitivă în Berlin, Silesia inferioară şi cea superioară până la Oppa, apoi comiţiatul Glatz. In al doilea resboiu a fost norocul armelor schimbăcios; prin pacea dela Dresda (1745) a remas Frideric cu cele câştigate în primul resboiu silesic. Al treilea resboiu silesic este cunoscut sub numele »Resboiul de şepte ani«. (v. Şepte ani, Resb.)

Silex, mineral, varietate de calcedon, de coloare gălbuie-brună sau roşietică, e adeseori acoperit de o coaje albă, se găsesce în pături sau nodule, în calcare sau formând singur rocă. In S. s'a constatat mai în totdeuna presenţa de teste de diatome, spicule de spongie, etc. S. e frecuent în calcarele mesozoice şi cretacice în special, el formează în Carpaţi straturi puternice în oligocenul mijlociu şi inferior.

Silf —, v. *Silph* —.

Silha, com. mică în Banat, cott. Caraş-Severin, cu 3572 jug. cat. şi 1150 loc. rom., cultivă pămêntul şi grădinăritul.

Silhouette, *(franc.)* icoana unui om, presentat de regulă în profil, colorată negru şi câte odată cu liniile interne albe. S. a fost înlocuită cu fotografia.

Silicat, sare care resulta din combinarea acidului silicic cu o basă.

Siliciu, metal, greut. atomică 28. Nu se găsesce nici odată în stare liberă în natură, ci combinat cu oxigenul sub forma de bioxid de S. El se găsesce atât amorf cât şi cristalisat. In stare amorfă formează o pulbere brună închisă, foarte colorantă. In stare cristalină formează cristale octaedre mici, cari se aseamĕnă cu grafitul. In gaz chlor S. arde formând chlorur de S. El este tetraatomic = Si^{4}.

Silicua, (botan.) fruct uscat, dehiscent, cu mult mai lung decât lat. Se deschide în două valve laterale remânênd la mijloc un cadru subţire, pe care şed seminţele. Se întâlnesce la Crucifere servind a caracterisa genurile; la unele Papaveracee. Dacă S. e scurtă, ovală ori rotundă, se ḑice *siliculă*. Cadrul sau septul median al silicuei ori siliculei poate fi ângust sau lat, după cum ele sînt turtite paralel cu septul ori perpendicular pe el.

Silicule, v. Silicua.

Sillmanita, mineral, silicat de aluminiu, rombic în cristale aciculare; e mai ales un product de descompunere a cordieritului.

Silinţa, acţiunea şi ocupaţiunea continuă ce se descopere în întrebuinţarea preste obiceiu a tuturor puterilor atât fisice cât şi morale. Sin. diliginţă, străduinţă. [Pl.]

Siliscea-Crucei, com. rur. în Rom., j. Dolj, cu 2333 loc. Viticultură.

Siliştea, com. rur. în Rom., j. Neamţu, aşezată pe dealul de acelaş nume, formată de 6 sate cu 2407 loc. (v. şi Selişte).

Silistra, (la Romani *Durostorum),* oraş în Bulgaria, pe ţermurul drept al Dunării, faţă cu Călăraşii. Are o poporaţiune de 11,414, jumĕtate Turci, ceialalţi Bulgari, Români, etc. Numeroase mori, tăbăcării, ţesĕtorii şi comerciu însemnat. Mai de mult o însemnată fortăreaţă, asediată în multe rânduri de Ruşi (1828, 1829, 1854). S. era pe timpul lui Mircea cel Mare (v. ac.) sub stăpânirea Munteniei.

Silistra nouă, v. Ostrov.

Silistrarul, com. rur. în Rom., j. Brăila, cu 1769 loc. La S. au iernat Turcii şi Ruşii la 1854, Ruşii au mai staţionat aici şi în 1877.

Silistria, v. Silistra.

Silius, *Italicus, Tiberius Catius,* 25—101 d. Chr., poet latin. Favorit al lui Vitellius, fù ântâiu consul în 68, apoi un bun şi onest proconsul în Asia. Pe urmă trăí retras la moşiile sale, mai ales în bogatele sale vile, a lui Cicero la Puteoli şi a lui Virgiliu lângă Neapole, cari le cumpĕrase ca admirator al acestor scriitori. A scris »Punica«, epopee în 17 cânturi despre al doilea resboiu punic, dela luarea Saguntului până la triumful lui Scipione; afară de unele pasagie de adevĕrată poesie, operă mai mult retorică. La 75 de ani, suferind de o boală iremediabilă, se lăsà a murí de foame. Cele mai bune ediţiuni: Panckoucke, text cu traducere franceză, şi Lemaire; în Germania, Ernesti, Ruberti şi traduceri de Bothe, 1856, şi de un anonim 1866.

Silliometru, instrument pentru mĕsurarea celerităţii unui bastiment; un cuadrant fluvial sau o pendulă idrometrică cu scală.

Silnic, *Silnică,* numiri vulgare ale plantei Glechoma hederacea L. sin. Nepeta Glechoma Benth. (v. ac.)

Silogism, forma generală a ori cărei argumentări. In însemnarea sa cea mai largă S. arată modul de derivare a unei judecăţi din oarecari elemente date. Iar ca formă de argumentare S. este: actul cugetării, care arată cuprinderea unei judecăţi în altele date, derivarea ei din acele şi întemeierea mijlocită a verităţii aceleia. Judecăţile, din cari este a se deriva alta, se numesc *premise* (v. a.), iar cea derivată *conclusiune* (v. ac). Sub raportul întinderii sil. este: *simplu* sau *monosilogism,* când constă numai din două premise şi din conclusiune; *compus* sau *polisilogism,* când se nasce din împreunarea mai multor silogismi simpli având o singură conclusiune. Sub raportul relaţiunei premiselor sûnt S. din premise categorice, din premise hipotetice, disjunctive, conjunctive şi din premise mestecate. (Cf. Maiorescu, Log.). [Pl.]

Silos şi *Silon,* se numesc gropile sau bordeele făcute în pământ pentru păstrarea diferitelor producte agricole, cereale, cartofi, sfecle, nutreţ verde, dulce şi murat. Dacă terenul este permeabil, atunci S. le facem în ciment sau beton, ca să nu pĕtrundă apa de ploaie în ele.

Silphe, *(Sylphae),* la Greci spirite elementare, cari locuiau in aer şi erau gata a serví oamenilor. *Sylphidele* erau spiritele femenine ale aerului.

Silphidele, insecte coleoptere, ale căror antene au de obiceiu 11 articole şi sûnt din ce în ce mai groase spre vîrf, elitrele nu ajung extremitatea abdomenului. Se cunosc aproape 500 specii respândite pe toată suprafaţa globului. Au mirosul foarte desvoltat, aşa că dela distanţă simţesc locul unde este un cadavru, asupra căruia se precipită pentru a-l distruge; din acest punct de vedere ele au un mare rol în natură şi ajută pe microbi în opera de dispariţie a cadavrelor. Sûnt două genuri mai cunoscute: *Necrophorus* şi *Silpha.*

Necrophorus are elitrele întunecate ori negre cu pete galbene. El găuresce pământul dedesuptul cadavrului, aşa încât cadavrul este cu timpul îngropat uneori până la adâncime de 30 cm. Femelele depun apoi ouele în cadavre şi larvele vor găsí hrană suficientă pentru desvoltarea lor.

Silpha are forma ovală şi turtită şi se hrănesce cu materii animale în descompunere, unele specii însă în starea larvară se hrănesc cu materii vegetale.

In România există speciile: *S. lunata, S. thoracica* şi la 5 Iunie 1900 membrii Societăţii Naturaliştilor din România în excursia făcută la Căldăruşani (districtul Ilfov) au descoperit o nouă specie de *Silpha,* care a fost recunoscută ca atare de către Dr. Const. Hormuzaki şi determinată de Edm. Reitter, sub numele de *Silpha bilineata* n. sp. (Über die Silpha carinata und nächste Verwandte von Edm. Reitter in Paskau. Wiener Entomologische Zeitung, XX. Jahrg. VI. Heft, 1901). v. şi art. Silf. [Băznoşanu.]

Siluire, atentat la pudoare prin violenţă. S. se pedepsesce cu reclusiune sau muncă silnică pe timp mărginit.

S. e şi atunci când prin forţă (de frică) facem pe cineva a face ceva contra voinţei lui, s. ex. a iscălí un act, a ne da ceva, etc. In acest cas actul e nul şi siluitorul se pedepsesce de lege.

Siluric, *Sistemul,* (geol.) este a doua subdivisiune din grupul primar sau paleozoic, urmând sistemului precambrian. E caracterisat prin marea desvoltare a trilobiţilor şi ocupă o întindere mare în special în nordul Europei (Rusia, Svedia, Anglia, etc.) şi Americei. Siluricul se împarte în trei subdivisiuni: 1) *cambrianul,* care la rândul sĕu se subdivide în *georgian, acadian* şi *potsdamian;* 2) *ordovician* şi 3) *gothlandian.*

Silva, *Antonio Joséda,* numit *Iudeu,* renumit autor de opere comice portugeze, pe la 1733—38 în Lissabona, n. în Rio de Janeiro din părinţi ovrei, trecù la creştinism, însă fù de câteva ori urmărit de inquisiţiune şi în urmă osândit la moarte ca necredincios. Are 8 piese în »Theatro comico portuguez«. (Cf. Wolf, »Don A. J. da S., autorul operelor Iudeului«, 1860; şi David »Les operas du Juif«. Paris, 1880.)

Silvanae, (şi *Silviae, Sulevíae),* la Romani nimfe ale pădurilor, identice cu Dryades (v. ac.) la Greci, elementul femenin pentru fiinţa Silvanus (v. ac.). De aci pare a fi originea fiinţei Mama pădurii sau codrului, sau a huciului. S. înseamnă: Pădurene, Codrene. [Atm.]

Silvania, (magh. *Szilágyság),* numirea latină a unei părţi din cott. Selagiu (v. ac.) şi Sătmar, cu graniţele nedeterminate. Sub numele acesta e amintit ţinutul încă în cronica notarului anonim.

Silvania, vicariat gr.-cat. compus din 11 protopopiate, în diecesa Gherlei (v. ac.).

»*Silvania*«, institut de credit și economii, societate pe acțiuni în Șimleu, fond. 1888. Capital social 300,000 cor.

Silvanit, mineral, telurură de aur și argint; un minereu apreciat dar rar, de aur. Se găsesce la Săcărâmb (Nagyág), însoțit de Nagyágit, și în munții Calaveras în California.

Silvanus, la Romani un deu al pădurei, (codrean, pădurean), asemĕnat cu Pan (v. ac.) deul Grecilor, și în multe puncte esențiale corespunde lui Faunus (v. ac). S. e spirit bun, e deul păstorilor și al turmelor, și îi apĕră în contra lupilor; pentru ce se închipuia ca păstor. Păstorii și agricultorii îi aduceau sacrificiu de berbece ori de porc. [Atm.]

Silvaș, (magh. *Szilvásh ely*), comună rur. în Banat, cott. Caraș-Severin, cu 3357 jug. cat. și 1003 loc., Rom. și Germ. agricultori.

Silvestru, (*Sylvester*), numele a doi papi. *S. I sf.*, (314—335), a fost primul pontifice roman după triumful creștinismului sub Constantin cel Mare, pe care susțin unii că l-ar fi botezat. La sinodul ecumenic din Nicea (325) și-a trimis legați. Biserica grec. îi serbează amintirea în 2 Ian., iar cea latină în 31 Dec.

Silvestru II (999—1003), își trage originea din o familie miseră din Auvergne; pe timpul sĕu a fost admirat ca teolog, filosof, matematic, astronom și naturalist celebru. Lui i-se atribue întroducerea cifrelor arabe în apus. El e primul papă francez; înainte de a ocupa scaunul papal s'a numit Gerbert. Pe Stefan, domnitorul Ungariei, la 27 Martie 1000 l-a numit vicar al sĕu și rege apostolic, dăruindu-i coroana regală.

Silvestru III (1044), contra-papă pe timpul lui Benedict IX; iar *Silvestru IV* (1105), contra-papă față de Pascal II.

Silvestru, ieromonach în mănăstirea Govora. A tradus pe românesce din limba rusă »Evanghelie învĕțătoare, sau cazanie preste dumenecele anului și la praznice (domnesci) și la alți sfinți mari, scoasă și primenită de pre limbî ruseascî... pre limbî rumîneascî întru dumnezeiască lavră Govora... 1642... Septemvriiu... 28«. (Cf. Dr. I. Sbiera, Mișcări cult. și lit., etc. Cernăuț, 1897, pp. 61 și 134, 135.)

Silvia, predicatul Reei, mama lui Romulus și Remus (v. Silvius).

Silvicultura, exploatarea cât mai rentabilă și rațională a teritorului menit pentru cultura arborilor și tufelor. Exploatarea poate fi principală, secundară sau mixtă. In casul prim se face mai ales cu privire la lemn, în al doilea avênd în vedere alte producte ale pădurii: pășune, fructe, vênat, etc. Pentru exploatarea mixtă pot fi diverse combinațiuni. Exploatarea se face în mare și în mic, după cum e și proprietarul. Cerêndu-se o cantitate mai mică de muncă, S. se potrivesce mai ales pentru stat, care poate scoate venituri mari pe lângă cheltuieli relativ mici, afară de aceea poate ține cont și de importanța pădurilor (v. ac.) în economia naturei. Pentru a ajunge scopul S.-ei, e necesitate de sciința despre S., care ne arată scopul și serviciul silvanal, care cuprinde scutirea, administrarea și direcțiunea pădurilor.

In România, unde sûnt aproape 2 milioane ha. acoperite cu păduri, s'a făcut în anii din urmă mult pe terenul S.-ei, deși e încă foarte mult de lucrat. Din cele preste 1 milion ha. pădure, proprietate a statului, sûnt numai o parte în exploatare, dar rațională. La pădurile, cari formează proprietate particulară, se poate vorbi mai mult de o pustiire, după cum dovedesc câmpii întinse, acoperite odinioară cu păduri. In timpul mai nou s'au supus și acestea supravegherii statului. Un bun exemplu de S. rațională a statorit administrația domen. coroanei, căreia i-a urmat și statul, proiectând și făcênd împăduriri pretutindeni și angajând în serviciul sĕu un personal cu pregătiri speciale, câștigate parte în străinătate, parte în școalele de S. din țeară.

Silvina, mineral, chlorură de potasiu, cubic, incolor, albăstruiu sau roșietic. S. e foarte important pentru industria sărurilor de potasiu. Se extrage la Stassfurt, e în nodule la Kalucz (Galiția). *Silvinit*, o varietate impurificată cu chlorură de sodiu, sulfat de sodiu, etc., s'a găsit deasupra masivului de sare dela T.-Ocna (Moldova).

Silvius, predicatul descendenților gintei reg. romane din Alba Longa.

Silvretta, trunchiu de munți cu ghiețare în Engadinul inferior, Alpii de est. Vîrfurile mai înalte sûnt Piz Linard (3416), Fluchthorn (3408), Piz Buin cel mare (3204) și Gross-Litzner (3124 m.).

Silybum Gaertn., (botan.) gen de plante din fam. Compositelor, trib. Cynareae, înrudit cu *Cynara*, de care diferă prin filamente glabre și concrescute. Cuprinde o singură specie mediterană: *S. Marianum* Gaertn., cu involucru spinos-apendiculat și foi sinuat-lobate sau pinatifide, de regulă alb-maculate. Această plantă ornamentală rustică, »a r m u r a r u l«, se folosesce astădi numai în medicina poporală. [A. Pr.]

Sim —, v. și *Sym* —.

Sima, munte în Rom., prelungire cu Stânca-Vulturului, j. Neamțu. Piatra de aici e foarte bună pentru pavagiu și construcțiuni de tot felul.

Sima, *vistiernicul*, unul din capii rescoalei boierilor contra lui Stefan cel Tinĕr (v. ac.). A fost prins și tăiat la Roman.

Sima, *Grigorie (al lui Ioan)*, scriitor rom., n. 21 Sept. 1856, preot gr.-or. în Cărpiniș lângă Abrud. Are o bogată colecț. de liter. popor., din care a publicat multe bucăți în diferite diare, reviste și calendare. A redactat Amicul popor. (calendar) și revista popor. »Foișoara« (11 nri). In broșură au apărut: »Ardeleanul glumeț« (anecdote); »Isvor de bună stare« (povețe econom.), Povești, Ghicitori, frămêntări de limbă. (Biblioteca »Tribunei« și »Vorbe« pentru ințelepciunea în viață.)

Șimand, com. rur. în Ungaria, cott. Arad. In analele vechi apare la 1387; la 1397 aici s'a ținut congregația comitatului, la 1403 apare ca opid, învestit cu drept de vamă. Are 806 case, cu 4523 loc., preste 3000 sûnt Români, ceialalți Maghiari, puțini Germani. Teritoriul, cu mai multe puste, e de 17,151 jug. cat., foarte productiv. Stațiunea căii ferate; moară cu vapor.

Simaruba Aubl., (botan.) gen din familia Simarubacee, cu vr'o 6 specii de arbori, cu frunze imparipenate; flori dioice în glomerule reunite și ele în panicule, pseudoumbele. Cresce prin America centrală. *S. amara* Aubl. dă *cortex Simarubae*, foarte amară, folosită ca tonică, febrifugă, în dosă mare ca vomitivă. [S. Șt. R.]

Simarubaceae, (botan.) familie de Dicotiledoane dialipetale; cuprinde plante arborescente

din regiunile intertropicale; scoarţa şi lemnul lor e foarte amar; în mĕduvă au canale oleioase; frunzele penati-compuse şi neglanduloase. Ca genuri mai principale: *Simaruba* (v. ac.), *Simaba* Aubl., *Quassia* (v. ac.). ş. a. [S. Şt. R.]

Simbirsk, guvernam. în estul Rusiei, 49,495 km², cu 1.549,461 loc. (1897). *Capitala S.*, lângă Volga, 43,298 loc.; episcopie; comerciu.

Simbol, *(grec.)* in genere o figură, un semn una ori mai multe vorbe, cari ca ceva convenţional au destinaţia de a representa o ideie oarecare. S'a usitat şi se usitează mai cu samă în lucruri religioase şi de credinţă. S. s'au numit şi formulele de credinţă statorite de biserica primitivă creştină pentru de a arĕta modul de a crede în trinitate.

Cărţi simbolice sûnt acele, cari conţin S.-ele şi credinţa unei confesiuni religioase: Disciplina sciinţifică teologică, care se ocupă cu expunerea şi explicarea acelora, se numesce *simbolică*.

Simbolism se numesce teoria de a vedé lucruri şi idei în simboale, pe aceste a le expune şi a le explica după a lor însemnare şi înţeles.

Simbure, v. Semênţa.

Simburar, pasĕre, v. Botgros.

Simeon, unul din fraţii lui Isus. 1) *S., fiul lui Clopas*, a fost după tradiţia bisericească urmaşul vĕrului sĕu Iacob pe scaunul episcopesc din Ierusalim, mort pe cruce în etate de 120 ani când cu persecuţia lui Traian. 2) *S. Cananitul (din Cana)*, unul dintre cei 12 apostoli, numit Luca »zelosul«. El a propoveduit creştinismul laolaltă cu apostolul Iuda în Babilonia, unde a murit moarte de martir. 3) *S. Petru*, v. Petru.

Simeon, ţar bulgar, dela 893—927 poartă lupte glorioase cu Bizantinii, ajunge până sub zidurile Constantinopolei, ia titlul de împĕrat (ţar) şi cere coroana dela papa. Pe mitropolitul bulgar îl ridică apoi la rangul de patriarch, cum se cuvenia pe lângă un împĕrat. El a încurajat mult traducerea cărţilor din grecesce.

Simeon, *Stefan, (Stefan Simonovici)*, mitropolit, fiind persoană gratâ a principelui Ardealului George Rákocyi I, fù ales în scaunul mitropoliei rom. din Alba-Iulia după depunerea mitropolitului Joreste (v. ac.) la 1643. Ancă la numirea sa de mitropolit a primit o instrucţiune din 15 puncte, care ţintea la umilirea bisericei gr.-or. Intre altele se impune în această instrucţiune a învĕţa pe Românii ortodoxi după un catichism calvinesc, tipărit în limba română, mitropolitul se subordinează superintendentului calvinesc şi nu i-se permite a face nici un lucru mai însemnat bisericesc fără învoirea acestuia. S. cedând forţei s'a supus condiţiunilor umilitoare conformându-se în afară la cele ce se cereau dela el, fără ca să-şi fi renegat credinţa sau sa fi părăsit biserica sa. Sub mitropolitul S. s'a tipărit pentru ântâia oară Testamentul nou în limba română în tipografia mitropoliei din Alba-Iulia la 1648. Precuvêntarea mitropolitului la această carte este instructivă atât din punct de vedere istoric cât şi limbistic. † 1651.

Simeria, (magh. *Piskitelep)*, com. rur. în Trans., cott. Hunedoara, cu 2505 loc., Români (178), Maghiari (1918) şi Germani. S. are staţiune însemnată, centru de linii ferate, şcoală industrială. In 9 Febr. 1849 s'a dat la podul dela S. o luptă sângeroasă între trupele austr. ajutate şi de un numĕr însemnat de Români, şi între gen. magh. Czecz, care a silit pe Austriaci să se retragă.

Simetria, dreapta potrivire între diferitele părţi ale aceluiaş corp, ce privesce forma şi mărimea. (v. şi art. Bilaterala.)

Simfonia, in musică o composiţiune pur instrumentală, destinată a fi executată de orchestră şi avênd o formă anumită, formă ciclică compusă din mai multe părţi, avênd fiecare caracterul şi aspectul sĕu propriu.

S. concertantă, o composiţiune pentru orchestră, în care partidele a două sau mai multe instrum. sûnt tratate ca solişti virtuoşi. [T. C.]

Simia, maimuţă; ordinul ântâiu al animalelor mamifere.

Şimianul, com. rur. în Rom., j. Mehedinţi, în valea Dunării, are 2 cătune şi 1400 loc. Aici s'a ridicat un monument de Austriaci în memoria soldaţilor morţi de holeră în 1849.

Simici, *George*, om de stat sêrb, n. 1843 în Belgrad. A fost trimisul Sêrbiei în Paris şi Viena, 1888 a lucrat în tovărăşie cu Gersici noua constituţie a Sêrbiei, 1897 a ajuns ministru-president, post, pe care nu l-a ocupat mult timp.

Simiginowicz, *Francisc*, prof., de orig. român, germanisat, n. în Suceava în Bucovina, prof. supl. de istorie la gimn. din Cernăuţ dela 1853—57. A publicat: Zur physischen Geographie der Bukowina. Mit 1 Karte. Wien, 1856. Frate-sĕu *Adolf Ludovic S.*, cunoscut ca scriitor sub numele de *Staufe*, n. în 28 Maiu 1832 în Suceava, deveni în 1857 prof. supl. în Cernăuţ, dela 1858—76 la gimn. rom.-cat. din Braşov în Ardeal; în 1876 se califică la univ. din Cluj ca profesor de istorie şi geografie şi se strămută la Cernăuţ ca profesor la pedagogiul de acolo, unde † 19 Maiu 1897. A publicat sub numele de A. D. Staufe între altele: Romanische Poeten in ihren originalen Formen und metrisch übersetzt. Viena, 1864, ediţ. 2 în 1868; Der Klosterbau zu Argesch, Erzählung. Braşov, 1870; Die Reliefkarte der Bukowina. Braşov, 1871, care se păstrează în museul bucovinean din Cernăuţ; Die Bodenplastik der Bukowina. Braşov, 1873; Studien, Festschrift. Cernăuţ, 1875; Die Völkergruppen der Bukowina. Cernăuţ, 1884; Volkssagen aus der Bukowina. Cernăuţ, 1885, etc. [Dr. I. G. Sbiera.]

Simileasca *(Iorguleasca)*, com. rur. în Rom., j. Buzĕu, are 4 cătune şi 1700 loc. Teritoriul e băltos.

Similibriliante *(Similidiamante)*, imitaţiuni de diamante, lucrate din sticlă ce conţine taliu cu mare putere de a refracta lumina.

Similor, (alama roşie) e un aliagiu compus din 85 părţi cupru şi 15 părţi zinc.

Siminoc sau *Siminic*, numirile românesci ale plantei Helichrysum arenarium DC. sin. Gnaphalium arenarium L. (v. ac.).

Siminoc, în poveşt. rom. e fratele lui Busuioc (v. ac.).

Simionovici, *Ştefan*, mitropolit v. Simeon Stefan.

Şimleu, *Şimleul Silvaniei*, (magh. *Szilágy-Somlyó)* oraş în Ungaria cott. Sălagiului, lângă rîul Crasna, cu 5658 loc., Români (1095) şi Maghiari. In S. se află pretură, judecătorie cercuală, notar public, gimnasiu com. inf., şcoală de industrie, institutul de credit rom. »Silvania« (v. ac.), mai multe fabrici de spirt; staţiune de cale ferată. Cetatea cea veche şi mănăstirea minoriţilor

au fost zidite în 1582 de Stefan Báthory. Pe dealul **Măgura** din apropierea comunei s'au aflat în 1797 anticităţi de aur de pe timpul Romanilor, cari se păstrează în muzeul din Viena, iar în 1889 de pe timpul migraţiunei popoarelor, cari se păstrează în muzeul naţional din Budapesta. S. era capitala fostului cott. Crasna. Astăḑi e sediul vicariatului gr.-cat. al Sılvaniei (v. ac.).

Şimnicu, com. rur. în Rom., j. Dolj, e compusă din 5 cătune cu 2237 loc. Terenul comunei e accidentat de dealurile Feţele şi Murguleşti, plantate cu vii.

Simon, una dintre cele 10 comune, cunoscute sub numele colectiv: ***Bran*** (v. ac.) în Trans., cott. Făgăraş, cu 1122 loc. români.

Simon, ***Magul***, un vrăjitor din Gitta (Samaria), adorat, după spusele lui Iustin Martirul, de Samarineni ca ḑeitate supremă. La sfinţii părinţi apare S. ca prototipul ereticilor şi protopărintele tuturor sectelor gnostice. După Faptele Apostolilor el a încercat să cumpere dela apostoli darul Duchului sfânt cu bani.

Simon, 1) ***S. Jules***, om de stat francez, n. 31 Dec. 1814 în Lorient, † 8 Iunie 1896. In etate de 21 de ani a devenit profesor de filosofie în Paris. In 1848 a fost ales în constituantă, unde s'a alăturat la republicanii din centrul stângei moderate. După lovitura de stat a lui Napoleon, 1851, a refusat să facă jurământul de fidelitate, şi din causa aceasta a trebuit să părăsească catedra profesorală. Atunci a scris el lucrările de mare valoare »La liberté« şi »La liberté de conscience«. In 1861 a fost ales membru în camera legislativă de către departamentul 8 din Paris. In 1864 a scris opul »L'école«, pledând pentru instrucţia poporală obligătoare şi gratuită. După căderea imperiului a devenit ministru de culte până în 1873, când a luat conducerea grupului republican moderat. In 1875 a devenit senator şi tot în acelaş an a fost ales membru al acad. franc. In 1876 a ajuns să fie ministru-preşedinte. In 1890 a representat Francia la conferenţa internaţională de apĕrare a muncitorilor în Berlin. Impĕratul Wilhelm l-a primit atunci demonstrativ. A fost un caracter curat şi cinstit şi om care a avut o mare înrîurire asupra raporturilor politice şi sciinţifice ale Franciei. El era filoromân.

2) ***Simon, Richard***, un renumit invĕţat şi liberal teolog francez din secl. XVII, n. 1638, † 1712. Cu studii făcute în Dippe intră în congregaţiunea oratorianilor. Ca preot combătù autoritatea tradiţiunei în materii religioase şi de interpretare a Sf. scripturi. De frica iesuiţilor îşi arse manuscriptele. Lucrările sale principale sûnt: Histoire critique du Vieux Testament, 1679 şi Histoire critique du Nouveau Testament, 1689 până 1693.

3) ***Simon, Gustav***, chirurg germ., n. 30 Maiu 1820 în Darmstadt, † 21 Aug. 1876 în Heidelberg, unde a fost prof. de chirurgică la universitate. Lui îi mulţămesce chirurgia promovare pe mai toate terenele. Intre lucrările lui principale sûnt: »Die Extirpation der Milz«. Giessen, 1854 şi »Chirurgie der Nieren«, 2 tom. Stuttgart, 1871—76.

Simonides, ***din Amorgos***, poet grec, n. 650 a. Chr. în Samos, a condus o colonie la Amorgos. Din poesiile lui ne-au remas douĕ fragmente, în cari caracterisează însuşirile rele ale femeilor.

S. din Keos, poet liric de renume la Greci (559—469); a scris elegii, ditirambi şi epinikia, a cântat în poesie eroii căḑuţi în luptele cu Persii. A petrecut mult timp pe la curţile tiranilor lăudând faptele acelora. A fost cel dintâiu, care a primit parale pentru imnurile scrise întru mărirea particularilor.

Simonie, vênḑarea cu preţ temporal a unui lucru spiritual (puterea sacră, preoţia) ori împreunat celui spiritual (vase sacre, obiecte binecuvêntate, dreptul la veniturile beneficiilor bis.) (v. Arghirofilie). Numirea de S. o are dela Simon Magul, care a oferit apostolilor bani spre a dobândí dela ei putere sacră. Canoanele bis. (can. ap. 29 şi 30; can. 22 Trul.) pedepsesce S. cu caterisire şi excomunicaţiune. [Dr. Is. Marcu.]

Simonoseki, ***(Shimonoseki)***, oraş cu port la colţul sud-vestic al insulei japoneze Hondo, 33,592 loc. (1892);ací s'a încheiat pacea între China şi Japonia la 17 Apr. 1895.

Simonyi, 1) ***S. Lajos, baron***, om politic magh., n. 1824, † 1894. 1861 deputat, după fusiunea partidelor din 1875 a fost numit ministru de agricultură, s'a retras însă 1878. 1885 membru al casei magnaţilor. 2) ***S. Zsigmond***, linguist maghiar, n. 1853. Din 1889 prof. ordinar la univ. din Budapesta, 1893 membru ord al acad. magh. E primul, care a învĕţat limba magh. pe basă sintactică. A scris preste 30 opuri de specialitate.

Simor, ***Ioan***, primate al Ungariei, n. 23 Aug. 1813 în Alba-Regală, † 23 Ian. 1891. In 1851 consilier de secţiune în ministeriul de culte şi canonic, 1857 episcop la Györ şi 1867 primate al Ungariei. In 8 Iunie 1867 a încoronat pe împĕratul Francisc Iosif I rege al Ungariei. In 1873 papa Piu IX îl numí cardinal. S. a cheltuit sume mari pentru restaurarea şi impodobirea bisericilor şi altor opere de artă; a înfiinţat o bibliotecă şi un museu frumos în palatul primaţial şi a jertfit aproape 5 milioane fl. spre scopuri culturale şi de binefacere. [Dr. I. R.]

Şimpanseu sau ***Cimpanseu (Simia troglodytes, Troglodytes niger)***, maimuţă antropomorfă din fam. Catarrhinelor, ord. Pithecilor, acoperit cu pĕr brun-negru sau negru. Faţa galbenă închisă, nasul mic, gura foarte mare, cu buze ânguste increţite, urechile mari. Braţele ajung până la genunchi. Mânile ânguste. Inalt de 1·5 m. Trăiesce pe ţermurii Guineei şi în centrul Africei în părechi sau în familii. Işi face locuinţa pe vîrful arborilor acoperindu-o cu un acoperiş apĕrător contra ploii. Se acaţă şi sare foarte bine. Se nutresce cu fructe şi plante mici. Atacat se apĕră cu curaj. Se poate dresa.

Simpatetic, atributul acelora din sentimentele altruiste, cari, născute din percepţiunea unui sentiment străin, ne conduc în mod natural nu numai de a voí altuia binele, ci în mĕsura puterilor noastre de a i-l şi procura. Se manifestă ca: împreună-bucurie, consimţire, compătimire, condolenţă, bunăvoinţă.

Simpatic, tot acea ce inspiră simpatie şi atragere cătră altcineva. In anatomie se numesce ***marele simpatic*** partea aceea a sistemei nervoase, care, prelungind şira spinală, presidă fenomenele vieţii ce se produc fără conlucrarea voinţei.

Simpatie, disposiţie afectivă, prin care, fără a ne pute pe deplin da sama cum şi pentru ce, ne

vedem atrași către o persoană chiar din primul moment al întâlnirei. Contr. antipatie. [Pl.]

Simplitate, însușirea lucrurilor simple, caracterul unei persoane simple, prea mare credulitate.

Simplon, (ital. *Sempione*), pas în Alpii Wallis la granița dintre Elveția și Italia. Pe aci trece renumita șosea S., ce duce din valea Rhône în valea Thosa; clădită 1800—1806 de Napoleon I, trece la înălțime de 2010 m. Mare tunel în lucrare.

Simrock, *Carol,* poet german și germanist, n. 1802 în Bonn, fù ântâiu magistrat; apoi din causa unei poesii, în care láuda revoluțiunea franceză din Iulie, fiind scos din serviciul statului, se ocupà numai cu literatura, dela 1850 ca profesor ordinar de literatura germană medievalá în Bonn, până la moartea sa, 1876. Renumit prin traducerea în limba modernă a celor mai însemnate scrieri poetice medievale, și prin poeme originale după modelul acelora, între cari cea mai însemnată e Wieland Făurariul, cum și prin poesii lirice. Intreagă tradițiunea eroilor a întrunit-o în »Cartea eroilor«, 6 vol., 1843—49, parte în traduceri, parte în prelucrări și imitațiuni. Intre lucrările sale scientifice se disting: »Manualul mitologiei germ.«, »Tratat despre strofa Nibelungilor«, »Tradițiunile renane«, »Basme germane«, »Isvoarele lui Shakespeare în novele, basme și tradițiuni«, 3 vol., ș. a. (Cf. Hocker, »Karl S.« Lipsca, 1877.)

Simpson, *Sir James Young,* renumit gynecolog englez, n. 1811 în Bathgate și † 1870. 1840 a fost numit prof. în Edinburg. S. a descoperit efectul cloroformului. Scrieri: Gynaecological works, 1871; Diseases of women, 1872.

Simptome, sûnt tulburările funcționale, prin cari se caracterisează maladiile. S. sûnt *subiective,* pe cari le simte bolnavul, și *obiective,* pe cari le vede sau găsesce medicul. S. pathognomonic e un S., care prin el singur permite recunoascerea unei boale. [V. I.]

Simț, v. Sens.

Simțiveara, numire rom. a paserei Pițigoiu. (v. Paridae.)

Simu, *(Seim)* 1) *S., Nicolae,* n. în Ciufud lângă Blaj, oficial reg. † 4 Iunie 1842 în Arad, în etate de 70 ani. A lăsat o fundațiune sub administrarea capitlului mitrop. din Blaj, care face acum 45,400 cor.; venitul e destinat cu deosebire spre crescerea fetițelor.

2) *Simu, Romul,* scriitor rom., n. 1857 în Ciufud, a fost învĕțător și a scris: »Monografia econ. a comunei Orlat« și »Cartea stuparilor săteni«; a colaborat la rev.: »Foaia școlastică«, »Foaia Poporului«, »Bunul Econom« și »Revista economică«. 1902 ales membru ord. al secțiunii ecomice a »Asociațiunii« din Sibiiu.

Simulacru, chip, idol, umbră, fantoamă.

Simulare, fățărire, în sens positiv; când cineva arată înafară ceea ce nu simte; ți-se arată binevoitor, în realitate însă nu e așa; ori pretextează un morb, pe care nu-l are; *dissimulare,* prefacere în sens negativ, ascunde ceea ce are. (Cf. Prefăcĕtorie.)

Simulia columbacschensis Fabr., insect dipter, ce își trage numele după un sat din districtul sêrb. Passarowitz, numit Columbaci (v. ac.). In timpul furtunilor se ascund în găurile stâncilor, pentru a ieșí apoi sub înfățișarea unui nor întunecos. In regiunile din partea inferioară a Dunării populația are mare frică de această muscă, care atacă vitele. Ele întră în urechi, în nas, în gura vitelor spre a le suge sângele. Ele înțeapă și pe om și înțepăturile sûnt mai nesuferite decât ale țințarilor.

Simultaneu, deodată, în acelaș moment.

Simum, vênt, v. Samum.

Simziana, sau *Iana Simziana,* o dină din basmele poporului român. E identică cu Ileana Cosinzeana. (v. ac.) S. e dină a lunei (de pe ceriu); amorezul ei Fĕt-Frumos de regulă e luceafĕrul, care se îndrăgostesce de lună.

Sin —, v. și *Syn —.*

Sin, v. Cosinus.

Sin *de mare,* porțiune mai întinsă din suprafața mării intrată în uscat. In nomenclatura geografică sûnt mai multe numiri, cari denotă intrările mării în lăuntrul uscatului: 1) *Sin* și *Golf* (v. ac.), întrebuințate pentru porțiuni mai mari din mare, astfel că suprafața apei întrece pe aceea a părților din coastă intrate în mare și care le despart, (s. e. Golf dela Genova, dela Lyon, dela Odessa). 2) *Baie,* porțiune mică de mare, în general largă și terminată spre continent în formă de arc de cerc; are loc mai ales la coastele joase și regulate. 3) *Bucht* și *Fjord,* tăieturi ânguste ale coastelor, cari întră mai mult sau mai puțin adânc în uscat și se ramifică adese ori. Aceste neregularități ale coastelor sûnt produse sau de erosiunea mării sau sûnt alviile unor vechi fluvii ocupate de mare.

Sina, *Sim., bar.,* comerciant bogat, originar din Muscopolie în Albania, a trăit în Viena; deși era Arămân de naționalitate, a lucrat numai în folosul elenismului. Frumoasa academie la Athena e un dar al lui S. N. 1810, † 1876.

Sinagoga, *(grec.)* la Israeliți local public de convenire pentru celebrarea cultului religios.

In România sûnt S. foarte multe, amĕsurat numĕrului de locuitori ovreiesci de aproape o jumĕtate de milion. In 1893 existau în țeară 305 S. cu 169 preoți (hahami); din acestea, orașul Iași singur avea 83 de S. cu 31 hahami, pe câtă vreme la Bucuresci erau 13 S. și 17 hahami. Majoritatea S. aveau și câte un rabin, și țineau lângă ele școale; de ele depindeau în fine și un numĕr considerabil de case de rugăciuni în localități mai mici. Administrația lor este în genere independentă de olaltă și se află în mâna unui comitet ales de membrii comunității respective. (Cf. Alman. Cult. pe 1893. Buc., p. 91 și 219 un., unde se găsesc și amĕnunte relative la unele județe și comunități.)

Sinai, un trunchiu de munți pe peninsula cu acelaș nume. Vîrful cel mai înalt e Gebel Caterin (2602 m.). Pe Ras es-Safsafe (1994 m.) sau pe Gebel Musa a dat Ddeu cele 10 porunci lui Moise. In timpurile mai vechi ale creștinismului erau multe mănăstiri, schituri și capele pe muntele S. Acum e mănăstirea Sf. Catarina, zidită de împĕratul Iustinian pe la 527 d. Chr.

Sinaia, com. urb. în România, j. Prahova, în mijlocul munților, aproape de granița Transilvaniei. S. are un institut pentru hidroterapie, multe hoteluri și vile elegante. Numele și-l-a primit dela vechea mănăstire S. Avêntul, ce l-a luat S., e de a se mulțămí regelui Carol, care petrece o parte a anului aici în castelul Peleș (v. ac.) la poalele Bucegiului. S. are 2210 loc.

Poporaţiunea s'a înmulţit mai ales dela 1880, de când S. a devenit reşedinţa de vară a regelui Rom.

Mănăstirea S. a fost zidită la 1695 de marele spătar Mihail Cantacuzino, care i-a şi dat numele după muntele Sinai. Mănăstirea S. se întreţine de Eforia spitalelor civile. In ea a locuit şi regele până la terminarea castelului Peleş.

Sinalagmatic, bilateral. Contractul e S. când părţile se obligă reciproc una către alta, s. e. vêndarea, schimbul. E *unilateral,* când una sau mai multe persoane se obligă către una sau mai multe persoane fără reciprocitate, s. e. donaţiunea, depositul, mandatul.

Sinalefa, în gramatică: îmbinarea a două cuvinte într'unul.

Sinaloa, *(Cinaloa),* stat litoral în Mexico, 87,231 km²., cu 258,845 loc. (1895); economie de vite şi minerit. Capitala Culiacan.

Sinan, *paşa,* general turc, de origine Albanez, învingĕtor în Arabia, în Tunis (el a recucerit La Goulette), guvernator al Egiptului, mare vizir, a condus expediţia contra lui Mihaiu Viteazul, a fost învins la Călugăreni şi a fugit cu ruşine la Giurgiu (1595).

Sinapis, (botan.) v. Brassica.

Sinapism, cataplasmă făcută cu semênţă de muştar. S.-ele se prepară cu apă rece, cel mult căldicică.

Sinăuţul *de jos* şi *S. de sus,* două comune rur., parochii, moşii boieresci în căp. şi j. Siret în Bucovina; S. de jos are 1135 loc. (1068 ort.-or., 33 rom.-cat., 34 mos.), 1 şcoală primară; *S. de sus,* parochie cu Gărbăuţul, are 1036 loc. (1020 ort.-or., 16 rom.-cat.)

Sinaxar, *(grec.)* viaţa sfinţilor pe scurt tractată şi însemnătatea serbătorilor din biserica grecă. La noi S. se cuprinde în Mineiu (v. ac.).

Şinca, numele a 2 com. mici în Trans.: *Ş. veche* cu 1424 şi *Ş. nouă* cu 1640 loc. rom.

Şincai, *George,* cel mai însemnat cronicar român şi unul din apostolii deşteptării naţionale, n. 27 Febr. 1753 sau 54 în Şămşud, sat în scaunul Murĕşului. Tatăl sĕu era plugar, din o familie nobilă, de origine din Şinca veche. A învĕţat în Sabed şi Şămşud, iar şcoalele secundare în Oşorheiu, în seminariul iosefin al iesuiţilor din Cluj, şi retorica în gimn. piariştilor din Bistriţa săs., unde a învĕţat limba germană. La 1773, abia de 20 de ani, fù numit profesor de retorică şi poetică în Blaj. In 1774, după recomandarea tuturor şi mai ales la stăruinţa prepositului Ignatiu Darabant, pe urmă episcop al Orăḑii mari, a fost trimis la Roma împreună cu P. Maior, în institutul de propaganda fide. Ací ascultà filosofia 2 ani şi teologia 3 ani; dar studiul sĕu de predilecţiune era istoria naţiunii sale, pentru care privirea măreţelor monumente ale Romei ii aprinse o caldă iubire. Incurajat de cardinalul Stefan Borgia, secretarul colegiului, care îl numí custode al bibliotecii şi îi mijlocí cercetarea tuturor bibliotecilor din Roma, Ş. făcù o enormă colecţiune de note istorice, pentru a scrie istoria Românilor. După 5 ani, luând doctoratul în specialităţile, pentru cari fusese trimis, vení în Viena. Aci remase încă un an din ordinul împĕrătesei Maria Teresia, ca să studieze pedagogia, dreptul natural, dreptul ginţilor şi dreptul canonic. Intreţinut în seminariul Santa Barbara, unde amicul sĕu, S. Micul, era director de studii, colaborà şi publicà cu el gramatica română, cu text latin, în 1780; şi continuà studiile sale istorice, lucrând ḑiua şi noaptea. Cunoscù pe cei mai mari scriitori, cari îi arătară multă simpatie şi îi înlesniră multe cunoscinţe. Reîntors în Blaj, funcţionà 12 ani ca director şi inspector al şcoalelor unite din Ardeal, înfiinţà 300 de şcoale comunale, făcù 2 abecedare, un catechism, o aritmetică, o gramatică latină. Insă în 1794, începênd o reacţiune violentă în contra ideilor liberale ale lui Iosif II şi ale revoluţiunii franceze, Ş. încă fù acusat ca turburător al ordinei publice, suspendat din directorat şi închis, pe temeiul mincinoasei interpretări a unor vorbe ḑise de el în contra episcopului Bob. Adevĕratul motiv al acestei persecuţiuni era, că Ş., renunţând la călugărie ca şi P. Maior, critica administraţiunea episcopului şi susţinea oposiţiunea clerului în contra lui. Desvinovăţindu-se, Ş. fù achitat; dar remase fără adăpost şi fără sprijin material, rătăcind dintr'un loc într'altul. In 1796 plecà la Viena spre a-şi reclama drepturile. Atunci, trecênd prin Oradea, episcopul Darabant, vechiul sĕu patron, îi dete 20 de galbeni pentru călĕtorie. Reîntorcêndu-se din Viena fără succes, întrà ca îngrijitor de moşie şi ca profesor în familia contelui Vass, la Ceaga, în Ungaria. După 6 ani, terminând educaţiunea fiilor Vass, plecà în 1803 la Buda, spre a se ocupa numai cu studiile istorice, cari erau continua lui grije cu toate ocupaţiunile sale de director şcolar şi pe urmă de profesor particular. Pretutindeni cerceta bibliotecile publice şi private şi făcea extrageri sau copia manuscripte întregi, ca s. e. »Cronica bălăcenească«, care era al 20-lea vol. în colecţiunea manuscriptelor sale, şi cronica lui Miron Costin, al 25-lea. Trecênd prin Oradea mare, remase 3 luni la curtea episcopului Darabant, în cercul eruditilor canonici de acolo, între cari era şi S. Vulcan, toţi amici ai sĕi. Aci scrise latinesce autobiografia sa, în metru elegiac. Aflând ocasiune binevenită şi ajutat cu bani de amicii sĕi, plecà în fine la Buda ca corector al cărţilor române în tipografia universităţii pestane. Ací, unde se afla şi amicul şi tovarăşul sĕu de studii, S. Micul, Ş. lucra continuu la cronica sa. La 1805 publicà cu Micul a 2-a ediţiune îndreptată a gramaticei române. La 1807 tipăresce într'un calendar un studiu întitulat »Istoria Românilor«. La îndemnul lui S. Vulcan, ajuns episcop, începe tipărirea cronicei, tot ca apendice (adaus) la calendariul pe 1808 şi 1809. Insă o întrerupe, probabil oprit de censură, părăsesce Buda şi se retrage la foştii sĕi elevi, comiţii Vass, în Sinnea, cott. Abauj. După 2 ani vine la episcopul Vulcan, unde stă iar un an şi ajunge cu scrierea cronicei la 1739. In 1812 vine din Ungaria pe jos, cu toiagul în mână şi cu cronica în desagi, ca s'o aducă la censură în Alba-Iulia. Atunci trecù şi prin Blaj şi, după alte visite, cercetà şi seminariul teologic, unde vorbele şi deamna sa înfăţişare lăsà o impresiune adâncă şi o neştearsă suvenire în memoria studenţilor teologi. Neaprobându-i-se cronica se reîntoarse plin de mâhnire la generosul sĕu amic, episcopul Vulcan, căruia pentru ospitalitatea primită îi lăsà o copie a cronicei sale. La 1814 mai vení odată în Transilvania,

să presente censurei din Cluj traducerea latină a cronicei, care fù asemenea cu ocară desaprobată. De atunci nu s'a mai vĕḑut Ș. și de abia la 1866 s'a aflat, că se retrăsese din nou la comiții Vass, unde murí în 1816.

Cronica sa, dela 86—1739 d. Chr., s'a tipărit ediț. I completă, 3 vol., la 1853 în Iași, din inițiativa domnului Moldovei Grigorie Ghica sub îngrijirea lui Tr. A. Laurian, după o copie a manuscriptului din Oradea mare. Ediț. II. Bucuresci, 1886, adausă cu observațiuni scoase de Gr. Silași din manuscriptul bibliotecii museului din Cluj. Această cronică începuse a o tipărí, afară de Ș. în calendariul dela Buda 1807—8—9, încă și A. Gavra (v. ac.) și archimandritul Ghermano Vida, în Iași 1843, după o copie a manuscriptului din Oradea, cumpĕrat la o licitațiune în Viena și vêndut pe urmă lui Grigorie Ghica; însă numai vol. I. Manuscriptele lui Ș., descoperite de N. Densușianu (v. ac.) în bibliotecele din Oradea mare și Cluj, formează 41 de tomuri. Din acestea, 30 formează numai colecțiunea de documente la cronica Românilor, din cari 3 vol. groase poartă titlul »Scrisorile cele mari sau Analele Românilor«, din cari se vede, că erau făcute pentru un plan mai mare de cum a putut Ș. scrie cronica sa în mijlocul lipselor și persecuțiunilor. Un volum »Chronica latina«, dela 86—1783, presentată censurei din Cluj la 1812 sau 13 (?). Din alăturarea acestui manuscript cu cel dela Oradea mare, după care s'a tipărit cronica la 1853, resultă că manuscriptul din Cluj cuprinde mai multe îndreptări și adausuri, cari lipsesc în I-a ediț. a cronicei, și alte observațiuni. Intre manuscripte se află încă: »Responsum ad crisim Caroli I. Eder in supplicem libellum V.«; »Vocabularium ad tria regna naturae« în 4 limbi; »Istoria naturei sau a firei«; și mai multe scrisori.

Ș. în ideile sale religioase era tolerant și foarte judicios; în cele sociale, deșí nobil, era părtinitor al dreptății și egalității tuturor; în cele politice, Ș. împreună cu Cichindealu, Micu și P. Maior, era apostolul ideii de naționalitate și prin urmare de unire a Românilor. El privea cu durere desbinările de veacuri între Români, cari trebuiau să fie moștenitorii de drept ai imperiului roman de resărit. In limba literară era inovator cumpĕtat; rar întrebuința cuvinte latine și uneori italiene, numai unde era neapĕrată trebuință; lua cuvinte și frase din toate provinciile române; iubia mult proverbele și idiotismele, cari sûnt o frumseță a limbei. Ca fond, opera sa, deși sub formă de anale, are însușiri adevĕrat istorice, mai ales prin mulțimea isvoarelor, prin spiritul critic și prin unitatea istorică sau continuitatea firului vieții naționale. [M. Strajanu.]

Sincarp, (botan.) v. Gynoeceu.

Sincel, *(grec.)* ieromonach sau persoană eclesiastică, care îngrijesce de cele casnice și de cancelaria curții episcopesci.

Sinceritate, starea și atributul acelor oameni, cari, liberi de ori și ce prefăcĕtorie, în vorbe, fapte, ținută, semne și gesturi urmează constant a se conforma gândirilor și vederilor ce au. [Pl.]

Sincopa, figură gramat., când se ia o silabă din corpul cuvêntului. [*]

Sincretism, *(grec.)* în terminologia filos. acea direcțiune, care alegênd din diferitele sisteme cele ce se par adevĕrate, bune și potrivite, pe aceste le combină într'un nou sistem. (Cf. și Eclecticism.) Sincretiști renumiți au fost în anticitate: Philo, Cicero și Neoplatonicii; în evul mediu: Mirandola și Bessarion; în timpul mai nou: Ancillon († 1837), Jouffroy († 1842) și Vict. Cousin (1792—1867). [Pl.]

Sind, prov. în presidenția indo-brit. Bombay, la cursul inferior al Indului; șes nesănătos; 124,862 km², cu 3.003,711 loc. Până la 1843 a fost stat independent cu capitala Carací.

Sindhu, rîu, v. Indus.

Sindic, cel numit spre a îngrijí de afacerile unei comunități, ale unui corp din care este membru. (S. e. S. unui faliment, mandatarul creditorilor într'un faliment.) Inainte vreme, mai prin toate țerile, fiecare corporațiune sau comunitate poseda un S. și un ajutor, însărcinați să aibă grija intereselor comune, să facă încasările, să întrebuințeze resursele comune și sarcina poliției interioare a comunității. Instituția S. a străbătut aḑi prin toate legislațiunile europene. S. de falimente avem și în România, iar în ultimii ani, prin modificări ale cod. comercial român, s'au creat și judecători S.

Sindicat, consorțiu, cartel.

Șine, raliuri, fâșii de fier sau oțel, fabricate pentru usul căilor ferate ori pentru scopuri de construcțiune.

Intradistanța șinelor la cele mai multe căi ferate e de 1·435 m. Numai în Rusia e de 1·524 (mai mult din considerațiuni militar-strategice). In timpul din urmă s'au construit însă și multe căi fer. cu o distanță numai de 1·00, 0·75 m., de preferit pentru regiuni montane, putêndu-se construí coveie (curbe) cu radiu redus, fără ca ințeala trenurilor să sufere ceva prin aceea.

Sinear, nume dat Babiloniei în Testam. vechiu.

Sinecdocha, figură de stil, care se produce când înlocuim un cuvênt prin altul, parte pentru întreg, specie în loc de gen și viceversa, abstract în loc de concret, singular în loc de plural, etc. [*]

Sinechologia, *(grec.)* în terminologia filos. acea parte a metafisicei, care tractează despre nexul causal și final al lucrurilor. Așa a numit Herbart (1776—1841) a II-a parte a metafisicei sale, care conține filosofia matem. și a sciințelor naturei.

Sine cura, *(lat.)* fără grije; beneficiu împreunat cu venite mari, fără să reclame multă muncă; posiție nemeritată.

Sinedriu, *(Sanhedrin),* tribunal suprem la Ovrei.

Sine ira et studio, *(lat.)* »fără mânie și intențiune«, adecă imparțial, citat din Tacitus, Annales I, 1.

Sinemurian, (geol.) o subdivisiune a jurasicului inferior.

Sineresa sau *Crasa,* figură gramaticală, care din două silabe face una singură.

Sinesci, *mânăstire* lângă satul cu aceeași numire în Rom., j. Ilfov. Aḑi e redusă la biserică de mir. (Dicț. geogr.)

Sinet, chitanță, poliță.

Singapur, *(Singapore),* insulă engl. la capul sudic al peninsulei Malacca, 555 km², cu 184,554 loc. (1891). *Capitala S.,* 160,000 loc. (90,000 Chinezi); port liber; fundat 1819 de Sir Stamford Raffles. Piața principală a Indiei po-

sterioare. La 1893 au întrat în port 4435 năi mari de 3.519,063 tone.

Singhalezi, locuitorii vechi ai ins. Ceylon (v. ac.).

Singidunum, cetate lângă Dunăre în Dacia ripensă, în față cu Titel, unde se varsă Tisa în Dunăre. (Cf. Procopius, De aedificiis IV, 6, pag. 287.)

Singleton, (engl., pron. singlt'n), în jocul de cărți coloarea, din care avem o singură carte.

Singular, în gramatică, dacă substantivul arată un singur lucru sau ființă, e în numĕrul *singular*; arătând mai multe, e în numĕrul *plural*. [*]

Sinhala, v. Ceylon.

Sinigaglia sau *Senigallia*, antica *Sena Gallica*, oraș maritim în prov. ital. Ancona, cu 22,499 loc., scalde de mare foarte cercetate, pescărit. Scaun episcopesc din secl. IV.

Sinistru, nenorocit, de piază rea, îngrozitor.

Sinking fund, *(engl.)* fond de amortisare.

Sinod sau *Conciliu*, adunarea Sfinților părinți, adecă episcopii bisericei, pentru a decide în cause dogmatice, rituale, disciplinare și alte, ce se țin de biserică. După exemplul apostolilor, cari s'au întrunit de mai multe ori pentru deslegarea unor întrebări de însemnătate în desvoltarea bisericei, au început în secl. III a se aduna sf. părinți în S. locale (provinciale mitropolitane) și mai tărḑiu, începĕnd cu secl. IV în sinoade ecumenice (generale din întreaga biserică). S. âncă dela început s'au privit ca autoritatea cea mai înaltă în biserică; decisiunile sinoadelor ecumenice (canoanele) sûnt obligătoare pentru întreaga creștinătate, iar ale celor locale numai încât au fost sancționate prin un S. ecumenic. S. ecumenice la cari au fost representate cele cinci patriarchii ecumenice (Roma, Constantinopole, Antiochia, Alexandria și Ierusalimul) sûnt șepte și adecă dela 1) Nicea a. 325, 2) Constantinopolea a. 381, 3) Efes a. 431, 4) Chalcedon a. 451, 5) Constantinopole a. 553, 6) Constantinopole (ținut în Trulla palatului împĕrătesc) a. 691, 7) Nicea a. 783. După despărțirea bisericei în cea de resărit și cea de apus, atari S. ecum. nu s'au mai putut ținea. Bis. cat. consideră însă de ecumenice alte 13, la cari papa convocase pe toți episcopii. Pe lângă aceea s'au ținut și se țin însă până în ḑiua de astăḑi în deosebitele părți ale bisericei, după cum adecă biserica are o posițiune favorisată în stat, S. locale (provinciale, patriarchale, naționale, mitropolitane, eparchiale, ș. a.) In biserica rus. există așa numitul *S. permanent* înființat de împĕratul Petru cel Mare la 1723 ca cel mai înalt for administrativ și judecătoresc al bisericei din Rusia. (v. și art. Statutul organic.) [Dr. Il. P.]

Sinodul bisericei autocefale române, ca instanță supr. pentru România, a fost înființat mai ântâiu prin decretul organic al lui Cuza din 3 Dec. 1864. După această lege, lucrată în vederea celei rusesci, S. trebuia să fie compus și din laici, dintre cari întimpinăm de fapt doi în primul S. de 42 membri. Antâia ședință o ținù în 1 Dec. 1865, și apoi mai urmară alte 14. Locotenența domnească, care resturnase pe Cuza in 11 Febr. 1866, nu era mulțămită cu legea veche și elaborà alta, în care se restrinse libertatea alegerii și se declarau membri de drept mitropoliții, episcopii, decanii facultăților de teologie și rectorii seminarelor. O fire stabilă o căpĕtă S. însă de abia cu legea din 14 Dec. 1872, (v. art. Ort. bis. din România). In 3 Maiu 1873 S. își votă un regulament intern, ale cărui trăsĕturi fundamentale ar fi: ministrul cultelor deschide cele douĕ sesiuni annuale printr'un mesagiu regal, care prescrie lucrările de tractat din partea adunării. Ședințele, cari nu sûnt publice, se publică totuși în resumat în periodicul oficial »Biserica ort. română«. Mersul desbaterilor este regulat după normele parlamentare adoptate pretutindeni; votul însă este totdeuna după majoritate absolută, fie secret, sau pe față. Pentru studiul feluritelor proiecte se pot numí comisiuni cu câte un raportor. Cancelaria S. în fine cuprinde 1 director teolog, 4 copiști și 2 stenografi. (Alman. Cult. pe 1868 și 1893.)

Sfântul sinod, v. Episcop.

Sinoe, *lac* în Rom., j. Tulcea, cu întindere de 400 km², e o parte a lacului Razim și stă în legătură cu Marea Neagră prin canalul Portița. Pe malul lacului se află comune, ai căror locuitori sûnt pescari. Apa lui conține și sare.

Sinolog, chinezist, cunoscĕtor al celor privitoare la China.

Sinonime, în gramat. cuvintele, cari arată noțiuni identice sau înrudite. [*]

Sinope, în anticitate colonie grec. în Paflagonia, lângă Marea Neagră, mai tărḑiu reședința regilor din Pont, acum oraș în vilaietul turcoasiatic Kastamuni, 8000 loc.; port. 30 Nov. 1853 aci a nimicit admiralul rus Nachimov flotila turcească a lui Osman Pașa.

Sinoptic, ce permite a cuprinde dintr'o privire diferitele părți ale unui întreg.

Sintaxa, aceea parte a gramaticei, care se ocupă cu construcția ḑicerilor (proposițiilor), părțile lor constitutive, felurile lor, etc. [*]

Sintea, (magh. *Szintye)*, com. mare în Ung., cott. Arad, cu 385 case și 1762 loc. Rom., puțini Magh. Teritoriul: 7769 jug. cat. foarte productiv. Teren de vênat de predilecțiune al archiducelui Iosif.

Sintesa, *(grec.)* în genere modul cum din singuratice părți se compune întregul. In terminologia logică se numesce S. acela dintre metoadele euristice, care ne arată calea cum din gândiri de o formă mai simplă cugetarea întocmesce gândiri de o formă mai complexă. Ea se poate aplica aproape în toate operațiunile cugetării logice. [Pl.]

Sintron, *(grec.)* scaunul archieresc așezat în dosul Sf. mese a altariului, unde șede archiereul la cetirea Apostolului sub Sf. liturgie, încungiurat de ceialalți preoți. Prin aceasta împreună ședere, archiereul represintă pe Isus încungiurat de apostoli.

Sinucidere, v. Suicid.

Sinul lui Adam, (teol.) v. Limb.

Sinus, v. Cosinus.

Sion, fortăreața vechiului Ierusalim și muntele, pe care era ea zidită; iar în sens mai larg S. se numia poporul cel ales (israelit) din Palestina și diaspora; în sens figurat biserica creștină și împĕrăția cerească.

Sion, *Gheorghe*, poet român, n. 22 Maiu 1822 în Hîrșova, sat și moșie părintească în j. Vasluiu, † în Oct. 1892 la Bucuresci. S. e din o veche familie boierească, care după tradițiune se trage dela un Demir Gherei, fiu al hanului tătăresc, care

ca ostaş al lui Stefan cel Mare, distingêndu-se prin bravura sa în contra Turcilor, fù dăruit cu rangul de boier şi cu o mare moşie în Vasluiu; şi, creştinându-se sub numele de Sion, luà în căsătorie pe o nepoată a lui Stefan. Instrucţiunea elementară o primí S. în casa părintească şi urmà 2 clase în colegiul Sf. Sava din Bucuresci. După moartea mamei sale, neputênd continua studiile din causa greutăţilor familiei, întrà dela 18 ani ca funcţionar în cancelaria ministerială din Iaşi. Inzestrat dela natură cu o închipuire vie, cu inimă simţitoare şi cu setea de a sci, caracteristică spiritelor alese, iubia mult literatura şi căuta să-şi câştige singur ceea ce nu-i putù da şcoala. Ca autodidact era o autoritate între colegii sĕi de cancelarie, şi prin versurile sale îşi făcù de tinĕr o bună reputaţiune de poet. Din causa unei poesii, »Viitorul«, publicată în »Foaia pentru minte« a lui Bariţiu din Braşov şi în care se credea atinsă Rusia, fù destituit, lucru care mări stima şi renumele de care se bucura. Câtva timp fù secretar al societăţii pentru arêndarea vămilor. La 1847, tatăl sĕu fiind slăbit de bĕtrâneţe, S. se reîntoarse la Hirşova, ca să cultive moşia părintească şi să reînalţe familia la o stare mai bună. Insă anul 1848 îl smulse din viaţa, pentru el atât de plăcută şi plină de ilusiuni, dela ţeară. Luând parte la mişcarea de atunci, fù pus pe lista celor 17 proscrişi şi, scăpând de poliţie, care căuta să-l prindă, trecù prin Muntenia în Transilvania, asistà la adunarea dela 3/15 Maiu, apoi trecù în Bucovina, unde remase un an şi jumĕtate, împreună cu alţi refugiaţi, în patriarchala familie a lui Hurmuzachi. Reîntors în ţeară, după suirea pe tron a lui Gr. Ghica, fù câtva timp archivar al statului. In 1857 trecù la Bucuresci, unde se căsătorí, luând ca zestre o proprietate în j. Ialomiţa, numită »Elisa« după numele soţiei sale. Pe lângă alte ocupaţiuni, ca proprietar, care din o câmpie aproape deşartă de pe Bărăgan făcuse o vilă desfătătoare, ca funcţionar şi în urmă ca membru al Academiei române, S. desfăşurà o întinsă activitate literară. Iată scrierile lui în şir cronologic: »Achile«, tragedie tradusă din grec. după At. Cristopol, un poet de predilecţiune al mamei sale, de origine greacă; »Ceasurile de mulţămire«, poesii, 1843; »Moartea lui Socrate« în versuri, după Lamartine, 1847; »Misantropul«, comedie de Molière, 1854; »Zaira«, tragedie de Voltaire, 1854; »Istoria şi întêmplările baronului Münchhausen«, 1855; »Din poesiile mele«, 1857; »Suveniri de călĕtorie în Basarabia«, 1857; »Safir sau piatra preţioasă«, 1857; »Diua«, jurnal, 1859; »Revista Carpaţilor«, 1860 până 1861, singura revistă literară pe atunci; »Istoria Daciei« 3 vol., trad. după Fotino, 1860; »Istoria Ţerii-Românesci« trad. din grec. după fraţii Tunusli, 1863; »101 fabule«, 1869; »Dramatice« 1 vol. (La Plevna, dramă; Candidat şi deputat, comedie), premiate de Academia română; »Horaţiu« de Corneille; »Athalia şi Phaedra«, drame de Racine; »Suveniri contemporane«, 1888. Aceste scrieri şi mai ales Revista Carpaţilor şi poesiile sale, pline de idei şi simţeminte naţionale şi scrise într'o limbă populară şi curată, câştigară lui S. în acea epocă de entusiasm un frumos renume de scriitor şi poet între toţi Românii. In versuri însă are mai puţină originalitate şi valoare literară decât în proză. Ultima şi de sigur cea mai bună scriere a sa sûnt Suveniri contemporane, închinate memoriei fiului sĕu Demir, scriere instructivă din punct de vedere istoric, cea mai plăcută în felul sĕu prin naturaleţa, simplitatea şi farmecul poetic al stilului, şi care poate serví ca model de limbă literară, afară de unele neologisme netrebuitoare.
[M. Strajanu.]

„Sionul românesc", foaie bisericească, literară şi şcolastică, redactată de Dr. G. Silaşi (v. ac.) 1865—66, apoi 1871—72 în Viena. Apărea de 2 ori pe lună.

Sioux, (pron. siu.), seminţie indiană în America de nord. S. se numesc în limba lor Dacota.

Şipca, *pas*, leagă satul Gabrovo din Bulgaria cu Rumelia estică. In resboiul oriental din 1877—78 lângă Ş., sat aşezat lângă pasul Ş., s'au luptat în mai multe rânduri oştirile rusesci cu Turcii.

Şipeniţ, comună rur. cu cătunul Luhul, parochie, moşie boierească în căpit. şi j. Coţman în Bucovina, are 3504 loc. (3290 ort.-or., 44 rom.-cat. şi uniţi, 170 mos.), 1 şcoală primară; cu anticităţi străvechi pe teritorul şi scaunul unui cnezat românesc prin secl. XIV şi XV. (Cf. Kozak-Fischer, Heimatskunde der Bukowina. Czernowitz, 1900, pag. 63.)

Sipet, ladă cu acoperemênt boltit.

Şipet, com. mare în Bănat, cott. Timiş, cu 9204 jug. cat. şi 2805 loc. rom. şi germ.; agricultură, vierit.

Siphon, v. Sifon.

Siphoneae, (botan.) serie de Alge verdi. Au aparatul vegetativ un tub simplu sau ramificat, nedespărţit în interior în celule, ci ocupat de protoplasmă cu numeroşi nuclei. Ca genuri mai principale: *Caulerpa*(v. ac.), *Acetabularia* Lamx., *Botrydium* Wallr., *Vaucheria* DC., ş. a.

Siphonogame, (botan.) alt nume pentru Phanerogame (v. ac.), dat după particularitatea ce o au grăunţii lor de polen, când germinează pe stigmat, să dea un tub sau siphon, care străbate prin stil şi placenta până la ovul, spre a fecunda oosfera de ací.

Siphonophori, (zool.) o clasă a Hydrozoarilor (v. ac.) caracterisată prin coloniile libere de polipi şi capabile de a se mişca în apa înconjurătoare. Trăiesc în mările calde şi temperate ale celor două emisfere.

Sipica, numirea populară a plantelor: Cephalaria transsilvanica Schrad. şi Scabiosa ochroleuca L. (v. ac.).

Şipisca, în secl. XVI şi XVII un oraş mare arămânesc în Albania, aproape de Muscopolie; adi e un sat mic cu 200 Fărşeroţi.

Şipot, locul unui puternic isvor de apă de beut şi de adăpat.

Şipot *pe Siret*, com. rur. cu cătunul Bursucăul, parochie dimpreună cu comuna rurală Ricina şi o parte din Lăpuşna, moşie mănăstirească în cap. şi j. Vijniţei în Bucovina, are ca parochie 1220 loc. (1099 ort.-or., 26 rom.-cat. şi uniţi, 95 mos.), 1 şcoală primară.

Şipot pe Suceava, com. rur. cu cătunele: Arşiţa Pohăneştilor, Bobeica, Brodina, Ghiaţa Pohăneştilor, Ialovicioara, Iarovita, Isvorul de jos, Pleşul Moldovei, Pohăneştii Proşirei, Ropocelul, Sărata, Smideştii Moldovei, Tăsculiţa Pohăneştilor, parochie, moşie mănăstirească în căp.

Rădăuţului şi j. Seletinului în Bucovina, are 1998 loc. (1776 ort.-or., 40 rom.-cat., 182 mos.), 1 şcoală primară în Ş.

Şipotele, com. rur. în Rom., j. Iaşi cu 881 loc. Biserica din Ş. a fost arsă de Turci, s'a refăcut de Greci. In apropierea bisericei e o fântână, numită a lui Stefan Vodă, credêndu-se a fi făcută de marele domn.

Sipunculus, un Anelid din ordinul Gephyrienilor nearmaţi (v. ac.) adecă a Geph. lipsiţi de peri pe corp. Corpul animalului e cilindric şi partea anterioară e retractilă, încât simulează o trompă. Locuiesce pe coastele Europei, înfundat în năsip.

Sir, (engl., pron. sör), titlu dat ori cărui bărbat onorabil. Se pune înainte de numele de botez.

Sirach, *Isus, fiul lui S.*, un Ovreiu din Ierusalim, care a trăit cam cu 200 ani a. Chr. El a compus o colecţie de sentenţe religioase şi filosofice. Originalul ovreiesc, care s'a pierdut, a fost tradus în grecesce de nepotul sĕu.

Siracu, comuna cea mai frumoasă arămânească la Pind în Epir pe lângă graniţa grecească, cu preste 3000 loc. Renumitul ministru grecesc Coletti şi cunoscutul poet Salacostas sûnt originari de aici.

Şiras, *(Şiras)*, capitala prov. pers. Fars, la altitudine de 1450 m., 32,000 loc.; după căderea Sassaniţilor Ş. a fost capitala Chalifilor şi sediul splendoarei, sciinţei şi poesiei orientale. Odinioară avea comerciu însemnat cu vin renumit, oleiu şi apă de rose; 1853 a fost aproape ruinat de cutremur de pămênt.

Sîrbi, *(Szerfalu)*, comună rur. în Maramurĕş, cu 842 loc. Rom. şi 404 Ovrei. 2 bis. şi şcoală română. (v. şi Sêrbi.)

Sirca, 1) *S.*, com. rur. în Rom., j. Iaşi, e formată din 7 sate cu 3519 loc., cari odinioară au fost Ţigani robi şi Ruşi. Ei vorbesc românesce şi sûnt gr.-ort.

2) *Sirca*, sat în Rom. j. Iaşi. Aici s'a resboit Stefan Vodă cu Vasile Lupul între anii 1649—57.

Sir Darja, (vechiul *Jaxartes)*, rîu în Asia centrală rusească, isvoresce în Tienşan, se varsă în lacul Aral; 2860 km. lung, basin 453,350 km². După acest rîu e numită *prov. rus. S.* în guvernamentul general Turkistan, 504,658 km²., cu 1.479,848 loc. (1897). Capitala Taşkent.

Sire, (franc., pron. sir), titlu dat monarchilor.

Şireag, rang; linie de bătaie; mănunchiu; salbă.

Siredon, Axolotl (v. ac.).

Sirena, aparat acustic, cu ajutorul căruia putem produce tonuri de diferite înălţimi, indicând şi numerii lor de vibraţiuni. Cu S. putem determina numĕrul de vibraţiuni ale ori cărui ton regulat.

Sirene, fiinţe demonice ale mării, închipuite ca fecioare mândre, cari locuiesc pe ţermurii mării dela apus, aproape de stânca Scylla (v. ac.). Cântarea lor era fermecătoare, şi cu ajutorul ei ademeneau pe navigatori, ca să vină la ele, apoi îi omorau. Au cercat, ca în cântece să se întreacă şi cu musele (v. ac.), dar acestea le-au învins. S'au representat ca fete cu pĕr lung, cu aripi, dela şold în jos cu solzi de pesce, dela genunchi în jos cu picioare ca de gâscă.

Sirenia, un ordin de mamifere, cuprinḑênd animale acuatice lipsite de membre posterioare, iar membrele anterioare transformate în înotătoare, dentiţia este herbivoră, au fisonomia balenelor. Se hrănesc cu fucus şi alte plante marine, ce le găsesc pe coaste. Astăḑi acest ordin este representat prin două genuri: *Dugongul*, ce trăiesce în Oceanul Indian şi Marea Roşie, *Lamantinul*, ce trăiesce la îmbucătura Orinocului şi Amazonului. De curând (1760) a dispărut *Rhytina*, un alt Sirenian, ce trăia în strîmtoarea Behring.

Sirenidae, o familie a Batracienilor Perenibranchiate, caracterisată prin forma alungită a corpului lipsit de membre posterioare, iar membrele anterioare sûnt rudimentare. Gen principal *Siren*, care trăiesce în apele stătătoare din Carolina sudică.

Siret, *rîu*, 535 km., isvoresce în Bucovina din muntele Lungul; urmând un curs torenţial întră în Rom., unde trece prin teritoriul judeţelor: Dorohoi, Botoşani, Suceava, Băcău, Putna, Tecuciu, R.-Sărat, Brăila şi Covurluiu. Pe malurile lui sûnt situate o mulţime de localităţi. Dela obârşie înghiţênd din dreapta şi din stânga afluenţi mici şi mari, alvia lui cresce, şi pe apele lui înoată plute încărcate cu lemne şi cu cereale. S. curge printr'o vale lungă şi mănoasă. Agricultura şi comerciul asigură populaţiunei de pe malurile lui viaţă mulţămitoare.

Siret, *oraş* vechiu în Bucovina, în dreapta rîului cu acelaş nume, nu departe de ieşirea lui din ţeară, are şese suburbii: Horodiştea sau Horodeştii, Ruina, Sasca, Beduina, Tătărcina, Miezenii şi Tirgul vechiu, cu 7773 loc. (2407 ort.-or., 2305 rom.-cat. şi uniţi, 47 protest., 3014 mos.), 3 parochii, 2 şcoale urbane de băieţi şi de fete cu câte 6 clase, 1 gimnasiu inferior, 1 şcoală industrială, scaunul căpit. şi al j., gară de cale ferată locală, berărie, 1 cabinet de lectură: Deşteptarea. La cucerirea Daciei de către Romani a fost aşezată la S. o legiune romană, căci şi astăḑi se găsesc aici monede romane şi remăşiţe de ziduri romane. In timpul năvălirii barbarilor oraşul a fost pustiit. Cavalerii ordinului teutonic încă să fi avut acolo pe dealul Ruina o cetăţuie, care să fi fost dărîmată de Tătari în 1241. După descălecatul al doilea al Moldovei de către Românii maramureşeni, pe la finea secl. XIII şi începutul secl. XIV a fost ales S. ca reşedinţă a ducelui lor. Iancu Sasul, unul dintre primii domnitori, a zidit pe un muncel, numit şi astăḑi Sasca, o cetăţuie, ale cărei urme încă n'au dispărut deplin. Şi o biserică închinată Sf. Treimi a zidit el în vale; ea există şi astăḑi (1903), însă în părăsire, fiindu-i crepat zidul altarului. Altă biserică închinată Sf. Ioan Botezătorul, zidită în 1384 de Margareta, maica beliducelui Petru Muşat, se folosesce astăḑi ca biserică parochială gr.-or., avênd ca filială într'un suburbiu biserica Sbierenilor, închinată Sf. Dumitru, clădită din lemn de stejar pe la începutul secl. XVIII. La uniunea domnitorului Laţcu cu biserica romană a căpĕtat oraşul în 1371 titlul de cetate; s'a înfiinţat acolo o episcopie rom.-cat. pentru Moldova, supusă numai papei, şi mănăstire pentru călugării minoriţi şi alta pentru cei dominicani, lângă care se afla o fântână cu apă vindecătoare. Aceste schimbări bisericesci au provocat între 1373 şi 1380 nisce turburări religioase violente, cari periclitară uniunea bisericească şi existenţa episcopiei, şi necesitară pe episcopul Andreiu

Vasilcu să fugă, iar pe domnitorul Petru Muşat să-şi strămute scaunul domniei la Suceava. In urma altor mişcări antiunioniste dintre 1391 şi 1400 fură alungaţi şi călugării minoriţi şi dominicani, şi episcopia întreagă remase mai fără de confesionali, din care causă îşi pierdù independenţa în 1412, supunêndu-se credincioşii ei archiepiscopului rom.-cat. din Lemberg. De aci înainte oraşul nu s'a mai putut ridica la vr'o însemnătate. [Dr. I. G. Sbiera.]

Şiret, v. Gaitan.

Şireţenia, v. Hypocrisia.

Sirguinţa, forma de a voi şi a lucra constant, cu mare osteneală şi aplicând fără preget un mare quant de forţă, de energie şi de zel la îndeplinirea oarecărei lucrări. Sin. silinţă, străduinţă, asiduitate. [Pl.]

Siria, *(Syria,* turc. *Sûria),* prov. turco-asiatică, platou cu munţii Libanon şi Antilibanon, rîuri Orontes şi Iordan, spre est trece în deşertul sirio-arab. Se compune din S. proprie şi Palestina. Clima uscată, caldă. Producte: bumbac, cereale, mătasă, sesam, masline, vin, tutun, etc. 2 mil. loc., Arabi şi Turci (Mohamedani), Greci, Maroniţi, Armeni (creştini), Druḑi, Ovrei, etc. Are cale ferată Iafa-Ierusalim şi Beirut-Damasc-Mzerib. Oraşe principale: Haleb, Damasc, Beirut şi Ierusalim. S. a fost locuită în vechime de *Siri* sau *Aramei* (Damasc, Palmyra, Baalbec, etc.), Canaaniţi, mai ales Fenicieni, şi Israeliţi (Palestina), tot popoare semite, formând mai multe state. Din secl. VIII a. Chr. devine prov. asiriană, apoi babiloneană, în fine persană. 332 fù cucerită de Alexandru cel Mare; după moartea acestuia întemeià Seleukos (312) un imperiu puternic în S., cucerit în urmă de Romani 64 a. Chr. 636 d. Chr. cucerită de Arabi, dela 968 stăpânită de sultanii Egiptului, dela 1078 de Selgiuci, 1099—1187 de Cruciaţi, apoi iarăşi de sultanii egipteni, dela 1517 de Osmani.

Locuitorii S.-ei au primit creştinismul foarte curând după predicarea apostolilor, aşa încât Sf. Petru acolo şi-a aşezat scaunul sĕu, adecă in oraşul Antiochia, unde a şeḑut 7 ani, până ce s'a strămutat la Roma. Dar şi eresiile orientale au pustiit tare printre Sirii creştini. Astfel au cucerit printre ei Nestorianii, Monofisiţii (numiţi acolo Iacobiţi), Monoteliţii sau Maroniţii şi schisma lui Phoţiu. Cu timpul însă s'au unit iarăşi o mare parte din ei cu biserica Romei, şi anume catolici sûnt Maroniţii (v. ac.) şi o parte mare a Melchiţilor, Iacobiţilor şi a Armenilor. Cei din urmă se ţin de patriarchul armeano-catolic din Constantinopole, iar ceialalţi îşi au patriarchii lor.

Limba siriacă, limbă semitică din ramura arameică, vorbită pe malurile Eufratului şi Tigrului şi în Palestina până târḑiu după introducerea creştinismului, mult modificată prin elemente persane, grece, latine şi arabe, şi în sfîrşit înlocuită prin limba arabă. Avea mai multe dialecte, din cari principalele erau cel sabatean, nabatean şi palmirian. Aḑi există numai ca limbă eclesiastică a Maroniţilor, Iacobiţilor şi Nestorianilor, în Siria, Mesopotamia, Kurdistan şi paşalicul Bagdad. Orientaliştii numesc siro-chaldaică limba vorbită în Iudeia pe timpul lui Isus şi în care el predica evangeliul sĕu, amestecată din S. şi chaldaica. Primele evangelii şi primele epistole ale apostolilor se crede că au fost scrise în limba S., apoi în cea greacă. Importanţa ei stă în rolul şi viaţa literară ce a avut-o la începutul creştinismului. Mai ales secl. IV d. Chr. a produs o bogată literatură S. Urmele ei se vĕd în dialectul numit neo-siriac al Nestorianilor din Kurdistan. Gramatici mai noue: Noldeke. Leipzig, 1868, în limba germană; A. Mera, Gramatica siriacă, 1867; G. G. Kirsch, Chrestomathia S. cum lexico. Leipzig, 1832; Bernstein, Lexicon linguae S., 1857.

Şiria, (magh. *Világos),* com. mare în Ung., cott. Arad, situată sub poalele promontoriului Aradului. *Ş. română* şi *maghiară* de present formează o com. politică. In anale apare la 1190, când regele Bela III a întemeiat mănăstire, abaţie, la 1331 ca comună, iară la 1439 ca opid, la 1464 era învestit cu drept de vamă. Are 1295 case, cu 5951 loc. preste 4000 Români gr.-cat. şi orient. Teritoriul e de 21.778 jug. cat., productiv. In Ş. e sediul unei preturi, judecătorii cercuale, not. public. Cassă de păstrare. Staţiunea căii ferate. Fabrică de cognac. In comună se află castelul familiei Br. Bohus, unde la 13 August 1849 a subscris Görgey din partea Maghiarilor actul depunerei armelor în mânile Ruşilor. In Ş. se află ruinele unei imposante fortăreţe numită Világos. Timpul zidirei e necunoscut.

Şiria, protopopiat gr.-cat. român cu 7 parochii, 5451 suflete.

Ş., protopopiat gr.-or. român cu 16 parochii, 31,797 suflete.

Siriasis, sinonim cu Insolaţiune (v. ac.).

Şirineasa, 1) *Ş.,* fost *metoh* al mănăstirii Horezul în Rom., j. Vâlcea, zidit de Const. Brancoveanu la 1694. S'a închinat mănăstirei la 1695. 2) *Ş.,* com. rur. în Rom., j. Vâlcea, cu 1518 loc. Biserica com. s'a zidit de Brancoveanu Constantin.

Siriu, 1) *S., lanţ de munţi* în Rom., j. Buzeu şi Prahova. Piscurile: Tatăruţul, Fetele, etc. au până la 1642 m. E acoperit de brădet. Vara păşunesc ciopoare de oi.

2) *Siriu,* com. rur. în Rom., j. Constanţa, formată din 9 cătune, cu 4477 loc., 3 bis., 4 giamíi şi 6 şcoale.

Sirius, stea de prima ordine în constelaţiunea Cânelui. E cea mai luminoasă stea. Revoluţiunea ei e de 49 ani. Depărtarea dela noi e de $^1/_2$ mil. radii de ale pămêntului, lumina lui ajunge în 8 ani la noi. S. se numia la cei vechi *Sothis.*

Sîrma *(drot),* fir de metal de grosime neînsemnată şi de lungime nehotărîtă. Mai mult se folosesce sîrma de fier, se face însă şi din aramă, oţĕl, argint, aur, etc. S. află aplicare la construirea de funii, perii, coarde la instrumente musicale, cuie, site. S. de aramă află aplicare în electrotechnică, cea de aur şi argint la tot felul de scule.

Sirmiu, (magh. *Szerém vármegye),* cott. în Slavonia, mărginit de Sava, cott. Verӧcze, Bács-Bodrog şi Pozsega. Are teritoriu de 6865 km²., şesos şi în partea sudică mlăştinos. Cele mai mari rîuri sûnt Dunărea şi Sava. Clima e călduroasă şi sănătoasă, pe lângă lacuri e stricăcioasă sănătăţii. Pămêntul e cultivat cu cereale, viţă şi poame. Păşunile sûnt bogate. S. are 366,660 loc., Germ., Magh. şi Slovaci, cari se ocupă cu agricultura; industria şi comerciul sûnt în faşe. Instrucţia se face în şcoale poporale, 4 gimnasii, 2 şcoale reale, 13 şcoale com. şi in-

dustriale. Cel mai important oraş e Zimony, cu 15,079 loc. In acest cott. s'au ridicat mai multe fortăreţe, cari apěrau ţeara şi cari au jucat rol mai cu samă în vremea ocupaţiei unei părţi din Ung. de Turci.

Sirmium, oraş vechiu în Panonia inf., lângă Sava, sub domnia Romanilor însemnat.

Sirocco, v. Scirocco.

Sirup, zeama stoarsă din diferite fructe, care se fierbe cu zahăr în formă de sirup. Cu deosebire se prepară S. de smeură, care este foarte recoritor mai cu samă pentru bolnavi.

Şirva *(Şilva)*, lac în Africa sud-estică, descoperit de Livingstone la 1859. 65 km. lung, 30 km. lat, la altitudine de 593 m.; e încunjurat de munţi.

Şişcăuţ, com. rur., parochie, moşie boierească în căpit. şi j. Coţman în Bucovina, are 1596 loc. (1511 ort.-or., 9 uniţi, 76 mos.), 1 şcoală primară.

Şişman, *Ioan*, împěrat bulgar (1365—1393). El a stăpânit centrul Bulgariei împărţite în trei, ceea ce a causat şi căderea ei. După poesiile poporale bulgare, a murit pe câmpul de luptă.

Sismondi, *Jean Charles Léonard Simonde de*, celebru istoric şi economist, n. 1773, în Geneva † 1842. A scris »Tableau de l'agriculture toscane«; din causa ideilor sale fù arestat o vară întreagă, de unde eşind scrise faimoasa sa operă »Histoire des républiques italiennes«, care împreună cu »l'Histoire des Français« formează titlul sěu de glorie. In 1813 vení pentru prima oară în Paris, unde făcù cunoscinţă cu M-me de Staël şi Benjamin Constant. In 1833 fù ales între cei cinci asociaţi ai Academiei de sciinţe morale şi politice, iar în 1841 primí ordinul Legiunei de onoare.

Sissek, oraş liber reg. în Croaţia, cott. Zagreb, cu 7047 loc., la revěrsarea Culpei în Sava.

Şist, rocă, caracterisată prin o structură şistoasă. De obiceiu, şistositate se întâlnesce mai mult la roce sedimentare şi consistă într'un clivagiu perfect în straturi plane paralele. Se distinge o şistositate primară şi una secundară. Cea dintâiu e datorită modului de sedimentare, a doua e resultatul forţelor dinamice.

Şist alunifer, rocă, e un şist argilos bogat în pyrit şi substanţe organice.

Şist bituminos, de obiceiu o margă şistoasă sau un şist silicios, împregnaţi de substanţe bituminoase. Ş. b. se găsesce în Carpaţi mai ales în oligocen. (Ş. menilitice.)

Şist calcaros, e un calcar compact, separat în plăci subţiri.

Şist talcos, şist format de talc asociat cu clorit, quarz, actinot şi mice secundare. O mare parte din aşa ḑisele Ş. t. sûnt şisturi sericitoase.

Şisturi piritoase, şisturi în a căror composiţie întră pyritul.

Şisturi cuprifere, şisturi în a căror composiţie întră cupru.

Şisturile dela Kössen, fac parte din etagiul rhetian (Jurasicul inferior). Au o faună bogată în bivalve şi brachiopode.

Şistareveţ, com. rur. în Bănat, cott. Timiş, cu 1168 loc. rom. agricultori.

Sistem, *(grec.)* în limbagiul filosofic: înşirarea regulată şi logică a cunoscinţelor relative la acelaş fel de obiecte aşa încât să formeze un întreg. Această înşirare este reclamată de faptul, că cunoscinţele noastre remân fragmentare pe câtă vreme ele, ca isolate, nu sûnt aduse într'o legătură organică şi nu sûnt înşirate după o anumită regulă. Deci chiemarea S.-lui este ca în totalitatea sa să represinte raporturile obiective dintre obiectele cunoscinţei. Unitatea sistemului basează pe faptul, că tuturor cunoscinţelor trebue să servească ca basă un principiu comun. In acest înţeles apoi se vorbesce de S. planetar, al plantelor, S. nervilor, etc.

Sistov, capitala unui district din Bulgaria, cu 12,482 loc. (1888). S. e situat pe malul drept al Dunării în faţa Zimnicei pe locul vechiului oraş legionar roman Novae. In 30 Dec. 1790 s'a deschis aici un congres şi în 4 August 1791 s'a încheiat o pace între Turcia şi Austria, prin care s'a hotărît rěmânerea în statu quo ante. Pe la S. a trecut în Bulgaria armata rusă în 10 Iulie 1877.

Sisyphos, fiul lui Aeolos; pěcătuind contra lui Zeus, acesta l-a pus în lumea de jos, unde avea să ridice neincetat o piatră la deal, care apoi se rostogolia în jos. El representa marea, când valurile ei se ridică şi se aşează neincetat.

Sit, v. Set.

Sita-Buzĕu, (magh. *Szitabodza)*, com. rur. în Trans., cott. Treiscaune cu 1570 loc. rom., agricultura şi prăsirea vitelor.

Sitariu *(Scolopax rusticola)*, pasere călětoare din ord. Grallatores, subord. Limicolae, se găsesce mai în toată Europa, primăvara începênd cu luna Martie vr'o 4 septěmâni, în timpul când trece în ţerile de nord, unde îşi fac cuiburile şi scot puii; şi toamna când se reîntorc spre sud, unde petrec timpul ernei. Corpul sitarului e lung de 32 cm.; de 18 cm. lăţime; 21 cm. lung. aripilor; 9 cm. lung. coadei. Penele pe spate sûnt ruginii cu pete sure şi negre, pe pântece galbene deschis cu dungi cafeníi. Pe ceafă şi partea inferioară a capului are 4 dungi cafeníi-inchise şi 4 galbine-inchise. Ciocul e lung, subţire, cilindric, se poate curba în sus şi servesce la prinderea insectelor şi vermilor, cu cari se nutresce de prin mlaştinile şi muschii din păduri, unde ḑiua stau ascunşi şi noaptea ies după hrană. Picioarele sûnt scurte. E foarte mult căutat de vênători pentru carnea sa gustoasă în timpul celor două treceri.

Sitarul luptător, Luptaciul, (Mochetes pugnax), pasere din ord. Grallatores, subord. Limicolae, se aseamĕnă foarte mult cu Sitarul (v. ac.), avênd în plus un guler mare de pene împrejurul gâtului, pe care îl pot înfoia după voie şi mai ales în timpul luptelor înverşunate ce au între dînşii în luna Maiu. Se găsesc ca şi Sitarii prin pădurile mlăştinoase ale Europei.

[I. P. Voiteşti.]

Sitir, (magh. *Sitér)*, com. rur. în Ung., cott. Bihor. Are 195 case cu 1042 loc. magh.

Sitka *(Baranov)*, insulă la ţermurul teritoriului nordamerican Alasca, 1188 loc. (1890). *Orăşelul S. (Nevarchangel)*, 300 loc., e capitala teritoriului; port.

Sitologia, sciinţa, care tratează despre alimente.

Sitometru, cântar de cereale.

Sitophobia, frica de mâncare, simptom ce se observă în melancholie şi alte alienaţiuni mentale, în cari predomină delirul de persecuţie. In turbare există sitofobie pe lângă hydrofobie prin

faptul spasmului esofagien, ce survine la vederea mâncării, uneori numai la ideea, că trebue să înghită ceva.

Situs inversus (sau *S. transversus)*, în anatomia patologică acea abnormitate relativ rară, la care toate organele corpului, cari în stare normală sûnt situate la stânga, se află situate în partea dreaptă şi vice versa.

Sit venia verbo, *(lat.)* să fie iertare cuvêntului; pardon de expresiune.

Şiuluţiu, v. Şuluţu.

Sium L., (botan.) gen de plante glabre din fam. Umbelliferelor, tribul Ammineae. Cuprinde vr'o 4 specii boreale, dintre cari citâm *S. latifolium* L. »bolonica« sau »cosiţelul«, o plantă subaquatică cu foi pinate. [A. Pr.]

Siut, *(Assiut)*, oraş lângă Nil în Egiptul superior, 42,012 loc. (1897); comerciu viu.

Siva, *(Siwa)*, v. Schiwa.

Sivah, (vechiul *Ammonion)*, oază egipt. în deşertul Libiei, 40 km²., cu 5000 loc., Berberi; foarte roditoare; centru de caravane.

Sivas, vilaiet turc în estul Asiei mici, 62,800 km²., cu 1.086,500 loc. *Capitala S.*, lângă Kisil Irmak, 43,122 loc.

Sivatheride, o grupă de căprioare antediluviane.

Si vis pacem, para bellum, *(lat.)* »dacă voiesci pacea, gătesce-te de resboiu«, expresiune proverbială, ce se atribue lui Vegetius.

Şiviţa, com. rur. în Rom., j. Covurluiu, pe malul Prutului, are 2 cătune cu 1432 loc.

Sixtina, *capelă* papală în palatul Vaticanului (v. ac.), celebră mai ales pentru frescurile lui Michel Angelo, cu cari este ornată.

Sixtus, numele a 5 papi. *S. I* (116—125) *Sf.*, din viaţa lui e puţin cunoscut. *S. II* (257—58), a suferit martiriu sub împ. Valerian. *S. III* (432—440), a încercat să complaneze certele nestoriane. *S. IV* (1471—84), a pus la cale o expediţiune a principilor creştini contra Turcilor, însă cu puţin succes; a dat un puternic avênt artei şi sciinţei; a înfrumseţat Roma cu zidiri splendide, apaducte; în Vatican a ridicat capelă sixtină (v. ac.). I-se imputâ nepotismul. Pentru consângenii sêi a venit în ceartă cu familia de Medici, apoi în resboiu cu regele Neapolului, al cărui tron a voit să-l câştige pentru familia sa. *S. V* (1585—90), a organisat congregaţiunile curiei romane (v. ac.). [Dr. Is. Marcu.]

Sjedlez, (polon. *Siedlce)*, guvernament în Polonia rusească, 14,335 km²., cu 775,316 loc. (1897). *Capitala S.*, 23,714 loc.; episcop rom.-cat.

Ska —, v. şi *Sca —*.

Skagerrak, strîmtoare de mare între Norvegia şi Iütlanda, lungă de 220 km., lată de 120 km., leagă Marea Nordului cu Kattegat.

Skalenoedru, forma hemiedrică a sistemului tetragonal şi hexagonal. S. poate fi tetragonal şi hexagonal.

Skalkographie, *(grec.)* Chalkotypie, arta de a grava în aramă.

Skaraborg, comitat (Län) svedez între lacurile Wener şi Wetter, 8561 km²., cu 243,835 loc. (1897), numit după *oraşul Scara,* unde e cea mai veche reşedinţa episcopească în Svedia.

Skela, v. Schela.

Ski —, v. şi *Schi —*.

Ski, *(Skid)*, patină pentru a umbla pe zăpadă îngheţată; două tălpi ca. de 2 m. lung., subţiri şi uşoare, din lemn, legate la picioare; folosite de Scandinavi şi Norvegiani. Sport.

Skiaskopia, *(keratoscopia, pupiloscopia)*, sau proba umbrei produsă în câmpul pupilar de oftalmoscopul iluminat şi care servesce la determinarea refracţiunei ochiului.

Skidbladnir, în mitol. nord. luntrea lui Freyr ca ḑeu al soarelui; plutia nu numai preste mări, ci şi prin aer.

Skierniewice, oraş în Polonia rus., pe linia căii fer. Varşovia-Viena şi S. Alexandrowo, cu 7332 loc. şi cu un castel imperial. Aici s'au întâlnit 15—17 Sept. 1884 împêraţii Rusiei, Germaniei şi Austro-Ungariei.

Skio, insulă, v. Chios.

Skioptikon, aparat de proiecţiuni optice. Figurile, ce voim să le proiectăm, se deseamnă sau se picteazâ pe lamele de sticlă. Figurile aceste sûnt mici, însă dacă înaintea lor se pune o lentilă convexă, aşa ca lamela să zacă între focarul şi centrul geometric al lentilei, de cealaltă parte se va forma imaginea reală, inversă şi mărită a figurei de pe lamelă. Dacă vom întoarce lamela, imaginea figurei va avé posiţie dreaptă. Imaginea se prinde pe hârtie sau pe pânză albă. Ca imaginea să se poată vedea destul de bine, înapoia lamelei se pune o lumină intensivă, s. e. de gaz aerian sau o lampă electrică cu arc voltaic, dar şi o lampă de petroleu ajunge. Dacă lumina e destul de intensivă, cu S.-ul putem proiecta şi fotografii sau alte figuri luate pe hârtie; numai cât lumina acum trebue să stea înainte, nu după fotografie. Totul se pune într'o cutie sau căsulie de tinichea.

Skipaonne, numire ce Românii macedoneni dau paserei Pajura (v. ac.).

Skipetarii, v. Albanezi.

Skis, o carte în jocul Tarock.

Skle —, v. şi *Scle —*.

Sklerometer, instrument de care ne servim pentru mêsurarea durităţii corpurilor.

Skobelew, *Mihail Dimitrievici,* general rus., n. 1843, a luat parte 1877 în resb. contra Turciei şi s'a distins la Plevna (18 Iulie). 1878 adjutant gen. al împêratului. Om energic şi popular. † 1882.

Skoda, *Ios.*, medic, n. 1805 în Pilsen; 1846 prof. în Viena, unde a şi murit 1881. Prin scrierea sa »Abhandlung über Auskultation und Perkussion« a promovat mult diagnosticul morbilor interni.

Skolii, la Grecii antici cântece scurte, ce se cântau la ospêtări, adeseori acompaniate de liră. (v. şi Scolii.)

Skuld, în mitol. nord. o nornă (urzitoare); representa viitorul, (Urd era trecutul, iar Werdandi presentul).

Skutari, 1) *S.*, (slav. *Skadar,* turc. *Şcodra)*, vilaiet turc. lângă Adriatica, 11,700 km²., cu 225,000 loc. *Capit. S.*, lângă lacul S., 35,000 loc.; ţesêtorii de lână, şantier, comerciu; episcop grec. 2) *S.*, *(Üsküdar)*, oraş lângă Bosfor în faţă cu Constantinopole, considerându-se ca suburbie a acestuia, 70,000 loc.; palatul sultanului; mare cimiter.

·**Skye,** insulă Hebridă lângă Scoţia, 1447 km²., cu 15,705 loc. (1891). Oraş principal Portree.

Skyphos, *(grec.)* un pocal larg la gură; adeseori atributul lui Hercule.

Skyros, insulă grec. spre nord-est dela Eubea, 204 km²., cu 3188 loc. (1889). Locul natal al lui Achilleus.

Skytale, la Grecii din Sparta bețe cu semne, întrebuințate pentru corespondențe secrete.

Slăbiciune, (lat. *macies*), starea de nutrițiune, în care corpul animalelor posede foarte puțină grăsime, sau de loc, atât sub piele cât și la organele interne. S. este o urmare a relei nutriri sau a unei boale. (v. și Marasm.)

Slănic, rîu în Rom., isvoresce din muntele Neharnița și se revarsă în Buzĕu.

Slănic, stațiune balneară și climatică foarte frecuentată în Rom., j. Bacău, situată pe poalele Carpaților, în valea pitorească a Slănicului, încungiurată de păduri seculare de brađi, ale căror frumseți au fost zugrăvite în poesiile lui Konaki, aflată aproape de hotarele Transilvaniei la înălțime de 530 m., proprietatea epitropiei generale a casei spitalelor Sf. Spiridon, este bogată în isvoare chloruro-sodice iodurate, alcaline-bicarbonatate, feruginoase, sulfuroase și litionisate, în parte cunoscute și întrebuințate dela începutul secl. XIX; posede astăđi 17 isvoare de apă minerală, clădiri însemnate: hoteluri, stabilimente de băi, instalațiuni moderne pentru băi de apă minerală, de vapori, pentru hidroterapie și pneumoterapie (cabinet pneumatic, sale de inhalațiuni), spital, localc de petreceri, plimbări frumoase. Apele minerale dela S. servesc, afară de băi, și pentru inhalațiuni (pulverisațiuni) și pentru beutură în localitate și în altă parte, fiind și puse în comerciu. Apa din isvoarele bicarbonatate chlorurate-sodice din S. are analogie cu apa dela Selters, Ems, Gleichenberg, isvoarele feruginoase au asemĕnare cu cele dela Schwalbach și Spaa, apele iodurate cu cele dela Luhatschowitz; toate isvoarele dela S. excelează prin bogăția lor în acid carbonic liber. Apele dela S. sûnt indicate mai ales contra unor boale cronice ale tubului digestiv, ale anexelor sale, ale organelor urinare, contra ovaritelor, metritelor și parametritelor învechite, contra reumatismului articular cronic, bronchitelor cronice, emfisemului pulmonar, anemiei, chlorosei, obesității, contra unor neuralgii. Comunicația S.-ului cu restul țerii se întreține prin gara căii ferate Tîrgu Ocna, aflată la 18 km. depărtare și legată cu S. cu șosea bună, pe care circulă trăsuri și diligențe. [I. F.]

- *Slănicul în j. Prahova,* o mică stațiune balneară de apă chloruro-sodică, legată prin cale ferată cu Ploiescii și cu Bucurescii; se fac aici băi calde și reci cu apă sărată foarte concentrată dintr'o ocnă părăsită.

Slăniceanu, *George,* general român, n. 1835, † 1885, și-a făcut studiile militare în Bucuresci, a luat parte la resboiul independenței (1877—78) și a fost în două rânduri (1877 și 1880) ministru de resboiu în cabinetul Ioan Brătianu. (Cf. T. Maiorescu, Discurs. parlam. vol. II, pag. 101—103.)

Slănina, grăsimea așezată în straturi compacte între pielea și musculatura unor animale, mai ales a porcilor. S. se mănâncă ca atare sau se topesce. Această îngrămădire de grăsime se observă și la unii pesci maritimi; din aceasta se pregătesce oleiul (untura) de pesce.

Slatin pașa, *Rudolf,* călĕtor african, n. 1857 lângă Viena; 1879 Gordon l-a numit mudir, iar 1881 guvernor de Dar Fur. După 27 învingeri fù bătut și prins de Mahdiști la 1884. 1895 scapă din Omdurman. Acum în statul major al arm. engl. din Egipt. Scr.: »Feuer u. Schwert in Sudan«, (9 ediț., 1899).

Slatina, comună urb. în Rom., reședința j. Olt, situată pe malul Oltului; are 8000 loc. Comunicația preste Olt se face prin un pod de fier de o lungime de 400 m., construit la 1892, unul dintre cele mai mari poduri din Rom. A costat preste 3 mil. lei. Comerciul este destul de mare. S. are fabrici de cherestea, făină, tăbăcărie și frângherie. Comerciul de cereale este foarte desvoltat. Bâlciul anual se face la Sf. George, dar a pierdut mult din însemnătatea lui de odinioară. Zidiri mai frumoase: palatul administrativ, gimnasiul. S. are 11 biserici, 2 școale primare de băieți (una înființată de Ionașcu Cupeț la 1776, una din cele dintâiu școale din Muntenia) și 2 școale primare de fete. La școala Ionașcu cursurile se făceau până la 1834 în chiliile bisericei Ionașcu. Intre cei mai vestiți profesori au fost George Ardelean (tatăl lui P. S. Aurelian), n. la Vinț în Trans., care a stat ca profesor până la 1835. Din școale secundare găsim gimnasiul Radu Greceanu, înființat la 1884, acum în transformare în școală de meserie. (Cf. Istoricul orașului S. de G. Poboran.) [Dionisie Olinescu.]

2) *Slatina,* (magh. *Temes-Szlatina),* com. rur. în Bănat, cott. Caraș-Severin, cu 2115 loc. români; stațiune de cale ferată.

4) *Slatina, mănăstire* de călugări în Rom., j. Suceava. Pe zidurile înalte ale mănăstirei se găsesc felurite inscripții dela domnitorii moldoveni. La 1860 a fost exilat aici mitropolitul Sofronie Miclescu.

5) *Slatina,* isvoarele cu apă sărată la Tîrgu-Neamțu în Rom., j. Neamțu, și cele cu apă sodio-chlorurată dela Vénătorii în acelaș județ. v. și Ocna Slatina.

Slătioara, 1) *S.,* com. rur. în Rom., j. Vâlcea, se compune din 7 cătune cu 1232 loc. Surse cu apă minerală.

2) *Slătioara,* com. rur. în Rom., j. Romanați, e formată din 3 sate cu 1216 loc. In cuprinsul pădurii este o măgură și urme din drumul roman dela Romula la Apulum.

3) *Slătioara,* com. rur., moșie mănăstirească în Bucov., căpit. și j. Câmpulung, are 422 loc. (400 ort.-or., 14 rom.-cat., 8 mos.); 1 școală primară.

Slava, glorie, mărire; cântare bisericească în lauda Preasfintei Treime.

Slava rusă, com. rur. în Rom., j. Tulcea, cu 1094 loc. lipoveni de 2 secte.

Slăveni, com. rur. în Rom., j. Romanați, cu 817 loc. Ruinele unei cetățui și alături drum de piatră.

Slăvesci sau *Gângulesci,* com. rur. în Rom., j. Vâlcea, compusă din 6 mahalale. Are 940 loc.

Slavi, popor indoeuropean cu un trecut mare și cu un viitor probabil și mai mare. Numĕrul lor se urcă mult preste 100 milioane. Toate semințiile slave existente sûnt resfirate pe un teritor geografic foarte extins sub domnii indigene și străine. Rassa slavă se compune din Ruși, Ruteni, Bulgari, Serbo-Croați, Sloveni, Ceho-Slovaci, Sorbi, Polonii cu Cașubii și Polabii dis-

păruţi. După lege se împart în mare parte ortodocşi dela Ruşi până la Sêrbi şi catolici dela Croaţi până la Poloni. In apus mai avem şi puţini protestanţi, iar la resărit şi sud şi mai puţini mohamedani. Ocupaţiunea principală a S.-lor e economia câmpului. De când au ajuns în contact cu Românii se ocupă şi cu crescerea vitelor într'un mod mai însemnat. Industria şi artele industriale sûnt sărace. Puţin mai însemnat e comerciul. Caracteristica S.-lor depinde foarte mult dela influenţele mediului şi ţeară, aşa s. e. naţiunile serbo-croată şi bulgară sûnt mai agile şi mai desghieţate decât Ruşii. Evident, că apoi Cehii şi Polonii, cari trăiesc în apus sûnt cei mai superiori. Aceşti din urmă desvoaltă o viaţă mult mai însemnată şi iau parte serioasă şi la mişcările mari sociale. Aḑi a început a se mişca şi poporul rusesc, dovadă că cu cnutul nu se poate stăpâni un popor. In privinţa originalităţii S.-lor observăm încă din vremile cele mai vechi o tradiţiune foarte fidelă. E ceva curios nu numai în alcătuirea diferitelor state slave, ci chiar şi in composiţia trainică a aşezămintelor lor sociale. Pentru Români trecutul S.-lor e foarte însemnat. S'a creḑut a se puté stabilí o legătură mai strînsă între S. şi Germani. Credinţa aceasta n'a fost însă argumentată. Etimologisarea numelui de *Slav* n'a putut fi deslegată cu siguranţă. A fost derivată de unii dela slava (glorie), iar de alţii dela slovo (vorbă) în contrast cu nĕmъ (mut) magh. néma. Etimologia poporană ar fi fabricat pe de o parte slovĕninъ-slovĕne, iar pe de alta nĕmьcь=neamţ, adecă Slavul care vorbesce şi Neamţul care e mut şi tace.

A stabilí trecutul lor istoric precum şi patria lor comună după mijloacele actuale nu e ceva preste putinţă. Primele notiţe despre S. datează deja de pe vremea lui Herodot Ἐνετοί desvoltat mai apoi în Venetae şi Venedae. Cuvêntul din urmă s'a desvoltat în germana veche în winid, wined, pl. winidâ, de unde apoi avem numirile germane pentru S. de Wenden şi Winden. Nici se putea să nu le împrumute şi Maghiarii în a lor *Vendek* (sens restrîns).

Migraţiunile S.-lor din patria lor comună dela Marea Baltică stau în legătură cu ale Germanilor şi au durat între 200 şi 900. Terenul positiv din cercetările S.-lor începe abia cu Ptolomeus, combătut de altmintrelea de Müllenhoff şi direcţia sa. Evident, că dacă confrontăm datele lui Ptolomeus cu Plinius şi Tacitus am avé unele şi altele de îndreptat. A doua părere ne pune patria comună a S.-lor lângă Carpaţi (Carpat ar vení după Pogodin şi Braun dela chroat al lui C. Porphyrogenit, dacă cuvêntul din urmă a făcut schimbul germanic) în vagina Slavorum după tabula Peutingeriană, după Tacitus şi Jordanes, adecă patria transilvană. La Dunăre scim că abia în secl. VI au ajuns S. In 583 Iustinian trimite o armată preste Dunăre sà mai potolească năvălirile Anţilor şi Slavenilor. La finea secl. VI se luptă prin Tirol cu Bavarezii. In secl. VII au ajuns în Istria. In secl. VIII imigrează în Sêrbia, Bosnia, Herţegovina şi Illyricum. In Balcani pornise colonisarea din secl. VII, până IX într'un mod foarte desvoltat. Cu toate că imigrarea a fost finită pe la mijlocul secl. VI. Mösia, Trakia, Macedonia, Thesalia şi chiar şi Pelopenosos (secl. X) au fost străbătute de S. Rolul adevărat în istoria popoarelor l-au început S. abia de când au primit încreştinarea sub o formă mai solidă de colorit bizantin. Faptul acesta însemnat, care a pus basă şi desvoltării limbei vechi bulgare, ca element al lăţirii adevĕrului şi luminei, se leagă de apostolii Ciril şi Metod. Increştinarea a fost urmată apoi de state slave naţionale în Orient şi sud, cari apoi sub greutăţile împrejurărilor critice sau au sucombat sau şi-au schimbat mersul desvoltării lor. Faptele acestea însă depăşesc cadrul general şi întră în studiul special al fiecărei naţiuni slave în parte.

Pe lângă acestea mai avem de amintit, că S. au o mitologie naţională, în sinul căreia au pus ḑei smulşi din sufletul lor ca Perun, Daždbog, Wolos, Stribog, Svjatovit (Ruşi), Triglav (Pomerani) Rusalile, etc. Năcazurile lor ḑilnice din present cât şi din trecut sûnt cântate într'o poesie popor. de un gust plăcut şi de o imaginaţie vie.

Bibliogr.: Safařik, Slavische Alterthümer (trad. germ.). Leipzig, 1843; Zeuss, Die Deutschen und die Nachbarstämme. München, 1837; Müllenhof, Deutsche Alterthumskunde, până aḑi 4 volume; Pogodin, Din istoria migraţiunilor slave (rus.). St. Petersburg, 1901; Krek, Einleitung in die slav. Litteraturgeschichte. Graz, ed. II, 1887; Mitologie mai raţională de Iagici Archiv f. slav. Philologie, vol. 4 şi Brückner, tot acolo vol. 5, 14. O adunare la un loc a materialului în L. Leger, La mythologie slave. Paris, 1902.

Limbile slavice formează obiectul slavisticei. Studiul slavisticei după un început atât de frumos se desvoaltă astăḑi sub ochii linguisticei comparative. Slavistica ca atare formează o ramură a filologiei indo-europene, sau cum începe a se generalisa, sub marea influenţă a Nemţilor, indogermane. Limbile slavice se află în condiţiuni de desvoltare destul de priincioase. Cu toate acestea de un studiu serios al lor nu se poate vorbí înainte de secl. XIX. Studiul scienţific presupune o limbă comună protoslavă încă în patria veche, din care apoi s'ar fi desvoltat dialectele sau limbile slave existente. In ori ce cas limba protoslavă nu poate trece după părerea mai nouă preste 400 din era noastră, de altminteri filiaţiunea dialectală se pare a fi inceput încă acasă în patria comună. Deosebim prin urmare aḑi mai multe limbi slavice. Inşirarea lor a început încă pe vremea împĕrătesei Ecaterina. Natural că lucrul a fost insuficient. S'au ocupat de clasificarea limbilor slav.: Dobrowský, Šafařik, Palacki, Kopitar, Grigosovič, Schleicher, etc. In general însă e de remarcat, că clasificarea cea mai corectă se poate obţinea numai pe lângă o împărţire după împrejurările geografice. Sciinţa s'a obicinuit a vorbí de trei grupe: 1) cea resăriteană, adecă care cuprinde limba rusească cu ale ei trei subdialecte; 2) cea sudică cu bulgara, sêrbo-croata şi slovena şi 3) grupa apuseană cu čeha, subînţelegênd aici čeho-morava şi čeho-slovaca, polona cu caşuba şi polaba dispărută şi în fine sorbica din Lusaţia superioară şi inferioară cu două dialecte. Tradiţia literară desvoltată prin monumentele limbei à parte e foarte diferentă. Inceputul literar încă nu datează pentru toate aceste limbi dintr'o vêrstă anumită. Cea mai veche limbă păstrată în scris e limba veche

liturgică slavă. Asupra acestei limbi s'a discutat mult. Slavii cu Miklosich în frunte, după diferite combinări, au credut că ar fi limba veche slovenă. Schleicher şi mai mult Leskien cu o întreagă ceată de învĕţaţi neslavi susţin, că limba veche bisericească e limba veche bulgară. Jagici înţelege vorba slovena sub înţelesul general, care a avut sensul de slav (v. Slavii). Adi, după studiile dialectale bulgare făcute de Oblak, abandonează şi Slavii credinţa de mai înainte şi cred că dialectul apostolilor Ciril şi Metod a fost cel de prin jurul oraşului Salonic din Balcan. Limba veche bulgară s'a păstrat de prin secl. IX în două feluri de scrieri: în cea glagolitică mai veche şi în cea cirilică mai nouă. După cea bulgară începe într'un mod mai bogat cea rusească. Aproape contemporan cu bulgara avem čeha veche. Inaintând în vreme către secl. XII începe şi sèrba. Cea mai fidelă limbei bisericesci a remas ruseasca şi cea mai interesantă e limba sèrbo-croată. Vechea slavă se pare a fi avut şi un accent naţional. Cercetările lui Fortunatov şi Seskien ne permit a reconstruí din studiul sêrbo-croatei şi rusei unele detaiuri asupra accentului slav vechiu. Natura accentului a fost dublă: suitoare şi coborîtoare. Limbile slavice actuale au accentul liber afară de čehă, polona şi bulgara macedonică. Partea morphologică şi lexicologică din studiul limbilor slavice ne indigitează unele treceri dela o limbă la alta. Treceri de aceste avem a bunăoară între croată şi slovenă în dialectul čakavic şi între bulgară şi sêrbă în Macedonia, etc. Fonetica, criteriul cel mai însemnat, încă e în favorul acestui fapt.

Bibliografie: Leskien, Handbuch der altbulgarischen Sprache, ed. III. Weimar, 1898; Miklosich, Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen, 4 vol. (gramatici paralele) la Viena şi tot de el Etymolog. Wörterbuch der slavischen Sprachen. Wien, 1886. Foarte clară şi utilă e şi partea respectivă din Grundriss-ul lui Brugmann, tipărit în ed. II la Strassburg, 1897 şi urm. [I. P.]

Slavici, *Ioan,* novelist, publicist, membru corespondent al Acad. rom., n. în Ian. 1848 la Şiria (Ungaria). Studiile superioare le-a făcut la universităţile din Pesta şi Viena. Cariera literară şi-a început-o în revista Convorbiri literare, unde şi-a publicat cele mai de valoare lucrări; la 1874 a fost însărcinat cu supraveghetorea publicaţiunii documentelor istorice remase dela Eudoxiu Hurmuzachi, lucrare pe care a continuat-o mai mulţi ani. Până la 1884 a fost profesor suplinitor la diferite şcoale; apoi se duce la Sibiiu, unde ia conducerea gazetei »Tribuna«, e condamnat şi întemniţat pe un an de dile pentru articolele sale, iar la 1890 se întoarce la Bucuresci. De câţiva ani, împreună cu soţia sa, conduce internatul de fete »Otteteleşanu« dela Măgurele (Ilfov). Publicaţii: »Soll« şi »Haben«, chestiunea Ovreilor în România, 1878; Die Rumänen in Ungarn, Siebenbürgen und in der Bukowina. Wien und Teschen, 1881; Pădureanca, novelă. Sibiiu, 1884; Asilul Elena Doamna. Sibiiu, 1884; Păcală în satul lui, poveste. Sibiiu, 1886; O sută de ani. Sibiiu; Şcoalele noastre sătesci, 1890; Istoria universală (manual pentru şcoalele secundare) istoria veche şi cea medie, 2 vol., 1891; Românii din regatul ungar şi politica maghiară, 1892; Novele, vol. I, 1892, vol. II, 1896, cuprindênd mai toate novelele sale; Ardealul, studiu istoric, 1893; »Tribuna« şi Tribuniştii, 1896; Poveţe pentru buna crescere a copiilor, 1897; Vatra părăsită, novelă din popor, 1900; Din bĕtrâni, naraţiune istorică, 1902; Sintaxa limbii române, în colaborare cu I. Manliu, 1900. A redactat câtva timp cu G. Coşbuc revista »Vatra«.

Slavistica, studiul limbilor slavice (v. Slavi, limbile slavice, pag. 972 b).

Slavonia, v. Croaţia.

Slavonism, o influinţă de vr'o şepte sute de ani asupra vieţii bisericesci şi de stat română. Vorba îşi are originea dela Slavoni, numele general pentru Slavi. Indirect S. se aduce în legătură cu activitatea apostolilor slavi Ciril şi Metod. Hierarchia bisericească slavo-bizantină a cuprins în mrejele sale, fără să putem dovedí vremea, şi biserica română. Acest fapt împlinit a deschis drumul limbei vechi bulgare sau rĕu spus, cum se vorbesce la noi, slavone, în biserica veche română. Probabil apoi din biserică a pétruns şi în viaţa de stat. Domnia îndĕrătnică a S.-lui în aşezămintele românesci a dat ansă învĕţaţilor români la o serie de caracterisări foarte divergente. Cei mai cumpliţi duşmani ai S. au fost latiniştii ardeleni, cari au ajuns în conflict nu numai cu spiritul limbei, ci chiar cu activitatea lor prea pripită. Ideile lor, paradoxale câte odată, n'au putut curma mersul desvoltării adevĕrate. A nimicí S. din rădăcini a fost imposibil atât domnilor Mateiu Basarab şi lui Vodă Lupul din secl. XVII, cât şi întregei pleiade a muncitorilor latinişti. S. a avut şi părţi bune pe lângă cele rele. In fiinţă n'a putut schimba aproape nimic vorbind în mare, dar a îmbogăţit limba cu o mulţime de elemente lexicale. Viaţa românească a fost preste toată întinderea evului mediu până la renascerea europeană brăzdată de influenţa slavă multilaterală. Convieţuirea foarte vie, câte odată chiar agitată, dintre Români şi Slavi, a lăsat numiri de locuri, a lăsat datini şi obiceiuri, a îmbogăţit limba românească cu diferite cuvinte, cari adi, pierdênd pe ale noastre, probabil existente înainte de contactul dintre popoarele amintite, ne sûnt în adevĕr folositoare, şi formează o bogăţie comună pentru noi şi Slavi. S. n'a cuprins în mişcarea sa toţi Slavii, ci numai Bulgarii, Sêrbii şi Ruşii, adecă pe cei de legea ortod. Limba vie poporală vorbită de ţeranii români are adesea şi alocurea diferite influenţe slave de arĕtat, pe cari numai spiritul filologic le poate cerne. Evident că scalpelul ucigaş n'are loc în analisa corpului bogat lexical român. Cuvintele, datinile şi obiceiurile slave prefăcute în române de o vîrstă de preste o mie de ani sûnt tot atât de legiuite ca şi ale noastre. Jocul selecţiunei şi al acomodării adequează totul şi îl apropriază spiritului primitorului, satisfăcênd o trebuinţă pentru încheiarea zalelor lanţului evoluţiunii.

Slăvuţa, com. rur. Rom., j. Dolj, 2184 loc., 6 biserici, 1 şcoală.

S. l. e. a., (presc. pentru lat. sine loco et anno = fără indicarea locului şi a anului la cărţi).

Şledun, *(Slodun),* numirea populară a frumosului arbore Quercus pedunculata Ehrh. (v. ac.).

Şlep, un bastiment fără catarge şi care nu se poate mişca prin mijloacele-i proprii, ci numai

remorcat. Ş. servesce drept magazin flotant, în care se încarcă ori ce fel de mărfuri, pentru transport pe apă.

Slieven, *Slivno*, oraş în Rumelia de est la poalele Balcanilor, cu 20,893 loc., episcopie, fabrici de postav, şcoală reală, comercială.

Sligo, comitat irlandez în Connaught, 1869 km²., cu 98,013 loc. (1891). *Capitala S.*, lângă sinul S., 10,274 loc.; comerciu litoral; episcop cat.

Slimnic, *părĕu* în Rom., j. R.-Sărat, isvoresce din pădurea Gurguiatul, curge printre dealuri nutrindu-se cu afluenţi din dreapta şi din stânga. Apele lui mână 12 mori şi spală mai multe localităţi.

Slimnic, (germ. *Stolzenburg*, magh. *Szelindek*), com. rur. in Trans., cott. Sibiiu, cu 2929 loc. Rom. (1549) şi Germ. Aici a înfrânt Bem în 30 Ian. 1848 atacul lui Puchner. S. a fost una din cele 7 cetăţi ale Transilv. In 1529 această cetate a fost ocupată de Stefan Báthory, dar locuitorii Sibiiului au recâştigat-o mai târdiu.

Slivniţa, sat în Bulgaria, spre nord-vest dela Sofia. Aci au bătut Bulgarii pe Sêrbi la 17 până 19 Nov. 1885.

Slivno, *(Sliven, Islimje)*, oraş în Bulgaria (Rumelia or.) la sudul Balcanului, 23,210 loc. (1894); fabrici de postav.

Sloane, (pron. slon), *Ioan*, medic şi botanist, n. 1660 în Kellilnagh, † 1753 în Chelsea. A scris: Catalogus plantarum, quae in insula Iamaica sponte proveniunt, 1695, 3 vol. Colecţiunile sale au dat ansă la întemeiarea museului britic.

Slobozia, numele mai multor comune în România: 1) *Slobozia*, com. rur. în j. Ialomiţa, pe malul stâng al Ialomiţei, se compune din 3 căt., cu 4094 loc. Pe teritoriul ei se află lacul Amara cu apă minerală. 2) *Slobozia*, sat şi com. rur., j. Argeş, are 2425 loc. 3) *Slobozia*, com. rur. în j. Vlaşca, are 1753 loc. Pe câmpurile Sl. s'au resboit Turcii, Românii şi Ruşii de repeţite ori. 4) *Slobozia-Ciorăsci*, în j. R.-Sărat, lângă rîul Rîmа şi calea fer., compusă din mai multe cătune, cu 1664 loc. 5) *Slobozia*, com. rur. în j. Gorj, se compune din 7 cătune, cu 1557 loc. Pe lângă Sl. trece o linie vicinală de cale ferată. 6) *Slobozia-Cireşi*, com. rur. în j. Brăila, înfiinţată la 1812, cu 706 loc. 7) *Slobozia-Conachi*, a) com. rur. în jud. Covurluiu, se compune din 2 cătune, cu 1755 loc.; b) sat, înfiinţat între 1800—10 de Conachi, are 1118 loc., se mai numesce şi Plăcinta. 8) *Slobozia-Moara*, com. rur. în j. Dâmboviţa, lângă rîul Dâmboviţa şi Ilfovelul. 9) *Slobozia-Secătura*, com. rur. în j. Botoşani, se compune din 2 sate, cu 1021 loc.

Slobozia, numele mai multor comune în Bucovina: 1) *Slobozia Banilei*, comună rur., cu parochie şi moşie boierească în căpit. Vijniţa şi j. Vaşcăuţ, pe Ceremuş, are 991 loc. (655 ort.-or., 40 rom.-cat., 300 mos.), 1 şcoală primară. 2) *Sl. Burlinţilor* sau *Berlinţilor* sau *Stârcea*, com. rur., atenenţă la parochia Oprişeni (Panţiri), în căpit. şi j. Siret, are 355 loc. (300 ort.-or., 35 rom.-cat., 20 mos.), staţiune de cale ferată locală. 3) *Sl. Comarescilor*, v. Fântâniţa. 4) *Sl. Davidenilor* sau *Zrubul*, cătun la com. rur. Davideni şi atenenţă parochială, moşie boierească în căpit. şi j. Storojineţ, are 810 loc. (390 ort.-or., 40 rom.-cat. şi uniţi, 40 mos.), 1 şcoală primară. 5) *Sl. Perjului* sau *Perjuliuca*, catun şi atenenţă parochială la com. rur. Vaşcăuţul pe Siret, moşie boierească în căpit. şi j. Siret. 6) *Sl. Pruncului* sau *Milişeuţul de jos*, comună rur., atenenţă parochială la Romanesci, moşie boierească în căpit. şi j. Suceava, are 555 loc. (487 ort.-or., 33 rom.-cat., 35 mos.). 7) *Sl. Barancei*, comună rur., parochie, moşie boierească în căpit. Cernăuţ, j. Sadagura, are 1368 loc. (1283 ort.-or., 40 rom.-cat., 45 mos.), 1 şcoală primară. 8) *Sl. Ropcii*, cătun la comuna rur. Ropcea şi atenenţă parochială la Iordănesci, moşie boierească în căpit. şi j. Storojineţ, are 341 loc. (286 ort.-or., 15 rom.-cat., 40 mos.). 9) *Sl. Şerăuţului* sau *Şerăuţul de jos* sau *Slobutca*, comună rur., parochie, moşie boierească în căpit. Cernăuţ, j. Sadagura, are 812 loc. 700 ort.-or., 57 rom.-cat., 55 mos.), 1 şcoală primară.

Slogu, semn de demarcaţiune între 2 moşii limitrofe.

Slovacii, Slavii din Ungaria de nord. Acest popor vorbesce un dialect, care cu cel din Moravia împreunând şi limba din Boemia formează dialectele cehice S. după religiune sûnt preste 70% catolici, iar restul protestanţi. Ca ocupaţiune sûnt cei mai mulţi economi. Pe la Pojon şi Nytra sûnt şi vieri. In general însă poporul e foarte sărac. Graniţele lor pornesc dela Pojon, de unde urcând în sus ţin frontiera moravo-ungară şi străbat până către Galiţia. Originea lor istorică e foarte veche. S. au contribuit la formarea marelui imperiu moravic. Dar la 917, cu ocasiunea căderii acestei împĕrăţii prin năvălirea Maghiarilor, S. au ajuns mĕr de ceartă între Boemi şi Poloni. Pe la 1018 au fost încorporaţi ca tertia pars regni la Ungaria; sub aceste împrejurări, cu toate că au avut câte un principe indigen, a început miseria. Cel din urmă principe naţional al S.-lor a fost Mateiu dela Trencin. Limba S.-lor aparţine grupei slave de apus. Sediul ei principal îl formează com. Turoţ. Primele începuturi literare abia datează dela finea secl. XVIII. Intre productele literare mai de valoare avem de amintit epopea Svatopluk de Ion Hollý († 1849), Hej Slované! (Sus Slavilor!) de Tomašik, etc. Pentru cultivarea poporului a lucrat din greu Matica Slovenska, întemeiată la 1863 şi suprimată de guvern la 1874. Ca gramatici s'au distins Vernolák şi Hattala. In poesii poporale au căutat mângâiere Šafarik şi Kollár.

Slovenii, popor slav de sud foarte activ şi viguros. Respândirea lui geografică trece mai multe frontiere. S. se află în Craina (de aici vine vorba granăr, folosită des în Bănat şi Trans. pentru Slavii, cari lucrează prin păduri), în Stiria, în Carintia (partea de sud-est), în Gorizia, pe lângă Triest, în Istria, în Ungaria (între Raab-Mur) şi în Italia Resianii studiaţi de Baudouin de Courtenay. După religiune sûnt aproape toţi catolici. Numĕrul protestanţilor e disparent. Limba S. se ţine de dialectele slave de sud. Monumente literare avem de prin secl. X. După Miklosich s'a fost lăţit credinţa, că limba veche bisericească a fost cea slovenă. Faptul acesta a fost privit de paradox de învĕţaţii germani, cari mai cu samă sub direcţia lui Leskien dela Leipzig i-au tăiat creanga de sub picioare. Monumenta Trinsingensia se numesce primul monument de

limbă slovenă. Limba aceasta a avut teren priincios de desvoltare. Cel mai mare poet sloven e Prešeren. Pentru cultivarea gustului literar lucrează foarte mult Lubljanski Ivon, iar pentru lățirea culturii Slovenska Matica, întemeiată la 1864. Gustul artei e scutit de societatea dramatică (Dramatičko društvo) fundată la 1867. Aceste societăți își au reședința în Laibach. Cea mai rodnică însă e poate Družbo sv. Mohora la Klagenfurt, care are 60,000 membri și a tipărit până acum la vr'o 5 milioane cărți pentru popor. Intre gramatici s'a distins Kopitar, Murko și întemeietorul slavisticei, marele Miklošich. Poesii pop. a adunat Štrekelj.

Sluger, căpetenie în Țerile rom., care avea să aprovisioneze armata cu carne și luminări. Mai târḑiu rang de boierinaș.

Slugile domnesci, diregătorii, cari ajutau pe domnitorii din principatele române la cârmuirea țerii.

Slugitorii, în Moldova călărașii și darabanii (cavalerie și infanterie), clasa de mijloc a oștirii, compusă din curteni, S. și gloată.

Slugitorii-Albotesci, com. rur. în Rom., j. Brăila, cu 1204 loc. S'a înființat pe la 1834 din locuitori din Albota și făceau serviciu de dorobanți (slujitori) la isprăvnicia din Focșani.

Smalcalda, oraș, v. Schmalkalden.

Smalț *(Email),* o massă de sticlă topită, ușor curgătoare, colorată adesceori prin oxide metalice, netransparentă, care se folosesce mai cu samă la inducerea obiectelor de metal sau ca să le dee aspect frumos, sau ca să le acopere cu un strat apărător luciu, pentru ca să poată servi la scopuri casnice și în technică. S. stă foarte aproape de sticla topită transparentă, care se compune din sticlă de plumb colorată cu oxide metalice fusibile, pe când la S. acestea nu se topesc, ci formează o massă lăptoasă turbure, netransparentă. Adausul e oxid de staniu (cositor), cenușe de oase, etc.

Smalț de oale, un silicat de plumb, produs prin presărarea vaselor de lut cu un amestec de năsip silicos și de oxid de plumb, care se topesce în cuptor și formează o îmbrăcăminte insolubilă și impermeabilă a vasului.

v. și art. Oale.

Smalte, colori minerale albastre, constând din silicat dublu de potasiu și cobalt.

Smaltina, mineral, arseniură de cobalt, cubică. S. e frecuentă în filoanele de minereuri de cobalt la Schneeberg, Annaberg, etc.

Smântâna, v. Brânza.

Smara, (pseud. *Smarandei Gheorghiu n. Andronescu),* publicistă, n. 5 Sept. 1857 în Tîrgoviște. A dat la lumină: Versuri, 1888; Ciorap de piele, povești americane prelucrate, 1889; Novele, 1890; Veronica Micle, viața și operele sale, conferință, 1892; Feciorii și fiicele noastre, conferință, 1896; Inteligința femeiei, conferință, 1896; Mosaicuri, novele, din carnetul meu, schițe și tipuri cu creionul, aquarele, inscilături din gând, 1897; Corbul cu pene de aur și alte povești, poesii, ghîcitori, 1897; Schițe din Tîrgoviște, confer., 1899; Schițe și amintiri din Italia, conf., 1900; Calvar, 1901;

Smaragd, v. Beril.

Smârdan, com. rur. în Rom., j. Dolj, pe malul stâng al Dunării, e fundată de stat la 1879 în amintirea învingerii din 1877 în contra Turcilor repurtată în satul S. din Bulgaria. Are 729 loc.

Smeii, în poveștile rom. nisce ființe mit., cari au lumea lor, au țeara, craii și impĕratul lor; poduri preste rîuri, palate și case. S. sînt oameni sau ca oamenii, au fii și fete și au putere să se transfigureze. Puterea lor stă în unele animale ori în scule minunate, dar fiind mai proști decât Feții frumoși, totdeuna sînt învinși de aceștia. (Cf. Alman. societății »Petru Maior«, 1901 pag. 68.) [Atm.]

Smeraldina, mască comică în comedia poporală italiană.

Smerdis, pers. *Bardiia,* fratele regelui pers. Cambise, care îl ucide prepunêndu-l, că umblă după tron. Pe timpul excursiunei lui Camb. în Egipt s'a ivit un S. fals, care a fost în curând înlăturat de Dariu.

Smerodava, v. Smirodava.

Smetana, *Frideric,* compositor și pianist boem, n. 1824 în Leitomischl; dirigent la teatrul din Praga. † 1884. Aderent al lui R. Wagner. A scris simfonii (Wallenst. Lager), opere (Mireasa vêndută), coruri, etc.

Smeură, fructele comestibile de Rubus Idaeus L. (v. ac.).

Smi, la Egipteni alt nume pentru Seth (v. ac.), identificat și cu Typhon (v. ac.).

Smichow, oraș in Boemia, suburbie la Praga, la stânga Moldvei, 32,646 loc. (1890); fabrică de mașini, de vagoane; manufactură de cattun.

Smida, arboretul și subarboretul ce se ridică repede în urma unei tăieri a masivelor pădurii. (v. și Desiș.)

Smik, în mit. slaveană, îndeosebi la Litvani, un ḑeu al casei.

Smil, numele vechiu mold. al Ismailului (v. ac.).

Smilax L., (botan.) gen din familia Liliaceeu, cu preste 200 specii tropicale și subtropicale din regiunea mediteraneană. Sînt arbuști sau subarbuști acățători prin cârcei; frunzele au 3—5 nervuri groase și restul nervurilor reticolate; florile mici adunate în umbele sau panicule. In Europa sud. cresce *S. aspera* L., *S. China* L. din Asia estică, *S. officinalis* Kunth, ș. a.; *radix sarsaparillae,* de popor ḑisă Salce, folosită în medicină ca sudorifică, depurativă. Unele specii se cultivă ca decorative în florării. [S. Șt. R.]

Smiles, (pron. smails) *Samuel,* publicist englez, n. 1816 in Haddington, și-a făcut renume prin publicațiunile lui cu tendență practic-morală, cari au pétruns în păturì largi. Dintre scrieri amintim »Physical education, or the nature of children«, (1837); »Self-help, with illustrations of character and conduct«, (1860); »Characters, a companion volume to Self-help«, (1871); etc. După ideile lui e lucrată și »Buna chiverniseală« de T. V. Păcățian. Sibiiu, 1900.

Smirdar, *(Cocăsar),* numele popular al plantelor: Rhododendron Kotschyi Simk. (v. ac.) și Vaccinium Vitis idaea L. (v. ac.).

Smirna, oraș, v. Smyrna.

Smirodava, *(Smerodava),* ruinele unei cetăți dace aproape de Roman în Rom. Grig. Ureche judecând după tradiția locală pomenesce de *Cetatea nouă* (Novograd), ce s'ar fi zidit de Stefan cel Mare, pe ruinele cetății dace. (Dicț. geogr.)

Smith, *Adam,* mare economist englez, părintele economiei politice, n. 5 Iunie 1723 la Kir-

kaldy (Scoţia). A studiat la Kirkaldy, apoi dela 1737—40 la univ. din Glasgow. Destinat la început pentru cariera ecclesiastică, S. trecù la Oxford, la colegiul Balliol, dar deoarece teologia nu-l atrăgea, se întoarce la Kirkaldy. La 1748, S. stabilindu-se la Edimburg, deschise acolo un curs public de retorică şi de litere, iar la 1751 fù numit prof. de logică la univ. din Glasgow, unde profesà 13 ani. Prin publicaţiunea »Teoria sentimentelor morale«, 1759, numele lui S. devení celebru în Europa. In 1763, S. însoţí pe ducele de Buccleugh într'o călĕtorie pe continentul european ce durà trei ani. In Oct. 1766, S. se întoarce în Anglia, la Kirkaldy. După o tăcere de 6 ani de ḑile, S. dete la lumină celebra operà, întitulată »Căutări asupra naturei şi causele bogăţiei naţiunilor«, care produse o mare revoluţiune în lumea economiştilor. In contraḑicere cu physiocraţii, cari considerau pămêntul ca principal isvor de bogăţie, S. privesce munca ca principal isvor de bogăţie, şi pune primele base solide ale economiei politice. In 1778, fù numit comisar al vămilor Scoţiei. † Iulie 1790. [I. I. Nacian.]

Smithsonita, *(Calamina* în limba minieră), mineral, carbonat de zinc, romboedric, dar şi cristalin, compact în calcare şi dolomite. Minereu important de zinc. Se găsesce la Chessy, Dognecea, Raibl, Launion, etc.

Smixi, sat arămânesc cu 800 loc., pe poalele muntelui Vasiliţa, district. Grebena, Macedonia.

Smoala, residiul remas dela destilaţiunea lemnelor, corp de coloare neagră lucitoare, uşor friabilă, cu mirosul emperiumatic, la o încălḑire uşoară, mai jos de 100°, devine moale de consistenţa cerei, insolubilă în apă, dar uşor în alcool. Se întrebuinţează la spoitul navelor ca fiind impermeabilă.

Smochin, numele popular al plantei Ficus Carica L. (v. ac.).

Smok, (ori *Zmok),* la Slavi draconul (v. ac.) sau bălaurul (v. ac.).

Smoking, *(engl.)* haină bărbătească în formă de jachetă, deschisà la piept, care se poartă la visite şi ceremonii adesea în locul fracului.

Smolensk, guvern. în Rusia mare, 56,043 km²., cu 1.551,068 loc. (1897). *Capit. S.*, lângă Nipru, 46,899 loc.; catedrală; comerciu cu cereale; oraşul vechiu e întărit. 17 Aug. 1842 a învinsací Napoleon I pe Ruşi.

Smolica, muntele cel mai înalt în nordul Pindului. Pe poalele lui sûnt aşezate mai multe sate arămânesci, ca Samarina, Furca, Armata, Pădzi, Palioseli.

Smolka, *Franz,* om politic austriac, n. 1810 la Kalusz în Galiţia, † Dec. 1899 în Lemberg. Ajuns advocat, s'a amestecat în mişcările revoluţionare polone, a fost condamnat la moarte, apoi graţiat, pierḑênd însă dreptul de a-şi exercita advocatura. 1848 a ajuns in camera constituantă din Kremsier, pe care a condus-o până la disolvarea ei. Incepênd din 1861 a păşit din nou în viaţa politică ca membru al dietei din Galiţia şi al camerei din Viena, fiind aprig representant al federalismului. Din 1881—93 a fost presidentul camerei din Viena, fiind apoi chiemat ca membru pe viaţă în senatul imperial.

Smollett, *Tobias,* romancier englez, n. 1721, † 1771 in Italia. A scris romane, drame, satire pol., poesii; de valoare sûnt numai romanele lui, între cari cel mai bun e »The expedition of Humphrey Clinker«. Bogată putere de invenţie, umor şi cunoascerea vieţii şi a oamenilor e caracteristica lor.

Smorzando, *(ital.)* in musică termin întrebuinţat în sensul de a rări mişcarea şi a micşora intensitatea sunetelor până în a le pierde cu totul.

Smulţi, com. rur. in Rom., j. Covurluiu, formată din 2 cătune, cu 2750 loc. Teren deluros, vii.

Smyrna, (turc. *Ismir),* capitala vilaietului turco-asiatic Aïdin, lângă golful S., 200,000 loc. (numeroşi Europeni). S. e piaţa principală pentru productele Asiei mici, Siriei, ţerilor dela Eufrat şi Persiei, precum şi pentru fabricatele europene. 1894 au întrat în portul S.-ei 2392 năi comerciale de 1.785,377 tone. Legătură regulată de vapoare cu cele mai importante oraşe comerciale ale Mediteranei.

Snagov, 1) *S., părău* în Rom., isvoresce din pădurea Cornesci, j. Dâmboviţa. In cursul sĕu prin j. Ilfov se abate pe la 5 cătune, formând heleşteie. 2) *S., lac,* se scurge în rîul Ialomiţa, e încungiurat de păduri. In el trăiesc raci şi scoici şi platică de S. renumită prin gust şi mărime.

Snagov, fostă mănăstire în Rom., j. Ilfov, pe insula S. A existat din vremuri nememorate. La S. a aşezat Mateiu Basarab (1643) prima tipografie românească, în care sub Antim II (1709) s'au tipărit mai multe cărţi bisericesci. Până acum 40 ani era o tipografie şi un penitenciar, în care erau tîrîţi patrioţii români. La S. a fost sugrumat postelnicul Const. Cantacuzino din porunca lui Grig. Ghica-Vodă. Aḑi o simplă biserică de mir străjuiesce însemnatul monument al ţerii.

Snagovanul, v. Iosafat.

Şneap, pasere, id. cu Culiciu (v. ac.).

Snellen, *Hermann,* medic, n. 1834 în Zeyst; dela 1877 profesor în Utrecht şi director al instit. pentru boale de ochi; oftalmolog celebru. S. a aranjat tabelele cu litere pentru determinarea forţei vederii (Optotypi ad visum determinandum).

Snellius, *Willebrord,* matematician olandez, n. 1581 în Leiden, † 1626. A fost profesor de matematică la univ. din Leiden. E renumit pentru aflarea legii raportului dintre sinusul unghiului de incidenţă şi de refracţiune.

Snoavă sau *Isnoavă*, (slav., lat. *nova, novella),* o scurtă poveste despre o întêmplare sau faptă ridicolă; zugrăvesce însuşirile de rîs ale unei persoane, care de regulă e tipul unei clase întregi de oameni. Ea se ţine astfel de poesia satirică şi e un fel de parodie a basmului. S. a început a fi cultivată de scriitori sub numele de *anecdotă populară* (v. ac.). D. Dulfu (v. ac.) a compus din ciclul S.-lor lui Păcală o frumoasă epopee naţională. Dar anecdota pop. sau S. nu trebue confundată cu anecdota istorică, care prin povestirea unei fapte caracteristice ne arată, ca într'un mic tablou, caracterul unei persoane; pentru aceea ele formează partea cea mai plăcută şi mai instructivă a istoriei.

Snop, mănunchiu, legătură de plante subţiri, cereale, pentru a puté fi adunate, uscate şi transportate. *S. de in,* fuioare de in topit şi melitat. *A snopi,* a bate pe cineva.

Snussi sau *Senusi*, sectă mohamedană în Africa de nord, instituită 1860 prin Sidi Snussi în scopul de a reduce religiunea mohamedană la puritatea ei originală; se distinge mai ales prin ura în contra creștinismului. S'a lățit mult prin Sahara.

Șoa, ținut în sud-estul Abessiniei, mai înainte regat independent, 74,668 km². Capitala Addis Abeba. Regele Menelik din Ș. ocupă 1889 tronul Abessiniei.

Soacra, *Soacră mare* se numesce în legăturile de căsătorie mama mirelui, pe când *S. mică* este mama miresei. Tot astfel *Socrul*.

Soare, corpul principal și central al sistemului nostru solar. Are forma unui glob, diametrul de 1.383,200 km., depărtarea medie de pămênt 148.154,000 km. Densitatea $^1/_4$ parte din a pămêntului. Temperatura e de mai multe mii, după Secchi de mai multe milioane grade. Durata rotațiunii variază între 25 (la ecuator) și 27 grade. Privit cu telescopul, suprafața lui apare noroasă și fulgoasă, ici colea cu pete întunecate și în apropierea acestora vine de lumină, respândite ca un rociu. La întunecimi totale (v. ac.) se poate observa în jurul S.-lui *Corona*, un învěliș de lumină alburie. Tot pe marginea S.-lui se pot observa atunci *Protuberanțele*, nisce flacări roșii. După cunoscințele, ce le avem acum despre S., el constă din globul propriu dis, compus poate din gazuri înfierbêntate, apoi din *Photosferă*, care va fi un amestec de gazuri și fluidități. Urmează *Chromosfera*, care formează atmosfera S.-lui și se compune în păturile superioare din hidrogen înfierbêntat, în cele inferioare din aburi de metal, fier, magnesiu, calciu, natriu, etc. Chromosfera e visibilă numai la întunecimi totale. Invělișul cel mai extern îl formează Corona.

Soare central, un punct în univers, în jurul căruia se învêrtesc toate stelele fixe, cari aparțin unui și aceluiaș sistem de stele fixe.

Cultul de soare e adorarea, venerarea soarelui ca deitate, care dăruiesce oamenilor lumină și căldură și prin aceste, viață. Popoarele de cultură inferioară au întrodus cultul soarelui mai ales prin ceremoniile, ce se faceau la întunecimi de soare, spre a spăria spiritul rěu, care după credința deșartă voia să înghiță soarele. Acest spirit rěu se închipuia ca lup (v. Vîrcolac). Popoarele mai înaintate în cultură își închipuiau soarele ca deitate, care la Indi se numia Surya, la Perși Ormusd și mai târdiu Mythra; la Assyri Isdubar și Nimrod; la Egipteni Osiris, la Phoenicieni și Grecii vechi Heracles, la Germani Balder. Toți acești dei sînt în luptă cu spiritele rele ale întunerecului, cari asemenea au avut căpeteniile lor, s. e. la Perși Ahriman (v. ac.), la Egipteni și Greci Typhon (v. ac.). Și la Romanii vechi Sol (soare) a fost deu (v. ac.).

Șoarecii, *(Muridae)*, o familie din ordinul Rodetoarelor. Au cap mic cu bot ascuțit, ochi mari și urechi de regulă mari și late. Dinții incisivi numiți rodetori cresc mereu. La picioarele dinainte au 4 degete, la cele dinapoi 5. Coada de regulă lungă, goală sau pěroasă. Se înmulțesc foarte tare și rod toate lucrurile. Cele mai însemnate specii sînt: șoarecele de casă (Mus musculus), șoarecele de câmp (Hypudaeus arvalis), șobolanul călětor (Mus decumanus), șobolanul (v. și ac.) negru (Mus rattus) ș. a.

Soarș, (magh. *Magyar-Sáros)*, comună rur. în Trans., cott. Têrnava mică, 1317 loc., Magh. și Rom. (409).

Soba, cuptor (v. ac. și Incăldirea locuințelor).

Sobieski, *Ioan*, rege al Poloniei, n. 1624 în Olesko (Galiția), † 1696. 1667 fù numit comandant general și voevod al Cracoviei, 11 Nov. 1673, a bătut pe Turci la Hotin. 1674 fù ales rege al Poloniei. 1683 a venit cu o armată polonă în ajutorul Vienei asediate de Turci, pe cari îi bate. Luptele lui ulterioare contra Turcilor n'au fost norocoase. El a năvălit de multe ori în Moldova, pe care voia să și-o supună, impunêndu-i ca voevod pe Petriceicu-Vodă. O astfel de năvălire a făcut și în 1686, când a fost oprit mai mult timp de câțiva plăeși, cari apěrau Cetatea Neamțului (v. ac.).

Sobol, v. Cârtița.

Sobolan, v. Cloțan și Myoxus.

Șobolanul sibetic, (Castorul sib. sau lemul sib., Fiber sibethicus), mamifer din fam. Arvicolidelor, ord. Rodetoarelor, seamănă cu castorul sau bibrul (v. ac.). Coloarea pěrului galben-sur și brun. Coada e lungă ca a șobolanilor acoperită cu pěr și solzi. Trăiesce în America de nord între 30—69 grade lat. nord. pe lângă rîuri, unde își face cuiburi măiestrite. Blana lui se folosesce. In comerciu vin anual 2—4 milioane blăni. Prețul lor e între 1—3 lei bucata.

Soboles, (botan.) nume usitat în grădinărie pentru unele tulpini subterane sau rhizome umflate ca un tubercul.

Sobor sau *sinod ecumenic*, adunarea tuturor episcopilor cu jurisdicțiune, astfel încât cel puțin să fie fost convocați cu toții. După despărțirea lui Fotie (870) nu s'a mai ținut nici un S. în biserica resăritului, care a remas de atunci cu cele 8 anterioare. Causa era, că nu mai avea cine să convoace asemenea S. La apus s'au mai celebrat vr'o 12, din cari ultimul e cel din Vatican în 1870. După principiile catolice nu poate ființa S. fără papă, deoarece dînsul este capul bisericei, astfel încât are prerogativele de a convoca S., a-l presida și, în mod neapěrat, a-i conferi puterea prin adesiune, ceea ce se și adeveresce în istoria celor 8 S. vechi. Deoarece biserica este infalibilă și indefectibilă, adecă nu poate învěța ceva contrar doctrinei lui Christos, această însușire a infalibilității convine S., care este chiar expresiunea cea mai vědită a bisericei. Vot decisiv au însă în S. numai episcopii, adecă urmașii apostolilor, biserica invěțătoare, în contrar cu mirenii și preoții, cari sînt biserica ascultătoare. In vechime s'au amestecat mult, chiar prea mult, împěrații bizantini în celebrarea S. Dar că rolul lor avea să se mărginească numai la partea materială și polițienească, este învederat din aceea, că lor nu li-se atribuie nici o competință în biserică din partea lui Christos.

Sobornicesc, însemnează sinodal. In biserica ortodoxă s'a făcut încercarea de a întroduce cuvêntul S. în loc de »catolic« în Cred, probabil pentru a da acestei biserici, ca notă distinctivă, constituția sinodală analoagă cu cea rusească; aceasta s'a întêmplat și în România. Sf. sinod însă a reprobat această încercare, și de atunci s'a pus cuvêntul »catolicească« în Cred, cuvênt foarte vechiu, care nu se poate traduce cu S., ci cel mult cu »universală« sau »ecumenică«.

(Cf. Dumnedeescile liturgii, ediția oficială a sf. sinod românesc. Bucuresci, 1895, p. 134, 193.)

Soborșin, com. mică în Ung., cott. Arad. Apare în anale la 1479; la 1510 a avut cetate, ale cărei ruine se văd și adi. Are 275 case, cu 1534 loc. români gr.-or. Teritoriul 3001 jug. cat. muntos.

Soboteil, (magh. *Szabadhely),* com. mare în Ung., cott. Arad, are 460 case cu 2021 loc. români gr.-or.

Sobotka, la Slavi serbătoarea deului Swiato-Wit, deul soarelui.

Sobrania (bulg. narodno sobranie), camera Bulgariei, compusă din deputați aleși 1 la 10,000 loc., prin vot direct și universal, pe 3 ani. Deputații trebue să scie ceti și scrie, să aibă etatea de 30 ani; militari, călugări și funcționari nu pot fi aleși în cercul lor. S. se convoacă odată pe an, din 15 Oct. până 15 Dec. Când e vorba de schimbarea constituției, alegerea unui principe, etc. se convoacă S. cea mare (velico narodno sobranie) cu un numĕr îndoit de deputați.

Soc, numele vulgar al plantei Sambucus nigra L. (v. ac.); *Soc de munte* sau *Soc roșu* = Sambucus racemosa L. (v. ac.).

Soccus, *(lat.)* încălțăminte de lemn, în care se vîră piciorul ce este încălțat cu o încălțăminte mai subțire, spre a-l ferí de umiditate.

Soceni, (magh. *Szocsán),* com. rur. în Bănat, cott. Caraș-Severin, cu 1143 loc. români.

Soci, localitate în Rom., j. Fălciu, în apropierea com. Moșna, cu ruine de cetățuie încungiurate cu gard viu de bușteni de soci, de unde și numirea. La S. s'ar fi bătut Stefan Vodă cu Radu cel Frumos.

Social, ceea ce privesce societatea.

Politică socială este acea ramură a sciinței, care are de obiect totalitatea regulelor și a procederilor, cari se referă la desvoltarea intelectuală, morală și materială a masselor populare.

Sciințele sociale sau *sociologice* se numesc acelea, cari au de obiect condițiunile de nascere, de desvoltare și de organisare a societății preste tot, apoi fenomenele și formele tipice ale singuraticelor societăți în particular, diferențiate după problemele, pe cari și-le iau și le urmăresc. In ierarchia sciințelor, Sc. S. se cuprind în sfera sciințelor spiritului, alăturea cu sciințele istorice, cu cari se întregesc împrumutat. Ca Sc. S. se consideră astădi: a) *Psichologia socială* sau a *ginților* (v. ac.); b) *Sociologia* (v. ac.) ca sciința despre condițiunile fundamentale ale vieții sociale; c) *Etnologia* (v. ac.) ca studiul rasselor umane din punctul de vedere al originei, apoi studiate sub raport biologic și social; d) *Etnografia* sau *demologia* ca studiul diferitelor popoare sub raportul caracterelor lor distinctive, cum e limba, religiunea, moravurile, literatura, condițiunile de traiu, politice și de stat; e) *Sciințele de stat* sau *Politica* ca sciință despre condițiunile, normele și formele de organisațiune a vieții sociale în stat; f) *Economia națională* (v. ac.). In timpul din urmă se mai face pomenire și de o pedagogie socială, a cărei problemă ar fi ca să expună condițiunile sociale ale educațiunei de o parte, iar de alta condițiunile educative ale vieții sociale. Insă precum ori ce societate își are existența și desăvîrșirea numai în realitatea indivizilor, cari o compun, tocmai așa și crescerea socială își are desăvîrșirea numai în buna educațiune individuală. Ca întemeietorul Sc. S. se consideră Saint-Simon (v. ac.). Cel ce le-a asigurat locul în ierarchia sciințelor și a construit cel dintâiu sistem sociologic însă a fost Aug. Comte (v. ac.). După dînsul a cultivat aceste sciințe H. Spencer (v. ac.), care le-a adus până la gradul de perfecțiune, pe care îl au astădi. (Cf. Wundt, Logik II, 2 (edit. II), 1895; P. Barth, Die Philosophie der Geschichte als Sociologie, 1897.) [Pl.]

Social-democrația, numirea socialismului modern din Germania, unde Karl Marx, Ferdinand Lassale și Fr. Engels, cu deosebire cel dintâiu, au creat o ligă a uvrierilor numită *Internaționala* (1866) și au ațițat ura de clasă, excitând aversiunea salariaților și proletarilor contra capitaliștilor; ceea ce producênd mișcări sedițioase, s'a votat în 1878 legea contra tendințelor social-democrației, primejdioasă pentru siguranța publică. Legea n'a mai fost reînoită 1890.

Socialism, acele doctrine economico-politice, cari au pretențiunea de a înlătura cu desăvîrșire, prin reforme, miseria morală și materială din societate, și de a introduce o perfectă egalitate între toți membrii unei fericite comunități. Această doctrină nu este nouă, ea datează din timpurile cele mai vechi. Așa vedem la Greci pe Licurg, care a întrodus prin legi aspre un fel de S. de stat. Filosoful Platon, vĕdênd în proprietate și familie sorgintea tuturor rivalităților și luptelor dintre oameni, sfătuiesce pe legiuitor să întroducă comunismul în societate. Chiar în religiunea creștină, privită din punctul de vedere economic, putem descoperí un S. teocratic. De aceea găsim în Levitic, cap. XXV: »Pămêntul nu se va vinde pentru totdeuna, pentru că el este al meu (adecă al lui Ddeu), și voi nu sînteți decât cultivătorii mei«. Teoria socialistului Saint-Simon, care învață, că autoritatea religioasă a papei și cea politică a împĕratului să se concentreze într'o singură persoană omnipotentă, numită *părinte*, nu este tocmai departe de concepțiunea S.-lui teocratic. Pe lângă Saint-Simon mai avem în epoca noastră pe concetățeanul sĕu Ch. Fourier și pe renumitul fabricant socialist englez, Robert Owen, cari căutând să pună în practică ideile și teoria lor comunistă, ajunseră la un fiasco complet și ridicol. Cu toate acestea nu se poate nega, că unele din ideile și desideratele socialiste n'au influențat în bine asupra sistemului de legislațiune a statelor moderne și n'au contribuit la îmbunătățirea soartei lucrătorilor și la desvoltarea comerciului și a industriei. Acest S. temperat, care respectă *proprietatea* și *familia* și care se recomandă și se propagă dela înălțimea catedrelor universitare, mai ia numele și de *S. de stat,* pentru că este întrodus cu mĕsură și chibzuință de oameni de stat în legile civile. S. de stat are multe puncte de contact cu politica de intervențiune a guvernelor; însuși principele de Bismarck, care a întrodus în legile statului unele din mĕsurile recomandate de doctrina S.-lui rațional, nu s'a putut sustrage dela binefăcĕtoarea lui influență. [Val. Ursianu.]

Socialist, cel ce profesează și propagă idei socialiste.

Socialiști de catedră (Katheder-Socialisten) au fost numiți în 1872, într'o scriere a sa de

către Oppenheim, deputat în parlamentul berlinez, aceia dintre profesorii universităților germane, cari pretindeau să realiseze, printr'un dibaciu eclectism, împărecherea socialismului cu sciința. Teoriile emise de acești doctrinari au dat nascere *socialismului catedratic,* considerat ca un nou adversar al economiei politice în dilele noastre. Ei nu sûnt strîns uniți între dînșii, și foarte multe chestiuni îi desbină. Unii inclină către socialismul pur (cum s. e. de Scheel, Smoller, Wagner); alții nu se separă de vechii economiști decât prin câteva nuanțe (ca s. e. Luzzatti, Held, etc.); mai toți însă se înțeleg spre a condamna metodul deductiv, stabilirea unor principii *à priori,* al școalei engleze și principiul *laisser-faire,* căutând a se întemeia exclusiv pe observațiunea faptelor. Doctrinele școalei sûnt expuse în o scriere publicată sub direcțiunea lui Schönberg.

Societad Rhaeto-Romanscha, v. Rhaeto-Românii.

Societate, (jur.) contract prin care două sau mai multe persoane se învoiesc să pună ceva în comun, cu scop de a împărtăși foloasele ce ar puté deriva. Ori care asociat trebue să pună în comun sau bani sau alte lucruri, sau industria sa. S. pot fi civile sau comerciale după scopul ce și-l propun. *S. comerciale* sûnt persoane juridice, pe când cele civile nu, și au de obiect unul sau mai multe fapte de comerciu. S. com. pot fi: a) *in nume colectiv* sau cuprindĕtor, ale cărei obligațiuni sûnt garantate prin respunderea nelimitată și solidară a tuturor asociaților; b) *in comandită,* ale cărei oblig. sociale sûnt garantate prin respunderea nelimitată și solidară a unui sau mai multor asociați comanditați, și prin respunderea mărginită la o sumă determinată, care poate fi representată și prin acțiuni, a unuia sau mai mulți asociați *comanditari;* c) *anonimă,* în care obligațiunile sociale sûnt mărginit garantate numai până la concurența unui capital determinat și de care fiecare asociat nu respunde decât numai cu sumele ce s'a obligat a pune în S. sau cu valoarea acțiunilor sale. S. anonimă nu are firmă socială și nu poate fi determinată prin numele nici unuia din asociați. [Scriban.]

Societate (sau *Reuniune)* se numesce și asociarea mai multor persoane pentru realisarea unor scopuri comune și durabile, la care întrarea și ieșirea membrilor depinde dela voința lor. Aceste S., numite în Transilvania *Reuniuni,* se deosebesc deci de asociările create prin natură, sau prin dispozițiuni constringĕtoare ale legii (s. e. familia, comuna, statul, etc.), precum și de *Reuniri* (sau Reuniuni în adevĕratul sens al cuvêntului), cari sûnt de caracter transitor, isolat, casual (s. e. întruniri, meeting-uri, etc.). In sensul arĕtat mai sus se numesc S. de regulă numai asociările la cari numĕrul membrilor este nelimitat și schimbarea lor este admisă, prin ce se deosebesc de S. dreptului privat (civil). In general încap însă sub numirea de S. asociări cu cele mai diferite scopuri și organisațiuni (v. și art. Asociațiune și Reuniune), iar despre S. în înțeles sociologic v. art. Sociale sciințe, Socialism, Sociologia.

Societăți de dame. Spiritul de asociare a găsit devotați aderenți și între femei, cari s'au convins, că trebue să-și extindă activitatea și în afară de familie, că au interese diferite în viața publică, pe cari nu le pot apĕra decât în asociație. Prima S. mai mare de femei s'a înființat 1860 în Londra pentru promovarea lucrului de mână femeiesc; apoi s'a înființat și în Paris o S. cu scop analog. In Germania cea mai veche S. de fem. este Lette-Verein, (înființată de W. Ad. Lette), care a luat un avênt foarte mare; ea susține astădi: școale comerciale și industriale, școale pentru desemn și modelare, un institut pentru instruirea în fotografiare, o școală pentru economia de casă și multe alte instituțiuni utile. S. de fem. se găsesc astădi la toate popoarele culte. Scopul unora este a facilita femeilor câștigarea celor necesare pentru existență, îndeosebi a le pregăti pentru anumite industrii; altele au scopuri curat filantropice; Christian Temperance Union în Statele-Unite America de nord, cu 200,000 membri, combate alcoolismul, îngrijesce de orfani și săraci, etc.; în fine altele urmăresc scopuri culturale, întemeiând și susținênd școale. In unele țeri femeile au înființat și asociații cu tendințe politice.

Spiritul de asociare nu a remas străin nici femeii române, și s'a manifestat mai ales în Trans., unde s'a înființat încă în 1850, la inițiativa D. *Maria Nicolau* »Reun. fem. rom. din *Brașov* pentru ajutorarea fetițelor orfane«. Indemnul la înființarea acestei S. a fost împrejurarea, că în urma resboiului civil din 1848 până 1849 remăseseră o mulțime de vĕduve și orfane în cea mai deplorabilă miserie. După întărirea statutelor reun. începù activitatea sa, ajutorând mai întâi în bani și îmbrăcăminte vĕduvele și orfanele celor ce căduseră în resboiu. La 1850—60, S. a înființat apoi două școale de lucru pentru fetițe, una în Brașov și una în Blaj; iar după modificarea statutelor dela 1860 S. a înființat în Brașov pe lângă cele trei clase primare de fetițe o a patra clasă și a subvenționat șc. de fete din Sibiiu, Blaj și Câmpeni. Cifra subvențiunilor era de 1200 fl. anual, acordată de către S. până la 1883, când subvențiunile se sistează în scopul înființării claselor V și VI de fete din Brașov. Se înființà apoi la 1886 în Brașov un internat, în care fetițele rom. să primească instrucțiune în cunoscințele economiei casnice. In 1893 s'a creat încă așa numitul Orfelinat. Averea S. la 1901 a fost de C. 91,656·57, iar fondul internatului de C. 3972·58.

Prima S. de femei, care a fost creată anume pentru promovarea culturei române, este »*Reun. fem. rom. din Sibiiu*«, inițiată la 1880. Scopul ei principal este: întemeiarea unei școale de fete și a unei școale pentru economia și industria de casă. Primul scop și-l'a ajuns la 1883, iar pentru al doilea a strîns un fond de C. 30,000; astfel în viitorul apropiat și această școală, de mare importanță pentru femeia română, se va pute deschide. Reuniunea caută a promova și pe teren social interesele românismului și servesce și scopuri filantropice, angajându-se a conduce »Masa studenților«, susținută de institutul »Albina« (v. ac.). S. s'a înființat la inițiativa D. *Maria Roman măr. P. Cosma* (v. ac.), presidenta reuniunii dela început și până în present. Exemplul dat de această S. a aflat mulți imitatori atât la orașe cât și în comunele rurale. Pe rând s'au înființat reuniuni de femei în Abrud,

Arad, Blaj, Brașov, Deva, Făgăraș, Mediaș, Reșinari, Sĕlagiu, etc. In comune rur. s'au înființat în timpul din urmă S. pentru înfrumsețarea bisericelor.

In *Bucovina* »S. Doamnelor Române« a fost înființată în Cernăuț la 1891 cu scopul »de a lucra pentru înaintarea culturei, și în special, a învĕțămêntului la partea femeiască a populațiunii rom. din Bucovina și pentru sporirea industriei de casă«, și cu dreptul de a înființa filiale și prin alte locuri. Cu ajutorul fundațiunii de 20,000 cor., creată de G. cav. de Popóvici din Stroiesci, S. a cumpĕrat în Cernăuț o casă și a deschis la 1894 un internat de fetițe, care întreține cam la 40 de copile. S'au mai înființat și multe filiale, cari ajutoră școlărițele din loc cu veștminte și cele necesare pentru învĕțămênt.

In *România* S. de dame au desvoltat la început o activitate mai neînsemnată și numĕrul lor este încă și astăḑi relativ mic. S. existente au fost înființate mai ales în urma influenței binefăcĕtoare a Augustei *Regine Elisabeta* asupra desvoltării stărilor sociale ale Rom. Sub înaltul ei patronagiu lucrează în Bucuresci S. »*Munca*« pentru procurarea de lucru femeilor serace și »*Furnica*« pentru încuragiarea industriei de casă. Tot acolo mai există și câteva S. de fem. cu scopuri pur filantropice: »Obolul« și »S. junelor lucrătoare« pentru ajutor. copiilor săraci, »Salvatorul«, »Ajutorul femeilor«, etc. In celelalte orașe ale României numĕrul și importanța S. de femei este încă neînsemnată.

„Societatea filosofească a neamului românesc în Mare Prințipatul Ardealului“, plănuită pe la începutul an. 1795 de câțiva Români eruḑiți din Transilvania, cari se puseseră în relațiune directă cu Bucurescii; avé să se ocupe cu toate sciințele, dar mai ales cu istoria Românilor. Insă înființarea ei fù oprită. (Cf. Papiu A. Ilarian, »Viața, operele și ideile lui Șincai«, p. 11.)

„Societatea literară română“. Sub acest nume au existat mai multe S. Cea mai veche fù înființată de boierii rom. refugiați la Brașov, în 1821, cu scop de a face o gramatică și un dicționar al limbei române. In 1827, C. Golescu și I. Eliade înființează o asemenea S. secretă. In 1866 se înființează în Bucuresci o S. lit., care în 1867 își ia numele de S. academică, iar după 10 ani devine Academia română (v. ac.).

Societății, Insulele, grupă de insule franceze în Polinesia, 1650 km²., cu 16,370 loc.; se divid în două grupe: grupa estică (Tahiti, Mourea, etc.) și gr. vestică (Raiatea, Huahine, Borabora, etc.). Locuitorii indigeni au fost creștinați de Englezi dela 1797 încoace. Descoperite 1606 de Quiros, explorate 1769—78 de Cook.

Socinianí, membrii unei secte antitrinitare din secl. XVI, cari își au numele dela Leliu și Faust Socinus din Siena în Toscana. S. se numesc și *unitariani* (v. ac.).

Sociologia, sciința, care are de obiect condițiunile de nascere, de desvoltare, de organisare și de subsistență a societății; apoi legile și normele, cari regulează traiul și viața omului în societate. Ca conținut S. nu ne presentă ceva esențial deosebit de ceea ce ne-a presentat totdeuna istoria și »politica«, deoarece filosofii și istoricii totdeuna au căutat să afle condițiunile vieții sociale. Cel dintâiu, care i-a dat forma sciinței și a întemeiat-o a fost A. Comte (v. ac.). După dînsul S. ca cea mai de frunte disciplină are să ne dea o statistică și dinamică a vieții sociale cu considerarea inclinațiilor altruiste. In mod sistematic a desvoltat-o Herbert Spencer. (Cf. și Wundt Logik II, 2. Abt. unde expune sfera S. și principiile ei ca sciință.) [Pl.]

Socodor, (magh. *Székudvar)*, com. mare în Ung., cott Arad. Apare în anale la 1299, iar la 1332 ca parochie. Are 808 case cu 4481 loc. rom., puțini magh. Teritoriul e de 19,640 jug. cat., foarte productiv. Stațiune de cale ferată.

Socola, 1) *S., sat și tîrgușor* în Rom. j. Iași; la 1803 a fost zidit aici seminarul mitrop. Veniamin, strămutat la 1885 la Iași.

2) *S., mănăstire* în Rom., j. Iași înființată de Stefan Vodă pentru călugărițe. La 1803 călugărițele au trecut la mănăstirea Agapia.

Seminarul Socola este instituția cea mai importantă a mitrop. Moldovei Veniamin Costache. Printr'un hrisov al domnitorului A. Moruzzi se așeză ântâiul seminar propriu ḑis românesc în măn. S. de lângă Iași, în 1804, dotându-se cu veniturile mănăstirii și cu contribuțiuni anuale din partea diferitelor eparchii moldovene. Bĕtrânul mitropolit petrecea multă vreme în acest institut al lui de predilecție; i-a lăsat biblioteca sa, compusă în mare parte din manuscrise. Seminarul remase în S. 81 de ani, când se mută la Iași în 1885, mai ântâi în case cu chirie, dela 1893 însă în fostul palat al domnitorului M. Sturdza, restaurat pentru acest seminar anume. (Cf. C. Erbiceanu, Veniamin Costache. Bucur. 1888, pag. 15—16; Xenopol, Istoria Rom., VI, 256 și 266. Biser. ort. rom. an. XXVI, nr. 1, pag. 104—5, Buc. 1902.)

Socolar, com. rur. în Bănat, cott. Caraș Severin, cu 1443 loc. rom.

Socolescu, *Ioan I.*, inginer-architect, n. 17 Ian. 1857 la Ploiesci. A executat deosebite lucrări, ca palatele comunale din Pitesci, Călărași, Constanța; spitalele județene din Tîrgoviște, Călărași, Constanța; catedrala din Alexandria, biserica și presbiteriul din Bușteni. S. a fundat revista »Analele Architecturei« (v. ac., I, p. 195).

Socolovaț, (magh. *Szokolovár)*, com. rur. în Bănat, cott. Caraș Severin, cu 1782 loc., Magh., Germ. și Rom.

Socrate, celebru filosof grec, fiul pietrarului Sofronisc și al moașei Fanereta, n. pe la 470, trăi până la 400 a. Chr. După ce la început învĕță măiestria tatălui sĕu, studià matematica, retorica și poetica, apoi filosofia la Anaxagoras și Archelau, formându-și un caracter cu totul deosebit de cela al timpului în care a trăit. Sub guvernul celor 30 tirani acusat fiind, că surpă religiunea statului și că corupe tinerimea, a fost condamnat la moarte, pe care a suferit-o la 400 a. Chr. bĕnd cucută. S., considerat ca cel mai înțelept dintre oamenii timpului sĕu, a fost cel dintâi, care a făcut din filosofie vocațiune personală, asignându-i drept problemă studiarea omului ca individ, ca membru al familiei și ca cetățean. Plecând dela doctrinele sofiștilor, S. întrebuințează în contra lor ironia și dialectica. S. n'a scris nimic, dar el atribue ideile sale filos. unei revelațiuni superioare, unui geniu numit »*demonion*«. In logică întrebuințează dubitațiunea suspensivă, basa scepticismului posterior și a me-

todei numite socratică. Crede în Dȩeu ca într'o ființă rațională ilimitată, indivisibilă, care este creatorul universului și se revelă în efectele sale. Datoriile către divinitate se cuprind în religiune, în pietate și în practicarea virtuții. Sufletul omenesc este de natură divină, imaginea lui Dȩeu, e necoruptibil și nemuritor. In filosof. practică învață, că fericirea omului consistă în deamna întrebuințare a facultăților, ca binele pe care îl predică rațiunea să fie practicat în mod obligator și desinteresat. In scopul acesta omul trebue să se cunoască pe sine mai întâi. Ințelepciunea cuprinde în sine toate virtuțile. Datoriile omului către sine sûnt temperanța și bărbăția; către alții se resumă în dreptate. (Cf. Teodorescu, Istoria filos. ant. Überweg, Gesch. der Philos. I. Volkmann, die Lehre d. Sokrates.) [Pl.]

Socraticí, elevii lui Socrate, cari au pășit independent ca filosofi după moartea lui Socrate. Cei mai însemnați S. au fost Plato, Antistene din Atena, Euclid din Megara, Phaedon în Elis, Aristipp în Cirene.

Sod, v. Sodiu.

Soda, carbonat de sodiu $CO_3 Na_2$. Se prepară sau din cenușa plantelor marine, care conține aproape 5—30% sodă, sau se extrage direct din unele ape, ȩise bălți natronate din Ungaria, Egipt, Mexic și se mai numesce Székso, Trona sau Arao, sau se fabrică artificial după procedeele Leblanc și Lolvay. Ea cristalisează cu 10 molecule apă, pe cari la calcinare le pierde și ia numele de S. anhidric. Cristalisează în prisme monoclinice mari, transparente, inodore, cu gustul de leșie și în contact cu aerul uscat devin eflorescente transformându-se în o pulbere albă prin pierderea apei. Se întrebuințează în medicină pentru băi, în farmacie la saturația lichidelor acide, în industrie la fabricarea săpunurilor, sticlei, etc.

Soda caustică, identic cu hidroxid de sodiu Na OH, se obține din carbonatul de sodiu cu hidroxid de calciu. Se presintă în comerciu în bastoane sau bucăți cristaline albe, dure și soluția apoasă se întrebuințează la saturația soluțiilor acide și chiar și la spălatul rufelor.

Sodă de spălat, leșie obținută din fierberea cenușei, sau cu sodă de comerciu impură, și care se întrebuințează la spălatul rufelor.

Sodal, (calfă) în industria mică numirea meseriașului, care și-a terminat anii de învĕțăcel (ucenic).

Sodalitate, tovărĕșie, frăție.

Sodales, la Romanii vechi a treia clasă de preoți. (S. înseamnă soți, soți de ceată). Ei formau o grupă, strîns legată între sine prin înfrățire. Astfel de S. erau: Fratres Arvales, Luperci, Salii (v. ac.) și Sodales Titii. Membrii înfrățirii erau 12 și se întregiau prin cooptațiune; ei se arĕtau numai la ocasiuni serbătoresci.

Sodalita, mineral, clarosilicat aluminos de sodiu, cubic, alb-gălbuiu sau albăstruiu. Se găsesce în lavele Vesuvului, apoi în sienita eleolitică dela Ditro, la Brevig în Grönlanda, etc.

Södermanland, comitat în Svedia spre sud de Mälar, 6841 km²., cu 164,557 loc. (1897). Capitala Nyköping.

Sodiu, *(Natrium),* metal, foarte respândit în natură, mai ales în chlorură de S. (sare), se prepară descompunênd, printr'un curent electric, oxidul hidratat de S., sau încălȩind la o temperatură înaltă un amestec de carbonat de S. și de cărbune. S. posede un luciu metalic, alb ca al argintului, la temperatură ord. e moale, se topesce la 90°, destilează la temp. roșie, oxidează ușor la aer, descompune apa. Greutate spec. 0·97.

Borat de S., v. Borax. *Carbonat de S.,* v. Soda.

Chlorurd de sodiu, sarea de bucate, cristalisează în sistemul cubic. Incolor sau colorat prin inclusiuni de soluție de cebruc de sodiu, argilă, substanțe feruginoase, hidrocarburi și substanțe organice în alb lăptos, cenușiu, negru, roșetic, albăstrui. S. e foarte întrebuințată ca condiment (sare de bucătărie), pentru conserve, pentru fabricarea sodei, săpunului, sticlei, etc.

Se extrage 1) din lagune în Francia, Austria, Italia, etc., prin evaporarea apei de mare; 2) din lacuri sărate în stepele Aralo-Caspice, în centrul Asiei, în America de nord, etc.; 3) prin disolvarea S. din argile salifere în Bavaria, Austria (Salzkammergut), Galiția, Bucovina, Germania, Francia, Anglia, etc.; 4) ca sare gemă (Galiția, Ungaria, Transilvania, România, Rusia, Spania, Persia, pe Marea Roșie, etc.). Sarea ce se obține prin evaporarea apei de mare, din lacuri și prin disoluțiune, conține și alte săruri, chloruri și sulfați, cât timp sarea gemă poate să se presinte uneori aproape chimic pur.

Chlorura de S. face parte din corpul omenesc și animal, 1000 părți de sânge omenesc normal conțin 4—5 părți chlorură de S. și această proporțiune nu se poate micșora fără sdruncinarea sănătății. Chlorura de S. are menirea de a înlesni contactul oxigenului cu globulele roșii ale sângelui, de a participa la constituirea sucului gastric și a unor alte lichide organice, a contribuí la întreținerea proceselor vitale ale celulei, a exosmosei și endosmosei, a schimbării conținutului celulei cu țesutul vecin.

Sarea gemă, mineral, cubic, incolor, colorat prin inclusiuni, compact, cristalin grăunțos, formând uneori druse frumoase în argile. S. g. formează lentile, cuiburi, straturi și masive sau impregnează roce argiloase mai în toate sistemele geologice. Sarea e cunoscută în sistemul cambric în China; în devonic în Rusia; sare siluriană în Indii și America de Nord; sare perurică în Rusia; în Alpi (Helveția, Tirol, Salzkammergut, Bavaria), Lorena, Francia de Est, Anglia se exploatează sare triasică; în Algeria e cretacică. Oligocena e sarea din Spania, Indiile și o parte din sarea din Carpați. Dar zăcămintele cele mai importante din Carpați și din Prusia sûnt in miocenicul inferior (formațiune saliferă subcarpatică). S. g. e un deposit marin și posedă o structură de stratificație mai mult sau mai puțin pronunțată. In multe straturi sau masive se găsesc intercalațiuni de anhidrit. Pe marginea interioară a Carpaților se exploatează S. g. în masivele de sare dela Maros-Ujvár, Deésakna, Parajd, Turda și Vizakna în Transilvania, Slatina, Ronaszék, Sugatag în Maramurĕș; pe marginea exterioară Wieliczka, Bochnia (în Galiția), Kaczika (în Bucovina) și Tîrgu-Ocna, Slănic (Rahova), Doftana și Ocnele mari în România.

In România s'a extras sare și la Ocnița, Opăriți, etc. De altfel bogăția în S. g., care la Slănic, Tîrgu-Ocna și Doftana nu conține gips, e foarte mare și se cunosc mai bine de 50 masive și

alte iviri de sare gemă. La Ocnele mari şi Tîrgu-Ocna extracţia se face prin condamnaţi. Producţia e de aproximativ 100,000 tone.

Sodoma, oraş pustiit prin o erupţiune vulcanică şi un cutremur de pămênt din causa nelegiuirii locuitorilor lui. I Moise, 19, 24. v. Gomora.

Soest, oraş în guvernam. prusiac Arnsberg, 15,407 loc. (1895); dom, bis. gotică din secl. XIV, gimnasiu, seminar teol. şi ped., institut de surdo-muţi şi orbi; comerciu cu cereale. In apropiere scalda de nămol *Sassendorf*. In evul mediu S. era un puternic oraş hanseatic.

Sofa, canapea, divan, scaun lung cu perină pentru odihnă.

Soffite, *(ital.)* în architectură vederea inferioară a unui arc, architrav, plafon de grindi sau cassete. Pe scenă decoraţiunile, cari arată aer, nori, boltituri sau plafonuri.

Sofia, *(grec.)* în limbagiul filosofic atâta cât înţelepciune; în terminologia gnosticilor S. se considera ca emanaţiune din Dȩeu, şi anume la Valentin, ca cel din urmă din cele 30 aeonuri, S.-Achamoth.

Sofia, numele mai multor regine, princese, etc. 1) *S. Alexeievna,* sora maşteră a lui Petru cel Mare (v. ac.), n. 1657, † 1704, a fost până 1689 regentă a Rusiei, resturnată de pe tron prin fratele ei şi închisă în mănăstire. 2) *S. Friderike Dorothea Wilhelmine,* archiducesă de Austria, n. 1805 ca fică a regelui Maximilian I de Bavaria, măritată 1824 cu archiducele Francisc Carol Iosif, căruia i-a născut pe Francisc Iosif (v. ac.), actualul domnitor al Austro-Ungariei. A exercitat o mare influenţă politică pe timpul împĕratului Ferdinand şi la începutul domniei fiului ei. † 28 Maiu 1872. 3) *S. Dorothea,* soţia regelui Angliei George I, n. 1666, † 1726. Silită de brutalitatea soţului ei, a voit să fugă, a fost însă oprită şi în urma unui proces nedrept divorţată de el (1694), interȩicêndu-i-se recăsătorirea. Până la moarte a petrecut în castelul Ahlden, sub supraveghere militară. 4) *S. Charlotte,* regină a Prusiei, n. 1668, † 1705, a înduplecat pe soţul ei, Frideric I, să înfiinţeze (1700) academia de sciinţe din Berlin. 5) *S.,* fica lui Toma Paleologul, ultimul stăpânitor al Peloponezului, soţia ţarului Ivan III Vasilievici, a intrigat mult contra Elenei, fica lui Stefan cel Mare şi nora ţarului, mânată de dorinţa, ca fiul ei, deşi mai tinĕr, să moştenească tronul rusesc, ceea ce i-a şi succes (1502).

Sofia, (turc. Aia Sofia), *biserică* în Constantinopole pe piaţa Augusteion, terminată 537. După cucerirea Constantinopolei (v. ac.) fù prefăcută în moscheie. Prin adaugerea a patru minarete şi prin acoperirea mosaicurilor de pe păreţi i-s'a stricat efectul artistic.

Sofia, (bulg. *Sredeţ),* capitala Bulgariei, situată pe un platou lângă calea ferată Constantinopole-Adrianopole-Belgrad, cu 46,593 loc. (1893). Pe lângă oraşul vechiu s'a format unul nou cu zidiri frumoase: palatul principelui, palatul de justiţie, banca naţională, etc. La punctul cel mai înalt al oraşului sûnt ruinele bisericii Sf. Sofia, dela care îşi are şi numele. S. e reşedinţa guvernului, a sobraniei, curţii de casaţie, a mitropolitului bulgar, a unui archiepiscop rom.-cat. Şcoală de resboiu, gimnasii, universitate cu 3 facultăţi. S. e vechiul oraş roman *Serdica* (sau *Sardica),* dela Aurelian încoace sub numele Ulpia Sardica capitala Daciei, dela Diocleţian şi Constantin încoace capitala Daciei mediterane. 344 s'a ţinut aici un sinod. 809 a fost cucerită de Bulgari, 1382 de Turci, 1878 de Ruşi.

Sofisma, *(grec.)* în logică şi preste tot în graiu eroarea, care făcută intenţionat în contra corectităţii silogismului şi prin acesta contra argumentaţiunei, poartă în sine reserva de a înşela prin această procedură. Aristoteles deosebesce *S. secundum dictionem* şi *extra dictionem.* La cele dintâiu numeră pe acele, cari se nasc din întrebuinţarea omonimelor, a amfiboliei, a ambiguităţii, din accentuare falsă, precum şi din schimbarea înţelesului logic al cuvintelor cu cel gramatical. Acest fel de argumentare a fost mult întrebuinţat de către sofiştii de pe timpul lui Socrate şi de către retori. [Pl.]

Sofist, *(grec.)* înseamnă în fond: prudent, înţelept, şi era atributul oamenilor învĕţaţi, isteţi, adânc cugetători. De prin jumĕtatea a doua a secl. V a. Chr. se numesc S. acei bărbaţi, filosofi şi retori, cari pentru un onorar şi pentru plată învĕţau pe alţii dialectica, arta retorică, prudenţa politică şi arta de a disputa, etc. Ei sûnt în contra căror se ridică Socrate (v. ac.). Ca S. renumiţi se consideră: Korax şi Tisias, Protagoras din Abdera, Gorgias, Hippias, Prodikos, Trasymachos, Kritias, ş. a. Modul de a filosofa, de a învĕţa şi preda în felul S.-lor se numesce *sofistică,* iar sofisterie se ȩice la o falsă şi capţioasă raţionare. [Pl.]

Sofonia, *(Zefania),* unul din cei 12 proroci mici; a prorocit apropierea judecăţii şi nimicirea Ninivei. Cartea lui se compune din 3 capitole; autenticitatea celui din urmă e controversată.

Sofonisbe, fata lui Hasdrubal, promisă ântâi regelui Masinisa, dar măritată după rivalul acestuia Sifax. Acesta ajunge în captivitate romană şi Masinisa o ia de nevastă, o înveninează însă, când Scipio cere extradarea ei. Soartea S. a fost dramatisată de Lohenstein, Geibel, etc.

Şofrac, *Şofrăcuţ,* pasere, v. Bourel.

Şofran, în special stigmatele florilor de *Crocus sativus* L. (v. ac.), iar în general este una din numirile populare ale plantelor: Carthamus tinctorius L., Crocus iridiflorus Heuff., Crocus Heuffelianus Herbert. (v. ac.).

Sofronie, *Miclescu,* mitropolit al Moldovei (1851—60), n. pe la 1790, şi-a făcut studiile în ţeară. Cu atât mai mult trebue lăudat, că şi-a însuşit limbile franceză şi greacă, din cari a tradus mai multe scrieri. Dela măn. Neamţul, unde era monach, fù numit episcop de Huşi, în urma transferării lui Meletie la Roman. Consacrat la 2 Iunie 1826, a nimerit la timpuri grele în noua lui funcţiune, căci în curând isbucni resboiul ruso-turc, în care şi preoţii se puneau a face cărături pentru oştile rusesci. In 1832 urmă aplicarea regulamentului organic, iar în 1844 legea averilor bisericesci, care lua episcopilor administraţia averii eparchiale, trecêndu-o la stat. In 1846 se înfiinţă la Huşi aşa ȩisa şcoală catechetică, pentru a supliní printr'însa lipsa preoţilor cu studii seminariale. S. are şi meritul de a fi curmat în 1847 pentru totdeuna cearta seculară între orăşeni şi episcopie. In 1849 el termină restaurarea reşedinţei sale şi înfiinţă pomelnicul episcopiei. Incărcat astfel de

merite, fù ales în 1851 mitropolit al Moldovei, unde a stat până la 1860, când a fost exilat de Cuza la mân. Slatina, unde a și murit cu trei ani mai în urmă. Este înmormêntat la mănăstirea Neamțul. (Cf. Alman. Cult. 1894, pag. 19. Bucuresci; Melchisedec, Cronica Hușilor. Bucuresci, 1869. pag. 423—60.)

Softa, *(turc.)* elevul unei școale mohamedane superioare. Dintre ei se aleg ulemalele (v. ac.). S. formează un element numeros în Constantinopole și prin pășirea lor corporativă le-a succes adeseori să causeze, în casuri de revoltă, perplesități guvernului.

Sog, curentul de apă, ce se nasce în urma unei corăbii, care înaintează iute.

Sogdiana, satrapie în vechiul imperiu persan, se întindea până la Iaxartes; capitala Marakanda, acum Samarkand.

Sohar, port bun în Golful Oman, 24,000 loc., țesĕturi, industrie de metal, împrejurime bine cultivată.

Sohodol, 1) *S.*, com. rur. în Trans., cott. Alba infer., cu 4642 loc. români.

2) *S.*, una dintre cele 10 comune cunoscute sub numele colectiv Bran, cottul Făgăraș, cu 1235 loc. români. 3) *Sohodol-Lazur*, com. rur. în Ung., cott. Bihor, cu 1305 loc. români.

Șoim, *Șoin* (v. ac.); *(Falco)*, pasere din ord. Răpitoarele, sûnt paserile cele mai bine înzestrate dintre răpitoare în ceea ce privesce puterea și iuțeala mișcărilor. Corp puternic. Cap bine legat de corp. Cioc scurt, puternic, cu partea sup. încovoiată preste cea inf. în formă de dinte, provĕḑută și cu 2 dinți laterali. Coloarea penelor variază cu etatea, sexul și anotimpul. Aripi lungi ce trec de vîrful coḑii, avênd penele mari crestate pe partea internă. Coada cu pene mari și egale. Sûnt foarte îndrăsneți în urmărirea prăḑii, ce constă din mamifere mici, paseri și insecte. Vara trăiesc părechi, pe vîrful stâncilor, arborilor, unde femela depune ouĕle rotunde roșcate-cenușii. Se cunosc preste 60 de specii, cari se apropie toate genului *Falco*, cu subgenurile: *Falco, Cerchneis* sau *Tinnunculus, Hierofalco, Hieracidea* și *Harpagus*. Ca specii sûnt: *F. communis sau peregrinus* (Ș. călĕtor), trăiesce în Europa, India, China, Japonia și America de nord. *F. minor*, în Africa merid. și Madagascar. *F. nigriceps* (Cass.) în America de nord. *F. melanogenys* (Gould) în Australia. *F. barbarus* (L.) și *F. tanypterus* (Licht) în Africa septentr. și orient. *F. jugger* (Gr.) în India. *F. tinnunculus* în Europa, Africa, Japonia și China. *F. cerchneis* (Naum.) în sudul Europei, vestul Asiei și nordul Africei. *Hierofalco candicans* (Gm.) în sudul Europei și Asiei, Groenlanda și Labrador. *F. sau Hierof. islandicus* (Ș. de Islanda). *F. sau Hierof. girfalco* (Ș. de Norvegia). Subgen. *Hieracidea* trăiesce în Olanda nouă; iar *Harpagus* în America tropicală.

Șoiman, *-mel, -mișor*, numiri ce Românul dă paserei Șoim (v. ac.).

Șoimescu, *Ioan N.*, scriitor rom., a publicat mai multe scrieri poetice, între cari: Daciada, poemă epică în 24 cânturi, și 3 tragedii: Diurpaneu, Const. Basarab Brancovanu și Moartea lui Radu dela Afumați, apoi s'a ocupat cu istoria și a publicat: Ist. gen. a Românilor din amêndouĕ Daciile. Bucur., 1889, 3 vol. (Cf. Archiva soc. sc. și liter. An. I, pag. 315.) Date biografice lipsesc.

Șoimuș, (magh. *Solymos)*, com. mică în Ung., cott. Arad, în dreapta Mureșului. In anale apare la 1278. Are 365 case, cu 1615 loc. gr.-or. români. Teritorul cu mai multe domenii, 16,212 jug. cat., muntos, acoperit cu păduri seculare. Pe teritorul com. se vĕd ruinele cetății Ș., cândva imposante, a cărei amintire se face încă la 1278 și care mai târḑiu a fost reconstruită din nou de Ioan Huniade.

Șoimuț, pasere, v. Laniidae.

Soissons, fortăreață și capitală de arondisment în departam. franc. Aisne, 11,818 loc. (1896); episcopie, catedrală frumoasă. Pe timpul Romanilor se numia *Augusta Suessionum*, apoi a fost reședința Merovingilor. Aci a bătut Chlodvig la 486 pe locțiitorul roman Syagrius.

Soiu, rassă (v. ac.).

Soja, numire vulgară pentru o plantă înrudită cu fasolea: Glycine Soja S. et Z. (S. japonica Savi., Dolichos Soja L.)

Sokoto, *(Sakatu)*, imperiu al poporului Fulbe în Sudanul vestic (Africa), merge spre sud până la Binuĕ, 324,000 km^2., cu 10 milioane loc. Capitala Vurno. *Orașul S.*, 8000 loc.

Sokotra, *(Sokotora)*, insulă engl. spre est dela Cap Gardafui (Africa estică), se ține de Aden, 3579 km^2., cu 12,000 loc. Ocupată de Englezi la 1886.

Sol, *Soarele*, unul din ḑeii lui Titus Tatius. S. a avut templul aproape de al lui Quirinus și serbătoarea lui se ținea în 9 Aug. Se iconisează cu cap încungiurat de raze. S'a adorat cu predicatele aeternus, iuvans, sanctissimus. După ce s'a întrodus cultul lui Mithras (v. ac.), cultul lui S. a suferit schimbări. Cu predicatul Invictus a avut templu nou în Roma și s'a întrodus Natalis dies solis Invicti, serbătoare pusă pe 25 Dec., ca la Perși. [Atm.]

Sol, pătura superioară a pământului, ce este în contact direct și nemijlocit cu aerul atmosferic, și pe care la arat ori săpat îl întoarcem pe o parte și alta, expunêndu-l la soare, aer și precipitațiunile atmosferice. In S. se desvoaltă și hrănesc cele mai multe plante. Pătura pământului, ce nu se mai poate ajunge cu plugul, sapa și casmaua se numesce *subsol*.

Sol, trimis, ambasador (v. Agent diplomatic).

Sol, unime monetară de calculațiune în Peru = 5 franci.

Sola cambio, v. Cambia.

Solamen, *(lat.)* consolațiune, mângăiere.

Solanaceae, (botan.), familie de Dicotiledonate Gamopetale, cuprinḑênd numeroase genuri cu preste 1300 specii de ierburi, sub-arbuști, mai rar arbori, din regiunile tropicale și temperate. In fructele, semințele sau tulpinile lor conțin alcaloiḑi otrăvitori, în special solanină. Se divid în 5 triburi: *Solaneae, Atropeae, Hyoscyameae, Cestrineae* și *Salpiglossideae*, cu genuri mai principale (v. articolii respectivi): *Lycium, Atropa, Hyoscyamus, Physalis, Capsicum, Solanum, Datura, Cestrum, Nicotiana, Petunia*, etc. [S. Șt. R.]

Solanin, alcaloid vegetal $C_{43}H_{69}NO_{16}$ extras din diverse plante ca: solanum nigrum, solanum dulcamara, etc., cari aparțin familiei Solanaceelor. In special se scoate din germeni de cartofi,

subst. cristalină, reacție slab alcalină, și aparține toxicelor cu efecte narcotice.

Solanum L., (botan.) gen din familia Solanaceae, cu preste 900 specii de ierburi sau arbuști din regiunile calde, mai ales din America. Poporul numesce pe *S. nigrum* L. Umbra nopții, Zirnă; pe *S. Dulcamara* L. Lesnicioara, Losnișor, Vița ovreilor, Zirnă; ambele specii cresc spontan prin Europa și părțile noastre și au fructul o boabă neagră sau roșie otrăvitoare. Se cultivă ca zarzavat pentru fructele comestibile: *S. Lycopersicum* L. originar din Peru, Pătlăgele roșii, Paradaise, Tomate; *S. Melongena* L. din India estică, Pătlăgele vinete. Pentru tuberculele lor, avute în feculă, se cultivă în numeroase varietăți *S. tuberosum* L. originar din Chili, popular Cartofi, Crumpeni, Bandraburce, Piciorci. Tuberculii de S. t. constituesc un aliment pentru om și vite; servă la scoaterea feculei, prepararea dextrinei, glucosei, alcoolului amilic. Consumarea lor trebue să fie făcută cu prudență, căci n'au valoare nutritivă mare, și apoi, de nu sînt bine păstrați, ori sînt prea vechi, conțin Solanina, principiu otrăvitor. [S. Șt. R.]

Solar, ce privesce soarele (v. ac.).

Solare, Tabele solare, tablouri, cu ajutorul cărora se calculează posiția soarelui în ori ce timp. Cele mai nouë sînt ale lui Leverrier, publicate în »Analele observatorului din Paris«, tom. IV (1858).

Solca, comună rur. în Bucovina, cu cătunele Comanul și Saca, lângă rîulețul cu acelaș nume, tîrg, parochie, atenența Clitul, moșie mănăstirească în căp. Gura Homorului și j. Solca, are 2407 loc. (1267 ort.-or., 950 rom.-cat. și uniți, 24 protest., 163 mos.), cabinet de lectură Sentinela poporului, loc de cură aeriană cu două sanatorii moderne; isvoare de apă sărată în apropiere. Ștefan Tomșa a zidit acolo o biserică cu chilii pentru călugări și o sfinți în 1630. Mănăstirea a fost secularisată în 1786 și întrebuințată ca magasin de proviant în resboiul dintre Muscali, Turci și Austriaci din 1787, iar în 1795 fù din nou sfințită ca biserică parochială.

Șold, acea parte a corpului omenesc, care corespunde unui os iliac. (Cf. art. Basin.)

Solda (dela Solidus, v. ac.), suma fixă ce i-se cuvine soldatului, afară de alte venite.

Șoldan, *Vătui,* numiri ce se dau de popor iepurelui (v. ac.) tinĕr.

Soldanella L., (botan.) gen de plante din fam. Primulaceelor, trib. Primuleae, cu corola infundibular-campanulată și lobii fimbriați iar capsula operculat-dehiscentă. Cuprinde vr'o 4 specii alpine din Europa cu flori de regulă cerulee și foi coriacee cordat-orbiculare sau reniforme cultivate uneori ca plante decorative, dintre cari cea mai frecuentă la noi: *S. montana* Willd. poartă numirea de »degetăruț«. [A. Pr.]

Șoldănesci, 1) *S.*, com. rur. în Rom., j. Suceava, formată din 4 sate cu 1396 loc.

2) *S.*, com. rur., în Rom., j. Botoșani, format din 9 cătune cu 2998 loc.

Soldat, v. Ostaș.

Soldo, monetă italiană de calculațiune; de aramă; 20 soldi = 1 liră.

Sole, ape minerale alcaline, formate în terenurile bogate în săruri minerale alcaline, ca: chlorur de sodiu, de potasiu, magnesiu, bromuri și ioduri.

Solenoconchae, melci, v. Scaphopoda.

Solenoid, (electr.) o sîrmă așezată în spirală pe o axă perpendiculară, în jurul căreia se poate învîrtí ușor. El se va așeza ca un ac magnetic de declinațiune, căḑênd axa lui longitudinală în meridianul magnetic și fiind curentul galvanic în părțile inferioare ale spiralelor îndreptat dela est spre vest. v. Magneto-electricitate.

Solenostemma Hayne, (botan.) gen din fam. Asclepiadaceae, trib. Cynancheae, cu o singură specie, *S. Arghel* Hayne, din Africa, regiunea Nilului, plantă subfrutescentă ale cărei frunze se folosesc ca purgative. [S. Șt. R.]

Solesci, com. rur. în Rom., j. Vaslui, formată din 3 cătune, cu 1033 loc.

Soleure, *(Solothurn),* cant. în Elveția, 792 km²., cu 85,709 loc. (1888); se produc cereale, poame, vin; cariere de marmoră și piatră de var; fabrici de bumbac, mătasă, mașine, oroloage. Cantonul are avere curată de 1.085,515 franci. *Capitala S.* (la Romani *Solodurum*), lângă Aare, 8460 loc.; reședința episcopului de Basel; galerie de tablouri.

Solfatara, terenuri de unde se degagează vapori sulfuroși și unde se depune sulf. Cele mai principale solfatare se găsesc în Italia (Puzzoli lângă Neapol și Tivoli), Antille, China și Iava.

Solfegiu, bucăți vocale fără text, cu sau fără acompaniament, ce se cântă numind notele cu silabele convenționale adoptate pentru aceasta.

A solfia = a cetí musica scrisă, intonând sunetele la înălțimea cuvenită, dar numindu-le cu silabe convenționale adoptate pentru aceasta.

Solferino, sat în prov. ital. Mantua, spre sud dela lacul Garda, 1284 loc. La 24 Iunie 1859 ací au bătut Francezii și Sardinienii sub Napoleon III pe Austriaci sub Hess.

Solicitare, *(lat.)* rugare, cerere stăruitoare.

Solicitor, titlu dat în Englitera jurisconsulților însărcinați cu instruirea proceselor.

Solid, se numesc corpurile, cari au formă proprie și volum determinat. Pe când corpurile gazoase trebue ținute în vase închise, iar corpurile lichide le putem ținé și în vase deschise, pe atunci la corpurile S. nu avem lipsă de vase. Părticelele unei bucăți de lemn, fier, plumb, aramă ș. a., puse pe masă nu se resfiră, cum se resfiră părticelele unui corp lichid, pentru că părticelele corpurilor S. se țin strîns de olaltă.

Solidago L., (botan.) gen de plante de regulă perene din fam. Compositelor, trib. Asteroideelor, cu foi alterne întregi și flori galbene, capitulele dispuse în panicule sau corymbi. Cuprinde ca. 80 specii preponderant boreal americane, unele din ele cultivate ca plante decorative rustice de toamnă, așa: *S. canadensis* L., *S. sempervirens* L., *S. multiflora* Desf. ș. a. La noi cresce *S. virgaaurea* L. cunoscută sub numirea poporală de »splinuță«. [A. Pr.]

Solidaritate, (la obligațiuni) faptul, că cineva este ținut, împreună cu altul sau alții, să facă o plată. Când s'a obligat să facă ceva în solidar cu altul, persoana față de care s'a obligat, adeca creditorul, poate cere îndeplinirea obligațiunii dela ori care din datornici. Când mai multe persoane contractează o obligațiune *comercială,* ele sînt obligate solidar (art. 42 com.), afară de o stipulațiune contrară. In materie *civilă* însă, S. nu se presupune, ci trebue prevĕḑută expres.

Aşa toţi aceia, cari semnează o poliţă, sûnt ţinuţi solidar, unul pentru altul, la plată; pe când aceia, cari iscălesc o obligaţiune civilă, nu respund pentru tot, ci fiecare în proporţie cu partea sa. S. poate fi *legală* sau *convenţională*, după cum resultă din lege sau din convenţiune.

Solidungula, animale mamifere cu o singură copită, cum sûnt: calul, asinul, catârii, zebra.

Solidus, monetă romană de aur, întrodusă la anul 312 de împ. Constantin cel Mare; aceasta se întroduse curând în întreagă lumea cunoscută pe atunci. Valoarea = 4·55 g.

Solie, ambasadă (v. Agent politic).

Soliman, numele mai multor sultani şi paşale turcesci. 1) *S. I* (1403—11), a avut pentru domnie lupte cu fratele sĕu Musa, ajutat de Mircea cel Mare (v. ac.). S. a fost detronat şi ucis. 2) *S. II* (1520—1566), supranumit cel Mare, a cucerit aproape întreagă Ungaria în urma catastrofei dela Mohaci, a asediat Viena, s'a luptat victorios cu Perşii. Trupele trimise de el contra Munteniei au fost adeseori bătute de Radu dela Afumaţi. Mort la asediul cetăţii Sighet. 3) *S. III* (1687—91), a recâştigat multe din teritoriile pierdute la Austria, ajutorat de rescoala lui Tököly. 4) *S.*, paşa trimis contra lui Stefan cel Mare, bătut însă de acesta la Rahova (1475). 5) *S.*, comisar special, trimis de guvernul turc în Muntenia, ca să înăbuşe revoluţia din 1848. El ajunse unealtă în mâna Ruşilor, cari năvăliseră în principate.

Solingen, oraş în guvernam. prus. Düsseldorf, 40,843 loc.; şcoală reală cu progimnasiu; cameră de comerciu; fabrici de obiecte de fier şi oţel (cuţite de S.).

Solipede, grup de mamifere, caracterisat prin faptul, că membrele lor se termină cu un singur deget, a cărui ultimă falangă e acoperită cu o copită, s. e. calul, asinul, zebra, etc.

Solipsism, *(lat.)* aceea formă de egoism (v. ac.), care, ca sentiment personal născut din o falsă apreciare şi recunoascere a valoarei personale, caută singur şi numai ale sale ca şi când altcineva nici n'ar mai exista. [Pl.]

Solist, cântăreţul sau instrumentistul care ţine un *solo* (v. ac.) într'o bucată musicală, de ansamblu vocal sau instrumental.

Solitar, singuratic; sihastru. *Solitudine,* singurătate.

Solmisaţiune, v. Solfegiu.

Solmona, (vechiul *Sulmo),* oraş în prov. ital. Aquila (Abruzzi), 14,171 loc.; aci s'a născut Ovid.

Solnhofen, *(Solenhofen),* sat în guvernam. bavarez Mittelfranken, 1208 loc. (1895). Aci s'au găsit renumitele pietri de litografie şi archaeopteryx.

Solnoc, oraş cu magistrat în Ung., comit. Jász-Nagykun-Szolnok, 25,379 loc. magh. (1900) punct de încrucişare al principalelor linii ferate din Ung. Capitala comit., liceu de stat, mănăstire franciscană cu şcoală de fetiţe, tribunal, direcţiune financiară, şcoală industrială de femei, mori, ferestraie cu vapor, fabrică de spirt, atelier pentru căi ferate. S. a fost deja pe timpul Arpadianilor magazin reg. de sare.

Solnoc-Dobâca, cott. în nord-vestul Trans., mărginit la vest de cott. Sélagiu, nord cott. Sătmar şi Maramurĕş, est Bistriţa-Năsĕud, sud Cluj. *Suprafaţa* 5149·82 km², 237,134 loc., 180,309 Rom., 47,212 Maghiari, 7252 Germ., după confesiune 147,322 gr.-cat., 36,247 gr.-or., 30,353 reform., 9164 rom.-cat., 11,791 israel. Suprafaţa e deluroasă şi muntoasă: *Munţii* Lăpuşului şi ai Ţibleşului (v. ac.). *Ape* curgĕtoare mai mari sûnt Someşul mare şi mic (v. ac.); în partea sud-estică sûnt şi câteva lacuri mai mari. *Clima* e în partea nordică mai aspră. Producte: aur, argint, aramă, plumb; grâu, cucuruz, ovĕs, secară, orz. Economia de vite e înfloritoare.

Partea sudică a format marginea de nord a Daciei romane. Anticitaţi s'au aflat la Gherla, Ciachi-Gârbău, Szék, Ilişiua. De pe timpul Goţilor s'au aflat scule de aur. Slavii se ocupau cu scoaterea sării, de unde şi numele (Solnoc = producĕtor de sare). Inainte de 1876 era împărţit în Solnocul intern, extern şi mijlociu. Din acestea, alăturându-li-se Dobâca şi partea cea mai mare din districtul Chioarului, s'a format comitatul de adi. v. Chioru, Dobâca.

Solo, *(ital.)* singur; în general o composiţiune sau un fragment destinat unei singure voci sau unui singur instrument, cu sau fără acompaniament.

S.-quartet sau *Quartet-s.* e o împărechere improprie de cuvinte, şi se rapoartă la o composiţiune vocală pentru 4 voci, fiecare partidă executată de un singur cântăreţ şi nu ca în cor.

Solomon, al treilea rege al Israeliţilor (1015 până 975 a. Chr.), fiul regelui David, şi-a început domnia cu uciderea fratelui sĕu şi a generalului Ioab. Puterea la care s'a ridicat statul ovreiesc sub tatăl sĕu, s'a pierdut sub S., care era un om iubitor de lux şi pompă. Pentru a clădí palatul şi templul cel nou, a supus poporul la dări şi robote grele, zălogind totodată regelui Hiram din Tir, care i-a furnisat materiale, 20 comune din nordul ţerii. In timpul exilului şi după acesta s'a format legenda, că domnia lui a fost cea mai strălucitoare în istoria poporului jidovesc. S. a fost şi poet, fiind socotit autor al Cântării cântărilor, Eclesiastului, Pildele şi înţelepciunea lui Solomon (ultima apocrifă).

Solomon, rege al Ungariei, a domnit cu multe întreruperi din 1057—1081, fiind în continue lupte cu partidul naţional din ţeară, care nu-i putea ierta legăturile lui cu împĕratul german Enric IV, pe care îl recunoscuse suzeran.

Solomon, 1) *S., Alexandru,* general în armata română, n. 1832 în Craiova, † 1875 în Bucuresci. A fost şi ministru de resboiu în cabinetul Kretzulescu.

2) *Solomon, Ioan,* colonel, n. 1793 în Pleşoiu (Dolj), † 1892 în Craiova. A luptat ca pandur contra Turcilor (1809—21), aliându-se cu Tudor Vladimirescu, contra căruia fusese trimis de stăpânire. 1828 întră în armata rusească şi e distins pentru faptele lui vitejesci. 1830 a întrat în armata regulată română cu gradul de colonel.

3) *Solomon, Nicolae,* prefect rom., n. 1820 în Spring, a studiat în Alba-Iulia, Sibiiu şi Blaj. S'a ocupat cu farmacia în Bucuresci, de unde la 1848 s'a întors în Ardeal şi şi-a oferit serviciul comitetului naţional, care l-a numit prefect al legiunei române în cott. Hunedoarei. Ca atare şi-a organisat prefectura, a desarmat pe Maghiari, a ţinut ordine şi disciplină exemplară, încât şi Maghiarii în scrierile lor vorbesc cu respect de el. In 9 Febr. 1849 l'a provocat Bem să treacă cu glotaşii sĕi în castrele maghiare, cu rang de general. S. a refusat. Ne mai pu-

tênd resista armatelor lui Bem, s'a refugiat la Bucuresci. După revoluţie s'a întors în Ardeal şi a lucrat ca funcţionar la catastru. Mai târdiu întors iar în România, a întrat în serviciul spitalului Brancovan. † 29 Apr. 1875, înmormêntat în cimitirul Belu. (Cf. »Tribuna lit.«, supl. din 22/4 1900). [I. St. Ş.]

4) ***Solomon, Petru,*** pedagog rom., n. 1842 în Curticap, Trans. A studiat în Sibiiu şi Praga. Din 1867 învěţător la şcoala normală şi dela 1880 profesor ordinar la institutul pedagogic din Blaj. † 8 Iun. 1891. A fost distins pedagog şi a scris şi publicat în colaborare cu George Muntean, mai multe cărţi de şcoală şi anume: Abecedar de Muntean-Solomon, edit. 12; Computul mentale şi cu cifre pentru şcoalele poporale de Solomon-Muntean, 1888; Educaţiunea şi instrucţiunea generală pentru institute preparandiale şi părinţi de Muntean-Solomon. Blaj, 1874.

Şolomonar, vrăjitor, care după credinţa poporului, călăresce pe un balaur (v. ac.) şi poartă grindina. Sciinţa lor se chiamă şolomonarie.

Solon, legislator atenian, n. în jum. II a secl. VII, † jum. II a secl. VI a. Chr. S'a ocupat la început cu comerciul, folosind călětoriile şi pentru perfecţionarea lui spirituală. Investit 594—593 a. Chr. cu putere dictatorială, a întrodus în Atena reforme economice şi constituţionale, creând şi legi noué. El a dispus ştergerea datoriilor tuturor cetăţenilor, cari se aflau din causa aceasta în temniţă sau fuseseră vênduţi ca sclavi. Prin aceasta a ameliorat foarte mult soartea ţeranilor. Reforma constituţională se basa pe principiul, care regula drepturile politice după prestaţiunile cetăţenilor către stat. S. a păstrat vechea împărţire a cetăţenilor în 4 clase de dare. Dreptul de a participa la adunarea poporală l-a extins asupra tuturor cetăţenilor. Funcţionarii se recrutau însă tot numai din clasele aristocratice. Areopagul format din funcţionarii supremi şi-a păstrat supravegherea întregului organism de stat. Dela S. au remas fragmente de poesii, cari îl arată ca o personalitate plăcută şi de o sensibilitate fină. Biografii de Plutarch şi Diogenes Laertius.

Solonet, în genere un părăuaş cu apă sărată, apoi şi sate întemeiate lângă astfel de părăuaşe. ***Soloneţul,*** com. rur., moşie boierească în căp. şi j. Suceava în Bucovina, are 931 loc. (854 ort-or., 24 rom.-cat., 53 mos.), o şcoală primară, un cabinet de lectură Ajutorul. ***Soloneţul pe Ceremuş,*** moşie boierească în căp. şi j. Vijniţa în Bucovina, are 314 loc. ***Soloneţul Nou,*** com. rur. atenenţă la parochia Părteştii de sus (v. ac.), moşie mânăstirească în căpit. Gurei Homorului şi j. Solcii, are 897 loc. (10 ort.-or., 875 rom.-cat. şi uniţi, 12 mos.).

Solonţul, com. rur. în Rom., j. Bacău, formată din 5 cătune, cu 2265 loc., 3 bis., 1 şcoală. Pe teritoriul comunei se află multe puţuri de păcură şi ozocherită, isvoare cu apă sărată şi sulfuroasă. O parte din locuitori se ocupă cu fabricarea oalelor de lut.

Solothurn, canton, v. Soleure.

Solotnic, měsură de greutate în Rusia, echivalează cu 4·2657 g.

Solovieff, 1) *S. **Alexandru,*** învěţător, n. 1846, a încercat un atentat, 14 Apr. 1879, contra lui Alexandru II. Spânzurat 10 Iunie 1879. 2) *S., **Sergei Mihailovici,*** istoric rus, n. 1820, † 1879. Scrierea principală: »Istoria rusă din timpurile cele mai vechi până la 1774« (1851—80, 29 tomuri).

Solovîrfiţa, (botan.) v. Phlomis.

Solpuga (Galeodes) araneoides, Pallas, un păianjen ce se întâlnesce foarte des în Rusia, în special în stepele din sud e cunoscut sub numele de *vierme fermecat.* E periculos pentru vite, căci se acaţă de pielea lor şi le întroduce venin în corp, muşcătura lui e foarte dureroasă. După credinţele populare, pentru a vindeca muşcăturile lui e nevoe de laptele unei lăuze.

Solstiţii, cele două puncte din ecliptică, cari se află la o depărtare mai mare de ecuator. Cel din nordul ecuatorului e S. de vară, pentru că atunci se începe pe semiglobul nordic vara astronomică (în jur de 21 Iunie) cel dela sud e S. de iarnă, căci atunci se începe iarna astronomică (în jur de 21 Dec.). In timpul S. de vară avem pe semiglobul nordic ḑilele cele mai lungi şi nopţile cele mai scurte, pe cel sudic viceversa. S. e şi timpul, când se află soarele în unul din aceste puncte.

Şoltuz, primar, capul administraţiei orăşenesci după vechea ocârmuire a Moldovei. El era ajutat de 12 pârgari. Numirea derivă din terminul german Schultheiss.

Solubil, corpurile solide, cari puse în cutare lichid se desfac în părticele foarte mici, resfirându-se în massa lichidului.

Soluţiune, topirea sau solvarea unui corp solid într'un lichid oarecare.

Solvabil, solvent, care poate plăti.

Solymos, v. Şoimuş.

Solzi, producţiuni tegumentare, cari acoper corpul unor animale. La reptile şi paseri (pe picioare) solzii sûnt îndoituri ale epidermei. La pesci în constituţia unui solz ia parte şi epiderma şi derma, majoritatea fiind alcătuită de către dermă. La pescii fosili din era primară corpul era acoperit cu mari plăci osoase ce formau pe corpul lor adevěrate scuturi. Pe měsură ce lumea animală se diferenţiază, şi începênd chiar cu finele erei primare, găsim pesci al căror corp e acoperit cu adevěraţi solzi. La pescii de aḑi distingem 4 categorii de solzi: Solzi ***cycloisi,*** nisce lamele elastice cu marginile circulare; solzi ***ctenoisi,*** lamele elastice cu marginile dinţate; solzi ***ganoisi,*** plăci resistente la cari smalţul e desvoltat, şi în fine solzi ***placoisi*** formaţi din smalţ, ivoriu şi pulpă. Aceşti din urmă solzi au perfecta constituţie a dinţilor şi chiar la vertebratele inferioare se definesc dinţii: nisce solzi perfecţionaţi şi aşezaţi în gură. [Bâznoşanu.]

Soma, la Inḑi sucul unei plante, amestecat cu lapte şi făină, care după ce se fermentează produce o beutură, ce se da ḑeilor ca sacrificiu, pentru ca să-i îmbete. (v. Ambrosia).

Somali, numele unei seminţii în Africa estică. Se împart în mai multe tipuri. Popor inteligent şi resboinic, se ocupă cu economia de vite şi cu economia câmpului.

Şomărtin, (germ. ***Martinsberg,*** magh. ***Mártonhegy),*** com. rur. în Trans., cott. Têrnava mare, cu 1169 loc., Rom. şi Germ.

Somatic, ce privesce corpul omenesc.

Somaţiune, act extrajudiciar, prin care se deşteaptă o persoană asupra unor urmări oarecari.

Chiemarea în judecată echivalează cu o S. In general, S. le fac portăreii (v. ac.).

Somatologia, *(grec.)* sciinţa despre corp, este acea parte a antropologiei, care are de obiect corpul omenesc ca obiect al experienţei şi al observaţiunii externe. Ea se subdivide în a) *Anatomie* sau sciinţa despre părţile constitutive ale corpului omenesc, despre structura şi textura acelora, şi b) *Fisiologie* sau sciinţa despre fenomenele vitale şi despre funcţiunile organismului vital. [Pl.]

Somatosa, praf (pulvere) galben, fără gust şi fără miros, solubil în apă; conţine mai bine de 90% substanţe albuminoase. Se fabrică atât din carne cât şi din lapte. S. este un remediu roborant de prima forţă; se recomandă în toate stările de slăbiciune corporală. Se ia mai uşor în supă, lapte, vin.

Sombrerita, rocă, e un amestec de fosforit, cu calcar şi palagonit, ce se găsesce sub zăcămintele de Guano pe insula Sambrero.

Sombrero, pălărie făcută din fibrele foilor de C. palmetto Mich. şi Sabal palmetto Lodd.

Şomcuta mare, (magh. *Nagy-Somkút),* com. rur. în Ung., cott. Sătmar, cu 2544 loc., Români (1223) şi Germani. Oficiu de pretură, judecătorie cercuală, staţiune de cale ferată, casă de păstrare, spital.

Ş. m., protopopiat gr.-cat., cu 10,866 sufl.

Somerset, comit. la sud-vest. Angliei, 4223 km², cu 484,337 loc. (1891). Capitala Taunton.

Somerset, *Edward Seymour, duce de,* frate cu Ioana Seymour, a treia soţie a lui Henric VIII; 1547 protector al Angliei (fiind nepotul său Eduard IV minor); a făcut reformaţiunea bis. Judecat la moarte pentru felonie, a fost decapitat 1552.

Someş, (magh. *Szamos),* afluent din stânga al Tisei, care se compune din S. mare şi mic. *S. mare* se formează din mai multe rîuleţe de munte, cari isvoresc în partea nord-estică a cott. Bistriţa-Năsĕud, din munţii Rodnei, Lopacina şi Vîrful Omului, curge în direcţiune sud-vestică. *S. mic* isvoresce din munţii Bihorului şi se compune din două braţe; unul, *S. cald,* isvoresce în partea estică a munţilor Bihorului, celalalt *S. rece,* în partea sudică a cott. Cluj, din munţii Gelăului. Acestea două se împreună lângă comuna S. şi curg în direcţiune nord-estică. La Dej se împreună cu S. mare şi ia direcţiune nord-vestică, şi la Olcsva, aproape de Vásáros-Námény, se varsă în Tisa. Cursul S. mare e de 120, al S. mic de 150 km. După ce se împreună până la revĕrsare 350 km., aşa că întreaga lungime a S.-lui e de 500 km.; în linie directă însă numai 123 km. E navigabil pentru plute dela Szatmár-Németi până la revĕrsare.

„Someşana“, bancă rom. în Dej, fond. 1890 cu un capital social de 200,000 cor. Active 1.376,051, fond de res. 83,400. Deposite 502,508 cor. (1902).

Someş-Odorheiu, (magh. *Szamos-Udvarhely),* com. rur. în Ung., cott. Selagiu, cu 1336 loc., Români (1186) şi Maghiari.

Somiera, (saltea), aşternut de pat elastic, cu resorturi sau cu împletitură de sîrmă elastică.

Somitate, *(franc.)* clasa înaltă; fruntaşi; celebritate.

Somlyó-Györtelek, *(Giortelec),* com. rur. în Ung., cott. Selagiu, cu 1216 loc., Români (1148) şi Maghiari (66).

Somme, rîu litoral la nord-estul Franciei, se varsă în Canal, 245 km. lung. *Canalul S.* dela St. Simon până la St. Valéry, 156 km. lung. *Departamentul S.*, 6276 km², cu 543,279 loc. (1896). Capitala Amiens.

Sommer, 1) *S. Ioan,* conducĕtorul şcoalei protestante din Cotnari, adus de Despot-Vodă (v. ac.), ca să propage protestantismul în Moldova. Căḑênd Despot, a fugit în Transilvania. S. a scris biografia lui Despot-Vodă.

2) *Sommer, Hans,* om de sciinţe şi compositor germ., n. 20 Iulie 1837 în Braunschweig. S'a făcut cunoscut mai cu samă prin lieder-urile sale. A scris şi o operă, Loreley, representată cu succes în 1891.

Sömmerring, *Sam. Thomas de,* anatom şi fisiolog german, n. 1755 în Thorn; 1778 prof. de anatomie în Cassel, 1784 în Mainz. † 1830. Scrieri: Vom Baue des menschlichen Körpers, 5 vol.; Über das Organ der Seele.

Somn, starea, în care încetează activităţile consciente ale corpului, îndeplinindu-se numai activitatea inimei, respirarea şi digestiunea. Despre causele S.-lui şi cele ce se petrec în decursul lui se scie puţin, aproape numai, că prin somn se întăresce corpul şi spiritul şi că e produs de obosire. Tot ce micşorează cantitatea de sânge în creeri, produce S. şi tot ce o măresce, îl alungă. Pierdere de sânge, frig mare, alcoolul şi alte veninuri narcotice produc S Ca să fie adânc şi puternic se recere un anumit material de nutremênt. Un corp nutrit bine reclamă mai puţin S. ca unul nutrit rĕu. Pentru copii se cere mai mult S. ca pentru cei crescuţi. In genere trebue să doarmă copilul de 6—7 ani 10—12, omul crescut 7 şi bĕtrânul mai puţine ore. Producerea de căldură e redusă în somn, de aceea trebue să ne acoperim. Activitatea psichică se exprimă în S. numai prin visuri (v. ac.). Stări morbide sûnt *insomnia* şi *somnolenţa.* Insomnia se combate prin recorirea capului, întunecarea odăii, încungiurarea impresiilor sensuale; medicamente producĕtoare de somn sûnt macul şi preparatele lui (opiu, morfiu, narcein), bromcaliu, paraldehyd, chloroform, chloralhydrat, amylenhydrat, trional, sulfonal, etc.

Somn, *(Silurus glanis* L.), pesce teleostean din familia Siluridae, caracterisat prin capul sĕu lăţit şi turtit de sus în jos avênd dinţi numeroşi şi puternici. Este cel mai mare pesce din Europa şi trăiesce în apele dulci. Dr. M. Jaquet s'a ocupat cu studiul S.-lui din România şi a publicat în Buletinul soc. de sciinţe din Bucuresci o monografie asupra acestui pesce: Recherches sur l'anatomie et l'histologie du Silurus glanis.

Somnambulism, v. Lunatism. Tot S. se mai numesce şi starea, în care cineva ar puté preḑice viitorul (clairvoyance). Stările acestea sûnt causa multor amăgiri intenţionate şi neintenţionate.

Somnifera, (med.) remedii, cari provoacă somn, cum sûnt Morfina, Paraldehyd, Sulfonal, ş. a.

Somnolenţa, v. Somn.

Somnoroasa, numele popular al plantelor: Cerinthe minor L. (v. ac.), Laserpitium latifolium L. (v. ac.), Laserpitium pruthenicum L. (v. ac.).

Somnus, somn, la Romani a fost personificat ca ḑeu.

Somogy, comitat în Ung., dincolo de Dunăre, între Slavonia şi lacul Balaton. Teritoriul e de

6530·9 km²., în mare parte şesos, dealurile se întind în nord spre Balaton. Rîuri sûnt puţine, se strecoară prin mocirle şi lacuri mai mici în Balaton. Clima e temperată. Pămêntul e cultivat cu cereale şi viţă. Cultura vitelor e destul de desvoltată. Loc. sûnt 345,586, Magh., Germ. şi Sêrbi, se ocupă cu agricultura şi cu ţesĕtoria. Instrucţiunea se face în şcoale elem., 2 gimn., 1 şcoală agronomică şi 2 şcoale civ. şi o pedagogie de stat. Din punct de vedere administrativ cott. S. e împărţit în 9 cercuri pretoriale şi un oraş cu magistrat. Cel mai împopulat oraş e *Kaposvár* cu 18,218 loc.

Şomoşcheş, (magh. *Somoskesz),* com. mare în Ung., cott. Arad. In anale apare la 1332. A fost sediul voivoḑilor români (officium woywodatus valachorum), pe cari (1495—1500) Ioan Corvin, care âncă locuise aici, nu odată i-a distins. Are 410 case, cu 1970 loc. rom. gr.-or. Teritoriul: 5147 jug. cat. arător.

Somova, com. rur. în Rom., j. Tulcea, aproape de Dunăre, cu 1126 loc. Rom., Ruşi şi Bulgari.

Son, (sunet) în gram., cele mai mici elemente ale limbei. In limba română: 27 sonuri.

Şona, (germ. *Schönau,* magh. *Szépmező),* com. rur. în Trans., cott. Têrnava mică, cu 1427 loc., Români (269), Germani (1110).

Sonata, *(ital.)* în musică, titlu dat în primele fase ale musicei instrumentale bucăţilor destinate în special instrumentelor de coarde sau suflare, în oposiţie cu *cantata* (v. ac.), destinată vocei şi cu *toccata,* titlu reservat bucăţilor destinate instrumentelor de claviatură. [T. C.]

Sonatina, sonată de dimensiuni mai restrînse, presentând puţine dificultăţi de execuţiune. Sûnt scrise în general pentru piano. Celebre sûnt acele ale lui M. Clementi. [T. C.]

Sonchus L., (botan.) gen de Composee Liguliflore, tribul Cichorieae, cu vr'o 24 specii de ierburi anuale sau vivace, în tulpini şi frunze cu suc lăptos; achenele n'au cioc, nici verucosităţi la basă, au un papus de numeroşi peri simpli. Dintre speciile sale comune prin Europa şi părţile noastre sûnt: *S. arvensis* L., *S. asper* Vill., *S. oleraceus* L., *S. palustris* L., numite popular Susaiu, Susan. Unele specii se cultivă, în florării pentru frunzisul lor. [S. Şt. R.].

Sonda, (med.) un beţigaş de metal, corn sau cauciuc de lungime şi grosime diferită, cu ajutorul căruia se cercetează rane, canaluri, etc. mai adânci ale corpului, la cari nu poate ajunge chirurgul cu degetul.

Sondagiu, căutarea în adâncime după minerale folositoare, petroleu, ape minerale, ape pentru fântâni. S. se face la adâncimi mai mici prin oameni, la adâncimi mai mari cu ajutorul maşinilor de S.

Sondrio, prov. ital. (Lombardia), 3192 km²., cu 136,637 loc. (1897). *Capitala S.,* lângă Adda, 3989 loc.

Sonerii electrice, aparate pentru signalisare, puse în mişcare cu ajutorul electricităţii. Ele se folosesc parte ca aparate auxiliare la telegraf, parte ca aparate independente, s. e. în telegrafia casei, la trenuri, pompieri, etc.

Sonet, o specie de poesie lirică sau cântec, compus din 4 strofe, primele de câte 4 versuri pe 2 rime, ultimele de câte 3 versuri pe 3 rime, aşezate după placul scriitorului. După cuprins S. seamĕnă uneori cu Oda, alteori cu Elegia (v. ac.). Unii poeţi întrebuinţează forma S.-lui şi în poeme epice. Cel mai renumit autor de S.-e e Petrarca la Italieni, şi între poeţii de aḑi Sully-Prudhomme (v. ac.).

Sonete, aparat pentru baterea piloţilor.

Şonfalău, (magh. *Sövényfalva),* com. rur. în Trans., cott. Têrnava mică, cu 1161 loc., Români (421) şi Maghiari.

Sonica, *(franc.)* tocmai la timp.

Sonnblick, pisc de 3095 m. în Tauerii cei mari (Salisburgia) cu un observator meteorologic.

Sonnenburg, oraş în guvernam. prus. Frankfurt, 5848 loc. (1895); castel; 1514—1811 sediul unui măiestru al ordului Ioaniţilor, acum sediul noului ord prusiac al Ioaniţilor.

Sonnenthal, *Adolf,* actor germ., n 1834 în Budapesta, dela 1856 la Burgtheater în Viena (1884 prim-regisor, 1887 conducĕtor art. supl.). 1881 nobilitat. Rol. princ. Hamlet, Posa, Narciss.

Sonometru sau *acidiometru* (v. ac.), aparat pentru mĕsurarea gradului de fineţă a auḑului. S. mai înseamnă şi aparat pentru determinarea înălţimei tonului.

Sonor, tot ce e apt a produce sunete intense sau a mări intensitatea sunetelor produse de alte corpuri în apropierea lor. Factorii, cari influenţează asupra acestei calităţi, sûnt bogăţia sunetelor armonice ce însoţesc sunetul principal produs, vibraţiunea prin simpatie, reflexiunea, ş. a.

Sonora, stat mexican lângă Pacific, 199,224 km²., cu 191,281 loc. (1895); bogat în metale puţin exploatate. Capitala Hermosillo.

Sontag, *Henriette,* celebră cântăreaţă germ. (n. 1804 în Coblenz, † 1854 în Mexic). Debută de copilă în teatru şi repurtă succese strălucite pe scenele europene (Lipsca, Berlin, Paris, Londra, ş. a.) şi în America, cât şi ca concertistă. Fratele ei *Carol S.* e renumit artist dramatic.

Şonţu, 1) *Ş., Alexandru,* publicist, n. 23 Apr. 1862 în Focşani. A dat la lumină: Procesul Epocei (satire politice în versuri) 1883; Poeme şi maxime, 1885; Viaţa şi scrierile poetului Soreanu, 1887; Poetul G. Creţeanu, 1888. A colaborat la diverse gazete. Dela 1883 prof. de matematică şi apoi de drept const. şi adm. la şcoala norm. a Soc. pentru învĕţătura popor. român.

2) *Şonţu, George,* maior în armata română, n. 5 Oct. 1851. In resboiul independenţei moare în fruntea batalionului sĕu la asaltul Griviţei, 30 Aug. 1877.

3) *Şonţu, Const.,* chimist român, n. 1854 în Focşani; a studiat în Bucuresci, unde a fost numit şef de secţ. la Inst. chimic universitar. 1897 inspector al învĕţ. secundar. Scr.: Rolul chimiei în Rom.; Apele minerale în ţeară (cu Dr. Bernad), etc.

Soor, *(Sohr, Sorr),* sat lângă Trautenau în Boemia. 30 Sept. 1745 Frideric cel Mare bate pe prinţul Carol de Lotaringia; 28 Iunie 1866 luptă victorioasă a Prusiacilor contra Austriacilor.

Şopêrla, *(Lacerta),* 1) *Ş. comună, (Lacerta agilis),* reptil până la 15 cm. lung., femela cenuşie pe spate, masculul puţin verḑiu, au o dungă brună deschisă dealungul corpului. Pielea e acoperită cu solzi. Primăvara şi toamna năpârlesc. Cele patru picioare crescute în afară

au câte 5 degete subţiri, cu unghiile recurbate. Trăiesce prin grădini, câmp, coaste soroase şi se nutresce cu insecte vătămătoare vegetaţiunii. 2) *Ş. verde (L. viridis)* ajunge până la lungimea de 40 cm., este colorată verde şi are coada de două ori mai lungă decât corpul. 3) *Ş. Gheco*, are degete cu ventuse.

Şopêrlar, numire ce se dă paserei Buteo vulgaris din ord. Răpitoarelor, fiindcă se hrănesce cu şopêrle. Ş. sûnt foarte folositori, căci ei sûnt duşmanii cei mai neîmpăcaţi ai şopêrlelor şi mai ales ai şoarecilor, din care causă se mai numesc şi Şorecari. [I. P. Voiteşti.]

Şopêrliţa, com. rur. în Rom., j. Romanaţi, cu 817 loc. In cuprinsul comunei se află mai multe resturi de drum roman.

Soph —, v. şi *Sof —*.

Sophocle, tragedian grec, n. pe la 496, † 406 a. Chr. S. e în poesia tragică adevĕratul representant al epocei lui Pericle. Clasicitatea producţiunilor lui resultă din armonia completă a tuturor părţilor în creaţiunile lui poetice, din împreunarea grandiosităţii şi a graţiei şi din stilul lui lipsit de bombasticitate şi platitudine. S. a întrodus pe al treilea actor în piesele lui. Din cele 130 piese, cari purtau numele lui în anticitate, ne-au remas 7: Aiax, Electra (trad. rom.), Oedipus, Antigone, Trachinerinele, Philoktetes, Oedipus la Colonos. Ediţii complete de Erfurdt (1830—66), Wunder-Wecklein 1857 seqq.), etc.

Sophora L., (botan.) gen de plante din fam. Leguminoaselor, trib. Sophoreae. Cuprinde vr'o 20 specii, respândite în toate ţerile calde, dintre cari *S. japonica* L. se cultivă la noi ca plantă decorativă rustică. [A. Pr.]

Sophrosyne, *(grec.)* trezvia; reţinerea, cumpĕtul poftelor şi patimelor.

Sopor, (med.) somn foarte adânc, din care numai cu mare greutate se poate trezí cel cuprins; pierderea conscienţei împreunată cu anestesie.

Soporifera, v. Narcotica.

Şopot, 1) *Ş.*, com. rur. în Rom., j. Dolj, cu 1357 loc. 2) *Ş. nou* = Buciava, (magh. *Uj-Sopot)*, comună rurală în Bănat, cott. Caraş Severin, cu 1157 loc. români. 3) *Ş. vechiu*, (magh. *Ó.-Sopot)*, com. rur. în Bănat, cu 1443 loc. rom. In apropiere se află mine de cărbuni.

Sopran, cea mai acută dintre cele 4 categorii de voci omenesci, proprie copiilor şi femeilor, şi deosebindu-se de alt prin aceea că pe când la acesta partea principală a extensiunii e în registrul de piept, la S. e în cel de cap. Vocea de S. e cea mai aptă a executa tot soiul de agilităţi, ceea ce face că ocupă în operă rolurile cele mai importante destinate femeilor, şi în coruri complete totdeuna partida cea mai melodică. Diapazonul normal al acestei voci e de o octavă şi o sextă, dela do din mijlocul claviaturei (do_3—la_4). Vocea de *Mezzo-S.* e un S. de forţă. Numele de *Falcon* i-s'a dat după o celebră cântăreaţă ce a purtat acest nume. Rolurile de S. n'au fost ţinute totdeuna pe scenă de femei; obiceiul barbar al castrării procura scenei voci artificiale de S., aşa numiţi *sopranişti*, păstrând timbrul şi extensiunea vocei copilăresci dar căpĕtând sonoritatea puternică datorită vîrstei. Mulţi dintre aceştia s'au bucurat de celebritate în timpul lor (Farinelli, Crescentini şi atâţia alţii). In biserici nefiind admişi castraţii, partidele de S. erau ţinute de bărbaţi, copii neputênd a se perfecţiona în de ajuns în complicaţiunile artei musicale de pe atunci; aceşti cântăreţi erau *falsetişti*, *tenorini* sau *alţi naturali*. [T. C.]

Şopron, 1) *S.*, comitat în Ung., între cott. Vas, Győr, Moşon şi între Austria de jos, cu întindere de 3307·19 km²., cu 246,318 loc. Maghiari, Germani, Croaţi şi Sêrbi. In partea nordică cott. S. e muntos, spre sud şeşos; e foarte bogat în ape. Rába spală graniţele sudice şi estice ale cott. Alte rîuri Répce şi Vulka. Cott. S. e bogat şi în ape minerale. In Balfon, Pecsenyédi şi Pordány sûnt şi băi. Ocupaţiunea principală a loc. e agricultura. Industria încă e destul de desvoltată. Sûnt fabrici de zahăr în Nagy-Cenk, Bük, Petőháza, Cinfalva, Félszerfalu.

2) *Şopron*, (germ. *Oedenburg)*, oraş liber reg., situat pe un teritoriu deluros. E sediul corporaţiunilor administrative, are 39 instituţiuni culturale, musee şi biblioteci. Locuitorii sûnt industriaşi şi comercianţi buni, şi numeră 33,478 sufl. Germ., Magh. şi Slovaci. De oraş se ţin şi nisce ocne şi staţiuni balneare. Oraşul a fost întemeiat de soldaţi romani şi se numia *Scarbantia*.

Sor, (botan.) nume pentru grupele de sporangi de pe faţa inferioară a frunzelor de Ferige (v. ac.). S. pot fi neînveliţi, ori învĕliţi necomplet sau complet de un indusiu (v. ac.).

Soranul, *Moise Novacul*, preot rom. şi poet, n. 1806 în cott. Satmar, a scris între 1825—30 un respuns profesorului ungur Andrásy, care afirmase în public în Alba-Iulia că Românii se trag din puşcăriaşii Romei aduşi pe aici de Traian. Nefiind tipărit, de existenţa acestuia mărturisesce Ar. Pumnul în »Lepturariu« IV, II, 37. (Cf. Gazeta Trans. nr. 193 şi 268 din 1899.)

Soranus, la Romani predicatul lui Apollo, ca ḑeu al soarelui, în loc de latinul solanus.

Sorb, numele românesc al plantei Pirus torminalis Ehrh. sin. Sorbus torminalis Crautz. (v. ac.).

Sorbett, beutură recoritoare compusă din apă, zahăr şi lămâie sau din zămurile altor fructe îndulcite cu zahăr.

Sorbona, şcoală teologică renumită în Paris, fundată 1257 de Robert de Sorbon, capelanul lui Ludovic IX, mai târḑiu facultatea teologică a universităţii din Paris, acum edificiul, în care se află facultatea istorică-filologică şi cea matematică şi de sciinţele naturale, precum şi seminariile.

Sorbus L., (botan.) v. Pirus.

Sorcova, un bĕţ împodobit cu flori de hârtie. In România colindă la anul nou copiii dela 6 până la 10 ani cu S., rostind şi o felicitare scurtă în versuri.

Sordid, *(lat.)* mârşav, murdar, parşiv.

Sordino, *(ital.)* surdină (v. ac.).

Sordo, *(ital.)* surd, fără resonanţă.

Şorecari, v. Şopêrlari. *Şorecar roşu*, v. Gaia.

Sorel, 1) *S., Agnes*, amanta regelui francez Carol VII, n. 1409, 1431 damă de on. a reginei Isabella. † 1450. 2) *Sorel, Charles, Sieur de Souvigny*, scriitor franc., n. 1602, † 1674. Scr. Histoire comique de Francion şi Berger extravagant (1627), o imitaţiune după Don Quixotte, şi alte opere satirice. 3) *Sorel, Albert*, scriitor francez, n. 1842 în Honfleur, 1894 ales membru al academiei franceze. A scris romane şi opuri istorice: »Histoire diplomatique de la guerre

franco-allemande« (2 tom. 1875); »L'Europe et la Révolution française« (2 tom. 1885—87), etc.

Soresci, (*Vadul S.-lor*), com. rur. în Rom., j. Buzeu, pe malurile rîului Câlnăul. Are 1190 loc. Se crede că aici ar fi fost cetatea Ramidava fortificată de Romani. S'a aflat tesaurul Clociţi, bogat în monede de argint din vremea republicei şi a imperiului roman. (Dicţ. geogr.).

Sorghum Pers., (botan.) gen de plante de comun robuste din fam. Gramineelor, tribul Andropogoneae. Cuprinde puţine specii (după unii de redus la 2) respândite în toate ţerile calde şi în parte şi temperate, dintre cari citâm ca mai remarcabile: *S. halepense* Pers. »costrei«, *S. vulgare* Pers. »bălur«, »mălaiu tătăresc« (o plantă de importanţă alimentară în Africa, »dhurra«) sau »mături« şi *S. saccharatum* Pers. cultivată în America şi Asia ca plantă zahariferă. [A. Pr.]

Soria, prov. span. (Castilia veche), 10,318 km²., cu 151,530 loc. (1887). *Capitala S.*, lângă Duero, 7784 loc. La depărtare de 5 km. ruinele Numantiei.

Sorit, (*grec.*) silogism compus, care se nasce când în seria silogistică conclusiunile intermediare se retac şi se trage numai o singură conclusiune, în care se combină terminii de subiect şi predicat din premisa primului silogism cu a celui din urmă. S. este deci un polisilogism entimematic. [Pl.]

Şoriţa, v. Ciahlău.

Soroacă, odichnă la interpuncţiuni ori graduaţiuni în cetirea psaltichiei sau a cântărilor bisericesci.

Soroca, un mic oraş în Basarabia, reşedinţa judeţului cu acelaş nume. S. se află aşezat pe malul Nistrului la 48° 36′ latitudine nordică şi 46° longit. dela resărit. Poporaţiunea oraşului este de 12,118 (1892). In anticitate pe locul unde acum se află S. a fost o emporie genueză numită Olchionia.

Sorocovăţ, numirea moldovenească a sfanţului (husuşului).

Soroksár, com. rur. în Ung., cott. Pest-Pilis-Solt-Kiskun, cu 8871 loc., Germani, Maghiari, Slovaci. Fiind în apropierea capitalei, are o comunicaţie foarte vie cu aceasta, unde expedează ḑilnic lapte, unt şi tot felul de zarzavaturi.

Şoroştin, (magh. *Sarostély*, germ. *Schorsten*), com. rur. în Trans., cott. Alba infer., cu 1315 loc., Români (866), Germani şi Maghiari.

Sorrento, (vechiul *Surrentium*), oraş în prov. ital. Neapole, pe peninsula S., care desparte golful Neapolei de cel dela Salerno, situat admirabil pe un şes roditor (Piano di S.), 6089 loc.; port, archiepiscopie. Aci s'a născut Tasso.

Sortilegium, (*lat.*) un fel de divinaţiune (v. ac.), care consistă în încercarea de a cunoasce lucrurile ascunse şi cele viitoare prin aruncarea sorţilor ori a bobilor, prin darea cu cărţile de joc, deschiderea cutărei cărţi (Păscălie) ori prin alte lucruri de acestea (sortes divinatoriae et consultatoriae). S. ca o superstiţiune era practicat şi la vechii Romani.

Sortiment, deposit de mărfuri aranjate după fel; în comerciul cu cărţi, deposit de cărţi primite dela librării editoare pentru de a le vinde.

Sosd, (*Soósd, Sósdia*), com. rur. în Bănat, cott. Timiş, cu 1529 loc. Români (480) şi Maghiari. Staţiune de cale ferată.

Şosea, v. Drum.

Şoşoni, galoşi de iarnă, cari acoper gheata întreagă pentru a se apĕra de frig. S. sûnt făcuţi din postav sau postav şi piele.

Sospiro, (*ital.*) suspin; în musică = pausă.

Sostenuto, (*ital.*) susţinut, în musică termin întrebuinţat pentru a indica observarea exactă a duratei sunetelor. Se însemnă prin »S.« sau prin mici liniuţe orizontale. [T. C.]

Şotânga, com. rur. în Rom., j. Dâmboviţa, se compune din 3 căt. cu 2200 loc. Are 2 mine de cărbuni de pămênt în exploatare.

Sotêr, (*grec.*) mântuitor, rescumpĕrător. *Soterdologie*, doctrina despre Christos ca mântuitor.

Sotirioviei, *Duca*, tipograf în Iaşi, la care s'au tipărit mai multe cărţi românesci sub domnia lui Nicolau Mavrocordat şi Const. Racoviţă.

Sotnia (rus. = suta), corespunde cu companie, escadron la Cazaci. *Sotnic*, locotenent.

Sottise, (*franc.*) prostie; vorbă vătĕmătoare, cu alusii rĕutăcioase.

Sotto voce, (*ital.*) expresiune întrebuinţată în musică pentru a indica o moderaţiune în intensitatea sunetelor.

Sotuar, în mitol. slav., în deosebi la Litvani ḑeu al soarelui, numit învietorul sau sufletul lumii.

Sou —, v. şi *Su* —.

Sou, monetă franceză de aramă, egal $^1/_{20}$ fr. sau o piesă de 5 centime.

Soufflé, (*franc.*) umflat, omelette S., papara umfiată tare.

Soufflet, (franc. pron. suflé), prăjitură preparată mai cu samă cu albuşuri de ouĕ adăugêndu-se şi gustul deosebitelor fructe în formă de marmeladă. S. se coace repede, tocmai când trebue servit la masă.

Sŏul, capitala Coreei (Asia orientală), lângă rîul, Han, 192,940 loc. (1895).

Soulié, *Frédéric*, scriitor franc. (1800—47), a scris drame (Clotilde, Closerie des genêts, etc.) apreciate, romane, şi a tradus »Romeo şi Julia« a lui Shakespeare.

Soulouque, *Faustin*, împĕrat în Haiti, n. sclav 1782, † 1867. Intrând, după resboiul de independenţă, în armată, a ajuns general, 1847 president al republicei, 1849 s'a proclamat împĕrat după ce a ucis o mulţime din funcţionarii republicei. In revoluţia din 1859 a fost făcut prisonier, trăind apoi în exil pe insula Jamaica.

Soumet, (pron. ssumăh), *Alexandre*, poet franc. (1788—1845), a scris drame, o epopeă şi texturi de operă.

Southampton, oraş la coasta sudică a Angliei, 65,325 loc. (1891); staţiunea principală a vapoarelor, cari merg spre Spania, Estindia şi America. 1897 au întrat în port 12,297 năi de 2.767,455 tone. Docuri grandioase, şantiere; băi de mare.

Southport, oraş în Anglia lângă Marea Irică, 41,406 loc. (1891); băi de mare.

Souverain d'or, veche monetă de aur (odinioară pentru Olanda austriacă), de o fineţă de $22^1/_4$ carate, în valoare de 14·224 M.

Souvestre, *Emile*, literator franc., n. 1806 în Morlaix, † 1854 în Paris. Fù destinat pentru şcoala politechnică. După moartea tatălui sĕu învăţă dreptul în oraşul Rennes. Venind la Paris se nasce în el vocaţia literară şi scrie mai ales pentru teatru: »Siège de Missolonghi« (dramă în

versuri), care fù oprită de a se juca. La 1848 fù numit profesor de stil administrativ la şcoala de administraţie. Ca romancier zugrăvi moravurile din Bretania, se distinge prin o »bonhommie« spirituală. Din romanele lui cităm: »Les derniers Bretons«, »L'échelle de femmes«, »Riche et pauvre«, »La maison rouge«, »Les anges du foyer«, »Le fosteur d'hommes«, etc. Pentru teatru a scris: »Aînee et cadelte«, »L'oncle Baptiste«, (comedii); »Pierre Lantais«, (dramă în 5 acte); »Charlotte et Werther«, (dramă în 3 acte); »Les deux Camusot«, (vodevil), etc.

Şovar sau *Papură*, numirile populare ale plantelor: Typha angustifolia L. şi Typha latifolia L. (v. ac.).

Soveja, *mănăstire* în munţii Vrancei, este fundată de Mateiu Basarab în 1645. Incheiându-se în acest an pace între Mateiu şi Vasile Lupul, amêndoi se legară a zidí câte o biserică în ţeara celuialalt. Vasile clădí atunci biserica Stelea în Tîrgovişte, iar Mateiu măn. S. O inscripţiune de asupra pridvorului pomenesce acest eveniment. In urma secularisării, a remas numai biserica în calitate de parochie. S. este frumos aşezată şi retrasă în munţi; de aceea a şi servit de exil pentru boierii moldoveni amestecaţi în rescoale revoluţionare. (Cf. C. Bilciurescu, Măn. şi bis. din Rom. Buc., 1890, pag. 203—204.)

Sovereign, monetă, v. Livre sterling.

Şovinism, (chauvinismus), patriotism exagerat, care nesocotesce drepturile altei naţiuni. Numirea derivă dela Chauvin, un soldat în comedia »La cocarde tricolore«, care în continuu se laudă cu isprăvile lui resboinice.

Sovîrf sau *Şovîrf*, numiri populare ale plantei Origanum vulgare L. var. Barcense Simk. (v. ac.).

Sowerby, (pron. sauerbi), *James*, naturalist şi pictor englez, 1757—1822. Dintre operele lui principale relevăm »English Botany« (36 vol. Londra, 1790—1814); »British Mineralogy« (5 vol., 1804—17), etc.

Soy, (engl. say), ţesĕtură dură de lână.

Sozojodol, acidul diiodoparafenolsulfonic, ale cărui săruri sûnt întrebuinţate foarte des în farmacie.

Spa, *(Spaa)*, renumită staţiune balneară în prov. belg. Liège, 8364 loc. (1896), apă alcaliferuginoasă (9—10°, cel mai puternic isvor: Pouhon); 12,000 oaspeţi de an.

Spaccaforno, oraş în Sicilia, prov. Siracusa, 8588 loc. In apropiere aşa numita Valea troglodytelor (Valie d'Ispica) cu numeroase peşteri.

Spach, *Ludwig Adolf*, istoric alsaţian (1800 până 1879), din 1872 profesor on. la univ. din Strassburg. A scris, mai mult în limba franceză, şi uneori sub pseudonimul Louis Lavater, romane şi numeroase monografii istorice.

Spada, un fel de sabie, armă cu tăiş lung, îngust, folosită mai ales pentru împuns, întocmită însă şi pentru lovit. (v. şi Paloş şi Sabia.)

Spadasin, luptător; bătăuş.

Spadice, (botan.) se numesce inflorescenţa specială dela Aroidee, Palmieri, Typhacee; e învĕlită de o bractee mare, membranoasă şi colorată sau lemnoasă, numită *spat*. Se poate observa la Rodupămêntului, Calã, ş. a.

Spahi, mai de mult călăreţii, ce trebuiau să-i dee Turcii, cari aveau feoduri dela sultan. Acum numire pentru 4 reg. franceze de cavalerie din Algeria şi Tunis.

Spalma, o influenţă deprimătoare, paralisantă, ce îndură spiritul observând lucruri sau stări primejdioase. S. poate să aibă ca resultat epilepsie, astmă, chorea. Morburile iscate din causa S.-ei pot reveni, devenind habituale şi incurabile.

Spălăcioasa, una din numirile populare ale plantelor: Senecio vernalis W. et Kit. şi Senecio vulgaris L. (v. ac.).

Spălare, în general curăţirea cu apă. La S. albiturilor, etc. (cu ajutorul apei, săpunului, leşiei, sodei, etc.), apa trebue să fie liberă de var. In locul căldării se folosesce acum tot mai mult oala de vapori, în care se întreţine o continuă circulaţiune a apei, care fierbe. In spălătorii mari e înlocuită S. cu mâna prin cea cu maşinile de S.

Spălare, în chimie şi industria chimică, vĕrsarea continuă a apei (alcoolului, etc.) preste un mineral, etc. sdrobit, pus pe o străcurătoare, ca să se cureţe de tot ce nu trebuesce.

Spălarea picioarelor: Isus Christos, după săvîrşirea cinei celei de taină, în semnul umilinţei şi al iubirei sale, ducênd apă şi stergariul, a spălat picioarele învĕţăceilor sĕi. Intru amintirea acestui act de umilinţă, biserica a aşezat, ca mai ales în bisericile mănăstiresci şi episcopesci, după celebrarea liturgiei în Joia mare să se săvîrşească prin cel mai mare S. picioarelor.

Spalato, oraş în Dalmaţia, lângă sinul de S., 15,697 loc. (1890); fort; dom (probabil mausoleul lui Diocletian), palatul lui Diocletian, templul lui Aesculap, etc. Museu de anticităţi; comerciu însemnat; episcopie. La departare de 6 km. se află ruinele oraşului roman *Solonae*.

Span, *Petru*, *Dr. fil.*, pedagog rom., n. 4 Iunie 1860 în Lupşa (Trs.), a studiat în Viena şi Iena; prof. la inst. teol. pedag. în Sibiiu. Scr.: Studii ped., 1891; Treptele form. ale învĕţămêntului, 1898; Idei pregăt. în pedagogie, 1902, etc.

Spân, *imberb*, om căruia nu-i cresce barba.

Spanac, numele popular al plantei alimentare Spinacia oleracea L. (v. ac.).

Spandau, oraş şi fortăreaţă în guvernam. prus. Potsdam, 55,841 loc. (1895); gimnasiu; citadelă; închisoare centrală de fortăreaţă; mare fabrică reg. de arme şi turnătorie de tunuri, etc. In turnul Iulius se păstrează cassa de resboiu a imperiului (120 milioane mărci).

Spania, regat, cuprindênd partea cea mai mare a peninsulei Pireneice, împreună cu Balearele şi insulele Canare 504,517 km²., cu 17.974,323 loc. (1892); platou înalt, încadrat la nord de Pirenei şi munţii Cantabriei, în interior e împărţită în douĕ prin Munţii Castiliei (Sierra de Guadarrama 2405 m.): platoul Leon şi Castilia veche, apoi Castilia nouă şi Estremadura, la est munţii Iberiei, la sud munţii Mariani şi Baetici (Sierra Nevada 3481 m.); douĕ şesuri mari: la nord-est cel iberic, la sud-vest cel baetic. *Rîuri:* Duero, Tajo, Guadiana, Guadalquivir, Bidassoa, Mondego, Guadalete, etc. se varsă în Atlantic, iar Ebro, Segura, Iucar, Guadalaviar, Llobregat, etc. în Mediterana. *Canale:* Canalul Aragoniei sau canalul imperial de-a lungul rîului Ebro, 119 km. lung; canalul Castiliei 160 km. lung. ş. a. *Clima* la nord şi în munţi adese foarte rece, pe la mijloc uscată şi caldă, la sud caldă. Massa prin-

cipală a populaţiunii o formează Spaniolii, un amestec al vechilor Celţi sau Iberi (un rest neamestecat sûnt Bascii, 340,000 suflete) cu Fenicieni, Cartagineni, apoi cu Romani, Germani şi Arabi; mai sûnt vr'o 60,000 Modejari sau Morisci (în Sierra Nevada şi Alpujarras), 50,000 Ţigani (la sud), 4000 Ovrei. Biserica rom.-cat. are 7 archiepiscopii şi 46 episcopíi, 32,500 preoţi, 1700 călugări şi 14,600 călugăriţe. *Instrucţia* e în mâna clerului, sûnt 30,000 şcoale popor., 47 seminare pentru învĕţători, 29 pentru învĕţătoare, 61 şcoale secundare (institutos de segunda ensenanza) cu curs de 6 ani, numeroase colegii private, 10 universităţi, şcoală de architect., de ingineri, 1 şcoală reg. de agricultură, 2 şcoale economice, 1 şcoală de silvicultură, 4 şcoale veterinare, 2 şcoale montanistice, 9 şcoale de navigaţie, 5 şcoale industriale, 3 şcoale comerciale, 1 şcoală regească pentru artele frumoase, 9 şcoale de arte, 1 şcoală de musică, diverse şcoale militare. *Agricultura* produce grâu, secară, orz, cucuruz, orez, legume, in, iarbă roşie, rips, trestie de zahăr, iarbă esparto, oleu de masline, lămâi, portocale, smochine, mandule, roşcove, curmale, vin (cel mai bun la Jerez şi Malaga). *Economia de vite,* mai ales de oi (merinos) destul de însemnată; se ţin vite cornute, oi, cai, asini, catâri, capre, porci; se cultivă viermi de mătasă, cochenila. Cu *pescuitul* se ocupă vr'o 67,000 oameni. *Mineritul* însemnat: plumb, minereu de aramă, zinc, mercuriu, minereu de fier, sare, cărbuni de piatră, pucioasă, grafit, etc. *Industria* puţin desvoltată: topitoare de metale, textile, industria de mătasă, bumbac, hârtie, dopuri pentru sticle, argăsitorii, sticlă, etc. *Comerciul* e aproape numai în mânile Englezilor şi Francezilor; contrabandă însemnată; flotila comercială la 1898 numĕra 1581 năi de 506,455 tone. Banca spaniolă cu capital de mai multe milioane. Drumuri de fier 12,916 km., telegraf 28,562 km. Unitatea monetară peseta = 1 franc; mĕsuri cele metrice. S. e monarchie *constituţională* ereditară; legislativa »Cortes« se compune din senat şi camera deputaţilor; executiva e ministeriul cu 9 ministri responsabili. Finanţele stau rĕu, la 1898/9 s'au încassat 865.816,890 pes., s'au cheltuit 868.479,417 pes.; datorie 7076 milioane pesetas. Armata în timp de pace 100,140 oameni, în timp de resboiu 340,000 oameni şi 950 tunuri. Flotila de resboiu a suferit mult în resboiul cuban. Colorile ţerii: roşu şi galben. In privinţa administrativă S. are 14 ţinuturi subdivisate în 49 provincii: 1) Regatul Castilia nouă (5 prov.), 2) regatul Castilia veche (8 prov.), 3) regatul Leon (5 prov.), 4) principatul Estremadura (2 prov.), 5) principatul Asturia (1 prov.), 6) regatul Galicia (4 prov.), 7) regatul Andalusia cu Granada (8 prov.), 8) regatul Murcia (2 prov.), 9) reg. Aragonia (3 prov.), 10) regatul Valencia (3 prov.), 11) principatul Catalonia (4 prov.), 12) regatul Navarra (1 prov.); 13) ţeara Bascilor (3 prov.), 14) Balearele şi Canarele (2 prov.). Capitala Madrid.

Istoria. Cei mai vechi locuitori ai ţerii au fost Iberii şi Celtiberii (amestec de Celţi cu Iberi). Dela 1100 a. Chr. s'au întemeiat în S. colonii feniciene (Cadiz), grecesci (Sagunt) şi cartaginene (Cartagena). 237—18 cuceriră Cartaginenii partea sudică, pe care li-o luară Romanii în al doilea resboiu punic (206). După lupte îndelungate Romanii terminară cucerirea întregei peninsule abia la 19 a. Chr. S. deveni prov. romană şi fù romanisată. Pe la începutul secl. V năvălirā Vandalii, Suevii şi Alanii, apoi Visigoţii, cari rând pe rând se înstăpânirā pe mare parte a S.-ei. 711 imperiul got fù nimicit de Arabi (la Jerez de la Frontera) şi cea mai mare parte a S.-ei deveni provincie a Chalifatului, o parte a Visigoţilor se susţinù în independenţă în Asturia. 755 Abd ur Rahmân fundà un Chalifat propriu la Cordova, după căderea acestuia 1031 se formară principate arabe la Saragossa, Toledo, Valencia şi Sevilla. După fundarea marcei span. (806) prin Carol cel Mare, principii creştini dela nord începură a înainta spre sud şi in secl. XI întemeiară ţerile creştine Leon, Castilia, Aragonia şi Navarra. Sub *Ferdinand III* cel Sfânt (1217—52) se uni Castilia cu Leon. Prin căsătoria lui *Ferdinand V* Catolicul din Aragonia, cu *Isabella* de Castilia (1474—1504), Castilia şi Aragonia se uni 1479 în *regatul S.* Se regulà justiţia, administraţia, se întroduse inquisiţiunea; avêntul luat se manifestà în luarea Granadei (1492) şi alungarea Maurilor, în descoperirea şi cucerirea Americei. Pe timpul lui *Carol I* (ca împĕrat germ. C. V) S. ajunge sub stăpânirea Habsburgilor şi centrul puterii acestora, în urma rescoalei Communeros (1519—21) S. îşi pierdù constituţia liberală şi drepturile poporului şi ajunse sub despotismul regilor şi al bisericei, care îi împiedecà desvoltarea liberă. *Filip II* (1556—98) risipi puterile S.-ei urmărind utopia de a extirpa eresia, el causà pierderea Olandei şi a unei părţi din colonii, nimici comerciul şi industria, şi purtà resboaie nenorocoase cu Turcii, cu Francia şi cu Anglia (Armada invincible, 1588). In interior se înmulţi averea bis. şi numĕrul mănăstirilor; poporul sărăci. 1640 se desfăcù Portugalia, 1648 trebui să recunoască independenţa Olandei de nord, 1659 cedà Franciei Roussillon ş. a. In resboaiele urmate cu Francia, trebui să cedeze acesteia pe rând Franche-Comté şi o parte mare din Ţerile de jos. In urma resboiului de succesiune span. Filip V pierdù în pacea de Utrecht (1713) Neapolea, Sardinia, Milano, Ţerile de jos, Sicilia, Gibraltar şi Menorca. Mai târdiu redobândiră Burbonii Neapolea, Sicilia şi Parma, Menorca; sub ei începù a se reculege agricultura, industria şi comerciul, inquisiţiunea fù restrînsă, Iesuiţii alungaţi (2 Apr. 1767). 21 Oct. 1805 fù nimicită puterea maritimă a S.-ei la Trafalgar şi S. ajunse a depinde de Napoleon, care 1808 puse rege al S.-ei pe fratele sĕu *Iosif.* Acum poporul se sculà în favorul regelui legitim *Ferdinand VII,* se organisà şi porni luptă desperată contra usurpatorilor; ajutaţi de Englezi (Wellington), 1813 alungară pe Francezi preste Pirenei. Ferdinand VII începù prin a persecuta pe liberali, restitui inquisiţiunea, suspendà constituţia liberală, votată la 1812. In urma unei revolte militare în Cadiz 1820, Ferdinand VII restitui constituţia dela 1812, jurà pe ea, suspendà inquisiţiunea şi convocà cortesii. Francia interveni 1823 în favorul absolutismului, bătù pe Spanioli, iar Ferdinand VII nimici toate hotărîrile regimului constituţional, întroduse un guvernament absolut, strict clerical şi decretà persecutarea liberalilor. Intr'aceea coloniile span. de pe continentul Americei se declarară inde-

pendente şi S. fù impotentă a le mai supune. Conform sancţiunii pragmatice dela 29 Martie 1830, după moartea lui Ferdinand VII urmà (1833) fica sa de 3 ani *Isabella II,* sub regenţa mamei sale Maria Cristina. Fratele lui Ferdinand, Don Carlos protestà, în prov. basce fù proclamat rege ca *Carol V,* şi în nordul S.-ei erupse resboiul carlist (1834—40); regenta restituí constituţia din 1812, parte mare a carliştilor se împăcară, Don Carlos fugí (15 Sept. 1839) în Francia. Luptele între partidele parlamentare (Moderados şi conservativi) se continuară, 1845 se revisuí constituţia în sens reacţionar. In resboiul cu Marocco (1859—60) S. câştigă ţinutul dela Ceuta şi 20 milioane piastri contribuţie de resboiu. 17 Sept. 1868 admiralul Topete ridică steagul revoluţiunii, trupele regale fură bătute la Alcolea, Isabella fugí în Francia. Cortesii aleseră regent pe Serrano, iar 16 Nov. 1870 chiemară rege pe ducele *Amadeus* de Aosta, care întrà în Madrid 2 Ian. 1871, 3 Aprile deschise cortesii şi domní strict constituţional; cu toate acestea la nordul ţerii se mişcară carliştii, la sud republicanii, Amadeus abdică Febr. 1873 şi părăsi S., iar cortesii proclamară republica; la sud se continuă mişcările federaliste şi comuniste, la nord se mişcà Don Carlos; Castelar fù ales dictator, fù însă trântit şi ajunse regent Serrano, care fù delăturat 30 Dec. prin proclamarea de rege a lui *Alfonso XII,* fiul Isabellei, care chiemà la cârma guvernului pe Canovas. Acesta suprimà rescoala carlistă şi alungà pe Don Carlos. 1875 se votà o nouă constituţie reacţionară. 25 Nov. 1885 murí Alfonso XII, şi vĕduva regină Maria Cristina luà regenţa pentru fiul ei postum Alfonso XIII (n. 17 Maiu 1886), şi chiemà la putere pe Sagasta, care reformà armata, introduse judecătoriile cu juraţi şi căsătoria civilă, votul universal. 1892 serbà S. iubileul de 400 ani dela descoperirea Americei. Canovas, ajuns la guvern 1895, fù ucis de un anarchist 1897. 1895 erupse rescoala în Cuba, care 1898 duse la resboiu cu Uniunea nordamericană; flotilele span. fură nimicite la Manilla şi Santiago di Cuba şi în pacea de Paris (10 Dec. 1898) S. abḑise de Cuba, Portorico şi Filippine. 17 Maiu 1902 fù încoronat Alfonso XIII.

Spania nouă, nume ce s'a dat Mexicului pe timpul dominaţiunii spaniole. v. Mexico.

Spaniola, *limba şi literatura.* Cei mai vechi locuitori ai Spaniei au fost Iberii, ai căror urmaşi sûnt Bascii de aḑi din Pirenei (v. ac.). Preste ei au venit Celţii, formând poporul Celtiberilor, (v. ac.). Din limbele acestora au remas puţine urme în limba span. de aḑi; şi mai puţine încă din a Fenicienilor, cari întemeiară coloníi pe ţermii Spaniei, şi din a Cartaginesilor, cari domniră câtva timp înlăuntrul ţerii. Insă Romanii, în timpul lungei lor domníi, întroduseră limba, cultura, portul şi moravurile lor în toată peninsula şi o romanisară astfel, încât deveni a doua patrie a civilisaţiunii şi literaturei romane. Ací s'au născut poeţi latini ca Lucan, Marţial, Siliu Italic, şi prosatori ca Seneca, Quintilian, Columella, Pomponiu Mella, şi scriitori creştini ca Isidor, Ildefonso ş. a. Ací s'a format primul dialect din latina rustică, care, amestecat cu multe provincialisme indigene, remase limba ţerii până astăḑi. Nici limba Vestgoţilor, deveniţi Spanioli după o domnie de 300 de ani, nici a Arabilor, al căror imperiu a durat acolo preste 800 de ani, nu avură altă influenţă asupra limbei romane în Spania decât a-i împrumuta un numĕr de cuvinte gotice, mai ales privitoare la resboiu, jurisprudenţă şi navigaţiune, şi arabice din sfera comerciului, industriei, medicinei şi astronomiei. După un calcul filologic 60% din limba span. sûnt latine, 10% germane, 10% arabe şi chaldaice (acestea dela Ovrei), 10% grecesci şi alte 10 neolatine. Latina urbană remăsese limbă oficială până prin secl. XIII. Inşişi regii mauri o întrebuinţau în actele lor către supuşii creştini. Ferdinand III şi fiul sĕu Alfonso simţiră trebuinţa de a se traduce legile în limba poporului, şi anume în dialectul castilian, carĕ deveni cu timpul limbă span., respândită cu domnia Spaniolilor şi afară din Spania, în Italia, Baleare, insulele şi continentul Americei sudice, amestecată acolo cu elemente indigene. Celelalte dialecte romane din Spania, andalusian, murcian, asturian ş. a., fiind oprite de a se întrebuinţa în actele oficiale, remaseră simple dialecte. Dar şi acestea, mai ales cel galiţian şi catalan, au literatura lor, care, cu deşteptarea consciinţei naţionale ce dete nascere folklorului, începù a se aduna şi cultiva. Cele mai însemnate gramatici şi dicţionare span.: »Grammatica sobre la lengua castellana« de Antonio Lebrija, 1492; Salamanca, şi »Lexicon latino-hispanicum et hispano-latinum« de acelaş, 2 vol., 1492; »Diccionario de la lengua castellana« al academiei regale din Madrid, I ediţ. 1726—39, 6 vol., a XII ediţ. 1884, adaus şi ameliorat de Salva. Gram. pentru Francezi: de Lancelot, 1660, de Cormon, 1808, ş. a.; dictionar de Sejournant, 1785, 2 vol., de Berbrugger, 1836. Pentru Germani: Franceson, Gramatică şi dicţionar, 1884. Pentru istoria limbei: Diez, Grammatik der rom. Sprachen, 3 vol., şi Förster, Spanische Sprachlehre.

Literatura span. începe în secl. XII. Până atunci se scria în latina urbană, sub a cărei influenţă s'a desvoltat continuu limba span. Influenţa arabă a fost aproape nulă asupra limbei, dar ea se cunoasce bine în caracterul şi literatura span., în cari se vĕd întipărite moravurile cavaleresci ale Maurilor şi spiritul oriental al culturei şi înţelepciunei lor. Literatura span. se împarte în 4 epoce: 1) epoca medievală dela 1100—1500, cu epopeia şi romanţele naţionale, cu cronicele şi poesia religiosă şi didactică; 2) epoca clasică dela 1500—1700; 3) epoca de amorţire dela 1700—1800; 4) epoca renascerii dela 1800 până astăḑi. Cel mai vechiu monument al limbei span. este »El poema del Cid«, epopee scrisă într'o limbă abia formată şi cu o versificaţiune greoaie şi defectuoasă. Tot din acele vremi datează colecţiunile de romanţe, numite »romanceros«, cari celebrează pe Cid, pĕ Gonzales, numit de Arabi »vulturul carnivor«, şi pe alţi eroi naţionali, cântece înţelese şi aḑi, fiind mereu reînoite prin tradiţiunea orală şi puse în scris de abia de prin secl. XVI. O frumoasă colecţiune de asemeni cântece, cu o minunată întroducere, este »Cancionero popular«, de Lafuente y Alcantara, 2 vol., 1865; şi mai bogată încă este a lui F. Rodriguez Marin, »Cantos populares espanoles«, 5 vol. Madrid, 1882—83. Poema religioasă, cronica, istoria, poesia lirică,

didactică şi satirică fură cu succes cultivate în acea epocă de originalitate. Mult făcură pentru cultura şi literatura naţională, Ferdinand III şi mai ales fiul sĕu, Alfonso X, şi următorii lui, cari mai toţi se distinseră şi ca scriitori. Alfonso X scrise o »Cronică generală« şi »Marea cucerire de preste mare« sau istoria cruciadelor; fiul sĕu, Sancho IV, »El Bravo«, operă de filosofie morală; Alfonso XI o cronică rimată. Cel mai mare poet al secl. XIV fù Juan Ruiz, protoiereul dela Hita, † 1351, a cărui colecţiune, de mare importanţă pentru istoria poesiei span., cuprinde modele pentru tot felul de poesii lirice, şi se află, împreună cu alte poesii din acel timp, în »Coleccion de poesias castellanas anteriores al siglo XV«, a lui Pidal şi Janec, Madrid, 1864. Principalele scrieri prosaice din această epocă se află în biblioteca lui Gayangos, »Escritores en prosa anteriores al siglo XV«. Scrierile poetice din secl. XV se află în »Cancionero de Baena«, 1860, în »Cancionero de Lope de Stuniga«, 1874, şi în »Cancionero del siglo XV«, 1884. Dar în secl. XV literatura prosaică ajunge superioară celei poetice prin Fernando del Polgar, numit Plutarchul spaniol; prin Antonio Lebrixa, istoricul latin al lui Ferdinand şi Isabelei; prin Diez de Gomez, Garcia Ordonez, autorul celebrului roman Amadis din Galia (v. ac.). In a doua epocă (1500 până 1700), prin unirea celor 2 regate, al Castiliei şi Aragoniei, prin descoperirea Americei şi prin întinderea domniei spaniole în Sicilia, Italia, Ţerile de jos şi America, cu puterea materială a Spaniei crescù şi cea intelectuală; şi literatura span. ajunse apogeul desvoltării şi gloriei sale, mai ales prin teatru şi romane. Drama span. se născù din spectaculele religioase, privitoare la nascerea mântuitoriului, la serbarea patimilor şi învierii: »autos al nascimento«, »autos sacramentales« şi »comedias divinas«, întroduse din iniţiativa lui Alfonso X în locul spectaculelor immorale. Trecênd dela aceste scene, corespundĕtoare »misterelor« (v. ac.) din alte literaturi, prin »eglogas pastorinas« şi alte drame ale lui La Encina şi Lope de Rueda (v. ac.), actor şi autor dramatic, drama ajunse la Lope de Vega (v. ac.), numit de Cervantes »minunea naturei« pentru uimitoarea sa productivitate. Neîmprumutând nimic din literaturele străine, neţinênd samă de regulele şi modelele clasice, luând toate subiectele din viaţa naţională, Lope de Vega a fost cel mai original şi mai popular poet al Spaniei. In 1600, când Lope de Vega era în toată strălucirea, se născea un alt poet dramatic, Calderon, (v. ac.) mai puţin productiv (vr'o 200 de drame), dar mai artist in stil şi în amĕnuntele scenei. Demni de acel timp fură încă Guillen de Castro, autorul dramei »Cid«; Tirso de Molina şi Ruiz y Mendoza d'Alarçon. Mulţime alţii sûnt mai puţin însemnaţi atât în dramă cât şi în alte genuri de literatură. Unii imitau pe Italieni şi în special pe Petrarca; alţii făceau bune traduceri din clasicii antici, formând un curent asemenea celui al lui Ronsard în Francia; alţii iar, cu Alonzo de Ledesma în frunte, căutau să se distingă prin subtilitatea cugetării, asemenea a »concettistilor« italieni, sau prin un stil manierat şi bombastic, »estilo culto«, ca Gracian Baltazar şi Gongora y Argoto (v. ac.); şi aceştia pregătesc decadenţa literaturei span. din secl. XVIII. Un singur scriitor mare, în genul epic, formează încă gloria acelor timpuri, Cervantes (v. ac.), care prin capodera sa, »Don Quixote«, dete lovitura de graţie cavalerismului decăḑut şi literaturei cavaleresci.

Cu suirea pe tronul Spaniei a lui Filip de Burbon, 1700, şi cu scăderea puterii politice, începe o adâncă decadenţă a literaturei span., care ţine până pe la 1830. Deosebitele academii înfiinţate atunci produseră mulţi erudiţi, dar aproape nici un scriitor original. Conduşi mai mult de teorii decât de inspiraţiune, unii ca Melandez de Valdès şi cei din jurul sĕu, imitau pe Francezi; alţii pe Italieni sau Englezi. Aceste curente deteră nascere criticei prin scrierile lui Garcia de la Huerta, Mayans y Siscar, Capmany, ş. a.

Secl. XIX, prin ideile de libertate politică şi intelectuală, prin deşteptarea consciinţei naţionale şi a interesului pentru vechea literatură naţională, aduse şi o epocă de renascere literară. Din marele numĕr al poeţilor, ale căror opere sûnt pline de ideile filosofice şi naţionale ale noului seclu, amintim dintre cei mai însemnaţi, în genul epic şi liric, pe Espronceda şi şcoala sa, Serafin Calderon, Angel de Saavedra, Martinez de la Rosa, Zorilla, Hartzenbusch, satiricul Josè Gonzales, fabuliştii Miguel Agustin Principe şi F. Baeza, ş. a. Fructele nouei poesii se găsesc în numeroase antologii, din cari »Tesoro de la poesia castellana, siglo XIX«, 3 vol. 1876, e una din cele mai insemnate. Fiindcă epopeia mare, aici ca şi în alte literaturi, nu mai corespunde ideilor timpului, poeţii reînoiră vechile romanţe naţionale. »Teatro hispano-lusitano en el siglo XIX«, 1876, şi alte colecţiuni de poeme dramatice, mai ales »Galeria dramatică«, care nu cuprinde mai puţin de 600 de piese, arată productivitatea literară în acest gen, în care s'au distins, între alţii, Bretano, Martinez de la Rosa, Tapia, Saavedra, Zorilla, Manuel Breton de los Herreros, Antonio Gil y Zarate, Hartzenbusch, etc. Mulţi din aceşti poeţi, revenind la modelele etăţii de aur, s'au distins şi ca autori de romane şi novele, gen cultivat cu mare succes mai ales de Cecilia de Arrom, renumită sub pseudonimul Caballero Fernan (v. ac.); iar în timpul din urmă Iuan Valera şi P. N. de Alarcon.

Din literatura prosaică s'a cultivat mai bine istoria de scriitori ca de Torreno, Quintana, Ferreros, Ulloa, Novorrete, Clemenciu, Maldonado, Amador, de los Rios dela care a remas şi o »Historia critica de la literatura espanola«, 7 vol., 1876, necompletă. (Cf. Ticknor, »Istoria literaturei spaniole«, trad. din engleza de F. Wolf, cu adausuri şi observaţiuni critice.)

Spaniola, *Marca,* Catalonia de aḑi, Navara şi o parte din Aragonia până la Ebru, cucerită în 778 de Carol cel Mare şi 781 de Arabi, recucerită de creştini şi administrată de comiţi.

Spanish Stripes, (engl., pron. speniş straips), un postav uşor, subţire, usitat în Orient.

Spânzuratul, suspendarea corpului de gât prin mijlocul unui laţ a cărui presiune causează moartea producênd o asfixie subită mai mult sau mai puţin favorisată de o tulburare a circulaţiunii şi inervaţiunii (Tourdes). Nu e nevoe ca corpul să nu atingă pământul, pentru ca moartea să aibă loc, ci poate chiar să fie culcat orizontal pe el, capul

numai fiind puţin ridicat în sus. S. e modul de sinucidere cel mai respândit în toate ţerile. Asfixia produsă prin astuparea căilor respiratoare e, după majoritatea autorilor, causa principală a morţii, pe când compresiunea vaselor şi a nervilor gâtului sûnt secundare, grăbindu-o. Simptomele ce însoţesc spânzurarea sûnt: la început roşeaţa feţei, apoi vâjiituri de urechi, tulburări în vedere, pierderea consciinţei, convulsiunile, emisiunea de uriná şi a materiilor fecale. Toate aceste se petrec fără ca individul să aibă cea mai mică durere; semnele exterioare ale spânzurării ca paliditatea feţei, întredeschiderea ochilor, posiţia limbei când înlăuntru, când înafară din gură, echimosele de pe gât, faţă şi conjunctive, congestiunea membrelor inferioare, erecţiunea şi ejacularea, sûnt toate semne inconstante. Singurul caracteristic şi mai constant e şanţul pergamentat ce se găsesce împrejurul gâtului, care are o direcţie oblică pe el şi care indică adesea obiectul cu care a fost produs. Locul, direcţia şi forma şanţului ne dă o idee de modul spânzurării. Ca lesiuni interne în S. avem: echimosele profunde ale gâtului, rupturi ale fibrelor musculare şi ale arteriilor carotide, fracturi ale osului hyoid şi a laringelui, lesiuni ale coloanei vertebrale, congestia plămânului, echimose subpleurale, focare hemoragice în plămâni, congestia creerului şi a rinichilor, şi a tubului digestiv. [Dr. N. Minovici.]

Sparanghel, una din numirile populare ale plantei Asparagus officinalis L. (v. ac.).

Sparassis Fr., (botan.) gen de Ciuperci din familia Clavariaceae, cu aparatul sporifer ramificat, ramuri foliacee, late. Speciile sale trăiesc pe pământ prin păduri, s. e. *S. crispa* Fr., *S. laminosa* Fr., etc. [S. Şt. R.]

Sparaxis Ker., (botan.) gen din familia Iridacee, tribul Gladiolee, cu vr'o 9 specii de frumoase plante ierboase, cu flori galbene, ori roşii, purpurii, etc., cultivate pentru aceasta în florării; sûnt originare din Africa sudică. Menţionăm speciile: *S. bulbifera* Ker., *S. grandiflora* Ker., *S. tricolor* Ker. [S. Şt. R.]

Sparceta sau *Sparseta,* numirile populare ale plantei furagere Onobrychis sativa Lam. (v. ac.).

Sparga sau *Sparanga,* v. Sparanghel.

Spargere, v. Efracţiune.

Spargosis, (med.) tumoră a mamelor (ţîţelor), provocată de retenţiunea laptelui.

Sparks, *Iared,* istoric şi publicist american (1789—1866). S. e una din autorităţile principale pentru istoria revoluţiei din Statele-Unite.

Sparnacian, o subdivisiune a eocenului inferior, caracterisată prin depuneri marine şi mai ales salmastre cu Cyrena, Potamides, etc.

Sparta, *(Lakedămon),* stat în Grecia antică, cuprindênd Laconia (v. ac.). *Capitala S.,* situată lângă rîul Eurotas; numai neînsemnate resturi au mai remas din ea. La 1834 s'a fundat *S. nouă (Sparti),* 3982 loc. (1889). S. a fost cucerită de Dorieni pe la 1100 a. Chr., cari pe locuitorii achai, parte i-au făcut perioici (liberi, dar fără drepturi politice), parte sclavi (heloţi). In secl. IX, prin legislaţia lui Licurg, S. se făcù un puternic stat militar, cucerí Messenia în două resboaie, câştigă supremaţie în întreg Peloponnesul şi rol conducêtor în întreagă Grecia. Pe timpul resboaielor persice, începù rivalitatea cu Atena, pe care S. o bătù în resboiul peloponesiac (431—404 a. Chr.), 371 însă fù bătută de Theba. Incercările de reforme ale regilor Agis şi Cleomenes (secl. III) nu reuşiră şi S. în urma înfrângerii dela Sellasia (221) îşi pierdù însemnătatea, iar 146 a. Chr. cădù sub Romani.

Spartacus, *Trac,* conducêtorul sclavilor resculaţi, cari au însceaat al treilea resboiu al sclavilor (v. ac.) 73—71 a. Chr. Prima armată romană trimisă contra lui a fost bătută, pe urmă însă a fost învins de Crassus, acesta ajutat şi de tradarea din şirurile sclavilor. S. a murit în luptă.

Spartali, *Ioan S.,* publicist, n. 1855 la Bucuresci. Şi-a câştigat merite mai ales ca traducêtor din literatura tuturor popoarelor.

Spartel, cap, promontoriu în Marocco, punctul cel mai nord-vestic al Africei, la 35° 47′ lat. nord.

Sparterie, ţesĕtură făcută din fire fine, foarte dese, de lemn; se confecţionează pălării din ea.

Spartium, L. (botan.) gen de plante lemnoase din fam. Leguminoaselor, trib. Genisteae, caracterisat prin ramurile lungi subţiri şi adesea fără foi. Singura specie: *S. junceum* L. este o plantă tipică mediterană. [A. Pr.]

Spasm, v. Convulsiune.

Spat, v. Calcit.

Spata, unealtă trebuincioasă la ţesut, făcênd parte din resboiu, menită pentru baterea urzelei.

Spata, termin anatomic poporal pentru osul *scapula* (v. ac.).

Spatange, v. Calcar.

Spătar, în Muntenia ministru de resboiu, care era în câmp cel dintâiu după principele, afară de ban şi vornic.

Spate, termin poporal pentru partea de dindĕrĕt a corpului, dela grumazi până în regiunea rinichilor.

Spathiflore, (botan.) grupă de plante Monocotiledonate, caracterisate prin florile lor adunate în spice, sau căpăţini acoperite în total, sau în parte, de o spată. Cuprinde fam. *Araceae* sau *Aroideae* (v. ac.) şi *Lemnaceae* (v. ac.). [S. Şt. R.]

Spaţiu, locul ce-l ocupă un corp, şi mai vîrtos locul ce-l ocupă aerul atmosferic, precum şi eterul dintre corpurile ceresci.

Spaţiu, în tipografie, beţişoare subţiri de plumb, folosite pentru a rări cuvintele sau a încheia rândurile.

Speaker, (engl., pron. spicher), orator; titlul presidentului casei comunilor (camera) în Englitera.

Specia, în logică noţiunea care conţinênd singur numai partea comună a mai multor representări individuale de ale obiectelor de acelaş fel, este cuprinsă în sfera unei noţiuni superioare, numită gen. S. este cuprinsă în sfera genului; iar genul este cuprins în conţinutul S.-ei sale. S. se poate nasce atât prin abstracţiune, din representările individuale ale obiectelor de acelaş fel, cât şi prin determinaţiune, căutând în sfera genului speciile sale. S. unui gen sûnt între sine coordinate. Notele prin cari ele se deosebesc unele de altele, se numesc diferenţe *specifice.* [Pl.]

Specie, în biologie, o reunire de mai mulţi indivizi (animale ori plante), cari au numeroase însuşiri comune, descind unii din alţii şi îşi transmit şi păstrează caracterele prin ereditate.

O S. are *varietăți naturale și varietăți artificiale,* obținute prin procedee de cultură. Dacă, prin selecțiune sau alegere naturală ori artificială, caracterele varietăților se pot transmite urmașilor, atunci se formează *rasse naturale* ori *artificiale;* s. e. rassele omului, cânelui, grâului, etc. Noțiunea de S. e concepută diferit de naturaliști. Unii o consideră ca neschimbăcioasă, păstrându-și nealterate caracterele cu cari a fost înzestrată dela crearea ei, de o putere supremă. Aceasta e *doctrina fixității* S.-ei, susținută de Linné, Cuvier și discipolii lor. Ei admit variația în lăuntrul S.-ei, dar limitată. Alții consideră S. ca foarte variabilă, varietățile ei putênd fi începutul altor S. noue. Aceasta e *doctrina variabilității* S.-ei, susținută de Lamarck, Et. și Is. Geoffroy, St. Hilaire și discipolii lor, sprijinită cu date sciințifice și de ei, și de Ch. Darwin (v. ac.), dela care teoria se mai cunoasce și sub numele de *teoria descendenței* (v. ac.). Factorii cari determină variabilitatea sûnt lupta pentru traiu (concurența vitală), adaptarea și selecțiunea naturală. Hugo de Vries a observat la S. nu numai variabilitate încetă, ci și deodată, bruscă. Anumiți indivizi ai S.-ei apar la un moment oarecare cu caractere deosebite; ei își păstrează aceste caractere și sûnt astfel începutul unei noue S. Teoria acestui savant se chiamă a *mutațiunei* S.-lor. [S. Șt. R.]

Specialitate, resort, ramură de studiu sau de comerciu; ceea ce aparține unui anumit ram de sciință sau negoț.

Specialist, care se ocupă îndeosebi cu o anumită specialitate.

Species facti, expunerea stării faptice, care premerge enunțării sentenței, sau prin care, fiind instrucția terminată, se înaintează desbaterile spre decidere.

Specific, ceea ce constitue specia; însușirea care deosebesce speciile de specii în cadrul aceluiaș gen.

Specificațiune, *(lat.)* a) în logică, operațiunea cugetării de a căuta speciile unui gen și prin determinațiune de a forma noțiuni specifice, adăugênd unei noțiuni de o sferă mai mare, dar de un conținut mai mic, una sau mai multe note convenabile. b) Enumerarea singularelor specii ori indivizi, ce se cuprind în sfera unei noțiuni generice. [Pl.]

Specimen, probă, model.

Speckbacher, *Josef,* conducĕtorul Tirolienilor în rescoala din 1809. † 1820 în Hall. Inmormêntat în Innsbruck.

Spectacol, înfățișarea unei piese de către actori pe o scenă teatrală; representațiile ce se dau în circuri, iarmaroace, grădini, etc., la cari iau parte comedianți, gimnastici, clowni, etc. *Piesă spectaculoasă,* piesă în care totul se represintă mai mult pentru vedere, feerii, mistere, bufonării, etc., și în care decorurile și costumele joacă un rol principal; ori ce representație în general ia numirea de S.: alergările de cai, luptele de scrimă, gimnastica, balurile mascate sau costumate, producțiunile cu animale dresate, etc.

Spectrale, *aparate,* aparate pentru producerea și studiarea spectrului. v. Spectroscop.

Spectrometru, spectroscop (v. ac.).

Spectroscop, aparat pentru producerea și analisarea spectrului solar precum și a spectrului altor corpuri. Partea principală a spectroscopului e o prismă treilaterală de sticlă flint, așezată pe stativ între două sau trei tuburi. Prin tubul prim vin razele de lumină dela corpul al cărui spectru îl analisăm, prin tubul al doilea ne uităm la spectru, iar prin tubul al treilea se proiectează scara pe prismă și de pe prismă în ochi. Cu S. putem analisa spectrul soarelui și al celorlalte corpuri ceresci, mai departe spectrul corpurilor de pe pămênt. (v. și Analisa spectrală.)

Spectroscopia, analisa făcută cu ajutorul spectroscopului.

Spectro-telegraf, un fel de telegraf optic, ce se aplică mai ales pe faruri.

Spectru solar. Razele solare, trecênd prin o prismă optică, se descompun în șese colori principale și mai multe nuanțe de colori, cari ne dau împreună spectrul solar. Colorile din spectrul solar sûnt întrerupte de linii negre numite linii *frauenhoferiane.* (v. și Chromatica.)

Specul *oral,* instrument potrivit a deschide sau a ținea deschisă gura, în scopul unei cercetări sau operațiuni.

Speculațiune, actul cugetării ce se descopere în cercetarea intenționată, cu atențiune, amĕnunțită și aprofundată a unui conținut intelectual, ce trece preste marginile experienței și a gândirii vulgare. S. este și metod de cercetare, care variază după punctul de vedere și de plecare al respectivului cercetător. S. se mai numesce și lucrarea de a face proiecte de operațiuni financiare și de comerciu. [Pl.]

Speditor, cel ce se ocupă în permanență cu transporturi de mărfuri pe socoteala altuia. După codul comercial italian, valabil și în România, S. (comisionar pentru transporturi pe apă și pe uscat) e respundĕtor pentru sosirea la timp a mărfurilor, în stare integră. Acelaș principiu e validitat și în codul com. austriac și ungar.

Speech, (engl. pron. spicĭ), discurs, vorbire.

Speierbach, rîu în Pfalzul bavarez, se varsă în Rin; lângă el au bătut Francezii pe aliați 15 Nov. 1703.

Speke, (pron. spic) *John Hanning,* călĕtor englez, n. 1827, † 1864. După călĕtorii prin India, îndeosebi prin munții Himalaia, apoi în țeara Somalilor, a călĕtorit cu Burton (v. ac.) în Africa pentru căutarea lacurilor celor mari, ecuatoriale. 1858 au descoperit lacurile Tanganica și Victoria Nianza (Ukereve), 1863 Nilul alb, al cărui curs l-au urmărit până la cataractele Carama. Prin aceste călĕtorii s'a deslegat chestia isvoarelor Nilului. A scris: »Journal of the discovery of the source of the Nile«, 2 vol. Londra, 1863.

Spence metal, un amestec dat de Spence, și care constă din sulfuri de fier, zink, plumb și sulfur topiți la un loc. Luciu metalic, elastic sau conducĕtor de căldură și fusionează între 110 până 170°. Greu atacabil de acizi și alcalii, se întrebuințează în industrie la fabricarea cisternelor de petrol, cât și la tuburile de apă.

Spencer, *Herbert,* filosof englez, n. 1820 în Derby. După o pregătire de 10 ani s'a apucat de prelucrarea opului sĕu »Sistemul filosofiei sintetice«. După S., despre absolut scim numai, că e ultima causă a fenomenelor. Filosofia are de a face cu cele mai generale cunoscințe ale lumii fenomenelor. Din cel mai important din aceste

adevěruri, din principiul persistenței, energiei și materiei, deduce S. două procese: al evoluțiunii și al disoluțiunii, cari merg alăturea, prevalând când unul, când celalalt. El cearcă să dovedească existența acestor procese și în lumea conscienței individuale și sociale. S. și-a câștigat mari merite pentru desvoltarea sociologiei. Din »System of synthetic philosophy« au apărut »First principles«, »The principles of biology«, »The principles of psychology«, »The principles of sociology«, »Ceremonial institutions«, »Political institutions«, »Ecclesiastical institutions«, »The principles of ethics«. Mare e și numěrul celorlalte scrieri ale lui, dintre cari s'au tradus, cu prescurtări, în limba română »Educațiunea intelectuală, morală și fisică« în »Biblioteca pentru toți« și de către T. Maiorescu, un studiu asupra socialismului.

Spencergolf, un sin ce întră afund în continentul Australiei de sud, între penins. Eyria și Yorke.

Spener, *Philipp Iakob,* teolog, n. 1635, s'a distins ca predicator luteran în Strassburg, apoi în Frankfurt, Dresda și urmă în Berlin, unde † 1705, ca preposit la bis. Sf. Niculae. A contribuit mult la redeșteptarea sentimentului religios în Germania; el e părintele pietiștilor (v. ac.); a scris opul »Pia desideria« în 1675.

Spențer (spențel), haină scurtă, cu mâneci, adesea tricotată din lână, ajustându-se bine pe corp. Se poartă de bărbați și de femei.

Speranța, *(lat.)* a) Sub raport psichologic, starea afectivă a sufletului, în virtutea căreia așteptăm cu bucurie un eveniment, dela care ne promitem un bine și o plăcere oarecare. Ca sentiment formal, S. își are temeiul în consciința propriei noastre puteri și în încrederea ce ni-o insuflă bunăvoința străină. b) Sub raport etic S. sau nădejdea este acea virtute (teologică) în puterea căreia așteptăm cu încredere și siguranță toate bunătățile pe cari Dḑeu ni le-a făgăduit pentru meritele lui Isus Christos, precum și fericirea eternă. [Pl.]

Speranța, *Teodor D.*, (n. 1856) publicist, membru corespondent al Acad. rom., profesor, a publicat, afară de un numěr de manuale didactice, încă 4 vol. de Anecdote populare versificate, 1889, 1892, 1893, 1898, apoi Prosă, 1893; Popa cel de treabă, 1894; Omer întinerit, Iliada c. I, 1893; Vorba de acasă, conferință, 1893; Teatru, 1894; Icoane vii, 1898; Teatru sătesc, 4 bucăți, 1900—01; Minunea vieții, 1902; Romanul »F e i g ě l a«, 1903.

Spergula L., (botan.) gen de plante din fam. Caryophylleelor, trib. Alsineae, cu petale întregi și 5 stili. Cuprinde vr'o 3 specii temperate, dintre cari menționăm *S. arvensis* L. »hrana vacei«, recomandată ca plantă furajeră. [A. Pr.]

Speriat, cuprins de spaimă.

Speribana, *Speribană-tărcată,* numiri populare ale plantei Acorus Calamus L. (v. ac.).

Sperjur, cel ce jură fals, sau dă mărturie mincinoasă. Legea pedepsesce cu închisoare pe martorul fals (v. C. pen. rom. art. 287—293). v. Martur.

Sperma, semênța virilă; lichid albuiu, mucos, cu un miros specific, product al testiculilor, amestecat cu secrețiunile beșicilor seminale, prostatei și glandelor lui Cowper. Se compune din mai multe substanțe albuminoase, lecithin, nucleiu, cholesteriu, acid fosforic și spermatin. In S. omului sau animalului matur se găsesc o mulțime de corpuscule filiforme microscopice, la un capět mai groase, numite *spermatozoiḑi,* cari se mișcă la aparență voluntar. S. omului sau animalului matur e proprie a fecunda ovulul. (v. și art. Fecundația și Reproducțiune.)

Spermanțet, grăsimea care e conținută în oasele posterioare ale capului animalului ḑis Cachalotul sau Physeter macrocephalus ce trăiesce prin oceanul indian. S. se mai numesce și Cetaceum, e de structura taloului, alunecoasă la pipăit, aproape fără miros și gust și are ca punct de fusiune 45—50°, solubilă în alcool, mai lesne în eter, cloroform. Se întrebuințează la unguente cerate, în farmacie. *Cetil alcool* $C_{16}H_{34}O$, principiul important al cetaceului.

Spermaphyte, alt nume pentru Phanerogame (v. ac.).

Spermatii, tot una cu *pycnoconidii*; v. Pyknide.

Spermatitis, (med.) inflamația funiculului (cordonului) spermatic. Tratament: odichnă; la început cataplasme reci, mai târḑiu domoale; tinctură de iod.

Spermatoblaste, sûnt celulele din tinerele testicole, cari vor forma elementele sexuale mascule. O spermatoblastă se divide în un grup de celule numite *spermatocyte* și acestea dau fiecare câte 4 *spermatii,* cari se isolează și se transformă în spermatozoizi. Toate aceste prefaceri, despre cari am vorbit, constitue fenomenele de spermatogeneză.

Spermatorhoea, (med.) scurgeri eiaculatoare, involuntare de semênță virilă, fără iritație sexuală. S. e simptom al unei grave neurastenii sexuale. (Cf. și art. Poluțiune.)

Spermatozoiḑi, *(Spermatozoe),* v. Sperma.

Spermestine, subfamilie de paseri, din fam. Ploceidelor, ord. Coraeornithelor, căutate în comerciu pentru frumseța penelor și vênḑêndu-se sub numele de *Senegali.* Ca genuri sûnt: Euplectes; Vidua; Habropyga; și Spermestes ce a dat numele subfam. [I. P. Voitești.]

Spermina, substanță organică volatilă ce se găsesce în spermă. Ea dă mirosul special spermei.

Spermogonii, v. Pycnide.

Spermophilus, gen de mamifer roḑător, din familia Sciuridae, care trăiesce în Europa estică. Are urechile mici, coada scurtă.

Spes, *(lat.)* speranța; la Romani a fost personificată ca ḑeiță.

Spessartina, mineral, grenat manganifer.

Spetire și *spetit,* deșelat, paralisat, de nu se poate mișca.

Speyer, *(Speier),* capitala guvernam. bavarez Pfalz, la stânga Rinului, 19,044 loc. (1895); dom în stil roman, cu mormintele a 8 împěrați germ.; episcopie, gimnasiu, școală reală, seminar înv.; port liber, navigație, comerciu; se produce vin și tutun. Pe timpul Romanilor se numia *Augusta Nemetum* sau *Noviomagus,* în evul mediu oraș liber imper.; aci s'au ținut multe diete imper. (1529 Protestanții).

Spezia, oraș și port militar în prov. ital. Genua, lângă *golful S.,* 19,864 loc.; arsenal, docuri, șantier.

Spezzia, *(Spetsă),* insulă grec. la intrarea în golful Nauplia, 17 km²., cu 5192 loc. (1889). *Capitala S.,* 5172 loc.; port.

Sphaera, v. Sfera.

Sphaerococcus Greville, (botan.), gen de Alge roşii, cu thalul mai adesea gelatinos. Specia *Sph. coronopifolius* Greville cresce în Mediterana.

Sphagnum Ehrh. (botan.), gen de Muşchi din familia Sphagnacee, cu vr'o 250 specii, cari cresc exclusiv prin locuri umede, mai cu seamă prin turbării, unde contribue în mare parte la formarea combustibilului vegetal ḑis turbă. Tulpina sa erectă sau plutitoare poartă ramuri adunate în mănunchiuri de 2—7, rar mai multe. Pe ramuri sûnt frunze mici, dese, imbricate, fără nervură, avênd două feluri de celule: unele ânguste cu clorofilă; altele largi, poroase, specialisate pentru ca să absoarbă uşor apa. Sporogonul e sesil. Capsula se deschide printr'un opercul şi nu are peristom. In Europa cresc vr'o 50 specii, din cari mai comune, cari cresc şi prin părţile noastre, sûnt: *S. cymbifolium* Warnst., *S. fimbriatum* Wils., *S. cuspidatum* Russ. et Warnst., *S. squarrosum* Pers., *S. Girgensohnii* Russ., ş. a. Poporul nostru numesce speciile de S. Coada mâţei de baltă. Se întrebuinţează S. pentru pregătirea de fibre, din cari se ţes stofe higienice (flanele); ca isolator contra pierderii de căldură; în florării, pentru cultura Orchideelor şi altor plante, etc. [S. Şt. R.]

Sphakteria, (acum *Sphagia),* insulă la coasta vestică a Messeniei în faţa portului Pylos; 425 a. Chr. cucerită de Atenieni, cari captivară aci 292 Spartani.

Sphalerita, v. Blenda.

Sphenophyllum Brogn., (botan.) gen de Criptogame vasculare fosile, caracterisat prin frunze cuneiforme, verticilate. Trăiau în ape. Se întâlnesc în Culm şi în carbonic. Se înrudesc cu Calamariaceele fosile şi cu Salviniaceele actuale. Erau probabil heterosporee. [S. Şt. R.]

Sphincter, muscul, ce închide sau deschide un orificiu.

Sphingidae, o familie de Lepidoptere, cu antenele mari, corpul foarte voluminos, aripile lungi şi puternice. In faza de pupă îşi sapă o groapă în pământ, unde stau până în vara anului următor. Genul cel mai cunoscut *Sphinx* (v. ac).

Sphinx, v. Sfinx.

Sphinx pinastri L., un fluture din familia Sphingidae trăind în toată Europa; are o trompă lungă de 4 centimetri şi coloarea asemănătoare cu a bradului. Trăiesce pe brazi şi uneori larvele sûnt aşa de multe încât vatămă arborii pe cari stau.

Sphragistica, sciinţa care se ocupă cu studiul sigilelor. Este un auxiliar al istoriei.

Sphygmophon, aparat pentru examinarea pulsului. S. consistă dintr'un interruptor electric, ce se pune pe arteră şi comunică cu un telefon. Fiecare mişcare a arterei întrerupe curentul electric, iar întreruperile produc în telefon tonuri.

Spic, (botan.) inflorescenţă indefinită; derivă din racem (v. ac.), de care se deosebesce, că are florile purtate pe axe secundare foarte scurte, chiar lipsesc, când florile sûnt sesile; s. e. la Pătlagină, Piper, ş. a. Afară de *S. simplu* e şi *S. compus* din mai multe S. mici sau *spicule,* când florile nu sûnt purtate de axele secundare, ci de cele de ordin mai superior; s. e. la Graminee. S. simplu format, numai din flori unisexuate se ḑice *ament* (v. ac.), românesce mâţişor, rînză. Paniculul (v. ac.) e un fel de S. compus. [S. Şt. R.]

Spichinat, numire populară a plantei cultivate Lavandula vera DC. sin. Lavandula officinalis Chaix. (v. ac.).

Spiekeroog, insulă la ţermurul Frisiei estice, 14 km²., cu 250 loc.; băi de mare.

Spielhagen, *Friedr.*, celebru romanţier german, n. 1829 în Magdeburg. După multe încercări, romanele sale »Naturele problematice« 1860, 4 vol., (ilustrat 1899), şi »Prin noapte la lumină«, 1861, 4 vol., îi deschiseră cariera literară. Urmară o lungă serie de romane, ca »Die von Hohenstaufen«, 4 vol.; »In Reih und Glied«, 5 vol.; »Hammer und Ambos«, 5 vol.; »Allzeit voran!«, 3 vol.; »Ultimo«, 1873, ş. a. toate pline de un idealism umanitar, ne mai gustat de generaţiunile positiviste de astăḑi; însă multe vor remânea ca un tablou luminos al vieţii germane din a doua jumătate a seclului XIX. Dramele, novelele, poesiile lirice şi alte scrieri ale sale, sûnt mai puţin însemnate.

Spiess, *Adolf,* gimnastic germ., n. 1810, † 1858. A fost directorul şcoalei de gimnastică din Darmstadt. S. a întrodus gimn. în şcoala de băieţi şi fete. In scrierile sale desfăşură rolul exerciţiilor corporale pentru educaţie.

Spilanthes L., (botan.) gen de plante de regulă anuale din fam. Compositelor, trib. Helianthoideae, cu foi oposite, capitule mici lung pendunculate. Cuprinde preste 40 specii din toate ţerile calde (cele mai multe însă în America), dintre cari citām *S. oleracea* L. o plantă usitată în medicină. [A. Pr.]

Spilita, rocă, roce diabasice amigdaloide.

Spilosita, rocă, şist de contact cu diabas; prin metamorfosă, nasc minerale grăunţoase.

Spin, numire populară a plantelor: Carduus acânthoides L., Carduus nutans L. (v. ac.). Prunus spinosa L. (v. ac.).

Spina bifida, *Hydroshachis,* îngrămădire de lichid cerebrospinal formând o tumore cistică, care iese la iveală prin un defect al columnei vertebrale sau prin găurelele intervertebrale. Se observă mai ales în regiunile dumbală şi sacrală, foarte rar în regiunile cervicală şi dorsală. Terapie: extirpaţia tumorei cistice, icicolea cu resultat favorabil; compresiune şi injecţii de iod.

Spinacia L., (botan.) mic gen din fam. *Chenopodiaceae,* tribul *Atripliceae* cuprinde plante erbacee anuale, erecte şi glabre cu frunzele alterne peţiolate, triunghiular-ovate sau hastate, de tot întregi sau sinuat-dentate; florile dioice, foarte rar hermafrodite. Acest gen are vr'o 4 specii originare din Orient dintre cari menţionām *S. oleracea* L., cunoscută de poporul nostru sub numirea de Spanac, mult cultivată ca plantă culinară. In cultură se cunosc dela această specie următoarele două varietăţi: var. *inermis* Moench. şi var. *spinosa* Moench. [Z. C. P.]

Spinal, ce se referă la spinare.

Spinare, în înţeles mai larg, coloana vertebrală, în înţeles mai restrîns, linia formată de capetele proceselor spinoase ale vertebrelor. In terminologia vênătorească, apoi în cea judecătorească, la fixarea semnelor de hotare cu ocasiunea segregării pădurilor, munţilor şi alpilor; se numesce S. cumpĕna apelor, muchia, coama, creasta munţilor, etc., (german. Wasserscheide, magh. Vizválasztó). [I. St. Ş.]

Spinazola, cetate în provincia italiană Bari delle Puglie, cercul Barletta, cu 10,548 loc. (1881).

Spinazzola, fost profesor de limba ital. la liceul Sf. Sava în Bucuresci, autorul unei gramatici italiene și a unei crestomații »Floarea liter. ital.«

Spineanu, *Nic. D.,* învĕțător și scriitor rom., n. 1859 în Podeș (Mehed.), institutor, revisor și apoi director școlar. A publ.: Dicționarul și un atlas geogr. al j. Mehedinț (1895); Urme rom. la Mehadia și în Mehedinț (1896), etc.

Spinel, mineral, aluminat de magnesiu, cristalisează în octaedri. Se disting mai multe varietăți: 1) *S. nobil,* incolor, roșiu (Rubin-Spinell), roșiu deschis (Balas-Rubin), violaceu (Almandin), roșiu portocaliu (Rubicel). 2) ***Pleonast*** e un S. ferifer negru. 3) ***Picotit*** e un S. de crom. 4) ***Gahnit*** de zinc. 5) ***Hercinit*** S. ferifer. S. se găsesc în roce eruptive și metamorfice. Variet. nobile sûnt întrebuințate în bijuterie.

Spineni, com. rur. în Rom., j. Olt, se compune din 4 cătune, cu 1747 loc. Terenul e deluros, acoperit de semĕnături și grădini.

Spineta, *(ital.) Epinette, (franc.)* instrument de coarde și claviatură, predecesor clavecinului (v. ac.), care nu era decât o S. mărită și așezată pe picioare. Consta dintr'o ladă de resonanță, de obiceiu triunghiulară, în care erau întinse coardele, una pentru fiecare sunet; acestea erau puse în vibrațiune printr'o serie de mici plectre de piele, lemn sau alt material, fixate la capĕtul tastelor claviaturei. [T. C.]

Spinozza, *Baruch (Benedict) de,* filosof, n. 1632 în Amsterdam dintr'o familie ovreiască originară din Portugalia. La 1656, dat afară din sinagogă pentru vederile sale filosofice, a trăit retras și s'a ocupat cu studiul și meditații filos. în diferite locuri până la moarte în 1677. Scrieri: Renati Des Cartes Principiorum philosophiae pars I et II, more geometrico-demonstratae, 1663; Tractatus theologico-politicus, 1670; Ethica, ordine geometrico-demonstrata și Opera posthuma, publicate după moarte la 1677, ediție completă. Iena, 1802—1803. Sistemul: Nemulțămit cu cultura talmudistă, S. își ia refugiul la dualismul filosofic al lui Des Cartes (Cartesiu), pe care îl prelucră într'un panteism, a cărui ideie fundamentală este unitatea substanței. Metodul sĕu este matematic și raționalistic. Este numai o substanță și aceea este Dḑeu. Substanța are ca atribute cugetarea și extensiunea. Dḑeu este causa imanentă a totalității existenței. Intre cugetare și extensiune nu este nex causal, ci numai congruență: ordinea și legătura dintre gândiri este identică cu ordinea și legătura dintre lucruri. In această identitate a psichicului cu fisicul este întemeiat așa numitul ***monism*** spinozist. Opul sĕu principal este Ethica, care împărțită în cinci părți, partea I începe cu opt definiții ale noțiunilor cu cari avem a opera, din cari apoi resultă șepte axiome și un numĕr de proposiții; partea II tractează despre ființa și originea spiritului omenesc; partea III despre natura și originea sentimentelor și a afectelor; partea IV despre servitutea umană, iar partea V despre puterea intelectuală și despre libertatea umană. Pentru timpul sĕu filosofia lui S. n'a exercitat mare influență, poate și din cause religioase; mai mult se arată această influență în secl. XIX. (Cf. Überweg, Gesch. d. Phil. III.; Thilo, Gesch. II.; Paul Janet, Spinozza, in Revue de deux mond. t. 70, 1867.) [Pl.]

Spinozism, mai întâiu sistemul filosofic-panteistic al lui Spinozza; apoi modul de a filosofa în spiritul și după vederile filosofice ale lui Spinozza. Dintre filosofii timpului mai nou se consideră ca spinoziști: Herder, Schelling, Goethe. [Pl.]

Spintherismus, *(grec.)* schinteiere.

Spînz, *Spînț,* numiri populare ale plantelor: Helleborus odorus W. et Kit. și Helleborus purpurascens W. et Kit. (v. ac.).

Spionagiu, serviciu secret de informații. Un asemenea serviciu are statul major în diferite armate; el funcționează atât în timp de pace cât și în timp de resboiu. *Spion:* omul plătit sau devotat, care sub nume fals, și chiar prin travestire, caută a pĕtrunde secretele militare sau politice ale adversarilor. S. ***plătiți*** sûnt oameni de meserie fără scrupule. S. ***devotați*** sûnt oficieri abili, cari își riscă viața, dar nu și onoarea, pentru binele patriei.

Spiraea L., (botan.) gen din fam. Rosaceae, tribul Spiraeae cuprinde plante erbacee, subfrutescente sau arbuști. Se cunosc vr'o 50 de specii, respândite prin regiunile temperate ale emisferei boreale, în munții regiunei tropicale sûnt rari. In părțile noastre cresc mai multe specii, dintre cari menționăm: *S.* ***Filipendula*** L., numită vulgar Aglică, etc. *S.* ***Aruncus*** L., cunoscută de poporul nostru sub numirile de: Barba popei, Coada priculicilor, Floarea smeului, etc. *S. Ulmaria* L., numită popular Crețușcă, *S. crenata* L., numită de popor Taulă sau Tavalga, etc. Unele specii de *Spiraea* sûnt cultivate ca plante decorative, astfel sûnt: *S. opulifolia* L., originară din America de nord, *S. callosa* Thumb., orig. din China și Japonia, *S. salicifolia* L., orig. din sudul Europei. [Z. C. P.]

Spirala, curbă, care se depărtează tot mai mult de punctul în jurul căruia face mai multe revoluțiuni (mișcări circulare).

Spirding, cel mai mare lac continental al Prusiei, în guvernam. Gumbinnen, 153 km², se scurge prin Pissek în Narew.

Spirinceă, *Spirincea,* numiri vulgare ale plantei Erigeron canadensis L. (v. ac.).

Spirit, *(lat.)* o noțiune, căreia i-se dau mai multe înțelesuri. a) In sens ***metafisic*** și în opoziție cu materia, S. este cugetat ca o ființă substanțială simplă, nematerială, nevariabilă, deosebită în mod esențial de corp, activă în mod conscient, a cărei activitate se descopere în cugetare și voință. Pe temeiul acestor calități S. este și nemuritor. Din încercarea de a resolvi întrebarea despre ființa și originea spiritului s'a născut în filosofie o disciplină care, ca parte a metafisicei, se numesce ***pneumatologie*** (πνευμα = spirit). b) Sub raport psichologic-empiric, S. se ia identic cu sufletul și deosebirea ce se face între aceste două noțiuni este numai relativă (v. Suflet). c) In sens aplicativ noțiunea S. se mai usitează și în următoarele înțelesuri: pentru vioiciune și agerime în concepțiuni intelectuale, în judecată, în imaginațiune: ***om de S.;*** pentru opiniunile, ideile și disposițiunile dominante într'un anumit timp, epocă, sau la un popor: *S.* ***timpului;*** pentru adevĕratul sens, s. e. *S.* ***legii*** în oposiție cu sensul literal. In limba grecă se mai

usitează terminul spirit şi pentru un anumit semn de aspiraţie: *S. aspru, S. moale.* d) In terminol. dogmatică-teologică, Spiritul Sfânt este a treia persoană din Trinitate; iar sufletele despărţite de trup, compun împĕrăţia spiritelor. Sin. Duch. [Pl.]

Spiritism, *(lat.)* termin modern pentru a denota vechea şi în massa poporului necult înrădăcinata credinţă, că prin un anume mediu ar fi posibilă o comunicare cu spiritele oamenilor morţi. Această credinţă a existat totdeuna în omenime. Ca un fel de sistem însă, se ivesce de prin secl. XVIII şi mai cu samă în al XIX-lea avêndu-şi cultivătorii la medicii magnetisatori din şcoala lui Schelling. S. s'a ivit sub diverse forme, anume ca invocare a unor cunoscute persoane, ca mişcare a unei mescioare, ba chiar şi sub forma de psichofotografie. S. e cultivat mai cu samă în America, în Anglia şi Germania; are literatură şi jurnale, cum sûnt în London: The Spiritualist, in Germania: Psychische Studien. [Pl.]

Spiritual, v. Duhovnic.

Spiritualism, *(lat.)* în limbagiul filos. termin technic pentru acea teorie metafisică şi psichologică, care susţine şi învaţă că în realitate nu există decât substanţe spirituale, iar lumea materială este numai laturea aparentă sau forma representativă a lor. Relativ la om şi la raportul dintre suflet şi trup S. resoalvă această întrebare despre partea sufletului aşa, că sau trupul nu este decât forma ideală a sufletului (Identism), ori că sufletul este substanţa absolut independentă de trup (Dualism), ori în fine că trupul e compus din substanţe simple spirituale (S. monadologic). Representanţi mai renumiţi ai Spirit. sûnt: Plotin, Berkley, Leibnitz, Lotze, I. H. Fichte, Ulrici. (Cf. Dualism, suflet.) [Pl.]

Spiritualitate, caracterul tuturor celor spirituale şi degajate de materie, în oposiţie cu materialitate.

Spiritus, *(lat.)* suflare, vênt, duh-haz, viaţă; inimă; curaj, bărbăţie; alcool.

Spiritus aethereus, Liquor anordynus Hoffmanni, Picăturile lui Hoffmann, un amestec de 1 parte eter cu 2 părţi alcool. Are efect liniştitor.

Spiritus saponatus, lichid alcalic, clar, de coloare galbenă. Se prepară din oleiu de olive, soluţie de potasă caustică, spirt şi apă.

Spirogyra Link., (botan.) gen de Alge verdi, cu aparatul vegetativ filamentos, plutitor la suprafaţa apelor stătătoare dulci sau ceva sărate. Filamentul e format dintr'un şir de celule, fiecare avênd în interior unul sau mai mulţi cromatofori, ca nisce panglici spirale. Sûnt vr'o 70 specii de S., din cari mai respândite sûnt: *S. longata* Kütz., *S. insignis* Kütz., *S. nitida* Link. Speciile de S., împreună cu alte alge verdi filamentoase, cari cresc la suprafaţa mlăştinilor, băltoacelor, se numesc popular m ă t a s a b r o a s c e i, în Trs., S t r a i u l b r o a s c e i. [S. Şt. R.]

Spirometria, procedeu prin care se determină volumul plămânilor în diverse stări de inspiraţiune şi expiraţiune ordinară sau forţată şi prin urmare aerul care întră sau ese la fiecare din aceste acte.

Spirt, $CH^3 CH^2 OH$ = alcool ethylic, un lichid ce se formează în timpul fermentaţiunei alcoolice a lichidelor zaharice. Sub numire de fermentaţiune alcoolică se înţelege descompunerea unui corp zaharos prin un ferment, în contact cu aerul şi a unei temperaturi determinate. Pe lângă alcoolul ethylic se mai formează alcool propilic, butylic şi amylic, aethere compuse, celulosă, manită, etc. Alcoolul concentrat trebue să aibă la 15° C. Greutatea specifică de 0·8336 şi prin urmare S. conţine 90 volume sau 85·7 volume procente alcool. (v. şi ac.)

Beuturi spirtuoase, v. art. Alcool, Alcoolism, Beutura, Licheruri şi Rachiu.

Spital, aşezămênt pentru întreţinerea şi căutarea de bolnavi. Cele dintâiu S. au fost instituţiuni creştine. Iatrion al Grecilor vechi nu era S., ci dispensar pentru bolnavii căutaţi în mod ambulator; Asclepion era un fel de asil de noapte, în apropierea templului lui Esculap; Hospitiul Romanilor era casa pentru oaspeţi, proprietate privată a celor avuţi, ca şi Xenodochion al Grecilor; Valetudinarium roman n'a fost S. pentru săraci, ci infirmerie militară. Fabiola, nepoata lui Fabius, a zidit la Roma primul S. şi prima casă pentru convalescenţi, Villa languentium; Pamachus, strănepot al lui Camil, a fundat un S. la Hostia; Sf. Vasilie, episcop de Capadochia, a zidit în 370 primul S. din Orient, vestita Basiliadă din Cesarea; Ioan Chrisostom şi Iustinian au clădit S. la Constantinopole. Toate mănăstirile din Orient au devenit treptat şi ospicii pentru călĕtori şi S. pentru bolnavi. In evul mediu biserica era şi în Occident centrul activităţilor intelectuale şi umanitare, şi a contribuit la crearea de S. Numai din secl. XV s'au născut în Occident S. civile, puse sub autoritatea statului, pe lângă S. speciale pentru isolarea bolnavilor de lepră, ciumă, variolă şi alte boale contagioase.

Ca în alte ţeri, şi în principatele române, S. au fost instituţiuni vechi, datorite carităţii creştine; mănăstirile din ţeară au păstrat din vechime caracterul de aşezăminte ospitaliere şi caritabile, şi mai multe S. au fost clădite în curţile unor mănăstiri, înzestrate cu venituri de domnii ţerii, de boieri şi de alţi donatori pioşi.

Din secl. XII până în secl. XVIII S. servia mai mult pentru secuestrarea bolnavilor cu boale contagioase decât pentru vindecarea boalelor. Cu cât civilisaţiunea progresa, S. s'a ocupat mai mult şi cu căutarea bolnavilor săraci. S. modern îndeplinesce amêndouĕ misiunile, el isolează bolnavii cu boale infecţioase şi îngrijesce ca, pe cât este posibil, toţi bolnavii să fie vindecaţi. In principatele române deja în prima jumĕtate a secl. XVIII S. îndeplinesc de o potrivă amêndouĕ misiunile, şi deja atunci, pe lângă locaşe pentru îngrijirea de bolnavi ordinari, s'au înfiinţat S. de isolare pentru bolnavii de boale mai lipicioase. Fundaţiunea spitalicească română cea mai veche, despre care găsim date în istorie, este cea a ospiciului pentru bolnavi din locaşul dela Sân-Mitreni, dotat de Ioan-Vodă Vladislav în 1524 (B. P. Haşdĕu); acest S. a dispărut, ca şi altele vechi din ţerile române, ele au fost probabil distruse cu ocasiunea numeroaselor invasiuni inimice. In Moldova se face menţiune de S. deja în Pravilele lui Vasilie-Vodă Lupu în 1646. Dintre S. existente astădi în România cel mai vechiu este S. Colţei din Bucuresci, care a fost fundat în 1695. S. Sf. Pantilimon, lângă Bucuresci, a fost înfiinţat în 1735, S. Sf. Spiridon din Iaşi în 1754. La începutul secl. XIX au funcţionat S. bine

dotate la Bucuresci, Iași, Roman, Focșanii Moldovei, Craiova și în județul Buzĕu. In Muntenia s'au deschis în anii 1835—52 treptat în toate județele mici S. vremelnice pentru căutarea bolnavilor, cari suferiau de boale venerice; in 1853 până 1854 ele au devenit permanente, luând numirea de S. județene, în 1862 s'au instituit S. județene în mai multe județe ale Moldovei și în amêndouĕ principatele s'au creat în anii 1860 până 1880 multe S. cu fundațiuni speciale și cu administrațiune specială; nouele legi administrative, descentralisătoare, au dat impulsiune la înființarea de S. județene noue, de S. comunale, de lărgirea celor existente. O instituțiune unică în felul ei, care nu există în altă țeară afară de regatul român, sûnt S. rurale înființate de stat, grație inițiativei lui I. C. Brătianu în 1881 până 1892; ele nu se pot compara cu S. rur. din Rusia înființate de Zemstve, cari sûnt puține la numĕr și în mare parte înzestrate cu mijloace prea modeste. S. rurale, pe lângă împlinirea misiunei lor proprii de redarea sănătății bolnavilor, au devenit factori de civilisațiune; ele combat superstițiunea, împrietinesc pe țerani cu medicina, respândesc noțiuni de igienă. Deja în secl. XVIII s'au recunoscut defectele vechilor edificii ale S.-lor, ale clădirilor mari, masive, cu mai multe caturi, cu coridoare lungi lipsite de aer și de lumină, dar numai târdiu s'a pus în evidență valoarea sistemului pavilionar, el a devenit de rigoare pentru S. mari numai în ultimul pătrar al secl. XIX. România n'a remas înapoi în construirea de S. moderne, la finea secl. XIX sistemul pavilionar este bine representat între S. clădite în cei din urmă 20 ani, între S. rur. ale statului, între S. eforiei și ale casei Sf. Spiridon, între S. județene și comunale, între S. militare și între cele de alienați. In 1900 au funcționat în tot regatul român următoarele S. și ospicii civile: 11 S. administrate de eforia S.-lor din Bucuresci cu 1340 paturi, 11 S. și ospicii administrate de epitr. gener. a casei S.-lor Sf. Spiridon cu 808 pat., 1 S. administrat de epitropia așezămintelor brâncovenesci cu 222 pat., 9 alte S. și asile cu fundațiuni și administrațiuni speciale cu 369 pat., 33 S. rurale ale statului cu 1102 pat., 52 S. județene cu 1355 pat., 26 S. comunale cu 756 pat., 11 S. israelite cu 289 pat., 6 case de sănătate cu 137 pat., 5 S. de alienați, fără noul S. Socola-Iași, cu 749 pat., 1 ospiciu de pelagroși cu 40 pat., 27 ospicii de infirmi și de bĕtrâni cu 759 pat., laolaltă 193 S. cu 7926 paturi. S. din România au fost treptat înzestrate cu pavilioane de isolare, cu sale moderne pentru operațiuni chirurgicale, cu laboratorii de chimie, de bactereologie, microscopie, de cercetări radioscopice (Röntgen), cu aparate fotografice, cu locale confortabile de autopsii, cu musee de anatomia patologică, cu biblioteci. In S. mari s'au creat, pe lângă serviciile generale, deosebite servicii pentru unele specialități, pe lângă cele vechi, pentru boalele de ochi, boalele venerice și de piele, servicii mari de ginecologie, de boale ale sistemului nervos, ale căilor urinare, consultațiuni gratuite pentru aceste specialități și pentru boale ale laringelui, nasului, urechilor. Mai multe S. au fost înzestrate cu aparate noue de desinfectare, cu cuptoare pentru arderea obiectelor de pansamente usate. S. din România sûnt unicele instituțiuni de asistență, cari acordă bolnavilor căutarea gratuită, fără distincțiune de naționalitate și religiune. Deși în S. engleze căutarea este gratuită, se primesc în ele bolnavi străini foarte rar. *Eforia S.-lor* civile din Bucuresci a avut în 1900 o avere imobilă în valoare de 67.136,000 lei (126 moșii, 20 case), cu un venit anual de 4 milioane lei, avênd însă 5 mil. lei datorii; epitropia generală a casei S.-lor Sf. Spiridon a dispus în 1900 de un venit de 2.922,000 lei, avênd și 1 milion lei datorii; epitropia așezămintelor brâncovenesci din Bucuresci posede un venit de 1.130,000 lei, din cari aproape 700,000 lei pentru S., restul pentru biserica Domnița Balașa, asilul de femei bĕtrâne, ajutoare și alte binefaceri. Afară de celelalte S. cu fundațiuni deosebite, mai posed multe S. județene și comunale venituri fonciare și alte venituri asigurate. (Lit.: G. Cuciuranu, Descrierea celor mai însemnate S., Iași, 1842; I. Felix, Istoria igienei în România II., Bucuresci, 1902.) [I. Felix.]

„Spitalul", revistă medicală, înființată la 1 Ian. 1881 de un grup de tineri studenți în medicină (Pâcleanu, Kiriac, Spirone, Ghica-Simionescu, Augustin, I. Ștefănescu, Uziel, Popovici, Sabin și C. Vasiliu) »pentru a face cunoscute casurile interesante și pentru a publica observațiunile prețioase de prin spitale, contribuind astfel în mod simțitor la progresul medicinei«; s'a urmărit și scopul de a se publica în această revistă clinicele interesante ale profesorilor români. Primul comitet avea sediul în vechiul spital Colțea. Fără fonduri fixe, S. există de 23 ani. Revista apare de douĕ ori pe lună, la 1 și 15; ea este condusă de un comitet de redacție, compus din 5 doctori și 10 studenți. Budgetul anual se ridică la suma de 5500—6000 lei.

Spitzbergen, archipelag în Oceanul Arctic, între Grönlanda și Novaja Semlja, 64,290 km².; nelocuite; descoperite 1596 de Olandezii Barents, Rijp și Heemskerk; în timpul mai nou cercetate de mai multe expediții sciintifice.

Splanchnici, *nervii S.,* nervii cari inervează intestinele.

Splanchnologia, (anat.) acea parte a anatomiei, care tractează despre organele respirațiunii și digestiunii, organele urinare și sexuale.

Spleen, (engl., pron. splin, adecă splină), melancolie cu un colorit ipocondriac; se susține a fi un morb național al Englezilor.

Splenalgia, (med.) dureri la splină.

Splina, (lat. *Lien* sau *Splen),* glandula animalelor vertebrate. La om e așezată în hypocondriul stâng, tocmai sub coaste. S. are formă lungăreață-rotundă, laturea externă e convexă și cea internă concavă; pe partea concavă întră vasele limfatice și sanguinifere în glandulă. S. omului în vîrstă are o lungime de 12 cm., lățime de 8 cm. și grosime de 3—4 cm. și o greutate de 225 gr. Câte odată se mai gasesce una sau mai multe S.-i accesorii, de mărimea unei cireșe. Țesutul S.-ei e de o coloare roșie-albastră și se compune din o rețea de țesut conjunctiv și din numeroase globule albe, speciale. S. produce globule limfatice, cari trecênd în sânge se prefac în globule roșii, afară de aceea în S. se distrug globulele roșii vechi și netrebuincioase. Aproape toate boalele febrile (s. e.

tifus, febra intermitentă) alterează S., ceea ce se manifestă prin mărirea volumului ei.

Spodiu, se obține prin carbonisarea oaselor sau substanțelor animale, în retorte cilindrice proprii, sau în vase de fier.

Spodumen, mineral (sin. trifan), un piroxen monoclinic, silicat de aluminiu și litiu. Nu e prea respândit. In cristale mari (până 36 picioare lungime) la mina Etta în Dacota, apoi la Utö (Massachussets), etc.

Spohr, *Ludovic,* componist și violinist, n. 1784. Intreprinde cu Eck Fr. un turneu prin Rusia și reîntors în Germania debutează în Lipsca deodată cu soția sa Dorette Scheidler, renumită harpistă. Din acest period datează celebrele opere: »Alruna« și »Der Kampf der Geliebten«, etc. La 1812 e angajat de capelmaistru la teatrul din Viena, e invitat în Londra și Paris și pretutindinea surprinde lumea cu lucrări noue. La 1822 e capelmaistru în Cassel. In acest timp a creat multe opere, simfonii și oratorii, apoi o mulțime de bucăți pentru cor. † 1857. I-s'a ridicat monument în Cassel.

Spoleto, oraș în prov. ital. Perugia (Umbria), 7696 loc.; archiepiscop, catedrală, antichități romane (pod, apaduct). In antichitate a fost colonie romană *(Spoletium),* care la 217 a. Chr. s'a opus lui Hannibal în mod eroic; mai târdiu a fost ducat longobard.

Spolii, *(lat.)* despoiere, jaf, armamentul, pe care îl lua soldatul roman dela inimicul învins; prada luată dela dușman.

Spoliare, a lua bunurile cuiva prin mijloace necinstite sau viclenie. *Spoliațiune,* despoiere de bunuri (avere).

Spondeu, în versificațiunea antica (metrică) tactul versificațional, ce era compus din două silabe lungi: — —.

Spondylitis, *(Spondylarthrokace),* inflamația purulentă a vertebrelor. Sin. cu Malum Pottii (v. ac.).

Spondylus, *(grec.)* osul vertebral.

Spongierii, nevertebrate al căror corp e susținut de un schelet și în interior e străbătut de un sistem de canale, cari comunică cu exteriorul prin pori. Istologicesce, corpul S.-lor e alcătuit din 3 foiți: ectoderm, endoderm și mesoderm. Mesodermul e representat prin celule variate ca formă și ca funcțiune: celule glandulare, musculare, nervoase, reproductoare și celule cari dau nascere scheletului. Scheletul poate fi silicios, calcaros ori cărnos, și e singura parte ce persistă după moartea animalului. Trăiesc în apele dulci și în apele marine. Cei mai căutați S. sûnt acei ce trăiesc în apele calde din Golful Mexic și Marea Roșie. Trăiesc fixați de stânci și de corpurile submarine. Cu studiul S.-lor din România se ocupă C. Chirica, asistent la univ. din Iași.

Sponsalii, după dreptul roman, contractul, prin care își promit două persoane de sex deosebit căsătoria. Atât după dreptul civil, cât și după cel bisericesc, contractul acesta poate fi desfăcut fără de a se necesita forme deosebite.

Sponsiunea, *(Sponsio),* era, în dreptul roman, cea mai veche formă cunoscută pentru a constitui debitori accesorii, nu principali. Numai cetățenii romani puteau întrebuința calea sponsiunii. S. putea garanta ori ce obligațiune, chiar cu totul nulă, care avea forma unei stipulațiuni. S. trebuia însă să se alipească pe lângă o obligațiune principală contractată verbis. Ea nu putea garanta decât o obligațiune dare, nu facere, ori praestase. Obligațiunea sponsorilor era personală și nu trecea la moștenitorii lor. S. se stingea prin doi ani, din momentul scadenței obligațiunii. Sub Justinian S. cade în desuetudine, în uitare, și de aceea institutele nu o mai menționează.

Spontan, atributul acelor lucrări voluntare, cari se întâmplă fără întrevenirea vr'unei cause exterioare. De aici apoi *Spontaneitate* se numesce acea formă de acțiune voluntară și liberă, care, purcedênd dela sine și fără intrevenirea vr'unui îndemn extern, se și execută dela sine și prin sine, fără de altă mijlocire exterioară aparentă.

Spor, (botan.) celulă neutră, de origine asexuată, prin aceasta deosebindu-se de oospor sau ou (v. ac.). De obiceiu sporii sûnt mici, ca firele de pulbere, rotundi, cu membrană dublă sau triplă, una internă celulosică, endospor, alta externă, exospor, mai groasă și cu ornamente variate, la suprafață. In interior se află protoplasmă, cu multe materii de reservă și nucleu. S.-ii multiplică planta; multe Ciuperci, Bacteriile, n'au alt mijloc de înmulțire, decât S.-ii, din cari ies direct, nouă plante. Unele Ciuperci însă, unele Alge (s. e. Florideele), Muscineele (v. ac.) și Pteridophitele (v. ac.) au S.-i, dar ei nu dau direct planta, ci o formă intermediară, pe care se fac ântâi organele de reproducere, sexuale, și apoi planta sporiferă. S.-ii mobili prin cili vibratili, (v. ac.) se dic Zoospori. Unele plante au S.-i de două feluri (v. Heterospori, Micro-, Macrospori). De obiceiu S.-ii se produc înlăuntrul unor anumite organe, Sporangi, sûnt adecă endogeni; se pot însă forma și la exterior, S.-i exogeni (v. Conidii). S.-i cu numiri particulare sûnt: Sporidii (v. Ciuperci), ecidiospori (v. ac.), chlamydospori (v. ac.), uredospori, teleutospori (v. Uredinee). [S. Șt. R.]

Sporade, insulele împrăștiate prin Marea Egeică, lângă coasta Asiei mici și a Tessaliei; la nord Skiathos, Skopelos, Chiliodromia, Skyros; la sud Nikaria, Patmos, Kalymnos, Kos, Rhodos, ș. a.

Sporadic, *(grec.)* împrăștiat; ici-colea.

Sporange, (botan.) organe înlăuntrul cărora se produc sporii; au formă de sferă, de saci, ș. a.; au un picior ori sûnt sesili; sûnt încungiurați de un strat de celule, ori de mai multe, iar când e o întreagă celulă care devine S., învělișul sěu e simplu. Celula, sau celulele din interiorul S., se divid, și dau sporii; ele sûnt deci celule mame de spori. S. ajuns la completă desvoltare, de obiceiu se deschide, ca să elibereze sporii; dehiscența (v. ac.) se face prin distrugerea neregulată a păretelui, ori prin ajutorul unor anume celule din învělișul sěu, cari se diferențiază, se îngroașă în mod determinat, și ele, în mod mechanic, asigură dehiscența. [S. Șt. R.]

Sporghite, numirea ce în Epir se dă vrabiei.

Sporidesmium, sinonim *Ceratosporium* Schw., (botan.) gen de Ciuperci Mucedinee; speciile sale trăiesc parasite, pe ramuri de Pin, Alun, Artar; s. e. *C. strepsiceras* Sacc.

Sporidii, grup de Sporozoari, care se împarte în: 1) *Ord. Gymnosporidii,* cuprinde parasiții intracelulari sau intraglobulari, avênd evoluția

întreagă intracelulară. 2) *Ord. Haemosporidii,* parasiți ai globulelor de sânge, avênd o formă adultă mobilă, liberă în serum. 3) *Ord. Myxosporidii,* trăiesc ca parasiți, pe pescii de apă dulce. 4) *Ord. Microsporidii* sûnt parasiți ai însectelor. 5) *Ord. Sarcosporidii,* trăiesc ca parasiți ai fibrelor striate de mamifere.

Sporiș, *Sporic, Sporici,* numiri populare ale plantei Verbena officinalis L. (v. ac.).

Sporocarp, (botan.) fructele, vorbind neexact, sferice ori oblongi dela Hydropteridee (v. ac.). S. este format din mai mulți sporangi, macro- și micro-sporangi amestecați sau distincți, adunați în sori și înveliți de o indusie (v. ac.)comună, generală. [S. Șt. R.]

Sporocyști, forme larvare a vermilor Trematozi, avênd forma unui sac, care posedă în interiorul sĕu celule germinative, grupate în noi indivizi, numiți *redii.* La Gălbează, (Distomum) sporocystul e găzduit în interiorul melcului Lymnaea truncatula.

Sporofile, (botan.) frunzele fertile, modificate ca să poarte pe ele sporangii. In casul cel mai simplu frunza asimilatoare e și S., ca la majoritatea Ferigelor. La alte Pteridofite, o parte din frunză produce și poartă numai sporangii, iar restul remâne pentru a îndeplini asimilațiunea clorofiliană (sex. *Botrychium).* Intr'un stadiu mai superior, frunza se modifică complect numai în vederea producerei sporangilor, devine S. (așa e s. e. la *Struthiopteris, Blechnum,* Cycadee). Staminele și carpelele dela Fanerogame sûnt în realitate S. (v. Floarea). [S. Șt. R.]

Sporogon, (botan.) resultatul desvoltărei oului dela unele alge (Floridee, v. cystocarp) și dela Muscinee (v. ac.). Este un embrion mult sau puțin diferențiat, care va produce în urmă spori; se compară cu un fruct; el represintă la plantele sus ḑise generațiunea asexuată, post-embrionară. [S. Șt. R.]

Sporophyte, alt nume pentru Cryptogame(v.ac.).

Sporotrichum Link., (botan.) gen de Ciuperci Mucedinee, cu mai multe specii, cari trăiesc pe plante vii sau moarte, pe pămênt, ziduri, pe om și alte animale; *S. Audouini* Gruby se întâlnesce pe pĕrul capului la om, iar *S. Furfur* Rob., pe pielea corpului; ultima specie produce *Pityriasa* (v. ac.), iar prima contribue la căderea pĕrului. [S. Șt. R.]

Sporozoarii, protozoari parasiți ai Vertebratelor și Nevertebratelor și se nutresc prin osmoză, cu sucurile organelor în cari trăiesc. Sûnt lipsiți în vîrsta adultă de un aparat locomotor, care însă există în starea embrionară. Se înmulțesc prin spori în chipul următor: animalul se închistează, iar protoplasma sa se imparte în spori. Acești spori la rândul lor se segmentează și produc un numĕr de spori de a doua generație, avênd de obiceiu forma de semilună și cunoscuți sub numele de *corpi falciformi.* Sporozoarii cuprind trei grupe principale: *Gregarinele, Coccidiile* și *Sporidiile.*

Sport, *(engl.)* petrecere, îndeosebi petrecere cu exercițiì corporale, cari reclamă forță, curagiu și abilitate. (Alergări călare, cu trăsura, cu bicicleta, apoi vênat, patinat, pescărit, etc.) Cele mai multe soiuri de S. au o anumită valoare igienică, dar prin exagerări adeseori devin stricăcioase sănătății (Cf. Encicl. of S., de Lord Suffolk, 2 vol.; Illustr. S.-Buch de Georgeus (1882).

Spovedanie, *(slav.)* v. Mărturisirea pĕcatelor.

S. P. Q. R., (senatus, populus que Romanus), senatul și poporul roman, prescurtare la inscripțiuni vechi romane, pe bani și pe insignii militare, etc.

Sprâcioc, numire ce poartă paserea Picus major (v. Bocănitoare) în ținutul Oraviței.

Spree, afluent pe stânga al rîului Havel, curge prin pădurea S., pela Berlin și Charlottenburg, 365 km. lung, pe 176 km. e navigabil; e legat cu Odera, prin canalul Frideric-Wilhelm și Odera-Spree, cu Havel, prin canalul Berlin-Spandau.

Spree, *pădurea,* pădure în guvernam. prus. Frankfurt, 30 km. lungă, 10 km. lată, udată de numeroase brațe ale lui Spree, canale și șanțuri. In partea super. locuiesc Venḑi.

Sprînceana, grupă de peri, așezată în semicerc deasupra pleoapei superioare.

Șpring, com. mică în Trans., cott. Alba de jos, cu 1451 loc. rom. gr.-or. și cat. Com. are 4107 jug. catast., cultivate cu cereale.

Springfield, 1) *S.,* capitala statului nord-american Illinois, 24,963 loc. (1890); fabrici de oroloage și de mașini. 2) *S.,* oraș în Massachusetts, 44,179 loc., arsenal, fabrică de arme. 3) *S.,* oraș în Missouri, 21,850 loc. 4) *S.,* oraș în Ohio, 31,895 loc., industrie de fier.

Sprota, *(Clupea sprattus* L.), pesce teleostean din ordinul Physostomi, de aceeaș coloare cu heringul, lung până la 15 cm. Trăiesce în Marea Nordului, întovărășind heringul, se ivesce de obiceiu în apa mărilor și rareori în apă dulce.

Spuma, aglomerație de beșici deasupra unui lichid, s. e. de asupra mării agitate.

Spumă de mare, mineral, silicat de magnesiu hidratat, în masse și nodule compacte, alb gălbuie sau cenușii. Se găsesce la Negroponte, la Hrubschitz (Moravia) și la Eski-Shes (Asia mică), etc. S. e rară; ea e intrebuințată pentru ornamente, etc.

Spurcaci sau *Dropie mică* (Otis tetrax), pasere din ord. Grallatores, fam. Alectorides. Este mai mică ca *dropia* (v. ac.), cu penele cafenii, cu puncte negre pe spate și albe pe pântece. Se nutresce cu grăunțe, iarbă și insecte. E foarte respândită în România, pe lângă Dunăre mai ales, în Transilvania și Bucovina mai puțin respândită. Carnea sa e foarte gustoasă. [I. P. Voitești.]

Spurcoaica, pasere femelă, v. Spurcaci.

Spurius, *(lat.)* fals; bastard.

Spuzeala, v. Miliaria.

Squali, pesci selacieni, avênd corpul în formă de fus și orificiile branchiale laterale, centura scapulară necompletă și nereunită cu craniul. Inotătoarele pectorale de obiceiu sûnt verticale, dinții ascuțiți, cu marginile tăietoare. *Acanthias* (v. ac.) trăiesce în mările temperate, are la înotătoarele dorsale un țep. *Rechinul* (v. ac.) *(Carcharias)* trăiesce in Mediterană, în Ocean și e un pesce foarte periculos pentru om.

Squama, (botan.) solz, bractee (v. ac.); un organ cu squame se ḑice *squamos, squamiform,* s. e. rhizinele, ș. a.

Squaros, (botan.) organ acoperit cu solzi, proeminențe rigide, cu virf ascuțit și întors în afară; s. e. la involucrul unor Composee *(Inula squarrosa).*

Squillidae, singura familie a ordinului de Crustacei Stomatopode, avênd toate caracterele ordinului. Abdomenul lat, mai desvoltat ca restul corpului, e terminat printr'o înotătoare mare.

Squilla, (vedi la Stomatopode).

Şrapnel, proiectil pentru tunuri, de forma exterioară cilindro-ogivală; constă dintr'un cilindru de oţel sau de tuciu, gol în interior şi terminat cu un cap ogival. In partea cilindrică se aşează gloanţe de plumb înecate într'o pastă de sulf. In partea ogivală se aşează *focosul.* Printr'un mechanism special de aprindere, în momentul când Ş. isbesce un zid sau pămêntul, ori chiar în timpul când sboară prin vézduch, face explosie şi sfărîmându-se în sute de bucăţi, atât gloanţele din interior, cât şi bucăţile din corpul exterior al proiectilului, produc efecte omorîtoare.

Srediştea mică, comună rom. lângă Verşeţ. După tradiţiune a fost din timpuri bĕtrâne o mănăstire acolo. Tincu Velea pomenesce despre un document aflat la preotul Vichenţie Neagoe şi predat archimandritului dela Mesiciu, dar pierdut apoi. După acela, mănăstirea ar fi fost mai veche de 600 ani. Poporul din jur şi din alte părţi depărtate, în casuri de neputinţă se adună la biserica satului spre rugă şi căinţă. Această mănăstire s'ar fi desfiinţat la propunerea sinodului sèrbesc cu aprobarea împĕratului Iosif II, în 1774.

Srinagar, oraş în statul vasal indobrit. Kaşmir, lângă Gelam, 118,960 loc. (1891); renumite ţesĕtorii de şaluri. Resid. de vară a lui Maharagea.

Sromanum, v. art. Intestine.

Staal, *Marguerite Jeanne, baronesa de,* n. *Delaunay,* scriitoare franc., n. 1693 în Paris, † 16 Iunie 1750, devenită celebră prin scr. »Mémoires«, 1755; ediţ. nouă 1891.

Stabat, *(lat.)* titlu dat unui celebru imn religios, începênd cu cuvintele ***stabat mater dolorosa*** şi descriind suferinţele fecioarei în timpul restignirei. Se cântă în biserica occid. în timpul Patimilor. Textul e de Iocoponus (1306) şi mulţi maiestri musicanţi şi-au exercitat geniul asupra acestui text, între cari Palestrina, Astorga, Pergolese, Rossini, ş. a. [T. C.]

Stabiae, oraş litoral în Campania, cu isvoare minerale. 79 d. Chr. fù îngropat de Vesuv împreună cu Herculanum şi Pompeii; acum în parte desgropat. Pe locu-i este adi Castellammare.

Stabil, *(lat.)* statornic; ce nu se schimbă. *Stabiliment,* aşezămênt.

Staccato, *(ital.)* separat; în musică, mod de execuţiune a sunetelor astfel, ca să nu se succedeze imediat unul după altul, ci ca şi cum ar fi separate prin mici pause. Se însemnă prin puncte sau virgule puse deasupra notelor.

Stachys L., (botan.) gen de plante perenale din familia Labiatelor, trib. Stachydeae, caracterisat prin tubul corolei cu inel de peri şi nuci, la vîrf rotundite. Inclusive subgenul, după alţii genul, ***Betonica*** (fără inel de pĕr în tubul corolei) cuprinde vr'o 200 specii preponderant temperate, dintre cari citâm ***St. germanica*** L. şi ***S. recta*** L., ambele numite poporal »jaleş«, apoi ***Betonica officinalis*** L. »creţişorul«. Puţine s. e. ***S. coccinea*** Jacq., ***S. lanata*** Jacq. se cultivă ca plante decorative. [A. Pr.]

Stacoj, v. Homar.

Stade, guvernam. în prov. prus. Hannovera, 6787 km²., cu 353,465 loc. (1895). ***Capitala S.,*** 10,058 loc., gimnasiu, seminar, institut de surdomuţi. S. fusese oraş însemnat hansatic.

Stadion, *Ioan Filip Carol Iosif, conte,* om de stat austriac, n. 1763, † 15 Maiu 1824. A fost ambasador în Berlin şi Petersburg, unde a încheiat a treia coaliţie contra lui Napoleon. După pacea dela Pressburg (1805), a fost ministru de externe, demisionând în 1809 în urma resultatului nefericit al resboiului austro-francez, început la îndemnul lui. In 1813 a fost chemat ca ministru de finanţe. In decursul activităţii lui în aceasta calitate, s'a înfiinţat banca naţională, s'au redus cheltuelile şi s'au regulat dările. Fiul sĕu ***Francisc Seraph,*** n. 1806, † 1853, a fost ministru la 1848—49.

Stadium, (grec. ***stadion),*** locul pe care se făceau alergările şi alte lupte de întrecere, la jocurile publice ale Grecilor vechi. S. servea şi ca mĕsură de lungime, era însă diferită după loc şi timp. Cele mai obicinuite S. au fost cel egineic-atic de 500 urme grecesci à 0·328 m. = 164 m., folosit mai ales în timpul mai vechiu; cel olimpic de 600 urme à 0·320 m. = 192 m.; cel roman de 625 urme à 0·296 m. = 185 m.

Stadtlohn, oraş în guvernam. prus. Münster, 2563 loc. (1895). 6 Aug. 1623 Tilly bateací pe ducele Cristian de Braunschweig.

Staël-Holstein, ***Anne Louise Germaine, bar. de,*** scriitoare celebră franc., n. 1766, † 1817. De mică avù ocasia a cunoasce în saloanele tatălui ei, Necker, pe somităţile literare ale timpului. La etatea de 15 ani presentà o serie de extrase din Esprit des lois a lui Montesquieu. Compuse comentarii entusiaste asupra lui I. I. Rousseau. La început fusese partisană înfocată a revoluţiei, mai târdiu însă ia apĕrarea Mariei Antonetei. Pe timpul atotputerniciei lui Bonaparte, ea protestà contra despotismului acestuia. Exilată fiind, ea se retrase la Coppet în Elveţia, care devine un centru literar şi politic. Operele ei principale sûnt: »Considérations sur la Révolution française«, »De l'Allemagre« (1810), romanele »Delphine« şi »Corinne«. S. e o stilistă mediocră, compunerea cărţilor lasă de dorit, dar influenţa ei asupra literaturii a fost imensă.

Stafeta, (franc. estafette), curier călare; scirea adusă de un asemenea curier.

Staffa, insulă în Hebride, 360 hectare, nelocuită, cu renumita peşteră a lui Fingal (v. ac.).

Staffelita, mineral, un fosfat de calciu impurfient cu carbonat de calciu; se presentă în concreţiuni, însoţind fosfatitele dela Nassau.

Stafford, comitat în centrul Angliei, 3033 km². cu 1.083,408 loc. (1891); renumită industrie de mărfuri de fier şi olării; mine de cărbuni şi de fier. *Capitala S.,* 20,270 loc.; fabrici de ghete.

Stafide, boabe de struguri din Italia, Francia, Spania, cele mai bune din Asia mică, Cos şi Samos, uscate la soare sau cuptor. Se întrebuinţează în bucătărie, şi pentru fabricaţiunea de vinuri artificiale.

Stafie, geniu păzitor al locurilor şi zidirilor părăsite; fantomă. Sufletul omului după credinţele pop. rom. petrece după moarte 6 septĕmâni în jurul casei şi în deosebi sub streşină, apare seara familiarilor ca fantomă (stafie).

Stagira *(Stageiros),* oraş în Macedonia, locul natal al lui Aristotel, numit şi Stagiritul. Ruine lângă Nizvoro.

Stagiu, anotimp, seson; period de timp ce se cere pentru dobândirea unui drept, sau unei funcțiuni.

Stagnant, ce nu înaintează, de aici Stagnațiune.

Stahl, 1) *St., George Ernest,* chimist și medic germ., n. 1660 în Ansbach, † 1734 în Berlin, ca medic al regelui. A întemeiat teoria phlogisticului (v. ac.). A avut mare înriurință asupra medicinei. 2) *Stahl, Frideric Iuliu,* om politic și jurist german, n. 1803 în München, † 1861 în Bruckenau. Ovreu de nascere, a trecut la reformați. A fost profesor în Würzburg, Erlangen și Berlin. S'a ocupat cu dreptul roman și a scris: »Über das ältere römische Klagerecht«, mai târdiu se dedică filosofiei de drept și a căutat să întemeieze dreptul și statul pe revelațiunea creștină. Scrieri princ.: »Philosophie des Rechts nach geschichtlicher Ansicht«, »Der christliche Staat und sein Verhältniss zum Deismus und Judenthum«, »Was ist Revolution?«, »Siebzehn parlamentarische Reden«, etc.

Stalagmita, *(Stalactita),* rocă concretrinată (calcar, limoriste, calamine, etc.), cari sub o formă cilindrică se găsesc atârnând pe tavanul peșterilor.

Stâlc, *Stârc, Cocostârc,* pasere, v. Barza.

Stâlpeni, com. rur. în Rom., j. Muscel. Se compune din 4 căt. cu 985 loc. Terenul deluros, acoperit cu păduri și grădini. Prin com. S. trece calea ferată.

Stâlpul, com. rur. în Rom., j. Buzĕu, se compune din 2 căt. cu 1720 loc.

Stamati, *Iacob,* v. Iacob.

Stamati, Costachi, poet basarabean, n. pe la sfîrșitul secl. XVIII, † pe la 1870. A lăsat: Povestea poveștilor, Iași 1843. Dorința sau videnie, 1866 în rev. »Ateneul român«, și Musa românească, Iași 1868. St. n'avea talent poetic deosebit, totuși este interesant ca unicul literat, trăit în Basarabia.

Stamba, (creton) stofă de bumbac de deosebite colori, imprimată cu vărgi, cu desenuri sau cu flori.

Stambul, numele turcesc al Constantinopolei.

Stambulow, *Stefan,* om politic bulgar, n. 1853 la Tirnova, studiă dreptul în Rusia, voluntar în resboiul din 1877—1878, advocat în Tirnova, membru și apoi president al Sobraniei. Când la 21 Aug. 1886 prințul Alexandru fù resturnat, el se ridică contra complotiștilor, rechiamă pe prinț și remase după abdicarea lui un adevĕrat dictator al Bulgariei. Se susținù contra tuturor intrigilor, făcù să fie ales actualul prinț Ferdinand de Coburg, continuă a fi ministrul lui, dar mai pe urmă trebuí să se retragă și fù măcelărit în strada principală a Sofiei, fără să se urmărească omoritorii cu asprimea legilor. † 1895.

Stamina, (botan.) frunză modificată, ce va produce polenul (v. ac.); represintă organele bărbătesci ale floarei (v. androceu). S. are un filament (v. ac.) și anteră. Aceasta e formată din saci polinici, 2 sau 4 (anteră bi-quadri-loculară), așezați pe un conectiv (limbul frunzei), mai lat sau mai îngust; forma anterei e alungită, sferică, cordiformă, ș. a. Antera la maturitate se deschide, liberând polenul; dehiscența (v. ac.) e mai adeseori longitudinală și dacă sûnt 4 saci polinici, 4 loji, la maturitate se reduc la două; dacă sûnt 2 saci, la o loje. S. poate fi lipsită de filament, când se dice sesilă *(Magnolia, Ananas)*; sau poate fi sterilă, nu formează polen, remâne ca organ redus, rudimentar, în formă de fir sau frunzișoară, când se dice *staminodă (Lychnis,* Orchidee, Scrofularinee). [S. Șt. R.]

Stamnos, *(grec.)* la Grecii vechi, vas de lut, în care se păstra vin, oleiu, etc.

Stampa, *(ital.)* tipar, gravură.

Stampalia *(Astropalia),* vechea *Astypalaea),* insulă în Sporade, spre nord-vest dela Rhodos, 136 km². cu 2000 loc.

Stampila, *(ital.)* sigiluri pentru nume, embleme, etc.

Stâna, locul unde se țin oile vara.

Stâna de vale, (magh. *Bihar füred),* stațiune de cură climatică în Ung., cott. Bihor, în munții Bihariei. Proprietatea decedatului episcop gr.-cat. din Orade, Mihail Pavel. In timpul din urmă e foarte cercetată.

Stanca, soția lui Mihaiu Viteazul (v. ac.), fica lui I. Cantacuzino.

Stanca, pasere, v. Ceuca.

Stânca, agregat de minerale de acelaș fel, sau de feluri diferite.

Stăncescu, 1) *S., Const. I.,* pictor român, n. 20 Oct. 1836. A studiat dreptul în Bucur. și pictura, cu Tătărescu. La 1857 a obținut o bursă în urma unui concurs pentru studiarea desemnului în Francia, în scop de a îmbrățișa cariera de profesor de desemn. La Paris a studiat 7 ani, în școala de Bele-Arte. Intors în țeară a fost numit profesor de istoria artelor și de estetică la școala de Bele-Arte. A fost unul dintre fundatorii Ateneului român, unde a ținut conferențe de cele mai multe ori, asupra artelor. A luat inițiativa mai multor exposiții de Bele-Arte și a făcut parte din direcțiunea comitetului teatrului național, aproape 40 de ani, pentru care a tradus mai multe piese de teatru și a scris: Resbunarea morților, dramă fantastică, jucată la 1854, 13 Septembre, și Bunul părinte, jucată la 1853. Ca pictor, a lucrat mai multe composiții originale, ca Moartea lui Lăpușneanu și preste 100 de portrete, între cari pe cele ale artiștilor din galeria Teatrului național.

2) *Stăncescu, Dimitrie,* prof. rom., n. 1863 în Zănoaga (Romanaț), a studiat in Craiova și Bucuresci; licențiat în teologie. A fost prof. în Slatina și Bucuresci. Scr.: Orig. creștinismului la Romani; Statistica mor. despre sinucideri; Ist. sacră a Testamentului nou și vechiu; Despre dogmele și misterele bis. ortodoxe, etc.

3) *Stăncescu, Dimitrie,* publicist român, n. 20 Dec. 1866 în Bucuresci, † 1899; s'a distins ca adunător de literatură poporană, dând la lumină: Popa Cinzeacă, 1886; Snoave sau glume populare asupra Țiganilor, Ovreilor, etc. 1892; Alte basme culese din gura poporului, 1893; Povești și snoave noi pentru popor, 1895; Glume și povești, 1895; La gura sobei, snoave și basme. Afară de acestea, a mai publicat numeroase traduceri pentru »Biblioteca pentru toți« al cărui director era, și în sfîrșit: Crimpee, păreri și impresii, notițe biografice, 30 de dile în Elveția, 1897.

Stăncuța, com. rur. în Rom., j. Brăila, pe lunca Dunării, are 1713 loc.

Standard, (engl. pron. stenderd), model; mĕsură legală.

Stănesci, 1) *S.,* com. rur. în Rom., j. Vlaşca, cu 3108 loc. Loc istoric din vremea lui Mihaiu Viteazul.

2) *Stănesci,* com. rur. în Rom., j. Muscel pe malurile rîului Doamna, se compune din 3 căt., cu 988 loc.

3) *Stănesci,* com. rur. în Rom., j. Gorj, se compune din 3 căt., cu 794 loc. Aici a trăit în vechime familia principilor Bibescu.

4) *Stănesci,* fost schit în Rom., j. Vâlcea în Rom., pe malul drept al Oltului, zidit de stolnicul Stroe Buzescu la 1602. Ací, în 1821 s'au ascuns Turcii, cari urmăriau cetele Heteriştilor.

Stănescii *de jos* şi *St. de sus* pe Ceremuş, comune rur. în Bucovina, moşíi boieresci în căp. Storojineţ, j. Stanesci. *St. de jos,* tîrg cu 3488 loc. (2131 ort.-or., 248 rom.-cat. şi uniţi, 114 protest., 991 mos.), 2 şcoale primare, scaunul judeţului. *St. de sus,* cu 1824 loc. (1714 ort.-or., 10 rom.-cat., 100 mos.), 1 şcoală primară şi 1 biserică filială, în atenenţa Poiana.

Stănescii din deal şi *St. din vale* pe Siret, comune rur. în Bucovina, moşíi boieresci în căp. şi j. Siret, au împreună 2000 loc. (1937 ort.-or., 15 rom.-cat., 48 mos.) 1 şcoală primară, 1 cabinet de lectură »Aurora«.

Stănilesci, com. rur. în Rom., j. Fălciu, formată din 6 sate cu 1725 loc.

St. în Bucovina, v. Cornul Luncii.

Stănişa, (magh. *Sztanisza),* com. în Trans., cott. Hunedoara, cu teritor de 5670 jug. cat. şi 1046 loc. rom. gr.-ort.

Stănisesci, com. rur. în Rom., j. Tulcea; se compune din 3 căt., cu 1923 loc. Teren deluros.

Stanislau, 1) *St., Lescinski,* rege polon, ultimul membru al familiei L., originară din Boemia; n. 20 Oct. 1677, † 23 Febr. 1766. Sub presiunea lui Carol XII regele Svediei, ales rege (14 Febr. 1704) în locul detronatului August II. In lupta dela Poltava (9 Iulie 1709) fiind înfrântă puterea protectorului sěu, S. e alungat de August II şi în calea spre Bender e prins de Turci şi ţinut prisonier. Eliberat în 1714, Carol îl pune principe în Zweibrücken. După moartea lui Carol e protegiat de regele franc. Ludovic XV, care ţinea în căsătorie pe Maria, fiica unică a lui S. 1733 candidează de nou la tronul Poloniei, dar e alungat de August III, protegiatul Ruşilor. Conform păcii dela Viena (3 Oct. 1735, ratificată 18 Nov. 1738) S. renunţă la tron, menţinêndu-şi numai titlul şi primind Lorena şi Bart-ul, cari după moartea lui S. revin Franciei.

2) *Stanislau II, August,* ultimul rege al Poloniei, n. 1732, † 1798; ca ambasador în Petersburg câştigă pe Caterina II, cu al cărei sprijin este ales rege polon la 1764. 1795 silit să abdică.

Stanislau, oraş in Galiţia, lângă Bistriţa şi calea fer. Lemberg-Iaşi. Are 23,000 loc.

Stanislaus, *Sfânt,* n. 1030 în Galiţia, dela 1071 episcop de Cracovia. Omorît în biserică 1079, de regele pol. Boleslav, ale cărui moravuri destrăbălate le înfiera. Canonisat 1253.

Stanislăvesci, com. rur. în Rom., j. Argeş, se compune din 5 căt., cu 1405 loc.

Stanişoara, mănăstire în Rom., pe malul stâng al Oltului, j. Argeş. Aici se menţine o disciplină monachală din cele mai severe.

Stanit, minereu, un amestec de casiterit şi quarţ.

Staniu, (Sn) numit şi *Cositor,* metal alb, maleabil, însă puţin tenace. E flexibil, dar când se îndoaie produce un vuet caracteristic, care pare a proveni din ruptură interioară. Incălḑit sau frecat, produce un miros neplăcut. Dens. 7·29; se topesce la 235 gr. şi cristalisează prin recire lentă. S. se extrage din mineralul *Cassiterita* (bioxid de S.), care se află în natură, cristalisat în prisme patratice, transparente, dure şi de o coloare brună.

Stânjen, mĕsură de lungime, original cât ambele braţe ale omului (cam 1·9 m.), ca mĕsură de lemne de ars e cunoscut S. prusian de 3·339 m^3. şi S. de Viena de 3·4115 m^3.

Stanley, *Henry Morton,* călĕtor african, n. 1843. In calitate de corespondent al ḑiarului »New-York-Herald« a călĕtorit prin Turcia, Asia mică, şi tot în acea calitate a luat parte în resboiul Englezilor contra regelui Theodor din Abissinia. Proprietarul numitului ḑiar, Gordon Bennett, i-a dat în 1869 misiunea să caute pe călĕtorul african Livingstone. In Ian. 1871 pleacă din Sansibar, însoţit de mai mulţi Indigeni, şi după o călĕtorie împreunată cu multe greutăţi, în 3 Nov. ajunge la Ugigi, unde află pe Livingstone, care bolnav, tocmai sosise din Manyema. Insoţit de Livingstone cercetează ţermurii nordici ai lacului Tanganika. La 18 Febr. 1872 ajunge la Unjamjembe; Livingstone remâne aici, iar S. vine în Europa. Călĕtoria aceasta a descris-o în cartea sa: »Cum am găsit pe Livingstone« (ediţ. germ. 2 tomuri. Leipzig, F. A. Brockhaus 1885). Proprietarii ḑiarelor »New-York-Herald« şi »Daily-Telegraph« din Londra în 1874 se însoţesc spre a face o nouă cercetare în Africa. In Nov. 1874 S. pleacă din Sansibar însoţit de 300 Indigeni şi în Febr. 1875 ajunge la lacul Ukereve (Victoria Nyanza), pe care îl încungiură şi statoresce faptul, că e lac de sine, din care la canalul Napoleon, iese rîul Nil. Iarna anului 1876 o petrece la curtea puternicului rege Mtesa din Uganda, cu al cărui ajutor pleacă spre vest, spre a studia alt lac mare (Mwutan Nsige), pe care însă din nesupunerea escortei sale nu l-a putut cerceta. In lunile Iunie şi Iulie 1876 încungiură întreg lacul Tanganyika şi constată, că lacul acesta nu are scurgere, ci este tot în crescere. Dela Tanganyika a plecat spre vest prin Mangema şi a ajuns la colonia Arabilor Nyangve. De aici a plecat pe rîul Lualaba la vale, şi după formidabile lupte cu selbatecii indigeni, după greutăţile cu multele cataracte ajunge în Boma, la gurile rîului Congo. (Cf. Durch den dunklen Weltteil. Leipzig, 1878, F. A. Brockhaus). Sub presidenţia regelui din Belgia, Leopold II, se formează o societate pentru exploatarea rîului Congo. (»Comité d'Études du Haut Congo«). La însărcinarea acestei societăţi S. pleacă din nou în Africa, şi din 1881—84 face drumuri, ocolesce cataractele de jos ale rîului Congo şi duce corăbii cu vapor, face staţiuni până la cataractele de sus, numite cataractele S. pe un teritoriu de 2240 km. In 1884 reîntors din Africa ia parte la conferenţa internaţională din Berlin, pentru regularea statului Congo, ca plenipotenţiatul Americei. Intr'aceea în Sudan se lăţise puterea Mahdiştilor şi amicul guvernator creştin, care se mai susţinuse în provinciile din fostul Sudan egiptean, Emin paşa, care era încuiat în provincia ecuatorială, cerea

ajutor. Sub protecţia chedivului din Egipt, cu ajutor englez, se trimite o expediţiune spre a elibera pe Emin din închisoarea din provincia ecuatorială sudaneză. Expediţia se începe în 19 Martie 1887 şi se termină în 6 Dec. 1889. In fruntea expediţiunei se pune S. Călétoria se face pe rîul Congo până unde se varsă în el rîul Aruwimi. Pe rîul Aruwimi în sus a mers apoi spre isvoarele acestuia (Ihurn şi Ituri), a străbătut pădurea cea mare a platoului Congo, din care abia a ieşit în 6 luni de ḑile. In reîntoarcerea spre casă, a descoperit munţii cei vecinic acoperiţi de zăpadă »Ruvenzori« (montes lunae, din vechime). S. a percurs rîul Semliki, care leagă lacul Albert Eduard Nyansa cu lacul Albert Nyausa, şi a cercetat lacul Albert Eduard Nyansa. (Cf. Im dunkelsten Afrika. Leipzig, F. A. Brockhaus.) Pentru meritele sale a fost ales cive de onoare al oraşului Londra, şi de present este membru în casa lorḑilor din Anglia.

Stanley-Pool, o extindere mare a rîului Congo, la 4°, 13′ 20 lăţime sudică, în apropierea oraşului Leopoldville, cu 17 insule mari. v. Congo.

Stannate, sărurile acidului stanic cu base.

Stanovoi, continuarea munţilor Iablonoi în Siberia estică, înalţi până la 2500 m., se întind în direcţie nord-estică, până la Cap Est.

Stans, *(Stanz),* orăşel în cantonul elveţian Unterwalden, 2458 loc.; monumentul lui Arnold Winkelried. 22 Dec. 1481, s'a înoit aci alianţa elvetică.

Stanţa, în poesia engleză: strofa compusă din opt versuri iambice, de câte cinci tacte versificaţionale, cu un al noulea vers alexandrin. Versurile rimează astfel: 1 cu 3; 2 cu 4, 5 şi 7; 6 cu 8 şi 9. In urmare în cele 9 versuri, are numai trei rime. Această strofă o găsim în secl. XVI la poetul engl. Eduard Spenser, în timpul mai nou la Byron, mai rar şi in poesia germană. [*]

Stanze, *(ital.)* orig. cameră; sub acest nume se înţeleg în deosebi camerele din Vatican cu frescuri de Raffael. S. în metrică, v. Stanţa.

Stapelia L., (botan.) gen de plante din familia Asclepiadeelor, trib. Stapelieae, cu tulpini şi ramuri cărnoase, fără foi (de aspectul Cacteelor), cuprinde preste 60 specii sudafricane, unele cultivate dimpreună cu alte suculente, ca plante de florării, aşa *S. grandiflora* Mass., *S. glauca* Jacq., *S. variegata* L. ş. a. [A. Pr.]

Staphylea L., (botan.) gen de plante lemnoase din fam. Sapindaceae, trib. Staphyleae, cu foi oposite, imparifoliolate şi capsule vesiculoase. Cuprinde vr'o 4 specii în Europa, Himalaia, Japonia şi America boreală, cultivate uneori ca plante decorative, rustice. La noi cresce în regiunile inf.: *St. pinnata* L. »clocotişul«. [A. Pr.]

Staphylhaematoma, vânătae de sânge pe limburuş (omuşor, împărătuş, luetă); se face rar şi e trecĕtoare.

Staphylinus, insect coleopter cu elitrele scurte. Aripile posterioare desvoltate. Se hrănesce cu carne ori cu putregaiu. Larva e analoagă mult adultului.

Staphylom, a) *St. anterior,* crescerea în afară sau protrusiunea corneei şi a irisului sau şi a sclerei în formă de boabă de strugure, de aci şi numirea din grecesce. b) *St. posterior* sau *conus,* o sinuositate a membranelor (retină şi choroidă) ochiului la polul seu posterior, împrejur de nervul optic, şi în special când ochiul sufere de miopie.

Staraja Russa, oraş în guvernam. rus. Novgorod, 15,234 loc. (1897); saline, băi.

Stara Zagora, (turc. *Eski Zagra),* oraş în Bulgaria (Rumelia orient.), la poalele sudice ale Balcanului, 17,457 loc. (1893); băi minerale. 30 Iulie până 1 Aug. 1877, lupte nenorocoase ale Ruşilor cu Turcii.

Stare civilă, v. Civil.

Stare de asediu, starea excepţională a unui oraş întărit sau deschis; al unui sat sau al unei provincii: când autoritatea administrativă şi judiciară trec sub ordinele unui comandant militar, cu puteri discreţionare.

Stareţ, v. Egumen.

Stargard, 3 oraşe în Germania: 1) *S. in Pomerania,* guvernam. prus. Stettin, 26,114 loc. (1895); gimnasiu, progimn. real. 2) *Preussisch S.,* în guvernam. prus. Danzig, 7739 loc., gimn. 3) *S. an der Linde,* oraş în Mecklenburg-Strelitz, 2381 loc.

Starhemberg, 1) *S. Ernst, Rüdiger,* general austr., s'a distins prin eroismul sĕu în luptele cu Turcii, la St. Gotthard, şi la apĕrarea Vienei în 1688. † 1701. Numele lui îl poartă reg. 54 de infanterie. 2) *S. Guido,* vĕr cu Ernst S., a fost generalul oştilor austr. angajate la resboiul de succesiune din Spania. După resboiu, a fost până la moarte (1737) vice-preşedintele consiliului de resboiu, din Viena. Numele lui s'a dat reg. 13 de infanterie.

Starkenburg, prov. în Hessen, 3019 km²., cu 444,562 loc. (1895). Capitala Darmstadt. Lângă Heppenheim sûnt ruinele S.

Starnberg, *lacul (Würmsee),* lac alpin în Bavaria super. la altitudine de 586 m., 54 km²., se scurge prin Würm; lângă ţermuri, numeroase vile şi casteluri (Berg, unde s'a înecat, 13 Iunie 1886, regele bavarez Ludovic II, Possenhofen, etc.).

Staroste, şeful unei bresle (v. ac.). Se mai numesce S. şi cel ce pregătesce terenul înainte de peţit, femeile în calitatea aceasta sûnt *voatră.*

Starter, cel ce dă semnul de plecare la alergări (start).

Stasis, *(lat.)* stagnarea circulaţiunii sângelui, la începutul inflamaţiunilor.

Stassfurt, oraş în guvernam. prus. Magdeburg, 18,981 loc. (1895); lângă S. sûnt cele mai mari straturi de sare în Prusia, săpate până la afunḑime de 256 m.; o parte aparţin la Anhalt; industrie chimică.

Stassfurtita, mineral, varietate de boracit. Se găsesce la Stassfurt.

Stat, complexul locuitorilor unei ţeri determinate, organisată în societate politică. Ideea de S. se deosebesce de cea de *popor* (v. ac.); noţiunea de S. implică cel puţin două elemente primordiale: un *popor* şi un *teritor* determinat, care constituesce basa reală şi materială a statului. Platon găsesce o mare analogie între individ şi S., care după părerea lui, n'ar fi decât un om în mare, după cum omul este un S. în mic. Cu modul şi înţelesul acesta, S. ar fi un principiu de viaţă politică, în virtutea căruia el poate să existe, să se desvoalte, să se conserve şi să piară, întocmai ca şi omul. Cu toate că S. este condus şi representat de *guvern,* în toate

raporturile sale, nu trebue să confundăm însă guvernul cu S., nici deosebitele forme de guvern. Se mai ḑice că S. este o persoană morală sau civilă prin excelenţă; în casul acesta el îşi are propriul sĕu patrimoniu, domenul privat al statului, pe care poate să-l înstrăineze sau să-l exploateze, conform usanţelor, sau legilor sale organice; poate să contracteze obligaţiuni şi să respundă de ele înaintea instanţelor judecătoresci, ca ori ce persoană privată. Ca persoană politică S. se ridică deasupra supuşilor sĕi, şi în virtutea principiului suveranităţii, poate să le impună, conform usanţelor, constituţiunii sau a necesităţii, voinţa sa prin legi, ordine sau decrete. S. pot fi simple sau unitarii, după cum sûnt cele mai multe; ele mai pot fi compuse sau federate, după cum sûnt confederaţiunea elveţiană, Statele-Unite din America de nord, etc. Forma republicană pare a fi cea mai nimerită pentru confederaţiuni, totuşi nu este nesusceptibilă nici forma monarchică (staatenreich), după cum avem de pildă confederaţiunea imperiului german. Principiul federaţiunilor se basează pe necesitatea în care se găsesc statele cele mici de a-şi apĕra independenţa contra celor mari; el are un îndoit scop: de a se apĕra contra atacurilor din afară şi de a conserva autonomia statelor federate. Este greu însă de a concilia aceste două exigenţe, de aceea vedem statele federate oscilând între *Staatenbund,* în care legămêntul federal este slab, după cum era Elveţia după constituirea din 1815, şi ***Bundestaat,*** în care legămêntul federal este puternic, după cum deveni Elveţia în urma cunoscutei insurecţiuni, ***Sonderbund,*** din 1848. Heffter observă că: »Confederaţiunea cea mai trainică ar fi aceea, care ar avea de basă unitatea naţională a statelor unite prin federaţiune«. [Val. Ursianu.]

Stataric, *(lat.)* lectura cu pause şi comentarii; opusul: ***cursoric.***

Statele-Unite ale Americei de nord, v. Uniunea nordamericană.

Stater, nume pentru diferite monete de aur şi argint grecesci.

Statescu, ***Eugeniu,*** advocat şi om politic român, n. 1838, a făcut studiile juridice la Paris, şi la întoarcerea sa în ţeară, a început îndată activitatea de advocat şi de om politic, în partidul liberal, între ai cărui fruntaşi a ajuns în curând. De mai multe ori ministru de justiţie şi de externe, în diferite cabinete liberale din Iulie 1876 încoace. (Cf. T. Maiorescu, Discursuri parlam. vol. II şi III.)

Statica, partea mechanicei, care se ocupă cu legile de echilibru ale corpurilor.

Statice L., (botan.) gen din familia Plumbagineae, tribul Staticeae, cuprinde plante erbacee perene, rar anuale şi are vr'o 120 specii, respândite mai cu samă pe litoralul mărilor şi prin stepele sărate. In părţile noastre cresc mai multe specii, dintre cari menţionăm: *S. Gmelini* Willd. cunoscută poporului nostru sub numirile de: G a r o f i ţ ă d e m a r e, L i m b a p e s c e l u i, S i c ă, etc. Unele specii de S. sûnt cultivate ca plante decorative, astfel sûnt: ***S. Bonduelli*** Lestib., *S. latifolia* Smith., ***S. Limonium*** L., *S. speciosa* L., *S. spicata* Willd., *S. Suworowi* Regel., etc. [Z. C. P.]

Stati-cot, în poveştile rom. un pitic (v. ac.).

Statist sau *figurant* se ḑice despre acei ce au a participa la o piesă de teatru numai prin presenţa lor pe scenă, fără a avé nimic a vorbí, sau a cânta.

Statistica exprimă prin numere gradul de frecuenţă şi de intensitate a manifestaţiunilor, a căror evoluţiune voim a studia, ea mĕsură şi înregistrează un numĕr cât se poate de mare al acestor manifestaţiuni şi calculează mărimea lor mijlocie. Metoda S. se aplică cu succes strălucit mai ales în demografie (v. ac.). Constatarea sistematică, numerică a resultatelor observaţiunilor numeroase, n'a fost cunoscută în anticitate şi în evul mediu, cu toate că şi în acele timpuri administraţiunile au recurs câte odată la numerarea poporaţiunilor şi la mĕsurarea teritoriilor. In Roma veche a existat un fel de cens fiscal deja in 443 a. Chr.; Carol cel Mare a întrodus »Breviaria«, însemnări ale avutului şi ale veniturilor proprietarilor; în Anglia s'a înfiinţat sub Eduard Cuceritorul 1186 un fel de catastru; în Germania găsim ici-colo aşezarea de catastru în secl. XIV (L. Elster, Wörterbuch der Volkswirtschaft. Iena, 1898); în secl. XV s'a organisat numerarea poporaţiunei în unele oraşe mari ale Germaniei; din secl. XVI încep în mai multe ţeri, matriculele bisericesci a constituí un material statistic important. In secl. XVII şi XVIII guvernele au început a simţí mai adeseori necesitatea numerării poporaţiunilor, dar primul recensemênt metodic al poporaţiunei a fost executat tocmai în 1790, în Statele-Unite ale Americei, apoi în 1801 în Britania mare. La începutul secl. XIX, în unele state administraţiunile publice au cules datele despre recolte, despre numĕrul vitelor, despre preţurile grânelor, despre comerciu, şi astfel s'au născut birourile statistice. S. nu s'a limitat dar în demografie, ci ea a studiat treptat multe chestiuni, cari interesează economia politică şi dreptul administrativ; geografia, sciinţele naturale, meteorologia, medicina, se servesc astăḑi de metoda S.; dar şi S. poporaţiunei a fost lărgită prin studiile de S. morală. In a doua jumĕtate a secl. XIX s'a desvoltat treptat technica S.-ei, pentru ca să poată satisface numeroasele trebuinţe ale sciinţei şi ale administraţiunei, şi graţie acestor progrese, astăḑi posed cele mai multe state S. stărei lor morale, intelectuale şi economice, a culturei, a pauperismului, a criminalităţii, a consumaţiunei şi a producţiunei, a preţurilor diferitelor mărfuri, a navigaţiunei, a industriilor, meseriilor, a comerciului, a agriculturei, a crescerii vitelor, a asigurărilor, a băncilor, a societăţilor pe acţiuni, a căilor ferate, a veniturilor, a financelor, a datoriilor private şi publice. In ceea ce privesce organisaţiunea S.-ei oficiale, s'a înfiinţat în Prusia un birou statistic, în 1805. Astăḑi mai funcţionează la Berlin oficiul central de S. al întregului imperiu german. In Austro-Ungaria oficiul central de S. a fost înfiinţat în 1840; astăḑi în Austria S. este decentralisată la toate ministeriile. Ungaria are un oficiu central de S. bine organisat. In Marea Britanie şi Irlanda toate ministeriile, mai ales însă ministeriul de comerciu, precum şi biurourile parlamentului cultivă S., cărţile albastre supuse parlamentului conţin un material statistic abundent şi dela 1834 »Royal Statistical Society« contribue la popularisarea

S.-ei. In Francia S. este decentralisată la diferite ministere, partea cea mai mare la ministeriul de comerciu. Italia are dela unire, dela 1870, o direcţiune excelentă de S. administrativă, condusă de L. Bodio. In România sub Cuza-Vodă, înainte de unirea definitivă, s'a înfiinţat câte un biurou de S. la Iaşi sub direcţiunea lui I. Ionescu dela Brad, şi la Bucuresci sub conducerea lui Dion. P. Marţian, cari au organisat recensěmêntul general al poporaţiunei în 1859—60. După săvîrşirea unirei administrative a amêndurora principate D. P. Marţian a condus direcţia S. până în 1865. Astădi în România fiecare ministeriu şi fiecare direcţiune specială (direcţ. servic. sanitar, penitenciar, al postelor şi telegrafelor) posede un biurou statistic în parte, dar S. administrativă se concentrează la ministeriul de agricultură, comerciu, industrie şi domenii, care publică regulat resultatele lucrărilor statistice. Pe lângă oficiile statistice centrale s'au desvoltat în multe state servicii comunale de S., şi unele municipalităţi posed biurouri statistice cu organisaţie exemplară, cari aduc sciinţei statistice servicii însemnate. S. presintă şi un interes internaţional; întrunirea congreselor internaţionale de S., cari se ţin periodic dela 1851 şi la cari România participă dela 1864, a dat impulsiune la o lucrare mai intensivă şi a unificat metodele statistice. In 1885 s'a mai creat Institutul internaţional de S., compus din învěţaţi distinşi din toate ţerile, care dă direcţiune sciinţifică lucrărilor ce se execută în diferitele ţeri; organul institutului este Anuarul de S. publicat la Roma. [I. Felix.]

Statius Publius Papinius, poet roman, n. pe la 45, † pe la 96 d. Chr., protegiat de împěratul Domiţian. Poesiile lui epice, »Thebais« în 12 cânturi, cari tractează despre resboiul celor 7 contra Tebei, şi »Achilleis«, neterminată, unde descrie întêmplările lui Achil înainte de resboiul troian, sûnt pline de bombasticism. In »Silvae« are icoane în parte succese din viaţa timpului sěu. Operele compl. ed. Dübner, Lipsca 1837 şi Queck, 2 tom., Lipsca 1854.

Stat major, autoritate militară care are chiemarea a pregăti acţiunea armatei în resboiu şi a sta întru ajutorul comandanţilor.

Marele stat major în Rom. cuprinde: secţia I (organisare, instrucţie, mobilisare, operaţiuni); secţia II (transporturi şi comunicaţiuni, informaţii); adjutantura; institutul geografic. In timp de resboiu marele stat major formează, prin dedublare, marele quartier al armatei. ***Statul major regal*** se compune din oficieri superiori de toate armele aleşi de regele. Ei poartă o uniformă proprie şi poarta cifra regală pe contra-epolete, ca o recompensă, chiar după ce au încetat de a face parte din statul major regal sub titlul de adjutanţi onorifici. St. major regal în Rom. se compune din: un general şef al casei militare, un colonel; trei locotenenţi-coloneli şi doi maiori. Adjutanţi onorifici: şepte generali, şase coloneli.

Statornic, în genere, este atributul lucrurilor ce nu se schimbă ci remân în starea avută mai înainte. Sub raport moral statornicia este caracteristica oamenilor, cari, sub ori ce împrejurări, remân statornici în vederile, opiniunile şi judecăţile lor chibsuite. Sin. constant. [Pl.]

Stat-palmă, în poveştile rom. un pitic (v. ac.).

Statua, figură plastică (în mărime naturală sau mărită) ce represintă un om sau o fiinţă închipuită ca om. *Statuetă,* S. în mărime redusă.

Status, *(lat.)* stare; rang în viaţa cetăţenilor romani. S., starea averii, consemnarea activelor şi a pasivelor. *S. quo,* starea în care se află acum lucrurile; *S. quo ante,* starea în care s'au aflat lucrurile mai înainte de un moment dat.

Statut, în sens larg: lege; legile speciale fiecărei provincii, în oposiţiune cu legile generale.

Statutul organic se numesce legea constituţională, care normează exerciarea drepturilor autonome ale bisericii autocefale gr.-or. române din Ungaria şi Transilvania. S. o. a fost creat în congresul naţional bisericesc convocat de mitrop. *Şaguna* (v. ac.) la 16/28 Sept. 1868, şi care a funcţionat până la 7/19 Oct acelaş an. S. o. a fost sancţionat prin rescriptul împ. şi reg. Francisc Iosif I cu data Schönbrunn 28 Maiu 1869. Esenţa acestei autonomii se manifestă în »*Dispositiuni generale*« ale S. o., din cari citãm următoarele:

I »Biserica gr.-or. română din Ung. şi Trans., ca biserică autonomă, după dreptul ei canonic, garantat şi prin art. de lege IX: 1868, pe lângă susţinerea în întregitate a dreptului de supremă inspecţiune al Maiestăţii Sale, îşi regulează, administrează şi conduce independent afacerile sale bisericesci, şcolare şi fundaţionale în toate părţile şi factorii ei constitutivi după forma representativă. S. o. present tractează dar organisarea bisericii gr.-or. române pentru întreaga provincie mitropolitană din Ung. şi Trans.

II »Elementul acestei provincii mitropolitane este clerul şi poporul credincios, iar părţile constitutive ale ei sûnt: 1) parochiile; 2) protopresbiteratele; 3) mănăstirile şi 4) eparchiile.

III »Posiţiunea ce are în biserică clerul şi poporul provinciei mitropolitane, îi dă dreptul de a participa în persoană sau prin representanţi la toate acţiunile bis., şcol. şi fundaţionale şi totodată îi impune datoria de a suporta toate greutăţile, dela cari depinde bunăstarea bisericii.

»Fiecare parte constitutivă a mitropoliei are drept a regula, administra şi conduce, independent de altă parte constitutivă sieşi egală, afacerile sale bisericesci, şcolare şi fundaţionale, şi fiecare parte constitutivă mai mică îşi continuă acţiunile sale biser., şcol. şi fund. în afacerile părţii constitutive mai mari până la mitropolie, prin representanţii sěi.

IV »Toate acţiunile părţilor constitutive amintite în punctele precedente se îndeplinesc prin sinoadele parochiale, protopresbiterale, eparchiale şi prin congresul naţional bisericesc (sinodul mitropolitan)«.

S. o. are 176 §§ grupaţi în cinci capitole. Cap. I tractează despre *parochie;* II despre *protopresbiterat;* III despre *mănăstiri;* IV despre *eparchie;* V despre *mitropolie.*

S. o. este cea mai liberală şi mai democratică constituţie bisericească în statul ungar. Poporul ia parte preponderantă la toate afacerile bisericii, de jos până sus. Toate posturile se îndeplinesc prin alegere. Dreptul de a dispune şi a controla (legislativa) îl exerciază clerul şi poporul prin *sinod,* care trebue să se întrunească

cel puţin odată în fiecare an, la termin fix, iar în mod extraordinar de câte ori cere trebuinţa.

Sinodul *parochial* este întrunirea tuturor parochienilor maiori, de sine stătători, nepătaţi, cari îşi împlinesc datorinţele parochiale (§ 6). Preşedintele sin. este parochul.

Sinodul *protopresbiteral* este representanţa clerului şi poporului din protopresbiterat, şi consistă din 24 resp. 36 membri, $^1/_3$ din cler, $^2/_3$ mireni, aleşi preoţii în colegiile preoţesci iar mirenii în sinoadele parochiale fără votul preotului. Sinodul extraordinar convocat pentru alegerea protopresbiterului are numĕr îndoit de membri. Conclusele sinoadelor parochiale şi protopresbiterale se pun în lucrare numai după aprobarea lor din partea consistoriului.

Sinodul *eparchial* este representanţa diecesei şi se compune din 20 deputaţi din cler şi 40 deputaţi laici. Preşedintele natural este episcopul. Preoţii se aleg în colegiul preoţesc format din toţi preoţii unui cerc electoral sub presidiul comisarului consistorial, cari pot vota pe faţă sau secret cu şedule; iar mirenii în sinoadele parochiale conduse de preşedinte laic ales ad hoc, unde votarea se face pe faţă, iar protocoalele despre actul alegerii sigilate în faţa sinodului şi predate bărbaţilor de încredere se duc la colegiul de scrutiniu, compus din toţi bărbaţii de încredere ai cercului electoral, unde sub presidiul comisarului consistorial se desfac şi constatându-se resultatul, se liberează credenţionalul.

Sinodul ordinar se întrunesce în fiecare an la Duminecа Tomii.

Sinodul *mitropolitan,* numit *congresul naţional bisericesc,* este representanţa întregei provincie mitropolitane a Românilor de religiunea gr.-or. din Ung. şi Trans., consistă din câte 30 deputaţi din fiecare diecesă, total 90, $^1/_3$ din cler, $^2/_3$ laici, plus mitropolitul preşedinte şi episcopii. Congresul ordinar se întrunesce tot din 3 în 3 ani la 1 Oct. Congresul extraord. convocat pentru alegerea mitropolitului se compune din 120 deputaţi, dintre cari 60 sûnt din archidiecesă. Motivul pentru care archidiecesa are jumĕtate din membrii unui congres electoral este acela, că fiind mitropolitul totodată şi archiepiscopul archidiecesei, sinodul archidiecesan nu-şi poate exercia dreptul de a-şi alege pe episcopul sĕu, ci acest drept îl imparte cu diecesele sufragane întrunite în congres.

Organul executiv al sinoadelor este: în parochie *comitetul parochial,* în protopresbiterat *comitetul protopresbiteral,* în eparchie *consistoriul diecesan,* în mitropolie *consistoriul mitropolitan,* toate alese de respectivele sinoade.

Consistoriul se împarte în trei *senate* cu competenţă bine definită, anume: senatul strîns bisericesc, sen. şcolar şi sen. epitropesc. Toate împreună formează *plenul.* Membrii senatului strîns bisericesc sûnt toţi din cler, aleşi pe viaţă, iar membrii celorlalte senate sûnt $^1/_3$ din cler, $^2/_3$ din mireni, aleşi pe 3 ani. Numĕrul lor îl fixează sinodul respective congresul. Alegerea membrilor senatului strîns bisericesc devine completă numai după aprobarea ei din partea episcopului resp. mitropolitului.

Averea o administrează în parochii şi în protopresbiterate comitetul parochial respective protopresbiteral prin epitropia parochială resp. protopresbiterală, în eparchii şi în mitropolie senatul epitropese al consistoriului, care îşi alege organele, pe cassarul şi controlorul, din sinul sĕu.

Foruri *judecătoresci* sûnt: scaunul protopresbiteral, consistoriul eparchial şi consistoriul mitropolitan.

Alegerile. Sinodul parochial alege pe membrii comitetului parochial, pe parochul, capelanul, diaconul, pe epitropi, pe profesorii şi învĕţătorii şcoalelor confesionale din parochie; sinodul protopresbiteral alege pe protopresbiterul, pe membrii comitetului, pe ai scaunului şi pe ai epitropiei protopresbiterale, pe profesorii şi învĕţătorii şcoalelor tractuale. Alegerea de protopresbiter însă în esenţă este numai candidare, pentru că consistoriul eparchial poate numí protopresbiter pe ori care din cei trei, cari la alegere au obţinut mai multe voturi; sinodul eparchial alege pe episcopul şi pe membrii consistoriului eparchial, iar sinodul mitropolitan (congresul) alege pe mitropolitul şi pe membrii consistoriului mitropolitan. Alegerea episcopului şi a mitropolitului de asemenea se poate considera numai de candidare, pentru că dacă alesul nu obţine întărirea din partea regelui, alegerea e nulă şi trebue efectuită alta.

S. o. nu a fost sancţionat în textul original stabilit în congresul din 1868, ci cu mai multe modificări propuse de ministrul de culte şi instrucţiune publică, modificări din cari unele, şi cu deosebire cele cari privesc şcoalele confesionale, alterează dreptul autonom al bisericii. Aceasta se accentuează chiar şi în clausula de sancţionare, care este următoarea:

»Incredinţând ministrului Nostru efectuarea acestor decisiuni, este voia Noastră deosebită, ca cu privinţă la afacerile bisericii gr.-or., dreptul de supremă inspecţiune ce Ne compete, să se păstreze în deplină mĕsură, asemenea să se susţină în întregitatea sa dreptul legislaţiunei comune în cele ce privesc instrucţiunea publică«. Textul original stabilit de congres se află publicat în »Protocolul congresului naţ. bis. rom. de religiunea gr.-or.« din 1868 (edit. tipogr. archidiec.), iar modificările în întroducerea şi în textul S. o. (edit. tot acolo). Congresul din 1870 sub nr. 140 a decis înaintarea unei representaţiuni cătră regele, care se încheie cu petitul:

»Să Vĕ înduraţi prea graţios a dispune, ca amintitele modificaţiuni cu reservatele nedefinite şi absolute, cari în esenţa lor vatĕmă şi de multe ori chiar nimicesc S. nostru o., cu atât mai vîrtos să se şteargă, căci ele, prin natura lor generală şi absolută, pe lângă aceea că lovesc de moarte autonomia poporului nostru în afacerile sale bisericesci şi şcolare, exclud, sau cel puţin fac ilusoriu chiar şi dreptul Mai. Voastre de supraveghiere«. (Cf. Representaţiunea întreagă în Protocolul congr. naţional din 1870, pag 142—152). Cu înaintarea representaţiunei la Mai. Sa congresul a încredinţat presidiul sĕu, adecă pe mitropolitul Şaguna, dar congresul până astăţi nu are cunoscinţă de vr'un respuns la acea representaţiune.

Istoricul Statutului organic. Se susţine încă şi astăţi, cà S. o. ar fi opera lui Şaguna şi expresiunea vederilor lui. Această părere este însă neîntemeiată. Ce e drept, recâştigarea mitropoliei şi a autonomiei bisericii gr.-or. rom. din

statul ungar în prima linie este meritul lui Şaguna, care cu agerimea minţii sale şi cu autoritatea sa impunětoare în sus şi în jos, a sciut exploata situaţiunea favorabilă, de a continua lupta pentru emancipare de ierarchia sêrbească, iniţiată la începutul secolului trecut de exilatul Moise Nicoară. S. o. însă, nici în formă nici în părţile lui cele mai esenţiale, nu este operatul lui Şaguna, ci este al congresului din 1868, care numera între membrii sěi pe cei mai distinşi bărbaţi ai bisericii, între cari: *I. cav. de Alduleanu,* care a fost referentul comisiunei, *V. Babeş, Alex. Mocsonyi, Ioan cav. de Puşcariu* şi secretarul de stat *George Ivanoviciu.* Notarul comisiunii congresuale, care a redigiat textul S.-lui o., a fost *Part. Cosma.* Congresul în majoritatea sa era de vederi mai liberale decât mitropolitul Şaguna. Operatul lui Şaguna este: »Proiectul de Regulament pentru organisarea trebilor bis., şcolare şi fundaţionale române de legea gr.-or.«, tipărit în Protocolul congresului naţional din 1868 pag. 122—182. Acel operat a servit ca material preţios la redigiarea S. o., dar întreg organismul bisericii era altfel plănuit în acel proiect decât cum se află astădi codificat în S. o. După proiectul lui Şaguna: Consistoriul numit »*Sinedrionul presbiterilor*« (§ 11 şi 116) era »acea consultare pe care episcopul o ţine cu câţiva distinşi membri din clerul eparchial, spre a se sfătui cu ei asupra obiectelor bisericesci, spirituale, rituale şi disciplinare. Conclusele consistoriului se iau cu pluralitatea voturilor încuviinţate şi de cătră episcopul preşedinte, dar episcopul poate mitiga sentinţa adusă (§ 118), ba în casul când pluralitatea voturilor ar fi contra convicţiunii episcopului, atunci episcopului i-se cuvine dreptul a înălţa convicţiunea sa la sentinţa decisivă« (§ 119). Va să dică: Consistoriul proiectat de Şaguna era compus numai din preoţi, era competent numai pentru cause pur bisericesci, şi asesorii consistoriali erau numai consilieri de ai episcopului cu vot consultativ. Apelaţie dela consistoriu se putea face la *sinodul episcopesc,* dar drept de apelată avea numai acela, despre care »se putea presupune cu siguranţă, că prin apelaţia însinuată nu va să se retragă de sub jurisdicţiunea episcopului sěu şi nu va să elude sentinţa consistorială« (§ 120). *Consistoriu mitropolitan* nu era proiectat, pentru că mitropolia era identică cu archidiecesa şi sinodul archidiecesan se numia sinod mitropolitan. Pentru administrarea averii *eparchiei* se plănuise instituirea unei *epitropii* eparchiale din 2 preoţi şi 4 mireni, şi 6 suplenţi în frunte cu episcopul preşedinte, cari numai la înfiinţare aveau să fie aleşi de sinod, iar după aceea se întregiau prin alegere în sinul lor, în urma candidării făcute de preşedintele (§ 159). Pentru conducerea afacerilor şcolare se proiecta înfiinţarea unui *senat şcolar,* tot din 6 membri ordinari şi 6 suplenţi sub presidiul episcopului, instituit şi premenit întru toate întocmai ca epitropia eparchială (§ 175—178). *Congres naţional bis.* nu era plănuit în proiectul lui Şaguna, ci numai un *sinod mitropolitan* din 90 deputaţi (30 din cler, 60 mireni), care avea să se convoace de episcopul cel mai bětrân, numai din incidentul alegerii mitropolitului. Deputaţii se alegeau din toate eparchiile după »repartiţia ce o vor face consistoriele respective, după numěrul preoţimei şi al sufletelor« (§ 193—194). Alegerea se putea face numai »din corul episcopilor« (§ 198) şi numai în şedinţă secretă (§ 199).

Din aceste resultă, că mare şi esenţială diferinţă a fost între instituţiunile cardinale proiectate de Şaguna şi între cele înfiinţate de congres. Şaguna, corect din punctul sěu de vedere ca archiereu, a plănuit asigurarea autonomiei bis., în cadrele canoanelor bisericei orientale, pe basă ierarchică; representanţa bisericei, congresul, însă a creat, după lupte grele şi intensive, un compromis între sistemul vechiu ierarchic şi între cel modern constituţional, şi pe aceste base a clădit S. o.

Textul S. o. a fost discutat în conferenţe. Majoritatea, cu Babeş şi cu Mocsonyeştii în frunte, stăruia, ca şi consistoriul să se compună din $^1/_3$ preoţi şi $^2/_3$ mireni, precum se compun corpurile representative. Mitropolitul Şaguna însă ţinea că aceasta ar fi un lucru anticanonic, şi nu se învoia ca şi mirenii să aibă scaun şi vot în consistoriu, nici ca sinodul să aleagă pe membrii consistoriului, fiind acesta dreptul exclusiv al episcopului. Bărbaţi de mare valoare representau în conferenţe vederile mitropolitului, chiar şi episcopul Popasu a participat la câteva conferenţe şi s'a nisuit ca să validiteze vederile mitropolitului, motivate cu canoanele şi cu praxa bisericei ortodoxe.

In fine s'a făcut un compromis, ca consistoriul să aibă trei senate, aşa precum le avem astădi, din cari în senatul strins bisericesc, în al cărui competinţă cad toate acele obiecte, cari cădeau în competinţa sinedrionului proiectat de Şaguna, să fie numai preoţi, iar în celelalte $^1/_3$ preoţi $^2/_3$ mireni, toţi aleşi de sinod. Dar Şaguna n'a fost mulţămit nici cu acest expedient, şi în şedinţa a X-a din 5/17 Sept., în firul pertractării asupra §-lui 96 din S. o. despre »Agendele sinodului eparchial«, când era să se pună la ordinea dilei punctul 5 »alegerea membrilor consistoriului eparchial«, a declarat din presidiu: că »acest punct nu-l admite la pertractare«, pentru că după canoane numai episcopul are drept să numească pe asesorii consistoriali. Această declaraţie neaşteptată a provocat o furtună ne mai pomenită în congres, şi numai isteţimei lui Babeş, care a cerut închiderea şedinţei, este a se mulţămí că s'a evitat expectoraţiuni vehemente în biserică, unde se ţineau şedinţele congresului. Intruniţi în conferenţă deputaţii, sub impresiunea momentului, au luat decisiunea, ca să pretindă cu toată energia punerea la ordinea dilei a textului aşa cum l-a stabilit comisiunea, şi dacă preşedintele va insista şi mai departe pe lângă vederile sale, se vor consulta asupra chestiunei: să mai continue sau să părăsească congresul? Cum s'a curmat penibilul incident, arată protocolul şedinţei XI din 6/18 Oct. 1868, în care sub nrul 181 preşedintele face următoarea declaraţiune: »Deschidênd şedinţa spre continuarea pertractării ulterioare a operatului comisiunei de 27, am de a reflecta în privinţa punctului 5 din § 96, ce ieri a devenit sub discuţiune, că eu aflu într'însul o chestiune sacramentală, şi această împrejurare m'a îndemnat pe mine de a dice ieri: că nu pot lăsa spre desbatere acest §, căci într'adevěr nu este chie-

marea congresului de a judeca despre sacramente, dacă însă DV. nu înVolvaţi în acest § nici o chestiune sacramentală, atunci se înţelege de sine, că amintitul § se poate pertracta şi decide din partea congresului şi apoi a trece numai decât la §§ următori, căci şi aşa timpul ne este scump şi scurt.« »La care declarare din partea raportorului comisiunei de 27 (Alduleanu) se dă acea asigurare, că nici congresul nu doresce a trage în discusiune vr'o chestiune sacramentală, şi că alegerea asesorilor consistoriali o privesce de causă administrativă, prin urmare ţiitoare de competinţa congresului.« »Aceste declarări luându-se la cunoscinţă, se decide a purcede la desbaterea mai departe a operatului comisiunei de 27.«

Resolvate în modul acesta »chestiunile sacramentale«, Şaguna nu le-a mai sulevat şi la întrarea laicilor în consistor, dar consistoriul creat de congres contra vederilor lui, nici până la moartea lui nu i-a putut câştiga încrederea. Dovada cea mai eclatantă este testamentul lui, prin care, deşí întreaga sa avere o testează archiepiscopiei, deşí în sensul S. o. consistoriul este organul administrativ permanent şi în trebile fundaţionale (§ 110) şi deşi numai consistoriul este îndreptăţit, ba este şi dator, a »conduce şi manipula averea episcopiei«, totuşi: pentru administrarea şi conducerea »Fundaţiunei Şaguna« şi a »Fondului tipografiei archidiecesane« a instituit »comisiuni administrative de sine stătătoare«, neprovĕdute în S. o., din membri numiţi de el, cari în cas de vacanţă se întregesc prin alegere efectuită în sinul lor, avênd pentru vecie a se observa disposiţiunile lui chiar şi cu privire la ubicaţiunea membrilor. Astfel comisiunea administrativă a »Fundaţiunei Şaguna« are să stea totdeuna sub preşedinţa archiepiscopului din câte 1 preot şi 2 mireni din parochiile Sibiiu, Sĕlişte, Reşinari şi Boiţa, şi aceştia, iar nu consistoriul au dreptul să voteze ajutoare pentru bisericile şi şcoalele din archidiecesă, din o fundaţiune care este proprietatea archidiecesei. La comisiunea »Fondului tipografiei archidiecesane« n'a respectat nici măcar proporţiunea de $^1/_3$ preoţi şi $^2/_3$ mireni, pentru că în aceea cu archiepiscopul sûnt 4 preoţi şi numai 3 mireni. Din pietate cătrá marele fundator sinodul archidiecesan nu s'a atins până acum de aceste instituţiuni neadmisibile după S. o., dar cu toate acestea ele sûnt şi remân un document al neincrederei lui Şaguna în consistoriul creat de congres contra vederilor sale basate în canoanele şi praxa bisericei ortodoxe. Stima datorită meritelor lui Şaguna, impune constatarea adevĕrului istoric, chiar şi în interesul memoriei lui, pentru că de o parte Şaguna n'are trebuinţă de a se înfrumseţa cu pene străine, de altă parte nu se cuvine ca posteritatea pe el să-l facă respundĕtor pentru faptele altora, fapte, cari în sensul canoanelor poate că nu sûnt neexcepţionabile faţă cu un episcop, precum canonistul episcop al Dunării de jos Melchisedec le-a şi criticat, declarând S. o. de un act eterodox. [Parteniu Cosma.]

Stauceanul sau *Stăucenii,* comună rurală în Bucovina, căp. şi j. Coţmanului, are 3148 loc. (2953 ort.-or., 50 rom.-cat., 14 protest., 231 mos.), 1 şcoală primară.

Stauffacher, *Werner,* împreună cu Wilhelm Tell (v. ac.) erou legendar, care a condus resboiul de independenţă al Elveţienilor.

Staunton, (pron. Stahnt'n), *Howard,* celebru jucător de şah; a scris cărţi renumite despre această măiestrie.

Staupitz, *Ioan, de,* vicar general al ord. Augustinianilor în Germania, a sprijinit chiemarea lui Luther la Wittemberg, apoi ca să nu purceadă contra lui Luther, a renunţat la vicariat şi s'a retras la Salzburg. † 1524 ca abate benedictin.

Stauraxonia, v. Centraxonia.

Staurofor, *(grec.)* în biserica or. şi cu deosebire în archidiecesa Bucovinei, acel preot sau călugăr, care, pentru distinsele sale merite, capĕtă dela episcopul sĕu dreptul de a purta cruce de aur pe piept.

Staurolita, mineral, silicat aluminos de fier, rombic, de coloare brună, se găsesce în şisturi metamorfice, în special în şisturi micacee. In Rom. în şisturi micacei din munţii Făgăraş.

Staurescop, un fel de aparat de polarisaţiune luminoasă, cu ajutorul căruia din fenomenele de polarisaţiune facem deducţiune la însuşirile optice ale anumitor cristale.

Stava, cârd de cai.

Stavanger, comit. (Amt) în Norvegia, 9147 km²., cu 114,223 loc. (1891). *Capitala S.,* oraş vechiu, 22,483 loc. port, comerciu cu scumbrii.

Stavila sau *leasă* se numesc lucrările de artă menite a împiedeca ori abate cursul unui rîu ori unei gârle în scop de a serví la moară, fabrici şi diferite scopuri industriale.

Staveren *(Stavoren),* oraş în prov. olandeză Friesland, lângă lacul Zuider, 820 loc. Odinioară reşedinţa regilor frisi, în secl. XIII înfloritor oraş hanseatic, acum decădut şi sărăcit.

Stavrescu, *Raluca,* artistă dram. rom., n. 1836 în Focşani, † 1884. A debutat 1853 în Craiova, de unde a trecut la Iaşi şi apoi la Bucuresci. 1883 i-s'a acordat o recompensă naţională. Rolurile princ.: în Nebunii din amor, Maria Tudor, Curierul de Lyon, etc.

Stavri, *Artur,* poet rom., a publicat Poesii, 1894; De demult, 1897; Pe acelaş drum.

Stavropoleos, *biserică în Bucuresci,* se crede a fi foarte veche. Cea care e astădi în fiinţă datează din 1724, şi a fost zidită de archiereul Ioanichie Stavropoleos, închinându-o archiepiscopiei dela Pogonianis din Orient. Bis. S. ajunse în curând la avere frumoasă, şi susţinea chiar în secl. XVIII o şcoală grecească. Adi este o simplă filială a bisericii parochiale Zlătari, iar hanul (hotelul) ei de odinioară a servit apoi de parlament pentru sf. sinod. Ceea ce o face interesantă, este stilul ei curat bizantin (v. ilustr. la art. Bucuresci), care nu are seamĕn în ţeara, apoi sculpturile sale în relief. In tesaurul ei se află mai multe odoare vechi.

Stawropol, guvernament rusesc în Caucasia, 60,597 km²., cu 876,298 loc. (1897). *Capitala S.,* 41,621 loc.

Steag, stofă în diferite colori, prinsă cu una din laturile mici la o prăjină de lemn, adeseori decorată cu cusături. In general S. servesce ca simbol spre a distinge prin diferite colori şi armării un stat, o naţiune, o corporaţiune, etc., sau persoanele şi proprietăţile aparţinĕtoare acestora. In armate S. servesce a ralia soldaţii unui regiment. (v. şi art. Drapel, Flamura, Prapor, Stindard.)

Stearina ($C^3 H^5 O C^{18} H^{35} O^2$) formează partea solidă a grăsimilor. In stare artificială se face încăldind glicerina cu acid stearic la 275°. Se presintă sub o formă cristalină de coloare albă, e solubilă în eter.

Steatita, mineral, talc compact, alb, cenușiu, verduiu, in noduri în calcare, dolomite și serpentine, etc. S. e întrebuințată ca piatră de ornament, apoi ca cosmetic, în industria de mașine, etc.

Steatopygia, *(grec.)* îngrămădire abnormă de grăsime la ședut, mai ales la femeile Hotentoților și Bușmanilor.

Steatornis, pasere, v. Guacharo.

Steatosis, *(grec.)* formare morbidă de grăsime.

Steaua, astru, v. Stele.

Steaua polară, St. de nord, astru de mărimea a doua în constelațiunea »Ursa mică« (v. ac.), care de present stă mai aproape polului ceresc de nord (distanța: $1^1/_4$°).

»Steaua României«, ordin înființat la 1877 spre a recompensa servicii civile și militare făcute statului român. Are 5 clase: 500 cavaleri, 300 oficeri, 120 comandanți, 60 mari oficeri și 20 mari cruci.

Stedingerland, ținut în Ödenburg; locuitorii (Stedingeri) nevoind să plătească decima, au fost șicanați multă vreme de archiepiscopii de Bremen, până ce 1234, după resistență eroică, au fost bătuți de o »cruciată« de 11,000 oameni.

Steege, *Ludovic,* bărbat politic român, de origine Sas, n. 1813, † 1872. La început medic, apoi întrebuințat în cariera juridică, a fost în sfîrșit sub Cuza-Vodă (Oct. 1863 până în Ian. 1866) și sub principele Carol (Aug. și Sept. 1867) ministru de finanțe. (Cf. Aus dem Leben König Karls, vol. I, pag. 220, etc.)

Steenstrup, *Ioan Iapetus Smith,* zoolog, n. 1813 în Vang, 1845—85 profesor în Copenhaga, † 1897. A fost m. onor. al Academiei rom. S. a descoperit metamorfosa generațiunilor. (1842.)

Steeple-Chase, (engl., pron. stipl-țșez), alergări preste câmpuri în direcțiunea unui turn de biserică. Acum mai ales alergări pe teren neoblit.

Stefan, *archidiaconul, Sf,* primul martir al bis.; a fost ucis cu pietri, pentru statornicia lui în legea lui Chr. (36 d. Chr.)

Stefan, numele a 10 papi. *St. I, Sf.* (254—257), † ca martir sub împ. Valerian; botezul administrat de către eretici, l-a declarat valid. *St. II* † 752 neconsacrat. *St. III* (752—57), înțelept și energic, a scăpat provinciile romane de infestările Longobarḑilor, învingându-i in două rânduri cu ajutorul lui Pipin, care eliberând cetățile din exarchatul Ravena și Pentapolis, le-a donat (la 754) bisericei romane. Cu aceasta s'a pus basa domeniului temporal al papei. *St. IV* (768—772), a convocat la 769 un sinod în Lateran, care a judecat pe antipapa Constantin, a exchis pe laici dela alegerea papilor, reservând acest drept cardinalilor; în fine s'a pronunțat pentru cultul icoanelor. *St. V* (816—17) în 816 a încoronat rege al Francilor pe Ludovic Piul. *St. VI* (885—91), a oprit celebrarea liturgiei in limba slavă. *St. VII* (896—97) a stat sub influența familiei de Spoleto și a condamnat pe papa Formosus (v. ac.); fù omorît cu ocasiunea unei revolte. *St. VIII* (929—31). *St. IX* (939—42). *St. X* (1057—58), fiu al principelui german Gozelo de Lotaringia. [Dr. Is. Marcu.)

Stefan, numele mai multor domni români.

1) *Stefan I,* v. Mușat.

2) *Stefan II,* domn al Moldovei, fiul lui S. I Mușat. După ce tatăl său a părăsit tronul, s'a iscat ceartă pentru tron între dînsul și fratele său, Petru II (1395—99). S. II cere ajutorul Polonilor în potriva fratelui său, care era sprijinit de boieri. In pădurea Sepenicului, Polonii sûnt bătuți din partea lui Petru. Deși bătut, S. nu încetă cu lupta, până ce la 1399 amêndoi sûnt înlăturați de Roman II, fiul lui Petru Mușat.

3) *Stefan III* (1433—47), fiul lui Alexandru cel Bun, alungă de pe tron pe fratele său Ilie, care se refugiază la curtea polonă. La 1435 Ilie se întoarce în țeară, și după lupta dela Podagra, frații se împacă și domnesc împreună până la 1444, primind S. părțile de miază-ḑi ale Moldovei, cu reședința în Chilia. Murind la 1444 protectorul lui Ilie, regele polon Vladislav, S. se rescoală asupra fratelui său și scoțêndu-i ochii, îl bagă la închisoare. De atunci domnesc trei domni în Moldova, până la 1447, anume, Petru III, fratele lui S., care a primit, ca mulțămită dela fratele său, partea de sud a Moldovei, și Roman III, fiul lui Ilie, refugiat în Polonia și susținut de Poloni. La 1447, Roman III întră în Moldova, bate și ucide pe S. și ocupă tronul.

4) *Stefan IV cel Mare,* domnul Moldovei (1457—1504), fiul lui Bogdan II. Epoca lui e cea mai strălucită în istoria Moldovei. Domnitor viteaz, care prin energie și prin geniul său militar, diplomațenia sa și în șiretenie neîntrecută, a asigurat independența țerii față de puternicii săi vecini timp de o jumătate de veac. S'a urcat pe tron alungând în Polonia pe ucigătorul tatălui său, pe Vodă Petru III Aron, după ce l-a bătut de două ori la Joldesci și la Orbic. Și-a întărit domnia în intern. A luat îndată Chilia și împrejurimile dela Muntenia, unde era domn Vlad Țepeș, sprijinitorul lui Stefan, ca să alunge pe Aron Petru, dar de fapt stăpânea o garnisoană de Maghiari în cetate, ținênd și Maghiarii la stăpânirea acestei cetăți. Vlad e bătut și fuge în Ardeal. Viteazul și puternicul rege ungar de pe atunci, Mateiu Corvinul, a venit cu oaste împotriva lui S., a fost bătut însă de către acesta la Baia și armata lui nimicită, iar Mateiu, rănit în lupta, a fugit îmbrăcat în costum țeranesc (1467). S. străbate în Ardeal și prădează țeara, apoi se împacă cu Mateiu, primind dela acesta Ciceiul și Cetatea de Baltă. S. pune cursă pretendentului, alungatului Petru III Aron, și punênd mâna pe dînsul îl decapitează și resbună astfel moartea tatălui său. In anul următor bate hoardele de Tătari lângă Nistru. Năvălesce de două ori în Ardeal. Bate pe Radu cel Frumos, domnul Munteniei. Nimicesce (1475) armata turcească de 120,000 ostași la Racova, punênd în uimire întreagă Europa. Cronicarii de pe acele vremi, ba chiar papa dela Roma, spun despre S., că e »un bărbat minunat, întru nimic inferior ducilor și eroilor pe cari noi ii admirăm, etc.« S. întră apoi în Muntenia, bate și alungă pe necredinciosul Laiot Basarab, numit și Țepeluș Vodă (v. ac.), cuprinde și anexează Putna și împre-

jurimea. Bate pe Cazaci, cari în restimp au întrat în Moldova cu gând de a prăda. S. se temea acum de resbunarea Turcilor. Cu toată silința ce și-a dat-o spre a primí ceva ajutor din apus, a remas singur. Veneţienii promiteau şi nu dau nimic, regele Mateiu al Ungariei era plin de invidie şi ură. De aceea s'a folosit de strîmtorarea în care ajunse S. şi i-a stors recunoascerea de a-i fi vasal. In schimb apoi a reținut pentru sine banii trimişi lui S. de papa. S. a remas singur, când în anul următor a venit însuşi sultanul Mohamed cu 150,000 ostaşi ca să se resbune. S. avea abia 10,000 ostaşi cu cari s'a adăpostit în pădurea dela Valea Albă, la Resboieni. Lupta a fost grozavă. S. a fost înfrânt şi s'a refugiat la granița Poloniei. Pierderea Turcilor a fost atât de mare, încât nu credeau că ei sûnt învingători, deci chinuiți fiind de foamete şi ciumă, temêndu-se de atacul ori cursa lui S., au pornit în retragere spre Dunăre. S. s'a recules, i-a urmărit mereu, iar la Dunăre, pe când Turcii treceau, i-a atacat în câmp deschis, omorîndu-le 12,000 soldați. Turcii au scăpat cu fuga, lăsând impresia, că ar fi fost bătuți mereu în Moldova. S., împreună cu armate de ale lui Mateiu, regele Ungariei, îndată după respingerea Turcilor întră în Muntenia şi alungă pe necredinciosul Laiot Basarab, punênd în locul lui pe vechiul Vodă, Vlad Țepeş. Dar Turcii aveau să se reîntoarcă. S. înzadar a solicitat ajutor din Veneția şi dela creștini. L-au ademenit cu promisiuni. 1484 Turcii, cu ajutorul armatelor muntene, cuprind Chilia şi Cetatea Albă, cheia Moldovei. S. se umilesce atunci şi se închină personal regelui Poloniei, spre a-şi mântuí țeara. Ajutorul primit a fost ca de batjocură. Incercând deci de două ori recucerirea Chiliei (1485—86), este respins. S. nimicesce însă trei armate turcesci, cari jefuiau Moldova. Urmând pe tronul Poloniei regele Albert, iar în Ungaria fratele acestuia, Vladislav, Albert pune la cale, cu multă viclenie, o puternică expediție de cucerire a Poloniei. S. amărît de atâta perfidie şi réutate, face sforțări uriaşe, nimicesce în mod îngrozitor armata polonă în codrul Cosminului, încât abia a scăpat regele cu fuga. S. năvălesce apoi în Polonia, prădează țeara şi silesce pe regele la subscrierea unui tractat umilitor (1499). Dar pacea n'a durat mult. Polonii, în urma multelor intrigi şi încurcături, întră cu armată în Moldova. S. îi bate la Botoşani (1501). Cel de pe urmă act resboinic al lui S. a fost năvălirea lui în Polonia şi anexarea teritoriului numit Pocuția. După aceasta bětrânul domn, bolnav, s'a retras, a căḑut la pat şi a murit în 1504, dupa o viață plină de lupte, de învingeri şi decepțiuni, şi de mărire fără păreche în istoria Românilor.

5) *Stefan V, (Stefăniță Vodă),* domnul Moldovei 1517—27, fiul lui Bogdan III şi nepotul lui S. cel Mare. Se urcă pe tron în etate de 11 ani, deci trebile țerii le conducea divanul, în frunte cu hatmanul Luca Arbore. Pe vremea lui, Moldova era închinată Turcilor, cu toate aceste la 1518 S. încheiă cu Polonii un tratat duşmănos Turcilor. In acest an al domniei lui S. întrară Tătarii în Moldova, dar au fost bătuți, cu ajutorul Polonilor, la Stefănesci. Luând S. conducerea țerii în etate de 16 ani, s'a stricat cu Polonii, ofensat din partea reg. Sigismund, care nu voise a-i da o fată de soție. Voind hatmanul Luca Arbore să țină pe mai departe bunele relații cu Polonia, de frica Turcilor, a trimis solie de pace la Poloni, pentru ce apoi a fost ucis cu doi fii ai sĕi împreună. Boierii s'au resculat în potriva lui S., dar rescoala a fost înăbuşită, ucigându-se o mulțime de boieri. Cu toate aceste S. atacă armata turcească, care se refugiase în Moldova, respinsă fiind din partea Polonilor. Turcii au fost bătuți şi S. a dus prade bogate. Dar, din causa sumeției lui, bunele relații cu Polonii nu s'au mai putut restabilí. Curtea polonă temêndu-se, că S. ar pacta cu Turcii, a pus pe însuşi soția lui, să-i dea otravă. (1527.)

6) *Stefan VI,* v. Lăcustă.

7) *Stefan VII, Rareş,* domnul Moldovei, fiul lui Petru Rareş, (1551—52). Aliat cu Turcii, a trecut prin pasul Oituzului în Transilvania, devastând Sĕcuimea şi Sibiiul, dar când se întorcea spre casă a fost bătut de Castaldo şi Báthory, cari i-au luat prada. S. s'a încungiurat cu deregători turci şi ducea viață turcească, înduşmănindu-se cu Polonii. Ucis de boieri conspiratori la o vênătoare.

8) *Stefan VIII, Răsvan,* domnul Moldovei (1594—96). A luptat cu Mihaiu şi cu Sigismund în potriva Turcilor. Era omul lui Sigismund Báthory, comandantul gardei lui, şi s'a urcat pe tron în urma lui Emanoil Aron, pe care l-a alungat, fiindcă nu voia să se supună lui Báthory. La 1596 a fost alungat de Poloni şi înlocuit cu Ieremie Movilă.

9) *Stefan IX, Tomşa,* domnul Moldovei (1611 până 1615). Ajunse domn din om de rând, fiind multă vreme la Constantinopole. In urma iubirii lui față de Greci şi Turci a fost înduşmănit cu boierimea, care aliată cu pretendentul Constantin Movilă şi cu Polonii, a pornit cu oaste în potriva lui, ca să-l alunge. In lupta dela Stefănesci pe Jijia, au fost însă bătuți, şi Constantin Movilă ucis. Puțin în urmă, boierii se rescoală dè nou, dar S. îi bate lângă Iaşi. Insă boierii bătuți se întorc cu ajutor polon, în frunte cu Alexandru Movilă. S. fuge în Muntenia, de unde se întoarce cu ajutor dela Radu Mihnea-Vodă şi dela Turci. Alexandru Movilă fuge, iar S. devastează Moldova în chip ne mai pomenit. Atunci a fost pustiită de foc şi capitala Moldovei. Alexandru Movilă, reformându-şi armata se întoarse de nou, prădà țeara şi alungă pe S., ocupând tronul Moldovei.

10) *Stefan X, Gheorghe,* v. George Stefan.

11) *Stefan XI,* domnul Moldovei, fiul lui Vasile Lupu (1659—61). Ajunge pe tron în etate de 16 ani, susținêndu-se cu multă greutate față de intrigile şi luptele continue între partisanii lui Rákóczy şi ai Turcilor. Pe vremea lui, țeara a fost pustiită de ciumă şi de lăcuste, aşa încât oamenii trăiau cu papură uscată, în loc de pâne. De aici a primit numirea de »*Papură Vodă*«. † 1661 de lungoare, în drum spre Nistru, ca să ajute la fortificările turcesci în contra Cazacilor.

12) *Stefan XII,* v. Petriceicu.

13) *Stefan XIII,* fiul lui Petru, pus în domnia Moldovei de Mihaiu Viteazul (1600).

14) *Stefan Bogdan sau Surdul,* v. Bogdan.

[V. E. M.]

Stefan, numele mai multor regi ai Ungariei.

1) *Stefan I cel Sfânt*, primul rege al Ungariei. Fiul lui Géza. In etate de 20 ani s'a încreştinat, pe urmă fù ales duce din partea căpeteniilor (997). Meritul lui este încreştinarea Maghiarilor, făcută cu mult zel. La a. 1000 trimite soli la papa Silvestru II să ceară aprobarea şi primirea noilor creştini şi coroana de rege. In 1001 s'a încoronat rege, primind coroana de aur dela papa şi titlul de rege apostolic (v. ac.). Ca rege a domnit dela 1001—38, luptând pentru creştinism, întimpinând multă oposiţie din partea poporului sĕu, care persista pe lângă legea veche păgână. El a înţeles, că soartea Maghiarilor în Europa este perirea, dacă nu se încreştinează. De aceea dînsul e numit al doilea întemeietor al Ungariei, după Árpád.

2) *Stefan II* (1116—31), s'a urcat pe tron în etate de 16 ani. Rege resboinic, neastêmpĕrat şi crudel. A purtat resboaie cu diferit resultat, când în Bizanţ, când în Dalmaţia, Polonia, Boemia, etc. A murit ucis de garda sa proprie.

3) *Stefan III* (1162—72), a fost de 15 ani când s'a încoronat rege. Toată domnia lui a fost conturbată de pretendentul S. IV, care cu ajutorul împĕratului bizantin Emanoil, l-a atacat mereu şi l-a pefugat în Austria (1163). Murind S. IV, şi-a reocupat tronul (1165). A murit fără moştenitori.

4) *Stefan IV*, unchiul regelui S. III, cu armate grecesci alungă pe nepotul sĕu. A domnit doi ani (1163—65), (v. S. III.)

5) *Stefan V*, fiul nenorocosului rege Béla IV. A fost încoronat rege încă pe când trăia tatăl sĕu (1245). Tronul l-a ocupat la 1270 şi a domnit până 1272. A purtat mai multe resboaie interne, apoi unul cu regele Ottocar al Boemiei. I-a urmat pe tron fiul sĕu Ladislau IV. [V. E. M.]

Stefan, 1) *St. I, mitropolitul Ungro-Vlahiei* (1649—69), supranumit *Tipograful*. El s'a ocupat deja ca monach cu traducerea şi imprimarea cărţilor bisericesci. In 1636 fù numit episcop de Buzĕu, dar continuà şi acum vechea sa ocupaţiune. Pe atunci reşedinţa episcopilor de Buzĕu era încă în Tîrgovişte, şi în acest restimp cade binecuvêntarea lui la publicarea »evangeliilor învĕţătoare«, tipărite la Govora şi apoi la mănăstirea Deal în 1642 şi 1644. Tot pe această vreme s'a înfiinţat şcoala domnească dela Buzĕu sub conducerea lui S. In 1648 muri mitropolitul Teofil al Ungro-Vlahiei, şi atunci îi urmă S., dela 1649 până la 20 Maiu 1669. In noua lui demnitate şi-a meritat mai cu deosebire porecla de »*Tipograful*«. Se cunosc 6 cărţi imprimate în timpul sĕu; între ele însă merită o menţiune cu totul specială »Pravila« sau »Indreptarea legii«, tipărită cu cheltuiala lui. Sub păstorirea sa cade şi divanul dela 18 Apr. 1664 pentru regularea administraţiunii averilor mănăstiresci, cari se încurcaseră deja pe atunci din causa multor închinări nelegale către locurile sfinte. Tot sub dînsul s'a strămutat mitropolia la Bucuresci, în biserica zidită de domnitorii C. Şerban şi R. Leon între 1656 şi 1665. Dela el datează condica hirotonirilor, începută în Martie 1669.

2) *Stefan II, mitropolit al Ungro-Vlahiei* (1732—38), a fost mai ântâiu episcop de Buzĕu (1720—32). Meritul lui, pentru care fù înălţat la mitropolie, pare să fi fost rîvna lui de grecisare. Când domnitorul N. Mavrocordat venì la Buzĕu în 1728, S. a transformat şcoala înfiinţată de episcopul S. Tipograful într'una grecoslavonă. In 27 Ian. 1732, venind la Bucuresci, îşi hirotonì aici pe succesorul sĕu Misail, pentru Buzĕu. In cei 6 ani, cât a stat în scaun, n'a făcut nimic de importanţă, decât numai că a clădit, ca matoh al mitropoliei, biserica Sf. Elefterie, pentru care scop un negustor bogat lăsase o avere însemnată. (Cf. Enăceanu, Album mitrop. Ungro-Vlahiei. Buc., 1880.)

Stefanell, 1) *St., I. Juvenal*, profesor, scriitor rom. bucov., (mai înainte *Stefaniuc Ioan)*, n. 11/23 Nov. 1834 în Siret, a studiat în Cernăuţ teologia; 1866 fù numit docent pentru catechetică la instit. teol. din Cernăuţ; 1874 fù distins cu titlul de protopop şi în 1875 devenì docent pentru catechetică la facultatea teol. dela univ. Francisco-Iosefică. Vĕduvind în 1876, se călugărì în 1880 sub numele de Juvenal şi fù distins totodată cu titlul de protosincel, iar în 1890 cu cel de archimandrit, şi în 1882 primì medalia Benemerenti cl. I. A publicat în Sibiiu: 1) Catechetica în 1879; 2) Catechese din ist. bibl. a Test. vechiu în 1879; 3) Catechese din ist. bibl. a Test. nou în 1881; 4) Invĕţături dogmatice şi morale în 1881; iar în Bucuresci 5) Liturgica bis. ort. în 1886; 6) Invĕţătura ort. pentru şc. primare în 1887; şi 7) Invĕţătura ort. pentru şc. sup. de fete.

2) *Stefaneli, Toader*, jurist şi scriitor român bucov., n. 1847 în Siret. A publicat mai multe novele în diferite foi şi reviste, precum şi date statistice şi istorice din Bucovina. In 1898 fù ales membru coresp. al Acad. române din Bucuresci. [Dr. I. G. Sbiera.]

Stefănesci, com. rur. în Rom., j. Muscel, are 1628 loc., staţiune de cale ferată.

Stefănesci-Sat, com. rur. în Rom., j. Botoşani, e formată din 3 sate cu 1958 loc.

Stefănesci-Tîrg, com. rur. în Rom., j. Botoşani, cu 3092 loc. La 1500 a fost arsă de Poloni, la 1855 a găzduit trupe austriace.

Stefănescu, 1) *St., Grigore*, n. 1838, dela 1864 profesor de mineral. şi geologie la univ. din Bucuresci, membru al Acad. rom. La 1897 a fost rector al universităţii. A publicat manuale didactice, între cari Curs elem. de Geologie, Bucuresci 1890; apoi şi numeroase comunicaţii relative la diverse chestiuni de geologie, la congrese scienţifice, etc.

2) *Stefănescu, C. Gh.*, compositor român şi profesor de cânt, n. 12 Dec. 1843, dintr'o familie de comercianţi bucuresceni. Alături cu studii liceale făcute în Sf. Sava, S. studià musica la conservator cu profesorii Weinetter, Fr. Lorenz şi E. Wachmann; apoi în cel din Paris, compositia cu Reber şi cântul cu Delle Sedie. In 1870, revenì în ţeară şi în urma concursului susţinut, juriul compus din Flechtenmacher, Wachmann şi Wiest, în unanimitate îl recomandă ca profesor de cânt la conserv. din Bucuresci, loc pe care îl ocupă şi aḑi. In 1878 numit măiestru compositor şi director orchestrei teatrului naţional. S. a montat pe scena teatrului din Bucuresci un mare numĕr de opere, opere comice şi operete traduse din şcoalele franc., ital. sau germână, precum şi originale românesci ca Ol-

teanca, Fata Răzeşului, Hatmanul Baltag, Chira Nastasia, ş. a. Pe la 1880 a format chiar pe contul sĕu personal o companie lirică şi contul l-a ţinut preste 100,000 lei. Ca compositor S. s'a produs, pe lângă un mare numĕr de melodii pentru voce şi piano, cu text român sau francez, (între cari strălucesc Mândruliţa şi Fluieraşul), cu musică de dans şi marşuri, musică de cameră (octete, sonate, fantasii), musică de orchestră (12 hori), religioasă, o liturgie pentru cor bărbătesc (1894), musică dramatică pentru piesele Sentinela, Preste Dunăre, Hamlet, Fecioara de Orleans, Strigoiul, Pigmalion, Căpitan Negru, Oedip, Cazacii şi Polonii; operetele Cometa, Scaiul bărbaţilor, Mama soacră, feeria Pepelea, opera Petra. In 1897 a tipărit o interesantă şi folositoare broşură asupra Mecanismului vocal, op aprobat pentru usul conservatoarelor; o altă lucrare. Stil şi Interpretaţie, e încă nepublicată. [T. C.]

3) *Stefănescu, Sava,* prof., membru coresp. al Acad. rom., n. 1857 în Craiova. A studiat în Bucuresci şi Paris. S'a ocupat cu sciinţele naturale şi în special cu geologia şi paleontologia. A fost prof. la şc. de comerciu şi e director la liceul Sf. Sava in Bucuresci. Afară de lucrări didactice a mai publicat: Contribution à l'étude des faunes sarmatiques, pontiques et levantines; Memorii asupra geologiei j.-lui Dolj, Argeş, etc.; Extension des couches sarmatiques en Roumanie, şi o sumă de alte memorii şi lucrări relative la geologia ţerii.

Stefănescu, Barbu, v. Delavrancea.

Stefănescu, Mihaiu, v. Melchisedec.

Stefania, 1) *S., Louise Adrienne,* mare ducesă de Baden, n. 1789, fica contelui Claud Beauharnais, nepoata împ. Iosefina, adoptată de Napoleon I, şi măritată 1806 după marele duce de Baden Carol Lud. Fr. † 1860.

2) *Stefania,* princesă de Belgia, n. 21 Maiu 1864, fica reg. Leopold II, măritată 10 Maiu 1881 cu principele de coroană Rudolf (v. ac.) de Austria. Remasă vĕduvă s'a măritat a doua oară după contele magh. Elemér Lónyay.

Steffens, *Henric* (1773—1845), filosof şi teolog lut., mare aderent al sistemului filosofic al lui Schelling. Originar din Norvegia, S. a trăit şi lucrat în Germania ca profesor în Halle, Breslau, Berlin. In scrierile sale a căutat să popularíseze doctrinele magistrului. Mai însemnate sûnt: Anthropologie 1822, Was ich erlebte, în 10 tom. 1840—44. [Pl.]

Ştefulescu, *Alexandru,* scriitor rom., n. 1856, dela 1877 institutor şi dela 1890 director la şc. primare din Tîrgu-Jiu. Dela 1900 este revisor şcolar al j. Gorj. Se ocupă cu cercetări istorice şi a publicat lucrări în revista »Jiul«, apoi Tismana (istoricul ei începênd din secl. XIV), 1896 şi 1903. Incercări asupra Istoriei Tîrgu-Jiului 1899. S. împreună cu I. Moisil, A. Diaconovici şi V. Rola Pickarski au înfiinţat museul Gorjan în 1894.

Stefureac, *Stefan,* profesor şi scriitor rom. bucov., n. 1845 în Ceahor, a studiat filosofia la univ. din Viena, cualificându-se în specialitatea filologică şi fù numit profesor la gimnasiul sup. din Suceava, unde a remas până la moarte (15/27 Nov. 1893). Infiinţă în 1883 împreună cu colegii sĕi din Suceava, Societatea cult. »Şcoala Română«. A publicat: Carte de cetire pentru clasa I, II şi a III gimn., Suceava 1885—90. [Dr. I. G. Sbiera.]

Steganopode, fam. de paseri din ord. Natatores, cu picioarele în formă de vâsle; cu genurile: *Pelicanul* (Pelicanus onocrotalus); *Corbul de mare* sau *Cormoranul* (Carbo cormoranus); *Paserea fregatelor* (Trachypetes aquilus); *Paserea tropică* (Phaëton aethereus); etc.

Stegocefale, amfibieni fosili, al căror craniu e închis sus şi deschis dedesubt. Oasele craniului şi ale centurei scapulare sculptate, dinţii în labirint. Au trăit din Carbonic până în Triasic. Dintre S. cel mai important grup e acela al *Labyrintodonţilor,* care are următoarele genuri mai importante: *Archegosaurus,* un amfibian din Permic ce avea până la $1^1/_2$ metru lungime, capul foarte alungit şi triunghiular. *Mastodonsaurus,* cel mai mare amfibian cu craniul lung de 1 m.

Stein, 1) *St. Henric, baron,* om de stat germ., n. 1757 la Nassau, † 1831 la Kappenberg. A studiat la univ. din Göttingen. Intrând în serviciu de stat prusiac, se ridică mereu; la 1804, este deja membru al ministeriului, iar, după pacea de Tilsit a fost numit ministru-preşedinte. Dînsul a început dărimarea cătuşelor feudale, a dat drepturi ţeranului şi prin deşteptarea simţului naţional în popor, a regenerat Prusia.

2) *Stein, Lorenz,* iurisconsult germ. şi scriitor economic, n. 1815 în Eckernförd; † 1890 la Weidlungen. A studiat dreptul şi filosofia. Profesor universitar, întâi în Kiel, apoi la Viena; a scris mulţime de studii şi cărţi iuridice, de economie naţională, de finanţe, despre socialism şi comunism, apoi şi în chestia feministă.

Steinamanger, v. Szombathely.

Steinau, 1) *S. an der Oder,* oraş în guvernam. prusian Breslau lângă Odera, 3490 loc. (1895). 10 Oct. 1633 Wallenstein bate aci pe Svedezi şi Saxoni. 2) *S. a. Kinzig,* oraş în guvernam. prus. Kassel, 2012 loc.

Steinhud, *lacul,* lac în partea nordică din Schaumburg-Lippe, 28 km². Pe o insulă artificială din acest lac e fortul Wilhelmstein, zidit de contele Wilhelm la 1765; mai de mult şcoală militară.

Steinmannit, mineral, e o varietate de galenă.

Stejar, numele românesc al arborelui Quercus sessiliflora Smith. (v. ac.).

Stel, (botan.) se numesce cilindrul central din tulpină, rădăcină, peţiol; e format din periciclu şi din fascicule (v. ac.) conductoare. De este un singur S. structura organului considerat se ḑice *monostelică* (v. ac.); de sûnt mai multe e *polistelică,* şi în casul acesta, dacă stelurile se fusionează, structura e *gamostelică* (v. ac.); în fine, dacă nu există S., atunci structura e *astelică* (v. ac.). [S. Şt. R.]

Stele, astre, numire generală pentru toate corpurile ceresci. *Stele fixe,* corpuri ceresci luminătoare, cari între olaltă se presintă totdeuna în aceeaşi posiţiune. Prin această însuşire şi prin o scânteiare mai intensivă se deosebesc de *planete* (v. ac.). După puterea lor luminătoare S. f. se clasează în diferite clase de mărime. S. f. de mărimea 1—6 se pot deosebi cu ochiul liber, cele de cl. 7—15—20 numai cu ajutorul instrumentelor astronomice. (v. şi art. Astrologia, Astronomia, Comete, Meteorit, Steaua polară, etc.)

Stele de mare, (zool.) formează clasa *Asteroidea* a grupului Echinodermelor. Au corpul turtit, pentagonal ori stelat și cu ambulace pe fața ventrală. Scheletul lor e mărginit numai la fața ventrală. Au facultatea de regenerare a părților distruse; uneori un braț rupt poate regenera corpul întreg. *Asterias* are 5 brațe, e comună în Marea Nordului. *Heliaster* poate avé până la 40 brațe. *Astropecten aurantiacus* are coloarea portocalie și trăiesce în Oceanul Atlantic și Mediterana. După unii clasificatori prin S. de mare se înțelege numai subclasa *Stelleridelor,* adecă Asteroidea, la care brațele sûnt prelungirea corpului.

Stellionat, vîndarea sau ipotecarea imobilului altuia. Legea română nu vorbesce despre S., pe când după cea franceză, acest delict este pus pe aceeaș treaptă cu furtul și escrocheria. S.-ul constitue astăḍi un delict civil, adecă un fapt ce nu poate da nascere decât la repararea daunei aduse, și nu un delict penal. [Scriban.]

Stellaria L., (botan.) gen de plante din fam. Caryophylleae, trib. Alsineae, caracterisat prin petale bifide și de regulă 3 stili. Cuprinde (inclusive subgenul, după alții genul, *Malachium,* cu 5 stili) ca. 70 specii respândite pe întreagă suprafața globului. Dintre speciile mai cunoscute dela noi citâm: *St. graminea* L., *St Holostea* L., »Iarba moale« și *St. media* Vill., »Rocoina«.

Stella Veneris, v. Lucifer.

Stelnița, v. Păduchi și Ploșnițe.

Steluța, numire populară a plantelor: Erigeron canadensis L. (v. ac.), Stellaria graminea L., Stellaria nemorum L. (v. ac.).

Steluța, *asterisc,* requisit sacru; se compune din două arcuri semicercuale în forma unei cruci verticale împreunate, având în partea de sus o cruce. Se întrebuințează la celebrarea liturgiei, unde, spre închipuirea stelei ce s'a arĕtat și a stat deasupra locului unde s'a născut Isus, se așează deasupra Sf. daruri puse pe disc. De regulă se face din metal nobil, ca și Sf. potir și disc.

Stelvio, Giogo di, (jugul de S.), pas în Alpii retieni între Tirol și Italia; preste el duce o șosea dela Neu-Spondinig în Wintschgau la Bormio în valea Adda; 2760 m. înalt, șoseaua clădită de Austria 1820—24.

Stemma, coroană, arbor genealogic, blason (v. ac.). *Stemma țerii,* emblema, pajura țerii. *Stemmatografia,* genealogia.

Stendhal, pseudonim al lui *Beyle, Marie-Henry,* scriitor franc., n. 1783 la Grenoble, † 1842 la Paris. Studiă la École centrale din orașul sĕu natal cu deosebire matematicele, fără a negligia însă literatura. La etatea de 10 ani, ḍice-se, a compus o comedie. La etatea de 17 ani se duse la Paris, unde întră în armată, și ajunge oficier. Ca adjutant al generalului Michaud face campania în Italia. Face cunoscință aici cu capetele de operă literare și artistice. La 1802 demisionă din armată și intră în comerciu, unde remase puțin timp. Lucrările sale critice le-a înaugurat prin criticele musicale; publică interesanta broșură: »Racine et Shakespeare« unde condamnă sistemul clasic francez. Ca romancier îl făcù cunoscut Balzac, care afirma despre el că e un geniu imens.

Steneosaurus, crocodilian fosil semĕnând mult cu Gavialul de aḍi prin forma generală a corpului și botului. A trăit în epoca jurasică.

Stenic, termin psichologic usitat mai ântâi de Kant pentru de a caracterisa afectele în cari se descopere consciința despre propria energie și elevațiune, cum e s. e. în buna disposiție, în veselie, în bucurie, exaltare, entusiasm, curaj, mânie, etc. [Pl.]

Stenocardia, (med.) atâta cât Angina pectoria (v. ac.).

Stenochefal, cu cap ângust; atâta cât Dolichocephal (v. ac.).

Stenografia, *(grec.)* scriere ângustă, prescurtată, este măiestria de a scrie așa de repede cum vorbesce cineva. Alfabetul stenografic se compune din semne convenționale, ușoare, formate din linii drepte, orisontale, oblice, verticale, semicercuri, cercuri, elipse, puncte, combinate în deosebite moduri pentru a representa sunete, silabe sau cuvinte întregi. Scrierea prescurtată era întrebuințată încă din vechime. Xenofonte lua astfel note după dialogurile lui Socrate. Așa numitele »note tironiane« dela Marcus Tullius Tiro, un libert al lui Cicero, erau întrebuințate până la căderea imperiului, și cunoscința lor a remas la notari și în mănăstirile medievale. (Cf. U. F. Kopp, Palaeographia critica). Adevĕrata S. însă s'a născut odată cu viața constituțională și parlamentară modernă în Anglia în secl. XVII. Primul tractat sistematic de S. s'a publicat în 1602 de John Willis. A fost întrodus în Francia în 1681 prin Scoțianul Ch. Ramsay, autorul unei »Tachéographie«, în care fiecare semn representa o silabă. In 1786 Taylor publică sistema de S., în care pentru prima oară semnele erau combinate, ca să represinte cuvinte întregi. Această sistemă fù întrodusă în Francia prin Th. Bertin și Coulon-Thévenot în 1792, și în Germania pe la 1800 prin Mosengeil și Danzer. Ea fù pe urmă ameliorată și potrivită cu limbile indigene în deosebite țeri; în Germania de Fr. X. Gabelsberger pe la 1820, și mai târḍiu simplificată de Stolze și Schrey. O luptă înverșunată a durat între sistema lui Gabelsberger, întrebuințată mai mult în sudul Germaniei, în Austro-Ungaria, în Rusia, Svedia, Norvegia; și între a lui Stolze-Schrey, susținută în nordul Germaniei. In Francia au mai scris tractate de S. tot după Taylor, Hyppolyt Prévost (1808—73), Conen de Prépean, Aimé Paris, J. Guenin, frații Duployé ș. a. In Italia e adoptată mai mult sistema lui Pitman; în Țerile de jos a lui Steger. In România s'a întrodus sistema întrebuințată în Francia, ântâiu prin Winterhalder, apoi prin Elie Bozian. Aḍi nu se mai află decât manualul lucrat de Dimitrie D. Păun 1878, după cele anterioare române și după tractatul franc. al lui Tondeur. In România și statele balcanice se află servicii oficiale stenografice. In alte țeri S. e cultivată de particulari prin asociațiuni și foi periodice, ca o profesiune productivă, fiind foarte necesară în parlamente, în adunările publice, în școale. In Francia sûnt vr'o 5 societăți stenografice. In Germania în 1899 erau 1882 societăți stenografice cu 49,281 membri și mai multe reviste. Tractate mai noue după Gabelsberger: Grünbaum, S. perfecționată, 1880; Rausser, Curs complet de S. în 12 lecțiuni, 1882. După Stolze-Schrey: G. Michaelis, Sistema stenografică sim-

plificată, 1874; Ch. Kreis, Curs complet de phonostenografie franceză, 1900. [M. Strajan]

Stenosa, (med.) micirea diametrului unui tub sau orificiu (ostiu), prin cicatrizare, compresiune sau astupare parţială.

Stentando sau *stentato (ital.)* = cu greutate; în musică termin de expresiune, acelaş cu *ritenuto* (v. ac.)

Stentor, numele unuia dintre Grecii, cari au participat la asediul Troiei. Homer ḑice despre dînsul, că striga ca 50 de oameni. De aici se ḑice despre cei ce strigă puternic, că au voce de stentor.

Stepe, (dela rus. *stepj*), şesuri acoperite numai cu iarbă, în Rusia şi Asia, necultivabile din causa lipsei de apă, de aceea nici nu au locuitori stabili. Asemenea şesuri în alte continente poartă alte numiri (prării, pampas, savanne, etc.).

Stephanit, mineral, sulfoantimoniură de argint, rombic, negru. E un minereu apreţiat de argint; se extrage la Schemnitz, Kremnitz, Freiberg, etc. La Virginia City în Nevada, în Idaho, Mexico e în cantităţi foarte mari.

Stephenson, (pron. stivens'n) *George,* inventatorul locomotivei, n. 8 Iunie 1781 în Wylam lângă Newcastle (Anglia), † 12 Aug. 1848 în Tapton-House lângă Chesterfield. La 1825 sub conducerea lui S. s'a construit prima cale ferată între Stockton şi Darlington.

Sterca-Siulutiu, v. Şuluţu.

Sterculiaceae Endl., (botan.) familie de plante dicotyledonate-polypetale, erbacee, arbuşti sau arbori, cuprinde vr'o 41 genuri cu vr'o 520 specii, respândite mai cu samă prin regiunile tropicale ale globului. S. se divid în opt triburi, dintre cari menţionăm: tribul *Sterculieae* din care cităm genurile: *Sterculia* L. şi *Cola* Schott. şi tribul *Buettnerieae,* dintre cari menţionăm genurile: *Theobroma* L. şi *Buettneria* L. [Z. C. P.]

Stereograf, maşina pentru confecţionarea plăcilor de stereotypie fără composiţie tipografică.

Stereoma, (botan.) se chiamă în special ţesĕtura resistentă formată din fibre mechanice ce încungiură un fascicol conductor la monocotiledonate, iar în general se ḑice ţesĕtura mechanică resistentă sau scheletul plantei ori al unui organ anumit.

Stereometria, sciinţa care se ocupă cu aflarea conţinutului şi a suprafeţei corpurilor; în sens mai larg partea geometriei, care tractează despre mĕsurarea volumelor.

Stereoscop, aparat optic, în care obiectele fotografate duplu se vĕd numai odată dar în perspectivă sau în relief. S. constă din o cutie cu două oculare, în formă de trunchiuri de piramidă. In partea din jos a cutiei se pune fotografia duplă (obiectul e fotografat din puncte opuse). Dacă fotografiile sînt aşezate la loc potrivit, imaginile vĕḑute prin cele două oculare se contopesc într'una. Astfel obiectul îl vedem numai odată, dar fiind luate fotografiile din părţi opuse, vom vedé atât partea dreaptă cât şi partea stângă a obiectului, va se ḑică îl vom vedé în relief, adecă aşa cum e în natură (cu grosimea sa) nu cum se vede în fotografie.

Stereotypie, procedura de a aplica la tipar în loc de litere mobile litere fixe.

Stereum Pers., (botan.) gen de Ciuperci Basidiomycete, familia Tellephoracee, cu pălărie membranoasă tare, purtată de un picior scurt, ori fără picior. Numeroase specii, mai ales tropicale, cresc pe copaci prin păduri; mai comune *S. hirsutum* Fr., *S. rufum* Fr., etc. [S. Şt. R.]

Sterigmatocystis Cram., (botan.) gen de Ciuperci Ascomycete, înrudit cu *Aspergillus* (v. ac.); are mai multe specii, cari trăiesc ca mucegaiuri pe animale vii, ori pe materii organice în descompunere; aşa *S. nigra* V. Tiegh., trăiesce pe scoarţă de copaci bogată în tanin, pe care il descompune în glucosă şi acid galic. [S. Şt. R.]

Steril, sterp, improductiv; uscat. (v. şi art. Nerodire.)

Sterilisare, încălḑirea unui lichid până la gradul lui de fierbere.

Sterilitate, imposibilitate de a fecunda. La bărbat se distinge S. din turburarea secreţiunei spermului de S. din turburarea excreţiunii lui, scoaterea lui din vesicula spermatică. Toate afecţiunile testiculului cari cuprind ambele glande seminale pot causa S. Boalele şi diformaţiunile uretrei, stenosele, obstacolele în canal, fimosa (strimtoarea aperturei preputiului) au toate acelaş efect. Causele S. la femeie sînt: lipsa sau atrofia ovariilor, inflamaţiunile trompelor (salpingitele), diferite boale ale uterului, viţiurile lui de conformaţiune (anteflexiune, retroflexiune), metritele, malformaţiunile vaginului (lipsă, atresie). Cuvêntul S. nu este sinonim cu neputinţă.

Sterling, unitatea monetară a Angliei, representată prin Sovereign (monetă de aur).

Metal Sterling, un aliagiu întrebuinţat foarte mult în America de nord, format din fier şi staniu.

Sternbergita, mineral, o varietate de pirotin.

Sternum, (anat.) osul pieptului. Os lat, care împreună cu cele 12 coaste şi vertebrele corespunḑĕtoare formează scheletul toracelui.

Sternutatio, *(lat.)* strănut (v. ac.).

Sternutatoria, remedii cari provoacă strănut, s. e. tabac pulverisat.

Sterope, (mitol.) o pleiadă, amanta ḑeului Ares, mama lui Oenomaos.

Sterp, steril (v. ac.).

Sterrometal, un aliagiu de coloarea aurului, compus din 60·2 părţi cupru, 38·1 părţi zinc şi 1·6 părţi fier.

Stertor, (med.) termin medical pentru respiraţia horcăitoare.

Stesichoros, poet liric grec din Himesa (Sicilia), s'a ocupat îndeosebi cu instruarea şi conducerea corurilor de teatru, de aici şi-a luat numele de S., de altcum se numia Teisias. In versurile sale a cântat îndeosebi obiecte luate din lumea mitică, din cea eroică şi dela Omer, pentru aceasta se consideră de întemeietoriul poesiei epice-lirice.

Stethoscop, aparat folosit de medici la auscultare; e de forma unui tub; un capĕt se pune pe piept sau în direcţiunea plămânilor, iar la celalalt capĕt medicul îşi pune urechea şi ascultă. Capetele tubului sînt mai largi ca mijlocul.

Stettenheim, *Iuliu,* scriitor germ., n. 1831 în Hamburg, a înfiinţat şi dirigează revista umor. »Die Wespen« în Berlin. Măiestru în Satiră. Scr.: »Wippchens Berichte« (1878—91, 7 vol.); »Wippchens Gedichte« (1889), etc.

Stettin, guvernam. în prov. prus. Pomerania, 12,076 km², cu 785,229 loc. (1895). *Capitala S.,* lângă Odera, fostă fortăreaţă, 140,724 loc.; 8 pieţe

(statua lui Frideric cel Mare, a lui Frideric Wilhelm III și a luĭ Wilhelm I), castel regal; 3 gimnasii, 2 gimn. reale, școală agricolă și comercială, 2 seminare de învĕțătoare, institut de surdomuți și de orbi, 2 musee; cameră de comerciu, filiala băncii imper., bursă; port. Cel mai însemnat oraș industrial al Pomeraniei (șantier, fabrici de mașini, bere, rachiu, chemicalii, zahăr, tutun) și unul din primele orașe comerciale ale imperiului, are 133 năi proprii, legături de vapoare cu porturile Balticei, cu Londra și New-York.

Stevie, numele popular al plantelor: Rumex alpinus L., Rumex conglomeratus Murr., Rumex crispus L., Rumex palustris Smith. (v. ac.), *Stevie de grădină* = Rumex Patientia L. (v. ac.).

Steyr, oraș în Austria de sus, lângă Enns, 21,499 loc. (1890), însemnată industrie de fier și oțel, cea mai mare fabrică de arme în monarchie. Odinioară a fost capitala Stiriei.

Sthenelos, în resboiul Troiei vizitiul lui Diomedes.

Sthenie, *(grec.)* teoria emoțiunilor, iritabilitățiĭ. Din iritabilitatea prea mare se nasc morburi cu caracter *sthenic,* adecă provenite din prisosința puterii; scăderea prea mare a iritabilității provoacă morburi asthenice; adecă slăbiciuni.

Stibio Kali tartaric, un compus organic format din acțiunea oxidului de stibiu asupra tartratului acid de potasiu; se presintă sub forma cristalină de o coloare albă, e solubil în apă rece. Are o acțiune vomitorie asupra organelor de secrețiune. In cantitate mare e toxic.

Știbița, *Spiridon,* episcop ort., numit la 1695 în Vêrșeț. E probabil că reședința i-a fost la Caransebeș. Anul morții se pare a fi 1721. Date mai positive despre viața lui nu posedem.

Stibiu sau *Antimoniu,* un metaloid de coloare alb-argintiă, are structura cristalină filiformă, greut. specifică de 6·71. Se găsesce rar în stare liberă în natură, mai adeseori combinat cu sulf sub forma de Tri- sau Penta-sulfur de S.

Stibiit, mineral, oxid de antimoniu, rar.

Stich, *(grec.)* versicul luat mai cu samă din psalm, care se cântă înaintea altor cântări.

Stichovna, cântare biser., căreia îi premerge un stich mai lung, se cântă spre sfîrșitul unui oficiu, ca la înserat și utrenie.

Stichira, cântare în formă de versuri, compusă mai ales de cătră cântăreți sau hagiografii bisericii, în care se preamăresce ideia, obiectul și scopul unei serbători ori funcțiuni sacre. *Stichologie,* recitarea psalmilor în formă de versuri.

Sticharіu, ornat propriu persoanelor ierarchice, avênd forma unei cămeși sau tunice lungi undulante. S. preoțesc și archieresc de regulă este din pânză albă, iar cel diaconal sau al altor trepte ierarchice din materie colorată. In bis. orient. nu se admit S. albe.

Stichomantia, la Greci profeție din stichurile (versurile) unei poesii, ce se descria pe bețigașe, se arunca într'o urnă și scoțêndu-se, se combina asupra lor.

Stichometrie, *(grec.)* se numia la cei vechi numerarea șirurilor dintr'un manuscris, cu scopul de a hotărî extinderea unei scrieri.

Stichomythie, figură oratorică, se aplica cu deosebire în drama antică elenă prin propoziții antitese ce se succedau repede și pe scurt; contraste scurte, adecă pro și contra; vorbiri, ce se succedează imediat. [*]

Sticla, o micțiune amorfă, obținută prin topire din diferite silicate, dintre cari silicatul de sodiu, de potasiu și cel de calciu formează părțile principale. In genere se deosebesce S. boemiană sau S. de potasiu și S. franceză sau S. de sodiu.

Sticla lăptoasă sau *osoasă* este o S. intransparentă formată prin adaugerea de cenușe de oase. Proprietățile fisice principale ale S.-ei sûnt: transparența, proprietatea cea mai folositoare și mai importantă a ei, și este o urmare a amorfismului. Fragilitatea S.-ei e proverbială, dar se micșorează prin rĕcirea la temperatură scăḑêndă. S. rĕcită rĕu, se sparge adeseori fără cea mai mică influință externă. Muiată la căldură ea se poate întinde în firicele foarte subțiri. Proprietățile optice ale S.-ei, precum coloarea, puterea de refracțiune a luminei și împrăștiarea colorilor, se pot regula cu exactitate după cantitatea și felul de amestecare al materiilor constitutive. O proprietate foarte însemnată a S.-ei este puterea de resistență în contra agenților chimici. S. bună resistă chiar acidilor (cu excepțiunea acidului fluorhidric) și alcaliilor. Insolubilitatea ei însă nu e absolută în apă și în alte lichide.

S. de cristal se chiamă S. care a ajuns la un grad mare de transparență. Se prepară din materialele cele mai curate și mai libere de fier, sub cea mai mare temperatură, sau adăugêndu-se cantități mari de oxid de plumb sau chiar și oxid de zinc, prin ce se ajunge luciu și transparență mare, precum și un sunet frumos.

S. optice sûnt acelea, din cari se prepară sticlăria esențială a instrumentelor optice, (telescoape astronomice ordinare, microscoape, aparate fotografice, fare, lupe, ochielari, etc.). La prepararea instrumentelor perfecte pentru înlăturarea colorilor de curcubeu se folosesc douĕ feluri de S., de coroană și de flint, cari se taie în forme potrivite (linți) și se combină, încât produc efecte achromatice. O singură specie de S., întrebuințată la scopuri optice, nu presintă achromatism (v. ac.) Numai anumite usine sûnt în stare să producă S. mari optice fără defecte. Așa s. e. în Germania sûnt firmele Guinand Frauenhofer, etc. S. optice se prepară din materialele cele mai alese, în tigăi mari, așezate câte una singură în cuptor. (v. și art. Achromatism, Chromatica, Lentile. Cf. Vlaicu, Merceologia, Brașov.)

Sticlete, *Stiglet,* pasere, v. Domnișor.

Sticta Ach., (botan.) gen de Licheni cu thal foliaceu fixat pe substrat prin rhizine și cu apotecii discoide vîrîte în thal, dar cu margine distinctă. *St. Pulmonacea* Ach. (= *Lobaria Pulmonacea* Nyl.), trăiesce prin păduri de bradi, fagi pe trunchiuri. Thalul sĕu pe fața inferioară are nisce scobituri cari il fac să seamene cu un plămân tăiat, de unde probabil și credința populară, că trebue să fie bun contra boalelor de plămâni, cum s'a folosit oficinal, iar aḑi numai în medicina populară. [S. Șt. R.]

Stigleț, pasere, v. Domnișor.

Stigmaria Brogn., (botan.) rhizomele dela Sigillaria (v. ac.).

Stigmat, orificiul exterior al tracheelor (aparate respiratorii la Arthropode). De obiceiu aceste

orificii sînt așezate ca părechi pe fiecare inel al corpului și închiderea lor depinde de voința animalului. Le găsim la Insecte, Myriapode și Arachnide.

Stigmat, (botan.) vîrful stilului modificat spre a prinde și ține polenul. E ca o măciucă *(Primula)*, ca un fir lung și păros (Graminee), ca o cupă (Toporași), ca o frunză întinsă (Stânjenel) sau sucită în formă de cornet (Șofran). Pe suprafața sa are nisce ridicături dese ca nisce perișori, papilele stigmatice; ele produc un lichid dulce și lipicios, care prinde polenul și îl hrănesce ca să germineze, să dea tubul polinic; aceste papile sînt o modificare a țesăturei conductoare din lăuntrul stilului. [S. Șt. R.]

Stigmatipie, *(grec.)* ornamente și figuri tipografice, compuse din puncte de diferite mărimi.

Stigmatisațiune, *(grec.)* arătarea semnelor patimei lui Isus pe corpul unor creștini pii. (Cf. Görres, Christliche Mystik, Regensburg, 1837; A. Imbert-Gourbeyre, Les stigmatisées, Paris, 1873.)

Stih —, v. *Stich* —.

Stil, (botan.) partea superioară a carpelului Angiospermelor. E mai lung ori mai scurt, scobit ca un șghiab, sau rotund și străbătut prin mijloc de un canal. E așezat la vîrful ovarului, S. terminal, ori pe fața lui dorsală, ori chiar la basa feței ventrale, S. gynobasic (v. ac.). S. are în interiorul sĕu o țesătură specială, țesătura conductoare stilară, ce se continuă în stigmat și placentă (v. ac.), cu rol de a înlesni crescerea tubului polinic și ajungerea lui până la ovul. S. lipsesce la carpelul gymnospermelor. (v. Heterostilie, Homostilie.) [S. Șt. R.]

Stil, *(lat.)* condeiul cu care scriau Romanii pe table de ceară (tabula cerata), ascuțit la un capĕt, ca să poată săpa cu el în ceară literele, și lat la celalalt ca să poată netedi ceara, când ar fi ceva de îndreptat.

Stil în înțelesul de adi este modul de a scrie, felul, cum un scriitor își scie exprima, prin scriere, cugetările și simțemintele lui. S. este mai mult sau mai puțin individual, dar difere după anumite epoce și încâtva după națiuni. S. celor vechi era mai greoiu, cu frase lungi și puțină claritate. Adi se scrie cu predilecție în fraze scurte, întorsături repedi, în S. ușor. S. se acomodează subiectului scrierii. S. bisericesc difere de cel literar. Cel diplomatic, oficial difere de cel poetic.

Stil în architectură, se chiamă modul, felul, sistemul de zidire, care diferă asemenea după epoce și națiuni. S. se numesce, în materie de bele-arte și modul de concepere și executare particular unui artist, în pictură, sculptură, ba chiar și în mobilare (mobile: stil Ludovic XIV, stil rococo, etc.). In architectură deosebim o mulțime de S., cari caracterisează gustul diferitelor popoare și diferitelor timpuri. Cunoascem, din vechime, stilul architectonic al vechilor Indieni și Chinezi. S. architectonic al ***Indienilor*** e primitiv dar mai cu gust ca cel chinezesc. Zidirile lor sînt acoperite și din afară și din lăuntru cu baso-reliefuri, cari represintă subiecte religioase, animale, flori, arbori. Coloane scurte și multiplicate. Tavan greu și drept. ***Chinezii*** au S. architectonic barbar. Zidirile lor seamĕnă cu corturile. Totuși, înlăuntrul edificiilor au picturi interesante. Caracteristicul stilului ***Egiptenilor*** e mărimea, soliditatea și rigiditatea. La ***Greci*** deosebim ca direcții principale: 1) S. cel mai vechiu *S. **dorian*** (doric). Ansamblul grav, plin de nobleță. In detalii, simplitate. Coloanele nu au basă. Stîlpi ornați cu dungi scobite (cannelures) largi și adânci. Capitelul seamĕnă cu o cupă. Triglifii aparțin exclusiv acestui S. 2) *S. **ionian*** (ionic). Proporții mai mici, detalii fine, stîlpii au basă, capitel lungăreț, ornat, cu încolăcituri la unghiuri (volute), în forma melcului. 3) *S. **corinthian*** (corinthic) cel mai elegant și bogat între aceste. Coloană elegantă, capitel lung, de forma unui coș cu flori. Decorațiuni, încolăcituri spiroidale. *S. **roman vechiu*** este amestecul S. grecesc în vechiul S. architectonic al Etruscilor. Originalitate puțină, mai mult impune mărimea edificiilor și caracterul lor practic. *S. **creștin*** (vechiu), nu se poate numí S. de sine stătător. Era o îmbinare a S. păgân cu S. roman. Templele erau puțin solide, catacombele prea mari. Din acesta se desvoltă mai tărdiu a) *S. **latin occidental***, care cu toate sforțările unor architecți, nu și-a putut însușí note, cari să caracteriseze exclusiv S. occidental, afară poate de arcadele și portalele fantastice și puțin solide. b) *S. **oriental bizantin***, ne presintă mai multă originalitate. Se introduce c u p o l a, îmbrăcarea în marmoră a păreților, stîlpii ornați cu mosaicuri, asemenea și arcadele. *S. **arab***, are semn distinctiv turnul din care se chiemau credincioșii la rugăciune, m i n a r e t u l, apoi arcadele în forma potcoavei, precum și decorarea pompoasă în intern, și simplitatea în afară. *S. **gotic*** (ogival), are caracteristicul că arcada semicirculară s'a înlocuit cu o g i v a, adeca forma unei elipse tăiate în două prin diametrul cel scurt. *S. **roman*** derivă dela cel bizantin. O singură deosebire este, îngrijirea exteriorului, înfrumsețarea externă, care în stilul bizantin lipsesce. *S. **renaisance***, născut în Italia și respândit în lume, pe terenul architecturei n'a făcut minuni ca în pictură. Luxul și întoarcerea la stilul păgân, iată caracteristicul acestui stil, al cărui scop a fost a plăcea ochilor, a frapa. O combinație plăcută a tuturor de până atunci. *S. **modern*** se manifestă la edificiile private, o combinație de cupole și turnulețe, front, lux în ornamentul extern. In sculptură, în pictură aflăm de asemenea stiluri de artă, clasificate în același fel ca și în architectură, fiind pictura și sculptura, părți întregitoare architecturei. [V. E. M.]

Stil, felul de a indica timpul, după călindarul vechiu (Iulian) sau cel nou (Gregorian), ***stil vechiu*** și ***stil nou***. (v. Calendar.)

Stilbita, mineral, zeolit calcic, monoclin. Se găsesce în cristale incolore, albe sau cenușii în cavitățile basaltelor, melafirelor, granitelor pe Islanda, Faröre, în Scoția, Viesch (Valais), etc.

Stilet, pumnal cu lama triangulară. Instrument de impuns, foarte periculos.

Stilicho, ***Flavius***, comandant și bărbat de stat roman, n. 359 d. Chr. în Panonia. In căsătorie a luat pe fica lui Teodosiu cel Mare, căruia i-a remas fidel până la moarte. A lucrat mult pentru reunirea militară a imperiului roman deja dismembrat în două părți. In două rânduri învinse pe Alarich. In 408 cădù jertfa conjurațiunei înscenată de inimicul sĕu Olympius.

Stilistica, teoria regulelor stilului (v. ac.), o parte a retoricei, a unui tractat de literatură sau a teoriei literare.

Stillingia L., (botan.) gen de plante lemnoase din fam. Euphorbiaceelor, trib. Crotoneae. Cuprinde vr'o 13 specii boreal- şi austral-americane, de pe insulele Mascarene şi din Oceanul Pacific, dintre cari citām: *S. sebifera* Mchx. din America de nord şi China, o plantă ce produce ceară. [A. Pr.]

Stilografia, procedeu inventat de Schöler (Copenhaga), pentru gravare la construirea placelor de aramă pentru tipar.

Stîlp, ce susţine o clădire, sprijin, proptea. *Stîlp* se numesce în satele răzeşesci din Bucovina şi o bucată de loc de şeseḑeci de stînjini (120 m.) de lat şi tot pe atâta, sau şi ceva mai mult, de lung.

Stîlpari, ramuri verḑi, ce se împart în biserică în Dumineca Floriilor (v. ac.).

Stîlpnici (Stiliţi) se numesc acei sfinţi, cari o parte îndelungată a vieţii lor au petrecut-o în post şi contenire sihastrală pe vîrfurile munţilor. Intre aceştia biserica numeră pe *Sf. Simeon* stîlpnicul cel tinĕr (n. 521), care 45 ani a trăit pe un vîrf de munte lângă Antiochia, şi pe *Sf. Simeon cel bĕtrân.* Pomenirea lor biserica o celebrează la 24 Maiu şi 1 Sept.

Stilpnomelan, mineral, o varietate de chlorit.

Stilpnosiderit, mineral, varietate de limonit silicioasă şi fosfată.

Stima, sinonim: respect. Afecţiunea faţă de cel ce face bine, de bĕtrâni, de părinţi. (v. şi Onoare).

Stimul, sinonim: imbold, ceea ce este causa, motivul unei fapte, unei acţiuni, ceea ce excită organele.

Stimulare, imbold, îmboldire, îndemnare, aţîţare.

Stindard, *(franc.)* steag de cavalerie, în genere steag (v. ac.).

Stînga. Cum omul are două braţe, unul de o parte a corpului şi altul de ceealaltă parte, s'a dat mânei cu care dînsul îndeplinesce cele mai grele şi mai delicate operaţiuni, numirea de dreapta, iar celei opuse de S., stîngaciu, cu toate că sub braţul stîng se află inima. Cuvîntul de dreapta şi S. (care corespunde la ţerani cu heis şi cea) mai înseamnă şi direcţiunea în care cineva trebue să meargă sau să lucreze. In politică şi mai ales în usanţele parlamentare prin *dreapta* se înţelege de regulă partea conservatoare a corpului deliberant, iar prin S. partea liberală şi progresistă. Intre aceste două laturi se formează câte odată *centrul,* care ţine un loc intermediar şi de echilibru între cele două părţi, mai ales când avem o *extremă S.,* unde predomină ideile radicale şi socialiste, şi *extrema dreaptă,* numiţi odinioară *tombatera* şi reacţionari. De multe ori însă representanţii ţerei iau posiţiune în parlament mai mult conduşi de ambiţiuni personale decât de convingeri politice. Se mai ḑice asemenea în desfăşurarea unui corp de armată pe câmpul bătăliei, aripa dreaptă, aripa S., etc. [W.]

Stingher, fără păreche, fără soţ şi neînvĕţat la jug.

Ştiolu, o specie de paseri, Buhe (v. ac.).

Stip, (botan.) tulpină lemnoasă arborescentă, ca o coloană simplă, mai rar ramificată, purtând tocmai în vîrf un buchet de frunze sau şi de inflorescenţe şi fructe; s. e. la monocotiledonate, Palmierii, *Pandanus, Dracaena,* la Ferigele arborescente, la Cycadee. *Stipă* se mai numesce şi piciorul, suportul unui organ; s. e. stipa pălăriei Ciupercilor, sporogonului de Muşchi, frunzelor şi sporangilor de Ferige. [S. Şt. R.]

Stipa L., (botan.) gen din vasta familie a Gramineelor, tribul Agrostideae, cuprinde ierburi perene şi are vr'o 100 specii, respândite prin regiunile tropicale şi temperate ale globului. S. se divide în mai multe secţiuni, considerate de unii botanişti ca tot atâtea genuri deosebite, precum: *Macrochloa* Kunth., *Aristella* Bertol., etc. Dintre numeroasele specii ale acestui gen menţionăm: *S. pennata* L., numită popular: Colilie, Năgară, etc., şi *S. capillata* L., numită de poporul nostru: Iarba curelei, Păiuş, Pănuşiţă. [Z. C. P.]

Stipendiu, soldă, rentă; ajutor în bani, dat pentru studii sau călĕtorii.

Stipendiu misal, remuneraţiunea în bani ce o primesce preotul pentru celebrarea liturgiei pentru privaţi. S. m. s'a întrodus mai ales în Occident în locul pânei, vinului şi a altor oblaţiuni ce se dedeau în vechime pentru susţinerea preoţilor. Abusul cu S. m. se pedepsesce în biserica apus. cu excomunicare, mai ales când cineva primesce S. m. şi apoi le dă altuia, reţinêndu-şi o parte.

Stipulaţiune. A stipula înseamnă a se constitui creditor, precum a se obliga, înseamnă a se constitui debitor. Omul, în principiu, nu se poate obliga decât pentru sine. S.-le pentru altul, adecă prin cari se face altul creditor, fiind nule din causa lipsei de interes din partea stipulatorului, ele vor fi valide îndată ce va exista un interes personal pentru dînsul, fie chiar moral.

Stipule, (botan.) frunzişoare mici cari însoţesc frunzele la basa peţiolului sau limbului lor; uneori sûnt mult desvoltate, iar de obiceiu acoper în mugure frunzele tinere. S. *persistente* se vĕd la Micşunea, Mazere; *concrescute* cu peţiolul la Trifoiu, Trandafir; S. mari, înlocuind frunza transformată în cârcel, la *Lathyrus Aphaca;* S. concrescute între ele şi aşezate la subsuoara peţiolului, *axilare, intrapeţiolare,* la *Melianthus,* ori opuse peţiolului, *oppositifoliate,* la *Astragalus;* S. *caduce* la mulţi copaci (Stejar, Fag); S. transformate în ghimpi, la basa peţiolului frunzei de Salcâm. S. cari însoţesc foliolele frunzelor compuse se ḑic *Stipele* (la Salcâm). Ochrea (v. ac.), ligula (v. ac.) şi caliculul (v. ac.) sûnt formaţiuni de natura S.-lor. [S. Şt. R.]

Ştir, numele românesc al plantei Amarantus retroflexus L. (v. ac.). *Ştir roşu* = Amarantus sanguineus L. (v. ac.). *Ştir prost* = Amarantus viridis L. (v. ac.).

Ştirb, tocit, fără dinţi; om ştirb, om fără dinţi.

Ştirbei, 1) *S., Barbu Dim.,* cel mai mare domn al Ţerii-Românesci din secl. XIX înainte de unire, n. Aug. 1799 la Craiova, † Apr. 1869 la Nizza, frate cu principele Gh. Bibescu (v. ac.), este adoptat de bogatul sĕu unchiu Ştirbeiu, al cărui nume îl primesce. După temeinica studiare a Istoriei şi a sciinţelor de stat la Paris (1817—21), unde se împrietenesce cu Guizot, devine sub domnia lui Al. Ghica director al vi-

stieriei şi apoi ocupă dela 1829—47 însemnate funcţiuni în toate ramurile administrării publice, ministru de interne, de culte, de justiţie, etc. Ajuns principe domnitor al Ţerii-Românesci (1849—56), pregătit astfel prin ocupările lui anterioare, el introduce, în împrejurări deosebit de grele, o relativ bună administrare a ţerii, mai ales în privinţa finanţelor şi a învĕţămêntului. Ca resultat permanent a remas excelenta lui organisare a dorobanţilor, menită pentru scopuri fişcale, dar care a înlesnit mai pe urmă introducerea armatei teritoriale în România liberă. (Cf. şi Aus dem Leben König Karls, vol. I, p. 121, 125, etc.)

2) *Ştirbei George,* unul din fiii principelui domnitor Barbu Ş. (v. ac.), n. 1832 la Bucuresci, a fost câteva luni în patria sa minstru de externe în al doilea cabinet format sub principele Carol; în ministeriul Ion Ghica dela 15 Iulie 1866, dar apoi s'a aşezat la Paris, unde trăiesce şi astăḑi în retragere (Cf. Aus dem Leben König Karls, vol. I, p. 125, etc.)

3) *Ştirbei Alexandru,* bărbat politic român, n. 1836 la Bucuresci, † 1895, unul din fiii principelui domnitor Barbu Ş. (v. ac.), a fost adese ori ales deputat al Craiovei, a funcţionat ca ministru al lucrărilor publice în primul cabinet »junimist« dela Martie 1888 şi apoi pentru scurt timp ca ministru de finanţe in cabinetul Lascar Catargiu la Dec. 1891.

4) *Ştirbei, principesa Alina,* a dăruit Acad. rom. în Febr. 1889 un fond de 200,000 lei, din venitul cărora să se premieze cărţi cu conţinut moral şi patriotic.

Ştirbeiu, com. rur. in Rom., j. Romanaţi, se compune din 5 sate cu 2848 loc. E leagănul familiei Buzesci.

Ştirbeiu, numele oficial al oraşului Călăraşi (v. ac.).

Stîrca, lemn cu care se strivesc strugurii.

Stîrcea, 1) *S. Eugeniu, baron,* om politic bucov., n. 1835 în Crasna dintr'o veche familie boierească de acolo; a studiat în casa părintească, apoi în institutul Teresian din Viena, şi la univ. de acolo jurisprudenţa; a intrat în 1856 ca funcţionar politic in serviciul statului la guvernul din Cernăuţ şi s'a pensionat în 1890 ca consilier guv. din causa unei nedreptătiri; a fost deputat în camera legislativă a Bucovinei dela 1867—99 şi în camera deputaţilor a consiliului imperial din Viena dela 1873—79, membru în comitetul dietal al Bucovinei dela 1893—99, şi preşedinte al Societăţii agriculturale bucovinene dela 1880—99. † 12 Nov. 1901.

2) *Stîrcea Victor, baron,* frate mai mic cu Eugeniu, n. pe la 1840, a studiat în Cernăuţ, şi în Viena jurisprudenţa; s'a ocupat dintru început cu administrarea moşiilor familiare; dela 1871—98 a fost membru în camera legislativă a Bucovinei, şi în anii din urmă şi în a consiliului imp. din Viena, şi a fost president al Societăţii pentru cultura şi literatura românească în Bucovina. [Dr. I. G. Sbiera.]

Stiria, *(Steiermark),* ducat, una din ţerile coroanei austriace, 22,428 km²., cu 1.282,708 loc. (1890) Germani, la sud Sloveni (32%); ţeară muntoasă traversată de Alpii norici în 3 şiruri (Hochgolling 2863 m.). Rîuri principale: Mura, Drava şi Sava; numeroase isvoare de apă minerală (Rohitsch, Gleichenberg, etc.). Productele agricole (ovĕs, secară, grâu, cucuruz, etc.) nu acoper cerinţele; se produc poame şi vin (la sud). se ţin vite pe păşunile de munte. Mine de fier şi lignit. Renumită industrie de fier şi oţel (coase, etc.). Universitate, şcoală super. technică, academie montanistică, 9 gimnasii şi gimn. reale, 3 şcoale reale, 1 acad. comercială, 1 şcoală industrială, 1 şc. agricolă, 1 şc. de minerit, 4 seminare înv. In dieta imp. trimite 27 deputaţi, dieta provincială are 63 membri. Capitala Graz. S. făcuse parte din Carintia, dela 1035 marcgraviat germ., 1180 ducat, 1192 veni la Austria şi cu aceasta 1278 la casa de Habsburg.

Stirling, comitat în sudul Scoţiei, 1208 km²., cu 125,608 loc. (1891). *Capitala S.,* 16,781 loc.; în apropiere castelul pe stâncă *S. Castle,* unde petreceau bucuros Stuarţii.

Stirolen *(Styrol),* C^8H^8, *Phenylethylen,* cinameu, este un compus organic, care se găsesce în mică cantitate in eterul cărbunilor de piatră şi în storax. E un lignit de coloare albă limpede insolubil în apă, solubil însă în alcool sau eter.

Stirps, *(lat.)* trunchiu, origine, familie, sânge, neam, descendent.

Stîrv, cadavru, mai ales de animal. Sin. mortăciune, hoit.

Ştiuca, *(Esox lucius* L.), pesce teleostean, din familia Esocidae, cu capul turtit, înotătoarea dorsală aşezată mult îndĕrĕpt; cavitatea bucala provĕḑută cu numeroşi dinţi. Este un pesce foarte lacom şi respândit în toate fluviile şi lacurile din Europa şi ajunge câte odată la greutatea de 15 kgr.

Stoa, (grec., lat. porticus), portic, foişor, sală cu columne. De acestea erau mai în toate oraşele vechi ale Greciei, îndeosebi în pieţe, ca loc de plimbare. Foişorul cel mai însemnat din Atena era »Poikile«, unde îşi ţinea prelegerile Zeno (v. ac.), din care causă S. înseamnă şi doctrina Stoicilor (v. ac.).

Stobaeus, *Ioannes,* din Stobi, în Macedonia, prin secl. V sau VI d. Chr., a compilat pentru fiul sĕu Septimiu fragmente din preste 250 de poeţi şi prosatori vechi, lucrare cu atât mai importantă, cu cât operele multora din autorii citaţi au dispărut. Lucrarea sa se împarte în două părţi: prima, *Anthologia,* estracte poetice; a doua, *Eclogae physicae et ethicae* sau *Chrestomathia* (v. ac.). Cea mai bună ediţiune e a lui Heeren, 1791—1801, 4 vol. Alta, Eclogae et Florilegium, reunite, Geneva, 1609, în folio. Edit. de Conrad Gessner, 1594, Basel, 1 vol. 4°, cu text grec şi latin.

Stobor, gard de scânduri aşezate vertical.

Stock, *(engl.)* basă, fundament, figurat: capitalul fundamental al societăţilor pe acţiuni; părţile singuratice se numesc *shares* (acţiuni).

Stockholm, comitat (Län) în Svedia, 7611 km²., cu 160,999 loc. (1897). *Capitala* şi residenţa Svediei, *S.,* lângă scurgerea lacului Mälar spre Baltica, situat pe mai multe insule, 288,602 loc.; are trei părţi principale: 1) *Staden,* cea mai veche parte a oraşului, pe o insulă, castel regal. obelisc, statua lui Gustav III, bis. gotică Ritterholm cu cripta regilor, numeroase trofee; bursă, bancă, monetărie, etc. 2) *Södermalm* (suburbia sudică), cu un magazin colosal de fier şi şantier. 3) *Norrmalm* (suburbia nordică), cea mai mare

şi mai elegantă parte a oraşului cu strade regulate, piaţa Gustav-Adolf cu statuă, grădina regală (statua lui Carol XII şi Carol XIII), parcul Berzelius; edificiul Acad. de sciinţe (cu museu zool.); museu naţional; 2 poduri de fier duc la insule; apaduct minunat; institut de medicină Carolineum, Academia sciinţelor (cu observatoriu astron.), a artelor frumoase, istorică, de musică, de sciinţele militare, etc.; şcoală super. technică, şc. industrială. Grandioase instituţiuni umanitare. Industrie desvoltată (mătasă, maşine, tutun, zahăr, piei, bumbac, etc.), cea mai însemnată piaţă comercială a Svediei; 1895 au întrat în port 1721 vase încărcate de 666,890 tone, au ieşit 732 năi de 311,973 tone. Banca Svediei. In apropiere de S. se află castelele *Karlsberg* (acum academie de resboiu), *Haga*, *Ulrichsdal*, *Drottningholm*. 8 Nov. 1520 »baia de sânge dela S.«

Stockport, oraş în nord-vest. Angliei, 70,263 loc. (1891); centrul industriei de bumbac.

Stockton, *S. on Tees,* oraş cu port în cottul engl. Durham, 47,708 loc. (1891); fabrici de vele, şantier.

Stoenesci, numele mai multor comune rur. în Rom., între cari: 1) *S.*, în j. Vlaşca, compusă din 3 căt., situată pe malul drept al apei Călniştea, are 1538 loc. 2) *S.*, în j. Vâlcea, formată din 4 mahalale, 717 loc., cari se ocupă cu transportul sării. 3) *S.*, în j. Muscel, cu 554 loc. Deasupra satului e Colţul-Albinei cu piatră de var şi isvorul Glodul cu apă minerală. (v. şi Stoienesci).

Stoenescu, *Theodor M.*, publicist român, n. 23 Sept. 1860 în Brăila. Laureat al conservatorului de musică şi declam. din Bucuresci. 1894 numit funcţionar la minist. cultelor. A publicat: Nunta neagră, dramă localisată în două acte, în versuri, 1883; Nopţi albe, poesii, 1887; Drăguşin haiducul, istorie adevărată, 1894; Nuvele, 1894; Alfred de Musset, La ce viseazǎ fetele, Auguste Vacquerie, Adesea bărbatul schimbă, trad. în versuri, Teatru (trad. din franc.), 1896; Insurătoare, comedie într'un act, în versuri, 1897; Poesii, 1897. S. a redactat câţiva ani »Revista literară«.

Stofa, ţesĕtură, postav. S. se numesc de regulă ţesĕturile din lână. După forma şi felul ţesĕturii, primesce diferite numiri, aşa flanela, zechea, ţolul, pâsla (pentru fabricarea hârtiei), etc. S.-le sadea din lână peptenată: Percanul (din pĕr de cămilă), Thibet, Cripon, etc., apoi diferitele covoare.

Stog sau *Şiră,* grămadă mare de cereale în spice. In special se numesce S. grămada făcută din aşezarea sistematică preste olaltă a snopilor sau a căpiţelor de fên.

Stoica, *Iosif,* român de origine, episcop în Maramurĕş dela 1692—1711. Locuia în Huszt şi la mănăstirea Husztbaranya. A apĕrat averile bisericesci, s'a îngrijit de binele moral al credincioşilor. A tipărit în mănăstirea dela Peri un Antimension, din care se află exemplare în Maramurĕş, şi un Pentecostar. A făcut adeseori visitaţiuni parochiilor şi a ţinut mai multe soboare.

Stoicănesci, com. rur. în Rom., j. Olt, cu 1998 loc.

Stoiceni, magh. *Sztojkafalva,* com. rur. în Trans., cott. Solnoc-Dobâca, cu 422 loc. români. Are un mic stabiliment balnear cu apă alcalină-muriatică, folositoare la afecţiuni catarale.

Stoiceni-Pleşoiul, com. rur. în Rom., j. Argeş, se compune din 15 sate, cu 1633 loc. Prin com. trece rîul Topologul.

Stoicescu, 1) *S.*, *Const.*, advocat şi bărbat politic român, n. 1852 în Ploiesci, şi-a făcut studiile jur. la Paris, a întrat în magistratură, a fost prim-secretar la legaţiunea rom. din Paris, president al trib. comercial din Bucuresci, apoi s'a ocupat de advocatură şi de politică şi a fost şi prim-redactor la »l'Indépendance Roumaine«. Ales de mai multe ori deputat ca membru al partidului liberal, S. a fost ministru de lucrări publice şi de justiţie în primele două cabinete D. Sturdza (Oct. 1895 până Nov. 1896, Martie 1897 până Martie 1899), ministru de externe în cabinetul Aurelian (Nov. 1896 până Martie 1897), ministru de justiţie şi apoi de domenii în al treilea cabinet D. Sturdza dela 14 Febr. 1901.

2) *Stoicescu, George I., Dr.*, prof. la facult. de medicină din Bucuresci, n. 1850 în Ploiesci, a studiat la Paris; promovat Dr. în med. la 1876, a fost numit 1878 medic-şef de spital, iar 1887 prof. universitar. S. a fost şi senator, membru al consil. san. sup., şi este membru coresp. al acad. de med. din Paris. Mare ofic. al Stelei Rom. şi ofic. al Legiunii de onoare. A publicat numeroase scrieri medicale.

Stoici s'a numit un grup de filosofi greci, cari profesând aceleaşi învĕţături au format laolaltă şcoala numită *stoică*. Aceasta şi-a luat inceputul prin secl. IV a. Chr. şi a existat până cătră finea secl. II. Filos. S., numiţi mai ântâiu *Zenonii*, dela întemeietorul şcoalei, au căpĕtat numirea de S. dela un portic sau o galerie pe stîlpi ce se afla în Atena, ai cărei păreţi erau zugrăviţi cu felurite colori şi unde Zenon obicinuia a-şi ţiné prelegerile sale filosofice. Principalele învĕţături ale S.-lor se reasumă în următoarele: Două principii au dat nascere lumii: materia inertă şi forţa activă. Scopul vieţii e fericirea ce constă în cultivarea spiritului, în înfrênarea poftelor, în practicarea virtuţii şi în împlinirea datorinţelor. Inţeleptul stoic e fericit chiar şi în torturi. Şcoalei stoice aparţin: Zenon, întemeietorul şcoalei, Perseus, Cleantes, Ariston, Eril, Sfer, Crisip, Diogen din Babilon, Paneţiu, Posidon ş. a. (Cf. Teodorescu, Ist. fil. ant. Ogereau Le système philos. des Stoiciens, 1885.)

Stoicism se numesce mai ântâi sistemul filosofic şi doctrina profesată de cătră filosofii aparţinĕtori şcoalei stoice, apoi modul de a filosofa în spiritul acestei şcoale. In înţeles fig. se mai ia acest cuvênt pentru statornicie şi pentru severitatea moravurilor. [Pl.]

Stoienesci, com. rur. în Rom., j. Romanaţi, lângă Olt, are 968 loc., se ocupă cu agricultura şi crescerea vitelor. In cuprinsul comunei se află ruine din podul lui Traian. La 1595 Mihaiu Viteazul a sdrobit aici oştile turcesci. (v. şi Stoenesci.)

Stoilesci, com. rur. în Rom., j. Argeş, se compune din 8 sate, cu 1626 loc., agricultori.

Stoina, com. rur. în Rom., j. Dolj. Se compune din 8 căt., cu 1852 loc. Pe teritoriul comunei se produce vin alb.

Stojanow, *Zacharia,* om politic bulg., a fost păstor; 1879 ales în sobranie, a lucrat pentru

uniunea cu Rumelia de est, a fost redactor al ḑiarului »Swoboda«, şi câtva timp presidentul sobraniei. † 1889.

Stokvis, *Barend Iosif,* medic, n. 1834 în Amsterdam; 1874 prof. de patologie. Scrieri: Patologia şi terapia boalei Diabetes mellitus, 1886; Patologia comparată a rasselor, 1890, ş. a.

Stol, massă în mişcare. S. se numesce îndeosebi cârdul de paseri, când sboară împreună, călĕtorind.

Stola, un vestmênt de distincţiune pentru matroanele romane. Se asemĕna mult cu tunica şi se purta deasupra acesteia, ajungênd până la pămênt. Astăḑi se numesce S. un ornat sacru propriu numai persoanelor ierarchice de grad mai înalt, cum sûnt: diaconii, preoţii şi archiereii. Fără S. sau *orariu* nici o funcţiune sacră nu se săvîrşesce, pentru aceea, în sens figurat, remuneraţiunea ce se dă preotului pentru funcţiuni sacre, încă se numesce S.

Stolberg, 1) *S. (Stollberg),* oraş industrial în guvernam. prus. Aachen, 13,532 loc. (1895); cameră de comerciu; mare industrie de oglinḑi, obiecte de cositor şi metal. Mine de cărbuni, fier, plumb şi zinc; fabrici de sticlă. 2) *S. am Harz,* oraş în guvernamentul prus. Merseburg, 2021 loc.; castel; loc principal al comiţiatului S.-Stolberg.

Stolnic se numia marele bucătar, care purta grije de masa voevoḑilor români.

Stolojan, *Anast.,* bărbat politic român, n. 1836 la Craiova, † 1900; după terminarea studiilor juridice la Paris, a fost numit procuror la Craiova, dar a devenit preste puţin timp advocat şi adeseori s'a ales deputat ca membru al partidului liberal. In cabinetul I. Brătianu a fost (Iulie 1879 până Iulie 1880) ministru al justiţiei şi (Febr. 1885 până Martie 1887) al domeniilor, asemenea în cabinetul Dim. Sturdza (Martie 1897 până Nov. 1898).

Stolon, (botan.) tulpină tîrâtoare, purtând pe ea frunze ordinare, sau solzi; desvoaltă rădăcini adventive şi noui tulpini aeriane, s. e. la Frag, *Potentilla,* Tămâiţă, *Hieraciumpilosella, Saxifraga,* ş. a. (v. şi Marcotagiu).

Stolp, oraş în guvernamentul prus. Köslin, 24,845 loc. (1895); castel; filiala băncii imper.; gimnasiu; prelucrare de chichlibar, industrie de fier, comerciu maritim; port la Baltica: *Stolpmünde,* cu băi de mare.

Stolzita, mineral, wolframat de plumb, tetragonal; rar la Zimwald, Cognimbo.

Stoma, *(grec.)* gură, îmbucătură, vĕrsarea unui rîu.

Stomac, lărgirea sacciformă a canalului intestinal între esofag şi duoden. S. e aşezat în partea super. a abdomenului, de-a stânga, în parte acoperit de coaste. In el se întêmplă partea cea mai însemnată a procesului digestiv. Forma S.-lui e aproape semilunară, cu o margine superioară mai scurtă şi concavă şi una inferioară mai lungă şi convexă. Lungimea lui e de 25—30 cm. şi lăţimea de 9—12 cm., iar capacitatea de 3—5 l. Intrarea din esofag în S. se numesce *cardia* şi ieşirea din S. în intestinul subţire *pylorus.* Păreţii S.-lui se compun din un strat de mucoasă, un strat de fibre musculare şi învĕlişul peritoneal. In membrana mucoasă se găsesc glandele digestive, cari secretează sucul gastric. (v. şi art. Digestiune.)

Stomacace, stomatită ulceroasă idiopatică; formaţiune de ulceraţiuni pe gingii, cari se distrug repede şi cari provoacă pe părţile vecine tumefacţia mucoasei gurei, secreţiune abondentă de salivă, însoţite de un miros neplăcut, pătrunḑĕtor. S. se observă la diabetici, în scorbut, la scrofuloşi precum şi la persoane, cari nu îngrijesc în mod suficient de dinţii lor încât se favorisează depositele de tartru.

Stomate, (botan.) celule speciale interpuse celulelor obicinuite din epiderma frunzelor şi tulpinilor. O stomată e formată din 2 celule, fiecare avênd forma de rinichiu sau bob de fasole, aşezate aşa că se privesc prin feţele lor scobite, lăsând între ele o mică deschidere, *osteola.* Prin osteolă poate trece aer, vapori de apă în spaţiul de sub S., camera sub-stomatică, sau invers. Prin urmare S. sûnt nisce aparate cari permit schimburi de gaze între mediul extern şi interiorul plantei (v. Difusiune); acestea sûnt *S. aerifere.* Alte S. sûnt *aquifere* sau *hydatode* (v. ac.). S. sûnt în special numeroase pe frunze; pe un mm². sûnt 50—200, pot fi chiar 600—700, ori pe ambele feţe ale frunzei, sau mai mult pe faţa inferioară; lipsesc la frunzele cu totul acoperite de apă, iar la cele plutitoare sûnt numai pe faţa lor superioară. S. sûnt aşezate la nivelul celoralalte celule epidermice, ori mai jos ca ele, ori localisate numai în fundul unor cripte, ca la Leandru. S. tinere au în lăuntrul celulelor lor clorofilă; la lumină de obiceiu au osteola deschisă, iar la întunerec închisă. [S. Şt. R.]

Stomatitis, 1) *S. aphtoasă, S. vesiculară,* afte a cavităţii bucale. Plăci cenuşii, ovale încungiurate de o zonă îngustă de vase injectate, localisate pe mucoasa buzelor, a obrazilor, a gingeilor, a limbei şi a vĕlului palatin.

2) *Stomatitis catarrhalis,* varietate de S., caracterisată prin roşeaţa şi tumefacţia mucoasei gurei, fără să se formeze ulceraţiuni.

Stomatopoda, ordin de Crustacei, avênd corpul alungit, cu carapacea moale, care nu acopere ultimele 3 segmente toracice, 5 părechi maxilipede; branchiile tufoase aşezate pe picioarele abdominale. Trăiesc în mările calde şi se hrănesc cu animale marine. *Squilla,* crustaceu translucid verde cu pete roşii, trăiesce în Mediterana.

Stone, mĕsură comercială, v. Avoirdupois.

Storast, v. Styrax.

Storesci, com. rur. în Rom., j. Botoşani. Pe teritoriul com. undulează dealuri pietroase. E formată din 2 sate, cu 1740 loc.

Storck, 1) *S., Carol,* sculptor, n. 1826 în Hanau (Germania), † 1887 în Bucuresci. A făcut in Paris studii speciale. A sculptat în lemn biserica Curtea de Argeş. In marmoră Domniţa Balaşa, regina Elisabeta (ca soră de caritate pe câmpul de resboiu), busturile Maiestăţilor şi alte busturi, între cari mai multe decorează sala parlamentului român. In fine: monumentele comem. dela Griviţa, Prahova şi Vidin, etc. Dela 1856 până la moarte a fost profesor de sculptură la şcoala de Bele-Arte din Bucuresci.

2) *Storck, Carol,* fiul celui precedent, n. 1854 în Bucuresci, distins elev al şcoalelor înalte de sculptură din străinătate (Florenza, Philadelphia),

a executat în marmoră statua doamnei Ana Davila, Forța și Prudența (pentru fațada palatului de justiție), etc., și neîntrecute lucrări de architectură.

Store, *(franc.)* perdea de fereastră, rulou. S., *(engl.)* magazie, provisiune.

Storno, *(ital.)* reîntoarcere. In contabilitate terminul *stornare* însemnează rectificarea unei greșeli de contare prin înscrierea posterioară a unui contra-articol nou (S. sau Ristorno). In afaceri de asigurare se dice S. desființarea contractului de asigurare.

Storojineț, comună rur., tîrg, parochie, moșie boierească în Bucov., căpit. și j. Storojineț, are 5896 loc. (2287 ort.-or., 1375 rom.-cat. și uniți, 132 protest., 2102 mos.), 4 școale primare de băieți și fetițe, 1 școală de coșarcărie, parochie rom.-cat., sinagogă; e scaunul căpitănatului și al județului, stațiune de cale ferată; cabinet de lectură »Craiu nou«. Moșia fam. Flondor.

Storoneț, com. rur. în Bucov., căpit. Vijnița, j. Putila, are 1261 loc. (837 ort.-or., 137 rom.-cat., 287 mos.).

Storthing, corpurile legiuitoare ale Norvegiei; se compun din 2 camere: Lagthing și Odelsthing.

Stowe, *(Beecher St.,* pron. Bicersto), *Hariet,* scriitoare americană, n. 1812; fica renumitului teolog Lyman Beecher, măr. 1836 după prof. de teol. Calvin E. Stowe. A devenit celebră prin romanul »Mude Toms cabin« (tradus în toate limbile culte), în care zugrăvesce starea deplorabilă a sclavilor negri din statele amer. de sud.

Strabismus, defect în privire, ochi încrucișați, șași, sbanchi (ciacâri, chioși, ciocuși). In popor se crede că se țin copiii mici rĕu de se fac încrucișați, dar causa zace mai mult în formațiunea ochilor. Este *S. alternant,* adecă când cu un ochiu, când cu celalalt, apoi *periodic* și în fine *constant.* Mai deosebim: *S. convergent,* încrucișare în lăuntru, mai des la persoane lungi la vedere (ipermetropi), și *divergent,* în afară, la cele scurte la vedere (miopi). Corigênd de timpuriu, cu ochielari, aceste defecte în formațiunea ochilor, adesea și S. se poate înlătura, dar mai târdiu numai operațiunea poate face ca să dispară.

Strabon, celebru geograf grec, n. 63 a. Chr., † 23; a călĕtorit mult, și ca resultat al călĕtoriilor sale la bĕtrânețe a scris prima geografie sciințifică: »Geographika«, care cuprinde critica geografilor anteriori cu descrierea Europei, Asiei și Africei.

Strabotomia, operațiunea care îndrepteazǎ ochii încrucișați. (v. Strabismus).

Străbun, părinții părinților, înaintașii.

Străc, pasere, v. Barza.

Strachinescl, fost schit în Rom., j. Vâlcea, după legendă fundat înainte cu 150 ani de către nisce hoți. Adi e ruină.

Strachino, brânză grasă, ce se fabrică în Lombardia. Piața principală Gorgonzola.

Strada, drum într'un oraș, uliță. Iluminarea S.-lor, v. Iluminat.

Stradivari, *Ant.,* cel mai mare măiestru al facturei instrumentelor de arcuș, n. 1644 în Cremona, † 18 Dec. 1737. Elev al lui N. Amati, duse arta facturei acestor instrumente la o perfecțiune neîntrecută. Inălțimea și grosimea fasciilor laterale, curbura tablelor, forma și locul urechilor, lustrul, arcușul, toate au fost cu îngrijire studiate și precisate de dînsul. A avut 11 copii, dintre cari doi i-au fost elevi și i-au succedat ca factori: *Francesco S.* (1671—1743) și *Omobono S.* (1679—1742). Intre elevii lui numeră și pe celebrul C. Bergonzi. [T. C.]

Strale (țoale), pături lățoase de lână pentru învĕlit; aceste lațe se obțin după țesere prin dârstire. S. se văpsesc în deosebite colori și industria lor se practică în particular de către Români.

Străinii în Rom., după vechiul obiceiu al pămêntului, nu se bucurau toți, fără deosebire, de aceeași condiție juridică. S. ortodoxi sau pravoslavnici, se bucurau de aceleași drepturi civile ca și Românii; puteau să se însoare cu pămêntence, să devină prin această căsătorie cetățeni și să cumpere sau să dobândească moșii. Catolicii, protestanții sau luteranii, nu puteau contracta căsătorii, fiind de altă lege, nici nu puteau dobândi moșii. (După unele documente puteau cumpĕra și vii.) In orașe însă aveau dreptul să cumpere case și prăvălii, să-și construiască biserici și ori ce institute de cultură și de binefacere. Ereticii armeni erau considerați ca necreștini, dar cari cu toate acestea se bucurau de aceleași drepturi de cari se bucurau catolicii și protestanții. Anticreștinii ovrei au dat mult de lucru legiuitorului român și afară de dreptul de a cumpĕra vii, se bucurau de aceleași drepturi ca și Armenii. In fine Mohamedanii, deși erau suzeranii României, erau incapabili de ori ce drept civil, afară numai de facultatea de a face comerciu, și acesta numai cu ridicata și în anumite orașe și porturi. Regulamentul organic (1832) fiind mai mult o lege de organisare politică și administrativă, nu aduse inovațiuni însemnate în ceea ce privesce condiția civilă a S.-lor, dar se întroduse mica împămêntenire și se luă dreptul de naturalisare (v. ac.) din mâna domnilor, atribuindu-se obșteștei adunări. De aci înainte S., de ori ce rit ar fi fost, nu mai puteau deveni nici ei nici fiii lor, cetățeni prin căsătorie cu o pămênteancă. Prin convenția dela Paris (1858) »Moldovenii și Românii, de ori ce rit creștin, (prin urmare și catolicii sau cei uniți), se vor bucura de o potrivă de drepturi politice. Exercitarea acestor drepturi se va puté întinde și la celelalte culturi prin disposiții legislative.« (Art. 46). Intre legile mai importante vine, în ordinea cronologică, legea din 1864, relativă la drepturile străinilor domiciliați în țeară de a cumpĕra proprietăți imobiliare. Această lege este mai puțin liberală decât a lui Ghica din 1840, căci pe lângă condiția creștinătății mai adăuga și pe a reciprocității, necunoscută de vechile legiuiri. La 1865 se pune în vigoare actualul cod civil, care fiind aproape copiat după codul Napoleon, condiția civilă a străinilor în România este identică cu acea a străinilor din Francia și din celelalte țeri, unde acel codice fusese întrodus. La 1866 se votează constituțiunea actuală, care prin art. 7 întroduse din nou restricțiunea creștinătații, basată pe vechiul obiceiu al pămêntului. Această restricțiune aduse revisuirea constituției în 1879, pentru a fi pusă în armonie cu art. 44 din tratatul dela Berlin (1878), și care modificare a art. 7 din disa constituție, dispune: »Diferința de credințe religioase și confesiuni nu constitue în România o

piedecă spre a dobândí drepturi civile și politice și a le exercita, etc.« Dar tot în același articol și tot cu aceea ocasiune se făcù, din dobândirea de moșii sau pămênturi, un drept politic; § 5 dispune: »Numai Românii sau cei naturalisați români pot dobândí imobile rurale în România. Drepturile până acum câștigate sûnt respectate.« Cu modul acesta S. în România are aceeaș condiție civilă sau juridică pe care S. o are în general în țerile cele mai culte și mai civilisate din Europa și din America.

[Val. Urșianu.]

Straja, veche comună rur. și moșie mănăstirească în Bucovina, căp. Rădăuț, j. Seletin, cu 3451 loc. (3109 ort.-or., 173 rom.-cat. și uniți, 24 protest., 145 mos.), 1 școală primară, cabinet de lectură »Paza«, fabrică de scândurele pentru resonanțe și de ciment. Istoria comunei este publicată de D. Dan (Cernăuț 1897).

Strajan, *Mihail*, profesor și scriitor rom., n. 2 Oct. 1841 în Tür, lângă Blaj (Trans.). Absolvând în acest oraș liceul și trecênd cu distincțiune examenul de maturitate, a urmat un an la facultatea de drept din Sibiiu, ca stipendist al Asociațiunii transilvane. Apoi, înființându-se atunci în Bucuresci facultatea de litere, a trecut ací, și la 1868, luând diploma de licență în litere și filosofie, a fost trimis de stat pentru continuarea studiilor în Francia și Germania, de unde s'a întors 1872 cu gradul de Dr. filos. De atunci a funcționat ca prof. la șc. sec. din Iași, Botoșani, Bucuresci, și dela 1881 la liceul »Carol I« din Craiova. Dela 1888 a avut ací aproape 9 ani și funcțiunea de director al internatului dela acest liceu și cea de bibliotecar. Dela 1884—1902 a organisat și înmulțit biblioteca liceului cu mai bine de 5500 volume. E membru al câtorva societăți culturale; a fost president al soc. »Basarab pentru ajutorul școlarilor lipsiți de mijloace« și membru al soc. »Junimea«, și colaborator al »Convorbirilor literare« și al »Enciclopediei române«. Afară de articolele scrise prin deosebite reviste și diare, a publicat: Manual de gramatica română, Manual de gram. ital., Principii de literatură, estetică și poetică, Epistolar, Chestiuni literare și pedagogice; disertațiuni în broșuri despre Grădinile de copii, Inceputul renascerii naționale prin școale sau despre episcopul P. P. Aron; Insemnătatea dilei de 3/15 Maiu 1848 și un Apel către Români, făcute din însărcinarea comitetului secțiunei craiovene a Ligei pentru unitatea culturală a tuturor Românilor; Despre Ideal, Eliade Rădulescu; Istoria școalelor poporale (în »Invêțătorul« din Bucuresci, 1879—80). A fost premiat de două ori de Academia română pentru scrieri didactice; a primit decorațiunile: Benemerenti, Coroana României și Resplata muncei. Dela 1 Sept. 1902 pensionar, trăiesce acum în Bucuresci.

Strajnic, *(slav.) Patimar*, carte rituală a bisericei orientale, în care se cuprinde ordul serviciului divin prescris pe septămâna cea mare a patimilor. S. formează altcum o parte întregitoare a Triodului.

Strakosch, *Alexandru*, recitator, n. 1845 în Eperjes (Ung.), a fost actor și măiestru de declamațiune sub Laube. Ca recitator și-a făcut nume mai ales în America.

Stralcio, *(ital.)* termin comercial pentru lichidațiune, desființarea unei intreprinderi comerciale.

Stralsund, guvernam. în provincia prusiană Pomerania, 4010 km², cu 214,405 loc. (1895). *Capitala S.*, 30,097 loc.; casa sfatului (din secl. XIV) cu museu; gimnasiu, școală de navigație, seminariu de învêțătoare, institut de surdomuți; port, cameră de comerciu, filiala băncii imper., comerciu maritim; fabrici de cărți de joc. S. a fost un însemnat oraș hanseatic și până la 1873 fortăreață. 1628 memorabilul asediu al lui Wallenstein. 1678 și 1715 ocupat de Prusiaci.

Strămătura, lână pieptenată și văpsită, care o întrebuințează țerancele la țesĕturile lor de casă.

Strâmba mare, com. rur. în Rom., j. Vlașca, compusă din 3 căt., cu 1515 loc. Aici a fost vechiul sat Hulubesci, în jurul căruia ar fi decurs lupta dela Călugăreni între Mihaiu și Sinan pașa.

Stramin, (merc.) țesĕtură; *S. de bumbac*, țesut incrucișat din tort gros, rĕsucit din mai multe fire, cu găuri, deschidĕturi pătrate. Este tare scrobit și servesce la căptușeală și brodat.

Strana, *(slav.)* locul destinat pentru cântăreți și așezat pe ambele părți sau laturi ale corului în presbiteriul bisericii.

Strangulațiune, v. Spânzurare.

Stranguria, (med.) sin. cu Bradysuria (v. ac.).

Straniu, ciudat, bizar, curios.

Strănut, mișcare reflexă, provocat mai ales de nervul trigemin. S. se începe prin o inspirație profundă, apoi se așează limba pe arcurile palatine posterioare și închide astfel căile respiratoare atât către nas cât și către gură; în fine urmează o expirație forțată.

Strapața, v. Oboseala.

Strassburg, fortăreață, residența locțiitorului german din Alsacia-Lorena, 2 km. dela Rin, încungiurată de 13 forturi pe ambii țermuri ai Rinului, 135,608 loc. (1895). Statua lui Gutenberg, a lui Kléber pe piețele cu acelaș nume; renumită bis. (Münster, cu 3 năi, 3 portale, turn de 142 m., organe și orologiu renumit), noul palat imperial, castel (fostă reșed. episc., acum museu), palatul locțiitorului, teatru, universitate nouă, etc. Mari ateliere de artilerie; episcopie; universitate (fund. 1621); biblioteca de 700,000 vol.; liceu, 2 gimnasii, 2 școale reale, școală de industrie artistică, seminar preoțesc și pedagogic, 2 institute de surdo-muți; cameră de comerciu, filiala băncii imper.; fabrici de tutun, mașine, tapete, hârtie, instrumente mus., delicatese, bere. Vechiul *Argentoratum*, întemeiat pe vremea lui August; în evul mediu oraș imper. germ., 30 Sept. 1681 încorporat Franciei cu forța, 27 Sept. 1870 după asediu îndelungat, luat de Germani.

Strassburger, *Ed.*, fost profesor de botanică la Jena, actual la Bonn, n. 1844. Anatomist de frunte; numeroase scrieri: despre Azolla (1872); Conifere și Gnetacee (1879); Angiosperme și Gimnosperme (1880); formarea și divisiunea celulelor, structura și crescerea membranei vegetale (1882); botanica practică (1902); tratat de botanică (1902), ș. a.

Strat, *Ioan*, economist și om politic român, n. 1836 la Roman, † 1879. După absolvarea stud. juridice la Berlin e numit 1860 prof. de economia polit. la univ. din Iași, trece apoi 1864 membru al consiliului de stat la Bucuresci. Câteva luni ministru de culte (Iulie 1866 până Martie 1867) și de finanțe (Ian.—Apr. 1870),

S. a avut mai ales însemnătate ca agent diplomatic la Paris (1870) și la Constantinopole. Dela el: Economia politică (1869). (Cf. Aus dem Leben König Carls, vol. II, p. 99—103 și T. Maiorescu, Disc. Parlam. vol. I și II.)

Strat cald sau *pat cald* se numesce resadnița (v. ac.) când servesce sau spre a ierna plante în lipsa florăriilor sau spre forțare, s. e. de legume, de fructe, precum fragi, crastaveți și alte trufandale, sau de flori, așa: trandafiri de lună, zambile, ș. a.

Strategia, sciința și arta pregătirei și conducerei resboiului. Se compune din *organica:* pregătirea materialului și a personalului din timp de pace. *Logica:* pregătirea marșurilor și staționărilor. *Tactica:* conducerea trupelor pe câmpul de luptă.

Stratford on Avon, oraș în cottul engl. Warwick, 8318 loc. (1891); renumit prin faptul, că aci s'a născut și aci a murit Shakespeare, căruia i-s'a ridicat aci un monument.

Stratificațiune, dispozițiunea terenurilor în strate suprapuse.

Stratigrafia, o parte din geologie care se ocupă cu studiul rocelor stratificate. .

Stratiomydae, familie a insectelor diptere, cari au trompa cu 4 țepi rudimentari ce nu produc înțepături. In repaus aripile sûnt întinse pe corp și nu acoper laturile din causa lățimei corpului. *Stratiomys* respândit în lumea întreagă, are larva alungită subțiată la capete și laturile iarăși subțiate și aceste larve aquatice se mișcă ca și cele de țințar cu capul în jos.

Stratiot, soldat; *Stratiocrația,* domnia militară.

Stratiotes L. (botan.) gen de plante din familia Hydrocharideae, tribul Stratioteae cu ovar 6-locular. Cuprinde o singură specie *S. aloides* L., indigenă în Europa »foarfeca bălții«, cultivată uneori mai ales ca plantă de aquarii. [A. Pr.]

Stratioți, călăreți ușori din Albania și Morea; în secl. XVI erau în serviciul Veneției, Franciei și Spaniei.

Stratus, *(lat.)* masse, pături de negură în atmosfera înaltă.

Strauss, *David Friedr.* (1808—74), renumit scriitor german, filosof din școala lui Hegel și teolog. Cu studii făcute în Würzburg și Tübingen, deveni celebru prin opul sěu: »Das Leben Jesu«, în 2 tom., 1835, în care caută să arete, că toate câte se ḑic despre Isus la evangeliști sûnt mituri create după tipul povestirilor mesiane, după cum erau acele în credința oamenilor din cei dintâi secoli ai creștinismului. El neagă realitatea minunilor, persoana istorică a lui Isus și în consequență ajunge la resultate foarte funeste pentru viața religioasă a omenimei. Opere mai însemnate: Der Christus des Glaubens und der Jesus der Geschichte, 1865; Der alte und der neue Glaube, 1872. Ediț. compl. de Ed. Zeller, 12 tom., 1876—78. [Pl.]

Strauss, nume purtat de un mare numěr de musicanți germani. 1) *Joseph S.,* violinist și șef de orchestră (n. 1793 în Brünn, † 1866 în Baden), compositor de musică de cameră, uverturi, cantate, un Te Deum, un oratoriu »Judith« și mai multe opere, dintre cari unele representate cu succes. 2) *Johann S. tatăl* (n. 14 Martie 1804, † 25 Sept. 1849), a scris un mare numěr (250) de marșuri, potpuriuri și mai cu samă valsuri, cari l-au făcut celebru. Trei fii ai sěi: 3) *Johann S.* (n. 25 Oct. 1825, † 4 Iun. 1899). 4) *Joseph S.* (n. 1827, † 22 Iulie 1870) și 5) *Eduard S.* (n. 15 Martie 1835), au continuat tradițiunile tatălui lor, producênd o nemărginită serie de valsuri, polci ș. a. arii de dans. Intre aceștia mai cu samă Johann S. s'a distins mai mult, atât prin valsurile sale cât și prin mai multe operete, representate cu mult succes (Fledermaus, Karneval in Rom, Lustige Krieg, ș. a.). [T. C.]

Stravestire, îmbrăcare în vestminte străine; în literatură: parodie (v. ac.).

Strechia, *(Oestres),* insecte diptere foarte periculoase, căci atacă calul, oaia, boul. In timpul verei S. de cal își depune ouěle pe spatele și genunchii cailor. Din ouě ies larvele, și calul lingându-și pěrul introduce în gura lui aceste larve, cari apoi ajung în stomac și pe urmă trec în intestine, apoi sûnt date afară spre a-și isprăví metamorfosa. *S. de bou* depune ouěle în micile răni ce le face în pielea vitei. Din causa atacului acestor insecte animalele aleargă în toate părțile, unele se duc în apele din apropiere și țeranii ḑic că »le-a apucat S.«

Stremayr, *Carol,* om de stat austriac, n. 1823 în Graz, a fost ministru de instrucție, interne și justiție. In 1880 e numit membru în senatul imperial, în 1891 președintele Curiei.

Strêmbă-lemne, în pov. românesci e urieș al pădurii, pe care un fět frumos îl primesce de ortac și ajutător, precum pe Sfarmă-pietri (v. ac.)

Strepezire, stare patologică a gingeilor, provocată de influența unor sucuri acre; e împreunată cu dureri. Dinții strepezesc, când se mănâncă s. e. mere acre, necoapte.

Strepitoso sau *Con strepito (ital.)* sgomotos, în musică, ca termin de expresiune.

Strepsiptere, ordin al clasei Insectelor avênd următoarele caractere: sûnt parasite pe Hymenoptere cu aparat bucal redus, aripile anterioare rudimentare au forme de solzi, aripile posterioare desvoltate. Femelele sûnt fără aripi și fără picioare, ele sûnt vermiforme și stau totdeuna în învělișul de pupă.

Streptococcus, *(Torula),* bacterii în forma de salbe de mărgele formate din celule rotunde sau ovale. *Staphylococcus,* grămeḑi de formă iregulară din asemenea bacterii.

Streșina, acoperiș; îndeosebi partea de dinainte a coperișului preste care se scurge ploaia.

Stretta, *(ital.)* in musică, una din părțile esențiale ale fugei (v. ac.).

Strichnina, $C^{21} H^{22} N^{2} O^{2}$, un alcaloid ce se găsesce în mai multe plante din specia Stridinos, ca Stridinos, Nux vomica, Strichnos Ignatii, etc. Ea formează cristale octaedrice incolore, cu gust foarte amar. Intră printre medicamentele toxice foarte energice, avênd o acțiune asupra coloanei vertebrale. Se întrebuințează în medicină contra epilepsiei și paralisiei.

Strictura, *stenosă, atresie, stenochorie,* strîmtarea diferitelor canale, orificii naturale ale organismului, produsă de diferite cause, precum: compresiunea, în urma cicatricelor, prin inflamație; S. spastice, organice; s. e. S. esofagului, a uretrei, a laringelui, atresia vaginului, etc.

Strident, șuierător, rěsbitor.

Stridia, *(Ostrea edulis* L.), molusc lamellibranchiat din familia Ostreidae, având valvele neregulate şi neegale: una este groasă şi bombată, ceealaltă subţire şi plană. Prin ajutorul valvei groase ele se lipesc de diferite obiecte. Trăiesc de obiceiu în colonii în apropierea ţermurilor continentelor şi insulelor. Ele se culeg din mare cu un fel de sac de fier, se lasă 2—3 ani în nisce lacuri făcute lângă mare şi numite parcuri de stridii. Cultura S.-lor se numesce *Ostreicultură,* aceste culturi se fac în Francia, Anglia, Belgia, Olanda, Statele-Unite. După Dr. Gr. Antipa (Studii asupra pescăriilor din România 1895) se găsesc S. şi pe ţermurul român al Mării Negre în apropiere de Mangalia.

Stridie, *Leon,* alt nume dat lui Leon Tomşa (v. ac.).

Stridor, (med.) termin pentru sunetul fluerător sau şuerător, ce se aude la respiraţie în casuri de stenosă a laringelui.

Striga, numire ce poporul românesc dă în general fluturilor de noapte (Gorj), afară de fluturele gândacului de mătasă.

Striga, (Strix flammea), pasere de noapte, v. Buhe.

Strigături, *chiuituri,* versuri scurte, mai ales satirice, erotice, pe cari ficiorii le cântă, le strigă mai mult, în tactul musicei, jucând înşişi. La sfîrşitul fiecărei strigături, în multe locuri, ficiorii chiuie, de aici se numesc apoi şi chiuituri.

Strigidae, fam. de paseri răpitoare nocturne cu genurile: Strix [Buha şi Cucuveaua (v. ac.)], Syrnium, Nyctea, Carine, Speotyto, Bubo, Asio, Pisorhina şi Smylonix.

Strigoi, după credinţa pop. sûnt oamenii, cari se nasc cu perdea pe cap. Se crede, că S. au codiţă. După ce mor se îngroapă cu faţa în jos, li-se pune în gură un căţel de usturoiu, sau li-se împlântă o ţeapă în inimă, ori li-se leagă trupul cu rug, etc., ca să nu poată ieşí noaptea din groapă. Când ies (mai ales în noaptea Sf. Andreiu), iau laptele dela vaci, sug sângele, sau rod inima rudeniilor din viaţă. De aceea membrii familiei, din care a ieşit un S., după moartea lui sûnt chinuiţi de frică. Tot asemenea e chinuită femeia, ai cărei copii au murit nebotezaţi, cari iaraşi trec în S. Credinţa în S, numiţi şi *şiscoi* şi *pricolici,* e generală la toate popoarele; mai există şi aḑi ca o reminiscenţă a păgânismului.

Strigoiul sau vampirul (v. ac.).

Strigoniu, v. Esztergom.

Strigonj sau *Stribog, Strybon, Strior,* la Slavi ḑeul vêntului.

Strihaea, com. rur. în Rom., j. Mehedinţ, în valea Motrului; are 6 cât., cu 6000 loc. Se ḑice, că ar fi residat aici banii Oltului.

Strileţchi-Cut, comună rur. şi moşie mănăst. în Bucov., căpit. şi j. Cernăuţ, are 1748 loc. (1711 ort.-or., 8 rom.-cat., 29 mos.).

Strîmtoare de mare, partea îngustă a unei mări, virîtă între două părţi de uscat şi legând două mări.

Strîmtoare de pământ, v. Istm.

Strîmtura, (magh *Szurdok),* comună mică în Maramurěş, cu 2835 loc. români şi 209 Ovrei. Moşia familiei Teleky. Parochie română cu biserica şi şcoală.

Stringendo, *(ital.)* în musică: grăbind mişcarea.

Stringocephalus, (Paleont.), gen de Brachiopod fosil, tip de familie cu caracterele: scoică circulară cu marginea cardinală rotundă. Sub vîrful valvulei mari are un deltidium cu deschiḑĕtură. Apofisa cardinală a valvulei mici foarte mare, aşa că aproape atinge pe cea mare. Spiralele brachiale pe marginea scoicei, cu prelungiri radiale cătră interior. Specia *Str. Burtini* s'a găsit în Dev. med. (Germ.) şi o alta în Silur. sup. [I. P. Voiteşti.]

Strivire, a sdrobí, a călca în picioare, a cutropí.

Strivitor, (med.) v. Ecrasor.

Strobil, v. Con.

Stroescl, com. rurală în Rom., j. Vâlcea, se compune din 2 cât., cu 3290 loc.

Stroesco, *Mihail V.,* filantrop rom, n. 1836 dintr'o familie fruntaşă şi bogată basarabiană. A studiat în Chişineu, a întrat în armata rusă de unde repăşind după 6 ani a ascultat în Petersburg studiile naturale, completate în doi ani la Paris. La 1868 s'a căsătorit cu Elisa Nedelcovici. A donat guvernului român 50,000 ruble pentru ajutorarea şcoalelor sătesci, Asociaţiunei pentru sprijinirea meseriaşilor din Braşov suma de 25,000 fl. sub numele: »Fundaţiunea soţilor Mihail şi Elisa Stroesco«, a contribuit cu sume mari la fondurile: Atheneului român, Asilului Elena Doamna, Societăţii Curtea de Argeş, etc. Pentru clădirea şi susţinerea unui spital în satul Pocimbăut de pe moşia sa din Basarabia, a testat întreaga sa avere, la sfîrşitul vieţii în 15/27 Iunie 1889.

Strofa, o combinaţiune dela 2—8 versuri, şi foarte rar până la 9 sau 10. Versurile unei S. sûnt de regulă legate între sine prin unitatea înţelesului şi prin identitatea rimei şi metrului. Uneori rimele şi metrul variază din o S. în alta, şi înţelesul se completează în S. următoare. S. se mai numesc şi *stanţe,* şi *cuplete* (v. ac.). Cele de câte 2 versuri se ḑic *distichuri,* de câte 3 versuri *terţine* (v. ac.), de câte 6 versuri *sextine,* de câte 8 versuri *octave* (v. ac). *Distichul elegiei* e compus dintr'un hexametru şi un pentametru (v. ac.). Poesia poporală română nu e împărţită în S., numai cea artistică.

Stroganow, numele unei vechi şi renumite familii nobiliare din Rusia. *Sergej S.* († 1882), preşedintele societăţii ist. şi arch. rusesci a publicat: Recueil d'antiquités de la Scythie, etc. Acesta a înfiinţat o şcoală de pictură în Moscva, care se susţine din fundaţiunea lăsată de el.

Stroici, *Luca,* mare logofět al Moldovei, a publicat la 1573 »Tatăl nostru«, cu litere latine.

Stroiescii de lângă oraşul Suceava, comună rur. (cu cătunele: Gropile, Pripasna şi Toloaca) şi moşie boierească în Bucov., căpit. şi j. Suceava, are 2341 loc. (2205 ort.-or., 36 rom.-cat., 20 protest., 80 mos.), 1 şcoală primară.

Stroiescii pe Prut, v. Gogolina şi Noosuliţa.

Stroma, (botan.) filamente myceliale de Ciuperci (v. ac.), strîns unite între ele, formând lame mari sau cordoane ca nisce rădăcini, ḑise şi *rhizomorpha* din aceeastă causă; are structură pseudoparenchimatoasă.

Stromboli, insulă, v. Lipare.

Strombul uriaş, *(Strombus gigas),* un molusc din ordinul Prosobranchiatelor, fam. Strombidelor, are o ghioace mare şi tare, pe partea superioară cu un con spiral. Coloarea albă-tran-

dafirie. Trăiesce în marea Antilelor. Se folosesce ca ornament pe rozoarele grădinilor și ca vas pentru flori. Lungimea ghioacei până la 35 cm., greutatea până la $2^1/_4$ kg.

Stromeierit, mineral, sulfură de argint și de cupru.

Strongylidae, o familie a viermilor nematozi, caracterisată prin orificiul genital mascul situat la extremitatea posterioară a corpului în fundul unei pungi, a cărei margine are papile.

Strongylus, vierme nematod din familia Strongylidae, avênd gura încungiurată de șese papile, extremitatea posterioară a masculului cu o pungă discoidală; douĕ spicule egale, orificiul genital femel apropiat de extremitatea posterioară. Trăiesce în aparatul respirator. *S filaria* trăiesce în bronchiile berbecului. *S. paradoxus* în bronchiile porcului.

Strontianita, mineral, carbonat de stronțiu, rombic, incolor, alb-verḑuiu; la Strontian (Scoția) Claustal, etc.

Stronțiu, un metal galben auriu, cu greut. spec. de 2·54, care în contact cu aerul se oxidează repede. El nu se găsesce liber în natură. In combinațiuni e bivalent.

Strophanthus DC., (botan.) gen din fam. Apocynaceae, tribul Echitideae, cuprinde arbuști sau arbusculi și are vr'o 18 specii, respândite prin Asia și Africa tropicală, o specie cresce în sudul Africei. Semințele de *S. hispidus* DC. și *S. Kombe* Oliver. sûnt foarte toxice din causa unui principiu numit *strophantina* și care face tocmai ca aceste semințe să fie cu succes întrebuințate contra boalelor de inimă și mai cu samă spre a combate degenerescența grăsoasă a acestui organ. [Z. C. P.]

Strophulus, (med.) exantem ce se ivesce la copii mici, cari sug âncă. Pe piele se ivesc mici noduleţe, de coloare roșietică, cari după câteva ḑile dispar prin descuamațiune. E provocat mai ales de indigestiuni.

Strossmayer, *Iosif George,* episcop la Diakovár, conte roman, asistent la sediul potificial, n. 4 Febr. 1815 în Eszék din părinți de rând, de origine Germani din Linz. A studiat teologia în Pesta și Viena, unde a fost promovat Dr. A fost câțiva ani prof. la liceul din Zagrab, iar în 1847 director al inst. Sf. Augustin din Viena și predicator de curte. In 1849 fù numit episcop la Diakovár. Pe timpul absolutismului a luptat contra germanisării și condus de principiul: totul pentru credință și patrie, și-a pus toată nisuința ca să deștepte în popor simțul național prin cultură și literatură. In scopul acesta a ajutat pe mulți tineri slavi la studiile mai înalte, precum și școalele din Croația. A întemeiat in Diakovár gimnasiu, școală sup. de fete, seminariu și preparandie (școală normală de institutori). S. este mecenatul generos al scriitorilor sud-slavici și sprijinitorul cel mai puternic al tuturor mișcărilor culturale din Croația. Lui i-se datoresce în mare parte și înființarea academiei croate și a universității din Zagrab. Pe terenul politic a luptat mult pentru autonomia Croației, mai ales cu ocasiunea încheierii pactului din 1867, când pentru intransigența sa a fost exilat și a petrecut câtva timp la Paris. In 1888 a fost aspru mustrat de către M. S. împ. Francisc Iosif I pentru o telegramă de felicitare trimisă cu ocasiunea serbărilor panslave din Kiev. [Dr. I. R.]

Strousberg, *Bethel Henry,* mare antreprenor, n. 1823 în Neidenburg (Prusia). De origine Israelit, a fost botezat în Londra, unde era funcționar comercial. La 1861 are aici, împreună cu un consorțiu englez, cea mai mare întreprindere de căi ferate în Berlin; la 1863 ia întreprinderi în Ungaria și 1870 vine în România, unde ia concesiunea construirei și exploatării căilor fer. Bucuresci-Vêrciorova și Buc.-Iași. Concesiunea aceasta a dat nascere la mari procese și conflicte, și a fost rescumpĕrată mai târḑiu de statul român. 1875 S. ia concesiuni în Rusia, unde dă faliment. † 1884 în Berlin.

Structura, modul de construcțiune; disposițiunea părților unui corp organisat.

Strugure, *Struguri, Poamă* (Moldova), fructele comestibile de Vitis vinifera L. (v. ac.).

Strugurel, *Strugurei,* fructele comestibile de Ribes rubrum L. (v. ac.).

Struma, *(lat.)* gușa (v. ac.).

Struma, (turc. *Karasu,* vechiul *Strymon),* rîu în Peninsula Balcanică, isvoresce în Bulgaria, curge prin lacul Tachyno, se varsă în Egeica, 330 km. lung.

Strumnița, cetățuie în Balcani, așezată pe vîrful unui munte. Pe timpul imperiului Româno-Bulgar, se credea inespugnabilă.

Struna, v. Coarda.

Struna cocoșului, (botan.) v. Cerastium.

Strunga, loc îngrădit sau o îngrăditură ușoară de nuiele ori trestie, portativă, pentru a ține vitele mari și mĕrunte la olaltă, ca să nu fugă ori să se împrăștie pe timp de ploaie și furtună.

Strunga, stațiune de vamă în Rom., j. Dâmbovița, în vîrful muntelui Padia; trecĕtoare în Transilvania pe la vama austro-ungară Guțanu.

Strunga, 1) S., com. rur. în Rom., j. Roman, compusă din 7 căt. cu 2007 loc. 2) S., stațiune balneară in Iași, în marginea pădurii cu acelaș nume. E cercetată de un numĕr mare de pacienți.

Struț sau *Strufionul (Struthio),* gen de pasere din ord. Cursores (alergătoarelor), dela care și-a luat numele familia Struthionidelor. Ca specii: *Struthio Camelus* (Struțul african), 2—5 m. înalt, cap mic, lat și fără pene. Gât lung, foarte mobil și gol. Corp proporțional cu înălțimea, e scurt și cu pene moi; chiar și penele din aripi și coadă sûnt pufoase și atîrnă în jos. Picioare lungi, fără pene, cu câte 2 degete, la cel intern cu o unghie turtită. Ochii mari, foarte mobili, cu gene și sprâncene. Coloarea bărbătușilor e neagră, a femeiușilor cenușie, afară de penele din aripi și coadă, cari sûnt albe. Trăiesce în cârduri prin deșerturile Africei și când sûnt atacați fug așa de repede de nu-i poți prinde călare. Ei au cuiburi in năsip unde depun 15—18 ouĕ albe, à $1^1/_2$ kgr. greutate unul, cari se clocesc singure. Ei se vênează pentru penele lor. *S. molybdophanes,* etc. [I. P. Voitești.]

Struvita, *(Quanita),* mineral, rombic, fosfat amoniacal de magnesiu; se formează în guano, cum de pildă în peșterile dela Skipton (Australia), etc.

Strychnina, v. Strichnina.

Strychnos L., (botan.) gen de plante lemnoase adese cățărătoare din fam. Loganiaceelor. Cuprinde vr'o 60 specii tropicale renumite ca plante

extrem de toxice (veninoase) aşa: *S. Nux vomica* L. din Estindia, usitată în medicină »turta lupului«, *S. guyanensis* Thonn. în America de sud (»urari«, »curare«) şi *S. Tiente* Lesch., în Java servesc la înveninarea săgeţilor. [A. Pr.]

Stryx, *(lat.)* v. Buhe.

Stuart, ilustră familie scoţiană, ce datează dela Robert II (1370).

1) *Stuart, Maria,* fica lui Iacob V, regele Scoţiei şi a Mariei I Guise, regina Scoţiei. La câteva ḑile după nascerea Mariei Stuart (1542), regele Iacob V a murit. In locul lui a domnit Maria I Guise, în numele fiicei sale. (v. Maria I Guise, Scoţia). In urma rĕsboaielor cu Anglia, M. S. a crescut la curtea franceză, unde în curând s'a măritat după Francisc II, regele Franciei. După moartea acestuia, vĕduva s'a întors în Scoţia, unde s'a măritat cu tinĕrul lord Darnley, de care s'a urît în curând, şi când aventurierul lord Bothwel a pus de l-a ucis, cununându-se Maria Stuart cu Bothwel, prepusul a căḑut asupra ei. Oposiţia s'a revoltat şi M. Stuart şi-a pierdut tronul. A stat în închisoare, pe urmă scăpând, s'a refugiat în Anglia, unde însă regina Elisabeta, cu care avuse resboaie religioase, apoi care vedea în M. Stuart o pretendentă la tronul Angliei, a pus-o la închisoare, de unde, cu toate conspiraţiile, credincioşii ei, catolicii, nu au putut-o elibera. Tribunalul instituit de Elisabeta a osândit-o la moarte, şi M. S. a fost decapitată la Fotheringay, 18 Febr. 1587. [V. E. M.]

2) *Stuart, Anna,* regina Marei Britanii şi a Irlandei (1702—14), fica regelui Iacob II, n. 1665, a fost căsătorită cu prinţul George de Danemarca. Murind Wilhelm III (1702) fără moştenitor direct, a ajuns S. pe tronul englez. Sub domnia ei s'a purtat resboiul de succesiune spaniol contra Franciei; toate faptele mai însemnate însă sûnt a se atribuí prim-ministrului Marlborough. † 1 Aug. 1714, ca cel din urmă membru al dinastiei Stuart, care a domnit în Anglia.

Ştubeiu, vîrf de munte în Rom., în Culmea Comarnicului (j. Argeş).

Stuc, tencuială de gips, ce imitează marmora. *Stucatură,* ornament de stuc. Numirea originală, (ital.) *Stucco.*

Studiu, (franc. Ètude), în musică, titlul unor composiţiuni vocale sau instrumentale destinate a serví ca exerciţii technice. S. nu au o formă hotărîtă, dar sûnt în general basate pe o singură temă, a cărei desvoltare procură ocasiunea de a învinge o greutate de execuţiune. *S. de mechanism,* bucăţi elementare, de o greutate progresivă; *S. de stil,* destinate a desvolta calităţile de expr. ale interpretului, şi *S. de virtuositate,* cerĕnd o execuţiune trascendentă.

Studiu, carte scienţifică, despre o chestie oarecare, de specialitate.

Stuf, *Stuh* sau *Trestie,* numirile populare ale plantei Phragmites communis Trin. (v. ac.).

Stulpicanii, comună rur. (cu cătunele: Gura Ostrei, Măcieşul, Măgura, Molidul, Şesul Timului, Şipotul şi Ursoaiea), moşie mănăstirească în Bucovina, capit. şi j. Câmpulung, are 1721 loc., (1349 ort.-or., 250 rom.-cat., 4 protest., 118 mos.), 1 şcoală primară.

Stundişti, sectă relig. fondată 1870 în Kiew, un fel de Nazarenism. Germanii din Dobrogea sûnt S. Ei nu respectă formele exter. ale serviciului divin.

Stupărit, cultura albinelor (v. Apis mellifica) din punct de vedere economic-practic şi din cel teoretic-sciinţific, numită şi albinărit-apicultură; S. a fost deprins din vechime pentru foloasele lui morale şi materiale: mierea şi ceara (v. ac.). Creştinismul a contribuit mult şi la desvoltarea raţională a S. Mare merit la introducerea sistemului practic-cultural în S. îl are poporul germ. dela 1568 până în present prin specialişti ca: Kikol, Dr. Dzierzon, Schmidt, Vogel, baron Berlepsch, Dathe, Günther, Huber, Gravenhorst c. I. H., ş. a. Din Germania s'a lăţit sistemul nou raţional dzierzonian, la toate naţiunile şi ţerile, devenind S. nu numai un mijloc de exploatare al florei, ci şi de progres economic-industrial şi civilisator. S'au inventat diferite instrumente technice şi înfiinţat stabilimente, fabrici pentru prelucrarea productelor brute ale S.; s'au scris opere literare, înfiinţându-se reuniuni şi aranjându-se exposiţii de S. Precum în alte ţeri aşa şi în Ungaria, s'au adus legi şi disposiţii eficace pentru promovarea şi desvoltarea acestui ram economic, numindu-se învĕţători ambulanţi de S. fiind studiu obligător în institutele publice de învĕţămênt. In regatul rom. se cultivă S. raţional de model pe domeniile Coroanei. (Cf. Manual de de stupărit de P. Simu) [E. Câmpeanu.]

Stupca, com. rur. în Bucovina (cu cătunele: Ciocanul, Ciumbreana, Dealul Morii, La Maşină şi Opcina), parochie, moşie boierească în capit. şi j. Gura Homorului; are 2700 loc. (2471 ort.-or., 92 rom.-cat., 87 protest., 50 mos.), 1 şcoală primară, 1 cabinet de lectură »Progresul«.

Stupefacţiune, *(lat.)* înmărmurire, înspăimêntare.

Stupi, *ştubee* sau *ulee, coşniţe,* locuinţe construite de om pentru cultura albinelor (v. ac.). Cele mai des respândite sûnt ştubeele făcute din trunchiuri de salce şi plop, din nuiele, din paie resucite, toate sûnt cunoscute în apicultură cu numele de: *S. cu faguri fixi,* căci în astfel de S. albinele lipesc fagurii şi noi nu putem umbla cu uşurinţă spre a-i scoate afară. Astăḑi apicultura modernă tinde să înlocuiască acest sistem cu al doilea numit: *S. cu faguri mobili.* In aceşti din urmă S. albinele construesc faguri în nisce rame pe cari le putem scoate după voinţă. Dintre S. cu fagurii mobili, cel mai practic este cel al lui Dzirzon şi care e respândit mult în Transilvânia. El are forma unei cutii dreptunghiulare făcută din scânduri de brad şi avênd în interior trei despărţituri în cari se pot pune ramele. Despărţitura de sus este pentru obţinerea de miere, iar celelalte douĕ despărţituri de jos sûnt pentru înmulţirea albinelor. Pentru că sistemul cu faguri mobili e mai scump decât cel cu faguri fixi, s'a căutat un sistem intermediar, care să presinte avantagiile celui dintâiu, acesta e *sistemul mixt.* El consistă în a face la S. fix o gaură în partea superioară şi a pune deasupra o cutie de lemn în care se aşează ramele. In România a început pretutindeni a se introduce nouele sisteme de S. şi sperăm că în curând apicultura va aduce mari venituri ţerii. [Bâznoşanu.]

Stupid, netot, neghiob, prost. *Stupiditate,* neghiobie; nărodie.

Stupila, un aparat, care servesce pentru aprinderea încărcăturei de pulbere a tunului. Se compune dintr'o vergea dinţată de fier, care e împlântată într'un tub plin cu fulmicoton. Tubul se aşează în »bobul luminei«, după ce s'a străpuns pe acolo sacul de pulbere aşezat în camera de încărcare a tunului. De capul vergelei dinţate se prinde o cordiţă de sfoară. Când tunarul smuncesce brusc de cordiţă, dinţii vergelei prin frecare aprind fulmicotonul, flacăra.

Stupina, localitatea unde şi în care sûnt aşezate coşniţele cu albine şi se manipulează în mod simplu-primitiv ori după metodul practic-raţional. Daca S. e construită după plan şi regulele technicei, se numesce şi Pavilon. S. în o parte a României se numesce şi Prisacă (v. ac.). După usul de vorbire din unele părţi, cuvêntul S. e sinonim cu Stupărie. v. Stupi.

Stupitul cucului, *Scuipatul cucului, Spumeală,* numiri populare ale plantei Cardamine pratensis L. (v. ac.).

Stupitul cucului se numesc şi ouële fluturelui Bombyx neustria, dispuse regulat ca un manşon în jurul tinerelor ramuri. Ouële sûnt tari ca piatra şi de coloarea ramurei. Din aceste ouë ies larve cătră sfîrşitul lui Maiu, larve albăstruie şi avênd pe spate o dungă albă.

Stupor, *(lat.)* amorţeală; tîmpire; reducere acută, dar trecêtoare a activităţii spirituale.

Stuprum, *(lat.)* desfrâu; raport sexual ilegal.

Stur, *Ludovic,* patriot slovac, n. 1815 în Zay-Ugroc, † 1855. A studiat în patrie şi în Germania. A funcţionat ca prof. de limba slov. la gimn. din Pojon, s'a ocupat şi de durerile neamului, de aceea a fost silit la urmă a părăsí catedra. In scrieri volante atacă pe duşmanii naţionalităţilor. Cu permisia guvernului austriac pornesce o foaie politică cu un suplement literar, în care întroduce dialectul slovac ungurean. S'a distins şi ca folklorist.

Sturdza, 1) *S., Mihail-Vodă,* domn în Moldova în timpul Regulamentului organic (1834—49), n. 1795 ca fiu al marelui logofĕt Grigorie S, boier învĕţat şi ambiţios, el se agitase foarte mult în timpul domniei lui Ioan Sandu Sturza, se declarase supus rusesc, spre a face agitări contra domnului şi să fie la adapost de puterea lui, a fost numit de Kiseleff în comisia de redactare a Regulamentului organic, şi a mers la Petersburg ca să-l primească cu aprobarea guvernului rusesc, şi primesce domnia în 1834. El a remas tot timpul partisan credincios al politicei rusesci, şi s'a ocupat cu sîrguinţă să-şi strîngă avere mai mult decât princiară. A avut un spirit înţelegător în ale administraţiei şi economiei. A organisat administraţia oraşelor, a creat poliţia, a mărit numĕrul felinarelor din Iaşi, care în timpul Fanarioţilor nu era mai mare de 4, a oprit jocurile de hazard, a oprit practicarea medicinei de oameni netitraţi, interdice prefecţilor şi subprefecţilor de a pune pe ţerani să le muncească în mod gratuit, a instituit tîrguri (bâlciuri). El încuraja îmbunătăţirea rasei vitelor, stîrpirea boalelor; îngriji bine jigniţele de reservă, ia mĕsuri contra hoţilor şi vagabundilor, contra cărora face o înţelegere cu Austria. Face o lege detailată asupra vaccinării, fixează preţul medicamentelor, construesce şosele (cele mai multe pe la multele sale moşii), organisează poşta. In timpul lui au venit Ovreii în mulţime, căci domnul i-a scutit de taxa cătră breasla românească, şi fiind mai puţin apĕsaţi decât negustorii români, au cuprins tot comerciul şi au ocupat tot nordul Moldovei. In 1844 desrobesce pe Ţiganii domnesci şi mănăstiresci. In 1835 deschide academia mihăileană (universitatea din Iaşi) cu un cabinet de fisică, chimie şi cu o bibliotecă. Era însă instrument rusesc şi-şi regula conduita numai după disposiţiunile din Petersburg. Consulul rus conducea şi justiţia (cei ce perdeau procesele mergeau şi se plângeau la el). De aceea domnia lui, bună în multe privinţe, este un trecut plin de umilire. † 1884 în Paris.

2) *Sturdza, Grigorie,* fiul mai mic al domnitorului Moldovei Mihail S. (v. ac.), n. 1821 în Iaşi, † 1901. După studii matematice şi militare, făcute la Paris şi Berlin, întră în serviciul militar al Moldovei şi la 1849 trece în armata turcească, unde devine general sub numele de Muhlis paşa. După ce (1858) candidează în zadar la tronul Moldovei în contra tatălui sĕu şi al partidului unionist, câştigă la 1871 o însemnătate momentană ca membru al partidului conservator şi autor al aşa numitei »petiţii dela Iaşi« pentru reforma constituţională. Ales de multe ori deputat şi senator, Grig. S. este însă spre sfîrşitul vieţii sale mai ales ocupat cu un mare proces relativ la moştenirea remasă dela tatăl sĕu, şi în intervale cu oarecari concepţiuni matematico-filosofice puţin lămurite, publicate în parte în volumul Lois fondamentales de l'Univers (1894). (Cf. T. Maiorescu, Discurs. parlam. vol. I, pag. 54 şi urm.)

Sturdza, *Dimitrie, Alexandru,* actualul şef al partidului liberal din Romănia şi secretar general al Acad. rom., n. 10 Martie 1833 la Miclăuşeni (moşie părintească), districtul Roman, şi-a făcut studiile în Germania (Bonn, Berlin), şi reîntors în ţeară, a întrat îndată într'o însemnată activitate politică, pe care a continuat-o fără întrerupere până astădi. Secretar la divanul ad-hoc al Moldovei în 1857, apoi secretar particular şi câteva luni ministru al principelui Alexandru Ioan (Cuza), în 1859, el trece preste puţin timp în oposiţie şi este unul din cei mai activi membri ai conspiraţiei, care şi isbutesce să restoarne pe Cuza la 11 Febr. 1866 şi să încredinţeze tronul României principelui Carol de Hohenzollern. Sub domnia acestuia, S. este, între 1866 şi Martie 1871, ca partisan personal al lui Ion Ghica, de trei ori ministru de lucrări publice şi de finanţe, însă sub importantul ministeriu conservator L. Catargi (1871—76) trece într'o oposiţiune din ce în ce mai violentă, ajunge 1875 în conspiraţia numită »dela Mazar-Paşa« cel mai aprig anti-dinast şi scrie sub pseudonimul Erdmann von Hahn articole în presa germană în contra principelui Carol. La începutul lungului ministeriu Ion Brătianu este în privinţa participării la resboiul ruso-turc din 1877—78 adversar al acestuia, mai târdiu însă trece cu totul sub influenţa lui I. Brătianu, al cărui ministru de finanţe, de externe şi de culte este mereu între 1876 şi 1888. După moartea lui I. Brătianu deveni 1892 şeful partidului liberal şi este dela Oct. 1895 până Nov. 1896, apoi dela 31 Martie 1897 până 30 Martie 1899 şi în sfîrşit dela 14 Febr. 1901 ministru-president. In primul

ministeriu, după ce în 1893 şi 1894 ca senator oposant atacase pe Unguri cu violenţă, retractează îndată aceste atacuri, însă după un an se vede silit să se retragă pentru câtva timp în urma mişcării produse prin destituirea mitropol. primat Ghenadie. Şi din al doilea ministeriu e silit să dimisioneze la 30 Martie 1899 după revelaţiunile din camera maghiară asupra legăturilor sale cu guvernul din Budapesta. In al treilea ministeriu, cel actual dela 14 Febr. 1901 încoace, S. are meritul de a fi întrodus cu energie economiile necesare în budgetul statului. Un alt merit deosebit îl are de mult timp activitatea sa în favoarea Acad. rom., la a cărei înavuţire materială şi culturală (cărţi, manuscripte, hrisoave, monete, stampe, etc.) lucrează cu neobosită stăruinţă. Dela el între altele: Numismatica română, (1878); Acte şi documente relative la Istoria Renascerii României, 9 vol. (1888—91) publicate la început împreună cu vĕrul sĕu D. C. Sturdza şi cu episc. Ghenadie, apoi cu Colescu-Vartic şi cu Skupiewski. (Cf. Aus dem Leben König Karls şi T. Maiorescu, Discurs. parlam.)

Sturdza, ***Alexandru,*** diplomat şi scriitor, n. 1791 în Iaşi, † 1854, dela 1809 în serviciul diplomaţiei ruse şi trimis la Viena şi Paris. Dela 1828 dirijează cancelaria armatei de ocupaţiune în România. Scr.: Essai sur les lois fundamentales de la nature humaine et de la société (1811—12); Souvenirs de vieillesse; Considerations sur la et l'ésprit de l'Eglise orthodoxe; Memoires du voyageur malgré lui.

Sturdza, *Alex. A. C.*, publicist rom., n. 1867 în Iaşi. A fost subdirector al museului naţ. de anticităţi şi şef de cabinet în minist. cultelor. A publicat: Marcu Aureliu, studiu ist. (1890); Versuri şi romane în limba franc.; Sophocle; Oedipe rege, traduceri, etc.

Sturdza, *Vasile,* om de stat rom., fiul vornicului Const. S., n. 8 Nov. 1810, † Ian. 1870. Dela 1849 judecător în divanul domn. din Iaşi, 1850 ministru de lucrări publ., 1856 president în divanul domn., 1857 comisar al guvernului lângă banca naţ. din Iaşi, Sept. 1858 membru al locotenenţei domnesci în Moldova, lucrează pentru unirea principatelor. In primul ministeriu format sub Cuza, 15 Ian. 1859, e min. de interne şi presid. consiliului din Moldova. 1862—68 primul president al curţii de casaţie.

Sturionul comun, v. Acipenser.

Sturz, ***Sturza, Sturzel, Sturzişor, Sturzoaica, Sturzoaie,*** numiri ce poporul român dă genului de pasere ***Sturz,*** (bărbătuşului şi femeiuşei); din ord. cântăreţelor. Printre genurile mai cunoscute sûnt: *S.* ***cântăreţ*** sau ***Sturzişorul (Turdus musicus). S. de munte (Turdus pilaris),*** cu penele pe spate cenuşii, pe pântece alburii, pe cap negre-cenuşii; pe piept şi laturi galbene-ruginii şi în coadă negre. El trăiesce prin pădurile de mesteacăn din Europa şi Asia nordică nutrindu-se cu insecte, viermi, melci, etc.; iar iarna se retrage unde sûnt locuri mai calde. El se mai nutresce cu bobiţe (fructe) de plante diferite, în special de Juniperus (ienuper), din care causă carnea lui capĕtă o aromă plăcută.

S. ***mare*** sau ***Cocoşarul (Turdus viscivorus),*** se nutresce cu seminţe de planta parasită Viscum album (Vîscu), cari încolţesc în pântecele lui, şi fiind depúse cu excrementele pe crengile arborilor se desvoaltă acolo, contribuind astfel la propagarea ei.

Sturz de trestie, (Aerocephalus sau Turdus arundinaecus), pasere din ord. Coracornithelor, fam. Sylriidaelor (cântăreţelor), subfam. Turdinaelor. Corp lung de 21, lat de 29, aripele de 9 şi coada de 8·5 cm. Coloarea penelor pe spate cenuşie-închisă, pe pântece galbenă-ruginie deschisă, pe guşe albă şi pe cap cenuşie. Trăiesce din Apr. până în Sept. prin bălţile cu trestie din centrul şi sudul Europei şi în vestul Asiei, iar în timpul iernei se retrage către centrul Africei. Carnea lor e gustoasă şi de multe ori se pot domesticí uşor. [I. P. Voiteşti.]

Sturza, ***(Zghiabul),*** părău în Rom., j. Buzĕu, isvoresce din muntele Măceşul şi se varsă în Slănic.

Stuttgart, capitala Würtembergei, 137,788 loc (1895); numeroase pieţe cu columne şi statui (Schiller, etc.); numeroase edificii frumoase vechi şi noui, musee. Şcoală technică super., şcoală de arte cu colecţiuni, bibliotecă de 400,000 vol. şi 3600 manuscripte, grădină zoologică, observatoriu astronomic, şcoală super. de veterinari, 2 gimnasii clasice, 1 gimn. real, 2 şcoale reale, 1 şcoală comercială, şcoale industriale şi artistice, conservatoriu de musică, seminar de învĕţătoare, institut de orbi. Cameră de comerciu, filiala băncii imper. Renumite fabrici de pianoforte şi harmoniu, de bijuterií şi flori, industrie de chimicalii, colori, ţigări, pompe, maşine, lampe, mărfuri de cositor, de lână şi bumbac, etc. Centrul comerciului de cărţi din Germania sudică. Locul natal al lui Hegel şi Hauff.

Sty —, v. şi *Sti —.*

Stylospor, (botan.) nume, ce se dă sporilor din pycnide (v. ac.) purtaţi pe un picior scurt ḑis ***sterigmat.***

Stymphalide, se numiau paserile dela lacul Stymphalos. Herakles (v. ac.) a căpĕtat a şesea poruncă ca să omoare aceste paseri.

Syptica, remedii ce provoacă obstipaţie sau opresc scurgerea sângelui.

Styptlcin, cristale aciforme de o coloare gălbuie cari se formează la tractarea Cotarninei cu acid chlorhidric. Se întrebuinţează în terapeutică.

Styr, afluent pe dreapta al rîului Pripet în Rusia vestică, 510 km. lung.

Styracaceae, (botan.) fam. de plante lemnoase dicotyle gamopetale foarte înrudite cu ***Ebenaceele,*** de care diferă prin calciul infer. sau semiinfer. Cuprinde 220 specii din ţerile calde afară de Africa distribuite în puţine genuri dintre cari cel mai important: *Styrax* (v. ac.). [A. Pr.]

Styrax L, (botan.) gen de plante lemnoase fără vase lactee din fam. Styraceelor cu foi coriacee şi flori albe în racemi. Dintre cele vr'o 60 specii respândite în regiunile calde din Asia şi America citâm cea mai importantă: *S.* ***Benzoin*** Dry. de pe insulele Sunda, care produce »smirna« (»Resina Benzoë«). [A. Pr.]

Styrax sau ***Balsamul de S.,*** se extrage prin incisiuni făcute pe coaja arborelui Liquidambar orientalis. S. extras astfel se presintă în formă de lacrimi sau turte. S. lichid se extrage prin stoarcere sau decocţiune. S. are o coloare brună, e aromatic, înţepător, puţin amar; aplicat pe piele provoacă iritaţiuni locale.

Styx, în mitol. grec. rîul din lumea de jos; ca personificaţiune fata lui Okeanos cu Tethys, nimfa acelui rîu.

Suada, la Romani o ḑină care însoţea pe Venus, ca Peitho (v. ac.) la Greci pe Aphrodite.

Suaheli, *(Swahili),* numele unui popor în Africa estică, care se ţine de seminţia Bantu. Sub numirea de S. se înţeleg popoarele mohamedane de pe ţermurii estici ai Africei. Limbagiul S. e cunoscut pe ţermurii sud-estici şi pe căile caravanelor spre centrul Africei, are mai multe dialecte: Malindi, Mombas, Zanzibar. In dialectele aceste sûnt multe elemente arabe.

Suakin, însemnat oraş cu port al Nubiei, lângă Marea Roşie, 11,000 loc. Dela 1865 se ţine de Egipt.

Subalpin, (botan.) termin pentru partea superioară a regiunei montane. Ea este caracterisată mai ales prin presenţa multor specii alpine îndeosebi în poeni şi pe stânci. La noi pădurea regiunei subalpine e formată din molid. [A. Pr.]

Subaltern, *(lat.)* mai mic, supus.

Subalternaţiune exprimă în genere raportul de inferioritate şi de dependenţă. In terminologia logică denota relaţiunea subsumtivă a două judecăţi. Anume: în raport de S. se află o judecată particulară faţă de una universală atunci când din punerea (afirmarea) judecăţii universale resultă punerea judecăţii particulare corespunḑătoare. Judecata universală se numesce subalternantă iar cea particulară subalternată. [Pl.]

Subapenină, *formaţiunea,* subdivisiune geologică ce corespunde etagiului plaisanţian dela basa pliocenului.

Subarboret, (botan.) se numesce etajul inferior (subformaţiunea) al unei păduri, s. e. subarboretul de brad în o pădure bătrână de fag, de mesteacăn în pădurea de molid, etc.

Subclavia, (anat.) Arteria subclavia, arteră ce se află sub claviculă.

Subcutan, (med.) sub piele.

Subdiacon, ord sacru, care în bis. apus. se ţine de ordurile mai mari, iar în cea orientală de cele mici. De oficiul S. se ţine: să primească darurile credincioşilor, să păzească uşile bis., să grijească de ordinea cea bună în bis., să ducă vasele sacre pe altar şi să dea episcopului apă să sĕ spele pe mâni.

Sub divo, *(lat.)* sub ceriul liber.

Subdominanta, nume dat în teoria musicală gradului 4 al gamei, aşezat cu un grad mai jos decât dominanta. [T. C.]

Suber, (botan.) *plută,* ţesĕtură secundară compusă din celule uniforme cu păreţi de obicèiu groşi şi suberificaţi, transformaţi în *suberină,* substanţă analogă cutinei (v. ac.). Indeplinesce rol de ţesĕtură protectoare la periferia tulpinelor, tuberculilor şi rădăcinilor bĕtrâne (v. Periderm, Rhytidom). Se produce mult la o specie de stejar, *Quercus* (v. ac.) *Suber,* dela care se exploatează pentru a se confecţiona dopuri şi alte preparate de plută.

Subfrutescent, v. Frutescent.

Subhastaţiune, *(lat.)* licitaţie (v. ac.).

Subiect, *(lat.)* după însemnarea sa primitivă este tot aceea ce servesce de basă la altceva. a) In sens *metafisic* S. este eul cugetător în oposiţie cu obiectul. b) In *logică.* In fiecare judecată, considerată ca un act în care ne exprimăm asupra raportului dintre două noţiuni în vederea conţinutului lor calitativ, se deosebesc două elemente principale: S. şi predicatul. S. se numesce noţiunea, care denotă obiectul de gândire asupra căruia se face exprimarea. c) In *gramatică* S. se numesce acea parte principală a unei proposiţiuni despre care se ḑice ceva. S. poate să fie exprimat sau şi numai subînţeles. d) In *stilistică* se numesce S. materia ce formează substratul unei conversaţiuni.

Subiectiv, în general se numesce tot ce are oarecare raport cu subiectul. In special însă sub raport filos.: tot ce se rapoartă la eul cugetător. Ceea ce se petrece în mintea noastră, în sufletul nostru; ceea ce este întemeiat în natura noastră individuală.

Subiectivism, a) în limbagiul filos. teoria, care în cuprinderea şi apreţiarea lucrurilor purcede dela subiect şi remâne între marginile acestuia. Sub raport metafisic şi noetic se numesce S. doctrina, care purceḑênd dela propria consciinţă admite, că ori ce consciinţă atunci e posibilă, dacă poate îmbrăca forme subiective. b) Sub raport etic se numesce S. direcţia, care în judecarea ordinei morale nu se îndreaptă după raporturile reale obiective, ci după cele subiective. Asemenea direcţii sûnt: Hedonismul şi Eudemonismul. [Pl.]

Subjugare, robire, a pune sub stăpânire, a face sclav. Expresiunea derivă dela obiceiul usitat şi la Romani, de a trece pe sub jug pe ostaşii captivaţi şi pe căpeteniile popoarelor învinse, ca semn al sclăviei.

Sublim, cel mai înalt grad de frumseţă estetică, de perfecţiune morală şi intelectuală. S. este *extensiv,* când ne impresionează prin mărimea întinderii sale în spaţiu sau în timp, şi *intensiv,* când ne pune în uimire prin mărimea puterii sale. Acesta iarăşi, dacă se observă în natură se ḑice *fisic,* iar când se observă în viaţa omenească se numesce *moral.* [Pl.]

Sublimat, (chem.) combinaţiune a mercuriului în chlor, $Hg\ Cl_2$. Se întrebuinţează mai ales în medicină ca remediu desinfectant în soluţiuni de 1:1000—10,000 apă; în câteva minute ucide şi pe cel mai resistent microb. S. e foarte otrăvitor.

Sublimaţiune, destilaţiune, unde vaporii nu se condensează în stare lichidă, ci în stare solidă, s. e. acidul benzoic (preparaţia).

Sublocatio, *(lat.)* subarêndare, subînchiriare.

Sublocotenent, primul grad de oficieri (v. ac.).

Submasiv se numesce etajul mai tinĕr al unei păduri (v. Subarboret). Silvicultura pretinde a suprima etajul de mai puţină valoare în decursul timpului, aşa a fagului înlocuindu-l prin brad sau a mesteacănului înlocuindu-l prin molid, a diverselor esenţe frondoase înlocuindu-le prin stejar, etc.

Submersiune sau *cufundare,* metoda de irigaţiune prin oprirea ori revărsarea apei curgĕtoare ca ajungênd în linişte să-şi depună şi lase tot nămolul şi gunoiul adus în suspensiune şi disoluţiune.

Suboficier, (milit.) soldat de grad mai înalt decât caporalul sau brigadierul şi mai inferior decât sublocotenentul (v. ac.).

Subordinaţiune, în genere ordinea stabilită, care arată dependenţa unei persoane de alta sau

a unui lucru în raport cu altul; necondiționata supunere la o voință străină. Sub raport logic S. este acea formă de subsumțiune, care ne arată cuprinderea unei noțiuni de o sferă mai mică în alta de o sferă mai mare; cuprinderea unei judecăți particulare în alta universală superioară așa, că pusă (afirmată) fiind aceasta este pusă și aceea. [Pl.]

Subordinațiune se numesce îndeosebi și datoria ce are un funcționar inferior, civil, eclesiastic sau militar, de a se supune superiorului sĕu ierarchic și de a îndeplini ordinile acestuia. Militarul însă, în basa disciplinei (v. ac.), nu se poate sustrage în nici un chip dela ordinile superiorului sĕu, pe cari trebue să le execute fără a le discuta; funcționarul civil însă poate să ceară un ordin în scris, să-și dea demisiunea, sau sà nu execute ordinul superiorului, când s'ar convinge că el este contrar legilor sau că i-ar compromite grav situațiunea lui de om public sau privat. [V. U.]

Subprefect, un agent administrativ, cu atribuțiune de a inspecta regulatul mers al afacerilor publice din o plasă sau plaiu, căci fiecare județ sau district se împarte în mai multe plăși cari, la munte, se numesc plaiuri. S. are și atribuțiuni de poliție judiciară, așa că el poate constata crimele și delictele comise în circumscripțiunea sa. In acest sens, el poate lucra sau direct, sau delegat de procuror. Procesele verbale făcute de un S. în materie de contravențiuni, se cred până la înscrierea în fals (art. 152, Pr. P.). S. e pus sub controlul prefectului și depinde de ministeriul de interne. Alături cu S., prin o lege recentă, s'au creat și *revisori comunali,* cu aceleași atribuții și în aceleași condiții. [Scriban.]

Șubraneț, com. rur. și moșie boierească în Bucovina, căpit. Cernăuț și j.-ul Sadagura, are 1913 loc. (1822 ort.-or., 54 rom.-cat. și uniți, 37 mos.), 1 școală primară.

Subrepțiune, *(lat.)* termin ce arată în genere că ceva s'a făcut și petrecut in ascuns. In logică S. este numirea comună ce se dă ori cărei erori făcute în contra corectei argumentări cu intențiune, pe neobservate și în vederea resultatelor, pe cari voiesce cineva a le ajunge. [Pl.]

Subreta, rol de femeie tînĕra în comediile străine, representând servitoare sau țerance istețe și posnașe. In piesele lui Molière, Regnard, Marivaux, Beaumarché, etc., se găsesc tipurile cele mai perfecte de S.

Sobrogațiunea, o ficțiune juridică în virtutea căreia o obligație stînsă prin plata făcută de o a treia persoană sau de către debitor cu banii unui al treilea și, prin urmare, stînsă în privința creditorului, e presupusă a exista, cu toate accesoriile sale, în folosul celui de al treilea, care ia locul creditorului și poate exercita toate drepturile sale. S. poate fi legală sau convențională, după cum resultă din lege sau din convenția părților. [Scriban.]

Sub rosa, *(lat.)* în secret, în taină, să nu scie și alții.

Subsidiu, *(lat.)* ajutor, sprijin, protecțiune.

Subsistența, *(lat.)* întreținere.

Subsol, stratul inferior de pământ ce nu-l putem ajunge cu plugul și cu casmaua.

Substanța, *(lat.)* în limbagiul vulgar tot aceea ce servesce de basă pentru altceva. In limbagiul filosofic S. însemnează tot aceea într'un obiect și la un obiect, ce pe lângă ori și ce schimbare a calităților sensibile remâne nealterat și se susține. [Pl.]

Substanțial, tot ce se ține de substanță, se raportă la dînsa; apoi ceea ce conține în sine multe elemente substanțiale, esența unui lucru.

Substantiv, în gramatică: numele de lucruri sau ființe reale ori închipuite.

Substincțiune, partea de din jos a unei zidiri, cuprindênd atât *fundamentul* (temelia) din pământ, cât și *basamentul* (soclu) de afară de pământ, precum și toate celelalte părți subterane ori semi-subterane, ca celariu (podrum, pivniță) localități subterane, etc. La căile ferate sub S. se înțeleg toate construcțiunile ce zac sub nivoul șinelor, spre deosebire de superedificate (case, magazine).

Substitut, locțiitor.

Substituțiune, disposițiunea prin care un dăruitor sau un testator însărcinează o persoană pe care el o gratifică în primul ordin (instituitul) de a păstra în tot timpul vieții sale bunurile lăsate prin donațiune sau testament, și de a le restitui la moartea ei unei a treia persoane, gratificată în al doilea ordin (subinstituitul sau fideicomisarul), dacă în acel moment persoana se găsesce încă în viață. *S. fideicomisare* nu mai sûnt permise, căci împedecă libera circulațiune a bunurilor. *S. vulgare* sûnt acelea, prin cari o a treia persoană e chiemată a lua donațiunea sau legatul, în cas când donatarul sau legatarul sau moștenitorul instituit n'ar voi să primească sau ar fi incapabil de a primi.

Substracțiune, a doua operațiune aritmetică, prin care din doi numeri cunoscuți, minuend și subtrahend, se face diferința, aceasta adunată la subtrahend, dă minuendul. Semnul S. e —, care se cetesce minus, s. e. $10-4=6$. La numeri cu mai multe cifre se subtrag singuraticele cifre ale subtrahendului din ale minuendului.

Substrat, în general ceea ce servesce de basă pentru altceva. In terminologia limbagiului filosofic S. este ceea ce există într'o ființă sau lucru independent de calitățile sale, basa esențiala a acelora. [Pl.]

Subsaltus tendinum, vibrațiuni convulsive in musculi singuratici; se observă la indivizi foarte slăbiți sau aflători în agonie.

Subtil, *(lat.)* subțire, fin, gingaș.

Subulirostres, paserile din ord. Căutăreților, cari au ciocul în formă de sulă, s. e. Sturzul, Mierla, etc.

Suc, fluidul stors prin presare, sau extras prin fierbere, din fructe, lemn, carne, etc.

Suc celular, (botan.) lichidul din interiorul celulei vegetale, mai puțin când ea e tînĕră, mai abundant cu înaintarea în vîrstă. E cuprins în interiorul unor vacuole, așezate în protoplasma celulei și cu păreți proprii (păretele se zice *tonoplast,* iar vacuola întreagă hydroleucit, hydroplast). Reacțiunea sa e acidă; conține apă ce disolvă în ea săruri minerale, acizi organici, esențe, rĕșină, tanin, albumină, toate fiind sau substanțe puse în reservă sau produse de excrețiune. In nucleu e un *suc nuclear* hialin, în care se află filamentele chromatice. [S. Șt. R.]

Sucala, roata, pe care se dapănă firele pentru țevile din suveică.

Succesiune, urmare; luarea locului unei alte persoane. In drept, S. vrea să ḑică transmiterea drepturilor şi obligaţiunilor unei persoane moarte la o altă persoană, care trăiesce şi care se numesce moştenitor sau erede. Moştenirile se împart în legitime şi în testamentare, după cum defunctul a lăsat scris un testament. In cas când n'a lăsat testament, S. se chiamă *ab intestato* sau legitimă, fiind-că în lipsa unui testament se regulează după lege. S. se deschid prin moarte. Pentru a succede, trebue să nu fii nici incapabil, nici nedemn, şi să fii măcar conceput, dacă nu chiar născut în momentul deschiderii S. Prima clasă de moştenitori, după dreptul român şi alte legiuiri, sûnt descendenţii mortului. Descendenţii mai apropiaţi în grad exclud pe cei mai depărtaţi. A doua clasă o formează fraţii şi surorile defunctului, cum şi descendenţii lor, atât în casul când părinţii mortului trăiesc, cât şi în casul când aceştia muriseră înaintea lui. In al treilea rând vin ascendenţii, alţii decât tatăl şi mama defunctului. In al patrulea rând vin colateralii ordinari, adecă alţii decât fraţii, surorile sau descendenţii lor. Descendenţii moştenesc în infinit, pe când colateralii numai până la al 12-lea grad inclusiv. In lipsă de moştenitori legitimi sau naturali, S. o ia soţul supravieţuitor. Când defunctul n'a lăsat nici soţie măcar, S. o ia statul. Copilul conceput e presupus că există, şi de aceea poate moşteni. Nu e însă nevoie ca el să se nască viabil, fiind suficient ca să fi trăit măcar o clipă. Astăḑi S. nu mai formează o persoană morală. Când nu se presintă nimenea ca să ceară S., ea se declară vacantă şi se numesce un curator care să o administreze. In România străinii n'au dreptul de a dobândí imobile rurale nici pe calea moştenirii. Astăḑi se poate ca cineva să facă testament numai pentru o parte din avere, iar restul remâne atunci cârmuit de regulele codului civil.

Succesiunea tronului. In România tronul este ereditar, adecă se moştenesce din tată în fiu în linie coborîtoare directă şi legitimă a regelui Carol I de Hohenzollern-Sigmaringen. Când sûnt mai mulţi copii dreptul la tron il are cel mai mare. Fetele, precum şi copiii lor după măritare, n'au nici un drept la tron, chiar când n'ar fi moştenitori în linie bărbătească. In acest cas tronul se cuvine celui mai mare în vîrstă dintre fraţii M. S. regelui Carol I sau coborîtorilor acestora în linie bărbătească. Dacă de către aceştia se refusă tronul sau lipsesc, regele va puté numí pe succesorul sĕu dintr'o dinastie suverană din Europa, cu aprobarea corpurilor legiuitoare ale ţerii întrunite în mare colegiu. Când, după regulele expuse mai sus, nu va fi nici un moştenitor, atunci tronul e vacant. In acest cas adunările legiuitoare se întrunesc fără convocare, şi în termin de opt ḑile aleg un rege dintr'o dinastie suverană din Europa occidentală. In timpul vacanţei tronului, puterile regale se exercită de o locotenenţă compusă din trei persoane alese tot de marele colegiu (adunările legiuitoare întrunite). Când însă este un succesor, dacă e maior, atunci puterile regale, dela moartea regelui şi până la depunerea jurământului de către succesor, se exercită de consiliul de miniştri în numele poporului, iar dacă succesorul e minor, atunci, până la maiorat (18 ani împliniţi), puterile regale se exercită de o regenţă (v. ac.), compusă din trei persoane. Regenţa poate fi numită de rege, fiind în viaţă, cu aprobarea marelui colegiu, sau numai de acest din urmă, când regele a murit fără a o numí. (Const. Rom. art. 82—89.)

S. tr. în Austro-Ungaria, v. Sancţiunea pragmatică.

Sucidava, oraş vechiu tracic în Moesia. Sufixul *dava*, ca element de limbă dacă ce se află la numirile cele mai vechi de localităţi din Dacia, Moesia, Macedonia şi Dalmaţia, arată extinderea mare şi vechimea popoarelor geto-trace în sud-estul Europei.

Succin, o rĕşină fosilă ce se găsesce în depositele de cărbuni şi pe marginea mărilor. El se presintă în bucăţi galbene sau galbene-brune lucitoare, foarte puţin solubile în alcool şi eter. S. este compus din acid succinic, un oleiu volatil, şi din două rĕşine. *Acidul succinic* se găsesce în chihlibar şi se obţine prin destilaţia uscată a S.-lui. El cristalisează în prisme sau tăbliţe monocline. El e solubil în apă rece, puţin solubil în alcool sau eter. Sărurile acidului succinic cu basele se numesc *succinate*.

Succinit, mineral, cuprinde toate reşinele fosile, composiţia chimică variabilă, punctul de fusiune vecin de 250, uneori mai mare. Transparent, coloare galbenă cu nuanţe diferite până brună. S. are numeroase varietăţi, dintre cari *Romanit* e caracteristică României. Se găsesce în formaţiunile terţiare în provinciile baltice, în Spania, Sicilia, în regiunile subcarpatice. In România se găsesce în Eocenicul superior, în Oligocen şi secundar, în Miocen. In Rom. se cunoasce în Valea Buzĕului, a Băscii Chiojdenilor şi a Rusiilor, la Olănesci, etc. S. se întrebuinţează pentru fabricare de lacuri, pentru obiecte de lux, etc.

Succus, *(lat.)* suc.

Succus Liquiritiae, suc ce se extrage prin fierbere şi tescuire din rădăcina plantei Glycyrrhiza (v. ac.) glabra, e indisolubil în apă, dulce, de coloare neagră.

Suceava, *judeţ* în România, numit după vechia capitală a Moldovei. E situat între Trans. şi j. Neamţ, Roman, Iaşi şi Botoşani. Suprafaţa e muntoasă, acoperită de păduri de fag şi stejar, cu păşuni bogate. Cele mai însemnate vîrfuri: Rărăul, Budacul, Lucaciul, Pietrosu, etc. Intreg teritoriul e udat de rîuri. Clima e temperată, mai recoroasă ca în alte părţi ale ţerii. Suprafaţa e de 474,533·46 hectare. Populaţia numeră 115,483 suflete, cari se ocupă mai ales cu prăsirea vitelor şi cu exploatarea pădurilor şi fac comerciu de blane şi brânzeturi. Comunicaţia se face prin căi ferate şi şosele, cale fluvială e Bistriţa. Administraţia judeţului se îndeplinesce de 7 plăşi, cari se compun din 38 com. rur. formate din 183 sate. Marca judeţului e: trei braḑi. Instrucţia se face în 1 gimn. clasic în Fălticeni şi mai multe şcoale. (Dicţ. geograf.)

Suceava, *oraş* în Bucovina, în dreapta rîului cu acelaş nume, are în şese suburbii: Cutul, Gara Iţcani, Iţcanii noi şi vechi, Septiliciul şi Zamca, şi în trei cătune: Mitocul Armenesc, Tătăraşii şi Zoteştii sau Postulachi, laolaltă 10,221 loc. (2622 ort.-or., 3332 rom.-cat. şi uniţi, 147 protestanţi, 316 armeni, 53 lipoveni, 3751 mos.); 2 parochii gr.-ort. cu atenenţa Lisaura, 1 rom.-

cat., alta gr.-unită și alta armenească, 7 școale primare de băieți și fete, dintre cari două de 4 și una de 6 clase, 1 gimnasiu super. gr.-or., 1 școală preparativă pentru meseriași și 1 societate culturală »Școala Română«. S. e scaunul căpitănatului și al județului, stațiune de cale ferată; are 6 biserici foarte vechi, în una moaștele Sf. Ion cel Nou, o cetățuie in ruine.

Suceava, *rîu* in Bucovina, compus din părăul Isvorul de sub muntele Lucina, și din părăul Cobilisara de sub muntele Tomnatecul, formează nu departe după împreunarea lor la satul Șipot, o cascadă de 7 m.; curge spre mează-noapte până la Rusca, apoi spre resărit până la Frătăuț și de aici spre resărit-mează-ḑi; părăsesce Bucovina la Chilișeni și se revarsă în dreapta Siretului aproape de Tășcani în Moldova; are ca afiuenți în dreapta pe Pohonicioara, Șipotul, Brodina, Putna, Slatina, Voitinelul, Fântânelele, Pozănul sau Horodnicul, Sucevița, Solca, Solonețul, Ilișescul, Șchieiea și Racova, iar în stânga pe Ropocelul, Rusca. Sădăul, Tomnatecul, Fălcăul, Bilca, Climăuțul, Horaițul, Hatna, Petrăuceanca și Dragomirna.

Sucevenii, odinioară *Tomescii,* com. rur. și moșie mănăstirească în Bucovina, căpit. și j. Storojineț, are 945 loc. (854 ort.-or., 10 rom.-cat., 81 mos.), 1 școală primară, 1 cabinet de lectură »Armonia«.

Sucevița, comună rur. în Bucovina, situată lângă rîulețul cu acelaș nume, în căpit. și j. Rădăuț; mănăstire de călugări, parochie cu atenența Voivodeasa, moșie mănăst., are 1600 loc. (1445 ort.-or., 93 rom.-cat., 62 mos.), 1 școală, 1 cabinet de lectură »Ajutoriul«, 1 biserică parochială zidită în 1772 de archimandritul Iosif mai întâi ca sihăstrie. Mănăstirea fù întemeiată de episcopul Giorgiu Movilă în 1574; frate-sĕu vornicul Ieremie zidí în 1578 în locul bisericei de lemn alta de piatră încungiurată cu un zid de apĕrare.

Suc gastric, lichid secreat de glandele mucoasei stomacului; se compune din pepsină, acid idrochloric (0 1—0·4%) și mucină. S. g. artificial se extrage cu glycerină din mucoasa stomacului de porc și câne; acestui product se mai adaug apoi câteva picături din o soluție ½% de acid idrocloric. (Cf. art. Digestiune.)

Suchier, (pron. süșié), *Hermann,* filolog germ., n. 1848 la Karlshafer, urmaș al unei familii hughenote, emigrată în Germania, se consacră filologiei romanice, în care deveni un fruntaș măiestru. Opere: Istoria literat. franceze până în al XVI secl., 1900, continuată de Birch-Hirschfeld până în secl. XIX; Despre viața Sf. Anton, 1876; Gramatica vechei franceze, 1893; O serie de studii în »Zeitschrift für romanische Philologie«, ș. a.

Suchona, rîu în Rusia, prin care se scurge lacul Kubenskoje, la Welikij-Ustjug se împreună cu Iug formând rîul *Dvina;* 575 km. lung.

Suciteare, numire ce în Bănat se dă paserei Yunx torquila. (v. Capîntortora.)

Suciu, *Aurel,* fost advocat în Arad, n. în Chitighaz (cott. Bichiș), la 1853 a studiat gimn. in Bichiș, Szarvas și Beiuș, iar dreptul în Oradea mare. In 1879 a depus examenul de advocat și s'a stabilit în Arad. 1892 a fost ales membru in comitetul național și ca atare pentru Memorand a avut și dînsul să sufere închisoare în temnița din Vaț. † 14 Febr. 1898 în Arad.

Suciu, *Lucreția* măr. *Rudow,* scriitoare rom., n. 1859 în Oradea mare. A publicat un volum de versuri, scrise sub influența lui Lenau, Heine și Eminescu. Poesiile sale de o gingășie măiastră exprimă sentimente duioase, melancolice. In 1889 a publicat pe Laokoon în traducere rom. † 1900.

Sucnă Murgă, în poveștile românesci e un fĕt frumos (v. ac.).

Suculente, *plante* se numesc acele cari se disting prin foile sau tulpinele lor cărnoase (în ultimul cas, foile sûnt reduse de regulă la spini). Plantele suculente aparțin indecomun climatelor uscate, așa cea mai mare parte a Cacteelor din America, a Ephorbielor suculente din Africa, a speciilor de Sempervivum ce cresc la noi pe stânci, etc. [A. Pr.]

Sucursala, v. Filiala.

Succurs mutual, principiu economic pe care se basează societățile de asigurare mutuală, la cari riscul îl poartă totalitatea asiguraților constituiți în societate cu angajamentul de a repara prin contribuirea unei cuote egale daunele eventuale ce ar suferi unul dintre societari în urma unui anumit pericol avut în vedere la formarea societății.

Sud, mează-ḑi, unul din cele patru puncte cardinale (v. ac.). Stând cu fața spre resărit, S. cade la dreapta.

Sudafricană, republica, (numită și *Transvaal),* republică in Africa de sud, între rîurile Vaal și Limpopo, 308,560 km²., cu 867,941 loc. (1896). Avuții minerale: aur, argint, fier, aramă, cărbuni, etc. Afară de acestea se exporta lână, vite, cereale, piei, etc. Cale ferată spre golful Delagoa. Constituția dela 13 Febr. 1858, revisuită 1890. In frunte un president ales pe 5 ani, 2 camere. Capitala Pretoria. Colorile țerii: albastru, alb, roșu, verde. A fost întemeiată de Buri (v. Boers) emigrați din Capland; la 1852 s'a constituit republică. 1877 fù anectată de Anglia, dar după numeroase infrângeri ale Englezilor 1881 își redobândí independența în administrația internă. 1 Ian. 1896 respinseră Burii o invasiune făcută de Englezi cu scop de a supune republica. 1899 erupse de nou resboiu cu Anglia, în care Burii s'au luptat ca eroi față de puterea colosului englez, totuși în pacea încheiată 1902 au trebuit să cedeze, reservându-și numai o autonomie oarecare. Transvaalul devine colonie engleză și republica sudafricană încetează de a mai fi.

Sudan, *(Belad es Sudan),* numirea teritoriului african dela Sahara până spre equator și dela Marea Roșie până spre Senegambia. Platoul S.-lui se ridică dela isvoarele rîului Niger, Senegal și Gambia până spre Nil și în părțile nordice dela lacul Tsad. S. șes se întinde spre est cu țerile rîului Nil până spre Egipet. Intreg teritoriul e parcurs de rîuri mari puternice, Niger cu multele lui rîuri laterale, Schari, Binue și Nil. Pămêntul e foarte roditor, populațiunea numeroasă. In decursul secl. trecut aproape întreg S. a fost cucerit și pus sub suprematia Egipetului. O revoluțiune internă sub conducerea unui Arab Mahdi (v. ac.), a luat întreg S. din mânile Egipetului. Revoluțiunea s'a inceput in 1881 în provincia Bahr el Gazal, curând una după alta s'au

supus provinciile sudanice Fașer, Kordofan, Berber, Dongola. In 26 Ian. 1885 cade cetatea cea din urmă, Chartum, generalul Gordon este decapitat, și întreg S. devine prada Mahdiștilor. In Iunie 1885 moare Mahdi, și S. cade în mânile următorului lui Abdullahi Mohamed. Guvernorii creștini din provinciile sudanice cad prisonieri. Guvernorul provinciei equatoriale, Emin pașa, se retrage spre equator și remâne stăpân situațiunei, până ce este eliberat de către Englezi prin expediția lui Stanley (1889). In 1899 succede Englezilor sub conducerea lordului Kitchener recucerirea S.-lui, și adi e guvernat de Egipet sub supremația Angliei. (Cf. Feuer und Schwert in Sudan, de Slatin pașa. Leipzig.)

Sudatroium, baie, v. Laconicum.

Sudaustralia, colonie engleză la coasta sudică a Australiei, 985,720 km²., cu 358,224 loc. (1897); mine de aramă, plumb argintos, petroleu, cositor; multe oi; agricultura ia avênt. Căi ferate 3492 km., telegraf 9044 km. Datorie 24·4 milioane lire sterl. Capitala Adelaïde.

Sudcarolina, v. Carolina.

Sud-Dacota, v. Dakota.

Sudermann, *Herman*, romancier și autor dramatic german, n. 1857 la Natzicken în Prusia orientală. După câteva încercări nebăgate în samă, opera sa »Onoarea« (Die Ehre), 1888, îl puse în rândul primilor scriitori ai timpului séu. Urmară romanele: »Doamna Grije« (Frau Sorge); »Cărarea pisicilor« (Katzensteg), 1889; »Zwielicht« (Amurg), 1889; »Jolanthes Hochzeit«, 1892; »Es war«, 1894; trad. în franc. sub titlul: »Trecutul nedestructibil«, 1894; dramele: »Sfîrșitul Sodomei«, 1890; »Heimat« (Patria); în franc. »Magda«, 1891, ș. a.

Sudeți, sistem de munți între Silesia și Boemia, dela isvoarele Oderei până la defileul Elbei, lungime de 340 km., se compune din mai multe șiruri: 1) munții Lausitz; 2) munții Iser și Uriași; 3) ținutul muntos dela Waldenburg și Schweidnitz; 4) munții Glatz; 5) S. propriu diși (munții moravo-silesieni) cu piscul Altvater (1490 m.).

Sudit, supus străin.

Sudoare, lichid secretat de glandele sudorifere (v. Glanda). S. se compune din apă (99%), acid formic, acid acetic, ceva grăsime, cholesteanină, urea și ceva sare. Secretarea S.-ei depinde de un centru nervos, localisat în mĕduva prelungită. In împrejurări normale un individ secretează 5—800 gr. S. la di; în căldură mare sau când musculatura este prea angajată, se poate produce și mai bine de 1000 gr. în 1 oră. Când S. este împiedecată a se evapora de pe piele, ea se descompune și respândesce un miros neplăcut.

Sudorifera, (med.) atâta cât Diaphoretica (v. ac.).

Sudra, clasa a 4 și cea mai inferioară în ordinea castelor (v. ac.) din India veche.

Suduc, (zool.) v. Șalău.

Sue, *Eugène*, celebru romancier franc., n. 1804 la Paris, † 1859. Nașii i-au fost prințul Eug. Beauharnais și împărăteasa Iosefina. Studiă la liceul Bonaparte, și mai târdiu urmă medicina sub tatăl sĕu. Debută prin articole de diar în »Figaro« și »Mode«. Apoi scrise Plick-Plock, roman de un nou gen în care descrie moravurile mateloților. Abordă romanul de moravuri, precum: »Arthur«, »le Marquis de Létorière«, »Morne au diable« și mai ales »Mathilde«. Apoi romanele istorice ca »Jean Cavalier«, »Lotréaumont«. Mai târdiu publică: »Mystères de Paris«, »Juif errant« și un mare numĕr de alte romane. Pentru teatru a scris vodevilurile: »Monsieur le marquis«, »Fils de l'homme«, »Secret d'Etat«, și dramele: »Le Prétengante«, »Les Pontons«, »Pierre le Noir«, etc.

Suedia, v. Svedia.

Suessonii, popor antic belgic în Galia, spre est dela fluviul Isère. Mult timp s'a opus lui Caesar. Capitala S. era Noviodunum Suessionum, adi Soissons.

Suetonius, 1) *S.*, *Gaius*, celebru iurisprudent și scriitor roman, a trăit în Roma 110—180 d. Chr. Dintre scrierile sale iuridice mai remarcabil e opul: »Institutionum comentarii libri IV« aflat din nou de Niebuhr în Verona în 1816. E un manual de mare preț în sciințele iuridice.

2) *S.*, *Tranquillus*, celebru istoric roman, 75 până 160 d. Chr. Era bărbat de stat de renume sub Traian, mai apoi secretarul lui Hadrian. A scris: Vitae XII Caesarum și »de viris illustribus«, din care numai o parte s'a păstrat.

Suevi, »rătăcitori«, numele unei coalițiuni de popoare germane, trăind din vênătoare, păstorie și resboaie. Caesar bate în 58 pe Suevii așezați în Galia sub Ariovist. Tacit numesce toată regiunea dela Dunăre la Baltica Suevia și numesce ca Suevi pe Hermunduri, pe Longobardi și Semnoni. Toți adorau pe Nerthus (Hertha). In timpul migrării popoarelor S. se numiau numai Semnonii. O parte din ei năvăliră cu Radagais (406) în Galia. In 409 trecură Pirineii împreună cu Alanii și Vandalii în Lusitania și Betica. Invinși de Visigoți și trecênd la catolicism dela Arianism, s'au contopit dela 585 cu Visigoții.

Suez, oraș comercial important în Egipt, pe partea nordică a Mărei Roșie lângă sinul cu acelaș nume, pe o limbă de pămĕnt fără de nici o vegetațiune. Populațiunea se compune din Europeni, Egipteni, Arabi, Indieni, Chinezi și Negri. Numĕrul locuitorilor e 11,000. In evul mediu orașul se numia Kolzum, în vechime Klysma.

Canalul de Suez, altă dată limba de pămĕnt ce reunea cele două continente Asia și Africa, altmintrelea dis *Istmul de Suez*, a fost tăiat la 1869. Obstacolele ce opuneau istmul de S. circulațiunii între cele două continente au fost simțite chiar în extrema antichitate. Faraonii reuniseră deja Marea Mediterană cu Marea Roșie printr'un canal ce pleca dela Nil la S. Din causa resboaielor ce avù Egiptul, întreținerea canalului fù abandonată și comunicațiunea întreruptă. Bonaparte, după bătălia dela Pyramide, intrevĕdênd utilitatea restabilirii comunicațiunii directe între cele două mări, însărcină pe Lepère, inginerul șef al expedițiunii Egiptului, cu studiul străpungerii istmului de S. Această idee mare fù reluată de Ferdinand de Lesseps (v. ac.) în 1854. Lucrările acestui canal au fost începute la 25 Apr. 1859 și terminate la 1 Oct. 1869. Inaugurarea avù loc la 17 Nov. 1869 prin serbători memorabile. Lungimea canalului de S. este de 164 km., adâncimea de 8 m. Costul lui a fost de 505 milioane franci, și el a raportat Franciei 1 miliard, 250 milioane franci. Cheltuielile de construcțiune figurează în această sumă cu 253.099,124 franci; materialul cu suma de 30.786,485 franci. Cu străpungerea istmului de S., distanțele la Indii au fost reduse la mai mult

de jumĕtate. Transitul canalului maritim de Suez în 1893 a fost: 3341 năvi cu 7.659,059 tone. Canalul de S. este o operă de interes general şi eminamente civilisătoare. El a fost făcut de Lesseps cu capitaluri franceze.

Suffolk, comitat la sudul Angliei, 3855 km²., cu 371,235 loc. (1891).

Suffragium, *(lat.)* vot, drept de votare.

Sufismus, (Sofismus), o sectă a misticilor Mohamedani, cari inclină spre panteism. Ei dau explicări alegorice coranului şi se razimă pe unele învĕţături de credinţă şi morală ce le-ar fi propus Mohamed cu graiul viu. Fundatorul S. se consideră Abu Said Abul-Chair, pe la 820 d. Chr. Ideile şi le-a împrumutat S. dela Perşi. (Cf. Tholuck, Sufismus. Berlin, 1821.)

Sufix, în gramatică: silaba, ce se adauge la finea cuvintelor pentru determinarea înţelesului. Silaba pusă înaintea cuvintelor cu acest scop, se numesce: prefix. (v. şi art. Derivare.)

Suflare, act simbolic pentru alungarea puterii spiritului necurat, s. e. la botez şi la sfinţirea apei. (S. în metalurgie, v. la Aurire şi Argintuire.)

Suflător, aparat care servesce pentru introducerea de aer într'o flacără spre a face ca flacăra să ardă cu o temperatură mai înaltă.

Sufler, (franc. *Soufleur),* persoană însărcinată a sta în o mică încăpere făcută în mijlocul rampei unei scene teatrale, de unde cetind pe manuscrisul piesei, amintesce cu voce şoptitoare, fiecărui actor începutul fraselor, şi de multe ori chiar în întregime frasele, ce actorii au de vorbit în faţa publicului, când aceştia nu şi-au învĕţat bine rolele pe de rost.

Suflet, principiul activităţii într'un corp organic, în special la om. In acest înţeles noţiunea S. percurge trei stadii, în cari îl aflăm identificat cu puterea de viaţă, îl aflăm considerat ca principiu al simţirii şi al mişcării şi în urmă ca principiu al inteligenţei şi al voinţei. Din punctul de vedere al psichologiei empirice S. este considerat ca basă reală şi subiectul fenomenelor vieţii sufletesci. Sub raport metafisic S. se ia identic cu spiritul (v. ac.). In legătura între substanţa materială cu cea spirituală îşi află explicaţia şi problema psicho-fisiologică despre raportul dintre trup şi suflet, ce se descopere în influenţa reciprocă, pe care o exerciază unul asupra celuialalt. Din încercarea de a explica acest raport s'au născut ipotesele cunoscute sub numirea de *influxus physicus* (v. ac.), hipotesa ocasionalismului (v. ac.) şi a armoniei prestabilite (v. ac.). In ce privesce originea S.-lui teoriile filosofice se pot reduce la două grupe: ***moniste*** şi ***dualiste,*** după cum adecă atât S. cât şi trupul sûnt considerate ca aparţinĕnd la aceeaşi clasă de substanţe ori la clase diverse. Sciinţa care are de subiect sufletul, fiinţa şi funcţiunile sale se numesce psichologie (v. ac.). Cf. Pletosu, Psichol. cu deosebire secţiunea III. Popescu I., Psicholog. Dr. Pipoş, Psichol. Alte înţelesuri: S. se mai ia încă: pentru viaţă preste tot; ***a-şi da sufletul = a muri;*** pentru fiinţă omenească preste tot, pentru individ şi locuitor: ***nu veḑi suflet de om, oraş cu 5000 sufl.;*** pentru laturea afectivă-morală şi pentru caracter: suflet nobil; ***copil de suflet*** = adoptiv. [Pl.]

Sufocarea, un gen de asfixie în care obstacolul mechanic al opririi intrărei aerului în plămâni constitue singurul element morbid. Ea se poate produce în 4 moduri: 1) prin astuparea directă a nasului şi a gurei; 2) prin introducerea corpilor străini în căile aeriene; 3) prin compresiunea toracelui şi a abdomenului; 4) prin căderea într'un mediu pulverulent sau surparea pămĕntului preste individ. Casul 1 este adesea întrebuinţat în infanticid. Gura şi nasul sûnt astupate cu mâna sau cu o bucată de stofă sau alt obiect moale. In primul cas găsim pe faţă urmele de unghii sau a degetelor, echimose, erosiuni, în al doilea nu găsim nimic. Semnele interne sûnt trase mai ales din starea plămânilor cari pot presenta aceleaşi lesiuni ca şi în sugrumare, însă aci sûnt mai puţin constante. Casul 2 aparţine atât infanticidului cât se poate întâmpla şi accidental. Noii născuţi sûnt omorîţi prin introducerea în gură a diferiţilor corpi ca o bucată de cârpă, pământ, etc., câte odată corpi străini se introduc în mod accidental, cum de exemplu în timpul mâncării sau a vărsăturilor. Sufocarea prin compresie se observă în circumstanţe diverse atât la adulţi câte şi la copii. Câte odată corpul întreg e comprimat, cum se întâmplă la indiviḑi apucaţi într'o îndesuială; iar la copii acest gen de moarte se întâmplă din causă că inconscient mama sau doica în somn întinde braţul preste toracele sau abdomenul copilului. Prin căderea într'un mediu pulverulent sau surparea de pămĕnt, etc. o găsim întrebuinţată ca mijloc de moarte la copii, precum şi ca accident la adulţi. In acest cas găsim în gură, căile respirătoare şi stomac părticele din materiile în cari individul a fost în contact. De aci se vede că anumite sufocări sûnt resultatul accidentelor, altele sûnt întrebuinţate ca mijloace de omucidere; sinucidere prin acest gen de moarte este o raritate. [Dr. N. Minovici.]

Sufragan, episcop diecesan supus jurisdicţiunei unui mitropolit. In Germania se numesc S. şi episcopii titulari şi coadjutori.

Sufragiu, v. Suffragium.

Sufragiu universal este recunoascerea dreptului de a vota fiecărui cetăţean maior, indiferent de cens sau capacitate (titluri), adecă tot cetăţeanul să fie alegĕtor, întrucât toţi cetăţenii au de o potrivă dreptul să participe la guvernament, să exercite suveranitatea, independent de avere sau sciinţă. S. u. deşi se basează pe egalitate şi dreptate, totuşi se obiectează, că ar fi o causă permanentă de nestabilitate în guvernare, căci poporul neposedând instrucţia şi educaţia publică necesară pentru a-şi da samă de votul sĕu, s'ar conduce după fel de fel de ambiţioşi, cari ar căuta să profite de ignoranţa lui. S. u. e folositor atunci, când fiecare cetăţean îşi dă samă de afacerile publice şi însemnătatea votului.

Sufusiune, scurgere de sânge, ce se întinde mai ales în lăţime fără a distruge ţesutul.

Şugag, com. rur. în Trans., cott. Sibiiu, are 12,992 jug. cat. şi 2084 loc. rom., agricultori şi economi de vite.

Şugatag, v. Ocna Şugatag.

Sugătoare, (zool.) v. Mamifere.

Sugători, (botan.) v. Haustor.

Sugerare, a produce în o persoană străină sau în sine insuşi idei, simţiri şi sensaţiuni.

Sugestiunea este un mijloc prin care se provoacă idei, simţiri şi mişcări, mai ales la in-

divizi ipnotisați; s. e. prin aceea, că se așează mânile unui ipnotisat ca în stare de rugăciune, se desvoltă în el ideia rugăciunii și fața lui ia o expresiune rugătoare; i-se spune să adoarmă și adoarme; i-se spune, că brațul drept îi e paralisat, și nu-l mai poate mișca. De regulă ideia o dă o persoană străină (eterosugestiune); se poate însă, ca o persoană să fie astfel stăpânită de ideia stării ipnotice, încât se ipnotisează ea pe sine (autosugestiune). Vindecările miraculoase din boale grele se explică prin S. Sugestibilitatea e mare în starea de ipnosă și la unele boale de nervi. (Cf. art. Hypnosă.)

Sughiț, *Singultus*, mișcare reflexă, provocată de ramii stomacali ai nervului vag. S. se începe prin o contracțiune repentină a diafragmei, dar fără ca glotta laringelui să se deschidă. Prin aceasta se nasce o rarefacție a aerului în torace și simțul unei resistențe dureroase. Ansă la S. poate da și un păhar de apă rece.

Sugilațiune, scurgere de sânge in țesut in urma ruperii unui vas sanguinifer. Se numesce astfel mai ales scurgerea de sânge sub piele.

Sugiuc, nuci înșirate pe sfoară și muiate in magiun de prune ori struguri sau în must fiert.

Sugrumarea, act de violență, care consistă într'o constricțiune exercitată direct, fie imprejurul gâtului, fie înaintea sa, și avênd ca efect a se opune trecerii aerului, de a oprí brusc respirația și viața. Din causa asemĕnării cu spânzurarea (v. ac.), S. a fost mult timp confundată cu ea; însă pe când S. aparține omuciderilor, spânzurarea în general aparține istoriei sinuciderilor; afară de aceasta pe când în spânzurare greutatea corpului e care determină compresiunea, aducênd moartea, în S. sûnt mânile sau o legătură aplicată de ele, care stringe. S. se poate produce cu mânile sau cu o legătură, ca frânghie, batistă, etc. Semnele ce ni-o denotă, diferă după cum a fost făcută cu mâna sau cu o legătură. In casul ântâiu sûnt impresiunile degetelor, cari se găsesc pe gât, echimose, sgârâituri, ce au forma unghiilor, echimose în părțile profunde ale gâtului, lesiuni ale arteriilor carotide, fracturi ale osului hioid, a laringelui și a traheei, etc.; în casul al doilea găsim un șanț, care face complet turul gâtului, e perpendicular pe el și care e mai puțin profund și visibil ca cel din spânzurare; iar lesiunile profunde sûnt identice ca în S. cu mânile. Tot ca semne mai găsim, că limba este apucată și strînsă între dinți, ochii întredeschiși, pupilele dilatate, din gură, nas și chiar urechi se scurge sânge. Moartea provine prin asfixie, a cărei rapiditate depinde de locul unde legătura e aplicată. Ea este mai repede, când legătura e pusă pe trahee și descresce în celelalte regiuni. [Dr. N. Minovici.]

Șugubina, un fel de amendă trasă de pe țeranii din principate prin secl. XVII.

Suhaiu, lac lângă Dunăre în România, j. Teleorman. Are în lungime 20 km. In jurul lui sûnt sate, cari au făcut zăgazuri pentru oprirea pescelui. Varietățile de pesci din Dunăre se găsesc și aici. Iarna se vênează pescele cu năvoadele.

Suhard, o culme de munți la granița Ardealului cu Bucovina, între rîurile Bistrița, Coșna și Dorna, cu vîrfurile: Suhardul 1709 m., Vîrful Caprei 1570 și Oușor 1642 lângă satul Cândrenii Dornei.

Suheverca, comună rur., parochie, moșie mănăstirească în Bucovina, căpit. și j. Coțman, are 1961 loc. (1821 ort.-or., 38 rom.-cat., 102 mos.).

Suhuleț, 1) *S.*, comună rur. in România, j. Vasluiu, formată din 3 căt., cu 1268 loc. 2) *S.*, sat, cu 967 loc.

Șuica, com. rur. în Rom., j. Olt, compusă din 3 căt., cu 1134 loc.

Suici, com. rur. în Rom., j. Argeș, se compune din 5 sate, cu 2577 loc. Pe teritoriul ei trece rîul Topolog.

Suicidiu, sinucidere, distrugerea vieții proprie, săvîrșită cu intențiune conscientă. Motivele S.-ei de regulă sûnt de caracter imoral, și se reduc în mare parte la imoralitate sexuală și la beție; dar și grijile vieții, boale și alte nefericiri contribue în mĕsură însemnată la înmulțirea S.-lor. Cele mai multe legiuiri nu mai pedepsesc încercarea de S. Statistica arată, că numerul S.-lor în timpul mai nou este în continuă crescere. In calcul mediu s'au constatat la finea secl. XIX câte 5—20 S. la 100,000 locuitori.

Suidae, familie de Mamifere Artiodactile, avênd pielea acoperită cu peri și botul lungit în formă de rît In dentiția lor găsim toate felurile de dinți, caninii la masculi constitue colții (dinți de apĕrare). Au 4 deg te terminate în copite, dar numai 2 degete ating pămêntul, iar celelalte două scurtate sûnt așezate îndĕrĕtul labelor. *Sus scrofa (Mistrețul)* are perii de pe spinare foarte desvoltați, constituind o coamă țepoasă. El locuiesce prin pădurile Europei și face mari stricăciuni; este originea porcului domestic *(Sus domesticus)*. *Facoșerul (Phacochoerus)* are capul foarte mare, trăiesce. în Africa. *Babyrusa* are corpul subțire și labele înalte, caninii superiori dela bărbați se recurbează în sus; trăiesce în insulele Molucce. *Pecari (Dicotyles)* are stomacul împărțit în 3 camere, și prin aceasta se apropie de Rumegătoare, trăiesce în America.

Suidas, lexicograf bizantin, a trăit cam pe la 960 d. Chr., a compus un lexicon filologic și istoric-literar, care e interesant pentru datele culese din isvoare azi în mare parte pierdute.

Sui juris, în dreptul roman, persoanele cari nu atîrnă de nimenea (v. și *Alieni juris)*. Sûnt *patres* sau *matres familias*, după sexul lor, adecă sûnt capi ai casei, fără să fie nevoe a fi, numai decât, tată sau mamă, căci poți fi *pater familias*, chiar din momentul nascerii, fiind suficient de a nu aparține unei alte familii.

Suina, *(lat.)* familia porcilor. (v. Suidae.)

Suinter, residiul format din părțile necurate de oleiu de lână, săpun de potasă și alte oleiuri, cari remân dela fabricarea lanolinei.

Șuisky, *Wassilij Isv.*, principe, numele original al țarului Vasile IV Iwanovici, care alungă pe cel dintâiu Pseudo-Dumitru și ocupă la 1606 tronul rusesc. A stat în tron până la 1612.

Șuiț, *cățelul* sau *țincul pămêntului*, *(Spermophilus citillus)*, mamifer din ordinul rodĕtoarelor, are corp subțire, capul lung, coada scurtă, urechile ascunse în pĕr, are buzunare la obrazi. La picioarele dinainte are degetul al treilea mai lung ca celelalte. Pĕrul deasupra cenușiu-gălbiniu, cu dungi și pete brune; de desubt ruginiu, la bărbie și pe grumaz alb. Lungimea corpului 24 cm., a coḑii 7 cm. Trăiesce în România, Ungaria, Austria, Polonia până în Siberia,

în societăți, însă fiecare își face cuib separat. Iarna o petrece în somn.

Suita, cortegiu ce însoțesce pe un principe, dignitar, general, etc.

Suite, (franc. = serie), în musică una din cele mai vechi forme ciclice ale musicei instrumentale, formată dintr'o succesiune de mai multe arii de dans, contrastante prin caracter și mișcare, dar riguros într'o aceeași tonalitate.

Sujet, v. Subiect.

Sula, rîu, afluent pe stânga al Niprului în Rusia, 413 km. lung.

Sula bassana, pasere de apă din ord. Pelargornitelor, fam. Phalacrocoracidaelor. Corp lung de 98, lat 190, aripele de 62 și coada de 26 cm. Coloarea penelor în general albă, iar vîrful aripelor cenușie-închisă. Trăiesce pe lângă țermurele continentelor și insulelor din regiunea nordică. [I. P. Voitești.]

Sulamita, adecă fata din Sunem, apare în Cântarea cântărilor (7. 1) ca nume al miresei.

Sulcina, (botan.) v. Melilotus.

Suleiman, munții, șir de munți la estul Afghanistanului, la granița spre India, se ridică până la înălțime de 3450 m. (v. și art. Soliman.)

Sulemenire, întrebuințarea unor remedii pentru a face pielea feții frumoasă, tinéră. Remediile acestea se pregătesc din pulveri de amil, urez, mandule, chlorat de Bismut, ș. a., cărora se poate da coloare roșie sau albastră, după trebuință. Uneori pulverile amintite se amestecă și cu un oleiu oarecare. S. e condamnabilă.

Șuletea, com. rur. în Rom., j. Fălciu, are 932 loc., agricultori.

Sulf, metaloid de coloare galbenă, solid, fără miros și fără gust; rĕu conducĕtor de căldură și electricitate; insolubil în apă; puțin solubil în alcool, eter și oleiuri esențiale; frecat sau încăldit în contact cu aerul devine fosforescent; la 258° se aprinde și arde cu o flacără albastră. S. se găsesce în natură cristalisat (octaedre și prisme) și amorf, apoi în combinațiuni, cum sûnt pirita, gipsul și celestina. S. se combină cu oxigenul, elementele halogene, selenine, telurne și unele metale (afară de aur și platină). Se extrage prin destilațiune din năsipurile vulcanice încărcate cu S. sau prin ardere din bucăți de pămênt amestecat cu S. Se întrebuințeaza la fabricarea ierbei de pușcă și a chibritelor, la lucrarea cauciucului, ca medicament, etc.

Sulfaminol, se presintă sub o pulvere galbenă, fără miros, insolubil în apă, solubil în alcool și e întrebuințată în medicină ca antiseptic.

Sulfat, combinațiunile acidului sulfuric cu base.

Sulfide, compuși resultați din combinațiunea sulfului cu elemente simple sau cu radicale organice.

Sulfina, *Sulcină,* numiri populare ale plantelor: Melilotus albus Desr. și Melilotus officinalis Desr. (v. ac.). *S. albă* = Melilotus albus Desr. *S. galbenă* = Melilotus officinalis Desr. (v. ac.).

Sulfite, sărurile cari resultă din acțiunea acidului sulfuros asupra metalelor.

Sulfonal, un corp organic cu proprietăți hypnotice și sedativ întrebuințat în medicină.

Sulfure, corpuri (săruri) cari resultă din acțiunea acidului sulfhidric asupra metalelor.

Sulfura de carbon, (CS^2), un corp lichid cu miros desagreabil, format prin reacțiunea sulfului, la o temperatură ridicată, asupra carbonului. E întrebuințat în industrie pentru extragerea corpilor grași, și pentru disolvarea rezinelor, etc.

Sulfuri, combinațiunile sulfului cu elementele. Sûnt elemente cari cu sulful produc mai mulți compuși din cari, cei cari conțin mai puțin sulf, se numesc S., iar cei cari conțin mai mult sulf se numesc bisulfuri sau hipersulfuri.

Sulgiu, dare veche ce se plătia după laptele vacilor.

Suligata, movilă în Rom., j. R.-Sărat, are 10 m. înălțime, a fost punct trigonometric de observație pentru Austriaci și Români la facerea hărții Valachiei.

Suliguli, stațiune balneară, mai de mult de mare renume, (cott. Maramurĕș.) Apă minerală săcată de conținut fieros. Proprietatea statului.

Suliman, (rumeneală, fard), mijloc pentru a înfrumseța pielea feței dându-i colorile albe și roșii, cu scopul de a da figurei o expresiune tinerească. S. se compune mai cu samă din substanțe stricăcioase pielei, cel alb avênd combinațiuni de wismuth, iar cel roșu fiind preparat adesea cu zinober sau cu carmin. S. influințează totdeauna rĕu asupra pielei împiedecând funcțiunile ei, încât tenul devine aspru și urît după întrebuințare mai deasă.

Sulina, a doua gură principală de revĕrsare a Dunării (v. vol. II, pag. 238) și numirea unui *oraș* din Rom., j. Tulcea, în Dobrogea. S. e oraș cu port liber (dela 1879), cu 2 faruri și aproape 5000 loc. Aici se află palatul și usinele comisiunei dunărene, un spital de marină, etc.

Sulioți, poporațiune greco-albaneză stabilită în secl. XVII în Suli, un ținut muntos în Epir. S. trăiau aici aproape independent sub căpitani. Din 1790—1803 au avut lupte mari cu Ali-Pașa dela Ianina, care ajutat și de trădătorul George Boțari abia i-a putut înfrânge. Cei remași în viață s'au refugiat pe insulele ionice, de unde au fost rechemați în 1820 de acelaș Ali-Pașa, care se revoltase contra Sultanului. Cădênd Ali-Pașa au cădut și ei (1822). Pe corăbii engleze au fost duși cei remași în Grecia, unde au luat parte însemnată la lupta pentru independență a Grecilor.

Suliotis, *Christodul I.,* publicist rom., n. 1854, a studiat dreptul în Paris și Bruxelles. 1881 scoate în Bucuresci un diar cotidian »Curierul României«, și colaborează la mai multe reviste lit. și juridice. A fost în mai multe rânduri deputat al Brailei. Scr.: Comp. de psichologie; Iliada c. I; Reg. ortograf. rom.; Elem. de drept constit. și admin., și alte opere în limba franceză și română.

Sulița, armă albă pentru împuns. Un vîrf de fier ascuțit, formă romboidală; un manșon în care se adaptează o coadă de lemn tare, lungă de vr'o doi metri. S. în vechime era purtată de pedestrime; astădi se numesce lance și e purtată de cavaleria grea.

Sulița sau *Moldava,* cătun la comuna rurală Șipotul, în Bucovina, căp. Rădăuț și j. Seletin, are 1094 loc. (1017 ort.-or., 20 rom.-cat., 57 mos.), 1 școală primară. Aici isvoresce rîul Moldova.

Sulla, *Lucius, Cornelius,* general roman, n. 138 a. Chr. In resboiul iughurtin ca quaestor în tabăra lui Mariu, al cărui mare rival a devenit mai târdiu, prinse pe Iughurta. In 93 devine pretor, apoi, propretor în Cilicia; învinse pe aliați, pe

Marsi şi pe Samniţi. Fiind ales comandant în contra lui Mitridate, partidul poporal îl destituí şi alese pe Mariu; S. vení în contra Romei şi o cucerí. In 87 cucerí Atena, în 86 bătù pe Mitridate în doué rânduri şi la Dardanos fácù pace cu el, apoi se reîntoarse la Roma să pedepsească partidul democratic. După învingerea reportată în faţa Romei se începù resboiul civil cu proscripţiunile şi groaznica dictatură a lui S. 100 mii de oameni fură ucişi în Italia. După ce ca dictator puse statul din nou pe base aristocratice, abdică de bunăvoie şi se retrage la ţeară, trăind numai pentru plăceri şi sciinţă. S. înscenà şi săvîrşí prima revoluţie romană. † 78. A scris istoria timpului în care a trăit. [T. B.]

Sully-Prudhomme, *René François Armande,* poet francez, n. 1839 la Paris. Primele sale culegeri poetice: »Stances et Poèmes«, »Épreuves«, »Solitudes«, »Vaines tendresses«, ni-l înfăţişează ca pe un poet duios, care cânta viaţa interioară. El are darul de a interpreta cele mai fine nuanţe ale sentimentelor omenesci. S.-Pr. a încercat să-şi lárgească orizontul scriind »Justice« şi »Bonheur«, poeme filosofice, al căror stil pe alocurea lasă de dorit.

Sulpicius, 1) *S., P. Galba,* în 211 a. Chr. a apĕrat Roma în contra lui Hanibal şi în 200 s'a luptat vitejesce în contra lui Filip, regele Macedoniei.

2) *S., Servius Galba,* era mare vrăşmaş consulului Aemiliu Paul. Luptând fără succes în Lusitania, din resbunare a săvîrşit multe crudelităţi, pentru ce fiind dus în faţa tribunalului, numai prin corumpere cu bani a fost achitat de popor.

3) *S., Publius Rufus,* pe timpul resboiului civil dintre Sulla şi Mariu era mare partisan al optimaţilor, mai târḑiu ca tribun a luptat pentru constituţia existentă. A lucrat cu succes, ca în contra lui Mitridate să nu fie trimis Sulla ci Mariu, pentru ce Sulla ocupând Roma a ucis pe S.

Sulpicius Severus, preot şi istoric bisericesc din Aquitania în Galia; a trăit în a doua jumĕtate a secl. IV şi prima jumĕtate a secl. V, murind între anii 420—425. El a scris într'un stil elegant »Chronicon libri duo«, istoria omenimii dela începutul lumii până la 400 d. Chr. A scris şi mai multe epistole de cuprins religios-moral îndreptate cătră sora sa Claudia (ad Claudiam sororem) şi cătră Sf. Paulin de Nola.

Sultan, *(arab.)* detentorul puterii, stápânitorul, nume obicinuit în Orient pentru domnitori. Cel mai însemnat S. e cel din Constantinopole, care se numesce şi Sultan es-Salatin, adecă S. Sultanilor.

Sulu, *insule,* o grupă de preste 150 insule mici muntoase, dar roditoare, între Borneo şi Filippine, 3739 km²., cu 104,000 loc. malaiezi, mai de mult piraţi vestiţi. 1898 au fost cedate de Spania Uniunii nordamericane împreună cu Filippinele. Cea mai mare e Basilan.

Şuluh, seminţie de Berberi în Maroco de sud.

Şululand, *(Zululand),* colonie engl. la sudestul Africei între Transvaal şi Natal, 27,970 km²., cu 166,367 loc. (1895).

Şulumberg, (magh. *Lesses),* comună mare în Trans., cott. Târnava mare, cu 6308 jug. cat. şi 1276 loc. rom. şi germ., agricultori.

Şuluţu-Sterca, *Alexandru, de Cărpiniş,* primul mitropolit de Alba-Iulia şi Făgăraş al Românilor din Transilvania şi Ungaria, uniţi cu biserica Romei, n. 15 Febr. 1794 în Abrud dintr'o familie cu prerogative nobiliare, mari proprietari de mine de aur. A studiat în Abrud, Alba-Iulia şi Blaj, unde s'a pregátit pentru preoţie în seminariul diecesan. Căsătorindu-se 8 Nov. 1814 cu Ana Aron de Bistra (Bistray), fù aplicat mai ântâiu în calitate de capelan în Bistra, unde pierḑêndu-şi 18 Febr. 1818 soţia, remase vĕduv. In 6 Dec. 1814 fù hirotonit paroch, apoi înaintat la rangul de protopop tot acolo, iar 1836 de vicar foraneu al Silvaniei şi paroch al Şimleului. In sinodul electoral din 30 Sept. 1850 fù candidat la scaunul episcopesc al Făgăraşului în locul prim cu 95 voturi. In 18 Nov. 1850 numit, în 17 Febr. 1851 preconisat şi în 22 Iulie 1851 consacrat episcop în Oradea mare, iar în Sept. acelaş an şi-a ocupat scaunul în Blaj fără instalare oficială. Sub acest episcop s'a reactivat mitropolia gr.-cat. de Alba-Iulia pe basa protoc. conferenţei ţinute în Viena la 18 Nov. 1850, la care au luat parte Ioan Scitovski, archiepiscopul Strigonului şi primate al Ungariei; Vasile Erdélyi, episcopul unit al Orăḑii mari; ministrul de interne Al. Bach, ministrul de culte contele Thun, comisarul plenipotenţiat al Transilvaniei Eduard Bach şi consilierul de secţiune Privitzer. Protocolul acesta, în care se punea în prospect şi regularea chestiunei despre completarea scaunelor episcopesci, a fost aprobat de împ. Fr. Iosif I în 12 Dec. 1850, şi în urma pertractărilor cu scaunul apostolic a emanat dela papa Piu IX bulla »Ecclesiam Christi« din VI-to kal. Dec. 1853, prin care diecesa Făgăraşului se scoate de sub jurisdicţiunea mitropolitană şi primaţială a archiepiscopului din Strigon, se înalţă la demnitatea de archiepiscopie şi mitropolie cu titlul de A.-Iulia, şi i-se supun ca sufragane, pe lângă vechea diecesă gr.-cat. română a Orăḑii mari, şi cele noue, atunci înfiinţate, dela Gherla şi Lugoş. Prin reactivarea mitropoliei episcopul Ş. deveni archiepiscop şi mitropolit, şi în această calitate fù instalat cu mare solemnitate în Blaj la 28 Oct. 1855 prin pronunţiul apost. din Viena, cardinalul Viale-Prelà. La 1854 capitlul din Blaj se ridicà la demnitatea de capitul mitropolitan. Ş. lucrà mult pentru a ridica vaḑa mitropoliei sale. El exoperà la 1863 pentru clerul archidiecesei sale subsidiul erarial anual de 18,000 fl. v. a. Sub dînsul se cumpĕrà domeniul basilitan dela Bucerdea grânoasă. Prin literele fundaţionale din 23 Apr. 1861 domeniul sĕu din Şpring şi toată averea sa, din care mai târḑiu s'au cumpĕrat şi domeniile dela Cenade, Vidraseu şi Someş-Odorheiu, le lăsă ca fundaţiune pentru vĕduvele preoţilor, pentru studenţi şi alte scopuri culturale, eventual pentru înfiinţarea unei universităţi române. A lucrat şi luptat pentru drepturile polit. ale Românilor. A scris mai multe opere, până aḑi inedite. † 7 Sept. 1867 în Blaj. (Cf. G. Bariţiu, Părţi alese din Istoria Trans., vol. II şi III, şi Memoriile lui Ios. St -Şuluţu.) [Dr. A. B.]

2) *Şuluţu-Sterca, Ioan,* funcţionar cameral şi proprietar de mine de aur în Abrud, fratele mitropolitului Ş., n. 1796, † 1858. La 1848 tribun cu rang de major. Casa lui Ş. în Abrud (v. ac.) a fost la 1848 centrul de întrunire al fruntaşilor români şi asilul exilaţilor din România. Al. Golescu a stat aici până la întrarea Muscalilor în Ardeal, când apoi s'a refugiat la Paris. Ş.,

care făcuse ca oficier campania în contra lui Napoleon cel Mare, a fost sufletul operaţiunilor militare rom. în 1848 şi inventatorul legendarelor tunuri de lemn; la mâna dînsului trimitea comandantul fortăreţei din Alba-Iulia muniţiunea pentru Moţi. Ş. s'a distins printr'un deosebit zel pentru toate întreprinderile naţionale românesci. (Cf. »Gaz. Trans.« nr. 50 a. 1858 şi nr. 89—101 a. 1892 şi Raportul lui Iancu către împěratul.)

3) *Şuluţu-Sterca, Dionisie,* n. 1 Apr. 1825, fiul lui Ioan Ş., a studiat drepturile în Mureş-Oşorheiu. 1846 întră în reg. Carol Ferdinand nr. 51 ca cadet. In 1848 a organisat garda naţională în Abrud şi Abrud-sat, al cărei comandant a fost. In 1850—61 a servit ca adjunct la pretură. Din 1862—96 a fost judecător, apoi a fost pensionat şi decorat cu crucea de cavaler al ord. Francisc Iosif. † 17 Iunie 1897 în Turda. Toată averea (40,000 cor.) a testat-o pentru scopuri naţionale. (Cf. »Gaz. Trans.« nr. 127 a. 1897.)

4) *Şuluţu-Sterca, Iosif,* jurisconsult şi scriitor rom., n. 10 Sept. 1827 în Câmpeni, fiul lui Ioan Ş., a studiat în Cluj, M.-Oşorheiu şi Budapesta; 1849—61 a ocupat mai multe funcţiuni în administraţie, 1861 ales vice-comite al cott. Cetatea de baltă, 1863—64 deputat în dieta din Sibiiu, dela 1869 consilier de tribunal până la 1881, când a fost pensionat. La 1884 a fost şi membru al comitetului naţional. De present presidentul băncii Albina şi vice-president al Asociaţiunei pentru liter. rom. şi cultura poporului român. A publicat un »Memoriu« ist.-polit., în 6 vol., şi numeroase scrieri, mai ales istorice, in »Gazeta Trans.«, »Federaţiunea«, »Tribuna« şi »Transilvania«, apoi şi biografia lui Avram Iancu, în care restabilesce adevěrul faţă cu acusele ridicate de mulţi autori magh. contra acestei măreţe figuri în istoria Românilor din Transilvania. A colaborat şi la »Encicl. Rom.«

Sulzer, *Franz Joseph,* istoriograf, n. în Elveţia, căpitan austriac, chiemat de Alexandru Ipsilante (1776) ca să fie profesor, a trăit în ţeară, a murit la Piteşti în 1791. Opera sa »Geschichte des Transalpinischen Daciens«, din care n'a publicat el decât partea geografică, o operă clasică pentru istoria noastră. El îmbrăţişează în opera sa toate manifestările vieţii poporului român, istoria, geografia, etnografia, limba şi literatura.

Suma, în aritmetică resultatul adiţiunii.

Sumar, scurt, repede. In dreptul român, procedură sumară, înseamnă urgentă, scurtă.

Sumatra, cea mai vestică insulă dintre Sundele mari, 421,348 km²., în partea vestică e muntoasă cu coaste piezişe spre ţerm şi cu vr'o 6—7 vulcani activi (Indrapura 3736 m. înalt); la est şes udat de rîuri. Locuitorii ca. 4 milioane Malaiezi mohamedani şi păgâni, la ţermuri Chinezi şi Europeni. Aproape întreaga insulă e în posesiunea Olandezilor, cari s'au aşezat aci dela 1664; o parte din interiorul insulei (Ţerile Batta, 15,000 km².) e independentă.

Sumba, insulă în Sundele mici, aparţine residenţiei olandeze Timor, 11,360 km²., cu 200,000 loc. Malaiezi.

Sumbava, insulă în Sundele mici, aparţine guvernamentului olandez Celebes, 13,980 km²., cu 150,000 loc. Erupţiunea dela 10 Apr. 1815 a vulcanului Tambora a nimicit 42,000 oameni.

Sumeri, popor vechiu oriental, pe teritoriul Babilonului. De rassă turanică, precum se presupune, şi de o cultură mare pe acel timp. Istoria lor se poate urmări în liniamente principale până la anul 5000 a. Chr. Ţeara lor se numia *Sumeria.* Cu scrisoarea lor cuneiformă s'au ocupat archeologii Rawlinson, Hinks, Halèvy, Hommel, etc.

Sumisiune, supunere. Când un arestat vrea să obţină liberarea provisorie, trebue să facă o cerere în care să se oblige, că se va presenta la ori ce cerere, etc. Un atare act se numesce act de S. (art. 118 proc. pen.). In cas când persoana eliberată provisor din arest nu se presintă la vr'o chiemare, deşi a făcut actul de S., poate fi din nou arestată.

Şumla, oraş în Bulgaria, cu 23,000 loc. Altădată fortăreaţă de prima ordine, a cărei desarmare însă s'a decretat prin tractatul dela Berlin. Încă de pe timpul Romanilor Ş. era un punct strategic important. Este unul din oraşele cele mai mari din Bulgaria în privinţa industriei şi comerciului.

Summanus, unul dintre ḑeii Sabinilor; la Romani S. a fost un predicat al lui Iupiter.

Sumpţiune, cheltuială, risipă *Sumptuar,* ce privesce cheltuieli. *Sumptuos,* luxos.

Sumter, fort la întrarea portului dela Charleston, Carolina sudică; prin ocuparea lui de către confederaţi la 14 Apr. 1861 se începù resboiul civil.

Suna, (arab. Sunna), regulă, direcţiune, datină, obiceiu, tradiţiune, îndeosebi cuvintele şi lucrările lui Mohamed referitoare la viaţa comunităţilor islamitice, cari cuvinte şi lucrări s'au propagat la început numai cu graiul viu, mai târḑiu însă s'au adunat în scris sub numele de S., care pe lângă Coran formează un îndreptar pentru viaţa religioasă şi purtarea preste tot a mohamedanilor. Mohamedanii, cari ţin la tradiţiunile S., se numesc *Suniţi;* ei trec de ortodoxi. [i—m.]

Sunad, v. Ahtum.

Sunătoare, numele popular al plantei Hypericum perforatum L. (v. ac.).

Şunca, pulpă de porc sărată şi afumată pentru păstrare, S. se mănâucă feartă sau friptă.

Şunciuş, (magh. *Vár-Sonkolyos),* com. mică în Ung., cott. Bihor. Apare în anale la 1294 sub numirea Sunculus. Are 181 case cu 1235 loc. români gr.-or. Are o peşteră frumoasă de stalactite. Pe teritoriul comunei se află ruinele fortăreţei Zinelor (magh. *Tündér vár),* despre care se susţine de istorici, că a fost cetatea lui Menu-Marot, unde s'a refugiat după lupta ce o avuse cu Árpád.

Sund, *(Öresund),* strimtoare de mare între insula daneză Seeland şi între Svedia, unde e mai ângustă e de 3710 m. lată; 50 km. lungă, 6—26 m. afundă.

Sunda, *insulele,* archipelag în Estindia între Marea Chineză şi Oceanul Pacific, se divide în 4 *Sunde mari* (Sumatra, Borneo, Iava, Celebes), şi 39 *Sunde mici* (Bali, Lomboc, Sumbava, Floris, Sumba, Timor, ş. a.), la olaltă 2.139,342 km²., cu 35 milioane loc. Cea mai mare parte în posesiunea Olandezilor.

Sunda, *strîmtoarea,* strimtoare de mare între Sumatra şi Iava, leagă Oceanul Indic cu Marea Iava. Intr'însa e insula Krakatau.

Sunderbands, *(Sundarbans, Sanderbunds),* depresiune la gurile Gangelui între Hugli și Meghna, 19,507 km²., noroiu și insule de năsip.

Sunderland, oraș în nord-estul Angliei, unde se varsă Wear în Marea Nordului, 142,107 loc. (1897); șantiere mari; export de cărbuni; are 273 năi proprii; 1897 au întrat în port 6991 vase.

Sundsvall, oraș cu port în cottul sved. Westernorland, 14,158 loc. (1897); export de lemn și fier.

Sunet *(son),* cele mai mici elemente în cari se pot descompune cuvintele. S. se împart în: *vocale* (S. mai moi: a, e, i, etc.), *consonante* (S. mai aspre: b, c, d, etc.). S. sûnt *originale:* a, t, s, etc., și *derivate:* ă, ţ, ș, etc.

Sunete în fisică, impresiunile ce le primim prin mijlocirea urechei. Ca să se producă S. se recere: corp sonor, mèdiu de propagare și ureche sănătoasă. La corpurile sonore părticelele tremură sau vibrează și vibrațiunile acestea trec la corpurile vecine și de aci la ureche.

Sunete armonice se numesc sunetele secundare, ce se produc în acelaș timp cu un sunet principal dat, pe care-l acompaniază producênd o impresie plăcută urechii. Cu aparate se pot deosebi preste 16 sunete secundare.

Suovetaurilia, un sacrificiu la Romani în cultul lui Mars, ca ḑeu apěrător al turmelor. Se jertfiau animalele: porc, berbece și taur, de unde numele.

Supa (ciorbă), zama obținută prin ferberea carnei de vită în timp de câteva ceasuri, adăugêndu-se și felurite legume. S. se poate prepara și fără carne, numai din apă și legume.

Supan, *Alexandru,* geograf, n. 1847 în Innichen, Tirol, s'a specialisat pentru geografie, care o propune la univ. din Cernăuț. La 1884 ia asupră-și conducerea societății geogr. din Gotha și continuă cu publicarea materialului geografic, inițiat de Petermann sub numele: »Mitteilungen«. S. a îmbogățit literatura didactică cu multe cărți pentru învěțămêntul mediu și universitar.

Supapa, ventil; mechanism în mașini, care lasă să între un lichid sau gaz, dar împiedecă ieșirea lui. *S. de siguranță,* care se deschide automatic, când presiunea gazelor amenință cu explosiune.

Supelele, specie de oboie, usitate în Istria. Sûnt de diferite mărimi.

Supěrare, afect astenic sau de deprimare, care se descopere într'o mai îndelungată și adâncă neplăcere, ce ne-a cuprins din causa vr'unui lucru sau eveniment ce a venit asupra noastră neașteptat ori așteptat, dar care ne-a atins foarte de aproape. [Pl.]

Superbia, o formă de sentiment personal, care se ia atât în sens bun cât și rěu. In sens bun se numesce S. acel sentiment pérsonal nobil, ce provine dintr'o încredere legitimă în propriul sěu merit și care îndeamnă spre fapte mari. In sens rěu S. ca un sentiment personal fals și exagerat se descopere în pofta preste měsură după mărire și laudă înaintea oamenilor și în pretensiunea, ca alții să se umilească și să se considere pe sine mai puțin. Psichologicesce S. se nasce din aprecierea valoarei personale, care poate să fie justă ori falsă, după cum adecă corespunde ori nu corespunde realității. [Pl.]

Supercilia, *(lat.)* sprâncene.

Superficia, un drept real, în vìrtutea căruia putem face clădiri, lucrări, plantațiuni, etc., pe un pămênt ce aparține altuia. Așa fiind, se poate ca terenul să fie al unuia, iar plantațiunile ale altuia. In genere, superficiarul e obligat la plata impositelor, la facerea reparațiunilor, etc.

Superficial, ce se găsesce numai la suprafață. *Om superficial,* om care nu aprofundează lucrurile, se mulțămesce cu ce vede mai la suprafața lor.

Superfoetatio, îngrecarea din nou a unei femei, care este deja grea de o lună sau mai bine de ḑile. *Superfoecundatio,* fructificarea la diferite termine a mai multor ovule, ce provin din acelaș period de ovulațiune. S. nu s'a putut constata cu siguranță la om.

Supérga, La, biserică în Turin, cu mormintele regilor din casa Savoya.

Superintendent, inspector suprem; așa se numesc episcopii reformați din Ardeal și Ungaria. S. se alege de către sinodul sau conventul fiecărei provincii bisericesci și datorința lui este să supraveghieze: viața oficială și morală a persoanelor bis.; mersul instrucțiunii și sá se îngrijască de administrarea corectă a averilor bis., etc.

Superior, *lacul,* (engl. *Lake Superior),* cel mai vestic între lacurile canadiene, și cea mai mare apă dulce de pe pămênt, 83,627 km²., are lungime de 625 km., lățime până la 260 km., afunḑime (medie 145 m.) până la 309 m., situat la 186 m. altitudine; prin St.-Mary se scurge în lacul Huron.

Superlativ, v. Comparativ. [*]

Superpelițiu, *(lat.)* tunică, vestmênt bisericesc în biserica apuseană; corespunde la sticharul din biserica orientală.

Superstițiune, *(lat.)* sau *credință deșartă* este acea formă de credință, care, contrar adevěratei credințe religioase și legilor firei și dreptei cugetări, atribue unui lucru, unor cuvinte ori semne oarecare putere, ce nici după firea lor nu pot sá o aibă nici le este dată lor dela Dḑeu. S. se opune adevěratei credințe. S este *teoretică,* când determină modul de cuprindere al nexului causal din natură și viață; *practică,* când determină voința și lucrările. Ca forme particulare de S. se consideră: vrăjitoriile, descântecele, farmecele, magia, astrolatria, închinarea la idoli, căutarea norocului, învocarea duchurilor rele sau demonice. Culmea S.-lor moderne este Spiritismul (v. ac.), etc. (Cf. Pfleiderer, Theorie des Aberglaubens.) [Pl.]

Supinum, în gramatică: forma verbului, ce e echivalentă unui substantiv.

Suplicat, (orig. *Suplykac) Stefan,* ultimul voevod sêrb, n. 1790 în Petruja (Croația). Oficier austriac, a întrat pe urmă în serviciul lui Napoleon I. A luptat vitejesce în Rusia. La 1814 s'a întors în armata austriacă. 1847—48 colonel austriac, staționat în Italia. 1848 ales voevod sêrbesc. In ḑiua în care a sosit întărirea lui din Viena, a murit repentin. Se spune, că a fost otrăvit.

Supliciu, pedeapsă corporală. Era obiceiu la poporul roman, ca atunci, când magistratul, rex sacrorum, ducea la moarte pe un condamnat, să se facă un sacrificiu și o rugăciune către ḑei (supplicare) pentru a înlătura deasupra poporului sângele vêrsat. De unde se deduce, că prin S. se înțelege mai mult o pedeapsă capitală, care era rară la Romani. Unii scriitori francezi

întrebuinţează cuvêntul S. şi în sens de pedeapsă uşoară. [Val. Ursianu.]

Supositie, v. Hypotesa.

Suppé, *Francisc,* compositor germ. de operete, n. 1820 în Spalato; mult timp capelmaestru în Viena. Op. princ. operetele »Galathea«, »Fatiniţa«, »Boccaccio«, »Donna Iuannita«, etc. A scris şi o simfonie, misse, etc.

Supplicaţiune, la Romani ḑi de rugăciune, ordinată după cărţile sibyllice, mai ales în cas de nenorocire (ciumă, secetă).

Suprafaţa, întinderea unui corp solid considerat sub raportul lungimii şi lărgimii; partea exterioară a unui corp.

Supranatural, atributul acelor fapte, lucrări, evenimente ori spuse, cari trecênd preste puterile ordinare ale firei, numai cu mintea naturală nu se pot nici cuprinde, nici cunoasce, nici înţelege; cum sûnt s. e. minunile religiunei, profeţiile, etc. Ce e S. este obiect al credinţei, dar nu al sciinţei. [Pl.]

Supremaţia, un fenomen nu numai politic, dar şi internaţional, care mai ia numele de *egemonie* (v. ac.). El consistă în tendinţa şi aspiraţiunile ce au unele popoare mari şi puternice de a se ridica deasupra tuturor celorlalte şi a merge în fruntea lor. Aşa avem în anticitate S. poporului-rege. Tendinţa de S. a episcopului dela Roma. Mai în urmă S. asupra bisericei creştine (1054 până 1453), contestată şi ţinută în frâu de Francezi şi Englezi, a Spaniei sub Carol Quint şi Filip II; acea a casei de Austria, acea a Franciei sub Ludovic XIV, Napoleon I şi Napoleon III, acea a Rusiei sub Alexandru I şi Nicolae I, şi acum acea a imperiului german, contrabalansată de deosebitele alianţe şi de politica reservată a Angliei. Aceste tendinţe şi sforţări ale unor popoare puternice şi ambiţioase au provocat, după cum era natural, puternice coaliţii şi interveuţiuni pentru restabilirea şi menţinerea echilibrului puterilor, singurul mijloc prin care politica exterioara a statelor a căutat să garanteze şi să conserve independenţa popoarelor şi libertăţile publice. [Val. Ursianu.]

Supuraţiune, producerea de puroi, unul din modurile de terminare ale inflamaţiunei ţesăturilor animale. Focarul inflamat se infiltrează de puroi, care se adună în masse mai mult sau mai puţin abundente, şi conţine microbii cei mai diferiţi. S. este adeseori însoţită de dureri, fibre, vărsături, umflătura organului supurat. (v. şi Puroiare.)

Supunere, v. Obedienţa.

Sura, afluent pe dreapta al Volgei, dela Pensa în jos e navigabil; 848 km. lung.

Şura, construcţie de zid masiv, ori uşoară de lemn, pe stîlpi de stejar, pentru adăpostirea recoltei în paie şi a nutreţurilor preste iarnă şi de intemperii.

Şura mare, (magh. *Nagy-Csür),* com. mare în Trans., cott. Sibiiu, are 2050 loc. germ. şi rom.

Surabaja, *(Soerabaja),* residenţie olaud. la nordul Iavei, 6029 km²., cu 2.005,005 loc. (1891). *Capitala S.,* 124,529 loc.; prima garnisoană în India olandeză.

Surakarta, *(Solo),* residenţie oland. în interiorul Iavei, stăpânită de doi principi vasali, 5677 km²., cu 1.163,305 loc. (1891). *Capitala S.,* 104,589 loc. (1895).

Surate, oraş în presidenţia indobrit. Bombay, lângă Tapti, 109,229 loc. (1891); mai nainte a fost capitala ţinutului Gudjarat.

Surḑenie, pierderea sau reducerea considerabilă a simţului auditiv. (v. şi Surdomutism.)

Surdila-Gălseanca, com. rur. în Rom., j. Brăila, are 1245 loc. Staţiune de cale ferată.

Surdila-Greci, com. rur. în Rom., j. Brăila, 1264 loc. Atinsă de cale ferată.

Surdina, nume dat în musică unor mici aparate sau mechanisme destinate a micşora sonoritatea unor instrumente. La instrumentele de arcuş S. e o specie de mic pieptene ce se pune încălecat pe coarde şi pe scăunaş; nu numai sonoritatea e slăbită, dar chiar şi timbrul e modificat, şi compositorii nu au lipsit de a se folosí de aceste efecte. Instrumentele de aramă au diferite procedeuri de a modifica sonoritatea, între cari o specie de con cu vîrful tăiat care se introduce în pavilion. La instrumentele cu membrane se întroduce o bandă de postav sau o cura, sau se acopere instrumentul cu un vĕl. In pianele moderne, S. e pedala stângă.

Surdinul, o culme de munţi în Bucovina, între rîurile Ceremuş şi Suceava, cu vîrfurile Lungul 1379 m., Rotundul 1341 m., Surdinul 1307 m. şi Vanzinul 1367 m.

Surdomutism, muţenie ca urmare a surḑeniei; e congenital sau acuirat. In casul de S. congenital nu a auḑit şi în urmare nu a vorbit individul nici odată; în cas de S. acuirat individul şi-a pierdut auḑul şi în consecuenţă a uitat să vorbească. Indiviḑi, cari asurḑesc după al 8—10-lea an al etăţii, nu mai uită să vorbească. Surḑenia poate fi causată de afecţiuni ale organismului auditiv, nervului acustic şi cerebrului, obvine şi ca simptom al idiotismului. Inrudirea părinţilor e adese causa S.-ului. S. este incurabil. Surdomuţii să se interneze în institute speciale, unde învaţă a se înţelege prin semne sau a da tonuri articulate şi a scrie.

Surduc, 1) *S.,* (magh. *Szurdok),* com. rur. în Ung., cott. Maramureş, cu 3006 loc. rom.

2) *S. mare,* (magh. *Nagy-Szurduk),* com. rur. în Bănat, cott. Caraş Severin, cu 1004 loc. rom. La 1881 s'a descoperit aici un castru de pe timpul Romanilor, ale cărui ziduri s'au păstrat până astăḑi destul de bine.

3) *S.,* strîmtoare şi pas în valea Jiului, spre sud dela Petroşeni; posiţiune foarte pitorească.

Surghiunia, exil (v. ac.).

Surguciu, peniş împodobit cu pietri scumpe, ce se poartă la căciulă. S. în bot. v. Delphinium.

Surinam, v. Guiana Olandeză.

Surja, în mitol. indică personificaţiunea soarelui şi numele ḑeului soarelui. El călĕtoresce într'un car de aur cu trei roate, se coboară şi la oameni ca să apere pe cei drepţi şi să pedepsească nedreptatea.

Surla, instrument de suflare, era un soiu de flaut; a existat la noi din timpurile cele mai vechi, astăḑi însă a dispărut. In scrierea lui Neagoe-Vodă Basarab (1512—21) despre purtarea ce trebuia se ţină un domn în timpul ospeţelor, se face menţiune despre S., spunêndu-ne că pe lângă mai multe instrumente ce trebuiau să cânte în timpul mesei, trebuia să fie şi multe feluri de surle de veselie.

Şurliţa, v. Ciahlău.

Surmenagiu, încordarea exagerată a puterilor fisice sau intelectuale.

Surnia, *buhe,* gen de paseri din ord. Coracornithelor, fam. Strigidaelor. Trăiesce în America de nord şi presintă speciile: S. funerea, S. canadensis şi S. borealis.

Surogat, substanţă ce poate înlocuí o altă substanţă. Cuvêntul S. indică de obiceiu o substanţă de valoare inferioară celei substituite.

Surone, mĕsură de greutate în Santo Domingo, à 100 libra = 46 kgr.

Surori de caritate, societăţi sau institute de femei laice, cari se dedică căutării bolnavilor. In România *Institutul surorilor de caritate* a fost înfiinţat de regina Elisabeta in 1879 cu propria ei cheltuială. Camera a acordat âncă dela început o subvenţie anuală de 12,000 lei. Menirea S. de carit. este căutarea bolnavilor saraci şi bogaţi, precum şi a răniţilor în timp de resboiu. Bogaţii plătesc 5 lei pentru 24 ore. Statutele institutului au fost publicate in Monit. oficial nr. 261 din 18/30 Nov. 1879. S. sûnt laice, şi au o uniformă proprie. Pe lângă practica ce o fac în spitalul Brâncovenesc şi în policlinica »Regina Elisabeta«, li-se ţineau diferite cursuri, de cătră mai mulţi doctori. In timpurile din urmă s'au negligeat aceste cursuri. După moartea d-nei Florescu, fostă mult timp superioara institutului, M. S. Regina a însărcinat pe G. C. Philippescu cu preşedinţia şi conducerea institutului.

Surpatele, *fostă mănăstire* pe valea Otăsăului în Rom., j. Vâlcea, fondată de Stefan II Surdul la 1591 pentru călugăriţe.

Surpătura, (geol.) locuri cufundate, surpate, în urma unei presiuni şi în lipsa unei resistenţe subsolare.

Surrey, comitat în sud-estul Angliei, 1963 km²., cu 1.731,343 loc. (1891); partea sudică a Londrei aparţinea mai înainte la S. Capitala Guildford.

Sursa, *(franc.)* isvor. (v. ac.).

Şurţ, *(pestelcă),* vestmênt femeiesc, compus dintr'un pătrat de pânză sau de stofă, strînsă în creţe, care se poartă legat înainte preste cealaltă îmbrăcăminte, fie în scop de a scuti celelalte vestminte sau, fiind luxos garnisit, in scop de a completa o toaletă de casă. Ş. face parte necesară din toaleta femeiască, şi completează portul ţerancei.

Surtuc, un fel de mantea scurtă. *Surtucar,* burghez.

Surtur, în mitol. nordică un urieş din Muspelheim (v. ac.).

Suruceanu, *(Surutschan), I. Cassian,* membru onor. al Acad. rom., a publicat în rusesce nisce memorii asupra unor inscripţii latine şi grecesci. In colaboraţie cu B. Latyschev: Inscriptiones graecae et latinae novissimis annis (1889—94) museo Surutschaniano quod est Kischinevi inlatae, Petersburg, 1894.

Surul, *munte,* cu care se încheie la vest grupa munţilor Făgăraşului. S. are 2288 m. înălţime, e stâncos şi preţipiş. In grupa S. se află un iezĕr, încungiurat de o posiţie dintre cele mai frumoase.

Susa, 1) *S.,* capitala vechei prov. pers. Susiana, reşedinţa de iarnă a regilor perşi. Ruinele i-se vĕd lângă Dizful în prov. Chusistan. 2) *S.,* oraş in prov. ital. Turin (vechiul *Segusio),* lângă Dora Riparia, 3305 loc.; episcopie, antichităţi romane; formează cheia la drumurile alpine preste Mont Cenis şi Mont Genèvre.

Susaiu, numele popular al plantelor: Sonchus arvensis L., Sonchus asper Vill., Sonchus oleraceus L. şi Sonchus palustris L. (v. ac.). *S. de pădure, S. selbatic* = Lactuca muralis Fresen. (v. ac.).

Susan, se numesc seminţele oleaginoase, comestibile de Sesamum indicum L. sin. Sesamum orientale L. (v. ac.).

Susana, nume de femei, în limba ebraică înseamnă crin; S., după o legendă ebraică, fica lui Ioachim şi a Helkiei, a fost frumoasă de minune. Cartea lui David, cap. XIII, spune că S. a fost surprinsa în baie de nisce tineri îndrăsneţi, cari apoi au acusat-o pentru imoralitate. Judecătorul a sciut desvĕlí acusa falsă, făcută din resbunare, şi acusatorii au fost pedepsiţi cu moartea. »Daniil şi S.«, titlul unei cărţi apocrife, ovreiesci.

Susana, 1) *S., mănăstire* de călugăriţe în Rom., j. Prahova, fondată la 1740 de o maică cu numele S. Călugăriţele se ocupă cu industria textilă de casă.

2) *Susana, schit* de maice în Rom., j. Argeş, cu 40 călugăriţe. Schitul e sprijinit de stat.

Şuşanea, puşcă arnăuţească.

Susanoveţ, (magh. *Szikldos),* com. rurală în Bănat, cott. Timiş, cu 1150 loc. români.

Susceptibilitate, disposiţia afectivă a unui individ de a se simţí prea lesne atins neplăcut în firea, vederile şi sentimentele sale. Tot S. se numesce şi disposiţia pentru contragerea de boale contagioase. [Pl.]

Susiana, *(Elam),* ţinut la cursul inferior al rîului Tigris. Chusistanul de acum. Capitala Susa.

Şuşiţa, *rîu* în Rom., isvoresce în j. Putna pe moşia Soveja, udă mai multe comune şi se varsă în Siret la Mărăşesci.

Susnieviţa, sat în Istria, locuit de Istro-Români sau Ciribiri. (v. Istro-Români.)

Suspensiunea, (retor.) figură oratorică, ce ţine auditorul în nesiguranţă, pentru a-i arĕta în urmă cu totul altceva, decât aceea, ce el aştepta.

Suspensiunea proceselor. După art. 91 proc. civ. rom. se vor suspenda procesele, în cari una din părţi a murit sau când toate părţile chiemate lipsesc. Judecarea proceselor se mai suspendă, când părţile cer acest lucru. Pentru ca să se reînceapă procesul, trebue să se facă o cerere de redeschidere. In apel părţile litigante pot cere suspendarea executării provisorie a unei hotărîri. In urma unei contestaţiuni executarea unei hotărîri se poate de asemenea suspenda până la judecarea contestaţiei. Dacă aceeaşi cerere s'a făcut la mai multe tribunale şi e conflict de jurisdicţiune, se va suspenda ori ce procedură, până la regularea conflictului. Terminul de apel se suspendă prin moartea părţii condamnate. Apelul e suspensiv de executare: o hotărîre dată cu apel nu poate fi executată. Recursul nu e suspensiv de executare. Vênḑarea imobilelor se suspendă, dacă venitul lor pe un an e suficient pentru plata datoriei. S. opresce cursul prescripţiei pe timpul cât durează, fără însă a o şterge pentru timpul trecut. Aşa prescripţia nu curge în contra minorilor, a interḑişilor şi a femeiei măritate, în privinţa imobilelor dotale

Prescripţia nu curge, e suspendată între soţi, pe cât timp ţine căsătoria. [Scriban.]

Suspensiunea, pedeapsă bis. prin care o persoană bis. se opresce dela funcţiunile ordului şi a oficiului şi se lipsesce de beneficiu.

Suspensorii, bandagiu în forma unei pungi pentru sprijinirea testiculilor bolnavi.

Suspin sau *astma la cai* provine mai des din un catar (guturaiu) cronic, dar şi din oboseală sau din hrănirea iraţională cu fên mucegăit, prăvos, etc. El consistă în o respiraţie scurtă şi greoaie-încordată, în afară manifestă prin lărgirea neobicinuită a nărilor şi umflarea toracelui. De ordinar este însoţit şi de o tusă înceată şi seacă. La muncă animalele cu S. obosesc şi asudă uşor şi trece mai mult timp până ce se liniştesc şi devin iarăşi în starea normală. Uneori se ameliorează şi animalul poate fi întrebuinţat încă multă vreme, alteori rĕul se agravează, şi animalul trebuesce reformat.

Susquehanna, rîul principal al Pennsylvaniei (America nordică), se varsă în sinul Chesapeake; 730 km. lung.

Sussanin, *Ivan*, ţeran rus din Kostroma, care se ḑice că a mântuit la 1613 viaţa ţarului Mich. Romanow prin jertfirea vieţii proprie. Este eroul operei de Glinka; »Viaţă pentru Ţar.«

Sussex, cott. în sud-estul Angliei, 3777 km²., cu 550,446 loc. (1891).

Sustrageri prin funcţionari publici, v. Prevaricaţiune.

Şuţa, com. rur. în Rom., j. Dâmboviţa, cu 2450 loc.

Sutaş, cel pus în fruntea la o sută de oameni; căpitan. Numirea căpitanului în armata română veche.

Suteran, subsol (v. ac.), subpământean.

Suteşci, com. rur. în Rom., j. Vâlcea, compusă din 5 cătune cu 1670 loc.

Sutti, (Satti), actul cremaţiunii vĕduvelor în India. In limba sanscrită S. însemnează »buna«, »fidela«, şi numai din secl. XVII începênd au aplicat Europenii numele la însuşi actul arderii. Cremaţiunea e amintită deja de scriitorii de pe timpul lui Alexandru cel Mare. Guvernul englez a interḑis-o, aşa că se întâmplă numai foarte rar în ţinuturile stăpânite de Englezi.

Sutzu, 1) *S., Alexandru*, domn al Munteniei 1812—21, † 18 Ian. 1821. A fost mare adversar al eteriştilor, din care causă Grecii, cu ajutorul medicului sĕu Cristasi, l-au otrăvit.

2) *Sutzu, Mihail*, domn al Munteniei 1819—21; n. 1792 la Constantinopol, a fost interpret la Divanul Moldovei, şi 1819 a fost numit domn în locul lui Scarlat Calimachi. A înlesnit năvălirea lui Ipsilanti 1821, a fugit apoi în Basarabia, de unde trecênd spre Italia, fù deţinut în Brünn şi închis 4 ani în Goritz. Impământenit în Grecia, a fost ministru al acestei ţeri la Petersburg şi Paris. 1854 a presidat în Atena comitetul de salute publică, care a pus la cale insurecţiunea din Epir şi Tessalia. † 1864.

3) *Sutzu, Nicolae*, fost »mare logofĕt« şi ministru de externe în Moldova sub domniile lui Mih. Sturdza şi Grig. Ghica, apoi sub Alexandru Ioan I (Cuza) membru al comisiei centrale din Focşani până la 1863, n. 1798, † 1871, fiul domnitorului Moldovei şi Valachiei, Alexandru S., a lăsat memoare scrise în limba franceză (publicate de P. Rizos în 1899 la Gerold, Viena), interesante pentru cunoascerea situaţiei fanarioţilor la Constantinopol şi pentru judecarea unor oameni politici din Moldova între 1830 şi 1860.

4) *Sutzu, Alexandru*, medic rom., n. 1837, prof. de medicină legală şi clinică mentală la univ. din Bucuresci. A fost director al ospiciului de alienaţi la Mărcuţa şi a înfiinţat o clinică pentru căutarea boalelor nervoase. Scr. princ.: Asupra epilepsiei, Osp. Mărcuţa, Mecanismul alienaţiunii mintale, etc.

Sutura, cusătură, mai ales legătura dintre oasele late ale craniului.

Suvalchi, guvernament ruso-polon, 12,551 km²., cu 604,945 loc. (1897). *Capitala S.*, 22,648 loc.

Şuvalov, 1) *Ş. Petru Andreievici, conte*, diplomat rus, n. 1827 în Petersburg, † 1889. A fost adjutantul împ. Alexandru II, 1866 şeful poliţiei secrete, 1874—79 ambasador în Londra şi a representat Rusia la congresul de Berlin. 2) *Ş. Andreievici Paul, conte*, n. 1830, frate cu cel premergĕtor, a fost 1885 ambasador în Berlin.

Suveica, unealta trebuincioasă la ţeserea pânzei, prin al cărei ajutor se trece bătătura printre firele urzelei.

Suvenir, (franc. Souvenir), amintire; dar spre aducere a minte.

Suveran, cel ce stă deasupra tuturor autorităţilor într'un stat, şi care represintă statul prin plenipotenţiarii sau ambasadorii sĕi, în relaţiunile lui exterioare. S. unui guvernament despotic exerciteasă drepturile sale de suveranitate în basa dreptului sĕu dinastic şi a dreptului divin (*a Deo rex, a rege lex*), pe când S. unui stat constituţional posedă şi exerciteasă suveranitatea, care residă în popor, conform pactului fundamental al ţerii, pe care şi S. este ţinut să-l respecteze pentru a fi respectat la rândul sĕu. Deşi un preşedinte de republică concentrează în el mai toate puterile legale ale statului şi este deasupra tuturor autorităţilor, totuşi el nu se poate numí S., decât în mod impropriu, cu toate că atât in propria lui ţeară cât şi în străinătate este tratat şi primesce aceleaşi onoruri ca şi un S. [V. U.]

Suveranitate, dreptul unei naţiuni de a se guverna după cum voiesce. S. trebue să fie naţională şi comună, adecă să nu aparţină străinilor şi să nu fie exclusiv acordată unora şi refusată altora. Exerciţiul S. este regulat prin constituţie. (v. ac.). *S. internă*, dreptul unei naţiuni (popor) de a-şi da o constituţie, de a se guverna. *S. externă*, dreptul unei naţiuni de a se conduce după voia sa, fără intervenţii sau amestecul altei naţiuni. S. se exercită direct de naţiune prin mijloace violente ca revoluţiuni, şi in mod pacinic ca întruniri, presă, plebiscite, etc. Obicinuit S. se exercită de naţiune prin delegaţiune, şi de aici sistemul representativ, care consistă în alegerea de către naţiune a mandatarilor sĕi, cari o represintă şi cari în numele sĕu stabilesc legi şi reguli constituţionale.

Suzeranitate, totalul drepturilor, ce le are domnitorul unui stat suveran asupra unui stat semisuveran. Un astfel de raport a fost între Turcia şi statele tributare România şi Sêrbia; în acelaş raport se află Bulgaria faţă de Turcia.

Şvab, (zool.) v. Blatta orientalis L.

Şvabi, poporul format din contopirea Alemanilor după lupta dela Zülpich (406) şi a Suevilor. In secl. VII pătrunse la ei creştinismul (episcopate Constanţa, Augsburg, Spira, Strassburg). In 746 ducele Theobald se revoltă contra lui Pippin, care îl învinge şi desfiinţează ducatul făcêndu-l posesie regală. Mai pe urmă Ş. aveau 2 comiţi, cari sub urmaşii lui Carol cel Mare crescură în importanţă. Burkhard (917) ia titlul de duce, recunoscut apoi de Henric I. In ducatul Suabiei s'au schimbat adese ori familiile ducale, fie prin drepturi de moştenire, fie prin influenţa şi amestecul direct al împeraţilor la numirea ducilor. Cea mai celebră familie, care s'a urcat chiar pe tronul imperial a fost cea de Hohenstaufen. Mai târḑiu ducatul se sfărmă în state imediate.

Şvabia, *(Schwaben),* vechiu ducat german, la început *Alemannia,* Suevii imigraţi în secl. V i-au dat numele S. După sistarea ducatului aleman Ş. a fost administrată de nunţii camerali, apoi dela 919 încoace trecù din mână în mână ca feud. După stingerea Hohenstaufilor (1268), principii, oraşele, prelaţii, conţii şi cavalerii se supuseră imediat împeratului şi demnitatea de duce încetà. Urmară frecări continue între micii şi marii vasali imperiali, oraşele formară (1331) alianţa oraşelor şvabe, micii vasali alianţa Schlegler (1366); acestea duseră apoi la marea alianţă, şvabă, încheiată 1488 la Esslingen cu constituţie, putere executivă şi judiciară. Mai târḑiu (1534) această alianţă se disolvă, S. se dărăburí; Reichsdeputationshauptausschuss dela 1803 puse capĕt bucăţirii S.-ei.

Şvabia, *(Swaben),* guvern. bavarez, 9819 km²., cu 689,416 loc. (1895); industrie de lână, bumbac şi maşine. Capitala Augsburg.

Svastica, o formă a crucei, la Budhiştii din India e simbolul religios al paradisului pămêntesc; la vechii Egipteni crucea era simbolul vieţii viitoare. (v. Cruce.)

Svedeza, *literatura şi limba.* Miturile şi legendele eroice, păstrate în Islanda sub o formă aproape de starea lor primitivă şi din cari o parte sûnt culese în Edda (v. ac.), modificate sub blânda influenţă a creştinismului, formau literatura poporană S. sub numele de »Folkvisor« până în secl. XIV. Ele fură adunate de erudiţii moderni. Cele mai vechi monumente de limbă şi literatură S., până la reformă, sûnt cărţile religioase, traduceri din biblie, traduceri şi imitaţiuni de romane cavaleresci, cronice, texte şi glose de legi. Olaus şi Laurentius Petri, elevii lui Melanchton şi apostolii reformei în Svedia, poeţi şi cronicari, sûnt şi întemeietorii literaturei S. Biblia, tradusă de L. Petri la 1526, formează şi la ei temelia limbei literare. I. Messenius şi fiul sĕu intreprinseră a pune în tragedii şi comedii întreagă istoria Svediei. Dar scrierile cele mai însemnate din secl. XVI sûnt cele istorice în limba latină: »Scandia illustrata« de Messenius tatăl; »Istoria despre regii Goţilor şi Sveḑilor« şi »Istoria naţiunilor septentrionale« de fraţii Ioan şi Olaus Magnus. O frumoasă epocă avù literatura de erudiţiune în toate ramurile sciinţelor în secl. XVII şi XVIII, când suverani ca Gustav Adolf, reformatorul universităţii din Upsala, înfiinţată la 1476, ca Cristina sub care s'a întemeiat universitatea din Lund şi s'au deschis numeroase gimnasii, erau mari sprijinitori ai sciinţelor. Atunci au trăit Pufendorf, autorul operei »Dreptul naturei şi al ginţilor«, 1672; naturalistul Lunnaeus; marii mecenaţi Oxenstiern şi Gustav III, distinşi ei înşişi prin opere literare. Insă literatura propriu ḑisă, afară de unii istorici şi poeţi ca Olaus Rudbeck, care a scris »Atlantica«, Olaus Dalin (»Libertatea Svediei«, »Argus«), s'a desvoltat mai mult în secl. XIX prin deosebitele academii şi societăţi literare. Atunci s'au distins scriitori ca Atterbom, poet şi prosator însemnat; archiepiscopul Wallin, orator şi poet idilic; episcopul Tegner; Afzelius, popularisatorul tradiţiunilor svedeze; poeţii Bescow, Nikander, Stagnelius, Vitalis, finlandezul Runeberg. Romanul e cultivat cu mai mult succes de femei, ca Frederica Bremer, Emilia Carlin şi Knorring. Nu mai puţin cultivate sûnt istoria şi celelalte sciinţe. Numai filosofia, afară de celebrul mistic din secl. XVIII, Swedenberg (v. ac.), nu are nici un autor însemnat.

Svedia, (sved. *Sverige),* regat, cuprinde partea mai mare estică a peninsulei Scandinavia, 450,574 km². (36,184 km². ape) cu 5.009,632 loc. (1897). La nord şi la graniţa spre Norvegia ramuri de ale munţilor scandinavi, spre est păduri, şes bogat în metale şi ape, la sud-est şes colinos cu agri, liveḑi şi lacuri mari (Mälar, Hjelmar, Wener, Wetter, etc.). Rîuri principale: Göta-Elf, Motala, Dal-Elf, Torneå-Elf, etc. Clima la ţermuri moderată, la nord aspră şi rece. ***Populaţiunea*** se compune din Sveḑi, apoi Fini sau Quäni, Laponi. Biserică dominantă cea de confesiunea augustană cu 1 archiepiscop şi 11 episcopi. Poporul are cultură morală înaintată. ***Instrucţiunea,*** după Elveţia şi Germania, ocupă loc de frunte între statele Europei, 11,700 şcoale poporale, 26 şcoale popor. super., 7 seminare pentru învĕţători, 5 pentru învĕţătoare, 79 institute super. de învĕţământ, 2 universităţi (Lund, Upsala), institut de medicină, şcoală super. technică, 5 şcoale industriale, 10 şcoale de navigaţie, 2 institute agronomice, 1 de silvicultură, 1 şcoală montanistică super., 1 academie militară, şcoală de artilerie, de resboiu şi de marină; academie de sciinţe, de musică, de arte plastice. ***Agricultura,*** deşi restrinsă la teritor puţin (12·13%), se face în mod raţional şi dă producţie însemnată (ovés, săcară, orz, grâu, etc.); economia de vite a început să ia avênt. S. are bogăţii enorme de lemn. ***Mine*** de fier, argint, aramă, zinc, plumb, aur, cărbuni, marmoră, alaun, pucioasă, etc. ***Industria*** în desvoltare: fier, oţel, textile, zahăr, rachiu, etc. ***Comerciul*** în preponderanţă maritim: se exportează lemn, unt, fier, pesce, chibrite, hârtie, ovés, etc. Principale pieţe comerciale; Gotenburg, Stockholm şi Malmö; 1896 au întrat în porturile S.-ei 32,741 vase de 7.051,000 tone; flotila comercială 2769 vase (756 vapoare); banca S.-ei în Stockholm cu capital de 24 milioane coroane, vr'o 50 alte bănci mari. Numeroase canale în lungime de 800 km.; căi ferate 9895 km., telegraf 13,335 km. ***Constituţia:*** S. e monarchie ereditară cu un rege în frunte, care trebue să fie luteran, puterea regelui e mărginită; legislativa 2 camere, prima cameră 150 deputaţi aleşi indirect pe 9 ani, a doua cameră 230 deputaţi aleşi pe 3 ani (în oraşe direct, în sate indirect). Budgetul 1899: 123.393,000 cor., datorie 287·5 mi-

lioane cor. la 1898. Armata 300,000 oameni, flotila de resboiu 19 panțerate. Capitala Stockholm.

Istoria. Locuitorii străvechi, Fini, au fost încălcați la sud de Goți, la nord de Svedi; ambe aceste seminții germ. aveau un rege comun din fam. Yngling. 1008 regele Olaf se creștină. După stingerea dinastiei (1061) Goții și Svedii se luptară între sine; nobilimea apucă puterea, 1250 fam. Folkung ocupă tronul; 1363 nobilimea dete tronul lui Albrecht de Mecklenburg; acesta fù bătut și prins de Danezi la Falköping, 24 Febr. 1389, și tronul îl ocupă *Margareta*, regina Danemarcei și Norvegiei, 20 Iulie 1397 S. se uní cu Danemarca și Norvegia în așa numita *Uniunea de Calmar.* S. fù guvernată de guvernatori, dintre cari unii se proclamară de regi, dar depuși de Danezi. Regele *Christian II* de Danemarca, voind să-și întărească puterea în S., arangià (Nov. 1520) *baia de sânge din Stockholm,* care provocà rescoală în frunte cu *Gustav Wasa,* care 1523 fù proclamat rege și Uniunea de Calmar fù disolvată. Wasa întroduse reformațiunea și întări puterea regală prin luarea averilor bisericesci. Unul din urmașii lui Gustav, regele *Carol IX,* purtà resboaie cu Rusia, Polonia și Danemarca, pe cari le termină urmașul sĕu *Gustav II Adolf* (1611—32), care cuceri provinciile baltice. Acesta întărí puterea regală și prin participarea sa în resboiul de 30 ani ridică S. la rangul unei mari puteri. In pacea de Westfalia (1648) S. câștigà ducatele germ. Bremen, Verden, Pomerania anterioară, o parte din Pomerania poster. și Wismar. Sub urmașii lui Gustav Adolf s'au purtat resboaie nenorocoase cu Danemarca și Brandenburg. Sub *Carol XII* (1697—1718) se începù 1700 resboiul nordic, care se terminà nenorocos pentru S., căci în pacea de Stockholm și Nystad (1719—21) pierdù provincii și posiția de mare putere în afară, iar în lăuntru ajunse nobilimea la putere, iar regii devin neputincioși. In pacea dela Åbo (1743) S. pierde o parte a Finlandei, 1809 restul Finlandei și insula Aland. Abia sub casa Bernadotte pe timpul domniei lui *Carol XV,* la 1865 primi dieta proiectul guvernului, prin care se sistară prerogativele nobilimei și clerului. 15 Ianuarie 1867 se întruni prima dietă pe basa ordinei noue. Sub Oscar II se reformară dările și vămile, se făcù reforma armatei.

Sverdaică verde, *S. roșie,* numiri de pasere în Banat, (v. Bocănitoare).

Svêrluga, pesce teleostean din ordinul Physostonic, de lungime până la 12 cm., trăiesce în apele curgĕtoare și stătătoare, e de coloare gălbuie cu pete negre, îndĕrĕtul gurei are 2 țepe.

Svetilna, *(slav.)* cântare bisericească, care se cântă cătră sfîrșitul oficiului de dimineață și în care cu preamărirea stralucirii dumnedeesci a sf. Treimi, se cere luminarea înțelegerii și a sufletelor.

Svițera, v. Elveția.

Swansea, oraș în Wales, 100,309 loc. (1897), port, docuri mari, fabrici de aramă și zinc. Băi de mare.

Swan's kin, *(engl.)* flanelă, un fel de țesĕtură.

Swatan, oraș și port convențional în prov. chineză Kuangtung, 35,000 loc.

Swatopluk, *(Swentibold),* duce de Moravia prin prinderea unchiului sĕu Rastislav, pe care îl dete regelui Ludovic Germanicul. In 871 nimicí prin trădare armata bavareză, se întinse în toate părțile și aspira să înființeze în Moravia un centru religios slovenic neatîrnat de Germania, dar după moartea lui Methodius el se reîntoarse la biserica bavareză și după moartea sa (894) statul sĕu perí.

Sweaborg, fortăreață în guvernam. ruso-fin. Nyland, zidită 1749 pe 7 insule în fața portului Helsingfors; șantier; stațiune de flotilă.

Sweater, *(engl.)* factor, mijlocitor între întreprindĕtorul adevĕrat și lucrători. *Sweating,* sistemul mijlocitor între întreprindĕtor și lucrători.

Schweiger-Lerchenfeld, *Amand,* scriitor germ., n. 1846 în Viena, terminând academia militară a întrat în armată, de care s'a despărțit după lupta dela Custozza. A întreprins călĕtorii sciințifice, îndeosebi în Caucas și Orient, la sfîrșitul cărora a scris o mulțime de cărți, în cari concentrează impresiunile sale, dă o atențiune deosebită relațiilor culturale, politice, economice, etc. din locurile până unde a ajuns.

Swieten, *Gerard, van,* medic olandez, n. 1700 în Leiden; discipol al lui Boerhaave. Fiind catolic i-s'a interdis a ține prelegeri la universitate. 1745 medic la curtea împ. Maria Teresia. † 1772. Scrierea sa »Comentarii in Boerhaavii aphorismos de cognoscendis et curandis morbis«, 5 vol. 1741 până 1772, îi asigură un loc de frunte în literatura medicinală.

Swietenia L., (botan.) gen monotipic din familia Meliaceae, tribul Swietenieae. Unica specie *S. Mahagoni* Jacq., este un frumos arbore, ce cresce în America centrală și în Antile, cunoscut sub numirea de Acaju. (v. ac.). [Z. C. P.]

Swift, *Jonathan,* (1667—1745), celebru publicist, satiric și romancier irlandez. Cunoscut prin polemicele sale politice, ântâiu pentru partidul Whig, apoi trecênd la Tory. Scrieri mai însemnate sûnt: »Gulliver« și »Scrisorile unui postăvar«. In aceste din urmă atacă patenta regală, dată unui oarecare Wood de a bate monedă de aramă în Irlanda. Prin ele S. se făcù idolul poporului irlandez. Iar »Călĕtoriile lui Gulliver« i-au dat primul loc între prosatorii englezi din timpul sĕu.

Swinburne, *Algernon Carol,* poet englez, n. 1837 in Londra. »Poemele și baladele« sale, 1866, prin polemica în contra lor, îl făcură cunoscut și apreciat. Recunoscut ca cel mai mare poet contimporan. Opere: Siena, 1868; Atalanta în Calydon, 1864; Rosamond, 1861; Chastelard, 1865; Bothwell, 1874; Viața lui Victor Hugo, ș. a.

Swir, rîu în Rusia, leagă lacurile Onega și Ladoga, 233 km. lung. *Canalul S.,* 43 km. lung, e continuarea canalului Ladoga.

Sy —, v. și *Si* —.

Syagrius, ultimul stăpânitor independent roman în Galia. El a moștenit teritorul independent din nordul Loarei până la Som cu capitala Soissons în 464 dela tatăl sĕu, contele Aegidus. In 486 a fost atacat și bătut de Chlodwig, regele Francilor. Refugiat la Tuluza, a fost extradat de Alarich II, regele Visigoților, lui Chlodwig, care l-a ucis.

Syarthrosa, (anat.) articulație fixă între două oase, prin sutură, symphysă sau syndesmosă.

Sybaris, colonie grec. în Italia sudică, lângă golful Tarentului, distrusă 510 a. Chr. de Kro-

toniați. Locuitorii *(Sybariți)*, faimoși prin risipă și desfrânare.

Sybel, *Henric*, istoriograf, n. 1817, † 1895 în Marburg. A fost profesor univ. în Bonn și Marburg, a înființat un seminariu istoric și a pornit mai multe reviste, în cari a dat publicității actele vechi din archivele statelor germane, din cele din Londra, Paris, Viena, etc. A fost membru al academiei de sciințe și în direcțiune la »Monumenta Germaniae historica«. Afară de acestea a mai publicat: »Die deutsche Nation und das Kaiserreich«, »Geschichte der Revolutionszeit 1789—1795«, »Die Begründung des Deutschen Reiches durch Wilhelm I« în 7 vol.

Syconа, (botan.) termin special pentru fructul compus dela Smochin; smochina provine din receptaculul inflorescenței devenit cărnos și din ovarele florilor transformate în achene.

Sycosis, (med.) afecțiune a sacului perilor din barbă (folliculitis barbae). Se manifestă prin ivire de pustule, în mijlocul cărora este un pĕr. S. e provocată de un parasit vegetal. Fiind S. un morb îndĕrĕtnic, tratamentul medical e îndelungat; lucrul principal e să se smulgă perii bolnavi și apoi să se aplice remedii bactericide.

Sydney, capitala coloniei englezo-australiană Walesul nou de sud, 410,000 loc. (1896); episcop anglican, archiepiscop cat.; universitate, observatoriu astronomic, grădină botanică; monetărie; port admirabil. Prima piață comercială a Australiei. Insemnată industrie de piele, încălțăminte și îmbrăcăminte; mari șantiere.

Sydow, *Emil de*, cartograf, n. 15 Iulie 1812 în Freiberg, † 13 Oct. 1873. S. a fost mult timp profesor de geografia militară la acad. de resboiu din Berlin, pe urmă conducĕtorul secțiunei geogr.-statistice în stat-majorul general. Lucrările lui cartografice, hărți și atlasuri, au fost traduse mai toate și în limbi străine. Scrierile și-le-a publicat mai tot în reviste.

Syene, oraș în Egipt, v. Assuán.

Sykophant, *(grec.)* în vechea Athenă cei ce denunțau pe oamenii, cari exportau smochine din Attica; defaimător, calumniator de speculă.

Syllabus, *(grec.)* catalog. S. se numesce îndeosebi catalogul tuturor scrierilor eretice, făcut din ordinul papei Pius IX (Encicl. din 8 Dec. 1864).

Syllepsis, *(grec.)* figură gramaticală; nasce când atributul sau predicatul unei proposițiuni se pot raporta la două sau mai multe subiecte deosebite în gen și numĕr.

Sylphii, *(Sylvani)*, s'au numit în sistemul politeistic-panteistic al lui Paracelsus (v. ac.) oarecari spirite elementare cari ca locuitori ai aerului, se credea că țin mijlocul între ființele immateriale și cele materiale. S. au toate însușirile oamenilor, isprăvesc toate lucrările acestora: mănâncă, beau, dorm și se înmulțesc, dar în anumite privințe sûnt superiori oamenilor și din cele venitoare sciu mai mult. [Pl.]

Symbiosa, un mod special de traiu al plantelor spre a-și asigura nutrimentul în condițiuni ușoare. Constă în asociarea a două plante din grupe diferite pentru a duce traiul în comun. Asociații se dic *symbionți*. S. e antagonistă, disarmonică, când unul din coasociați profitând mai mult vatĕmă celuialalt; atunci este parasitism sau *antibiosă* (v. Parasit). Adevĕrata S. e mutualistă, armonică, coasociații aducêndu-și servicii reciproce. Exemple de asemenea S. sûnt: specii de *Nostoc* și alte Schizophycee asociate cu thalul de *Blasia* (o Hepatică) sau de fanerogame superioare *(Cycadee, Lemna, Gunnera)*; alge verdi sau albastre unite cu ciuperci alcătuind Lichenii (v. ac.); miceliul ciupercilor asociat cu rădăcinile de arbori sau de Orchidee ori cu tuberculi de cartofi (v. Mycorhiza); alge verdi asociate cu animale (Infusorii, Hydra, Radiolari, Planari, Echinoderme); furnici asociate cu plante (v. Myrmecophyte); Bacterii speciale *(Baccilus radicicola)* asociate cu rădăcinile Leguminoaselor, făcênd nisce umflături sau nodosități caracteristice. Aceste Bacterii primesc hrana carbonoasă dela Leguminoasă, iar acesta primesce în schimb dela Bacterii mari cantități de azot pe care sûnt capabile să-l fixeze direct din aerul circumvecin. Astfel Leguminoasele cu nodosități prosperă cu mult mai bine decât cele lipsite de ele, după cum au dovedit numeroase experiențe făcute. De aci se vede importanța Leguminoaselor și pentru agricultură, ca îngrășăminte, sûnt plante ameliorante; și pentru hrana omului și animalelor, avênd în corpul lor substanțe azotate abundante. [S. Șt. R.]

Symblepharon, prinderea pleopei de bulbul ochiului, mai ales după arsurile conjunctivei. La anchiloblepharon pleopele se prind și una de alta.

Symmachie, *(grec.)* alianță defensivă și ofensivă.

Symmachus, *Quintus Aurelius*, scriitor roman; pe timpul împ. Teodosiu era consul (391). S'a distins publicând 10 vol. ce cuprind o sumedenie de epistole; vol. 10 cuprinde corespondența cu împĕrații timpului aceluia. A mai scris disertații și elogii. Dările de samă făcute ca prefect în interesul religiunei păgâne au provocat apologiile de mare preț ale Sf. părinți Ambrosiu și Prudențiu.

Symmelia, (med.) crescerea de olaltă, congenitală, a extremităților; se observă de regulă numai la monstri fără putere de viață.

Sympathetică, *cură, vindecări prin simpatie*, se afirmă, că anumite substanțe au o putere miraculoasă de a vindeca boale chiar și atunci, când ele nu vin în atingere cu corpul bolnav. C. S. se execută astfel, că se acață de grumazul bolnavului amulete și talismane, se fac anumite lucruri cu obiecte speciale, etc. Vindecarea prin simpatie e posibilă la boale psichice (v. art. Sugestiune); toate celelalte vindecări sûnt numai întêmplătoare.

Sympathicus, (anat.) nervul simpatic. (Cf. art. Nerv.)

Symphysis, *(grec.)* încheietură cartilaginoasă.

Symphytum L., (botan.) gen de plante din fam. Boragineelor, tribul Boragea înrudit cu Borago (v. ac.) de care însă diferă prin filamente neapendiculate. Cuprinde vr'o 16 specii europene și mediterane, dintre cari citām: *S. officinale* L. »iarba lui Tatin« o plantă foarte respândită pe la noi și usitată în medicina poporală. [A. Pr.]

Symplast, (botan.) v. Plasmodiu, Myxomycete.

Symplegade, numite și »Insulae Cyaneae«, două stânci mici la gura Bosforului tracic, unde acesta întră în Marea Neagră. După mitologia grec. aceste stânci neincetat se împingeau una pe alta, și luntrile, cari apucau între ele, erau sfărîmate.

Sympodium, v. Ramificarea.

Sympesion, *(grec.)* orgie, la Greci beţie după prânz.

Synandrae, *flori synandrice, synandrium,* v. Androceu.

Synanthae, (botan.) nume, adi neusitat, pentru mugurii foliiferi cari se desvoaltă în acelaş timp cu cei floriferi.

Synanthereu, *syngenesie,* v. Androceu, Ceruposee.

Synanthrosa, levulina uscată la o temperatură de 110°, care se găsesce în coaja de stejar.

Synäresis (sau *Crasa),* accident gramatical prin care din două silabe se face una singură.

Synaptasa, v. Emulsia.

Synchronismus, combinarea evenimentelor petrecute în acelaş timp; metod sinchronistic, în istoriografie, consistă în înfăţişarea la un loc a evenimentelor contemporane petrecute la diferite popoare şi în feliurite ţeri.

Syncope, v. Leşin.

Syncratia, *(grec.)* coregenţă.

Syndesmologia, (med.) capitol al anatomiei, care tratează despre ligamente.

Syndesmosis, legătură imobilă între două oase, efectuită prin ligamente scurte, puternice.

Syndipa, istoria filosofului S., învăţătorul fiului unui împĕrat indian, e o poveste indiană, care arată viclenia şi reaua credinţă a femeilor. Cele mai vechi redacţiuni cunoscute sûnt în limba persană şi siriacă, după un text arab. Cel mai vechiu manuscris romănesc, tradus din grecesce, e dela 1779; şi cel mai vechiu text tipărit din 1802 în Sibiiu. (Cf. Gaster, Literatura populară română. v. Gesta Romanorum.)

Synechia, legătură abnormă între două organe, s. e. între iris şi capsula lentilei.

Synergism, *(grec.)* doctrina lui Melanchton şi a altor teologi protestanţi din secl. XVI, cari învaţă cà întoarcerea omului pĕcătos reclamă afară de graţia divină şi conlucrarea activă a omului pĕcătos.

Synesis, *(grec.)* înţeles, pricepere; constructio ad synesin (ad sensum) un fel de construcţie incorectă din punct de vedere gramatical, dar corectă după înţeles.

Syngnathus, pesce, v. Ac de mare.

Synkretismus, *(grec.)* doctrină filosofică, care voia să mijlocească pace între deosebitele secte filosofice. *Sincretişti* se numesc filosofii secl. XVI, cari voiau să împace filosofia lui Plato şi a lui Aristoteles.

Synopsis, *(grec.)* conspectul feluritelor scrieri referitoare la acelaş obiect. *Sinoptic,* care arată totul, dă toate desluşirile deodată.

Synovia, lichid ce se produce în interiorul articulaţiunilor. *Synovitis,* inflamaţia membranei synoviale, ce acopere interiorul articulaţiunilor.

Syntagma, *(grec.)* o colecţiune de mai multe scrieri sau teme înrudite, colecţie de note deosebite, s. e. gramaticale şi critice.

Syntonin, *(Parapepton acid albuminos),* un corp organic ce se formează la solvarea fibrinei musculare într'o soluţie foarte diluată de acid chlorhidric.

Syphilis, (med.) *Lues venerea, Morbus neapolitanus* (Mal de Naples), *Morbus gallicus,* freanţ, etc., este un morb provocat de o otravă (virus) organisată, care alterează ţesuturile ântâiu la locul inoculaţiunii, mai târdiu însă şi airea în corp. Virusul organisat se crede a fi un bacil; importanţa acestuia însă nu e stabilită. Inoculaţia agentului infectant se face mai ales prin coit la părţile genitale, dar şi prin alt contact (s. e. sărut); el se mai poate eredi trecênd, âncă in mitră, din sângele mamei in cel al fĕtului. S. e un morb vechiu; prin secl. XV s'a ivit în mod epidemic. E un morb specific al omului; la animale nu se poate inocula. Imun nu e nici un om, dacă se abstrage dela cel ce a fost infectat odată. Decursul S.-lui e cronic; pentru acest motiv tratamentul are să ţină 1—2 ani. La 3—4 septĕmâni după inocularea virusului sifilitic se desvoaltă, la locul inoculaţiunii, un nod tare *(sclerosa iniţială),* iar glandele limfatice din apropiere se infiltrează crescênd până la mărimea unei alune. Acesta este stadiul prim al îmbolnăvirii. Cu timpul, la 6—10 septĕmâni, infecţiunea sifilitică atacă sănătatea întregului organism; boala trece în stadiul al doilea, numit secundar, care se întroduce prin un exantem *(roseola),* ce se ivesce mai ales pe pielea trunchiului în formă de pete circumscripte, roşii, mai apoi palide. Petele acestea pot dispărea cu totul pentru a se arăta mai târdiu iarăşi. Adese deodată cu roseola se arată pe cap mici noduleţe, cari îşi pierd epidermul, umedesc şi se acoper cu o scoarţă *(Impetigo syphilitica capillitii)*; mai apoi se ivesc pe corp mici tubercule singuratice sau aşezate în grupe, roşii-brune *(Lichen syphiliticus),* mici beşici puroioase *(Ecthyma syphiliticum),* cruste mai mici sau mai mari, sub cari se desvoaltă ulcere *(Rupia syphilitica).* Altădată se ivesc eflorescenţe papuloase, de o resistenţă considerabilă, roşii, arămii sau brune. Aceste papule îşi au locul lor de predilecţie pe genitalii, în sulcul anal şi la subsuoară. In special sûnt a se aminti două feluri de eflorescenţe papuloase: condyloamele late, *Papulae madidantes,* la genitalii, la degetele picioarelor, la anus, şi eflorescenţele papuloase scuamoase *(Boriasis syphilitica),* în palme şi în talpa picioarelor. Mucoasa gurei şi a faringelui arată eflorescenţe caracterisate prin o coloare opalină *plaques muqueuses.* Trecerea la stadiul al treilea, numit terţiar, o formează syphilidele micropapuloase, mici eflorescenţe conice, aşezate în forma unui cerc *(Syphilis en grappes),* cari lasă în urma lor cicatrici. Simptoamele principale ale stadiului terţiar sûnt: *syphilide tuberoase,* eflorescenţe mici, dure, roşii, aşezate în grupe, cari se vindecă spontan prin cicatrisare; *eflorescenţe tuberoulceroase,* infiltraţiuni în piele, cari ulcerează şi apoi se vindecă, în vacini însă se continuă în aceeaş ordine; *Guma,* tumore sifilitică ulcerantă, ce atacă atât pielea cât şi organele interne. In acest stadiu se îmbolnăvesc foarte des oasele şi periostul. S. atacă aproape toate organele corpului: pielea, mucoasele, oasele periostul, bulbul, ficatul, creerul, etc. Pretutindenea caracteristica schimbărilor patologice este: la început infiltraţiuni cu tendinţa spre resorpţiune, mai târdiu infiltraţiuni cu tendinţa spre degeneraţie gumoasă.

Menţiune specială merită S. ereditar. Copilul se nasce cu simptoamele S.-lui ereditar sau ele se ivesc numai în primele luni. Pe piele se arată, pe lângă un exantem papulos, beşici

pline cu puroiu *(Pemphigus syphiliticus neonatorum)* localisate mai ales în palme și tălpi, apoi rhagade în unghiurile gurei și la anus, plaques pe mucoasa gurei și un catar nasal particular; pe lângă toate acestea mai ofer și alte organe, îndeosebi oasele, simptoame provocate de virusul sifilitic. Copiii cu S. sûnt foarte debili.

Tratamentul S.-lui se face cu preparate de mercuriu și iodură de potasiu. Preparatele de mercuriu se introduc în corp prin gură ca soluții, pilule și pravuri, prin injecții subcutane (intramusculare) și în fine cu alifii mercuriale prin fricțiuni. Preparatele mercuriale sûnt medicamente specifice contra S.-lui; ele provoacă ușor gingivite grave (Hydrargyriasis). Pentru evitarea acestora este a se întrebuința o gargarismă de clorat de potasiu în decursul curei cu mercuriu. Când simptoamele S.-lui au dispărut, se dă intern iodură de potasiu. Cura antisifilitică e bine a se repeta. Bolnavul să stea sub inspecție medicală 1—2 ani. Căsătoria să nu se permită înainte de 3—4 ani.

Syra, insulă în grupa Cicladelor, 81 km², cu 31,573 loc. (1889); foarte roditoare. Capitala Hermupolis (v. ac.).

Syracuse, oraș în statul nordamerican New-York, lângă lacul Quondaga, 88,143 loc. (1890); universitate, bibliotecă; saline.

Syrakusa, *(Siracusa),* în vechime oraș important în Sicilia, fundat 734 a. Chr. de Corintieni, cu fortăreață, 2 porturi și 300,000 loc. Mai înfloritor sub tiranul Gelon (485—478); 414—13 asediat fără succes de Atenieni; după scurtă democrație iarăși ajunse sub tirani (Dionysios I și II, Agathokles, Hieron II); 212 a. Chr., după eroică apërare (Archimedes), fù cucerit de Romani sub Marcellus. De atunci în decadență. *Siracusa* de acum, capitala prov. ital. cu acelaș nume (3735 km²., cu 428,359 loc.), oraș bine întărit, cu 19,389 loc. (1897); catedrală (templul Minervei), museu, anticități (amfiteatru, teatru grec., ruine de temple, catacombe); archiepiscop; port, comerciu. Se produce vin.

Syria, v. Siria.

Syria Dea, ḑeitate a concepțiunei și fructuațiunei. In Hieropolis din Syria venerată sub numele Atargnatis. De aici s'a întrodus cultul ei în Roma.

Syringa L., (botan.) gen din fam. Oleaceae, tribul Syringeae, cuprinde frumoși arbuști glabrii sau pubescenți și are 6 specii respândite prin Europa orientală și prin Asia temperată. In părțile noastre cresce spontaneu și cultivat *S. vulgaris* L. numit de poporul nostru: L i l i a c, M ă l i n, M ă l i n r o ș u, I o r g o v a n, S c r i n t e. Se mai cultivă prin părțile noastre *S. chinensis* Willd., originar din China, și *S. persica* L., originar din Persia, ambele cunoscute sub numele popular de L i l i a c. [Z. C. P.]

Syrinx, un instrument de musică inventat de Apollo, ḑeul musicei, și folosit îndeosebi de păstori. S., iubita lui Pan (v. ac.), e numai personificațiunea fluerului, creḑêndu-se că a fost o nimfă, și părăsindu-l pe Pan, el a prefăcut-o în trestie, din care și-a făcut fluerul.

Syrjaeni, popor finic în guvernam. rus. Archangel și Wologda, ca. 90,000 loc.

Syrphidae, familie a insectelor Diptere, sûnt foarte respândite pretutindeni, au pe fața inferioară a capului o cavitate în care se poate ascunde trompa.

Syrphus, gen din familia Syrphidae, cuprinde diptere ce sboară, producênd în acelaș timp un sgomot și făcênd să vibreze aripile lor. Iși depun ouële pe plantele visitate de pureci de frunze; larvele sûnt vermiforme, semënând cu lipitorile, și sug sucurile din pureci până ce din victimă nu remâne decât pielea. Tot în această familie întră *Volucelele* (v. ac.).

Syrrhaptes paradoxus, specie de pasere din ord. Pelioinithelor, fam. Pteroelidaelor. Trăiesce prin centrul Asiei, mai ales în regiunea munților Altai. Afară de aceasta se mai află și speciile: S. heteroditus și S. pallasii.

Syrte, două sinuri ale Mării Mediterane la coastele Africei de nord, numite S. mari și mici. *S. mici (Golful de Gabes)* se află la coastele estice dela Tunis la 34° lățime nordică, cu o adâncime de 60 m. *S. mari (Golful de Sydra)* se află spre sud dela cele mici. Prin apă puțin afundă și báncile de năsip âncă din anticitate erau cunoscute ca periculoase. Au un port neînsemnat (Bengasi) care are legătură telegrafică submarină cu Tripolis și Alexandria.

Syssitii, *(grec.)* prânzuri comune ale bărbaților, obicinuite în vechime la Dorienii din Creta și Sparta (aici numite *Phiditii).*

„Systeme de la nature *ou des lois du monde physique et du monde moral«,* titlul unei renumite opere filosofice, apărute 1770, care conține vederile filosofilor enciclopediști francezi din secl. XVIII, adunate într'un întreg. Această operă a fost redigeată de baronul Paul H. D. de Holbach (v. ac.).

Systola, *(grec.)* contracțiune; în special mișcare de contracțiune a inimei (v. Diastole). S. se mai numesce și pronunțarea scurtă a unei silabe lungi.

Syzygii, (astron.) conjuncțiunile și oposițiunile lunei, adecă locurile lunei noue și lunei pline în ecliptică. (v. și art. Astrolatria.)

Syzygium Gaertn., (botan.) sinonim cu Eugenia L. (v. ac.).

Szabadhely, com. mare în Ung., cott. Arad. v. Soboteli.

Szabadka, *(Maria-Theresiopol),* oraș liber reg. în Ung., cott. Bács-Bodrog, este unul dintre cele mai bogate orașe ung. Are 72,737 loc. magh. și sêrbi, cari se ocupă cu agricultura, grădinăritul și cultivarea viței; mai prăsesc cai frumoși și vite de rassa ungară. S. e oraș liber regesc dela 1779.

Szabó, *Ioan, Dr.,* episcopul gr.-cat. al Gherlei, n. 1836 în cott. Bihorului. Studiile și le-a făcut în Oradea mare și teologia în Roma. Din canonic custode în Oradea mare fù numit episcop al Gherlei la 18 Febr. 1879, și în acelaș an la 18 Aug. instalat în scaunul sëu. 1881 i-s'a conferit crucea de mijloc, în 1883 crucea mare a ord. Francisc-Iosif și în 1895 a fost numit consilier intim de stat. In 1882 a ținut sinod diecesan. A dispus ca în fiecare protopopiat să se țină de doué ori la an conferențe preoțesci. La intrevenirea lui a cumpërat ministeriul pentru episcopie residența de astăḑi din Gherla.

Szabolcs, *comitat* în Ung., se mărginesce cu cott.: Zemplém, Ung, Bereg, Sátmar, Bihor, Hajdu și Borșod. Teritoriul de 4917·34 km². e câmpie

încungiurată la margini cu un părcan de dealuri. In centru sûnt mlăştine şi lacuri sărate. Rîul principal e Tisa. Solul e cultivat cu cereale, şi produce şi vin, tutun, pepini, etc. Cultura vitelor e înfloritoare. Are 288·672 loc. magh., slovaci şi germ., economi de pămênt şi de vite. Comerciul e decăḑut, e în floare industria de casă îndeosebi ţesetoria şi măestria împletitului. Mijloace de comunicaţie: navigarea pe Tisa şi căile ferate. Starea culturală e înapoiată. Din punct de vedere administrativ cott. S. e împărţit în 7 cercuri pretoriale. Centrul administraţiei al vieţii intelectuale: Nyiregyháza şi Nagy-Kálló.

Szakácsi, com. mică în Trans., cott. Selagiu, cu 5351 jug. cat. şi 1640 loc. magh. şi rom.

Szalay, *Ladislau,* istoric magh., n. 18 Apr. 1813 în Buda, † 17 Iulie 1864 în Salzburg. Dela 1843—48 şi la 1861 deputat liberal. Scr. princ.: Istoria Ungariei (tradusă şi în limba germană 1866—75) 3 vol.

Szalva, *(Salve),* comună mică în Trans., cott. Bistriţa-Năsĕud, cu 8276 jug. cat. şi 1691 loc. rom.

Szamos, num. magh. a rîului Someş (v. ac.).

Szamos-Dob, com. mică în Ung., cott. Sătmar, cu 1447 loc. rom. şi magh.

Szamosfalva, com. mică în Trans., cott. Cluj, cu 5286 jug. cat. şi 1613 loc. rom. şi magh.

Szamos-Ujvár, num. magh. a oraşului Gherla (v. ac.).

Szapáry, 1) *S. Ladislau,* conte, general austr., n. 22 Nov. 1831 în Pesta; la 1866 colonel al unui regiment de husari în Italia, 1878 comandantul divisiei XX în Bosnia, 1879 comandantul corp. de arm. din Caşovia. † 28 Sept. 1883.

2) *Szapáry, Iuliu,* conte, om de stat magh., (liberal moderat), vĕrul lui Lad. Sz., n. 1 Nov. 1832, la 1873 ministru de interne, 1878 de finanţe, 1887 de agricultură, şi dela 1890—92 ministru-president.

Szaploncza, rom. *Săpinţa,* com. rur. în Ung., cott. Maramurĕş, cu 2658 loc. rom. şi nemţi (817). Are un isvor cu apă minerală alcalină-muriatică.

Szarvas, oraş în Ung., cott. Bichiş, lângă Criş, cu aproape 30,000 loc. Pedagogie de stat. Insemnate tîrguri de vite.

Szász —, în numiri de localităţi din Trans., cu însemnarea: »săsesc«. *Sz. Csanád,* v. Cenadie; *Szászcsor,* v. Sĕsciori; *Sz. Ivánfalva,* v. Ibişdorf; *Sz. Orbó,* v. Gârbova; *Szászrégen,* v. Reghin.

Szász-Bonyha, *(Bagna),* com. mică în Trans., cott. Têrnava mică, cu 1215 loc. germ şi rom., cari se ocupă cu economia şi prăsitul vitelor.

Szászkabánya, v. Sasca.

Szatmár, v. Sătmar.

Széchenyi, *Stefan, conte,* bărbat de stat şi mare patriot maghiar, n. 1791 în Viena, ca fiu al contelui Franc. Sz. († 1820), întemeietorul museului naţ. magh., ântâiu oficier de husari, apoi 1848 ministru de lucrări publice. Meritul lui este înfiinţarea acad. magh. din Pesta, pentru care a dat 60,000 fl., şi a fost un aprig sprijinitor al tuturor intereselor culturale şi materiale ale ţerii. A conlucrat la întemeierea a numeroase instituţiuni mari naţionale: Teatrul naţional, podul între Buda şi Pesta, regularea Tisei, navigaţiunea dunăreană şi regularea Porţii de fier. Cel mai aprig duşman al politicei lui Lud. Kossuth (v. ac.) şi căpetenia partidului moderat. De superare, că ţeara s'a luat după Kossuth şi a ajuns la catastrofa dela Şiria (v. ac.), S. s'a bolnăvit şi s'a împuşcat 1860 în casa alienaţilor din Döbling. (Cf. Biografia de Lónyay, 1875; Memoriile lui S. le-a editat A. Zichy, 1884.)

Szécsány, com. mare în Bănat, cott. Timiş, are 8757 jug. cat. şi 1923 loc., dintre cari 1717 Rom., ceilalţi Germ. şi Magh.

Szeged, v. Seghedin.

Szék, *(Sîcu),* comună mare în Trans., cott. Solnoc-Dobâca, are 3386 loc., dintre cari 404 Rom., ceilalţi Magh. In apropierea com. sûnt ocne de sare, cari aḑi nu se mai exploatează.

Szekszárd, com. mare în Ung., cott. Tolna, cu 14,325 loc. magh. şi germ., cari cultivă viermi de mătasă, albinăritul, grădinile cu pometuri şi viţă. In vechime S. era oraşul roman *Alisca.*

Székely —, *(magh.)* în numiri de localităţi din Transilv. însemnează: »sĕcuiesc«. *Székely-Keresztúr,* v. Cristur; *Sz.-Udvarhely,* v. Odorheiu.

Székely, *Mozes,* (de Siménfalva) general, principe ardelean, n. 1550 dintr'o familie sĕcuiască de rând. A avut o viaţă aventurieră. A întrat în oastea lui Stefan Báthory luptând cu multă vitejie. Acesta, ales rege în Polonia, l-a dus pe S. cu sine. In expediţiile contra Ruşilor S. a fost comandantul pedestrimei polone, s'a distins la Danzig, Polock şi Pleskov. Revenit în patria sa sub Sigismund Báthory, a fost cu mare trecere între boierii ţerii. Sub resboiul Ardealului cu Turcii, Sig. Báth. abdică în favorul lui Rudolf. Din încredinţarea împĕratului Ardealul ajunge sub cârma lui Mihaiu Viteazul. Domnia lui despotică revoaltă poporul magh., în fruntea căruia stă S. Intenţiunea lui de a aduce pe Sig. Báthory iarăşi la tron, a fost zădărnicită. Dieta dela Mediaş l-a expatriat, moşiile sale le-au confişcat. Cu ajutor turcesc alungă la 1603 pe Basta din Ardeal şi în acelaş an e aclamat principe ardelean. Imp. Rudolf nu era decis pentru pace, iar când Radu Vodă, după oarecare cumpănire vine în ajutorul lui Basta, lupta se începe. S. M. lângă Braşov e biruit şi decapitat în 17 Iulie 1603.

Székelyhíd, com. mare în Ung., cott. Bihor. In analele vechi apare la 1217. Are 688 case, cu 4507 loc. magh. de conf. elv. şi rom.-cat., puţini Români. Teritoriul 9102 jug. cat., o parte promontoriu, altă parte arător, foarte productiv. Are pretură, judec. cerc., not. public şi perceptorat. S. e staţie de cale ferată.

Székudvar, com. în cott. Arad, v. Socodor.

Széll, *Coloman,* om de stat magh., n. 1845 în Gosztony (cott. Vas). A studiat dreptul în Pesta, la 1867 a întrat pe cariera administrativă, în funcţiunea de pretor, la 1868 e ales ablegat al cercului Szentgotthárd, pe care l-a representat mult timp. A fost 7 ani notarul camerei deputaţilor şi referent al mai multor comisii. Activitatea sa s'a remarcat îndeosebi pe terenul economic şi financiar. A trăit în intimitate cu Francisc Deák, a cărui fică adoptată a luat-o soţie. La 1875 a fost ministru de finanţe. Regulând vistieria statului a făcut dispoisţii pentru propăşirea economică a ţerii, promovând industria şi comerciul. După retragerea cabinetului Bánffy (1899) a pus la cale fusiunea partidului naţional, condus de contele Apponyi, cu partidul liberal, şi a format un guvern nou, în a cărui frunte a stat până la Iunie 1903, când s'a retras

în urma obstrucțiunii partidului kossuthist, inscenate contra proiectelor de legi militare și pentru câștigarea de nouĕ concesiuni naționale maghiare în organisația armatei austro-ungare.

Szemere, *Paul,* poet și estetician magh., n. 1785, † 1861. Dintre poeții din școala lui Kazinczy, S. a fost măiestrul cel mai desăvîrșit al sonetului, necunoscut în literatura magh. anterioară. Societatea Kisfaludy, al cărei membru a fost, la 1890 a publicat o parte a scrierilor lui S. în ediție de lux.

Szent —, (magh., sfânt), în numeroase numiri de localități din Ungaria și Trans. *Sz. György,* și anume: *Oláh-Sz. Gy.,* v. Sângiorgiul român; *Maros-Sz. Gy.,* v. Sângiorzul de Murĕș; *Sz. Margita,* v. Sân-Mărghita; *Mező Sz. Márton,* v. Sânmărtin; *Sz. Miklós,* v. Sânmiclăușul; *Sz. Mihály,* v. Sânmihaiu; *Sz. Péter (Uzdi-),* v. Sânpetru; *Sz. Anna,* v. Sântana; *Sz. Ivány,* v. Sânt-Ioana.

Szent-András, 1) *Sz.-A.,* com. mică în Ung., cott. Bihor, cu 5129 jug. cat. și 1624 loc. rom. și magh.

2) *Sz.-A.,* com. mare în Bănat, cott. Timiș, cu 7903 jug. cat. și 2857 loc. germ. și rom.

Szent-János, com mare în Ung., cott. Bihor, cu 2765 jug. cat. și 1380 loc. rom. și magh.

Szent-Tamás, com. mare în Ung., cott. Bács-Bodrog, lângă canalul »Francisc«, cu 11,728 loc. magh., germ. și sêrbi, cari se ocupă cu agricultura și viticultura. 1848 lupte sângeroase între Maghiari și Sêrbi.

Szentes, oraș cu magistrat în Ung., cott. Csongrád, cu instituțiuni culturale, școale profesionale, asociațiuni de comerciu și industrie, cu 30,791 loc. magh., și (274) rom. gr.-or.

Szerb —, (magh. = Sêrb), în numiri de localități însemnează: »sêrbesc«. *Sz. Csanád,* v. Cenadul sêrbesc.

Szerdahely, num. magh. a orășelului Mercuria (v. ac.).

Szigetvár, com. mare în Ung., cott. Somogy, cu 5078 loc. magh. E oraș industrial. Prin secl. XVI a fost fortăreață, unde vremuiau oștirile maghiare, cari apĕrau țeara de năvala Turcilor. La 1566 s'a dat aici o luptă sângeroasă, în care a căḑut eroul N. Zrinyi. Evenimentul a dat nascere epopeei naționale: »Obsidio szigetiana« (Szigeti veszedelem), operă a strănepotului eroului Nicolae Zrinyi.

Szigligeti, *Eduard,* (orig. Iosif Szathmáry), artist și scriitor dram. magh., n. 1814 în Orade, † 1878 ca director al teatrului naț. în Budapesta. A scris un repertoriu de preste 100 opere dram., mai ales poporale, între cari: Szökött katona, Csikós, 2 pisztoly, A zsidó, etc.

Szikevicza, com. mică în Bănat, cott. Caraș-Severin, cu 15,186 jug. cat. și 2424 loc., Români gr.-or.

Szilágy, v. Selagiu.

Szilágyi, *Desideriu,* om de stat magh., n. 1848 în Oradea mare, a studiat în Ung. și Germania. La început a practicat advocatura, a trecut apoi în ministeriul de justiție. La 1870 studiază în Anglia întocmirile parlamentare și raporturile de drept penal și civil. Revenit în țeară e numit membru în comisia de codificare cu rangul de consilier ministerial. La 1874 ocupă catedra de studii politice și drept penal la univ. din Budapesta. In politică era între șefii partidului liberal din care s'a format partidul național condus de cont. Apponyi. In ministeriul lui Tisza, lui i-se încredințează resortul justiției. Sub Wekerle se retrage din cabinet, sub Bánffy e ales președinte în casa deputaților. In 7 Dec. 1898 se retrage din scaunul presidial, nemulțămit cu spiritul vieții parlamentare învălmășit de obstrucție și pretensiuni nerealisabile.

Szilágy-Kövesd, (rom. *Hieșdu),* comună mică în Trans., cott. Selagiu, cu teritoriu de 6957 jug. cat. și 1377 loc. rom. gr.-or.

Szilágy-Somlyó, v. Șimleu.

Szilas, com. mică în Bănat, cott. Timiș, are 8835 jug. cat. și 2240 loc. rom.

Szkulya, *(Sculea),* com. mică în Bánat, cott. Timiș, cu 6804 jug. cat. și 1324 loc. rom. (633), magh. și germ.

Szlávy. *Iosif,* om de stat magh., n. 1818 în Györ, a studiat la academia mont. în Șemniț. In anii revoluției i-se întredințează direcția mont. din Oravița. E prins de Imperiali și întemnițat doi ani. După liberare întră în viața publică, purtând funcțiile de comite suprem (1865), deputat (1867), ministru de comerciu (1869), ministru președinte (1872), ministru comun de finanțe (1880), custode al coroanei (1882), președinte al casei deputaților (1883) și apoi președinte al casei magnaților.

Szmigelski, *Victor Dr.,* n. 1858 în Ludoșul mare. A studiat în Sibiiu, Pesta și Viena. A funcționat ca profesor de teologie și gimn. în Blaj, la 1898 fù ales canonic teolog. Publicații: numeroase cărți didactice, bisericesci, pentru gimnasii, exegetice-istorice pentru teologie, și a colaborat la revisia cărților rituale. A făcut o fundațiune de 8500 fl. in favorul internatului de fetițe din Blaj. E membru în diferite comisii eclesiastice, asesor al consistoriului din Lugoș, camerar de onoare al papei Leo XIII ș. a.

Szögyény, *Ladislau,* om de stat maghiar, n. 1840 in Viena, a studiat dreptul. La 1869 întră în dietă, atașându-se la partidul moderat al lui Deák. La 1882 secretar de stat, la 1890 președintele conferențelor ținute de delegații Austro-Ungariei și Germaniei pentru încheierea pactului vamal. In acelaș an ministru pe lângă persoana regelui. La 1892 ambasador la Berlin.

Szöllös —, *(magh.)* numire de localități. v. Seleuș.

Szolnok, v. Solnoc.

Szombathely, (germ. *Steinamanger),* oraș cu magistrat în Ung. cott. Vas. S. e zidit pe temeliile coloniei romane *Claudia Sabaria,* care a fost capitala Panoniei. E oraș cu aspect apusean, are clădiri frumoase publice, instituțiuni culturale, comerciale și industriale. Are 16,133 loc. maghiari, nemți și slovaci, cari desvoaltă un comerciu extins, înlesnit prin căile ferate, cari din S. radiază în 8 părți ale țerii.

Szováta, comună rur. în Trans., cott. Murĕș-Turda, cu 1732 loc. maghiari. In S. se află câteva lacuri cu apă sărată, în cari se iau băi.

T

T, a optspreḑecea literă a alfabetului latin; cu sedilă: ţ se derivă în sibilantă.

Ta —, v. şi *Tha —*.

Taaffe, *Eduard, Conte,* om de stat austr., n. 24 Febr. 1833 în Viena, † Nov. 1895, originar dintr'o veche familie irlandeză, a întrat 1852 în serviciul statului. In 1867 ministru, a ajuns în 1879 ministru-president. Drept ţintă şi-a propus împăcarea naţionalităţilor, ceea ce însă nu i-a succes mai ales din causa orâncenei opoşiţii, ce-i făceau Germanii. Cu toate acestea bucurându-se de încrederea absolută a coroanei, a rĕmas până în 12 Nov. 1893 şef al guvernului, retrăgêndu-se numai în urma oposiţiei făcute de toate partidele planurilor sale de reformă electorală.

Tabac, v. Nicotiana.

Tăbăcărie, *argăsire,* prepararea pieilor cu acid tanic, spre a le face solide şi impermeabile; preste tot meseria de a prepara piei pentru scopuri industriale.

Tabanide, *(Tăunii),* fam. de insecte din ord. Dipterelor, cu genurile: *Tabanus* (Tăun v. ac.); *Chrysops* şi *Haematopota.*

Tabanus, v. Tăun.

Tabăresci, com. rur. în Rom., j. Buzĕu, pe malul drept al Buzĕului, cu 1640 loc.

Tabásco, stat în republica Mexico (v. ac.), cu o suprafaţă de 26,094 km². şi 134,839 loc. (1895), mai toţi Indiani. Capitala *Villa Hermosa de T.* sau *San Iuan Bantista* (8000 loc.).

Tabela, *(lat.)* tablă, placă de metal sau de piatră pe care se gravează; tablou în care se grupează pe scurt unele lucruri; *tabele de părete,* folosite în şcoalele poporale la învĕţarea literelor.

Tabele lunare, tablouri, după cari se poate calcula posiţia lunei în ori ce timp. Cele mai folosite sûnt ale lui Hansen (Londra, 1857).

Tabele planetare, tablouri cu ajutorul cărora se poate determina locul, în care se află o planetă pe cer. Cele mai usitate sûnt ale lui Leverrier, publicate în Analele observatorului din Paris.

Tabernacul, acoperişul făcut în mod architectonic deasupra statuelor de sfinţi, crucilor, altarelor, mormintelor, etc.; cutia în care se păstrează cuminecătura.

Tabernaemontana L., (botan.) gen din familia Apocynaceae, tribul Plumerieae, cuprinde vr'o 110 specii de arbori sau arbusci, adesea glabrii, réspândiţi prin regiunile tropicale ale globului. Dintre numeroasele specii ale acestui gen menţionăm: *T. utilis* Arn. din Guyana, care prin incisiuni dă un suc lăptos şi dulce, prin aspectul sĕu analog cu laptele de vacă, însă puţin cam lipicios din causă că conţine cauciuc. [Z. C. P.].

Tabes, *(lat.)* slăbire.

Tabes dorsalis, (Ataxie locomotrice progresivă, paralisia spinală, atrofia fasciilor posterioare ale mĕduvei, Maladia lui Duchenne, leucomyelita posterioară, scleroşa cordoanelor posterioare, degenerescenţa grisă a cord. poster.); o boală a mĕduvei spinării caracterisată mai ales prin o incoordonare în mişcările de locomoţiune, la care se adaugă simptoame de pseudo-paralisie. Se afirmă că această boală teribilă n'ar fi decât un syphilis al mĕduvei spinării. In tot casul infecţiunea sifilitică este foarte frecuentă la tabetici, de altfel ereditatea invocată de Charcot şi elevii sĕi sprijinesce şi mai mult, că în T. există o predisposiţiune, în care syphilisul moştenit sau contractat nu este străin. Boala există între 30—45 ani (rar înainte de 25 ani şi după 55), adecă în etatea când fenomenele terţiare ale syphilisului sûnt mai frecuente. Manifestaţiunea boalei începe după 6 până 20 ani dela infecţiunea sifilitică. (După Erb 88% după 20 ani.) La femei e foarte rară, 19 contra 350 bărbaţi (Erb). La negri Ataxia ar fi după C. W. Burr foarte rară.

Simptomele: A) Turburări în mişcări. 1) Pierderea simţului muscular: a) pierderea noţiunei posiţiunei membrelor »bolnavul îşi caută piciorul în pat«; b) pierderea noţiunei diferitelor greutăţi: Indivizii normali evaluează diferenţe de $^1/_{20}$ pe când un tabetic nici $^1/_6$—$^1/_4$, sau chiar mai mult; c) turburări în staţiune şi în umblare cu ochii închişi (semnul lui Romberg) sau într'un picior (Fournier); d) turburări în mişcări: bolnavii îşi aruncă piciorul înainte şi împrejur ca şi când ar »cosi«, unele turburări de mers se observă la început numai scoborând scările (Fournier); e) turburări în pretensiune. Incoordonările în membrele superioare sûnt mai neînsemnate şi mai tardive. Scrierea e dificilă, apoi urmează neputinţele de acţiune în diferite mişcări mai de lungă durată, cu încheierea nasturilor, etc. Causa incoordonaţiunei e sau alteraţiunea sensibilităţii prin degenerarea conductorilor sensitivi, fie în mĕduvă, fie în rădăcinile posterioare, sau sclerosa cordoanelor lui Goll. 2) Mişcări choreiforme. In unele casuri se observă mişcări involuntare participând şi cordoanele laterale la procesul tabetic. 3) Paralisiile. Cele mai dese sûnt emiplegiile, paralisia muschilor ochiului, paraplegiile şi diferite paralisii parţiale. B) turburări în sensibilitate. 1) Durerile: a) dureri fulgerătoare, impresia unei schintei electrice în lungul membrelor inferioare; b) dureri lancinante ca şi când ar fi făcute de o lancie; c) dureri terebrante ca şi când ar fi făcute cu un sfredel; e) dureri arḑĕtoare, cari sûnt mai frecuente

pe trunchiu decât pe membre; e) crisele de curbătură musculară nu tocmai dureroase dar foarte penibile, ca şi după o osteneală violentă, sensaţiunea e în regiunea sacrolombară, ele sûnt brusce şi durează câteva ore sau ḑile (Pitres); f) absenţa sensaţiunei de oboseală musculară. Un tabetic e capabil a ţiné braţul întins 25 minute, pe când un om normal abea 6—7 minute (Fraenkel); g) cingĕtoarea tabetică, o sensaţie de stringere foarte penibilă la trunchiu sau la nivelul pieptului, ca şi când ar fi strins în »zale«; h) înţepenirile şi furnicăturile în membre mai ales la cele inferioare; i) anestesia la durere este foarte frecuentă; j) hyperestesia este tot în formă de plăci mai ales în regiunea lombară sau între umeri. 2) Turburările în reflexe: a) absenţa reflexului patelar (rotulian) ce denotă lesiuni in bandiletele externe ale lui Charcot şi Pierret; b) exagorarea reflexului abdominal, abolirea celui plantar (Rosenbach). 3) Turburări în simţuri: a) turburări in vedere. Diminuarea reflexului pupilar, scăderea acuităţii visuale, dyschromatopsie, scotome, neorite optice; b) turburări acustice: ameţeli, şuierături, sgomote, neorite acustice, surditate mai mică ori mai grea; c) turburări trofice, cari interesează nutriţiunea generală a întregului organism şi cari conduc la o miserie fisiologică; d) turburări digestive, crisele la înghiţire, crise castrice, tenesm intestinal, diaree tabetică; e) turburări respiratorii, dispnee, tusă cu caracter convulsiv, paralisii laringene; f) turburări ale aparatului urinar, glycosurie, palyurie »crise de urină«. Micţiunile la începutul boalei sûnt uneori dificile, apoi urmează incontinenţă; g) turburările aparatului genital sûnt frecuente; h) turburările cerebrale sûnt constituite prin atacuri apoplectiforme şi epileptiforme. In fine distingem T. superior sau cervical, T. inferior şi T. cerebrobulbar. In T. sûnt 3 periode: preataxică, ataxică şi paraplegică. ***Anatomia patologică.*** Lesiunile tabetice sûnt localisate mai ales în: 1) Mĕduva spinării, care e atrofiată, de coloare cenuşie gălbuie; 2) Bulb şi 3) Ganglionii spinali, ale căror fibre nervoase sûnt degenerate şi atrofiate, ţesutul conjunctiv îngroşat. ***Tratamentul.*** Intern: nitrat de argint, chlorur de aur, strichnină, cură mercurială. Extern: puncte de foc, suspensiune, electrisarea faradică, massage, hydroterapie, gimnastică şi acum în urmă reeducaţiunea mişcărilor incoordonate. [Dr. Tălăşescu.]

Tabes dorsal spasmodic, o maladie al cărei caracter general e o pseudo-paralisie spasmodică, de origine congenitală, aproape întotdeuna la copíi născuţi prematur la 7—8 luni sau la copíi născuţi greu, sau în condiţiuni rele, sau din părinţi nesănatoşi (Little). Particularitatea boalei este o rotaţiune în lăuntru şi o uşoară flexiune la nivelul articulaţiunei coapsei şi a genunchiului, coapsele sûnt ca lipite până la genunchi, iar fluerele depărtate şi labele privesc înlăuntru, avênd tendinţă spre equinism. In mers rigiditatea spasmodică se accentuează. Vîrful piciorului se târăe pe jos făcênd o mişcare de semicerc, a cărui centru e piciorul care rĕmâne fix, iar corpul se leagănă în sens invers la fiecare pas. Nu amenință viaţa, ameliorările sûnt frecuente aproape până la vindecare. Causa boalei ar fi lesiuni primitive în porţiunea intermedulară a făsciilor piramidale. [Dr. A. T.].

Tabla, placă de metal sau de piatră, pe care se scrie sau se gravează. (v. şi Tabela.)

Tabla regească, în Ung. curtea de apel în cause civile şi criminale. Astăḑi există în Ung. 11 T. r., anume la Budapesta, Dobriţin, Győr, Caşovia, Cluj, M.-Vásárhely, Oradea mare, Pécs, Pojon, Seghedin şi Timişoara, dela cari se face apel la forul suprem judecătoresc, Curia regească. (v. ac.)

Table, *trictrac,* joc pe un damier (tăbliţă) cu douĕ compartimente, cu doi zari (cuburi) şi treiḑeci dame.

Table Bay, sîn în partea cea mai de sud a litoralului de vest al Ţerii-Capului, lângă el e Capetown şi muntele Tablei (1082 m.).

Table d'hôte, (pron. tabl dot), masa, care se servesce cu aceleaşi mâncări pentru toţi oaspeţii şi cu preţ fix pentru fiecare fel.

Tablele ţerii, (lat. *tabulae terrae),* instituţiunea cărţilor hipotecare, cari existau în Boemia şi Moravia deja în secl. XIV. In ea se inscria până la 1848 numai proprietăţile şi drepturile împreunate cu ele ale nobililor, prelaţilor şi ale câtorva oraşe şi persoane privilegiate.

Tablette, *(franc.)* tăbliţă; tasă mică; placă; poliţă mică.

Tablinum, *(lat.)* odaia cea mare din dosul atriului în casele romane.

Tablou, tablă, tabelă (v. ac.); lucrare de pictură pe pânză; parte a unei piese dramatice.

Tablouri vii, spectacole, în cari actorii în costume originale, representau diferite scene istorice sau mitologice, ori grupe de statui antice, fără a se mişca de loc. Uneori asemenea grupe erau aşezate pe o scenă rotundă, ce se învîrtea pe un fus, aşa ca să poată fi vĕḑut tabloul din toate părţile. Astăḑi rareori se mai represintă T. v. In Iaşi pe cât se scie, cea dintâiu representaţiune cu T. v., a avut loc in anul 1818, în casele logofătului Costachi Ghica.

Tabor, district în Boemia; capitala districtului cu acelaş nume cu 8440 loc. (1890) Cehi, un monument al lui Žiška, şcoale secundare cehe şi multe fabrici. Oraşul a fost întemeiat de Husiţi (v. ac.) la 1420 ca tabĕră întărită.

Tabora, oraş în Estafrica germ., prov. Unîamvesi spre sud dela Victoria Nianza, 15,000 loc.

Taboriţi, Husiţii mai severi într'ale credinţei, numiţi astfel după fortăreaţa lor Tabor (v. ac.).

Tabu, pe cele mai multe insule ale Australiei, dogma despre sfinţenia unor lucruri, persoane şi locuri, a căror atingere din partea oamenilor era pedepsită cu moarte. Acelaş nume îl poartă şi lucrurile, persoanele şi locurile astfel sfinţite. De când cu venirea Europenilor în acele regiuni se pierde superstiţia aceasta tot mai mult.

Tabula, *(lat.)* scândură, tablă, tăbliţă; buletin, lege, decret; act, registru (v. şi Tabela, Tabla, Tablou).

Tabula rasa, tabla, pe care s'au şters literile săpate în ceară cu ajutorul stilului; fig. a face tabula rasa, a depărta ceva total, a nimicí.

Tabulae ceratae, table de lemn, acoperite cu un strat de ceară, pe cari scriau Romanii cu stilul,

Tabulatura, nume dat în musică mai ântâiu la ceea ce se numesce astădi *partițiune* (v. ac.) și apoi însuși un mod particular de notațiune musicală în care erau scrise aceste partițiuni.

Taburet, *(franc.)* scaun mic fără spate, scăunel.

Tăcăltoare, numire ce se dă în Moldova și mai ales în Bucovina paserei Lanius excubitor (v. Berbecel.)

Tacâm, cele necesare pentru a forma un ce complet. T. de masă, T. de vènătoare, T. de lăutari, etc.

Tacca Forst., (botan.) gen din familia Taccaceae, cuprinde vr'o 9 specii de plante erbacee vivace, dintre cari 3 cresc în America tropicală, iar celelalte specii sûnt respândite prin regiunile tropicale ale vechiului continent. Dintre speciile de T. menționàm: *T. pinnatifida* Forst., din ale cărei tubercule se extrage o feculă (amydon) comestibilă în regiunile tropicale și cunoscută sub numirea de »*Arrow-root*«. [Z. C. P.]

Taccaceae Endl., (botan.) mică fam. de plante monocotyledonate, care cuprinde genurile: *Tacca* Forst. (v. ac.) și *Schizocapsa* Hance, cu vr'o 10 specii de plante erbacee perene, respândite prin regiunile tropicale ale globului. [Z. C. P.]

Tachi —, v. și *Tachy* —.

Tachina, *(musca de omidă),* gen de insecte (musce) din ord. Dipterelor, fam. Muscidelor, se deosebesc de celelalte musce prin faptul că sûnt mai mari, capul și toracele (dorsal) sûnt negre cu refléx albăstrui, și pe mijlocul abdomenului e o dungă întreruptă de aceeași coloare. Ele sboară iute și cu un sgomot caracteristic. T. ne folosesce prin faptul că omoară omidele și larvele altor insecte, ca de Urechielnițe, Cărăbuși, etc., căci prin înțepături își întroduc ouĕle într'însele, sau chiar larvele lor direct. Genul T. are 2 specii: *T. sau Echynomya* grossa și *T. sau Ech. ferox.* [I. P. Voitești.]

Tachinaria, *(Tachinae),* subfamilie de insecte diptere, v. Tachina.

Tahir Aga, comisarul Porții otomane la răpirea Bucovinei. A fost mituit de Thugut, ambasadorul austriac cu mulți bani ca să nimicească planurile domnului român, Ghica, din principate.

Tachograf, aparat de multiplicare pentru scrisori și desemnuri. T. se deosebesce de hectograf (v. ac.) prin aceea că permite cu mult mai multe copii, cari se apropie în privința fineței de litografie.

Tachometru, instrument pentru mĕsurarea celerității. Arată de câte ori s'a învêrtit, s. e. roata locomotivei în cutare timp.

Tachycardia, *(Palpitații),* o turburare în ritmul cordului caracterisată prin o accelerațiune în bătăile inimei: T. consecutivă la boale organice ale inimei, în special degenerescenței myocardului; T. reflexă, este secundară la un mare numĕr de afecțiuni ale sistemului nervos; în fine T. esențială paroxistică, se produce în formă de accese în intervale uneori foarte lungi. Bătăile pot ajunge până la 2—30° pe minut. Tratamentul esențial este a culca bolnavul cu capul mai jos și a-l calma cu morphină, belladonă ori nitrat de amyl. Boala e datorită unei nevrose a bulbului rachidian.

Tachydrita, mineral, chlorură de magnesiu și calciu hidratat rimboedric; rar în anhidrit la Stassfurt.

Tachygraphia, *(stenotachigrafia),* un sistem de stenografie (v. ac.), în care vocalele precum și consonantele mai des folosite sûnt arĕtate numai prin o mărire sau îngroșare a semnelor pentru consonante. Inventator se privesce A. Lehmann. Sistema a fost publicată mai ântâiu în 1875.

Tachylyta, rocă, numirea veche pentru sticle basaltice (v. Obsidian).

Tachymetru, *(grec.)* un teodolit (v. ac.) folosit pentru ridicarea de planuri, dar se folosesce și pentru mĕsurarea unghiurilor orisontale și verticale precum și a depărtărilor. T. are de regulă și o busolă.

Tachypetes, gen de paseri cu picioarele în formă de vâslă, cu penele negre, lungimea aripilor 2·50 m., coada în formă de furculiță adânc divizată. Din causa picioarelor foarte scurte, ea nu poate nici să înoate cum să cade, nici să se înalțe în sbor când e pe uscat; din care causa se ține în sbor departe de uscat pe luciul apei oceanelor și mărilor, vênând pescii sburători sau răpind prada altor paseri de apă. Are mai multe specii ca: *T. aquilus* (Paserea fregatelor); *T. leucocephalus; T. minor; T. palmerstoni,* etc. [I. P. Voitești.]

Tachypyrion, materie aprindĕtoare; un fel de chibrituri.

Tacitus, *Marcus Claudius,* împĕrat roman (275—276 d. Chr.), ales de senat după uciderea lui Aurelian (v. ac.). A fost om cu vază și desinteresat, etatea de 75 ani îl făcù însă impropriu pentru acele timpuri viforoase. După lupte purtate cu Alanii și Goții prin Asia mică a fost ucis de soldați sub pretext, că ar fi cumpĕrat cu bani îndepărtarea barbarilor.

Tacitus, *Publius Cornelius,* e cel mai mare istoriograf roman, n. între 55—56, † după 117 d. Chr. A ocupat funcțiuni politice sub Vespasian. La 89 guverna Gallia Belgica. Până la 100 profesà advocatura în Roma, iar în timpul din urmă se ocupà cu literatura. Prima sa carte: ***Dialogus de oratoribus*** expune causele de decădință ale oratoriei romane. E scrisă în tinerețe, când încă stilul sĕu nu ajunsese la desvoltarea din ulterioarele sale scrieri. Aceste sûnt: douĕ monografii, Analele și istoria. »***De vita et moribus Julii Agricolae liber***«, e un panegiric-elogiu adus memoriei marelui general, care a cucerit Britania, și pe a cărei fică o avea T. în căsătorie. Monografia e și o descriere detaiată topografică-etnografică a Britaniei, teatrul faptelor istorice ale lui Agricola, e scrisă și publicată în 98. A doua monografie e: ***De origine, situ, moribus ac populis Germanorum,*** cuprinde istoria campaniilor romane în Germania și o schiță detaiată etnografică-geografică a acesteia. Operele monumentale tacitiane sûnt ***Historiae*** în 12 cărți și ***Annales*** în 18 cărți, cuprind istoria împĕraților dela Nerva până la Domițian (69—96 d. Chr.). Nu sûnt complete. (Cf. N. Sulică: Noțiuni generale din istoria literaturei romane.)

Tăciune, numele popular al boalei grânelor, produsă de ciupercile: ***Ustilago Maydis*** Corda (v. ac.), parasită pe Porumb și ***Ustylago segetum*** Dittm. (v. ac.), parasită pe Orz, pe Ovĕs și pe Grâu.

Tacna, provincie în Chile (America sudică) 22.500 km²., cu 24,160 loc. (1895).

Ţaconi, poporaţiunea ţinutului muntos Ţaconia din Peloponez (Grecia). Ţ. în număr de 9000 vorbesc un dialect, care se trage din cel vechiu doric.

Taconian, *sistemul,* o numire mai veche a geologilor englezi pentru sistemul precambrian, prima subdiviziune a grupei primare sau paleozoice.

Tact, sub raport psichofisiologic se numesce tact sau pipăit acela dintre sensuri, căruia i-se atribue producerea sensaţiunilor numite tactile, adecă acele, cari ne dau scire despre însuşirile corpurilor de a fi netede ori aspre, tari ori moi, calde, reci ori fierbinţi, ascuţite ori teşite, vîrtoase, solide ori fluide; apoi, în legătură cu sensul muscular, ne dau scire despre însuşirile de greu şi uşor. Acest sens nu are un organ specific şi local, ci ca atare se consideră glandulele sau papilele ce se află în piele. Excitantul acestor sensaţiuni excită acest simţ prin atingere. Nervul conductor este cel *trigemin,* iar centralisaţiunea se întêmplă în aceea parte a creerului, care se numesce thalami optici. (v. şi art. Tactilitate). Sub raport fisic se numesce T.: succesiunea regulată a variaţiunilor de sonuri ori lovituri, s. e. ale pendulului. Sub raport moral T. se numesce judecată fină şi sigură însoţită de sentimentul de a fi nimerit în singuraticele hotărîri luate, ceea ce în împrejurările date, se arată a fi potrivit şi cuviincios. Acest fel de T. este care îl face pe om capabil de a puté cunoasce cu siguranţă marginele puse prin împrejurări în singuraticele casuri concrete. In acest înţeles se mai vorbesce şi de aşa numitul T. pedagogic. [Pl.]

Tact în musică, în general acelaş lucru cu mĕsură (v. ac.) şi în special grupul format din două, trei sau mai multe unităţi (timpi), cuprins în musica scrisă între două linii vertical trase pe portativ. A bate T. e a marca cu mâna, cu o baghetă sau cu piciorul mişcarea regulată, după care se succed diferiţii timpi ai mĕsurei. [T. C.]

Tactul versului, o unitate ritmică din cuprinsul unui vers. In versificaţia antică se numia: picior. Cea mai scurtă unitate ritmică constă din o silabă întonată şi una neîntonată. In genere tactele ritmice în versificaţia română se compun din 2—3 sau 4 silabe, mai rar din 5—6 silabe.

Tactica, un ram al strategiei (v. ac.).

Tactilitate, (sin. Pipăire), simţul cel mai primitiv al animalelor şi care pare a fi comun cu cel al unor plante. Cu toată simplitatea lui aparentă, simţul tactului, care îşi are sediul la om în piele şi mucoasă, are un aparat destul de complex representat prin fibrele nervoase între epidermice, corpusculii tactili ai lui Meissner, corpusculii lui Krause şi corpusculii lui Pacini. T. este variată: de contact, de presiune, de durere, de variaţiuni de temperatură, fiecare sensaţiune avênd un aparat propriu specific putêndu-se observa disociaţiuni complete a diferitelor sensibilităţi tactile. T. se mĕsoară cu compasul lui Weber şi diverşi aesthesiometri. Inţepându-se vîrful limbei de odată în 2 puncte, T. e percepută la distanţă de 1 mm. între cele 2 puncte, pe dosul mânei la 42 mm., pe spate la 50 mm., pe partea ext. a copsei la 60 mm. T. e percepută pe frunte, têmple, nas şi obraji prin o presiune de 2 miligrame, pe mâni cu 3 mgr. pe faţa palmară a indicelui cu 15 mgr. O roată dinţată învêrtindu-se de 640 ori pe minut se simte aproape netedă cu vîrful degetelor, pe când cu umĕrul aceeaşi impresiune este cu 60 învêrtituri pe minut. Sensaţiunea tactilă dela terminaţiunile nervoase periferice trece prin cordoanele posterioare, pe când cea dureroasă şi termică trece prin coloanele cenuşii. Aceste sensaţii ajung la creeri în regiunea sensitivomotrice, unde devin consciente.

Tadeu, v. Iuda Tadeu.

Tadmor, v. Palmyra.

Tadorna, gen de gâscă selbatică, cu penele pe cap şi o parte din gât negre strălucitoare, tot astfel şi 2 pete mari pe spate; vîrful aripelor, restul spatelui şi o bandă pe delavale de guşe sûnt cenuşii închise. Ciocul roşu-carmin şi picioarele roşcate. Trăiesce mai în toate mările şi locurile Europei, Asiei şi din nordul Africei. Acest gen are multe specii ca: *T. damiatica, T. vulpanser, T. familiaris, T. maritima, T. littoralis,* etc. [I. P. Voiteşti.]

Tael, în limba chineză *liang,* unitate de bani şi mĕsură de greutate în China. T. în comerciul extern corespunde la 6 M. iar ca mĕsură de greutate e de 36·573—37·799 gr.

Taenia, v. Cestoda.

Taeniadae, familie de vermi turtiţi, după numele parasitului *Taenia* (panglica) din ord. vermilor *Cestoisi.* v. Cestoda. [I. P. V.]

Taffet, (pron. taft.), *tafta,* ştofă de mătasă curată şi lucioasă, se întrebuinţează pentru toalete, ca garnitură şi pentru jupoane

Tafilet, *(Tafilelt),* oază în Maroc. E cea mai poporată în Sahara vestică, avênd 100,000 loc. în 150 sate.

Taganrog, oraş lângă Marea-azovică (Rusia) cu 51,965 loc. (1697), fabrici de luminări, piele, tutun, macaroane, comerciu însemnat. Portul a început să se înămolească.

Tagara, *călugărul,* un celebru impostor, care a pricinuit Moldovei un conflict serios cu patriarchia din Constantinopole, şi trecerea supremaţiei asupra bis. Moldovei dela Ohrida la Bizanţ. (Cf. Melchisedec, Cron. Romanului, Bucur. 1875, I., p. 46—9, 58.)

Tagetes L., (botan.) gen de plante herbacee din fam. Compositelor, trib. Helenioideae cu foi oposite de regulă pinat disecte, capitule lungpedunculate, corymboase şi flori galbene sau portocalii. Cuprinde vr'o 20 specii americane, dintre cari citâm *T. erecta* L. şi *patula* L. ca plante decorative anuale foarte respândite şi cunoscute la noi sub numirile de »crăiţe«, »vêsdoage«, »buruene domnesci« ş. m. d. [A. Pr.]

Tagliacozzo, oraş în provincia italiană Aquila degli Abruzzi, cu 8042 loc. Aici a bătut la 1268 Carol I de Anjou pe Conradin. (v. ac.)

Tagliamento, rîu litoral (170 km.) în provincia Udine (Italia). T. isvoresce în Alpii carnici şi se varsă la portul T. în Marea-adriatică.

Tagma, *(grec.)* ceată, legiune, oaste, ostaşii puşi în şir de bătaie (acies); ord (1 Cor. 15, 23), de aci ord sau cin (v. ac.) monachal.

Tagus, v. Tajo.

Tahate, *Partenie,* călugăr grec în mân. română Bistriţa deja in 1540 sau 1541. (Cf. Xenopol, care pune greşit »Tarhata« în Ist. Rom. Iaşi, 1890, III, p. 452. Hajdĕu, Arch. ist. a României, Bucur. 1865, I², p. 27).

Tahîn, productul vegetal comestibil, preparat din semințele de Sesamum indicum L. (v. ac.) T. se întrebuințează la fabricațiunea halvalei.

Tahiti, *(Otaheiti),* cea mai mare din insulele Societății în Oceanul pacific, cu 11,200 loc. pe o suprafață de 1042 km². Interiorul e muntos (vîrful cel mai înalt Orohena sau Tobreonu 2231 m.). Pămêntul e acoperit cu păduri de palmieri, pomul pânii, banani și alte plante tropice. Insula a fost descoperită de Spaniolul Quiros la 1606. Atingerea cu europenii a demoralisat și decimat poporațiunea. Din 1842 a stat sub scutul Franciei, din 1850 încoace e colonie francesă cu capitala Papeete.

Tăierea capului *Sf. Ioan Botezătorul,* serbătoare ce se ține în 29 August st. v. întru amintirea tăierei capului Sf. I. B. la porunca lui Irod. Acest tiran a poruncit să fie astfel ucis Sf. I. B. la cererea Irodiadei, soția fratelui seu, dar carea trăia cu Irod în nelegiuire. Ea ura pe Sf. I. B. și i-a cerut capul pentru-că o mustra pe ea și pe Irod pentru nelegiuirea lor. Aceasta serbătoare se ține din secl. V și e împreunată cu post strict sau ajun.

Tăierea împrejur, a) dispoziția din legea veche la Ovrei, de a tăia împrejur prepuțiul (v. ac.) pruncilor a 8-a ḑi după nascere. Aceasta a poruncit-o Dḑeu lui Avram ca semn al legăturei încheiate cu dînsul, când i-a promis, că îi va da urmàtori mulți. (Fac. 17, 11). Prin T. î. întra omul în numĕrul poporului ales și se făcea părtaș promisiunilor făcute acestui popor. T. î. simbolisează și curățenia inimei. Ea era și la alte popoare orientale ca act religios; unii susțin, că T. î. ar avea scop sanitar, anume de a preveni anumite morburi. b) T. î. *serbătoare* în aducerea aminte de T. î. a Domnului Christos, a 8-a ḑi după nascerea sa trupească; se serbează în 1 Ian., sau la anul nou.

Tăiețel, foaie subțire întinsă din turtă de aluat, care se taie foarte mărunt. T. se bagă în supă sau se prepară ca o bucată particulară.

Tăietura rasă, exploatarea aceea a pădurei, unde se taie și curăță atât copacii cât și subarboretul, până la pămênt, se curăță vreascurile, ca esențele să odrăslească din nou ori să întroducem noui esențe prin plantare ori însemințare directă și indirectă.

Taifun, (teifun, engl. typhon, chin. siü-fung și tai-fung), ciclon, vênt, de cea mai mare vehemență, dar de o mică întindere orisontală în Marea chineză. Vênturile acestea apar mai ales în lunile Septembre și Octobre.

Taikun, »domn mare« nume neusitat în Japonia, folosit însă de străini în timpul mai nou pentru de a însemna pe Shoguni. (v. ac.)

Taillandier, *René Gaspard Ernest,* numit *Saint René T.,* scriitor franc., n. 16 Dec. 1817 în Paris, † 24 Febr. 1879. A studiat dreptul, ocupându-se și cu filosofia și literatura. 1863 a fost numit profesor la facultatea de litere din Paris, 1870 secretar general în ministeriul de instrucție. In 1873 ales membru al academiei. T. și-a îndreptat atențiunea îndeosebi asupra mersului filosofiei și literaturei germane. Opuri princ.: Histoire de la jeune Allemagne. Paris, 1848; Correspondance entre Goethe et Schiller, 2 tom. Paris, 1863; La Serbie au XIX siècle, Kara-George et Milosch. Paris, 1875.

Taille, *(franc.)* talie, croitura hainei; statură; partea dintre piept și șolduri a corpului sau a hainei; în musică tenor.

Taimyr, peninsulă în nordul Siberiei, împărțită în două prin *sinul T.* al Oceanului Arctic; peninsula e traversată de *rîul T.*

Taina, *sacrament,* misteriu. La autorii vechi sub cuvêntul T. se înțelegeau banii, cari îi depuneau litiganții în sanctuar, destinându-i pentru binele obștesc, pentru casul dacă ar pierde procesul (Cic. pro Milone); T. mai însemna și jurămêntul, mai ales al ostașilor. (Cic. de off. I, 11.) La autorii bisericesci: T. înseamnă misteriul (v. ac.); apoi lucru ascuns (arcanum), și dacă nu e sacru; în sens comun T. sau misteriu e un semn sensibil instituit de Isus Christos spre a significa și conferi omului grația dumneḑeiască. Semnul sensibil este un lucru ori lucrare, care cade sub simțirile noastre și oarecum ne ilustrează efectul sacramentului; așa la T. botez, trupul se spală cu apă, sufletul se curăță de pĕcate. T. însă nu numai înseamnă, ci și produce în suflet grația *ex opere operato* (v. ac.). Numai Christos poate împreuna cu semne sensibile grația divină; deci numai el a putut institui T. Numĕrul T. e de șepte: T. Botezul, T. Mir, T. Cuminecatura, T. Penitența, Ungerea de pe urmă (maslu), Preoția și Căsătoria. (Cf. Micu, Teologia dogmatică specială. Blaj 1881, p. 390 uu.). [i—m.]

Taine, *Hyppolite-Adolphe,* filosof și scriitor franc., n. 21 Apr. 1828 la Vouziers. A făcut studii strălucite la liceul Bonaparte, apoi întră la »Școala normală superioară«. Fù numit profesor la Nevers și la Poitier. Demisionà în urmă din învĕțămênt și se stabilí la Paris. Partisan al școalei positiviste ca Littré, Renan, urmà în timp de 3 ani cursurile acad. de medicină. Debutà în »Revue de l'Illustr. publique«. Publicà articole remarcabile în »Revue des deux Mondes« și »Journal des Débats«. In 1853 luà gradul de doctor în litere cu 2 tese: »De personis platonicis« și »Essai sur les Fables de La Fontaine«. In 1854 publicà prima sa lucrare mai mare: »Essai sur Tife-Live«, care fù încoronată de acad. franc. Dintre scrierile sale mai sûnt de numit: Voyage aus eaux des Pyrénés«; »Les philosophes français au XIX siècle«; »Essai de critique et d'histoire«; »Ecrivains actuels de l'Angleterre«; »Hist. de la litt. anglaise (4 vol. 1864). »Idéalisme anglais«; »Positivisme anglais«; »Nouveaux essais de critique et d'histoire«; »Philos. de l'art«; »Philos. de l'art en Italie«; »Voyage en Italie, Naples, Rome, Florence, Venise«; »Origines de la France contemporaine« (1875). etc.

Taița, rîu în Rom., j. Tulcea, trece în Dobrogea și aici e cel mai mare rîu. Prin canaluri se udă vara pămêntul setos al Dobrogei, apa ei mână 50 mori.

Taitfing, (Tsing), dinastia Mandju domnitoare dela 1644 în China.

Taiti, v. Tahiti.

Tai-van, *(Tai-van-fu),* oraș cu port convențional în sudul litoralului vestic al Formosei, cu 135,000 loc., până înainte cu câțiva ani capitala ei. Face comerciu destul de însemnat cu opiu, lână, etc.

Tajo, (pron. Tacho, port. *Tejo),* cel mai lung (912 km.) fluviu al peninsulei Pireneice, isvo-

resce în partea vestică a provinciei span. Ternel. Se varsă în Atlantic la Lissabona, formând unul dintre cele mai adânci, mai largi şi mai sigure porturi; pe 185 km. e navigabil.

Taka sau *Casala*, provincie cu caracter de stepă în estul Chartumului, 8100 km²., 38,000 loc. Capitala Casala el Lus cu 10,000 loc. într'un loc foarte nesănătos. Oraşul a fost ocupat în 1895 de Italieni.

Takao, port pe litoralul vestic al insulei Formoza, spre sud dela Tai-van-fu (v. ac.); deschis din 1864 comerciului străin. Are 100,000 loc.; importanţă are exportul de zahăr.

Takovo, ordin sârbesc, numit după satul Takovo din Serbia, unde s'a ţinut în 1815 sub conducerea lui Miloş Obrenovici adunare poporală, în care s'a hotărît începerea resboiului contra Turcilor. Ord. intemeiat în 1865 de principele Mihail III Obrenovici are 5 clase, întocmite după regulamentul legiunii franceze de onoare (v. ac.).

Talabor, afluent din dreapta al Tisei; isvoresce la marginea nordică a cott. Maramurăş şi se varsă lângă Bustyaháza în Tisa.

Talant, la Grecii cei vechi o sumă de 6000 drahme sau o greutate echivalentă de argint. T. mai obicinuit era cel *atic*, care valora cam 5650 cor. T. *roman* de 6000 denari valora 5050—6260 cor. Ca mĕsură de greutate T. atic avea 26·2 kgr., cel roman 37·2 kgr.

Talar, îmbrăcămênt lung de coloare închisă, propriu şi distinctiv pentru persoanele de stat clerical şi călugăresc.

Talaro, (taleri Maria Teresia sau taleri levantini), o monetă comercială, bătută în Austria pentru comerciul cu Africa nordică, Arabia, etc. Un T. = 2 fl. m. c. = K 4.20, poartă chipul M. Teresia şi se mai bate şi aḑi la comandă.

Tălăşescu, *Al. Dr.*, medic, şeful serviciului sanitar al portului Constanţa, n. 1863 în Hălmagiu, Trans. Ca intern de spitale în Bucuresci şi ca asistent al prof. Dr. V. Babeş a publicat mai multe lucrări de valoare pe terenul »imunităţii« şi al bacteriologiei mai cu samă în turbare, choleră şi difterie (1888—93). Ca medic-şef de spital rural a preconisat spălarea sângelui cu injecţiuni de ser artificial pentru vindecarea »pelagrei« (1896—97); iar ca medic de port în cartea sa »Carantinele noastre şi convenţiunea sanitară dela Veneţia« (1901) a modernisat tratamentul vaselor în porturile române faţă de contagiul pestei orientale. Are numeroase scrieri de igienă generală şi specială în lupta contra alcoolismului, a tuberculosei şi asupra băilor de mare din Dobrogea.

Talassus, (şi *Tallasius*), la Romanii vechi ḑeul nunţilor (la Greci Hymenos); în cântecul, ce se cânta la ducerea miresei în casa bărbatului, se striga: Talasso! La răpirea Sabinelor T. era soţul ajutător al lui Romulus.

Talaut sau *Salibabo*, grupă de insule mici din archipelagul malaiez, cari se ţin de residenţia olandeză Menado de pe Celebes, 925 km²., cu 5000 loc., mai ales pescari.

Talavera de la Reina, oraş în prov. spaniolă Toledo, lângă Taio, 10,497 loc. Aci au bătut Englezii sub Wellington pe Francezi la 28 Iulie 1809.

Talbot, *John T. conte de Shrewsbury*, general engl., n. pe la 1373, comandantul trupelor engl. în Francia, este bătut 1449 de Francezi la Rouen; † în luptă 1453 la Castillon.

Talc, mineral, silicat de magnesiu hidratat, monoclin, micaceu, neelastic, incolor, alb până verde deschis; duritate = 1, gras la pipăit. In şisturi talcoase, cu serpentin şi dolomit; în zăcăminte de minereuri. *Piatra olară* e de obiceiu un amestec de T. şi chlorit. *Steatit* e un agregat compact de T. E întrebuinţat în industrii, în farmacie, pentru desen (creta spaniolă), etc.

Tâlc, explicarea înţelesului mai profund al unui text, s. e. a Sf. Scripturi.

Talca, provincie centrală în republ. sudamericană Chile, cu 162,000 loc., pe un areal de 9527 km²., cu pămênt roditor. Export de grâu, lână şi piei. *Capitala T.* are 23,432 loc.

Talegallus, gen de plante din ord. Alectoridornithelor, trăiesce prin Australia. Se aseamĕnă cu curcanul, dar are capul mai mare şi ciocul curb şi puternic. Ca specie: *T. lathami*.

Talent, *(grec.)* în limbagiul filosofic denotă acea capacitatea sau abilitatea distinsă a spiritului, care predispusă şi favorisată, la unii indivişi, prin o particulară organisaţiune psichologică, se descopere când ca putinţa de a cuprinde, înţelege şi conserva mai cu uşurinţă când ca destoinicia de a practica mai cu îndemânare şi mai cu siguranţă vr'o artă sau sciinţă. T. se afirmă totdeuna în mod individual şi într'o anumită direcţie. Ajuns la cel mai înalt grad de aptitudine, T. atinge marginea geniului. (v. ac.)

Taler, monetă de argint, numită astfel după o monetă bătută 1518 în Ioachimsthal (Thaler). *Talerii imperiali*, au fost până la 1871 unitatea monetară pentru aproape întreagă Germania nordică, se bătea şi în Germania sudică, unde valora $^{13}/_{4}$ fl. După legea monetară din 1875 conţine 16·666 argint fin şi = 3 M. aur.

T. levantini, v. Talaro.

Taleth, *(ebr.)* cămaşa morţilor şi manteaua pentru rugăciuni la Ovrei.

Tâlhăria, crimă, care consistă în faptul de a fura, întrebuinţând violenţe asupra unei persoane sau ameninţări de moarte ori rănire imediată. Tot ca T. se pedepsesce şi faptul, când criminalul fiind prins în flagrant delict de furt, întrebuinţează violenţe sau ameninţă că va omorî ori rănî îndată, spre a puté fugî sau reţiné lucrurile furate. T. se pedepsesce în Rom. cu reclusiune (închisoare dela 5—10 ani) în regulă generală; cu munca silnică pe viaţă, dacă victima a murit în urma violenţelor ce s'au exercitat asupra ei. (Art. 317—320 C. pen. R.) Cod. pen. ung. pedepsesce T. cu robie dela 5—15 ani, şi dacă s'a întîmplat omor, cu robie pe viaţă. (§ 344—349). [Scriban.]

Talie, v. Taille.

Talîm, închinăciune după obiceiul oriental.

Talio, *(lat.)*, talion, v. Taliune.

Talipes, (med.) termin general pentru diformităţile piciorului, cari alterează nu numai raportul acestuia faţă de gambă, ci funcţiunile lui. (Cf. art. Pes.)

Talisman, v. Amulet.

Taliune, *Talion*. După vechea concepţiune, cel mai just mijloc de reparare a unui prejudiciu era, să se causeze agentului un rĕu identic cu acel comis. Principiul acestei doctrine se resumă în: ochiu pentru ochiu, dinte pentru dinte. In

legea celor 12 table, se ḑice: Si membrum rupit, ni cum eo pacit, talio esto. Astăḑi, această concepţiune e părăsită, pedeapsa consistând în reparaţiunea prejudiciului social causat. Mĕsura represiunii o dă nu interesul personal, ci acel social. [Scriban.]

Tallahassee, capitala statului nordamerican Florida, cu 2984 loc. (1890).

Talleyrand-Périgon, ***Charles Maurice, duce de, principe de Benevent, duce de Dino,*** diplomat frc., n. 1754, † 17 Maiu 1838 în Paris. Incapabil pentru serviciul militar din causa unui picior strâmb, a păşit pe cariera preoţească, ajungĕnd deja 1788 episcop în Autun. In adunarea notabililor, 1788, şi în statele generale, 1789, a apĕrat drepturile burghezimii, conducĕnd majoritatea clerului în adunarea naţională. Intre propunerile făcute de el e şi cea pentru secularisarea averilor bisericesci. In 1792 a fost ambasador în Londra, acuzat însă, că ar întreţine legături intime cu Ludovic XVI, fù eschis din Francia, unde se reîntoarse numai în 1796, primind dela Barras (v. ac.) portofoliul ministerului de externe. Cu instinct sigur recunoscù viitorul lui Napoleon şi alăturându-se lui, îi ajutà la revoluţia din 18 Brumariu 1799, rĕmânĕnd şi mai departe ministru. In 1802 contribuí la încheerea concordatului, iar papa în semn de mulţămită îl dispensà de legăturile tainei preoţesci, aşa că T. se căsători. El a sciut să se susţină sub Napoleon şi când simţi, că steaua acestuia pălesce, lucrà pentru reîntregirea Burbonilor. Sub Ludovic XVIII încă a fost ministru de externe. Sub Carol X a lucrat pentru Orleanişti, ajungĕnd sub Ludovic Filip ministru în Londra. O pată pe caracterul lui a fost neruşinata lui coruptibilitate, pofta de câştig şi puţina scrupulositate faţă de domnitorii după vremuri, contra cărora intriga îndată ce observa, că puterea lor începe să se clatine. (Lit. Memoires du prince de T. 5 tomuri. Paris, 1891; nemţesce 5 tomuri. Colonia, 1891—92).

Tallien, ***Jean Lambert,*** revoluţionar franc., n. 1766 în Paris, a fost membru al conventului, terorist; a conlucrat la resturnarea lui Robespierre, † 1820.

Talma, ***Franc. Iosif,*** celebru actor franc., n. 1763 în Paris, a debutat in Londra, apoi în Paris, unde a fost favoritul lui Napoleon I. † 1826. S'a distins în roluri tragice şi şi ca scriitor (Mémoires, 1850, 4 vol.). A fost căsătorit cu artista dram. Carlotta Vanhove (n. 1771, † 1860 în Paris).

Tălmaciu, v. Dragoman şi Interpret.

Talmeş-balmeş, prăjitură făcută din smântână, făină, ouĕ, unt şi zahăr; fig. amestecătură fără rost.

Talmi, ***aurul,*** aliagiu de cupru, zinc şi puţin staniu; se întrebuinţează ca imitaţiune de aur în bijuterie.

Talmud, colecţiunea operelor literare ovreiesci în primele 5 veacuri creştine. El constă din »*Mişna*« şi »*Ghemara*«, care ultimă este sau cea babiloniană sau cea palestineană. Ca autori mai importanţi ai Mişnei se pot numí rabinii Hillel şi Şamai din cele »cinci părechi«, ceva înainte de Christos; iar mai în urmă, din cele »cinci generaţiuni« de »tannaim« (doctori), Gamaliel şi Haccadoş. Corifeul Ghemarei palestinene este rabinul Jochanan bar Nappacha, iar al celei babiloniene rabinul Aşi. Conţinutul T.-lui este tot ce se poate mai pestriţ: teologic, iuristic, istoric, limbistic, matematic, naturalistic, technic ş. a. De bună samă, partea lui cea mai de căpetenie este cea religioasă, care în multe puncte este o tradiţie din timpul lui Esdra (secl. V a. Chr.) încoace. De aceea T. nu lipsesce de o autoritate ponderoasă, şi este observat de Ovreii otrodoxi cu multă scrupulositate. Numai că rareori se poate deosebí această tradiţiune, »halacha«, de adausele subiective, »haggada«, ale nenumĕraţilor redactori, de unde se explică extrema divergenţă dogmatică şi rituală din confesiunea mosaică modernă. Cât pentru atitudinea T.-lui faţă cu creştinismul trebue recunoscut, că ea este preste mĕsură vrăşmaşă. Persoana lui Isus este tractată într'un mod intolerabil pentru creştini. De aceea s'au tăiat multe pasage şi cuvinte prin censura evului mediu. Pe de altă parte însă şi antisemiţii merg prea departe; astfel s. e. nu se poate justifica omorul ritual din T. T. este împărţit în Mişna cu 6 ordine la 63 de tractate şi 524 de capitole, şi în Ghemara cu tot atâtea ordine şi tractate. Ordinele sûnt: semĕnături, serbători, femei, daune, sfinte, curate. Titlul învederează şi conţinutul. Ediţiunile cele mai bune sûnt cele vechi neatinse de censură, sau cele recente făcute după manuscrise. Merită menţiune pentru Mişna, ediţia Sammter şi Baneth. Berlin, 1885; iar pentru Ghemara babiloniană, ediţia din Viena, 1860. Din causa importanţei sale pentru Ovrei, T. a aflat în cursul veacurilor o mare mulţime de comentatori şi glosişti; e destul a amintí pe Maimonides (v. ac.). (Strack, Einleitung in den Thalmud. Leipzig, 1894.)

Talon, la hârtii de valoare biletul de înoire pe basa căruia se liberează o nouă coală de cupoane (v. ac.). In jocul de cărţi se numesce T. restul de cărţi ce au remas neîmpărţite.

Talpa, partea de desupt a piciorului.

Talpa gâscei, una din numirile populare ale plantelor: Chenopodium hybridum L. (v. ac.) şi Leonurus Cardiaca L. (v. ac.).

Talpa lupului, numirea vulgară a plantei Chaiturus Marrubiastrum L. sin. Leonurus Marrubiastrum L. (v. ac.).

Talpa ursului, numele popular al plantei Acanthus longifolius Host. (v. ac.).

Tălpaş, com. rur. în Rom., j. Dolj, se compune din 4 căt., cu 1440 loc.

Tălpaşi, numire dată unui corp de pedestrime, instituit 1688 de Şerban Cantacuzino.

Talus, (anat.) sau ***Astragalus,*** primul oscior dintre cele şepte cari compun tarsul (rădăcina piciorului); el singur se articulează cu oasele gambei.

Tămâie, rĕşina cu miros balsamic, extrasă din planta exotică Boswellia serrata Roxb. (v. ac.). T. se întrebuinţează atât în cultul păgân şi cel mosaic, cât şi în biserica creştină, ca simbol al adorării şi al rugăciunei pie.

Tămâioara, *Tămâioare,* numire populară a plantelor: Viola Jooi Janka şi Viola odorata L. (v. ac.).

Tămâioasa, varietate de struguri, v. Vitis vinifera L.

Tămâiţa, numele popular al plantei Chenopodium Botrys L. (v. ac.).

Taman, peninsulă între Marea Azovică şi cea Neagră, dealungul strîmtoarei Cherci. E bogat în isvoare de noroiu şi nafta, vulcani de noroiu

și erupțiuni de gazuri. In anticitate avea multe coloníi eline înfloritoare.

Tamandua, (zool.) *Caguar,* o specie a furnicarului (v. ac.), Myrmecophaga tetradactyla L.

Tamarindus L., (botan.) gen de plante lemnoase din fam. Leguminoaselor, trib. Amherstieae; cuprinde o singură specie *T. indica* L., probabil din Africa centrală, iar actual cultivată pretutindenea sub tropii, se aplică în medicină ca purgativ. [A. Pr.]

Tamariscaceae, (botan.) familie de plante dicotyle polypetale de regulă lemnoase, cu frunze mici squameforme, inflorescențe în spice cu florile 5-mere și semințe pĕroase. Cuprinde vr'o 40 specii preponderant boreal temperate. Dintre genurile mai importante cităm: *Myricaria* și *Tamarix.* [A. Pr.]

Tamarix L., (botan.) gen de plante din fam. Tamariscineae, foarte înrudit cu Myricaria (v. ac.), de care diferă prin staminele libere sau cel mult la basă concrescute într'un inel. Cuprinde preste 20 specii preponderant mediterane, crescênd adese pe litoralul mării sau locurile sărate, multe din ele cultivate ca plante decorative de regulă rustice așa: *T. gallica* L., *T. tetrandra* Pall., *T. articulata* Vahl. (aceasta de florărie temperată), ș. a. *T. Pallasii* Desv., cresce în luncile torentelor dela poalele munților noștri și este cunoscută sub numirea de »cătină«. [A. Pr.]

Tamași, com. rur. în Rom., j. Băcău, compusă din 6 cát., cu 1440 loc. Terenul com. e cultivat în mare parte cu vie.

Tămașul mare și mic, 2 grupe de munți în Rom., j. Muscel, între Dîmbovița și frontieră.

Tamáulipas, stat în Mexico 84,434 km². și 206,502 loc. (1895). Ocupațiunea principală a locuitorilor e economia de vite. Capitala Ciudad Victoria cu 8000 loc.

Țamblac, *Grigorie,* mitropolit al Moldovlahiei, n. pe la 1379 la Tîrnova. La 1414 deveni mitropolitul Kievului. Ales în contra voinței patriarchului, dușmănit de Fotie, noul mitropolit al Moscovei, pismuit ca un venetic de către sufraganii sĕi, Ț. nu se putù menținé în scaun. Pe la 1419 se retrage în Serbia, unde fù numit egumen al vestitei mănăstiri Deciana, iar de acolo veni în Moldova cătră 1431. La 1435 papa Eugen IV dă lui »Grigorie, archiepiscopul Moldovlahiei« un salv-conduct, în care înscíințează pe toți, că Grigorie, »recunoscênd adevĕrul credinței catolice, s'a întors la unitatea și ascultarea noastră și a bisericei romane«, și are de gând să aducă și alte țeri la sentimente analoage (Doc. priv. la ist. Rom. Bucur. 1890, I², pag. 599—600). Dacă se admite identitatea lui Grigorie cu Ț., ceea ce e greu de respins, patenta aceasta ar da de înțeles, că după moartea mitropolitului Macarie, Ț. a fost numit de Ilie, voevodul Moldovei nordice, mitropolit la Suceava. Ț. se numesce pe sine numai »egumen al măn. Pantocrator« (Neamțu), și nu avem nici o dovadă categorică, că Ț. a fost mitropolitul Moldovei. Ț. a lăsat o mulțime de scrieri slavone. Melchisedec enumĕră foarte multe predici și tractate. Mai însemnate sûnt din punct de vedere istoric: Panegiricul lui Kiprian, biografia despotului sêrbesc Stefan Decian, adausul celebru la viața Sf. Paraschive de Eutimiu, panegiricul acestui din urmă patriarch bulgăresc dela Tîrnova, și în fine viața Sf. Ioan nou. In scrierea »Viața și scrierile lui Grig. Ț.« (Bucur. 1884) de ep. Melchisedec se găsesce întreaga literatură relativă la acest bărbat. Isvoare rusesci pun moartea lui Ț. în 1419 și îi așează mormêntul la Vilna.

Tâmbecsci, com. rur. în Rom., j. Râmnicu-Sărat, cu 2709 loc.

Tambora, vulcan pe Sumbava. (v. ac.)

Tambour, *(franc.)* toboșar. *T. major,* mai marele toboșarilor.

Tambow, guvernament în Rusia centrală, cu un areal de 66,587·8 km². și 2.715,453 loc. (1897); solul în partea sudică foarte roditor. Ocupațiunea principală agricultura. *Capitala, T.* 41,868 loc., 2 licee de băieți, 1 de fete, 26 biserici ort., 1 evang., episcopie, seminar, școală normală; topitoare de seu, fabrici de săpun, comerciu însemnat.

Tambur, (franc. tambour) = darabană (v. ac.). Numele de T. sau *Tanbur* se dă la popoarele arabo-persane în general instrumentelor musicale de coarde pișcate printr'un plectru, cu lada de resonanță bombată, cu gâtul lung purtând divisiuni. Dimensiunile și numĕrul coardelor variază. *T. ghembri,* al Kabililor, *T. buzurk* (mare), *T. buglamah* (copilăresc), *T. albanez* (mijlociu), *T. sargi, T. bulgari* și mai cu samă *T. kebirturki* (= mare T. turcesc) de o lungime de 1·40 m., cu 8 coarde, cu extensiune un ton mai sus de violină (dela la_2); acest instrument, foarte în favoare la Turci, a fost introdus pe la începutul secl. XIX și în România și boerii îl țineau chiar în mare cinste; aceasta însă nu-l putù face să se aclimateze, și a dispărut. [T. C.]

Tamburin, *(franc.)* specie de darabană, usitată în sudul Franciei, avênd particularitatea că cilindrul de lemn relative foarte lung în raport cu diametrul membranelor (³/₂). Servesce ca acompaniator ritmic speciei de flueraș numit *galoubet.*

Tamerlan, v. Timur.

Tamisa, *(Temsa,* lat. *Tamesis* și *Tamesa,* engl. *Thames)* cel mai mare rîu al Angliei, isvoresce aproape de Cirencester, curge în direcție mai mult estică, avênd o lungime de 349·8 km., dintre cari pe 316·5 km. navigabil. Până la Londra pot pluti cele mai mari vase. Cea mai mare lățime o atinge 5 km. dela Gravesend spre sud. Adâncimii și fluxului maritim are de a mulțămí T. și Londra un comerciu, cum poate nu are alt fluviu și oraș. O mulțime de canaluri leagă acest rîu cu interiorul țerii.

Tamm, *Traugott,* scriitor germ., membru coresp. al Acad. Rom., secretar al principelui Ferdinand al României. A publicat: Über den Ursprung der Rumänen, ein Beitrag zur Ethnographie Südosteuropas, Bonn, 1891, în care lúcrare susține continuitatea elementului roman în Dacia.

Tammerfors, finic Tampere, oraș în Finlanda, cercul Pyrhäjärvi, cu 26,713 loc. (1896); fabrici de bumbac, in, hârtie, postav și fer.

Tam-nesam, pe neașteptate.

Tâmpa, pichet în Rom., j. Gorj numit *Florile-Albe,* pe clina sudică a muntelui T. (1825 m.) Potecile dela T. scoboară pe lângă Lotru.

Tâmpeni, com. rur. în Rom., j. Olt compusă din 3 cát., cu 2200 loc., cari se ocupă cu cultura gândacilor de mătasă.

Tampon, cocoloș de scamă pentru astuparea unei cavități în corp spre a oprí scurgerea sângelui.

Tamsui, port convențional în nordul insulei Formosa, loc de intreposit pentru comerciul cu teă din insulă, exportând și orez, zahăr, camfor, etc.; 100,000 loc.

Tam-tam, instrument musical de percusiune, venit din extremul Orient. Constă dintr'un disc de metal cu marginele întoarse în unghiu drept, ca o tavă, și sunetul e produs prin lovirea cu un maiu de lemn învělit cu postav sau cu piele. Aceste instrumente sûnt numite în Orient *kumpul.* [T. C.]

Tamuli, semințe în India est., circa 15 mil. suflete. Limba lor: *Tamil,* este un ram al limbei dravidice. (Cf. Graul, Bibliot. Tamulica, 1854—65 4 vol.)

Tamus L., (botan.) mic gen din familia Dioscoreaceae, care cuprinde numai 2 specii de plante erbacee volubile, vivace și cu rădăcinile tuberculoase, dintre cari una cresce în insulele Canarice *(T. canariensis* Willd.) și cealaltă *T. communis* L. e foarte mult respândită prin Europa, Africa boreală și prin Asia temperată. *T. communis* L. cresce și prin pădurile din părțile noastre și este cunoscută poporului nostru sub numirile de: Fluerătoare, Napi porcesci de pădure, etc. [Z. C. P.]

Tana, numele italian din evul mediu al orașului Asov (v. ac.).

Tana, rîu în Norvegia, 402 km. lung, în cursul sĕu superior formează granița între Norvegia și Finlanda; se varsă în Oceanul Arctic.

Tana, *(Dana),* rîu în Africa engleză de est, isvoresce de pe coastele de sud ale Keniei și se varsă în golful Ungama sau Formosa.

Tanacetum L., (botan.) gen de plante din fam. Compositelor, tribul Anthemideae, cuprinde vr'o 30 specii boreal-temperate, dintre cari citâm *T. Balsamita* L. »calapĕrul« sau »calomfirul«, o plantă decorativă destul de frecuentă. [A. Pr.]

Tanacu, com. rur. în Rom., j. Vaslui, cu 2136 loc., cari pe lângă ocupațiunile economiei de pământ și vite, se îndeletnicesc și cu stupăritul.

Tanagra, localitate însemnată în Beoția estică, în timpul mai nou cunoscută prin figurile antice de lut ars, aflate acolo în numĕr mare și numite »figuri de T.« Ele se disting prin o frumseță deosebită.

Tanagridae, *(Thrauphinae),* familie de paseri din ord. Coracornithelor, după numele genului Tanagra (Thraupis).

Tanais, în vechime numele fluviului Don. (v. și Asov.)

Tanana, Indiani, v. Tipuri americane la art. America.

Tanana, horă țigănească

Tananarivo, *Antananarivo,* capit. insulei Madagascar (v. ac.) cu vr'o 100,000 loc.

Tanaquil, soția regelui roman Tarquinius Priscus (v. ac.).

Tanaro, afluent pe dreapta al Padului, isvoresce în Alpii maritimi, 205 km. lung; se revarsă din jos de Rassignana.

Tänaron, v. Matapan.

Tâncănău, com rur. în România, j. Dolj, cu 1520 loc. Are și podgorii.

Tancred, din familia normană *Hauteville,* erou din prima expediție cruciată. La asaltul Ierusalimului a fost între cei dintâi, cari au pĕtruns în oraș, primul la omorurile și jaful, ce a urmat. In 1111 a devenit principe al Antiochiei, pe care a apĕrat-o cu succes până în anul următor, când a murit.

Tancred de Hauteville-la-Guichard, tatăl a 12 fii, dintre cari ḑece au plecat (1037) la Italia de sud, unde după multe lupte cu Grecii și Saracenii au întemeiat un principat independent.

Tancred de Lecce, rege al Italiei inferioare (1189—94).

Tândală, om migălos și neîndemânatic, figură comică în poveștile rom., opus lui Păcală (v. ac.).

Tandem, (engl., pron. tendem), trăsură ușoară, neacoperită, la care sûnt prinși 2 cai, unul după altul; tot astfel se numesc și bicicletele cu 2 locuri de șeḑut, situate unul după altul.

Tangagiu, termin de marină: balanțarea alternativă a vasului.

Tanganica, *(Tanganyica, Bohari, Ziva),* lac în interiorul Africei ecvatoriale între Africa germană de est și statul Congo. Are o lungime de 645 km., o lățime medie de 50 km., suprafață de 35,130 km². Apele lui sûnt bogate în crocodili, ipopotami și o mulțime de pesci buni de mâncat. T. a fost descoperit în Febr. 1858 de Speke și Burton; spre vest curge din el Lucuga spre Congo.

Tangare, paseri din fam. Tanagridae (v. ac.).

Tangenta, (geom.) linie de atingere, linie dreaptă care are un punct comun cu o linie curbă sau un plan curb. La cerc T. e perpendiculară pe diametrul care duce la punctul tangențial.

Tangentometru, instrument pentru determinarea înălțimilor și pentru nivelare.

Tanger, *(Tangea),* oraș maritim întărit în sultanatul Maroco lângă strîmtoarea Gibraltar, cu 30,000 loc., între cari 7000 Ovrei. T. e cel mai însemnat loc comercial al Marocului și reședința corpului diplomatic acreditat în Maroco.

Tangiur, (engl. *Tanjore),* capitala districtului T. în presidenția Madras din India anterioară, cu 54,390 loc. (1891), mai toți Hindu. T. e un scaun al sciinței antice din India, are un templu vestit, universitate brahmană; industrie textilă și comerciu înfloritor, mai ales cu cristale de munte, cari se află în apropiere.

Tanguți, (Sifan), popor nomad în prov. chineză Kansu și Seciuan, înrudiți cu Tibetanii.

Tanin, (botan.) substanță organică foarte respândită la plante, în celule tanifere speciale (méduvă de soc, smeur), ori în toate celulele scoarței (Stejar, Anin, Mesteacăn), ori în fructele necoapte; în Anghinare, în coaja verde de nucă, în gogoșile de Stejar de Orient (până la ¼ din greutatea lor au T.). E adstringent, cu albuminoidele dă tanați insolubili (pe această proprietate se basează tăbăcirea peilor cu substanțe vegetale bogate în T.); cu sărurile de fier dă precipitat negru, ori verde închis sau deschis. Pentru plante T. represintă ori produse transitorii, cari treptat se transformă în zahăr, ori produse de eliminare, cari în mod indirect servă ca mijloc de apĕrare plantei, neputênd fi mâncată de erbivore. [S. Șt. R.]

Tanis, oraș în vechiul Egipt, pe locul, unde e satul de aḑi San în nord-vestul deltei Nilului; odinioară reședință regală. Desgropările întreprinse de Mariette (1860) și Flinders Petrie au scos la iveală o mulțime de anticități.

Tanjore, v. Tangiur.

Tannhäuser, după o legendă poporală germană, un cavaler, care după un traiu plin de păcate cu Venus, mustrat de consciință s'a dus la papa Urban IV, ca să afle iertarea păcatelor; dar neaflându-o, s'a reîntors eară la Venus. Legenda a fost folosită de R. Wagner la o operă cu acelaş nume. Pe la jumătatea secl. XIII (pe timpul papei Clemens IV, 1265—68), trăia în Germania în adevăr un cavaler cu numele de T. ca Minnesänger, ântâiu la curtea ducelui austriac Frederic II, după moartea acestuia la curtea ducelui Otto II de Bavaria, şi în rătăciri aventuroase. Luă parte şi la o expediţie cruciată, prin Italia spre Ierusalim. Cântecele sale arată decadenţa poesiei amoroase şi cavaleresci. Suvenirea lui, respectată şi de şcoalele măestrilor de cântări (Meistersänger), fù amestecată cu vechea legendă. (Cf. Zander, »Die Tannhäuser-Sage und der Minnesänger T.« Königsberg, 1858.)

Tanoviceanu, *I.*, profesor la universitatea din Bucuresci, membru corespondent al Acad. rom., n. 1858 în Glodu (j. Dolj), a studiat la Craiova, Bucuresci şi Paris. Magistrat 1886—99, apoi prof. la facultatea de drept în Iaşi, de unde trecù la Bucuresci 1901. Publicaţii: La question juive en Roumanie au point de vue juridique et social. Paris, 1882; Transferarea mea la Galaţi, respuns la acusaţiunile d-lui P. P. Carp-Bedmar. Iaşi, 1893; Un pericol naţional: Crescerea criminalităţii în România, causele ei şi mijloacele de îndreptare. Iaşi, 1896; Un poet moldovean din secl. XVIII, Mateiu Milo. Bucuresci, 1898; Din luptele pentru neam: Resturnarea lui Vasile Lupu, studiu istoric. Bucuresci, 1901; România sub raportul moral. Bucuresci, 1902.

Tantalos, în mitol. grec. rege al Lydiei ori Phrygiei, fiul lui Zeus, care i-a dat dreptul, ca să prânzască la masa ḑeilor. Pentru tradarea secretelor ḑeilor şi pentru-că voia să-i ospăteze cu carnea fiului său Pelops, a fost aruncat în lumea de jos şi aci, deşi se afla în mijlocul unui lac, a trebuit să sufere sete mare, şi deşi arborii cu fructe se aplecau până la el, a trebuit să sufere foame mare, căci dacă voia să bee, apa se retrăgea, şi dacă voia să mânce, arborii îşi ridicau crengile. *(Supliciul lui T.)*

Ţânţăruş, v. Bourel.

Tantiema, remuneraţiunea ce o primesce cineva în procente după profitul unei întreprinderi. T. se dă la anumiţi funcţionari, voiajori, lucrători, etc., apoi membrilor de direcţiune şi comitetului de supraveghiare ai societăţilor pe acţiuni. La funcţionari, directori, etc. se plătesce pe lângă tantiemă şi salar fix. T. variază după profit, nu este ceva fix ca onorarul.

Taormina, (lat. *Tauromenium),* oraş în prov. ital. Messina pe insula Sicilia, cu 3128 loc., în apropiere un teatru antic elin, bine păstrat.

Ţap, masculul dela Capridae. Se deosebesc de femele prin coarnele lor mai desvoltate, şi la unii prin presenţa unei barbe de peri aşezată sub maxilarul inferior.

Tapae, localitate în Dacia, între Bersovia (pe Bârsava) şi Tibiscum (pe Timiş), unde generalul Iulian al lui Domiţian, apoi Traian, în primul resboiu, bătură pe Daci. Numele nu mai reapare apoi în topografia Daciei.

Tapajoz, afluent din dreapta al rîului Amazonas din Brasilia, isvoresce din Matto Grosso şi se varsă, după un curs de 1680 km., la Santarem; pe 330 km. e navigabil.

Tapete, acoperemênt pentru păreţi, care consta mai înainte din ţesĕturi sau piele, acum se fabrică mai numai din hârtie zugrăvită.

Tapetum nigrum, (anat.) strat de pigment negru ce se află în choroidea şi iris, membrane ale ochiului.

Tapioca, v. Iatropha.

Tapir, (zool.) animal mamifer, gen din ordinul Perissodactylelor. *T. american (Maipuri),* 2 m. lung, trăiesce în America de sud, păgubitor plantagelor; se vênează pentru carne şi piele. *T. indian* este ceva mai mare, trăiesce în China, Sumatra, etc.

Tapisserie, (pron. tapiseri), tapiserie, cusătură sau broderie pe caneva.

Tapotement, *(franc.)* masagiu (v. ac.) prin batere.

Tapp, joc de cărţi obicinuit în Germania de sud. Se folosesc 36 cărţi (dela as până la ḑecică). In genere sûnt normative la acest joc regulele scatului (v. ac.).

Taptalaga, v. Prepeliţa.

Tapti, rîu (720 km.) în partea vestică a Indiei anterioare; isvoresce aproape de oraşul Betul şi se varsă în sinul dela Cambay.

Ţapul, munte între rîuleţele Ţibăul şi Cârlibaba în Bucovina; 1663 m. Tot Ţ. se numesce şi un cătun lângă rîuleţul Cârlibaba cu 56 loc.

Ţar, *(slav.)* format din *Cesar,* nume, ce îl poartă aḑi numai domnitorul Rusiei. La început numiau Slavii Ţ. pe împĕratul bizantin, în secl. X a adoptat principele bulgar Simion acest titlu, care a remas împreunat cu coroana bulgară. Tot aşa numiau Slavii de sud pe împĕratul Germaniei şi pe Sultanii turci.

Tara, greutatea ambalajului la mărfuri. Diferinţa între greutatea brută şi tara formează greutatea netă a mărfurilor.

Tarabostes, după Iordanes, numirea dacică a nobililor daci, lat. *pileati,* aşa numiţi după tiara (= pileus) ce o purtau ca acoperemênt de cap.

Tarabuka sau *Darabuka,* specie de darabană arabă cu corpul format dintr'un vas de lemn, din metal, sau mai ales de teracotă, avênd forma unui ulcior cu gât lung. Unica membrană e întinsă acolo unde ar fi fundul vasului; se ţine sau aninat de gât sau sub braţul stâng, lovindu-l cu amêndouĕ mânile. Instrument indispensabil orchestrei arabe, servesce încă şi dervişilor învîrtitori şi acompaniat de argul sau de zumarah face furori în orgiele de haşiş. [T. C.]

Tarabulus, oraş în vilaietul Trapezunt (Asia mică) la vărsarea lui Harşut-ciai în Marea Neagră, cu 3000 loc.

Tarabulus, *(Tripolisul Siriei),* unul din cele mai frumoase oraşe ale Siriei, la poalele Libanului, cu 24,000 loc. (5000 creştini). Export de orz, lămâi, unt de lemn, gogoaşe de mătasă, lână, lemn dulce, fabrici de săpun.

Taracz, afluent al Tisei. Isvoresce din părţile Galiţiei, 90 km.

Taraf, partid, bandă (v. Lăutari).

Tarancii, popor turco-tatar în provinciile Tienşan, mohamedan.

Tarand, v. Ren.

Tarantas, căruţă acoperită, folosită în Rusia.

Tarantella, joc iute în tact de $^6/_8$, usitat în

Italia de sud; originea lui se atribue mușcăturei tarantulei (v. ac.).

Tarantula, gen de paiangin, din ord. Araneidelor dipneumoni. Trăiesce în Europa meridională în Apulia, în borte subterane. In popor este credința, că prin mușcăturile lui produce o boală specială *tarentism*. Persoanele atinse de această boală devin foarte nervoase, țipă, rîd, suspină și fac fel de fel de extravaganțe, cari dovedesc o exaltație mentală; nu pot suferi coloarea neagră nici albastră, roșul și verdele le este mai plăcut. Ca să le vindece li-se căntă din ghitară, din cimpoiu, din trompetă sau din un fel de dobă siciliană, arii făcute expres ca *Pastorala* și *Tarantula*. Bolnavii încep a dansa, și dansează până îi umplu sudorile, de unde apoi sûnt puși în pat să doarmă, iar după ce se trezesc sûnt sănătoși. [Dr. N. Leon.]

Tarapaca, provincie în Chile de nord, de 50,000 km². și 89,751 loc. (1895). Productele mai însemnate sûnt salitru, sare și guano. Capitala Iquique.

Tarașenii, *Tănașenii,* com. rur. și moșie boierească în Bucov., căp. și j. Siret, are 2185 loc. (1855 ort.-or., 93 rom.-cat. și uniți, 112 protest., 125 mos.).

Tarasp-Schuls, loc de cură în cant. elv. Graubünden (Grison), 2 km. dela comuna Schuls (v. ac.).

Taraxacum Háll., (botan.) gen de plante subacaule din fam. Compositelor, trib. Cichoriaceae. Cuprinde vr'o 40 specii prevalent-boreale, dintre cari cităm ca foarte frecuentă la noi pe *T. officinale* Wigg. »păpădia«, ale cărei frunze se întrebuințează la începutul primăverei ca salată. [A. Pr.]

Tarbagatai, ramificațiunea vestică a munților Altai în Asia centrală. Ajunge o lungime de 300 km. și o înălțime de 3150 m., formează granița între prov. rus. Semipalatinsk și prov. chineză T.

Tarbes, capitala depart. franc. Pireneii super., cu 25,087 loc., turnătorie de metal și tunuri, fabrică de arme, postavuri, ciocolată, hârtie, bumbac, mărfuri de aramă; comerciu cu cereale, vite, piele, lână și vinuri; museu; episcopie, catedrală; herghelie.

Țarc sau *Tinărog,* teren împrejmuit cu stobor, uluce, gard de nuiele, gard viu ori cu șanț.

Țarca, v. Coțofana.

Tardieu, *Auguste Ambroise,* medic franc., n. 1818 în Paris, † 1879; 1861 prof. în Paris, 1867 president al comitetului pentru salubritatea publică.

Tardigrada, (zool.) numire ce se dă animalelor mamifere nedințate și prin care se caracterisează lenevia în mișcările lor. (v. Edentata.)

Tardigrada se numesce și o grupă de Arachnide, compusă din indivizi hermafrodiți cu aparate de ințepat și cu picioarele scurte, rudimentare.

Tarent, *(Taranto),* oraș în prov. ital. Lecce în Apulia lângă Marea Ionică, 25,246 loc.; archiepiscop; port, castel. In anticitate *Tarentum (Taras),* una din cele mai puternice colonii grecesci în sudul Italiei, cu 300,000 loc., fundat de Spartani la 705 a. Chr., cucerit de Romani 272 a. Chr.

Tarentaise, partea nordică a depart. Savoie (Francia).

Țarevici, numire dată până la Petru cel Mare fiului țarului. Se folosesce în mod greșit și acum în loc de Cezarevici.

Țarevna, mai de mult soția Cezareviciului, numită acum Cezarevna.

Targowitz, orășel în guvern. Kiev (Rusia), cunoscut în istorie prin confederația dela T. a nobilimii polone, încheiată în 14 Maiu 1792 contra constituțiunii din 3 Maiu 1791.

Targum, versiunea în limba aramaică ori chaldaică a cărților vechiului Testament; T. nu e numai o simplă reproducere a textului original, ci cuprinde explicări prin adausuri esegetice.

Tărhita, pasere, v. Păturnica.

Tarhon, numele românesc al plantei Artemisia Dracunculus L. (v. ac.).

Tarhonya, aluat în formă de linte ce se gătesce mai ales în șesul Ungariei din făină, ouē, apă și sare, și se întrebuințează ca garnitură la carne. T. de Seghedin e cel mai căutat.

Taric, subcomandant al guvernatorului arab Musa din Africa de nord, a trecut cu o armată în Spania și bătênd pe Visigoți la Ieres dela Frontera (711), a cuprins țeara acestora. Dela el își are numirea Gibraltarul »Gebel al T.« = stânca lui T.

Tarifa, consemnare de mărfuri sau lucrări cu indicarea prețului lor.

Tarif vamal, tablou care conține, fie în ordine alfabetică, fie pe categorii, toate mărfurile supuse dreptului de vamă, adecă dreptului de întrare sau ieșire a mărfurilor într'o țeara, precum și suma ce trebue plătită. (v. Vama.)

Tarifa, port în provincia Cadiz (Spania) lângă strîmtoarea Gibraltar, cu 13,206 loc., economie de vite, pescărit, comerciu cu portocale. Cea mai sudică localitate în Europa.

Țarigrad, numele slavic al Constantinopolei. (cf. și Țar.)

Tarija, departam. în republica sudamericană Bolivia, 89,000 km²., 90,000 loc.; *capitala T.* cu 11,942 loc. (1893).

Țarina, dans poporal din Transilvania. Mișcări repezi, doi pași în stânga, doi în dreapta, și învîrtire.

Tărițe, v. Caryopsa.

Tarla, *Tabla* sau *strat,* o divisiune mai mare de teren, de obiceiu de formă pătrată, ca să se poată lucra în lungul și latul.

Tarlatan, un fel de muselină foarte subțire, care se întrebuințează pentru rochii de bal.

Tarlungeni, (magh. *Tatrang),* una din cele 7 com. rur. cari formează Săcelele (v. ac.) în cott. Brașov în Trans. T. are 3385 loc. rom. și magh. Numĕrul populațiunii române scade, proprietarii de oi se statornicesc în Dobrogea.

Tarn, afluent pe dreapta al lui Garonne (Francia), 375 km. lung, din cari pe 148 km. e navigabil. După acest rîu se numesc: *departam. T.,* 5780 km²., 339,827 loc. (1896), 4 arondism., capitala Albi; și *depart. T.-et-Garonne,* 3730 km²., 200,390 loc. (1896), 3 arondism. Capitala Montauban.

Tarnavschi, 1) *T., Vasile,* prof. univ., scriitor rom., n. 28 Dec. 1859 în Mihoveni (Bucovina), promovat doctor în teologie la univ. din Cernăuț în 1886; fù trimis în Nov. 1897 la Viena, Breslau și Berlin pentru studii teologice. Intors la Cernăuț se habilită 1900 docent la facultatea teologică pentru catedra studiului biblic al T. V.,

unde funcţionează şi astădi (1903). A publicat: Der Prophet Haggai. Einleitung und Commentar, 1900; Viaţa patriarchilor, studiu relativ la istoria biblică a T. V, 1902.

2) *T., Teodor, Dr.*, prof. univ., scriitor rom., n. 16 Aug. 1859 în Vijniţa (Bucovina), a studiat în Cernăuţ, teologia la Viena şi München şi se promovà la universitatea din Cernăuţ ca doctor în teologie în 1885; se preoţi în 1886 şi dela 1891 suplini la facultatea teol. catedra de teologia pastorală, unde încăpù profesor ord. în 1896, fiind numit şi director al seminarului pentru teologia practică, în 1897 fù ales decan al facultăţii teologice. A publicat: Despre cele mai însemnate liturgii ale bisericei orientale, românesce în 1892 şi nemţesce în 1893; Zidirea, întocmirea şi decorarea din lăuntru a locaşului dumnedeesc cum o cere biserica şi tradiţiunea, 1894; Scurtă explicare a ritului Sf. botez şi al Sf. mir, 1895; Colecţiune de predici pentru toate Duminecile şi serbătorile anului bisericesc, tom. 1—3, 1896—1900, împreună cu Dr. E. Voiuţchi. [Dr. I. G. Sbiera.]

Tarniţele, munte în Rom., j. Suceava, la frontiera spre Bucovina, 1475 m.

Tarnopol, oraş în Galiţia lângă Seret, cu 27,405 loc., între cari 14,000 Ovrei.

Tarnovieţchi, *Stefan*, teolog rom., n. pe la 1800 în Cernăuţ în Bucovina, a studiat teologia în Viena în 1821. Dela 1828 profesor provisor pentru limba grec. şi exegesa Testamentului Nou la institutul de studii teologice în Cernăuţ şi în 1830 profesor definitiv pentru catechetică şi pedagogie, † 1852. A publicat rom. tipărit în Cernăuţ la 1849 »Catihismul hristianesc cuprindătoriŭ de învĕţătura dreptcredincioasei Biserici Catolice a Rĕsăritului«. [Dr. I. G. Sbiera.]

Tarnow, oraş în Galiţia lângă Dunaieţ, cu 27,574 loc. (11,722 Ovrei); şcoale secundare, seminar cat.; fabrici de maşini agricole, sticlă şi cicoare, comerciu cu cereale, piei, rapiţă, lemn şi pânză.

Taroc, joc de cărţi; cu multe combinaţiuni; îl joacă trei persoane cu cărţile de whist (v. ac.), 21 cărţi numerotate (cea dintâiu se numesce *pagat* şi cea din urmă *luna)*, o carte specială numită *skys* şi patru cărţi numite *cavali*.

Tarpeia, după o legendă veche fiica lui Tarpeius, comandantul fortului din Roma în resboiul purtat de Romul cu Titus Tatius. Ea a deschis o poartă Sabinilor inimici, cari i-au promis scule de aur ca preţ al tradării. In loc de aur şi-au aruncat scuturile lor preste T., până au omorît-o. Intru amintirea ei s'a numit coasta vestică a colinei cu fortăreaţa *stânca tarpeică*. Cei vinovaţi de jurământ fals, vătĕmarea tribunilor şi încă câteva crime, erau condamnaţi la moarte prin aruncarea de pe această stâncă.

Tarquinii, oraş vechiu în Etruria sudică, nu departe de mare. După tradiţie T. ar fi dat Romei dinastia Tarquinilor. Din T., care s'a pustiit numai în evul mediu, au mai remas numai ruine, între cari mai bine păstrat e mormêntul lui Tarquiniu cel Bĕtrân.

Tarquinius după tradiţie al cincilea rege al Romei (616—579 a. Chr.), a fost fiul Corintianului Demaratus emigrat la Tarquinii (v. ac.). De aici s'a mutat la Roma, unde în locul numelui *Lucumo* a adoptat pe cel de Lucius T. După moartea regelui Ancus Marcius a fost numit tutor preste fiii acestuia, s'a suit însă însuşi pe tron. El a avut lupte norocoase cu Sabinii şi Etruscii, cari l-au recunoscut rege suprem al lor. T. a înmulţit numĕrul senatorilor şi al cavalerilor. Lui i-se atribue cloacele, forul şi circul. La adânci bĕtrâneţe ar fi fost ucis de fiii lui Ancus Marcius.

Tarquinius Superbus, după tradiţie al şaptelea rege al Romei (534—510 a. Chr.), fiul celui premers şi ginerele lui Serviu Tullius (v. ac.), pe care l-a ucis la îndemnul nevestei sale. Domnia lui a fost despotică. Nemulţămirea iscată din causa aceasta a isbucnit în urma crimei comise de fiul sĕu Sext faţă de Lucreţia (v. ac.). Romanii au alungat familia lui Tarquiniu din Roma şi acesta, nesuccedându-i reocuparea tronului nici cu ajutorul unei conjuraţiuni de patricieni tineri, nici cu al lui Porsena, regele Etruscilor, s'a retras la Cumae, unde a murit 495 a. Chr.

Tarragona, prov. în sudul Cataloniei (Spania), 6490·35 km², cu 348,579 loc. (1887); *capitala T.*, fortăreaţă lângă Mediterana, cu 27,225 loc., fabrici de mătăsărie, hârtie şi spirt de vin, comerciu cu alune, spirt, făină, migdale. Oraşul a fost întemeiat de Grecii din Manilia. Mai târdiu a fost un timp oarecare residenţa lui August şi se numia Colonia Victrix Togata şi Colonia Iulia Victrix Tarraconensis. Pe timpul Romanilor a fost unul dintre cele mai mari oraşe ale imperiului cu 1½ mil. loc. De pe timpul acela au remas ruinele unui amfiteatru, ale palatului lui August, Pontius Pilatus şi Turnul Scipionilor.

Tars, în general oasele pe cari se leagă degetele picioarelor prin metatars. La om şi maimuţă T. formează jumĕtatea poster. din talpa piciorului şi e compus din 7 oase: *Călcâiul* (Calcaneus), *Arşicul* sau *Astragalul* (Talus), *Osul Scaphoid, Osul Cuboid, Osul Cuneiform ext., Osul Cuneif. med.* şi *Osul Cuneif. int.* La celelalte animale talpa o fac degetele, iar T. e representat prin nisce mici oscioare turtite cu aceleaşi numiri şi aşezate între oasele metatarsiene şi fluerul piciorului (Tibia şi Peroneul), deasupra metatarsului şi făcênd cu capĕtul fluerului încheietura inferioară a piciorului ce se închide înainte. La insecte e articulat şi în general format din 2—5 bucăţi sau articole. In clasificarea Coleopterelor se ţine mult socoteală de numĕrul articolelor T.-lui. [I. P. Voiteşti.]

Tarsalgia, (med.) dureri în partea piciorului numită tars.

Tarscoe Selo, (satul împĕratului), oraş în guvernam. rus. St.-Petersburg. cu 22,353 loc. (1897). In imediată apropiere de Ţ. sînt parcuri mari împĕrătesci, cu »Castelul vechiu«, zidit de Catarina I, şi castelul »Alexandru«, edificat de Catarina II pentru Alexandru I.

Tarsiidae, o familie de Prosimia, caracterisată prin ochii şi urechile mari, scurţimea botului, coada lungă; în general au mişcări de veveriţă.

Tarsius spectrum, un Prosimian, care trăiesce în insulele Filipine şi Sonde.

Tarsos, lat. *Tarsus*, oraş în Asia mică, vilaietul Adana, cu 18,000 loc.; odinioară capitala Ciliciei, locul natal al apostolului Pavel.

Tarta-cot, în poveştile rom. un piticot.

Tărtăcuţă, *Tatarcă*, numirile populare ale plantei Coccinia indica Wigt. et Arn.

Tartaglia, *Nicolo,* matematic ital., n. pe la 1500 în Brescia, † 1557; a deslegat mai întâiu, alăturea cu S. Ferro, ecuaţiuni cubice cu ajutorul formulei cardanice.

Tartalac, v. Prepeliţa.

Tartan, mantea, haina naţ. a Scoţienilor; stofă de lână cu pătrate în diferite colori.

Târtan, (botan.) v. Crambe.

Târtana, *(ital.)* luntre lungăreaţă de pescari, cu velă triunghiulară. *T. austriacă,* bastiment litoral, acoperit, cu 2 catarge şi vele trapezoide.

Tartarus, în mitol. grec. o afundime sub pămênt, afundă cât ceriul dela pământ. Mai târdiu T. a însemnat lumea de jos, adecă iadul, unde oamenii judecaţi pentru pécate suferiau patimile cele mai grele. T. a fost tata Giganţilor (v. ac.).

Tartigrade, arahnide monoice microscopice; trăiesc în muşchii (briophite), nâsipul ulucelor, iar unele în apă. Ca şi rotiferele şi anguilulele, sînt dotate cu proprietatea revivescenţei. Genuri: *Macrobiotus, Arctiscon.*

Tartor, căpetenia smeilor, care a ascuns soarele şi luna.

Tartru, lat. *Tartarus (Piatra de vin),* sin. cu Tartratul acid de potasiu. (v. Cremor). *Tartric, acidul,* v. Acid.

Tartraţi, sărurile acidului tartric.

Tartuffe, comedie în 5 acte şi în versuri de Molière, scrisă în 1667, capodopera comediilor franceze; se joacă şi astădi cu mare succes pe toate scenele din lume. Personajul lui T. a devenit universal, representând ipocrisia şi corupţia ascunsă.

Tarudant, capit. prov. marocane Sus, 8300 loc.; industrie de aramă.

Tăşad, (magh. *Tasádfő),* com. rur. în Ung., cott. Bihor, cu 1242 loc. rom., staţiune de cale ferată.

Taşi-Lhunpo, oraş mănăst. în Tibet, 3300 preoţi; reşedinţa lui Pancian-Rimpoci, un preot suprem al budahiştilor.

Taşkent, capitala guvernam. centralasiatic Turkestan şi a prov. Sir Darja, 156,414 loc. (1897); mare centru de caravane; industrie în mătasă, piei şi porţelan.

Taslău, v. Tazlău.

Tasmania, (numită până la 1853 *Vandiemensland),* insulă la sud-estul Australiei, 67,894 km²., cu 166,113 loc. (1897). Producte: lână, cereale, poame, lemn. La 1897 a avut: import 1.192,410 lire sterl., export 1.496,576 lire sterl., au circulat 1453 năi de 943,000 tone; venituri 797,976 lire sterl., chieltuieli 748,946 lire sterl.; datorie 8·4 mil. lire sterl.; drumuri de fier 764 km., telegraf 2918 km.; pescuit însemnat şi vênătoare de chiţi. T. a fost descoperită la 1642. Capit. Hobart.

Tăşnad, staţiune balneară în Trans., cott. Ciuc, situată la înălţime de 652 m. Are 9 isvoare minerale, cu apă folosită pentru beut şi scaldă. Frumseţa regiunii o ridică lacul Sf. Ana şi mai multe peşteri. In timpul iernei staţiunea e părăsită.

Tasso, 1) *T., Bernardo,* poet ital., 1493—1569, n. la Bergamo, primí o educaţie îngrijită prin unchiul sêu, L. Tasca, episcop în Recanaţi; a fost guvernator al Ostigliei, în serviciul principelui Ferrante Sanseverino. Scr.: »L'Amadigi«, epopeă romantică în 100 de cânturi, cu un subiect luat din tradiţiunile spaniole; »Il Floridante«, poemă; »Rime, Odi e Salmi«; »I tre libri degli amori«. Mai însemnate sînt, pentru istoria politică şi literară, ale sale »Lettere«, 3 vol. Fiul sĕu:

2) *Tasso Torquato,* celebru poet italian, n. 11 Martie 1544 în Sorento. La Padova, pus să studieze legile, scrise într'un an prima sa poemă epică, »Rinaldo«, persoană legendară dintre străbunii familiei d'Este, vĕr cu Orlando (Roland) al lui Ariosto, pe care îl avù ca model. Această poemă (1562) îi făcuse deodată o bună reputaţiune literară şi îi deschise calea la curtea principilor d'Este în Ferrara. Aici terminà T. epopea sa »Gerusaleme liberata« şi drama pastorală »Aminta«, atât de plăcută Italienilor şi primită cu entusiasm în Ferrara. Insă criticele făcute epopeei sale de o comisiune din Roma, căreia îi fù dată în cercetare, şi de membrii academiei della Crusca, apoi nescai conflicte cu unii din curtesanii casei de Ferrara, făcură să părăsească mai de multe ori Ferrara. Revenind mereu la Ferrara, era primit din ce în ce mai rece şi, într'un moment de indignare, în Martie 1579, isbucní în ocări în contra ducelui, aşa că acesta se vĕdù silit a-l închide în spitalul de nebuni St. Anna, unde a stat 7 ani şi 2 luni. Atunci scrise cea mai mare parte din cele vr'o 30 dialoguri filosofice, după modelul lui Platone, însă mult inferioare poemelor sale. Liberat, T. părăsí pentru totdeuna Ferrara şi trăí la Mantova, Florenţa, Neapole şi în fine la Roma. † 25 Apr. 1595 în mănăstirea S. Onofrio, unde e înmormêntat. Scrieri: »Gerusaleme liberata«, considerată şi astădi ca cea mai frumoasă epopee eroică modernă cu toate criticele ce i-s'au făcut, între cari şi de Galilei. Insuşi T. se încercà în ultimii ani ai vieţii sale să o refacă sub titlul »Gerusaleme conquistata« în 24 de cărţi, cu 4 mai mult ca în prima, mai conformă regulelor aristotelice ale clasicismului, mai puţin romantică, mai teologică, însă şi mai inferioară atât în fond cât şi în stil şi versificare; »Rinaldo«, poemă epică; »Aminta« şi »Torrismondo«, 2 drame; »Il monde creato«, poemă didactică în versuri albe, despre inceputul lumii, fărá valoare; o scurtă »Alegorie« în prosă, scoasă din »Gerusaleme« ca o explicare a acesteia; trei »Discursuri« despre arta poetică şi în special despre poema eroică; »Il segretario« sau tratat despre epistole; »Respuns din Roma lui Plutarc«, discurs moral şi un bogat epistolar, pus în ordine cronologică de C. Guasti, în care se poate urmărí ḑi cu ḑi viaţa turburată a poetului, şi se pot cunoasce simţemintele, ideile, prejudiţiile şi închipuirile sale.

Tassoni, *Aless.,* poet ital., 1565—1635, n. în Modena, secretar al cardinalului Ascanio Colonna, consilier al ducelui Francesco d'Este. Scrieri: »Secchia rapita« (Găleata răpită), poemă eroicomică; »Pensieri«; »Considerazioni sopra il Petrarca« şi »Filippiche contro gli Spagnoli«, însemnată pentru istoria Italiei.

Tasta, nume dat în orgă, piano şi alte instrumente analoage limbilor de lemn negru sau învĕlite cu fildeş, a căror apăsare prin degetele executantului pune în acţiune mecanismul instrumentului şi produc sunetul. Totalitatea acestor T. formează ceea ce se numesce *tastatură,* sau dela numele lor latin (claves), *claviatură* (v. ac.). In instrumentele de coarde se dă numele de T. unei lungi şuşenite de lemn tare, abanos de obiceiu, lipită pe gâtul instrumentului, sub coarde.

Tătăişa, (botan.) numirea vulg. a plantei Carlina (v. ac.).

Tatăl nostru, se ḑice şi »Rugăciunea Domnului«, fiind-că însuşi Christos a învĕţat pe apostoli această rugăciune, ce se începe cu cuvintele »Tatăl nostru« (Mat. 6, 9—13; Luca 11, 1—4); ea constă din 7 cereri; cele dintâiu trei cereri se referesc la preamărirea lui Dumneḑeu, iar cele din urmă patru la binele şi mântuirea omului. Rugăciunea aceasta cuprinde pe scurt toate bunurile necesare omului; pentru aceea încă din secolii primi ai erei creştine a devenit rugăciunea principală a creştinilor; oratio publica et communis (ḑice S. Ciprian, de orat. Dom.).

Tătăneasa, una din numirile populare ale plantei Symphytum officinale L. (v. ac.).

Tatanir, lac în Rom., j. Tulcea, acoperit cu stuf, conţine mult pesce, care se exportează din Chilia spre Basarabia.

Tatar-Bazardjik, oraş în Bulgaria (Rumelia orient.), lângă Mariţa, situat spre vest de Filipopole; important prin băile sale minerale calde. Are 16,343 loc. (1893).

Tatar-Bunar, târg în Basarabia. Tatar-Bunar în limba tatară semnifică: puţul tătăresc. De sigur această numire îşi are de origine particularitatea localităţii, care e abundentă în isvoare de apă foarte limpede şi rece. Pe la 1770 aci a existat un mare oraş, din care au remas nisce ruine de băi, geamii, turnuri, fundamentele unor construcţii mari de piatră. In apropiere de actualul Tîrguşor pe o colină, ce se află pe malul drept al rîuleţului Cagaciu există dărîmăturile unui castel genovez, cu patru turnuri, din cari însă astăḑi nu mai există aproape nimic. La 1822 la T.-B. s'a aşezat o colonie bulgară. Astăḑi T.-B. posedă o poporaţie de 2000 loc. de toate neamurile; el face parte din judeţul Akkerman şi e legat cu oraşul Akkerman printr'o cale de poştă, bine întreţinută.

Tătarca, (botan.) v. Tărtăcuţa.

Tătarca, un munte în Carpaţii bucovineni, aproape de satul Cârlibaba.

Tătărescu, 1) *T., Nicolae,* general de brigadă, n. 1850; ieşit sublocotenent în 1869, colonel în 1892, general de brigadă în 1898. T. a luat parte ca căpitan la resboiul independenţei. A îndeplinit în 1897 şi 1898 funcţiunea de secretar general al ministeriului de resboiu, apoi de comandant al brigadei a 2-a (Craiova) şi al divisiei a 4-a infanterie (Bucuresci).

2) *Tătărescu, George M.,* pictor român, n. 1818 în Focşani, la un unchiu al sĕu zugrav în Buzĕu a învĕţat primele noţiuni de pictură. Cu o subvenţie din partea lui Chesarie epp. Buzĕului a plecat la Roma şi a obţinut în Academia Sf. Luca (1848) premiul cel mare şi medalia de cl. I. Spre completarea studiilor a cercetat Parisul, Haga şi Galeriile celebre ale Europei. In Rusia a petrecut mai multă vreme pentru a se perfecţiona in pictura orientală. La 1852 s'a întors în ţeară, câtva timp s'a ocupat cu pictarea de biserici (mitropolia din Iaşi). A fost prof. şi director la şcoala de Belearte. † 24 Oct. 1894. Tablouri: Nemeris, Magdalena, Mântuirea României prin religie şi sciinţă, Renascerea României, Ţeranul Dunărei înaintea senatului român.

Tatari, populaţie mongolică, al cărei nume s'a întins apoi şi asupra popoarelor înrudite şi supuse de Gengis-han. Astăḑi se numesc T. un şir de popoare ce se întind dela Marea Mediterană până la rîul Lena în Siberia: Iacuţii pe Lena, Buruţii în Turchestanul chinez, Cerchezii, Uzbecii, Turcmenii la sud de Oxus până în Asia mică, Caracalpacii la sud de lacul de Aral, Cumucii în partea nord-estică a Caucasului, Osmanii sau Turcii, şi T.-ii adevĕraţi (1.200,000 în Rusia, 100,000 în Caucas şi 70,000 în Siberia). T.-ii dela Cazan (450,000) s'au amestecat cu Ruşii şi cu Finii, au pierdut tipul mongolic, s'au civilisat şi se ocupă cu comerciul. T. din Crimea (împărţiţi în T. de stepă şi T. de munte) se ocupă cu păstoria (oile), cu cultura tutunului şi a fructelor. Ei sûnt cunoscuţi prin curăţenie şi iubire de ordine (250,000). T. Nogai (50,000) locuesc între Marea Neagră şi Caspică pe rîurile Cuban, Cuma, Volga şi în Crimea. T. siberici sûnt aşezaţi, numai puţini sûnt nomaḑi. Ei se numesc: Taraişi, Tobolscici, Tiumenişi şi Tomschişi. Mulţi dintre ei locuesc în oraşe şi se ocupă cu agricultura. Mai sûnt Barabinii între Ob şi Irtiş, Ciulimşii pe rîul Ciulim, Teleuţii, Sagei, Abacanii sau Cacinţii, Caragaşii, resturi de Arivi şi Asani. Numele Tartari se ḑice că ar fi fost dat de Ludovic IX cel Sfânt, că adecă ar fi ieşit din Tartaros.

T. se numia şi cavaleria neregulată turcească, ridicată pentru resboiu în Asia mică. Şi Ruşii au o cavalerie regulată de T.

Tataria, *(Tartaria),* odinioară numirea Asiei centrale, din care năvăleau oardele numite Tatari; mai apoi sub *T. mică* se înţelegeau fostele chanate aḑi prov. rusesci Crim, Astrachan şi Cazan; şi sub *T. mare* sau *liberă* Turkestanul de aḑi.

Tătarul, 1) *T.,* braţ al Dunării în Rom., j. Tulcea, se desface din braţul Chilia, formează cu acesta 4 ostroave. Lăţimea lui e 400—800 m. stă în legătură cu mai multe lacuri bogate în pesce.

2) *Tătar,* com. rur. în Rom, j. Brăila cu 1862 loc.

Tătăruşi, com. rur. în Rom., j. Suceava, cu 2308 loc.

Tatianus, apologet, elevul Sf. Iustin, a trăit pe la 170 d. Chr. şi a scris o apologie în contra filosofilor greci şi păgâni. După moartea Sf. Iustin se făcù eretic şi înfiinţă secta *encratiţilor,* cari osândeau căsătoria, beutura vinului şi mâncarea cărnii.

Tatius Titus, regele Sabinilor, cu reşedinţa în Cures. Pentru răpirea Sabinelor a plecat cu oaste contra lui Romulus, şi în Roma a cucerit muntele Quirinalis şi Capitolinus, unde a aşezat Sabini. Impăcându-se cu Romulus au domnit la olaltă preste statul Romanilor şi Quiriţilor, în care tribul al doilea, adecă cel sabin, se numia după T. *Tatienses* sau *Titienses.* La un sacrificiu în Lavinium T. a fost ucis de cătră orăşenii din Laurentum.

TatomirescI, com. rur. în Rom., j. Dolj, situată pe ambele maluri ale Jiului. Terenul e şesos şi roditor; comuna e locuită de 1097 loc. E staţiune de cale ferată.

Tátra, cel mai înalt grup de munţi din coroana Carpaţilor (v. ac.), acopere partea nordică a Ungariei; piscurile mai înalte sûnt în cott. Szepes şi Liptó, şi spre graniţă cătră Galiţia; dintre acestea piscul Lomniţ şi Francisc Iosif

trec preste 2600 m. Grupul T. e stâncos şi se compune din masse de granit şi piatră de var. Se găsesc exemplare frumoase de cristale de calcit, dolomit, etc. Minerale preţioase sûnt rari, vine de argint şi aur se află, însă neexploatate. Configuraţiunea munţilor e dintre cele mai atrăgĕtoare, aşezăturile frumoase şi ochiurile de mare la înălţimi considerabile au atras mulţimea turiştilor din patrie şi străinătate. Clima e rĕcoroasă, zăpada la înălţime nu se topesce; partea aceasta e sterilă, mai jos începe un brâu de bradi pitici sub care se întinde brădetul şi pădurile seculare de fag. T. e bogată în ierburi lecuitoare. Animalele sûnt cele obicinuite ale munţilor din patrie. Locuitorii munţilor din causa sterilităţii solului sûnt puţini. Slovacii şi Polonii din aceste părţi se luptă cu mari miserii.

Tatu, (zool.) identic cu Armadil (v. ac.).

Tauber, afluent al Mainei în Bavaria, 120 km.

Taueri, *(T. mari* = Hohe Tauern), şirul central al Alpilor nordici între Salisburgia, Tirol şi Carintia. Piscuri: Grossvenediger (3660 m.), Grossglockner (3798 m.), Wiesbachhorn (3578 m.), etc. Pasuri: Krimmler T. (2635 m.), Velber T. (2545 m.), etc. *T. mici* sau Alpii Stiriei, între Mura şi Enns până la înălţime de 2863 m. (Hochgolling).

Taula, numire vulgară a plantelor: Spiraea crenata L. (v. ac.), Spiraea Ulmaria L. (v. ac.), Spiraea ulmifolia Scop., Spiraea opulifolia L., Spiraea callosa Thumb. şi Spiraea salicifolia L. (v. ac.).

Taumatrop, *(grec.)* un disc cercual de carton, la care pe cele două feţe sûnt două imagini, ce se întregesc împrumutat. Dacă prin sfori întărite în două puncte diametral opuse, învîrtim discul repede, imaginile în ochiul nostru se contopesc într'una. S. e. dacă de o parte e colivia, de ceealaltă parte paserea, atunci învîrtind repede, vedem paserea în colivie.

Tăun, (lat. *Tabanus bovinus)*, insectă din fam. Tabanidelor, ord. Dipterelor, de coloare neagră-cafenie şi pe inelele pântecelui cu pete triunghiulare de coloare galbenă. Ochii foarte mari şi verdui când este viu. Botul chiar de unde se leagă cu capul e întors în jos şi are în el 4—6 peri tari ascuţiţi, cu cari înţeapă (mai ales femeiuşca) animalele domestice spre a le suge sângele. Larvele trăiesc în pământ şi pe paiele de fên, şi în luna lui Iunie se prefac în nimfe. T., căruia îi place mult sângele omenesc, e *Chrysops coecutiens* (de coloare aurie). [I. P. V.]

Taunus, munţi în guvernam. prus. Wiesbaden între Maina, Rin şi Lahn, 880 m. înalţi; bogaţi în păduri, pomet, vii şi isvoare minerale.

Taur, *(Bos taurus)*, animal domestic, din clasa Mamiferelor, ord. Rumegătoarelor (Bisulcatelor), în limbagiul popular însemnează bou nejugănit. (v. Bou.)

Taurul Farnesean, v. Apollonius.

Taur, (astr.) al doilea semn al zodiacului; constelaţiune a hemisferei nordice, cu grupa Hyadelor şi Pleiadelor (v. ac.) şi cu steaua de gr. 1 Aldebaran (v. ac.).

Tauria, *(Taurida)*, guvernament rusesc cuprindênd Crimea şi stepa Nogai, 63,447 km², cu 1.443,566 loc. (1897); capitala Simferopol.

Taurobolia, sacrificii, serviciul divin phrygic, introduse la Romani în cultul dinei Kybele.

Taurus, munţii mărginaşi dela sudul platoului Asiei mici, dela Marea Egeică până la Eufrat; în Bulghar Dagh ating înălţime de 3500 m.; continuarea lor spre nordest poartă numirea de *Antitaurus* şi formează culmea apelor între Eufrat şi Kisil-Irmak.

Tauschanovitsch, *S. Costa,* om politic sêrb, n. 1853 în Alexinac, a fost profesor în Bĕlgrad, a întrat în politică, fiind în fruntea partidului radical liberal, a luat parte la rescoala din Zajczar şi a fost judecat la 10 ani temniţă de stat. La revisuirea constituţiei şi-a câştigat mari merite.

Tautacismus, *(grec.—lat.)* aglomeraţie disarmonică de sonuri, în cuvintele sau silabele, ce se succed.

Tăuţi, (magh. *Taucz)*, com. rur. în Ung., cott. Arad, cu 12,678 jug. cat. şi 2598 loc. români şi germ.

Tautochronic, *(grec.)* coincident. *Fenomene tautochronice,* fenomene astronomice, cari apar în acelaşi timp pentru toţi observatorii (s. e. eclipsele).

Tautogram, *(grec.)* poesia în care versurile se încep cu aceeaşi literă iniţială.

Tautologia, *(grec.)* repeţirea celor spuse odată, cu aceleaşi sau cu alte cuvinte. E un defect al stilului ca şi pleonasmul, de către care se deosebesce prin faptul, că pleonasmul adauge alte idei de prisos, de unde se mai numesce şi *bissologie.* T. e uneori şi o calitate a stilului dându-i mai multă energie.

Tăutu, *Gheorghe,* poet român, n. 1823 la Botoşani, † ? la Tîrgu-Frumos. A colaborat la diarele: Steaua Dunării, Reforma, Nichipercea, etc. Scr.: Poesii (1862); Un ajutor la timp, dramă (1863); Poesii nouĕ (1864); Epistole (1871).

Tăut, Logofĕtul, cancelar sub Stefan cel Mare şi fiul sĕu Bogdan. Dînsul a fost trimis la Constantinopole, să închine Moldova Turcilor. (1513.)

Tavalga, numele vulgar al plantei Spiraea crenata L. (v. ac.).

Tăvălug, instrument agricol în formă de cilindru masiv, care servesce la îndesarea pământului, sdrobirea bulgărilor şi la ruperea scoarţei sau coajei pământului.

Tavan, partea de sus, plană sau boltită, a camerei.

Tavan, în montanistică: planul superior al unei galerii sau câmp de exploatare. Fiecare galerie sau câmp de exploatare are următoarele planuri cari o limitează: a) talpa (planul inferior); b) păreţii (planurile verticale) şi c) tavanul (planul superior).

Tavernicus, tesaurar; dignitate în dreptul public maghiar.

Tavniţa sau *Tavnica,* numiri populare ale plantelor: Xeranthemum annuum L. şi Xeranthemum cylindraceum Sibth. (v. ac.).

Tavor, *(Tabor)*, munte în Palestina, 568 m. aproape de Nazaretul P. Pe T. s'a întêmplat schimbarea la faţă a lui Isus. In timpul cruciatelor pe creasta muntelui s'au ridicat fortificaţiuni, cari adi zac în ruină.

Tawastehus, guvern. în Finlanda, 21,584 km²., cu 280,436 loc. (1896). *Capitala T.* (Kroneberg) are 5177 loc.

Taxa, *(lat.)* preţuire, determinarea valorii unui lucru; în deosebi preţuire oficială pentru mărfuri şi lucrări.

Taxe fiscale, sumele pe cari statul le percepe dela contribuabili indirect după diferite consumaţiuni, drepturi excepţionale, scutiri de servicii, etc. T. f. nu sînt altceva decât imposite (v. ac.).

T. f. în România v. vol. III p. 824—7. In Ung. se percep T. f., afară de timbru (v. ac.), după conferirea de demnităţi şi distincţiuni, după dreptul de tîrg (v. ac.), pentru fondul de pensiuni al învĕţătorilor (pentru fiecare învĕţător 24 cor. pe an dela susţinètorii şcoalei, şi 30 fil. dela fiecare şcolar), după patente, pentru scutirea de serviciul militar, pentru serviciul statistic, etc.

Taxacee, (botan.) sinonim ca Coniferae.

Taxalia loca se numiau acele orăşele (oppida) din Transilvania, cari aveau drept de a trimite doi deputaţi la dietă, anume: Abrudul, Hunedoara, Ocna Sibiiului, Haţegul, Szék, Kolozs, Zălau, Odorheiu, Csikszereda, Sepszi-Szt.-György, Ilyéfalu, Bereczk şi Oláhfalu. Dieta din 1810 a decretat aceste orăşele egal îndreptăţite cu cetăţile libere regesci. [I. St. Ş.]

Taxalişti se numesc în Trs. acei ţerani, cari înainte de 1848 au primit dela domnul pămêntesc, din locul intravilan, pe timp determinat, o cantitate de loc alodial, pe care să-şi poată zidì o casă de locuit, pe lângă o taxă anumită în bani, sau în ḑile de lucru. Aceştia, nici pe basa patentei urbariale, nici pe basa legilor mai noue n'au drept de a se rescumpĕra. [I. St. Ş.]

Taxametru, aparat pentru mĕsurarea distanţei, ce o percurge o trăsură, sau un om pedestru. T. ce se aplică la trăsuri, se aduce în legătură cu osia.

Taxidermia, arta de preparare a animalelor destinate pentru colecţii de Sc. Naturale. In această preparare se are în vedere să se conserve cu îngrijire produsele tegumentare ca peri, pene, etc., apoi se caută să se apere pielea animalului contra putrefacţiunei. Mamiferele de obiceiu se prepară pe calea ḑisă uscată, care consistă în jupuirea animalului şi împăiarea lui. Şerpii de obiceiu se deschid tăindu-se pielea pe o laturo, căci dacă s'ar tăia pe mijlocul feţei ventrale se denaturează caracterele animalului. Insectele se prepară diferit după grupe: Coleopterele se ţin câtva timp în alcool apoi se uscă şi se înfige un ac prin elitre, unele Ortoptere trebuiesc umplute cu vată căci au abdomenul moale, fluturii se întind pe nisce aparate speciale aşa că aripile să fie perfect destinse şi apoi li-se înfige un ac în torace, etc. (Lit.: Ph. L. Martin, »Die Praxis der Naturgeschichte«. 1. Teil: Taxidermie. 2. Teil: Dermoplastik und Museologie. Weimar 1869—70. G. Capus, Guide du naturaliste préparateur. Paris 1883. Joh. M. Hinterwaldner, Wegweiser für Naturaliensammler. A. Pichler's Witwe & Sohn. Wien 1889.)

Taxionomia, *(grec.)* învĕţătura despre ordine; sistematica.

Taxodium Rich., (botan.) gen de plante lemnoase din fam. Coniferelor trib. Taxodieae, cu foi de regulă caduce, alterne, strobili lemnoşi; cuprinde vr'o 3 specii, una din China, două respândite din Mexico până în America boreal-atlantică. Una din aceste: *T. distichum* Rich., oferă un lemn preţios, remarcabilă ca crescênd pe terenuri mlăştinoase şi fiind la noi perfect rustică merită nu numai actuala importanţă horticolă dar mai ales va câştiga fără îndoială o deosebită importanţă silvică. [A. Pr.]

Taxonomia, v. Phytonomia.

Taxus L., (botan.) gen de plante lemnoase din fam. Coniferelor tribul Taxeae. Cuprinde vr'o 8 specii borealtemperate (cari după unii autori ar fi de redus la una): *T. baccata* L. »*tisa*« (după exterior asemĕnătoare bradului, însă uşor de distins prin morfologia foilor şi strobilii la maturitate cărnoşi) al cărei lemn preţios, mai de mult pe când era mult mai respândită, se întrebuinţa nu numai în industria casnică (polonice, butoiaşe, etc.) ci şi ca material frecuent în sculptura religioasă (cruci de lemn, etc.). Ea se cultivă şi ca plantă decorativă, mai ales ca gard viu în parcuri franceze. [A. Pr.]

Tay, cel mai însemnat rîu al Scoţiei, se varsă în Marea Nordului; 183 km. lung.

Taygetos, munţi în Peloponnes între Laconia şi Messenia; acum *Pentedaktylon* (piscul Taleton 2409 m.).

Tazbunar, sat în j. Akkerman în Basarabia, se află aşezat pe malul stâng al rîuleţului cu acelaş nume. Este o colonie bulgară, care s'a intemeiat pe la 1790. Acum populaţiunea se compune din bulgari, moldoveni şi ruteni, în numĕr de 1200 locuitori.

Tazlău, numirea mai multor comune, plăşi, a unui rîu şi munte în Rom., j. Bacău şi Neamţ.

1) *Tazlău*, mănăstire în Rom., j. Neamţ, zidită şi inzestrată de Stefan cel Mare; curtea mănăstirii era fortificată cu ziduri groase. Toate încăperile şi biserica erau frumos pictate. Aḑi e redusă la biserică de mir. In apropiere sînt ape minerale, alcalinice-sodice-salifere şi bicarbonate, cu o staţiune balneară renumită, şi mult căutata în sesonul de vară.

2) *Tazlău*, rîu în Rom., isvoresce din munţii Goşmanului, j. Neamţ, trece în j. Bacău şi se varsă în Trotuş la Onesci. Lung. 85 km.

3) *Tazlău*, com. rur. în Rom., j. Neamţ, cu căt. T., Frumoasa şi Balcani; are 2871 loc., 3 biserici ort. şi 1 cat. In hotarul com. se află alcaline-sodice-salifere, anal. cu apele dela Slănic, Ems, Gleichenberg, şi au efect vindecător în casuri de reumatism, sifilis şi eczeme.

Te —, v. şi The —.

Teaca, (magh. *Teke)*, com. rur. în Trs., cott. Cluj, cu 2554 loc. germ., magh. şi rom.

Ţeara Focului, (span. *Tierra del Fuego)*, grupă de 8 insule mai mari şi numeroase altele mai mici la sudul Americei, avênd o suprafaţă de 73,140 km². Locuitorii, vr'o 8000 Peşărăh, sînt un popor vesel, bun de inimă, dar foarte necult. Aceste insule stâncoase aparţin în partea lor vestică la Chile, partea estică (20,444 km².) la Argentina.

Teatru, spectacol public, închipuind diferite situaţiuni sau întêmplări din lume, scene istorice, mitologice sau sociale, imitate de anume persoane după cum ei işi închipuesc a fi fost petrecute în natură; local în care se represintă asemenea spectacole; complexul scrierilor unui autor dramatic; locul unde s'a petrecut un fapt însemnat. T. propriu ḑis, este astăḑi o clădire specială, foarte încăpătoare, menită a se da în ea representaţiuni de tot felul de piese moderne sau vechi, dramatice, musicale sau choreografice.

Nici unul însă din T. moderne, n'au proporţiile T. antice, grece sau romane, cari erau menite să primească ḑeci de mii de spectatori, şi unde actorii trebuiau să se servească de măşti-trompete, pentru ca glasul lor să poată fi auḑit de toţi privitorii. Ca literatură, T. de astăḑi s'a modificat mult de cel antic, unde nu erau cunoscute decât două genuri principale: tragedia şi comedia (v. ac.). T. modern conţine pe lângă aceste genuri antice, drama modernă, melodrama, farsa, opera, operetele, baleturile, vodevilurile, etc. (v. ac.).

Teatre libere, T. în care se represintă piese cu idei înaintate, sau de acele cari au fost refuzate în alte T. de seamă, pentru oare care motive de ordin literar, politic sau social. [T. B.]

Ţebea, (magh. *Czebe),* com. rur. în Trs., cott. Hunedoarei, are 1195 loc. rom. In cimiterul Ţ. e înmormêntat Avr. Iancu.

Tebriz *(Tăbris),* capitala prov. pers. Aserbeidşân, situată într'un şes roditor, 180,000 loc. Ţesetorii de bumbac, fabricaţie de şaluri şi mătasă; însemnat comerciu de transit spre Europa. Prin pacea încheiată aci la 2 Nov. 1827 între Persia şi Rusia, ultima câştigă Erivanul.

Technic, *(grec.)* totalitatea mijloacelor şi procedeurilor pentru confecţionarea productelor industriale sau artistice. *Technic,* ceea ce privesce industriile sau partea materială a artelor. *Termini technici,* terminologia proprie unei arte sau meserii. *Technician,* specialist în un ram al technicei, inginer. *Şcoală technică,* v. art. Polytechnic şi Inginer. *Trupe technice,* trupele cari se ocupă cu serviciul militar de cale ferată, poştă şi telegraf, aeronautică, artileria de cetate, etc.

Technologia, *(grec.)* invêţătura despre mijloacele şi procedeurile pentru transformarea productelor brute în articole pentru trebuinţele vieţii. *T. mechanică* cuprinde acele procedeuri, prin cari natura chimică a productelor brute nu se schimbă în mod esenţial (ş. e. confecţionarea articolelor metalice şi de lemn, ţesătoria, etc.) *T. chimică* se ocupă cu producţiunea basată pe procese chimice (s. e. producerea metalelor, fabricaţiunea zachărului, sării, pieilor, etc.). In gramatică T. e sin. cu Morfologia. (v. ac.)

Teck, un mic principat pe pământul Şvabilor, a format posesiunea principilor din Zähringen. Fiul lui Berchtold, Albrecht se intitulează principe de T. (1186). La sfîrşitul secl. XIV principatul T. e încorporat la principatul Würtenbergei.

Tecla, *Sfântă,* n. pe la începutul erei creştine în Iconiu, s'a făcut creştină în urma predicărei Sf. Paul Ap. şi a fost cea dintâiu vergură consacrată lui Dḑeu prin votul castităţii. A fost torturată şi aruncată fiarelor selbatice, cari însă nu au atins-o şi aşa a fost lăsată liberă. A murit în etate de 90 ani. [Dr. I. Radu.]

Teclu, *Nicolae,* profesor de chimia generală şi analitică la academia de comerciu şi chimist al imprimeriei imperiale a statului în Viena, n. 1839 în Braşov, unde făcù şcoala primară şi o parte a gimnasiului real, terminându-l în Viena. Urmà ingineria la politechnică, apoi trecù la academia de belle arte din München şi mai târḑiu la Berlin secţia architecturii. Terminând studiile trecù în România, dar negăsind teren pentru architectură, schimbà direcţia studiilor sale în etate de 29 ani, urmând cursurile de profesură, în special chimia, la universitatea din Viena, studiând mai ales la vestitul profesor universitar Ludwig. Aici îşi luà licenţa. Fiind un timp profesor la gimnasiul din Braşov, întroduse ântâiaşidată cursuri de gimnastică raţională şi întemeià reuniunea rom. de gimnastică şi cântări, care există şi aḑi. Voind în acelaş timp să organiseze gimnastica în România, nu găsi nici un sprijin. In München înfiinţà »Turnerbund« şi fù numit »Turnwart« regal preste toate şcoalele din München. După luarea licenţei T. devenî asistentul prof. univ. Ludwig (Viena), apoi adjunct şi în fine la 1880 profesor de chimie la academia de comerciu din Viena. In acelaş timp fù numit şi docent la academia de belle arte din Viena, la catedra de chimia pigmentelor (colorilor). Demisionând din această funcţiune, fù numit chimist al monetăriei statului. La 1879 fù ales membru al Academiei române. La 1888 fù numit chimist al imprimeriei imp. din Viena. Afară de lucrările sciinţifice apărute în l. germână cari i-au câştigat renume de chimist european, a publicat în l. rom. următoarele: Relaţiunile între chimia organică şi anorganică (Discurs de recepţiune la Academia română. In Analele Academiei române); Despre pigmentele anorganice (în Anal. Academiei rom.); Despre însemnătatea chimiei (în Almanachul soc. România-jună din Viena 1883); Despre elementele chimice (în Almanachul României-june. Viena 1888). La congresul internaţional de chimie aplicată ţinut în Iulie 1898 la Viena, T. a ţinut conferinţe foarte interesante asupra intensităţii luminei şi despre flacără. (Cf. »Voinţa naţ.« din 18/30 Aug. 1898 şi Monitorul oficial al României nr. 198 Decemvrie 1898.) [I. Moisil.]

Técsö, (rut. *Ciacova),* comună mare în Ung., cott. Maramurêş, sediul unei subprefecturi şi judecătorii cercuale; are 4550 loc. magh. şi ruteni. In vechime era aici o mănăstire de Paulini, care prin donaţiuni regale a ajuns la mari bogăţii.

Tectolit, materie întrebuinţată pentru acoperirea caselor; se compune din o ţesătură de in sau cânepă împregnată cu cleiu, glicerină şi celulosă.

Tectologia, un ram al biologiei (v. ac.).

Tectona L., (botan.) mic gen din fam. Verbenaceae, tribul Viticeae, cu vr'o 3 specii de mari arbori, originari din Asia şi anume din India orientală şi archipelagul Malaian. Dintre speciile acestui gen exotic menţionăm *T. grandis* L., originar din Ostindia. Lemnul acestui arbore este cunoscut sub numirea de »lemnul de Teck«, care din causă că conţine acid silicic este foarte durabil şi aproape indestructibil, întrebuinţându-se în industrie mai cu samă pentru construcţiuni navale. [Z. C. P.]

Tectonica, *(grec.)* măiestria de a produce figuri artistice din piatră sau lemn.

Tectura, tablă sau învělitoare pentru păstrarea actelor; filă care se lipesce preste un text greşit.

Tecuciu, *judeţ* în Rom., cu un teritoriu de 216,550 hect., muntos; lanţuri de coline compun o configuraţie a solului foarte plăcută. E udat de o mulţime de rîuri, dintre cari Siretul şi Bârladul sûnt mai însemnate. Pământul de pe platouri e roditor şi propriu pentru cultura cerealelor. Judeţul T. e străbătut de multe linii

ferate şi şosele naţionale. Comerciul şi industria se desvoaltă cu deosebire în capitala jud. In privinţa administrativă e împărţit în 5 plăşi cu 120,026 loc. Istoricul jud. a fost studiat de cătră Papadopol-Calimach. (Dicţ. Geogr.)

Tecuciu, oraş în România, capitala jud. cu acelaş nume, cu 13,405 loc., situat pe malul drept al Bîrladului, la întâlnirea acestuia cu Tecuciul. E reşedinţa prefecturei judeţului, a unui tribunal şi altor autorităţi secundare. Are un gimnasiu real, mai multe şcoale primare mixte şi 9 biserici deservite de 15 preoţi. Staţiune a căii ferate Iaşi-Vaslui-Galaţi şi T.-Mărăsesci. In docum. ist. se pomenesce oraşul pentru prima oară la 1134.

Tecuciu-Calenderu, com. rur. în Rom., j. Teleorman, lângă părĕul cu acelaş nume, (care isvoresce din j. Argeş), cu 1630 loc., 2 biserici şi o şcoală mixtă.

Te Deum laudamus, imn biser. de laudă şi preamărire a lui Dḑeu în bis. apusană; corespunde doxologiei sau imnului »Mărire întru cei de sus lui Dḑeu« al bisericei orientale.

Tefrita, rocă eruptivă neovulcanică, compusă de plagioclas, nefelin sau Leucit şi Augit cu substanţa vitroasă.

Tega, *o serie de munţi* în Rom., j. Buzĕu, servesc de păşunat pentru mii de oi. Are o căşărie, al cărei produs e cunoscut în comerciu sub numele de Penteleu.

Tegea, oraş în vechea Arcadia; ruinele lui se vĕd spre sud dela Tripolizza.

Tegenaria, un păiangen din grupa Araneidelor sedentare, care trăiesce prin colţurile camerilor şi îşi ţese o pânză foarte regulată rotundă şi verticală.

Tegernsee, lac în Bavaria super., 10·6 km², 72 m. afund, la altitudine de 726 m. Lângă el e satul T. cu mănăstire benedictină fundată la 736, acum castel.

Tegetthoff, *Wilhelm, baron,* admiral austriac, n. 23 Dec. 1827 în Marburg, elev al şcoalei de marină din Veneţia. Comandant al flotei austr. la Helgoland în 1864, bate flota ital. 1866 la Lissa. T. a adus corpul împ. Maximilian (v. ac.) din Mexico. La 1868 a fost numit membru pe viaţă în casa Seniorilor. † 7 Apr. 1871 în Viena. I-s'au ridicat monumente în Pola, Marburg şi Viena.

Tegnér, *Essaias,* poet liric svedez, n. 1782 în Kyrkerud, † 1846 în Wexiö. Profesor la universitatea din Lund, dela 1818 membru al academiei, pe urmă (1824) episcop la Wexiö. Orator şi pedagog eminent. Poema lui »Frithjofssaga«, un mărgăritar al lit. svedeze, e tradusă aproape în toate limbile. Are statuă în Lund.

Teguelgalpa, capitala republicei Honduras, în America centrală, lângă Rio Choluteca, 10,000 loc.

Tegument, (botan.) învĕlişul protector al ovulului (v. ac.) sau al seminţei (v. ac.). T. seminţei poate fi dublu, când cel extern se ḑice *testa,* cel intern *tegmen* (Migdal, Ricin). Mai poate purta formaţiuni derivate, ca *arilul* (v. ac.), *arilodul* (învĕliş secundar ce se desvoaltă dela micropilul seminţei spre hil, ca la Nucuşoară); *caronculul,* umflătura T.-lui numai în jurul micropilului (Ricin); *strophiola,* dilataţie membranoasă a rapheului seminţei (Rostopască). Când fructul are pericarp tare T. seminţei e subţire (Cireasă, Alună), şi invers (Strugure, Curmală). [S. Şt. R.]

Teh *(Bambr),* mĕsură de lungime în Birma, = 339·59 cm.

Teheran, capitala Persiei şi a provinciei T., situată pe un platou sterp, 230,000 loc.; mare palat al şahului, centru de drumuri importante.

Tehuantepéc, oraş în statul mexican Oajaca, pe *istmul de T.,* în apropierea Oceanului Pacific; legat şi cu Oceanul Atlantic prin calea fer. T. (308 km.). 8000 loc., port.

Tehug, mĕsură de drum în Birma, = 3395·91 m.

Ţehuri, bresle (v. ac.).

Teina, *(Theina),* sin. cu Cafeina (v. ac.).

Teint, (pron. ten), peliţa feţii şi coloraţiunea ei.

Teiresias, *(Tiresias),* în mitol. grec. un tinĕr pedepsit de ḑei cu orbie, pentru că a spus oamenilor secretele lor; Zeus l-a iertat şi i-a dat darul profeţiei.

Teişani, com. rur. în Rom., j. Prahova, cu 1335 loc. Pe teritoriul com. s'au aflat mine exploatate în secl. XIV şi XV. La T. a fost o luptă între Stroe Buzescul şi Tătari în timpul lui Radu Şerban Basarab (1600—02).

Teism, *(grec.)* original înseamnă credinţa în existenţa lui Dḑeu, în oposiţie cu ateismul (v. ac.). Astăḑi însă T. în limbagiul filosofic şi dogmatic se numesce sistema, care învaţă, susţine şi crede în existenţa lui Dḑeu ca fiinţă spirituală, absolută şi personală. (Cf. şi Deism şi Panteism.) [Pl.].

Teişor, numirea populară a plantelor: Kerria japonica DC. (v. ac.) şi Spiraea Filipendula L. (v. ac.).

Teiu, numele românesc al diferitelor specii din genul Tilia L. (v. ac.); *Teiu alb* = Tilia argentea Desf., *Teiu roşu* = Tilia parvifolia Ehrh. şi Tilia vulgaris Hayne (v. ac.).

Teiu, com. rur. în Rom., j. Argeş, compus din 4 sate cu 1624 loc., 2 biserici şi 1 şcoală primară rurală.

Teiu, loc isolat în Rom., j. Ilfov, asil pentru copiii surdo-muţi şi săraci. A fost palatul de vară al lui Grigorie-Vodă Ghica.

Teiuş, (magh. *Tövis),* com. rur. în Trans., cott. Alba infer., cu 4070 jug. cat. şi 2878 loc. rom. şi magh. E centru însemnat al căilor ferate ardelenesci.

Teja, ultimul rege al Ostrogoţilor, a fost cotropit la 554 cu întreaga taberă a poporului sĕu de oştirile Bizanţului conduse de Belizar şi Narses.

Teju, *(Salompenter,* Tupinambis Teguixin Gray), şopêrlă de 2 m. lung., se găsesce dela Guayana până la Paraguay. Se hrănesce cu paseri. Are carne gustoasă.

Tejuco, alt nume al oraşului Diamantina (v. ac.).

Teke, v. Ahal.

Tekir-Ghiol, localitate în Dobrogea, aproape de Constanţa. Aici se află un sanatoriu situat 150 m. dela ţermul Mării Negre pentru copii scrofulo-tuberculoşi, deschis vara-iarna; cuprinde 40—50 bolnavi.

Tel, ţintă. *Ţ.* sau *ghidon* se numesce şi butonaşul la capĕtul puscei, cu care se ochesce (v. şi Mira).

Telamon, un heros al Grecilor, fiul lui Aeakos cu Endeis, a ucis pe Phokos, fratele maşter, şi a fugit la Salamys, unde regele Kychreos i-a dat fata şi, la moarte, regatul.

Telamoni, în architectură figuri purtătoare de zidiri.

***Telchini,** numele unui trib de preoţi antici din

insula Rodus, unde au instituit cultul ḑeului Apollo şi al ḑeiţei Iuno, care cult poartă numele tribului lor. La început erau consideraţi ca demoni, mai târḑiu ca semiḑei, cari cu sciinţa lor hieratică aduceau folos omenimei. Fiind că s'au opus ḑeilor, au fost uciși de către Apollo.

Teloiu, (magh. *Télcs)*, com. rur., în Trs., cott. Bistriţa-Năsĕud, cu 40,913 jug. cat. şi 3102 loc. rom. şi magh.

Teleaga, cărucioară cu două roate, servesce spre purtarea poverilor mai mici.

Teleaga, com. rur. în Rom., j. Prahova, compusă din 4 căt. cu 4000 loc. In raionul com. se află isvoare minerale, cercetate în timpul verei de mulţi pacienţi.

Teleagd, (magh. *Mező-Telegd)*, com. mică în Ung., cott. Bihor, se amintesce deja la 1257. Are 233 case, cu 1805 loc. magh., puţini români. Teritoriul 3331 jug. cat. muntos. Staţiune de cale ferată.

Teleajenul, plaiu în Rom., jud. Prahova, se compune dintr'o comună urb. Văleni (v. ac.) şi 21 com. rur. Deasupra unui promontoriu se ridică munţi inalţi bogaţi în păşune. In regiunea dealurilor se află păduri frumoase de brad, grădini de pruni. Solul plaiului e bogat în minerale, isvoare sărate şi puţuri de pucioasă.

Teleangiectasia, (med.) mici angioame, dilataţii de vase sanguine, în piele. (Cf. şi art. Angioma.)

Telefon, aparat ce servesce a transmite sunetele la distanţa prin electricitate. A fost inventat de Greham Bell. T. lui Bell se compune dintr'un magnet închis în un cilindru de lemn, un pol al acestui magnet se află pus în un mosor, în jurul căruia este învêrtit un fir de alamă învĕlit cu matasă. Capetele firului comunică cu două fire conductoare care stabilesc comunicaţiune între acest T. şi alt aparat cu totul analog cu acesta, aşezat la o mare distanţă. In faţa polului şi a mosorului este o lamă de fier subţire întinsă în fundul unei leice. Apropiând gura la leică şi pronunţând oare-care cuvinte, lama vibrează apropiindu-se şi îndepărtându-se de magnet, schimbându-i magnetismul şi dând nascere unui curent în mosor. Acest curent de inducţiune se conduce prin fire la celalalt telefon şi intră în mosor, modificând magnetismul magnetului care atrăgĕnd sau respingĕnd placa din faţa lui, aceasta vibrează producĕnd exact vibraţiunile telefonului în faţa căruia vorbim, şi deci produce vibraţiuni aeriene cari se pot auzí de o persoană care ar pune urechia în faţa leicei acestui telefon.

Telefot, aparat destinat a fotografia oscilaţiunile unui fir metalic magnetic, care servesce a primi telegramele submarine transoceanice. Se datoresce lui Ader.

Telefotografie, *(grec.)* fotografiarea obiectelor depărtate. In aparatele fotografice comune imaginea obiectelor depărtate e mică, însă dacă înapoia obiectivei punem o lentilă divergentă (împrăştietoare) potrivită, imaginea va fi mai mare.

Telegar, cal de teleagă, cal sprinten, folosit la trăsură, nededat cu poveri mari.

Telegonos, fiul lui Odysseus şi al Kirkei. Mamă-sa l-a trimis să afle pe Odysseus. Furtuna îl mână la Ithaca, unde se luptă cu Odysseus şi îl omoară, fără a scí cine a fost.

Telegraf *electric*, aparat care are de scop de a transmite în scris, prin ajutorul unui curent electric, la distanţe foarte mari ideile sau cugetările noastre. Cele mai importante sisteme de telegrafie sûnt cele ale lui Morse şi ale lui Breguet. T. lui Morse se compune din 4 părţi, şi anume: 1) pila electrică, 2) manipulatorul, 3) linia telegrafică, 4) receptorul. Pila electrică ce se întrebuinţează este pila lui Daniell sau a lui Leclanché. Polul negativ al pilei comunică cu pământul, polul positiv cu manipulatorul. Manipulatorul se compune din un ridicător metalic, care se mişcă în jurul unei axe orisontale. De desubtul acestuia şi la una din extremităţile lui se află o prominenţă metalică pusă în comunicaţie cu polul positiv al pilei. Un resort ţine capul ridicătorului în sus, în mod ca să nu se atingă de prominenţă. Linia telegrafică se compune din un bun conducĕtor al electricităţii, care reunesce staţiunile între cari voim să comunicăm. Când e vorba de o linie aeriană, e compusă din un fir de fer galvanisat susţinut de nisce stâlpi prin nisce isolatori de porţelan. Când linia este subterană sau submarină ea se compune din fire de aramă învĕlite cu o pătură isolatoare de cauciuc sau gutapercă. Unul din capetele liniei comunică cu ridicătorul manipulatorului. Receptorul se compune din un electromagnet. Unul din capetele firului acestui electromagnet comunică cu pământul, iar celalalt cu linia telegrafică. Acest electro-magnet e destinat a trage un ridicător, care prin un vîrf ascuţit face nisce semne pe o bandă de hârtie ce se desfăşură înaintea lui. Manipulatorul şi pila sûnt situate la una din staţiuni, receptorul la cealaltă. Apăsând asupra manipulatorului, curentul pilei trece prin fir în mosorul receptorului, care atrage ridicătorul, care la rândul sĕu face un semn pe banda de hârtie. Semnele ce se fac sûnt puncte sau linii după durata apăsăturii. Prin puncte sau linii se produc toate literile în modul următor:

a	· —	j	· — — —	s	· · ·
b	— · · ·	k	— · —	t	—
c	— · —	l	· — · ·	u	· · —
d	— · ·	m	— —	v	· · · —
e	·	n	— ·	x	— · · —
f	· · — ·	o	— — —	y	— · — —
g	— — ·	p	· — — ·	z	— — · ·
h	· · · ·	q	— — · —		
i	· ·	r	· — ·		

1	· — — — —	6	— · · · ·
2	· · — — —	7	— — · · ·
3	· · · — —	8	— — — · ·
4	· · · · —	9	— — — — ·
5	· · · · ·	0	— — — — —

Telegraful Breguet diferă de telegraful Morse numai pentru cât privesce manipulatorul şi acceptorul, cari sûnt compuse din două roţi dinţate pe cari sûnt semnate literile alfabetului. Roata manipulatorului are un mâner, şi mişcându-se de un dinte întrerupe curentul de odată, dacă se mişcă de mai mulţi dinţi întrerupe de atâtea ori curentul câţi dinţi au trecut. Receptorul se va mişca tot de acelaşi numĕr de dinţi şi va presinta aceeaşi literă sub un arĕtător. In casul telegrafiei submarine la mari distanţe, receptorul se compune de un ac al unui galvanometru care după mişcările sale indică semnul ce se trans-

mite. Acum în urmă acest ac a fost înlocuit prin un fir subțire. (v. Telefot.)

„Telegraful Roman“, după »Gaz. Trans.« cel mai vechiu dintre diarele române de adi din Trans. și Ung., înființat de mitropolitul Șaguna. Primul numĕr a apărut la 1 Ian. 1853. După introducerea erei constituționale în Ungaria »Tel. Rom.« s'a pus pe terenul legal asigurat de constituție, și a profesat politica de activitate. »T. R.« este organ al intereselor bisericei ort. rom. De present apare de 3 ori pe septĕmână. Cu puține excepțiuni el a fost redactat tot de preoți.

Telegrama, depeșă telegrafică, v. Telegraf.

Teleki, *Iosif*, istoric magh., n. 1790, a ocupat funcțiuni administrative, comite suprem, referent la camera de curte, custode al coroanei și dela 1842—48 ultimul guvernor al Transilvaniei. După 1849 a fost presidentul academiei magh. Scrieri principale: A Hunyadiak kora, Történeti adatok. † 1855.

Telekia Bmgt., (botan.) după unii gen propriu, după alții numai subgen dela *Buphtalmum*, de care diferă prin foi mari cordate și bracteele involucrului late. Singura specie dela noi *T. speciosa* Bmgt. e cunoscută sub numirea de »brustur«, »brusturul oii«, »lăptuca oii«, ș a. [A. Pr.]

Teleleg, aparat prin care se fac comunicări din depărtare. Sin. telegraf (v. ac.).

Telemachos, în mitol. grc. fiul lui Odysseos (la Romani Ulisses) cu Penelope. Când a plecat tatăl sĕu la resboiul din Troia, a remas ca copil, și când tatăl sĕu s'a reintors acasă și aci a aflat pețitorii muierii sale, T. i-a ajutat a-i ucide pe toți.

Telemeteorograf, *(grec.)* un meteorograf ce ne indică din depărtare fenomenele meteorologice.

Telemetru, *(grec.)* aparat pentru mĕsurarea repede a unei distanțe cu ajutorul teodolitului.

Telenescl, un tîrgușor in Basarabia, j. Orheiu, locuit de moldoveni, parte mazili. T. se află așezat pe malul drept al rîului Ciulicul-mijlociu. Imprejurul lui solul e muntos și foarte fertil. Poporațiunea e de preste 3500 loc., toți agricultori.

Teleologia, *(grec.)* ca termin technic în limbagiul filosofiei moderne designează sistema, care socotesce că scopul este principiul pentru înțelegerea și explicarea lumei, a lucrurilor din dînsa, a ordinei din univers și a mersului evenimentelor. După natura scopurilor ca cause finale, se face deosebire mai ântâiu între fisicoteleologie și eticoteleologie; apoi se deosebesce teleologia religioso-etică de cea immanentă teoretică și de cea antropologică sau utilitaristică. In opoziție cu explicarea mechanică a lucrurilor, explicarea teleologică a fost susținută de filos. Plato, Aristoteles, de părinții bisericei, apoi de școlastici, de Leibnitz, ș. a.

Teleologic, *(grec.)* in limbagiul filosofic denotă însușirea caracteristică a acelor vederi și acțiuni, cari caută a descoperí un anumit scop în toată ordinea naturală *din univers* și in mersul evenimentelor. Op: mechanic. [Pl.]

Teleor, *Dumitru Constantinescu*, publicist, n. 10 Maiu 1858 în comuna Atîrnați (j. Teleorman). A colaborat și colaborează la deosebite diare și a publicat: Novele, Scene și Portrete (1886), Flori de liliac, Durere, Icoane, Novele alese (1894), Schițe umoristice, Realiste (1896), Aventurile unei soacre, farsă (1896). Alte schițe umoristice. Epigrame, 1900. Ultimele schițe umoristice, 1900. Tuns și frezat, 1901. Povestiri patriotice, 1902. Din viața mea de medic, 1903.

Teleorman, 1) *T., rîu* în Rom., isvoresce în j. Argeș, trece în j. Teleorman, primesce mai mulți afluenți și se varsă în Vedea.

2) *T., județ*, după numele rîului, cu un teritor de 4760 km²., șesos și roditor, udat de Dunăre și Olt și de mulțimea văilor și păraielor mai mici. T. este între primele județe agricole. Cultura cerealelor e aproape singura producțiune a acestui jud. Viile dau un însemnat produs. Industria și comerciul se desvoaltă în orașe, industria e cea de casă, artıclii comerciali sûnt brânzeturile, pescele și produsele agricole. Avêntul comerciului îl înlesnesce portul Turnu-Magurele. Tîrgurile jud. âncă sûnt renumite, T. are șosele și multe căi ferate. E locuit de 236,129 suflete ce se împart pe 10 plăși. T. e unul dintre cele mai bogate jud. în tradiții și relicvii istorice; e studiat sub raport istoric, archeologic și filologic de Hașdĕu în »Columna lui Traian«, de Grig. Tocilescu în »Dacia înainte de Romani« și alte scrieri ale sale și de Xenopol în »Istoria Românilor«. (Dicț. Geogr.).

Teleosaurii, reptili de felul crocodililor, ajungeau lungimea de 6 m., aveau representanți numeroși în perioda iurasică.

Teleosis, *(grec.)* perfecționarea organismelor în decursul desvoltării lumei.

Teleostei, ordin de pesci (v. ac.).

Telepathia, *(grec.)* termin întrebuințat astădi spre a arĕta că anumite persoane ar puté să perceapă cu sensurile și lucruri și fapte, cari, fie in spațiu, fie în timp, se află preste putința obicinuită de percepțiune. [Pl.]

Teleph —, v. și *Telef —*.

Telephania, *(grec.)* vedere telegrafică, transpunerea imaginilor cu ajutorul curentului electric. Primele încercări de T. le-a făcut Selencq d'Ardres la 1877.

Telephorus, *(Cantharis)*, gen de insecte din ord. Coleopterelor, fam. Malacodermata (gândacii moi), cu gura și toracele roșii-gălbui, elitrele albastre (femeiușca negre-castanii) și pântecele galben-roșcat. Lung. 13—14 mm. Trăiesce pe frunzele arborilor ca frasinul, stejarul, etc., larvele lor ies iarna în pământ și-s negre-catifelat. Are foarte multe specii ce poartă numele în general de gândacei sau gândac de frasin, așa: *T.* sau *C. abdominalis, fusca, obscura, fulva, alpina, rufa, nigricans*, etc., a căror colorațiuni variază mult dela o specie la alta. [I. P. Voitești.]

Telescop, instrument optic pentru observarea corpurilor ceresci, construit pe principiul reflecțiunii și refracțiunei luminei. Primul T. a fost construit de Newton la 1663 și consta dintr'un cilindru mare de lemn deschis la un capĕt, ce se îndreaptă spre ceriu, cu o oglindă concavă la celalalt capĕt. Lumina ce venea dela un astru se reflecta, convergându-se pe oglindă, se reflecta totalmente pe o prismă de reflecțiune totală (v. ac.) spre păretele cilindrului unde forma o imagine în fața unei lentile convergente. Privind prin lentilă se vede imaginea virtuală mărită. T. a adus foarte mari servicii astronomiei. Observându-se corpurile ceresci, descoperindu-se sateliți, planete, arteroizi, comete, etc. Imaginele ce se obțin sûnt inverse corpurilor.

T. lui Herschel (1795), era foarte mare și așa făcut că se privea prin deschiderea dinainte iar nu prin o anumită deschidere laterală.

T. lui Gregory e cu vedere directă printr'un ocular ce e pus în mijlocul fundului cu oglindă concavă. [G. M. M.]

Telesio Bernardino, (1509—88), filosof naturalist ital., n. la Cosenza, profesor de literatură în Neapole, unde fundà societatea filosofică Cosentină. Precursor al lui Baco, e primul dintre moderni, care combătù aristotelismul medieval și în opera sa »De rerum natura juxta propria principia« stabili ca temelie a sciinței studiul naturei prin propria observațiune și experiență.

Telestichon, v. Acrostichon.

Teletermoindicător și *Teletermometru,* aparate pentru a indica temperatura unui corp dela o distanță oarecare.

Teleutespori, (botan.) sporii resistenți durabili de toamna până primăvara, dela Ciupercile Uredinee (v. ac.); sûnt uni- bi- ori tri-celulari, cu membrană groasă, negricioasă, în interior cu protoplasmă, avută în materii de reservă, oleiu, ș. a. și un nucleu în fiecare celulă. Primăvara germinează, dau un promiceliu, acesta dă sporidii (v. Spor), cari germinând reproduc Uredinea respectivă. [S. Șt. R.]

Țelina, numele popular al plantei Apium graveolens L. et var. rapaceum Mill. (v. ac.).

Telinca, un instrument de suflare din specia fluerilor, se compune dintr'o țeve cilindrică de lemn de soc, de paltin, de răchită sau de teiu, sfredelit. Unele T. sûnt legate în câteva locuri cu coajă de lemn de cireș, ca să nu crape. Are o lungime ca. de 65 cm., iar grosimea ca. de 66 mm. Din T. cântă ciobanii la oi, suflând pe la un capĕt, iar pe la celalalt bătĕnd cu degetul arĕtător, pentru ca să dea diferite sunete, după cum astupă mai mult sau mai puțin capĕtul ei. T. este cel mai imperfect din toate fluerile ce le avem, prin simplicitatea construcțiunii lui el amintesce *monaulul* celor vechi. Sunetele produse sûnt cam ascuțite și lipsite de claritate.

Tell, 1) *T., Christian,* general și bărbat politic român, n. 1807 la Brașov, † 1884 la Bucuresci. Intrat în armata Țerii-Românesci dela reînființarea ei (1830), ia parte la mișcarea revoluționară dela 1848, semnând împreună cu Eliade și St. Golescu proclamația dela Islaz, și devine membru al guvernului provisoriu. Exilat după întrarea Rușilor în țeară, petrece 8 ani în Turcia primind o pensiune dela Sultan. Reîntors la Bucuresci în 1857, participă la divanul ad-hoc, e câteva luni (până la sfîrșitul lui Maiu 1863) ministru de culte sub Vodă Cuza, apoi iarăși (Mart. 1871 până Ian. 1874) în cabinetul Lascar Catargi sub domnia lui Carol I, când elaborează și promulgă (14 Dec. 1872) legea pentru alegerea mitropoliților și episcopilor și pentru constituirea sf. Sinod (după prototipul rusesc).

2) *Tell, Alexandru,* general de brigadă din artilerie, fiul lui Christian T., n. 1846, absolvà școala militară din care iese în 1864; căpitan în 1871, face compania din Bulgaria în gradul de maior; colonel în 1889; apoi general de brigadă, funcțiune în care exercitează comandamentul succesiv la Focșani, la Bucuresci (brigada artilerie) și la Severin (divisia I inf.).

Tell, *Wilhelm,* un erou legendar al Elvețienilor, despre care se povestesce că în Novembre 1307 ar fi ucis pe Gessler, guvernatorul austriac din Altorf și ar fi liberat pe compatrioții sĕi de tirănia străină. Neautenticitatea acestei povestiri este astăḑi însă în de ajuns dovedită. Popular a devenit T. în toată Europa prin celebra dramă, cu același nume, a lui Schiller și apoi prin opera lui Rossini.

Tell el Kebir, sat în Egiptul inf. Aci au bătut Englezii sub Wolseley pe Arabi Pașa la 13 Sept. 1882.

Tellez, (pron. Teliedz) *Gabriel,* poet span., cunoscut sub numele de *Tirso de Molina,* călugăr, n. 1585 în Madrid, † 1648, cel mai mare dramatic al Spaniei după Calderon și Lope de Vega, care îl numesce Terențiu al Spaniolilor. In »Les cigarrales de Toledo« (Livezile Toledei) o colecțiune de novele și comedii, arată regulele poesiei dramatice, cari după el consistă în a nu prea ține samă de regule. O ediție completă a comediilor sale a publicat Hartzenbusch 12 vol., Madrid 1839—42. O alegere îngrijită în »Biblioteca de autores espanoles« 5 vol., Madrid 1850.

Tellumo, ḑeul bărbat față de ḑina Tellus (v. ac.), ca și Zeus Chthonios, față de ḑina Demeter (Ceres la Romani).

Tellus, *(lat.)* pământ, sol, teren; *teluric,* ce să ține de pământ. *Tellurism,* magnetism animalic.

Tellus, la Romani ḑina, care personifica pământul roditor și nutritor, ca o mamă bună; (T. Mater), la Greci ḑina Gäa. La 268 a. Chr., în urma unui cutremur de pământ i-s'a votat un templu.

Telugu, limba poporului *Telinga,* (ca. 20 milioane), locuitor în presid. Madras în Estindia.

Telurlu, un metaloid. în familie cu sulful și seleniu. P. at. = 125; descoperit de Müller de Reichenstein în minele de aur ale Transilvaniei la Secărîmb unde e combinat cu aur, argint, etc. Corp solid, aspect metalic, coloare cenușie, se topesce la 400° și presintă proprietăți analoage cu ale sulfului, seleniului, etc.

Tema, materie de tractat, tesă; ceeace să dă școlarilor să traducă sau să desvoalte.

Temere, acea stare afectivă, care se nasce în sufletul nostru la prevederea sau la așteptarea vr'unui rĕu real amenințător sau numai presupus ca atare. T. totdeuna este însoțită și de un sentiment de nelinisce, prin urmare de neplăcere. Ca afect se numĕră între afectele astenice sau de depresiune. [Pl.]

Temeritate, cutezanța oarbă, care desconsideră pedecile, ce i-se opun sau ori ce fel de pericole.

Temes, rîu, v. Timiș.

Temesvár, oraș, v. Timișoara.

Temis, rîu în Anglia, v. Themsa.

Têmpa, (magh. *Csenk),* picior de munte deasupra Brașovului (v. ac.), 994 m. In vêrf e așezată pe un pedestal înalt statua lui Árpád. Dela acest loc se deschid priveliști încântătoare preste Țeara-Bârsei spre munții secuiesci, spre România și Țeara-Făgărașului.

Tempe, frumoasa vale a rîului Teneios în Tesalia între munții Ossa și Olimp, 7 km. lungă și ici-colea abia 30 m. largă.

Tempea, *Radu,* într'un document din 18 Aug. 1798 se intitulează: »al școalelor naționalicești prin Prinţipatul Ardealului Director«. Prin edictul

de toleranţă al lui Iosif II, 24 Oct. 1781 s'a dat drept confesiunilor de a-şi înfiinţa şcoli naţionale. Pentru şcolile române se institui un director cu leafă de 400 fl. din fondul de studii ardelenesc. Primul director cu sediul în Sibiiu a fost Dimitrie Evstatievici, căruia îi urmà la 1785 T. Acesta a învĕţat la gimnasiul Saşilor din Braşov; el a fost înscris aici ca primul elev român gr.-or.; a cerut un ajutor de 100 fl. dela bis. Sf. Nicolae (19/8 Oct. 1785) ca să se pregătească în Buda pentru treapta preoţiei. La 1806 în Protocolul poruncilor T. se subscrie protopop al Braşovului. In această calitate se încurcă în certe cu curatorii bis. pentru fiul sĕu Duţu, pe care voia să-l pue în postul de preot. Aceste neînţelegeri pricinuiră suspendarea protopopului întêmplată la 1817. El a rătăcit un an prin Moldova şi se întoarce la 1818, cerênd ertare dela parochienii lui şi dela consistoriu. A publicat în Sibiiu la 1797 o gramatică. (Cf. Ist. şcoal. rom. din Braşov de A. Bârsan.) [T. S.]

Tempera, manieră de pictură, la care colorile se prepară cu albuşul ouĕlor sau cu lapte de capră. Se distinge prin durabilitate.

Temperament, în limbagiul filosofic: o determinare obicinuită a stărilor sufletesci ca tărie şi excitabilitate, întru cât ele se arată condiţionate de constituţia sistemului nervilor. T. îşi află explicaţia în aşa numita resonanţă fisiologică, în faptul că stările sufletesci sûnt însoţite şi de anumite stări trupesci. După gradul de tărie şi de excitabilitate se deosebesc patru forme de T.: sanguinic, coleric, flegmatic şi melancolic. *T. sang.* are sensibilitate foarte desvoltată, pricepe iute, uită uşor, e mobil, vesel, prietinos, social dar fără statornicie; se caracterisează prin superficialitate, uşurinţă, puţină constanţă şi puţin caracter. *T. coleric* dispunênd de o mare impresionabilitate se caracterisează prin o cuprindere şi decisiune iute, voinţă fermă, curagiu şi resoluţie, prin mânie, îndirgire şi neconsiderare. *T. flegmatic* se caracterisează prin puţină impresionabilitate, prin puţină acţiune, dar pentru aceasta indivizii de acest T. sûnt linisciţi, perseveranţi, trainici, pacienţi, fideli şi conscienţioşi. *T. melancolic* se caracterisează prin mică impresionabilitate, dar propria acţiune este mare. Acest T. dispune pe om ca să trăiască pentru sine, în contemplaţiuni profunde şi în meditaţii religioase. Toate aceste însuşiri ale T. nu sûnt a se lua per absolutum, de oarece nici unul dintre T. nu se întimpină singur la nici un individ, ci în amestec cu altele. [Pl.]

Temperanţa, cumpĕtare, disposiţia virtuoasă care face pe om să-şi reguleze poftele sale, să se ţină departe de ori ce exces şi să trăiască cu cumpĕtare în mâncare şi beutură. Societăţi de T. sûnt acele cari fac ca membrii sĕi să se obţină mai cu samă dela beuturi alcoolice. (v. Intemperanţa.) [Pl.]

Temperantia, (med.) remedii ce se întrebuinţează pentru recorirea, moderarea căldurii corpului. Cataplasme şi spălături reci, băi reci, beuturi acrii, etc. fac acest serviciu.

Temperare, potolire, liniscire, stîmpĕrare.

Temperatura, gradul relativ de căldură al unui corp. T. se mĕsoară în grade de termometru (v. ac.) şi nu e decât o diferenţă de căldură, iar nu cantitate de căldură: când un corp are grade în plus ca T. medie obicinuită (17° C) dicem că e cald, când are în minus, dicem că e rece sau frig. T. arĕtată de termometru nu e decât ceva foarte relativ şi nefondat, căci punctul de origină (0°) de îngheţarea apei e cu totul arbitrar; se putea foarte bine lua alt corp şi atunci 0 era mai sus sau mai jos. S'a considerat ca 0 absolut însă acea T., nerealisată până acum, la care ori ce mişcare moleculară şi atomică încetează în corpuri; corpurile la 0° abs. nu mai aveau nici o energie (v. ac.). Acest punct ar corespunde la — 273° C, şi temperaturele socotite începênd dela acest punct se dic absolute.

T. cea mai ridicată (preste 3000°) s'a produs în arcul voltaic al curenţilor electrici foarte puternici; T. cea mai scădută (cam —250) s'a realisat prin evaporarea aerului lichid.

T. aerului se determină lăsând termometre în aer, se constată că T. descresce cu înălţimea şi Haosul universal, din afara atmosferei, se admite a fi la 0° absolut.

T. solului se determină introducênd termometre în găuri făcute în pământ. Până la 10—11 m. T. variază cu anotimpul ca şi la suprafaţa pământului; la 10—11 m. T. e aproape constantă şi egală cu T. medie a locului considerat. De aci în jos T. cresce cu adâncimea. S'a constatat în sondaje adânci cam pentru 30 m. un grad Cels. (grad geotermic). Basat pe acest fapt s'a dedus că părţi din centrul pământului dacă nu chiar tot trebue să fie încă lichid.

T. apei mărilor variază după posiţiunea geografică; cu adâncimea scade însă aşa că, la ecuator chiar în oceanele adânci T. apei la fund poate fi chiar inferioară lui 0°. Apa nu îngheaţă în aceste adâncimi din causa presiunei colosale ce exercită apa de deasupra. [G. M. M.]

Temperatura corpului, căldura unui corp animalic ce se poate constata prin termometru sau şi numai prin pipăire. (Cf. art. Căldura animalică.)

Tempestas, la Romani, deitatea viforului.

Tempestate, sin. furtună, uragan (v. ac.) mai ales pe oceane.

Templari, ord cavaleresc înfiinţat de către Hugo de Payens la 1118, cu scopul ca să apere pe peregrinii ce mergeau la Ierusalim şi să se lupte în contra necredincioşilor. Regele Balduin II le-a dat locuinţa în palatul sĕu zidit pe ruinele templului lui Solomon, de aici numele T. Membrii acestui ord erau cavaleri, preoţi şi servitori, toţi purtau uniforma: manta albă cu cruce roşie. Ordul în curând se extinse şi dobândí averi colosale în toată Europa. După caderea dominaţiunii în Palestina, T. s'au retras în insula Cypru şi mulţi s'au respândit prin Europa. Dar averile şi puterea lor au slăbit disciplina şi-au dat ansă la multe abusuri în sinul ordului. Aceasta a îndemnat pe Filip IV cel Frumos regele Franciei să pornească contra lor luptă de extirpare. Cu causa lor s'a ocupat şi conciliul din Viena (Francia) din 1311 şi papa Clemente V presionat de regele a hotărît desfiinţarea ordului. [Dr. I. Radu.]

Temple, (pron. Tampl), faimoasă zidire în Paris; la început mânăstire a Templarilor, dela 1798 temniţă de stat, unde a fost închis şi Ludovic XVI. Demolată sub Napoleon III.

Templu, spaţiul ce îl desemna augurul cu bâţul (lituus) spre ceriu şi spre pământ, ca între mar-

ginile acelui spaţiu să observe sburatul pasĕrilor. Fiind că pe locul cuprins în acest spaţiu se ridicau sanctuare ḑeilor, s'a numit T. ori ce edificiu destinat pentru serviciul divin. Creştinii din secolii primi numiau T. numai edificiile destinate pentru cultul păgân, iar cele destinate pentru serviciul dumnezeesc al creştinilor le numiau ecclesia şi basilica (v. ac.). [i—m.]

Tempo, *(ital.)* întrebuinţat în musică atât în sensul de mĕsură (v. ac.) cât şi de gradul de repegiune a execuţiunii unei bucăţi. Gradurile principale sûnt: *largo* (larg), *andante* (mergênd), *moderato* (potrivit), *allegro* (vesel), *presto* (repede). Cu timpul s'au întrodus o mulţime de alţi termini, avênd aproximativ aceleaşi semnificaţiuni ca: *grave, lento, adagio, comodo, vivace,* ş. a., apoi diminutive sau superlative a acestor termini.

Temporal, vremelnic, lumesc. *Bona temporalia,* v. Bunuri bisericesci.

Tenacitate, statornicie, însuşirea fiinţelor şi a lucrurilor de a persista în mod durabil în posiţia şi în puterile avute. Relativ la persoane, T. se numesce şi aderarea cu statornicie la vr'o ideă sau părere exprimată, ori la vr'un propus oarecare.

Tenalgia, (med.) durere în tendoanele musculaturei.

Tenantit, mineral, o varietate de tetraedrit, sulfoarseniură de Cu şi fier, rar, la Redruth în Cornwall, etc.

Tendenţa, nisuinţă în direcţiune determinată, spre o anumită ţintă. *Tendenţios,* ce corespunde sau servesce unor anumite consideraţiuni sau scopuri.

Tender, vagonul ce urmează îndată după locomotivă şi poartă cărbuni, lemne, apă, etc.

Tendo, (anat.) *tendon,* termin pentru capetele fibroase ale musculilor, prin care aceştia se prind de oase; tendoanele sûnt albe şi solipicioase.

Tendovaginita, (med.) inflamaţia învĕlişului tendoanelor.

Tenebrionide, familie de insecte din ord. Coleopterelor, cu genurile: *Blaps* (B. mortisaga); *Pimelia* (P. distincta) şi *Tenebrio* (T. molitor = Morar, v. ac.).

Tenedos, (turc. *Bosgea-Ada),* insulă în Marea Egeică, spre sud dela întrarea în Dardanele; 42 km²., cu 4140 loc.; se produce vin bun.

Teneriffa, (span. *Tenerife),* cea mai mare dintre insulele canare, 2026 km²., cu 109,407 loc. (1887); e insulă vulcanică, muntoasă (Pico de Teyde 3716 m. înalt); capitala Santa Cruz.

Tenesm, sinonim: *Scremete,* sensaţiunea dureroasă particulară, scremetul fără materie, cu cari sûnt legate unele evacuări alvine diareice. El este un semn caracteristic al disenteriei. Analog tenesm există şi la urinare în disurii. El este causat de intoxicaţiunea microbiană ce însoţesce inflamaţiunile la nivelul sfincterelor anale şi vesicale.

Tenia, v. Cestoda.

Tenke, staţiune balneară, v. Tinca.

Tennessee, 1) *T.,* afluent pe stânga al lui Ohio (America nord.), 1600 km. lung. 2) *T. stat* în Uniunea nord-americană, la stânga rîului Mississippi, 108,910 km²., cu 1.767,518 loc. (1890); la est ramuri din munţii Alleghani, udat de rîul T. şi Cumberland, sol roditor, bogat în cărbuni şi metale. Clima moderată; ocupaţia principală a loc. agricultura (tutun, bumbac). Constituţia din 1870. In congres trimite 2 senatori şi 10 representanţi. Capit. Nashville. Mai de mult forma parte din Carolina de nord, dela 1796 stat.

Tennis sau *Lawn Tennis,* (engl., pron. Lan T—), joc englezesc cu mai multe cotce (pile), iubit şi jucat mult în Englitera, încă din secl. XVI, de unde s'a respândit apoi în toate părţile lumii. Se joacă pe un loc netezit bine, în forma oblongului, la mijlocul căruia este întins un rociu de aţă, înalt de 1 m. De o parte şi de alta stau combatanţii, cu rociuri mici în mână, avênd datorinţa de a loví îndĕrépt cotcele aruncate de contrari, pe teritoriul lor. Greşelile unei partide, se socotesc în favorul celeialalte.

Tennyson, *Alfred,* (dela 1884 *Baron T. de Aldworth),* fiu al unui preot, n. 1809 la Somerby, în Lincolnshire, unul din cei mai renumiţi poeţi englezi. Încă student la universitatea din Cambridge publică, împreună cu fratele sĕu Charles, o colecţiune anonimă de poesii »Poems by two brothers« 1826. In 1828 fù premiat cu medalia de aur pentru poema sa »Timbucto«. In 1830 şi 1833 publică alte 2 vol. de poeme, întimpinate de critici cu asprime. Dela 1842, după o nouă publicaţiune, fù recunoscut ca un poet de valoare şi deveni poetul iubit al publicului cult englez In 1850, regina Victoria îi dete titlul de poet laureat; la 1884 luà titlul de lord; e considerat de unii ca cel mai mare poet după Shakespeare. Cu un gust ales, simţeminte nobile şi cugetări profunde, are însă puţină originalitate în concepţiune. Dramele sale, scrise mai târḑiu, sûnt de mai puţină valoare. Operele sale, în parte ilustrate de Gustav Doré, sûnt multe traduse în deosebite limbi. Semnalăm aici o colecţiune de poesii lirice-filosofice, traduse in limba germană de Bohlen, 1874, atingênd cele mai adânci probleme ale vieţii. In limba rom. avem tradusă în versuri de către Haralamb G. Lecca, poema epică ilustrată, Enoch Arden. † 6 Oct. 1892 în Aldworth.

Tenor, în musica veche vocea principală a corului vocal, care avea misiunea de a ţine melodia dată. In musica modernă T. este cea mai acută dintre vocile bărbătesci, avênd de ordinar un timbru clar, dulce, tinĕr oarecum. Extensiunea în general e dela d$_2$ la la$_3$, voci excepţionale suind încă două sau trei grade; timbrul preferat e în registrul de piept; totuşi unele voci, prin studii, parvin a egaliza oarecum registrele şi ajung a se servi de notele registrului de cap începênd chiar de pe la do$_3$. Vocile de T. de operă se deosebesc în: 1) *T. de forţă* sau *eroic,* cu timbru mai puternic şi întrebuinţând aproape exclusiv registrul de piept. 2) *T. liric* sau *uşor,* cu timbrul mai clar, cu vocea în registrul grav lipsită de energie, dar în schimb mai mlădioasă şi atăcând cu uşurinţă registrul acut. Se dă câte odată numirea improprie de *T. grav* unei voci cu extensiunea de T. dar cu timbru de bariton. In coruri vocea de T. e câte odată împărţită în două: T. I şi T. II, aceşti din urmă avênd timbrul de T. dar fără mare extensiune în sus. [T. C.]

Tenorita, mineral, oxid de cupru monoclin, product de sublimaţie pe lavele Vesuviului.

Tenotomia, (med.) tăierea subcutană a unui tendon pentru a delătura o contractură; mai adeseori se taie tendonul lui Achil.

Tensiune, nisuinţa gazurilor de a-şi mări volumul, îndată ce scade presiunea sub care se află.

Tensiune electrică, presiunea pe care electricitatea adunată pe un corp, nisuind să părăsească corpul, o exercitează asupra mediului rĕu conducĕtor de care este incungiurat.

Tentacule, apendice mobile nearticulate ce servesc diferitelor animale ca organe de pipăit mai ales. La Coelenterate T. au forma unor degete de mănuşă şi pe suprafaţa lor presintă nisce organe urzicătoare numite nematoaste. La Melc sûnt 4 T.: douĕ mari şi douĕ mici, numite popular coarnele melcului şi avĕnd un rol tactil.

Tentaculifere, animale Trochozoare cari au împrejurul gurei o coroană de tentacule. Cuprind patru clase şi anume: Sipunculizii, Brachiopozii, Bryozoarii şi Phoronidienii.

Tentamen, *(lat.)* încercare, ispită. »*Tentamen criticum*« încercări critice, de Laurian (v. ac.) scrise la 1840.

Tentaţiune, *(lat.)* încercare, probare, atac, ispită (v. ac.).

Tentativa, (dr. penal). Un fapt penal, o infracţiune, poate fi numai conceput, preparat, încercat sau săvîrşit, îndeplinit. E o T. atunci când există un început de executare. Posibilitatea unei desistări voluntare, e de esenţa T.-ei; prin urmare, dacă te-ai oprit singur, scapi de pedeapsă. T. de crimă se pedepsesce totdeuna; T. de delict, numai în casurile prevĕdute de lege. T. se deosebesce de crima săvîrşită dar neisbutită. T. nu e posibilă decât la infracţiunile cari presupun o intenţie culpabilă (omor, furt, fals, etc.). T. de contravenţiune nu se pedepsesce nici odată. T. cuprinde în sine idea de intenţiune criminală. T. se ped. cu un grad mai jos decât faptul executat. [Scriban.]

Tenthredinide, subfamilie de insecte din ord. Hymenopterelor, fam. Hymphytophage, un fel de vespi puţin mai mari ca muscele obicinuite şi cari se nutresc şi trăiesc pe frunzele arborilor. Ca genuri sûnt: ***Lophyrus*** (L. pini) ce trăiesce pe pini şi apare de douĕ ori pe an în Maiu—Iunie, August—Septembre; ***Nematus*** (N. salicis, pe salcie); ***Athalia*** (A. spinarum, pe răsură); ***Tenthredo*** (T. scalaris-vespie verde pe tufişul de salcie); etc. [I. P. Voiteşti.]

Tenuto, *(ital.)* în musică pus deasupra unei note sau a mai multor, indică a le da întreaga lor valoare, fără a intercala cea mai mică pausă. E înlocuit adese printr'o mică liniuţă orizontală trasă deasupra notei. [T. C.]

Teo —, v. şi *Theo —*.

Teoctist *I, **mitropolitul Moldovei,*** a păstorit pe la 1374, şi a fost pus în scaun, cu blagoslovenia Ohridei, de către »Iuga-Vodă«, care nu e altul decât Coriatovici (1374—75). T. a murit probabil pe la 1388, când impostorul Tagara (v. ac.) hirotoni de mitropolit pe ieromonachul Simeon (Melchisedec, l. c. p. 47).

Teoctist II, mitropolitul Moldovei, era Bulgar de origine şi fusese diacon al faimosului Marc Efeseanul. El este lăudat pentru »pietatea şi ortodoxia lui«. S'a hirotonit sub Alexandru II (1451—55). T. s'a făcut mitropolitul Moldovei în timpul celei mai cumplite reacţiuni în contra unirii dela soborul din Florenţa. Damian, pe semne predecesorul nemijlocit al lui T., aderase în 1440 prin procuraţiune la sinodul antiunionist din Constantinopole. (Le Quien, Oriens christianus, Paris 1740, I. p. 1253), şi acum trebuiau luate mĕsuri pentru stîrpirea unirii şi prevenirea ei în viitor. Despre T. se mai scie, că a luat parte la alegerea lui Stefan cel Mare, şi l-a miruit domn (Urechiă ed. Kogălniceanu, l. c. I. p. 152). La 3 Sept. 1471 T. a sfinţit măn. Putna (ibid. p. 157) şi în anul următor a început reclădirea bisericei surpate de cutremur a mănăst. Neamţul (Musceleanu, Calendar pe 1863, Buc. p. 85). El a murit în 8 Nov. 1577 (Urechiă, l. c. p. 157 şi 165).

Teoctist III, mitropolitul Moldovei, a urmat în scaun după David, † 1 Apr. 1509. In ceaslovul măn. Neamţu se ḑice, că a fost acolo egumen, de aceea va fi greşeală de tipar în Lesviodax (Ist. bis. Buc. 1845, p. 450), care îl aduce din măn. Secu. T. a miruit în 1517 pe Stefan-Vodă cel Tinér (Stefan al 5-lea) la Suceava, şi a murit în 1528, fiind îngropat în măn. Neamţu.

Teodor, v. Theodor.

Teoderescu sau *Theodorescu **G. Dem.***, autor român, n. 1849 în Bucuresci, † 1900, a făcut studii de filologie clasică la Paris, unde a luat şi diploma de licenţiat, apoi a fost numit prof. de limba latină şi română la un liceu din Bucuresci. In politică se alipise de G. Vernescu (v. ac.) şi cu el împreună a fost câteva luni ministru de culte în cabinetul generalului Florescu dela 1891. A scris mai multe cărţi de şcoală şi a publicat o adunare de poesii populare, obiceiuri, colinde şi alte notiţe folcloriste cari nu sûnt lipsite de oarecare valoare. S'a ocupat şi de scrierile lui Anton Pann.

Teodorescu, Florea, medic rom., n. 10 Apr. 1842 în Mavrodin (j. Teleorman), a studiat în Bucuresci şi Turin; pe rând medic la spit. Colţea, Colentina şi Filantropia. Scr. asupra abscesului ficatului, pneumoniei, sifilisului pneumonar şi Cistelor hyd. pulmonare.

Teodori, *Iuliu,* medic rom., n. 7 Aug. 1834 în Bucuresci, Dr. de Berlin, a fost medic militar, înaintând până şi la gradul de insp. gen. al servic. sanitar al armatei. 1898 pensionat. Dela 1869 prof. de patologie şi terapie la fac. de medicină şi dela 1884 medic al casei reg. Scr. despre pelagra.

Teodosie, 1) ***T., fiul lui Neagoe-Vodă,*** minor la moartea tatălui sĕu, (1521), fù înlocuit în domnie de Radu-Vodă Călugărul.

2) ***Teodosie, fiul lui Stoian,*** a lăsat fragmente istorice, cronici, de prin 1700. Contemporan cu cronicarii Constantin Căpitanul, ierodiac. Maiun Clococeanul, Clucerul Dumitrache şi Pârvu Cantacozino. (v. şi Theodosius.)

Teofan *I **şi Teofan** II,* puşi ca mitropoliţi ai Moldovei în sinodicul mitropolitului Iacob I Putneanul, dar nepomeniţi în ceaslovul măn. Neamţu. Nu se arată, când au păstorit, nici ce au făcut (Erbiceanu, Ist. mitr. Mold. Bucur. 1888, p. LV).

Teofan III, mitropolitul Moldovei, amintit în ambele liste amintite, dar fără altă particularitate, decât că era »dela Putna«. (Erbiceanu, l. c. p. LV şi LVI.)

Teofan IV, mitropolitul Moldovei (1565—72 şi 1583—87), era »ucenicul lui Macarie«, episcopul Romanului şi fundătorul măn. Rişca. S'a consacrat de timpuriu episcop, »din tinereţe«, cum ḑice cronica, dar nu i-se cunoasce reşe-

dinţa. Alexandru-Vodă Lăpuşneanul îl numí mitropolit al Moldovei la 22 Sept. 1565 (Urechiă, ed. Kogălniceanu, Buc. 1872, I. p. 221). Preste dînsul vení cumplita persecuţiune a lui Ioan-Vodă cel Cumplit în 1572. Confratele sĕu George al Romanului fù ars de viu sub pretext de sodomie, iar T. scăpà cu fuga în munţi. In locul lui fù înaintat Atanasie al Romanului (Urechiă, ibid. p. 210). La 10 Ian. 1582 T. se iscălesce âncă: »biv (fost) mitropolit« (Iorga, în Doc. priv. la ist. Rom., Buc. 1900, XI, p. L.), de unde se vede, cà atunci âncă nu era reîntronat. De abia în 1583 figurează ca mitropolit pus de Petru-Vodă Şchiopul. La 10 Ian. 1586 mai era în scaun, dar în 1587 murí sau se retrase la măn., fiindcă la 20 Dec. din acest an deja se găsesce ca mitropolit George Movilă (Urechiă, l. c. p. 232, Iorga, l. c. p. LIII).

Teofan V, mitropolitul Moldovei, între 1617 şi 1620, în urma lui Anastasie Crimca şi urmat tot de dînsul. Poate că acest T. să fie ieromonahul din Secul amintit într'un document din Melchisedec, (Cron. Romanului, Buc. 1875, p. 149). El a luat parte la divanul domnesc din 25 Mart. 1617, în care Radu-Vodă Mihnea închină măn. Galata sf. mormènt (Melchisedec, l. c. p. 253 şi Erbiceanu, Ist. mitr. Mold., Buc. 1888 p. LVII, după Codrescu, Uricariul V., Iaşi 1862 p. 215—218).

Teofil, *episcop în Antiochia* şi apologet creştin în secl. II; de origine din Siria. Dela el au remas trei cărţi îndreptate cătră Autolic, în cari expune doctrina creştină despre Dumnedeu şi învierea morţilor. T. a luptat mult contra gnosticilor (v. ac.). I-se mai atribue lui T. comentarii la cei 4 evangelişti. † la 181. [i—m.]

Teofil, mitropolit sau mai bine, episcop de Alba-Iulia (Belgrad), cu numele de mir Toma Seremi din Teiuş (după Popea, Vechia mitropolia, Sabiniu 1870, p. 86), fù hirotonit episcop în Bucuresci la 18 Sept. 1692. Aici jură pe legea ortodoxă, iar întors acasă, jură, ca şi antecesorii sĕi, pe cele 19 puncte faimoase în mâna superintendentului calvinesc (v. Reformată, biserica); pe urmă fù confirmat în scaun de G. Bánffy, guvernatorul Ardealului în 18 Dec. 1692 (George Bariţiu, Părţi alese din ist. Trans., Sibiiu 1889, I, p. 156. Iorga, Sate şi preoţi, Bucur. 1902, p. 172. Nilles, Symbolae, Oeniponte 1885, I, p. 153 uu. diploma). In 1693 T. face visitaţie şi ţine sinoade în deosebite părţi. La 1695 e în legături cu Sibiiul, unde tipăresce în 1696 Ciaslovăţul, în acelaşi timp, când apare în Sâmbăta Mare ântâiul catechism de propaganda catolică (Iorga l. c. p. 173). In adevĕr tocmai în această vreme pornise în bis greco-orientală din Ungaria, mai ales între Ruteni, un curent puternic de unire cu bis. apusului. Impĕratul Leopold I prin diploma din 23 Aug. 1692 (Doc. priv. la ist. Rom., Buc. 1885, V[1] p. 417—9) recunoscuse bisericilor unite aceleaşi drepturi ca şi celor catolice, şi când Austriacii stăpâneau de fapt Transilvania în 1696, se iviră şi aici năsuinţe serioase de a extinde diploma şi asupra acestei ţeri. Iesuitul Lad. Bárányi, în colaborare cu primatele Strigonului, cardinalul Kollonich, şi cu câţiva nobili catolici din Transilvania, căpĕtă într'adevĕr dela Viena promisiuni favorabile (diploma împĕrătească datează însă nu din 1696, după cum dice Şincai în Cron. Rom., Buc. 1886, III, p. 276, ci de abia din 14 Apr. 1698. Cf. Bariţiu, l. c. p. 162—3), şi punêndu-se atunci în înţelegere cu T., îl decise pe acesta la adoptarea unui plan de unire. Uneltirile acestea nu lipsiră de a transpira în public şi zădăriră furiile cele mai cumplite ale calvinilor, cari vedeau că le scapă din mână naţia română cea iobagă şi la numĕr covîrşitoare. T. era cât pe ací să fie detronat, cu atât mai vîrtos, că întrase în conflict şi cu guvernatorul Bánffy din causă bănească (Bariţiu, l. c. p. 165). Pe de altă parte şi în Bucuresci se iví un competitor al scaunului Albei-Iulii. Dar lucrurile luară altă înfăţişare. In Ardeal poruncia cu adevĕrat unul singur, şi acesta era generalul comandant Rabutin de Bussi. El primise ordin dela Viena să apere cu tărie năsuinţele unioniste, şi sub asemenea scut, T. putù convoca sinodul din 1697 (Bariţiu, l. c. p. 165). In şedinţa ântâia T. a vorbit despre soartea Românilor, persecuţia lor din partea calvinilor, unicul mijloc de mântuire prin uniune cu bis. Romei. In şedinţa a doua s'au primit cele 4 puncte definite în soborul ecumenic din Florenţa, adecă purcederea Sf. Duch şi din Fiu, primatul papal, purgatorul şi validitatea consacrării în pâne nedospită. Tot atunci s'au pus şi condiţiunile unirii, adecă egala îndreptăţire a clerului unit cu cel latin, drepturi politice pentru Români, păstrare intactă a ritului. Pe basa acestor conclusiuni s'a şi redactat decretul din 21 Martie 1697 semnat: T. şi tot clerul. Se vede, că o semnare atât de vagă n'a mulţămit pe cardinalul Kollonich; de aceea 12 protopopi, absenţi la sinodul amintit, au făcut un act special în sensul decretului. Pe când iesuitul Bárányi căuta la Viena aprobarea protocolului original al sinodului, T. murí de moarte subită, nu fără bănuială de a fi fost otrăvit (Bariţiu, l. c. p. 171).

Teofor, v. Ignaţiu, Sf.

Teologia, (grec. sciinţa despre Dumnedeu), la Greci T. designa doctrina despre dei şi raportul lor cu lumea; poeţii Homer şi Hesiod, cari au glorificat pe dei în cântecele lor, se numiau teologi (Aristot. Metaph. 1, 3; 12, 6), asemenea şi filosofii, cari se ocupau cu natura deilor (Aristot. Metaph. 12, 8, 26). In filosofie sub T. se înţelege aceea parte a metafisicei, care tractează despre Dumnedeu, anume despre existenţa, natura, atributele lui Dumnedeu şi raportul lui cu lumea; ea se dice şi T. naturală, în oposiţie cu T. supranaturală, care se basează pe revelaţiunea divină; aceasta din urmă se numesce autonomastice Teologie. T., ca sciinţă, difere de cunoascerea vulgară a religiunii, încât nu numai propune adevĕrurile de credinţă şi morală revelate, ci cearcă şi raţiunea, pe care se întemeiază ele; le arată natura şi nexul între sine, le probează, apĕră şi ilustrează, face conclusiuni din ele şi le expune frumseţa şi momentuositatea practică; prin ce se deşteaptă, nutresce, susţine şi întăresce credinţa. Difere T. positivă şi de T. naturală, (care e o parte a filosofiei), încât aceasta se razimă pe principii curat naturale, cunoscute cu ajutorul raţiunii, pe când T. se razimă pe principii cunoscute din revelaţiune cu ajutorul graţiei divine; T. positivă nu are de obiect numai adevĕrurile religiunii naturale, ci mai vîrtos ale celei supranaturale; T. servindu-se de filosofie arată raportul şi armonia între religiunea natu-

rală și cea positivă supranaturală, între rațiune și revelațiune. Cu privire la materia, ce o tractează, T. se poate reduce la trei rami principali: *I T. sistematică*, se distinge în *T. dogmatică*, care se ocupă cu adevĕrurile de credință, și *T. morală* (v. ac.), tractează despre aplicarea adevĕrurilor religioase la modul de viață și la faptele oamenilor. Dogmatica îmbracă formă apologetică, polemică ori irenică, după cum apară adevĕrurile contra atacurilor, combate pe contrari ori le tractează în pace fără considerațiune la aceștia. *II T. istorică* cuprinde: 1) Istoria revelațiunii divine a Test. vechiu și nou, Introducerea în S. Scr., Ermeneutica și Exegesa; 2) Istoria bisericească, cu patrologia și archeologia sacră. *III T. practică* o formează Dreptul canonic public și privat, și T. pastorală cu ramii sĕi Homiletica și Catechetica, Liturgica și Hodegetica. [Dr. Is. Marcu.]

Teologia pastorală este aceea disciplină teologica, care tractează despre principiile și normele referitoare la administrarea oficiului pastoral-bisericesc; ea propune, cum are să-și implinească preotul, ca păstor sufletesc oficiul de învĕțător al poporului, de ministru al sântelor sacramente, de conducător al credincioșilor sĕi spre tot ce servesce la perfecțiunea morală și sfințirea vieței, precum și cum are păstoriul sufletesc să se poarte în viața publică și privată conform posițiunei sale. (Cf. Dr. Is. Marcu, Teologia pastorală, vol. I. Blaș, 1902.)

Teorema, *(grec.)* în limbagiul logic, proposițiuni sau judecăți, cari primindu-și certitudinea dela oarecari axiome, nu numai sûnt capabile, ba chiar au trebuință de a fi demonstrate. T. ocur aproape în toate sciințele. [Pl.]

Teoria, *(grec.)* în fond înseamnă observație, întuițiune, contemplație în spirit a celor ce nu sûnt obiect direct al percepțiunei sensibile. In limbagiul f i l o s o f i c T. se numesce cunoascerea, ințelegerea și explicarea fenomenelor din legile lor universale. In asemĕnare cu praxa, T. se numesce complexul de cunoscințe, pe cari le are cineva fără ca să aibă și intențiunea de a le pune în practică. Sub acest raport poate să fie ceva adevĕrat în T., dar în praxă să nu se poată adeveri. In filosofie mai are T. și ințelesul de a face studii singur numai pentru interesul și valoarea lor intrinsecă, până când praxa are în vedere aplicarea acelora, apoi determinarea și dejudecarea lucrurilor după valoarea ce au. Sub acest raport se face deosebire între filosofia teoretică și practică, sciințe teor. și practice. [Pl.]

Teos, odinioară oraș înfloritor în Ionia, locul natal al lui Anacreon.

Tepache, (pron. Tepace) sau *Pulque,* beutură alcoolică ce se fabrică în Mexico din sucul Agavelor (v. ac.).

Tepal, (botan.) frunzele perigonului (v. ac.).

Țepeluș-Vodă, v. Basaraba-Laiot.

Țepeș, porecla lui Vlad IV (v. ac.), domnul Munteniei.

Tepic, teritoriu în Mexico lângă Pacific, 29,211 km²., cu 148,776 loc. (1895). Capitala T. are 16,226 loc.

Tepidarium, un despărțĕmênt al scaldelor romane, care se încăldia moderat și servia ca întroducere; T. servia și ca loc pentru masagiu (ungere cu oleiuri). (Cf. art. Balneum.)

Teplița, colonie în Basarabia, j. Akkerman, creată la 1827 din coloniști germani din Würtemberg, din Bavarezi, Unguri, câteva familii de Francezi. T. posedă frumoase vii, sistematic lucrate, dar cari au perit acum din causa filoxerei. Poporațiunea de 1700 loc., posedă 7546 deseatine pămênt de arătură. Satul e construit pe malul drept al riului Cogâlnic, la poalele unei coline.

Teplitz, *(T.-Schönau),* oraș în nordul Boemiei, 20,262 loc. (1890); castel cu parc mare; terme alcali-salinice de 32—48° folositoare cu deosebire la boale de încheieturi și paralisii; cam 5800 oaspeți pe an.

T. în Ung., v. Trencin.

Țepoșica, numele popular al plantei Tordylium maximum L. (v. ac.).

Teramo, prov. ital. în Abruzzi, 2765 km²., cu 269,659 loc. (1897). *Orașul T.,* lângă Tordino, are 8634 loc.; episcopie.

Țeraul, v. Bufani.

Terapia, (med.) medicina practică; sciința care determinează regulele pentru tratarea diferitelor boale.

Teratogenesa, (biol.) doctrina care explică formarea monstruosităților (v. ac.).

Teratologie, *(grec.)* învĕțătura mistică despre minuni; învĕțătura despre monstruositățile animalelor și plantelor. (v. și Phytoteratologia).

Terceira. (pron. Ters —.), insulă vulcanică aparținătoare Portugaliei în grupul ins. Azore, 421 km²., 46,000 loc. Vîrfurile mai înalte Caldeira și Santa-Barbara. Capitala Augra de Heroismo.

Terciu, zeama ce remâne când se scurge mămăliga pentru ca să i-se dea grosimea potrivită.

Terebellidae, familie de vermi Chaetopozi (clasa Annelidelor), ord. Polychaeta, cu genul *Terebella* și speciile: *T. nebulosa; T. emmalina; T. conchilega* și *T. figulus.* Sûnt animale marine, corp moale vermicular, inelat, cu parapode desvoltate mai ales la partea anterioară care e și mai groasă, capul se deosebesce ușor căci poartă nisce prelungiri ramificate arborescent. Unele stau tot timpul închise în nisce căsuțe, altele sûnt libere. S'au găsit mai prin toate mările Europei.

Tereben, medicament ce se presintă sub o formă cristalină și se prepară dacă se tratează oleiul de Terebentină cu acidul sulfuric; este inactiv, n'are nici o influență asupra luminei polarisate.

Terebentina, v. Terpentina.

Terebiecea sau *Tereblesci,* com. rur. în Buc., o colonie nemțească din 1787, care s'a despărțit acum de comuna rom., parochie cu biserică filială în Stârcea (Berlinți), moșie mănăstirească în căpit. și j. Siret; ambele comune au împreună 4316 loc. (2483 ort.-or., 789 rom.-cat. și uniți, 901 protest., 143 mos.), cu câte o școală primară; biserică rom.-cat. și protestantă.

Teregova, com. rur. în Bănat, cott. Caraș-Severin, cu 3156 loc. rom., sediul unei preturi și unei judecătorii. T. e încungiurată de locuri istorice. Spre sud dela stațiunea ferată e *Porta orientalis* (v. ac.), spre nord e castrul Gaganis.

Terek, riu în Caucasia nordică, isvoresce în Kasbek, se varsă în lacul Caspic prin 5 brațe; 616 km. lung.

Teren, v. Sol.

Terentius, *Publius*, poet roman, n. 185 a. Chr. în Cartago în Africa, de aici s'a numit *Afer;* ca băiat sclav fù adus la Roma de Terentius Lucanus, care i-a dat libertatea. Ca bărbat cu erudițiune înaltă era în prietenie cu cei mai distinși bărbați din Roma, ceea ce a influențat mult activitatea sa literară. Până ce Plautus a scris pentru popor, T. influențat de poeții greci Menander și Apollodorus, a scris pentru publicul cult. După ce a scris 6 comedii a călětorit în Grecia, unde a murit în 159 a. Chr. Comediile lui T.: Andria (fata din Andros), Hecyra (soacra), Hautontimorumenos (care pe sine se tortureazâ), Eunuchus, Phorinio (parasitul) și Adelphöe. [T. B.]

Teriakiu, *Alexandru*, om politic român, n. pe la 1829 în Moldova, † 1893, a fost $2^1/_2$ luni ministru de externe sub Stef. Golescu în 1867 și vr'o 9 luni ministru de interne în cabinetul Ioan Brătianu până la 10 Apr. 1881.

Terioiu, numesc unii materia neagră sau humusul din pământ.

Țerile arotice, v. Arctice-țerile.

Țerile de jos, v. Olanda.

Teritoriu sau *țeară*, din punctul de vedere politic și internațional este o întindere de pământ locuită și bine determinată, asupra căreia autoritatea competentă a unui oraș, trib, popor sau națiune exercitează drepturi de suveranitate sau de autonomie. Deosebitele provincii sau colonii (universitas agrorum) ale unui stat constituesc un singur T., din punctul de vedere politic și internațional, cu acela al imperiului sau metropolei de care sûnt legate sau depind. Nu se poate concepe stat fără un T. propriu național. Ori ce stat este considerat ca proprietar al pământului sěu național; pe lângă domeniul public și privat el mai are un drept superior asupra țerii sale: dominium eminens. Este în vîrtutea acestui drept de suveranitate că statul poate da ori ce organisare politică, juridică, economică teritoriului sěu, în care nimeni și sub nici un cuvênt nu poate străbate, nici să se așeze sau să se folosească de dînsul fără voia și consimțemêntul adevěratului proprietar și stăpân, care este națiunea. Agenții diplomatici în vîrtutea privilegiului *exteritorialității* (v. ac.), sûnt scutiți, împreună cu tot personalul legațiunei, dela jurisdicțiunea legilor civile și penale ale țerii unde sûnt trimiși. Dreptul de jurisdicțiune și de suveranitate al statului se exercitează nu numai asupra teritorului propriu ḑis, dar și asupra riurilor, lacurilor, a mării teritoriale, conform usanțelor și tractatelor internaționale. In ceea ce privesce zona mării teritoriale, suveranitatea statului se întinde de regulă până la trei miluri (1500 sau 1800 metri), sau după unii până la o batere de tun. [Val. Urșianu.]

Teritoriu papal, mai corect *Stat papal*, v. Domeniul temporal al papilor la art. Papat.

Term —, v. și *Therm —*.

Țerm, v. Mal.

Termin, *(lat.)* timp ce se lasă cuiva spre a îndeplini ceva; scadență (v. ac.); margine, sfîrșit; vorbă; ḑicere.

Termini technici, cuvintele, cari exprima ideile proprii unei arte sau meserii, sau ale unei sciințe. (v. Terminologia.)

Afaceri de termin se numesc afacerile pe credit, la cari sau prețul sau obiectul cumpěrat, sau amêndoauě se predau la o ḑi anumită după încheierea contractului.

Termin peremtoriu, un termin în care trebue validitat un drept, contrar dreptul se pierde.

Terminalia L., (botan.) gen din fam. Combretaceae, trib. Combreteae, cuprinde vr'o 90 specii de arbori sau arbuști totdeuna verḑi, respândiți prin regiunile tropicale ale globului. Dintre numeroasele specii ale acestui gen menționăm *T. Catappa* L., ale cărei semințe sûnt comestibile, *T. Buceras* Wight., a cărei scoarță este întrebuințată ca materie tanantă. [Z. C. P.]

Termini Imerese, oraș cu port în prov. ital. Palermo, pe coasta nordică a Siciliei, 22,733 loc.; e zidit pe locul vechiului oraș *Himera*. Terme de pucioasă (44°).

Terminism, învěțătura lui I. G. Böse († 1700), că Dumneḑeu prin grația sa (gratia revocans) chiamă pe om la pocăință, statornicind un anumit termin peremptoriu pentru fiecare; cel ce nu se întoarce până la terminul pus, devine incapabil de pocăință și de fapte bune. Doctrina lui Böse a fost condamnată de către protestanți.

In limbagiul filosofiei scolastice se numesce T. vederea acelor nominaliști, cari susțineau că noțiunile generice numite »universalia« nu sûnt decât oarecari termini sau semne, fără nici o realitate.

Terminologia, suma terminilor technici proprii unei arte, meserii sau sciințe, sau uneori ai unui singur autor (mai ales în filosofie). T. sciințelor și artelor frumoase, în toate limbile culte este împrumutată, în cea mai mare parte, din limbile clasice vechi, în care s'au cultivat artele și sciințele mai ântâiu; în jurisprudență și medicină din limba latină, în celelalte mai mult din limba elină. Iar T. celorlalte ramuri ale activității omenesci e luată mai mult sau mai puțin, din limbile popoarelor, cari au cultivat mai ântâiu sau mai mult aceste ramuri. Astfel la Români T. agricolă e de origine latină și mare parte de origine slavă, pentru că Românii, retrași în munți în timpul năvălirilor barbare, și dedați păstoritului, cultivau mai puțin pământul, și când se coborîră la șesuri, unde aflară pe Slavi, luară multe vorbe dela ei, precum în altele așa și în agricultură. Tot din amestecul Slavilor contopiți cu Românii se explică și T. noastră geografică și T. vinicolă, pe când T. păstorească e mai întreagă latină. T. religioasă este de asemenea latiná amestecată cu slavonă și greacă.

Terminus la Romani era ḑeul păzitor al hotarelor. Regele Numa i-a instituit serbătoarea *Terminalia*, ținută în 23 Febr., înainte de a începe lucrul de câmp de primăvară, pentru că mai nainte de toate trebuiau controlate pietrile și semnele de hotare.

Termite, insecte sociale din grupa Pseudonevropterelor. Societățile lor așezate în cuiburi se compun din indiviḑi masculi, femeli, neutri. Masculii și femelii au capul puternic și aripi subțiri. Neutrii sûnt fără aripi și pot fi de douě feluri: lucrătoare cu capul rotund și mandihile scurte și soldați cu capul alungit și mandihilele mari. Pentru fiecare cuib există cel puțin o păreche fecundă formată din rege și regină. Regina fecundată se cunoasce prin aceea că are abdomenul destrîns și sub el se găsesce regele. Soldații au rolul de a păzi societatea. *Termes lu-*

cifugus e foarte respândit în Gasconia. *Termes bellicosus* trăiesce în Africa meridională.

Ternate, mică insulă în Molucce, 65 km²., cu 9000 loc.; are un vulcan de 1650 m. înalt. *Orașul T.* e un însemnat centru comercial. *Residenția* olandeză T. cuprinde și partea estică din Celebes și cea vestică din Guinea nouă, avênd 457,383 km²., cu 341,000 loc.

Têrnava mare și mică, (magh. *Nagy- és Kis-Küküllő),* 1) T., două mari rîuri ale Ardealului, cari isvoresc din munții Gurgiului. Ambele se varsă în Murêș. *T. mare* percurge un vad de 190 km., formează granița între cott. T. mare și mică, primesce mai mulți afluenți între cari la Blaj și *T. mică*. Aceasta în cursul sêu de 144 km. udă cott. Murêș-Turda și întră în cott. Têrnavei mici.

2) T. numele a două comitate în Trans.:

a) *Cott. Têrnava mare,* (magh. *Nagy-Küküllő vármegye)* se mărginesce cu cott. T. mică, Odorheiu, Treiscaune, Brașov, Făgăraș, Sibiiu și Alba de jos. Teritoriul e de 3109·72 km²., lungureț și deluros. Rîurile: T. mare, Oltul, în mijloc Hârtibaciul. Se află și ape sărate la Homorod, etc. Clima e stêmpĕrată. Are 145,138 loc. rom., germ. și magh., cari se ocupă cu agricultura, prăsirea vitelor și cultura viței. Industria și comerciul sûnt la un grad redus. In cott. sûnt 9 școale medii, școală de agricultură, institut pedagogic lut., școale industriale și comerciale și școale poporale. Din punct de vedere administrativ cott. e împărțit în 4 cercuri pretoriale, sûnt 2 orașe cu magistrat. Capitala cott. e Sighișoara (v. ac.).

b) *Cott. T. mici,* (magh. *Kis-Küküllő vármegye)* se mărginesce cu cott.. T. mare, Alba de jos, Turda-Arieș și Murêș-Turda. Are un teritoriu de 1645·82 km²., e muntos. Rîurile cele mai mari: Têrnava mică, T. mare și Murêșul. Are lacuri sărate folosite de băi. Clima e stêmpĕrată și sănătoasă. Loc. 109,197 rom., magh. și germ., se ocupă cu agricultura și prăsirea vitelor. Isvoare de traiu ofere cultura vitelor, care întreține un comerciu vioiu. Vinul produs în cott. e un articol însemnat comercial. Cott. e traversat de căi ferate și drumuri bune de comitat și de țeară. Are un gimnasiu, mai multe școale industriale. Din punct de vedere administrativ e împărțit în 4 cercuri pretoriale.

Têrnăveana, dans poporal românesc, jucat de țeranii de pe Têrnave. v. Călușerii.

Terni, (vechiul *Interamna),* oraș în prov. ital. Terugia (Umbria), lângă Nera, 9415 loc.; episcopie. Locul natal al lui Tacit. In apropiere cataractele Velino de 143 m.

Têrnova, com. mare în Ung., cott. Arad. Se amintesce la 1409 ca com. Are 495 case, cu 2596 loc. gr.-or. români. Teritoriul 5033 jug. cat. Se cultivă agronomia, vieritul. Sediul pretorelui; stație de cale ferată, 2 mori cu vapor.

Têrnova, odinioară capitala Bulgariei, lângă rîul Jantra, 12,858 loc. (1893); fabricație de postav. Dieta Bulgariei se ține tot în T.

Ternstroemiaceae Endl., (botan.) familie de plante dicotyledonate-polypetale, cuprindênd arbori sau arbuști, uneori agățatori (scandenți); au vr'o 32 de genuri cu vr'o 260 de specii, rêspândite mai cu samă prin America tropicală și prin Asia orientală. Dintre genurile acestei importante familii menționăm: *Caryocar* L., *Marcgravia* L., *Ternstroemia* L., *Camellia* L. (v. ac.); iar ca secțiune *Thea* L. (v. ac.). [Z. C. P.]

Terorism, *(lat.)* regim de teroare; se numesce astfel mai ales regimul Iacobinilor în Francia, care a durat din Maiu 1793 până în Iulie 1794.

Țerova, com. rur. în Banat, cott. Caraș-Severin, cu 2490 jug. cat., 834 loc. rom.

Terpandros, unul dintre cei mai renumiți musicanți grecesci, n. în Antissa pe insula Lesbos între anii 680—650. S'a distins mai ales în citeră și ca compositor. A trăit mult timp în Sparta.

Terpene, v. Camphene.

Terpentina sau *Terebentina,* balsamul ce se scurge prin incisiunile făcute pe trunchiul arborului Pinus silvestris (v. ac.).

Terpezița, com. rur. în Rom., j. Dolj, se compune din 3 sate cu 1457 loc.

Terpina, cristale ce se depun în oleiul de terebentină amestecat cu apă și expus atmosferei.

Terpsichore, (iubitoare de danț), una din cele 9 muse (v. ac.), și anume: musa danțului și cântecului de cor.

Terracotta, *(ital.)* în general, numirea vaselor arse de lut, roșii-gălbue. De obiceiu, T. se numesc statuetele de lut, nesmălțuite, goale în intern, usitate ca ornamente la edificii, fiind ieftine și multiplicabile. Tot T. se chiamă reliefurile, parcanele, apoi tablele pentru pavage, făcute din lut și arse. Dela aceste a primit numirea, coloarea roșie-gălbue, usitată în pictură. Fabrici mari există în principalele țeri industriale.

Terra Mater, la Romani ḑina pământului; mai în toate e identică cu Tellus Mater. Ea represintă sinul pământului, care primesce semênțele, pentru ca să le redeie oamenilor ca fructe de nutremênt.

Terrazzo, (ital. pron. Terracco), pavaj din pietricele mici, pestrițe, cari dau impresia mosaicului.

Terresina, un surogat de asfalt.

Terța, o divisiune de timp, inferioară secundei, care nu se mai usitează aḑi; 1 sec. = 2 terțe.

Terța, în musică, interval format între două sunete dintre cari cel superior vine ca grad al treilea dela cel inferior. In orgă se dă numele de T. la diferite jocuri dând armonica 5 a tastei apăsate sau T. dublei octave.

Terțet, în special compositiune pentru trei voci, cu sau fără acompaniament instrumental, cea pentru trei instrumente concertante numindu-se de preferință *trio*. [T. C.]

Terția, *(lat.)* a treia parte. T., litere de tipar, v. Caractere tipografice.

Terțiani, ord de bărbați și femei, adnexat ordului monastic al Franciscanilor și Dominicanilor (v. ac.), ai cărui membri fără de a face voturi speciale se obligă a duce o viață cât se poate de creștinească, evitând luxul și petrecerile lumesci sgomotoase și făcênd fapte bune. Pentru aceasta apoi se împărtășesc de beneficiile spirituali ale numitelor orduri.

Terțiară, *grupa,* (geol.) numită și grupa *Kenozoică,* este aceea în timpul căreia lumea vegetală și animală se apropie din ce în ce mai mult de cea actuală; ea se caracterisează prin o succesiune de strate marine, de apă dulce și de apă salmastră, din causa oscilațiunilor mereu repetate ale coajei globului, care forma deja la această epocă continente mai întinse. Rocele din cari se compun stratele grupei terțiare sûnt

foarte variate; ele sûnt: argile plastice, marge calcare, în general grosolane, mai rar compacte, năsipuri, gresii, pietrișuri, conglomerate, gipsuri, sare gemă și lignite. Fauna erei terțiare e caracterisată prin marea desvoltare a mamiferelor. In această eră apar maimuțele, animalele cele mai perfecte după om. Caracterul florei terțiare ne indică o climă destul de caldă; în ea predomnesc dicotiledoanele angiosperme și monocotiledoanele, asupra dicotiledoanelor gimnosperme. Grupa T. se subdivide în *trei sisteme*, cari sûnt, începênd de jos în sus: *Eocenic* (v. ac.), *Miocenic* (v. ac.) și *Pliocenic* (v. ac.).

Terțina, strofa constătătoare din 3 versuri; primul rimează cu al treilea vers, iar al doilea vers rimează cu primul și al treilea vers din strofa următoare, ș. a. Aplicată de Dante în »Comedia divină«, etc. [*]

Tertullianus, Quintus Sept. Florens, unul dintre părinții biser. cat., n. pe la 160 d. Chr. în Cartagena din părinți păgâni. A studiat cu mult succes limbile și dreptul civil roman. In etate de 30 ani s'a încreștinat și a fost sfințit preot. T. prin numeroasele sale scrieri apologetice, polemice și morale a fost unul din cei mai aprigi apĕrători ai creștinismului în contra ereticilor. Către capĕtul vieții a trecut la secta Montaniștilor. † pe la 220 d. Chr. Operele lui le-a publicat Migne în Patrologia latină. [Dr. I. Radu.]

Teruel, prov. span. în Aragonia, 14,818 km²., cu 241,665 loc. (1887). *Capitala T.*, lângă Guadalaviar, are 9423 loc.; episcopie.

Terzerol, *(ital.)* piștol mic.

Tesa, în fond ceea ce este pus sau dat. In urmare T. arată că o propoziţiune este enunciată cu intențiunea și cu reserva de a fi demonstrată și confirmată, T. mai înseamnă și tema (v. ac.) dată pentru a fi desvoltată. T. se numesce și un subiect sciințific pus la discuțiune publică. In poetică și musică T. denotă în oposiție cu arsis (înălțare) depunerea sau lăsarea tonului (silabă netonică). [Pl.]

Tesalia, *(Thessalia)*, regiune productivă la nordul Greciei, încungiurată de munți înalți (Ossa, Pelion, Othrys, Pind, Olimp) și udată la est de Marea Egeică, în interior de rîul Peneios (valea Tempe); odinioară erau aci republici aristocratice (Pharsalos, Larissa, Herakleia, Kranon, Pherä, etc.); actual formează nomarchiile grecesci Trikkala și Larissa. In resboiul din 1897 fù ocupată de Turci, dar cedată iarăș Greciei.

Tesalonic *(Thessalonike*, mai de mult *Thermae)*, oraș macedonean lângă sinul Thermäic, pe timpul Romanilor capitala Macedoniei. Adi *Salonic.*

Țĕsătura, v. Țesut.

Țĕsături animale, grupuri sau asociațiuni de celule (v. ac.), lipite unele de altele prin substanța intercelulară. Se deosebesc 4 Ț. principale: *Ț. epitelială,* care învĕlesce suprafața externă a corpului și se numesce Epidermă (v. ac.) sau căptușesce suprafața internă a corpului și se numesce epiteliu. *Ț. conjonctivă* leagă între ele diferitele părți ale corpului și le desparte unele de altele. Ea formează părețíi arterilor și umple locurile deșerte în corp. *Ț. musculară* formează carnea (v. Muscul) și este constituită din fibre. *Ț. nervoasă* formează nervii, creerul, mĕduva spinării și ganglionii, și este constituită din fibre și celule. [—]

Țĕsături vegetale, reunire de mai multe celule asemenea în forma, composiția, conținutul și funcțiunea lor. Ț. sûnt resultatul divisiunei muncei, travaliului fisiologic, între celule, de unde urmează și o diferențiare în forma lor, diferențiare morfologică. *Ț. normale* resultă din divisiunea unor anume celule preexistente, alcătuind o Ț. embrionară sau *meristem* (v. ac.). Uneori divisiunea celulelor e urmată de îndepărtarea, disociarea lor, ca la Bacteriacee, formarea sporilor, polenului, și Ț. atunci e *disociată* (analogie, sângele animalelor). Se poate ca o Ț. să provină și din adunarea, juxtapunerea, celulelor cari au trăit câtva independente, și atunci e o *Ț. asociată,* ca cenobiile unor alge (Volvox, Hydrodictyon [v. ac.]), plasmodiul Myxomycetelor (v. ac.). Din alte puncte de vedere se mai disting: *Ț. vii,* cu rol chimic, ca absorbațiunea (Ț. absorbantă), asimilațiunea (Ț. asimilatoare), secrețiunea (v. secretor); *Ț. moarte,* cu rol mechanic, pentru protecțiune (v. epiderma, peri, suber), susținere (v. colenchim, sclerenchim), conducere (v. liber, lemn, vase); *Ț. primare,* derivate din meristemul primitiv, și *Ț. secundare,* din meristemul secundar (v. cambiu, periderm); Ț. fundamentală sau parenchym (v. ac.) și Ț. fibroasă, în general, sau prosenchim (v. ac.). Ramura botanicei care studiază Ț. se dice Histologie vegetală (v. ac.). [S. Șt. R.]

Tesaur, *(lat.)* comoară, avuție mare.

Tesaurul statului, casa centrală a statului, unde se adună toate veniturile.

Teschen, ducat în Silesia austriacă, aparținĕtor archiducelui Frideric, 998 km². *Capitala T.*, lângă calea ferată Kassa-Oderberg, 15,220 loc. (1890). Aci s'a încheiat pace între Maria Teresia și Frideric II la 13 Maiu 1779.

Teșcherea, *(turc.)* certificat.

Tescovina, remășiță din strugurii de sub teasc; rachiu de fructe. (v. și Boștina.)

Teslui, rîu în Rom., isvoresce în j. Romanați; valea lui e foarte roditoare și e străbătută de 2 șosele și 2 căi ferate. Preste rîu duc mai multe poduri de fier. La Stoenesci se varsă în Olt.

Tĕșnad, (magh. *Tasnád)*, com. rur. în Trans., cott. Sĕlagiu, are 4906 jug. cat. și 4274 loc. magh. și rom.

Tessin, *(Ticino)*, canton în sudul Elveției, 2918 km²., cu 126,946 loc. (1888) (98·4% Italieni); la nord economie alpină, la sud viti- și pomicultură, industrie de mătasă, împletituri de paie. Constituția din 1830 modificată 1892 și 1894. Capitala Bellinzona.

Tessin, rîu, v. Ticino.

Țest, cuptoraș mic de lut ars, în care se coace pâne, azimă și coca. Se întrebuințează mai cu samă de țeranii din România, cari nu au cuptoare proprii, și consumă puțină pâne.

Țest, canapace (v. ac.).

Testacte, *(engl.)* lege impusă 1673 de parlamentul englez lui Carol II, prin care funcționarii publici erau obligați să joare că nu cred în doctrina catolică despre transsubstanțiațiune. Abrogată 1829.

Testament, actul prin care testatorul dispune, pentru timpul când nu va mai trăi, de tot sau de o parte din bunurile sale. Până când închide ochii, testatorul poate face alt T. și cel mai nou anulează pe cel mai vechiu, dacă așa e voința

testatorului. T. în Rom. nu poate fi decât scris, căci cel cu limbă de moarte, nuncupativ, nu mai e permis. T. poate fi: olograf, adecă scris, datat și subsemnat de testator; autentic, când e adeverit de judecătorul competent; mistic sau secret, când e semnat de testator, pus în plic, sigilat și presentat președintelui tribunalului, care ia act că acela e T. cutărei persoane, încheind, pentru aceasta, un proces-verbal pe plic semnat de judecător. Inalfabeții nu pot face T. olograf și mistic, pentru că nu pot scrie. Minorul care n'are 16 ani, nu poate face T., iar cel de 16 ani poate dispune numai din jumătate din aceea ce ar puté lăsa prin T. dacă ar fi major. T. conjunctiv, adecă acel făcut de două sau mai multe persoane în acelaș act, nu e permis (adecă în acelaș context, nu scris pe aceiaș hârtie, dar sub individualitate distinctă). [Scriban.]

Dreptul ungar (art. de l. XVI: 1876) admite și T. oral, dacă se face în fața a 4 martori cel mult 3 luni înainte de moartea testatorului. La T. scris, se cere presența a 2 martori pentru T. olograf, și a 4 martori pentru alte T. scrise. Cel puțin jumătate a martorilor trebue să scie scrie; ei nu trebue să cunoască cuprinsul T.-lui, fiind suficient ca testatorul să declare în presența lor simultană, că este T. lui și să-l subscrie, resp. la T. olograf să-l declare subscris cu mâna proprie. (Cf. Dr. V. Moldovan, Despre T., în Bibl. pop. a Astrei, Sibiiu.)

Testamentul vechiu și nou, v. Biblia.

Testes, *(lat.)* testiculi.

Testiculi, (anat.) glandele (două) sexuale ale bărbatului, cari prin secrețiune produc sămânța virilă. Fiecare testicul are forma unui ou cevaș turtit, este învăluit în o membrană fibroasă (Tunica albuginea) și se împarte în mai mulți lobuli. T. sûnt glande tubuloase, ce se compun din un număr însămnat de canale. Canalele fiecărui lobul se împreună, formând un canal mai puternic; toate acestea din urmă sûnt învăluite în un strat conjonctiv și formează *epididymisul*. Acesta e situat la marginea posterioară a testiculului și e mai moale decât substanța proprie a T.-lor. Toate canalele epididymisului se împreună în fine și formează un singur canal mai mare, așa numitul *vas deferens*, care trece prin canalul inguinal în abdomen, în dosul beșicei de urinare se împreună cu un canal, ce vine dela beșica sămânței, și se revarsă prin *ductus ejaculatorius* în partea prostatică a uretrei. T. sûnt învăluiți în o membrană seroasă duplă (v. art. Hydrocele) și în o duplicatură a pielii, numită scrotum. T. se inflamează ușor la blenoragie, tuberculoză și sifilis. Terapia în aceste casuri se orientează după morbul original, odichna însă este o condiție de căpetenie.

Testimonium, *(lat.)* mărturie; certificat, dovadă, argument, probă.

Țestoase, v. art. Broasca țestoasă, Carapace și Chelonieni.

Testudo, v. Broasca țestoasă.

Țăsut, acțiunea de a țese. Ț. se face cu ajutorul răsboiului (v. ac.) pe care sûnt întinse și fixate sistematic singuraticele fire de tort, cari, prin ajutorul răsboiului, se străbat curmeziș cu alte fire, resultând țăsătura, pânzătura, stofa. (Cf. și art. Țăsătura.)

Tetanus, în *fisiologie:* o contracțiune musculară în care se unesc mai multe sguduiri musculare sub influența unor excitațiuni repetate. In *patologie* T. este o boală infecțioasă, comună la om cu unele animale, cu solipedele în special; e causată de bacilul descoperit de Nicolaier și Kitasato 1884, care are forma unui ac cu gămălie. El se găsesce în pământ și gunoaie. Boala e caracterisată prin nisce contracțiuni dureroase care de comun începe prin *opistotonos* (contracțiunea cefei) și *trismus* (contr. fălcilor) și se termină aproape întotdeuna cu moarte. Serul lui Behring și Kitasato a dat resultate frumoase, dar numai ca preventiv sigur, ca curativ nu; injecțiunile subcutanate și intravenoase cu soluție de acid fenic au avut oarecare succes. Ca simptomatic se dă chloralul hydrat, morphina și alte stupefiante în dosă mare.

Teterev, afluent pe dreapta Niprului în Rusia, 345 km. lung.

Tethys, în mitol. grec. fata lui Uranos (cerul) și a ḑinei Gäa (pământul); soția lui Oceanos, mama Oceanidelor și a ḑinelor rîurilor.

Tețina, muncel în Bucovina, de 539 m., la 8½ km. dela Cernăuț. Loc de escursiune pentru panorama lui frumoasă și aerul cu miros de pini.

Tetovarea, înfrumsețarea corpului usitată la popoarele sălbatice din America, Africa, Australia și la Negrii din Asia, care consistă din brăzdările pielei în chipuri și forme diferite și colorarea aceleia; se esecută cu vîrfuri agere de lemn și de fier. Podoaba aceasta se combină cu diferite credințe superstițioase. T. diferă după rang și familie, reamintesc însă și de anumite evenimente mari petrecute în trecut. Obiceiul acesta barbar e în apunere.

Tetra bonasia, pasere, v. Alunar.

Tetrabranchiata, grupă de Cephalopode, caracterisată prin presența a 4 branchii în organisația lor. Cuprinde un singur gen care trăiesce astăḑi și anume *Nautilul*. In timpii geologici T. au fost foarte respândiți și mai ales în epoca primară, unde sûnt representați prin genurile Orthoceras, Cyrtoceras, etc.

Tetrachena, (botan.) fruct uscat, asociație de 4 achene (v. ac.), ca la Boraginee, Labiate.

Tetracord, în musică, o serie de 4 sunete mărginite într'un interval de quartă.

Tetractys, în filosofia pitagoreică ḑecimea (decada) compusă din cei dintâiu patru numeri simpli, pre care Pitagoreii o țineau de lucrul cel mai perfect și în urmare sfânt, fiindcă și lumea sau universul are 10 sfere.

Tetradrachmon, piesă de patru drachme, o monetă grec. de argint.

Tetrade, (botan.) reunire de 4 spori, ori 4 grăunți de polen; astfel se și formează ei în interiorul sporangilor ori anterelor, câte 4 în fiecare celulă, apoi devin independenți. La unele Orchidee, Aristolochiacee polenul rămâne în T. și după închiderea anterei. In special la Algele Florideе, în sporange se fac numai câte 4 spori, numiți de ací *tetraspori*.

Tetradymit, mineral, sulfo-telură de bismut; rar, la Schemnitz, Oravița în Ungaria, în America de nord, etc.

Tetradynam, (botan.) v. Androceu.

Tetraedrit, mineral cu constituție complexă, conținênd arsen, antimon, cupru, argint și sulf.

Tetraedru, *(grec.)* corp mărginit de 4 fețe

plane în formă de triunghiuri congruente; piramidă cu trei fețe.

Tetragon, figură cu 4 unghiuri.

Tetragonia L., (botan.) gen de plante tîrîtoare din fam. Ficoideelor, trib. Mesembryeae cu foi alterne groase, florile fără petale, fructul o drupă. Cuprinde vr'o 20 specii preponderant dela Cap, dintre care *T. expansa* Ait. din Seelanda Nouă se folosesce ca salată. [A. Pr.]

Tetragonolobus Scop., (botan.) mic subgen dela *Lotus* (v. ac.), după alții gen propriu, cuprinde 4 specii dintre care *T. purpureus* Much. »dungăteaua« e cultivată ca plantă decorativă rustică.

Tetrahydroparachinanisol, *(Thallina)*, e o pulvere de coloare gălbue, întrebuințată in terapie ca antipiretică și antiseptică. Se prepară dacă se încăldesce cu hidroxid de potasiu Para-nitrophenolul și productul redus prin Staniu.

Tetrajodpyrol, *Iodol*, e o pulvere de coloare cenușie ce se întrebuințează în medicină ca antiseptic; se obține dacă unei soluțiuni alcoolice de Pyrrol se adaugă o soluție alcoolică de Iod.

Tetrakishexaedru, formă de cristal a sistemului teseral, cu 24 fețe plane.

Tetralema, *(grec.)* în limbagiul logic acela dintre silogismii dilematici, în care premisa majora hipotetică disjunctivă conține o quadruplă disjuncțiune. (Cf. dilema, trilema, etc.) [Pl.]

Tetralogia se numia la Elini un întreg de 4 drame, din care de obiceiu 3 tragedii, numite *Trilogie*, și o dramă satirică, unite între ele prin identitatea subiectului, a unei persoane principale, sau cel puțin a formei. Cel mai însemnat autor de T. este Aeschil, (v. ac.), dela care a remas: »Oresteia«, care avea ca subiect legenda lui Oreste și era compusă din trei tragedii: »Agamemnon«, »Choëforii« și »Eumenidele«; »Proteus« drama satirică a acestei T. s'a pierdut. Sophocles âncă representa câte trei tragedii și o dramă satirică, însă fără legătură între ele. Alții urmau exemplul lui Aeschil.

Tetramethylendiamin, id. cu Putrescin (v. ac.).

Tetrametru, v. Dimetru.

Tetrao medius, *găinușă*, pasere din ord. Gallinaceaelor, specie produsă prin împărecherea Cocoșului mare de pădure cu Găinușa mică de pădure. E de o mărime intermediară între acestea, de coloare neagră și se găsesce rar, numai unde se află și celelalte două. [I. P. Voitești.]

Tetrapod, *(grec.)* măsuță cu patru picioare așezată în naia bisericei în apropierea scaunului archieresc, pe care stă icoana chramului sau a proconicului ori Sf. evangelie.

Tetrarch, *(grec.)* in vechime unul din patru stăpânitori ai unei țeri.

Tetravanghel, cele patru evangelii ale legii nouĕ scrise de către apostoli și evangeliști.

Tetrax, gen de pasere din ord. Charadriornithelor. Un fel de dropie mică, ce se găsesce prin Ungaria, Spania, Germania, etc. unde petrece timpul verei, iar iarna emigrează spre sud. Se găsesc foarte rar și ca specii se cunosc *T. campestris* și *Otis tetrax.* [I. P. Voitești.]

Tetronal, un corp organic solid ce se obține din Diethilceton cu ethyl mercaptan; e o pulvere cristalină albă, cu proprietăți hypnotice, solubilă în apă.

Tetschen, oraș în nordul Boemiei pe malul drept al Elbei, preste care duce un frumos pod la Bodenbach; 7299 loc. (1890); castelul contelui Thun cu frumoase colecțiuni; navigație pe Elba.

Tetuan, *(Tetavin)*, oraș în Maroc, aproape de Mediterana, 25,000 loc. La 4 Febr. și 23 Mart. 1860 aci au învins Spaniolii pe Marocani.

Tetzel, *Ioan*, călugăr dominican și teolog germ., n. 1460. † 1519. Papa Leo X spre a termina biserica sf. Petru din Roma, a dat indulgență (v. ac.) acelor credincioși, cari au contribuit în scopul amintit. Predicând T. în archidiecesa de Magdeburg, alergau la el mulțime de credincioși din toate părțile. Aceasta a dat ansă lui Luther (la 31 Oct. 1517) să afișeze pe biserica din Wittenberg cele 95 tese referitoare la indulgențe. T. a susținut mai multe dispute cu contrarii indulgențelor.

Teucrium L., (botan.) mare gen din familia Labiatae, tribul Ajugoideae, cuprinde plante erbacee subfrutescente sau frutescente cu portul variabil. Acest gen are vr'o 100 de specii, respândite prin regiunile temperate și calde ale globului. In părțile noastre cresc mai multe specii dintre care menționăm: *T. Chamaedrys* L. numită popular D u m b e ț, J u g ă r e l, *T. Scordium* L. vulgar I a r b ă u s t u r o a s ă. [Z. C. P.]

Teucros, *(Teucer)*, fiul deului Skamandros și nimfei Idaea; primul rege al Troiei. De aici Troianii au fost numiți și Teucri.

Teulescu, *P.*, scriitor rom., a publicat mai multe traduceri din franțuzește, apoi: Congresul din Paris, protocoalele și tractatul de pace (după Monitorul frances), Bucuresci, 1856 (în colaborație cu G. Baronzi). Archiva română: Documente istorice, 1860. Revoluția și Revoluționarii, 2 vol. 1878, 1882.

Teutoburg, *pădurea*, munți păduroși (până la înălțime de 468 m.) în nordvestul Germaniei, se întind in lungime de 115 km. până la Ems. Pădurea T. e renumită prin lupta dată aci la anul 9 d. Chr., în care Armin (Hermann) cu Germanii sei nimici oastea romană condusă de Varus.

Teutona, măciucă, numită în Spania Teutona, căci fusese adusă în secl. V de Goți. A fost arma națională a pedestrimei germane, armă de aruncat. Mai târziu se țintuia la cap.

Teutonic, *ordin de cavaleri*. La asediul cetații Acca, în a treia cruciată, negustorii germani, originari din Lübeck și Brema, făcură, sub conducerea unuia Siegebrand, un fel de spital din pânzele corăbiilor, spre a îngriji de oamenii bolnavi. Această instituție acceptă forma monastică și se asimilă ordinului Ioaniților, al căror magistru supraveghia și instituția germană. La întoarcere, negustorii predeteră instituția lor numită spitalul st. Maria, lui Frederic de Suabia, care o recomandă fratelui sĕu Henric VI, prin a cărui recomandare papa o aprobă în 6 Febr. 1191. Darurile începură a curge, și prinții germani, care se găsiau în Acca pentru cruciată, instituiră, cu învoirea celorlalte 2 ordine, ordinul de cavaleri al spitalului sfintei Marii în 5 Martie 1198. Ca semn extern aveau manta albă cu cruce neagră. Averile și însemnătatea i-se măriră. Cap era un mare magistru, ajutat de mari demnitari, care îngrijiau de resboiu (cetăți, castele, cai, arme), sau de bolnavi sau de finanțe. Cei mici erau frați cavaleri sau frați preoți și pentru

serviciul în spitale se primiau femei *semisurori*. Spre a încuraja daniile se permitea chiar laicilor, însuraţi sau neînsuraţi, să poarte semnele fără a eşí din starea lor. Papa le acorda privilegii mari mai ales în ţerile ce le-ar lua dela păgâni. In lupta dintre papă şi împĕrat marele magistru Hermann de Salza era pe partea împĕratului, dar şi la Roma era bine vĕdut. In 1211 regele Ungariei Andrei dărui cavalerilor ţeara Burza din Transilvania ca s'o apere contra Cumanilor, dar le-o luà înapoi şi deşí le-o redete în urma stăruinţelor papii, le-o reluà definitiv în 1225. Ducele polon Konrad de Kujavia şi Masovia, adese ori expus la atacurile Pruşilor păgâni, îi chiemà şi le promise nu numai ţeara Kulm ci ori cât pământ vor puté cucerí dela Pruşi. Insă marele magistru instruit prin experienţa cu Ungaria nu primí propunerea până când împĕratul nu-i garantà posesiunea. In Martie 1226 Frederic II dàruí lui Hermann de Salza Kulm şi Prusia, ca feude ale imperiului, dacă le va ocupa. De atunci marele magistru luà demnitatea de prinţ al imperiului.

La început succesele ordinului fură repezi. Pământul Pruşilor fù ocupat jumĕtate şi Pruşii cerură ajutor la Lituani, iar Polonii, geloşi de succesele ordinului, începură a avé teamă de el. Totul fù pierdut afară de 3 puncte, dar lupta fù reîncepută iarăşi. In 53 de ani, ordinul câştigà cu ajutorul cruciaţilor germani pământul dela Vistula inferioară până la Niemen. Colonisaţia fù încurajată, se da celor ce veniau pământ, scutiri. Se intemeiară oraşe, sate. Puterea ordinului crescù şi mai mult când se contopí cu ordinul călugărilor purtători de sabie şi-şi întinse activitatea şi în ţerile ocupate de aceştia Curlanda, Semgallen şi Livonia. Ordinul începù apoi lupta cu Lituania, care prin unirea cu Polonia (1386) şi prin creştinarea lor deveniră inimici cu mult mai puternici. Posesiunile ordinului erau în toată lumea: în Livonia, Prusia, Germania, Austria, Apulia, Sicilia, Spania, România (imperiul de resărit), Armenia, Palestina. Din Palestina se retraseră, când Acca, cel din urmă loc creştin în Palestina, fù pierdută, capitala ordinului se mutà la Veneţia, celelalte posesiuni se pierdură iarăşi afară de cele dintâiu 4.

Marele magistru Siegfried de Feuchtwangen mutà capitala ordinului în Prusia la Marienburg (1309). Ordinul cumpĕrà dela margraful de Brandenburg, care era în ceartă de posesiune cu regii polonezi, ducatul Pomerellen cu localităţile Danzig, Dirschau şi Schwetz, ca regii poloni sa nu le taie comunicaţia cu Germania (1308). După creştinarea Lituanilor, se ridicară plângeri la papă contra năvălirilor ordinului. Marele magistru Ulrich de Yungingen declară resboiu şi în lupta dela Tannenberg (15 Iulie 1410) pierdù viaţa, ordinul era să-şi piardă existenţa. Redus in putere, părăsind scopul de convertire, având armată de mercenari, apăsând pe supuşi cu dări şi momind pe alţii din Germania să vie, vaza lui căzù cu totul. Partea vestică se revoltà şi trecù sub Poloni, care acordau tot felul de privilegii, pentru partea estică marele magistru trebuí să depue jurământul de fidelitate regilor polonezi. Cel din urmă mare magistru Albert de Brandenburg-Ansbach primí cu plăcere ideile lui Luther de a ieşí din ordin, a se însura şi a face Prusia un stat laic. Regele polon din consideraţii politice, şi pentru că Albert îi era nepot de soră, primí, şi în 8 Apr. 1525, Albert fù învestit cu statul Prusia ca o feudă, ducat ereditar. Papa protestà, provocà pe Albert să părăsească posesiunea ordinului, însă fiindcă nimeni nu încercà să execute dorinţele papei, ele remaseră fără efect. Posesiunile din celelalte ţeri ale ordinului s'au pierdut, deşí ordinul se continuă şi aḑi în Olanda şi Austria, unde desvoaltă o activitate vie de caritate creştinească.

Teutonii, popor germanic din Iutlanda şi insulele danese, de unde au plecat împreună cu Cimbrii spre sud. După mai multe lupte, în cari au învins pe Romani, au fost distruşi de Marius la Aquae Sextiae în 102 a. Chr.

Teutsch, *Gheorghe Daniil,* episcop evang. săsesc în Transilvania, n. 1817 în Sighişoara, † în Sibiiu 1893, a studiat la univ. din Viena şi Berlin, teologia şi filosofia. 1842, prof. în Sighişoara. 1863, paroch în Sîngătin. 1867, ales episcop, s'a mutat la Sibiiu. A tipărit documente referitoare la istoria Transilvaniei, şi a bisericei evang. din Transilvania. A promovat interesele şi cultura Saşilor şi a luat parte activă la toate mişcările politice mai însemnate. Membru în casa magnaţilor, cetăţean de onoare al Sibiiului, membru al Academiei din Bavaria, etc. Urmaşii recunoscători i-au ridicat statuă în Sibiiu, (1899), prin colectă publică. Scr. princ. Istoria Saşilor din Trs., (ed. 2, 1874.) Fiul sĕu *Frideric,* n. 1852 în Sighişoara, fost director la semin. evang. în Sibiiu, apoi vicar epp., i-a publicat biografia şi a editat şi el diferite scrieri, mai ales de interes şcolar şi istoric.

Tewfik Paşa, *Mehemed,* chediv de Egipt, n. 1852, instituit după detronarea tatălui seu Ismail Paşa (1879). † 7 Ian. 1892.

Texas, stat al Uniunii nordamericane, lângă golful Mexicului, 688,340 km², cu 2.235,523 loc. (1890). La ţerm şes, în interior colinos spre nordvest muntos; râuri: Rio Grande del Norte, Rio Colorado, Red River, etc. Climă admirabilă. Ocupaţie principală agricultura (bumbac, tutun, zahăr, porumb, grâu); mine de aur, cărbuni, fier. Constituţia din 1869. La congres trimite 2 senatori şi 13 representanţi. Capitala Austin. T. a fost colonisat 1719 de Spanioli, 1835 se declară stat independent, 1845 întră în Uniune.

Texas, *febră de T.,* periculoasă pentru vite, mai ales în Statele Unite. Grasează vara şi toamna. Vitele inficiate pier la 7—8 ḑile. Se arată prin ferbinţeli şi urină sângeroasă. Un fel de T. se ivesce şi în Italia, şi în părţile mlăştinoase ale României.

Text, *(lat.)* ţesătură, legătură, conţinut; cuprinsul din vorbă în vorbă al unui document; contract; în homiletică: citatul biblic, din care purcede predicatorul; în musică, vorbele ce se căntă de pe notele musicale. (Litere T., v. Caractere tipogr.).

Textil, ce privesce ţĕsătoria (v. şi art. Fibre textile). *Industria textilă,* numire colectivă a industriilor cari se ocupă cu confecţionarea articolelor de ţĕsătorie, etc.

Textor, gen de pasere din ord. Coracornithelor, mai mare ca o vrabie, cu penele negre, ciocul scurt gros şi ascuţit; trăiesce prin nordul Africei. Ca specii se cunosc: *T. albirostris, T. alecto,* etc. [I. P. V.]

Textura, *(lat.)* țesătură; legătură.

Tha —, v. și Ta.

Thackeray, *William Makepeace,* umorist și romancier renumit englez, n. 1811 în Calcutta, educat în Anglia, călĕtorĭ prin Francia, Italia, Germania; studià pictura la Roma. Din Paris trimitea diarului »Constitutionel« al părintelui sĕu ingenioase desemnuri și articole umoristice, publicate în 1840 în un volum. Asemenea publicà în »Frazer's Magazine« mulțime de critice și novele, scoase pe urmă în 2 volume sub numele de Michel-Ange Titmarch, cu titlul de »Miscellaneies«, 1855—1858; într'o altă foaie, »Punch«, scoase alte culegeri de studii critice în povestiri umoristice, »Cartea snobilor«, 1856. Dela 1847 publicà sub propriul sĕu nume mai multe romane, între cari »Tîrgul deșertăciunilor«, 3 vol., 1850, interesante oglindiri ale societății și ale întêmplărilor din viața sa.

Thaïs, renumită curtesană (v. Hetere) greacă, de origine ateniană, era de o frumseță extraordinară. La 330 a. Chr. se aflà în tabĕra lui Alexandru Macedonul, care cucerise orașul Persepolis. T. a îndemnat pe A. să pustiască palatul regilor persani, ca să resbune jefuirea Atenei 480 de către Perși. După moartea lui Alexandru T. devine amanta lui Lagus, fiul lui Ptolemeus, din Egipt, și-i nasce acestuia 3 copíi, între cari Irina, soția regelui Eunostos din Cipru.

Thalamiflore, (botan.) în clasificația lui Bentham și Hooker, prima serie de Dycotiledonate dialipetale, caracterisate prin petale și stamine libere, inserate pe receptacul sau thalamus și ovarul super; cuprinde mai multe familii: Ranunculaceele, Berberideele, ș. a.

Thalamus, (botan.) v. Receptacul.

Thalassa sau *Thalatta, (grec.)* marea.

Thalassografia, *(grec.)* acea partea a geografiei, care se ocupă cu scrutarea mării, s. e. mĕsurarea afundimii, a curenților, a temperaturei, etc.

Thalassotherapia, (med.) tratarea morbilor prin mijlocirea climei maritime, prin băi de mare și călĕtorĭi pe mare.

Thales, filosof grec, unul din cei șepte înțelepți ai Greciei, întemeietorul școalei ionice (v. ac.), n. pe la 640 a. Chr. în Milet. După îndelungate călĕtorĭi prin Creta și prin Egipt se stabilí în Milet, unde se ocupà cu filosofia și cu cercetări astronomice și murí pe la 540. Pentru T. principiul primordial, din care derivă toate existențele, este umiditatea, adecă apa, care ca principiu material și pasiv a fost pusă în mișcare de un alt principiu activ, de rațiune. T. a prevestit cea dintâiu eclipsă totală a soarelui dela 28 Maiu 585 a. Chr.; el este inventatorul mai multor figuri și probleme geometrice. [Pl.]

Thalia, (înfloritoarea), 1) T., una din cele 9 muse, mai târdiu musa comediei; se represintă ținênd în mâna stângă o mască comică. 2) T., una din cele trei Grații (Charite).

Thaliu, un metal de coloare grie albăstrue ce se găsesce într'un minereu Crookesit care conțin afară de Thaliu ăncă și Cupru, Argint și Selen. Se compoartă în combinațiuni ca monovalent.

Thallin, sinon. Tetrahidroparachinanisol. (v. ac.)

Thallo, o dină, una dintre Hore (v. ac.).

Thallophyte, în opoziție cu Cormophyte (v. Cormofite) sûnt plantele cari au ca aparat vegetativ un thallus (v. ac.), ca Myxomycetele (v. ac.), Schizophytele (v. ac.), Ciupercile (v. ac.), Algele (v. ac.), Lichenii (v. ac.), parte din Hepatice (v. ac.) și chiar unele Fanerogame (ca *Lemna).*

Thallus (botan.) *thall,* termin creat ântâia oară de Acharius pentru Licheni, extins apoi la alte plante (v. Thallophyte); arată un aparat vegetativ a cărui axă nu e subdivisată în tulpină și frunze. Semănând de multeori cu o frunză, ca și ea fiind turtit, T. lat se mai dice impropriu *frons,* frondă. Dar T. ca constituție e foarte diferit: redus la o celulă, ori la un șir de celule, lame de un singur strat de celule ori de mai multe strate, ș. a. [S Șt. R.]

Thames, *(engl.) Themsa,* v. Tamisa.

Thamnolia Achar., (botan.) gen de Licheni cu thal simplu, mai rar ramificat, alb și moale, cu o specie *T. vermicularis* Achar. (= *Cladonia vermicularis* Swarz) din regiunile reci și de pe vîrfurile înalte ale munților (regiunea alpină, nivală), oarecum caracteristică acestor locuri. [S. Șt. R.]

Thamyris, *(Thamyras),* în mitol. grec. un cântareț din Thracia, fiul lui Philammon cu nimfa Argiope. Incercându-se să întreacă Musele în cântece, aceste i-au răpit glasul și vederea.

Thanatologia, sciința despre moarte.

Thanatos, la Greci *(Mors* la Romani), personificațiunea morții, fratele lui Hypnos (somnul), fiul Nopții.

Thapsakos, (antic) oraș comercial la cursul inferior al Eufratului.

Thapsos, oraș la țermurul nordic al Africei, spre sud-est dela Carthago.Ací a învins Caesar pe pompeiani la 46 a. Chr.

Thasos, insulă turc. în Egeica lângă coasta tracică, sub administrație egipteană, 393 km², cu 12,104 loc.; muntoasă, dar roditoare, se produce oleu și miere; odinioară renumite mine de aur.

Thaumatologie, sciința despre minuni.

Thaumatrop, *(grec.)* disc cu tablouri pictate pe ambele laturi, cari se presintă ochiului în confluență dacă discul rotează în jurul diametrului sĕu.

Thaumaturg, făcător de minuni, atributul mai multor sfinți, s. e. Sf. Grigorie, Sf. Niculae, etc.

The —, v. și *Te —.*

Thea L., (botan.) după unii botaniști secțiune din genul *Camellia* L. (v. ac.); iar după alții gen deosebit cu mai multe specii dintre care menționăm: *T. chinensis* Sims., arbust originar din părțile continentale sau insulare din extremul orient al Asiei și mult cultivat în America. Productul vegetal preparat din frunzele acestui arbust este cunoscut sub numirea de »C e a i u« (v. ac.). [Z. C. P.]

Theaceae, sin. Ternstroemiaceae pro parte (v. ac.).

Theanthrop, *(grec.)* Dumnedeu-omul; numire dată lui Is. Christos, care prin unirea firei dumnedeesci și omenesci, este Dumnedeu adevĕrat și om adevĕrat.

Theatini, sau canonici regulari ai congregațiunei laterane, ord călugăresc înființat la 1524 de către Caietan de Thyene și Ioan Petru Caraffa, mai târdiu Papa Paul IV. Se ocupă mai ales cu îngrijirea bolnavilor și cu misiunile.

Théatre francais, numirea celui mai de samă teatru subvenționat din Paris, cunoscut și sub numele de *Comedia Franceză,* unde se repre-

sintă mai cu samă repertoriul clasic atât frances cât şi străin.

Theba, oraş grec. în Beoţia, fundat, după tradiţie, de Cadmos. In legende renumită prin soartea regelui Oedip, prin expediţia celor şepte contra T.-ei şi prin expediţia epigonilor. T. nisuia să câştige hegemonia în întreagă Beoţia, ale cărei oraşe cerca să le unească în o confederaţiune, pentru aceasta ajunse în ceartă cu Atena, a cărei contrară a fost în resboaiele persice şi în cel peloponnesiac; în luptele cu Sparta sub Epaminondas şi Pelopidas câştigà pe scurt timp (371—362) hegemonia în Grecia, la Chaeronea (338) îşi pierdù independenţa, 335 fù dărîmată de Alexandru cel Mare. 315 a. Chr. se rezidi dar remase fără importanţă. Aḑi *Thivae*, cu 3228 loc., ruinată de cutremure la 1853 şi 1893.

T. oraş în Egipt, v. Thebaida.

Thebaida, *(Theba, Thebais,* propriu *Titpe),* oraş străvechiu în Egiptul superior lângă Nil, în repeţite rânduri capitala imperiului egiptean (2400—2000 şi 1660—1090 a. Chr.), fù dărîmată 84 a. Chr. din causa unei revolte. Intre ruinele ei de dimensiuni uriaşe se află aḑi localităţile Karnak, Luksor şi Medinet Habu.

Thebaina, (chim.) substanţă alcaloidă ce se găsesce în opiu; în efectele sale se asamĕnă cu strychnina (v. ac.).

Theca, v. Calmar.

Theiner, *Augustin*, istoric şi canonist, n. 1804 în Breslau; a studiat la început teologia, apoi filosofia şi jurisprudenţa. Dela 1833 la Roma, profesor la Propaganda. La 1855 prefect la archivul Vaticanului. A editat T. o mulţime de opere de valoare neperitoare. Pe timpul conciliului Vatican (1870) suspiţionat, că abusează de oficiul sĕu, T. fù absolvat dela prefectura archivului. In 1872 a publicat Monumenta spectantia ad unionem Ecclesiae graecae et Romanae (Vindobonae, 1872). † 10 Aug. 1874. [i—m.]

Theiopegae, *(lat.)* isvoare cu apă sulfuroasă.

Theism, în oposiţie cu deismul (v. ac.) sistem teologic-filosofic, care recunoasce existenţa unui Dumneḑeu personal, mai pe sus de lume, ca creator, susţinător şi guvernator al lumii. Religiunile şi sistemele filosofice, cari recunosc un Dḑeu personal distins de lume, în oposiţie cu panteismul (v. ac.), se numesc theistice. T. se ḑice şi monoteism în oposiţie cu politeismul şi Dualismul (v. ac.). [i—m.]

Thelemarken, *(Telemarken)*, regiune în cottul norvegian Bratsberg, cu renumite frumseţi ale naturii (cataractul Rjukan, muntele Gausta 1884 m.).

Themis, în mitol. grec. o titanidă, fata lui Uranos (cerîul) cu Gäa (pămêntul). Un timp a fost stăpâna oracolului din Delphi, pe care mai târḑiu l-a predat lui Apollon. Când Zeus şi-a ales-o de a doua soţiă, T. i-a născut Horele şi Moirele (Parcele). T. e personificaţiunea ordinei legale şi e ḑina dreptăţii (la Romani *Iustitia)*.

Themistocle, celebru comandant şi bărbat de stat atenian, (535—470 a. Chr.). S'a distins prin spiritul sĕu înfocat şi prin genialitatea sa. S'a nisuit, ca din Atena se facă primul oraş al Greciei, a şi ridicat Atena la mare putere. Fù ales de prim archon faţă cu Aristeides, ca atare clădî 200 corăbii şi făcù din Pireus un mare şi bine întărit port. Invinse flotila puternică a lui Xerxes la Salamis (479). Fiind încurcat de către Spartani în procesul lui Pausanias, fù exilat prin ostracism, şi scăpând la Persi aceştia îi cerură se conducă o flotilă în contra patriei sale, el însă a preferit să se sinucidă; unii ḑic, că dorul de patrie l-ar fi omorît. [T. B.]

Themsa, v. Tamisa.

Thénard, *Louis Jacques*, chimist francez, n. 1777 în Louptiére, † 1857 în Paris. Prof. de chimie la univ. din Paris. Scrutător zelos, împreună cu Gay Lussac (v. ac.) a colaborat la stabilirea mai multor legi chimice, a lucrat cu Gay Lussac opul: Recherches phisico-chimiques sur la pile, etc. A mai scris »Traité de chimie élémentaire, théorique et pratique« (4 vol. 1813—16).

Thénardit, mineral, sulfat de sodiu, rombic, formează zăcăminte pe Rio verde în Arizona, apoi la Atacama, etc.

Theo —, v. şi *Teo* —.

Theobroma L., (botan.) gen de plante lemnoase din fam. Sterculiaceae, trib. Buettnerieae, cu foi simple şi flori 5-mere. Cuprinde vr'o 6 specii tropical-americane, dintre cari citām ca mai importantă: *T. Cacao* L. »arborele de C a c a o« (v. ac.).

Theobromina, un alcaloid ce se găsesce în semințele de Theobròma cacao; are aproape aceleaşi proprietăţi therapeutice ca Cafeina, şi se presintă sub forma unei pulberi cristaline albă inodoră, solubilă în apă şi alcool.

Theocraţia, formă de guvernare în care însuşi Dḑeu se consideră de supremul regent şi legislator, iar în locul lui domnesc, aplică şi execută legile preoţii. Acest nume s'a dat domniei preoţilor poporului ovreiesc, înainte de epoca regilor.

Theocrit, renumit poet idilic grec, din secl. III a. Chr., întemeietorul poesiei bucolice, n. în Siracusa; studià în insula Cos, la poetul şi filologul Philetas, conşcolar şi amic al lui Ptolomeu Filadelful, care, ajuns rege, chiamă la curtea sa pe poeţii şi eruditii, foşti colegi de studiu ai sĕi. T. încă trăi câtva timp la Alexandria, apoi se reîntoarse la Siracusa sub Hierone II. Au remas dela el 31 de i d i l e în hexametru, cari sûnt scrise într'un stil elegant, simplu şi natural; înfăţişează icoane adevĕrate din viaţa de toate ḑilele a poporului sicilian şi a păstorilor; unele au subiecte mitologice, 22 epigrame, scurte inscripţiuni pentru anumite scopuri; o poemă mai lungă »Syrinx«, care serbătoresce închinarea fluierului păstoresc lui Pan; şi o poemă panegerică: »Berenice«, în glorioasa amintire a mamei lui Ptolomeu Filadelful. Ediţ. mai nouă: Ahrens, cu scholii, 2 vol. Leipzig, 1855 şi 1859; Meinecke, Bol., 1856; Fritzsche cu comentar germ., a 2-a ed. Leipzig, 1869; Hiller cu comentar latin, a 2-a ed. Leipzig, 1870; Firmin Didot, Text şi traducere latină. Trad. germ. de Möricke şi F. Notter, 1855, şi de Zimmermann, 1856.

Theodat, rege ostrogot luat de Amalasunda ca coregent, după moartea fiului ei Atalaric (534). T. omoară pe Amalasunda în baie (535), căci era despreţuit de ea, şi poartă resboiu cu slăbiciune, când este atacat de Belisar. Ca să scape oferi-se supunere lui Belisar, dar a fost omorît de un Got (536).

Theodelinda, soţia regilor longobarḑi Authari şi Agilulf, fica principelui bavarez Garibald. Unicul sĕu fiu Adelbald din a doua căsătorie la îndemnul religioasei sale mame s'a creştinat. T.

a înființat în Monza o biserică frumoasă, în care s'a păstrat în cursul secolilor coroana de fier, simbolul Italiei unitare.

Theoderich, 1) *T., rege (419—451) al Visigoților,* urmaș al lui Valia, și-a stabilit scaunul la Tolosa și s'a luptat sub Aetius contra lui Attila. † la Catalaunum.

2) *Theoderich cel Mare,* regele Ostrogoților, fiul lui Teodemir, crescut ca ostatic la Constantinopole, rege în 475. Primí voie dela Zenon să cucerească Italia dela Odoacru. In 489 învinge pe Odoacru la Isonzo și la Verona, 490 la Adda, 493 îl constrînge să se predea în Ravena, apoi îl ucide cu propria lui mână. Intinse stăpânirea sa asupra Siciliei, Provencei, asupra țerilor din Alpi, căuta să păstreze pacea între statele germanice, cari îl luau ca arbitru. In lăuntru administrația lui era foarte bună. Lăsă Italicilor legile romane, împodobia orașele, lăsa în mânile Romanilor administrația, pe când Goților le da apărarea țerii și $^1/_3$ din pămênt. Dar certele religioase (Ostrogoții erau Ariani) au turburat ultimele lui ḑile. † 526.

3) *Theoderich I, rege al Francilor,* un fiu al lui Clovis, a domnit între anii 511—534. Theoderic II, fiul lui Childebert, † 613.

Theodicee, în sistemul sciințetor filosofice acea parte a metafisicei, care caută în mod speculativ a ajunge la cunoscința existenței lui Dḑeu, la ființa dḑeirei. Tot T. se numesce și nisuința de a justifica rĕul moral ce se află în lume și de a-l aduce în armonie cu bunătatea lui Dḑeu, încercări făcute de Plato, Augustin, Campanella, ș. a. Terminul T. a fost dat de Leibnitz (v. ac.). [Pl.]

Theodolit, *(arab.)* instrument pentru mĕsurarea unghiurilor verticale și orisontale, întrebuințat mai ales în geodesie. (v. și Tachymetru.)

Theodor, *rege în Abesinia,* ca vătav într'o bandă de haiduci, întră la 1848 în luptă cu stăpânitorii diferitelor districte, din cari a format împĕrăția Abesiniei, a cărei independență a apĕrat-o în multe lupte cu Englezii. A întrodus legi stricte, până la 1868, și a domnit în mod despotic. (v. și Abesinia.)

2) *Theodor, rege în Corsica,* n. 1686, † 1756. A ajuns rege în Corsica, pe atunci încurcată în resboiu cu Genua; 1738 a fost învins și alungat de pe tron.

Theodora, fica unui funcționar de circ, Acacius din Cipru și mai ântâiu actriță, dănțuitoare, heteră, iubita și apoi soția lui Iustinian. In 527 fù încoronată și ea cu Iustinian și declarată coregentă. A exercitat mare putere asupra lui Iustinian și a dat probe de inteligență și curaj, dar și de orgoliu, ambiție și cruḑime. In 532 la rescoala Nica a mântuit pe Iustinian, care-și pierduse curajul și voia să fugă. Avea de prietenă pe soția lui Belisar, Antonina, o femeie stricată, și a favorisat pe Belisar. Prin pietate externă, prin construcții de biserici, prin ortodoxism și danii căuta să-și ispășească pĕcatele. A murit la 548 în vîrstă de 40 ani de o boală grozavă. Procopios »Anecdota« a dat despre ea o imagine exagerată.

Theodoreni, mănăstire în Rom., j. Botoșani, zidită de Simion Movilă la 1587. Se află o inscripție cu literele C. W. 1587 și marca Moldovei.

Theodorian, *Ioan,* n. 1837 în Craiova, unde părintele sĕu servia în armată ca parucik (primlocotenent) încă dela reînființarea armatei permanente de către Kisseleff. După terminarea studiilor universitare întră în administrație, devine prefect al poliției orașului Craiova, apoi director de prefectură și prefect interimar al județului Dolj. La 1869 părăsesce cariera administrativă și la 1871 înființează împreună cu Gheorghe Chițu primul institut tipografic român, unde editează ḑiarul »Oltenia« al cărui director este T. până la încetarea apariționii sale 1876. A mai scris la ḑiarul »Alegĕtorul Independent«. † 1880.

Theodorini, *Elena,* cântăreață de opere, n. 25 Mart. 1860 în Craiova, debută dela 1879 în Cuneo, apoi cântă la Milan, Barcelona, Paris, Madrid, America sudică, în Brescia și alte orașe europene; câte odată a dat representații și în România. Roluri princ.: Evreica, Hughenoții, Faust, Gioconda, etc. T. este o primadonă de reputațiune universală.

Theodosia, *(Feodosia, Kaffa),* oraș cu port în guvernam. rus. Tauria, în sud-estul Crimeei, 27,238 loc. (1897); citadelă; archiepiscop; băi de mare. In secl. XIII centrul comerciului genovez, dela 1475 sub Turci (numit Stambulul nou, cu 100,000 loc.), 1771 cucerit de Ruși.

Theodosiu, 1) *Theodosiu cel Mare,* împĕrat roman, n. 346 d. Chr. dintr'un general spaniol Flavius Theodosius. După moartea lui Valens în lupta dela Adrianopole (378) cu Visigoții, împĕratul Gratianus din apus îl chiema ca împĕrat al resăritului contra năvălitorilor (379). Prin lupte mici și prin tratări isbutí să împace pe Visigoți și-i așeză în Moesia și în Tracia. Când Maximus, după ce resturnă pe Gratianus, voia să restoarne pe Valentinian II, Theodosiu merse (388) contra lui (Siscia), apoi în 394 merse contra lui Arbogastes, care, după omorîrea lui Valentinian II pusese împĕrat pe Eugeniu. Arbogastes fù învins la Aquileia și murí, iar T. remase singur împĕrat, cel din urmă împĕrat al apusului și resăritului. In lăuntru a persecutat cu cruḑime pe Ariani și pe închinătorii vechilor religii. 381 în conciliul din Constantinopole a declarat numai simbolul nicean ca valabil, 392 interḑise cultul vechilor ḑeități. † 395 în Milan.

2) *Theodosiu,* fiul lui Arcadius și nepotul lui Th. I, n. 401, urmă tatălui sĕu 408, mai ântâiu sub epitropie apoi fără nici o grije de afacerile statului, pe care le conducea sora sa Pulcheria. El se ocupa cu vînătoarea și cu caligrafia. In afară plătia tribut lui Attila, în lăuntru se ocupa cu discuțiunile religioase (Nestoriu, Ciril, Eutyches). A strîns *Codex Theodosianus.* † 450.

Theognosia, *(grec.)* cunoscința despre ḑei.

Theogonia, *(grec.)* doctrina despre originea ḑeilor păgâni.

Theophanes, *Confessor,* istoric bizantin, n. 758 în Constantinopole, unde fù abate într'un claustru. Aparținênd partidei iconoclastilor, fù exilat de împĕratul Leo III în insula Samotrake; † 817. A scris istoria ce poartă titlul: »Chronographia«.

Theophania, împĕrătească în Bizanț, n. 943, fica unui birtaș. 975, nevasta împĕratului Romanos II, pe care l-a instigat să otrăvească pe tatăl sĕu, Const. VII Porphyrogenitul. Pe urmă și-a otrăvit și bărbatul. A fost regentă câteva luni, apoi s'a cununat cu Nicheforos Phocas, pe care iarăși l-a ucis pentru amantul ei, Tzimisches,

care ajunse pe tron, cu numele Ioan I, şi exilà pe periculoasa femeie. Fica ei, *Theophania*, orfana împèratului Romanos II, s'a maritat după Otto II, împěratul german.

Theophania, la Grecii vechi apariţiunea sau arĕtarea unei ḑeităţi. La creştini se numesce: *Epiphania.*

Theophrastes, filosof grec, n. pe la 372 a. Chr. în Eresos pe insula Lesbos. A ascultat mai ântâiu, pe Plato apoi pe Aristoteles, care apoi l-a lăsat ca următor şi conducĕtor al şcoalei sale peripatetice, în fruntea căreia a stat 35 ani până la moartea sa în 287 a. Chr. Filosof de renume foarte mare, a compus un însemnat numĕr de scrieri de conţinut fisic, metafisic, dialectic şi moral. Cea mai cunoscută însă din câte au remas este scrierea asupra caracterelor morale. Scrierile remase au fost publicate laolaltă de cătră Schneider la Leipzig 1818—21 în 5 tom. [Pl.]

Theopneustia, *(grec.)* inspiraţiune dumneḑeească.

Theopompos, istogriograf greo, n. la 380 a. Chr. pe insula Chios, discipulul lui Isocrates. S'a distins ca orator şi istoriograf. A pribegit prin Egipt, unde şi-a sfîrşit viaţa. A scris: »Hellenica« în 12 cărţi, o continuare a istoriei lui Thucydides; »Phillippica« în 58 cărţi, în care expune istoria statelor grecesci din timpul domniei lui Filip II din Macedonia.

Theosofia, *(grec.)* cunoscinţa intuitivă de Dḑeu şi a lucrurilor divine. Se numesce apoi T. şi doctrina unor filosofi mistici, cari pretind a fi cu Dḑeu în directă şi intuitivă comunicaţie, primind astfel dela dînsul lumina unor cunoscinţe speciale. Atari theosofi au fost Weigel, Iac. Böhme, Schwendenborg, Baader, ş. a. [Pl.]

Theralit, rocă eruptivă formată în special de plagioclas, nefelin şi augit.

Therapeuţi, (doftori, vindecători), secta jidovească aproape identică cu cea a Essenilor. T. petreceau în deşerturi în post, rugăciune şi contemplaţiuni continue.

Theriak, *(grec.)* antidot de consistenţa lictarului; a fost compus mai ântâiu de Andromachus din Creta, medicul împĕratului Nero, din vr'o 70 medicamente. T.-ul şi-a păstrat renumele până în secl. XIX.

Theriak, rădăcina, v. Valeriana.

Thermă, oraş în Macedonia, mai târḑiu *Thessalonike,* acum *Salonic.* v. Tesalonic.

Therme, isvoare cu apă caldă. Ele se numesc *T. indiferente,* când conţin numai cuantităţi mici de substanţe solide în soluţie; când acestea se află în cuantităţi considerabile, T.-le se numesc, după substanta ce prevalează, *T. sulfuroase, T. saline,* etc. Factorul principal al T.-lor este căldura şi îndeosebi influenţa ce căldura desvoaltă asupra nervilor pielii. Căldura T.-lor variază între 75 şi 22° C. Ele sûnt potrivite pentru tratarea reumatismelor cronice, exsudate învechite, paralisii, ulcere şi eczeme.

Thermia, (vechia *Kythnos),* una din insulele Ciclade în Marea Egeică, 85 km²., cu 2781 loc. (1889). Capitala Kythnos, cu 1487 loc.; episcopie; port.

Thermica, partea aceea a fisicei, care se ocupă cu căldura şi legile ei.

Thermobarometru, v. Barothermometru.

Thermochimia, partea chimiei care se ocupă cu toate fenomenele calorice ce însoţesc reacţiunile chimice.

Thermodynamica, teoria mechanică a căldurei.

Thermoelectricitate, electricitate produsă prin căldură (v. Pyroelectricitate.)

Thermograph, *(grec.)* aparat pentru mĕsurarea temperaturei şi înregistrarea ei.

Thermographia, (med.) representarea grafică a temperaturei celor ce sufer de morbi febrili.

Thermohypsometru, *(grec.)* aparat pentru indicarea înălţimei unui munte din temperatura de ferbere a apei. (v. şi Barothermometru.)

Thermolysa, v. Dissociaţiune.

Thermometria, *(grec.)* folosirea thermometrului la mĕsurarea temperaturei, mai ales la boale cu ferbinţeli.

Thermometru, aparat pentru a mésura temperatura unui corp; e basat în genere pe dilataţiunea corpurilor. T.-le sûnt de mai multe feluri, după natura substanţei dilatatoare: T. cu solide (al lui Breguet, Pyrometrul cu cadran al lui Brogniart, Pyrometrul cu argilă al lui Wedgwood), cu lichide (T. cu mercuriu, alcool sau acid sulfuric, etc.) şi cu gaze (aer, Hydrogen). Cele mai usitate sûnt cele cu mercuriu, căci mercuriul se poate avé cât de curat şi se bucură de un coeficient de dilataţiune destul de mare pentru a fi sensibil variaţiunilor de temperatură obicinuite. Aceste T. constau dintr'un tub fin, capilar cu un reservor de mercuriu. Tubul e gradat luând ca puncte fixe temperatura de îngheţare a apei (sau de topire a gheţei) (la Celsius şi Réaumur notat 0°, la Fahrenheit +32°) şi temperatura de ferbere a apei (la Celsius 100°, Réaumur 80°, iar la Fahrenheit 312°); distanţa între cele două puncte se divisează într'un numĕr de grade conform scărei admise. Cele mai precise T. sûnt cele cu gaz, căci pe lângă că coeficientul de dilataţie al gazelor e unul şi acelaş, mult mai mare ca la lichide, dar e şi aproape constant la ori ce temperatură; aceste T., deşí mai greu manuabile, sûnt cele ce se usează (al lui Jolly) pentru determinarea temperaturilor externe. Ele constau dintr'un reservor mare plin cu gaz (Hydrogen) ce comunică cu un manometru cu mercuriu. O ecuaţiune simplă ne dă temperatura după variaţiunea ce o arată manometrul când se încălḑesce gazul.

T. maxim sau minim, sûnt T. cu mercuriu sau cu alcool, sau chiar metalice, cari arată prin întreruperea mercuriului sau un indice mişcător, temperatura maximă sau minimă în decursul unui timp oarecare. Sûnt T. ce arată pe acelaş aparat şi temperatura maximă şi pe cea minimă (T. Six şi Belini). *T. înregistrător* e un termometru basat tot pe dilataţiunea metalelor, dar partea ce se dilată mişcă o pârghie ce are o peniţă anumită cu cerneală şi care se ridică sau se scoboară, ca şi temperatura, trăgĕnd pe o hârtie, cilindric mobilă, o linie continuă cu maxime şi minime după cum a variat temperatura. Hârtia e mişcată printr'un mecanism de ceasornicărie, fiind însemnate pe ea prin verticale ḑilele sau orele pe o septĕmâna sau o ḑi, aşa că se pot sci mai precis în relaţiune cu timpul variaţiunile temperaturei. [G. M. M.]

Thermomultiplicator, *(grec.)* columna thermoelectrică (s. e. a lui Melloni sau Nobili), împreunată cu galvanometru simţitor.

Thermophonia sau *radiophonia, (grec.)* pro-

cedura de a prôduce sunet cu ajutorul razelor de lumină intermitentă.

Thermophonul lui Traveylan, aparat fisical pentru producerea unui sunet regulat.

Thermopyle, (*»Poarta termelor«*), pas în Grecia, format de munții Oeta și sinul Malic; prin el se trece din Tesalia la Hellas; renumit prin moartea eroică a lui Leonidas cu cei 300 Spartani ai sĕi și cu 700 Thespiani la 400 a. Chr. La 191 au învins ací Romanii pe Antioch din Siria.

Thermoregulator, *(grec.)* aparat cu ajutorul căruia facem ca temperatura cutărui spațiu să nu se schimbe un anumit timp. Lucrul acesta se poate ajunge, dacă spațiului îi dăm mai multă căldură, dar aplicăm un aparat care să departă căldura întrecătoare, ori apoi că punem aparatul să nu lase spațiului decât căldura de lipsă.

Thermoscop, ori ce aparat, care indică schimbarea temperaturei unui corp.

Thermostat, *(grec.)* aparat pentru regularea automatică a temperaturei cu ocasiunea încăldirei unui corp, s. e. când mercuriul thermometrului a ajuns la temperatura respectivá, se închide un curent electric și dă signal, ori apoi regulează ieșirea gazului, dacă corpul îl încăldim cu gaz.

Theromorphia, termin pentru ori ce formațiune monstruoasă la om, ce are asemĕnare cu vr'un animal.

Theropode, fosili Dinosauri Carnivori, mergênd numai pe picioarele dindĕrĕpt și avênd o coadă foarte desvoltată. Unii ajungeau până la lungimea de 7 metri.

Thersites, cel mai urît și mai de potcă bărbat în tabăra Grecilor din fața Troiei, care fù grav amenințat de Odyseu pentru că a calumniat pe comandantul Agamemnon. Tradiția ne spune, că ar fi fost ucis de Achile, pentru că a atăcat pe Penthesileia.

Theseus, unul dintre cei mai principali heroes (v. ac.) în mitologia grecă, eroul național al Atticei. Părinții lui: Aigeus (după alții: Poseidon) și Aithra, fica regelui Pittheus. A crescut la moșul sĕu, dar crescênd mare, a plecat la tatăl sĕu. Pe drum a făcut mai multe bravuri, a ucis câțiva hoți renumiți. Reîntors la Atena, a ucis taurul marathonic și apoi Minotaurul (v. ac.) prin ajutorul Ariadnei. A bătut armata Amasoanelor (v. ac.) și a luat de nevastă pe regina lor, Antiopa. A luat parte la expediția Argonauților (v. ac.), apoi s'a coborît și în infern să fure pe Persephona, nevasta lui Hades (v. ac.). Din pedeapsă, deii l-au reținut acolo, până ce n'a venit Heracles, de l-a mântuit. Personajul lui e întru multe asemĕnător cu al lui Heracles (v. ac.) și ca motiv în arta grecă e de mare însemnătate. [V. E. M.]

Thesis, în versificațiunea antică silabele netonice ale versului. (v. Arsis.)

Thesium L., (botan.) gen din familia Santalaceae, tribul Thesieae, cuprinde plante erbacee adesea frutescente la basă, uneori parasite. Are vr'o 100 specii, respândite prin regiunile temperate și tropicale ale globului. In părțile noastre cresc mai multe specii, dintre cari menționăm: *T. alpinum* L., *T. ramosum* Hayne, etc. [Z. C. P.]

Thesmophoria, la Grecii vechi o serbătoare misterioasă, care se serba la începutul lui Novembre întru venerarea dinei Demeter (Ceres la Romani), fundatoarea agriculturei.

Thespiae, oraș vechiu în Beoția, spre vest dela Theba. Din locuitorii acestui oraș au cădut 700 soldați la Termopile. Xerxes a pustiit orașul; la 372 a. Chr. a fost de nou pustiit de Thebani. Locul nascerii lui Praxiteles (v. ac.), înfloritor chiar și pe timpul Romanilor.

Thespis, atenian, n. pe la anul 540 a. Chr., contemporan cu Solon și Pisistrat, se crede a fi inventatorul tragediei, întroducênd un monolog în corul serbătorilor lui Dyonisos (Bacchus), spus de un actor, care representa mai multe persoane. Încă din timpul lui Platone nu mai existau monologurile lui. Se crede că nici n'au fost scrise. (v. Aeschylos și Tragedia.)

Thessalia, v. Tesalia.

Thessalonike, v. Tesalonic.

Thetis, în mitol. grec. fata lui Nereos cu Doris, și în contra voinței sale soția lui Peleos; mama lui Achilles. (v. și art. Calmar.)

Thĕurgia, *(grec.)* pretinsa artă magică, de a se puté pune în legătură cu deii și cu spiritele, spre a le cere descoperiri sau ajutoare.

Theuriet, *André*, scriitor franc., n. 1833 în Marly-le-Roi. Publică primele poesii în »Revue de Paris« și în »Revue des deux Mondes«. A scris pentru teatru »Jean-Marie«, dramă în versuri într'un act, care a remas în repertoriu. Dela el mai avem »le Bleu et le Noir«, poema vieții reale, încoronată de acad. 1873. Apoi romanele: »M-lle Guignon«, »Le Mariage de Gérard«, »La fortune d'Angèle«. A colaborat la »Correspondant« și la »Musée universel«. T. ocupă un loc distins printre scriitorii epocei actuale.

Thevetia L., (botan.) gen din fam. Apocynaceelor. *T. nereifolia*, arbore în America de sud și India vestică. Simburele conține un glycosid foarte veninos *(Thevetin)*, care se folosesce ca leac contra mușcăturii de șerpi.

Thiaki, numirea turc. a ins. Ithaka (v. ac.).

Thibaut, (pron. tibo), *Anton Fred. Iustus*, celebru profesor al dreptului roman, representant al metodului filosofic, n. 4 Ian. 1772 în Hammeln; 1799 prof. în Kiel, 1802 în Iena, 1806 în Heidelberg. † 28 Martie 1840. Scr. princ.: Sistemul Pandectelor, 1803, ed. 9, 1846.

Thierry, *Augustin*, istoric franc., n. 1795 în Blois, 1830 membru al Academiei, † 1856. Fratele sĕu *Amédé T.*, n. 1797, 1860 senator, † 1873, de asemenea istoriograf. Fiul acestuia *Gilbert T.*, n. 1843, scriitor franc., a scris mai multe romane ist. (Le capitain Sans-Façon, 1882) și ocultiste (Le masque, scr. princ., 1894).

Thiers, *Louis A.*, om de stat și istoric franc., n. 15 Apr. 1797 în Marsilia, († 3 Sept. 1877). Făcù bune studii în orașul natal. Urmà cursurile de drept la Aix și fù primit advocat la 1819. La această epocă se împreteni cu Mignet, legătură ce durà până la sfîrșit. Câștigà primul premiu cu »Elogiul lui Vauvenargues«, pusă la concurs de acad. dela Aix. Veni la Paris, unde în curând câștigà o posițiune distinsă prin munca sa încăpățînată, vorbirea spirituală și meritul sĕu real. T. fù acusat de a nu avé în istorie ca și în politică alt cult decât succesul. Intreprinse »Istoria revoluției« întâi în colaborație cu Félix Bodin. Pentru combaterea cabinetului Polignac fundà cu Armand Carrel și cu Mignet diarul »Le National« (1830). Fù promovatorul revoluției în favoarea ducelui de Orléans. Ca recompensă

pentru serviciile sale fù numit consilier de stat. In 1832 fù chiemat la ministerial de interne în cabinetul presidat de mareșalul Soult. După ce a votat alegerea lui Bonaparte la presidenție, el se asocià la toate mèsurile de reacțiune, cari preparau imperiul pe care îl detestă. Astfel de contradicții se găsesc multe in cariera sa. Exilat din Francia, el rovine în 1852 și se consacră scrierii »Hist. du Consulat et de l'Empire«. In 13 Februarie 1871 adunarea națională primind demisia guvernului »Apĕrării naționale«, T. fù ales șef al puterii executive. Afară de numeroase articole în ḑiare și opera sus numită, T. a mai scris: »Law et son système de finances«, »La Monarchie de 1830«, »Du droit du propriété«, etc.

Thiol, *(Mercaptani),* alcooli sulfurați. *Ethanthiol* (Ethan-Mercaptan) se prepară dacă se tratează chlorurul de etyl cu sulfhidratul acid de potasiu.

Thionin, o substanță organică ce se formează prin oxidația Para-Phenylendiamină în presența hydrogenului sulfurat. Este materia prima din care se prepară albastrul de metyl.

Thiooxydiphenylamina, *(Sulfaminol),* o substanță organică ce se presintă sub forma unei pulvere galbene insolubile în apă, întrebuințată în medicină ca antiseptică.

Thiophen, o hydrocarbură ciclică sulfurată care se obține prin distilația gudronului de huilă. E un lichid insolubil in apă cu mirosul benzinului.

Thiosapol, săpunuri în a căror composiție intră sulful.

Thiosulfate, sărurile acidului Thiosulfuric (Dithionic); se formează dacă se fierbe o soluție a unui sulfit oarecare cu sulfu.

Thisted, comitat danez la nord-vestul Jütlandei, 1693 km²., cu 69,407 loc. (1890). Capitala T. 5421 loc.

Thlaspi L., (botan.) gen de plante din fam. Cruciferelor, trib. Thlaspideae cu cotyledoanele acumbente, florile albe rosee sau palid-purpurii, silicula emarginată lateral compresă, cu valvele carinate sau alate. Cuprinde până la 30 specii preponderant temperat-boreale, dintre cari citàm *T. arvense* L., »buruiana viermelui« o plantă ruderală indigenă. [A. Pr.]

Thocomer, tatăl lui Basarab, domnul Țerii-Românesci, care a avut resboiu cu Carol Robert, regele Ungariei, la 1330. Despre T., menționat ca tată al lui Basarab într'un document al lui Carol Robert din 1332, se află numai această singură menţiune. Tradiția dela Câmpulung, unde se află mormĕntul lui Alexandru, fiul lui Basarab, cu inscripția ce-l numesce »Io. Nicola Alexandru Voevod, fiul lui marelui Basarab Voevod«, a identificat pe tatăl lui Basarab (al cărui nume nu mai era cunoscut) cu Negru-Vodă, legendarul fundator al statului, căruia se atribuia descălecatul orașului Câmpulung și fundațiunea bisericei de acolo. Această tradiție, constatată într'un chrisov al lui Gavril Moghilă din 1618 pentru mănăstirea dela Câmpulung, era cunoscută și Ragusanului Luccari (1605), care numesce pe Negru-Voevod ca tată al domnului Țerii-Românesci dela 1330 (= Basarab). După toată probabilitatea, T. a fost domn, transmițĕnd fiului sĕu Basarab dreptul de succesiune la tron, reservat numai fiilor de domni. El pare să fie »domnul Valachiei«, menționat de cronicarul stirian Ottokar (1310) ca aliat al voevodului Transilvan Ladislau Apor contra lui Otto de Bavaria, ales rege al Ungariei, care, fiind prins de Ladislau, a fost trimis în închisoare la »domnul Valachiei preste munți« (1307). Domnia lui ar coincide deci aproximativ cu cea atribuită de cronicele Țerii-Românesci descălecătorului Negru-Vodă, pusă la 1290—1314. (D. Onciul, Originile Principatelor Române, Bucur. 1899; Titlul lui Mircea cel Bĕtrân, în Convorbiri Literare 1903.) [D. On.]

Tholos, (archit.) la Grecii vechi o construcțiune rotundă cu cupolă; în Athena localitățile ofic. Prytanilor.

Thomas, v. Toma.

Thomson, (pron. toms'n), *James,* poet engl., n. 11 Sept. 1700 în Ednam (Scoția), † 27 Aug. 1748. Scriere princ. poema Anotimpurilor (The seasons), 1726, și tragedii în stil francez. Autorul imnului poporal »Rule Britannia«.

Thonet, *Michail,* mare industriaș, n. 1796 în Boppard, fabricant de mobile în Viena, † 1871. A inventat un procedeu pentru încovoiarea lemnului cu ajutorul aburului.

Thor, în mitol. nord-germană un ḑeu, identic cu Donar și Thunar, ḑeul tunetelor.

Thoracocenthesis, (med.) delăturarea prin operațiune a exudatelor lichide din cavitatea toracică.

Thoracometru, (med.) aparat pentru mĕsurarea dimensiunilor toracelui.

Thoracostraca, ordin de crustacei cu ochii pedunculați, cuprinde Cumacede, Stomatopodele, Schizopodele și Decapodele.

Thorax, *(lat.) torace,* atâta cât piept (v. ac.).

Thorgilsson, *(Ari Th.),* părintele literaturei islandeze, n. 1067, † 1148; a fost primul care a scris note istorice în limba islandeză. S'a păstrat scrierea sa »Islendingabók«, (numită Libellus Islandorum), care cuprinde istoria Islandei dela 870—1120. (Edit. W. Golther. Halle, 1892.)

Thorit, mineral, silicat de Thoriu, foarte rar.

Thoriu, corp simplu, se găsesce în Thorit, Monazit, Aschynit, Samarskit; oxidul sĕu, se prepară din Monazit (v. ac.) și se întrebuințează pentru fabricațiunea pânzelor dela lămpile Auer.

Thorn, oraș și fortăreață în Prusia, lângă Vistula, cu 27,000 loc. Statua lui Copernicus, care s'a născut aici. 1411 și 1466 s'a încheiat aici pace între Ord. teutonic și Poloni. Mare comerciu cu lemne și bucate, Punct însemnat de navigațiune fluvială.

Thorwaldsen, *Albert,* renumit sculptor danez, n. 1770 (pe mare). Elev al acad. de arte din Copenhaga, dela 1796—1838 în Roma, † 1844 în Copenhaga. A creat multe opere ideale în spiritul artei clasice grecesci, mai ales din domeniul mitologiei antice, adunate în originale și copii în *Museul Th.* din Copenhaga. Biogr. de Thiele.

Thoth, *(Tehut),* un ḑeu egiptean, ḑeu al lunei, Inventatorul scrisoarei. Se aseamĕnă cu Hermes Trismegisos al Grecilor.

Thouvenel, (pron. Tuvnel), *Eduard Antoine,* om de stat franc., n. 1818 la Verdun, † 1866 în Paris. A călătorit in Orient, și a scris cartea prietinoasă României »La Hongrie et la Valachie« (Paris 1840). A fost întâiu secretar la consulat în Bruxella apoi consul la Athena, pe urmă, 1855

ambasador la Constantinopole, unde a susţinut o luptă diplomatică foarte energică în favorul unirei principatelor române. 1859 senator, 1860 ministru de externe la Paris.

Thraci, popor din familia arică, ramura europeană, care în anticitate ocupà partea nord-estică a Peninsulei balcanice, hotărîndu-se spre apus cu Illyrii şi cu Macedonii. Ei erau divisaţi în mai multe neamuri, din cari cele mai însemnate erau *Satrii, Bessii* şi *Odrysii* la miază-ḑi de muntele Hemului, *Triballii, Mysii* şi *Geţii* la miază-noapte. Un neam thracic erau şi *Dacii* din nordul Dunării, pe cari cei vechi îi arată ca fiind »omogloţi« (=de aceeaşi limbă) cu T. Din cele mai vechi timpuri T., după cum arată religiunea lor şi mitul lui Orpheus (originar din Thracia), au atins un grad de cultură mai înaintată; ei erau foarte resboinici, dar fără aplicare pentru agricultură şi viaţă aşezată, şi incapabili de a forma state în ordine. Faimoşi prin necumpĕtarea lor în beutură şi prin moravurile lor orgiace, ei n'au fost capabili să resiste, cu toate calităţile lor resboinice, cuceririlor străine. Supuşi de Perşi, apoi de Macedoneni, ei au ajuns în fine sub stăpânire romană, sub care dispărură cu desăvîrşire. Mai lung s'a menţinut neamul Bessilor, al căror nume s'a întins în urmă şi asupra celorlalte resturi thracice din sudul Dunării. In timpul dominaţiunii romane, începênd din secl. I a. Chr., T. au fost în mare parte romanisaţi. Încă în secl. XI Românii din imperiul bizantin treceau de urmaşi ai Bessilor. (Kekavmenos ḑice despre Vlahi: »Ei sûnt aşa numiţii Daci şi Bessi«.) Numele *Basarabilor* sau *Besarabilor,* pe cari tradiţia naţională îi presintă ca fiind originari din sudul Dunării şi veniţi »multă vreme« înainte de întemeierea principatului Ţerii-Românesci, pare să aibă oarecare legătură cu numele *Bessilor,* însemnând mai ântâi Români transdanubieni (Bessi romanisaţi), din cari s'a format clasa conducĕtoare, apoi dinastia Ţerii-Românesci. (Diefenbach, Völkerkunde Osteuropas, Darmstadt, 1880; Tomaschek, Die alten Thraker, in Sitzungsberichte d. k. Akademie d. Wiss. Wien, 1893—94.) [D. On.]

Thracia, se numia în anticitate ţeara la miază-ḑi de Dunáre, între Marea Neagră, Propontida, Marea Egeică, rîul Mesta (Nestus) şi rîul Morava (Margus), locuită de neamurile thracice, hotărîndu-se spre apus cu Illyria şi cu Macedonia. După cucerirea romană, numai partea dela miază-ḑi de muntele Hemului (=Balcan), organisată ca provincie la 46 d. Chr., a păstrat numele T., pe când partea de miază-noapte, organisată ca provincie la 12 d. Chr., s'a numit Moesia. După divisiunea dată imperiului sub Constantin M., diocesa T., partea europeană a prefecturei Orientului, cuprindea fostele provincii T. (la miază-ḑi de Hem) şi Moesia inferioară (la resărit de rîul Vid). In acest înţeles, numele T. s'a menţinut până la aşezarea Bulgarilor în Moesia (679), restrîngêndu-se apoi numai la partea remasă imperiului bizantin; în înţelesul din urmă el s'a păstrat şi după cucerirea turcească, pe lângă numele *Rumili* sau *Rumelia* (derivat din *Romania,* numele imperiului bizantin). După separarea Rumeliei orientale ca provincie autonomă (1878), numele T. a remas părţii meridionale.

Thrasybulos, general atenian, care la 411 a. Chr. restoarnă împreună cu *Thrasyllos* oligarchia celor 400, liberează Athena la 403 a. Chr. de domnia celor 30. Omorît 389 la Aspendos.

Threnodia sau *Trenos, (grec.)* cântecele acompaniate de aulos ce însoţiau funerariile. Pare că erau mai multe feluri de astfel de bocete (v. ac.); *olofirmos* se cânta la casa mortului, *ialemos* la îngropare, ş. a. [T. C.]

Thrombosa, astuparea spontaneă a vaselor sanguine prin un chiag de sânge numit *Thrombus.* T. e causată de alteraţiunea sângelui sau a endoteliului vascular, în cele mai multe casuri ea este formată în jurul unui fragment de vegetaţiuni ce se desvoaltă în endocarditele infecţioase la valvulele vaselor mari şi ale cordului. T. vasculară poate da fenomene grave şi chiar moartea, când ea se petrece în creeri sau alţi centri nervoşi. La extremităţi provoacă gangrenele spontanee, ḑise impropriu *senile.*

Thrombus, chiag sanguin, v. Thrombosa.

Thug sau *Thag,* sectă care s'a desvoltat din adorarea ḑeului Siva, căruia T. îi jertfesc oameni pe cari îi sugrumă; de aceea se mai numesc şi *sugrumatori.* Guvernul englez s'a încercat cu mijloace energice să stîrpească acea sectă, dar nu i-a succes deplin, ea există şi aḑi în India.

Thugut, *Francisc Maria, baron,* om de stat austr., n. 1739 în Linz, 1771 internunţiu la Constantinopole, 1780 ambasador la Varşovia, 1787 în Neapole, după moartea lui Kaunitz ministru de externe. † 1818.

Thuja L., (botan.) gen de plante lemnoase din fam. Coniferelor, tribul Cupressineae, înrudit foarte cu Cupressus (ambele în antitesă cu Juniperus au coni lemnoşi), însă la T. sûnt de regulă 2—3, la C. numeroase seminţe sub squámă. Cuprinde vr'o 12 specii temperate, parte boreal-americane, parte oriental-asiatice, douĕ din ele: *T. (Biota) orientalis* L. şi *T. occidentalis* L. se cultivă adese prin parcuri. [A. Pr.]

Thukidides, v. Tucidide.

Thule, insulă fabuloasă la marginea extremă nordvestică a Europei.

Thun, oraş în cantonul elveţian Bern, la ieşirea lui Aare din lacul T.; 5509 loc.; şcoală militară; primul arsenal al Elveţiei.

Thun, *lacul,* lac în cantonul elveţian Bern, prin el curge rîul Aare; situat la 560 m. preste nivelul mării, 48 km^2., afund până la 217 m.

Thun und Hochenstein, familie veche de conţi, originară din Tirol, cu un ram în Boemia şi altul în Tirol. *Leo T.,* fratele lui Frideric T., n. 1811. Dela 1848—60 ministru de instrucţie. A reorganisat învĕţămêntul în sens centralistic. In luptele politice de preste Laitha a jucat adese rol decidĕtor. (Cf. Telegr. Rom. nr. 126 din 1898.) *Francisc Anton T., conte,* n. 1847, 1889—95 guvernator în Boemia, apoi ministru-president în Austria. *Frideric T.,* n. 1810, † 1881, dela 1850 ministru al Austriei la Berlin, apoi la St. Petersburg.

Thunar, în mitol. nord-germană ḑeul tunetelor şi trăsnetelor, identic cu Donar şi cu Thor. La Romani Iupiter Tonans.

Thunbergia L., (botan.) gen din familia Acanthaceae, trib. Thunbergieae, cuprinde vr'o 30 specii de magnifice plante erbacee volubile sau mici şi suberecte, anuale sau perene, respândite prin

regiunile tropicale ale Africei australe, prin Madagascar şi prin ţerile calde ale Asiei. Unele specii din acest gen sûnt foarte mult cultivate, mai cu samă prin florării, ca plante decorative; astfel sûnt: *T. alata* Boj., *T. capensis* Retz., *T. coccinea* Wall., etc. [Z. C. P.]

Thunmann, *Iohann,* erudit german, profesor de filosofie şi eloquenţă la universitatea din Halle, în secl. XVIII s'a ocupat cel dintâiu cu istoria Românilor din Macedonia şi a Albanezilor, arĕtând însemnătatea lor pentru istoria Europei ca cele mai vechi popoare. Invĕţând limba română prin mijlocirea unui student macedonean, în disertaţiunea sa »Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker«, Leipzig, 1774, vorbind despre Albanezi şi Români, pag. 171 şi urm., reproduce »Protopiria« lui Cavallioti (v. ac.), pag. 181—283, şi constată că Macedo-Românii vorbesc aceeaşi limbă ca şi fraţii lor din stânga Dunării, amestecată însă cu mai multe elemente grecesci. După origine, crede pe Români a fi urmaşii Tracilor, amestecaţi cu alte popoare, dela cari au luat multe elemente în limba lor, aproape $^1/_3$ latină. (Cf. Xenopol, »Teoria lui Rösler«, p. 9; Şăineanu, »Ist. filologiei române«, p. 23, 29—30; Hahn, »Albanesische Studien«). [M. S.]

Thurgau, canton în nordul Elveţiei lângă Rin şi lacul de Constanţa, 1005 km², cu 105,121 loc. (1888); rîu principal Thur, sol roditor (cereale, poame, vin); industrie de bumbac; pescuit. Budgetul din 1897 arată un plus de 21,249 franci. Constituţie dela 1869. T. s'a format din prov. T. luată 1460 dela Austriaci.

Thuringia, *(Turingia,* germ. *Thüringen),* ţinut în Germania între Werra, Elsterul alb, Harz şi pădurea T.-ei, pe la începutul secl. V locuit de Thuringi sub regi proprii, mai apoi mĕr de ceartă între Franconi şi Saxoni, stăpânit de landgrafi mai în urmă ca vasali ai împ. germ.; 1294 T. fù vêndută regelui de Nassau, dar urmaşii acestuia nu o putură lua în posesiune, 1445 ajunse în posesiunea liniei ernestine a conţilor de Saxa.

Pădurea Thuringiei, munţi cam în centrul Germaniei, bogaţi în păduri; prin văi industrie înfloritoare; numeroase locuri de cură.

Thurn und Taxis, familie nobiliară veche germană; de present au rangul de principi. De origine italiană, s'a mutat însă în Germania, unde a înfiinţat instituţiunea postei (1451). De present, casa T. are mari proprietăţi în ţerile germane. Capul familiei lor e aḑi principele Albert Thurn, n. 1867.

Thusnelda, soţia lui Arminius sau Hermann, principele Cheruscilor, care a nimicit legiunile lui Varrus, pe timpul lui August.

Thuya, (botan.) v. Thuja.

Thyade, în mitol. grec. Bachantinele sau Mănadele.

Thyestes, fratele lui Atreus (v. ac.).

Thymallus, (zool.) gen de pesci din ord. Salmonidae. *Th. vulgaris, Lipan,* până la 60 cm. lung şi 1·5 kgr. greu, trăiesce în rîuri şi păraie în Europa centrală şi estică şi în America nordică. Are carne gustoasă, mai ales iarna.

Thymelaea Endl., (botan.) gen de plante de regulă perene din fam. T.-aceae, cu foi mici ânguste, flori hermafrodite sau unisexuale, perigonul inaparent, persistent, acopere nuca. Cuprinde vr'o 20 specii preponderant mediterane, dintre cari citām ca singura indigenă la noi: *T. arvensis* Lam. *(Passorina annua* Wikstr.) »Limba vrăbiei«, o plantă anuală destul de frequentă în Dobrogea. [A. Pr.]

Thymelaeaceae, (botan.) familie de plante dicotyle monochlamydeae, cu foi alterne întregi, flori regulare îndecomun 4-mere. Cuprinde vr'o 300 specii preponderant lemnoase, respândite pe întreagă suprafaţa globului şi distribuite în mai multe triburi. La tribul *Eutymelaceae,* cu ovarul unilocular aparţin cele mai însemnate genuri: *Daphne* şi *Thymelaea.* [A. Pr.]

Thymol, cristale incolore ce fac parte din oleiul de Thymus (v. ac.) şi alte oleiuri eterice, cu gust aromatic, se disolvă uşor în alcool şi eter. Se întrebuinţează pentru conservarea cărnurilor, ca apă de gură şi in locul acidului carbonic în chirurgie.

Thymus, (anat.) mică glandulă aşezată în mediastinul anterior, în dosul părţii superioare a sternului. T. este mai mare la copiii de 2 ani; până la etatea de 20 ani dispare. Ea are o construcţie ce seamĕnă cu cea a glandelor limfatice. Funcţiunea T.-ului nu e cunoscută.

Thymus L., (botan.) gen din familia Labiatae, tribul Satureineae, cuprinde vr'o 40 specii de mici arbusci, subarbusci sau uneori plante subfrutescente, ce cresc prin Europa, Asia temperată, Africa boreală şi insulele Canarice. In părţile noastre cresc mai multe specii, dintre cari menţionăm: *Th. Chamaedrys* Fries., *Th. Marschallianus* Willd., *Th. Serpyllum* Fries. etc., cunoscute poporului nostru sub numirile de: Cimbrişor, Cimbru de câmp, Sĕrpun, etc. Din aceste plante se extrage *oleiul* aromatic de Th. *(Thimian).* [Z. C. P.]

Thyreoidea, *glandula,* aşezată dinaintea tracheei şi de ambele laturi ale laryngelui, are forma aproximativă a unei potcoave. Funcţiunea T.-ei încă nu e cunoscută; se susţine însă, că ar regula circulaţiunea sângelui în craniu şi ar influenţa composiţia sângelui. Oamenii, cărora se extirpează această glandă, devin cachectici şi pier. Anumite procese generative îi măresc volumul, formând aşa numita strumă (guşă). (v. art. Struma.)

Thyreotomia, (med.) tăierea în două a glandulei thyreodee în scopul de a puté executa o operaţie în laringe.

Thyrsos, în mitol. grec. bĕţul decorat cu viţe de vie ce îl purta Bachos şi Bachantinele.

Thyrsus, (botan.) *tirs,* inflorescenţă în ciorchină foarte ramificată, spre mijloc mai umflată, spre vîrf mai ângustă; e un racem (v. ac.) compus sau paniculă (v. ac.); a. e. la Liliac, Veronică, Aglică.

Thysanure, subord. de insecte din ord. Orthopterelor, caracterisate prin aceea, că n'au aripi, au ochii simpli şi cu apendice la extremitatea posterioară. Ele se pot uşor confunda cu miriapodele, şi sûnt cele mai inferioare şi totodată şi cele mai vechi dintre insecte. Cuprinde fam. *Lepismatidaelor* (Lepisma saccharina) şi *Poduridaelor* (Podura nivalis, P. plumbea). [I. P. V.]

Tianşan, *(Tienşan,* »Munţii ceresci«), munţi în Asia centrală; piscul cel mai înalt e Chantengri 7320 m., spre est dela el e pasul Musart (3900 m.); în partea nordestică e grupa Bogdo-ola cu valea de pucioasă Urumtsi.

Tiara, mitră, ornat sacru episcopesc pentru acoperirea capului; diadema regilor în Persia; ea e simbolul puterii. T. în special se ḑice coroana întreită (triregnum) a papilor din Roma; T. papală are trei inele coronale, representând preoţia regească a papei în biserica militantă (pe pământ), triumfantă (în ceriu) şi pacientă (în purgatoriu [v. ac.]). [i—m.]

Tiarantus, numele vechiu (la Herodot) al rîului Siret (v ac.), după alţii Teleormanul (v. ac.).

Ţibăul, rîuleţ care desparte Bucovina de Maramurĕş şi se revarsă în stânga Bistriţei. Ţ., un cătun la com. rur. Cârlibaba, are acelaş nume.

Tibbu, *(Tebu, Teda),* popor în estul Saharei, de coloare brună până la arămie, mohamedani, ţin vite şi fac negoţ. Localităţi principale Tibesti şi Borku.

Ţibenii, comună rur. în Bucovina, lângă rîul Suceava, ocupată 1777 de o colonie de Maghiari, cari i-au dat numele şi de *Istensegits,* parochie rom.-cat., moşie mănăstirească in căpit. şi j. Siret, are 2562 loc. (15 ort.-or., 2329 rom.-cat., 139 protest., 79 mos.), 1 şcoală primară.

Tiberianus Iunius, rudenie cu împĕratul Aurelian, îndemnă pe Flavius Vopiscus să scrie istoria retragerii Romanilor din Dacia, la care a scris epopea domniei lui Aurelian.

Tiberias, *(Tiberiada),* oraş în Palestina lângă lacul Genezaret *(marea Tiberiadei),* pe timpul lui Isus era residenţa tetrarchului, mai târḑiu avea renumită academie judaică. Acum un orăşel sărăcăcios numit *Tabarîe,* cu 3600 loc.

Tiberinus, ḑeul rîului Tiber, ce curge lângă Roma; s'a numit şi Deus T. şi Pater T., precum şi T. Rumon (nutritoriu). In 8 Dec. i-se aducea sacrificiu pe insula rîului.

Tiberius, *Claudius Nero,* împĕrat roman după August, care îl adoptă ca fiu. Fiul lui T. Claudius Nero, n. 42 a. Chr., şi al Liviei Drusilla, căsătorită (38) cu August, el împreună cu fratele sĕu Drusus a supus (16—15) Vindelicia şi Raetia, între 12—10 potolí rescoalele în Panonia şi Dalmaţia, în 8 făcù o expediţie în Germania. Căsătorit cu Iulia, fata lui August, din pricina obiceiurilor ei şi a gelosiei lui contra nepoţilor lui August s'a exilat la Rodos. La moartea nepoţilor reveni şi fù adoptat de August. A făcut noue expediţiuni până la 14, când a urmat lui August. In primii ani s'a stăpânit, în vederea meritelor lui Germanicus, fiul lui Drusus. Dar după moartea acestuia şi după ce a dat toată încrederea sa lui Seianus, prefectul Pretorienilor, cari fură aşezaţi lângă Roma, ca să fie la îndemână faţă de vr'o revoltă, începură pârile contra celor bănuiţi, că sûnt vrăjmaşi lui Tiberiu. Seianus povăţuia pe T. să piardă pe cei bănuiţi. El a pierdut pe Drusus, fiul lui T., şi pe urmaşii lui Germanicus, dar mai pe urmă fù dovedit şi el şi ucis de T. Impĕratul se retrăsese la Capreae, de unde trimitea ordine de moarte, până a fost însuşi înăbuşit în perine de Macro, succesorul lui Seianus în favoarea împĕrătească.

Tibet, ţeară constituantă a imperiului chinez, 1.200,000 km²., cu vr'o 1·5 milioane loc.; un platou imens la altitudine dela 4000 m. în sus, încadrat de munţii Himalaia, Karakorum şi Kuenlün; rîuri mai mari sûnt la est cursul superior al lui Brahmaputra (Sangpo), la vest Indus şi Satleci. Dela Brahmaputra spre nord se ridică platoul munţilor Gangri la înălţime de 7000 m. In partea sudică numeroase lacuri, între cari Tengri-Nor la altitudine de 4630 m. Clima e continentală (ierni lungi şi aspre, veri călduroase), solul numai în văile mai afunde e roditor; producte: aur, pietri scumpe, borax, sare, salitru, puţine cereale, orez, rhabarber, vin şi poame; economie de vite (jak, cai, capre, oi); ceva industrie de lână şi metal; comerciu viu cu India, China şi Asia centrală. T. e un fel de stat bisericesc al budhiştilor cu o ierarchie, în fruntea căreia stă Dalai Lama ca vasal chinez. Numeroşi preoţi (lama), călugări şi călugăriţe. Capitala Lhassa.

Tibet, blană de oaie de T., cu lână lungă şi creaţă. Stofă ţesută din lâna acestei oi.

Tibia, (anat.) *osul fluerului,* cel mai mare dintre cele două oase, cari compun gamba piciorului.

Tibicines, la Romani trimbiţaşii cari la sacrificii şi alte ceremonii sfinte făceau musică.

Tibiscum, oraş roman în Dacia, numit în o inscripţie *municipium Tib(iscensium),* pe rîul Timiş (Tibiscus), la gura Bistrei, aproape de Caransebeş.

Ţibleş, munte în Maramureş, 1842 m.

Ţibroc, numire ce se dă pe la Vatra-Dornei unei paseri, mică ca o raţă, cu pene negre ca corbul, cu 2 pene albe în aripi şi cu coada cârligată. Trăiesce pe munte nutrindu-se cu iarbă şi cetină. Ornit. Marian, II 405.

Tibru, (ital. *Tevere,* lat. *Tiberis),* rîu în Italia de mijloc, isvoresce in Apeninii etrusci in Monte Fumajolo, curge prin Campagna romană şi prin Roma (75 m. lat), la Ostia se varsă în Marea Toscană prin două braţe *(Fiumicino* şi *Fiumara),* cari formează delta T.-lui (Isola sacra); 393 km. lung, din Campagna in jos e navigabil; afluenţi: pe dreapta Paglia cu Chiana (canal spre Arno), pe stânga Nera şi Teverone.

Tibullus, *Albius,* poet elegic roman, n. 54 a. Chr., † 19. A scris Carmina sau Elegiae în 4 cărţi. T. a fost cel mai celebru poet elegic roman. Amorul înflăcărat, blândeţa, veselia şi puţină melancolie formează caracteristica poesiei lui T. Are un limbagiu uşor şi predare naturală. [T. B.]

Tibur, oraş antic în Latium lângă Anio, 335 municipiu roman cu numeroase vile ale elitei romane (vila lui Adrian); acum *Tivoli* (v. ac.).

Tic, o contracţiune bruscă, convulsivă sistematică, inconscientă sau iresistibilă, care adese exagerează o mişcare fisiologică. El se deosebesce de gest prin frequenţa cu care se repetă şi nepotrivirea lui, putênd fi numit de o boală a gestului sau o chorea a obicinuinţei (Ehrlich). Toate T.-urile, chiar şi cele mai inocente, sûnt cause de degenerescenţă, cari îmbracă un uşor vĕl de morbiditate ce duce spre obsesiune. Causele trebuesc căutate în ereditate.

Tic convulsiv, poate fi de formele cele mai bizare; el interesează mai ales muschii buzelor, ai feţei, a da din umeri, din cap, a sgâria, etc. El se repetă prin acces, şi voinţa îl poate suspenda. Caracteristicul este sentimentul particular la rĕu, când el nu mai voiesce a satisface necesitatea ticului. Nevralgia trigemenului este o causă care provoacă T. c. al feţei.

Ticul psychastenic se acompaniază deja de imagini mentale aberante: o contractură falsă a

fălcilor în momentul de a începe să vorbească, scrîşnirea dinţilor fără a fi vr'o contractură propriu ḑisă tetanică.

Ticul hysteric are forme diferite: rîsul, plânsul, sughiţul şi alte stigmate ale hystericelor.

Tic douloureux, v. Prosopalgia.

Ţichindeal, *Dimitrie,* fabulist rom., contimporan cu Petru Maior, n. 1775 în Becicherecul mare, † 1818. A studiat teologia în Timişoara şi a funcţionat ca învĕţător, preot militar şi profesor la institutul pedagogic din Arad. Aici a scris fabulele sale apărute în Buda la 1814 sub titlul: Filosoficesci şi politicesci prin Fabule moralnice învĕţături, imitaţie traduse după Fabulele lui Aesop de sêrbul Dositeĭ Obradovici. Ierarchia sêrbească pentru tendinţele prea naţionaliste ale cărţii a alungat pe Ţ. dela catedră, şi retras în comuna sa natală a slujit altarului până la moarte. El a mai scris: Sfaturile a înţelegerii cei sănĕtoase (1802), Adunarea de lumini moralicesci (1806) şi Epitomeul (1808). Deşi intr'o limbă ţeapănă şi rudimentară scrierile lui, îndeosebi Fabulele mult lăţite în popor, le-a scris sub dogoreala unui curat şi nobil sentiment naţional.

Ticino, *(Tessin),* afluent pe stânga Padului, isvoresce la St. Gotthard, curge prin frumoasa vale Livina şi prin Lago Maggiore, se revarsă din jos de Pavia; 248 km. lung. Lângă rîul *Ticinus* a bătut Hannibal pe Romani la 218 a. Chr.

Ticinum, v. Pavia.

Ţiclete, *Piţigoi,* v. Paridae.

Ţiclen, Ciocârleţ (v. ac.) în Banat.

Ticvaniu mare, *(Nagy-Tikvány),* comună rurală în Banat, cott. Caraş-Severin, cu teritoriu 5242 jug. cat. şi 1832 loc. rom.

Tidva sau *Tigva,* numiri populare ale plantei cultivate Cucurbita Lagenaria L., sin. Lagenaria vulgaris Ser. (v. ac.).

Tieck, *Ludovic,* renumit poet germ., n. 1773 în Berlin, † 1853, unul din întemeietorii şi capii şcoal. romantice în Germania. După terminarea studiilor, publică cu Wilhelm şi Freder. Schlegel: »Athenaeum«, care cuprindea programa şcoalei romantice. Călĕtorì în Italia, de unde trecù apoi la Paris şi Londra. Activitatea sa literară se poate împărţi în 3 perioade. Incepuse a scrie novele, romane şi drame după regulele literaturei clasice şi cu puţine exagerări romantice. In a doua epocă, sub influenţa lui Wackenroder şi a celor 2 Schlegel, lăsă puternicei sale imaginaţiuni avêntul fără frâu al romantismului. In a treia epocă se vede tendinţa de a representa în artă, asemenea lui Goethe, însăşi realitatea lucrurilor şi a vieţii. A scris mai în toate genurile literare, Poesiile lirice ţin mai ales de periodul romantic. Cele mai însemnate din dramele sale sûnt: »Genevieva de Brabant« (1799), »Imperatorul Octaviu« (1804), »Furtuna« (1815); din genul narativ »Impăcarea« (Die Versöhnung) (1794), »Abdalah« (1795), »William Lovellt et Peter Lebrecht« (1796); »Poveşti poporane« (Volksmärchen) 1797; şi mai ales »Călĕtoriile lui Franc. Sternbald« (1798), traduse în mai multe limbi, şi »Phantasus«, urma poveştilor poporane (1812 până 1817) din periodul romantic. Novelele sale sûnt superioare atât prin stilul cât şi prin fondul lor mai corespunḑĕtor realităţii; cele mai bune sûnt: »Castelul fermecat« (Das Zauberschloss); »Tinĕrul têmplar« (Der junge Tischlermeister); »Revolte în Ceveni«; »Viaţa unui poet« (Shakespeare); »Moartea unui poet« (Camoëns), ş. a. Traduceri: »Don Quichotte«; »Shakespeare« început de Schlegel; »Predecesorii lui Shakespeare«, ş. a. Ed. generală: Tieck, Schriften, 19 vol., Berlin 1828—44. Ed. speciale: Novele, 12 vol. a 2 ediţ. 1852; Poesii, 3 vol. Dresda 1821—23.

Tieck Sophie (1775—1836), sora lui Ludovic T., a publicat poesii, romane şi novele.

Tieck, Christian Friedr. (1776—1851), fratele celor precedenţi, renumit sculptor, autorul mai multor busturi şi statue de autori celebri; membru al academiei din Berlin.

Tiemanit, mineral, seleniură de mercuriu, foarte rar.

Tiencin, port convenţional chinez în prov. Pecili, lângă Peiho, la gura Canalului imperial, e portul capitalei Peking, 950,000 loc.; comerciu însemnat. Aici s'a încheiat la 1860 convenţiunea, în urma căreia China a deschis porturile sale străinilor. 50 km. mai în jos la gura rîului Peiho sûnt forturile Taku.

Tienşan, v. Tianşan.

Tierna sau *Tsierna,* colonie romană în Dacia *(colonia Zernensium* şi *statio Tsiernensis),* înfiinţată de Traian la gura Cernei lângă Orşova.

Tiflis, guvern. rusesc în Caucasia, 44,607 km²., cu 1.040.943 loc. (1897). *Capitala T.,* lângă rîul Kura, fortăreaţă, reşedinţa guvernatorului general al Caucasiei şi a unui archiepiscop armean, 160,645 loc. (1897); biserici, moschee, sinagoge, numeroase bazare şi caravanseraiuri; fabrici de pielării şi de tutun; centrul comerciului între Europa şi Asia, mai ales spre Persia. Terme de pucioasă. In evul mediu era reşedinţa regilor Georgiei.

Tifos, *(Tifus),* v. Febra tifoidă.

Ţigaie, *oaie* românească ce se găsesce mai cu samă în România, Turcia şi Bulgaria, cu lâna mai scurtă şi mai deasă decât a ţurcanei, avênd numai un singur fel de ştim.

Ţigănesci, numirea mai multor com. rur. în Rom., în j. Ilfov cu 1274, în j. Muscel cu 1206, în j. Teleorman cu 2645 loc. (în apropriere urmele unei cetăţi), în j. Tecuciu cu 4040 loc.

Ţigănesci, mănăstire de călugăriţe, în j. Ilfov, una din chinoviile cele mai mari ale ţerii, zidită la 1812, la început locuită de monachi, apoi de călugăriţe aduse dela mănăstirea Turbaţi.

Ţigani, (span. Gitanos, grec. Gyphtoi, engl. Gipsies, franc. Bohémiens), popor nomad de origine din India, care trăiesce în Asia, Africa şi Europa în cea mai mare parte fără locuinţe stabile. Numĕrul lor în Europa e de circa 900,000, în celelalte continente de ca. 2 mil. Ţ. sûnt zlătari, rudari, ursari, etc. şi au un deosebit talent pentru musică. Se numesc Ţ. după secta eretică bizantină a Aţinganilor. Ei înşi-şi se numesc Romi. Limba lor se apropiază de limbile arice din India.

In România Ţiganii au întrat în secl. XIV dinspre sud. Stefan Duşan regele Sêrbiei în 1348 îndatoresce pe nisce Ţigani fierari să dea unei mănăstiri câte 40 de potcoave de cai pe fiecare an. Mircea cel Mare în 1387 dăruesce mănăstirii Tismana 40 de familii de Aţigani. Alexandru cel Bun dăruesce mănăstirii Bistriţa (în 1428) 31 şatre de Ţigani. La început nu erau toţi robi ci unii erau liberi: în 1612 Dumitru se vinde negu-

storului Stan pentru un cal, pentru 20 de oca »hier« ca să-şi facă ciocane... In secolele următoare au căḑut cu totul în robie şi abia la începutul secl. XIX soartea lor atrage antenţia spiritelor mai deştepte. Bibescu în Muntenia şi Mihail Sturdza în Moldova, au început liberarea Ţiganilor, mai ântâiu pe Ţigànii statului, apoi pe ai mănăstirilor.

Ţ., în Ung. ca şi în România sûnt de 2 feluri: stabili şi nomaḑi. Cei dintâiu, sûnt zlătari, aurari, lingurari, ursari, şi din ei ies tarafurile vestite de lăutari. Cei nomaḑi se numesc: *lăieţi* şi *laeşi*.

Ţiganisme *în limba română*. Ţerile române fiind din cele dintâiu în cari au locuit Ţiganii după întrarea lor în Europa, ei au primit în limba lor o mulţime de elemente din limba română, pe cari le-au dus apoi în toate ţerile Europei, prin cari au colindat, împreună cu multe basme şi cântece românesci şi cu numele de Romi. Dela ei âncă au trecut în limba română câteva vorbe, însă mult mai puţine decât credeau unii, ca Bataillard în art. sĕu »Les derniers travaux relatifs aux Bohémiens dans l'Europe orientale« în »Revue critique« 1870 II, 191—218; şi Baronzi în »Limba Română şi tradiţiunile ei« p. 21. Astfel sûnt: ciordesc = fur, aplicat mai ales Ţiganilor, dela ciorao, part. ciordo = a fura; benga = drac, danciu şi puradĕu = copil de ţigan; gagiù = stăpân, baros = ciocan mare şi greu, din adj. barò = mare; calău = găde, din adj. kaló = negru; şandramá = şopron, baracă, casă ruinată; tananá = joc ţigănesc. (Cf. Şaineanu L., »Istoria filologiei române«, Bucuresci 1892, p 278—283; Miklosich Fr., »Über die Mundarten und die Wanderungen der Zigeuner«, Wien, 1872—78, p. 42 şi urm.; Constantinescu Barbu, »Literatura ţigănească«, Buc.)

Ţigărar, insectă din ord. Coleopterelor fam. Curculionidelor, genul Rhynchites (v. ac.).

Tigela, (botan.) *caulicul*, partea axei embrionului (v. ac.) cuprinsă între basa radiculei şi locul de inserţie al cotiledoanelor. La incolţirea seminţei din T. se formează tulpina hipocotilee.

Tighecîu, numele unui părău şi sat în Basarabia, j. Cahul, şi a unui codru dincolo de Prut, a cărui locuitori erau vestiţi ca ostaşi buni, şi aveau privilegii âncă sub Bogdan I (1348—65).

Tighina, v. Bender.

Ţigla, material ce se folosesce la acoperemiute de case, etc. se prepară din lutul ordinar, amestecat cu năsip, var, cari îi dau o coloare galbenă, roşie sau cenuşie. (sin. Olane.)

Tiglat Pilesar, (numirea originală, în limba assiră: *Tuculti-pal-esara*), numele a trei regi assirieni.

1) *T. I,* a domnit prin anii 1120—1100 a. Chr.

2) *T. II,* tatăl lui *Asurdan II,* a domnit prin anii 930—911 a. Chr. Se scrie că ar fi murit muşcat de şerpe.

3) *T. III,* intemeietorul mărirei şi puterii assiriene. A urmat pe tron lui *Asurniraris II,* şi a domnit dela 745—727 a. Chr. A cucerit toate ţerile dela Marea Persică până în Media, dela Marea Estică până la Egipt. Primul domnitor străin, care a îndrăznit să între în Israil. La 732 a cucerit Damascul şi a răpit o bună parte de ţeară dela Israeliteni. 731 a năvălit asupra Babilonului. Cucerind, alungà dinastia veche şi se puse însuşi domnitor.

Ţiglău, *Ţiglean*, Piţigoi, v. Paridae.

Tigranes, numele a 7 regi din Armenia. Important în istorie este *T. II cel Mare*, (95—60 a. Chr.) regele Armeniei. A împreunat sub sceptrul lui multele seminţii Armene, a bătut pe Parţi, a răpit o parte din Siria, a înfiinţat oraşul *Tigranokerta* şi l-a colonisat cu Greci. Fiind rudenie cu Mithridates, a ajuns în resboiu nenorocos cu Romanii. Bătut de Pompeiu şi Lucullus, a primit suprematia romană.

Tigris, *(Şatt)*, rîu în Asia anterioară, isvoresce în Curdistan din două isvoare şi curge spre sud-est, la Mosul (250 m. altitudine) devine navigabil, dela Bagdad în jos e legat prin canale cu Eufratul, cu care, după curs de 1500 km., se împreună la Korna, formând Şatt-el-Arab. v. Eufrat.

Tigru, mamifer carnivor din grupa Felidelor, are blana gălbue cu dungi transversale brune. Trăiesce în Asia prin locurile băltoase din zona tropicală, prin pàduri şi crânguri. Se poate suí pe arbori şi înoată cu multă uşurinţă. Atacă toate animalele mari şi cătră bătrâneţe îi place în special carnea de om. (v. şi art. Leopard.)

Tigurini, una dintre cele 4 seminţii celtice ale Helveţienilor. Apare în istorie în legătură cu expediţia Cimbrilor şi Teutonilor. (v. Elveţia.)

Tila mare, com. rur. în Rom., j. Romanaţi, se compune din 2 sate cu 1041 loc. In apropiere s'au descoperit ruine de cetăţi vechi.

Ţikal, pond de monedă birmană şi siameză.

Tilanus, *Jan Willem Reinier,* medic olandez, n. 1823 în Arnhem, 1867 prof. în Amsterdam. A publicat mai multe scrieri despre amputaţiuni, litotomii, tracheotomie şi laparotomie. A întemeiat revistele »Nederlandsch Weekblad voor Geneeskunde« şi »Nederlandsch Tydschrift voor Geneeskunde«.

Tilburg, oraş în Olanda, prov. Brabant Nr. 1, cu 38.599 loc. (1897); mari fabrici de bumbăcărie.

Tilgner, *Victor,* sculptor austr., n. 1844 în Pressburg, prof. la academia de arte în Viena; se distinge prin busturi realistice (Rubens, Mozart, etc.) şi plastică decorativă (opera din Viena, fântâna din Volksgarten, etc.).

Tilia L., (botan.) gen de plante lemnoase din fam. Tiliaceelor cu foi adese oblic cordate, peduncul aripat (concrescut până ca. la mijloc cu bractea), florile 5-mere, stamine numeroase polyadelfe, fruct globos 1—2 sperm. Cuprinde vr'o 8 specii boreal-temperate, a căror lemn uşor se întrebuinţează cu deosebire la confecţionarea chibriturilor, florile în medicină. Ca specie deosebit de ornamentală citám *T. argentea* Desf. »t e i u l a l b«, atât de respândit în pădurile noastre. [A. Pr.]

Tiliaceae, (botan.) fam. de plante dicotyle polypetale, de regulă arborescente cu foi simple şi flori regulare, fructul o capsulă prin abort monospermă. Cuprinde preste 300 specii respândite (cu excepţia regiunilor arctice) pe întreagă suprafaţa globului, cu deosebire în tropi. Dintre genurile de importanţă forestieră, horticolă, industrială sau medicinală citám: *Sparmannia, Corchorus, Tilia* şi *Aristotelia*. [A. Pr.]

Tilişca, (germ. *Telischen)*, com. rur. în Trans., cott. Sibiiu, cu 2011 loc. rom. agricultori.

Tilişca sau *Telişcă*, numiri populare ale plantei Circaea lutetiana L. (v. ac.).

Till, (geol.) este format din argilă şi pietri respândite în desordine. Pietrile sînt unghiulare, şi cele mai multe lustruite şi striate, astfel că origina glaciară a lor este incontestabilă.

Tillandsia L., (botan.) gen din familia Bromeliaceae, tribul Tillandsieae, cuprinde vr'o 120 specii de frumoase plante erbacee epiphytice pe arbori sau saxicole, foarte rar terestre, glabre sau mai mult sau mai puţin lepidoto-furfuracee, ce cresc prin America tropicală şi boreală. Dintre numeroasele specii ale acestui gen menţionăm câteva cultivate prin florării ca plante decorative precum: *T. angustifolia* Swartz., *T. Caput-Medusae* E. Morren., *T. Lindeni* E. Morren., *T. Reginae* Vell. etc. Din planta *T. usneoides* L. care formează pe arbori tufe dense, ce atîrnă în jos, cunoscute sub numirea vulgară de: »Muschiu de Louisiana« se fac perini. [Z. C. P.]

Tillemont, *Ludovic Sebastian, Le Nain de,* istoric bis., n. 3 Nov. 1637 în Paris; a scris celebra operă »Histoire des empereurs et autres princes, qui ont régné dans les six premiers siécles de l'Église«, care cuprinde (în 5 vol.) istoria bisericei şi a imperiului roman până în secl. VI. Scr. principală este »Mémoires pour servir à l'histoire ecclésiastique des six premiers siécles. (Paris, 1693—1712, vol. 1—5.) † 10 Ianuarie 1698. [i. m.]

Tilletia Tul., (botan.) gen de ciuperci din familia Tilletiaceae cu mai multe specii, parasite pe graminee, la cari atacă ovarul distrugênd ovulul şi deci sămânţa. Sporii ocupă tot ovarul; germinând dau un pomicel pe cari se fac la vîrf alţi spori în formă de H; aceştia împrăştiindu-se atacă alte plante nouë. *T. Tritici* Wint. atacă grâul, dând boala numită Mălura; *T. levis* Kühn. pe grâul de vară; *T. Secalis* Kühn. pe secară; *T. striiformis* Wint. pe alte graminee. [S. Şt. R.]

Tilly, *Johann Tsérklaes, conte de,* mare general în resboiul de 30 ani, n. 1559 în Brabant, crescut de Iesuiţi, a servit în armata spaniolă sub Alexandru de Parma, s'a luptat în Ungaria şi în alte locuri, până când în 1610 primi dela Maximilian I de Bavaria însărcinarea de a reorganisa armata bavareză. Numit general şef al ligei catolice în resboiul de 30 de ani, învinse (8 Nov. 1620) pe Boemi la Weisser Berg, învins (1622) la Wiesloch, dar câştigă victoriile dela Wimpfen şi Höchst pe Marn şi apoi la Stadtlohn (1623). In 1626 învinse la Lutter pe Christian IV regele Danemarcei şi împreună cu Wallenstein ocupă Schleswig-Holstein şi Iutlanda. Regele încheie pacea dela Lübeck (1629). In 1630 numit generalisimul armatelor catolice şi imperiale, începù execuţiunea edictului de restituţiune şi asedià Magdeburgul. Nu putù împiedeca debarcarea Svedezilor, dar cuceri Magdeburgul (20 Maiu 1631). Cetatea fù transformată în cenuşe. La Breitenfeld (1631 Sept. 17) fù învins de Gustav Adolf şi rănit. Apêrând Bavaria contra Suedezilor la rîul Lech (5 Apr. 1632) avù şoldul sfărîmat şi murí la 20 Apr. la Ingolstadt. Era slab, de statură mijlocie, trăsuri pronunţate, ochii vii sub sprâncene stufoase trădau severitatea caracterului sêu. Ura parada şi onorurile, nu suferea îmbogăţirea din prada resboiului, ţinea disciplină severă în armată şi purta resboiul din zel religios. Distrugerea eresiei era pentru el cas de conştiinţă.

Tilsit, oraş în guvernam. prus. Gumbinnen, lângă rîul Memel, 28,217 loc. (1895); gimnasiu clasic şi real, seminariu de învêţătoare; filiala băncii imper.; fabrici de maşine, mori cu vapor; comerciu şi navigaţie. Aci s'a încheiat la 7 Iulie 1807 pace între Francia şi Rusia, la 9 Iulie cu Prusia.

Tilu Buhoglindă, v. Buhoglindă.

Ţimbala, instrument musical de origine foarte veche, care a contribuit în parte la crearea pianului modern. Ţ. constă dintr'o ladă de resonanţă de formă trapezoidală, de mărimi deosebite, în care sînt întinse coarde ce produc sunetul prin lovire. Ţ. se găsesce deja la arabo-persani *(canon),* în anticitatea greacă şi latină *(psalterium),* în evul mediu sub diferite nume *(tympanon, dulcimer, salterio,* s. a.). Coardele produc sunetul lovite fiind prin douë ciocănele de lemn, învêlite cu postav moale. Numêrul coardelor variază. Aḑi e usitat aproape exclusiv în Ungaria. O metodă de Ţ. a scris profesorul V. J. Schunda din Budapesta (1876). [T. C.]

Timbru, unealtă cu care se însemnează ceva, precum şi semnul însuşi, făcut cu scopul de a preveni schimbări sau falsificări, de a fixa o dată sau de a dovedi o revisuire, etc. In economia de stat T. servesce ca mijloc pentru încasarea taxelor şi competinţelor (imposite) impuse de stat pentru diferite acte şi servicii. Astfel trebuesc timbrate în general documentele despre afaceri de drept, etc. Tot pe această cale se încasează şi taxele pentru serviciile de transport ale postelor, etc. T. ori se imprimă pe coale de hârtie, cari sînt a se folosi la redigiarea documentelor, (coală timbrată) ori apoi se fac separat pe hârtii de format mic, cari se lipesc pe diferitele acte, expediţiuni postale (mărci postale), etc. Taxele de T. sînt ori *fixe,* impuse în o sumă anumită pentru un anumit act, ori se încasează după *valoarea* obiectului transacţiunii. (Cf. şi art. Marca.)

Timbru în *musică,* proprietatea prin care un acelaş sunet, produs în aceleaşi condiţiuni şi aceiaş intensitate încă de douë sau mai multe instrumente sau voci, sună la fiecare într un mod particular, proprietate ce ne face a deosebi un instrument de altul, o voce de alta, prin simpla auḑire a unui sunet. Sunetele armonice împreună cu combinaţiunile multiple de sunete resultante diferenţiale sau adiţionale ce însoţesc un sunet dat, formează principalul element al proprietăţii sunetului pe care o numim T.

Timbuktu, renumită piaţă comercială în Sudanul francez (Africa), la 10 km. spre nord dela rîul Niger; centrul caravanelor din Sudan şi Maroc; articli de comerciu: aur, sare, nuci kola, gumi, fildeş. T. a fost fundat pe la 1100 de seminţia Tuareg, a fost cercetat 1828 de Caillié, 1853—1854 de Barth, 1880 de Lenz, 1893 fù ocupat de Francezi.

„Times", cel mai de frunte organ al presei engleze. A fost pornit de John. Walter în 13 Ian. 1783 sub numele »London daily universal Register«, dela 1788 sub titlul de aḑi. Organ politic, care aḑi represintă principiile unioniştilor liberali. Are un tiragiu de preste 75,000 exemplare şi stă sub redacţia lui George Carle Buckles.

Timiş, *(Temeş), strîmtoare* în Transilvania între fruntarie şi satul Dârste, prin care trece

şoseaua şi calea ferată Bucuresci-Predeal. Valea Timişului este strînsă aci între Cristianul mare şi Piatra mare din grupul munţilor Bârsei. La originea văilor Temeşului şi Prahovei se află Predealul, unde trece fruntaria, în lungul căreia şi spre vestul şoselei Braşovului se află un întreg sistem de baterii şi şanţuri cari urcă muntele; iar în partea de resărit a şoselei există un uvragiu cleştat cu frontul spre gară. Către mijlocul strîmtoarei, monumentul honveḑilor şi urme de baterii indică, ca şi uvragele dela fruntarie, locul unde a apĕrat Bem în 1848—49 defileul Temeşului.

Timiş, *rîu* în Banat, afluent al Dunării, isvoresce din partea vestică a Semenicului, munte în cott. Caraş-Severin, la Lugoj întră în şes, trece prin cott. Timiş şi Torontal, prin afluenţii sĕi comunică cu Bega şi cu Dunărea. La Panciova se varsă în Dunăre.

Timiş, comitat în Banat, e despărţit de cott. Arad prin Mureş, de Sêrbia prin Dunăre, se mărginesce cu cott. Caraş-Severin, Torontal. Teritoriul lui, de 7110·56 km², spre vest e şesos şi mocirlos, la est e muntos. In partea aceasta se extind ramificaţiile munţilor din părţile ardelene. Rîurile principale sûnt Dunărea şi Tisa, în care se varsă Bega. Cott. are isvoare minerale, între cari mai însemnate sûnt cele dela Buziaş. Clima la şes e caldă, la munte temperată. Solul e roditor, produce calitate excelentă de grâu, viţa de vie se cultivă la sud. Animalele de casă sûnt din rasele cele mai bune cu deosebire în părţile muntoase. Populaţiunea numeră preste 460,000 suflete (1898), germ., rom. (aproape 180,000), magh. şi slavi, cari se ocupă cu economia de vite şi de pămênt; industria şi comerciul se concentrează în oraşe. Cott. T. are 388 şcoale poporale, 1 şcoală agronomică de stat, şcoale industriale, comerciale (18), şcoale reale (2) şi gimnasii (3). Centre culturale sûnt: Timişoara, Biserica albă şi Vêrşeţul. Comunicaţia fluv. se face pe Dunăre, Mureş şi Bega. Căile ferate se întind pe o linie de 548 km. Drumurile comitatense şi de ţeară au o întindere de 998 km. Din punct de vedere administrativ cott. T. e împărţit în 11 cercuri pretoriale. Capitala e Timişoara, care precum şi oraşul Vêrşeţ are câte un deputat, cott. întreg trimite în dieta ţerii 9 representanţi. Cott. T. are 2 oraşe cu drept municipal, 2 com. urbane, 86 com. mari şi 136 com. mici, cu aproape 100 inst. de bani (capital 9 mil.). Pentru istoria cott. T. v. art. Timişana şi Banat.

Timişana, Ţeara Timişului, după numele rîului, care o străbate. Terminologia oficială a acceptat numirea politică: Banat (v. ac.), încă prin secl. XVI. T. cu Oltenia şi cu Ţeara Haţegului represintă o continuitate neintreruptă geografico-istorică a neamului romănesc, un cuib de unde se romanisară treptat ţerile către sfinţit, miază-ḑi şi resărit, ba chiar şi cele de preste Dunăre, cuibul mereu descărcându-şi prisosul, dar remânênd totdeuna plin. Romanii mai ântâi au cuprins acest teritoriu, şi numai întăriţi în stăpânirea lui au putut păstra puterea preste întreagă Dacia. Teritoriul acesta a fost mai apropiat de Italia şi mai depărtat de barbarii Orientului. Migraţiuni dela Olt spre Timiş şi viceversa, întêmplate de mai multe ori, au format specii de poporaţiune românească (Bufanii şi Frăţuţii), cari pe basa individualităţii teritoriale se caracterisează printr'un pronunţat conservatism dialectal. (v. art. Banat.) (Cf. Haşdĕu, Magnum Etymol. Romaniae t. III, pag. 3102.)

„Timişiana“, institut rom. de credit şi de economii. societate pe acţiuni în Timişoara, fondat la 1885. Capital social 560,000 cor., reserve 84.348 cor., profit net 30,779 cor. (1902).

Timişoara, *(Temesvár),* oraş lib. reg. şi capitala cott. Timiş, lângă canalul Bega, mai de mult oraş fortificat, centru al liniilor căilor ferate Bpesta—Orşova, Arad—T. şi T.—Buziaş, şi al mai multor căi fer. vicinale. Sediul autorităţilor comitatense, al unei Table reg. şi tribunal, al unui episcop rom.-cat. şi gr.-or. sêrb., şi al comandamentului corpului de armată Nr. 7. Numĕrul loc. trece preste 40,000 (între cari ca. 4000 Rom.), în cea mai mare parte Germ. T. are lumină şi tramvai electric, parcuri frumoase, un teatru pompos, gimnasiu, şcoală reală, şcoală comercială, seminar rom.-cat., şcoală de cadeţi şi alte numeroase inst. de învĕţămênt. Industria: fabrici de postav, hârtie, spirt, mătasă, bere, pălării, ghete; apoi mori şi ferestrae mari. Comerciu viu cu bucate, ceară, miere, rachiu, etc. (sediul camerei comerc. pentru Banat). Tîrguri mari de cai.

Istoria: T. e cunoscută din secl. XIII, a fost pustiită 1242 de Tătari, a fost fortificată de Carol Robert; aici a fost bătut şi ars de viu George Dozsa 1514. La 1552 ocupată de Beglerbegul Achmed după apĕrare vitejască sub Losonczy, şi liberată de sub Turci abia 1716 de Eugeniu de Savoya, când apoi oraşul şi fortif. au fost restaurate. 1849—60 T. a fost capitala Voivodinei şi Banatului.

T. e sediul unui *protopopiat gr.-or. român* (diec. Arad) cu 37 com. şi al unui *protopopiat gr.-cat. rom.* (diec. Lugoj) cu 7 com. şi 5069 suflete.

Timocraţia, domnia averii; la Grecii vechi formă de stat, în care drepturile şi datorinţele cetăţenilor se determină după averea lor. Constituţia lui Solon (v. ac.).

Timofeiev, *German,* v. Iernak.

Timok, afluent pe dreapta Dunării în Serbia, în cursul sĕu inferior formează frontiera spre Bulgaria, se varsă în Dunăre din sus de Vidin.

Timoleon, general grec, n. 411 a. Chr. în Korinth, † 337; era un partisan atât de înflăcărat al democraţiei, încât însuşi a luat parte la uciderea fratelui sĕu *Timophanes,* care se nisuia ca să întemeieze tirănia în Korinth. A alungat pe tiranul Dionysios din Siracusa (Sicilia) şi i-a derimat cetatea, apoi a adus acolo colonii din Korinth. E mult lăudat de Plutarchus şi de Cornelius Nepos.

Timomachos, celebru pictor bizantin; îndeosebi două tablouri de ale lui T. au fost mult admirate: unul represinta pe *Ajax* înfuriatul, al doilea pe *Medea,* cum se gătesce să-şi ucidă pruncii. Se ḑice, că Caesar (unii spun că Antonius) le-ar fi plătit cu 80 talanţi (450,000 cor.).

Timon, numele unui bărbat atenian, care ajunse să fie vestit pentru ura nedumerită ce avea faţă de oameni, de aici s'a şi numit *Misanthropos.* Locuia într'o casă în formă de turn, unde nime n'avea voie să între. In mod impetuos era atăcat de către scriitorii de comedii şi satire.

Timor, cea mai mare şi mai estică dintre insulele Sunda. 30.923 km²., cu 600,000 loc. Papuani, Malaiezi, Chinezi. Europeni. Partea nordestică dimpreună cu insula *Kambing* formează *colonia* portug. *T.*, 16,300 km²., cu 300,000 loc. (capitala Dili); partea sud-vestică dimpreună cu celelalte Sunde mici (Sumba, Floris, etc.) formează *residenţia* olandeză T., 46,056 km²., cu 760.000 loc. (capitala Kupang).

Timotheos, general atenian, instituí a doua alianţă marină sub egemonia Athenei şi învingênd flotila Spartei a câştigat pentru Athena alianţa celor din Acarnania şi Epir. In 372 trecù în serviciul Persilor, dar chiemat de compatrioţii sĕi s'a reîntors şi ocupând insula Samos a instituit prepotenţa Athenei preste Helespont. Fiind dat în judecată pentru lupta pierdută lângă insula Kios, fù pedepsit cu 100 talanţi, la ce măhnit s'a retras în Kalkis, unde a remas până la moarte. Biografia i-a scris-o Corneliu Nepos.

Timotheus *(Sf.)*, elevul şi coadjutorul Sf. Pavel apostolul, n. în Licaomia, probabil în Listra. După tradiţiune a fost episcop în Efes, şi în 97 când păgânii prăznuiau serbătoarea Katagogia păşind energic in contra idololatriei, fù ucis cu pietri.

Timp, o noţiune abstractă, fisică, ce ne dă mĕsură de durata fenomenelor. T. nu are început nici sfîrşit; dar scurgerea de timp se poate socotí prin ajutorul unui fenomen periodic sau o mişcare uniformă luată ca tip, aşa bună oară revenirea iernei, resărirea soarelui, mişcarea pendulei, etc. Ca unitate de timp în fisică este secunda, în viaţa comună şi în istorie anul şi ḑiua. După data dela care începe socotirea timpului avem diferite ere: era creştină, începe dela nascerea lui Christos, etc. (v. Era.) *T. adevĕrat,* cel socotit prin mişcarea reală a pământului; *T. mijlociu,* cel socotit prin vitesa mijlocie a pămêntului. *Timp sideral,* timpul socotit în ḑile siderale (v. ac.). *Timp solar,* timpul socotit în ḑile solare (v. ac.). *Timp solar mijlociu* e cel socotit în ḑile solare mijlocii, ceea ce e deosebit de ambele precedente. *Ecuaţiunea timpului* e cantitatea ce trebue să o adăogăm sau să o scădem din timpul solar adevĕrat pentru a avé timpul solar mijlociu.

Timpana, tipul instrumentelor musicale formate dintr'o membrană cu intonaţiune hotărîtă. T. a fost întrodusă în Europa prin invasiunea Maurilor, cari o numeau *Nakara*. T. constă dintr'o specie de caldare emisferică pe care e întinsă o membrană, ce se lovesce cu un maiu.

Tîmplă, (anat.) regiunea capului ce se află între frunte, ureche, arcul zygomatic şi unghiul extern al ochiului. Osul craniului (osul temporal), corespunḑĕtor acestei regiuni, e subţire şi fragil. Loviturile în această regiune sûnt periculoase.

„Timpul", ḑiar cotidian, organ al partidului conservator din România, îşi începe apariţia la 1876, sub direcţia lui Alex. N. Lahovari şi Gr. Pĕucescu; apoi a numĕrat printre redactorii sĕi pe Mihail Eminescu, Ioan Slavici, Luca Caragiale, D. Rocco, etc. La 1884 fusionează cu »Binele Public«, sub titlul de »*România*«, şi devine organul opoziţiei-unite, (conservatorii cu liberalii Dim. Brătianu, M. Cogálniceanu, G. Vernescu, Nic. Fleva, G. Palade, etc., ieşiţi din majoritatea lib. a lui Ioan Brătianu). La 1889, după căderea lui Brătianu, T. reapare sub direćţia lui Mih. Paleologu, iar dela 1890. sub a lui Alex. Ciurcu (v. ac.). La 1901, junimiştii fusionând cu conservatorii sub şefia lui George Gr. Cantacuzino. ḑiarul jun. »Constituţionalul« s'a contopit cu T. sub titlul de »*Conservatorul*«, (direct. Angh. Dimitrescu şi Iacob Negruzi), care a remas ḑiarul oficios al partidului conservator, numĕrând printre redactorii sĕi pe Grig. Ventura, G. Rădulescu, Ioan Rusu Abrudeanu, foşti redactori şi la T. şi C. Bacalbaşa. Direcţia lui politică este încredinţată gen. George Manu, Take Ionescu şi Ioan N. Lahovari. [I. R. Abrudeanu.]

Timur-Lenk sau *Tamerlan,* mare domnitor mongol, n. 1333, în Keciu (Samarcand), † 1405. Ântâiu a cucerit Persia şi Georgia, (1380—86). A năvălit în Rusia, până la Moscva, a cucerit Hindostanul. A bătut pe Turci în mai multe rânduri, a bătut pe sultanul din Egipt, a cuprins Damascul. Venind sultanul Baiazed cu armată enormă în potriva lui, a fost bătut de către T. lângă Angora şi a căḑut în captivitate. T. a fost tiran şi neîndurător, dar în timp de pace s'a dovedit de bun ocârmuitor.

Timus, hatmanul Cazacilor, ginerele lui Vasile Lupu-Vodă, dela care a primit acest din urmă adeseori ajutoare în potriva Turcilor şi Polonilor. (v. şi Hmielniţki.)

Timuş, *Gherasim,* episcop de Argeş, n. 14 Aug. 1849 în Iaşi. Dupá terminarea seminarului de 7 clase, s'a înscris la facultatea din Iaşi; dar deja în anul următor a fost numit archidiacon la mitropolia din Bucuresci. Călugărindu-se apoi la Cernica, merse la Cernăuţ, de unde se întoarse ca doctor în teologie. Acum urmară anii sĕi de onoruri şi activitate. Hirotonit preot, a fost numit profesor la facultatea de teologie din Bucur. şi ridicat la rangul de archimandrit. In 1886 a fost ales şi hirotonit archiereu cu titlul de *Piteşteanul.* Intr'aceea continuă şi funcţionează ca director al internatului de teologie, ca decan al facultăţii, ca profesor universitar. La 14 Mart. 1894 fù ales episcop al eparchiei Argeşului, pe care de atunci şi până aḑi o păstoresce în mod blajin, părintesc şi demn. Nu mai puţin rodnică a fost munca acestui bărbat pe teren bisericesc literar. El a tradus Teologia dogmatică a lui Macarie, mitropolitul Moscvei, în 3 vol., şi ist. dreptului roman de Zaharia. A editat Tetravanghelul lui Coresi şi catechismul lui Damaschin Rîmniceanul. A scris în fine 3 vol. de meditaţiuni asupra psalmilor, Călĕtorie la locurile sfinte şi un dicţionar aghiografic.

Tinca, (magh. *Tenke*), comună rur. în Ung., cott. Bihor, cu 3570 loc. maghiari şi români (350); pretură, judecătorie cercuală, perceptorat, mic stabiliment balnear cu isvoare de apă alcalinămuriatică. Sediu al unui protopopiat gr.-or. rom. cu 33 comune.

Tincal, mineral, (sinonim *Borax)*, borat de sodiu hidratat, cristalisează în sistemul monoclinic. Se formează pe marginile lacurilor borate din California, Nevada, Tibet.

Tincovici, *Ioan D.*, pedagog şi scriitor rom., n. lângă Lugoş, pe la începutul secl. XIX; a fost învĕţător în Sânmiclăuşul mare, iar mai apoi cantor al bicericei grecesci din Pesta, † în Parţa lângă Timişoara. Scrieri: Cântări dḑeiesci la prasnicele Mântuitoriului nostru Isus Christos

și ale Născĕtoarei de Dḑeu și ale altor sfinți ce se prăsnuiesc, întocmite de D. Ioan T. și acum ântâia oară la tipar întru acest chip date la Buda în crăiasca tipografie a universităţii ungurescì, 1815; Inţelepte învĕţături sau regule pentru îndreptarea năravurilor spre folosul pruncilor întocmite de D. Ioan T. și acum ântâia oară la tipar întru acest chip date la Buda în crăiasca tipografie a universităţii unguresci, 1815, dela pag. 44 sûnt »Pilde și învĕţături filosoficesci«; Versuri despre cele șepte pécate de moarte.

Tinctura, (med.) formă de medicament ce se prepară prin disoluţie, s. e. în alcool, prin maceraţie în timp de mai multe ḑile și filtraţie.

Tincu, *Vélea Nicolae* corect *Petru,* scriitor rom., n. 1 Nov. 1814 în Ticvaniul mare, cott. Caraș, a fost adoptat și crescut de vestitul învĕţător poporal George Velea. † 4/16 Maiu 1867 în Vêrșeţ, și s'a înmormêntat în cimiterul sêrb. de acolo. A fost profesor la secţia română dela teologia din Vêrșeţ, iar după despărţirea ierarchică preot în Secaș și la urmă protopresbiterul Vêrșeţului. A scris și publicat în »Gazeta și foaia pentru minte și literatură« dese articole în materie politică naţională; cea mai valoroasă operă a sa este cartea »Istoria bisericească politico-naţională«, tipărită la Sibiiu 1865 în tipografia archid., care cuprinde foarte preţios material istoric îndeosebi în ce privesce trecutul Românilor din Banat. T. a cunoscut bine limba sêrbă și veche slavă, a fost mare orator și predicator, distins ceremonier și cântăreţ biser., iar mai presus de toate înflăcărat naţionalist.

Ţincu, *Nic.,* autor dramatic rom., n. 1846 în Turnu-Severin, a colaborat la mai multe foi literare publicând traduceri în versuri: comedii și monologuri, etc., iar pentru teatru: Ântâi Aprilie, Ântâi Maiu, Mărţișorul, Recunoscinţa, Iuda, Două mame, D-na Chiajna, comedii și drame istorice în colaboraţie cu Rădulescu Niger.

Ţincu pămêntului, v. Șuiţ.

Tinea, insect, v. Molia.

Tinea favosa, (med.) atâta cât Favus (v. ac.). (Cf. și art. Achorion.)

Tinel, *Edgar,* pianist și compositor belgian, n. la Sinay 1854, a studiat la conserv. din Bruxela, și în 1877 obţinù marele premiu de compositiune cu cantata sa Klokke Roeland. A scris motete și alte bucăţi de musică religioasă pentru piano, mai multe bucăţi pentru solo, cor și orchestră, un Te Deum, oratoriul Franciscus, ș. a.

Tinereţa, juneţă, perioda vîrstei omenesci între copilarie (v. ac.) și bărbăţie (v. ac. și art. Etate).

Tinichea, o lamă subţire de fier acoperită de strat de zinc sau staniu, spre a-l face mai greu oxidabil.

Tinné, *Alexine,* renumită călĕtoare africană, n. 1839 în Haag; dela 1856 a făcut mai multe călĕtorii de explorare în Africa. Omorîtă 1869 de escorta ei pe drumul dela Mursuc la Ghat.

Tinos, *(Tenos),* insulă grec. în Ciclade, spre sud dela Andros, 204 km², cu 11,442 loc. (1889). *Capitala T.,* 2400 loc.

Ţînţar, (lat. *Culex),* insectă din ord. Dipterelor, fam. Culicidaelor, cu genul unic *Culex* (v. ac.). Ca specii sûnt: *C. pipiens* (Ţînţarul obicinuit), cap mic, rotund; abdomen lung; antene la femeiușcă în formă de fir, la bărbătuș păroase; 2 aripi ânguste și picioare subţiri și lungi. Bărbătușii se nutresc cu materii vegetale pe când femeiușca prin înţepături suge sângele mamiferelor. Ouĕle și-le depun în mlaștini, din ele ies larve mici cu capul mare și cu două organe mici de respirat la extremit. poster. Ele înoată cu capul în jos și își caută hrana vênând animale mici. *C. anulatus,* ce trăiesce în Europa; și *Ţînţarii moschiţi* ca: *C. molestus, C trifurcatus* și *C. pulicaris* ce trăiesc în ţerile calde și ale căror mușcături sûnt așa de periculoase că causează uneori moartea. Unii ţînţari în locurile mlăștinoase ajută în prima linie la lăţirea frigurilor palustre. (v. Malaria.) [I. P. V.]

Ţinţăreni, com. rur. în Rom., j. Dolj, pe un mic platou, are 1056 loc. cari fac negoţ cu pesce. La Ţ. și-a așezat Tudor Vladimirescu tabĕra înainte de a pleca la Bucuresci.

Ţinţari, (magh. *Szunyogszék),* com. rur. în Trans., cott. Făgăraș; are 11,577 jug. cat. și 2059 loc. rom. agricultori.

Ţinţari, o specie de Cintez (v. ac.), cu un mănunchiu de pene roșii pe frunte. Penele pe pântece la bărbătuș sûnt alburii, la femeiușcă albe, pe spate la amêndoi ca la vrabie; iar pieptul la femeiușcă e roșcat. [I. P. V.]

Ţinţari, numirea dată Arămânilor (v. ac.), după pronunţarea lor ascuţită, (s. e. »ţinţi« în loc de »cinci«).

Ţintaura, numirea poporală a plantei Erythraea Centaurium Pers. (v. ac.).

Ţintila, *Vasile,* calendarist rom., n. pe la 1782 în Siret, 1867 a terminat în Cernăuţ școala clericală, (unde îl găsim înscris: Wasily Scintilla, Wassilie Szintilla, Wassile Zintilla, în matricula din Siret Ţântilă); nu s'a preoţit, fiindcă nu erau parochii cu carte, ci s'a făcut cântăreţ bis. și învĕţător sătesc în Tereblecea, era »iubitor de sciinţele matematice« și a publicat sub acest calificativ din 1811—20 câte un »Calendar de casă«, în anul dintâi numai cu partea curat calendaristică, iar după aceea și cu felurite învĕţături, ca »Adevĕrate mijlociri împotriva unor boale ale vitelor«; »Cum pămêntul se mișcă și nu soarele, după cum socotesc cei mai mulţi« (1814). A mai publicat 1814, pe o coală mare și groasă, și un »Calendar, în care se află toate serbătorile cele mari ale bisericii resăritului, alcătuit cu ajutorul lui Dḑeu după mâna lui Damaschin de un iubitor de această sciinţă, nu pe un an, o sută sau o miie de ani, ci dela început și până la sfîrșitul lumii, numai iubitul cetitor să scie ce slovă a Pascăliei slujesce pe anul acela ce vrea să caute. Mai la urmă s'au dat și Pascile catolice pe 80 de ani înainte.« † pe la 1840. (Dr. I. G. Sbiera.]

Ţintirim, cimiter (v. ac.).

Ţintizoi, *Ţinţisoi,* pasere, v. Cintez.

Tinto, *(Rio Tinto),* după mărime al doilea rîu în provincia spaniolă Huelva. Isvoresce 60 km. departe de Sevilla, din Siera de Aracena, și se varsă în golful Cadiz.

Tintoretto, *Robusti Jacopo,* pictor italian, n. 1519 în Veneţia, † tot acolo 1594. Ântâiu discipolul lui Tizian, apoi a studiat arta lui Michel Angelo. S'a influenţat de școala din Roma, păstrând însă dela Tizian, părţile eminente ale școalei veneţiene. Din multele tablouri ale lui T. mai renumite sûnt cele păstrate în Veneţia,

uriașele tablouri ce representă Idololatria și Judecata din urmă. Tablourile lui au, in preponderanță, subiect biblic, religios, și se păstrează în toate museele de tablouri mai de samă. Fiul sĕu, *Domenico Robusti* și fica sa *Mariette*, și-au făcut asemenea renume în pictură.

Tip, *(grec.)* în fond formă, imagine, icoană, model; apoi cea mai simplă formă, în care poate fi representată o anumită lege de structură sau de compositiune; se mai numesce T. și acea formă, în care însușirile unui șir de forme înrudite sûnt representate în modul cel mai perfect și mai pronunciat; T. denotă și totalitatea caracterelor distinctive ale unei clase de ființe organice, ale unei rase.

Tipar, presă tipografică; arta tipografiei (v. ac.).

Ţipar, pesce, v. Hel.

Tipărituri, reproducțiuni confecționate pe cale tipografică. (v. art. Presa și Tipografia.)

Tiparease, *Tuberose,* sau *Chiparoase,* numirile populare ale plantei cultivate Polianthes tuberosa L. (v. ac.)

Ţiperig, numele popular al Clorhidratului de amoniu (AzH_4Cl); se obține dacă se tratează amoniacul cu acidul clorhidric, se presintă sub o formă cristalină albă foarte solubilă în apă. E întrebuințat în unele pile electrice.

Tiphisas, numele vechiu al Timișului la Priscus.

Tipic, însușirea de a putea caracterisa un tip (v. ac.); însușirea de a serví ca model și de a putea representa o anumită clasă de ființe sau o rasă. *Tipic* se numesce și o carte bisericească, care conține ordinea serviciului divin. [Pl.]

Tipografia, arta imprimăriei, multiplicarea unei scrieri prin compunerea (culegerea) de tipuri (v. Caractere tipogrfice) și imprimarea textului cules cu ajutorul unui teasc. T. a fost pregătită prin tablele tipografice, table de lemn în cari se tăia textul (în China 581 d. Chr., în Europa în secl. XIII). Cel dintâiu care a întrebuințat tipuri mobile, a fost Gutenberg (v. ac.), care împreună cu Fust a înființat primul atelier tipografic în Mainz, unde a apărut 1450 prima carte tipărită (biblia). Invențiunea a fost perfecționată prin ginerele lui Fust, Peter Schöffer (turnarea tipurilor). Cea mai veche carte român. cunoscută este liturgia slavonă a sf. Ioan Chrisostomul, tipărită la 1507 (probabil în Veneția) de monachul Macarie din ordinul lui Michnea Voevod, și descoperită de A. Odobescu la 1861 în mănăst. Bistrița. Probabil tot acolo s'a tipărit din porunca lui Neagoe Basarab la 1512 Tetravanghelul descoperit în Moscova. Cea dintâiu tipografie în România, cunoscută cu siguranță, este cea din Govora, înființată 1634 de Mateiu Basarab. Prima carte tipărită aici a ieșit la 1639 (Cazania dela Dum. Vameșului). La 1642 T. fù instalată la Câmpulung, la 1664 la măn. Dealu, iar la 1652 în Tîrgoviște (v. și art. Presa).

Tipograful, (zool.) gândac, v. Bostrichidae.

Tipperary, comitat în prov. irland. Munster, 4296 km²., cu 173,188 loc. (1891). *Orașul T.* are 6391 loc.

Tippu Sahib, sultan în Mysore, (India ant.), n. 1751, † la asediarea Sringapatam-ului (1799). A luptat cu noroc și vitejie în potriva Englezilor, cari, în sensul păcii legate cu T., au fost siliți să părăsească statul Mysore. T. a luat atunci titlul de padișah, nisuindu-se a se impune astfel celoralalți șefi din India. 1789, resboiul începe de nou între T. și Englezi, cari se aliază cu semințiile vecine, și după o resboire de trei ani, asediază capitala Sringapatam, silindu-l pe T. la încheierea unei păci rușinoase. T. aprins de resbunare, se aliază cu Francezii, Anglia îl previne însă, și la noul asediu a Sringapatam-ului, T. cade în luptă.

Tippu-Tip, *(Tippo-Tip),* adevĕratul nume însă: *Hamed bin Mohamed,* mare negutător, de origine arab. A însoțit pe Stanley în călătoriile sale în Africa centrală și cu oamenii sĕi l-a ajutat mult la îndeplinirea misiunei sale. 1887 guvernor al statului Congo la Congo superior.

Tipularii, familie de țînțari (v. ac.) cu antene lungi (Nematocera), din ord. Dipterelor, cu genurile: *Tipula* și *Ctenophora,* ce pot fi clasați printre țînțarii cei mai mari ce bâjbăe pe câmpii și prin arbori; ei nu pot înțepa din causă că au trompa scurtă și moale.

Tir, oraș în Fenicia, v. Tyros.

Ţir, pesce, v. Scumbria.

Tiraboschi, *Girolamo,* istoric italian, n. 1731 la Bergamo, † 1794. A studiat teologia și filosofia, și a fost profesor de retorică în Milano. Opul lui principal e renumita: »Storia della letteratura italiana« (13 vol. Modena, 1772—81). A mai scris o mulțime de cărți de istorie.

Tirada, frase banale enunțate în ton declamator.

Tiragiu, numĕrul total al reproducțiunilor făcute pe cale tipografică după aceeaș matrice; edițiune înoită a unei tipărituri.

Tiralier (franc. tirailleur), soldat ce luptă în șiruri desfácute.

Tiran, în Grecia un rege care ajungea rege nu prin ereditate ci prin resturnarea ordinei legale, care însă putea fi un om distins și să facă opere mari. T. au fost în secl. VII și VI în mai toate orașele grecesci, ei au servit ca trecere dela regimul aristocratic la cel democratic. Cei mai însemnați au fost Peisistratos în Athena, Gelon și Hieron II în Siracusa. Periandros în Corint, Cleisthenes în Siciona. Urmașii lor pretutindeni s'au făcut nesuferiți și au fost resturnați. Cu numele T. mai târdiu se legă idea de guvern rĕu, abusiv și de bun plac. Astfel a fost guvernul de 30 de cetățeni pus de Lisandros in Athena 404 (cei 30 de T.) și care prin confișcări și uciderí a constrins pe mulți cetățeni să fugă la Teba; astfel au fost împĕrații romani ridicați la imperiu de armată în timpul anarchiei militare sub Gallienus până la 260 (cei 30 *de tirani* erau 18 în realitate).

Tiras, numele vechiu al Nistrului, la Herodot.

Tiresias, *(Teiresias),* ghicitor antic, a trăit pe timpul resboaielor tebane. T. și după moarte a avut parte de autoritate divină; era unicul, care și în cealaltă lume și-a păstrat sciința ce o avea pe pământ.

Tîrg, loc public unde se vênd cele trebuincioase pentru nevoile vieții; învoială asupra prețului unui lucru făcut de vêndare; oraș sau sat în care se ține tîrg. (V. și art. Bâlciu și Moși.) *T. de fete,* v. Găina.

Tîrgoviște, oraș în România, j. Dîmbovița, cu 7811 loc. E așezată la șes în dreapta Ialomiței și ocolită de ziduri vechi din vremea lui Mateiu Basarab. Are școale de fete, băieți și un gimnasiu, 24 bis. dintre cari: Mitropolia, Bise-

rica Curtea-Domnească, Chindia, Biserica Stelea-Vechĕ, Bis. Sf. Nicolae și Bis. Sf. Vineri, ridicate prin secl. XVI—XVII de milostivii domni ai Țerii. In cursul vremurilor, templele erau prefăcute în citadele fortificate. T. datează din vremea descălecatului Țerii muntenesci. A fost capitala Țerii până la Ghica Vodă (1659—60), care din porunca sultanului mută reședința domnească la Bucuresci. Cu strămutarea domnitorului, T. a fost îngropat în ruine și cenușe de cătră vizirul Cuprili. A fost în curând reînoită. Fii T. sûnt: poeții Văcăresci, Ioan Eliade-Rădulescu, Grigorie Alexandrescu și Vasile Cârlovă.

Tîrgoviște, fosta mitropolie. T. deveni capitala Munteniei cam pe la 1439, și va fi fost atunci reședința mitropolitului. Nu este însă cunoscut, care biserică să fi servit de catedrală. De abia în 1510 Neagoe Basarab începe clădirea mitropoliei, care se vede și astăḑi. Neagoe nu isbutí să o termine, ci de abia Petru-Vodă dela Argeș în 1535 sub mitropolitul Varlaam. Ambii domni au dotat și mitropolia cu proprietăți imobiliare. Mateiu Basarab acoperi din nou biserica cu plumb, după cum fusese și mai nainte; iar mitropolitul Teodosie a zugrăvit-o în 1707. In lăuntrul bisericii sûnt mai însemnate 2 morminte: unul al mitropolitului Stefan, vestitul tipograf, care a murit în 1668; altul al domniței Bălașa Cantacuzen, soția lui Stefan, al doilea fiu al lui Constantin Brâncoveanu. Pe păreții catedralei se zugrăvirâ, pe semne sub mitropolitul Teodosie, o mulțime de domni și mitropoliți. Aḑi biserica este cu totul restaurată, după ce fusese aproape redusă la ruină, din causa eteriștilor din 1821, cari își turnaseră gloanțe din plumbul acoperișului. (Cf. St. Bilciurescu, Măn. și bis. din România. Bucur., 1890, pag. 245—248; Xenopol, Ist. Rom. II. Iași, 1889, pag. 29.)

Tîrgu Frumos, oraș în Rom., j. Iași, situat între dealuri, are 4585 loc., 3 biserici otodoxe; 1 biserică lipovană; 1 școală mixtă; spital județean. Stațiune a căii ferate Iași-Pașcani.

Tîrgu-Jiu, (cu 3 ilustr.) capitala j. Gorj (România), oraș cu 6634 loc. (1900), dintre cari 5937 ortodoxi, 616 catolici și protestanți, 69 mosaici, 9 mahomedani, 3 armeni. Numirea o are dela rîul Jiu, pe ale cărui ambe maluri e așezat. T.-J. a fost probabil mansiune romană, stațiune comercială la Jiu, unde se încrucișau drumurile romane dela Drobeta (Turnu-Severin) la Pons-Alutae (Rîmnicul-Vâlcii), și dela Sarmisegetusa pe Jiu în jos până la Dunăre. T.-J. fù vechea reședință a voevoḑilor Țerii-Jiului, ce se întindea pe ambele maluri ale Jiului, cuprinḑênd și Hațegul. T.-J. pe la 1604 era proprietate a fraților Buzesci. Ací s'a dat lupta la 1631 între Aga Mateiu (Mateiu-Vodă) și Leon-Vodă pentru domnie, precum și la 1716 între milițiile oltenesci favorabile anexării Olteniei la Austria și între Nicolae-Vodă Mavrocordat. Ací s'au adunat la 1719 șeseḑeci și șese de boieri amici ai diplomației austriace și au denunțat pe Băleanu și Știrbeiu de fideli politicei turcesci. Aci s'a dat

Primăria Tîrgu-Jiu.

lupta la 1788 între Turci și Austriaci sub Mavrogheni-Vodă generalisimul (seraskierul) trupelor turco-române. Ací s'au desfășurat groaznicele măceluri, pârjoale și jefuiri ale Pasvangiilor și Cârjaliilor între 1800 și 1821. Ací s'au dat luptele pandurilor lui Tudor Vladimirescu cu cătanele ispravnicatului, și tot de ací a pornit T. Vladimirescu în seara ḑilei de 21 Ian. 1821 la mănăstirea Tismana (v. ac.), de unde a dat semnalul renascerii române. T.-J. este resadnița boierimii oltenesci, precum: Buzescii, Brăiloii, Bengescii, Cantacuzinescii, Știrbeii, Obedenii, Bibescii, Glogovenii. In T.-J. se află biserica Sf. Apostoli dela 1747 și bis. catedrală dela 1748. Celelalte biserici sûnt posterioare. La 1854 s'a înființat în T.-J. o școală pentru fete, la 1870 o școală reală, transformată 1872 în școală normală pentru pregătirea învĕțătorilor dela sate. La 1890 s'a înființat gimnasiul real (în 1902 cu o populațiune de 211 școlari și 12 profesori). La 1898 s'a terminat monumentala clădire a gimnasiului. Tot pe lângă gimnasiu e alăturată o școală ceramică, înființată 1900 din inițiativa directorului gimn. I. Moisilu și a inginerului șef al județului Gorj Aur. Diaconovici (în 1903 cu 44 școlari,

4 măiestri şi 8 profesori). Tot în localul gimnasiului se află şi »Museul Gorjului«, înfiinţat în Iunie 1894 cu colecţiuni de hrisoave, anticităţi, numismatică, minerale, pietrifacte, plante, fotografii, diferite unelte din epoca de piatră, bronz, fier, ouĕ incondeiate, ceramică, ş. a. T.-J. fiind capitală de judeţ are prefectură, tribunal, judecătorie, etc. In T.-J. s'a ridicat o statuă lui T. Vladimirescu (v. ilustr.). Dintre zidiri remarcăm primăria (v. ilustr.), biserica catedrală cu picturi, gimnasiul T. Vladimirescu (v. ilustr.), palatul administrativ, banca naţională, cercul clubului militar, spitalul judeţean, casarma de artilerie (reg. nr. 5), casarma de infanterie (reg. nr. 18), grădina publică, una din cele mai frumoase din ţeară. In oraş e şi o fabrică de sobe de teracotă. T.-J. e ultima staţiune de drum de fier venind dela Filiaşi. (Cf. Incercări asupra istoriei T.-Jiului de Alexandru Ştefulescu, 8° XX, 290 pag., 1899, tip. Socec, Bucuresci.) [Al. Ştefulescu.]

Tîrgul Murĕşului, v. Murĕş-Oşorheiu.

Tîrgul-Ocna, v. Ocnele mari.

Tîrgul Secuilor, *(Kézdi-Vásárhely),* v. Chezdi-Oşorheiu.

Tîrgu-Trotuş, com. rur. în Rom., j. Băcău, în valea Slănicului, a fost capitala ţinutului Trotuş la 1653, aḑi are 2812 loc.

Tirighina, v. Gherghina.

Tirimia mare, (magh. *Nagy-Teremi),* com. rur. în Trans., cott. Têrnava mică, cu 3496 jug. cat. şi 1225 loc. rom.

Tîrla, aşezare provisorie pe o moşie străină, fie pentru a face plugărie, fie pentru a văra cu oile călĕtoare.

Tîrlaşi, muncitori agricoli ambulanţi, cari iau de pe la proprietari şi arêndaşi pămênt de muncit în parte şi în dijmă, şi locuiesc în bordeie, dar îşi schimbă des stăpânii. Ei se găsesc mai des pe vastele moşii şi domenii ale României în partea câmpului, în special în stepa Bărăganului, lipsită de braţe.

Tîrnăcop sau ***gheunoiu,*** instrument de fier în formă de ciocan, la un capĕt ascuţit în formă de cuiu, la celalalt lat în formă de lingură, care servesce la săpat în pămênturile compacte, la scos rădăcini şi pietri, etc.

Tirnau, oraş în Ung., cott. Pojon, cu 10,800 loc. Mare institut de invaliḑi. Comerciu viu cu vin.

Tîrnava, v. Têrnava.

Tîrnova, com. rur. în Banat, cott. Caraş-Severin, cu 1655 jug. cat. şi 3269 loc. rom., are mine de cărbuni de piatră, exploatate de societatea austro-ungară a căilor ferate.

Tîrnova, v. Ternova.

Tirol, una din ţerile de coroană ale monar. austr. *(T.* şi *Vorarlberg),* 29,286 km², cu 928,769 loc. (1891) (singur T. 812,696 loc.), Germani (58·4%) şi Romani (Italieni, Ladini). Aci se ridică cei mai înalţi munţi ai Austriei; prin T. se întind Alpii calcaroşi de nord (Alpii Algau), Alpii centrali în trei şiruri (Räticon, Alpii T.-lui şi grupa Ortler, cu 2 pasuri: Reschenscheideck şi Brenner) şi Alpii calcaroşi de sud. Rîuri: Ill, Lech, Isar, Inn şi Drava, Etsch, Sarca şi Brenta. 5·2% ale solului sûnt agri şi grădini, 37·7% păduri, 6·7% fênaţe şi 31·3% păşuni. La sud mulţi pomi şi vii; însemnată economie de vite şi cultura viermilor de mătasă. Mine de fier, zinc, aramă, plumb, lignit şi sare. Industrie de bumbac, maşini, hârtie (în Vorarlberg), piei, fier, metale, mănuşi, ţeseturi (în T. german), mătasă (în T. sudic, cu deosebire la Rovereto, Mori, Borgo, etc.). Oraşe principale: Innsbruck, Bozen, Feldkirch, Trient, Rovereto, Riva. T. şi Vorarlberg are 1707 şcoale poporale, 10 gimnasii, 4 şcoale reale, 2 şcoale industriale, 4 şcoale comerciale, 1 universitate (Innsbruck). In senatul imperial trimite 25 deputaţi; dieta provincială se compune din 68 membri; Vorarlberg are dietă prov. proprie de 20 membri. Capitala Innsbruck. T. în vechime a fost locuit de Răti, sub August a fost cucerit de Romani (Rătia), pe la 500 de Ostrogoţi, mai târḑiu stăpânit de Longobarḑi în fine de Bavari. Din secl. IX se ridică conţii, mai apoi ducii de Meran; de prin secl. XII se ridică conţii de T. a căror urmaşă Margareta Maultasch dete 1363 T. Austriei. 1805 T. fù dat Bavariei, ceeace provocă resboiul de eliberare din 1809, 1814 venî iarăş la Austria.

Gimnasiul din Tîrgu-Jiu.

Tiroliana, arie de dans al locuitorilor din Tirol; e o specie de vals în $^3/_4$, de o mişcare moderată, având în ritm bătaia a treia optime punctată şi $^1/_{16}$. E caracteristic mai cu samă prin final, pe care tirolienii îl agrementează cu efecte aşa numite »*Iodler*«. [T. C.]

Tironiane, *note,* v. Stenografia.

Tirs, dispoşiţiunea florilor în formă de piramidă; v. Thyrsus.

Tîrsoaca sau *Tîrsoagă,* numiri populare ale plantei Polygonum aviculare L. (v. ac.).

Tirsolţ, com. mică în partea nordică a Ţerei Oaşului, cu hotarul între Cămerzana şi Bicsad, are 1780 loc., dintre cari 120 ovrei, ceialalţi Români. Trăiesc din economie şi având grădini mari, în acele au mulţi pomi. Poporul e în stare bună.

Tiryns, în antichitate oraş în Argolis, cu ziduri ciclopice, reşedinţa lui Perseus, locul natal al lui Heracles. 468 a Chr. fù distrus de Argos; acropolea mai există şi acum.

Tisa, numirea românească a frumosului arbore Taxus baccata L. (v. ac.).

Tisa, cel mai mare rîu, ce obârşeşte pe pămêntul Ungariei, e rîu navigabil. Se compune din T. Neagră şi T. Albă, în cott. Maramurêş. La Răhău se împreună şi formează matca T., alimentată cu o mulţime de rîuri mari şi mici de ambele părţi, mai însemnate: Murêşul, Crişurile şi Someşul. Cursul ei e sgomotos; înainte de canalisare esunda preste câmpii şi oraşe pricinuind daune mari. Canalisarea s'a efectuit de stat şi »Tisza-völgyi társulat«. In apele ei se află mult pesce, valea T. e fecundă.

Statua lui Tudor Vladimirescu în Tîrgu-Jiu.

Tisana *(Ptisana),* beutură obţinută prin fierberea vreunei substanţe farmaceutice.

Tisău, com. rur. în Rom., j. Buzêu, pe malurile Nişcovului; se compune din 10 cât., cu 2650 loc., cari se ocupă cu exploatarea pădurilor şi cu fabricaţia de ţuică. Comuna e veche, căutată pentru frumseţa posiţiei şi bogăţia isvoarelor minerale sulfuroase.

Tişăuţ, com. rur. în Bucov., moşie mănăstirească în căpit. şi j. Sucevii, are 904 locuitori (861 ort.-or., 12 rom.-cat., 31 mos.), 1 şcoală primară, un cabinet de lectură »Călăuzul Fêt-Frumos«.

Tischendorf, *Lobegott Friedrich Constantin de,* unul dintre cei mai distinşi critici ai cărţilor noului Testament, n. 1815, † 1874. A studiat în Leipzig teologia protestantă şi filosofia, ocupându-se în deosebi cu limbile vechi. In 1840 a întreprins prima călêtorie în străinătate visitând cele mai renumite biblioteci europene şi petrecênd timp mai îndelungat în Orient. El a descoperit în mănăstirea de pe muntele Sinai *codicele Sinaitic,* cel mai vechiu manuscript biblic. Scr.: Monumenta sacra inedita (Leipzig, 1846), etc. [i—m].

Tismana, *mănăstirea,* (cu ilustr.), datează din timpul lui Vladislav Basarab (1364—72), sub care a fost întemeiată de S. Nicodim cu o biserică de tisă. Biserica de zid însă se terminà de abia în 1387, după ce clădiseră la dinsa voevodii Radu-Negru, Dan şi Mircea. Neagoe-Vodă (1512—21) o acoperí în urmă cu plumb. In 1541 biserica pare a fi fost rezidită în total, dar în proporţiunile cele vechi; Matei-Vodă (1633—54) o reparà şi o înzestrà cu clopote; era însă reservat timpurilor moderne (1855) să o restaureze astfel, încât să dispară mai toată urma istorică. Numai pietrile şi odoarele rêmase mai povestesc despre pietatea şi faptele strămoşilor. Măn. T. a fost şi ea o şcoală. Prin munca tăcută a călugărilor ni-s'au păstrat multe cărţi, pomelnice şi hrisoave în transcriere. Dintre cărturari se numesce mai ales ieromonachul Leonte pe la 1746, şi Vasile Diaconul, acesta din urmă şi vestit pictor. In jurul măn. era cetatea T. cu poartă de fier, 7 tunuri mari şi 24 mici. Cetatea fù dărîmată, iar măn. aprinsă de Turci în 1788. Cu vr'o ḑece ani mai în urmă s'au transportat şi moaştele sf. Nicodim în Sêrbia la Ipek, rêmânênd la T. numai un deget al lui. (Cf. Monografia escelentă a lui Al. Ştefulescu, Mănăstirea Tismana, ed. II. Bucuresci, 1903, unde e citată şi toată literatura relativă la subiect. Gr. G. Tocilescu, Rap. asupra câtorva măn., în Analele Acad. Române. Seria II, tom. VIII², Bucuresci, 1888, pag. 207—24).

Tissaphernes, general celebru al regelui persan Artaxerxes II, învinse pe fratele acestuia, pe Cyrus în lupta dela Kunaxa (401 a. Chr.). Artaxerxes în semn de recunoscinţă îi dede pe fiica sa de soţie şi-l puse de şatrap preste Lydia, Karia şi Ionia; fù bătut de Spartani în Lydia şi lipsit de domnie. La îndemnul mamei lui Artaxerxes Panysatis, care-l duşmănia mult, fù ucis în Phrygia.

Tissler, *aliagiul,* v. Aliagiu.

Tissot, *Victor,* publicist franc., n. în Fribourg (Elveţia) la 1845. A păşit de tinêr pe cariera jurnalistică. A călêtorit mult prin statele din Europa, mai ales prin Ungaria, şi a publicat o sumedenie de impresii şi descrieri de călêtorie, cari au avut multă trecere.

Tisza *de Borosjenő* (și *Conți de B. și Seghedin)*, veche familie nobiliară magh. Protopărintele familiei a fost *George Diacul T.*, care a primit la 1636 dela G. Rákóczi mai multe moșii în cott. Arad, Cenad și Timiș.

1) *Tisza, Coloman*, om de stat magh., n. 10 Dec. 1830 în Geszt, și-a făcut studiile la casa părintească, și la 1848 a intrat în serviciul guvern. revoluționar. Dela 1855 se distinge în luptele biser. protestante, la 1861 ales deputat în Dobrițin și în dietă vice-president al camerei, devine șeful centrului stâng; după descompunerea part. Deakist a înființat partidul liberal și ca șef al acestuia a fost ministru-president 1875—90. Sub T. guvernul Ungariei și-a schimbat cu totul politica de naționalitate profesată de Deák și Eötvös și a început curentul întemeiării statului național maghiar. † 23 Martie 1902. Fratele său

2) *Tisza, Ludovic*, om de stat, n. 1832 în Orade, aderent al lui Deák, 1871—73 ministru de comunicațiune în cabinetul Andrássy, 1879 după catastrofa dela Seghedin (v. ac.) a funcționat aici ca comisar regal și pentru activitatea desvoltată în această calitate, a fost ridicat 1883 la rangul de Conte. 1892—94 ministru la curtea reg. în cabin. Wekerle. † 26 Ian. 1898.

3) *Tisza, Stefan, Conte*, om politic, n. 22 Apr. 1861 în Budapesta, a studiat la univ. din Berlin, Heidelberg și Budapesta, unde a fost promovat Dr. în sciinț. politice; dela 1886 deputat; s'a ocupat mult cu chestiuni economice, a scris despre politica agrară magh. și a condus diferite întreprinderi financ. și industriale. In Nov. 1903 a fost numit ministru-president.

Tisza-Eszlár, com. rur. în Ung., cott. Szabolcs, cu 10,261 jug. cat. și 3260 loc. Magh. Devenită celebră prin un proces de pretins omor ritual în 1883, în care acusații au fost absolvați.

Ţița, (anat.) termin poporal pentru mamma (v. ac.).

Titan, (Ti, greut. atomică = 50) metal foarte rar ce nu se găsesce liber în natură ci amestecat cu fier, cu calce, etc. Liber se presintă sub forma unei pulvere grie, care încălțită în contact cu aerul arde producênd scântei. El se comportă în combinațiuni ca tetravalent.

Mănăstirea Tismana.

Titani, în mitol. grec. fiii și fetele lui Uranos (ceriul) cu Gäa (pământul); se numesc al treilea rând de ḑei. Când Uranos pe fiii săi Hekatoncherii (cu o sută de mâni) și pe Cyclopi (v. ac.) i-a aruncat în Tartarus, T. ațîțați de Gäa s'au resculat asupra tatălui lor, l-au demembrat și au dat domnia lui Kronos. Dar Zeus a început luptă cu T. și învingêndu-i i-a băgat în Tartarus.

Titanita, v. Sfen.

Ţitera, (germ. *Zither)*, instrument musical cu coarde de pișcat, întinse pe o ladă de resonanță de forme variate, care la execuțiune se așează pe o masă. Derivată din vechiul *psaltirion*, a fost mai cu samă în favoare în Austria și Bavaria, dar numai în a doua jumêtate a secl. XVIII a fost mai serios modificată și perfecționată. Caracterul dulce al timbrului o face proprie pentru musica de salon. O varietate de Ţ. sûnt așa numite *Streich-Zither*, instrumente cu arcuș. [T. C.]

Ţitesci, com. rur. în Rom., j. Muscel, cu 1155 loc. agricultori. Biserica com. s'a zidit la 1534.

Tithonos, fiul lui Laomedon din Troia, iubit de Eos, care i-a cerut dela Zeus imortalitatea, dar a uitat să-i ceară şi tinereţă eternă. Ca moşneag a fost prefăcut într'un greer. Eos i-a născut pe Memnon.

Titicaca, lac sărat între Peru şi Bolivia (America de sud) la 3920 m. preste nivelul mării, 8330 km²., avênd o afundime până la 218 m., se scurge prin Desaguadero. In lac se află *insula T.,* cu grandioase resturi de zidiri vechi peruane.

Titlu, *(lat.)* 1) inscripţiune la statue, case, morminte; inscripţiunea sau numele unei cărţi, ori lucru spre a-l distinge de alte lucruri; inscripţiunea unei părţi din un op ori din vr'o lege sau colecţiune de legi (corpus juris). 2) Onoare, dignitate, rang; adresa sau titulatura cuvenită cuiva după posiţia socială, oficiul ori dignitatea, de care se bucură. 3) Causă, temeiu legal pe care se basează proprietatea cutărui obiect ori cutare drept. [i—m.]

Titlu, (franc. *Titre)*, raportul de amestec la metale (v. Fineţa).

Titluri de rentă, acele scrisuri cari represintă datoria unui stat, datorie contractată pe cale de împrumut. Renta (titlurile de rentă) este perpetuă (consolidată) când statul plătesce dobânda, iar nu capitalul. Adeseori titlurile de rentă sûnt garantate prin vr'un imposit sau prin valori imobiliare. Dacă statul are mijloace, el cumpĕră la bursă titluri de rentă, pe cari scoţêndu-le din circulaţiune le distruge. Astfel se reduce treptat datoria statului pe cale de *amortisment.*

Titu, com. rur. în Rom., j. Dîmboviţa, pe o câmpie întinsă, lângă şoseaua naţ. Bucuresci-Pitesci. Se compune din 8 căt., cu 1606 loc. In T. e un mic tîrg cu prăvălii şi case de comerciu.

Titulesci, com. rur. în Rom., j. Olt, se compune din 2 căt. cu 989 loc.

Titurel, un erou al legendei Sf. Gral, strămoşul lui Parsival (v. ac.); cântat de Wolfram von Eschenbach.

Titus, *Flavius Vespasianus,* împĕrat roman, n. 41, † 81. Întâiu s'a distins în luptele contra Germanilor, apoi, în luptele tatălui sĕu, Vespasian (v. ac.) contra Britanilor şi Iudeilor, iar în 70, a cuprins Ierusalimul. A venit apoi în Italia şi a domnit împreună cu tatăl sĕu, până la 79, când a remas singur domnitor. Domnia lui a fost pacinică şi plină de binefaceri. Graţia pe duşmanii sĕi şi socotea de pierdută ḑiua în care n'a făcut vr'o binefacere. Pe timpul lui a bântuit în Roma ciuma, pe urmă a ars oraşul. Fratele sĕu, Domiţian, i-a pricinuit multe rele.

Tityos, fiul Gaeei, un urieş pe Euboea; s'a apropiat de Lato, din care causă a fost aruncat în lumea de jos, unde zăcea lungit şi doi vulturi îi mâncau ficatul.

Ţiu, com. rur. în Rom., j. Dolj, situată pe coasta Perilor, o colină frumoasă, are 1085 loc. cari cultivă pometurile.

Tiur, (magh. *Tür)*, com. rur. în Trans., cott. Alba inf. cu 1588 loc. Rom. şi Magh. Isvoare cu apă amară.

Ţiuvlic, numire dată în Bucovina paserei Nagâţ (v. ac.).

Tivoli (vechiul *Tibur)*, oraş în prov. ital. Roma, lângă Teverone (cu admirabil cataract), 9730 loc.; episcopie; numeroase resturi de vile, temple, etc. antice.

Tiziano, *Vecellio da Cadore,* pictor italian, n. 1477 în Pieve di Cadore, † 1576 în Veneţia. Cel mai distins şi mai strălucit representant al şcoalei veneţiene. In etate de 10 ani a venit la Veneţia, unde a fost discipolul lui Zuccato, pe urmă a întrat în atelierul lui Gentile Bellini, apoi la Giovanni Bellini. Deşi geniul sĕu creator n'a slăbit nici la bĕtrâneţe, operele lui renumite şi de valoare nepreţuită, le-a creat în tinereţa lui. Palatul Dogilor, monumentele, templele maiestoase din acele vremuri, se mândresc şi aḑi cu tablourile lui, neîntrecute în plasticitate, concepţie şi idealism, tablouri ce represintă scene biblice, religioase. Papa Paul III precum şi împĕratul Carol V l-au distins de nenumĕrate ori. Productivitatea lui extraordinară, gustul neîntrecut la alegerea şi întrebuinţarea colorilor, ce se manifestă în tablourile lui sfinte, »Christos, pătimind«, »Invierea«, »Inălţarea Preacuratei«, »Ingroparea lui Christ«, »Noli me tangere«, etc., etc., apoi nenumĕratele tablouri cu subiecte din mitologia romană, i-au făcut un nume nemuritor în istoria picturei, în jurul căruia s'a născut o bogată literatură, care îl laudă şi preamăresce.

Tjumen, oraş în Siberia, guvernam. Tobolsk, lângă Tura, staţiunea finală a căii ferate Iekaterinburg — T., 29,588 loc. (1897); industrie de piei, comerciu de transit.

Tlaxcala, stat în interiorul Mexicului (America centrală), 3898 km²., cu 166,803 loc. (1895). *Capitala T.,* odinioară cu 100,000 loc., acum are 2874 loc.

Tmesa, *(grec.)* despărţirea unui cuvênt compus prin intercalarea altui cuvênt. (Des în Homer.)

Toaca, o tablă de lemn ori de metal care se bate spre a anunţa începerea serviciului public divin.

Toader, *Sf.*, se ţine Sâmbătă din septĕmâna I a Paresemilor. In aceea ḑi credincioşii duc la biserică grâu fiert întru amintirea minunei făcute pe timpul lui Iulian apostatul. Acest necredincios împĕrat ca să spurce pe creştini a pus să se vêndă în tîrg bucate jertfite idolilor; aceasta i-s'a spus Sf. Teodor Tejron de către ânger în vis şi el a îndemnat pe popor să nu cumpere bucate din tîrg ci să se nutrească cu sementă fiartă.

Toaleta, masă cu oglindă pe care se păstrează toate lucrurile necesare pentru curăţenia corpului; îmbrăcăminte completă.

Toamna, anotimp, ce conţine timpul ce se scurge dela trecerea soarelui la echinocţiul de toamnă, punctul nodal al balanţei, şi până la ajungerea soarelui la solstiţiul de iarnă (periheliu). Durata T. e de 89 z 18 h începênd la 9/22 Septembre şi finind la 9/21 Decembre.

Toast, (engl., pron. tost), felie de pâne prăjită; fig. discurs rostit la masă cu propunerea de a bea în sănătatea cuiva.

Tobago, *(Tabago),* insulă brit. în Antilele mici, 295 km²., cu 20,039 loc. (1895); capitala Scarborough. T. a fost colonie olandeză, dela 1677 a Francezilor, 1814 cedată Angliei.

Tobia, tatăl şi fiul, eroii unui roman al Iudeilor vechi, care a fost încorporat cărţilor canonice ale Testam. vechiu.

Tobias, *Amos,* protopop român, n. 1793 în Abrud, † 1 Apr. 1871; de numele lui sûnt legate mai multe amintiri istorice din revoluția anului 1848/9. La casa lui au fost adăpostiți mulți refugiați din România, apoi prefecții și tribunii după catastrofa Abrudului și în fine o mulțime de Maghiari, femei și copíi, cari au scăpat de lancea »Moților«. Lui i-a succes a îmblânḑí ferocitatea lui Hatvani, ca să nu se arḑă bisericile românesci. In casa dînsului a scris Maiorescu raportul, dictat de Iancu, cătră împĕratul. A fost decorat cu crucea de aur Fr. I. I. (Cf. biogr. lui Iancu și Dragoș.) [I. St. Ș.]

Tobler, *Adolf,* celebru romanist, membru on. al Acad. rom., n. 24 Maiu (st. n.) 1835 la Hirzel (cantonul Zürich) în Elveția, dela 1867 prof. în Berlin, 1881 membru al Acad. germ. de sciințe. Afară de studiile publicate prin diverse reviste, T. a mai dat la lumină: Mittheilungen aus altfranzösischen Handschriften: 1 Aus der Chanson de geste von Auberi, Leipzig, 1870. Li dis don vrai aniel, 1871. Vermischte Beiträge zur französischen Grammatik, 1886.

Tobolsk, guvernament în Siberia vestică, 1.397,692 km²., cu 1.438,484 loc. (1897). *Capitala T.,* la gura rîului Tobol, 20,427 loc. (1893); archiepiscop; tăbăcărîi, fabricație de săpun.

Tocana, mâncare făcută din bucățele de carne de bou, de porc sau de berbece, la care se adaug adeseori și cartofi.

Tocantins, fluviu în Brasilia, isvoresce în statul Goyaz, curge spre nord, primesce din stânga pe Araguaya, se varsă în Atlantic din jos de Para sub numele de Rio Para; prin Tajipuru stă în legatură cu Amazonas. 2610 km. lung.

Toccata, *(ital.)* în musică numele ce s'a dat în prima fasă a musicei instrumentale bucăților destinate a fi executate pe instrumente cu claviatură *(toccare),* prin oposiție cu sonata, dat celor destinate a fi executate pe alte instrumente *(suonare),* ambele în oposițiune cu *cantata,* dat bucăților vocale. [T. C.]

Tocila, cute, gresie, piatră făcută în formă de roată, la care prin învîrtire se ascut diferitele utensilii de tăiat.

Tocilescu, *Grig. G.,* istoriograf și epigrafist român, n. 1845, și-a făcut studiile ântâiu în România și le-a completat apoi în Praga și Viena. Dela 1881 este prof. de istoria antică și de epigrafie la univ. din Bucuresci, a fost ales membru al Acad. rom. și este și director al museului de anticități din Bucuresci. Printre numeroasele sale scrieri și multele conferințe cetite în ședințele publice ale Academiei, sûnt de însemnat: Dacia înainte de Romani (publ. la 1880, Cf. despre aceasta Maiorescu, Critice, vol. III, pag. 45—47); Monografia despre biserica episcopală dela Curtea de Argeș (1886) și mai ales Monumentul dela Adam Klissi. Cărțile sale de școală despre istorie în parte au devenit învechite de când cu întemeierea istoriografiei rom. prin nouii prof. ai univ. din Bucuresci Onciul, Iorga și Bogdan. Lucrările sale pe terenul archeologiei au fost însă aprețiate în Europa întreagă. T. a fost unul dintre directorii marelui Dicț. geogr. al României. T. s'a ocupat și de politică și a fost de câteva ori ales în senatele conservatoare.

Tocmeli agricole, v. Invoieli agricole.

Tocogonia sau generațiune parentală *(generatio parentalis)* este generațiunea propriu ḑisă, adecă prin părinți, în oposiție cu generațiunea spontaneă sau *archigonia,* actul de producțiune fără părinți.

Tocqueville, *Alexis Charles Henri,* publicist franc., n. 1805; 1839 deputat, combate 1848 doctrinele socialiste. 1849 ministru de externe. † 1859.

Tocsoff, comună rur. în Rom., j. Tulcea, cu 2010 loc.

Toda, popor, Dravidi. (v. ac. și Tipuri asiatice.)

Toddy, v. Borassus.

Todea Willd., (botan.) gen de Ferige din familia Osmundacee; specia *T. barbara* Moore cresce prin Africa sudică, Australia, Seelanda nouă; are tulpina arborescentă înaltă de 1 m. și tot pe atât de groasă; se cultivă uneori în florărîi calde. [S. Șt. R.]

Toderescii sau *Teodorescii,* com. rur. în Bucov., cătunul Pietroasa, moșie boierească în càpit. și j. Suceava, cu 1131 loc. (1030 ort.-or., 35 rom.-cat. și uniți, 14 protest., 52 mos.), 1 școală primară, stațiune de cale ferată locală.

Tődi, munte în Alpi, Elveția, 3623 m.

Todireni, com. rur. în Rom., j. Botoșani, compusă din 3 căt., cu 1878 loc. Teritoriul com. e deluros, dar de bună calitate și e străbătut de calea ferată Dorohoiu-Iași.

Todmorden, oraș în Anglia, comitatul York, 25,000 loc. Industrie, fabrici de țĕsut, turnătorie de fier. Posițiune pitorească.

Todoran, *Atanase,* fruntaș român din Bichigiu, în Trans., lângă Năsĕud; de numele lui se leagă primele evenimente din istoria regimentului II grănițeresc. T. cu St. Cutean din Feldra au alergat în repețite rânduri la Viena să exopereze concesiunea a se forma la fruntàrii regimente compuse din Români. Ca să scape de iobăgie poporul alerga cu grabă să se înscrie la miliție. Jurămêntul militar însă pretindea și trecerea la unire. Gen. bar. Buccov, în prevederea turburării poporului pe motive confesionale, a adus cu sine la Salva în 10 Maiu 1763 și pe episcopul Petru Paul Aron, creḑênd că prin asistența acestuia poporul va purcede fără sgomot la depunerea jurămêntului. Poporul, la sfatul lui T. și al altora, care i-a atras atențiunea asupra condițiilor arbitrare, îndeosebi însă asupra formulei »pe uscat și pe mare« cuprinse în jurămênt, a aruncat armele și a alungat pe generalul și pe episcopul. Acest episod a fost considerat în Viena ca resvrătire militară; s'a instituit de grabă o comisie, ca să caute pe matadori. In Nov. acelaș an T. a fost frânt pe roată, alți soți ai sĕi au pierit în țeapă și de streang. (v. Maria Theresia.) (Cf. Barițiu, Părți alese din Istoria Trans., vol. I.) [T. S.]

Toga, haina distinctivă și oficială a cetățeanului roman. Coloarea ei era albă, candidații în vr'o funcțiune purtau T. candida, magistrații aveau T. brodată pe margini cu purpur (l. praetexta), care o purtau și băieții până să îmbrace Toga virilis. Postavul era de lână fină mai ales produsă în Apulia și Tarent. T. de mătasă, sub ideea de lux, era îndatină numai la împĕratul. Cu generalisarea culturii eline în Roma, datinile strămoșesci se răresc, și deși Augustus a dispus ca în adunările poporului, cetățenii să se presinte în T. ca haina națională, aceștia o au înlocuit

până la stîngerea imperiului cu alte vestminte ca: lacerna, un pardesiu foarte luxos, etc.

Toggenburg, fost comitiat în Elveţia, dela 1798 aparţine cantonului St. Gallen. Oraş principal Wattwyl.

Togo, colonie germ. pe litoralul sclavilor în Guinea (Africa), 82,330 km²., cu 2 milioane loc. Negri. Reşedinţa regimului e Lome.

Tohan, două com. rur. în Trans., cott. Făgăraş. *T. nou* (magh. *Új-Tohán),* cu 879 loc. Rom., refugiaţi din pricini religioase după 1700 din *T. vechiu* (magh. *Ó-Tohán),* cu 1632 loc. Rom., staţiune de cale ferată.

Tohu-wabohu, *(ebr.)* gălăgie, încurcătură chaotică. (I Moise, 1, 2.)

Toi, v. Ciocârleţ.

Toiag, v. Cârja.

Toise, (frc. pron. toaz), stînjen frc., = 6 urme frc., = 1·949 m. *T. nouă* = 2 m.

Tokaj, com. mare în Ung., cott. Zemplin, cu 5110 loc. Magh., cu mari podgorii la Hegyalja (v. ac.), cari dau un vin de renume european (14 soiuri, 97,500 hl. pe an). T. e sediul unei preturi şi judecătorii cercuale şi staţiune de cale ferată.

Tőkés *(Gros),* com. rur. în Trans., cott. Solnoc-Dobâca, cu 19,840 jug. cat. şi 1641 loc. Rom. şi Magh.

Tőke-Terebes, com. rur. în Ung., cott. Satmar, are 5871 jug. cat. şi 1675 loc. Rom. şi Magh.

Tokio (mai nainte *Iedo* sau *Yeddo),* capitala Iaponiei şi residenţa lui Mikado, la coasta estică a ins. Hondo, lângă *golful T.,* cu 1.299,941 loc. (1897); multe canale; universitate; însemnată industrie de mătasă, bumbac, porţelan, arme, hârtie, etc. Iluminaţie cu gaz aerian; tramcare; cale ferată la portul Iokohama.

Tököly, *Emeric, conte,* patriot maghiar, n. 1656, împreună cu mai mulţi tovarăşi magnaţi a pus la cale o conjuraţie împotriva dinastiei, s'a pus în fruntea protestanţilor şi a cucerit Caşovia (1682), unde a fost proclamat rege al Ungariei nordice; la 1683 a ajutat pe Turci la asaltul Vienei. Cu ajutor turcesc voia să ia Ardealul dela Habsburgi, dar fără isbândă. La 1699 se închină sultanului, care-i dăruesce mai multe proprietăţi şi titlul de principe al Vidinului. † 1705 la Ismid în Asia mică.

Tola, măsură de greutate în Estindia brit., = 11·664 g.

Toldy, *(Schedel), Francisc,* scriitor maghiar, n. 1805 în Budapesta, a studiat filosofia şi medicina. A redactat prima revistă medicinală în limba maghiară. La 1841 president al soc. »Kisfaludy«, iar 1849 prof. ord. de istoria literaturii maghiare la univ. din Budapesta. † 1875. Scr.: Chronicon Hungarorum; Marci chronica de gestis Hungarorum, etc. In limba germ.: Die ungarische hist. Dichtung vor Zrinyi; Kulturzustände der Ungarn vor der Annahme des Christenthums, etc.

Toledo, 1) *T., provincie* în regatul span. Castilia nouă, 15,257 km²., cu 359,562 loc. (1887). *Capitala T.,* lângă Tajo, 20,837 (în secl. XIV 200,000) loc.; reşedinţa archiepiscopului-primat, Catedrală gotică, Alkazar (ars 1887), renumită fabricaţie de arme, industrie de mătasă. Până la 711 capitala imperiului Visigoţilor, apoi a emirilor arabi, în fine a regilor mauri. 2) *T., oraş* în Ohio (America nord.), aproape de lacul Erie, 81,434 loc. (1890); comerciu cu cereale; port.

Tolentino, oraş în prov. ital. Macerata, 4114 loc. Ací s'a încheiat pace între papa şi Francia la 19 Febr. 1797; la 2 şi 3 Maiu 1815 ací au bătut Austriacii pe Murat, care prin aceasta pierdù tronul Neapolei.

Toleranţa, în genere indulgenţă faţă de alte vederi şi faţă de alte convingeri decum sûnt ale noastre. In materie religioasă T. denotă respectarea şi a acelor convingeri religioase şi de credinţă, cari difer de ale noastre. Tot T. religioasă se numesce şi permisiunea ce guvernul unei ţeri acoardă ca să se poată practica şi alte forme de cult religios în afară de cele recunoscute de cătră stat. [Pl.]

Tolima, departament în republica sudamericană Columbia, 47,750 km²., cu 353,000 loc. (1892). Capitala Ibagne.

Pic de T., pisc în Cordilerile Columbiei 5584 m.

Tolna, 1) *T.,* comitat în Ung., dincolo de Dunăre, se márginesce cu cottele: Veszprém, Fehér, Somogy, Baranya, Pest-Pilis-Solt-Kiskun şi Bács-Bodrog. Teritoriul e de 3643·23 km². şesos, ridicăturile nu trec preste 300 m. Dunărea e rîul principal, pe lângă care se întind mlaştine întinse, cari în timpul din urmă s'au svêntat prin calanisări. Clima e călduroasă, adeseori stricăcioasă sănătăţii. Pământul e cultivat cu tot felul de cereale caracteristice climei din patrie. Locuitorii în număr de 253,182, Magh. şi Germ., se ocupă cu agricultura, cultura viţei şi economia de vite, in parte şi cu băieşitul. Comunicaţia se face pe Dunăre şi pe liniile ferate, cari au o lungime de 184 km. Starea culturală e pe o treaptă înfloritoare, cottul are 2 gimnasii, şcoale de pomărit şi de viticultură, şcoale comerciale, industriale, etc.

2) *T.,* oraş în cottul Tolna în Ungaria pe marginea Dunării, are 8510 loc., Magh. şi Germ. Aici s'au strîns boierii ţerii înainte de desastrul dela Mohács. T. a avut un colegiu renumit al reformaţilor.

Tolnai (recte *Hagymási), Ludovic,* poet magh., n. 1837 în Györköny, dela 1860 prof. de gimnasiu în Budapesta. A publicat balade, apoi romane şi novele de direcţiune realistică.

Tolosa, nume vechiu al oraşului Toulouse. (v. ac.)

Tolova, odinioară *Vornicenii,* comună rur. în Bucov., ocupată în 1786 de o colonie maghiară căreia îi deteră unii numele de *Józseffalva,* alţii de *Tagadisten,* parochie rom.-cat., moşie boierească şi mănăstirească în căp. şi j. Gura Homorului; are 1088 loc. (422 ort.-or., 592 rom.-cat., 17 protest., 56 mos.), o şcoală primară.

Tolstoj e numele unei vechi şi numeroase familii în Rusia, ridicată la rangul de nobleţă de prin secl. XV. Cei mai însemnaţi representanţi ai ei sûnt Alexei şi mai ales Leo T. *T. Alexei Constantinovici,* renumit poet rus, 1818 până 1875, n. în Petersburg, studià în Moscova, trăi mult în Asia mică, luà parte ca ofiţer în resboiul Crimeei, la 1853, după care se retrase la moşia sa Krasnyi Roj, în guvernamentul Cernigow. A scris poesii lirice, naraţiuni epice, »Bălaurul«, »Principele Serebrjanyi«, roman istoric. Opera sa principală e trilogia »Moartea lui Ivan cel cumplit«, »Ţarul Feodor Ivanovici« şi »Ţarul Boris«. Opere complete, 14 vol. Petersburg, 1886.

Tolstoj Leo Nicolaevici, numit de Turgenjew cel mai mare poet al Rusiei, n. la moșia părintească Iasnaja Poljana, în guvernamentul Tula; fù educat în casa părintească, ascultà 3 ani la universitatea din Kazan, după care făcù o călătorie prin Germania, Italia și Francia. In 1851 întrà în serviciul militar în Caucas; luà parte la resboiul din 1853, după terminarea căruia se întoarse la patrimoniul sĕu dela Iasnaja Poljana. Incepe cariera de scriitor prin un fel de autobiografie: »Copilăria«, »Adolescența«, »Juneța« și »Cazacii«, »Tablouri resboinice«, »Sevastopol«, suveniri din viața militărească din Caucas și din resboiul Crimeei; pentru că, iubitor al naturei și realității, nimic nu cunoscea mai bine și nu putea scrie cu colori mai adevĕrate decât viața trăită și întêmplările vĕḑute. Pe la 1872—77 apărură marile sale romane »Resboiu și pace« din timpul expedițiunii lui Napoleon I în Rusia, 4 vol.; »Anna Karenina«, 3 vol.; »Sonata Kreuzer«, ș. a., icoane din viața modernă a înaltei societăți rusesci, căreia îi opune viața simplă, adânc morală și plină de resignațiune a poporului rusesc dela țeară. Mai târḑiu urmează o serie de novele și legende morale, scrise pentru educațiunea claselor de jos ale poporului; iar sfîrșitul carierei sale este închinat apostolatului religios, cu scop de a reda creștinismului adevĕratul sĕu spirit, așa cum îl înțelege T. Deací țin: »Mărturisirea«, care numai afară din Rusia s'a putut tipărí sub titlul: »Worin besteht mein Glaube?«, trad. de Sophie Behr în Leipzig 1884, în limba franceză, »Ma religion«; apoi »Scurtă explicare a evangeliilor«; »Despre viață«; »Căutarea fericirii«; »Spiritul creștin și patriotismul«. Paris, 1894; »Mântuirea este în voi«. Paris, 1893; »Moartea«, vr'o 3 novele despre deosebite feluri de moarte; »Principele Nekhlindow sau Reînvierea«, roman; »Puterea întunerecului«, dramă; ș. a. Autodidact și spirit puternic, entusiast admirator al naturei, tipul țeranului din Rusia, cu bunătatea și resignațiunea lui caracteristică, T., desprețuind sciința și toată civilisațiunea Europei apusene, predică reîntoarcerea la viața simplă, cu puține trebuințe, a țeranului, în sinul naturei, singură în care se poate găsí fericirea dorită. El însuși trăiesce în satul sĕu, îmbrăcat țĕrănesce, o viață de muncă și de binefaceri. Maximele sale de a nu lupta în contra rĕului, de a întoarce și celalalt obraz când îți dă cineva o palmă, de a desprețuí banul și așezămintele financiare ca mijloace de înșelăciune, de a nu face nimic prin alții ce poți face tu însuți, ș. a., contrare principiilor sciinței moderne, arată puțina sa cultură sciințifică. De ací și aplecarea sa la misticism și antipatia pentru lumina rațiunii. Opere complete 12 vol.; multe traduse în deosebite limbi. Cf. Voguë, »Le roman russe«. Paris, 1886; G. Dumas, »Tolstoy et la philosophie de l'amour«. Paris, 1893, explicarea operelor lui scrisă după informațiunile date de însuși T. și de fiica sa, d-ra Tațiana T. [M. Strajanu.]

Tolu, *Balsamul de*, o massă gălbuie transparentă semi-fluidă cu miros plăcut ce se extrage din arborele Myroxylon toluiferum. Este foarte solubilă în alcohol.

Toluca, capitala stat. Mexico, cu 23,150 loc. In apropiere vulcanul stins *Nevado de T.*, 4570 m.

Toluidin, v. Toluol.

Toluifera L., (botan.) sin. Myroxylon L. (v. ac.).

Toluol *(Methylbenzol)*, un lichid ce se obține la destilația reșinei de Tolu în presența calcei. Servă în industrie la prepararea *toluidinei*, care se întrebuințează la prepararea mai multor substanțe colorante, uleiuri aromatice, etc.

Tolvadia, com. rur. în Banat, cott. Torontal, cu 1854 loc. Rom., Sêrbi și Maghiari.

Tom, volum; partea unei cărți.

Toma, unul dintre cei doisprĕḑece învĕțăcei ai lui Isus, numit și *Didymus* (geamĕn). T. e presentat ca tip al necredinței, deci proverbial: *T. Necredinciosul*. După tradițiile cele mai vechi T. a predicat în Partia sau în India. Lui i-se atribue »Acta Thomae« și »Evangelium secundum Thomam«. Ḑiua comem.: 6 Oct. precum și prima Duminecă după Pasci, »Dumineca Tomii«.

Toma de Aquino, Sfânt, cel mai celebru teolog și filosof școlastic, principele școlasticilor, n. 1225 în Roccasecca, din familia conților de Aquino. A studiat la Benedictini în Montecassino și la univ. din Neapol filosofia și filologia. In 1245 a întrat, preste voia părinților, în ordul Dominicanilor și a terminat studiile fil. și teol. ca elev al lui Albertus Magnus, apoi a fost profesor în Köln, Paris, Roma și la alte univ. din Italia. Și ca autor al multor opere fil. și teol. se presentă ca un strălucit ingeniu, supranumit: Augustinul evului mediu. Pentru viața lui nepătată i-s'a dat titlul de: Doctor angelicus. † 7 Mart. 1274. In 1323 a fost canonisat, iar în 1567 papa Piu V l-a înșirat între Doctorii Bisericei. Operele lui T. au fost publicate într'o ediție splendidă, în tipografia Propagandei din Roma cu cheltuiala papei Leo XIII. [Dr. I. Radu.]

Toma de Kempis, călugăr augustin, n. în Kempen, conumele i-a fost *Hämmerlein* (Malleolus); a lăsat mai multe scrieri mistice și aschetice; între cari excelenta carte »De imitatione Christi«, tradusă și în limba română, și publ. în trei edițiuni, una la 1808 în Blaj, edată de episcopul Ioan Bob, a doua tot în Blaj la 1893, tradusă de canonicul Gavril Pop și a treia în Băcău la 1902, tradusă de P. N. † 1471. [i—m.]

Tomahawk, barda de luptă a Indianilor din America nordică. Dacă o seminție trimitea alteia T., era semnul declarării de resboiu.

Tomân, (= Thoman și Tuman), o monetă comercială de aur din Persia = ca. C 8·50.

Tomaschek, *Wilhelm*, linguist și geograf, profesor la universitatea din Gratz, la început în »Brumalia et Rosalia« (Sitzungsberichte der Wiener Akademie 1868, pag. 402) și în »Zeitschrift für Öster. Gymnasien« 1872, p. 141—157 și 1876, p. 345, antagonist al părerii lui Rösler asupra venirii Românilor de preste Dunăre, apoi partisan al ei în »Zeitschrift für Ö. G.« 1877, p. 445, și în scrierea sa »Zur Kunde der Hämus-Halbinsel«, Viena 1882, cu deosebire că T. vede în Români pe Bessii romanisați, cari ar fi fugit dinaintea Slovenilor, din partea centrală a Hămului, parte spre sud în Macedonia, parte spre nord în Dacia Traiană. (Cf. »Teoria lui Rösler« de A. D. Xenopol, p. 15 și 64—69.)

Tomaschek Wenzel Jos., renumit compositor musical, 1774—1850, în Germania.

Tomașciuc, *Constantin*, *Dr.*, profesor univ., om politic, n. 13 Mart. 1840 în Cernăuț, a studiat dreptul la univ. din Lemberg; 1861 întrà

în serviciul statului la procuratura finanţelor; 1864 promovat la gradul de Dr. în drept, în 1865 se strămută în acelaş serviciu la Sibiiu, 1870 consilier la tribunalul din Cernăuţ. Aici fù ales deputat 1871—89 atât în dieta Bucovinei cât şi în consiliul imp. din Viena. A participat şi la toate mişcările Românilor Bucovineni. † 19 Dec. 1889 în Viena. T. a fost şi profesor ordinar pentru dreptul civil austr., comercial şi cambial la univ. din Cernăuţ şi fù primul rector al acestei univ. şi membru al secţiunii istorice juridice din Comisiunea i. r. pentru examinarea candidaţilor, şi membru examinător în secţiunea judeţială. Pentru meritele sale ca deputat fù numit membru onorariu de către mai multe societăţi culturale; comuna Rădăuţ l-a numit în 1874 cive de onoare. In Cernăuţ i-s'a ridicat o statuă în Grădina Publică. [Dr. I. G. Sbiera.]

Tombac, v. Acioaie.

Tombola, joc de loterie, de noroc, nedespărţit de petrecerile orăşenesci şi câmpenesci ale poporului italian. Pe biletele de T. sûnt scrişi numerii 1—90 în 3 şiruri. Câştigurile sûnt ambo, terno, quaterno, quinterno, tombola.

Tomelan, *Margareta,* vĕduva vice-comitelui Iacob *Bibics* din Arad, la 31 Dec. 1774 a lăsat toată averea sa de 222,653 fl. v. a. în argint pentru ridicarea unui gimn. împreunat cu internat sub conducerea ord. Piariştilor. Acest gimn. s'a ridicat în com. S.-Ana, cott. Arad. La 9 Dec. 1783 împ. Iosif II a dispus ca fundaţiunea să se întrebuinţeze pentru stipendii, iar gimn. a fost transpus la Timişoara (31 Iulie 1788). La 1872 s'a zidit din această fundaţiune gimn. regesc din Arad cu 490,000 fl. Este de interes, că acest testament în original e scris românesce.

Tomesci, com. rur. în Rom., j. Iaşi, cu 2767 loc. Staţiune de cale ferată.

Tomi, în anticitate oraş în Moesia inferioară, lângă Marea Neagră; aci a fost exilat Ovid. Acum Constanţa (v. ac.).

Tomiciu, *Ioan,* prof. şi protopop rom., n. 1772 în Varadia (Caraş-Severin), fost preot în Docnecea, apoi 1798—1804 profesor de teologie în Vêrşeţ şi în fine protopop gr.-or. rom. în Caransebeş. Şi-a câştigat mari merite pentru reorganisarea şcoalelor naţ. rom. din graniţă. Decorat cu crucea de aur pentru merite. † 18 Apr. 1839. A publicat: »Scurte învĕţături pentru crescerea şi bunăpurtarea tinerimei«. Buda, 1827; Cultura albinelor; Cultura bombiţelor. Buda, 1823.

Tomis, *episcopie,* după un text al lui Sozomen (ed. Migne, vol. LXVII, Paris 1864, col. 1345—46), unica în toată Sciţia minoră. Ea a jucat un rol destul de important, fiindcă Dobrogea a fost pururea trecĕtoarea dela nordul barbar spre sudul roman şi bizantin. De aceea a şi fost adesea visitată de impĕraţii romani, nu tocmai spre fericirea ei. In Farlati (Coletus), Illyricum sacrum, vol. VIII, Venetiis 1819, se numeră cu numele lor 31 de martiri. Dintre episcopi sûnt cunoscuţi (ibid., pag. 135) următorii: 1) Evangelicus, pe la 290; 2) N. N., la 325; 3) Sf. Britanio, la 371; 4) Gerontius, la 381; 5) Sf. Theotimus, pe la 390; 6) Timotheus, la 431; 7) Ioannes, pe la 440; 8) Alexander, pe la 448; 9) Theotimus II, pe la 455; 10) Paternus, la 519; 11) Valentinianus, pe la 549. Vestiţi între ei este Sf. Britanio, care şi-a apĕrat biserica în contra împĕratului arian Valens. Acesta îl exilă, dar în curând fù constrîns de popor să-l revoace. Nu mai puţin se lăudă Sf. Teotim de către Sozomen (apud Farlati l. c., p. 137) ca un bărbat foarte învĕţat şi îmblânditor chiar al Hunilor. Cunoscĕtor profund al lui Origene, a şi scris mai multe opere, din nefericire toate pierdute. (Le Quien, Oriens christianus, vol. I, Parisiis 1740, col. 1211—16.)

Tomism, model de a cultiva şi aplica sciinţele filosofice şi teologice după vederile lui Toma de Aquino (v. ac.) şi în marginele sistemului întocmit de dînsul. Tomişti renumiţi au fost Vincentius, Petrus Hispanus, Aegidius de Colonna, etc. T. e susţinut cu deosebire în Spania. [Pl.]

Tommaseo, *Niccolo,* scriit. ital., 1802—74, n. la Sebenico în Dalmaţia din o familie croată. Studià drepturile la Padua; întrodus de Rosmini în filosofie, trecù la Florenţa ca colaborator la »Antologia«; din causa unui articol al sĕu, revista fù oprită şi el trăi ca refugiat în Corsica şi Francia. Amnestiat la 1838 reveni în Italia, 1839 la Veneţia. In 1848, arestat împreună cu Manin (v. ac.), fù liberat cu puterea de popor şi ales membru în guvernul provisoriu. In 1849 se refugià dinaintea Austriacilor în Corfu până la 1854. Mai însemnat ca erudit decât ca romancier sau filosof. Insemnat şi ca poet croat publicând sub numele sĕu slavic, »Nikola Tomaşic«, un volum de poesii patriotice.

Tomnatec, com. rur. în Trans., cott. Hunedoara, cu 1195 loc. Rom.

Tomnaticul, doi munţi în Bucov., unul de 1567 m. spre sud-vest între riuleţele Sărata şi Ialovicioara, şi altul de 1297 m. între rîuleţele Moldova şi Moldoviţa.

Tompa, *Mihail,* poet magh., n. 1819, † 1868, a fost preot protestant. A colecţionat material poporal, şi prelucrându-l l-a publicat sub numele: Népregék, Népmondák (1846). Atunci apărù şi naraţiunea sa comică: Szuhay Mátyás cu care şi-a făcut întrare în Societatea Kisfaludy. In 1858 e ales membru în Academie. Operele sale complete au apărut în Budapesta (1884).

Tomşa, *Leon,* fiul fostului domn al Moldovei, Stefan (v. ac.) T., el însuşi domn al Munteniei (Oct. 1629 până Iulie 1632), cumpĕră cu mari sume de bani tronul acestei ţeri, după a doua domnie a lui Alex. Iliaşi. Puse multe şi grele angarale pe ţeară şi favorisă mare numĕr de Greci, provocând astfel boierimea, olteană mai ales, la rescoală naţională şi la emigrare în Ardeal (1630). Aceştia întră mai apoi cu oaste în ţeară şi se lovesc cu L. T. aproape de Bucuresci, unde sûnt biruiţi şi măcelăriţi. Schimbând tactica, boierii resculaţi, prin tânguiri şi uneltiri la Poartă, fac ca L. T. să fie mazilit (21 Iulie 1632).

Tomsk, guvern. în Siberia vestică, 857,682 km², cu 1.929,092 loc. (1897). *Capitala T.,* lângă rîul Tom, 52,430 loc. (1897); univer.; comerciu viu.

Ton, sub raport fisic sunetul (v. ac.) ale cărui undulaţiuni sûnt regulate, periodice, în tact şi după feliul loviturilor de pendul. In psichologie se numesce *T. al sensaţiunilor:* plăcerea mai mare ori mai mică ori neplăcerea, de care e însoţită fiecare sensaţiune, va să dică mĕsura şi gradul de congruenţă, ce se poate constata între stimulul, ce a produs sensaţiunea şi între condiţiunile vieţii. In alt înţeles T. se mai numesce şi modul de a vorbi şi de a-şi exprima cugetarea.

Ton, în musică are diferite semnificațiuni. Astfel e adese luat în sens de sunet, și în special de sunet musical. T. mai e încă valoarea distanței dintre două grade alăturate ale scării naturale, valoare luată ca unitate de mĕsură pentru apreciarea intervalelor. Alte semnificațiuni ale cuvêntului T. sûnt încă acele de timbru, ambitus, diapazon. Una mai importantă însă e aceea de sensul de *gamă* (v. ac.).

Tonuri aliquote sau *armonice (Sunete armonice)* se numesc în musică și în acustică sunetele secundare ce însoțesc mai totdeuna un sunet dat. Unele din aceste sunete nu au o puritate absolută și întrebuințarea lor e pe cât posibil evitată.

Ton conducĕtor, sunet care în gamă are o atracțiune anumită cătră un alt sunet și în special se ḑice despre gradul al șeptelea, a cărui resoluțiune tinde cătră tonică.

Tona, un butoiu mare de o anumită capacitate, care însă nu este egal în toate țerile, T. se mai numesce și un pond de 1000 kg. sau 20 măji.

Tonale, *(Monte T.)*, munte în grupa Ortler, 2694 m. Pasul fortificat T. (1884 m. de sus) duce din valea Sulzberg la Val Camonica printre Ortler și Adamello.

Tonalita, *(Diorita)*, rocă eruptivă, diorităquartziferă bogată în mică neagră.

Tonalitate, în musică impresiunea satisfăcătoare despre o gamă anumită ce simțim ascultând o bucată musicală sau chiar numai un fragment. T. e resultatul relațiunilor melodice sau armonice a diferitelor sunete ce compun acel fragment, relațiuni supuse unor legi stabilite fie prin natură, fie prin deprinderile și educațiune musicală. [T. C.]

Toneanu, *Vasile*, actor rom., n. 1868 în Călărași. La 1888 angagiat în trupa sub direcția lui Caragiali, la 1894 societar la teatrul național din Bucuresci. Se distinge în comediile lui Molière în rolurile Scapia, Crispin, etc.

Toneiada, numirea span. și portugheză a tonei.

Tonga, (ins. *Amiciției*), archipelag formând un regat în Polinesia, spre est dela ins. Figi, insule mici, scunde (cele mai mari Tongatabu și Vavao), 997 km²., cu 20,917 loc. (1897) Polinesieni, posedând oarecare cultură. Dela 27 Febr. 1893 domnesce regele George II cu reședința în Nucualofa pe ins. Tongatabu. T. au fost descoperite de Tasman la 1643.

Tonga, *țara*, teritoriu brit. în Africa sudestică, 5010 km²., cu 30,000 loc. (Zulu).

Tongking, *(Tonkin)*, colonie franc. în India poster., făcênd parte din Indo-China, 314,110 km²., cu 14 milioane loc. Se cultivă orez, trestie de zahăr, bumbac, indigo, porumb; viermi de mătasă; navigație. Capitala Hanoi; port principal Haiphong. Până la 1802 T. a fost stat independent, apoi aparțînù la Anam, 1883 fù ocupat de Francezi și după lupte sângeroase prin pacea cu China (1885) remase a Franciei.

Tonica, (med.) medicamente întăritoare, cum sûnt cele preparate din fier și scoarța de China, etc.

Tonica, (mus.) gradul principal al unei game (v. ac.).

Tonit, materie explosivă preparată din pyroxilin cu baryt.

Tonometru, (fis.) instrument pentru determinarea gradului de tensiune a bulbului.

Tonoplaste, (botan.) hydroleucite; v. Suc celular.

Tonsila, (anat.) două glande așezate în faringe, între arcurile palatine; sûnt lungăreţe și de mărimea unei boane (circa 18 mm. lungi). Extirpația lor nu alterează organismul. (Cf. art. Amygdalitis.)

Tonsura, (tunderea pĕrului) se face la botez în semn, că botezatul se lapĕdă de deșertăciunile lumesci, cari se simbolisează prin pĕr. T. *clericală*, este actul, prin care biserica pe candidatul de preoție îl primesce din statul laic în cel clerical. In biserica gr. T. se conferesce deodată cu Lectoratul (v. ac.).

Topal, com. rur. în Rom., j. Constanța, se compune din 2 căt. cu 2000 loc.

Topánfalva, v. Câmpeni.

Topârcea, (magh. *Toporcsa)*, com. rur. în Trans., cott. Sibiiu, cu 1567 loc. Rom.

Topas, mineral, fluosilicat de aluminiu, rombic, galben, verḑuiu sau violaceu. Se găsesce în granite, gneisuri, granulite, etc. Variet. frumoase se întrebuințează în bijuterie.

Topazolita, mineral, varietate de melanit.

Tope, *(Stupa)*, numirea sf. monumente, consacrate pomenirei lui Buddha și învĕțăceilor sĕi. Au forma conică și cilindrică, sûnt respândite mai ales în India și Afganistan.

Topelius, *Zacharias*, poet și scriitor svedez din Finlanda, n. 1818 în Kuddnäs; profesor de univ. în Helsingfors. Prin poesiile sale lirice a devenit foarte popular. † 1898.

Țopenii cu *Piedecăuțul*, com. rur. în Bucov., cu cătunul Isvorul, parochie, moșie boierească în căp. și j. Coțmanului, au împreună 1201 loc. (985 ort.-or., 87 rom.-cat. și uniți, 129 mos.), 1 școală primară.

Topic, *(grec.)* relativ la locuri.

Topica, cuprinsul regulelor și mijloacelor de a afla argumentele trebuitoare pentru obiectul unui discurs. Retoricii evului mediu au preferit numele de *locuri comune*. Ele se împart în două clase: *intrinsece*, cari țin de natura însăși a obiectului, și *extrinsece*, cari nu stau în legătură directă cu obiectul discursului, dar pot arunca lumină asupra-i sau pot indica argumente necunoscute. Ca T. intrinsece sûnt: definițiunea reală și nominală; divisiunea, partițiunea și enumerațiunea; comparațiunea, contrarietatea și contradicțiunea; causalitatea; împrejurări ușurătoare sau apăsătoare; urmările. Sub numele de l. c. extrinsece se înțeleg felurite sciințe, cu cari stă în vr'o legătură chestiunea de studiat; însă această sciință nu mai are aḑi valoare decât ca parte a metodologiei desvoltată sub numele de *euristică* (v. ac.). In teologie T. sau *Topologia* e cuprinsul unor principii, după cari are să se îndrepteze teologul în tratarea chestiunilor biblice. (Cf. Kästner »T. oder Erfindungswissenschaft«. Leipzig 1816; »Principie de literatură« de M. Strajan.)

Topin, *Marius*, istoric franc., n. 25 Dec. 1838 în Aix, nepotul lui Mignet. A ocupat funcții de stat, apoi a fost jurnalist. Scr.: Le cardinal de Retz, L'Europe et les Bourbons sous Louis XIV, L'homme au masque de fer, Louis XIII et Richelieu, etc.

Topinambur, napi porcesci, v. Helianthus.

Topire, trecerea corpurilor din stare solidă în stare lichidă.

Topleţ, com. rur. în Banat, cott. Caraş-Severin, cu 1748 loc. Rom.

Töpler, *August,* fisician germ., n. 7 Sept. 1836 în Brühl. A studiat în Berlin. A fost profesor de chimie la academia agron. din Poppelsdorf, de unde la 1864 a fost chiemat la politechnicul din Riga, de aici în 1868 a trecut la Graz, la 1876 la Dresda. A construit o maşină electrostatică.

Topliţa, com. rur. în Trans., cott. Murěş-Turda, cu 5218 loc. Rom. şi Magh. Therme minerale.

Topliţa, peşteră cu întrare strîmtă şi periculoasă în Rom., j. Muscel. In T. s'a aflat o cămaşă romană de fier, săgeţi şi monede.

Topografia, descrierea unei localităţi cu expunerea tuturor amĕnuntelor conformaţiunii sale exterioare; representarea grafică a suprafeţii unei localităţi.

Topolniţa, 1) *T.,* rîu în Rom., isvoresce din muntele Secul în j. Mehedinţi. In cursul sĕu întră în pămênt la dealul Proseacul şi iasă iar la lumină lângă căt. Gura-Peşterii.

2) *Topolniţa,* schit. în Rom., j. Mehedinţi, s'a înfiinţat de Lupu Buliga la 1675.

Topolog, vale în Rom., j. Argeş; totodată numele unui rîu, afluent principal al Oltului (din stânga).

Topologia, v. Topica.

Topoloveni, com. rur. în Rom., j. Muscel se compune din 3 căt., cu 684 loc.; lângă calea ferată. Pe la T. a trecut Carol XIII al Svediei la 1712 cătră Pitesci.

Topolovĕţul-Mare, com. rur. în Banat, cott. Timiş, are 1461 loc. Rom. Ferestrĕu; staţiune de cale ferată.

Toponomastica, *(Toponimia),* nomenclatura (v. ac.) geografică, sciinţa care se ocupă cu această nomenclatură. T. este nu numai de importanţă geografică, ci şi de însemnătate istorică şi etnică.

Toporaş, numele popular al mai multor specii de Viola L. precum: Viola hirta L., Viola Jooi Janka., Viola odorata L., Viola tricolor L. (v. ac.) şi al plantelor: Delphinium Ajacis L. şi Delphinium Consolida L. (v. ac.)

Toporouţ, com. rur. în Bucov., moşie mănăstirească în căp. Cernăuţ şi j. Sadagura, are 5732 loc. (5035 ort.-or., 229 rom.-cat. şi uniţi, 2 protest., 466 mos.), o şcoală primară; biserica zidită de eredii lui Miron Movila de Bîrnova după 1633.

Toprac-Kiopru, lac în Rom., j. Tulcea, acoperit în parte cu stufi, bogat în pesce.

Toptangeria, negoţ cu ridicata, en gros (»cu toptanul«).

Topuz, un fel de buzdugan, măciucă scurtă cu un nod la capĕt; o pedeapsă înfricoşată (bătaie la tălpi) în timpul Fanarioţilor.

Torac, 2 com. rur. în Banat, cott. Torontal. 1) *T. mic* are 5163 jug. cat. şi 2941 loc. Rom. 2) *T. mare* 9099 jug. cat. şi 3549 loc. Rom. T. se numesce şi o sĕrbătoare băbească.

Torace, partea mijlocie a corpului Insectelor. E format din 3 inele: *protorace, mesotorace* şi *metatorace,* fiecare inel purtând o păreche de picioare iar pe faţa dorsală a meso- şi metatoracelui de obicei sûnt fixate aripile. (v. şi Piept.)

Torăceni sau *Torachi,* com. rur. în Bucov., moşie boierească în căp. şi j. Putilei, are 883 loc. (732 ort.-or., 40 rom.-cat. şi uniţi, 5 protest., 106 mos.), o şcoală primară.

Torda, v. Turda.

Tordasi, *Mihail,* mitropolitul Ardealului; împreună cu Stefan Herce preot în Caveran Şebes, Efrem Zăcan dascăl în Şebes, Moisă Pestişel paroch în Lugoş şi Achirie protopopul Hunedoarei au lucrat »Pălia, adecă vechia scriptură tipărită la Orăştie la 1582 şi tradusă din limbele judaică, grecă şi sêrbă.« V. art. Turdaşi.

Tordylium L., (botan.) gen de plante anuale pĕroase din fam. Umbeliferelor, tribul Peucedaneae cu marginea fructului îngroşată, petalele albe sau purpurii adese radiante. Cuprinde vr'o 12 specii temperate din emisfera estică dintre cari citām *T. maximum* L., o plantă indigenă la noi. [A. Pr.]

Toreadores, *(Toreros),* la luptele de tauri (v. ac.) călăreţii înarmaţi cu lănci, cari au chiemarea de a irita şi obosí taurii.

Torelli, 1) *T., Giuseppe,* celebru violinist, n. pe la 1650 în Verona, † 1708. Compos.: »Concerto grosso« completat ulterior de Corelli. 2) *T., Achille,* autor dram. ital., n. 1844 în Napole. Scr. pr.: Chi muore, giace (1861); Le missione della Donna (1865) şi alte vodeviluri. 3) *T.-Torriani, Maria,* romancieră ital. (pseud. *Marchesa Colombi),* n. în Novara, a publicat numeroase romane şi novele bine apreţiate.

Torent, vărsare, curgere rapidă a unui rîu.

Toreutica, sculptura în metale, mai ales lucrările de ciselare (v. ac.).

Torgau, oraş în guvernam. prus. Merseburg, lângă Elba, 11,780 loc. (1895). Ací a învins Frideric II pe Austriaci la 3 Nov. 1760.

Tories, v. Tory şi Whig.

Torilis Hoffm., (botan.) după unii botanişti gen, iar după alţii numai secţiune din genul *Caucalis* L., ce aparţine familiei *Umbelliferae* (v. ac.).

Torino, v. Turin.

Torlonia, familie princiară romană, întemeiată de *Giovanni T.* (1754—1829), care fiind bancar a adunat averi colosale şi a ajuns duce de Bracciano şi principe de Civitella-Cesi. Fiul sĕu *Alessandro, principe de T.* (n. 1800) înmulţí averea prin întreprinderi, uscà lacul Fucino în Abruzzi, înfiinţà museul T., † 1886; moştenitor îi fù ginerele sĕu, principele *Giulio Borghese,* care luà numele T. şi titlul unui duce de Ceri. Şeful liniei ducale e Don *Leopoldo I,* duce de Poli şi Guadagnolo, n. 1853, până 1888 a fost primarul Romei.

Torma, *Carol, archeolog magh.,* n. 1829, † 1897, prof. de archeologie la univ. din Bpesta, şi-a câştigat merite înfiinţând museul anticităţilor dela Aquincum, şi din Dacia veche. Resultatele descoperirilor sale sûnt cuprinse în: Monumenta Hungariae aevi Romani epigraphica. T. a fost şi membru on. al Acad. române. Dintre scrieri amintim: Limes dacicus (1880), Geogr. Daciei şi un repertoriu al literaturei despre Dacia (1880). Soru-sa *Sofia T.,* n. 1840, † 1899, de asemenea a publicat numeroase scrieri archeologice şi antropologice.

Tormentilla L., (botan.) după unii botanişti gen, iar după alţii numai secţiune din genul *Potentilla* L. (v. ac.) cu flori tetramere.

Tornados, *(span.)* cicloni puternici, ce bântue mai ales spre est dela Mississippi, iar pe mare (Chubasco) pe lângă ţermurii vestici ai Africei şi Americei centrale.

Tornaria, (zool.) v. Balanoglossus.

Torneă, oraș cu port în guvernam. ruso-finnic Uleåborg, pe o insulă a rîului T. lângă colțul nordic al sinului Bottnic, 1339 loc. Pe piscul din apropiere *Avasaksa,* (234 m. înalt) nu apune soarele între 16—30 Iunie.

Tornya, com. rur. în Ung., cott. Cenad, cu 2516 loc. Magh., Rom. și Sêrbi.

Török-Szákos, com rur. în Banat, cott. Timiș, cu 1408 loc. Rom. și Magh.

Torontal, comitat în Banat; are granițe naturale, la nord Murêșul, care îl desparte de cott. Cenad, la sud Dunărea ca graniță cătră Serbia, la apus Tisa despărțindu-l de Slavonia și cott. Baci-Bodrog, la est se mărginesce cu cott. Timiș. Teritoriul e de 9521·42 km²., șesos, pe alocurea mlăștinos, bogat in rîuri și străbătut de canaluri, dintre cari unele navigabile. Clima e caldă la sud și temperată la nord. Solul e roditor; între producțiuni excelează calitatea grâului și a păpușoiului. Vița de vie se cultivă în extensiune mare. Dintre animale aflăm soiurile cele mai bune de cai și de oi din rasa ardelează. Cultura viermilor de mătasă și albinăritul au luat frumos avênt. In cott. sûnt 590,318 loc. germ., slov., magh. și rom., cari se ocupă cu economia de câmp și de vite, industria și comerciul se desvoaltă în orașe. Articolele mai remarcabile ale acestora sûnt mătasa și țesĕturile de casă. Comunicația se face prin căi ferate de 910·8 km lung. și drumurile bune. Nivoul cultural al populațiunei e încă redus; pentru burghezime numai în timpul din urmă s'au ridicat școale industriale. Focarele vieții intelectuale sûnt orașele Chichinda mare și Becicherecul mare. Administrația cott. e împărțită în 14 cercuri pretoriale, capitala e Becicherecul mare (v. ac.). In dietă cott. trimite 11 representanți. (Pentru istoria cott. și a elementului sĕu românesc v. art. Banat și Timișana.)

Toronto, capitala prov. Ontario în Canada, lângă locul Ontario, 181,220 loc. (1891); port; universitate, comerciu viu; archiepiscop anglican, episcop cat.

Torpedo, v. Torpila.

Torpid, *(lat.)* nesimțitor; ce se agită greu.

Torpila sau *Torpedo,* o mașină infernală care face explosie sub apă sau în subterane. Pentru prima oară T. a fost întrebuințată pe o scară întinsă în Kiel (1848) și Kronstadt (1855) și apoi în resboiul american (1861—65). Sûnt T. fixe și T. mobile. Astăḑi sûnt în domeniul experiențelor vapoare T. submarine.

Torpila, (Torpedo marmorata), un pesce cu corpul aproape circular, coada groasă și cărnoasă cu un aparat electric, care poate produce sguduituri violente.

Torpilor, vas de resboiu de o construcție specială, care prin dimensiunile sale restrînse, prin forma sa, prin puterea extraordinară de locomoțiune, și câte odată prin calitatea de a naviga sub apă, servesce la așezarea sau la distrugerea torpilelor și a vaselor de resboiu.

Torquatus, v. Manlius.

Torquay, oraș în Anglia, situat într'o poziție pitorească pe limanul Mării. E cea mai renumită baie marină în Anglia, clima dulce a orașului atrage și iarna un mare numĕr de pacienți. E oraș industrial, renumit pentru obiectele de teracotă, are (1891) 25,534 loc.

Torquemada, *Toma,* călugăr dominican, cel mai mare inquisitor spaniol, în timpul căruia s'au tîrît sub ghilotină preste 8000 de suflete, mai îndesuindu-se temnițele cu alte mii de eretici bănuiți ori demascați, și predați autorității civile. T. a trăit dela 1441—98 și e îngropat în claustrul din Segovia.

Torre Annunciata, oraș maritim în Italia, provincia Napole, sub Vesuv, cu 22,000 loc., isvoare minerale, mai multe fabrici de macaroane, de arme, etc.; port cercetat.

Torre del Greco, oraș în Italia, prov. Neapole, la poalele Vesuvului, 27,562 loc. A suferit 1794 și 1872 de explosiile vulcanului, multe case zac și aḑi sub lavă. Șanțier, pescării de corale.

Torrefactio, *(lat.)* dogorire, mai ales a minereurilor.

Torrens, *lac sărat* în Australia meridională, la depărtare de 50 km. dela Golful Spencer, cu o întindere de 200 km. In anotimpul ploios se umple de apă, în secetă consistă din mocirle.

Torres, *strîmtoarea,* strîmtoare de mare între Australia și Guinea nouă, numită după spaniolul *Torres,* care a descoperit-o la 1606.

Torres Vedras, oraș în districtul portug. Lissabon, 6079 loc. Aci s'a susținut Wellington 1810—11 în contra lui Massena.

Torricelli, *Evangelista,* fisician ital., n. 15 Oct. 1608 în Piancaldoli, † 25 Oct. 1647 în Firenze. Invențiunea lui cea mai interesantă a fost aflarea și mĕsurarea presiunei aerului (v. Barometru).

Tors, lucrarea prin care se preface lâna, cânepa și bumbacul în fir subțire. T. se face sau cu mâna cu ajutorul furcei și a fusului, sau cu roata de tors și cu alte mașini speciale.

Torsiune, *(lat.)* sucire.

Torso, *(lat.)* trunchiul unei statue, fragment.

Tort, o cantitate de fire toarse.

Torticollis, (med.) atâta cât Caput obstipum (v. ac.).

Tortosa, oraș în Spania, prov. Tarrajona, lângă Ebro, cu 25,000 loc. Comerciu viu. Sediul unui episcop.

Tortricinile, familie de fluturi microlepidopteri (mici), cu speciile: *Tortrix viridana* (molia frunzelor de stejar), cu aripile dinainte verḑui și cele dinapoi cenușiu-deschise; T. sau *Retina Buoliana* (molia lăstarilor de pin), cu aripile dinainte argintii cu dungi galben-roșcate, și cele dinapoi cenușii; și genul *Grapholitha* cu mai multe specii, ale căror omide trăiesc mai mult pe fructe.

Tortura, suferințe fisice. Vechile legiuiri prevedeau T. sau *cazna,* ca mijloc de instrucțiune pentru descoperirea adevĕrului. Ideile umanitare au înlăturat acest procedeu barbar, așa că instrucțiunea se face fără întrebuințare de mijloace corporale.

Torus, *(lat.)* pat, așternut, culcuș, pat nupțial.

Tory și Whig, (engl., plur. *Tories* și *Whigs),* cele două partide politice în Anglia, cari de pe timpul lui Carol II se certau pentru putere; originar erau numiri de batjocură ce și le-au dat reciproc cele două partide de pe la 1680. Tories erau representanții legitimității, Whigs profesau principii mai liberale. *High-tories,* cei mai mari contrari ai ori cărei inovațiuni. Dela reforma parlamentară din 1867 s'a făcut o nouă grupare de partide în conservatori și liberali.

Törzburg, v. Bran.

Tosa, *(Toce)*, rîu în Italia super., formează un renumit cataract de 100 m. înalt, 24 m. lat, curge prin văile dela Formozza şi Ossola, se varsă în Lago Maggiore; 76 km. lung.

Toscana, ţinut în Italia de mijloc, până la 1859 mare ducat independ., 24,104 km². cu 2.324,999 loc. (1897). Acum e împărţit în 8 prov.: Firenze, Lucca, Pisa, Siena, Arezzo, Grosseto, Livorno şi Massa-Carrara.

Istoria. In antichitate *Tyrrhenia, Etruria* şi *Tuscia*, în evul mediu sub duci şi margravi, 1115 după moartea margravei Matilda, ţeara se desfăcù în mai multe comunităţi cetăţenesci, cari se desbinară în partidele guelfilor şi gibellinilor. In Florenza se ridicară în secl. XV Medicii la putere princiară şi cu timpul îşi lăţiră puterea asupra întregei T. La 1763 T. devine secundogenitură austriacă. Pe timpul resboaielor napoleonide îşi schimbà stăpânii, 1815 ajunse iarăş sub influenţa austriacă; fiind T. bine guvernată, ea nu participà la revoluţiile ital. 1820/21 şi 1831. Când fù suspendată constituţiunea, Leopold trebuí să fugă, T. decretà alipirea la Sardinia, ceeace deveni fapt la 1860 în urma unui plebiscit.

Total, insuşirea fiinţelor şi a lucrurilor de a fi întregi, depline şi fără scădere ca un resultat din reunirea părţilor resp. notelor. In logică, în opoziţie cu parţial, T. denotă universalitatea judecăţilor, adecă că predicatul unei judecăţi se potrivesce la complexul tuturor indivizilor, cari se ţin de aceeaş specie, resp. de acelaş gen.

Totalisator, prinsori la alergări de cai. Se deosebesce de Book-maker (v. ac.) prin aceea, că suma câştigului nu se scie înainte ci numai după ce se cunoasce învingětorul, şi depinde dela proporţiunea dintre sumele prinsorilor pentru calul învingětor deoparte şi a prinsorilor pentru alţi cai de altă parte.

Totem, signatura Indianilor nordamericani, care înlocuiesce subscrierea. *Totemism*, la aceiaşi Indiani cultul fiinţelor ce omul le poate observa cu sensurile, dar asupra căror nu are putere (s. e. stelele).

Toth, 1) *T. Coloman*, poet magh., n. 1831 în Baja, 1860 membru al societăţii Kisfaludy, iar 1861 al academiei. A stat sub impresia scrierilor lui Petöfi. A scris poesii patriotice, cari i-au determinat renumele. »Nök az alkotmányban« a avut un succes strălucit pe scena (1871). A fost întemeietorul foaiei umoristice »Bolond Miska«. † 1881.

2) *Tóth, Eduard*, actor şi poet dramatic magh., n. 1844. A avut succese cu traduceri din autori dramatici străini, apoi cu piese orig. din viaţa popor., între cari au fost premiate: »Falu rossza«, primită cu entusiasm, »Toloncz«, etc. † 1876.

3) *Toth, Vilmos*, om de stat magh., n. 1832, din părinţi sĕrmani, a lucrat cu Deák; la 1871 ministru de interne, la 1879 preşedinte al înaltei curţi comune de compturi în Viena, iar 1896 preşedinte al casei magnaţilor. † 1898.

Totilas, rege al Ostrogoţilor în timpul marei lupte cu imperiul de rĕsărit. El reuşesce în 541 să recucerească Italia şi în 546 chiar Roma, pe care o pierde în anul următor faţă de Belisar. Cuprinde iar Roma în 549, o face capitala sa, mai cuceresce Sicilia, Sardinia şi Corsica, dar în 552 este bătut la Tagina de Narses şi cade în luptă.

Totleben *(Todleben), Eduard Ianovici, Conte*, general rus, n. 20 Maiu 1818 în Mitau, conduse 1854—55 apĕrarea Sebastopolei, 1877 asediul Plevnei; 1878 comandantul trupelor rusesci în Turcia, 1874 guvernor în Odessa. † 1 Iulie 1884. Scr. »Défense de Séwastopol«. Biogr. de Schilder.

Totvaradia, (magh. *Tótvárad)*, com. mare în Ung., cott. Arad, cu 1142 loc. Rom. şi Magh.

Toul, fortăreaţă în departam. franc. Meurthe-et-Moselle, lângă Mosel şi canalul Marne-Rin, 11,862 loc. (1896); catedrală; 11 forturi.

Toulon, cetate fortificată în departam. franc. Var, lângă un sin al Mediteranei, 90,734 loc. (1896); numeroase forturi, port militar şi comercial, sediul flotilei franc. mediteraneane, arsenale cu grandioase magazine, topitorii, funării, şantiere şi bagno (fundat 1682); şcoală de artilerie marină, şcoală idrografică; museu de marină, grădină botanică; pescuit şi comerciu maritim.

Toulouse, odinioară capitala prov. franc. Languedoc, acum a departam. Garonne super., lângă Garonne şi canalul du Midi, 133,922 loc. (1896); archiepiscopie; bis. vechi de prin secl. XI—XIV, universitate, universitate liberă catolică, museu de arte şi de anticităţi, museu industrial; apaduct grandios; mai multe academii, observatoriu astronomic, grădină botanică; ateliere de artilerie; fabrici de maşine, trăsuri, sticlării, chimicalii; comerciu însemnat. In vechime *Tolosa*, deja în secl. II era centrul comerciului din vestul Europei, 419 devine capitala imperiului Visigoţilor; mai târziu comitat independent, ajunge 1271 la Francia.

Touraine, ţinut în Francia, formând actualul depart. Indre-et-Loire cu capitala Tours.

Tourcoing, oraş industrial în depart franc. Nord, 56,349 loc. (1896); numeroase ţesĕtorii de lână şi bumbac, fabrici de maşini; comerciu.

Tournai, (vlam. *Doornick)*, fostă fortăreaţă în prov. belg. Hennegau, lângă Şelda, 36,214 loc. (1897); episcopie; însemnată industrie de covoare, materii de lână şi bumbac, ciorapi, faianţe; comerciu viu. Pe timpul Romanilor se numia *Turris Nerviorum* sau *Tornacum*, în secl. V era residenţa regilor merovingiani.

Tournefort, *Joseph Pitton de*, botanist celebru, n. 1658 în Aix (Provence), decedat ca prof. la grădina regală din Paris la 1708. Ca scrieri principale citâm: Élements de botanique, Paris 1694, Histoire des plantes 1698 şi mai ales Institutiones rei herbariae, 3 vol. 1700. Prin această scriere dintre antecesorii lui Linne, T. a contribuit mai mult decât ori care alt botanist la stabilirea genurilor de plante. [A. Pr.]

Tournefortia L., (botan.) mare gen din familia Borragineae, tribul Heliotropieae, cuprinde vr'o 100 specii de arbori, arbusci uneori sarmentoşi sau volubili, rar plante subfrutescente, foarte mult respândite prin regiunile calde ale globului. *T. Arguzia* Roem. et Schult. sin. *T. sibirica* L., este singura specie europeană, care cresce şi pe la noi în Dobrogea la Constanţa, pe malul mării. Unele specii de *Tournefortia* sûnt cultivate ca plante ornamentale, precum: *T. cordifolia* E. André şi *T. heliotropioides* Hook. [Z. C. P.]

Turnesol, sin. cu Lacmus (v. ac.).

Tourniquet, (franc., lat. tornaculum), instrument, ce întrebuinţează chirurgii pentru a com-

prima o arteră. El se compune din un brîu (chingă) şi o pelotă acoperită cu piele.

Tours, capitala depart. franc. Indre-et-Loire, lângă Loire, 63,267 loc. (1896); archiepiscop; catedrală gotică, museu, grădină botanică; industrie de fier şi oţel, maşine, etc.; comerciu viu. 11 Sept. până 10 Dec. 1870 reşedinţa guvernului francez.

Toussaint, *Charles,* linguist, † 1877 în Berlin, împreună cu Langenscheidt (v. ac.) întemeietorul unei metode noue pentru învěţarea limbilor pe cale autodidactică. Se basează pe metoda lui James Hamilton (v. ac.).

Toutri, com. rur. în Bucov., moşie boierească în căpit. Coţman, j. Zastavna, are 2243 loc. (2109 ort.-or., 33 rom.-cat. şi uniţi, 101 mos.), o şcoală primară.

Tovărăşia, o înmănunchiare de forţe individuale, sau întrunirea mai multor persoane pentru atingerea unui scop determinat. T. sau asociaţiunea (v. ac.) fiind aplicaţiunea cu totul specială a principiului de sociabilitate, este prin urmare, unul din mijloacele cele mai puternice pentru a spori forţa productivă a omului.

Tovarci, mai de mult în Rusia şi Polonia soldaţi recrutaţi din nobilimea mică. 1800 s'a dat acest nume unui regiment de lănceri călăreţi poloni în Prusia, transformaţi apoi în Ulani.

Tovie, v. Tobia.

Tower, (engl., pron. tauer), citadelă veche în Londra (v. ac.), ridicată 1078 de Wilhelm Cuceritorul. La început palat regal, apoi temniţă de stat, acum museu.

Town, (engl., pron. taun), oraş.

Toxalbumine, albumine produse de bacterii, cari causează morburi.

Toxaris, un heros grec, venerat în Athena ca medic.

Toxic, otrăvicios, veninos.

Toxichaemia, (med.) intoxicaţiune prin întrarea de materii putrede în sânge.

Toxicologia, sciinţa care tratează despre otrăvuri (veninuri).

Toxicozoare, animale cari produc venin: unii şerpi, arachnide, scolopendre, himenoptere, scorpioni, etc.

Toxine, cf. art. Bacteriacee.

Toxonesa, (med.) termin pentru îmbolnăvirile provocate de otrăvuri.

Trabant, *lună, satelit,* planete secundare ale sistemului solar, cari se mişcă în jurul planetelor principale şi cu ele în jurul soarelui: 1 lună a pământului, 2 ale lui Mars, 5 ale lui Iupiter, 8 ale lui Saturn, 4 ale lui Uran şi 1 a lui Neptun.

Trabant, gardist pedestru.

Trabea, *(lat.)* haina de paradă a cavalerilor şi a augurilor în Roma. In timpul imperiului se numia T. şi toga brodată cu purpur.

Trachea, (anat.) popular *berigata,* o parte a aparatului respirator; tub ce se continuă din laringe, are o lungime de 9—12 cm., e compus din vr'o 16—20 inele cartilaginoase, între cari se află tot atâtea inele membranoase. Inelele cartilaginoase în partea lor posterioară nu sûnt închise, aşadară au forma unui c. Interiorul T.-ei este acoperit de o mucoasă, sub care se găsesce un strat fibros. La înălţimea vertebrei pectorale a treia T. se bifurcă, formând cei doi bronchi (v. ac.), cari se îndreaptă unul către plumâna stângă şi celalalt către plumâna dreaptă. In dosul T.-ei e aşezat esofagul. (v. ilustr. Laringe.)

Trachea *piniperda (Striga* sau *Buha de pini),* fluture de noapte, din ord. Lepidopterelor, fam. Buhelor, de mărime mijlocie, apare la finele lui Martie, şi are omida cu dungi longitudinale mai deschise pe spate. Trăiesce pe ramurile tinere de pini.

Tracheate, (zool.) arthropodarele cari respiră prin trachee: insecte, arahnide, myriapode şi onycophore.

Trachee, aparatul de respiraţie al Insectelor Myriapodelor şi Arachnidelor. E un tub ramificat împrejurul viscarelor, şi în drumul lui tubul poate presenta dilatări. La exterior T. se deschid prin stigmate, orificii aşezate în părechi pe fiecare inel. Pe dinlăuntru tubul T. e căptuşit cu un fir chitinos învîrtit în spirală pentru ca să ţie trachea totdeuna deschisă.

Trachee (botan.) şi *tracheide,* v. Vase de lemn.

Tracheitis, *tracheită,* inflamaţia mucoasei tracheei. In cele mai multe casuri asociată inflamaţiei bronchilor mari (Tracheobronchită) sau cu laringită. Se disting mai multe forme de T. catarală: acută, cronică, circumscriptă şi difusă. T. sifilitică, T. crupoasă.

Tracheobronchitis, v. Tracheitis, Bronchita.

Tracheoscopia, procedeu de examen al interiorului tracheei.

Tracheostenosa, strimtarea tracheei. Consecutivă diferitelor boale ale tracheei: crup, sifilis, prin cicatrice viţioase. T. prin compresiunea tracheei: în anevrisme ale aortei, în tumori ale esofagului sau ale mediastinului, prin ganglioni limfatici. T. foarte pronunţată poate conduce la moarte prin asfixie.

Tracheotomia, incisiune făcută la partea superioară a tracheei sau deasupra istmului corpului tiroid sau dedesubtul acestuia. In primul cas se secţionează şi cartilagiul cricoid al laringelui (cricotracheotomia, tracheotomia superioară). T. se execută ori de câte ori aerul nu poate trece în cantitate suficientă pe căile naturale, adecă prin laringe; în crup, în stenose ale laringelui de diferită natură, uneori la extragere de corp strain din laringe. T. servă şi de operaţiune preliminară în intervenţiunile mari făcute pe laringe, ca în extirparea completă a acestuia (laringotomia).

Trachidolerita, numire veche pentru roce intermediare între dolerite şi trahite.

Trachit, rocă eruptivă efusivă neovulcanică, formată principal de sanidin asociat cu amfiboluri, piroxene şi mica, uneori cu quarţ. T. sûnt foarte respândite in Ungaria, Transilvania, pe Rhin, în România în j. Suceava, etc.

Trachoma, *(Conjunctivita granuloasă, Oftalmia militară sau egipteană),* numirea veche însemnează »asperităţi«, adecă granule pe faţa internă a pleopelor, ridicături năsipoase sau mai mari, până şi ca bobul de cânepă. Sediul granulelor (ce sûnt un infiltrat celular) este stratul adenoid al conjunctivelor. Sciinţa admite că causa boalei este un microb încă nedescoperit. Propagarea se face prin contact, trecênd secreţiune din ochiu bolnav la ochiu sănătos, fie prin uzarea aceluiaş ştergar, batistă, fie prin durmit pe acelaş căpătâiu, etc. Dintre toate naţiunile Ovreii, cari trăiesc aglomeraţi şi în necurăţenie, sufer cei

mai mulţi de T. In armata română au fost granuloşi în deceniul premergĕtor 2—3 mii, iar acum sûnt 3—4 sute. Ungaria are unele ţinuturi copleşite de granuloşi, de aceea s'a şi legiferat aci ântâiu modul de a combate T.

Tratamentul durează luni şi ani. Cel chirurgical, ca tăierea, arderea sau perierea granulaţiunilor este mai expeditiv; soluţia de nitrat, de argint sau creionul de sulfat de cupru (piatra vînătă) lucrează mai încet, dar mai sigur. Mulţimea altor medicamente este mai puţin eficace. Babele sciutoare rad pleopele până sângerează, dar fără a înţelege ce fac, ce complicaţii pot provoca. Ferirea de boală stă în scoaterea bolnavilor dintre sănătoşi. *Literatura:* scrieri de Dr. Crainiceanu, Manolescu, Petrescu, Hanulescu, Dăscălescu, Corvin, Constantinescu, Miclescu şi Gavrilescu.

Trachycarpus Wendl., (botan.) gen de plante lemnoase din fam. Palmierilor, trib. Corypheae, înrudit cu *Chamaerops,* (v. ac.) de care diferă prin periant valvat. Cuprinde vr'o 4 specii sud-est-asiatice dintre cari una: *T. (Chamaerops) excelsus* Wendl. se cultivă la noi adeseori împreună cu *Chamaerops excelsa* L., cu care se aseamĕnă foarte mult. [A. Pr.]

Traci, *Tracia,* v. Thraci, Thracia.

Tractat, studiu; convenţiune.

Tractatele internaţionale sûnt nisce acte sau pacte internaţionale între două sau mai multe naţiuni; ele obligă moralminte statele ai căror plenipotenţiari le-au subscris şi ale căror autorităţi competente le-au ratificat. T. nu obligă statul, în numele căruia au fost negoţiate şi subscrise, chiar dacă plenipotenţiarii s'ar fi conformat strict instrucţiunilor avute dela guvernul sĕu, decât numai după ce tractatul a fost ratificat de autoritatea competentă, care în republici şi în statele constituţionale este puterea legiuitoare. De aici resultă, că puterea legiuitoare poate să refuze de a ratifica T. încheiat de guvern, fără ca prin aceasta să calce usanţele şi dreptul internaţional public. Când disposiţiunile T.-lui crează drepturi şi datorii pentru supuşii statelor respective, ele nu devin obligatorii pentru particulari decât numai după ce tractatul a fost promulgat întocmai ca şi o lege. Tractatele internaţionale sûnt varii şi multiple; ele se pot clasifica în trei mari categorii, 1) *T. politice,* după cum ar fi T. de alianţa defensivă sau ofensivă; T. de federaţiune, T. de asistenţă sau protecţiune, etc. 2) *T. de comerciu,* cum sûnt T. consulare, de liberă navigaţiune, de uniuni vamale, etc. 3) *T. administrative* (accords, arrangesments, cartels) cum ar fi cele relative la proprietatea sciinţifică, literară şi artistică, cele relative la uniunile postale şi telegrafice, la uniunea monetară, la juncţiunea şi taxele de transport pe căile ferate şi altele de felul acestora. Din punctul de vedere al timpului putem împărţi *T. transitorii* (cari au de obiect o afacere determinată, putêndu-se îndeplini printr'un singur act s. e. anexiunea de teritorii) şi *permanente,* cari durează un timp îndelungat şi se pot perpetua la infinit, (s. e. T. de neutralitate perpetuă). [Val. Urşianu.]

Tracţiune, acţiunea unei forţe ce trage un corp mobil; la căile ferate serviciul mişcării.

Tradare, faptul de a înşela ţeara sau capul statului. Astfel, e un trădător acel care ia armele în contra ţerii sale (în Rom. se pedepsesce cu muncă silnică pe toată viaţa). In aceeaşi categorie întră acela care predă cu T. inamicului oraşe, porturi, locuri întărite, case publice, arsenaluri, magasii de arme; acei cari comunică inamicului planurile de operaţiuni militare sau planurile cetăţilor, ori vor fi servit ca spioni inamicului, etc. Atentatele în contra vieţii capului statului sau în contra persoanei sale, se pedepsesc tot cu munca silnică pe toată viaţa (art. 76, cod. pen.). Codul justiţiei militare pedepsesce cu moarte pe românul care ridică armele în contra ţerii sale (art. 197). Tot cu moarte se pedepsesce acel care predă inamicului o trupă. Condamnaţii la moarte se împuşcă (art. 180). Pedeapsa cu moarte nu se dă decât în cas de resboiu.

Trade Dollar, v. Dollar.

Trade marks, (engl., pron. tred-), insignii comerciale, semne simbolice cu care provĕd fabricanţii şi engrosiştii mărfurile furnisate de dînşii, spre a arăta provenienţa lor. T. m. stau aproape în toate statele sub scutul legii.

Tradescantia L., (botan.) gen din fam. Commelinaceae, trib. Tradescantieae, cuprinde vr'o 32 specii de plante erbacee perene, ce cresc în regiunile calde ale Americei boreale şi în regiunile tropicale ale Americei de sud. Se cultivă prin florării şi grădini ca plante decorative: *T. multiflora* Swartz., *T. Reginae* Lind. et Rod., *T. rosea* Vent., *T. velutina* Kunth. şi *T. virginiana* L. etc. [Z. C. P.]

Trades' Unions, (engl., pron. tredz iunions), uniuni corporative de lucrători, de prin 1850 instituţiuni de asistenţă şi de prevedere, (la origine, încep. secl. XIX, în Anglia erau: mici societăţi de ajutor mutual). Progresele acestor uniuni datează din 1850; au acum preste 1.500,000 membri, disciplinaţi ca şi o armată şi dispun de un venit de preste 50.000,000 franci, precum şi de un fond de reservă, tot atât de considerabil. T. U. au ameliorat condiţiunile de existenţă a muncitorilor oneşti şi laborioşi şi au făcut să dispară antagonismul intereselor dintre patroni şi muncitori.

Tradiţionalism, teoria, care susţine că trebue ţinut la tradiţiuni şi la vechile obiceiuri. In filosofia franc. se numesce T. modul de a filosofa în direcţia şi după vederile susţinute de biserica din timpuri străvechi. (Chateaubriand, Maistre, de Bonald.) [Pl.]

Tradiţiune, în istorie cunoscinţa vremurilor trecute, ajunsă la noi pe cale orală. Ea nu poate avé siguranţa cunoscinţei venite pe cale scrisă, şi numai o critică serioasă poate scoate din ea conclusiuni sigure. In special T. însemnează învĕţăturile judaice şi creştine, ce nu se găsesc în sfânta scriptură ci s'au păstrat oral în biserică şi în sinagogă. Autoritatea T.-ei au atacat-o bisericile reformate, susţinênd că ea este inferioară autorităţii bibliei, pe când biserica romană declară în conciliul dela Trident că amêndouĕ sûnt de o potrivă. Tot ca biserica romană crede şi biserica orientală.

Traduceri. Scopul şi principala condiţiune a unei bune traduceri, este de a traduce cugetările şi, pe cât se poate calităţile de stil ale autorului întocmai, cu toate nuanţele lor, şi în

acelaș timp a respecta geniul și calitățile limbei în care se traduce. Pentru o T. bună se cere deplina cunoascere a obiectului și a limbei din care și a limbei în care se traduce, și talentul de a scrie. [M. Strajan.]

Traducianism, hipotesa relativă la originea sufletului individual, care susține că sufletul trece dela părinți la fii prin generație mediată și anumit în momentul de concepțiune. T. a fost susținut încă de către Stoici, apoi de către Tertulian și într'o formă mai modificată de către Leibnitz. (v. și Creațianism, Generațianism, Praeexistențianism.) [Pl.]

Trafalgar, promontoriu în Spania la Oceanul Atlantic spre sud-est dela Cadiz. Aci a căḑut Nelson învingênd flotila franceză-spaniolă la 21 Oct. 1805.

Trafic (ital. Traffico), negoț, comerciu. In Austro-Ungaria sin. cu tutungerie.

Tragant, (botan.) tragacant, gumă, v. Adraganta.

Tragedia, representarea unei întêmplări sau fapte destul de însemnate, ca să captiveze luarea aminte, și destul de periculoasă ca să ne deștepte spaima, compătimirea și admirațiunea pentru eroul ei, și în acelaș timp ura și indignațiunea în contra adversarului. Ca o întêmplare sau acțiune să fie tragică și să poata fi obiect al T.-ei, trebue să se nască din un puternic contrast între tendințele eroului de o parte, și între alte tendințe omenesci sau între puterea ursitei, adecă a împrejurărilor, de altă parte; și din acest contrast să urmeze apoi în mod fatal o resistență și o luptă, care se termină cu nefericirea sau nimicirea fisică a eroului, fără însă ca el să capituleze. Triumful moral al voinței eroului e o condițiune principală a T.-ei; pentru că numai prin aceasta acțiunea devine sublimă, și după ce ne-a umplut de groază și indignațiune pentru unii și de milă pentru alții, ne insuflă un simțemênt de demnitate și măreție. Nota distinctivă a T. și în general a dramei moderne, este pasiunea, cum se vede mai ales în dramele lui Shakespeare; pe când în T. antică, potrivit cu credința acelor timpuri, rolul principal îl avea ursita sau fatalitatea, prevestită adeseori prin oracole. Pe când drama ne înfățișază viața de toate ḑilele și comedia partea ridicolă a vieții, T. ne dă icoana părții celei mai dureroase și celei mai serbătoresci sau mai sublime a vieții. Pentru aceea T. e cea mai însemnată și cea mai interesantă, dar și cea mai grea din toate genurile poesiei. (Cf. Poetica de M. Strajan.)

Tragic, o specie a sublimului (v. ac.). Numim T. faptele și întêmplările omenesci, în cari voința se află în luptă cu puteri inimice superioare, însă fără a se supune lor; precum și simțemintele de groază, de compătimire și admirațiune, ce ne deșteaptă priveliștea acestei lupte. [M. S.]

Tragicomedia, v. Comedia.

Tragopan, (*Ceratornis satyra* L.), pasere din ord. Alectoridornithelor, fam. Păunilor, de mărimea unui curcan, cu 2 cornițe pe cap, cu umerii aripelor negre, ceafa și puțin din spate roșu-carmin, restul corpului roșcat și cu ochiuri ca penele păunului. Trăiesce în vestul munților Himalaia din Asia.

Tragopogon L., (botan.) gen de plante biene sau perenale din fam. Compositelor, trib. Cichoriaceeae, cuprinde vr'o 40 specii boreale din emisfera estică; dintre cele indigene și frecuente la noi citām: *T. major* Jacq., *orientalis* L. și *pratensis* L., cunoscute sub numirile de »barba caprei«, »țîța caprei«, »iarbă dulce«, ș. a.

Traguliidae, rumegătoare avênd 4 degete la picioare, stomacul cu trei compartimente; n'au coarne. s. e. Moscul (v. ac.) care trăiesce în munții inalți ai Asiei centrale.

Tragus, (med.) numirea uneia dintre micile ridicături ale pavilionului urechii. v. art. Urechea.

Tragus Hall., (botan.) gen monotipic din fam. Gramineae, trib. Zoysieae. Unica specie *T. racemosus* Hall. este o plantă anuală cu frunzele ânguste, plane și flaccide, foarte mult respândită prin regiunile tropicale și temperate ale globului. *T. racemosus* Hall. cresce și în părțile noastre prin locuri năsipoase și pe lângă drumuri și este cunoscută de popor sub numele de Iarbă-scăioasă. [Z. C. P.]

Traianus, *Marcus Ulpius,* împĕrat roman, din pricina adopțiunei de către Nerva numit și *Nerva T.*, era originar din Italica (aproape de Sevilla) din Spania, n. cam pela 56 d. Chr., 91 consul, comanda armatele din Germania, când fù adoptat de Nerva (97). In 98 luà puterea și se distinse prin activitatea sa de a înălța gloria imperiului. Grijea, blândețea, dreptatea și priceperea lui se vĕd din scrisorile lui Plinius cel tinĕr, guvernatorul Bitiniei (111—113). In Roma și în Italia a luat mĕsuri pentru crescerea copiilor sĕrmani, în Roma și în imperiu a făcut o mulțime de construcții. Podul de preste Dunăre, ale cărui ruini se vĕd la Turnu-Severin, forul din Roma cu vestita lui columnă (39 m.), lărgirea circului maxim, cunstruirea unui Odeum, a unui gimnasiu... Activitatea sa resboinică a fost tot atât de mare. In urma celor două resboaie cu Dacii (101—102 și 105—106) transformà Dacia în provincie romană și aduse în ea mulțime de coloniști romani, din care ne tragem noi Românii de aḑi în numĕr de 12 milioane pe o suprafață de aproape 300,000 km². Dacă Mihaiu Viteazul este eroul poporului nostru, Traian este eroul nostru eponim și ne vom mândrí cu numele lui, cu toate încercările de ridiculisare ale adversarilor noștri. In 113 întreprinse o mare expedițiune în Asia contra Parților și făcù provincii romane Armenia, Mesopotamia, pătrunse până la Ktesifon, pe când un general al lui făcea provincie Arabia. † 117 la Selinus în Cilicia. Sub el imperiul roman a atins culmea măririi cu 150.000,000 loc. Senatul i-a dat atributul de optimus, iar împĕrații următori erau felicitați »să fi mai norocos decât August și mai bun ca Traian«.

In mai multe locuri din România se găsesc *numiri de loc.* cu numele lui Traian sau Troian: »Masa lui Traian, pratul lui Traian, calea, șanțul lui Traian, Troianului sau Troianul.« Aceste numiri sûnt vechi, se găsesc în autori străini de prin secl. XVII, când nu era vorbă de »iscodirile erudiției române« cum ḑic unii istorici străini. Dar, dacă, și cât se pot explica din legile filologice ale limbei noastre, cf. Histoire de la langue roumaine par Ovide Densusianu vol. 1, pag. 266 și urm. Paris, 1902.

Trăilă, *Ilie,* scriitor și advocat rom., n. 1845 în Ciundanovița, în Bănat. Și-a făcut studiile la gimn. în Lugoș, Beiuș și Oradea mare, unde a

terminat şi academia de drept ajutat cu stipendiu de G. Mocsonyi. Încă ca student şi colaborator la »Amvonul« lui Popfiu, a dat însuşi stipendiu pentru un amic al sěu care studia în străinătate. A scris articole, poesii şi novele prin diarele din Trans. Scr.: Vulturul măchnit (1874); Poesii (1866); Fica lui Menumorut, novelă istorică; Strigoiul, poveste (1874); Tractat despre ortografie (1897). Toeria emigrărei şi încrucişărei (1900). Dela 1896 director la inst. de credit »Oraviţeana«.

Traista ciobanului, una din numirile populare ale plantei Capsella Bursa pastoris Moench. (v. ac.).

Trajectum, oraş, v. Utrecht.

Trama, bătătura ce se întrebuinţează la ţeserea pânzei.

Trambulina, scândură înaltă, de pe care se sare la înotat.

Tramcar, trăsură în formă de vagon de cale ferată, care însă nu circulează pe şine.

Trametes Fr., (botan.) gen de Ciuperci din familia Polyporaceae, cu mai multe specii, dintre cari *Tr. Pini* Fr., trăiesce pe trunchiuri bětrâne vătămându-i; *Tr. suaveolens* Fr. pe trunchiuri bětrâne de Sălcii, etc.

Tramin, sat în Tirolul sudic în valea Etsch-ului, 1854 loc. (1890); renumit vin.

Tramway, cale ferată de stradă care mijlocesce comunicaţiunea locală; tracţiunea se face de obiceiu prin cai sau electricitate, şi anume fără a împiedeca circulaţiunea trăsurilor preste şine ca la c. ferate normale.

Trandafiloff, *Alex.*, antreprenor rus, a cărui concesiune pentru exploatarea minelor în princ. române, a devenit celebră la 1843. In regulamentul organic art. 179, se spune că Domnul va da timp de 18 luni proprietarului, pe a cărui moşie se va afla vr'o mină, ca să înceapă exploatarea, iar dacă după 18 luni n'a început proprietarul exploatarea, Domnul împreună cu adunarea vor chibzuí asupra mijloacelor de a lucra acea mină dând stăpânului $^1/_{10}$ din câştig. Basat pe acest articol, T. făcù o cerere, în 1843 în numele unei societăţi, ca să trimeată geologi în Carpaţi şi găsindu-se metale, cari n'ar puté fi exploatate de proprietari, să se dea societăţii dreptul de a le exploata după contractele încheiate cu proprietarii pe termin de cel puţin 12 ani. Bibescu aprobà cererea recomandată şi de consulul rus în 21 Oct. 1843. T. rěspândí în ţeară un model de contract după care ar vrea să exploateze minele ce s'ar găsí. Proprietarii însă simţiră că proprietatea lor este în pericol din partea acelei societăţi susţinută de puternica Rusie. Adunarea obştească cerù desfiinţarea aprobării date lui T. Domnul respunde adunării că a trecut preste atribuţiile ei şi preste regulele bunei cuviinţe. Inchide adunarea şi îndemnat de Rusia obţine dela Poartă disolvarea ei. Bibescu însă n'avù curajul să susţină aprobarea dată lui T., ci respinge propunerea societăţii rusesci. Din punct de vedere economic acea concesiune ar fi avut poate urmări bune, din punct de vedere politic ar fi o nenorocire. (Un studiu în cestiunea concesiunii minelor unei societăţi rusesci representată prin T., însoţit de actele sfatului administrativ, de adresele adunării obştesci, de ofisele Domnului, de fabula lui Heliade »Măceşul şi Florile« s'a publicat în Revista Nouă anul I. Bucuresci 15 Iunie 1888, p. 241—259 de D. A. Sturdza.)

Trandafir, numele vulgar al mai multor specii din genul Rosa L. (v. ac.). *T. alb* = Rosa alba L. *T. de dulceaţă* = Rosa centifolia L. *T. de lună* = Rosa damascena L. *T. de munte* = Rosa adenophora Kit. *T. galbin* = Rosa lutea Mill. *T. sălbatic* = Rosa canina L. (v. ac.).

Trandafirul de mare, sau *rosă de mare,* (zool.) nume dat acteniilor (v. ac.).

Trânji, numire populară a larvelor de Oestrus equi (v. Larva). T. se numesc şi Haemorrhoidele (v. ac.).

Tranquillo, *(ital.)* liniştit, termen de expresiune în musică.

Trans, *(lat.)* dincolo, pe dincolo, preste.

Transacţiune, pertractare, pact, înţelegere; întreprindere comercială.

Transalpina, nume dat prin secl. XV şi XVI Munteniei în isvoarele latine.

Transatlantic, situat dincolo de Oceanul Atlantic.

Transbaikalia, *(Sabaikal),* prov. rus. în guvernam. gen. estsibiric Amur, la sudul şi estul lacului Baikal, 613,475 km²., cu 664,071 loc. (1897); ţeară muntoasă, bogată în metale (aur, argint, plumb, aramă, cositor, cărbuni, asfalt, sare). Partea sud-estică mai nainte purta numirea de *Dauria*.

Transbordare, trecerea mărfurilor sau persoanelor dintr'o corabie în alta.

Transcaspic, *teritoriul,* prov. rus. în Asia centrală, între lacul Caspic şi Aral, 554,860 km²., cu 372,193 loc. (1897); prin ea trece drumul de fier transcaspic (dela Caspic prin Mero la Samarkand). Capitala Aşabad.

Transcendent, ce trece preste marginile experienţei, şi este afirmat că există numai prin raţionament.

Transdanubian, ceea ce e situat dincolo de Dunăre. In Ung. partea ţerii dela dreapta Dunării.

Transemail, smalţ transparent.

Transept, *(lat.)* partea unei zidiri, care iasă din corpul longitudinal al construcţiunei şi formează o aripă curmezişă; îndeosebi se numesce T. partea bisericii care desparte nava de cor.

Transferare, acţiunea de a trece ceva dintr'un loc în altul; cesiune; transmitere.

Transfigurare, (teol.) starea în care vor trece corpurile oamenilor drepţi la capětul lumei după învierea generală. (v. şi Schimbarea la faţă.)

Transformism, hipotesa biologică susţinută de Darwin, că speciile vii în seria fiinţelor biologice derivă unele din altele prin transformaţiuni succesive provenite din pricina luptei pentru existenţă. (Teoria Descendentei.) [Pl.]

Transfusiune *de sânge,* conducerea de sânge direct din vasele sanguine ale unui animal sau om la alt om, spre a înlocuí la acesta din urmă lipsa de sânge. In anemiile cronice idiopatice s'au obţinut resultate satisfăcětoare în mai multe casuri. Sângele se ia din vinele braţului ale unui individ şi se injectează tot în vinele braţului la alt individ.

Transgresiune, infracţiune, abatere (v. ac.).

Transigent, *(lat.)* cel ce se împacă cu situaţia, face concesiuni.

Transilvania, numirea geografică-istorică a platoului format de Carpaţii sud-estici, ce se ridică

între basinul Dunării de mijloc și de jos, o adevĕrată cetate formată de natură, împrejmuită de șesurile Dunării și al Prutului, despărțită de aceste șesuri prin munți înalți și iarăși legată cu ele prin văile rîurilor, cari și-au tăiat cale de-a curmezișul șirurilor de munți spre a ieșí la larg. T. cuprinde un teritoriu de ca. 59,400 km²., Cele 16 comitate ungare, cari formau odinioară T. (cott. Alba infer., Bistrița-Năsĕud, Brașov, Ciuc, Cluj, Făgăraș, Hunedoara, Mureș-Turda, Odorheiu, Selagiu, Sibiiu, Solnoc-Dobâca, Têrnava mare, Têrnava mică, Treiscaune și Turda-Arieș), după statistica dela 1900 au suprafață de 10.610,890 jug. cat. și în total 2.684,291 loc. și anume 1.522,733 Români, 891,440 Maghiari, 234,513 Germani și 35,605 de alte neamuri. Din punct de vedere confesional, loc. se împart în 812,440 gr.-cat., 756,830 gr.-or., 420,656 reform., 344,442 rom.-cat., 223,032 luterani, 64,586 unitari, 61,952 mosaici și 371 de alte conf. Descrierea oro- și hidrografică a se vedé la art. Ungaria.

In urma posițiunii sale geografice T. a stat în continuă legătură cu basinurile Dunării, avênd rol important în istoria acelora.

Istoria. Prima amintire istorică despre locuitorii ținutului T.-ei se face la Herodot, care spune, că pe lângă rîul Maris (Mureș) locuiau Agathirșii. Mai târdiu se face amintire de Geți și Daci împreună, până ce cești din urmă pășesc pe primul plan ca stăpâni în Dacia (v. ac.). Romanii frâng puterea Dacilor, le cuceresc țeara prefăcêndu-o în provincie romană. Vechia Dacie însă după 170 ani își schimbă stăpânii, Romanii o cedează Goților (271); vine potopul migrațiunii popoarelor perândându-se Hunii (v. ac.) Gepidii (453 până 566) precedați de Vandali. Secoli de-a rândul urmașii Daco-Romanilor se adăpostesc între frumoșii munți ai T.-ei, pe când barbarii mătură de pe văile ei ori ce urmă de civilisație. După Avari, sau poate și înaintea lor, se strecoară pe plaiurile T.-ei Slavii, cari au lăsat urme în limba română de traiul lor împreună cu Românii, pe când ei înșiși au dispărut de pe aceste plaiuri.

In secl. IX Maghiarii descălecând în Panonia, de acolo se întinseră spre T., unde Tuhutum fundase dinastia Iuliilor (Gyula), pe al căror descendent Iuliu jun. l-a supus nepotul de soră, Sf. Stefan, regele Ungariei (1002) din cause parte religioase, parte dinastice. Următorii regi ai Ungariei ocupară și părțile resăritene prin Sécui (v. ac.) și cele meridionale prin colonisarea Sașilor (v. ac.) pe timpul cruciatelor. T. se guvernă prin voevodi, de regulă comiți ai Solnocului, sau prin duci din familia regală până la desastrul dela Mohaciu 1526. Sĕcui și Sașii posedau multe privilegii și își aveau comiții lor proprii, aproape independenți de voevodul țerii; iar Românii se grupează pe lângă knezii (v. ac.) lor, cari nu aveau independența comiților sĕcui ori sași. Națiunile privilegiate, Maghiarii, Sĕcuii și Sașii, aservesc pe Români și caută a împiedeca desvoltarea și organisarea lor. Nemulțămirea cu stările sale de o parte, de altă parte puterea de expansiune a poporului român, îl împinge pe acesta să se lățească preste bastionul Carpaților și-l mână să întemeieze la Dunărea de jos și în șesul Prutului câte o țeară nouă la adăpostul Carpaților; astfel se nasc principatele române, cari și mai departe au primit sucrescență, și uneori ajutor, dar și asuprire, din țeara-mamă. Importanța T.-ei, mai ales după invasiunea Cumanilor și a Mongolilor, cresce, și regii suverani ai Ungariei încep a se întitula principi ai T.-ei (Stefan V). Nisuința regilor ungari de a contopí T. cu Ungaria precum și teama de țeranii asupriți provoacă uniunea celor trei națiuni — anume a Ungurilor, Secuilor și Sașilor, — pentru apĕrarea privilegiilor și autonomiei lor (1437); poporul iobăgit e pus la discreția domnilor de pămênt și nemulțămirea Românilor ardeleni se mànifestă în înverșunarea, cu care sûnt respinse încercările Anjovinilor de a cucerí principatele române, precum și în repețite rescoale ale iobagilor. Când urmară atacurile tot mai dese și mai periculoase ale Turcilor, T. dete țerii și creștinătății pe eroii principali (Ioan Corvin, regele Mateiu).

Cu scăderea puterii regale sub Iageloni, cresce puterea voevodilor T.-ei, și când Ungaria își pierde regele și lupta dela Mohács (1526), voevodul T.-ei Ioan Szapolyai se proclamă rege al Ungariei. După lupte de 30 ani independența T.-ei e asigurată. De ací încolo (1556—1691) principatul T. joacă rol principal în evenimentele politice, avênd să țină echilibrul între Habsburgi și semilună. Teritoriul i-se lărgesce prin încorporarea câtorva comitate din Ungaria »părțile anexe«. Dietele ardelene reînoesc și întăresc uniunea celor trei națiuni, aduc și codifică legi (Aprobate și Compilate). Pe tronul principilor T.-ei ședù după Ioan Szapolyai fiul acestuia Ioan Sigismund (1559—1571), Stefan Báthori (1571—76), Cristofor Báthori (1576—81), Sigismund Báthori (1581—98), Andreiu Báthori, Mihaiu Viteazul (1599—1600), Basta, Moise Székely (1603), Stefan Bocskay (1605—06) scapă T. de Basta și-i redă independența; după moartea lui certe de pretendenți, urmează apoi Gavrilă Báthori (1608—13), Gavrilă Bethlen (1613—29) încheie alianță cu domnitori europeni. După interimul Catarinei de Brandenburg și al lui Stefan Bethlen urmează George Rákoczi I (1629 până 1648), George Rákoczi II (1648—60) provoacă invasiunea Turcilor, cari pun și depun pe principi (Francisc Rhédei, Acațiu Barcsai, Ioan Kemény) până ce se statornicesce pe tron Mihail Apaffi (1662—90) sub care se începe trecerea T.-ei la Habsburgi. Diploma Leopoldinum (v. ac.) pune capĕt independenței T.-ei și Mihail Apaffi II numai titlul unui principe îl moștenesce dela tatăl sĕu. In fruntea T.-ei se pune guvernator și un guvern, care primia instrucții dela cancelaria curții din Viena, dieta țerii se ținea în presența comisarului imperial, a comandantului militar din T. Autonomia țerii era conservată, numai dreptul alegerii principelui nu-l mai avea. Față de protestantismul, ce se întărise în T. sub principi, se începe acum reacțiunea bisericei catolice, care caută întărire și între Români. Maghiarii ardeleni, instigați și de cei din Ungaria, mai încearcă a-și alege (1704) un principe independent, dar mișcarea e suprimată. Sub Maria Theresia se înființează confiniul militar și în T., unde Românii formară 2 regimente de graniță. Maria Theresia ridică T. la rangul de mare principat.

Sub Iosif II Românii, părăsiți de mult de knezii

lor deveniți nobili și trecuți în tabĕra asupritorilor, prind arma (v. Horia) pentru a scutura jugul insuportabil al iobăgiei sau cel puțin pentru a obține o tratare mai omenoasă a iobagilor. Pentru a-și întări elementul lor pe viitor în T., Maghiarii cer deja în dieta din 1790/91 uniunea T,-ei cu Ungaria, care la 1848 s'a și decretat contra voinței marei majorități a locuitorilor T-ei. După absolutismul, ce urmà revoluției din 1848, T. se mai bucurà câtva timp de autonomie, aceasta fù îngropată definitiv la 1867, când T. fù unită cu Ungaria, remânêndu-i amintirea de mare principat numai în titlul domnitorului.

Despre *Românii din T.*, v. și art. Ungaria.

Liter.: A. Papiu-Ilarian, Istoria Românilor din Dacia superioară; D. Onciul, Originile principatelor române; G. Barițiu, Părți alese din istoria T.-ei; Supplex libellus Valachorum, Magazin für Geschichte... Siebenbürgens, herausgegeben von Anton Kurz; Archiv des Vereins für sieb. Landeskunde; Memorial compus și publicat din însărcinarea conferinței generale a representanților alegĕtorilor români adunați la Sibiiu în ḑilele din 12, 13 și 14 Maiu st. n. 1881, prin comitetul sĕu esmis cu acea ocasiune. Ed. II. Sibiiu 1883; Teutsch, Geschichte der sieb. Sachsen 1881; Gr. Teleki József, A Hunyadiak kora; Alvinczi P., Diplomatarium 1685—88, Nilles, Symbolae. (Cf. și art. la cari s'a făcut trimitere în text.) [p.]

„Transilvania“, revistă literară, organul »Asociațiunii (v. ac.) pentru literatura rom. și cultura poporului român«, apare în Sibiiu dela 1868 (cu întrerupere de 2 ani) și întră la 1904 în anul 35 al existenței sale. Este una dintre cele mai vechi reviste ale Rom. din Trans. și a fost redigeată în totdeuna de I-secretarii Asociațiunii (1868—89 G. Barițiu, 1890—91 Ioan Popescu, 1892—95 Z. Boiu, 1896—1903 Dr. C. Diaconovich), și mai ales sub conducerea lui G. Barițiu (v. ac.), a puplicat un material istoric foarte bogat. In T. (dela 1902 în anexul ei »Anale«) se publică toate actele oficiale ale numitei Asociațiuni. La 1896 redacțiunea a editat un Indice alfabetic al publicațiunilor T.-ei din anii 1868—95.

Transit, transportul de mărfuri preste teritorul unui stat în alt stat. Tot T. se numesce și totalitatea mărfurilor importate și apoi reexportate. Statele europene își recunosc reciproc facultatea de a-și transporta mărfurile pe teritoriile țerilor prin cari trec, spre a merge la locul de destinațiune, fără a plăti drepturi de vamă, ci numai o mică taxă anumită de *transit,* al cărei total e adesea considerabil.

Transițiune, în composiția stilară, trecerea dela o idee la alta, ce se cere să fie naturală, neforțată. Sau trecerea dela o parte a composiției la alta, s. e. dela întroducere la desvoltare, etc. între cari se cere legătură, unitate și proporțiune. [*]

T. în musică, e sin. cu ***modulația*** (v. ac.), trecerea dintr'o gamă în alta.

Epoca de Transițiune, (geol.) cele 5 periode ale formațiunii primare sau paleozoice, numită de vechi autori Ep. de T. din causa naturei depositelor cari o compun, căci fiind adesea cristaline, stabilesc un fel de trecere între rocele primitive, de șisturi cristaline și formațiunile sedimentare normale.

Transitiv, (gram.) ***verb,*** (sau verb ***activ),*** verb a căror acțiune trece asupra obiectului.

Translaitania, v. Cislaitania.

Translațiune, *(lat.)* strămutare, trecere, traducere. *Translator,* tălmaciu, dragoman.

Translucid, străveḑiu, dar numai în pături foarte subțiri.

Transmigrațiune, trecerea dintr'o țeară în alta. *T. sufletelor,* v. Metempsychosa. [Pl.]

Transmisiune, trecere, trimitere, cesiune, propagare; aparat prin care se transmite mișcarea dela un motor la o mașină. In dreptul civil, trecerea unei succesiuni la moștenitorul moștenitorului adevĕrat.

Transmutațiune, trecerea și schimbarea dintr'o formă de existență în alta.

Transpadană, *Republica,* stat format de Bonaparte după lupta dela Lodi (1796) din Lombardia austr., după modelul republicei franceze. După un an însă R. T. fù unită cu republica Cispadană în republica Cisalpină (Iulie 1797).

Transparența, însușirea unor corpuri de a lăsa trecere liberà razelor de lumină.

Transpirația, *sudațiune, asudare, diaforesă,* este actul fisiologic al glandelor sudoripare din piele (v. sudori); T. poate fi normală și provocată cu scop de a elimina prin această cale o parte din productele excremențiale din toxinele sângelui prea încărcat. Din această causă sudorificele atât de reputate în vechime, nici astăḑi nu pot fi înlocuite în multe casuri în tratamentele intoxicațiunilor microbiene sau în autointoxicațiunile mai grave, mai ales când diuresa e genată. Cele mai bune servicii ne dau *diaforeticele* (v. ac.) in afecțiunile acute, receli, în cari o vasodilatare periferică ce acompaniază transpirația profusă provoacă o scădere în tensiunea vasculară, o desidratare a țesutelor și o scădere a temperaturei aprinsă de toxinele termogene. Lucrările lui Arloing, și ale altora asupra toxicității sudoarei pun în evidență că suprimarea transpirațiunei ce avem în unele boale infecțioase, ca scarlatina, în nefrite, etc. este o adevĕrată otrăvire a sângelui. [D. Tălășescu.]

Transpirațiunea la plante, degagiarea de vapori de apă prin părțile lor expuse la aer. Se face mai mult prin frunze, mai puțin prin tulpină, aproape de loc prin rădăcină. Tr. asemenea mai mică la organele cutinisate și la plantele avute în mucilagiuri, zahăruri, aciḑi organici; la cele pĕroase și la cele grase în general. Factorii cari influențează asupra Tr. sûnt aceiaș cari modifică evaporațiunea: temperatura, mișcarea și starea hygrometrică a atmosferei circumvecine. In plus Tr. plantelor cu clorofilă e influințată de lumină, în special de radiațiunile luciose roșii, albastre și violete. De aceea, plantele fără clorofilă (Ciuperci, etc.) au Tr. propriu ḑisă; cele cu clorofilă au și pe aceasta, și clorovaporisațiunea, evaporarea apei datorită presenței clorofilei. Se scie, că dacă o frunză fără clorofilă (care a crescut s. e. la întunerec), la întunerec transpiră 1 gr. de apă într'un timp anumit, aceeaș frunză la lumină în acelaș timp transpiră 3 gr., iar dacă e cu clorofilă transpiră de 10—100 ori mai mult. Tr. asigură circulația și mișcarea ascendentă a apei în plantă; apa pierdută prin Tr. trebue înlocuită cu alta pe care o ia planta din pământ ori din atmosferă. De aci se vede

nevoia de a uda plantele, a ploilor, irigaţiilor. S'a calculat că un hectar de ovĕs pe ḑi pierde 25,000 kg. apă, unul de porumb 36,000 kg., etc. Când presiunea internă în plantă e mare, şi când atmosfera înconjurătoare e încărcată cu vapori, atunci ea nu mai pierde apă în stare de vapori, ci chiar apă lichidă, care ese prin hydatode (v. ac.), ori prin nectare (v. ac.). Acest fenomen se ḑice *sudaţiune*. Eliminarea apei în stare de vapori se face prin stomate (v. ac.). [S. Şt. R.]

Transplantare, sădirea unui arbore ori arbust pe locul unde are să remână şi să se desvoalte definitiv.

Transport, ducerea unui lucru dintr'un loc in altul. T. în producţiunea şi în schimbul produselor, joacă un rol de prima ordine, dând nascere unei industrii speciale, numită în sciinţă industria locomotivă sau a cărăuşiei; ea cuprinde toate lucrările, cari au de obiect T. oamenilor şi a lucrurilor dintr'un loc într'altul sau din o ţeară în altele.

Transrenan, ce e situat dincolo de Rin.

Transsubstanţiare, prefacerea, prin consacrare în Liturgie, a substanţei pânei şi a vinului în adevĕratul trup şi sânge al lui Isus Christos. T. este dogmă de credinţă mărturisită pururea de sf. biserică şi în chip solemn definită de către consiliul din Trento în contra ereticilor numiţi: Impanatori şi Consubstanţiatori.

Transsudaţiune, în înţeles fisiologic trecerea lichidului din sânge prin păreţii vaselor mici în ţesutul ambiant. In condiţiuni patologice T. in ţesute se petrece uneori în massă enormă, ceea ce se chiamă *oedem* (umflătură); sau lichidul seros se adună în cavităţile normale ca pleură, peritoneu, închieturi, pericard, canalul celebrorachidian. Causa acestor filtraţiuni patologice este: crescerea tensiunei vasculare incapilare, alteraţiunea păreţilor vaselor de toxinele morbide. Obstacole în circulaţiune. Astfel pleurisiile seroase, ascitele, hydrocefaliile, hydrartosele sûnt consecinţele patologice ale T.-ei.

Transvaal, v. Sudafricană, republica.

Transversala, linie dreaptă sau curbă, care taie de-a curmezişul un sistem de alte linii drepte sau curbe.

Trap, rocă, numire veche usitată în Svedia pentru roce compacte de coloare închisă; astăḑi nu mai e întrebuinţată.

Trapa L., (botan.) gen de plante herbacee din fam. Onagrariaceelor, cuprinde 2—3 specii aquatice respândite din Europa centrală până in Asia şi Africa tropicală. Fructele comestibile dela *T. natans* L., singura specie indigenă la noi, sûnt cunoscute sub numirea de »ciuline«. [A. Pr.]

Trapani, prov. în vestul Siciliei, 2457 km²., cu 381,065 loc. (1897). *Capitala T.* (vechiul *Drepanum),* 32,020 loc.; episcopie; port; pescărit de ton şi de corale; însemnat comerciu cu corale.

Trapez, cadrilater plan, din care două laturi sûnt paralele şi inegale. T. se numesce şi un aparat de gimnastică, ce se compune dintr'o bară de lemn suspendată pe două fringhii.

Trapeza, *(grec.)* masă, masă pentru prânz. *Trapezăria,* prânzitor, refectoriu, sala de mâncare în mănăstiri. In liturgică T. e masa sau altariul (v. ac.), pe care se săvîrşesce liturgia.

Trapezoedru, *(Icositetraedru, Leucitoedru, Leucitoid),* în cristalografie formă holoedrică a sistemului teseral cu 24 feţe plane.

Trapezoid, cadrilater plan, la care nici o lature nu e paralelă cu alta.

Trapezoidal, *corp,* prismatoid (v. ac.)

Trapezunt, *(Trebisonda,* turc. *Tarabozon),* vilaet turc. la nord-estul Asiei mici, 30,700 km²., cu 1.047,700 loc. *Capitala T.,* lângă Marea Neagră, 35,000 loc.; episcopie; primul emporiu comercial între Europa şi Asia anterioară. T. a fost fundat pe la 700 a. Chr. de comercianţi din Sinope, în evul mediu a fost capitala unui imperiu propriu al T.-lui, fundat 1204 de prinţul Alexiu Comnen, 1204 fù cucerit de sultanul Mohamed II.

Trapişti, ord călugăresc înfiinţat de către abatele Ioan Bouthillier de Ramé la 1664. T. duc viaţă foarte severă: sûnt obligaţi la tăcere perpetuă, se nutresc numai cu legumi, dorm îmbrăcaţi, pe paie, priveghiază mult noaptea. T. se ocupă şi cu economia câmpului şi a vitelor. T. fabrică şi brânză numită Trapist.

Trapold, *(Apold),* com. rur. în Trans., cott. Tĕrnava mare, cu 269 case şi 1187 loc. rom. şi saşi. Teritoriul 3541 jug. cat., foarte productiv.

Trapşia, *Mihail, cav. de,* general de divisie în armata austro-ungară, n. 1838 în Lăpuşnicel (Banat) din părinţi români, a întrat (1855) în academia de artilerie din Viena, unde absolvà cursurile cu succes strălucit. Ca sublocotenent a luat parte în resboiul austro-italian din 1859, în 1866 ca căpitan s'a distins la Custozza. La 1883 a fost numit director de artilerie al corp. XII de arm.; la 1885 comandant de brigadă şi general, în care calitate a servit până în 1893. In acest an s'a retras din activitate cu titlul on. de general de divisie. Pentru meritele sale i-s'au conferit ord. coroanei de fier cl. III cu decoraţiunea de resboiu, ord. leopoldin, etc. † 3 Maiu 1896 în Graz, şi înmormêntat în Caransebeş.

Tras, rocă, tuf vulcanic fin, alterat, de coloare galbenă-cenuşie sau brună, structură pămêntoasă, compactă sau poroasă.

Trăscău, (magh. *Toroczkó),* com. rur. în Trans., cott. Turda-Arieş, cu 1402 loc. magh. şi rom. T. e situat între munţi într'un loc frumos, căutat mai ales vara. Loc. se ocupă cu băieşitul.

Traseu, (dela franc. *Tracé),* plan; marcarea unei linii (unui drum, căi fer., etc.). Se numesce T. îndeosebi schiţa unui uvragiu de fortificaţie.

Trasimen, *lac, (lacul de Perugia),* lac în Etruria, cunoscut prin învingerea lui Hannibal asupra Romanilor sub Flaminius la 217 a. Chr.

Trata, cambia străină (v. Cambia).

Tratament, mod de purtare cu alţii; în med. căutarea bolnavilor cu prescrierea celor necesare pentru vindecare.

T. causal, medicaţiune îndreptată în contra causei boalei, s. e. chinina în contra impaludismului.

T. endermatic constă în administrarea medicamentelor prin pielea, despoiată de epiderm; astfel s. e. se aplică pulbere de morfină, pe pielea, al cărei epiderm a fost ridicat în urma unei vesicatorii.

T. expectativ constă în administrarea unei medicaţiuni, care are de scop de a susţiné puterile bolnavului şi de a combate simptomele alarmante în decursul unei maladii, lăsând vindecarea boalei pe sama naturei. [V. I]

Traube, *Ludovic,* medic german, n. 1818 în Ratibor în Silesia; discipol al fisiologului Müller

şi al chimistului Schönlein; 1872 prof. la univ. din Berlin. † 1876. T. şi-a câştigat mari merite cu privire la diagnostică; a perfecţionat auscultaţiunea, percusiunea şi termometria. Scrieri: Über den Zusammenhang von Herz- und Nierenkrankheiten, 1856; Die Symptome der Krankheiten des Respirations- und Circulationsapparates, 1867.

Trauma, *(grec)* lesiune (v. ac.).

Traun, afluent pe dreapta Dunării în Austria super., vine din Stiria, trece prin lacul Hallstätt şi T., se revarsă din jos de Linz; 150 km. lung. Frumosul *lac T.* (lacul Gmunden), 24·8 km²., la altitudine de 422 m., afund până la 191 m., e umblat de vapoare regulate.

Trausi, popor tracic. Herodot pomenind de T. descrie credinţele de metempsychosă ale popoarelor trace.

Trautenau, oraş în nordul Boemiei, 13,209 loc. (1890). 17 Iunie 1866 aci au învins Austriacii pe Prusieni, 28 Iunie ei au fost bătuţi de aceştia.

Trautmann, *Franz,* scriitor germ., n. 1813, † 1887 în München. Scrierile sale sûnt schiţe şi 3 romane istorice. Eroii lui predilecţi sûnt figurile medievale, ale căror acţiuni se leagă cu datinele şi ideile timpului, expunerea e după felul cronicelor medievale. A scris poesii lirice, drame şi o biografie.

Trautmannsdorf, familie veche de conţi în Austria, apare în secl. XII; are trei ramuri Membrii mai însemnaţi:

1) *Tr., Maximilian* (1584—1650), om de stat, a dirigeat destinele Austriei sub durata resboiului de 30 ani. A fost omul favorit şi ministrul lui Ferdinand III.

2) *Tr., Ferdinand,* n. 1825, † 1896, 1868—72 ambasador la Vatican, 1879 president în camera Seniorilor şi până la moarte camerar principal.

Travankor, stat sub protectorat englez în India anter. (Madras), pe ţermurul Malabar, 17,430 km²., 2.557,736 loc. (1891). Capitala Trivandram.

Trave, rîu litoral în Holstein şi Lübeck, se varsă în Baltica, 112 km. lung; dela Lübeck în jos e navigabil.

Travemünde, oraş în statul Lübeck, la gura rîului Trave, 1691 loc. (1895); port, navigaţie, băi de mare.

Traventhal, *(Travendal),* odinioară castel al ducilor de Holstein-Plön, în Schleswig-Holstein lângă Trave. 18 Aug. 1700 s'a încheiat aci pace între Svedia, Holstein şi Danemarca.

Traversa, şină de fier întrebuinţată la construcţiuni, ca purtătoare de ziduri, etc. *Traversare,* trecere preste o margine.

Travestia, întoarcerea în ridicul a unei opere serioase, dramă, epopee, etc., dând persoanelor un ton şi o înfăţişare burlescă. Es. Aeneida lui Virg. de Scarron în franc., sau de Blumauer în germ. (v. Parodie.)

Traviata, *(ital.)* femeia rătăcită, sedusă. Titlul unei celebre opere de Verdi (v. ac.).

Travnik, oraş în Bosnia, în valea Laşvei, cu 6000 loc.

Traz os Montes, (dincolo de munţi), fostă prov. portug., 11,116 km²., cu 418,917 loc. (1890), cu 2 districte: Villa Real şi Braganza; capitala Braganza.

Treasc, v. Mortiera.

Trebbia, *(Trebia),* afluent pe dreapta Padului, isvoresce în Apeninii ligurici, se revarsă din sus de Piacenza; 115 km. lung. Cunoscut prin învingerea lui Hannibal asupra Romanilor sub Sempronius Longus la 218 a. Chr.

Trebinie, oraş în Bosnia, cerc. Mostar, 1292 loc. (1895); episcop cat.

Trebisonda, v. Trapezunt.

Trecătoarea vênatului, locul, pe unde vênatul iasă noaptea din pădure spre a-şi căuta nutremênt, sau pe unde îşi caută scăpare dinaintea gonacilor, ori a cânilor cari îl gonesc. Vênătorul expert cunoasce T. şi acolo se pune la pândă.

Trecentiştii, nume dat artiştilor ital. din secl. XIV (Trecento), in deosebi: Giotto, Pisano şi elevii lor.

„Trecerea Dunării", *Crucea,* v. art. Medalia.

Treeratul cerealelor sau bucatelor se face prin călcarea şi alergatul cu vitele, prin bătaia cu mlaciul, apoi prin datul lor pe maşina de treerat (v. Batoză), unde prin învîrtire repede apucă tromba spicele şi le isbesce cu mare putere de nisce dreve puse orisontal în coşul sau mantaua trombei de sar toate boabele afară din spice, sau prin frecare şi trecere printre nisce cuie ori piroane scoate boabele din spic.

Maşinile de treerat, sûnt foarte mult întrebuinţate în agricultură, şi ele au realisat adevĕrate minuni pe terenul agricol, reducênd din spese şi timp şi dând o siguranţă mai mare agricultorului. Unde înainte vreme treerişul dura toată toamna şi o mare parte din iarnă, acum se face în câteva septămâni ori ḑile, la mica proprietate ţărănească chiar în câteva ore. Lucrarea în asociaţiune la ele este foarte uşor de realisat. Maşinile de T. sûnt de diferite mărimi şi poartă diferite numiri: maşini manuale de învîrtit cu mânile, maşini de treerat cu vitele şi maşini de treerat cu abur, petroleu, apă şi electricitate. Apoi maşini cari numai treera, nu curăţă şi maşini de treerat combinate, cari treeră, vêntură, cern şi sortează totodată productele pe calităţi.

Trefort, *August,* bărbat de stat magh., n. 1817 în Homona (cott. Zemplin), după tată de origine franceză. T. a studiat dreptul şi s'a ocupat şi cu studii economice, polit. şi istorice. La 1840 a redactat împreună cu bar. I. Eötvös şi L. Szalay revista »Budapesti Szemle«. La 1848 a fost scurt timp subsecretar de stat în ministeriul de agricultură, industrie şi comerciu; în 1872 e numit ministru de culte şi instrucţiune publică. Sub T. s'au adus legile pentru introducerea obl. a limbei magh. în şcoalele poporale. Dela 1871 membru şi dela 1885 president al academiei magh. de sciinţe. Scr.: Emlékbeszédek s tanulmányok (1881); Kisebb dolgozatok az irodalom, közgazdaság és politika köréből (1882); Beszédek és levelek (1888), etc. † 1888 în Budapesta.

Trehala, numirea ce Turcii dau coconilor (gogoşilor) de Larinus nidificans (gândac), (v. ac.), şi cari se aduc spre vînḑare din Asia mică.

Threhalosa sau *Mycosa,* un zachăr ce se găsesce în secala cornută şi în unele ciuperci (Fungus Sambuci); sub influinţa aciḑilor se desdoesce în două molecule de glucosă.

Trei-Crai, v. Crai.

Trei-Erarchi, *mănăstire* în Iaşi, întemeiată şi înzestrată de Vasile Lupul. Acesta cerù dela Petru Movilă din Kiev dascăli iscusiţi de slavonie şi meşteri tipografi. La 1656 acestia au fost isgoniţi şi înlocuiţi prin alţii din ţeara gre-

cească. Mănăstirea cu toate averile ei a fost închinată de Vasile Lupul călugărilor din muntele Atos.

Treimea, *Sfântă,* dumnedeirea cea de o ființă nedespărțită, neamestecată a celor trei persoane divine: Tatăl, Fiul și Spiritul Sfânt. T. este cea mai principală încheietură a credinței creștinesci, cuprinsă în simbolul atanasian, definită în contra ereticilor secl. IV: Ariu și Nestoriu în sinoadele ecumenice din Nicea (325) și Constantinopol (381) și își află expresiunea în formula botezărei. (Math. XXVIII, 19; Ioan X, 30, XIV, 16).

Treiscaune, (magh. *Háromszék),* comitat în Trans., se mărginesce cu cott. Ciuc, Odorhei, Brașov, Târnava mare și Țeara românească, are suprafață de 3556·29 km²., pe margini e îngrădit de munți, spre centru șesos. Munții mai însemnați sûnt ai Buzeului cu piscul Ciucașul de 1190 m. Rîurile mai însemnate: Oltul, Valea Neagră, Covasna și Târlangul. Are multe surse cu ape minerale. Clima la șes temperată și plăcută, la munte rece. Minerale se găsesc în munții Bretcului, petroleu la Poiana sărată. Ocupațiunea principală a locuitorilor e păstoritul și agricultura. Are 137,261 loc. (1900) magh. și rom. In multe comune din acest cott. poporul rom. vorbesce limba magh., consciința că sûnt Români însă e trează și viguroasă. Intre locuitori e desvoltată pe alocurea industria; cu brânzeturile se face un comerciu extins; brânza secuiască e renumită și în străinătate. Comunicația e susținută de căi ferate. Cott. T. are 2 școale civile și 2 medii. In privința administrației e împărțit în 4 cercuri pretoriale. Capitala e *Sepsi-Szent-György,* în care residează un protopop gr.-cat. Protopopiatul numeră 3744 suflete. Principii români în multe rânduri au ocupat T. Petru-Vodă din Moldova la 1543 ocupă T., nepotul sĕu Stefan robesce și șterge drepturile pământenilor în favorul populațiunii române. Pe timp mai durabil a stăpânit T. Mihaiu Viteazul dela 1559 până la moartea sa.

Treitschke, *Heinrich Gotthard,* istoric german, n. 15 Sept. 1834 la Dresda, fiul generalului T. A studiat în Bonn, Leipzig, Tübingen, Heidelberg. Docent privat de istorie în Leipzig (1858—63), profesor la Freiburg, trece la Berlin, unde ia conducerea revistei »Preussische Jahrbücher« (1866). Profesor la Kiel (1866), la Heidelberg (1867), la Berlin (1874). După moartea lui Ranke fù numit istoriograful statului prusian. A publicat: Die Gesellschaftswissenschaft, 1859; Historische und politische Aufsätze; Zehn Jahre deutscher Kämpfe 1865—74. Berlin, 1874 și Deutsche Geschichte im 19. Jahrhundert, scrisă cu pasiune patriotică și cu scârbă de liberalism, ceea ce i-a causat multe neplaceri.

Treizeci de ani, *Resboiul de,* se chiamă resboiul care a pustiit Germania dela 1618—48, la care au luat parte Danemarca, Svedia, Francia, Olanda, și care a schimbat starea Europei. Motive religioase au fost aspirațiunile Iesuiților de a cucerí Germania, motiv politic a fost dorința casei de Habsburg de a uní Germania, dorință combătută de celelalte state germ. Prin pacea dela Augsburg (1555) nu se da toleranță decât protestanților, nu și celorlalți reformați, și încă toleranța era acordată statelor nu indivizilor. Prin reservatul ecclesiastic se interzicea apoi confiscarea averilor ecclesiastice, ceea ce protestanții nu respectaseră. Prinții protestanți erau îndemnați la resboiu de Henric IV de pe la 1607, încât la 1608 se făcù o **u n i u n e** protestantă, contra căreia prinții catolici făcură în 1609 **l i g a.** Moartea lui Henric IV amână isbucnirea resboiului până în 1618, când isbucní revolta Boemiei.

Resboiul boemic (1618—20). In 1609 Rudolf II dete libertate religioasă în Boemia în sensul pácei din Augsburg, pe când Cehii voiau să lărgească exercițiul cultului lor, dar fură respinși. Consilierii împĕrătesci din Praga (Martinitz și Slavata) cu secretarul lor Fabricius fură aruncați pe fereastră (23 Maiu 1618), trupele fură gonite și Cehii se aliară cu protestanții. După moartea lui Matias urmă Ferdinand II în 1619, pe care Boemia, Moravia și Silesia refuzară a-l recunoasce și în locu-i aleseră pe capul uniunii, pe Frederic V. electorul de Palatinat (26 Aug.). Ferdinand, aliat cu Maximilian de Bavaria, isbutí să ție la o parte pe electorul de Saxa, chiemà în ajutor pe Spanioli și obținù chiar dela uniune ca să nu se amestece în afacerile Boemiei. Tilly înaintă în Boemia, învinse la Weisser Berg pe Cehi, cari pierdură libertățile politice și religioase, suferind confiscațiuni și ucideri multe (8 Nov. 1620). Ferdinand nemulțămit cu supunerea Boemiei voia ocuparea Palatinatului, restabilirea religiunei catolice și mărirea puterii Habsburgilor, și continuà resboiul.

Resboiul palatin (1621—23). Frederic fugí, dar causa sa fù apĕrată de Mansfeld, de ducele Cristian de Brunsvig, cari purtau resboiu întreținênd oștirile din provinciile ocupate. Mansfeld învinse la Wiesloch (1622) pe Tilly, care învinse însă la Wimpfen și la Höchst, ocupă Palatinatul, îl jefuí și pustií (1622). Maximilian primí demnitatea electorală (1623).

Resboiul danez. In Germania începù o epocă de reacțiune, multe mănăstiri fură restabilite și Iesuiții se așezară în ele. Mansfeld și Cristian reveníră în luptă susținuți de Anglia și Olanda, dar Mansfeld fù învins (1626) la Dessauer Brücke de armata imperială, condusă acum de Albert de Wallenstein. Regele Danemarcei Cristian IV venise în ajutorul protestanților, dar fù învins de Tilly la Lutter (1626) și cei doi învingĕtori ocupară toate ținuturile de pe continent ale Danezilor. Cristian încheie pacea dela Lübeck (1629). Ferdinand dete (6 Martie 1629) ***edictul de restituire,*** prin care o mulțime de mănăstiri și episcopate cu averile lor trebuiau să se întoarcă la catolici, iar populația să se facă din nou catolică. Protestanții trebuiră să continue resboiul, cu atât mai mult că Ferdinand concediase pe Wallenstein (1630).

Resboiul svedes. Gustav Adolf interveni în resboiul de 30 de ani pentru motive religioase și politice. El era amenințat de puterea lui Ferdinand pe mare și de sprijinul ce-l da Ferdinand Poloniei, de aceea primí ajutorul lui Richelieu spre a lupta contra lui Ferdinand. In 1630 debarcă împreună cu 13,000 de soldați, cari se urcară la 40,000. Principii protestanți nu se uniau cu el de frică, pe când Tilly cuprinse Magdeburg și-l arse. Acum protestanții începură a se uní cu Svedezii. Gustav unit cu armata saxonă, merse contra lui Tilly, care cuprinsese Leipzig, îl învinse la Breitenfeld (1631 Sept. 17) încât îi risipí întreaga armată.

Saxonii înaintară apoi asupra Boemiei, pe când Svedezii se îndreptară spre Rin şi de acolo se coborîră pe Dunăre. Tilly apëra trecerea rîului Lech, dar fù rănit şi muri pe când Gustav întrà în München (1632). Situaţia desperată a lui Ferdinand o schimbà Wallenstein, care fù solicitat să facă o nouă armată. Wallenstein alungà mai ântâiu pe Saxoni din Boemia, vení apoi contra Svedezilor, cari se întăriseră la Nürnberg, şi amêndouë armatele stătură faţă în faţă 3 luni, tăindu-şi hrana şi murind de boale mai mult decât în câteva lupte. In fine Wallenstein ridicà lagărul şi plecà în Saxonia urmărit de Svedezi. La Lützen (16 Nov. 1632) Svedezii învinseră, dar Gustav murí în luptă. Wallenstein se retrase în Boemia. Cancelarul svedez Oxenstierna dispuse continuarea resboiului mai departe, însă o parte de Germani nu voiră să se mai lupte sub comanda Svedezilor, ci sub conducerea lui Bernhard de Saxa Weimar. Resboiul se mărginea acum la lupte isolate, la cuceriri şi apërări de cetăţi. Wallenstein ocupà Silesia, apoi căḑênd în bănuială la curte, că are planuri ambiţioase, fù omorît (1634) în Eger. Armatele imperiale respinseră pe Svedezi din Bavaria şi învinseră pe Bernhard la Nördlingen (1634). Saxonia încheie pace (1635) şi alte state protestante urmară exemplul ei.

Resboiul francez. Schimbarea resboiului decise pe Richelieu să intervie direct în el şi de acum resboiul ia un caracter politic: Francia, care la ea combătea pe Hughenoţi, în Germania se lupta pentru protestanţi; o parte de protestanţi germani se aliaseră cu împëratul catolic. Svedezii sub Banér pustiesc Saxa şi înaintează spre Boemia, pe când Bernhard în serviciul Franciei învinge la Rin, dar moartea lui (1639) lasă Francezilor cuceririle sale din Alsacia. In capul Svedezilor dela 1641 se afla Torstenson, celebru prin îndrăzneala şi iuţeala operaţiunilor sale. In 1642 el ameninţa Viena, însă trebuí să se întoarcă în contra Danemarcei. Constrinse pe Cristian IV să fugă pe insule, apoi din nou înaintà în Boemia (1644) şi în înţelegere cu Racoţi din Transilvania ameninţà din nou Viena. Din pricina retragerei lui Racoţi şi în lipsă de hrană, fù nevoit să se retragă apoi să părăsească armata din causa paralisiei. Francezii suferiră o mare înfrângere la Tulingen (1643), câştigară o victorie apoi asupra Bavarezilor, cari fură constrînşi să încheie pace (1647). Bavarezii rupseră pacea şi Turenne înainta contra lor în acelaş timp cu Svedezii conduşi de Vrangel. Generalul svedez Königsmark atacà pe de altă parte Praga (1648), când resunà vestea păcii vestfalice (24 Oct. 1648).

Resboiul de 30 de ani s'a comparat în resultate cu resboiul peloponesiac. Populaţiunea s'a redus cu 3 pătrimi, toată avuţia s'a pierdut, rolul de frunte în Europa l-au luat alte state în curs de 2 secole.

Trei-ḑeci August, *sursă de apă minerală* în Rom., j. Vâlcea. Apa e bogată în constitutive de sulf şi clor.

Trema, semn (••) ce se pune asupra vocalelor *e i* şi *u* spre a indica că trebue rostite separat de vocala precedentă. T. se numesce şi Dieresa (v. Cesura).

Trematode, *Trematozi,* viermi plathelminţi, lipsiţi de cili vibratili. Tubul digestiv bifurcat, fără anus, cu una sau mai multe ventuse. Se subîmpart în: *Monostomieni,* cu o singură ventusă, genul *Monostomum, Distomieni,* cu douë ventuse, genul *Distoma* (v. ac.) şi *Polystomieni,* cu mai multe ventuse decât douë, genurile Polystomum, Diplosoon şi Gyrodactylus.

Tremolando, *(ital.)* tremurând, v. Tremolo.

Tremolit, mineral, amfibol monoclinic, alb, cenuşiu în agregate fibroase sau în prisme prelungite în calcare şi dolomite. In România T. există în calcarele cristaline din j. Suceava şi în Munţii Făgăraşului.

Tremolo, *(ital.)* tremurătură, în musică repetarea repede a unui şi aceluiaş sunet sau alternarea repede de întăriri şi slăbiri în intonaţiunea lui. Efectele cele mai frumoase de T. le dau instrumentele de arcuş. [T. C.]

Tremor, (tremurătură), o agitaţiune repede şi rythmică a întregului sau a unei părţi din corp, cap ori membru. Există T. cari aproape nu se pot considera ca patologice, d. e. cele provocate de oboseală, frică, frig. E cu totul diferit *fiorul* pe care îl provoacă o invasiune de microbi şi care corespunde cu momentul absorbţiunei în sânge a toxinelor termogene. T. diferite ce găsim la diferiţi subiecţi întră în domeniul boalelor nervoase. Astfel sûnt ticurile, T. alcoolicilor (delirium tremens), ale paralisiei agitante (boala lui Parkinson), guşa exophthalmică (Basedow), chorea, paralisia generală, intoxicaţiunea mercurială, sclerose în plăci, nicotinismul, isteria, etc.

Tremurătoare, una din numirile populare ale plantei Briza media L. (v. ac.).

Tren, trupe militare, cari în timp de pace fac serviciul transporturilor militare în garnisoana de reşedinţă; în timp de resboiu urmează coloanele de muniţiuni, făcênd transportul muniţiunilor şi bagagelor armatei. In Rom. există 4 escadroane de T., cari au reşedinţa la corpurile de armată; efectivul lor este de 2—3 oficeri cu 80—120 soldaţi şi 100—150 cai.

Tren se numesce şi şirul de vagoane, tras de o locomotivă (v. Cale ferată).

Trenck, 1) *T., Franc., baron,* colonel de panduri, n. 1711 în Reggio; 1746 închis în Brünn (Spielberg) pentru insubordinaţiune. † 1849 aici. 2) *T., Frideric, bar.,* n. 1726 în Königsberg, vër cu Fr. T., 1744 ofic. de ordonanţă al lui Frederic cel Mare, închis pentru relaţiunile sale de amor cu sora regelui, princ. Amalia; 1794 ghilotinat în Paris ca pretins agent al puterilor străine.

Trencsén, 1) *T.,* comitat în Ung., se mărginesce cu Moravia, Silesia, Galiţia şi cott. Árva, Nyitra şi Turócz. Teritoriul e 461,982 km²., e muntos cu excepţia văii Vág, care desparte cott. în douë părţi şi are în dreapta piscurile Lopenik (912 m.), Iavornik (1077) şi Ossuk (1206 m.), iar în stânga văii Fatra mică, ce se şirue dealungul şi la pasul Sztrecsnó se îmbină cu grupa din dreapta. In Fatra mică sûnt piscurile cele mai înalte din comitat, Crivanul mic are 1711 m. înălţime. Rîul cott. e Vág. Isvoare minerale sûnt în abundanţă. Clima e cea caracteristică părţilor muntoase. Pămênt cultivat e puţin, partea cea mai mare e folosit de păşunat, un mic rest ca grădini, liveḑi, în partea sudică, se cultivă la şes viţă, care dă un vin excelent. E desvoltat pomăritul, îndeosebi prunii formează păduri în-

tregi. Loc. în numĕr de 287,665 sûnt Slovaci, Germ. şi Magh., cari pe lângă economia de vite şi agricultură desvoaltă o industrie însemnată. Comunicaţia constă din linii ferate pe un fir de 187 km., drumuri de ţeară de 420 km. şi drumuri comitatense, pe rîul Vág comunică plute. Starea culturală, din causa neajunsurilor de traiu e pe o treaptă redusă, sûnt totuşi 2 gimnasii, şcoale comerciale şi mai multe industriale. Centrele culturale sûnt *Trencsén* şi *Zsolna*. In privinţa administraţiei cott. e divisat în 9 cercuri pretoriale avênd 1 oraş cu magistrat.

2) *Trencsén*, oraş cu magistrat, lângă Vág, are 7011 loc. slov. şi magh. In Geografia lui Ptolemeu e numit Tritton, şi l-a apucat în fiinţă vremea dominaţiunei romane. In secl. XIV era capitala moşiilor lui Mateiu Csák.

Trendelenburg, *Frid. Adolf,* filosof german, n. 1802, prof. în Berlin, membru al Academiei, † 1872. Scr. princ.: »Elementa logices Aristoteleae«.

Trent, rîu în Anglia, isvoresce în Straffordshire, se varsă în Humber, 240 km. lung (pe 188 km. e navigabil); prin canalul Grand-Trunk e legat cu Mersey.

Trente et quarante, (franc., pron. trant e carant), joc de hazard, ca şi Rouge et noir.

Trenton, capitala statului nordamerican New Jersey, lângă Delaware, 57,458 loc. (1890). Ací a învins Washington asupra Englezilor la 26 Dec. 1776.

Trepădătoare, una din numirile populare ale plantelor: Mercurialis annua L. şi Mercurialis perennis L. (v. ac.).

Trepanaţiune, (med.) resecţiunea unei părţi a craniului în scopul de a puté opera în interiorul lui. In trecut T. se face prin un instrument special, numit trepan. T. este indicată la tumori cerebrale, abscese sau emoragii în craniu şi creer, fracturi ale oaselor craniului.

Trepetnic, preḑiceri după clătinarea membrelor corpului.

Tresărire, (med.) termin popular pentru contracţiuni musculare involuntare, convulsive şi trecĕtoare; ele cuprind sau corpul întreg sau numai părţi anumite ale lui. (Cf. art. Convulsiune.)

Tres faciunt collegium, *(lat.)* trei formează o societate; adecă: ca să putem forma o societate sûnt de lipsă cel puţin trei. Sentinţă din »Digesta«.

Tresna, (magh. *Ördögkút),* com. rur. în Trans., cott. Selagiu, are 4225 jug. cat. şi 1237 loc. rom.

Trésor, *(franc.)* comoară, tesaur, visteria statului.

Trestia, numele popular al plantelor: Arundo Donax L. (v. ac.) şi Phragmites communis Trin. (v. ac.).

Trestia, trunchiurile subţiri şi înalte ale varietăţilor de Calamus, cari cresc în Asia estică, pe insulele Sunda în Moluce şi Filippine. Crescăturile drepte se taie şi se curăţă prin frecarea cu năsip şi cu apă de coaje spinoasă. Se întrebuinţează pentru bastoane, ca material de împletit, etc.

T. mirositoare, v. Obligeana.

Trestia de bambus, v. Bambusa.

Trestia, com. rur. în Rom., j. Buzĕu, se compune din 13 cât., cu 2220 loc. Aici se ţin tîrguri anuale.

Trestiana sau *Dimca,* com. rur. în Bucovina, moşie boierească în căp. şi j. Cernăuţ, are 871 loc. (763 ort.-or., 63 rom.-cat. şi uniţi, 45 mos.) 1 şcoală primară.

Trestioara, com. rur. în Rom., j. Buzĕu, cu 8 cât. şi 980 loc., terenul conţine sare. In T. se ţin tîrguri renumite.

Treuga Dei, pacea lui Dumneḑeu. Biserica a oprit resboaiele feudale în ḑilele septĕmânei, de Miercuri seara, până Luni dimineaţa, în vederea suferinţelor lui Christos. Le mai oprea în unele ḑile de serbători şi în postul Crăciunului şi Paştilor. Vinovaţii se pedepsiau cu amende, cu confişcarea averii şi chiar cu pedepse corporale. Pe lângă locurile şi persoanele bisericesci erau cuprinse în T. D. călĕtorii, femeile şi lucrurile de agricultură. A fost opera călugărilor din Cluny, a început mai ântâiu în Burgundia, a fost aprobată de tot clerul în Francia (1041), de unde s'a respândit în celelalte ţeri. Urban II în conciliul dela Clermont (1095) a stabilit-o pentru tot apusul.

Trevere, v. Boştina.

Treveri, popor celtic în Gallia belgică. Capitala lor a fost ***Augusta Treverorum***, devenită colonie romană. Relicviile istorice: Porta Nigra, un amfiteatru şi o basilică, dau cel mai mare interes istoric oraşului Trier (v. ac.), ridicat pe ruinele cetăţii vechi.

Treviso, prov. ital. (Veneţia), 2488 km²., cu 416,164 loc. (1897). *Capitala T.,* 18,301 loc.; episcopie; dom din secl. XII; industrie de maşini şi bumbac.

Triachena, (botan.) reunire de 3 achene (v. ac.), ca la Nemţişorii cultivaţi sau Călţunaşi.

Triada, *(grec.)* grupă compusă din 3 membre; reunire de 3 unităţi.

Triakisoctaedru, formă de cristal al sistemului teseral, cu 24 feţe plane.

Triamidodiphenyltolylkarbinol, *(Leukanilina),* şi *Triamidotriphenylkarbinol, (Paraleukanilina),* materii colorante, derivate din phenol.

Triandafil, *Grig.,* advocat şi bărbat politic român, n. 1840, şi-a început cariera prin magistratură, unde a ajuns preşedinte al curţii de apel, apoi a devenit advocat şi ca om politic membru constant al partidului conservator. In această calitate s'a ales adeseori deputat şi în ministeriul generalului Manu a fost 3 luni ministru de justiţie până la 15 Febr. 1891.

Triangul, triunghiu. In musică se numesce T. un instrument în formă de triunghiu, din metal, care se bate cu un bastonaş tot din metal. Tot T. se numesc ăncă şi douĕ constelaţiuni, una în emisfera nord., între Andromeda şi Berbece, iar a doua în emisfera sud., in apropierea căii lactee, fiecare cu câte o stea de gr. 3 şi mai multe stele mici.

Triangulaţiune, mĕsurare şi hotărnicie de moşii pe cale trigonometrică.

Trias, *(grec.)* trinitate; gruparea a trei lucruri congruente; alianţă între trei state.

Triasic, *Sistemul* (geol.), subdivisiune a grupei secundare (v. ac.), numită astfel de Alberti la 1834. Stratele acestui sistem se compun din gresii, conglomerate, şisturi margoase şi calcare compacte, avênd ca accesori gipsul şi sare gemă. Ele sûnt slab înclinate, în Germania foarte dislocate în Alpi şi Carpaţi şi străbătute de nume-

roase vine metalifere (blenda, galena, zinc, cupru). Perioda T. e însemnată prin apariţiunea amoniţilor şi prin abundanţa pescilor ganoiḑi. Reptilele încep a deveni mai abundante şi mai mari. Flora este formată în mare parte din fanerogame gimnosperme. Sist. T. faciesul germanic se împarte în 3 etage (de unde numele), cari sûnt (de jos în sus): gresia vĕrgată (sau etagiul inf.), Muschelkalk (et. mediu) şi Keuper (et. superior). Sist. Tr. există complet în Germania şi în Alpi. In România este bine representat (j. Tulcea şi Suceava).

Trib, împărţirile unui popor după filiaţie mai mult sau mai puţin fantastică, s. e. cele 12 triburi ale lui Israel. La Romani erau trei T.: *Ramnes,* care se ḑicea că cuprindea pe oamenii din poporul lui Romulus; *Tities,* care se pretindea că represintă pe Sabini şi *Luceres,* pe Etrusci. Fiecare T. avea un president numit *tribun* şi se împărţia în 10 *curii* cu un mai mare *(curion).* Aveau obiceiuri sacre comune, oferiau jertfe în comun.

Trib se mai numiau împărţirile teritoriale, circumscripţiunea, care se ḑice că a fost întrodusă în Roma de Servius Tullius, şi care cuprindea la un loc pe patricieni şi pe plebei. Ar fi fost 30, după resboiul cu Parsena 20, apoi au crescut până la 35 (241). 4 T. erau urbane în care întrau cele 4 suburbii ale cetăţii, restul erau ţerănesci (T. rusticae). T. aveau adunarea lor *(Comitia tributa)* unde se vota de cap; avea dar un caracter democratic.

Trihadism, (med.), amor lesbic, manustupraţie mutuală între femei. (Cf. art. Onania).

Triball, popor iliric aşezat prin Serbia de aḑi, mai târḑiu aşezat în stânga Dunărei împreună cu Geţii.

Tribometru, *(grec.)* aparat pentru mĕsurarea frecării corpurilor.

Tribonianus, n. în Paflagonia, se ridică până la prefectura pretoriului şi până la consulat sub Iustinian. Fiind ajutat de cei mai distinşi jurişti a îngrijit codificarea dreptului roman între 530 până 545 (v. Corpus juris). † 545.

Tribord, partea dreaptă a unei corăbii. (v. Babord.)

Tribrachis, tacte ritmite (= picioare) în versificaţiunea antică, constătătoare din câte trei silabe scurte: ◡ ◡ ◡

Tribulus L., (botan.) mic gen din fam. Zygophylleae, cuprinde vr'o 15 specii de plante erbacee lax ramificate, ce cresc prin regiunile calde şi temperate ale globului. *T. terrestris* L., este cunoscut poporului nostru sub numirile de: Colţu babei, Păduchernită, Păduchele calului, etc. [Z. C. P.]

Tribuna, loc ridicat pentru oratori; catedră pentru profesori, sau amvonul pentru predicatori.

„Tribuna", ḑiar politic cotidian, înfiinţat 1884 în Sibiiu, sub direcţiunea lui I. Slavici (v. ac.) şi editat de societatea pe acţ. »Institut Tipografic«. Timp îndelungat cel mai cetit ḑiar rom. în Trs., care a contribuit mult şi la îndreptarea limbei lit dincoace de Carpaţi. T., mai ales dela 1890, a fost organul acreditat al comitetului naţional, şi îndeosebi în chestiunea memorandului (v. ac.) a avut un rol conducĕtor. T. a fost urmărită cu o lungă serie de procese politice, fiind judecaţi aproape toţi redactorii ei la temniţă şi societatea editoare la amenḑi grele. (Numai dela 1893—1903 pedepsele dictate T.-ei represintă în total amenḑi de 40,656 cor. şi întemniţări pe timp de 17 ani!) Aceste procese în fine au consumat întreagă averea Inst. tipografic şi au avut de urmare sistarea T.-ei în 16/29 Aprile 1903.

Tribunal, scaunul unui magistrat, unui judecător. Jurisdicţiunea unui sau a unor magistraţi cari judecă împreună. Localul unde se adună judecătorii cari formează T. In Rom. un T. e compus din un president, un judecător de şedinţă, un suplent şi un judecător de instrucţie. Pe lângă fiecare tribunal se află un parchet (v. ac.). In fiecare district este câte un T. Când judeţul e mare, T. are mai multe secţiuni, puse sub conducerea presidentului dela secţiunea ântâia, numit prim-president. Unele T.-le au şi câte un judecător-sindic special, însărcinat cu conducerea operaţiunilor falimentelor. In judeţele mici funcţiunea sindicului o îndeplinesce suplentul sau judecătorul de şedinţă, după delegaţiunea ministrului de justiţie. Actele de notariat, ipotecele, mutaţiunile de proprietate se trec în registrele T.-lui. T. poate fi civil, corecţional, comercial, militar, eclesiastic, etc., după natura afacerilor ce le judecă. Unele T.-le (Ilfov, Iaşi) au o secţiune specială pentru notariat (vînḑeri, tutele, ipoteci, etc.).

In Ungaria T. au fost organisate prin art. de lege XXXII: 1871; numĕrul lor este 67. T. sûnt judecătorii de prima instanţă, însă în anumite afaceri penale mai neînsemnate (cf. art. de l. VI: 1883) şi în procese sumare (cf. art. l. XVIII: 1893) judecă în apel causele venite dela judecătoriile cercuale.

Tribunalul revoluţionar, se chiamă tribunalul înfiinţat în 11 Mart. 1793 după propunerea lui Robespierre (v. ac.), spre a pedepsi pe inimicii revoluţiei, la început numit »T. criminel extraordinaire«, iar după căderea Girondei numit T. revolutionnaire, subordinat comitetului mântuirii publice. Inaintea lui, pentru mai multă grabă, nu se asculta nici apĕrare nici martori. A trimis la ghilotină 2774 persoane. Desfiinţat 23 Maiu 1795. Şi în alte oraşe franceze erau T. de aceste.

„Tribuna Poporului", ḑiar politic înfiinţat în Arad la 1897 sub direcţiunea lui Ioan Russu-Şirianul (v. ac.).

Tribuni, în Roma veche capii triburilor (v. ac.), apoi capii diferitelor secţiuni ale comunităţii, aşa *T. celerum* erau capii cavaleriei, *T. militum* (militares) erau generalii armatei câte 6 de legiuni; ei comandau pe rând câte 2 luni. Aceştia la început erau numiţi de consuli, dela 362 fură aleşi 6, apoi 16 dela 311 şi în fine toţi 24 fură aleşi de popor dela 207, iar în legiunile extraordinare toţi erau numiţi de consuli. *T. aerarii* stringeau banii dela anumite secţii şi plătiau din ei pe soldaţi. *T. militum consulari potestate,* adecă cu putere de consuli erau acei generali cari dela 445—366 au înlocuit pe consuli ca să se permită şi plebeilor accesul la puterea supremă în stat. Cei mai importanţi istoricesce au fost *T. plebis,* instituiţi în 493 pentru apĕrarea plebeilor contra abusurilor consulilor patricieni, în care scop erau întăriţi cu solemnitate religioasă şi declaraţi inviolabili (sacrosancti). La început puteau numai interveni (intercessio) plebeilor nedreptăţiţi de magistraţi, intervenire ce

puteau exercita numai în cetate, mai pe urmă își întinseră atribuțiile și puteau chiema înaintea adunării tribute la judecată pe patricieni. Asistau la ședințele senatului și puteau împiedeca cu vorba »veto« hotărîrile lui, iar dela 449 când plebeii obținură dreptul de a face adunări tribute, cari să facă legi și pentru patricieni, nu mai remase patricienilor alt mijloc de luptă contra T. decât să câștige pe un T., care apoi cu »veto« putea închide gura celoralalți T. Când dispărù deosebirea între patricieni și plebei, T luară apërarea clasei de jos. La tribunat ajungeau numai plebei. La început erau numai 2 (5) T., dela 457 erau 10. Sulla (82—79) micșoră puterea lor. Pompeius (70) o restabilí. Impërații luară și pentru ei tribunicia potestas, iar Constantin cel Mare desființă T. cu totul. In 1347 în Roma Cola di Rienzi se declară T. pentru scurt timp și voí să restabilească republica. In Francia după desființarea directoratului (18 Nov. 1799), Sieyès creà o adunare legiuitoare de 100 membri cu numele T., modificată în 1804 și desființată în 1807. In 1848 poporul român din Ardeal, provocat fiind la arme, în contra partidului lui Kossuth, prin proclamația din 17 Oct. a comandantului general br. Puchner, ca representant al marelui principe Ferdinand, a fost împărțit în 15 legiuni, iar fiecare legiune în batalioane de o mie bărbați, comandați de câte un tribun.

Tribut, în sens larg și general o dare convenită, o dare datorită; primul imposit poate pe care vechii Romani îl impuseseră celor trei triburi, *tributim*. In sens technic și special, T. însemnează darea pe care o provincie învinsă trebuia să o plătească cetății sau statului învingëtor, poporul protegiat celui protector, vasalul Suzeranului. Nu totdeuna plata de T. din partea unei țeri implica pierderea independenței sale. Țerile-Române plăteau T. imperiului otoman conform vechilor capitulațiuni din secl. XV—XVI, deși prin art. 1 din tractatul încheiat de Bogdan cu Selim I (1511) se dice: »Poarta recunoasce pe Moldova de pământ liber și nesupus«, iar T. ia denumirea de peșkeș adecă »dar«; de unde resultă dar că plata de T. nu implică totdeuna vasalitatea țerii. De regulă însă sub stat tributar sau țeară tributară se înțelege o țeară vasală și care și-ar fi pierdut independența și suveranitatea. [Val. Urșianu.]

Tricala, pe arămânesce *Tărcólo* (slav. = cerc) e centrul Arămânilor din Tesalia, reședința unui episcop; are o garnisoană mare. Locuitorii în cea mai mare parte sûnt Arămâni în numër de 6000, iarna, când vin Arămânii dela Pind, numërul lor se urcă până la 12,000. Mai sûnt 3—4000 Greci, 1000 Bulgari și Albanezi, 1000 Spanioli (Jidani) și puțini Turci.

Tricala, v. și Larinus.

Triceps, cu trei capete; *Musculus T.,* muscul așezat în dosul brațului superior, este estensor al brațului.

Trichechidae, (zool.) v. Pinnipede.

Trichiasa, (med.) morb cronic al marginei pleoapelor, caracterisat prin desvoltarea unui numër mai mare de peri întorși càtră ochi. Aceștia freacă bulbul și provoacă inflamații și ulcere. Trebuesc delăturați prin operație. (Cf. și art. Distichiasa.)

Trichina, vierme parasit, de abia visibil cu ochii liberi. Bărbatul lung de 1·4—1·6 mm., femela de 3—4 mm. In stare adultă trăiesce în intestinul subțire la diferite mamifere: om, guzan, șoarece, porc, porc sëlbatec, hipopotam, iepure, cobai, vițel, miel, cal, câne, urs, pisică, vulpe (*T. spiralis*). In stare de larvă emigrează și trăiesce în mușchii numitelor animale (*T. muscularis*). Omul se infectează în general cu carne de porc; iar acesta se infectează mâncând mici rodëtoare (șoareci, guzgani, etc.). Boala determinată prin presența T.-ei este cunoscută sub numele de *trichinosă* și se manifestă prin iritațiuni gastro-intestinale, friguri, dureri musculare atroce, genă în respirație, aspect tiphic și în urmă moartea. Rareori are loc vindecarea, când larvele se cretifică în mușchi. Epidemii de trichinosă au fost adesea observate în Germania și în America. In România din fericire până acum nu s'au observat decât două casuri, unul în 1868—69 în Bucuresci (la autopsia a două cadavre s'au găsit T. închistate în mușchi), și al doilea cas semnalat de Dr. Brândza în Iași, în 1874. [Dr. N. Leon.]

Trichiria, *Trichier, (grec.)* luminări cu trei brațe, cu cari archiereul la anumite părți ale liturgiei în forma crucei împarte binecuvêntare. Represintă Sf. Treime și Dichiria (v. ac.) pe Christos ca Dumnedeu și om adevërat.

Trichite, un fel de Belonite (v. ac.).

Trichloraldehyd, *(Chloral),* o substanță sintetică organică ce resultă din acțiunea chlorului asupra aldehidei propriu disă; e lichidă, amestecată cu apă se hidratează formându-se chloralhidrat, care are proprietăți hipnotice și care se presintă sub forma unor cristale albe.

Trichlormetan, *(Chloroformul),* un lichid ce servă în medicină ca anestesic, iar în industrie ca disolvant al cauciucului, sulfului și se prepară făcênd să lucreze hipochloritul de calciu asupra alcoolului ordinar.

Trichoblaste, (botan.) termin puțin usitat, ce se dă perilor interni scleroși, cu rol mecanic, dela Nymphaeaceae, Monsteraceae, etc.

Trichocephalus, vierme nemathelmint din familia Trichocefalidelor, trăiesce parasit în intestin la om, uneori în apendicele coecal. Bărbătușul lung de 35—45 mm., iar femela de 35—50 mm. Partea anterioară a corpului este subțire; cu ea stă ascuns în mucoasele intestinale; partea posterioară este cu mult mai groasă.

Trichociști, mici bastonașe urzicante în corpul protozoarilor ciliați.

Trichodectes, insect apter din familia Ricinidelor, trăiesce parasit pe mamifere, se deosebesce de pediculide fiindcă are gura conformată pentru masticat. *T. canis* (Retzius) pe câne; *T. subrostratus* (Nitzsch) pe pisică; *T. climax* (Nitzsch) pe capră; *T. scalaris* (Nitzsch) pe bou; *T. parumpilosus* (Piaget) pe cal; *T. vestitus* pe cal și măgar.

Trichoglossidae, fam. de paseri din ord. Papagalilor, cu genurile: *Trichoglossus, Coryllis* și *Damicella.*

Trichogyn, (botan.) partea subțire, ca un për sau fir, variabilă în lungime, de deasupra oogonului (v. ac. și carpogon). T. are rol de a prinde anterozoizii, a-i fixa și a transporta conținutul lor până la oosfera, și astfel după ce se săvîrșesce fecundația T. se resoarbe.

Trichomanes Sm., (botan.) gen de Ferige, fam. Hymenophyllaceae. Sûnt plante în general tropicale. *T. speciosum* Willd. (= *T. radicans* Sw.) singur cresce în Irlanda, Francia sudică, Madera, Canare, America nordică, etc. [S. Şt. R.]

Trichomi, v. Peri.

Trichomonade, protozoare flagelate, au patru sau cinci flagele, cuprinde genurile: *Trichomona vaginalis*, trăiesce parasit în mucoasele vaginei; *T. hominis*, în intestine la om. [Leon.]

Trichomycosis, (med.) morb al pěrului, provocat de ciuperci microscopice, cari înmulţindu-se formează mici noduleţe. Se observă mai ales subsuoară.

Trichophthora, *(grec.)* termin pentru remediile, ce se întrebuinţează pentru stîrpirea pěrului.

Trichoptera, ordin de insecte, provědute cu trompă, cu aripile neegale acoperite cu solzi şi peri, au metamorfoza complectă. Cuprinde familia *Phryganidae*.

Trichosis, (med.) morbi de piele provocaţi de anomalii în formarea perilor.

Trichosoma, vierme nemaltelmint parasit. *T. plica* Rud. trăiesce în beşica urinară la vulpe şi lup; *T. tenuissimum* Dies, în intestin la porumbei; *T. retusum* Raill, în coecum la găină; *T. brevicolle* Rud., în coecum la gâscă; *T. aerophilum* Creplin, în trahee la vulpe. [Leon.]

Trichotomia, divisiunea în trei, cum e s. e. genul gramatical în: masculin, femenin şi neutru.

Trichotrachelidae, familie de viermi parasiţi din cl. Nemathelminţilor, ord. Nematodelor. cu genurile: *Trichina* (v. ac.) şi *Trichocephalus* (v. ac.).

Triciclu, trăsură cu 3 roate.

Tricinium, *(lat.)* nume dat în musică prin secl. XVI bucăţilor musicale scrise pentru 3 voci sau 3 instrumente.

Triclinium, la Romanii vechi locul de şedut, aşternutul cu perini, pe care şedeau ori se culcau când mâncau la masă.

Tricoccae, (botan.) sin. cu Euphorbiceae (v. ac.). Se întrebuinţează acest termin şi pentru alte plante cari au fructul compus din trei capsule sau *coccae*, ca şi Euphorbiaceele.

Tricolor, de trei colori.

Tricolorul românesc e: roşu, galben şi vênăt; aceste colori se găsesc pe ţesěturile, apoi pe îmbrăcămintele femeilor române. Colorile aceste sûnt o moştenire din Dacia-Traiană. (Cf. Dr. I. Neigebauer: »Dacien aus den Überresten des klassischen Alterthums, etc.«) Cu aceste colori era decorat şi palatul ḑeilor. (v. »Odisséé« în »Neues Pester Journal« din 9. Febr. 1902. pag. 28.) Colorile Ardealului prima dată apar în scutul ţerii în diploma împěrătesei Maria Theresia din 2 Nov. 1765 în ordinea următoare: vênăt, roşu şi galben. Guvernatorul principele Schwarzenberg în 1852 le stabilise astfel: roşu, galben şi vênăt. Definitiv stabilesce ordinea colorilor decretul regesc din 9 Febr. 1874 aşa precum se găsesc in diploma împěrătesei Maria Theresia. Tricolorul Ungariei: roşu, alb şi verde, prima dată îl stabilesce art. de lege XXI, din 1848. (Cf. I. St. Şuluţu, în Transilvania Nr. X. 1901). [S. St. Ş.]

Tricot, (pron. trico), haină tricotată sau împletită, care se îmbracă pentru căldură.

Tricotage, (pron. tricotaj), împletitură.

Tricotat, împletirea la ciorapi.

Maşina de tricotat, maşină care înlocuesce primitiva şi anevoioasa lucrare de ciorăpărie, care se făcea cu mâna prin ajutorul de cinci undrele. Nu se cunoasce numele inventatorului, se ḑice că a fost un ferar din Normandia. M. de tricotat se compune dintr'un şir de undrele cu croşete la vêrfuri, partea de jos a acestor ace flexibile este fixată în plumb. Firul de aţă, de bumbac sau de lână se aplică pe aceste undrele, formând ochiuri, prin mişcare, la intervale succesive, acele se îndoiesc, lasă ochiurile şi prind de pe firul maşinei altc noue, producênd astfel o stofă de tricou. M. cele mai noue sûnt maşinele circulare, cari permit a da o formă rotundă obiectului tricotat, fără să mai fie trebuinţă de a completa ciorapii prin cusătură. Această industrie a luat un mare avênt în timpul mai nou. [M. B.]

Trictrac, joc pe un damier cu 2 compartimente, se joacă cu 2 zari şi 30 dame.

Tridens, *(lat.) Trident*, furcă cu trei coarne; atributul ḑeului Neptun.

Tridentin, *Conciliul*, convocat de către papa Paul III, la 1542 şi început la 13 Dec. 1545 în Trident (cetate în Tirol), s'a încheiat la 4 Dec. 1563 sub Piu IV, a ţinut 25 şedinţe (sessiones), participând la conciliu cei mai eruditi prelaţi şi teologi catolici. Erumpând în T. un morb contagios de friguri, conciliul şi-a ţinut ses. 9 şi 10 în Bologna la 1547; din 1547—1551 s'a suspendat. In 1551 papa Iuliu III a redeschis conciliul în Trident; după ses. a 16-a, în 28 Aprile 1552 conciliul, din causa resboiului din Germania, s'a suspendat pe 2 ani, s'a redeschis însă numai după 10 ani sub papa Piu IV, ţinêndu-se ses. 17—25. Scopul C. T. a fost: să definească punctele de credinţă combătute de Luther şi să stîrpească abusurile din biserică şi să reformeze disciplina bisericească. Prin decretele de reformaţiune normează drepturile şi datorinţele episcopilor şi ale clericilor şi ia dispositiuni cu privire la administrarea sacramentelor. Acest conciliu face epocă în istoria bisericească. (Cf. Theiner, Acta genuina ss. oecumenici Concilii Tridentini ab Angelo Massarello conscripta. Zagrabiae, 1874.)

Tridentini, Alpi, munţii spre est dela Etsch în Tirol, între Fleimser şi Sugana, piscul Cima d'Asta 2693 m. înalt.

Tridimita, mineral, bioxid de siliciu, pseudohexagonal pe druse în roce vulcanice acide sau neutre. De composiţie identică e *cristobalitul*, care se găsesce în octaedri cubici.

Triedru, corp geometric cu 3 feţe.

Trienal, ce ţine 3 ani. *Triennium*, interval de trei ani.

Trient (ital. *Trento*, lat. *Tridentum*), oraş în Tirol, lângă Etsch, 21,486 loc. (1890); episcopprincipe; dom; industrie de mătasă, vii; comerciu viu spre Italia. *Conciliul tridentin* (13 Dec. 1545 până 4 Dec. 1563), convocat pentru delăturarea desbinării bis. produsă prin reformaţiune şi a abusurilor descoperite de aceasta, susţine dogma de până ací şi decise în favorul puterii papale.

Trientalis L., (botan.) gen de plante perenale din fam. Primulaceelor, trib. Lysimachieae, cu tulpina gracilă solitară, foile subverticilate şi pedunculi filiformi. Cuprinde douě specii borealtemperate, uneori cultivate, dintre cari *T. europaea* L., indigenă la noi. [A. Pr.]

Trier, guvernam. în prov. renană a Prusiei, 7183 km²., cu 768,451 loc. (1895). *Capitala T.*, lângă Mosel, 40,026 loc.; episcopie; dom romanic din secl. VI; numeroase anticităţi romane (palat imperial, amfiteatru, băi, Porta nigra), bibliotecă cu manuscripte preţioase (Codex aureus), museu, gimnasiu clasic şi real, seminar de preoţi şi de învĕţătoare, institut de surdomuţi; cameră de comerciu. Pe timpul Romanilor *Augusta Trevirorum*, locul central al Galliei de nord, 451 devastat de Huni; în evul mediu sediul unui archiepiscop-elector, 1473—1797 universitate.

Triest, cel mai însemnat port al Austriei, lângă *sinul de T.*, 121,816 loc. (1890). Teritoriul 95 km²., cu 157,466 loc. (1890); oraşul are caracter italian; reşedinţa locţiitorului, a unui episcop şi a Lloyd-ului austro-ungar; academie nautică şi comercială, şcoală superioară de comerciu, institut idrografic cu observatoriu astronomic, bibliotecă, 2 musee pentru anticităţi, museu de arte şi de istoria naturală; catedrală în stil gotic, bursă, teatru, far, arsenal, spital; apaduct. Port nou (zidit 1868—83), port pentru lemne şi pentru petroleu; şantier, fabrică pentru curăţirea orezului şi cafelei, fabrici de maşini, chimicalii, cărţi de joc, hârtie de ţigarete, etc.; comerciu înfloritor; legături de vapoare cu toate porturile însemnate ale Adriaticei şi Mediteranei estice; 1897 au întrat în port 9592 năi de 1.934,384 tone, au ieşit 9515 nái de 1.928,488 tone. In 1895 a fost valoarea importului pe mare 185 mil. fl., pe uscat 159·2 mil. fl.; a exportului pe mare 150·6 mil. fl., pe uscat 153·8 mil. In împrejurimile oraşului sûnt numeroase vile şi casteluri, între cari mai vestit e *Miramar*. Vechiul *Tergeste*, colonie romană, mai târḑiu şi-a schimbat des stăpânii, dela 1295 oraş liber, dela 1382 al Austriei.

Trifan, mineral (sinonim *spodumen*), piroxen monoclinic litinifer. Se găsesce pe insula Utö, la Norwich şi Stirling în Massachusetts.

Trifilina, mineral, fosfat de fier şi de litiu, verde. Se găsesce la Bodenmais, Norwich, etc.

Trifles, (engl., pron. treiflx) nimicuri, obiecte mici.

Trifoiu, numele românesc al mai multor specii din genul *Trifolium* L. (v. ac.). *Trifoiu alb* = Trifolium repens L. (v. ac.). *Trifoiu galben* = Trifolium procumbens L. (v. ac.). *Trifoiu roşu* = Trifolium pratense L. (v. ac.).

Trifolium L., (botan.) mare gen din fam. Leguminosae-Papilionaceae, trib. Trifolieae, cuprinde vr'o 150 specii bine distincte de plante erbacee anuale sau perene, respândite cele mai multe prin regiunile temperate şi subtropicale ale emisferei boreale, unele cresc şi prin munţii tropicali din America şi Africa şi în America australă extratropicală. Frunzele cu 3 foliole uneori cu 5—7 foliole digitate sau mai rar pinate şi însoţite de stipuli concrescuţi cu peţiolul. Florile adesea purpurii roşii, albe sau mai rar galbene sûnt reunite în spice sau capitule sau în umbele, rar sûnt solitare. Dintre numeroasele specii de *Trifolium*, ce cresc prin părţile noastre şi cunoscute de popor sub numirea generică de Trifoiu menţionăm: *T. alpestre* L., *T. arvense* L., numit vulgar Meluşel (Oltenia), Motocei sau Papanaşi (Moldova), Mîţişori (Transilvania), etc. *T. pratense* L. vulgar Trifoiu roşu, *T. repens* L. vulgar Trifoiu alb, *T. pannonicum* Jacq., etc. Unele specii de Trifoiu sûnt de mare importanţă pentru agricultură mai cu samă ca plante furagere, astfel sûnt: *T. incarnatum* L., *T. hybridum* L., *T. pratense* L. şi *T. repens* L. Mai toate speciile de *Trifolium* sûnt şi excelente plante melifere, din care causă sûnt mult visitate de albine. Trifoiul cu 4 foi este rar şi se crede, că aduce noroc celui ce-l găsesce. [Z. C. P.]

T. ca plantă de nutreţ este de mare importanţă pentru regiunile cu clima mai temperată şi recoroasă, căci el se face mai totdeuna sigur şi se poate lua cu bun succes în rotaţiunea ordinară. Durează şi se folosesce numai 2—3 ani. In al 4-lea an este deja rar de tot, de nu mai avem ce cosí din el. Dă pe an câte 2—3 carĕ de nutreţ verde, ori pentru uscat. De păşunat este mai puţin potrivit şi produce meteorisaţia la vite, mai cu samă când este ud cu apă de ploae şi rouă pe el. Sĕmênţa i-se ia în anul şi recolta din urmă înainte de a-l întoarce. Afară de T. roşu se mai cultivă T. alb. T. repens bun pentru păşuni, şi trifoiul corcit, T. hybridum, mai productiv decât trifoiul alb, dar mai bun ceva decât cel roşu fiind mai puţin cocenos. Şi unul şi altul se întrebuinţează cu deosebire la păşuni şi în fênaţele artificiale şi naturale de veci pe terenurile joase şi ravene. La făcut fênul toate T. se usucă cu deosebire pe capre (piramide) pentru a nu-şi pierde foile şi floarea lor.

Trifon, *Sfânt*, a suferit martiriu sub împĕr. Diocleţian, pe la 250, în Nicea; biserica orientală îl serbează în 1 Febr., cea apuseană în 10 Nov. In popor e sĕrbătorit ca apĕrător de locuste.

Triftong, silabă compusă din 3 sonuri, cari se rostesc dintr'odată.

Trigeminus, (anat.) *Nervus T.*, al cincilea nerv ce pornesce direct din creer. Provede cu fibre motorice o serie de musculi în faţă şi faringe, cu fibre sensibile pielea capului şi a feţei, conjunctiva, mucoasa nasului şi a cavităţilor învecinate, faringelui şi gurei, musculatura feţei şi bulbului.

Trigla, *Trigelaus, Triglav, Terglou,* la Slavi un ḑeu cu trei capete, cari representau ceriul, pământul şi iadul. (v. Trimurti, Trinitate.)

Triglochin L., (botan.) gen de plante perenale palustre din fam. Naiadaceelor, trib. Juncagineae, de port erbaceu, flori mici în racem spiciform. Cuprinde vr'o 12 specii respândite în întreagă regiunea temperată, dintre cari *T. palustre* L., singura specie indigenă la noi. [A. Pr.]

Triglyphe, (archit.) ornamente ale frisei dorice, între cari se află metopele (v. ac.).

Trigon, *(grec.)* triunghiu.

Trigondodecaedru, formă de cristal mărginită de 12 triunghiuri plane; hemiedrie a trapezoedrului teseral.

Trigonella L., (botan.) gen din fam. Leguminosae-Papilionaceae, trib. Trifolieae, cuprinde vr'o 50 specii de plante erbacee anuale sau perene cu un miros penetrant, respândite prin Europa, Asia şi Africa, iar *T. suavissima* Lindl. cresce în Australia. Dintre speciile acestui gen menţionám: *T. foenum-graecum* L., cultivată din causa seminţelor întrebuinţate de economii de vite pentru îngrăşarea animalelor, mai cu samă

a cailor. Aceste seminţe sûnt întrebuinţate în medicină sub numirea de »*Semen Foenigraeci*«. In părţile noastre cresc următoarele 3 specii: *T. Besseriana* Seringe. vulgar Molotru, Sulfină. *T. coerulea* Seringe., numită popular Molotru albastru, Sulfină albastră, Sufulf vînĕt, excelentă plantă meliferă, din care causă este foarte frequentată de albine, şi *T. monspeliaca* L., care cresce prin locuri de cultură în Dobrogea. [Z. C. P.]

Trigonometria, *(grec.)* parte a matematicei, care cuprinde regulele după cari din 3 elemente (unghiu, laturc) date ale unui triangul se determină prin calcul celelalte.

Trijodkresol, v. Losophan.

Trikkala, nomarchie grec., 5870 km²., cu 176,773 loc. (1896). *Capitala T.*, 21,149 loc.; archiepiscop; cultură de bumbac.

Trikupis, *Spiridon,* savant şi bărbat de stat grec, n. 1788 în Missolunghi, † 1873. După revoluţiunea grecă fù ministru de externe şi de culte, apoi consul la Paris, mai târḑiu la Londra. A tipărit în Paris (1836) discursurile sale politice ţinute pe timpul revoluţiunei grecesci. A scris şi poesii, însă cel mai remarcabil op al lui T. e istoria revoluţiunei grecesci, 4 vol. (Londra 1853—57).

Fiul sĕu *Charilaos,* om de stat grec, n. 1832, a fost mai de multe ori ministru între anii 1867—90, iar la 1892 ministru-president.

Tril, în musică un ornament melodic, vocal sau instrumental, care consistă din alternarea repede şi egală, de mai multe ori repetată, a unei note reale cu brodăria ei superioară.

Lanţ de triluri, o serie de note fiecare trilată, trecêndu-se din una în alta şi numai ultimei dându-i o încheiere. [T. C.]

Trilateral, ce are trei laturi.

Trilema, în logică silogism dilematic, a cărui premisă majoră hipotetică conţine o triplă disjuncţiune.

Trilion, un milion de bilioane; a treia potenţă a milionului. (1 cu 18 nule.)

Trilobat, (botan.) cu 3 lobi; v. lobat.

Trilobiţi, *(Trilobitae),* o grupă de crustacei fosili.

Trilogia, *(grec.)* v. Tetralogia

Trimalchio, numele unui parvenit bogat, care figurează în romanul social »Cena Trimalchionis«, scris de Petronius Arbiter, care a trăit pe timpul lui Nero.

Trîmbiţa, numire dată instrumentelor naturale întrebuinţate pentru semnale în armată, de forma trompetei (v. ac.) sau de forma goarnei. Pe unele locuri numele de T. e dat buciumului (v. ac.), mai cu samă când nu e încovoiat la capĕt. *T. cu clapine* e numele ce se dădea la noi vechilor instrumente formate din tipul goarnă, cromatice prin ajutorul clapelor laterale ca la flaute, instrumente astăḑi ieşite din us. [T. C.]

Trimestru, *(lat.)* interval de 3 luni.

Trimetru, versul dialogului în drama grecă şi romană, se compune din 3 picioare iambice duble, divisate prin cesură în 2 părţi inegale. (v. şi Dimetru.)

Trimis, v Legat.

Trimonoecie, (botan.) *cenomonoecie,* particularitatea unor plante de a avé pe acelaş individ flori ermafrodite, bărbătesci şi femeiesci, adecă 3 feluri de flori; s. e. *Saponaria ocymoides.*

Trimpoele, com. rur. în Trans., cott. Alba inf., cu 6255 jug. cat. şi 1045 loc. rom.

Trimurti, în mitol. indică ḑeu cu trei capete, adecă în trei feţe, şi a format trinitatea (treimea) religiunii, şi anume a ḑeilor Brahma, Vişnu şi Şiva în formă de unitate. Pe la 900 a. Chr. cultul lui T. era general la Inḑi.

Trinacria, (»cu trei unghiuri«), veche numire a Siciliei.

Trinchet, lemn de brad pentru catarte şi plute.

Tringa, *(lat.)* gen de pasere din ord. Charadriornithelor (Sitarilor), ce locuiesce mlăştinile Europei şi Asiei. Acest gen cuprinde 82 specii, ca: *T. alpina; T. pygmaea;* etc.

Trinia Hoffm., (botan.) gen de plante perenale din fam. Umbelliferelor, tribul Amnineae, cu petalele incurve şi flori dioice. Cuprinde vr'o 8 specii mediterane şi centralasiatice, dintre cari citâm ca destul de frequentă pe bărăganele noastre pe *T. Kitaibelii* MB. [A. Pr.]

Trinidad, insulă in Antilele mici, în posesiunea Angliei, 4544 km²., cu 240,826 loc. (1896); solul bine cultivat (zahăr, etc.). Capitala Port of Spain. Până la 1797 a fost a Spaniei.

Trinitari, ord. călugăresc, înfiinţat la 1190 de către Ioan de Matha şi Felix de Valois cu menirea să libereze pe creştinii căḑuţi în sclăvie, prin adunarea de elemosine, jertfirea averei şi în cas de lipsă a libertăţii proprie. Incetând sclăvia în Europa, T. şi-au străpus câmpul de activitate in ţerile infectate de sclavagiul negrilor.

Trinitate, la Greci trei ḑei de frunte: Zeus, Apollon şi Athena, cari au întrunit toată puterea divină şi cari au representat pe toţi ceialalţi ḑei. La Romanii vechi triada capitolină se compunea din Jupiter, Juno şi Minerva; Jupiter ca creator, Juno ca Materie şi Minerva ca spirit.

T. la creştini, v. Treime.

Trinitatea în cetatea Palmyra din Syria au format-o ḑeii Melechbet, Aglibot şi Juhribot.

Trinitate, insulă în Antilele mici, v. Trinidad.

Trinitrin, *(Trinitroglycerina),* un liquid care se obţine din tratarea unui amestec de acid azotic şi acid sulfuric asupra glycerinei. Este întrebuinţat in medicină contra asthmei iar în industrie pentru formarea unor corpi explosibili.

Trinitrofenol, *(Acidul picric),* o substanţă pulverulentă galbenă ce se obţine la tratarea acidului fenic cu un amestec de acid azotic şi sulfuric. E un corp explosibil.

Trinji, se numesce în Moldova planta Neottia Nidus avis Rich. (v. ac.)

Trinkitat, oraş cu port în Africa orientală, lângă Marea Roşie. Ací au bătut mahdiştii pe Egipteni sub Baker-paşa la 4 Febr. 1884.

Trinom, cantitate algebrică compusă din 3 cifre.

Trio, *(ital.)* în musică composiţiune vocală sau instrumentală pentru 3 voci concertante; (în Germania acest titlu e limitat la composiţiunile instrumentale, cele vocale numindu-se terzett). In musica de dans, in marş şi chiar în scherzo se dă numele de T. părţii intermediare după care se reia partea ântâia. Are aceeaş formă ca şi partea ântâi, numai cu tema de un caracter contrastant. [T. C.]

Triod, (trei cântări) *(grec.)* carte rituală a bisericei orientale, în care se cuprind cântările sacre aşezate pe timpul dela Dumineca Vameşului şi a Fariseului până în Sâmbăta cea mare. Se numesce

T., pentru că pe când canoanele sau imnurile prescrise în alt timp al anului bisericesc consistă din 9 ode, în T. canoanele stau din 3 sau și mai puține ode.

Trioecie, (botan.) particularitatea unor plante de a avé unii indivizi numai cu flori bărbătesci, alții numai cu flori femeiesci și alții numai cu flori ermafrodite, s. e. Frasinul.

Triolet, poesie mică de 8 versuri, câte odată de 9—12 versuri iambice sau trohaice, scurte și numai cu 2 rime. De origine e franceză. Primele 2 versuri conțin idea fundamentală și se repetă întocmai, sau cu mică modificare, la finea poesiei. Primul vers se repetă și la mijlocul poesiei și dela aceasta întreită repetare și-a luat numele T. T. formează de comun o poesie de sine. Pot însă mai multe T. aparține unei poesii. Poesia compusă din 3 T., se numesce ***Rondel,*** care are și alte forme, variate după epoce. [*]

Triolet, în ***musică,*** grup de 3 sunete de aceeaș valoare, socotite în evaluarea mĕsurii numai drept 2, mai rar drept 4. ***Dublu T.*** e împărecherea a două T., figură melodică ce trebue a o deosebi de acea numită ***sextolet*** care provine din fragmentarea notelor unui T. și care astfel ia 3 accente, pe când ântâiul nu are decât 2. [T. C.]

Trior, mașină de curățit grâul și alte cereale de semințele de buruieni mĕrunte și rotunde: neghină, măzeriche, osigă ș. a. T. se compune din un cilindru ceva cam înclinat ca 1·44 și sub pâlnia sa are o sîtă schimbătoare cu găurele de 24×1·5 și 24×2 mm., cari în total sûnt ceva mai mici decât mărimea mijlocie a boabelor de grâu și secară, și lasă să treacă deci prin ele numai boabele incomplete sfărîmate și cele de neghină, etc. Pentru ca găurile să nu se astupe, cilindrul are pe ambe laturile nisce perii aspre ori fâșii de piele, cari împing boabele înțepenite înapoi în cilindru. T. cele mai des usitate sûnt Pernollet francez și Mayer & comp. din Kalk lângă Colonia pe Rhin. Fiecare fabrică face T. în diferite dimensiuni.

Tripartitum, *Opus T. Iuris consuetudinarii Inclyti Regni Hungariae,* codice publicat de Stef. Werböczy în 1514 la ord. reg. Vladislav II, care cuprinde o colecțiune sistematică a »tuturor drepturilor, legilor și obiceiurilor și ordinațiunilor aprobate ale țerii«. Acest codice a fost aprobat prin art. de lege LXIII: 1514 și până în timpul mai nou a servit de basă pentru întreaga jurisprudență a Ungariei.

Triped, *(lat.)* cu trei picioare.

Tripla alianță, alianță între 3 puteri. T. mai celebre: 1668 intre Englitera, Olanda și Svedia contra Franciei; în timpul mai nou: între Germania, Austro-Ungaria și Italia.

Triplica, respuns la o duplică (v. ac.).

Triplita, fluorfosfat de fier și mangan, cristalin. T. se găsesce la Limoges, Bodenmais.

Tripoli, rocă, de coloare albă-gălbuie, năsipoasă fină, formată de teste silicioase de diatomee visibile sub microscop. T. constitue uneori straturi puternice, s. e. în Germania de nord. E întrebuințată la fabricarea dinamitei, pentru șlefuit, etc.

Tripolis, *(Tripolitania),* teritoriu turcesc la coasta nordică a Africei între Sirtul mare și cel mic, cuprinzênd încă și platoul Barka și oazele Ghadames, Tozzan, Andșila, 1.033,400 km², cu 1 milion loc. Mauri, Beduini arabi, Berberi și Negri. Producte: grâu, curmale, șofran. Comerciu de caravane spre Sudan. In anticitate al Cartaginei apoi al Romanilor; 1599—51 al Spaniei, apoi al Turciei și mult timp cuib de pirați.

Capitala T. (Tarabulus), lângă Mediterana, 35,000 loc.; port întărit.

Tripolița, *(Tripolis),* capitala nomarchiei grec. Arcadia, 10,465 loc. (1896); archiepiscop; înainte de a fi fost dărîmat în resboiul de eliberare (1821) era oraș înfloritor cu 20,000 loc. In apropiere ruinele dela Tegea și Mantineia.

Tripolith, *(grec.)* o massă compusă din ghips, var și năsip, întrebuințată la bandage chirurgice și lucrări de stucatură.

Tripotagiu, bîrfire nedeamnă, intrigă; îndeosebi machinațiuni de bursă.

Triptolemos, în mitol. grec. fiul lui Keleos, regele din Eleusis, favoritul zînei Demeter, pentru că a lățit agricultura.

Triptychon, *(grec.)* tablou compus din 3 părți; în evul mediu la altare, în timpul mai nou și în pictura profană.

Triquetrum, *lineal paralactic,* instrument al astronomilor vechi pentru mĕsurarea distanței stelelor dela zenith.

Trirema, *(grec.)* un bastiment de resboiu al Grecilor vechi, cu 3 bănci de lopătari așezate preste olaltă.

Trisagiu, cântarea întreit sfântă (Sf. Dzeule, Sf. Tare, etc.) Forma T.-lui este cuprinsă în cântarea serafică la Isaia profetul (VI, 3).

Trișca, instrument de suflare; dela cuvêntul slavon trostca = trestie; se compune dintr'o țevie de trestie, lungă de 19 cm., avênd de regulă șese borți ovale, făcute cu cărbune aprins, la distanță de 11 mm. una de alta. Sunetul trișcei e tare și ascuțit. Țeranii cântă cu ea pe la joc. v. și Fluer.

Trisetum Pers., (botan.) gen de plante de comun perenale din familia Gramineelor, tribul Aveneae, foarte înrudit cu Avena (considerat de unii numai ca subgen) de care diferă prin cariopsa nesulcată. Cuprinde vr'o 50 specii temperate dintre care citám: *T. pratense* Pers., *(Avena flavescens* L., foarte respândită la noi în regiunea alpină) care împreună cu altele înrudite sûnt excelente plante furagere. [A. Pr.]

Trisfetitele, numele slavon al sfinților Trei-Ierarchi și al bisericei din Iași consacrate lor.

Trisilabic, (gram.) cuvinte constătătoare din câte 3 silabe.

Trismegistos, supranumele ce Grecii dădeau lui Hermes.

Trismus, (med.) crampi tonici în acea parte a musculaturei din față, care strînge falca inf. de cea superioară. (Cf. art. Tetanus.)

Trison, nume dat în unele tratate de armonie acordurilor formate din trei sunete. In acelaș sens era întrebuințat în tratatele vechi cuvêntul *triadă.* [T. C.]

Trissino, *Giov. Giorgio* (1478—1550), poet și erudit ital., pe timpul lui Leon X și Clemente VII, cari ii încredințară mai multe misiuni politice. Adorator al clasicismului antic; scrise o epopee »Italia liberata da' Goti«, o dramă »Sofonisba« și o comedie imitată după Plaut, »I simillimi«, toate inferioare poesiilor sale lirice.

Tristan și Isolde, persoanele de frunte într'o tradițiune celtică. T. apare în Cornwall în Anglia

la curtea regelui March, care era unchiul sěu. Rănit într'o luptă cu un viteaz, ca și cântăreț pe barfă, merge în Irlanda, unde face cunoscința Isoldei, fata regelui, reîntorcêndu-se spune unchiului de Isolde cea frumoasă. Unchiul îl trimite pe T. pețitor, T. aduce pe Isolde pentru unchiu, dar după cununie T. se amorizează de ea și se încep aventurile și patimile lor.

Tristan da Cunha, insulă brit. în sudul Oceanului Atlantic, 116 km^2., cu 64 loc., vulcanică, cu înălțimi până la 2600 m.

Tristeța, stare afectivă a sufletului, provenită din depresiunea sensului vital prin dispozițiuni nenormale ori turburări ale organismului psichofisiologic, și însoțită de o durere internă și de o neplăcere durabilă. [Pl.]

Tristia, cinci cărți poetice, scrise de Ovidiu (v. ac.) pe drum și din Tomi, locul exiliului, către persoane din Roma. Sûnt mișcătoare epistolele către soția sa.

Tritici, insecte, v. Anguillulidae.

Triticum L., (botan.) gen de plante anuale sau biene din fam. Gramineelor, trib. Hordeae, caracterisat prin spice valide spicule pauciflore. Cuprinde (incl. subgenul *Aegilops*) vr'o 10 specii preponderant mediterane, dintre cari relevăm cea mai importantă *T. vulgare* Vill., probabil de origine estmediterană, »grâul«, care afară de »grâul cel obicinuit« *T. sativum* L. se cultivă în numeroase varietăți după alții specii, s. e. *T. durum* Desf. ghirca, *T. polonicum* L. g. alb. *T. monococcum* L. g. în două muchi, *T. amyleum* Ser., g. de munte, *T. Spelta* L. alacul, ș. a. Grâul este pentru rasa albă (precum urezul pentru cea galbenă) cea mai importantă cereală, deși la sud porumbul, la nord secara restrîng arealul pânei albe. Pe an ce merge recolta totală a grâului a crescut progresiv, așa încât pe lângă actualele mijloace de transport nu mai avem să ne îngrijim ca în trecut de timpuri de foamete, uneori atât de teribile. Această supraproducțiune progresând atenuată a făcut însă ca prețul grâului să diminueze mereu și să facă adese nerentabilă acest fel de cultură, mai ales în vestul denspopulat al Europei, unde numai prin o cultură intensivă (la taxe vamale protectoare) poate de abia ține piept concurenței. Intre țerile de cultură extensivă, singurele ce hotăresc astăḑi prețul piețelor, se numeră în Europa sudul Rusiei și țerile dunărene, apoi America de nord, iar în emisfera sudică mai ales Argentinia și Australia. Nu numai spre a mări producția e neapěrat ca cultura grâului să se facă cât mai rațional, cu mijloace tot mai perfecționate (mașine, etc.), mai ales în combinațiune cu cultura vitelor, folosind și industrialisând atât productele agricole cât și cele animale, etc. și în fine prin introducerea și respândirea canalisației, combătênd lipsa de umiditate la timp, dar numai în acest mod se pot evita sau diminua considerabil desastrele în țeri, a căror economie se basează în cea mai mare parte pe agricultură. [A. Pr.]

Triton, în mitol. grec. fiul lui Poseidon și al Amphitritei, cari la olaltă au locuit într'un palat de aur edificat pe fundul mării. El se închipuia cu trupul de om însă cu coadă de delfin. Mai târḑiu se numiau T. servitorii ḑeităților de mare.

Triton, amphibie cu patru membre scurte, coada persistentă comprimată lateral.

Triton, în musică, interval format din 3 tonuri. *Acord de T.*, numele dat resturnării a treia (cu septima la bas) a acordului de septimă dominantă.

Tritonikon, nume dat de factorul boom Cerveny din Königgrätz în 1853 la o specie de contrafagot (v. ac.) fabricat în metal. [T. C.]

Triumf, *(lat.)* la Romani primirea solemnă a unui general învingĕtor *(Triumphator)*; preste tot pompă de bucurie din incidentul unei victorii. *Arc triumfal*, zidire monumentală la Romani, în forma unei porți pompoase; se ridicau în amintirea generalilor triumfători.

Triumviri, se numiau la Romani colegiile de 3 bărbați, cărora le cădeau diferite însărcinări. Magistraturi inferioare de 3 bărbați erau: *T. capitales*, cari aveau supraveghierea închisorilor și a execuțiunilor capitale; *T. monetales* aveau supraveghierea monetăriei și au fost instituiți la 269 a. Chr.; *T. nocturni* supraveghiau siguranța orașului noaptea. Cu totul de altă importanță erau T.-atele înființate în ultimul secol al republicei, cu scopul de a exercita puterea supremă. Cel dintâiu T. încheiat la 60 a. Chr. între Caesar, Pompeius și Crassus, era o înțelegere cu caracter privat. Cel de al doilea, încheiat în 43 între Octavianus, Antonius și Lepidus fù intărit de popor, acei bărbați fiind numiți *T. reipublicae constituendae*, adecă pentru întărirea statului, și dela 38 iarăși reîntăriți pe 5 ani.

Triunghiu, figură geometrică cu 3 unghiuri.

Trivalea, schit în Rom., j. Argeș, susținut de stat. In pădurea schitului s'a făcut un parc frumos pentru publicul din Pitești.

Trivial, lucru de toate ḑilele, tocit, comun, ordinar.

Trivium, *(lat.)* trei căi; în evul mediu numire dată celor 3 sciințe: Gramatica, Dialectica și Retorica (artes verbales), cari se învĕțau în școalele inf. mănăstiresci (de aici *Școli triviale*) v. și Quadrivium.

Trnovo, oraș în Bulgaria, v. Têrnova.

Troagna, (med.) termin poporal pentru Coryza, Rhinitis (v. ac.).

Troas, *Troada*, v. Troia.

Trocadero, fort insular în golful Cadiz, 31 Aug. 1823 ocupat de Francezi, cari apoi au numit T. colina aflătoare în Paris pe dreapta Seinei, în față cu podul Iena.

Trocart, (med.) instrument, v. Paracentesis.

Trochanter, numele articolului al doilea dela picioarele insectelor (v. ac.).

Trocheu, în versificațiunea antică versul, în care se succedau silabele: intonată cu neintonată, în lungime de 1—4 picioare (= tacte ritmice), de 5, de 6 și 7, ori de 8 picioare (= Tetrametru sau Octonar trocheic).

Trochilus, gen de paseri din ord. Clamatores, fam. Colibrilor, trăiesce prin America de sud (Brasilia). *T. mosquitus* e foarte mic și frumos. Cuibul și-l fac din scamă de bumbac, în care depun ouĕle puțin mai mari ca bobul de mazĕre. Acest gen mai are ca la 30 de specii.

Trochu, (pron. troșí), *Louis Jules*, general franc., n. 1815 în Paris, 1841 luptă în Algeria, 1859 general de divizie în Italia, 17 Aug. 1870 guvernor al Parisului, 4 Sept. șeful guvernului

apĕrării naţionale, a condus apĕrarea Parisului până la capitulaţiune. A scris despre armata franc. (în 1867 şi 1879). † 7 Oct. 1896 în Tours.

Troctes, gen de insecte din ord. Orthopterelor, cu speciile *T. divinatorius* şi *T.* sau *Atropos pulsatorius*, trăiesce în Europa şi America de nord, prin cărţi, herbare, cutiile cu colecţiuni de insecte, prin unghiurile întunecoase ale caselor, căutând întotdeuna întunerecul şi lucrurile prăfuite.

Troctolit, rocă, nume dat de unii autori gabrourilor olivinice serpentinisate.

Troesmis, urmă de cetate romană, astăḑi Igliţa (v. ac.), în Rom., j. Tulcea.

Trofee, *(grec.)* semne de victorie; steaguri şi arme luate dela inimic; colecţiune decorativă compusă din arme.

Troglodiţi, locuitorii peşterilor; în vechime un popor ethiopic.

Troglodytes, gen de maimuţe cu speciile T. Gorilla (v. ac.).

T. niger, v. Şimpanseul.

Troglodytes cu specia *T. parvus*, pasere, v. Bourel.

Trogus Pompeius, scriitor roman din timpul lui August. Originar din Galia, a scris o istorie universală dela facerea lumii până în timpul sĕu, numită şi »Historiae philippieae« din pricină că se ocupa mult cu istoria Macedoniei. Se păstrează numai prologele cărţilor şi un extras al lui Iustinus.

Troia, *(Ilion, Ilios)*, capitala mitică a Troiênilor în Troas, aşezată la picioarele muntelui Ida pe rîul Scamandros (a. Menderes), încungiurată cu ziduri tari cu acropolea Pergamos. După credinţa comună T. a fost dărîmată de Greci la 1184 a. Chr. In 1870—82 Schliemann a întreprins săpături la Hissarlic şi a dovedit că în acel loc în cursul secolilor s'au ridicat una preste alta 7 cetăţi. A doua (7—8 m. sub suprafaţă) a fost cetatea lui Priam, căci şi darîmăturile sûnt acoperite cu resturi arse. S'a găsit un tesaur cu vase de aramă, cu găteli de aur şi argint (lanţuri, brăţări, diademe) de prin a doua miie a. Chr. Acele obiecte se găsesc acum în museul din Berlin. Resboiul T.-ei s'a întêmplat din pricină că Paris, fiul lui Priam, călcând datorinţele ospitalităţii a furat pe Elena şi a dus-o în T., iar Priam a refusat întoarcerea ei, încât Grecii au hotărît să resbune furtul. Capii Grecilor erau: Menelau şi fratele sĕu Agamemnon, Odiseu, Diomede, Ahile, Patrocle, Nestor, cei doi Ajax, Filoctete şi Idomeneu. Troienii aveau aliaţi pe Macedoneni, pe Traci, pe Asirieni, pe Etiopieni şi viteaz pe Hector, fiul cel mai mare al lui Priam.

Nouĕ ani a ţinut resboiul, în al 10-lea Ahile certându-se cu Agamemnon, se retrage în cort şi Grecii sufer înfrângere după înfrângere. Ahile se întoarce în luptă, Hector este omorît, Diomede şi Odiseu fură statua Athenei (Palladium) din Acropole prin care norocul le piere. Grecii fac apoi, după sfatul lui Odiseu, un cal mare de lemn şi bagă în el soldaţi aleşi, îl lasă pe ţerm şi se prefac că pleacă cu corăbiile. Troienii introduc calul în cetate, ca amintire, dar preste noapte Grecii ies din el şi introduc în cetate pe Grecii întorşi lângă ziduri. Cetatea fù arsă şi jefuită, locuitorii ucişi. Dar şi Grecii fură mulţi nefericiţi, unii au murit, alţii au pierdut tronul, Odiseu a rătăcit 10 ani. Grecii credeau că în adevĕr s'a întêmplat acest resboiu, probabil însă că a fost o luptă între Grecii colonişti şi între locuitorii mai vechi ai ţermurilor asiatice prin secl. XI a. Chr.

Troia, oraş în prov. italiană Foggia (Apulia), 6722 loc.; episcopie.

Troian, val, grămadă, massă.

Troian, oraş în Bulgaria, cercul Loveci, lângă Osem, 3029 loc.

Troiţa, *Sfânta*, Treime Sf. (v. ac.).

Troiţa Lavra, (»mănăstirea Treimei«), cea mai mare şi mai bogată mănăstire din Rusia, situată spre nord dela Moscva, zidită 1338 de Sf. Sergiu, pentru care causă se mai numesce şi Troiţeo-Sergiev.

Trollius L., (botan.) mic gen din fam. Ranunculaceae, trib. Helleboreae, cuprinde vr'o 9 specii de plante erbacee erecte şi perene, ce cresc prin regiunile reci şi temperate ale emisferei boreale. *T. europaeus* L., care cresce şi în părţile noastre prin păşunile din regiunea montană şi este cunoscut poporului sub numirile de: Bâlbor, Bulbor, Bulbuci, Bulbucei de munte, Gloanţă, etc. [Z. C. P.]

Tromba, *(ital.)* v. Trompeta.

Trombon, (germ. Posaune), un instrument mus., de suflare, cu tubul de metal, lung, strimt cilindric în cea mai mare parte a lungimei lui şi basen emisferic, condiţiuni ce-i dau un timbru isbucnitor, resboinic, strident chiar în forte, patetic, teribil în piano. Introdus în orchestra de operă prin Gluck (1774) devine unul din elementele indispensabile ale musicei dramatice. Metode de T. au scris: Braun, Froelich, Vimeux, Berr-Diepvo, ş. a. In orgă se numesce T. un joc grav dintre cele mai puternice, cu tuburi de metal, cu ancie de 8 picioare în manual, de 16 sau chiar 32 picioare în pedalieră. [T. C.]

Trompa, trompetă, corn de vênat. Tot T. se numesce şi botul prelungit al elefantului, iar *T. lui Eustaţius* conductul care pune în comunicaţie timpanul urechii cu cavitatea posterioară a fosselor nasale (v. Urechea). In fine se numesce T. in architectură boltitura ce servă a sprijini un colţ avansat, s. e. la turnuleţe cari trec din patruunghiu în octogon.

Trompeta, instrument musical de suflare, cu tub de metal, lung, strimt şi cilindric aproape în întregimea lui, basen emisferic şi pavilion puţin desvoltat, condiţiuni de conformaţiune ce dau instrumentului un timbru strălucitor, pătrunḑĕtor şi în acelaş timp energic, nobil, marţial, ceea ce a făcut din T. instrumentul prin excelenţă militar. Din adâncă anticitate usitat pentru semnale în armate; forma tubului mai mult conică decât cilindrică, le apropie de tipul corn (v. ac.). Metode de T. au fost publicate de Altenburg (1795), le Roy (1824), D. Buhl (1820), Kastner, Dauvergne, ş. a. In orgă se dă numele de T. la jocuri de 8 picioare formate din tuburi analoage cu acele ale trombonului. Partea grava a jocului 3 în armoniu, şi una din coardele ligurei încă iau numele de T. [T. C.]

Tromsö, prov. norvegiană, cuprinḑênd districtele Nordland şi Finnmarken, 111,230 km²., cu 226,797 loc. (1891). *Capitala T.*, situată pe o insulă, 6071 loc.; episcop; port; pescuit.

Tron, scaun distins al unui domnitor, destinat pentru ocasiuni festive; este atributul şi simbolul puterii domnitoare. La Grecii vechi era scaun de onoare, scaunul ḑeităţilor representate şeḑênd. T. de obiceiu e situat într'o sală specială (Sala de T.), pe un piedestal ridicat. (v. şi Moştenitor de T. şi Succesiunea T.-lui.)

Trona, *(Urao),* mineral, carbonat de sodiu hidratat, monoclin; se găsesce asociat cu natron ca deposit ale lacurilor natronate din Egipt, etc.

Tropaeolina, sarea potasică a acidului sulfon phenil amido azobenzol; se prepară din tratarea acidului diazobenzen sulfonic asupra diphenilaminei. E o materie pulverulentă galbenă aurie. Se întrebuinţează în industrie pentru colorarea mătăsurilor şi a lânei.

Tropaeolum L., (botan.) gen de plante erbacee de regulă volubile din fam. Geraniaceelor, trib. Pelargonieae, cu foile peltate şi carpele nerostrate şi indehiscente. Cuprinde vr'o 35 specii sudamericane, între cari *T. majus* L., »colţunaş« şi »condurii doamnei«, plantă decorativă.

Tropaeum Traiani, monumentul triumfal ridicat de împ. Traian în 108/109 şi închinat ḑeului Marte resbunătorul; a fost desgropat pe teritoriul comunei Adam Klisi (v. ac.) de Gr. Tocilescu după o muncă de ḑece ani. Are înfăţişarea unei movile de piatră cu un diametru de 32 m. şi o circumferinţă de 102 m.; în vechime a fost îmbrăcat în blocuri de piatră ale căror sculpturi representau scene din resboiul Romanilor cu Dacii. Din mijlocul acoperişului se ridică pe o basă sexagonală un trofeu uriaş de 12 m. înălţime, pe al cărui pieptar era representat Traiau călare, călcând pe regele Decebal. Coiful şi scutul trofeului lipsesc; două grupe de câte 3 statue (4 bărbaţi şi 2 femei) se înălţau la picioarele trofeului.

In depărtare de 200 m. spre est de monumentul triumfal a descoperit Tocilescu *mausoleul* înălţat de Traian în 108/109 în »onoarea şi memoria vitejilor bărbaţi, cari au murit pentru patrie«, o construcţie de formă pătrată şi înfăţişează bătălia între Romani şi Daci pe lângă valurile lui Traian din Dobrogea. La 1 km. de Trofeu şi Mausoleu se află ruinele unei cetăţi romane, în vechime *Municipium Tropaei,* dela Constantin cel Mare încoace *Civitas Tropaecensium,* în secl. VI *Tropaios,* e întărită cu ziduri şi turnuri. Săpăturile s'au început la 1890 sub conducerea lui Gr. Tocilescu.

Tropar, *(grec.)* cântare biser. după o anumită melodie ce formează basa la melodia altor cântări.

Trophoneurosa, (med.) turburări în nutriţia ţesuturilor corpului, ivite sub influenţa nervilor trofici. Astfel: atrofia musculară, de obiceiu împreună cu paralisie; rarefacţia oaselor la tabes.

Trophonios, heros grec. al architecturei, fiul regelui Erginos din Orchomenos, fratele lui Agamedes, cu care împreună clădesc regelui din Beoţia Ilyricus o casă, în care avea să-şi aşeze tesaurul. Fraţii devin hoţi şi răpesc tesaurul regelui, hoţii sûnt prinşi, dar T. scapă, şi ca să remână necunoscuţi taie şi răpesce capul fratelui său. Pe T. îl înghite pământul.

Tropice, cele două cercuri paralele cu equatorul, depărtate de 23° 27′ dela acesta, şi cari corespund cu cele două linii ce soarele pare a descrie în solstiţiul de vară *(T. Cancerului)* şi în solstiţiul de iarnă *(T. Capricornului).* T. pământului mărginesc zona caldă şi trec prin punctele în cari soarele odată pe an stă în zenit.

Tropical, ce privesce Tropicele.

Tropicale, plante, (botan.) plantele ce cresc în regiunile cele mai calde ale globului (între tropi), perioda lor de vegetaţie este condiţionată de alternanţa între anotimpul ploios şi uscat. In general între tropi prevalează până la un grad plantele sempervirente şi lemnoase. Aici se cultivă cu totul alte plante ca la noi, aşa: diverşi palmieri, arborii de pâne, batatele, diverse Cucurbitacee, bananele, bumbacul, trestia de zahăr ş. a. In general plantele T. sûnt la noi plante de florărie caldă, numai puţine şi numai din cele anuale, precum porumbul, sisonul, ardeii, patlagelele, alunele americane, etc., cresc şi se cultivă şi la noi în liber. [A. Pr.]

Morbii tropicelor. Locuitorii ţerilor cu climate temperate şi reci, cari petrec în regiunile ecuatoriale, sûnt expuşi la mai multe boale provocate de căldura, de umiditatea atmosferei şi de terenurile palustre, cari boale se manifestă printr'o anemie specifică, prin digestiune neregulată, prin forme grave ale malariei, prin congestiuni cerebrale, hepatice, cutane. Se mai observă în regiunile tropicale unele boale parasitare specifice acelor regiuni.

Tropii, (grec. = a schimba), expresiuni indirecte, figurate, prin cari se schimbă înţelesul originar al cuvêntului, înfrumseţând stilul.

Tropina. Incălḑind atropina cu apă de baritā sau cu acid chlorhidric, se descompune în acid tropic şi T. T. cristalisează în tăbliţe şi este uşor solubilă în apă, alcool şi eter. N'are întrebuinţare în medicină.

Tropisme, la plante, diferite curbături de crescere şi anumite direcţiuni de crescere sub influenţa gravitaţiei (v. Geotropism), luminei (v. Heliotropism), umidităţei (v. Hydrotropism), căldurei (v. Termotropism). Când aceşti agenţi, sau alţii, determină o mişcare de deplasare la plantă, atunci se ḑice că e *tactism* (v. Chemotactism, Heliotropism).

Troppau, capitala Silesiei austriace, 22,860 loc. (1890); museu, bibliotecă; rafinerie de zahăr, fabrici de postav. T. e totodată capitala *principatului T.* al principilor Liechtenstein (2260 km². împărţit între Austria şi Prusia). In T. s'a ţinut 20 Oct. până 30 Dec. 1820 *congresul monarchilor* în scopul susţinerei stărilor dela 1815.

Troscot, *Troscoţel,* numiri populare ale plantei Polygonum aviculare L. (v. ac.).

Trotoar, cale reservată pedestrilor dealungul şoselelor.

Trotuş, *rîu* de munte în Rom., trece prin j. Bacău şi Putna şi se varsă în Siret, urmând un curs de 117 km.

Troy, oraş în statul nord-american New-York, lângă Hudson, 60,056 loc. (1890); usine de fier, industrie de lână şi bumbac.

Troyes, fosta capit. a prov. franc. Champagne, acum a depart. Aube, lângă Seina, 52,614 loc. (1896); episcopie; renumită catedrală; ţesětorii de bumbac, fabrici de ciorapi şi de maşini.

Trözene, oraş în Argolis (Grecia), locul natal, al lui Theseus.

Trubadur, numele provençal al poeţilor medievali din sudul Franciei, între 1100 şi 1300,

un însemnat period al literaturei franceze. Originea și causele acestei înfloriri spontanee a poesiei în limba poporului, fiică a latinei rustice, sînt a se căuta în bunăstarea socială și politică sub guvernarea blândă a principilor meridionali, în viața elegantă și fericită dela curțile principilor și nobililor, și parte în influența civilisațiunii arabe, indirect prin Spanioli, și direct prin locuința Saracenilor, în secl. VIII, în sudul Franciei, unde au lăsat urme. In unele poesii ale T.-lor se vĕd și cunoscințe despre Omer, Vergiliu, Platone, Ovidiu, Porfiriu, ș. a. T.-ii trăiau în onoare pe la curțile conților de Provença, de Tulusa, a principilor spanioli de Aragonia și Castilia, a principilor ital. Bonifaccio de Montferrat, Azzo VIII d'Este, ș. a., ca amici ai acestora, dintre cari unii erau ei înșiși T.-i, precum T.-ii erau ei înșiși cavaleri, castelani și uneori oameni bogați. Cântecele lor erau copiate, respândite și cântate din oraș în oraș și din castel în castel prin jongleori (v. ac.), cari umblau cu mandolina subsuoară și trăiau din această profesiune. Rar se vedea câte un T. luând el însuși rolul jongleorului și cântând pentru bani. Obiectul principal al acestor cântece era amorul și aventurile cavaleresci. Pe lângă cântecele amoroase, numite *canțone*, se cultivau *sirvertele* (dela servir), cântece ocasionale, politice sau religioase. Pe lângă formele ușoare se crează forme din ce în ce mai grele, ca s. e. *sestina* (v. ac.) și alte forme cu refrenuri și rime măiestrite. T.-ii erau foarte numeroși, mai ales în secl. XIII; numĕrul lor se consideră cam la 350. Sub influența lor se născù literatura ital., mai ales în Sicilia și Toscana, unde era mult studiată și imitată poesia provençală. Resboiul în contra Albigensilor dete lovitura de moarte acestei literaturi. (Cf. Raynouard, »Choix des poësies originales des T.« 6 vol., Paris, 1816—21.) [M. Strajan.]

Trufa, *Trufe,* numirea vulgară a ciupercei comestibile aromatice Tuber melanosporum Vittard. sin. Tuber cibarium Corda. (v. ac.).

Trufla, v. Fudulia.

Trul, *fiul lui Choru,* amintit într'un document din 1231; stăpânul unei moșii retrocedate contra unei sume de bani de flamandul Vydh de Bord, care o cumpĕrase dela românul Buiul fiul lui Stoia, proprietar în ținutul numit mai târḑiu Ducatul Făgărașului (v. ac.).

Trunchiu, (botan.) la plantele cu tulpina lemnoasă, aeriană, erectă și ramificată, e partea simplă a tulpinei așezată sub primele ramificațiuni. Totalitatea ramificărilor alcătuesce coroana (v. ac.). T. se întâlnesce la dicotiledonatele arborescente, la pomi și copaci (v. Arbor). Plantele arborescente cu tulpina simplă în formă de coloană, se pot considera ca având tulpina representată prin T., iar coroana prin buchetul terminal de frunze și inflorescențe (v. Stip, culm).

Trușesci, com. rur. în Rom., j. Botoșani, situată pe valea Jijia, are 5025 hect. și 2079 loc. E străbătută de calea ferată Dorohoi-Iași.

Trusou, zestrea, cu deosebire rufăria completă, care se dă fetelor la căsătorie.

Trust, (engl., pron. tröst), încredere, credit. In timpul mai nou se numesc astfel asociările de industriași în scopul ridicării prețurilor și a regulării producțiunei. *Trustee* (pron. tröstii), om de încredere, tutor, director.

Trutta, pesci, v. Lostrița.

Truverii, *(Trouvers),* erau în nordul Franciei ceea ce erau Trobadurii în sudul ei, însă în condițiuni mai puțin favorabile, cu mai puțină vază și influență. (v. Franceză literatura.)

Trygon, pesce de 1 m. lungime, trăiesce în mările europene, mai ales în Mediterana; înarmat cu o țeapă, care poate produce lesiuni grave. Această țeapă se folosesce ca vîrf de săgeți.

Tryodmethan, v. Iodoform.

Trypanosoma, protozoar flagelat din familia Cercomonadidelor. *Tr. sanguinis* traiesce în sânge la broască; *Tr. sanguinis avium* în sânge la paseri.

Trypeta, subfamilie de insecte din fam. Muscidaelor (musceler), ord. Dipterelor, care își depun ouĕle prin înțepături în interiorul mugurilor tineri ai florilor (s. e. pe scăieți, cireși), ca larvele desvoltându-se să aibă cu ce se nutri. Ca genuri sînt: *Platyparea* (P. poeciloptera) și *Spilographa* (S. cerasi).

Tșa —, Tșe —, v. și Cea —, Ce —.

Tșad, v. Cead.

Tșandru, *ciandu,* extract, ce pregătesc Chinezii din opiu prin fierbere; se fumează.

Tschaikowski, (pron. Ciaicovski), *Petru Iliici,* compositor rus, n. 25 Dec. 1840 în Wotkinsk, † 6 Nov. 1893 în Petersburg. Studià mai ântâi dreptul și apoi musica. A scris mai multe opere rusesci (Voivodul 1869, Opricinic 1874, Wacula 1876, Eug. Onegin 1879, Fecioara din Orleans 1881, Mazeppa 1882, Ciaravicki 1886, Ciarodeika 1887, Dama de pică 1890, Yolanta 1893), baleturi, 5 sinfonii, 4 suite, 2 liturgii pentru cor, ș. a., apoi un tratat de armonie. [T. C.]

Tschernaiev, *Mihail Grigorievici,* general rus, n. 1828, consul gen. în Belgrad, 1876 comandant al armatei sêrbesci, bătut 29 Oct. la Alexinaț, 1882—84 guvernorul Turkestanului. Mare panslavist.

Tselgu, ducele Pacinaților. După mărturia scriitoarei bizantine Ana Comnena (1013), T. în fruntea unei oștiri de 80,000, recrutată dintre Sarmați, Sciți și Maghiari conduși de Solomon, trece Carpații și atacă cetatea Chaiupolis. Aceste popoare dimpreună cu Cumanii, de curând iviți în Balcani, neliniștesc împĕrăția Bizanțului până către sfîrșitul secl. XI. Bizantinul Isaac Anghelul sdrobesce puterea Pacinaților. Resturile lor se retrag în Transilvania, trăiesc în contact intim cu Românii și sînt cunoscuți sub numele de Bessi (v. ac.). (Cf. Xenopol, Ist. Rom. I, 519.)

Tsé-Tsé, v. Glossina.

Tsierna, v. Tierna.

Tsinan, cap. prov. chineze Șantung 200,000 loc.

Tsuga Carr., (botan.) gen de plante lemnoase din familia Coniferelor, trib. Abietineae, foarte înrudit cu *Abies* (v. ac.), de care diferă însă prin squamele strobililor persistente. Cuprinde: 2 specii estasiatice și 3 borealamericane, de oarecare importanță silvică și horticolă. [A. Pr.]

Tuamotu, *(Paumotu,* ins. *mărgăritarelor),* grupă de insule în Polinesia, spre est dela ins. Societății, 942 km²., cu 4743 loc.; se compune din 80 insule mici de corale. Locuitorii în parte sînt creștini; stațiunea principală a misionarilor e Anaa. Port Rotoava pe ins. Fakarava. Insulele Mangareva sau Gambier (38 km²., cu 508 loc.) încă se numeră la T. Toate sînt ale Francezilor.

Tuareg, *(Tuaric)*, seminţie de Berberi în Sahara centrală, oameni puternici, perfidi şi mari hoţi, mohamedani fanatici, nomadi, ca. 300,000 suflete.

Tub, ţeavă. *Tub acustic*, aparat în formă de trunchiu de con pentru audirea tonurilor debile. Il folosesc medicii la auscultare.

Tub polinic, (botan.) resultatul germinărei grăunţelor de polen (v. ac.).

Tuburi ciuruite, (botan.) elemente esenţiale cari întră în constituţia liberului (v. ac.). Sûnt ca nisce ţevi cilindrice, ori prismatice, despărţite în interior din loc în loc prin păreţi despărţitori, găuriţi ca fundul unui ciur. Sûnt elemente vii, cari conduc spre regiunile active ale plantei substanţe hrănitoare, ternare şi albuminoide sau plastice, sintetisate în parenchimul clorofilian, în special din frunze. [S. Şt. R.]

Tuba, (anat.); *T. Eustachii*, trompa lui Eustach, canal ce conduce din urechia medie în faringe; v. art. Urechea. *T. Fallopii*, trompa lui Fallopiu sau uterină, canal ce mijlocesce comunicaţiunea între ovarii şi uter; v. art. Uterus.

Tuba, *(lat.)* la Romani un instrument de suflare cu tubul lung şi drept. In Germania se dă numele de T. unor instrumente grave din familia saxhornilor. [T. C.]

Tuber Mich., (botan.) gen de ciupercă Ascomycetă, fam. Eutuberacee. Speciile sale trăiesc prin păduri năsipoase de stejar, fag, castan, carpin, mai cu samă în regiunea mediterană. Fructul lor subteran, de mărimi variabile, cât aluna sau cât pumnul, la suprafaţă e neregulat, sgrăbunţos, iar în interior e străbătut de o reţea de canale colorate mai deschis şi pe păreţii cărora se află hymeniul cu sporii. Aceste fructe, colorate în negru, cafeniu, ori violet, la unele specii cu un parfum suav şi gust delicios, se numesc T r u f e. Ca specii mai însemnate, obiectul unei culturi destul de dificilă, citâm: *T. aestivum* Vitt., *T. brumale* Vitt., trufa neagră; *T. melanosporum* Vitt., trufa violetă, de Perigord; *T. magnatum* Pico, trufa albă a Piemontesilor. Prin ţerile sudice, pe unde cresc multe trufe selbatice, se dresează cânii şi porcii ca prin mirosul lor fin să descopere aceste plante, mult preţuite de gastronomi. [S. Şt. R.]

Tubercul, producţiune tuberculoasă, causată prin depunerea bacilului lui Koch în ţesĕturile organismului şi care există in ori ce lesiune tuberculoasă. T. tinĕr e foarte mic, abia visibil cu ochiul libĕr, şi e opalin sau galben (granulaţiune grisă Laenneo). Din contopirea mai multor astfel de granulaţiuni resultă un T. mai mare, galben, de mărimea unui fir de păsat (T. miliar), până la acea a unui ou de găină, care constitue conglomerate tuberculoase mari, cu deosebire în plămâni. T. poate să treacă prin o transformare fibroasă şi cretacee, ceea ce e un semn de vindecare, sau să se ulcereze şi să se moaie, formând un puroiu gros, verdiu şi făcênd escavaţiuni în ţesut (caverne pulmonare). Din punct de vedere micrografic pentru T. e caracteristic bacilul lui Koch şi celula uriaşă. Se mai întrebuinţează numirea de T. şi pentru alte producţiuni patologice mici şi rotunde, de natură leproasă, sifilitică. *T. anatomic* e un negel, ce se formează pe dosul mânei la cei ce fac autopsii multe. [Imerwol.]

Tubercul în botanică, organ specialisat în vederea punerei în reservă a unor substanţe în interiorul sĕu. Forma T. e ovisferică, ori ovală, cilindro-conică, ş. a. Ca origine T. derivă din tulpină, *T. caulinari*, ori din rădăcină, *T. radicali*. Parenchimul lor e foarte desvoltat, şi plin cu feculă (v. ac.), inulină (v. ac.), zahăruri, împreună cu apă şi alte substanţe în cantităţi variabile. Exemple de T. sûnt multe: la *Cyclamen*, unde întreagă tulpina e tuberisată; la Şofran, Săcerele, unde T. provin din întreg rhizomul; la Cartofi, Napi, *Stachys tuberosa*, unde provin din ramuri subterane; la Morcov, Sfeclă, Gulie, unde provin din o parte a tulpinei şi din rădăcina principală; la Orchidee, derivaţi din rădăcini secundare; la *Dahlia*, derivaţi din rădăcinile laterale adventive, ş. a. T. perpetuiază şi multiplică planta pe cale vegetativă, căci dintr'un T. pot ieşi una sau mai multe plante noue. Ei sûnt comparabili în unele privinţe cu seminţele. [S. Şt. R.]

Tuberculina, o toxină (principiu otrăvitor) extrasă din culturi de bacilii tuberculosei omului, a fost încercată de *R. Koch* din Berlin pentru constatarea şi chiar pentru vindecarea tuberculosei. In 1890, când R. Koch a comunicat congresului de medicină internă la Berlin resultatul experimentelor cu T. făcute la animale, s'a credut că ea va constitui şi un remediu contra tuberculosei omului; această speranţă nu s'a adeverit, şi nici purificarea T. nu i-a conferit până astădi calitatea unui remediu contra tuberculosei omului. T. este însă un preparat de mare valoare pentru poliţia veterinară, pentru recunoascerea tuberculosei, foarte respândită între vitele bovine din toate ţerile. Injectându-se subcutan o cantitate mică de T. unei vite, apare la ea febre, dacă este afectată chiar de lesiuni tuberculoase foarte mici, începătoare, de focare tuberculoase neînsemnate, de infiltrarea tuberculosă a unor glande mititele; iar dacă animalul este sănătos, obicinuit T. nu produce reacţiunea caracteristică. La om se întrebuinţează astădi T. în casuri dubioase de cheratita parenchimatosă (inflamaţia corneei ochiului), pentru a se face distincţiune între cheratita tuberculosă, la care injecţiunea subcutanată de T. produce febre, şi între cheratita sifilitică, la care nu apare nici o reacţiune. O metodă modificată a tuberculinisărei consistă în tratarea bolnavilor de tuberculosă cu injectarea de ser antituberculos, ser de sânge al animalelor în corpul cărora s'a întrodus treptat T. şi bacili de tuberculosă morţi; seroterapia antituberculosă a fost încercată, deocamdată fără succes, de mai mulţi bacteriologişti şi patologişti. E. von Behring voiesce să imunisese contra tuberculosei copii de ţîţă, hrănindu-i cu laptele vacilor imunisate în acest mod. [I. Felix.]

Tuberculosa pulmonală, boală a plămânilor, causată de bacilul lui Koch; e ereditară şi contagioasă. Ereditatea se manifestă sau prin transmisiunea directă a bacilului (rar), sau prin transmiterea unei debilităţi constituţionale, a unei resistenţe micşorate a organismului faţă de o contagiune ulterioară. Această debilitate se manifestă câte odată în aspectul exterior: corp slab, piept ângust, sistem pĕros desvoltat, pomete roşii, slăbiciune, obosire uşoară, bronchite repetate. Contagiunea se face cea mai adeseori prin pĕtrunderea în căile respiratorii a prafului, ce

conține germenul infecțios provenit din expectorațiunile tuberculoșilor, prin căile digestive în urma ingerării de lapte sau carne dela animale tuberculoase (negat de Koch), prin o jupulitură a pielei, prin pătrunderea în mucoasa faringienă, în aparență intactă, a unui praf bacilifer (de pe mucoasă bacilul trece prin căile limfatice cătră ganglioni și plămâni). In lipsa unei resistențe micșorată și moștenită a organismului, o stare de receptivitate pentru contagiune e creată prin miserie, insuficiență de hrană, boale debilitante ca diabetul, alcoolismul, etc. T. p. nu cruță nici o vîrstă, apare însă de preferință între 18 și 30 ani. Din punct de vedere anatomo-patologic T. e caracterisată prin apariția granulațiunilor tuberculoase (tubercule), la început foarte mici, cenușii și transparente, mai apoi galbene, opace și de mărimea unui fir de hemeiu (tubercul). Aceste granulațiuni sûnt produse de bacilul lui Koch și apar în plămâni sau isolate (T. nodulară) sau aglomerate (infiltrație T. sau pneumonie T. caseoasă). Din ramolirea productelor tuberculoase, prin astupări vasculare și mortificarea țesutului, resultă cavernele în plămâni. După modul de evoluție T. p. se presintă sub 3 forme:

I) T. sau ftisie pulmonală cronică, e forma cea mai frequentă și presintă trei periode:

Perioda 1 are ca simptome subiective: anemie, slăbire, inapetență, dispepsie, palpitație, dispneă după ușoară oboseală, tusă seacă, adesea sanguinolentă, hemoptisie, neuralgii intercostale, febră serală, sudori nocturne. La examenul pieptului se constată: respirația aspră și sacadată, expirația prelungită, cracmente uscate, submatitate și matitate, localisate la vîrful plămânilor. Această periodă presintă ca lesiune anatomică tubercule neramolite încă.

Perioda 2 corespunde anatomic ramolirei tuberculelor. Simptomele din 1 periodă sûnt mai accentuate: slăbiciunea, febra și dispnea sûnt mai mari, tulburările digestive mai pronunțate, tusa e mai deasă și mai îndelungată cu expectorație muco-purulentă. Simptome obiective: matitate mai pronunțată, vibrațiunile toracice mărite, bronchiofonie și cracmente.

Perioda 3 e caracterisată prin formare de caverne. Slăbirea și consumpțiunea sûnt foarte mari (ftisie), sputele sûnt rotunde, diarea și sudorile profuse, picioarele umflate. Examenul pieptului dă: matitate, suflu cavernos și amforic, garguilemente, pectoriliquie. Diagnosticul se pune din simptome și presența bacililor în spute, a căror căutare e de rigoare, fiindcă permit slăbirea diagnosticului mai curând și luarea de mĕsuri profilactice și terapeutice; căci în primul stadiu boala se poate vindeca prin transformarea fibroasă și cretaceă a tuberculelor; altfel terminațiunea e prin moarte în unul sau mai mulți ani prin slăbire, hemoptisie, apariția T.-ei în alt organ. Tratamentul constă în aeroterapie, repaus și supralimentație, cum se poate practica aproape numai în un sanatoriu (in Germania și lucrătorii se trimit în un sanatoriu); în lipsa sanatoriului aer de țeară, în o regiune lipsită de curente, unde bolnavul stă toată diua la aer și doarme cu ferestrile deschise. In timpul iernei stațiune meridională la Nizza, Madera, etc. Tratamentul medicamentos e pe planul al doilea și constă în untură de pesce, arsenic, creosot, guaiocol, etc. Medicațiune simptomatică: a tusei cu morfină, a hemoptisiei cu ergotină, etc. Persoanele cu ereditate tuberculoasă să trăiască de asemenea de preferință la țeară, să-și fricționeze corpul cu apă rece, pentru a deveni mai resistenți, să se hrănească substanțial, sà nu se obosească.

Profilaxia T.-ei, care are de scop împiedecarea contagiunei la persoanele, cu care bolnavul e în contact, e de rigoare și se face prin obligațiunea bolnavilor de a scuipa în o scuipătoare de buzunar când circulează, în una de masă când stă în pat. In scuipătoarea de masă se pune o soluție antiseptică (acid fenic 5%, creolină, etc.), cea de buzunar se opăresce, iar conținutul se varsă în latrină. Cei ce îngrijesc un tuberculos nu vor mânca în camera bolnavului și se vor ferí a sta în fața lui, cu deosebire când tușesce și vorbesce, pentru a împiedeca o contagiune, care apare târdiu și nu curând ca la alte maladii infecțioase. După deces obiectele de cari s'a servit bolnavul trebue desinfectate la etuvă sau prin muiare și spălare cu soluții antiseptice (acid fenic 5%, sublimat 1‰, etc.) și păreții stropiți cu o soluție antiseptică sau văruiți.

II) Ftisia acută sau subacută se deosebesce de forma precedentă prin o evoluție mult mai repede, moartea provine după câteva septĕmâni sau luni, astfel că cavernele, sau nici nu au timp să se formeze, sau se formează foarte repede. Din punct de vedere anatomic e caracterisată prin presența de infiltrate sau de focare mai mari caseoase, iar clinic evaluează ca o pneumonie sau bronchopneumonie, sau ca T. cronică cu un decurs rapid.

III) Tuberculosa miliară sau *granulia acută,* e o formă generalisată, în care granulațiunile T. sûnt foarte numeroase și copleșesc plămânii, pleura, endocardul, rărunchii, articulațiile, ganglionii limfatici, etc. Moartea e atât de repede (în câteva septĕmâni), încât nici nu e timp ca ulcerații pulmonare să se formeze, sau bolnavul să devină cahectic. E primitivă cu deosebire la tineri sau apare în decursul T.-ei cronice. Evoluează sub mai multe forme: ca o febră tifoidă, ca o meningită, ca o gripă, etc. (forma tifică, meningeală, gripală, sufocantă, etc.), din care causă și diagnosticul e foarte greu când e primitivă. [Imerwol.]

Tuberculosa pielii, v. Lupus.

T. pulmonară sau oftica se ivesce și la vitele bovine, dar și la oi, capre și dela ele se poate transmite și la om, cu laptele, carnea lor, etc. (v. Tuberculina.)

Tubicola, *(Sedentaria),* fam. de viermi Anneliđi, ord. Polychaeților, ce trăiesc în nășipurile de pe lângă țermul mărilor europene; corpul este învĕlit într'un tub gătit de dînșii, avênd numai extremitatea anterioară liberă. Lungimea corpului lor ajunge până la 22 cm. și se poate diviza după aspect în 3 regiuni. Ca genuri sûnt: *Arenicola* (A. piscatorum); *Arenia* (A. fragilis) și *Chaetopterus* (Ch. pergamentaceus).

Tubilustrium, la Romani o serbătoare de primăvară a đeului Mars, care se ținea în 23 Martie, când Salii (v. ac.) mergeau în procesiune prin Roma și cântau din tuburi.

Tübingen, oraș în Württemberg, lângă Neckar, 13,976 loc. (1895); castelul Hohentübingen (ob-

servatoriu astronomic), biserică gotică; universitate renumită (fundată 1477) cu bibliotecă de 300,000 vol.; seminar teologic, gimnasiu, şcoală reală. Fabrici de chimicalii şi instrumente.

Tubuai, *(Austral),* grupă de insule în Polinesia, dela Tahiti spre sud, 211 km²., cu 884 loc. (1892). Ins. principale T. sûnt ale Francezilor.

Tubulhana, musică milit. turcească.

Tubulus, o a doua deschiḑĕtură a retortelor, deasupra balonului.

Tucidide, v. Tukydide.

Tucuman, prov. în nord-vestul Argentiniei (America sud.), 23,124 km²., cu 215,742 loc. (1895). *Capitala T.,* 34,305 loc.

Tudela, *Beniamin,* rabin călĕtor în secl. XII. A călĕtorit în Europa sudică, Asia şi Africa. Călĕtoriile sale, descrise în limba ebraică, au fost publicate la Constantinopole, 1543, şi cuprind multe date interesante asupra Ovreilor din aceea epocă. (Cf. Archiva ist. II, 25.)

Tudor, dinastie engleză care a condus Anglia dela 1485—1603. Dreptul la tron i-a venit că Edmund T. conte de Richmond s'a căsătorit în 1455 cu Margareta de Beaufort, al cărei tată se trăgea din întemeietorul casei de Lancaster. Fiul Margaretei, Henric T., în urma luptei dela Bosworth (1485) se urcă pe tron ca Henric VII (1485—1509). După el fiul sĕu Henric VIII (1509—47), apoi fiii acestuia, Eduard VI (1547 până 1553), Maria T. (1553—58) şi Elisabeta (1558—1603).

Tudora, 1) *T.,* com. rur. în Rom., j. Botoşani situată pe malul Siretului, are 2795 loc. agricultori şi economi de vite. 2) *T., sat* în Rom., j. Botoşani cu 2352 loc.

Tudor Vladimirescu, com. rur. in Rom., j. Braila, cu o suprafaţă de 4415 hect. şi 1875 loc. Staţiune a căii fer. Tecuciu-Galaţi. (v. şi Vladimirescu.)

Tuducescu, 1) *T., Atanase,* scriitor şi teolog rom., n. 1851 în Câmpanii de jos (cott. Bihor); † 25 Apr. 1885 în Arad. A studiat dreptul în Orade, teologia în Arad. A funcţionat ca prof. de teologie în calitate de notar la delegaţia fondurilor comune a dieceselor Arad-Caransebeş, apoi ases. consistorial. A publicat: »Românul în poesie«; mai multe poesii în Familie; a colaborat la »Albina«, »Gaz. Trans.«, »Biserica şi şcoala«.

2) *Tuducescu, Ioan,* învĕţător şi scriitor rom., director al băncii »Mureşianul«, n. 1841 în com. Câmpanii de jos (cott. Bihor). A studiat preparandia în Arad. 1857—67 învĕţător în Băiţamont., 1867—97 în Lipova. Scrieri: Abcedare, un Legendar, Exerciţii intuitive pentru învĕţători, Metodul de procedere la Abecedar, Limba română (gramatică), Economia, Socoata, Tabelele, mĕsurile şi banii, Istoria natur., Geografia, Istoria Ungariei, Istoria universală, Abecedar german-român, Istoria Românilor, Micul gratulant, Cântările Vitleemului, Invĕţătură despre banii noi, Istoria biblică.

Tuf, rocă; 1) *T. vulcanic* sau T. propriu ḑis se numesc materiile vulcanice uşoare proiectate, ca cenuşa, năsip cu bombe vulc., noroiu vulc. T. vulc. sûnt mai mult sau mai puţin cimentate, dar întotdeuna poroase. T. vulc. sûnt T. trahitic, porfiric, diabasic, andesitic. Acest din urmă se găsesce în Moldova de nord. In formaţiunea saliferă din Rom. şi Trans. se întâlnesce un T. dacitic de coloare albă sau verde. (Muntele Verde lângă Slănic în Prahova, etc.). 2) *Tuf,* se mai numesc şi deposite de isvoare, s. e. T. calcar frecuent în regiunile cu ape calcaroase, ca s. e. Borszék, Carlsbad. T. limonitic deposit de ape feruginoase, etc.

Tufa, numire a plantelor: Corylus Avellana L. (v. ac.) şi Quercus pubescens Willd. (v. ac.).

Tufan, *Tufă, Tufă albă, Tufă rîioasă,* numiri populare ale plantei Quercus pubescens Willd. (v. ac.).

Tufănica se numesce în Muntenia planta cultivată Chrysanthemum indicum L. (v. ac.).

Tufesci, v. Ciacâru.

Tu-fu, celebru poet chinez, n. 712 în Tuling, magistrat şi censor, apoi expatriat. † 770.

Ţugomir Basarab, v. Thocomer şi Radu I.

Tugra, signatura Sultanului pe acte, monete, etc.

Tuhutum, unul dintre cei 7 duci ai Maghiarilor, veniţi cu Arpad. Despre T. şi fiul sĕu Horca susţine Anonimul, că ar fi cucerit Transilvania după învingerea şi omorîrea lui Gelu (v. ac.) şi după supunerea poporului (v. Aşchileul m.). Istor. magh. I. Karácsonyi a arĕtat în timpul mai nou, că Maghiarii nu ocupaseră Transilvania la descălecarea lor, ci abia după anul 1000, şi chiar şi atunci nu deodată.

Ţuica, rachiu de prune obţinut la o singură destilare. Ţ. este totdeuna ceva mai moale decât rachiul de prune ordinar, care este destilat de două ori.

Tuileries, celebru palat istoric al regilor Franciei, situat în Paris pe malul drept al Senei. Regat absolut, revoluţie franceză, imperiu, restauraţiune, regim. constituţional şi-au avut reşedinţa aici, până la 1871, când vechiul palat fù incendiat de comună. Iată, pe scurt, istoricul Tuileriilor: Işi trage numele dela o fabrică de cărămiḑi din secl. XVI. Caterina de Medicis construí aici o casă de plăcere prin architectul Delorme, şi încungiură grădina cu un zid. Enric IV completă clădirea legând prin o galerie T. cu Louvre. Ludovic XIII continuă construcţia faţadei principale. Palatul presenta astfel un total puţin armonios. Sub Ludovic XIV pavilionul central fù refăcut, dându-i-se o formă pătrată şi acoperit cu un dom. Regele venia rar la T., căci reşedinţa lui de predilecţie era Versailles. După moartea lui, T. devine pentru prima dată reşedinţa regelui Ludovic XV pe timpul minorităţii, când însă devení maior nu voia să renunţe la fastele palatului din Versailles. Sub regenţă, arḑĕnd opera, aceasta fù transferată la T. In urma comedia franceză fù instalată aici. In 1778 cu ocasia representării piesei »Irène«, Voltaire fù încoronat. In 1789 Ludovic părăsesce Versailles pentru totdeuna, şi vine la T. După »18 brumar«, primul consul intră în T. redându-i vechia strălucire. Sub imperiu, sub restauraţie, sub Ludovic Filip şi sub al doilea imperiu, T. fù reşedinţă permanentă. [A. Şuluţiu.]

Tuka, (lat. *Rhamphastus* Toco), pasere din ord. Coracornithelor cu pene negre ca corbul afara de gât, care e alb. Trăiesce singuratic prin pădurile Brasiliei (America de sud). O altă specie mai este *T. Ariel* (Rh. Ariel).

Tukydide, cel mai mare istoric din anticitate, n. pe la 470 a. Chr. în Halimus lângă Athena; după tatăl sĕu urmaş al unui rege al Traciei,

după mamă-sa strănepot al lui Miltiade, prin căsătorie moștenitorul unor bogate mine de metal prețios în Tracia. Luă parte la resboiul peloponesiac în fruntea unui escadron, pe propria cheltuială. Sosind însă prea târḑiu, fù osândit la un exil de 20 ani, în care timp trăí parte la bunurile sale dela Skapte în Hyle în Tracia, parte în Pelopones. Acestei împrejurări este de a se mulțămí opera sa »Despre resboiul peloponesiac«. Inainte de a-și termina lucrarea fù ucis de un asasin în Tracia 402. Istoria sa fù continuată, după materialul adunat, de Xenofonte. T. e considerat ca primul istoric-filosof, și măiestru în politică și elocuență.

Tula, guvernam. în Rusia mare, 30,960 km²., cu 1.432,743 loc. (1897); sol foarte roditor. *Capitala T.*, lângă Upa, 111,048 loc.; însemnată fabricație de arme, mărfuri de oțel și metal; episcopie.

Tulca, comună mare în Ung., cott. Bihor, se amintesce la 1332. Are 473 case, cu 2737 loc. gr.-or. români; teritoriul 10,012 jug. cat., produce tot soiul de cereale.

Tulcea, 1) *T., județ* în Rom., cu un teritoriu de 8453 km²., în privința administrativă e împărțit în 4 plăși, cu 123,192 loc. Instrucția numeră 1 gimnasiu și mai multe școăle urbane și rur. mixte. Are 68 parochii ort. rurale și 9 urbane. Pămêntul e bogat în fier și calcar, exploatate de stat, și în ape minerale. Industria și comerciul sûnt la început, spre avêntul lor servesc 5 porturi, dintre cari 2 sûnt mai înfloritoare, cel dela Sulina și T. Pe lângă Dunăre comerciul mai are și căi ferate. J. T. e foarte bogat în monumente istorice.

2) *Tulcea, com. urb.*, j. T., cu 18,800 loc., oraș industrial, cu port însemnat, de unde se exportează brânzături, lână, cereale și pesce. E situat T. pe malul drept al brațului principal al Dunărei la egală distanță (7 km. în linie dreaptă) de cetalul Chiliei și de bifurcația Sf. George, și la 26° 28′ longit. est. Paris. Orașul se află construit în amfiteatru pe ultimele înălțimi ale Dealului Mare cari se termină în Dunăre prin Dealul Caramidei la estul și Dealul Tulcei la vestul sĕu. Acest din urmă înaintează ca un promontoriu între mlaștinele Dunărei și este scormonit prin numeroase urme de fortificațiuni. Aci se vĕd: vechia cetățue a Tulcei, urme de redute cari înaintează până de-asupra bălților. De altfel urmele de fortificațiuni se mai vĕd împrejurul Tulcei ca: șanțul dela nordul șoselei Isaccei lung de 2 km., și reduta dela nordul ei și uvrajul octogenal dela vestul șoselei Babadagului la cota 109 m. care domină orașul și are vedere asupra fluviului. T. se află pe principala linie de pĕtrundere din Ismailul Basarabiei în Dobrogea ocupând o posițiune tactică tare, care comandă cu circulațiunea pe Dunăre și drumul spre Ismail. Sûnt numeroase trecerile preste Dunăre la T.; în cele din urmă trecură aci Dunărea Rușii în 1828, 1854 și 1877.

Tulgheș, trecĕtoare între Moldova și Trans., deschisă de valea Bistricioarei. De lângă fruntărie drumul duce pe la satul T. și prin valea Putnei spre sud-vest, la Miclăuș; dela T. șoseaua duce spre vest la Toplița rom. prin Borsec, de unde altă șosea duce la Ditro-Gherghio; toate trei șoselele trecênd coama munților Ghiurghiului. In Moldova, drumul trecĕtoarei T.-lui duce sau direct, preste Petru-Vodă la Neamț sau ocolesce la sud-est și conduce la Piatra scoborând valea Bistriței. La fruntărie există urme de fortificațiuni pentru închiderea trecătoarei. Cetatea Neamțului pare a fi fost destinată în origine a supraveghia debușeul drumului T.-ului în Moldova. Trecĕtorile T.-lui, Ghimeșului, Uzului și Oituzului fac legătură directă între Moldova și Transilvania.

Tulichin, *Tulichină, Tulpin*, numiri populare ale plantei Daphne Mezereum L. (v. ac.).

Tulipa L., (botan.) gen de plante tunicat-bulboase din fam. Liliaceelor, trib. Tulipeae. Cuprinde vr'o 50 specii temperate din emisfera estică, multe cultivate timp îndelungat și în numeroase varietăți, așa *T. Oculus-solis* St. Amm., *T. praecox* Ten., și cunoscute (ca și speciile noastre indigene ca *T. silvestris* L., *T. Bieborsteiniana* R. A. Sch. tot) sub numirea de »tulipan« sau »lalea«. [A. Pr.]

Tulipan, *Tulipani*, numire populară a mai multor specii de Tulipa L. (v. ac.).

Tulipani de grădină = Tulipa Oculus-solis St. Amm. și Tulipa praecox Tenore. (v. ac.).

Tulipin, v. Tulichin.

Tüll, stofă foarte ușoară și subțire, v. Gaze; *T. englezesc,* v. Bobbinet.

Tullus Hostilius, după istoria legendară al treilea rege al Romei (672—640), nepot al lui Hostius Hostilius, distins în lupta contra Sabinilor. Distruse Alba Longa și așeză pe locuitori pe muntele Caelius. Fiindcă neglija serviciul ḑeilor a fost trăsnit de Iupiter și a ars cu casă cu tot.

Tulnic, instrument musical folosit de Românii din Munții Apuseni în Transilvania.

Tulpina, (botan.) partea plantei care supoartă frunzele și organele derivate din frunze. Se întâlnesce dela Muscinee înainte, iar completă e la plantele vasculare. Thalophytele nu au T., numai unele au o parte a corpului lor analoagă T.-ei. Originea T.-ei e parte din regiunea hypocotilee (v. ac.) a embrionului, parte din gemulă (v. ac.). Cresce printr'un meristem terminal ce se află în mugurele terminal, adăpostit sau nu de frunze. E subdivizată în segmente numite *noduri* și *între-noduri,* nod fiind planul determinat de inserția frunzei, între-nod, distanța între două noduri succesive. Poate remâné simplă (v. culm, stip) sau se ramifică (v. ramificarea). Afară de inserția ce o dă frunzelor, florilor, fructelor, ramurilor, T. mai are ca rol: să transpoarte lichidul absorbit de rădăcini în frunze, și substanțele sintetisate în parenchimul clorofilian să le ducă la organe în stare de crescere; să respire, transpire și să acumuleze materii de reservă. (v. și art.: Acaulă, Arbore, Arbust, Caulis, Caulom, Cladode, Bulbi, Bulbili, Liane, Mugure, Monocarpice, Perene, Rhizom, Stolon, Tubercul, Volubil, ș. a.). [S. Șt. R.]

Tult, veche monetă turc., în valoare de 15 parale. Figur. preț pipĕrat. In Banat se ḑicea T. și la 1/2 florin de bancă (à 40 cruceri).

Tulucesci, com. rur. în Rom., j. Covurluiu, formată din 7 cät. cu 2976 loc. Pe teritorul comunei se întinde Valul lui Traian și fortificațiunile Galați-Nămoloasa-Focșani.

Tulumba, *pompă,* mașină cu ajutorul căreia se poate împinge un lichid în o direcție oarecare. Sûnt trei feliuri de pompe: aspiratoare, respin-

gétoare și aspiratoare-respingĕtoare. *Pompa aspiratoare* se compune din un tub, la capĕtul superior închis, în care se poate mișca un piston provĕḑut cu unul sau douĕ canaluri transversale; aceste canale sûnt astupate cu supape ce se deschid din jos în sus. La basa tubului se află un al doilea tub de un calibru mai mic, provĕḑut la capĕtul superior cu o supapă. Acest tub se pune în lichid. Ridicând pistonul în sus, se va nasce un spațiu gol, în care se aspiră din lichid; împingênd pistonul în jos, supapa tubului al doilea se închide, iar cele ale pistonului se deschid și lichidul remâne deasupra. Când pistonul se ridică din nou, lichidul de deasupra se va scurge prin un al treilea tub așeḑat în partea superioară a pĕretelui tubului principal. *Pompa respingĕtoare* se compune din un tub închis, în care se află un piston; în fundul tubului se află o deschiḑĕtură provĕḑută cu o supapă. In pĕretele lateral al tubului, aproape de fund, este așeḑată o țeve închisă cătră tub cu o subapă. Când pistonul se ridică, supapa din fund se deschide și lichidul întră în tub; când pistonul se împinge în jos, supapa din fund se închide, iar cea laterală se deschide, făcênd loc lichidului, ca se între în țeve. *Pompa aspiratoare-respingĕtoare* este o combinație a celor douĕ amintite. (Cf. P. Poni, Elemente de fisică, Iași 1895.)

Tumba, *(lat.)* groapă în pământ, mormênt.

Tumbelichi, specie de timpane arabe sau turcesci, cu căldări de lemn sau de aramă, de diferite dimensiuni. Acest gen de dărăbani au fost întrebuințate și în Rom. în așa numitele *mehterhanea* și *tubulhanea* a domnilor de prin secolii trecuți. [T. C.]

Tumore, *tumora,* (med.) este o producțiune ipertrofică, ce nu stă nici sub dependința sifilisului, nici a tuberculosei, nici a vr'unui agent virulent cunoscut; nu depinde de un proces franc inflamator și nu e consecința diferitelor degenerescențe; în fine e în afară de obstacolele, ce se pot ivi în secrețiunea naturală a unor organe. T. dar e un produs cu totul particular, ce resultă dintr'o predisposiție individuală, congenitală sau ereditară. Uneori poate proveni chiar dintr'o iritație cronică locală, cu timpul poate sau nu imprima organismului un anume mod de a fi, după cum va avea loc o infecțiune specifică, lentă și progresivă. (După Dr. I. Kiriac, Patologia chirurgicală, 1893.) După substanța, din care tumorile se compun în prevalență, ele se împart în T.-i cu tip epitelial: adenom, epiteliom și carcinom; T.-i cu tip vasculo-conjunctiv: sarcom, mixom, fibrom, lipom, eutoteliom, chondrom, osteom și limfadenom; T.-i cu tip muscular: miom; T.-i cu tip nervos: gliom și neurom; T.-i complexe: cyste dermoide, T.-i cystice și T.-i solide. T.-ile, cari nu alterează funcțiunea organismului, se ḑic benigne; cele, cari distrug vr'un organ special sau alterează funcțiuni speciale, se ḑic maligne. Tratament: numai pe cale chirurgică. (Cf. și articolele speciale.)

Tumult, adunări sau cete tulburătoare. T. nu sûnt permise. In acest cas autoritatea civilă le face trei somațiuni, după cari, dacă nu se risipesc, pot fi gonite cu forța, cu ajutorul armelor (art. 90 cod. pen. rom.).

Tumulus, *(lat.)* ridicătură de pământ; movilă deasupra mormêntului.

Tun, arma artileriei (v. ac.). T. cele mai vechi se fabricau din fier bătut, în secl. XIV din bronz, în secl. XV din fier turnat; cel dintâiu T. din oțel a fost fabricat 1846 de Krupp (v. ac.). In timpul cel mai nou T. au fost adjustate pentru tragere repede. Cele mai mari T. au calibru de 40—45 cm. și cântăresc 120—140 tone. La 1848 Românii din munții apuseni se luptau cu tunuri de lemn. (v. și art. Mortiera.)

Tunari, unul dintre cele 18 forturi ale cetății Bucuresci, situat între fortul Otopeni și Stefănesci și între bateriile 3—4 și 4—5. Are în dosul sĕu pădurea Tunarilor.

Tunari, comună rurală în Rom., j. Dolj, cu 1087 loc. și podgorii.

Tundere, v. Tonsura.

Țundra, ghebă, haină țărănească.

Tundra, nume dat ținuturilor întinse, lipsite de arbori, din jurul oceanului polar nordic, cari sûnt acoperite cu mușchiu sau cu licheni.

Tungusi, popor mongolic în Siberia estică, vênători, parte mare păgâni.

Tunica, haină purtată de vechii Romani; vestmênt pentru uniformele de soldați; membrană, înveliș. *T. Dalmatica,* v. Dalmatica.

Tunicate sau *Tunicieri,* animale a căror coardă dorsală persistentă sau temporară nu este situată decât în regiunea codală. Datoresc numirea lor unui înveliș special *(tunică),* compus din celulosă și secretat de epidermă. Se subîmpart în 3 clase: *Apendicularii* provĕḑute cu un apendice codal persistent. (Oikopleura, Fritillaria); *Ascidieni* (Ascidii, v. ac.) cu corpul saciform, provĕḑut cu douĕ orificii în general apropiate unul de altul (Phallusia, Cionia, Cynthia, Botryllus, Didemnum) și *Salpreni* cu corpul cilindric sau în formă de butoiu, cu douĕ orificii terminale și opuse (Salpa, Doliolum).

Tunis, *(Tunesia),* stat în nordul Africei, sub protectorat francez, 99,600 km.², cu 1.896,000 loc. (Arabi și Mauri, 60,000 Ovrei, 50,000 Italieni și 27,000 Francezi). Se exportează cereale și oleu de lemn. Dela 1575 sub suzeranitatea Turcilor, conform tractatului din 12 Maiu 1881 s'a pus sub protectorat francez; e guvernat de un beiu cu drept ereditar, actual Sidi Ali (dela 1882). Venituri (1898): 24.061,100 franci. Armata consistă numai din garda de onoare a beiului, încolo garnisoane franceze de 10,144 oameni (1896). Căi ferate 1422 km. la 1895, telegraf 3436 km. *Capitala T.,* lângă golful T., 170,000 loc.; forturi; fabrici de mătasă, piei și arme; comerciu viu; portul Goletta.

Tunnel, *(engl.)* cale de comunicație subterană, care trece sub un deal sau rîu. T. se construiau și în vechime, însă mai ales numai pentru scopuri de canalisare; ca căi de comunicație sûnt introduse din secl. XVII. La construire se întrebuințează mașini de sfredelit piatra, mânate cu aer comprimat sau electricitate, precum și materii explosive. T. mai mari:

Simplon	19·73	km.	lung,	(în proiect)		
Gotthard	14·99	„	„	construit	în	1872—82
Mt. Cenis	12·23	„	„	„	„	1858—71
Arlberg	10·25	„	„	„	„	1880—84

Sub apă:

Severn	7·25	km.	lung,	construit	în	1873—88
Mersey	3·20	„	„	„	„	1880—85
Hudson	8·62	„	„	„	„	1879— ?

Boala de T., v. Anchylostomum.

Tunusli, *frații,* au publicat la Viena, 1806 cu cheltuiala lor, o traducere grecească a unei opere istorice a lui Mihail Cantacuzino sub titlul de Istoria Valahiei. Necunoscêndu-se originalul, traducerea grecească a fost, la rândul ei, tradusă în românesce de G. Sion și publicată sub titlul de Istoria publică și geografică a Țerii-Românesci, Bucur. 1863. (Cf. Iorga, Istoria literaturii rom. în secl. XVIII.)

Tupi, *(Guarani),* popor indian în America de sud (Paraguay, Bolivia, Brasilia), odinioară puternic, acum foarte decădut și scădut; limba lui se mai vorbesce în vestul Brasiliei și estul Boliviei.

Tur, la Slavi un deu identic cu Mars la Romani.

Tura, afluent pe stânga lui Tobol, isvoresce pe coastele estice ale Uralului, în guvernam. rus. Perm, 728 km. lung.

Tura, sin. cu Tugra (v. ac.).

Turacos, *(Corythaeolus),* pasere din ord. Coracornithelor, fam. Musophagidaelor; cu unica specie *T.* sau *C. cristatus,* lung de 65—75 cm. Trăiesce în Africa centr. dela golful Guinea până la munții Kilimandjaro.

Turan, numire colectivă pentru Turkestanul rusesc dimpreună cu chanatele Chiva și Bochara.

Turanice sau *tatarice, limbi și popoare,* sub acest nume, înlocuit adi cu cel de *ural-altaice,* se înțeleg următoarele 5 grupe, înrudite mai mult prin desvoltarea morfologică decât prin origine: 1) finică, 2) samoedică, 3) turcească, 4) mongolă, 5) tungusică. Primele două cuprind limbile uralice, celealalte trei cele altaice. (Cf. Winkler, »Ural-altaische Völker und Sprachen«, Berlin 1884; și »Das Ural-altaische und seine Gruppen«, Berlin 1885. v. și Ural-altaice.)

Turba, teren de origine vegetală format însă cu deosebire din mușchii speciilor Sphagnum și Hypnum, și trecut într'o stare de carbonisațiune. T. se formează cu deosebire în mlăștini și alte ape stătătoare cari nu au scurgere suficientă. La *T. fibroasă* deosebim de ordinar 3 straturi: unul constătător din mușchiul încă verde, apoi un al doilea cenușiu, din plantele trecute deja în depericiune, în care încă se mai pot cunoasce și distinge plantele cari au întrat în composiția ei, și stratul al treilea cu T. înegrită și carbonisată cu totul. T. din stratul întâiu și al doilea se taie și scoate cu mașinele de sub apă, se uscă și întrebuințează ca așternut în grajd, ca mijloc de desinfecțiune și pentru împachetat, fiind ușoară și moale, iar cea din stratul al treilea, neagră carbonisată, se taie, se uscă în forme cubice și servesce drept combustibil, care are mai mare forță calorică decât lemnele, dar mai mică decât lignitul și huila. In agricultură T. puțin se poate întrebuința după secarea apei, sau vara pe secetă i-se dă foc și apoi în cenușa ei se seamĕnă 3—4 ani plante agricole, și apoi se lasă să crească T. în 20—30 ani la loc. Insă fumul și miasmele ce se degajează din mlaștine și turbarii sûnt vătĕmătoare sănătății. De aceea este mai nimerit a le seca și acoperí apoi cu un strat de năsip ori pămênt sănătos pe deasupra, în care se poate apoi face cu bun succes plugărie ori fênațe naturale de veci. Pămênturile aceste secate și ameliorate devin cu timpul terenuri de o mare fertilitate și valoare. (v. și Turbăria.)

Turban, *cealma,* broboadă din tulpan alb, cu care Turcii și alte popoare orientale își înfășură capul.

Turbarea, v. Rabia.

Turbăria, *sphagnet,* »*tinov*«, locul unde se formează combustibilul vegetal turbă (v. ac.). Apa din T. e încărcată cu acidi humici și e lipsită de bacterii, din care causă, frunze, trunchiuri, animale, remășițe de industria omului, cari din întêmplare au ajuns într'o T., se păstrează fără a putredí. Intr'o T. grosimea turbei poate ajunge 3—10 m., dar după un timp îndelungat.

Turbați, sat în Rom., j. Ilfov, în T. a fost până la 1812 o mănăstire de călugărițe, adi un schit.

Turbedar, v. Hoge.

Turbelariați, ordin de viermi plathelminți ciliați, cu tubul digestiv lipsit de anus; se deosebesce în: *Dendroceli* cu cavitatea digestivă ramificată (Leptoplana, Geoplana, Planaria, Gunda, etc.); *Rabdoceli* cu cavitatea digestivă dreaptă (Microstomum, Prostomum, Mesostomum, Opisthomum, etc.) și *Aceli* fără tub digestiv (Convolata, Proporus).

Turbina sau *Roată idraulică,* roată pusă în mișcare prin puterea mechanică a apei. T. proprie constă din două roate așezate una într'alta concentric. Roata din láuntru e imobilă, cea din afară mobilă. Apa întră mai întâi în roata din lăuntru, deací în roata din afară, și după ce și-a dat energia mechanică, iese afară. Prin T. se valorează 75% din puterea mechanică a apei.

Turbulent, agitat, furios, violent.

Turburare ori *atac,* ori ce resistență cu violență, prin fapt, în contra vr'unui funcționar administrativ sau judecătoresc, care ar fi în lucrarea executării legilor, ordinelor sau ordonanțelor autorității publice, a ordinelor, a mandatelor sau hotărîrilor judecătoresci. (v. și Rebeliune.)

Turburea, com. rur. în Rom., j. Gorj, compusă din 2 căt., cu 1302 loc., agricultori.

Turca, *(Turculeț),* nume de pasere ce se păstrează în unele legende despre Noe la Românii din Transilvania și care pasere adi nu mai există.

Ţurca, mască cu cap de cerb, decorată cu panglici, mărgele și clopoței, cu care umblă copiii la Crăciun.

Ţurca, căciulă mare și lățoasă purtată de țerani; jucărie în formă de bețișor ascuțit pe ambele vîrfuri cu care se joacă copiii repedindu-l de pe pămênt în aer.

Ţurcan, *Ioan, Dr.,* preot și om politic rom., n. 19 Apr. 1818 în Crișceatec (Bucov.), a studiat în Cernăuț teologia și un an la univ. din Viena; se preoți în 1843. Dela 1866 consilier consist., în care calitate fù pensionat în 1897. Dela 1874—80 predicator rus. la biserica cated. din Cernăuț. 1879 fù distins cu titlul de doctor theologiae honoris causa, 1880 cu dreptul de a purta cruce și în 1887 cu acela de a purta mitră. Din 1878 încoace deputat în dieta Bucovinei și dela 1899—1900 în camera deputaților a consiliului imp. din Viena. [Dr. I. G. Sbiera.]

Turcenii de jos, com. rur. în Rom., j. Gorj, se compune din 2 căt., cu 1126 loc.

Turci, popor de rasă mongolică, care, în înțeles larg, cuprinde afară de T. osmanici încă și Iacuții, Tătarii sibirici, Chirghizii, Uzbechii, Turkmenii, Nogaii, Caracalpachi și Dunganii. T. propriu diși, din causa amestecării lor cu Ariani și Semiți, au conservat puțin însușirile caracte-

ristice ale Mongolilor. Mai neinfluințată a remas limba lor. (Cf. scrierile lui Vámbéry despre T., 1885).

Limba turcă este un ram al familiei limbilor altaice, înrudită cu limba fineză și maghiară. Se deosebesc 2 ramuri principale, cel estic (niguric și giactaic, etc.) și cel vestic (în deosebi Turca Osmanilor). Scrierea lor e cea arabică, în maniera Persanilor. Gramatici de Redhouse, lexicon de Zenker.

Literatura turcă e foarte bogată, însă lipsită de originalitate; e mai mult o imitație a scrierilor arabice și persane. Per. de înflorire sub Suleiman I (secl. XV). Lirica e extrem de senzuală și preste mésură panegirică. Se cunosc preste 2200 poeți. Cel mai vechiu Așic († 1332); cei mai celebri: Achmadî († 1412), Sati († 1546), Lamii († 1531), care a fost cel mai productiv, Iasli († 1563); Baki († 1600), cel mai mare poet liric, Nefi († 1635) satiric, etc. Opere principale: »Humaiunnâme« colecțiune de fabule, de Ali abd el Wassi († 1543); »Tutinâme«, romanul »Suleimannâme« de Firdusi (70 vol.). Istoriografia din secl. XV. încoace e mult cultivată, dar puțin serioasă. Istoric de frunte: Saad-eddin († 1599).

Turcia, *(imperiul osman)*, întreg teritoriul ce stă sub stăpânirea sultanului din Constantinopole, cuprinḑênd părți din Europa, Asia și Africa. Odinioară avea întindere de $6^2/_5$ milioane km²., cu 52 milioane loc.; acum însă e de 4.049,007 km²., cu 39.652,217 loc. (inclusive Bosnia, Herțegovina și Cipru), din care însă numai 2.880,658 km²., cu 24,241,5000 loc. sûnt posesiuni imediate, restul sûnt state tributare sau stând sub administrație străină. Posesiuni extraeuropene sûnt în Asia: Asia mică, Armenia, Siria și Mesopotamia, Arabia; în Africa: Tripolis și Barka, Egipet (v. aceste art.).

TURCIA EUROPEANĂ

cuprinde partea mijlocie a peninsulei balcanice dimpreună cu numeroase insule; teritoriul nemijlocit turcesc e de 162,550 km²., cu 5·8 milioane loc.; afară de acesta se mai țin de T., cel puțin după nume: *Creta*, 8618 km²., cu 294,192 loc., principatul *Bulgaria* (cu Rumelia orientală) 96,660 km²., cu 3.310,713 loc., sangeacul *Novibazar* (ocupat de Austriaci), 7350 km²., cu 153,000 loc. și insula egipt. *Thasos* 393 km²., cu 12,140 loc. Intreg teritoriul T.-ei europene ar fi deci 275,571 km²., cu 9.582,345 loc.

RELIEFUL.

T. are numeroase platouri încadrate de munți; la vest e Șar-Dag (cu Liubotru 3050 m.), la sud mai multe șiruri de munți mergênd în direcție dela nord-vest spre sud-est (Peristeri 2359 m., Procletea 2296 m.); munții Rodope (până la 2930 m. înalți) și paralel cu ei Perim-Dag (2681 m.); Balcanul (până 2376 m.) cu 30 pasuri, dintre cari cele mai importante, s. e. pasul Șipca, se află pe teritoriu bulgar; la nordul Rumeliei orientale se întind șiruri paralele mai scunde ale Balcanului, cari merg spre sud-vest până la munții Rodope, formândací Poarta lui Traian între Ichtiman și Filipopole. *Râuri* mari nu s'au putut forma, mai însemnate sûnt: Marița cu Tungea, Struma, Vardar, cari se varsă în Marea Egeică, Drina în Adriatica, Kalamas în Ionica. *Lacuri:* cel dela Scutari, Ochrida și Ianina. *Clima* e sănătoasă, la est ceva mai aspră din causa vênturilor nord-estice, mai favorabilă e pe la Constantinopole și pe insule, cari au mulți vulcani și sûnt cercetate de dese cutremure.

POPULAȚIUNEA

se compune din Turci (elementul dominant), Bulgari, Greci, Arămâni, Albanezi, Cerchezi. După confesiune sûnt mohamedani (Turcii, numeroși Albanezi și o parte din Bulgari), restul creștini gr.-or. stând sub patriarchul din Constantinopole; mai sûnt și puțini romano- și armeano-catolici și mosaici (Ovrei). Densitatea populațiunii e în termin mediu de 34 pe 1 km². *Cultura* stă pe un grad inferior; instrucției servesc vr'o 470 școale medii (rușdich), 20 școale super., școală de administrație, de drept, de silvicultură, de montanistică, școală de resboiu și de marină, 2 școale de medicină, institut de cadeți; mai sûnt școale armene și grecesci, câteva școale arămânesci, școale europene în orașele cu port.

OCUPAȚIUNEA.

Agricultura e puțin desvoltată; abia 40% ale solului e agru, 17% fênațe și pășuni, 14% pădure, restul neproductiv; mai roditoare e valea Mariței. Producte principale: grâu, secară, orz, păpușoiu, ovĕs, păstăioase, ceapă, crastaveți, piper span., lubenițe, pepeni, tutun, sesam, fructe sudice, vin, poame (prune), materii colorante, mac (opiu); cultura viermilor de mătasă foarte însemnată. Vite și cai; multe oi, porci, albine se cultivă pe scară întinsă; însemnat pescuit. *Mineritul* e neglijat; se scoate aramă, fier (Prizreadi), argint, plumb (Gallipoli), cărbuni (vil. Salonic), chrom, sare; se exportează numai plumb și aramă. *Industria* e neînsemnată și restrînsă aproape numai la Constantinopole; industria de mătasă, lână și bumbac a decăḑut, de asemenea fabricarea de arme și pielării; s'a desvoltat fabricația de încălțăminte (ghete). *Comerciul* e aproape exclusiv în mânile creștinilor (Greci, Arămâni și Armeni) și numai în orașele maritime e în avênt. Se exportează struguri, mătasă, cereale, mohair, bumbac, opiu, drogherii, cafea, gogoașe, etc.; se importează zahăr, cereale, pânză, pănuri, cafea, orez, piei, petroleu. Flotila comercială la 1898 numera 1436 vase de 294,445 tone. Porturi principale: Constantinopole, Smirna, Chios, Salonic, Trapezunt, Samsun, Iafa. Căi de comunicațiune defectuoase; căi ferate la 1898 în Europa 2011 km., în Asia mică 2167 km., în Siria 342 km. Rețeaua telegrafica destul de întinsă. *Monete:* piastru = 21 bani, la plăți mai mari o punga a 500 piastri; la 1871 s'au introdus mĕsurile metrice.

CONSTITUȚIA

dată la 23 Dec. 1877 era monarchică-constituțională cu un senat (membri numiți de sultan pe viață) și camera deputaților (aleși pe 4 ani prin vot secret), cari însă dela 1877 nu s'au mai întrunit. De fapt T. e monarchie absolută; capul statului e sultanul (dela 31 Aug. 1876 e Abd-ul Hamid II), care totodată e și căpetenia religioasă a mohamedanilor. Tronul se moștenesce de cel mai în vîrstă prinț al dinastiei Osmanilor. Curtea sultanului se numesce Inalta Poartă. Primul funcționar al statului e președintele consiliului de ministri sau marele vezir,

căruia sûnt subordonaţi ceialalţi ministri; apoi şeic-ul islam, şeful ulemalelor, o corporaţie judecătorească şi bisericească totodată, a cărei chiemare principală e explicarea legii. Judecătorii sûnt mohamedane (şerïe) şi mixte (nisâmiïe); tribunalul suprem e în Constantinopole. *Finanţele T.-ei* stau rĕu; continuu deficit. Datoria publică, redusă 1881 la jumĕtate prin învoială cu creditorii, inclusive datoria de resboiu cătră Rusia, face ca. 3730 milioane coroane. Pentru asigurarea ei sûnt zălogite impositele indirecte; monopolul tutunului a fost dat 1883 unei societăţi pe acţii. *Armata* în timp de pace e de 220,000 oameni; în timp de resboiu se poate urca până la 800,000 oameni. Flotila de resboiu numeră vr'o 7 cuirasate vechi; e vorba să se procure vase noui. Colorile ţerii sûnt: roşu şi verde închis. In privinţa *administrativă* T. proprie e împărţită în vilaiete: Constantinopole, Adrianopole, Salonic, Monastir, Ianina, Cosova şi Scutari, fiecare stând sub câte un guvernator (vali); vilaietele sûnt împărţite în provincii (liva) sub câte un mutessarif, şi în cercuri (kasa) sub caimacami. Capitala Constantinopole.

Istoria.

Turcii, un trib din Turchestan în numĕr cam de 50,000 sub conducerea lui Suleiman I năvăliră (1225) în Armenia, ca să scape de sabia Mongolilor. Fiul lui Suleiman, Ertogrul (1231—88) se făcù vasal lui Ala ed din, sultan selgiucid din Konia, şi se aşezà în nord-vestul Frigiei. Osman (1288—1326) cuprinse mai multe locuri dela Greci şi luà titlul de sultan la moartea lui Ala ed din. Dela el Turcii se chiamă Osmanlîi. Urhan (1326—59) fiul sĕu ocupă Brussa, unde construí un palat, a cărui poartă se numia »poartă înaltă«. Fiul sĕu Suleiman cuprinse Gallipole (1356), pe când fratele sĕu Ala ed din organisà statul şi creà ordinul Ienicerilor (trupă nouă) şi cavaleria Spahiilor, cărora li-se da venitul satelor supuse. Numĕrul Turcilor crescea prin atragerea la religia mohamedană a popoarelor creştine, armata lor era superioară.

Fiul lui Urhan, Murad I (1359—89) cucerí Tracia, îşi mută scaunul la Adrianopole (1365), Sêrbii şi Bulgarii fură învinşi şi făcuţi tributari. In lupta dela Cosova (1389) Murad fù omorît de un Sêrb. Fiul sĕu Bajezid I (1389—1402) făcù vasală Muntenia, deşí fusese învins de Mircea cel Mare la Rovine (1394), supuse cu totul Bulgaria, bătù cruciata creştină la Nicopole (1396). Cearta dintre fii sĕi Suleiman, Musa şi Mohamed I, oprí statul turcesc câtva timp, dar Mohamed supuse provinciile resculate. Fiul sĕu Murad II (1421—51) avù de luptat în Albania cu George Castriotul, la Dunăre cu Ioan Corvin. Victoriile dela Varna (1444) şi dela Cosova (1448) întăriră mai mult statul turcesc, care avù şi o capitală, după ce Mohamed II (1451—81) cuprinse Constantinopole (1453 Maiu 29). Fiul lui Mohamed II, Bajezid II (1481—1512) a făcut puţine cuceriri, dar Selim I (1512—20) cucerí Armenia, Siria, Palestina, Egiptul şi luà titlul de calif. Fiul sĕu Suleiman II (1520—66) desfiinţă Ungaria (1526), asedià Viena (1529) şi ridicà puterea turcească la culmea ei. Sellim II (1566—74) vĕdù începutul decăderii în lupta dela Lepante (1571). Murad III (1574—95) şi Mohamed III (1595—1603) sugrumau pe fraţii lor ca să nu le provoace turburări şi au suferit înfrângeri în Muntenia şi în Persia. Ahmed I (1603—17), Mustafa I (1617—18), Osman II, fiul lui Ahmed (1618—22) şi din nou Mustafa I (1622—23), Murad IV (1623—40) fratele lui Osman, erau puşi de capriciul Ienicerilor. Murad IV redete imperiului putere. Fratele sĕu Ibrahim (1640—48) fù sugrumat. El lăsà un copil de 7 ani Mohamed IV (1648—87) care fù servit de Kiuprili, cari susţinură puterea statului. După moartea vizirului Ahmed Kiuprili, succesorul lui numit Kara Mustafa începù asediul Vienei (1683) şi nenorocirile se grămădiră asupra Turciei. Mohamed fù detronat, dar nici Suleiman III (1687—91) nici Ahmed II (1691—95) nu putură aduce victoria sub steagurile turceşti. După marea pierdere dela Zalánkemen (1691) şi dela Zenta (1697) fiul lui Mohamed, Mustafa II (1695—1703) trebuí să încheie pacea dela Carlovitz (1699), prin care Ungaria şi Transilvania cădeau Austriei, Azoful Rusiei, Ucrania şi Podolia Poloniei, Peloponesul Veneţiei. Mustafa fù resturnat de Ieniceri şi înlocuit cu fratele sĕu Ahmed III (1703—30) sub care Turcii lăsară să scape pe Petru cel Mare în schimbul Azofului (1711), recuceriră Peloponesul dela Veneţieni, dar deteră Austriei prin pacea dela Passarovitz (1718) Sêrbia şi Oltenia. Ahmed fù resturnat la 1730. Sub Mahmud I (1730—54) Turcii purtară resboiu cu Ruşii şi Austriacii, dela cari reluară Sêrbia şi Oltenia (Belgrad 1739). Osman III (1754—57) avù de urmaş pe vĕrul sĕu Mustafa III (1754—74), care începù cu Ruşii resboiul pentru Polonia, în care flota turcească fù nimicită la Cesme (1770) şi principatele fură ocupate de Ruşi. Abdul Hamid I (1774—89) încheie pacea dela Kuciuc Cainargi (1774), prin care se dete Ruşilor dreptul de a interveni în favorul principatelor. Caterina II ocupà Crimea şi începù cu Turcii un nou resboiu aliată cu Austria. In urma mai multor înfrângeri, Austria încheie pacea dela Şiştov (1791) şi Rusia pacea dela Iaşi (1792) cu Selim III (1789—1807).

Incercări de reformă. Selim încercà să reformeze statul turcesc desfiinţând Ienicerii şi înlocuindu-i cu armată organisată ca în statele apusene. El n'avù însă pace în afară din pricina atacului lui Bonaparte în Egipt (1798) şi al resboiului cu Ruşii (1806—12) iar înlăuntru din pricina rescoalei Ienicerilor, cari îl resturnară şi-l omorîră. Mahmud II (1808—39) reluà opera lui Selim. Desfiinţà corpul Ienicerilor şi supuse pe paşii revoltaţi, dar cruzimea lui în resboiul cu Grecii aduse lupta dela Navarin (1827) şi resboiul cu Ruşii terminat la Adrianopole (1829), prin care se recunoscea Grecia şi se acorda privilegii Sêrbilor. De atacurile lui Mehemed Ali nu fù mântuit decât prin ajutorul puterilor apusene şi tractatul dela Hunkiar Skelessi (1833) punea Turcia sub protectoratul Rusiei, de care scăpà numai prin alianţa celor patru puteri. Abd-ul Medgid (1839—61) dete hatişeriful din Ghiulhane, prin care acorda drepturi civile şi supuşilor nemusulmani. In resboiul Crimeei armata de uscat se luptà cu eroism, dar flota fù distrusă la Sinope. Puterile protectoare obligară apoi pe Turci să introducă reforme, pe când neutralitatea principateler era o slăbire mare pentru ei. După moartea lui Abd-ul Medgid urmà Abd-ul Asis (1861—76)

slab, egoist şi cheltuitor. Finanţele erau într'o stare desperată şi după moartea lui Fuad şi Aali paşa, afacerile statului se încredinţau la oameni incapabili. Statul era dator 5 miliarde şi dobânda nu se mai putù plătí din 1875. Isbucní şi o revoluţie în Bosnia, la a cărei stingere armatele turcesci se dovediră incapabile. Sultanul fù depus şi ucis (1876) şi înlocuit cu Murad V. Bulgarii începură a se revolta susţinuţi de Ruşi, Sêrbii declarară resboiu Turciei după aceleaşi îndemnuri, dar fură învinşi de Turci. Murad V fù detronat şi înlocuit cu actualul Abd-ul Hamid II (31 August 1876). Sub el încercà Midat paşa să dea o constituţie Turciei, dar fù îndată depus. Ruşii declară resboiu (24 April 1877), trec Dunărea în Iunie, la Plevna însă încercară mari pierderi şi cerură ajutorul României. In anul 1878 înaintară până lângă Constantinopole, unde încheiară tractatul din San Stefano, care reducea Turcia cu totul. Anglia ameninţà însă cu resboiu dacă Rusia nu cedează, şi congresul din Berlin modificà simţitor tractatul dela San Stefano. Se creà Bulgaria între Dunăre şi Balcani, se mări Grecia... Dar timpuri liniştite nu urmară, căci Bulgaria ocupà în 1885 Rumelia, Grecii din Creta se revoltară în 1897 şi obţinură autonomie sub conducerea unui prinţ, fiul regelui Greciei George I, chiar Grecii declarară resboiu Turciei (1897). Armata turcească se arătà superioară, învinse pe Greci şi ar fi cucerit toată Grecia dacă nu interveniau puterile europene. Pe de altă parte Bulgarii vor să ocupe şi Macedonia. Isbucnesc (1903) necontenite rescoale, se produc deraeri de trenuri şi se face întrebuinţare de dinamită (Salonic în Maiu 1903). Armata turcească este organisată de oficeri Germani.

Turcoaza, mineral (sinonim *Kallait),* fosfat de aluminiu hidratat în stalactite sau mase uniforme de coloare albastră deschisă sau verḑue. T. e o piatră scumpă preţuită, dar foarte mult falsificată. T. frumoase vin dela Nischapur aproape de Herat, din Valea Megara pe Sinai, din Mareo etc.

Turcomani, nume comun pentru ramura turcică a popoarelor mongolice cuprinse între Caspica şi Amu Daria. La început erau toţi nomaḑi, aḑi unii sûnt aşezaţi (Ciomur) alţii nomaḑi (Ciorva), deşí nu atât de hotărît căci un Ciorva se face Ciomur dacă pierde cămilele şi oile, şi iarăş un Ciomur se reîntoarce la viaţa nomadă. Cele mai însemnate triburi sûnt: 1) *Iomuzii* în Chiva cu 2 ramuri: Cara Ciuca şi Bairam Şali. 2) *Ogurdşali* locuiesc pe lângă Caspica şi se ocupă cu pescuitul. 3) *Sihtii.* 4) *Igdirii.* 5) *Goclanii* supuşi Persiei. 6) *Ciudorii.* 7) *Sacarii.* 8) *Ersarii* dependenţi de Bochara şi care se întind până la Afganistan, numeră 30,000 de chibitce. 9) *Teche* cei mai numeroşi (până la 100,000 de chibitce). 10) *Sarykii* şi 11) *Salyrii* cu toţii până la un mil. de suflete. T. consideră hoţia ca ocupaţia cea mai cinstită şi sûnt între ei într'o vrăşmăşie perpetuă. Ei respectă numai pe cel mai tare, coranul nu le regulează viaţa mult, altfel respectă femeia şi ţin cuvêntul dat. De obiceiu un T. are două femei (cumpĕrate) de care se desparte când vrea.

Turculeţ, una din numirile populare ale plantei Anemone nemorosa L. (v. ac.).

Turda (magh. *Torda,* germ. *Thorenburg),* oraş cu magistrat în Trans., cott. Turda Arieş, cu 12,117 loc., Magh. şi Rom. (2768). Are 10 biserici, tribunal, judecătorie cercuală, oficiu de dare staţiune de cale ferată, fabrică de celulosă, băi de sare. Sûnt vestite turtele de T., cari se vênd în toate părţile Ardealului. In T. s'a încheiat uniunea dintre cele 3 naţiuni ale Ardealului la 1505. După căderea Budei la 1542 se ţin în T. cele dintâi şedinţe ale dietei, unde se şi aduc diferite hotărîri cu privire la chestiunile religionare. Pe câmpia T.-ei a fost ucis Mihai Viteazul de Basta.

Turda, protopopiat rom. gr.-or. cu 14,308 suflete, şi *prot. gr.-cat. rom.* cu 16,067 suflete.

Turda-Arieş, comitat în Trans., cu un teritoriu de 3369·58 km². şi 160,579 sufl., din cari preste 70°/₀ români. Cott. T. A. se mărginesce spre nord cu cott. Cojocna, la est cu al Mureş-Turdei, la sud cu al Têrnavei mici şi al Albei de jos, la vest cu al Aradului şi Bihorului. Terenul în partea vestică e muntos, în partea estică e mai mult deluros. Piscuri mai înalte de munţi sûnt: Curcubeta, Piatra grăitoare, Găina şi Muntele mare. Vrednice de notat sûnt: Gheţarul dela Scărişoara, cataractul dela Vidra, Cheia Turḑii şi »Câmpia Turḑii«. In acest comitat este şi o parte din aşanumita »Câmpia« Ardealului, unde sûnt multe lacuri mai mari şi mai mici. Arieşul e rîul principal al cottului. Bogăţiile naturale ale cottului sûnt: aurul, argintul, fierul şi sarea, exploatate în minele dela Ofenbaia, Trăscău, Turda, etc. şi în alvia fluviilor. Solul e fertil la câmpie, munţii ofer păşuni bogate. Locuitorii se ocupă cu agricultura şi băieşitul; comerciul e puţin prosper, comunicaţia e înlesnită prin căi ferate în lungime de 108 km., prin drumuri de ţeară, comitatense şi comunale. In priv. politică cott. T. se împarte în 6 cercuri. In total sûnt în comitat 142 comune. Capitala cott. *Turda* (v. ac.).

Turdaş, com. rur. în Trans., cott. Hunedoara, cu 577 loc. rom. şi magh., 3 biserici (calvină, gr.-cat. şi gr.-or.), 2 şcoale. La T. s'au desgropat obiecte antice, cari se păstrează în museul din Cluj. T. e locul nascerii a doi episcopi: *Paul* şi *Mihail Tordaşi,* instituiţi de principii calvini pentru credincioşii români, cari au trecut la calvinism. Paul Tordaşi a urmat după episc. George de Sângeorgiu, † 1568, a residat în Lancrăm, şi a ţinut un sinod la 16 Oct. 1569. † 1576. După el a urmat *Mihail Tordaşi* (v. ac.), numit la început Alexie, n. în T., a fost preot, ridicat nemeş şi superintendent român cu reşedinţa în T., locul sêu natal. Cu el au trecut la calvinism 26 suflete, cari s'au maghiarisat, şi la 1652 au primit dela George Racoţi biserica de odinioară a episc. M. Tordaşi, răpită dela credincioşii vechi ai legii grecesci. (Cf. Dr. Bunea, Vechile episcopii românesci; Iorga, Sate şi preoţi din Ardeal.)

Ţurenii, com. rur. în Bucov., cu căt. La Vamă, parochie, moşie boierească în cap. şi j. Cernăut, cu 911 loc. (735 ort.-or., 66 rom.-cat. şi uniţi, 5 protest., 115 mos.), 1 şcoală primară, trecetoare cu vamă în România

Turenne, (pron. türen), *Henri de Latour d'Auvergne, Vicomte,* mareşal franc., al doilea fiu al ducelui Henric de Bouillon, n. 11 Sept. 1611 în Sedan, luptă sub duc. Bernhard de Weimar în resb. de 30 ani, 1644 mareşal, cuceresce îm-

preună cu Condé ţerile renane; 1650 cu Fronda, luptă apoi contra ei în fruntea armatei regale, ocupă 1667 Flandra şi Franche-Comté, trece 1668 la catolicism, jefuiesce 1674 Palatinatul şi cade în luptă 27 Iulie 1675 la Sasbach. Trecea de mare tactician. (Biogr. de Ramsay.)

Turf, (engl., pron. törf), pajişte; locul unde se fac alergările de cai. (v. şi art. Turba.)

Turgal, provincie rus. în Asia centrală (stepele Kirgizilor) între lacul Aral şi munţii Ural, 456,397 km²., cu 453,123 loc. (1897). *Capitala T.*, 897 loc.

Turgenjew, 1) *T., Alex. Ivanovici,* (1785—1845), istoric rus; documentele adunate de el despre istoria diplomatică, statistica şi vechiul drept al Rusiei, sûnt publicate de o comisiune archeologică sub titlul de »Historica Russiae monumenta« Petersb. 1841—42, 2 vol.; şi un »Suplementum« Petersb. 1848. 2) *T. Nikolai,* fratele celui dintâiu (1790—1871), om politic, autorul scrierii »La Russie et les Russes«, Paris 1847, şi a câtorva broşuri politice. 3) *Turgenjew, Ivan Sergejevici,* n. 9 Nov. 1818 în oraşul Orel, în Rusia, † 3 Sept. 1883 la Bougival, lângă Paris. Cel mai însemnat poet rus ca novelist şi romancier, studià la univ. din Moscva şi Berlin. Debută prin o colecţiune de poesii lirice şi câteva istorioare 1843, sub influenţa direcţiunei pesimiste a lui Lermontow. Cariera sa de mare scriitor începe prin o serie de minunate tablouri din viaţa poporului rusesc, publicate în foaia »Sovremenik«, şi separat sub titlul: »Schiţe din jurnalul unui vênător«, între 1847 şi 1851. Aceste novele au contribuit mult la desfiinţarea iobăgiei ţeranilor ruşi. La 1852 fù exilat în interiorul Rusiei, pentru un articol asupra lui Gogol. Dela 1863 trăi mai mult în străinătate, la Baden-Baden şi la Paris, în relaţiune cu familia Viardot. Soartea poporului rus şi deşteptarea lui a fost obiectul preocupării lui T.; aceasta se vede în toate novelele şi romanele sale: »Jurnalul unui om de prisos« 1850 (nemulţămirea inconscientă); »Rudin« 1854 (doctrinarismul cosmopolitic); »Cuibul nobilitar« 1859 (deşteptarea conscienţei de datorie în clasele culte şi apropierea lor de popor); »In ajun«, 1860 (însufleţirea patriotismului); romanele »Părinţii şi fiii« în 1862 şi »Fum«, 1867 (Nihilismul sau patriotismul desperat); »Terra nova«, 1876, (sacrificiul de sine al representanţilor viitorului). Gloria principală a lui T. în Rusia e patriotismul şi tendenţa politică-socială a operelor sale, prin cari e considerat ca conducĕtorul opiniunei publice. Calităţile sale artistice: realismul conscienţios, fineţea simţului estetic şi psichologic, precisiunea stilului, caracteristica de măiestru a persoanelor şi descrierea naturei, sûnt mai bine apreciate de criticii străini, cari îl pun în rândul celor dintâi scriitori din Europa. O adâncă influenţă asupra literaturei novelistice a tuturor popoarelor a avut T. mai ales prin novelele sale, din cari mai amintim: »Pădurea şi Stepa«; »Moartea«; »Livada Bieşiu«; »Prima iubire«; »Nefericita«; »Regele Lear al Stepei«, 1870; »Valuri de Primăvară«, 1872; »Punin şi Barburin«; »Cântecul de triumf al iubirei«, 1883; »Clara Milici«, 1883; »Poeme în proză«, 1883; multe sûnt traduse în toate limbile literare. In limba germ. »Ausgewählte Werke T.-s«, 12 vol. Mitau şi Hamburg 1869—84. (Cf. Glogau, »Die russische Literatur und Ivan T.«, Berlin 1872; Voguë, »Le roman russe«, Paris 1886; »Biografia lui T.« de Zabel, Lipsca 1884 şi de Thorsch, Lipsca 1886.)

Turgescenţa, (botan.) starea de rigiditate, de tensiune, caracteristică celulelor vegetale vii. Resultă din o tensiune positivă a conţinutului celulei, adecă din presiunea lichidului vacuolelor asupra membranei celulei, şi din o tensiune negativă, adecă apăsarea membranei celulare, care reacţionează şi presează asupra conţinutului celulei. Datorită T. membrana celulei se întinde, şi măresce suprafaţa şi deci T. e causa imediată a crescerii celulei. T. se menţine positivă prin proprietăţile osmotice (v. osmosa, diosmosa) ale conţinutului celular, iar prin plasmolisă (v. ac.) devine negativă. Prin T. se mai explică: exudarea nectarului (v. ac.); dehiscenţa bruscă a unor fructe; mişcările frunzelor, ş. a. [S. Şt. R.]

Turgot, (pron. Türgo), *Anne Robert Jaques, Baron de l'Aulne,* om de stat franc., n. 10 Maiu 1727 în Paris, aderent al şcoalei fisiocratice, a scris 1778: »Reflecţiuni asupra formării şi distribuirii bogăţiilor«. In 1774 numit controlor gen. al finanţelor, în care calitate stărui a se promulga mai multe edicte cari aveau de scop desfiinţarea corporaţiunilor muncei, a corvoadelor şi proclamarea libertăţii comerciului. T. a întîmpinat însă mare oposiţiune la curte şi chiar în parlament, şi trebuì să se retragă din ministeriu 1776. † 1781. Scr. »Ouevres complètes«, 9 vol. 1844. Biogr. de Tissot.

Turia, com. rur. în Rom., j. Olt, compusă din 6 căt., cu 2400 loc.

Turin, *(Torino),* provincie ital. în Piemont, 10,247 km²., cu 1.128,507 loc. (1897). *Capitala T.,* la vĕrsarea rîului Dora Riparia în Padu, 230,183 loc. Odinioară capitala Sardiniei şi până la 1865 a Italiei. Are pieţe frumoase, împodobite cu monumente: Piazza Castello cu vechiul palazzo Madama (observ. astron.) şi castelul regal; Piazza Carlo Emanuele II cu statua lui Cavour; Piazza San Carlos. Carignano cu marele palat Carignano; domul San Giovanni (din secl. XV, cu cripta ducilor de Savoia), etc. Citadelă, teatre, universitate (fund. 1412), bibliotecă cu 150,000 vol., academie de sciinţe (dela 1759), şcoală de ingineria; museu de anticităţi, mai multe pinacoteci, museu istoric naţional, museu comercial; archiepiscop. Industrie de mătase, bumbac, mobile, pianoforte, maşine, chimicalii, metale, etc.; comerciu de transit. In vechime era capitala Taurinilor galici, apoi colonie romană *(Augusta Taurinorum).* Acì au bătut imperialii sub prinţul Eugen pe Francezi la 7 Sept. 1706.

Turiţa, numele popular al plantelor: Agrimonia Eupatoria L. (v. ac.) şi Galium Aparine L. (v. ac.); *Turiţa mare* = Agrimonia Eupatoria L. (v. ac.).

Turkestan, *(Turkistan),* ţeară în Asia centrală, cuprindĕnd ţinuturile rîurilor Amu Darja şi Sir Darja (T. apusean) şi al lui Tarim (T. răsăritean). *T. apusean* cuprinde guvernam. general rus. T. şi prov. Semirecinsk, apoi Bochara, Chiva şi o parte din prov. transcaspică. *Guvernam. gen. T.,* 665,963 km²., cu 3.898,106 loc. (1897), se divide în prov. Ferghana, Sir Darja şi Samarkand. Capitala Taşkent. *T. resăritean,* numit mai nainte Buchara mică şi Kaşgaria, acum e o parte a provinciei chineze Sinciang, 1.118,713 km²., cu 580,000 loc.; în partea cea

mai mare stepe sterpe și deșerturi năsipoase. Locuitorii turco-tatari (Taranci) se ocupă cu agricultura și cultura viermilor de mătasă. Capitala Urumci.

Turmair, v. Aventinus.

Turmalina, mineral, borosilicat aluminos de sodiu și magnesiu, cu fier, potasiu, litiu, cristalisează în sistemul hexagonal. Varietăți principale sûnt: *Acroit* cu variet. în nuanțe roșetice Rubelit, Siberit și Apyrit, întrebuințate în bijuterie; *T. nobilă*, transparentă verde, albast. brună cu variet. Indicolit; exemplare frumos colorate sûnt întrebuințate în bijuterie; *Schörl*, T. neagră, cea mai respândită în granite, șisturi metamorfosate, etc.

Turmalinita, rocă formată de quarț și Turmalin; de obiceiu la contactul granitelor.

Turnera L., (botan.) gen de plante din fam. Turneraceelor, cuprinde vr'o 70 specii tropical-americane, numai una dela Cap, dintre cari citäm: *T. aphrodisiaca* Ward. și *T. diffusa* Willd., cari au proprietăți stimulante. [A. Pr.]

Turneraceae, (botan.) mică familie de plante înrudită cu *Passifloreele* (v. ac.) de cari diferă însă prin habit, petale caduce și lipsa coronei. Cuprinde ca. 70 specii preponderant americane distribuite în trei genuri, dintre cari citäm ca cel mai important *Turnera* (v. ac.). [A. Pr.]

Turnescu, *Nicolae*, medic rom., n. 1819 în Bucuresci, † 9 Oct. 1890. A studiat chirurgia la Paris. La 1869 e numit decan al facultății de medicină și profesor de chirurgie în Bucuresci; pensionat 1884. Scrieri: Du pouls (1853), Des luxations accidentelles en général (1853).

Turnesol, o coloare extrasă din Licheni din familia Rocela. Se întrebuințează în chimie pentru proprietatea ce o posede de a se înroși în contact cu acidi și de a se înalbăstri cu substanțele alcaline, prin urmare de a caracterisa felul unui compus.

Tournichet, (franc. Tourniquet), barieră mobilă, prin care visitatorii unui spectacol pot trece numai unul câte unul, și care în mod automatic arată numĕrul persoanelor întrate. Tot T. se numesce și un instrument de chirurgie întrebuințat la amputațiuni, cu ajutorul căruia se comprimă arterele spre a oprí scurgerea sângelui.

Turnir, in evul mediu jocurile de luptă ale cavalerilor, arangiate de principi sau societăți speciale de T., la cari era admisă numai nobilimea. Luptele se făceau mai ales călare, cu lancea, mai rar pedestru cu spada, în totdeuna însă după anumite regule stricte. Cel din urmă T. a avut loc la 1487 în Worms. Ca spectacole se mai arangiau T. încă și în secl. XVII. (Cf. Schulz, Das höfische Leben, ed. 2., 1889).

Turnu, schit în Rom., j. Argeș, sub muntele Cozia, langă Olt. Situat în regiune pitorească. A fost înfrumsețat de episc. Timuș (v. ac.), care și-a ridicat aici o reședință de vară.

Turnu-Măgurele, *com. urbană* în Rom., reședința j. Teleorman, situată pe țermul stâng al Dunării, aproape unde Oltul dă în Dunăre și în față cu orașul Nicopoli. Populația orașului, 1900, a fost de 8668 loc. Are un gimnasiu, trei școale primare, o grădină de copíi și o școală israelită. Biserici sûnt 2 și o capelă. Ca punct comercial T.-M. era odinioară de ântâia mână, adi se mai semnalează aici numai comerciul de cereale. Are o fabrică de bere, 2 de săpun, 1 de luminări de ceară și mai multe ateliere mechanice. T.-M. a avut un rol însemnat în istorie; cel mai important rol l-a avut însă în tot timpul ultimului resboiu pentru independență din 1877.

Turnu-Măgurele, port. Aici abordează vapoarele și toate vasele plutitoare ce vin pe Dunăre cu mărfuri și călětori. T.-M. este și punct vamal important. In 1897 a avut un venit de 187,261 lei. La T.-M. este și stațiune de cale ferată.

Turnu-Roșu, punct unde Oltul începe să taie valul carpatic pentru a-și deschide drumul cătră Dunăre, situat pe dreapta Oltului la sudul satului Boița și la 365 m. altitudine; ací se află construit un foișor de zid a cărui misiune era de a închide strîmtoaréa munților, tocmai pe locul vechei cetăți romane disă Pretoria. La nord și pe partea de est a șoselei Sibiiului se află înălțimea »Landskron«, pe care se vĕd ruinele unui castel ce supraveghia gura defileului. Prin extensiune se dă numele de T.-R. întregei strîmtori dintre munții Sibiiului și ai Făgărașului, cuprinsă între Boița și fruntărie, și chiar între Boița și Căineni, unde se desface din defileu drumul Curții de Argeș pe la Pripoare și Salatrue. Drumul direct coboară spre Călimănesci cursul Oltului. Intre Căineni și gura Lotrului, Oltul strebate pe partea vestică basinul Titescilor regiune deschisă, după căre primesce Lotrul, apoi întră în *chei* sau *cârlige*, partea cea mai strîmtă și stâncoasă a defileului din care iese la Bivolari. Fruntăria taie defileul la Rîul Vadului. La Căineni pe dealul Podului urme de fortificațiuni, două fronturi bastionate precedate de șanțuri adânci. Romanii apărau defileul la Poarta Traiană, la Sargidava (Racovița), la Buridava (Călimănesci). Urmele șoselei romane se zăresc în mai multe puncte ale defileului.

Turnu-Severin, com. urb. în Rom., j. Mehedinți, aședat în valea Dunării, aproape de ruinele Cernețelului, are la 20,000 loc. E o stațiune fruntașă în comerciul de pe Dunăre. Capitala j.-lui și sediul tuturor autorităților, are un liceu, școală profesională, școale primare, etc. Are clădiri frumoase, și o grădină publ. cu relicvii romane. Lângă T.-S. sûnt ruinele Turnului împ. Sever, și ale Podului lui Traian.

Turócz, comitat în Ungaria, în partea nord-vestică cu un teritoriu de 1150·35 km²., încungiurat de munți, dintre cari mai însemnat e lanțul Fatra mică cu piscul Crivanul mic de 1711 m. Rîul cel mai însemnat e Vág. Producțiunea solului e slabă, pe alocurea se cultivă numai cartofi și ovĕs. Traiul locuitorilor e asigurat de economia de vite. Loc. sûnt 51,956, Slovaci, Germ. și Magh., cari se ocupă cu băieșitul și industria; dulgheritul mai ales e ocupațiune general respândită. In privința administrativă cott. e împărțit în 2 cercuri pretoriale, e representat în dietă de 2 deputați. Starea culturală e înapoiată.

Turócz-Szt.-Márton, opid în Ung., cott. Turócz, 3357 loc. Magh. și Slovaci. Centru social al Slovacilor din Ungaria.

Turpeth, substanță care se produce dacă sulfatul mercuric se solvă într'o cantitate mai mare de apă fierbinte. Mai de mult medicament.

Türr, *Ștefan*, general ital. de orig. magh., n. 1824 în Baja, și-a început cariera milit. în armata

austr.; 1848 servesce sub Radetzky în Italia, 1849 desertează și ia comanda unei legiuni magh. în Piemont, dar bătut la Novara, fuge în Helveția, apoi trece în Anglia. 1855 în serviciile Angliei, este trimis în țerile dunărene, dar deținut în Bucuresci, dus la Viena și judecat la moarte. Scăpat la intervențiunea reg. Victoria, trece 1856 în Turcia, iar 1859 în Italia, unde luptă sub Garibaldi, și este numit apoi adjutant al reg. Victor Emanuel. 1866 a încercat formarea unei legiuni în Belgrad cu planul de a întra în Ungaria. Amnestiat, se reîntoarce în patrie și ia parte în viața publ.; 1870 i-se dă concesiunea pentru exploatarea Canalului Francisc. Trăiesce în Paris. A publ. mai multe memorii în limba franc. (și despre chestiunea orientală).

Turritis L., (botan.) după unii gen propriu, după alții numai subgen dela *Arabis* (v. ac.).

Turta sau *torta*, prăjitură preparată din deosebite aluaturi cu adaosul de migdale, nuci, ș. a. care se coace la cuptor.

Turta, una din numirile populare ale plantei Carlina acaulis L. (v. ac.). *Turta-lupului,* se numesc semințele toxice ale arborelui Strychnos nux vomica L. (v. ac.).

Turtura, *(Turturea, Turturelă, Turturoi),* lat. *Turtur vulgaris; Columba turtur;* pasere din ord. Columbaelor, de mărimea unui porumbel; își depune ouĕle în numĕr de 2 într'un cuib făcut din împletirea câtorva rămurele în orângurile și pădurile cele mai retrase. T. locuiesc centrul și sudul Europei, vestul Asiei și nordul Africei.

Turul, denumirea magh. a paserei răpitoare Gypaetus barbatus (v. ac.), care a fost cea mai veche emblemă heraldică (pajură) a Maghiarilor (dela Atila până la Géza). In emblema veche a Transilvaniei încă se găsesce vulturul. După legendă, T. a fost tatăl lui Álmos, de unde Arpadianii se diceau de origine din neamul T. (Cf. Nagy Gy., T., 1883.) Tot »T.« se mai numesce și revista societății heraldice ungare, care apare de aproape 20 ani în Budapesta.

Tuș, un amestec de 5 părți oleiu, 15 părți funingine, 2 părți suc de liquiriția solvate toate în 25 părți apă apoi evaporat la consistența extractului și turnat în forme; servă la desemn ca coloare neagră.

Tusa, mișcări reflexe, se ivesc sub formă de accese ale mușchilor expiratori. T. se produce în mod reflex prin excitarea mucoasei căilor respiratorii, a faringelui, a pleurei, a conductului auditif. T. se observă în diferite afecțiuni ale laringelui, ale pulmonilor: bronchite, pneumonii, tuberculosa, in pleuresii, ș. a.

Tusă convulsivă, (Tusă măgărească), T. paroxismală, epidemică, exagerată până la vomițiuni, apare la intervale mai mari sau mai mici, de câteva minute sau ore, mai ales la copii. Se deosebesce un stadiu cataral, unul convulsiv și stadiul descrescerei. T. convulsivă este molipsitoare și este produsă de microbi, dintre cari diferiți au fost considerați drept caracteristici pentru această afecțiune. In combaterea T. convulsive s'au preparat mai multe seruri (ser analog cu cel antidifteric), dar până acum nici unul nu a dat resultate satisfăcĕtoare.

Tuscia, v. Etruria.

Tusculum, oraș în Latium în munții Albani, cu numeroase vile ale fruntașilor romani (s. e. Tusculanum al lui Cicero); de aci: ori ce vilă plăcută.

Tușe, (franc. touches), v. Tasta.

Tusla, v. Tuzla.

Tușnad, com. rur. în Trans., cott. Ciuc, cu 2342 loc., Secui; este și stațiune balneară la 658 m. înălțime, cu isvoare de apă alcalină-muriatică ce conține mult fier. Se recomandă în casuri de anemie și cataruri ale membranelor mucoase. [L.]

Tussilago L., (botan.) gen monotipic din fam. Compositae, trib. Senecioideae. Unica specie *T. Farfara* L., cresce și în părțile noastre prin locuri umede și inculte, pe coaste și maluri rupte argiloase sau calcaroase și este cunoscută sub numirile populare de: Podbal sau Podbeal. Frunzele și capitulele acestei plante sub formă de infusiune sûnt întrebuințate contra tusei; cu frunzele proaspete de Podbal se pot face cataplasme. [Z. C. P.]

Tutana, 1) *T.,* com. rur. în Rom., j. Argeș, se compune din 6 căt., cu 1881 loc., cari se ocupă cu economia de vite. 2) *T., munte,* în acelaș județ, 2079 m. 3) *T., schit,* pe malul Argeșului, întemeiat de Mihnea-Vodă la 1577.

Tutania, metal artificial, un soiu de Britaniametal (v. ac.).

Tutanus, la Romani un deu apĕrător în contra inimicilor.

Țuțcani, com. rur. în România, j. Covurluiu, compusă din 3 cătune, cu 2107 loc.

Tutela, o însărcinare impusă de lege sau prin voința omului și în vîrtutea căreia o persoană capabilă e obligată de a îngrijí de un minor neemancipat sau de un interdis, de a-i administra averea și de a-l representa în actele civile. T. e o însărcinare gratuită și obligatorie; se numesce *oficioasă,* când o persoană se supune îndatoririlor unei T. ordinare, dar se mai obligă de a hrăní și educa pe pupil (v. ac.) gratuit, în scop ca mai târdiu să-l adopteze. T. oficioasă prepară dar adopțiunea. Când moare tatăl, mama e tutoare de drept, legală a copiilor ei minori. T. e *dativă,* când persoana nu e numită de lege, ci de consiliul de familie sau de judecător. Tatăl sau mama pot alege, prin testamentul lor, un tutor pentru minori; această T. se numesce *testamentară.*

Țutilina, la Romani dina, care după seceriș apĕra ducerea și așezarea grânelor tăiate.

Tutor, persoana care are tutela (v. ac.). T. poate fi legal, dativ și testamentar, după cum e numit de lege, de consiliul de familie sau prin testamentul unuia din părinții pupilului. Când pupilul are interese contrare cu T., i-se numesce un T. ad-hoc, care să-l represinte, să-l apere față de T. [Scriban.]

Țuțora, com. rur. în Rom., j. Iași, formată din 4 sate, cu 1354 loc. Pe teritoriul comunei trece calea ferată Iași-Ungheni.

Tutova, *județ* în Rom., situat în regiunea șesoasă dintre Siret și Prut. Și-a luat numele dela părăul Tutova, care îl udă prin partea de vest, aproape în toată lungimea sa. Are o suprafață de 2552 km². și o populație de 115,786 loc. (1899), 72 comune, din cari una urbană și 71 rurale. Toate limitele j. sûnt artificiale, afară de una, care este naturală, rîul Prut, ce-l despărțesce

de Basarabia. Se mărginesce la nord cu j. Vasluiu, la nord-vest cu j. Roman, la sud cu j. Covurluiu și Tecuciu, la vest cu j. Tecuciu și Bacău și la est cu j. Fălciu, cu Basarabia și j. Covurluiu. Partea de nord și vest este deluroasă, partea de sud-est e un șes extins. Este udat de rîurile Prutul, Bêrladul ș. a. Pămêntul este în cea mai mare parte favorabil agriculturei. J. T. este împărțit în 5 plăși, între cari și plasa Tutova. Cel mai populat oraș este *Bêrladul*. J. T. formează o protoerie, care depinde de episcopia de Huși și ambele de mitropolia de Iași.

Tutova, pârâu în Rom., j. T., isvoresce din punctul cel mai despre nord al j. T., primesce în sine mai multe păraie și se varsă în rîul Bêrlad.

Tutti, *(ital.)* toți, expresiune întrebuințată în musică indicând locul reintrarei tuturor coriștilor sau instrumentiștilor după un solo.

Tutun, numele popular al plantei cultivate Nicotiana Tabacum L. (v. ac.). *T. turcesc* sau *T. țigănesc* se numesce planta cultivată Nicotiana rustica L. (v. ac. și art. Fumat).

Tutun, *monopolul tutunului* în Rom. s'a înființat prin legea dela 5 Dec. 1864, însă prin legea din 27 Ian. 1867, a fost abrogat. Prin legea din 3. Febr. 1872 se înființează din nou acest monopol. Legea astăḑi în vigoare este dela 28 Febr. 1887, în sensul ei, statul are dreptul exclusiv de fabricațiune, vênḑare și importațiune a tutunurilor, tabacului și țigărilor, iar cultura tutunului în țeară este permisă cu autorisațiunea regiei și pe comptul sêu sau pentru export. Regia pentru transformarea tutunurilor are două Manufacturi: una în Bucuresci și alta în Iași. (Cf. și art. România, finanțe.)

Tutunărit, dare veche în Țerile române. In Moldova Const. Duca (1693—1696), a fixat darea la 4 lei de pogonul de tutun. In Muntenia, se scie că darea era mai ridicată și că se plătia 4 lei și 16 parale de pogon și se strîngea în luna August. Venitul ei nu era tocmai considerabil Așa, în 1759, T. dă un venit de 5000 lei, în 1766 a dat 4200 lei, în 1767 fù arendat pe prețul de 7950 lei, deși in 1751, când recolta tutunului fusese abundantă, darea se îndoise și produse 15,000 lei. Această dare nu trebuie confundată cu monopolul tutunului.

Tuțundel, numirea ce în Gorj se dă pițigoiului Parus major (v. Paridae). [I. P. V.]

Tuzla, lac în Rom., j. Tulcea, are o întindere de 700 hect. conține sare și pesce în abundanță.

Tweed, rîu formând frontiera între Anglia și Scoția, se varsă în Marea Nordului la Berwick, 165 km. lung.

Twer, guvernam. în Rusia mare, 65,331 km²., cu 1.812,825 loc. (1897). *Capitala T.* lângă Volga, 53,477 loc,; archiepiscop; castel; navigație; industrie de bumbac; comerciu însemnat.

Twerța, afluent pe stânga Volgei, 171 km. lung, legat cu Msta prin canalul Wishne-Volociok.

Ty —, v. și Ti —.

Tyche, la Grecii vechi ḑina norocului bun, fata lui Oceanos ori a lui Zeus, scutitoarea și susținětoarea orașelor și cetăților; se închipuia ca o matroană puternică, avênd capul ornat cu cunună de ziduri de cetate.

Tycho Brahe, astronom danez, n. 1546, a studiat dreptul în Copenhaga și Lipsca, apoi a făcut mai multe călětorii. Reîntors 1565 în Danemarca, câștigă prin moștenire o avere mare și se dedică cu totul astronomiei. La 1580 regele Frederic II îi ridică un observator (Uranienburg) pe ins. Hven în Sunda. 1597 părăsesce patria și intră în serv. imp. Rudolf (v. Rudolfiane, tabele), care i-a ridicat un observatoriu în Praga, unde † 1601. T. a întemeiat astronomia practică. Scr. princ. (în limba latină): Astronomiae instauratae mechanica; Astr. inst. progymnasmata; un catalog al stelelor fixe, etc.

Tydeos, tatăl lui Diomedes; un erou mic de statură dar de putere mare. Moare ca unul dintre cei 7 contra Thebei.

Tylenchus scandens, (Tritici), vierme filiform, parasit pe grâu (Triticum, de unde și numele de Tritici), care causează tăciunele globos în grăunțele lui (v. Anguillulidae.)

Tyloma, (med.) numirea grecească a bătăturilor, învîrtoșării pielii.

Tylopoda, numele sciințific al Cămilelor (v. ac.).

Tympanitis, *meteorism, pneumatosis,* acumulare de aer în diferite cavități ale corpului. T. intestinal, acumulare exagerată de aer în stomac și intestine. Se ivesce spontaneu sub formă de nevrosă precum în histerie, sau există ca simptom în alte afecțiuni: febra tifoidă, peritonită. T. paralitic consecutiv, paralisiei mușchilor intestinelor. T. peritoneal, acumulare de aer în spațiul peritoniului. T. la vite consistă în umflarea repentină a vitelor bovine în urma mâncării de nutrețuri verḑi și zemoase: trifoiu, lucernă, holdă verde, verze, foi de sfecle, etc., și mai cu samă dacă se află rouă ori apă de ploaie pe ele, cari dau nascere la desvoltare violentă de gazuri în stomac până ce vita creapă. Mijloace preventive sûnt: vitele să nu pască pe trifoiul și lucerna verde suculentă, dimineața pe rouă și ploaie, să nu li-se dea prea mult nutreț verde gol, și după aceea îndată apă. In cas de T. vêdită le face bine, alergarea, turnarea de apă de var pe gură, în casul suprem împungerea cu trocarul ca să iese gazurile afară.

Tyndale, *William,* reformator englez, n. pe la 1483 în comitatul Gloucester, † 1536 ars de viu. A rešpândit învěțăturile reformaților prin Germania, Anglia și Olanda. T. a tradus biblia Noului Testament în limba engleză.

Tyndall, *John,* (pron. tinndel), fisician englez, n. 21 Aug. 1821 în Leighlin Bridge, † 4 Dec. 1893. A studiat în Anglia și Germania. A fost profesor de fisică la Royal Institution. A lucrat pe terenul diamagnetismului, a căldurei radiante, a celerității de propagare a sunetului, ș. a.

Tyndareos, un rege mitic în Sparta, care de frica fratelui sěu mașter a fugit în Aetolia la regele Thestios și s'a însurat cu Leda (v. ac.), fata regelui, care i-a născut pe Klytemnestra și pe Castor.

Tyne, rîu în nordul Angliei, se varsă în Marea Nordului la Tynemouth, 117 km. lung; lângă el porturile Newcastle, North- și South-Shields, cercetate de preste 14,000 năi pe an.

Tynemouth, oraș în comitatul engl. Northumberland, la gura rîului Tyne, dimpreună cu North-Shields are 46,588 loc. (1891).

Typha L., (botan.) gen de plante perenale din familia T.-lor, caracterisat prin inflorescența în spadix, iar ovarul stipitat. Cuprinde vr'o 10 specii

palustre boreal-temperate și tropical-asiatice, ce cresc adese sociale (formând stufarii); cea mai frequentă specie la noi este *T. latifolia* L., cunoscută sub numirea de »papură« și folosită în dogărie la astupatul buților. [A. Pr.]

Typhaceae, (botan.) mică familie de plante monocotyle palustre, cu foi alterne lineare, inflorescența un spic sau spadix de regulă monoică, compusă din flori mici, fructul o nucă. Cuprinde vr'o 16 specii boreal-temperate, tropical-asiatice și australiene, aparținênd la genurile *Typha* și *Sparganium* (v. ac.). [A. Pr.]

Typhlitis, boală, care constă în inflamațiunea intestinului caecum, și aproape totdeuna și în aceea a țesutului conjunctiv și a peritoneului învecinat; autorii mai noui o numesc *apendicita.* E causată de o infecțiune microbiană a apendicelui prin bacilul colli, streptococi sau alte bacterii. Tratamentul constă în repaus, punga de ghiață în regiunea iliacă dreaptă, opiu și dietă absolută la început, apoi lăptoasă, și operație prin laparatomie (deschiderea pântecelui). [Im.]

Typhlosis, *(grec.)* orbire.

Typhlotypographia, *(grec.)* tipar în relief, pentru orbi. Aceștia trec cu vîrful degetului preste hârtie și deosebesc diferitele litere prin simțul tactil.

Typhoid, adiectiv pentru a desemna caracterul unei boale asemĕnătoare cu typhusul.

Typhon, *(Typhaon, Typhos, Typhoeus),* în mitol. grec. un monstru; personificațiunea viforului, îndeosebi a vêntului ferbinte, ce vine din vulcani.

Typhus, *T. exanthmatic,* boală contagioasă și epidemică produsă prin un microorganism necunoscut încă și care are în evoluția ei clinică asemĕnare cu *febra typhoidă* (v. ac.). Apariția T.-lui e favorisată prin murdărie, aglomerație, miserie, și se observă pe vapoare, închisori, tabere militare. Irlanda și Siberia sûnt 2 focare principale; la noi se observă foarte rar. Boala începe cu un frison (stadiul 1), care e adese precedat de dureri de cap, înțepeneală, amețeală; apoi febră mare continuă (40—41°), vărsături, sete mare, dureri de cap, agitație și delir violent. După 3—5 ḑile apare pe tot corpul (cu excepția feței) o erupție de pete roșii, analogă cu aceea la coriu, care se desquamă după câteva ḑile; acest exantem și fenomenele nervoase sûnt caracteristice. Boala se continuă apoi in stadiul al doilea cu febră, limbă uscată, constipație, torpoare, stupoare și prostrație, durând 8—15 ḑile și terminându-se în 15—50% de casuri cu moarte. Vindecarea se anunță prin o defervescență bruscă, câte odată convalescență complicată cu abcese, parotidită, gangrenă a extremităților. Tratamentul constă în purgative la început, apoi chinină, balneoterapie, tonice. Isolarea bolnavilor și desinfectarea e necesară. [Imerwol.]

T. abdominal, v. Febră tiphoidă.

Typologie, tipica, este sciința despre raportul tipic, în care stau anumite persoane, întêmplări, instituțiuni de ale Test. vechiu cu persoane, întêmplări, etc., din Test. nou.

Tyr, în mitol. nord-germană un ḑeu de frunte, anume ḑeu al ceriului, aducĕtor de lumină. Lângă Odin e ḑeu de resboiu și adorat sub chipul spadei.

Tyrone, cott. în prov. irland. Ulster, 3264 km², cu 171,401 loc. (1891). Capitala Omagh.

Tyros, a fost un însemnat oraș maritim și comercial al Fenicienilor, în floare prin secl. 10 a. Chr. Nabucadnezar numai după asediu de 13 ani l-a putut supune 573; 332 dărîmat de Alexandru cel Mare. Pe timpul cruciatelor cetate; acum neînsemnatul port *Sur.*

Tyrosina, un product de descopunere a unor substanțe animale ca carne, coarne, pĕr, etc.; se găsesce format gata în ficat, splină, etc.

Tyrrhenică, Marea, (marea *Tusciei,* a *Etruriei, Etruscă),* partea Mării Mediterane, situată între continentul Italiei, Sicilia și Sardinia.

Tyrtäos, poet grec, din Attica, pe la 684 a. Chr., a scris elegii resboinice, prin cari a contribuit la victoriile Spartanilor asupra Messenei.

Tytios *(Tityos),* în mitol. grec. un uriaș al pămêntului.

Tzaritzena, orășel în Macedonia de sud, aproape de granița grecească, are 500 case, jumĕtate grecesci, jumĕtate arămânesci.

Tzimisces, *Johannes,* împĕrat estroman, armean de origine; a omorît 969 pe Nikephoros Phokas, și a supus pe Bulgari. † 976.

Tzoni, *Miltiade,* profesor la Univ. din Iași, n. 23 Iunie 1844 în Iași. A studiat la școala de poduri și șosele în Paris. Dela 1869 prof., dela 1888 deputat, iar dela 1895 senator. † Martie 1898. Scrieri: Plaga (1872), Ținta democrației române (1876), Universitatea din Iași (1877), Regimul liberal în fața reacțiunii (1879), Regimul corupțiunii și al teroarei sau guvernul dlui Ioan C. Brătianu (1888), etc.

Tzopus, »*Terra Tzopus*«. Denumirea T. și aḑi se mai folosesce pentru locuitorii români din comunele de pe Rîul mare și Rîul mic din sus de opidul Câmpeni în munții apuseni ai Trans. In timpurile vechi toată poporațiunea din dreapta Mureșului până la terra Bellinis (Beinș de aḑi) purta acest nume. Const. Porfyregeneta amintesce deja un popor din Trans. sub numirea de T. In descrierea scăpării reg. ung. Otto din robia lui la Voda roman din Hațeg (1301), se ḑice că Otto trecênd Mureșul, ajunge în »terra T.«, de ací în terra Bellinis, etc.

La 1345 Papa Clement VI în bula adresată voivoḑilor români ortodoxi pentru îmbrățișarea credinței catolice, numesce și pe voda Ambrosie de »terra Tzopus«. [R. Patiția.]

U

U, vocală, a 21-a literă a alfabetului. *U* în chimie: semnul Uranului.

Ubangi, afluent pe dreapta al rîului Congo (Africa), 2500 km. lung, pe 1100 km. e navigabil.

Überruhr, sat cu 3494 loc. (1895) în guvernam. rus. Düsseldorf, mine de cărbuni.

Überweg, ***Frideric,*** filosof germ., n. 22 Ian. 1826, dela 1862 profesor în Königsberg, † 1871. Scrieri princ.: Sistem der Logik, ed. 5, 1882; Geschichte der Phil., ed. 8, 3 vol., 1898.

Ubi, *(lat.)* = acolo, unde. ***Ubi bene, ibi patria,*** proverb lat. cosmopolit, în înțelesul: unde e bine, acolo e patria. ***Ubicațiune,*** determinarea localității.

Ubicini, *J. Honoré Abdolonyme,* istoric și publicist franc., membru al Academiei rom. și dela 1867, cetățean al României; n. la Issoudun, 20 Oct. 1818, din o familie ital. din Lombardia, † 28 Oct. 1884. După terminarea liceului la Versailles deveni profesor de retorică la Joigny. După 2 ani, în 1844 călători în Italia, Grecia, Turcia și Principatele dunărene. La 1848 era în Bucuresci, chiemat de C. A. Rosetti, luà parte activă la revoluțiune și fù secretar al guvern. provisor și al locotenenței domnesci. După întrarea armatei turcoruse se reîntoarse prin Constantinopole la Paris. Dar nu încetà toatà viața de a fi un zelos filoromân și de a sprijini prin presă interesele Românilor. A fost câtva timp corespondent al guvernului român pentru bursierii trimiși la Paris. A publicat numeroase scrieri și articole, în deosebite diare și reviste, despre Turcia și Principatele dunărene. Principalele sûnt: »Memoire justificatif de la revolution roumaine«, 1849; »Lettres sur la Turquie,« 1851—54, 2 vol., traduse în ital. și englez. și consultate și adi ca autoritate în chestiunile despre Turcia; »La question d'Orient devant l'Europe«, 1854; un interesant resumat al istoriei și literaturei române, publicat ca introducere la »Balades et chants populaires de la Roumanie«, tradusă din român. de către V. Alexandri, 1855; »La Turquie actuelle«, 1855; »Provinces d'origine roumaine, Valachie, Moldavie, Bukovine, Transilvanie, Bassarabie«, 1856, în Univers pittoresque; »La question des Principautés devant l'Europe«, 1858; »La Serbie après le bombardement de Belgrad«, 1862; »La Serbie devant la conférence«, 1863; »Les Serbes de Turquie«, 1865; »Les principautes unies devant la conférence«, 1866; »Chronique du regne de Mohamed II«, 1871; »La constitution de l'Europe orientales«, 1872; L'état present de l'empire ottomane«, 1876; »La constitution ottomane, expliquée et annotée,« 1877. A fondat »La Révue de l'Orient« și a colaborat la »Le Siècle«, »La Presse«, »Le Courier de Paris«, »Moniteur universel« ș. a. A tradus Saturnatele lui Macrobiu in ed. Panckouke; a publicat o ed. a operelor lui Voltaire și »Fragments inédits d'un journal de voyage du comte d'Hauterive de Constantinople a Iassy« în Revue de geographie. Tot în această revistă a publicat U. o altà scriere a contelui d'Hauterive, Tabloul Moldovei în 1785. Ambele aceste scrieri, împreună cu un »Memoriu despre starea Moldovei în 1787«, presentat de contele d'Hauterive lui A. Vodă Ipsilanti, în calitate de secretar al acestuia, dăruit de regele Carol Academiei rom. și publicat în 1902, în traducere română cu text francez, sûnt prețioase isvoare ale istoriei noastre. In »Memoriul« sĕu d'Hauterive se semnalează și ca premergĕtor al filologilor români și romanici prin interesantele cunoscințe despre originea limbei române și a legăturei cu limbile latină și neolatină. (despre contele d'Hauterive și activitatea sa, Cf. »Adaus« în Memoriul citat, de Orășanu și Bianu). O scriere postumă a lui U. e »Les origines de l'histoire roumaine«, 1886, publicată prin G. Bengescu după manuscriptele remase de U., care plănuise și lucra la o istorie completă a României, ca parte din »Istoria universală« a lui Hachette, alăturea cu istoria Angliei de Fleury, istoria Rusiei de Rambaud și istoria Austro-Ungariei de Louis Leger. [M. Strajan.]

Ubiosi, popor german, din evul vechiu. Pactau cu Iuliu Cesar, de aceea erau urgisiți de celelalte triburi germane. August i-a colonisat pe țermul drept al Rinului. Orașul lor de frunte: Oppidum Ubiorium, s'a numit mai târdiu: Colonia Argrippina, astădi: Köln.

Ubiquitate, dogma luterană, după care natura omenească a lui Christos se află pretutindenea, unde este de față natura lui dumnedeească. U. o deduc luteranii din raportul intim între cele două naturi ale lui Christos.

Ubul, v. Kállay.

Ubychil, popor mic și viteaz în Caucasia, între Cerchesi, în parte mohamedani; pe cale de a dispărĕ.

Ucayali, afluent al rîului Amazonas în America sudică, isvoresce în Andii peruani, 1960 km. lung.

Ucaz, *(rus.)* poruncă, edict emis de împĕrat sau de senat cu privire la legislație sau administrație. Nicolae I a poruncit să se facă o colecțiune de ucazuri și s'a publicat 48 vol. Ea formează basa codului imp. rusesc.

Ucenic, *(slav.)* discipol, învĕțăcel; se întrebuințează mai ales pentru a însemna treapta incepĕtoare în breslele de meseriași (ucenic, calfă, măiestru).

Uchard, ***Mario,*** scriitor franc., n. 1824, † 1893 în Paris, autorul multor drame și comedii succese. (La Fiammina, Le retour du mari, La charmeuse, La seconde jeunesse, La prospérité d'un bourgmestre); a scris și romane istorice și sociale.

Uchatius, *Francisc, baron,* oficer austr. de artilerie, n. 1811. Şi-a câştigat mari merite în urma reformării artileriei şi a perfecţionării tunurilor austriace. Oţelul de bronz e o invenţie a lui. A fost ridicat la rangul de baron, şi avansat până la gradul de general de divisie. † 1881 în Viena prin sinucidere.

Uchtomskij, *Esper,* scriitor rus, n. 1861, de origine din fam. Ruric, a studiat filosofia şi literile; în 1884 ca ministru al cultelor începe a se ocupa cu Budhismul, şi întreprinde multe călĕtorii scienţifice în Asia. A publicat poesii lirice, tractate estetice şi studii sociologice. U. a îndemnat Rusia să-şi mărească cercul ingerinţelor sale în afacerile din Asia. E membru în multe societăţi scienţifice, culturale şi economice.

Ucia, numele a două com. rur. în Trans., cott. Făgăraş: *U. de jos,* cu 1076 loc. rom. şi *U. de sus,* cu 1301 loc. rom. Rîul *Ucii* atinge amêndouĕ comunele. La U. de sus a existat o mănăstire, după cum confirmă actele archivei cott., ruinele ei remase până aḑi au trezit în popor multe legende.

Ucidere, omucidere, termin întrebuinţat în Trans. pentru asasinat. (v. Omor.)

Ucraina, prov. rus. pe ambele laturi ale Niprului, cuprinḑênd parte mare din Rusia mică; *U. slobodica,* în ţinutul Doneţului, corespunde actualului guvernam. Charcov.

Ucraini, *(Ucrainţi, Ucrainofili),* sub aceste numiri înţeleg Românii bucovineni şi Rutenii din Bucov. şi Galiţia un partid politic, în opunere cu partidul numit moscovit, muscălesc sau rusofil. U. consideră pe locuitorii slavi din Rusia sud., Bucovina, Galiţia şi din Ungaria nord., pe aşa numiţii Ruteni sau Ruşi mici, ca popor tot aşa de diferit prin graiu de către Muscali sau Ruşii mari, precum sûnt şi celelalte popoare slav. ca Polonii, Cehii, Slovenii, Sêrbii şi Bulgarii. U. caută să-şi cultive graiul ca graiu deosebit şi separat de graiul literar şi oficial din Rusia, şi tind chiar la constituirea unei patrii particulare sub numele de *Ucraina* sau de ***Rutenia*** ori de ***Rusia mică,*** cu o proprie organisare politică. Rutenii aşa numiţi tineri se ţin de U., iar cei aşa numiţi bĕtrâni se ţin de partidul Moscoviţilor (Ruşilor). [Dr. I. G. Sbiera.]

Ucuriş, com. în Ung., v. Ökrös.

Udaipur, stat vasal în Indobritania, provincia Radşputana, 32,814 km²., cu 1.844,360 loc. (1891). *Capitala U.,* are 46,693 loc.

Udătorul, constelaţiune, v. Vĕrsĕtorul.

Udine, prov. ital. (Veneţia), 6582 km²., cu 536,734 loc. (1897). *Capitala U.*, 23,254 loc.; archiepisco; castel (acum casarmă); dom romanic.

Udometru, v. Pluviometru.

Udrea, *Banul,* unul din generalii lui Mihaiu Viteazul. A trecut cu un corp haiducesc de armată olteană, pe la Turnul roşu, în Transilvania şi a luat parte la lupta dela Şelimbĕr lângă Sibiiu (Oct. 1599), unde Mihaiu Viteazul a înfrânt pe cardinalul Andreiu Báthory.

Udrişte-Năsturel, v. Năsturel.

Udriu, numirea veche rom. a Adrianopolei.

Udşain, oraş în statul indobrit. Gvalior; lângă Şipra; 35,000 loc., observatoriu.

Udvarhely, v. Odorheiu.

Ue, *Şorecarul, Uliul şoarecilor, (Buteo vulgaris),* pasere din ord. Răpitoarelor ce se nutresce cu şoareci, şopârle, broasce, rîme, pui de epure, etc. Trăiesce prin Europa.

Uölle, nume dat cursului de mijloc al rîului Ubangi (v. ac.).

Ufa, guvernam. în Rusia estică, 122,018 km²., cu 2.220,497 loc. (1897). *Capitala U.,* lângă rîul cu acelaş nume, la Ural, 49,961 loc.

Ufenau, insulă în lacul Zürich, proprietatea mănăstirei Einsiedeln; aci a murit Ulrich von Hutten la 1523.

Uganda, imperiu de Negri spre nord-vest dela lacul Victoria Nianza, 39,500 km²., cu ½ mil. loc. Vaganda şi Vahuma. U. a fost cercetată de Stanley la 1875. După moartea regelui Mtesa (1884) au urmat sub Muanga persecuţiuni contra creştinilor. Dela 1894 stă sub protectorat englez. ***Protectoratul englez U.*** mai cuprinde şi Uniora, Usaga şi alte ţinuturi, în total 150,000 km²., 1 milion loc.

Uger, v. Mamma.

Ughiu, numirea prescurtată dată de Români galbinului unguresc. Valoarea pe la începutul secl. XVIII era de 1½ taleri sau lei.

Ugocea, (magh. *Ugocsa),* comitat în nord-estul Ung., încungiurat de cott.: Bereg, Maramurĕş şi Sătmar. Teritoriul e de 1190·63 km²., spre apus e şesos, la resărit se află undulaţiile ultime ale munţilor din Maramurĕş, cu înălţimea maximală de 878 m. Cott. abundează în ape. Tisa străbate mijlocul cott. In jurul ei, la şes, se întind locuri mlăştinoase. Solul arabil produce grâu şi orz excelent. U. are 83,316 loc., Magh., Germ., Ruteni şi Rom. (9270), cari se ocupă cu agricultura şi economia de vite. Căi de comunicaţie: căi ferate (59 km.), şi drumuri de ţeară şi de comitat. Se află în cott. 130 institute de învĕţămênt: 114 şcoale pop., 1 şcoală de agricultură, 2 şcoale industr. şi 1 şcoală civilă. Cott. e împărţit în 2 cercuri pretoriale, trimite în dietă 2 deputaţi. Centrul administrativ e ***Nagy-Szőlős.***

Ugogo, ţinut în colonia germană din Africa estică, spre vest dela Usagara, locuit de Vasogo (Bantu).

Ugolino, tiran în Pisa, din familia ***Gherardesca.*** Era guelf şi persecuta îngrozitor pe Ghibelini şi pe inimicii familiei sale. Contra lui se făcù o revoluţie condusă de archiepiscopul Ruggiero Ubaldini. In Iulie 1288 fù închis cu ai sĕi într'un turn (Torre di fame), unde au murit de foame. Dante în Divina Commedia a descris acest sfîrşit în chip sfăşietor.

Ugrinus, nume usitat prin secl. XII—XIV. Un *U. Magister* a cerut 1291 în adunarea obştească dela Alba-Iulia restituirea posesiunilor dela Făgăraş şi Sâmbăta. (Cf. Discurs de recepţiune de I. c. Puşcariu la Acad. rom. 1901.)

Ugro-Finice, *popoarele* U.-F. se privesc din două puncte de vedere: al limbei şi al istoriei. S'a obicinuit a considera ca popoare U.-F. numai ramura orientală a grupei numită csúd-magyar. Studiul istoric al limbei, creat pentru U.-F. de Castren şi ţinut la înălţimea recerută de Budenz în Ungaria, face următoarele clasificări: a) după Budenz avem: I grupa nordică: 1) Maghiarii, 2) Vogul-ostiakii, 3) Permii (Permii-zürjeni, Votjakii), 4) Laponii; II grupa sudică: 5) Ceremisii, 6) Laponii, 7) Finii (Suomii, Estii, Livii, Vepsii, Votii); b) Castren ne dă o divisiune mai largă: I Ugrii: 1) Maghiarii, 2) Vogulii, 3) Ostjakii;

II Finii dela Volga ori Bulgarii: 4) Ceremisii, 5) Mordvinii; III Permii: 6) Zurjenii, 7) Permjakii, 8) Vobjakii; IV Finii baltici: 9) Finii, Estii, Ciudii, (Vepsii, Votii), Livii şi 10) Laponii. Ramura orientală a csúd-maghiarului s'a amestecat încă în timpuri preistorice cu o rasă turcă. In istorie păşesce sub numirile de Masagheta, Tisagheta şi Jirka sau Urog. Numele Ugor (ogor, ugur, ogur) l-au dat rasele turce şi maghiare Hunilor. El ne aduce aminte de dialectul hunicbulgar, care a schimbat pe z in r, s. e. în loc de öküz a rostit ökör, în loc de ikiz are iker, etc. Faptul acesta identifică turcul oghuz cu hunicul ugor, ogor. E altă chestiune dacă numele s'a desvoltat la Turci, sau la Maghiari după cum crede Fiók. In casul din urmă ar fi numele original al rasei maghiare şi s'ar trage dela csúdmaghiarul ürkö, örgö = bărbat, om, de aici sinonimele: férfi din fi-erje, ember din emb-erj. Intre isvoarele literare îndeosebi de recomandat sûnt publicaţiile lui Budenz, Donner, Munkácsi, Wiedermann şi Halász.

Limbile ural-altaice formează de sine o familie mare şi se vorbesc în Ural, de unde numirea. In Europa au ajuns abia cu năvălirile barbare a diferitelor ei ramuri. La o valoare mai mare au ajuns abia finica cu literatura turca prin afacerile diplomatice. Familia limbilor uralaltaice se împarte în două grupe: 1) cea uralică, cărei aparţin fin-ugrica şi samoieda şi 2) cea altaică cu turca, mongolica şi mandău. Inrudirea acestor limbi a fost descoperită de Castren. Caracteristica lor principală e aglutinarea, adecă funcţiunea diferitelor raporturi morfologice se face prin sumarea mai multor cuvinte, dintre cari unele au devenit sufixe. Ca isvoare se recomandă: Winkler, Uralaltaische Völker u. Sprachen. Berlin, 1884; Id., Das Uralalt. u. seine Gruppen. Berlin, 1885; Az altáji nyelvek számképzése (Albumul lui Budenz); Ahlquist, Forschungen auf dem Gebiete der uralalt. Sprachen. St. Petersburg, 1861; Schott, Altaische Studien, 5 broşuri. Berlin, 1860—72.

Uhehe, ţinut în colonia germ. din Africa estică, spre sud dela Usagara, locuit de Vahehe.

Uhland, *Ludovic,* poet germ., germanist şi romanist, n. 1787 în Tübingen, câtva timp membru al facultăţii filos. dela univ. din Tübingen. Poesiile sale lirice sûnt de o coloratură puternică; baladele şi romanţele ating perfecţiunea artei. Timbrul scrierilor e în general patriotic, de toată claritatea şi frumseţa. De mai puţină putere dramatică au fost lucrările sale pentru teatru. Primele »Poesii« au apărut 1815. Intre alte lucrări sûnt de remarcat: »Despre eposul francez vechiu« (1812); »Walther von der Vogelweide« (1822); Poesii poporale (1844—45); Ernst, Herzog von Schwaben (1817); Ludwig der Bayer (1819). † 1862. I-s'a ridicat monument la 1873 în Tübingen.

Uhu, pasere, v. Buhe.

Uiba *(Hueba),* mèsură de capacitate în Tunis = 40·18 litri.

Uidesci, com. rur. în Bucov., biserică, moşie boierească în căp. şi j. Sucevii, cu 2187 loc. (2052 ort-or., 49 rom.-cat., 18 protest., 68 mos.), o şcoală primară.

Uidesci, se numesce şi o com. rur. în Rom., j. Suceava, formată din 6 sate cu 3250 loc.

Uieski, *Corneliu,* poet polon. n. 1823 în Beremniani, a scris poesii patriotice (Plângerile lui Eremia, 1847), tablouri dramatice (1880), texturi la composiţiile lui Chopin, etc. A trăit pe moşia Zubrze, care i-a fost donată ca recompensă naţională.

Uifălău, com. rur. în Banat, cott. Timiş, cu 3908 jug. cat. şi 1273 loc. germ. şi rom. (106).

Uiguri, vechiu popor turc în Turkistanul estic; mai târdiu amestecat cu Mongoli şi Chinezi.

Uila, v. Huila.

Uioara, (magh. *Maros-Ujvár),* com. mare în Trans., cott. Alba inf., are 4051 loc. magh. şi rom. (1812). La U. sûnt cele mai mari mine de sare din Trans., cari se exploatează.

Uioara, protopopiat gr.-cat. rom., cu 21 comune şi 11,090 suf.

Uioara e şi staţiune balneară primitivă, în apropierea ocnelor de sare, la o înălţime de 252 m. Stabilimentul consistă din zidirea băilor şi un hotel mic. Băile sûnt reci şi căldicele până la 35° C. Apa e sărată, o analisă lipsesce. [Dr. Vuia.]

Uitare, din punct de vedere psichologic denotă lipsa de aducere a minte sau neputinţă, de a-şi readuce în consciinţă stările sufletesci, produse şi avute odată în consciinţă. (v. Uitucia). [Pl.]

Uitucia, starea mai mult sau mai puţin constanta şi habituală provenită din neputinţa de a readuce în consciinţă idei şi stări sufletesci avute mai înainte, dar acum devenite latente sau întunecate. Causele U.-ei sûnt multe şi varii; le arată psichologia şi pedagogia. [Pl.]

Ujfalvy, *Carol Eug. de Mező-Kövesd,* filolog şi antropolog magh., n. 1842 în Viena, a studiat la academia militară din W. Neustadt, la Bonn; 1867 profesor la academia orientală din Paris. A scris diferite cărţi de cuprins antropologic. Soţia sa *Maria U.,* care l-a însoţit în călětoriile sale, a publicat un interesant diar de călětorie.

Uj-Pest, oraş industrial în Ung., cott. Pest-Pilis-Solt-Kiskun, întemeiat la 1838, lângă Budapesta, are multe fabrici, ale căror producte se transpoartă prin căi ferate şi cu vapoare. Ú. are 23,521 loc., Magh., Germ. şi Ovrei.

Ujvidék, (germ. *Neusatz),* oraş liber reg. în Ung., cott. Bács-Bodrog, situat în stânga Dunării. In Ú. e reşedinţa unui episcop sêrbesc, sûnt şcoale medii şi comerciale. Are 24,117 loc., Sêrbi, Magh. şi Germ. Preponderanţa o au Sêrbii. Ú este un centru al vieţii cult. a Sêrbilor, cari editează aici 11 diare. Ú. e oraş cu comerciu înfloritor întreţinut cu verdeţuri şi bucate cari se transpoartă pe Dunăre.

Uk —, v. şi *Uc —.*

Ukerewe, v. Nyanza.

Ulaghi, numele sub care se vorbesce de Români în timpul Tătarilor. Cronicarul Fazel-Ullah-Raşid descriind in 1303 expediţiile Tătarilor din 1240 spune, cum Orda a bătut pe banul Basarab, iar Bugek cum a întrat »la Kara-Ulaghi şi a bătut popoarele Ulaghice«. In D'Hosson, Histoire des Mongols, la Haye II. 1834. pag. 627—628.

Ulanca, tunică scurtă, blănită, purtată de Ulani.

Ulani, trupă de cavalerie, înarmată cu lance, arma naţională a Polonilor; în Prusia întrodusă 1808; în Austria fără lance. Germania are 25 regimente de U.

Ulcer, o pierdere de substanţă spontanee sau tramatică care nu manifestă tendinţa spre cicatrisare. Acest caracter este menţinut de cause

generale ca în U. syphilitice, canceroase, scorbutice, marostice, etc., sau de o irritațiune locală ca o îngrijire improprie a unei plăgi, vecinătatea infecțioasă. *U. simplu* este de ordinar pe partea anterioară tibială a gambei mai cu samă la persoanele varicoase, din această causă se chiamă *U. varicos*. El se produce în urma degenerescenței atheromatose a păreților venelor și a unei alterațiuni de nervi. Aceste ulcere pot lua un caracter *gangrenos*, sau să se complice cu flegmone, crisypele și alte infecțiuni. Tratamentul este dificil și îndelungat. Cauterisațiuni, pansament antiseptic, bandaj compresiv, uneori chiar amputațiunea membrului.

Ulcer veneric, (ulcer simplu, șancăr simplu, șancăr moale) un U. contagiosal organelor genitale externe. U. ven. are un fund murdar și tendința de a se multiplica având o basă moale, pe când cel sifilitic are o basă dură. U. v. nu are tendință spre cicatrisare repede, uneori el ia un caracter cotropitor devenind gangrenos sau *phagedenic*. Tratamentul este local în care se resumă la distrugerea stratelor șancroase și la un pansament antiseptic apropriat.

Ulcerul stomacului, (Ulcus ventriculi), U. perforant are predilecțiunea ca sediu pe mica curbură a stomacului, pe păretele posterior și pe pylor, are formă rotundă, dar nu ajunge întotdeuna la perforațiune. Se crede că U. la început e numai o placă echymotică prin o stasă sanguină datorită unei degenerescente grăsoase sau atheromatoase a micilor vase sanguine; de aici resultă o necrobiosă superficială a mucoasei, și stomacul în lipsa tunicei protectoare devine corodat de sucul gastric care urmează până la sfirșit rolul sĕu destructiv *autophag*. El e mai frecuent la femei ca la bărbați și aparține etății adulte și avansate în presența unor diatese ca chlorosa, tuberculosa, alcoolismul. Simptoamele principale: turburări dispeptice, durerea fixă în regiunea xyphoidienă, vĕrsături după masă. *Haematemesă* (vĕrsături de sânge digerat). Dacă emoragia e abundentă se chiamă *gastrorrhagie* (vĕrsături negre). Prognosticul e întotdeuna grav, chiar când boala se presintă sub formă benignă. Tratamentul: regim lactat, bismut subnitric, benzonaphtol în dose mari, thyocol și alte antiseptice netoxice.

Ulcerațiune, o pierdere de substanță superficială a pielii sau a mucoasei, care se distinge de plagă, de rana propriu ḑisă prin lipsa de tonicitate a țesutului respectiv și a tendinței de a nu se vindeca. U. e de comun spontanee, dar și o rană traumatică poate trece în aspect ulceros.

Ulcior, (med.) atâta cât Hordeolum (v. ac.).

Ulcus, *(lat.)* ulcer (v. ac.).

Uleåborg, guvernam. finlandez, 165,641 km², cu 264,434 loc. (1896). *Capitala U.*, lângă sinul Bottnic, 14,128 loc.

Uleaș, *Ulieș,* v. Uliu.

Uleiu, v. Oleiu.

Ulema, statul clerical în Turcia; este o putere însemnată în această țeară, din causa contopirii religiunii cu autoritatea publică. Diferitele categorii, din cari se compune U., se pot vedé la art. Hoge. Cu toții își primesc instrucția și educația în așa ḑisele *medrese,* universități, odinioară rivale cu cele creștine, aḑi decăḑute și limitate la facultăți teologice. (Cf. art. Imam și Muftiu.)

Ulex L., (botan.) gen din fam. Leguminosae-Papilionaceae, tribul Genisteae, cuprinde vr'o 12 specii de arbusci totdeuna verḑi cu rămurelele spinoase, din Europa occidentală și nordvestul Africei. *Ulex europaeus* L., cresce în terenuri năsipoase, ramurile lui tinere sûnt mult întrebuințate ca nutreț pentru vite. [Z. C. P.]

Ulfila, apostolul Goților, era cunoscut celor vechi numai din cronicarii grecesci. Sciri mai precise se căpĕtară de abia pe la 1840, când G. Waitz descoperí la Paris o scurtă biografie a lui de Auxențiu, episcopul Silistriei și ucenicul lui U., scrisă între 381 și 384. C. Erbiceanu, în: Ulfila, viața și doctrina sa, Bucur. 1898, a tradus aproape textual studiul lui Waitz, intercalând însă multe adause despre înrîurirea Goților asupra Românilor. U. este vestit pentru admirabila sa traducere gotică a bibliei, din care se găsesc fragmente la Upsala; ediția cea mai bună e a lui Bernhardt, Halle 1875, și una mai mică cu glosar, tot acolo 1884.

Uliaș, (magh. *Nagy-Ölyves),* comună rur. în Trans., cott. Murĕș-Turda, cu 1083 loc. Rom. și Magh.

Uliesci, com. rur. în Rom., j. Dâmbovița, situată pe câmpie, se compune din 10 căt., cu 1979 loc.

Uligale, numire ce în Trans. se dă Uliului (v. ac.); după unii este și numele ce se dă bărbătușului paserei Gaia (v. ac.).

Uligan, v. Gaia.

Ulisse, *Ulyxes,* v. Odysseos.

Uliu, *Ulișor, Ulieș, Uliuț, Uligae, Erete, Arete,* numiri ce se dau paserilor răpitoare din genul Astures.

Uliul găinilor, (Găinarul, Porumbarul, [Bucovina]; Boghiu, Bodigeu, Bodigaș, Erete, Hereu, Hèrĕu, Herete, Curui, Bodiu, [Transilvania]; Coroi, Hêrĕu, [Moldova]; Arete, Ierete, Erete, Cobĕț, Uliu, [Muntenia]; Cobet [Istria], lat. *Astur palumbarius),* trăiesce în toată Europa și e foarte îndrăsneț, răpindu-și prada chiar în fața oamenilor.

Uliul păseresc, (Erete, Herete, Ulieș, Ulișor, lat. *Astur nisus),* este mai mic și răpesce păserelele de câmp. Cu acest Uliu se face vênătoare de paseri.

Ulm, oraș în Württemberg, la stânga Dunării, cetate imperială, 39.304 loc. (1895); biserică gotică (cea mai mare bis. în Germania după cea din Colonia), gimnasiu clasic și real, școală reală, museu industrial, bibliotecă; cameră de comerciu; industrie de bumbac, oroloage, mașini, metal, instrumente musicale, piei; comerciu de producte și de spedițiune. 1805 ací a capitulat generalul austriac Mack.

Ulm, numele românesc al arborelui Ulmus campestris L. (v. ac.). *Ulm rîios* = Ulmus campestris L. var. suberosa Ehrh. (v. ac.).

Ulmeae, familie, după alții numai trib, dela Urticaceae (v. ac.).

Ulmeni, com. rur. în Rom., j. Ilfov, se compune din 3 sate, cu 2578 loc.

Ulmi, sat în Rom., j. Dâmbovița, lângă Tîrgoviște. In vechime, când Tîrgoviștea era capitala țerii, locul de execuțiune al condamnaților la moarte.

Ulmul, com. rur. în Rom., j. Brăila, situată pe malul drept al văii Călmățuiului, are 1077 loc.,

agricultori. Tot U. se numesce şi o com. rur. în j. Ialomiţa, cu 2542 loc. Se compune din 4 sate.

Ulmul, iezer mare în Rom., j. Brăila, 5 km. lung, $1^1/_2$ km. lat.

Ulmus L., (botan.) gen de plante lemnoase inerme fără latex, din fam. Urticaceelor, trib. Ulmeae, cu foi asimetrice (oblic-cordate), flori fasciculate şi fructe aripate. Cuprinde vr'o 16 specii boreal-temperate, importante ca plante horticole (mai ales recomandabile spre a fi plantate în aleele oraşelor), dar mai ales în silvicultură, avênd un lemn preţios, aşa speciile noastre indigene: *U. campestris* L. »ulmul« şi *U. effusa* Willd. numit şi »velniş« sau »vînj«. [A. Pr.]

Ulphilas, v. Ulfila.

Ulpianus, *Domitius,* celebru jurisconsult roman, n. pe la 179 în Tyros, a ocupat în Roma înalte oficii de stat; omorît 228 ca praefectus praetorio.

Ulpia Traiana, v. Grădisce.

Ulrich, *principe de Württemberg,* n. 1487, se căsătorise cu Sabina, nepoată de soră a lui Maximilian I, şi fiind nefericit în căsătorie se dete la plăceri şi cheltuieli prin cari ridicà în contra sa pe supuşii sei. Apoi ucise la vênătoare cu propria sa mână pe Ioan de Hutten; bănuit că era prea intimul Sabinei, şi-a ridicat contra sa pe U. de Hutten, fratele lui Ioan, pe nobili şi pe împěrat. Pus afară din lege, a fugit din loc în loc, până când Filip de Hessa l-a făcut protestant şi l-a adus în ţeara lui (1534). † 1550.

Ulrike Eleonore, *regină în Svedia,* fica lui Carol XI, a condus statul în absenţa fratelui seu Carol XII (1713—14) şi, după moartea lui, prin intrigi cu senatul, căruia îi dete dreptul de a alege pe rege, înlăturà dela tron pe fiul surorei sale, mai mare ca dînsa, şi fù aleasă »rege« (21 Febr. 1719). In anul următor dete coroana soţului ei. † 1741 fără copii.

Ulster, prov. în nordul Irlandei, 22,189 km²., cu 1.619,814 loc. (1891); se compune din 9 comitate: Antrim, Armagh, Cavan, Donegal, Down, Fermanagh, Londonderry, Monaghan, Tyrone. Capitala Belfast.

Ultima ratio regum, (lat. = Cel din urmă mijloc al regilor), inscripţiune devenită proverbială, aplicată pe armele franceze sub Ludovic XIV 1650. Cuvintele sûnt împrumutate dela Calderon. In Prusia dela 1742 figurează inscripţiunea »Ultima ratio regis« pe tunuri şi pe armele de bronz.

Ultimatum, cel din urmă cuvênt care poartă în sine ultima concesiune sau condiţie, ce una dintre părţi face celeilalte în materie de afaceri morale sau materiale, în negocieri politice sau comerciale. In relaţiunile internaţionale, U. avênd urmări grele, şi câte odată desastroase, partea care se servesce de un asemenea mijloc periculos, ca de o condiţiune sine qua non, nu trebue să useze de dînsul cu precipitare şi uşurinţă. U. este un act internaţional solemn de o mare importanţă, care în cele mai multe casuri el îmbracă forma unui memoriu sau a unei note diplomatice. Se acordă un termin în care guvernul căruia i-s'a notificat U. trebue să respundă, iar nerespundênd sau respundênd în mod echivoc se presupune că dînsul preferă resboiul. Când însă în U. nu se indică nici un termin, atunci pentru a se incepe eventual ostilităţile, este trebuinţă de o declarare formală de resboiu. Aducerea la cunoscinţă sau semnificarea U.-lui guvernului interesat se face prin mijlocirea agenţilor diplomatici acreditaţi pe lângă acel guvern, sau prin trimişi. [Val. Urşianu.]

Ultra, *(lat.)* dincolo de, afară de, de ceealaltă parte. U. se mai folosesce în înţeles de extrem, s. e. când se ḑice că cineva aparţine unui partid politic extrem, (ultraroialist, ultrademocrat, ultraconservator, etc.).

Ultragiu, faptul de a insulta sau loví pe un funcţionar public în exerciţiul funcţiunii. U. se poate face atât prin cuvinte şi loviri, cât şi prin gesturi şi ameninţări, şi se pedepsesce amĕsurat gravităţii insultei. (Cf. Cod. pen. rom. §§ 180 până 189). v. şi art. Injuria.

Ultramarin, v. Lasur.

Ultramontan şi *Ultramontanism,* nume introduse, ca şi »papism, papist« de protestanţii germani, pentru a caracterisa dependenţa bisericii catolice de papa cel dincolo de munţii Alpi (ultra montes). In deosebi se înţelege sub U. acea tendenţă de partid în bis. catolică, care admite Curiei rom. putere monarchică nelimitată în biserică şi dreptul de intervenţiune in afacerile interne ale statelor.

Ultra posse nemo obligatur, *(lat.)* în limbagiul filosofic al metafisicei şi al eticei, principiul în virtutea căruia nimenea nu poate fi obligat de a face lucrări, cari trec preste puterile sale. El se aplică mai cu samă pentru muncitorul cu putere fisică, apoi pentru pedagogi, legişti. [Pl.]

Ulunda, popor, v. Lunda.

Ulva Wittr., (botan.) gen de Alge verḑi cu thal foliaceu, format din unul sau două strate de celule. Dintre speciile sale, în numĕr de vr'o 8, cari trăiesc prin mări, mai comune sûnt: *U. lactuca* Wulf., *U. latissima* L., cari cresc fixate pe stânci pe lângă ţermuri.

Uman —, v. Human —.

Umbella, *(lat.) Umbrela,* (botan.) inflorescenţa nedefinită formată din mai multe peduncule secundare, egal de lungi, aşezate ca spiţele unei roţi, ori ca vergelele dela o umbrelă deschisă la vîrful unui peduncul principal. Când pedunculele secundare se sfîrşesc cu câte o floare, U. e simplă; s. e. la *Sanicula,* Ciuboţica cucului, ş. a. Dacă ele se sfîrşesc cu câte o umbrelă mai mică sau *umbellulă,* U. e compusă; s. e. la Mărar, Cucută şi alte numeroase Umbelifere (v. ac.) şi involucru. [S. Şt. R.]

Umbelliferae Endl., (botan.) mare şi importantă fam. de plante Dicotyledonate-polypetale, ce cuprinde vr'o 152 de genuri cu vr'o 1300 de specii, respândite pe toată suprafaţa globului, foarte numeroase însă mai cu samă în regiunile temperate ale emisferei boreale. U. sûnt plante erbacee anuale, bisanuale sau perene rar frutescente şi foarte rar arborescente. U. se divid în următoarele 9 triburi: I. tribul *Hydrocotyleae* din care menţionăm genul *Hydrocotyle* L.; II. tribul *Mulineae;* III. tribul *Saniculeae* din care menţionăm genurile: *Eryngium* L., *Astrantia* L., *Sanicula* L.; IV. tribul *Echinophoreae;* V. tribul *Ammineae* dintre care menţionăm genurile: *Conium* L., *Apium* L., *Carum* L., etc.; VI. tribul *Seselineae* din care însemnăm: *Foeniculum* Adans., *Meum* Jaq, *Levisticum* Koch., *Archangelica* Hoffm.; VII. tribul *Peucedaneae* însemăm: *Ferula* L., *Peucedanum* L., *Heracleum* L.; VIII. tribul *Caucalineae* menţionăm: *Coriandrum* L.,

Cuminum L., *Daucus* L. și în fine IX. tribul *Laserpitieae* din care menționăm genul *Laserpitium* L. [Z. C. P.]

Umbelliflore, (botan.) serie de dialipetale, caracterisată, între altele, prin flori grupate mai adesea în inflorescențe în formă de umbrele (v. ac.). Cuprinde familiile: Umbelliferae, Araliceae și Cornaceae.

Umberto, *Emanuel, Ioan Eugen,* etc., rege al Italiei, fiul lui Victor Emanuel II, n. 14 Mart. 1844 în Turin, a luat parte la mișcările patriotice și s'a distins în lupta dela Villa Franca; la 1878 s'a urcat pe tron; luptele interne între partide, atitudinea ostilă a vaticanului precum și constelațiunile politice l-au făcut să între în alianța triplă (1883), arëtându-se cu toate acestea amic al Francezilor. A fost un rege popular. S'a atentat în 2 rânduri în contra vieții sale, la 1878 în Neapol unde a scăpat și la 1900 în Monza unde a remas mort. S'a căsătorit 1868 cu Margherita fica ducelui de Genua. Fiul sĕu Victor Emanuel i-a urmat pe tronul Italiei

Umbilicus, *(lat.)* buric; mijlocul ori cărui lucru, centru.

Umblet, v. Mers.

Umbra, spațiul întunecos la dosul unui corp opac (netransparent), luminat unilateral. Dacă isvorul de lumină este un punct luminos, umbra ia forma unui con, care se lărgesce în direcțiunea spațiului neluminat, când însă isvorul de lumină e un corp luminos, se desvoaltă afară de U. plină încă și Penumbră (v. ac.).

Umbra cucului sau *Umbra iepurelui*, numirile populare ale speciilor de Asparagus L. (v. ac.), când se află în stadiul de înflorire.

Umbra nopții, numele popular al plantei Solanum nigrum L. (v. ac.).

Umbria, ținut în Italia de mijloc, situat pe culmea și coastele estice ale Apenninilor; în anticitate a fost locuit de Umbri, popor indogerm., 308 a. Chr. cucerit de Romani; acum prov. Perugia.

Umedeala, v. Igrasia (și Hygrometria).

Umĕr, (anat.) termin anatomic pentru regiunea formată de partea superioară a brațului și spatei și partea externă a claviculei.

Umflătura, termin poporal pentru tumori, mai ales cele provocate de imflamațiuni.

Umilința, virtutea morală, prin care omul cunoscêndu-și slăbiciunea proprielor sale puteri, cu sinceritate mărturisesce această slăbiciune, înădușind astfel intr'însul ori ce pornire spre mândrie. Adevĕrata U. se rapoartă numai la Dȡeu; raportată la oameni, ea se numesce modestie și este cea mai frumoasă podoabă a oamenilor tineri. Sin. smerenie. [Pl.]

Umor, v. Humor.

Umplătura, lucrări de pământ care se fac deasupra solului natural (»in umplătură«), în opunere cu cele cari se fac sub solul natural și cari se ȡic »în săpătură«.

Una corda, *(ital.)* pe o coardă, expr. întrebuințată in musica de piano, efectul pedalei din stînga, care mutând din loc mechanismul ciocanelor face ca aceste să nu lovească decât una singură din grupul de 3 coarde corespunȡĕtoare fiecărei taste. E o micșorare a sonorității. [T. C.]

Uncaria Schreb., (botan.) gen din familia Rubiacee, cu preste 30 specii mai ales din Asia tropicală. In general sûnt arbusci acățători prin ajutorul pețiolurilor încârligate cari persistă după ce cad limburile frunzelor. Specia *U. Gambier* Roxb., din regiunea indo-malaică, dă *Gambir,* product analog cu Catechu (v. ac.); se extrage din frunze. [S. Șt. R.]

Uncia, $^1/_{12}$ a unei mĕsuri. (v. și As.)

Unciale, *literele,* majuscule, ce se întrebuințau în vechime de Romani (litterae unciales) și la inscripțiuni.

Uncinaria, sin. *Dochmius* Duj, *Ankylostoma* Dubini., vierme nematoid din familia Strongilidelor. *U. duodenalis,* trăiesce în intestinul subțire la om și unele antropoide; produce Uncinariosa.

Uncinariosa, maladie produsă de Uncinaria (v. ac.); ea oferă caracterul unei anemii pernicioase; pacientul slăbesce; adeseori presintă turburări digestive, cele mai de multe ori se sfîrșesc prin moarte.

Uncinat, (botan.) *unciform,* îndoit la vîrf în forma unui cârlig.

Uncle Sam, (pron. öncl sem), polecră dată Uniunii nord-americane și guvernului ei, formată după prescurtarea oficială »U. S. Am.« = United States of America.

Uncrop, incrop, apă călduță. Tot U. se numesce și a doua ȡi după cununie, când se dă miresei o supă caldă.

Uncțiune, v. Ungere.

Unctuarium, v. Elaeothesium.

Undecima, în musică interval cuprinȡênd unspreȡece grade, acelaș cu o quartă reduplicată. *Acord de U.,* e acordul de septimă dominantă auȡit pe tonică la bas. [T. C.]

Undine, spiritele elementare ale apei; ȡine, nimfe (v. ac.).

Undița, instrument de prins pesce, făcut dintr'un fir de sfoară la capĕtul căruia e atîrnat un ac întors în formă de cârlig. Pe firul de sfoară e atîrnată o bucată de plută. Celalalt capĕt al sforii se leagă de o prăjină subțire, care e ținută în mână de pescar. Pe cârlig se pune momeală (o bucățică de mămăligă, o bucățică de rîmă) și apoi se aruncă acel capĕt în apă. Pescii se prind de cârlig cu urechile ori cu gura și în momentul prinderii pluta de pe apă se mișcă, atunci pescarul trage afară sfoara din apă.

Undulațiune, mișcarea undelor când se ridică și se lasă alternativ, și preste tot mișcările cari se aseamĕnă cu a undelor. Astfel se ȡice în fisică U. mișcarea moleculelor dintr'un corp sonor. După teorie tot mișcare de U. fac moleculele și în corpurile luminoase, călduroase și electrice. U.-le sûnt de trei feluri: transversale, longitudinale și rotitoare. Distanța ce o percurge mișcarea undulatoare în atâta timp, cât e de lipsă, ca originea să facă o oscilațiune întreagă, se numesce lungime de U.

Ung, comitat în Ungaria nordică, (numit după rîul cu acelaș nume, un afluent al Tisei), se mărginesce cu cott.: Zemplém, Bereg, Szabolcs și cu Galiția, are un teritoriu de 3052·84 km². In partea nordică e muntos, la sud și est băltos. Granița către Galiția o formează spinarea Carpaților cu vîrful Raoca de 1300 m. Mai multe rîuri de munte se varsă în Tisa, rîul principal în cott. In partea muntoasă se găsesc isvoare minerale. Productele munților, mineralele sûnt

neexploatate. Solul e roditor, produce cereale, pe alocurea sûnt şi vii. Are 153,266 loc., Magh. şi Slovaci, cari se ocupă la munte cu economia de vite, la şes cu agricultura. Industria e la început. Centrul cultural şi administrativ e *Ungvár*, capitala cott., oraş cu magistrat. Din punct de vedere administrativ cott. e împărţit în 4 cercuri pret. In peşterile munţilor s'au aflat numeroase obiecte archeologice.

Ungaria, *(Magyarország)*, regat formând partea estică a monarchiei austro-ungare (Translaitania) şi partea esenţială a ţerilor coroanei Sf. Stefan, cu care dela 1868 e unită şi Transilvania (v. ac.), situată între gradele 44° 29′ şi 49° 37′ lat. nord., 33° 39′ şi 44° 10′ long. est. dela Ferro. Se mărginesce la nord cu Silesia şi Galiţia, la est cu Bucovina şi România, la sud cu România, Serbia şi Croaţia-Slavonia, la vest cu Stiria, Austria de jos şi Moravia. Afară de partea apuseană, încolo U. are graniţe naturale (Carpaţii, Dunărea şi Drava). Suprafaţa 282,317 km²., cu 16.838,255 loc. (1900) şi anume statistica arată: 8.651,520 Maghiari (51·4%), 2.798,559 Români (16·6%), 2.002,165 Slovaci (11·9%), 1.999,060 Germani (11·9%), 437,737 Sêrbi (2·6%), 424,774 Ruteni (2·5%), 191,432 Croaţi (1·1%), 333,008 de alte neamuri (2%). După confesiuni se arată: 8.198,497 rom.-cat. (48·7%), 2.427,232 ev. reformaţi (14·4%), 2.199,195 gr.-or. (13·1%), 1.841,272 gr.-cat. (10·9%), 1.258,860 luterani (7·5%), 838,162 mosaici (4·9%), 68,551 unitari (0·4%), 13,486 de alte confes. (0·1%). După ce la confesiunile gr.-or. şi gr.-cat. aparţin numai Românii, Sêrbii şi Rutenii, numĕrul acestor naţionalităţi la olaltă luat (3.661,070) se arată în statistică cu 379,397 mai mic decât numĕrul populaţiunii gr.-or. şi gr.-cat. (4.040,467). Pe un km². se vin 59·6 loc. Crescerea populaţiunii în ultimii 10 ani (1890—1900) a fost de 10·3%. Sciu cetí şi scrie 8.696,332, deci 51·4% din numĕrul total sau 61·4% din numĕrul celor dela 6 ani în sus.

Orografia.

La mijlocul ţerii e şesul cel mare al U.-ei (Alföld), spre care se pogoară coastele şi curg apele munţilor împrejmuitori; la vestul ţerii valea Dunării şi a unor afluenţi ai ei încă formează un şes mai mic (v. Alföld). Restul ţerii e platou şi ţinuturi muntoase. La apus se întind în U. ramuri de ale Alpiilor cu munţii Rozalia (Irottkő 883 m.), apoi Bakony, Vértes, Pilis, iar mai la sud isolaţi munţii Mecsek. Munţii principali sûnt *Carpaţii* (v. ac.), cari încungiură ţeara în forma unui semicerc aşezat cu două capete pe Dunăre (Pozsony-Orşova), care îi desparte de Alpi şi de Balcani. Din acest semicerc se întind în interiorul ţerii ramificări şi grupe de ale Carpaţilor, formând două muntenii mai mari şi una mai mică. Carpaţii nord-vestici se întind până la valea Hernádului, ei acoper partea nord-vestică şi nordică a U.-ei. Centrul lor e piscul Gerlachdorf (2663 m.) în Tatra înaltă şi de ací se ramifică în forma unui evantaiu diferitele grupe şi şiruri de munţi despărţite prin văi mai mari şi mai mici, multe dintre ele fiind aproape isolate de văile vecine. Carpaţii nord-estici au numai caracter de şir, atât în partea lor principală cât şi în cele două ramificări mai însemnate (Eperjes-Tokaj şi Vihorlát-Gutin). Carpaţii sud-estici în şirul lor principal încadrează platoul transilvan în formă de semicerc. Ací se deosebesc trei şiruri: şirul nordic (Pietrosul 2305 m.), şirul oriental (Ciucaş 1958 m.) şi cel sudic (Negoiul 2356 m., Retezatul 2480 m.). Partea vestică a Transilvaniei o ocupă munţii Bihorului cu ramificările lor. Ramurile munţilor, ce împrejmuesc Transilvania, se întind în interiorul ei formând câmpia ondulată şi platourile resp. văile numite Ţeara-Bârsei, a Oltului, a Haţegului, Câmpul pânei, ş. a. Dela şirul sudic spre vest se întind munţii bănăţeni.

Idrografia.

Cu mici excepţiuni (Poprad, Dunaieţ) apele din U. se scurg toate spre Dunăre. Rîurile din partea vestică şi nord-vestică a ţerii se scurg direct în Dunăre, cele ce isvoresc la nord-est şi est numai prin mijlocirea Tisei, la sud-sud-est iarăş Dunărea primesce direct câteva rîuri. Basinul Dunării în U. e de 274,000 km²., din cari 153,000 km². formează basinul Tisei. Dunărea (v. ac.) percurge în U. o cale de 997 km. şi are afluenţi pe dreapta: Laita, Rába, Sárviz, Drava şi Sava; iar pe stânga: Vág, Neutra, Garam, Ipoly, Tisa, Timiş, Caraş, Nera, Cerna, iar în România Jiul şi Oltul, ce vin din Transilvania. Tisa (v. ac.) e rîul propriu al U.-ei, are lungime de 1411 km., cursul ei e foarte neregulat, cotit, exundările dese şi mari. Afluenţii ei pe dreapta sûnt: Talabor, Nagy-Ág, Borşova, Bodrog, Sajó, Eger, Zagyva. Mai importanţi şi mai mari sûnt afluenţii pe stânga: Vişeu, Iza, apoi Someşul (compus din Someşul mare şi S. mic [Someşul cald şi S. rece]), Crişul (Alb, Repede, Negru), Murĕşul (cu Têrnavele, Arieşul, Ampoiul, Streiul) şi Béga. *Canale*, sûnt între Dunăre şi Tisa canalul Francisc (108 km.) şi canalul Francisc Iosif (74 km.); apoi canalul Béga (70 km.), canalul dintre Timiş şi Béga (10 km.), canalul Berzava, Teresia, Bereteu; în dreapta Dunării canalul Sárviz şi Sió (între Balaton şi Dunăre) şi multe canaluri de scurgere prin locurile băltoase. *Lacuri* mai mari sûnt în U.: Balatonul (690 km².) navigabil şi Fertő (335 km².), afară de acestea mai sûnt multe lacuri la şes (Velence, Palics, ş. a.), dar mai numeroase şi mai frumoase sûnt lacurile din munţi (iezere) mai ales în Tatra înaltă apoi şi în munţii Transilvaniei, în Vihorlat, etc. Bălţi şi lacuri mlăştinoase au fost numeroase, dar prin canalisări parte mare s'au uscat (Sárrét, Hanság, Ecsedi láp). *Ape minerale*, nu numai în ceea ce privesce numĕrul isvoarelor, ci şi în ceea ce privesce calitatea, U. are în mĕsură binecuvêntată. Mai însemnate isvoare sûnt la: Héviz, Orade, Rajecz-Teplicz, Stubnya, Balaton-Füred, Borszék, Moha, Luh, Szolyva, Bicsad, Budapesta, Băile Herculane, Parád, Vihnye, Szliács, Feredeu, Vâlcele, Lubló, Málnás, Bártfa, Tăşnad, Koritnicza, Pöstyen, Trencsén-Teplicz, Harkány, Szobráncz, ş. a. *Clima* U.-ei, conform situaţiunii şi formelor geografice ale ţerii, e foarte diferită; se pot deosebí 4 zone climatice: a şesului şi a celor trei grupe de munţi. Temperatura medie anuală în şesul cel mare e de 10—11°, în şesul cel mic 9—10°, asemenea în dreapta Dunării, în Carpaţii nord-vestici şi nord-estici 5—7°, în munţii mărginaşi ai Transilvaniei 5°, în interiorul Transilvaniei ceva mai mult. In general clima U.-ei, afară

de partea sud-vestică, influințată de Adriatica, e continentală şi, cu deosebire la şes, foarte escentrică: veri ferbinți şi ierni geroase; între munți schimbările nu sûnt aşa rapide, dar iernile ceva mai lungi. U. e avută şi în *minerale*, ca aur (Munții apuseni: Abrud, Roşia, Bucium; Secărèmb, Băița, Brad, etc., apoi în munții metalici ungari: Selmecz- şi Körmöczbánya), telur (Zlatna), opal nobil (Vörösvágás, Cservenica), sare în straturi uriaşe (Ocna Sibiiului, Dejului, Uioara, Parajd, Szováta, Şugatag, etc.), soda şi salitru pe Alföld, diamantul de Marmația, cărbuni de piatră şi lignit, etc. Insemnat e numĕrul mineralelor specific ungare, ca silvanit, nagyágit, bauerit, libethenit, biharit, kapnicit, etc. Din minele U.-ai în 1893 s'a scos 1698 kg. aur în valoare de 2.790,222 fl.; argint 23,631 kg. în valoare de 2.120,052 fl.; minereu de fier 9.734,321 q s'a prelucrat în 54 furnale (24 n'au lucrat), fier brut s'a scos 3.193,071 q în valoare de 12.103,201 fl.; cărbuni de piatră s'au scos 39.006,973 q în valoare de 14.556,693 fl.; sare 1.672,093 q în valoare de 14.605,000 fl.; aramă 3433 q în valoare de 174,412 fl.; plumb 25,136 q în preț de 348,591 fl., etc. Valoarea tuturor mineralelor scoase în 1893, afară de sare, a fost de 33.103,600 fl., cu aproape 3 milioane mai mult decât în 1892.

AGRICULTURA

e ocupația principală a locuitorilor. 43·42% a solului sûnt agri, 1·30% grădini, 11·22% fênațe, 13·90% păşune, 1·34% vii, 28·48% păduri, 0·34% neproductiv. Se produce grâu, secară, orz, ovĕs, hrişcă, porumb (cucuruz), mazeriche, rapiță, tutun, cartofi, napi de zahăr şi de nutreț, luțernă, trifoiu, fên. Producțiunea de vin, destul de însemnată, a început a scădé în urma pustiirii viilor prin filoxeră şi peronosporă. Pădurile dau lemn bun de construcții şi de ars; pentru a preveni pustiirea pădurilor, s'a regulat prin lege administrarea lor şi împădurirea coastelor pleşuve. Economia de vite încă e însemnată; se țin vite, cai, bivolițe, oi, capre, rîmători; păşunile fac bun serviciu economiei de vite. Galițe încă se țin multe, în 1892 s'au exportat pui, ouĕ şi pene în preț de 21 mil. fl. In mĕsură mai mică se cultivă viermii de mătasă şi stupii. Pădurile conțin mult şi bun vênat, iar apele numeroşi pesci aşa, că lângă apele mari pescuitul e ocupațiune de sine.

INDUSTRIA

morăritului şi a maşinilor agricole e cea mai desvoltată; destul de însemnată e industria de casă; în general industria e în desvoltare, dându-i legile țerii toate favorurile posibile. Industria mică e în decadență. Industria de fabrici încă nu are caracter de industrie mare; în 1891 existau în U. 3892 fabrici, din cari numai 10 aveau preste 1000 lucrători, 40 preste 500 lucr., 41 fabrici cu preste 200 lucr., 100 fabrici cu preste 100 lucrători.

COMERCIUL

e în desvoltare, primul loc îl ocupă comerciul cu cereale, care în timpul din urmă a dat de concurență, comerciul cu făinuri însă s'a susținut bine față de concurența străină. Comerciul cu vin în timpul din urmă a suferit de o parte prin pustiirea viilor, de alta prin concurența vinurilor italiene; comerciul cu poame e destul de însemnat; de asemenea cel cu vite şi cu rîmători, deşi epidemiile au provocat de repețite ori oprelisci păgubitoare; comerciul cu lână e destul de bun, cel cu lemn de construcție s'a desvoltat mult, de asemenea cel cu zahăr şi cu fier, pe când cel cu spirt e legat prin monopol. In 1894 s'au exportat mărfuri şi producte în valoare de 562·6 milioane fl., s'au importat în preț de 546·3 milioane fl. Media anilor 1885—94 arată la import 477·3 milioane fl., la export 479·4 milioane fl., deci atât importul cât şi exportul se arată a fi în crescere.

COMUNICAȚIUNEA

e înlesnită prin numeroase drumuri şi şosele, căi ferate, canale şi rîuri, telegraf şi telefon. Lungimea căilor ferate la 1894 a fost de 13,142 km., din cari 10,709 căi ferate ale statului. In acelaş an în U. erau 4500 oficii postale, 2406 oficii telegrafice; lungimea liniilor telegrafice 23,500 km., lungimea sîrmelor 101,000 km. Telefonul interurban are lungimea de 1097 km., cel comitatens 1500 km., telefonul local în 34 oraşe 12,000 km. Lungimea canalelor şi rîurilor e de 12,525 km.; din care pe 4246·5 km. sûnt navigabile; comunicație regulată de vapoare se face pe Dunăre, Tisa, Drava, Sava, Timiş (3 km.) şi pe Balaton. ***Institute de bani*** sûnt numeroase. Primul e banca austro-ungară cu numeroase filiale, cea mai veche bancă în U. (dela 1841) e banca ung. comercială din Pesta, dela 1860 încoace s'au înființat numeroase institute de bani. La începutul anului 1895 erau în U. 950 institute de credit şi 169 însoțiri, la olaltă 1119. Bănci româneşti sûnt vr'o 90. Bănci de asigurare s'au înființat şi în U. dar operează şi multe bănci din străinătate.

INSTRUCȚIUNEA.

In U. la 1893 erau 19,561 institute de învĕțămênt cu 36,200 puteri didactice şi 2.397,457 elevi şi anume:

	Nrul	Puteri didact.	Elevi
Şcoale superioare . . .	68	785	6,956
„ medii	148	3,208	45,934
„ speciale	651	3,759	80,282
Preparandíi	69	644	4,608
Şcoale poporale . . .	17,019	25,752	2.134,377
Asile de copíi	1,491	1,601	116,319
Institute umanitare . .	90	408	4,362
Şcoale la închisori . .	30	48	4,619
Suma .	19,561	36,200	2.397,457

Intre şcoalele superioarea sûnt: 2 universități (Budapesta şi Cluj), 1 politechnic, 10 academii de drept, 50 institute teologice; între şcoalele medii sûnt: 151 gimnasii (5 româneşti) şi 33 şcoale reale (1 română). Şcoale speciale: 40 economice, 4 montanistice, 556 de industrie şi comerciu, 19 de arte, 9 militare, etc. Preparandíi de învĕțători 53 (6 confes. române), de învĕțătoare 16. Intre şcoalele poporale se arată: 2663 cu limba de propunere română, 419 cu limba de propunere română-maghiară. Dintre copíi obligați la şcoală, au cercetat şcoala 80·6%. Intre institutele umanitare sûnt 69 orfanotrofii, 1 institut de orbi, 8 institute de surdo-muți, etc.

Constituţie, Administraţie.

Părţile constitutive ale U.-ei (art. de lege XXX: 1868) sûnt: 1) U. propriu ḑisă cu Transilvania, 2) Croaţia-Slavonia şi 3) Fiume, cari toate la olaltă formează »Ţerile coroanei Sf. Stefan«. Capul statului e regele, care trebue să fie din familia Habsburg; succesiunea la tron e normată în sancţiunea pragmatică (v. ac.). Noul rege în timp de 6 luni dela suirea pe tron să se încoroneze şi să pună jurământ pe constituţie. Puterea legislativă o exercită regele împreună cu dieta ţerii; dieta votează legile, regele le sancţionează. Dieta se compune din două camere sau case: Casa deputaţilor se compune din 413 deputaţi aleşi în tot atâtea cercuri, şi 40 deputaţi trimişi de dieta Croaţiei-Slavoniei. Dreptul de a alege deputaţi e legat de cens şi de resturi de privilegii. Casa magnaţilor se compune din dignitarii înalţi ai ţerii şi archiereii confesiunilor, din toţi archiducii, principii, conţii şi baronii majori, cari după moşia lor plătesc dare de cel puţin 3000 fl., şi din cel mult 50 membri numiţi de regele pe viaţă. Dreptul de iniţiativă îl are casa deputaţilor. Executiva o are regele, care o exercită prin guvernul responsabil. Pe ministrul-preşedinte îl numesce regele de-a dreptul, pe ceialalţi ministrii după propunerea ministrului-preşedinte. Ministri sûnt 9: ministrul de lângă persoana regelui (à latere), de interne, de culte şi instrucţie publică, de finanţe, de comerciu şi comunicaţiune, de agricultură, de justiţie, de honveḑi şi ministrul croat. In afacerile comune cu Austria (externe, resboiu, finanţe) legislativa o exercită delegaţiunile (v. ac.), iar executiva ministeriile comune (v. ac.) Justiţia o exercită regele prin judecătorii numiţi de dînsul, cari pronunţă sentinţele în numele regelui. In privinţa administrativă U. e împărţită în municipii şi comitate (v. ac.) cu oarecare autonomie. In fruntea fiecărui comitat (municipiu) stă un comite suprem (v. ac.) numit de regele. Comitatele sûnt împărţite în cercuri pretoriale. Comunele încă au o umbră de autonomie. Comitate sûnt 63, oraşe municipale 25, cercuri pretoriale 409, comune mari 1854, notariate cercuale 2366, comune mici 10,681. Capitala ţerii e Budapesta.

Finanţe.

Bilanţul statului cu finea anului 1893 arată

activele	cu 2.639,324.000	florini,
pasivele	„ 2.295,928.000	„
avere curată	343,396.000	florini.

Averea activă se compune în mare parte (1.435,957.000 fl.) din imobilii, între cari edificiile figurează cu valori mai mari; posiţii mai însemnate sûnt încă: căile ferate ale statului cu 880·818 milioane fl., salinele cu 183·553 mil. fl., imob. căilor şi lucrărilor aquatice cu 58·200 milioane fl., minele de metale şi opal cu 22·873 milioane fl., corpul şoselelor cu 18·357 milioane fl., herghel iile cu 14·136 mil. fl., moşiile statului cu 9·675 mil. fl., fabrici de fier cu 9·543 mil. fl., moşiile erariului cu 8·461 mil. fl., podul de lanţ din Budapesta cu 8·276 mil. fl., casa parlamentului cu 7·036 mil. fl., etc. Averea în bani gata a fost 125·054 miloane fl. (70·137 mil. în aur). Sporiul brut anual al averii active 135·088 milioane fl. Averea pasivă consistă în cea mai mare parte (2.077,287.000 fl.) din datoriile statului, în cari datoriile de rente fac suma de 854·906 milioane fl. (v. Datoriile publice). Sporirea brută anuală a averii pasive e 60·845 milioane fl.

Veniturile statului, afară de căile ferate, postă şi telegraf, fabrici, mine, vămi, moşii, păduri, etc. se întregesc prin diferite imposite (dări), monopoluri, regalii şi competinţe. Impositele sûnt directe sau indirecte. Cele directe sûnt: darea de pămênt, de casă, de venit (IV clase), a institutelor de bani şi întreprinderilor obligate la dare de samă publică, darea de mine, după camete şi rente, de transport, pentru câştiguri în loterie, pe vênat şi pe arme, pentru scutire dela miliţie, dare supletorie după venitul general. Din aceste dări în 1891 s'a încassat suma de 105·91 mil. fl. Impositele indirecte (pe spirt, vin, carne, bere, zahăr, etc.) în acelaş an au dat suma de 31·28 mil. fl. Monopolul tutunului în 1893 a adus venit curat 26·51 mil. fl., al sării 10·72 mil. fl., al loteriei 1·30 mil. fl. Sub titlul de regalii se cuprind veniturile din baterea monetelor, postă, telegraf, telefon. Diferitele soiuri de competinţe şi timbre au adus în 1893: timbre 11·17 mil. fl., competinţe de drept şi taxe 18·82 mil. fl. Partea principală a veniturilor o dau impositele directe.

Istoria.

Pe teritoriul U.-ei de aḑi locuiau în timpuri străvechi diferite popoare. Dela Dunăre spre apus locuiau popoare de origine celto-ilirică, cari ajung apoi sub Romani (v. Pannonia), iar în partea resăriteană erau popoare trace, între cari Dacii formează un stat (v. Dacia), ajuns şi el sub stăpânire romană. In timpul migraţiunii popoarelor valea Dunării era oarecum drumul bătut de ordele ce se succedau. Hunii (v. ac.) împing pe Goţi (v. ac.), urmează Longobarḑii, Rugii, Gepiḑii, după cari Avarii (v. ac.) întemeiază un imperiu mai durabil. Carol cel Mare pune capĕt imperiului avar şi împinge marginile imperiului Francilor până la Dunărea de mijloc. Dela fosta Pannonia spre nord se întemeià cătră sfirşitul secl. IX, statul slav al lui Svatopluk, care umbla cu gândul să împreune pe Slavii dela nord cu cei dela sud într'un mare imperiu slav. Intre Dunăre şi Tisa era ţeara lui Zalán, în ţinutul Crişurilor a lui Menumorut, în stânga Murĕşului a lui Glad (v. Banat), în Ardeal a lui Gelu. Astfel teritoriul U.-ei de aḑi era divisat în mai multe ţerişoare (ducate), unele îndușmănite între sine, când se iviră Maghiarii (v. ac.). Puternicul imperiu al Francilor era în descompunere. Intre astfel de împrejurări intrară Maghiarii în ţeara şi începură luptele de cucerire, descrise pe larg în cronica lui Anonymus (v. ac.). Pe Zalán îl bat, asemenea pe Svatopluk, lui Menumorut îi iau o parte din ţeară cu arma, cealaltă ca moştenire, pe Glad îl înving, intrând în Ardeal bat pe Gelu şi încheie frăţietate cu Românii. Ţinutul din dreapta Dunării îl iau dela Franci. După ducele *Árpád,* sub care a urmat cucerirea ţerii, cronica amintesce ca următori ai lui pe *Zsolt* (907—947) şi *Taksony* (947—972), sub cari Maghiarii fac invasiuni în ţerile vecine (Italia, Germania, Imp. bizantin) pustiind cu foc şi sabie şi întorcêndu-se cu praḑi bogate. Indată însă ce se reculeg vecinii şi se consolidează imperiul

german, neastimpĕraţii oaspeţi încep a fi aduşi la reson. Desastrele suferite de Magh. la Merseburg (934), Augsburg (955), Adrianopole (970), s. a. îi invaţă minte, şi principele *Géza* (972—997) interḑice aspru invasiunile în ţerile vecine, pe cari cearcă a le mulcomí prin promisiunea de a încreştina pe Maghiari şi astfel a-i deprinde la viaţă mai liniştită, înţelegênd, că numai aşa va asigura viitorul poporului sĕu. El însuşi se boteză cu întreaga sa familie, pe fiul sĕu Stefan îl însurà cu Gizela, fica ducelui bavarez Enric. Cu mireasa venirà în ţeară numeroşi cavaleri şi industriaşi germani, misionarii începură convertirea Maghiarilor. *Stefan (cel Sfânt,* 997—1038) terminà cu arma încreştinarea Maghiarilor, organisà biserica, se încoronà rege şi organisà ţeara după modelul vecinilor. Reacţiunea păgânismului (Koppány) o înecà în sânge. Sub regii următori *Petru* şi *Samoil Aba* (1038—46), *Andreiu I* (1047—60), *Béla I* (1060—63), *Solomon* (1064—74) şi *Géza I* (1074—77), certele de tron, amestecul străin şi repeţitele rescoale păgânesci erau să nimicească alcătuirile Sfântului Stefan. *Ladislau I* (cel Sfânt, 1077—95) şi *Coloman* (1095—1114) consolidară statul, intăriră creştinismul, lărgiră hotarele ţerii prin cucerirea Croaţiei-Slavoniei şi a Dalmaţiei, fac ordine în ţeară aducênd legi înţelepte. *Stefan II* (1114—31) şi *Béla II cel Orb* (1131—41) au fost regi slabi, sub *Géza II* (1141—61) s'au colonisat Saşii (v. ac.), pe timpul lui *Stefan III* (1161—73) curge lupta cu imperiul bizantin, resp. cu influenţa lui Manuil Comnen. *Béla III* restabilí ordinea în ţeară şi înfiinţă cancelaria regelui. *Emeric* (1196—1204) abia îşi susţine tronul in luptă cu fratele sĕu. *Andreiu II* (1205—35) dă la 1222 renumita bulla de aur (v. ac.), care ştirbia autoritatea regelui şi da drept nobilimii să prinḑă arma contra regelui sĕu. *Béla IV* (1235—70) înzădar cearcă să aducă la reson pe oligarchii încreḑuţi, şi invasiunea mongolă (1241) nimicí ţeara şi fugărí pe regele părăsit de nobilimea jalusă de prerogativele sale. După retragerea Mongolilor Béla restabilí ţeara, colonisà pe Cumani (v. ac.), chiemà colonişti germani şi italieni dând privilegii oraşelor. Ultimii regi din casa lui Árpád, *Stefan V* (1270—72), *Ladislau IV Cumanul* (1272—90) şi *Andreiu III* (1290—1301) sûnt numai umbre pe lângă unii oligarchi, cari în ţinuturile lor exerciau drepturi suverane. Autoritatea şi puterea regală decade mult, pe când puterea nobilimii cresce.

După lupte de 8 ani între pretendenţi, ajunge pe tronul U.-ei *Carol Robert* (1308—42) din casa Anjou. El face ordine, reguleazǎ finanţele şi armata. Fiul sĕu *Ludovic I cel Mare* (1342—82) uní coroana ungară cu a Poloniei. Incercările lui de a supune Moldova nu reuşiră, precum nu reuşise tatăl sĕu să supună Muntenia. Resboaiele lui cu Veneţia şi Neapolea nu avură alt resultat decât atingerea U.-ei cu cultura italiană. Ii urmà pe tron fica sa *Maria; Carol* (cel mic) şi *Ladislau* Neapolitanul însă îi disputau tronul, până ce 1387 ajunse *Sigismund* (1387—1437), bărbatul Mariei pe tron. Incercarea lui de a frânge cerbicia oligarchilor nu reuşi; ajungênd şi împĕrat german, petrecù mult în afară de U., lăsând teren liber magnaţilor ambiţioşi. El dete placetum regium (v. ac.), desvoltà sistemul banderial, chiemà la dietă pe deputaţii oraşelor. Sigismund s'a luptat şi cu Turcii la Nicopole (1396). La moarte el lăsà ţeara pradă nesaţiului oligarchilor şi expusă pericolului turcesc. Sub *Albrecht* (Albert) (1437—39) Turcii năvălesc în ţeară, şi însuşi regele moare în fugă ruşinoasă dinaintea lor. Pe când pericolul turcesc crescea, se iscară certe pentru tron până ce fù ales *Vladislav I* (1442—44). Provedinţa trimise ţerii şi creştinătăţii un puternic sprijin în contra pericolului turcesc; pe când regii se succedau ori erau minori, iar oligarchii se certau între sine pentru putere şi interese personale, apĕrarea ţerii faţă de Turci era în cele mai chiemate mâni: în ale lui *Ioan Corvin* de Huniad (v. Ioan Hunyadi, tom. II, p. 859), care era gloria timpului şi groaza Turcului. Ca guvernator al ţerii (1446—52) cu o mână se lupta contra Turcilor, cu alta ţinea în frêu pe pătimaşii şi rĕutăcioşii magnaţi. *Ladislau V* (1453—57) a fost numai păpuşe în mânile lui Cillei, etc. Gloria tatălui sĕu ridică pe tron pe *Mateiu Corvinul* (1458—90), care întăresce puterea regală slăbită, ridică splendoarea curţii regale la înălţime neajunsă, ţine în frêu pe Turci, cuceresce Moravia şi Austria, înfrêneazǎ pe magnaţi, reintroduce domnia dreptăţii, organisează armata şi finanţele, sprigineşce sciinţele şi artele (biblioteca »Corvina«, şcoale inalte, etc.), dar nu poate da tronului succesor, care să continue opera sa.

După timpul de splendoare şi mărire al lui Mateiu, urmează timpul de întunerec şi ruşine al Iagelonilor. *Vladislav II* (1490—1516) şi *Ludovic II* (1516—26) sûnt regi-păpuşi; oligarchii scăpaţi de sub mâna de fier a lui Mateiu, se ceartă cu nobilimea mică pentru putere, şi asupresc în mod ne mai auḑit pe ţeranii iobagi, cari cearcă a-şi resbuna în rescoala condusă de George Dózsa (v. ac.). Pericolul turcesc cresce şi nu e cine să-i stea în cale; Belgradul cade în mânile Turcilor (1521), urmează desastrul dela Mohács (1526), care încheie un lung period în istoria U.-ei şi formează începutul unor lupte seculare.

U. după lupta dela Mohács se desface în trei. Partea sudică şi centrul ţerii e cucerită de Turci, cari formează aci paşalicuri (Buda, Kanizsa, Timişoara) şi sangiacuri; partea resăriteană (Ardealul) se desface şi ea, devenind principatul Transilvania (v. ac.). Certele dintre nobilimea înaltă şi cea de rând aduseră ţeara la peire. Intre cei doi regi aleşi după catastrofa dela Mohács, ajunse Turcul judecător; *Ioan Szapolyai* (1526—40) se sprijinea pe nobilimea de rând, *Ferdinand I* (1527—64) pe magnaţi şi pe împĕratul Carol V. Prin pacea dela Orade (1538) se divide de drept U., remânênd Ferdinand stăpânul părţii vestice şi moştenitorul Transilvaniei cu părţile adnexe după moartea lui Ioan Szapolyai. Cu toate acestea certele şi luptele între cele douĕ partide urmează înainte, iar Turcii cuceresc în U. cetate după cetate. Transilvania devine locul de refugiu al protestanţilor, persecutaţi în U. *Maximilian* (1564—76) recunoasce pe Ioan Sigismund principe al Transilvaniei, luptele cu Turcii urmează (Nicolau Zrinyi). *Rudolf* (1576—1608) se silesce a câştiga Ardealul prin Mihaiu Viteazul, care cade jertfă lui Basta. Luarea independenţei Ardealului, persecutarea protestanţilor, absolutismul lui Rudolf provocară rescoala lui Bocskai (1604), care avù de urmare

desfacerea de nou a Ardealului ca principat de sine stătător în pacea de Viena (1606), iar pacea dela Zsitvatorok (1608) încheià resboiul turcesc. Rudolf e depus și-i urmà *Mathias* (1608—19), sub care protestanții pierdură mult teren în U. În urma contrareformației pornită cu vehemență sub *Ferdinand II* (1619—35), când resboiul de 30 ani trase în valurile sale și Transilvania (Gavrilă Bethlen), asemenea și sub *Ferdinand III* 1635—57). Participarea Transilvaniei în resboiul de 30 ani sub principii Gavr. Bethlen și George Rákoczi I a fost provocată de protestanții din U., cari căutau scut la principii ardeleni protestanți contra asupririlor îndurate de ei în U. din partea regilor catolici din casa Habsburg. Sub *Leopold I* (1657—1705) Turcii atacă Viena, dar sûnt respinși și după lupta dela St.-Gotthard se încheie pacea de Vasvár (1664), prin care Viena capětă mână liberă în U. O conspirație fù descoperită, complicii pedepsiți aspru, alții fug în Ardeal, Ampringen (v. ac.) ca guvernator al U.-ei pornesce goană contra tuturor, ceea ce provocà insurecția lui Thököly, acesta însă fù părăsit de Turci, când după eliberarea Vienei (1683) Turcii fură respinși pas de pas și se începù eliberarea U.-ei de sub jugul turcesc. Carol de Lotharingia luà dela Turci cetate după cetate, 1686 eliberà Buda, urmară alte cetăți; Ludovic de Baden cuceri 1689 o parte din Bulgaria și Serbia și colonisà în U. 30,000 familii de Sêrbi; Eugen de Savoya dete Turcilor la Zenta (1697) lovitură de moarte și aceștia se grăbiră a încheia pacea dela Carlověț (1699), în care, afară de Banatul timișan, cedară lui Leopold Ardealul și U. Intr'aceea dieta din 1687 abḑise de dreptul de rescoală cuprins în bulla de aur, și recunoscù casei de Habsburg dreptul ereditar la tronul U.-ei în linie directă bărbătească. Francisc Rákoczi II ridică steagul luptei contra Habsburgilor, ocupă nordul U.-ei. Intr'aceea moare Leopold și-i urmează pe tron *Iosif I* (1705—11), pe care îl detronează dieta din Ónod (1707), Iosif respunde cu amnestie generală și își trimite oștile contra resculaților, aceștia sûnt bătuți și primesc pacea de Satmar (1711). Rákoczi emigrează, pacea o ratifică noul rege *Carol III* (1711—40), care organisà armata, finanțele, administrația, justiția, regulà succesiunea la tron prin sancțiunea pragmatică (v. ac.), colonisà ținuturile foste sub Turci și pustiite de ei, întroduse reforme pe terenul economic, puse basa confiniului militar (v. Grăniceri), ș. a.

Maria Teresia (1740—80) poartă resboiul de succesiune și cel de 7 ani, apoi organisează învěțămêntul înmulțind numěrul școalelor (școalele rom. din Blaj), continuă organisarea armatei și regulează referințele iobagilor față de domnii feudali (regulament urbarial). *Iosif II* (1780—90) dă edictul de toleranță, proclamă libertatea presei, secularisează mănăstirile nefolositoare și din averile lor formează fondul religionar pentru susținerea școalelor, întroduse centralismul în administrație, și limba germană în oficii în locul latinei, dispune conscrierea poporului și měsurarea pămênturilor pentru a měsura mai echitabil impositele, pretinde executarea regulamentului urbarial, etc. Toate disposițiile și reformele lui isvorau dintr'un cap luminat, dar loviau în rugina privilegiilor de clasa și de aceea nobilimea punea piedeci în calea executării acelora, ceea ce provocà și revoluția lui Horia (v. ac.), premergětoare marei revoluții franceze. Iosif fù silit să-și retragă, pe patul de moarte, reformele sale. *Leopold II* (1790—92) împăcà nobilimea iritată în dieta din 1790/91, fără a lua în samă cererile Romanilor din »Suplex libellus Valachorum«. *Francisc I* (1792—1835) fù amestecat în resboaiele cu Francezii, el lăsà conducerea statului ministrului sěu Metternich; resboaiele napoleonide atinseră și Ungaria și îi stoarseră puterea în bani și sânge. Ori ce mișcare era suprimată în sânge. Absolutismul lui Metternich urmà și sub *Ferdinad V* (1835—48). In dietele ungare ținute în anii din urmă ai domniei lui Francisc și sub Ferdinand se porni o viuă mișcare politică sub mască economică și culturală; s'au creat legi menite a ușura soartea iobagilor și a trage la contribuție și nobilimea; limba maghiară fù decretată limbă oficială. Legile din 1848 decretau: ministeriu responsabil; dietă basată pe representanța poporului; uniunea Ardealului cu Ungaria; ștergerea poverilor urbarile, a decimei, aviticității; libertatea presei; egalitatea și reciprocitatea confesiunilor creștine. Tendințele exclusiviste maghiare provocară mișcarea naționalităților din U. Croații țin adunare la 25 Martie 1848 și statoresc pretensiunile naționale, în curând se organisează sub banul Iellachich. Sêrbii conduși de patriarchul Raiașici proclamă voivodina. Românii în adunarea din Câmpul libertății la Blaj, 3/15 Maiu, fixează programul național pretinḑênd drepturile și locul ce li-se cuvine în această patrie. Guvernul ungar e intransingent; se aprinde focul resboiului civil. Iellachich înaintează până la Alba regală, dar e silit a se retrage. Kossuth duce rol conducĕtor în dietă și în organisarea oastei (honvéd). Ferdinand disolvă dieta și pune țeara sub legi militare numind comisar pe Iellachich, după ce Lamberg fusese ucis. Dieta protestează. Evenimentele din Austria siliră pe Ferdinand să abdice și tronul îl ocupă *Francisc Iosif I* (2 Dec. 1848—). Dieta U.-ei după îndemnul lui Kossuth nu recunoasce schimbarea pe tron, denegă ascultarea și se opune. Armatele imperiale întră în U., Windischgrätz întră în Pesta (5 Ian. 1849), de unde dieta se refugiază la Dobrițin. La Kápolna honveḑii sûnt bătuți (26, 27 Febr.), dar se reculeg sub Görgey și 26 Apr. eliberează Comornul, iar 21 Maiu Pesta. In Ardeal operează Bem (v. ac.) cu resultat schimbăcios. Românii sub Iancu, Balint, Axente, ș. a. se luptă cu eroism, ba și femeile iau parte la luptă (Fântânele, Grohot, v. Roșiu Palagia). Intr'aceea dieta din Dobrițin la 14 Apr. proclamă independența U.-ei, detronarea casei de Habsburg și pune pe Kossuth guvernator al țerii. Austria cere ajutorul Rusiei, care vine în frunte cu Paskievici dinspre nord, Lüders prin Ardeal, iar imperialii sub Haynau dela vest și ocupă Pesta (13 Iulie). Görgey era isolat la nord, Bem ocupat în Ardeal; Rușii nimicesc pe honveḑi la Dobrițin, Haynau întră în Seghedin, dieta fuge la Arad; Dembinsky cu Bem e bătut de Haynau la Timișoara; Görgey e numit dictator și la 13 Aug. capitulează la Șiria în fața lui Rüdiger. Kossuth cu ai sěi au părăsit țeara. Capii revoluției, cari au fost prinși, au fost executați la Arad. Urmă regimul militar al lui Haynau, până în 1851, când fù numit guvernator al U.-ei archiducele Albrecht. U. de-

veni parte a imperiului austriac, Transilvania mare principat, Banatul (v. ac.) timişan şi voivodina sêrbească provincii separate. Absolutismul lui Bach se sprginea pe miliţie, gerdarmerie, birocraţie şi bis. catolică. Sub acest absolutism s'au eliberat iobagii, s'a întrodus obligamentul militar, purtarea egală a sarcinilor publice, egalitatea înaintea legii, etc. In acest period s'au deschis şcoalele şi oficiile şi pentru Români. După desastrele din Italia (1859) urmà diploma din Octobre (1860), care dete ţerilor imperiului oarecare autonomie cu diete provinciale şi consiliul imperial; Schmerling ajunse ministru, care tindea spre centralism. Dieta U. în curênd fù disolvată de oarece după sfatul lui Deák pretindea restituirea constituţiei din 1848. Abia după resboiul nenorocos din 1866 se făcù o împăciuire în sensul ideilor lui Fr. Deák (18 Febr. 1867) prin pactul încheiat cu Austria. U. fù restabilită, primí ministeriu responsabil, decretà uniunea Ardealului, primí armată teritorială (honveḑi) şi în toate afacerile comune fù recunoscută ca parte egală cu Austria, avênd să contribue cu 30% la cheltuielile comune. Andràssy fù primul ministru-preşedinte al Ungariei şi 8 Iunie 1867 Francisc Iosif I fù încoronat rege al U.-ei. 1868 se regulà raportul cu Croaţia şi se făcură legi organice (legea de naţionalităţi, etc.). Sub ministeriul Tisza (1875—90) se aduseră legi asupritoare pentru naţionalităţi; Românii vêḑênd politica de putere a guvernului decretează pasivitatea şi remân fără representanţi în dietà. Pe timpul ministeriului Wekerle şi Bánffy se votară legile politice-bisericesci. Oposiţia din dietă (kossuthişti) a stors la 1902—1903 prin obstrucţie vehementă unele concesiuni menite a pune basele unei armate naţionale maghiare.

Lit.: Hunfalvy I., Földrajz. Budapest, 1886 şi Etnografia. Budapest, 1876. Monarchia austro-ungară în scriere şi icoane. Király Pál, a magyar birodalom leirása. Budapest, 1877; R. Chélard, La Hongrie millenaire. Paris, 1895; Schwicker, Das Königreich Ungarn. 1886; A. Kohut, Aus dem Reiche der Karpathen. Stuttgart, 1886; Slavici, Die Rumänen in U. etc., 1878; Slavici, Ardealul. Vámbery, Ursprung der Magyaren. 1882; Horváth Mihály, A magyarok története, 1871—73 şi alte scrieri cu acest subiect. Teleki József, A Hunyadiak kora, 9 vol., etc.

Românii din Ungaria.

Numĕrul şi locuinţele lor. Românii din Ungaria locuiesc în numĕr de aproape 3 milioane suflete în 26 comitate situate în partea sud-estică a ţerii, pe malul stâng al Tisei, între Tisa şi Murĕş şi în părţile transilvane. (v. harta ţerilor locuite de Români, vol. III, ad pag. 794.) Pe acest teritor Românii formeaza aproape jumĕtate din poporaţiunea totală şi au majoritatea relativă. Anume locuiesc în această parte a ţerii (după datele oficiale ale recensĕmêntului din 1900):

Români	2.779,000	suflete
Maghiari	2.624,000	„
Germani	754,000	„
Sêrbi	280,000	„
Ruteni	178,000	„
Slovaci	123,000	„
Alte naţionalitaţi	76,000	„
laolaltă .	6.814,000	suflete.

In singuraticele comitate locuite de Români, numĕrul lor, în comparaţie cu totalitatea poporaţiunii este următorul:

Comitate:	Poporaţ. totală	Români.
Alba inferioară	210,362	166,099
Arad	386,100	223,806
Bichiş	278,731	6,069
Bistriţa-Năsĕud	119,014	82,256
Bihor	577,312	239,449
Braşov	95,565	33,886
Caraş-Severin	443,001	328,371
Cenad	140,007	13,982
Ciuc	128,382	15,936
Cojocna	253,656	146,268
Făgăraş	92,801	83,445
Hunedoara	303,838	257,013
Maramurĕş	319,598	74,978
Murĕş-Turda	197,618	67,402
Odorheiu	118,275	2,928
Sătmar	367,560	118,770
Selagiu	207,293	125,451
Sibiiu	166,188	108,413
Solnoc-Dobâca	247,134	180,309
Têrnava mare	145,138	61,779
Têrnava mică	109,197	53,276
Timiş	476,242	167,523
Torontal	609,362	88,044
Turda-Arieş	160,579	116,833
Treiscaune	137,261	19,439
Ugocia	83,316	9,278
Total	6.373,530	2.791,003
	In restul ţerii	6,494
	Numĕrul total al Românilor	2.797,497

care sumă corespunde la 16·7% ale poporaţiunii din întreagă Ungaria.

*

Bisericile române din Ungaria. După confesiune Românii din Ungaria aparţin aproape în părţi egale bisericei ortod.-orient. şi greco-cat.

Biserica ort.-orient. (v. şi vol. III, pag. 492) cuprinde trei eparchii, şi anume:

a) archid. Trans. are	34 protop.	cu 939 com.	şi 756,941 sufl.
b) diecesa Aradului (v. ac.) are	17 „	„ 597 „	„ 556,339 „
c) diecesa Caransebeşului (v. ac.) are	11 „	„ 324 „	„ 386,045 „
		In total	1.699,325 sufl.

Biserica gr.-cat. rom. are 4 eparchii şi anume:

a) archid. de A.-Iulia (v. ac.) şi Făgăraş are	82 districte	cu 706 com.	şi 406,330 sufl.
b) diec. Orăḑii mari (v. ac.) are	19 „	„ 168 „	„ 217,891 „
c) diecesa Gherlei (v. ac.) are	45 „	„ 489 „	„ 474,538 „
d) diec. Lugoşului (v. ac.) are	16 „	„ 159 „	„ 97,566 „
		In total	1.196,325 sufl.

Despre istoria şi organisaţiunea mitropoliilor române de ambele confesiuni v. art. Alba-Iulia-Făgăraş Mitropolia (vol. I, p. 79), Greco-cat. biserica (vol. II, p. 608) şi Ortodoxă bis. în Ung. (vol. III, p. 489).

*

Stările culturale. Deşi stările cult. ale Românilor din Ung. lasă încà mult de dorit, ele totuşi arată un considerabil progres faţă de trecut, un progres care este cu atât mai însemnat, cu cât începuturile de cultură naţională nu sùnt încuragiate, ci în multe privinţe chiar îngreunate din partea puterii publice, şi jertfele materiale ce le reclamă, nu se satisfac din budgetul statului, ci din contribuirile poporului preste

impositele publice. Progresul învĕţământului este împiedecat apoi şi din causa că învĕţarea limbei statului, impusă în mod obligător şi în şcoalele poporale, consumă mult timp şi îngreunează întreg învĕţământul încât acesta nu se face exclusiv în limba maternă a elevilor. După datele statistice oficiale (cari în chestiuni de naţionalitate trebue primite cu mare reservă) numai 40 % ale poporaţiunii române sciu scrie şi cetí, şi numai 63·38 % cercetează şcoala în mod regulat. După acelaşi isvor dăm următoarele date despre învĕţământul rom. în Ungaria:

I. Invĕţământul primar în 1901/2. 1) Grădini de copíi cu limba de propunere rom. 15, cu limba de propunere maghiară şi rom. 35. 2) Şcoalele poporale elementare (primare) cu limba de propunere rom.: 31 şcoale comunale, 1089 gr.-cat., 1184 gr.-or., 1 aug.-evang., (laolaltă 2274 confesionale), 4 susţinute de asociaţiuni, în total 2309. Cu limba de propunere magh.-română: 146 şcoale comunale, 191 gr.-cat, 368 gr.-or., 1 evang.-reformată (confes. 560), total 706. Numĕrul elevilor români din şcoalele primare (în etate dela 6—12 ani) 227,377, din cari 20,418 în şcoalele de stat, 23,359 în şcoalele comunale, 3040 în şcoalele rom.-cat., 67,616 în şcoalele gr.-cat., 110,595 în şcoalele gr.-or., 568 în şcoalele evang.-aug., 877 în şcoalele evang.-reform., 56 în şcoalele unitare, 55 în şcoalele izraelite (în total în şcoale confesionale 182,807), în şcoale private 154, în şcoalele asociaţiunilor 639; din numĕrul total de 1.755,197 al elevilor din Ungaria, elevii români fac 12·95%. Numĕrul elevilor români din şcoalele primare de repetiţie (în etate dela 12—15 ani) 79,788, din cari în şcoalele statului 6673, în şcoale comunale 11,059, în şcoale rom.-cat. 613, în şcoale gr.-cat. 26,237, în şcoale gr.-or. 34,719, în şcoale evang.-aug. 98, în şcoale evang.-reform. 310, în şcoale unitare 4 (în total în şcoale confesionale 61,981), în şcoale private 6, în şcoalele asociaţiunilor 69; din numĕrul total de 562,295 al elevilor din Ungaria elevii români fac 14·19%. Numĕrul total al elevilor români din şcoala de toate ḑilele împreună cu al acelor din şcoala de repetiţie a fost de 307,165 (din numĕrul total al elevilor din ţeară de 2.317,492).

II. Şcoale civile de băieţi cu limba de prop. rom. nu există. Şcoale civ. de fete rom. sûnt 3 gr.-cat., 2 gr.-or., 1 a Asociaţiunii pentru lit. rom. şi cult. popor. rom., deci în total 6 (din 186).

III. Preparandii (şcoale normale) rom. sûnt: 3 gr.-cat. şi 3 gr.-or., deci în total 6 (din 82). Elevi rom. la preparandii sûnt 682 (din 4892) şi 24 eleve (din 3907).

IV. Şcoalele medii. 1) Gimnasii rom. complete sûnt 4, necomplete 1, cu 68 profesori şi 1595 elevi. (v. art. Beiuş, Blaj, Brad, Braşov şi Năsĕud.) 2) Şcoală reală rom. 1, cu 8 profesori şi 84 elevi. Numĕrul tuturor elevilor români din gimnasiile din ţeară a fost de 3192, al celor din şcoalele reale 249, în total 3441 (5·80%).

V. Şcoalele superioare. In cele 2 universităţi ung., la politechnicul ung., la cele 10 academii de drept şi la 7 seminarii teologice, au fost în cursul de iarnă 12,068 elevi, din cari 658 români. Clerici români în seminarii catolice au fost 14, în seminarii gr.-cat. 112, în seminarii gr.-or. 163, în total 289.

VI. Institute militare în total 10 cu 194 profesori şi 1659 elevi, din cari din Ungaria 1002; români 52 (5·09%). In institutele militare din Austria elevii români formează 4·54%.

VII. Şcoale agricole sûnt în Ungaria în total 65 cu 2597 elevi, din cari români 78 (3·36%). Românii, nu au nici un fel de şcoală agricolă.

VIII. Şcoalele de meserii. La şcoalele profesionale numĕrul elevilor români a fost 49 (din 4022), iar la şcoalele pentru elevii de meserii 3319 (din 75,674 elevi). Din totalul şcoalelor de meserii numai 2 sûnt cu limba de propunere rom.

IX. Şcoalele de comerciu. La cele 37 şcoale super. de comerciu (dintre cari 1 română), numĕrul elevilor români a fost 181 (dintre 5269): la academia orientală 2 elevi români (între 33); la şcoale pentru elevii de comerciu, 115 elevi români (din 6009). Şcoalele de meserii şi de comerciu sûnt întreţinute parte de stat, parte de comune, parte de confesiuni, parte de asociaţiuni şi parte de privaţi.

Instituţiuni sociale-culturale. Acţiunea socială pe teren cultural la Românii din Ung., deşí datează din timpul mai nou, a luat un avênt mulţămitor. Cea mai veche şi însemnată societate culturală este »Asociaţiunea (până la 1895 »transilvană«) pentru literatura rom. şi cultura poporului rom.« (v. vol. I, p. 293), care dela 1896 încoace a fost reorganisată şi înzestrată şi cu 5 secţiuni sciinţifice-literare. Ea numera la 1903 preste 1600 membri grupaţi în 44 despărţeminte cu sediul în diferite centre ale teritorului locuit de Români. Aceste desp. au apoi numeroase agenturi în comunele rur. şi un numĕr mai mare de biblioteci ambulante. Această Asoc., sub ale cărei auspicii s'a publicat şi »Encicl. Română«, editează şi o »bibliotecă poporală«, şi va inaugura la 1904 primul Museu (ist. şi etnogr.) al Românilor din Ung., împreunat cu o mare bibliotecă publică. Scopuri identice urmăresc încă şi Asoc. aradană şi cea din Maramurĕş (despre cari v. vol. I, p. 292). Interesele cult. ale poporului rom. sûnt cultivate şi de un numĕr mai mare de Reuniuni de femei (v. art. Societăţi de dame, vol. III, p. 979), între cari cele din Abrud, Arad, Braşov, Sibiiu şi Şimleu susţin şcoale de fete sau internate, iar cele din Blaj, Bran, Făgăraş, cott. Hunedoara, Mediaş, Reşinar, etc. servesc alte scopuri culturale şi filantropice. O activitate îmbucurătoare desvoltă şi societatea academică »Petru Maior« în Bpesta. Societăţi rom. de lectură s'au înfiinţat în multe oraşele mai mari şi au devenit centrele vieţii sociale.

Artele sûnt încă puţin cultivate. Teatru rom. stabil încă nu există în Ung., dar »Societatea pentru fondul de teatru român«, cu sediul în Braşov, înfiinţată înainte cu aproape 30 ani la insistenţele şi sub conducerea lui Ios. Vulcan (v. ac.), a adunat în acest scop ca. 300,000 cor., a creat un mic repertoriu de piese dramatice, a încuragiat societăţile de diletanţi (cari arangiază cam 200 representaţiuni preste an în diferitele părţi ale ţerii) şi se ocupă de present cu realisarea scopului sĕu final. *Musica* se cultivă cu bun succes prin Reuniunile de cântări şi musică în Bistriţa, Braşov, Haţeg, Lugoş, Orăştie, Sibiiu, etc. şi prin corurile de plugari, lăţite mai ales în Banat (v. Coruri de plugari, vol. II, p. 3). Şcoale de arte româneşci lipsesc încă şi cele străine

sûnt cercetate de un numĕr disparent de elevi români. Talente însă nu lipsesc.

*

Stările economice ale Românilor din Ung. sûnt încă puţin mulţămitoare. Progrese însemnate s'au făcut numai pe terenul organisaţiunii financiare (v. mai jos capitolul despre bănci), care începe a-şi manifesta influinţa binefăcĕtoare şi asupra stărilor agricole. Ocupaţiunea principală şi aproape exclusivă este agricultura, care însă în cea mai mare parte a ţerii se cultivă încă şi astădi în condiţiuni primitive. Numai în fundul regiu din Trans. şi în Banat se lucrează mai intensiv pentru întroducerea instalaţiunilor moderne şi a raselor nobile de vite. Cu toate aceste posesiunea rom. de pământ este în continuă crescere. Cursurile de economie la preparandiile rom. până acum n'au dat resultate mai simtitoare; o influinţă binefăcĕtoare au avut însă Reuniunile rom. de agricultură în Sibiiu şi Orăştie, a căror program de acţiune cuprinde următoarele probleme: întruniri agricole, cultura animalelor de prăsilă, cultura poamelor, cultura nutreţurilor maiestrite, tovărăşiile agricole, însoţirile de credit, industria de casă, publicaţiuni econ., şcoale practice de economie, etc. Industria rom. înaintează foarte încet. Şcoale rom. de specialitate lipsesc, iar cele străine sûnt puţin cercetate de elevi români. Acţiunea socială pe acest teren nu a dat resultate mulţămitoare. Singur numai industria de casă stă la un nivel mai înalt, dar şi în această privinţă se simte trebuinţa unei intensive acţiuni de încuragiare pentru întimpinarea concurenţei industriei mecanice. Comerciul român se află în decadenţă. Comercianţii români din oraşe dispar tot mai mult, societăţile comerciale înfiinţate în timpul mai nou cu concursul băncilor, aproape fără excepţiune au suferit eşec şi lichidează pe rênd. In urma schimbării relaţiunilor vamale cu România, a dispărut şi comerciul odinioară înfloritor al comunelor rom. mărginaşe.

Băncile române din Ungaria, înfiinţate dela 1872 încoace, în cea mai mare parte sub egida şi cu ajutorul »Albinei« (v. ac.) din Sibiiu, au luat un avênt foarte îmbucurător. Ele sûnt organisate, cu puţine excepţiuni, ca societăţi anonime (pe acţiuni), deoarece încercările fácute cu societăţile cooperative (asociaţiuni) în cele mai multe casuri nu au succes. Numĕrul băncilor rom. la începutul anului 1904 a trecut preste 90. Averea, gestiunea şi resultatele activităţii lor se pot vedé din următoarele tablouri, cari cuprind datele dela 88 institute:

Bilanţul general pro 1902.

Active:

Cassa	K	1.062,630
Escompt	,,	38.754,379
Imprumuturi hipotecare	,,	13.973,915
Credite cambiale cu ac. hipotecară	,,	6.763,246
Credite personale	,,	5.092,020
Lombard	,,	522,024
Realităţi	,,	2.838,611
Efecte	,,	3.307,424
Capital nevărsat	,,	54,200
Conturi curente	,,	2.116,004
Mobiliar	,,	97,253
Conturi debitoare	,,	1.501,192
Pierderi	,,	23,187
	K	76.106,090

Pasive:

Capital social	K	10.514,467
Fond de reservă	,,	8.183,850
,, spec. de reservă	,,	527,706
,, de garanţie la Scrisuri fonc.	,,	400,000
,, ,, pensiuni	,,	866,476
Scrisuri fonc. »Albina«	,,	5.146,000
Reescompt	,,	10.200,615
Interese anticipate	,,	709,716
Deposite	,,	41.588,344
Creditori	,,	1.298,048
Fond de binefacere	,,	104,655
Dividenda neridicată	,,	22,836
Profit net	,,	1.543,872
	K	76.106,090

Contul profit şi pierdere pro 1902.

Profit:

Interese	K	5.174,010
Chirii	,,	103,896
Provisiuni	,,	421,267
	K	5.699,174

Pierdere:

Interese:		
după deposite	K	1.975,695
,, scrisuri fonciare	,,	255,921
diverse	,,	571,912
Salarii	,,	450,664
Marce de presenţă	,,	39,893
imprimate, porti	,,	225,019
diverse	,,	82,888
Contribuţiuni directe	,,	353,431
,, după deposite	,,	143,177
Amortisări	,,	56,697
Profit net	,,	1.543,872
	K	5.699,174

Din profitul arătat, băncile au dat: 53·66 % ca dividendă, 22·78 % la fond. de reservă, 3·66 % la fond. de pensiuni, 5·12 % pentru scopuri culturale, 17·64 % ca tantiemă, şi 2·14 pentru alte scopuri.

*

Pressa rom. din Ungaria numera la finea anului 1903 în total 23 organe, şi anume 5 foi politice: [»Gazeta Trans.« (v. ac.) în Braşov şi »Tribuna Poporului« (v. ac.) în Arad, cotidiane; »Telegraful Român« (v. ac.) în Sibiiu şi »Drapelul« în Lugoş, 3 numeri pe septĕmână; »Libertatea« în Orăştie, septĕmânală]; 5 foi poporale şi sociale [»Activitatea« în Orăştie, »Foaia Poporului« în Sibiiu, »Poporul Român« în Budapesta, »Rĕvaşul« în Cluj, »Voinţa« în Bistriţa, toate septĕmânale]; 5 organe bisericesci şi şcolare [»Biserica şi Şcoala« în Arad, »Foaia Diecesană« în Caransebeş, »Unirea« în Blaj, septĕmânale; »Foaia Şcolastică« în Blaj şi »Şcoala şi Familia« în Braşov, bisept.]; 2 foi sept. economice [»Revista Econ.« în Sibiiu, organul băncilor rom., şi »Bunul Econom« în Orăştie]; 3 reviste literare [»Familia« (v. ac.) în Orade, 1 numĕr pe sept., »Luceafĕrul« în Budapesta, 2 numeri pe lună, »Transilvania« (v. ac.), 6 numeri pe an] şi 3 foi umoristice [»Gura Satului« în Arad, »Calicul« în Sibiiu şi »Vulturul« în Orade].

*

Situaţiunea politică. Despre istoria polit. a Românilor din Ung. v. art. Români (şi îndeosebi Cestiunea rom., vol. III, pag. 795) şi apoi art. Banat, Transilvania şi Ungaria (istoria). In urma uniunei între Transilvania şi Ungaria, decretată la 1848 şi realisată la 1867, fără ascultarea şi în contra voinţei Românilor din Transilvania, aceştia, şi în vederea politicei de naţionalitate a guvernului ungar dela 1887 şi Rom. din Ungaria, au decretat pasivitatea faţă cu legislaţiunea ţerii.

La 1881 s'a constituit partidul național rom. din Trans. și Ung., dar după procesul memorandului (v. ac.) din 1894 a fost desființat prin o ordinațiune ministerială. De atunci nu s'a mai convocat conferența națională, care dela 1881 se întrunia regulat înaintea alegerilor parlamentare în scopul de a determina atitudinea politică a poporului rom. din țeară. La această conferență erau representate toate cercurile electorale locuite de Români prin câte 2 delegați, iar cu executarea hotărîrilor conferenței era încredințat un »comitet național«. Remași timp de aproape 10 ani fără organisație, cercurile politice în timpul mai nou au ajuns la convingerea, că situațiunea pol. a Românilor din Ung. se va puté schimba numai prin o activitate parlamentară cât mai intensivă. Partea preponderantă a pressei rom. militează hotărît pentru activitate, și astfel la alegerile proxime, alegĕtorii români după toată probabilitatea vor nomina candidați. Programul partidului naț. rom. a fost formulat în conferența din 1881 în următoarele puncte:

1) Incât privesce Transilvania, recâștigarea autonomiei sale.

2) Introducerea ex lege a usului limbei române în toate ținuturile locuite de Români, atât în administrațiune cât și în justiție.

3) In ținuturile locuite de Români aplicarea de funcționari români, iar dintre neromâni numai de aceia, cari sciu vorbí și scrie românesce și cari cunosc moravurile poporului român; și delăturarea usului de astăḑi de a se aplica ca amploiați indiviḑi necunoscuți și necunoscĕtori de popor.

4) Revisuirea legei despre egala îndreptățire a naționalităților în favorul acestora; loială și reală executare a tuturor legilor.

5) Eluptarea și susținerea autonomiei bisericilor și școalelor confesionale, ca ale unor cestiuni curat naționale. Provederea din visteria statului a școalelor române și a altor institute de cultură națională, în proporțiune cu sacrificiile de sânge și avere ce le aduce naționalitatea română pentru patrie; avênd de a se delătura legile și ordinațiunile, cari sûnt contrare desvoltării naționale.

6) Crearea unei legi electorale pe basa sufragiului universal, sau cel puțin ca fiecare cetățean, care e supus la dare directă, să fie învestit cu dreptul de alegere.

7) Fiindcă prosperarea statului e condiționată dela mulțămirea tuturor civilor sĕi, iar prin protejarea unei naționalități și suprimarea celorlalte se provoacă nemulțămire, se turbură liniștea civilor de stat și se nutresce ura reciprocă; partida națională va lupta contra tuturor tendințelor de maghiarisare manifestate din partea organelor statului pe cale directă și indirectă, ca în contra unor fapte nepatriotice.

8) In cestiunile libertăților publice preste tot, precum și ale reformelor necesare în administrațiunea publică și mai ales în situațiunea economică financiară, respective în privința sarcinelor publice, devenite mai insuportabile, partida națională va conlucra frățesce cu toți aceia, cari mai vîrtos vor ținé cont de interesele și bunăstarea poporului preste tot.

9) Cestiunea dualismului nefiind astăḑi la ordinea ḑilei, partida națională își reservă a se pronunța asupra ei la timpul sĕu.

Postulatele și gravaminele politice ale poporului rom. din Ungaria sûnt expuse în memorialul publicat la 1881 de G. Barițiu (v. ac.) din însărcinarea comitetului național și din memorandul (v. ac.) ce avea să se presinte regelui la 1893.

(Despre mișcarea *literară* la Rom. din Ung. v. art. Română, literatura vol. III, pag. 791).

Unger, 1) *U., Franz*, celebru profesor la univ. din Viena, n. 1800 la Amthof (Stiria), † 1870 în Graz, remarcabil prin numeroase publicațiuni de geografia plantelor, de anatomie și fisiologie vegetală, dar mai ales paleontologie în special ce privesce flora terțiară. [A. Pr.]

2) *Unger, Iosif*, bărbat de stat austriac, n. 1828 în Viena; 1853 prof. de drept în Praga, 1857 în Viena, 1879 ministru fără portfoliu, 1881 presid. judecătoriei imperiale. Scr.: La deslegarea chestiunii ungare (1861); »System des österr. allgemeinen Privatrechtes«; »Das österr. Erbrecht«; »Zur Reform der Wiener Universität«, etc.

Ungere, procedură de masagiu (v. ac.).

Ungerea de pe urmă, v. Maslu.

Ungheni, sat în Rom., j. Iași lângă Prut, cu 256 loc. Are stațiune de cale ferată și e punct vamal și trecĕtoare în Rusia.

Unghia, lamă cornoasă la vîrfurile degetelor, așezate în mici adâncituri. E de aceeaș natură ca epiderma. Oamenii și maimuțele au unghii, celelalte animale au ghiare sau copite.

Unghia găii sau *U. găinei*, numiri populare ale plantei Astragallus glycyphyllos L. (v. ac.).

Unghiu, inclinațiune; diferință de direcțiune; abaterea dela olaltă a două linii drepte (laturi) ce pleacă din acelaș punct (crescet) în direcțiuni diferite. Mărimea unghiurilor se exprimă în grade (1—360). U. ale cărui ambe laturile se află în aceeaș linie dreaptă însă în direcțiuni opuse, se numesce *U. întins* și e de 180°; jumĕtate a unui U. întins (90°) se numesce *U. drept*, U. mai mici decât U. drept (1—90°) se numesc *U. ascuțite*, iar cele mai mari decât U. drept, dar mai mici decât U. întinse (90—180°) se numesc *U. obtuse*. *U. întreg* (sau complet) e egal cu 2 U. întinse (360°). *U. adiacent* se numesce U. care se formează dacă prelungim o lature a unui U. preste crescet. U. adiacent cu U. original la olaltă dau un U. întins (180°), din care causă se numesc *suplementare;* iar 2 U. cari la olaltă dau un U. drept, se numesc *complementare*. Dacă se prelungesc ambele laturi ale unui U. preste crescet, se formează un *U. opus* la crescet. U. opuse la crescet sûnt egale.

Unghiul contingental v. Contingent. *Unghiul fațial al lui Camper* numit și *linia fațială a lui Camper*, este un unghiu format de o linie, ce pornesce dela canalul auditiv extern la dinții incisivi sau partea mai proeminentă a maxilei superioare, și de o a doua linie ce se întinde dela dinții incisivi sau partea mai proeminenta a maxilei superioare la punctul mai ridicat (proeminent) al frunții. U. f. al unor maimuțe e de 60°, la Negeri de 70°, la Europeni 80—90°. Capetele frumoase, ideale au un U. f. de 90°. *Unghiul de incidență*, U. ce-l formează raza de incidență cu normala. Raza de incidență poate să fie rază sonoră, rază electrică, rază de căldură sau rază de lumină. *Unghiul de inclinațiune,* v. Inclinațiune. *Unghiul de limită*, acel unghiu de incidență, pe

lângă care raza de lumină refrântă formează unghiu de 90° cu normala. *Unghiul de polarisațiune,* acel unghiu de incidență, pe lângă care raza de lumină reflectată e deplin polarisată. *Unghiul vederii,* se numesce U. pe care îl formează razele din centrul ochiului la marginile corpului sau obiectului.

Ungnad, 1) *U., David,* un sfetnic al împ. Rudolf II. U. informa pe stăpânul sĕu despre ținta și activitatea lui Mihai Viteazul pe timpul cucerirei Ardealului și Moldovei. (Cf. Xenopol Ist. rom. t. III.)

2) *Ungnad, Iosif, bar.,* propagator al reformațiunei printre Slavii de sud; n. 1493 în Carintia, după ce i-s'a confiscat averea, a mers la Würtemberg și în Urach și a întemeiat o tipografie unde s'au tipărit biblia, catechisme, etc. in limba slavonă și croată cu litere latine și cirile.

Ungra, (magh. *Ugra),* com. rur. în Trans., cott. Têrnava mare, cu 1407 loc., Rom., Germ. și Magh. Pe hotarul comunei s'a dat de urmele unei fortificații, în cari sau aflat obiecte de metal din vremea Dacilor.

Ungro-Vlahia, numele Țerii-Românesci, constatat mai ântâiu în actele patriarchatului Constantinopolitan, relative la înființarea mitropoliei »a toată Ungro-Vlahia« (1359), și întrebuințat în titlul domnului și al mitropolitului din documentele grecesci și slovenesci, pe când în cele latinesci se întrebuința numele terra Transalpina sau Valachia Transalpina. In documentele românesci, acest nume a fost înlocuit, în titlul domnului, prin *Țeara-Românească,* iar în titlul mitropolitului el s'a păstrat până astăḑi. Numele este o formațiune grecească, probabil cu înțelesul de Vlahia cea dependentă de Ungaria (precum era pe atunci Țeara-Românească), spre deosebire de Vlahia din imperiul bizantin (*Vlahia mare* = Thessalia, *Vlahia mică* — în Pind). Dar și faptul, că mitropolitul Țerii-Românesci era »exarch a toată Ungaria« poate să fi contribuit la formarea acestui nume, constatat mai ântâiu în acte eclesiastice. [D. On.]

Mitropolia Ungro-Vlachiei nu datează chiar dela descălecarea Munteniei, căci pe atunci nici nu se înființase vr'o mitropolie, ci archiereii locului se hirotonisiră la Vidin, la Ohrida sau airea. De abia în 1359 se terminară tractativele lui Alexandru I Basarab cu patriarchia din Constatinopole, și atunci se instală primul mitropolit »al Ungrovlahiei și al Plaiurilor« Hiacint Critopul, fost mitropolit al Vizinei în Caucas. La 1370 acesta cere dela patriarchie, să se înființeze o a doua mitropolie la Severin, ceea ce se și făcù, numindu-se titular, un Antim. Ambii însă erau numai vicari patriarchali, avênd titluri de orașe in partibus. (Enăceanu, Creștinismul în Daci. Bucur. 1878, p. 220—31. Lesviodax, Ist. bis. Bucur. 1845, p. 309 și 390.) Pe la 1500 Radu cel Mare, după îndemnul expatriarchului Nifon, lăsă o singură mitropolie, pe care o conferí acestui Nifon, iar fosta mitropolie a Severinului o prefăcù in simplă episcopie sufragană la R.-Vâlcea (de aceea episcopia Râmnicului se ḑice și a noului Severin). (Șincai, Cronica Rom. Bucur. 1886, I, 146.) Astfel remase deci numai M. U.-Vl., care purta acest titlu fiindcă aici se hirotonisiau și episcopii Ardealului. Ântâiul scaun mitropolitan nu pare a fi fost la Argeș, fundat de abia în 13 Dec. 1793, mai puțin încă la Câmpulung, ci de abia la Tîrgoviște, unde era și a treia capitală a țerii, și unde se clădí catedrala în 1515 de Neagoe Basarab. După ce însă capitala pentru a patra oară se transferà la Bucuresci în 1665, atunci se fixà aici definitiv și M., atribuindu-i-se de primă catedrală bis. Sf. George vechiu, până când Const. Brâncoveanul declară biserica Sfinților Const. și Elena, cea zidită de Const. Șerban, de mitropolie, drept care servesce și astăḑi. (Șincai, l. c. p. 210; Lesviodax, l. c. p. 311 nota, p. 310 și 403; Xenopol, Ist. Rom. IV, 202). Seria mitropoliților este următoarea: Hiacint Critopul (1359), Chariton (pe la 1371), Antim I (1381), Teodor Timotei (1389), Macarie I (1442), Iosif I (1465), Macarie II (1483), Nifon I, expatriarch de Constantinopol (pe la 1494), Maxim, sêrb (pe la 1507), Varlaam I, Simeon, Mitrofan I, Mihail I, Ieremia, Ilarion (1524), Anania (1554), Efrem (1560), Daniil I (1566), Eftimie I (1569), Serafim (1578), Mihail II (1586), Nichifor (1590), Eftimie II (1595), Luca (1605), Grigorie I (1629 până 1637), Teofil (1637), Stefan I (1649—69), Teodosie I (1669—73), Dionisie I (1673), Varlaam II (tot 1673), Teodosie a doua oară (1679), Antim II Ivireanul (1709), Mitrofan II (1716), Daniil II (1720), Ștefan II (1732), Neofit I (1738), Filaret I (1754—60), Grigorie II (1760—87), Grigorie III, antimitropolit (1770—74), Cosma (1787), Filaret II (1792—93), Dositei (1793—1810), Ignatie (1810), Nectarie (1812), Dionisie II (1819 până 1821), Grigorie IV (1823—34), Neofit II (1840—49), Nifon (1850—75), Calinic Miclescu (1875—86), Iosif II Gheorghian (1886—93), Ghenadie Petrescu (1893—96), Iosif II Gheorghian a doua oară (1896). (Lesviodax, l. c. p. 390—416; Enăceanu, Albumul mitr. U.-Vl. Bucur. 1880; Almanachul Cultelor pe 1894. Bucur., p. 19.)

Unguent, alifie (v. ac.).

Ungula, *(lat.)* unghie. *Ungulate,* animale cu copite.

Ungur, Maghiar (v. ac.).

Unguraș, (magh. *Bálványos-Váralja),* com. rur. în Trans., cott. Solnoc-Dobâca, cu 1696 loc., Magh. și Rom.

Unguraș, numele pop. al plantelor Marrubium peregrinum L. și vulgare L. (v. ac.).

Ungurean, locuitor din Ungaria. In Rom. se numesc U. Românii din Ungaria.

Ungurian, *Emanuil,* advocat și filantrop rom., n. 1 Ian. 1846 în Chinez (Ban.), a studiat în Timișoara și Budapesta. Dela 1874 advocat și dela 1885—96 directorul băncii »Timișana« (v. ac.) în Timișoara, unde a condus 1885—97 ca president și Alumneul rom. (v. vol. I, p. 131). U. este un munificent sprijinitor al tuturor întreprinderilor culturale rom., membru fundator la cele mai multe societăți cult. rom. din țeară, unul dintre fundatorii Museului naț. din Sibiiu și ai ziarului »Dreptatea« (v. ac.). Ca director al Despărțĕm. Timișoara a »Astrei« (v. ac.), a creat mai multe biblioteci ambulante și desvoaltă o activitate zeloasă pentru înaintarea cult. a poporului rom. din Banat. Scr. »Sfaturi bune« în Bibl. popor. a »Astrei«.

Ungvár, oraș cu magistrat în Ungaria, cott. Ung, pe lângă rîul Ung, cu 14,723 loc., Magh., Slov. și Ruteni. Reședința episcopului greco-cat. din Munkács, sediul regim. 65 de infanterie, gim-

nasiu rom.-cat., școală reală, pedagogie gr.-cat., școală industrială de fete.

Uniamiembe, ținut în colonia germană Africa estică, spre sud dela Unĭamvesi. Capitala Tabora.

Uniamvesi, ținut în colonia germană Africa estică, spre sud dela Victoria Niansa; locuitori vanĭamvesi.

Unicorn, rinocer (v. ac.) cu un corn. Tot U. (grec. *Monokeros)* s'a mai numit și un animal fabulos de forma calului, foarte sĕlbatec, și înzestrat cu un corn drept în frunte, care i-a servit ca armă foarte periculoasă. Credința despre existența unui asemenea animal (în India sau Africa) este foarte veche (Plinius, Aelian), dar n'are nici o basă reală. In fine s'a mai numit U. și animalul antidiluvian Elasmotherium (v. a.).

Uniform, ce are aceeași formă; ce nu se schimbă. *Uniforma,* vestminte confecționate după un anumit model, îndeosebi hainele militarilor. Uniformele militare au fost introduse din secl. XVII, aproape deodată cu organisarea armatelor stabile. Ele diferă după țeri și arme și sûnt provĕȡute cu diferite insignii cari arată gradele soldaților.

Unilateral, atributul acelor persoane și forme de lucrări, cari se arată mărginite la un singur cerc de idei.

Contractele unilaterale se numesc acele prin cari una sau mai multe persoane se obligă către una sau mai multe persoane, fără reciprocitate. Obligația există deci numai dintr'o parte, numai față de unii contractanți, ex uno latere. Contractele de mandat, deposit, donațiune sûnt unilaterale. (v. și Bilateral.)

Unilaterale, (botan.) *organe* (flori, frunze, ramuri) dispuse de o singură parte a axei, nu de jur împrejurul ei; s. e. florile dela Sacerele *(gladiolus),* etc.

Unime, v. Unitate și Unire.

Unioniști, aderenții ideei de a se reuní bisericile creștine sub un singur cap. Cu deosebire s'au numit U. aceia cari au încercat unirea protestantismului cu catolicismul sau și numai a diferitelor secte protestante. Asemenea încercări s'au făcut încă prin secl. XVI la inițiativa împ. Carol V și mai pe urmă în secl. XVII prin zelul și osteneala unor învĕțați ca Bossuet, Leibnitz și Spinola, dar fără resultat mai însemnat. Asemenea încercări de unire s'au făcut și între sectele protestante din Germania (pe la 1819) și în alte țeri, dar cu puțin resultat. [Dr. I. Radu.]

Uniore, *(Unyoro),* ținut în protectoratul engl. est-african Uganda, spre est dela lacul Albert, 80,000 km².

Unirea *cu biserica Romei,* în istoria Românilor ardeleni, unul din cele mai memorabile acte, sevîrșit sub greutatea stărilor deplorabile, în cari se găsiau clerul și poporul român pe la sfîrșitul secl. XVII, act dela care Românii sperau ușurarea și îmbunătățirea stărilor lor, atât în sens bisericesc, cât și social-politic și cultural. Urzirea actului s'a început 1697 sub mitropolitul Belgradului Teofil (v. ac.) și s'a încheiat 1700 sub următorul acestuia Atanasie (v. ac.). Esența unirii bisericii românești din Ardeal cu biserica Romei era: recunoascerea primatului de jurisdicțiune al papei dela Roma, credința în locul curățitor sau purgator, în validitatea tainei Eucharistiei nu numai în pâne dospită, cum se face după ritul grecesc, ci și în pâne nedospită (azimă), cum se face după ritul latin, și credința în procesiunea Spiritului Sfânt și dela Fiul. Actul unirii însă în urma violentelor atacuri din toate părțile de mai târȡiu nu s'a putut realisa deplin și astfel Românii ardeleni se desbinară în 2 biserici: una unită și alta neunită. In jurul acestui act s'a desvoltat o întreagă literatură, apreciându-l fiecare scriitor din punctul de vedere al bisericii, căreia aparține. (Cf. Nilles, Symbolae. Oeniponte, 1885; N. Densușianu, Independența bisericească a mitropoliei române de Alba-Iulia. Brașov, 1893; Bunea-Grama, Cestiuni din dreptul și istoria bisericii românesci unite. Blaj, 1893; G. Popoviciu, Uniunea Românilor din Trans. Lugoj, 1901. (v. și art. Greco-catolica biserica.)

„Unirea", cea dintâiu foaie politică biser. în Blaj, înființată de prof. de teologie: Dr. Al. Grama (†), Dr. Aug. Bunea, Dr. Vict. Szmigelski, Dr. Vas. Hossu și Dr. Isidor Marcu, la 1 Ian. 1891 pentru apĕrarea bisericei gr.-cat. române. Redactori au fost: Dr. Vasile Hossu (1891—92), Dr. V. Szmigelski (1892—99), Dr. Vasile Suciu (1899—1900), apoi Aurel C. Domșa. La »U.« au colaborat cei mai distinși membri ai bisericei unite, preoți și laici.

Unison, în musică, emisiune dublă a unui aceluiaș sunet. *U. crescut, U. micșorat,* numiri improprii date semitonului cromatic suitor sau pogoritor. Intr'o partițiune terminul unison sau *all'unissono* arată că 2 sau mai multe instrumente au a executa aceeași partidă armonică, în U. sau chiar în octavă. [T. C.]

Unitari, numirea comună a sectelor creștine, cari urmează învĕțăturile Antitrinitarilor și ale Socinianilor (v. ac.). Biserica unitară, organisată după sistemul presbiteral, se află în Transilvania cu un superitendent sau episcop în Cluj și vr'o 65,000 credincioși. In Anglia sûnt vr'o 300,000 iar în America ½ milion U., având biserică separată. [Dr. I. R.]

Unitate, *(lat.)* în limbagiul sciințific: a) Principiul după care se determină în mod numeric actuala și independenta existență a unui obiect de gândire; principiul care exprimă combinarea într'un întreg organic a mai multor varietăți; a mai multor acțiuni într'o acțiune complexă; a mai multor scopuri într'un scop total. b) Cantitate luată arbitrar spre a servi ca principiu de comparație pentru alte cantități de același fel; (v. Mĕsuri). c) Acordul și armonia în totalitatea părților unei opere de artă (s. e. cele trei unități de timp, de loc și de acțiune în operele dramatice). In logică se înțelege sub U. noțiunei: complexul de note ce aceasta are in representarea, pe care o denotă și exprimă. [Pl.]

United States of America, v. Uniunea nordamericană.

Uniune, unire, asociare, alianță; în înțeles politic unirea mai multor state pentru realisarea unor scopuri anumite. *U.* sau *unire* se poate face între state sau cetăți, unio civitatum, tot cam în aceleași condițiuni în cari se face asociațiunea (v. ac.) sau unirea între indiviȡi și familii sau triburi în unul și acelaș stat. Formele și condițiunile în cari popoarele și cetățile se unesc intre ele sûnt variate. (v. Federalism); pentru a cunoasce cu precisiune condițiunile spe-

ciale fiecărei U. trebue examinat tractatul (v. ac.) sau pactul fundamental care consacră federaţiunea sau U. statelor respective. Când două sau mai multe state se unesc în persoana unui monarch, păstrând fiecare din ele constituţia şi organisarea lor proprie, atunci avem o *U. personală*, care de regulă nu durează mai mult decât viaţa prinţului pe care l-au ales ca punct şi legământ de unire, după cum era U. Munteniei cu Moldova sub Cuza-Vodă. Când însă unirea dintre popoare se face pe basa persoanei permanente a dinastiei unui monarch, şi pe lângă aceasta legile de organisare ale uniunei mai consacră şi unele legi generale de interes comun, după cum ar fi apărarea comună şi representanţa ei internaţională, atunci U. este *reală*, după cum e s. e. dualismul Austro-Ungar. U. între state se mai poate face prin convenţiuni sau tractate, pe basa intereselor comune comerciale, economice sau în vederea unei bune administraţiuni a justiţiei internaţionale, după cum sûnt U.-ile vamale, U. pentru protecţiunea proprietăţii literare, sciinţifice şi industriale, U. telegrafo-postală, U. monetară şi altele de felul acestora. [V. Urşianu.]

U. în înţeles bis., v. la Unire.

Uniunea monetară latină, convenţiune ce s'a incheiat în 1865, după propunerea Belgiei între Francia, Italia, Belgia şi Elveţia, pentru un interval de 15 ani, cu scopul de a stabilí o comunitate monetară, adecă de a bate monete identice de aur, argint şi bilon şi ca aceste monete să aibă curs liber în toată întinderea acestor state. Inţelegerea care s'a stabilit în conferinţa internaţională din Paris (22 Nov. 1865) a făcut loc Convenţiunei din 23 Decembre 1865, care a întrat în executare tocmai la 1 August 1866 şi la care »ori ce stat are dreptul să accedeze dacă va accepta condiţiunile şi va adopta sistemul monetar al Uniunei, în ceeace privesce aurul şi argintul«. Principiile uniunei sûnt: 1) Etalonul dublu este menţinut pentru aur, încât privesce piesele de 100, 50, 20, 10 şi 5 lei; iar pentru argint încât privesce pe cele de 5 lei. Atât unele cât şi celelalte trebue să aibă 900 părţi metal fin la 1000. 2) Raportul între aur şi argint s'a fixat la 15 1/2; unitatea monetară este *francul*. 3) Monetele de aur şi argint de câte 5 lei au forţă liberatorie nelimitată, adecă sûnt singurele monete recunoscute ca legale, pentru plăţi mai mari. 4) Pentru transacţiuni mărunte s'a admis a se bate monete de 2 franci, de 1 franc şi de 0·50 centime, al căror titru e de 835 la 1000 şi au putere de plată până la 50 lei. Nu este limitaţiune pentru statele emitente. Cele de 0·50 fiind prea mici şi existând transacţiuni inferioare acestei sume, apoi s'a admis şi baterea monetei ḑisă *bilon* (aramă sau nickel), care însă nu poate fi primită în plăţi decât până la 5 lei. 5) Baterea monetelor cu titru 900 la 1000, este nelimitată, pe când cu privire la cele cu titlul de 835 la 1000, fiecare stat nu poate bate decât o câtime proporţională cu populaţiunea sa, adecă pentru o valoare corespunḑĕtoare la 6 franci de fiecare locuitor (art. 10). Baterea pieselor divisionare este reservată statului. 6) Cetăţenii fiecărui stat nu sûnt ţinuţi să primească moneta divisionară a celorlalte state semnatare, însă guvernele contractante se obligă a le primí în lăḑile casselor publice, până la suma de 100 lei, pentru fiecare plată. 7) Fiecare stat s'a angajat a relua dela particulari sau dela casele publice ale celorlalte state monetele sale mĕrunte de argint şi de a le schimba contra unei monete de aceiaşi valoare în aur sau argint, cu condiţiunea ca suma presentata la schimb să nu fie superioară de 100 lei. (art. 8 al Conv.)

Uniunea nordamericană, *(United States of America)*, confederaţie de state republicane cuprinḑênd continentul Americei de nord între Mexico (la sud) şi posesiunile engleze (la nord), 9.210,430 km²., cu 77.983,363 loc. (1899). In privinţa oro- şi idrografică se divide în patru regiuni: a) regiunea atlantică dela ţerm până la munţii Alleghany, udată de rîurile Hudson, Delaware, Susquehanna, Potomac, Savannah, etc.; b) uriaşul basin al lui Mississippi şi Missouri între Alleghany şi Munţii Stâncoşi, un şes imens acoperit de prairii şi păduri seculare, cari au început să fie prefăcute în pământ cultivat; c) regiunea dintre Munţii Stâncoşi (la est) şi Sierra Nevada şi Munţii Cascadelor (la vest), un imens podiş acoperit de stepe şi deşerturi şi udat de rîul Colorado; d) regiunea pacifică, dela Sierra Nevada şi Cascade spre vest până la Ocean, bogată în păduri şi pământ roditor şi udată de rîurile Columbia şi Sacramento.

Lacuri: la nord marile lacuri canadiene: Superior, Michigan, Huron, Erie şi Ontario; la vest Marele Lac Sărat, la est lacul Champlain, etc. *Canale:* Ohio (494 km.), Erie (563km.), Pennsylvania (398 km.), Chesapeake-Ohio (294 km. lung), ş. a. *Clima* în general e mai aspră decât în Europa sub aceleaşi grade de latitudine, şi se caracterisează prin schimbări rapide (v. America).

U. se compune din 45 state, 1 district, 5 teritorii şi câteva coloníi. Acestea sûnt:

State:

Alabama	135,820	km².	1.800,000	loc.	1899.
Arkansas	139,470	,,	1.500,000	,,	,,
California	410,140	,,	1.408,130	,,	,,
Colorado	269,150	,,	492,500	,,	,,
Columbia, district	180	,,	280,000	,,	,,
Connecticut	12,925	,,	875,000	,,	,,
Delaware	5,310	,,	175,000	,,	,,
Florida	151,980	,,	500,000	,,	,,
Georgia	154,030	,,	2.100,000	,,	,,
Idaho	219,620	,,	190,000	,,	,,
Illinois	146,720	,,	5.750,000	,,	,,
Indiana	94,140	,,	2.900,000	,,	,,
Iowa	145,100	,,	2.185,000	,,	,,
Kansas	212,580	,,	1.389,777	,,	,,
Kentucky	104,630	,,	2.200,000	,,	,,
Louisiana	126,180	,,	1.250,000	,,	,,
Maine	85,570	,,	700,000	,,	,,
Maryland	31,620	,,	1.620,500	,,	,,
Massachusetts	21,540	,,	2.773,758	,,	,,
Michigan	125,585	,,	2.250,000	,,	,,
Minnesota	215,910	,,	1.800,000	,,	,,
Mississippi	121,230	,,	1.625,000	,,	,,
Missouri	179,780	,,	3.250,000	,,	,,
Montana	378,390	,,	250,000	,,	,,
Nebraska	200,740	,,	1.275,000	,,	,,
Nevada	286,700	,,	50,000	,,	,,
New Hampshire	24,100	,,	402,250	,,	,,
New Jersey	20,240	,,	1.950,000	,,	,,
New-York	127,350	,,	7.000,000	,,	,,
Nordcarolina	135,320	,,	2.000,000	,,	,,
Norddakota	183,350	,,	235,000	,,	,,
Ohio	106,340	,,	4.794,816	,,	,,
Oregon	248,710	,,	480,000	,,	,,
Pennsylvania	117,100	,,	6.026,414	,,	,,
Rhode Island	3,240	,,	420,386	,,	,,
Sudcarolina	79,170	,,	1.300,000	,,	,,
Suddakota	201,110	,,	400,000	,,	,,
Tennessee	108,910	,,	2.000,000	,,	,,
Texas	688,340	,,	3.400,000	,,	,,

Utah	220,060 km².	275,000 loc. 1899.
Vermont	24,770 „	344,000 „ „
Virginia	109,940 „	1.775,000 „ „
Washington	179,170 „	425,000 „ „
Westvirginia. . . .	64,180 „	1.005,000 „ „
Wisconsin	145,140 „	2.188,000 „ „
Wyoming	253,580 „	86,000 „ „

Teritorii:

Alasca	1.376,300 km².	40,000 loc. 1899.
Arizona	292,710 „	100,000 „ „
Indian ter	81,820 „	180,182 „ „
New Mexico	317,470 „	282,900 „ „
Oklahoma	101,080 „	333,000 „ „
Uniunea	9.210,490 km².	77.983,368 loc. 1899.

Colonii: Hawaï, Puerto Rico şi Filipinele.

Populaţiunea

Uniunii s'a sporit ca a nici unui alt stat din lume, graţie imigrărilor continue; pe când la 1790 U. numera abia 3.929.827 loc., după 100 ani, la 1890 numera deja 62.831,909 loc Numĕrul imigraţilor a crescut din an în an, astfel:

Periodul	Imigraţi	Media anuală
1821—1840	742,564	37,000
1841—1850	1.713,251	171,000
1851—1860	2.598,214	260,000
1861—1870	2.466,752	247,000
1871—1880	2.944,695	295,000
1881—1890	5.238,728	524,000
1821—1890	15.704,204	224,000

In fruntea ţerilor, din cari s'a sporit populaţiunea U. prin imigrări, stă Anglia (cu deosebire Irlanda), din care în anii 1821—96 au emigrat 6·82 milioane, urmează Germania cu 4·99 milioane, America britanică 1 milion, Scandinavia 1·16 milioane, Austro-Ungaria 735,463, Francia 395,461, China 304,064 persoane. Populaţiunea dela 1890 se compune din 54·98 milioane albi, 6.337,980 negri, 1.132,060 mulaţi, 107,475 chinezi, 58,806 Indiani civilisaţi. Numĕrul total al Indianilor 249,273. In U. există completă libertate religionară, de aceea şi sûnt acolo vr'o 50 confesiuni şi secte creştine (»denominatio«); numeroase societăţi misionare, societăţi biblice.

Cultura.

Instrucţiunea a făcut în deceniile din urmă progrese însemnate şi, mai ales în statele estice, stă pe un nivel înalt. Şcoale poporale în toate statele (1896 au fost 14·4 mil. copii de şcoală, au cercetat şcoala numai 9·7 mil.); există apoi aşa numite academii şi grammar school, colegii şi universităţi (la 1897 în total 484, cu 12,277 profesori şi 159,372 elevi). Numeroase biblioteci publice, societăţi sciinţifice (renumită e Smitsonian Institution în Washington). Diaristica foarte desvoltată (1897 au apărut 20,569 foi şi reviste).

Producte.

Cu agricultura se ocupă preste jumĕtate din locuitori; la nord e împreunată cu economia de vite, la sud predomină sistemul de plantagii. Producte ***agricole:*** grâu, cucuruz, ovĕs, secară, orz, hrişcă, cartofi, apoi tutun, orez, bumbac, trestie de zahăr, in, hemeiu, poame şi vin. ***Pescuitul*** e însemnat, cu deosebire asupra balenelor în Oceanul Pacific, apoi merluţi, scrumbii şi salmi; stridii în cantităţi enorme. ***Vênatul*** asupra animalelor blănoase a dat înapoi. Exploatarea ***pădurilor*** e destul de rentabilă, cu deosebire în Maine şi statele nord-vestice. ***Mineritul*** scoate la iveală bogăţii imense din sinul pămêntului, se scot: cărbuni de piatră (1896: 186·2 mil. tone), fier (8.761,197 tone), aramă (212,200 tone), plumb (158,271 tone), aur (în valoare de 58·7 mil. doll.), mercuriu, argint, petroleu (2431 milioane galoane în 1896), sare, etc.

Industria şi comerciul.

Industria s'a desvoltat foarte mult; centrele ei principale sûnt în New-York, Pennsylvania, Ohio, Illinois, Massachusetts, New Jersey; ramuri principale: producţie şi prelucrare de fier şi oţel (în valoare de 970 mil. doll.), în industria de maşine numai Anglia o întrece; pielării, ţesĕtorii de bumbac şi de lână, fabrici de hârtie (6 mil. kg. pe ḑi), de sticlă, mătasă, bere, spirituoase, săpun, luminări, etc. ***Comerciul*** e foarte însemnat, fiind favorisat de norocoasa membrare a ţermurilor, de bogăţia ţerii şi de uriaşul sistem de rîuri şi căi artificiale de comunicaţiune. Exportul în 1896/7 a fost de 1032 mil. doll., importul de 764·7 mil. doll.; se exportează: bumbac şi mărfuri de bumbac, cereale, producte de carne şi lapte, oleu mineral, fier şi oţel, animale. Flotila comercială la 1897 numera 22.633 năi (6599 vapoare) de 4.769,020 tone. 1896/7 au întrat în porturi 31,548 vase de 23·8 mil. tone; au ieşit 31,651 vase de 23·7 mil. tone. ***Căi ferate*** 293,861 km. la finea anului 1896; căi ferate pe stradele oraşelor 21,082 km.; telegraf 306,758 km.; telefon 425,813 km. ***Bănci naţionale*** (cu dreptul emisiunii de bilete) la 1897 au fost 3648 cu capital de 645 mil. doll., depuneri 1939 mil. doll. ***Moneta*** e dollarul = 100 cent = 5 cor. **Mĕsură** de cereale 1 bushel = 8 galoane = 35·237 litri; mĕsură de fluidităţi 1 anker = 9 galoane à 3·786 litri. Ponduri ca în Anglia.

Constituţia.

Conform constituţiei dela 17 Sept. 1787, U. formează o confederaţie de (acum 45) state libere sau republici, avêndu-şi fiecare legislativa, administraţia şi justiţia sa cu o constituţie democratică proprie (sistem bicameral şi un guvernator cu puterea executivei) şi deplină egalitate a tuturor drepturilor cetăţenesci. In afacerile comune ale Uniunii puterea statului e împărţită între 3 corporaţiuni de sine stătătoare, independente una de alta: a) ***executiva:*** presidentul (ales pe 4 ani, cu plată de 50,000 doll.), lângă el 8 secretari (ministri) pentru externe, interne, finanţe, marină, resboiu, poste, justiţie şi agricultură (plată à 8000 doll.); b) ***legislativa:*** congresul compus din senat (2 membri din fiecare stat aleşi pe 6 ani, preşedinte e vice-presidentul U.-ii, ales pe 4 ani, cu plata de 8000 doll.) şi camera representanţilor (357 membri aleşi pe 2 ani, drept electoral au toţi cetăţenii S. U. fără nici o deosebire); c) ***puterea judiciară:*** judecătoria supremă (»Supreme Court of the United States«, 9 judecători, sesiune în Oct. în Washington), judecătoriile districtuale (9 districte, 2 sesiuni pe an), judecătorii cercuale şi curtea de plânsori (Court of claims) cu 5 judecători în Washington, chiemată a judeca în causa pretensiunilor şi plânsorilor asupra guvernului. ***Venituri*** la 1896/7: 430·4 mil. doll.; cheltuieli 448·4 mil. doll., deficit 18 mil. doll. Datoria publică la finea 1898:

989 mil. doll., datoria statelor singuratice la 1890: 365 mil. doll.

Armata regulată 27,772 oameni (între cari 2131 oficieri) în 25 regimente infanterie, 10 regim. cavalerie, 7 regim. artilerie. Fiecare stat are milițiile, cărora aparțin toți bărbații capabili de arme în etate de 18—45 ani. Țermurii apărați de 82 forturi. Academie militară în West Point. Flotila 1898 avea 98 vase cu 945 tunuri. Arsenale de resboiu în Portsmouth, Charlestown, Brooklyn, Philadelphia, Washington. Școală de marină in Annapolis (Maryland). Tricolorul: roșiu, alb, albastru. Capitala Uniunii o Washington.

Istoria.

Statele unite sau Uniunea nordamericană s'au format din coloniile întemeiate de Englezi pe coastele estice ale Americei de nord. Prima încercare de colonisare o făcù Walter Raleigh la 1585 în Virginia, 1606 s'au format două companii pentru colonisarea Virginiei, 1610 au debarcat primii puritani pe coasta Massachusetts și fundară ací o comunitate strict republicană, care se întinse apoi preste Connecticut, Rhode Island, New Hampshire, Maine și Vermont, cari la 1643 formară Uniunea coloniilor din Anglia nouă. 1632 dăruí Carol II teritoriul dinspre nord dela Virginia lordului Baltimore, care o numí Maryland, în onoarea reginei. Această nouă colonie avù dela început caracter aristocratic și ultramontan, asemenea și Carolina, dăruită de Carol II la 8 nobili în 1663. 1667 trebuiră să cedeze Olandezii teritoriul lor de lângă Hudson (Amsterdamul nou) Angliei, care îi dete numirea de New-York după ducele de York. 1681 fù dăruit teritoriul situat dela Delaware spre vest lui William Penn (Pennsylvania). 1690 începură luptele contra Francezilor în Canada și în pacea de Utrecht (1713) Francia cedà Angliei Acadia și Scoția nouă; după alte resboaie, în pacea de Paris (1763) Anglia mai luà dela Francia și Cape Breton și Canada precum și Florida, cedată de Spania.

De aci încolo Anglia căuta să exploateze coloniile în favorul său. 1764 prin un act al parlamentului decretà dare pe importul de zahăr, cafea, indigo, vin și mătăsărií estindice, 1765 impuse coloniilor un imposit de timbru. Majoritatea coloniilor, într'o adunare ținută in New-York Oct. 1765, declară ambele acte de ilegale. In Martie 1766 fù retrasă legea timbrelor; în Maiu 1767 se decretà imposit pe ceaiu, la ce guvernul colonial respunse cu oprirea vêndării de ceaiu. 18 Dec. 1773 fù aruncat în mare un mare transport de ceaiu în Boston. Guvernul englez luà mĕsuri aspre, iar coloniile Massachusetts, New-York, Rhode Island, New Hampshire, Pennsylvania, Maryland, Virginia, Carolina de nord și de sud, Connecticut, Georgia, New Jersey și Delaware ținură în Filadelfia un congres general (1 Sept. până 26 Oct. 1774) și, după ce la 18 Apr. 1775 s'a întêmplat la Lexington prima ciocnire sângeroasă a trupelor engleze cu milițiile din Massachusetts, într'un al doilea congres (10 Maiu 1775) aleseră pe ***Washington*** comandant general. 4 Iulie 1776 urmà proclamarea ***independenței*** a 13 colonii, iar 4 Oct. întemeiarea confederațiunii de state (sau U.). Washington bătù pe Englezi 26 Dec. 1776 la Trenton și 3 Ian. 1777 la Princeton, dar fù bătut de ei 11 Sept. la Brandyvine și 3 Oct. la Germantown; iar generalul Gates silí 17 Oct. pe Bourgoyne să predea Saratoga. Francia încheià alianță cu U. 6 Febr. 1778, în care întrà și Spania și în Iulie 1780 debarcà în Rhode Island un corp de 6000 oameni. 18 Oct. 1781 silí Washington pe generalul engl. Cornwallis să capituleze cu 7000 oameni, cu cari fusese închis în Yorktown, iar 3 Sept. 1783 urmà pacea definitivă la Versailles, în care Anglia recunoscea independența U.

Acum urmà o mare dispută asupra constituțiunii noului stat între democrații particulariști și federaliștii centraliști. 1788 se întruní la Filadelfia o adunare a deputaților din toate statele, care votà constituția în vigoare și azi. 1789 fù ales ***Washington*** primul president, 1792 fù reales, până 1797. Cu timpul întrară în U. și Rhode Island, Vermont, Kentucky, Tennessee și Ohio, prin ce crescù și numĕrul populațiunii, Louisiana fù cumpĕrată dela Francia cu 15 milioane doll. Prin luarea în posesiune a Floridei resăritene se născù resboiu cu Anglia; Americanii fură bătuți 25 Iulie 1814 lângă Niagara, iar Englezii ocupară și dărîmară în August chiar și Washingtonul, care dela 1800 era capitala U. 24 Dec. 1814 se încheià pace la Gent. 1817—25 a fost president ***Monroe.*** Sub el a întrat în U. Mississippi, Illinois, Alabama, Maine, Missouri și Florida. 1824 statorí presidentul așa numita doctrina Monroe, în sensul căreia puterilor europene li-se denega dreptul de a-și lărgí coloniile în America, de a întemeia colonii noue ori a se amesteca în afacerile interne ale statelor americane. 1829 ajunse president ***Jackson,*** sub care se începù cearta între statele agricole dela sud, cari cereau ștergerea vămilor, și statele industriale dela nord și asupra chestiunii sclavilor. Democrații se sprigineau pe aristocrații dela sud cari țineau sclavi, iar republicanii unioniști (»Whigs«) se rĕzimau pe statele dela nord, unde se formà partidul aboliționiștilor (contrari ai sclavagiului). Dela 1841 au urmat în presidenție tot democrați așa, că de fapt statele sudice stăpâniau U. Acestea căutau a se întări prin sporirea statelor cu sclavi și, după ce intraseră în U. Iowa, Michigan, Arkansas și Florida, 1845 luară în U. și Texas, ceea ce avù de urmare 1846 resboiu cu Mexico. Trupele U. sub Taylor învinseră Sept. 1846 la Monterey și 22 Febr. 1847 la Buena-Vista, iar generalul Scott întrà în Sept. în Mexico și încheià 2 Febr. 1848 pacea dela Guadalupe-Hidalgo, în care Mexico ceda U. Texas, New Mexico și (pentru 15 mil. doll.) California, care la 1850 fù primită în U., 1854 urmară Kansas și Nebraska, apoi Wisconsin, Minnesota și Oregon. Democrații voiau să impună unor state sclavagiul; nemulțămirea republicanilor crescea și cu ea și puterea lor. 1860 fù ales president republicanul ***Lincoln.*** După această alegere câteva state dela sud (Carolina de sud și de nord, Mississippi, Florida, Alabama, Georgia, Louisiana, Texas, Virginia și Arkansas) ieșiră din U. și în 11 Martie 1861 aleseră pe Iefferson ***Davis*** president al așa numitei Confederațiune, formată de statele secesioniste dela sud.

Cu acestea isbucní ***resboiul civil*** la 13 Apr. 1861 prin cucerirea fortului Sumter de către secesioniști. La început norocul favorisà pe se-

cesioniştii, dar reculegêndu-se unioniştii la 1864 începură a strîmtora ei pe secesionişti până ce în Apr. 1865 unioniştii siliră pe secesionişti să capituleze. Lincoln deja la 1 Ian. 1863 declară liberi pe toţi sclavii, 1864 fù reales, dar 1865 ucis. Ii urmà vice-presidentul *Iohnson,* care ajunse în conflict cu congresul din causă, că el admitea susceperea în Uniune a statelor secesioniste fără nici o condiţiune, congresul însă, dominat de partidul republican, pretindea, că numai atunci le va primi ca membri egal îndreptăţiţi ai U.-ii, dacă congresul le va aproba o constituţie nouă, care să excludă sclavagiul. Statele dela sud respinseră această condiţiune, atunci congresul dete drept de vot Negrilor (1867). Intr'aceea U. cumpĕrà dela Rusia cu 7.200,000 Alasca, pe care o constituí teritoriu. 1876 întrà Colorado în U. Presidentul *Hayes* urmà o politică conciliantă şi linişti statele dela sud, reduse interesele datoriei publice. 1884 fù ales president democratul *Cleveland,* om moderat, conciliant; 1889 îi urmà republicanul *Harrison,* sub care republicanii prin bill-ul Mac Kinley îşi realisară intenţiunile de vămuri prohibitive şi aduseră legi speciale, prin cari se apĕrau interesele proprietarilor de mine. Urmarea fù, că 1892 fù reales democratul *Cleveland,* care urmà o politică moderată. La alegerea din 1896 se iscà o luptă înverşunată între democraţii aderenţi ai valutei de argint, şi republicanii aderenţi ai aliagiului. Ales fù candidatul republican *Mac Kinley,* sub care se urcară vămile, 1898 isbucní resboiul cu Spania din causa Cubei, în care resboiu flota spaniolă fù nimicită la Cavité şi Santiago, iar în pacea de Paris (10 Dec. 1898) Spania cedă Uniunii Cuba, Puerto Rico şi Filipinele. După uciderea lui M. Kinley urmà (1901) în presidenţie Teodor *Roosswelt,* vice-presidentul de până aci. (Cf. Katzel, Die Vereinigten Staaten, 1878—80; Hellwald, 1885; Hayden, North America, 1883; Hare, 1889; Wohltmann, 1894; Rothwell, 1895—97; Brycc, The American commonwealth, 1893—95; Bertin, 1896; Bancroft, 1847 până 1875; Schouler, 1895; Ropes, 1894—99; Spears, 1897; etc.)

Uniunea postală universală a fost fondată prin convenţiunea din Berna (9 Oct. 1874). La congresele din Paris (1878), Lisabona (1885) şi Viena (1891) s'a colecţionat toată legislaţia postală internaţională. U. cuprinde astădi mai toate ţerile din lume, şi formeaza din toate ţerile ce o compun »un singur teritoriu postal«, pentru schimbul reciproc al corespondenţei, cu taxe uniforme. U. deservesce o populaţiune ce trece preste un miliard de locuitori, pe o suprafaţă de aproape 100 milioane de km². Biroul central al U., intitulat »Birou internaţional al U. postale universale«, are sediu în Berna, şi funcţionează sub înalta supraveghere a administraţiunei postelor svedeze. (v. Poste, Telegraf, Depeşe.) [B. V.]

Univers, *(lat.)* din punct de vedere filosofic totalitatea existenţelor cu realitate obiectivă şi cari, vĕdute, visibile ori invisibile, cunoscute ori cognoscibile, sûnt ori ar puté să devină obiect al experienţei şi al sciinţei; nu mai puţin face parte din U. totalitatea fenomenelor din natură. Din punct de vedere dogmatic U. îl formează totalitatea existenţelor cu realitate obiectivă, afară de Dḑeu, cari sûnt create de Dḑeu atât după materie cât şi după formă. Intru cât toate existenţele din U., combinate după raporturile de reciprocitate şi legalitate cosmică, formează un întreg sau un sistem, ce-şi are perfecţiunea şi frumseţa în sine, U. se mai numesce şi *Cosmos* (v. ac.), formând astfel obiectul de studiu al Cosmologiei (v. ac.). Faţă cu doctrina positivă a religiunei creştine, care învaţă, că U. precum şi toate existenţele dintr'însul sûnt create de Dḑeu, avem hipotesa sciinţelor fisico-naturale formulată de către Kant şi Laplace, afirmând că originea existenţelor din sistemul cosmic se basează pe legea de atracţiune, de repulsiune şi de rotaţiune universală, dar aceste două concepţiuni nu sûnt exclusive şi pot fi împreunate într'una singură. [Pl.]

Universul în inţeles cosmologic este totalitatea corpurilor ceresci, şi spaţiile dintre ele, cari pare că se învêrtesc în jurul pământului. (v. Lume, Haos.) El ne dă idea infinitului în întindere. Kepler împărţia U. în 3 părţi: prima o constitue soarele; a doua spaţiul până la Saturn (pe vremea lui nu era descoperit Uranus şi Neptun) şi a treia de acolo în exterior la infinit. Kant şi Laplace, independent unul de altul, a dat concepţiuni basate pe sciinţă, de formarea universului aşa cum e aḑi. Ei presupun la început o masă nebuloasă infinită (v. ac.) în care s'a localisat prin condensare anumite centre de mişcare de rotaţiune ordonată. Prin puterea centrifugă s'a separat mase din masa centrală, cari s'aù condensat, s'au solidificat şi au devenit planete, dotate tot cu mişcare de rotaţie, şi de translaţie în jurul masei centrale, al soarelui. [G. M. M.]

Universal, ce se întinde preste tot şi pretutindenea; ceea ce e al tuturor, fapta tuturor, ce provine dela toţi. In logică U. e însuşirea comună tuturor indiviḑilor de aceeaşi specie, tuturor speciilor de acelaş gen, iar judecăţi universale se numesc acele, al căror predicat se rapoartă la întreaga sferă a subiectului. [Pl.]

Aparat universal, un aparat care poate servi la mai multe experienţe, s. e.: A. u. de optică servă pentru toate determinările cristalografice şi optice ale cristalelor; A. sau Theodolit univ. de magnetism, pentru toate determinările magnetice într'un punct, etc.

Erede universal, e acela care are vocaţiune la întreaga succesiune; cel care are vocaţiune, care e chiemat să dea o parte din succesiune, se numesce erede cu titlu particular. Sûnt consideraţi ca moştenitori cu titlu universal: a) moştenitorii legitimi; b) cei neregulaţi; c) legatarii universali sau cu titlu universal. Legatarii universali sûnt acei cărora defunctul le-a lăsat prin testament universalitatea, totalitatea averii. Legatarii cu titlu universal sûnt acei cărora defunctul le-a lăsat o quota-parte din universalitatea ce constitue patrimoniul sĕu, precum $^1/_4$ sau $^1/_2$ sau toate imobilele, ori toate mobilele sau o parte din mobile şi imobile. Succesorii universali contribuesc la plata datoriilor mortului; cei particulari nu. Ei contribuesc în proporţie cu porţiunea din avere, din universalitatea ce o iau. (Cf. Alexandrescu, Dreptul Civil; S. Scriban, Noţiuni de Dreptul Civil.)

Fideicomis universal un fel de testament la Romani prin care se ruga moştenitorul de a da întreaga moştenire unei alte persoane, care direct n'ar fi putut să moştenească. (v. şi Fideicomis.)

Succesiunea universală, se numesce aceea care cuprinde toate bunurile, toată averea defunctului. (v. Erede universal.) [—]

Tendința universală însemnează înclinarea înăscută în om, și mai ales în oamenii superiori, de a-și lărgi cât se poate mai mult sfera de activitate într'o direcțiune oarecare, pentru a dobândi un nume universal. Când această tendință este plantată în sufletul unui popor sau al unui monarch, poate da nascere la un *imperiu universal*, după cum era acela al republicei romane, sau la o *monarchie universală*, după cum a fost aceea a lui Alexandru cel Mare și a lui Carol cel Mare, împărțită între fiii acestuia. Se atribue în general lui Carol Quintul, lui Filip II intențiunea și dorința de a forma o monarchie universală, mai ales atunci când soarele nu apunea în statele lor, dar acela care a pus mai mult în evidență posibilitatea unei monarchii universale a fost Napoleon Bonaparte, care dacă n'ar fi avut pe Rusia de o parte și pe Anglia de alta, putea să realiseze, fie măcar și pentru un moment, acel soiu monstruos de monarchie universală. [Val. Urșianu.]

Universalii se numiau în filosofia școlastică anumite idei generale, cari se considerau ca atribute comune tuturor ființelor existente. Aceste idei sûnt: genul, specia, diferența, propriul și accidența. Plato învěța, că numai ideile generale (universalia) au realitate obiectivă; Aristoteles din contră, că numai indivizii. Pe timpul școlasticilor, platoniștii în frunte cu W. de Champeaux, numiți idealiști, susțineau vederea lui Plato: universalia ante res; nominaliștii în frunte cu Roscelin susțineau, că universaliile sûnt numai abstracțiuni, vorbe goale: universalia post res; o vedere mijlocie representa Abélard, care învěța, că U. au realitate numai în indivizi, fiindcă represintă partea comună a acestora: universalia in rebus. [Pl.]

Universalitate, caracterul celor universale, adecă calitatea de a cuprinde partea comună a diferitelor specii ale unui gen; totalitatea existențelor.

Universitate, școală superioară, treapta cea mai înaltă a institutelor de instrucție publică, e caracterisată prin posiția mai liberă a școlarilor, numiți *studenți*, și printr'un învěțământ cu totul sciințific. In evul mediu U. era terminul pentru a nota ori ce breaslă sau corporație, s. e. universitas civium; de aci universitas magistrorum et scholarium studii (generalis), care însemna corporația magistrilor și a studenților, nu școala. Acest înțeles îl are și astădi U. fondului săsesc din Ardeal. In ințeles modern, U. se raportă la totalitatea sciințelor și literelor ce se predau, vorbind despre universități complete, cu toate facultățile, și incomplete, avênd numai unele facultăți.

U.-le sûnt școale superioare sciințifice, cari au dreptul de a conferi titluri academice. Cele dintâiu U. au fost înființate în secl. XII și XIII în Italia (Bologna, Salerno, Padua), Francia (Paris), Englitera (Oxford, Cambridge), ca corporațiuni autonome, organisate după națiuni, mai târdiu după *facultăți* (teologie, drept, medicină, filosofie). In secl. XIV au fost înființate U. germ. în Praga 1348, Viena 1365, Heidelberg 1386, Colonia 1388, Erfurt 1392. Germania are astădi 21, Austria 9, Ungaria 2 U. (în Budapesta și Cluj), România 2 U. (în Bucuresci și Iași). v. și art. Bucuresci (I p. 614) și Iași.

University-Extension, (extensiunea universitară), numele unei instituțiuni moderne, al cărei scop este vulgarisarea sau respândirea gratuită a sciințelor în păturile cele mai largi ale populațiunei, prin specialiști de competență în materiile de predat și fără nici o condiție de admitere a auditoriului. Asemenea cursuri au dobândit ființă pe lângă multe universități din Europa, se fac de preferință în orele de seara, și servesc celei mai libere instrucții publice.

Unna, 1) *U.*, rîu în Bosnia, isvoresce în Alpii dinarici, se varsă în Sava; 260 km. lung. 2) *U.*, oraș în guvernam. prus. Arnsberg, 12,355 loc. (1895); salinele Königsborn.

Unsoare, grăsime (v. ac. și art. Untura).

Unt, substanța ce consistă din globulețele de grăsime adunate din lapte prin o batere mecanică. Laptele se lasă să stea la un loc, în temperatură de 15—16° cam 24 ore; după acest timp se ia smântâna și se bate în putine, prin ce globulele de grăsime se adună la un loc și formează U., iar apa, caseina și sărurile formează *zĕrul*. U. este un aliment prețios. Se exportează mai ales din Germania, Olanda, Francia, Rusia, Irlanda și America de nord. (v. și art. Lăptăria, Lapte și Brânză.)

Unt artificial. U. de vacă natural, grăsimea curată extrasă din lapte de vacă, fiind scump, industria îl inlocuiesce cu grăsimi mai ieftine, apropiindu-le în consistență și în gust de U. de vacă adevĕrat. Igiena nu se opune la această fabricațiune, dacă ca material servesc numai grăsimi curate, lesne digestibile. In 1870 francezul Mège-Mourriès a inventat o asemenea imitațiune, compusă din sĕu de vacă și de porc, amestecate cu stomac de porc, cu glande mamelare de vacă strivite, această amestecătură s'a străcurat și i-s'a adăugat puțin lapte și eter butiric. In 1872 a fost deschisă în Francia prima fabrică de U. artificial numit margarină (v. ac.), de acolo această industrie a trecut treptat în Olanda, Danemarca, Germania și Austro-Ungaria. Astădi U. artificial se fabrică pe alocurea și din substanțe grase de calitate inferioară, chiar de origine suspectă, amestecate cu oleiuri vegetale importate în Europa din țerile transoceanice. In mai multe state legile cer, ca U. artificial să se vêndă numai sub adevĕratul nume. Intre țerile producĕtoare de lapte și exportătoare de U. de vacă proaspét ocupă Danemarca primul loc, iar pentru consumul interior se fabrică în Danemarca pe an 37 milioane funți margarină, care cantitate nefiind suficientă, se mai importează $6^1/_2$ milioane funți pe an fabricate în străinătate. In Regatul Român vêndarea de U. artificial este interdisă. (v. și art. Brânza, Grăsimi și Lapte.) [I. Felix.]

Unt de lemn, v. Olea.

Unța, altă numire a Jaguarului (v. ac.).

Unterelsass, guvernam. în prov. imper. germ. Alsacia-Lorena, 4782 km²., cu 638,624 loc. (1895); capitala Strassburg.

Unterfranken, guvernam. bavarez, 8401 km²., cu 632,588 loc. (1895); capitala Würzburg.

Untersberg, munți în Alpii Salisburgiei, piscul cel mai înalt Berchtesgadener Hochtron, 1975 m.

înalt; numeroase legende sûnt legate de el. Mari cariere de marmoră; peştera Kolowrat.

Unterwalden, canton în Elveţia, lângă lacul Vierwaldstätt, ţeară alpină cu însemnată economie de vite; se divide în 2 teritorii cu constituţie separată: 1) *U. ob dem Wald* (Obwalden), 475 km²., cu 15,030 loc. (1888); constituţia dela 27 Oct. 1867. Capitala Carnen. 2) *U. nid dem Wald* (Nidwalden), 290 km²., cu 12,520 loc.; constituţia dela 2 Apr. 1877. Capitala Stans.

Untişor se numesce în Muntenia planta *Ranunculus Ficaria* L. sin. *Ficaria ranunculoides* Roth. (v. ac.).

Untura, grăsime (v. ac.). *U. de porc* e albă, aproape fără miros, se topesce la 26—31°, formând un lichid aproape incolor; la aer se rânceḑesce. Se produce în cantitate mare mai ales în America de nord şi în Ungaria, şi se întrebuinţează în bucătărie, în farmacie şi parfumerie. *Untura de pesce,* oleiu obţinut din ficatul pescilor din specia Gaduus. Sûnt 3 calităţi: oleiul galben din ficatul proaspĕt, încălḑit într'o atmosferă de CO_2 pe baia de aburi la 50°, sau tratândul cu vapori de apă. E limpede, de coloarea paiului, gust şi miros de pesce, reacţia slab acidă. Oleiul brun, obţinut prin încălḑire mai tare şi prin exprimare, mai închis la coloare şi cu reacţia mai acidă. Oleiul brun închis, obţinut prin fierbere cu apă a residiurilor de ficat. In medicină se întrebuinţează numai primele două. Greutatea specif. 0·922—0·928. E constituit din glyceriḑi ai aciḑilor: oleic, palmitic şi stearic, aciḑi: biliari, acetic, butinic, valeridnic, asselic, jeconic, urme de jod, chlor, brom, phosphor şi sulf sub formă de combinaţiuni organice, trimethylamin, buthylamin, hexilamin, asselin, cholesterina, etc.

Upsala, comitat (Län) la sud-estul Svediei, cuprinḑênd jumĕtatea vestică din Upland, 5314 km²., cu 124,061 loc. (1897). *Capitala U.,* lângă rîul Fyris, 22,706 loc.; archiepiscop; castel, dom frumos; universitate fundată la 1477; bibliotecă cu 250,000 vol. şi »Codex argenteus« din biblia lui Ulfila. In apropiere e *Gamla-U.,* fosta reşedinţă regală, cu morminte păgâne.

Ur, unul din cele mai vechi oraşe ale Babiloniei, descoperit de Rawlinson în ruinele dela Mugheir lângă Eufrat.

Urachus, partea Allantoidei, care trece prin cordonul ombilical şi care după terminarea vieţii embrionale se transformă în cordon ce dela beşica urinară merge la ombilic.

Uraemia, uremia, auto-intoxicaţia organismului datorită insuficienţei secreţiunei renale. Ultima fasă prin care se termină multe nefrite. Se disting mai multe forme clinice: cerebrală, respiratorie, gastro-intestinală. De asemenea U. poate fi acută sau cronică. U. se anunţă prin simptoame premergĕtoare: dureri de cap, turburări ale audiţiunei, nevralgii, mâncărime de piele. Cantitatea de urină emisă în 24 de ore scade, de asemenea şi cantitatea ureei. Ca tratament se întrebuinţează medicamente, cari sporesc secreţiunea urinară (diuretice); în U. gravă se recurge chiar la emisiuni sanguine (Flebotomia).

Uragan, furtună mare (v. vênt) însoţită de fulgere şi trăsnete şi care produce mari stricăciuni, desvelesce case, desgroapă copaci, strică agricultura, etc. Venirea lui, mai ales vara, se simte printr'o stare atmosferică caracteristică şi care e simţită de animale şi oamenii nervoşi, e starea de *zăpuşală.* Causa unui U. e dublă: vêntul şi electricitatea; mĕsura în care întră aceste cause e însă necunoscută, dar de neconstestat că electricitatea are o parte preponderantă în această manifestare atmosferică. Se citează exemple de manifestări electrice miraculoase. In unele U. oameni, animale, obiecte, chiar copacii şi stâncile se electrizau şi dădeau scântei, în unele picăturile de ploaie erau luminoase şi obiectele se îmbrăcau în lumină electrică. Se pare că şi solul influenţează asupra formărei unui U. şi în special cele feruginoase provoacă U. Aşa se citează casul unei mine de fier, Grondone, în Apenini, unde în fiecare ḑi din lunile Iulie şi August are loc câte un mic U., încât lucratorii sûnt obicinuiţi şi îl aşteaptă regulat. U. e precedat de anumite forme de nori: *cirus* care se transformă în *cumulus* şi aceştia în *nimbus* (v. ac.). U. face multe pagube, dar se admite că în anumite casuri el aduce şi avantage: prin fulgere se formează Agotiţi şi Agotaţi de amoniu ce cad cu ploaia pe pământ şi îl îngraşe, apoi formarea ozonei, purificarea oxigenului, etc. In mic U. se produc în erupţiile vulcanice. In Europa pe coasta Atlanticei se întâmpla anual între 5 şi 10 U.; în Francia şi Germania 15—20; în Alpi până la 30; Pen. italică şi balcanică până la 45 pe an. In România sûnt mai rari, 20—30, şi sûnt aduse de Austru (mai rar de crivăţ). Când vin în Iunie strică agriculturei încălcind şi culcând cerealele. [Murgoci.]

Uragoga L., (botan.) sin. *Cephaëlis,* gen de plante din fam. Rubiaceelor, trib. Psychotrieae. Cuprinde vr'o 70 specii tropicale-preponderant americane, dintre cari relevăm *C. Ipecacuanha* Willd. din Brasilia, a cărei rădăcină are aplicaţiuni medicinale, »Radix Ipecacuanhae«. [A. Pr.]

Uragus, la Latinii vechi ḑeu al morţii şi al lumii de jos; numit mai târḑiu *Orcus.*

Ural, *(Jaic), rîu* în Rusia, isvoresce la sudul munţilor U., curge spre sud, făcênd un arc spre vest şi formând în parte graniţa între Europa şi Asia, se varsă în lacul Caspic prin 5 braţe; 1300 km. lung; basin 249,500 km².; pescuit însemnat.

Ural, *şir de munţi* între Europa şi Asia, se întinde dela nord spre sud în lungime de ca. 2600 km., avênd lăţime de 75—190 km.; e un complex de platouri şi şiruri de munţi, traversat de văi şi încungiurat de stepe; munţii se ridică până la înălţime de 500—1200 m. U. se împarte în: a) *U. nordic* sau *deşert,* cu piscul Töll-Pos-Is (1656 m.); b) *U. de mijloc* numit şi *U. metalic* şi *U. Verchoturic,* până pe la isvoarele rîului Ufa, cu piscul Deneshkin-Kamen (1528 m.) şi muntele magnetic Blagodatj (380 m); e cea mai ângustă şi cea mai accesibilă parte a U.-lui, şi ţinutul cel mai bogat în mine al imperiului rusesc (fier, aramă, aur, argint, platină, ş. a.); c) *U. sudic* sau *păduros,* cu Iaman-Tau (1646 m.) şi Iremel (1599 m.); munţii Ilmen, la est, bogaţi în minerale. Preste U. trec drumurile de fier Perm-Iekaterinburg şi Ufa-Slatoust-Celiabinok.

Ural-altaice, *limbile,* numite şi *ugro-japoneze, fino-tartare, ugro-tartare,* sau şi numai *tartare,* sûnt o familie de limbi asiatice şi europene. Ele se împart: 1) în grupa *ugriană,* care cuprinde

ostiaka, samoieda, vogula, ş. a.; 2) *grupa tartară*, de care se ţin mongola, turca, tongusa, mandjua; 3) grupa *japoneză:* japoneza şi coreana; 4) *grupa finică* sau *ciudă:* finlandeza sau sumi, estoniana, lapona, maghiara. (v. aceste nume.) Toate au o afinitate primitivă, cum arată radicalele lor, şi însuşiri comune, cum sûnt absenţa genului pentru substantive; raritatea particulelor, înlocuite prin o bogăţie de forme derivative ale verbului; alăturarea membrelor frasei după ordinea firească a cugetării, fără libertatea de construcţiune proprie limbilor indo-europene, ş. a. Cf. Ab. Remusat, »Cercetări asupra limbilor tartare«, (în limba franc.); Schott, »Incercare despre limbile tartare«, 1836, şi »Memoriu despre limbile altaice«, (în limba germ.) v. şi Turanice.

Uralsk, provincie în Asia centrală ruseascǎ, la sudul munţilor Ural, 360,437 km²., cu 644,001 loc. (1897). *Capitala U.*, lângă rîul Ural, 36,597 loc.; centrul Cazacilor dela Ural.

Uran, *(U)* metal descoperit în 1789 de Klaproth. Se găsesce combinat cu oxigenul formând uranoxiduloxid, ca hidrat şi în unele minerale, ca: Liebigit şi Iohannit. Este de coloarea fierului, puţin maleabil, greutatea specif. 18·4, greutatea atom. 240, în contact cu aerul se acopere cu un strat gălbui. E bivalent, formează cu oxigenul: un oxidul UO_2, un oxid UO_3, und oxiduloxid U_3O_8 şi un tetroxid UO_4. Se întrebuinţează în fabricarea sticlei ca coloare pentru aşa ḑisa *sticlă de U.*, şi în pictura emailului. Sărurile sale sûnt galbene-verḑui, cele solubile au reacţia acidă, gust astringent.

Urania, musa astronomiei, representată alăturea cu globul ceresc. U. este şi un nume al Aphroditei (v. ac.).

Uranism, relaţiuni sexuale între indiviḑi de acelaş sex.

Uranit, rar mineral de Uran; un fosfat de Uran şi Calciu.

Uranografia, descrierea ceriului (v. Astronomia).

Uranolatria, adorarea corpurilor ceresci ca a unor ḑeităţi (v. Astrolatria).

Uranolith, sin. cu Meteorit (v. ac.).

Uranologia, învĕţătura despre ceea ce se întêmplă pe ceriu (v. şi Astrologia).

Uranometria, sciinţa ce se ocupă cu metoadele de mĕsurarea distanţelor astronomice.

Uranos, (mitol.) ceriul; personificat ca fiul prim-născut al Gaeei, care i-a născut pe Titani şi Ciclopi (v. ac. şi art. Chronos şi Gaea).

Uranoscop, Telescop (v. ac.). *Uranoscopia,* observarea ceriului.

Uranus, a şeptea planetă din sistemul solar, descoperită în 1781 de Herschel care îşi construise un telescop ce mărea de 227 ori. Numele e dat după divinitatea greacă ce represintă ceriul, de Bode, căci Herschel dorea să o dedice lui George III regele Angliei. Distanţa la soare e de 19 ori mai mare ca a pămêntului adecă 2858 mil. km., excentricitatea 250 mil. km. Diametrul 54,000 km. (de 4 ori şi un sfert mai mare ca al pămêntului); lucesce ca o stea de mărimea a 6-a. Inclinaţia pe orbita pămêntului e de 46 minute. Materia ce o compune e mult mai uşoară ca aceea a pămêntului, avênd densitatea de 1·07 (a pămêntului e 5·6 aproape). Revoluţia siderală şi-o face in 84 de ani şi 7 ḑile, cu o viteză de 7 km. pe secundă, dedusă după turtirea sa mare la poli 1/11 din diametru, mişcarea de rotaţiune şi-o face probabil în 11 ore. El are atmosferă şi s'au constatat prin analisa spectrală gaze ce nu există pe pămênt. Căldura şi lumina e forte redusă pe el, căci primesce numai 0·003 din ceea ce primim noi. Are 4 sateliţi: *Titania* şi *Oberon* descoperiţi de Herschel, *Ariel* şi *Ombriel* descoperiţi de Lassel. E interesant de sciut că orbita sateliţilor lui U. sûnt aşa de înclinaţi pe orbita lui U. încât ei au o mişcare retrogradă, se învêrtesc contra planetelor şi altor sateliţi, dela est la vest în jurul lui U. Studiul perturbaţiunilor lui U. a condus pe Le Verrier la descoperirea lui Neptun. (v. şi Uranos.) [G. M. M.]

Urarthritis, *arthritis urica,* gută, podagră, discorasie urică, boală constituţională cronică, caracterisată prin deposite de urate sub formă de accese dureroase, mai ales în încheieturi. U. începe cel mai adeseori dela 30—35 ani, totuşi se observà chiar şi la copii. Ereditatea joacă un rol insemnat in desvoltarea gutei, precum şi abusul de beuturi fermentate, mese copioase, regimul cărnos abondent. Acestor accese le urmează guta cronică. Diferitele organe interne: rinichii, aparatul circulator, aparatul respirator presintă lesiuni gutoase. In combaterea gutei trebue mai ântâiu de toate observat un regim propriu; sûnt indicate şi medicamentele, cari favorisează eliminarea depositelor de urate prin urină.

Urate, combinaţiunile acidului uric cu diferite base.

Urban, din oraş. *Urbanitate,* politeţă (v. ac.). *Imobilele urbane* sûnt cele situate într'o comună urbană. Distincţiunea dintre imobile rurale şi U. în Rom. are utilitate practică mai ales din punctul de vedere, că străinii nu pot dobândi imobile rurale, din causa art. 7 din Constituţie. [Scriban.]

Urban, numele a 8 papi. *U. I, Sfânt* (223—30). *U. II* (1088—1099) a ţinut sinodul dela Clermont, în care s'a hotărît începerea primului resboiu cruciat. *U. III* (1185—87), sub el a căḑut Ierusalimul în mâna lui Saladin. *U. IV* (1261—64), la începutul domniei lui s'a stîns imperiul latin din Orient. *U. V* (1362—70) a strămutat reşedinţa papilor dela Avignon la Roma (1367), a întemeiat universitatea din Viena (Austria) (1365), a încercat reunirea bisericei orientale cu cea apuseană. *U. VI* (1378—89), prin alegerea lui s'a dat ansă la începerea marei schisme occidentale, care a durat 51 ani. *U. VII* (1590, 13 ḑile). *U. VIII* (1623—44) din vestita familie Barberini, poet şi literat distins. A întemeiat pentru crescerea misionarilor vestitul colegiu de Propaganda fide; a dispus revisuirea cărţilor rituale. [Dr. I. R.]

Urban, *Carol, cav.*, general austr., n. 1802 în Cracovia, † 1877 în Brünn; a luptat âncă ca cadet la Novara (1821); la 1848 în resboiul civil, pus în fruntea regimentului român de graniţă, a dat prima luptă deschisă contra Ungurilor la St. Ioana lângă Reghin; afară de aceasta a avut mai multe lupte contra gen. Bem, deşi cu puţin noroc; apoi a cooperat împreună şi cu gen. rus Grotenkjelm şi au învins honveḑimea la Jibău. La 1857 a fost numit comandantul corpului VII cu care a luptat în Italia contra trupelor voluntare ale lui Garibaldi, a luat parte şi la lupta dela Solferino.

Urbariu, ordinaţiunea dată de Maria Teresia în 1767, care regulează relaţiunile de drept şi datorinţă între domnii pămêntesci şi iobagi. Astfel de regulamente statoreau mai înainte înşuşi domnii pămêntesci după bunul lor plac. Maria Teresia provocase dieta să reguleze prin lege relaţiunile urbariale. Dieta însă numai în anii 1832—36 s'a ocupat cu chestia aceasta, pe care numai în 1848 a resolvat-o, desfiinţând relaţiunile urbariale. (v. Iobagiu.) In Ardeal conscripţiunea urb. din 1819, care s'a săvîrşit prin bărbaţi trimişi anume din Ungaria, servesce de cinosură. Sesiunea urbarială (colonicală) are două părţi: intravilan (fundus intrav.) şi extravilan (fundus extrav.). *Desdaunarea urb.* s'a efectuit pe basa patentei imp. din 2 Martie 1853 şi 16 Iunie 1854, în Ardeal 21 Iunie 1854. In legile ţerei s'a codificat prin art. de lege LIII din 1871 şi art. de ege XII din 1877. Regularea proprietăţilor are trei stadii: stadiul prim e, când se decide prin sentinţă, că are regularea loc sau nu. Al doilea e decisiunea meritorie, cum are să fie săvîrşită regularea (comasare, segregare). Al treilea stadiu e executarea sentinţei. (v. Iobagii.) [I. St. Ş.]

Urbea mare, alt nume pentru Oradea (v. ac.).

Urbi et orbi, *(lat.)* »cetăţii şi lumei«; adecă a da de scire la toată lumea.

Urchan, sultan turc, v. Orkhan.

Urda, o brânză albă şi dulce preparată din restul zĕrului remas dela facerea brânzei (v. ac.).

Urda vacei, numele românesc al plantelor: Lepidium campestre R. Br. şi Lepidium Draba L. (v. ac.).

Urdinare, termin popular pentru diarea (v. ac.).

Urdoare, termin poporal pentru materia secretată de glandele ochiului, îndeosebi în casuri de inflamaţii ale conjonctivei şi pleoapelor.

Urea, (chim.) *carbodiamida,* substanţă chimică ce cristalisează în prisme rombice lungăreţe; are gustul salpetrului; se topesce la 132°, iar la o temperatură mai ridicată se descompune. U. se găsesce în urina omului şi a mamiferelor. Se extrage din urină.

Ureche, cronicari, v. Urechia.

Urechea, (v. tabela) aparat auditiv, conduce vibraţiunile aerului sau *sunetele* până la terminaţiunile nervului auditiv, care la rândul sĕu le comunică creerului. Se compune din *U. externă, medie* şi *internă.* Cea *externă* e formată din pavilion şi conductul auditiv extern (Nr. 1—4), iar acest din urmă merge dela concă până la U. medie, de către care este despărţit prin *membrana timpanului* sau *tobă* (Nr. 5). Glandele din pielea conductului secretează o materie grasă, *cerumen,* şi de aci numirea ca a coşului de stup: *alvearium.* Această ceară lăsată mult timp în U. se întăresce de tot şi se scoate cu greu. *U. medie* sau cavitatea timpanului (Nr. 6) se află între conductul auditiv extern şi între U. internă (labirint). Cavitatea conţine aer şi trei oscioare auditive: *ciocan, nicovală* şi *scăriţă,* prin cari se transmit labirintului vibraţiunile tobei. Din cavitate pornesce spre gât *trîmbiţa lui Eustach* (Nr. 7), prin care intrând aer, contrabalansează pe cel din afară, de aceea tunarilor se recomandă a ţine gura deschisă la detunătură, pentru ca toba U.-ei să fie egal isbită de sgomotul întrat prin conductul auditiv, ca şi de cel întrat prin trîmbiţă, căci altfel toba se poate rupe. *U. internă* are mai multe cavităţi, numite în total *labirint,* care conţine terminaţiunile nervului auditiv şi se compune din *vestibul* (Nr. 8), din *canalele semicirculare* (Nr. 9) şi din *melc* sau *cochleă* (Nr. 10). In melc se află minunatul organ al lui *Corti,* recunoscut şi de *Helmholtz* (Lehre von den Tonempfindungen. Braunschweig, 1878) ca având o însemnătate deosebită pentru sensul auzului. Acest organ este pentru U., ceea ce este retina pentru ochiu. [Dr. C.]

Boalele de ureche, v. Otita.

Urechea lui Morel, diformitate a pavilionului urechii, despre care psichiatrul Morel susţine, că ar fi caracteristică pentru disposiţia ereditară spre boale mintale.

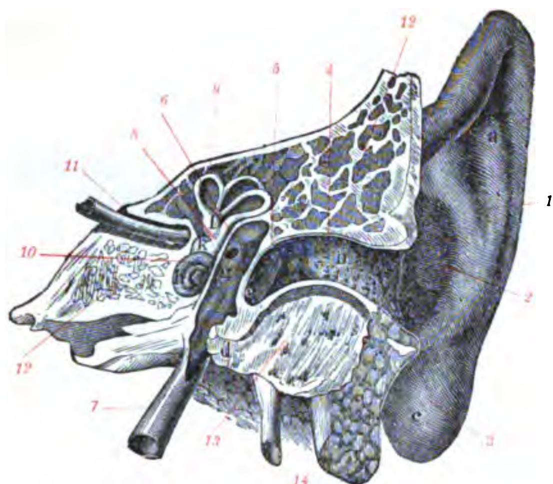
Urechea babei, (botan.) v. Discomycete şi Peziza.

Urechelniţa, (zool.) v. Forficula.

Urechia, *Nistor,* presupusul autor, de unii, al cronicei »Domnii ţerii Moldovei şi viaţa lor«. A fost tatăl adevĕratului cronicar Grigore U., şi a trăit în a doua jumĕtate a secl. XVI şi prima jumĕtate a secl. XVII, prin epoca lui Mihaiu Viteazul. A fost unul din marii boieri moldoveni.

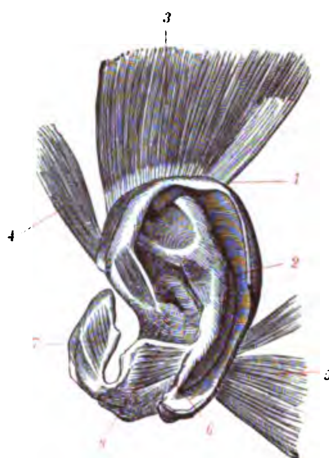
U., Grigore, autorul primei cronice moldovenesci şi primul cronicar român cunoscut. Asupra originei acestei cronice există încă o controversă între istoricii noştri. Unii o atribuesc lui *Nistor U.,* tatăl, alţii lui *Grigore U.,* fiul, care încă a fost vornic mare şi a trăit aproximativ între 1590 şi 1646. Controversa s'a născut dintr'o frasă nelămurită a lui Miron Costin şi din faptul, că în predoslovia (prefaţa) cronicei e numit şi semnat Grigorie U. Aceasta însă poate fi o greşală a copiatorilor, cum arată Aron Densuşanu în Istoria liter. române, ed. I şi în Revista critică liter. I (1893), p. 201—206, şi I. D. Speranţă »Predoslovia lui U.«, disertaţiune. U. a trăit probabil între 1550 şi 1625. A fost logofĕt mare (1592), locţiitor de domn, mare vornic în câteva rânduri; a zidit, împreună cu soţia sa Mitrofana, mănăstirea Secul. Din influenţa ce a avut-o şi din diplomaţia, cu care a tratat afacerile statului, se vede a fi fost foarte inteligent şi instruit. Afară de româna cunoscea limba latina, polonă, slavă şi maghiară. A scris »Domnii ţerii Moldovei şi viaţa lor« dela 1359—1594. Isvoarele de cari s'a servit, sûnt Aeneas Sylvius (papa Piu II), pol. Bielski şi Paşcovski, o cronică lat. a Moldovei, cronica şi anal. putnene, Macarie şi Eftimie, cronicarii lui P. Rareş şi Lăpuşneanu, Tradiţiunile orale şi chrisoavele domnesci. Din cronica sa respiră patriotismul, religiositatea şi iubirea de dreptate. Boierilor şi domnului le dă ca exemplu monarchia minunat organisată a albinelor. Stilul sĕu e energic şi uneori frumos; limba, deşi are archaisme, e foarte asemenea celei actuale. Cronica lui U. s'a publicat de M. Cogălniceanu, în »Cronicele României«, după copii; originalul nu există. Intre copiatorii şi adnotatorii cronicei sûnt de însemnat Eustratie Logofĕtul, care e şi traducĕtorul primei colecţiuni de legi, publicată sub Vasile Lupul, Simeon Dascălul şi Misail Călugărul. Aceşti trei şi-au făcut un rĕu nume prin ciudata părere, împrumutată probabil din cronicele unguresci, că Românii s'ar trage din tâlharii, pe cari Traian i-a trimis din temniţele Romei lui Laslău, regelui Ungariei, ca ajutor în contra Tatarilor. Acest anacronism, care azi

Urechea. I.

I. Secțiune verticală prin aparatul auḑului.

1) Urechea externă. 2) Excavația pavilionului urechii (concha). 3) Lobulul urechii. 4) Conductul auditiv extern. 5) Membrana timpanului. 6) Cavitatea timpanului. 7) Trîmbița lui Eustach. 8) Vestibulul. 9) Canalele semicirculare. 10) Melcul (cochlea). 11) Nervul acustic. 12) Stânca (osului temporal). 13) Apofisa mastoidă. 14) Apofisa stiloidă.

II. Pavilionul urechii cu musculii.

1) Marginea pavilionului (Helix). 2) Marginea adversă (Antihelix). 3) Musculus attollens. 4) M. attrahens. 5) M. M. retrahentes auriculae. 6) M. antitragicus. 7) Tragus. 8) Antitragus.

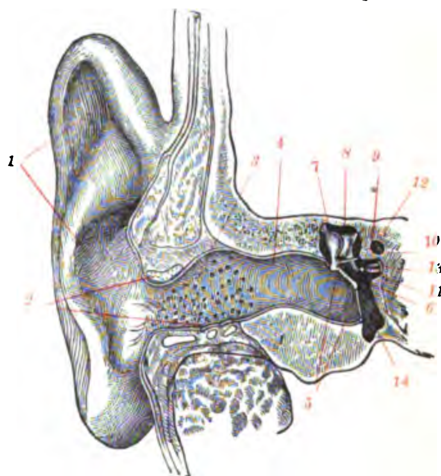
IV. Labirintul osos, deschis din partea lui anterioară și de 3 ori mărit.

1) Canalul semicircular superior, 2) posterior, 3) extern. 4) Vestibul. 5) Cochlea. 6) Placa osoasă a spiralei.

III. Oscioarele auditive, de 3 ori mărite.

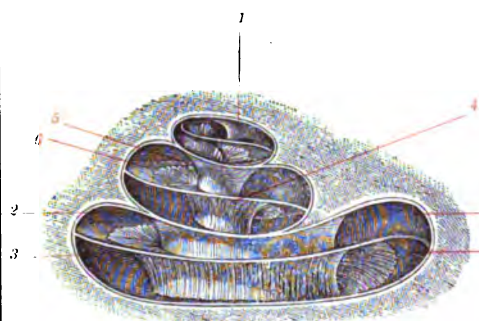
1) Capul, 2) manubriul, 3) apofisa lungă a ciocanului. 4) Nicovala. 5) Apofisa scurtă și 6) lungă a nicovalei. 7) Scărița. 8) Placa scăriței.

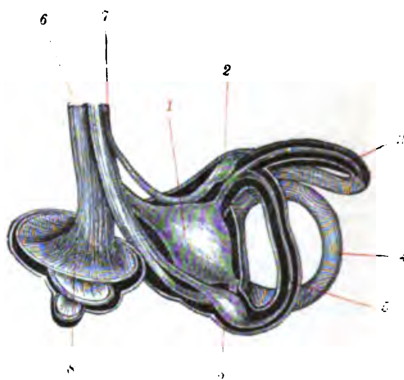

V. Conductul auditiv extern și cavitatea timpanului, în secțiune.

1) Urechea externă. 2) Conductul auditiv cartilaginos. 3) Glande ceruminale. 4) Conductul auditiv osos. 5) Membrana timpanului. 6) Buricul membranei timpanului. 7) Ciocanul. 8) Nicovala. 9) Scărița. 10) Fereasta ovală. 11) Promontoriu. 12) Canalul lui Fallopia. 13) Stânca osului temporal. 14) Cavitatea timpanului.

Urechea. II.

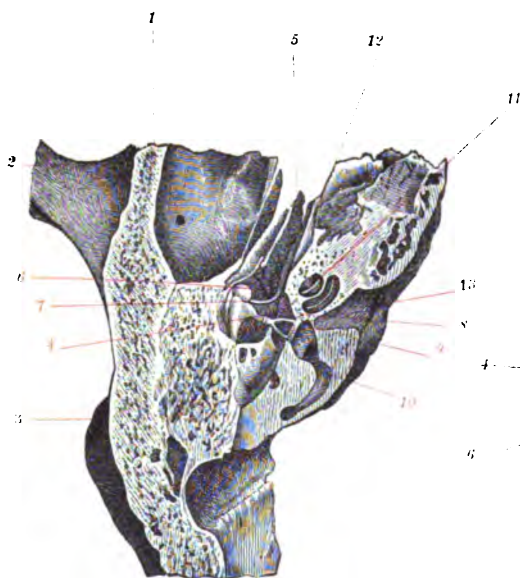

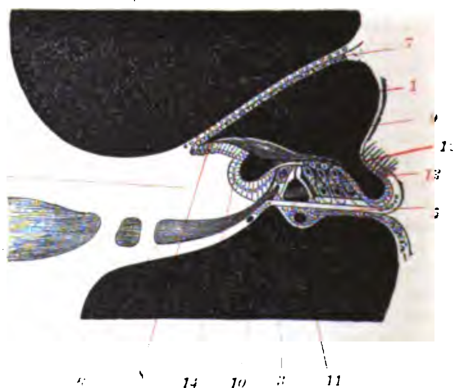
I. Secțiune verticală prin cochleă, de 5 ori mărită.

1) Cupola cochleei. 2) Scara vestibulului. 3) Scara timpanului. 4) Axa cochleei. 5) Placa osoasă și 6) membranoasă a spiralei.

II. Labirintul membranos, deschis, de 3 ori mărit.

1) Sacul vestibulului. 2) Ampule. 3) Canalul semicircular superior, 4) extern și 5) posterior. 6) Nervul cochleei. 7) Nervul vestibulului. 8) Cochlea.

III. Secțiune orisontală prin osul temporal stâng și prin organul auditiv, în mărime naturală.

1) Partea scvamoasă a osului temporal. 2) Apofisa zygomatică. 3) Partea mastoidă a osului temporal. 4) Cavitatea timpanului. 5) Trîmbița lui Eustach. 6) Capul ciocanului. 7) Nicovala. 8) Scărița. 9) Vestibulul labirintului. 10) Canalul semicircular superior. 11) Cochlea. 12) Musculus tensor al membranei timpanului. 13) Gaură pentru nervul acustic.

IV. Secțiune prin scara cochleei și prin organul lui Corti, tare mărit.

1) Canalul Cochleei. 2) Scara vestibulului. 3) Scara timpanului. 4) Placa osoasă a spiralei. 5) Placa membranoasă a spiralei. 6) Nervul cochleei. 7) Membrana lui Reissner. 8) Dinții auditivi ai lui Huschke. 9) Membrana lui Corti. 10) Celulele pěroase interne. 11) Arcul lui Corti. 12) Celulele pěroase externe. 13) Celulele proptitoare ale lui Hensen. 14) Epiteliu.

ne face să suridem, a indignat pe Miron Costin și D. Cantemir și i-a îndemnat să scrie câte o carte întreagă. »Ântâiul descălecat« și »Cronicul Moldo-român«, ca să-l combată. (Cf. âncă: I. Sbiera, Gregoriu U. Buc., 1894; Arch. ist. a Rom. t. 1, p. I, pag. 120; Revista p. ist., arch. și filolog. anul II, vol. IV, pag. 712; Fr. A. Wickenhauser. Wien, 1862, ad an. 1642.) [M. Strajan.]

Urechiă, ***Vasilie,*** scriitor și om politic român, la început numai cu numele de ***Alexandrescu,*** adăugându-și mai pe urmă dela sine numele U., n. in Febr. 1834 în Piatra, † Nov. 1901, a făcut studii literare prin Francia și Spania, a fost prof. de literatura și istoria română la univ. din Iași și din Bucuresci, membru al Acad. rom., ministru de culte dela Apr. 1881 până în Aug. 1882, președinte al Ligei culturale și al Societ. macedonene. Numeroasele sale scrieri, mai ales istorice (dar și câteva dramatice, imitate din literaturi străine), nu sûnt prețuite de adevărata istoriografie română, întemeiată prin Onciul, Bogdan și Iorga, ci li-se impută lipsa de critică, de metodă și de aparatul sciințific indispensabil. Intre scrierile lui U. amintim: Grinda de aur sau prevederea unui părinte bun, trad. din franc. (sub vechiul séu nume V. Alisandresco). Iași, 1851; Istoria Românilor, carte didactica pentru școalele primare. Iași, 1860, mai multe ediții. Schițe de istoria literaturei rom. Bucuresci, 1885; Istoria Românilor (curs făcut la univ. din Bucuresci) conține (mai mult în documente) o parte din istoria secl. XVIII și XIX și a apărut în 2 vol. între anii 1891—1901; Legende române, culese și adnotate, ed. III, considerabil adaos, 1896; Istoria școalelor din România dela 1800—64, 2 vol., 1892; numeroase piese de teatru, conferințe ținute la Ateneu și in alte părți, comunicări făcute la Academie.

Urechia, Alexandru, medic și publicist rom., n. 1860 în Iași. Fiul lui Vasile A. U., a studiat în Paris. A scris: Sănătos ori nebun; Anatomia și fisiologia unei conferințe; Influența; Șarlatanismul în medicină; Ereditatea fisiologică și psichologică, etc. U. a colaborat la mai multe reviste.

Urechiușl sau *Urechea babei,* numirile populare ale ciupercei Peziza coccinea Jacq. (v. ac.).

Uredineae, (botan.) grupă de ciuperci parasite pe vegetale vii, caracterisate prin multiplicitatea formelor (polimorfism), în special când întreg ciclul lor de desvoltare se petrece pe două plante diferite, cum se întêmplă, s. e. la *Puccinia* (v. ac.). Au reproducere asexuată prin spori. Unii sûnt *uredospori,* de coloare deschisă, galbenă, roșie, portocalie; ei germinează imediat și servă la respândirea parasitului pe alte plante sănătoase. Forma de U. care produce numai uredospori se ḑice *Uredo* Pers., considerată mult timp ca gen autonom, acum numai pentru ușurința studiului menținut ca atare. Alți spori sûnt: *teleutospori ecidiospori, spermatii* (v. ac.). [S. Șt. R.]

Uredospor, (botan.) v. Uredineae.

Ureter, (anat.) canal lung și ângust, prin care trece urina dela reniche în beșică.

Urethan, ***Ethylurethan,*** eter resultat din acțiunea acidului carbominic asupra alcoolului etilic. Se presintă în cristale prismatice, incolore, solubile în apă, alcool, eter, chloroform, glycerină, etc., fusionează la 48°—50°. Incălḑit cu SO_4H_2 degajă CO_2 cu NA OH degajă amoniac. E întrebuințat în medicină ca hypnotic, în dosă de 1—4 grame pe ḑi.

Uretica, (med.) remedii diuretice. (Cf. art. Diuresa.)

Uretra, (anat.) canalul ce conduce urina din beșică.

Uretroscop, (med.) aparat pentru iluminarea canalului uretral. (Cf. art. Endoscopia.)

Uretrotomia, (med.) incisiunea uretrei în scopul de a delătura o strictură a acesteia.

Urez, numele românesc al semințelor decorticate comestibile de Oryza sativa L. (v. ac.).

Urfa, v. Edessa.

Urga, capitala Mongoliei nordice (Asia), lângă drumul de caravane dintre Kiachta și Peking, 25,000 loc.; reședința preotului suprem al Mongolilor buddhiști.

Urginea Steinh., (botan.) mic gen din vasta fam. Liliaceae, trib. Scilleae, cuprinde vr'o 24 specii de plante erbacee-bulboase, ce cresc prin Europa în întreagă regiunea mediteraniană în India orientală și prin Africa tropicală și australă. Dintre speciile acestui gen menționăm: *U. maritima* Baker. sin. ***Scilla maritima*** L., originară de pe litoralul Europei sudice. Această plantă este întrebuințată în medicină ca diuretică sub numirea de »***Bulbus Scillae***«, iar în farmaciile noastre este cunoscută sub numirea de »Ceapă de mare«. [Z. C. P.]

Uri, canton în Elveția, 1100 km²., cu 17,285 loc. (1888), țeară alpină romantică, udată de rîul Reuss (prin valea acestuia e calea ferată Gotthard), cu economie de vite și alpină; constituția dela 6 Maiu 1888. Capitala Altorf.

Uria, ***(Porumbelul*** sau ***Cufundătorul de mare),*** gen de pasere din ord. Charadriornithelor, fam. Alcidaelor, trăiesce în regiunile Polului nordic între 58 și 80 gr. latitudine. Se asociază în pâlcuri și numai iarna vin și pe țermurile continentelor de nord. Acest gen are vr'o 9 specii ca: U. grylle, U. nivea, U. arctica, U. groenlandica, etc. [I. P. V.]

Uriadnici, una din numirile date capilor de județ în țerile române prin secl. trecuți. Acești »prefecți« mai purtau numele și de pârcălabi, diregători și starosti.

Urias, un oficer al regelui israelit David, pe care acesta l-a trimis în luptă contra Amoniților, scriind generalului Ioav să-l pună la un post desperat. Aceasta s'a și întêmplat; U. a căḑut în bătaie ca erou, iar regele David a luat pe Bathseba soția lui U., cu care el comise adulderiu âncă mai înainte.

Uriași, oameni preste 2 m. înălțime. Sciința cunoasce vr'o 70, între cari și împěratul roman Maximin. Cel mai înalt cunoscut fù de 2·53 m. Unii au picioare înalte, trunchiu scurt, alții trunchiu gros, puternic cu organe proporționale. Puterea musculară neînsemnată. Energia lipsesce, sûnt greoi și trândavi. Inteligența normală, buni de inimă. Causa crescerii corpului probabil din diferite boale în copilărie. Trăiesc puțin. Uriașul Toma Hasler până la 9 ani era normal, din causa unei lovituri de cal la obraz, la 11 ani crescù preste měsură, la 12 ani era de 1·92 m. Muri la 25 ani, avěnd 2·27 m. înălțime și 115 kg. greutate. Un uriaș român din present (1902) este Marin Greceanu, născut în județul Vlașca, de 2·15 m. La unii U. cresc numai unele părți foarte tare

s. e. o jumětate a corpului sau un membru, un picior, o mână sau un deget.

Uriaşi, *munţii,* (germ. *Riesengebirge),* munţi între Boemia şi Silesia, e partea mijlocie şi cea mai înaltă din sistemul Sudeţilor, lungimea lor e de 37 km., lăţimea 25 km., înălţimea culmei principale 1250 m.; piscuri mai înalte: Schneekoppe (1603 m.), Hohes Rad (1509 m.), Sturmhaube (1436 m.), etc. Coastele spre Silesia mai piezişe, spre Boemia prelungite. La poalele lor se află locuri de cură climatică: Warmbrunn. Schreiberhau, Krummhübel, ş. a.

Uric. Cuvêntul are o istorie foarte controversată. In documentele slavone, emanate din cancelaria voevodală moldoveană în cele două secole dintâiu dela fondarea principatului, el exprimă noţiunea: donaţiune voevodală, moşie donatară, şi îmbrăţişează atât pămênturile dăruitoare vasalilor pentru drept şi credincios serviciu (veslujeniile), cât şi teritoriile hărăzite mănăstirilor (uricuri mănăstiresci). Structura juridică a acestor donaţiuni tradează originea ungaro-românească a instituţiunei. Patria ei a fost negreşit Maramurěşul, de unde ea a fost transplantată în Moldova de descălecătorii acestui domniat. Şi pentru terminul technic »uric« e firesce a presupune provenienţa din un stat transcarpatin. El derivă probabil din unguresсul örök, perpetuitas, donaţiune perpetuă, trebuind admisă trecerea prin o filieră malorosiană. (G. Popovici, Ordinea de succesiune în moşiile donative moldovene în secl. XIV. Bucur., 1903.) Această ipotesă presintă însă şi dificultăţi fonetice neînlăturate încă, dar atenuate încâtva prin trimiterea la specimenele intermediare din ambele documente dela Roman-Vodă (1392—1393). O altă etimologie întâlnim la Haşdĕu, Etymologicum Magn. Rom. III 2687. Cuvêntul a suferit o evoluţie semasiologică, care era deja sub ultimii Muşatesci fapt împlinit. Dela teritoriul donat a trecut terminul »uric« asupra instrumentului prin care se efectua donaţiunea şi prin care se atesta ea în cas de nevoie asupra documentului. U. înseamnă de aici înainte: documentul voevodal, ce atestă donaţiunea de moşie, document voevodal privitor la moşie, document voevodal în genere; în timpul mai nou: document vechiu. Uricar se numesce persoana, care scrie documentul. (Cf. şi Ghibănescu, Documentul, prefaţa la Uricar XXIII.) [G. P.]

Uricarul Axinte, om de casă al lui Nicolae Costin, a lăsat o cronică despre a doua domnie a lui Nicolae Mavrocordat în Moldova (1711—16). El era un simplu scriitor şi orânduitor de documente, avea practica compunerei şi era şi învěţat, sciind latinesce, grecesce şi poate turcesce. El cercetă şi puse în ordine hârtiile lui N. Costin, luând astfel locul acestuia de istoriograf oficial al lui Nicolae Mavrocordat. A continuat cronica lui Nicolae Costin, servindu-se între alte isvoare de acte oficiale şi de un fel de »gazeturi« sau »avisuri« străine. [Aguletti.]

Uridrosa, (med.) sudoare ce conţine ureă; astfel de sudoare se produce în casuri de uremie. v. art. Urea şi Uraemia.

Urie, v. Urias.

Urina, lichidul ce secretează rinichii. Prin U. se elimineazǎ din corp majoritatea productelor netrebnice ale vieţii organismului, cari variază după soiul animalului şi după felul alimentaţiunei. Un om în vîrstă secretează la ḑi, între împrejurări normale, 1000—1500 gr. U., clară, ceva galbenă, cu un miros special, dar nu neplăcut, cu densitate 1·005—1·030. Numai o parte mică (circa 50 gr. în cuantul unei ḑile) a U.-ei se compune din substanţe solide, partea cea mai mare se compune din apă. Substanţele solide sûnt: urea (circa 35 gr. pe ḑi), acid uric, Kreatin, Kreatinin, Xanthin, acid hippmic, chlorat de sodiu, carbonate, sulfate, fosfate, alcalii. In U. se mai găsesce acid carbonic, azot, oxigen şi unele colori: Zudrican, Urobilin, Urochrom şi Uroerythrin. In fine se mai găsesc şi urme de celule epiteliale şi mucină. La aer U. se descompune sub influenţa bacteriei Micrococcus ureae Pasteur şi capětă miros de amoniac. In casuri de boală U. mai poate conţinea şi alte substanţe, s. e. în casuri de nefrită conţine: albumină, în casuri de Diabetes: zahăr, apoi sânge, puroiu în casurile de boale corespunḑětoare.

Urina dela vite cât sûnt în grajd se absoarbe parte în paiele şi alt material de aşternut, parte se adună în puţul (cisterna) de urină, de unde se scoate cu căuşe şi pumpe pentru stropitul gunoiului, şi parte se scoate cu sacalele la câmp şi se stropesce cu ea trifoişti, lucerniere, grădinile de iarbă, uneori şi semĕnăturile. Este bine a o dilua cu apă, căci altfel fiind prea concentrată, ea arde plantele.

Urinatores, familie de paseri din ord. Pelargornithelor, cu unicul gen *Urinator* şi cu speciile: U. glacialis, U. arcticus şi U. septentrionalis. Aceste paseri trăiesc în regiunile îngheţate ale nordului şi sûnt foarte bune înotătoare şi scufundătoare.

Urlaţi, com. rur. în România, j. Prahova, se compune din 14 căt., cu 4500 loc. In com. e o pepinieră de viţă americană.

Urlea, munte în Trans., cott. Făgăraş, la graniţă cu Rom. Piscul U. are 2479 m. înălţime. E bogat în păşune şi brădeturi.

Urloiu, v. Coş.

Urlueni, comună rur. în Rom., j. Teleorman, cu 2 cătune (Tomeşti şi Lereni) şi 1403 loc. Are 1 şcoală mixtă şi 4 biserici. In apropiere multe anticitaţi romane.

Urlului, rîu în Rom., isvoresce din j. Olt, intră în j. Teleorman, unde se revarsă în Călmăţuiu.

Urma, (vênat), locul unde se întipăresc picioarele vênatului în pulbere, în tină, sau în neaua; locul unde vênatul s'a frecat de copac, cloambele roase, culcuşul, depărtarea paşilor, excrementele, cu un cuvênt ori ce semn după care vênătoriul cunoasce mărimea, soiul, etatea şi felul vênatului. U. rece se numesce U. veche, pe care cânii nu o pot urmări; U. caldă se numesce U. proaspětă. [I. St. Ş.]

Urma sau picior, se numesce şi o mĕsură de lungime, = $^1/_6$ a unui stângen (v. ac.).

Urmărire, proceduri judiciare, demersuri spre a obţiné plata unei creanţe. Când o persoană datoresce vr'o sumă de bani sau o prestaţiune oarecare, ori un lucru, ea e urmărită, pentru ca creditorul să fie achitat. In general, U. se face prin portărei şi excepţional prin primari sau comisari de U. Averea persoanei urmărite, se vinde la licitaţiune publică, iar preţul se distribue între creditori. Executările în Rom. se fac

între 8 ore a. m. și 8 ore p. m. Duminecile și serbătorile nu se fac executări. Ori ce U., trebue să fie precedată de o somație la care se alătură copia titlului ce se execută. Dacă, după somație, debitorul nu plătesce, i-se pune secuestru; iar lucrurile i-se vênd. Lucrurile absolut necesare debitorului, nu se pot secuestra, urmări. U. începe prin un comandament, care e tot o somație, când e vorba de U. imobilelor. In ce privesce sumele pe cari cetățenii le datoresc statului, județelor sau comunelor, pentru contribuțiuni, taxe de timbru și înregistrare, amendi, etc., există o lege specială de U. din 1877. Aici gradele de U. sûnt: somațiunea, secuestrarea averii debitorului și vêndarea. [Scriban.]

Urmia, lac sărat în prov. pers. Aserbeidșân, lângă Tebriz, 3676 km². la altitudine de 1220 m.

Ürmös, comună rur. în Trans., cott. Têrnava mare, cu 1468 loc. români și maghiari.

Urna, cinerar, vase din lut ars, ce se găsesc în morminte preistorice și în cari s'a păstrat cenușa morților. Simbolul cultului morților. Astădi se numesce U. vasul sau cutia în care se depun buletinele de vot la alegeri.

Urna, (botan.) se dice în special de capsula dela mușchi după ce i-a cădut operculul (v. Capsula și Ascidie).

Urochorda, (zool.) așa mai sûnt numiți Tunicierii din causă că au notochordul localisat în regiunea codală a corpului.

Urocystis Rbh., (botan.) gen de ciuperci parasite din familia Tilletiaceae (vecină cu Ustilagineele v. ac.), cu vr'o 25 specii cari atacă diverse plante vii. s. e. *U. occulta* Rbh., pe tulpini de secară; *U. Violae* Fisch., pe frunzele de *Viola odorata*, ș. a.

Urodela, amfibieni, avênd corpul alungit, cu 4 picioare scurte și o coadă persistentă. Dintre U. unele au bronchii externe persistente *(Perennibronchii)*, altele n'au bronchii decât în stare embryonară *(Derotremii)*.

Uregenital, *aparatul*, este compus din organele uropoetice propriu dise: rinichii, ureterele, vesica, uretra și din organele genitale: testiculii, ovarele, vesiculele seminale, trompele, prostata, uterus și țesutele cari încungioară aceste organe.

Urolu, (magh. *Arany)*, com. mică în Trans., cott. Hunedoara, cu 476 loc. rom. și magh.; în apropiere ruinele unor cetăți vechi. Drumul strategic roman dintre Sarmisegetusa și Apulum aici a trecut preste Mureș.

Urolithiasis, năsip sau calculi în urină, care se formează în rinichi. (v. Lithiasis, piatră.)

Uromyces Link., (botan.) gen de ciuperci parasite din familia Pucciniaceae (v. Puccinia și Uredinee), cu preste 250 specii, cari trăiesc pe diferite plante; așa *U. Fabae* De By., pe Vicciee; *U. Betae* Kühn, pe Sfecle; *U. Pisi* De By., pe Vicciee, ș. a.

Uroscopia, examenul chimic și microscopic al urinei în scop diagnostic sau pronostic. (v. Urina, Urea, acid uric.)

Urotropina, *Hexamethylenietramin Formin* $(CH_2)_6 N_4$, se obține făcênd să acționeze amoniacul asupra aldehidei formice. Este o pulvere cristalină solubilă în apă. Soluția apoasă încăldită cu $SO_4 H_2$ diluat degajă formaldehidă, adăugênd apoi un exces de hidroxid de sodiu degajă amoniac. Să disolvă în $SO_4 H_2$ conc. fără a-l colora. E întrebuințat în medicină ca diuretic și ca disolvant al acidului uric, în dosă 1—1·5 pe di.

Urs, mamifer din ord. Carnivoarelor, familia Ursidelor, cu mai multe specii. U. au corp scurt, gros, capul lungăreț, urechi mici, dinți foarte puternici, întocmiți pentru a se hrăní cu carne. Picioarele cu 5 degete, talpa goală, umblă pe întreaga talpă, sûnt deci plantigrade (v. ac.). Ghiarele sûnt neretractile. Coada foarte scurtă. Speciile mai insemnate sûnt: U. brun, U. Grisli, Baribalul (v. ac.), U. polar sau alb, U. american, U. lăutar, ș. a. U. este cea mai mare fiară răpitoare din țerile locuite de Români. In vechime Ardealul era renumit pentru mulțimea U.-lor, din care causă Nemții i-au dat numele de »Bärenland«. Chiar în diua de adi Ardealul este cercetat an de an de vênători din Germania și Anglia, cari țin în arêndă reviruri anume pentru vênătoarea de U. Țeranul român dela munte, ca vênător, a stat pururea în renume, mai ales ca vênător de U. U. în heraldică însemnă putere și curaj.

Ursul brun (Ursus arctos) are pĕr des și brun, rar argintiu sau negru, în tinerețe cu un guler alb la grumazi. Lungimea 1·6—1·9 m., înălțimea la umeri 1—1·25 m. și o greutate de vr'o 300 kgr. Trăiesce în țerile reci și temperate ale continentului vechiu; în Englitera, Francia și Germania au dispărut. Se hrănesce cu carne, fructe, miere și furnici. Pe om îl atacă numai fiind întăritat. Se acață foarte bine pe arbori, merge pe două picioare. Domesticit învață a juca. Iarna duce o viață somnolentă. Șunca de U. e gustoasă. Mai nainte untura și fierea lui se întrebuința în medicină.

Ursul furnicilor, v. Furnicar.

Ursul Grisli (Ursus cinereus, ferox, horribilis), mai mare decât U. brun. Pĕrul argintiu sau brun. Lungimea 2·3—2·5 m. și o greutate de 450 kgr. Trăiesce în America de nord.

Ursul lăutar (Procyon lotor), mamifer din ordinul Carnivoarelor, are pĕr de coloare gălbinie-cenușie cu negru. Lungimea corpului 65 cm., a codii 25 cm. Trăiesce în statele unite ale Americei de nord. Se nutresce cu fructe și ouĕ de paseri. Se domesticesce ușor și se ține pe lângă casa omului. Mâncările uscate sau cu sânge le spală în apă. Blana se folosesce; carnea se mănâncă.

Ursul de mare (Otaria ursina), mamifer din ordinul Pinnipedelor (v. ac.), este acoperit cu pĕr brun sau negru, pe burtă mai deschis, la partea dinainte pĕtat cu alb. Pĕrul e foarte moale, ca mătasa. Bărbătușul ajunge 3 m., femeiușa numai cam pe jumĕtate. Trăiesce în nordul Oceanului Pacific. Se vênează pentru blana sa.

Ursul polar (Ursus maritimus), mamifer din ordinul Carnivoarelor, are pĕrul alb, tălpile cu pĕr. Urechile mici. Grumazul mai lung ca la U. brun. Coada foarte scurtă. Lungimea corpului 2·5 m., înălțimea la umĕr 1·35 m., greutatea 800 kgr. Trăiesce pe malurile țerilor polare din continentul vechiu și nou. Este animalul cel mai îngrozitor al nordului. Atacă și pe om. Inoată și fuge foarte bine. Hrana lui constă în pesci și foce. Carnea lui se mănâncă. Grăsimea lui servesce la mâncări și pentru ars. Blana se folosesce.

Urs de Margina, *David, baron,* celebru colonel şi filantrop român, n. 1816 în com. Mărgineni, cott. Făgăraş în Trans. din părinţi grăniţeri, † 10 Sept. 1897 în Sibiiu. 1834 întră în regimentul I român de graniţă ca simplu gregar; la 1 Mart. 1841 fù numit sublocotenent cl. II, 20 Oct. 1848 ajunse locotenent, în care calitate în 1848—49 luà parte la luptele dela: Oşorheiu, Lörinczfalva, Ürmös, Hidvég, Simeria, Kászon-Ujfalu şi Bükszád. Pentru bravura dovedită în lupta din urmă fù decorat cu crucea pentru merite mil. şi cu ord. rus. Sf. Ana. In 30 Aug. 1849 avansà la rangul de căpitan cl. II; la 19 Nov. 1850 fù transferat la reg. 34 de inf.; la 24 Ian. 1851 căpitan cl. I şi la 5 Maiu 1859, de odată cu transferarea sa la regim. 52 de inf., avansà la rangul de major. Ca comandant de batalion luà parte în acelaş an la resboiul în contra Franciei şi Piemontului, exelând prin vitejie extraordinară în lupta dela *Solferino* prin susţinerea eroică de 4 ore a Medolei cu 10 compănii şi 2 tunuri, contra întregei divisiuni Luzy a trupelor franceze. Pentru această rară vitejie U. fù distins cu ordinul coroanei de fier cl. III, cu crucea de cavaler a strălucitului ordin Maria Teresia, şi pe basa acestuia cu titlul de baron. U. a fost singurul român, care s'a putut mândri în monarchia austro-ungară cu acel ordin. La 1 Febr. 1860 U. e transferat la regim. 64 de inf.; 14 Nov. 1861 subcolonel, iar la 29 Oct. 1863 colonel, în care calitate la 18 Dec. 1864 e trecut la pensie, din causă, cum se ḑice, că a înaintat în puterea rangului sěu de colonel, după stările de atunci, pe un tiněr oficer român, neagreat superiorilor sěi. După 2 ani de retragere, U. e chiemat din nou sub arme în resboiul din 1866, şi i-se încredinţă lui comanda insulei şi a fortăreţei *Lissa,* cel mai important punct în lupta cu Italia; apěrându-se cu bravură trei ḑile contra atacului cumplit al flotei italiene, îi succede să o oprească în înaintarea ei până la sosirea escadrei împěrătesci sub contra-admiralul Tegetthof. Cu toate faptele sale de vitejie militară, în 1 Febr. 1867 U. fù trecut din nou la pensie, tot cu rangul de colonel, şi aceasta mai ales pentru sentimentele sale naţionale pronunţate. După câştigarea fondului de montură al foştilor grăniţeri din regim. rom. I pentru scopuri culturale, baronul U. în fruntea comitetului administrativ al acelui fond şi al şcoalelor grăniţeresci, înfiinţate în comunele aparţinětoare fostului regiment rom. I de graniţă, a muncit cu o perseveranţă uimitoare mai bine de un pătrar de secol pentru ridicarea şcoalelor grăn. la şcoalele de model în ceea ce privesce instrucţiunea poporală, şi zidind în multe comune adevěrate palaturi culturei naţionale rom.; »Asociaţiunea pentru lit. rom. şi cult. pop. român« îl numerà între membrii sěi fundatori, şi un lung şir de ani între membrii comitetului sěu central; tot asemenea a fost unul dintre fundatorii »Albinei«, a primului institut de credit şi economii românesc din patrie. Prin testament làsà întreaga sa avere ca fundaţiune de stipendii pentru tinerimea neamului sěu. (Cf. Fr. Rieger, Oberst David Baron U. de Margina bei Solferino u. Lissa. Hermannstadt, 1898; Dr. Bunea, Discursuri. Blaj, 1903. »Transilvania«, Sibiiu, 1897.) [nt.]

Urs, *Nicola,* v. Horia.

Ursa, două constelaţiuni: *Ursa mare* se află la rectascensiune 120—207° şi declinaţiune nordică 30—72°. După Heis, U. mare are 227 stele visibile cu ochii nearmaţi, dintre cari 7 sûnt mai memorabile; 6 sûnt de gr. II şi una de al III-le, 4 formează un tetragon neregulat, de forma carului (trupul ursei), iar celelalte 3 formează o linie curbată, ca ruda carului (coada ursei). Steaua din capětul coḑii se numesce *Benetnaş,* cea din mijloc *Misar,* lângă care la distanţă de $11^{3}/_{4}{}'$ se află steluţa *Alcor* sau pogăniciul, iar cea din fruntea ruḑii se numesce *Aliot;* cea deasupra şi mai depàrtată de rudă este *Dubhe.* (v. şi Arcturos.) Cele 7 stele ale U.-ei mari se numiau la Romani »Septemtrio«. *Ursa mică,* (la 210—270° rectascensiune şi 67° declinaţiune nord.) cuprinde după Heis 54 stele visibile cu ochii liberi, dintre cari 7 formează laolaltă un car, la care ruda este îndreptată chiar opus cu ruda U.-ei mari. Numěrând distanţa roţilor posterioare ale carului celui mare de 5 ori oblu în sus, ajungem la steaua ce se află în fruntea ruḑii carului mic, şi care se numesce *steaua polară,* depàrtată de polul nordic $1^{1}/_{2}{}^{0}$. Printre ambele constelaţiuni se întinde coada bălaurului (v. ac.).

Urşian, *Valerian,* prof. şi jurisconsult rom., n. Apr. 1845 în R.-Vîlcea, a studiat în Bucur. şi Roma, unde a obţinut doctoratul la 1876. Şi-a continuat apoi studiile în Paris şi dela 1878 în Berlin. Dela 1880 prof. de dr. nat. şi al ginţilor la univ. din Iaşi, iar dela 1883 la univ. din Bucuresci. A fost mai de multeori deputat şi de present e senator, făcênd parte din part. liberal. Scr.: Despre importanţa dr. internaţional, 1881; L'Autriche-Hongrie et la Roum. dans la question de Danube, 1882; Despre princip. de naţionalitate, 1884; Despre agenţii cons. şi diplomatici, 1904. A publicat şi poesii sub titlul »Amintiri« (1895).

Urşilor, *insulele,* grupă de insule nelocuite la coasta Siberiei, spre nord dela gura rîului Colima. *Urşilor, insula,* insulă nelocuită, spre sud dela ins. Spitzberga, muntoasă, straturi de cărbuni; descoperită 1596 de Barents.

Urşilor, *lacul,* lac în partea nord-vestică a Nordamericei brit., 18,170 km²., prin *rîul Urşilor* se scurge în Mackenzie.

Ursini, (zool.) v. Echinoidae.

Urşinic, numire veche pentru catifea.

Ursita, destin (v. ac.).

Ursitoare, ḑinele destinului. (v. art. Fata, Moire, Parcele.)

Ursula, martiră, după tradiţiune fica regelui britic Deonotus, care în fruntea a 11,000 virgine a făcut un peregrinaj la Roma, şi când s'a reîntors din peregrinaj, ajungênd la Colonia (Köln), a fost ucisă la an. 453 de cătră Huni, cari atacau această cetate. Cetăţenii din Köln au înmormêntat cadavrele celor 11,000 virgine şi au ridicat la mormêntul lor o biserică, care a restaurat-o mai târḑiu P. Clemenţiu.

Ursuline, ord de călugăriţe, întemeiat la 1537 de cătră fecioara Angela Merici din Brescia (Italia). U. se ocupă cu îngrijirea bolnavilor şi în special cu crescerea şi instruirea copilelor, avênd multe institute înfloritoare şi foarte căutate în toată Europa.

Urtica L., (botan.) gen de plante de regulă herbacee din fam. Urticaceelor, trib. Urticeae, fără latex, cu peri urticanţi, cu foi oposite, flori

4-mere în inflorescenţe glomerate. Cuprinde vr'o 30 specii temperate şi subtropicale, unele din ele textile importante, precum *U. Puya*, Roxb. în Estindia. Mai rar se cultivă spre acest scop speciele indigene la noi: *U. dioica* L., »urzica mare« şi *U. urens* L., »urzica mică«. [A. Pr.]

Urticaceae, (botan.) vastă familie de plante dicotyle monochlamydeae de cel mai variu habit. Cuprinde plante anuale, perene sau lemnoase. Cele ca. 1500 specii distribuite mai ales în ţerile calde, mai puţin temperate, sûnt dispuse în 8 triburi (după unii constituind familii proprii), dintre cari cităm ca mai importante: tribul *Ulmeae* (cu genul *Ulmus* şi *Olanera)*, tribul *Celtideae* (gen important *Celtis)*, tribul *Caunabineae* (cu genul *Humulus* şi *Canabis)*, tribul *Morea* (gen. import. *Ficus, Artocarpus)*, tribul *Urticeae* (cu genul *Urtica, Laportea, Boehmeria, Parietaria*, ş. a.). (v. şi Ulmeae.) [A. Pr.]

Urticaria, (Blândă), o boală de piele, caracterisată prin ridicături ale pielei, asemenea cu cele produse prin atingere cu urzică; ea causează o mare mâncărime, apare şi dispare rapid. U. se arată în urma ingerărei unor alimente (intoxicaţie alimentară), ca fragi, raci, scoici, în urma impunsăturilor de insecte, în urma unei băi reci sau a unei emoţiuni, în decursul reumatismului şi a unor maladii febrile. U. poate fi însoţită şi de febră şi începe ca o maladie gravă cu greaţă, vărsături, opresiuni, sincopă şi apoi apare erupţiunea de U. Tratamentul constă în administrarea unui purgativ, spălare cu oţet, aplicarea de amidon pe piele. Adese însă U. dispare de sine. [Dr. Imerwol.]

Urticaţiune, biciuire cu urzici proaspete, spre a provoca o iritaţiune locală a pielei.

Uruguay, *(Republica oriental del U.*, mai nainte *Banda oriental)*, republică în America de sud lângă Atlantic, între Brasilia şi Argentina, 186,920 km²., cu 877,000 loc. (1897). La nord muntoasă, restul şes lipsit de arbori. Rîuri principale: U. şi afluentul acestuia Rio Negro. Insemnată economie de vite (în 1894 au fost 9 milioane vite cornute şi 23 milioane oi); fabricaţie de extract de carne în Fray Bentos lângă rîul U. Export de lână, piei, carne murată, extract de carne la 1897 în total de 29·3 milioane pesos; import de 19·5 mil. pesos. Portul principal Montevideo. Constituţia dela 10 Sept. 1829. In fruntea republicei stă un president; legislativa: senat şi cameră; datorie la 1898: 1203 mil. pesos; armata stabilă 3480 oameni, garda naţională ca. 20,000 oameni. Căi ferate 1625 km., telegraf 5471 km. Moneta: peso nacionale = ca. 5 coroane. Ţeara e împărţită în 19 departimientos. Capitala Montevideo. Pentru a-şi asigura gura rîului La Plata, Spaniolii au ocupat teritoriul U. de aḑi abia în secl. XVIII. 25 Aug. 1825 U. îşi proclamă independenţa; 1864—65 purtă resboiu contra Brasiliei, apoi împreună cu aceasta contra Paraguayului. Urmară lupte interne între partidele Colorados şi Blancos, primii ieşiră învingători.

Urumbei, com. rur. în Rom., j. Constanţa, cu 2 cătune (U. şi Făgăraşul nou) şi 1336 loc. Are 2 şcoale, 2 biserici şi 3 mori cu abur.

Urusoff, principe rus, vice-preşedinte pentru Moldova al guvernului instituit de Ruşi, după isbucnirea resboiului Crimeei (1854). Domnitorii lipsind din ţeară, ocârmuirea a fost pe mâna statului administrativ sub conducerea preşedintelui baronul de Budberg şi a celor 2 vice-preşedinţi: Kalcinski pentru Muntenia şi U. pentru Moldova.

Urzeală, firele de tort trebuincioase pentru a face bătătura pânzei.

Urzica, numele românesc al plantelor: Urtica dioica L. şi Urtica urens L. (v. ac.). *Urzică mare* = Urtica dioica L. (v. ac.). *Urzică mică* = Urtica urens L. (v. ac.). *Urzică moartă* = Lamium album L., Lamium maculatum L. şi Lamium purpureum L. (v. ac.).

Urzicariu, numire ce Românii din Bucovina dau unei paseri foarte mici, care pare a fi o specie de Pitulice.

Urziceni, com. rur. în Rom., j. Ialomiţa, se compune din 2 sate (U. şi Cotorca), cu 2279 loc. 2 şcoale şi 2 biserici. Comerciu viu, 2 tîrguri pe an.

Urzicuţa, com. rur. în Rom., j. Dolj, se compune din 3 cătune (U., Urzica mare şi Ionelele), cu 2131 loc., 2 bis. şi 1 şcoală mixtă.

U. S., prescurtare pentru *United States*, statele Uniunii nordamericane; *u. s.*, prescurtare pentru *ut supra*, = ca sus.

Us, mod de a lucra constant, o practică uniformă asupra unei chestiuni. Art. 1 din Cod. Com. italian spune că dacă asupra unei chestiuni cod. comercial omite să vorbească, se aplică U.-le comerciale. Tot aşa e şi în Germania şi Olanda. U.-le pot fi locale sau speciale şi generale. Cele dintâi au precădere asupra celor de al doilea. Cod. Com. român nu recunoasce nici o valoare U.-lor comerciale, căci el ḑice că dacă cod. com. tace, se va aplica codul civil. Inainte, U., obiceiul vechiu, avea putere de lege. (Art. 13 Cod. Calimac; art. 11, cap. I, Cod. Andr. Donici.) Din călcarea unui U. nu se poate face un motiv de cassare. Lunga părăsire a unei legi, se numesce *disuetudine*, care e considerată de unii ca un mod de abrogare tacită a legilor. (v. şi art. Obicinuinţa şi Moda.)

In alt înţeles *Usul*, ca şi usufructul (v. ac.), este dreptul de a se serví de lucru şi de a-i percepe fructele, însă numai cât îi trebue aceluia care are acest drept asupra lucrului; astfel dreptul de U. e un usufruct restrîns, de oarece nu dă dreptul de a lua toate fructele sau veniturile lucrului. Aşa dacă s'a dat U. unui loc, nu se pot pretinde mai multe fructe din acest loc decât e necesar pentru trebuinţele *usuarului* şi a familiei sale, cum şi a copiilor ce va avé în urma constituirii dreptului de usufruct. Usuarul trebue să îngrijască de lucrul dat spre folosinţă limitată ca un bun gospodar. Dacă i-s'a dat un animal spre folosire, usuarul respunde de daunele ce ar puté causa animalul în timpul cât îl folosesce. Dreptul de U. e în afară de comerciu, aşa că usuarul nu poate ceda nici închiria lucrul sĕu altuia; dar creditorii usuarului pot urmări fructele percepute de dînsul. [Scriban.]

Usagara, ţinut în Estafrica germ., muntos dar productiv; loc principal Kilossa.

U. S. Am. prescurtare pentru United States of America.

Usambara, litoralul nordic în Estafrica germ., 4620 km²., cu 17,500 loc., loc muntos, productiv; locuit de Vaşambari; loc principal Wuga.

Usanţa, (franc. Usance) obicinuinţă (v. ac.), îndeosebi usuri comerciale (v. Us).

Usaramo, litoral în Estafrica germ. cu porturile Dar es Salam și Bagamoyo.

Uscare, proces chimic în urma căruia se distrug germenii organici ai materiilor. Materiile organice: s. e. fructele și poamele comerciale, și lemnul diferiților arbori de construcții industriale, când întră în întrebuințarea comercială, sûnt supuse acestui proces. Se practică mai multe metode de U. Reducerea volumului prin apĕsare produce U.-rea materiei organice ca și contactul corpului cu temperatură foarte înaltă ori foarte scăḑută. Poamele și fructele sudice se uscă cu ajutorul temperaturei înalte, întroducêndu-se acestea în cuptoare pe țevi de tinichea sau de gratii de nuele. Pentru conservarea gustului genuin s'au iscodit mai multe sisteme, dintre cari cel mai recunoscut e al lui Appert, prin încălḑire.

Uscați, com. rur. în Rom, j. Neamțu, situată dealungul părăului Valea-Albă, se compune din 6 căt., cu 2261 loc. Intru pomenirea vitejilor căḑuți la acest loc, sub Stefan cel Mare la 1476 Iulie 26, s'a ridicat un monument; în legătură cu aceasta s'a decretat schimbarea numelui în *Resboeni.*

Uscudama, cetate a Bessilor lângă Hemus în Tracia, amintită de Eutropiu și Amian Mascelin. Etimologia numelui acesta servesce slaviștilor, dimpreună cu alte doveḑi, pentru a proba, că vechea poporație a peninsulei balcanice ar fi fost de obârșie slavă. Argument însă nefundat.

Usedom, insulă între Marea Baltică și sinul dela Settin, 408 km²., cu 33,000 loc.; *orașul U.*, 1755 loc.; navigație.

Ușier, v. Ostiar și Portar.

Ușile altarului. Altarul este despărțit prin iconostas, care are trei uși; ușa de mijloc sau »*cea împĕrătească*«, și alte douĕ uși de către mează-ḑi și mează-noapte. Prin ușa împ. numai preoții și diaconii au drept să între mai ales la aducerea sf. daruri, la întratul cu sf. evangelie și la alte părți mai alese ale cultului divin; pe când pe celelalte douĕ uși laterale pot întra și alte fețe bisericesci.

Usina, stabiliment industrial înzestrat cu mașine mai mari.

Uskoki, una din numirile date Românilor din Istria (v. Cici, Ciribiri și Istro-Români).

Üsküb *(Skoplie),* capitala vilaietului turcesc Cossova, lângă Vardar, 29,000 loc.; archiepiscop grec și episcop bulgar; în evul mediu a fost câtva timp capitala Serbiei.

Usnea Dill., (botan.) gen de Licheni cari trăiesc pe arbori, rar pe stânci, cu specia mai comună *U. barbata* L., abundentă pe braḑi în munți și pe alți copaci în câmpii. Popular (în Bucov.) se chiamă mătreața de arbori, barba ursului. Are thalul în formă de filamente lungi, ramificate puțin sau mai mult, cari spânzură în jos de pe crăcile copacului.

Uspenia, mănăstire lipovenească de călugări în Rom., j. Tulcea; are 1 biserică frumoasă și 50 călugări. E residența episcopului Lipovenilor din Dobrogea.

Ussa, afluent pe dreapta rîului Peciora în guvernam. rus. Archangel, 660 km. lung.

Ussuri, afluent pe dreapta Amurului în Asia orientală; 1170 km. lung.

Ustie-Putila, v. Gura Putilei.

Ustilaginaceae, (botan.) *Ustilagineae,* familie de ciuperci parasite mai ales pe plante fanerogame. Miceliul lor extern sau intern e localisat mai ales pe frunze și pe flori unde produce umflături mari sau gale (v. ac.). Pe anumite ramuri ale miceliului se produc spori durabili, cari, ca și teleutosporii (v. ac.), când germinează dau un promicel (= basida) divisat transversal, iar pe acesta se fac sporidii (= basidiospori) laterale. Genul mai principal e *Ustilago* Pers., cu preste 200 specii, dintre cari, *U. Avenae* Jens., atacă ovĕsul; *U. Tritici* Jens. și *U. segetum* Dittum., atacă grâul; *U. violacea* Fckl., atacă anterele Caryophylleelor; *U. Maydis* Corda, atacă în special spicul și știuleții de Porumb, dar și spicul altor Graminee; e cunoscută popular sub numele de »Tăciune«, din causa colorei sporilor sĕi, neagră ca praful de cărbune. Se combate, cu sulfat de cupru și carbonat de calce, ca și alte parasite criptogamice *(Peronospora,* etc.). [S. Șt. R.]

Usturoi sau *Ustunoi,* numiri populare ale plantei cultivate Allium sativum L. (v. ac.).

Usturoița, una din numeroasele numiri populare ale plantei Alliaria officinalis Andrz., sin. Sisymbrium Alliaria Scop. (v. ac.).

Usuc, vîrfurile murdare ale lânei.

Usucapiune. Obligațiunile se sting, între altele, și prin prescripțiune (v. ac.), astfel că prescripția e un mijloc de a se libera de o obligațiune. Prescripția însă poate fi un mijloc de a dobândi proprietatea, în care cas se numesce prescripțiune achisitivă sau U. Așa, cine stăpânesce în mod public, cu titlu de proprietar, un imobil timp de 30 ani, îl prescrie, devine proprietarul lui. Cel care câștigă un imobil în basa unui just titlu, adecă a unui titlu translativ de proprietate, cum e vênḑarea, schimbul, etc., și e de bună credință, poate, după casuri, prescrie imobilul prin 10 sau 20 ani. Buna credință aici este credința posesorului că cel dela care a dobândit imobilul avea toate însușirile cerute de lege spre a-i puté transmite proprietatea.

Usufructul, dreptul de a se bucura de lucrurile ce sûnt proprietatea altuia, întocmai ca însuș proprietarul, însă cu îndatorire de a nu denatura lucrul asupra căruia e constituit U. U. poate fi legal sau convențional, după cum e stabilit de lege sau prin voința omului, prin contract. Astfel, în puterea legii, tatăl are dreptul să se folosească de averea copiilor sĕi minori până la vîrsta de 20 ani deplini sau până la emancipare. Prin voința omului, prin convențiune, U. poate fi constituit cu titlu oneros, când constituitorul stipulează ceva ca contravaloare în schimbul U.-lui, sau cu titlu gratuit, când se face ca donațiune. U. poate fi stabilit și prin testament, așa că se poate lăsa unuia nuda proprietate, iar altuia dreptul de folosință. U. poate fi constituit asupra lucrurilor mobile sau imobile. El se stinge prin moartea persoanei în folosul căreia s'a constituit acest drept, prin expirarea terminului acordat pentru folosință, prin folosință abusivă, prin renunțarea usufructuarului la dreptul sĕu, etc. [Scriban.]

Usura, faptul de a lua o dobândă excesivă (v. Interes). Legile asupra U.-ei au fost mai toate desființate. Așa e în Austria, Germania, Olanda, Anglia, Spania. In Rom. U. nu e conside-

rată ca un delict, dar art. 494 Cod. pen. belgian pedepsesce U. obicinuită când cămătarul a abusat de slăbiciunea şi pasiunile împrumutatului. Acelaş lucru e şi în Austria (L. 28 Maiu 1881) şi Ungaria (L. 2 Maiu 1883). [Scriban.]

Uşurătate, în înţeles fisic înseamnă însuşirea obiectelor care puse în cumpănă cu altele se arată a fi mai puţin grele decât acestea. U. mai denotă iuţeala şi sprintenia cu care se îndeplinesc anumite lucrări şi în fine înseamnă, în sens moral, nestatornicie, nesocotinţa în ţinută, în conduită şi preste tot în îndeplinirea lucrărilor şi a obligaţiunilor. In acest sens se vorbesce de greşeli făcute din U. Pentru aceste două din urmă sensuri se întrebuinţează mai bine forma »*uşurinţă*«.

Usurpaţiune, acţiunea vicleană sau violentă de a se imposeda şi usa în mod arbitrar de averea sau bunurile altuia, de numele, de titlurile de onoare ale unui demnitar, de drepturile şi suveranitatea unui stat. Ea mai este suspendarea sau însuşirea suveranităţii naţionale de către un principe, dictator sau preşedinte de republică, care suprimând libertăţile publice în folosul său personal se pune în afară de lege şi mai pe sus de lege, domnesce şi guvernează ca un tiran. Moartea unui asemenea usurpator era nu numai scusată, dar chiar lăudată la Greci şi la Romani. [W.]

Usus, v. Us.

Uţa, femeie legendară, n. în munţii Abrudului, în Ardeal, din români nobili, fù răpită de Tătari (Mongoli) la prima lor năvălire din 1241 dimpreună cu o mulţime de Români, dar la reîntoarcerea lor, ca fată mică ce era, scăpă din mânile lor pe locul satului Volovĕţ din Bucovina, unde petrecù în ruinele unei cetăţui de acolo până la sosirea lui Dragoş-Vodă din Maramurĕş în părţile acelea. Adusă înaintea acestuia, fù răpită de un nor alburiu şi luminos, după ce îi proroci că va stăpâni pe vecie toată ţeara în care venise. (Cf. S. Fl. Marian, Tradiţii. Bucuresci, 1895, pag. 54.) [Dr. I. G. Sbiera.]

Utah, stat în Uniunea nordamericană, ţeara Mormonilor, 220,060 km²., cu 207,905 loc. (1890); ţeară muntoasă, la nord-vest basinul Marelui lac sărat, la sud-est udată de rîul Colorado; parte mare deşert, în văi însă pământ productiv; loc. se ocupă cu agricultura şi cu economia de vite; mine bogate de aur, argint, fier şi cărbuni. Capitala Great Salt-Lake City. U. a fost ocupat de Mormoni la 1847, 1850 s'a organisat ca teritoriu, 1895 a întrat ca stat în Uniune.

Utensilii, instrumente, unelte, scule; mijloace de existenţă.

Uterini, *(lat.)* fraţi născuţi din aceeaşi mamă, dar neavĕnd acelaş tată.

Uterus, organul de gestaţiune, în care ovulul fecundat prin spermatozoiḑi se desvoaltă. El are forma unei pere turtite, al cărei fund e aşezat în sus şi al cărui vîrf privesce în jos în vagin *(corpul* şi *colul* [gâtul] *uterin).* U. e format din afară în lăuntru de: 1) *seroasa* (peritoneul); 2) *stratul muscular* (neted), care în timpul însărcinării ia o desvoltare excesivă şi 3) *mucoasa epitelială.* In interiorul uterului, mărginit de epiteliu, se găsesce *cavitatea uterină,* foarte mică în raport cu mărimea organului, şi în care se desvoaltă ovulul fecundat; cavitatea uterină are trei orificii mici: unul la partea inferioară a colului, care se deschide în vagin şi prin care întră spermatozoiḑii, iar celelalte două la partea superioară şi laterală a corpului uterin, cari se deschid în trompele lui Falope şi prin cari întră ovulul din ovarii în cavitatea uterină, se întâlnesce cu spermatozoiḑii şi e fecundat. U. e situat în escavaţiunea basinului, între beşica udului şi rectum şi susţinut prin mai multe ligamente. Arteriile uterului sûnt: arteriile uterine şi utero-ovariene. [Imerwol.]

Patologia: lesiunile traumatice sûnt causate de accidente externe şi de rupturile pe cari nascerea poate să provoace mitrei. *Lesiunile inflamative* sûnt cunoscute sub numirea de *metrite,* cari formează un complex patologic. *Nevralgiile uterine* sûnt foarte dureroase şi ele depind de regulă ori de o stare gutoasă a femeii, sau de o stare de anemie şi iritaţiune nervoasă generalisată. *Deplasările uterului* se fac în diferite sensuri, mitra uneori se întoarce înainte *(anteversiune),* alte ori îndĕrĕpt *(retroversiune)* sau în dreapta ori în stânga *(lateroversiune).* Dacă uterul se îndoaie formând cot la colul uterin se numesce *flexiune,* astfel avem: *anteroflexiune, retroflexiune* şi *lateroflexiune.* Mitra poate să se coboare în vagin, alte ori ea se întoarce pe dos şi atunci avem *inversiunea uterului. Atresia* (strictura) colului poate fi congenitală sau cicatricială, care se poate remedia prin dilataţiune instrumentală sau cu sponghii comprimate ori *laminaria digilata;* cele mai bune resultate le dă electrolisa, masagiul. *Tumorile uterice* formează un complex patologic, cele mai frequente sûnt *fibromele, fibro-miomele, cancerele,* ale căror remedii intră în chirurgiă. [Dr. Tălăşescu.]

Uthyr Pen Dragon, v. Arthur (vol. I, pag. 275 b).

Uţi se numesc la scriitorii bizantini Cumanii, cari de prin 1070 încoace avură dese lupte cu imperiul roman resăritean, cu Românii dintre Nistru şi Carpaţi, şi cu Maghiarii, până ce fură înfrânţi în 1228 de către Mongoli în bătălia dela Calea de lângă Nipru, când o parte din ei se refugiară în imperiul roman resăritean şi fură aşezaţi acolo printre Românii dintre Nistru şi Dunăre, iar altă parte fură primiţi în 1235 în Ungaria între Tisa şi Dunăre, unde se maghiarisară cu timpul. Unii cred că şi Huţanii rusificaţi din munţii apuseni de mează-ḑi ai Bucovinei încă ar fi de origine Uţi sau Cumani, iar alţii îi ţin de Daci. [Dr. I. G. Sbiera.]

Utica, 1) *U.,* colonie feniciană la nordul Africei, spre nord-vest dela Carthago; aci s'a sinucis Cato cel Tinĕr (supranumit apoi şi »Uticensis«). 2) *U.,* oraş în statul nordamerican New-York, lângă Erie, 44,007 loc. (1890); comerciu cu brânză.

Util, tot ceea ce contribue la menţinerea şi întărirea vieţii umane. Este cel mai mare bine în teoria Utilitarismului (v. ac.).

Utilitarism, sistemul moral, după care se consideră ca bine, tot ceea ce poate să contribue la sporirea plăcerii în omenire. Din două fapte, acela e mai bun care a contribuit în definitiv mai mult la fericirea totalităţii oamenilor. Principiul U.-ului este: cea mai mare fericire pentru cei mai mulţi oameni. Este susţinut cu deosebire de şcoala engleză: Bentham, John Stuart Mill, Herbert Spencer.

Utilitate, (folos), calităţile sau însuşirile cari fac lucrurile proprii de a ne satisface trebuinţele.

Astfel calitățile lucrurilor prin cari satisfacem diferitele noastre trebuințe (foame, sete, plăcerea, etc.) ca pâne, apă, musică, etc. se numesc U. In limbagiul comun prin U. se înțelege profit sau avantaj. In morală un lucru se dice util atunci când el satisface trebuințe resonabile. U. este *naturală* când există în mod natural într'un lucru, cum este la apă, aer, etc. și *produsă* când U. este creată prin mintea și munca omului, cum este o casă, pânea, haina, etc., aceste lucruri devenind utile prin intervenția omului. Suma U.-lor care satisface trebuințele noastre fisice sau morale, constitue *avuția*, deci ori ce lucru care poate satisface o trebuință a omului, este o bogăție. (v. Valoare, Trebuință, Preț.) [B. V.]

Ut infra, *(lat.)* ca mai jos.

Uti possidetis, *(lat.)* »după cum le aveți« (status quo) astfel se începe în dreptul roman interdictul pretorului dat pentru apărarea averii imobile.

Utopia, termin general pentru ori ce fel de proiecte imaginare întru cât sûnt considerate ca cu neputință de realisat. Numirea e grecească și ar însemna »nicăirea«, nume dat de către Thomas Morus unei fabuloase insule, pe care în opera sa »De optimo reipublicae statu, deque nova insula Utopia« 1516, pune să se petreacă acțiunea, ce ar avé în vedere întocmirea unui guvern imaginar, în care totul ar fi perfect. [Pl.]

Utrecht, prov. oland., 1384 km²., cu 244,830 loc. (1897). *Capitala U. (Trajectum),* 98,434 loc.; archiepiscop rom.-cat., și unul vechiu catolic; dom gotic cu morminte regale; mai multe musee, universitate (dela 1636); țesětorii, fabrici de țigări și de mașine; comerciu. 23 Ian. 1579 aci s'a încheiat uniunea celor 7 provincii unite; 11 April 1713 pacea de U., prin care s'a încheiat resboiul de succesiune span.

Utrenia, serviciul divin (slujba) de dimineață, înainte de începutul liturgiei.

Utricularia L., (botan.) mare gen din familia Lentibularieae, cuprinde vr'o 150 specii de plante erbacee, aquatice, flotante sau submerse, epifite sau terestre, respândite prin regiunile temperate și calde ale globului; frunzele speciilor aquatice sûnt multipartite cu segmente capilare, provědute cu vesicule *(utricule)* operculate, în cari pot întra animalcule și cari pe lângă aceasta mai au rolul de vesicule de inotat, susținênd planta la suprafața apei. Dintre numeroasele specii ale acestui gen menționăm: *U. vulgaris* L., care cresce prin apele stagnante și lin-curgětoare din părțile noastre și este cunoscută sub numirile populare: Otrățel de apă, Otrățelul bălților. Unele specii terestre de *Utricularia* L., cu florile mari și frumoase sûnt uneori cultivate prin florării ca plante decorative. [Z. C. P.]

Utriculus, v. Utricularia.

Utriusque juris doctor, *(lat.)* vechiu termin academic, care arată că cineva este Dr. atât în dreptul roman cât și în cel canonic.

Ut supra, presc. *u. s.*, ca și mai sus.

Uture, numire ce purta în vechime Cucuveica. (v. Buhe.)

Uvarow, *Sergei*, om de stat rus, n. 1785, † 1855. Fiul sěu *Alexis S. U.* (1818—85), conte, călětor rus. Dela 1871 membru onorar al Academiei române.

Uvertura, *(franc.)* în musică numele unei bucăți instrumentale destinate a începe, a face deschiderea unui spectacol. U. clasică ia de obiceiu forma unui allegro de sinfonie. Mulți compositori înlocuiesc U. printr'un simplu preludiu. [T. C.]

Uvragiu, *(franc.)* lucru, lucrare de ori ce specie: de literatură, de arte sau manufacturi industriale. Fig. resultat, urmare. Sin. operă.

Uvula, luetta, omușorul, un mic apendice al velului palatin din cerul gurei, lung de 1—1½ cm. El ia parte activă în vorba articulată; la unele persoane este organul prin a cărui vibrațiuni rostesc litera *r*. Lipsa sau chiar inflamația acestui organ dă vorbirei un sunet nasonat. El este împreună cu amigdalele sediul anginelor difterice și lesiunilor sifilitice. [Dr. A. T.]

Uwarowit, v. Grenat.

Uz, rîu în Rom., isvoresce din munții Ciucului (Trans.), întră în Rom. prin trecětoarea U.-ului la com. Poiana în j. Băcău, și după un curs de 40 km. se varsă în Trotuș. La Poiana formează o cascadă (Năsolea).

Uzbeci, popor, v. Ozbegi.

Uzdin, (magy. *Ozora),* comună mare în Banat, cott. Torontal, cu 5935 loc. rom. Teritoriul comunei e de 14,753 jug. cat., productiv. Stațiune de cale ferată. Are și o bancă rom. »Concordia«, fond. 1893; capital soc. K 31,000.—, fond de res. 13,059.—. Active K 87,273.—.

Uzun-Hassan, șahul Persiei, întregitorul moștenirei lui Tamerlan. A fost un aprig dușman al Turcilor pe vremea Sultanului Mohamed II Cuceritorul. De aceea s'a aliat cu creștinii, mai ales cu Venețienii, și s'a pus în legătură și cu Stefan cel Mare, domnul Moldovei (1474), prin solul Paul Ogniben (Omnebonum).

V

V, a 22-a literă a alfabetului, *v.*, prescurtare pentru *vide* = vedi. V ca numĕr roman = 5.

Vaal, afluent pe dreapta al rîului Oranje (Africa sudică), forma granița între republica Oranje și Transvaal.

Vaal, (»Domn«), la Fenicieni cel mai generalisat nume pentru Dumnedeu. Original V. este Dumnedeul soarelui.

Vaca, femeiușa la animalele bovine (v. Boul).

Vaca Domnului, insect hemipter, heteropter, numit în sciință *Pyrrhocoris*, are coloare neagră cu pete multe roșii și cari mișună la începutul primăverii pe scoarța arborilor și pe lângă zidurile caselor.

Vaca de mare, Dugong (v. ac.).

Vacallinehae, la Celți dinele, cari îngrijau de coacerea pânii.

Vacant, ce nu este ocupat. *Averile vacante* și fără stăpân, precum și ale persoanelor cari mor fără moștenitori sau ale căror moșteniri sûnt lăpădate, sûnt ale domeniului public. Succesiunea persoanei moarte fără succesori, se cuvine statului. Domeniului public aparțin porturile, fortificațiile, drumurile de fier, fluviile navigabile sau plutitoare, țermii mărilor, etc. Bunurile domeniului public, național sau al statului, au acest caracter că sûnt inalienabile și inprescriptibile. Când după expirarea terminului pentru facerea inventarului unei succesiuni și pentru deliberare, nu se presentă nimenea ca să reclame succesiunea, și nu sûnt moștenitori cunoscuți, sau cei cunoscuți au renunțat, *succesiunea* e socotită ca vacantă. Astfel, succesiunea e vacantă când nu există moștenitor cunoscut sau sperat, așteptat. In o atare ipotesă, tribunalul numesce o persoană, un curator, ca să îngrijască de succesiune. [Scriban.]

Vacanța, scutire, absență; starea unei persoane care este dispensată pe timp mărginit sau pentru totdeuna de serviciul public. *Vacanța la tron* este atunci când o dinastie se stinge, sau este înlăturată prin revoluțiune, sau când trebue să se recurgă la alegerea unui alt principe, iar când monarchia este electivă și moare regele, sau se împlinesce terminul de domnire. Când o V. se produce într'un post diplomatic, cel mai înalt în grad din legațiune ia locul titularului în mod provisor. In dreptul civil se dice că succesiunea este vacantă când nimenea, din cei în drept, nu se presentă să ia moștenirea (v. Vacant). V. se mai numesce și timpul în care instanțele judecătoresci precum și alte corpuri deliberante întrerup sau suspendă lucrările lor ordinare. [W.]

Văcărel, v. Fluturaș și Prundar.

Văcăreni, com. rur. în Rom., j. Tulcia, cu 1060 loc., are 2 școale și 2 biserici.

Văcăresci, com. rur. în Rom., j. Dâmbovița, se compune din 4 cât., cu 1730 loc., 3 biserici și 1 școală.

Văcăresci, *mănăstire,* aproape de Bucuresci, pe șoseaua Oltenița, este zidită de către Nicolae Mavrocordat. Incepută la 1716, iar apoi întreruptă prin captivitatea voevodului, ea n'a fost terminată decât în 1722. Posiția ei strategică, care domineazǎ sud-estul Bucurescilor, a făcut-o să joace un rol însemnat în mai toate bătăliile din jurul capitalei. Veniturile mănăstirii fuseseră închinate sf. Mormênt, »fără nici o scădere«, cum dice Caragea în 1813. Insemnat nu e acolo decât mormêntul ctitorului. Astădi V. cu clădirile adause în urmă servă de arest preventiv, iar biserica este deservită pentru arestanți de 2 preoți și 2 cântăreți.

Văcărescu, *Enache,* în mai multe rânduri vistiernic și spătar, în urmă Ban al Țerii-Românesci, om politic și literat, a trăit în a doua jumĕtate a secl. XVIII. Cunoscĕtor al limbilor europene, îndeosebi al celei eline, V. ajută lui Alexandru Ipsilanti (1774—82) la întocmirea legiuirii sale, extragêndu-o pe românesce, din cea bizantină. Talent multilateral, pe lângă marea parte patriotică ce luă în evenimentele politice din epoca Fanarioților, V. scrie și poesii pe teme amoroase și, în 1787, o gramatică românească, cu titlul: »Observații sau băgări de samă asupra regulelor și orânduielilor gramaticei românesci«. Dela 1788—94 scrise »Istoria prea puternicilor împĕrați otomani«, etc. (în 2 vol.), începută în exilul din Nicopole, în Bulgaria, și terminată în țeară, tipărită abia după 1860. (Cf. »Poeții Văcăresci« din »Scrierile literare și istorice« de Al. I. Odobescu, vol. I.) [St. V.]

Văcărescu, Ioan, poet rom., n. 1786, † 1863; strănepotul banului Enache V. A ocupat funcții înalte de stat. Publicații: Sfaturi patriotice (1821); Britanicus (traducere, 1827); Ermiona (1831); Regulus (1832); Poesii originale (1832). A întemeiat cu G. Lazăr școala Sf. Sava la 1821.

Văcărescu, Constantin, om politic, n. 1802, † 1887, a studiat în Paris, a fost prefect în j. Ialomița și Buzĕu, sub Știrbeiu-Vodă a fost membru la înalta curte. A predat guvernului tesaurul dela Pietroasa, a cărui descoperire se datoresce lui.

Văcărescu, Teodor, om politic rom., n. 17 Apr. 1842 în Bucur., a făcut studii militare la Berlin, a fost 1863 oficier de ordonanță al principelui Cuza, 1866 prefect de Prahova, 1873—81 mareșal al curții domnitorului Carol I, apoi a întrat în diplomație și 1888—91 a funcționat ca ministru plenipot. al României la Viena. Dela el: Luptele Românilor în resboiul din 1877—78 (1 vol. de 675 pag., Bucuresci, Göbl fiii 1888), operă premiată de Acad. Rom.

Văcărescu, Elena, n. 1868 în Bucuresci, fica lui Ioan V., fost ministru plenipot. al României în Belgia și Italia, a primit o educație franceză. Numită 1888 damă de onoare a reginei Elisabeta, Elena V. deșteaptă în principele de Coroană o înclinare, din care ar fi resultat căsătoria, dacă oamenii politici nu i-s'ar fi împotrivit, de teama intrigilor familiilor indigene, de care a voit să scape țeara prin alegerea unei dinastii străine. Din Veneția, unde Elena V. insoțise încă pe regina în vara anului 1891, a trebuit să părăsească curtea regală, și de atunci trăiesce mai mult în străinătate, de regulă la Paris. A publicat în franțuzesce 4 vol. de poesii, cel din urmă în 1903 sub titlul »Fleurs et flammes« (Paris, Plon); două au fost încoronate de Acad. franc., între ele »le rhapsode de la Dâmbovitza« (Bucur., Socec, 1892), care pretinde să fi tradus »chansons et ballades roumaines«, dar cuprinde poesii de origine străină, probabil albaneză.

Văcărica sau *Văcăriță,* numiri populare ale plantei Saponaria Vaccaria L. sin. Vaccaria pyramidata Medik. (v. ac.).

Văcărit, o dare indirectă foarte apăsătoare, după vite cornute, care se lua în principate, în timpul Fanarioților. Se încassa și pe moșiile mănăstirilor. (v. și Cunița.)

Văcărița, *(Motacilla flava),* v. Codobatura galbenă și Văcărica.

Vaccaria Dod., (botan.) secțiune din genul Saponaria L. (v. ac.).

Vaccin, *Vaccinare, Vaccinațiune,* v. Altoire.

Vacciniaceae, (botan.) fam. de plante dicotyle gamopetale de regulă lemnoase și sempervirente, cu flori hermafrodite regulare de comun 5-mere, ovar infer. și fructul o bacă. Cuprinde vr'o 320 specii preponderant arctice și boreal-temperate, dispuse în 2 triburi, dintre cari de importanță e numai unul: *Euvaccineae,* cu genurile remarcabile *Vaccinium* și *Oxycoccos.* [A. Pr.]

Vaccinium L., (botan.) gen de plante din familia Vacciniaceelor, tribul Euvaccineae, cu flori 4—5-mere, antere 8—10. Cuprinde vr'o 100 specii boreal-temperate. Fructele dela două din ele, *V. Myrtillus* L. și *V. Vitis idaea* L., ce cresc și în Carpați, sûnt comestibile și poartă numirea de »afine« și »merișoare«. [A. Pr.]

Vache, (franc., pron. vaș), vacă, piele de vacă. Se numesce V. la trasuri de călătorie locul acoperit cu piele, unde se așează bagajul; apoi și giamantanele acoperite cu piele de vacă.

Vacui *horror,* sau mai corect *horror vacui* înseamnă verbal: aversiunea față de spațiul gol. Acesta a fost în anticitate punctul de vedere și de plecare pentru explicarea fenomenelor fisice, cari astădi se atribue presiunei pe care o exercisază atmosfera asupra noastră. Galilei pe temeiul observațiunilor de presiune a aerului la o pompă aspiratoare a exprimat, că și acest horror vacui încă își are marginile sale. [Pl.]

Vacuna, o dină venerată de Sabini, care avea un sacrariu pe șesul de lângă Reate, și a fost dina fructuării câmpurilor.

Vacuola, (botan.) vesicula, spațiu de mărime variabilă ocupat de sucul celular (v. ac.). Intr'o celulă pot fi mai multe, ori una singură centrală, după cum și celula e mai tineră ori mai în vîrstă. Cresc și se divid prin bipartițiune; de aceea se și consideră ca leucite (v. ac.), numindu-se *hydroleucite.* La unele Alge inferioare sûnt V. dotate cu mișcări ritmice; ele se dic *V. pulsatile.*

Vacuum, *(lat.)* spațiu gol, vid (v. ac.).

Vácz, v. Vaț.

Vad, locul unde se poate trece preste o apă.

Vad, com. rur. în Trans., cott. Făgaraș, cu 1296 loc. români.

Vad, (Vaad), 2 com. în Trans., cott. Solnoc-Dobâca. 1) *V.,* (magh. *Rév-Kápolnok),* cu 448 loc. români și 2) *V.,* (magh. *Rév-Kolostor),* cu 585 loc. români.

V. protopopiat gr.-cat. rom. în diecesa Gherlei, cu 9 com. și 7539 suflete.

Vad, (magh. *Kolostor-Vád* și *Rév-Kolostor),* fostă mănăstire în Trans. lângă Dej, cott. Solnoc interior. S'a întemeiat probabil sub Voivodii Baliță și Drag, cari au donat și 2 sate: Vad și Slatina, pe cari mănăstirea le-a avut: »ab antiquo«. Cu stăpânirea domnilor moldoveni, care începe la 1475 (pacea dintre Stefan cel Mare și Matia), preste Ciceu, Cetatea de baltă, mai târdiu și preste districtul Rodnei și al Bistriței, mănăstirea V.-lui capétă importanță deosebită. Ea primesce moșii și un episcop preste *episcopia* numită a V.-lui. Primul episcop e Ilarion, după care urmează la 1527 Varlaam. La 19 Iulie 1546 întimpinăm pe Anastasie. Acesta era un om iubitor de resboaie și intrigi politice; a fost între urzitorii complotului contra lui Petru Rareș. La 5 Ian. 1550 aflăm episcop pe Tanasie, după care a urmat George. Sub acesta, prin 1552—59 dispare episcopia V.-lui împreună cu posesiile ardelene ale voivodilor români, cari dăinuiră 80 de ani fără întrerupere. La V. se află ruine adi de biserică, cu inscripțiuni slavone din secl. XVI. (Cf. Dr. Bunea, Vechile episcopii românesci, și N. Iorga, Sate și preoți din Ardeal.)

Vădas, (magh. *Vadász),* com. mare în Ung., cott. Arad. Se amintesce la 1214 ca com., iar la 1333 ca parochie. Are 432 case, cu 2314 loc. gr.-or., Rom. și Magh. Teritoriul de 7704 jug. cat., e productiv. Matriculele gr.-or. datează din 1668.

Vădastra, com. rur. în Rom., j. Romanați, cu 1373 loc. Aici s'au găsit multe anticități preistorice și romane.

Vademecum, (lat. = mergi cu mine), titlu obicinuit pentru mici publicațiuni ce servesc ca ghid sau călăuză într'o sciință, țeară, oraș, etc.

Vădeni, com. rur. în Rom., j. Gorj, din 3 căt, cu 1069 loc., 3 biserici și 1 școală.

Vadiu, (Arrha poenitentialis), garanție sau arvună, ceeace una din părțile contractante, cum e cumpărătorul sau chiriașul, dă celeilalte fie pentru a-și asigura executarea contractului, fie pentru a-și procura mijlocul spre a se puté desface de el. In primul cas, arvuna însamnă că contractul e perfect, că părțile au înțeles să se lege definitiv, fără a se mai puté desface. In al doilea cas, părțile remân libere să se ție sau nu de contract. E o chestiune de fapt lăsată la suverana apreciare a judecătorilor dacă părțile au înțeles să dea unul sau celalt caracter arvunei. In cas de neexecutare a contractului, cel care a dat vadiul, îl pierde, iar cel care l-a primit, îl restitue îndoit. [Scriban.]

Vadra, găleată. Tot V. se numesce și o mĕsură de capacitate pentru lichide, = ocale = 15 sau 13 litri. *V. nouă* = 10 litri.

Vădrărit, dare veche în princ. române pusă asupra vinului.

Vaduz, capitala principatului Liechtenstein, în apropierea Rhinului, cu 1139 loc. Castel.

Vae victis, *(lat.)* »vai de cei învinși«; cuvintele lui Brennus, căpetenia Galilor, cari au năvălit asupra Romei în secl. IV a. Chr.

Vag, afluent pe stânga al Dunării, în Ungaria, isvoresce în Tatra înaltă, curge spre vest, apoi spre sud, la Guta se împreună cu Dunărea mică și la Comorn (Komárom) se varsă în Dunăre sub numele de Duna-Vág. Insemnat plutărit.

Vagabonḍi, oameni fără căpătâiu, cari n'au domiciliu statornic, nici mijloace de hrană și nici nu exercitează obicinuit vr'o profesiune sau meșteșug. Nimenea nu poate fi declarat V. decât prin sentență judecătorească și dacă are o anumită etate împlinită. V. se adună în stabilimente ad hoc pentru a învěța un meșteșug. Vagabundajul nu e un fapt penal, un delict. V. străini pot fi expulsați. V. care umblă travestit, cu portul schimbat, și înarmat, sau avênd pile, cârlige ori alte instrumente necesare la comiterea spargerilor, furturilor sau altor delicte, în cele mai multe state se pedepsesce cu închisoare, deși n'a făcut încă us de acele obiecte. [Scriban.]

Vaganți, vagabonḍi (v. ac.). *V.* sau *Bacchanți,* se numiau în evul mediu și școlarii călĕtori, cari peregrinau cu învĕțătorul lor din comună în comună. (secl. XI și XII.)

Văgăuna, deschiḍĕtură între două stânci, loc între două dealuri pe unde se scurg apele.

Vagina, organul care primesce membrul viril în împreunarea sexuală, cu păreți foarte elastici, el mesoară 9—13 cm. lungime; în fundul lui zace colul uterului, în jurul căruia se înșiră extremitatea lui posterioară. Direcțiunea este de jos în sus și din nainte îndĕrĕpt. Extremitatea anterioară se termină cu vulva, deasupra căreia este meatul urinar și clytorisul (lindicul). Intrarea în V. la femeia virgină este închisă de membrana *hymen,* care rupêndu-se formează *carunculi myrtiformi* și la care nivel V. formează partea cea mai strîmtă a canalului. La acest nivel mai ales mucoasa este provĕḍută cu fibre musculare contractile sub influința plăcerilor de coit, la alte persoane contractilitatea este chiar voluntară ca la sfincterul anal. Păretele V.-ei este cercuit de nisce plice, îndoituri de ale mucoasei, cari cu timpul și cu usarea organismului se netezesc. V. e învecinată înainte cu vesica udului, iar îndĕrĕpt cu rectul. Păreții V.-ei sûnt formați mai ales de un strat gros de fibre musculare netede, circulare, îmbrăcate cu mucoasă. Mucoasa V.-ei n'are glande decât în casuri anormale, astfel că secrețiunile cari lubrifiază V. sûnt productele glandelor uterine. Nervii îi are dela n. rușinos intern și dela plexul hypogastric, formând plexul vaginal, din care plex merg filete sensitive la mucoasă, cari dau sensațiunea de plăcere, filete motrice la muschi și filete vasculare la vasele păreților V.-ei. Contracțiunile sfincterului vaginal când sûnt exagerate se numesc *vaginism,* ele pot fi chiar dureroase și spasmodice ca la cățele. Relaxările păretelui vaginal pot da nascere la prolapsul vesicei (cistocel) sau a intestinului herniat (enterocel). Lesiunile inflamatoare fac parte din boalele specifice cari le provoacă, ele pot fi simple ori causate de blenoragie *(vaginită blenoragică),* cari sûnt cele mai frequente, de ulcere venerice ori sifilitice. Tratamentul vaginitelor în ori ce cas trebue să fie antiseptic, ce se face prin irigațiuni abondente și calde de soluțiuni de sublimat, hypermanganat de potasă, etc. [Dr. A. Tălășescu.]

Vagina sau teacă în botan. v. art. Frunza și Invaginant.

Văgiulesci, com. rur. în Rom., j. Mehedinți, cu 4 sate și 1400 loc. Are 3 bis. și 1 școală.

Vagon, car de cale ferată. *Vagonet,* vagon mic pentru transportul de material la construcțiuni, mine, usine industriale, etc.

Vagus, *nervul vag sau pneumo-gastric,* al zecelea nerv ce pornesce direct din creer (v. ac.); provede cu fibre sensibile și motorice faringele, laringele, esofagul, stomacul, plămânile și cordul.

Vahabiții, sectă mohamedană, ivită în Arabia centrală pe la mijlocul secl. XVIII. V. se nisuesc a trăi în simplitatea originală a mohamedanismului. Urzitorul sectei ̄e *Abd el-Vahhab,* n. 1696. La 1818 pașa Ibiahim din Egipt stîrpesce cu puterea această sectă. Aḍi numĕrul se urcă la 400,000, mai deși în India, centrul lor e El Rijad.

Văi, sûnt concavități lungi șerpuitoare, formate în stratele pământului, prin ruperea, încovăierea sau roaderea lor de către ape. După origine deosebim: *V. de sfișieri,* se produc prin crepături de dimensiuni diferite în urma ruperii stratelor. *V. de încovăiere* sûnt produse de două ridicări vecine și opuse, cari au înălțat de ambele părți stratele, lăsând un spaț liber concav. *V. de erosiune* sau *de denudațiune,* se produc prin roaderea stratului de deasupra în urma curgerii de apă. (Cf. Stefănescu, Geologia.)

După direcție se numesc: *V. transversale* când merg deacurmezișul unui lanț de munți (V. Oltului); în genere aceste văi sûnt strîmte și cu păreții înalți; când păreții sûnt aproape verticali și albia îngustă, avem o *Cheiă* (Ch. Argeșului, Ch. Bistriței, Cheile Turdei) sau o *Clisură* (Clisura Cagon pe Dunăre în sus de Orșova, etc.); *cheie* e sinonim cu gât, gâtlej, etc. Când într'o cheie sûnt în patul rîului și stânci, avem o *poartă:* porțile de fier ale Dunărei la vale de Orșova; porțile Rîmețului pe Arieș, etc. *V. longitudinale,* dealungul unui șir de munți (V. Lotrului); sûnt în genere largi, iar cele două cline nu se aseamănă una cu alta. *V. uscate,* atunci când nu are apă. In regiunile tropicale sûnt nisce văi uscate, foarte adânci, cu mult pietriș și năsip pe albia lor, ce se numesc *Uadi.* [Murgoci.]

Val-de-Ei, com. rur. în Rom., j. Olt, se compune din 4 căt., cu 850 loc.; are 2 biserici și 1 școală mixtă.

Valdeeni, com. rur. în Rom., j. Vâlcea, întemeiată de bejenari transilvăneni. Are 3100 loc., agricultori și păstori. In munții din raionul com. se fabrică brânză ce se expoartă. Are 1 școală și 2 biserici.

Vaillant, un francez filo-român, care pe timpul domniilor regulamentare era dela 1829 profesor și dela 1831 director al școalei naționale dela Sf. Sava, Bucuresci. El a contribuit nemĕsurat de mult la trezirea sentimentului național în elevii sĕi. De aceea Rușii nu vedeau cu ochi buni desvoltarea consciinței naționale ro-

mânesci și între alte acte ale apĕsării lor reacționare, au destituit pe merituosul V. (1834). La 1862 a ținut la Ateneu un curs gratuit de ist. antică. Scr.: »Gramm. valaque« pentru Francezi, 1840; La Roumanie, 3 vol. 1844; Les princes Ghica, 1855; Agricultura la Români, 1862; etc.

Vajda, *Ioan,* poet liric magh., n. 1827 în Pesta, † 1897. Lirica lui e de caracter pesimist. Afară de poesii a scris și povestiri realiste.

Vajda de Soósmező, 1) *V., Demetriu,* primul canonic cancelar al capitulului bobian din Blaj, n. 1760 în Soósmező. A studiat teologia la Pojon, a fost profesor la Blaj, paroch în Gherla, prefect de studii în semin. teologic din Blaj, protopop la Cluj, și apoi canonic cancelar. † 1818 în calitate de canonic custode.

2) *Vajda de Soósmező, Ladislau,* filantrop român, n. 29 Dec. 1829 în Cluj, fiu al unui distins prof. de drept, remas orfan în etate de 4 ani, a fost crescut la tutorul sĕu Fr. Rakosy, în spirit magh, mai târḑiu a învĕțat apoi limba română și a devenit naționalist înfocat. A ocupat mai multe funcțiuni în administrație, a fost deputat la 1863 și a murit la 9 Ian. 1891 în Cluj ca secretar ministerial i. retr. A scris: »Szerény észrevételek a magy. közmiv. egyletekről«. A lăsat gimnasiului din Blaj o prețioasă bibliotecă și a instituit o fundațiune pentru studenți români.

Vajda-Hunyad, v. Hunedoara.

Val, (milit.) dela lat. *vallum,* întărire de pământ care dă trupelor apărării comandament asupra atacului. Pe V. se ridică parapetul (v. ac.). Astăḑi V. se întrebuințează foarte rar, parapetul făcêndu-se pe terenul natural. [—]

Val de apă, forma ce ia suprafața apei, când apa e în mișcare agitată. V. nasce sau prin curgerea repede a apei la vale pe un pat neregulat, cum sûnt V.-le rîurilor și micelor ape curgĕtoare, sau prin deformarea suprafeței apei liniștite. O piatră aruncată în apă, un vapor care merge pe apa unui rîu, etc., produce pe suprafața apei V.-ri. V.-le se nasc și prin suflarea vêntului preste suprafața apelor. Moleculele de apă sûnt ridicate unele preste altele și apoi recad în depresiunile născute; în mișcarea lor descriu cercuri pe loc, așa că la apele liniștite moleculele de apă nu se deplasează longitudinal, ci numai deformațiunea se propagă transversal V.-lui. Pe mare se pot ridica V.-ri colosale de 10—20 m. și mai mult. [G. M.]

v. și Undulațiune, Flux și Reflux.

Valabil, atributul actelor cari împlinind din toate punctele de vedere condițiunile cerute de lege sûnt bune și acceptabile.

Valach sau *Vlach,* nume de origine germană, întrebuințat în limbi străine pentru Român. In limba veche germană, *walah* (= Gal romanisat) avea înțelesul de Roman sau Latin în general, precum în cea nouă *wälsch* și *Wale* se întrebuințează pentru a desemna pe vecinii latini, mai ales Italieni; de aceeași origine este numele *Valonilor* latini din Belgia, cum și al locuitorilor celtici din *Wales* (în Anglia), a căror limbă se numesce engl. *welsh.* Dela Germani, numele a trecut la Slavi, în forma paleo-slavică *vlachŭ,* cu acelaș înțeles general, și dela aceștia la Greci, cu înțelesul special de Român. Din grecesce provin formele latine mai vechi: *Blachus, Blacus, Vlachus* = Român, pe când forma mai nouă *Valachus,* cu aceeași semnificațiune, este de proveniență germană. Valahii din Moravia și Vlahii din Croația (unde vlah înseamnă și Sêrb ortodox pe teritoriu croat) sûnt Români slavisați. [D. On.]

»Valach« în Transilvania mult timp a fost o numire întrebuințată în sensul de iobagiu (v. ac.), și era considerată de Români ca un nume de batjocură. Din această causă adunarea naț. de pe Câmpul libertății a decis ca »națiunea rom. să pretindă, ca în toate actele oficiale să fie numită cu adevĕratul ei nume«. In rescriptul din 5 Maiu 1848 al împ. Ferdinand s'a întrebuințat ultima dată în mod oficial numirea de V. De aici încolo, sub absolutism, Românii au fost numiți »romänische Nation«, iar dela 1868 legislațiunea ung. de asemenea a acceptat numirea de »román«, observată până astăḑi în textul legilor. In alte acte oficiale se întrebuințează însă iarăși tot mai des numele »oláh«.

Valachia, numele Țerii-Românesci, uneori și al Moldovei, în formă latină (medievală și modernă), Valach (v. ac.), de origine germană. Spre deosebire, Țeara-Românească a fost numită *V. mare,* iar Moldova, *V. mică;* pe urmă, numele V. mică s'a dat Olteniei, iar V. mare Munteniei. (v. și Vlachia.)

Valahades, sau și *Vlahades,* nume dat câtorva Mohamedani cari locuiesc în sudul Macedoniei între Hrupiști și Lapsiști. Ei sûnt de origine grecească și au conservat tipul și limba lor, numai religia și-au schimbat-o. Numele lor V. e un cuvênt de batjocură; fiindcă ei nu știu bob turcesce afară de cuvêntul »evala« (= mulțămesc), pe care-l întrebuințează foarte des, Grecii dimprejur i-au numit după cuvêntul acesta »Evalahades« care, sub înrîurirea cuvêntului »Vlah«, s'a prefăcut și în »Vlahades«. [G. W.]

Vălarii, com. rur. în Rom., j. Gorj, se compune din 3 căt., cu 1835 loc., are 5 biserici și 1 școală.

Válaszút, com. rur. în Trans., cott. Cluj, cu 1408 loc. rom. și magh. Stațiune de cale ferată.

Valbudea, pseudonimul sculptorului rom. *Stefan Ionescu,* n. 1859 în Bucuresci. In 1882 a terminat școala de belearte și obținênd premiul pentru străinătate, plecă la Paris, unde a lucrat în atelierul lui Falguière, în urmă sub conducerea lui Fremiet. A stat în Roma și Florența. Lucrări: Mihai Nebunul, Gladiatorul, Prima lecție, Copilul dormind, etc. La exposiția universală în Paris i-s'a conferit o medalie cl. III.

Vâlcana, băi în Rom., j. Dâmbovița, cu patru isvoare cu ape minerale, cari ies din puțuri de păcură. Se susține că sûnt cele mai iodate ape din Europa. Băile n'au încă aranjamentul corespunḑĕtor.

Vâlcanesa, com. rur. în Rom., j. Prahova; se compune din 2 căt., cu 1170 loc., are 1 școală.

Vălcău, protopopiat gr.-cat. rom. în diecesa Gherlei, cu 9 comune și 9730 suflete. Sediul în Șimleul Silvaniei (v. ac.). Se numesce astfel după 2 com. mici din cott. Sĕlagiu, V. rom. și V. magh., laolaltă cu 1600 loc.

Vâlcea, o vale mai mică și în genere nu prea profundă, dar largă.

Vâlcea, județ în Rom., situat în nord-estul Olteniei, se mărginesce cu Transilvania, apoi cu j. Gorj, Dolj, Romanați, Argeș și Olt; are o întindere de 2603·70 km²., se compune din 2 re-

giuni, una muntoasă, care cuprinde întreg nordul, şi alta deluroasă. Munţii se numesc ai Paringului. Apa principală e Oltul, cu afluenţii mai însemnaţi Lotrul, Rîmnicul şi Bistriţa. J. V. e bogat în ape minerale, cele mai însemnate sûnt la Călimănesci (v. ac.), Olănesci, Govora (v. ac.) şi Căciulata (v. ac.). Sûnt cunoscute mine de sare, puţuri de păcură, sedimente de lignit, etc. J. V. se împarte în două plaiuri şi 5 plăşi. Capitala j. e Rîmnicu-Vâlcii (v. ac.). Numĕrul populaţiunii e de 140,911. In j. sûnt 4 parochii urbane şi 91 rurale, 374 biserici, 4 mănăstiri, 16 schituri, 127 şcoale, între cari un gimnasiu şi un seminariu, celelalte şcoale urbane şi rurale mixte şi separate. Ocupaţiunea locuitorilor e viticultura şi agricultura, aceasta îndeosebi în partea centrală şi meridională. Avuţia j o formează vinurile, dintre cari excelează cel dela Drăgăşani, exportat şi în străinătate. Dintre minerale se exploatează sarea. Industria e cea de casă, comerciul neactiv. Comunicaţia se face spre Trans. şi spre interiorul ţerii şi prin căi ferate, şosele judeţene şi vicinale. [»Vlâc« (slavon) înseamnă ţinut bogat în lupi.] Prin V. trece un drum roman, drept amintire ca marcă figurează un postalion. J. V. a fost teatrul memorabilelor scene din istoria Românilor începând cu Traian până la revoluţia din 1848, când spre opreliscea armatelor străine se postase la Troian un corp de armată sub comanda generalului Magheru.

Vâlcele, (magh. ***Előpatak),*** una din cele mai considerabile staţiuni de cură minerală în Transilvania, cott. Treiscaune. Zace la o înălţime de 624 m., $^3/_4$ de oră de staţiunea căii ferate Feldioara. Loc muntos acoperit cu codru. O mulţime de isvoare minerale cu apă acră alcalină-feruginoasă. Parc, stabiliment de băi calde şi reci. 600 camere în mai multe hoteluri şi case de închiriat. Lac de sport. Resursele principale servesc pentru cura internă la fântânile minerale. Indicaţiuni medicale: afecţii de stomac, ficat, splină, hemoroide, boale femeiesci, anemie. Mai toate isvoarele au aceeaşi composiţie chimică. Ultima analisă făcută de prof. Hankó la 1896. Cel mai concentrat este isvorul principal »fökút«, cu 4·7388 la un litru. Temperatura apei la isvor este de 10—11° C. Frecuenţa scade în mod simţitor; 1890 erau 516 indigeni şi 570 străini (cei mai mulţi din regatul rom.), cu totul 1086 persoane; 1896 s'a redus la 547 visitatori. [Dr. Vuia.]

Vâlcele, 1) *V.,* com. rur. în Rom., j. R.-Sărat, se compune din cât. Vâlcelele şi Erculesci, cu 1364 loc., 1 biserică şi 1 şcoală primară.

2) ***Vâlcelele,*** sat şi com. rur. pe rîul Argeş, j. Argeş. Se compune din 4 sate, cu 1228 loc., 2 biserici, 1 şcoală primară mixtă.

Valdemar, mai mulţi regi ai Danemarcei. 1) ***V. I cel Mare*** s'a luptat contra Venḑilor şi a supus Rügen, a făcut vasală Norvegia. † 1182. 2) ***V. II Invingĕtorul*** (1202—41). A câştigat lupte contra Estonilor cu ajutorul crucii căḑută din cer, a fost însă prins de contele Henric de Sverin în 1223 şi liberat în 1225 după ce a părăsit Meklemburg şi Holstein. 3) ***V. III*** (1326—30), a abdicat din pricina multor inimici. 4) ***V. IV mâne,*** din pricină că fiind prea mintos amâna totul pentru a doua ḑi, (1340—75). A domnit cu energie şi pricepere aducênd pe nobili la ascultare, a purtat resboaie cu Hansa.

Valdenşi, v. Valdes.

Valdepenas, oraş în prov. spaniolă Mancha, 15,400 loc.; vin roşu renumit.

Valdes, un cetăţean bogat din Lyon, pe la sfîrşitul secl. XII, tălmăcindu-şi rĕu nisce pasage din evangelie, împărţí averea sa considerabilă săracilor şi adunând în jurul sĕu o samă de oameni, înfiinţà secta ***Valdensilor.*** Această sectă, înrudită cu bogomilii (v. ac.) şi fraţii boemi (moravi), şi-a atras dela capul locului prigonirea autorităţii religioase cât şi a statului, căci pe de o parte membrii ei se credeau chiemaţi şi îndatoraţi să predice până şi în biserici, iar pe de alta respingeau serviciul militar. Pe lângă aceea se mai rătăciră în felurite eresii. Viaţa lor ascetică atrase însă pe mulţi în secta lor, care se respândí cu mare iuţeală până şi în Transilvania. Ca şi bogomilii, V. erau în parte cei »desăvîrşiţi«, legaţi cu voturile sărăciei, al celibatului şi al ascultării, şi în parte mai mare »fraţii« de rând. Desăvîrşiţii aveau drept grade ierarchice un episcop, mai mulţi preoţi şi o sumă de diaconi. V. s'au contopit cu protestanţii, dar mai există remăşiţe de ale lor prin regiunile alpine. Cu Românii n'au venit în relaţiuni, decât prin hirotonire, pentru fraţii boemi, a unui episcop, pe care aceştia în zadar îl căutaseră în Moldova. (Dieckhoff, Die Waldenser im Mittelalter. Göttingen, 1851; Melchisedec, Cronica Romanului. Bucur., 1875, I pag. 20.)

Valdivia, provincie în sudul Chiliei, 21,536 km²., cu 60,687 loc. (1895); ***capitala V.,*** lângă Callecalle, 8060 loc.; port: Puerto de Corral.

Vale, loc între doi munţi (v. Văi). ***Vale,*** (lat. dela valeo), fii sănătos, salut la Romani.

Vale, (germ. ***Grabendorf),*** com. rur. în Trans., cott. Sibiiu, cu 1167 loc. români.

Valea Albă, v. Alb şi Resboieni. ***V. Albac,*** v. Albac.

Valea Arinilor, com. rur. în Rom., j. Bacău, se compune din 6 cât., cu 2883 loc., 5 biserici, 2 şcoale mixte. Teritoriul e acoperit şi aḑi cu codri de arini. Pămêntul e bogat în păcură, care se exploatează în 25 de puţuri.

Valea Boierească, com. rur. în Rom., j. Mehedinţi, se compune din 2 sate, cu 1290 loc., 2 biserici şi 1 şcoală. Anticităţi romane.

Valea Bolvasniţa, com. rur. în Banat, cott. Caraş-Severin, cu 1262 loc. români.

Valea Boului, com. rur. în Rom., j. Dolj, se compune din 5 sate, cu 1555 loc., 5 biserici, 1 şcoală şi o mănăstire fundată de săteni în satul Boul de sus. Podgorii.

Valea Cânepei, com. rur. în Rom., j. Brăila, aşezată la şes. 1029 loc. S'a înfiinţat la 1822. Are 1 biserică şi 1 şcoală mixtă.

Valea Dragului, com. rur. în Rom., j. Ilfov, se compune din 3 sate, cu 1926 loc., are 2 bis. şi 1 şcoală mixtă.

Valea lui Ion, com. rur. în Rom., j. Bacău, cu cătunele: Tîrzeni, Căscăreni, Boiţa, Cotreanţa, Poiana Negustorului, Frunḑeni şi V. lui I. ca reşedinţă, 1740 loc., 2 biserici.

Valea Lungă, com. rur. în Rom., j. Dâmboviţa, se compune din cătunele: Ogrea, Gorgota, Vatra-Satului, Strâmbul, Frasinul, Slubeile şi Tisa, cu 1559 loc., 2 biserici şi 1 şcoală.

Valea Mare, com. rur. în Rom, j. Muscel, plaiul Dâmboviţa, cu 3 cât. şi 1048 loc., 1 şcoală

şi 1 biserică. Tot în j. Muscel, plaiul Rîul Doamnei se află com. rur. V. M., care se compune din 4 cătune, cu 1172 loc. Are câteva isvoare de apă feruginoasă. In cât. Ploscarul se vĕd ruinele unei mănăstiri de maice şi un schit de călugări pe Valea Popii.

Valeapai, com. rur. în Banat, cott. Caraş-Severin, cu 1122 loc. români.

Valea Popii, com. rur. în Rom., j. Muscel, se compune din 3 cât., cu 1346 loc. Staţiune de cale ferată.

Valea Putnei, com. rur. în Bucovina, cu cătunul Mestecănescii, filială la parochia Iacobeni, moşie mănăstirească în căp. şi j. Câmpulung, are 327 loc. (285 ort.-or., 42 rom.-cat., 30 mos.), 1 şcoală primară, 1 cabinet de lectură »Dreptatea«, ferestrĕu, privelisce încântătoare.

Valea Rea, com. rur. în Rom., j. Tecuciu, se compune din 7 cât., cu 1621 loc. Tot *V. Rea* se numesce şi o com. rur. din j. Vasluiu, formată din 3 sate, cu 1426 loc. Are 3 bis. şi 1 şcoală.

Valea Seacă, com. rur. în Rom., j. Bacău, se compune din 6 cătune, cu 2839 loc., proprietăţi mari, câmpuri şi păduri în cari se află piatră de construcţie. Staţiune de cale ferată. Are 4 bis. şi 1 şcoală mixtă.

Valea Seacă, com. rur. în Bucovina, căp. şi j. Gura Homorului cu cătunul Miron, parochie, moşie boierească, are 1777 loc. (1630 ort.-or., 119 rom.-cat., 6 protest., 22 mos.), 1 şcoală primară, 1 cabinet de lectură Infrăţirea.

Valea Stanciului, com. rur. în Rom., j. Dolj, lângă Jiu, are 1819 loc.

Valecula, (botan.) sulc sau vale mică longitudinală dela suprafaţa tulpinelor, s. e. la *Equisetum,* ori a fructelor, s. e. la Umbelifere. Aci V.-lele se ḑic şi *Vittae;* sub ele se află canale oleoreşinate longitudinale. Ridicăturile dintre V. se ḑic *coaste, carene* sau *juga* (v. ac.).

Valence, capitala depart. franc. Drôme, lângă Rhone, 23,918 loc. (1896); episcopie.

Valencia, regat spaniol lângă Mediterana, 22,876 km^2., cu 1.459,465 loc. (1887); se compune din 3 provincii: V. (10,751 km^2., cu 733,978 loc.), Alicante şi Castellon de la Ilana. *Capitala V.,* lângă Guadalaviar, 170,763 loc. (1887); archiepiscop; catedrală, universitate fundată la 1410; industrie însemnată, cu deosebire de mătasă, tutun, etc.; comerciu maritim prin portul *Villanueva del Grao.* 1897 au întrat în port 3080 vase de 1.797,828 tone.

Valencia, capitala statului Carabobo în Venezuela, 38,654 loc. (1889).

Valenciennes, oraş în depart. franc. Nord, lângă Şelda, 26,117 loc. (1896); fabricaţie de dantele; comerciu însemnat; mine de cărbuni.

Văleni, *schit* în Rom., j. Argeş, întemeiat de Grădişteni la 1818, în timpul din urmă s'au aşezat maice în numĕr de 40. Schitul e susţinut de stat.

Văleni, com. rur. în Rom., j. Roman, se compune din 5 sate, cu 1545 loc., 2 bis. şi 1 şcoală primară mixtă.

Văleni, (magh. *Mikolapatak* sau *Valyény),* com. rur. în Ung., cott. Maramurĕş, cu 1070 loc. români şi germani.

Văleni, (magh. *Somkútpataka),* com. rur. în Ung., cott. Sătmar, cu 1181 loc. români.

Vălenii de Munte, com. urb. în Rom., j. Prahova, se compune din 3 cât., cu 3000 loc. In apropiere surse de păcură şi mine de sare. Din timpuri istorice comuna a fost leagănul familiei fruntaşe a Berivoescilor. La 1830 funcţiona o şcoală grecească. Are 6 biserici şi 2 şcoale.

Valens, împĕrat rom., n. 328 în Cibalae, Panonia, frate şi coregent cu Valentinian (v. ac.), a domnit asupra părţii orientale a imperiului roman. Rivalul sĕu Procopius, aliându-se cu Vizigoţii, i-a trimis pe aceştia în contra lui V. Impĕratul i-a întimpinat la Dunăre şi i-a silit să ceară pace. Vizigoţii, goniţi de Huni, au cerut adăpostire în imperiul lui V. şi acesta sub condiţia creştinării (v. Ulfilas) i-a aşezat în Moesia (376). Maltrataţi de oficialii rom. ei se revoltară şi până la sosirea împ. din Siria, întreaga peninsulă balcanică a fost prădată şi jefuită. Sosind V. fără a aştepta concentrarea armatei, îi atacă la Adrianopole, însă a fost învins, şi în 9 Aug. a căḑut în luptă.

Valenţa sau *Atomicitate,* capacitatea de saturaţiune a elementelor în raport cu hidrogenul. Nu toţi atomii au aceeaşi valoare în combinaţiunile lor; s. e. Chlorul ce combină cu 1 atom de hidrogen, oxigenul cu 2, azotul cu 3, carbonul cu 4, etc. Astfel capacitatea de saturaţiune a oxigenului e de două ori mai mare decât a chlorului, etc. Corpurile cari se combină cu 1 atom de hidrogen, se numesc *monovalente,* cari se combină cu 2 atomi de hidrogen, *bivalente,* etc.

Valentia, insulă la coasta sud-vestică a Irlandei, cott. Kerry, 2240 loc.; port. Cablu spre America nordică.

Valentinian, *Ioan G.,* ḑiarist rom., n. 1834 în Pitesci. In mişcarea revoluţionară din 1848 a fost închis în Kiew până la 1856. A colaborat la mai multe ḑiare, a fondat »Reforma«. Scrieri: Ucigaşii lui Barbul Catargiu (1897), Alegerea, viaţa şi detronarea lui Vodă-Cuza (1898), etc.

Valentinianus, numele a trei împĕraţi romani.

I V. Flavius, n. 321 în Panonia, avù de soţ în domnie pe fratele sĕu Valens, apoi s'a domiciliat în Milano şi luptà mult ca să-şi asigure limitele imperiului. S'a luptat vitejesce în contra Maurilor în Africa, în contra Germanilor lângă Rhin şi a Quaḑilor lângă Dunăre (Aquincum); a reportat trei învingeri în contra Alemanilor. A petrecut mult în Brigetio lângă Dunăre. † 376.

II V., n. 371, † 392, abia de 4 ani era când fù proclamat împĕrat în Aquincum; avé de tutor în domnie pe Gratianus, mai apoi pe mamă-sa Iustina şi în urmă pe Arbogas, care, pe când voia se scape de protectoratul lui, l-a asasinat.

III V., Flavius Placidus, n. 419, fù numit moştenitor de tron de cătră împĕratul Honorius, dar numai după moartea lui Johannes în 425 devení impĕrat. In locul lui a domnit mamă-sa Placida. Pe timpul domniei lui întrà în Galia înfricoşatul domnitor al Hunilor Atilla aliat cu Vandalii. V. fù ucis de Petronius Maximus, 455.

Valentinita, mineral de coloare alb-cenuşie, oxid de Amoniu (v. ac.). Se găsesce în Algeria şi Borneo.

Valera, *Don Juan Diego, de,* istoric spaniol din secl. XV, majordom şi istoriograf al Isabelei şi al lui Ferdinand. Opere: »Cronica de Espana abreviada«, »De providentia«, ş. a.

Valerian, *Râmniceanu,* archiereu român, n. în Gârcina, j. Neamţu, în 1828, a urmat cursurile

seminarului Socola din Iași. Hirotonit preot în 1850 a fost activ și în ramura didactică, iar în urmă ocupă funcțiunea de protoiereu al județelor Bacău și Roman în timp de 19 ani. La 1875 a fost tuns monach și numit archimandrit de scaun la Roman, și cu patru ani mai în urmă fù ales de archiereu cu titlul de Râmniceanu, și apoi de egumen al bisericei Sf. Spiridon din Iași. Acolo stete 8 ani, și murind episcopul Buzĕului, Inocenție Chițulescu, trecù aici în calitate de locotenent în vacanța scaunului. După alegerea noului titular Dionisie Climescu, V. se numí director al tipografiei cărților bisericesci din Bucuresci, până în 1897. (Calendar bisericesc ortodox pe 1899, Bucuresci, pag. 61; Alman. Cultelor pe 1893, Bucur., pag. 17.)

Valeriana L., (botan.) mare și important gen din fam. Valerianeae, cuprindĕnd vr'o 150 specii de plante erbacee, perene, subfrutescente sau arbuști, ce cresc prin regiunile septentrionale temperate și prin regiunile extratropicale ale Americei de sud, unele sûnt originare din Brasilia sau din India occidentală. Dintre specii menționăm următoarele, cari cresc și prin părțile noastre: *V. montana* L., *V. dioica* L., *V. tripteris* L. și *V. officinalis* L., care cresce prin fênațe umede și păduri umbroase și este cunoscută de poporul nostru sub numirile de: Gușa porumbului, Odolean sau Năvalnic. După credința poporului, această buruiană este bine să o poarte femeile la brîu, căci le aduce noroc în dragoste. Rădăcina de *V. officinalis* L. este foarte mult întrebuințată în medicină din causa proprietăților sale antispasmodice. Ea respândesce un miros caracteristic și neplăcut, care face, ca această plantă să fie căutată de pisici. [Z. C. P.]

Valerianate, sărurile acidului organic Valerianic (v. ac.). Sûnt numeroase și au o bogată întrebuințare în medicină.

Valerianeae Endl. sau *Valerianaceae*, (botan.) familie naturală de plante dicotyledoane-gamopetale, ce cuprinde vr'o 9 genuri, cu vr'o 300 de specii, respândite prin regiunile temperate și reci ale emisferei boreale, foarte numeroase mai cu samă în America occidentală și în munții Anđi, devin însă rari în Asia tropicală, în Brasilia, în Guyana și în India occidentală. *Valerianeele* sûnt plante erbacee anuale sau perene subfrutescente mai rar arbuști. Dintre genuri menționăm: *Valeriana* L. (v. ac.), *Centrathus* DC., *Fedia* și *Valerianella* Moench. [Z. C. P.]

Valerianella Moench., (botan.) gen din familia Valerianeae, cuprindĕnd vr'o 47 specii de mici plante erbacee anuale, dichotom-ramificate, ce cresc prin Europa, nordul Africei, Asia occidentală și prin America boreală. Dintre specii menționăm următoarele, cari cresc și prin părțile noastre: *V. dentata* Poll., *V. carinata* Lois. și *V. olitoria* Moench., cunoscută de poporul nostru sub numirile de: Fetică, Salata mielului. Această plantă se cultivă uneori prin grădini ca plantă culinară, constituind o excelentă salată de iarnă. [Z. C. P.]

Valerianic, *acidul*, un acid organic care se găsesce în plantele Angelica, Valeriana (v. ac.), etc. și se produce prin oxidațiunea amylalcoolului. E un lichid incolor, de miros tare. Sărurile lui, numite *Valerianate* (v. ac.), se întrebuințează în medicină.

Valerianus, *Publius*, împĕrat roman 253—269. Familia distinsă a Valerianilor și-a câștigat multe și mari merite pentru patrie. V. s'a luptat cu mare vitejie în contra Perșilor până la 269, când prin trădare deveni prisonerul inimicului, care l-a tractat rĕu până la moarte.

Valerius, *V. Publius, Poplicola*, patrician roman de origine sabinică, ca consul, 509, dădù legea »de provocatione«.

Valerius Flaccus, Gaius, poet roman, † 89 d. Ch., a scris eposul necomplet »Argonautica«.

Valerius Maximus, scriitor roman din secl. I d. Chr., a scris: »Factorum dictorumque memorabilium libri IX«.

Valery, *Nini*, artistă dramatică rom., n. 1835 în Focșani, a jucat mai ântâi în limba franceză și sub direcțiunea lui Milo, 1848 pentru prima dată în limba română în rolul Ângerul păzitor din Baba Hârca; la 1852 a început cu debuturile în Bucuresci, dela 1859—60 a jucat în teatrul din Craiova sub direcț. Teodorini; la 1875 se căsătorí cu poetul căp. Ioan Ganescu.

Valeva, comună rur. în Bucovina, căp. și j. Coțman, parochie, moșie boierească, are 2607 loc. (2368 ort.-or., 105 rom.-cat. și uniți, 134 mos.), 1 școală primară.

Valid, însemnă sănătos, iar în sens juridic calitatea necesară pentru ca un act să aibă tărie. Așa, condițiunile esențiale pentru validitatea convențiunilor sau contractelor sûnt: a) capacitatea de a contracta; b) consimțemêntul valabil al părților contractante; c) un obiect determinat; d) o causă licită.

Validè, *Sultana*, nume dat la Turci mamei Sultanului domnitor.

Validitate, starea și însușirea atribuită tuturor lucrurilor valide (v. ac.); cu alte cuvinte calitatea de a fi împlinit din toate punctele de vedere condițiunile cerute de lege. [Pl.]

Valisă, geantă.

Valiu, la Turci guvernatorul unui vilaiet.

Valkány, com. rur. în Banat, cott. Torontal, cu 4829 loc., Rom., Magh. și Germ., stațiune de cale ferată.

Valladolid, provincie span. în Castilia veche, 7569 km², cu 267,148 loc. (1887). *Capit. V.*, lângă Pisuerga, odinioară residență regală, 62,012 loc.; universitate fundată la 1346; archiepiscopie, catedrală, museu; industrie de hârtie, pănură, piei, chimicalii. Aci a murit Columb la 1506.

Valladolid, oraș în statul mexican Yukatan, 14,000 loc.

Vallisneria L., (botan.) gen monotipic din familia Hydrocharideae, trib. Vallisnerieae. Unica specie *V. spiralis* L., este o interesantă și curioasă plantă erbacee aquatică, submersă cu tulpina scurtă și stoloniferă. Este foarte interesant și curios modul de fecundațiune al acestei plante aquatice. La un moment dat, florile mascule se desfac din inflorescență și se ridică la suprafața apei, unde se deschid și purtate de valuri întâlnesc florile femele, ridicate și ele la suprafață prin pedunculul lor lung și învîrtit în spirală. Indată ce fecundațiunea s'a efectuat, florile femele fecundate să retrag la fundul apei și aici sub apă ajunge la maturitate fructul linear cu pericarpul membranos. Această plantă trăiesce în apele stătătoare sau lin curgĕtoare din regiunile calde și temperate ale globului. *V. spi-*

valis L., cresce și în România în lacul »Snagov«, împrejurul mănăstirei, unde am aflat-o pentru prima dată la 21 Iulie 1902. [Z. C. P.]

Valls, oraș în prov. span. Tarragona (Catalonia), 13,274 loc. Ací au învins Francezii asupra Spaniolilor la 25 Febr. 1809.

Valoare, în general importanța ce se dă unui lucru pe basa unei prețuiri. După Ad. Smith se deosebesce *V. în us* (folosință), care arată utilitatea unui lucru, și *V. în schimb,* care arată posibilitatea de a câștiga pentru un lucru prin schimb alte bunuri. In drept se distinge *V. reală,* pe care un lucru o are cu privire la loc și timp pentru ori cine; *V. comercială,* determinată prin instituțiuni comerciale, și *V. specială* sau relativă, pe care un lucru o are pentru o persoană anumită cu privire la stările ei speciale. (v. și art. Preț.)

Valoare nominală este acea V. conferită în mod arbitrar unor monete, obiecte sau efecte de comérciu, care isvoresce nu din oarecari calități și proprietăți *intrinseci,* ca s. e. utilitatea și raritatea, ci pur și simplu din o comună învoială sau dintr'un act al puterei publice, adecă din o lege.

Valois, comitat, apoi ducat francez. Filip III l-a dat unui fiu al sĕu Carol, întemeietorul familiei de Valois, care a ocupat tronul Franciei dela 1328—1589, când a luat tronul familia Bourbon.

Valoni, v. Valach și Waloni.

Valparaiso, *(= Valea paradisului),* prov. în Chile (America sudică), 220,756 loc. (1895) pe 4297 km². *Capitala V.,* lângă baia cu acelaș nume, 122,447 loc., cel mai important oraș comercial al țerii; export de minereu de argint, aramă, cereale.

Vals, dans și arie de dans, de origine germană, prin formă și ritm a variat mult; vechiul *V. rar,* în 3 pași, mĕsură $^3/_4$, mișcare moderată, în totul identic cu dansul popular numit *Ländler,* și *V. repede,* de aceeași formă, dar de o mișcare mai vioaie și preferindu-se mĕsura de $^3/_8$. *V. modern,* în $^3/_4$, mișcare vioaie, cu perioade formate din 8 tacte, repetate și reluate de mai multe ori și dansat numai în 2 pași, ceea ce îl deosebesce de cele vechi. Compositori de V. au fost mai cu samă vienezii Strauss, Lachner, Labitzki, Gungl, etc., apoi O. Metra și chiar dintre români: G. Scheletti și I. Ivanovici. [T. C.]

Valul lui Traian, numirea mai multor valuri de pămênt în Rom., între cari unul în j. Covurluiu (între ruinele cetății Gherghina și com. Tulucesci), altul în j. Tulcea, pl. Isaccea, și un al treilea în j. Brăila între satul Suțesci și podul dela Grădiscea.

Valuta sau *etalon,* model, tip de greutăți de mĕsuri, stabilit prin legi și cu care trebue să se potrivească greutățile și mĕsurile particularilor. Tot V. sau etalon se numesce în limbagiul financiar metalul prețios (aur sau argint) cu greutatea și titlul determinate prin legi, care este menit a forma piesa de monetă-tip sau unitatea monetară a unei țeri. (v. Etalon.) V. monometalică și bimetalică, v. Monometalism.

Valva sau *Valvula* în botan., v. Capsula *Valvicid,* v. Dehiscența.

Valvasor, *Weihard, baron,* scriitor din secolul XVII, din Carniolia, care a scris în lucrarea sa: »Die Ehre des Herzogthums Krain«, 1639, despre Românii din Istria, Lusin piccolo, Cherso și Veglia (v. Istro-Romani), precum și din ținuturile Castelnuovo și Pinquente. In cartea sa se găsesce un »Tatăl nostru« romănesc, obiceiuri, tradiții, limbă, locuință, religiune, obiceiuri religioase, despre preoți, călugări, căsătorie, mâncări, post, înmormêntări, etc. [I. M.]

Valvula, (anat.) v. art. Inima. *Valvula* în botan., v. Capsula.

Vama, taxele ce se percep de stat la întrarea sau ieșirea mărfurilor din țeară.

Impositul vamal este foarte vechiu. El a existat la Greci și la Romani, și a continuat a exista până în timpul de față. Cum de V. depinde în cea mai mare parte viitorul economic al unei țeri, chestiunile vamale au dat nascere în timpurile moderne la discuțiuni vii, întru cât V. fiind regulatorul schimbului internațional al mărfurilor, statele au căutat pe de o parte ca *exportul* lor să nu fie împiedecat sau îngreuiat prin taxe vamale, iar pe de alta *importul* să fie împiedecat cât mai mult în scop de a-și desvolta industria națională. De aici nascerea sistemelor *protecționismului* (v. ac.) și *liberului schimb* (v. ac.). Astăḑi impositul vamal este așezat sau în scop protecționist, sau în scop pur fiscal, sau și una și alta. Impositul vamal în scop protecționist se pune pe mărfurile străine de felul cărora se produc și în țeară, încurajând astfel industria națională și ferindu-o de concurența produselor străine similare prin încărcarea acestora cu taxe vamale. Impositul vamal în scop fiscal se pune pe anumite mărfuri în scop de a mări veniturile statului. Pentru ușurarea comerciului internațional, principalele state din lume au fundat în 1890 o *Uniune internațională pentru publicarea tarifelor vamale* (v. ac.), representată printr'un biurou internațional cu sediul la Bruxel. Acest biurou este însărcinat cu publicarea unui »Buletin internațional de vămi« care cuprinde toate tarifele, legile, convențiile și dispositiile administrative vamale din toate țerile cari au aderat la uniune. Buletinul se publică în cinci limbi și anume: germană, engieză, spaniolă, franceză și italiană. [B. V.]

Politica vamală este totalitatea principiilor, a regulelor și a legilor tarifare adoptate într'un moment dat de guvernanți, cu privire la importul, la exportul și transitul mărfurilor străine și indigene. Astăḑi, mai ales, P. v. are o importanță capitală în viața popoarelor lumei, ea are oarecare înrîurire chiar asupra raporturilor dintre state.

Convențiune vamală, o învoială stabilită între state, prin care se stipulează anume ce taxe vamale va percepe, fiecare contractant, la întrare în țeara sa asupra produselor brute sau fabricate din cealaltă țeară. Inșirarea acelor produse sau fabricate, într'o anexă a convenției, cu specificarea greutăței sau valoarei și cu suma ce se va percepe, se numesce *Tarifă vamală,* (v. ac.), iar când această nomenclatură formează anexa convenției vamale, i-se ḑice și *Convențiune vamală-tarifară.*

Vamă de drum și poduri, taxă ce se încasa în timpurile mai vechi pentru folosirea unui drum ori pod anumit; vama de drum mai sustă și astăḑi sub titlul de *taxă de pavagiu* sau *vamă*

de barieră, ce se percepe dela vechicolele ce întră în orașe.

Vama *de jos* și *V. de sus,* comună rur. în Bucovina, cu cătunele: Brадii, Delnița, Dobra, La Luneiu, Molidul și Prisaca; tîrg, parochie cu o filială în V. de sus, moșie mănăstirească în căp. și j. Câmpulung, cu o colonie nemțească în *Prisaca* numită nemț. *Eisenau,* are 4092 loc. (2661 ort.-or., 557 rom.-cat. și uniți, 726 protest. 148 mos.), o biserică rom.-cat. și alta protest. în Prisaca, câte o școală primară în V. și P., un cabinet de lectură »Stâlpul lui Vodă« (v. ac.), stațiune de cale ferată în M., P. și V., fabrică de scânduri pentru resonanță în M., un monument de piatră ridicat în 1716 de Mihaiu Racoviță în amintirea luptelor sale cu Ungurii; pe la 1409 e amintită ca loc de vămuirea mărfurilor din sau spre Ardeal, de unde și numele.

Vámbéry, *Hermann,* orientalist magh., n. 1832 în Szerdahely, a studiat în Pojon și pe cale privată a învĕțat multe limbi vechi și moderne. A petrecut 6 ani în Constantiopole. Aici a scris câteva lucrări sciințifice, cari atraseră atenția academiei maghiare, de unde-i venî ajutor cu care întreprinse călĕtorîi de studiu în Asia. Aici a studiat timp de 5 ani referințele istorice culturale și politice îndeosebi ale popoarelor din jurul Mării Caspice, patria veche a Maghiarilor. Reîntors la 1865, ocupà catedra limbilor orientale la univ. din Budapesta. In scrierile sale filologice stabilesce, în oposiție cu Hunfalvy, teoria, că limba magh. se compune din elemente turcotatare și ugrice. In istorie susține înrudirea cu Turcii și cu Tatarii. Scr. princ.: A magyarok eredete, Uiguiische Sprachmonumente und das Kudaiku Bilik.

Vamfalu, com. rur. în Ung., cott. Sătmar, cu 1894 loc., Români, Maghiari și Germani. De această comună se ține și stațiunea balneară *Büdössár,* cercetată numai de locuitorii din împregiurime. Apa ei se folosesce contra afecțiunilor reumatice.

Vămile văzduhului, superstițiune în credința poporală, care pretinde că sufletul după moarte va trebui să treacă prin așa numitele vămi ale văzduhului în formă de 24 de poduri preste 24 de ape, pentru ca să ajungă curățit de pĕcate în lumea de veci.

Vámos-Gálfalva, v. Ganfalău.

Vampir, *(Phyllostoma spectrum),* mamifer, din ordinul liliecilor sau chiropterelor (v. ac.). Lungimea corpului 16 cm., lățimea (aripile fiind întinse) 70 cm. Trăiesce în Brasilia nordică și Guiana prin păduri, case, șoproane, ș. a. Se nutresce cu insecte, fructe. V., după credința deșeartă a multor popoare și sub feliurite nume, mai ales la Slavii și Românii dela Dunăre, precum și la Greci, e duhul unui om mort și îngropat, care noaptea iasă din mormênt, ca să sugă sânge din cei vii, când aceștia dorm. La Români se numesce îndeosebi Muroniu, ori Strigoniu.

Vancea, *Ioan, de Buteasa,* mitropolit de Albaiulia și Făgăraș, n. 18 Maiu 1820 în Vașad, în cott. Bihor, din părinți nobili. A studiat 2 ani la școala din Vașad, iar dela 1831—33 în școala normală gr.-cat. din Oradea mare. Gimnasiul și cursul filosofic l-a făcut în școalele călugărilor premonstratenși din Orade. La 1841 a fost trimis în seminarul Sf. Barbara din Viena. Aici făcù rigurosul prim din studiul biblic și se întoarse la 1845 în diecesa Oradiei și fù sfințit preot în Vașad, funcționând în cancelaria diecesană ca actuar și protocolist până la 19 Nov. 1845, când fù numit capelan în Măcău. La 7 Dec. 1845 a fost trimis la institutul Sf. Augustin din Viena, de unde s'a întors în 31 Iulie 1848 doctor în teologie. Până la 1849 a fost profesor de preparandie și secretar episcopesc. La 1855 a fost numit canonic, iar în 4 Iulie 1865 episcop în diecesa Gherlei. Papa l'a preconisat în 25 Sept. 1865; a fost sfințit episcop în Oradea mare la 3 Dec. 1865 prin ep. Papp-Szilágyi, plenipotențiatul mitropolitului. In 28 Ian. 1866 s'a instalat în Gherla. Ca episcop a înființat tipografia diecesană, a creat un fond pentru întreținerea seminarului, a îmbogățit fondul vĕduvelor și al orfanilor. La 1867 a fost numit conte Roman, prelat domestic și asistent la tronul pontificiu. După moartea mitropolitului Șuluț a stăruit la guvern ca scaunul vacant să se completeze prin alegere. La 11 Aug. 1878 sinodul din Blaj l-a ales cu 59 voturi și in 21 Oct. 1868 a fost numit mitropolit, Pontificele l-a întărit în 21 Dec. 1868; instalarea s'a făcut în 11 Aprilie 1869 când fù numit consilier intim de stat. In acelaș an la 20—22 Oct. ținù sinod archidiecesan, care statorî 50 canoane și pregătî o lege electorală provisorie pentru proximul congres mitropolitan. In 1872 ținù primul conciliu provincial la Blaj pentru a organisa provincia sa bisericească. In 1873 a convocat la Blaj congres archidiecesan din preoți și mireni pentru organisarea școalelor poporale. In 1875 tot din aceleași elemente a regulat cu congresul beneficiile parochiale. In 1882 ținù al doilea conciliu provincial. Puse basă sau înmulțî diferitele fundațiuni în favorul preoților, orfanilor și vĕduvelor. A ridicat școalele, îndeosebi cele din Blaj. S'a îngrijit ca la seminar să ajungă profesori cu cele mai bune pregătiri, a regulat salarisarea profesorilor. A întemeiat seminarul elevilor gimnasiști, a înființat asilul infantil din Blaj, etc. Pentru scopuri religioase și culturale românesci a jertfit o sumă de 230,000 fl. Inainte de moarte cu câteva luni a fost decorat cu marea cruce a ordului Leopoldin. † 31 Iulie 1892. (Cf. Șematismul clerului gr.-cat. rom., 1900.)

Vancouver, insulă la coasta nord-vestică a Americei de nord, aparține prov. canadiene Columbia britică, 41,138 km², cu 36,757 loc. (1891). Capitala Victoria.

Vancouver, oraș în Columbia brit., stațiune finală a căii ferate pacific-canadiene.

Vanda R. Br., (botan.) gen de plante tropicale epiphyte din fam. Orchideelor, tribul Vandeae, cu tulpini distich-foliate, racemi laterali, flori mari cărnoase, labelul cu pinten. Cuprinde ca. 20 specii austral-asiatice, aproape toate (mai adese *V. insignis* Bl., *lamellata* Ldl., *Boxburghii* R. Br., *suavis* Ldl., *teres* Ldl., *tricolor* Ldl.) cultivate ca cele mai superbe Orchidee ale florăriilor noastre. [A. Pr.]

Vandali, popor german de pe lângă Sudeți, cari atacau imperiul împreună cu Goții. 277 învinși de împĕratul Probus. Luară parte la năvălirea lui Radagais. Merseră apoi în Spania, unde ocupară partea de sud. Invinși de Valia și chiemați de Bonifaciu trecură în Africa (429)

sub conducerea lui Geiseric. Aliaţi cu Alanii şi ajutaţi de indigenii storşi de contribuţii, cuceriră toată Mauretania. Prin cucerirea Cartaginei (439) întemeiară un regat puternic. Ocupară insule şi neliniştiră comerciul pe mare. In 455 cuprinseră Roma şi o jefuiră în mod înfricoşat (vandalism). In interior erau aspri cu ortodoxii (erau ariani) şi după moartea lui Geiseric (577) urmaşii lui Hunneric (477—484), Gundamund (484—496), Trasimund (496—523) degenerară cu totul. Hilderic (523—530), fiul lui Hunneric prin inclinarea către Romani şi către ortodoxism ridicà în contra sa pe Vandali, cari ridicară pe Gelimer, un strănepot al lui Geiseric. Cu toate stăruinţele lui Iustinian pentru Hilderic, Gelimer fù fără milă, şi Belisar debarcà în Africa în capul a 15,000 soldaţi (533). Invins la Cartagina şi la Tricameron fugi în Numidia şi apoi se predete învingĕtorului. Belisar dete femeilor vandale bărbaţi romani, iar pe tinerii vandali îi băgà în armată. Locuitorii insulelor Canarii ar fi urmaşii vechilor V.

Vandalism, distrugerea operelor de artă ca la cuprinderea Romei de Vandali (v. ac.).

Vanderbilt, *Cornelius,* milionar filantrop, n. 27 Maiu 1794 în statul New-York, din părinţi săraci, şi-a câştigat prin intreprinderi de cale ferată şi navigaţiune o avere de preste 100 milioane dolari; a fundat universitatea V. în Nashville. † 4 Ian. 1877. Fiul sĕu *Wilhelm,* n. 1821, † 1885. Şeful casei este astăḑi *Cornelius V.,* n. 1843.

Van Dyck, v. Dyck.

Vanellus *cristatus,* pasere, v. Nagâţ.

Vanessa, insect lepidopter din grupa Nymphalide, cu aripile unguloase şi cu colorile cele mai strălucitoare. *Păunul de ḑi (Vanessa Io)* are aripile roşii-cărămiḑii, cu câte o pată multicoloră analogă cu ochiul de păun.

Vangarava, popor, v. Mandingo.

Vanilla Sw., (botan.) gen de plante căţărătoare din fam. Orchideelor, tribul Neottieae, cu foi cărnoase, flori mari, laciniele perigenului conforme patente. Cuprinde vr'o 20 specii tropicale, dintre cari incontestabil cea mai remarcabilă este *V. planifolia* Andr. »vanilia« din Mexico, ale cărei fructe aflà cunoscute aplicaţiuni în medicină şi cofetărie. [A. Pr.]

Vanilie, numele popular al plantei cultivate Heliotropium peruvianum L. (v. ac.) şi al fructelor aromatice de Vanilla planifolia Andr. (v. ac.).

Vanitate, din punct de vedere psichologic şi moral, sentimentul ascuns de mândrie personală, cari se întemeiază pe oarecari prerogative ori lucruri de puţină valoare, deşerte şi de nimic (frumseţă, titluri, avere, orduri, etc.). Când V. ridică pretensiuni necuviincioase faţă de alţii, ea devine fudulie (v. ac.). Sin. deşertăciune. [Pl.]

Vannes, *(Venenas),* capitala departam. franc. Morbihan, odinioară capitala Veneţilor în Armorica, 20,278 loc. (1896); catedrală; port, şantiere.

Vannutelli, 1) *V., Serafin,* cardinal, n. 25 Nov. 1834. In 1869 archiepiscop titular şi delegat în Equator şi Peru. In 1875 nunţiu la Bruxelles, iar în 1880 la Viena. In 1887 cardinal, acum e vice-decanul colegiului cardinalilor.

2) *Vannutelli, Vincenţiu,* fratele celui precedent, n. 5 Dec. 1836. In 1888 nunţiu la Lisabon, în 1889 cardinal.

Vapereau, *Ludovic Gustav,* literat francez, n. 4 Apr. 1819 în Orleans. A editat: »Dictionnaire universel des contemporains«, 6 ed. 1892, şi »Dictionnaire universel des literatures«, 2 ed. 1884, etc.

Vapor, starea gazoasă a unui corp, care la temperatură normală şi în împrejurări normale se presintă în stare lichidă sau solidă.

Vapor, se numesce şi un vas plutitor care se mişcà prin puterea aburului.

Vaporimetru, v. Alcoolometru şi Evaporimetru.

Vaporisaţiune, v. Evaporaţiune.

Văpsea, coloare (v. Colori).

Var, v. Calce şi Oxid de Calciu.

Var, rîu în sudul Franciei, isvoresce în Alpii maritimi, se varsă în Mediterana între Nizza şi Antibes; 125 km. lung. *Departamentul* franc. *V.,* 6044 km²., cu 309,191 loc. (1896); 3 arondismente; capitala Draguignan.

Vara, anotimp (v. ac.), timpul dela trecerea soarelui dela solstiţiul de vară, 8/21 Iunie, până la echinopţiul de toamnă, 9/22 Septembre. E anotimpul cel mai lung, căci numeră 93 ḑile, 14 min.

Vara, mĕsură de lungime (cot) în Spania = 0·836, în Portugalia 1 m.

Varadia, com. rur. în Banat, cott. Timiş, cu 3224 loc. români. In apropierea comunei, pe drumul spre Greovaţ a descoperit în 1881 Carol Torma ruinele cetăţii Arcidava de pe harta pentingeriană. V. este sediul unui protopopiat gr.-cat. român al diecesei Lugoşului, cu 7 comune şi 4476 suflete.

Varagal, (zool.) v. Dingo.

Varanus, saurian din grupa Fisilinguia, avênd capul fără plăci poligonale late. Corpul acoperit cu tubercule solzoase pe spate şi pântece. *Varanul de desert (V. arenarius)* trăiesce în Africa septentrională. *Monitorul (V. niloticus),* v. Monitor.

Văräsci, numele a mai multor com. rur. în Rom. 1) *V.,* în j. Ialomiţa, cu 1326 loc., 1 bis. şi 1 şcoală mixtă; 2) *V.-Obedeni,* în j. Ilfov, cu 2355 loc., 2 bis., 1 şcoală mixtă şi 1 moară de aburi.

Varasdin, 1) *V.,* comitat în Croaţia şi Slavonia, se mărginesce cu cott. Belovár-Körös, Zágráb, Zala şi cu Stiria. Are o întindere de 2521·28 km²., şi 267,929 loc., Croaţi, Sêrbi, Germani şi Maghiari. Suprafaţa în cea mai mare parte e muntoasă, numai la nord şesos, şesul roditor al Dravei. In ape e destul de bogat. Rîul principal e Drava. Clima e temperată şi sănătoasă; pămêntul roditor.

2) *Varasdin,* oraş liber regesc în Croaţia, cott. V., situat aproape de rîul Drava, într'un ţinut foarte roditor, cu 12,930 loc., Croaţi, Sêrbi, Germani şi Maghiari, direcţiune financiară, tribunal reg., jud. cercuală, gimnasiu, 3 şcoale industriale şi comerciale, fabrică de mătasă, teatru, 9 biserici, 2 bănci, mănăstiri, etc.

Văraticul, mănăstire de călugăriţe în Rom., j. Neamţu, întemeiată în secl. XVIII. Inainte de secuestrare avea moşii întinse, clădiri şi biserici frumoase, precum şi o şcoală de fete. In 1900 mănăstirea a fost nimicită de incendiu, dar s'a restaurat ulterior. V. e şi staţiune climaterică.

Varava, (Barabbas), unul dintre cei vinovaţi şi condamnaţi la moarte, pe când era să se restignească Isus. La cererea archiereilor şi bĕtrânilor V. a fost liberat, iar Isus restignit.

Vărbilăul, rîu în Rom., j. Prahova, se varsă în Teleajenul. Tot V. se numesce şi o com. rur. în acelaşi judeţ; are 1699 loc., 2 bis. şi 1 şcoală.

Varda, românesce *gardă*, pază, strajă, veghere.

Vardalah, *C.*, (1775—1830), n. în Cair, doctor în medicină, a fost profesor de matematică la academia domnească din Bucuresci. După moartea lui Lambru Fotiade (1805), V. fù numit director al academiei, în care calitate remase până la 1815, când se duse la Chios. La 1812 tipări o fisică. (Cf. Erbiceanu, Cronicarii greci, 1888, pag. XXX; N. Iorga, Ist. lit. rom. în secl. XVIII.)

Vardar, (anticul *Axios*), rîu în Macedonia, se varsă în golful dela Salonic după un curs de 330 km.

Vărdaria, v. Ciocănitoare.

Varec, (*Varache*), v. Kelp.

Varegi, normanḑii plecaţi din Svedia, cari se stabileau între Fini, Estoni şi Slavi. Cuvêntul însemnează »asociaţi«. Popoarele slavice au trimis la Varegii-Ruşi o solie şi i-au învitat să vie să domnească asupra lor. Ruşii sub conducerea a trei fraţi, Ruric, Sineus şi Truvor ascultară cererea, şi Ruric după moartea fraţilor sĕi se aşeză la Novgorod († 879), iar urmaşii lui au stăpânit Rusia 700 de ani. V. erau clasa militară, cuceriră Chiev şi din anul 865 coborîră Niprul cu 200 de corăbii ameninţând Constantinopole. Oleg şi Igor repetară expediţiunile contra imperiului de rĕsărit. Impĕraţii începură a-i primí în armată sub numele de *Varingi*. După creştinarea Rusiei V. au dispărut în poporul slav, căruia i-au dat dinastia, nobilii şi numele.

Varennes, (*V.-en-Argonne*), oraş în depart. franc. Maas, lângă Aire, 1293 loc. (1896). Ací a fost prins Ludovic XVI la 1791, când voia să fugă din ţeară.

Varese, oraş în prov. ital. Como, lângă lacul V. (16 km²., bogat în pesce), 5872 loc.; numeroase vile de ale milanezilor.

Varga, *Caterina*, o femeie de origine necunoscută, care în anii 1840—47 luase rolul de conducĕtor în mişcările ţĕrănesci din Munţii apuseni şi a intrevenit ca representantă a comunelor urbariale la autorităţile din Sibiiu, Cluj, Pesta, Pojon şi Viena. Se numia »Doamna Munţilor«. La 18 Ian. 1847 a fost deţinută în Isbita de episcopul A. Şiaguna şi închisă pentru resvrătire în fortăreaţa din Alba-Iulia, unde a fost ţinută până 1850. Dela acest an nu s'a mai auḑit despre dînsa. (Cf. I. St. Şuluţu, Memoriu.)

Varga, Ioan, sau precum pronunţă ţeranii în mod schimonosit, *Oarga Ioan*, supranumit *Cloşca*, căpitan în rescoala lui Horia. (v. Cloşca, Ioan.)

Varga ciobanului sau *Varga păstorului*, numiri populare ale plantei Dipsacus silvestris Mill. (v. ac.).

Várhely, v. Grădişte.

Variante, (lat. variae lectiones, varietas lectionis), feliurile deosebite de a cetí în manuscrisele unuia şi aceluiaş scriitor vechiu. Forma diferită în care se presintă acelaş text.

Variaţiune, schimbare, şi anume schimbare care se nasce din întorsura ce se dă unei anumite teme atunci când se presintă în altă formă, fără a i-se altera fondul. In estetică se numesc V. şi ornamentele ce se adaug la un fond artistic spre a-l presenta mai plăcut. Tot aşa şi în musică se numesc nouele motive ce se dau unei melodii fundamentale fără a se altera melodia originală. *Calculul variaţiunilor*, acea parte a matematicei superioare, care determină valoarea maximală şi minimală a funcţiunilor, exprimate prin integrale (v. ac.). V. şi art. Varietate.

Varice, dilataţiunea pasivă a venelor, acompaniată de o stare inflamatoare. V. sûnt consecinţa unei stări de alteraţiune a păreţilor vaselor; forma lor e cilindroidă, serpentină, cirsoidă şi ampulară. Pot fi superficiale ori profunde. La nivelul varicelor pielea pierde resistenţa şi lesiunile traumatice se transformă în ulcere cronice varicoase. V. venelor haemorhoidale au un caracter special (v. Haemorhodii). Tratamentul este mecanic prin compresiune (ciorapi de gumă) sau operator prin legătura trunchilor venoşi. [Dr. Tălăşescu.]

Varicella (*vărsat de vênt*), o febră eruptivă, contagioasă, observată cu deosebire la copii; are asemĕnare cu o variolă uşoară, (din care causă a fost mult timp confundată cu variola), nu e însă o variolă, ci o altă boală, căci vaccinarea şi o variolă avută nu preservă de V. şi nici o V. avută nu preservă de variolă. Erupţiunea e totdeuna discretă, succesivă şi formată de papule, cari apoi se transformă în vesicule, adeseori neombelicate, încungiurate de o margine roşie şi umplute la început de un lichid apos, care a 2-a sau a 3-a ḑi devine câteodată purulent; cătră ḑiua a 5-a vesiculele se turtesc şi se usucă, iar cătră ḑiua a 9-a cad fără a lăsa cicatrice. Febra e uşoară şi de scurtă durată (1—3 ḑile), simptome generale lipsesc sau sûnt neînsemnate şi prognosticul e totdeuna favorabil; erupţia se face câteodată în plină sănătate. Incubaţia e de 15—17 ḑile. Din causa benignităţii V.-lei nu e nevoe în multe casuri de nici un tratament. [Imerwol.]

Varicocele, dilataţiunea varicoasă a venelor cordonului spermatic; se recunoasce prin palpaţiune sub formă de tumefacţiune elastică care se prelungesce în canalul inquinal dând sensaţia unui pachet de fire sau de rîme. Tratamentul: legătura venei deasupra şi dedesubtul varicelor.

Varicositate, v. Varice.

Varietate, a) ori ce abatere formală dela un tip original şi primitiv; b) în sciinţele biologice un tip individual şi colectiv, care prin unul ori mai multe caractere primite prin moştenire ori din alte influenţe, se deosebesce în mod inveder at de tipul original al genului ori a speciei de care se ţine. V. se arată totdeuna ca urmare sau ca resultat al unor anumite influenţe, care pot să fie întemeiate sau în anumite împregiurări externe şi interne după cum le dă natura, sau pot să fie anume provocate de lucrarea intenţionată şi sistematică a omului spre a produce indiviḑi mai aleşi. V. care se arată ca o abatere în formă, mărime, structură, coloare, dă în sfera unui regn natural, nascere *genurilor* (claşei); în sfera genurilor dă nascere *speciilor*; în sfera acestora, *rasselor*, etc., dar totdeuna moştenindu-se prin nascere caracterele tipice ale unei varietăţi primare (v. Darvin şi Darvinism, Transformism, Selecţiune); c) tot V. se numesce şi starea lucrurilor compuse din diferite părţi ori elemente. (v. şi Variaţiune.) [Pl.]

Varingi, v. Varegi.

Variola, febră eruptivă, contagioasă şi epidemică, caracterisată prin apariţiunea de pustule pe piele, cari lasă în urmă cicatrice. Contagiunea se face în mod direct (dela om la om)

sau indirect prin părți din crustele pustulelor uscate și cari aderează de păreți, haine, etc. Ea nu cruță nici o vîrstă și receptivitatea pentru V. depinde de vaccinare. Agentul patogen nu e cunoscut. O îmbolnăvire de V. conferă imunități. V. presintă următoarele simptome și stadii: 1) *Incubațiunea* (timpul dela contagiune până la începutul boalei) e de 7—14 ḑile și nu presintă nici un simptom. 2) *Invasiunea* începe prin un frison violent, febră (39—41°), dureri de șele și de cap, vàrsături și constipație. Adeseori apare apoi o erupțiune morbiliformă sau eresipelatoasă pe corp sau scarlatiniformă la rădăcina coapselor, care durează 1—2 ḑile (rash). 3) *Erupțiunea* începe în ḑiua a 4-a prin apariţiunea de papule rose, la început pe față apoi pe gât, trunchiu, membre, conjunctivă, mucoasa bucală și laringeală. Papulele se transformă curând în pustule albe și opace, cari presintă la mijloc o depresiune (ombelicare). Numĕrul pustulelor e mic (10—20) în *V. discretă* (ușoară) sau foarte mare, astfel cá se ating și causează o umflare și durere a pielei în *V. confluentă* (gravă). In casurile ușoare febra dispare când apare erupția, în casurile grave ea persistă. 4) *Supurația*. Cam în ḑiua a 8-a conținutul pustulelor se transformă în puroiu, ombelicarea dispare și temperatura se ridică iarăși. In V. confluentă febra e foarte ridicată (febră secundară de supurație) și adese însoțită de delir, dispneă, salivație. Pustulele se rup și lasă să curgă un lichid sero-purulent adese fetid, pielea e umflată și dureroasă, aspectul bolnavului e hidos. 5) *Vesicația*. Uscarea pustulelor se face în ḑiua a 11—15-a, acoperindu-se cu cruste galbene, în urma cărora remân cicatrice rose, cari diformează fața, febra dispare și bolnavul întră în convalescență. Complicațiunile V.-lei sûnt supurații ale țesutului celular, ale pericordului, endocordului, a pleurei, septicemie, perforație a corneei, etc. *V. hemoragică* e caracterisată prin hemoragia pielei și a mucoaselor; e o formă foarte gravă. Terminațiunea (prognostic) e benignă in V. discretă, adese mortală în V. confluentă și hemoragică (neagră) la copii și femei însărcinate. Tratamentul e simptomatic: chinină, băi, tonice, etc. Profilaxia V.-lei se face prin isolare și desinfectarea cea mai riguroasă, ca la alte boale contagioase, precum și în plus prin vaccinare. Prin o vaccinare și revaccinare (repetată din 8 în 8 ani) obligatorie se poate obține dispariția V.-lei. De asemenea și gravitatea V.-lei e mult atenuată prin vaccinare; vaccinații la timp fac o V. ușoară. [Dr. Imerwol.]

Varioloid e o formă atenuată, ușoară, a variolei, care se observă cu deosebire la vaccinați; stadiul și febra de supurație lipsesce și pustulele se usucă adese fără a lăsa cicatrice. Inceputul poate fi ca la o variolă gravă.

Varlaam, călugăr grec, n. la finea secl. XIV, dela 1331 egumenul mănăstirei San-Salvator din Constantinopole. La 1339 împ. Andronic Palaeologul l-a trimis în Avignon la papa Benedict XII, in scopul reunirei bisericilor. Intors acasă a ajuns în neînțelegere cu călugării quietiști. Casul a fost tractat în sinodul constantinopolitan din 1341. V. s'a dus in Neapol, a trecut la biser. apuseană; papa Clement VI l-a pus episcop în Hieraclea, unde a murit la 1348 sau 1358. V. a fost călugăr erudit, și-a câștigat renume împămentenind sciința grecească în Italia. Un elev al lui a fost și Petrarca. Scrierea principală: Ethica secundum stoicos. Alte scrieri ale lui aparțin astronomiei, matematicei și filosofiei.

Varlaam, *mitrop. Moldovei*, (1632—53), din familia Moțocenilor, este unul din cei mai falnici mitropoliți ai Moldovei. Anul nascerii sale și părinții sĕi nu sûnt cunoscuți; pare a se fi călugărit înainte de 1629 la măn. Secul. Cunoscĕnd limba slavonă, probabil și limbile latină și elină, fù hirotonit deadreptul mitropolit la 23 Sept. 1632, ținêndu-i predica de instalare Meletie Sirigo, marele dascăl al bis. Constantinopolei. Inflăcărat de iubirea tagmei sale, V. obținù pe rând dela diferiții voevoḑi multe scutințe și privilegii pentru cler. In 28 Apr. 1633 V. hirotoni la Lemberg pe celebrul mitropolit al Kievului, Petru Movilă. Sub dînsul s'au și ținut cele 2 sinoade dela Iași. Din nefericire, V. se retrase din scaun împreună cu Vasile Lupul, înainte de Dumineca Floriilor 1653; cronica ḑice, că se retrase la munți, pe semne la măn. Secul. Aici a și murit între Sept. și Dec. 1657. Testamentul lui se păstrează încă între documentele mănăstirii Neamțu; dînsul a lăsat mănăstirii Secul cea mai mare parte din averea sa. Cât pentru o a doua păstorire a lui, despre care vorbesc unii scriitori, nimic nu o adeveresce. V. ocupà un loc de frunte între cărturarii vremilor trecute. A scris: 1) »Carte românească de învĕțătură«, nisce explicațiuni ale evangeliilor dominicale și serbătoresci, ce era obiceiu a se citi în biserici după evangelie. A fost tipărită la Iași în 1643. 2) »Cele șepte taine«, poate cu nedrept atribuite lui Eustratie logofĕtul. 3) »Rĕspunsuri« la catechismul lui Rákoczy din 1656. Cf. pentru toate acestea monografia critică a lui S. Dinulescu, Notiță despre viața și activitatea mitropolitului Moldovei Varlaam. Cernăuți, 1886. Acolo se găsesce și literatura completă asupra lui V.

Varna, oraș în Bulgaria, lângă Marea Neagră, 28,174 loc. (1894); mitropolie grec. și bulg.; port; până la 1878 a fost fortăreață. La Varna s'a dat 10 Nov. 1444 mare bătălie între creștini comandați de Vladislau regele Ungariei și Poloniei și între Turci sub comanda sultanului Murad II. Creștinii au fost bătuți, Vladislau a murit în luptă iar Ioan Corvin a fugit. La lupta au luat parte și Românii conduși de fiul lui Vlad Dracu.

Varnava, un levit din Cypru; V. este trimis de apostoli ca, împreună cu Pavel, să lățească creștinismul în Antiochia. Intreprinse o a doua călĕtorie, însoțit de Marcu, în Cypru. V. luà parte la consiliul apostolilor.

Varnhagen de Ense, *Carol Aug.*, scriitor germ., n. 1785, a studiat filosofia și literatura în Halle, Berlin și Tübingen. Intre 1809—12 a luat parte în resboaiele contra lui Napoleon. Insoți pe principele Bentheim la curtea lui Napoleon, și a fost încredințat cu afaceri diplomatice în Francia. A scris poesii și biografii. Cea mai însemnată e Leben des Generals Bülov. Dela el a remas o bogată corespondență întreținută cu oamenii mari din Germania și străinătate. A avut legături cu Humboldt, Heine, Chamisso, Metternich, etc. In casa lui se întâlniau artiștii, bărbații de sciință și politicianii Germaniei.

Varro, *Marcus Terentius,* unul dintre cei mai însemnaţi învěţaţi ai Romei, foarte productiv. n. 116, † 27 a. Chr.; a scris satire poetice şi preste 70 opere în prosă. Mai de însemnătate: De re rustica şi 6 cărţi »de linqua latina«.

Vărsătorul, al 11-lea semn al zodiacului (v. ac).

Varşovia, guvernament ruso-polon, 17,520 km², cu 1.933,689 loc. (1897). *Capitala V.* (Varszava), fosta capitală a regatului Polonia, lângă Vistula, 638,208 loc. (1897); citadelă, dela 1883 s'a început construirea a 15 forturi detaşate pe ambii ţermuri ai Vistulei; numeroase palate; catedrală din secl. XIII; universitate cu bibliotecă de 200,000 vol.; 6 gimnasii clas. şi 1 real, grădină botanică, observatoriu astronomic, şcoală de veterinari, galerii de tablouri (Ossolinski, etc.); fabrici de maşine, rachiu, tutun, chibrite, articli de metal, bere, etc.; comerciu cu cereale, vite şi lână; 10 bănci; archiepiscop ortodox şi episcop rom.-cat. Până la 1526 V. era residenţa ducilor de Masovia, dela 1587 reşedinţa regilor Poloniei. Ioan Casimir a fost învins aci 1656 de Carol X, regele Svediei; 1764—73, apoi 1793 ocupat de Ruşi, cari au fost măcelăriţi 17—18 Aprilie 1794. 1807—13 capitala nou înfiinţatului mare ducat de V.; de atunci e a Rusiei.

Vartic, *Toma,* publicist rom., n. 1814 în Iaşi, a studiat în Basarabia, şi a ocupat diferite funcţiuni în Iaşi. Scrieri: Trei surdi şi doi gheboşi (1858); Poesii (1870). A publicat numeroase traduceri din limba franc. şi germană. (†).

Vartolomeu, apostol, v. Bartolomeu.

Vârtopu, com. rur. în Rom., j. Dolj, înfiinţată la 1700. Are 1361 loc.

Varuch, proroc, fiul lui Niria, scriitorul lui Ieremia. V. a scris »Cartea lui V.« din Test. v., îndemnând la observarea legii.

Varus, *Publius Quintilius,* la a. 6 a. Chr. gubernatorul Syriei, 6 d. Chr. în Germania. La a. 9 a fost bătut în pădurea dela Teutoburg de Arminius, care i-a nimicit 3 legiuni. V. s'a sinucis.

Vârvoru, com. rur. în Rom., j. Dolj, se compune din 5 sate, cu 3050 loc., cari exploatează pădurile extinse de pe teritoriul comunei.

Varza, numele popular al plantei cultivate Brassica oleracea L. (v. ac.). *Varză creaţă* sau *Varză nemţească* = Brassica oleracea L, var. bullata DC. (v. ac.). *Varză de Bruxel* = Brassica oleracea L., var. gemmifera DC. (v. ac). *Varză de iarnă* = Brassica oleracea L. var. capitata DC. (v. ac.). *Varză de vară* = Brassica oleracea L., var. sabauda L. (v. ac.).

Vărzăreşci, schit în Rom., j. R.-Sărat, zidit în 1644. Are 20 călugări.

Varzin, sat în Prusia, moşia familiei Bismarck (v. ac.), cu 1269 loc. Castel.

Vas, (mar.) termin generic prin care se numesc toate corăbiile plutitoare. (v. şi Vase).

Vas, (pron. Vaş), comitat în Ung., dincolo de Dunăre, se mărginesce cu Austria de jos, cu cott. Sopron, Veszprém, Zala şi cu Stiria. Cott. V. are o întindere de 5035·31 km², şi 418,905 loc., magh. (222,474) germ. (125,570) şi croaţi. Partea vestică a cott. e mai muntoasă, partea estică mai şesoasă şi mai roditoare. Riuri mai însemnate sûnt Raba, care curge prin mijlocul cott. în direcţiune nord-estică, partea sud-vestică a cott. e spălată de rîul Mura. Clima e ca şi pe şesul Ungariei. Ocupaţiunea principală a locuitorilor e cultivarea viţei şi economia de câmp şi de vite; industria de casă încă e destul de desvoltată. Cott. V. formează o parte din Pannonia veche. Capit. e Szombathely.

Vasa, familie care a ocupat tronul Svediei (v. ac.) dela 1523—1654. Numele îi vine dela marca familiei (Wasa = legătură de fier). Primul V. cunoscut este cavalerul Nils, fiul lui Ingemund, la sfîrşitul secl. XIII. La tron a ajuns cu Gustav I. Al doilea fiu al sěu Ioan este tatál lui Sigismund W. ales rege al Poloniei (1587). In Polonia familia W. s'a stins 1671, în Svedia după abdicarea Cristinei (1654) la 1689.

Vaşad, com. mare în Ung., cott. Bihor, se amintesce la 1403. Are 195 case, cu 1244 loc. rom. gr.-cat. Teritoriul e de 4013 jug. cat. Locul natal al mitrop. Vancea (v. ac.). E proprietatea capit. rom.-cat. din Oradea mare.

Vasal, persoană care depinde de un rege sau de un senior, care îl dăruiesce cu moşii sau provincii, în schimbul cărora domnul sau suzeranul sěu cere dela V. respect, devotament şi serviciu credincios; şi prin urmare de a-l secunda şi apěra în resboaie. Vasalitatea era o urmare a organisaţiunei feudale. La început V. erau de trei categorii: aceia cari depindeau de rege, marii V., aceia cari depindeau de seniori sau baroni, şi aceia cari depindeau de episcopi. In epoca medievală unele state sau prinţi depindeau de alţii, cari luau titlul de suzerani în raport cu V. lor, şi statele suverane în raport cu statele protegiate sau semi-suverane (v. ac.). In urma revoluţiunei franceze şi a noului drept public european, o atare situaţie a dispărut aproape la toate popoarele culte şi civilisate. [W.]

Vasari, *Giorgio,* architect şi pictor italian, n. 1511, † 1574 în Florenţa, elev al lui Michel Angelo. Opere princ.: Nunta lui Ahasver cu Ester, frescuri, portrete. V. a construit Uffiziile din Florenţa. Renume şi-a câştigat şi cu biografiile artiştilor din timpul renascerii (1550).

Vasaty, *Ioan,* om politic ceh, n. 10 Aug. 1836 în Skronic, advocat în Praga; dela 1879 deputat în senatul imperial (Ceh tiněr). Luptător energic pentru dreptul publ. ceh.

Văscani, com. rur. în Rom., j. Suceava, se compune din 6 sate, cu 2720 loc. Aici s'au aflat multe anticităţi.

Vaşcău, (magh. *Vaskoh),* com. mică în Ung., cott. Bihor. Se amintesce la 1342. Are 121 case, cu 655 loc. gr.-or. români, puţini Magh. Teritoriul 1252 jug. cat. muntos, puţin productiv; protopretor, judecătorie cercuală, staţiune de cale ferată, ferestreu. In apropiere se găsesce marmoră roşie şi mine de fier.

Vaşcău, protopopiat gr.-or. rom., cu 41 comune şi 29,733 loc. (Diec. Arad.)

Văşcăuţ, 1) *V. pe Ceremuş,* comună rur. în Bucov., căpit. şi j. Vijniţa, tîrg, parochie, moşie boierească; are 5450 locuitori (3528 ort.-or., 1026 rom.-cat. şi uniţi, 896 mos.), 1 biserică rom.-cat. şi alta gr.-cat., încă 1 biserică filială şi 1 capelă ort.-or., 3 şcoale primare, poştă; staţiune de cale ferată locală. 2) *Văşcăuţ pe Siret,* com. rur. în Bucov., căpit. şi j. Siret, cu cát. Perjuliuca sau Slobodia Perjului şi Volcineaţca, parochie dimpreună cu comuna rurală Muşăniţa, moşie boierească rezăşească, are ca comună rurală 975 loc. (780 ort.-or., 183 rom.-cat. şi uniţi,

12 mos.), iar ca parochie 1180, 1 biserică filială în Mușănița.

Vasco de Gama, v. Gama.

Vasculare, *plante,* cari în oposiție cu cele celulare (v. Cryptogame) au în structura lor elementele anatomice ḑise vase (v. ac.), cum sûnt Pteridophytele și Phanerogamele. Bryophytele (v. Muscinee) n'au adevěrate vase; la ele se întâlnesc numai elemente diferențiate puțin spre vasele propriu ḑise.

Vascularisația, sistemul de formare a vaselor noi în țesutele de nouă formațiune, sau sistemul de vase superficiale visibile sub piele (injecțiunea vaselor), fie de origine inflamatoare, fie o stare anormală permanentă.

Vase, *în botanică:* tuburi sau țevi lungi, prismatice sau cilindrice, cari se află în lemnul (v. ac.) plantelor vasculare (v. ac.). Ele sûnt resultate din celule alungite, superpuse în șiruri longitudinale. Păreții longitudinali ai acestor celule sûnt lignificați și groși, dar nu cu grosime uniformă; de aceea ei sûnt și divers ornamentați, și după felul ornamentelor se cunosc: V. punctate, areolate (v. ac.), scalariforme, inelate, spiralate, reticulate. Păreții transversali ai celulelor, cari vor forma viitorul vas, ori persistă, și atunci V.-ul pe dinlăuntru e întrerupt din loc în loc, e un V. neperfect sau *tracheidă;* ori acei păreți se resorb, și atunci în interior V. nu e întrerupt în tot lungul lui, e perfect sau *trachee,* căci seamănă cu beregata dela Vertebrate, mai ales dacă are și ornamente în formă de inele. V. sûnt elemente moarte; conțin în interior apă și gaze și servesc a transporta în plantă lichidul absorbit de către rădăcini, sûnt adecă elemente conductoare (v. ac.). [S. Șt. R.]

Vase de bucătărie. Toate vasele, în cari se gătesc și se păstrează alimente și beuturi, trebue să fie fabricate din material insolubil și întreținute în perfectă curățenie. Cantitățile minimale de substanțe organice remase în V., cari după întrebuințare n'au fost curățite cu desăvîrșire, intră lesne în fermentațiune și produc descompunerea materiilor alimentare, cari se aduc din nou in acele V. Mai ales V. în cari se mulge, se păstrează ori se transpoartă lapte, trebue să se steriliseze după fiecare întrebuințare, spălându-se cu soluțiune slabă fierbinte de sodă ori cu lapte de calie rece, și apoi cu apă curată. Oalele de pământ ars precum și cele de tuciu sûnt poroase, porii lor se pot umplé cu substanțe organice putrescibile infiltrate în ele, dacă suprafața interioară a acestor vase nu este făcută impermeabilă. Oalele de fier se îmbracă cu un smalț insolubil și impermeabil sau cu cositor, vasele de faianță și de porcelan se acopere cu un strat sticlos alcătuit din feldspat și cuarz, V. ordinare de lut (de pământ ars) primesc un smalț sticlos, constituit din silicat de plumb. Olarul presară vasul crud cu un amestec de oxid de plumb și de násip silicos fin, care la temperatura înaltă se topesce formând sticlă, dar de multe ori cuptorul nu se încălḑesce până la temperatura necesară spre a topí tot plumbul și silicea aflată pe suprafața vasului, parte din oxidul de plumb remâne nevitrificată, liberă și poate produce otrăviri periculoase dacă nu-l depărtăm, fierbênd în vas oțět tare, timp de ½ oră, apoi věrsându-l și clătind vasul cu apă. Asemenea sûnt periculoase V. de aramă, de alamă și de zinc, căci alimentele acide solvă părticele din aceste metale și devin astfel otrăvitoare; mai ales V. de aramă (de cupru), se îmbracă lesne cu acetat de cupru (șar) ori cu sulfat de cupru (piatră vênătă), de aceea le spoim cu cositor (cu staniu), luând precauțiune ca cositorul să nu fie amestecat cu plumb în cantitate mai mare decât de 1%. Cele mai bune V. de bucătărie sûnt de oțel îmbrăcate pe din lăuntru cu cositor. [I. Felix.]

Vasele sacre, vase întrebuințate la săvîrșirea funcțiunilor sacre ale cultului divin, cum sûnt: potirul, discosul, steluța, copia, ulcioarele de sf. mir și oleiu binecuvêntat, ș. a.

Vasele sângelui, canalele prin care circulă sângele organismului. Sûnt de 3 feluri, V. sanguine arteriale sau *artere* (v. ac.), V. sanguine venoase sau *vene,* și V. sanguine *capilare* (v. ac.). Aceste din urmă sûnt vase foarte fine, prin cari se distribue tuturor țesutelor și organelor sânge arterial oxigenat. După săvîrșirea acestui rol, sângele capilar încărcat cu acidul carbonic din țesute, se adună în vase din ce în ce mai mari, cari formează venele ce duc sângele la plămâni pentru a fi iarăși oxigenat și pentru a se degagea de acid carbonic prin respirațiune. Deci vasele capilare sûnt plămânii țesutelor. (v. art. Circulațiunea sângelui.) [Dr. Tălășescu.]

V. capilare, v. Capilare, vase.

V. limfatice, v. Lymphatice, vase.

Vaselina, (chim.) corp moale, unsuros, cu densitate 0·84, se topesce la 35°, incolor, fără miros; nu se râncezesce, nu cristalisează, nu se uscă. Se extrage din petroleul (v. ac.) brut. Se întrebuințează pentru pregătirea de unguente și pomăḑi, pentru ungerea mașinilor, etc.

Vasici, *Paul,* doctor în medicină, a luat parte importantă în mișcarea de renascere națională a Românilor din țerile coroanei ungare, pe la mijlocul secl. XIX. La 1860, în calitate de consilier c. r. pentru instrucția publică în școalele greco-resărit. din Transilvania, V. a luat parte la desbaterile comisiunii filologice românesci transilvânene, împreună cu T. Cipariu, I. Popasu, G. Munteanu, G. Barițiu, Andreiu Mureșanu, A. Vestemian, I. Negruț, I. Pușcariu, I. G. Codru și S. Pop-Barcianu, comisiune convocată de Ministerul instr. publ. »pentru stabilirea ortografiei necesare la tipărirea cărților școlare, române, cu litere latine, cât și pentru introducerea limbei românesci în dicasterii«. Retras în pensiune a trăit in Timișoara, unde a redactat revista »Higiena și Școala« pe la anul 1876. A publicat »Macrobiotica«, »Difteria și vindecarea ei naturală« (1877), etc. Ales membru al Acad. rom., a ținut un discurs de recepțiune despre »Vegetarianism«. (Anal. acad. XIII.)

Văsiesci, com. rur. în Rom., j. Bacău, cu 5 căt. și 1911 loc., 4 bis. și 1 școală.

Vasilați-Popesci, com. rur. în Rom., j. Ilfov, aproape de Bucuresci, se compune din 5 sate, cu 2319 loc., cari se ocupă cu agricultura și cultura vitelor.

Vasilco, *(Vasilcu),* v. Wassilko.

Vasileu, com. rur. în Bucov., în căp. Coțman și j. Zastavna, parochie, moșie boierească; are 2020 loc., (1628 ort.-or., 85 rom.-cat. și uniți, 307 mos.), 1 școală primară, poștă.

Vasiliana, *Școala,* numită și *Academia Vasi-*

liană, a fost școala domnească, înființată de Vasilie (v. ac.) Lupu, domnul Moldovei, la mân. Sf. Trei-Erarchi în Iași, la 1644, după modelul celei dela Chiev, cu profesori trimiși de Petru Movilă, mitropolitul din Chiev.

Vasilicale, *legi,* v. Basilicale.

Vasilie *cel Mare, Sf.,* episcopul Cesareei în Capadocia 370—79, n. aici pe la 330, frate cu Sf. Grigorie Nisenul, își făcù studiile la Constantinopole și la Atena. Aici făcù cunoscință cu Sf. Grigorie Nazianzenul, care istorisesce despre amândoi, că nu cunosceau în Atena alte străḑi, decât cele ce duceau la biserică și la școală. Intors în patrie pe la 355, V. profesă mai întâi retorica, apoi părăsí lumea și botezându-se la 357, cutreerà coloniile monachale din Siria și Egipt. Inflacărat de viața ascetică experimentată acolo, își împărțí la întoarcere toată averea săracilor, și instituí însuși un ordin monachal, cel al *Basiliților* (v. ac.), unicul cunoscut în biserica de ritul grecesc. Hirotonit preot în 364, iar episcop în 370, luà o parte din cele mai active în contra arianismului, mai ales în contra furiosului arian, împĕratul Valens. Inzadar acesta căutà să-l câștige dăruindu-i nisce moșii în apropierea Cesareei pentru înființarea »orașului săracilor«; V. trebuia să fie exilat și numai după ce vindecase prin minune pe copilul împĕratului, acesta îl iertà. † 1 Ian. 379. V. a scris: In contra lui Eunomiu, Tractat despre spiritul sfânt; Omilii despre exaemenon, despre psalmi; Constituțiuni monastice; 366 de scrisori. In fine o mulțime de disertațiuni, discursuri și opuscule, precum și vestita și până aḑi întrebuințata lui liturgie. Ediția ântâia a operelor sale în latinesce e din Roma, 1515, iar grecesce din Basel, 1532. Ediția cea mai bună este însă a Maurinilor, retipărită de Migne, Patrol. gr.-lat., vol. 29—32.

Vasilie, *Vodă, Lupul, domnul Moldovei* (1634 până 1653), mare vistier și mare vornic, înainte de domnie a uneltit în contra lui Gașpar-Vodă, Alexandru Iliaș, Barnovski-Vodă și Moise Movilă, cărui urmă în domnia Moldovei. Indată ce apucă domnia se îngrijí de liniștea și bunăstarea ţerii și isbutí a-i asigura și una și alta. Totodată se îngrijí și de starea culturală a ţerii: întemeià pe lângă mănăstirea sa Trei-Erarchi, o școală superioară, în care se invĕța pe lângă slavonesce și grecesce și românesce. La opera sa culturală fù ajutat de mitropolitul Varlaam, care traduse și tipărí cărți bisericesci în limba românească, pe cari le întroduse în serviciul liturgic. V. L. pregătí și un codice de legi, o pravilă.

Voind a lăsa în Moldova pe fiul sĕu Ioan, începù a lucra cu bani și cu intrigi la Poartă pentru mazilirea lui Mateiu Basarab și numirea sa în Ţeara-Românească. Și isbutí a obțíné această numire; dar cu aceasta nu era de ajuns: un domn ca Mateiu nu putea fi scos din domnie decât cu puterea. Așa se iscară luptele între acești doi vecini.

In toamna anului 1637, V. L. năvălí în Ţ.-R.; dar e alungat cu rușine de Mateiu Basarab. In Novembre 1637, prin mijlocirea Turcilor și a lui Gheorghe Racoți II, cei doi rivali se împăcară. In 1639 V. L. cumpĕră iarăși dela Turci domnia Ţ.-R. și obținêndu-o, lăsà în Moldova pe fiul sĕu Ioan; iar el pornesce cu oaste numeroasă de Moldoveni, Tătari și Turci în contra lui Mateiu, așezându-și tabără la Ojogeni. Lupta se dete la Nănișori pe Ialomița; V. L. e bătut din nou și alungat în Moldova. Impăcându-se mai apoi, ca semn al păcii înălțară fiecare câte o biserică în ţeara vecinului sĕu. V. L. Stelea din Târgoviștea, M. B. Soveja din Putna.

Mateiu înțelegênd că V. L. uneltesce iarăși în contra sa, ajutà împreună cu Racoți al Ardealului, pe Gheorghiță Stefan să ia domnia Moldovei. Acesta isbutesce. V. L., refugiat la ginerile sĕu Timus Hmielnițki, trimite pe Cazacii acestuia ca să-i ia tronul. Timus alungă pe Gheorghiță Stefan în Ţ.-R. Atunci V. L. voí să-și resbune și pleacă a treia oară în contra lui Mateiu; dar și de rândul acesta este sdrobit la Finta (17 Maiu 1653), unde Mateiu a repurtat cea mai strălucită a sa biruință. V. L. abia se mântuì prin fugă. După bătălia dela Finta, Turcii îl părăsesc pe domnul Moldovei, lăsându-l în voia soartei.

Racoți prinḑênd nisce scrisori ale lui V. L. către Poloni, în cari le destăinuia planurile Tătarilor în contra Polonilor, le trimise Chanului. Acesta năvălí împreună cu Hatmanul Cazacilor, Bogdan Hmielnițki, în Moldova, trecêndu-o prin foc și sabie. V. L. împăcà pe Tătari cu o mare sumă de bani; iar pe Cazaci căsătorind pe fică-sa Ruxandra cu Timus, fiul lui Bogdan. In cele din urmă V. L. càḑù în robie la Tătari, cari îl trimiseră la Constantinopole. Ací fù ținut închis la Șapte-Turnuri (Edi-Kule) șase ani. † în Martie 1661.

Vasilie, numele mai multor *principi ai Moscvei.* 1) *Vasilie I* (1389—1425), sub care au năvălit Mongolii lui Timur în Rusia și au prădat Casan și Nisninovgorod, iar Lituanii au luat din Rusia pământul până la Ugra. 2) *Vasilie II Temnyi* (orbul), sub care (1425—62) mai multe principate s'au unit la Moscva. *Vasilie III* (1505—33), fiul lui Ioan cel Mare. El a adus ingineri italieni spre a construí Cremlinul și a cucerit Smolensc. 4) *Vasilie IV* (1606—10), a fost proclamat țar de nobili, după stingerea familiei lui Ruric și când se iviseră diferiți pretendenți (falsul Dimitrie). A fost învins și constrîns să abdice.

V., împĕrați bizantini, v. Basilios.

Vasiliu, *Constantin,* general rom., v. Pilat.

Vasiliu Năsturel, 1) *V. N., Ioan,* general rom., n. 16 Nov. 1845; sublocotenent 1866, colonel 1889, gen. de brig, 1896.

2) *Vasiliu Năsturel, Petru,* colonel rom., n. 7 Apr. 1854. A publicat numeroase scrieri de interes militar în limba franc. și rom., între cari: Oper. armatei rom. în resboiul de independență (în limba franc. 1880), Curs de artilerie, 1886. S'a ocupat și cu Heraldica.

Vasiova, com. rur. în Banat, cott. Caraș-Severin, cu 1327 loc. români. (v. și Bocșa mont.)

Vaskoh, v. Vășcău.

Vâsla sau *ramă,* o lopată cu ajutorul căreia se mișcă pe apă vasele plutitoare cari nu au nici pânze, nici motor cu aburi.

Văslăuț, com. rur. în Bucov., căpit. Cernăuț și Sadagura, cu cât. Sovița, parochie, moșie boierească; are 2491 loc. (2175 ort.-or., 161 rom.-cat. și uniți, 10 protest., 145 mos.), 1 școală primară.

Vasluiu, 1) *V.,* rîu în Rom., în j. cu acelaș nume, isvoresce în j. Iași și se varsă în Bêrlad lângă orașul Vasluiu.

2) *Vasluiu*, județ în Rom., așezat între j. Fălciu și Tutova. Intinderea j. e de 1915·71 km², acoperită de dealuri. Apa principală e Bêrladul în care concurg din stânga și din dreapta mai multe rîulețe. Ape minerale: la Pungesci isvoare de pucioasă și iod, și un deal ce conține pucioasă. J. V. cuprinde 5 plăși, are 56 comune, 235 sate, 2 tîrgușoare și 1 oraș. Numĕrul locuitorilor 109,356, cultivători de pămênt și de vite. Industria de casă e neînsemnată. Comerciul e întreținut cu export de cereale, vinuri, miere, ceară, etc., importul constă din coloniale, postavuri, pânzături, fierării, etc. Căile de comunicație sûnt: linia ferată Bêrlad-V., șosele naționale și județene. Centrul administrativ și cultural e

3) *Vasluiu*, com. urbană, capitala j. V., cu 9024 loc., așezat la șes între Bêrlad și rîul V., aproape de împreunarea lor. E reședința prefecturei și a unui tribunal. Are un gimnasiu real, școală primară de băieți și de fete. Orașul a fost ars la 1440 de Tătari.

Vasomotori, (anat.) *nervii vasomotori*, nervii vaselor sângelui; ei aparțin nervului simpatic; conduși de un centru în medulla prolongata și de afecte psichice, ei regulează îngustarea și lărgirea mai ales a arterelor. Paliditatea momentană provocată de spaimă sau înroșirea obrazului provocată de rușine sûnt regulate de nervii vasomotori.

Vassy, oraș in depart. franc. Marne super., lângă Blaise, 2917 loc. (1896); 1562 măcel sângeros (baia de sânge din V., v. Hughenoți).

Vasváry, *Paul* (cu numele familiar adevĕrat *Fehér P.)*, istoriograf magh., n. 1826 în Tisza-Büd. A studiat liceul în Careiul mare, studiile universitare, juridice și istorice le-a făcut în Pesta, unde a ajuns profesor de limba și literatura magh. A publicat scrierea: Történeti Névtár. In 1848 a avut un rol conducĕtor între tinerii magh. In Maiu 1848 asistà la ședințele dietei din Cluj. Când s'a înarborat steagul revoluției V. înjghebà legiunea: »Bocskay csapat« și punêndu-se în fruntea ei atacà pe Moți la Fântânele (v. ac.). Ungurii au fost sdrobiți, V. cade de lancea lui Todor Gavrilă. La Fântânele s'a ridicat un monument lui V. (Cf. I. St. Șuluțu: Avram Iancu și P. Vasváry în »Transilvania«, 1897, pag. 40—43, de acelaș: Memorii, Iancsó Benedek: Daco-román törekvések.)

Vaszary, *Claudius*, primatele Ungariei, n. 1832 în Keszthely. In 1867 a întrat în ordul benedictin, a fost profesor la mai multe licee, în 1869—85 director în Raab. In 1885 a fost ales abate suprem al Pannoniei. V. s'a distins și ca scriitor ist., publicând mai multe manuale pentru școalele medii. In 1891 fù numit primate principe al Ungariei. In 1893 creat cardinal. Orator celebru.

Vaț, (magh. *Vácz)*, oraș cu magistrat în Ung., cott. Pest-Pilis-Solt-Kis-Kún, cu 16,808 locuitori magh.; are judecătorie cerc., mai multe institute de bani, seminar cat., gimnasiu, biblioteci însemnate, institut de surdomuți, temniță de stat. Este residența unui episcop rom.-catolic.

Vata, bumbac curățit, așezat în strate membranacee, compuse din celulele filamentoase, cari acoper suprafața seminței a plantei Gossypium herbaceum și G. arboreum din familia Malvaceelor, se întrebuințează în medicină și în chirurgie, mai ales pentru acoperirea ranelor, ulcerațiunilor, combustiunilor și altor lesiuni. V. chirurgicală trebue să fie aseptică, adecă curată și sterilisată prin menținere la căldură de 110° C. timp de 1 oră și apoi închisă ermetic spre a nu se infecta cu germi patogeni. V. astfel curățită se întrebuințează simplă ori impregnată cu medicamente: V. carbolisată, iodoformată, ș. a. La căutarea ranelor și ulcerilor, obiciniuit V. nu se pune în contact imediat cu partea bolnavă, ci se pune preste un strat de tifon muiat într'o soluțiune foarte slabă de sublimat ori de alt medicament cu care se acopere rana.

Vața, com. rur. în Rom., j. Olt, se compune din 7 cát., cu 1623 loc.; agricultura, grădinaritul și industria de casă sûnt desvoltate.

Vața, (magh. *Al-Vácsa)*, com. rur. în Trans., cott. Hunedoara, cu 314 loc. rom. Stațiune balneară, isvoare termale.

Vătămanii, o clasă de strîngĕtori de dări și amendi în principate prin secl. XV—XVII. Ei erau și un fel de capi ai sătenilor (judi, județi, vătămani, knezi).

Vătav, conducĕtorul unui grup de oameni, care ia asupra sa executarea festivităților obicinuite la nunta țeranilor, precum trimiterea chiemătorilor, ținerea orațiilor și petrecerea miresii la casa mirelui. V. este și conducĕtorul așa numiților *Juni* constituiți cu ocasiunea sèrbătorilor Paștilor la Brașov, cari fac în decursul septămânei luminate diferite excursiuni, jocuri cu buzduganul sub conducerea V.-lui lor.

Vătĕmătura, termin popular pentru Hernia (v. ac.).

Vates, la Romani un profețitor; poet sau învĕțător.

Vatican, palatul Papilor în Roma (v. ac.).

Vatican, *conciliul*, (al XX-lea) ținut în Roma (8 Dec. 1869 până 20 Oct. 1870) sub presidiul Papei Pius IX. La acest conciliu au fost de față 756 Părinți, adecă 49 cardinali, 10 patriarchi, 4 primați, 129 mitropoliți, 507 episcopi, 28 abați și 29 generali ai ordurilor călugăresci. A avut 4 ședințe publice și mai multe congregațiuni de ale comisiunilor. Mai însemnate au fost ședințele publice a III-a și a IV-a. In a III-a s'a publicat constituțiunea dogmatică: De fide catholica despre Dumnedeu creatorul, despre revelațiune, despre credință, despre relațiunea întră credință și rațiune. Prin învĕțătura cuprinsă în această constituțiune se osândesce doctrina panteismului, a naturalismului și a raționalismului. In ședința a IV-a ținută la 18 Iulie 1870, după multe și agitate dispute s'a publicat dogma despre Infalibilitatea (v. ac.) Papei, fiind 535 voturi pentru și 2 contra.

Vaticanus, la Romani un deu venerat pe dealul Vaticanus din Roma (v. ac.). Se aseamĕnă cu Faunus (v. ac.).

Vaticinium, *(lat.)* profeție.

„Vatra", revistă ilustrată pentru familie, redactată de I. Slavici și G. Coșbuc, a apărut în Bucuresci de două ori pe lună în 1894.

Vatra Dornii, comună rur. în Bucov., căpit. Câmpulung, j. Dorna, cu 17 cătune; tîrg, parochie, moșie mănăstirească, situată la vărsătura rîului Dornii în dreapta Bistriței; are 4647 loc. (3076 ort.-or., 640 rom.-cat. și uniți, 192 protest., 739 mos.), 4 școale primare în Argestru, Șarul,

Rusca și V. D., 1 biserică română, catolică și alta protestantă; e scaunul județului, stațiune de cale ferată locală; are băi feruginoase renumite; trecătoare în România și vamă în Gura Negrii, vărărfi, ferestreu, un cabinet de lectură »Sentinela«.

Vatra Moldoviței, com. rur. în Bucov., căpit. și j. Câmpulung, cu cătunele Dragoșa și Gura Boului, cu o colonie nemțească numită *Freudenthal* (Bucuroasa), moșie mănăstirească, situată lângă riul Moldoviței; are 1738 loc. (1218 ort.-orient., 285 rom.-cat., 98 protest., 137 mos.), 2 școale primare, 1 biserică filială în Ciumărna, postă, gară de cale ferată locală; puțuri de petroleu. (v. și Moldovița.)

Vauban, (pron. voban), *Sébastien le Prêtre de,* mareșal franc., n. 1 Maiu 1633 in St. Léger de Foucher (Burgund), întră 1655 în armata franc., 1669 inspector general al fortărețelor, 1703 mareșal; a construit 33 fortificațiuni noue, a restaurat 300 dintre cele vechi și a condus 53 asedii. † 13 Martie 1707.

Vaucanson, (pron. Vocanson), *Jacques,* mecanic franc., n. 1709 în Grenoble, † 1782 în Paris; a construit mai mulți automați vestiți.

Vaucheria DC., (botan.) gen de Algă verde, cu Thal filamentos, filamentele ca nisce tuburi, nedivisate în celule. Se multiplică prin zoospori mari, cu cili numeroși, și se reproduc prin oauě. Are vr'o 25 specii cari trăiesc pe pămênt, ca *V. sessilis* DC., prin ape dulci, ca *V. dichotoma* Az., ori prin ape prea puțin sărate. [S. Șt. R.]

Vaucluse, departament în sud-estul Franciei, 3578 km²., cu 236,313 loc. (1896); 4 arondismente; capitala Avignon. Depart. V. și-a luat numirea dela *satul V. (Vallis clausa),* situat la 17 km. spre resărit dela Avignon, într'o vale romantică cu isvor renumit, al cărei apă iese spumegătoare și asurditoare dintr'o peșteră, unde se adună prin numeroase puțuri. Aci a petrecut Petrarca.

Vauclusiene, nume dat în genere isvoarelor de felul celui dela Vaucluse.

Vaud, canton elvețian, v. Waadt.

Vaugelas, (pron. vojla), *Claude Favre de,* celebru gramatic franc., n. 1585 în Meximieux, † 1650 în Paris. Fù membru al Acad. franc. chiar dela întemeierea ei, munci toată viața lui pentru purificarea limbei franceze, al cărei arbitru ajunse. El punea mai presus un cuvênt bun unei idei bune. Opera lui principală e »Remarques sur la langue française« (1647).

Vautier, (pron. votie), *Benjamin,* pictor germ., n. 1829 în Morges lângă Geneva, a făcut studii în Düsseldorf, unde e prof. dela 1866. Sujetele tablourilor sale sûnt luate din viața poporului dela Rhin și din Șvabia.

Vavilon, v. Babilon.

Văzărescí, schit în Rom., j. Rîmnicu-Sărat, datează din 1644; are 20 călugări.

Veac, v. Secol.

Vecernie, v. Inserat.

Vechime, v. Anticitate.

Vecinicia sau eternitate, succesiune de timp care, liberă de ori ce determinațiune (lungime, durată referință către subiect, etc.), trece preste ori ce limite și, neavênd nici început nici sfirșit, conține în sine toate distanțele posibile de timp. *Viața eternă* ca un stadiu de perfecțiune a omului după moarte, este dogmă a religiunii creștine. V. lumii și a materiei au învěțat-o filosofii antici hylozoiști. [Pl.]

Vectigalia, *(lat.)* la Romani veniturile domeniilor statului cari întrau în visteria publică; mai târḑiu contribuțiuni în general.

Veda, cărțile sfinte ale Brahmanilor. Originea lor, foarte vechie, nu e sigură; unii ḑic că ar fi scrise între 4500—2500 a. Chr. Sûnt 4 V. Fiecare V. constă din trei părți, adecă textul, notele liturgice și diferite explicări și comentarii numite Sutra. Tot de V. se mai țin și Upanisadele, cari conțin tractate filosofice.

Vedea, riu în Rom., isvoresce din j. Argeș, se scurge prin j. Oltu și Teleorman și la Petroșani în j. Vlașca, se varsă în Dunăre. Percurge un vad de 200 km.

Vede-bine, în poveștile rom. e numele cânelui sfintei Miercuri.

Vedenie, v. Fantoma.

Vedere, v. Ochiu. Pierderea vederii, v. Hemianopsia. *V. dublă,* v. Diplopia. *Cambia la V.,* v. Cambia. (vol. I, p. 682.)

Vederoasa, lac în Rom., j. Constanța, acoperit de stuf; bogat în pesce, exploatat din partea statului.

Vedeta, sentinelă de cavalerie.

Věduvia, starea femeii căreia i-a murit soțul. Věduva are dreptul de folosință asupra averii copiilor ei până la etatea de 20 ani sau până la emancipare. Věduva săracă în cele mai multe legiuiri mai are un drept de moștenire în succesiunea bărbatului, cât un copil, dacă soțul defunct are descendenți, însă numai în usufruct. Dacă e un singur copil, femeia ia o treime din succesiune. Dacă sûnt numai moștenitori colaterali, femeia ia o pătrime, dar, de astădată, în plină proprietate. Când a murit soțul, femeia poate cere sau dobânḑile ori fructele zestrei sale, sau alimente din succesiunea soțului, pentru a avea cu ce trăi în cursul anului de doliu. Locuința și hainele de doliu pentru un an, trebue să se procure din succesiunea bărbatului. In genere se decide că condiția de a remâne věduv e nulă, deși unii ḑic că nu e imoral de a impune unei věduve să nu se mai mărite. Codul Calimac permitea acest lucru (art. 887). In Ung. dreptul de moștenire al věduvei diferă foarte mult de legiuirile altor țeri. [Scriban.]

Vega, *George, baron,* matematic, n. 1756 în Sagorița (Carintia), oficer austr., ucis 1802. S'a ocupat mai ales cu logaritmi (v. ac.).

Vega Carpio, *Lope Felix de,* celebru poet dramatic spaniol, n. 25 Nov. 1562 în Madrid, † 27 Aug. 1635. După terminarea studiilor la univ. din Salamanca și Alcala de Henares, întrà ca secretar la ducele de Alba, nepotul renumitului căpitan, apoi se căsători. Din causa unui duel, în care ucise pe adversarul sěu, fù silit a se refugia la Valența, unde teatrul era înfloritor și unde a stat 7 ani. După moartea primei sale soții luà parte la expedițiunea invincibilei Armade în contra Angliei. Devenind věduv și din a doua căsătorie, luà a treia soție nelegitimă, dela care avù o fică, † 1688, călugăriță, și de care vorbesce adeseori în romanul sěu »Dorotea«, mare parte autobiografic. La bětrânețe întrà în cinul călugărilor franciscani, și nu mai scrise decât comedii religioase. V., numit »fenicele spiritelor

frumoase«, a fost de o productivitate uimitoare. Scria cu înlesnire, într'o limbă curată, armonioasă, firească și totdeuna potrivită cu situațiunile și caracterele persoanelor. A scris mai mult în versuri, în toate genurile literare, dar mai ales e celebru ca poet comic. Spirit liber, de o rară veselie și naturaleță, singurul lui model, ca și al lui Shakespeare, era natura. In prosă a scris puțin. Se citează numai romanul »Dorotea«, scris în tinerețe și pe care îl numesce »cea mai iubită din operele sale«; apoi un volum de nuvele. Intre poemele sale se numeră: »Arcadia«; »Frumoasa Angelica«, urmare a epopeei lui Ariosto; »Ierusalimul liberat«, în care rivalisă cu Tasso; »Coroana tragică«, în care cântă pe Maria Stuart; »Dragontea«, invectivă epică în contra căpitanului de pirați Dracke, care a contribuit și la risipirea Armadei; și vr'o 5 poeme mitologice cu subiecte din autorii vechi: »Circe«, »Andromeda«, »Philomela«, »Orfeu«, »Proserpina«. Mulțime de felurite poesii lirice. Comediile sale, nume ce se da atunci fără deosebire, și dramelor și tragediilor, după spusele contemporanilor lui V., n'au fost mai puține de 1800, din cari jumětate s'au tipărit; multe din ele compuse în câte o ḑi sau douě. V. însuși recunoasce ca proprii ale sale numai 230. V. a scris tot în versuri și »Arte nouva de hacer comedias« (Arta nouă de a face comedii). Cf. Ernest Lafond, Étude sur la vie et les oeuvres de V. Paris, 1857, 1 vol.

Vegetal, ce privesce plantele (v. ac.), ce provine din plante; ce cresce prin vegetațiune (v. ac.).

Colori vegetale, v. Colori.

Asociațiuni vegetale, v. Vegetațiune.

Vegetarianism, *Vegetarism,* regimul vegetal, mâncarea exclusivă de plante, este modul cel mai vechiu de nutrire al omului, el poate cu oarecari condițiuni satiface trebuințele fisiologice ale organismului omenesc, nu însă cu acelaș succes ca regimul mixt, ca hrana compusă de odată din substanțe de origine animală și vegetală. Predomnirea regimului vegetarian este adeseori consecința condițiunilor geografice, climatice, economice și sociale, sub cari trăiesce un popor întreg ori o parte însemnată a unui popor. Deșí cei dintâiu oameni au fost probabil vegetariani, după înmulțirea lor, vegetațiunea spontaneă nu le-a dat alimente suficiente, și astfel deja omul din timpurile preistorice a devenit omnivor și carnivor; și astăḑi mai multe popoare din Africa și Australia, aflate în starea naturală, sûnt asemenea omnivore. Intrebuințarea cerealelor ca basă a alimentațiunii însemnează începutul civilisațiunii și prefacerea omului nomad în cultivator, alipit de pământul care îl nutresce cu roadele sale. In timpurile istorice cele mai multe popoare civilisate au fost omnivoare, pe unele din ele însă ideile religioase, etice, filosofice le-au îndemnat la vegetarism, la abstinența aschetică, dar chiar vegetarianii anticității în mare parte nu au fost vegetari absoluți, exclusivi, și au mâncat și lapte. In anticitate, în perioda de decadență morală a unor popoare, reformatorii stării morale și sociale au propovědnit V. ca semn al pocăinței și al îndreptării moravurilor, aceste motive le-au avut în vedere apostolii vechi ai vegetarismului, Brahma, Zarathustra, Pythagora, Socrate, Ovid, Seneca, Apoloniu de Thyana, Plutarc, Porphyrius. După invasiunea Germanilor în Roma veche a dispărut V. pentru mulți secoli, spre a fi din nou propověduite la finele secl. XVIII în Francia, de I. I. Rousseau în mod teoretic, ca o formă a cumpětării, la începutul secl. XIX în Anglia, de I. Newton (Retourne to the nature 1801), de marii poeți Lord Byron 1788—1824 și Shelley 1792—1822, în America, de Silvestru Graham 1794—1851, inițiatorul societăților pensilvane de temperanță, în Francia, de Antoniu Glaïzès 1773 până 1843, autorul cărții Thalysia ou La nouvelle existence 1840, care n'a avut un succes deosebit. In orașele mai populate ale Marei Britanii s'au născut deja în prima jumětate a secl. XIX numěroase asociațiuni de vegetari, multe din ele urmăresc și tendințe antialcoolice; în Germania numai în a doua jumětate a secl. XIX, grație scrierilor diletanților Th. Hahn și Ed. Baltzer (1814—87), s'au înființat câteva societăți de vegetari cu un număr mic de membri. A. Albu în scrierea »Die vegetarische Diät, Leipzig 1902« arată, că uniunea vegetariilor germani (Deutscher Vegetarierbund) numěră numai 1011 membri împrăsciați preste 363 localități, din cari în 247 comune uniunea are numai câte un singur membru. In nici o țeară tendințele exagerate ale vegetarilor n'au fost combătute cu aceeaș metodă sciințifică ca în Germania, unde fruntașii sciinței au demonstrat utilitatea și chiar necesitatea regimului mixt; deja în 1868 R. Virchow a publicat o critică sdrobitoare a scrierilor vegetare, l-au urmat chimistul Justus von Liebig, fisiologiștii Karl de Voit și Iakob Moleschott și filosoful Ed. de Hartmann, în cei din urmă ani G. de Bunge din Basel și igienistul F. Hueppe din Praga. Aceleași motive, cari în timpurile trecute au făcut pe reformatorii sociali, ca să recomande popoarelor moralicesce decăḑute V.-ul, ca mijloc al îndreptării moravurilor, fac astăḑi pe poetul, filosoful și reformatorul social rus contele Leon Tolstoi, ca să propoveduească întoarcerea la natură, la temperanță, la vegetarism. In literatura vegetară s'a acusat tăierea de vite și mâncarea de carne ca imorală și barbară, ca causă depravării moravurilor, a deșteptării pasiunilor brutale, și vegetarismul a fost recomandat cu motive istorice, religioase, morale, economice, anatomice și sanitare, cari nu pot resista unei critici serioase. Poporațiunile sărace, vegetariane de nevoe și din obiceiu, se înmulțesc mai repede decât cele carnivoare, procrează numeroși copii slabi, anemici, lipsiți de resistență contra factorilor morbiferi, cari curând după nascere populează cimiteriile. Omul rěu hrănit nu este destoinic la muncă, deja tatăl Igienei sciințifice, Hippocrate, a scris în carte despre afecțiuni, că alimentele dau corpului putere, că acela care lucrează greu cu corpul, trebue să mănânce carne. Fisiologia recomandă dar regimul mixt, ea admite V. numai cu condițiunea alegerii raționale a alimentelor vegetale, din cari leguminoasele (mazăre, linte, fasole, bob) și cerealele sûnt mai bogate în materii azotoase, și a completării regimului vegetal prin adaugere de lapte și de producte de lapte, ceea ce fac cei mai mulți vegetari voluntari, precum o probează cărțile de bucate vegetariane și listele de bucate din restaurante vegetariane. Chiar cei mai aschetici dintre vegetari, călugării

trapişti mânâncă şi lapte. Postul ortodox în general poate deveni vătămător, nu din causa lipsei de carne, ci din causa sărăciei şi a nesciinţei, care împiedecă compunerea raţională a mâncărilor din vegetale mai azotoase, din causa prelungirii postului, a adaugerei de numeroase ḑile de post suplementare, neprescrise de religiune. Ţeranul român este de nevoe vegetarian, chiar afară de timpul postului el moderează de rare ori rigoarea regimului vegetarian prin adaugere de lapte, copiii lui mânâncă asemenea de rare ori lapte, căci numai în puţine gospodării ţerănesci se găsesce câte o vacă sau capră cu lapte. Hrana neîndestulitoare a ţeranului român îi confere, în comparaţiune cu muncitorul mai bine hrănit şi sobru din alte ţeri, o inferioritate fisică şi economică. Pelagra, boala cea mai teribilă a poporaţiunilor vegetariane mâncătoare de porumb, este datorită stricării acestui cereal. Intre igieniştii români regretatul P. Vasici, în 1880, a recomandat vegetarismul, nu absolut, ci însoţirea alimentelor vegetale cu lapte şi cu derivate de lapte. Consecinţele rele ale V.-lui aproape absolut al ţeranului român au fost descrise de C. Istrati, I. Felix, G. Obedenar, G. Crainiceanu, N. Manolescu, ş. a. Vegetarismul moderat prin regimul lactat servă ca element terapeutic, unor bolnavi se interḑice mâncarea de carne, nu însă de lapte. Lit.: I. Felix, Hrana ţeranului rom. Bucur., 1861; C. Istrati, Postul la Români. Bucur., 1878; P. Vasici, Despre V., discurs de recepţiune în Acad. rom. cu respunsul lui I. Felix, Anal. Acad. rom. Bucur., 1880; G. Crainiceanu, Igiena ţeranului rom. Bucur., 1895; N. Manolescu, Igiena ţeranului rom. Bucur., 1895, etc. [I. Felix.]

Vegetaţiune. (botan.) Plantele considerate biologic, adecă după habit şi conformaţie la climă şi staţiune, după modul lor de asociare, după fasele singulare şi totalitate ca desvoltare anuală, etc., (în antitesă cu punctul de vedere pur sistematic, adecă ca floră) se numesce în geografia plantelor: vegetaţiune. V., în antitesă cu fauna, caracterisează fisiognomic suprafaţa globului (numai pustiile în o parte a anului şi regiunile polare sûnt lipsite de covorul vegetal). După staţiune acest învêliş e compus din una sau mai multe tovărăşii, *asociaţiuni de plante (A. vegetale)*, aşa s. e. pădurea de molid la noi consistă din etajul suprem, asociaţiunea de molid, mediu asociaţiunea de Vaccinium (afine) şi cel inferior, al muşchilor. *Liniile de V.* delimitează arealul speciilor; când acest areal este restrîns, planta se numesce endemică, în cas contrar cosmopolită. [A. Pr.]

Vegetius, *Flavius Renatus,* cel mai însemnat din scriitorii latini despre arta militară; trăi sub Valentinian II, în a doua jumêtate a secl. IV d. Chr. A scris: »De re militari libri V«, extrasă din tot ce e mai interesant din scrierile anterioare latine despre disciplina militară a Romanilor. Cea mai nouă traducere franc. cu text latin e în colecţiunea Nisard, 1849.

Vegetius, Publius, autorul unui tratat latin despre arta veterinară, »Artis veterinariae libri quatuor«. Cea mai bună ediţiune e a lui Gessner, în Manheim, 1781. Trad. franc. de Saboureux, în tom. VI al operelor relative la agricultură, 1775.

Veglia, insulă în Quarnero, aparţinêtoare la Istria, 378 km²., cu 19,871 loc. (1890). *Capitala V.* are 1620 loc.; port; episcopie.

Vég-Szt.-Mihály, *(S. Mihaiu),* com. rur. în Banat, cott. Torontal, cu teritoriu de 10,159 jug. şi 3950 loc. rom.

Vehement, impetuos, violent.

Vehicul, mijloc de transport sau de legătură; materie neutrală în care se amestecă medicamente tari.

Veiovis, la Romani un ḑeu italic, numit şi *Diiovis;* ḑeu al cerului şi luminei.

Veissa, *Teodor,* jurisconsult rom., n. 8 Maiu 1826 în Iaşi, † 5 Dec. 1880, profesor la univ. din Iaşi, apoi membru la curtea de casaţie; ca senator în 1871, V. a fost autorul moţiunii de devotament către tron, votată la 13 Febr. acel an, în urma scrisorii principelui Carol către Auerbach. V. a lăsat Acad. rom. suma de 25,000 lei.

Veji, oraş mare în Etruria, pe rîul Cremera, mai vechiu ca Roma şi cu putere pe mare. Roma a purtat necontenite resboaie cu V. şi l-a supus prin Camillus la 396. Locuitorii fură vênduţi, iar pămêntul declarat ca proprietate a statului. Veji avea regim aristocratic în frunte cu un rege ales.

Vel, odinioară = mare; epitet ce se punea înaintea titlurilor boieresci. (Vel Clucer, etc., v. şi Velit.)

Vĕl, v. Pânză.

Vela, pânza de corabie. (v. ac. şi art. Catarg şi Pânza de vele.)

Vela, com. rur. în Rom., j. Dolj; se compune din 4 sate, cu 1741 loc.; are 2 bis. şi 2 şcoale mixte.

Velabrum, în Roma veche locul dintre Capitol, Aventin şi Tibru, unde era piaţa delicateselor.

Velale, sinonim guturale (v. ac.).

Velamen, (botan.) ţesetură absorbantă specială dela rădăcinile aeriane ale Orchideelor, Aroideelor şi altor epiphyte (v. ac.) tropicale. E ca un manşon alb strălucitor, format din celule pline cu aer, cu păreţii găuriţi şi divers ornamentaţi. Aceste celule, dispuse pe mai multe strate, sug ca un burete apa lichidă şi cu mare înlesnire condensează şi vaporii de apă. In acest chip aceste plante, deşi trăiesc cu rădăcinile în aer, s'au conformat aşa ca să-şi asigure aprovisionarea cu apa necesară vieţei lor. [S. Şt. R.]

Velarium, *(lat.)* vĕl, pânză pentru acoperirea teatrului; pânza trasă deasupra arenei în circul roman, ca scut în contra soarelui.

Velatus, *(lat.)* un fel de sofismă întrebuinţată de către filosofii megarici, care constă din anumite întrebări capţioase.

Velazquez de Silva, *Don Diego,* pictor spaniol, n. 1599 în Sevilla, † 1660 în Madrid. După Murillo măiestrul principal al şcoalei din Sevilla; e cel mai mare portretist spaniol; a fost pictorul de curte al lui Filip IV. Cele mai multe dintre lucrările lui V. s'au păstrat în galeria din Madrid.

Velcherul de câmpie, (magh. *Mező-Velkér),* com. rur. în Trans., cott. Turda-Arieş, cu 4193 jug. cat. şi 1434 loc. rom.; are 1 bis. şi 1 şcoală gr.-cat.

Vêlciu, canal al Dunării în Rom., j. Brăila, 36 km. lung.

Velea, *Nicol. T.,* v. Tincu Velea.

Velebit, şir de munţi în cott. Lika-Krbava în Croaţia şi Slavonia, conţin masse considerabile de var. Piscuri mai înalte: Satorina (1624 m.), Sveto brdo (1753 m.), Rlišević a (1651 m.).

Veleitate, *(lat.)* ori ce voinţă slabă, fără energie, fără efect, care se presintă ca o dorinţă tre-

cĕtoare, care nu tinde spre realisare; o voinţă, care încă n'a devenit faptă şi poate că nici nu va puté deveni.

Veleli Batişte, un mare dregător grec, meşter în stoarceri de bani, care se ilustrà în Muntenia pe vremea lui Alexandru-Vodă Coconul, fiul lui Radu-Mihnea, şi care trecù apoi şi în Moldova cu Alexandru Iliaşi. Din causa lui se iscà marea rescoală naţională din Moldova pe vremea celei de a doua domníi a acestuia. Despoind ţeara şi sfătuind rĕu pe domn, boierii pământeni, în cap cu domnul de mai târḑiu vornicul Vasile Lupu, resculară ţĕrănimea. V. şi ceialalţi Greci ai lui fură măcelăriţi cu topoarele, iar domnul fugí la Constantinopole (1634).

Velesci, com. rur. în Rom., j. Dolj, se compune din 3 cătune, cu 952 loc., 3 bis. şi 1 şcoală mixtă.

Velescu, 1) *V., Stefan,* artist dramatic, n. 1838 în Craiova, a întrat de tinĕr în trupa lui Millo, în curând trecù sub Theodorini, şi încuragiat de succesele obţinute pe scenă, merge în Paris şi se perfecţionează sub artistul Regnier. După 3 ani reapare pe scena rom. şi se distinge în Supliciul unei femei, Bastardul şi Ştrengarul din Paris, ultimul rol jucat la 1877. La 1873 numit profesor de declamaţiune la conservatoriul din Bucuresci. A publicat Istoria artéi dramatice, Curs de declamaţiune şi apreţieri dramatice. A mai scris: Lăpuşneanul, Banul Craiovei, Prea târḑiu, Mincinosul, Blond sau Brun, Hagi Bina, drame şi comedii, apoi nuvele şi mai multe poesii.

2) *Velescu, Petru,* artist dramatic rom., n. în 21 Martie 1846 în Bucuresci. A debutat la teatrul Bossel sub direcţia lui M. Pascali în 1864, a trecut apoi la teatrul cel mare la 1866. In societatea dramatică a fost societar de cl. I. Roluri principale: Don Cezar din Ruy Blas, Jacques din Douĕ Orfeline, Jak Ranţau din Neamul lui Ranţau, etc.

Veleştinliul Riga, român macedonean grecisat, a dat cel dintâiu semnal al mişcării neatârnării Greciei. Fusese secretarul lui Alex. Ipsilanti, şi atunci înfiinţă în Bucuresci (1780) eteria, adecă societatea amicilor înaintării iubirii de ţeară. Sub Mavrogheni fù caimacam al Craiovei. Ieşind şi din această dregătorie, se dete exclusiv chestiei de liberare a Grecilor, împărţind manifeste revoluţionare şi făcĕnd şi marseilleza Greciei. Mişcarea ia tot mai mare consistenţă până ce aduse la rescoală.

Veliciu, *Mihaiu,* om politic şi advocat rom., n. 26 Maiu 1846 în Şepreuş (Ung., cott. Arad), a studiat în Beiuş şi Orade, a fost notar com. şi dela 1878 e advocat în Chişineu. La 1892 membru al comit. naţional, a fost condamnat în procesul Memorandului (v. ac.) şi închis în Vaţ. Este preşedintele clubului naţ. în cott. Arad şi conducĕtorul oposiţiei rom. în congregaţiunea municipală.

Velikii Gord, oraş, v. Bolgary.

Velin, (franc., pron. velen), pergament fin din Flandra; hârtie fină, albă şi lucie; dantele fine din Francia.

Velini, *Anton Dr.,* fost profesor şi revisor şcolar, a scris »Manûal de metodică şi pedagogie«, tipărit în Iaşi la 1860. (Cf. Istoria pedagogiei de Eliade.)

Velino, 1) *V.,* rîu în Italia de mijloc, isvoresce în Abruzzi, la Terni formează renumitele cascade prin marmora cioplită artificial (opera consulului M. Curius Dentatus) căḑênd dela înălţime de 200 m., apoi se varsă în Nera; 95 km. lung. 2) *V.,* munte în Abruzzi, spre nord-vest dela Celano, 2487 m.

Velit, titlu cu înţelesul de »mare«; fruntaş. (Boier velit; vel logofĕt, etc.)

Vellescu, v. Velescu.

Vêlnic, v. Fota.

Velniş sau *Vînji,* numirile populare ale arborelui Ulmus effusa Wild. sin. Ulmus pedunculata Fouger. sau Ulmus ciliata Ehrh. (v. ac.).

Veloce, *(ital.)* iute.

Velociped, vehicul de transport, construit uşor pe 2—3 roate cari se pun în mişcare cu ajutorul picioarelor. Introduse dela 1867 din America. Se deosebesc: *Bicycle* cu 2 roate, *Tricycle* cu 3 roate, *Tandem* (v. ac.) pentru 2 persoane, cu 2 roate. Celeritatea V.-lor 24—35 km. de oră. In timpul mai nou V. se întrebuinţează tot mai mult în viaţa practică (în comerciu, la postă, în armată). Astăḑi se construesc deja şi V. automobile.

Velodrom, loc de alergare cu velocipedul.

Velours, *(franc.)* catifea.

Velovan, *Stefan,* pedagog rom., n. 1852 în Rusca mont. (Banat), a studiat filosofia în Viena şi pedagogia în Gotha (Germania); a fost profesor şi director la instit. pedagogic din Caransebeş, de unde a trecut ca profesor de pedagogie în Bucuresci, Câmpulung şi apoi în Craiova. A publicat: »Prelegeri de propedeutica pedagogică« (»Foaia diecesană«. Caransebeş, 1886); »Intemeierea psichologică a actelor gândirii«. (Caransebeş, 1890); »Cercul aperceptiei. (Bucuresci, 1895). A colaborat la opul postum »Pedagogia generală« al lui I. Popescu. Sibiiu, 1892. A publicat metodicele speciale mai ale tuturor obiectelor de învĕţământ primar, precum şi multe studii în materie de logică, psichologie, morală, metodică şi estetică.

Veltlin, *(Val Tellina),* ţinut roditor în prov. ital. Sondrio, traversat de Adda; vin roşu bun. Important din punct de vedere strategic din causa că ací respund pasurile Splügen şi Stilfs.

Vêlva, în poveştile rom., o fiinţă a pădurei.

Velvet, stofă de catifea (v. ac.).

Vena, *(lat.)* v. Vine.

Vena cava, (anat.) V. c. superioară şi V. c. inferioară, douĕ vene, în cari se adună tot sângele din corp şi curge în auricula dreaptă a cordului.

Vena porta, V. portae, (anat.) vena care adună sângele dela organele digestiunii şi dela splină şi îl duce la ficat.

Vênat, animal sĕlbatec, ucis sau prins în vênătoare (v. ac.).

Vênătoarea, căutarea şi uciderea sau prinderea animalelor sĕlbatice, făcută după anumite regule. V. se face cu gonaci; cu câni gonaci: căpăi, ogari, boldei, numiţi şi coţei (Dachs). Se deosebesce V. de alpi »la gol«, printre sghiaburi: la capre negre, V. de munte: la urşi, porci, lupi, cerbi, căprioare, cocoşi, găinuşi, V. la vênat mĕrunt: iezuri, vulpi, vidre, iepuri, potêrnichi, sitari, prepeliţe, raţe şi alte sburătoare.

Dreptul de vênătoare în Ung. este regulat prin art. de lege XX: 1883. Acest drept este

accesoriu al dreptului de proprietate, dar numai marii proprietari îl pot exercia înşişi în persoană; micii proprietari sûnt datori, împreună cu comuna, a-şi da în arêndă acest drept. Vênătorii români, ca vênători de munte, au un mare renume. (Cf. Iosif St. Şuluţu, »Vênătorul român«.) [I. S. Ş.]

Vênători, trupă de infanterie compusă original din V. de profesiune; se distinge prin o desteritate deosebită în puşcatul la tir (mai ales în Austria şi Germania). In armata română există până acum opt batalioane de V. Aici nu există deosebire de instrucţie între V. şi infanterist, ci numai deosebire de uniformă. V. poartă tunică cu guler resfrânt, cu două rânduri de nasturi; pantalon în cismă; capelă (pentru paradă pălărie cu pompon sau cu egretă de pene de cocoş negre).

Vênătorii, 1) *V.*, com. rur. în Rom., j. Neamţu, formată din 6 sate. Are 3628 loc.; 4 biserici. Ocupaţia principală a loc. e agricultura. 2) *V.*, sursă salină, în Rom., j. Neamţu, situată într'o pădure de stejari, proprietatea statului.

Vênḑare şi *Cumpĕrare*, afacere de drept bilaterală în sensul căreia cineva acuirează un obiect sau drept al altuia contra unui preţ stabilit în bani. Acela, care câştigă obiectul sau dreptul şi solvesce preţul este ***cumpĕrătorul,*** iar care dă obiectul sau dreptul şi primesce preţul este ***vênḑĕtorul;*** şi unul şi altul dă şi primesce (do ut des), căci altcum nu poate fi vorbă de cumpĕrare. Preţul e totdeuna banul şi nu alt obiect, căci atunci afacerea ar fi un schimb. Datorinţa vênḑĕtorului este transmiterea faptică a obiectului sau a dreptului în posesiunea şi proprietatea cupĕrătorului, iar datorinţa acestuia este solvirea preţului şi primirea faptică a obiectului sau a dreptului. Condiţiunile mai deaproape le pot stabilí contrahenţii după voie, iar dacă acelea nu s'au stabilit, se aplică normele de drept şi legale.

Vendée, departam. în vestul Franciei, 6971 km²., cu 441,735 loc. (1896); 3 arondism., capitala La Roche-sur-Yon. 1789—96 bântuit de resboaiele V. purtate de locuitorii roialişti contra republicanilor şi terminate cu victoria cestor din urmă.

Vendetta, *(ital.)* resbunare de sânge, obiceiu între popoarele sĕlbatice şi cele vechi; ucigaşul era pedepsit cu moarte de rudeniile celui ucis. In unele locuri moartea se putea rescumpĕra cu bani.

Venḑii, popor slavic occidental, care s'a germanisat afară de o mică parte, ce se mai păstrează în Lusacia. Aşezaţi pe ţermurile Niemenului şi Niprului de sus, ei au pĕtruns în Boemia şi până la Elba. Au avut prinţii lor proprii în Boemia, Meclemburg, Pomerania, Silesia.

Vendôme, oraş in depart. franc. Loir-et-Cher, lângă Loir, 8234 loc. (1896); în resboiul francoteuton, loc de luptă.

Vendôme, ***Louis Joseph, duce,*** general franc., n. 1654, † 1712; la 1701 comandant suprem preste armatele din Italia super.; străbătù 1703 în Austria, unde Eugen de Savoia aliat cu Marlbourough îl bate la Oudenaarde 1708; V. a învins 1710 la Villaviciosa în Spania armatele aliaţilor.

Venera, v. Venus.

Veneraţiune, respectul religios pe care îl datorim unor persoane pentru meritele ce au faţă de noi şi cari ne silesc în mod moral de a le recunoasce prin anumite acte externe.

Venerici, ***morbi,*** toate îmbolnăvirile provenite din împreunarea sexuală între bărbat şi femeie. Virusul odată intrat în organism, contagiunea poate urma şi pe alte căi, decât pe cari s'a făcut infecţiunea primă. Morbi venerici sûnt: Blenorrhoea, Chancrenul moale şi Sifilisul (v. ac.).

Veneridae, familie de Lamellibranchiate, caracterisată prin cochilia regulată oblongă ori suborbiculară. Pe fiecare valvă au trei dinţi cardinali divergenţi şi cu un sinus la impresiunea paleală. ***Venus verrucosa,*** trăiesce în Mediterana, are cochilie cu marginile fin crenate.

Venesecţiune, *(Lăsare de sânge),* operaţiunea de mică chirurgie prin care se ia sânge dela om în casurile de pletora şi îngrămădiri sau otrăviri de sânge. Ea se face de obiceiu la braţ sau la alte vene superficiale. V. este aproape abandonată, de când cu mult succes şi fără nici un inconvenient poate fi înlocuită cu ***ventusele scarificate.***

Veneţia, *(Venezia),* odinioară republică puternică, dela 1866 ***prov.*** italiană, 2420 km²., cu 389,499 loc. (1897). ***Capitala V.,*** la coasta nordică a Mării Adriatice, în lagunele V.-ei, pe 117 insule (cele mai mari: Rialto şi Giudecca), avênd periferie de 15 km., ca. 15,000 case şi 129,445 loc. (1897), ca comună 155,899 loc. Căile de comunicaţie prin oraş le formează 160 ***canale*** [cel mai lung (3700 m.) e Canale grande, în forma unui S, cel mai lat Canale dela Giudecca], 390 ***poduri*** (renumitul Ponte Rialto şi podul de piatră al căii ferate, etc.) şi numeroase strade ânguste (Riva dei Schiagoni, Merceria, etc.). ***Pieţe*** mai însemnate: piaţa Marco, centrul comunicaţiei (174 m. lungă, 56—82 m. lată), Piazzetta cu 2 columne de granit din Siria, 15 m. înalte. Numeroase ***palate*** (140 palate de primul rang, zidite de Lombardo, Sansovino, Palladio, etc., cu picturi de Tizian, Tintoretto, Paolo Veronese, acum multe sûnt părăsite sau întocmite ca hotel); cel mai grandios e ***palatul dogilor*** în Piazzetta, zidit în stil gotic în secl. XV; renumită colecţiune de anticităţi, sala marelui consiliu, acum cuprinḑênd o parte a bibliotecei San Marco, podul oftărilor, vechile închisori de stat cu locurile secrete de execuţiune. Intre cele 99 ***biserici*** cea mai vestită e bis. Sf. Marcu, în piaţa S. Marco (stil bizantin-roman cu adausuri ulterioare gotice), zidită 966—1071, admirabilă faţadă principală cu mosaicuri pe fund de aur, ací sûnt renumiţii 4 cai antici aduşi 1204 ca pradă din Constantinopole; baptisteriu; morminte frumoase; în faţă cu bis. se află turnul Campanile, 98·5 m. înalt, surpat în 1902, se va reconstruí. Mai sûnt bisericile Santa Maria della Salute, Santa Maria dei Frari (morm. lui Tizian şi Canova), Redentore, San Giovanni e Paolo (cripta dogilor), etc. In V. residă un patriarch cat. şi un archiepiscop armean. Alte ***edificii:*** Procurazia în piaţa Marcu, cu columne; palatul regal, cu vechea bibliotecă San Marco (350,000 vol., 10,000 manuscripte); arsenalul (cel mai mare din lume, avênd înaintea sa 4 lei de marmoră antici, aduşi 1687 din Grecia) cu şantiere, docuri, etc.; opera La Fenice, Academia artelor frumoase (cu renumită pinacotecă, în care e Inălţarea Mariei de Tizian, Maria în bis. de Tizian, Cina de Paolo Veronese, etc). ***Industrie*** de sticlă, obiecte de argint şi aur, lucruri filigrane, fabricaţie de mănuşi,

dantele, bijuterii, flori artificiale, luminări de ceară, bumbăcării, mașine, construcție de corăbii, tipografii. Comerciul în continuă desvoltare. 1897 au întrat în port 3117 năi de 1.207,025 tone, au ieșit 2875 năi do 1.212, 551 tone. Comunicație maritimă cu nordul Europei, Austro-Ungaria, Orientul, Estindia, China, America.

Istoria. Numele V. provine dela poporul Veneților. După dărîmarea Aquileiei de către Attila (452), partea cea mai mare a locuitorilor ei, se refugiară pe lagune și întemeiară aci o comunitate, condusă dela 697 de dogi (duci). După repețite încercări de a face demnitatea de doge ereditară, 1172 se instituí așa numitul marele consiliu, compus din nobili aleși, care exercita potestatea supremă. V. crescù și se desvoltà mereu. 1204, după înființarea imperiului latin, dogele Dandolo câștigà Creta și o parte bună din peninsula grecească. 1257 V. începù un resboiu lung cu Genua pentru supremația maritimă, în care timp aristocrația se întări reducênd marele consiliu la familiile înscrise în cartea de aur (1297), instituind consiliul celor ḑece (1335) și casând adunarea poporului (1423). 1381 Genua fù bătută, apoi V. mai câștigă (1404—05) Vicenza, Verona, Bassano, Feltre, Belluno și Padua, 1421 Friaul, 1428 Brescia și Bergamo, 1448 Crema și insulele ionice, 1489 Cipru. După aflarea căii maritime spre India, comerciul spre Estindia decăḑù. 1571 Turcii cucerirá Ciprul, 1669 Creta, 1718 Peloponezul. 16 Maiu 1797, după abdicarea ultimului doge Luigi Manin și a marelui consiliu, V. fù ocupată de Francezi și în pacea din Campo Formio, 17 Oct. 1797, fù dată Austriei, în pacea dela Pressburg, 28 Dec. 1805, V. fù dată regatului Italia, 7 Apr. 1815 iarăși Austriei împreună cu Lombardia (regatul lombardo-venețian). 22 Martie 1848 isbucnesce rescoala contra Austriei, Manin e numit dictator. 24 Aug. 1849 Austriacii luară orașul. 4 Iulie 1866, după lupta dela Königgrätz Austria cedà V. lui Napoleon III, acesta Italiei și 7 Nov. 1866 Victor Emanuil întrà în V.

Veneția *infer. și superioară,* doue comune în Trans., cott. Făgăraș. 1) *V. inf.*, are 1271 loc. rom., 2 biserici gr.-or. și gr.-cat. și 1 școală cu 3 învețători. 2) *V. sup.*, cu teritoriu de 6114 jug. cat. 628 loc., rom. gr.-or.

Veneticí, v. Proseliți.

Veneții, nume a 3 popoare: 1) *V.* de origine ilirică *(Eneti și Heneti),* locuitorii Veneției; 2) *V.* din Galia vestică, unde exercitau o supremație maritimă. Au fost supuși de Caesar 56; 3) *V. slavici* numiți de Plinius și de Tacitus, locuiau prin nordul Galiției până la Baltica și s'au păstrat în *Venḑi* (v. ac.).

Venezuela, republică federală în America sudică, lângă Marea Antilelor, 1.043,900 km²., cu 2.444,816 loc. (1894), în preponderanță mulați și zambo; cuprinde ramurile cele mai nord-estice ale Cordileriilor, partea vestică din Sierra Parima și mare parte a șesului Orinoco. Loc. se ocupă cu agricultura (porumb, cafea, cacao, tutun), economia de vite; mine de aur, aramă și cărbuni. Industrie neînsemnată, comerciu: flotila comercială la 1898 avea 28 năi (11 vapoare) de 4945 tone. Moneta: bolivares = 96 bani. Dela 1864 e stat confederativ; constituția dela 21 Iun. 1893; partea executivă o are presidentul cu un guvern de 10 membri, legislativa e congresul (senat și cameră). Datoria statului la 1898: 201·4 milioane bolivares. Armata 4080 oameni; flotila de resboiu 4 vase. Căi ferate 830 km., telegraf 6388 km. Colori: galben, albastru, roșu. V. se compune din 9 state, 1 district și 4 teritorii. Capitala Caracas.

Istoria. Descoperitorii Hojeda și Vespucci au numit la 1499 această țeară V. (Veneția mică) după un sat situat pe pilastri. Dela 1550 V. a fost căpitanatul general span. Caracas. 5 Iulie 1801 V. se proclamă independentă de Spania și 1819 se alipí la republica federativă Columbia, care la 17 Nov. 1831 se descompuse în 3 republici: V., Granada nouă și Ecuador. 1846 erupse resboiu de rasse între albi și colorați, apoi urmară lupte îndelungate între federaliști și unitari pentru putere, respective pentru presidenție. (Cf. Sievers, Bénard, Curtis, Tejera, Esteller, etc.)

Venia, *(lat.)* permisiune, iertare.

Veniamin, cel mai tinér fiu al lui Iacob cu Rachila.

Veniamin, mitropolitul Mold., v. Costache.

Venin, otravă. (Cf. art. Intoxicațiune.)

Veni Sancte Spiritus, *(lat.)* rugăciune ori cântare de învocare a ajutorului Spiritului sfânt, atribuită lui S. Robert, regele Franciei (1031); ca imn bisericesc, este întrodusă în biserica apuseană, se identifică cu rugăciunea »Impĕrate ceresc« din biserica orientală.

Veni, vidi, vici, *(lat.)* »am venit, am vĕḑut și am învins«; după Plutarch cuvintele cu cari a întimpinat Iulius Caesar pe amicul sĕu Amintius după învingerea dela Cela asupra lui Pharnakes.

Venositate, acea stare a sângelui arterial, în care se aseamĕnă cu sângele venos, adecă nu este în destul degageat de acid carbonic.

Vênt, mișcarea aerului. Când aerul dintr'o localitate s'a rărit, în genere din causa căldurei, devine mai ușor și se ridică în sus; atunci aerul rece, mai dens, din alte părți vine să stabilească equilibrul; în drumul lui aerul se manifestă ca un curent, ca vênt. Experiența clasică se poate face între 2 camere, una caldă și alta rece; un curent rece se simte pe jos dela cea rece spre cea caldă, și un curent cald în sens invers pe sus. Direcțiunea V. e în genere perpendiculară liniilor isolare (v. ac.) și merge dela presiunea mare către minimum de presiune. Când vênturile converg către acelaș centru, constitue un *ciclon;* când din contră ele pleacă din aceeaș regiune în toate părțile, avem un *anticiclon*; curenții de aer în cicloane și anticicloane urmează linii curbe convergente, aerul e supus dar unei mișcări de translație spre centru și rotațiune în jurul centrului. V. sûnt de două feluri: regulate și neregulate. Cele *regulate* bat în aceeaș regiune în anumite direcții; ele sûnt *constante,* când mențin perpetuu aceeaș direcțiune; așa sûnt *Alizeele* ce bat continuu dinspre poli (de pe la 30° lat.) spre ecuator, dar din causa mișcării de rotațiune a pământului se manifestă în emisfera nordică de direcțiune nordestică spre sud-vestică, iar în cea sudică dela sudest spre nord-est. Se presupune un curent de aer contrar acestora pe la înălțimea de 3—4000 m., ce s'au numit *contraalisee. V. regulat periodic* e un vênt care își menține totdeuna aceeaș di-

recţie, dar nu şi acelaş sens. Aşa sûnt: *mansunul* (v. Muson), ce suflă preste Oceanul Indian, Golful Mexic şi Marea Chinei şase luni (de iarnă) dinspre nord spre sud, iar alte şase luni (cele de vară) dinspre sud spre nord după cum trece soarele în emisferul nordic sau sudic; *Brizele* (v. ac.), ce suflă la malul mării: dimineaţa şi ḑiua dinspre mare spre uscat, ***brizele de mare***, seara şi noaptea dinspre uscat spre mare, ***brizele de uscat***, după cum se încălḑesce când uscatul, când marea mai mult. *V. neregulate* sûnt în zonele temperate şi fiecare regiune are vênturile sale, datorite variaţiunilor neregulate de presiune atmosferică. Aşa e Crivăţul, Băltăreţul şi Austrul la noi (v. ac.). Vênturile au iuţeli variabile de când e de abia simţibil până la ḑeci de metri pe secundă. Când trece de 10 m. e o ***furtună***, iar când trece de 20 m. e un vênt ***violent*** şi dacă e însoţit de manifestări electrice poartă numele de ***uragan*** sau ***tempestă*** şi produce mari nenorociri şi pe uscat şi pe mare. Uraganele sûnt datorite în genere ***cicloanelor***, de aceea numirile acestea au devenit sinonime. Mersul cicloanelor aḑi se poate determina cu câteva ḑile înainte aproape precis şi din caracterul lor se poate prevedé până la un punct timpul. Cicloni în miniatură se produc pe câmpiile întinse, s. e. pe Bărăgan şi se numesc ***vêrtejuri***, cari adesea ajung de putere colosală, ***volbură***, cari în rotaţiunea lor ridică coperişuri de case, căpiţe de fên, etc. Iuţeala V.-lui se mĕsoară cu Onemometru (v. ac.), iar direcţiunea după girnete sau la cele superioare după mişcarea norilor. *V. matinal*, V. care se simte dimineaţa, de obiceiu la malul mării dinspre uscat spre mare; e briza de uscat. [Murgoci.]

Vênteş, în poveştile rom. personificaţiunea vêntului; e un tovarĕş al lui Fĕt Frumos ori altui voinic, şi cu suflarea lui rĕcea un cuptoriu înfocat.

Venti boni, în mitol. romană: Romanii au venerat vênturile ca demoni (fiinţe) *buni* şi *rĕi*. Intre vênturile bune e Favorinus (la Greci Zephiros), care începea în Februarie şi ajuta vegetaţiunea. Vênturile rele veniau dela nord şi se numiau Septembrio şi Aquilo; ele stricau vegetaţiunea; astfel şi Auster şi Africus, cele dela mează-ḑi. Vênturilor bune li-se aduceau sacrificii albe, iar celor rele, sacrificii negre, îndeosebi miei, ieḑi.

Ventil, aparat pentru închiderea şi deschiderea unei aperturi la timp potrivit, s. e. la pumpele de aer şi de apă. *Ventil de siguranţă*, ventilul dela maşinile cu vapor, care pe lângă o anumită tensiune a vaporilor se ridică şi vaporii ieşind flueră. *Ventil electric*, ventil ce închide şi deschide o apertură prin mijlocirea puterii electrice.

Ventilaţiune, v. art. Aerare.

Vêntoasele, în poveştile rom. personificaţiunile vênturilor. Fĕt Frumos ajunge la casa sfintei Vineri şi ací vede nesce năluci. Acestea erau fetele Vêntoaselor. Se face întunerec mare în împĕrăţie şi sfânta Vinere trimite Vêntoasele, ca să se isbească de vĕlul cel mare dela marginea împĕrăţiei şi să facă, ca să curgă lumina în ţeară.

Ventotene (acum Vandotiena) sau Pandataria, insulă în Marea tyrrhenică, la ţermurii Campaniei. Loc de deportaţiune.

Ventrele, pânze pentru vase plutitoare, cari dispuse în direcţia vêntului, fac ca vasul să se mişce pe apă fără vîsle.

Ventriculus, *(lat.)* stomac; golul unor organe.

Ventriloc, numire dată persoanelor, cari şi-au însuşit măiestria de a vorbí fără mişcări visibile ale gurei (»din pântece«), încât ascultătorului i-se pare că aude vorbind o altă persoană la alt loc.

Ventura, *Grigore*, scriitor rom., n. 1840, a studiat dreptul în Berlin; s'a ocupat cu agricultura şi la 1871 a fost deputat, apoi a colaborat la ḑiarele mai mari din Bucuresci. A scris mai multe piese dramatice (com. Cămătarul 1882, Copila din flori 1885, trag. Marcela şi Traian şi Andrade, etc.). V. este şi compositor musical (romanţa Doi ochi, Hora dela Griviţa, etc.).

Vênturătoare sau ***machină***, se numeşce o maşină compusă din o morişcă cu 4 lopeţi perpendiculare, cari la învîrtirea repede a lor produc un curent puternic de aer (vênt) pentru ca să spulbere pleava, pravul şi părţile uşoare din producte. In lăuntrul coşului ei mai sûnt nisce site inclinate cu ochiuri (găuri) de diferite mărimi, cari la învêrtire sûnt puse în vibraţiune, şi prin mişcarea lor lasă boabele mĕrunte să treacă prin ele, iar pe cele mari, le împing înainte, afară, şi astfel le vêntură şi cern (aleg) totodată.

Vênturatul ***cerealelor***, se face prin asvêrlirea lor în semicerc cu o lopăţică cu coada scurtă (vênturătoare), prin datul cu lopata asupra vêntului, şi cu maşinile de vênturat.

Vênturel, v. Inchinător.

Vênturuş, în poveştile rom. personificarea vêntului; (v. şi Vêntoasele, Vênteş).

Ventusa, un organ particular al unor animale ca lipitoarea; e de forma unui disc circular, prin ajutorul căruia animalele se fixează pe piele, spre a suge sângele. In mijlocul V. se află gura.

Venus, la Latini şi mai târḑiu, după căderea regatului, la Romani, a fost ḑina primăverii şi a vegetaţiunii înfloritoare (la Sabini Feronia); V. era şi ḑina amorului, care se asemĕna puterii naturei de resărire, înflorire şi fructuare; pentru aceasta V. e şi ḑina societăţii, familiei, cetăţeniei şi concordiei, la Latini şi ḑina federaţiunii (ligei) latine, care a îngrijit de propagarea şi întărirea Latinilor. Se aseamĕnă ḑinei grecesci Aphrodite (v. ac.). In cultul ei a avut predicate multe, între altele: Caelestis, Felix, Genetrix, Mulier, etc.

Venus sau *Venera*, a doua ***planetă*** din sistemul solar; în popor, ***Luceafĕrul***, e astrul cel mai aproape de pămênt, tot aşa de mare, cunoscut de mult şi numit după strălucirea lui V.; a fost cântat de poeţi (Luceafĕrul de Eminescu). Mişcarea de revoluţie o face în $224^{3}/_{4}$ ḑile cu o iuţeală de 35 km. pe secundă, pe o orbită aproape circulară, înclinată pe a pămêntului de 3° 23 minute. Distanta dela soare 108 milioane km. şi minima dela pămênt 41·12 milioane km. Densitatea 4·44 în raport cu apa. Nu are sateliţi, dar are atmosferă de două ori mai densă ca a pămêntului, ceea ce domolesce razele soarelui prea tari. Condiţiunile de viaţă sûnt aproape ca pe pămênt; pare a avé continente, munţi, mări, etc., dar vieţuitoare? V. fiind o planetă inferioară, pare că oscilează de o parte şi alta a soarelui; dimineaţa apare înaintea lui (Luceafĕrul de di-

mineaţa), seara remâne în urma soarelui (L. de seara). Ea presintă fase ca şi luna în timp de 584 ḑile; din această causă lumina ei variază; presintă străluciri frumoase la fiecare 69 ḑile înainte şi după conjuncţia inferioară, iar din 8 în 8 ani are maxime de strălucire, viitoarea e în 1905. Nu se scie sigur, dacă V. se învîrtesce în jurul sĕu; în timpul din urmă se pare a se fi determinat, că se învîrtesce în acelaş timp de revoluţie de 225 ḑile, arătând aceeaşi faţă către soare ca luna la pămênt şi ca Mercur la soare. E importantă *trecerea lui V. preste soare,* căci acest fenomen oferă o metodă de a se determina paralaxa (v. ac.) şi deci distanţa dela pămênt la soare; el se întêmplă periodic la $113^1/_2$ şi 8 ani; ultimele treceri au fost în 1874 şi 1882, viitoarele vor fi la 8 Iunie 2004 şi 6 Iunie 2012. [G. M.]

Veracitate, virtutea morală care îndeamnă pe om ca totdeuna să spună adevĕrul (subiectiv) sau să vorbească aşa, precum simte; ea consistă în conformitatea vorbirii şi a gândirii; se mai numesce V. şi simplicitate, fiindcă ceea ce cugetăm şi simţim, arătăm şi prin semne externe; ea esclude minciuna şi duplicitatea, când adecă cineva una are în minte şi alta manifestă în afară.

Veracruz, 1) *V.*, stat în Mexico, lângă Oceanul Atlantic, 75,651 km², cu 866,355 loc. (1895). Capitala Ialapa. 2) *V.*, oraş în statul V., cel mai important port comercial al Mexicului, lângă Golful Mexico, 24,000 loc.

Veranda, terasă neacoperită, ridicată deasupra solului, şi construită în legătură cu o casă.

Veratrina, alcaloid ce se găsesce în seminţele de Veratrum off. şi Sabadilla off.; cristalin, inodor şi incolor, de gust arḑĕtor, se disolvă în apă, alcool şi eter. V. irită mucosa nasului şi provoacă strănutări violente. Este un antipiretic întrebuinţat la reumatism şi nevralgii. E toxic.

Veratrum, L., (botan.) gen de plante perenale din fam. Liliaceelor, trib. Veratreae, avênd tulpini înalte valide cu foi late, flori în paniculă terminală şi seminţe membranaceu aripate. Cuprinde vr'o 10 specii borealtemperate, dintre cari citām *V. album* L., »strigoaea« indigenă şi la noi, ce se aplică în medicină şi se folosesce de popor ca insecticid. [A. Pr.]

Verb, în gramat. cuvintele cari arată lucrarea sau starea unei fiinţe sau lucru. Singur verbul *a fi,* arată şi existenţă.

Verbal, prin graiu viu.

Verbascum L., (botan.) gen din fam. Scrophularineae, trib. Verbasceae, cuprinde vr'o 140 specii de plante erbacee bisanuale rar perene sau subfrutescente mai mult sau mai puţin tomentoase, lanate şi floconoase, ce cresc prin Europa, nordul Africei şi prin Asia occidentală şi centrală. Dintre speciile de V. cresc şi prin părţile noastre: *V. Thapsus* L., numit popular: Coada lupului, Coada vacei, Corovatică, Lumînărică, *V. phlomoides* L., vulgar Coada boului, Coada mielului, Lumînărica Domnului, etc. *V. Blattaria* L., *V. Lychnitis* L., *V. nigrum* L. şi *V. phoeniceum* L., etc. Florile de *V. Thapsus* L. sûnt întrebuinţate în medicină, mai cu samă sub formă de infusiune ca emoliente, calmante şi pectorale. [Z. C. P.]

Vĕrbăuţ, com. rur. (cu cāt. Bacaliuca, Perjuliuca şi Taboriuca), parochie, moşie boierească în Bucov., căp. Coţman şi j. Zastavna, 1077 loc. (970 ort.-or., 28 rom.-cat., 79 mos.), 1 şcoală primară.

Verbena L., (botan.) gen de plante herbacee sau subfrutescente din fam. Verbanaceelor, trib. Verbaneae. Cuprinde vr'o 80 specii preponderant americane, cu inflorescenţa în spice (dintre cari *V. officinalis* L., o plantă cosmopolită, e indigenă şi la noi şi e cunoscută sub numirea de »sporic«) unele precum: *V. Ablelia* L., *pulchella* Sw., *teucrioides* Gill., *incisa* Hook., ş. a. şi hybridele lor se cultivă adese ca plante decorative rustice »verbene«. [A. Pr.]

Verbenaceae, (botan.) familie de plante dicotyle gamopetale de regulă lemnoase cu foi oposite sau verticilate, cu flori 4- sau 5-mere, 2 sau 4 (atunci didynam) stamine, fructul de comun 4 ovulat fără endosperm. Cuprinde vr'o 700 specii preponderant tropicale şi subtropicale dispuse în mai multe triburi, cel mai important: tribul *Verbeneae* cu genurile remarcabile *Lantana* şi *Verbena,* cuprinḑênd plante decorative, iar în tribul *Viticeae* relevăm genul *Tectona,* de imporanţă forestieră. [A. Pr.]

Verbia, localitate istorică în Rom., j. Dorohoiu. Aci Iacob Heraclid Despot învinse cu oaste polonă pe Alexandru-Vodă Lăpuşneanu, domnul Moldovei (1561) şi-i luă domnia. Tot aci a mai fost o luptă între Mihaiu Viteazul şi Ieremia Movilă.

Verbina, *V. de câmp,* numiri pop. ale plantei Verbena off. (v. ac.).

Verbiţa, com. rur. în Rom., j. Dolj, situată pe ruinele unui oraş vechiu. Are 1460 loc. şi un heleşteu, din care se scoate mare cantitate de raci şi pesce.

Vercelli, (antic. *Vercellae),* oraş în prov. ital. Novara (Piemont), lângă Sesia, 20,165 loc.; archiepiscop, catedrală frumoasă; industrie, comerciu. In apropiere de V., pe Campi raudii, a bătut Marius pe Cimbri 101 a. Chr.

Vercerova, comună rur., cott. Caraş-Severin, în Banat, cu un teritoriu de 13,638 jug. cat. şi 1373 loc. rom. (v. şi Vêrciorova.)

Vercingetorix, erou naţional al Galilor, resculă la 52 a. Chr. Galia în contra lui Cesar; prins la Alesia fù dus la Roma şi după triumful lui Cesar sugrumat la 46 a. Chr. Napoleon III i-a ridicat un monument la Alise Ste Reine în 1864.

Vêrciorova, com. rur. în Rom., j. Mehedinţi, cu 1800 loc.; gară internaţională pe linia Budapesta-Orşova-Bucuresci. (v. şi Vercerova.)

Vêrcolacii, după credinţa poporului sûnt fiinţe fabuloase, cari mănâncă luna (când adecă e întunecime de lună). Intr'o poveste se spune, că în împĕrăţia Sf. Vineri, înaintea casei ei erau fetele Vêntoaselor, cari aşteptau pe V. In limba sanscrită vrka înseamnă lup (la Sloveni vlk, volk, vluku = lup) şi pentru aceasta, V. se ḑic in poveşti şi oamenii, cari se schimbă în lupi.

Verdalca, *Verdare* (Picus viridis), v. Ciocănitoare.

Verde, una dintre colorile fundamentale ale spectrului solar (v. Colori). *V. de Schweinfurt,* coloare ce se fabrică din acid arsenic, acid acetic şi oxid de cupru; e o pulvere foarte otrăvicioasă, verde ca smaragdul, inventată 1814. Se întrebuinţează la colorarea tapetelor, stofelor, hârtiei, etc. *V. de Scheele* (svedez), oxid hidrat

de cupru şi arseniat de oxid de cupru. *V. de munte*, malachit măcinat; se întrebuinţează ca coloare de oleiu, de apă şi de var. *V. de Casselmann*, se prepară prin amestecarea de soluţiuni ferbinţi de vitriol de cupru şi de acetat alcalic.

Verden, oraş în guvernamentul prus. Stade, 9594 loc. (1895); străveche reşedinţă episcopească, unde Carol cel Mare supuse pe Saxoni la cumplit supliciu.

Verdi, *Giuseppe*, celebru componist ital., n. 10 Oct. 1813 în satul Roncole, a primit prima instrucţie la un organist obscur, între 1833—36 a studiat sub Lavigna. A debutat cu o dramă musicală şi o operă-bufă. Reputaţia lui o întemeiază opera Nabuco, predată pe scena dela Scala, cu deosebit succes. Compune în curând opera: I Lombardi alla prima crociata (1843), tradusă în franţuzesce sub numele de Jérusalem. La 1847 s'a predat Macbeth, pentru care publicul la ieşirea din teatru i-a oferit o coroană de lauri în aur. Cea mai bună creaţiune a sa o socotí V. opera: Il Rigoletto. A scris şi pentru scena franceză mai multe opere, între cari se distinge: Don Carlos în 5 acte. O operă mare este Aïda (1871), cu subiect din istoria Egiptenilor, a fost representată în toată Europa şi în America. Unele din operele lui V. au coloare politică, din această causă Bataglia di Legnano a fost interzisă în Roma, şi-a câştigat însă oarecare popularitate politică. V. la 1861—74 a fost deputat şi senator. † 1902 (?).

Verdict, ceea ce hotăresc juraţii, declaraţiunea lor în privinţa culpabilităţii unui acusat. V. nu e supus la nici un fel de recurs.

Verdişori, corp de trupă călare înfiinţat de Mateiu Basarab.

Verdoniu, pasere, v. Floranţa.

Verdun, 1) *V.*, capitală de arondism. şi fortăreaţă în departam. franc. Meuse, 21,546 loc. (1896); episcopie; citadelă şi 11 forturi. Ací s'a încheiat tractatul dela V., 11 Aug. 843, prin care imperiul Francilor fù divisat; de atunci aparţinù Germaniei până 1552, când trecù la Francia. 2) *V.*, oraş în departam. franc. Saône-et-Loire, 1495 loc. (1896). 3) *V.*, oraş în depart. franc. Tarn-et-Garonne, lângă Garonne, 1266 loc.

Verdy du Vernois, general prusiac, n. 1832; a fost profesor la academia militară şi ministru de resboiu. S'a distins ca scriitor strategic şi a primit titlul de Doctor philosophiae dela univ. din Königsberg. A scris 1 tragedie »Alarich«, Studien über den Felddienst, Studien über den Krieg, etc.

Verenca, v. Werenka.

Verenceanca, comună rur. (cu cătunele Ieşăniuca şi După Bolboane), parochie, moşie boierească în Bucov., căp. Coţman, j. Zastavna, are 4016 loc. (3418 ort.-or., 252 rom.-cat. şi uniţi, 346 mos.), o şcoală primară, poştă.

Verendin, com. rur. în Banat, cott. Caraş-Severin, cu 1961 loc. rom. In raionul comunei se află straturi mari de cărbuni de piatră în exploatare.

Verespatak, *(magh.)* v. Roşia.

Verga, *Giovanni*, scriitor ital., n. 1840 în Catane, introduce direcţia naturalistă în literatura italiană. El cultivă romanul şi drama. Romane mai însemnate: Storia d'una capinera, Eva, Neda, Tigre reale, Primavera, Elena, Novelle rusticane. Intre drame: Cavalleria rusticana, etc., sujetul operei lui Mascagni cu acelaş nume.

Vergilius sau *Virgilius, Maro, Publius*, celebru poet latin şi unul din cei mai mari poeţi ai secolilor, n. 15 Oct. 70 a. Chr. în satul Andes, astăḑi Piétola, lângă Mantua; † 22 Sept. 19 a. Chr. în Brundusiu. Născut la ţeară, V. avù un adânc simţemênt al naturei, împreunat cu iubirea pentru sciinţă. Dela 7 ani începù studiile la Cremona, de unde trecù la Milan şi pe urmă la Roma şi la Neapole. Ací avù profesori pe filosoful epicureic Syron şi pe gramaticul şi poetul Partheniu, care îl introduse în limba şi literatura greacă. Ací îşi aproprià V. toată sciinţa timpului sêu, studiind mai ales fisica, medicina şi matematicile. Intre sistemele filosofice primí ceea ce i-se părea adevêrat şi bun din epicureism şi stoicism; însă mai mult decât toate admira adâncimea şi frumseţea lui Platone şi neoplatonismului. Până la 25 de ani nu scrisese decât mici poeme, puţin demne de numele sêu: »Culex« (ţinţariul), »Ciris« (ciocârlia), »Copa« (crişmăriţa), »Moretum« (turtă), »Aetna«, »Dirae«, »Hortulus«, şi vr'o 14 poesioare sub titlul de »Catalecta« sau »Catalepta«, ş. a. Dela 43—37 a scris »Bucolicele«, titlu dat unei serii de 10 cântece pastorale, numite »Ecloge« de A. Pollione, amicul şi protectorul lui V. şi privite ca adevêratul început al epocei sale literare. In ele se află o mare parte a biografiei sale. Dela 37—30 a. Chr., timp de 7 ani, a scris la Neapole »Georgicele«, »poate cea mai desăvîrşită din poemele anticităţii şi de sigur cea mai desăvîrşită din poemele didactice«. Indemnul sau poate numai încuragiarea pentru această întreprindere i-o dete Maecenas, care voia să redeştepte vechia onoare şi iubirea pentru agricultură, uitată atunci de Romani. Când terminà Georgicele, începù marea sa lucrare Eneida, la care lucrà 11 ani, până la moartea sa. El voia se dea Romei o epopee asemenea lui Omer, în care să serbătorească mărirea ei şi în special a familiei Iulia, căreia încă Iuliu Cesar, unchiul lui August, ii atribuia origine divină. La 19 a. Chr., V. plecă să vaḑă Troia şi alte locuri descrise în Eneida sa şi astfel să-i dea ultima corectură. Insă la Athena se întâlni cu August, care venia din Orient şi care îl sfătuí să se reîntoarcă cu el înapoi. La Megara se îmbolnăví de friguri. Prin osteneala călĕtoriei pe mare agravându-i-se boala, murí la Brundisiu, în etate de 51 ani. De ací fù dus şi înmormêntat la Posilipo. Originalitatea lui V. ca a tuturor scriitorilor geniali, nu stă atât în invenţiune cât în modul de a vedé, de a simţí şi de a se exprima; în frumseţea şi farmecul stilului, şi în armonia şi corecteţa limbei. El avù o mare influenţă asupra poeţilor medievali, până la Dante. El e considerat şi astăḑi, nu numai ca cel mai desăvîrşit poet epic şi didactic, dar şi ca cel »mai sigur şi mai complet model pentru cunoascerea cea aprofundată a limbei latine. Şi, între toţi scriitorii romani, prin povestirile sale, prin comentarele ce s'au făcut asupra lui, el ne dă cele mai întinse mijloace de a pătrunde în credinţele vechi, cari, ieşite din Italia, au dominat lumea.« (Lit.: D. Comparetti, »Virgilio nel medio évo, nella letteratura e nella bocca del popolo«. Livorno, 1872, ed. 2 Firenze, 1896; german. de Dutschke. Leipzig, 1875. Ediţ. clasice recente: Ribbeck, ed. critică. Leipzig,

4 vol. 1859—68; E. Benoist. Paris, 1884, 2 vol. Traduceri rom.: G. Coşbuc, Eneida premiată de Academia rom.

Virgilius Maro, gramatic şi poet latin dela sfîrşitul secl. V, şi capul unei şcoale sau academii pentru împărtăşirea cunoscinţelor anticităţii câtorva adepţi, într'o limbă misterioasă. Angelo Mai a publicat, în 1833, tratate de gramatică dela acest V., după manuscriptele Vaticanului şi ale museului din Neapole. [M. Strajan.]

Vêrgolici, *Stefan,* profesor şi publicist rom., n. 1843 în Bêrlad, † 1897 în Iaşi. A studiat în Iaşi şi la şcoala normală din Paris, de aici s'a întors acasă cu diploma de doctor în litere şi filosofie. A ocupat catedra de lit. neo-latină la facultatea de litere din Iaşi. Scrierile lui sûnt publicate în »Convorbiri Literare«, a tradus din poesiile lui Schiller, Lamartine, Byron, André Chenier, a tradus din Ovidiu, Anacreon şi romanul lui Cervantes Don Quichotte. A publicat o gramatică latină; Flori de câmp, poesii; Recrutul, etc.

Verificare, controlare, confruntare, cu scop de a găsi adevěrul. Aşa se face V. měsurilor de greutăţi, a unui aparat de inginerie. In drept se face V. atunci, când o parte tăgăduiesce scritura sau semnàtura sa. In acest cas se face ceea ce se chiamă V. de scripte, adecă o procedură necesară spre a stabilí, dacă în adevěr semnătura sau scritura e sau nu a persoanei ce o tăgăduiesce. Judecătorii pot face singuri această V., sau să se ajute de experţi caligrafi, al căror avis însă nu e obligator pentru judecători.

Verificarea titlurilor sau a *puterilor* e examinarea plenipotenţei unui ambasador şi aceea a validităţii alegerei representanţilor naţiunei. Această V. se face la o nouă adunare mai înainte de ori ce altă lucrare (art. 40 din constit. Rom.).

Verificarea deceselor este ordonată de legile statelor civilisate, pentru ca să se constate moartea reală, nu aparentă, pentru ca să se oprească înmormêntarea unei persoane, care încă n'a încetat din viaţă, la care semnele vieţii nu sûnt manifeste, fără ca să fi dispărut posibilitatea reîntoarcerei activităţii vitale, şi pentru ca să se probeze moartea naturală, nu intenţionată, nu provocată prin accident, prin crimă, prin sinucidere. In unele state V. deceselor este încredinţată în comunele unde există medici, medicilor, în celelalte comune unor persoane străine de medicină, cari însă au primit învěţătura specială şi cari posed noţiunile necesare spre a puté constata moartea reală şi spre a puté presupune în anumite casuri, că moartea nu este naturală; în alte ţeri, în comunele lipsite de medici este primarul singur, în calitate de oficer al stărei civile, însărcinat cu V. deceselor. Semnele morţii reale sûnt: scăderea gradată a temperaturei la subsuori şi în orificiul oral, încetarea bătăilor cordului, după auscultare în timp de cel puţin 5 minute, rigiditatea cadaverică (înţepenirea musculilor), pălirea pielei, petele mortuare, pete livide pe părţile declive ale corpului, începutul putrefacţiei, care se manifestă prin pete vinete mai ântâiu la pântece. In casul când moartea nu este naturală, verificatorul de decese însciinţează pe poliţia judiciară, care cu concursul medicului legist constată causa decesului.

Verigar, numele popular al plantelor: Acer tataricum L. (v. ac.) şi Rhamnus cathartica L. (v. ac.).

Verigel sau *Veriţel,* numiri populare ale plantelor parasite: Orobanche caryophyllacea Smith. şi Orobanche cruenta Bertol. (v. ac.).

Verismus, *(lat.)* tendinţa de a presenta în literatură şi artă lucrurile în tot adevěrul lor; naturalism.

Veritabil, atributul acelor lucruri, cari păstrându-şi calitatea lor originală şi avêndu-şi valoarea lor reală în sine, corespund destinaţiunei şi se afirmă ca atari.

Veritate, *(lat.)* adevěr, ceea ce corespunde realităţii. Adevěrul se descopere în gradul mai mare ori mai mic de congruenţa ce se poate constata între conţinutul intelectual ca formă de cunoscinţă şi între realitate ca formă de existenţă. Această definiţie învoalvă în sine deosebirea între adevěrul (veritate) *formal* sau *logic* şi cel *material.* Cel dintâiu se descopere în armonia şi congruenţa gândirilor între sine şi cu legile dreptei cugetări; al doilea în congruenţa cunoscinţelor cu realitatea. Aceste forme de adevěr nu-şi contradic, din contră se controlează reciproc. Un alt fel de verităţi sûnt acele pe cari le numim *ideale,* cum sûnt s. e. cele religioase, morale şi estetice. Aici nu se caută congruenţa dintre cunosciuţă şi realitate, adecă cum este, ci se caută congruenţa realităţii cu ideia, adecă cum ar trebuí să fie. [Pl.]

Verius, *M. Flaccus,* gramatic roman, libertinul lui Augustus, cel mai mare profesor al timpului, angajat şi ca instructor la curtea lui Augustus. Cunoscut prin calendarul sěu expus pe table de marmoră în forul din Preneste (fragmente la Mommsen: Corpus Inscriptionum latinorum, vol. I), şi prin marele dicţionar istoric al limbei latine: De verborum significatu. (Cf. Sulică, Noţiuni din Istoria lit. romane.)

Verlaine, *Paul,* poet francez, n. 1844 în Metz. Prima culegere de versuri »Poèmes saturniens« apărù în acelaş timp cu »Le Reliquaire« al lui Fr. Coppée, cu care face un contrast isbitor. A mai publicat »Fêtes galantes«, »La bonne chanson« în cari, pe lângă oarecari ciudăţenii intenţionate, se observă şi o inspiraţie graţioasă. In timp de 12 ani el încetă de a scrie din causa adâncei miserii. El în urmă se pocăí şi deveni un fervent catolic, scriind o culegere de poesii aproape mistice »Sagesse«, apoi un volum de critică literară, consacrată adepţilor şcoalei decadente: »Les poètes mandits«, »Jadés et Naguère«, »Romances sans paroles« (poesii). V. a încercat ritmuri necunoscute, versuri de 9, 11 şi 13 picioare, versuri albe (nerimate) cu o metrică măiestrită.

Vêrlezi, com. rur. în Rom., j. Covurlui, e formată dintr'un singur sat răzeşesc, încungiurat de vii şi de livedi. Are 1601 loc., 3 bis. şi 2 şcoale.

Vermeil, *(franc.)* roşiu-închis; argint poleit.

Vermeş, com. rur. în Banat, cott. Caraş-Severin, cu 2067 loc. rom. E reşedinţa unui ***protopopiat rom. gr.-cat.*** aparţinětor diecesei Lugoş, cu 8 parochii şi 5542 suflete.

Vermicular, *(lat.)* în formă de verme.

Vermilion, sin. cu Cinabru (v. ac.).

Vermont, republică în Uniunea nord-americană, 24,770 km²., cu 332,422 loc. (1890); ţeară muntoasă (Green Mountains 1460 m.) cu văi roditoare; agricultură şi economie de vite; **export**

de lemne. Datorie publică 148,406 dol. La congres trimite 2 senatori şi 2 representanţi. Capitala Montpelier, oraş mai însemnat Burlington.

Vermont, *Nicolae,* pictor rom., n. 28 Sept. 1866 în Bacău. A studiat în Bucuresci şi la academia din München, apoi a intrat la Paris în atelierul Maillart. Tablouri principale: Orfelinele, Emigraţii, Tîrgul Moşilor, toate cumpĕrate de stat. A pictat catedrala din Cernavodă şi alte biserici.

Vernal, *punctul* echinocţial de primăvară (v. a.); semnul lui este un ♈ representând coarnele berbecului, după semnul zodiacului unde cade; din causa precisiunei echinocţiale aḑi cade aproape de constelaţia pescilor.

Vernaţiune, (botan.) v. Prefoliaţiune.

Verne, *Jules,* romancier franc., n. 1828 în Nantes. Invĕţă dreptul la Paris. V. debutà la teatru cu »Paille rompues« (comedie în 1 act). In urmă publică »Magazin d'éducation et de récréation« al librarului Hetzel. Apoi rând pe rând: »Cinq semaines en ballon, voyage de découvertes«; »Voyage au centre de la terre«; »De la terre à la lune«; »Le désert de glace, aventures du capitaine Hatteras«; »Autour de la lune«; »Les enfants du capitaine Grant«; »Découverte de la terre«; »Les Anglais au pôle nord«; »Vingt mille liens sous les mers«; »Une ville flottante«; »L'Ile mystérieuse, les naufragés de l'air«; »Voyage autour du monde en 80 jours« (1872), etc. V. creà un gen nou: romanul sciinţific şi geografic, posede un rar talent de descripţiune şi e plin de observaţiuni morale.

Vernescu, *Gheorghe,* advocat şi om politic rom., n. 1830, † Iunie 1900, a devenit încă la 1865 pentru 5 luni ministru de justiţie şi de culte sub principele Cuza, apoi a fost de mai multe ori ministru de interne, de justiţie şi de finanţe sub domnia lui Carol I, când în cabinete liberale, când în conservatoare, sub cuvênt că represintă pe »sincerii liberali«, ale căror idei politice au remas necunoscute. Ca advocat, V. strînsese o mare avere; aceasta şi talentul sĕu oratoric explică întru câtva cariera sa politică.

Vernet, pictori franc. 1) *V., Carol,* n. 14 Aug. 1758 în Bordeaux, † 17 Nov. 1836 în Paris. A studiat în Roma. Tablourile lui presintă scene de luptă, idiluri din viaţa câmpenească şi de vênător. 2) *V., Horaţ,* n. 30 Iunie 1789 în Paris, † 17 Ian. 1863 tot aici. A fost pictorul casei imperiale. Tablourile sale numeroase sûnt naţionale-istorice, religioase şi peisagii. A fost directorul academiei romane. 3) *V., Iosif,* n. 14 Aug. 1714 în Avignon, † 3 Dec. 1789 în Paris. A studiat în Roma, de unde apoi s'a mutat la Paris, ajungênd membru în academia de artă. In concepţiile lui mai des se întimpină: marea cu talazurile ei, porturile şi idelele de pe limanul mării.

Vernier, (pron. Vernie), *Pierre,* matematician franc., n. 1580, † 1637. V. este inventatorul noniului (v. ac.).

Verööze, comitat în Croaţia, cu un teritoriu de 4866·88 km²., se ridică treptat spre sud şi marginea cott. e marcată de grupa de munţi Papuk şi Djel. Rîuri mai însemnate sûnt Drava cu afluenţii sĕi şi Dunărea. Teritoriul la şes e apătos, în unele locuri sûnt şi mlaştine de dimensiuni mari. Pămêntul e sărac, dar e cultivat cu multă sirguinţă, desvoltat fiind îndeosebi grădinăritul, cu păduri întregi de pomi. Cott. V. are 218,845 loc., Germ., Magh., Sêrbi şi Croaţi, cari trăiesc din productele pămêntului, desvoltând şi ceva industrie. Comunicaţia se face prin navigaţia pe Drava şi Dunăre, apoi prin linii ferate. (v. Croaţia şi Slav.)

Véron, *Eugene,* ḑiarist şi scriitor franc., n. 1825 în Paris. Studiile le făcuse la »École normale«, în urmă fù numit agregat în litere şi însărcinat cu catedra de retorică. A colaborat la diferite ḑiare arătând un talent puternic de publicist şi a fondat »La France républicaine«. Ii datorăm mai multe broşuri şi lucrări, între cari: »Du progrès intellectuel dans l'humanité«; »La liberté et les associations ouvrières«; »Le progrès et les événements de Paris«; »Histoire de l'Allemagne depuis la bataille de Sadova«, etc. Fù directorul ḑiarului »L'art«. Intre lucrările sale de estetică citàm: »Mythologie dans l'art ancien et moderne«; »Esthétique«; »Morale«; »Histoire naturelle des religions« (2 vol.). † 1889.

Verona, prov. ital. (Veneţia), 3077 km²., cu 440,078 loc. (1897). *Capitala V.,* lângă Adige, fortăreaţă, 60,768, ca comună 68,741 loc. Mare amfiteatru roman bine conservat; biserici frumoase cu monumente (Scaliger), palate pompoase; episcopie; pinacotecă; industrie de bumbac, arme, hârtie, topitoare de fier; comerciu viu. 489 regele ostrogot Teodoric a raportat aci o victorie; V. fù membru al alianţei oraşelor Lombardiei, 1260 sub della Scala, 1405 sub stăpânirea Veneţiei, apoi sub a Austriei până la 1866. Oct.—Dec. 1822 congresul alianţei sacre.

Veronese, *(Caliari) Paolo,* celebru pictor italian, împreună cu Tiţian, intemeietorul şcoalei veneţiene, n. 1528 în Verona, † 19 Aprilie 1599. A învĕţat după operile lui Michel Angelo şi Rafael. In 1555 a fost chiemat în Veneţia să împodobească sacristia bisericii Sf. Sebastian. In urma măiestriei dovedite aici i-s'a încredinţat pictarea întregei biserici. In această biserică a fost înmormêntat. Originalitatea lui stă în măiestria decorării. Tablourile mai renumite: Nunta dela Cana, Prânzul la Simon, Isus la Levi, Magdalena dela Turin, Fecioara şi pruncul Isus, etc.

Veronica, *Sfântă,* o femeie pie, care după tradiţiune a întins marama sa lui Isus Christos atunci, când acesta, mergênd spre Golgota, a căḑut sub povara crucei. Mântuitorul şi-a şters faţa şi chipul lui s'a tipărit pe acea maramă. V. a murit în Roma.

Veronica L., (botan.) mare gen din familia Scrophularineae, tribul Digitaleae, cuprinde vr'o 200 specii de plante erbacee, frutescente sau mai rar arbori, respândite prin regiunile temperate şi reci ale ambelor emisfere, ele devin însă rari în regiunile tropicale. Dintre speciile acestui gen cresc şi prin părţile noastre: *V. hederifolia* L., *V. Tournefortii* Gmel., *V. Beccabunga* L. numită de popor: Blăbornică, Bobâlnic, Bobornic, etc. *V. Chamaedrys* L., *V. Teucrium* L. numite vulgar Şopârliţă, *V. officinalis* L. vulgar Ventrilică, etc. Frunzele de *V. Beccabunga* L. considerate ca antiscorbutice şi diuretice. *V. officinalis* L. este întrebuinţată în medicină din causa proprietăţilor sale amare, aromatice, excitante şi stimulante pentru a combate boalele de piept, precum şi contra icterului (gălbinărei), a gravelei şi spre a combate frigurile intermitente. [Z. C. P.]

Verres, *Gaius Cornelius,* cavaler roman, aderentul lui Sulla. In 73 ca propraetor administrează Sicilia și o jefuiesce cumplit, din care causă e pîrît în Roma. Cicero, ca apĕrătorul insulei, ridicà o groaznică acusă în contra lui, la ceea ce acusatul merge în exil înainte de a se încheia procesul, în care a fost pedepsit cu exilare și cu amendă de 40 mil. sesterți. † prin 43 în exil.

Verria, oraș în Macedonia, vilaietul Salonic, are o populație foarte amestecată, Turci 2500, Greci 2500, Bulgari 500, Jidani (Spanioli) 500, Arămâni 500 și mai mulți în timpul iernei, când funcționează aici și o școală românească, care vara se află la Herolivadi.

Verrius Flaccus, gramatic roman, in timpul lui August. Autorul unei scrieri lexicale (De significatu verborum), de mare valoare pentru cunoscința limbei și instituțiunilor romane; păstrată în fragmente.

Vers, un complex de tacte versificaționale (2, 3 sau 4), cari formează un șir complet din corpul unei poesii. In poesia noastră popor. V.-le sûnt scurte, de 5—8 silabe. In poesia artistică sûnt V. de 3—16 silabe. Preste 16 silabe rar se găsesc.

Versailles, capitala depart. franc. Seine-et-Oise, la 17 km. spre sud-vest dela Paris, 54,548 loc. (1896); grandiosul castel zidit de Ludovic XIV 1661—84, până la revoluția franceză reședință regală, dela 1837 museu național cu parc renumit.

Vĕrsat, v. Variola. *Vĕrsătorul,* v. Vărsătorul.

Versatil, schimbăcios; mobil.

Vêrșeț, (magh. *Versecz),* oraș cu magistrat în Banat, cott. Timiș, cu 25,199 loc. germ., sêrbi, magh. și români. V. e oraș comercial, cu numeroase fabrici (de cognac, mașine, bere, cărămidă, etc.) și mori mari. Se cultivă viermii de mătasă și viile, cari înainte de ivirea filoxerei erau vestite. Punct central al căilor ferate spre Timișoara, Baziaș, Becicherec și Lugoș. V. e residența unui episcop sêrbesc; are judecătorie cerc. și mai multe bănci, întro cari și românesci (v. »Luceaferul«).

Vêrșeț, protopopiat rom. gr.-or. în diecesa Caransebeș, cu 25 com. și 29,555 sufl.

Versiune, traducere dintr'o limbă în alta; felul de a povestí un fapt. Se dă numirea V. îndeosebi traducerilor Sf. Scripturi (v. Biblia).

Vertebra, (anat.) numirea oaselor cari compun columna vertebrală. La fiecare V. se deosebesce corpul și arcul V.-ei, acesta din urmă se prelungesce înapoi în procesul spinos. Cum vertebrele sûnt așezate una preste alta, arcurile tuturor vertebrelor formează un canal, în care e așezată mĕduva spinării care comunică cu cavitatea craniană.

Vertebrate, animale cu corp simetric, cu schelet osos (rar sgârcos), a cărui parte principală este șira spinării (colona vertebrală), compusă din vertebre. Scheletul le servesce ca scut pentru mĕduvă precum și pentru fixarea muschilor și a organelor dinlăuntrul corpului. V. nasc pui vii sau depun ouĕ. V. sûnt animalele cele mai superioare din sistemul zoologic, trăiesc în aer, apa, pămênt și în toate zonele. Numeroase specii fosile se găsesc chiar în epoca paleozoică. V. se împart în două grupe: a) *V. superioare* (cu respirație pulmonară) cum sûnt: mamiferele, paserile, reptilele și b) *V. inferioare* (cu respirație branchială, în toată viața lor sau în primul timp al vieții) cum sûnt: amfibiile și pescii.

Vêrtelnița, (Depănătoare), unealtă ce servesce pentru depănarea tortului, lânei, bumbacului, etc. Tot V. se numesce lumină subțire de ceară învîrtită, obicinuită a se aprinde în postul Paștilor, începênd la denia din Vinerea cea mare, de către credincioși.

Vertical, perpendicular (v. ac.) cu planul orizontului sau cu suprafața apelor liniștite.

Verticil, (botan.) coroană formată din mai multe frunze (v. phyllotaxie), ramuri, ori alte organe, așezate pe axă în acelaș plan, la o aceeași înălțime.

Vertigo, *(lat.)* amețeală (v. ac.).

Vêrtișcoiu, com. rur. în Rom., j. R.-Sărat, se compune din 4 cǎt., cu 1565 loc., 3 bis. și 1 școală mixtă. Gara e la Focșani.

Vertumnus sau *Vortumnus,* în Roma un ḑeu al vegetațiunii, care toate le întoarce (vêrtesce), le schimbă la față, din plante verḑi face flori și apoi fructe; se închipuia ca un grădinar. Stă în legatură cu ḑina Pomona (v. ac.).

Verus, *Lucius Aelius,* împĕrat roman, coregent al lui M. Aurelius. † 169 în Altinum.

Verva, *(franc.)* avênt; inspirație, foc.

Verviers, capitala unui arondism. în prov. belg. Liège, 52,726 loc. (1897); centrul fabricațiunii de pănură și cașmir; fabrici de mașini.

Vervins, oraș în depart. franc. Aisne, 3192 loc. (1896). 2 Maiu 1508 pace între Francia și Spania.

Vesalius. *Andreiu,* medic și anatom vestit, n. 1514 în Bruxela și † 1564. A fost prof. în Basel, Padua, Pisa, Bologna și Madrid; este întemeietorul sciinței anatomice omenesci. Scr. sa principală este: De humani corporis fabrica, 1543.

Veser, rîu, v. Weser.

Vesicante, *insecte.* Insectele V. se deosebesc de celelalte coleoptere, fiindcă toate sûnt heteromere, tarsele primelor două părechi de picioare anterioare sûnt din cinci articole, iar tarsele părechei a treia din patru; antenele sûnt în general constituite din 11 articole, tegumentul și elitrele moi. Toate speciile conțin cantharidină (esceptie Horcides), se întrebuințează în farmacie la preparațiunea vesicatorilor. Genurile cari trăiesc la noi sûnt: *Lytha* (v. Cantarida), numite vulgar gândăcei, gândăcei verḑi, gândaci de frasin, gândaci de turbă; *Meloe,* vulgar mamornici, gândaci puturoși, gândaci negri; *Mylabris* și *Lydus.* (Cf. H. Beauregard, Les insectes vesicants. Libr. Alcan. Paris, 1890. Pentru întrebuințarea lor populară cf. Dr. N. Leon. Istoria naturală medicală a poporului rom. Analele Academiei rom. tom. XXV, Bucuresci.)

Vesicantia, (med.) remedii, cari aplicate pe piele, produc beșici, v. Epispastica.

Vesparlu, pasere, v. Albinărel.

Vespasianus, *Titus Flavius,* împĕrat roman, n. 9 Nov. 17 d. Chr. în Reate, † 23 Iunie 79. Intrat de timpuriu în armată, a triumfat în diferite părți ale imperiului. Nero la 67 i-a încredințat pacificarea Iudeei, ceea ce i-a și reușit. Legiunile din orient, nemulțămite cu Vitellius, proclamară împĕrat pe V.; la aceștia s'au aliat și legiunile apusene. In Roma i-au ridicat arc de triumpf. Domnia lui de 9 ani a fost fericită, dușmanii statului au fost înfrînați, în interior a restabilit demnitatea senatului și a în-

trodus disciplina în armată. Sub el s'a ridicat Colosseul din Roma.

Vespe, insect hymenopter din grupa Vespidae. Sûnt insecte sociale ce îşi construesc un cuib din fibre lemnoase ori frunze. In lăuntrul cuibului sûnt căsuţe hexagonale. V. comună *(V. vulgaris)* îşi face cuibul în pămênt. V. de pădure *(V. sylvestris)* îşi atîrnă cuibul de ramurile arborilor. *V. crabro* îşi aşează cuibul în trunchiurile de arbori.

Vesper, *(lat.)* seara; în biserica catol. Hora canonica dela 6 ore seara, înserat (v. ac.).

Vesperele siciliene, măcelul Francezilor aflaţi în Sicilia, Luni după paşti, 30 Martie 1282, măcel anunţat prin sunetul clopotelor de vecernie (vesper). v. Sicilia.

Vesprim, (magh. *Veszprém),* comitat în Ung. transdanubiană. Se mărginesce cu cottele: Sopron, Győr, Komárom, Fejér, Tolna, Somogy, Zala şi Vas, are un teritoriu de 4166·36 km². In mijlocul cott. se ridică pădurea Bakony. De aici şerpuesc multe rîuleţe, dintre cari unele străbat la Dunăre, altele se varsă în lacul Balaton, care atinge cott. în partea sud-estică. Partea Păduroasă a cott. e exploatată pentru păşunea bogată şi pentru lemnul bun de construcţii. Solul produce toate cerealele patriei, numai viţa de vie tânjeşte din pricina filoxerei ivite de curând. Cott. V. are 222,024 loc. magh., germ. şi slov., cari se ocupă ca agricultura, economia de vite şi pomăritul. Poporul german din Bakony desvoaltă o intensă industrie de casă cu obiecte de dulgherie. Starea culturală este înfloritoare; sûnt în cott. 3 gimnasii, 4 şcoale civ., 6 industriale şi comerciale, etc. Din punct de vedere administrativ cott. se împarte în 5 cercuri pretoriale, are 2 oraşe cu magistrat; în dietă e representat prin 6 deputaţi. Capitala cott. e *Vesprim,* oraş cu magistrat, cu 14,114 loc. magh. şi germ., industriaşi şi cultivători de pămênt şi de vite.

Vespucci, v. Amerigo.

Vesselényi, *Nicolae, baron,* om de stat magh., n. 1796 în Jibot (Trans.). Impreună cu Széchenyi au format partidul naţional-liberal, luptând cu cuvêntul şi cu condeiul pentru ştergerea prerogativelor nobiliare şi pentru sufragiul universal între acei fii ai patriei, cari vor primí limba magh. In scopul desnaţionalisării popoarelor din Ung., V. a făcut planul şcoalelor froebeliane. A murit orb 1850 în Pesta. Scrieri: Szózat a magyar és a szláv nemzetiség ügyében; Balitéletek, etc.

Vest, apus, occident, acea parte a orizontului, unde apune soarele; e unul dintre punctele cardinale (v. Cardinal şi Apus).

Vesta, v. Hestia.

Vesta, o planetă dintre cele mici, situată între Marte şi Iupiter; a fost descoperită la 29 Martie 1807 de Olbers.

Vestales virgines, fete de 12—14 ani, cari au întrat în serviciul ḑinei Vesta (v. Hestia), cu îndatorirea, ca să servească 30 de ani şi să se reţină de viaţa lumească. De serviciul lor se ţinea, să îngrijească, ca focul sfânt al Vestei de pe vatră să nu se stîngă nici odată; să aducă apă curată şi să pregătească cele de lipsă pentru unele sacrificii. V., care îşi pierdea fecioria, de regulă era îngropată de viuă.

Vestaline, v. Vestales virgines.

Veştedirea, starea de moliciune a plantelor lipsite de turgescenţă (v. ac.), datorită excesului de transpiraţiune (v. ac.), împreunată cu o lipsă de apă în mediul învecinat spre a o înlocuí pe cea evaporată.

Veştem, com. rur. în Trans., cott. Sibiiu, cu 1289 loc. rom. Staţiune de cale ferată.

Vestfalia, regat napoleonic, 1807—13, donat lui Jerôme Bonaparte (v. ac.); se compunea din părţi din Prusia, Hanovera, Hessa şi Braunschweig. Capitala Kassel.

Vestfalia, provincie prusiacă, 20,206 km²., cu 2.701,420 loc. (1895), la vest munţii rino-vestfali, la est munţii Weser, la mijloc depresiunea dela Münster; rîuri: Weser, Ems, Lippe, Ruhr; multă bogăţie minerală, mai ales cărbuni de piatră, fier, aramă, cositor, etc.; isvoare de apă minerală (Lippspringe, Oeynhausen, etc.); însemnată industrie textilă, fabrici de articole de metal, de hârtie, sticlă, piei, bere. Academia din Münster, 21 gimnasii, 4 progimn., 3 progimn. reale, 3 şcoale reale, 2 şcoale economice, 2 seminare înv. Capitala Münster.

Pacea de V. se numesce pacea încheiată 24 Oct. 1648 la Münster şi Osnabrück, prin care se sfîrşesce resboiul de 30 ani (v. ac.). Până la revoluţiunea franceză ea a fost basa celorlalte păci în Europa şi legea fundamentală a Germaniei până la desfiinţarea imperiului german. S'a încheiat în două oraşe, spre a evita cestiunea de precădere între Francia şi Svedia. La Münster s'a încheiat pacea între imperiu şi Francia prin mijlocirea papală şi veneţiană, la Osnabrück s'a încheiat între împĕrat, Svedia şi prinţii germani. Până să se înţeleagă au trecut ani de discuţiuni şi de negocieri, căci era prima adunare, unde erau admise state mai mici şi trebuia stabilită eticheta externă. Intrarea Svedezilor în Praga decise primirea condiţiunilor. Svedia primí 5 mil. taleri şi Pomerania anterioară cu insula Rügen şi gurile Oderului, apoi Wismar, Bremen, Verden. Electorul de Brandenburg conservà restul din Pomerania şi primí Magdeburg, Halberstadt, Minden şi Hammin. Bavariei îi remase Palatinatul de sus şi demnitatea electorală. Restul Palatinatului cu demnitatea de elector remase fiului lui Frederic V. Franciei i-se recunoscù supremaţia episcopatelor Metz, Toul, Verdun şi i-se cedà pe vecinicie Alsacia. Elveţia şi Olanda fură recunoscute independente. Se recunoscù egalitatea religiunilor. Principilor germani li-se recunoscea dreptul de a puté încheia alianţe între ei sau cu state străine, numai să nu fie contra imperiului. Incercarea Habsburgilor de a uní Germania sub un regim absolut nu reuşí, dar şi preste 100,000 km²., cu $4^1/_2$ mil. locuitori fură pierduţi de Germani. Inmulţirea prinţilor şi ridicarea drepturilor lor era apoi o nouă causă de scădere a Germaniei, pe când Svedia, Francia se amestecau în afacerile ei.

Vestiar, locul unde se păstrează hainele; gerderoba.

Vestibulum, v. Atrium şi Portic.

„Vestitorul filosoficesc“, ḑiar apărut în Transilvania pe la 1780, avea de corespondent în Muntenia pe Enache Văcărescu.

Vestmênt, îmbrăcămênt (v. ac.), haină. (v. şi art. Port, Ornate bisericesci şi Incălţăminte.)

Vestralia, *(Vestaustralia),* colonie engl. la sud-

vestul Australiei, 2.527,283 km², cu 216,908 loc. (1897); parte mare deșert năsipos, bogate câmpíi aurifere; fundată la 1829. Capitala Perth.

Vesuv, vulcan situat la 10 km. spre sud-vest dela Neapole, se compune din *somma,* un părete semicercular de 1137 m. înalt, care încadrează la nord și est un con de 1282 m. înalt. Craterul are în diametru 750 m., înainte de erupțiune apare ca un șes orizontal acoperit cu lava, sgură și cenușe vulcanică, după erupțiune are aspectul unei prăpastii uriașe. La poalele muntelui sûnt grădini de pomi și vii. Pe V. se află observatoriu meteorologic (clădit 1841—47); cale ferată funiculară (clădită 1880) duce până aproape de vîrf. Sûnt cunoscute 83 erupțiuni mai mari ale V.-ului, cele mai teribile au fost la 79, 1631, 1730, 1794, 1850, 1858, 1868 și 1872.

Vesuvina, v. Brun de Manchester.

Veszprém, v. Vesprim.

Veteran, cetățenii bětrâni cari au fácut parte din cadrele armatei.

Veterinar, medicul care a studiat medicina veterinară, medicina animalelor domestice, și care a fost autorisat ca să se ocupe cu căutarea boalelor acelor animale.

Poliția veterinară se numesce sistemul întreg de měsuri, menite a apěra o țeară contra invasiunei de boale de animale importate din străinătate, a oprí în interiorul țerii ivirea de boale de animale, mai ales de acelea cari se pot transmite la alte animale și la oameni. Poliția veterinară priveghează dar importul în țeară a animalelor și a productelor de animale capabile a transmite boale, precum și exportul lor, tîrgurile de vite, cireḑile, hergheliile, lăptăriile, tăiătoarele (abatoriile), transporturile de animale, industriile cari se ocupă cu unele producte de animale periculoase, animalele de reproducțiune, stabilimentele însărcinate cu depărtarea cadavrelor de animale, ș. a. Měsurile de poliția V. se îndeplinesc în conformitate cu prescripțiunile legilor și regulamentelor veterinare.

Vetés, com. rur. în Ung., cott. Sătmar, cu 1760 loc. magh. și rom.

Veto, (lat. = opresc, mě opun), formulă prin care tribunii (v. ac.) poporului la Roma aveau dreptul să se opună la executarea měsurilor, decretelor, legilor și chiar a hotărîrilor pe cari le-ar fi creḑut vătěmătoare plebei și mai târḑiu poporului. Acest V. de care nobilii poloni au abuzat în parlamentul lor, a fost una din causa căderii statului lor. In monarchiile constituționale se înțelege prin V. dreptul ce-l are regele de a nu sancționa legile deja votate de corpurile legiuitoare. Acest drept de V., în țerile unde există sistemul bicameral, il are fiecare din ambele adunări. V. este absolut când monarchul poate să înlăture pentru totdeuna proiectul de lege ce i-se presintă pentru a fi sancționat, este relativ sau suspensiv, dacă votându-se din nou de către corpurile legiuitoare el n'ar mai puté refusa de a-l sancționa. [W.]

Vetrice sau *Vetricea,* numiri populare ale plantei Tanacetum vulgare L. (v. ac.).

Vetrușca, v. Inchinătorul ruginiu.

Veuillot, *Louis-François,* literat și ḑiarist francez, n. 1813 în Boynes, † 1883 în Paris. La etatea de 17 ani fù însărcinat de a redacta foiletoanele teatrale în ḑiarul »l'Echo de la Seine inférieure«. In urmă părăsí cariera de ḑiarist și scrise: »Histoire de deux amants et d'un apothicaire«; »Plaisirs, réflexions et pressentiments d'un mari au bal«, etc. Se semnalà mai ales la redacția ḑiarului »La Paix« unde atacà violent pe Thiers, fù însă lipsit de convingeri politice mai adânci. In urma unei călětorii scrise »Pèlerinages et Suisse«. Mareșalul Bugeaud spuse despre el că nu e bun decât în polemică și că nu e decât un pamfletar. Pe timpul resboiului Italiei (1859) el susținù puterea temporală a Papei. V. devení capul recunoscut al catolicilor din Francia.

Veverița, *(Sciurus vulgaris),* mamifer din ordinul roḑětoarelor. Are corp lung subțire, coada lungă cât corpul și foate pěroasă. Pěrul este vara de coloare roșie-brună pe lângă cap cenușiu, sub barbă alb; iarna este brun cu cenușiu-alb. Există V. albe și negre, uneori pestrițe. La picioarele dinainte are 4 degete (al 4-lea e mai lung ca celelalte), la picioarele dinapoi are 5 degete. Lungimea corpului 25 cm., a coḑii 22 cm. Trăiesce prin pădurile Europei și Asiei nordice. Se nutresce cu nuci, alune, ghindă, semințe de conifere, muguri, apoi cu paseri mici și ouě. Sûnt stricăcioase pădurilor. Iși face locuință globuloasă din ramuri, coajă și frunze. Adunà provisiuni pentru iarnă prin scorburile arborilor. Se poate ușor domesticí. Cel mai mare dușman al ei este jderul. Blănile se întrebuințează. Există o mulțime de specii.

Vexațiune, *(lat.)* sguduire, agitațiune, năcăjire, persecuție.

Vexillum, *(lat.)* la Romani drapelul corpurilor de călăreți. Un V. roșu pe cortul generalului însemna starea de resboiu.

Via, *(lat.)* cale; direcțiunea unei căi.

Via Appia, v. Appia, via.

Viabil, înzestrat cu putere de viață.

Viadana, (recte *Grossi*), *Ludovico,* compositor ital., n. 1564 în Viadana (lângă Mantua), † 1627 în Gualtieri. Intemeiătorul musicei biser. cu acompaniare instrumentală.

Viaduct, *(lat.)* pod de lemn, fier sau piatră, pentru trecerea unui drum sau a unei căi ferate preste o vale, un loc mlăștinos, etc. Cele mai mari V. se află în valea Göltzsch (80 m.) valea Wupper (lângă Müngsten), construit 1897, etc.

Viager, pe viață; cât trăiesce cineva.

Via mala, (»calea rea«) renumit pas în valea Rinului posterior în cantonul elv. Grison, cu șosea de 8 m. lată (clădită 1818—24), pe ací se trece la Splügen și Bernhardin.

Viața, modul de activitate a materiei organisate, aflate în anumite condițiuni externe, într'un mediu special pentru fiecare specie de ființe, care mediu înlesnesce această activitate; ea se manifestă prin nutrițiune, crescere, reproducere, la unele ființe și prin contractilitate și inervațiune, la altele prin acte mai complicate, între cari percepțiune și cugetare. După aceste diferite manifestațiuni distingem V. vegetală și cea animală. Incetarea acestei activități se numesce moarte (v. ac.). Totalitatea existențelor din natură se poate reduce la două mari grupe, și anume regnul organismelor (v. ac.) și al celor neorganice. Deosebirile între aceste două regne sûnt multe, și se rapoartă la felul de a fi, de a se desvolta, de a cresce, de a se nutrí și de

a se înmulți. Cele mai esențiale sûnt următoarele: a) neorgan. persevereazā neschimbat în situația dată, fără a influința asupra împregiurimei ori a fi influințate, pe când org. se susțin sub toate împregiurările, dar numai o anumită periodă, influințează împregiurimea și primesc influințe externe; b) neorgan. se presintă în forme hotărîte, se nasc independent de cele lor asemenea, cresc și se desvoaltă dinafară prin așa numita postopositiune, pe când org. presupun pentru de a se puté nasce existența feliului lor și condiționează existența indivizilor următori de acelaș fel. Cresc, se desvoaltă și se nutresc dinlăuntru prin asimilare și intussusceptiune și se înmulțesc producênd indivizi după feliul lor; c) cea mai pronunțată deosebire este V. ca principiul și puterea ce determină și caracterisează după fel modul de a fi, de existență, de acțiune și funcțiune a acelor ființe, cari obicinuit se numesc organisme. V. este atîrnătoare de anumite condițiuni, de anumite procese și de funcționarea lor normală, pe cari toate le studiază biologia și fisiologia. Pentru aceea numirea de organisme este indentică cu ființe vii sau vietuitoare.

V. se presintă sub următoarele forme: a) *V. latentă* după cum se află ea în seminte, în ouĕ, etc. și carea se poate susținé timp mai îndelungat; b) *V. vegetală* sau a plantelor, caracterisată prin crescere, nutrire, desvoltare, reproducțiune dar fără sensibilitate și fără locomoțiune; c) *V. animalică* sau a animalelor, caracterisată prin crescere, nutrire, desvoltare, reproducțiune, sensibilitate, locomoțiune, activitate și funcțiune instinctivă, dar fără consciință personală și fără responsabilitate; d) *V. omenească* sau a omului, care întrunind atributele vieții animalice se caracterisează încă prin spontaneitate, cugetare, inteligență, consciință personală, prin voluțiuni și activități determinate în mod rațional, prin religiositate, moralitate și responsabilitate morală. Aceste specifice caractere ale omului sûnt acele, cari laolaltă luate compun ceea ce se numesce rațiune, iar pe om îl fac ca să fie un organism psichofisic rațional. Omul singur este capabil de a pune lucrărilor sale ținte hotărîte și de a forma societate.

„Viața", revistă literară, redactată de A. Vlăhuță și Dr. Urechiă, a apărut în Bucuresci 1893—95.

Viaticum, *(lat.)* provisii de drum, economii, cheltuieli de drum, cuminecătura ce iau bolnavii.

Viaud, *Jules,* oficier de marină și scriitor francez, cunoscut sub pseudonimul *Pierre Loti*, n. 1850 în Rochefort. Luă parte la mai multe campanii în Oceania, Japonia, Senegal și Tonkin. Dintre romanele lui sûnt de relevat: »Aziyadé«, »Roman d'un spohi«, »Fleurs d'evuni«, »Mon frère Yoes«, »Trois dames de la Kasbah«, »Pêcheur d'Islande«, »Madame Chrysanthême«, »Propos d'exile«, etc. L. fù oaspele reginei Elisabeta (la castelul Peleș), care a tradus din scrierile lui.

Vibrațiune, mișcare foarte mică și foarte repede a corpurilor, provocată prin lovire sau alt mijloc analog. Când corpul vibrând, păzesce oarecari legi de uniformitate în această mișcare, resultatul obținut care lovesce auzul nostru ia numele de *sunet* (v. ac.); în cas contrar acest resultat e un *vuet* (v. ac.). O idee despre ceea ce e o V. ne poate da o coardă întinsă și fixată la ambele extremități; lovindu-o, imediat ce începe a produce un sunet, ea presintă aparența unei umflături, mai pronunțată către mijloc, descrescênd către extremități, umflătură care dispare imediat ce sunetul a încetat și care provine din mișcarea foarte repede și regulată a coardei trecênd succesiv din posițiunea sa primitivă la dreapta și la stânga ei. Această specie de tremurătură a coardei e ceea ce se numesce V. Intreaga mișcare dela extrema posițiune spre dreapta până la posițiunea extremă spre stânga, e o *V. simplă;* mișcare complexă dela dreapta spre stânga și dela stânga spre dreapta, constitue o *V. dublă.* Punctele fixe în care coarda e în nemișcare, iau numele de *nod de V.*, iar punctul unde umflătura e mai mare acel de *pântece de V.* Unghiul format de posițiunile extreme ia numele de *amplitudine,* de care depinde intensitatea sunetului produs. Inălțimea sunetului depinde dela repegiunea cu care se succed aceste vibrațiuni și sunetul va fi cu atât mai acut sau mai înalt, cu cât vibrațiunile vor fi în numĕr mai mare într'un timp anumit (de obiceiu secunda), sau cu atât mai jos sau mai grav cu cât numĕrul acestora va fi mai mic. Determinarea numĕrului de V. ce produce un sunet oarecare se face prin ajutorul aparatului numit *sirenă* (v. ac.), care tot imitând sunetul propus, are posibilitatea de a calcula și numĕrul de vibrațiuni ce produce pe secundă. Acest numér variază cu dimensiunile, și au densitatea, gradul de tensiune sau puterea curentului provocător a vibrațiunilor, și musica întrebuințează diferite moduri de punere în V. a corpurilor sonore pentru a-și crea nenumératele specii de instrumente ce întrebuințează cu atâtea nenumerate timbre (v. ac.) variate. (Cf. și art. Undulațiunea și Electrică V.) [T. C.]

Vibrioni, (zool.) forme microbiene ca nisce bastonașe arcuate, fusiforme ori claviforme.

Viburnum L., (botan.) gen de plante de comun lemnoase din fam. Caprifoliaceelor, trib. Sambuceae cu foi oposite întregi, cu corolă regulară rotată sau subrotată și stil scurt 3-lob sau 3-partit. Cuprinde vr'o 80 specii preponderant boreale, multe cultivate ca plante decorative sau de florărie temperată, precum *V. Tinus* L. sau mai ales rustice ca *V. Opulus* L. »Călinul« nostru, adese ca var. *sterilis* (boule de nige, Schneeball). Altă frumoasă specie indigenă la noi este *V. Lantana* L. »Dârmoz«-ul. [A. Pr.]

Vicar, locțiitorul unei persoane ecclesiastice mai înalte. *Vicar apostolic,* persoană bisericească de dignitate episcopească, delegată de către scaunul apostolic al Romei și plenipotențiată cu facultăți speciale spre guvernarea unui anumit teritoriu lipsit de episcop.

Vice, *(lat.)* rând, șir; loc, în loc de; pentru. Se întrebuințează în compuneri, unde e vorba de locțiitor; apoi în anumite titulaturi, s. e. vicerege, vicecancelar, viceadmiral, viceconsul.

Vicecomite, *(vicespan;* magh. *alispán),* în Ung. primul funcționar al unui comitat (v. ac. și Comite suprem).

Vicenza, prov. ital. (Veneția), 2725 km², cu 454,805 loc. (1897). *Capitala V.*, lângă Bachiglione și Retrone, 27,694 loc.; episcopie; catedrală din secl. XIII; bibliotecă; fabrici de mașini, instrumente musicale, mătasă, etc.

Vice versa, *(lat.)* din contră, în sens contrar, invers.

Vich, v. Ausa.

Vichy, (la Romani *Vicuscalidus)*, oraş în departamentul francez Allier, lângă rîul Allier, 12,018 loc. (1896); una din cele mai elegante şi mai cercetate băi în Europa, cu 14 terme (12—45°), folositoare mai ales la boale de digestiune. Apă de V. se exportează 7 milioane sticle pe an.

Vicia L., (botan.) important gen din fam. Leguminosae-Papilionaceae, trib. Vicieae, cuprinde vr'o 180 specii de plante erbacee anuale sau perene, cu portul variabil, scandente prin cârcei sau mai rar mici şi întinse pe pămênt sau suberecte. Ele sûnt foarte mult respândite prin regiunile temperate ale emisferei boreale şi în America de sud. V. are şi următoarele 2 secţiuni: ***Faba*** Tourn. şi ***Ervum*** L., considerate de alţi botanişti ca genuri deosebite. Dintre numeroasele specii cresc şi în părţile noastre: *V. dumetorum* L. şi *V. lathyroides* L. vulgar Măzěriche, *V. villosa* Roth., *V. narbonensis* L., *V. sativa* L., cunoscută de popor sub numirile de: Borceag, Măzěriche, *V. pannonica* Jacq., etc. Unele specii din genul acesta se cultivă ca plante de nutreţ, astfel sûnt: *V. sativa* L. şi *V. villosa* Roth. *V. **Faba*** L. sin. ***Faba vulgaris*** Moench., orig. din Asia, de pe litoralul Mării Caspice, este mult cultivată ca plantă alimentară. [Z. C. P.]

Vicinal, *(lat.)* vecin; raportul dintre localităţi învecinate.

Vicisitudine, *(lat.)* schimbare, nestatornicia sorţii.

Viciu, 1) *V., Alexiu,* prof. rom., n. 14 Dec. 1855 în Agrişteu; a studiat în Roma şi Blaj. La 1879 numit prof. la gimn. din Blaj. A scris cărţi didactice şi tractate filologice: Legendar rom.; Dicţionar lat.-român; Biografiile autorilor latini; Incercări în vocalismul limbei române; Glosar de cuvinte dialecticale, etc.

2) *Viciu, Emil,* profesor rom., n. 26 Aug. 1863 în Niraşteu, a studiat teologia la univ. din Budapesta şi sciinţele matematice şi fisice la univ. din Cluj. 1889 numit profesor la gimn. din Blaj, unde dela 1898 e şi rector al seminariului junimei. Scr.: Algebra pentru gimnasii, şi a colaborat la traducerea fisicei, aritmeticei şi geometriei pentru gimnasii.

Vicleim, *Bethlehem,* cetate situată pe o colină la depărtare de $1^1/_2$ oră dela Ierusalim (v. ac.). V. are 6000—7000 loc. mai toţi creştini, cari se ocupă cu comerciul şi agricultura. In V. s'a născut Isus Christos în o grotă, deasupra căreia Sf. Helena, mama împ. Constantin cel Mare, a ridicat o biserică pompoasă.

Viclenia, v. Hypocrisia.

Vico, *Giovanni Battista,* filosof italian, n. 1668 în Neapol, † 1744. A fost profesor de retorică. Operele sale: Principj di una scienza nuova d'intorno alla commune natura delle nazioni, De constantia jurisprudentiae, etc. Examinând legile psichologice după cari s'a condus societatea omenească a anunţat ideia unei filosofii a istoriei.

Vicol, *Lazar,* profesor, scriitor didactic rom., n. 22 Mart. 1859 în Volovět (Bucov.), a studiat în Cernăuţ. Dela 1884 profesor de filologia clasică la gimn. din Suceava şi dela 1898 la gimn. din Cernăuţ. Scr.: Gram. limbei lat., 1896; Sintaxa l. lat., 1897; Vocabular şi comentar la biogr. lui Corn. Nepos, 1898—99; etc. [Dr. I. G. Sbiera.]

Viconte, (franc. *Vicomte,* engl. *Viscount,* lat. *Vicecomes)*, titlu de nobleţă al nobililor cu rang superior baronilor şi inferior conţilor.

Vicovul *de jos,* com. rur. în Bucov., cu căt. Slatina, parochie, moşie mănăst.; are 2860 loc. (2563 ort.-or., 120 rom.-cat., 70 protest, 107 mos.), o şcoală primară, staţiune de cale ferată locală. *V. de sus,* com. rur. cu căt. Bivolăria, Lizaura, Preste Apă şi Podireiul, parochie, moşie mănăstirească; are 6766 loc. (6107 ort.-or., 307 rom.-cat. şi uniţi, 37 protest., 318 mosaici), doué şcoale primare, o biserică rom.-cat., cabinet de lectură »Luceafărul«, staţiune de cale ferată în Bivolărie. Amêndoauě com. V. se află în căp. şi j. Rădăuţ.

Victor, numele a 3 papi. *V. I* (190—203) a statorit ca ḑiua Pascilor să se ţină Dumineca şi nu deodată cu Iudeii în ḑiua 14 Nisan. *V. II* (1055—57). *V. III* (1086—87). (Un *V. IV* a fost ales 1159 contrapapă lui Alexandru III; † 1164).

Victor Amadeu, duci de Savoia şi regi în Sardinia. 1) *V. A. I* (1630—1637). 2) *V. A. II,* n. 1666, dela 1675 sub epitropie, dela 1680 conduce singur statul. Deşí căsătorit cu o nepoată a lui Ludovic XIV, a fost inimicul Franciei şi a luptat contra ei în resboiul dela 1688—97. A fost învins la Marsaglia. In resboiul Spaniei (1701—14) a fost contra Franciei şi contra lui Filip V din Spania, deşi Filip era ginerele lui. Prin pacea dela Utrecht a câştigat titlul de rege şi insula Sicilia, pe care la 1720 trebuí să o schimbe cu Sardinia. In 1730 abdică în folosul fiului Emanuel, dar in 1731 voind să se facă iar rege fù arestat de fiul sĕu. † 1732. 3) *V. A. III* (1773—96), fiul lui Carol Emanuel III, a fost mare inimic al revoluţiei franceze. Invins 1795 şi 96 a plătit mari sume de bani.

Victor Emanuel, regi din Sardinia şi Italia. 1) *V. E. I,* rege al Sardiniei şi numai în Sardinia la 1802, căci restul fusese ocupat de Francezi. In 1814 primí Piemontul, Nizza şi Savoia, in 1815 şi Genua. In 1821 a abdicat ne voind să dea constituţie.

2) *V. E. II,* regele Italiei, fiul lui Carol Albert, n. 14 Martie 1820. Rege 23 Martie 1849. Ajutat de Cavour şi Azeglio restabilí statul Sardiniei. Dete ajutor puterilor apusene în resboiul Crimeei. Se asigurà de prietenia Franciei pentru resboiul cu Austria în 1859. Intre 1860—61 nu se temù a da mâna cu revoluţionarii (v. Garibaldi) spre a uní Italia. In 17 Martie 1861 luà numele de regele Italiei. In 1866 luà Veneţia, 1870 ocupà Roma deşí era în bune relaţii cu Piu IX, 1873 se apropià de politica celor 3 împěraţi. † 1878 în Roma, îngropat în Panteon.

3) *V. E. III,* regele Italiei, n. 11 Nov. 1869, a ocupat tronul 30 Iulie 1900 după moartea tătălui sěu Umberto (v. ac.). Căsătorit 24 Oct. 1896 cu princ. Elena de Montenegro.

Victoria, (la Greci *Nike)*, ḑina învingerii. Când Mars ori Iupiter şi alţi ḑei erau în luptă, ḑina îi favorisa şi îi ajuta la învingere, şi deací Mars, Iupiter şi alţi ḑei au avut predicatul: Victor.

Victoria, 1) *V. Alexandrina,* regina Marei Britanii şi a Irlandei, împěrăteasa Indiei, n. 24 Maiu 1819, proclamată regină la 20 Iunie 1837. Regină constituţională, care a lăsat cea mai mare liber-

tate luptei dintre partide. In 1876, Disraeli aduse o lege prin care i-se dete titlul de împĕrăteasa Indiei. A scris mai multe opere asupra soţului sĕu, de a cărui moarte a remas neconsolată. † 22 Ianuarie 1901.

2) *V. Adela Maria Luisa,* împĕrăteasa Germaniei şi regina Prusiei, n. 21 Nov. 1840, fica cea mai mare a principelui Albert şi a reginei Victoria; 1858 măritată după principele Friedrich Wilhelm al Prusiei, 1861 principesă de coroană, 1888 împĕrăteasă şi în acelaş an (dela 15 Iunie) vĕduvă după împĕratul Friedrich. † 5 Aug. 1901.

Victoria, 1) *V.,* colonie engl. în sudul Australiei, 229,078 km²., cu 1.176,238 loc. (1897); agricultură înfloritoare (grâu, orz, ovĕs), bogată în păşuni, livedi şi aur; la 1896 a avut import de 14·6 mil. lire sterl., export 14·2 mil. lire sterl.; în porturi au intrat şi ieşit 3837 vase de 4.349,000 tone. Datorie publică 47·5 mil. lire sterl. Căi ferate 5036 km., telegraf 12,115 km. Capitala Melbourne. 2) *V.,* capitala insulei brito-chineze Hongkong, 102,000 loc.; emporiul comerciului european. 3) *V.,* oraş şi capitala statului brasilian Espirito Santo, lângă Atlantic, cu 16,887 loc. (1890). 4) *V.,* capitala Columbiei brit., pe insula Vancouver, 27,000 loc. (1896).

Victoria Ldl., (botan.) gen de plante aculeate din fam. Nymphaeaceelor, foarte înrudit cu *Nymphaea* (v. ac.) de care diferă şi prin sepale, petale şi stamine supere. Singura specie: *V. regia* Ldl., o plantă aquatică, cresce spontană în America sudică tropicală în riul Amazoanelor, remarcabilă prin mărimea considerabilă a foilor peltate discoidale şi a florilor albe, în inter. rosee; se cultivă la noi în florării speciale. [A. Pr.]

„Victoria“, bancă rom. în Arad, înfiinţată în 1887, capital soc. cor. 600,000, fond de reservă cor. 335,013, deposite cor. 3.575,002, active cor. 5.716,230. Profit (1902) 97,355 cor. Dividendă 8%. V. este după »Albina« banca cea mai mare a Rom. din Ungaria. Ea stă dela început sub conducerea adv. Dr. Nic. Oncu.

Victoria Nyanza, v. Nyanza.

Victualia, *(lat.)* de ale vieţii, ce servesce la traiu, alimente (v. ac.).

Vicunia, v. Lama.

Vid, spaţiu gol, care nu conţine nici aer nici vapori.

Vid, rîu în Bulgaria, afluent din dreapta al Dunării, în care se varsă la Izlazu, după un curs de 208 km.; la Romani se numia Utus.

Vida, *Marco Girolamo,* poet neolatin, n. 1480, † 1566 ca episcop de Alba. Poesiile sale sûnt de natură religioasă (Christias în 6 cărţi) şi didactică (De arte poetica în 3 cărţi). Operele complete au apărut în Padua la 1731 şi sûnt traduse în multe limbi.

Videant consules, ne quid res publica detrimenti capiat, *(lat.)* consulii să grijească, ca statul să nu aibă nici o daună; hotărîrea senatului, prin care în casuri de mare primejdie se da consulilor putere nemărginită în guvernare.

Vidimare, *(lat.)* semnarea unei scrisori din partea unui şef de oficiu sau a unei alte persoane cu acelaş drept.

Vidin, *(Viddin),* oraş în Bulgaria, lângă Dunăre, 14,551 loc. (1893); mitropolit gr.-or.; forturile au fost demolate la 1879. Sêrbii l-au asediat fără succes în Nov. 1885.

Vidombak, (rom. *Ghimbav),* comună rur. în Trans., cott. Braşov, cu 1670 loc., Români şi Germani.

Vidra, 1) *V. de jos,* com. rur. în Trans., cott. Turda-Arieş, cu 2655 loc. români. In apropierea comunei o frumoasă cascadă dela o înălţime de 20 m. 2) *V. de sus,* com. rur. în cott. Turda-Arieş, cu 3112 loc. români, locul naşterii lui Avram Iancu (v. ac.).

Vidra, com. rur. în Rom., j. Putna, se compune din 4 căt. V. are 1729 loc., 1 bis. parochială şi o şcoală mixtă, un spital cu 68 paturi şi fabrici de rachiu. Aici se ţin anual douĕ tîrguri de ţeară. Viile se cultivă pe un teren de 3500 hect.

Vidra, *(Lutra vulgaris),* mamifer din ordinul Carnivoarelor, fam. Mustelidelor, are corp lungit, cap turtit cu nas ciuntit şi urechi mici. Degetele sûnt unite cu o pieliţă pentru înotat, tălpile goale. Coada turtită şi ascuţită. Pĕrul scurt, des, lucitor, pe spate brun închis, pe burtă cenuşiu. Deasupra buzei de sus are o pată albă. Lungimea corpului 80 cm., a codii 40 cm. Trăiesce în Europa, Asia de nord şi medie. Se nutresce cu pesci. Inoată şi merge foarte bine. E stricăcioasă pescilor. Blana are preţ. Carnea ei se mănâncă. Se poate dresa la pescuire.

Vidra palustra, (Enhydris lutris), mamifer din ordinul Carnivoarelor. Lungimea corpului 1·5 m., coada 30 cm. Greutatea 30—40 kg. Trăiesce în Oceanul Pacific de nord. Carnea ei gustoasă este bună de mâncat. Blana se folosesce.

Vidua, *(lat.)* femeie vĕduvă (v. ac.).

Vidua, *(Veduvioarele),* gen de pasere din ord. Coracornithelor, fam. Ploceinaelor, care trăiesce în Africa şi are ca specie V. paradisea.

Vielon, la Poloni deul morţii.

Viena, *(Wien,* lat. *Vindobona, Vienna,* magh. *Bécs),* capitala imperiului austriac, situată pe şes lângă Dunăre (podul Franz-Josef şi Rudolf de câte 1 km. lung., 3 poduri de căi ferate), prin oraş curge un braţ al Dunării (cu 13 poduri) şi rîul Wien (cu 31 poduri); dela încorporarea suburbiilor (1890) V. are o întindere de 178 km². şi 1.364,548 loc. în preponderanţă Germani. In privinţa administrativă V. e împărţită în 19 districte. Din vechea cetate mai sûnt doué porţi. *Strade* sûnt vr'o 2200, între cari Ringstrasse are lungime de 5 km. şi lăţime de 57 m., Graben e centrul comunicaţiunii, Kohlmarkt e cea mai elegantă, etc. *Pieţe:* piaţa Burgului cu statua ecuestră a archiducelui Carol şi a prinţului Eugen, piaţa Francisc cu statua lui Francisc I, piaţa Iosif cu statua ecuestră a lui Iosif II, piaţa Schwarzenberg, Beethoven, Maria Teresia cu monumentele şi statuele persoanelor cu acelaş nume, piaţa Albrecht cu monumentul lui Mozart, piaţa Schiller cu monumentul lui Schiller şi busturile lui Lenau şi An. Grün, piaţa Stefan, Curtea cu statua ecuestră a lui Radetzky, Praterstern cu monumentul lui Tegetthoff. ş. a. Intre cele *90 biserici* multe se disting prin architectura şi monumentele lor de arte, ca s. e. biserica Sf. Stefan, zidită în secl. XII—XV în stil gotic, cu picturi pe sticlă şi alte picturi, sculpturi în lemn, numeroase morminte, catacombe, cel mai înalt (137 m.) turn din Austria; bis. Augustinilor, în stil gotic, cu mausoleu; bis. Mihail în stil roman; bis. Minoriţilor cu un mosaic după Leonardo da

Vinci; bis. Capuţinilor cu cripta familiei domnitoare; frumoasa bis. Carol cu columne cu reliefuri, cupolă eliptică; bis. votivă, zidită în amintirea scăpării norocoase a împĕratului de un atentat la 1853, etc. *Palate* şi alte zidiri: Residenţa imperială (Hofburg), un complex (375 m. lung) de zidiri în diferite stiluri din diferite timpuri, in legătură cu ea e hipodromul, grajdurile curţii, reduta, biblioteca curţii; castelul Belvedere în stil rococo; castelul Schönbrunn cu grădină botanică şi zoologică; palatele ministeriilor, ale archiducilor, multor principi, conţi şi baroni (Liechtenstein, Auersperg, Lobkowitz, Schwarzenberg, Kinsky, Pallavicini, etc.); noul palat al primăriei, al consiliului imper., universitatea, palatul justiţiei, arsenalul de artilerie (cu museul imper. de arme), monetăria, banca austro-ungară, academia de comerciu, acad. de sciinţe, bursa, casa artiştilor, Musikverein, 2 musee de curte, museul de arte şi industrie, academia de arte; apaduct, multe fântâni frumoase, 9 teatre, 7 gări. ***Instituţiuni culturale:*** universitatea (fundată 1365) cu grandioase institute auxiliare (clinici, etc., observatoriu astronomic, institut central pentru meteorologie şi magnetismul pămêntului, grădină botanică, etc.), academia de sciinţe, institut imper. de geologie cu colecţiuni preţioase, şcoală super. technică şi pentru agricultură, academia artelor plastice cu şcoală de arte, facultate evang. teologică; biblioteca curţii imper. (500,000 vol., 20,000 manuscripte), biblioteca universităţii (340,000 vol.), biblioteca familiei imper., biblioteca archiducelui Frideric, a principelui Schwarzenberg, ş. a.; academie orientală, şcoală de resboiu, academie de comerciu, 13 gimnasii super. şi unul infer., 8 şcoale reale super. şi 5 infer., numeroase şcoale comerciale, industriale, etc.; conservator de musică; multe librării, tipografii, institute artistice; numeroase reuniuni şi societăţi sciinţifice, artistice şi colecţiuni (s. e. museul imper. de istorie naturală, museul imper. de istoria artelor cu galerie de tablouri, anticităţi egiptene, colecţie de anticităţi, monete, medalii, obiecte de industria artistică, etc.), galeria de tablouri a academiei de arte, cea a lui Liechtenstein, Harrach, Czernin, etc.; exposiţie permanentă a museului pentru artă şi industrie, a museului comercial; museul istoric al oraşului, museul armatei (in arsenal). ***Institute umanitare:*** spitalul general (2000 paturi), spitalul Wieden, Rudolf, Franz Josef, Elisabeta, etc.; institut de moşit şi pentru copiii găsiţi, casă de sănătate, casa invalizilor, 2 asile pentru săraci, 10 orfanotrofii, numeroase reuniuni de ajutorare. V. e primul oraş ***industrial*** şi ***comercial*** al imperiului: numeroase fabrici de mătasă, covoare, vestminte, panglici, filigrane, obiecte de bronz şi piele, instrumente musicale, instrum. sciinţifice, maşini, lăcătării, lampe, tapete, hârtie, obiecte de aur şi argint, casse de fier, mănuşi, oroloage, trăsuri, bere, etc.; fabrica imper. de arme şi cea de tutun. Numeroase bănci şi case de schimb. Comunicaţia o înlesnesc căi ferate, tramvaie electrice şi cu cai, vapoare. ***Grădini publice:*** parcul oraşului (monum. lui Schubert), Prater, Augarten, Volksgarten (monum. lui Grillparzer), grădina Belvedere, grădinile principilor Schwarzenberg şi Liechtenstein, Schönbrunn. In împrejurimea V.-ei e Laxenburg, Mödling, Brühl, Baden, Vöslau, etc. ***Administraţia:*** consiliul orăşenesc (1 primar, 2 viceprimari, 22 membri), consiliul comunal compus din 138 membri aleşi pe 6 ani; în 1894 au fost cheltuieli 40·8 mil. fl.; dările directe 11·6 fl., cele indirecte 2 fl. de locuitor; avere activă 85·2 mil. fl., pasivă 75·1 mil.

Istoria. V. s'a format dintr'un castru roman, Vindobona (Vindomina), ajunse mai târziu residenţa margravilor Babenberg, 1221 primi dreptul de cetate, 1237 devine oraş imperial, 1480 reşedinţă episcopească, 1722 archiepiscopească, de pe timpul lui Ferdinand I residenţa împĕraţilor romani-germani. V. a fost asediată de Turci 1529 şi 1683. 1814—15 se ţinù aci congresul de V., 1873 exposiţie universală. ***Tractate de pace:*** 18 Nov. 1738 împ. Carol VI cedează lui Don Carlos (Carol III) regatul ambelor Sicilii şi primesce în schimb Parma şi Piacenza; ducele Francisc Stefan de Lotaringia primesce Toscana pentru Lotaringia cedată lui Stanislau Leszczynski. 14 Oct. 1809 se încheià al patrulea resboiu al Austriei contra Franciei. 30 Oct. 1864 se terminà resboiul pornit de Austria şi Prusia contra Danemarcei. 3 Oct. 1866 Austria cedà Italiei Veneţia. (Cf. »Österreich-Ung. Monarchie«.)

Vienne, 1) *V.*, afluent pe stânga lui Loire (Francia), 350 km. lung, pe 75 km. e navigabil; are afluent la dreapta pe Creuse. După acest rîu e numit *depart. franc. V.*, 7023 km²., cu 338,114 loc. (1896), 5 arond., capitala Poitiers, şi ***depart. V. super.***, 5490 km²., cu 375,724 loc., 4 arond., capitala Limoges. 2) *V.*, capitală de arondism. în depart. franc. Isère, lângă Rhône, 22,959 loc. (1896); odinioară înfloritor oraş roman *(Vienna)* şi reşedinţă împĕrătească; numeroase anticităţi, ca templul lui August şi al Liviei, etc. In sinodul ţinut aci la 1311 s'a desfiinţat ord. templariilor.

Viermi, animale nevertebrate, cari n'au un aparat de locomoţiune propriu zis. Se deosebesc de Anelide (v. Annulata) prin faptul, că la acestea găsim o inelaţie a corpului, atât la exterior cât şi în interior, pe când la V. inelaţia, când există, este superficială. După forma corpului se deosebesc două soiuri de V.: laţi (v. ***Plathelminţi)*** şi cilindrici (v. ***Nemathelminţi)*** şi în general în grupa V. putem întâlni tot felul de parasitism. Exemple de V. parasiţi tipici: Gălbeaza (v. Distoma) dintre Tramatozi, Panglica (v. Cestoda) dintre Cestozi, Limbricul (v. ac.) dintre Nemathelminţi (v. şi art. Brachiopode şi Bryozoari).

V. de mătasă, v. Bombyx. ***V. de făină,*** v. Morar. ***V. luatori,*** v. Licuriciul. ***V. chaetopozi,*** v. Chaetopoda. ***V. fructelor*** şi ***V. cadavrelor*** nu sûnt altceva decât larvele unor insecte. (v. Larva.)

Vieroşul, mănăstire veche în Rom., j. Muscel, întemeiată la 1543 de banul Ivaşcu Golescu.

Vierwaldstätt, lac în Elveţia între cantoanele Uri, Schwyz, Unterwalden şi Luzern, renumit prin admirabila scenerie dela ţermurii sĕi şi prin legenda lui Tell; se compune din şase părţi, situat la altitudine de 437 m., 113 km²., adâncimea cea mai mare 214 m.; prin el curge rîul Reuss. Comunicaţie de vapoare dela Luzern la Flüelen, Küssnacht şi Alpnach. Furtuni (Föhn) periculoase.

Viespi, v. Vespi.

Vieux Saxe, (franc. pron. viö sacs), nume dat porcelanului de Meissen din secl. XVIII.

Vieuxtemps, (pron. viötan), *Henri,* violinist, n. 1820 în Verviers (Belgia), elev al lui Bériot şi Sechter, dela 1866 în Paris. † 1881 la Alger. Virtuos de primul rang şi distins compositor (concerte pentru violină, etc.). Soţia-sa, Iosefina Eder (n. 1815 în Viena, † 1868), pianistă celebră.

Viezure, v. Bursuc.

Vifleim, v. Vicleim.

Vifor, vênt (v. ac.) puternic cu celeritate de 17—28 metri pe secundă.

Viforîta, 1) *V.,* munte în Rom., j. Buzĕu. Are o căşerie, unde se fabrică renumitul caşcaval de Penteleu.

2) *Viforîta,* mănăstire în Rom., j. Dâmboviţa, fundată de Vlad-Vodă Basarab la 1530.

3) *Viforîta,* com. rur. în Rom., j. Dâmboviţa, se compune din 2 căt., cu 1500 loc., are 2 bis., 1 şcoală şi fabrici de gaz. V. produce vin mult şi ţuică de prune.

Vigilie, *(lat.)* pază, sentinelă de noapte. La Romani, ca să faciliteze paza de noapte, pe care trebuia să o facă ostaşii, noaptea era împărţită în 4 V. Tot 3 ore făceau o V.

Vigneta, (franc. Vignette, pron. viniet), mici desenuri decorative (original ramure de viţă de vie, de unde şi numele), aplicate pe marginile, pe coperta sau la începutul şi sfîrşitul unei scrieri.

Vigny, *Alfred, conte de,* poet francez, n. 1799 în Loches, † 1863. Ocupă un loc de frunte printre poeţii şcoalei romantice. V. nu posede entusiasmul, avêntul, facilitatea lui V. Hugo, în schimb e artist convins, care îşi dăltuia cu iubire composiţiile. Poesiile lui sûnt reunite sub titlul »Poèmes antiques et modernes«. In romanul sĕu istoric »Cinq-Mars«, V. întroduce personage şi acţiuni adevĕrate, ceea ce genează ficţiunea inseparabilă de ori ce roman. Se mai reproşează lui V. că în acest roman a calomniat memoria unui mare om al Franciei: Richelieu.

Vihorlát-Gutin, lanţ de munţi în Ung., cott. Maramurĕş; de 220 km. lungime; se desfac din Carpaţii nord-estici dela graniţă şi se întind paralel cu aceştia până în cott. Zemplém. Lanţul se compune din munţii de trachit: Vihorlát, Polyana, Szinyák, Borló-Gyil, Avas, Gutin, Lăpuş, etc.

Viişoara, com. rur. în Rom., j. Teleorman, are 1737 loc., 1 şcoală mixtă, 1 bis. cu 3 preoţi şi 2 cântăreţi.

Viitor, întêmplare, în limbagiul obicinuit tot aceea ce are să se întêmple de aici înainte. Din punct de vedere psichologic acea succesiune de timp, care urmează imediat după present. Din punct de vedere gramatic se ḑice că un verb stă în timpul viitor atunci, când prin forma sa arată, că lucrarea exprimată prin dînsul are să se intêmple de aici înainte. [Pl.]

„Viitorul“, ḑiar politic rom. fundat 1884 în Budapesta de Dr. Iosif Gall (v. ac.); a fost organul partidului naţional moderat, întemeiat în conferenţa notabililor rom. ţinută în 14 Martie 1884 în Budapesta. Programul acestui partid a fost identic cu programul naţional dela 1881 (v. art. Ungaria) cu excepţiunea punctelor referitoare la autonomia Transilvaniei şi la sufragiul universal. Deputaţii aparţinĕtori acestei grupări au făcut parte din partidul liberal regnicolar (guvernamental). In urma ţinutei echivoce a guvernului ungar (Col. Tisza), partidul şi ḑiarul s'au desfiinţat deja preste doi ani.

Vijelie, uragan. (v. Vênt.)

Vijenca, numită şi *Vijniţa de sus,* comună rur. în Bucov., cu căt. *Curichiul,* parochie cu comuna Ricina pe Ceremuş, moşie mănăstirească în căp. şi j. Vijniţa; are ca parochie 2206 loc. (1524 ort.-or., 117 rom.-cat. şi uniţi, 565 mos.), 1 şcoală primară.

Vijla, prepelicarul (v. ac.).

Vijniţa, comună rur. în Bucov., tîrg, parochie ort.-or. cu o filială în Bahna, rom.-cat. şi gr.-unită, moşie boierească în căp. şi j. Vijniţa, are 5887 loc. (1159 ort.-or., 384 rom.-cat. şi uniţi, 12 protest., 4332 mos.), 4 şcoale primare, scaunul căp. şi al judeţului, staţiune de cale ferată locală. Aici a fost până în 1786 un schit mănăstiresc, întemeiat de un episcop al Rădăuţului cu numele Niculaiu.

Vila, (sau Wila, Wjla), în mitol. Slavilor, e o ḑină din lumea de jos care se aseamĕnă ḑinei Hekate la Greci.

Vila, (lat. Villa), casă la ţeară; casă mai mică şi încungiurată de grădină sau parc; în Spania şi Portugalia sin. cu orăşel.

Világos, numele magh. al comunei Şiria (v. ac.).

Vilaiet, *(elaiet)* divisiune administrativă în imperiul turcesc, provincie sau guvernament general, avênd în frunte un vali.

Vilaine, rîu la nord-vestul Franciei, curge prin depart. Ille-et-V., spre nord dela Nantes se varsă în Atlantic; 220 km. lung, pe 145 km. e navigabil; afluent Ille.

Vilara, *Alexandru,* boier muntean de obîrşie Grec, foarte bine vĕḑut de Ruşi. Pe timpul din 1806—12 înlesnise toate nevoile Ruşilor, luase apoi parte la revoluţia grecă, fugise în Austria şi revenise sub Grigore Ghica. Turcii îl arestează cu concursul ocârmuirei (1823), dar fù liberat. V. fù unul din membrii societăţii filarmonice (1827). Sub ocupaţia rusească fù ales de adunare in comisia din Bucur., pentru întocmirea regul. organic. Tot el făcù parte din comisia de 3 trimisă la St. Petersburg cu proiectul de regulament. In sfîrşit V. fù protivnic lui Alex. Ghica, şi fù ales dimpreună cu G. Bibescu raportori al respunsului la adresa tronului, respuns care aduse destituirea lui Ghica (1841).

Vilăucea, com. rur. în Bucov., cu căt. Bereznița şi Şemiatinul, tîrg, parochie, moşie boierească în căp. Vijniţa şi j. Văşcăuţ pe Ceremuş, are 3807 loc. (3178 ort.-or., 30 rom.-cat., 599 mos.), 1 şcoală primară.

Vilbort, *Iosif Francisc,* publicist, n. 1829 în Bruxella, 1866 corespondent al ḑiarului »Siècle« în marele cartier prus. din Boemia, 1880 redactor la »Globe«. A scris despre Cavour (1861), Bismarck (1869), apoi drame, novele, etc.

Vilegiatura, şedere la ţeară în timp de vară.

Vilemit, mineral, silicat de zinc; în cristale mici hexagonale, de obiceiu albe sau gălbuie. Se găsesce în zăcăminte de minereuri de zinc, însoţind calaminele, la Altenberg, etc.

Vilenia, fapta sau vorba murdară, josnică.

Vilkodlah (şi Wilkolah), în mitol. slav. un duch al pădurii şi nopţii; se aseamĕnă cu lat. Faunus (v. ac.). Numele înseamnă lup (v. Vêrcolac).

Villach, oraş în Carintia, lânga Drava, pe linia căii ferate Marburg-Franzensfeste, 7000 loc. In apropiere piscul Dobraci (2167 m.).

Villafranca, oraş în prov. ital. Verona, 3896 loc.

11 Iulie 1859 preliminarii de pace între Napoleon III și Francisc Iosif I.

Villarsia Vent., (botan.) mic gen din familia Gentianeae, tribul Menyantheae, cuprinde vr'o 12 specii de plante erbacee aquatice, ce cresc prin Africa și Australia, între cari: *V. capitata* Nees., originară din Australia și *V. ovata* Vent., originară din Africa australă; ambele sûnt cultivate uneori ca plante decorative. [Z. C. P.]

Villaume, (pron. vilom), ***Carol, de,*** general prus., n. 1840 în Breslau, 1877 atașat la marele cartier rus. în Bulgaria; dela 1885 atașat militar în Petersburg.

Villaviciosa, localitate în prov. span. Guadalajara (Castilia nouă); 10 Dec. 1710 Francezii sub Vendôme bat pe aliați sub Starhemberg.

Villemain, (pron. vilmen), ***Abel François,*** om de stat și savant franc., n. 1790 în Paris, prof. de eloquență la Sorbona, 1821 membru al Academiei, 1831 pair, 1840—44 ministru de culte. † 1870 în Paris.

Villemessant, ***Jean Hippolyte, de,*** publicist franc., n. 1812 în Rouen, † 1878 în Monte Carlo, mult timp editorul diarului »Le Figaro«. Scr. Autobiografia »Mémoires d'un journaliste«, 1878, 6 vol.

Villeroi, (pron. vilroa), ***Françoís, duce de,*** mareșal franc., n. 1644, † 1730; favorit al lui Ludovic XIV, 1702 bătut în Italia și 1706 la Ramillies de Malborough.

Villers, ***Charles,*** scriitor franc., n. 1767 în Boulay, † 1815 în Goetinga. Studiile le făcuse la Metz. Intră în armată și scrise pe timpul revoluției pamflete contra suprimării mănăstirilor și a jurămêntului civic. La Goetinga în 1792, făcù cunoscința marilor învĕțați germani și a d-nei de Staël, cărei îi folosí mult în privința literaturei germane. Opere principale: »Essai sur l'esprit et l'influence de la réformation de Luther«, »Philosophie de Kant ou Principes fondamentaux de la philosophie transcendentale«, (2 vol.). V. fù inspirat de cultura germană și de un zel antifrancez.

Villiers-sur-Marne, sat în depart. franc. Seine-et-Oise, lângă Marne, 1625 loc. (1896);ací și la Champigny s'au dat lupte sângeroase între Francezi și Germani la 30 Nov. și 2 Dec. 1870.

Villon, ***François,*** poet franc., n. 1432 în Paris, † pe la 1485. Adevĕratul sĕu nume e ***Montcorbier.*** A trăit într'o miserie profundă. Fù de două ori condamnat la spânzurătoare și în urmă grațiat de rege. Scrierile lui V. intră cu greu în vr'o clasificație. Ceea ce el cânta sûnt ideile, emoțiunile sale personale, cu un cuvênt viața sa. In privința aceasta o afinitate mare există între el și strălucitul poet din secl. XIX A. de Musset. Opera sa principală e »Le grand Testament«, compusă în forța talentului și a etății (30 ani). Cu 5 ani înainte apărù »Le petit Testament«. Diferința de stil e mare între aceste două scrieri, stilul fiind în cea dintâi mai matur și mai bărbătesc. Arareori s'a descris cu o mână mai indrăzneață nimicnicia vieții și scurtimea ei.

Vilna, guvernam. în vestul Rusiei, 42,530 km², cu 1.591,912 loc. (1897). ***Capitala V.,*** odinioară capitala Litvaniei întregi, 159,568 loc.; catedrală cu sicriul de argint al lui Casimir; museu de anticități; episcop ortodox și rom.-cat.; comerciu însemnat; între 1576—1832 avea și universitate.

Vilwa, vêlva. (v. ac. și art. Fylgia.)

Vin, un lichid preparat prin fermentațiunea alcoolică a mustului stors din struguri de viță. Cultivarea viței (v. Vitis vinifera) datează din timpurile mitice; Egiptenii, Ovreii, Grecii au cunoscut beția de vin, vița a fost plantată pe mai toate coastele Mării Mediterane. După Portes și Ruyssen (Traité de la vigne, Paris 1886) deja Celții au cultivat vița, ea a crescut în Galia meridională în timpul lui Plutarch, Titu Liviu, Strabo, Pliniu. Legiunile romane au adus vița în mai toate țerile pe cari le-au colonisat. P. S. Aurelian (Țeara noastră, Bucuresci 1880) crede, că respândirea mare a Aguridarului, a viței sel-batice în toată țeara, indică că și România este patria viței naturale, că ea este regiunea cea mai priincioasă pentru cultura viei, că acea trimbă de coline sau de dealuri din cele din urmă trepte ale Carpaților, care începe la Oravița în j. Mehedinți și se termină la Cotnari in j. Iași, produce vinuri de calitate superioară. B. P. Hașdeu arată în Istoria critică, că beutura la Geto-Daci era V., cu care făceau și beție. In România cultura viței și fabricațiunea V.-lui s'a desvoltat treptat, în secl. XV comerciul cu V. a fost deja important; în socotelile Lembergului din 1492 figurează cheltuielile pentru vinum valachicum, în România pe lângă V. indigen se consumau V.-uri străine, importate prin Constantinopole, Ungaria și Polonia. In 1466 între darurile trimise de Poloni lui Stefan-Vodă s'a aflat și V. de Malvasia. (N. Iorga, Relațiile comerciale ale Țerilor noastre cu Lembergul, Bucuresci 1900; Hurmuzaki, Documente, VIII. Bucuresci 1894). Dimitrie Cantemir consideră V. de Cotnari ca egal V.-lui de Tokaj și vorbesce de exportul lui în Rusia și în Ardeal. In cele din urmă 2 decenii, în urma devastărilor produse de filoxeră și de alți parasiți ai viței, întinderea viilor productive a scădut, astădi România cu 150,000 hectare de vie ocupă locul al optulea între țerile viticole, primul loc îl ocupă Italia cu $3^1/_2$ milioane hectare, apoi vine Francia cu 1.837,087 hectare, Spania cu 1.605,492 hectare și Austro-Ungaria cu 645,581 hectare. Producțiunea anuală de V. a României este de 2 milioane hectolitri. Pentru producerea de V. bun se cere cultura sistematică și rațională a viței, cules la timp, vinificația corectă, fermentațiunea mustului în vase bune, perfect curățite, la temperatura constantă de 15°—20° C. și pe urmă un regim de pivniță corespundĕtor. La strivirea, tescuirea strugurilor în cramă se formează mustul, compus din apă, zahăr, acidi liberi sau în combinațiune: acid tartric, malic, citric, tanic, apoi din materii pectice, gumoase, materii minerale și albumină. Composiția mustului și prin urmare și a V.-lui variază după specia strugurilor, după localitate, după anul și după modul procedării la fabricarea V.-lui. La fermentarea mustului provocată de microorganismii cari constitue drojdiile V.-lui, zahărul se descompune în alcool și acid carbonic; materia colorantă a V.-lui roșu provine dela fața internă a boabelor de struguri, care se disolvă prin acțiunea alcoolului. V. conține: apă, glicosă, alcool etilic, etere, glicerină, corpi extractivi azotați, materii colorante, acidi liberi volatili (acid carbonic, acid acetic), acidi fixi (acid tartric, malic, tanic, suc-

cinic), sărurile acestor acidi, săruri de fier, aluminiu, calciu, magnesiu, potasiu, sodiu și acid fosforic. Substanțele fixe, remase după evaporarea apei și a corpurilor volatili constitue extractul V.-lui, cantitatea lui depinde de soiul strugurilor, de modul de fabricațiune, de contactul mai scurt sau mai lung al mustului cu pielițele boabelor, cu ciorchinele lor, ea variază dela 0·70%—17·0% (Malaga). Constituantul principal al V.-lui este alcoolul, cantitatea lui difere asemenea după feliul V.-lui dela 5%—17% (Sherry). Densitatea V.-lui variază între 0·9800 și 1·0591 (Malaga). V.-rile românesci au densitate de 0·9809—1·0170, alcool 6—16%, majoritatea lor conține 8—10% alcool; cantitatea extractului din V.-rile românesci este de 0·710 până 2·500%, în termin mediu la V.-rile albe de 1·64%, la V.-rile roșii de 2·05%. V. slabe, sărace în alcool, devin lesne acide la accesul liber al aerului atmosferic și la temperatura caldă, prin transformarea alcoolului în acid acetic. Dintre falsificările V.-lui cele mai frecuente constă în adăogire de zaharină, acid salicilic, de sărurile acestui acid, de colori artificialie extrase din cătran, de glicoasă nerafinată, de alcool brut nerectificat, de glicerină, de acid boric și de săruri borice, de esențe de buchete artificiale, de boabe de Kermes vegetal (Phytolacca decandra) și de zeama lor. De obște se permit următoarele metode de îmbunătățire, dregere, limpedire și conservarea V.-lor: amestecarea unui V. natural cu alt V. natural, neutralisarea unui V. devenit acru prin adăogire de carbonat de calce pur, filtrarea V.-lui prin cărbuni vegetali puri, limpedirea V.-lor cu albuș de ouě, gelatină curată, caolină, afumarea butoaielor goale prin arderea de pucioasă pură, liberă de arsen, adăogire de cantități mici de spirt rafinat, adăogire de zahăr rafinat, de glicosă rafinată, spălarea vaselor de lemn și a sticlelor înaintea umplerii lor cu spirt rafinat pur, întroducerea de acid carbonic chimicesce pur în V.-rile spumoase (champagne și alte V.-uri gazoase), gipsarea V.-lor roșii, dacă cantitatea gipsului (a sulfatului de potasă) întrebuințat nu este mai mare decât de 2 grame la litru. Valoarea nutritivă a V.-lui a fost exagerată ca și acțiunea lui terapeutică; copiii n'au trebuință de V. Pentru oameni adulți cantități moderate de V. sûnt nevătěmătoare, abusul poate să aducă boale cari nu difere de lesiunile alcoolismului provocate de beutura de rachiu.

(Lit. I. F. Neugebaur, Beschreibung der Moldau und Walachei. Breslau, 1854. C. Negruzzi, Lucrările statistice ale Moldovei. Iași, 1860. D. P. Marțian, Analele statistice și econ. Bucuresci, 1861—64. I. Ionescu dela Brad, Agricultura j.-lui Putna. Bucuresci, 1864 și Agricultura j.-lui Mehedinți. Bucuresci, 1865. P. S. Aurelian, Țeara noastră, edit. II. Bucuresci, 1880. Ch. Druțu, Untersuchungen über den Weinbau Rumäniens. Halle, 1889. I. Felix, Rapoartele gener. asupra serviciului sanitar al Regatului Român. Bucuresci, 1893—99. Regulamentul de priveghere sanitară a alimentelor și beuturilor. Bucuresci, 1895. G. Nicoleanu, Revista viticolă și horticolă. Bucuresci, 1896. G. Nicoleanu, Vițele americane în România. V. Cârnu-Munteanu și Corn. Roman, Vinurile României, Bucuresci, 1900. I. Felix, Istoria Igienei. Bucuresci, 1901—03. A. Poltzer, Analisa alimentelor și beuturilor. Bucur., 1900. St. I. Goilav, Reconstruirea plaiurilor cu vii, în Jurn. soc. centr. agric. Bucur., 1903. [I. Felix.]

Vinuri spumoase. Se dă în general numele de champagnie vinurilor spumoase bogate în acid carbonic. Puține vinuri însă, conțin o cantitate mai mare de acid carbonic în stare naturală (Vino spumante de Asti, Refosco de Triest, Heuriger austriac, etc.). Aceste vinuri însă nu conservă acidul carbonic multă vreme, din causa fermentațiunei. Mijlocul de a conserva vinului acidul carbonic natural prin eliminarea drojdiilor formate pe timpul fermentațiunei a fost pentru ântâiadată întrebuințat în Champagne (Francia), un cuvênt pentru care chiar astădi toate vinurile spumoase sûnt numite champagnie. Procedeul a fost găsit de către un călugăr benedictin Perignon din Haut-Villers. Dela sfîrșitul secl. XVII, până pe la 1780, numai mănăstirea din Haut-Villers, a fabricat adevěrata champagnie. Pentru fabricarea champagniei anumite neamuri de struguri, cum sûnt: Vert doré, Epinette, Riesling, Moscato d'Asti, ș. a. dau o beutură mult mai excelentă ca aromă, alcool, zahăr și acid carbonic. Principiul de a conserva acidul carbonic natural prin eliminarea drojdiilor se întrebuințează astădi mai ales în Champagne. In alte părți se întroduce vinului acidul carbonic pe cale artificială, și anume fie ca gaz, fie sub forma licidă. Vinurilor sărace în zahăr li-se adaugă proporțional zahăr în soluțiune. Fabricarea champagniei a început să ia avênt de pe la 1840. In 1845, Francia exporta 4.300,000 sticle de champagnie, iar 23 de milioane se aflau în deposite. In 1892, exportul se cifra la 16 milioane și jumětate, iar în deposite se aflau preste 65 de milioane. Prin întrebuințarea acidului carbonic »artificial«, champagnia s'a ieftinit mult, găsindu-se pe calea de a ajunge o beutură populară. Astădi cea mai mare parte din țerile vinicole, posedă numeroase fabrici de champagnie. Cele mai renumite firme sûnt: Pousardin Veuve Cliquot, și Carte blanche Theof. Roederer și Louis Roederer în Reims, Rheingold-Söhnlein & Co. în Schierstein, M. Müller în Eltville, ș. a.

Vina, numire generică a instrumentelor de coarde pișcate, întrebuințate în India, și în special a celor formate dintr'un gât lung purtând divisiuni, și dintr'o ladă de resonanță rotundă bombată (tartacă, ou de struț, scoica marină, sau doage de lemn), amintind mai mult sau mai puțin mandolele și lăutele europene, sau lată și fertonată, amintind forma violinelor și a chitarelor europene. Există o mare varietate, dar tipul principal e așa numita *Mahati-V. (V. mare)* cu gâtul lung de mai bine de un metru, cu 7 coarde și cu 2 mari tartace servindu-i ca ladă de resonanță. (v. și Vine.) [T. C.]

Vinalia rustica, (culesul de vii al țeranilor) la Romani serbătoare care se serba în 19 August; atunci preotul la altariu gusta din struguri și publica diua pentru începutul culesului viilor. Culesul era pus sub scutul lui Iupiter și al Venerei și Flamen Dialis, preotul lui Iupiter făcea ceremoniile și defigea terminul.

Vinărit sau *Vădrăritul,* dare pusă pe vinuri în Rom.; în vechime se percepea în natură sub formă de dijmă. In bani s'a luat în Moldova pentru prima dată la 1700 (câte 2 și mai târdiu

8 bani de vadră). In Muntenia era o para de mĕsură. La 1764 producea un venit de 45,900 lei.

Vinarița, numirea vulg. (în Comana, j. Vlașca în Rom.) a plantei Asperula odorata L. (v. ac.).

Vinca L., (botan.) gen de plante lemnoase sau subfrutescente adese târîtoare din fam. Apocynaceelor, trib. Plumerieae, cu foi oposite simple, flori 5-mere, fructul compus din 2 folicule. Cuprinde vr'o 10 specii preponderant central-europene, dar mai ales mediterane, puține tropicale (una americană, alta din Estindia, o a treia din Madagascar). Ca plante decorative se cultivă adese speciile indigene la noi: *V. minor* L. și *V. herbacea* W. K., cunoscute sub numirile de »bărbănoc« și »merișor«. [A. Pr.]

Vincennes, oraș în departam. franc. Seine, la 2 km. spre est dela Paris, aproape de Marne, 27,450 loc. (1896); fort, loc de tir pentru artilerie, institut militar de gimnastică.

Vincențiu de Paul, *(de Paulo),* fundatorul ordului monachal al Lazariștilor, n. 24 Apr. 1576 în Ranquines (Francia) din părinți țerani, a studiat în conventul franciscanilor din Dax, ascultând teologia și filosofia la univ. din Toulouse; călĕtorind pe mare din Marsilia spre Narbonne a cădut în mânile piraților, cari l-au vêndut ca sclav în Tunis la un pescariu; apoi avù de stăpân pe un alchimist, ai cărui eredi l-au vêndut unui păgân, care s'a făcut creștin, a dat libertate lui V. și a venit cu el la Roma. De aci V. s'a dus în Paris, unde s'a bucurat de mare vază la curtea regelui Ludovic XIII. La 1624 a fundat congregațiunea Lazariștilor, (numită așa după biserica Sf. Lazar din Paris, unde s'au așezat mai ântâi), cu scopul de a visita satele, a predica și a mărturisi poporul. Congregațiunea a aprobat-o papa Urban VIII (1623—44), activitatea ei se extinde și la misiunile externe pentru întoarcerea păgânilor. V. a fundat și congregațiunea religioasă de femei (vincentine). † 27 Sept. 1660. [i—m.]

Vincetoxicum Moench., (botan.) gen din fam. Asclepiadeae, trib. Cynancheae, cuprinde vr'o 70 specii de plante erbacee, perene sau subfrutescente erecte sau volubile, glabre sau canopubescente, mai rar arbuști rigidi foarte ramificați, respândite prin regiunile calde și temperate ale globului. In părțile noastre cresce *V. officinale* Moench., cunoscută de popor sub numirile de: Brilioancă, Iarba fiarĕlor, Iarba fierului, etc. Poporul nostru crede, că cu această buruiană se poate descuia ori ce încuietoare, de aceea este mult căutată de hoți, cari o poartă în brîu sau în degetul cel mic dela mâna stângă. Această plantă veninoasă a fost odinioară întrebuințată în medicină. [Z. C. P.]

Vinci, v. Leonardo da Vinci.

Vinculare, *(lat.)* legare, îndatorare. Legarea unei plăți sau a unei valori de anumite condițiuni sau persoane.

Vindecare, readucerea corpului la starea normală după o boală. V. se datoresce în primul loc activității proprii a corpului, pe care activitate medicina o înlesnesce: Medicus curat, natura sanat.

Vindelicia, teritoriul situat între lacul de Constanța, Inn, Alpi și Dunăre, locuit odinioară de Vindelicii de origine celtică, 15 a. Chr. provincie romană. Capitala era Augusta Vindelicorum (Augsburg).

Vinderea, act juridic în puterea căruia ne obligăm de a strămuta proprietatea. Elementele contractului de V. sûnt: consimțemêntul părților, un obiect în comerciu și un preț. V. e un contract cu titlu oneros, nu gratuit, fiindcă se face în interesul comun al părților. Mai e și sinalagmatic sau bilateral, fiindcă părțile se obligă reciproc. V. e considerată ca o perfecționare a schimbului și e un contract consensual, adecă e perfectă din moment ce părțile s'au înțeles asupra obiectului și prețului, de unde și conclusiunea că riscurile, adecă pierderea lucrului vêndut, sûnt pe sama cumpĕrătorului, fiindcă dînsul e proprietarul lucrului vêndut. Prețul aici trebue să fie în bani, căci altmintrelea ar fi un *schimb,* dacă în loc de bani ai dat alt lucru. Prețul însă trebue să fie serios; altfel nu-i V. Așa, dacă ai stipulat un preț de 5 bani pentru o casă, prețul e neserios, iar V. e neexistentă. (v. și Emtio.) [Scriban.]

Vinderei, v. Bleanda.

Vindicare, v. Rei vindicatio.

Vindobona, numele roman al Vienei (v. ac.).

Vine, termin poporal pentru vasele sângelui (v. ac.).

V., recte *Vene* se numesc îndeosebi acele vase ale sângelui, cari readuc sângele la inimă (v. ac.), pentru a fi iarăși oxigenat și pentru a se degaja prin respirațiune (v. ac.) de acid carbonic. Au păreți mai subțiri decât arterele și nu au puls (v. ac. și art. Circulațiunea sângelui, Vasele sângelui, Vena. Despre boalele V.-lor v. Phlebita, Pyelonephritis, Pylephlebitis).

Vinerea, *(Sfânta Vineri),* în poveștile rom. personificațiunea V., a dilei de septĕmână; în povești se amintesc în societate îndeosebi Sf. Mercuri, Sf. Joi și Sf. Vineri, și toate trei au împĕrățiile lor. Feții frumoși în calea lor se abat pe la aceste sfinte și ele totdeuna dau sfaturi bune și lucruri miraculoase, prin cari Feții frumoși își ajung scopul. Darurile Sf. V. sûnt: arc, brâu, cutie, frâu; apoi lucruri de aur: mĕr, cloșcă, fus, vêrtelniță, etc.

Sf. Vineri, o legendă, care se găsesce în așa numitele texte măhăcene (v. art. Măhaciu) dintre 1583—1619; ea are importanță în literatura română, fiindcă este o traducere foarte veche din limba slavonă. Legenda Sf. V. probabil este copiată dintr'un manuscris românesc și mai vechiu, fiindcă este lipsită de rotacisme. Conținutul legendei e fantastic de miraculos. După ce părinții Sf. V. trăiseră fără a avé copii, li-se născù într'o di de Vineri o fată, pe care o chiemară după această di. La Antiochia împĕratul Antioch voi să o ia de soție, dacă își lapĕdă credința. V. neînvoindu-se, fù osândită la moartea crucii, dar e liberată de ângeri. Tot astfel e scăpată teafĕră dintr'o căldare cu plumb topit. Impĕratul orbit își recăpĕtă vederea prin rugăciunea sfintei, și e botezat din apa unei bălți formată din lacrimile ei. Un alt împĕrat Atizma, o dete pradă unui smeu, de care ea scăpă într'un mod mai mult decât ciudat, ceea ce făcù și pe Atizma să se boteze. In fine un al treilea împĕrat Aclit, îndĕrĕtnic la o sumedenie de minuni, isbuti să-i taie capul.

Sf. Vineri din Iași, v. Paraschiva.

Diua de Vineri după așezămintele bisericesci, în rândul dilelor de septĕmână, este dedi-

cată în memoria morții lui Isus Christos. Din această causă acea ḑi încă din primele veacuri ale creștinătății, în semn de întristare și abnegare, a fost sfințită prin postire.

Vinerița, v. Ajuga.

Vinet, albastru (v. ac.) deschis.

Vineta, orașul comercial al Venḑilor, astăḑi Wollin, cu fortul Iomsburg, demolat 1184 de Danezi. După legendă, V. ar fi fost înghițită de mare.

Vinețele, una din numirile populare ale plantei *Centaurea Cyanus* L. (v. ac.).

Vinga, *(Theresiopolis),* oraș cu magistrat în Banat, cottul Timiș, cu 4762 loc. (între cari 2816 Bulgari și 455 Rom.). E cea mai bogată comună bulg. în Banat; locuitorii se ocupă cu industria. V. a fost pustiită de Turci, dar la 1737 a fost reîmpopulată cu Bulgari, înzestrați cu diferite privilegii. E stațiune de cale ferată.

Vingard, com. rur. în Trans., cott. Alba inf., cu un teritoriu de 6·973 jug. cat. și 2145 loc., între cari 1201 Rom., restul Germ. și Magh.

Vinicer, numele popular al lunei lui Septembre.

Vinicol, ce se ține de cultura viei, de producțiunea vinului, s. e. industrie vinicolă.

Vinland, colonia principală a Normanilor în America nordică (în Massachusetts și Rhode-Island), întemeiată pe la 1000, până în secl. XII a stat în legătură cu Grönland.

Vinoy, (pron. Vinoa), *Iosif,* general francez, n. 1800, † 1880; 1830—50 în Algeria, general în resb. Crimeei, 1859 gen. de divisiune, 1870 comandantul corp. XIII, care a scăpat de catastrofa dela Sedan. Sub asediul Parisului comandantul armatei III, 1871 comandant supr. al armatei din Paris, în timpul comunei comandantul armatei de sud. Scr.: L'armée franc. en 1873, etc.

Vinț, 1) *V. de jos,* com. mare în Trans., cott. Alba infer., are 3854 loc., între cari 2889 Rom., restul Magh., Germ., etc.; e reședința cercului pretorial al V. Aproape de V. se află un castel vechiu în ruine. Domeniul castelului a aparținut în secl. XVI voevodului Radu al Munteniei. In acest castel a fost ucis cardinalul Martinuzzi; aici a stat în robie Aron, voevodul Moldovei în 1595—97, tot aici a fost întemnițat și bătut și mitropolitul Sava Brancovici (v. ac.).

2) *V. de sus,* com. rur. în Trans., cott. Turda-Arieș, cu 1840 loc. magh. și rom.

Vintem, monetă, în Portug. = 20 Reis.

Vintilă-Vodă, domnul Țerii-Românesci (1532 până 1535). In domnie ia numele de Vlad și fù ales după Vlad V Inecatul. Ucise o mare parte a boierimei de preste Olt, din care causă, când Gritti trecù prin țeară în 1534, boierii se duseră în tabĕra lui spre a cere un alt domn; V. silesce pe Gritti a-i da pe protivnicii sĕi, pe cari îi și ucide în mare parte. O conjurație din nemulțămiți se formează și ucide pe domn în malul Jiului, pe când era la o vênătoare de cerbi. A zidit mănăstirea Menedicu (Vintilă-Vodă) în județul Buzĕului. [A. L.]

Vintilă-Vodă, com. rur. în Rom., j. Buzĕu, situată pe malurile Slănicului, cu 1600 loc. Terenul com. e muntos și bogat în subsanțe minerale. Loc. se ocupă cu lemnăria, cojocăritul și comerciul de țuică.

Vintileanca, com. rur. în Rom., j. Buzĕu, se compune din 6 căt., cu 1230 loc., 2 bis. și 1 școală. Haltă pe linia ferată Mizil-Buzĕu.

Viol. Faptul de a avé raporturi sexuale cu o persoană în contra voinței ei, se numesce V. sau atentat la pudoare cu violență. Pentru legea română nu are nici o importanță imprejurarea, că fata era sau nu virgină, căci a viola nu înseamnă a deflora, ci a avé raporturi sexuale contra voinței persoanei asupra căreia se exercitează actul. V. comis asupra unei persoane mai mică de 15 ani, e crimă ce se pedepsesce cu maximum reclusiunii; dacă persoana are 15 ani împliniți, faptul e delict. Atentatul la pudoare fără violență totuși se pedepsesce, dacă persoana nu are încă 14 ani. Codul civil nu permite căsătoria unei fete ce nu are 15 ani. [Scriban.]

Viola, nume generic dat în timpurile moderne instrumentelor musicale de coarde și arcuș usitate în Europa.

Viola L., (botan.) gen de plante herbacee din fam. Violaceelor, trib. Violeae, cu foi alterne, stipule persistente, flori axilare, petala inferioară la basă cu pinten. Cuprinde vr'o 200 specii preponderant boreal temperate, numeroase în Anḑi, puține pe munți în Africa sudică și estică, în Australia și Seelanda Nouă; dintre cele indigene cităm numai: *V. odorata* L. și *V. tricolor* L., »micșunelele«, »viorelele«, »toporașii«, remarcabile ca plante decorative; ele se mai aplică și în medicină ca emoliente. [A. Pr.]

Violare, v. Viol și Violența.

Violarieae, (botan.) fam. de plante dicotyle polypetale cu foi de regulă simple, pedunculi 2-bracteolați, flori zygomorfe 5-mere, gyneceu super, fructul o capsulă cu semințe numeroase. Cuprinde vr'o 240 specii respândite pe întreagă suprafața globului, preponderant herbacee în regiunile temperate, fruticoase sub tropi; dispuse în mai multe triburi, dintre cari cităm tribul *Violeae* cu genul remarcabil *Viola* (v. ac.). [A. Pr.]

Violența, acte de constrîngere morală sau fisică, exercitate asupra unei persoane cu scop de a-i smulge un consimțemênt ce ea nu voiesce a-l da. Romanii ḑiceau că consimțemêntul smuls prin V., tot consimțemênt remâne. Pentru ca V. să vițieze consimțemêntul și să dea loc la anularea contractului, nu e nevoe ca ea să fie exercitată chiar de persoana în folosul căreia s'a încheiat convențiunea, căci V. exercitată și de o persoană străină are acelaș efect, caracter ce distinge V. de dol, care, pentru a fi o causă de anulare a contractului, trebue să emane dela una din părțile contractante. Dovada V. se poate face cu martori și presumpțiuni. [Scriban.]

Violet, a șeptea coloare a spectrului solar (v. Colori). *V. de Paris,* v. Methylviolet.

Violina, cel mai acut și în acelaș timp cel mai important instrument musical al orchestrei moderne. Derivat din vechea familie a violelor, are ca și celelalte instrumente moderne de arcuș 4 coarde (sol_2, re_3, la_3, mi_4) cari prin posițiunile diverse de degitat îi dau o extensiune de aproape 4 octave (sol_2 — mi_6). Prin excelență instrument melodic, V. a jucat și joacă un rol capital atât ca instrument concertist cât și în ansamblu, în musica de cameră și în orchestră, unde de obiceiu sûnt două partide pentru V., primă și secundă. Nici un instrument altul nu are o literatură mai bogată ca V., și mulți

măiestri violiniști au scris pe lângă composițiuni de valoare și meritoase metode, între cari și una în limba română. (R. Klenk, profesor la conservator. Bucuresci, 1892.) [T. C.]

Viollet-le-Duc, *Eugen Emmanuil,* architect franc., n. 1814 în Paris; a reparat biserica Notre-Dame, a fost profesor la școala înaltă de bele-arte. A scris: Dictionnaire raisonné de l'architecture française du XI-e au XVI-e siécle, 10 vol., etc. A avut rol politic pe timpul asediului Parisului. Scr.: Mémoire sur la défense de Paris.

Violon, *(franc.)* violină (v. ac.).

Violoncel, instrument grav din familia modernă a instrumentelor de coarde și arcuș, avênd 4 coarde (do_1, sol_1, re_2, la_2) și acelaș mecanism ca și violina, numai diferind prin modul de a fi ținut, lângă picior, și fiind un instrument mai grav interḑicêndu-și efectele prea încărcate de dificultăți. In orchestră joacă rolul atât de bas cât și ca solist; asemenea și în musica de cameră și mulți violonceliști concertiști i-au dedicat composițiuni de frumoasă factură și pline de inspirațiune. [T. C.]

Violone, *(ital.)* v. Contrabas.

Vionville, sat în Lotharingia, cerc. Metz, cu 435 loc. 16 Aug. 1870, principele Frideric Carol bate aici pe Francezi sub Bazaine. Această luptă e numită și bătălia dela Mars la Tour.

Vioreanu, *Dimitrie P.,* jurisconsult, om politic rom. A făcut studiile în țeară și le-a completat în străinătate. A fost profesor de drept la univ. din Bucuresci, și în mai multe rânduri ministru de justiție (1863, 1870 și 1876). † 24 Oct. 1881. A publ.: Munca și funcționarismul (1878).

Viorele, numele popular al plantelor: Scilla bifolia L. (v. ac.), Viola odorata L., Viola silvestris L., etc. (v. ac.).

Vipdereu, v. Bleanda.

Vipera, șerpe din grupa Solenoglyhe, avênd capul foarte lat, pe cap solzi mici. *Vipera comună (V. aspis),* are botul trunchiat și lungimea până la 70 cm., trăiesce în locurile muntoase și împădurite din Francia, Spania. *Vipera cornută (V. ammodytes),* are botul provêḑut cu un corn. Trăiesce în Austria, Italia și Țeara-Românească. *Pelias,* este o viperă care are 3 plăci pe mijlocul capului. Pelias berus trăiesce în regiunile stâncoase și pădurile din Francia, Germania și Țeara-Românească. Sûnt toate veninoase.

Viperesci, com. rur. în Rom., j. Buzĕu, e formată din 2 căt., cu 1620 loc., 2 bis., 1 școală mixtă. In V. se ține tîrg de două ori la an.

Viraginitate, abatere în desvoltarea unor femei, în urma căreia ele au înfățișare bărbătească, au mustațe și barbă, voce bărbătească și genitalii imperfect desvoltate.

Virchow, *Rudolf,* patolog, antropolog și politic german, n. 13 Oct. 1821 în Schivelbein, Pomerania, † 5 Sept. 1902. V. a studiat medicina în Berlin, unde a ajuns asistent lângă Froriep; 1849 prof. de anatomia patologică în Würzburg, dela 1856 prof. în Berlin. V. este întemeietorul patologiei celulare; și-a câștigat frumoase merite și pentru igiena publică. Dela 1859 și până la moartea sa a fost membru al representanței orașului Berlin, a fost apoi deputat în parlamentul prusiac și în al imperiului german, aparținênd partidului progresist. Scrieri: Cellularpathologie, 1858; Die krankhaften Geschwülste, 1863—67; Die Lehre von den Trichinen, 1865; Kanalisation oder Abfuhr, 1869; Die Urbevölkerung Europas; Menschen- und Affenschädel.

Virement, *(franc.)* încheierea conturilor între creditor și debitor prin transportarea sau asignarea saldului; în economia statului trecerea unei sume sub alt titlu budgetar.

Vîrful Arsurilor, pisc, v. Arsuri.

Vîrful cu dor, pisc în Bucegi în Rom., 2288 m.

Vîrfurile, com. rur. în Rom., j. Dâmbovița, se compune din 6 căt., cu 1300 loc., are 1 bis. și 1 școală.

Virgiliu, v. Vergilius.

Virgina, vergură, fecioară (v. Virginitate).

Virgina, (lat. *Virgo),* o constelațiune a zodiacului (v. ac.), al 6-lea semn al acestuia; cu steua de mărimea I *Spica.*

Virginia, *(Verginia),* fiica plebeului roman Virginius; omorîtă de acesta 449 a. Chr., când decemvirul Appius Claudius a voit să o răpească.

Virginia, cea dintâi colonie pe teritoriul Uniunii nordamericane, cuprinde o parte din Alleghany cu coastele estice până la Atlantic și cele vestice până la Ohio, acum împărțită în 2 state:

a) *Virginia* (partea *estică),* 109,940 km²., cu 1.655,980 loc. (1890); udată de Potomac și James, bogată în minerale (fier, cărbuni) și sol roditor, care produce cereale, tutun, bumbac. Datorie publică 34·2 mil. doll. la 1890. In congres trimite 2 senatori și 10 representanți. Capitala Richmond.

b) *V. vestică,* 64,180 km²., cu 762,794 loc. (1890). Datorie publ. 184,511 doll. In congres are 2 senatori și 4 representanți. Capitala Charleston.

V. a fost colonisată de Englezi (Jamestown) începênd din Aprile 1607, după resboiul de independență multă vreme cel mai însemnat stat al Uniunii, 1861—65 a fost teatrul resboiului civil; 1862 în urma secesiunii s'a divisat în V. estică și V. vestică, ultima remase credincioasă Uniunii și 1863 fù susceputâ în Uniune ca stat de sine stătător.

Virginice, insule, o parte din Antilele mici, situate spre est dela Puérto Rico, 50—60 insule mĕrunte parte *americane* (170 km²., cu 3500 loc.), parte *daneze* (310 km²., cu 32,786 loc.) și parte *engleze* (165 km²., cu 4947 loc.). Au fost descoperite de Columb 1494.

Virginitate, starea intactă, neatinsă de penisul unui bărbat, a genitaliilor unei femeĭ. Semnul anatomic al virginității este hymenul intact; cu toată siguranța nici acesta nu poate servi ca dovadă a virginității.

Virgula, semnul ortografic: , ce se întrebuințează pentru distingerea părților principale de cele secundare ale ḑicerii, spre a face distincție între membrele propoziției, și pentru deosebirea propozițiunilor.

Viriathus, păstor lusitan, căpetenia poporului sĕu în resboiul contra Romanilor. Omorît 139 a. Chr.

Viribus unitis, *(lat.)* »cu puteri unite«, devisa ordinului Francisc-Iosif.

Viril, *(lat.)* bărbătesc, fig. demn de un om, curagios. Când bărbatul moare și vĕduva sa n'are avere, dînsa ia o porțiune *virilă* în usufruct din succesiunea soțului, dacă are copii cu acesta. Partea femeii este ca și a unui copil: pro numero virorum, și de aceea a lua o porțiune virilă, înseamnă a lua cât un copil. [Scriban.]

Virnant, numire vulgară a plantei Ruta graveolens L. (v. ac.).

Vîrsta, durata vieţii, timpul trecut dela nascere. V. însemnează mai departe o epocă a vieţii; cele 4 V. ale omului sûnt: *copilăria* până la etatea de 15 ani, *juneţa* (v. ac.) dela 15—25 ani, *maturitatea* dela 25—55 ani, şi *bětrâneţa* dela 55 ani încolo. V. din punct de vedere juridic, v. la Adopţiune, Emancipaţiune, Etate, Major, Minoritate şi Tutela. *V. lumii,* v. Epoca. (v. şi art. Era, Ev şi Period.)

Vîrtej, v. Vênt.

Vîrtejul pămêntului, numirea populară a plantelor: Medicago orbicularis All. (v. ac.) şi Pedicularis verticillata L. (v. ac.).

Vîrteiniţa sau *Depănătoare,* unealtă de întins firele toarse.

Vîrtep, loc cufundat, cu găuri mici şi mari în el, cari împedecă circulaţiunea şi scurgerea apelor.

Vîrtop, com. rur. în Rom., j. Dolj, fundată la 1700. Se compune dintr'un singur cătun, are 1361 loc., 1 biserică şi 1 şcoală mixtă.

Vîrţu, cătun în Rom., pendent de comuna Bălăcesci (j. Gorj) în apropiere de rîul Tismana. Aici se află o măgură uriaşă numită »Cioca cu bani«, unde s'au găsit multe anticităţi. Lângă rîul Tismana se mai vĕd şi urmele unui castru roman de pămênt. In hrisoave se menţionează V. de pe la 1587.

Virtual, *(lat.)* care are putere în sine, dar fără efect actual.

Virtuos, *(ital.)* abil, îndemânatic; în limbagiu musical titlu dat unor cântăreţi sau instrumentalişti, cari pe lângă disposiţiuni naturale pentru artă, posed şi o excepţională îndemânare în technica execuţiunei.

Virtus, (virtutea), cu înţelesul de vitejie în resboiu, era venerată în Roma ca o ḑeiţă şi a avut mai multe temple. In legătură cu virtutea era venerată şi Honos (onoarea), care adese îşi avea templul împreună cu V.

Virtute, *(lat.)* în fond tărie, putere, bărbăţie, vitejie şi de aici apoi V. denotă în genere încordata tărie a puterilor unei fiinţe spre împlinirea funcţiunilor sale. In limbagiul modern etic V. se numesce disposiţia constantă, resultantă din perfecta armonie a voinţei cu legea (ordinea) morală, prin care omul caută totdeuna a face numai binele şi a evita rĕul spre fericirea proprie, a deaproapelui şi a societăţii. După natura puterilor funcţionale se face deosebire între V. corporală sau fisică, spirituală şi morală. Încă din timpurile antice filosofii, dela Socrate începênd, susţineau că V. ar fi numai una şi că ea s'ar puté câştiga prin învĕţare şi exerciţiu. Din punct de vedere moral şi în marginile creştinătăţii, avênd în vedere şi obiectul la care se raportă, feliuritele specii de V. se reduc la două clase: teologice şi morale. Cele teologice, numite aşa pentru că au de obiect direct al lor fiinţa supremă, pe Dḑeu, şi pentru că cârmuiesc în primul loc relaţiile omului cu dḑeirea, sûnt: credinţa, caritatea (dragostea) şi speranţa. Cele morale, al căror obiect sûnt actele şi conduita morală a omului în diferitele relaţii omenesci, sûnt: înţelepciunea, înfrânarea, dreptatea şi tăria cu toate virtuţile speciale, ce se derivă din ele. Pe ele le găsim chiar la filosofii antici cu deosebire la Plato şi la Stoici. Adevĕrata V. imprimă lucrărilor noastre caracterul moral şi ne garantează fericirea. (Cf. Mironescu, Etica; Pacu, Morala creştină.) [Pl.]

„Virtutea Militară“, v. art. Medalia.

Virulent, product chimic animal şi vegetal cu acţiune vătĕmătoare specifică, numire reservată productelor bacteriene numite virusuri, toxine ptomaïne, toxalbumine, etc.

Virunum, capitala prov. romane Noricum; ruinele ei se află pe Zollfeld lângă Klagenfurt.

Virus, productul chimic toxic, ce secretează (dijecţiune) microbii patogeni (vătĕmători) şi care în organismul viu provoacă boale infecţioase speciale după felul microbului care i-a dat nascere. Lupta microbilor cu organismul ce ei invadează este numai pe terenul chimiei. Pentru un V., ori e present microbul ori numai excreţiunile lui, este egal pentru acel moment, totul depinde de gradul de virulenţă al toxinelor şi de gradul de resistenţă al organismului nostru, representat prin chimismul antitoxic şi bactericid al sucurilor organelor noastre. Microbul patogen, dacă i-se răpesce virulenţa toxinelor lui prin neutralisarea lor de către antitoxine sau prin alte mijloace artificiale, devine un saprofit indiferent ca ori ce microb nepatogen. V.-ul viu a fost pus pe scenă de către Pasteur în dalac şi turbare, iar aḑi este bine admis, că chiar şi microbii cei mai inofensivi sau cei cari lucrează în mod lent, cronic, au V.-ul lor specific, care dacă nu e vătĕmător pentru om, este poate vătĕmător pentru alte animale sau plante. In acest fel bacteriile de fermentaţiune, atât de folositoare, indispensabile chiar vieţii organice, nu sûnt virulente până ce productele lor chimice sûnt în proporţiuni normale, îndată ce însă fermentaţiunea este abnormă, când ea trece în descompunere, începe şi virulenţa fermentativă. Acţiunea vătĕmătoare a V.-lor este uneori excitantă la început, ori dela început paralisantă asupra sistemului nervos periferic şi central, producênd diferite complexuri de turburări speciale în ceea ce numim boale infecţioase. [Dr. Al. Tălăşescu.]

Vîrzob, cerc de lemn împletit la mijloc cu sforicele spre a puté umbla pe zăpadă.

Vis, un fenomen psicho-fisiologic ce ne dă dovadă despre continuarea vieţii sufletesci şi în timpul somnului. V.-rile sûnt fenomene în cari involuntar şi inconscient se fac fusiuni, asocieri şi reproduceri de idei întêmplătoare şi fără privire la legătura lor logică ori la coexistenţa în timp. Caracteristic este în V.-ri că: a) ideile se asociază fără regulă şi fără control din partea realităţii; b) sensurile funcţionează ce e drept, dar excitarea nu e atât din partea lumii externe cât mai mult numai din partea creerului, de aceea totul ni-se presintă ca realitate; c) sûnt şterse limitele de spaţiu şi timp precum şi unitatea consciinţei, de aceea V.-le totdeuna conţin ceva curios, baroc şi particular; d) în V.-ri se combină şi asociază vechi resturi memoriale ca şi cele mai recente ori chiar influenţe în legătură cu ceea ce are să se întêmple în viitor. Tocmai de aceea ele pot avé însemnare simbolică şi profetică pentru acela care scie să le explice. Causele cari pot da nascere V.-lor sûnt mai cu samă afecţiuni somatice: apăsare, căldură, rĕceală, îngreunări de stomac; afecţiuni nervoase; resturi din trecut de sensaţiuni şi re-

presentări; în sfîrşit dispoziţia fisiologică, psichologică şi morală în care omul adoarme. (Cf. Gavănescu, Psichol., pag. 128; Dr. Blaga, Analise psich., pag. 86.) [Pl.]

Visa, menţiunea făcută pe un act, pe un bilet, spre a se scí că a fost presentat. Aşa în fiecare an biletele reserviştilor se visază la depositele de recrutare. Actele autentice se visază de judecător cu menţiunea »spre neschimbare« sau pe latinesce »ne varietur«, cum spune art. 181 din legea vămilor. De asemenea judecătorul sindic visază creanţele verificate şi admise la massa falimentului (art. 772 cod. com.). Registrele comercianţilor trebuesc presentate la tribunal la finea fiecărui an spre a fi visate (art. 27 cod. com.). [Scriban.]

Vişa, *Ioan,* filantrop român, comerciant şi proprietar de mine, n. 1828 în Făgăraş, numai la bătrâneţe a învěţat puţin a scrie şi ceti, dar prin muncă neobosită a ajuns om avut. Fiind âncă în viaţă, toată averea lui a destinat-o şi dat-o pentru scopuri filantropice şi culturale românesci. Casa sa din Abrud a donat-o pentru scopuri şcolare şi a făcut 3 fundaţiuni în sumă de 70,000 cor. pentru meseriaşi şi studenţi şi pentru îmbrăcarea şcolarilor săraci din Abrud şi Făgăraş. La insistenţa lui, şi fratele sěu *George V.,* n. 1826 în Făgăraş, † 1900 în Zlatna, a testat 60,000 cor. pentru scopuri filantropice. [a. p. b.]

Vişani, com. rur. în România, j. R.-Sărat, cu 1061 loc., 1 biserică şi 1 şcoală mixtă.

Visarion, (orig. *Nicolae), Sarai,* călugăr sêrb, n. 1714 în Costainiţa (Bosnia). 1732 s'a călugărit în mănăstirea Sf. Sava din Ierusalim şi s'a stabilit în măn. Paĕra. 11 Martie 1744 vine în Trans. şi dela Lipova până la Sibiiu îndeamnă pe poporul român, sfăşiat de confesionalism, a păstra credinţa veche. »V. era tare în credinţa sa, dar neajutorat în motivarea ei; pentru poporul incult el găsea cele mai erective mijloace oratorice.« Poporul fanatisat de V. înscenă o adevěrată revoluţiune în contra uniţilor. Intervenind puterea lumească, V. a fost prins, supus în Sibiiu 27 Apr. 1744 unui interogator, întemniţat în Sibiiu, în Deva şi în Timişoara, şi transportat apoi la Viena; ce s'a făcut cu el în Viena nu se scie. Agitaţia lui a fost nefastă pentru soartea viitoare a Românilor de ambele confesiuni. (Cf. G. Bogdan-Duică, Căl. V. S. 1744. Caransebeş, 1896.) [T. S.]

Vis-à-vis, expresiune franţuzească, verbal: faţă în faţă. In românesce se ḑice: faţă cu, în faţă; preste drum.

Vîsc, numele românesc al plantelor parasite: Loranthus europaeus L. (v. ac.) şi Viscum album L. (v. ac.). *Vîsc de stejar* = Loranthus europaeus L. (v. ac.).

Viscaya, v. Biscaya.

Viscera, organele cavităţilor mari ale corpului animal, în special cele din cavitatea abdominală.

Vischer, 1) *V., Peter,* celebru sculptor toreut, n. 1455 în Nürnberg, † 1529. După Albrecht Dürer cel mai mare artist al timpului sěu. Op. princ.: Monumentul archiep. Ernst în Magdeburg şi al cardin. Albrecht în Aschaffenburg, etc. Fiii sěi *Hermann* († 1516), *Hans* şi *Peter* jun. († 1528) s'au distins în aceeaşi artă.

2) *Vischer, Friedr. Theodor,* estetician germ., n. 1807 în Ludvigsburg, a fost prof. de filosofie la univ. dela Tübingen şi la polit. din Zürich şi Stuttgart. † 1887 în Gmunden. Scr. princ.: »Über das Erhabene u. Komische«, 1837; »Kritische Gänge«, 1844; Aesthetik, 1846; »Mode u. Cynismus«, 1888, etc.

Viscol, sin. Vifor (v. ac. şi Vênt).

Visconti, (lat. *Vicecomites),* familie princiară în Lombardia, din care a ieşit o pleiadă de bărbaţi cari au stăpânit oraşele din nordul Italiei. Dintre membrii familiei unii au percurs carieri ierarchice, alţii au fost domnitori luminaţi. Familia lor s'a distins în protejarea artelor şi a scriitorilor mari. Petrarca a fost la curtea lui Lucchino V., care a înfrumseţat oraşul şi a întrodus mătăsăria. A fost ucis în 1349. Leagănul familiar a fost Milano.

Viscum L., (botan.) mic gen din fam. Loranthaceae, tribul Visceae, cuprinde vr'o 30 specii de arbuşti cu ramuri opuse sau dichotomice, ce cresc ca parasiţi pe ramurile diferiţilor arbori din regiunile calde şi temperate ale globului. *V. album* L., cresce şi în părţile noastre, parasit pe diverşi arbori, mai cu samă însă pe meri şi plopi şi este cunoscut poporului nostru sub numirea de V î s c. Din fructele acestei plante se prepară cleiul de prins paseri. Frunzele şi fructele de Vîsc, sub formă de decoct, au fost întrebuinţate în medicină contra diferitelor afecţiuni nervoase. Druiḑii atribuiau Vîscului virtuţi misterioase, din care causă îl culegeau în fiecare an cu mare solemnitate. Intr'o ḑi anumită o druida îmbrăcată în alb se urca în stejarul pe care cresce Vîscul şi cu o secere de aur tăia Vîscul cel verde, care după credinţa lor produce fecunditate la toate vieţuitoarele sterile. Această credinţă a druiḑilor se explică prin faptul, că Vîscul este totdeuna verde şi înfloresce deja prin luna lui Martie părênd astfel a fi el singur imagina vieţii în mijlocul naturei sterile şi veştede. [Z. C. P.]

Visect, anul, v. An visect.

Visegrád, com. mare în Ung., cott. Pest-Pilis-Solt-Kiskun, are 1508 loc., Germ. şi Magh., pe malul drept al Dunării. In apropierea V.-lui sûnt mine de cărbuni, tot în raionul comunei se află ruinele castelului reg. de odinioară. Acolo era şi o fortăreaţă, ruinată la 1702, a cărei renovare se face aḑi sub îngrijirea şi din vistieria statului.

Vişeu, 1) *V. de jos* (magh. *Alsó-Visó),* com. rur. în Ung., cott. Maramurěş, cu 3501 loc. Rom. şi Germ. 2) *V. de sus,* com. rur. în cott. Maramurěş, cu 7562 loc. Germani, Români şi Maghiari. V. are oficiu pretorial, notariat public, oficiu de dare. Isvoarele cu apă minerală »Şuliguli« până acum sûnt puţin folosite. 3) *V. de mijloc (Közép-Visó),* com. rur., cu 1659 loc. Rom. şi Germ., de care se ţine şi mica staţiune balneară *Valea Vinului,* cu apă minerală care conţine şi sare. 4) *Vişeu,* afluent al Tisei. Isvoresce în partea sud-estică a cott. Maramurěş şi la Polyana se varsă în Tisa.

Visiera, *(visir),* cozorol, partea mobilă a coifului, care acopere faţa.

Visigoţi, v. art. Goţi (vol. II, p. 585) şi Spania.

Vişin, arborele cultivat Prunus Cerasus L., sin. Cerasus vulgaris Miil. (v. ac.); fructele comestibile ale acestui arbore se numesc *Vişine.*

Vişinată, rachiu de vişine.

Vişina, 1) *V.*, com. rur. în Rom., j. Vlaşca, se compune din 2 cât., cu 1570 loc. V. are 2 bis şi 1 moară cu aburi. 2) *Vişina*, com. rur. în Rom., j. Romanaţi, are 1252 loc., 1 bis. şi 1 şcoală. Aici se fac 2 tîrguri pe an, în 18 Maiu şi în 11 Sept.

Visita, *Visitaţiune*, cercetare, căutare, inspecţionare.

Visitaţiune canonică, în administrarea şi guvernarea diecesană, un act jurisdicţional şi mijlocul cel mai bun ca archiereul să cunoască starea diecesei sale, să îndrepte disciplina şi moravurile între preoţime şi credincioşi. Chiar şi din această causă, sinoadele bisericesci adeseori dispun ca archiereii să facă atari visitaţiuni.

Visiune, *(lat.)* a) în limbagiul filosofic se numesc V. formaţiunile psichice cari, ca concepţiuni ale imaginaţiunii, se produc abătêndu-se dela legile normale ale percepţiunii sensibile ale vederii. V. sûnt o formă particulară de halucinaţiuni (v. ac.), căci sûnt halucinaţiuni în legătură numai cu organul vederii. Când s. e. un arbore mi-se arată ca om, am o ilusie, dar când mi-se pare că vĕd ceva acolo, unde nu este nimic, am o visiune; b) din punct de vedere religios V. se numesc vedeniile de lucruri supranaturale ce unii oameni cred că le au într'un mod excepţional şi cu oarecare permisiune sau inspiraţie divină. Cei cuprinşi de această credinţă se numesc *visionari*. (Sin. vedenie, nălucire, fantomă.) [Pl.]

Viski, *János*, predicator reformat. In 1697 se afla în Sânta-Maria (Boldogfalva), când a început să facă o traducere românească în versuri a psalmilor. Psaltirea a terminat-o în Gioagiul de jos la 19 Aug. 1697. Traducerea e cu litere latine, dar cu ortografie maghiară. Vocalele ă şi ĭ nu sûnt marcate. A avut model Psaltirea versificată a lui Albert Molnár, şi a cercat să păstreze şi în traducerea rom. mĕsura şi rima modelului. Socotind mulţimea cuvintelor archaice, dispărute din graiu, Silaşi (Transilvania, 1875) a emis părerea, că V. nu e autor, ci copiător. V. a avut la îndemână un manuscript vechiu românesc şi modelul unguresc, şi a folosit din prima: materia, din ultima: forma Psaltirei.

Visk-Várhegy, staţiune balneară în Ung., situată lângă com. Visk în cott. Maramurĕş, la o înălţime de 400 m. Apa, care conţine sare şi fier, se folosesce la anemie şi boale de femei.

Vis major, *cas fortuit* sau *forţa majoră*, e ori ce eveniment pe care vigilenţa omenească nu poate să-l prevină, nici să-l împedece, fie că acest eveniment vine dela natură (foc, inundaţie, cutremur, etc.), fie că vine dela o persoană sau un lucru de care debitorul nu respunde. In principiu, nimeni nu respunde de casul fortuit. Pentru a fi scutit de respundere, trebue să nu fi pricinuit prin greşeala ta întêmplarea casului fortuit. Resboiul e considerat ca un cas de forţă majoră, aşa că statul nu e ţinut să despăgubească pe cei ce au suferit din causa acestui eveniment. Forţa majoră, fiind un fapt material, poate fi stabilit cu martori. [Scriban.]

Vişnu, după mitologia indică unul din cei trei ḑei mai de frunte. E pus între ḑeii soarelui, al cărui resărit, miază-ḑi şi apus înseamnă trei paşi ai lui V. cu cari a străbătut pământul, vĕzduhul şi ceriul. V. se îngrijesce mai mult de omenime, şi dacă aceasta e ameninţată de ceva primejdie mare, se întrupează şi o scapă. Până acum s'a întrupat de 9 ori sub diverse forme, a 10-a oră va vení la capĕtul lumei, când va nimicí pe cei rĕi şi va crea alţii buni.

Vispesci, com. rur. în Rom., j. Buzĕu, formată din 4 cât., cu 1250 loc.

Viştea *de jos şi sus*, comune în Trans., cott. Făgăraş. 1) *V. de jos*, are 1196 loc. rom., agricultori, 2 biserici, 1 şcoală; are o bancă rom. »Olteana« (fundată 1893; capital social 40,000, fond de reservă 28,042, deposite 130,997, active 278,534, profit (1902) 10,334 cor.). 2) *V. de sus*, are 1461 loc. rom., 1 biserică şi 1 şcoală.

Vistieria, tesaurul public, v. Erar. *Vistiernic*, mare tesaurar, titlul vechiu al ministrului de finanţe.

Vistula, (germ. *Weichsel)*, rîul principal al Poloniei, isvoresce în Beskiḑii Silesiei austriace la înălţime de 1154 m., curge pe la Cracovia, unde e navigabil deja, pe la Sandomir, Varşovia, Plozk, prin Prusia vestică pe la Thorn, Graudenz, aproape de mare se divide în numeroase braţe, formând deltă de 2200 km²., prin care se varsă în Marea Baltică (şi în Frische Haff). Lungimea 1050 km.; basin 191,406 km².; navigaţie şi plutărit însemnat. Afluenţi pe dreapta: Dunaïeţ, San, Vieprz, Bug, Drevenz; pe stânga: Piliţa, Brahe, Schwarzwasser, Ferse, Mottlau cu Radaune.

Visum, *(lat.) visa* (v. ac.), întărirea, verificarea oficioasă a unui pas ori a unei cărţi de serviciu. *Visum repertum*, raportul medicului despre o visitaţiune medico-legală.

Viszág, comună rur. în Banat, cott. Caraş-Severin, cu 1891 loc. români.

Viszka, com. rur. în Trans., cott. Hunedoara, cu 1183 loc. români.

Vitaceae Lindl., sinonim cu Ampelideae Endl. (v. ac.).

Viţa de vie, una din numirile populare ale plantei Vitis vinifera L. (v. ac.).

Viţa americană e o viţă de vie cu mai multe varietăţi ca Solonis, Riparia, etc. ca mai resistente atacului filoxerei; la început ele serviau ca reproductori direcţi, aḑi însă numai ca suport pentru altoit viţa indigenă pe ele. La altoitul viţei nu remâne decât rădăcina din pămênt din viţa americană. Experienţa a dovedit că nu toate viţele americane sûnt egal de trainice şi resistente la filoxeră. (v. Phylloxera.)

Vital, ceea ce se ţine de viaţă şi servă la conservarea ei. Tot V. se numesce şi ceea ce ni-se arată ca foarte important pentru unele interese ale vieţii. [Pl.]

Vitaliani, piraţi de mare, în secl. XIV; în resboiul lui Albrecht în contra Margaretei regina Svediei, au fost lefegiii acesteia. Sfîrşind cu resultat resboiul la 1392, se împrăştiară prin insulele din Marea Gheţoasă şi de aici jefuesc corăbiile comerciale îndeosebi ale Hansei. La 1429 sûnt înfrânţi de oraşul Hamburg şi dispar pentru totdeuna.

Vitalism, teoria, care pentru explicarea fenomenelor vieţii recurge la o anumită putere de viaţă sau princip al vieţii. Tot V. se numesce şi doctrina acelor medici, cari caută să explice fenomenele fisiologice şi patologice prin influenţa unui principiu necunoscut, pe care îl numesc principiul vital, [Pl.]

Vitalitate, manifestaţiunea vieţii a unei fiinţe ori a unui organ al ei, proprietatea inerentă materiei organisate a îndeplini o activitate, înainte de toate cea a nutriţiunii. E. Littré distinge 3 grade de V.: vegetalitate, animalitate, socialitate.

Vitaliţiu, rentă de susţinere.

Vitania, v. Bethania.

Vite, animale domestice (v. ac. şi art. Zootechnia). *Vite de prăsilă,* vite de rentă, sûnt în genere vitele cari nu servă propriu ḑis la munca câmpului, ci se ţin pentru obţinerea unor altor foloase: prin înmulţirea lor (reproducţie), prin crescerea, laptele, carnea, lâna, etc., ce avem dela ele. Totodată cu vitele de prăsilă utilisăm în agricultură cele mai multe producte de puţină valoare, fên, paie, coceni, etc. şi producem cel mai mult gunoiu pentru îngrăşarea pămêntului. *Vite de pripas,* vitele fără stăpân, găsite prin holde sau pe drumuri. In Rom., aceste V., dacă nu le reclamă nimeni în trei ḑile dela prindere, se declară ca vite de pripas. Vita de pripas se hrănesce de comună sau de un însarcinat al comunei, în care timp se fac publicaţiile necesare pentru aflarea stăpânului. Dacă în termin de şase luni nu reclamă nimeni vita, ea se vinde prin licitaţie şi din preţ se scade hrana, cheltuielile de pază, preţul stricăciunilor de va fi făcut şi restul profită comuna. (Cf. art. 45—59 din legea poliţiei rurale.)

Vitel, *Vitellus,* v. Gálbinuş.

Viţel şi *viţea,* fêtul dela vacă şi bivoliţă.

Viţel de mare, v. Foca.

Vitelluca, com. rur. în Bucov., expositură parochială împreună cu cát. Laşchiuca vechie, moşie boierească în căp. şi j. Coţman, are 937 loc. (870 ort.-or., 47 rom.-cat. şi uniţi, 20 mos.), 1 şcoală primară.

Vitellius, *Aulus,* împěrat roman, n. la a. 15 d. Chr., proclamat împěrat la 68 de legiunile din Germania inf., şi după moartea lui Otho întră în Roma. La asaltul legiunilor lui Vespasian asupra Romei, V. a fost ucis 22 Dec. 69.

Vitellus, vitel, v. Gălbinuş.

Vitesa, iuţală, repegiune, celeritate (v. ac.).

Vitex L., (botan.) gen de plante lemnoase din fam. Verbenaceelor, trib. Viticeae, cu foi oposite, flori zygomorfe 5-mere, stamine 4-didyname, fructul o drupă 4-loculară. Cuprinde vr'o 60 specii preponderant tropicale şi subtropicale, cultivate uneori ca plante decorative, aşa mai adese *V. Agnus castus* L. din Mediterana, cunoscută sub numirea de »mielarea«. [A. Pr.]

Viti, insule, v. Figi.

Viticultura, cultura viilor. (v. art. Vin şi Vitis.)

Vitiges, *(Wittich),* rege al Ostrogoţilor (536 până 539), asedià pe Belisar în Roma (537—38), apoi fù însuşi asediat de Belisar în Ravena şi făcut prisonier.

Vitis L., (botan.) mare şi important gen din familia *Ampelideae,* cuprinḑênd vr'o 230 specii de arbuşti sarmentoşi, acăţători prin cârcei, ajungênd uneori la o mare înălţime. Speciile acestui gen sûnt foarte respândite prin regiunile calde şi temperate ale emisferei boreale. Genul acesta cuprinde pe lângă *Cissus* L. şi următoarele secţiuni, după alţi botanişti genuri deosebite: *Ampelopsis* Michx. (v. ac.), *Adenopetalum* Turcz., *Botria* Lour., *Saelanthus* Forsk. şi *Columella* Lour. Dintre numeroasele specii ale genului *Vitis* L., menţionăm: *V. vinifera* L., care cresce spontaneu în părţile noastre şi este cunoscută poporului nostru sub numirile de: Viţă, Viţă de vie, Lăuruscă, etc. Această importantă plantă se cultivă la noi foarte mult constituind viile. Fructele comestibile ale Viţei de vie se numesc Struguri în Muntenia şi Transilvania şi Poamă în Moldova şi Bucovina. Prin cultura intensivă a acestei plante s'au obţinut numeroase varietăţi, subvarietăţi şi rase, dintre cari menţionăm: Albă, Beşicată, Braghină, Busuioacă (Mold.) sau Tămâioasă (Munt.), Coarnă, Gordană, Plávaie, Razachie, Ţîţa oii, etc. (v. şi art. Vin.) O altă specie cultivată ca plantă decorativă este *V. hederacea* Ehrh., sin. *Ampelopsis hederacea* Michx. (v. ac.) şi cunoscută sub numirile vulgare Iederă cu cinci foi, Viţă de Canada, etc. [Z. C. P.]

Viţiu, *(lat.)* obicinuita disposiţie şi înclinare spre rele şi spre vătêmarea din voie liberă a legilor morale; un defect grav, o imperfecţiune morală. Sub acest raport V.-rile, opunêndu-se virtuţii, sûnt de atâtea feliuri de câte sûnt şi virtuţile. Omul cuprins de viţiuri se ḑice *viţios;* sin. *pěcat.* [Pl.]

Vitomirescî-Trepteni, comună rur. în Rom., j. Argeş, se compune din 8 sate, cu 1341 loc., 3 bis. şi 1 şcoală primară.

Vitoria, capitala prov. span. Alava, oraş întărit, 27,660 loc.; episcopie; comerciu viu. 21 Iunie 1813, Wellington bate aci pe Francezi (Jourdan).

Vitraliu, fereastră cu geamuri pictate.

Vitreg. Fraţii se împart în fraţi buni, adecă din aceeaşi mamă şi din acelaş tată, gemeni; fraţi consanguini, când au tată comun şi mamă diferită; fraţi uterini, când au mamă comună şi taţi diferiţi. Primii fraţi sûnt fraţi »buni«, ceialalţi sûnt vitregi, dela latinul vitricus. Copiii făcuţi cu prima soţie, în Rom. n'au drept la succesiunea soţiei a doua, care e mama lor vitregă. Fraţii buni, consanguini şi uterini succed pe capete, în părţi egale, dacă sûnt din aceeaşi căsătorie. Când fraţii sûnt unii drepţi, alţii vitregi, moştenirea se împarte în două: partea mamei şi partea tatălui. Consanguinii vor moşteni pe tatăl lor, uterinii pe mama lor, iar fraţii buni pe ambii părinţi, aşa că aceştia iau îndoit. [Scriban.]

Vitrificaţiune, punerea de geamuri; a provedé ceva cu sticlă.

Vitrina, fereastră mare în care se expun mărfurile de vênḑare.

Vitriol, nume dat odinioară tuturor sulfatelor: *V. alb,* sulfat de zinc ($Zn SO^4$); *V. albastru,* sulfat de aramă ($Cu SO^4$); *V. de fier,* sulfat verde ($Fe SO^4$). V. se numesce aḑi acidul sulfuric concentrat ($H^2 S^2 O^7$), preparat prin destilaţiunea uscată a V.-lui de fier; se mai numesce acid sulfat de Nordhausen; e fumegător, pirosulfat sau oleiu de vitriol.

Vitrit, material de construcţiune, compus din plăci de sticlă aşezate pe un strat de piatră artificială. Se întrebuinţeazá în architectură ca decoraţiune şi mai ales în spitaluri, din causă că tablele de sticlă se pot desinfecta mai uşor decât alt material.

Vitrograf, v. Phonautograf.

Vitruvius, *Marcus Pollio,* inginer belic sub Caesar şi Augustus. Scr.: »De architectura«.

Vittoria, oraş în Sicilia, prov. Syracus, cu 21,700 loc. Anticităţi.

Vittoria, *duce de,* v. Espartero.

Vittorio, oraş în Italia, provincia Treviso, 11,000 loc. Episcopie.

Vitumnus, la Romani ḑeul dătător de viaţă (vita); un predicat al lui Iupiter (creatorul).

Vitus, la Slavi un ḑeu al soarelui şi al luminei, unul dintre cei 5 ḑei mai mari.

Vitzu, *Alexandru N.,* prof. român, n. 21 Nov. 1853, a studiat la univ. din Iaşi şi la Paris, unde a luat doctóratul în sciinţele naturale. Dela 1882 profesor de zoologie, anatomie şi dela 1892 de fisiologie generală şi comparată la Bucuresci. 1885—88 a fost inspector general al şcoalelor, iar la 1895 deputat. Lucrări: Anatomia şi fisiologia crustaceelor; Doctrina secreţiunilor interne; Noua funcţiune a Pancreanului, etc. şi numeroase lucrări asupra sistemului nervos, a fisiologiei creerului, ş. a., publicate în diferite ḑiare franceze.

Vivace, cuvênt ital., întrebuinţat în musică ca termin de mişcare, vioiu, repede, cu vioiciune. Cuvintele *vivo* sau *con vivacita* înseamnă acelaş lucru. Diminutivul *vivacetto* indică o mişcare mai moderată, şi superlativul *vivacissimo* o mişcare foarte repede. [T. C.]

Plante vivace, v. Perene.

Vivandiera, femeie care însoţesce o trupă spre a vinde soldaţilor mâncări şi beuturi. In armata română nu există; în Francia V. erau recunoscute oficial; fiecare corp de trupă era urmat de câte o V. care vindea soldaţilor toate cele necesare pentru trebuinţele ḑilnice.

Vivariu, v. Aquariu.

Vivera, animale mamifere din ordinul carnivoarelor, cari seamĕnă cu dihorii, sûnt însă mai mari. Trăiesc în Asia şi Africa. Au la partea dindĕrĕpt glandule cu o materie mirositoare, întrebuinţată în parfumerie; înainte se întrebuinţa în medicină. Există o mulţime de specii, ca: *V. genetta* (singura specie ce trăiesce în Europa sudică), *V. civetta* (din Africa), *V. zibetha* (din India şi China), *ichneumonul* (Herpestes ichneumon) v. ac., ş. a. V. are un aparat special în apropiere de organele genitale, care produce o substanţă cunoscută în comerciu sub numele de *Viverreum,* materie homogenă, suctuoasă, galbenă, când e proaspĕtă se îngroaşe, şi înegresce când se învechesce. Miros pĕtrunḑĕtor. Se întrebuinţează ca stimulent şi antispasmotic.

Vivianit, mineral, fosfat de fier hidratat, monoclinic în agregate radiare frecuent, pămĕntos. Proaspĕt alb, incolor, la aer prin supraoxidarea fierului devine albastru, coloare sub care de altfel se presintă de obiceiu. In crepăturile sisturilor argiloase, în scorii de cărbuni (Commentry, etc. în Francia), ca agregate radiare la Anglar în Francia (Anglarit), umplând scoici la Kertsch în Crimea, şi la Mullica Hills în New Yersey (radiar Mullicit), în porele oaselor fosile; var. pamantoasă ca cuiburi în turba, etc.

Vivipare, *animale,* la cari oul se desvoaltă în corpul mamei, astfel că nasc pui vii, pe când *oviparele* se ouê mai ântâi şi apoi se desvoaltă puiul în afară de corpul mamei.

Vivipare, plante, cari se multiplică prin bulbili (v. ac.) formaţi în locul florilor, ca la *Poa bulbosa* var. *vivipara,* specii de *Allium,* ş. a.

Vivisecţiune, operaţiunea făcută asupra corpurilor animalelor vii pentru cercetări sciinţifice în ceea ce concerne fisiologia şi legile după cari se petrec actele vieţii normale. Graţie acestor sacrificii de animale s'a putut pune basa patologiei experimentale şi tuturor sciinţelor biologice experimentale, pe cari se razimă progresul tuturor sciinţelor în viitor şi în special filosofia vieţii. V. la început s'a făcut asupra oamenilor condamnaţi la moarte, regii Persiei puneau criminalii la disposiţiunea medicilor pentru studiul omului viu. V. la animale pentru anatomia şi fisiologia comparată a fost făcută cu mult avênt scientific de Galien, Harvey, Magendie şi de marele fisiologist Claude Bernard. Succesele binefăcĕtoare incalculabile ale V. la animale, atenuază până la toleranţă barbaria de fapt a acestor operaţiuni, căci numai prin V. s'a putut găsi misterele funcţiunei multor organe, numai prin ea şi prin experimentări la animale s'a putut întrona patologia experimentală asupra tuturor sciinţelor biologice positive şi a crea higiena modernă, numai prin asemenea procedee barbare putem garanta civilisaţiunei viitoare instituţiunile cele mai umanitare. [Dr. Al. Tălăşescu.]

Vivos voco, *mortuos plango, fulgura frango (lat.)* »Chiem pe cei vii, plâng pe cei morţi, fulgerile le împrăştiu«, inscripţie obicinuită pe clopote, pe care poetul Schiller şi-a luat-o de motto la poesia »Cântecul clopotului«.

Vixerit, *Nitrosacharosa,* $C_{12}H_{18}(NO_2)_4O_{11}$, se obţine tratând zahărul cu un amestec de acid sulfuric şi acid azotic. E o substanţă amorfă, explodează.

Viza, v. Acipenser.

Vizakna, v. Ocna Sibiiului.

Vizanti, *Andreiu,* fost prof. rom., n. 1844 în Roman, a studiat în Iaşi şi în Madrid, unde a obţinut diplomă în litere. Reîntors acasă, a fost numit profesor de limba şi lit. rom. la univ. din Iaşi. A scris: Principiul unităţii în istorie, Importanţa şi utilitatea studiului limbei române, Constantin Negri, Veniamin Costache, Abecedarul lui Gheorghe Lazăr, etc. în limba română şi franceză, precum şi o mulţime de discursuri. V. a fost membru coresp. al Academiei române. Urmărit de justiţie pentru delapidare, a fugit din România.

Vizanţia, 1) *V., pârĕu* în Rom., j. Putna, se varsă în Putna. 2) *V., mănăstire* în com. cu acelaş nume, j. Putna; datează din secl. XVI, în fruntea ctitorilor stă Eremia Movila Vv. A fost închinată la mănăst. Grigoriu din muntele Athos. 3) *V., com. rur.* în j. Putna, se compune din 2 căt., cu 1043 loc., are 2 biserici şi 1 şcoală mixtă.

Vizantia, isvoare minerale în Rom., j. Putna. Apele conţin pucioasă, sare şi iod. Regiunea e frumoasă, stabilimente sistematice nu sûnt.

Vizir, *(turc.)* mare demnitar al Curţii otomane. *Mare-visir,* prim-ministru.

Vizir, com. rur. în Rom., j. Braila, cu 4284 loc.; în com. sûnt vii, cu o suprafaţă de 163 hect. Are tîrg renumit de vite. V. a fost înfiinţat de locuitorii din Focşani, Rîmnic şi Buzeu târîţi la robie preste Dunăre de Turci, dintre cari unii eliberându-se s'au reîntors sub obligamentul de a plăti anumit tribut, şi a susţiné garnisoana turcească care străjuia la Dunăre.

Vizuresci, com. rur. în Rom., j. Dâmbovița, se compune din 3 căt. cu 1297 loc.

Vlach, v. Valah.

Vlacho-Clisura, v. Clisura.

Vlacho-Lebadea, *(V. Livadia),* v. Livadia.

Vlachos, *Angelos,* poet neogrec, n. 1838, a studiat în Germania, a ocupat funcțiuni administrative, în mai multe rânduri ministru plen. în Berlin. Scrierile sale sûnt poetice și estetice, a publicat multe poesii lirice, comedii și un epos (Phidias și Pericles). A scris despre Chestia Homerică în limba grecă, etc.

Vlad, numele mai multor domni români.

1) *Vlad I Dracul,* domn al Țerii-Românesci (1432—1447). E fiu natural al lui Mircea cel Bĕtrân și începĕtor al neamului drăculesc, care, prin luptele cele mai înverșunate, va disputa multă vreme scaunul domnesc neamului dănesc, coborîtor legiuit al dinastiei naționale. Sprijinit de împĕratul Sigismund, pe care îl visitase în 1431 la Nürnberg, la începutul anului 1432 obține domnia Țerii-Românesci; dar doi ani dela început e nevoit să împartă această domnie cu rivalul sĕu Alexandru Aldea-Voevod. După ce se mântue de acesta, în 1433, domnia lui fù »ocupată cu frământări pentru neatîrnare«. Se pare că o rescoală contra Turcilor îi aduse prinderea de către aceștia în 1436. Lăsând ostateci însă, pe fii sĕi, Vlad și Radul, se împacă cu Turcii, cari îl liberează din închisoare. In 1438 conduce o expediție turcească în părțile Sibiiului; Turcii învinși în Ardeal, la întoarcere sûnt loviți de însuși V. D. în munții Munteniei. Această întoarcere a domnului român de către Turci, îl împăcă cu Ardelenii și Ioan Corvin; așa că, atunci când Turcii veniseră din nou să pedepsească pe trădător și pe Corvin, oștile aliate române și ardelene, întimpinară pe Turci pe Ialomița în sus și îi sdrobesc acolo, în 1442. In anul următor oștenii sĕi participară la bătălia dela Niș, în Serbia; iar în 1444 însuși conduce oastea sa în ajutorul creștinilor dela Varna. Știrea din Chalcocondylas și Turocz că Hunyadi, întors prin Muntenia, după desastrul dela Varna, ar fi fost prins și închis aci, nu se dovedesce prin nimic; și, de sigur se atribue lui V. D. în 1444 ceea ce George Brancovici, despotul Sêrbilor, făptuise cu adevĕrat în 1448. In 1445 Românii lui V. D. împreună cu corăbiile burgunde trimise la Varna, bat cetățile turcesci de pe Dunăre: Silistra, Turtucaia, Giurgiu, Rusciuc și Turnu. Plecându-se iar către Turci și mai ivindu-se oarecari neînțelegeri între el și Huniadi, acesta în iarna dintre 1446—47, vení în Muntenia, bătù pe V. D, apoi îl prinse și îl ucise împreună cu fiul sĕu mai mare, Mircea, în Tîrșor, la începutul a. 1447. (Cf. Iorga, Studii și Documente, Prefață; și Bogdan, Documente și Regeste, scrisorile lui V. D.).

2) *Vlad II Țepeș,* domnul Țerii-Românesci (1456—1462; 76). E fiul lui Vlad Dracul. Ia domnia în 1456, când predecesorul sĕu Vladislav II perí de sabie în Tîrșor. La începutul domniei se constată în bune relații cu Ungurii, dela cari a ținut în stăpânire, ca feude, Amlașul și Făgărașul. Curând însă trece în partea Turcilor, din care causă Ungurii susțin în contră-i pe pretendentul Dan. V. Ț. le devení atunci dușman. Profitând mai ales de luptele dintre Mateiu Corvin și împĕratul Frederic III pentru coroana ungară, trece munții și prădează fără milă în țeara vecină; iar pe negustorii ardeleni și cei ce aveau afaceri în țeara sa, V. îi prinde și pune să-i omoare cu aceleași mijloace cumplite cu cari își pedepsea, cu vină sau fără, și pe supușii sĕi. Din causa aceasta și-a dobândit printre contimporani și urmași o reputație urîtă și faima numelui, cruḑimilor și nelegiuirilor sale, a trecut hotarele făcênd să apară o samă de povestiri, fabuloase chiar, pe sama sa și a faptelor sale. In 1460 prădă cumplit Brașovul și Țeara-Bârsei, pe rivalul sĕu Dan îl prinde și îl ucide cu moarte cumplită; în August acelaș an prădà în părțile Sibiiului, nimicind cu desăvîrșire orașelul Amlaș. După aceasta V. Ț. își schimbà politica: devine dușman Turcilor și caută să se apropie de Unguri. Două expediții însoțite de pradă, făcute în Bulgaria atrag asupra lui și țerii sale marea expediție a lui Mohamed II în Țeara-Românească, în vara anului 1462. Inainte însă Turcii trimiseseră pe Hamza pașa cu un corp de oaste să prindă pe domnul român; dar V. dejucă planul Turcilor, prinde pe Hamza pașa și ai sĕi și-i trage pe toți în țepi. In timp ce Mohamet trecea Dunărea cu o mare oaste, flota sa bătea Chilia, care era a lui V. Ț. Stefan cel Mare pleacă și el contra Chiliei, nu pentru a ajuta Turcilor, ci pentru a o cuprinde pentru sine. In lupta de pe uscat V. Ț. cu ai sĕi nu poate ținea piept Turcilor până în sfîrșit: el caută scăpare în Ardeal; dar și Turcii se întorc înapoi ca și dintr'o expediție pierdută, atâtea pătimiseră. Mateiu Corvin se coborîse în Ardeal să ajute pe V. Ț.; ba îl și pune pe acesta în fruntea unei oști spre a-și recucerí tronul pierdut. Țepeș scrise din Rucăr sultanului cerêndu-i iertare și oferindu-se a-l ajuta contra Ungariei; dar scrisoarea sa fiind prinsă, Mateiu Corvin îl pune la închisoare, unde stete până la 1475. In acest an, fiind liberat, luà parte la expediția contra Șabatului și apoi fù trimis să conducă o expediție de pradă în contra Turcilor, prin părțile bosniace. In toamna anului 1476 Stefan al Moldovei cu Stefan Bathory voevodul Ardealului, după ce curăță Moldova de Turci, întră în Țeara-Românească, bat și alungă pe Laiot și pun în locu-i în scaun pe V. Ț. Nu domnesce decât o lună, căci Laiot întorcêndu-se cu ajutor turcesc îl bate și ucide. V. Ț. se crede a fi înmormêntat la mănăstirea Snagov. (Cf. I. Bogdan, Vlad Țepeș. Bucuresci 1896, și Iorga, o. c., l. c.; Iorga: Lucruri noué asupra lui V. Ț. în Convorbiri literare XXXV.)

3) *Vlad III Călugărul,* domn al Țerii-Românesci (1482—96). E un fiu natural al lui Vlad Dracul. Se călugăresce de tinĕr, de unde și porecla de Călugărul, și se adăpostesce mai bine de un sfert de secol printre Ardeleni în calitate de pretendent domnesc. După ce Stefan cel Mare bate pe Țepeluș la Rîmnic (Iulie 1481) neputênd impune domn Munteniei pe pretendentul adus cu sine, Mircea, un fals fiu al lui Vlad Dracul, V. C. cu ajutor dela Stefan Báthory, voevodul Ardealului, apucă domnia. Dar nu se poate menține, căci toamna e alungat de rivalul sĕu Țepeș la Brașov. In anul următor 1482, întră din nou în țeară, bate și alungă pe Țepeș; el apucă domnia, iar rivalul sĕu își găsesce moartea la Glogova în Mehedinți. Profitând de această

luptă Stefan al Moldovei cuprinde Crăciuna și Putna; de atunci Milcovul »s'a așezat« hotar între Țerile-Române. Supus credincios Turcilor, domnesce în pace până la sfîrșitul vieții, 1496. Dă ajutor sultanului Baiazid II, în 1484, când cuceresce Chilia și Cetatea Albă; călăuzesce și ajută doué expediții turcesci în Moldova, în 1485, și trăiesce în bună pace cu Ardelenii atâta timp cât Ungaria are pace cu Turcii, adecă până la moartea regelui Mateiu (Aprilie 1490); după aceasta legăturile politice și comerciale dintre Muntenia și Ardeal se înăspresc din ce în ce. Cu înclinare spre cele spirituale V. C. dăruesce cu proprietăți și bani multe mănăstiri din țeară și Sf. Munte și zidesce Glavaciocul și schitul Babele. Se cunosc dela dînsul patru fii: Radul, Mircea, Vlad și Vlăduță și o fică Caplea. A murit în scaunul domnesc în 1496 și s'a înmormêntat la Glavacioc. (Cf. Iorga, o. c., l. c., Bogdan, o. c., scris. lui V. Ț. și A. Lăpĕdatu, Vlad-Vodă Călugărul. Bucuresci, 1903.

4) *Vlad IV cel Tinĕr,* domnul Țerii-Românesci (1510—12). E fiul lui Vlad Călugărul. După alungarea lui Mihnea cel Rĕu și uciderea lui la Sibiiu (13 Martie 1510), dușmanii acestuia, Pârvuleștii sau Craioveștii, stăruind la Țarigrad, Turcii sub Mehmed-bey, sangiacul de Nicopole, pun domn pe V. cel Tinĕr sau Vlăduță. Dar îndușmănindu-se cu protectorii sĕi, aceștia chiemară tot pe Mehmed-bey cu Turcii sĕi, de astădată însă pentru a-l scoate din domnie și a așeza în locu-i pe Basarab (Neagoe). Oastea și partisanii lui V. cel Tinĕr sûnt bătuți, iar domnul, refugiat în Bucuresci, e prins și ucis la 25 Ianuarie 1512. E înmormêntat la mănăstirea Dealului. (Cf. Iorga, o. c., l. c.)

5) *Vlad V cel Inecat,* domnul Țerii-Românesci (1530—32). E fiul lui Vlad IV cel Tinĕr. Fusese cerut de boierii țerii domn dela Poartă în locul lui Moise-Vodă și numit în Febr. 1530. Moise-Vodă cu ajutorul lui Stefan Majláth din Ardeal întră în țeară pe la Turnu-Roșu în August și la Viișoara se dă o mare luptă: Moise-Vodă e ucis, iar Majláth prins. V. cel Inecat a fost omul Turcilor și al lui Zápolya, a luat în căsătorie în 1531 pe o fată a lui Petru Rareș și s'a sfîrșit înecându-se în Dâmbovița la Popești, în Octobre 1532. (Cf. Iorga, o. c., l. c.) [A. L.]

V. și art. Basaraba, Vladislav și Wlad.

„Vlădeasa", bancă rom. în B. Huedin, Trans., fundată 1895. Capital social 96,801·—, reserve 21,931·—, deposite 439,389·—, active 637,693·—, profit (1902) 15,279·— cor. Dividendă 6%.

Vlădeni, (magh. *Vledény),* com. rur. în Trans., cott. Brașov, cu 1390 loc., Români.

Vlădesci, 1) *V.*, com. rur. în Rom., j. Covurluiu, pe malul Prutului, se compune din 4 căt., cu 2013 loc., cari se ocupă cu agricultura și pescuitul.

2) *Vlădesci,* comună rur. în j. Muscel, se compune din 3 căt., cu 1450 loc. V. în chrisoave se amintesce înainte de secl. XVI.

Vlădescu, 1) *V., Mateiu,* general român, n. Februarie 1835, † Februarie 1901, și-a făcut studiile militare la Bucuresci, a luat parte ca colonel la resboiul independenței în contra Turcilor 1877—78, a fost ministru de resboiu (5 Novembre 1889 până 15 Februarie 1891) în cabinetul conservator-junimist al generalului G. Manu, iar apoi șef al statului major regal și prefect al palatului.

2) *Vlădescu, Mihail,* prof. de botanică la univ. din Bucuresci, n. Apr. 1865 în Câmpulung (Rom.), a studiat la Bucur., apoi în Germania și la Paris. La 1888 a luat prin concurs catedra de botanică la univ. din Iași, de unde 1895 a fost transferat la Bucur., în locul prof. Brândza. In Iași a înființat laboratorul de botanică, iar în Bucur., ca director al Instit. botanic (v. ac.) a completat și organisat laboratorul de studii microscopice. 1895—99 inspector al învĕțămêntului secundar, întroduse în programa seminariilor pentru prima oară metoda biocentrică în propunerea sciințelor naturale. Fost president al Ligei culturale; deputat (conserv.) 1899, reales în oposiție 1901, a dus o vie campanie parlamentară. Scr.: Noțiuni de zoologie (1898), Noțiuni de mineralogie și geologie (1898) și Noțiuni de zoologie și botanică (1901) pentru școalele secundare; mai multe studii în »Archiva«; Bulletin de l'Hérbier de l'Institut de Buch. (1902, în contin.); Structure de la tipe des Selaginèlles, Paris 1888; etc.

Vladica, *(slav.)* episcop (v. ac.).

Vladimir, mai mulți principi ruși. Cel mai însemnat: *V. cel Mare* sau *Svietoslav,* care prin uciderea fratelui sĕu ajunse pe tron și domnesce 980—1015; s'a căsătorit cu Ana din Bizanț; creștinând întreg poporul sĕu a solidificat temeliile imperiului rusesc. Memoria lui e eternisată în baladele poporului, cari îl presintă ca pe un erou național.

Vladimir Alexandrovici, mare duce rus, n. 1847, fiu al împ. Alexandru II, căsătorit 1874 cu princesa Maria de Mecklenburg-Schwerin. Comandantul corpului de gardă.

Vladimir, com. rur. în Rom., j. Gorj, cu 1985 loc. Locul nascerii lui Tudor Vladimirescu (v. ac.). Cunoscută din 1583 (7091). Casa de lemn în care s'a născut T. Vladimirescu se vede și astăḑi.

Vladimirescu, *Tudor,* eroul renascerii naționale române dela 1821, n. pe la 1770—89 în Vladimir (v. ac.), din tatăl Constantin Ursu și mama sa Ioana. N'a fost căsătorit; descendenți direcți nu are. La 1806 V. era biv vel comis, în 1808 sluger, iar pe timpul resboiului rusoturc (1806—12) a fost numit de generalii ruși parucic (locotenent) și apoi decorat cu ordinul Vladimir. Pe la 1815 a fost numit vătav (subprefect). V., deși se înălțase în ranguri boieresci, simpatisa cu poporul și ura pe boieri, pe cari nu-i deosebia de ciocoi. Cum moare Alexandru Șuțu, V. trece Oltul și dă o proclamație prin care caută a rescula pe Olteni. La 21 Ian. 1821 V. era în Tîrgu-Jiului și pe la meḑul nopții a pornit la Tismana. De aci sosí altă proclamație a lui V. în ḑiua de 22 Ian., prin care anunță moartea lui Șuțu-Vodă și resčularea poporului pentru ușurarea dăjdiilor și redobândirea drepturilor strămoșesci. Devenit stăpân preste Oltenia, se gătesce a pleca spre Bucuresci. Scrie mai întâi lui Derviș pașa, muhafizul Vidinului, că domnii țerii împreună cu boierii greci și români au jefuit țeara, și-l roagă a-i trimite jalba la împĕrăție pentru a trimite un om credincios împĕrătesc la Bucuresci, ca să cerceteze și să facă dreptate, căci el nu s'a ridicat decât asupra boierilor, cari au mâncat dreptatea locuitorilor. Intrând în Bucuresci dă o proclamație, în care

arată: »că scopul sĕu este de a ocârmuí pe toți cei ce au încins arma din partea a tot norodul spre sdrobirea ori cărui jaf și a ori cărei nedreptăți«. Boierii uniți cu V. trimit o tânguire la St.-Petersburg, căutând a îndreptăți rescoala lui din causa jafurilor domnilor străini. Prin aceasta caracterul social al rescoalei »îmbunătățirea stării săteanului« se schimbă în altul politic și național »resturnarea domniei fanariote și a întronării celei naționale«. Aceasta l-a și pus în vĕdită dușmănie cu Ipsilante (v. ac.). Căpitanii lui V., Iordache și Sava, trecură în partea lui Ipsilante. Turcii intrând în țeară, V. voi să se retragă preste Olt spre a se întărí în cas eventual în mănăstirile din Oltenia, pe cari le cuprinse încă dela începutul rescoalei. La 15 Maiu era la Pitesci. Ipsilante, care era la Tîrgoviște însărcinà pe Iordache să prindă pe V. Acest căpitan eterist se folosí de nemulțămirile bandelor nedisciplinate, cari nu se mai opriau dela jafuri și cari erau foarte aspru pedepsite de V. O parte din bande erau alcătuite din Bulgari, Sêrbi și Albanezi, oameni străini de țeară. Pedepsele cu moarte îi făcură să lase pe Iordache a lua prins pe V. din mijlocul oștirei sale. V. fù asasinat, dar moartea lui este începutul mișcării de regenerare a poporului român, de atunci datează o nouă periodă a istoriei neamului nostru. Românii recunoscĕtori au ridicat eroului lor în Tîrgu-Jiului (v. ac.) o statuă de bronz. (Cf. Xenopol, Istoria Românilor, tom. V; Ioan Ghica, Scrisori către V. Alexandri; Al. Ștefulescu, Istoria Tîrgu-Jiului, apoi Ilie Fotino și C. D. Aricescu.) v. și Ipsilante și Mahmud. [Al. Ștefulescu.]

Vladislav, numele mai multor domni români. 1) *Vladislav I,* domn al Țerii-Românesci, 1364 până 1374. Luà domnia după tatăl sĕu Alexandru († 1364). V. avù un conflict cu regele Ungariei, Ludovic, refusând să recunoască suzeranitatea acestuia asupra Țerii-Românesci. Conflictul fù aplanat în 1366, Ludovic cedând lui V. Severinul, care mai demult fusese ocupat de Unguri, și recunoscêndu-i posesiunea țerii Făgărașului și a ținutului Amlașului, cu titlul de ban al Severinului și duce al Făgărașului, pentru cari feude unguresci V. se recunoscù vasal al coroanei unguresci. In 1368 el ajută pe Unguri să respingă un atac al țarului bulgar Șișman dela Târnova, unit cu Turcii, contra Bulgariei apusene (cu capitala Vidin), ocupată de Unguri în 1365; era prima ciocnire a Românilor, ca și a Ungurilor cu Turcii. Cu consimțementul indigenilor nemulțămiți de stăpânirea ungurească, V. ocupă apoi Vidinul, spre a-l păstra pentru cumnatul sĕu Sracimir, fostul țar al Bulgariei apusene, detronat de Unguri în 1365. Aceasta avù de urmare un nou conflict cu Ungurii. In vara a. 1369 două armate, una din Transilvania sub conducerea voevodului Transilvan Nicolae, alta din Bulgaria, condusă de regele însuși, care restabilí acolo autoritatea coroanei unguresci, întrară în Țeara-Românească. Armata din Transilvania fù bătută în valea Ialomiței, unde voevodul Nicolae cu vice-voevodul Petru și cu mulți nobili și ostași remaseră pe câmpul de luptă; armata regelui reușí să ocupe Severinul. După pacea încheiată în acelaș an, Sracimir fù reintegrat în domnie ca vasal unguresc sub garanția lui V., iar domnul român păstrà feudele unguresci ce le avea înainte de resboiu, banatul Severinului și ducatul Făgărașului (cu ținutul Amlașului), care se găsesc apoi iarăși în posesiunea lui V. Probabil în legătură cu această pace, V. consimțí să se institue, în Nov. 1369, un episcop catolic pentru Țeara-Românească și ducatul Făgărașului, cu titlul de episcop de Argeș, ca sufragan al episcopului Transilvaniei. Acesta era cel dintâiu episcop catolic de Argeș. (Data 1332 pentru »Vitus episcopus Argensis«, la Benkő, Milkovia, este o greșeală de transcriere.) In 1370 V. înființà un episcopat ortodox al Severinului, ca al doilea episcopat al Ungrovlahiei; mai înainte înființase în banatul Severin mănăstirea Vodița, după îndemnul lui Nicodin, primul ei egumen. La sfîrșitul domniei, V. avù iarăși ostilități cu Ungurii (1374). In acest ultim resboiu, asupra căruia ne lipsesc sciri mai precise, legăturile cu Ungaria fură rupte cu desăvîrșire. Severinul, țeara Făgărașului și ținutul Almașului se găsesc apoi în stăpânirea Ungurilor, fiind retrase ca feude unguresci, iar urmașul lui V., fratele sĕu Radul, nu mai recunoasce suzeranitatea regelui. Dela V. avem cele mai vechi documente domnesci: un chrisov slovenesc pentru mănăstirea Vodița (fără dată) și trei diplome latinesci, adecă un privilegiu comercial pentru Brașoveni (1368), un act relativ la episcopul catolic al Țerii-Românesci și al Făgărașului (1369) și o donațiune în țeara Făgărașului (1372). La documentul din 1368 s'a păstrat și sigilul cu inscripția: †S LADIZLAV[S DEI G*ratia vaivoda* Tra]NSALPINVS B[AN*us* DE Z*eurinio* D]VX DE FVGRVS. Dela el avem și cea mai veche monetă a Țerii-Românesci, cu inscripția: † M[oneta] LADIZLAI WAIWODE † TRANSALPINI; pe revers vulturul, marca țerii, pe avers scutul dinastiei Anjou a Ungariei. (D. Onciul, Originile Principatelor Române. Bucuresci, 1899. Iorga, Lupta pentru stăpânirea Vidinului în 1365—69. Convorbiri literare, 1900. D. Onciul, Titlul lui Mircea cel Bĕtrân. Conv. literare, 1902—03.) [D. On.]

Vladislav II, domnul Țerii-Românesci (1451 până 1456). E fiul lui Dan II. In tot timpul domniei sale a fost în bune relații cu Ungurii; cu toate acestea, se pare că tot cu ajutorul acestora i-a luat domnia, ucigându-l, Vlad Țepeș în 1456. E înmormêntat la Mănăstirea Dealului.

Vladislav III, domnul Țerii-Românesci (1523; 1524). Usurpà în două rânduri domnia lui Radul dela Afumați și într'amêndouĕ cu ajutorul Turcilor. Ântâiu, când Radul fù gonit de Turci în Februarie 1523, V. primí domnia, închinându-i-se chiar în Pârvulescii; dar nu stăpâní decât până în Novembre, când locu-i fù luat de Bădica-Vodă. A doua oară, când Radul fù din nou gonit de Turci în 1524 Martie, aceștia pun iarăși în domnie pe V., care isbutesce a se împăca și cu Ardelenii. In Nov. 1524 Radul dela Afumați și Vladislav sûnt chemați amêndoi la Poartă: cel dintâiu primí domnia; iar cel de al doilea mazilia împreună cu o pensie. (Cf. Iorga, Studii și Doc.) [A. L.]

Vladislav, (magh. *Ulászló), regi ungari:* 1) *V. I,* n. 1424, fiul regelui polon V. Iagello dela Hedvig, fata reg. ungar Ludovic cel Mare, a ocupat tronul polon în etate de 10 ani, iar în Ung. s'a încoronat la 1449, și s'a resboit 1½ an

cu Elisabeta, vĕduva regelui Albert, care încoronase pe fiul ei Ladislau (v. ac.) Posthumul, apoi dela 1444 cu Turcii, † 10 Nov. 1444 în lupta dela Varna (v. ac.).

2) *Vladislav II*, supranumit *Dobşe*, fiul reg. polon Casimir dela fica Elisabeta a reg. ung. Albert. 1469 ales rege al Boemiei; iar 1490, după moartea lui Matia Corvinul, şi rege al Ung.; a avut să lupte cu princ. polon Albert şi cu Maximilian fiul împ. Frideric, ambii pretendenţi la coroana Ung., apoi cu Turcii, cari au fost bătuţi în mai multe rânduri de Ioan Corvinul şi Paul Kinizsi. Sub V., care avù să lupte şi cu mari greutăţi financiare, Ung. a început a decădé, încât la moartea lui, 1516, ţeara se găsea în starea cea mai deplorabilă. (v. şi art. Ungaria şi Ladislau.)

Vladislav, Sfântul, v. Ladislau I. — *V. Posthumul*, v. Ladislau V.

Vladislav, *regi poloni:* 1) *V. I Lokietek*, duce de Cracovia, dela 1313 rege polon, † 1333 în Cracovia. 2) *V. II Jagello*, n. 1348, 1381 mare duce al Litvaniei, după încreştinare s'a căsătorit cu regina Hedvig şi la 1386 a ajuns rege polon. La 1410 a bătut pe cavalerii teutoni la Tannenberg; a înfiinţat universitatea din Cracovia, † 31 Maiu 1434. 3) *V. III*, fiul lui V. II, n. 1424, la 1434 s'a încoronat rege, la 1439 a fost ales şi rege al Ungariei, identic cu reg. ung. V. I (v. ac.). 4) *V. IV*, e fiul lui Sigismund III, din dinastia Vasa, n. 1595, a domnit 1632—48, a bătut la 1637 pe Ruşi, a acordat favoruri mari Iesuiţilor.

Vladnic, baltă în Rom., j. Iaşi, formată din vĕrsarea mai multor ape, are o extensiune mare şi afundime până la 10 m. Conţine mulţi pesci şi raci. Stuful şi papura acopere o parte mare din suprafaţa ei. Pe alăturea trece calea ferată Iaşi-Ungheni.

Vlăduţiu, *Nicolae*, preot gr.-cat. şi prefect rom. în 1848—49, n. 1818 în M. Bogata, a studiat la gimn. din M. Oşorhei şi Blaj, iar dreptul în Cluj. In 1840 s'a reîntors la Blaj şi a studiat teologia. In 11 Dec. 1848 comitetul naţional il numí prefect în regiunea Câmpiei cu 92 sate. V. s'a distins printr'un devotament şi curagiu extraordinar. (Cf. Raportul lui Iancu.) [I. St. Ş.]

Vlahi, v. Valach.

Vlahia, numele unor teritorii locuite de Români în peninsula Balcanică, cum şi al Ţerii-Românesci şi al Moldovei, în formă grecească. In evul mediu se află numite următoarele Vlahii deosebite: *V. mare* = Thessalia, *V. mică* în Pind, *V. superioară* (Anovlaha) în Epir, *V. neagră* = Ţeara-Românească (la Tătari *Kara-Ulag*, la Turci *Kara-Iflak*, la Bulgari şi Sêrbi *Kara-Vlaška)* şi Moldova (grecesce *Maurovlahia)*, pe lângă *Ungrovlahia* (= Ţeara-Românească) şi *Moldovlahia* (= Moldova), v. şi art. Valachia.

Vlaho-Livadhon, frumoasă comună arămânească, situată pe poalele muntelui Olimp în Tesalia turcească, vil. Salonic, are 3000 loc. Dialectul acestei comune e studiat de Weigand în »Die Sprache der Olympo-Walachen«. Leipzig, 1888.

Vlaho-Meglen, v. Meglen.

Vlahoviciu, *Daniil*, episcop al Bucovinei, n. în Banatul Timişan, a fost preot în Petrovoselo, apoi ieromonach şi vicar în mănăstirea Covila din diecesa Baciului în Ungaria până în 1786, când, la recomandarea mitropolitului din Carlovĕţ, Moisi Putnic, fù adus în Bucovina de episcopul Dosoteiu Harescul şi însărcinat cu înfiinţarea şi conducerea unei şcoli clericale, care s'a deschis în Suceava în 1786. In Aprilie 1789 fù numit episcop al Bucovinei şi se strămută la Cernăuţ dimpreună cu şcoala clericală, la care a remas şi mai departe profesor; s'a luptat mult pentru păstrarea şi reorganisarea acestei şcoli, dar nu isbutí; ea fù închisă în 1818. † 20 Aug. 1822. (Schematismus der Bukowinaer gr.-orient. Diöcese. 1897, pag. 15.) [Dr. I. G. Sbiera.]

Vlahuţă, *Alexandru*, poet român, n. 5 Sept. 1859 în Pleşesci, j. Tutova, a studiat dreptul la Bucuresci şi a îmbrăţişat cariera ḑiaristică, dedicându-se literaturei poetice. A scris ântâiu la »România liberă«, unde lucra pe atunci B. Stefănescu (Delavrancea) şi Duiliu Zamfirescu. In acest ḑiar şi, dela 1886—88 în »Epoca«, a publicat V. poesii de o rară frumseţă, novele, schiţe, ş. a. El începuse a scrie sub influenţa lui Eminescu, pe care îl adoară ca pe un măiestru; însă cu timpul s'a emancipat, şi prin conferenţa sa »Curentul Eminescu«, a combătut energic acest curent, care imita într'un mod fals partea cea slabă, pesimismul poetului. V. împreună cu Coşbuc, aḑi cei mai buni poeţi ai noştri, au deschis poesiei lirice un nou curent mai viguros. Scrieri: Novele, vol. I, 1886; Poesii, vol. I, 1887; Din goana vieţii, 1890, poesii şi novele satirice; Dan, roman, 1 vol., 1894; Un an de luptă, polemice literare, 1895; Iubire, un volum de poesii, 1896. In curând după aceasta Icoane şterse şi In vêltoare, alte 2 vol. de novele. Un an, 1894—95, a redactat împreună cu Dr. Urechiă revista »Viaţa«. A întemeiat pe urmă altă revistă »Semĕnătorul«. In 1902 a scris România pitorească, tradusă şi în limba franceză. Aḑi V. funcţionează în ministeriul cultelor, la casa şcoalelor, ca revisor şi conferenţiar şcolar, şi pregătesce din însărcinarea ministeriului Istoria Românilor, în formă populară ca şi România pitorească.

Vlaşca, judeţ în Rom., se mărginesce cu Bulgaria şi cu j. Teleorman, Argeş şi Ilfov. Suprafaţa de 448,810 hect. e unduloasă, succedându-se dealuri şi câmpii brăzdate de rîuri şi văi, cari se scurg în Dunăre, apa principală din j. V. Pe marginea Dunării sûnt bălţi întinse cu multă bogăţie de pesce. Clima j. e variată, vara e meridională, iernile sûnt aspre. Pămêntul e roditor, producţia îmbelşugată de cereali, vinuri şi poame face bogăţia j. V. Comerciul e întreţinut cu cereale, lemne şi vite prin linii ferate, artera principală e navigaţia dunăreană şi şosele judeţ. V. are 150,000 loc. şi e împărţit în 3 plăşi, are 1 tribunal de clasa prima, o curte cu juraţi şi 3 judecătorii de ocol. Partea şesoasă a fost călcată de Romani; în această parte s'au descoperit urme de cetăţi vechi. In decursul timpului s'au lăzuit pădurile, întemeindu-se sate de agricultori; pe timpul lui Ipsilante, j. V. era împărţit în 9 plăşi.

Vlăsia, rîu în Rom., j. Ilfov, isvoresce din pl. Znagovul şi se varsă în Ialomiţa. Apa lui e plină de stuf, are multe isvoare, între cari sûnt 3 cu ape minerale: Fântâna dela Sabia Trăsnită, Fântâna dela Valea Moşei şi Fântâna Călugărului.

Vlăsinesci, com. rur. şi sat în Rom., j. Dorohoiu, cu 1600 loc.; are 1 bis. şi 1 şcoală.

Vlassa, *Elie (Cicudi)*, n. 1813 în Cicud, a

studiat la Cluj şi Blaj. Fost profesor la gimnasiu şi prefect în seminarul teologic din Blaj, apoi preot la Vereşmart şi viceprotopop al district. Arieş şi apoi trecut ca protopop al distr. Turda. La 1862 a fost numit canonic şi rector la seminar. La 1863 a fost ales deputat la dieta din Sibiiu. † 1896, a lăsat şi o fundaţiune de stipendii, al cărei capital la finea anului 1902 era de 4450 cor.

Vlassa, George, n. 1842 în Cicud, preot celibe şi profesor de matematică şi geometrie în Blaj, la 1882 capelan castrens şi apoi protopop onorar. A scris Aritmetica şi Geometria pentru cursul inf., amêndouĕ după Močnik. A făcut o fundaţiune pentru şcoala din Cicud.

Vlăstar, v. Luger.

Vlissingen, oraş cu port în prov. olandeză Zeeland, la revărsarea Westerscheldei; 13,500 loc. Port comerc. şi de resboiu. Arsenal, şantier, comerciu viu.

Voandzeia Thou, (botan.) gen de Papilionacee, tribul Phaseolee, cu o singură specie, *V. subterranea* Thou, plantă erbacee din Africa tropicală, Madagascar, remarcabilă prin fructele sale, cari îşi coc sub pământ seminţele lor uleioase, comestibile, ca şi la Arachis (v. ac.).

Vocabular, *(lat.)* dicţionar (v. ac.) prescurtat; cuprinsul alfabetic al cuvintelor unei scrieri, sau ale tuturor scrierilor unui autor, ale unei arte, meserii sau sciinţe, cu traducere în altă limbă.

Vocala, una din sunetele limbii, ce se pot rosti independent de altele. In limba română sûnt 5 vocale *fundamentale:* a, e, i, o, u şi 2 vocale *particulare*: ă, î.

Vocaţiune, *(lat.)* înclinaţiunea sau aplicarea particulară ce cineva arată pentru vr'o artă, sciinţă sau profesiune. V. însoţită de deprindere devine *talent* şi dexteritate. In acest înţeles se ḑice că cineva are V. pentru preoţie, musică, medicină, etc. [Pl.]

Vocativ, v. Casul.

Voce, resultatul acţiunii organului vocal, care funcţionează ca un adevĕrat instrument musical, de suflare şi ancie, constituit din 3 părţi principale: 1) plămânii cu trachea, jucând rolul de foi producĕtoare a curentului aerian; 2) laringele (v. ac. şi ilustr. vol. III, pag. 57), cu coardele vocale, adevĕrate ancii vibrante şi 3) faringele cu cavităţile bucale şi nasale jucând rolul de resunători. V. se poate presenta sub trei forme deosebite: 1) *brută,* ţipetul, răcnetul, producţiuni de sunete neapreciabile; comună omului şi animalelor; 2) *articulată,* producţiunea sunetelor formând vorbirea, proprie omului şi numai imitată de unele animale; 3) *modulată* sau *cântată,* producţiune a sunetelor aşa ḑise *musicale,* proprie omului şi paserilor. Pe când însă V. articulată e accesibilă numai convenţional acelor iniţiaţi în secretele limbagiului întrebuinţat, atât V. brută cât şi cea musicală sûnt universale, avêndu-şi originea în însuşi expresiunea naturală a sentimentelor intime ale omului. Sunetele ce formează V. musicală se deosebesc între ele prin *intensitate,* depingênd dela forţa curentului producĕtor, prin *înălţime,* dela tensiunea coardelor vocale, şi prin *timbru,* dela conformaţiunea şi modul de funcţionare a organelor resunătoare. Din punctul de vedere musical, V. se împart în 4 mari categorii, deosebite între ele prin extensiune şi caractere: *sopran* şi *alt,* voci femeiesci sau copilăresci; *tenor* şi *bas,* voci bărbătesci, fiecare dintre aceste categorii suportând încă 2 sau 3 subdivisiuni. Asemenea vocile pot fi clasate în *grave, medii, acute,* după înălţimea lor relativă; în *dramatică, uşoară lirică, mică, de salon, teatrală,* ş. a., după caracterele timbrului, extensiune şi putere. Încă în privinţa modului de emisiune V. poate presenta sunete aşa numite *de piept* sau *de cap, falset.* Cuvêntul V. e întrebuinţat uneori în tratate de composiţiune în sensul de partidă armonică, şi uneori chiar în sensul de sonoritate a unui instrument. *V. angelica, humana, virginale,* jocuri de orgă, de diferite dimensiuni, căutând a imita, printr'o tremurătură mai mult sau mai puţin pronunţată, V. omenească. [T. C.]

Vochiţa, numele greşit dat de unii istorici *Mariei,* fica lui Radu cel Frumos, domnul Ţerii-Românesci. In urma bătăliei dela Isvorul Apei (Nov. 1473), între Petru Radu şi Stefan cel Mare, acesta ieşind învingĕtor, duse cu el averile, precum şi pe soţia şi fica lui Radu. Mai târḑiu o luă în căsătorie. Ea e mama lui Bogdan III cel Orb, şi a fost cea din urmă soţie a Marelui Stefan.

Vodă-Carol, com. rur. în Rom., j. Teleorman, pe valea Călmăţuiului, s'a format dela 1880 încoace pe moşia statului Dorobanţul. Are 1284 loc., 1 bis. şi 1 şcoală mixtă.

Vodena, oraş în vil. Salonic în Macedonia, cu 15,000 loc., în cea mai mare parte Bulgari, a treia parte sûnt Turci, sûnt şi Greci şi Arămâni. V. e situată pe o terasă de 70—80 m. înălţime, de unde se coboară în mai multe cataracte apele rîului Cremu. Ocupaţiunea principală a locuitorilor e cultura viermilor de mătasă. V. a fost una din capitalele regatului bulgar şi ale patriarchatului bulgar, cum fură Preslav, Sofia, Moglena, Voden, Prespa.

Vodevil, (franc. *Vaudeville),* orig. cântec poporal franc. de cuprins satiric; astăḑi mai ales o mică dramă comică cu cântece.

Vodiţa, mănăstire veche în România, lângă Turnu-Severin; întemeiată 1370 de Vladislav Basarab.

Voetesci, numele mai multor comune rurale în Rom., între cari V. în j. Gorj, cu 1025 loc., formată din 2 cătune, are 4 bis. şi 1 şcoală.

Voevod, capul statului, instituţiune politică la Români până în timpurile mai noue, datând înainte de descălecare. Este de origine slavobulgară, ca şi cuvêntul ce îl exprimă (voevod-vojevoda-woewoda-wojwoda). Sub stăpânirea bulgară şi la venirea Ungurilor, domnul era un senior, vasal ţarului bulgăresc ori regelui ungur, cu o autoritate teritorială şi cu atribuţiuni militare şi judecătoresci. După descălecare devine suveran neatîrnat (gospodar-gospodin) şi mai apoi cu totul de sine stăpânitor şi autocrat (samoderjavnei). V., fie al Munteniei fie al Moldovei, era proprietarul absolut al tuturor ţinuturilor principatului, atât al celor pustii cât şi al celor avute înainte de alţii în stăpânire cu toate veniturile lor. De ele dispunea cum voia, la o parte din vechii proprietari găsiţiací le recunoscea acest drept (moşneni, răzaşi), pe alţii îi desproprietărea (rumânii, vecinii), altora le dăruia,

creând o clasă de vasali nobili (boieri), dela alții, spre pedeapsă, lua ce le dăduse, confirma dăruirile făcute de un predecesor cât și dreptele cumpĕrări, etc. Pe lângă această absolută stăpânire a proprietății, V. mai avea și pe aceea a locuitorilor, căci el avea și puterea judecătorească, drept de viață și de moarte, usând cum voia și când voia, neavênd nici o îngrădire legală voinței sale, decât una slabă, sub raportul practic, al moralei. Mai marii boierilor și ai bisericii (divanul) dădeau doar sfaturi, iar judecata numai când aveau delegația domnului. Tocmai mai târdiu a început să se socotească V., nu ca stăpân, ci ca un simplu șef de stat, și să se facă oarecare deosebire între el și țeară, spre a nu mai fi considerată aceasta, cu toți locuitorii, ca o imensă moșie domnească. Cu această împrejurare s'a și constituit o avere publică și afaceri publice. Transformarea treptată a acestui așezământ politic se face și în România mai în aceeași vreme ca în restul Europei.

Vogel, 1) *V., Hermann Karl,* fisician german, n. 3 Apr. 1842 în Leipzig. A studiat în Dresda și Leipzig, 1874 a fost numit conducĕtor al observatorului astrofisical din Potsdam. V. a studiat spectrul planetelor mari, mișcarea stelelor fixe, ș. a.

2) *Vogel, Hermann Wilhelm,* chimist german, n. 23 Martie 1834 în Dobrilugk (Prusia), † 17 Dec. 1899. A studiat în Berlin; 1863 a întemeiat reuniunea fotografică din Berlin, 1864 a fost numit profesor de fotochimie la academia de industrie din Berlin, 1884 conducĕtor al laboratorului fototechnic dela politechnicul din Charlottenburg. Dela 1864 redactează revista »Photographische Mitteilungen«. A scris despre fotografie, analisa spectrală, ș. a.

3) *Vogel, Eduard,* călĕtor african, n. 1829 în Krefeld, astronom; 1853 participă la expedițiunea afric. Barth-Overwegh și înaintează până la Mosgu (9° lat. nord.), iar 1855 până la Binue. De aici pleacă spre Wadai și este asasinat 1856 la Wara. Biogr. de sora sa Elisa Polko.

Vogelfrei, (germ.; lat. *exlex, utlagatus),* pus afară din pacea de care se bucură obștea și lipsit de ocrotirea de drept. In această situație se aflau toți cei puși în interdicțiune supremă (Oberacht, bannum imperii), cari prin asta pierdură averea și drepturile, înaintea judecătoriei nu puteau nici acusa pe cineva nici pune mărturie, nu puteau avé copii legitimi, iar împotrivindu-se de a fi aduși înaintea judecătorului pentru a se justifica de crima lor, puteau să fie chiar uciși.

Vogesii, (franc. *Vosges),* munți între Alsacia și Francia, paralel cu Pădurea Neagră în lungime de ca. 225 km.; coastele estice prețipișe, la vîrfuri acoperiți cu păduri, pe coaste vii și pomet. Preste V. trec drumuri: dela Kolmar la Remiremont, Schlettstadt-St.-Dié, la capĕtul nordic calea ferată Zabern-Lüneville și Hagenau-Saargemünd.

Vogorides, 1) *V., Stefan,* caimacam al Moldovei după fuga lui Mihail Șuțu (1821). Fusese rânduit după ordinul Turcilor de domnul titular, numit mai apoi și în Muntenia, Scarlat Calimah. La 1834 numit prinț al Samosului. † aici 1859.

2) *Vogorides, Nicolae,* fiul lui Stefan V., n. 1820, † 1863 în Bucur., căsătorit cu fica marelui logofĕt Konaki; fù numit caimacam al Moldovei, pe timpul alegerilor pentru divanurile ad-hoc, în locul decedatului Teodor Balș (Martie 1857). El avea făgăduit tronul moldovean dacă va face, prin ori ce mijloc, ca deputații pentru divanul ad-hoc din Moldova să fie anti-unioniști. De aceea duse la culme tot soiul de prigoniri contra unioniștilor. In cele din urmă recurse și la falsificarea listelor electorale. De aceea la alegerea efectuată divanul Moldovei ieși în întregime antiunionist. Dar partisanii unirii protestară cătră comisia europeană din Bucuresci. Poarta fù silită să anuleze alegerea divanului moldovenesc și să ordone revisuirea și rectificarea listelor electorale. In sfîrșit și divanul Moldovei ieșí unionist.

3) *Vogorides, Alexandru, principe,* (turc. *Aleco Pașa),* n. 1825, ca fiu al principelui de Samos Stefan V., a studiat în Berlin și Paris; până la 1877 ambasador turc la Viena, 1879—84 guvernorul Rumeliei orientale.

Vogt, *Carol,* prof. german, n. 5 Iulie 1817, † 5 Maiu 1895 în Genf. A studiat medicina, și în Bern a ocupat catedra de anatomie și fisiologie. A fost membru în multe societăți de sciințe naturale în Germania, Francia și Italia. Scrierile sale sûnt strict sciințifice și populare; în parte mare au apărut în limba franceză și italiană. V. a fost și un aprig anteluptător al materialismului în Germania.

Vogulii, popor finic în nordul munților Urali, unde se ocupă cu vênătoarea, cu puțină agricultură. Se îmbracă cu piei de reni. Limba lor se apropie de cea ungurească. Dispar necontenit, n'ar fi mai mulți de 6500.

Voicesci, com. rur. în Rom., j. Vâlcea, pe valea Oltului, se compune din 2 cât. Are 1000 loc., 3 bis., 1 școală.

Voievod, v. Voevod.

Voila, com. rur. în Trans., cott. Făgăraș, cu 926 loc. rom. *Protopopiatul gr.-cat. rom. V.* se compune din 22 comune, cu 8246 suflete. Sediul: Făgăraș.

Voineasa, trecĕtoare în Rom., j. Argeș.

Voinesci, 1) *V.,* com. rur. în Rom., j. Iași, formată din 4 sate, cu 2155 loc. 2) *V.,* com. rur. în j. Muscel, se compune din 2 cătune, cu 1190 loc.

Voinescu, 1) *V., Eugeniu,* pictor rom., n. 26 Maiu 1844, a făcut studii de literatură și drept la Atena și Paris. A ocupat funcții diplomatice; a fost consul gen. la Budapesta (1879), de unde a trecut 1882 la Constantinopole, iar 1883 la Odessa. S'a afirmat ca excelent pictor de marine. Cu tabloul sĕu: Marea Neagră, a câștigat o medalie la exposiția din Paris (1869). Alte tablouri mai principale: Un port de mare; Un moment suprem; Portul Constanța; Naufragiu pe Marea Neagră, etc. V. a fost și profesor la școala de belearte în Bucuresci.

2) *Voinescu, Ioan,* om politic și publicist român, n. 1816 în Bucuresci, † Dec. 1855 în Paris. A studiat în Odesa, a întrat în armata română și a ajuns adjutant domnesc în 1840. La 1843 a întrat în magistratură și la 1848 a fost ministru, și făcù parte din locotenența domnească. Exilat, se stabilesce în Paris, unde a publicat Les Arabesques (1852) și o traducere franceză a doinelor lui Alexandri. A tradus 1836—38 pentru teatru mai multe comedii din repertoriul lui Molière.

Voinov, *Nicol.,* advocat și om politic român, n. 1834 în Focșani, † 1898, a fost adeseori ales

deputat şi senator, iar dela Nov. 1883 până la Ian. 1885 e ministru de justiţie în cabinetul I. Brătianu. Fiul sĕu, *Dimitrie V.*, n. 6 Febr. 1867, a studiat sciinţele naturale în Francia şi e prof. de morfologie generală la univ. din Bucuresci.

Vointa, totalitatea fenomenelor sufletesci ce presidă la mişcările noastre făcute cu consciinţă. V. se ḑice *liberă* când mişcările ce facem ne sûnt impuse de propria noastră consciinţă; este constrînsă, când mişcările noastre ne sûnt impuse de alţii. V. liberă iarăşi poate fi concepută în două feliuri: ca *liber arbitru* (v. ac.), adecă ca ceva ce se exercită fără să fie determinat de nimic decât bunul plac al individului; şi ca *determinată* (v. Determinism), adecă ca ceva ce se exercită fiind determinat de motive (idei) sau mobile (sentimente, pasiuni), pe cari consciinţa noastră le-a acceptat şi nu le privesce ca fenomene străine de ea. V. în filosofia lui Schopenhauer este considerată ca fundamentul inteligenţei şi sensibilităţii şi în definitiv ca fundamentul tuturor lucrurilor. In acest înţeles e sin. cu *forţă*.

„Vointa Naţională“, ḑiar politic cotidian, organul partidului naţional-liberal din România, dela 10 Iulie 1884 până astăḑi.

Voit, *Carol de,* fisiolog german, n. 1831 în Amberg, Bavaria; a studiat medicina în Würzburg şi München, mai târḑiu s'a dedicat studiului fisiologiei, îndeosebi a fisiologiei alimentelor; dela 1860 profesor în München. Scrieri: Über die Theorie der Ernährung, 1868; Physiologie des allgemeinen Stoffwechsels und der Ernährung, 1881.

Voitinel, comună rur. în Bucov., cu căt. Crivĕţul şi Pietroasa, parochie, moşie mănăstirească în căpit. şi j. Rădăuţului, are 1369 locuitori (1324 ort.-or., 35 rom.-cat., 10 mos.), 1 şcoală primară, un cabinet de lectură »Lumina«.

Voluţchi, *Emilian,* profesor univ. şi scriitor rom., n. 31 Martie 1850 în Cernăuţ, a studiat aici teologia la 1874; se duse apoi la universitatea din Viena, Innsbruck şi Strassburg, unde se ocupà cu studiul Testamentului vechiu şi al limbilor orientale. 1877 prefect de studii la seminarul clerical din Cernăuţ, iar 1881 promovat la univ. de aici ântâiul doctor în disciplinele teologice resăritene, şi începù îndată a supliní aici catedra de teologie morală, la care fù numit profesor definitiv în 1884; fù ales în trei rânduri decan al facultăţii teologice şi odată rector al universităţii. In 1885 distins cu titlul de esarch, 1891 protopresbiter, 1896 staurofor şi în 1899 consilier consistorial onorar. Din 1895 redactează foaia bis. »Candela«. Scr.: Profetul Iosif, tradus şi explicat. Viena, 1882; Morala Testamentului vechiu, 1890; Colecţiune de predici, 3 tom., 1896, 1898 şi 1900. [Dr. I. G. Sbiera.]

Volvodeasa, comună rur. în Bucov., colonie nemţească numită *Fürstenthal,* parochie rom.-cat., moşie mănăstirească în căpit. şi j. Rădăuţ, are 1007 loc. (4 ort.-or., 961 rom.-cat., 42 mos.), 1 şcoală primară, 1 sticlărie din 1803.

Volvodina sêrbească, v. Banat.

Volvodinţ, com. rur. în Banat, cott. Timiş, are 3972 jug. cat. şi 1558 loc. români.

Vojtek, com. rur. în Banat, cott. Timiş, are 1893 loc., Germ. (1084), Rom. (700), iar restul Maghiari şi Sêrbi. Staţiune a căilor fer. Timişoara-Bazias şi V.-Bocşa.

Volan, garnitură la rochiile femeiesci, compusă dintr'o făşie de stofă, încreţită.

Volapük, numele unei limbi universale, inventată de preotul I. Martin Schleier din Constanţa, în Elveţia, la 1879. Prima idee pare a o fi dat un P. St. Hugo, într'un opuscul din 1617 la Anvers, care avù puţini adepţi. Delille, în Preliminarele Georgicelor, amintesce un proiect de limbă universală al lui Leibnitz. Cartea lui Schleier a făcut oarecare svon. Gramatica V. a lui e foarte simplă. Substantivele sûnt toate masculine, afară de numele fiinţelor femeiesci. E fără articol; are 3 declinaţiuni în a, e, i; o singură conjugare şi vr'o 15,000 de cuvinte, derivate din 1300 de rădăcini, luate din deosebite limbi romane şi germane. Fiecare literă represintă un singur sunet, ceea ce înlesnesce pronunţarea şi cetirea. Consonantele alternează des cu vocalele. In 1890 V. numĕra vr'o 300 de societăţi de propagare şi vr'o 20 de jurnale. Aḑi e aproape părăsită, în folosul altei limbi universale, numită »Esperanto«. Dar adevĕrata limbă universală, însă numai pentru sciinţă şi erudiţi, e limba latină, cum ḑicea Flammarion, când primí o observaţiune astronomică în această limbă dela un român. [M. S.]

Volatil, proprietatea fisică ce o au unele corpuri de a se evapora cu uşurinţă.

Volbura, vîrtej de vênt (v. ac.); apă adâncă ce se învîrtesce în loc, ochiu de apă.

Volbura sau *Volvura,* numiri populare ale plantelor: Calystegia sepium R. Br., sin. Convolvulus sepium L. (v. ac.) şi Convolvulus arvensis L. (v. ac.). *V. mare* sau *V. de garduri* = Calystegia sepium R. Br. (v. ac.).

Volcanus, (de comun *Vulcanus),* la Romani *(Hephaestos* la Greci) ḑeul focului naturei care topesce metalele. Ca ḑeu al focului e şi ḑeul vetrei casei (v. Vesta) şi pentru însuşirea aceasta este considerat ca un Lar (v. ac.) al familiei. Soţia lui e Bona Dea (v. ac.), care se numesce Maia (v. ac.), şi în rugăciuni se ḑice: Maia Volcani. V. a avut preotul sĕu numit *Flamen Volcanalis*. Serbătoarea *Volcanalia* se ţinea în 23 August cu ludi circenses; V. trecea şi ca un faur măiestru, care făcea arme pentru ḑei; de aci, patronul industriilor cari lucrează cu ajutorul focului.

Volci, *(Vulci),* vechiu oraş etrusc, în apropiere de Viterbo, începênd dela 1827 s'au desgropat multe anticităţi din mormintele dela V.

Volcineţ, com. rur. în Bucovina, cu căt. *Dumbrava* şi *Zolobul,* parochie, moşie boierească în căp. şi j. Siret, are 2266 loc. (2172 ort.-or., 42 rom.-cat., 52 mos.), 1 şcoală primară, 1 cabinet de lectură »Dumbrava«.

Volcinschi, *Ioan Dr., cavaler de,* medic, om politic rom., n. 5 Maiu 1846 în Suceava (Bucov.), a studiat medicina la Viena, unde se promovà doctor în medicină, şi practicà pe la diferite clinice. Intors în patrie 1872, se aşeză în Cernăuţ, unde fù numit, 1879, la seminarul clerical diecesan medic seminarial şi profesor de higienă, iar în 1883 medic la Institutul de maternitate şi în 1885 profesor de moşit. Din 1889 încoace funcţionează ca deputat în dieta Bucovinei. A publicat în nemţesce mai multe articole medic. iar în românesce: Moşitul, manual pentru moaşe. Cernăuţ, 1883. [Dr. I. G. Sbiera.]

Volenti, *Nic.*, poet și vechiu colaborator al »Convorbirilor literare«, de profesiune legist în Iași. A publicat: Câteva strofe. Galați, 1875; Formă și fond, conferență cu subiect filosofic. Iași, 1894; Poesii. Iași, 1891; Câteva versuri. Iași, 1901; Poesii, 1903.

Volf, *Cristian,* autorul unui tratat de matematică tradus în grecesce și utilisat în școala grecească din Iași în manuscript. »Tratatul era tradus de Nicolae Cercel și pus în rânduială de elevul Nicolae Ruset, în Moldova Daciei, în școala elenică de sciințe în 1801, cuprindênd aritmetica, logaritmele, geometria și trigonometria, pe unde cerea trebuința cu figuri explicative«. (Xenopol, I. R., vol. V., pag. 635.)

Volga, cel mai mare rîu al Rusiei și Europei, isvoresce în pădurea Volchovski, curge spre est pe la Tver (de aci în jos navigabil), Nișni-Novgorod până la Kazan, unde o ia spre sud pe la Simbirsk, Samara și Saratov până la Sarepta, unde o ia spre sud-est prin stepe sărate, desfăcêndu-se în numeroase brațe (cel mai însemnat braț e Achtuba) și la Astrachan se varsă în Lacul Caspic prin 8 brațe principale și 20 secundare. Lungimea rîului e de 3690 km., din cari pe 3578 km. e navigabil; basinul 1.458,922 km². Afluenți principali: Oca (pe dreapta) și Tverța, Șeksna, Kama (pe stânga). Prin un grandios sistem de canale V. e legată cu Marea Neagră, Albă și Baltică.

Volhynia, guv. în vestul Rusiei, 71,853 km²., cu 2.997,902 loc. (1897), în parte e sol productiv, restul păduri, stepe și bălți; fabrici de zahăr. Capitala Shitomir.

Voliţiune, fenomenul sufletesc ce se petrece în consciința noastră când executăm mișcări cu consciință. Este fenomenul elementar al voinței (v. ac.).

Volney, *Constantin,* învêțat și scriitor franc. n. 1757 în Craon, † 1820 în Paris. Studià dreptul, medicina, în urmă istoria și limbile vechi. Călĕtorĭ în Egipt și Siria și publicà la reîntoarcere: »Voyage en Égypte et en Syrie« (1787), carte însemnată ca precisiune de informații, pe care Bonaparte o consulta în expedițiile sale. Lui i-se datoresce un plan de alfabet comun limbilor orientale și europene.

Volnicia, liber arbitriu (v. ac.). *Volnic,* arbitrar.

Volo, oraș în Tesalia cu 14,000 loc.; important ca port pentru exportul bumbacului și al cerealelor din Tesalia. Drumuri de fier leagă V. cu Larissa și cu Tricala.

Voloc, instrument de prins pesce care consistă într'o rețea lungă de 4—5 metri, uneori și mai lungă chiar și la capete sûnt două bastoane. Se pescuesce cu acest instrument în bălți, lacuri și ape curgĕtoare mici. E tras de doi oameni așezați la cele două capete ale volocului. Cele două bastoane trebue ținute vertical și marginea de jos a volocului trebue să se tîrască pe fundul apei.

Voloca pe *Ceremuș,* com. rur. în Bucov., parochie, moșie boierească în căp. Storojineț, și j. Stănești de jos, are 1082 loc. (1022 ort.-or., 14 rom.-cat., 46 mos.), 1 școală primară. Aici a existat între 1740 și 1786 un schit de călugărițe.

Voloca pe Derehluiu, com. rur. în Bucov., parochie, moșie mănăstirească în căp. și j. Cernăuț, are 3874 loc. (3708 ort.-or., 76 rom.-cat., 90 mos.), 1 școală primară.

Vololacul, com. rur. în Rom., j. Mehedinți, formează com. cu satele Lacul și Valea Bună; are 1700 loc., 1 bis. și 1 școală.

Volos, oraș cu port în Tesalia, nomarch. grec. Larissa, lângă sinul cu acelaș nume, 16,232 loc. (1896); episcop grec. In apropiere a fost anticul Iolkos (v. ac.).

Volovatec, (botan.), v. Centaurea.

Volovĕț, veche com. rur. în Bucov., cu căt. *Fortăreața* și *Vadul Vlădichii,* parochie, moșie mănăstirească în căp. și j. Rădăuț, are 2711 loc. (2550 ort.-or., 107 rom.-cat., 54 mos.), 1 școală primară, 1 societate culturală »Dragoș«, 1 bis. zidită de Stefan cel Mare 1502. Ruine dela o veche cetățuie, zidită după tradițiune de Dragoș, domnul Moldovei. (Cf. Marian S. Fl., Tradiții. Bucuresci, 1885, pag. 55—56.)

Volsci, seminție italică străveche, locuia dealungul rîului Liris până la Marea Tirhenică. Centrul lor era orașul *Suessa Pometica.* După lupte crâncene cu Romanii, au fost zdrobiți cu desăvîrșire la 338 a. Chr. și de atunci au dispărut de pe scena istoriei.

Volsinii, unul din cele douĕspredece orașe etrusce, pe locul unde adi e Orvieto, 280 a. Chr. distrus; zidit de nou lângă Lacus Volsiniensis, adi Bolsena.

Volta, *Alexandru,* fisician ital., n. 18 Febr. 1745 în Como, † 5 Martie 1827 tot acolo. La 1774 a fost numit profesor de fisică la gim. din Como, la 1779 la univ. din Pavia. A construit columna numită după dînsul, electroforul, electroscopul cu fire de paie, etc. V. a combătut hipotesa lui Galvani (v. Galvanism), stabilind teoria contactului (v. Voltaism).

Volta, alergarea în cerc a cailor într'un manegiu; în scrimă mișcare repede pentru a para lovitura adversarului; în jocul de cărți mișcare subită pentru a așeza o carte neobservat la un anumit loc. Tot V. se mai numesce și schimbarea subită și completă a direcțiunii, s. e. a unui bastiment, etc.

Volța, (magh. *Völcz),* com. rur. în Trans., cott. Târnava mică, cu 1112 loc. români și germani.

Voltaire, *François Marie Arouet, de,* celebru poet și scriitor franc., n. 1694 în Paris, † 1778. Primele studii le făcù la iesuiții din Clermont. La etatea de 16 ani nașul sĕu, abatele Châteauneuf, îl introduce în societatea libertină »Temple«. La moartea regelui scrie epigrame asupra regentului și e exilat. In 1719 publicà trag. »Oedipe«, care fù un eveniment. Forțat a se refugia în Anglia, aduse de acolo cele mai multe din ideile sale asupra filosofiei, politicei și oarecăror reforme literare. In 1750 fù invitat la curtea regelui de Prusia Frideric II. In 1760 se stabilesce în Ferney, la fruntaria Elveției. Spirit universal, V. a cultivat toate genurile literare. A scris opurile istorice: Charles XII, Siècle de Louis XIV, Essai sur les moeurs; tragediile: Alzire, Mérope Zaïre, etc.; epopea: »Henriade«. Inimitabil e însă în genul satiric și epistolar, cari îi asigură un renume de poet plin de spirit și vervă, unic în felul sĕu. Pentru bibliografia lui V. Cf. cartea lui Bengescu, premiată de acad. franc.

Voltaism, principiul fundamental în electricitate, formulat de Volta (v. ac.), după care contactul a două corpuri eterogene stabilesce

între dînsele o diferenţă de potenţial. Această diferenţă atîrnă numai dela natura corpurilor şi dela temperatura lor; ea este independentă de mărimea lor, de forma lor şi întinderea suprafeţelor, cari se află în contact. (Cf. Poni, Fisica. Iaşi, 1895.)

Voltametru, aparat pentru mĕsurarea intensităţii curentului electric. V. se basează pe efectul descompunĕtor al curentului electric. Sûnt V. cu hidrogen, gaz detunător, argint, ş. a. Ca unitate se ia intensitatea unui curent electric, care într'o minută produce 1 cm³. de gaz.

Volti, (ital. = întoarce, presupunênd pagina), în musică: *V. presto* sau *V. subito* = întoarce repede.

Voltijor, un cal bine dresat, blând şi cu mersul în galop cadenţat. In loc de şea calul poartă o chingă cu două inele fixe deasupra spinărei. Calul merge în cerc în galop, iar călăreţii recruţi fac gimnastică de imlădiere şi de agerime, urcându-se şi coborîndu-se din fugă.

Voltolini, *Rudolf,* medic german, n. 1819 în Elsterwerda; câţiva ani a practicat medicina în diferite oraşe, 1862 a primit dreptul de a ţiné prelegeri la univ. din Breslau din otiatrică şi laryngoscopie, 1868 a fost numit prof. extraordinar. † 1869. Scrieri: Rhinoskopie und Pharyngoskopie; Die Krankheiten der Nase und des Nasenrachenraumes.

Volturno, rîu în Italia de jos, vine din muntele La Meta (Apennini), se varsă în Mediterana la Castelvolturno, 185 km. lung. Lângă V. a bătut Garibaldi pe Neapolitani la 1 şi 2 Oct. 1860.

Volubila, (botan.) tulpină învîrtitoare în jurul unui suport, dela stânga la dreapta, dextrors (v. ac.), ca Fasolea, Rochiţa rândunelei; ori dela dreapta la stânga, sinistrors, ca Hameiul, Lonicera; rareori sensul învirtirei e indiferent, ca la *Solanum Dulcamara* sau Zârna. Causa învîrtirei e circumnutaţiunea (v. ac.).

Volubilitate, *(lat.)* limbuţia; facilitate, abundanţă în cuvêntare; înlesnire de a se mişca.

Volum, locul ocupat în spaţiu de către un corp.

Voluntar, ce s'a făcut din bună voie fără de nici o silă externă, nici fisică nici morală.

Voluntar, cetăţean care se învoiesce a întra de bună voie sub drapel, înainte sau după serviciul obligator. In armata română angajări voluntare se primesc la 18 ani; reangajări pe 2 şi 5 ani după sfîrşitul terminului de serviciu obligator. Reangajările dau drept la prime şi chiar la pensiuni viagere. V. înrolaţi în armata grecă a lui Al. Ipsilante se numiau *volintiri*; iar oştirea nedisciplinată a acestuia *volintirie.*

Voluptate, plăcerea sensuală vehementă şi iresistibilă care, însoţită şi de pornirea spre satisfacţie, se produce instinctiv prin excitarea mai cu samă a boldului sexual la vederea unor fiinţe, persoane ori lucruri ademenitoare. Se arată mai ales în perioda pubertăţii şi se pierde cu înaintarea în vîrstă. [Pl.]

Voluspa, numele unei poesii renumite din Edda, unul din cele mai vechi fragmente ale acestei epopei, cunoscut sub numele de V. sau Profeţia Volei. Vola e numele unei persoane mitologice, care avea darul profeţiei, cum ne spune Tacit despre femeile germane şi anume despre Velleda. Poate e numele generic al acestor profetese, numite în Italia Sibylle (v. ac.). Horaţiu (Epode V, v. 42), vorbesce de o vrăjitoare, Ariminensis Folia (dela Ariminum, aḑi Rimini, pe coasta Umbriei), pe care, nu scim cu cât temeiu, unii o pun în legătură cu Vola, derivându-i numele dela vechiul german fol, ital. follo, franc. fou = nebun, caracterisând entusiasmul şi furia profetică. V. cuprinde, prescurtată în vr'o 2—300 de versuri, toată mitologia nordică, în o poesie înfiorătoare, uneori obscură.

Voluta, molusc gasteropod, avênd ultima spiră a cochiliei foarte desvoltată şi marginea columelară cu îndoituri oblice foarte nete.

Volva, (botan.) învĕliş general care acopere fructificaţia tinĕră a unor Ciuperci, ca *Amanita* (v. ac.). Când fructificaţia a devenit completă, V. se rupe, o parte a ei remâne la basa piciorului pălăriei, o alta remâne pe suprafaţa pălăriei, ceea ce se poate observa la *A. muscaria,* la care petele albe de pe fondul roşu general al feţei pălăriei, şi umflătura dela basa piciorului sûnt resturile V.-ei.

Volvox L., (botan.) gen de Alge verḑi, cu vr'o trei specii, printre cari *V. globator* L., formate din colonii de numeroase celule, dela 200—22,000; coloniile au formă de sferă şi se mişcă prin cilii vibratili ai indiviḑilor dela periferie. Trăiesc mai ales prin ape dulci.

Volvulus, sin. *Oclusiune intestinală,* încurcătură de maţe produsă prin înodarea de sine a unei anse intestinale, boală care *neremiadată* conduce la *miserere* şi la moarte. Tratamentul medical prin purgative drastice este foarte problematic, tratamentul chirurgical prin laparotomie este singurul care are succese mai sigure. [Dr. A. T.]

Vomare, deşertarea forţată a stomacului de conţinutul sĕu. V. e un act reflectoric şi se întêmplă astfel, că prin contracţiunile convulsive şi involuntare ale musculaturei stomacului şi abdomenului stomacul se comprimează. Centrul pentru actul vomării se află în medulla oblongata; nervii sensibili, a căror iritare provoaca actul reflectoric, sûnt nervii aparatului digestiv, organelor urogenitale şi peritoneului. Copiii vomează mult mai uşor decât cei în vîrstă. V. se observă la morbi de stomac şi intestine, cholelithiasă, morbi de rinichi şi beşică, peritonită, anemie şi iperemie cerebrală, în cursul graviditării, etc. şi se poate uşor provoca prin gâdilirea faringelui şi a rădăcinei limbei. Terapia se orientează după morbul fundamental. Ca remedii simptomatice se întrebuinţează: ghiaţă, eter sau cloroform pe zahăr, morfină, cocaină.

Vomer, osul plugului, cartilagiul osos care desparte nările între ele, el este tapisat de ambele părţi de mucoasa pituiteră a nasului. (v. Nasul.)

Vomica, (med.) absces (v. ac.) în plămâni, care îşi face drum în bronchii, de unde este expectorat.

Vomitiv, (med.) remediu care provoacă vomare. v. Emetica.

Vomitus, *(lat.)* vomare (v. ac.).

Vomitus matutinus, vĕrsături de dimineaţă, cari apar curând după sculare cu deosebire la gastrita chronică a alcoolicilor, pentru cari ele sûnt caracteristice.

Vomotoria, v. Emetica.

Voniceriu, plantă, v. Evonymus.

Vopiscus, *Flavius V.,* istoric roman, n. la Syracusa Siciliei, a trăit pe la începutul secl. IV;

e unul din scriitorii istoriei auguste. (v. Scriptores historiae augustae și Eutropius.)

Voracitate, *(lat.)* lăcomie; aviditate în mâncare.

Voragine, *Iacob de,* n. pe la 1225—30 la Varazze lângă Genova, dominican, dela 1292 archiepiscopul Genovei, † între 1298—99. E mai puțin vestit pentru zădarnicele sale încercări de a împăca pe Guelfi cu Ghibelinii, decât prin operele sale literare. Afară de căutatele sale predici, a scris o cronică a Genovei, o sorginte importantă a istoriei italiene. Cel mai mare succes avură însă legendele sfinților adunate de dinsul sub numele de »compilațiune«, poreclită în urmă »de aur«. Este o lucrare tradusă mai în toate limbile, dar cam în stilul lui Metafrast; este însă nedrept a pune toate ciudățeniile pe sama lui V., de oarece critica modernă a constatat pe de o parte sorgințile, de cari s'a servit, iar pe de altă parte, adause posterioare. In ori ce cas, opera așa, după cum s'a tipărit la 1470, a inspirat atât poesia populară cât și pe cea cultă; e destul a cita pe Longfellow (R. de Nostitz-Rieneck în Kirchenlexikon, Freiburg i. B. 1889, VI, p. 1178 uu.).

Vorarlberg, partea vestică a Tirolului, lângă lacul de Constanța, 2602 km², cu 116,073 loc. (1890). Capitala Bregenz. Din secl. XV in posesiunea conților austr. de Tirol.

Vorba, cuvênt, reunire de sunete sau sunet singuratic, care exprimă o noțiune. V. se compun din una sau mai multe silabe (v. ac.), iar aceste din sunete (v. ac.). *Vorbire,* exprimarea gândirilor prin sunete articulate (v. Limba). *Arta vorbirii,* v. art. Eloquența și Retorica. *Organele vorbirii,* v. art. Laringe și Voce.

Vornic, *Mare Vornic,* demnitate veche în principatele române; se ocupa cu justiția supr. a țerii în Moldova, iar în Valachia cu afacerile interne. In Moldova, din secl. XV erau doi V., mai în urmă trei (V. de țeara de sus, de țeara de jos și V. de Suceava), în Muntenia unul, pe urmă doi. Afară de V. în slujbă mai erau alții ḑece, cari aveau numai titlul.

Vornic se numesce și tinĕrul care învită la nunți și la ospețe.

Vorniceni, comună rur. în Rom., j. Dorohoiu, cu 1885 loc., 1 biserică și 1 școală. Stațiune de cale ferată.

Vornicenii sau *Tolova mică,* comună rur. în Bucuvina, colonie ungurească numită și *Jossef-falva,* atenență la parochia Drăgoiești, parochie rom.-cat., moșie mănăstirească în căp. și j. Gura Homorului, are 1070 loc. (422 ort.-or., 593 rom.-cat., 17 protest., 46 mos.), 1 școală primară.

Vorobchievici (și *Worobkiewicz),* 1) *V., Isid.,* profesor, componist, scriitor rom., n. 6 Maiu 1836 în Cernăuț, unde a studiat teologia; ca paroch la Rușii Moldoviței, merge 1868 la conservatorul din Viena spre a se perfecționa în arta musicală, 1869 fù numit în Cernăuț profesor de musica corală la școalele secundare și pentru alumnii clericali, în care calitate a lucrat până la 1899, înavuțind literatura musicală cu o mulțime de composițiuni bisericesci. Și ca poet rusesc și-a câștigat renume, publicând sub numele de *Danilo Mlaca* diverse scrieri lirice, epice și dramatice. Scr. și comp.: Manual de armonie musicală. Cernăuț, 1869; Cântări corale pentru liturgia Sfântului Ioan Gură de aur. Viena, 1869 și 1880; Colecțiune de cântece pentru școalele poporale fasc. 1. Cernăuț, 1870 și fasc. 1—3 Viena, 1889 până 1891; Flori din Bucovina, opt cântece cu acompaniare de pian. Cernăuț, 1870; Kurze allg. Musiklehre für Schule und Haus. Cernăuț, 1871 și Cântări liturgice ort.-or. Viena, 1887, etc.

2) *Vorobchieviciu, Nistor,* scriitor rom., n. 29 Oct. 1838 în Ciocănesci (Bucov.). Dela 1874 paroch în Brodoc pe Nistru și apoi în Cuciurul mare. Distins pentru activitatea sa rodnică în 1880 și 1891 cu titlurile de esarch și protopresvitru și 1899 cu crucea de aur pentru merite. A fost corespondent între 1860 și 1880 la ḑiarele: Concordia din Budapesta, Albina și Amicul poporului și a publicat și Schițe istorice, relative la organisarea bisericei ort.-or. sub Austria. Cernăuț, 1900.

3) *Vorobchieviciu, Eugeniu,* scriitor rom., fiul lui Isidor V., n. 17 Iulie 1863 în Dăvideni, a studiat în Cernăuț teologia și la facultatea filosofică din Lemberg. In 1887 se călugări sub numele de *Emanuil* și fù distins în 1897 cu titlul de sincel. In 1899 se strămută la Cernăuț ca profesor de religiune la pedagogia i. r. Scr.: Die geographisch-statistischen Verhältnisse der Bukowina. Lemberg, 1893; O scurtă privire statistică istorică asupra archidiecesei Bucovinei, muscălesce. Lemberg, 1893; Die ortodox-orientalische Kirche in Lemberg, 1896; Psaltihiea, rusesce. Viena, 1896; etc. [Dr. I. G. Sbiera.]

Vorona, mănăstire de călugări în Rom., pe moșia statului Vorona, j. Botoșani, adăpostesce 30 călug. Se ḑice a fi fundată de călugări ruși prin 1600, are 3 biserici vechi.

Voroneț, odinioară *Corbul,* comună rurală în Bucov., fostă mănăstire, expositură parochială, moșie mănăst. în căpit. și j. Gura Humorului, are 486 loc. (426 ort.-or., 49 rom.-cat., 11 mos.), 1 școală primară. Biserica parochială, odinioară renumită mănăstire de călugări, este zidită de Stefan cel Mare în 1468. Mănăstirea a avut mai multe moșii, dar fură secularisate în 1786 pentru fondul religionar gr.-or. bucovinean. Aici s'au păstrat cele mai vechi remășițe ale literaturei românesci, ca *Codicele voronețan* și *Psaltirea voronețană,* ambele în păstrare acum la Acad. rom. din Bucuresci. (Cf. I. G. Sbiera, Codicele voronețan. Cernăuț, 1886, pag. 256—265; F. A. Wickenhauser, Geschichte der Klöster Woronetz und Putna. 1886 și 1888; Is. Onciul, Fondul religionar. 1891, § 11.) [Dr. I. G. Sbiera.]

Vörösmarty, *Mihail,* poet maghiar, n. 1800 în Nyék, cott. Alba, † 1855. A studiat dreptul și câtva timp a profesat advocatura, dela care se înstrăinează în scurt timp și se dedică literaturei. Direcția romantică din poesia germană o întroduce și în literatura magh., dându-i în alcătuirile sale un timbru național maghiar. A cultivat de o potrivă toate trei genurile poesiei. In dramă crează: Kincskeresö, Vernász, Banul Marót, Csongor és Tünde; în epică: Zalán futása, Két szomszédvár, Tündérvölgy, Széplak și balade naționale, mai multe volume de poesii lirice, erotice și patriotice. Cea mai populară poesie patriotică e Szózat-ul, care a devenit imn național. Operele lui complete au apărut în 1864 în 12 vol. și la 1884 în a doua ediție sub supraveghere a esteticianului Gyulai. [T. S.]

Voroveni, com. rur. în Rom., j. Muscel, se

compune din 3 căt., cu 735 loc. In V. se găsesce lignită și isvoresc ape sărate și sulfuroase.

Vosgii, (franc. *Vosges),* munți între Alsația și Francia, v. Vogesii.

Vosglas, *(slav.)* exclamare, întonare cu vers mai înalt, după cum se încheie rugăciunile publice dela cultul divin.

Voss, *Johann Heinrich,* poet și filosof germ., n. 1751 în Sommersdorf, dela 1805 prof. în Heidelberg, † 1826. S'a distins prin traducerea clasicilor vechi (Homer, Virgilius, Ovid, etc.). Scr. orig. princ.: »Idyllen« și »Luise«. Fiii săi *Heinrich* († 1822 ca prof. în Heidelberg) și *Abraham* (prof. în Kreuznach, † 1847) au continuat traducerile lui.

Vot, părere, sufragiu dat la o alegere (v. ac.) sau la deliberarea unei chestiuni. V. poate fi *decisiv* sau numai *consultativ* (v. Consultațiune), ori *derimător* (în cas de egalitate de V. pro și contra). *V. de încredere* sau *V. de blam* se numesce declarațiunea unei corporațiuni prin care aceasta își exprimă încrederea ori neîncrederea față de o persoană. (v. și art. Sufragiu universal.)

Vot, act religios, ce cuprinde în sine o promisiune făcută lui Dȥeu de a săvîrși un lucru bun și posibil. V. este *real* și *personal,* după cum se promite ceva lucru ca: elemosină; sau ceva lucrare ca: rugăciune, postire.

Votiaci, popor finic din guvernamentul Perm. Dedați la beutură, dar pricepuți la țeseturi și împletituri. Profesează șamanismul (ființa supremă Inma, Ilmar, locuiesce în soare). Tolerează poligamia. Se ridică la 250,000 suflete.

Votiv, *(lat.)* devotat; promis; dat, făgăduit.

Votum, *(lat.)* promisiunea făcută ȥeilor (v. Vot); părerea sau consimțemêntul singuraticilor dat în scris sau oral asupra unei chestiuni.

Vovusa, sat arămânesc cu 700 loc. în valea Vovusei în Zagori în Epir, vil. Ianina. Are școală românească.

Vox, *(lat.)* voce, glas, ton.

Vrabia, *(Fringilla domestica)* pasere din ord. cântătoarelor, cu ciocul conic. Corp rotund, aripe scurte, picioare scurte și tari, ciocul scurt, conic și gros. Femeiușca și puii sûnt cenușii, bărbătușul are pe cap și gât penele mai negre. E foarte respândit, iernează la noi și e vătămător semănăturilor mâncând semințele; dar și folositor prin distrugerea multor insecte vătămătoare, mai ales primăvara.

Vraca, oraș în Bulgaria, v. Vrața.

Vrag, la Slavi însemna pustietor, omorîtor, iar Vrah avea înțelesul de diavol (drac). La Slavii din Illyria Vraga-Stan însamnă locuința spiritelor rele. Mai târȥiu, adecă în creștinătate V. a însemnat când vrăjitor, când medic. De aci a vrăjí. [Atm.]

Vrajă, v. Farmec.

Vrancea, plaiu în Rom., j. Putna, cu o suprafață de 80,000 fălci; se compune din 18 comune. Reședința în Vidra. Pe la 1716 V. făcea parte din cele 3 republice ale Moldovei (Kiegielz, V. și Câmpulung). Vrăncenii se crede că erau stabiliți in V. âncă înainte de descălecare. La 1518 exista aici un decanat catolic (»Varanczensis«).

Vrănesci, comună rur. în Rom., j. Muscel, pe linia căii fer. Golesci-Câmpulung; se compune din 5 căt., cu 6100 loc., are 1 școală și 2 biserici. 150 ha. vii.

Vrani, com. rur. în Banat, cott. Caraș-Severin, cu 1872 loc., între cari 1849 rom. gr.-ort.

Vraniuț, com. rur. în Banat, cott. Caraș-Severin, cu 1598 loc., între cari 1584 rom. gr.-ort.

Vranja, oraș în sudul Serbiei, 9840 loc. (1896). Până 1878 a fost al Turciei.

Vrata, com. rur. în Rom., j. Mehedinți, situată în valea Dunării; are 1200 loc., cari se ocupă cu agricultura, economia de vite și cu pescuitul.

Vrața, *(Vraca),* oraș în Bulgaria la coastele nordice ale Balcanului, 12,279 loc. (1893).

Vrotilica, una din numirile populare ale plantei Circaea lutetiana L. (v. ac.).

Vucova, (magh. *Temes-Vukovár),* com. rur. în Banat, cott. Timiș, are un teritoriu de 3·292 jug. cat. și 1211 loc. rom. și sêrbi.

Vucovar, comună în Croața și Slavonia, cott. Sirmiu. Teritoriul com. e 9'047 jug. cat. In V. sûnt 9719 loc., Sêrbi, Slovaci, Magh. și Germ.

Vuet, v. Vibrațiune.

Vula, *Georgiu,* medic și scriitor rom., n. 3 Maiu 1850, † 22 Dec. 1900 în Arad. A studiat medicina în Budapesta fiind totodată cantor la biserica gr.-or. din Pesta. Dela 1876 medic secundar la spitalul central Rokus din Budapesta, iar la 1878 așezându-se în Arad, fù numit prof. de higienă și chemie la institutul teologic-pedagogic din Arad; dela 1881 medic la băile Herculane. A publicat: Higiena poporală cu privire la săteanul român (1884); Nașe Trină, operetă comică într'un act. (Sibiiu, 1889); Boalele venerice. (Oravița, 1890); Din trecutul băilor Herculane. (Sibiiu, 1900). A mai publicat multe articole beletristice și de sciință prin gazetele românesci. V. a fost membru ord. al secțiunei sciințifice a »Astrei«. [*]

Vuietoare, una din numirile populare ale plantei Empetrum nigrum L. (v. ac.).

Vulcan, *Samuil,* episcop gr.-cat. român la Oradea mare, n. 1758 în Blaj. In 1778 fù primit de către episcopul M. Dragossy de teolog în diecesa Orăȥii mari și trimis la teologie în seminarul Sf. Barbara din Viena. Reîntorcêndu-se în diecesă și hirotonit de diacon, fù poftit și denumit de către împĕratul Iosif II prefect în seminarul unde studiase teologia, mai târȥiu tot aici de vice-rector. In 1792 reîntors în diecesă fù numit canonic și după moartea episcopului M. Dragossy, împĕratul Francisc I la dorința clerului diecesan îl numí episcop al Orăȥii mari. Ca episcop a organisat clerul, a visitat diecesa și a lucrat mult pentru prosperarea clerului și a poporului român. Ori ce mișcare națională din acele timpuri a aflat în V. sprijinitor energic. A lucrat mult pentru întemeierea preparandiei gr.-or. române din Arad și a fondat gimnasiul superior gr.-cat. român din Beiuș (v. ac.), în 1828, căruia i-a dat inscripțiunea: »Iuventuti hujus provinciae«, și în 1835 l'a ridicat la gimnasiu mare cu 6 clase. Pentru gimnasiu lăsă o fundațiune de 75,000 fl. m. c. și a dispus, ca din interusuriul acestui capital 1147 fl. în fiecare an să fie destinați pentru beneficiu de pâne pe sama studenților săraci fără deosebire de confesiune. † 25 Dec. 1839.

Vulcan, *Iosif,* scriitor rom., n. 19 Martie 1841 în Holod. A studiat liceul în Oradea mare și dreptul în Budapesta. A fundat revista literară »Familia« la 1865, care a apărut ântâi la Buda-

pesta și apoi la Oradea mare. In jurul foii sale a grupat pe cei mai buni poeți români; a mai redactat »Umoristul«, »Gura Satului« și »Șezătoarea«. A publicat: Panteonul Român; Nuvele, 3 vol.; Dela sate, 1 vol.; romanele: Sclavul amorului, 3 vol.; Ranele națiunii, 2 vol.; Barbu Strâmbu în Europa, 3 vol.; Fata Popii, 2 vol.; apoi: Poesii, 1 vol.; Lira mea, 1 vol. și piesele poporale: Ruga dela Chiseteu, Sărăcie lucie; comediile: Alb sau Roșu, Chiriașul fugit, Mireasă pentru mireasă, Soare cu ploaie, Gărgăunii dragostei, și tragedia: Ștefan-Vodă cel tinĕr, premiată și jucată la teatrul național din Bucuresci. E inițiatorul și președintele Societății pentru înființarea unui téatru românesc în Transilvania. Academia rom. l-a ales membru corespondent la 1879, iar membru activ la 1891.

Vulcan, (âncă în discuție) planeta cea mai apropiată de soare. Ea s'a dedus mai mult prin calculele lui Le Verrier asupra perturbațiunilor lui Mercur și se pare a se fi observat de vr'o două ori. Cel care a vĕdut-o ântâia dată e Lescarbault medic la Orgères (Francia). (Tisserand: Leçons de cosmographie. Paris, 1895.)

Vulcan, deschidere în scoarța pământului prin care magma și gazurile fierbinți din interior fac erupțiune. Un V. are de obiceiu înfățișarea unui munte de formă conică, sûnt însă și V. fără con, cari se deschid direct la suprafață prin o simplă scobitură în formă de căldare, s. e. așa numitele »Moare« din Eifel și Auvernia. Scobitura în formă de pîlnie dela vîrful sau de pe laturile conului prin care are loc erupțiunea, se numesce *crater*, iar materia topită care iasă la suprafață din causa puterii vaporilor de apă solviți într'însa, se numesce *lavă*. Părticele de piatră și de lavă pulberisată prin explosiune alcătuesc *cenușa vulcanică*. *Vulcanii activi* sûnt așezați în șiruri dealungul coastelor continentelor și în insule. *Vulcani stinși* se găsesc în Carpați, ca s. e. Hîrghita, Calimani, Vihorlat, Detunata, etc.

Vulcani noroioși sau *Salțele*, crepături ale scoarței pământului pe unde erupe apă sărată și noroioasă însoțită de gaze și in special de idrogen protocarbonat. Au mare asemĕnare cu vulcanii. Ele presintă un con, un crater și un canal; se deosebesc însă de V. propriu ḑiși prin originea lor și prin materiile ce scot. Cei mai numeroși V. n. se găsesc în regiunea Caspică caucasiană și în împrejurimile orașului Bacu. In Italia sûnt numeroși V. n., lângă Modena, Parma și în Sicilia (Paterno și Macalubo). Existența lor se citează și în Asia mică, Java, etc. In România sûnt asemenea cunoscuți V. n. din regiunea petroliferă dela Beciu, Policiori și Berca din județul Buzĕu.

Vulcana, stațiune balneară în Rom., j. Dâmbovița, cu isvoare bogate în sulf și clor.

Vulcanisare, tratarea cauciucului cu sulf sau cu o soluție de chlorur de sulf în hyposulfit de sodă, în scop de a-l face mai propriu diferitelor întrebuințări. Se poate opera în două moduri, sau afundând cauciucul în sulf topit, sau tratându-l cu o soluție de chlorur de sulf. Se întrebuințează dela 1—7% sulf. Prin V. cauciucul nu se mai lipesce, și nu se înmoaie la căldură. Asupra procesului chimic nu se scie nimic cu siguranță; se susține că ar fi o combinație chimică, ori apoi mechanică, sau un simplu amestec; din altă parte se susține că sulful, ori că chlorul ar fi corpul vulcanisator.

Vulcanism, hipotesa geologilor, cari susțin că rocele cari compun scoarța globului terestru s'au alcătuit în urma acțiunii vulcanilor (v. ac.). Intre aderenții V.-lui sûnt: Hutton, Buet și Humboldt.

Vulcanus, v. Volcanus.

Vulg, mulțime, popor; *vulgar*, comun, obștesc, de jos.

Vulgarisare, expunerea sciințelor, filosofiei sau principiilor artei sub o formă populară, lesne de înțeles pentru toți. Uneori prin V. se înțelege traducere (v. ac.), mai ales din limbile clasice vechi.

Vulgata, traducerea latină a Sf. Scripturi, făcută de către Sf. Ieronim între 389—404. Test. vechiu e tradus din limba ebraică și chaldaică, iar Test. nou din limba grecă în cea latină. Traducerea Sf. Ieronim în scurt timp s'a lățit în întreagă biserica din apus, și de aici s'a numit V. Această traducere a avut pururea mare autoritate și a fost socotită de cea mai autentică. Aceeași apoi a fost declarată de către conciliul tridentin de cea mai autentică. Acel conciliu a hotărît ca să se tipărească sub supravegherea papei o biblie cât se poate de exactă, ceea ce după studii îndelungate s'a și facut la 1592 sub papa Clemente VIII. Din această ediție apoi s'au făcut atât de către catolici cât și de protestanți mai multe traduceri în limbile din Europa. (Cf. Cornely, Introd. în U. T. Libros Sacros. Paris, 1885, t. I, cap. V.) [Dr. I. Radu.]

Vulnerare, v. Rănire.

Vulnus, (med.) *plagă, lesiune traumatică,* afecțiuni circumscripte locale produse în urma unei violențe; afecțiunea se poate manifesta prin o simplă alterare a țesuturilor, prin o distrugere a continuității acestora, prin pierderea unei părți din substanță. Când numai țesuturile sûnt alterate se vorbesce de *contusiuni*; când continuitatea e distrusă, fie că lipsesce ori nu ceva din substanță, se deosebesc *plăgi prin înțepătură, plăgi prin tăietură, plăgi prin smulgere*; când atât continuitatea e distrusă cât și țesuturile alterate, se vorbesce de *plăgi contuse*. V. se tratează prin pansamente antiseptice și aseptice. Vindecarea poate urma în câteva ḑile, fără supurațiune și granulațiune, în termin medical: per primam intentionem; ea însă se poate îndelunga prin puroiare, adecă plaga se vindecă per secundam intentionem.

Vulpea, *(Vulpes vulgaris),* mamifer din ord. Carnivoarelor, fam. Canidelor. Are ochi cu pupile verticale. Pĕrul des, moale, galben-roșiu, la frunte, umerii și partea dindĕrĕt a spatelui alburiu, asemenea la obraz și grumaz, la urechi negru. Coada lungă cu peri lungi, albă la vîrf. Lungimea corpului 70 cm., a coḑii 30—35 cm. Trăiesce în întreagă Europa, Africa de nord, Asia vestică și nordică și în America de nord, câte o păreche prin găuri în păduri. De obiceiu stă în găurile făcute de viezuri. V. e un animal răpitor, viclean, precaut și dibaciu, cause cari au pricinuit o mulțime de fabule atât în vechime cât și astăḑi. Se nutresce cu animale mici, ca iepuri, paseri și șoareci. Blana se folosesce. Există o mulțime de alte specii.

Vulpea aurie și *V. galbenă,* v. Șacal.

Vulpea polară, (Vulpes lagopus), trăiesce în

ţerile polare. Este mai mică ca V. europeană. Are pĕr de coloare brună sau cenuşie-albăstrie (vara), albă (iarna). Se află mai ales în Groenlanda, Islanda, Spitzbergen, în general spre nord de al 60-lea grad lat. nord. Blănile au preţ mare.

Vulpea preriilor, (Corsac, Kirso sau *Kirasu), (Vulpes corsac),* mai mică ca vulpea europeană. Este roşcată. Trăiesce pe stepele din jurul Mării Caspice până în Mongolia. Blana ei se întrebuinţează.

Vulpeni, comună rur. în Rom., j. Romanaţi, form. din 2 sate, cu 1645 loc. Are 2 bis. şi 1 şcoală mixtă.

Vulpinit, varietate de anhidrit, cenuşă brună, dela Volpino în Lombardia; întrebuinţat în sculptură (Marmobardiglio di Bergamo).

Vultoare, *Vîltoare,* vîrtej în o apă adâncă, provocat prin mişcarea circulară a apei, unde fundul este scobit în formă de pâlnie.

Vultur, pasere răpitoare de ḑi, din ord. Rapaces (răpitoarelor). V. este una dintre cele mai mari paseri răpitoare, locuind stâncile singuratice ale munţilor, de unde numai ḑiua când îşi caută hrana se lasă şi spre câmpie, când devine spaima animalelor mici, prin puterea ciocului lui adus şi ascuţit şi prin forţa şi ascuţişul ghiarelor. Ca specii sûnt: *Pleşuvul* (v. ac.) *(Vultur fulvus),* ce trăiesce prin toată Africa, vestul Asiei şi sudul Europei; *Condorul* (v. ac.) *(Sarcoramphus Gryphus)* sau V. munţilor; *Şorliţa* (v. ac.) sau V. mieilor *(Gypaëtus barbatus),* ce răpesce chiar şi copíi, trăiesce prin Europa şi Asia; *Epurarul* sau V. de stânci *(Aquila fulva),* ce trăiesce prin Europa, nordul Asiei şi America de nord; *Pajura* (v. ac.) *(Aquila imperialis),* în centrul şi sudul Europei; *Falconul* sau Şoimul călĕtor *(Falco peregrinus),* ce trăiesce prin Europa, (v. Falco); şi *Şoimul islandic (Falco candicans),* ce trăiesce mai ales în Islanda. [I. P. Voiteşti.]

Vulturul în liturgie. La chirotonirea archiereului înaintea uşilor împĕrătesci în presbiterii se extinde un covor, pe care este representată o cetate spălată de trei riuri, încungiurată cu ziduri şi cu turnuri. Deasupra cetăţii e depins un vultur cu aripi întinse, stând cu un picior pe turn, iar cu altul pe zidurile cetăţii. Când cel ales de archiereu, se presintă archiereului sfinţitor, atunci stând pe acel covor, depune mărturisirea credinţei. V. închipuiesce demnitatea şi superioritatea ierarchică a celui ales.

Vultureni, comună rur. în Rom., j. Tecuciu, lângă rîul Berheciu, se compune din 13 cătune, cu 1603 loc. (Gara la Berheciu). O altă com. V. în acelaşi j. e situată la rîul Argheş, şi se compune din 3 cát., cu 3 bis. şi 1 şcoală.

Vulturica, una din numeroasele numiri populare ale plantei Hieracium Pilosella L. (v. ac.).

Vulturul, constelaţie în emisferul sud. (v. Zodiac.)

Vulturul, com. rur. în Rom., j. Putna, se compune din 4 cát., cu 2831 loc., 1 bis. şi 1 şcoală mixtă.

Vutcani, com. rur. în Rom., j. Fălciu, situată pe un teritoriu deluros, cu 2502 loc., cari se ocupă cu agricultura şi cu cultura viilor.

Vydh de Bord, un Flamand, care cumpĕră în 1231 dela Buiul, fiul lui Stoia, o proprietate, însă declară înaintea capitulului bisericei transilvane, că »consimte a înapoia această proprietate vechiului ei stăpân, Trul fiul lui Cioru, dela care primise înderĕt banii ce-i dăduse, fiindca Trul dovedise prin numeroşi martori că această proprietate aparţinuse din timpuri imemoriale străbunilor, moşilor şi strămoşilor sĕi«. Din acest document se vede că Românii aveau în Transilvania proprietăţi, cari pe la 1231 erau în proprietatea unor familii »a tempore humanam memoriam transeunte«.

W

W, literă gotică sinonimă literei: *V* din alfabetul latin, întrebuințată cu deosebire la nume proprii.

Waadt, (franc. *Canton de Vaud),* canton în vestul Elveției, lângă lacul de Geneva și Neuenburg, 3232 km²., cu 251,297 loc. (1888), la est muntos, în colo colinos cu sol roditor; se produce grâu, ovĕs, cartofi, poame și vin; însemnată industrie de oroloage. Constituția dela 1 Mart. 1885. Budgetul pro 1897 arată un plus de 80,106 franci. Capitala Lausanne. Mai înainte se ținea de Bern, 1798 devine de sine stătător, 1803 se constitue canton.

Waag, v. Vag.

Waagen, *Gustav F.,* scriitor germ., n. 1794, 1827 directorul galeriei reg. de tablouri în Berlin, 1844 și profesor universitar, † 1868. Scrierile lui W. se ocupă cu artele frumoase.

Wabash, afluent pe dreapta lui Ohio (America nord.), 805 km. lung, pe 480 km. e navigabil.

Wachau, sat lângă Lipsca, Germ., un însemnat punct de luptă în bătălia dela 16 Oct. 1813.

Wachenhusen, *Hans,* scriitor germ., n. 1827 în Trier; a participat ca corespondent al diarelor germ. (»Kölnische Ztg.«, etc.) la resb. din Crimea, la cel din Italia 1859, la cel germ.-austriac 1866 și germ.-franc. 1870/1, și a publicat despre aceste resboaie o serie de scrieri bine apretiate (Von Widdin nach Stambul, 1855; Ein Besuch im türk. Lager, 1855; Tagebuch vom ital. Kriegsschauplatz, 1859; Tagebuch v. österr. Kriegsschauplatz, 1866; Tagebuch v. franz. Kriegsschauplatz, 1870/1, etc.). A scris și numeroase opere beletristice.

Wachmann, familie de origine germană, romanisată, care a jucat un rol capital în desvoltarea musicei în România. *Joh., Andr. W.,* tatăl, (n. 1807 în Pesta, † 1863 în Bucur.), a venit în țeară ca șef de orchestră a unei companii de operă germană (1830); în 1833 luă asupra-și această întreprindere și produse pe lângă piese germane și lucrări originale cu text românesc; se citează o »Zamfiră«, un »Mihaiu Viteazul la Călugăreni«, de Eliade Rădulescu. Manuscriptele musicale ale lui W. de pe acel timp au dispărut în marele incendiu dela 1847 ce a distrus o mare parte a orașului. In 1850 W. e codirector la teatrul național împreună cu C. Caragiali, și în anul următor ia direcțiunea orchestrei acestui teatru, funcțiune ce o păstră până la moartea sa și în timpul căreia a scris musică pentru un mare numĕr de piese, în total 67, dintre cari 13 operete și feerii, ca: Lampa minunată, Fata aerului, Rosa magică, Iudita și Olofern, Smeul nopții, Steaua păstorului, ș. a.; apoi musică pentru vodeviluri, melodrame cu arii și coruri, ș. a. E de observat că J. A. W. e unul din cei dintâiu cari s'au ocupat de melodiile populare și a căutat a se folosi de ele în scrierile lui. O fică a acestuia, *Eleonora,* a fost pianistă de valoare, cea dintâiu care a întrodus în țeară concertele de piano cu acompaniament de orchestră, pentru care a și scris chiar fantasii pe motive populare românesci.

Wachmann, Eduard, fiul celui precedent, n. 1836 în Bucuresci; studiază mai ântâiu cu tatăl sĕu și funcționează chiar câțiva ani ca șef de orchestră în Craiova și în Bucuresci; doritor însă de perfecționare pleacă la Viena, unde ia lecții cu celebrul Dachs (piano) și cu G. Nottebohm (compozițiunea), apoi la Paris, în conservator, cu Reber și Carafa (compozițiunea), Marmontel (piano) și Benoit (orga). Moartea tatălui sĕu îl readuce în țeară la 1863, și obține locul de șef de orchestră la teatrul național și acel de profesor de piano la conservator, apoi acel de armonie (1864) și în 1870 e numit director acestei instituțiuni. Membru în comitetul teatral, în consiliul instrucțiunii publice, la Ateneu, profesor de musică a M. S. Regina. Titlul sĕu de glorie e acela de creator și diriginte al concertelor sinfonice, cari înființate în 1868 au trecut astădi numĕrul de 150 și grație cărora cele mai frumoase și de valoare cap de opere ale musicei clasice și moderne s'au perindat în fața publicului bucurescean. W. a publicat o broșură de noțiuni generale, o serie de exerciții și studii de întonare și o colecțiune de basuri și cânturi date pentru studiul armoniei, de o reală valoare. Pentru teatru, W. nu numai scrie musică la un mare numĕr de piese, vodeviluri și drame (Agaki flutur, Păunașul codrului, Corabia, Salamandra, ș. a.), dar și ca director de operă (1899—1901) abordează cu artiști români opere mari (Don Juan, Ebrea, Tannhauser, Lohengrin, Hughenoții, Africana, Otello, ș. a.), cu o montare îngrijită și luxoasă, cu coruri și orchestră numeroase și bine instruite. S'a ocupat asemenea de desvoltarea musicei corale, atât prin coruri bisericesci (la Domnița Balașa și aiurea: 3 liturgii, 1 Te Deum, și alte imne) cât și prin coruri laice, mai cu samă pentru voci bărbătesci, de care a publicat mai multe. In Apr. 1903 s'a retras din funcțiunile ce ocupa. [T. C.]

Wachsmuth, *Ernst,* istoric germ., n. 1784, † 1866; 1825 prof. în Lipsca. Lucrări: Hellenische Altertumskunde, 1820; Europäische Sittengeschichte, 1850; Geschichte Frankreichs im Revolutionszeitalter, 4 v.; Das Zeitalter der Revolution, 4 v.; Allgemeine Kulturgeschichte, 1830; Geschichte deutscher Nationalität, etc.

Wachtel, *Teodor,* celebru tenor germ., n. 1823 în Hamburg, † 1893; a debutat 1849 în Hamburg; a cântat timp mai îndelungat la opera

curții din Viena și Berlin; ca oaspe a fost mult serbătorit în Londra, Paris, S. Francisco, etc. Și-a conservat vocea fenomenală până la retragerea sa de pe scenă (în etate de 64 ani).

Wächter, *Carol Georg,* jurisconsult german, n. 1797, a fost profesor în Tübingen și în Lipsca, membru și 1839—48 president al adunării staturilor germ., 1851 president al curții de apel în Lübeck, 1855 membru în consiliul de stat, 1866 deputat, etc. Scr.: Lehrbuch des römisch-deutschen Strafrechts, 1820; Gemeines Recht Deutschlands, insbesondere Strafrecht; Deutsches Strafrecht, etc.

Wadai, imperiu de Negri în Sudanul central (Africa) între Kanem, Bagirmi și Dar Fur, 275,000 km²., cu ca. 2'5 mil. loc.; la est muntos, la vest șes cu lacuri și rîuri ce exundează pe timpul ploilor. W. stă sub un sultan. Capitala Abeșe, mai înainte Vara. Europenii multă vreme n'au fost suferiți în W. W., numit și *Dar-Salah,* este unul dintre cele mai puternice state din Sudan. Se află cai, cămile și multe vite cornute, comerciu cu pene de struț și cu abanos.

Waddington, *William Henry,* archeolog și om de stat franc., de origine din Anglia, n. 1826, † 1894. 1865 membru al academiei, 1876 ministru de culte, 1877 ministru de externe, 1879 ministru-president; 1883—93 ambas. în Londra. Intreagă averea sa a jertfit-o cercetărilor archeologice în Orient. A publicat: Voyaje en Asie mineure au point de vue numismatique; Voyage archéologique en Grèce et en Asie mineure, 6 vol., și Inscriptions grecques et latines de Syrie.

Wadi, *Vady, Uady, Vad, Ved* sau *Ued,* în limba arabică însemnează rîu sau fluviu.

Wadi Halfa, oraș însemnat lângă rîul Nil. Pe timpul cucerirei Sudanului prin Mahdiști acesta era granița între imperiul Mahdiștilor și între Egipet.

Wagner, *Richard Wilhelm,* cel mai puternic geniu musical al Germaniei din mijlocul secl. XIX, mare reformator al dramei musicale, n. 22 Maiu 1813 în Leipzig, † 13 Febr. 1883 în Veneția. Studiile sale mus. le făcù în Leipzig in acelaș timp cu cursurile liceale și cele universitare (filosofia). Deja în primele sale compoziții instrumentale (uverturi, sinfonii, un quartet, ș. a.) arată o individualitate proprie bine pronunțată, atât în mersul melodic, cât și în armonie. Dar mai cu samă în istoria musicei dramatice ocupă un loc capital ca reformator radical al acesteia, atât în ceea ce privesce forma generală, cât și în detailiile stilului întrebuințat. Deja în 1834 debutase prin opera Feele, care însă nu obținuse nici un succes, și adevĕrata sa carieră de poet-compositor nu o începe decât prin Rienzi (1842); urmă apoi Der Fliegende Holländer (1843), Tannhäuser (1845) și Lohengrin (1850), cap de opere cărora timpul le aduse succese universale. Tot către această epocă apar și principalele sale scrieri de critică musicală, în cari sûnt desvoltate teoriile sale asupra legăturei dintre musică și dramă: Arta viitorului (1849), Opera și Drama (1850), Iudaismul în musică (1851), ș. a. In drama Tristan și Isolda (1865) aceste idei apar practicate în toată splendoarea lor; sistemul de așa ḑise motive conducĕtoare (Leitmotive), care de altmintrelea nu-i aparține, e păzit cu strictețĕ și fiecare personaj e încarnat într'o temă musicală proprie menținută tot timpul acțiunei dramatice. Un nou pas face W. prin Meistersänger von Nürnberg (1868) și revoluțiunea dramei musicale e completată apoi prin trilogia Inelul Nibelungelor, lucrare complexă formată dintr'un prolog, Rheingold (Aurul Rinului), representată deja în 1868, și 3 părți: Siegfried, Walkirie și Götterdämmerung (Crepusculul ḑeilor); fiecare dintre acestea necesitează o întreagă serată și dispozițiuni scenice, cari au făcut ca representarea lor completă să fie întârḑiată până la 1876, într'un teatru special, construit, după indicațiunile măiestrului, la Bayreuth (v. ac.) cu cheltuiala regelui Ludovic II de Bavaria, amic și admirator entusiast al lui W. Ultima lucrare e drama Parsifal, cap de operă de misticism religios. Lucrările critice ale lui W., în colecțiune completă, au fost editate de casa Fritzsch din Leipzig (11 vol.); partițiunile dramelor musicale precum și celelalte compozițiuni ale lui, de casa Breitkopf și Härtel. Musicografii moderni i-au consacrat lui W. o întreagă bibliotecă, cuprinḑênd aproape 6000 volume. [T. C.]

Wagram, sat în Austria inf., 991 loc. Aci a bătut Napoleon I pe Austriaci sub archiducele Carol la 5 și 6 Iulie 1809.

Wahlenbergia Schräd., (botan.) gen de plante din familia Campanulaceelor, trib. Campanuleae, cuprinde (dimpreună cu subgenul *Edraianthus* pl. cespitoase humile cu foi ânguste) vr'o 80 specii respândite pe întreagă suprafața globului, preponderant însă sudafricane. Dintre cele mai remarcabile citâm: *W. capensis* DC., *gracilis* Schrad., *hederacea* Rchb., *Kitaibelii* DC. (indigenă la noi în Bănat și vestul Olteniei), *tenifolia* DC., ș. a., cultivate ca pl. decorative. [A. Pr.]

Wahlstatt, sat în cercul prusiac Liegnitz, 1150 loc.; școală de cadeți. 9 Apr. 1241 s'a dat aci o luptă între Tătari și cavalerii germani; 2 Aug. 1813 bate Blücher (»principe de W.«) pe Francezi sub Macdonald.

Währing, fostă suburbie la nord-vestul Vienei, dela 1890 încorporată; observatoriu astronomic; numeroase vile.

Waiblingen, oraș în Württemberg, lângă Rems, 4831 loc. (1895). Vechiul sediu al Hohenstaufilor din linia salică; de aci a luat partidul lor numirea de Waiblinger (ital. ghibelini v. ac.).

Waitz, *Georg,* istoriograf german, n. 1813, † 1886, a ocupat catedra de istorie în Göttingen și Berlin, a editat în colaborare cu alții: Monumenta Germaniae historica. W. a fost cel mai bun cunoscĕtor al epocei medievale germane. Intre numeroasele lui lucrări: Das Leben und die Lehre des Ulfila; Deutsche Verfassungsgeschichte, 8 vol.; Das alte Recht der salischen Franken, etc.

Waju, în mitol. Slavilor a fost când ḑeu, când om; el a mijlocit între ceriu și pămênt, adecă între Dumneḑeu și om. Când se arată ca ḑeu, apare în feliurite forme, în cari represintă pe ḑeul cel mai înalt.

Wakefield, oraș în Yorkshire (Anglia), 33,146 loc. (1891), comerciu cu bucate.

Walchia Sternb., (botan.) plante Conifere fosile, asemenea cu *Araucaria* (v. ac.) actuală. Avea ramuri dispuse pe 2 serii; frunze mici, aciculare, așezate împrejurul ramurilor. Resturile de lemn se ḑic *Araucarioxylon;* cele de

măduvă *Tylodendron;* cele de ramuri *Walchia* în sens restrins. Ca specii mai principale de W. sûnt *W. piniformis* Sternb., *W. filiciformis* Sternb., cari se găsesc fosile pe la finele paleozoicului, în Permic. [S. Șt. R.]

Walckenaer, *Charles Athanase, baron,* savant franc., n. 1771 în Paris, † 28 Apr. 1852. Până la 1838 a avut funcții administrative, dela acest an se dedică exclusiv sciinței. A fost secretar al Academiei de inscripțiuni și a scris opere sciințifice și romane.

Waldai, *(pădurea Wolchonski),* cea mai înaltă ridicătură în interiorul Rusiei, între Petersburg și Moscva, formează culmea apelor între Baltica și Caspica, are lungime de 370 km., lățime 89 km.; cel mai înalt (351 m.) deal e Gora. In W. isvoresce Volga, Nipru și Düna.

Waldburg, principat format 1803 din posesiunile conților de W., stând sub suzeranitatea Bavariei și Württembergului. Acum sûnt 3 linii princiare în Württemberg.

Waldeck, principat, stat federal al imperiului german, 1121 km^2., cu 57,766 loc. (1895); economie de vite și agricultură. W. e monarchie ereditară constituțională. Constituția dela 17 Aug. 1852; legislativa se compune din 15 deputați (aleși prin vot universal indirect). 1867 a încheiat convenție militară cu Prusia, căreia s'a dat și administrația țerii. Capitala Arolsen.

Waldeck-Rousseau, *Pierre Marie,* om de stat francez, n. 2 Dec. 1846 în Rennes, profesează advocatura până la 1879, când întră deputat în uniunea republicană, 1881—82 și 1883—85 ministru de interne, 1894 senator. 1899 ministru-president, apianează afacerea Dreyfuss (v. ac.). A publicat: Discours politiques, 1889; în a doua ediție 1894.

Waldemar, regi în Danemarca. 1) *W. I cel Mare,* n. 1131, † 1182. In 1152 a stăpânit Iütlanda, murind Svend (1157) a cuprins țeara întreagă. A avut domnie norocoasă. Aliindu-se cu Henric-Leul a învins pe Venḑi, a ocupat insula Rügen; Norvegia a făcut-o feudă. 2) *W. II,* n. 1170, † 1241, a domnit cu Knut, fratele său mai mare, provinciile Mecklenburg și Holstein, învins de Saxoni a cedat acestora părțile sudice ale țerii Eider. A creat legi însemnate. 3) *W. IV,* supranumit *Atterdag* (fiindcă obicinuia să amâne afacerile pe altă ḑi). A recâștigat proprietățile pierdute (Schonen, Halland, Blekinge). Incurcat în resboiu cu Hansa a fost respins; țara în absența lui a încheiat pace la Stralsund (1370), în condiții umilitoare pentru Danemarca.

Waldenburg, 1) *W.,* oraș în guvernam. prusiac Breslau, 13,989 loc. (1895). 2) *W.,* oraș în cercul saxon Zwickau, 2807 loc., sediul celor de Schönburg. 3) *W.,* oraș în Württemberg, 1200 loc., castelul principilor de Hohenlohe-Schillingsfürst.

Waldstätte, numirea primelor 4 cantoane elvețiene: Uri, Schwyz, Unterwalden și Luzern.

Waldstätten, *Johann, baron,* general austr., n. 1833 în Gospič (Croația), 1851 locotenent, se distinge 1859 în Italia, 1866 șef de stat major la div. 1 de cavalerie în Boemia, 1878 comand. al brig. 7 în Bosnia, 1889 com. al corp. 7 de armată în Timișoara; dela 1898 inspector general. Scr.: Taktik, (10 ediț.); Terrainlehre (3 ediț.), etc.

Waldstein, *Franz Ad., conte de,* n. 1759 în Viena, † 1823 în Oberleutendorf (Bohemia). Cunoscut conautor cu *Kitaibel* (v. ac.) la renumitul op: Descriptiones et icones plantarum rariorum Hungariae. Viena, 1802—12. Această importantă publicațiune a putut apăré numai grație sacrificiului material adus de W. [A. Pr.]

Waldsteinia Willd., (botan.) mic gen din fam. Rosaceae, trib. Potentilleae, cuprinde vr'o 4 specii de plante erbacee perene, repente, ce seamănă la port cu speciile genurilor *Fragaria* L. și *Geum* L. Speciile de W. cresc prin Europa centrală și orientală, în nordul Asiei și în America orientală temperată. In părțile noastre cresc prin pădurile din regiunea montană *W. geoides* Willd. și *W. trifolia* Rochel, ambele specii cultivate uneori ca plante decorative. [Z. C. P.]

Walensee, lac la sudul cantonului elvețian St. Gallen, altitudine 423 m., 23 km^2., afund până la 151 m.; încadrat de munți; pe la țermurul sudic trece calea ferată Wesen-Sargans la *Walenstadt* (2729 loc.).

Wales (pron. ŭels), principat unit cu Britania mare, cuprinde peninsula vestică a Angliei; se divide în W. de nord și W. de sud (cu 12 comitate), 19,340 km^2., cu 1.519,035 loc. (1891) în preponderanță de origine celtică (Kymri). In comitatul Glamorgan sûnt mine de cărbuni, fier, plumb, argint și industrie, în restul țerii agricultură și economie de vite. Capitala Pembroke. W. fusese centrul unor imperii britanice, Eduard I ocupă țeara (1283) și o dete ca feud fiului său, regelui de mai târḑiu Eduard II; de atunci moștenitorul tronului englez poartă titlul unui »principe de W.« 1536 W. se uní desăvîrșit cu Anglia.

Walesul nou de sud, v. New South Wales.

Walewski, *Alex. Florian Iosif, conte,* om de stat franc., n. 1810, fiu al lui Napoleon I cu o Polonesă, 1849 ambasador al Franciei în Florența, 1854 în Englitera, 1855—60 ministru de externe și președintele congresului din Paris. Aici W., 3 Martie 1856, a făcut propunerea ca Principatele române să se unească din necesitatea intereselor poporului și a fost sprijinit de delegatul Angliei care se întemeia pe voința poporului român. 1865 president al corpurilor legiuitoare. † 1868 în Strassburg.

Walhalla, în mitologia nordică-germană casa sau porticul unde se adună viteji căḑuți în luptă. W. se află în Gladsheim (v. Asdard) și e un edificiu cu acoperiș, răzimat pe columne înalte și încunjurat cu o pădure frumoasă, numită Glasur. Edificiul e atât de înalt, încât nu i-se vede vîrful. W. avea 540 de uși și prin fiecare puteau să între 800 de viteji căḑuți în luptă. Ací domnia ḑeul Odin (v. ac.) și sub presidiul său ținea prânz mare. Jumětate din eroii căḑuți erau ai ḑinei Freia (v. ac.).

Walker, *Francis Amasa,* economist american, n. 1840, a luat parte la resboiul civil american, dela 1869 profesor în Washington. Aici ca șef al oficiului de statistică compune 2 lucrări considerabile. A publicat mai multe opere economice.

Walkyre, în mitologia nord-germană fecioare frumoase cu armatură lucrată din aur. Ele după mandatul ḑeului Odin (v. ac.) călětoreau prin aer, conduceau luptele și împărțiau sorțile de moarte. W. petreceau pe eroii căḑuți în luptă la Walhalla (v. ac.). W. se nasc numai dela

finţe supraomenesci, dar şi fetele de principi, de regi se primesc încă în viaţă între ele. W. au puterea de a se preface în lebede.

Wallace, (pron. uolis), 1) *W., William,* erou naţ. al Scoţiei, 1297 în fruntea rescoalei contra Englezilor, 1305 prins prin tradare şi executat la Towerhill. 2) *W., Sir Donald Mackenzie,* savant engl., n. 1841 în Paisley, cunoscut prin studiile sale despre Rusia, unde a trăit 1870—72. Redactor la »Times«. Scr.: Russia (ediţ. 10 în 1888).

Wallachisch-Meseritsch, v. Mesericiul Valach.

Wallenstein, (recte *Waldstein), Albert de, principe de Fridlanda,* general austriac, n. 14 Sept. 1583 în Hermanič (Boemia), din părinţi protestanţi, ajuns în şcoalele iesuiţilor din Olmütz, a trecut la religia cat. Şi-a început cariera militară sub împ. Rudolf. Apogeul îl ajunse în timpul resboiului de 30 de ani, în care apěrà casa Habsburgilor. Lacom şi sumeţ fără samă, pentru serviciile aduse împěratului tindea la onoruri şi bogăţii. In resboiul danez (v. Treiḍeci de ani resb.), a fost norocos, însă din causa despotismului sěu, Maximilian după ce l-a făcut principe de Fridlanda şi i-a dat însemnate averi în Silesia şi în alte locuri, l-a dimis din armată. Când Gustav Adolf (v. ac.) s'a ridicat in contra Austriei, norocul îl părăsí şi pe W., care întră în tratative cu duşmanii imperiului; Ferdinand printr'o patentă secretă din 14 Ian. 1634 îl depune. Urgisit de toată lumea şi temut de împěratul, W. la 25 Febr. cade în Eger de mâna ucigaşă a căpitanului Deveroux; osemintele lui au fost duse la Jačin şi de aici 1785 la Münchengrätz. W. a fost de două ori căsătorit, a avut o fică, Maria. Averea lui a fost confiscată, ucigaşii au fost recompensaţi, iar aderenţii lui, persecutaţi în avere şi viaţă. Nu se scie positiv până astăḍi, dacă tradarea intereselor patriei ori invidia, care încungiura strălucita lui personalitate, i-a preparat tragicul sfîrşit. Pe W. l-au ales erou dramatic scriitorii: Lütkeschwanger, Veraläus-Vernnez, Glapthorne şi Schiller. (Cf. Die W.-Frage in der Geschichte u. im Drama.)

Wallenstein, *George,* pictor, n. în Iaşi, anul nascerii şi al morţii necunoscute. A studiat în Paris şi Roma. La 1849 a fost conservator al museului, mai apoi al galeriei de tablouri în Bucuresci. Tablouri: Visul lui Mihaiu Viteazul (1845), Cina cea de taină (1845), Resboiul dela Călugăreni (1846).

Wallin, *Henri,* inginer francez, n. 1856 în Francia, † 25 Oct. 1891 în Bucuresci în urma unei explosiuni. A fost locotenent în reservă din corpul de geniu al armatei franceze, la 1890 a fost chiemat la Bucuresci, unde a întreprins lucrarea parapetelor la forturile în jurul oraşului. A descoperit un ciment impermeabil.

Wallis, (franc. *Le Valais),* canton în sudul Elveţiei, 5247 km²., cu 101,837 loc. (1888); valea Rhônului între Alpii bernici şi pennini; agricultură neînsemnată, economie de vite şi alpină; însemnat comerciu de transit prin calea Simplon. Constituţia dela 13 Febr. 1876; datorie 6·9 milioane franci, avere 4·6 mil. franci. Capitala Sitten (franc. Sion).

W., stofă, v. Dimitys.

Walloni, popor roman în Belgia (v. ac.) şi părţile învecinate ale Franciei şi Prusiei (v. şi Valach); circa 4 milioane suflete, dintre carí 2³/₄ mil. în Belgia. Limba lor este o idiomă a limbei franceze.

Walpole, (pron. uolpol), *Sir Robert,* conte de Oxford, om de stat englez, n. 1676, 1709 tesaurar al marinei, 1711 scos din parlament pentru corupţiune, 1715—17 primul Lord, 1721—42 cancelar al tesaurului. † 1745. Fiul sěu *Horace,* n. 1717, † 1797, celebru autor de memorii.

Walpurg, *(Walpurgis),* la Germani o sfântă, sora Sf. Willibald, † pe la 778 d. Chr. W. a fost scutitoarea celor căḍuţi, şi apěràtoare în contra farmecelor.

Walsall, oraş (şi comitat) în interiorul Angliei, 71,789 loc. (1891); fabricaţiune de şelării şi articole de fier.

Walter-Scott, v. Scott.

Walther von der Vogelweide, poet german, n. 1160, de origine nobiliară, a trăit la curtea lui Frideric de Austria, Otto IV şi Frideric II; † pe la 1227 în Würzburg. Cel mai însemnat poet liric germ. din evul mediu. I-s'a ridicat monument în Bozen 1889. Ediţ. de Lachmann (1891).

Walujew, *Petru Alexandrovici,* ministru rus, n. 1815, prietin al împ. Alexandru II, 1861—68 ministru de interne, 1872 al domeniilor, 1879 până 1881 president al ministeriului. † 1890. A scris romanul »Lorin«.

Wan, capitala vilaietului turco-asiatic. W. (42,200 km²., cu 430,000 loc.), lângă *lacul W.* (3690 km²., la altit. de 1650 m.), 30,000 loc. Se ḍice că W. se află pe locul unui oraş vechiu zidit de Semiramis.

Wanda, după tradiţiune fata regelui Krokus din Cracovia; pe la 700 d. Chr. ar fi domnit în Polonia.

Wangeroog, insulă în Baltica, se ţine de Oldenburg, 7 km²., cu 330 loc.; băi de mare.

Wani, v. Brahmani.

Warburton, *Petru Egerton,* renumit călětor în Australia, n. 15 Aug. 1813 în Chester în Australia. Intre 1835—1853 oficier în armata engleză estindică, pe urmă president de poliţie în Adelaida. El a străbătut mai ântâiu prin Australia centrală.

Ward, *Artemus,* umorist american, n. 1834, † 1867 în Southampton. A fost culegětor-tipograf, mai târḍiu corespondent la Planideater ce apărea în Cleveland. A publicat nisce epistole satirice. A redactat foaia umoristică septěmânală Vauity Fair. Operele lui complete au apărut în London la 1875.

Wardar, (vechiul *Axios),* rîu în Macedonia, se varsă în Golful dela Salonic.

Warmbrunn, staţiune balneară în Silesia, lângă Hirschberg, la 351 m. înălţime, cu 3590 loc., are cinci terme indiferente. Indicaţiuni: reumatism (băi), cataruri ale organelor respiraţiunii (intern), anemie (intern, isvorul Victoria).

Warrant, recepisă liberată deponentului de mărfuri la docuri sau magazine publice (v. art. Deposit, Doc şi Magazie).

Warrington, oraş în Lancashire (Anglia), 52,743 loc. (1891); centrul fabricaţiei de unelte în Lancashire.

Wartburg, castel lângă Eisenach, la înălţime de 397 m., zidit 1067—73, până la 1440 residenţa conţilor de Turingia, 1847—70 restaurat de marele duce Carol Alexandru. Renumit prin contele (landgraf) Hermann (care ar fi arangiat

ací o emulațiune de poeți-cântăreți la 1207), Sf. Elisabeta, petrecerea aci a lui Luther (4 Maiu 1521 până 3 Mart. 1522) și serbarea W. arangiată de societățile studențesci germ. cu ocasiunea tricentenarului reformațiunii (18 Oct. 1817).

Wartensleben, *Hermann Alex. Wilh., conte,* general prus., n. 1826 în Berlin, 1871 șef de stat major la armata de sud, 1884—88 comandant al corp. III de armată.

Warthe, afluent al Oderei, isvoresce în Polonia, 712 km. lung, navigație însemnată.

Warthiadi, 1) *W., Dimitrie,* medic, n. 1807 în Macedonia, † 30 Aug. 1862 în Bucuresci. A luat în Pesta doctoratul în filosofie (1828), în Viena cel din medicină (1831). Trecênd în Rom. a fost medic la spitalul Colțea, numit apoi medic-șef al armatei, al școalei militare, iar dela 1853 până 1860 inspector al spitalelor județene. Publicație: Mica chirurgie (1850).

2) *Warthiadi, Panait,* general de brigadă, n. 16 Martie 1847. A studiat la școala militară, ca maior a luat parte în resboiul independenței comandând bombardarea Smârdanului și a Inovei. La 1888 a ajuns colonel, dela 1898 general.

Warwick, 1) *W.,* comitat în Anglia, 2337 km²., cu 805,072 loc. (1891). *Capitala W.,* 11,903 loc. 2) *W.,* oraș maritim în Rhode-Island (Nordamerica), 17,761 loc. (1890).

Wasa, guvernament ruso-finnic, 41,711 km²., cu 440,833 loc. (1896). Capitala Nicolaistad.

Wasa, v. Vasa.

Washington, (pron. ŭoșingtn), 1) *W.,* stat în Uniunea nordamericană, lângă Pacific, 1853 organisat ca teritoriu, dela 1889 stat, 179,170 km²., cu 349,390 loc. (1890), între cari 10,837 Indiani; bogat în metale nobile. Capitala Olympia.

2) *W.,* capitala Uniunii nordamericane, dela 1800 sediul guvernului și al congresului, lângă rîul Potomac, 230,392 loc. (1890); edificii monumentale: Capitoliul (stil corintic), Casa albă (palatul presidentului); posta, Patent-Office, Ministeriul de agricultură (cu museu agricol), arsenalul, șantier (cu usină de tunuri), Howard University (cu 700 studenți »negri«), etc.; Obeliscul lui Washington (169 m. înalt); Smithsonian institution, observatoriu astronomic. W. a fost fundat 1791.

Washington, *George,* întemeietorul independenței Americei de nord, n. 1732 în Westmoreland, † 1799, absolvând școala din Williamsburg s'a ocupat cu agricultura. Năvălind Francezii și Indienii în Virginia, W. întră în miliție și prin hărnicia sa ajunge șeful suprem al armatelor țerii. Sfîrșit resboiul, el se căsătoresce cu o vĕduvă bogată, e ales în adunarea națională președinte al comitetului pentru apĕrarea țerii, în 1775 generalul armatelor Nordamericane. In marele resboiu al independenței constringe pe Englezi să cedeze pretensiunilor statelor americane; acestea se aliază într'o mare republică a cărei constituție a creat-o tot W. El a fost în trei rânduri președinte al republicei apoi s'a retras la moșia sa din Mount Vernon. W. n'a voit să primească nici o recompensă pentru meritele sale. A murit fără urmași; prin testamentul sĕu a dat libertate sclavilor sĕi.

Washingtonia Wendl. (botan.); gen de plante din fam. Palmierilor, trib. Corypheae, foarte înrudit cu Sabal, însă cu embrionul subbasilar. Singura specie *W. filifera* Wendl. de aspectul unui *Chamaerops* și var. ei *robusta* se cultivă destul de adese în florăriile noastre. [A. Pr.]

Washingtonit, mineral, varietate de ilmenit (v. ac.).

Wassielewski, *Jos. W.,* violonist și musicograf german, n. Iun. 1822 în Gross Leesen, † Dec. 1896 în Berlin. Studiile musicale și le-a făcut în conservatorul din Leipzig, avênd ca măiestri pe Mendelssohn, David și Hauptmann. Diarist, critic de valoare, a publicat biografiile lui Schumann (1858), Beethoven (1888), Reinecke (1892), dar cele mai apreciate ale lui lucrări sûnt volumele sale asupra violinei (1868 și 1874), asupra violoncelului (1889), Istoria musicei instrumentale din secl. XVI (1878).

Wassilko, familie veche moldovenească, cu moșii de 56 mii de jug., primite dela Alexandru cel Bun prin uricul din 1428. Pe acest teritor s'au făcut cu timpul mai multe comune rurale: Berhometul pe Siret, Lăpușna, Șipotul, Mihova, Cereșanca, Alexandersdorf și Katherinendorf. In 1679, un *Vasile* și *Gavril W.* au cerut și au primit dela regele Poloniei Ioan III Sobieski (1674—96) diploma de nobili poloni, de unde și scrierea numelui W. *Iordachi W.* (1795—1861), a primit cu diploma imp. din 1855 gradul nobiliar de baron cu predicatul *Serecki* = Sireteanul. Fiul acestuia, *Alexandru,* deveni distins om politic, n. în 29 Dec. 1827 în Berhomet, făcù studiile sale în Cernăuț și dreptul în Viena, 1849. A fost căsătorit cu Catinca de Flondor. Din 1862 încoace fù ales necontenit deputat în dieta Bucovinei; în 1868 fù numit membru pe viață în camera seniorilor (Senatul) din Viena, și de trei ori, în 1870, 1880 și 1890, căpitan al țerii și președinte în dieta Bucovinei. Distins în 1885 cu ordinul Coroana de fier clasa II și în 1887 cu demnitatea de consilier intim. Din 1882 capul partidului național român din Bucov., a apĕrat cu zel și însuflețire interesele naționale și culturale. † 8/20 Aug. 1893. El a făcut din moșia sa un fideicomis. Dintre fiii sĕi numai *Georgiu* (n. 17 Febr. 1864), a întrat în viața politică, ales fiind ca deputat atât în dieta Bucovinei cât și în camera deputaților a consiliului imperial din Viena. (Cf. »Familia«, a. XXIX, Nr. 39.) [Dr. I. G. Sbiera.]

Waterford, comitat în prov. irland. Munster, 1868 km²., cu 98,251 loc. (1891). *Capitala W.,* 20,852 loc.; episcop cat. și protest.; port; comerciu; șantier.

Waterloo, sat belg. la 15 km. spre sud dela Bruxela, 3738 loc. (1896). Aci a învins Wellington și Blücher asupra lui Napoleon I la 18 Iunie 1815.

Waterloo with Seaforth, baie de mare în Lancashire, Englitera, cu 17,328 loc.

Watt, *James,* celebru mechanic englez, n. 19 Ian. 1736 în Greenock (Scoția), † 19 Aug. 1819 în Heatfield. A studiat la mechanicul Morgan din Londra. A fost numit mechanic al universității din Glasgow. La 1768 s'a însoțit cu Roebuck, ca să perfecționeze mașinile cu vapori, la 1773 cu Boulton pentru fabricarea și respândirea acelora. A inventat paralelogramul numit după numele lui și a întrodus multe îmbunătățiri la mașinile cu vapori. A fost membru al societății regale de sciințe din Londra.

Watt, unitate pentru mĕsurarea capacității de lucru a curentului electric.

Watteau, *Antoine,* pictor franc., n. 10 Oct. 1684, † 18 Iulie 1721, avea o imaginație vie și delicată. Genul lui a fost mult apreţiat de epoca sa. Păstoriţele erau împodobite cu panglici, dichisite și sulemenite, portretele predilecte ale doamnelor din acel timp. Genul pastoral iniţiat de el a format o școală mare.

Wavelit, mineral, fosfat hidratat de aluminiu, rombic, în agregate radiare, cenușiu până verdîuiu. Se găsesce în crepături, în șisturi argiloase și silicioase, cu minereuri de fier, mangan și cu fosforite (Staffel).

Wavre, oraș în provincia belgiană Brabant, 7922 loc. (1896); teatru de lupte între Germani și Francezi în memorabila bătălie dela Waterloo (18 Iunie 1815).

Weber, 1) *W., Albert,* filolog german, n. 1825, s'a ocupat în Londra cu studiul colecţiunilor de manuscripte orientale. A ocupat catedra de sanscrită la universitatea din Berlin. Din școala lui au ieșit cei mai celebri indianiști europeni. Lucrări: Vorlesungen über indische Literaturgeschichte, Über das Râmâyana. etc.

2) *Weber, Bernhard,* componist german, n. 18 Apr. 1766 în Mannheim. A avut măiestru pe abatele Vogler, † 23 Martie 1821 în Berlin, în calitate de capelmaistru la curtea regală. A compus opere și musică pentru drame (Schiller »Tell«, etc.), o melodramă și o mulţime de cântece.

3) *Weber, Carol Iuliu,* scriitor germ., n. 1767 în Lagenburg, dela 1802 consilier la guvernul isenburgic. † 20 Iulie 1832 în Kupferzell. Scr. princ.: »Briefe eines in Deutschland reisenden Deutschen, 1826; »Demokritos«, 12 vol., 1832, și scrieri istorice: »Die Möncherei«, 1818; »Das Ritterwesen«, 1820.

4) *Weber, Ernest Enric,* fisiolog și anatom german, n. 1795 în Wittenberg, † 1878 în Lipsca; 1818 prof. la universitatea din Lipsca pentru anatomia comparată și mai târdiu și fisiologie. Celebre sûnt cercetările sale asupra organului auditiv și simţului tactil. Scr.: Anatomia comparată nervi sympathici, 1817; De aure et auditu hominis et animalium, 1820; Annotationes anatomicae et physiologicae, 1834—51.

5) *Weber George,* istoric german, n. 1808, † 1888; a fost directorul unei școale civile superioare în Heidelberg. Lucrări: Der Calvinismus im Verhältniss zum Staat, (1836); Geschichte der Kirchenreformat. in Grossbritannien (1845—53); Lehrbuch der Weltgeschichte; Geschichte der deutschen Literatur. Lucrarea principală e însă Allgemeine Weltgeschichte für die gebildeten Stände, 15 vol.

6) *Weber, Wilhelm,* fisician germ., n. 24 Oct. 1804 în Wittenberg, † 24 Iun. 1891 în Göttigen. La 1831 a ajuns profesor de fisică la univ. din Göttingen, dar la 1837 a fost lipsit de profesură pentru că a protestat în contra suspendării constituţiunei. La 1843 a ajuns profesor în Leipzig, la 1849 s'a reîntors la Göttingen. S'a ocupat cu diverse probleme din acustică și cu elasticitatea corpurilor solide, mai departe cu electrodinamica.

Weda, v. Veda și Sanscrit.

Wedanta, *sistemul,* înseamnă în fond ţinta finală a sciinţei și se numesce în sistemul religios și filosofic al Indîlor teoria particulară, ale cărei idei fundamentale se resumă în următoarele: absoluta identitate a lui Brahma cu sufletul; mântuirea și eliberarea de greutăţile existenţei individuale nu se poate atinge prin fapte ori prin curăţenia morală, ci numai prin adevărata cunoscinţă. Opera principală și isvorul acestui sistem este: Çarîrakamîmâmsâ-sûtra din secl. VIII. (Cf. Denssen, Das System der Wedanta, 1883.) [Pl.]

Wedel, *Carol, conte,* diplomat germ., n. 5 Febr. 1842 în Oldenburg, până la 1866 oficier hanoveran, 1870/1 adjutant al brig. 25 de cavalerie, 1877 în cartierul rus în Bulgaria, apoi atașat mil. în Viena, 1892 ministru plen. la Stockholm.

Weigand, *Gustav Dr.,* filolog germ., n. 1 Febr. 1860 în Duisburg (Prusia renană), a studiat la gimnasiul din Giessen 1871—76 și la școala normală din Bensheim 1876—78; a fost prof. la școala medie de fete din Darmstadt 1878—81, apoi la gimnasiul din Mainz 1881—84. In 1884 trece la Lipsca pentru a studia filologia modernă. In aceeași vreme ocupă un post de învěţător la școala reală privată Teichmann. In 1887 a călětorit în Tesalia la Olymp; 1888 a fost promovat doctor în filos.; dela 1889—90 a călětorit în Macedonia, Albania și Grecia, a visitat pe Istro-Români în 1890 și 1893, și un semestru 1890/91 a studiat în Paris. In 1891 s'a habilitat ca docent la Lipsca, unde fù numit profesor extraordinar în 1897 pentru limbile romanice. In 1893 a înfiinţat în Lipsca »Institutul pentru limba română«, subvenţionat de guvernul român. Mai în urmă W. a cercetat în șepte călětorii aproape toate părţile locuite de Români. Operele lui: Die Sprache der Olympo-Walachen, 1888; Vlacho-Meglen, 1892; Die Aromunen, 1894/95; Banater Dialekt, 1896; Körös- und Marosch-Dialekte, 1897; Samosch- und Theiss-Dialekt 1898; Dialekt der Kl. Walachei, 1899; Dialekt der Gr. Walachei, 1902; Dialekt der Moldau, 1902; Linguistischer Atlas des dacorum. Sprachgebietes, 1898 sequ.; Jahresbericht des Inst. für rum. Sprache, 1894 sequ.; Praktische Grammatik des Rumänischen, 1903. (Cf. »Familia« a. XXXII, Nr. 47.) W. e membru coresp. al Acad. române.

Weigelia Thbg., (botan.) sin. cu Diervilla (v. ac.).

Wei-hai-wei, port în provincia chin. Șantung, ocupat 1895 de Japonezi, închiriat 1898 de Anglia.

Weil, 1) *W., Gustav,* orientalist, n. 25 Apr. 1808 în Salzburg, a trăit mai mult timp în Algeria, Constantinopole și Cairo, la 1848 s'a stabilit ca profesor în Heidelberg pentru limbile orientale. † 30 Aug. 1889 în Freiburg. 2) *Weil, Enric,* filolog, n. 26 Aug. 1818, prof. în Besançon. Și-a câștigat merite prin comentarea autorilor dramatici ai clasicismului elin.

Weilen, (recte *Weil), Iosif, cav. de,* poet germ., n. 28 Dec. 1828 lângă Praga, a fost directorul școalei dramatice din Viena, † aici 1889. A publicat poesii și drame, mai ales retorice.

Weimar, capitala marelui ducat Saxa-W., lângă Ilm, 26,670 loc. (1895); castelul marilor duci, bibliotecă (180,000 vol.), biserica principală (din 1400) înaintea ei statua lui Herder, teatrul curţii, în faţa lui monumentul Goethe-Schiller, museu, archivul Goethe-Schiller, casa lui Goethe, a lui Schiller, Wieland; mare parc; gimnasiu clasic și real, seminar de înv., școală de arte, institut de orbi și de surdomuţi; industrie înfloritoare; comerciu cu lână și vite.

Weinsberg, oraș în Württemberg, cercul Neckar,

2339 loc. (1895); ruinele cetății Weibertreu. Odinioară oraș liber imperial; e renumită cucerirea lui prin Conrad III la 1140.

Weiss, *Iörg,* curelar din Brașov, părintele legitim al lui Iancu Sasu-Vodă (un fiu natural al lui Petru Rareș), domn al Moldovei (1579—82). (Cf. Xenopol, Ist. Rom., v. III, p. 127 și 582.)

Weisse, *Cristian Hermann,* filosof german, n. 1801 în Lipsca, † 1866, împreună cu Funke jun. întemeiază școala teistă modernă. A fost prof. în Lipsca.

Weitzecker, *Emil,* pianist virtuos, n. 30 Sept. 1864 în Roman, dintr'o fam. elvețiană romanisată; a studiat musica, mai ântâi la conservatorul din Iași cu profesorii Gross (piano), Musicescu (armonie) și Candella (musică de ansamblu), apoi în cel din Viena. Obținênd premiul I cu medalia de aur, s'a reîntors în Iași (1884), unde a dat câteva concerte cu mult succes; a conlucrat âncă la înființarea societății »Amicii artelor«. Chiemat în Cernăuț ca profesor de pian la Musikverein și ca șef de cor la reședința mitropolitană (1885), a scris diferite compositiuni, remase însă netipărite. A fost mai cu samă apreţiat și lăudat un Requiem, cântat sub direcțiunea lui, și apoi reluat la înmormêntarea lui 21 Nov. 1886. [T. C.]

Wekerle, *Alexandru,* om de stat maghiar, n. 14 Nov. 1848 în Moor, de origine Șvab, 1875 întră ca practicant în minist. de finanțe, 1886 deja secretar de stat. In acelaș timp docent la univ. din Budapesta. 1889 ministru de finanțe, 1892 ministru-president; apoi president al judecătoriei administrative.

Weles, (și *Wolos),* la Slavi un ḑeu care semĕna cu Pan al Grecilor (v. ac.). W. era ḑeul apĕrător al animalelor domestice. Un asemenea ḑeu la Romani era Pales (v. ac.).

Welfi, v. Ghelfi.

Wellesley, (pron. uelesli), *Richard Colley, marquis,* n. 1760 în Dublin, frate cu Wellington, 1797—1805 guvernor în India de est, 1809—12 ministru de externe, la 1828 și dela 1833—34 vice-rege de Irlanda; † 1842.

Wellington, capitala coloniei anglo-australiene Seelanda Nouă, la colțul sudic al insulei nordice, lângă strimtoarea Cook, 37,441 loc. (1896). Două orășele în Anglia au acelaș nume.

Wellington, (pron. uelingtn), *Arthur Wellesley, duce,* n. 1769 în Dublin, dela 1797 luptă în India, 1808 în Portugalia, 1809 comandant suprem în Spania, bate pe Francezi la Talavera și 1812 la Salamanca; ia Madridul, învinge 1813 la Vittoria, 1814 la Orthez, ia Toulouse; 1815 comandant suprem al trupelor aliate în Belgia, învinge la Waterloo. 1827 comandant suprem al armatei britice. 1828 ministru-president, 1834—35 ministru de externe. † 14 Sept. 1852 la Walmer Castle. Biogr. de Brialmont, 1856.

Wellingtonia, sin. cu Sequoia (v. ac.).

Wellona, în mitol. Litvanilor era ḑina eternității, a nemuririi.

Wells, *Sir Thomas Spencer,* chirurg englez, n. 1818 în St.-Albans și † 1897 în Antibes. A servit mai ântâi ca medic în marina engleză, după resboiul din Crimea a fost numit medic la Samaritan Hospital for women and children în Londra. W. a fost celebru în gynecologie, îndeosebi ce privesce ovariotomia. Scrieri: Diseases of the ovaries, their diagnosis and treatment, 1865; Ovarian and uterine tumours, 1882; Diagnosis and surgical treatment of abdominal tumours, 1885.

Welser, familie de patriciani în Augsburg. *Philipina W.,* n. 1530, măritată 1550 în secret după archiducele Ferdinand, al doilea fiu al împ. Ferdinand I. † 1580.

Welsersheimb, *Zeno, conte,* general austriac, n. 1835 în Laibach, 1866 adjutantul archiduc. Albrecht, 1880 ministru de resboiu austriac.

Welwitschia Hook. f., (botan.) gen monotipic din fam. Gnetaceae. Unica specie *W. mirabilis* Hook. f., este una dintre cele mai remarcabile plante ale regnului vegetal, ea cresce în locurile aride ale Africei tropicale sud-occidentale, unde plouă rar. Se spune despre această plantă, că trăiesce vr'o 100 de ani. Cele 2 frunze persistente, considerate mai de mult ca cotyledoane, ajung uneori până la o lungime de preste 2 metri și se divid în numeroase fâșii lungi, ligniforme, cari se resucesc și zac la pământ. [Z. C. P.]

Wenckheim, *Béla,* om politic magh., n. 1811 dintr'o familie aristocrată de origine din Francia. W. a ocupat diferite funcțiuni administrative. In ministeriul lui Andrássy a condus afacerile interne. In 1875 ales ministru-președinte. A fost bine vĕḑut la curte. † 1879.

Wener, *(Wenern),* lac în sud-vestul Svediei, lung de 143 km., lat 73 km., afund 90 m., 5975 km²., 30 rîuri se varsă în el (cel mai mare Klar-Elf), se scurge prin Göta-Elf.

Wenzel, *(Wenceslau),* 1) *W., Sfântul,* martir, duce boem în secl. X, fiul ducelui Wratislav; creștin zelos; omorît 935. Inmormêntat în biserica Sf. Vitus în Praga. Patronul Boemiei. Ḑiua comem. 28 Sept. *Coroana Sf. W.,* simbolul independenței Boemiei.

2) *Wenceslau,* rege germ., fiul mai mare al imp. Carol IV, n. 1361; ocupă 1378 tronul Germaniei și Boemiei. 1393 aruncă pe Ioan de Nepomuc în Moldova. 1394 ținut închis în castelul din Praga de seniorii țerii. Detronat ca împĕrat 1400. † 1419 în Praga.

Werder, 1) *W., Carol,* poet și filosof germ., n. 1806 în Berlin, dela 1838 profesor, † 1893. Scr.: Logica, 1841; Tragedii, etc. 2) *W., August, conte,* general prus., n. 1808, 1866 comandantul div. III, 1870 asediază Strassburgul, bate 1871 pe Bourbaki la Belfort. † 1887. 3) *W., Bernhard Fr.,* general prus., n. 1823, 1886 guvernorul Berlinului, 1893 ambasador la Petersburg. 4) *W., Hans,* general prus., n. 1834, 1870/1 oficier de stat major, 1891 comandant de corp de armată.

Werenka, *Daniil, Dr.,* profesor și scriitor rom., n. 2 Aug. 1847 în Roșa (Bucovina), a studiat în Cernăuț teologia, s'a înscris apoi la facultatea filosofică din Viena, cercetând acolo în 1875—76 și școala pentru aspiranții de oficieri în reservă, și fù înaintat în 1877 sublocotenent, 1882 locotenent și 1883 căpitan; totodată se cualifică ca profesor pentru istorie și geografie, promovându-se doctor în filosofie, și funcționă ca profesor în Viena dela 1883—94, când se strămută la Cernăuț tot ca profesor la școala reală gr.-or. superioară. In 1899 a făcut pe spesele statului o călĕtorie sciințifică prin Italia și Grecia. Scrieri: Bukowina's Entstehen und Aufblühen I. Th. Wien, 1892; Topographie der Bukowina zur Zeit ihrer Erwerbung durch Österr. Czer-

nowitz, 1895, și numeroase studii în »Rom. Revue« și alte reviste și anuare. [Dr. I. G. Sbiera.]

Wereșciagin, *Vasilie,* pictor rus, n. 26 Oct. 1842 în Novgorod, elevul lui Gérôme în Paris, a făcut călĕtorii în Asia și s'a stabilit în Moscva. Lucrările lui sûnt peisagiuri din Asia, scene îngrozitoare din resboiul româno-ruso-turc din 1877/78, la care a asistat, și din expediția lui Napoleon I în Rusia. A scris mai multe volume: Schițe din călĕtorie, Amintiri din viață, etc.

Wermland, comitat (Län) în Svedia spre nord dela lacul Wener, 19,314 km²., cu 253,363 loc. (1897); bogat în fier. Capitala Karlstad.

Werner, numele mai multor bărbați de sciință și literați germani. 1) *W., Abraham,* geolog, n. 1750, † 1817, profesor la academia montanistică din Freiberg. Scr.: Theorie über die Entstehung der Gänge; Kurze Klassifikation und Beschreibung der Gebirgsarten, etc. 2) *W., Carol,* teolog catolic, n. 1821, † 1888, profesor în Pölten și Viena. Scr.: Thomas von Aquino; Geschichte der apologetischen und polemischen Litteratur; Die Scholastik des späteren Mittelalters; Die italien. Philosophie des XIX. Jahrh., etc. 3) *W., Zacharie,* poet dramatic, n. 1768, † 1823, prieten intim cu Goethe, cu care a făcut diferite. călĕtorii. Intre dramele sale mai însemnate: Die Söhne des Thals; Das Kreuz an der Ostsee. El a creat tragedia de soarte: Vierundzwanzigster Februar, etc. De deosebită frumseță poetică sûnt: Atilla; Wanda; Königin der Sarmaten; Kunigunde die Heilige, etc. A fost preot catolic în Viena, distins orator bis. Operele sale complete au apărut în 15 vol. în Grimma, 1839—41.

Wernerit, mineral, sin. cu Scapolit (v. ac.).

Wertheimer, *Iosif,* filantrop ovreu, n. 1800, † 1887, a întreprins călĕtorii în Anglia, unde a studiat așezămintele asilelor de copii, cari le împatriază în Viena. In recunoscința meritelor sale i-s'a dat titlul de nobil și ordinul coroana de fier. A scris: Die Juden in Österreich; Die Emancipation unserer Glaubensgenossen; Jüdische Lehre und jüdisches Leben, etc.

Wesel, oraș și fortăreață în guvernam. prus. Düsseldorf, lângă Rin, 22,259 loc. (1895); citadelă; gimnasiu, cameră de comerciu; fabrici de colori, sîrmă, tăbac, săpun; navigație. In evul mediu puternic oraș imperial și hanseatic.

Weser, *(Wisura,* lat. *Visurgis),* rîu ce se nasce din împreunarea lui Werra cu Fulda la Münden, trece prin munții Weser (Porta Westphalica) și se varsă în Marea Nordului din jos de Bremerhaven; 451 km. lung, pe 435 km. e navigabil, basin 47,960 km². W. e legat cu Elba prin canalul Oste-Hamme, și cu Ems prin canalul Ems-Hunte.

Munții Weser, ținutul muntos-deluros de ambe laturile rîului W., la vest cu pădurea Teutoburgului; abia ajung înălțime de 500 m.

Wesly, *John,* fundat. sectei Metodiștilor (v. ac.).

Wessel, *Ioan,* numit și *Gansfort,* teolog germ., n. 1419 în Gröningen, † 1489, înzestrat cu o frumoasă cultură clasică și umanistică, s'a ocupat în special cu teologia, protestanții îl consideră ca premergĕtorul reformațiunei. O colecțiune din scrierile lui W. sub titlul »Farrago rerum theologicarum« a apărut la 1522 cu o prefață scrisă de Luther. (Cf. C. Ullmann, Reformatoren vor der Reformation, II. Bd., II. Aufl. Gotha, 1866.)

Wesselényi, veche familie nobiliară maghiară, după unii genealogi de orig. boemă. Istoria familiei W. e cunoscută din secl. XVI, când s'a mutat în Transilvania.

1) *Wesselényi, Francisc, conte,* n. 1605, s'a dedicat carierei militare și a participat în mai multe lupte contra Turcilor și Tătarilor. Ridicat la rangul de conte de împ. Ferdinand II, devine comandantul armatei ung., și luptà în contra Svedezilor și a lui G. Rákóczi. 1655 ales palatin. 1665 se atașează la conspirațiunea lui Frangepan și Nádasdy (v. ac.), dar moare deja la 1667.

2) *Wesselényi, Nicolau, sen., baron,* n. 1750 în Jibău, † 1809; a avut un rol distins în dieta Transilvaniei; s'a ocupat și cu literatura.

3) *Wesselényi, Nicolau, jun., baron,* om politic magh., n. 1796 în Jibău, † 1850 în Pesta; a călĕtorit cu Széchényi în Francia și Anglia; reîntors devine unul dintre conducĕtorii opoziției aristocraților. 1833 a publicat în Bucuresci scrierea sa »Balitéletek« și 1834 a avut un rol de frunte în dietă. Pentru ținuta sa politică a fost împrocesuat și închis la Buda și apoi s'a expatriat la Gräfenberg. 1848 s'a reîntors în țeară, dar orbise și nu mai avù însemnàtatea din trecut. Scr.: Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében. Lipsca, 1823, etc. (Cf. și »Transilvania« din 1903, pag. 71.)

Westend, partea Londrei locuită de lumea bună.

Westerbotten, comitat în nordul Svediei, lângă Golful Bottnic, 59,098 km²., cu 138,061 loc. (1897). Capitala Umeå.

Westernorrland, comitat în Svedia lângă sinul Bottnic, cuprinde romanticele ținuturi păduroase Medelpad și Ångermanland, 25,047 km²., cu 223,606 loc. (1897). Capitala Hernösand.

Westfalia, v. Vestfalia.

West Ham, cerc orășenesc (comitat) la estul Londrei, 273,682 loc. (1897); fabrici de gumi, mașini și chimicalii, șantiere.

Westmanland, comitat la sudul Svediei, lângă lacul Mälar, 6815 km²., cu 144,396 loc. (1897); mine de argint, fier, plumb. Capitala Westerås.

Westmeath, comitat în prov. irlandeză Leinster, 1835 km²., 65,109 loc. (1891). Capit. Mullingar.

Westminster, *Abația,* v. Londra.

Westmoreland, *(Westmorland),* comitat în nord-vestul Angliei, 2027 km²., cu 66,098 loc. (1891). Capitala Appleby.

Wetter, *(Wettern),* lac la sudul Svediei, 119 km. lung, 30 km. lat, 126 m. afund, 1922 km².; apa lacului se ridică și scade periodic. In lac e insula Wisingsö.

Wetterhorn, pisc în Alpii bernici, 3708 m. înalt.

Wexford, comitat în prov. irland. Leinster, 2333 km²., cu 111,778 loc. (1891). *Capitala W.,* 11,545 loc.; port, comerciu litoral.

Weyprecht, *Carol,* oficier austr. de marină, n. 1838, împreună cu Peyer a condus 1872—74 o expedițiune arctică. † 1881 în Michelstadt. Scr.: »Die Metamorphosen des Polareises«, 1878.

Wheatstone, (pron. vitst'n) *Carol,* fisician englez, n. 1802 în Gloucester, † 1875 în călĕtoria sa spre Paris. In tinerețe a fost fabricant de instrumente musicale, la 1834 a fost numit profesor la King's College în Londra, dar și-a părăsit catedra încurând, trăind din venitele invențiunilor sale. W. a determinat prima oară celeritatea de propagare a electricității prin metale,

a construit telegraful cu arĕtător, a inventat caleidofonul şi stereoscopul, a construit reostatul şi puntea numită după numele lui, pentru terminarea resistenţei electrice.

Whig, v. Tory şi Whig.

Whip, beutură ce se gătesce din vin alb cu zabăr, lămâie şi ouĕ.

Whiskey, (engl., pron. Wiski), rachiu ce se fabrică în Scoţia, Irlanda şi America, din orz, sĕcară sau păpuşoiu.

Whist, joc de cărţi englezesc pentru 4 persoane în 2 partide, cu 52 cărţi. Un joc se numesce *Robber,* baterile preste 6, cari decid jocul, se numesc *Tric.*

White, 1) *W., Sir William A.,* fost ministru plenipotenţiar al Angliei în Bucuresci, membru on. al Acad. rom., n. 1824, † 16/28 Dec. 1891. La 1886 a fost ambasador la Constantinopole. Publicaţii: For six yars ambassador at Constantinopole, his life and correspondence, London 1902. Rapport général sur le Royaume de Roumanie et plus specialement sur ses finances et ses lignes de chemin de fer, Bucuresci 1884.

2) *White, Sir George,* general engl., n. 1835, a luptat la 1857 în India, Afghanistan, în Sudan, 1885 în Birma, 1889 în Bengalia. La 1893 comandant supr. în India britică.

Whitefield, *George,* n. 1714 în Gloucester, † 1770, a studiat teologia în Oxford şi a intrat în societatea religioasă a lui Wesley, din care s'a născut secta Metodiştilor (v. ac.). Mai târdiu a venit în divergenţă cu Wesley cu privire la doctrina despre predestinaţiune; W. şi-a format între Metodişti o sectă numită după dînsul, şi a lăţit-o în Scoţia şi în America nordică.

Whitehall, un vechiu palat regal în Londra.

White Mountains (»munţii albi«), continuarea munţilor Alleghany în New Hampshire, Mount Washington 1918 m. înalt.

Whitney, munte în Siera Nevada in California, 4541 m. înalt, cu observatoriu astronomic.

Wiborg, guvernam. finnez, 43,055 km²., cu 386,519 loc. (1896). Capitala W., lângă golful finnic, 23,472 loc.; episcop gr.-or.; industrie de fier; comerciu.

Wickenhauser, *Franz Adolf,* scriitor germ., n. 1809 în Wurmbach (Austria de jos), fù trimes 1837 în Bucovina ca funcţionar financiar, în care serviciu ajunse până la gradul de consilier; se pensionà 1882 şi murí în 6 Aprilie 1891 in Cernăuţ. S'a ocupat mult cu studiul istoriei Bucovinei în restimpul domniei moldovene 1842—1774 şi a publicat în Cernăuţ: 1) Moldawa oder Beiträge zu einem Urkundenbuche für die Moldau und Bukowina, 1862; 2) Die ersten Flössungen auf der goldenen Bistritz in der Bukowina şi Die Huldigung der Bukowina am 12. Oct. 1777 und die Mark Hotin unter österr. Herrschaft, in Bukowinaer Hauskalender pro 1867 şi 1868; 3) Bohotin oder Geschichte der Stadt Cernăuz und ihrer Umgebung. Wien, 1874; 4) Geschichte und Urkunde des Klosters Solka, 1877; 5) Horecza. Ein Beitrag zur Geschichte der Stadt Czernowitz, 1880; 6) Geschichte der Klöster Homora, St. Onofri, Horodnik und Petroutz, 1881; 7) Die Deutschen Siedelungen in der Bukowina, 1.—2. Th., 1885 şi 1888; 8) Geschichte der Klöster Woronetz und Putna, 1.—2. Th., 1886 şi 1888; 9) Geschichte des Bisthums Radautz und des Klosters Gross-Skit, 1.—2. Th., 1890—91; 10) Die Burg Zezin und das Schwert eines Kreuzritters, în Czernowitzer Zeitung pro 1890, Nr. 54 şi 56; 11) Moldauisch- und Russisch-Kimpolung und die Einwanderung der Lippowaner, 1891; 12) Eine Urkunde vom 22. Januar 1597, în Bukowinaer Rundschau, Nr. 889; 13) Manuscripte nepublicate ăncă. Traducerile nemţesci ale uricelor mănăstiresci, făcute în 1781, nu sûnt reproduse de el cu exactitate, ci cu limbă modernisată şi cu schimbări pe unele locuri. (Cf. Kaindl R. Dr.: Franz Ad. Wickenhauser. Cernăuţ, 1894; Allgemeine deutsche Biographie, 1897, tom. 42; »Romänische Revue«. Wien, 1891, Nr. 6; »Revista Noauă«. Bucuresci, 1891, Nr. 2—3.) [Dr. I. G. Sbiera.]

Wicklow, comitat în prov. irland. Leinster, 2024 km²., cu 62,136 loc. (1891). *Capitala W.,* lângă Marea Irică, 3273 loc.; port.

Wiclef, *John,* profesor de teologie în Oxford, paroch în Lutterworth şi fundatorul sectei *Wiclefiţilor,* n. 1324, † 1384. W. opunêndu-se la reformele, care voia să le întroducă în colegiul de Canterbury archiepiscopul sĕu Langham, a fost destituit din postul de prefect al acestui colegiu. De aici a început să combată puterea mai marilor bisericesci; să înveţe, că dela autoritatea bisericească se poate apela la cea lumească, că preotul întinat cu pĕcate grele nu poate administra sfintele misterie, că liturgia nu a fost instituită de Christos; pentru penitentul, care are părere de rĕu este inutilă mărturisirea înaintea preotului; asemenea a rătăcit şi în alte puncte ale doctrinei creştine. Conciliul dela Constanţa (1414—18) a condamnat erorile lui W. şi a ordonat ca osemintele lui să fie exhumate şi arse, ceea ce s'a şi întâmplat în 1428. Din scrierile lui W. a primit mai multe doctrine eretice Ioan Hus (v. ac.). (Cf. J. Loserth, Wiklif und Hus. Prag, 1884.) [i.—m.]

Widukind, cronicar germ., călugăr în mănăstirea Korvei, a scris istoria Saxonilor în secl. X sub numirea: Res gestae Saxonicae, publicată în al III-lea volum din Monumenta Germaniae historica, 1882. (v. şi Wittekind.)

Wied, odinioară comiţiat imper. în Germania, dela 1698 împărţit în comiţiatul superior W.-Runkel, lângă Lahn, 220 km²., şi cel inferior W.-Neuwid, 606 km².; la 1828 ambele au fost reunite in domeniul princiar W.

Wied, veche dinastie germ., se amintesce în documente ăncă la 1236. 1698 s'au împărţit în 2 linii: *W.-Runkel* şi *W.-Neuwied;* cea dintâi s'a stins 1824 cu *Friedrich Ludvig,* mareşal austr. Teritoriul asupra căruia a domnit dinastia din W. aparţine acum Prusiei. Şeful familiei este astădi principele *Wilhelm W.,* n. 1845, căsătorit cu princ. Maria de Olanda; dela 1897 presidentul Casei Seniorilor în Prusia. Sora lui cea mai mare este Elisabeta, regina României.

Wied, *Maximilian, principe, de,* n. 23 Sept. 1782 în Neuwied, a fost general în Prusia. Intre 1815 şi 1817 întreprinde călĕtorii cu naturaliştii Freireiss şi Sellow în interiorul Brasiliei. La 1833 se află în America nordică şi a înaintat până la Missouri. † 3 Febr. 1867 în Neuwied. A scris: Reise nach Brasilien, 2 vol.; Beiträge zur Naturgeschichte von Brasilien, 4 vol.; Reise durch Nord-Amerika, 2 vol. (v. şi art. Hermann de W. vol. II, p. 689.)

Wiedemann, *Gustav Heinrich*, fisician şi chimist german, n. 2 Oct. 1826. La 1854 a fost numit profesor de fisică în Basel, la 1863 în Braunschweig, la 1866 în Karlsruhe, la 1871 de fisică şi chimie la universitatea din Leipzig. Redactează revista: »Annalen der Physik u. Chemie«, unde a publicat multe lucrări din domeniul fisicochimiei.

Wieland, *Christoph Martin*, celebru poet germ., care împreună cu alţi 4 sau 5 stă în fruntea literaturei germane din cea mai glorioasă epocă a ei; n. 5 Sept. 1733 în Oberholzheim (Şvabia), fiu al unui preot protestant, W. fù de o precocitate extraordinară. Fire foarte impresionabilă, el primia lesne influenţa mediului încunjurător. In colegiul dela Klosterberg, unde întră la 14 ani, fù dominat de pietism şi theosofie (v. ac.). In curând apoi studiul clasicilor greci şi latini şi literatura engleză contemporană deveniră pasiunea sa; la acestia se adauseră fruntaşii liter. franceze din secl. XVIII, mai ales Voltaire, Rousseau şi Bayle. Primele sale scrieri: Himne, după modelul lui Klopstock, 1754; Despre natura lucrurilor, 1757, o expunere entusiastă însă obscură a filosofiei optimiste; Epistole morale, 1752; Epistole de ale morţilor, 1753, în spiritul filosofiei neoplatonice, sûnt încă slabe. Tot in spiritul poesiei lui Klopstock şi al şcoalei elveţiene a lui Bodmer (v. ac.) sûnt şi ale sale Naraţiuni morale, 1743; Ispitirea lui Avram, 1753, şi Cyrus, în care caută să zugrăvească, după modelul lui Xenofonte, pe Frideric II. La o deplină desvoltare şi independenţă ajunge W. de pe la 1766 când, ca profesor de filosofie la Erfurt, publică numeroase studii filosofice şi politice, şi pe urmă la Weimar, unde în 1772 fù chiemat de ducesa de Saxa-Gotha ca educator al celor 2 fii ai ei. Ací, în continue relaţiuni cu Goethe, Schiller, Herder şi alţi fruntaşi ai literaturei germane, cari formau atunci strălucita societate literară dela curtea din Weimar, petrecù W. 35 de ani, epoca cea mai glorioasă şi mai productivă a vieţii sale literare. Dela 1798—1803, W. trăí retras la micul domeniu, ce şi-l cumpĕrase la Osmannstädt, aproape de Weimar, încunjurat de numeroasa sa familie. Căsătorit la 1765, soţia sa, femeie simplă, care îl făcù fericit prin bunătatea ei, îi dedese, în 20 de ani, 14 copii. Nenorocirea însă îl alungă din fericita sa retragere, de unde, pierḑênd pe soţia sa, se reîntoarse aproape sărac la Weimar. Ultimii ani ai lui W. fură încercaţi de triste desamăgiri. După supunerea Germaniei de către Napoleon, când compatrioţii sĕi îi adresau pamflete ca unui fost admirator al literaturei şi revoluţiunii franceze, şi după pierderea celor mai ilustri amici ai sĕi, nici distincţiunile lui Napoleon I şi Alexandru al Rusiei, nici statornica prietinie a ducelui de Weimar, fostul sĕu elev, nu-l putură scoate din neagra melancolie, ce cuprinsese firea sa, altădată atât de veselă şi optimistă. † 20 Ian. 1813, fù înmormêntat, după dorinţa lui, lângă buna sa soţie, la Osmannstädt. W. a fost numit Voltaire al Germaniei, atât pentru numĕrul cel mare al scrierilor sale, cât şi mai ales pentru vioiciunea şi graţia spiritului sĕu şi pentru farmecul de neîntrecut povestitor. Cu setea de a scí şi cu spiritul filosofic, el împreuna erudiţiunea unui savant de profesiune, închipuirea vie a unui poet, înlesnirea, eleganţa şi frumseţa de expresiune a unui mare scriitor. Cele mai însemnate opere ale sale sûnt poemele epice, în fruntea cărora stă Oberon (v. ac.), tradus în toate limbile culte. Intre celelalte poeme epice se citează o serie de Naraţiuni comice, 1762; Musarion, 1768, o specie de poemă didactică despre rolul graţiilor în viaţă şi în artă, inspirată de tendinţa statornică a lui W. de a readuce aspiraţiunile platonismului la un simţemênt mai conform cu realitatea; Graţiile, 1770, urmare a poemei precedente; Amorul acusat, 1774, respuns învinuirilor făcute poesiei erotice în numele moralei; Idres şi Zenide, 1777; Noul Amadis (v. ac.) 1771, poemă de aventuri în 18 cântece, cea mai vie, cea mai veselă, cea mai de spirit, dar şi cea mai puţin morală din poemele sale; Naraţiuni şi basme, 1776—78; Poveşti de iarnă, 1776; Cântecul paserii, 1778, ş. a. Urmează pe al doilea plan romanele şi composiţiunile filosofice, din cari amintim Oglinda de aur, unul din principalele sale romane, scris sub influenţa literaturei franceze, în care desvoaltă o utopie socială; Aristip, 1880, o serie de epistole despre morala Grecilor şi despre adevĕrata înţelepciune practică; Dialogurile ḑeilor, 1791; Dialogurile din Elysiu, 1792, ş. a. Cel mai însemnat din romanele sale e Agathon, 1766—67, în care W. pare a se zugrăví pe sine însuşi şi în care pune toată bogăţia erudiţiunii, imaginaţiunii şi filosofiei sale personale. De mai puţină valoare sûnt câteva drame ale sale, între cari Alceste, 1773, este ca un respuns scrierii lui Schiller; Ḑeii, eroii şi Wieland, în care arată, că W. a schimbat cu desăvîrşire caracterul anticităţii grece. Un loc de frunte între scrierile lui W. ţin traducerile sale: Shakespeare, 2 vol.; Epistolele şi Satirele lui Horaţiu; Epistolele lui Cicerone; Operele lui Lucian, autorul sĕu de predilecţiune. Ale sale Epistole alese, 1751—1810, arunca o deosebită lumină asupra desvoltării ideilor sale literare şi religioase. Opere complete, reunite de însuşi autorul, 36 vol., 1794—1802; Suplemente, 6 vol., 1796. Lit.: Gruber, Wielands Leben, 4 vol. Leipzig, 1827—78; Dna de Staël, c. IV şi XII din L'Allemagne; Ludmilla Assing; Sophie von Laroche, die Freundin Wielands, 1859; Hallberg, W., étude littéraire. Paris, 1869; Bossert, Goethe, ses prédeceseurs, etc., c. IV, 1870. [M. S.]

Wielemans, *Alex., de Monteforte*, architect, n. 1843 în Viena, a studiat aici, şi a lucrat până la 1874 în atelierul lui Fr. Schmidt. Construcţiuni mai însemnate: Palatul de justiţie în Viena, 1875—81, primăria în Graz, etc. W. a censurat planurile museului rom. din Sibiiu.

Wieliczka, *(Vielicica)*, oraş în vestul Galiţiei, 6037 loc. (1890); şcoală de montanistică; renumite saline în lungime 3800 m., 1200 m. late, 280 m. afunde; producţie anuală 80,000 tone.

Wien, v. Viena.

Wiener-Neustadt, oraş industrial în Austria infer., lângă Leitha, 25,040 loc. (1890); academie militară.

Wieniavschi, *Heinrich*, violinist rus., n. 10 Iulie 1835 în Lublin, elev al conservatorului din Paris; dela 1860 virtuos de curte în St.-Petersburg. † 1880 în Moscva. Virtuos în stilul lui Paganini. *Josef W.*, frate cu Henric, n. 1837, distins pianist în Varşovia.

Wieprecht, *Frederic Wilhelm*, n. 1802 în

Aschersleben, director gen. de musică al armatei prusiace. Reorganisatorul musicei mil. în Prusia. † 1872 în Berlin.

Wiesbachhorn, pisc în Tauerii mari, 3570 m.

Wiesbaden, guvernam. în prov. prus. Hessen-Nassau, 5615 km²., cu 906,295 loc. (1895). *Capitala W.*, 74,133 loc.; castel regal, multe biserici frumoase, Kurhaus cu parc mare, museu (picturi), museu de anticități, colecț. de ist. nat., bibliotecă, obelisc, grupa Hygieia, monum. împ. Wilhelm; cameră de comerciu; gimnasiu clasic și real, școală reală super., seminar de învĕțătoare, institut de orbi; 23 terme alcaline sărate; numeroase anticități romane și germane. La Romani se numia Mattiacum. Aici s'a descoperit o colecțiune de documente rom. (Cf. Sturdza, în Anal. Acad. VIII, 2.)

Wiest, *Ludvig,* violinist și compos., n. 25 Martie 1819 în Viena, † 19 Iunie 1889 în Bucuresci. Studiile sale musicale le-a făcut în Viena cu Böhm și Sechter, și în 1837 obținù medalia de aur. In 1838 W., recomandat de comitetul musical al conservatorului din Viena, vine în Bucuresci pentru a organisa și conduce așa numita musică a ștabului și orchestra palatului. Imediat el captivează prin siguranța arcușului sĕu publicul musical de pe atunci, rând pe rând director al educațiunei musicale a copiilor de domn, șef și violinist solo la orchestra teatrului național, apoi la concertele sinfonice, profesor de violină la conservator, a fost recompensat cu recunoascerea cetățeniei române și cu diferite medalii și decorațiuni, atât române cât și multe străine. A scris multă musică pentru instrumentul sĕu favorit, fantasii pe motive din opere sau altele originale, hore și alte arii populare, musică de scenă (baletul Doamna de aur, drama Constantin Brâncoveanu, ș. a.). Fiii lui încă au practicat și profesat arta musicală. *Ern. W.* (n. 1856 în Bucuresci, † 6 Dec. 1880 în Sulina) și *Iulius W.*, pianist de valoare și profesor la conservatorul din Bucuresci. [T. C.]

Wigan, oraș în nord-vestul Angliei, 55,013 loc. (1891); industrie de bumbac și fier, mine de cărbuni.

Wight, insulă engl. în Canal, spre sud-vest dela Portsmouth, 378 km²., cu 78,672 loc. (1891); climă domoală, sol roditor. Capitala Newport.

Wigtown, *(Westgalloway),* comitat scoțian lângă Canalul nordic, 1327 km²., cu 36,062 loc. (1891). *Capitala W.*, 1445 loc.

Wila, (și Vila), în mitol. slavă nimfe, cari locuiesc în nori, se coboară pe stânci, pe coastele dealurilor, în păduri dese și la păraie. W. de regulă sûnt fete bune, dar și resbunătoare, mai ales asupra junilor, cari le conturbă dansul și căror le iau o mână ori un picior, ori le răpesc inima. Le plac cântecele și dansul.

Wilberforce, *William,* filantrop engl., n. 1759, † 1833; întrând în parlament a lucrat pentru ștergerea comerciului cu sclavi. Lucrare: Practical view of christianity.

Wilbrandt, *Adolf,* poet germ., n. 24 Aug. 1837 în Rostock, dela 1871 în Viena, 1881—87 director artistic la teatrul de curte. Distins autor dramatic. A publicat și romane și novele. Trăiesce în Rostock.

Wilczek, *Nepomuk, conte,* n. 1837, consilier intim în Viena, mecenate al expedițiunilor arctice. A acoperit aproape singur cheltuielile exp. Payer-Weyprecht.

Wild, *Heinrich,* fisician și meteorolog elvețian, n. la 17 Dec. 1833 în Uster. A studiat în Zürich și Königsberg. La 1857 a fost numit prof. de fisică și director la observatorul astronomic din Bern, la 1868 director al observatorului fisic central din Petersburg. La 1877 a întemeiat un observator meteorologic și magnetic în Pavlovsk, mai târḑiu a stăruit să se întemeieze unul în Irkutsk. A inventat polaristrobometrul și a lucrat mult pe terenul meteorologiei precum și în alte ramuri ale fisicei.

Wildbad, oraș în Württemberg lângă Enz, 3477 loc.; terme (34—38°) indiferente.

Wildspitze, piscul cel mai înalt în Alpii Ötzthal, în Tirol, 3774 m.

Wildstrubel, grupă de munți în Alpii bernini, 3262 m.

Wilhelm, regi ai Angliei. 1) *W. I, Cuceritorul,* n. 1027, la 1035 duce de Normandia. Numit moștenitor al tronului anglosaxon de vĕrul sĕu reg. Eduard, († 29 Sept. 1066), întră în țeară cu o armată de 60,000 soldați, bate pe rivalul sĕu Harald, nimicesce imperiul anglosaxon, împarte țeara între nobilimea normană; † 7 Sept. 1087 în Rouen, pe drum spre Paris. 2) *W. II cel Roșu,* n. 1056, al doilea fiu al lui W. I, ocupă tronul 1087; † 2 Aug. 1100. 3) *W. III,* din casa de Orania, n. 14 Nov. 1650, s'a căsătorit cu vară-sa Maria Stuart, fica reg. Iacob II. Domnesce impreună cu soția sa din 23 Febr. 1689, subscrie Declaratio of Rights, 1689 întră în alianța de Viena, alungă 1690 pe Iacob II din Irlanda, 1691 se luptă cu Francezii în Olanda. După moartea reginei (7 Ian. 1697), domnesce singur; † 19 Martie 1705. Cu el se stinge linia senioră a Oranilor. 4) *W. IV, Henric,* al treilea fiu al lui George III, n. 21 Aug. 1765, prinț de Clerance 1788. După fratele sĕu George IV († 26 Iunie 1830) ajunge rege; † 20 Iunie 1837.

Wilhelm, împĕrați ai Germaniei. 1) *W. I, Frideric Ludovic,* n. 22 Mart. 1797, al doilea fiu al reg. Prusiei Frederic W. III, ocupă tronul Prusiei la 2 Ian. 1861; a organisat armata țerii și sprijinit de Bismarck (v. ac.) inaugurează o energică politică germană. La 1864 eliberează provinciile Schleswig și Holstein, 1866 conduce armata în contra Austriei, 1870 ia comanda supremă preste armata germană și se proclamă împĕrat germ. în Versailles la 18 Ian. 1871. In interior ameliorează starea lucrătorilor și restabilesce pacea religionară, în exterior întăresce pacea prin alianțe cu Austria și Italia. † 9 Mart. 1888. 2) *W. II, Frid. Victor Albert,* regele Prusiei și împ. Germ., n. 27 Ian. 1859 în Berlin, fiul mai mare al împ. Frideric III (v. ac.), ocupă tronul la 15 Iunie 1888. Continuă politica moșului sĕu W. I, susține pacea, se îngrijesce de soartea lucrătorilor, desvoaltă puterea marină a Germaniei și începe o nouă reformă a armatei. S'a căsătorit 27 Febr. 1881 cu princesa Augusta Victoria de Augustenburg.

Wilhelm, principi și regi ai Olandei. 1) *W. I, Tăcutul,* principe de Orania, întemeietorul independenței Olandei, n. 14 Apr. 1533. Incepe resboiu în contra tiraniei lui Filip II al Spaniei, mijlocesce uniunea dela Utrecht 23 Ian. 1579, care pune temelia Olandei independente. Când

ţeara se pregătea a-l pune pe tron, un ucigaş Gérard, plătit de Filip, l-a asasinat 10 Iulie 1584. 2) *W. I, Frideric,* rege al Olandei, n. 4 Mart. 1748. S'a luptat în Belgia în contra Francezilor (1793—95); Pichegru cuprinde Olanda, iar W. fuge la Berlin. După congresul din Viena, 16 Mart. se încoronează rege al Olandei. Abdică 7 Oct. 1840 în favorul fiului şi următorului sĕu; † 12 Dec. 1843 în Berlin. 3) *W. II, Frid. George Ludovic,* n. 6 Dec. 1792, ca principe de Orania s'a luptat cu Napoleon la Quatebras şi Waterloo, 7 Oct. ocupă tronul tatălui sĕu, după revoluţia din 1848 dă ţerii o constituţie liberală; † 17 Mart. 1849; fiul şi urmaşul sĕu: 4) *W. III, Alex. Paul Frid. Ludovic,* n. 1817, ocupă tronul 17 Mart. 1848, om bolnăvicios şi absolutistic. S'a căsătorit de două ori, odată cu Sofia, fica regelui Wilh. I din Württemberg († 3 Iunie 1877), a doua oară cu princesa Emma de Waldeck, care îi născù pe *Wilhelmina,* regina de astăḑi. W. a murit 23 Nov. 1890; cu el s'a stins linia bărbătească a ramurei mai tinere a Oranilor.

Wilhelmina, *Helena Paulina Maria,* regina Olandei, n. 31 Aug. 1880, unica fică a regelui Wilhelm III dela a doua soţie, princ. Emma de Waldeck; dela 23 Nov. 1890 regină sub regenţa mamei sale, la 1898 încoronată şi de atunci independentă. S'a căsătorit 7 Febr. 1901 cu princ. Henric de Meklemburg.

Wilhelmshaven, oraş şi port militar german la Marea Nordului (sinul Jade), cu mari stabilimente de marină şi docuri, 19,422 loc. (1895); staţiune marină pentru Marea Nordului; gimnasiu.

Wilhelmshöhe, (mai înainte *Weissenstein,* pe timpul regimului vestfalian numit *Napoleonshöhe),* castel regal la 4 km. spre vest dela Kassel, la înălţime de 285 m.; parcuri grandioase cu castel uriaş cu mari arcade, imitaţia în aramă a lui Hercule farnesian, etc. Aci a stat în prinsoare Napoleon III dela Sept. 1870 până Aprilie 1871.

Williwaus, vênt formidabil, care sosesce ca o lavină din munţi spre coaste, ţine 8—10 min.

Willemit, mineral, rar; silicat de zinc, romboedric, de coloare albă, gălbie sau brună.

Williamsburg, oraş în statul nordamerican Virginia, 1480 loc.; odinioară sediul guvernului colonial englez şi capitala Virginiei. 5 Maiu 1862 unioniştii înving aci pe confederaţi.

Wilson, *Daniil,* om politic franc., n. 1840 în Paris, 1869, 1871 şi 1876 ales în corp. legiuitoare; 1881 ia în căsătorie o fică a presidentului Grévy. 1887 arestat pentru comerciu cu ordine şi distincţiuni, dar achitat la 1888. La 1893 ales iarăşi deputat.

Wilt, *Maria,* primadonă de opere, n. 1833 în Viena, 1867—77 la opera curţii din Viena, s'a distins mai ales în operele lui Wagner. † 1891 în Viena.

Wiltshire, *(Wilts),* comitat în sudul Angliei, 3562 km²., cu 264,997 loc. (1891). Capitala Sazirk Diekirch, 3860 loc.

Wimpfen, 1) *W., Felix, baron,* general franc., n. 1811 în Laon, 1834—35 şi 1842—54 luptă în Africa, apoi în resboiul Crimeei şi 1859 în Italia; 1870 chiemat din Algeria, ia la 1 Sept. comanda preste armata lui Mac Mahon, şi 2 Sept. subscrie capitulaţiunea acesteia. † 1884 în Paris. Scrieri: Sedan (1871), La bataille de Sedan (1889), Crimée-Italie (1892). 2) *W., Felix, conte,* diplomat austr., n. 1827, 1876—80 ambasador la Paris, 1880—82 în Roma. † 1882. Un frate al sĕu, *Francisc,* a fost general austr. (n. 1797, † 1870).

Windermere, cel mai frumos lac al Angliei, între Lancashire şi Westmoreland, 17·5 km. lung, 1·5 km. lat.

Windischgrätz, 1) *W., Alfred Candid Ferd., princ.,* mareşal austr., n. 1787 în Bruxela, s'a distins 1813—14, a sufocat 11 Iunie 1848 revolta din Praga, a bătut 30 Oct. pe Unguri la Schwechat, 1849 la Kápolna; bătut la Gödöllő, a fost dimis; 1859 guvernor la Mainz. † 1862. Fiul sĕu: 2) *W., Ludovic, princ.,* general austr., n. 1830 în Viena, comandant de corp de armată în Cracovia şi în Lemberg, apoi inspector gen. al armatei. 3) *W., Alfred., princ.,* (nepotul lui W. 1), n. 1851, 1892 vice-president, 1897 president al casei seniorilor, 1893—95 ministru-president.

Windsor, 1) *W.,* oraş în Berkshire (Anglia), lângă Tamisa, 12,327 loc. (1891); castel admirabil (residenţa de predilecţie a regilor) cu bogată colecţiune de picturi; parc mare. 2) *W.,* oraş în Canada, prov. Ontario, 10,322 loc.

Windthorst, *Ludovic,* om de stat germ., n. 1812, 1851—53 şi 1862—65 ministru de justiţie şi 1851 president al Camerei II în Hannovera; dela 1867 deputat în consiliul imp. şi în camera Prusiei; şeful fracţiunei clericale a centrului. † 1891.

Winkelmann, 1) *W., Eduard,* istoric, n. 1838 în Danzig, 1869 profesor în Berna, 1873 in Heidelberg. † 10 Febr. 1896. Scr. sale se ocupă mai ales cu ist. imp. Frideric II. 2) *W., Hermann,* celebru tenorist, n. 1849 în Braunschweig; cântă la Darmstadt, Hamburg şi dela 1893 la opera curţii din Viena. Roluri princ. Parzival, Tannhäuser, etc.

Winkelried, *Arnold Struth, de,* erou elveţian, n. în cantonul Unterwalden. După tradiţie in 9 Iun. 1386, jertfindu-se pe sine, a eluptat triumful compatrioţilor sĕi asupra lui Leopold de Austria, la Sempach. I-s'a ridicat statuă la Stans în 3 Sept. 1865.

Winnebago, lac în statul nordamerican Wisconsin, 510 km².; prin Fox River se scurge în lacul Michigan.

Winnipeg, 1) *W.,* capitala prov. canadiene Manitoba, lângă Red River, 25,642 loc. 2) *W.,* lac în Canada, 22,200 km²., la altitudine de 216 m.; în el se varsă Winnipeg, Red River, Saskatchewan; se scurge prin Nelson în baia Hudson.

Wintera *aromatica,* v. Drimys.

Winterhalder, *Enric,* publicist, n. 1808 în Austria, † 14 Maiu 1889 la Krinzendorf. La 1829 ca străin servesce în armata rom., leagă pretenie cu C. A. Rosetti, se amestecă în mişcarea revoluţionară din 1848, guvernul provisor îl împământenesce; apoi e exilat. Tovarăş al lui Rosetti, îl sprijinesce la ḑiarele: »Pruncul Român« şi la »Românul«. A studiat poesia poporală rom., şi a scris: Flori de scăeţi, poesii (1845); Bătălia dela Călugăreni, operă eroică în 3 acte; Triumful amorului, comedie; Vina, tragedie şi numeroase articole financiare, comerciale şi recensiuni dramatice.

Wirth, *Max,* economist germ., n. 1822 în Breslau, 1865—73 directorul biroului statistic din Berna, dela 1874 trăiesce în Viena. Scr. princ.

Grundzüge der Nationaloeconomie, 1855—73, 4 vol., multe ediţiuni, etc.

Wischnu, v. Vişnu.

Wisconsin, stat în Uniunea nordamericană, 145,140 km²., cu 1 686,880 loc. (1890); şes ondulat lângă lacul Superior şi Michigan, foarte roditor; agricultură, economie de vite; mine de fier, plumb, aramă, lemnărit; multe fabrici de spirt şi bere, comerciu viu (pe San-Lorenzo şi Mississippi). In congres trimite 2 senatori şi 10 representanţi, La 1890 avea datorie $2^1/_2$ mil. doll. Capitala Madison; cel mai mare oraş Milwaukee. La 1662 a fost primadată cercetat de misionari francezi, 1763 al Angliei, cedat de ea la 1783 Uniunii; 1836 organisat ca teritoriu, 1848 ca stat al Uniunii.

Wismar, oraş maritim în Mecklenburg-Schwerin, lângă Baltica, cu port excelent, 17,809 loc. (1895); castel; gimnasiu; fabrici de maşine, topitoare de fier; comerciu maritim.

Wişne-Wolocioc, oraş în guvernam. rus. Twer, 16,722 loc. (1897). Comerciu cu cereale. *Canalul W.* leagă Msta cu Twerţa, deci Baltica cu Caspica.

Wissmann, *Hermann*, călĕtor african, n. 1853 în Frankfurt lângă O. Lui i-se datoresc cunoscinţele esacte despre rîul Kassai, care este identic cu rîul numit Lulua, pe care l-a urmărit dela isvoarele lui până la vărsarea în Congo. 1895—96 guvernor al coloniei germ. în Africa estică. Scr.: Unter deutsch. Flagge quer durch Afrika, 1890; Im Innern Afrika's, 1891; Africa, 1892, etc.

Wistaria Nutt., (botan.) gen de plante lemnoase căţărătoare cu foi imparipenate, flori albastre violete sau albe în racemi, din fam. Leguminoaselor, trib. Galegeae. Cuprinde 2 specii, una din America boreală, a doua din Japonia şi China, aceasta *W. chinensis* DC. e o plantă decorativă rustică adese cultivată. [A. Pr.]

Witebsk, guvernam. în Rusia vest., 45,167 km²., cu 1.502,916 loc. (1897). *Capitala W.*, lângă Düna, 66,143 loc.

Withania Pauq., (botan.) gen din fam. Solanacee, cu vr'o 5 specii paleotropicale, dintre cari *W. coagulans* Dun. e un arbust din India estică. Belucistan. Seminţele ei conţin un principiu activ, analog celui din cheagul erbivorelor şi care poate inchega laptele. Se întrebuinţează în India fructele acestei plante la prepararea brânzei. *W. somnifera* Dun., din Asia dar respândită în regiunea mediterană, e narcotică, frunzele sûnt febrifuge, fructele diuretice. [S. Şt. R.]

Witherita, mineral, carbonat de Bariu (v. ac.); incolor sau cenuşiu şi gălbiniu, se găsesce în Silezia, Salzburg, Stiria şi Anglia; întrebuinţat pentru preparate de Bariu şi ca venin pentru şoareci.

Witt, *Ioan, de*, om de stat olandez, n. 1625 în Dardrecht, conducĕtorul aristocraţiei republicane urbane, 1653—72 conduce politica Olandei, 1667 eluptă desfiinţarea locotenenţei. Ucis 1672 de canalia de stradă, împreună cu frate-sĕu Cornelis.

Witte, 1) *W.*, *Carol*, scriitor germ., n. 1800 în Lochau, promovat în etate de 14 ani la univ. din Lipsca, 1829 prof. de drept în Breslau, 1834 în Halle, † aici 1883. Unul din fundatorii societ. germ. »Dante-Gesellschaft«. Scr. liter. se ocupă mai ales cu Dante; a tradus Decamerone de Bocaccio şi a publicat încă scrieri juridice şi poesii. 2) *W.*, *Sergei Julievici*, om de stat rus, n. 1849 în Tiflis, 1888 şeful depart. căilor ferate în minist. de finanţe, 1892 ministru al căilor de comunicaţie, şi 1893 de finanţe, pe care teren a avut succese mari.

Wittekind, *(Vidukind)*, duce de Saxonia, a nimicit 782 armata Francilor, bătut 783, se supune 785 lui Carol cel Mare; † 807 în expediţia contra ducelui Gerold de Şvabia. (v. şi Vidukind.)

Wittelsbach, familie princ. germ., care se trage din conţii de Scheyern, a câştigat 1180 prin Otto de W. Bavaria, unde domnesce şi astăḑi. (Cf. Wittmann, Monumenta Wittelsbacensia, 1857.)

Witten, oraş în guvernam. prus. Arnsberg, 28,769 loc. (1895); fabrici de oţel, topitoare de fier, fabrici de maşini, mine de cărbuni

Wittenberg, oraş în guvernam. prus. Mersebourg lângă Elba, 16,479 loc. (1895); până la 1547 residenţa principilor electori saxoni; castel, biserica castelului cu mormintele mai multor principi, ale lui Luther şi Melanchton (statuele acestora în piaţă); mănăstirea Augustinilor cu chilia lui Luther. Ací s'a început reformaţiunea în Nov. 1517. Până la 1873 W. a fost fortăreaţă. Universitatea fundată 1502 de Frideric Inţeleptul, la 1815 fù contopită cu cea din Halle.

Wittgenstein, *Ludovic Adolf Petru, principe de Sayn-W.-Ludvigsburg*, mareşal rus, n. 5 Ian. 1769, 1813 comandantul armatei puterilor aliate, 1814 comandantul corpului rusesc ataşat la armata lui Schwarzenberg, ocupă 1828 principatele române, înlătură dela domnie pe Grig. Ghica din Muntenia şi pe Ioan Sandu Sturdza din Moldova. † 11 Iunie 1843 lângă Lemberg.

Wittstock, 1) *W.*, *Heinrich Ioachim*, preot şi om politic sas, n. 1826 în Bistriţa, a studiat în Viena, 1848—69 prof. la gimnasiul din Bistriţa, deputat în dieta dela Sibiiu (1863/4), dela 1869 paroch în Cisnădie şi 1899 vicar superintendenţial. † 1901. A publicat mai multe scrieri de interes istoric şi bisericesc. Fiul sĕu:

2) *Wittstock*, *Oscar*, scriitor sas, n. 1865 în Bistriţa (Trans.), a studiat în Germania teologia şi filosofia, a fost prof. la gimn. săs. din Sibiiu, de unde a trecut ca preot la Avrig. Scr.: »Grün oder Schwarz«, asupra politicei Saşilor din Transilvania; Kleine Erzählungen a. d. Sieb. Sachsenlande. Este directorul rev. »Landwirtsch. Blätter« şi colaborator la »Encicl. Rom.« pentru partea referitoare la Saşi.

Wjatka, (= Viatca), guvernament în Rusia estică, 153,658 km²., cu 3.082,788 loc. (1897); pădurărit, minerit, agricultură. *Capitala W.*, 24,782 loc.; catedrală, episcopie.

Wjernyi, capitala prov. rus. centralasiatice Semirecinsk, 22,982 loc. (1897).

Wlad, *Aloisiu, de Selisce*, om politic şi jurisconsult român, n. 24 Febr. 1822 în Vedveş-Abrani, cott. Bihor, † în Budapesta; a studiat în Oradea mare. In 1844 notar la tabla regească, iar în 1845 advocat în Gyülvész (cott. Torontal), apoi în Timişoara şi în fine în Lugoş. Fù ales deputat dietal în cercul Zorlenţ în patru rânduri 1848, 1861, 1865 şi 1869. In intervaluri mai scurte a funcţionat ca protonotar, jude la tribunalul comitatens, vice-comite şi preşedinte la tribunalul regesc în Lugoş, iar la 1869 fù

numit jude la tabla reg. în Budapesta. W. a fost unul dintre cei mai aprigi luptători pentru drepturile poporului român, nu numai în dieta țerii, ci și prin presa maghiară și română. Scr.: Originea familiei W.; A román nép és ügye.

Wladikawkas, capitala prov. ruso-caucasice Terek, 43,843 loc. (1897); citadelă.

Wladimir, guvernam. în Rusia mare, 48,857 km²., cu 1.570,733 loc. (1897). *Capitala W.*, 28,315 loc.; 1170—1328 a fost capitala Rusiei.

Wladislaw, v. Ladislau și Vladislav.

Wladiwostok, oraș cu port în prov. litorală ruso-sibirică lângă Marea Japoneză, 28,896 loc. (1897); port militar.

Wlislocki, *Enric de*, folclorist germ., n. 1856 în Brașov. A publicat numeroase scrieri cu privire la Țiganii și Maghiarii ardeleni. Lucrări: Die Sprache der transilvanischen Zigeuner (1883); Märchen und Sagen (1886); Volksdichtungen (1890); Volksglaube und religiöser Brauch der Zigeuner (1892) și Volksglaube und religiöser Brauch der Magyaren (1893), etc.

Wodan, *(Wuodan)*, în mitol. germană ḑeul viscolelor și viforului; ființa lui corespunde ḑeului nordic Odin. După tradițiune W. călăresce pe cal de tunete. Era venerat pe timpul solstițiului de iarnă (21 Dec.).

Wöhler, *Frideric*, chimist german, n. 1800, 1827 prof. la școala industrială din Berlin, 1831 în Kassel, 1836 în Göttingen, unde a murit la 1882 și i-s'a ridicat un monument. W. a descoperit aluminiul, a lucrat cu Liebig pe terenul chimiei organice și a publicat numeroase scrieri de chimie.

Wolchonski, platou, v. Waldai.

Wolchow, rîu în nordul Rusiei, prin el se scurge lacul Ilmen în lacul Ladoga; 220 km. lung.

Wolf, 1) *W., Friedrich*, filolog german, n. 1759, † 1824, a fost profesor la univ. din Halle, care s'a desființat la 1807, atunci a trecut la univ. din Berlin, unde a propus literatura clasică. Lucrări: Geschichte der röm. Litteratur; Grundriss zur griech. Litteraturgeschichte; Prolegomena ad Homerum; Encyclopädie der Philologie, etc.

2) *Wolf, Adam*, istoric austr., n. 1822 în Eger, † 1883, a ocupat catedra de istorie în Pesta și Graz, membru al acad. de sciințe din Viena. Afară de scrierile sale în Analele academiei, a publicat: Österreich unter Maria Theresia; Aus dem Hofleben M. Theresias; Marie Christine; Erzherzogin von Österreich; Kaiser Franz I.; Geschichtliche Bilder aus Österreich; Österreich unter Maria Theresia; Joseph II. und Leopold II., ș. a. (v. și Wolff.)

Wolfenbüttel, oraș în Braunschweig, 15,505 loc. (1895); renumită bibliot. (300,000 vol., 10,000 manuscripte; Lessing bibliotecar dela 1769); seminar preoțesc, de învețători și de învețătoare, gimnasiu, școală reală; țesetorii de in și jute, fabrici de mașini și postav.

Wolff, 1) *W., Christian, de*, filosof german, n. 1679 în Breslau; după ce studiă teologia, matematica și filosofia, la 1703 se stabilí în Lipsca, de aici apoi trece ca profesor la Halle, de unde, după instigațiunea colegilor sěi pietiști, a fost expulsat la 1723; profesă apoi la Marburg, de unde Friedrich II îl rechiamă la Halle. † 1754 aici. Adept și apěrător al doctrinelor lui Leibnitz, pe cari le puse în sistem, W. scrise asupra tuturor părților și disciplinelor filosofice afară de estetică, pe care o prelucră în acelaș spirit discipulul sěu Baumgarten. W. împarte filosofia în teoretică și practică; cea teoret. în ontologie, psichologie, cosmologie și teologie; iar cea pract. în etică, economică și politică. W. are pentru filos. germană meritul de a fi compus mare parte din scrierile sale în limba germană și de a fi creat astfel terminologia filosofică în această limbă, împrejurare, care făcù ca acest sistem să se lățească atât de mult și iute. (Cf. Überweg, Gesch. der Phil. III, Thils. II. [Pl.]

2) *Wolff, Albert*, scriitor franc., n. 1835 în Colonia, dela 1871 francez naturalisat, † 1891 în Paris. A fost colaborator la »Figaro«, a publicat lucrări dramatice și reviste anuale.

3) *Wolff, Carol*, om politic și economist sas din Trans., n. 11 Oct. 1849 în Sighișoara, a studiat dreptul în Heidelberg și Viena, apoi în Budapesta, Cluj și Sibiiu; 1871—73 redactor la »Neue Fr. Presse«, iar la 1874 înființează »Siebenb. Deutsches Tageblatt« în Sibiiu. 1881—84 deputat al orașului Sibiiu în dieta din Budapesta; iar dela 1885 director al celei mai mari bănci a Sașilor »Hermannst. Allg. Sparkassa«, pe care a ridicat-o la o însemnătate extraordinară. A înființat aproape 100 de asociațiuni sist. Raiffeisen între Sașii din Trans., și a dat un deosebit avênt organisării lor economice. Dintre numeroasele sale scrieri amintim: Magyarisierung in Ungarn, 1879; Die Deutschen in Ungarn. Berlin, 1881, Der Orienthandel Deutschlands, mai multe scrieri asupra navigațiunii pe Olt (publ. în parte și în limba română de Societatea geografică din Bucuresci), etc.

(v. și Wolf.)

Wolffia Horkel., (botan.) gen din fam. Lemnaceae, cuprinḑênd foarte mici plante erbacee aquatice, planiuscule, globuloase și fără rădăcini. Are vr'o 12 specii, respândite prin apele din Europa, India orientală, Africa tropicală și din America tropicală și temperată. Unica specie europeană *W. arrhiza* L., cresce și în România, în lacul Snagov, unde am aflat-o pentru ântâia dată la 21 Iulie 1902. Tot în acest an am mai găsit această mică plantă și în lacurile: Căldărușani, Țigănesci și Paserea. [Z. C. P.]

Wölfflin, *Eduard*, filolog germ., n. 1831 în Basel, a ajuns prof. ordinar la univ. din Erlangen, în urmă la München. A publicat în ediții critice opere din lit. latină. Cercetările sale pe terenul istoriei limbei latine sûnt cele mai vaste din câte există.

Wolfram d'Eschenbach, celebru minesinger din secl. XII—XIII, † cam pe la 1230. Pe cât se poate sci din operele sale, era din o familie nobilă din Bavaria, care stăpânea domeniul d'Eschenbach lângă Nüremberg; ca frate mai mic neavênd parte la moștenirea părintească, îmbrățișà cariera armelor, trăí sărac și petrecù multă vreme la curtea liberalului landgrav Hermann, în Eisenach. Aprețiarea entusiaștilor sěi admiratori, cari îl numiau Homer și Ariosto al veacului sěu, e de sigur exagerată; însă toți recunosc, că poemele lui sûnt demne de un studiu serios. Ele sûnt: Parzival, Titurel și Willehalm de Orania, poeme epice cu subiecte împrumutate dela trubadurii francezi; și Cântece de amor, lucrări de măiestru în acest gen. W., cum îl caracterisează Von der

Hagen, »este oglinda fără pată a poesiei cavaleresci și campionul înarmat al datoriei și onoarei«. Și lucru ciudat, acest poet nu scia ceti și scrie; cunoscea însă din tradițiuni orale pe cei mai de frunte poeți latini, francezi și germani. Tipărite ântâia oară la 1477, adi cea mai frumoasă ediț. a operelor sale este a lui Lachmann. Berlin, 1833, tradusă în germana modernă de Simrock, 1842.

Wolframit, mineral, wolframat de fier și manganez; monoclin. Mineral caracteristic pentru zăcămintele de casiterit; se găsesce cu galena la Neudorf în Harz, în filoane de quarț cu besil în granit la Admitschilon lângă Nertschinsk; rar în trachit la Felsőbánya.

Wollaston, (pron. vullest'n), *William Hyde,* fisician și chimist englez, n. 6 Aug. 1766 în East Dereham, † 22 Dec. 1828 în Londra. La început a practicat ca medic, la 1800 însă și-a lăsat practica și a început să se ocupe cu fisica și cu chimia. La 1783 a fost ales membru în Royal Society. W. a descoperit palladiul și rodiul, a perfecționat microscopul și camera lucidă a lui Hooke, a construit un goniometru de reflexiune și cryoforul, ș. a.

Wollastonit, mineral, silicat de calciu, monoclin. Mineral de contact a rocelor eruptive cu calcare. Se găsesce la Pargas în Finlanda, la Ciclova în Banat, etc.

Wologda, guvern. în Rusia mare, 402,733 km²., cu 1.365,587 loc. (1897). *Capitala W.*, lângă rîul cu acelaș nume, 27,822 loc.; episcopie; fabricație de argintării.

Wolseley, (pron. ŭolsli), *Sir Garnet Viscount W. of Cairo,* mareșal engl., n. 1833 în com. Dublin, a sufocat 1870 o revoluțiune a Indianilor în Canada, 1873 șeful expedițiunii contra Negrilor Așanti, 1875 guvernator în Natal, 1879 comandant suprem în resboiul contra Zulu-Caferilor, bate 1882 la Tell el Kebir pe resculații sub Arabi Pașa, 1890 comandant supr. in Irlanda, 1894 mareșal, 1895 șeful armatei engleze. Biogr. de Low, 1885 și Ellis, 1892.

Wolsey, *Thomas,* archiepiscop de York pe timpul schismei anglicane, n. 1471. Sub regele Henric VII a împlinit mai multe misiuni diplomatice, ceea ce l-a ridicat curând în dignități și averi. Sub Henric VIII a ajuns episcop de York, cancelar atotputernic și temut. Vaza și autoritatea lui s'a extins și afară de Anglia, și chiar și regii Franciei și Spaniei căutau grația lui. Dar divorțul și căsătoria regelui cu Ana Boleyn i-a adus și lui perirea. Acusat fiind cu feliurite crime, tiranul rege l-a lipsit de averi și demnități și a poruncit să fie dat în judecată, când de spaimă a murit la 1530.

Wolter, *Charlotte,* artistă dram., n. 1834 în Colonia, 1859—61 angajată în Berlin, dela 1862 la teatrul curții din Viena. A fost căsătorită cu contele Carol O'Sullivan de Grass. † 1897. S'a distins mai ales ca eroină.

Woodbury, (pron. vudbŏri), procedură tipografică numită astfel după descoperitorul ei, Walter Bentley Woodbury. Un strat de chromgelatină întins pe o placă de sticlă sau de fier se expune sub negativ, se spală cu apă caldă, se desprinde de placă, se uscă, se întăresce într'o bae de alan sau de alcool, se fixează pe o placă poleită de oțĕl, se suprapune o placă de plumb și se presează într'o presă hidraulică. Reliefurile gelatinei se reproduc cu cea mai mare finețĕ pe placa de plumb; aceasta servă apoi de placă tipografică. Ca coloare se întrebuințează gelatina colorată; ea se toarnă fierbinte pe placă, se aplică deasupra hârtia pe care voim a o tipări, care e preparată cu o soluție de Schellack (lacca), se suprapune capacul presei și se lasă astfel până la recirea gelatinei care apare în relief pe hârtie. Hârtia se întroduce într'o bae de alan pentru a o întări și în fine se aplică pe carton și se lustruesce.

Woodsia R. Br., (botan.) gen de Cryptogame vasculare din fam. Polypodiaceelor, cu indusiu cupuliform cu marginile laciniate. Cuprinde vr'o 15 specii saxatile preponderant temperate și reci, cultivate uneori ca plante decorative, așa s. e. *W. ilvensis* R. Br., care cresce și în Carpați. [A. Pr.]

Woodwardia Sm., (botan.) gen de Ferige, fam. Polypodiaceae, cu vr'o 6 specii, cari cresc prin pădurile calde din emisfera nordică; are sori lineari vîrîți în țesetura limbului; *W. radicans* Sw., afară de Macronesia, Himalaia și America de nord, cresce în Portugalia, Spania, Italia de sud și Sicilia. [S. Șt. R.]

Woolwich, suburbia estică a Londrei pe dreapta Tamisei, 40,848 loc. (1891); arsenal, academie militară, museu de resboiu, spital militar.

Worcester, 1) *W.*, oraș în vestul Angliei lângă Severn, 42,908 loc. (1891); dom gotic cu mormêntul regelui Ioan; episcopie; fabrici de mănuși, porțelan, piei. 3 Sept. 1651 Cromwell învinge ací pe Carol II. 2) *W.*, oraș în Massachusetts (America de nord), 84,655 loc. (1890); industrie de mașini.

Worcestershire, comitat în vestul Angliei, 1945 km²., cu 413,760 loc. (1891).

Wordsworth, *William,* renumit poet englez din secl. XVIII; făcea parte din școala descriptivă a lakiștilor, sub cari se înțelegeau la început numai 3 poeți, Coleridge, Southey și W., cari locuiau de preferință în jurul lacurilor din nordul Angliei, n. 7 Apr. 1770 la Cockermouth în Cumberland, al doilea fiu al unui legist, și crescut într'un sat, W. arăta de copil multă plăcere pentru frumsețile naturei și viața câmpenească. După absolvarea studiilor juridice, liniștea fericitei sale vieți, închinată poesiei și familiei sale, fù întreruptă numai prin călĕtoriile făcute în Anglia și țerile vecine. Primele sale scrieri fură nebăgate în samă; însă mai târdiu fù laureat, și împreună cu Southey și Coleridge fù pus îndată după poeții de primul rang, Byron, Burns și Shelley. Colecțiunea completă a poesiilor sale apărù în 1842, în 7 vol., la cari după moartea sa, întêmplată în 23 Apr. 1850, se adause Preludele, o poemă autobiografică.

Wörishofen, stabiliment de idroterapie în Bavaria, înființat de preotul Kneipp (v. ac.), la care convingerea, entusiasmul pentru aplicarea apei ca remediu universal, nu au putut înlocuí cunoscințele medicale; ca el și discipulii lui au comis exagerațiuni.

Wörmann, *Carol,* scriitor germ., n. 1844 în Hamburg, a făcut călĕtorii în Africa și Asia, a studiat istoria artelor și s'a stabilit în Düsseldorf ca profesor universitar. A scris: Geschichte der Malerei, 1893; Was uns die Kunstgeschichte lehrt? 1893, etc. A publicat mai multe volume de poesii lirice și novele, etc.

Worms, oraș în Hessa renană, pe stânga Rinului,

28,636 loc. (1895); dom romanic din secl. XII, sinagogă din secl. XI (cea mai veche comunitate ovreiască în Germania); museu de anticităţi; monumentul Luther; gimnasiu; cameră de comerciu, fabricaţie de piei, lână artif., sticlă, maşini, conserve, etc.; comerciu; navigaţie, cultura viilor (Liebfrauenmilch). Odinioară capitala Burgunḑilor şi teatrul multor legende (Niebelungen, etc.), apoi palatinat al împěraţilor, oraş liber imperial, în care s'au ţinut multe diete.

Woronesh, guvernam. în Rusia mare, 65,895 km²., cu 2.546,255 loc. (1897); foarte roditor; se ţin mulţi cai, industrie de zahăr, fabrici de rachiu. *Capitala W.*, lângă Don, 84,146 loc.

Woronzow, *Mihail, principe,* general rus, n. 1782 în Petersburg, 1844—54 guvernor în Caucasia, a bătut 1853 Turcii la Achalzich. † 1856.

Wörth, *(W. a. d. Sauer),* oraş în Alsacia inf., 1060 loc. 6 Aug. 1870 Germanii bat pe Mac Mahon.

Wotawa, afluent pe stânga al Moldvei în Boemia, isvoresce în pădurea Boemiei, 101 km. lung.

Wrangel, 1) *W., Carol Gustav, conte,* mareşal svedez, n. 1613, dela 1636 luptà în armata svedeză din Germania, 1646 comandant supr.; împreună cu Turenne bate la 1648 pe Imperiali şi Bavarezi la Zusmarshausen; 1674/5 comandà armata svedeză in Brandenburg. † 1676 pe ins. Rügen. 2) *W., Fred. Heinr. Ernst, conte,* mareşal prusiac, n. 1784 în Stettin, ia parte la campaniile din 1807, 1813 şi 1814; 1848 comandant suprem al trupelor aliate şi prusiace în Schleswig-Holstein. La 9 Nov. intră în Berlin şi restitue guvernul. 1856 mareşal, la 1864 comandant al trupelor austr. şi prusiace. † 1 Nov. 1877 în Berlin, unde i-s'a ridicat o statuă.

Wuhu, port convenţional în provincia chineză Nganhuei, lângă Iancekiang, 78,000 loc.

Wulfenia Jacq., (botan.) mic gen din familia Scrophularineae, tribul Digitaleae, cuprinde vr'o 4 specii de plante erbacee, perene, glabre sau puţin pěroase, cu rhizomul gros, cari cresc prin munţii Carintiei, Asiei occidentale şi în Himalaia. Dintre specii menţionăm: *W. Amherstiana* Benth., originară din Himalaia şi *W. carinthiaca* Jacq., orig. din alpii Carintiei, ambele cultivate ca plante ornamentale, mai cu samă pentru decoraţiunea stâncăriilor. [Z. C. P.]

Wulfenit, mineral, molibdat de plumb; quadratic; galben până roşiu. Insoţesce zăcăminte de plumb, e rar; se găsesce la Přibram, Rézbánya, etc.

Wundt, *Wilhelm,* fisiolog şi psicholog german, n. 16 Aug. 1832 în Neckarau (Baden), a studiat medicina; la 1864 prof. în Heidelberg, 1874 în Zürich, iar dela 1875 ocupă catedra filosofică din Lipsca. Scrieri principale: System der Philosophie (1889); Hypnotismus und Suggestion. Dela 1883 redactează revista Philosophische Studien.

Wupper, *(Wipper),* afluent pe dreapta Rinului, 89 km. lung. *Valea W.* e ţinutul cel mai industrial din Germania, cu marile centre industriale Elberfeld, Barmen, Solingen, Remscheid.

Württemberg, regat în confederaţia imperiului german, 19,517 km²., cu 2.081,151 loc. (1895); ţeară muntoasă-deluroasă (Pădurea Neagră, Rauhe Alp, ramuri ale Alpilor Algău), udată de Dunăre, Iller, Neckar, Enz, etc.; clima temperată; agricultură înfloritoare, se produce mult alac, porumb, meiu, hrişcă, ovĕs, orz, mai puţină secară şi grâu, etc.; însemnată economie de vite; pomărit, viticultură; mine de minereu de fier şi sare. Industrie desvoltată, comerciu însemnat, navigaţie pe lacul de Constanţa, pe Dunăre şi Neckar. Căi ferate 1807 km. la 1898, telegraf 5431 km. la 1897. Numeroase bănci. Cultura e promovată prin numeroase institute. W. e monarchie constituţională ereditară, rege actual Wilhelm II (dela 1891). Legislativa 2 camere: a seniorilor (36) şi a deputaţilor (93 membri aleşi pe 6 ani). Datorie publică 479·6 mil. mărci la 1898. Trupele formează corpul 13 din armata germană.

Istoria. W. mai de mult făcea parte din ducatul Şvabia şi sta sub conţii de W.; prin secl. XVI se întroduse ordinea bisericească şi politică existentă şi aḑi; în resboiul de 30 ani ţeara a suferit mult. La 1806 domnitorul Frideric II luà titlul de rege, după ce teritoriul se mărise prin pacea de Pressburg, pacea de Viena mai dete W.-lui câteva ţinuturi, 1813 W. se alipí la confederaţia germană; 1866 W. fù pe partea Austriei, ceea ce îi causă cheltueli de 8 mil. fl. ce trebuí să plătească Prusiei biruitoare, 1870 întrà în confederaţia germană, reservându-şi disposiţia asupra postelor şi telegrafului şi asupra impositelor pe bere şi vin. (Cf. Das Königreich W., ed. de biroul topogr., 1893, 3 vol.; Schneider, 1896.)

Württemberg, 1) *August Frid. E., principe de W.,* general prusiac, n. 1813, † 1885. A luat parte în resboaiele din 1866 şi 1870—71. El a decis lupta dela Königgrätz. La Gravelotte a comis o greşală mare strategică, prin aceea că a atacat prea curând. A luat parte la împresurarea Sedanului şi la atacul Parisului. S'a retras la 1882. 2) *Eugen Fr. P., principe de W.*, n. 1788, † 1857, a trecut în oastea rusească şi a fost omul favorit al ţarului Paul I. La 1812 s'a luptat cu Francezii la Smolensk, Borodino, Krasnoi şi Kalis, a condus două atacuri la Lipsca. A luptat în 1828 în contra Turcilor şi după pacea dela Adrianopole s'a retras. Memoriile lui postume le-a publicat generalul Hobe la 1862. 3) *Frid. Crist. Alexandru, conte de W.*, liric germ., n. 1801, † 1844, poesiile sale sûnt înrîurite de Lenau. A publicat: Lieder eines Soldaten in Frieden, Gedichte, Gesammelte Gedichte, de mai multă originalitate sûnt: Lieder des Sturmes, 1838.

Würzburg, capitala guvernam. bavarez Unterfranken, lângă Maina, 68,747 loc. (1895); citadelă; fosta residenţă cu grădina curţii; episcopie, dom şi multe alte biserici; universitate (fund. 1403), 2 gimnasii, gimn. real, şcoală reală, seminar de preoţi şi de înv., institut de surdomuţi şi de orbi, cameră de comerciu şi industrie; fabrici de tutun, maşini, vagoane, metal, şampanie; navigaţie pe Maina, comerciu.

Wyoming, stat al Uniunii nordamericane, la sud de Montana, 253,530 km²., cu 60,705 loc. (1890); traversat de Rocky Mountains. Capitala Cheyenne. 1868 teritoriu, dela 1890 stat.

X, Y

X

X, a 23-a literă din alfabet; în algebră semnul unei cantităţi necunoscute. Ca număr roman X = 10.

Xalapa, v. Ialapa.

Xalisco, v. Ialisco.

Xang, *(Tşang)*, valoare de calculaţiune în Siam, = 80 Bat = 240 franci.

Xanten, *(Santen)*, oraş în guvernam. prus. Düsseldorf, aproape de Rin, 3435 loc.; seminar de învĕţătoare. La Romani Castra vetera. In cântecul Nibelungilor X. e locul natal al lui Siegfried.

Xanthelasma, *Xanthoma,* o tumoară neoplasică a pielei, consistând în pete galbene sau ridicături de aceeaşi coloare. *X. vulgar:* e ereditar sau contagios în familie, de obiceiu aşezat pe pleoape, rar pe urechi şi alte părţi ale feţei. *X. diabetic:* papule, tuberontaţi, cari nu se desvoaltă pe pleoape; se găsesc la glycosurici.

Xanthi, oraş în vilaietul turc. Adrianopole, 5000 loc.; archiepiscop grec.

Xanthina, alcaloid asociat cu acidul uric; este susceptibil să fie asimilat şi se întâlnesce în seminţele Leguminoaselor, mai ales în cele de năut.

Xanthippe, soţia lui Socrates: a devenit proverbială ca femeie certăreaţă.

Xanthippos, 1) *X., Athenianul,* tatăl lui Pericles, a comandat flota atheniană în lupta dela Mykale în contra Perşilor, 479 a. Chr. 2) *X., Spartanul,* comandantul unei trupe de soldaţi greci, cari în primul resboiu punic luptau în serviciul Cartaginei şi au bătut pe Regulus la Tunes, 255 a. Chr.

Xanthium L., (botan.) mic gen din fam. Compositae, tribul Helianthoideae, cuprinde plante erbacee, anuale, scabru-pubescente sau glabre, provĕdute cu spini trifidi sau fără spini. Are numai vr'o 4 specii, respândite prin regiunile calde şi temperate ale globului, dintre cari trei cresc şi prin părţile noastre şi anume: *X. macrocarpum* DC., cresce numai prin năsipurile maritime din Dobrogea pe la Constanţa. *X. spinosum* L., este o plantă comună, care cresce prin locuri inculte, drumuri, etc. şi este cunoscută de poporul nostru sub numirile de: Cătină, Cornuţă, Choleră, Ghimpe, Scăiete muscălesc, etc. *X. strumarium* L., este ca şi specia precedentă o buruiană supĕrăcioasă, care cresce pe lângă garduri, locuri inculte, etc. şi este cunoscută de poporul nostru sub numirile de: Scăiete, Scăietele popii, Cornuţi, Purcelaş, etc. [Z. C. P.]

Xanthophylla, (botan.) pigment galben asociat cu chlorophylla (v. ac.) propriu disă şi cu carotina în substanţa verde a plantelor, disă cu termin general chlorophylla. X. nu conţine azot, se disolvă în alcool, nu în benzină; e mai stabilă ca chlorophylla propriu disă şi cristalisează în ace isolate, ori grupate în sfere. X. e tot una cu *etiolina* (v. ac.), nu însă şi cu *carotina,* care e un pigment distinct, asociat cu X. şi cu chlorophylla, compus numai din C şi H, e un hydrocarbur; se mai numesce şi *erythrophylla,* fiind că are coloare roşie; se află mult în rădăcina de Morcovi. [S. Şt. R.]

Xanthoria Fr., (botan.) gen de Licheni cu thal crustaceu, fixat bine de suport, de coloare galbenă portocalie, cu multe apotecii în mijlocul thalului. Specia *X. parietina* Ach. e foarte comună pe trunchiurile arborilor (Stejari, Pruni, Peri), formând mari pete galbene, lesne de recunoscut.

Xanthorrhoea Sm., (botan.) gen de plante din fam. Juncaceelor, trib. Xeroteae cu rhizom scurt adese terminat în o tulpină lemnoasă erectă acoperită spre vîrf dens cu foi lineale rigide. Cuprinde vr'o 11 specii australiene, uneori cultivate în florăriile noastre din causa portului lor particular şi cunoscute sub numirea de »iarba cangurului«. [A. Pr.]

Xanthos, în anticitate oraş şi capitală în Licia, la gura rîului X., 43 a. Chr. distrus de Romani.

Xaver, *Francisc,* v. Francisc.

Xaver, Franz August, principe de Saxonia, fiul lui August III, regele Poloniei. n. 1730, † 1792. A fost tutorul lui Frid. Aug. III şi regent în Saxonia, a înaintat bunăstarea şi puterea armată a ţerii, a întemeiat academia de montanistică în Freiberg 1765.

Xenii, (grec. Xenia), la cei vechi erau daruri mai mici, ce le primiau oaspeţii după masă, ca să le ducă acasă. Martial şi-a întitulat astfel cartea 13 a epigramelor sale; tot acest titlu l-au luat Goethe şi Schiller la epigramele lor satirice.

Xenokrates, filosof elin din şcoala lui Plato sau din vechia academie, trăí între 396 şi 314 a. Chr. Conducênd ca la 25 ani vechia academie, se făcù renumit prin viaţa morală şi prin seriositatea sa. El isbutí să împace doctrina lui Plato cu vederile filosofice ale lui Pitagora. In morală propagă, că fericirea constă în virtute iar virtutea în desvoltarea progresivă şi completă a tuturor făcultăţilor noastre. Scrise multe opere, cari însă nu s'au păstrat. [Pl.]

Xenokratia, domnia străinilor, guvernarea unei ţeri prin o dinastie străină.

Xenomania, *(grec.)* înclinaţiunea pasionată pentru lucruri, deprinderi şi obiceiuri străine.

Xenomorph, v. Allotriomorph.

Xenophanes, filosof elin şi presupusul întemeietor al şcoalei eleatice, a trăit între 300—400 a. Chr.; n. în Colofon, după o viaţă petrecută

în exil şi în captivitatea Perşilor, refugiat ascultà pe Pitagora, apoi se aşezà în Elea, unde profesà filosofia. I-se atribuesc: o poemă despre natură. în versuri hexametrice. Pornind dela principiul că din nimic, nimic nu se face, ajunge la idea unei divinităţi eterne, perfecte, absolute, care vede toate, aude toate şi cunoasce toate. Lumea s'a format prin concursul a două elemente: apa amestecată cu pămêntul şi spiritul sau forţa. X. e panteist şi materialist; nimic n'a fost creat; totul este unul; Dḑeu e universul şi universul e Dumneḑeu. [Pl.]

Xenophon, filosof elin, istoric şi general atenian şi unul din cei mai devotaţi discipuli ai lui Socrate, n. pe la 450 a. Chr., † pe la 333 în Corint. El conduse retragerea celor 10,000 povestită de el în scrierea sa Anabasis. Mai scrise despre educaţiunea lui Cir; faptele Elinilor ca continuare a operei istorice a lui Tukydides; Memorabiliile lui Socrates; Ospĕţul, ş. a. Ca filosof voind a reproduce vederile magistrului sĕu, le alterà în sensul vederilor sale personale. X. consideră sufletul ca o forţă vitală, respândită în univers. (Cf. Teodorescu, Ist. filos. ant. 155.) [Pl.]

Xenopol, 1) X., *Alexandru Dimitrie,* istoric român, n. 23 Martie 1847 în Iaşi, a studiat aici la liceul academic şi la propunerea lui T. L. Maiorescu fù trimis de soc. Junimea la Berlin, unde a luat doctoratul în drept şi filosofie. 1871 reîntors în ţeară, întră în magistratură, iar dela 1878 fù advocat. La 1883 devine prof. titular de Istoria Românilor la univ. din Iaşi. 1893 fù ales membru al academiei, iar 1900 membru coresp. al Institutului din Francia; a fost president al soc. sciinţ. şi lit. din Iaşi şi directorul rev. »Archiva« (v. ac.). Scrieri mai însemnate, în limba rom.: Resboaiele dintre Ruşi şi Turci, 1880, 2 vol.; Teoria lui Roesler, 1884, 1 vol.; Memoriu ist. asupra învĕţămêntului sup. în Moldova, 1885; Influenţa franc. în România, 1887; Istoria Românilor din Dacia Traiană, 1888—93, 6 vol.; Primul proiect de constituţie a Moldovei, 1898; şi numeroase scrieri mai mici în Convorbiri literare, în Revista pentru istorie, în Archiva, etc. In limba franc. a publicat: Les Roumains au Moyen-Age. Paris, 1885; Etude hist. sur le peuple roumain. Iaşi, 1887; Histoire des Roumains de la Dacie trajane. Paris, 1896, 2 vol.; Les principes fondament. de l'histoire. Paris, 1899, 1 vol.; şi numeroase studii în Revue historique, R. de geographie, R. critique, R. philosophique, etc.

2) *Xenopol, Nicolau,* scriitor rom., n. 1859 în Iaşi, a studiat filosofia la Berlin. A luat doctoratul în drept la Liége; advocat şi ḑiarist. A publicat mai multe articole literare în revista Convorbiri literare, un roman, Braḑi şi Putregai, care a ajuns la a 3-a ediţie, precum şi un volum de satire politice sub pseudonim. La 1882 a fost redactor la »Românul«. Dela 1885 redactor la »Voinţa Naţională«. Dela 1885—88 a fost şef de cabinet al lui Ioan C. Brătianu. Ales deputat pentru prima oară în Novembre 1895. Directorul ḑiarului »Drapelul«.

Xeranthemum L., (botan.) mic gen din fam. Compositae, tribul Cynaroideae, cuprinde vr'o 5 specii de plante erbacee, anuale, erecte, ramificate, canescente şi fără spini, cari cresc prin regiunea mediteraniană, în Orient şi prin ţerile vecine. Dintre cele 5 specii ale acestui mic gen menţionăm: *X. annuum* L. şi *X. cylindraceum* Sibt. et Sm., cari ambele cresc prin părţile noastre, pe câmpuri, locuri uscate, coaste, etc. şi sûnt cunoscute poporului nostru sub numirile de: Cununiţe, Imortele, Măturici, Plevaiţă, Tavnică, Tavniţă, etc. *X. annuum* L. este mult cultivată prin grădini ca plantă ornamentală şi pentru florile sale frumoase, cari servesc la confecţionarea buchetelor imortele.

Xeres, v. Jeres.

Xeroderma *pigmentosum,* boală de piele caracterisată prin pete brune gălbuie pe faţă şi pe trunchiu, acompaniate de diverse dilataţiuni vasculare şi mai târḑiu de vegetaţiuni şi o intumescenţă specială a epiteliului pielei. Tratamentul este fără succes. [Dr. Tălăşescu.]

Xerodermia, o boală caracterisată prin uscăciunea specială a pielei şi care nu are nimic a face cu Xeroderma pigmentosum. Ea se ameliorează şi chiar se vindecă prin aplicaţiuni de ichthyol.

Xerofagia, *(grec)* abstinenţă desăvîrşită de carne, ouĕ, lapte, oleu, pesce, unt şi vin şi nutrire exclusiv cu mâncări uscate, după cum este prescris ajunul sau postirea în ḑile de Mercuri şi Vineri preste septămână, apoi ḑilele paresimilor şi ajunurile dela Crăciun şi botez.

Xerolivadhea, sat arămânesc pe muntele Neaguş aproape de oraşul Verria în Macedonia. Vara are 450 loc. şi 1 şcoală rom., iarna nu-i locuit.

Xerophyte, plante cari pot trăi în mediu foarte sărac în apă, pot îndura seceta şi uscăciunea vreme îndelungată. Pentru aceasta ele sûnt conformate în aşa fel, ca pe de o parte prin transpiraţiune să piardă cât mai puţină apă, iar pe de altă parte să ia cu uşurinţă şi cele mai mici cantităţi de apă fie lichidă, fie în vapori cari s'ar afla în mediul circumvecin. Plantele în cel mai mare grad X. se recunosc prin frunze reduse la ghimpi, solzi; tulpini verḑi, de obiceiu suculente (Cactee, Crassulacee); trichomi (v. ac.) abundenţi, ş. a. Ele se întâlnesc în staţiuni foarte variate: pe stânci expuse la soare, câmpii, dune, stepe, păduri (pădurile de pini, de stejari cu frunze persistente). In studiul X. se întâlnesc cele mai edificatoare exemple de influenţa mediului asupra plantelor şi de conformarea acestora la mediu. [S. Şt. R.]

Xeropotam, nume dat de Nestor Urechiă şi Ioan Mogăldea mănăstirii Secul, întemeiată de dînşii, după o mănăstire omonimă de pe muntele Athos. (Xenopol, Ist. Rom. Iaşi, 1890, III, p. 456).

Xerxes, rege al Persiei, fiul lui Dareios Hystaspis, i-a urmat pe tron la 485 a. Chr.; în scopul subjugării Greciei a adunat o oaste de 1 milion soldaţi şi 1200 bastimente, a construit un pod preste Hellespont, şi după căderea lui Leonidas la Thermopylae, a cuprins Athena. Bătut pe mare la 480; ucis de Artabanos la 465 a. Chr. In biblie numit Ahasver.

Xilo —, v. *Xylo —.*

Xingu, *(Şingu),* afluent pe dreapta rîului Amazonas în America sud., 2100 km. lung.

Xiphias, pesce teleostean din familia Scomberidae, trăiesce în Mediterana şi are maxilarul superior alungit în formă de spadă.

Xiphosura, crustacei din subclasa Gigantostracei, avênd cefalotoracele foarte desvoltat, ar-

ticulat şi abdomenul cu 5 părechi de picioare în formă de lamele, la partea posterioară a abdomenului se găsesce un lung ac mobil. *Limulul* e animalul caracteristic al acestei grupe. El trăiesce în Japonia, insulele Molucce. Se găsesce şi fosil mai ales în terenurile dela Solenhofen.

X = razele, *(Roentgen).* In 1895 Röntgen, prof. de fisică la univ. din Würzburg, a aflat, că corpurile cu însuşiri fluorescente, în apropierea unui tub sistemul Crookes sau Hittorf, plin cu electricitate, se luminează chiar şi dacă tubul e acoperit cu hârtie neagră. Röntgen a numit razele aceste, diferite de lumina comună, *raze X.* Razele X. pëtrund prin lemn, hârtie, carne, ş. a. şi în mësură mai mică şi prin metale. Cu ajutorul lor putem fotografa banii din o cutie de lemn sau de hârtie, asemenea şi scheletul omului prin vestminte, piele şi carne. In razele aceste eterul probabil nu face undulaţiuni transversale, ci longitudinale.

Xuthos, la Greci: 1) e Apollo cu përul de aur, devenit Heros (v. ac.). 2) X., fiul lui Hellenos, alungat de fraţii Aeolus şi Doros (cari representă popoarele Helleni, Aeoli şi Dori). X. s'a dus la Athena şi s'a însurat cu Creusa, fata regelui Erechteos şi dela ea a avut fii pe Achaeos şi Ion (representanţii popoarelor Achaei şi Ioni); alungat de aceştia, s'a aşezat în Peloponnes.

Xylem, v. Lemn.

Xylidina, ($C_8 H_9 A_8 H_2$), derivat chimic a dimethylbenzenului, resultând din tratarea acestuia prin agenţi reductori. (v. Xylol.)

Xylographia, *(grec.)* arta gravurei în lemn.

Xyloidina, eter nitric provenit din acţiunea acidului azotic (apă tare) asupra amidonului şi a celulosei.

Xylol, *Dimethylbensol,* $C_6 H_4 (CH_3)_2$, carburi de hidrogen ce se găsesce în oleiul mineral care distilă între 136—139°; sûnt trei: *orto-, meta-* şi *paraxylol,* primul e lichid, fierbe la 142°, al doilea fierbe la 139°, al treilea e cristalin. Toţi trei dau cu acid nitric nitroxyloli, cari fiind reduşi, dau *xylidine* (amidoxyloli) $C_8 H_9 NH_2$. Să cunosc 6 xylidine isomere, din ele se prepară colori cari se întrebuinţează ca surogate ale coccionelei.

Xylotith, *Xylotil,* mineral fibros, moale, cu înfăţişarea unei scoarţe putrede de arbore (Bergholz), considerat ca un product de discompunere a Serpentinului fibros, numit *Chrysotil.*

Xylolith se numesce şi un material de construcţiuni instruind proprietăţile lemnului şi ale pietrei. Compus din rădături de lemn şi magnesit şi supus unei presiuni mari; e inatacabil de apă şi acidi.

Xylologia, cunoscinţa speciilor de lemn.

Xylometru, aparat pentru determinarea volumului cubic al bucăţilor de lemne de formă iregulară; aceste lemne se cufundă în apă şi volumul lor se calculează după cantitatea de apă eliminată.

Xylopagus, insect dipter din familia Xylophagidae, larvele lui trăiesc în fag.

Xylotil, mineral, varietate de Chrisotil (v. Xylolith).

Xyridacee, (botan.) familie de monocotiledonate tropicale. Cuprinde plante ierboase perene cu port de *Carex* şi *Juncus;* frunzele sûnt lineare sau lineare-lanceolate; florile grupate în inflorescente în formă de spice; ovulul ortotrop. Genul mai principal *Xyris* L. Frunzele şi rădăcinile unora din aceste plante se folosesc în India şi America de sud contra râiei. [S. Şt. R.]

Xystos, *(grec.)* colonadă acoperită, la Grecii vechi.

Y

Y, a 24-a literă a alfabetului, întrebuinţată numai în nume proprii.

Yacht, (engl., pron. iot), corabie litorală cu vele; are un catarg. Y. sûnt de origine nordică, şi formează o specialitate a Mării Estice, mai ales a insulelor daneze. Volumul lor e de 60—100 tone. Englitera avea mai de mult asemenea corăbii pentru serviciul postal la marină, şi dela aceste a trecut numirea Y. şi asupra vapoarelor de plăcere întrebuinţate pentru excursiuni pe toate Mările.

Yak, *(Bos grunniens),* mamifer rumegëtor din ordinul Artiodactylelor, fam. bovidelor, un animal mare, puternic, greoiu. Are pěr lung, des, moale şi negru. Coarnele rotunde, puternice. Lungimea 3·5 m., înălţimea 1·9 m. Coada 75 cm. Trăiesce sëlbatic în platoul tibetan. Se îmblânḑesce şi se folosesce la tras, dus greutăţi şi la călărit. Y. domesticit este de obicei alb, dă lapte, carne şi piele. Coḑile se folosesc de mahomedani la steaguri sub nume de tuiuri.

Yam, v. Dioscorea.

Yamagata, *Aritomo, conte,* om de stat japonez, n. 1838 în Chôshû. 1873 ministru de resboiu, 1877 şeful statului major, 1889—91 ministru president. In resboiul victorios contra Chinei, 1894, Y. a comandat armata japoneză în calitate de mareşal, apoi a fost numit inspector general al armatei.

Yangcekian, v. Iangcekiang.

Yankee, (pron. ienchi), nume dat în America Englezilor noui cari locuesc în statele Maine, Hampshire, Vermont, Massachusetts, Connecticut şi Rhode Island. In Europa se întrebuinţează numirea Y. ca poreclă a Americanilor de nord. Y. Doodle (pron. Dudl) un vechiu imn naţional al acestora.

Yapura, *(Iapura),* afluent pe stânga rîului Amazonas (America de sud), isvoresce din Cordileriile Columbiei, 1500 km. lung; numeroase cascade.

Yard, mësură de lungime în Anglia şi America N., = 0·914 m. *Y. of Land,* mësură de suprafaţă; = 30 Acres = 12·14 hectare.

Yarkand, v. Iarkand.

Yarmouth, *(Great-Y.),* oraş în estul Angliei, la Marea Nordului, 49,334 loc. (1891); columna Nelson (44 m. înaltă) port, baie de mare; centrul pescuitului de heringi.

Yeddo, oraş, v. Tokio.

Yellowstone, afluent pe dreapta lui Missouri (America nord.), isvoresce din Y.-Lake, curge prin statele Wyoming şi Montana, se revarsă la Fort Union, 860 km. lung. Pe la isvoarele lui (Wyoming) se află *Parcul Naţional Y.,* un basin de ca. 9250 km², încadrat de munţi înalţi de 3—4000 m., aci e *lacul Y.* (la altitudine de 2358 m.), 50 gaisiri (cel mai mare de 60 m. înalt), numeroase terme, isvoare de pucioasă şi de nămol; 1871 decretat de congres ca parc public.

Yemen, v. Iemen.

Yen, v. Ien,

Yezo, v. Ieso.

Yggdrasil, în mitol. nordică Frasinul, arborul gigantic, care represintă edificiul lumei, pentru că cracurile şi crengile lui se lăţiau preste toată lumea. Y. a avut trei rădăcini, una în Niflheim, a doua în Ioţunheim şi a treia în Midgrad (v. ac.).

Ymir, în mitol. nord-germ. un uriaş născut din mare; Y. cu vaca Andumbla au fost primele fiinţe create în lume.

Yola, v. Barca.

Yonkers, oraş în statul nordamerican New-York, lângă Hudson, 32,033 loc.; aci îşi petrec vara numeroşi locuitori din New-York; fabrici de covoare şi pălării de paie.

Yonne, afluent pe stânga Seinei (Francia), 293 km. lung. După el e numit *departamentul Y.* (în Burgundia), 7494 km²., cu 332,656 loc. (1896), 5 arond., capitala Auxerre.

York, oraş cu municipiu la nord-estul Angliei, 67,004 loc. (1891); archiepiscopie cu frumoasă catedrală (fund. 627, zidită 1070—1472, renumită orgă); anticităţi romane; fabrici de pânze, mănuşi, tapete, sticlării; comerciu. La Romani *Eburacum*, capitala Britaniei, mai târdiu *Eoforwic*, capitala imperiului anglo-saxon Northumberland.

York, *peninsula,* peninsulă la nordul Australiei (Queensland) între Marea Coralelor şi golful Carpentaria.

York, *duce de,* titlu dat de regii englezi fiului lor al doilea. Eduard III l-a dat lui Edmund, întemeietorul casei de Y., cu marca: o rosă albă. Henric VIII şi Carol I l-au purtat până la moartea fraţilor lor mai mari şi Iacob II până la suirea pe tron. Dela 1827 titlul Y. nu s'a dat până la 1892, când l-a primit princ. Georg, fiul princ. de Wales.

York de Wartenburg, *Hans David Ludovic,* mareşal prus., n. 1759 în Potsdam, † 1830. S'a distins mai ales 1813—14 în luptele dela Katzbach, Wartenburg, Möckern, Montmirail, Laon şi Paris. 1855 i-s'a ridicat o statuă în Berlin. Nepotul sĕu *Maximilian Y.*, n. 1850, oficier de stat major, a scris »Napoleon I als Feldherr«, 1888.

Yorkshire, *(ducatul York),* cel mai mare comitat în Anglia, 15,712 km²., cu 3.208,828 loc. (1891); însemnată industrie de fier (cu centrul în Leeds şi Sheffield), lână, pânză şi bumbac; mine de cărbuni.

Yorktown, localitate în statul nordamerican Virginia. 19 Oct. 1781 capitularea Englezilor sub Cornwallis.

Yosemite, vale romantică în California pe rîul Merced în sus, 13 km. lungă, cu grandioase cataracte.

Young, 1) *Y., Edward,* poet engl., n. 1681 în Upham, † 1765 ca preot în Upham. Scr. princ.: »Night-Thougths«; poet sombru şi melancolic.

2) *Young, Brigham,* n. 1801 în Whitington, dela 1844 şeful sectei Mormonilor, introduce 1852 poligamia. † 1877, lăsând 17 vĕduve cu 56 copii.

3) *Young, Edward,* călĕtor african, n. 1831, oficier de marină, a fost încredinţat 1867 cu căutarea lui Livingstone; a explorat lacul Nyassa.

Youngstown, (pron. iongstaun), oraş în statul amer. Ohio, lângă Mahoning-River, cu 33,220 loc.; situat în mijlocul unui teritoriu foarte fertil; cu mine de cărbuni şi fier, sticlă naturală; fabrici însemnate, comerciu viu.

Ypsilantis, v. Ipsilante.

Yriarte, poet span., v. Iriarte.

Ysop, (botan.) v. Hyssopus.

Yssel, numele mai multor ape în Olanda.

Ystradyfodwg, oraş în comitatul englez Glamorgan (Wales), 88,351 loc. (1891).

Yttrium, *itriu,* metal ce se găsesce în Gadolinit (v. ac.) şi alte mineralii rare, însoţit de Lanthan, Didym şi alte elemente; formează cu acidi săruri incolore de gust dulceag şi adstringent. In stare pură nu s'a putut obţiné.

Yucatan, peninsulă în America centrală, între Golful Mexic şi Marea Antilelor; pe ea se află statele Mexicane *Y.* (91,201 km²., cu 298,850 loc.) şi *Campeche* (v. ac.). Pe coasta estică, lângă sinul Honduras, e colonia engl. Honduras (v. ac.). Y. e bogată în păduri (mahagoni, etc.); numeroase ruine, cu deosebire la Uzmal.

Yucca, L., (botan.) gen de plante din fam. Liliaceelor, trib. Draceneae cu tulpina lemnoasă, foile rigide linearlanceolate adese spinescente terminale, inflorescenţa în paniculă terminală, florile mari pendule. Cuprinde vr'o 12 specii borealamericane, adese cultivate ca flori decorative, mai ales *Y. gloriosa* L., *Y. filamentosa* L., e şi textilă de oarecare importanţă în patrie.

Yuyu, v. Barca.

Yverdon, *(Iferten,* la Romani *Eburodunum),* oraş în cantonul elveţian Vaud, lângă lacul Neuchâtel, 6330 loc. In castelul de aci a fost institutul lui Pestalozzi între anii 1805—25.

Yvetot, oraş în depart. franc. Seine infer., 6914 loc. (1896); mai de mult (dela 534 incoace) forma dimpreună cu 18 parochii un district de sine, liber de ori ce imposite, sub numirea de »regat« (poesia lui Beranger »Roi d'Y.«)

Z

Z, ultima literă în alfabet.

Zăbala, parte a frîului care se pune în gura calului. Z. se compune de obiceiu din nisce zale de fier, ca calul să nu le poată roade cu dinţii.

Zăbala, păréu în Rom., j. Putna, isvoresce din Faţa-Arişoaei, primesce în ambele părţi mai multe păraie, udă comunele: Nerejul, Năruja, Paltinul şi Spulberul şi se varsă în Putna la satul Prisaca.

Zabola, com. rur. în Trans., cott. Treiscaune, cu 2525 loc., Magh. şi Rom. Este staţiune de cale ferată.

Zăbranic, věl subţire şi transparent, v. Crêpe.

Zăbrăuţi, 1) *Z.*, masiv muntos în Rom., j. Băcău. 2) *Z.*, păréu în j. Tutova, isvoresce la Moşinoaia, primesce afluenţi pe Glodul şi Zăbrăuciorul, şi se varsă în Siret.

Zabrus *gibbus*, insect Coleopter din fam. Carabidae, e de coloare neagră, 15 mm. lung. Larvele distrug plantele tinere.

Zăcămênt, acumulări de minerale. De obiceiu se înţeleg sub această numire numai Z. de minerale utile. Se disting Z. de minereuri, de cărbuni, de săruri, de petrol, de mateiiale de construcţie, etc. Fiecare categorie are subîmpărţirile ei. (Cf. B. v. Cotta, Erzlagerstättenlehre; A. v. Groddeck Idem., Fuchs et de Launay, Traité des gites mineraux et metallifères; R. Beck, Lehre von den Erzlagerstätten, etc.)

Zacan, *Efrem*, dascăl în Sebeş, a colaborat la traducerea bibliei dela Orĕştie (v. Tordaşi).

Zacatecas, stat în Mexico, 64,138 km²., cu 452,578 loc. (1895). *Capitala Z.*, la altitudine de 2430 m., 39,912 loc.; mine de argint.

Zaccharum, recte *Saccharum officinarum* L., plantă graminee indigenă, în India estică şi archipelagul malaic, respândită însă prin cultură în toată regiunea tropicală şi în cea subtropicală, unde temperatura mijlocie nu trece sub +20°. Tulpina sa seamĕnă cu cea de Porumb, e înaltă de 3—5 m., groasă până la 4 cm. In parenchimul sĕu se află 16—20% zachăr cristalisabil, care se extrage în industrie. Odinioară tot zahărul se obţinea din trestia de Z.; adi din producţia anuală de preste 10 mil. tone (1901—02), numai 3½ milioane de tone se obţin din trestia de Z., restul din sfecle. Se mai obţine din trestia de Z. ceară, *cerosie*, (se află pe frunze) la fel cu cea de albine; din zeama de unde s'a scos Z. se fabrică rom, *tafia*, ş. a. Intinse culturi de trestie de Z. sûnt în Indii, unde recolta se face după 6—7 luni; în Antile, America tropicală, recolta aci făcêndu-se după 12 luni. [S. Şt. R.]

Zach, *Francisc*, matematician şi astronom germ., n. 1754 în Pojon (Ung.), a fost oficier austr., † 1832 de coleră în Paris. 1787—1806 directorul observatorului de pe Seeberg lângă Gotha, a trăit apoi în Italia şi Paris. Publ.: »Geogr. Ephemeriden« şi numeroase tabele astronomice.

Zacharia, nume purtat de regi, preoţi şi profeţi din Test. v.; Z. se numesce şi unul dintre cei 12 profeţi mici, care se întorsese din robia babilonică, îndemnând pe popor la reedificarea templului. Scrierea lui Z. este cea mai voluminoasă între scrierile prorocilor mici.

Z. şi *Elisaveta*, părinţii lui Ioan Botezătorul.

Zacharias, papă (741—752), a recâştigat domeniile papale ocupate de Liutprand regele Longobardilor şi a împiedecat jafurile lui. Tot Z. a aprobat alegerea lui Pipin de rege al Francilor.

Zacherlina, pulbere insecticidă, produsă din florile sdrobite ale plantei Pyrethrum roseum şi carneum (v. ac.).

Zacint, insulă ionică, v. Zante.

Zad, *Zadă*, *Zadră*, numiri populare ale arborilor: Larix decidua Mill. sin. Larix europaea DC. şi Larix sibirica Led. (v. ac.).

Zădăriciul, com. rur. în Rom., j. Vlaşca, se compune din 4 căt., cu 1500 loc. Z. are 3 bis.; 1 şcoală mixtă; 3 mori pe Neajlovul.

Zádorlak, com. rur. în Banat, cott. Timiş, cu 2339 loc., Germani şi Români.

Zadubriuca, com. rur., parochie, moşie boierească în căpit. Cernăuţului şi j. Sadagurei în Bucovina, are 1032 loc. (980 ort.-or., 34 rom.-cat. şi uniţi, 18 mos.), 1 şcoală primară.

Zăgan, *(Gypaëtus barbatus)*, v. Vulturi.

Zăgănescu, *Pavel*, colonel de pompieri, n. 1815 în R.-Sărat; a studiat în şcoala grecească şi a întrat apoi de tinĕr în armată. La 1848 e locotenent în fruntea unei trupe de 180 pompieri, cari s'au distins în lupta cu Turcii pe Dealul Spirii. Z. la 1849 din motive politice e închis un an la Văcăresci, de unde scăpând, întră din nou în miliţie, ajungênd rangul de maior, şi la 1859 cel de colonel, şi în această calitate e însărcinat cu organisarea grănicerilor. Demisionând întră în viaţa politică şi la 1872 e vicepreşedintele camerei. † 1896 în Bucuresci.

Zăgaz, v. Dig.

Zágon, com. rur. în Trans., cott. Treiscaune, cu 4849 loc., Români şi Maghiari.

Zagora, numele actual al Heliconului (v. ac.).

Zagori, ţinut în Epir, se întinde dela Ianina spre nord. Odinioară a fost locuit de Arămâni, cari în partea cea mai mare s'au grecisat; au remas arămânesci numai satele Grebeniti, Flamburari, Cerneşi în partea sudică, pe când satele în valea Vovusei şi a Răşinitului, adecă în partea nordică, şi-au conservat caracterul arămânesc până astădi.

Zagra, comună rur. în Trans., cott. Bistriţa-Năsĕud, cu 1344 loc. români.

Zagrabia, *(Agram),* oraş liber reg., capitala Croaţiei, Slavoniei şi a cott. Z.; situat pe malul rîului Sava, se compune din 3 părţi (cetate, capitol şi oraşul inf.), împreunate într'un întreg; are 39,430 loc.; aici îşi au reşedinţa lor banul, guvernul şi dieta ţerii, archiepiscopul rom.-cat., doi comandanţi de trupe, oficiile civile şi jurisdicţionale; centru cultural cu universitatea »Francisc Iosif« (1874), seminariu teologic, pedagogie şi tot felul de şcoale medii şi primare, palatul universităţii Slavilor de sud, museu naţional de arte şi industrie, pinacotecă dăruită de episc. Strossmayer, academia regnicolară de musică, bibliotecă, etc., biserici frumoase şi vechi (»Sf. Marcu«, zidită la 1099), pieţe frumoase (»Piaţa lui Jellachich« cu statua lui Jellachich, banul din 1848/9); promenade (s. e. a episcop. Maximir), etc. Z. e centru de comunicaţiune, comerciu cu vin şi cereale. Din causa cutremurului din 1880 s'au ruinat mai multe edificii, dar au fost restaurate.

Zagreus, în mitol. grec. un predicat al lui Dionysos.

Zahăr, o substanţă ternară, compusă de carbon, hidrogen şi oxigen, corespundĕtoare formulei $C^{12}H^{22}O^{11}$, conţinută în sucul unui mare numĕr de vegetale. Z. normal sau *Saccharosa* este cristalisabil, indirect fermentescibil şi nu reduce sărurile de cupru. Soluţiunea lui deviază la dreapta cu 73·8° razele de lumină. Z. se topesce la 160° dând un lichid gros, care se învîrtoaşe, când se varsă pe o tablă rece *(Z. de orz)*; la o temperatură mai înaltă preste 200° pierde apa, se discompune în parte şi dă *caramel*; în fine el se distruge complet şi lasă ca rĕmăşiţă un cărbune uşor şi umflat. Este solubil în $^1/_3$ din pond apă rece şi în ori ce proporţiune de apă caldă. Alcoolul diluat îl disolvă numai în parte şi este cu totul insolubil în alcool absolut. Soluţiunea de Z. în apă disolvă oxidele metalice, cu deosebire varul, formând cu ele *saccharate* (v. ac.). Sub influinţa aciḑilor şi la o urcare de temperatură Z. se împarte în glycosă (v. ac.). Vegetalele cele mai importante din cari se extrage Z. sûnt: trestia de Z. (v. Zaccharum), napii de Z. (v. Beta). La fabricaţiunea Z.-lui se extrage prin diferite metoade de compresiune sucul plantelor zaharoase; acesta este tratat cu var, care se combină cu Z. şi formează saccharat de calciu. Făcênd să treacă prin licoare un curent de anhidrită carbonică, calciul e precipitat sub formă de carbonat de calciu. Licoarea, separată de carbonatul de calciu, este decolorată, filtrându-o pe cărbuni de oase; ea e apoi evaporată încălḑindu-o la o temperatură de 60° în căldări, în care s'a făcut vidul. Siropul fiind îndestul de concentrat e lăsat să cristaliseze. Cristalii de Z. astfel obţinuţi, sûnt impregnaţi cu un lichid siropos şi colorat: *melasă*. Pentru a-l separa de melasă, Z. e întrodus într'o turbină, care constă dintr'o cutie de pânză metalică, care se poate învîrtí cu mare repegiune în jurul axei sale. Prin rotaţiune, melasa se scurge. Z. rĕmas în aparat se numesce Z. brut sau *cassonadă*; el este încă colorat şi înainte de a fi dat în comerciu, este supus la o nouă operaţiune: *rafinagiu*. Trestia de Z., presată şi uscată dă combustibilul numit *bagassă* (v. ac.). (Cf. Merceologia, Vlaicu; Chimia, Poni).

Zaharate, v. Saccharate. *Zaharimetru*, v. Saccharimetria. *Zaharina,* v. Saccharina. *Zahăr de struguri,* v. Glycosa.

Zăhărescii, comună rur., moşie boierească în căpit. şi j. Sucevii în Bucovina, are 912 loc. (846 ort.-or., 48 rom.-cat., 18 mos.).

Zaharici, v. Pozaharici.

Zahorna, sat în Rom., j. Iaşi, locul de luptă între Leşii, chiemaţi 1615 de doamna lui Irimia-Vodă, şi între Darabanii lui Stefan-Vodă Tomşa, cari au fost nimiciţi.

Zähringen, sat în Baden, 1159 loc. (1895).Ací sûnt ruinele *castelului Z.,* leagănul ducilor de Z., din cari se trage familia domnitoare din Baden.

Zaica, *zaiţă,* pasere, v. Gaica.

Zăicoiu, com. rur. în Rom., j. Dolj, se compune din 6 cât., cu 1357 loc., are 2 bis. şi 1 şcoală.

Zaimis, *Alexandru,* om de stat grec, n. 1852, a sudiat dreptul în Paris, 1890 ministru de justiţie, 1893 presidentul camerei, 1897—99 ministru-preşedinte.

Zaizeu, v. Zizini.

Zakynthos, v. Zante.

Zala, comitat în Ung., se mărginesce cu cott. Vas, Vesprim şi Somogy, cu rîul Drava, cu Croaţia şi Slavonia şi cu Stiria. Teritoriul de 5121·63 km², se compune din o regiune mlăştinoasă în sud, canalisată, şesoasă, în văile rîurilor Mura şi Drava; regiunea dealurilor e în partea nordică. Apele cott. sûnt: Lacul Balaton, şi rîurile Drava, Mura şi Zala. Solul e roditor, pe lângă cerealele obicinuite cresce şi viţa de vie. In Z. sûnt 437,116 loc., Magh., Slov., Germ., şi 159 Români, cari se ocupă cu economia de vite şi cu agricultura, sûnt însă comune întregi cari trăiesc după albinărit. Comerciul e desvoltat numai în oraşe. Comunicaţia e înlesnită de căile ferate, a căror extensiune e de 355 km. Pentru cultura poporaţiunii servesc 510 institute de învĕţămênt (3 gimnasii, restul şcoale poporale). Cott. e împărţit în 12 cercuri pretoriale, are 2 oraşe cu magistrat şi e representat în dietă prin 9 deputaţi. Capitala *Zala-Egerszeg,* cu 6000 loc.

Zalakosta, (1805—58), Arămân din satul Siracu la Pind, a luptat sub Marcu Boţari în contra Turcilor şi s'a făcut renumit în literatura greacă prin odele şi cântecele sale, cari sûnt de o frumseţă rară. (Cf. Rangabé, Hist. lit. de la Grèce moderne II, 169 seq.)

Zalán, *Salanus,* stăpânul ducatului bulgar din dreapta Tisei pe vremea descălecării Maghiarilor în Ungaria. Arpad s'a luptat cu Z. pe câmpul dela Alpár şi învingêndu-l i-a cucerit ţeara.

Zalatna, v. Zlatna.

Zaleski, 1) *Z., Bohdan,* poet polon., n. 14 Febr. 1802 în Ucrania, a trăit dela 1830 în Francia, † 31 Martie 1886 în Paris. Scr.: Familia cea sfîntă; Spiritul stepei (epos), şi Dumy (cântece). Operele lui complete au apărut în 1877, 4 vol.

2) *Zaleski, Filip, cavaler, de,* ministru austr., n. 1836 în Lemberg, deputat polon în Reichsrath, 1883 şeful guvernului ţerii în Galiţia, 1888 ministru fără portofoliu.

Zaleukos, legislatorul Locrilor epizephyrici în Italia inf., secl. VII a. Chr.; autorul celor mai vechi legi păstrate în scris ale Grecilor.

Zălog, amanet (v. ac.).

Zălogirea, *Zălogire,* adecă *amanetare* (v. ac.), e darea unui lucru mobil pentru garanţia plăţii

unei datorii. **Astfel, la țeară**, se obicinuesce că atunci când un locuitor prinde o vită în holdele sale, să o oprească și, dacă nu vrea să o ducă la primărie spre a se conforma legii poliției rurale, o restitue proprietariului care însă lasă un zălog, precum o haină sau alt lucru, pentru ca să asigure despăgubirea celui vătămat.

Zalomit, *Ioan*, profesor rom., n. 1810 în Bucuresci, † 1885 tot acolo. Cu o bursă de stat a studiat în Germania și Francia. Profesor de morală și filosofie la Sf. Sava, apoi la facultatea de litere. A fost rectorul Universității în 1871—85. Lucrări: Logica și morala, trad. (1853).

Zalza, dulceață groasă preparată din zahăr și din fructe, care se întrebuințează ca umplătură la prăjituri.

Zam, com. rur. în Trans., cott. Hunedoara, cu 1030 loc., Români și Maghiari, stat. de cale ferată; comerciu însemnat cu lemne și poame.

Zama, oraș în Africa de nord, spre sud-vest dela Carthago; 202 a. Chr. Scipio bate aci pe Hannibal.

Zambesia, v. Sambesi.

Zambila, *Zambilea* și *Zambul*, numiri vulgare ale plantei cultivate Hyacinthus orientalis L. (v. ac.), și ale plantelor selbatece: Muscari comosum Mill. și Muscari tenuiflorum Tausch. (v. ac.).

Zamca, (însemnă cetățuie, castel, întăritură), e un suburbiu al Sucevei cu 1555 loc. (410 ort.-or., 285 Armeni ort., 584 rom.-cat., 276 mos.), cu 1 biserică armenească, întărită de regele Poloniei Sobieski în 1686, când a luat din Suceava moaștele Sf. Ioan cel Nou.

Zamfira, mănăstire în Rom., j. Prahova, cu 46 maice, a fost întemeiată de mitrop. Nifon la 1857.

Zamfira, v. Gangur.

Zamfirescu, *Duiliu*, publicist, n. 30 Oct. 1858 în Plăginești (R.-Sărat), a studiat în țeară și la 1885 a întrat în diplomație; 1888 numit secretar de legațiune; dela 1894 încoace atașat la legațiunea din Roma; membru corespondent al Acad. rom. Publicații: In fața vieții, roman. Bucuresci, 1884. Novele, 1888. Alte orizonturi, poesii 1894. Lumea nouă și lumea veche, roman, 1895. Novele romane, Imnuri păgâne, poesii noue, 1897. Poesii noue, 1899. Viața la țeară, roman. In resboiu, roman, 1902.

Zamfirescu, Mihail, poet rom., n. 1839 în Bucuresci, † Sept. 1878. A fost funcționar la Eforia spitalelor civile. Scrieri: Cântece și plângeri, poesii (1860—73). Musa dela Bortă-rece, bufonerie literară lirică (editată de Revista Contemporană în contra societății »Junimea« și a »Convorbirilor literare«), 1873.

Zamia L., (botan.) gen de plante lemnoase din fam. Cycadaceelor, trib. Encephalarteae, cu tulpina nudă supra- sau subterană, cu foi pinate paralelnerviate și pețiol neted sau spinos. Cuprinde vr'o 30 specii tropical și subtropical americane; sûnt plante decorative de florării. [A. Pr.]

Zămislire, *concepțiune*, urmarea unei împreunări sexuale prin care s'a fecundat un ovul. (Cf. art. Fecundațiune.)

Zamolxis, *(Zalmoxis)*, în mitol. thracă un discipol al lui Pythagoras, devenit un înțelept al anticității; pe la 556 a. Chr., reîntorcându-se în Thracia, a fost venerat ca ḑeu. Cultul lui a trecut și la Daci. (Cf. Cultul păgân de Dr. At. Marienescu și Istoria lui Fotino.)

Zamora, 1) *Z.*, prov. span. (Leon), 10,615 km²., cu 270,072 loc. *Capitala Z.*, lângă Duero, 15,292 loc.; episcopie. 2) *Z.*, stat în Venezuela, 65,317 km²., cu 253,418 loc. (1894). Capitala Guanare.

Zămoșița, numele popular al plantei Hibiscus ternatus Cav. (v. ac.).

Zamoștia, comună rur. în Rom., j. Dorohoiu, formată din 3 sate, cu 2805 sufl.; în Z. se află o moșie a statului, în vechime a mănăst. Zamoștii (v. ac.) în Bucov., apoi a mănăst. Risca. Are 1 bis. și 1 școală.

Zămoștii, comună rur. în Bucov., parochie, moșie boierească în căpit. Vijnița și j. Văscăuț pe Ceremus, cu 1789 loc. (1607 ort.-or., 36 rom.-cat., 146 mos.), 1 școală primară. Aici a existat în secl. XVIII un schit mănăstiresc, desființat în 1786.

Zamoyski, *Jan*, om de stat polon, n. 1 Apr. 1541 în Skokow, dela 1580 mare general și cancelar polon sub regele Sigismund III. De fapt el avea conducerea țerii, era sufletul ei, și purta resboaiele cu vecinii. A avut parte și la evenimentele din principatele române, ajutând Movilescilor din Moldova, afiliați politicei turcesci de atunci, contra lui Mihaiu Viteazul. Lupta dela Bucov în pădurea Teleajenului (10. Oct. 1600), a fost condusă de însuși Z. † 3 Iunie 1605 în Zamostie.

Zampieri, pictor, v. Domenichino.

Zanardelli, *Giuseppe*, om de stat italian, n. 1829 în Brescia, 1859 membru radical al parlamentului, 1876 ministru al lucr. publ., 1878—81 de interne, 1881-83 și 1887—91 de justiție, 1892 de finanțe, 1891—94 presidentul camerei, 1897 ministru de justiție, 1898 din nou presidentul camerei. † 26 Dec. 1903 în Maderno.

Zanella, *Giacomo*, liric ital., n. 1820, a studiat în Vicenza, ca preot la universitatea din Padua a ocupat catedra de literatură ital. și filosofie. † 1888. Scrierile sale sûnt poetice și estetice, și denotă mult sentiment; în cele filosofice însă puțină putere de aprofundare. Ele sûnt: Sopra una conciglia fossile; Natura e scienza; Versi; Scritti vari; Della letteratura italiana nell'ultimo secolo, etc. A tradus biblia din scriitorii antici și clasici moderni.

Zanes, castel aflat de Traian în Dacia, era situat lângă Turnu-Severin. (Xen., Ist. Rom. I, pag. 149.)

Zănesci, comună rur. în Rom., j. Neamț, în stânga riului Bistrița, e formată din 3 căt., cu 2038 loc., cari se ocupă mai intensiv cu economia de vite.

Zanguebar, numire veche a litoralului estic al Africei, dela Equator spre sud până la Cap Delgado, v. Sansibar.

Zankov, *Dragan*, om politic bulgar, n. 1828, a fost jurnalist în Constantinopole; reintors în Bulgaria întră în partidul liberal, făcênd opoziție principelui, și ajunge 1880 ministru de externe, iar 1883—84 ministru-președinte, în care calitate a conlucrat la resturnarea princ. Alexandru; a fost apoi expulsat din țeară și a trăit mai multă vreme în Petersburg. Rechiemat în 1895, a fost ales în adunarea notabililor. Agitează pentru Rusia.

Zanne, 1) *Z., Alexandru*, scriitor și inginer

rom., n. 1821, † 7 Nov. 1880 în Bucuresci. In 1848 a fost prins şi întemniţat în Constantinopole şi la Brussa. La 1859 se reîntoarce în ţeară şi ocupă mai multe funcţiuni publice. A scris: Cicero: Catilinarele (trad.), Aritmetica elementară (1863), Monetarul (1868), Sistemul metric (1878). A tradus împreună cu Bolintineanu şi Costinescu: Les misérables, de V. Hugo. A colaborat la Albina Pindului, Calendarul geografic şi literar.

2) *Zanne, Iuliu,* scriitor şi inginer rom., n. 17 Iul. 1855 în Brussa (Asia mică). A studiat în Paris. A fost inginer la căile ferate, la serviciul de poduri şi şosele. A publicat o colecţie bogată de proverbe rom. în 9 vol. (1895—1903), primele 2 premiate de Acad. rom.

Zannichellia L., (botan.) mic gen din familia Naiadaceae, tribul Zannichellieae cu una sau mai multe specii de ierburi aquatice, submerse, respândite prin lacurile şi apele lin curgĕtoare de pe întreaga suprafaţă a globului. Unica specie cunoscută este *Z. palustris* L., care cresce şi în părţile noastre prin ape stagnante limpeḑi şi este cunoscută poporului nostru sub numirea de: Mătriţă. [Z. C. P.]

Zănoaga, munte în Rom. pe teritoriul j. Dâmboviţa. In vîrful lui e un platou numit Podul şi Câmpul cu Florile. Z. are păşune bogată. Tot Z. se numesce şi un munte în j. Gorj, pe care se află vama Buliga, precum şi trecĕtoarea Vulcanului în Ungaria.

Zante, *(Zakinthos),* insulă ionică, 438 km², cu 45,032 loc. (1896); formează singură o nomarchie; foarte roditoare, se produc stafide, oleu, vin, fructe sudice; numeroase isvoare de petrol şi bitumen. *Capitala Z.,* 14,650 loc.; archiepiscop grec, episcop cat.; port; industrie de bumbac.

Zanthoxylum L., (botan.) gen din familia Rutacee, cu numeroase specii de arbori sau arbuşti de prin Asia temperată estică şi America nordvestică. In lemnul lor e o substanţă colorantă galbenă şi un principiu amar, *xanthopicrina,* ce pare identic cu *berberina.* Scoarţa de *Z. americanum* Mill. din America nord-vestică se folosesce contra reumatismului, sifilisului; fructele de *Z. Rethsa* DC. din munţii Indiei se mânâncă, iar seminţele sale, ca şi cele dela *Z. alatum* Roxb., se folosesc ca cele de piper, sub numele de piper de Japonia; alte specii au întrebuinţări medicinale prin ţerile de origină. [S. Şt. R.]

Zanzibar, v. Sansibar.

Zăpada, v. Neaua.

Zapciu, în Rom., odinioară sub-prefect, agent esecutiv.

Zapis, înscris, egal contract semnat de parte sau părţi, ori legalisat sau autentificat. Astfel, vechiul art. 613 din pr. civilă rom. vorbesce de Z. netăgăduit, adecă de un înscris autentic sau recunoscut de acel dela care emană. In acest sens, jurisprudenţa a decis că hotărîrea pronunţată contradictoriu şi emanată dela prima instanţă, echivalează cu un Z. netăgăduit, aşa că pe basa ei se poate ordona înfiinţarea unui sequestru asigurător.

Zăpodeni, com. rur. în Rom., j. Vasluiu, se compune din Z. şi 2 sate, cu 2030 loc.; are 2 bis. cu 3 preoţi şi 4 eclesiarchi şi 1 şcoală mixtă.

Zapodie, vale; terenul cufundat între două dealuri, format prin săparea apelor de ploaie şi ninsoare.

Zápolya, familie de origine slavonă, apoi maghiarisată. Sub Mateiu Corvin a fost palatin *Emerich Z.* (1485); fratele sĕu mai tinĕr *Stefan Z.,* a luat parte activă la cucerirea Austriei şi a fost numit guvernator al Vienei. La moartea lui Mateiu s'a datorit lui ridicarea la tron a lui Vladislav II. † 1499. Fiul sĕu *Ioan Z.,* n. 1487, 1510 voevod al Transilvaniei numit de Vladislav, a înăbuşit revolta lui Doja (1514). La Mohaci a sosit după pierderea bătăliei. A fost ales rege de nobili şi de cler contra casei de Habsburg, dar fù bătut la Tokaj şi a fugit în Polonia. In cele din urmă învinse Z. cu ajutorul lui Soliman II care îl făcù vasalul sĕu. Prin pacea dela Orade (1538), Z. a căpătat pentru durata vieţii sale titlul de rege şi Ungaria dela Tisa spre est, împreună cu Transilvania. Fiul sĕu *Ioan Sigismund* a fost voevod al Transilvaniei dela 1540—71 şi cu el s'a stins familia Z. (v. Ioan II Sig., vol. II, p. 858.)

Zaporogenii, *(Cetatea),* ruine ale unei fortăreţe căzăcesci în Rom., j. Tulcea; a fost reşedinţa Cazacilor Z., fugiţi din Rusia sub Petru cel Mare şi primiţi de Turci în Deltă sub condiţiunea de a lupta contra Ruşilor.

Zappa, *Evangelie,* milionar grec, n. 1800 în Epir, † 1865 în Bucuresci, unde s'a stabilit dela 1833; a devenit cetăţean român la 1844 şi a strîns o foarte mare avere. La 1858 dă guvernului elin 400 de acţiuni ale societăţii de navigaţiune naţională şi 3000 de galbini, din ale căror venituri să se facă exposiţiuni de producte naţionale eline, numite Jocurile Olimpice. Pentru organisarea acestor exposiţiuni, din 4 în 4 ani şi pentru administrarea averii lor s'a înfiinţat o comisiune a Olimpicelor, numită mai târḑiu »epitropia legăturilor«. La 29 Sept. 1860 dăruesce guvernului român 5000 de galbini pentru compunerea unei gramatici şi unui dicţionar al limbei române. Prin testamentul sĕu din 30 Nov. 1860 mai dăruesce guvernului român 1000 de galbini tot pentru scopul arătat. Pentru acest scop se înfiinţă la 1866 Societatea Academică, devenită aḑi Academia română (v. ac.). Prin testament mai lasă 30,000 de galbini tuturor rudeniilor sale şi toată averea ceealaltă vĕrului sĕu, *Constantin Z.,* cu condiţiune, ca după moartea acestuia să remână epitropiei Olimpicelor din Atena, şi altor instituţiuni culturale din Grecia. Constantin Z., la rândul sĕu, lăsă şi el toată averea sa, împreună cu a vĕrului sĕu, E. Z., statului elin. Insă averea Z. compunĕndu-se din immobile rurale în România, şi după legile acesteia, persoane străine neputĕnd stăpâni immobile în ţeară, tribunalele au respins cererea de punere în posesiune a statului elin. Din această causă, la 28 Oct. 1867, s'a născut un conflict diplomatic între cele două state. In procesul născut de aci intervenind şi rudeniile lui Z., tribunalele au adjudecat lor averea immobilă a lui Z.

Zara, capitala Dalmaţiei, lângă Adriatica pe o îngustă limbă de pământ, 11,496, ca comună 28,230 loc. (1890); archiepiscop cat. şi un episcop gr.-or.; dom în stil bizantin (din secl. XIII); arc triumfal roman; fabricaţie de rosoglio, comerciu însemnat.

Zaraf, persoana care se ocupă în mod profesional cu schimbul de bani.

Zarand, 1) *Z.,* com. rur. în Ung., cott. Arad, cu 3168 loc. rom. Are tîrguri de vite foarte însemnate; în apropiere urmele unui vechiu castel. 2) *Z.,* comitat până la 1876, când prin art. de lege XXXIII a fost desfiinţat şi teritoriul lui anexat parte la cott. Hunedoara, parte la cott. Arad.

Zare, vîrf, coama dealului, unde dealul sau muntele se mărginesce cu orizontul.

Zargan, numire pop. a pescelui Belone (v. ac.).

Zarlino, *Giuseppe,* celebru teoretician în musică, n. 1517 în Chioggia, succesorul lui Ciprian de Rore ca regens chori la biserica S. Marco în Veneţia, † 1590. Scr. princ.: Instituzioni harmoniche, 1562.

Zarnacadele se numesc în Moldova plantele: Narcissus poeticus L., Narcissus Pseudo-Narcissus L., Narcissus biflorus Curt., Narcissus Tazetta L., Narcissus radiiflorus Salisb. (v. ac.).

Zărnesci, 1) *Z. de Câlnău,* com. rur. în Rom., j. Buzĕu, formată din 3 căt., cu 1300 loc. 2) *Z.-Cacaleţi,* com. rur. în j. Argeş, se compune din 7 sate, cu 1366 loc., are 2 biserici şi 1 şcoală. (v. şi Zĕrnesci).

Zarpa, brocat şi haină de brocat (v. ac.).

Zarskoje Selo, v. Ţarskoie Selo.

Zarvana Akarana, în mitol. pers. învĕţătura, înţelepciunea religioasă a lui Zoroaster (v. ac.). In fruntea înţelepciunilor s'a pus principiul primitiv divin, numit Z. A.; dar Z. A. a representat şi o fiinţă divină, primitivă şi perfectă, care a ordonat să se creeze lumea.

Zarzăr, numele popular al pomilor cultivaţi: Prunus Amarella Rchb., Prunus Armeniaca L. şi Prunus Cerasifera Ehrh. (v. ac.); fructele comestibile ale acestor pomi se numesc *Zarzăre.*

Zarzavat sau *legume,* se numesc plantele cari se întrebuinţează în bucătărie. Cultura lor se face în grădini sau părţi de grădini anume afectate în acest scop: grădina de legume (zarzavat).

Zarzavela, un connume al Diavolului.

Zarzuela, *(span.)* mică piesă teatrală cu cântece; operetă, operă buffă.

Zastavna, com. rur., tîrg, parochie, moşie boierească în Bucov., căpit. Coţman şi j. Zastavna, are 4703 loc. (2385 ort.-or., 781 rom.-cat. şi uniţi, 6 protest., 531 mos.), 1 biserică rom. şi alta unită, 1 şcoală primară; e scaunul judeţului.

Zatai, ostrov în Dunăre, cu lacurile Tătaru lung şi Furtuna. (j. Tulcea.)

Zăvada, loc împrejmuit cu şanţ, uneori acoperit şi cu paie ori stuf pe deasupra, unde-şi adăpostesc mocanii şi locuitorii din câmpia României vitele lor de criveţ şi intemperii în lipsa de grajduri şi poiate proprii.

Zăvalul, com. rur. în Rom., j. Dolj, situată pe malul Dunării, cu 1015 loc. In raionul comunei s'au aflat şanţuri adânci şi risipituri de cărămidă veche; în pădurea Z. e un isvor subteran cu apă feruginoasă. Terenul accidentat de ponoare şi văi e exploatat în păşunit şi arătură. Cultura viilor e generală.

Zavera, numire dată revoluţiunii grecesci din principate sub conducerea lui Al. Ipsilante (v. ac.); revoluţiune în general.

Zăvideni, com. rur. în Rom., j. Vâlcea, unde au decurs luptele între Turci şi Mavroforii lui Ipsilante (1821). Com. Z. are 916 loc.

Zăvod, v. Câne.

Zavoiu, pădure de salcie. Z. se numesc mai cu samă pădurile de salcii din ostroave şi terenul supus inundaţiunii. In Z. se mai găsesc răchită, arini, plop, teiu şi alte esenţe de lemn moale.

Zbieroaia, com rur. în Rom., j. Fălciu, pe valea Prutului, formată din 4 sate, cu 1282 suflete.

Zea L., (botan.) gen monotipic din familia Gramineae, trib. Maydeae. Unica specie *Z. Mays* L. este o mare şi puternică plantă erbacee, anuală, originară din America (Mexico), mult cultivată ca plantă alimentară şi furageră prin ţerile calde şi temperate ale globului, introdusă în Europa abia prin secolul al XVI-lea; ea se cultivă în părţile noastre foarte mult şi, după cum se scie, formează basa nutrimentului poporului nostru. *Z. Mays* L. e cunoscută de Români sub numirile de: Porumb (Muntenia), Popuşoi (Moldova şi Bucovina), Cucuruz (Transilvania), etc. Prin cultură s'au obţinut numeroase varietăţi, dintre cari menţionăm unele, cari sûnt cultivate şi prin părţile noastre şi anume: Cincantin, Dintele calului, Hangan (varietate indigenă, precoce, cultivată în comuna Hangu din Moldova) şi Scorumnic. Ca plantă decorativă menţionăm: *Z. Mays* L. var. *variegata* Hort., care se cultivă uneori prin grădini, din causa frunzelor sale frumoase cu vărgi albe şi roşietice. [Z. C. P.]

Porumbul a fost adus în Spania de Cristof Columb, (Die Reisen des Christoph Columbus 1492—1514, nach seinen eigenen Briefen und Berichten. Leipzig, 1890). Pe la finele evului mediu corăbiile Spaniolilor şi Portugezilor au transportat mărfurile lor la Geneva, Veneţia şi Constantinopole, astfel s'a respândit P. în Turcia şi de acolo în ţerile dunărene (Heyd, Geschichte des Levantehandels; E. von Lippmann, Zur Geschichte des Mais, Chemiker-Zeitung XVI. 76. 1892). In Muntenia P. a fost întrodus la finele secl. XVII sub domnia lui Şerban Cantacuzino (1678—88), în Moldova la începutul secl. XVIII de prinţul Constantin Mavrocordat (A. Xenopol, Ist. Rom. V; Philippides în Geografia României publicată în limba greacă în Lipsca în 1816; E. de Hurmuzaki, Docum. ist. X. Bucuresci, 1897); iar după P. S. Aurelian şi G. Crăiniceanu P. a fost întrodus în Moldova sub Nic. Mavrocordat în 1716 (P. S. Aurelian, Starea economică a României în secl. XVIII. Bucuresci, 1882; G. Crăiniceanu, Igiena ţeranului român. Bucuresci, 1895). In Ardeal se crede că a fost întrodus sub principele George Racoczi I. Este sigur că în timpul prinţului Dim. Cantemir nu se cultiva în Moldova P., căci el, enumerând productele din ţeară nu face menţiune de P. şi arată că se mânâncă mămăligă de meiu. După Teutsch (Geschichte der Siebenbürger Sachsen. Kronstadt, 1858 şi G. Crăiniceanu, Igiena ţer. rom.) stăpânirea a interdis în Transilvania în 1686 de a se planta agrul de grâu cu P. In Transilvania şi în Banat P. a fost cultivat în 1791, în Bucovina în 1786 (Hurmuzaki, Docum. VII). In anul 1806 s'a imprimat la Buda în limba română o cărticică întitulată: Povăţuirea cătră economii de câmp pentru folosul şcoalelor românesci celor din ţeara ungurească şi ţerile ei împreunate, în care cărticică se vorbesce despre gătirea seminţelor de cucuruz sau mălaiu, pe care îl numesce în Ţeara-Românească porumb, în Moldova păpuşoiu, cu adăogirea că cucuruzul

întru atâta se agonisesce în ţeara ungurească şi în Ardeal, cât pe multe locuri sărăcimea numai cu bucate făcute din făină de cucuruz trăiesce. In anii 1895—1900 au fost în regatul român cultivate cu acest cereal 1.849,240 hectare sau 35% din toată suprafaţa cultivată, cari produc pe an 22.290,000 hectolitri de P. Toată producţiunea anuală de P. se împarte astfel: Statele-Unite ale Americei de Nord 650 milioane hectolitri, Austro-Ungaria 39·8 mil., Italia 29·3 mil., Regatul român 22·1 mil., Francia 9·6 mil. hect. Varietăţile de P. cultivate în România sûnt după V. Cârnu-Munteanu: P. ţărănesc sau românesc cu stuleţi mari, acelaş cu stuleţi mai mici, P. cincantin galben, cincantin portocaliu, scorumnicul, P. nemţesc, P. secuesc, P. Pignoletto. Compositia chimică a P.-lui este cea următoare: apa 10·59—15·75%, săruri minerale 0·88—2·33%, oleu 4·22—7·11%, celulosa 1·90—3·33%, amidon 60·49—70·51%, materii azotoase 10·04—12·44%. Cele din urmă difer puţin de materiile azotoase ale celorlalte cereale şi se compun după V. Griessmayer (Die Proteide der Getreidearten. Heidelberg, 1897) din 3 globuline, din mai multe albumine, din un proteid solubil în alcool; din globulinele P.-lui se poate separa un fel de miosină şi Edestina, corp analog cu vitelina. P. servă ca aliment pentru oameni, formând basa alimentaţiunii, în mare parte chiar alimentul exclusiv al populaţiunilor române rurale; ca material pentru fabricarea de alcool şi de amidon (scrobeală); ca nutreţ pentru vite; nu numai boabele de P. ci şi cocenii se întrebuinţează pentru hrana animalelor. P. nu se desvoaltă în mod normal, nu ajunge la maturitate perfectă în localităţile din latitudinile geografice şi din înălţimile deasupra nivelului mării, în cari nu se poate cultiva nici viţa, în văile adânci în cari nu întră razele solare timp destul de îndelungat. P. necopt, umed, rĕu conservat, ca şi făina de P. păstrată în locuri umede întră în fermentaţiune, şi în P. astfel stricat se descompune parte din substanţele nutritive, el devine un aliment sărac, în care se mai nasce o materie toxică, care produce Pelagra la oameni predispuşi la această boală prin hrana săracă. (v. Grâne, Mămăligă, Mălaiu, Pelagra.) (Cf. P. S. Aurelian, Ţeara noastră. Bucur., 1880; N. O. Popovici-Lupa, Der Anbau des Mais in Rumänien. Halle, 1889; G. Crăiniceanu, Igiena ţeranului român. Bucur., 1895; N. Manolescu, Igiena ţeranului român. Bucur., 1895; B. G. Assan, Industria morăriei în România. Bucur., 1896; G. Maior, Manual de agricultura raţională. Braşov, 1897; I. Felix, Raport general asupra Igienei publice pe anii 1896 şi 1897. Bucur., 1899; A. Bernad-Lendway, Grâul şi făinurile, porumbul şi mălaiul din morăritul indigen. Bucuresci, 1899. etc.) [I. Felix.]

Zebil, com. rur. in Rom., j. Tulcea, aşezată într'un loc deluros. Z. are 925 loc., Români, Bulgari şi Ovrei, 1 bis. ort. şi 1 şcoală.

Zebra, *(Equus zebra)*, mamifer din ordinul Perissodactylelor, fam. Equidelor, are pe corp dungi negre sau brune pe fond alb sau gălbiniu, numai pe partea dinapoi a burţii este fără vărgi. Seamĕnă foarte mult cu caii. Lungimea 2·2 m., înălţimea 1·3 m., coada 60 cm. Trăiesce în părţile deloase ale Africei de resărit şi de sud. S'au făcut încercări de domesticire în timpul din urmă cu succes. Asemenea Z. este şi *Quagga* (v. ac.) (Equus quagga) de prin câmpiile Africei de sud, sin. Equide şi Hippotigris.

Zebrina Schnitzl., (botan.) mic gen din fam. Commelinaceae, trib. Tradescantieae, cuprinde plante erbacee, laxe, decumbente, scandente sau pendule şi ramificate cu frunzele oval-lanceolate, distice, invaginante şi sesile. Acest gen are vr'o 2 specii, ce cresc prin Mexico şi Texas; ele sûnt uneori cultivate ca plante ornamentale; astfel *Z. pendula* Schnitzl., orig. din Mexico. [Z. C. P.]

Zebul, *(Bos indicus)*, mamifer rumegător din ord. Artiodactylelor, fam. Bovidelor, seamĕnă cu boii nostri, avĕnd la partea dinainte a spatelui o cocoaşe de grăsime. Pĕrul brun, galben, alb. Există şi Z. pitici (de mărimea unui asin). Trăiesc prin pădurile Indiei.

Zece porunci, *(Dekalog* = zece cuvinte) date lui Moise de Dḑeu în muntele Sinai; basa vieţii religioase-politice a poporului lui Israil. Cele Z. p. au fost, după obiceiul egiptean, scrise pe două table de piatră şi păstrate în »Sicriul legii«, cari pe timpul lui Solomon mai existau. Cele Z. p. sûnt învĕţate de toate bisericile creştine.

Zeche, haină largă de postav ce o poartă ţeranul. Z. este industrie ţărănească şi este ţesută şi cusută de ţeranca română.

Zechina, orig. monetă veneţiană de aur, numită astfel după monetăria Zecca; s'a bătut de Austria până la 1822. Valora 22 Lire = 4 fl. 31 cr.

Zecimi, v. Dijmă, Ḑecime adiţională, Maximum şi art. România (Imposite, vol. III, pag. 826).

Zedekia, ultimul rege al imperiului Iuda, 597 a. Chr. 586 orbit şi dus în captivitate.

Zedoaria, v. Cucuma zedoaria.

Zeeland, v. Seeland.

Zefir, vêntul dela apus, se ivesce mai ales primăvara, seara; e uşor şi fără variaţie simţitoare de temperatură. E cântat mai mult de poeţi, decât în adevĕr se manifestă. Divinisat la Greci şi Romani, cântat de Homer şi Hesiod; el e legat de primăvară şi e personificat ca fiul lui Astraeos şi Eos, amantul nimfei Chloris, ce represintă verdeaţa primăverei. E considerat ca mesagerul ḑeilor. (v. şi Zephyros.) [G. M. M.]

Zefirescu, *Constantin*, profesor rom.; în 1837, ocupă o catedră de chimie la Academia mihaileană (v. ac.) din Iaşi.

Zefkari, *Alexandru*, general rom., n. 1830 în Bucuresci. Comandant al garnisoanei Bucur. când se urzesce complotul militar contra lui Cuza. In resboiul independenţei a fost ataşat pe lângă marele cuartir general al comandantului rusesc.

Zegaia, com. rur. în Rom., j. Mehedinţi, se compune din 2 sate, are 1870 loc., 1 biserică şi 1 şcoală.

Zegujani, comună rur. în Rom., j. Mehedinţ, compus din mai multe sate, cu 1100 loc. Hotarul com. Z. se extinde pe valea Motrului, pe care cresc cereale îmbelşugate.

Zekel, *Mihail*, unul din cei 2 comisari (el şi Ungnad) numiţi de Rudolf pe lângă Mihaiu Viteazul (v. ac.), ca să se înţeleagă cu voevodul român cum ar trebui organisată ocârmuirea Ardealului.

Zĕlau, (magh. *Zilah)*, oraş cu magistrat în Trans., cott. Selagiu, lângă rîul Z.; cu 7639 loc., Magh. şi Rom. Z. e reşedinţa comitatului, are tribunal regesc, judecătorie cercuală, direcţiune

financiară, gimnasiu superior, pedagogie de stat, școală civilă, școală industrială, oficiu de dare, museul comitatului. Z. e stațiune de cale ferată.

Zeleneul, com. rur. în Bucov., cu căt. Plesnița și Samsonenii, parochie, moșie boierească în căp. și j. Coțman; are 1878 loc. (1785 ort.-or., 16 rom.-cat., 77 mos.), 1 școală primară.

Zell, numele mai multor orășele germane, avênd fiecare câte un atribut; mai însemnat e *Z. am See* în Salzburg, lângă lacul Z., la altitudine de 758 m. în Pinzgau, 1155 loc. (1890).

Zelot, zelos, la Iudei se numiau acei indivіḑi, cari se entusiasmau pentru legea lui Moise și încungiurau contactul și amestecul cu neovrei. Zelul lor a provocat dese revolte contra Romanilor și a dat ansă la nimicirea Ierusalimului. Aḑi Z. se ḑice acela care ține strîns la prescripțiunile religiunii sale și în cestiuni religioase este intransigent.

Zemplén, comitat în Ungaria; se mărginesce la nord cu Galiția, la vest cu Sáros, Abaúj-Torna și Borsod, la sud cu Szabolcs și la est cu cott. Ung. Numĕrul loc. e de 327,993, dintre cari 174,107 Magh. 106,114 Slovaci, apoi Ruteni și Germani. Suprafața lui, care are o extensiune de 6301·58 km²., este în partea nordică și nordvestică muntoasă, în partea sudică și sud-estică șesoasă. In ape curgĕtoare este foarte bogat. Cel mai mare rîu e Tisa, care spală partea sudestică a cott.-lui; cam paralel cu acesta curge Bodrogul. Unul dintre cele mai însemnate isvoare de venit al loc. e cultura viței de vie. Aici se află bogatul și productivul ținut al vinului *Hegyalja* și orașul *Tokaj* cu vinurile sale renumite. In timpul din urmă aceste vii au suferit mari pagube din causa filoxerei, dar de un timp încoace din nou au început să se ridice. Tot așa de renumit e cott. Z. și în cultivarea poamelor; mere, pere și prune se găsesc în abondență. Economia de vite și stupăritul încă sûnt desvoltate. In privința culturală e de amintit că în cott. Z. sûnt cu totul 486 școale și anume: 1 acad. de drept, 1 teologie, 2 gimnasii, 1 pedagogie, 1 școală civilă, 501 școale poporale, 24 școale froebeliane și 11 școale industriale și comerciale. Capitala e *Sátoralja-Ujhely* în centrul cottului, lângă rîul Bodrog.

Zend, limba în care sûnt scrise cărțile sfinte ale Parsilor (v. Zendavesta).

Zendavesta, biblia sau sfânta scriptură a Parsilor (v. Parsism), o colecțiune din remășițele cântecelor vechi ale Iranilor, în cari religiunea introdusă de Zoroastru (v. ac.) își are învĕțăturile sale autentice; e unul din documentele religioase cele mai vechi ale omenimii.

Zendrini, *Bernardino,* poet italian, 1839—79 a trăit în Elveția germană, a studiat dreptul în Pavia. A fost profesor în Bergamo, s'a stabilit la 1867 în Padua la catedra univ. de limbă și literatură germană. Renumele literar i-l-au întemeiat traducerile din Heine, Heyse, etc.; a mai publicat poesii lirice, schițe și nuvele. La 1881 au apărut Opere complete di B. Z., 6 vol.; Epistolario, edate de vĕduva poetului.

Zengg, oraș cu port în Croația-Slavonia, cott. Lica Crbava, cu 3000 loc. Residența unui episcop. Colonia romană *Segnia.*

Zenit, punctul cerului unde verticala unui loc întâlnesce cerul; punctul direct deasupra capului. *Zenital,* care e în raport cu zenitul: *Distanță Z.,* lungimea (în grade) a arcului de cerc mĕsurat dela un punct al sferei ceresci până la zenit; ea se mĕsoară cu Theodolitul (v. ac.).

Zenker, *Frideric Albert,* medic german, n. 1825 în Dresda, 1855 prof. univ. în Dresda, apoi în Erlangen. Z. a descoperit, 1860, trichinosa. † 13 Iunie 1898. Scrieri: Normale und pathologische Anatomie der Lunge, 1862; Krankheiten des Oesophagus, 1877; dela 1865 a redactat, în colaborare cu Ziemssen, »Deutsches Archiv für klinische Medizin«.

Zenobia, *Septimia,* regina Palmirei, soția lui Odaenathos, care la 260 a luat domnia Syriei. După moartea lui, Z. a ocupat tronul și s'a numit împĕrăteasa Orientului; și-a întins domnia asupra Syriei și Egiptului. La 272 prisonieră la împ. Aurelian, care o aduce la Roma 274. † în Tibur.

Zenodotos, gramatic elin, din Alexandria, a trăit în secl. III a. Chr. primul administrator al bibliotecii fundate de Ptolomaeos Philadelphos. Autorul primei recensiuni critice a operelor lui Homer.

Zenon, 1) *Z. din Elea,* filosof elin din școala eleatică, a trăit în secl. V a. Chr. Elev, apoi amic al lui Parmenide, s'a făcut cunoscut ca un mare apĕrător al libertății. El este considerat ca întemeietorul dialecticei. In doctrinele sale cosmogonice admite că totul s'a produs din patru elemente: căldura, uscatul, receala și umeḑeala. Tot el prin exagerările sale a pregătit calea pentru sofistică și scepticism.

2) *Zenon,* numit *Stoicul* din *Kition,* filosof elin, n. pe la 340 a. Chr. Este considerat ca întemeietorul școalei stoice (v. ac.).

Zenta, oraș cu magistrat în Ung., cott. Bács-Bodrod, pe partea dreaptă a Tisei, într'un ținut foarte roditor, cu 28,588 loc., Magh., Sêrbi și Germani. Z. are 1 gimnasiu inferior, 2 bănci și e stațiune de cale ferată și de vapoare. Z. e vestit prin marea victorie a prințului Eugeniu de Savoia (11 Sept. 1697), când au perit vizirul și 30,000 de Turci, 87 de tunuri, corturi, etc.

Zeoliți, minerale, silicați aluminoși de calciu, conțin uneori și alcalii, hidratați, incolori sau albi, se topesc ușor la sufloiu, se descompun cu acid clorhidric depunênd silice. Se formează de obiceiu prin acțiuni postvulcanice în roce eruptive (faciesuri amigdaloide ale basaltelor, melafirelor, trahite, tufuri), apoi prin acțiuni geyseriene, însoțesc uneori filonuri de minereuri. Ele formează frecuent pseudomorfose, mai ales după feldspați, se descompun ușor, dând carbonat de calciu. Din punct de vedere genetic, Z. se mai numesc minerale de origine postvulcanică, fie fumeroliană, geyseriană sau solfatariană. Aici întră pe lângă Z. propriu ḑiși și calcit, aragonit, clorite, etc.

Zephyr, stofă de ață subțirică. (v. și Zefir.)

Zephyros, la Greci unul din vênturile de frunte (Boreas, Notos, Zephiros și Euros). Z. suflă blând, e solul primăverei; în mitologie Z. e iubitul ḑinei Chloris (Flora la Romani) și ajută coacerea semănăturilor. (v. și Zefir.)

Zer, v. Brânza.

Zerbst, oraș în Anhalt, mai înainte capitala principatului Anhalt-Z., 16,983 loc. (1895); castel; gimnasiu, școală de architectură și de agricultură, institut de surdomuți.

Zerlendi, *Christof,* bancher, n. 1844 în Bucur.

A dăruit orașului Bucuresci o proprietate de preste 250,000 lei, spre înființarea asilului pentru infirmi, care-i poartă numele. E fundatorul societății de asigurare »Naționala«.

Zerna sau *Tsierna* sau *Dierna*, numirea dacă a rîului de adi Cerna (v. ac.).

Zărnesci, com. rur. în Trans., cott. Făgăraș, cu 3901 loc. români. In timpul din urmă s'a ridicat foarte mult și are aspectul unui orășel. In Z. se află judecătorie cercuală, stațiune de cale ferată, cassă de păstrare, ferestrae și fabric ă de hârtie și de celulosă. In 21 Aug. 1691, aproape de Z. a bătut Thököly Imre armata generalului Heisler, unde a cădut și Mihail Teleky, iar Heisler a ajuns prisonier. In Z. s'a născut și a fost protopop mitropolitul Ioan Mețianu. (v. și Zărnesci).

Zero, v. Nul.

Zestre, v. Dota.

Zethos, v. Amphion și Zethos.

Zeus, *(Jupiter* la Romani), deul cel mai mare al Grecilor, fiul lui Kronos (v. ac.) cu Rhea (v. ac.), frate cu mai mulți dintre dei. Când frații s'au împărțit, Z. a primit ceriul, Poseidon mările, iar Pluton pământul și cele din lăuntrul lui. Vîrfurile munților, ca cele mai înalte în lume i-au fost consfințite lui Z., care a locuit pe muntele Olympos (v. ac.) de unde fulgera și trăsnea, și unde se ținea adunarea deilor. (v. și Iupiter.)

Zeus *Cuv.*, sau *pescele lui Sf. Petru*, pesce teleostean din familia Scomberidae.

Zeuss, *Joh. Kaspar*, filolog și istoric, 1806—56, a studiat în Bamberg și München. După cercetări îndelungate scrie: Die Deutschen und die Nachbarstämme, căreia îi urmează: Die Herkunft der Bayern von den Markomannen; ca profesor la liceul din Bamberg publică: Grammatica celtica, cu care s'au desfăcut orisonuri largi pentru cercetările linguistice ale elementului celtic din limbile europene.

Zeuxis, pictor grec din Heracleia, elevul lui Apollodor in Athena, întemeietorul școalei din Ephesos, a trăit pe la 400 a. Chr.

Zgârciții, com. rur. în Rom., j. R.-Sărat, e format din 5 cát., are 1770 loc., 5 biserici și 1 școală mixtă.

Zghiabul, v. Sghiabul.

Zgribesci, com. rur. în Banat, cott. Caraș-Severin, cu 1107 loc. români.

Zibeline, animale mamifere carnivoare, cari seamănă cu dihorii. Trăiesc în Asia și Africa. (v. Vivera.)

Zichy, 1) *Z., Mihaiu*, pictor magh., n. 1827 în Zala, a luat lecțiuni la Waldmüller în Viena; în cercurile artistice de aici a făcut mare sensație cu tabloul: Soldatul în agonie. Din Viena merge la Petersburg ca pictor de curte. Representă scene religioase și istorice. De expresiune puternică sûnt: Luarea de pe cruce a lui Isus, Durerea mamei, Ora morților, Țăria Demonului, Mesia, etc. A cultivat de o potrivă pictura de aquarele și miniatură, a lucrat pânze alegorice mistice de extraordinară fantasie. Despre Z. s'a exprimat T. Gautier că e un: monstre de génie.

2) *Zichy, Géza conte*, pianist și compositor magh., n. 22 Iul. 1849 în Sztara, remarcabil mai cu seamă prin virtuositatea cu o singură mână, stânga, cea dreaptă fiindu-i răpită într'un accident de vênătoare. Intre măiestri sĕi a numĕrat și pe marele Liszt și a scris bucăți pentru piano, cântece, coruri, o colecție de studii pentru mâna stângă, ș. a.

Zidina, ruine din timpul Romanilor, situate în Rom., j. Mehedinți, au forma unui semicerc, iar în interior sûnt subterane.

Zidul Doamnei Neaga, în Rom., j. Buzĕu, ruinele unui mare palat fortificat, înaintea căruia se găsesce un stejar uriaș. Neaga e soția lui Mihnea V., care se turcí și se făcù beg turcesc. Soția sa a remas singură, și prin multele-i acte de pietate s'a făcut nemuritoare în tradițiile poporului.

Ziegiauer *von Blumenfeld, Ferdinand, Dr.*, profesor univ. și scriitor germ., n. 28 Febr. 1829 in Bruneck în Tirol, a studiat în Insbruck și Viena, la 1856 fù numit la academia de drept din Sibiiu profesor de istoria Austriei. In 1875 se mută la Cernăuț în Bucovina, tot ca profesor pentru istoria Austriei la noua universitate, unde remase până la pensionarea sa în 1900. Scrieri de interes pentru noi: Drei Jahre aus der Geschichte der Rákoczyschen Revolution in Siebenbürgen, 1865; Sachs von Hartenek, Geschichte der Kreuz-Kapelle in Hermannstadt, 1875; Die politische Reformbewegung in Siebenbürgen zur Zeit Josephs II. und Leopold II., 1887; Johannes Novi von Suczawa, Czernowitz, 1897, etc.

Zieten, *Hans Ioachim*, general prusiac, n. 1699 în Wustrau, 1741 comandant al unui regiment de husari din Brandenburg, creatorul cavaleriei ușoare; a câștigat lupta dela Torgau. † 1786 in Berlin, unde i-s'a ridicat 1794 o statuă.

Zigomatice, *oasele*, o păreche de oase din falca superioară, cari formează umĕrul obrajilor (v. și Maxilar).

Zilișteanca, com. rur. în Rom., j. Buzĕu, situat pe rîpele Cîlnăului, e formată din 3 cát., are 2820 loc., 2 bis. și 1 școală.

Ziller, *Valea*, vale laterală la dreapta Innului de jos în Tirol, udată de *Ziller*, lungă de 30 km., 13,000 loc., mulți negustori ambulanți; *Alpii Z.-thal*, între Bronner și Tauerii Krimla (Hochfeiler 3523 m.).

Ziller, *Tuiskon*, pedagog germ., n. 1817 în Wasungen, dela 1864 profesor la univ. din Lipsca, † aici 1882. Aparține școalei Herbartiane. Scr.: Die Regierung der Kinder, 1858; Allg. Paedagogik, 1892; Allg. philos. Ethik, 1886, etc. Dela 1865 a condus societatea pentru pedagogia sciintifică și anuarul acestuia. (Cf. K. Lange, 1884.)

Zilot, *Românul*, v. Românul Z.

Zimbreasca, com. rur. în Rom., j. Teleorman, cu 1283 loc. 1 bis. și 1 școală mixtă.

Zimbrul, v. Bison și Bour.

Zimisce, *Ioan*, împĕrat bizantin 969—976, n. 925 în Hierapolis la Eufrat, după mamă înrudit cu imp. Nikephoros II Phokas, pe care îl omoară în conțelegere cu împĕrăteasa, și ocupă tronul. Bate pe ducele Sviatoslav de Kiev, recâștigă Dunărea ca frontieră a imperiului și face cuceriri în Siria. † prin venin 976 în Constantinopole.

Zimmermann, *Theodor*, filosof germ., n. 1840 în Praga, a studiat în Praga și Viena, unde funcționează la 1849 ca profesor de filosofie speculativă; membru al academiei de sciințe de aici. El e socotit între fruntașii representanți ai filosofiei Herbartiane. A scris: Leibniz u. Herbart, Ästhetik, etc.

Zimnicea, oraş în Rom., j. Teleorman, cu 5000 loc. Z. e oraş comercial încopciat prin canaluri cu Dunărea, e oraş nou, format dintr'un mic tîrguleţ; inportanţa lui se ridică în urma trecerii oştirilor rusesci preste Dunáre începênd cu a. 1828—77/8, când Alexandru II avea aici cartierul sĕu militar.

Cetatea Zimnicea, ruine de cetate în Rom., j. Teleorman; la acest loc a descoperit Boliac şi Tocilescu o necropolă antică, schelete, cranii şi obiecte de podoabe: brăţări, cercei, etc.

Zina, v. Ḑina.

Zinc, (Zn), metal alb-albăstriu, cu o ţesetură cristalină; casant la temperatură ord., însă încălḑit la 130° devine ductil şi maleabil. Incălḑit mai tare, devine din nou casant, la 412° se topesce şi fierbe către 1040°. Aerul uscat nu are nici o acţiune asupra lui. Aerul umed îl oxidează. Incălḑit în contact cu aerul se aprinde şi arde cu flacără foarte strălucitoare. Este întrebuinţat pentru acoperirea caselor, pentru băi, etc. Formând cu aciḑii săruri veninoase, nu poate fi întrebuinţat pentru vase de bucătărie. Fierul acoperit cu Z. (fier galvanisat) este apĕrat de oxidaţiune. Z. se extrage din mineralele Sulfura de Z. şi Carbonatul de Z. (v. şi Aliagiu de Z. şi Alb de Z.)

Zincita, mineral, oxid de zinc, hexagonal; se găsesce aproape numai la New Yersey, însă în cantităţi colosale, cari se exploatează.

Zincografia, procedeu pentru confecţionarea de clişeuri din zinc. (v. Chimitipia.)

Zincolith, văpsea albă, care se obţine prin precipitarea unei soluţiuni de sulfat de zinc prin sulfur de bariu. Precipitatul format din sulfat de bariu şi sulfur de zinc se calcinează şi se întrebuinţează ca surogat al carbonatului basic de plumb folosit în văpsitorie. E coloare foarte stabilă, întrebuinţată în pictură.

Zingiber Adans., (botan.) gen de plante cu rhizom din fam. Scitamineelor, trib. Zingibereae, cu tulpine florifere sau foliate, inflorescenţă strobiliformă, ovar 3-locular inferior. Cuprinde vr'o 30 specii tropicale asiatice şi pacifice, cultivate uneori ca plante decorative de florărie, mai adese *Z. officinale* Rosc., al cărei rhizom »g h i m b i r« se usitează în medicină şi ca aromatic.

Zingibereae, (botan.) după unii familie, după alţii numai trib dela Scitamineae (v. ac.).

Zinkeisen, ***Johann Wilhelm,*** istoric german, n. 1803 în Altenburg, 1848 redactor la »Preuss. Staatsanzeiger«; † 1863 în Berlin. Scr.: »Geschichte des osman. Reiches in Europa,« 1840.

Zinnia L., (botan.) gen din fam. Compositae, trib. Helianthoideae, cuprinde plante erbacee anuale, perene sau subfrutescente glabre sau pubescente. Acest mic, dar important gen, are vr'o 12 specii, respândite prin America de nord (Mexico şi Texas). Unele din speciile de Z. sûnt foarte mult cultivate ca plante ornamentale, dintre cari menţionăm: *Z. elegans* Jacq. mult cultivată şi în părţile noastre şi cunoscută sub numirile populare de: C â r c i m ă r e s e, O c h i i c u c u l u i, etc. [Z. C. P.]

Zircon, mineral, silicat de zircon, quadratic, foarte respândit în cristale microscopice în roce eruptive ca granit, porfiri, trahit, gneisuri, în şisturi cristaline, gresii, etc. Macroscopic în sienite zirconice din Norvegia, la Miask, etc., în crepăturile unor şisturi cristaline, în granitul cu riebeckit din Dobrogea; în năsipuri aurifere la Pianul rom., în Transilvania, etc.

Zirknitz, *lacul,* lac în Craina într'un basin între munţi înalţi, la altitudine de 550 m., 21—56 km²., 6 m. afund, uneori se scurge prin găuri pâlniforme şi prin crepături pe sub pămênt, şi iarăşi se umple cu apă din ele. Lângă el satul Zirknitz cu 1547 loc.

Zirna, numire populară a plantelor: Solanum Dulcamara L. şi Solanum nigrum L. (v. ac.).

Ziska, *Ioan de Trocnow,* general husit, n. 1360. Işi pierduse ochiul stâng din copilărie. A luat parte la lupta dela Tannenberg contra Polonilor (v. Teutoni) 1410, la luptele Ungurilor cu Turcii şi ale Englezilor cu Francezii (Azincourt 1415). Ca extrem husit a condus pe husiţi în lupte învĕţându-i să se apere în întăriri de cari făcù la fortăreaţa Kalich (1421), bătù cruciata germană lângă Praga (muntele lui Zisca) şi apoi decisiv la Deutsch-Brod (1422). In capul Taboriţilor pustiĭ apoi ţinuturile calixtinilor (aceştia cereau sf. cuminecătură sub ambele forme). Pierduse şi celalalt ochiu în 1421, încât da planuri după spusele altora şi totdeuna învingea »legiunea invincibilă a fraţilor«. † 1424 de ciumă. Pe mormênt i-s'a pus măciuca de fier (v. Teutonica). Mormêntul i-s'a deschis în 1623 din ordin împĕrătesc şi oasele i-s'au risipit.

Zittau, oraş în cercul saxon Bautzen, 28,132 loc., (1895); gimnasiu, progimn. real, şcoală edilă, cameră de comerciu, banca Lusaţiei super.; ţesetorii de lână şi bumbac, fabrici de biciclete şi de maşini; în apropiere mine de lignit.

Zituni, v. Lamia.

Zizanie, numele popular al plantelor: Agrostemma Githago L. sin. Githago segetum Desf. (v. ac.), Lolium perenne L. şi Lolium temulentum L. (v. ac.).

Zizin, (magh. *Zaizon,* germ. *Zaizendorf),* com. rur. în Trans., cott. Braşov, cu 1298 loc., Magh. şi Rom.; este unul din cele 7 sate, cari formeaza la un loc Săcelele. Posiţie frumoasă, staţiune balneară destul de cercetată (contra anemiei şi boalelor de femei, etc.), proprietatea oraşului Braşov.

Zizyphus Juss., (botan.) gen de plante lemnoase armate din fam. Rhamneae, trib. Zizypheae, cu foi 3-nervate, flori în cime paciflore 5-mere, fructul o drupă. Cuprinde vr'o 50 specii respândite mai ales în ţerile calde, la noi excepţional rustice, altcum cultivate numai în florării. Remarcabile prin fructele lor comestibile sûnt speciile: *Z. vulgaris* Lam. (în Mediterana), *Z. Jujuba* Lam. (cultivată mai ales în China) şi *Z. Lotus* Lam. (in nord-estul Africei, de aici derivă numirea de »l o t o p h a g i« dată de Grecii din anticitate locuitorilor din Syrt.). [A. Pr.]

Zlătărei, com. rur în Rom., j. Vâlcea; se compune din 3 căt., cu 1400 loc., 1 bis. şi 1 şcoală.

Zlătari, ţigani aurari.

Zlătari, numele vechiu al unei mahalale din Bucuresci, cam pe la posta centrală de astăḑi. După o catagrafie din 1798 avea numai 2 case, pe câtă vreme mahalaua hanului Z. avea 16. Intr'însa se afla măn. Z., închinată cu bogatul ei venit patriarchiei Alexandriei. Biserica Z. este şi astăḑi în fiinţă ca bis. parochială. Hanul Z. ameninţă cu ruină şi se procede la dărîmarea vastului sĕu edificiu. Numele Z. vine pe semne dela locuinţa Ţiganilor căutători de aur pe sama

domniei (Ionescu-Gion, Ist. Bucur. 1899, pag. 226, 272—73, 340—41, 489).

Zlatița, comună rur. în Banat, cott. Caraș-Severin, cu 1267 loc. români și sêrbi; are o mănăstire sêrbească.

Zlatna, (maghiar. *Zalatna,* german. *Gross-Schlatten),* com. rur. în Trans., cott. Alba inf., cu 3823 loc. români (2703) și maghiari; Z. este unul dintre centrele de băieșit din Ardeal și sediu al unui căpitanat montan. De Z. se mai țin și coloniile montane *Vulcoi, Corabia, Trimpoele și Valea Dosului.* Z. a fost și pe timpul Romanilor centrul băieșitului din Ardeal sub numele de Ampelum (de unde vine și numele rîului Ampoiu). Importanța de colonie montană Z. și-a păstrat-o până în diua de adi. Regimul Ungariei i-a arătat un interes deosebit și a trimis experți ca să se îngrijească de exploatarea minelor. Se găsesce cărbune, fier, aur, argint. In Z. se schimbă mineralele în cari se află aur și din cari acesta pe cale fisică nu se poate extrage. Z. e legat cu Alba-Iulia prin cale ferată.

Zlătunoaia, com. rur. în Rom., j. Botoșani, se compune din 10 cât., cu 4017 loc., economi.

Zlot, fiorin de aur. Același nume îl avea și o veche monetă de argint în valoare de 30 parale. *Z. unguresc,* galbin unguresc. *Zlot venetic,* galbinul de Veneția, valora mai mult decât galbinul unguresc sau *ughiu.* Anume $2^1/_2$ taleri sau lei.

Zmârdleasa, com. rur. în Rom., j. Teleorman, cu 1680 sufl., 1 bis. și 1 școală mixtă.

Zmeenl, com. rur. în Rom., j. Buzĕu, formată din 3 cât., cu 1859 loc., cu 1 bis. și 1 școală.

Zmeica, baltă în Rom., j. Tulcea; unul din cele 4 lacuri mari, ce compun massa de apă sărată din Dobrogea. Are o întindere de 2500 ha., comunică cu balta Golovița. Are mult pesce.

Zmek sau *Zmok,* la Slavi chipul bălaurului (șerpelui gigantic); apare și ca o pasĕre udată; în genere e spirit de apă.

Zmeu, v. Smei.

Zmirna, com. rur. în Rom., j. Ialomița, se compune din 2 sate, cu 2531 loc., are 1 școală mixtă și 1 biserică.

Zmirodava, v. Smirodava.

Zmulți, v. Smulți.

Zna, 1) *Z.,* afluent pe stânga lui Mokșa în guvernam. rus. Tambov, 435 km. lung. 2) *Z.,* rîu în guvernam. rus. Tver, 128 km. lung, se varsă în lacul Mstino.

Znagov, v. Snagov.

Znaim, oraș în Moravia, 14,516 loc. (1890); industrie de olărit; castel. 12 Iulie 1809 armistițiu (premergĕtor păcii de Viena dela 14 Oct.).

Zoana, Goz (v. ac.).

Zoanthereie, coralieri (v. ac.) cu tentaculele nepectenate, în numĕr de 6 sau multiplu de 6, tot după tipul 6 sûnt și lojele cavității gastrovasculare. Acest ordin cuprinde: *Actinierii, Antipaterele* și *Madreporele.*

Zoarces viviparus, pesce acanthopterygian din familia Blennidae, avênd particularitatea importantă de a fi vivipar. Orificiul genito-urinar și anusul sûnt așezate în jumĕtatea anterioară a corpului.

Zodia sau *semn zodiacal,* o diviziune a zodiacului, a $^1/_{12}$ parte, s. e. soarele în mersul lui dealungul Z.-lui ajunge în Iulie în Z. Leului. Adi, din causa precesiunei echinocțiilor, Z.-le nu mai corespund cu constelațiunile dela cari și-au luat numele. Așa, când soarele e în Z. Leului, el se află în constelațiunea Cancerului. Coincidența se va restabili preste 26,000 ani. Poporul crede într'o anumită desfășurare a vieții omului în legătură cu Z. în care s'a născut (despărțirea în care era soarele când s'a născut) și există nisce calendare vechi (așa numitele calendare pe 144 ani) cari cuprind și explică influențele Z.-ei asupra omului. In vorbirea comună Z. a ajuns sinonim cu soartea.

Zodiac, un cerc mare al sferei ceresci sau o zonă circulară, inclinată pe aquator de 23°, ce se întinde deoparte și alta a eclipticei și în care se mișcă planetele. El parcurge 12 constelațiuni și s'a împărțit, dela punctul vernal plecând, în 12 părți numite *zodii* sau *semnele zodiacale.* Poetul Auscne le-a pus in 2 versuri, devenite celebre:

Aries Berbecele, Taurus Taurul, Gemini Gemeni, Cancer Racul,
Leo Leul, Virgo Fecioara, Libraque Balanța, Scorpius Scorpionul,
Arciteneus Săgetătorul, Caper Capricornul, Amphora Vărsătorul,
Pisces Pescii

Z. a jucat un mare rol în anticitate, și era basa calendarului. A fost imaginat de Aryasi cu 3—4000 ani a. Chr. și numirile date corespund lucrărilor câmpului, diferitelor ocupațiuni ale oamenilor sau fenomenelor meteorologice din acel timp. Pe lângă nume se mai alătură semnelor Z.-lui și figuri caracteristice de animale sau oameni precum și nisce semne convenționale, ce au remas aproape neschimbate din timpuri foarte vechi. Chinezii numesc astfel despărțirile Z.-lui numai după animale: șoarecele, vaca, tigrul, epurele de casă, dragonul, șerpele, calul, berbecele, maimuța, găina, câinele și porcul. [Murgoci.]

Zodiacal, în raport cu Zodiacul.

Constelațiuni Z.-e, constelațiuni ce cad in cele 12 despărțiri ale Zodiacului și cari au primit forme circumscrise și numiri după semnele Zodiacale. Adi constelațiunile nu mai corespund cu despărțirile Zodiacului ci sûnt cu o casă în urmă, adecă constelația Fecioarei cade în despărțirea sau semnul Leului.

Lumină Z.-lă se numesce aureola luminoasă ce se vede în zonele temperate după apusul soarelui în timp de toamnă și înainte de resăritul soarelui primăvara. Ea se întinde ca o îngustă și lungă hemielipsă în lungul Zodiacului, ocupând adesea 50° pe o basă de 20°—30°.

Zoea, larva crustaceilor podophtalmi, cu corpul segmentat, șepte părechi de membre și doi ochi mari facetați, între cari se află un al treilea ochiu simplu.

Zoeciu, logele în cari sûnt situați indivizii cari compun o colonie de bryozoari (v. ac.).

Zef, v. Flanela.

Zofingen, oraș în cantonul elvețian Aargau, 4496 loc.; anticități romane; industrie de mătasă și bumbac.

Zograful sau *Zugravul,* mănăst. pe muntele Athos, e din secl. X, dar a fost rezidită cu totul de Stefan cel Mare. Iși are numele dela o icoană

ıram a sf. George, despre care spune le-. că s'a zugrăvit el însu-şi. Mai multe ţiuni, ameninţate să dispară, amintesc de ʳul Stefan cel Mare, precum şi de fiul 'an, care a clădit un turn lângă pon-ăst. Acolo se mai află două steaguri tustrele cu chipul sf. George şi dă-undator, după cum dovedesc înscrierile ıe. Adi Z. e o mănăst. bulgărească. (Cf. Bu-ɹ, O călĕtorie la muntele Athos, în Revista ıui Tocilescu, I, 397 uu. Bucuresci, 1882.)

Zoidiogame, în oposiţie cu Siphonogame (v. ac.) sûnt plantele la cari transportul anterozoizilor mobili se face prin intermediul apei, pe când la Siphonogame prin acela al tubului polinic. Z. se pot numi şi *Asiphonogame,* termen mai apropiat, căci unele Siphonogame au anterozoizii mobili transportaţi prin mijlocul tubului polinic; aşa sûnt Gymnospermele Cycas (v. ac.) şi Gingko (v. ac.) (v. şi Cycadee).

Zoïlos, retor grec, a trăit în secl. IV a. Chr. şi se trăgea din Amphipolis; cunoscut prin defaimarea lui Homer; de aici numirea Z. se dă unui clevetitor rĕutăcios.

Zoisit, mineral, silicat aluminos de calciu hidratat, rombic, mineral de contact eruptiv; apoi mai ales în şisturi amfibolice şi cloritice, în roce eruptive amfibolice.

Zola, *Emil,* celebru romancier francez, fiul unui inginer italian însărcinat cu construirea canalului dela Aix, n. 1840 în Paris, † în urma unui accident de intoxicaţie de cărbuni în 29 Sept. 1902. Terminând liceul St. Louis, primí funcţiune la o librărie, dădù semne de un adevĕrat talent literar şi debutà cu o culegere de novele »Contes à Ninon«. El e capul şcoalei realiste. Posede o imaginaţiune fecundă şi un talent de descripţiune rară, el ne pune sub ochii noştri lucrurile cu o coloare, un relief şi un natural prodigios. E pĕcat însă că el zugrăvesce cu predilecţie partea josnică, mizerabilă, repulsivă a firei omenesci şi negligează părţile înălţătoare. Dintre opere sûnt de citat: »Les Rougon-Macquart«, o serie de romane care cuprinde: La fortune de Rougon, La Curée, Le ventre de Paris, La Conquête de Plassans, La Faute de l'albé Mouret, Son Excellence Eug. Rougon, l'Assomoir, Une Puge d'amour, Nana, Pot. Bouille, la Joie de viore, Germinal, La Terre, Le Rêve, La Bête humaine. Ciclul: Lourdes, Rome, Paris. Cele patru evangelii: Justice, Fécondité, Travail, Vérité. Apoi: Le roman expérimental, Les Romanciers naturalistes şi multe articole de revistă.

Zólyom, *comitat* în Ung.; se mărginesce la nord cu cott. Liptó, la est cu Gömör, la sud cu Nográd şi Hont şi la vest cu cott. Bars şi Turóc. Numĕrul loc. e 290,782; dintre cari 149,083 magh., 103,334 germ., 14,662 slovaci şi 12,743 ruteni. Suprafaţa are o întindere de 2730·17 km²., şi este în partea cea mai mare muntoasă. Ape repedi de munte străbat printre dealuri, între cari cea mai însemnată *Garam.* Băieşitul e destul de desvoltat, se găsesce aur, argint, aramă în Besztercebánya, Libetbánya, Breznóbánya, şi cărbuni în Kovácsova. Ocupaţia principală a loc. este economia de câmp şi vite. Industria încă e destul de desvoltată. Are fabrică de hârtie, de postav, de mobile, de bere, etc. Capitala e *Besztercsebánya.*

Zombor, oraş liber regesc în Ung., cott. Bács-Bodrog, într'un ţinut foarte roditor, aproape de canalul Francisc şi de Dunăre, cu 29,609 loc. Maghiari (9297), Sêrbi şi Germani. Z. cu deosebire în timpul din urmă s'a ridicat mult; are tribunal, oficiu pretorial, direcţiune financiară, judecătorie cercuală, preparandie sêrbească, şcoală comercială medie şi este staţiune de cale ferată. Numirea mai veche a oraşului Z. a fost Czobor-Szt.-Mihály, după familia Czobor, care a avut aici moşie şi un castel.

Zona, (geom.) porţiune din suprafaţa sferei cuprinse între două cercuri paralele. In geogr. însemnează o porţiune din suprafaţa pământului cuprinsă între anumite paralele, implicând în acelaş timp şi noţiunea de climă. Pământul s'a împărţit, pe consideraţiunea climei, în 5 Z.: O *Z. toridă,* cuprinsă între cele două tropice (v. ac.), ocupă 40% din suprafaţa pământului, e caracterisată printr'o temperatură ridicată în tot timpul anului. Porţiunea cuprinsă între 4°, la nord şi sud de equator, se mai numesce şi *Z. equatorială,* caracterisată prin ploi aproape în fiecare di după amead; ací sûnt pădurile colosale, aşa numite *tropicale.*

Două *Z. temperate,* cuprinse între tropice şi cercurile polare (v. ac.), ocupă 52% din supr. păm., caracterisate prin mari schimbări, dar periodice de temperatură în cursul unui an, Z. cu vară şi iarnă.

Două *Z. glaciale,* în sus de tropice spre poli (v. ac.), ocupă numai 8% din supr. păm., caracterisate prin temperaturi scădute, în genere sub 0°, aşa că marea ca şi uscatul stă acoperită de o pătură de ghiaţă. Din causa înclinărei axei pământului pe ecliptică resultă pentru aceste regiuni, că timp îndelungat, pe unele locuri luni întregi, iarna, nu vĕd soarele; în schimb vara are tot atâta timp când soarele nu apune de loc, ci remâne mereu deasupra orisontului.

In geogr. s'a întins însă sensul cuvêntului Z. şi pentru a numí regiuni caracteristice şi din alte puncte de vedere: *Z. alpină,* atât cât se întind Alpii, sau munţi cu caracter alpin; *Z. postală,* o regiune ce face parte dintr'o anumită convenţie postală; *Z. orară,* regiuni şi ţeri, cari împreună se conduc în mersul ceasornicelor după acelaş meridian. România face parte din Z. Europei orientale, după ora Constantinopolei. Ungaria face parte din Z. Europei centrale, după ora Pragei.

In alte ramuri cuvêntul de Z. a devenit sinonim cu regiune, s. e. *Z. vulnerabilă* (la tir), regiunea în care poţi fi lovit de proiectil; *Z. apĕrată,* regiunea din dosul unui obstacol, unde nu poţi fi lovit de un proiectil, etc.; *Z. militară,* regiunea din jurul locului de resboiu; în cosmografie se numesc Z. părţile din sfera cerească corespundĕtoare Z.-lor pământesci.

[Murgoci.]

Zona, în geologie, regiune ce se întinde de obiceiu în direcţia straturilor şi care cuprinde formaţiuni geologice, caracterisate fie prin facieşul lor, fie prin disposiţia lor tectonică. *Z. de petrol,* regiune ale cărei straturi având aceleaşi caractere tectonice arată iviri de petrol. *Z. de contact,* regiune de lărgime variabilă ce cuprinde roce sedimentare metamorfosate prin contact eruptiv.

Zona preventivă se numesce în Rom. o zonă dela fruntării spre Rusia şi dela partea fruntăriilor spre Bulgaria, lată de 30 km., în care zonă, afară de paza fruntăriilor cu militari şi de oprirea importului de vite bovine din Rusia şi Bulgaria, vitele aflate în zonă sûnt supuse la mĕsuri speciale de poliţia veterinară, pentru a se opri aducerea în ţeară de boale infecţioase ale acestor vite, mai ales de Pesta bovină. Zona preventivă este împărţită în despărţiri cu câte un veterinar asistat de mai mulţi revisori de vite, însărcinaţi cu privegherea sanitară a vitelor de zonă, cari sûnt toate înfierate cu fier special şi înregistrate. Fiecare vită adusă din nou în zonă ori strămutată, tăiată, moartă, trebuie să fie îndată declarată, examinată şi înscrisă într'un registru.

Zonara, scriitor bizantin din secl. XII, a jucat şi un rol politic însemnat în timpul sĕu. Comandant al gardei imperiale, apoi şeful cancelariei imperiale, el avù prilejul să studieze bine istoria patriei sale, şi de aceea cronica lui (până la 1118), sub titlul Epitome historiarum, este de importanţă. Renumele sĕu însă îl are Z. dela comentarul sĕu asupra canoanelor apostolice şi sinodale, precum şi asupra epistolelor canonice ale sf. Părinţi în secl. III şi IV. Ediţia cea mai completă a operelor sale este în Migna, Patrol. gr.-lat., vol. 134—48.

Zonurus, *Cordylus,* saurian din grupa Brevilinguae, familie Ptychopleurae, avênd corpul cu 2 îndoituri ale pielii cari pleacă dela ureche până la anus. Trăiesce prin Africa meridională.

Zoochimia, *(grec.)* învĕţătura despre composiţia chimică a corpului animalic şi a părţilor sale, precum şi despre procesele chimice în organismul animalelor.

Zoof —, v. *Zooph —.*

Zoogenia, sinonim cu Phylogenia (v. art. Biologia).

Zoogeografia, sinonim cu Corologia (v. art. Biologia).

Zooglee, asociaţiune de mai mulţi indiviḑi unicelulari, uniţi între ei printr'o massă gelatinoasă mult sau puţin desvoltată; se întâlnesce la Bacterii, Leuconostoc, Nostoc şi alte *Schizophyte* (v. ac.).

Zoografia, descripţiunea animalelor; pictura animalelor.

Zooiatrica, medicina veterinară. (v. Veterinar).

Zooiḑi sau *Zooide,* se numesc indiviḑii din cari este constituită o colonie de *Hydroide* (ordin de Hydromeduse) sau de Bryozoari (v. ac.).

Zoolatria, cultul animalelor. Cultul mai multor animale, atât folositoare cât şi stricăcioase oamenilor, a fost lăţit la popoarele vechi, şi în acest cult, animalele erau închipuite ca ḑeităţi (la Inḑi, Egipteni, etc.). In acest cult credinţa era că ḑeii se prefac în animale, adecă iau forma întreagă, sau cel puţin cap de animale, şi în temple se ţineau animale sacre ḑeilor (la Inḑi şerpi, la Egipteni mâţe, etc.). Pentru scutul animalelor sacre s'au dat legi şi adeseori au fost pedepsiţi cu moarte omorîtorii animalelor sacre. Din acest cult s'a născut credinţa, că şi oamenii se prefac în animale, că părinţii şi moşii morţi trăiesc încă în animale, şi credinţa că sufletele oamenilor 3000 de ani migrează, apoi întră în animale, şi prin ele, sufletele bune iar întră în oameni şi alte fiinţe sacre. [Atm.]

Zoolith, parte fosilă sau petrificată a unui animal.

Zoolog, naturalist care se ocupă cu zoologia.

Zoologia, *(grec.)* acea parte a biologiei (v. ac.) care se ocupă cu studiul animalelor. Domeniul sĕu este din cele mai vaste, ea se subîmparte în următoarele sciinţe: *Promorphologia, Tectologia, Filogenia, Ontogenia, Phisiologia animală, Oecologia* şi *Corologia animală* (v. art. Biologia). Din punct de vedere didactic, Z. se împarte în două părţi: 1) *Z. generală,* care studiază legile de organisaţie, funcţiunile, genesa, evoluţia şi clasificaţiunea animalelor. 2) *Z. specială,* care studiază caracterele particulare ale animalelor, moravurile şi raporturile dintre ele. Când Z. studiază numai animalele folositoare sau vătĕmătoare se numesce *Z. aplicată* şi este de mai multe feluri: *Z. agricolă,* care studiază animalele folositoare şi vătĕmătoare agriculturei. (Cf. Brocchi, Traité de zoologie agricole et industrielle. Baillière, Paris.) *Z. medicală,* studiază animalele vătĕmătoare sănătăţei. (Cf. R. Blanchard, Zoologie médicale. Baillière, Paris; G. Carlet, Précis de zoologie medicale. G. Masson, Paris; P. Gervais et Van Beneden, Zoologie Médicale. Baillière, Paris; Dr. Heider, Die Zoologie in der Medicin. Gustav Fischer, Iena 1893; Dr. N. Leon, Du rôle de la Zoologie à la Faculté de Médicine. Imprimerie Nationale, Iassy 1900). *Z. pharmaceutică,* studiază animalele şi substanţele de origine animală întrebuinţate ca substanţe medicamentoase. (Cf. H. Beauregard, Matière médicale zoologique histoire des drogues d'origine animale. C. Nand, Paris 1901). *Z. silvică,* are ca obiect de studiu animalele folositoare şi vătĕmătoare plantelor forestiere. (Cf. K. Eckstein, Förstliche Zoologie. Paul Parey, Berlin 1897).

Grădini zoologice, colecţiuni de animale vii, înfiinţate la început pentru scopuri de vênat, ori servind ca spectacole, în legătură cu menageriile; cele dintâiu în China (1150 a. Chr.), apoi în Mexico, etc. Cea dintâiu Gr. zool. pentru scopuri sciinţifice şi de studii a fost Jardin des plantes în Paris (1794), apoi în Londra (1828). Amsterdam (1838), Berlin şi Anvers (1843), etc. De remarcat este Gr. zool. de aclimatisare în Paris şi Gr. zool. pentru animale domestice în Halle, care servesce scopuri economice.

Staţiuni zoologice, institute sciinţifice situate pe ţermurile mărilor, în cari se studiază fauna marină. Astfel sûnt: staţiunea zoologică din Neapole, fundată de Anton Dorhn, înzestrată cu biblioteci de preste 4000 volume. (Cf. Dr. N. Leon, Staţiunea zoologică din Neapoli, »Archiva societăţii sciinţifice şi literare din Iaşi« an. 1894«.) Publicaţiunile St. zool. sûnt: »Fauna und Flora des Golfs von Neapol«, Mitteilungen aus der Zoologischen Station« şi »Zoologischer Jahresbericht«. Staţiunea zoologică din Roscoff fundată de Lacaze-Duthiers publică »Archives de zoologie experimentale et generale«. St. zool. mai mici sûnt în Bergen (Norvegia), Helgoland şi Triest. St. zool. de apă dulce este acea din Plön (Germania), fundată de Dr. Otto Zacharias. [Dr. N. Leon.]

Zoomagnetism, v. Magnetism animal.

Zoomorphic, ce are chip de animale.

Zoonite, v. Metamere.

Zoonomia, totalitatea legilor cari stăpânesc viaţa animală. (v. Fisiologia animală.)

Zoonosis, *zoonosă,* termin pentru acei morbi, cari se transmit dela animale la om.

Zoopaleontologia, sciința care are de obiect animalele fosile. (Cf. Dr. R. Hoernes, Elemente der Paleontologie. Leipzig, Verlag von Veit & Comp.)

Zooparasite, parasitele animale (vermi, insecte, arrahnide, etc.) ca să se deosebească de *phytoparasite,* parasite vegetale (oidium, trichophiton, Achorion, Microsporon, etc.).

Zoopathologia, sciința care tratează despre boalele animalelor; sciința veterinară.

Zoophag, carnivor, care se nutresc cu carne de animale.

Zoophisiologia, v. Fisiologia animală.

Zoophite, numire dată de Wotton în 1552 animalelor cari astăḑi sûnt cunoscute sub numele de *Coelenterate* (v. ac.) din causa asemĕnării ce o au la exterior cu plantele.

Zoophitires, sinonim cu Aptere, Parasite, Anoploure, Epizoice și Pediculine, numiri ce se dau insectelor aptere, pediculidelor (toate felurile de păduchi) precum și Ricinidelor.

Zoospermia, sin. cu Spermatozoe (v. Sperma).

Zoospor, (botan.) spori mobili prin ajutorul cililor vibratili; seamĕnă cu animalele unicelulare, de aceea și numele lor de Z. Au 1 până la numeroși cili și se formează în interiorul organului special numit *Zoosporange.* Se întâlnesc la multe Alge și Ciuperci (v. Spor și Ciliare).

Zootechnia, sciința și arta despre cultura și crescerea vitelor și animalelor domestice; are de scop studiarea de aproape a raselor și tipurilor de vite și a animalelor domestice dela casa și curtea omului dimpreună cu ținerea și nutrițiunea lor și foloasele ce avem dela ele. Z. ca sciință și artă este relativ modernă, desvoltată ântâiu de Englezi, cari sûnt și aḑi cei mai buni cultivatori de vite. Ea se împarte în Z. generală și Z. specială: a cailor, vitelor bovine, oilor, rîmătorilor, paserilor de curte, etc. Dela Englezi au luat-o Germanii, Francezii și alte popoare. Grație ei, Englezii au ajuns să obțină resultate uimitoare; ei au reușit să suprime și reducă părțile și organele corpului de puțină importanță, (s. e. picioarele la cea din urma expresiune), ori să le suprime cu totul (coarnele) și să desvoalte enorm pe cele de folos, s. e. pulpele, musculatură. Ei posed aḑi animale de cea mai bună specie pentru fiecare serviciu în parte: calul cel mai iute, calul de cursă englez și calul de vênătoare, apoi telegarii cei mari, cei mai grei cai de povară din lume, pentru munci agricole și poveri grele, și călușeii cei mai mici = *ponesi.* Dintre vitele bovine, ei au rasa cea mai bună de lapte, vaca Airshire; vitele cele mai bune de carne și cari se desvoaltă timpuriu și îngrașe ușor, rasa de Durrham sau Shothorn, coarne scurte, cunoscută ca atare în lumea întreagă, căci boii și taurii neîngrășați au o greutate vitală de 800—1000 klgr., iar ingrășați ajung la 1200—1300 klgr. Ei mai au oile cele mai mari și mai grele, toate precoace speciale pentru carne; și porcii cei mai buni pentru grăsime și cari sûnt precoci, Yorkshire, Berkshire, etc., ce se vĕd des și pe la noi. (In limba română cf. Zootechnia, vol. III, de Dr. George Maior; Med. vet., Crescerea vitelor de Furtună.)

Zootherapia, sciința care tratează despre metodele de a vindeca boalele animale. (v. art. Veterinar.)

Zootomia, anatomia animalelor, în oposiție cu *anthropotomia,* anatomia umană. Z. este sciința care tratează despre construcția corpului diferitelor animale. (v. art. Anatomia.)

Zopff, *Hermann,* doctor în filosofie, compositor și ḑiarist german, n. 1826 în Glogau, † 1883 în Leipzig. A scris Musica dramatică, coruri, opul: Teoria operei, o metodă de cânt, ș. a.

Zöpfl, *Heinrich,* jurisconsult germ., n. 1807, † 1877, a studiat dreptul în Bamberg și s'a stabilit în Würzburg ca prof. de drept public. Scr. princ.: Grundsätze des gemeinen deutschen Staatsrechts, Deutsche Rechtsgeschichte. Grundriss zu Vorlesungen über Rechtsphilosophie, etc.

Zophoros, v. Ionic, stil architectonic.

Zopyros, nobil persan, fiul lui Megabyzos. In 518 a ajutat lui Dariu I să supue Babilonul. Fugind la Babiloneni și plângêndu-se că est epersecutat de rege, locuitorii i-au încredințat apĕrarea cetății, iar el a deschis porțile lui Dariu. Acesta este însă un roman istoric raportat de Herodot.

Zoralie, o horă țĕrănească, numită și »Ca la ușa cortului.«

Zoran, în unele povesci române alt nume al lui *Zorilă,* luceafĕrul de zori. (Cel de seară e numit Seran în loc de Serilă.) v. Luceaferii.

Zorean, alt nume al pescelui Plătica (v. ac.).

Zorele, numire populară a plantelor cultivate: Convolvulus tricolor L. (v. ac.), Ipomoea grandiflora L., Ipomoea purpurea Lam., Ipomoea variabilis L., Pharbitis hederacea Chois., sin. Ipomoea hederacea L. și Quamoclit vulgaris Chois., sin. Ipomoea Quamoclit L. (v. ac.).

Zori, v. Aurora și Crepuscul. *Zina Zorilor,* v. Eos.

Zorile, in povestile rom. sûnt trei surori, cari gonesc întunerecul și aduc pămêntului lumina ḑilei.

Zorilă, *(Zoran),* luceafĕrul de zori sau de dimineața, v. Luceaferii.

Zorleni, comună rur. în Rom., j. Tutova, pe malul stâng al Bîrladului, formează com. cu cât. Bujoreni; este proprietatea regelui României. Are 1236 loc., 1 bis. și 1 școală; 1 fabrică de spirt. Este stațiune de cale ferată.

Zorlențu mare, (magh. *Nagy-Zorlencz),* com. rur. în Banat, cott. Caraș-Severin, cu 2902 loc. rom.

Zorndorf, sat în guvernam. prus. Frankfurt, 1099 loc. (1895). 25 Aug. 1758 învingerea lui Frideric II asupra Rușilor.

Zoroastru, numit de scriitori greci și *Zothraustes,* reformatorul religiunii poporale în Iran; istoria lui e obscură; a trăit înainte de secl. VI a. Chr.; sistemul lui religios se cuprinde în Zendavesta (v. ac.). Dupá acest sistem se admit două principii, unul bun, Ormuzd, și altul rĕu, Ariman (v. Ahriman), fiind primul causa binelui, iar al doilea a rĕului. (v. și Ditheism, Parsism.)

Zorobabel, principe din familia lui David, conduse pe Ovrei din robia babilonică (v. ac.) și rezidí templul din Ierusalim.

Zorrilla, *Don Manuel Ruiz,* om de stat spaniol, n. 1834, amestecat în revoluția din 1856, a fost exilat în Francia, la isbucnirea revoluției din 1868 se întoarce în patrie, sprijinesce la tron pe Amadeus, sub regimul căruia ajunge ministrul

instrucţiei; locul lui şi al progresiştilor îl ocupă la 1871 unioniştii, sub cari regele abdică de tron, Z. părăsesce ţeara. La 1884 guvernul îl acusă că ar fi fost părtaş în revolta militară şi Z. e judecat la moarte; deşí s'a dat amnestie generală Z. a rĕmas în Paris. † 13 Iun. 1895 în Burgos.

Zorrilla y Moral, *José,* poet span., n. 1817 în Valladolid, a trăit în Paris, Mexico şi Madrid, unde † 1893. S'a distins în dramă (Don Juan Tenorio, El zapatero y el rey, etc.), în lirică (Cantos del trovador) şi epică (Granada).

Zosima, *Leria, Carlotta,* primadonă, profesoară de cant, n. în Bucuresci. Studiile musicale le-a făcut la conservatorul din Paris. A jucat pe scenele principale din Europa şi la teatrul naţional din Bucuresci. Căsătorindu-se cu inginerul Zosima, a renunţat la cariera artistică. Dela 1892 profesoară de cant la conservatorul din Bucuresci.

Zosimos, papă (417—418), a osândit pe ereticii Pelagiu (v. Pelagiani) şi Celestin, cari au turburat cu deosebire biserica din Africa.

Zostera L., (botan.) mic gen din fam. Naiadaceae, trib. Zostereae, cuprinde vr'o 4 specii de plante erbacee marine, graminiforme, ce cresc submerse în apa dela ţermurul mărilor din zona temperată a lumei vechi. Pe la noi cresce la Constanţa în Marea Neagră *Z. marina* L. cunoscută sub numirea vulgară de: Iarbă de mare sau Iarba mărei, din care se fac saltele şi perini. [Z. C. P.]

Zota, *Ioan, cav., de,* om politic, de origine dintr'o veche familie emigrată din Ianina în Moldova pe la 1583, n. 1840 în Chisălău (Bucovina), absolvà studiile sec. în Cernăuţ 1859, iar pe cele juridice în Viena, unde obţinù titlul de doctor în drept 1863; intrà ca funcţionar la guvernul Bucovinei din Cernăuţ, dar în 1867 ieşí din serviciul public, şi începù să participe la toate mişcările culturale şi politice ale Românilor bucovineni; în 1876 fù ales deputat în dieta Bucov. şi 1879—90 şi representant în consiliul imper. din Viena. Pretutindenea a apĕrat cu energie şi cu prudenţă interesele comitenţilor sĕi şi ale ţerii. Dela 1890 a pornit ca preşedinte al societăţii polit. Concordia o viuă mişcare politică printre ţeranii şi orăşenii români bucovineni, căutând să-i lege de noul partid al democraţilor, dar iscându-se 1895 oarecari disensiuni asupra tendinţei acestor mişcări, demisionà din dirigenţa Concordiei. † 7/19 Martie 1896. (Conf. Gaz. Bucov. pro 1896. Nr. 20—22.) [Dr. I. G. Sbiera.]

Zrinyi, 1) *Z., Nicolau, conte,* general ungar, n. 1508 din vechia familie slavă Subić, numită Z. după castelul ei Zrin (Serin). S'a distins în luptele cu Ioan Zápolya şi sult. Soliman, şi a fost tavernic reg. şi dela 1542 ban al Croaţiei. 1563 comandant general al trupelor ung. şi al castelului Sziget, la a cărui apĕrare vitejască în contra lui Soliman cade 1566. Catastrofa dela Sziget a fost tratată în literatura dram. magh. şi străină (de Th. Körner şi de olandezul de Thomas). 2) *Zrinyi, Nicolae,* poet magh., strănepotul lui Z. 1), n. 1647, a fost ban al Croaţiei, s'a luptat cu Turcii, † 1664. A scris epopea eroică »Szigetvár veszedelme«, în care glorifică eroismul poporului magh. şi moartea vitejască a străbunului sĕu. Fratele acestuia 3) *Zrinyi, Petru,* ban al Croaţiei, după pacea dela Vasvár (v. ac.), se ataşează şi el la patrioţii maghiari, şi ia parte în conjuraţia numită a lui Wesselényi. La 30 Apr. 1671 a fost decapitat.

Zsáka, v. Jaca.

Zschokke, *Joh. Heinr. Daniel,* (1771—1848), istoric şi romancier german, n. în Magdeburg; remas orfan, avù o tinereţă aventurioasă. Intrà în o trupă de comedieni, pentru care improvisa piese dramatice şi în care juca şi el. Reîntorcêndu-se în casa părintească, fù trimis la universitatea din Frankfurt lângă Odera, unde compuse iar 2 drame, representate cu mult succes. Respins de guvernul prusiac dela cariera profesorală, pentru care se pregătise, din causa ideilor lui liberale, călĕtorí prin Germania şi Francia şi se stabilí în Elveţia la Reichenau.Ací fundà o şcoală înfloritoare, care însă din causa evenimentelor dela 1798 se desfiinţà. Z. se refugià la Aarau, unde remase până la moartea sa, desfăşurând o bogată activitate ca funcţionar administrativ, ca om politic şi mai ales ca om de litere. A cultivat poesia, ḑiaristica, economia politică; renumele sĕu însă îl datoresce mai ales operelor istorice, romanelor şi nuvelelor sale. După I. de Müller, istoricul naţional al Elveţiei, Z. ocupă primul rang în literatura istorică. A scris: Istoria statului liber a celor trei ligi în Rhetia. Zürich, 1798; Istoria luptei şi căderii cantoanelor de munte şi de pădure ale Elveţiei. Zürich, 1801, trad. în franţ. de Briatta şi apoi de Pictet; Istoria poporului bavarez şi a principilor sĕi, 4 vol. Aarau, 1813—18; Istoria Elveţiei pentru Elveţieni. Zürich, 1822, trad. în franţ. de Ch. Monnard şi Maugol; Miscelanee pentru istoria modernă, 1807—13; Alegere de scrieri istorice. Aarau, 1830, 16 vol. Ca romancier sûnt însemnate prin naivitatea şi umorul lor ale sale Poveşti elveţiene, trad. în franţ. de Löwenweimars; Dimineţile elveţiene, trad. în franţ. de Cherbulliez, 12 vol.; Nuvele germane, trad. în franţ. de X. Marmier, 1847. Mai de puţină valoare sûnt poesiile şi dramele sale. Opere complete, 1825, 40 vol.; Alegere de nuvele şi poesii, 1858, 17 vol.

Zsidóvár, v. Jdioara.

Zsidovin, v. Jidovin.

Zsiga, *Nicolau,* mare comerciant şi filantrop român, n. 4 Oct. 1790 în Sân-Miclăuşul român, (Ung., cott. Bihor), † 5 Nov. 1870 în Oradea mare. Numele familiar i-a fost »*Jude*«, mai târḑiu însă a luat numele Zsiga. Dela 1854 a dat la 20 tineri români gr.-or. câte 50 fl. stipendiu, iar la 1864 a întemeiat fundaţia numită *Sf. Nicolae* aḑi »*Zsigăiană*« pentru tinerii gr.-or. rom. în Oradea mare, cu un capital de 40,000 cor., care aḑi represintă 150,000 cor. La 1869 a depus la comitetul parochial gr.-or. român din Beiuş 6000 cor., ca din interese să primească pâne câţiva studenţi gr.-or. români dela gimnasiul din Beiuş. Această fundaţie represintă aḑi un capital de 36,000 cor. Afară de aceste două fundaţiuni a depus pentru biserica şi şcoala din Tinca (cott. Bihor) 8000 coroane, pentru renovarea bisericii din locul sĕu natal a dat 4000 cor., iar la renovarea turnului bisericii gr.-or. române din Oradea mare 4000 cor. A contribuit la toate întreprinderile filantropice române şi a sprijinit literatura română. Distins la 1865 cu crucea de aur pentru merite.

Zuavi, numele locuitorilor din districtul Zuava din Algeria, locuitori, cari serviau ca mercenari viteji la Berberi. Francezii au făcut din ei trupe comandate de oficieri şi suboficieri francezi. In Crimeea s'au arătat ca trupe de elită, dar în 1870 nu s'a distins nicăiri.

Zug, canton în interiorul Elveţiei, 239 km²., cu 23,123 loc. (1888); ţeară muntoasă roditoare cu agri- şi pomicultură; industrie de bumbac şi mătasă. Constituţia dela 31 Ian. 1894, democratică. Avere 106,429 franci, datorie 863.625 franci. *Capitala Z.*, lângă lacul Z., 5161 loc.; arsenal. Iulie 1887 s'a cufundat în lac un şir de case. Spre nord-est e institutul de cură cu apă rece Schönbrunn (710 m.).

Zug, *lacul,* lac în Elveţia între cantoanele Zug şi Schwyz, la altitudine de 417 m., 38 km²., până la 198 m. afund; navigaţie cu vapoare.

Zug *(Zugspitze),* pisc în Alpii Bavariei, grupa Wetterstein, 2964 m.; casă de refugiu a secţiunii München a reun. alpine.

Zugrav, pictor.

Zuidersee, un golf al Mării Nordului la coasta Olandei, 120 km. lung, până la 400 km. lat, 3—6 m. afund, 3139 km². Afluent principal Yssel. Uscarea părţii sudice e plănuită. Navigaţia cam periculoasă.

Zukertort, *Ioan Hermann,* şachist polon renumit, n. 1842, † 1888, a scos reviste şi cărţi pentru jocul de şach: Neue Berliner Schachzeitung (1867—71), Grosses Schachhandbuch, etc. La Paris şi la Londra a câştigat premiul întâiu între emulanţi.

Zulia, stat în Venezuela, 64,670 km²., cu 157,800 loc. (1894). Capitala Maracaibo.

Zuluf, buclă de pér.

Zuluşi, locuitori în Africa sudică, vecini cu Transvaalul. Se apropie de Cafri, de cari se deosebesc prin o mai mare regularitate a formelor. Regii lor *Ciaca* († 1828), *Dingaan* (1828—39), *Panda* (1839—72) şi fiul acestuia numit *Cetevaio* s'au întins până la Delagoabai. Au purtat lupte cu Englezii, dar mai ales cu Burii. In 1879 la Isandhlwana au măcelărit 1400 de Englezi cu 60 de oficieri (22 Ian.). La 1 Iunie au prins fără de veste pe prinţul Napoleon şi l-au omorît. La 28 August Cetevaio a fost bătut şi prins. După supunere li-s'a interḑis purtarea de arme.

Zumbusch, *Caspar,* sculptor germ., n. 1830 în Herzebrock, Westfalia, dela 1860 în München, dela 1873 prof. la acad. art. din Viena. Opere princ. Statua lui Beethowen, Radetzki şi Maria Theresia din Viena.

Zurba, revoltă. *Zurbagiu,* certăreţ.

Zürich, *canton* în Elveţia, 1723 km²., cu 392,945 loc. (1897); ţeară muntoasă şi deluroasă cu văi largi şi lacuri mari; se cultivă cereale, poame şi vii. Industrie importantă, cu deosebire de bumbac, mătasă, maşini, etc. Constituţia dela 18 Apr. 1869. Avere 93 milioane franci, datorie 58 milioane franci. *Capit. Z.,* cel mai industrial şi mai înfloritor oraş al Elveţiei, la altitudine de 411 m., 28,216 loc.; biserici din secl. XII şi XIII; monumentul lui Gessner, universitate (fund. 1833, mulţime de femei-studente), politechnic confederal, biblioteca oraşului (130,000 vol. şi 3000 manuscripte), observatoriu astronomic, museu; bursă. Comerciu viu, tîrg de piei; multe bănci. Z. *(Turicum)* îşi are originea de pe timpul Romanilor. 1351 se alià cu Waldstätten. 1519 reforma lui Zwingli.

Zürich, lacul (Züricher See), lac elveţian între cantoanele Zürich, St.-Gallen şi Schwyz, la altitudine de 409 m., 40 km. lung, 4 km. lat, 143 m. afund, 88 km². Ţermurii acoperiţi cu vile şi localităţi. In lac sûnt insulele Ufenau şi Lützelau. Comunicaţie regulată de vapoare. Se scurge prin Limmat.

Zurkan, v. Ţurcan.

Zurna sau *Zamr,* specie de oboiu arab, dar lipsit de chei. Sûnt două varietăţi principale: *Z. el kebir,* cel mare, cam de 60 cm. lungime şi *Z. el sogair,* cel mic, 36 cm. lung. [T. C.]

Zvineacea, comună rur. în Bucov. situată pe Nistru, cu cătunul *Costreşiuca,* tîrg, parochie, moşie boierească în căp. Coţman şi j. Zastavna, are 1232 loc. (390 ort.-or., 513 rom.-cat. şi uniţi, 329 mos.), 1 şcoală primară. Carieră de piatră bună de pardosit, remăşiţe de anticităţi.

Zvorăştea, *(Zvoriştea),* com. rur. în Rom., j. Dorohoiu, se compune din 7 sate, cu 5164 loc., are 6 biserici şi 1 şcoală mixtă.

Z. cu Stînca, sat în com. Z., cu 1132 loc.

Zwätzen, sat în Saxa-Weimar, lângă Saale, 513 loc.; institut model de economie şi şcoală de agricultură.

Zweibrücken, oraş în palatinatul renan bavarez, 12,000 loc. Odinioară capitala comiţiatului (dela 1410 ducat) Z., 1982 km².

Zwickau, oraş în Saxonia şi capitala căpitanatului cu acelaş nume (4619 km²., cu 1.389,672 loc.); 50,391 loc. (1895); bis. gotică din secl. XV, castel (acum închisoare); gimnasiu clasic şi real, şcoală de comerciu şi de minerit, şcoală de ingineri; mine bogate de cărbuni; fabrici de chimicalii, porţelan, hârtie, sticlă, bumbac şi ciorapi, maşini, bere; comerciu cu cereale.

Zwingli, *Ulrich,* reformator elveţian, n. 1 Ian. 1484. A fost preot în mai multe comune şi mai pe urmă predicator în Zürich. Reforma şi-a întemeiat-o pe la 1518, când a început a predica contra indulgenţelor. Z. a negat cultul Fecioarei Maria, al icoanelor, celibatul preoţilor şi ceremoniile religioase. Principiul fundamental al învĕţăturilor lui Z. este că singurul isvor al revelaţiunei este Sf. Scriptură; a negat libertatea arbitriului şi a admis predestinaţiunea absolută. Z. sprijinit de senatele unor cantoane a încercat să lăţească cu forţa reforma sa, ceea ce a dat ansă la o luptă sângeroasă la Cappel în 23 Nov. 1531 în care a căḑut şi Zwingli, învinsă fiind partida lui. După aceea s'a făcut pace, remânênd unele cantoane reformate, altele catolice şi iar altele mixte până în ḑiua de aḑi. [Dr. I. Radu.]

Zwolle, fostă cetate şi capitala prov. oland. Yssel super., 30,660 loc. (1897); navigaţie şi şantier, topitorii de fier; comerciu de cereale şi vite. In apropiere *Agnietenberg,* cu fostă mănăstire (aci a murit Tomas a Kempis).

Zygaena, pescele ciocan (v. ac.).

Zygnema, De Bary, (botan.) gen de Alge verḑi cu thal filamentos, vecin cu *Spirogyra,* (v. ac.), de care între altele se deosebesce prin cromatofori, cari sûnt ca o stea şi câte doi în fiece celulă. *Z. stellinum* Ag., *Z. pectinatum* Ag., şi alte specii, trăiesc prin ape dulci, formând împreună cu altele ceea ce se ḑice m ă t a s a b r o a s c e l o r. [S. Şt. R.]

Zygomorfa, (botan.) în oposiţie cu actinomorfă, se chiamă corola neregulată, care nu e simetrică decât cu un singur plan, simetrie resultată din desvoltarea neegală a unora din părţile floarei, abortarea, lipsa ori dedublarea altora, etc. Corole Z. se observă la Orchidee, Papilionacee, Scrofularinee, Nemţişori, ş. a. Corola actinomorfă sau regulată e simetrică cu mai multe planuri cari trec prin centrul floarei; se întâlnesce la Liliacee, Ranunculacee, Rosacee, etc.

Zygomycete, (botan.) serie de ciuperci saprofite sau parasite, cu miceliul filamentos, ramificat, cari se multiplică asexuat prin spori sau conidii, iar sexuat prin zygospori (v. ac.); astfel sûnt Enthomophthoraceele, Mucoraceele, ş. a.

Zygophyllaceae, (botan.) familie de plante dicotyle polypetale cu foi stipulate, flori hermafrodite de comun regulate, penta- uneori 4-mere, gineceul super. Cuprinde preste 100 specii prevalent din regiunile calde ale globului, distribuite în vr'o 17 genuri, dintre cari relevăm: ***Tribulus, Nitraria, Zygophyllum*** şi *Guaiacum*. [A. Pr.]

Zygophyllum L., (botan.) gen de plante fruticuloase din fam. Zygophyllaceelor, cu foi oposite adese cărnoase, pedunculii 1 sau 2 flori, flori albe sau galbene 4—5-mere. Cuprinde preste 50 specii aproape toate gerontogee şi tropicale subtropicale, cultivate uneori ca plante decorative. Singura specie indigenă la noi în Dobrogea pe litoralul mărei e: ***Z. Fabago*** L. [A. Pr.]

Zygophyte, plante unicelulare trăind isolate, ori în colonii; n'au zoospori; se reproduc prin zygospori (v. ac.). Aşa sûnt Bacillariaceele şi Conjugatele.

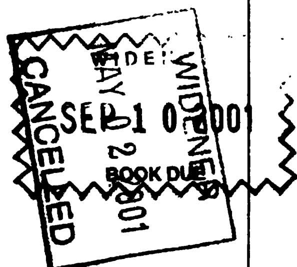
Zygopleura, v. Centroplana.

Zygospor sau *Zygot*, (botan.) e un ou imobil resultat din unirea a doi gameţi (v. ac.) identici, nediferenţiaţi aparent sexualicesce; se întâlnesc la Zygophyte (v. ac.) şi la Zygomycete (v. ac.).

Zymologia, sciinţa care se ocupă cu fermentaţiunea (v. ac.).

Zymotechnica, conducerea raţională a industriilor cari se basează pe fermentaţiune (v. ac.), s. e. fabricarea berei, a alcoolului, etc.

Zymotic, ce produce fermentaţiune (v. ac. şi art. Ferment). ***Boale zymotice,*** boale infecţioase. (v. Morbi infecţioşi.)

WIDENER
CANCELLED
SEP 1 0 2001
BOOK DUE